LIBRI CANONICI
PRISCÆ IVDÆORVM ECCLESIÆ A DEO TRADITI,
LATINI RECENS EX HEBRÆO
facti, brevibusque Scholiis illustrati ab Immanuele
Tremellio & Francisco Iunio.

ACCESSERVNT LIBRI QVI VVLGO DI-
cuntur Apocryphi, Latinè redditi & notis quibusdam aucti
a FRANCISCO IVNIO.

[illegible] TESTAMENTI [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
sermone Græco a Theodoro
Beza in Latinum
conversos.

LONDINI,
Excudebat Henricus Middletonus,
impensis W. N.
M. D. LXXXI.

Junius [illegible]
Heidelbergae, deinde etiam Lugd. Bat. docuit.
Vet. Test. anno 1575 vertit cum Emanuele
Tremellio qui fidelio patre nat. Heidelbergae
etiam docuit, opere nondum impresso obiit
Tremellius.

Collegium S.S. et Individuæ
Trinitatis in Academia
Cantabrigiensi

TRINITY COLLEGE
LIBRARY
CAMBRIDGE

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQUE PRINCIPI ET DOMINO D. FRIDERICO COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVARIAE DUCI, SACRI ROMANI IMPERII ELECTORI primario, Principi noſtro clementiſſimo,

gratiam & pacem a Domino.

CUM hisce temporibus hoc opus elaborandum ſuſcepimus, Illuſtriſſime Princeps, non dubitavimus fore permultos, qui ſive aliorum admiratione traducti, ſive noſtri faſtidio alióve præjudicato abrepti inſtitutum hoc noſtrum abjectum irent. Sed quia bonam cauſam judiciis ejuſmodi anteponendam novimus, ac non aut obtrectationum animorum cauſa aut perfidè aut ignaviter deſerendam, inprimis verò ſpem facit verbo ſuo Dominus fore ut ſi quæ bene dicta ſunt, tandem aliquando ſub horam undecimam forte aut deſinente diem bene accipiantur: freti Dei promiſſionibus, autoritate T. C. bonorum votis, & expectatione omnium, nunc demum laboris noſtri ſpecimen in lucem edimus: quod fauſtum felixq́; ſit Eccleſiæ Chriſti a deo Patre & Domino JESU CHRISTO. *Magnum profectò, magnum præjudicium faciunt hoc eodem argumento ſcripti cum Patrum, tum noſtrorum hominum libri, quorum nos ipſi officioſam fidem & diligentiam ſummopere admiramur in evolvendis & explicandis Bibliis: majus eorum ſimplicitas, qui rivis illorum operâ ductis ita acquieſcunt, ut vix uno aut altero anno fontes ipſos Veteris & Novi Teſtamenti inveſtigent & conſulant: maximum verò omnium, qui aut aliquam ſui opinionem imbiberunt, aut male de aliena fide ſtudioq́; cogitantes quidlibet quamvis ſalutare futurum averſantur. Ac in primo quidem genere fideles multos conquieſcere longe tutius judicamus, quam ſi extra oleas (quod aiunt) vagandi licentiam præfidentius ſibi aſſumpſerint: quia tam multa piè, doctè, prudenter, ac modeſtè dicta ſunt ab iis qui præceſſerunt nobis, ut eorum nomine perſonas & ſcripta in pretio habeamus, vitia quæ occurrunt (prout labi, errare, decipi humanum eſt) cum bonis quæ protulerunt illi comparata, officioſè contegamus. Quid enim tam iniquum eſſet quàm omiſſis bonis enumerare mala, quibus* *ſcriptores invidioſè & infeſtè obtrectant. Ipſi ſuis laudibus ac meritiſſimis per nos fruantur licet: quorum nomine immortali Deo gratias agimus, quòd ex infirmis hiſce ac fictilibus vaſis placuit illa ſeligere & sāctificare ad gloriā ipſius tantùm cū fructu tantaq; laude promovendā. In altero autē illo genere paulò amplius deſiderare cogimur. Cùm enim præclarè ſecum agi exiſtimant, ſi de rivulis humanitùs ductis ſorbeant ubi fons præ foribus eſt, nihil mirum eſt ſi miſeri juſto Dei judicio tandem eò adducuntur, ut paluſtri ulva implicentur & ſordibus inquinentur: quas etſi ſuo ipſi torpore contrahunt, tamen ut ab aliis arreptas mordicus deinde retinendas putant. At quantò meliùs veteres ex doctrina Joannis ad libros ſacræ ſcripturæ adhibendam fidem, ad ſua ſcripta judiciū afferri poſtularunt! viderunt illi hoc pacto eſſe imperitiæ multorum & ſimplicitati conſulendum, nequando ſibi ſuíſve aut ullius hominis ſcriptis divinus honor tribueretur: quem nemo ſibi ſine atrocisſima blaſphemia arrogare poteſt, nemo alteri ſine inſania tribuere. Tertium verò genus ut ebrioſum planè ac nauſeans, ſerio ex animo oramus ut expergefaciat Dominus: quòd aliquis nunquam huc adducetur, ut Chriſtum nobis adfuiſſe credat, infirmitatem noſtram ſublevaſſe, animoſque noſtros ſua glorioſa luce ad illuſtrationem doctrinæ ſuæ perfudiſſe. Certè Deus Opt. Max. voluntates noſtras (ut ita dicamus) ad hoc inſtitutum animavit: & nos quoque coram illo Chriſtianis omnibus ſine cujuſquam offenſa breviter & perſpicuè fidem officiúmq; noſtrum erga Deum, T.C. & totam Eccleſiam viciſſim teſtari voluimus. Quod ut meliùs cognoſcatur, paucis (ſi placet) de cauſa formaque hujus tranſlationis, & de tota Lege apud T.C. diſſeremus.*

Cauſa hujus tranſlationis eſt duplex, altera communis omnium, altera ſingularis. Communis cauſa quæ nos ad hoc opus ſuſcipiendum adduxit, ea ipſa eſt qua Patres olim & homines noſtri hac noſtra memoria uſi ſunt. Illi enim cùm Eccleſiam benè & ſolidè inſtitui cuperent, nihil tam neceſſarium & utile ad vetus Teſtamentum fore judicabant, quàm ut cum Hebræis fontibus omnia compararentur, & ex iis hauriretur veritas, & aliqua una tranſlatio cum Hebræo textu conformata in Eccleſia ſua invaleſceret. Cúmque ab eo labore propter varias & graves occupationes quibus tum diſtinebantur & propter ignorationē ſermonis Hebraici abſtinuerint, alii ad interpretationem LXX. confugiebant, alii hinc inde ex multorum interpretationibus corradebant quicquid aut ad ſcopum autoris aut ad præſentem uſum videbant pertinere. Nam quòd ille ad ſermones ſuos ferè quaſque interpretationes obvias præſentis ædificationis cauſa rapiendo non ſatis ad firmitatem doctrinæ attenderunt (cùm idem plerumq; unum locum in varias ſententias & interpretationes omiſſo ſcopo traduxerit) utut præpoſterum eſt, in ea tamen ætate fuit tolerandum: cùm quia hominum in linguis exercitatorum penuria laborabat, tum vel maximè quia boni illi Eccleſiaſtæ cuique potiùs tenuiſſimo e plebe ruditer, quàm doctis ſolidè operam dabant de induſtria. Unus Hieronymus magis præmonſtravit viam quàm aliquid dignum tanto hiatu præſtitit. Quapropter ipſe quoque & Auguſtinus infinitis locis deſiderium ſuum ſuper hac re abundè expoſuerunt. Utcunq; enim varias interpretationes laudent : eò tandem recidunt Veteris inſtrumenti veritatem ex Hebræis exemplaribus, Novi verò e Græcis eruendam eſſe : ne multa, ſi populariter dicendum fuit, ſuas tranſlationes vulgatas, ſin limatè ac firmè, Hebræum textum adhibendum fuiſſe docent. Subſtituit quidem Auguſtinus LXX. interpretationem, eámque mirificè effert : quia neque melius videbat ut Hebræi ſermonis expers, neque religioſum exiſtimabat ab eorum interpretatione diſcedere. Quòd ſi quis hodie vulgatam Græcam hac autoritate donaverit, faciet næ intelligendo ut nihil intelligat. Quis enim tot ineptias in tantorum (ſi credimus) hominum animos tanto conſenſu incidiſſe credat quales ſingulis paginis offenduntur? tot corruptos locos? tot additos?tot amiſſos? quis denique eoſdem eſſe cum antiquis exemplaribus putet, qui eos ipſos locos quos Evangeliſtæ, Apoſtoli & alii Patres de verbo ad verbum adduxerũt cum libris noſtris contulerit? Extant ſeptem Locutionis libri ab Auguſtino ſcripti: in quibus quotuſquiſq; eſt locus cui bene cum libris noſtris conveniat? Quare cùm illorum conſenſu libri Hebræorum omnibus anteponendi ſint, Græci aut non iidem aut certè omnium ſint corruptiſſimi : optimè homines noſtros de Repub. Chriſtiana meritos eſſe confirmamus, qui ſtudium ſuum, operam, laborem, atque induſtriam contulerunt ut Eccleſiam Chriſti augerent renovatis & interpolatis tranſlationibus Scripturæ, quibus utrumq; quoad ejus fieri poſſet legentium oculis exhiberetur, genuinus ſenſus, & familiaris ad uſum noſtrum accommodatio. Maximas illis agimus & habemus gratias, quòd tam piè atque ſtudioſè in hoc genus operis incumbentes toti Eccleſiæ bonum, nobis ſubſidium non mediocre attulerunt: quippe cùm ædificatio Eccleſiæ & inſtitutio ſtudioſa iſtud ex parte conſequendi & inveſtigandi cauſam dederit, quod boni illi Patres vehementer expetebant. Jam verò ſi nos communem operam noſtram ſtuduimus in eadem re conſumere, rebúſque interdum corruptis puritatem, obſcuris lucem, bene inventis confirmationem adhibere : pios omneis oratos per nomen Jeſu Chriſti & obteſtatos volumus, ut ne quæ exempla diligentiæ ab omnibus uno ore dilaudata ſunt, ea imitãdi nobis intercludant viam. De nullius nomine ſcientes detrahimus : tantùm acceſſionem opellæ noſtræ fore Eccleſiæ utilem putavimus, & ſi aberit a legentium animis moroſitas atque αὐθάδεια, confidimus in Domino fructum aliquem ex ſtudio hoc & labore noſtro ad Chriſtianos omneis perventurum. Hæc ergo prima fuit cauſa inſtituti noſtri, veterum optatis confirmata & hominum noſtrorum exemplis : quæ tamen ſi vidiſſemus omnibus ubique poſſe ſatisfacere, lubenter quidem certè labore iſto ſuperſediſſemus. Huc verò altera cauſa acceſſit, quæ nos privatim attingit, & jam inde ab opere cœpto vehementer extimulat : Ea eſt bonorum de nobis expectatio & judicium noſtri : quorum deſiderium ut pro modulo noſtro ſaltem ex parte expleamus, tutius tandem viſum eſt Deo duce & ſuccurrentibus piorum precibus rem periclitari, quàm ab illis accuſari diffidentiæ inertiæve nomine. Periclitari autem? imò Deo nos laborémque noſtrum certa cum fiducia venturæ ad Eccleſiam benedictionis ex labore noſtro committere. Nos enim quicquid egimus in hoc inſtituto, bona fide (ita nos Deus amet) bona conſcientia egimus : non alienam operam temnentes, non aliorum beneficiis (quæ admiramur) invidentes, nemini præjudicati quicquam afferentes, ſed ſimplice animo ſententiam noſtram, prout cum verbo Dei convenientiorem eſſe ſenſimus, adducentes: etiámque in poſterum eos qui piè & fraternè commodius aliquid dicent audituri, fraternoq́; animo exoſculaturi. Quid ergo? dixerit quiſpiam, vos aut illorum bonorum quos prædicatis expectatione dignum, aut Eccleſiæ utile ſuprà quàm quod a majoribus dictum eſt, aliquid profuſuros arbitraremini? Vno verbo ſatis factum vellemus, ſi placidè acciperent: nos ab omni contentione ac comparatione (ut ferè odio invidiaq́; plena eſt) abhorrere, ac proinde malle ab ipſis judicari ſiquid bene & utiliter ſcripſimus, quàm ipſi in nos fœtidiſſimam hanc moleſtiam invidioſiſſimámque ſuſcipere. Recepimus nos piè, breviter, dilucidè, ac modeſtè ſententiā noſtram allaturos. Illi ſe viciſſim a nobis exorari ſinant: unum petimus quod nemini bono moleſtum eſſe poteſt, ut prius legant, deinde judicent, ita laborem noſtrum conveniente honore, nos verò benevolentia (quam ipſis æquè ex animo exhibemus) & charitate proſequantur. Deniq́; idē flagitamus quod olim bonus ille ſenex: Quiſquis hæc legit, ubi pariter certus eſt, pergat nobiſcū: ubi pariter hæſitat, quærat nobiſcū: ubi errorem ſuum cognoſcit, redeat ad nos: ubi noſtrū, revocet nos: Ita ingrediamur ſimul charitatis viam, tendentes ad eum de quo dictum eſt, Quærite faciem ejus ſemper.

Ne quis tamen hac ratione ſibi minimè ſatiſfactum putet, ad alterum caput noſtra ſe convertet oratio: nam forma tranſlationis quam ſecuti ſumus, quæſtionem totam explanabit. Conſtat apud omnes nihil æquè bono interpreti ex uſu eſſe, quàm ut rem propoſitam intelligentia conſequatur, & eam appoſitè reddat: Rei verò intelligentiam non tantùm ex ſerie & cōtinuatione argumentorum, ſed etiam ex verborum natura petendam eſſe. Dolet nobis, quòd aliquid gravius ad excuſationem noſtram factiq́; noſtri probationem dicendum eſt: ſed tamen leviſſimam duntaxat interpretandi partem verbi gratia attingemus, quam in ſuperiorum interpretum libris locis non paucis deſiderari comperimus. Regula eſt γραμματικωτάτων, ſingularem vocum naturam, conſtructionem earum, & interpunctionem obſervandam eſſe. At multa antehac fuerunt præter vocum naturam formámque reddita, voces detortæ, res conſtructæ aliæ ab aliis diſtractæ, earum interpunctiones quaſi quædam ſententiarum ſepes avulſæ, denique multa advecta incommoda: quæ ſi noſtrâ operâ ſaltem aliqua ex parte amoveri poſſint omne punctum (quod ille ait) tuliſſe, nobis videbimur. Vt autem nihil amplius de alieno labore cogamur dicere, ad formam noſtram deſcendemus. Ad rectam intelligentiam rerum obtinendam, naturam ſingularum vocum expendimus, conſtructionem ex ſimilium locorum comparatione, quàm maximè fieri potuit, obſervavimus, interpunctiones Hebræas non ut otioſas, quod vulgus opinatur, ſed plurimùm ad rem facientes retinuimus quanta commoditate potuimus, deniq́; ſermonis & argumentorum ſeriem accuratè exploravimus, ut evidentior eſſet illorum cohærentia. In quibus omnibus aptè & accōmodatè reddendis etiam Hebraici ſermonis ordinem, ut per Latinam linguam licuit, ſervavimus niſi aliud evidentia loci poſtularet: Hebraiſmos ſingulares &

inἐμφατικωτέρους, quàm ut mutari poſſent, Patrum exemplo religioſè retinuimus, alios Latinè quàm optimè per nos fieri potuit expreſſimus in cõtextu, Hebræarũ vocum interpretationem de verbo ad verbum margini apponentes, Barbariſmos fugimus: deniq; enixi ſumus ut Moſche Latinus Chriſtianum orbem perſonet, idq́; eodem argumento, quo civium ſuorum & gentilium aures dum vixit perſonabat. Hæc voluimus, in hoc laboravimus, ad hoc contendimus pro facultate quam nobis Deus indidit: impari quidem conatu (quis enim rẽ tantam aptè & accõmodatè ad materiam & uſum illius ubiq; tractare poſſit?) ſed tamen qui Deo & hominibus piis (ſperamus) non improbabitur.

Supereſt tertium caput dè quo nos apud T. C. acturos promiſimus. Indignum eſſe hoc opus judicant multi, in quo tranſferendo toties laboretur, & nos quoque operam ludere qui veteribus & obſoletis rebus novè dicendis incumbimus. Verùm Deus bone quàm falluntur illi! quàm procul a vero abſunt qui veritatem abſque principiis veritatis commodè putant innoteſcere! utinam verò illius dicti quo Auguſtinus utitur meminiſſent: Eccleſiæ Chriſti, quæ mater noſtra eſt omnium, duo ubera eſſe, Vetus & Novum Teſtamentum, ex quibus pii & fideles Dei partus in dies alimentum ſugunt, educantur, & adoleſcunt in Chriſto. Nunquam committerent, ut ſingularis iſta divinæ beneficentiæ planaq́; teſtificatio ignoratione, incuria, aut ignavia ulla concideret. Sed quid opus eſt nos ſingulas Veteris Teſtamenti laudes percurrere? autoritatem confirmare? uſum commonſtrare? ſtabilitatem minutim expendere? Quæ neque hujus loci eſt explicare, neque inſtituti noſtri. Ad Legem veniamus, de qua nobis ſermo primùm inſtitutus eſt. Legem vocamus, ex Chriſti ipſius Magiſtri noſtri autoritate doctorumq́; hominum conſenſu, hos quinque libros quos conſcripſit Moſche. Quæ obſecro autoritas, quis uſus ad hujus autoritatem uſumq́;, poſſet accedere? Autoritatem nobis ſatis erit duobus argumentis oſtendere: quæ illi quidem oppugnando minimè convellent, ſed potius omnino labefactabunt autoritatem illã, quam protervè ſibi ex Dei ipſius (ſi Deo placet) ſpoliis aucupantur. Primùm enim, unde melius poteſt cuiq;, rei quàm ab ipſius autore, conciliari autoritas? At hujus Legis autor eſt Deus pater in filio per Spiritum ſanctum: ad cujus præſentiam cœlum exarſit, intremuit terra, Moſche exhorruit, Jiſraelitæ perterrefacti ſunt, dejecta denique omnia quæ ſuas vires cum hujus viribus auſa unquam ſunt cõmittere. Deinde quo & quali inſtrumento uſus eſt Deus ad exponendã in Lege voluntatẽ ſuã? nónne Moſche ſacratiſſimo viro dei ac Propheta, cui non fuit ſimilis in populo Dei, quicum Deus facie ad faciem locutus eſt, & qui fuit ſervus fidelis in tota domo ejus? hæc teſtimonia qui tentat convellere ſua autoritate, aut cõvulſa eſſe exiſtimat, indignus certè eſt cui autoritas ulla tribuatur, aut habeatur fides. Nugæ, deliria, ſomnia, furores ſũt quæcunq; Manichæi & alii omnes ad autoritatẽ iſtã obruendã inſanè congeſſerũt. Quid ergo? nõne lex inveterata & abolita eſt? nónne fœdus Novũ in locũ Veteris ſuffectũ? mendaciíne aut vanitatis ullius Apoſtolus ad Hebr. tenebitur? Abſit: nõ feremus Apoſtolo qui hanc orationẽ habuit ſuam veritatẽ adimi: ſed ea lege ut Chriſto quoq; ſua conſtet dicenti, non veni ut abolerẽ, ſed ut implerẽ

Legem: quos locos Barnardus alicubi optimè comparavit: Itaque ad ipſum Legis, id eſt, totius Pentateuchi ſtatum veniamus, ut eo commodius quid abolitum quidve ſtabile ſit intelligatur. Legem Moſchis notum eſt ex duobus ſummis capitibus conſtare, factorum & juris. Ac hiſtoriam quidem factorum rerumq; geſtarum ſive a Deo in Eccleſia extraq; Eccleſiam, ſive a rebus creatis in ſumma ortum Eccleſiæ, & prima illà veſtigia benignitatis Dei in creatione adumbrata, in fœdere expreſſa, in operibus demonſtrata quis niſi inſanus intercidere patiatur? Sed de rebus ad jus pertinentibus gravior quæſtio eſt: de quibus quia propriè ſtatuuntur leges, eaq; præcipuum locum in his libris & in Vetere Eccleſia ſummam autoritatem obtinent, Legis nomine hi libri appellati ſunt. Nunc ergo anguſtiore paulò ſignificatione accipiamus Legem pro ea quæ (ut ait Tullius) ſcripto ſancit quod vult jubendo aut vetando. Sanè utralibet ſignificatione accipiamus, latiore illa, ſive hac anguſtiore, certum eſt eam totam a ſingulari illa Lege profluxiſſe quam patres legem communem & immutabilem Dei nominarunt. Cicero ſummam rationem inſitam in natura, &c. quaſi dicat Legem ſcriptam Legis naturæ partum eſſe, Legem verò naturalem Legis Dei qui ordinavit naturã. Quod ſi ita eſt, quid obſecrò niſi cum ſumma ratione, cum natura, & cum Deo pugnat, qui oppugnat Legem? Sed quia Legis opera (ut Aug. in epiſtolam ad Galat. ſcribit) bipertita ſunt, partim in ſacramentis, partim in moribus poſita: ſcitè omnino diſtinguendum eſt quid ex natura, quidve ad naturam in Lege acceſſerit. Ex lege naturæ ſunt hæc, imperare, vetare, punire, permittere, hoc eſt, leges morum, & legum repagula: Sacramenta (ut ipſum fœdus, quod eſt Sacramentorum fundamentum) in acceſſionibus numerantur. Prioris generis membra quiſquis negat, ut taceamus tot Leges naturæ inde a creatione uſque ad traditionem Legis imperatas atque obſervatas, viderit qua fronte Deo Legiſlatori adimat quod omnium civilium legum commune eſt. Legis virtus (inquit Modeſtinus) hæc eſt, imperare, vetare, punire, permittere: quæ (malùm) dementia eſt, ſublato horum officiorũ uno aut altero Legem Dei facere ἀνάρετον? Præterea Deus ipſe, lex & veritas immutabilis legum, non tantùm verbo ſuo ita ſe adumbravit boni autorem & mali vindicem, ſed etiam operibus: quis autem minus verbo quàm operibus ineſſe putet? quod ſufficit ὡς ἰδιαί πατα ad hominem perfectum reddendum & comparatum ad omne opus bonum. Item regula juſti & injuſti in Deo atque in lege ejus eadem eſt & ſemper immutabilis: juſtum autem peræquè eſt puniri mala, ac imperari bona aut vetari mala: ergo pœnarum quoque jus eſt immutabile. Amplius dicemus, Quorum cauſæ æternæ ſunt, eorum quoque jus eſt æternum & immutabile: Eſt ergo æternum & immutabile jus in ſingulis hiſce capitibis. Neque tamen hæc ita accipi volumus, ut hac ratione pœnas Legis, ſingulas inquam cautiones & formulas earum, quæ ad leges judiciales moreſq; pertinent, accuratè præcipiamus obſervari: Nequaquam: ſed jus ipſum & ſubſtantiam legum omneis omnino ſervare Deus omni loco imperat, ſingulares verò formulas & cautiones quæ in perſonis, rebus, locis, aliiſq; circumſtantiis ſunt poſitæ liberas reliquit, modò nihil de jure ipſius, de ſubſtantia Legis, de æquitate derogetur. Sunt enim iſtæ formulæ acceſſiones Legis, ac proinde ex Rerumpub. perſonarum, temporum, locorúmq; natura, formâ & conſtitutione mutabiles. Quæ quidem omnia ita conceſſit Deus utenda mutandáve bonorum arbitratu, ut nihil decedat de naturæ jure: quamobrem inter permiſſiones ponenda ſunt. Verbi gratia: Publicum liberatorem ducemq; populo dederat Deus, & Rempub. Jiſraëlitarum inſtituerat: permittente Lege in Monarchiam abiit: neutrum a Lege naturæ diſcrepat, ſed optimum eſt (ſi bene adhibebitur) ad eam conſervandam vinculum atque ſepimentum. In privatis judiciis capitales quidem cauſas planè definivit: aliis verò καθολικῶς quaſdam regulas juris circumpoſuit, ut ii qui juri dicundo præſunt cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem vel interpretatione vel certa juriſdictione ſuppleant: itaque jus definivit, ut factorum ſingula momenta voluerit a judicibus explorari, & pro occaſionibus circumſtantiiſq; judicari ad normam Legis. Ejuſmodi ſunt leges de damno mulieri gravidæ illato, de pauperie quam fecit quadrupes, Exod. 21. & aliæ quàm plurimæ. Poſtremò documentorum quæ in judicialibus illis Legibus tradita ſunt; alia omnium temporum ſunt, alia totius temporis quo in terra promiſſa verſati ſunt Jiſraëlitæ, alia Monarchiæ conſiſtentis, alia Oligarchiæ, alia deniq; ambulatoriæ illius Jiſraëlitarum Reipub. cùm ex Ægypto profecti Cenahhanæam peterent: cujuſmodi ſunt caſtrorum ordines Numer. 2. & paxilli uſus, Deut. 23. 9. Horum verò omnium ſubſtantiam & æquitatem inviolatã ſervandam eſſe res ipſa loquitur, & Apoſtolus convenienter poſtremis duobus locis omnia honeſte & ex ordine fieri in Eccleſia jubet. Quòd ſi horum quæ Apoſtolus præcipit fontes ex lege ſunt, multo magis juſti & injuſti ratio ex illa depromenda eſt. Nec refert quod objiciunt quidam nihil horum in novo Teſtamento adduci a Chriſto aut Apoſtolis ejus. Primùm enim ut omittam falſitatem iſtius cavilli quæ ex multis locis deprehendi poteſt, ſciunt adeóque teſtis eſt ipſorum animus & conſcientia Chriſtum non fuiſſe aut adulteræ damnandæ, aut familiæ herciſcundæ judicem datum aut vocatũ a Deo: ipſum quoque, cujus nos imitatores eſſe oportet, juſtitiam omnem impleviſſe, ideóque tum ex ipſius ore tum ex Apoſtolorum ſcriptis, idem jus morale ad ſanctificationem præſtitui in novo Teſtamento ac jubebat Vetus: denique Chriſtum non ita graviter aut ſæpè de judiciorum ſtatu contendiſſe, quia ne ipſi quidem Phariſæi de eo ambigebant, quod pervicaciſſima & contumaciſſima aſſentatorum turba ad delinienda Principum ora ferè ſibi arrogavit. Jam verò demus iſtis hominibus judiciales leges etiam in re hac corruiſſe: quò tandem res deventura eſt? Conferamus omnes rationes ad judicia bene conſtituenda, & ſummam illam rationem inſitam in natura aliquando tandem inveſtigemus. An illi ex unius hominis quamvis conſultiſſimi, conſilii, gentis, populi, temporis, denique omnium ſimul hominum rationibus eruent? Minimè verò, ſed maximam evertendis ac everrendis Rebus pub. feneſtram aperient: alius aiet, alius negabit, alius deliberandum cenſebit. Nos verò qui aliquam in natura, totam in Deo judiciorum normam ſitam agnoſcimus, quantò melius iis regulis juris conquieſcemus, quas ne illi quidem a Deo profectas eſſe negaverint qui eas abdicant? Currant illi præcipites in ſua illa volubili & lubrica hominum ratione, & populari auræ acclamẽt plauſibiliter: nobiſcum optimè agetur, ſi veſtigiis illis hærebimus quæ in his libris impreſſit certiſſima ac conſtantiſſima Dei ſapientia, per quã Reges regnant, & principes decernunt juſtitiam. In ſacramentis verò ſive cæremoniis longè diſſimilis ratio eſt. Primùm enim cæremoniæ non ſunt naturæ, ſed gratiæ & fœderis, quod etſi unicum eſt, varias tamen formas pro diſpenſatione Dei induit: deinde non ſunt res bonæ ex ſe, ſed ſigna rerum comprehenſarũ fœdere ex inſtitutione Dei: neque ubique gentium, aut inde a creatione mũdi: ſed loco definito certo tempore & in ſuum tempus erant conſtitutæ: poſtremò non propter ſe datæ, ſed ad perpetui fœderis obligationem, gratam præteriti præſentisq; beneficii recordationem, profeſſionem officii noſtri, & figurationem venturi corporis in Chriſto, in quo fœdus ictum eſt & omnia conſummata. Ex quibus omnibus conficitur, jus quidem morum ac fœderis perpetuũ eſſe, ſigna verò formas & cæremonias, etiam quæ legibus moralibus & judicialibus cõmixtæ ſunt (ut ita dicamus) ambulatorias. Hîc verò admirabilis eſt adverſariorum oſcitantia. Nam Apoſtolũ ad Hebræos uno loco de ſacerdotio Chriſti agere (quod totum in Vetere populo fuit cæremoniis adumbratum) in altero de forma teſtificandi exhibendiq; fœderis res ipſa loquitur. Atqui non ſumus, inquiunt, ſub Lege, ſed ſub gratia. Mirum non videre illos, neq; animadvertere, ubicunque lex opponitur gratiæ, conſiderari legem nudam a gratia, id eſt, legem illam peccati noſtri indicem inflammatricem & vindicẽ, noſtrumq; omnium carnificem: gratiâ verò non juſtitiã Dei quam Lex commonſtrat, ſed peccatum noſtrum aboleri in Chriſto, ut peccato mortui vivamus Deo in Lege Chriſti, hoc eſt, in ſanctimonia, charitate, & pace per fidem ipſius: in ſumma non legem juſti & injuſti, ſed vim Legis nos alioqui cum peccatis noſtris peſſundaturam averti. Chriſtus profectò ſibi ipſe conſtat, neque idem implet Legem & abolet. Itaque formulas illas Legis in circumſtantiis poſitas & cæremonias ex ipſius quoque Legis teſtimonio intercidiſſe concedimus: ſed ſacroſanctam illam doctrinam, magiſtram vitæ, ſpeculum juſtitiæ Dei, indicem peccati noſtri, prænuntiam & teſtem gratiæ cujus complementum eſt Chriſtus, illam omnino retinemus in Eccleſia Dei.

Quæ cùm ita ſint, primùm oramus Deum ſanctiſſimæ hujus doctrinæ fontem, ut veritatem ſuam Vetere Novóque Teſtamento explicatam ſuorum animis inſcribat, & ab ingenii humani ſordibus æterna Spiritus ſui virtute vindicet in Chriſto: deinde verò Chriſtianos omneis quibus pietas & ſalus eſt cordi, ne aut nos ad oſtentum in opere tam neceſſario luſiſſe exiſtiment, aut ſeipſos tempus in eo legendo inaniter conſumpturos. Infiniti ſunt theſauri, qui ſe ultrò piorum animis in hac ſcriptione verſantibus offerunt. Nihil gravius de miſeria noſtra, nihil altius de miſericordia Dei prædicari poteſt quàm quæ hîc breviter a Moſche dicta, a nobis quàm commodiſſimè & convenientiſſimè fieri potuit expoſita ſunt. Tuam verò C. Illuſtriſſime Princeps, pro ea pietate quam tecum prolixè communicavit Deus ſcriptionum hujuſmodi ſtudioſiſſimam, ſcripti hujus noſtri vindicem & aſſertorem *appellamus. Nam cui melius opus Moſchis principis in populo Dei humaniſſimi & conſultiſſimi tribuamus, quàm tibi? qui tuum illum pietatis aſtum quo magis excitas, eò magis exultas, qui ad æqui & boni ſcientiam comparandam, juſtitiam colendam, augendam ſanctificationem, pacem continendam, tuendam denique Dei autoritatem pro adminiſtratione quæ tibi commiſſa eſt animum advertis, cujus autoritas nos ad iſtud opus aggrediendum provocavit, & adjuvit beneficentia.*

Quæſumus itaque a T.C. ut illo ſpectato Zelo erga Dei gloriam & Scripturam gloriæ illius adminiſtram in dies magis exardeſcens, hoc divinum opus noſtrâ operâ (niſi nos animus fallit) aliquanto limatius humaniter excipias, ut pignus fidei animiq; noſtri erga T.C. ſtudioſiſſimi: ut nos eò confidentiùs tua autoritate freti & bonorum votis, reliquis operibus, quorum altera pars jam propè beneficio Dei confecta eſt, pergamus incumbere. Vale Princeps Illuſtriſſime.

Dominus T.C. quàm diutiſſimè incolumem ſervet, tibi adſit, te ſuo Spiritu regat, & omni benedictionum genere ornet cumulatiſſimè. Iterum vale.

T.C.

Servi addictiſsimi

Immanuel Tremellius.
Franciſcus Junius.

Chriſtiano Lectori S.

MULTA ſunt Chriſtiane Lector, quæ de hoc opere dici poſſent: ſed quia hìc brevitati ut in toto opere ſtudendum exiſtimavimus, quatuor in univerſum capita hoc quidem loco monebimus. Primũ eſt de tranſlationis genere: Vocum proprietati & ordini prout in Hebræo contextu habentur, quoad ejus fieri potuit, hęſimus: quamobrem non debet videri mirum ſi ab aliorũ interpretatione & ordine interdum diſceſſimus, ut eâdem operâ & peritis & rudioribus conſulatur. Secundum: Hebraiſmos, ſi quos propter emphaſin ſervare neceſſarium viſum eſt, ſervavimus: quos ſine damno Latinitatis de verbo ad verbum reddere licuit, expreſſimus: qui verò duriores futuri fuiſſent, in contextu Latinè redditos margini appoſuimus. Tertium: Nomina propria (quorum diſtinctio ſingulare eſt hiſtoriæ lumen) ex Hebręorum formâ, ut maxime fieri potuit, ſcripſimus, ne quæ inter ſe confunderentur, quod plerumque factum eſt: ideóq; literam Cheth per ch, Tzadi per tz, Schin per ſch, (ut Germani ſolent) expreſſimus. Literam verò Hhajin (quæ populis ab Occidente barbara & inaudita eſt) per duas aſpirationes ſcripſimus, ut ſaltem diſtinctione literarum ſervata differentiam nominum affinium indicemus, cujuſmodi ſunt Hharad, Arad, Amotz, Hhamos, & ſimilia. Duabus autem aſpirationibus junctis potius quàm per gn vel gh novè expreſſimus, quia duobus inſtrumentis aſpirationis effertur, gutture & naribus: cùm à gutture incipiens illius enuntiatio in nares deſinat. At gn nihil aſpirati habet: gh verò Arabum & Maurorum eſt, qui duriorem illum (ut ipſis videtur) & aſperiorem ſonum uſu palati emolliunt. Quartum: in tota hac tranſlatione operam dedimus, ut textus planus eſſet: ideo neque longiores in eum annotationes addi neceſſe viſum eſt, neq; de ſingulis mutationibus cauſam reddere: maximè cùm hoc magis obſcuritatem quàm lucem, adeóq; multis in locis faſtidium doctis allaturũ eſſet, totúmq; opus in immenſum propè fuiſſet abiturum. Vale Chriſtiane lector, & Deum pro nobis ora ut in offenſo pede in reliquo opere pergentes ſpiritu Chriſti regamur ad opus Dei promovendum in gloriam ipſius & Eccleſiæ bonum. Amen.

ORDO

Ordo Canonicorum librorum veteris Teſtamenti.

I Partis.

Geneſis	*pag.* 1
Exodus	66
Leviticus	114
Numeri	144
Deuteronomium	181

II Partis.

Jehoſchubha lib. I.	6
Judicum lib. I.	29
Rutha lib. I.	56
Schemuelis lib. I.	59
Schemuelis lib. II.	95
Regum lib. I.	123
Regum lib. II.	156
Chronicorum lib. I.	186
Chronicorum lib. II.	221
Hhezra lib. I.	254
Nechemja lib. I.	264
Eſtera lib. I.	279

III Partis.

Ijob	7
Pſalmi	56
Proverbia	182
Eccleſiaſtes	220
Liber Canticorum	237

IIII Partis.

Jeſchahhja	1
Jirmeja	105
Jirmeja lament.	183
Jechezkel	190
Danijel	272
Hoſcheahh	299
Joël	316
Hhamos	320
Hhobadja	332
Jona	334
Mica	336
Nachum	344
Chabakkuk	348
Tzephanja	352
Chaggai	356
Zecarja	359
Maleaci	376

Ordo librorum Apocryphorum.

HISTORICI, ex temporum ſerie diſpoſiti.

Tobiti lib. I.	7
Oratio Menaſchis	17
Judithæ lib. I.	18
Baruci lib. I.	31
Epiſtola Jirmejæ	35
Adjectiones ad Danijelem	37
Hhezræ lib. III.	42
Hhezræ lib. IIII.	54
Adjectiones ad lib. Eſteræ	77
Schimhhonis lib. I. qui vulgo Macbæorum III.	81
Macbæorum lib. I.	89
Macbæorum lib. II.	116

DIDASCALICI.

Liber ſapientiæ	135
Eccleſiaſticus.	147

PRIMUS LIBER MOSCHIS,
SIVE
Geneſis.

Primus *liber Pentateuchi, ortum mundi & Eccleſiæ Dei deſcribit, ejúſque doctrinam, religionem, progreſſus, & mirificam bis mille trecentorum ſexaginta octo annorum gubernationem uſque ad obitum Joſephi pertexit.*

		Ann.	
	A condito Adamo ad Schethum, Ann.	130	Ge. 5
A nato	*Schetho ad Enoſchum*	105	
	Enoſcho ad Kenanem	90	
	Kenane ad Mahalalelem	70	
	Mahalalele ad Jeredum	65	
	Jeredo ad Chanocum	162	
	Chanoco ad Metuſchelachum.	65	
	Metuſchelacho ad Lemecum	187	
	Lemeco ad Noachum.	182	
	Noacho ad Schemum	502	Ge. 11.
	Schemo ad Arpacſchadum	100	
	Arpacſchado ad Schelachum	35	
A nato	*Schelacho ad Hheberum. Ann.*	30	Ge. 11
	Hhebero ad Pelegum	34	
	Pelego ad Rehhu	30	
	Rehhu ad Scherugum	32	
	Scherugo ad Nachorem	30	
	Nachore ad Terachum	29	
	Teracho ad Abramum	130	
	Abramo ad Jitzchakum	100	Ge. 21
	Jitzchako ad Jahhakobum	60	Ge. 25
	Jahhakobo ad deſcenſ. in Ægyptū.	130	Ge. 47
	In Ægypto vixit Jahhakob	17	
	A morte Jahhakobi ad mortem Joſephi	53	Ge. 50

Caput Primum.
Creatio totius mundi ſex diebus abſoluta.

1 'In principio creavit Deus cœlum & terram.

2 Terra autem erat res informis & inanis, tenebræq; *erant* in ſuperficie abyſſi: & 'Spiritus Dei 'incubabat ſuperficiei aquarum.

3 Tum 'dixit Deus: Eſto lux, & fuit lux.

4 'Viditq; Deus [a] lucem illam eſſe bonam: & diſtinctionem fecit Deus inter lucem & inter tenebras.

5 Tum Deus lucem illam 'vocavit diem, tenebras verò vocavit noctem: ' & fuit veſpera, & fuit mane, 'dies primus.

6 Deinde Dixit Deus: 'Eſto expanſum inter aquas, ut ſit diſtinguens inter aquas & aquas.

7 'Fecit ergo Deus expanſum, quod diſtinguit inter aquas quæ *ſunt* ſub expanſo, & inter aquas quæ *ſunt* ſupra expanſum: & fuit ita.

8 Expanſum autem Deus vocavit cœlum: & fuit veſpera, & fuit mane, dies ſecundus.

9 Deinde dixit Deus: Congregentur aquæ *quæ ſunt* infra cœlum ' in locum unum, ut conſpiciatur arida: & fuit ita.

10 Aridam autem 'vocavit Deus terram, congregationem verò aquarum vocavit maria: & 'vidit Deus *id* eſſe bonum.

11 Poſtea dixit Deus: Producat terra 'herbas teneras, herbas ſementantes ſemen, arbores fructiferas edentes fructum [b] ſecundum ſpecies ſuas, in quibus ſuum *ſit* ſemen, ſuper terram: & fuit ita.

12 Produxit ergo terra herbas teneras, herbas ſementantes ſemen ſecundum ſpecies ſuas, & arbores edentes fructū, in quibus ſemen ſuum *erat*, ſecundum ſpecies ſuas: & vidit Deus *id* eſſe bonum.

13 Et fuit veſpera, & fuit mane, dies tertius.

14 Deinde dixit Deus: Sunto luminaria in expanſo cœli 'ad diſtinctionem faciendum inter diem & inter noctem: & ſunto in ſigna, id eſt, ' in ſtata tempora, & in dies & annos.

15 Sunto etiam in luminaria in expanſo cœli, ad afferendum lucem ſuper terram: & fuit ita.

16 Fecit itaq; Deus duo illa luminaria magna, luminare 'majus ' ad dominium diei, & luminare minus ad dominium noctis, atque ſtellas.

17 Et collocavit ea Deus in expanſo cœli, ad afferendum lucem ſuper terram,

18 Et ad dominandum diei ac nocti, & ad diſtinctionem faciendum inter lucem & inter tenebras: & vidit Deus *id* eſſe bonum.

19 Et fuit veſpera, & fuit mane, dies quartus.

20 Deinde Dixit Deus: [c] Abunde producant aquæ reptilia [d] animantia: ' volatilia autem volent ſupra terram verſus ſuperficiem expanſi cœlorum.

21 'Ita creavit Deus cetos maximos, & omnia animantia repentia, quæ abunde produxerunt aquæ ſecundum ſpecies ſuas, & omnia

[a] Heb. *lucem* *llam, quòd* *ſſet bona*: *rajectio, ut* *nfrà ſępe.*

[b] *vel in ſpe-* *ies ſuas, &* *ic deinceps.*

[c] Heb *in morem reptiliū, id eſt, copioſiſſimè producant, ut ver. ſequente*

[d] Heb. *animā vivētem*: *periphraſis animantis, ut infrà ſæpe: qua ſignificatur, non tantùm corpora reptiliū ſed etiam animas ex aquis juſſu Dei extitiſſe.*

[e] Heb. *alæ: ſubſtantivũ conſtructum pro adjectivo ſuo, ut infrà 30.*

[f] Heb. *fructificate, ut infrà 28.*

volatilia [e] alata ſecundum ſpecies ſuas: & vidit Deus *id* eſſe bonum.

22 Et benedixit eis Deus, dicendo, [f] Fœtificate & augeſcite, & implete aquas per maria: volatilia autem augeſcant in terra.

23 Et fuit veſpera, & fuit mane, dies quintus.

24 Deinde dixit Deus: Producat terra animantia ſecundum ſpecies ſuas, jumenta & reptilia & beſtias terræ ſecundum ſpecies ſuas: & fuit ita.

25 Sic fecit Deus beſtias terræ ſecundum ſpecies ſuas, & jumenta ſecundum ſpecias ſuas, & omnia reptilia terræ ſecundum ſpecies ſuas: & vidit Deus *id* eſſe bonum.

26 Poſteà dixit Deus, faciamus hominem in imagine noſtra, ſecundum ſimilitudinem noſtram: qui dominentur in piſces maris, & in volatilia cœli, & in jumenta, & in univerſam terram, atque in omnia reptilia reptantia ſuper teram.

27 Cùm itaque creaſſet Deus hominem in imagine ſua, in imagine, *inquam*, Dei creaſſet eum, marem & fœminam creaſſet eos:

28 Benedixit eis Deus, ac dixit eis Deus, fœtificate & augeſcite, ac implete terram, & ſubjicite eam: & dominamini in piſces maris, & in volatilia cœli, & in omnes beſtias reptantes ſuper terram.

29 Prætereà dixit Deus: Ecce dedi vobis omnes herbas ſementantes ſemen quę *ſunt* in ſuperficie totius terrę, omneſque arbores in quibus *eſt* fructus arboris, ſementantes ſemen: vobis *ea* ſint ad comedendum.

30 At omnibus beſtiis terræ, & omnibus volatilibus cœli, omnibuſque reptantibus ſuper terram in quibus *eſt* anima vivens, *dedi* omnes [g] virides herbas ad comedendum: & fuit ita.

31 Cumque inſpiceret Deus quicquid fecerat, ecce bonum *erat* valde: & fuit veſpera, & fuit mane, dies ille ſextus.

[g] Heb. *viriditatem herbę: vide ſuprà verſu 21.*

ANNOTATIO.

1 In principio] *Senſus eſt, Deus principio facturus cœlum & terram, creavit impolitum chaos, quod*
poſteà ſuppeditavit cœleſtibus terreſtribuſque corporibus formandis materiam. 2 Spiritus Dei] *non aër,*
aut ventus (quia nondum erant) ſed ipſe ſanctus Dei Spiritus ea fovens. Incubabat] *verbum ab a-*
vibus pullitiei ſuæ incubantibus mutuatum:, quo ſignificatur a ſpiritu materiam illam informem fuiſſe
fotam, ut foventur pulli ab incubantibus matribus. 3 Dixit] *Deus pater, filius, & ſpiritus ſanctus: ſic*
deinceps in opere creationis. 4 Viditque] *id eſt, viſum probavit & ſtabilivit: humanitus dictum,*
ut ſequentia ferè omnia Deo attributa. 5 Vocavit] *id eſt, ſtatuit ut dum lux obtineret, eſſet*
dies: reliquum temporis, nox. Et fuit veſpera &c.] *tenebras præponit luci, quia tempore*
fuerunt priores, & ſecundum ſacrarum Scripturarum rationem (quam multi populi ſecuti ſunt) a
nocte inchoatur dies naturalis. Eſt autem hîc Synecdoche, qua principium noctis & diei pro tota nocte &
die ponitur. Dies primus] *id eſt, ex his tanquam partibus dies primus conſtitutus eſt, ſicut &*
ſequentes. 6 Eſto expanſum] *ita vocatur quicquid ſupra nos eſt.* 7 Fecit ergo] *nimirum*
verbo ſuo potente,, ut ſuprà verſu 3. & ſic deinceps. Heb. 1.2. 9 In locum vnum] *id eſt, in aſſig-*
natum ſibi alveum ſingulæ. Syllepſis, ut docet vox, maria, infrà verſu 10. 10 Vocavit] *id eſt, ſta-*
bilivit: vide ſuprà 5. annot. Vidit Deus] *id eſt, opus ſecundo die cęptum approbavit: qua eâdem ratione*
approbatio operis expanſi in quartum diem rejicitur, verſ. 18. & res creatæ primo die hac approbatione ca-
rent. 11 Herbas teneras, &c.] *ut ſemper in promptu eſſet viventibus quo veſcerentur.* 14 Ad
diſtinctionem faci.] *id eſt, ut lux & tenebræ illis, velut ſuis organis, deinceps hæreant.* In ſtata tem-
pora] *Ver, æſtatem, autumnum, hyemem, pluvias, ſerenitatem, & alia id genus.* 16 Majus] *utrum-*
que magnum quidem dicitur: ſed cùm inter ſe conferuntur, Sol majus luminare dicitur. Ad dominiũ.
&c.] *diſtinguendo, lucendo, & ſuas proprietates cum inferioribus communicando.* 20 Volatilia]
De volatilium origine tres ſunt ſententiæ: una, ex aqua ſolùm originem habere, eo quòd hîc cum reptilibus
ex aqua productis conjunguntur: altera, ex terra, quia junguntur beſtiis e terra productis, infrà 2.19. tertia,
ex terra & aqua originem duxiſſe. Nos ad poſtremam hanc probandam, ex utriuſque loci inter ſe com-
paratione & Hæbreorum conſenſu magis adducimur. 21 Ita creavit] *id eſt, ex materia prius creata*
magnificè effecit. 22 Et benedixit] *id eſt, verbo vim fœcunditatis indidit: quod ſequentibus expri-*
mit Deus humanitus. Augeſcant] *id eſt, fœtificent, augeſcant, & impleant terram, ut ſuperiore mẽ-*
bro: Synecdoche. 25 Omnia] *hoc* ζευγματικῶς *omnibus membris eſt accommodandum: nominatim au-*
tem de reptili exprimitur, ut intelligamus ne in hoc quidem viliſſimo genere ullam eſſe ſpeciem, quæ Deum
non habeat autorem. 26 Faciamus] *non Angelos hîc alloquitur, aut elementa, nam creationis glo-*
riam ſibi ſoli ſervat: neque honoris-cauſa ſic de ſe loquitur, quia mos ille non ita eſt antiquus, aut in prima
perſona receptus: ſed ſecum ſtatuit Deus Pater, Filius, & Spiritus ſanctus, unicus Deus, tres diſtinctæ per-
ſonæ. Eſtque hîc non obſcurum S. Triados teſtimonium. Secundum ſimilitudinem] *Epexegeſis eſt*
imaginis: ideò infrà ver. 27. & 5.1. alterum tantùm ponitur. Quid autem ſit, docet Apoſtolus Ephe. 4.
24. & Coloſ. 3.10. Qui dominentur] *vir & uxor cum poſteris: nam in totam ſpeciem beneficium fuit.*
27 Marem & fœminam] *Conjungit ambos, tum quia uterque ad imaginem Dei creatus eſt, tum quia*
benedictio propagationis, quę ſtatim ſubjungitur, ad utrumque conjunctim pertinet. 28 Benedixit]
vide ſuprà 22. annot. Subjicite] *prout dixerat ſuprà 26 qui dominentur, &c.* 29 Ecce dedi]
Demonſtrandi adverbium, & præteritum verbum hîc adhibentur a Deo, ut homini oſtendat ſe antè ei cibum,
quàm creatus eſſet, præparaſſe. 31 Bonum erat] *id eſt, non tantùm ſingula ſeorſim, ſed omnia ſimul*
eâ erant συμμετρίᾳ *& perfectione, ut perfectior excogitari non poſſet.* Dies ille ſext.] *Pronomine*
hîc tantùm præfixo deſignatur hunc illum fuiſſe diem, quo Deus conſtituerat abſoluto homine, cujus causâ
reliqua creaverat, creandi finem facere.

CAPUT. II.

Dies ſeptimus a Deo conſecratur, opus creationis quiete diei ſeptimi terminatum fuſius enarratur, & prima ſancti conjugii inſtitutio deſcribitur.

1 ITaque perfecti ſunt cœli & terra, & omnis 'exercitus illorum.

2 Cùm autem perfeciſſet Deus die ſeptimo opus ſuum quod fecerat, ipſo die ſeptimo 'quievit ab omni opere ſuo quod fecerat.

3 Et benedixit Deus diei ſeptimo, id eſt, 'ſanctificavit illum, quòd in eo quieviſſet ab omni [a] opere ſuo faciendo, quod creaverat Deus.

4 'ISTAE *ſunt* 'generationes cœli & terræ (quando creata ſunt, quo tempore, *inquam*, Jehova Deus fecit terram & cœlum.)

5 'Et omnis ſtirpis agri *quæ* nondum fuerat in terra, omniſque herbæ agri *quæ* nondum orta fuerat: non enim pluviam demiſerat Jehova Deus ſuper terram, nec ullus homo *fuerat* ad colendum terram,

6 Aut vapor *ullus* aſcenderat e terra, ut irrigaret univerſam ſuperficiem terræ.

7 Finxerat autem Jehova Deus hominem pulverem ex terra, 'ſufflaveratq; in nares ejus flatum vitæ: 'ſic fuit homo in animã viventem.

8 Et ornaverat plantis Jehova Deus hortum in 'Hhedene 'ab Oriente, ubi collocavit hominem illum quem finxerat:

9 Feceratq; Jehova Deus ut germinaret e terra illa omnis arbor deſyderabilis ad aſpectum, & bona ad cibum, 'arbor quoque vitæ in medio illius horti, & 'arbor ſcientiæ boni & mali.

10 (Fluvius autem' exit Hhedene, irrigando hortum, & inde dividit ſe, ita ut ſit in quatuor capita.

11 Nomen unius 'Piſchon: is *eſt* qui [b] alluit univerſam regionem' Chavilæ, vbi *eſt* aurũ,

12 Et *quidem* aurum illius regionis præſtans, ubi *eſt* 'Bdellium, & lapis Sardonyx:

13 Nomen verò fluvii ſecundi, 'Gichon, is *eſt* qui alluit univerſam 'regionem Cuſchi:

14 Et nomem fluvii tertii, 'Chiddekel, is *eſt* qui labitur ad Orientem [c] Aſſyriæ: fluvius autem quartus eſt [d] Euphrates.)

15 Accipiens itaque Jehova Deus hominem illum, collocavit illum in horto Hhedenis, ad colendum eum, & 'ad cuſtodiendum eum.

16 Interdixitque Jehova Deus homini, dicendo, [e] Ex fructu *quidem* omnis arboris hujus horti [f] liberè comedes:

17 Ex fructu verò arboris ſcientiæ boni & mali ne comedas, *nempe* ex iſto: nam 'quo die comederis ex eo, [g] utique morieris.

18 'Dixerat autem Jehova Deus, non *eſt* bonum hominem eſſe ſolum: faciam ei auxilium [h] accommodum ipſi.

19 (Nam cùm formaviſſet Jehova Deus e terra omnes beſtias agri & omnia volatilia cœli, & 'adduxiſſet ad Adamum 'ut videret quod nomen cuique inderet: quodcunq; enim nomen indidit Adam cuique animanti, id *eſt* nomen ejus:

20 Indidiſſetque Adam nomina omnibus jumentis & volatilibus cœli, & omnibus beſtiis agri: Adamo non invenerat auxilium accõmodum.)

21 Quapropter injecit Jehova Deus ſoporem altum in Adamum, ita ut obdormierit, & deſumpta una e coſtis ejus, 'incluſit carnẽ [i] pro illa.

22 Coſtam autem illam quam deſumpſerat Jehova Deus ex Adamo, extruxit in mulierem, quam' adduxit ad Adamum.

23 Tunc dixit Adam, Hac vice *hæc eſt* os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea: hæc vocabitur 'virago, eoquòd ex viro deſumpta eſt hæc.

24 'Idcirco 'relinquet vir patrem ſuum & matrem ſuam, & adhærebit uxori ſuæ: eruntq; in carnem unam.

25 'Erant autem ambo illi nudi, Adam & uxor ejus, neque erubeſcebant.

Heb. *opere*
o, quod cre-
erat Deus
ciẽdo. Ver-
orũ ἰμπλο-
n, quam nos
t ſenſus pla-
ior eßet,
nutavimus.

Heb. *circu-*
t, id eſt, lon-
o viarum
lexu per to-
am regionis
ongitudinẽ
elabitur: ſic
nfrà ſæpe.
Heb. *A-*
ſchur.

[d] Heb. *Perath.*

[e] Heb. *ex omni arbore: metonymia quę deinceps ſervatur. vide infrà 3.2.*

[f] Heb. *comedendo comodes: nam infinitivi ſuis verbis præpoſiti vim habẽt adverbiorum ſignificationem verbi intendẽtiũ: ſic ver. proximè ſequenti.*

[g] Heb. *moriendo morieris.*

[h] Heb. *quaſi coram ſe* ipſe eſſet, *id eſt, tale auxiliũ quod ſit veluti alter ipſe.*

[i] *vel loco illius.*

ANNOTATIO.

1 Exercitus] *id eſt, quæcunque in cœlo, & a terræ centro uſque ad cœli convexum ordinata extant, quibus cœlum & terra cohoneſtantur, ſicut Imperatores ſuis exercitibus.* 2 Quievit ab opere] *creationis videlicet, ut ſequens ver. oſtendit, non autem gubernationis & conſervationis, quo adhuc operatur Deus. Joan. 5.17.* 3 Sanctificavit] *vide 4. præceptum decalogi, Exodi 20. 8.* 4 Iſtæ] *quas hactenus recenſuimus.* Generationes] *id eſt, ortus vel origines.* 5 Et omnis ſtirp.] *Stirpium præ reliquis meminit ſynecdochicè, cùm* [illegible] *materia productæ, tum quia illuſtriſſimum eſt in* [illegible] *potentiæ divinæ teſtimonium: non enim ſolent provenire, niſi irrigatione pluviæ, hominis cultura, & vaporum humectatione, quæ omnia hîc diſertè Moſche ante ſtirpium procreationem extitiſſe negat. Aliter quidem vertunt alii & variè, ſed nos cum rei veritate perſpicuitatem conjunximus.* 7 Sufflaverat] *ut clarius appareret diſcrimen, quod eſt inter animam hominis & reliquorum animantium: horum enim animæ ex eâdem materia provenerunt, unde corpora habebant; illius verò anima ſpiritale quiddam eſt & divinũ.* Sic fuit] *id eſt, hac ratione factum eſt, ut terrea illa ſtatuta animata viveret.* 8 Hhedene] *parte Meſopotamiæ, ut ex ſequentibus apparet, item ex Jeſchahhjæ 37. & Jechezkelis 27.* Ab Oriente] *Moſchi hæc ſcribenti, & Jiſraëlitis quibus hæc ſcribebat, verſantibus in deſerto.* 9 Arbor quoque] *non erat in ea vita: ſed Chriſti ſymbolum fuit, qui eſt vita noſtra, dataque fuit, ut eßet vitæ divinitus acceptæ & conſervandæ ſacramentum.* Arbor ſcientiæ] *metonymicè dicta ab effectu: quòd qui ea veſcerentur (cùm prohibita eßet a Domino) experturi erant quantum bonum amitterent, & in quantum inciderent malum.* 10 Exit] *alveorum ejus ratione, quà ſurſum & deorſum ſpectant: nam ſi aquarum curſum ſpectes, Tygris & Euphrates non inde exeunt, ſed in regionem ſupernè influentes, ex ea infernè ſuis duobus alveis in ſinũ Perſicum Moſchis tempore deferebantur: etſi Euphratis alveus poſtea Cyri Babylonem oppugnantis arte derivatus, & Orchænorũ induſtria totus deinde præcluſus eſt. Plinius 6. natur. hiſt. 27.* 11 Piſchon] *Tygridis pars ab interamni regione ad ſinum Perſicum.* Chavilæ] *vide infrà 10. 7.* 12 Bdellium] *arbor quam Dioſcorides lib. 1. propius ad vocem Hhebræam accedens Bdolchon vocat. Hhebræi lapidem eſſe contendunt pretioſum duriſſimum, quem Arabes vocant Elmas, id eſt, Adamas: ſed quia hîc lapidis nomen, ut Sardonychi, ei non præponitur, & adamas alio nomine in bibliis exprimitur, prior interpretatio magis placet.* 13 Gichon] *Euphratis inferior pars a Tygride diſparata, uſque dum influit in ſinum Perſicum.* Regionem Cuſchi] *Arabiam deſertam: nam Cuſch generatim Arabias Æthiopiasq; comprehendit. vide infrà 10. 7.* 14 Chiddekel] *ſuperior Tygridis pars, a loco ubi oritur uſque ad confluentem: hinc nomen depravatum Diglito incolis re-*

ceptum,teſte Plinio 6.27. 15 Ad cuſtodiendum] *ne videlicet beſtiæ irrumperent,eumq́ deformarent.*
17 Quo die]*id eſt,cùm primùm meum præceptum tranſgredieris,mortis reus eris,infinitas corporis & a-
nimi ærumnas cruciatusq́ſenties,certos ſecuturæ mortis prænuncios, denique jam in mortis veſtibulo eris.*
18 Dixerat]*die ſexto,quo arboris fructu utrique interdictum eſt,ut infrà* 3.3.*mulier teſtatur.* 19
Addixiſſet]*tradens homini imperium,& mittens illum in poſſeſſionem eorum , ut iſti ſolent ſubditi novo
Principi inaugurando.* Ut videret]*Adam videlicet , quibus nominibus ſingulas animantium formas
appellaret.* 21 Incluſit]*id eſt,vacuum locum carne replevit , & obducta cute occluſit.* 22 Ad-
duxit]*ut eam jungeret illi uxorem:ita divinitus conjugium inſtitutum eſt.* 23 Virago] *hoc vocabulo
utendum fuit (quamvis non omnino præſenti loco ſignificatione conveniat) vt conſpiceretur ex parte He-
bræarum dictionum conjugatio,& planius intelligeretur inditi nominis cauſa : nam vt a viro deſumpta eſt,
ita nomen obtinuit a viri nomine derivatum.* 24 Idcirco]*Verba Moſchis,quibus demonſtrat divini
inſtituti finē,doctrinam proponens omnibus ætatibus duraturam.Rationalis autem particula duas cauſas
complectitur : quia uxor pars viri eſt,ideoque ei natura conjuncta, & quia divino inſtituto in matrimoni-
um tradita.* Relinquet] *κατά τι,non ſimpliciter,ſed per comparationem dictum: id eſt,illud potius fa-
ciat quàm ut uxorem deſerat.* 25 Erant]*ſenſus eſt,non erat ante lapſum inhoneſtum,quod poſteà prop-
ter peccatum factum eſt probroſum.*

CAPUT III.

Natura humana a ſerpente diabolo decepta deſciſcit a Deo,imaginemq́ ejus labefactat, cujus inſtauratio per Chriſtum mulieris ſemen promittitur.

1 ERAT autem ſerpens'aſtutior quavis beſtia agri,quam fecerat Jehova Deus:" is dixit ad mulierem,' Etiam quia edixit Deus,ne comederetis'ex omni[a] fructu arboris hujus horti.

[a] Heb.*arbore, ut ſuprà* 2. 16.*& ſic deinceps.*

2 Tum dixit mulier ad ſerpentē illū,'E fructu quidem arborum hujus horti comedemus:

3 At de fructu arboris iſtius quæ *eſt* in medio horti,dixit Deus,ne comedatis , *nempe* ex iſto, ' neque attingatis eum,"ne moriamini.

4 Tum dixit ſerpens ille ad mulierem,[b]"non utique moriemini:

[b] Heb.*non moriendo moriemini: vide ſuprà.*2.17.

5 'Sed novit Deus,"quo die comederîtis ex eo,aperturos ſe"oculos veſtros,& vos fore ſicut dii,ſcientes boni & mali.

6 Cùm ergo'videret mulier bonum eſſe arboris illius fructum in cibum , & [c] gratiſſimam *eſſe* illam oculis,deſyderabilemq́ue eſſe arboris fructum ad afferendum intelligentiam,accepit tandem de fructu ejus,& comedit : deditq́ue etiam viro ſuo *comedendum* ſecū, qui comedit.

[c] Heb.*deſyderium eſſe in oculis:ſed ex linguæ proprietate ſubſtantivū (ut vocant)abſtractum pro adjectivo gradus ſuperlativi ponitur:ut infrà* 31.34.

7 Tunc'aperuerunt ſeſe oculi amborum, ut cognoſcerent ſe nudos eſſe:'conſutilq́ue foliis ficus fecerunt ſibi ſubligacula.

8 Deinde cùm audirent vocem Jehovæ Dei itantem per ipſum hortum' ad ventum illius diei,abſcondit ſe Adam & uxor ejus a facie Jehovæ Dei,inter arbores illius horti.

9 Inclamavit autem Jehova Deus Adamum, dixitq́ue ei,'ubi es?

10 Qui dixit," vocem tuam audivi in hoc horto,& extimui,eo quòd nudus ſum: ideò abſcondi me.

11 Dixit verò *Deus*,quis indicavit tibi nudum eſſe te?"an ex fructu illius arboris,de quo interdixeram tibi ne comederes ex eo , comediſtis

12 Tum dixit Adam,mulier iſta quam collocaſti mecum,ipſa *eſt quæ* dedit mihi de fructu illius arboris,& comedi.

13 Tum dixit Jehova Deus ad mulierē,"quid hoc *eſt quod* feciſti?Dixit autem mulier,ſerpens ille ſeduxit me,& comedi.

14 Dixit ergo Jehova Deus ad ſerpentem illum,'quia feciſti hoc,maledictus eſto præ omnibus jumentis & præ omnibus beſtiis agri:ſuper ventrem tuum ito , & pulverem comedito omnibus diebus vitæ tuæ.

15 Præterea inimicitiam pono inter te & inter mulierem hanc,ſimiliter inter ſemen tuum & inter ſemen ejus:ipſum"conteret tibi caput, & tu conteres ei calcaneum.

16 Ad mulierem dixit,[d]admodum multiplico dolorem tuum,id eſt,'*dolorem* conceptus tui, in dolore paries liberos:"quin erga virū tuū appetitus tuus eſto,& ipſe poteſtatē habeto in te.

[d] Heb.*multiplicando multiplicabo: ſimile eſt ſuprà* 4.

17 Adamo verò dixit: Quia auſcultaſti voci uxoris tuæ,comedens de fructu arboris illius, quo interdixeram tibi dicendo,ne comedas ex iſto:" maledicta *eſto* terra propter te , cū moleſtia [e]comedito ex ea omnibus diebus vitæ tuæ.

[e] Heb.*comedito eam,id eſt, proventū ejus: Metonymia.*

18 Et"ſpinam & carduum proferat tibi,& comedito herbam"agri.

19 'In ſudore vultus tui veſcitor cibo,donec revertaris ad ipſā terrā,quia ex ea deſumptus fuiſti : pulvis enim es, & in pulverē revertêris.

20 'Vocaverat autem Adam nomen uxoris ſuę [f]Chavam, eoquòd ipſa *ſit* mater omnium *hominum* viventium.

[f] *id eſt,viventem.*

21 Cumq; feciſſet Jehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas,quibus veſtiret eos.

22 Dixit Jehova Deus ," ecce homo evaſit *ſcilicet* ſicut unus' ex nobis,cognoſcendo bonū & malum: nunc itaq́;" *videndum* ne extenſa manu ſua accipiat etiam ex fructu arboris vitę,comedenſq́; vivat in ſeculum.

23 Emittens itaq́; eum Jehova Deus ex horto Hhedenis,ad colendum eam terram ex qua deſumptus fuerat,

24 Expulit ipſum hominem,ſtatuitq́;"a parte anteriore horti Hhedenis'Cerubinos,& [g] mucronem gladii ſeſe vibrantis,ad cuſtodiendum viam ad arborem vitæ.

[g] *hac voce ſυνεκδοχικῶς bonos Latinitatis auctores ſecuti vtimur,propter inopiam Latinæ linguæ: Græci ὀβελίσκον dicunt: vulgus laminam ſive folium.*

ANNOTATIO.

1 Aſtutior]*ac proinde diaboli technis accommodatior.* Is dixit]*diabolus videlicet in ſerpente: licet
Moſche propter populi ruditatem mentionem diaboli omittat : ſicut antè ob eandem cauſam omiſit Ange-
lorum creationem & diabolorum lapſum, de quibus poſteà Eccleſiæ jam adultæ multa in prophetis & Novo
Teſtamento ſcribuntur.* Etiam quia]*Paralepſis,qua Moſche ex longiore diaboli ad mulierē ſermone id
tantùm cōmemorat,quo obtinuit quod moliebatur . Videtur enim inter multas rationes (quibus perſuadere
voluit non ita a Deo amari homines ut putabant,imò odiſſe eos & ipſorum bono invidere) hanc afferre,quòd
eſu illius fructus prohibuiſſet a quo penderet maximum hominis bonum, cognitio videlicet boni &
mali.*

mali. Ex omni]*id eſt,quovis,q.d.libertatem ademit promiſcuè veſcendi quo velletis.* 2 E fructu quid.]*Reſponſio Chavæ hactenus eò tendit,ut partes Dei tueatur diabolo reſiſtens: negat enim durum aut moleſtum eſſe,quod maximâ copiâ & varietate arborum conceſſâ vnam duntaxat exceperit.* 3 Neque attingatis]*q.d.adeo ſollicitè prohibuit illius eſu,ut ne attingendus quidem nobis ſit.* Ne moriamini]*hic videtur cœpiſſe mulier labaſcere,ſubſtituens voci certitudinis dubitandi particulam.* 4 Non vtique]*Cavet Satanas ne apertius negando quod Deus dixerat, occaſionem præbeat abrumpendi colloquij,& fruſtretur fine ſibi propoſito. Ideò verba Dei relinquens ſuo loco,ex dubitandi particula qua uſa eſt Chava, infert non eſſe certum mortem ſecuturam, ſi de prohibito fructu veſcatur: non enim dicit moriendo non moriemini, id eſt,utique non moriemini(quod ex diametro pugnaret cum verbis Dei ſuprà 2.17.) ſed inverſo vocum ordine, tantùm negat mortis certitudinem.* 5 Sed novit] *Aliam fuiſſe perſuadet prohibitionis cauſam, non dubiam ſed certam, quæ non hominem ſed Deum attingeret, videlicet ſocios Dei fore boni & mali cognitione: hanc certam cauſam Deum reticuiſſe, & alteram incertam propoſuiſſe,ut amplius ſuo periculo moverentur.* Quo die]*præſenti periculo quod Deus adduxerat dicens,quo die comederitis, &c. præſentem vtilitatem opponit.* Oculos]*Metaphora,cujus ſequitur explicatio,vos fore ſicut Dii,&c.* 6 Videret]*id eſt,ex diaboli ratiocinatione,oculorumq́ ſuorum fide ſtatueret,&c.* 7 Aperuerunt ſeſe] *id eſt,experientiâ & conſcientiæ ſenſu,quorſum tetendiſſet ſerpentis colloquium,cognoverunt : nimirum ut toti corporis & animi bonis nudarentur.* Conſutiſq;] *ut nuditati corporis providerent : de animi nuditate conſilium nullum.* 8 Ad ventum]*id eſt,vento illius diei,cùm ſubinde reflaret, eam in aures illorum reportante.* 9 Ubi es?]*hac interrogatione hominem expergefacit,& ad ſe revocat : ſic infrà 4.9.* 10 Vocem]*timoris & occultationis ſuæ duas cauſas non veras attingit,veramq́ reticet:nam etiam ante peccatum nudus erat, & Deum loquentem audiverat,nec timuerat tamen,aut ſe abſconderat.Vera autē cauſa eſt peccatum,cujus ipſum ſua conſcientia accuſabat,& judicis injiciebat metum.* 11 An ex fruct.] *q.d.conſcientiam tuam appello, an illæ ſint cauſæ quas attuliſti,ac non potius hæc quam omiſiſti.* 13 Quid hoc] *quaſi dicat,quod,quàm grave,& quantum flagitium commiſiſti?* 14 Quia feciſti] *Statim ad ferendam ſententiam venit,quia nullus eſt in diabolo reſipiſcentiæ locus : idq́ partim in diabolum autorem, partim in ſerpentem adminiſtrum peccati.* 15 Conteret] *id eſt, multo gravius accipies, quàm afferes damnum.* 16 Dolorem concep.]*id eſt,dolore erunt conjuncta conceptus, geſtatio, partus,& educatio liberorum; ad quam functionem obeundam viro jungeris.1.Tim.2.15.* Quin erga] *id eſt,cùm lege naturæ,tum infirmitatis tuæ ſenſu dominium viri appetito.* 17 Maledicta] *quatenus ad tuos uſus ſpectat.* 18 Spinam]*id eſt,etiam poſt multos labores tuos, nec copiâ nec qualitate proventus,tuæ expectationi & neceſſitati ſatiſfaciet.* Agri]*non hujus horti fructus,ſed reliquæ terræ , cujus proventibus etiam beſtiæ veſcuntur.* 19 In ſudore]*quodcunque genus vitæ ſequeris,laborioſa & ærumnoſa eſto vita tua : Synecdoche.* 20 Vocaverat]*cùm primùm a Deo adducta eſt ad eum,ſuprà 2.22.* 22 Ecce homo]*Ironica oratio,comparanda cum ſuaſione ſerpentis ſuprà 5.*Ex nobis]*Deus hîc quoque,ut ſuprà.1.26.ſermonem ad ſe dirigit.* Videndum ne]*Ecliptica oratio;quales eſſe ſolent hominum qui aliquo affectu valde commoti ſunt , ut Moſche Deum proponit ἀνθρωποπαθῶς: ſic infrà 11.4.& 42.4.& Ijob.1.5.& alibi frequenter.* 24 A parte anter.]*quâ patebat aditus in hortum Hhedenis.* Cerubinos]*angelos:nam ad captum populi ſui ſe accommodat: cui Cerubini gloriæ in tabernaculo noti erant; inviſibiles verò Angeli non item.*

Caput IIII.

Adami duo filii diverſam vitam ſectantes Deo offerunt : quorum unus admittitur , alter rejicitur: inde natâ invidiâ,rejectus interimit admiſſum,& parricidium ſeverè à Deo vindicatur. Fratricidæ progenies cum ſtudiis ejus:propagatio quoq́ ſeminis benedicti in Schetho & Enoſcho,initiúmque veri cultus Dei profanati deſcribitur.

1 DEINDE Adam cognovit Chavam uxorem ſuam: quæ ubi concepit & peperit [a] Kajinum dixit, Acquiſivi virū 'a Jehova.

[a] *id eſt, acquiſitum.*

2 Poſtea pergens parere *peperit* fratrem ejus,nempe Hebelem : fuitq́; Hebel paſtor gregis,Kajin verò fuit agricola.

3 Fuit autem[b] poſt dies *multos*, cùm offerret Kajin de fructu terræ munus Jehovæ:

[b] Heb. *poſt finem dierū.*

4 Et ipſe quoque Hebel offerret de primogenitis gregis ſui,'& de adipe eorum:ut'reſpiceret Jehova ad Hebelem & ad munus ejus:

5 Ad Kajinum verò & ad munus ejus non reſpiceret: quapropter accenſa eſt *ira* Kajini valde,&' concidit vultus ejus.

6 Tum dixit Jehova ad Kajinum : quare accenſa eſt *ira* tua,& quare concidit vultus tuus?

7 'Nónne'ſi bene egeris ,remiſſio: ſin verò non bene egeris,' peccatum excubans præ foribus *eſt*: tamen ' erga te *eſt* appetitus illius,& tu poteſtatem habes in illum .

8 Deinde'colloquebatur Kajin cum Hebele fratre ſuo : fuitq; cùm eſſent in agro , ut inſurgens Kajin in Hebelem fratrem ſuum , occideret eum.

9 Quamobrem dixit Jehova ad Kajinum:ubi eſt Hebel frater tuus?qui dixit:non novi,an cuſtos fratris mei *ſum* ego ?

10 Dixit verò *Deus*: quid feciſti ? *Ecce* vocem 'ſanguinum fratris tui ' clamantium ad me de terra.

11 Nunc itaq;'maledictus eſto: *etiam*' ab ipſa terra,quæ ' os ſuum aperuit ad excipiendum ſanguinem fratris tui de manu tua:

12 Cùm coles ipſam terram, ne amplius edito vim ſuam tibi : ' vagus & erro eſto in terra.

13 Tum dixit Kajin ad Jehovam : major *eſt* [c] pœna mea,quàm ut ſuſtinere poſſim.

[c] Heb. *iniquitas mea: noema.*

14 En ,' Expellis me hodie a ſuperficie hujus terræ , & ' à facie tua abſcondar : eróque vagus & erro in terra : unde futurum eſt ut ' cùm ullus invenerit me , occidat me.

15 Dixit verò ei Jehova : ' propterea quiſquis occiderit Kajinum, ' ſeptuplo vindicator : ſic poſuit Jehova in Kajino ' ſignum, ne cæderet eum ullus qui erat inventurus eum.

16 Egreſſus itaque Kajin a facie Jehovæ, habitavit in regione[d] Nodi, ad Orientem Hhedenis.
17 Et cognovit Kajin vxorem ſuam, quæ concepit & peperit Chanocum: ' erat autem ædificator civitatis: vocavitque nomen civitatis illius de nomine filii ſui Chanocum.
18 Deinde Chanoco natus eſt Hhirad: Hhirad verò genuit Mechujaëlem: & Mechujaël genuit Metuſchaëlem: & Metuſchaël genuit Lemecum.
19 'Lemec autem accepit ſibi duas uxores: prioris nomen *fuit* Hhada, nomen verò ſecundæ Tzilla.
20 Peperitque Hhada Jabalem: is fuit 'autor degentium in tentoriis,[e] & pecuariæ.
21 Nomen autem fratris ejus, Jubal: is fuit autor omnis[f] tractantis' citharam, & organon.

[d] *id eſt, erroris ſive vagationis, a ſupplicio Kajini.*

[e] Heb. *& pecoris: id eſt, fuit autor diſtribuendi pecora in greges, & cogendi ad ſuas caulas & armentaria.*

[f] Heb. *prehendentis, pro apprehenſū tractantis: ut Latinis tangere pro tangendo pulſare: Synecdoche.*

22 Tzilla verò ipſa quoque peperit Tubal-kajinū,[g] qui erudivit omnem fabrum ærarium & ferrarium: ſororémq; Tubal-kajini Nahhaman.
23 Tum dixit Lemec uxoribus ſuis: ó Hhada & Tzilla, audite vocem meam: uxores Lemeci, aurem præbete ſermoni meo: ' certè virum occiderem propter vulnus meum, etiam adoleſcentem propter livorem meum.
24 Si ſeptuplo vindicabitur Kajin, vtique Lemec ſeptuagecuplo ſeptuplo.
25 Adam autem denuò cognovit uxorem ſuam: quæ peperit filium, & vocavit nomen ejus [h] Schethum: nam, *inquit illa,* repoſuit mihi Deus ſemen aliud pro Hebele: quia ipſum occidit Kajin.
26 Sed & ipſi Schetho editus eſt filius, cujus nomen vocavit Enoſchum: ' tunc ' cœptum eſt profanari ' in invocando nomine Jehovæ.

[g] Heb. *qui acuit: tranſlatum a metallis ad fabros.*

[h] *id eſt, repoſitum.*

ANNOTATIO.

1 A Jehova] *ecclipſis particulæ, ut infrà. 44.4.* 4 Et de adipe] *id eſt, iiſque pinguiſſimis: hypallage.* Reſpiceret] *id eſt, approbaret favens, & acceptum haberet: humanitus dictum a principum conſuetudine. Viſibilem autem fuiſſe approbationem oportet: cùm quia eam animadvertit Kajin, tum quia dicit Apoſtolus Deum exhibuiſſe teſtimonium de donis Hebelis: Heb. 11.4.* 5 Concidit] *ut ſolet animus indicari vultu.* 7 Nonne] *interrogationum cauſam vide ſuprà 3.9.* Si bene] *id eſt, aut remiſſio reſipiſcenti, aut pertinaci ſupplicium imminet.* Peccatum] *id eſt, pœna peccati: noëma, quod indicat generum Enallage in Hebræo textu.* Erga te] *id eſt, & naturæ lege, quia junior eſt: & affectu, quia frater eſt, te colit.* 8 Colloquebatur] *diſſimulans odium, vt inopinantem opprimeret.* 10 Sanguinum] *id eſt, ſanguinis cæde fuſi: nam plurale ſanguinis nomen ferè pro cæde uſurpatur.* Clamantium ad me] *hoc eſt, vindictam poſcentium.* 11 Maledictus] *id eſt, excluſus a Deo & eccleſia: quò ſpectant Kajini verba ver. 14. a facie tua abſcondar.* Ab ipſa terra] *ut ſit vindictæ quam tibi infligo miniſtra, quod ſequens verſus oſtendit.* Os ſuum aperuit] *Metaphora, quâ inhumanitas Kajini exaggeratur per comparationem terræ.* 12 Vagus & erro] *tertia pœna, exilium: idque tale, ut ſemper incerta ſede futurus ſit.* 14 Expellis me] *Secundum membrum ſententiæ Dei exaggerat primo loco, & primum ſecundo.* A facie] *id eſt, gratia tua deſtituar: vide in ver 11.* Cùm ullus in.] *id eſt, omnium hominum injuriis & violentiæ ero expoſitus: adeò ut qui primus mihi fiet obviam, me occidat.* 15 Propterеà] *quia pœna homicidii Kajino propter ipſum & poſteros inflicta fuit, ut omnes ejus exemplo ab effundendo ſanguine humano abſterrerentur; Deus per apoſiopeſin cavet, ne quis facilè in cædem ejus prorumpat.* Septuplo vind.] *Kajin, q.d. ſupplicium de ejus interfectore multò gravius ſumitor, quàm ſit de eo ſumptum. Numerus finitus pro infinito.* Signum] *id eſt, aliquam notam ei impreſſit. Alii per hypallagen vertunt; poſuit Kajinum in ſignum, id eſt, in exemplum.* 17 Erat autem æd.] *hoc eſt, cœperat ædificare: ſed vi maledictionis Dei ſubinde ad errandum impulſus, opus intermittebat.* 19 Lemec] *primus digamus, & corruptor legitimi conjugii: de quo ſuprà 2.24.* 20 Autor] *id eſt, inventor, qui eorum uſum homines docuit.* 21 Citharam & org.] *his nominibus ſynecdochicè comprehendit omnia inſtrumenta muſica* ψελαφηλὰ ϗ πνευματικὰ, *quæ digitis ventóque moventur.* 23 Certè] *apud ſuas uxores jactat ſuorum inventis fretus, ſe ne minimam quidem ullam etiam a minimo injuriam paſſurum, ſed gravius ulturum quàm Deus in Kajini homicidam interminatus ſit.* 26 Tunc] *ſub Enoſchi tempora.* Cœptum eſt prof.] *id eſt, alii poſteri Schethi, apud quos manſura erat Eccleſia, a Kajinitis corrupti cœperunt profanare ſe.* In invocando] *id eſt, in cultu Dei: ſpecies pro genere; ſynecdoche frequens: vide infrà 5,22. & 6. in principio.*

CAPUT V.

Interſeritur hiſtoriæ catalogus filiorum Schethi ad Noachum uſque: ut promiſſionum Dei veritas de venturo ſemine mulieris, & certa temporum ætatúmque ſeries uſque ad diluvium oſtendatur.

1 ' HAEC *eſt* enumeratio generationum Adami: ' quo die creaverat Deus hominem, in ſimilitudine Dei fecerat eum.
2 Marem & fœminam creaverat eos, ac benedixerat eis: vocaveratque nomen eorum hominem, quo die creati ſunt.
3 Vixerat autem Adam centum triginta annos, cùm gigneret *filium* ' in imagine ſua, ſecundum ſimilitudinem ſuam: & vocaret nomen ejus Schethum:
4 Fueruntque dies Adami, poſtquam genuit Schethū, octingentorum annorum: quibus genuit filios & filias.
5 Sic fuerunt omnes dies Adami, quibus vixit, nongentorum triginta annorum: ac mortuus eſt.
6 Vixerat autem Scheth [a] quinque & centum annos, cùm gigneret Enoſchum.
7 Vixitque Scheth, poſtquam genuit Enoſchum, octingentis ſeptem annis: quibus genuit filios & filias.
8 Sic fuerunt omnes dies Schethi, nongentorum duodecim annorum: ac mortuus eſt.
9 Vixerat autem Enoſch nonaginta annos, cùm gigneret Kenanem.
10 Vixitque Enoſch, poſtquam genuit Kenanem, octingentis quindecim annis: quibus genuit filios & filias.

[a] Heb. *quinque annos & centum annos: Pleonaſmus uſitatus in numeris hoc cap. & alibi paſſim.*

11 Sic fuerunt omnes dies Enoſchi, nongentorum quinque annorum: ac mortuus eſt.

12 Vixerat autem Kenan ſeptuaginta annos, cùm gigneret Mahalalelem.

13 Vixitque Kenan poſtquam genuit Mahalalelem, octingentis quadraginta annis: quibus genuit filios & filias.

14 Sic fuerunt omnes dies Kenanis, nongentorum decem annorum, ac mortuus eſt.

15 Vixerat autem Mahalalel ſexaginta quinque annos, cùm gigneret Jeredum.

16 Vixitque Mahalalel, poſtquam genuit Jeredum, octingentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.

17 Sic fuerunt omnes dies Mahalalelis, octingentorum nonaginta quinque annorum, ac mortuus eſt.

18 Vixerat autem Jered centum ſexaginta duos annos, cùm gigneret Chanocum.

19 Vixitque Jered, poſtquàm genuit Chanocum, octingentis annis, quibus genuit filios & filias.

20 Sic fuerunt omnes dies Jeredi, nongentorũ ſexaginta duorum annorum, ac mortuus eſt.

21 Vixerat autem Chanoc ſexaginta quinque annos, cùm gigneret Metuſchelachum.

22 'Ambulavit autem Chanoc cõtinenter cum Deo, poſtquam genuit Metuſchelachum, trecentis annis, quibus genuit filios & filias.

23 Sic fuerunt omnes dies Chanoci, trecentorum ſexaginta quinque annorum.

24 Cúmque ambulaſſet Chanoc continenter cum Deo, 'non extitit *amplius*, quia ' aſſumpſit eum Deus.

25 Vixerat autem Metuſchelach centum octoginta ſeptem annos, cùm gigneret Lemecum.

26 Vixitque Metuſchelach, poſtquam genuit Lemecum, ſeptingentis octoginta duobus annis, quibus genuit filios & filias.

27 Sic fuerunt omnes dies Metuſchelachi, nõgentorum ſexaginta novem annorum, ac mortuus eſt.

28 Vixerat autem Lemec centum octoginta duos annos, cùm gigneret filium.

29 Vocavitque nomen ejus[b] Noachum, dicendo, hic [c]recreabit nos ab opere noſtro, & a labore manuum noſtrarũ, [d] propterea quòd maledixit Jehova terræ.

30 Vixitque Lemec, poſtquam genuit Noachum, quingentis nonaginta quinque annis, quibus genuit filios & filias.

31 Sic fuerunt omnes dies Lemeci, ſeptingentorum ſeptuaginta ſeptem annorum, ac mortuus eſt.

32 Poſtquam autem natus fuit Noach quingentos annos, ' genuit Noach Schemum, Chamum, & Jephethum.

[b] *id eſt, quietũ, vel quiete recreãtem & afferentẽ conſolationẽ.*

[c] Heb. *conſolabitur.*

[d] Heb. *propter terrã cui maledixit Jehova. Traiectio, & verborum* ἐμπλοκὴ: *quam nos ad evidentiam reſtituimus. Similem vide 1. Schemuel. 24.20.*

ANNOTATIO.

1 Quo die] *vide ſuprà 1. & 2.* 3 In imagine ſua] *non illâ quâ creatus a Deo fuerat, ſed hac deformata, quam ipſe ſibi & ſuis peccato comparaverat.* 22 Ambulavit] *id eſt, non ſecutus eſt malitiam ſui ſeculi, aut corrupto Dei cultu cum cæteris depravatus, ſed fide, cordis integritate, & vitæ innocentiâ Deum coluit ex ejus præſcripto, eúmque ducem ſecutus eſt. vide Hebr. 11.5. Eccleſiaſtici 44.16. & Sapient. 4.11.* 24 Non extitit] *id eſt, diſparuit ex hominum conſpectu, nec fuit inventus.* Aſſumpſit eum] *id eſt, ab hominum conſortio tranſtulit. Rara locutio, ſed tamen etiam in hiſtoria de raptu Elijæ 2. Reg. 2.9. & de morte uxoris Jechezkelis, Ezech. 24.17. legitur.* 32 Genuit] *hoc eſt, gignere cœpit, ut accipitur infrà 11. 26. nam omnes eodem anno natos non eſſe apparet ex cap. 11.10. & alibi infrà.*

CAPUT VI.

Deus Noacho mundum propter graſſationes & libidines, quibus filii Dei ex converſatione apoſtatarum contaminabantur, univerſali diluvio ſe deleturum prædicet, eumq́ arcam quam delineat, intra certum tempus fabricare jubet, in qua ipſe cum familia, & cætera animantium genera a diluvio conſeruentur.

1 'FUERAT [illegible] cùm cœpiſſent homines multiplica[illegible] ſuperficie terræ, filiæque editæ fuiſſent illis,

2 Ut videntes 'filii Dei 'filias hominum [a] bonâ *formâ* eſſe, acciperent ſibi mulieres ex omnibus ' quas eligebant.

3 Quapropter dixit Jehova, 'non diſceptabit Spiritus meus propter iſtos homines in ſeculum, eo quòd etiam ipſi ' caro ſint: ſunto itaque dies [b] hominis, 'centum viginti annorum.

4 'Nam defectores erant in ea terra temporibus illis, ' ac etiam poſteà *fuerunt*, quando congreſſi ſunt filii Dei cum filiabus hominũ, quæ pepererunt illis *liberos*: 'ii *ſunt* potentiſſimi illi, qui *fuerunt* [c] olim viri celeberrimi.

5 Sed cùm videret Jehova augeri malitiam hominis in terra, & omne figmentum, *id eſt*, cogitationes cordis ejus tantũmodò malum *eſſe* omni tempore,

6 'Pœnituit Jehovam quòd feciſſet hominem in terra, & 'dolore affectus eſt [d] cũ animo ſuo.

7 Tandem dixit Jehova, delebo hominẽ quem creavi, e ſuperficie terræ, ab homine uſque 'ad jumenta, uſque ad reptilia, & uſque ad volatilia cœli: pœnitet enim me quòd fecerim ea.

8 Sed Noach ' invenit gratiam in oculis Jehovæ.

9 Hæc *ſunt*[e] quæ acciderunt Noacho. Noach vir juſtus, integer erat ' in ætatibus ſuis: cum Deo continenter ' ambulabat Noach.

10 (Genuit autem Noach tres filios, Schemũ, Chamum, & Jephethum.)

11 Sed 'terra corrupta erat 'coram Deo, & impleta erat terra 'violentiâ.

12 Cùm enim inſpiceret Deus terram, ecce corrupta erat: nam corruperat ' omnis caro 'viam ſuam ſuper terram.

13 Quamobrem dixit Deus Noacho, finis omnis carnis adventat coram me, eoquòd impleta ſit terra violentia 'propter iſtos: quare ecce ego perditurus ſum ipſos cum reliqua terra.

14 Fac tibi 'arcam e lignis 'Gopher, *multarum* [f] manſionum facies ipſam arcã: & picabis eam intrinſecus & extrinſecus pice.

15 Hæc autem *eſt forma* qua facies eam: trecentorum cubitorũ longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo ejus, & triginta cubitorum altitudo ejus.

16 [g] Clarum lumen adhibeto arcæ, & [h] ' ad cubiti magnitudinem cõſummato eam a ſuperio-

[a] Heb. *quòd bonæ* forma *eſſent: trajectio, ut ſuprà 1.4.*

[b] Heb. *ejus: relativum pro antecedente.*

[c] Heb. *a ſeculo, viri nominis.*

[d] Heb. *in corde ſuo.*

[e] Heb. *generationes Noachi: ſed quia titulus hic generatim ad totam hiſtoriã Noachi, quæ ſubjungitur, pertinet, ita vocẽ accepimus, ut infrà 37. 2.*

[f] Heb. *nidorum: tranſlatio, ut Ijob. 29.18. & Hhobadjæ 4.*

[g] Heb. *ſplendorem facito, id eſt, feneſtras claram lucem quaſi in meridie præbẽtes.*

[h] Heb. *ad cubitum.*

re parte, oſtium verò arcæ in latere ejus ponito; infimarum, ſecundanarum, & tertianarum *manſionum* perficito eam.

17 De me enim, ecce ego facturus ſum ut veniat diluvium aquarum ſuper terram, ad perdendum omnem carnem in qua *eſt* ſpiritus vitalis infra cœlum: quicquid in terra *eſt*, expirabit.

18 Sed ſtabilio ' fœdus meum tecum, ut ingrediaris in ipſam arcam, tu & filii tui, & uxor tua, uxoreſque filiorum tuorum tecum:

19 Præterea ' ex omnibus viventibus ex omni carne, 'bina ex omnibus intromittas in arcam, ad conſervandum ea in vita tecum: mas & fœmina erunt.

20 Ex volucribus ſecundum ſpecies ſuas, & ex jumentis ſecundum ſpecies ſuas, ex omnibus reptilibus terræ ſecundum ſpecies ſuas, bina ex omnibus 'venient ad te, ut in vita conſerves ea.

21 Tu ergo accipe tibi ex omni cibo qui comeditur, & collige penes te, ut ſit tibi & illis ad comedendum.

22 Quod fecit Noach: ſecundum omnia quæ præceperat ei Deus, ſic fecit.

ANNOTATIO.

1 Fuerat autem] *Regreditur ad hiſtoriam, quam interpoſito capite 5. abruperat: nam hæc viginti annis antequàm naſcerentur filii* Noacho *geſta ſunt, ut apparet ex verſu 3.* Cùm cœpiſſent] *hoc eſt, inde a temporibus Enoſchi ſuprà 4.26.* 2 Filii Dei] *id eſt, qui puræ religionis & pietatis ſectatores videri volebant, eamque profitebantur.* Filias hominum] *ex antitheto filiorum Dei patet ſic vocari filias eorum quibus nulla erat pietas & religio: quales fuerunt Kajin & poſteri ejus.* Quas eligebant] *id eſt, modò forma placuiſſet, nulla fidei aut pietatis ratione habita, illas ſibi adjungebant.* 3 Non diſceptabit] *id eſt, non diu mecum diſputabo quid iſtis hominibus ſim facturus: ſtat enim ſententia, niſi intra conſtitutum tempus reſipiſcant, me funditus eos deleturum, quia nihil niſi carnem ſapiunt, etſi filii Dei haberi volunt.* Caro ſunt] *hoc eſt, omnino depravati, ac proinde ad regnum Dei non magis pertinent, quàm Kajin cum poſteris ſuis. vide infrà 12.* Centum viginti] *q. d. hoc ſpacium mundo tribuo, quo niſi reſipuerint homines, diluvium immittam.* 4 Nam defectores] *ſive apoſtatæ: hunc verſum narrationi inſerit Moſche, ut declaret planius quod prius attigerat, unde ſit corruptio illa nata: videlidet quòd qui a pietate defecerant (quos Deus longè a ſuis abeſſe Kajini exilio mandaverat) in cœtum filiorum Dei ſe ingerentes, communiter cum illis iterum vixerunt. Sic enim accepimus vocem Nephilim, derivatam a deficiendi ſive deſciſcendi verbo, ut accipitur 2. Reg. 25. 14. & Jirmejæ 37. 13. Nec obſtat quod Num. 13. 34. hæc vox paulo aliter accipitur: non enim rarum eſt, ut idem nomen diverſas ſignificationes admittat, præſertim cùm illis etiam inter ſe aliqua in re conveniat.* Ac etiam] *id eſt, homines nihilo meliores iſta præmonitione facti ſunt.* Ii ſunt pot.] *nimirum defectores: oſtendit enim eos cùm autoritate qua valebant & celebritate nominis ſe inſinuaſſe, tum a filiis Dei, artium quas adinvenerant commoditate allectis, ultrò admiſſos eſſe.* 6 Pœnituit Jeh.] ἀνθρωποπαθῶς: *id eſt, delere ſtatuit quem prius formaverat, quod velut pœnitere eſt. vide 1. Schem. 15. 11. annot.* Dolore aff.] *hoc eſt, ſummopere diſplicuit, ſimiliter* ἀνθρωποπαθῶς. 7 Ad jumenta] *propter jus hominis in illa, & ut exemplo ſint.* 8 Invenit gratiam] *id eſt, ſolâ Dei miſericordiâ ſervatus eſt.* 9 In ætatibus] *inter homines ſui ſeculi, ante & poſt diluvium.* Ambulabat] *vide ſuprà 5.22. annot.* 11 Terra] *metonymia, pro habitatoribus terræ: aut hyperbole. q. d. tanta fuit hominum corruptio, ut terram quoque ipſam infecerit.* Coram Deo] *id eſt, palam: nam abjecta omni reverentia numinis impudenter peccabatur. ut infrà 10.9.* Violentia] *id eſt, juſti & æqui oppreſſione.* 12 Omnis caro] *id eſt, homo: ut Levit. 13.18. Jeſchahhjæ 40.5. & alibi paſſim.* Viam ſuam] *id eſt, vitam, ſtudia, & mores.* 13 Propter iſtos] *filios Dei depravatos, quos modò vocavit* [illegible]. 14 Arcam] *hoc eſt, navigium tectum, a forma arcæ.* Gopher] *alibi non legitur: cedri ſpecies eſt* [illegible] *non ſentiens, fortaſſis Cedrelate, de qua Plinius lib. 13. nat. hiſt. cap. 15.* 16 Ad cubiti mag.] *id eſt, arcam ita extruito, ut ſupra triginta altitudinis cubitos ad unius tantùm cubiti altitudinem aſſurgat faſtigium tecti, ſummaq; tabulatorum coaxatio ſecuriclatâ formâ, ſuggrundæ verò, omni ex parte in dimidiatum cubitum projectæ, amplient uno cubito latitudinem depreſſi tecti: nam quòd vulgò verba hæc ad feneſtram referunt, vocum generibus repugnat, ut illud mittamus, quòd arcæ deſcriptio imperfecta eſſet.* 18 Fœdus meum] *quo confirmo te & tuos iſto exitio minimè perituros.* 19 Ex omnibus vivent.] *extra aquam, ut oſtenditur infrà 7.22.* Bina] *non definit hîc recipiendorum in arcam numerum, de quo infrà 7.2. & 3. ſed conjuga eſſe oportere declarat ad conſervandas ſpecies, ut finis verſus explicat.* 20 Venient] *meo inſtinctu, & ſua ſponte: ut tibi non ſit opus venatione, aucupiove laborare.*

CAPUT VII.

Diluvium univerſale deſcribitur, reliquiarumq; ex hominibus & animantibus in arca conſervatio: luculentiſſimum juſtitiæ, miſericordiæ, ac providentiæ Dei teſtimonium.

a Heb. *ſeptem ſeptem: hac repetitione Hebræi pro diſtributivis utuntur: ſic poſteà duo duo, id eſt, bina.*

1 'POSTEA dixit Jehova Noacho, ingredere tu & univerſa familia tua in arcā: etenim te perſpexi juſtum' coram me' in ætate hac.

2 Ex 'omnibus jumentis 'mundis accipito tibi a ' ſeptena, marem & fœminam ejus: ex jumentis verò quæ non *ſunt* munda, bina, marem & fœminam ejus:

3 Similiter ex volatilibus cœli, ' ſeptena, marem & fœminam ejus; ad conſervandum in vita ſemen *eorum* in ſuperficie totius terræ.

4 Nam ad dies adhuc ſeptem, ego pluviam demiſſurus ſum ſuper terram quadraginta dies & quadraginta noctes: ut' deleam omne corpus vivens quod feci, e ſuperficie terræ.

5 Quod fecit Noach, ſecundum omnia quæ præceperat ei Jehova.

6 (Noach autem b natus *erat* ſexcentos annos, cùm diluvium illud fuit, aquæ *fuerunt* ſuper terram.)

b Heb. *filius ſexcentorum annorum.*

7 Ingreſſus enim eſt Noach, & filii ejus & uxor ejus, & uxores filiorum ejus cum eo in arcam, propter aquas diluvii:

8 Ex jumentis mundis, & ex jumentis quę non *ſunt* munda, & ex volatilibus, & omnibus quæ reptant ſuper terram,

9 Bina *quoque* ingreſſa ſunt ad Noachum in arcam, mas & fœmina: quemadmodum præceperat Deus Noacho.

10 Et fuit ſeptimo illo die, ut aquæ diluvii ' eſſent ſuper terram.

11 ' Anno ſexcenteſimo vitæ Noachi, menſe ſecundo, decimo ſeptimo die ejus menſis, hoc ipſo die ' ruperunt ſeſe omnes fontes abyſſi magnæ, & cataractæ cœli ſe aperuerunt:

12 Ut eſſet pluvia illa ſuper terram quadraginta dies, & quadraginta noctes.

13 Eodem ipſo die cùm ingreſſus eſſet Noach & Schem & Cham & Jepheth filii Noachi, uxorq; Noachi & tres uxores filiorum ejus cum ipſis in arcam:

14 Ipſi cum omnibus beſtiis ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus jumentis ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus reptilibus quæ reptant ſuper terram ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus volatilibus ſecundum ſpecies ſuas, omnibus avibus ' cujuſcunque alæ,

15 (Venerunt enim ad Noachum in arcam, bina ex omni carne in qua erat ſpiratio vitæ,

16 Id eſt, quæ venerunt, mas & fœmina ex omni carne ingreſſa ſunt) ſicut præceperat ipſi *Noacho* Deus: ' occluſit Jehova pro eo.

17 Cùm ergo eſſet diluvium hoc ' quadraginta dies ſuper terram: primùm ita creverunt aquæ, ut ſuſtulerint arcā & elevaretur e terra,

18 Deinde invaleſcentibus aquis & creſcentibus admodum ſuper terram, ambularet arca in ſuperficie aquarum.

19 Denique invaleſcentibus aquis [c] quàm plurimùm ſuper terram, operti ſunt omnes montes excelſiſſimi, qui *ſunt* ſub univerſo cœlo:

20 Quindecim cubitis ſurſum verſus invaluerunt aquæ, poſtquā operti fuerunt illi mōtes.

21 ' Expiravit itaque omnis caro quæ reptat ſuper terram, ex volatilibus & ex jumentis & ex beſtiis & ex omnibus reptilibus quæ repunt ſuper terram, & omnis homo.

22 Quicquid *erat* in cujus naribus *eſt* halitus ſpirationis vitæ, ex univerſis quæ *degunt* in ſicco, mortuum eſt.

23 Sic deletum eſt omne corpus vivens quod *degit* in ſuperficie terræ, ab homine uſque ad jumēta, uſque ad reptilia, & uſque ad volatilia cœli, deleta ſunt e terra: ſed ſuperſtes relictus eſt tantùmodò Noach, quæ & cum eo *erant* in arca.

24 Prævaluerunt autem aquæ illæ ſuper terram centum quinquaginta diebus.

[c] Heb. *valde valde*.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *extructa arca, ſub finem* 120. *annorum, de quibus ſuprà* 6.3. Coram me] *id eſt, juſtitiâ*
ſyncerâ, quæ ſola coram Deo juſtitia cenſetur. In ætate] *inter homines hujus ætatis. vide ſuprà* 6. 9.
2 Omnibus] *id eſt, ex quovis genere.* Mundis] *aptis ad ſacrificia: nam mundorum & immundorum*
diſcrimen divinitus fuerat Patribus revelatum. Septena] *horum enim uſus futurus erat major ad cibum*
& ſacrificia: quod autem ad terna mundorum paria ſeptimum adjicit, pertinet ad ſubminiſtrationem ſacri-
ficii mox a diluvio futuri, infrà 8.20. 3 Septena] *mundorum: eclipſis enim eſt ſupplenda ex verſu*
2. 10 Eſſent] *id eſt, inciperent eſſe, ut ſuprà* 5.32. 11 Anno ſexcent.] *qui fuit mundi.* 1656. Rupe-
runt ſe] *ut fontes rupti & apertæ cataractæ aquis exundarent.* 14 Cujuſcunque alę] *id eſt, quicquid*
quocunque modo alatum eſt. 16 Occluſit] *obſeravit & oblivit omnibus ingreſſis.* 17 Quadraginta
dies] *cum noctibus, ut ſuprà verſu.*4. 21 Expiravit] *ut prædixerat ſuprà* 6,17. *& verſu* 4. *hujus capitis.*

CAPUT. VIII.

Diluvio abeunte exiccatáque ad habitationem terra, Noach cum ſuis omnibus mandato Dei egreditur arca, oblatiſq; ſacrificiis Deum ſervatorem ſuum & mundi inſtauratorem celebrat: quam gratiarum actionem ſibi acceptam eſſe teſtatur Deus.

1 NAM cùm ' recordaretur Deus Noachi, & omnium beſtiarum, omniumq; jumentorum, & *eorum* quæ cum eo *erant* in arca, tranſmiſerat Deus ventum ſuper terram, ut ' ſedarentur aquæ.

2 Sic occluſis ' fontibus abyſſi & cataractis cœli, cohibitóque ' imbre e cœlo,

3 Receſſerunt aquæ a ſuperficie terræ [a] continenter recedendo: & defecerunt aquæ [b] exactis centum quinquaginta diebus,

4 Adeò ut requieverit arca menſe ſeptimo, ' decimo ſeptimo die ejus menſis, ſuper *uno* montium ' Ararati.

5 Deinde [c] pergentibus aquis deficere uſq; ad menſem decimum, decimo *menſe*, primo die ejus menſis, conſpecti ſunt vertices montiū.

6 Fuit autem ſub finem quadrageſimi diei, ut aperiens Noach feneſtram arcæ quam fecerat,

7 Emitteret corvum: qui [d] continenter ibat & redibat, [e] uſque-dum exiccuerunt aquæ e ſuperficie terræ.

8 Quamobrem ' emiſit columbam, ut videret num [f] levata eſſet aquis ſuperficies terræ.

9 Cumq; non inveniſſet columba illa quietis locum plantæ pedis ſui, reverſa eſt ad eum in arcam, eoquòd aquæ eſſent in ſuperficie terræ: qui extendens manum ſuam, accepit eam, & intromiſit eam ad ſe in arcam.

10 Expectavit itaq; adhuc ſeptem dies alios, & [g] iterum emiſit columbam illam ex arca.

11 Et venit ad eum columba illa ' circa tempus veſpertinum, ecce autem folium olivæ decerptum in ore ejus: unde cognovit Noach levatam eſſe aquis ſuperficiem terræ.

12 Deinde expectavit adhuc ſeptem dies alios, & emiſit columbam illam, quæ ultrà non eſt ad eum reverſa ex eo tempore.

13 Fuit itaque ſexcenteſimo primo anno, primo *menſe*, primo *die* menſis illius, cùm ' ſiccatæ eſſent aquæ a ſuperficie terræ: ut removens Noach operculum arcæ circumſpiceret, ecce autem ſiccata erat ſuperficies terræ.

14 Menſe autem ſecundo, vigeſimo ſeptimo die ejus menſis, exaruerat terra.

[a] Heb. *abeundo & recedēdo: Infinitivus poſt verbum ſuū cōtinuationem notat: ſic infrà ver.* 5 *&* 7. *&* 12.9 *&* 26.13. *&* 1. *Schemu.*14. 19. *&* 17.42.

[b] Heb. *a fine, ut ſuprà.*4.3

[c] Heb. *erant eundo & deficiendo.*

[d] Heb. *ibat eundo.*

[e] Heb. *uſque ad exiccationem.*

[f] Heb. *leves factæ eſſent aquæ e ſuperficie: hypallage, ut infrà ver.*11.

[g] Heb. *adjecit mittere, ut adjecit reverti, infrà* 12. *item adjiciam maledicere, & adjiciam percutere, inf.*21.

15 Tunc edixit Deus Noacho, dicendo,
16 Exito ex arca, tu & uxor tua, & filii tui, & uxores filiorum tuorum tecum:
17 Omnes beſtias quæ tecum *ſunt* ex omni carne, tam volatilia quàm jumenta & omnia quæ repunt ſuper terram, educito tecum: & abundè progignant in terra, fœtificentque & augeſcant ſuper terram.
18 Exivit itaque Noach, & filii ejus, & uxor ejus, uxoreſque filiorum ejus cum eo:
19 Omnes beſtiæ, omnia reptilia, & omnia volatia, *denique* quicquid reptat ſuper terram, [h] per genera ſua exiverunt ex arca.

[h] Heb. *per familias ſuas, id eſt, non cōfuſè.*

20 Extructo autem Noach altari Jehovæ, accepit ex omnibus jumẽtis mundis & ex omnibus volatilibus mundis, quæ obtulit holocauſta ſuper illud altare.
21 ʼOdoratuſque Jehova odorem illũ [i] gratum, dixit Jehova [k] cum animo ſuo,ʼ Poſthac non maledicam ultrà terræ propter hominem, quamvis figmentum cordis hominis malum *ſit* ab adoleſcentia ejus, neque poſthac percutiam ultrà omnia viventia, quemadmodum feci.
22 ʼDeinceps [l] quandiu erit terra, ſementis & meſſis, frigúſque & æſtus, eſtáſque & hyems, diéſque & nox non ceſſabunt.

[i] Heb. *quietis.*
[k] Heb. *in corde ſuo.*
[l] Heb. *omnibus diebus terræ.*

ANNOTATIO.

1 Recordaretur] *id eſt, efficeret ut Noach & reliqui intelligerent ipſum ſuorum non oblivíſci.* Sedarentur] *hoc eſt, ira Dei aquis exundantibus furentibúſque teſtata deferbuit, faciens ut aquæ quieſcerent.* 2 Fontibus] *non omnibus, ſed iis qui ad exequendum judicium Dei præter naturam perruperant.* Imbre] *ne deinceps deſcendens pluvia effluxum aquarum impediret.* 4 Decimo ſept.] *id eſt,* 151. *die à cœpto diluvio.* Ararati] *Armeniæ majoris quæ imminet Aſſyriæ, Jeſchahhjæ* 37. 38. *& Jirmejæ* 51. 26. *quam Chaldæi vocant Kardu: ibi collocat Ptolemæus montes Gordyæos, quos Q. Curtius Cordæos appellat, paulùm deflexo nomine.* 8 Emiſit] *die ſeptimo ab emiſſo corvo, ut colligitur ex ver.* 10. 11 Circa temp.] *Nam quietis locum, non pabulum invenerat.* 13 Siccatæ eſſent] *ita ut terræ ſuperficies conſpiceretur, etſi adhuc mollior erat, quàm ut poſſet hominum aut graviorum animalium corpora ſuſtinere. ideò nondum cogitat Noach de exitu, aut Deus illum exire jubet.* 21 Odoratuſque] ἀνθρωποπαθῶς, *pro ſacrificium illud acceptum habuit. Dicitur autem quietis odor, quia prius iratum propter hominum peccata placat, & facit ut ira ejus conquieſcat.* Poſthac non mal.] *id eſt, terram diluvio non perdam: nam reliquas maledictiones terræ, de quibus ſuprà* 3. *&* 4. *nec tunc abſtulit, nec adhuc ablatæ ſunt, ut quotidiana experientia docet.* 22 Deinceps] *Rerum naturam diluvio corruptam inſtaurat.*

CAPUT. IX.

Deus ſuperſtites ex diluvio benedictione conſolatur, penuriam eorum eſu carnis conceſſo ſublevat, terroremq́ a diluvio fœdere pacis ſempiterno adimit dato irridis ſymbolo. Poſtremò Noach, occaſione ex animadverſis moribus filiorum capta, quæ ſingulis eventura ſint, procul in futurum prænuntiat.

1 PRæterea ʼ benedixit Deus Noacho & filiis ejus, dicens eis, fœtificate, & augeſcite, ac replete terram.
2 Et timor veſtri terrorque veſtri eſto ſuper omnes beſtias terræ, & ſuper omnia volatilia cœli, in omnibus quæ calcant terram, & in omnibus piſcibus maris: *ea omnia* in manum veſtram tradita ſunt.
3 Quodvis reptile, quicquid *eſt* vivum, vobis eſto ad comedendum: ʼ tanquam viridem herbam dedi vobis ea omnia.
4 Veruntamen carnem [a] cum animante eam ſanguine ejus, ne comedite.
5 Quin etiam ſanguinem veſtrum [b] animarum veſtrarum ʼ repoſcam, [c] ʼab omni beſtia repoſcam illum: atque adeò a manu ipſius hominis, a manu ʼ cujuſque fratris ejus repoſcam animam hominis.
6 ʼQui effundit ſanguinem hominis, per hominem ſanguis ejus effunditor: quoniam [d] in imagine ſua fecit Deus hominem.
7 Vos autem fœtificate & augeſcite, abunde progignite in terra, & augeſcite in ea.
8 Locutus quoque eſt Deus ad Noachum & ad filios ejus cum eo, dicendo,
9 ʼDe me autem, ecce ego ſtabilio fœdus meũ vobiſcum, & cum ſemine veſtro poſt vos,
10 ʼEt cum omnibus [e] animantibus quæ vobiſcum *ſunt*, ex volatilibus, ex jumentis, & ex omnibus beſtiis terræ quæ *ſũt* vobiſcũ, ab omnibus exeuntibus ex arca ad omnes beſtias terræ.
11 Stabilio, inquam, fœdus meum vobiſcũ, quòd non excindetur omnis caro amplius ab aquis diluvii, neque erit deinceps diluvium ad perdendum terram.

[a] Heb. *anima ejus ſanguine ejus: hypallage.*
[b] Heb. qui eſt *ad animas veſtras, i. inditum ad animandum vos.*
[c] Heb. *a manu omnis beſtiæ: Catachreſis.*
[d] Heb. *in imagine Dei fecit hominem: antecedens pro relativo, ut ſerviat utrinq; ſic infrà* 12. 4. *&* 14. 1.
[e] Heb. *animis viventibus: & ſic deinceps.*

12 Deinde dixit Deus, hoc *eſt* ſignum fœderis, quod ego pono inter me & inter vos, atq; inter omnem animantem quæ *eſt* vobiſcum, ætatibus [f] in ſeculum.
13 Arcum meum poſui in nubibus, qui erit in ſignum fœderis inter me & inter ʼ terram.
14 Eritque cùm fecero ut ſint nubes ſupra terram, & conſpiciatur arcus ille in nubibus,
15 Ut ʼ recorder fœderis mei, quod *eſt* inter me & inter vos & inter omnem animantem ex omni carne: & non erunt deinceps aquæ in diluvium ad perdendum terram.
16 Nam cùm erit arcus ille in nubibus, aſpiciam illũ ad recordandum fœderis [g] perpetui inter Deum & inter omnem animantem, ex omni carne quæ *eſt* ſuper terram.
17 Denique dixit Deus ad Noachum, ʼhoc illud *eſt* ſignum fœderis, quod ſtabilio inter me & inter omnem carnem quæ *eſt* ſuper terram.
18 Erant autem filii Noachi qui exiverunt ex arca, Schem, & Cham, & Jepheth: ʼ Cham autem is *eſt* pater Cenahhani.
19 Hi tres *ſunt* filii Noachi, a quibus reſperſa eſt *incolis* univerſa terra.
20 Cœpit autem Noach [h] vir agriculturæ deditus, plantare vineam.
21 Bibenſque de vino illius, inebriatus eſt, & retexit ſe in medio tentorii ſui.
22 Cumque aſpexiſſet Cham pater Cenahhani nuditatem patris ſui, indicavit duobus fratribus ſuis foris.
23 Tum accipiens Schẽ cum Jephetho pallium ejus, impoſuerunt ſuo amborum humero,

&

[f] Heb. *ſeculi.*
[g] Heb. *ſeculi*
[h] Heb *vir terræ, ut plantaret. &c.*

& accedentes retrorſum texerunt nuditatẽ patris ſui: facies autem ſuas *averterant* retrorſum ut nuditatem patris ſui non reſpicerent.

24 Sed cùm evigilaſſet Noach e vino ſuo, & reſciviſſet id quod fecerat ſibi filius ſuus minimus *natu*:

25 Dixit, 'Maledictus *erit* Cenahhan, 'ſervus ſervorum erit fratribus ſuis.

26 Deinde dixit, Benedictus *eſt* Jehova Deus Schemi, eritq; Cenahhan ſervus' eis.

27 'Alliciet Deus Jephethum, ut habitet in tentoriis Schemi: eritq; Cenahhan ſervus illis.

28 Vixit autem Noach poſt diluvium, trecentos quinquaginta annos.

29 Sic fuerunt omnes dies Noachi, nongentorum quinquaginta annorum, & mortuus eſt,

ANNOTATIO.

1 Benedixit] *id eſt, benedictionem ipſi & poſteris confirmavit quam in creatione contulerat.* 3 Tanquam vir.] *ut ante diluvium viridem herbam conceſſeram vobis in cibum: ſuprà* 1. 29. 5 Repoſcam] *perſequar & puniam, ut Pſalm.* 9. 3. Ab omni be.] *q. d. adeò mihi chara eſt humana vita, ut ne brutis quidem parci velim ſi hominem occiderint: Eandem legem renovat Exod.* 21. 28. Cujuſque fr.] *omnes homines ſine ulla exceptione ab homicidio abſterret, ſubjuncta æquiſſimâ & efficaciſſimâ cauſâ, quòd omnes inter ſe ſint fratres, & nefas ſit tam arcto vinculo inter ſe conjunctos mutuis cædibus ſe conficere.* 6 Qui effundit] *id eſt, ſive homo ſive beſtia hominem interfecerit, occiſorem volo per hominẽ autoritate Dei inſtructum interfici.* 9 De me autem] *q. d. quæ ſint veſtræ partes in hominum propagatione & conſervatione audiſtis: iam quid ego propter eundem facturus ſum exponam.* 10 Et cum] *id eſt, fœderis vobiſcum initi etiam beſtiæ percepturæ ſunt commodum.* 13 Terram] *Metonymia, pro incolis, ut ſuprà* 6. 11. 15 Recorder] *vide ſuprà* 8. 1. 17 Hoc illud] *quaſi digito ſignum fœderis commonſtrans.* 18 Cham autem] *hoc adjicitur, cùm ut pateat via ad ſequentem hiſtoriam, tum ut confirmati hoc monito Jiſraëlitæ, ad ſuſcipiendam expeditionem in terram jam olim ſibi deſtinatam alacriores redderentur.* 25 Maledictus] *hîc illa tantùm commemorat Moſche, quæ aliqua ratione ad populum Dei cui ſcribebat pertinebant: ideò omiſſis reliquis filiis Chami, ſingulariter de Cenahhano loquitur, eâ ratione quam modò attigimus in verſum* 18. Servus ſerv.] *id eſt, viliſſima ſervitute addictus fratribus ſuis: nam Hebræis poſitivum in constructione geminatum ſuperlativi naturam induit, ut ſanctum ſanctorum pro ſanctiſſimo, Rex regum & dominus dominorum pro ſummo Rege dominoq; ponitur.* 26 Eis] *Schemo & Jephetho, quorum antè meminit.* 27 Alliciet] *id eſt, erit tandem ut vi Spiritus Dei poſteritas Jephethi alliciatur ad eundem Deum colendum cum poſteritate Schemi.*

CAPUT. X.

Filiorum Noachi propagatio, & ab illis omnium gentium origo deſcribitur.

1 ISTÆ autem *ſunt* generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami, & Jephethi, quibus nati ſunt filii poſt diluvium.

2 Filii Jephethi, 'Gomer, &' Magog, & 'Madai, &'Javan, &'Tubal, & Meſchec, &' Tiras.

3 Filii autẽ Gomeri, 'Aſchcenaz, & [a]'Riphath, &'Togarma.

4 Filii verò Javanis, 'Eliſcha, & [b]'Tarſchiſch, 'Cittim, & [c]'Dodanim.

[a] *Diphat* 1. *Chro.* 1. 6.

[b] *Tarſchiſcha* 1. *Chro.* 1. 7.

[c] *Rodanim,* 1. *Chro.* 1. 7.

5 Ab his' ſeparatæ *ſunt* poſteà regiones Gentium 'per terras eorum, quæque *gens* 'ſecundũ linguam ſuam, 'ſecundum familias ſuas' in gentes ſuas.

6 'Filii autem Chami, 'Cuſch, &' Mitzrajim, &'Put, & Cenahhan.

7 Et filii Cuſchi, 'Seba, &'Chavila, &'Sabbeta, &'Rahhema, &' Sabteca: filii verò Rahhemæ, 'Scheba, &'Dedan.

8 Prætereà Cuſch genuit Nimrodum: is 'cœpit eſſe potens in terra.

9 Ipſe fuit potens venatione 'coram Jehova: propterea 'dici ſolet, tanquam Nimrod'potens venatione coram Jehova.

10 Erat enim' principium regni ejus 'Babel, &'Erec, &'Accad, &'Calne'in terra Schinhharis.

11 E terra illa' proceſſit in Aſſyriam, ubi ædificavit Nineven, &'Rechoboth-hhirem, &'Celachum,

12 Et'Reſenen inter Nineven & inter Celachum: [d] illa *Nineve eſt* civitas maxima.

[d] *Relativum ad antecedẽs remotiùs pertinens: ut infrà* 19. 13. & 1. *Schem.* 7. 17. & *Pſ.* 99. 7.

13 Mitzrajim autem genuit' Ludæos, &'Hhanamæos, & 'Lehabæos, &' Naphtuchæos,

14 'Pattruſæos quoq;, & 'Caſluchæos,'& unde egreſſi ſunt Peliſchtæi, 'Caphtoræos.

15 Cenahhan verò genuit 'Tzidonem primogenitum ſuum, &' Chethum,

16 'Jebuſæum quoque, &'Emoræum, & 'Girgaſchæum,

17 Et 'Chivvæum, & 'Hharkæum, & 'Sinæum,

18 Et 'Arvadæum, & 'Tzemaræum, &'Chamathæum: & poſtea ſparſerunt ſe familiæ Cenahhanæi.

19 'Fuit autem terminus Cenahhanæi a Tzidone quà venis Gerarum, uſque Hhazzam: & *inde* quà venis Sedomum, Hhamoram, & Admam, & Tzebojima uſque Leſchahhum.

20 Hi *ſunt* filii Chami ſecundum familias ſuas, ſecundum linguas ſuas, per terras ſuas in gentes ſuas.

21 Denique 'ipſi quoque Schemo *proles* edita eſt, patri omnium 'filiorum Hheberi, 'fratri Jephethi *natu* maximi.

22 Filii Schemi, 'Hhelam, & 'Aſchur, &' Arpacſchad, &' Lud, & ' Aram.

23 Filii autem Arami, 'Hhutz, & 'Chul, &'Gether, &' [e]Meſch.

[e] *Meſchec,* 1. *Chro.* 1. 7.

24 Arpacſchad verò genuit Schelachum, & Schelach genuit Hheberum.

25 Hhebero autem editi ſunt duo filii: unius nomen eſt [f] Peleg, quia temporibus ejus' diviſa fuit terra, nomen verò fratris ejus Joktan.

[f] *Id eſt, diviſio.*

26 Hic Joktan genuit Almodadum, & Schelephum, & Chatzar-mavethum, & Jerachum,

27 Et Hadoramum, & Uzalem, & Diklam,

28 Et Hhobalem, & Abimaëlem, & Schebam,

29 Et Ophirem, & Chavilam, & Jobabum: hi omnes fuerunt filii Joktanis.

30 Fuit autem habitatio eorum * a Meſcha, quà venis * Sepharam, ad montes Orientis uſq;.
31 Iſti *ſunt* filii Schemi, ſecundum familias ſuas, ſecundum linguas ſuas, per terras ſuas in gentes ſuas.
32 Hæ *ſunt* familiæ filiorum Noachi ſecundū generationes ſuas in gentes ſuas: ex quibus diviſerunt ſe gentes in terra poſt diluvium.

ANNOTATIO.

2 Gomer] *ſuperiorem Aſiæ minoris partem obtinens, ex Jechezkel.38.6. & poſterorum ſedibus.* Magog] *Jechezkel.38.2. & 39.6. Scytharum author.* Madai] *Medorum autor, 2.Reg.17.6. Jeſchabhjæ.13.17. Jirmejæ.25.25: Dan.5.6. & 8.* Javan] *Jonum Græcorum autor, Dan.8.21. Joël.3.6.* Tubal & Meſchec] *Albanı cum Iberis, & Cappadoces, ubi eſt oppidum Mazaca Cæſarea poſteà dictum: Jechezkel.27.13. & 32.26. & 38.3.* Tiras] *Thracum autor accolentium Pontū Euxinum atq; Propontidē.* 3 Aſchcenaz] *incola Ponti & Bithyniæ, ubi lacus & fluvius eſt Aſcanius ab hoc denominatus, Jir.51.27.* Riphath] *Paphlagonum autor, qui olim Riphathæi.* Togarma] *populorum Armeniæ minoris autor, quorum Reges Tygranes, & oppida multa Tygranokartæ vocata ſunt, Jechezkel. 27. & 38.* 4 Eliſcha] *Æolum purpurâ celebratorum autor, Jechezkel.27.* Tarſchiſch] *incola Ciliciæ, quà Syriæ jungitur, ubi ſita eſt Tharſus.* Cittim] *Cetidis in Cilicia incolæ, Num.24.24. Jeſchabhję.23.1. Jirmeję.2.10. & 1.Machab.1.1. Hic autem poſtremus locus malè a pleriſque intelligitur: qui illud quod dicitur Alexander ex cittim exiviſſe ita accipiunt, quaſi inde originem duxerit, itaque nomine Cetim Macedonas ſignificari putant. Senſus enim eſt, Alexandrum in Darium expeditionem facturum, ex ea regione ſummo labore & moleſtia propter aſperitatem ejus per anguſtias Amani montis prodiiſſe, ut inopinantem opprimeret. Sic etiam accipiendus Numer. locus, quòd Romani ibi curatâ ſua claſſe in Hebræos irruperunt.* Dodanim] *Rhodii, & Dores a quibus vi maris Rhodum ſeparatam ſcribunt.* 5 Separatæ] *ſeparatim habitatæ.* Per terras eorum] *autorum videlicet: id eſt, conjunctis inter ſe regionibus familiarum, quæ ab uno autore deſcenderant.* Secundum linguam] *anticipatio, nam linguarum diverſitas tum primùm cœpit, cùm Babylonis extructio impedita eſt.* Secundum famil.] *id eſt, cùm linguæ dividerentur, eadem manſit in una familia lingua: nam diviſio linguarum ſeparandi familias cauſa fuit, ſicut conformitas linguæ in eadem familia, in cauſa fuit illis cur eodem commigrarent.* In gentes ſuas] *in quas pleræque familiæ auctæ ſunt.* 6 Filii autem Chami] *qui totum meridianum tractum a Babylone in Aſia & Affrica obtinuerunt.* Cuſch] *qui Arabibus, Æthiopibúſque nomen dedit: Jirm. 13.23. & 2.Reg. 19.9.* Mitzrajim] *autor Ægyptiorum.* Put] *Lybiæ, & ulteriorum regionum incola, ubi flumen eſt Phthuth. Jechezkel.27.10. & 38.5.* 7 Seba] *Arabiam deſertam incolentium autor, Pſal.27.10. & Jeſchabhjæ.43.3.* Chavila] *Suſianes frons in Perſide, & quam Plin. lib.6. nat. hiſt. cap. 27. corrupto nomine Babytacen vocat.* Sabbeta] *imæ regionis in Arabia felice incola, ubi erat urbs Sabbotha.* Rahhema] *autor populorum in Arabia felice, ad ſinum Perſicum ubi Ptolemæus Regamam ponit.* Sabteca] *Arabiæ felicis populorum autor ubi Sachalitæ ſunt ſub ſinu Perſico.* Scheba] *Auſtralis regionis auro thure aromatiſq; abundantis incola in Æthiopia, Ieſchah.50.6. Matth.12.42. & 1.Reg. 10. ubi Reginæ Kandak ſive Candaces dicebantur Act.8.27. Strabo & Plinius lib.6. cap.29.* Dedan] *ſuperioris tractus in Arabia felice incola, ut aparet tum ex mercibus quarum meminit Jechezkel. 27.15. & 38.13. tum ex propinquitate Rahhemæ.* 8 Cœpit eſſe] *id eſt, in homines imperium exercere poſt linguarum diviſionem: terra enim accipitur μετονυμικῶς, ut ſuprà.6.11. & alibi paſſim.* 9 Coram] *ut ſuprà.6.11.* Dici ſolet] *id eſt, ejus tyrannis in proverbium abiit.* Potens venat.] *hoc quidem de ferarum venatione accipi poteſt, ſed præcedentibus & ſequentibus accommodatius eſt, cùm de imperio violento accipitur.* 10 Principium] *id eſt, primùm in Meſopotamia & Chaldæa regnabat.* Babel] *vide infrà.11.* Erec] *Edeſſa vetus ad Euphratem.* Accad] *Niſibis in Accadene Meſopotamiæ parte, quam Geographi corruptè Acabenen vocant.* Calne] *Seleucia, Hhamos.6.2.* In terra Schinhar.] *id eſt, inferiore parte Meſopotamiæ, quę ſubjacet monti Singaræ.* 11 Poceſſit] *tyrannidem ampliavit.* Rechoboth-hhirem] *Orobam ad Tygrin.* Celachum] *quæ regioni Calacinæ nomen dedit.* 12 Reſenem] *oppidum in Adiabene, fortaſſis Beſſaram, quod videtur indicare ſitus.* 13 Ludæos] *Gentilia, non propria ſunt hæc nomina: Ludæi a Ludo, Hhanamæi a Hhanamo, &c. Sunt autem Ludæi Mareoticæ præfecturæ in Ægypto incolæ.* Hhanameos] *Pentapolitas ſive Cyrenæos.* Lehabæos] *Lybias.* Naphtuchæos] *Æthiopas Ægypto conterminos, quorum Metropolis Napatha ſive Naphta.* 14 Pattruſæos] *Phauruſios Ptolemæo Pharuſios Plinio, ab autore Pattroſo, Jeſchabhjæ.11.11.* Caſluchæos] *Caſſiotidis in ingreſſu Ægypti incolas.* Et unde] *Hyſteroſis verborū, quā reſtituimus ex Deu.2.23. Jirmejæ.47.4. & Hhamos.9.7.* Caphtoræos] *Sethroitidos præfecturæ incolas cum finitimis.* 15 Tzidonem] *Sidonis conditorem.* Chethum] *a quo Chittæi ad orientem ſiti Euphratem verſus. Jehoſchu.1.4.* 16 Jebuſæum] *conditorem Jebuſi, quæ poſteà Jeruſchalaima, Jehoſchu.18.28.* Emoræum] *Baſchanis & Gilhhadis incolam. Deut.2. & alibi.* Girgaſcheum] *ſive Gergeſenum. Matth. 8.21.* 17 Chivvæum] *in agro Gibhhonitarum habitantem, Jehoſchu.9.19.* Hharkæum] *incolam Hharkæ in Phœnicia ad radices Libani.* Sinæum] *Caparorſæ incolam, quam Ptolemæus in Idumæa non procul a Jebuſo collocat, Meridiem verſus.* 18 Arvadeum] *incolentes Aradū & Antaradū.* Tzemaræum] *incolentes Tzemarajima, Jehoſchu.18.22. uſque ad montē Tzemarajimorum. 2.Chro.13.4.* Chamathæum] *incolam regionis Chamathæ, a Libano ad Arabiam uſque porrectæ.* 19 Fuit autem] *Quia Jiſraëlitis ſcribebat Moſche, quibus regio Cenahhani deſtinata erat, ſingulari ſtudio deſcribit terminos tractus quem tum Cenahhanæi occupabant: nam Tzidon & Hhazza maritimæ civitates angulos occidentales deſignant a ſeptentrione ad Meridiem, Sedom verò cum reliquis civitatibus, & Leſchahh ſive Callirrhoë angulos orientales a Meridie ad Septentrionem.* 21 Ipſi quoq;] *ſimilis prorſus locutio legitur ſuprà.4.26.* Filiorum Hheberi] *id eſt, noſter & Hebræorum omnium.* Fratri Jeph. &c.] *hæc rationem accentuum, & fidem hiſtoriæ ſecuti ita reddidimus: nam cùm Noach quingenteſimo demum anno gignere cœperit, Schem verò biennio poſt diluvium centum annos dicatur natus infrà.11.10. (fuit autem is*

annus centeſimus ſecundus vitæ Noachi) cônſtat hunc natu maximum non eſſe. Cham autem diſertè minimus natu dicitur ſuprà.9.24.quare neceſſariò ſic fuit de Jephetho accipiendum. Cur autem hic frater Jephethi appelletur, excluſo Chamo, ex Noachi hiſtoria eruendum eſt ſuprà 9.23.& ſequentibus. 22 Hhelam] *a quo Hhelamitæ in ſuperiore Perſidis parte.* Aſchur] *qui Aſſyriæ nomen dedit.* Arpacſchad] *a quo per aphæreſin Caſchdim,id eſt, Chaldæi dicti ſunt.* Lud] *a quo Lydi.* Aram] *a quo Aramæi,id eſt, Syri.* 23 Hhutz] *populorum autor in Trachonitide, quam Auſanitida vocant.* Chul] *Palmyrenem ad Euphratem uſque obtinens,ubi fuit oppidum Cholle,Ptolemæo.* Gether] *Apamenes incola, ubi Atergatis idolum colebatur.* Meſch] *incolens ſuperiorem tractum Syriæ inter Ciliciam & Meſopotamiam, ad partem uſque Amani montis,quam Maſium vocant.* 25 Diviſa fuit terra] *Metonymia, ut ſuprà 8. id eſt, tunc natus eſt cùm linguæ dividerentur.* 30 A Meſcha] *id eſt, a monte Maſio Amani parte.* Sepharam] *Sippharam Ptolemæo, ad Euphratem ſitam,qua conjungitur montibus Chaldææ: nam hi dicuntur hoc loco montes Orientis,ut Num. 23.11.*

CAPUT. XI.

Homines numero poſt diluvium aucti, & communi habitatione ac ſermone utentes,cupiditate gloriæ & ſeparationis metu conſpirant,urbemq; & turrim monſtroſam ædificare incipiunt: quorum conſilium Deus immiſſa linguarum confuſione, familiiſque per orbem diſjectis abrumpit. Deinde poſteri Schemi ad Abrahamum uſque recenſentur: cujus demum migratio, ex vocatione promiſſionibuſq; Dei, cum patris morte deſcribitur.

1 ' FUERAT enim univerſa terra ſermonis ejuſdem: & verba eadem *erant*.

2 Sed fuerat cùm ' ab Oriente profecti eſſent, & inventa convalle in regione Schinhharis, habitarent ibi:

3 Ut dicerent [a] alter ad alterum, agedum, formemus lateres,& [b]excoquamus prorſus: ſic erant eis lateres illi pro lapidibus,& 'bitumen illius erat eis pro intrito.

4 (Nam 'dixerant, agedum, extruamus nobis urbem & turrim, cujus faſtigium *aſſurgat* ' in cœlum, ut [c] acquiramus nobis nomen: *videamus* ne diſpergamur in ſuperficiem terræ)

5 ' Deſcendens autem Jehova, ad videndum illam urbem & turrim quam extruebant filii hominis,

6 Dixerat Jehova,' Ecce populus unus eſt & idem ſermo omnib. iſtis,'hoc verò eſt [d]quod iſti cœperunt facere: jam autem [e] non averterentur iſti ab omni eo quod cogitaverunt faciendo?

7 Agedum, deſcendamus & ' confundamus ibi ſermonem eorum, vt non intelligant [f] alter ſermonem alterius.

8 Sic diſperſerat eos Jehova inde in ſuperficiem totius terræ, deſierantq; extruere urbem illam.

9 Propterea vocavit nomen ejus [g] Babelem, quia ibi confuderat Jehova ſermonem totius terræ, & inde diſperſerat eos Jehova in ſuperficiem totius terræ.

10 'Hæ *ſunt* generationes Schemi. Schem natus centum annos, genuit Arpacſchadum, biennio poſt diluvium.

11 Vixitque Schem, poſtquam genuit Arpacſchadum, quingentis annis;quibus genuit filios & filias.

12 Arpacſchad autem, cùm vixiſſet triginta quinque annos,Genuit Schelachum.

13 Vixitque Arpacſchad,poſtquam genuit Schelachum,quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.

14 Schelach autem cùm vixiſſet triginta annos, genuit Hheberum.

15 Vixitque Schelach, poſtquam genuit Hheberum,quadringentis tribus annis,quibus genuit filios & filias.

16 Cùm autem vixiſſet Hheber triginta quatuor annos,genuit Pelegum.

17 Vixitque Hheber poſtquam genuit Pelegum, quadringentis triginta annis,quibus genuit filios & filias.

18 Cùm autem vixiſſet Peleg triginta annos, genuit Rehhu.

19 Vixitque Peleg poſtquam genuit Rehhu, ducentis novem annis: quibus genuit filios & filias.

20 Cùm autem vixiſſet Rehhu triginta duos annos, genuit Serugum.

21 Vixitque Rehhu, poſtquam genuit Serugum, ducentis ſeptem annis: quibus genuit filios & filias.

22 Cùm autem vixiſſet Serug triginta annos, genuit Nachorem.

23 Vixitque Serug, poſtquam genuit Nachorem,ducentis annis, quibus genuit filios & filias.

24 Cùm autem vixiſſet Nachor viginti novem annos,genuit Terachum.

25 Vixitque Nachor, poſtquam genuit Terachum,centum novemdecim annis,quibus genuit filios & filias.

26 Cùm autem vixiſſet Terach ſeptuaginta annos,' genuit 'Abramum & ' Nachorem, & Haranem.

27 Hæ itaque ſunt generationes Terachi: Terach genuit Abramum & Nachorem & Haranem,Haran verò genuit Lotum.

28 Mortuus autem eſt Haran ' in conſpectu patris ſui, [h] in ſolo natali ſuo, ' Ure Chaldæorum

29 Abram quoque & Nachor acceperunt ſibi uxores:nomen uxoris Abrami *eſt* Sarai, nomen verò uxoris Nachoris, 'Milca' filia Haranis, patris Milcæ & patris Jiſcæ.

30 Erat autem Sarai ſterilis, ideò non *erat* ei proles.

31 'Aſſumens autem Terach Abramum filium ſuum,& Lotum filium Haranis nepotem ſuum, & Sarai nurum ſuam uxorem Abrami filii ſui, ' egreſſi ſunt unà Ure Chaldæorum ad proficiſcendum in regionem Cenahhani: ſed cùm perveniſſent ' Charanem, ' manſerunt ibi.

32 Eruntque dies Terachi 'ducentorum quinque annorum, cùm mortuus eſt Terach Charane.

33 ' Dixerat enim Jehova Abramo, [i] Abi e terra tua,id eſt *ſolo* natali tuo & e domo patris tui, ad eam regionem quam oſtendam tibi.

34 Et efficiam te ' *patrem* genti magnæ, ac ' be-

[a] Heb.*vir ad* *micum ſuũ.*

[b] Heb.*con*- *uramus in* *ombuſtionẽ.*

[c] Heb.*faciamus:ut accid*- *itur infrà* 12.2. & *Deu.*8.17. & 18.

[d] Heb. *incipere ipſorum* *facere.*

[e] Heb.*non a*- *verteretur* *ab iſtis facere? Hypallage*

[f] Heb.*vir labium amici* *ſui: ut ſup.*2.

[g] *id eſt*, *confuſionem.*

[h] Heb.*in terra cognationis ſuæ,ut infrà.*33.

[i] Heb.*vade tibi: Pleonaſmus cũ verbis actionis* ἀμεταβάτοις *frequens.*

'benedicā tibi, & magnificabo nomē tuum: adeóque *jam* eſto 'benedictio.

35 'Etiam benedicam benedicentibus tibi, qui verò maledixerit tibi, ei maledicam: & 'benedictæ erunt in te omnes familiæ terræ.

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Per hyſteroſin cauſam & initium hiſtoriæ, quæ ſuperiore capite continetur, explicat: quod genus hyſteroſeon in cauſarum explicationibus eſt frequentiſſimum.* 2 Ab Oriente] *ex montibus Ararati, ubi ſubſtiterat arca, ſuprà* 8.4. 3 Bitumen illius] *convallis videlicet, id eſt, Babylonicum: hoc enim teſtatur Plinius lib.* 35. *nat. hiſt. cap.* 15. *adhibitum ferruminandis Babyloniæ muris, uſum præbuiſſe calcis.* 4 Dixerant] *inter ſe deliberaverant.* In cœlum] *Hyperbole, qua maxima altitudo ſignificatur, ut Deuter.* 1.27. 5 Deſcendens] *humanitus dictum, ut ſuprà* 1.26. *& infrà* 7. 6 Ecce popu.] *q.d. duobus iſtis freti hoc opus machinati ſunt, communitate habitationis & linguæ.* Hoc verò] *id eſt, huc uſque opus ſuum perduxerunt: tempus eſt ut illorum conatus impediam.* 7 Confundamus] *itaque efficiamus ut opus intermittatur & homines diſpergantur.* 10 Hæ ſunt gen.] *variam poſteritatem Schemi & habitationes ejus ſuprà dixit: hic recenſentur filii Dei, ad hiſtoriæ fidem, temporum ſeriem, Eccleſiæ continuationem, & Chriſti genus cognoſcendum.* 26 Genuit] *gignere cœpit, ut ſuprà* 5.32. Abramum] *hic primus inter filios Terachi nominatur, ut Dei filius, quia de eo præcipuè ſermo habendus eſt: etſi non propterea primogenitus exiſtimandus eſt, ſicut etiam de Schemo obſervatum eſt ſuprà* 10.21. *Abramus enim (ut ex* 12.1. *infrà patet) natus eſt cùm pater ageret annum.* 130. *ſiquidem pater anno* 205. *Charane mortuus eſt, infrà ver.* 32. *ac proinde Abram* 60. *annis primogenito Harane junior fuit.* Nachorem & Haranem] *inverſo naturæ ordine nominat, quia a minimo inceperat, ut Matth.* 1.1. *Horum autem meminit propter ſequentem hiſtoriam, ut intelligatur qua ratione Lot ad Abramum attineat, & ut origo uxorum Jitzchaki & Jahhakobi conſtet.* 28 In conſpectu] *id eſt, vivo & præſente patre. ut Num.* 3.4. Ure] *hiſtoricis Orchoë.* 29 Milca] *avia Ribkæ uxoris Jitzchaki, infrà* 22.23. *pro avia Rachelis & Leæ, infrà* 29. Filia Haranis] *hinc colligimus Haranem fuiße natu maximum, eo quòd filia ejus apta fuiße legitur, ut matrimonio fratri ejus Nachori jungeretur.* 31 Aſſumens] *poſtquam Deus Abramum vocavit infrà.* 33. *& Act.* 7. *Sunt enim hæc per anticipationem dicta.* Egreſſi ſunt] *id eſt, Terach Abramum* Ure *Chaldæorum eduxit, comitémque profectionis ei ſe adjunxit, ut Deo filium vocanti obtemperaret. Hinc autem incipiunt illi* 430. *anni, quibus exactis Jiſraëlitæ ex Aegypto educti leguntur* Exodi 12.41. *& quos Paulus Galat.* 3.17. *interceſſiße ait inter promiſſionem & legem.* Charanem] *Charras in Meſopotamia.* Manſerunt ibi] *quaſi* 5. *annos, qui inter vocationem* Ure, *& profectionem Charane intervenerunt. Dicitur enim infrà* 12.1. *Abram fuiſſe* 75. *annos natus, cùm inde exiret.* 32 Ducentorum quinque] *ex quibus ſi* 75. *annos Abrami Charane exeuntis detrahas, ſupererunt* 130. *anni: quot annos vixiße Terachum neceße eſt cùm Abramum gigneret, ut ſuprà* 26. *diximus.* 33 Dixerat en.] *Cauſa ſuperioris profectionis exponitur per hiyſteroſin, qualem ſuprà obſervavimus verſu.* 1. *Quamobrem tres hoſce verſus cum ſuperioribus conjunximus. vide infrà* 15.7. *& Act.* 7.2. *&* 3. 34 Patrem] *adjecimus ex* 17.3. *&* 4. *infrà.* Benedicam] *rebus corporalibus & ſpiritualibus, Rom.* 4.11. *&c.* Benedictio] *id eſt, ſummè benedictus, ut ſupra* 3.6. *Auxeſis.* 35 Etiam bened.] *q.d. tanta commiſſa eſt tibi benedictio, ut propter eam ſim communes tecum amicos & inimicos habiturus.* Benedictæ erunt] *id eſt, tibi per fidem inſitæ participes fient harum promiſſionum benedictionúmque tecum: Galat.* 3.8. *Act.* 3.25.

CAPUT XII.

Abram in peregrinatione imperata pergens Cenahhanæam petit: inde propter famem migrans aliò, uxorem ad tempus amittit, deinde inviolatam recuperat, boniſque propter eam cumulatus, fide publica incolumis inde deducitur.

1 'Cùm autem abiret Abram Charane, ſicut dixerat ei Jehova, abivit quoque cum eo Lot (erat autem Abram natus ſeptuaginta quinque annos, [a] cùm inde exiret)

2 Aſſumpſit enim Abram Sarai uxorem ſuam & Lotum filium fratris ſui, cum univerſis facultatibus ſuis quas [b] comparaverant, & animis quas acquiſierant Charane: qui profecti ut venirent in regionem Cenahhani, tandem pervenerunt [c] in eam.

3 Et tranſivit Abram per regionem ipſam uſque ad locum 'Schecemi, uſque ad planitiem 'Moræ: erat autem 'Cenahhanæus tum in ea regione.

4 Quamobrem apparens Jehova Abramo, dixit, Semini tuo dabo hanc ipſam regionem: tum extruxit ibi altare Jehovæ qui apparuerat ei.

5 Poſteà refixit *tentorium* inde ad montem *profecturus*, verſus Orientalem plagam 'Bethelis, ubi tetendit tentorium ſuum, Beth-eli [d] ab Occidente, & Hhai ab Oriente: extructoque ibi quoque altari Jehovæ, invocavit nomen [e] ejus.

6 Deinde profectus eſt Abram [f] continenter pergendo, ad' Meridianum tractum *Cenahhanææ*.

7 Erat autem fames in ea regione: quapropter deſcendit Abram in Ægyptum, ut peregrinaretur illic, quia gravis *erat* fames in ea regione.

8 Fuitque cùm [g] veniſſet prope Ægyptum, ut diceret ad Sarai uxorem ſuam, Ecce, 'nunc novi mulierem pulchram eſſe te:

9 Erit itaque, cùm videntes te Ægyptii dixerint, hæc uxor ejus eſt, ut occidāt me & te vivam conſervent.

10 Dic quæſo 'ſororē meam eſſe te, ut bene ſit mihi propter te, & vivat anima mea tua cauſa.

11 Sic fuit ingreſſo Abramo in Ægyptum, cùm viderent Ægyptii mulierem illam pulchram eſſe valde,

12 Viden-

[a] Heb. *cùm exiret Charane: antecedēs pro relativo ad emphaſin: ut infrà* 2. *&* 5. *&* 16.16.

[b] Heb. *fecerant.*

[c] Heb. *in regionem Cenahhani: ut ſuprà* 1.

[d] Heb. *amari: ſic vocatur* Occidēs, *propter mediterraneum mare, quod eſt ab* Occidente *Cenahhanææ.*

[e] Heb. *Jehovæ: ut ſuprà* 1.

[f] Heb. *eundo & proficiſcendo: vide ſuprà* 8.3.

[g] Heb. *appropinquaſſet veniendo, vel ad veniendū in Aegyptū: verbum infinitivo junctum ſignificationem adverbii obtinet.*

12 Videntéſq; eam 'Principes Parhhonis laudarēt eam apud Parhhonem: vt ſublata mulier illa ' *perduceretur* in domum Parhhonis.

13 Qui Abramo 'benefecit propter eam, adeò ut fuerint ei oves & boves & aſini, ſervi quoque & ancillæ, aſinæ quæ & cameli.

14 ' Inflixit autem Jehova Parhhoni plagas magnas & domui ejus,[b] propter Sarai uxorem Abrami.

b Heb. *ſuper Sarai*,

15 Quamobrem vocavit Parhho Abramum, ac dixit, 'quid hoc *eſt quod* feciſti mihi? quare non indicaveras mihi uxorem tuam eſſe hanc?

16 'Quare dixiſti, ſoror mea eſt? ut accepturus fuerim eam mihi in uxorem: jam itaque ecce uxor tua, recipe *eam*, & abi.

17 Tunc dedit mandatum de eo Parhho hominibus *certis*, qui dimiſerunt eum, uxorémque ejus, & quicquid *erat* ei.

ANNOTATIO.

3 Schecemi] *id eſt, ubi poſteà fuit vrbs Schecem, de qua infrà* 33.18. Moræ] *idem Deut.* 11.30. *More autem proprium nomen poßeſſoris exiſtimatur, ſub hæc tempora.* Cenahhanæus] *hoc eſt, nihil minus in ſpeciem videbat Abram, quàm quod promiſſum erat, & tamen percipiebat fide.* 5 Beth-elis] *per anticipationem, tum enim dicebatur Luz, infrà* 28.19. 6 Meridianum tra.] *qui ſpectat Aegyptum: quare invadente fame in Aegyptum potius quàm aliò migravit.* 8 Nunc] *cùm Meridianas iſtas fœminas contemplor, & te cum illis comparo.* 10 Sororem] *ut quæ avum communem ſecum habuerit: vide infrà* 20.12. *non petit ab uxore ut mentiatur, falſum aiens aut negans verum, ſed tantùm ut veri partem dicens, partémq; reticens, ipſum a periculo liberet.* 12 Principes Par.] *id eſt, aulici.* Perduceretur] *Metalepſis, quam ſupplevimus: nam verbum hoc ſuperiore includitur, ut peregrina ſyntaxis confirmat.* 13 Benefecit] *nam his etiam mediis implet Deus promiſſiones ſuas, ſupra* 11.34. 14 Inflixit] *cùm propter violentum raptum Sarai, tum ut morbo correptus libidinem ſuam explere non poſſet.* 15 Quid hoc] *Culpam omnem in Abramum rejiciens, ſe a culpa alienum dicit, non cogitans Deo perſpectus eſſe ſordidas cogitationes ſuas, neque quàm tyrannicè ſua poteſtate abuſus ſit, aut erga peregrinos inhumanus fuerit expendens.* 16 Quare dixiſti] *ad hanc interrogationem non reſpondet Abram, ut infrà* 20. *quia Rex iratus uxorem reſtituendo abire eum jubet, nec reſponſum expetit: nam hæc increpantis, ac non ſciſcitantis aut interrogantis verba ſunt.*

CAPUT. XIII.

Abram & Lot eò redeunt unde fame depulſi fuerant: ſed adeò aucti opibus ut eadem regio pecori amborum alendo non ſufficeret, ſeparari alter ab altero coguntur. Poſteà Abramo terræ & numeroſæ poſteritatis promiſſio plenius a Deo renovatur.

1 ASCENDIT itaque Abram ex Ægypto ipſe cum uxore ſua, & quicquid *erat* ei, Lot quoque cum eo ad Meridianum tractum *Cenahhanææ*.

2 (Erat autem Abram gravis valde, pecore, argento, & auro)

3 Poſtea ivit ' itineribus ſuis a Meridiano tractu uſque Beth-elem, ad locum uſque illum ubi fuerat tentorium ipſius ' antè, inter Beth-elem & inter Hhai,

4 Ad locum illius altaris quod fecerat ibi prius: vbi invocavit Abram nomen Jehovæ.

5 Quin etiam Loto qui ibat cum Abramo, erant greges & armenta & ' tentoria.

6 Itaque non ferebat eos terra illa ut habitarent ſimul: nam erant facultates eorum multæ, adeò ut non poſſent habitare ſimul,

7 Eſſetque contentio inter [a] pecuarios Abrami, & inter pecuarios Loti: 'Cenahhanæus enim & Perizzeus tunc habitabat in terra illa.

a Heb. *paſtores gregis Abrami, & inter paſtores gregis Loti*.

8 Dixit ergo Abram ad Lotum, Ne quæſo ſit contentio inter me & inter te, aut inter paſtores meos & inter paſtores tuos: nam viri fratres ſumus,

9 Nonne univerſa hæc terra [b] tibi expoſita eſt? ſepara te quæſo a me: ſi ſiniſtram verſus *diſceſſeris*, tum dexteram petam, ſin autem dexteram verſus, ſiniſtram petam.

b Heb. *coram te eſt: ſic infrà* 20.15. & 34.10.

10 Cùm itaq; Lot ſublatis oculis ſuis animadverteret totam planitiem Jardenis, quà venis 'Tzohharem, totam eſſe irriguam, ſicut 'hortus Jehovæ, ſicut terra Ægypti, antequàm perderet Jehova Sedomum & Hhamoram:

11 Elegit ſibi Lot totam planitiem Jardenis, & profectus eſt Lot Orientem verſus: ſic ſeparaverunt ſe [c] alter ab altero.

c Heb. *vir a fratre ſuo*.

12 Abram habitabat 'in regione Cenahhani: Lot verò habitabat in civitatibus illius planitiei, tentoria movens 'Sedomum uſque,

13 Quamvis [d] Sedomitæ *eſſent* mali & peccatores 'coram Jehova valde.

d Heb. *homines Sedomi*.

14 Jehova autem edixit Abramo, poſtquam ſeparavit ſe Lot ab eo: attolle nunc oculos tuos, & circumſpice ab iſto loco ubi es, ad Septentrionem, & ad Meridiem, & ad Orientem, & ad Occidentem.

15 Nam totam hanc regionem quam vides tibi dabo, id eſt, ſemini tuo uſque 'in ſeculum.

16 Et reddam ſemen tuum *numeroſum* ' ſicut pulverem terræ: ut ſi poſſit quiſquam numerare pulverem terræ, etiam ſemen tuum numerari poſſit.

17 Surge, perambula regionem hanc in longitudinem ejus & latitudinem ejus, nam tibi daturus ſum eam.

18 Movit ergo tentoria Abram, veniénſque habitavit in ' planitie Mamræ, quæ *eſt* ad Chebronem, ubi extruxit altare Jehovæ.

ANNOTATIO.

3 Itineribus ſuis] *quibus in Aegyptum antè deſcenderat, ut quæ ipſi jam eſſent cognita.* Antè] *ſuprà* 12.5. 5 Tentoria] *id eſt, domeſtici multi: Synecdoche. Hæc autem dicuntur de Loto Abrami conſanguineo, amico, & peregrinationis comite, ut appareat veritas promiſſionis Dei, qua dixerat ſe amicum fore amicis Abrami, ſuprà* 11.35. 7 Cenahhanæus] *hoc eſt, iſti ut poſſeſſores regionis, meliorem paſcuorum partē ſuo pecori retinebant: ex quo fiebat ut peregrini Abram & Lot paſcuorū penuria laborarent, ac pecuarii inter ſe contenderent.* 10 Tzohharē] *per anticipationem, tum enim dicebatur Belahh, infrà* 14.2. & 19:21.

Hortus Jehovæ] *in Hhedene, ſuprà.2.* 12 In regione Cena.] *id eſt, miſſis Perizzæorum montanis, conſtituit ſe in campeſtribus quæ poſſidebat Cenabhan.* Sedomum vſque] *ubi ſedem fixit, infrà 14.12.& 19.1.* 13 Coram Jehova] *vide ſuprà 6.11.* 15 In ſeculum] *ex conditione quæ eſt Deut. 4.25.& 26. nam neque iſtud tempus, quo Abrami ſemen terram illam non poſſedit, huic promiſſioni opponi poteſt, neque 70. anni captivitatis, quibus ab Aſſyriis & Babyloniis poſſeſſa eſt.* 16 Sicut pulv.] *hyperbole, quam ſequentia explicant.* 18 Planitie Mamræ] *diverſa a planitie Moræ de qua ſuprà 12.3. nam hæc Schecemo, illa Hhreboni juncta eſt: nomen autem habet a poſſeſſore, de quo infrà. 14.13.*

CAPUT XIIII.

Lotum in direptione Sedomi captivum abductum cum facultatibus liberat Abram, cui victori Reges honorem deferunt. Ipſe hac liberatione contentus nihil ſibi ex præda quærit aut oblatum accipit: ſed tantùm victoriæ autorem Deum oblatis decimis agnoſcit, & ſociis belli quod jus poſtulat relinqui curat.

1 FUIT autem, tēporibus Amraphelis Regis ″Schinhharis, Arjoci regis Ellaſaris, Cedor-lahhomeri Regis Hhelami, & Tidhhalis Regis Gentium,

2 Ut gererent *iſti* bellum contra Berahhum Regem Sedomi, & contra Birſchahhum Regem Hhamoræ, Schinabum Regem Admæ, & Schemeberum Regem Tzebojimorum, Regemq́ue Belahhi, ipſa *jam eſt* Tzohhar.

3 Omnes hi junxerunt *copias* ad ″vallem Siddimorum, quæ *jam eſt* mare ſalſum.

4 Duodecim annos ſervierant Cedor-lahhomero, tertiodecimo autem anno rebellarant.

5 Quapropter decimoquarto anno veniens Cedor-lahhomer, & Reges qui *erant* cum eo, percuſſerant ″Raphaæos ″Hhaſchterothis Karnajimorum, & Zuzæos Hami, & Emæos in planitie *ad* ″Kirjathajima,

6 ″Choræos quoque in monte ſuo Sehhire, uſque ad planitiem ″Paranis quę *eſt* juxta deſertum:

7 *D*einde reverſi venerant Hhen-miſchpatū, ipſum *jam eſt* Kadeſch, & percuſſerant totum agrum *qui nunc eſt* ″Hhamalekitarum, etiámque Emoræum illum qui habitabat ″Chatzatzone thamaris:

8 Cùm procedens Rex Sedomi, & Rex Hhamoræ, & Rex Admæ, & Rex Tzebojimorū, & Rex Belahhi, ipſa *eſt* Tzohhar, inſtructi inierunt contra eos prælium in valle Siddimorum,

9 *Nempe* contra Cedor-lahhomerum Regem Hhelami, & Tidhhalem Regem Gentium, & Amraphelem Regem Schinhharis, & Arjocum Regem Ellaſaris: quatuor hi Reges *erant* contra illos quinque:

10 (Vallis autem Siddimorum [a] referta erat puteis bituminis) ſed fugientes Rex Sedomi & Hhamorę ceciderunt illuc, reſidui verò ad montana fugerunt.

[a] Heb. *putei putei bituminis: hujuſmodi ſubſtantivorum anadiploſi Hebræi interdū rei multitudinem exprimunt: ut* Exo.8.10. *Judi.*5.30. *Jirme*.2.13.

11 Accipientes itaque illi omnes facultates Sedomi & Hhamoræ, omnemq́ue commeatum earum, ut abirent:

12 Ceperunt quoque Lotum filium fratris Abrami cum facultatibus ejus, & abierunt: nam ipſe habitabat Sedomi.

13 Veniente autem quodam qui evaſerat ut nunciaret Abramo ″Hhebræo: habitanti in planitie Mamræ Emoræi fratris Eſchcolis & fratris Hhaneri, qui erant fœderati Abrami:

14 Cùm audiſſet Abram captivum eſſe agnatum ſuum, [b] armavit [c] vernas ſuos ″inſtructos trecentos octodecim, & perſecutus eſt illos ″Danem uſque.

[b] Heb. *fecit ut evaginarent inſtructi ſui, id eſt, cōparavit ad pugnam capeſſendam.*

[c] Heb. *natos domi ſuæ: ut infrà.*15.3.

15 Ubi ″diſtribuens ſe contra illos noctu ipſe & ſervi ejus, percuſſit illos: perſecutuſq́ue eſt eos vſque ″Chobam, quæ *eſt* a ſiniſtra ″Dammeſcheko.

16 Sic reducens omnes facultates, etiam Lotum agnatum ſuum cum facultatibus ejus reducebat, & mulieres quoque ac populum.

17 Quare egreſſus eſt Rex Sedomi obviam ei, poſtquam rediit a cæde Cedor-lahhomeri & Regum qui fuerant cum eo, ad vallem [d] Schavæ, ipſa *jam eſt* ″vallis Regis.

[d] *id eſt, planam, æquam.*

18 ″Malci-tzedek autem Rex Schalemi ″proferens panem & vinum (qui etiam ″erat ſacerdos Deo forti excelſo)

19 Benedixerat illi dicens: Benedictus Abram Deo forti excelſo, poſſeſſori cœli & terræ:

20 Et benedictus Deus fortis excelſus, qui tradidit hoſtes tuos in manum tuam: dabátque ei *Abram* decimam ex omnibus.

21 Quapropter dixit Rex Sedomi ad Abramum, da mihi [e] animas, facultates verò accipe tibi.

[e] Heb. *animā: Enallage numeri, id eſt, homines mihi ſubditos, qui in tuā poteſtatem venerunt.*

22 Tum dixit Abram ad Regem Sedomi, ″Extuli manum meam ad Jehovam Deum fortem excelſum, poſſeſſorem cœli & terræ,

23 ″*Dira mihi imprecans* ſi accepero ″a filo uſque ad corrigiam calceamenti, ac proinde ſi *accepero* ex ulla re quæ tua ſit: ut non dicas, Ego ditaui Abramum.

24 ″Penes me nihil, tantùm quod comederunt hi famuli, & pars horum virorum qui profecti ſunt mecum, *eorum eſto*: Hhaner, Eſchcol, & Mamre, ipſi accipiunto partem ſuam.

ANNOTATIO.

1 Schinhharis] *De Schinhhare & Hhelamo, vide ſuprà* 10.10. *&* 22. 3 Vallem Sidd.] *ubi erant ſitæ Sedom & reliquæ civitates: quibus everſis facta eſt mare ſalſum, quod etiam mare mortuum & lacus Aſphaltites dicitur.* 5 Raphaæos] *populos ex poſteris Cenahhani, infrà* 15.20. Hhaſchterothis] *ſive Hhaſchterothis ſimpliciter, Jehoſchu.*13.31. Kirjathajima] *de quibus Nu.*32.37. *& Jehoſchu.*13.19. 6 Choræos] *incolas Sehhiris, antequā a poſteris Hheſavi occuparetur: Deut.*2.22. Paranis] *civitatis montiſq́; nomen, hiſtoricis Pharana: Nu.*13.1. *& Deut.*33.2. 7 Hhamalekitarū] *anticipatio: vide infra* 36.12. Chatzatzone] *ſive Hhen-gedi, hiſtoricis Engadda, oppidum ad mare mortuum.* 2. *Chronic.*20.2. 13 Hhebræo] *ex poſteris Hheberi, ſuprà* 10.21. 14 Inſtructos] *cùm de jure hujus expeditionis, tum de religione informatos.* Danem] *locum ubi fons eſt, ad radices Libani in termino ſeptentrionali terræ Jiſraëlitarum, ſub quo poſteà oppidum fuit, primùm Lajiſch ſive Leſchem, deinde Dan, poſtremò Cæſarea Philippi appellatum: de quo Jehoſchu.*19.47. *& Judic.*18. 15 Diſtribuens] *id eſt, ſuas & fœderatorum copias.*

copias. Chobam] *Opoton in Phœnicia.* Dammeſcheko] *Damaſco,unde regio Damaſcena.* 17 Vallis] *non procul a Jeruſchalajimis,2.Schemu* 18.18. 18 Malci-tzedek] *regulus Cenahhanææ, ſedem habens Schalemi,quæ poſteà Jeruſchalajima,Pſal.*76.3. Proferens] *id eſt,exiens Abramo obviam adduxerat commeatum:nuſquam enim verbum Hebrçum legitur pro offerendi verbo.* Erat ſacerdos] *cauſam oſtendit humanitatis erga Abramum, benedictionis qua illum & Deum proſecutus eſt, ac poſtremò decimarum quas obtulit Abram.* 22 Extuli manum] *id eſt, cùm ad bellum profecturus Dei auxilium implorarem,juramento me obſtrinxi: ſynecdoche ſigni & rei ſignificatæ.* 23 Dira mihi] *Apoſiopeſis in juramentis uſitatiſſima, ut infrà* 21.23. A filo &c.] *Proverbialis formula de rebus viliſſimis & nullius pretii: a quibus qui ſe abſtenturum dicit,confirmat multo magis a majoribus & pretioſioribus ſibi temperaturum eſſe.* 24 Penes me] *ſic infrà* 41.16.

CAPUT. XV.

Deus cum Abramo nondum liberos habente iniens fœdus adhibitis ſymbolis, ſuperiores promiſſiones confirmat de ſua protectione & poſteritate numeroſa, quam poſt definitum 400. *annorum tempus ſe in promiſſæ terræ poſſeſſionem miſſurum pollicetur.*

1 [a] HIS rebus tranſactis,fuit ſermo Jehovæ ad Abramum per viſionem, dicendo, ne timeas Abram: ego'clypeus *ſum* tibi, 'merces tua ampla *eſt* valde.

[a] Heb. *poſt has res.*

2 Cui dixit Abram, Domine Jehova,' quid dares mihi,cùm ego' incedam liberis carens, & [b] is cui relinquetur domus mea *ſit* Dammaſkenus Elihhezer?

[b] Heb. *filius derelictionis domus meæ,id eſt, hæres extraneus,ac (ut Jurecoſſ. loquuntur) non ſuus.*

3 Amplius dixit Abram,en mihi non dediſti ſemen: unde ecce [c] verna meus,is hæres meus futurus eſt.

[c] Heb. *filius domus meæ,ut ſuprà* 14.14.

4 Tum ecce ſermo Jehovæ fuit ad eum, dicendo,iſte non erit tuus hæres: ſed qui exibit 'e viſceribus tuis,is erit hæres tuus.

5 Quare poſtquam eduxerat eum foras, dixit, intuere nunc verſus cœlum, & numera ipſas ſtellas,ſi poteris numerare eas: dixitque ei, ſic futurum eſt ſemen tuum.

6 Tunc credidit Iehovæ,qui imputavit ei illud 'ad juſtitiam.

7 ('Dixerat enim ad eum,'Ego *ſum* Jehova, qui eduxi te Ure Chaldæorũ,vt dem tibi regionem hanc ad poſſidendum eam hæreditariò.

8 Et *Abramo* dicente, Domine Jehova, quo cognoſcam me hæreditariò poſſeſſurum eam?

9 Edixerat ei, ſume'mihi vitulam triennem, & capram triennem,& arietem triennem, turturémque & pullum columbarum.

10 Ideoq; Abram his omnibus ſumptis ei & diſſectis per medium,collocaverat dimidiatam cujuſque partem e-regione ſuæ alterius, aves verò non diſſecuerat.

11 Eas autem volucres quę deſcendebant ſuper cadavera iſta,dum abegiſſet Abram,

12 Fuerat ſole inclinante,ut altus ſopor invaderet Abramum: & ecce terror & tenebræ magnæ pervadentes eum)

13 Dixit,inquam,Jehova Abramo,[d] ſcito certò peregrinos fore poſteros tuos in' terra non ſua, & ejus *incolis*' ſervituros, qui affligent eos:idq;'quadringentos annos:

[d] Heb. *ſciendo ſcito quòd ſemen tuum, &c.*

14 Atque etiam gentem illam cui ſervierint, me 'judicaturum eſſe, & poſtea'egreſſuros illos 'cum facultatibus magnis:

15 Te verò ' venturum ad patres tuos'cum pace,ſepultum iri in' canitie bona:

16 '[e]Progeniem autem quartam huc reverſuram,eo quòd non ſit completa iniquitas'Emoræi adhuc.

[e] *vel ætatem quartam.*

17 Fuitque condito jam Sole, cùm cæca nox eſſet,ut ecce furnus *appareret* fumans,&lampas ignis,quibus'tranſibat inter ſegmenta illa.

18 Hoc die pepigit Jehova fœdus cum Abramo,dicendo,Semini tuo'dedi regionem hanc, 'a flumine Ægypti uſque ad flumẽ illud magnum,flumen Euphratis:

19 Kenæos,& Kenizzæos,& Kadmonæos,

20 Et Chittæos,& Perizzæos, & Raphæos,

21 Et Emoræos, & Cenahhanæos, & Girgaſchæos,& Jebuſæos.

ANNOTATIO.

1 Clypeus] *defenſor tuus ab hoſtium impetu, odio, invidia, & violentia.* Merces] *q.d.etſi rei a te geſtæ fructum neque tibi ipſe ſervaſti,neq; oblatum accepiſti,contrà populi pro tuo erga ſe officio abutuntur ad ludificandum te: tamen apud me repoſita eſt tibi felicitatis merces. Hæc ita accipienda eſſe oſtendit Abrami reſponſio.* 2 Quid dares] *q.d.quorſum dares, & quid mihi proderit,ſi prole caream?* Incedam] *id eſt, vitam tranſigam* ἄτεκνος *ad mortem properans.* 4 E viſcerib.] *id eſt, ex te naſcetur: ſynecdoche.* 6 Ad juſtitiam] *ſic reddimus ex Pſal.* 106.31. *& Rom.*4.9. *hoc eſt, eum quamvis juſtitia carentem pro juſto habuit,numeravitq; in juſtitiæ loco, quòd promiſſiones firma fide amplexus eſt.* 7 Dixerat] *Hyperbaton uſq; ad ver.* 13. *quare hæc quæ ante promiſſionem geſta ſunt, parentheſi incluſimus.* Ego ſum Jeh.] *Exordium in promiſſionibus frequens ad faciendam de illis fidem, a natura Dei, quæ ex ſe eſt, & aliis dat eſſe.* 9 Mihi] *uſurpaturo iſta ad promiſſiones confirmandas. De hoc ritu Jirme.*34.18. *& nonnihil apud profanos quoque autores legitur.* 13 Terra non] *Cenahhanæa, & Ægypto.* Servituros] *eorum imperio ſubditos fore.* Quadringentos] *hic numerus incipit a nato Jitzchako, ex quo Abram conſecutus eſt promiſſionis ſemen: & præciſè impletur cùm Jiſraëlitæ ex Aegypto educuntur.* 14 Judicaturum] *puniturum.* Egreſſuros] *a ſervitute quâ ab Aegyptiis premebantur.* Cum facult.] *vide Exo.*3.21. *&* 12.36. 15 Venturum ad patres] *periphraſis mortis: quod alibi dicitur aggregari ad populos ſuos, ut infrà* 25.8. Cum pace] *non afflictus ſub alieno imperio, ut poſteri.* Canitie] *id eſt, diuturna ſenectute, & non morboſa.* 16 Progeniem] *id eſt, quartos ab ingredientibus in Ægyptum,prout factum eſt: Caleb enim quartus fuit a Jehuda qui in Ægyptũ deſcenderat, & filii Moſchis & Aharonis ex tribu Levi quarti fuerunt a Kehatho,qui inter deſcendẽtes in Ægyptũ numeratur, infra* 46.11.

Emoræi] *id eſt, Cenahhan. eorum quos in fine cap. enumerat: Synecdoche.* 17 Tranſibat] *videlicet Deus, ut moris erat iis qui promiſſa externis ſymbolis confirmabant, ut Jirme. 34.18. & 19.* 18 Dedi] *hoc eſt, inviolabili decreto adjudicavi, etſi executionem in quadringenteſimum annum diff. 10.* A flumine] *complementum ſub Davide & Schelomone. vide 2. Schemu. 8. & 2. Chron. 9.*

CAPUT XVI.

Sarai ſterilis deſyderio ſeminis benedicti ex Abramo ſuſcipiendi, ei ancillam ſuam jungit, quæ ex hero gravida heram ſpernit ſuperbè, ab eaq; repreſſa fugit: ſed ab angelo promiſſionibus adducta, ut ad heram rediens redigi ſe in ordinem cogat, reverſa hero parit Jiſchmahhelem.

1 CÚMQUE Sarai uxor Abrami non pareret ei (erat autem ipſi ancilla Ægyptia, cujus nomen Hagar)

2 Dixit Sarai ad Abramum, Ecce 'nunc, 'occluſit me Jehova ne parerem: nunc *itaque* congredere cum ancilla mea, fortaſſis liberos conſequar ex ea: annuitque Abram voci Sarai.

3 Tunc accipiens Sarai uxor Abrami Hagaram Ægyptiam ancillam ſuam,[a] exactis decem annis ex quo habitabat Abram in regione Cenahhani, dedit eam Abramo viro ſuo, *ut eſſet* ei pro uxore.

[a] Heb. *a fine decem annorum.*

4 Sic congreſſus eſt cum Hagara, quæ concepit: cumque videret ſe concepiſſe, levis habita eſt hera ejus in oculis ejus.

5 Quapropter dixit Sarai ad Abramum, '[b]injuria *quæ fit* mihi, in te *recidat*: ego poſui ancillam meam in ſinum tuum, quæ cùm vidit ſe concepiſſe, levis habita ſum in oculis ejus: 'judicet Jehova inter me & inter te:

[b] Heb. *injuria mei ſuper te.*

6 Dixit autem Abram ad Sarai, ecce ancilla tua in manu tua, fac ei quod videtur bonum in oculis tuis: afflixit ergo eam Sarai, ita ut fugeret a facie ipſius.

7 Sed inveniens eam Angelus Jehovæ juxta fontem aquarum in deſerto, juxta fontem illum *qui eſt* in via *ad* 'Schurem,

8 Dixit, Hagar ancilla Sarai, 'undénam advenis, & quónam itura es? quæ dixit, a facie Sarai heræ meæ ego fugio.

9 Tum dixit ei Angelus Jehovæ, Revertere ad heram tuam, & [c] abjice te ſub manus ejus.

10 Iterum dixit ei Angelus Jehovæ, [d] valde multiplicabo ſemen tuum: adeò ut non poſſit numerari præ multitudine.

11 Præthereà dixit ei Angelus Jehovæ, ecce tu prægnans es, & [e] propediem paritura filium: illius ergo nomen vocato [f] Jiſchmahhelem, eo quòd attendit Jehova ad afflictionem tuam.

12 Ipſe autem erit 'ferus homo, 'cujus manus *erit* cōtra omnes, & manus omniū contra eum: & 'coram omnibus fratribus ſuis habitabit.

13 Idcirco vocavit Hagar nomen Jehovæ alloquentis ſe, tu *es* fortis '*Deus* [g] viſionis: dicebat enim, nonne etiam 'jam video 'poſt videntem me?

14 Et vocat *quiſquè* puteum illum, puteum '[h] Lachai, roi: ecce is *eſt* inter 'Kadeſchum & Beredum.

15 Peperit itaque Hagar Abramo filium, vocavitque Abram nomen filii ſui quem peperit Hagar Jiſchmahhelem.

16 Erat autem Abram natus octoginta ſex annos, cùm pareret Hagar [i] ipſi Jiſchmahhelem.

[c] Heb. *affligere, id eſt, patere te affligi.*

[d] Heb. *multiplicando multiplicabo.*

[e] *Vox Hebræa ex duobus temporib. cōpoſita paulò poſt futurum tempus ſignificat, hîc & Jud. 13.7*

[f] *id eſt, attendit* Deus *fortis.*

[g] *nomen eſſe, nō participium, vocis Hebrææ prima vocalis indicat.*

[h] *id eſt, viventis, videntis me.*

[i] Heb. *Abramo: vide ſuprà. 12.1.*

ANNOTATIO.

2 Nunc] *qua nunc ætate ſum (erat enim 75. annos nata) intelligo Deum voluiſſe mihi ſterilitatem afferre.* Occluſit me] *id eſt, uterum meum, ut infrà 20.18. Synecdoche.* 5 Injuria] *Expoſtulatio hæc nata ex eo videtur, quòd Abram ancillæ inſolentiam non corrigeret.* Judicet] *declaret uter noſtrûm a culpa alienus ſit.* 7 Schurem] *verſus Aegiptum, unde oriunda erat: vide Exo. 15.22.* 8 Undenam] *vide ſuprà 3.9. annot.* 12 Ferus] *bellicoſus & formidabilis, de quo vide Gen. 21.20.* Cujus] *id eſt, poſteritas ejus bellum movebit omnibus, & bello viciſſim ab omnibus petetur.* Coram omn.] *hoc eſt, tantus erit gentis numerus ac potentia, ut latiſſimam regionem ſit occupatura, & terminos ſuos ad omnium fratrum ſuorum fines productura: vide infrà 25.17.* 13 Jam video] *id eſt, lucem hanc aſpicio & vivo: Synecdoche, unius functionis vitæ pro tota vita, cui ſimilis eſt Exod. 24.11. & 1. Schem. 14.28. Miratur enim ſe poſt Dei viſionem vivere: quia a conſpectu Dei aut Angeli mortem ſecuturam putabant, ut infrà 32.30. & Judic. 13.23.* Poſt viden.] *id eſt, poſtquam Angelus, cui nota eram, mihi apparuit.* 14 Lachai, roi] *Separantur hæc duo diſtinctionis nota, licèt unius rei ſint nomina, quia diverſa reſpiciunt: nam puteum viventis vocat reſpectu ſui, quia viva remanſit poſt Angeli conſpectum, videntis verò reſpectu Angeli, propter beneficium ſibi in ea apparitione collatum.* Kadeſchum] *ſive Kadeſchum barnehhæ, unde exploratores miſſi: Numer. 32.8. & Deuter. 1.19.*

CAPUT XVII.

Deus cum Abramo ſempiternum fœdus in ſemine Jitzchaki ex Sarai naſcituri iniens, ſignum Circumciſionis inſtituit, utriuſque conjugis nomen ad promiſſionis monimentum mutat, & priori filio in gratiam patris ſe fauturum pollicetur: quod fœdus Abraham fide & obedientia amplexus, ſibi ſuiſque omnibus notam hujus fœderis ex Dei juſſu apponit.

1 CÙM autem Abram natus eſſet nonaginta novem annos, apparuit Jehova Abramo, dixitque ad eum, Ego *ſum Deus* 'fortis [a] omnipotens: continenter 'ambula coram me, & eſto integer.

2 Et [b] ſanciam fœdus meum inter me & inter te: & 'multiplicabo te quàm-plurimùm.

3 Tum 'procidente Abramo ſuper faciem ſuam, 'locutus eſt cum eo Deus, dicendo:

[a] Heb. *Schaddai, id eſt, qui ſum ſufficiens.*

[b] Heb. *dabo, id eſt, ponam.*

4 De me, ecce fœdus meum tecum: quòd eris 'in patrem, & *quidem* multitudinis gentium.

5 Nec vocabitur ultrà nomen tuum Abram: ſed erit nomen tuum 'Abraham, quia patrem multitudinis gentium 'reddidi te:

6 Fœcundabo enim te quàm-plurimùm, reddens te 'in gentes multas, & Reges ex te prodibunt.

7 Stabilio autem fœdus meum inter me, & inter te

ter te ac inter ſemen tuum poſt te per ætates ſuas, in fœdus ʼperpetuum: ʼme eſſe tibi in Deum, & ſemini tuo poſt te.

8 ʼDaturumque tibi & ſemini tuo poſt te regionem ʼperegrinationum tuarum, totam regionem Cenahhani, in poſſeſſionem perpetuam: denique fore illis in Deum.

9 Ad Abrahamum verò dixit Deus, ʼtu autem fœdus meum ſervato, tu *inquam*, & ſemen tuum poſt te per ætates ſuas.

10 Hoc *eſt* ʼfœdus meum ʼinter me, & inter vos & inter ſemẽ tuum poſt te, quod ſervabitis, [c]ut circuncidatur vobis ʼomnis mas.

[c] Heb. *circũcidi vobis omnem marem.*

11 Circuncidite igitur carnẽ præputii veſtri, ut ſit in ſignum fœderis inter me & inter vos.

12 Omnis, inquam, mas circunciditor vobis natus octo dies per ætates veſtras, natus domi, & [d] emptus pecuniâ, ex quibuſcunque alienigenis *ſit*, id eſt, qui non *ſit* ex ſemine tuo.

[d] Heb. *emptio pecuniæ.*

13 [e] Omnino circunciditor natus domi tuæ, & emptus pecunia tua: ſic erit fœdus meum in carne veſtra, in fœdus ʼperpetuum.

[e] Heb. *circũcidendo circunciditor.*

14 Præputiatus enim, mas qui non ʼcircunciderit carnem præputii ſui, utique ʼexcindetur anima illa e populis ſuis: *nam* fœdus meum irritum fecit.

15 Prætereà dixit Deus ad Abrahamum, quod ad Sarai uxorem tuam, ne voces nomen ejus Sarai: ſed ʼSara *eſto* nomen ejus.

16 Ita enim benedicam ei, ut etiam dem tibi ex ea filium: benedicã, inquam, ei, ut ſit in gentes *multas*, Reges populorum ex ea ſint.

17 Tum ʼprocidens Abraham ſuper faciem ſuam riſit, dixitque in [f] animo ſuo, ʼan nato centum annos naſceretur *proles*? an etiam Saræ? an nata nonaginta annos pareret?

[f] Heb. *corde.*

18 Dixitque Abraham Deo, utinam Jiſchmahhel ʼvivat coram te.

19 Cui dixit Deus, ʼimò Sara uxor tua paritura eſt tibi filium, cujus vocabis nomen [g] Jitzchakum: ſtabiliámque fœdus meum cum eo, in fœdus perpetuum ſemini ejus poſt eum.

[g] *id eſt, riſum: a riſu Abrahami, de quo ſuprà. 17.*

20 De Jiſchmahhele autem, exaudivi te, ecce ʼbenedixi ei, ut fœcundem eum augeámque eum quàm plurimum: ʼduodecim principes generabit, reddámque illum in gentem magnam.

21 Fœdus verò meum ſtabiliam ʼcum Jitzchako, quem pariet tibi Sara hoc eodem tempore, anno altero.

22 Cumque abſolviſſet colloqui cum eo, ʼaſcendit Deus ab Abrahamo.

23 ʼTunc accipiens Abraham Jiſchmahhelem filium ſuum, omneſque natos domi ſuæ, & quécunque emerat pecuniâ ſuâ, omnem marem inter [h] domeſticos ſuos: circuncidit carnem præputii eorum eo ipſo die: quemadmodũ locutus fuerat cum ipſo Deus.

[h] Heb. *viros domus Abrahami: ut infrà 27. vide ſuprà. 12. 1.*

24 Erat autem Abrahã natus nonaginta novẽ annos, cùm circũcideretur carne præputii ſui:

25 Jiſchmahhel verò filius ejus natus erat tredecim annos, cùm circuncideretur carne præputii ſui.

26 Eodem ipſo die circunciſus eſt Abraham, & Jiſchmahhel filius ejus:

27 Omnes quoque domeſtici ejus, natus domi, & emptus pecuniâ ex alienigena, circunciſi ſunt cum eo.

ANNOTATIO.

1 Fortis omnip.] *quia fidem & obedientiam a recipiendis in fœdus ſtipulatur, principio proponit potentiam ſuam & ſufficientiam, quibus promiſſa bona præſtat, & depellit adverſa mala.* Ambula] *id eſt, teipſum curæ meæ protectioniq; comitte, at ſtatue actionum cogitationumq; tuarum omnium me eſſe arbitrum: ſic infrà 48.15. & Pſal. 116.9.* 2 Multiplicabo] *vide ſuprà 11.34.* 3 Procidẽte] *ut qui divinæ majeſtatis præſentia perterrefieret, ut de Moſche legitur Exo. 3.6. & alibi paſſim in vetere & novo Teſtamẽto.* Locutus] *poſtquã erexit eum, ut ex verſ. 17. colligitur, ubi rurſus procidiſſe legitur.* 4 In patrẽ] *ut ſuprà 11.34.* 5 Abraham] *priori nomini inſita eſt aſpiratio, unde vox Hebræa incipit multitudinem ſignificans, veluti ſymbolum veritatem promiſſionis obſignans.* Reddidi] *id eſt, ſtatui reddere inviolabili decreto, ut ſuprà 15.18.* 6 In gentes] *duodecim tribus, Edomæos, Jiſchmahhelitas, Keturæ natos: nam ex his multæ gentes ortæ ſunt, Regéſque profluxerũt.* 7 Perpetuum] *hoc eſt, in Chriſto (ſive ad Chriſtũ ſola fide, ſive etiam carne pertineant) quod ad ſubſtantiam perpetuò continuandum, etſi mutabilibus ſymbolis.* Me eſſe Deum] *id eſt, efficere te mei, juſtitia meæ, bonorum omnium, denique cœleſtis vitæ participem.* 8 Daturum] *ſupra 13.15. & 15.18, quam promiſſionem fœdere confirmat.* Peregrinationũ] *quò meo juſſu veniſti, & ex Aegypto repetiiſti, cujus longitudinem & latitudinem perluſtraſti, & in qua etiamnum ut peregrinus habitas.* 9 Tu autem] *altera pars fœderis, reſtipulatio.* 10 Fœdus] *metonymicè pro fœderis ſymbolo, ut infrà 13. ut verſus ſequens explicat: nam inane ſymbolum non eſt, ſed fœdus obſignat, & promiſſionem adjunctam habet.* Inter me] *id eſt, pignus mearum promiſſionum erga vos, & veſtri officii erga me.* Omnis mas] *quia vir eſt caput mulieris, a quo generatio pendet, eiq; tribuitur, ideo dum in carnali genere Abrahami manſit fœdus, voluit Deus ſymbolum maribus tantùm inſculpi, licet utriuſque ſexus fœdus eſſet: Cùm autẽ gentes quoque ſpirituali “ generatione adoptatæ ſunt, ſublato illo ſigno, ſubſtitutum eſt alterum expreſſius, & utriq; ſexui commune.“* 13 Perpetuum] *ut ſuprà 7.* 14 Circunciderit] *id eſt, præputiatus mas ſi adultus circunciſionẽ negliget, aut a parentibus neglectam approbabit.* Excindetur] *id eſt, hic & in futuro ſeculo a ſanctorũ conſortio excludetur: quod ex ſimilium locorum comparatione colligimus.* 15 Sara] *additâ eadem literâ quæ nomini Abrahami acceſſit, ut idem eſſet utrobique earundem promiſſionum ſymbolum: quod confirmatur. 1. Petri. 3.6.* 17 Procidens] *gratias agendo, ut riſus non dubitationis vel incredulitatis, ſed lætitiæ indiciũ eſt: non enim reprehenditur ut riſus Saræ, infrà 18.12. & Onkelos verbum riſit interpretatur gaviſus eſt.* An nato] *interrogatio divinam potentiam cum ſua & uxoris impotentia comparantis, admirantis, & ſuſpicientis, ut docet Apoſtolus Rom. 4.17.* 18 Vivat] *id eſt, tuo præſidio ſervetur incolumis, & in promiſſa felicitate fratri conjungatur. hanc fuiſſe Abrahami mentem ex Dei reſponſo patet.* 19 Imò Sara] *q.d. favorem quidẽ utriq; præſtabo, ſed cum filio Saræ, non cum altero, fœdus continuaturus ſum.* 20 Benedixi] *ſuprà 16.10.* Duodecim] *complementũ vide infrà 25.11. & ſeq.* 21 Cum Jitzchako] *ſpirituale, præter corporales benedictiones ei cũ Jiſchmahhele cõmunes.* 22 Aſcendit] *id eſt, aſcendens diſparuit: nam apparuiſſe, id eſt, aſpectabili forma viſum fuiſſe legimus ſuprà 1.* 23 Tunc] *a tẽpore quo juſſum Dei executus eſt, à perſonis in quibus id fecit, ab ipſius & filii ætate, & ab eo quòd aliorum miniſterio abſtinens, ipſe mandatum Dei præſtitit, fides & obedientia Abrahami commendatur.*

CAPUT. XVIII.

Abraham Angelos humanâ formâ iter facientes ad ſe invitat, & convivio excipit: qui promiſſione de naſcituro Jitzchako in gratiam Saræ repetita, conſilium Dei de urbium everſione ad divinæ gratiæ erga eum teſtificationem, & poſterorum utilitatem retegunt: Abraham verò pro illis ſedulo apud Deũ deprecatur.

1 APPARUIT porrò ei Jehova in planitie Mamræ, cùm ipſe ſederet ad oſtium tentorii ſui [a] in æſtu diei.

2 " Cùm enim ſublatis oculis ſuis aſpexiſſet, ecce "tres viri ſtabant ante eum: quos videns accurrit obviam eis ex oſtio tentorii, &" incurvavit ſe in terram:

3 Et dixit, "Domini mei: ſi nunc "inveni gratiã in oculis tuis, ne quæſo prætereas a ſervo tuo.

4 Sumatur " jam parum aquæ, & "lavate pedes veſtros: atq; " innitimini ſub hac arbore.

5 Interim accipiens *afferam* fruſtum panis, & reficite cor veſtrum, poſtea progrediemini, [b] quandoquidem tranſitis præter ſervum veſtrum. Qui dixerunt, ita facito ut locutus es.

6 Itaque feſtinanter abiens Abraham in tẽtorium ad Saram, dixit, feſtina, tria " ſata, farinam ſimilam *accipe*, depſe, & fac " ſubcineritias placentas.

7 Ad armentum verò currens Abraham accepit [c] vitulum ſubrumum tenerum & bonum: deditq; puero, qui feſtinavit apparare eum.

8 Ita accepto butyro & lacte ac vitulo quẽ apparaverat, appoſuit illa coram eis: qui ipſo adſtante ſibi ſub eadem arbore, comederunt.

9 Dicentibus autem ad eum, "ubi eſt Sara uxor tua? dixit, ecce in hoc tentorio.

10 Dixit verò *eorum unus*, [d] Certè revertar ad te " cùm hoc tempus vigebit, & ecce filius *erit* Saræ uxori tuæ: Sara autem audiebat, *in* oſtio tentorii quod erat " poſt eum.

11 (Abraham autem & Sara ſenes *erant*, " vergentes [e] ætate: deſierat eſſe Saræ [f] " ſecundum conſuetudinem mulierum.

12 Quapropter cùm ridens Sara [g] apud ſe, diceret, Poſt vetuſtatem meam foret mihi voluptas? deinde dominus meus ſenex eſt:

13 Dixit "Jehova ad Abrahamum, Quid ita riſit Sara, dicendo "an etiam verè parerem, poſtquam ego conſenui?

14 "An poteſt occultari à Jehova quicquam? hac tempeſtate revertar ad te, cùm hoc tempus vigebit, & Saræ *erit* filius.

15 Mentiens verò Sara negabat dicendo, non riſi, nam timebat: ſed *Jehova* dixit, nequaquam, ſed riſiſti.

16 Poſteà ſurgentes inde viri illi " proſpectabant Sedomum verſus: Abraham verò ibat cum illis, ut dimitteret illos.

17 Cui Jehova dixit, " occultémne ego ab Abrahamo, quod ego facturus ſum?

18 Abrahamo, *inquam*, [h] prorſus futuro in gentem magnam & potentem, in quo benedicendæ ſunt omnes gentes terræ?

19 Cùm noverim eum, " *non revelarem*? ob hanc cauſam, ut præcipiat filiis ſuis & [i] domeſticis ſuis poſt ſe, ut obſervent " viam Jehovæ exercendo " juſtitiam & judicium, & [k] ut præſtet Jehova Abrahamo " id quòd [l] promiſit ei.

20 Dixit ergo Jehova, " clamor " Sedomi & Hhamoræ cùm multus ſit, & peccatum eorum cùm grave ſit valde:

21 "Deſcendam nunc, ut inſpiciam num ſecundum clamorem ejus qui pervenit ad me, fecerint [m] *facta digna* conſumptione: ſin autem minus, cognoſcam.

22 Cùm autem averſi inde " virorum illorum *duo* abirent Sedomum verſus, Abraham ipſe adhuc ſtabat coram Jehova.

23 " Accedens enim Abraham dixit, an etiam perdes juſtum cum improbo?

24 Fortaſſis ſunt quinquaginta juſti in ea civitate: an etiam perdes, ac non parces iſti loco propter illos quinquaginta juſtos qui fuerint in ea?

25 Abſit tibi ut facias " [n] tale quippiam, morti tradendo juſtum cum improbo, ut ita ſit juſto ſicut improbo, abſit tibi: an judex totius terræ non faceret judicium?

26 Cui dixit Jehova, ſi invenero Sedomi quinquaginta juſtos in ipſa civitate, parcam etiam toti illi loco propter eos.

27 [o] Tum ſubjicienti Abrahamo ac dicenti, Ecce nunc cuperem loqui ad Dominum, tametſi ego ſim pulvis & cinis:

28 Fortaſſis quinquaginta illos juſtos deficient quinq;, an perdes propter hos quinque totam civitatem iſtam? dixit, non perdam, ſi invenero ibi quadraginta quinque.

29 Deinde pergenti loqui denuò ad eum ac dicenti, fortaſſis invenientur ibi quadraginta: dixit, non faciam propter illos quadraginta.

30 Poſteà dicenti, ne quæſo accendatur *ira* Domini ſi loquar, fortaſſis invenientur ibi triginta: dixit, non faciã ſi invenero ibi triginta.

31 Rurſus dicenti, ecce nunc cuperem loqui ad dominũ, fortaſſis invenientur ibi viginti: dixit, not perdam propter illos viginti.

32 Poſtremò dicenti, ne quæſo accendatur ira Domini, ſi loquar tantùm hac vice, fortaſſis invenientur ibi decem: dixit, non perdam propter illos decem.

33 Abiitq; Jehova, poſtquam deſiiſſet alloqui Abrahamum: Abraham verò reverſus eſt in locum ſuum.

ANNOTATIO.

2 Cùm enim] *Hoſpitalitatis Abrahami præclarum exemplum, quod ſingulis ferè vocibus amplificatur.* Tres viri] *non ut erant, ſed ut putabantur eſſe: neſcius enim Angelos excepit: Hebr. 13. 2.* Incurvavit] *honorem exhibens, qui civiliter exhiberi ſolebat hominibus honore dignis.* 3 Domini mei] *omnes primùm ſimul appellat, deinde cùm eos invitat, ſingulos ſigillatim rogat.* Inveni gra.] *ſi hac gratiâ dignum me eſſe judicas.* 4 Jam] *quaſi dicat, ſine ulla mora quæ vobis iter facientibus ſit moleſta.* Lavate] *id eſt, pedes luto, ſudore, ac pulvere inquinatos mundate, feſſosq; ex itinere lotione recreate.* Innitimini] *q. d. non parabo ſumptuoſam menſã, ſed frugaliter vos excipiam ruſtico more, quò vos præſentis arboris hoc æſtu invitat commoditas.* 6 Sata] *Sea, modius Roma. tertia pars Ephæ. Hebræâ menſura capiebat 6. cabos, cabus. 4. logos, logus 6. communia ova gallinacea. Eſt autem ſententia* ἀσύνδετος *& conciſa valde, ſignificans ſedulitatem Abrahami ad excipiendos hoſpites, ſicut & munerum diſtributio.* Subcineritias] *quia citius parantur,* &

---

[a] Heb. *cùm æſtus diei eſſet, id eſt, ſub meridiem.*

[b] Heb. *quòd propter hoc: hyſteron proteron in his particulis hoc ſenſu receptũ, ut infrà. 19. 8. & 38. 26.*

[c] Heb. *filium bovis: periphraſis vituli ſubrumi.*

[d] Heb. *revertendo revertar ad te hoc tempore vivente.*

[e] Heb. *diebus.*

[f] Heb. *conſuetudo ſecundum mulieres: Hypallage.*

[g] Heb. *intra ſe.*

[h] Heb. *exiſtendo erit.*

[i] Heb. *domui ſuæ.*

[k] Heb. *ad faciendum ut eveniat.*

[l] Heb. *dixit de eo.*

[m] Heb. opus *conſumptionis: verbalia enim ſæpe conjugatis ſuis verbis includuntur: alioqui nullo argumento niteretur ſupplicatio Abrahami: infrà 23. & ſequentibus.*

[n] Heb. *ſecundum rẽ hanc.*

[o] *Hîc ne toties eadem repetendo perſonæ confunderentur, adhibitis participiis aliquãtulum a verbis Hebræis diſceſſimus ut planiorem ſententiam evidentioremq; redderemus.*

& apponuntur recentes. 9 Ubi eſt Sara?] *ut fides Abrahami obſignetur, & Saræ augeatur, ſeipſos patefaciunt nomen hujus exprimendo: ita enim declarant ſibi notum eſſe eum & uxorem ejus.* 10 Cùm hoc tempus vig.] *hæc interpretatio confirmatur ver.14. Vox enim viventis, alioquin propria animalium, ita tempori tribuitur, ut alibi ſtructuræ, 1. Chro.11.9. & lapidibus Nechem.4.2.* Poſt eum] *id eſt, a tergo ipſius Angeli.* 11 Vergentes] *tranſlatio a ſole occumbente ad homines appropinquantes morti: ideò additur vox ætate.* Secundum conſ.] *ac proinde nulla erat naturalis in ea concipiendi facultas. Rom.4.19.* 13 Jehova] *jam hìc Jehovam vocat, quia ſe Dei Angelum eſſe demonſtraverat ſuprà 9.* An etiam] *non verba, ſed ſententiam refert.* 14 An poteſt oc.] *id eſt, non poteſt Sara riſum ſuum celare Deum, licèt tantùm internus eſſet.* 16 Proſpectabant] *iter eò facturi.* 17 Occultemne] *humanitus dictum. Singulæ autem ferè voces ſunt a Moſche diſtinguentibus notis inſignitæ, ut totidem circumſtantiæ perſonarum & factorum expendantur: ut ipſe minutatim verſibus ſeq. explicat.* 19 Non revelarem] *ad evidentiam loci & cauſarum diſtinctionem hanc Eclipſin contrariorum ſupplevimus, confirmati ſimilibus exemplis, infrà 33.10. & 15. Proverb.28.16. Jirme.18.15. & 1.Tim.4.3.* Viam Jehovæ] *id eſt, vivendi rationem, quam homini præſcribit ut in ea ambulet: frequens metaphora.* Juſtitiam & Jud.] *quicquid Deus ab homine requirit, ſive ad primam ſive ad ſecundam tabulam pertineat.* 20 Clamor] *& antecedentia ſcelera, clamoris cauſæ: Metalepſis in hac voce frequens, ut Jeſchahhjæ.5.7.* Sedomi] *& aliarum urbium planitiei: ſynecdoche.* 21 Deſcendam] *humanitus dictum, tertium autem exemplum eſt moderationis in ſummo judice, qui adhibet examen, antequam ad pœnas ſumendas veniat: ſicut in diluvio & linguarum diviſione fecerat.* 22 Virorum illorum duo] *tertius enim eſt Jehova, coram quo Abraham ſtabat: quod oſtenditur infrà 19.1.* 23 Accedens] *id eſt, propius ſe admovens, ut pro urbibus intercederet.*

CAPUT. XIX.

Sedomi vicinarumq; civitatum everſio, & liberatio Loti & filiarum ejus (ex quibus duæ gentes Moabitarum & Hhammonitarum ortæ ſunt) deſcribitur.

1 PErvenientibus autem duobus illis Angelis Sedomum veſpere, Lot ſedebat ad portam Sedomi: quos cùm videret Lot, ſurgens ivit eis obviam, & incurvavit ſe vultu demiſſo in terram.

2 Et dixit, ecce 'nunc domini mei, divertite quæſo in domum ſervi veſtri, ubi pernoctetis, & lavate pedes veſtros, deinde ſurgentes mane pergetis viam veſtram: qui dixerunt, 'ne *quæſumus*, nam in platea ipſa poſſumus pernoctare.

3 Sed cùm inſtitiſſet apud eos valde, divertentes ad eum ingreſſi ſunt domum ejus, qui fecit eis convivium, & "infermẽtatos panes coxit, quos comederunt.

4 Nondum cubaverant, cùm viri civitatis illius, Sedomitæ obſederunt domum illam a puero uſque ad ſenem, univerſus populus ab extremo urbis:

5 Et inclamaverunt Lotum dicentes ei, ubi ſunt viri illi qui ingreſſi ſunt ad te hac nocte? educ illos ad nos, ut "cognoſcamus eos.

6 Ad quos egreſſus Lot ad oſtium, januam clauſit poſt ſe:

7 Et dixit, ne quæſo, fratres mei, malefaciatis *iſtis*.

8 "Ecce jam mihi ſunt duæ filiæ quæ non ſunt expertæ virum, educã quæſo illas ad vos, & facite illis prout bonum *videbitur* in oculis veſtris: tantummodò hominibus iſtis ne faciatis quicquam, quandoquidem ingreſſi ſunt ſub umbram [a] tabulati mei.

9 Qui dixerunt, 'ſecede illuc: deinde dixerunt, "hic unus venerit ad hoſpitandũ, & [b] judicis partes arroget? nunc malefaciemus tibi plus quàm illis: cumq; inſtitiſſent in virum illum *nempe* in Lotum valde, tandem acceſſerunt ut perfringerent januam.

10 Quapropter extendentes viri illi manum ſuam, introduxerunt Lotum ad ſe domum, januam autem occluſerunt.

11 Viros verò illos qui erant ad oſtium domus percuſſerunt [c] ſubito ſcotomate a minimo uſq; ad maximum, adeò ut defeſſi ſint *laborando* ad inveniendum oſtium.

12 Edixeruntque viri illi Loto, quis prætereà hìc tibi eſt, *ſive* gener, ſive filii tui, ſive filiæ tuæ, deniquè quicunque tibi *juncti ſunt* in hac civitate, cura ut exeant ex hoc loco.

13 Nos enim [d] perdituri ſumus locum hunc, eo quòd magnus eſt clamor iſtorum in conſpectu Jehovæ, miſitque nos Jehova ad perdendum [e] iſtam *civitatem*.

14 Egreſſus itaque Lot allocutus eſt generos ſuos qui brevi fuerant ducturi filias ſuas, dicens, ſurgite, egredimini de loco hoc, mox enim perditurus eſt Jehova hanc civitatem: ſed fuit *habitus* tanquam jocabundus in oculis generorum ſuorum.

15 Cùm autem aurora aſcenderet, urgebant Angeli ipſi Lotum, dicendo: ſurge, aſſume uxorem tuam & duas filias tuas præſentes, ne conſumaris in [f] pœna hujus civitatis.

16 Cunctabatur autem: quapropter prehenderunt viri illi manum ejus & manum uxoris ejus, manumq; duarum filiarũ ejus, [g] eoquòd Jehova clementer amplectebatur eum: ut educerent eum, & relinquerent eum extra civitatem ipſam.

17 Fuitque cùm educerent eos foras, ut diceret *unus*, Eripe te quod ad vitam tuam: "ne intuere poſt te, neq; conſiſte tota hac planitie: ad montem illum *fuga* eripete, ne conſumaris.

18 Dixit verò Lot ad eos, "ne quæſo, domini mei.

19 Ecce nunc [h] invenit gratiam ſervus tuus in oculis tuis, & amplificaſti benignitatem tuam quam exercuiſti erga me, incolumẽ ſervando animam meam: ego autem non poſſum *fuga* me eripere ad montem illum: [i] *vide* ne aſſequatur me hoc malum, & moriar.

20 Ecce nunc civitas iſta propinqua ad fugiendum eò, & eſt *res* perexigua: *fuga* eripiam me quæſo illuc (nónne res perexigua eſt?) & vivat anima mea.

21 Dixit ergo ad eum, Ecce rationem habeo tui etiam in hac re: ut non ſubvertam civitatẽ iſtam quam dixiſti.

22 Feſtina, *fuga* te eripe illuc, 'non enim potero facere quicquam uſque-dum perveneris illuc:

[a] Heb. *tigni mei.*

[b] Heb. *judicando judicet.*

[c] *Vox Hebræa teſte Aben Hhezra, hìc, & 2. Regum. 6.18. non tãtùm oculorũ, ſed etiam mẽtis tenebras deſignat, ac proinde in plurali numero ſolùm reperitur.*

[d] Heb. *perdentes: nam præſens paulò pòſt futuri ſignificationẽ habet, ut verſu.14.*

[e] *vide ſuprà* 10.12.

[f] Heb. *iniquitate, ut ſuprà* 4.13.

[g] Heb. *propter clementiam Jehovæ erga eum.*

[h] *ſic ſuprà.* 6.8. & 18.3.

[i] *Eclipſis, ut ſuprà.* 3.22. & 11.3.

illuc: propterea vocavit quiſque nomen illius civitatis [k] Tzohharem.

[k] *id eſt, exiguam: alludit ad verba Loti, ver.20.*

23 Sole oriente ſuper terram, Lot ingrediebatur Tzohharem.

24 Et Jehova demiſit ſuper Sedomum & ſuper Hhamoram, pluviam ſulphuris & ignis, a Jehova e cœlis:

25 Subvertitq́ue civitates ipſas & planitiem totam: & omnes incolas illarum civitatum, etiam fœtum terræ.

26 Intuens autem uxor ejus ulterius poſt eum, fuit *in* ſtatuam ſalis.

27 Cúmque Abraham mane ſurgens, *in* loco illo ubi ſteterat coram Jehova,

28 Proſpectaret verſus Sedomum & Hhamoram, & verſus univerſam regionem illius planitiei: vidit quòd ecce aſcendebat fumus illius regionis tanquam fumus fornacis.

29 Fuit itaque cùm perderet Deus civitates illius planitiei, ut recordaretur Deus Abrahami: ideoq́ue emitteret Lotum e medio illius ſubverſionis, cùm ſubverteret civitates illas in quibus habitaverat Lot.

30 Lot autem aſcendens Tzohhare, vt habitaret in monte illo, & duæ filiæ ejus cum eo (metuebat enim habitare Tzohhare) habitavit in ſpelunca quadam ipſe cum duabus filiabus ſuis.

31 Ubi dixit primogenita ad minorem *natu*, pater noſter ſenex eſt: neque quiſquam *ſupereſt* in terra, qui congrediatur nobiſcum, ſecundū conſuetudinem totius terræ.

32 Agedum, demus bibendum patri noſtro vinum, & cubemus cum eo, ut ſervemus ex patre noſtro ſemen.

33 Cùm itaque dediſſent bibendum patri ſuo vinum nocte illa, accedens primogenita cubavit cum patre ſuo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm ſurgeret.

34 Fuit verò poſtridie ut diceret primogenita ad minorem *natu*, ecce cubavi præterita nocte cum patre meo: demus ei bibendum vinū etiam hac nocte: deinde accedēs cuba cum eo, ut ſervemus ex patre noſtro ſemen.

35 Cùm itaque dediſſent bibendum etiam nocte illa patri ſuo vinum, ſurgens minor *natu* cubavit cum eo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm ſurgeret.

36 Ita conceperūt duæ filiæ Loti ex patre ſuo.

37 Peperitq́ue primogenita filium, & vocavit nomen ejus Moabum: is *eſt* pater Moabitarum uſque in hunc diem.

38 Et ipſa quoque minor *natu* peperit filium, & vocavit nomen ejus Ben-hhammi: ipſe *eſt* pater Hhammonitarum uſque in hunc diem.

ANNOTATIO.

2 Nunc] *cùm nox inſtet.* Ne quæſ.] *ut hominum ſpecie apparebant, ſic hominum more civiliter agebant.* 3 Infermentatos] *ut maturè comederent, & ſe ad quietem componerent: vide ſuprà* 18.6. 5 Cognoſcamus] *adeò deplorati erant, ut abjecto omni pudore turpiſſimum ſuum flagitioſiſſimumq́ animum palam profiterentur.* 8 Ecce jam] *tanta erat olim hoſpitalitatis reverentia, ut ſuorum hoſpitum incolumitatem ſuis etiam damnis redimerent. Nec tamen propterea probari, aut in exemplum trahi poteſt quod hic Lot aut Judic.* 19.24. *Ephratæus ille facit, quia facienda non ſunt mala ut eveniant bona.*
9 Secede] *tantiſper-dum de eo quod propoſuiſti deliberabimus.* Hic unus] *indignum judicantes ut ab inquilino leges acciperent, in priore propoſito pergunt, & graviora, niſi ceſſerit, interminantur.* Inſtitiſſent] *propoſitis minis, ſi hoſpitum copiam non faceret.* 17 Ne intuere] *q.d. celerrimè fuge: duo enim prohibet quæ fugam retardant, neque tantùm Loto, ſed etiam reliquis, ut docet ver.* 26. *unum eſt, ne retroſpiciat ullus, alterum, ne pedem in ulla planitiei parte ad conſiſtendum figat.* 18 Ne quæſo] *cogar continuo curſu ad montem illū remotiorem difficilemq́ contendere.* 22 Non enim po.] *q.d. conſilium Dei immutabile eſt de vobis ex incendio eripiendis, ac proinde ante incendium in tuto collocandis: quod mandatum Angelus accepiſſe dicit.* Vocavit quiſque] *ut ſuprà* 16.14. 23 Sole oriente] *id eſt, ab aurora ad ortum ſolis ejuſdem diei iter confecit, quod erat inter Sedomum & Tzohharem: quo emenſo incendium ſecutum eſt, ut Angelus dixerat ver.* 22. 25 Civitates] *quæ nominantur Deut.* 29.23. *duæ verò quæ hîc reticentur Hoſche* 11.8. Fœtum] *id eſt, quicquid oritur e terra.* 26 Ulterius poſt eum] *contra mandatum Angeli ſuprà ver.* 17. *Lot enim mulieres ſequebatur, ut eas urgeret.* Statuam ſalis] *non tantùm in materiam ſalis, ſed firmam & durabilem, quod utrunque indicatur voce ſalis: ut Num.* 5.11. *fœdus perpetuum fœdus ſalis dicitur, quia ſal a corruptione vendicat.* 27 Steterat] *ſuprà* 18.22. 29 Recordaretur] *ut ſuprà.* 11.35. *promiſerat ſe fore beneficum erga benedicentes ei, & amicos ejus, inter quos Lot poſtremus non erat.* 37 Is eſt pater Moab.] *quia hi duo fuerunt duorum populorum autores, qui Jiſraëlitis futuri erant vicini, & de quibus certæ leges ferendæ, & hiſtoriæ ſcribendæ erant, ideò Moſche hæc de illis ſcribit, ut origine cognitâ, melius eorum ratio, quæ ſcribuntur de illis, intelligeretur.* Uſque in hunc diem] *quaſi dicat, noſtro adhuc tempore manent impermixti, & ſua nomina retinent.*

CAPUT. XX.

Abraham e planitie Mamræ cum familia ad urbem regiam Abimeleci migrat: ubi uxore ei adempta Rex divinitus objurgatus, punitus, eamq́ reddere juſſus, eam inviolatam marito cum amplis muneribus reſtituit, cujus precibus ipſe cum ſuis ſanitatem recuperat.

1 PROFECTUS autem inde Abraham ad regionem Meridianam, ut habitaret inter Kadeſchum & Schurem, hoſpitatus eſt Gerari.

2 Vbi cùm dixiſſet Abraham de Sara uxore ſua, ſoror mea eſt, mittens Abimelec Rex Gerari homines, accepit Saram.

3 Sed veniens Deus ad Abimelecum in ſomnio nocturno, dixit ei, Ecce [a] tu illico morieris propter hanc mulierem quam accepiſti, cū ſit [b] juncta marito.

[a] Heb. *tu es mortuus: ut ſuprà* 19.13.

[b] Heb. *maritata marito.*

4 Abimelec autem non acceſſerat ad eum: quapropter dixit, domine, an gentem etiam juſtam occides?

5 Nónne ipſe dixit mihi, ſoror mea eſt? & illa ipſa quoque dixit, frater meus eſt? cum integritate cordis mei & munditia manuū mearum feceram iſtud.

6 Tum dixit ad eum Deus in ſomnio, etiam ego ſciebā cum integritate cordis tui te feciſſe

iſtud, atque etiam ego cohibui te ne peccares in me: idcircò non ſivi te attingere eam.

7 Nunc itaque reſtitue uxorem illius viri, 'propheta enim eſt, cumq; oraverit pro te, 'vivito: quòd ſi non reſtitueris, ſcito te [c]omnino moriturum, te, *inquam*, & omnes qui tui *ſunt*.

8 Cùm ergo ſurgens Abimelec mane vocaſſet omnes ſervos ſuos, & locutꝰ eſſet omnia verba hæc [d]ipſis audientibus, timuerũt viri illi valde.

9 Deinde vocans Abimelec Abrahamum dixit ei, quid feciſti nobis? & quid peccavi in te, quòd induxiſti ſuper me & ſuper regnum meũ noxam magnam? opera quæ non ſunt facienda feciſti adverſum me.

10 Dixit præterea Abimelec ad Abrahamũ, 'quid ſpectabas, cùm faceres rem hanc?

11 Cui dixit Abraham, *feci* quia dicebam, duntaxat irreverentia Dei *eſt* in loco iſto: quare occident me cauſa uxoris meę.

12 'Sed etiam verum *eſt*, ſoror mea filia patris mei *eſt*, ſed non filia matris meæ: & fuit mihi [e]uxor.

13 Fuit autem cùm [f]faceret Deus ut errarẽ e domo patris mei, ut dicerem ei, hæc *ſit* benignitas tua quam exerceas erga me: ad quemcunque locum pervenerimus, dicito de me, frater meus eſt.

14 Tunc 'accipiens Abimelec greges & armenta & ſervos & ancillas, dedit Abrahamo, & reſtituit ei Saram uxorem ejus.

15 Dixitque Abimelec, ecce regio mea [g]tibi expoſita eſt: in [h]*loco* tibi grato habita.

16 Saræ verò dixit, ecce dedi mille *ſiclos* argenteos fratri tuo: ecce ipſe 'tibi *eſt* operimẽtum oculorum apud omnes qui tecum *ſunt*: '*ſit* etiam apud quoſcunque, & *eſto* erudita.

17 Cùm itaque oraſſet Abraham Deum, ſanavit Deus Abimelecum & uxorem ejus & ancillas ejus, ut parerent.

18 Nam [i]firmiter occluſerat Jehova omnem vullam familiæ Abimeleci, cauſà Saræ, uxoris Abrahami.

[c] Heb. *moriendo moriturum.*

[d] Heb. *in auribus eorum.*

[e] Heb. *in uxorem.*

[f] Heb. *errare facerent deus: ut* 2. *Schem.* 7.23. *plurale verbum cum Dei nomine ad indicandũ S. Triados myſterium.*

[g] Heb. *Coram te: ut ſuprà* 13.9.

[h] Heb. *in bono* loco *in oculis tuis.*

[i] Heb. *occludendo occluſerat.*

ANNOTATIO.

1 Inde] *ex planitie Mamræ, ubi habitabat, ſuprà* 18.1. 2 Cùm dixiſſet] *quo conſilio, hîc & cap.*
12 *oſtenditur.* 3 Illico] *ſub conditione, niſi mulierẽ hanc reſtituas, infrà* 7. *nam conditionalis eſt in-*
terminatio. 4 Non acceſſerat] *divinitus impeditus morbo, qui apparitionem præceſſit, ut liquet ex fi-*
ne cap. An gentem] *nam etſi Deus Abimelecum alloquens populi non meminit, plagæ tamen, quibus*
populum cum Rege caſtigavit, efficiebant ut populo quoque ſuo metueret: ideoq; illum culpa primùm libe-
rat, deinde ſeipſum excuſat. 5 Cum integritate] *id eſt, bona fide & conſcientia. quaſi dicat, nec ani-*
mum habui malum, nec factum (quod ſynecdochicè manibus tribuitur) turpe exiſtimavi, aut humanitus re-
prehendendum fore. 7 Propheta] *mihi charus, quem ſi offendas, me offenderis: & quia propheta eſt,*
uxorem ſuam ſcit a te intactam eſſe, ac proinde eâ reſtitutâ acquieſcet. Vivito] *quaſi dicat, ſententiam*
mortis latam reſcindens remitto te in poſſeſſionem vitæ, cum primùm hic mihi expoſuerit te ſibi ſatis feciſſe.
10 Quid ſpectabas] *quaſi dicat, cùm nihil præceſſerit a nobis quod te eò moveret, quid te movit ut hoc*
conſilium caperes? 12 Sed etiam verum] *hinc confirmant Hhebræi Saram eandem eſſe quæ, ſuprà.* 11.
29. *nominatur Jiſca filia Haranis. Hharanem enim (ut qui annos* 50. *ante Abramum natus ſit) ex alte-*
ra matre natum eſſe dicunt, ideóque Abrahamum hîc vocare eam filiam patris ſui, non autem matris. Ne-
potes verò filios avorum dici pervulgatum eſt, ut Jithronis filiæ dicuntur filiæ Rehhuelis, Exodi 2.17. &
20. 14 Accipiens] *ut iratum ſibi placaret, injuriámque illatam compenſaret.* 16 Tibi eſt
operimentum] *Periphraſis mariti, a jure quod in uxorem habet, & ab officio illius protegendæ: nam in*
ſubjectionis ſignum velatur uxor, infrà 24.65. & 1. *Corinth.* 11. *Simile eſt expandere alam veſtimenti,*
Ruth 3.9. & *Jeſchahhjæ* 4.1. Sit etiam] *id eſt, quemadmodum a tuis familiaribus maritus tuus agnoſ-*
citur, ſic fac ut apud quoſcunque agnoſcatur: & erudiat te hoc periculum in quo modò fuiſti, ut in poſterum
caveas, ne diſſimules hunc eſſe maritum tuum.

CAPUT. XXI.

Dominus promiſſi memor, conſtituto tempore largitur Saræ Jitzchakum: quem Abraham octavo die circuncidit, Hagaram ancillam cum Jiſchmahhele filio inſtinctu Saræ deiq; juſſu ablegat, a Rege Abimeleco ad ineundum fœdus invitatus acquieſcit, & ab eo puteum ſibi per violentiam ademptum recuperat.

1 'POSTEA Jehova 'viſitavit Saram quẽadmodum 'dixerat, id eſt, fecit Jehova Saræ quemadmodum locutus fuerat.

2 Concepit enim & peperit Sara Abrahamo filium in ſenectute ejus, eâ ipſâ tempeſtate quam dixerat Deus.

3 Vocavitque Abraham nomen filii ſui qui natus erat ipſi, quem pepererat ei Sara, 'Jitzchakum:

4 Et circuncidit Abraham Jitzchakum filium ſuum, natum octo dies, ſicut 'præceperat ei Deus.

5 Erat autem Abraham natus centum annos, cùm naſceretur ei Jitzchak filius ejus.

6 Dixitque Sara, 'riſum fecit mihi Deus: quiſquis audiet, arridebit mihi.

7 Dixit pręterea, 'quis dixiſſet Abrahamo, [a]*certò* lactabit 'filios Sara? attamen peperi filium in ſenectute ejus.

8 Crevit autem infans & a lacte depulſus eſt: fecítque Abraham convivium magnum, quo die a lacte depellebatur Jitzchak.

9 Cúmque videret Sara filium Hagaræ Ægyptiæ, quem pepererat Abrahamo, 'irridentẽ,

10 Dixit Abrahamo, ejice ancillam hanc & filium ejus: 'non enim futurus eſt hæres filius ancillæ iſtius cum filio meo, cum Jitzchako.

11 Mala autem videbatur hæc res valde in oculis Abrahami propter filium ſuum.

12 Sed 'edixit Deus Abrahamo, ne malum videtor in oculis tuis de puero hoc & de ancilla tua, quicquid dixit ad te Sara, auſculta voci ejus: nam in Jitzchako 'vocabitur tibi ſemẽ.

13 Attamen etiam filium ancillę hujus in gentem redigam, quia ſemen tuum eſt.

14 Cùm ergo ſurrexiſſet Abraham mane, accipiens 'panem & utrem aquæ, dedit Hagaræ imponens humero ejus, *deditq;* cum puero ipſo, ac demiſit eam: itaque profecta vagabatur per deſertum *quod jam dicitur* Beer-ſchebahhi.

[a] Heb. *lactavit.*

15 Et deficientibus aquis ex utre, abjecit puerum ſuum' ſub unam arborum,

16 Abiénſque ſedit e-regione procul, ' ut qui jaculantur arcu: dicebat enim, ne videam cùm morietur puer: ſic ſedens e-regione, ſublata voce ſua flebat.

17 Audivit autem Deus vocem ipſius pueri: quapropter inclamans Angelus Dei Hagaram e cœlo, dixit ei, quid tibi *eſt* Hagar? ne timeas: attendit enim Deus ad vocem ipſius pueri ' in *loco* ubi eſt.

18 Surge, tolle puerum iſtum, & apprehende manu tua eum: nam in gentem magnam redigam eum.

19 Tum' aperuit Deus oculos illius, ut videret puteum aquarum: abiens itaque implevit utrem illum aqua, & bibendum dedit puero.

20 Deinde' adfuit Deus ipſi puero ita ut creverit, (' habitabat autem in deſerto, eratque ' jaculator arcitenens,

21 Habitabat, inquam, in deſerto Paranis) & accepit ei mater ejus uxorem, e terra Ægypti.

22 Fuit autem' illo tempore, ut alloqueretur Abimelec & Picol princeps militiæ ejus Abrahamum, dicendo, ' Deus tecum eſt in omnibus quæ tu facis.

23 Nunc itaque jura mihi per Deum hîc, ' *dira tibi imprecans*, ſi mentitus fueris mihi aut filio meo, aut nepoti meo, fore ut ſecundum benignitatem illam quam exercui erga te, exerceas erga me & erga regionem hanc in qua peregrinaris.

24 Dixit verò Abraham, *quod ad* me, jurabo.

25 (Poſtquam reprehendenti Abrahamo Abimelecum, ' propter puteum aquarum, quem vi occupaverant ſervi Abimeleci,

26 Dixiſſet Abimelec, neſcio quis fecerit rem hanc: nam neque tu indicaſti mihi, neque etiam ego audivi præterquàm hodie)

27 Et accipiens Abraham greges & armenta ' dedit Abimeleco: pepigerúntque ambo ipſi fœdus.

28 Statuerat autem Abraham ſeptem agnas gregis' ſeorſim.

29 Dicenti itaque Abimeleco ad Abrahamum, quorſum ſeptem agnæ iſtæ, quas ſtatuiſti ſeorſim?

30 Is dixit, ut has ſeptem agnas accipias e manu mea: ' quo ſit mihi in teſtimonium me fodiſſe puteum hunc.

31 Idcircò vocavit *quiſque* locum illum [b]Beer-ſchebahhum, quia ibi juraverant ambo.

32 Sic cùm pepigiſſent fœdus Beer-ſchebahhi, ſurgens Abimelec & Pcoli princeps militiæ ejus, reverſi ſunt in regionem Peliſchtæorum.

33 ' Plantavit verò Abrahã nemus Beer-ſchebahhi, & invocavit ibi nomen Jehovę *Dei* fortis æterni.

34 Peregrinatus enim eſt Abraham in regione Peliſchtæorum diebus multis.

[b] *id eſt, puteum juramenti.*

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *quàm recuperata uxore eò pervenit quò volebat.* Dixerat] *ſuprà.18.10. & 14.* Viſitavit]
hinc ſumenda frequentiſſimæ hujus phraſeos explicatio: eſt enim viſitare exequi promiſſum bonum, vel de-
nunciatum malum. 3 Jitzchakum] *ex mandato Dei ſuprà.17.19.* 4 Præceperat] *ſuprà.17.11.*
hic primus octavo die circunciſus legitur. 6 Riſum] *non amplius diffidentis, ut ſuprà 18.12. ſed predi-*
cantis beneficium Dei. 7 Quis dixiſſet] *q.d. contra omnium opinionem factum eſt, ut hac ætate mater*
nutrixque fierem: ideò dicitur Rom.4.18. Abrahamũ ſub ſpe contra ſpem credidiſſe. Filios] *indeſinitè*
dictum. vide infrà.46.7. 9 Irridentem] *Certum eſt ex Galat.4.29. eam fuiſſe irriſionem, quæ cum*
Jitzchaki perſecutione conjuncta eſſet. 10 Non enim] *Hæc cauſa oſtendit perſecutionem iſtam ab af-*
fectatione hæreditatis natã eſſe: cúmque Jiſchmahhel adhuc puer non ſuo inſtinctu, ſed a matre inſtructus id
facere videretur, ideò petit Sara ut uterque ejiciatur. 12 Edixit] *noctu, ut oſtendit ver. 14.* Vocabitur]
id eſt, Jitzchak erit & reputabitur legitimus tuus hæres, ad quem promiſſiones tibi factæ derivabuntur.
14 Panem] *Synecdoche: commemorantur enim tantùm, quæ iter facientibus per deſerta loca ſunt neceſ-*
ſaria. 15 Sub unam arb.] *ne Solis ardore conficeretur, ſed quietius vitam in umbra finiret.* 16
Ut qui jacul.] *id eſt, quantum ſagittarii a ſcopo abeſſe ſolent.* 17 In loco ubi] *q.d. licèt a paterna*
domo exulans, in deſerto verſetur, rebus ad vitam neceſſariis deſtitutus, non tamen eum dereliqui, ſed ejus
etiam hîc rationem habeo. Sic fidem hujus mulierculæ fulcit de promiſſione ſuprà.16.10. & factam Abra-
hamo præſtat ſuprà.17.20. 19 Aperuit] *id eſt, effecit ut videret fontem vicinum, quem anteà, quam-*
vis apertus eſſet oculus, non videbat: ſic Lucæ 24.31. 20 Adfuit] *favore, quod ad externa proſecutus eſt,*
ut promiſſiones factas præſtaret. Habitabat] *ut prædixerat Angelus ſuprà 16.12. ipſe erit ferus homo.*
Jaculator] *id eſt, bellicoſus, ſynecdochicè, ut angelus ibidem prædixerat.* 22 Illo tempore] *cùm*
adhuc Abraham habitaret inter Kadeſchum & Schurem. Deus tecum] *q.d. tibi in omnibus favet, quod*
nos monet, ut tuam amicitiam expetamus. 23 Dira tibi] *apoſiopeſis, ut ſuprà.14.23.* 25 Pro-
pter puteum] *regio eſt ſiticuloſa, ut apparet ex hiſtoria Hagaræ, & Deut. 11.10. quamobrem non debet*
leviculum videri id de quo Abraham Regem interpellabat. 27 Dedit] *ut teſtaretur nihil amplius*
offenſionis animo ſuo hærere, ſe excuſationem accipere, & in traditione hac beneficia accepta grato animo
agnoſcere. 28 Seorſim] *nam negotium hoc de puteo, diverſum erat ab altero de ineundo fœdere.*
30 Quo ſit mihi] *id eſt, muneris hujus acceptio teſtetur te mihi ſine controverſia cedere hujus putei*
quem effodi uſu atque dominio. 33 Plantavit verò] *ut qui ſtatuerat diu ibi commorari, quod ſe-*
quens verſus oſtendit.

CAPUT XXII.

Abraham ex divino oraculo Jitzchakum filium immolandum in locum imperatum adducit: ad quem jugulandum ubi manum admovet, divinitus prohibetur, & arietem ejus loco mactat: quo facto Deus obedientiam ejus probans, promiſſiones de hæreditate & de Chriſtò ei & ſemini ejus juramento confirmat. Poſtremò nuncius Abrahamo affertur de familia fratris aucta, & nata Ribka, futura Jitzchaki uxore.

1 Fuit

Heb. *poſt* *c, ut infrà* *rſ.20.*

1 FUIT autem [a] his [a] rebus tranſactis, ut Deus ipſe [a] tentaret Abrahamum: cùm dicenti ad eum *ó* Abraham, is dixiſſet, ecce me.

2 Dixit enim *Deus*, [a] tolle nunc filium tuum, [a] unicum tuum, [a] quem diligis, Jitzchakum, ut abeas in regionem [a] Morijæ: & offer eum ibi in holocauſtum, ſuper [a] uno illorum montium, quem dixero tibi.

3 Surgens itaque Abraham ipſo mane inſtravit [a] aſinum ſuum, & accepit duos pueros ſuos ſecum & Jitzchakum filium ſuum: & fiſſis lignis holocauſti ſurrexit ut abiret ad locum quem dixerat ei Deus.

4 Tertio die cùm extuliſſet Abraham oculos ſuos, vidit ipſum locum e-longinquo.

5 Quapropter edixit Abraham pueris ſuis, conſiſtite hîc cum aſino: ego verò & hic puer ibimus eo uſque, cúmque adoraverimus, [a] revertemur ad vos.

6 Et accipiens Abraham ligna holocauſti, impoſuit Jitzchako filio ſuo, accepit verò in manum ſuam ignem & cultrum: ſic abibant ambo ſimul.

7 [a] Alloquens autem Jitzchak Abrahamum patrem ſuum dicebat, mi pater, qui dixit, ecce me fili mi: tum dixit *Jitzchak*, ecce ignem & ligna, at ubi *eſt* parva pecus ad holocauſtum?

8 Cui dixit Abraham, Deus proſpiciet ſibi de parva pecude ad holocauſtum, fili mi: cùm irent ambo ſimul.

9 Cúmque perveniſſent ad locũ illum quem dixerat ei Deus, extructo ibi Abraham altari diſpoſuit ligna: poſteà colligans artubus Jitzchakum filium ſuum, impoſuit eum altari ſupra ipſa ligna.

10 Et extendens Abraham manum ſuam, accepit cultrum ad jugulandum filium ſuum.

11 Inclamans verò ad eum Angelus Jehovæ e cœlo, dixit, [a] Abraham Abraham: qui dixit, ecce me.

12 Tum dixit *Angelus*, ne extendas manum tuam in puerum hunc, nec facias ei quicquam: nunc enim [a] expertus ſum timentem Dei eſſe te, cùm non ſubtraxeris filium tuum, unicum tuum, a me.

13 Cùm autem ſublatis Abraham oculis ſuis videret, quòd ecce aries [a] retrò detinebatur in perplexitate *veprium* cornibus ſuis, abiens Abraham accepit arietem illum, obtulitque eum in holocauſtum loco filii ſui.

14 [a] Propterea vocavit Abraham nomen loci illius, Jehova providebit: ex quo dici ſolet hodie, [a] in monte Jehovæ providebitur.

15 Inclamavit porro Angelus Jehovæ Abrahamum ſecundò, e cœlo:

16 Ac dixit, Per meipſum juro, dictum Jehovæ: quandoquidem feciſti rem hanc, & non ſubtraxiſti filium tuum, unicum tuum:

17 [b] Me prolixè benedicturum tibi & cumulatiſſimè multiplicaturum [a] ſemen tuum, *ut ſit numeroſum* ſicut ſtellæ cœli, & ſicut arena quæ *eſt* in littore maris, & hæreditariò poſſeſſurum ſemen tuum [a] portam inimicorum ſuorum,

[b] Heb. *quòd benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo.*

18 Ita ut [a] benedictas ſe reputent in ſemine tuo omnes gentes terræ: quando quidem auſcultaſti voci meæ.

19 Deinde reverſo Abrahamo ad pueros ſuos, ſurgentes abierunt pariter Beer-ſchebahhum: habitabat enim Abraham Beer-ſchebahhi.

20 Fuit autem his rebus tranſactis, ut nunciaretur Abrahamo, dicendo, ecce peperit ipſa quoque Milca filios Nachori fratri tuo:

21 Hhutzum primogenitum ſuum, & Buzum fratrem ejus, & Kemuelem patrem Arami,

22 Ceſedumque, & Chazonẽ, & Pildaſchum, & Jidlaphum, etiamque Bethuelem:

23 Bethuel autem genuit [a] Ribkam: octo iſtos peperit Milca Nachori fratri Abrahami.

24 Quòd verò ad concubinam ejus, cujus nomen Rëuma, ipſa quoque peperit Tebachum, & Gachamum, & Tachaſchum, & Mahhacam.

ANNOTATIO.

1 His rebus tranſ.] *q.d. poſtquam Abraham tot promiſſiones a Deo in Jitzchako acceperat, & tot be-*
nedictiones, ut earum fructus guſtaverat, hoc ei proponitur quod videbatur ex diametro pugnare cum promiſ-
ſionibus, quarum fundamentum erat Chriſtus ex Jitzchako naſciturus. Tentaret] *examini eum ſubjecit,*
ut palàm fieret qua fide erga ſe præditus eſſet. 2 Tolle nunc] *tot ſunt ferè diſtinctiones emphaticæ*
quot verba ad exaggerandam mandati gravitatem, fidemque Abrahami & obedientiam: vide ſupra in 18.
17. Unicum tuum] *poſt amandatum Jiſchmahhelem, eumq; unum legitimè ex uxore natum.* Quem
diligis] *præ altero.* Morijæ] *anticipatio, nam nominis cauſa ponitur infrà ver.14. Eſt autem hæc*
regio ubi ſita ſunt Jeruſchalajima. 2. Chron. 3.1. Uno illorum] *nam montoſa eſt regio, Pſal* 125.2.
3 Aſinum] *ad ferenda ligna, ver.6.* 5 Revertemur] *fide reputabat Deum poſſe Jitzchakum a mor-*
tuis ſuſcitare, Heb.11.19. itaque neſciens formam rei futuræ, prophetavit. 7 Alloquens] *hæc colloquii*
narratio plurimum ad oſtendendã Abrahami πληροφορίαν *& conſtantiam facit.* 11 Abraham] *anadiploſis*
feſtinationem in vocante oſtendit, & declarat eum in ipſo articulo a filii cæde retractum eſſe, quo fuerat
mactaturus. 12 Expertus ſum] *humanitus dictum.* 13 Retrò] *videtur vox Angeli a tergo A-*
brahami inſonuiſſe, ad quam cùm ſe convertiſſet, aries ille oculis ejus oblatus eſt. 14 Propterea] *compa-*
rans cum eventu reſponſionem ſuam ad filium ſuprà ver.8. In monte Jeh.] *q.d. ex eo quod ibi Abrahamo*
contigit, proverbium manavit: quo in rebus perplexis quarum nullus cernitur exitus, ad Dei providentiam
recurritur, dicendo, in monte Jehovæ providebitur, hoc eſt, ſuo tempore & loco, ut olim factum eſt. 17 Se-
men tuum] *illud de quo dictum eſt, in Jitzchako vocabitur tibi ſemen, ſuprà 21. 12.* Portam] *robur,*
potentiam, & imperium: nam munitiones & propugnacula in portis collocari ſolebant, & ibidem jus a ma-
giſtratibus dici, ut paſſim in Scripturis apparet. 18 Benedictas] *id eſt, fide ſe agnoſcant in ſemine tuo, quod*
eſt Chriſtus, eſſe benedictas. 24 Ribkam] *cujus cauſâ hanc genealogiam ſuperioribus adjecit Moſche,*
ut viam ſibi muniret ad narrationem. cap.24.

CAPUT XXIII.

Saræ ætas & mors cum Abrahami planctu deſcribitur, & locus ab eo emitur in quo uxorem ſepelit.

1 FUIT autem vita Sarę centum viginti ſeptem annorum, *hi* anni vitæ Saræ.

2 Quâ mortuâ in urbe Arbahhi (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani, ’ingreſſus eſt Abraham ad lugendum propter Saram, & ad deflendum eam.

3 Poſteà ſurgens Abraham a facie mortui ſui, allocutus eſt filios Chethi, dicendo,

4 ’Peregrinus & inquilinus ſum apud vos: date mihi poſſeſſionem ſepulchri apud vos, ut ſepeliam mortuum meum *ſublatum* e conſpectu meo.

5 Reſpondentes autem filii Chethi Abrahamo, dixerunt ei,

6 Audi nos domine mi, ’princeps Dei, tu inter nos, in ſelecto ſepulchrorum noſtrorum ſepeli mortuum tuum: nemo ex nobis ſepulchrum ſuum occludet tibi, quo minus ſepelias mortuum tuum.

7 Tum ſurgens Abraham incurvavit ſe coram populo ejus regionis, coram filiis Chethi:

8 Et locutus eſt cum eis, dicendo, ſi eſt in animo vobis vt ſepeliam mortuū meum *ſublatum* a conſpectu meo: audite me & intercedite pro me apud Hhephronem filium Tzocharis:

9 Ut det mihi ſpeluncam *loci* ’Macpelæ [a]ſui, quæ *eſt* in extremitate agri ipſius, [b] juſtâ pecunia det eam mihi inter vos, in poſſeſſionem ſepulchri.

10 (Hhephron autē ’ſedebat inter filios Chethi) reſpondit verò Hhephron Chittæus Abrahamo, [c] audientibus filiis Chethi, coram omnibus ingrediētibus portā civitatis ſuæ, dicēdo.

11 Nequaquam, domine mi audi me: agrum illum do tibi, & ſpeluncam quæ in eo *eſt* tibi do ipſam: [d] pręſentibus popularibus meis do ipſam tibi, ſepeli mortuum tuum.

12 Tunc incurvavit ſe Abraham coram populo regionis illius:

13 Et allocutus eſt Hhephronē audiente populo regionis illius, dicendo, ’ſed ſi tu *is es*, quęſo audi me: ’ [e] oblatum pretium agri accipe a me: tum ſepeliam mortuum meum ibi.

14 Reſpondens autem Hhephron Abrahamo, dixit ei,

15 Domine mi audi me, terra quadringentorum *ſiclorum* argenti, ’inter me & inter te, ’quid eſt? quare mortuum tuum ſepeli.

16 Acquievit itaque Abraham Hhephroni, & appendit Abraham Hhephroni argentum illud, quod indicaverat audientibus filiis Chethi: quadringentos ’*ſiclos* argenti ’commeantis ad quemlibet mercatorem.

17 ’Ita ceſſit ager Hhephronis qui *eſt* Macpelæ, quæ *eſt* e-regione Mamræ, ager cum ſpelunca ipſa quæ in eo *eſt*, omnique arbore quæ in agro *erat*, quod *denique erat* in toto termino ejus circumquaquę,

18 Abrahamo in poſſeſſionem præſentibus filiis Chethi, coram omnibus ingredientibus portam civitatis ejus.

19 Poſt hæc demum ſepelivit Abraham Saram uxorem ſuam in ſpelunca agri Macpelæ e-regione Mamræ (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani.

20 Cùm ceſſiſſet ager ille & ſpelunca quæ *eſt* in eo, Abrahamo in poſſeſſionem ſepulchri, *emptus* a filiis Chethi.

[a] Heb. *qui* eſt *ipſius*.

[b] Heb. *pleno argento, ut* 1. *Chro.* 21. 22. *&* 24. *quod explicatur infrà ver.*16.

[c] Heb. *in auribus filiorum ut infrà*. 13. *&* 16.

[d] Heb. *in oculis filiorum populi mei, ſic infrà*. 18.

[e] Heb. *dedi argentum agri, id eſt, planè ſtatui dare & jam offero*.

ANNOTATIO.

2 Ingreſſus eſt] *in tentorium Saræ: ita enim ſimul habitabant, ut ſua tentoria ſeparata haberent, ſicut apparet ex fine cap. ſeq.* 4 Peregrinus] *ita benevolentiam ſibi conciliat, & neceſſitatem ſuæ petitionis oſtendit.* 6 Princeps Dei] *id eſt, quem nos, licèt nihil inter nos poſſidentem, Dei beneficiis eximiè ornatum agnoſcimus: ſic Abimelec ſuprà 21.22. Deus eſt tecum.* 9 Macpelę] *nomen proprium eſt loci, ut apparet ex Hebræa conſtructione, infrà 17. & 19.* 10 Sedebat] *id eſt, unus erat ex illo conſeſſu apud quem agebat Abraham.* 13 Sed ſi tu] *nam viri nomen audiverat Abraham, ſed neque de facie noverat, neque adeſſe putabat.* Oblatum] *ver.* 9. 15 Inter me &] *ut inter amicos (cujuſmodi ſumus) æſtimari ſolet.* Quid eſt?] *q.d. leviuſculum eſt quàm ut propterea mortuum ſepelire differas.* 16 Siclos] *Siclus in Lege eſt duplex: Communis, jam ante latam legem in rebus politicis receptus, & ſacer, ad res ſacras inſtitutus lege, altero duplo major. Erat autem ſacer* 20. *gerarum.* Exod. 30.13. *& Jechezkel.* 45.12. *gera,* 16. *granorum hordei. Continet ergo Communis ſiclus (de quo hîc Moſchen agere veriſimile eſt, cùm de emptione rei non ſacræ ante legem facta quæritur)* 10. *geras, id eſt,* 160. *grana hordei. Efficiunt autem* 160. *grana ſcrupulos noſtrates ſex, & duos trientes, ſive* 2. *drachmas & grana* 16. *Sic* 400. *ſicli argentei efficiunt centum undecim uncias argenti, duos ſcrupulos, & duos trientes ſcrupuli.* Commeantis] *id eſt, ea quantitate & qualitate, ut etiam inter ipſos mercatores (qui in expendendo numiſmatū pretio ſunt diligentiſſimi) tranſlatitium & receptum eſſe poſſet.* 17 Ita ceſſit] *His verſib. locum emptum, venditorem, teſtes, & alias circumſtantias accuratè, & fuſiore quàm ſolet ſtylo, proponit Moſche, idq́; verbis deſumptis ex publicis emptionis tabulis, in quas omnia exactè referri ſolent: ut perpetuum eſſet documentum poſteris Abrahami de legitima illius loci poſſeſſione.*

CAPUT XXIIII.

Abraham ſenex filio de uxore proſpiciens, fidum famulum jurejurando obſtrictum ad eam quęrendam amandat: qui in Meſopotamiam Deo duce profectus, Ribkam Jitzchaki conſanguineam ei in uxorem obtinet: Jitzchak verò eam ad ſe adductam uxorem accipit.

1 ABRAHAM autem erat’ ſenex, vergens ætate: benedixeratque Jehova Abrahamo in omnibus.

2 Tunc edixit Abrahā ſervo ſuo ſeniori familiæ ſuæ, qui præerat in omnibus quæ *erant* illi, ’pone nunc manum tuam ſub femore meo:

3 Ut jurejurando obſtringam te per Jehovam Deum cœli Deumque terrę, te non accepturum uxorē filio meo ex filiabus ’Cenahhanæi *populi*, [a]inter quem habito.

4 Sed te ad regionem meam & ad cognationem meam profecturū, & accepturum uxorem filio meo Jitzchako.

5 Dicenti autem ad eum ſervo illi, fortaſſis nolet mulier illā [b] ſequi me in terram hanc: an [c]omninò reducam filium tuum in regionem illam ex qua egreſſus es?

6 Edixit Abraham, Cave tibi ne reducas filium

[a] Heb. *in cujus medio.*

[b] Heb. *ire poſt me, & ſic deinceps.*

[c] Heb. *reducendo reducam.*

lium meum illuc.

7 Jehova Deus cœli, qui aſſumpſit me e domo patris mei & e regione cognationis meę, quique locutus eſt mihi, & qui juravit mihi dicendo, ſemini tuo dabo regionem hanc: ipſe mittet Angelum ſuum ante te, ut accipias uxorē filio meo inde.

8 'Quòd ſi nolet mulier illa ſequi te, tu inſons eris ab adjuratione mea hac: modò filium meum ne reducas illuc.

9 Ponens itaq; ſervus ille manum ſuam ſub femore Abrahami domini ſui, juravit ei ſuper hac re.

10 Deinde accepit ſervus ille decem camelos e camelis domini ſui, ut proficiſceretur: (omnes enim opes domini ſui *habebat* in manu ſua) ſurgenſque profectus eſt in Syriam [d] interamnem 'ad civitatem Nachoris.

11 Ubi faciens 'ut flecterent genua cameli extra civitatem ipſam, juxta puteum aquæ, tempore veſpertino, quo tempore egredi ſolent haurientes *mulieres*,

12 Dixit, Jehova Deus Domini mei Abrahami, fac quæſo ut obveniat mihi hodie: & exerce benignitatem *hanc* 'erga dominum meum Abrahamum.

13 (Ecce ego conſiſto juxta fontem aquarum, & filiæ hujus civitatis egrediuntur ad hauriendum aquam)

14 'Ut puella illa quę mihi ad ſe dicenti, Inclina quæſo hydriam tuam, ut bibam, reſponderit bibe, etiamque camelis tuis bibendum dabo, ſit ea quam deſtinaveris ſervo tuo Jitzchako: & hac re experiar te exercuiſſe benignitatem erga dominum meum.

15 [e] Evenit autem idipſum: nondum deſierat loqui, cùm ecce Ribka egrediebatur, quæ nata fuerat Bethueli filio Milcę uxoris Nachoris fratris Abrahami, habens hydriam ſuam ſuper humerum ſuum.

16 (Puella autem iſta erat formâ bonâ valde, virgo quam vir non cognoverat) cumque deſcendens ad fontem illum impleviſſet hydriam ſuam, atque aſcenderet:

17 Accurrens ſervus ille obviam ei, dixit, ſine me ſorbere quæſo parum aquæ ex hydria tua.

18 Quæ dixit, bibe, domine mi: [f] feſtinanterque demittens hydriam ſuam ſuper manum ſuam, bibendum dedit ei.

19 Cumque deſiiſſet dare ei bibendum, dixit, etiam camelis tuis hauriam, uſque-dum abſolverint bibere.

20 Et feſtinanter deplens hydriam ſuam in aqualiculum, cucurrit denuò ad puteum ut hauriret, hauſitque omnibus camelis ejus.

21 Intereà vir ille 'ſtupebat ſuper ea, tacitus *obſervans* ut cognoſceret utrum ſecundaſſet Deus viam ſuam, nécne.

22 Fuit autem poſtquam abſolverunt cameli bibere, ut depromptum *tradens* vir ille [g] monile aureum cujus pondus *erat* dimidiati 'ſicli, & duas armillas imponens manibus ejus, quarum pondus *erat* decem 'aureorum:

23 (Cum eo dicente, filia cujus es? indica nunc mihi; eſtne in domo patris tui locus nobis ad pernoctandum?

24 Illa dixiſſet ad eum, filia ſum Bethuelis filii Milcæ, quem peperit Nachori,

25 Dixiſſet quoque ad eum, tum ſtramen tum pabulum multum *eſt* penes nos, tum etiam locus ad pernoctandum)

26 Verticem inclinaret vir ille, & incurvaret ſe Jehovæ,

27 Dicens, Benedictus *ſit* Jehova Deus domini mei Abrahami, qui' non dereliquit benignitatem ſuam & fidem ſuam, [h] quin *exerceret eam* erga dominum meum: quod ad me, 'hac eadem via deduxit me Jehova in domum agnatorum domini mei.

28 Itaque currens puella nunciavit in domo matris ſuę, ut res iſtæ *ſe* habebant.

29 Ribkæ autem *erat* frater, cujus nomen Laban: cucurrit erga Laban ad virum illum foras ad fontem:

30 (Fuit autem *hoc*, cùm vidiſſet monile illud & armillas ſuper manus ſororis ſuę, & cū audiiſſet verba Ribkæ ſororis ſuæ dicentis, ita allocutus eſt me vir ille) venitque ad virum illum: qui ecce adſtabat camelis prope fontem.

31 Et dixit *Laban*, ingredere' benedicte Jehovæ: quare maneres foris? nam ego expedivi domum, & locum pro camelis iſtis.

32 Ingreſſus itaque vir ille domum ipſam, ſolvit camelos: deditque *Laban* ſtramen & pabulum camelis, & aquam ad lavandum pedes illius, pedeſque virorum qui *erant* cum illo.

33 Sed cùm apponeretur illi ut comederet, dixit, non comedam uſquedum locutus fuero verba mea: dixit ergo *Laban*, loquere.

34 Tum dixit, Servus Abrahami ego *ſum*.

35 Jehova autem benedixit Domino meo valde, adeò ut magnus evaſerit: dedit enim ei greges & armenta & argentum & aurum, ſervoſq; & ancillas, & camelos & aſinos.

36 Prætereà peperit Sara uxor domini mei filium domino meo, [i]' poſtquam ſenuit ipſa: qui dedit ei quicquid habet.

37 Jurejurando autem obſtrinxit ~~me~~ Dominus meus dicendo, ne accipias filio meo uxorem e filiabus Cenahhanæi *populi*, in cujus regione ego habito.

38 *Dira tibi imprecare*, niſi ad domum patris mei proficiſcaris & ad familiam meam, ut accipias uxorem filio meo.

39 Cumque dicerem ad dominum meum, fortaſſis non ſequetur me mulier illa,

40 Dixit ad me, Jehova in cujus conſpectu cōtinenter ambulavi, mittet Angelum ſuum tecū, & ſecundabit viam tuā, ut accipias uxorem filio meo e familia mea, & e domo patris mei.

41 Tunc inſons eris ab execratione mea cùm veneris ad familiam meam: etſi non dabunt tibi, tunc eris inſons ab execratione mea.

42 Veniens ergo hodie ad fontē iſtum, dixi, Jehova Deus domini mei Abrahami, ſi tu nunc ſecundas viam meam per quam ego ambulo:

43 (Ecce ego conſiſto juxta fontem aquarum) *fac* ut ſit virgo illa mox egreſſura ad hauriendū ad quam dicenti, da mihi quæſo bibendum parum aquæ ex hydria tua,

44 Reſponderit mihi, etiam tu bibe, etiámque camelis tuis hauriam, ea ipſa *ſit* uxor, quam deſtinavit Jehova filio domini mei.

45 Ego nondū abſolverā loqui cū animo meo, cū ecce Ribka egreſſa eſt *habens* hydriā ſuam ſuper humerū ſuum, deſcendenſq; ad fontē hauſit: ad quā cū dixiſſem, da mihi bibendū quæſo,

46 Feſtinanter demittens hydriam ſuam a ſe, dixit, bibe etiamque camelis tuis bibendum dabo: bibi itaque, & etiam camelis meis bibendum

[d] Heb. *duorū luviorum, id ſt, Meſopota-niam, quæ nter Tygrin & Euphratē ſita eſt.*

[e] Heb. *fuit: ut infrà* 41.13. *&* 1. *Schem.* 4.1.

[f] Heb. *feſtinavit ut demitteret: ſic infrà 20. feſtinavit ut depleret: item ver. 46.*

[g] *Sive ſpiram ut Plinius vocat, Græci* σφιγγίδα.

[h] Heb. *a domino meo. peregrina verbi conſtructio oſtendit ſupplendum eſſe verbum cui conveniat.*

[i] Heb. *poſt ſenectutem ſuam.*

1 Fuit autem vita Saræ centum viginti ſeptem annorum, *hi* anni vitæ Saræ.

2 Quâ mortuâ in urbe Arbahhi (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani, [a]ingreſſus eſt Abraham ad lugendum propter Saram, & ad deflendum eam.

3 Poſteà ſurgens Abraham a facie mortui ſui, allocutus eſt filios Chethi, dicendo,

4 [a]Peregrinus & inquilinus ſum apud vos: date mihi poſſeſſionem ſepulchri apud vos, ut ſepeliam mortuum meum *ſublatum* e conſpectu meo.

5 Reſpondentes autem filii Chethi Abrahamo, dixerunt ei,

6 Audi nos domine mi, [a]princeps Dei, tu inter nos, in ſelecto ſepulchrorum noſtrorum ſepeli mortuum tuum: nemo ex nobis ſepulchrum ſuum occludet tibi, quo minus ſepelias mortuum tuum.

7 Tum ſurgens Abraham incurvavit ſe coram populo ejus regionis, coram filiis Chethi:

8 Et locutus eſt cum eis, dicendo, ſi eſt in animo vobis vt ſepeliam mortuū meum *ſublatum* a conſpectu meo: audite me & intercedite pro me apud Hhephronem filium Tzocharis:

9 Ut det mihi ſpeluncam *loci* [a]Macpelæ [a]ſui, quæ *eſt* in extremitate agri ipſius, [b] juſtâ pecunia det eam mihi inter vos, in poſſeſſionem ſepulchri.

10 (Hhephron autē [a]ſedebat inter filios Chethi) reſpondit verò Hhephron Chittæus Abrahamo, [c] audientibus filiis Chethi, coram omnibus ingrediētibus portā civitatis ſuæ, dicēdo.

11 Nequaquam, domine mi audi me: agrum illum do tibi, & ſpeluncam quæ in eo *eſt* tibi do ipſam: [d] præſentibus popularibus meis do ipſam tibi, ſepeli mortuum tuum.

12 Tunc incurvavit ſe Abraham coram populo regionis illius:

13 Et allocutus eſt Hhephronē audiente populo regionis illius, dicendo, [a]ſed ſi tu *is es*, quæſo audi me: [a] [e] oblatum pretium agri accipe a me: tum ſepeliam mortuum meum ibi.

14 Reſpondens autem Hhephron Abrahamo, dixit ei,

15 Domine mi audi me, terra quadringentorum *ſiclorum* argenti, [a]inter me & inter te, [a]quid eſt? quare mortuum tuum ſepeli.

16 Acquievit itaque Abraham Hhephroni, & appendit Abraham Hhephroni argentum illud, quod indicaverat audientibus filiis Chethi: quadringentos [a]*ſiclos* argenti [a]commeantis ad quemlibet mercatorem.

17 [a]Ita ceſſit ager Hhephronis qui *eſt* Macpelæ, quæ *eſt* e-regione Mamræ, ager cum ſpelunca ipſa quæ in eo *eſt*, omnique arbore quæ in agro *erat*, quod *denique erat* in toto termino ejus circumquaque,

18 Abrahamo in poſſeſſionem præſentibus filiis Chethi, coram omnibus ingredientibus portam civitatis ejus.

19 Poſt hæc demum ſepelivit Abraham Saram uxorem ſuam in ſpelunca agri Macpelæ e-regione Mamræ (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani.

20 Cùm ceſſiſſet ager ille & ſpelunca quæ *eſt* in eo, Abrahamo in poſſeſſionem ſepulchri, *emptus* a filiis Chethi.

[a] Heb. *qui* eſt *ipſius*.

[b] Heb. *pleno argento, ut* 1. *Chro*. 21. 22. *&* 24. *quod explicatur infrà ver*. 16.

[c] Heb. *in auribus filiorum ut infrà*. 13. *&* 16.

[d] Heb. *in oculis filiorum populi mei, ſic infrà*. 18.

[e] Heb. *dedi argentum agri, id eſt, planè ſtatui dare & jam offero*.

ANNOTATIO.

2 Ingreſſus eſt] *in tentorium Saræ: ita enim ſimul habitabant, ut ſua tentoria ſeparata haberent, ſicut apparet ex fine cap. ſeq.* 4 Peregrinus] *ita benevolentiam ſibi conciliat, & neceſſitatem ſuæ petitionis oſtendit.* 6 Princeps Dei] *id eſt, quem nos, licèt nihil inter nos poſſidentem, Dei beneficiis eximiè ornatum agnoſcimus: ſic Abimelec ſuprà* 21. 22. *Deus eſt tecum.* 9 Macpelæ] *nomen proprum eſt loci, ut apparet ex Hebræa conſtructione, infrà* 17. *&* 19. 10 Sedebat] *id eſt, unus erat ex illo conſeſſu apud quem agebat Abraham.* 13 Sed ſi tu] *nam viri nomen audiverat Abraham, ſed neque de facie noverat, neque adeſſe putabat.* Oblatum] *ver.* 9. 15 Inter me &] *ut inter amicos (cujuſmodi ſumus) æſtimari ſolet.* Quid eſt?] *q.d. leviuſculum eſt quàm ut propterea mortuum ſepelire differas.* 16 Siclos] *Siclus in Lege eſt duplex: Communis, jam ante latam legem in rebus politicis receptus, & ſacer, ad res ſacras inſtitutus lege, altero duplo major. Erat autem ſacer* 20. *gerarum.* Exod. 30. 13. *& Jechezkel.* 45. 12. *gera,* 16. *granorum hordei. Continet ergo Communis ſiclus (de quo hîc Moſchen agere veriſimile eſt, cùm de emptione rei non ſacræ ante legem facta quæritur)* 10. *geras, id eſt,* 160. *grana hordei. Efficiunt autem* 160. *grana ſcrupulos noſtrates ſex, & duos trientes, ſive* 2. *drachmas & grana* 16. *Sic* 400. *ſicli argentei efficiunt centum undecim uncias argenti, duos ſcrupulos, & duos trientes ſcrupuli.* Commeantis] *id eſt, ea quantitate & qualitate, ut etiam inter ipſos mercatores (qui in expendendo numiſmatū pretio ſunt diligentiſſimi) tranſlatitium & receptum eſſe poſſet.* 17 Ita ceſſit] *His verſib. locum emptum, venditorem, teſtes, & alias circumſtantias accuratè, & fuſiore quàm ſolet ſtylo, proponit Moſche, idq; verbis deſumptis ex publicis emptionis tabulis, in quas omnia exactè referri ſolent: ut perpetuum eſſet documentum poſteris Abrahami de legitima illius loci poſſeſſione.*

CAPUT XXIIII.

Abraham ſenex filio de uxore proſpiciens, fidum famulum jurejurando obſtrictum ad eam quærendam amandat: qui in Meſopotamiam Deo duce profectus, Ribkam Jitzchaki conſanguineam ei in uxorem obtinet: Jitzchak verò eam ad ſe adductam uxorem accipit.

1 Abraham autem erat [a]ſenex, vergens ætate: benedixeratque Jehova Abrahamo in omnibus.

2 Tunc edixit Abrahā ſervo ſuo ſeniori familiæ ſuæ, qui præerat in omnibus quæ *erant* illi, [a]pone nunc manum tuam ſub femore meo:

3 Ut jurejurando obſtringam te per Jehovam Deum cœli Deumque terræ, te non accepturum uxorē filio meo ex filiabus [a]Cenahhanæi *populi*, [a]inter quem habito.

4 Sed te ad regionem meam & ad cognationem meam profecturū, & accepturum uxorem filio meo Jitzchako.

5 Dicenti autem ad eum ſervo illi, fortaſſis nolet mulier illa [b] ſequi me in terram hanc: an [c]omninò reducam filium tuum in regionem illam ex qua egreſſus es?

6 Edixit Abraham, Cave tibi ne reducas filium

[a] Heb. *in cujus medio*.

[b] Heb. *ire poſt me, & ſic deinceps*.

[c] Heb. *reducendo reducam*.

lium meum illuc.

7 Jehova Deus cœli, qui aſſumpſit me e domo patris mei & e regione cognationis meę, quique locutus eſt mihi, & qui juravit mihi dicendo, ſemini tuo dabo regionem hanc: ipſe mittet Angelum ſuum ante te, ut accipias uxorẽ filio meo inde.

8 'Quòd ſi nolet mulier illa ſequi te, tu inſons eris ab adjuratione mea hac: modò filium meum ne reducas illuc.

9 Ponens itaq; ſervus ille manum ſuam ſub femore Abrahami domini ſui, juravit ei ſuper hac re.

10 Deinde accepit ſervus ille decem camelos e camelis domini ſui, ut proficiſceretur: (omnes enim opes domini ſui *habebat* in manu ſua) ſurgénſque profectus eſt in Syriam [d] interamnem 'ad civitatem Nachoris.

[d] Heb. *duorũ fluviorum, id eſt, Meſopotamiam, quæ inter Tygrin & Euphratẽ ſita eſt.*

11 Ubi faciens 'ut flecterent genua cameli extra civitatem ipſam, juxta puteum aquæ, tempore veſpertino, quo tempore egredi ſolent haurientes *mulieres*,

12 Dixit, Jehova Deus Domini mei Abrahami, fac quæſo ut obveniat mihi hodie: & exerce benignitatem *hanc* ' erga dominum meum Abrahamum.

13 (Ecce ego conſiſto juxta fontem aquarum, & filiæ hujus civitatis egrediuntur ad hauriendum aquam)

14 'Ut puella illa quę mihi ad ſe dicenti, Inclina quæſo hydriam tuam, ut bibam, reſponderit bibe, etiamque camelis tuis bibendum dabo, ſit ea quam deſtinaveris ſervo tuo Jitzchako: & hac re experiar te exercuiſſe benignitatem erga dominum meum.

15 [e] Evenit autem idipſum: nondum deſierat loqui, cùm ecce Ribka egrediebatur, quæ nata fuerat Bethueli filio Milcę uxoris Nachoris fratris Abrahami, habens hydriam ſuam ſuper humerum ſuum.

[e] Heb. *fuit: ut infrà* 41. 13. *&* 1. *Schem.* 4. 1.

16 (Puella autem iſta erat formã bonâ valde, virgo quam vir non cognoverat) cumque deſcendens ad fontem illum impleviſſet hydriam ſuam, atque aſcenderet:

17 Accurrens ſervus ille obviam ei, dixit, ſine me ſorbere quæſo parum aquæ ex hydria tua.

18 Quæ dixit, bibe, domine mi: [f] feſtinanterque demittens hydriam ſuam ſuper manum ſuam, bibendum dedit ei.

[f] Heb. *feſtinavit ut demitteret: ſic infrà* 20. *feſtinavit ut depleret: item ver.* 46.

19 Cumque deſiiſſet dare ei bibendum, dixit, etiam camelis tuis hauriam, uſque-dum abſolverint bibere.

20 Et feſtinanter deplens hydriam ſuam in aqualiculum, cucurrit denuò ad puteum ut hauriret, hauſitque omnibus camelis ejus.

21 Intereà vir ille 'ſtupebat ſuper ea, tacitus *obſervans* ut cognoſceret utrum ſecundaſſet Deus viam ſuam, nécne.

22 Fuit autem poſtquam abſolverunt cameli bibere, ut depromptum *tradens* vir ille [g] monile aureum cujus pondus *erat* dimidiati 'ſicli, & duas armillas imponens manibus ejus, quarum pondus *erat* decem 'aureorum:

[g] *Sive ſpiram ut Plinius vocat, Græci* ϛλεγγίδα.

23 (Cum eo dicente, filia cujus es? indica nunc mihi: eſtne in domo patris tui locus nobis ad pernoctandum?

24 Illa dixiſſet ad eum, filia ſum Bethuelis filii Milcæ, quem peperit Nachori,

25 Dixiſſet quoque ad eum, tum ſtramen tum pabulum multum *eſt* penes nos, tum etiam locus ad pernoctandum)

26 Verticem inclinaret vir ille, & incurvaret ſe Jehovæ,

27 Dicens, Benedictus *ſit* Jehova Deus domini mei Abrahami, qui' non dereliquit benignitatem ſuam & fidem ſuam, [h] quin *exerceret eam* erga dominum meum: quod ad me, 'hac eadem via deduxit me Jehova in domum agnatorum domini mei.

[h] Heb. *a domino meo. peregrina verbi conſtructio oſtendit ſupplendum eſſe verbum cui conveniat.*

28 Itaque currens puella nunciavit in domo matris ſuę, ut res iſtæ *ſe* habebant.

29 Ribkæ autem *erat* frater, cujus nomen Laban: cucurrit erga Laban ad virum illum foras ad fontem:

30 (Fuit autem *hoc*, cùm vidiſſet monile illud & armillas ſuper manus ſororis ſuę, & cũ audiiſſet verba Ribkæ ſororis ſuæ dicentis, ita allocutus eſt me vir ille) venitque ad virum illum: qui ecce adſtabat camelis prope fontem.

31 Et dixit *Laban*, ingredere' benedicte Jehovæ: quare maneres foris? nam ego expedivi domum, & locum pro camelis iſtis.

32 Ingreſſus itaque vir ille domum ipſam, ſolvit camelos: deditque *Laban* ſtramen & pabulum camelis, & aquam ad lavandum pedes illius, pedéſque virorum qui *erant* cum illo.

33 Sed cùm apponeretur illi ut comederet, dixit, non comedam uſquedum locutus fuero verba mea: dixit ergo *Laban*, loquere.

34 Tum dixit, Servus Abrahami ego *ſum*.

35 Jehova autem benedixit Domino meo valde, adeò ut magnus evaſerit: dedit enim ei greges & armenta & argentum & aurum, ſervoſq; & ancillas, & camelos & aſinos.

36 Prætereà peperit Sara uxor domini mei filium domino meo, [i]' poſtquam ſenuit ipſa: qui dedit ei quicquid habet.

[i] Heb. *poſt ſenectutem ſuam.*

37 Jurejurando autem obſtrinxit me Dominus meus dicendo, ne accipias filio meo uxorem e filiabus Cenahhanæi *populi*, in cujus regione ego habito.

38 *Dira tibi imprecare*, niſi ad domum patris mei proficiſcaris & ad familiam meam, ut accipias uxorem filio meo.

39 Cumque dicerem ad dominum meum, fortaſſis non ſequetur me mulier illa,

40 Dixit ad me, Jehova in cujus conſpectu cõtinenter ambulavi, mittet Angelum ſuum tecũ, & ſecundabit viam tuã, ut accipias uxorem filio meo e familia mea, & e domo patris mei.

41 Tunc inſons eris ab execratione mea cùm veneris ad familiam meam: etſi non dabunt tibi, tunc eris inſons ab execratione mea.

42 Veniens ergo hodie ad fontẽ iſtum, dixi, Jehova Deus domini mei Abrahami, ſi tu nunc ſecundas viam meam per quam ego ambulo:

43 (Ecce ego conſiſto juxta fontem aquarum) *fac* ut ſit virgo illa mox egreſſura ad hauriendũ ad quam dicenti, da mihi quæſo bibendum parum aquæ ex hydria tua,

44 Reſponderit mihi, etiam tu bibe, etiámque camelis tuis hauriam, ea ipſa *ſit* uxor, quam deſtinavit Jehova filio domini mei.

45 Ego nondũ abſolverã loqui cũ animo meo, cũ ecce Ribka egreſſa eſt *habens* hydriã ſuam ſuper humerũ ſuum, deſcendenſq; ad fontẽ hauſit: ad quã cũ dixiſſem, da mihi bibendũ quæſo,

46 Feſtinanter demittens hydriam ſuam a ſe, dixit, bibe etiamque camelis tuis bibendum dabo: bibi itaque, & etiam camelis meis bibendum

dum dedit.

47 Quare interrogavi eam dicens, filia cujus es? quæ cùm dixiſſet, filia Bethuelis filii Nachoris, quem peperit ei Milca, poſui monile iſtud ſupra naſum ejus, & armillas iſtas ſuper manus ejus:

48 Et inclinans verticem incurvanſq́; me Jehovæ, benedixi Jehovæ Deo domini mei Abrahami, quòd duxiſſet me per viam [k] veram, ad accipiendum filiam fratris domini mei pro filio ejus.

[k] Heb. *veritatis.*

49 Nunc igitur ſi eſtis exercituri ' benignitatem & fidem erga dominum meum, indicate mihi: ſin autem minus, indicate mihi, ut cõvertam me " ad dexteram vel ad ſiniſtram.

50 Cui reſpondens " Laban & Bethuel dixerunt, a Jehova profecta eſt hæc res: non poſſumus eloqui tibi malum aut bonum.

51 Ecce Ribka [l] tibi expoſita *eſt*, accipe & abi, ut ſit uxor filio domini tui, quemadmodum locutus eſt Jehova.

[l] Heb. *coram te.*

52 Fuit itaque ut audiens ſervus Abrahami verba eorum, incurvaret ſe ad terram uſque Jehovæ:

53 Et proferens ſervus ille ſupellectilia argentea & ſupellectilia aurea ac veſtes, daret ea Ribkæ, ſimiliter res pretioſas daret fratri ejus & matri ejus.

54 Deinde comederunt & biberunt ipſe & viri illi qui cum ipſo *erant*, ac pernoctaverunt: cumq́ue mane ſurrexiſſent, dixit ſervus ille, remittite me ad dominum meum.

55 Dicente verò fratre ipſius *Ribkæ* & matre ipſius, Reſideat hæc puella nobiſcum *aliquot* dies ſaltem [m] decem, poſtea abito,

[m] Heb. *decadem* dierum,

56 Dixit ad eos, ne remoremini me, cùm Jehova ſecundaverit viam meam: remittite me ut abeam ad dominum meum.

57 Tunc dixerunt, vocemus puellam ipſam, & interrogemus ' ex ore ejus.

58 Vocantes ergo Ribkam dixerunt ad eam, [n] víſne proficiſci cum hoc ipſo? Dixit illa, proficiſcar.

[n] Heb. *eſne profectura.*

59 Dimittentes itaque Ribkam ' ſororem ſuam & " nutricem ejus, ſervumq́ue Abrahami ac viros ejus:

60 Benedixerunt Ribkæ, dicentes ei, ô ſoror noſtra, tu evadas in mille myriadas, & hæreditariò poſſideat ſemen tuum ' portam inimicorum ſuorum.

61 Surgens verò Ribka & puellę ejus, inſidenteſq́; camelis ſecutæ ſunt virum illum: acceptaque ſervus ille Ribka abiit.

62 Jitzchak autem veniebat ex deambulatione ad puteum " Lachai roi: nam ipſe habitabat in regione meridiana *Cenahhanææ*.

63 (Egreſſus enim fuerat Jitzchak ad [o] meditandum in quodam agro, appetente veſpera) cumq́ue ſublatis oculis ſuis aſpiceret, ecce cameli venientes.

[o] *vel, orandũ.*

64 Ribka quoque ſublatis oculis ſuis cùm videret Jitzchakum, [p] dejecit ſe de camelo.

[p] Heb. *decidit* ſponte.

65 (Dicenti enim *Ribkæ* ad ſervum illum, quis *eſt* vir iſte qui ambulat per agrum illũ obviam nobis? reſponderat ſervus ille, is *eſt* dominus meus) & accepto peplo ' operuit ſe.

66 Enarravit autem ſervus ille Jitzchako omnes res quas geſſerat.

67 Et introducens eam Jitzchak in tentorium illud *quod fuerat* Saræ matris ſuæ, accepit Ribkam ut eſſet ei uxor, & amavit eam: ſic cõſolatus eſt ſe Jitzchak " poſt *obitum* matris ſuæ.

ANNOTATIO.

1 Senex] *natus* 140. *annos, ut colligitur ex* 25. 20. *ideò tempus videbat eſſe conſulendi filio.* 2 Pone] *ut fecit Jahhakob infrà* 47.9. *Ritus olim uſitatus in juramentis, quæ ſuperiores a domeſticis exigebant: eũ adhuc apud Æthiopas & Indos ſervari Abben Hhezra dicit.* 3 Cenahhanæi] *a Deo rejecti, a fœdere excluſi, & exitio deſtinati, ſuprà* 9.25. *&* 15.16. 8 Quòd ſi] *ipſe quidem erat certus de providentia Dei, ſed ut ſervo ſollicitè ne quid temerè juret caventi ſatisfaciat, ita reſpondet.* 10 Ad civitatem Nac.] *non Urem Chaldæorum, ubi natus erat, ſed Charanem Meſopotamiæ, in qua habitabat, ut ex* 28. *cap. liquet.* 11 Ut flecterent] *id eſt, quieſcerent pro Arabicorum camelorum natura.* 12 Erga dominum] *cujus res, non mea agitur.* 14 Ut puella] *Rei eventus declarat non ſuperſtitioſa divinatione, ſed divino inſtinctu motum fuiſſe ſervum, ut ſibi ſignum hoc proponeret ad fidem ſuam confirmandam. Simile eſt de Jonathane & armigero,* 1. *Schem.* 14.9. *&* 10. *Simile etiam quod de Gidhhone legitur Judic.* 7. 13. *& ſeq. niſi quod expreſſè Gidhhoni dicitur a Deo propoſitum, hîc non exprimitur.* 21 Stupebat] *ad divinæ providentiæ* καὶ οἰκονομίας *conſyderationem, cùm eventus omnino propoſito ſigno reſponderet.* 22 Sicli] *vide ſuprà* 23. 16. Aureorum] *ſupple ſiclorum: nam ubicunque auro & argento (quæ nomina, ut & reliquorum metallorum, apud Hebræos plurali carent) numeralia nomina juncta leguntur, pro ſiclis ejuſdem metalli uſurpantur.* 27 Non dereliquit] *id eſt, continenter proſecutus eſt, Liptote.* Hac eadem viâ] *benignitatis & fidei, ut ver.* 48. *quaſi dicat, tam benignè mecum egit atq́ fideliter, quàm egiſſet cum domino meo ſi hoc iter ipſe ſuſcepiſſet.* 31 Benedicte Jehovæ] *vide infrà* 26.29. 36 Poſtquam ſenuit] *præter naturæ ordinem & expectationem omnium: ſummi favoris indicium, & ſpem certam faciens de felice filii ſucceſſu.* 49 Benignitatem & fi.] *poſtulatum concedendo, & bona fide præſtando officium quod debetis conſanguineo veſtro.* Ad dexteram vel] *id eſt, aliò deflectam, opponuntur enim iſta rectæ viæ: proverbialis formula.* 50 Laban & Bethuel] *filius hîc in aſſenſu præbendo patri præponitur, quia familiam paternam gubernabat (fortaſſis valetudinarius erat pater) & quia prudentiâ valebat in adminiſtratione rei familiaris, ut apparet ex cap.* 28. *& ſequentibus, in hiſtoria rerum cum Jahhakobo geſtarum: quare nulla deinceps fit patris mentio.* 57 Ex ore ejus] *id eſt, ejus conſenſum non de nuptiis, ſed de ſubita hac profectione, ut ſequens verſus docet.* 59 Sororem] *id eſt, ſanguine junctam: erat enim tantùm Labanis ſoror.* Nutricem] *Deboram, de qua infrà* 35.8. 60 Portam inim.] *vide ſuprà* 22.17. *annot.* 62 Lachai roi] *de quo ſuprà* 16.13. 65 Operuit ſe] *in pudoris & ſubjectionis ſignum: vide annot. ſuprà:* 20.16. 67. Poſt obitum] *ex quo tertius annus agebatur, necdum tamen dolorem ejus depoſuerat.*

CAPUT. XXV.

Abraham ex novo conjugio liberos ſuſcipit, quos a Jitzchako (ut ſolus hæres ſit) cum muneribus dimittit: deinde mortuus, a duobus ſenioribus filiis ſepelitur. Jeſchmahhelis ætas, mors, gens, & termini illius deſcribuntur. Jitzchak geminos ſuſcipit, quorum prior poſteriori jus primogenitorum vili pretio vendit.

1 [a] Deinde

1 [a] DEINDE verò Abraham accepit uxorem, cujus nomen Ketura.

Heb. & ad- cit Abrahã accepit.

2 Quæ peperit ei Zimranem, & Jokſchanem, & Medanem, & Midjanem, Jiſchbakum quoque, & Schuachum.

3 Jokſchan autem genuit Schebam & Dedanem: filii verò Dedanis fuerunt ″ Aſchurimus, & Letuſchimus, & Leummimus.

4 Filii autem Midjanis, Hhepha, & Hhepher, & Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes hi *fuerunt* filii Keturæ.

5 ʼ Dederat autem Abraham quicquid *erat* ſibi, Jitzchako:

6 Filiis verò concubinarum uxorum quæ *fuerunt* [b] ſibi, dedit Abraham dona: ac dimiſit eos a Jitzchako filio ſuo, dum adhuc viveret, Orientem verſus, ʼ in regionem Orientalem.

Heb. Abra- amo, ut ſu- rà 12.1.

7 [c] Hoc autem *eſt* tempus annorum vitæ Abrahami, quibus vixit: ʼ centum ſeptuaginta quinque anni.

Heb. hi au- m ſunt dies nnorum.

8 Et expirans mortuus eſt Abraham ″ in canitie bona, [d] ſenio ſatur: ſic ʼ aggregatus eſt ad populos ſuos.

Heb. ſenex ſatur.

9 Sepelieruntque eum Jitzchak & Jiſchmahhel filii ejus in ſpelunca Macpelæ, in agro Hhephronis filii Tzocharis Chitæi, qui *eſt* e-regione Mamræ,

10 Agro, *inquam*, illo quem emerat Abraham a filiis Chethi: ibi ſepultus eſt Abraham cum Sara uxore ſua.

11 Fuitque poſt mortem Abrahami, ut ″ benediceret Deus Jitzchako filio ejus: habitabat autem Jitzchak juxta puteum ʼ Lachai roi.

12 ʼ Atque hæ *ſunt* generationes Jiſchmahhelis filii Abrahami, quem peperit Hagar Ægyptia ancilla Saræ, Abrahamo.

13 Hæc, inquam, nomina filiorum Jiſchmahhelis, [e] quibus appellantur per generationes ſuas: primogenitus Jiſchmahhelis Nebajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mibſam,

Heb. cũ no- nibus ſuis.

14 Et Miſchmahh & Duma, & Maſſa,

15 Chadar, & Tema, Jethur, Naphis, & Kedma.

16 Hi fuerunt filii Jiſchmahhelis, & hæc nomina eorum per villas eorum, & per caſtella eorum, duodecim principes per nationes ſuas.

17 (Hi autem *ſunt* anni vitæ Jiſchmahhelis, centum triginta ſeptem anni, deinde expirans mortuꝰ eſt: ſic aggregatus eſt ad populos ſuos

18 Qui habitaverunt a Chavila uſque Schurem, quod *deſertum eſt* e-regione Ægypti, uſque quà venis in Aſſyriam: coram omnibus fratribus ſuis ʼ longè latéque habitavit.

19 Hæc verò *ſunt* [f] quæ acciderunt Jitzchako filio Abrahami: Abraham genuit Jitzchakum.

20 Erat autem Jitzchak natus quadraginta annos, cùm acciperet Ribkam filiam Bethuelis Syri, ex Padane Syrię, ″ ſororem Labanis Syri ſibi in uxorem.

21 Poſteà ſupplex oravit Jitzchak Jehovam ʼ ob uxorem ſuam, eo quòd ſterilis *erat*. & exoratus eſt illi Jehova, ita ut conceperit Ribka uxor ejus.

22 Cúmque [g] inter ſe conquaſſarent filii ejus in ea, dixit, ſi ſic eſt, ″ quorſum ego? abiit igitur ʼ ad conſulendum Jehovam.

23 Cui dixit Jehova, ʼ duæ gentes *ſunt* in ventre tuo, & duæ nationes, *editæ* ex ventre tuo ſeparabuntur: quarum [h] natio vna ″ robuſtior erit alterâ, & major ſerviet minori.

24 Completis itaque diebus ejus ad pariendum, ecce gemini in ventre ejus.

25 Prodiit autem prior rufus, totus tanquã toga villoſa: ideò vocarunt nomen ejus [i] Hheſavum.

26 Poſteà verò prodiit frater ejus, cujus manus tenebat calcaneum Hheſavi: ideò vocavit *quiſque* nomen ejus [k] Jahhakobum. Erat autem Jitzchak natus ſexaginta annos, cùm *illa* pareret eos.

27 Deinde cùm creviſſent iſti pueri, fuit Hheſav vir peritus venationis, vir agreſtis: Jahhakob verò vir integer, habitabat ″ in tentoriis.

28 Amabat itaque Jitzchak Hheſavum, quia venatio *grata erat* in ore ejus: Ribka verò amabat Jahhakobum.

29 ″ Coquente autem Jahhakobo [l] juſculum, veniebat Hheſav ex agro, eratque feſſus:

30 Quamobrem dixit Hheſav ad Jahhakobum, ſine me haurire de iſto edulio [m] admodũ rufo, nam feſſus ſum: idcircò vocavit *quiſque* nomen ejus [n] Edomum.

31 Reſpondenti verò Jahhakobo, vende jam hodie primogeniti jus tuum mihi:

32 Dixit Hheſav, ecce ego ″ propero ad mortem: quorſum ergo mihi jus primogeniti?

33 Cui dixit Jahhakob, jura mihi jam hodie, qui juravit ei: ſic vendidit jus ſuum primogeniti Jahhakobo.

34 Jahhakob verò dedit Hheſavo panem & juſculum lentium, qui ʼ comedit ac bibit, deinde ſurgens abiit: ſic contempſit Hheſav jus ipſum primogeniti.

[f] Heb. *generationes Jitzchaki, ut ſuprà 6.9.*

[g] *vel irruerent alter in alterum.*

[h] Heb. *natio præ natione robuſta erit.*

[i] *id eſt, perfectũ, nam perfectior quàm pueri ſolent, videlicet pilis inſtructus, prodiit.*

[k] *id eſt, manu tenentem calcaneum: nam ex manu & calcaneo compoſitum nomen eſt. Sed paronomaſia in vertendo perit.*

[l] Heb. *coctionem.*

[m] Heb. *rufo rufo: anadiploſis loco ſuperlativi.*

[n] *id eſt, rufum.*

ANNOTATIO.

3 Aſchurimus] *Hæc nomina etſi pluralia terminatione, numero tamen ſingularia & ſignificatione ſunt propria, ut Muppim, Chuppim, & Chuſchim, infrà 46.21. & 23.* 5 Dederat] *nam unicus erat ex uxore, ſuprà 22. 2. & temporalium ſpiritualiumq́; promiſſionum divinitus, antequàm naſceretur, hæres inſtitutus, ſuprà 15. 4.* 6 In regionem orient.] *ubi eſt Arabia utraque.* 7 Centum] *ita vixit peregrinus 105. annos, & nepotes reliquit 15. annorum.* 8 In canitie] *ut promiſſum fuerat ſuprà 15.5.* Aggregatus eſt] *id eſt, reliquis ante ipſum mortuis adjunctus: quod item dicitur de Jiſchmahhele, infrà 17.* 11 Benediceret] *ei confirmaret benedictiones parenti factas, ſuprà 17 19.* Lachai roi] *ſuprà 16. 13. & 24. 62.* 12 Atque] *ſequentibus oſtendit fidem Dei in ſervandis iis quæ promiſerat ſuprà 16. 10. & 12.* 18 Longè latéque hab.] *nimirum coram omnibus fratribus ſuis, ut promiſerat ſuprà 16.12. nam verbum Hebræum hîc, ut Judic. 7.12. ſignificat longè latéq; diffundi.* 20 Sororem Labanis] *hic propter hiſtoriam Jahhakobi (cujus ſocer fuit) nominatur.* 21 Ob uxorem] *id eſt, ea præſente & unà cum illa.* 22 Quorſum ego] *tamdiu oravi ſupplex ut mihi concederetur proles? Apoſiopeſis in pathetico ſermone frequens.* Ad conſulendum] *per aliquem Prophetam, fortaſſe ſocerum, qui idem dicitur Propheta ſuprà 20. 7.* 23 Duæ gentes] *duarum gentium autores inter ſe diſſidentes, quorum diſſidium in poſteris ipſorum continuabitur.* Robuſtior erit] *id eſt, ea quæ ex minore naſcetur victoriam obtinebit, conjunctiam fœderis continuatione: in quo præter Chriſtum & vitæ cœleſtis hæreditatem,*

hujus quoque vitæ benedictiones comprehendebantur. Quamobrem rectè adducitur hic locus ab Apoſtolo Rom. 9.12. & victoria hæc gratuitæ electioni Dei, unico promiſſionũ ejus fœderiſq; fundamento, in Chriſto attribuitur. 27 In tentoriis] *pecuariã & rem domeſticam exercens: ideo tentoriis in plurali ſcribit. q.d. vel domi erat, vel apud greges: ut ſuprà 4. 20 Jubal degentium in tentoriis autor fuiſſe dicitur.* 29 Coquente] *hoc puerorum factum etſi videtur ridiculum, tamen non fruſtrà deſcribit Moſche: divinæ enim voluntati, qua major minori ſubjectus eſt, inſervit, ut etiam benedictio a patre decepto in minorem collata, infrà 27.29. quod tandem completum eſt ſub Davide 2.Schem.8.14.* 32 Propero ad] *q.d. feras venando pericula mortis quotidie ſubeo, ita non modò juris, ſed etiam vitæ præſentis (quam pluris facio) curam omnem abjicio: quod ſi ab illis diſcerpar, quid proderit mihi jus primogeniti? Sic profanus Hheſav ſacrum Dei jus abjicit: vide Heb. 12.16.* 34 Comedit] *hac congerie impenitentia Hheſavi deſcribitur, qui neque vilitate pretii a tantæ rei venditione eſt deterritus, neque inter comedendum aut poſt quàm comediſſet, ulla ratione reſipuit.*

CAPUT. XXVI.

Jitzchak fame impulſus in Aegyptum cogitat: ſed monitus a Deo Gerari ſubſtitit: ubi etſi de promiſſionibus patri factis confirmatus eſt, tamen metu mortis uxorem ſuam fingit ſororem eſſe: quo nomine a Rege objurgatus quidem, ſed publico edicto confirmatus eſt. Deinde cùm Dei beneficio opulentior effectus, injuriã Peliſchtæorum gravius premeretur, Beerſchebahhum ſeceſſit, ubi Dei oraculo denuò confirmatus, & a Rege Gerari in fœdus aſcitus eſt.

1 FUIT autem famis in ea regione, præter famen illam priorem quæ fuerat ʹtemporibus Abrahami: quapropter profectus eſt Jitzchak ad Abimelecum Regem Peliſchtæorum Gerarum.

2 Apparens enim ei Jehova, dixerat, ʹne deſcendas in Ægyptum, ſed habita in ea regione quam dixero tibi.

3 Peregrinare in hac regione, & ero tecum ac benedicam tibi: ʹnam tibi & ſemini tuo dabo omnes regiones iſtas, ut ſtabiliam ʹjuramentum illud quod juravi Abrahamo patri tuo.

4 Multiplicabo enim ſemen tuum, *ut ſit numeroſum* ſicut ſtellæ cœli, & dabo ſemini tuo omnes regiones iſtas: & benedictas ſe reputabunt in ſemine tuo omnes gentes terræ:

5 Propterea quòd auſcultavit Abraham voci meæ, & obſervavit ʹobſervationem meam, præcepta mea, ſtatuta mea, & leges meas.

6 Conſedit itaque Jitzchak Gerari.

7 Interrogantibuſque viris loci illius de uxore ipſius, dicebat, ſoror mea eſt, nam metuebat dicere, uxor mea *eſt:* [a] *dicebat enim, cavendum* ne occidant me viri hujus loci propter Ribkam, eo quòd bonâ formâ ſit.

8 Fuit autem cùm [b] multos dies ibi egiſſet, ut proſpectaret Abimelec rex Peliſchtæorũ per feneſtram: & videret quòd ecce Jitzchak colludebat cum Ribka uxore ſua.

9 Quapropter vocato Abimelec Jitzchako dixit, Certè ecce uxor tua eſt: quomodo ergo dixiſti, ſoror mea eſt? ad quem dixit Jitzchak, quia dicebã, *cavendum* ne moriar propter eam.

10 Tũ dixit Abimelec, quid hoc *eſt quod* feciſti nobis? parum *abfuit* quin concubuerit unus ex hoc populo cum uxore tua: ſic adduxiſſes ſuper nos ʹreatum.

11 Præcepitque Abimelec toti populo ſuo, edicendo, qui tetigerit hunc virum aut uxorem ejus, [c] omnino morte plectetur.

12 Serens autem Jitzchak in terra illa adipiſcebatur anno quoque centuplas menſuras: adeò benedicebat ei Jehova.

13 Sic creſcebat vir ille, & [d] progrediebatur cõtinenter creſcendo, uſque-dũ creviſſet valde.

14 Fuit enim ei poſſeſſio gregum, & poſſeſſio armentorum, & famulitium adeò magnum, ut inviderent ei Peliſchtæi:

15 Et omnes puteos quos foderãt ſervi patris ejus temporibus Abrahami patris ejus, occluderent Peliſchtæi, implentes eos pulvere:

16 Diceretque Abimelec ad Jitzchakũ, diſcede a nobis, nã multò potentior factus es nobis.

17 Itaq; diſceſſit inde Jitzchak, & caſtris poſitis in valle Gerari, conſedit in ea.

18 ([e] Refoderat enim Jitzchak puteos aquarum quos foderant temporibus Abrahami patris ſui, quoſq; occluſerãt Peliſchtæi poſt mortem Abrahami: & indiderat eis nomina, ſecundum nomina quæ indiderat eis pater ejus)

19 Fodienteſque ſervi Jitzchaki in ea valle, invenerunt ibi puteum aquarum ʹviventium.

20 Contenderunt autem paſtores Gerari cum paſtoribus Jitzchaki, dicendo, noſtræ *ſunt* hæ aquæ: quamobrem vocavit nomen putei illius [f] Hheſekũ, quia ſponte litẽ moverant cum ipſo.

21 Deinde cùm fodiſſent puteum alterum, contenderunt etiam propter illum: quamobrẽ vocavit nomen ejus [g] Sitnam.

22 ʹRefigens verò inde tentorium cùm effodiſſet puteum alium, non contenderũt propter eum: quapropter vocavit nomen ejus [h] Rechobothas, dicebat enim, *ſic vocandus eſt*, quia jam dilatavit Jehova nobis *terminos*, ut fructuoſi ſimus in hac regione.

23 Poſteà aſcendit inde Beer-ſchebahhum.

24 Apparuitque ei Jehova ʹilla ipſa nocte, dicens, Ego ſum Deus Abrahami patris tui: ne timeas, nam tecum ſum, benedicamque tibi, & multiplicabo ſemẽ tuum propter Abrahamum ſervum meum.

25 Extructo itaque ibi altari invocavit nomẽ Jehovæ, tetenditque ibi tentorium ſuum: & foderunt ibi ſervi Jitzchaki puteum.

26 ʹAbimeleco autem veniente ad eum Geraro, cum Achuzatho amico ſuo, & Picole principe exercitus ſui:

27 Dixit Jitzchak ad eos, cur veniſtis ad me? cùm vos oderitis me, & dimiſeritis me a vobis?

28 Qui dixerũt, [i] certò perſpeximus ʹeſſe Jehovam tecum, ideò diximus, ſit nunc ʹexecratio inter nos, *hoc eſt*, inter nos & inter te: pangamus itaque fœdus tecum.

29 *Dira tibi imprecare* ʹſi nos affeceris malo, ʹquemadmodum ʹnon tetigimus te, & quemadmodum te ʹduntaxat beneficio affecimus, dimiſimúſque te ʹcum pace: tu nunc *annue* ʹbenedicte Jehovæ.

30 Cùm itaque feciſſet eis convivium, comediſſentque & bibiſſent,

31 Surgen-

[a] *Eclipſis ſupplenda hic, ut infrà 9. vide ſuprà 3.22.*

[b] Heb. *prorogati eſſent ei ibi dies.*

[c] Heb. *moriendo morte plectetur.*

[d] Heb. *ibat eundo & creſcendo: ut ſuprà 8.3.*

[e] Heb. *reverſus erat ut foderet.*

[f] *id eſt, litem.*

[g] *id eſt, odiũ, inimicitias, contradictionem.*

[h] *id eſt, dilatationes.*

[i] Heb. *perſpiciendo perſpeximus. vide ſuprà 2.16. & 17.*

eb. *vir*
tri ſuo.

31 Surgentes mane juraverũt [k] alter alteri: deduxitq; eos Jitzchak, & abierũt ab eo cũ pace.

32 Fuitque eo ipſo die, ut venientes ſervi Jitzchaki nunciarent ei de 'puteo illo quem foderant, dicerentque ei, invenimus aquas.

33 Et vocavit illum [l] Schibhham: idcircò nomen civitatis illius eſt [m] Beer-ſchebahh, uſque ad hunc diem.

[l] *id eſt, juramentum.*

[m] *id eſt, puteum juramenti: vide ſuprà* 21, 31.

ANNOTATIO.

1 Temporibus Abr.] *ſuprà 12.7.* 2 Ne deſcendas] *ut patris exemplo cogitabas.* 3 Juramentum illud] *quod te præſente in monte præſtitum eſt ubi fueras immolandus ſuprà 22.17.* 5 Obſervationem] *hoc generis nomen eſt, cujus tres voces quæ ſequuntur ſunt veluti ſpecies: qua congerie vocum, diligens & ſyncera Abrahami in omnibus obedientia commendatur.* 10 Reatum] *id eſt, conjeciſſes nos in peccatum, cujus pœna fuiſſet nobis ſubeunda: Hebræa enim vox ſignificat reatum, & reatus pœnam.* 19 Viventiũ] *id eſt, perennium & perpetuò ſcaturientium.* 22 Rehgens] *vide ſuprà in 13.8.* 24 Illa ipſa] *qua eò pervenit: apparuit autem, ut triſtem de injuriis acceptis conſolaretur, & juberet ſubſiſtere.* 26 Abimelecho] *ſic declarat Deus ſe eodem favore filium proſequi, quo Abrahamum fuerat proſecutus: ad quem ſimiliter petendi fœderis cauſâ venerat Abimelec, ſuprà 21.* 28 Eſſe Jehovam] *vide ſuprà 21.22.* Execratio] *id eſt, juramentum execratione conjunctũ, qua ſibi malè precatur, jurans, ſi juramentum violet: Synecdoche.* 29 Si nos] *ſumma fœderis erat, ne alter noceret alteri.* Quemadmodum] *his verbis objectum odium diluunt, & petitionis ſuæ æquitatem oſtendunt: quâ eadem ratione uſi ſunt ſuprà 21.23.* Non tetigimus] *nam ita edicto caveras ſuprà ver. 11.* Duntaxat beneficio] *hoſpitio excipientes, & ad participanda commoda regionis noſtræ admittentes.* Cum pace] *id eſt, ſalvis perſonis, rebúſque tuis omnibus.* Benedicte Jehovæ] *honorifica appellatio illius temporis, quâ etiam Laban ſervum Abrahami appellavit ſuprà 24.31.* 32 Puteo illo] *de quo ſuprà ver. 25.*

CAPUT. XXVII.

Hheſav Cenahbanæas uxores parentibus inviſas ducit: quem dum ſenex Jitzchak & oculis captus venatum mittit, benedicturus ei poſt allatam prædam, minor filius aſtu matris cum veſtitu majoris domeſticoq; edulio ſuppoſitus, benedictionem imprudente patre ſurripit: qua fraude retecta frater reverſus benedictionem minimè recuperat, ſed alteri nihilominus 'Deo autore confirmatur. Quare cùm major minorem odio capitali proſequeretur, mater conſilium de ablegando filio, callidè ipſi maritoq; proponit.

1 'CUM autem eſſet Hheſav natus quadraginta annos, duxit uxorem Jehuditham filiam Beeri Chittæi, & Baſinatham filiam Elonis Chittæi:

2 Quæ fuerunt [a] amaritudini animis Jitzchaki & Ribkæ.

Heb. *ama-*
tudo ſpiri-
s Jitzcha-
o & Ribkæ:
ide infrà
er. ultimo,
28.8.

3 Deinde fuit cùm ſenuiſſet Jitzchak, & caligarent oculi ejus ne videret, ut vocans Hheſavum filium ſuum majorem, diceret ad eum, fili mi: qui dixit ad eum, ecce me.

4 Tum dixit, ecce nunc ſenui, non novi diem mortis meæ.

5 Jam itaque ſume quæſo arma tua, pharetram tuam, & arcum tuum, exienſque in agrum venare mihi venationem:

6 Paratiſque mihi cupediis quemadmodum diligo, afferto eas ad me ut comedam: & "benedicet tibi anima mea priuſquàm moriar.

7 (Ribka autem audiebat cùm alloqueretur Jitzchak Hheſavum filium ſuum) abiit ergo Hheſav in agrum, ad venandum venationem quam afferret.

8 Ribka verò allocuta eſt Jahhakobum filium ſuum, dicendo: ecce, audivi patrem tuum alloquentem Hheſavum fratrem tuum, dicendo,

9 Affer mihi venationem, & para mihi cupedias, quas comedam, pòſt benedicam tibi 'coram Jehova, priuſquàm moriar.

10 Nunc itaque fili mi, auſculta voci meæ, in eo quod ego præcipio tibi:

11 "Abiens nunc ad gregem, accipe mihi inde duos hœdos caprarum bonos, quos parem cupedias patri tuo, quemadmodum diligit,

12 Et afferente te ad patrem tuum comedat: ut benedicat tibi antequàm moriatur.

13 Sed dixit Jahhakob ad Ribkam matrem ſuam, En Hheſav frater meus, vir piloſus eſt, ego verò *ſum* vir [b] glaber:

14 Fortaſſis palpabit me pater meus, & ero in oculis ejus tanquam [c] planus: ſic adducam ſuper me maledictionem, non autem benedictionem.

15 Cui dixit mater ejus, "ſuper me *ſit* maledictio tua, fili mi: tantùm auſculta voci meæ, & abiens accipe mihi.

[b] Heb. *lævis, id eſt, lævi cute:*

[c] *id eſt, alios ſeducens & in errorem impellens.*

16 Abiens ergo accepit & attulit matri ſuæ: paravitque mater ejus cupedias, quemadmodum diligebat pater ejus.

17 Deinde acceptis Ribka veſtimentis Hheſavi filii ſui majoris [d] deſyderatiſſimis, quæ *erant* apud ſe domi, induens Jahhakobum filium ſuum minorem,

18 Pellibuſque hœdorum e capris induens manus ejus, & [e] glabritiem colli ejus:

[d] Heb. *deſyderiorum, id eſt, omnino pretioſis.*

[e] Heb. *levorem.*

19 Poſuit cupedias illas quas paraverat, cum pane, in manu Jahhakobi filii ſui.

20 Sic veniens ad patrem ſuum dixit, pater mi: quo dicente, ecce me, quis es tu, fili mi?

21 Dixit Jahhakob ad patrem ſuum, ego *ſum* Hheſav primogenitus tuus, feci quemadmodum edixiſti mihi: ſurgens nunc ſede & comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua.

22 Dicenti autem Jitzchako ad filium ſuum, " quàm jam [f] citò inveniſti, fili mi? dixit, *certè*, quia fecit Jehova Deus tuus ut obveniret mihi.

[f] Heb. *feſtinaſti inveniendo.*

23 Tum dixit Jitzchak ad Jahhakobum, accede nunc ut palpem te fili mi, an tu is *ſis*, filius meus Hheſav necne.

24 Acceſſit ergo Jahhakob ad Jitzchakum

patrem ſuum: qui palpando eum dixit, hæc vox vox eſt Jahhakobi, at hæ manus manus Hheſavi.

25 Non enim agnoverat eum, eo quòd eſſent manus ejus, ut manus Hheſavi fratris eius, piloſæ: quare benedixit ei.

26 Cùm enim dicenti, tu is *es* filius meus Hheſav? reſpondiſſet Jahhakob, ſum,

27 Ipſique dicenti, admove mihi & comedam de venatione filii mei, ut benedicat tibi anima mea, admoviſſet ut comederet, attuliſſetque ei vinum ut biberet:

28 Dixerat ad eum Jitzchak pater ejus, accede nunc & oſculare me, fili mi.

29 Accedente igitur eo & oſculante illum, cùm odoraretur *Jitzchak* odorem veſtimentorum ejus, benedixit ei: ac dixit, [g] vide, odor filii mei cui benedixit Jehova, *eſt* ſicut odor agri.

[g] *id eſt, conſydera.*

30 Det itaque Deus ipſe tibi de rore cœli, [h] variáque pinguedine terræ, & copiam frumenti ac muſti.

[h] Heb. *pinguedinibuſque.*

31 Serviant tibi populi, & incurvent ſe tibi nationes, eſto herus fratribus tuis, & incurvent ſe tibi filii matris tuæ: maledicentium tibi quiſque maledictus *eſto*, & qui benedixerit tibi, eſto benedictus.

32 Fuit autem cùm abſolviſſet Jitzchak benedicere Jahhakobo: fuit, inquam, ut [i] vixdum egreſſo prorſus Jahhakobo a facie Jitzchaki patris ſui, Hheſav rediret a venatione ſua.

[i] Heb. *tantū exeundo exiverat.*

33 Paratas itaque ipſe quoque cupedias attulit patri ſuo: dixitque patri ſuo, ſurgat pater meus, & comedat de venatione filii ſui, ut benedicat mihi anima tua.

34 Dicente verò ei Jitzchako pater ejus, quis *es* tu? dixit, ego *ſum* filius tuus, primogenitus tuus, Hheſav.

35 Tunc contremuit Jitzchak tremore magno admodum, & dixit, [k] quis ille *eſt* qui venatus venationem modò attulit mihi, & comedi ex omnibus antequàm venires, & cui benedixi? etiam benedictus erit.

[k] Heb *quis modò is* eſt *qui, &c. Vocum ordo perturbatus, animum loquentis perturbatum exprimens.*

36 Audiens autem Hheſav verba patris ſui, exclamavit clamore magno & amaro admodum: dixitque patri ſuo, benedic mihi, mihi quoque, pater mi.

37 Qui dixit, venit frater tuus per fraudem, & abſtulit benedictionem tuam.

38 Dicenti autem, quàm rectè vocavit nomen ſuum [l] Jahhakobum! ſupplantavit enim me jam ſecundò, primogeniti jus meum abſtulerat, & ecce modò abſtulit benedictionem meam: deinde dicenti, an non penes te reſervaſti mihi benedictionem?

[l] *id eſt, ſupplātatorem: nomē enim contumelioſè detorquet a vera ſignificatione.*

39 Reſpondens Jitzchak dixit Hheſavo, en, herum conſtitui eum tibi, & omnes fratres ejus dedi ei in ſervos, frumento quoque ac muſto fulcivi eum; tibi igitur jam quid facerem, fili mi?

40 Dicebat verò Hheſav ad patrem ſuum, an benedictio unica tibi eſt, pater mi? benedic mihi, mihi quoque, pater mi: & ſublata Hheſav voce ſua flebat.

41 Reſpondens itaque Jitzchak pater ejus dixit ad eum, ecce, ex varia pinguedine terræ *erit* habitatio tua, & ex rore cœli ſupernè.

42 Sed gladio tuo vives, & fratri tuo ſervies: erit tamen cùm dominaberis, & frangendo excuties jugum ejus e collo tuo.

43 Quare inteſtino odio proſequens Hheſav Jahhakobum, propter iſtam benedictionē qua benedixerat ei pater ejus, dixit Hheſav [m] cum animo ſuo, appropinquant dies luctus patris mei, tunc occidam Jahhakobum fratrem meum.

[m] Heb. *in corde ſuo.*

44 Cumque nunciatum eſſet Ribkæ *unumquodque* verborū Hheſavi filii ſui majoris, mittens vocavit Jahhakobum filium ſuum minorem, dixitque ad eum, ecce Hheſav frater tuus ſe mox conſolaturus eſſet de te, occidendo te.

45 Nunc itaque fili mi, auſculta voci meę, & ſurgens fuga te eripe ad Labanem fratrem meum Charanem:

46 Ut maneas cum eo dies [n] pauciſſimos, uſque-dum avertatur æſtuans ira fratris tui:

[n] Heb. *unos.*

47 Dum averſâ ira æſtuante fratris tui a te, oblitus fuerit ejus quod feciſti ipſi, poſtea mittens recipiam te inde: quare orbarer etiam utroque veſtrûm die uno?

48 Ad Jitzchakum verò dixit Ribka, tædet me vitæ meæ propter [o] Chittæas: ſi accipiet Jahhakob uxorem de Chittæis quales iſtę *ſunt*, de filiabus hujus regionis, ad quid mihi vita?

[o] Heb. *filias Chethi: nimirum uxores Hheſavi, de quibus ſuprà 1. & 2.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Duos hos verſus, quia ad ſequentem hiſtoriam pertinent, huic capiti conjunximus.* 6 Benedicet] *id eſt, paternarum benedictionum promiſſionúmque hæreditatem in te ut primogenitum tranſmittam: ſic naturalis ordinis privatique ſtudii potiùs rationem habet quàm oraculi, de quo ſuprà* 25.23. 9 Coram Jehova] *q.d. quæ teſtamentaria benedictio rata futura eſt a Domino.* 11 Abiens nunc] *antequàm frater cum præda revertatur.* 15 Super me] *de divino oraculo confirmata, maledictionem audacter in ſe derivat, a qua filius metuebat.* 22 Quàm jam] *duæ cauſæ explicantur, quæ ſenem moverunt ut fraudem ſubeſſe ſuſpicaretur: una eſt citò allatus cibus, altera vocis diſſimilitudo. Priorem diluit Jahhakob adducta Dei providentia: altera (quia plus pater tactui & odoratui quàm auditui, Deo ita diſponente, tribuebat) cùm Jahhakobum palpaſſet, & olfeciſſet veſtimenta ejus, ſublata eſt.* 29 Vide, odor] Ἐμπλοκὴ *verborum, quam mutato ordine fecimus planiorem. Senſus eſt: cùm filium oſculans odorem veſtimentorum Hheſavi (quæ non pædorem caulæ, ſed agrorum odoramenta redolebant) ſenſit, omni dubitatione ſublata eum exiſtimavit eſſe Hheſavum, ac proinde ei benedixit.* 30 Det itaque] *& bene precatur filio vota animi ſui proferens, & prophetico Spiritu promiſſiones Dei denunciat: quare Hebræa verba utrunque continent, det vel dabit, & ſic ſequentia.* Variaque ping.] *confer cum Deut.* 8.8. 31 Serviant] *hæc partim Jehoſchubhæ, partim Davidis ſequentiúmque Regum temporibus effecta ſunt.* Eſto herus] *hîc jus primogeniti imprudens confirmat pater.* Maledicentium] *benedictiones paternas huic tradit hæreditatis jure, de quibus ſuprà* 11.35. 35 Contremuit] *quo velut fræno injecto cohibet eum Deus ne benedictionem revocet, ſed verbis ſequentibus confirmare cogit.* 37 Per fraudem] *ut ſe excuſet*

fratrem accuſat non admodum prudenter. 38 Abſtulerat] *imò ipſe interpoſito juramento ſciens ac prudens vendiderat, ſuprà 25:33.* Benedictionem meam] *atqui ad eum pertinebat, ut cui primogeniti jure ceſſiſſet.* 39 Omnes fratres] *id eſt, totam poſteritatem tuam.* Fulcivi] *circumquaque munivi, eorumq́; copiam ei addixi.* 40 Flebat] *vide Hebr.* 12.17. 41 Erit habitatio] *hoc eſt, regionem habebis non prorſus ſterilem, ſed ex parte frugiferam.* 42 Gladio tuo] *vitam inquietam ages, & fines tuos armis tueri cogêris.* Erit ta.] *ut evenit ſub Joramo.* 2. *Reg.*8. 44 Hheſav fr.] *prudenter Hheſavi conſilium reticet, tantùm quod metuit filio minori proponit, ut quàm minimè fieri poſſit, fratrum animi exacerbentur.* 48 Tædet me] *aſtuta ratione non tantùm copiam diſcedendi a patre impetrat filio, ſed etiam patri perſuadet ut eum a ſe ablegat.*

CAPUT XXVIII.

Jitzchak Jahhakobum in Meſopotamiam mittens ut ex ſua cognatione uxorem ducat, eum contra exilii moleſtias divina benedictione ſolatur: cujus animum ſibi prioribus nuptiis infenſum reconciliaturus Hheſav, filiam Jiſchmahhelis prioribus ſuperinducit. Deus Jahhakobo in itinere paternas benedictiones confirmat, faveremq́; ſuum in toto illo exilio promittit: ad cujus teſtimonium erecto lapide Jahhakob loci nomen mutat, ac grati animi votum Deo nuncupat.

1 VOcans itaque Jitzchak Jahhakobum ut 'benediceret ei, præcepit ei ac dixit ei, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani:

2 *Sed'* ſurge, abi Padanem Syriæ in domum Bethuelis patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Labanis fratris matris tuæ.

3 *Deus* autem fortis 'omnipotens benedicat tibi, fructuoſumq́; te reddat ac multiplicet te, ut evadas in cœtum populorum.

4 Detq́; tibi benedictionem Abrahami, tibi *inquam* & ſemini tuo tecum, ut hęreditariò poſſideas terram peregrinationum tuarum, quã Deus dedit Abrahamo.

5 Sic dimiſit Jitzchak Jahhakobum ut abiret Padanem Syriæ, ad Labanem filium Bethuelis Syrum, fratrem Ribkæ matris Jahhakobi & Hheſavi.

6 Videns autem Hheſav Jitzchakum benedixiſſe Jahhakobo, & dimiſiſſe eum Padanem Syriæ ad accipiendum ſibi inde uxorem, cumq́ue ei benediceret, interdixiſſe ei dicendo, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani,

7 Jahhakobum verò auſcultantem patri ſuo ac matri ſuæ, abiiſſe Padanem Syriæ:

8 Videns quoque Hheſav malas videri filias Cenahhani in oculis Jitzchaki patris ſui:

9 Abiens Hheſav ad [a] Jiſchmahhelitas, accepit Machalatham filiam Jiſchmahhelis filii Abrahami, ſororem ' Nebajothi, præter *ſuperiores* uxores ſuas, ſibi in uxorem.

[a] Heb. *Jiſchmahhelem: ſed is jam anteà mortuus erat ſuprà* 25.17. *Nomina autem propria pro gentilibus ferè uſurpãtur.*

10 Verùm Jahhakob exiens Beer-ſchebahho, ut proficiſceretur Charanem,

11 Incidit in quendam locum, ubi pernoctavit' quia occiderat Sol: & accipiens de lapidibus illius loci diſpoſuit *ut eſſent* cervical ſuũ, cubavitq́; in eo loco.

12 Eoq́; ſomniante, ' ecce ſcala conſtituta in terra, cujus ſummitas pertingebat ad cœlum: & ecce Angeli Dei aſcendebant deſcendebantq́; per eam.

13 Ecce autem Jehova ſtans ſupra eam dicebat, ' ego *ſum* Jehova Deus Abrahami patris tui, & Deus Jitzchaki: hanc ipſam terram in qua tu cubas, tibi dabo ' & ſemini tuo.

14 Eritq́; ſemen tuum *numeroſum,* ' ſicut pulvis terræ, adeò ut erumpas in Occidentẽ, & in Orientem, & in Septentrionem, & in Meridiem: & ' benedicentur in te omnes familiæ terræ, id eſt, in ſemine tuo.

15 Quamobrem ecce ego tecum ſum, ut cuſtodiam te quocunque iveris, & reducam te ad hanc ipſam terram: non enim deſeram te ' uſque dum perfecero id quod locutus ſum tibi.

16 Cùm itaque evigilans Jahhakob a ſomno ſuo diceret, certè ' *eſt* Jehova in hoc ipſo loco, attamen ego neſciveram:

17 (Territus enim dixerat, quàm terribilis *eſt* hic locus! non *eſt* hic *locus* niſi ' domus Dei: etiam hic locus eſt porta cœli)

18 Surgens Jahhakob mane, accepit illam [b] lapidum ſtruem quam diſpoſuerat *ut eſſet* cervical ſuum: diſpoſuitq́; eam *in* ſtatuam, & effudit ' oleum in ſummitatem ejus.

19 Vocavitq́; nomen loci illius [c] Beth-elem: ſiquidem Luz *erat* nomen civitatis illius antè.

20 Præterea vovit Jahhakob votum dicendo: ' Cùm fuerit Deus mecum, & cuſtodierit me in via iſta per quam ego profecturus ſum, dederitq́; mihi panem ad comedendum, & veſtimentum ad induendum,

21 Reverſuſq́; fuero in pace ad domum patris mei, ' denique fuerit mihi Jehova in Deum:

22 Tum ' hæc ſtrues lapidum quam diſpoſui in ſtatuam, erit domus Dei: & quicquid dederis mihi, ejus decimas omnino dabo tibi.

[b] Heb. *lapidẽ pro lapidum ſtrue hîc & infrà ver.* 22. *ut oſtẽdit ver.* 11. *nam unus lapis qui ab uno moveri potuiſſet non fuiſſet ſatis ad ſtatuam erigendam.*

[c] *id eſt, domũ* Dei *fortis*

ANNOTATIO.

1 Benediceret] *id eſt, benedictiones quas prius deceptus contulerat, Jahhakobo peregrè profecturo, ſciens & prudens confirmaret.* 2 Surge abi] *non dubium eſt quin Jitzchak uxoris conſilio tum demum acquieverit cùm oraculo Dei fuit approbatum, præſertim memoria tenens quàm ſollicitè caviſſet pater ne in Meſopotamiam ipſe duceretur ſuprà 24. nam hoc benedictionibus promiſſionibusq́; Dei quæ Jahhakobo in itinere fiunt, eventuq́; oſtenditur.* 3 Omnipotens] *vide ſuprà* 17.1. 9 Nebajothi] *primogeniti Jiſchmahhelis ſuprà* 25.13. 11 Quia occiderat] *ideò non poterat pervenire Luzam, & in agro ſub dio cubare coactus eſt.* 12 Ecce] *viſioni huic convenit cum promiſſionibus Dei: nam ſcala, Jahhakobi iter deſignat, Angeli aſcendentes, abeuntis ſunt cuſtodes, ſicut deſcendentes, redeuntis. Deus ſummitatem ſcalæ obtinet, quia rem totam moderatur, cujus providentiâ Jahhakob a parentibus abſtrahitur, in itinere ducitur, apud ſocerum conſervatur, atque reducitur. Hanc interpretationem affert Deus ipſe verſ.* 15. *Cùm enim ſe Jahhakobo adfuturum eumq́; non deſerturum dicit, ſatis declarat quorſum in ſummitate ſcalæ ſit, & Angelos adhibuerit.* 13 Ego ſum] *hic confirmatur a Deo benedictio Jitzchaki ſuprà facta ver.* 3.&.4.

3.&.4. Et ſemini tuo]*ut ſuprà* 13.15.*annot.* 14 Sicut pulvis] *ut ſuprà Abrahamo.*13.14. *&*
ſequent. Benedicentur]*ut ſuprà* 11.35. 15 Uſquedum]*id eſt,nunquam te derelinquam: ſunt enim*
*æternæ promiſſiones Dei in Chriſto.*1.*Tim.*4.8. 16 Eſt Jehova] *hoc eſt,ſingulari quadam ratione Deus,*
qui alioqui ubique eſt,hîc ſe eſſe declarat ſigno. 17 Domus Dei] *locus dignus qui conſecretur precibus*
fundendis Deo: idem quoque ſenſus eſt verborum ſequentium. 18 Oleum] *veluti conſecrationis ſignum,*
non ab eo excogitatum, ſed a patre avoq́; acceptum,& divinitus inſtitutum. Hæc ceremonia deinde ſub
Lege in rerum perſonarumq́; conſecrationibus ex Dei mandato in uſu fuit Exodi. 29. *nam ita erat Eccleſiæ*
infantia & pueritia exercenda,donec exhiberetur Chriſtus. 20 Cùm fuerit] *non eſt particula conditionalis,*
ſed temporis adverbium,ut infrà 38.9. *nam de promiſſionibus ſibi factis minimè ambigit, quas propè*
ad verbum repetit,& adverbium certitudinis quo utitur ſuprà 16. *eum non dubitaſſe docet.* 21 Denique
fuerit] *finis iſte verſiculi cohæret cum reliqua parte ejus, votum verò ſeorſim in ſequente verſu exprimitur.*
Similem locutionem vide ſuprà 17.8. *unde Jahhakob hanc voti formulam ſumpſit.* 22 Hæc ſtrues]
id eſt,locus in quo ſtatuam e lapidibus erexi: Metonymia.

CAPUT XXIX.

Jahhakob Rachelis operâ in familiam Labanis receptus,ejuſq́; puellæ amore correptus ſeptennii ſervitutem pro ea paciſcitur: deinde in nuptiis per fraudem ſoceri Leâ ſuppoſitâ,alterum ſeptennium paciſcitur, ut Rachele potiatur. Et quia hanc præ illa amat, hæc ſterilis divinitus,illa quatuor filiorum mater redditur.

1 DEINDE ʺ ſublatis Jahhakob pedibus ſuis, perrexit in ʺregionem [a] Orientalium.

[a] Heb *filiorum Orientis*

2 Cumque circumſpiceret, ecce puteus in quodam agro: & ecce ibi tres greges pecudum cubantes juxta illum,ut ex illo puteo adaquarent greges, & lapis quidem magnus ſuper os illius putei.

3 (Congregari enim ſolebant illuc omnes greges,& devolventes paſtores lapidem illum ab ore ipſo putei adaquabant pecudes: poſteà reponebant eundem lapidem ſuper os illius putei in locum ſuum)

4 Dicenti itaque ad illos Jahhakobo, fratres mei,undenam eſtis? dixerunt, ex Charane ſumus.

5 Dixitq́; eis,noſtiſne Labanem filium Nachoris? qui dixerunt,novimus.

6 Deinde dixit eis, [b] recténe habet? qui dixerunt,rectè & ecce Rachel filia ejus advenit cum pecudibus.

[b] Heb.*eſt ne pax ei? pacis autem nomine valetudo & omne proſperitatis genus paſſim in ſcripturis intelligitur.*

7 Tum dixit,en adhuc dies [c] multus *eſt*, non *eſt* tempus congregandi pecoris: adaquate has pecudes,& [d] abeuntes paſcite.

[c] Heb.*magnus.*

[d] Heb.*abite & paſcite.*

8 Qui dixerunt,ʺnon poſſumus, uſque-dum congregati fuerint omnes greges, & devolverint paſtores iſtum lapidem ab ore hujus putei: tum adaquabimus pecudes.

9 Ipſo adhuc loquente cum illis, advenit Rachel cum pecudibus quæ *erant* patris ſui: nam pecuaria erat.

10 Fuitq́; cùm videret Jahhakob Rachelem filiam Labanis [e] avunculi ſui, & pecudes Labanis avunculi ſui,ut accedens Jahhakob ʺ devolveret lapidem illum ab ore illius putei,adaquaretq́; pecudes Labanis avunculi ſui.

[e] Heb.*fratris matris ſuæ,& ſic deinceps.*

11 Cùm enim ʺ oſculatus Jahhakob Rachelē, ſublata voce ſua ʺ fleviſſet,

12 Deinde nunciaſſet Jahhakob Racheli ſe [f] cognatum eſſe patris ipſius,id eſt,ſe eſſe Ribkæ filium,cucurrerat illa ut nunciaret patri ſuo.

[f] Heb.*fratrem: ut ſuprà* 24.27.*& infrà* 51.

13 Fuit itaque cùm audiret Laban [g] nuncium de Jahhakobo filio ſororis ſuæ, ut currens obviam ei amplexaretur atque oſcularetur eum, introduceretq́; eum in domum ſuam: tunc narravit Labani ʺ omnes res iſtas.

[g] Heb. *auditionem Jahhakobi.*

14 Cui dixit Laban, ʺ profectò ʺ os meum & caro mea *es*: ſic manſit cum eo [h] ſpatium menſis.

[h] Heb.*menſem dierum,id eſt,quot dies requiruntur ad conſtituendum menſem: Hypallage,pro dies menſis.*

15 Deinde dixit Laban Jahhakobo, an quia cognatus meus es,ideò ſervies mihi gratis? indica mihi: quid *vis* in mercedem tuam?

16 (*Erant* autem Labani duæ filiæ: nomen majoris Lea,& nomen minoris Rachel.

17 Oculi verò Leæ [i] teneri *erant*, ſed Rachel erat pulchra formâ & pulchra aſpectu:

[i] Heb.*debiles.*

18 Quapropter amabat Jahhakob Rachelem) dixit ergo, Serviam tibi ſeptem annos ʺpro Rachele filia tua minore.

19 Cui dixit Laban, melius fuerit me tradere eam tibi,quàm ut tradam eam viro alteri: mane apud me.

20 Servivit itaque Jahhakob pro Rachele ſeptem annos,qui fuerunt in oculis ejus tanquam dies [k] pauciſſimi,propterea quòd diligebat eam.

[k] Heb.*uni, ut ſuprà* 27 44.

21 Dixerat autem Jahhakob ad Labanem,Cedò uxorem meam: quoniam ʺ completi ſunt dies mei, ʺ ut congrediar cum ea.

22 Congregatiſq́; Laban ʺomnibus viris illius loci,fecerat convivium.

23 Fuit autem veſpere,ut ʺaccipiens Leam filiam ſuam, introduceret eam ad illum: qui congreſſus eſt cum ea.

24 Deditque illi Laban Zilpam ancillam ſuam, ut *eſſet* Leæ filiæ ſuæ ancilla.

25 Sed fuit mane cùm ecce ipſa *agnoſceretur* Lea, ut diceret *Jahhakob* ad Labanem,quid hoc *eſt quod* feciſti mihi? nonne pro Rachele [l] ſervio apud te? quare igitur decepiſti me?

[l] Heb.*ſervivi, id eſt,ſervitutem pactus ſum.*

26 Cui dixit Laban, ʺ non ita fieri ſolet in loco noſtro: ut detur minor *natu* ante primogenitam.

27 Comple ſeptimanam ʺ hujus: tum dabimus tibi etiam iſtam pro ſervitute qua ſervies apud me adhuc ſeptem annos alteros.

28 Faciens ergo Jahhakob ita complevit ſeptimanam illius; deditq́; Laban ei Rachelem filiam ſuam,*ut eſſet* ei uxor.

29 Dedit verò Laban Racheli filiæ ſuę Bilhā ancillam ſuam,*ut eſſet* ei ancilla.

30 Congreſſusq́; ʹ Jahhakob etiam cum Rachele,amavit etiam Rachelem præ Lea, ſervivitq́; apud illum,præterea ſeptē annos alteros.

31 Videns autem Jehova ʺ exoſam eſſe Leam, aperuit vulvam ejus: at Rachel *erat* ſterilis.

32 Concepit ergo Lea & peperit filium, cujus vocavit nomen [m] Reubenem: dicebat enim,*ſic vocandus eſt* eò quòd vidit Jehova afflictionem meam: nunc enim amabit me vir meus.

[m] *id eſt, videtis afflictionem* filium: *compoſitum nomen ex corruptis vocibus ut & ſequentia.*

33 Poſteà iterum concepit peperitq́; filium: quapropter dixit,quia audivit Jehova me eſſe exoſam,ideò dedit mihi etiā hunc: ſic vocavit no-

nomen ejus [n] Schimhhonem.

[n] *ab audiendi verbo.*

34 Deinde concipiens rurſus peperit filium, dixítque, 'nunc demum adjungetur mihi vir meus, quia peperi ei tres filios: idcircò vocavit nomen ejus [o] Levin.

35 Deinde concepit denuò, parienſque filium dixit, hac vice celebrabo Jehovã: idcircò vocavit nomen ejus [p] Jehudam: tũ deſtitit parere.

[o] *a verbo adjungendi.*
[p] *compoſitum ex Jehova & celebrandi verbo.*

ANNOTATIO.

1 Sublatis] *id eſt, non invitus ac pedes trahens, ſed alacris reliquum iter confecit, divino oraculo confir-*
matus. Regionem ori.] *Meſopotamiam, quæ Cenahhanææ eſt Orientalis.* 8 Non poſſumus] *propter la-*
pidis magnitudinem vires noſtras ſuperantem. 10 Devolveret] *ſuam operam in devolvendo lapide cum*
paſtoribus conferret pro abſente Rachele, quæ domum cucurrerat, ut de ejus adventu moneret patrem. 11
Oſculatus] *pro temporis & loci conſuetudine.* Fleviſſet] *præ gaudio, quòd tam commodè cognatam nactus*
eſſet. 13 Omnes res] *id eſt, quid inter fratrem & ipſum accidiſſet, cur profectionem hanc ſuſcepiſſet, &*
quomodo in itinere oraculo confirmatus eſſet. Hæc oportebat Labani innoteſcere, ne quid adverſi de ſubito
ejus adventu ſuſpicaretur: præſertim cùm nudum ferè videret ac ſine comitatu: qui anteà famulum avi ca-
melis, hominibus, auro, & argento instructum exceperat, ſuprà 24. 14 Profectò] *Exclamatione ſatis ſi-*
bi factum affirmat. Os meum] *id eſt, mihi conſanguineus: neceſſitudinis periphraſis, ut Gene.* 2. 23. *&*
Judic. 9. 2. 18 Pro Rachele] *id eſt, ſi des Rachelem: non enim ita ſervitutem paciſcebatur, ut con-*
jugium differretur uſque ad exactum ſeptennium. 21 Completi ſunt dies] *id eſt, uxori maturus ſum*
plus ſatis: agebat enim annum quaſi 76. *cùm pro uxore paciſceretur: quod colligitur ſi ex* 130. *annis quos na-*
tus erat cùm ſiſteretur Parhhoni *infrà* 47. 9. *quadraginta anni ætatis Joſephi detrahantur, & quatuor-*
decim anni ſervitutis Jahhakobi pro uxoribus, ſub quorum finem Joſeph natus eſt, infrà 30. 25. Ut con-
grediar] *non ut abducat quia ſervitutem debet, ſed ut dum ſervit, ea uxore utatur.* 22 Omnibus] *id*
eſt, quàm plurimis: ſic enim alibi frequenter univerſalis particula reſtringitur, ut infrà 41. 58. *&* 2. Reg. 8. 9.
& in novo Teſtamento ſæpe. 23 Acipiens Leam] *pro Rachele: nam ſponſæ in mariti ſui thalamum*
velatæ & ſine lumine ducebantur, ut pudori earum conſuleretur: ea fuit in priſca ætate integritas morum at-
que modeſtia. 26 Non ita] *Loci conſuetudinem poſt nuptias obducit, quæ in tractatu ſponſalium fue-*
rat exprimenda. 27 Hujus] *Leæ videlicet, nam hæc ne repudietur, Laban alteram deamatam offert.*
Senſus eſt, patere nuptiarum convivium ſeptemdiale jam cœptum abſolvi, Leam apud te retinendo, poſteà op-
tatam quoque habebis. Nuptialis autem convivii ſeptem dierum exemplum eſt in Schimſchone, Judic. 14.
15. *&* 17. 31 Exoſam] *id eſt, minus amatam, ut apparet ex præcedente verſu.* 34 Nunc demum]
id eſt, conjunctior mihi poſthac erit vir meus, & impenſius me amabit quàm antehac, ternũm liberorũ matrẽ.

CAPUT. XXX.

Rachel & Lea æmulatione ancillas ſuas Jahhakobo tradunt ſuo loco parituras, qui tum ex ancillis, tum etiam ex uxoribus octonis adhuc liberis ſuſceptis, dimiſſionem in patriam ſecundo ſervitutis ſeptennio exacto petit: ſed nova pactione ſoceri detentus, qua verſicolor partus ipſi ex unicolore albo grege dabatur, mercedem duabus artibus, divinitus adjutus, multam & præſtantem conſequitur, ita ut pecoris efficiatur ditiſſimus.

1 Cùm autem videret Rachel ſe non parere Jahhakobo, æmulata eſt Rachel ſororem ſuam: dixitque ad Jahhakobum, 'cedò mihi liberos, ſin minus, 'mortua ſum.

2 Tunc accenſa eſt ira Jahhakobi in Rachelem: & dixit, 'an loco Dei *ſum* ego? qui prohibuit a te fructum ventris.

3 Quapropter dixit *Rachel*, 'ecce ancillam meam Bilham, congredere cum ea: ut 'pariat ſuper genua mea, & liberos conſequar ego quoque ex ea.

4 Dedítque ei Bilham ancillam ſuam in uxorem: & congreſſus eſt cum ea Jahhakob.

5 Ita concepit Bilha, & peperit Jahhakobo filium.

6 Tunc dixit Rachel, cauſam meam egit Deus, etiamque exaudivit vocem meam, quòd dedit mihi filium: idcircò vocavit nomen ejus [a] Danem.

7 Cumque concipiens iterum, peperiſſet Bilha ancilla Rachelis filiũ ſecundum Jahhakobo:

8 Dixit Rachel, 'Luctationibus [b] maximis luctata ſum cum ſorore mea, etiamque prævalui: quapropter vocavit nomen ejus [c] Naphtalim.

9 Videns autem Lea ſe deſtitiſſe parere, ſimiliter accepit Zilpam ancillam ſuam, & dedit eam Jahhakobo in uxorem.

10 Peperitque Zilpa ancilla Leæ, Jahhakobo filium:

11 Ideoque dixit Lea, 'venit turma: & vocavit nomen ejus [d] Gadem.

[a] *id eſt, cauſam agentem, vel judicantem.*
[b] Heb. *Dei: ut Jonæ* 3. 3. *Pſ.* 36. 7. *& alibi.*
[c] *id eſt, luctationem, vel luctа mea eſt.*
[d] *id eſt, turmam.*

12 Iterum pariente Zilpa ancilla Leæ, filium ſecundum Jahhakobo:

13 Dixit Lea, 'cum beatitate mea, nam beatam prædicabunt me [e] mulieres: idcircò vocavit nomen ejus [f] Aſcherem.

[e] Heb. *filiæ.*
[f] *id eſt, beatem.*

14 'Cùm autem abiens Reuben temporibus meſſis triticeæ, inveniſſet 'amabiles *flores* in quodam agro, eoſq; attuliſſet ad Leam matrem ſuam: dixit Rachel ad Leam, da quæſo mihi de amabilibus *floribus* filii tui.

15 Quæ dixit ei, an parum eſt te abſtuliſſe virum meum ut auferas etiam amabiles *flores* filii mei? dixit verò Rachel, idcircò cubet ille tecum hac nocte pro amabilibus *floribus* filii tui.

16 Redeunte itaque Jahhakobo ex agro veſpere, egrediens Lea obviam ei, dixit, congredieris mecum, nam [g] omnino mercede conduxi te pro amabilibus *floribus* filii mei: cubavitque cum ea nocte illa.

[g] Heb *conducendo conduxi.*

17 Deo autem exaudiente Leam, ita ut conciperet & pareret Jahhakobo filium quintum:

18 Dixit Lea 'reddidit Deus mercedem meam, 'poſtquam dedi ancillam meam viro meo: ideóque vocavit nomen ejus [h] Jiſſaſcarem.

[h] *id eſt, merces eſt, vel viri mercedem.*

19 Deinde concepit rurſus Lea, peperitque filium ſextum Jahhakobo:

20 Et dixit Lea, donavit me Deus, me *inquã* dono bono: nunc tandem cohabitabit mihi vir meus, quia peperi ei ſex filios: idcircò

vocavit nomen illius [i] Zebullunem.

[i] *id eſt, domũ cohabitandi: compoſitum ex duob verbis corruptis, ſed affinibus pronuntiatione: cujuſmodi eſt ſequens nomen ver. 24.*

21 Poſtremò verò peperit filiam, & vocavit nomen ejus' Dinam.

22 Recordatus autem eſt Deus Rachelis: & exaudiens eam Deus aperuit vulvam ejus.

23 Cumq; concepiſſet & peperiſſet filium, dixit, abſtulit Deus' opprobrium meum.

24 Vocavitq; nomen illius [k] Joſephum, dicendo, addat mihi Jehova filium alterum.

[k] *id eſt, addat vel addet auferenti probrum, nimirũ filio huic alterum.*

25 Fuit autem cùm peperiſſet Rachel Joſephum, 'ut diceret Jahhakob ad Labanem, dimitte me, ut abeam ad locum meum & ad regionem meam.

26 Da uxores meas pro quibus ſervivi tibi, & natos meos ut abeam: tu enim ' noſti ſervitutem meam, qua ſervivi tibi.

27 Dixit verò ad eum Laban, 'ſi nunc inveni gratiam in oculis tuis, *miſſa faciamus hæc*: 'experimento didici, ut benedixerit mihi Jehova tuâ causâ.

28 Dixit etiam, [l] nominatim expreſſam mercedem tuam impone mihi, & dabo.

[l] Heb. *nominatim exprime mercedem tuã ſuper me.*

29 Dixit autem ad eum *Jahhakob*, tu noviſti quomodo ſervierim tibi, & quale fuerit pecus tuum apud me.

30 Nam exiguum erat quod habebas ' ante me, erupit autem in multitudinem, quia benedixit Jehova tibi ad *illatum* pedem meum: jam verò ' quando operabor ego ſimiliter pro domo mea?

31 Dicenti verò Labani, quid dabo tibi? dixit Jahhakob, 'non dabis mihi quicquam: ſi voles facere mihi 'rem hanc, revertar, paſcam gregem tuum, cuſtodiam.

32 Tranſeunte me per univerſum gregem tuum hodie, remove inde ' omnem parvam pecudem punctulis reſperſam, & latis maculis interſtinctam, omnémque parvam pecudem fuſcam inter oves, ſimiliter latis maculis interſtinctam ac punctulis reſperſam inter capras: & *talium* ſit merces mea.

33 'Sic atteſtetur mihi juſtitia mea [m] poſthac coram te, cùm accedes ad *inſpiciendum* mercedem meam: 'quicquid non punctulis reſperſum, & latis maculis interſtinctũ, præterea fuſcum inter oves fuerit apud me, furtivum eſto.

[m] Heb. *cras: pars temporis proxima pro toto, Synecdoche. ut infrà 31.2.*

34 Cui dixit Laban, 'en: ô utinam, ſit ſecundum verbum tuum.

35 Cùm itaque removiſſet eodem die hircos varia crura habentes & latis maculis interſtinctos, omneſq; capras punctulis reſperſas, & latis maculis interſtinctas, omne in quo *erat* alba nota, præterea omne fuſcum inter oves: tradidit ea Laban in manum filiorum ſuorum.

36 Interpoſuitq; iter trium dierum inter ſe & inter Jahhakobum: paſcebatq; Jahhakob pecudes Labanis reſiduas.

37 'Accepit autem ſibi Jahhakob virgas e populo virentes, & ex Corylo & Caſtanea: & corticem *hîc illic* detrahens fecit in eis multa ſpaciola alba, [n] denudando alburnum quod *erat* in virgis illis.

[n] Heb. *denudatione alburni.*

38 Virgas autem illas quas *ita* decorticaverat, collocabat in canalibus & in [o] alveis aquarum e-regione pecudum, quæ pecudes veniebant ad bibendum: ut incaleſcerent cùm venirent ad bibendum.

[o] *vel aqualiculis.*

39 Ita incaleſcebant pecudes ad virgas illas: pariebantque pecudes *partus* varios cruribus, punctulis reſperſos, & latis maculis interſtinctos.

40 Deinde 'hos agnos ſeparabat Jahhakob, obvertebatque ora pecudum, [p] pecudum *inquã* Labanis, ad varias crurib⁹ & ad omnes fuſcas: ſibi autẽ collocabat greges ſeorſim, 'nec obvertebat eas verſus pecudes Labanis.

[p] Heb. *in pecudibus.*

41 Eratque 'quandocunque incaleſcebant, *ſi erãt* pecudes cõpactæ corpore, ut poneret Jahhakob virgas illas' ante oculos iſtarum pecudum in canalibus, ut incaleſcerẽt ipſæ ad virgas illas:

42 Cùm autem ſerò coibant pecudes, non poneret: ſic erant ſerotinæ, Labanis, compactæ verò corpore, Jahhakobi.

43 Itaque erupit vir ille *in multitudinem* quã plurimùm: fueruntque ei greges multi, ancillæque & ſervi, & cameli & aſini.

ANNOTATIO.

1 Cedo] *dolore excæcata, ſuæ ſterilitatis culpam in maritum rejicit.* Mortua ſum] *id eſt, actum eſt de me, ut ſuprà 20.3.* 2 An loco] *quaſi dicat, poſſémne ego mihi arrogare quod ſolius Dei eſt? ipſe te ſterilem reddidit, & ſolus poteſt fœcundare: ſic infrà 50.19.* 3 Ecce anc.] *exemplo Saræ, ſuprà 16.2.* Pariat ſup.] *id eſt, partus ejus excipiam gremio, & tanquam meos habeam.* 8 Luctationibus] *quaſi dicat, quædam luctæ ſpecies inter nos fuit, qua ſoror ne mater fierem nitebatur, ego verò contrà ut fierem: ſed ſuperior evaſi tandem ſuſceptis per ancillam liberis.* 11 Venit turma] *hoc eſt, qui alius quos prius peperi junctus, efficiet turmam.* 13 Cum beatitate] *id eſt, quod ſit fauſtum & felix. Senſus eſt, beatitudinis laudem inter mulieres conſequar, jam ſex filiorum mater facta.* 14 Cùm autem] *Hæc puerilis in ſpeciem hiſtoria oſtendit non minorem fuiſſe in Lea æmulationem propter amorem quo ſibi præferebatur Rachel, quàm in Rachele propter fœcunditatem Leæ: adde quòd hac occaſione Lea, quæ aliquandiu deſtiterat parere, rurſum concepit ac peperit, idq; ex ſororis ipſius conſenſu.* Amabiles] *Hebræam vocem etiam Hebræi interpretes exponunt mandragoras, quidam gelſeminum, alii violas, alii philtra ſive amatoria: adeò incerta eſt ſignificatio vocis, quæ tantùm hîc & Cantic. 7.13. legitur. Nos autem Reubenis pueritiam ſpectantes, (quam non virtute ſed ſpecie motam fuiſſe conſtat) & odorem gratum eis attributum Cantic. 7. (qui nihil ad mandragoras pertinet) poſtremò tempus præcox (quo neque gelſeminum neque mandragoræ maturæ ſunt) eo adducimur, ut amabiles omnes flores elegantia & odore eóſque humiles, hac voce intelligamus. Quibus optimè convenit Hebræa vox ab amando ducta.* 18 Reddidit] *id eſt, mercedem quam dederam Racheli, abunde compenſavit.* Poſtquam dedi] *id eſt, etiam tum filium largitus, cùm de partu deſperans, ancillam meam viro meo expoſueram.* 21 Dinam] *cujus meminit propter hiſtoriam quæ ſcribitur infrà 34.* 23 Opprobrium] *ſterilitatis, quæ apud veteres probroſa erat: nam maledictio reputabatur, ut contrà filiorum procreatio, benedictio Dei.* 25 Ut diceret] *finito videlicet altero ſervitutis ſeptennio, cùm nihil amplius ſocero deberet.* 26 Noſti] *id eſt, ſcis pactæ ſervitutis annos exactos eſſe.* 27 Si nunc invi.] *conciſa eſt oratio deprecantis, & Jahhakobum a diſcedendi propoſito revocantis: ſuprà 18.3.* Experimento did.] *laudans præteritam Jahhakobi diligentiam, conatur eum di-*

utius retinere. 30 Ante me] *id eſt, meum adventum ad te.* Quando operabor] *q.d. jam nonagenarius ſum, tempus eſt ut familiæ meæ proſpiciam.* 31 Non dabis] *id eſt, nullam mercedem quæ abs te pendeat, ſed quicquid divina providentia mihi conſtituerit mercedis loco. Mavult enim a liberalitate Dei, quàm ab avaro ſocero pendere.* Rem hanc] *quam mox proponam.* 32 Omnem parvam] *tum mares & fœminas jam maturas, tum tenellos earum fœtus: ſynecdoche.* 33 Sic atteſtetur] *id eſt, appareat me non retinuiſſe mihi quicquam, quod ad me non pertineat.* Quicquid] *ſumma eſt, ego tibi verſicolores & fuſcas abducendas tradam, tu mihi unicolores albas tantùm cuſtodiendas: poſteà quicquid ex his varii coloris aut fuſcum naſcetur, mea eſto merces, quicquid non fuerit ejuſmodi ſi inveniretur penes me, id mihi ut furtum aſcribito.* 34 En, ô utinam, ſit] *tria ſunt membra inter ſe diſtincta: En, eſt hominis rem propoſitam expendentis, ut ad eam reſpondeat: ô utinam, apud ſeipſum probantis rem a genero propoſitam: ſit ſecundum verbum tuum, reſpondentis, planè conſentientis atque contrahentis.* 37 Accepit] *hæc a Jahhakobo juſſu Dei facta, eumq; divinitus locupletatum eſſe oſtenditur infrà 31.9. & ſequentibus.* 40 Hos agnos] *verſicolores & fuſcos, ut antecederent, alii verò ſubſequentes, dum in progreſſu coibant, eorum intuitu ſimiles conciperent.* Nec obvertebat] *ne conſpectu unicolorum conciperent unicolores.* 41 Quandocunque] *id eſt, in priore admiſſura, qua robuſtiores tantùm appetunt mares.* Ante oculos] *ut quæ ex robuſtioribus naſcebantur, ſua eſſent merces.*

CAPUT XXXI.

Jahhakob ex animadverſa Labanis & filiorum invidia anxius, divinitus redire in patriam jubetur: qui re tota uxoribus expoſita, clam ſocero ex conſenſu earum cum familia facultatibusq; diſcedit. Laban cum cognatis eum in itinere aſſequitur: & a violentia quidem Dei monitu abſtinet, ſed graviter tamen clandeſtino diſceſſu generi reprehenſo, furti eum inſimulat: tandem verò poſt multas ultro citroq; expoſtulationes, & probatam defenſionem generi, fœdere pacis inito diſcedit.

1 Cùm autem audiiſſet Jahhakob verba filiorum Labanis, dicentium, accepit Jahhakob quicquid *erat* patris noſtri: & ex eo quod *erat* patris noſtri, comparavit omnem gloriam iſtam:

2 Aſpexiſſetq; Jahhakob vultum Labanis, quòd ecce non erat erga eum ſicut [a] anteà:

3 Denique edixiſſet Jehova Jahhakobo, revertere in regionem ' patrum tuorum, & ad cognationem tuam, nam ' ero tecum:

4 Mittens Jahhakob accerſivit Rachelem & Leam, ' in agrum, ad gregem ſuum:

5 Et dixit eis, video ego vultum patris veſtri non eſſe erga me ſicut anteà: deinde Deus patris mei ' fuit apud me.

6 Atqui vos noſtis, omni facultate mea me ſerviiſſe patri veſtro:

7 Contrà patrem veſtrum illuſiſſe mihi & mutaſſe mercedem meam [b] decies, ' quamvis nõ permiſerit ei Deus ut damno afficeret me:

8 'Cùm ita diceret, punctulis reſperſa ſunto merces tua, tum peperiſſe pecudes omnes punctulis reſperſa: cùm verò ſic diceret, varia cruribus ſunto merces tua, tum peperiſſe omnes pecudes varia cruribus:

9 'Ita eripuiſſe Deum pecus patris veſtri, & tradidiſſe mihi.

10 'Fuit autem quo tempore incaleſcunt pecudes, ut attollens oculos meos viderem per ſomnium, quòd ecce iſti hirci qui pecudes ineunt *erant* varii cruribus, punctulis reſperſi, & *quaſi* grandine guttati.

11 Dicenti enim ad me ' Angelo Dei ipſius per ſomniũ, Jahhakob, cùm dixiſſem, ecce me:

12 Dixit, attolle nunc oculos tuos & aſpice, oẽs hi hirci qui ineunt pecudes *ſunt* cruribus varii, punctulis reſperſi, & *quaſi* grandine guttati: nam ' vidi quicquid Laban facit tibi.

13 Ego *ſum Deus* ille fortis, ' *Deus* Beth-elis, ubi unxiſti ſtatuam, ubi voviſti mihi ' votum: 'nunc ſurge, exi e regione hac, & redi in regionem cognationis tuæ.

14 Tunc reſpondens Rachel & Lea, dixerunt ei, 'an adhuc nobis *eſt* pars & hæreditas in domo patris noſtri?

15 Nónne extraneę reputatæ fuimus ab eo? vendidit enim nos: præterea ' etiámne [c] exederit continenter pecuniam noſtram?

16 Nam omnes hæ divitiæ quas eripuit Deus a patre noſtro, noſtræ ſunt & filiorum noſtrorũ: quare nũc quicquid Deus edixit tibi, facito.

17 'Surgens itaque Jahhakob, ſublatos filios ſuos & uxores ſuas impoſuit camelis:

18 Et abduxit univerſum pecus ſuum, omneſque facultates ſuas quas comparaverat, pecus acquiſitionis ſuæ quod comparaverat Padane Syriæ, ut proficiſceretur ad Jitzchakum patrem ſuum in regionem Cenahhani.

19 (Laban autem abierat ad tondendum oves ſuas: cùm furata eſt Rachel ' imagines quæ *erant* patri ſuo,

20 Et [d] Jahhakob ' furtim, inſcio Labane Syro, *ſe & ſua* ſurripuit, quatenus non indicavit ei: ipſe enim fugiebat.)

21 Sic fugit ipſe cum omnibus quæ habebat, & ſurgens trajecit ' flumen ipſum: [e] obverſaq; facie contendit ad montem Gilhhadis.

22 Cùm autem nunciatum eſſet Labani ' die tertio, fugere Jahhakobum,

23 Aſſumens cognatos ſuos ſecum perſecutus eſt eum itinere ſeptem dierum: & aſſecutus eſt eum in monte Gilhhadis.

24 (Veniens autem Deus ad Labanem Syrum in ſomnio nocturno, dixerat ei, ' cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo [f] ' ſive bonum ſive malum)

25 Aſſecutuſq; Laban Jahhakobum, cùm Jahhakob fixiſſet tentorium ſuum in eo monte, Laban quoque fixit cum cognatis ſuis in monte Gilhhadis.

26 Tum dixit Laban Jahhakobo, ' quid feciſti quòd furtim ſurripuiſti te, me inſcio, & abduxiſti filias meas, quaſi captivas gladio *acquiſitas*?

27 Cur [g] clàm fugiſti, & furtim ſurripuiſti te a me? neq; indicaſti mihi, ut dimitterem te cum lætitia, cum canticis, cum tympano, & citharas?

28 Neq; permiſiſti mihi ut oſcularer filios meos & filias meas? nunc *certè* [h] ſtultè feciſti.

29 Eſſet in poteſtate manus meæ malo vos afficere: ſed Deus patris veſtri heſterna nocte allocutus eſt me, dicendo, cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo ſive bonum ſive malum.

30 Nunc *eſto*, [i] omnino abieris, quia ſummo deſy-

[a] Heb. *heri & nudius tertius: ſynecdoche frequens, qua pars proxima temporis pro toto ſumitur: ſic infrà ver. 5.*

[b] Heb. *decadem vicium, id eſt, ſæpius, ut infrà verſ. 41. & Num. 14. 22. & Ijob. 19. 3.*

[c] Heb. *ederit edendo.*

[d] Heb. *& furatus eſt Jahhakob a corde Labanis: ſic infrà 26. & 27. Eclipſis, de qua ſuprà 4. 1. nam verbũ eſt actionis ἀμεταβάτου: alioqui activum hac conſecutione ſignificaret, devinxit ſibi animum Labanis, ut accipitur 2. Schemu. 15. 6.*

[e] Heb. *poſuit vultum ſuum verſus montẽ.*

[f] Heb. *a bono ad malum uſque, ut infrà 29.*

[g] Heb. *abſcõdiſti te fugiẽdo, vel latuiſti.*

[h] Heb. *ſtultè egiſti ſic faciendo.*

[i] Heb. *abeundo abieris, quia deſyderando deſyderabas.*

deſyderio tenebaris *eundi* in domum patris tui: quare furatus es Deos meos?

31 Reſpondens verò Jahhakob dixit Labani, *clàm fugi,* quia timui: dicebam enim, *videndum eſſe mihi*, ne vi raperes filias tuas a me.

32 Apud quē inveneris Deos tuos, ne vivat, coram cognatis noſtris recognoſce, ſi quid de tuo *eſt* apud me, & recipe tibi: non enim ſciebat Jahhakob Rachelem furatam eſſe illos.

33 Ingreſſus itaque Laban in tentorium Jahhakobi, & in tentorium Leæ, & in tentorium duarum ancillarum, non invenit eos: egrediens autem e tentorio Leæ, venerat in tentorium Rachelis:

34 (Rachel verò acceptas imagines illas poſuerat in clitellis cameli alicujus, ſedebatque ſuper illas *imagines*) & contrectaverat Laban totum tentorium illud, neque invenerat.

35 Dixerat enim Rachel ad patrem ſuum, ne quæſo [l] diſpiceat in oculis domini mei, non enim poſſum [m] aſſurgere tibi, quia *ſecundum* conſuetudinem mulierum eſt mihi: cumq́; perſcrutatus eſſet, non invenit imagines illas.

36 Tunc accenſa eſt *ira* Jahhakobi, adeò ut jurgans cum Labane loqueretur Jahhakob & diceret Labani, quæ *eſt* prævaricatio mea? quòd peccatum meum, quòd inſectatus es me?

37 Quandoquidem contrectaſti omnia ſupellectilia mea, quod inveniſti ex omnibus ſupellectilibus domus tuę, pone hîc coram cognatis meis & cognatis tuis: ut dijudicent inter utrumque noſtrum.

38 Hic *eſt* vigeſimus annus ex *quo* fui tecum, oves tuæ & capræ tuę non abortiverunt: & arietes gregis tui non comedi.

39 Diſcerptum non retuli ad te, ego illud luebā, de manu mea repoſcebas illud: *ſimiliter* furto ſublatum interdiu, & furto ſublatum noctu.

40 Fui cum interdiu abſumeret me æſtus, & gelu noctu, recederetq́; ſomnus meus ab oculis meis.

41 Hic mihi *eſt* vigeſimus annus domi tuæ: ſervivi tibi quatuordecim annos pro duabus filiabus tuis, & ſex annos pro grege tuo: immutaſti autem mercedem meam decies.

42 Niſi Deus patris mei, Deus Abrahami & pavor Jitzchaki adfuiſſet mihi, haud dubiè nunc inanem dimitteres me: afflictionem meam & laborem manuum mearum reſpexit Deus, cùm reprehendit *te* heſterna nocte.

43 Reſpondens verò Laban dixit ad Jahhakobum, hæ filiæ filię meæ *ſunt*, & hi filii filii mei *ſunt*, & hoc pecus pecus meum *eſt*, denique quicquid vides meum eſt: filiabus autem meis iſtis quid facerem hodie, aut filiis earum quos pepererunt?

44 Nunc itaque age, pangamus fœdus ego & tu: quod ſit in teſtimonium inter me & inter te.

45 Tunc accepit Jahhakob [n] lapidem, quem erigeret in ſtatuam.

46 Deinde Jahhakobo dicente cognatis ſuis, colligite lapides: illi acceptis lapidibus fecerunt cumulum, ubi comederunt ſuper illum cumulum.

47 Quem appellavit Laban [o] Jegarem ſahadutha, Jahhakob verò appellavit Galhhedem.

48 Cùm enim dixiſſet Laban, hic cumulus *ſit* teſtis inter me & inter te hodie: idcircò vocavit Jahhakob nomen ejus Galhhedem:

49 Etiamq́; [p] Mitzpam: quia dixerat Laban, ſpeculetur Jehova inter me & inter te, cùm abſconditi erimus [q] alter ab altero.

50 Si afflixeris filias meas, & ſi duxeris uxores præter filias meas, nemo *eſto* [r] inter nos: vide, Deus teſtis, inter me *eſto* & inter te.

51 Prætereà dixit Laban Jahhakobo, ecce cumulus iſte, & ecce ſtatua iſta, quæ jeci inter me & inter te.

52 Teſtis *eſt* cumulus iſte, & teſtis ſtatua iſta: ſive ego *prætergrediar*, me non prætergreſſurum ad te cumulum hunc, ſive tu *prætergrediaris*, te non prætergreſſurum ad me cumulum hunc & ſtatuam hanc, ad malum.

53 Deus Abrahami & Dii Nachoris judicent inter nos, Dii patris eorum: cui juravit Jahhakob per pavorem patris ſui Jitzchaki.

54 Tunc mactavit Jahhakob [ſ] animalia in monte illo, & invitavit cognatos ſuos ad comedendum cibum: qui ubi comederūt cibum, pernoctaverunt in eodem monte.

55 Deinde ſurrexit Laban mane, & oſculatus filios ſuos ac filias ſuas benedixit eis: abienſq́; reverſus eſt Laban in locum ſuum.

[l] *ſic accipitur hæc locutio infrà 45.5. & 1 Schem. 15.11.*

[m] Heb. *ſurgere a facie tua.*

[n] *id eſt, lapides: Enallage ſingularis pro plurali, ut ſuprà 28.18. quod confirmat ver. 51.*

[o] *id eſt, cumulum teſtimonii, quod etiam ſonat Galhhed: ſed hoc Hebraicū eſt, illud verò Syriacum.*

[p] *id eſt, ſpeculam. ſic fœderis tranſgreſſorem voluit admonitum ultionis Dei, qui omnia quaſi e ſpecula cernit.*

[q] Heb. *vir a ſocio ſuo.*

[r] Heb. *nobiſcum.*

[ſ] Heb. *mactationem, id eſt, animalia ad cōvivium, ut 1. Schem. 28. 24. & 1. Reg. 19.21. & alibi, nam abſurdum eſt (ſi hæc de ſacrificio accipiantur) Labanem a Jahhakobo ad ſacrum epulum admitti. Quòd ſi Moſche ſocerum ſuum admiſit, Exod. 18. fecit quia ad Deum cōverſum eſſe ex ipſius ſermone intellexerat.*

ANNOTATIO.

3 Patrum tuorum] *qua donati ſunt divinitus.* Ero tecum] *id eſt, beneficus ero erga te, ut ipſe Jahhakob explicat infrà 32.9.* 4 In agrum] *ne gregis curam relinqueret, & ut omnia liberius uxoribus exponeret.* 5 Fuit apud] *id eſt, apparuit mihi jubens me diſcedere, ut exprimitur infrà ver. 13.* 7 Quamvis non] *q.d. etſi animus erat nocendi, & facta animo reſpondebant, omnia tamen Deus in commodum meum convertit.* 8 Cùm ita] *hæc ſuprà reticuit Moſche, quia hîc fuiſſent repetenda: ex quibus apparet contractum illum de quo ſuprà. 30.34. a Labane ſępius mutatum eſſe, Jahhakobum verò pacis ſtudio mutationem illam pertuliſſe.* 9 Ita eripuiſſe] *id eſt, non mea fraude, ſed divinitus factum ut e grege patris veſtri diteſcerem.* 10 Fuit aut.] *id eſt, divinitus præmonebar in ipſa pecudum admiſſura, cujus coloris eſſent naſcituri fœtus, ut intelligerem me ditari beneficio Dei: hinc profectum, quòd Jahhakob in una admiſſura coëuntibus virgas proponebat, in altera verò minimè.* 11 Angelo] *i. Deo ipſi, ut patet ex ver. 13.* 12 Vidi] *id eſt, rationem habui injuriæ quam a Labane pateris, & pro mea juſtitia, lucrum quod ſperat ex mercede tua obventurum, tibi attribuo.* 13 Deus Beth-elis] *qui illic tibi perpetuum præſidium, redituniq́; in patriam promiſi, ſup. 28.15.* Votum] *gratiarum actionis & decimarum, ibidem.* Nunc] *ſine mora. hæc cauſa fuit ſubiti diſceſſus Jahhakobi.* 14 An adhuc] *i. nulla ſpes futuri commodi apud patrem nos diutius detinere debet: non enim nobis, ſed ſibi ex nobis emolumentū quærit, ut omnino demonſtravit, cùm nos tanquam alienas vendidit, pretii loco accipiens ſervitutē tuam.* 15 Etiámne] *q.d. cùm talem experti ſimus, an ſinemus pergere donec exederit quod habemus beneficio Dei?* 17 Surgens] *i. poſt uxorem conſenſum ſe ad diſceſſum expedivit, ut 1. Schem. 17.48.* 19 Imagines] *id eſt, deos penates Labanis, ut ex ver. 30 apparet.* 20 Furtim] *ſibi ab eo metuens, infr. ver. 31.* 21 Flumen] *Euphratē, qui medius eſt inter Meſopotamiam & Cenahhanæam.* 22 Die tertio] *quot dierum Labanis greges a ſtatione Jahhakobi aberant.*

rant. 24 Cave tibi] *hinc intelligitur prohibitioni gravem comminationem fuiſſe junctam.* Sive bonum ſi.] *κατά τι reſpectu finis propter quem Laban perſequebatur eum: quaſi dicat, neque blanditiis neque aſperitate & minis revocare eum nititor. ideò Laban hujus rei nullam apud Jahhakobum mentionem facit, ab omni tamen colloquio non abſtinet.* 26 Quid feciſti] *tripertita eſt expoſtulatio: primùm Jahhakobum mercenarium Labanis eo inſcio aufugiſſe, deinde filias ejus & nepotes eo non præmonito abduxiſſe, tertiò Deos ſuos abſtuliſſe.* 31 Quia timui] *ſic paucis candidè ad duo priora expoſtulationis capita reſpondet.* 32 Apud quem] *ad tertium caput reſpondet, mortis ſententiam in autorem furti pronuncians, & omnia perveſtigandi copiam faciẽs: ita neq; ſe neq; alium ſe conſcio Deos Labanis abſtuliſſe probat.* 39 Furto ſublatum] *vide Exod. 22. 10.* 41 Immutaſti] *de mercede ſuprà ver. 7. & 8. ſic ſuam fidem cum Labanis perfidia comparat.* 42 Pavor Jitzchaki] *id eſt, Deus: alludit ad pavorem illum, quo quaſi fræno cohibuit Jitzchakum, ne collatam in Jahhakobum benedictionem revocaret: ſuprà 27. 33.* Reprehendit te] *ſuprà ver. 24.* 43 Hæ filiæ] *hic Laban ſe cùm rationibus Jahhakobi tum domeſticorum reſpectu frangi declarat, nec poſſe Jahhakobo damnum afferre profitetur, quin ſeipſum lædat: quare miſſis contentionibus, de ineundo amicitiæ fœdere loquitur.* 45 Accepit] *conſentiens videlicet in fœdus: quod Moſche brevitatis causâ reticet, quia hoc facto ſatis oſtenditur, ut fœderis conſectario: paralepſis.* In ſtatuam] *ut procul cerneretur fœderis ibi initi monimentum.* 46 Cognatis ſuis] *qui iidem ſunt cognati Labanis ſuprà ver. 32. & 37.* Ubi comederunt] *cùm jam fœdus iniiſſent, infrà ver. 54.* 49 Abſconditi er.] *id eſt, aberimus alter ab alterius conſpectu.* 50 Nemo eſto] *hoc eſt, non ab hominibus, ſed a Deo cognoſcitor tranſgreſſi fœderis culpa, & ſupplicium ſumitor.* 51 Jeci] *id eſt, ex conjectis lapidibus erexi.* 53 Deus Abrahami] *verboſus eſt admodum Laban in urgenda fœderis obſervatione, quia generum ſuâ ulnâ metiebatur, conſcientiâ præteritorum in Jahhakobum malefactorum preſſus.* Dii patris eor.] *quos non tantùm avus meus coluit Abrahami frater, ſed etiam Terach pater utriuſque: Sic ſuperſtitionem ſuam ab antiquitate commendat, & obliquè defectionem Abrahami perſtringit.* Per pavorem] *ut ſuprà ver. 42.*

CAPUT XXXII.

Jahhakob ab Angelis confirmatus, fratrem de adventu ſuo certiorem facit, quem audiens ſibi obviam cum copiis adventare vehementer timet: ideoq; ſuis ad minuendum periculum in duas acies diſtributis, Dei auxilium implorat, fratri munera præmittit, fortiq; cum Angelo lucta & ſecundi nominis impoſitione a metu liberatus iterum de divino in poſterum præſidio confirmatur.

1 JAHHAKOB verò perrexit itinere ſuo, & ' obviam facti ſunt ei Angeli Dei.

2 Dixitq; Jahhakob cùm videret eos, acies Dei hæc eſt: quapropter vocavit nomen loci illius [a] Machanajima.

[a] *id eſt, duæ acies, vel bina caſtra: nam ibi ipſius & Angelorum exercitus conjuncti erant.*

3 Poſteà Jahhakob miſit nuncios ' ante ſe ad Hheſavum fratrem ſuum in regionem 'Sehhiris, ' agrum Edomæorum.

4 Mandavitque eis dicendo, ſic dicetis ' Domino meo Hheſavo: ſic dicit ſervus tuus Jahhakob, apud Labanem peregrinus fui, & moratus ſum uſque-adhuc.

5 Sũt autem mihi boves, & aſini, greges, ſervique, & ancillæ: 'quod miſi nuntiatum *tibi* domino meo, ut invenirem gratiam in oculis tuis.

6 Sed cùm reverſi nuncii illi ad Jahhakobum dicerent, venimus ad fratrem tuum ad Hheſavum, qui etiam procedit obviam tibi & quadringenti viri cum eo:

7 Timuit Jahhakob valde, & [b] fuit anxius, quamobrem diſtribuit populum illum qui erat ſecum, & greges, & armenta, & camelos in duas acies.

[b] Heb. *anguſtia, vel anxietas fuit ei.*

8 Dicebat enim, ſi venerit Hheſav ad aciem unam, & percuſſerit eam, erit ſaltem acies illa quæ relicta fuerit, [c] ſalva.

[c] Heb. *in evaſionem vel liberationem.*

9 Præterea dixit Jahhakob, 'ô Deus ' patris mei Abrahami, & Deus patris mei Jitzchaki, Jehova ' qui edixiſti mihi, revertere in regionem tuam & ad cognationem tuam, nam beneficus ero erga te:

10 '[d] Impar ſum omnibus iſtis beneficiis, omnique iſti fidei quam præſtitiſti ſervo tuo: etenim cum baculo meo *ſolo* tranſiveram Jardenem hunc, nunc autem evaſi in duas acies.

[d] Heb. *minor ſum.*

11 Eripe me quæſo e manu fratris mei, e manu Hheſavi: nam timeo eum, ne veniens percutiat me, & ' matrem cum liberis:

12 Tu autem dixiſti, [e] omnino beneficus ero erga te, reddamq; ſemen tuum *numeroſum* velut arenam maris, quæ numerari non poteſt præ multitudine.

[e] Heb. *benefaciendo benefaciam tibi.*

13 Et pernoctans ibi nocte illa, accepit ex eo quod veniebat ſibi ' ad manum, munus pro Hheſavo fratre ſuo:

14 Capras ducentas, & hircos viginti, oves ducentas, & arietes viginti,

15 Camelos lactantes cum pullis earum triginta, vaccas quadraginta & juvencos decem, aſinas viginti & aſellos decem.

16 Cúmque traderet in manum ſervorum ſuorum [f] quemq; gregem ſeorſim, edixit ſervis ſuis, tranſite ante me, & 'ſpatium interponite inter [g] greges alios ab aliis

[f] Heb. *gregẽ gregem.*

[g] Heb *gregem & gregem.*

17 Præcepitque primo, dicendo, cùm occurrerit tibi Hheſav frater meus, & interrogaverit te dicendo, cujus es? & quò abis? & cujus *ſũt* iſta ante te?

18 Dicito, *ſum* ſervi tui Jahhakobi, hoc *eſt* præmiſſum munus, pro domino meo, pro Hheſavo: atque ecce etiam ipſe *Jahhakob* poſt nos.

19 Idem præcepit etiam ſecundo, etiam tertio, etiam omnibus qui procedebant poſt greges illos, dicens, [h] in hanc ſententiam alloquimini Hheſavum, cùm inveneritis eum:

[h] Heb. *ſecundum verbum hoc.*

20 Tandem dicite, etiam ecce ſervus tuus Jahhakob poſt nos: dicebat enim *Jahhakob*, placabo ' vultum ejus hoc munere quod procedit ante me, ut poſteà aſpiciam vultum ejus, fortaſſis 'ſuſcipiet vultum meum.

21 Sic tranſivit munus illud ante eum: ipſe verò pernoctavit ea nocte in ipſa acie.

22 Deinde ſurgens ea ipſa nocte, accepit duas uxores ſuas, & duas ancillas ſuas, & undecim natos ſuos, & trajecit vadum Jabboki.

23 Iiſque acceptis & tranſmiſſis trans torrentem illum, tranſmiſit etiam quod habebat.

24 Sed cùm ʼ reliquus eſſet ſolus Jahhakob, ʼluctatus eſtʼ quidam cum eo, donec aſcenderet aurora.

25 Qui cùm videret ſe nihil poſſe adverſus ipſum *Jahhakobum*, tetigit vertebram marem femoris ejus: ita ʼ luxata pependit vertebra mas femoris Jahhakobi, illo luctante cum eo.

26 Dicenti verò illi, dimitte me, [i] aſcendit enim aurora, dixit *Jahhakob*, non *jam* dimittā te, ſed ʼcùm benedixeris mihi.

27 Quamobrem dixit ad eum, ʼquod eſt nomen tuum? qui dixit, Jahhakob.

28 Tum dixit *Angelus*, ʼnon Jahhakob *ſolùm* dicitor ultrà nomen tuum, ſed [k] Jiſraël: nam ut Principem te geſſiſti cum Angelis & cum hominibus, & potentiâ vales.

29 Petenti autem Jahhakobo & dicenti, indica quæſo nomen tuum, dixerat, ʼquorſum interrogas de nomine meo? priuſquam benediceret ei.

30 Quapropter vocavit Jahhakob nomen illius loci [l] Penielem: vidi enim, *inquit*, Angelos facie ad faciem, & ʼ erepta eſt anima mea.

31 Exoriebatur autem ei Sol, ʼ cùm tranſiret Penuelē: & ipſe claudicabat ſuper femur ſuū.

32 Idcircò non comedūt filii Jiſraëlis [m] nervum defectus qui *eſt* ſupra vertebrā femoris, uſque in diem hunc, eo quòd tetigerat *Angelus* vertebram femoris Jahhakobi in nervo defectus.

[i] *vel cùm acenderet aurora: ut ſint verba Moſchu, indicantis tempus quo hoc petiit Angelus.*

[k] *id eſt, princeps* Dei *fortis, q.d. a forti Deo principalem potentiā conſecutus, adeò ut cum Angelis & hominibus cōmitti poſſis: quod antè cum Labane, nunc in lucta expertus, mox cum Hheſavo experturus es.*

[l] *ſive* Penuelem *verſ.* 31. *id eſt, aſpectum, vel faciem* Dei *fortis.*

[m] *.i. primū e quatuor nervis in femur progredientibus, qui in externam femoris cutem per ramos diſſeminatus, abſumitur in muſculis illis qui exterius femoris latus occupant. Defectus autem dicitur, quia non ad genu (ut reliqui) protenditur, ſed antequam eò perveniat, deficit.*

ANNOTATIO.

1 Obviam facti] *ut illorum adventu de divino præſidio & protectione amplius confirmaretur.* 3 Ante ſe] *id eſt, ante adventum ſuum: vide infrà* 36.6. Sehhiris] *vide ſuprà* 14. 6. *annot.* Agrum Edomæ.] *Edom enim, id eſt, Hheſav, jam eò migraverat, infrà* 36.6. *& agrum occupaverat, Deut.* 2.21. 4 Domino meo] *hac demiſſione collatum in ſe divinitus honorem dominiumq́ non rejicit, ſed patienter expectans divinæ voluntatis executionem, intra naturæ fines ſe continet, & fratrem tanquam majorem reveretur: quod item erga Schaulem facit David.* 5 Quod miſi] *q.d. nolui te inſcio pertranſire, ne aliqua ſuſpicione abrumpatur illa benevolentia, quam mihi a te ſervari ſtudeo.* 9 O Deus] *ad conſilium quod præſens metus ſuaſerat, precationem ſubjungit his* 4. *verſib.* Patris mei] *a quo promiſſionum quas Abrahamo dederas, hæreditatem ad me detuliſti.* Qui edixiſti] *cujus ſingulari juſſu & vocatione in hoc iter ingreſſus ſum.* 10 Impar ſum] *id eſt, fateor me indignum fuiſſe cui tot beneficia conferres, nedum eo me dignum judicem quod petiturus ſum.* 11 Matrem cum] *id eſt, ad internecionem, promiſcuè, ſine ullo ſexus ætatiſve diſcrimine: proverbialis locutio, ut Hoſche.* 10.14. 13 Ad manum] *quia nox & antevertendi fratrem ſtudium habere delectum non permittebant.* 16 Spatium] *ut occaſione Hheſavo data muneris recognoſcendi, ſervos interrogandi & Jahhakobi ſubmiſſionē audiendi, paulatim ejus ferocia mitigaretur: hoc enim conſilium fuiſſe teſtatur Moſche infrà ver.*20. 20 Vultum ejus] *id eſt, iram quæ proditur vultu: metonymia.* Suſcipiet vultum] *id eſt, perſonam: ſynecdoche.* 24 Reliquus eſſet] *trans torrentem Jabboki, id eſt, cùm jam omnia præmiſiſſet, & ſolus agmen clauderet.* Luctatus eſt] *quo prꝫexercitamento, Deus voluit Jahhakobum metu liberare ab adventu fratris, & fidem ejus de præſidio divino confirmare, dum ei robur ſubminiſtrat etiam cum Angelo luctandi.* Quidam] *Angelus, ut ſequētia docent, & Hhoſche.*12.5. *formam autem humanam aſſumpſit ad luctandum.* 25 Luxata pependit] *Quod ita in lucta conſtitit ut efficeretur claudus, eò ſpectabat, ut intelligeret ſe non ſua, ſed cœleſti virtute ſtetiſſe, ut non ſuccumberet.* 26 Cùm benedixeris] *hæc petitio demonſtrat Jahhakobum jam tum intellexiſſe eum non hominem, ut formâ videbatur, ſed Angelum eſſe, cùm ab eo tanquam majore ſibi benedici petit.* 27 Quod eſt no.] *interrogat de nomine, non quòd ignoraret, ſed quia benedictionis roborisq́ ſuppeditati perpetuum documentum poſiturus erat mutato nomine.* 28 Non Jahhakob ſolùm] *Eclipſis in hujuſmodi orationibus frequēs, quę* κατα ἄρσιν καί θέσιν *enunciantur: ut* 1. *Schem.* 8.7. *& alibi ſæpe.* 29 Quorſum] *petitionem Jahhakobi repellit, cùm quia nihil utilitatis inde fuiſſet conſecuturus, tū ut diſſimulato humano nomine Jahhakobi animum ſupra homines attolleret.* 30 Erepta eſt an.] *gratulatur ſibi quòd cùm Angelum Dei viderit, tamen non ſit mortuus: vide annot. ſuprà* 16.13. *Cujus rei cauſam vide ſuprà in* 3.10. *annot.*

CAPUT. XXXIII.

Hheſav Jahhakobo fratre ejuſq́ comitatu benignè excepto munera precibus victus accipit, ſe cum ſuis itineris comitem offert, eóque renuente diſcedit. Jahhakob verò Succothis Schecemum Cenahhanæam urbem pervenit: ubi empto agro commoratus altare extruit, & Deo gratias agit.

1 JAHHKOB autem ſublatis oculis ſuis aſpiciens quòd ecce Hheſav veniebat, & quadringenti viri cum eo, diſtribuit natos juxta Leam & juxta Rachelem, & juxta duas ancillas ſuas.

2 Collocavitque ancillas & natos earum primo *loco*, deinde Leam & natos ejus poſteriores, Rachelem verò & Joſephum poſtremos.

3 Ipſe autem tranſiens ante eos, cùm incurvaret ſe in terram [a] ʼ ſepties, donec appropinquaret uſque ad fratrem ſuum,

4 Accurrens Hheſav obviam ei, & amplexatus eum, ruit in collum ejus & deoſculatus eſt eum: ita fleverunt.

5 Deinde Hheſav ſublatis oculis ſuis videns mulieres illas & natos illos, dixit, ʼ qui ſunt iſti tibi? cui reſpondit, hi ſunt nati, quos largitus eſt Deus ſervo tuo.

6 ʼ Itaque appropinquantes ancillæ ipſę & nati earum, incurvaverunt ſe.

7 Deinde appropinquans etiam Lea & nati ejus incurvaverunt ſe; poſtremò verò ʼ juſſus appropinquare Joſeph & Rachel incurvaverūt ſe.

8 Dixit autem *Hheſav*, ʼ quæ tibi *eſt* tota acies iſta cui occuri? qui dixit, *obviā miſi* ut invenirem gratiam in oculis domini mei.

9 Dicenti verò Hheſavo, eſt mihi ſatis, ʼmi frater, eſto tuum quod tuum *eſt*:

10 Dixit Jahhakob, ne quæſo [b] *recuſes*, ſi nūc inveni gratiam in oculis tuis: ſed accipito e manu mea, [c] quandoquidem ʼ contemplatus ſum faciem tuam, ac ſi contemplatus eſſem faciem Dei, & benignè excepiſti me.

[a] Heb. *ſeptem vicibus.*

[b] *Eclipſes, ut ſuprà* 18.19.

[c] *Ut ſuprà.* 18.5. *&* 19.8.

11 Accipe quæſo [d] donum meum quod adductum eſt ad te, cùm liberaliter egerit mecum Deus, cumque *ſit* mihi ex omnibus: inſtitit ergo apud eum ita ut tandem acceperit.

12 Poſteà dicente Hheſavo, proficiſcamur & progrediamur, & ego præibo tibi:

13 Reſpondit ei, Dominus meus novit hos natos eſſe teneros, & *quod ad* greges & armenta lactantes incumbere mihi: quæ ſi agendo plus æquo urſerint *pecuarii vel* uno die, morientur omnes pecudes.

14 Tranſeat quæſo Dominus meus ante ſervum ſuum: ego autem ſenſim pergam *itineribus* mihi *accommodis*, [e] greſſui hujus rei quę ante me *eſt*, & greſſui horum natorum, uſque-dum veniam ad dominum meum Sehhirem.

15 Tum dixit Hheſav, conſtituam quæſo tecũ *aliquot* e populo hoc qui mecum *eſt*: qui dixit, quorſum hoc? inveniam gratiam in oculis domini mei.

16 Revertit itaq; eodem ipſo die Hheſav, itinere ſuo, Sehhirem verſus.

17 Jahhakob verò profectus eſt Succothas, ubi extruxit ſibi domum: pecori autem ſuo fecit tuguria, idcircò vocavit nomen illius loci [f] Succothas.

18 Deinde venit Jahhakob incolumis ad civitatem Schecemum, quæ *eſt* in regione Cenahhani, cùm veniret Padane Syriæ: & caſtra poſuit ad aſpectum ejus civitatis.

19 Emitque portionem illius agri in quo tetendit tentorium ſuum, e manu filiorum Chamoris patris Schecemi, centum [g] numis.

20 Et ſtatuit ibi altare, quod appellavit *Dei* fortis Dei Jiſraëlis.

Heb. *bene-*
ctionem, id
t, munus ex
nevolentia
rofectum: ut
Schem. 25.
7.

Heb. *pedi*
ujus operis,
ſed pro re u-
ſurpatur, ut
Exodi 22. 8.
& 36. 6. *me-*
onymia.

[f] *id eſt, tuguria.*

[g] Heb. *pecudibus, id eſt, numis quibus pecudis imago impreſſa eſt: hîc tantùm & Ijobi ultimo legitur.*

ANNOTATIO.

3 Septies] *numerus certus pro incerto, ut innuunt ſequentia, donec ap. &c.* 5 Qui ſunt iſti] *id eſt, quid ad te attinent? amica hac interrogatione numeroſam ſobolem gratulatur fratri.* 6 Itaque] *cùm frater excepiſſet fratrem, & finito colloquio oculi Hheſavi in illas (quæ tunc ſubſtiterant) converſi eſſent.* 7 Juſſus] *parvulus enim 6. annorum erat: ideo nihil niſi a matre juſſus faciebat: & quia præcedebat matri, nominatur prior.* 8 Quæ tibi] *hoc quidem ex ſervis audiverat, ſed ex Jahhakobi reſponſione munera coràm recuſandi occaſionem captat.* 9 Mi frater] *q.d. meus animus fraternus eſt erga te etiam ſine muneribus.* 10 Contemplatus] *id eſt, conſpectus tui placidi vultus mihi eſt certum divinæ gratiæ indicium, ac ſi ipſam Dei faciem benignè me intuentem contemplarer.* 14 Greſſui] *id eſt, quantum poterit ferre inceſſus horum quæ ſub mea cura habeo.* Uſque dum ve.] *et ſi nuſquam eò veniſſe legitur.* 15 Inveniam gratiam] *id eſt, annue petitioni meæ, videlicet ne quem tranſmittas: ſic infrà 34 11.* 18 Incolumis] *rebus integris, nullum in itinere paſſus incõmodũ, ut poſteà Schecemi accidit: quod conſultò videtur addidiſſe Moſche, ut oſtenderet completũ eſſe quod Angelus poſt luctam Jahhakobo dixerat ſuprà 32. 28.* Caſtra poſuit] *i. tentoria fixit, aliquandiu ibi moraturus, & Deo gratias acturus. Sic ſuprà. 26. 17.* 20 Statuit] *i. prius ab Abramo extructum ſuprà 12. 6. deinde verò ab incolis profanatum denuò conſecravit.*

CAPUT. XXXIIII.

Jahhakobo ante mœnia Schecemi commorante, Dina in urbem puellas ſpectatum à matre digreſſa, rapitur a filio principis atque vitiatur: quod flagitium fratres puellæ clam patre ſæveriſſimè ulciſcuntur fraude: & ultionis cauſa graviter a patre reprehenſi, acceptæ injuriæ exaggeratione factum ſuum excuſant.

1 EGRESSA autem eſt Dina filia Leæ quã pepèrerat Jahhakobo, ut ſpectaret puellas ejus regionis.

2 Cumque vidiſſet eam Schecem filius Chamoris Chivvæi principis ejus regionis, rapuit eam, & concumbens cum ea, cõpreſſit eã.

3 Adhærebatque animus ejus ad Dinam filiam Jahhakobi, id eſt, deamabat puellam, & loquebatur[a] *quæ erant* cordi puellæ:

4 Adeò ut alloqueretur Schecem Chamorem patrem ſuum, dicendo: Accipe mihi natam hanc in uxorem.

5 Intereà Jahhakob *quidem* illum vitiaſſe Dinam filiam ſuam audierat, dum filii ejus *erant* cum pecore ſuo in agro: ſed ſiluit Jahhakob donec venirent.

6 Quamvis exiviſſet Chamor pater Schecemi ad Jahhakobum, ut loqueretur cum eo.

7 Sed ubi filii Jahhakobi venerunt ex agro, dolore afficiebantur homines illi, accendebaturque ira illorum valde, cum audiviſſent flagitium commiſiſſe in Jiſraëlem, concumbendo cum filia Jahhakobi, cujuſmodi non eſt faciendum.

8 Et loquente Chamore ac dicente eis, *Quòd ad* Schecemũ filium meum, animus ejus amore propendet in filiam veſtram, date quæſo ipſam ei in uxorem,

9 Et affinitatem inite nobiſcũ: filias veſtras date nobis, & filias noſtras accipite vobis.

[a] Heb. *ad cor puellæ, id eſt, ſermonem ſuũ animo puellę, ut eam conſolaretur & ad amorẽ ipſius pertraheret, accommodabat: ſic Jeſcha.* 40. 1. *& Hoſch.* 2. 13.

10 Sic nobiſcum manete (nam hæc regio[b] expoſita eſt vobis) inhabitate & negotiamini in ea, & poſſeſſores vos ipſos conſtituite in ea:

11 Quinetiam Schecemo dicente ad patrem illius & ad fratres illius, Inveniam gratiam in oculis veſtris, & quod mihi indixeritis dabo,

12 [c] Magnam valde imponite mihi dotem & donum, & dabo prout indixeritis mihi, tantùm date mihi puellam ipſam in uxorem:

13 Reſpõdentes filii Jahhakobi Schecemo et Chamori patri ejus, locuti ſunt fraudulenter, eo quòd vitiaſſet Dinam ſororem ipſorum,

14 Dixeruntq; ad eos, non poſſumus facere rem iſtam, dare ſororem noſtram viro *cui eſt* præputium: nam ipſum *præputium* res *eſt* probroſa nobis.

15 Veruntamen [d] hac lege acquieſcemus vobis: ſi eritis ſicut nos, cùm circunciſus fuerit vobis omnis mas,

16 Tunc dabimus filias noſtras vobis, & filias veſtras accipiemus nobis, habitabimuſq; vobiſcum & erimus in populum unum:

17 Quòd ſi non auſcultabitis nobis ut circuncidamini, recipientes puellam noſtram abibimus.

18 Cùm itaq; bona *viderentur* verba eorum in oculis Chamoris, & in oculis Schecemi filii Chamoris:

19 Non diſtulit ipſe adoleſcens exequi hanc rem, eo quòd deamabat filiam Jahhakobi (*erat*

autem

[b] Heb. *eſt coram vobis: ut infrà ver.* 21. *ſic ſuprà* 13. 9. *&* 20. 15.

[c] Heb. *amplificate ſuper me dotem.*

[d] *vel in hac* re, *quã videlicet propoſuiſtis nobis: ſic infrà* 22.

[e] Heb. *domus.*

autem ipſe honoratiſſimus omnium [e] domeſticorum patris ſui)

20 Sed abeuntes Chamor & Schecem filius ejus 'ad portam civitatis ſuæ, allocuti ſunt [f] cives ſuos, dicendo:

[f] Heb. *viros civitatis ſuæ.*

21 'Homines iſti pacis ſtudioſi, ſunt apud nos, habitent ergo in hac regione, & negotientur in ea, & hæc regio ('ecce ampla ſpatiis eſt) expoſita eis eſto: filias eorum accipiemus nobis in uxores, & filias noſtras dabimus eis.

22 Veruntamen hac *lege* acquieſcent nobis homines iſti ad habitandum nobiſcum, ut ſimus in populum unum, ſi circuncíſus fuerit nobis omnis mas, quemadmodum ipſi circuncíſi ſunt.

23 'Pecus eorum & poſſeſſio eorum, & omnia jumenta eorum nónne noſtra ſunt? tantùm acquieſcamus eis, ut habitent nobiſcum.

24 Auſcultantes itaque Chamori & Schecemo filio ejus omnes 'egredientes porta civitatis ejus, circuncíſi ſunt omnes mares, omnes egredientes porta civitatis ejus.

25 Fuit autem 'die tertio cùm eſſent [g] in dolore, ut accipientes duo filii Jahhakobi 'Schimhhon & Levi fratres Dinæ quiſq; gladium ſuum, ingrederentur in urbem ipſam' ſecurè, & occiderent omnem marem:

[g] Heb. *dolentes.*

26 Chamorem quoque & Schecemum occiderent acie gladii, & accepta Dina e domo Schecemi abirent.

27 *Deinde* filii Jahhakobi ſupervenientes 'cæſis deprædati ſunt urbem ipſam, eo quòd vitiaſſent ſororem ipſorum.

28 Greges eorum & armenta eorum aſinoſq; eorum, tam quod *erat* in urbe quàm quod *erat* in agro acceperunt:

29 Univerſas quoque opes eorum, & omnes parvulos eorum, uxoreſque eorum captivas abduxerunt & deprædati ſunt, deniq; quicquid *erat* in domo qualibet.

30 'Quamobrem dixit Jahhakob ad Schimhhonem & ad Levin,' perturbaſtis me faciendo ut 'fœteam apud incolas regionis hujus, apud Cenahhanæum & Perizzæum: cumque ego *ſim* [h] hominibus paucis *inſtructus*, ſi congregentur adverſum me ut percutiant me, excindar ego & familia mea.

[h] Heb. *homines numeri, id eſt, facilè numerabiles: Hypallage, pro numerus hominum. Sic* Deut. 4.27. & 33.6. & *alibi.*

31 Qui dixerunt, an tanquam cum ſcorto ageret *quiſquam* cum ſorore noſtra?

ANNOTATIO.

5 Siluit] *id eſt, dolorem continuit, neque reſpondit, donec cum filiis revertentibus conſilia communicaſſet.* 8 Quòd ad] *Ex oratione Chamoris Moſche id tantùm refert quod ad præſens inſtitutum facit: ideò inducit ſtatim ex abrupto amorem filii commendantem erga puellam, ejuſq; nuptias petentem filio.* 11 Inveniam gr.] *vide ſuprà* 33.15. 14 Dixerunt] *reſponſum tripertitum eſt: primùm enim affinitatem contrahi poſſe negant cum præputiatis, eo quòd ipſis probroſum eſt præputium: deinde oſtendunt hac ratione obſtaculum tolli poſſe, ſi circuncidantur: tertiò quid ſint facturi ſi propoſitam conditionem Schecemitæ non admittant.* 20 Ad portam] *quò ſolebant cives convenire, & ibi publica negotia tranſigere, ut nunc in curiis: vide ſuprà* 23.10. 21 Homines] *confer hæc cum ver.* 9. & 10. Ecce ampla] *id eſt, nobis eſt ſpatioſior quàm ut eam poſſimus colere ſoli.* 23 Pecus eorum] *ab utili duram circunciſionis conditionem leniunt.* 24 Egredientes porta] *periphraſis civium, qui item dicuntur ingredientes portam civitatis ſuæ, ſuprà* 23.10. 25 Die tertio] *qui vulneratis ex ſententia medicorum eſt criticus.* Schimhhon & Levi] *fratres Dinæ ex utroque parente, & reliquis ſeniores præter Reubenem, quem mitioris ingenii fuiſſe minuſq; ſanguinarium docet hiſtoria Joſephi infrà* 37. *nec veriſimile eſt eos ſolos fuiſſe, ſed ſoli ut facinoris autores nominantur, ſicut infrà.* 49.7. Securè] ἀμφίλογον: *nam & cives ſecurè agebant nihil hoſtile a familia Jahhakobi metuentes, & filii Jahhakobi ſecurè ingreſſi ſunt nihil ſibi a graviter decũbentibus metuentes: ſed illud magis probamus.* 27 Cæſis] *ex homicidis fiunt prædones, ſicut David ex adultero homicida: ſic uſu venit illis qui frænum laxant affectibus.* 30 Quamobrem] *hinc apparet Jahhakobum neque conſilii iſtius fuiſſe conſcium, neque in executionem conſenſiſſe: quod planius teſtatur infrà* 49.5. & *ſequent.* Perturbaſtis] *Metaphora: qua Jahhakob queritur ſe prius tranquillè inter incolas agentem, jam filiorũ ſcelere, cùm in animo tùm in rationibus ſuis perturbatum eſſe, & nova conſilia inire coactum.* Fœteam] *i. æquè ſim odioſus & inviſus ac res fœtidæ hominibus: metaphora frequens: ut* Exod. 5.21.

CAPUT. XXXV.

Jahhakob ex ſuperiore cæde ſollicitus, juſſu Dei Beth-elem proficiſcitur luſtratâ familiâ: ubi votum perſolvit, nutricem matris ſepelit, & priorum benedictionum confirmationem accipit. Quo inde profecto, Rachel in itinere ex Binjaminis partu moritur ac ſepelitur, & uxor a filio Reubene ſtupratur: tandem cum uxoribus & filiis ad patrem pervenit, quem mortuum ipſe & frater Chebrone ſepeliunt.

1 EDIXIT autem Deus Jahhakobo, ſurge aſcende Beth-elem & conſide ibi: & fac ibi altare *Deo* illi forti, qui apparuit tibi 'cùm fugeres [a] metu Hheſavi fratris tui.

[a] Heb. *a facie ut infrà, ver* 7.

2 Quapropter edixit Jahhakob familiæ ſuæ & omnibus qui erant ſecum, 'removete Deos alieni *populi* qui *ſunt* inter vos, & mundate vos 'mutantes veſtimenta veſtra.

3 'Poſteà ſurgentes aſcendemus Beth-elem, ut faciam ibi 'altare *Deo* illi forti qui exaudit me in die anguſtiæ meæ, '& adfuit mihi in ipſa via quâ profectus ſum.

4 Qui cùm dediſſent Jahhakobo omnes Deos alieni *populi*, qui *erant* 'in manu ſua, & 'inaureis quæ *erant* in auribus ſuis, 'abſcondit ea Jahhakob ſub' illa quercu quæ *eſt* prope Schecemum.

5 Deinde profecti ſunt ([b] invaſerat autem 'terror Dei civitates illas quæ *erant* circa eos, ut non perſequerentur [c] abeuntes filios Jahhakobi)

[b] Heb. *erat autem terror Dei ſuper civitates.*

[c] Heb. *poſt filios, id eſt, veſtigiis eorũ inſiſterent.*

6 Pervenitque Jahhakob' Luzum quod *eſt* in regione Cenahhani (illud *jam eſt* Beth-el) ipſe & cunctus populus qui *erat* cum eo.

7 Et 'extruxit ibi altare *Deo* forti, *Deo* Bethelis, unde vocaverat locum illum: eo quòd ibi revelatus fuiſſet ipſi Deus, cùm fugeret metu fratis ſui.

8 Mortuaque eſt Debora ʼnutrix Ribkæ, ac ſepulta infra Beth-elem ſub quadam quercu, cujus vocavit nomen [d] Allon bacuth.

9 ʼTum apparens Deus Jahhakobo rurſus in reditu ejus Padane Syriæ, benedixit ei:

10 Dixitque ei Deus, nomen tuum *eſt* Jahhakob: non vocabitur ultrà nomen tuum *ſolùm* Jahhakob, ſed Jiſraël *quoque* erit nomen tuum: ſic vocavit nomen ejus Jiſraëlem.

11 Prætereà dixit ei Deus, ʼEgo *ſum Deus* fortis [e] omnipotens, fructuoſus eſto & multiplicare, gens imo cœtus gentium eſto ex te: etiam reges e lumbis tuis prodeunto.

12 Quod autem ad regionem hanc quam dedi Abrahamo & Jitzchako, ʼtibi dabo eam, id eſt, ſemini tuo poſt te dabo hanc regionem.

13 Poſteà ʼaſcendit ab illo Deus, in ipſo loco ubi locutus fuerat cum eo.

14 Statuerat verò Jahhakob ſtatuam in eodem loco ubi locutus eſt *Deus* cum eo, ſtatuam lapideam, ʼinſperſitque eam [f] liquore, & perfudit eam oleo.

15 Sic vocavit Jahhakob nomen illius loci, ubi locutus eſt cum ipſo Deus, Beth-elem.

16 Deinde cùm profecti eſſent Beth-ele (ſupererat autem adhuc ʼ exiguum ſpatium [g] itineris *conficiendum* ut pervenirent Ephratham) pariẽs Rachel [h] difficiliore partu utebatur.

17 Fuitq; cùm difficili amplius partu uteretur, ut diceret ei obſtetrix, ne timeas, ʼnam etiam hic tibi filius *eſt*.

18 Fuit verò cùm exiret anima ejus (m[illegible]riebatur enim) ut vocaret nomen ejus [i] Ben-oni: ſed pater ejus vocavit eum [k] Binjaminem.

19 Sic mortua Rachel ſepulta eſt in via *ſpectante* Ephratham, ea *jam eſt* Beth-lechem.

20 Statuitq; Jahhakob ſtatuam ſuper ſepulchrum ejus: ea *eſt* ſtatua ſepulchri Rachelis ʼuſque in hunc diem.

21 Deinde profectus Jiſraël, tetendit tentorium ſuum ultra turrim [l] Hhederis.

22 Fuit autem cùm habitaret Jiſraël in regione illa, ut abiens Reuben cõcumberet cũ Bilha cõcubina uxore patris ſui, quod ʼaudivit Jiſraël: ʼerant autem filii Jahhakobi duodecim.

23 Filii Leæ, ʼprimogenitus Jahhakobi, Reuben: poſtea Schimhhon, & Levi, & Jehuda, & Jiſſaſcar, & Zebullun.

24 Filii Rachelis, Joſeph, & Binjamin.

25 Filii autem Bilhæ ancillæ Rachelis, Dan, & Naphtali.

26 Filii verò Zilpę ancillæ Leæ, Gad, & Aſcher: hi *ſunt* filii Jahhakobi, qui editi ſunt ei ʼPadane Syriæ.

27 Denique pervenit Jahhakob ad Jitzchakũ patrem ſuum Mamren, in urbem Arbahhi, ea *jam eſt* Chebron: ubi peregrinus fuerat Abraham & Jitzchak.

28 Fuerũt autem dies Jitzchaki, centum octoginta annorum.

29 Et ʼexpirans Jitzchak mortuus eſt, aggregatúſque eſt ʼ ad populos ſuos ſenex & ſatur diebus: ſepeliveruntq; eum Hheſav & Jahhakob filii ejus.

id eſt, quer- *m fletus,* *ia ibi ejus* *ortem defle-* *runt.*

Heb. *Schad-* *i, id eſt, ſuf-* *ciens: vide* *prà. 17.1.*

Heb. *reſper-* *onem, id eſt,* *quorem qui* *argitur.*

Heb. *terræ.*

Heb. *dura* *uit in partu* *uo.*

[i] *id eſt, filium doloris mei, vel filium luctus mei.*

[k] *id eſt, filium dexteræ, hoc eſt, charum æquè & dilectum ut homini eſt dextera.*

[l] *id eſt, gregis.*

ANNOTATIO.

1 Cùm fugeres] *hoc eſt, non minus periclitareris.* 2 Removete] *bipertita eſt Jahhakobi concio; primùm enim quicquid deteſtabile eſt Deo, ac inprimis idololatriã, procul a ſuis amoveri jubet, deinde in fide inſtituens ad ſanctificationem præparat.* Mutantes] *id eſt, externa profeſſione abnegationem veſtri, internamq; mutationem & renovationem teſtantes.* 3 Poſtea ſurg.] *exhortationis ſuperioris cauſa.* Altare] *in quo euchariſticas victimas offeram Deo, infrà ver. 14. & votum perſolvam.* Et adfuit] *deducendo, reducendo, frænumq; fratri, ſocero finitimisq; Schecemi injiciendo, ne me ullo pacto læderent.* 4 In manu] *id eſt, quos penes ſe in ſua poteſtate habebant.* Inaureis] *tum ne poſthac eas ut ſuperſtitionis inſignia geſtarent, tum ne in poſterum ad novos Deos conflandos materia eſſent ac irritamentum.* Abſcondit] *tota familia locum ignorante, ut præſens malum tolleretur, & a futuro caveretur.* Illa quercu] *cujus mentio eſt Jehoſchu. 24.26. & Judic. 9.6.* 5 Terror Dei] *divinitus immiſſus & maximus: humanitus enim nequaquam fuiſſet timendum illis, qui numero potentia peritiaq; locorum & viarum longè erant ſuperiores.* 6 Luzum] *vide ſuprà 28.19.* 7 Extruxit] *ut mandaverat Deus ſuprà .1.* 8 Nutrix Ribkæ] *quæ ipſi adjuncta fuerat ſuprà 24.59. videtur autem poſtquam Ribkam deduxiſſet ad Jitzchakum, reverſa eſſe in Meſopotamiam, jam verò deſyderio reviſendi Ribkam, filium ejus proſecuta eſſe.* 9 Tum apparens] *hac viſione Deus obſequium Jahhakobi probat, & benedictiones novumq; nomen ab Angelo impoſitum confirmat, de quibus ſuprà 28. & 32.* 11 Ego ſum] *hîc promittit Deus quæ pater Jahhakobo precabatur cùm eum a ſe dimitteret ſuprà 28.3. & 4. ideò iiſdem ferè vocibus utitur.* 12 Tibi] *non Hheſavo: nam Jahhakob ſolus cum ſuis poſteris apertè paternarum avitarumq; promiſſionum hæres inſtituitur.* 13 Aſcendit] *ut ſuprà 17.22.* 14 Inſperſitque] *id eſt, votum ſuum, de quo ſuprà 28.22. ibi perſolvit & obtulit Deo, cujus causâ Deus altare extrui juſſerat ſuprà ver. 1. Synecdoche, pars oblationis pro toto.* 16 Exiguum ſpatium] *ita exponendam eſſe vocem evincitur ex 2. Regum. 5.19.* 17 Nam etiam] *q.d. a doloribus partus ita te conſolare, quòd alterum filium, quem a Deo optabas addi ſuprà 30.24. jam conſequeris.* 20 Uſque in hunc] *atque etiam in Schaulis tempus. 1. Schemu. 10.2.* 22 Audivit] *hoc diſertè additur, ut planius intelligantur quæ Jahhakob Reubeni dicit infrà 49. verſ. 2.3. & 4. & appareat quã juſtè primogeniti jure privatus ſit: ut meminit. 1. Chro. 5.1.* Erant] *nato jam Binjamine ultimo Jahhakobi filio numerus eorum recenſetur, quia duodecim tribuum (quarum poſteà frequens ſit mentio) autores fuerunt: commodè verò duabus hiſtoriis ſuperioribus ſubjicitur, ut cauſæ intelligantur ex quibus primogeniti præeminentia, non Reubenis Schimhhonis aut Levi fuit, ſed ad Joſephum & Jehudã, ut primos præcipuarũ uxorum filios, tranſlata eſt: de quibus vide. 1. Chron. 5.1. & 2.* 23 Primogenitus] *a natura, etſi præſtantiam ſuo ſcelere amiſit.* 26 Padane] *etſi Binjamin in itinere eſt natus, majoris tamen partis ratione dicuntur Padane editi: quare aut Binjaminem Padane conceptum fuiſſe dicendum eſt, aut addendum excepto Binjamine, quod genus ſynecdoches receptum eſt in planis narrationibus.* 29 Expirans] *etſi Jitzchaki mors ſtatim poſt Jahhakobi reditum deſcribitur, tamen diu poſteà contigit, cùm jam Joſeph fuiſſet a fratribus venditus, & ultra xij. annos captivus Eſt itaq; hîc anticipatio.* Ad populos] *ut ſuprà. 25.8.*

CAPUT XXXVI.

Hheſævi conjugia & diſceſſus a Cenahhanæa, genus Edomæorum & Choræorum ducum, Reges Choræorum qui ante Jiſraëliticæ Reipub. exordiũ rerum potiti ſunt, & duces Edomæi qui poſteà præfuerunt recenſentur.

1 HÆ autem ſunt generationes Hheſavi, is *eſt* 'Edom.

2 Hheſav acceperat uxores ſuas e filiabus Cenahhani, 'Hhadam filiam Elonis Chittæi, & 'Aholibamam filiam Hhanæ filiam 'Tzibhhonis Chivvæi:

3 Deinde 'Baſematham filiam Jiſchmahhelis ſororem Nebajothi.

4 Peperit autem Hhada Hheſavo Eliphazũ, Baſematha verò peperit Rehhuelem:

5 Et Aholibama peperit Jehhuſchum, Jahhlamum, & Korachum: *iſti ſunt* filii Hheſavi, qui editi ſunt ei in regione Cenahhani.

6 Aſſumpſerat autem Hheſav uxores ſuas & filios ſuos & filias ſuas, omnéſque [a] domeſticos ſuos, pecus quoque ſuum & omnia jumenta ſua, denique omnem poſſeſſionem ſuam quã acquiſiverat in regione Cenahhani, & abierat in regionem *Sehhiris* [b] ante adventum Jahhakobi fratris ſui.

7 Erant enim 'eorum facultates ampliores quàm ut habitarent ſimul, neque poterat terra peregrinationum eorum ferre eos propter pecora eorum.

8 Habitabat ergo Hheſav in monte Sehhiris: Hheſav is *eſt* Edom.

9 Hæ autem *ſunt* generationes Hheſavi, patris Edomæorum 'in monte Sehhiris.

10 Hæc *ſunt* nomina filiorũ Hheſavi, Eliphaz filius Hhadæ uxoris Hheſavi, Rehhuel filius Baſemathæ uxoris Hheſavi.

11 Filii autem Eliphazi *ſunt*, Teman, Omar, [c] Tzepho, & Gahhtam, & Kenaz.

12 'Timnahh verò *fuit* concubina uxor Eliphazi filii Hheſavi, quæ peperit Eliphazo 'Hhamalekum: hi *ſunt* 'filii Hhadæ uxoris Hheſavi.

13 Hi verò *ſunt* filii Rehhuelis, Nachath, & Zerach, Schamma, & Mizza: hi *ſunt* filii Baſemathæ uxoris Hheſavi.

14 Hi denique filii Aholibamæ filiæ Tzibhhonis, uxoris Hheſavi: peperit enim Hheſavo Jehhuſchum, & Jahhlamum, & Korachum.

15 Hi *ſunt* duces filiorum Hheſavi. Filii Eliphazi primogeniti Hheſavi, dux Teman, dux Omar, dux Tzepho, dux Kenaz.

16 Dux 'Korach, dux Gahhtam, dux Hhamalek, hi *ſunt* duces Eliphazi in regione Edomæa: hi *ſunt* filii Hhadæ.

17 Hi autem filii Rehhuelis filii Hheſavi, dux Nachath, dux Zerach, dux Schamma, dux Mizza, hi duces Rehhuelis in regione Edomæa: hi *ſunt* filii Baſemathæ uxoris Hheſavi.

18 Hi deniq; filii Aholibamæ uxoris Hheſavi, dux Jehhuſch, dux Jahhlã, dux Korach: hi duces Aholibamæ filiæ Hhanæ uxoris Hheſavi.

19 Iſti *ſunt* filii Hheſavi, & iſti [d] duces ex eis: is *Hheſav eſt* Edom.

20 'Hi *ſunt* filii Sehhiris 'Choræi, incolentes eam regionem, Lotan, & Schobal, & Tzibhhon, & Hhana,

21 Et [e] Diſchon, & Etzer, & Diſchan: hi duces Choræi filii Sehhiris, in regione Edomæa.

22 Sunt autem filii Lotanis, Chori & [f] Heman, ſororque Lotanis 'Timnahh.

23 Hi verò filii Schobalis, [g] Hhalvan, & Manachath, & Hhebal, [h] Schepho, & Onam.

24 Et hi filii Tzibhhonis, cùm Aja, tum Hhana: is *eſt* Hhana qui 'invenit mulos in deſerto, cùm paſceret aſinos Tzibhhoni patri ſuo.

25 Hi autem filii Hhanæ, Diſchon, 'Aholibama quoque filia Hhanæ.

26 Et hi filii [i] Diſchanis, [k] Chemdan, & Eſchban, & Jitran, & Ceran.

27 Hi quoque filii Etzeris, Bilhan, & Zahhavan, & [l] Hhakan.

28 Item hi filii Diſchanis, Hhutz, & Aran.

29 Hi *ſunt* duces Chorææ *gentis*, dux Lotan, dux Schobal, dux Tzibhhon, dux Hhana,

30 Dux Diſchon, dux Etzer, dux Diſchan, hi *ſunt* duces Chorææ gentis [m] in ducatibus eorũ, in regione Sehhiris.

31 'Hi autem *ſunt* Reges qui regnaverunt in regione Edomæa, antequàm regnaret 'Rex in filiis Jiſraëlis.

32 Primùm regnavit in Edomæa Belahh filius Behhoris, 'cujus civitas nomine Dinhaba.

33 Mortuo autem Belahho, regnavit pro eo Jobab filius Zerachi ex Botzra.

34 Itẽ mortuo Jobabo, regnavit pro eo Chuſcham ex regione Temanæi *populi*.

35 Item mortuo Chuſchamo regnavit pro eo Hadad filius Bedadi, qui percuſſit Midjanem in agro Moabitarum, cujus civitas nomine *erat* Hhavith.

36 Item mortuo Hadado, regnavit pro eo Sãla e Maſreka.

37 Itẽ mortuo Samla, regnavit pro eo Schaul ex Rechobothis fluminis.

38 Itẽ mortuo Schaule, regnavit pro eo Bahhal-chanan filius Hhacboris.

39 Item mortuo Bahhal-chanane filio Hhacboris, regnavit pro eo [n] Hadar, cujus civitas nomine *erat* [o] Pahhu: nomen verò uxoris ejus Mehetabeel, *quæ erat* filia Matredis, filia Mezahabi.

40 Atque hæc *ſunt* nomina ducum Hheſavi ſecundũ familias ſuas per loca ſua, *nuncupata* illorum nominibus: dux 'Timnahh, dux Hhalva, dux Jeteth,

41 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon,

42 Dux Kenaz, dux Teman, Dux Mibtzar,

43 Dux Magdiel, dux Hhirã: hi *fuerũt* duces Edomæorũ ſecũdũ habitationes ſuas in regione poſſeſſionis ſuę: is *eſt* Hheſav autor Edomęorũ.

[a] Heb. *animas domus ſuæ.*

[b] Heb. *ante faciem: ſic enim interdũ accipitur præpoſitio, ut Jeſchahh.* 43.12 *faciem verò pro adventu legimus ſuprà* 32.3. *& infrà* 46.28. *Hanc autem profectionem Hheſavi ante adventum Jahhakobi contigiſſe oſtenditur cap.* 32. *&* 33. *ſuprà.*

[c] *qui etiam Tzephi.* 1. *Chron.* 1. 36

[d] Heb. *duces eorum.*

[e] *qui & Diſchan, infrà ver.* 26.

[f] *qui & Heman.* 1. *Chro.* 1.39.

[g] *qui & Hhaljan.* 1. *Chro.* 1.40.

[h] *qui & Schephi, ibidem.*

[i] *qui & Diſchon, ſuprà ver.* 21.

[k] *qui & Chamran,* 1. *Chro.* 1.41.

[l] *qui & Jahhakam.* 1. *Chro.* 1.42.

[m] Heb. *in ducibus eorum, vel ſecundum duces eorum.*

[n] *qui & Hadad.* 1. *Chro.* 1.50.

[o] *quæ & Pahhi, ibidem.*

ANNOTATIO.

1 Edom] *hujus cognominis cauſam vide ſuprà* 25.29. 2 Hhadam] *quæ etiam ſuprà* 27.1. *Baſemath dicitur: binomia enim fuit.* Aholibamam] *hoc nomine non recenſetur inter uxores Hheſavi, ſuprà* 27.1. *&* 28.9. *quare aut alia ab illis diverſa eſt, aut eadem quæ ſuprà* 27. *Jchudith filia Beeri nominatur, ita ut ipſa æqué ac pater fuerit binomia. Nec obſtat quòd illic Chittæus, hic Chivvæus dicitur, qui populi diverſi ſunt, ſuprà* 10.15. *& Exo.* 3.8. *nã Chittæorũ ampliſſimi erãt fines, quibus Chivvæi cõtinebãtur.*

Tzibhhonis]*avi nomen ad diſcretionem additur,ne alterius Hbanæ filia putaretur,qui Tzibhhonis frater fuit,ver.20.* 3 Baſematham]*hæc quoque binomia fuit,vocatur enim Machalath ſuprà 28.9.* Sororem Nebajothi]*id eſt,ex eadem matre: de hoc ſuprà 25.13.* 7 Eorum]*id eſt, Jitzchaki patris & Hheſavi ipſius, qui ambo in regione Cenahhani peregrini erant.* 9 In monte Sehhiris]*id eſt,nepotes, qui nati ſunt ei jam habitanti Sehhiris montem. Confer cum hoc catalogo 1.Chron.1.* 12 Timnahh]*ſoror Lotanis,infrà ver.22.ex hoc loco explicandus alter 1.Chron.1.36.* Hhamalek.]*illorum Hhamalekitarum autor qui Exodi 17.14.a Domino ſunt excidio deſtinati: vide Deut.2.4.annot.* Filii Hhadæ] *id eſt, nepotes.* 16 Korach]*hic in filiorum catalogo omiſſus eſt.fortaſſis quia nepos fuit ex aliquo filiorum: ſed tamen diſtinguendus a Koracho filio Aholibamæ, de quo verſ.14.& 18.* 20 Hi ſunt filii] *horum recenſio fit propter affinitatem quam Hheſav & Eliphaz cum eis contraxerunt:qua occaſione factum eſt ut cum eis habitarent,& in imperio tandem eis ſuccederent.* Choræi]*ut ſuprà 14.6.hanc autem eandem gentem Chivvæam dici apparet ex collatione ver.2.& 21.hujus capitis.* 22 Timnahh]*vide ſuprà in ver.12.* 24 Invenit mulos]*id eſt,artem excogitavit,qua ex admiſtura aſini & equæ muli procrearentur.* 25 Aholibama]*non illa Hheſavi uxor: vide ſuprà in ver.2.* 31 Hi autem]*q.d.ad hanc uſque ætatem noſtram,cùm nondum Jiſraëlitæ ab Aegyptiorum ſervitute liberati proprium haberent gubernatorem adminiſtrationémque liberam, quæ me gubernatore cœpit,octo iſti in Edomæa regnarunt.* Rex]*id eſt,gubernator unicus & ordinarius,Moſche,ut Deut.33.5.Judic.17.6.& 1.Schemu.21.12.* 32 Cujus civitas] *hi omnes ex diverſis locis oriundi fuerunt: unde colligitur eos non jure ſucceſſionis, ſed vel electione,vel tyrannide ad gubernationem perveniſſe,quòd indicaverat Jitzchaki vaticinium,gladio tuo vives,ſuprà 27.42.* 40 Timnahh]*& Aholibama ver.41.nomina virorum ſunt hic, quæ ſuprà eodem capite mulieribus ſunt attributa.*

Caput. XXXVII.

Joſeph adoleſcens fratrum vitia patri retegens,ab eo quidem præ illis amatur, & divinitus paternæ familiæ princeps futurus præmonſtratur: ſed fratrum odium invidiamq; tantam ſuſcipit, ut occaſione oblata primùm in necem,deinde in venditionem ejus conſpirent: qua ratione eò rem deducunt,ut in Aegyptum abductus Satrapæ Ægyptii mancipium fiat.

1 HABITABAT verò Jahhakob in regione' peregrinationum patris ſui, in regione Cenahhani.

2 [a]Hæc *ſunt* quæ acciderunt Jahhakobo: Joſeph natus ſeptemdecim annos paſcebat cũ fratribus ſuis gregem(*erat* autem'puer)cum filiis Bilhæ & cum filiis Zilpę uxorum patris ſui: 'referebatque Joſeph famam eorum malam ad patrem ipſorum.

3 Jiſraël autem diligebat Joſephum præ omnibus filiis ſuis,quòd'filius ſenectutis eſſet ſibi,feceratque ei tunicam verſicolorem:

4 Videntes verò fratres ejus patrem ſuum diligere eum præ omnibus fratribus ejus,oderant eum adeò ut non poſſent alloqui eum [b]placidè.

5 Præterea cùm ſomniaſſet Joſeph ſomniũ, narrabat *illud* fratribus ſuis: quamobrem [c]magis adhuc oderant eum.

6 Dicebat enim ad eos, audite nunc ſomnium hoc,quod ſomniavi:

7 'Ecce nobis colligantibus ſegetum faſces in medio cujuſdam agri, ecce ſurgebat faſcis meus,& etiã ſtabat erectus:ecce autem circuibant faſces veſtri,& incurvabant ſe faſci meo.

8 Tum dixerunt ei fratres ejus, ergóne[d]planè regnabis ſuper nos, aut prorſus dominaberis nobis? quare magis adhuc oderunt eum propter ſomnia ejus, & propter verba ejus.

9 Deinde cùm ſomniaſſet adhuc ſomnium alterum,narravit illud fratribus ſuis dicens, ecce ſomniavi adhuc ſomnium,quòd ecce ipſe Sol & Luna ſtellæq; undecim incurvabant ſe mihi.

10 Narravit quoque patri ſuo,idque cum fratribus ſuis:quamobrem'increpavit eum pater ejus, ac dixit ei,quódnam *eſt* hoc ſomniũ quod ſomniaſti? an [e]omnino veniemus'ego & mater tua & fratres tui, ut incurvemus nos tibi in terram?

11 Invidebant itaque ei fratres ejus: pater verò ejus obſervabat rem ipſam.

12 Cùm autem abiiſſent fratres ejus, ad paſcendũ gregem patris ſui apud Schecemum,

13 Dixit Jiſraël ad Joſephum,Nónne fratres tui paſcunt apud Schecemum? adeſdum ut mittam te ad eos: qui dixit ei,ecce me.

14 Deinde dixit ei *Jahhakob*,i nunc, [f]cognoſce de incolumitate fratrum tuorum,& de incolumitate gregis, & refer ad me aliquid: ſic cùm dimiſiſſet eum e valle Chebronis,abiit *is* Schecemum verſus.

15 Inveniens autem eum, cùm ecce erraret in quodam agro,interrogavit eum vir quidam, dicendo,quid quæris?

16 Qui dixit,fratres meos quæro:indica quęſo mihi,ubinam ipſi paſcunt.

17 Dixit verò vir ille,profecti ſunt hinc,nam audivi dicentes,abeamus Dothajina: inſecutus igitur Joſeph fratres ſuos invenit eos 'Dothanis.

18 Illi autem videntes eũ e-longinquo,cùm nondum acceſſiſſet ad ipſos,machinati fuerant contra eum de eo interficiendo.

19 Dixerant enim [g]alter ad alterum, ecce, 'dominus ſomniorum iſte advenit.

20 'Nunc igitur agite occidamus eum, & injiciamus eum in unam ex his ciſternis, tum dicemus,beſtia mala devoravit eum: & videbimus quid futura ſint ſomnia ejus.

21 Quod cùm audiret Reuben, ut 'eriperet eum e manibus illorum ('dicebat enim, non percutiemus eum [h]lethaliter)

22 Dixit ad eos Reuben,'ne effundite ſanguinem,injicite eum in ciſternam iſtam,quæ *eſt* in hoc deſerto, ſed manum ne immittite in eum: ut eriperet eum e manu illorum,eumque reduceret ad patrem ſuum.

23 Fuit itaque cùm adveniſſet Joſeph ad fratres ſuos:ut exuentes Joſephum'tunica ſua,tunica illa verſicolore [i]qua erat indutus,

24 Aſſumerent eum injicerentque eum in ipſam ciſternam:ciſterna autem illa vacua *erat*,

Heb.*gene-ationes, ut uprà 6.9.*

Heb.*ad pa-em,id eſt, pla idis verbis.*

Heb. *addi-erunt adhuc diſſe eum:ut nfrà ver.8.*

Heb.*reg-ando regna-is,&c. do-inando do-inaberis.*]

Heb. *veni-ndo veme-us.*

[f]Heb. *vide pacem.*

[g]Heb.*vir ad fratrem ſuũ.*

[h]Heb.*anima,id eſt,ne adimamus ei vitam.*

[i]Heb.*quæ erat ſuper eum*

non *erat* aqua in ea.

25 Deinde ſedebant ad comedendum cibũ, cùm ſublatis oculis ſuis viderunt quòd ecce cœtus commeantium 'Jiſchmahhelitarum veniebat ex 'Gilhhade, quorum cameli ferebant 'myxaria, & opobalſamum, & ladanum, pergentes ut deportarent *ea* in Ægyptum:

26 Dixítque Jehuda ad fratres ſuos, 'quod erit lucrum cùm interfecerimus fratrem noſtrum, & occultaverimus ſanguinem ejus?

27 Agite vendamus eũ Jiſchmahhelitis iſtis, & manus noſtra ne ſit in eum, quia frater noſter, 'caro noſtra eſt: cui auſcultaverunt fratres ejus.

28 Itaque tranſeuntibus viris Midjanitis mercatoribus extrahentes ſuſtulerunt Joſephum ex ipſa ciſterna, vendiderúntque [k] eum Jiſchmahhelitis illis viginti '*ſiclis* argenteis: qui deduxerunt eum in Ægyptum.

[k] Heb. *Joſephum: vide ſuprà* 12.2.

29 'Reverſus autem Reuben 'ad ipſam ciſternam, cùm ecce non eſſet Joſeph in ea ciſterna, 'laceravit veſtimenta ſua.

30 Quamobrem reverſus ad frates ſuos dixit, puer ille non adeſt: ego verò 'quorſum ibo ego?

31 Tum acceperunt tunicam Joſephi, & jugulantes hircum caprarum, intinxerunt tunicam illam ſanguine ejus.

32 Et miſerunt qui deferrent tunicam illam verſicolorem ad patrem ſuum, ac dicerent, hãc invenimus: agnoſce nunc an tunica filii tui ſit, nec ne.

33 Qui agnoſcens eam dixit, tunica filii mei eſt, beſtia mala devoravit eum: [l] omnino diſcerptus eſt Joſeph.

[l] Heb. *diſcerpendo diſcerptus.*

34 Laceranſque Jahhakob veſtimenta ſua, & imponens 'cilicium lumbis ſuis, luxit propter filium ſuum diebus multis.

35 Et quamvis ſurrexiſſent omnes filii ejus omnéſque 'filiæ ejus ad conſolandum eum, renuit conſolationem admittere, dicebat enim, 'quin deſcendam ad filium meum lugens in ſepulchrum: flevit etiam illum 'pater ejus.

36 Medanæi autem vendiderunt illũ *abductum* in Ægyptum, Potiphari aulico Parhhonis præfecto 'ſatellitum.

ANNOTATIO.

1 Peregrinationum] *ut ſuprà* 17.8. 2 Puer] *non tantùm ætate, ſed etiam miniſterio, cujus ratione Jehoſchuahh ætate maturus puer Moſchis. Ex.* 33.11. *& Gechazi puer Eliſchabhi* 2. *Reg.* 4.12. *dicitur. q.d. patri fratribusque miniſtrabat, & utriſque pro mediaſtino erat.* Referebatq;] *tres cauſæ fraterni in eum odii ex ordine recenſentur, delatio maleactæ vitæ apud patrem, patris amor ſingularis erga eum, & ſomnia ejus de principatu futuro.* 3 Filius ſeneƈt.] *natus enim erat Jahhakobo jam* 91. *annum agenti.* 7 Ecce] *vide hujus ſomnii complementum infrà* 42.6. *ut ſequentis, cap.* 46. 10 Increpavit] *aſtutè coram fratribus, quorum animos ſciebat in Joſephum exacerbatos eſſe: nam revera ipſe rem obſervabat, verſ. ſeq.* Ego & mater] *in hac reprehenſione ſomnium ita interpretatur, ut fratrum invidiam minuat argumento* ἐξ ἀδυνάτȣ ϗ ἀτόπȣ, *q.d. ergo reſurrectura eſſet mater tua: etſi hoc in una ex Jahhakobi uxoribus noverca Joſephi impletum eſt, infrà* 46. 17 Dothanis] *ſive Dothajinis, cujus loci mentio eſt* 2. *Reg.* 6.13. 19 Dominus ſomniorum] *id eſt, qui ſibi futuram in nos dominationem ſomniat.* 20 Nũc igitur] *tam citò de tanto ſcelere perpetrando concludunt, quia aliis aliorum animi ex præcedentibus colloquiis erant cogniti.* 21 Eriperet] *id eſt, novo conſilio ejus cædem impediret.* Dicebat] *apud ſe, ut ſuprà* 11.3. 22 Ne effundite] *callidè Reuben a genere cædis tantùm deterret fratres, etſi revera illius vitæ conſulebat.* 23 Tunica ſua] *de qua ſuprà ver.* 3. *cur exuerent vide infrà ver.* 31. *& ſeq. quomodo autem intereà Joſeph ſe erga fratres gereret, exponitur infrà* 42.22. 25 Jiſchmahhelitarum] *Jiſmahhelitæ hîc, Midjanitæ ver.* 28. *& Medanæi ver.* 36. *omnes Arabiam incolebant, ideoque Onkelos exponit Arabas, ut Judic.* 8.24. *& quia cœtus iſte mercatorum ex variis conſtabat, Moſche illum variis nominibus exprimit.* Gilhhade] *unde in Ægyptum euntibus illac iter erat: Gilhhade autem mercatorum emporium erat, ut Jirmejæ* 8.22. *&* 22.6. *& alibi oſtenditur.* Myxaria] *hanc vocem & duas ſequentes variè admodum accipiunt interpretes, nos in tanta varietate, quod probabilius viſum eſt, elegimus. Myxaria Arabibus dicuntur Nuketa teſte Ægineta, Aëtio, Pſello, & Actuario, voce proximè ad Hebraicum Necoth accedente: opobalſamum cum R.D.K. interpretati ſumus, Ledum verò vel Ladanum, Onkelon Chaldæum & Arabas ſecuti: nam quod Hebræi Lot vocant, Chaldæus Letum, Arabes Laten vel Laden nominant.* 26 Quod erit] *Jehuda divina providentia ductus, fratribus ſuadet ſine cæde & cum lucro poſſe tria illa mala vitari quorum causâ Joſephum oderant, ſi mercatoribus vænum detur: ſic enîm fore ut a patre (apud quem ipſos accuſabat, & cui præ cæteris dilectus erat) abſtrahatur, & ſervitutem ſubeat loco ſperati dominatus.* 27 Caro noſtra] *id eſt, perinde erit ſi eum morti tradamus, ac ſi nobis ipſis vim inferremus.* 28 'Siclis argent.] *vide ſuprà* 23.16. 29 Reverſus] *aberat enim cùm acciperetur Jehudæ conſilium, & perficeretur.* Ad ipſam ciſt.] *ut Joſephum extractum reduceret, ſuprà ver.* 22. Laceravit] *ut veteribus erat in more, cùm triſte aliquid accidebat, ut infrà ver.* 34. *& alibi frequenter.* 30 Quorſum ibo] *id eſt, quò me vertam? videtur enim patris iram præ aliis metuiſſe, tum quia illi ut ſeniori major pueri cura incumbebat, tum quia formidabat ne infenſiorem ſibi patrem redderet quem jam offenderat, ſuprà* 35.22. 34 Cilicium] *id eſt, veſtem vilem & ſine ornatu lugentium more: nam vox Hebræa, teſte R.D.K. non tantùm ſaccum formatum, ſed ejus materiam & omne involucrum vile ſignificat.* 35 Filiæ] *id eſt, filia, nurus, neptes.* Quin deſcendam] *id eſt, tantus eſt hic luctus, ut me ad mortis uſque articulum proſecuturus ſit, & citò in ſepulchrum detruſurus.* Pater ejus] *Jitzchak pater Jahhakobi: nam a vendito Joſepho quaſi* 12. *annos vixit. vide ſuprà in* 35.29. 36 Satellitum] *Hebræa vox communis laniis, cocis & ſatellitibus, ſignificat mactatores, quia illi animalia ad cibum, hi verò ſontes in ſupplicium mactabant. Hinc duo illi Parhhonis aulici huic cuſtodiendi traduntur, cujus erat damnatos plectere, infrà* 40.3. *& Rex Babyloniæ Jeruſchalaimis captis ac Rege abducto, ſuum mactatorum ſive ſatellitum præfectum eò miſit, ut capitalem ſuam ſententiam in reliquias populi ipſamq; civitatem exequeretur.* 2. *Regum ultimo. Hi Latinè quæſtores rerum capitalium dici poſſunt.*

CAPUT.

CAPUT XXXVIII.

Jehuda Chriſti progenitor, ex Cenahhanæa uxore ternos liberos ſuſcipit, duobus ſenioribus eandem uxorem ſucceſſivè conjungit, quibus mortuis tertium adhuc immaturum nurui fraudulenter promittens eam in paternam domum remittit: quod cùm ſuo tempore non præſtitiſſet, nurus ſimulato habitu ex Jehuda concipit & parit.

1 'FUIT autem 'illo tempore, cùm deſcendens Jehuda a fratribus ſuis divertiſſet ad quendam Hhadullamæum, cujus nomen erat Chira,

2 Vidiſſetq; ibi Jehuda filiam cujuſdam Cenahhanæi cui nomen erat Schuahh, & accipiens eam *in uxorem* congreſſus eſſet cùm ea,

3 Et illa concepiſſet "peperiſſetq; filium, cujus nomen vocavit Hherum,

4 Deinde concipiens rurſus peperiſſet filiũ, cujus nomen vocavit Onanem,

5 Poſt rurſus peperiſſet filium, cujus nomen vocavit Schelam (erat autem Jehuda "Cezibi cùm illa pareret iſtum)

6 Ut acciperet Jehuda uxorem Hhero primogenito ſuo, cujus nomen Tamar.

7 Cùm autem eſſet Hher primogenitus Jehudæ malus in oculis Jehovæ, morti tradidit eum Jehova.

8 Ideoque dixit Jehuda Onani, congredere cum uxore fatris tui, & "fratris nomine duc eã: ut "exuſcites ſemen fratri tuo.

9 Sciebat autem Onan non fore ſuum ſemen illud: ideò congreſſurus cum uxore fratris ſui, perdebat *ſemen, effundens* in terram, ne ſuppeditaret ſemen fratri ſuo.

10 Cùmque malum videretur in oculis Jehovæ quod faciebat, morti tradidit etiam iſtum.

11 Quamobrem dixit Jehuda Tamaræ nurui ſuæ, mane vidua in domo patris tui, donec adoleverit Schela filius meus (dicebat enim, *Videndũ* ne moriatur ipſe quoq; ſicut fratres ejus) ſic abiens Tamar manebat in domo patris ſui.

12 Sed "cùm plures eſſent dies, mortuâ filiâ Schuhhæ uxore Jehudæ, Jehuda ſe conſolaturus aſcendit ad tonſores gregis ſui, ipſe cum Chira amico ſuo Hhadullamæo "Timnam.

13 Quod cùm renunciatum eſſet Tamarę dicendo, ecce ſocer tuus aſcendit Timnam ad tondendum gregem ſuum:

14 "Deponens illa veſtes viduitatis ſuæ a ſe 'operuit ſe peplo ac 'texit ſe, conſeditq; in [a]bivio quod *eſt* juxta viam Timnam verſus: videbat enim adoleviſſe Schelam, ſe verò non fuiſſe datam ei in uxorem.

15 Videns autem eam Jehuda 'exiſtimavit eam eſſe ſcortum, 'operuerat enim faciem ſuam.

16 Divertens itaque ad eam in ipſa via, dixit, age quæſo, congrediar tecum (non enim noverat nurum ſuam eſſe) quæ dixit, "quid dabis mihi ut congrediaris mecum?

17 Quo dicente, ego mittam hœdum caprarum ex grege, dixit illa, *acquieſco* ſi des pignus donec miſeris.

18 Tũ dixit ille, quódnam *eſt* pignus quod dem tibi? quæ dixit, ſigillum tuum ſudarium tuum & ſcipio tuus qui *eſt* in manu tua: his datis ei 'congreſſus eſt cum ea, & concepit ea ex illo.

19 Deinde ſurgens 'abiit depoſuitq; peplũ ſuum a ſe, ac induit veſtes viduitatis ſuæ.

20 Miſit autem Jehuda hœdũ illum caprarum per amicum ſuum Hhadullamæum illûm, ut reciperet pignus e manu iſtius mulieris, ſed non invenit eam:

21 Cúmque interrogaret viros loci illius dicendo, ubínam *eſt* meretrix illa, *quæ* erat in iſto bivio juxta hanc viam? dixerunt, non fuit hîc *ulla* meretrix.

22 Quamobrem reverſus ad Jehudam dixit, non inveni eam: quin etiam homines illius loci dixerunt, non fuit hìc *ulla* meretrix.

23 Et dixit Jehuda, retineat ſibi, "ne ſimus contemptui: ecce miſeram hœdum iſtum, tu autem non inveniſti eam.

24 Fuit verò cùm tertius menſis ageretur, ut nunciaretur Jehudæ dicendo, ſcortata eſt Tamar nurus tua, etiámque ecce gravida eſt ex ſcortatione: quare dicebat Jehuda, "educite eam ut "comburatur.

25 Sed cùm educeretur, miſit ipſa ad ſocerum ſuum qui diceret, ex viro cujus hæc *ſunt*, ego ſum gravida: dicebátque, agnoſce quæſo cujus *ſint* iſta, ſigillum hoc ſudariúmque hoc, & hîc ſcipio.

26 Quæ agnoſcens Jehuda dixit, "juſtior eſt me, quandoquidem non dedi eam Schelæ filio meo: "neque [b] amplius deinceps cognovit eam.

27 Fuitq; quo tempore pariebat illa (ecce autem gemelli in ventre ejus)

28 Fuit, inquã, cùm pareret, & illorũ unus exereret manũ: ut obſtetrix acceptũ coccinũ alligaret manui ejus, dicendo, hic exit primùm.

29 Sed fuit cùm retraxiſſet manum ſuam, & ecce exiret frater ejus, ut diceret illa, quã perrupiſti! [c] 'tua *eſt* ruptura: ideò vocavit *quiſque* nomen ejus [d] Peretzum.

30 Poſteà verò exivit frater ejus, ad cujus manum *erat* coccinum: & vocavit quiſque nomen ejus Zerachum.

[a] Heb. *in porta oculorum: periphraſis bivii, quo oculis quodammodo aperitur janua, ut illorũ intuitus huc illuc ferri poſſit.*

[b] Heb. *adjecit ultrà cognoſcere.*

[c] Heb. *ſuper te* eſt *rupturà*

[d] *id eſt, rupturam.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hujus hiſtoriæ partem neceſſe eſt ante Joſephi venditionem contigiſſe: cùm enim tantùm 22. anni inter venditionem Joſephi & deſcenſum Jahhakobi cum familia in Ægyptum numerentur, non potuit tam brevi ſpatio Jehuda uxorem ducere, ternos liberos tollere, uxorem unam duobus ſucceſſivè conjungere, tertii conjugium ultra tempus differre, filios ex nuru ſuſcipere, & illorum unus duos filios gignere ante deſcenſum in Ægyptum. Contigit ergo ante venditionem Joſephi ſaltem uſque ad tempus quo Hher primus Jehudæ filius decimum annum agebat.* Illo tempore] *quo Jahhakob ad patrem ſuum Jitzchakum redierat, Jehuda annum 17. agente, ſuprà. 35.27.* 3 Peperiſſetque] *eodem anno 17. Jehudæ.* 5 Cezibi] *quod aliàs dicitur Aczib. Jehoſch. 19.28. & Judic. 1. 31.* 8 Fratris nomine] *hîc primùm legitur uxor fratris unius ſine liberis mortui alteri tradita ad excitandum mortui ſemen: quam conſuetudinem deinde Lege confirmavit Deus. Deut. 25. 5.* Exuſcites ſemen] *id eſt, procrees liberos,*

quorum primus pro mortui filio habeatur: quam interpretationem docet Moſche Deut.25.6. 9 Sciebat] *quia non erat jus à Jehuda recens invectum, ſed mos jamdiu receptus, ac proinde juveni Onani cognitus.* 12 Cùm plures] *quibus videlicet creverat Schela (erat enim quaſi 16.annorum) & ipſa diutius quàm anteà expectarat.* Timnam] *oppidum tribus Jehudæ, Jehoſch.15.57. ſicut Aczib & Hhadullam, nam vicina erant.* 14 Deponens illa] *duabus de cauſis Tamar fraudulentum hoc conſilium init: prior eſt jus receptum, ut mortuo proximus ſemen excitet, proximoq; ceſſante ex ordine neceſſitudinis alius ſuccedat, ut ex Ruth 3.conſtat: poſterior, promiſſio ſoceri ſuo tempore non præſtita.* Operuit ſe peplo] *pro capitis tegmine viduis uſitato ſumpſit matronale.* Texit ſe] *id eſt, faciem ſuam, ut ſequente ver. Synecdoche.* 15 Exiſtimavit] *eo quòd more impudicarum mulierum in bivio ſederet, Proverb. 7.12.& 9.14. & Jechezkel.16.24.& 25.* Operuerat] *altera cauſa cur ſcortum eſſe putet, quia de facie cognoſci non vult.* 16 Quid dabis] *mercedem ſpecie, ſed reipſa cautionem quærit, quaſi ex eo concipiat, certis indiciis id probare poſſit.* 18 Congreſſus eſt] *agens quaſi 34.annum: nam in Ægyptum venit 50 ætatis anno, cùm jam Peretz Jehudæ ex hoc congreſſu filius pater duorum filiorum eſſet, infrà 46.12.* 19 Abiit] *non expectato hædo, quia ſeminis non mercedis cauſâ ſocerum admiſerat.* 23 Ne ſimus] *id eſt, ne re divulgata famæ jacturam faciamus: nam infamis erat ſcortatio etiam inter homines ignorantes Dei.* 24 Educite eam] *ad judices in portam.* Comburatur] *non decernit, quia judex non eſt, ſed ex regionis conſuetudine ſupplicium ejus urget, abs qua in filii perſona ſe læſum arbitratur.* 26 Juſtior eſt me] *q.d. gravius peccavi, qui facta ei ſpe conjugii deluſi eam, quàm ea quæ fraudantem circumvenit.* Neque ampl.] *quia inceſtus eſt.* 29 Tua eſt rup.] *hoc eſt, tibi convenit à ruptura nomen, quale eſt Peretz, quia fratrem antevertens prior erupiſti.*

CAPUT. XXXIX.

Joſeph in ſervitutem redactus tantam heri ſui gratiam conciliat benedictione Dei, ut omniũ rerum adminiſtrationem ei cõmittat: & licèt ab hera calumnioſè traductus in ſummũ heri odiũ veniat, miſereq; in carcerem compingatur, tamen rurſus Dei beneficio aliquam heri gratiam promeritus ſaltem vinctis præficitur.

1 'JOSEPH igitur deductus fuerat in Ægyptum: emeratque eum Potiphar aulicus Parhhonis, præfectus ſatellitum, vir Ægyptius, e manu Jiſchmahhelitarum illorum qui deduxerant eum illuc.

2 Adfuit autem Jehova Joſepho, ut eſſet vir proſperè agens, dum fuit in domo domini ſui Ægyptii.

3 Vidente itaque domino ejus Jehovam eſſe cum eo, & omnia quæ ipſe faciebat Jehovam ſecundare in manu ejus:

4 Adeò invenit Joſeph gratiam in oculis ejus ut 'miniſtraret ei, poſtremò præfecit eum domui ſuæ, & quicquid *erat* ſibi, tradidit in manum ejus.

5 Fuitq; ex quo præfecerat eum domui ſuæ & omnibus quæ *erant* ſibi, ut benediceret Jehova domui illius Ægyptii propter Joſephum, eſſetq; benedictio Jehovæ in omnibus quæ *erant* ei domi & rure.

6 'Quapropter relinquebat omnia quæ *erant* ſibi in manu Joſephi, adeò ut non cognoſceret cum eo de re ulla 'præter cibum quo ipſe veſcebatur: erat autem Joſeph pulcher forma & pulcher aſpectu.

7 Fuit itaque [a] his rebus geſtis, cùm 'ſuſtuliſſet uxor domini ejus oculos ſuos in Joſephũ, ut diceret, concumbe mecum.

[a] Heb. *poſt has res.*

8 Qui renuens dixit ad uxorem domini ſui, en dominus meus non cognoſcit mecũ quicquid *eſt* in hac domo, & quæcumque *ſunt* ipſi tradidit in manum meam:

9 'Nullus *eſt* ei in hac domo major me, neque ſubtraxit a me quicquam præter te, quatenus uxor ejus es: quomodo ergo facerem malum hoc maximum, & peccarem in Deum?

10 Fuit autem alloquente ea Joſephum [b] quotidie, cùm non acquieviſſet ei ut cubaret juxta eam, *aut* ut 'eſſet cum ea,

[b] Heb. *die die.*

11 Fuit, inquam, hujuſmodi aliquo die, cùm veniſſet *Joſeph* domum ad faciendum opus ſuum, neque eſſet quiſquam ex [c] domeſticis ibi in ea domo,

[c] Heb. *viris domus, ut infrà. 14. ſic ſuprà 17.23. & 27.*

12 Ut illa prehenderet eum veſte ejus, dicendo, concumbe mecum: ſed is relicta veſte ſua in manu ejus, fugiens egreſſus eſt foras.

13 Fuit ergo cùm illa videret eum relicta veſte ſua in manu ipſius, fugiſſe foras,

14 Ut 'inclamaret domeſticos ſuos, & loqueretur eis dicẽdo, 'videte, 'adduxit' nobis virum 'Hebræũ ad illudendũ nobis: acceſſit ad me ut concũberet mecũ, ſed inclamavi voce magna.

15 Fuitq; cùm audiret ille me ſublata voce mea inclamantem, ut relicta veſte ſua juxta me, fugerit foras.

16 Ita depoſuit veſtem illius penes ſe, donec veniret dominus illius domum ſuam.

17 Tunc allocuta eſt eum hujuſmodi verbis, dicendo, acceſſit ad me ſervus iſte, Hebræus iſte quem adduxiſti nobis, ut illuderet mihi:

18 Sed fuit cùm ſublata voce mea inclamarẽ, ut relinquens veſtem ſuam penes me fugerit foras.

19 Fuit verò, cùm audiret dominus illius verba uxoris ſuæ, quibus alloquebatur ipſum dicendo, [d] omnino hæc fecit mihi ſervus tuus: ut accenderetur ira ejus.

[d] Heb. *ſecundum verba hæc.*

20 Quamobrem rapiens Dominus Joſephi eũ, collocavit eum in [e] turri carceris, 'loco ubi vincti Regis concluſi erant: vt eſſet ibi Joſeph in turri *carceris*.

[e] Heb. *in loco rotundi carceris: periphraſis turris: ſic deinceps.*

21 Sed adfuit Jehova Joſepho, & 'extendit ad eum uſq; benignitatem, adeò ut [f] reddiderit eum gratioſum in oculis 'præfecti turri *carceris*,

[f] Heb. *dederit gratiam ejus: hypallage, pro dederit ei gratiam, id eſt, conciliaverit.*

22 Tradideritque præfectus turri carceris in manũ Joſephi omnes vinctos qui *erant* in turri carceris; & quicquid facere ſolent ibi, id ipſe faciebat.

23 Præfectus turri carceris nihil quicquã inſpiciebat *quod eſſet* in manu ejus, eo quòd Jehova adeſſet ei: & quod ipſe faciebat, Jehova ſecundabat.

ANNOTATIO.

1 Joſeph] *Regreſſio ad hiſtoriam cap.37.* 4 Miniſtraret ei] *tres gradus deſcribit Moſche ſervitutis Joſephi: primò fuit conſervus pari conditione cum cæteris, ſecundò cubicularius domini, tertiò præfectus ædibus & omnibus*

& omnibus facultatibus ejus domi & rure. 6 Quapropter] *id eſt, poſtquam adminiſtratio ejus hero probata eſt, immunem eum fecit a rationibus reddendis, adeò illius probitati confidebat.* Præter cibum] *id eſt, nihil erat ſollicitus, genio tantùm indulgebat: proverbiale dictum de eo qui rei domeſticæ curam totam alteri committit.* 7 Suſtuliſſet] *præter decorum pudicæ fœminæ.* 9 Nullus eſt] *q d fidem meam, cui dominus meus omnia commiſit perfidè violarem, & in Deum conjugii autorem aſſertorémque peccarem.* 10 Eſſet cum ea] *aliquantiſper conſiſteret & colloqueretur.* 14 Inclamaret] *ut marito facilius perſuaderet, cùm apud eum Joſephum eſſet accuſatura.* Videte] *pallium oſtentans loquitur.* Adduxit] *indignationem adverſus maritum fingit, cujus nomen propterea reticet.* Nobis] *ita ſervorum animos in Joſephum inflammat.* Hebræum] *generis meminit ut Joſephum magis odioſum reddat, & jure de marito conqueri videatur: erant enim Hebræi Ægyptiis præ cæteris abominabiles, infrà 43.32.* 20 Loco ubi vincti] *id eſt, carcere duriſſimo, quò detrudebantur ſontes qui Regem offenderant, ut evidentius declaratur* Pſal.105.18. *quamobrem Scriptura foveam vocat infrà 40.15. & 41.14.* 21 Extendit] *id eſt, effecit ut ſua benignitas ad eum uſque carcere incluſum penetraret, Sapi.10.13.* Præfecti turri] *hic Potipharis ſatellitum præfecti ſervus erat, fidei commiſſarius cuſtos: eſt autem veriſimile Joſephum huic rem totam ſicut habebat explicaſſe, quod apud dominum non licuerat, itaque factum eſſe, ut etiam Joſephi dominus de innocentia ejus perſuaſus, ei paulatim faveret: quod confirmatur infrà 40.4.*

CAPUT XL.

Joſeph in carcere Satrapis Regis a domino ſuo jam melius ipſi cupiente præficitur: quorum ſomnia interpretatus Deo duce convenienter eventui, viam ſibi ad libertatē dignitatemq; maximam eodem autore ſternit.

1 Fuit autem his rebus geſtis, cùm peccaviſſent pincerna Regis & piſtor in dominum ſuum, in regem Ægypti,

2 Efferveſcenſque Parhho contra duos aulicos ſuos, contra præfectum pincernarū, & contra præfectum piſtorum,

3 Tradidiſſet eos in cuſtodiam in domo præfecti ſatellitum, in [a] turrim carceris locum ubi Joſeph vinctus erat,

Heb. *locum*
otundi car-
eris, ut ſuprà
9.20.

4 Ut committeret præfectus ſatellitum Joſephum cum eis, qui miniſtraret eis: fueruntque diebus *multis* in cuſtodia.

5 Somniaverunt autem ſomniū uterque illorum, quiſque ſomniū ſuum nocte[b] eâdem, quiſque'ſecundum interpretationē ſomnii ſui, pincerna ille & ille piſtor qui *fuerant* Regis Ægypti, qui vincti *erant* in turri carceris.

Heb. *una,*
t infrà 41.
1.

6 Cùmque veniens ad eos Joſeph mane aſpexiſſet eos, quòd ecce'mœſti erant,

7 Interrogavit Satrapas Parhhonis qui ſecum *erant* in cuſtodia, in domo domini ſui, dicendo, quare vultus veſtri [c]afflicti *ſunt* hodie?

Heb. *mali.*

8 Qui dixerunt ad eum, quiſque ſomniū ſomniavimus, &'nemo *eſt* qui interpretetur illud: dixit verò ad eos Joſeph, 'an non Deo *ſunt* interpretationes? narrate quæſo mihi illa.

9 Narravit ergo præfectus pincernarum ſomnium ſuum Joſepho, dicens ei: in ſomnio meo, cùm 'ecce vitis coram me *eſſet*,

10 ('In qua vite tres erant palmites) ipſa quaſi germinaret, erumperet flos ejus, matureſcerent botri ejus, *mox eſſent* uvæ maturæ,

11 Et poculum Parhhonis *eſſet* in manu mea, accipiens illas maturas uvas exprimebam eas in poculum Parhhonis: dabámque poculum ipſum in manum Parhhonis.

12 Cui dixit Joſeph, hęc *eſt* interpretatio ejus: tres illi palmites tres dies'ſunt.

13 [d] Intra dies tres'recenſebit Parhho caput tuum & reſtituet te in [e] ſtatum tuum: porrigeſque poculum Parhhonis in manum ejus, ſecundum munus priſtinum, cùm eſſes pincerna ejus.

[d] Heb. *cùm adhuc tres dies.*

[e] Heb. *baſim tuam, id eſt, locum vel ſedem: tranſlatio a vaſis domeſticis ad domeſtica hominum officia: ut infrà* 41.13.

14 Quòd ſi memor eris mei apud te cùm bene erit tibi, tunc exerceto quæſo erga me benignitatem: aut mentionem facito mei apud Parhhonem, & fac ut exeam ex hac domo.

15 Etenim [f] omnino per plagium ſurreptus ſum e terra Hebræorum: atque adeò 'hîc non feci'quicquam cur conjicerent me in hanc foveam.

[f] Heb. *furando furto ablatus ſum.*

16 Cùm autem videret præfectus piſtorum eum [g] bonam interpretationem attuliſſe, dixit ad Joſephum: etiam ego in ſomnio meo, cùm ecce tria caniſtra [h] foraminatim texta ſuper caput meum eſſent,

[g] Heb. *bonum interpretatū eſſe.*

[h] Heb. *foraminis.*

17 In caniſtro autem ſupremo *eſſet* cibus Parhhonis, ex quovis opere piſtorio, volucres'comedebant ea e caniſtro illo ſupra caput meū.'

18 Cui reſpondens Joſeph dixit, hæc *eſt* interpretatio ejus: tria caniſtra illa, tres dies ſunt.

19 [i] Intra dies tres recenſebit Parhho caput tuum,' ne ſit *deinceps recenſio* de te: ſuſpendet enim te de ligno, & comedent volucres carnem tuam ex te.

[i] Heb. *cùm adhuc tres dies, ut ſuprà* 13.

20 Fuit ergo ipſo die tertio, die quo editus fuerat Parhho, cùm faceret convivium omnibus ſervis ſuis, ut recenſeret caput præfecti pincernarum & caput præfecti piſtorum inter ſervos ſuos.

21 Et reſtitueret præfectum pincernarum in ſuum potus miniſtrandi munus, ut traderet poculum in manum Parhhonis,

22 Præfectum verò piſtorum ſuſpenderet: quēadmodum interpretatus fuerat eis Joſeph.

23 Non eſt autem præfectus pincernarū recordatus Joſephi, ſed oblivioni tradidit eum.

ANNOTATIO.

5 Secundum interp.] *id eſt, ſomnium eventui reſpondens quem prædixit ſua interpretatione Joſeph inf. ver.22. ſic infrà 41.11. & 12.* 6 Mœſti] *ut ſolent divinitus immiſſa ſomnia graviter eos afficere quibus immittuntur: ſic turbatus eſt Parhho infrà 41.8. & Rex Babyloniæ Daniel 2.* 8 Nemo eſt] *id eſt, neq; eſt hîc ariolus, neq; captivis nobis adeundi illos copia conceditur pro Aegyptiorum conſuetudine.* An non Deo] *ab ariolis animum eorum avocat, & ad expectandam a Deo interpretationem, ut ſomniorū autore, comparat, poſtremò quia ſe dono interpretandi divinitus inſtructū eſſe ſentit, ſpem illis interpretationis facit.* 9 Ecce] *Hypotypoſis ſomniis ordinaria, quia ſomniātibus res de quibus ſomniant præſentes eſſe videntur.* 10 In qua vite] *ut quod ex naturæ ordine multis menſibus fit, ſomnianti uno momento objicitur, ita aſyndeta & compendioſa admodū oratione narrant.* 12 Sunt] *i. ſignificant: categoricè enunciat*

Joſeph ſententiam ſomnii, quia ut Propheta, non ut conjector loquitur. 13 Recenſebit] *cùm familiam & ſervitia omnia luſtrabit, te numerabit quoque in illorum catalogo.* 15 Hic] *ex quo in Ægyptum adductus ſum.* 17 Comedebant] *roſtra foraminibus in caniſtrum immittentes.* 19 Ne ſit deinceps] *id eſt, jubebit nomen tuum e catalogo ſervorum ſuorum obliterari: non enim probatur hæc interpretatio, auferet caput tuum a te, quia non capite truncatus, ſed ſuſpenſus fuit.*

CAPUT. XLI.

Parhho ſomniorum de futuris rebus divinitus immiſſorum interpretationem a ſuis ſapientibus minimè conſecutus, Joſephum audita a præfecto pincernarum peritia ejus e carcere accerſit, interpretationemq́ & conſilium optimum contra famen venturam accipit: quo nomine Joſeph ex omnium procerum conſenſu regno præfectus, uxore ex clariſſima familia ducta duos filios ſuſcipit ante famis initium: & ſua induſtria tantum annonæ numerum colligit, ut famis tempore totam Ægyptum ſublevet, aliuq́ regionibus alimentum ſuppeditet.

1 FUIT autem [a] exacto 'biennii tempore, ut Parhho ſomniaret quòd ecce ſtabat juxta 'rivum quendam:

[a] Heb. *a fine duorum annorum dierũ: vide ſuprà in 29.14.*

2 Cùm ecce ex illo rivo aſcendentes ſeptem vaccæ pulchræ aſpectu & pingues carne, quæ paſcebant in ulva:

3 Item ecce ſeptem vaccę aliæ aſcendentes poſt eas ex illo rivo, [b] deformes aſpectu & tenues carne, quæ ſtabant juxta vaccas illas ad ripam ipſius rivi.

[b] Heb. *malæ.*

4 Poſteà devorarunt iſtæ vaccæ deformes aſpectu & tenues carne ſeptem illas vaccas pulchras aſpectu & pingues: tunc evigilavit Parhho.

5 Deinde redormiſcens ſomniavit ſecundò: ecce autem ſeptem ſpicę aſcendentes in culmo uno, pingues & bonæ.

6 Item ecce ſeptem ſpicæ tenues & aduſtæ Euro, provenientes poſt eas.

7 Poſteà deglutiverunt iſtæ ſpicę tenues ſeptem illas ſpicas pingues & plenas, tunc evigilavit Parhho: & 'ecce ſomnium.

8 Quamobrē fuit ipſo mane, cùm 'conſternatus eſſet animus ejus, ut mittens accerſeret omnes Magos Ægypti, & omnes ſapientes ejus: quibus cùm enarraſſet Parhho quæ ſomniaverat, non *erat* qui interpretaretur ea Parhhoni.

9 Tunc allocutus eſt præfectus pincernarum Parhhonem, dicendo, 'peccata mea ego recordaturus ſum hodie.

10 'Parhho efferveſcens contra ſervos ſuos tradiderat me in cuſtodiam in domo præfecti ſatellitum, me & præfectum piſtorum.

11 Somniavimus autem ſomnium nocte [c] eadem ego & ille, quiſque ſecundum interpretationem ſomnii ſui ſomniavimus.

[c] Heb. *una, ut ſuprà* 40.5.

12 Cumque ibi *eſſet* nobiſcum puer Hhebræus ſervus præfecti ſatellitum eique narraviſſemus, interpretatus eſt nobis ſomnia noſtra, cuique ſecundum ſomnium ſuum interpretationem attulit.

13 Fuit enim, ut ſicut interpretatus eſt nobis ita [d] eveniret: me reſtituit *Parhho* in [e] ſtatum meum, illum verò ſuſpendit.

[d] Heb. *eſſet, ut ſuprà* 24.15.

[e] Heb. *baſin, ut ſuprà* 40.13.

14 Miſit itaque Parhho *homines* accerſitum Joſephum, qui [f] celeriter eduxerunt eum ex illa fovea: ita abraſo *capite* & mutatis veſtibus ſuis venit ad Parhhonem.

[f] Heb. *fecerunt ut curreret.*

15 Tunc dixit Parhho ad Joſephum, ſomnium ſomniavi, & nemo *eſt* qui interpretetur illud: ego autem audivi de te dicentem, te *eſſe* intelligentem ſomnii ut interpreteris illud.

16 Reſpondit verò Joſeph Parhhoni dicendo, 'non *eſt* penes me: Deus [g] reſpondendo enunciabit proſperitatem Parhhonis.

[g] Heb. *reſpondebit pacem.*

17 Dixit itaque Parhho ad Joſephum, in ſomnio meo, ecce me adſtante ripæ cujuſdam rivi,

18 Ecce inquam ex illo rivo aſcendentes ſeptem vaccæ pingues carne & pulchræ forma, quæ paſcebant in ulva.

19 Item ecce ſeptem vaccæ aliæ aſcendentes poſt eas macilentæ, & [h] mala formâ admodum, & exhauſtæ carne: non vidi illis deformitate ſimiles in tota terra Ægypti.

[h] Heb. *mala forma.*

20 Poſteà devorarunt hæ vaccæ exhauſtæ & malâ formâ ſeptem illas vaccas priores pingues.

21 Et quamvis perveniſſent in ventrem earum, non animadvertebatur illas veniſſe in ventrem earum: nam aſpectus earum *manebat* malus ſicut anteà, tum evigilavi.

22 Deinde videbam in ſomnio meo, & ecce ſeptem ſpicæ aſcendentes in culmo uno plenæ & bonæ:

23 Item ecce ſeptem ſpicæ graciles, tenues, aduſtæ Euro, provenientes poſt eas.

24 Poſtea deglutiverunt ſpicæ illæ tenues ſeptem illas ſpicas bonas: quod retuli ad Magos, ſed nemo *fuit* qui exponeret mihi.

25 Tunc dixit Joſeph ad Parhhonem, ſomnium Parhhonis 'unum eſt: 'id quod Deus ipſe facturus eſt exponit Parhhoni.

26 Septem illæ vaccæ bonę, ſeptem anni ſunt, & ſeptem illæ ſpicæ bonæ, ſeptē anni ſunt: ſomnium unum eſt.

27 Septem verò vaccæ exhauſtæ & malæ aſcendentes poſt illas, ſeptem anni erunt: & ſeptē ſpicæ exhauſtæ, aduſtæ Euro, erunt ſeptem anni famis.

28 Hoc *eſt* verbum quo alloquebar Parhhonem: quod Deus ipſe facturus eſt, oſtendit Parhhoni.

29 'Ecce ſeptem anni venturi ſunt, ſaturitatis magnæ in tota terra Ægypti.

30 Sed exurgent ſeptem anni famis poſt illos, quibus 'oblivioni tradetur tota iſta ſaturitas in terra Ægypti: conſumet enim fames terram ipſam.

31 Neque animadvertetur ſaturitas illa in hac terra, propter ipſam famen poſteà: eo quòd gravis futura ſit valde.

32 'De iteratione autem ſomnii apud Parhhonem bis, *iteratum eſt*, quia ſtata eſt hæc res a Deo ipſo, & [i] feſtinanter facturus eſt illam ipſe Deus.

[i] Heb. *feſtinat facere.*

33 'Nunc ergo provideat Parhho *de* viro prudente & ſapiente, quem conſtituat ſuper terram Ægypti.

34 *Id* faciat Parhho: deinde præficiat præfectos huic terræ (ut accipiat quintam proventuum terræ Ægypti ſeptem illis annis ſaturitatis)

35 Qui colligant omne eſculentũ iſtorum annorum bonorum qui veniunt, & congerant cõmeatum ſub manum Parhhonis, & eſculentum in quibuſque civitatibus ſervent:

36 Sitq; illud eſculentum in depoſitum pro hac regione ad ſeptem annos illos famis, qui futuri ſunt in terra Ægypti, ut non excindatur terra hæc fame illa.

37 Cùm autem bona *videretur* hæc res in oculis Parhhonis, & in oculis omnium ſervorum ejus:

38 Dixit Parhho ad ſervos ſuos, an invenire poſſemus huic ſimilem, virum in quo ſpiritus Deorum *ſit*?

39 Deinde dixit Parhho ad Joſephum, quandoquidem nota fecerunt Dii tibi omnia hæc, nemo *eſt* prudens & ſapiens ſicut tu.

40 Tu præſto domui meç, & os tuum oſculator univerſus populus meus : tantummodò hoc ſolio major ero te.

41 Cùm autem diceret Parhho ad Joſephum, vide, conſtituo te ſuper univerſam terram Ægypti:

42 Detrahens Parhho annulum ſuum e manu ſua, indidit illum in manum Joſephi: juſſitque ipſum induere veſtes xylinas, & appoſuit torquem aureum collo ejus:

43 Et juſſit eum inſidere currui [k] ſecundo a ſuo, ut proclamarent *præcones* ante eum flectenda eſſe genua, conſtituiſſe enim eum ſuper univerſam terram Ægypti.

[k] Heb. *ſecundo ab illo qui* erat *ſibi.*

44 Dixitque Parhho ad Joſephum, ego *ſum* Parhho: Attamen ſine te non attollet quiſquam manum ſuam aut pedem ſuum in univerſa terra Ægypti.

45 Vocavit autem Parhho nomen Joſephi [l] Tzophnath-pahhaneachum, deditque ei Aſenatham filiam Potipherahhi Præſidis Heliopoleos in uxorem : ita egreſſus *ibat* Joſeph per terram Ægypti.

[l] *id eſt, occulta revelantẽ: peregrinæ voces.*

46 (Erat autem Joſeph natus triginta annos, cùm ſtetit coram Parhhone Rege Ægypti, egreſſusq; eſt Joſeph a conſpectu Parhhonis, ut obiret univerſam terram Ægypti)

47 Produxit verò terra ſeptem illis annis ſaturitatis, manipulatim.

48 Collegit itaque ſeptem annis quævis eſculenta quæ *erant* in terra Ægypti, repoſuitq; eſculenta per civitates: eſculenta agrorum cujuſque civitatis, quæ *erant* circa eam, repoſuit in ea.

49 Sic congeſſit Joſeph commeatum multum valde, ut arena maris, adeò ut deſierit numerari, eoquòd non eſſet numerus.

50 Joſepho autem nati ſunt duo filii, antequàm adveniret ullus annus famis, quos peperit ei Aſenath filia Potipherahhi Præſidis Heliopoleos.

51 Vocavitque Joſeph nomen primogeniti [m] Menaſchem: nam fecit Deus, *inquit*, ut obliviſcerer omnis laboris mei, [n] & ejus *quidem* a tota familia patris mei.

[m] *id eſt, qui affert oblivionem.*

[n] Heb. *& ejus, totius familię patris mei: ſed affixa genitiva & genitivæ orationes (quæ eorum loco veniunt) activè æque ac paſſivè accipiuntur: ut diximus ſuprà 16.5.*

52 Nomen autem ſecundi vocavit [o] Ephrajimum, quia me, *inquit*, fructuoſum reddidit Deus in terra afflictionis meæ.

[o] *id eſt, fructuoſum effectum.*

53 Abſolutisq; ſeptem illis annis ſaturitatis, quæ fuit in terra Ægypti,

54 Cùm cœpiſſent ſeptem illi anni famis venire, quemadmodum prædixerat Joſeph, fuit fames in omnibus regionibus *finitimis*, in tota verò terra Ægypti erat cibus.

55 Ex fame tandem terrâ Ægypti totâ laborante, clamavit populus ad Parhhonem cibi cauſa: ſed dixit Parhho omnibus Ægyptiis, ite ad Joſephum, quod edixerit vobis facite.

56 Cùm itaque fames fuit in univerſa ſuperficie illius terræ, aperuit Joſeph omnia *promptuaria* in quibus *cibus* erat: vendiditq; Ægyptiis, cùm invaluiſſet fames illa in terra Ægypti.

57 Præterea cujuſque regionis *populi* venerunt in Ægyptum ad Joſephum, ut emerent, eo quòd invaluiſſet fames in qualibet regione.

ANNOTATIO.

1 Biennii temp.] *ex quo ſomnia captivis interpretatus erat Joſeph.* Rivum] *ex Nilo ductum, cui peculiare eſt hoc nomen.* 7 Ecce ſomnium] *id eſt, abeunte ſomno non evanuit ſomnium, ut naturalia evaneſcunt, ſed adhuc illius animo præſens erat, adeò ut graviter eum conſternaret.* 8 Conſternatus] *vide ſuprà 40.6.* 9 Peccata mea] *inſinuatio, qua ad Regis benevolentiam retinendam ſuam captivitatem juſtam pronuntiat, & beneficium Regis in ſui liberatione prædicat.* 10 Parhho] *non perſonæ ſed dignitatis nomen. q.d. Regia majeſtas: ideò illud in tertia perſona uſurpat.* 16 Non eſt penes] *modeſtè Regis animum in ſe defixum ad Deum attollit, cujus ſolius ſapientiæ eſt præſtare quod Rex petebat, ut Daniel 2. Eadem particula uſus eſt Abram ſuprà 14.24.* 25 Unum eſt] *ſignificatione, licet bis & ſub diverſis imaginibus oblatum ſit.* Id quod] *q.d. hoc ſomnium eſt a Deo, qui res providet, earumq; eſt autor.* 29 Ecce ſeptem] *planius interpretatur ſomnium, & ad regnum Ægypti accommodat.* 30 Oblivioni tradetur] *id eſt, nullum ejus veſtigium apparebit, ſed ſuâ inopiâ fertilium annorum recordationem adimet, ut ver. ſeq. hoc deſignabant in ſomnio vaccæ & ſpicæ tenues, quæ pinguibus abſorptis nihilo pinguiores apparebant ver.21.* 32 De iteratione] *ex repetitione duo colligit, certitudinem & celeritatem rei futuræ: tertium conſultò apud regem infidelem omittit, ut torpentes excitet eorumq; ſtuporem excutiat, quod etiam pleriq; communi ſermone facere ſolent.* 33 Nunc ergo] *Altera pars ſermonis Joſephi de uſu ſomnii, in qua plus quàm Parhho expectaret præſtat, non temeritate ſed ſpiritu Dei ductus: qui hac occaſione Joſephum ad principatum evexit, & ſua oracula implevit, ſuprà 37.7. & 9.* 35 Sub manum] *in apothecas Regis.* Servent] *id eſt, non antè diſtrahant quàm urgebit neceſſitas: ut infrà ver. 55. Joſeph feciſſe legitur.* 36 Terra] *populus hujus terræ: metonymia.* 38 Spiritus Deorum] *id eſt, vis divina: loquitur autem ut ethnicus, ſicut & Laban ſuprà 31.53. & avia Belſchatzaris, Dani. 5.11.* 39 Omnia hæc] *ſomniorum interpretationem, & conſilium contra venturam famem.* 40 Os tuum] *id eſt, hoc ſubjectionis ſymbolo dominum te agnoſcito atque profitetor: ſic 1. Schemu. 10.1. Pſalm. 2.12. & 1. Regum. 19.18. & Hoſche. 13.2.* 41 Vide] *quia jam Joſephum adhibitis externis ſignis in ſummam Ægypti præfecturam evehit, utitur verbo vide.* 44 Ego ſum] *id eſt, mihi quidem reſervo dignitatem regiam, tibi verò tantam autoritatẽ tribuo, ut te inconſulto vel nolente nihil a quoquam fiat in toto regno meo.* Non attol.] *proverbiale dictum, id eſt, nihil aggredietur ſive tentabit quiſquam.* 45 Præſidis] *Hebræam vocem fatemur ſæpe ſignificare ſacerdotem, propria tamen ſua ſignificatione latius adhuc patet. ſignificat enim primarium*

miniſtrum in miniſterio honorabili: ideo Davidis quoque filiis tribuitur. 2. Schemu. 9. 4. quod exponitur. 1. Chron. 18. 17. Sacerdotibus autem deinde attributum eſt, quatenus Levitarum reſpectu fuerunt primarii miniſtri Dei. Quare nos latam vocis ſignificationem retinuimus, adducti Paraphraſtæ Chaldæi authoritate Joſephi ab idololatriæ communione alieniſſimi pietate, & ejuſdem exemplo, cùm ipſe ut miniſter Regis, familiaq́ paterna fuerit regiis ſumptibus educata, infrà 47. 11. Heliopoleos] *Hebr. On: quod oppidum eſt Ægypti, præfectura Heliopolitanæ metropolis, Onii Ptolemæo.* 47 Manipulatim] *Hyperbole, ad maximum proventum ſignificandum. q. d. ex uno grano integer manipulus colligebatur.* 51 Ut obliviſcerer] *hoc eſt, præſente felicitate ademit mihi moleſtam illorum temporum recordationem, maximè quibus tam indignè a fratribus meis domeſticis patris mei tractatus ſum: ſic ſuprà ver. 30.* 54 In omnibus reg.] *divina providentia videlicet, ut hac occaſione Jahhakob cum familia in Ægyptum deſcenderet, & complerentur cùm Joſephi ſomnia ſuprà 37. tum res Abramo prædictæ ſuprà 15. 13.* 57 Præterea] *Paraſceve eſt ad ſequentem hiſtoriam de filiis Jahhakobi.*

CAPUT XLII.

Joſephi fratres Benjamine excepto in Ægyptum pro annona a patre mittuntur: ubi a Joſepho ſe diſſimulante agniti, callidè explorationis inſimulantur, & in carcerem conjecti, non prius cum annona dimittuntur, quàm dato obſide hærentem domi fratrem ſe ſtituros promittant: dimiſſi autem, unà cum annona illius pretium manticis ipſorum juſſu Joſephi inditum imprudentes domum referunt, patri quicquid acciderat narrant, & minimi fratris ſiſtendi neceſſitatem perſuadere fruſtrà conantur.

1 'VIDENS itaque Jahhakob eſſe annonam in Ægypto, cùm dixiſſet Jahhakob filiis ſuis, quare 'mutuò vos aſpicitis?

2 Dixit, ecce audivi eſſe annonam in Ægypto: deſcendite illuc & comparantes *apportate* nobis inde, ut 'vivamus ac non moriamur.

3 Deſcenderunt itaque fratres Joſephi decem ad comparandum commeatum *& apportandum* ex Ægypto.

4 (Binjaminem autem fratrem Joſephi non miſerat Jahhakob cum fratribus ejus, quia dicebat, "*videndum* ne obveniat ei exitium)

5 Et abierunt filii Jiſraëlis ad comparandum *annonam* inter alios euntes, quia erat eadem fames in terra Cenahhani.

6 Joſeph autem is qui imperium habebat in ea regione, idem erat qui annonam vendebat toti populo terræ: cui advenientes fratres Joſephi "incurvaverunt ſe vultu *demiſſo* in terram.

7 Cumque videret Joſeph fratres ſuos, agnovit eos: ſed alienum ſe fingens eis, locutus eſt cum eis "[a] duriter, dicens ad eos, unde advenitis? cui dixerunt, e regione Cenahhani ad comparandum eſculenta.

[a] Heb. *duræ: ſic infrà ver. 30.*

8 Cumq́, agnoſcente Joſepho fratres ſuos, ipſi non agnoſcerent eum;

9 Recordatus Joſeph illorum ſomniorum quæ ſomniaverat de eis, dixit, ' exploratores eſtis, ad obſervandum [b] nudas partes hujus terræ veniſtis.

[b] Heb. *nuditatem, id eſt, nuda a defenſione & munitione loca, metaphora, ſic infrà ver. 12.*

10 Qui dixerunt ad eum, non, domine mi: imò ſervi tui venerunt ad comparandum eſculenta.

11 'Nos omnes filii unius viri ſumus: probi ſumus, nunquam fuerũt ſervi tui exploratores.

12 Dixit verò ad eos, nequaquam, ſed ad obſervandum nudas partes hujus terræ veniſtis.

13 'Dicentibus autem illis, duodecim ſervi tui fratres fuimus, filii viri unius in regione Cenahhani: quorum ecce minimus *eſt* cùm patre noſtro hodie, unus verò " non ſupereſt:

14 Dixit ad eos Joſeph, 'hoc illud *eſt* quo allocutus ſum vos dicendo, exploratores eſtis.

15 Hac re probabimini: ita vivat Parhho, ut ' exibitis hinc niſi cùm advenerit frater veſter minimus huc.

16 Mittite ex vobis unum qui accipiens *adducat* fratrem veſtrum, vos autem vincti eſtote, ut probetur verba veſtra an veritas *ſit* penes vos: ſin autem minus, ita vivat Parhho, *ut* "*probatum fuerit* vos exploratores eſſe.

17 Contraxit itaque eos in cuſtodiam tribus diebus.

18 Deinde dixit ad eos Joſeph die illorum tertio, hoc facite '& vivite, ' Deum illum ego timeo.

19 Si probi eſtis, frater unus ex vobis vinciatur in loco cuſtodiæ veſtræ: vos autem abeuntes abducite annonam, [c] ea quorum fame tenentur familiæ veſtræ.

[c] Heb. *famẽ familiarum veſtrarum, id eſt quod & quantum familiis veſtris ad famem levandam opus eſt: ſic ver. 33*

20 Fratrem verò veſtrum minimum adducite ad me, ut probentur verba veſtra, & non moriamini: qui 'fecerunt ita.

21 Cumque "dicentibus altero ad alterum, 'profectò rei ſumus fratris noſtri cauſa, qui videbamus anguſtiam animæ ejus cùm deprecaretur nos, nec tamen exaudivimus: idcircò aggreſſa eſt nos anguſtia hæc:

22 Reſponderet Reuben eis, dicendo, 'nónne alloquebar vos dicendo, ne peccetis in iſtum adoleſcentem? ſed non auſcultaſtis: ideò etiam "ſanguis ejus ecce repoſcitur.

23 (Ipſi autem neſciebant Joſephum intelligere, eo quòd interpres *fuerat* inter eos)

24 'Divertens *Joſeph* ab illis, 'flevit: deinde reverſus ad eos allocutus eſt eos, & accipiens ex eis 'Schimhonem, vinxit eum ante oculos illorum.

25 Et præcepit Joſeph ut implerent *miniſtri* vaſa eorum commeatu, reſtituendo inſuper pecuniam eorum cuiq; in ſaccum ſuum, & dando illis viaticum ad iter: ita ergo egit cum illis.

26 [d] Imponentes itaque annonam ſuam aſinis ſuis, abierunt inde.

[d] Heb. *tollẽtes ſuper aſinos.*

27 Aperiens autem illorum unus ſaccũ ſuum ut daret pabulum aſino ſuo in quodam diverſorio, cùm videret pecuniam ſuam quæ ecce *erat* in ore manticæ ſuæ:

28 Dixit ad fratres ſuos, reſtituta eſt pecunia mea, "etiamque ecce in mantica mea, tum [e] defecit animus illorum, & exterriti ſunt, dicendo alter ad alterum, "quid hoc *eſt quod* fecit Deus nobis?

[e] Heb. *exivit cor ill.*

29 Deniq; venientes ad Jahhakobum patrem ſuum in regionem Cenahhani, "enuntiaverunt ei omnia quæ acciderant ſibi, dicendo,

30 Locutus eſt vir ille, dominus ejus terræ nobiſcum duriter, & tradidit nos *in* cuſtodiam tanquam explorantes illam terram.

31 Dicentibus autem ad eum, probi ſumus, nunquam fuimus exploratores,

32 Duodecim fratres fuimus filii patris noſtri, quorum vnus non ſupereſt, & minimus hodie *eſt* cum patre noſtro in regione Cenahhani:

33 Dixit ad nos vir ille dominus ejus terræ, hac re cognoſcam vos eſſe probos: fratrem ex vobis unum relinquite apud me, & iis quorum fame tenentur familiæ veſtræ acceptis abite.

34 Deinde adducite fratrem veſtrū minimum ad me, ut cognoſcā vos non exploratores eſſe, ſed vos eſſe probos: fratrem veſtrū reddam vobis, & in hac terra negotiari poteritis.

35 Fuit autem ipſis evacuantibus ſaccos ſuos, cùm ecce cuique faſciculus pecuniȩ ſuæ in ſacco ſuo *eſſet*, ut videntes faſciculos pecuniæ ſuȩ, ipſi & pater ipſorum 'timuerint.

36 Quamobrem dixit ad eos Jahhakob pater ipſorum, 'me orbatis, Joſeph non ſupereſt, & Schimhhon non ſupereſt, & Binjaminē auferetis?' contra me ſunt hæc omnia.

37 Locutus verò eſt Reuben ad patrem ſuum, dicendo, duos' e filiis meis morti tradito ſi non reduxero eum ad te: trade illum in manum meam, & ego reſtituam illum tibi.

38 Qui dixit, nō deſcēdet filius meus vobiſcū, nam' frater ejus 'mortuus eſt, & ipſe' ſolus relictus eſt: quòd ſi obveniret ei exitium in ea via per quam ituri eſtis, demitteretis 'canitiem meam cum mœrore in ſepulchrum.

ANNOTATIO.

1 Videns] *ex reportantibus Cenahhanæis atque narrantibus.* Mutuò vos aſp.] *ut inopes conſilii ſolent, cunctabundi, & qui rei alicujus curam in alios rejiciunt.* 2 Vivamus ac non] *id eſt, vitæ noſtræ conſulamus ne moriamur, ut infrà* 18. 4 Videndum] *ut ſuprà* 3.22. *Sollicitus autem eſt de Binjamine, tanquam de minimo, ſolo ſuperſtite ex chariſſima conjuge, & ſenectutis filio: ut ver.* 38. 6 Incurvaverunt ſe] *ita cœperunt imprudentes implere, quod ſomnius Joſephi prænunciabatur ſuprà* 37. 7 Duriter] *ut hac veluti quæſtione extorqueat, quod ab illis cupit cognoſcere.* 9 Exploratores] *hac ſimulata accuſatione longioris cum fratribus colloquii occaſionem captat, ut quod cupit expiſcetur.* 11 Nos omnes] *q. d. cùm exploratio ſit capitalis, non fuiſſet pater eodem momento tot filios in tantum periculum conjecturus.* 13 Dicentibus] *hinc ab illis Joſeph de ſuperſtite patre & fratre, & quid de ſe putent intelligit.* Non ſupereſt] *id eſt, mortuus eſt, ut eos intellexiſſe apparet ex verbis Reubenis infrà ver.* 22. *& Jehudæ infrà* 44. 20. 14 Hoc illud] *q. d. confirmor in priore mea opinione de vobis, eo quòd prius vos decem eſſe dixiſtis ver.* 11. *nunc autem duorum aliorum mentionem facitis, itaque vobis in reſpondendo minimè conſtatis.* 15 Exibitis] *ſub. omnes, ut ex ver. proximè ſequente apparet.* 16 Probatum fuerit] *id eſt, hoc indicio confirmatum: eclipſis, quam ex præcedentibus verbis impleri oportuit.* 18 Et vivite] *id eſt, vitæ veſtræ conſulite, ut ver.* 2. Deum illum] *verum Deum timeo, ideoq́; nolo familias veſtras inſontes famem veſtra cauſa diutius ſuſtinere, aut vobis (ſi vos purgabitis) injuriam facere.* 20 Fecerunt] *abeuntes annonam abduxerunt.* 21 Dicentibus] *abſente interprete, priusquam inde diſcederent: fortaſſe etiam cùm duriſſimam illam conditionem de novem retinendis proponens eos in cuſtodiam intruderet, ut deinde ex eorum verbis animo ipſorum cognito Joſeph leniorem multò conditionem propoſuerit.* Profecto] *hæc anguſtia conſcientiam ſceleris admiſſi excitat, pœnitentiam & juſti judicii Dei confeſſionem extorquet, & Joſephum de fratrum erga ſe animo certiorem facit.* 22 Non ne all.] *ſuprà* 37.29. Sanguis] *mors immatura veſtro crudeli facto accelerata: eum enim jam mortuum eſſe putabant.* 24 Divertens] *fratrum confeſſione, & Reubenis reprehenſione motus.* Schimhhonem] *maximum natu ex iis qui in ipſius venditionem conſenſerant: ideò autem Reubenem excipit, quia abfuerat & improbabat factum, ſuprà* 37.29. *& hîc ver.* 22. 28 Etiamq́;] *id eſt, præter viaticum.* Quid hoc] *non quærunt cauſam, ſed mirantur factum, cujus Deum autorem agnoſcunt, ut in rebus inſpiratis ferè fit.* 29 Enuntiaverunt] *ut cauſam intelligeret detenti Schimhhonis, & diuturnæ ipſorum moræ, neceſſitatemq́; mittendi Binjaminem.* 35 Timuerint] *ut ſuprà ver.* 28. *verebantur enim ne ad priorem accuſationem accuſatio furti adderetur, ut infrà* 43. 18. 36 Me orbatis] *q. d. Binjamine me orbatum reputo, ſi illum abducetis, meq́; in hoc confirmat quod antè Joſepho & jam Schimhhoni accidit: nam his verbis eum Joſephi mortem & Schimhhonis abſentiam non planè exprobrare filiis vel inde apparet, quòd filii nihil ei reſpondent.* Contra me ſunt] *id eſt, me onerant mœrore, & mihi mortem accelerant ut ver.* 38. 37 E filiis] *nam quatuor fuerunt, qui nominantur infrà* 46. 9. 38 Frater ejus] *ex eadem matre, id eſt, Joſeph.* Mortuus eſt] *ſic enim perſuaſus fuit, cùm veſtem Joſephi videret ſuprà* 37.32. Solus relictus eſt] *ex illa eâdem matre.* Canitiem meam] *id eſt, me jam canum dolore mori cogeretis: Hypallage, ut ſuprà* 4.4.

CAPUT XLIII.

Jahhakob fame tandem coactus, Binjaminem & reliquos filios priore pecunia & duplice alio pretio muneribusq́; inſtructos, cum precibus ad Joſephum pro annona remittit: a quo humaniter lauto convivio, reſtitutoq́; obſide excipiuntur, & muneribus donantur.

1 INTEREA fames illa ingraveſcebat in terra.

2 Fuit ergo abſolventibus ipſis comedere annonam illam quam attulerant ex Ægypto, cùm diceret ad eos pater eorum, redite, comparate nobis paulùm eſculentorum:

3 Ut alloqueretur eum Jehuda dicendo, '[a] ſeriò conteſtatus eſt nos vir ille dicendo, non eſtis viſuri faciem meam niſi frater veſter fuerit vobiſcum.

4 Si miſſurus es fratrem noſtrum nobiſcum, deſcendemus & comparabimus tibi eſculenta:

5 Quòd ſi non miſſurus es, 'non deſcendemus, nam vir ille dixit ad nos, non eſtis viſuri faciē meam niſi frater veſter fuerit vobiſcum.

6 Tum dixit Jiſraël, quare malo affeciſtis me, quòd indicaſtis viro illi an vobis adhuc eſſet frater?

7 Qui dixerunt, [b] diligenter percūctatus eſt vir ille de nobis & de cognatione noſtra, dicendo, an adhuc pater veſter vivit? an *eſt* vobis frater? ideò indicavimus ei 'ſecundum verba iſta: [c] poteramúſne ullo pacto cognoſcere

[a] Heb. *conteſtando, conteſtatus.*

[b] Heb. *percunctando percunctatur.*

[c] Heb. *an cognoſcendo cognituri eramus.*

dicturum illum fuiſſe, facite ut deſcendat frater veſter?

8 Prętereà dixit Jehuda ad Jiſraëlem patrem ſuum, mitte hunc puerũ mecũ, ut ſurgẽtes abeamus: ſic vivemus ac non moriemur & nos & tu & parvuli noſtri.

9 Ego ſpondeo pro eo, de manu mea repoſcito eum: quòd ſi non reduxero eum ad te & ſtitero eum coram te, peccavero in te omnibus diebus.

10 Etenim niſi cunctati fuiſſemus, jam certè reverſi fuiſſemus, jam bis.

11 Dixit ergo ad eos Jiſraël pater eorum, cùm ita jam *ſit faciendum*, id facite: accipite de[d] laudatiſſimis rebus hujus regionis in vaſis veſtris, & deferte ad virum illum munus, parum opobalſami & parum mellis, myxaria & ladanum, nuces terebinthinas & amygdalas.

12 Pecuniam quoque duplam accipite in manu veſtra, & pecuniam illam quæ reſtituta fuit in ore manticarum veſtrarum recipite in manu veſtra: fortaſſis error eſt.

13 Ita fratrem veſtrum accipite, & ſurgentes redite ad virum illum.

14 *Deus* autem fortis omnipotens det vobis *conſequi* miſericordiam coram viro illo, ut dimittat vobis fratrem veſtrum alium & Binjaminem: quòd ad me autem, cùm orbatus fuero orbatus ſim.

15 Itaq; homines iſti accepto munere illo, duplaque pecunia accepta in manu ſua & Binjamine, ſurgentes deſcenderunt in Ægyptum, ſteteruntq; coram Joſepho.

16 Et videns Joſeph cum eis Binjaminem, dixit ei qui præerat domui ſuæ, introduc hos homines domum: & macta [e] animalia & præpara, nam mecum comedent homines iſti meridie.

17 Fecit ergo vir ille ſicut edixerat Joſeph: & introducebat vir ille iſtos homines in domum Joſephi,

18 Cùm timentes homines iſti eo quòd adducerentur in domum Joſephi (dicebant enim, ob cauſam illius pecuniæ quæ rediit in manticas noſtras prius, adducimur, ut devolvat ſe ſuper nos, irruénſq; ſuper nos accipiat nos in ſervos & aſinos noſtros)

19 Acceſſerunt ad virum illum qui præerat domui Joſephi, & allocuti ſunt eum in oſtio domus,

20 Dixeruntque, [f] *attende* ad me domine mi: tantummodo deſcenderamus priùs ad comparandum eſculenta.

[d] Heb. *de laude: abſtractum pro concreto ſuperlativi gradus: ut ſuprà 3.6.*

[e] Heb. *mactationẽ, id eſt, animalia quæ mactari ſolent ad convivium.*

[f] *Eclipſis verbi audiendi vel attendendi, ut* 1. *Schemu.* 1.26. *& alibi.*

21 Fuit autem cùm veniſſemus ad diverſorium quoddam, ut aperientibus nobis manticas noſtras, ecce pecunia cujuſque *eſſet* in ore manticæ ſuæ, pecunia noſtra ſecundum pondus ſuum: eam itaque retulimus in manibus noſtris.

22 Prętereà pecuniam aliam deſcendentes attulimus in manibus noſtris ad comparandum eſculenta: neſcimus quis repoſuerit pecuniam noſtram in manticis noſtris.

23 Qui dixit, pax *ſit* vobis, ne timeatis, Deus veſter & Deus patris veſtri dedit vobis theſaurum in mãticis veſtris, pecunia veſtra pervenit ad me: & eduxit ad eos Schimhhonem.

24 Tandem introduxit vir ille iſtos homines in domum Joſephi: deditque aquã ut lavarent pedes ſuos, dedit quoque pabulum aſinis eorũ.

25 Intereà parabant munus ſuum, dum veniret Joſeph in ipſo meridie: nam audierant ſe ibi ſumpturos eſſe cibum.

26 Cùm itaque adveniſſet Joſeph domum, afferentes ei munus illud quod *habebant* in manu ſua in domum illius, incurvaverunt ſe illi in terram uſque.

27 Qui interrogavit eos de proſperitate, dicẽs, [g] proſperéne? pater veſter ſenex ille quem dixiſtis, an adhuc vivit?

28 Qui dixerunt, proſperè, de ſervo tuo patre noſtro, is adhuc vivit: & inclinantes verticem incurvaverunt ſe.

29 Tunc ſublatis oculis ſuis contemplatus Binjaminem fratrem ſuum filium matris ſuæ, dixit, híccine *eſt* frater ille veſter minimus quẽ dixeratis ad me? & dixit, Deus gratioſus eſto tibi fili mi.

30 Joſeph autem quia æſtuabant viſcera ipſius erga fratrem ſuum, [h] feſtinanter quęſivit ubi fleret, & ingreſſus quoddam cubiculum flevit ibi.

31 Poſteà lota facie ſua egreſſus, continebat ſe & dixit, apponite cibum.

32 Appoſuerunt ergo ei, ei ſoli, & illis ſolis, & Ægyptiis comedentibus apud eum ſolis: non enim poterant Ægyptii comedere cũ Hebræis cibũ, quia abominationi id *eſt* Ægypto.

33 Sedebant autem coram eo, primogenitus ſecundum primogenita ſua, & qui minor *erat* ſecundum [i] minorẽ ætatem ſuã, adeò ut [k] mirabundi *aſpicerent* homines illi alter ad alterum.

34 Et accipiens fercula ex eo quod *erat* ante ſe *mittebat Joſeph* ad eos, majuſque fuit ferculum Binjaminis quàm fercula ſingulorũ quintuplo: ſic [l] convivati ſunt & affatim biberũt cum eo.

[g] Heb. *an pax? ut ver. ſeq.*

[h] Heb. *feſtinavit ut quæreret: ſic infrà* 44.11.

[i] Heb. *parvitatem.*

[k] Heb. *mirarentur homines illi alter ad alterum: peregrina conſtructio index eclypſeos, ut ver. ſequente.*

[l] Heb. *biberunt, ſynecdochicè pro convivari, ſicut etiam comedendi verbũ frequenter: ſic Eſter.* 3.15 *&* 7.1.

ANNOTATIO.

3 Serio conteſt.] *id eſt, promiſſionem a nobis exegit non revertendi ad ſe niſi Binjaminem abducamus.*
5 Non deſcendemus] *id eſt, non poſſumus ſine promiſſi violatione & periculo deſcendere: vide* 44.26.
7 Secundum verba] *id eſt, prout ejus interrogationes requirebant.* 8 Vivemus] *ut ſuprà* 42.2. 9 Peccavero] *id eſt, reus apud te ſim fidei non præſtitæ, quandiu vixero.* 11 Opobalſami] *de his vide ſuprà* 37. 25. Nuces terebinthinas] *fidem hiſtoriæ ex Theophraſto ſecuti, & Arabicam ejus appellationem ſic vertimus: Terebinthus enim Hebraicè & Arabicè eſt Boten, & viridem ſignificat, qualis eſt terebinthus arbore & fructu.* 12 Duplam] *invaluerat enim fames, ver.* 1. *ideoq; annonæ pretium auctum erat.* Error eſt] *quo in manticis veſtris relicta eſt.* 14 Cùm orbatus] *verba ſunt viri ſe & rerum ſuarum eventum committentis voluntati Dei: ſimilis phraſis eſt Eſter.* 4.16. *cùm periero perierim.* 18 Timentes] *ne in vincula ducerentur, quaſi furtim prioris annonæ pretium ſecum detuliſſent.* Devolvat ſe] *Metaphora duplex, a corporibus magnæ & ponderoſæ molis, quæ rotando devolvuntur, & a rebus altis, quæ quo ſunt altiores eo graviore impetu decidunt. q. d. cùm nullam legitimam occaſionem habeat in nos irruendi, prætextu hujus pecuniæ eam captat.* 19 Acceſſerunt] *prius ſe purgaturi quàm accuſentur furti.* In oſtio domus] *id eſt, antequàm introirent: ſciebant enim ſuum fuiſſe carcerem, & ibi detineri fratrem.* 20 Dixeruntque] *per unum aliquem ex ipſis, ut mox ſequentia oſtendunt.* 21 Cùm veniſſemus] *quia compendio utuntur, non accuratè omnia ut contigerant narrant: nam unus in diverſorio,*

reliqui domi pecuniam reſtitutam invenerant, ſuprà 42.27. & 35. Retulimus] *ad teſtificandum innocentiam noſtram.* 23 Pax ſit] *id eſt, tranquillo ſitis animo.* 26 Habebant] *quiſque aliquam partem offerendam, ut inter ſe diſtribuerant.* 28 Inclinantes] *prout figuratum fuerat ſomnio manipulorum, ſuprà 37.7.* 31 Continebat ſe] *a lachrymis.* 32 Ei ſoli] *prout ejus dignitas poſtulabat.* Non enim] *hæc non fuit cauſa cur Joſepho ſeorſim apponeretur (qui enim illius imperio regebantur, cum eo cibum ſumere honori habuiſſent) ſed cur fratres Joſephi communi cum Ægyptiis menſa non uterentur.* Abominationi] *hîc cauſa non exprimitur, ſed ex collatione cap.46. ver. 34. & Exod.8.26. conſtat illos abhorruiſſe a vita paſtoritia, & ab iis qui bubus aut aliis animantibus quæ pro diis colebant veſcebantur, aut ea ſacrificabant.* 33 Homines illi] *fratres Joſephi, videntes ſibi Joſephi juſſu pro ætate cujuſque loca deſignari, ac ſi cum ipſis vixiſſet Joſeph, ætatemq́ ipſorum compertam haberet.*

CAPUT XLIIII.

Joſeph per præfectum, poculum mandato ſuo in mantica Binjaminis clam fratribus abditum ut ſublatum furto ab ipſis abeuntibus repetit: qui furti crimen ex anteactis diluentes & conſcientia freti ſe inquiſitioni ſubmittunt, mortemq́ in ſe & ſervitutem decernunt. Hi invento penes Binjaminem poculo ad Joſephum reducti ſe in ſervitutem dedunt: quod recuſante illo & ſolius deprehenſi ſervitute contento, Jehuda ſe in illius vicem retineri ſedulò ac ſupplex petit.

1 DEINDE præcepit *Joſeph* ei qui præerat domui ſuæ dicendo, imple manticas hominum iſtorum eſculentis, quantum poterunt ferre: & repone pecuniam cujuſq; in ore manticæ ſuæ.

2 Scyphum verò meum, ſcyphum argenteum ponito in ore manticæ minimi, & pecuniam annonæ ejus: qui fecit ſecundum verbum Joſephi quod locutus fuerat.

3 Simulac mane illuxit, homines iſti dimiſſi ſunt, ipſi cum aſinis ſuis.

4 Ipſi egreſſi e civitate illa non longè abſceſſerant, cùm Joſeph dixit ei qui præerat domui ſuæ, ſurge, perſequere homines iſtos: cumque aſſecutus fueris eos, dicito ad eos, quare rependiſtis malum pro bono?

5 Nónne hic eſt quo bibere ſolet dominus meus? at ipſe hac re ' [a] certò experimento diſcet *quales ſitis*: malè egiſtis quod feciſtis.

[a] Heb. *experiendo experiens diſcet, ſic ver.15.*

6 Aſſecutus itaque eſt eos, & allocutus ejuſmodi verbis.

7 Qui dixerunt ad eum, quare loquitur dominus meus talia verba? [b] 'abſit ſervis tuis, ut faciant rem ejuſmodi.

[b] Heb. *abſit ſervis tuis a faciendo, pro abſit a ſervis tuis facere: Hypallage ferè perpetua in hac locutione, ſic infrà ver.17.*

8 'En pecuniam quam inveneramus in ore manticarum noſtrarum retulimus ad te e regione Cenahhani: quomodo ergo furati eſſemus e domo domini tui argentum aut aurum?

9 'Apud quem ex ſervis tuis reperietur, is moriatur: quinetiam 'nos ſimus domino meo pro ſervis.

10 Qui dixit, 'jam etiam ſecundum verba veſtra, ſic eſto: apud quem reperietur, eſto mihi ſervus, vos autem eſtote innoxii.

11 Itaq; [c] feſtinanter deponentes quiſq; manticam ſuam in terram, aperuerunt quiſq; manticam ſuam.

[c] Heb. *feſtinaverunt ut demitterent.*

12 Sic ſcrutatus eſt, a maximo incipiens & in minimo deſinens: inventus autem eſt ſcyphus ille in mantica Binjaminis.

13 Tunc 'laceraverunt veſtimenta ſua, cùmque impoſuiſſet onus quiſque aſino ſuo, reverſi ſunt in civitatem illam.

14 Venit itaque Jehuda cum fratribus ſuis in domum Joſephi, ' qui adhuc erat ibi: & 'prociderunt ante faciem ejus in terram.

15 Dixit autem eis Joſeph, 'quódnam eſt hoc factum quod feciſtis? an ignorabatis virum cujuſmodi ego *ſum*, ' certò poſſe experimento diſcere?

16 Tum dicente Jehuda, 'quid dicemus domino meo? quid loquemur? aut quomodo purgabimus nos? ' Deus ille deprehendit iniquitatem ſervorum tuorum: ecce nos ſervos domino meo, tam nos quàm eum in cujus manu inventus eſt ſcyphus ille:

17 Dixit, ' abſit mihi ut faciam hoc: vir ille in cujus manu inventus eſt ſcyphus, is *eſto* mihi ſervus, vos autem aſcendite ' cum pace ad patrem veſtrum.

18 Sed accedens ad eum Jehuda dixit, [d] *Attende* ad me domine mi: loquatur quæſo ſervus tuus verbum [e] audiente domino meo, nec accendatur ira tua in ſervum tuum: 'nam [f] tu *es* perinde ac Parhho.

[d] *vide ſuprà 43.20.*

[e] Heb. *in auribus domini.*

[f] Heb. *ſicut tu, ſicut* Par*hho.*

19 ' Dominus meus interrogaverat ſervos ſuos dicendo, éſtne vobis pater aut frater?

20 Diximus verò ad dominum meum, eſt nobis pater ſenex & natus ſenectutis parvus: frater autem ejus mortuus eſt, & relictus eſt ipſe ſolus ex matre ſua, ideò pater ejus deamat eum.

21 Tum dicebas ad ſervos tuos, facite ut deſcendat ad me, & [g] oculis meis intuear illum.

[g] Heb. *ponã oculum meum ſuper illum: nimirum ut ita vos probem ſuprà 42.15.*

22 'Dicentibus verò nobis ad dominum meum, non poterit puer ille relinquere patrem ſuum: ſimul-ac reliquerit patrem ſuum, morietur pater:

23 Dixiſti ſervis tuis, niſi deſcenderit frater veſter minimus vobiſcum, non [h] amplius deinceps videbitis faciem meam.

[h] Heb. *addetis videre.*

24 Fuitq; cùm aſcendiſſemus ad ſervum tuum patrem meum, ut nunciaremus ei verba domini mei.

25 Poſteà dicente patre noſtro, revertimini, comparate nobis parum eſculentorum,

26 Diximus, non poſſumus deſcendere, ſed ſi fuerit frater noſter minimus nobiſcũ, deſcendemus: nam non poſſumus videre faciẽ illius viri, ſi frater noſter minimus non fuerit nobiſcum.

27 Dixit autem ſervus tuus pater meus ad nos, vos noviſtis duos peperiſſe mihi uxorem meam.

28 Digreſſo autem priore a me, dicebam, 'profectò [i] omnino diſcerptus eſt: nec vidi eum hactenus.

[i] Heb. *diſcerpendo diſcerptus.*

29 Quòd ſi abſtuleritis hunc quoque a facie mea, & obvenerit ei exitium, deducetis canitiem meam cum triſtitia in ſepulchrum.

30 'Nunc igitur cùm venero ad ſervum tuum patrem meum, ſi hic puer non fuerit nobiſcum (quandoquidem ' anima illius animæ hujus devincta eſt)

31 'Erit cùm viderit non adeſſe hunc puerum, ut moriatur: ſic deduxerint ſervi tui canitiem

ſervi tui patris noſtri cum mœrore in ſepulchrum.

32 'Sed quia ſervus tuus ſpoſpōdit pro puero hoc *abducendo* a patre meo, dicens, niſi reduxero eum ad te, utique peccavero in patrem meum omnibus diebus:

33 'Ideò nunc maneat quæſo ſervus tuus loco hujus pueri ſervus domino meo: hic autem puer aſcendat cum fratribus ſuis.

34 Nam 'quomodo aſcenderem ad patrem meum, cùm hic puer non erit mecum? '*cavendū eſt mihi*, ne videam illud malum quod deprehenſurum eſt patrem meum.

ANNOTATIO.

5 Certo exper.] *id eſt, hoc demum facto innoteſcunt domino meo fraudes veſtræ quibus ei hactenus conati eſtis illudere. Qui hæc ad divinationem referunt, Joſephum ſine cauſa magno crimine gravant, ac ſi donum cognoſcendi arcana a Deo acceptum obſcuraret: & gloriam in ſe transferret, quod ne coram Parhhone quidem cum recens ex carcere venit fecerat, ſuprà 41.16. & vocibus vim faciunt cùm hic tum ubi a Joſepho repetuntur infrà ver. 15. vide ſuprà 30.27.* 7 Abſit ſervis] *q.d. ii ſumus quibus non debeat hujuſmodi crimen objici.* 8 En pecuniam] *q.d. factum noſtrum præcedens huic quod objicis contrarium nos abundè purgat.* 9 Apud quem] *q.d. hæc tertia eſto probatio noſtri, quòd bona conſcientia freti ultrò nos inquiſitioni & ſupplicio ſubjicimus.* Nos ſimus] *ut furti ſi deprehendetur conſcii.* 10. Jam etiam] *ad ea quæ propoſuerant reſpondens, inquiſitionem quidem ipſorum etiam judicio rectam & æquam admittit; de ſupplicio verò mitius ſtatuit, ſola deprehenſi furis ſervitute contentus.* 13 Lacerarunt] *vide ſuprà 37.29.* 14 Qui adhuc] *præfecti reditum expectans.* Prociderunt] *nihil dum loquentes: animi enim conſternatio ex furto deprehenſo verba illis intercipiebat.* 15 Quodnam] *ita peccatum exaggerat, ut ſup. 3.13.* Certò poſſe] *id eſt, rationes excogitare, quibus certò cognoſcat quod cognitu erat difficile.* 16 Quid dicemus] *patheticum exordium ex abrupto.* Deus] *quaſi exerto in cælos digito: ſenſus eſt, fatemur hac ratione Deum noſtra in ipſum peccata ulciſci: ubi videtur tacitè ſceleratam fratris venditionem innuere, ut ſuprà 42. 21. & 22.* Ecce nos] *ut ſup. ver. 9.* 17 Abſit] *q.d. mihi ſatis erit ſupplicium de ſonte ſumpſiße, ut ſuprà ver. 10.* Cum pace] *ſine ullo damno.* 18 Nam tu es] *rationem reddit cur iram ejus deprecatur, quia autoritate eum agnoſcit Parhhoni parem.* 19 Dominus] *Narratio, cujus finis eſt, ut Joſephum ad miſericordiam de patre capiendum flectat: ideò copioſè Binjaminis hiſtoriam explicat.* 22 Dicentibus] *hæc antè cap. 42. omiſerat Moſche, quia hic fuißent repetenda.* 28 Profectò] *ſic intelligit Joſeph patrem de ſui amittendi ratione & facinore fratrum ignorare.* 30 Nunc igitur] *Propoſitionis pars prior, narratio eventus hypothetica, quid fiet ſi detineatur Binjamin?* Anima illius] *propter impenſum amorem illius vita ab hujus vita pendet.* 31 Erit] *hoc eſt, paternæ mortis autores habebimur, & ſpectatores erimus.* 32 Sed quia] *Petitio altera pars propoſitionis, ſe apud patrem pro puero fide juſſiſſe, ac proinde vadimonium ſuum offerre, ut liberetur puer.* 34 Quomodo] *id eſt, qua fronte? Confutatio.* Cavendum eſt] *Concluſio, omnino conſtitutum eſſe quidvis potius ſubire, quàm ut ſine fratre rediens extremam patris calamitatem ſpectet.*

CAPUT XLV.

Joſeph oratione Jehudæ permotus, lachrymans ſe fratribus patefacit, eoſq; ſceleris in ſe recordatione conſternatos, propoſitâ divinâ providentiâ erigit: deinde Regis juſſu eos curribus, commeatu, muneribuſq; inſtructos remittit ad patrem familiamq; totam celeriter adducendam: quibus reverſis & nuncium hunc referentibus, pater non niſi multis verbis & viſis curribus fidem habet.

1 Quare cùm non poſſet Joſeph ſe ' cōtinere corā omnibus adſtātibus ſibi, exclamavit, 'facite ut exeat quiſq; a me: ſic non remanſit quiſquam cum eo, quando ſe cognoſcendū præbuit Joſeph fratribus ſuis.

2 Deinde edidit vocem ſuam cum fletu, adeò ut audierint 'Ægyptii, 'audierit etiam familia Parhhonis:

3 Et dixit Joſeph ad fratres ſuos, ego *ſum* Joſeph, an adhuc pater meus vivit? ſed nō poterant fratres ejus reſpondere ei, quia perturbati erant ' ex conſpectu ejus.

4 Quapropter dixit Joſeph ad fratres ſuos, ' accedite quæſo ad me, qui acceſſerunt: tum dixit, ego *ſum* Joſeph frater veſter, quem vendidiſtis *deducendum* in Ægyptum.

5 'Sed nunc ne vos dolore crucietis, neque [a] diſpliceat in oculis veſtris, quòd vendidiſtis me *adducendum* huc: nam 'victus cauſa miſit me Deus ante vos.

6 Jam enim biennium fames *eſt* [b] in terra: *ſuperſunt* autem adhuc quinque anni, quibus nō erit aratio aut meſſis.

7 Miſit, inquam, me Deus ante vos, [c] ut efficiat vos ſuperſtites in hac terra, & ut in vita conſervet vos, 'liberatione maxima.

8 Nunc itaq; nequaquam vos *eſtis, qui* miſiſtis me huc, ſed Deus ipſe: qui conſtituit me 'patrē apud Parhhonem, & dominum toti familiæ ejus, & dominatorem in tota terra Ægypti.

9 [d] 'Feſtinanter aſcendite ad patrem meum, & dicite ad eum, ita ait filius tuus Joſeph, conſtituit me Deus dominum toti Ægypto: deſcēde ad me, ne morator.

10 (Habitabis enim in terra 'Goſchenis, & eris vicinus mihi tu & filii tui, & filii filiorum tuorum, gregeſq; tui & armenta tua & omnia quæ *ſunt* tibi:

11 Et ſuſtentabo te ibi, quia adhuc quinq; annos *futura eſt* fames) ne paupertate conſumaris tu & familia tua & omnia quæ *ſunt* tibi.

12 'Ecce autem 'oculi veſtri vident, & oculi fratris mei Binjaminis, 'os meum ipſum eſſe quod alloquitur vos.

13 Nunciate igitur patri meo omnem gloriam meam in Ægypto & quæcunque vidiſtis: ac feſtinantes deducite patrem meum huc.

14 Tum ruens in collum Binjaminis fratris ſui flebat: Binjamin quoq; flebat ad collum ejus.

15 Oſculatuſq; omnes fratres ſuos flebat ſuper eos:

[a] *vide ſuprā 31.35.*

[b] Heb. *in medio terræ.*

[c] Heb. *ad ponendum in vobis reſiduum. Hypallage, pro ad ponendum vos in reſiduum.*

[d] Heb. *feſtinate & aſcendite.*

eos: ' poſteà demum locuti ſunt fratres ejus cum eo.

16 Cùm itaque rumor iſte auditus eſſet in domo Parhhonis dicendo, venerunt fratres Joſephi, bonum viſum eſt in oculis Parhhonis & in oculis ſervorum ejus.

17 Edixitq́ue Parhho Joſepho, dic ad fratres tuos, hoc facite: onerate jumenta veſtra,& abeuntes redite in regionem Cenahhani.

18 Inde aſſumentes patrem veſtrum & familias veſtras,redite ad me: (daturus verò ſum vobis [e] præſtantiſſimum terræ Ægypti)& veſcimini [f] ' pinguedine hujus terræ.

19 'Tu autem *Joſeph* mandato inſtructus es, hoc facite: 'ſumite vobis e terra Ægypti plauſtra pro parvulis veſtris & pro uxoribꝰ veſtris, & deportantes patrem veſtrum redite.

20 At [g] oculum veſtrum ne tædeat propter ſupellectilia veſtra:nam præſtantiſſimum totius terræ Ægypti veſtrum eſt.

21 Facientibus ergo ſic filiis Jiſraëlis, dedit eis Joſeph plauſtra ex mandato Parhhonis,dedit etiam eis viaticum ad illud iter.

22 Eis omnibus donavit viritim [h] mutandas veſtes, & Binjamini dedit trecentos *ſiclos* argenteos, & quinque veſtes mutandas:

23 Patri verò ſuo miſit hæc,decem aſinos portantes de rebus præſtantiſſimis Ægypti,& decem aſinas portantes commeatum,panis & obſonii patri ſuo ad iter.

24 Dimittenſq́ue fratres ſuos ut abirent,edixit eis,' ne commoveamini in hoc itinere.

25 Sic aſcendentes ex Ægypto, venerunt in regionem Cenahhani ad Jahhakobum patrem ſuum.

26 Cui cùm renunciarent dicendo,adhuc Joſeph vivit,quin etiam ipſe dominatur in tota terra Ægypti: ' defecit [i] animus ejus,non enim credebat eis.

27 Sed cùm elocuti eſſent omnia verba Joſephi quibus erat allocutus eos, vidiſſetq́; plauſtra quæ miſerat Joſeph ad deportandum ipſum, ' revixit ſpiritus Jahhakobi patris eorum.

28 Quamobrem dixit Jiſraël, 'ſufficit, adhuc Joſeph filius meus vivit: ibo & videbo eum antequam moriar.

Heb.*præ-*
antiam,ut
nfrà 20. vi-
e ſuprà 3.6.
Heb. *adipe.*
Heb. *oculus*
eſter non
arcat: id eſt,
ùm oculos
eſtros con-
icietis in ſu-
ellectilia ve-
tra,ne vos
edeat illa
elinquere:
ynecdoche.
Heb.*muta-*
iones:veſtiū,
ro veſtibus
nutationum:
Hypallage.

[i] Heb.*cor.*

ANNOTATIO.

1 Continere] *quin ſe lachrymis & verbis fratribus declararet.* Facite ut ex.] *ne quid de ſui venditione reſciſceretur, fratrum honori conſulebat.* 2 Ægyptii] *juſſi exire, quum nondum abeſſent procul.* Audierit] *ex ſermone aliorum,ut infrà ver.16.* 3 Ex conſpectu] *conſcientia ſceleris ſui,potentiaq́ Joſephi eos conſternante facultatemq́ loquendi eis adimente.* 4 Accedite] *ita jubet erecturus eos,& benevolum animum amplexu oſtenſurus,ut infrà ver.14.* 5 Sed nunc ne] *q.d.ne tantopere afficimini peccati veſtri ſenſu,quin ad providentiam Dei reſpiciatis mihi & vobis hoc pacto conſulentis.* Victus cauſa] *id eſt,ut vobis a me in hac ſumma rerum difficultate de iis quæ ad victum ſūt proſpiceretur, ver.6.& 7.* 7 Liberatione maxima] *a periculo maximo,idq́ ratione mirabili.* 8 Patrem] *i.,primarium principem & ſecundum a Rege: confer cum 41.40 ſuprà.* 9 Feſtinanter aſcendite] *ut patri ſollicitudo de vobis adimatur,læto de me nuncio exhilaretur,vobis omnibus proſpiciatur, meumq́ deſyderium videndi patris expleatur.* 10 Goſchenis] *regione paſcua & fertiliſſima totius Ægypti, Cenahhanææ vicina, nec multùm ab Heliopoli regia urbe & Joſephi domicilio diſſita. Suadet autem ut eò veniat,ab itineris brevitate, a ſoli quod habitaturus eſt fertilitate, a ſui vicinitate, ab alimenti commoditate,& a ſumma paupertate quæ ei totiq́ familiæ alioquin erat eventura.* 12 Ecce autem] *Confirmatio, a præſente viſu & auditu.* Oculi] *q.d.non audita ſed viſa referetis.* Os meum] *ac non interpretis, ut cùm nondum a vobis cognoſci vellem.* 15 Poſteà dem.] *cùm recreati ſignis illis benevolentiæ ſumpſiſſent fiduciam.* 18 Pinguedine] *id eſt,ſelectiſſimis fructibus ejus,qui ſunt argumento pinguedinis terræ:metonymia.* 19 Tu autem] *q.d.tanta a me autoritate inſtructus es, ut ſine ampliore mandato hæc facere poſſis.* Sumite] *hoc eſt,tuis non tantùm liberam in regno meo habitationem concedo,ſed etiam volo liberales ſumptus ad iter communicare.* 24 Ne commoveamini] *dum ſe quiſque purgare volens crimen venditionis meæ in alios rejiciet.* 26 Defecit] *ad filii memoriam dolore renovato deliquium animi paſſus eſt.* 27 Revixit] *recreatus eſt & recepit vires,tanquam ex mortis anguſtiis in vitam rediens.* 28 Sufficit] *q.d.non quæro de gloria ejus,nec tanti ampla munera quanti vitam ejus æſtimo,hunc nuncium reliquis omnibus antepono.*

CAPUT. XLVI.

Jahhakob oblatis victimis divinitus confirmatus,cum familia quæ ſigillatim enumeratur,omnibuſq́ facultatibus in Ægyptum deſcendens, Jehudam ad Joſephum præmittit: Joſeph patri obviam profectus eum amplexibus & lachrymis excipit: quo recreato,familiæ ejus fratribuſq́ conſilium proponit,& inſtruit de prudente reſponſo ad interrogata Regis,ut optatam regionem conſequantur.

1 PROFECTUS itaque Jiſraël cum omnibus quæ *erant* ei,venit 'Beer-ſchebahhum, ubi mactavit ' victimas Deo patris ſui Jitzchaki.

2 Et alloquens Deus Jiſraëlem in viſionibus nocturnis dixit, Jahhakob,Jahhakok: quo dicente,ecce me:

3 Dixit,ego *ſum Deus* ille fortis, Deus patris tui, ' ne timeas a deſcenſu in Ægyptum: nam ' in gentem magnam redigam te ibi.

4 Ego ' deſcendam tecum in Ægyptum, & ego faciam ut'aſcendas,' ſimiliter aſcendendo tecū: & ' Joſeph imponet manū ſuā oculis tuis.

5 Surrexit ergo Jahhakob *profecturus* Beer-ſchebahho: deportaveruntq́ue filii Jiſraëlis Jahhakobum patrem ſuum parvuloſq́; ſuos & uxores ſuas plauſtris, quæ miſerat Parhho ad deportandum eum.

6 Aſſumpſerunt quoque pecora ſua,& facultates ſuas quas comparaverant in regione Cenahhani,ut venirent in Egyptum: Jahhakob & univerſum ſemen ejus cum eo.

7 Filios ſuos & filios filiorum ſuorum ſecū, 'filias ſuas & filias filiorum ſuorum, denique totum ſemen ſuum deduxit ſecum in Ægyptum.

[a] Heb *filiorū Jiſraëlis.*

8 Hæc autem *ſunt* nomina [a] Jiſraëlitarum venientium in Ægyptum, Jahhakobi & filiorum ejus: 'primogenitus Jahhakobi, Reuben.

9 Filii autem Reubenis, Chanoc, & Pallu, & Chetzron, & Carmi.

[b] *Nemuel,* 1. *Chro.* 4.24.
[c] *Jarib, ibidē*
[d] *Zerach, Num.* 26.13. *per* μεταβολὴν καὶ μετάθεσιν.

10 Et filii Schimhhonis, [b] Jemuel, & Jamin, & Ohad, & [c] Jacin, & [d] Tzochar, Schaul quoque filius cujuſdam' Cenahhanitidis.

[e] *Gerſchom,* 1.*Chro.*6.22.
[f] *Pua,* 1.*Chr.* 7.1.
[g] *Jaſchub, Num.* 26.24
[h] *Tzephon, Num.* 26.15
[i] *Ozni, Numer.* 26.16.
[k] *Arod, Nū.* 26.17.

11 Et filii Levi, [e] Gerſchon, Kehath, & Merari.

12 Et filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela, & Peretz cum Zeracho (mortuus autem fuerat Hher & Onan in regione Cenahhani) erāt quoque filii Peretzi Chetzron & Chamul.

13 Et filii Jiſſaſcaris, Tolahh, & [f] Puva, & [g] Job, & Schimron.

14 Et filii Zebullunis, Sered, & Elon, & Jachlel.

15 Hi *ſunt*' filii Leæ, quos pepererat Jahhakobo Padane Syriæ, & una Dina filia ejus: omnes 'animæ, '*ipſe,* filii ejus, filiæque ejus, triginta tres.

16 Et filii Gadis, [h] Tziphjon, & Chaggi, Schuni, & [i] Etzbon, Hheri, & [k] Arodi, & Areli.

17 Et filii Aſcheris, Jimna, & Jiſchva, & Jiſchvi, & Berihha, & Serach ſoror eorum: filii autem Berihhæ, Cheber, & Malciel.

18 Hi *ſunt* filii Zilpæ, quam dederat Laban Leæ filię ſuę: illa peperit iſtos Jahhakobo, ſexdecim animas.

19 Filii Rachelis ' uxoris Jahhakobi, Joſeph, & Binjamin.

20 Nati autem ſunt Joſepho in terra Ægypti (quos peperit ei Aſenath filia Potipherahhi Præſidis Heliopoleos) Menaſche & Ephrajim.

[l] *Achiram, Num* 26.38.
[m] *Schephupham, Num.* 26.39.
[n] *Chupham, ibidem.*
[o] *Schucham, Num.* 26.42. *tranſpoſitis literis, & mutata vocali.*

21 Et filii Binjaminis, Belahh, & Becer, & Aſchbel, & Gera, & Nahhaman, [l] Echi, & Roſch, [m] Muppim, & [n] Chuppim, & Ard.

22 Hi *ſunt* filii Rachelis qui editi ſunt Jahhakobo, omnes animæ quatuordecim.

23 'Filii autem Danis, [o] Chuſchim.

24 Et filii Naphtali, Jachtzel, & Guni, Jezer, & Schillem.

25 Hi *ſunt* filii Bilhę, quam dederat Laban Racheli filiæ ſuæ: illa peperit iſtos Jahhakobo, omnes animæ ſeptem.

26 Omnes animæ quæ ingreſſæ ſunt cum Jahhakobo in Ægyptum, egreſſi e femore ejus (exceptis uxoribus filiorum Jahhakobi) omnes animæ' ſexaginta ſex *erant.*

27 Filii autem Joſephi qui editi ſunt ei in Ægypto, *ſunt* animæ duæ: ſic omnes animæ familiæ Jahhakobi, quæ venit in Ægyptum, *ſunt* ' ſeptuaginta.

[p] Heb. *ante faciem ſuam: vide ſuprà.* 36.6.

28 Jehudam autem miſerat ante ſe ad Joſephum, ut præmoneret *eum* [p] ante adventum ſuum in Goſchenem: ut convenirent in terram Goſchenis.

29 Jungens itaq; Joſeph currum ſuum aſcendit obviam Jiſraëli patri ſuo in Goſchenem: cumq; Joſeph' ſe aſpiciendum obtuliſſet ei, irruit *Jahhakob* in collum ejus, flevitq; ad collum ejus diu.

30 Et dixit Jiſraël ad Joſephum, moriar hac vice: quandoquidem vidi faciem tuam, 'cùm tu adhuc vivis.

31 Deinde dixit Joſeph ad fratres ſuos & ad familiam patris ſui, aſcendam ut renunciem Parhhoni & dicam ad eum, fratres mei & familia patris mei quæ *erat* in regione Cenahhani, venerunt ad me.

32 Sunt autem homines iſti paſtores gregis, nam homines pecuarii *ſemper* fuerunt: gregesque ſuos & armenta ſua & quæcunq; *erant* eis adduxerunt.

33 Eſto autem cùm vocaverit vos Parhho & dixerit, quæ *ſunt*' opera veſtra?

34 Ut dicatis, homines pecuarii fuerunt ſervi tui ab adoleſcentia noſtra, tum nos tū majores noſtri: ut habitetis in terra Goſchenis, quia ' abominationi *eſt* Ægypto omnis paſtor gregis.

ANNOTATIO.

1 Beer-ſchebahhum] *ſuprà* 21. 14. *&* 26. 23. *quà iter erat Chebrone proficiſcenti in Ægyptum.* Victimas] *tum gratias agens de invento Joſepho filioq; reſtitutus, tum etiam Deum orans & conſulens de profectione ſua.* 3 Ne timeas] *regionem hanc in pignus cœleſtis hæreditatis ſeminis tuo promiſſam deſerere ad tempus, & in regionem migrare ubi avus tuus inhumaniter exceptus eſt: ita efficit Deus ut vaticinium de quo ſuprà* 15. 13. *impleatur.* In gentem] *quaſi dicat, non impediet migratio hæc promiſſum incrementum ſuprà* 35.11. 4 Deſcendam] *id eſt, dux tuus ero, & te continuo favore proſequar: humanitus dictum.* Aſcendas] *tu quidem mortuus, ſed ſuperſtites poſteri: nam Jahhakobi cadaver in Cenahhanæam reportatum eſt, & huc reſpexiſſe videtur, cùm Joſephum juramento obſtrinxit ut id faceret, infrà* 47.29. *&* 30. Similiter aſc.] *id eſt, te reducendo, & ſolito favore proſequendo, ut promiſerat ſuprà* 15.13. Et Joſeph] *ſic confirmatur Jahhakobo nuncius de Joſepho ſuperſtite, & mors quieta Joſepho adhuc vivente ac præſente promittitur.* 7 Filias ſuas] καθόλου *dictum, ut ſuprà* 21.7. *& infrà ver.* 23. *q.d. quotquot filias & nepotes habuit, ſecum abduxit: nam unam tantùm filiam unamq; neptem habuiſſe legitur infrà ver.* 16. *&* 17. 8 Primogenitus] *ut ſuprà* 35. 23. 10 Cenahhanitidis] *hæc nominatim exprimitur, ut intelligamus reliquos Schimhhonis aliorumq; Patriarcharum liberos non eſſe natos ex matribus generis maledicti, excepto Schela filio Jehudæ, de quo infrà ver.* 11. *& ſuprà* 38. 15 Filii] *etiam nepotes: ac filii tantùm nati ſunt Padane Syriæ, nepotes verò poſtquam inde diſceſſiſſent.* Animæ] *id eſt, perſonæ, ut in ſequentibus.* Ipſe] *perſpicuitatis cauſa addimus, quia numerus* 33. *non completur niſi adnumerato Jahhakobo.* 19 Uxoris Jahh.] *hæc enim ratione ſancta atq; legitima, verè uxor illius fuit propter primum contractum quem ille cum Labane iniit, ſuprà* 29. 23 Filii] *ut ſuprà verſ.*7. 26 Sexaginta ſex] *non comprehenſo Jahhakobo, nam cum illo veniſſe dicuntur.* 27 Septuaginta] *Generalis ſumma Jahhakobum, Joſephum, & duos ejus filios comprehendens. Quod autem Act.* 7.14. *ſeptuaginta quinque numerantur præter Jahhakobum, fit quia Stephanus non eos qui re ipſa cum Jahhakobo deſcenderunt, ſed & matres eorum quatuor uxores Jahhakobi, & duos filios Jehudæ licet antè defunctos comprehendit, id eſt, quotquot hìc perſonę de nomine recenſentur: ut doceat ad quantum in ſumma numerum familia Jahhakobi, antequam deſcenderet in Ægyptum perveniſſet. Quare planior eſſet locus ſi hoc modo legeretur* τὴν ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε, *nimirum* συνισταμένην ἢ συγγεγραμμένην, *conſtantem aut conſcriptam ex animabus ſeptuaginta quinque:*

quos

quot hîc diſertè excepto Jahhakobo nominantur. 29 Se aſpiciendum obt.] *tum ut pater ſenex oculis debilior propiùs ſe aſpiceret, tum ut ſi quod adhuc de ipſo dubium hærebat in animo ejus, eximeret.* 30 Cùm tu ad.] *q.d. jam impleri poteſt quod mihi promiſit Deus, ſuprà ver.4.* 33 Opera] *id eſt, vitæ genera quæ ſequimini, & in quibus vos exercetis.* 34 Abominationi] *vide ſuprà 43.32.*

CAPUT XLVII.

Joſeph ſuorum adventu ſignificato aliquot fratres & patrem in Regis conſpectum adducit: qui ſermone habito cum fratribus de genere vitæ, cum patre verò de ætate ejus, terram illis commodam in regione Goſchenis concedit: ubi quietè a Joſepho ſuſtentantur, cùm intereà omnes Ægyptii exceptis Præſidibus tanta penuria laborarent, ut agros jumenta denique ſuam libertatem venderent, & a ſuis ſedibus abducti ſe culturos agros Regis certis conditionib. reciperent. Poſtremò Jahhakob morti vicinus Joſephum juramento obſtringit fore ut ipſum inhumet in avito ſepulchro, regione Cenahhani.

1 VENIENS ergo Joſeph nunciavit Parhhoni ac dixit, pater meus & fratres mei cum gregibus ſuis, & armentis ſuis, & omnibus quæ *ſunt* ipſorum advenerunt ex regione Cenahhani; & ecce ſunt in terra Goſchenis.

2 Et partem fratrum ſuorum aſſumens, quinque *videlicet* homines, ſtitit eos coram Parhhone.

3 Tum dixit Parhho ad fratres ejus, ' quæ *ſunt* opera veſtra? qui dixerunt ad Parhhonem, paſtor gregis *eſt quisque* ſervorum tuorum, tum nos tum ' majores noſtri.

4 Dixerunt inſuper ad Parhhonem, ad hoſpitandum in hac terra venimus, eo quòd non eſſet paſcuum gregibus qui *ſunt* ſervis tuis: gravis enim eſt hæc fames in regione Cenahhani: nunc itaque habitent quæſo ſervi tui in terra Goſchenis.

5 Quamobrem allocutus eſt Parhho Joſephum dicendo, pater tuus & fratres tui venerunt ad te.

6 Terra Ægypti[a] expoſita eſt tibi: in optimo *loco* hujus terræ colloca patrẽ tuum & fratres tuos, habitent in terra Goſchenis: ſi autem noveris, & ſint inter eos homines ſtrenui, eos conſtitue magiſtros pecuariæ ſuper *illos* qui *ſunt* mihi.

7 Adducens quoque Joſeph Jahhakobum patrem ſuum, ſtatuit eum coram Parhhone, ut ' benediceret Jahhakob Parhhoni.

8 Tum dixit Parhho ad Jahhakobum, quot *ſunt* dies annorum vitæ tuæ?

9 Dixit verò Jahhakob ad Parhhonem, dies annorum ' peregrinationum mearum *ſunt* centum triginta annorum: ' pauci & mali fuerunt dies annorum vitæ meæ, neq; ' attigerunt dies annorum vitæ patrum meorum, [b] quibus diebus illi peregrinati ſunt.

10 Cumque benedixiſſet Jahhakob Parhhoni, egreſſus eſt a conſpectu Parhhonis.

11 Collocans itaque Joſeph patrem ſuum & fratres ſuos, dedit eis poſſeſſionem in terra Ægypti in optimo *loco* ejus terræ, in regione ' Rahhmeſeſi: quemadmodum præceperat Parhho.

12 Suſtentavitque Joſeph patrem ſuum & fratres ſuos & univerſam familiam patris ſui ' cibo, *quaſi inſerens* in os parvulorum.

13 Cùm autem cibus nõ eſſet in tota terra eo quod gravis erat fames illa valde, ' furebat terra Ægypti & regio Cenahhani, ꝑpter ipſã famem:

14 (Collegerat enim Joſeph totam pecuniam quæ inveniebatur in terra Ægypti & in regione Cenahhani pro annona quam illi comparaverant: intuleratq; Joſeph pecuniam illam in ' domum Parhhonis)

15 Abſumptaq; pecunia ſuâ e terra Ægypti & e regione Cenahhani, conveniebant omnes Ægyptii ad Joſephum, dicendo, dato nobis cibum, cur enim moreremur ' coram te? *donato*, nam defecit pecunia.

16 Dixit verò Joſeph, date pecora veſtra, & dabo vobis cibum pro pecoribus veſtris, ſi defecit pecunia.

17 Adducentibus itaque pecora ſua ad Joſephum, dedit eis Joſeph cibum pro equis & pro [c] poſſeſſo grege & ꝓ poſſeſſo armento & pro aſinis: ita fecit ut tranſigerẽt cum cibo iſto pro omnibus pecoribus ſuis annum illum.

18 Cumque abſolutus eſſet annus ille, redeuntes ad eum anno[d] altero dixerunt ei, Celare non poſſumus dominum meum (cùm abſumpta ſit pecunia, & jumenta quæ poſſidebamus, *pervenerintq́* ad dominum meum) non reliquum eſſe [e] quod exponamus domino meo, præter [f] corpora noſtra & agros noſtros.

19 Quare moreremur ante oculos tuos? tum nos tum agros noſtros *exponimus*, eme nos & agros noſtros pro cibo: & ſimus nos cum agris noſtris ſervi Parhhoni, & dato ſemen, ſic vivemus ac non moriemur, & agri ipſi non deſolabuntur.

20 Emit itaque Joſeph totum agrum Ægypti Parhhoni, cùm venderent Ægyptii quiſque agrum ſuum, eo quòd invaluiſſet ſupra eos hæc fames: ſic ceſſit terra ipſa Parhhoni.

21 Ipſum verò populum ' tranſtulit ' in certas civitates, ab una extremitate limitis Ægypti uſque ad alteram extremitatem ejus:

22 (Tantummodò agros ' Præſidum non emit, nam portio attributa erat Præſidibus a Parhhone, comedebantque portionem ſuam quam attribuerat ipſis Parhho: ' idcircò non vendiderunt agros ſuos)

23 Edixitque Joſeph populo, en, emi hodie vos & agros veſtros pro Parhhone: ' ecce vobis ſementis, ut ſeratis agros:

24 Sed eſto de proventibus, ut detis quintam Parhhoni: quatuor autem partes ſunto veſtræ, ad ſementem agri, & ad cibum veſtrum, & eorum quæ *pertinent* ad familias veſtras, & ad cibum parvulorum veſtrorum.

25 Qui dixerunt, conſervaſti nobis vitam: ' inveniamus gratiam in oculis domini mei, ut ſimus ſervi Parhhoni.

26 Sancivit itaq; illud Joſeph in ſtatutum uſque ad diem hunc de agris Ægypti, ut Parhhoni tenerẽtur de quinta: tantummodò agri Præſidum [g] ſolum non ceſſerunt Parhhoni,

27 Habitabant verò Jiſraëlitæ in terra Ægypti in regione Goſchenis, & ' conſtituerunt ſe

Heb. *coram* *e eſt: ut in-* *à verſ.18.* *c ſuprà* 13. .*&* 20.15. 34.10.

Heb. *in die-* *u peregri-* *ationum il-* *orum.*

[c] Heb. *poſſeſſione gregis & poſſeſſione armenti, ut verſ.18. Hypallage Rhetorum.*

[d] Heb. *ſecundo, ab abſũpta pecunia, & ex quo cœptũ eſt pecora annona commutare.*

[e] Heb. *coram domino, ſuprà* 9.

[f] Heb. *corpus noſtrum & terram noſtram: Enallage.*

[g] Heb. *ſolorum.*

ſe poſſeſſores in ea, fœtificaruntq; & aucti ſunt valde.

28 Vixitq; Jahhakob in terra Ægypti ſeptēdecim annos, ita ut fuerint dies annorū vitæ Jahhakobi, centū quadraginta ſeptem annorū.

29 Cumque propè eſſent dies Jiſraëlis ut moreretur, accerſens filium ſuum Joſephum dixit ei, ſi nunc inveni gratiam in oculis tuis, 'pone quæſo manum tuam ſub femore meo: & 'exerceto erga me *hanc* benignitatem & fidem, 'ne quæſo ſepelito me in Ægypto:

30 Sed cùm occubuero cum patribus meis, reportato me ex Ægypto, & ſepelito me in ſepulchro eorum: qui dixit, ego faciam ſecundū verbum tuum.

31 Dicente verò *Jiſraële*, jura mihi, juravit ei: tunc 'incurvavit ſe Jiſraël ad [b] cervical lecti ſui.

[b] Heb. *caput.*

ANNOTATIO.

3 Quæ ſunt opera] *quo conſilio, apparet ex ver.6.* Majores noſtri] *quo conſilio hæc addantur, oſtendit ſuprà 46.34.* 7 Benediceret] *ſalutando eum, ut infrà 10. & 1.Schemu.5.5.* 9 Peregrinationum] *id eſt, quibus annis mihi ſæpe fuit peregrinandum, ut in fine verſus: Eſt autem terrena hæc peregrinatio alterius ſpiritualis index, qua peregrinamur a Domino, Heb.11.13.* Pauci & mali] *q.d. præpropera eſt canities mea, quia vires meæ curis, laboribus, moleſtiiſq; exhauſtæ ſunt.* 11 Rahhmeſeſi] *metropoleos in terra Goſchenis, ubi Jiſraëlitæ habitarunt infrà 27.* 12 Cibo, quaſi inſ.] *id eſt, patremfam. agebat, nec magis erant illi ſolliciti de cibis quàm ſolent parvuli: nihil deerat illis, cùm Ægyptii premerentur fame.* 13 Furebat] *id eſt, Ægyptii tumultuabantur, mentem illis ademente fame.* 14 Domum] *id eſt, ærarium Regis.* 15 Coram te] *cùm ſit in manu tua remedium, ut infrà 19.* 21 Tranſtulit] *ut jus proprietatis ab illis Parhhoni plenè acquireretur.* In certas civit.] *ut ſingulis pro Regis imperio aſſignabātur, non pro illorum voluntate ſedes.* 22 Præſidum] *id eſt, officialium, eorum qui in aliquo munere erant apud Regem: nam vel ipſius Joſephi exemplum oſtendit regiis præfectis & familiis eorum ex Regis apothecis & promptuariis fuiſſe proſpectum: alioqui non fuiſſent paſſi Ægyptii familiam Jahhakobi (quæ jam Joſephi familia habebatur) Regiis ſumptibus ſuſtentari. Quod autem quidam hæc ad Sacerdotes reſtringunt, fundamento & probatione caret: vide ſuprà 41.45.* Idcircò] *quia non cogebantur victum emere, quem Regis Quæſtores ſuppeditabant.* 23 Ecce vobis] *nam hæc poſtremo anno famis contigerunt.* 25 Inveniamus gr.] *q.d. quod ad locationem agrorum quam proponis, oramus ut id noſtrâ causâ efficias apud Parhhonē, quò ejus emphyteutæ, id eſt, perpetuarii coloni eſſe poſſimus.* 27 Cōſtituerūt ſe poſ.] *quod ad habitationem & paſcua, ut petierant ver.4.* 29 Pone quæſo] *vide ſuprà 24.2.* Exerceto] *jam fidem dans mihi, & ſuo tempore præſtans.* Ne quæſo] *Hoc non ſua ſed ſuorum causâ petit, ut etiam mortuus eos doceat non eſſe animum eorum Ægypto affigendum, ſed intendendum ad promiſſam terram, ut cœleſtis hæreditatis ſymbolum: & ut patrum ſepulturam poſteris allectamentum & certū poſſeſſionis pignus eſſe confirmaret. Eodem ſpectaſſe Joſephum apparet infrà 50.21. & 25. & Act.7.* 31 Incurvavit ſe] *baculi quē ſenex in manu habebat ſummitate nixus, Heb.11.21. non ut Joſepho honorem exhiberet de impetrata poſtulatione ſua, ſed ut gratias ageret Deo: qui intus Spiritu, foris juramento filii futurū confirmabat, ut impleretur id quod non tam ſuâ quàm ſuorum cauſa petierat, Heb. ibidem.*

CAPUT XLVIII.

☞ *Jahhakob ægrotus nepotes ex Joſepho a patre adductos cooptans, hæredes promiſſionis divinæ ejuſq; pignoris (Cenahhanææ terræ) inſtituit filiorum gradu, jus primogenitorum a Reubene in Joſephum transferens: eúq; benedicit minorem majori divino inſtinctu præponens.*

[a] Heb. *poſt res iſtas.*

1 FUIT autem [a] his rebus geſtis, cùm dixiſſet *quiſpiam* Joſepho, ecce pater tuus ægrotat, ut aſſumptis duobus filiis ſuis ſecum, Menaſche & Ephrajimo, *adveniret*.

2 Quod cùm renunciaſſet *quidam* Jahhakobo, dicens, ecce filius tuus Joſeph venit ad te, confirmavit ſe Jiſraël ut ſederet ſuper lectum ſuum.

3 Et dixit Jahhakob ad Joſephum, '*Deus* fortis omnipotens apparens mihi 'Luzi in regione Cenahhani, 'benedixit mihi:

4 Dicens ad me, ecce 'ego fœcundabo te & augebo te, redigamque te in cœtum populorum: & dabo terram hanc ſemini tuo poſt te, poſſeſſionem [b] perpetuam.

[b] Heb. *ſeculi.*

5 'Nunc itaq; duo filii tui qui nati ſunt tibi in terra Ægypti ante adventum meum ad te in Ægyptum, 'mei ſunt: Ephrajim & Menaſche, tanquam Reuben & Schimhhon 'ſunto mei.

6 Progenies autem tua, *ſi* quos genueris poſt eos, 'tui ſunto: 'de nomine fratrum ſuorum vocantor, in poſſeſſione ipſorum.

7 'De me autem, cùm redirem Padane, 'mortua eſt apud me Rachel 'in regione Cenahhani in itinere, 'cùm adhuc *ſupereſſet* exiguum ſpatium terræ ad perveniendum Ephratham: & ſepelivi eam in via ad Ephratham, ea *jam eſt* Beth-lechem.

8 Tum 'videns Jiſraël filios Joſephi, dixit, qui *ſunt* iſti?

9 Dicente verò Joſepho ad patrem ſuū, filii mei ſūt, quos dedit mihi deus hic: dixit, quęſo, aſſumēs *admove* eos mihi, deinde benedicā eis.

10 (Oculi enim Jiſraëlis graves erant præ ſenio, non poterat cernere) quapropter admovit eos illi: qui oſculat' eſt eos & amplexatus eos.

11 Tum dixit Jiſraël ad Joſephum, me viſurum faciem tuam non judicaveram: ſed ecce, fecit Deus ut viderem etiam ſemen tuum.

12 Deinde 'abducens illos Joſeph a genibus ejus, cùm incurvaſſet ſe in conſpectu 'ejus ad terram uſque,

13 Aſſumptos *diſpoſuit* Joſeph illos ambos, Ephrajimum 'ad dexteram ſuam a ſiniſtra Jiſraëlis, Menaſchen verò ad ſiniſtrā ſuā a dextera Jiſraëlis: ſic *illos* admovit ei.

14 'Sed extendens Jiſraël dexteram ſuam, ut imponeret capiti Ephrajimi (quāvis eſſet *natu* minor) & ſiniſtram ſuam capiti Menaſchis, cognoſcebat *palpando* manibus ſuis Menaſchen

eſſe primogenitum:

15 Benedicebatq; Joſepho dicens, Deus ille ante cujus conſpectum continenter ambularunt patres mei Abraham & Jitzchak, Deus ille qui paſcit me ex quo *die* ſum uſq; in diem hunc,

16 Angelus ille qui vendicat me ab omni malo, benedicat pueris iſtis, & vocetur in eis nomen meum & nomen patrum eorum Abrahami & Jitzchaki: & [c] tanquam piſces multiplicentur in medio hujus terræ.

17 Cùm autem videret Joſeph patrem ſuum impoſiturum eſſe manum dexteram ſuam capiti Ephrajimi, malum viſum eſt illud in oculis ejus: quare ſuſtinuit manũ patris ſui, ut averteret eam a capite Ephrajimi ad caput Menaſchis.

18 Dixitq; Joſeph ad patrem ſuum, non ita pater mi, nam iſte *eſt* primogenit⁹: impone dexteram tuam capiti iſtius.

19 Renuit verò pater ejus dicens, novi fili mi, novi, etiam iſte evadet in populum, etiamq; iſte magnus erit: veruntamen frater ejus *natu* minor major erit eo, & ſemen illius erit magna [d] multitudo gentium.

20 Itaque benedixit eis in die illo, dicendo, [e] te *propoſito* benedicent Jiſraëlitæ dicendo, conſtituat te Deus ſicut Ephrajimum & ſicut Menaſchen: ſic poſuit Ephrajimũ ante Menaſchen.

21 Deinde dixit Jiſraël ad Joſephum, ecce ego [f] brevi moriturus ſum: eritq; Deus vobiſcũ, & reducet vos in regionẽ patrum veſtrorum.

22 Ego itaque do tibi partem unam ſupra fratres tuos, quam accepi e manu Emoræi gladio meo & arcu meo.

[c] Heb. *ſiant* *t piſces in* *ultitudine.*

[d] Heb. *plenitudo. ſic Jeſchaa. 31.4.*

[e] Heb. *in te.*

[f] Heb. *morior.*

ANNOTATIO.

3 Deus fortis] *Propoſitio prima promiſſionis & vocationis Dei, qua Joſephum & filios ab Aegypto ad promiſſam hæreditatem avocat.* Luzi] *ſuprà 28.19. & 35.6.* Benedixit] *patris & avi benedictiones confirmavit: quod ideò commemorat, ut intelligat Joſeph (cujus filios in promiſſionum participationem aſſumpturus eſt) eas penes Jahhakobum reſidere.* 4 Ego fœcundabo] *duo mihi promiſit Deus, poſteritatem numeroſam, & hæreditatem amplam, ac ita contulit ut penes me ſit facultas cooptandi filios tuos in communionem earum.* 5 Nunc itaque] *Altera propoſitio, duplex hæreditatis portio Joſepho attributa, ex ſuperiore jure.* Mei ſunt] *non ut nepotes ex filio, ſed ut mei ipſius filii.* Sunto mei] *in hæreditate herciſcunda uterq; cum reliquis filiis meis ex æquo partem accipito.* 6 Tui ſunto] *filii tui & nepotes mei cenſentor.* De nomine fra.] *Ephrajimi & Menaſchis, id eſt, horũ alteri accenſentor. Sic jus primogenitorum a Reubene ad Joſephum transfert, quod ad hæreditatẽ, 1. Chro. 5.1. & 2. cujus rei cauſam vide inf. 49. 3. & 4. Hinc apparet jus primogenitorum de duplice portione hæreditatis (de qua lex habetur Deut. 21.17.) ante latam Legem obtinuiſſe, ſicut ſabathum, circumciſio, ſeminisq; fraterni ſuſcitatio.* 7 De me] *Propoſitio tertia, Joſephum ſimiliter animans ad repetendam Cenahhanæam cum poſteris, a religione ſepulchri, cùm majorum tum nominatim matris.* Mortua] *ſuprà 35.19* In regione] *in ea promiſſa terra, ad quam te revocat Deus.* Cùm adhuc ſup.] *hæc dicit ut planè declarat quàm religioſè caverit ne commiſceretur cum idololatris, cùm nõ longè ab oppido exiſtens, uxorem in via potius quàm in oppido cum infidelibus ſepelierit, quia non poterat ad majorum ſepulchrum deportare: itaq; in ſeipſo ſtatuit exemplum Joſepho & filiis pietatis conſervandæ.* 8 Videns] *nam præſentes non perceperat, & de ipſis tanquam abſentibus loquebatur.* 12 Abducens] *ut eos mox benedicendos ordine Jahhakobo ſiſteret.* Ejus] *Jahhakobi, ut cum bona ejus venia liberos ſubtraheret, alio ordine eos collocaturus: ſic deprecata eſt Abigajil Davidẽ, 1 Schem. 25.24.* 13 Ad dexteram ſuam] *videtur ex verbis Jahhakobi verſ. 5. ac fortaſſis: amplexibus animadvertiſſe Joſeph Jahhakobũ magis ad Ephrajimum quàm ad Menaſchen inclinare, quod ex ignoratione fieri ratus, eos patri hoc ordine benedicendos offert.* 14 Sed extendens] *poſthabito naturæ ordine, neq; tam avi quàm miniſtri Dei perſonam ſuſtinens, qui dona ſua prout vult ſine reſpectu naturæ confert.* 15 Joſepho] *in his filiis ejus, ver. 16.* Ante cujus conſp.] *qui continenter duxit illos, & quem illi ſecuti ſunt: ſic Pſalm. 116.9.* 16. Angelus ille] *cùm eadem ab hoc Angelo petat quæ a Deo ipſo petiit, eumq; pari honore dignetur, non poteſt Angelus ſimpliciter, id eſt, creatus ſpiritus eſſe: neq; ad alium accommodari quàm ad Chriſtum, qui dicitur Mal. 3.1. Angelus fœderis: quemadmodum Angelus Exod 14.19 idem dicitur Jehova Exod. 13.21. & 14.24. Chriſti autem mentionem hìc facit, quia illius fœderis cum patribus ad noſtram cum Deo reconciliationem icti, Chriſtus autor, mediator & conſervator eſt, ſolusq; bona in fœdere promiſſa confert, & mala contraria depellit.* Vocetur] *id eſt, mei & majorum meorum filii vocantor eodem gradu quo reliqui filii.* Hujus terræ] *ſecundum promiſſionem ſuprà 46.3.* 19 Major erit] *q. d. divinum decretum in causâ eſt cur ita faciam.* 20 Te propoſito] *ſenſus eſt, adeò conſpicua erit Dei gratia in filiis tuis, ut bene precandi exempla Jiſraëlitæ ſint inde ſumpturi, illaq; benedictio in proverbium abitura: quales ſunt formulæ Ruth. 4.11. & 12.* 21 Ecce ego] *id eſt, ne putetis has promiſſiones vobis a me moribundo eſſe, ut ſunt hæreditates terrenæ quas parentes liberis relinquunt, & hi mortuis illis adeunt: ſed ſunt a Deo, qui vos in poſſeſſionem miſſurus eſt, in cujus fidei perpetuam proteſtationem meũ corpus eò deferri moriturus juſſi, ſuprà 47.29.* 22 Accepi] *hoc eſt, nondum re ſed fide poſſidens, ac omnino de promiſſione Dei confirmatus, perinde de ea diſpono ac ſi jam poſſiderem.* Gladio meo] *proverbialis formula: qua deſignat fore ut poſteri ſui vi armata promiſſam terram acquirant, Deo ipſos armante & inimicos debilitante: ſic Pſal 44.6.*

CAPUT. XLIX.

Jahhakob moriturus, divini ſpiritus inſtinctu præterita filiorum flagitia caſtigat, ſingulis eventura prædicit, ac benedicit eis: denique de ſepultura ultimam ſuam voluntatem repetens moritur.

1 DEINDE vocatis Jahhakob filiis ſuis dixit, colligimini, ut prænuntiem vobis id quod eventurum eſt vobis [a] ſequentibus temporibus,

[a] Heb. *in conſequentia temporum, id eſt, venturis & conſequentibus diebus, uſque ad exhibitionem Chriſti.*

2 Congregamini & audite filii Jahhakobi, attendite,inquam, ad Jiſraëlem patrem veſtrū.

3 Reuben, ' primogenitus meus fuiſti, ' vis mea, & principium potentiæ meæ, ' excellentia dignitatis & excellentia roboris :

4 Rapiditate, ' aquarum inſtar [b] *inde ruas*, ne excellas,quia ' aſcendiſti cubilia patris tui:tunc prophanaſti ea, ' ſtratum meum aſcendit.

5 Schimhhon & Levi, ' fratres : inſtrumenta violentiæ, ' conventiones eorum.

6 ' In arcanum eorum ' ne ingreditor anima mea, ' in cœtum eorum ne adunator gloria mea: quia pro ira ſua occiderunt [c] viros,& pro arbitrio ſuo avulſerunt boves.

7 ' Maledicta ira eorum,quia vehemens, & furor eorum, quia ſævus fuit : diſpertio eos per Jahhakobi,& diſpergo eos per Jiſraëlis *poſteros*.

8 ' Jehuda,te, te *inquam* celebrabunt fratres tui, ' manus tua *tenebit* cervicem hoſtium tuorum: ' incurvabunt ſe tibi filii patris tui.

9 ' Catule leonis Jehuda,a præda fili mi aſcendiſti:*cùm* in crura ſe demiſerit,cubuerit tanquam leo,& tanquam immanis leo,quis audeat illum ſuſcitare?

10 ' Non deſiſtet tribus a Jehuda,neque Legiſlator ' e medio pedum ejus,uſquedum venerit [d] filius ejus, ' & fit ei obedientia populorum.

11 ' Ligans ad vitem aſellum ſuum, & ad generoſam vitem pullum aſinæ ſuæ, ' lavat in vino veſtimentum ſuum,& in [e] ſucco uvarum operimentum ſuum:

12 ' Rubicundus oculis ex vino,& ' albus dentibus ex lacte.

13 ' Zebullun ad portum marium habitabit, ipſe *inquam* in portu navium,latúſque ejus verſus Tzidonem *erit*.

14 ' Jiſſaſcar aſinus [f] oſſibus valens, cubans inter duas ſarcinas:

15 ' Nam videns quietem *rem* bonam eſſe, & terram ſuam eſſe amœnam , inclinabit humerū ſuum ad bajulandum,& fiet tributo ſerviens.

16 ' Dan judicabit populum ſuum,ut [g] quævis tribuum Jiſraëlis.

17 ' Erit Dan *ut* ſerpens juxta viam, acontias juxta ſemitam:qui mordet calces equi,adeò ut cadat ſeſſor ejus retrorſum.

18 ' In ſalutem tuam expecto Jehovam.

19 Gad, ' turma turmatim populabitur eum: ſed ipſe populabitur *alios* tandem.

20 De Aſchero, ' pinguis *erit* cibus ejus,& ipſe præbebit delitias [h] regias.

21 ' Naphtali, *eſt* cerva emiſſa : ' qui profert verba [i] elegantia.

22 ' Ramus fœcundus Joſeph,Ramus fœcundus ſecus fontem: *imò duo* rami, ' procedit *uterque* ultra murum.

23 ' Quamvis amaritudine affecerint eum & jaculati ſint in eum , quamvis inteſtino odio proſecuti ſint eum ſagittarii:

24 Tamen permanſit in robore arcus ejus,roboratáque ſunt brachia manuum ejus, ' a manibus robuſti *Dei* Jahhakobi, ' unde *fuit* paſtor & lapis Jiſraëlis:

25 ' A forti *Deo* patris tui qui adjuvat te, & ab omnipotente, qui benedixit tibi benedictionibus cœlorū ſupernè,benedictionibꝰ ' abyſſi ſubjacentis,benedictionibus ' uberum & vulvę.

26 Benedictiones patris tui,(*quæ* ' validæ ſunt plus quàm benedictiones progenitorum meorum) ' uſque ad finem collium ſeculi, ' ſunto in capite Joſephi,& in vertice ſeparati inter fratres ſuos.

27 ' Binjamin,lupus qui diſcerpit, ' mane comedit prædam, & ad veſperam dividit ſpoliū.

28 Omnes iſtæ *ſunt* ' tribus Jiſraëlis,duodecim:& hoc *eſt* quod elocutus eſt eis pater earū, cùm benediceret eis, & ' prout erat cujuſq; benedictio,benediceret eis.

29 Deinde præcepit eis ac edixit eis,cùm ego ' aggregatus fuero ad populum meum,ſepelite me cum patribus meis, in ſpelunca illa quæ *eſt* in agro Hhephronis Chittæi ,

30 ' In ea ſpelunca quę *eſt* in agro Macpelæ, qui *eſt* e-regione Mamrę in terra Cenahhani, quam emit Abraham cum ipſo agro ab Hhephrone Chittæo in poſſeſſionem ſepulchri .

31 (' Ibi ſepelierunt Abrahamum & Saram uxorem ejus,ibi ſepelierūt Jitzchakum & Ribkā uxorem ejus,ibiq; ſepelivi Leam)

32 In poſſeſſione agri illius,& ſpeluncæ quæ *eſt* in eo,*empta* a filiis Chethi.

33 Cumque abſolviſſet Jahhakob præcipere filiis ſuis , ' recipiens pedes ſuos ad lectum ſuū expiravit: ſic aggregatus eſt ad populos ſuos.

[b] *Eclipſis cōtrarii, ut ſuprà 18.19.*

[c] Heb. *virum, bovem, per enallagen: Synecdoche,pro quibúſvis hominib. & jumentis,quorum illi Schecemi occiſi, hæc verò ab urbe veluti avulſa & pro eorum libidine abducta ſunt: ſuprà 34.25. & ſeq.*

[d] Heb. *ſecunde ejus, hoc eſt,Chriſtus, ut Chaldæa Paraphraſis utraq; , & Hebræi interpretes fere omnes conſentiunt: Metonymia,rei continentis pro contenta.*

[e] Heb. *ſanguine.*

[f] Heb. *oſſis.*

[g] Heb. *una.*

[h] Heb. *regū.*

[i] Heb. *elegātia.*

ANNOTATIO.

1 Ut prænunciem] *Ex his verbis apparet eum filios convocaſſe non tam teſtamenti condendi causā, quàm ut depoſitum apud ſe divinum oraculum eis exponeret : ideò aſſumit novum orationis genus , ſancto ſpiritu linguam ejus agente, & in ipſo ut in aliis Prophetis,loquente. Hinc frequentes ſub diverſis verbis anaphoræ,hinc ſententiæ ſolito contractiores & obſcuriores,hinc perpetuæ metaphoræ & comparationes. Inſtruit autem ſuos primùm de ſingulari Dei erga ipſos providentia,ut qui ipſorum poſteris, antequàm ſint, hæreditatem & vitæ conditionem in qua ſibi ſervituri ſunt conſtituerit : deinde filium deſignat ex quo ſemen illud benedictum (quod antea fuerat promiſſum) erat naſciturum, quod non modo ipſorum , ſed omnium etiam gentium perfectæ felicitatis fons & origo futurum ſit.* 3 Primogenitus] *naturæ ordine, ut ſuprà 35.23.* Vis mea] *id eſt,primus effectus naturalium virium mearum.* Excellentia dig.] *id eſt, excellentiſſimus dignitate & robore : Hypallage Rhetorum,de qua ſuprà.3.6. Duas attingit prærogativas, quæ ejus ut primogeniti fuiſſent futuræ, niſi ſe inceſtu commaculaſſet:una dignitatis , qua fratres ſibi ſubjectos habuiſſet,poſteà in Jehudam Chriſti progenitorem tranſlata: altera roboris ex dupla hæreditate, quam ſupra cap.48. in Joſephum tranſtulit .* 4 Aquarum inſtar] *hoc eſt,ut aquę in ſublimi non conſiſtunt,ſed magna rapiditate ad inferiora feruntur & ſponte diffluunt : ſic tu ne in hac excellentia maneas, ſed illico in communem cum reliquis filiis gradum deſcendas .* Aſcendiſti] *vide ſuprà.35.22. Sic declarat Jahhakob inceſtum Reubenis fuiſſe privationis cauſam .* Stratum me.] *hac apoſtrophe reliquis filiis juſtam eſſe oſtendit privationis cauſam , & hujus pœnæ exemplo omnes alios a peccatis abſterret .*

5 Fratres] *non tam germanitatem reſpicit & communes utriq; parentes , quàm ſimile in utroq; ingenium & communem in facinus contra Schecemitas conſpirationem:de qua ſuprà 34.alioquin Reuben, Jehuda, Jiſſaſcar,& Zebullun æquè eorum fratres dicerentur.* Conventiones] *hoc eſt, pactionibus illis, quibus*

cum Schecemitis convenerunt,tanquam inſtrumentis abuſi ſunt,ut iter ſibi ſternerent ad perpetrandam violentiam. 6 In arcanum]id eſt,conſilium,quod quia ſecretò iniri ſolet,hoc nomine appellatur,ut Jirm. 15.17.& alibi. Ne ingreditor]q.d.hoc facere videreris,ſi illorum factum ſilentio & impunitũ præterires; ideoq; ut illud animo deteſtor,ita etiã reipſa puniã. In cœtum]Repetitio gradatim deteſtationẽ auget:nã cœtus plus eſt quàm arcanum,adunari quàm ingredi,& gloria eſt animæ pars præſtantiſſima,quo etiam modo accipitur Pſalmo 16.9 & 30.13. 7 Maledicta]Jam exemplum in eos ſtatuit,ipſis poſterisq; futurũ ſalutare:itaque ſapienter cavet,ne poſteri exemplum progenitorum ſecuti facilè in ſcelus aliquod conſpirare poſſent,eâdem ratione qua antè Deus mundo proſpexerat ſuprà 11.7.huc adde,quòd eorum noxiæ par pœna inſtituitur:nam quia conſilio & viribus in perpetrando ſcelere ſeſe conjunxerant,ita hac demum pœna ſeparantur, ut non tantùm hujus poſteri a poſteris alterius, ſed etiam unius poſteri alii ab aliis ſeparentur. Schimhhoni enim poſſeſſio non continua,ut reliquis fratribus,ſed poſſeſſione Jehudæ intermixta aſſignata eſt,Jehoſch.19.poſteris verò Levi habitatio per omnes tribus deſignata, Jehoſch.21. 8 Jehuda]Occaſione ipſius nominis de ejus dignitate vaticinatur,eumq; divino decreto mittit in poſſeſſionem prioris illius juris quod ad primogenitum pertinebat:de quo ſuprà ver.3. Manus tua]i.cæſos fugatosq; comprehendes, & plenam de eis victoriam conſequêris:quod primum quidem ex parte impletum legimus Judic.1.& ſub Davide.2.Schem.8 deinde verò in Chriſto perfectiſſimè tandem implebitur, cùm Dominus omnes inimicos ejus ſcabellum pedum ejus poſuerit,Pſal.110.1. Incurvabunt]hoc eſt,regia dignitas in populo Dei penes te erit,propter quã tibi reliquæ omnes tribus honorẽ delaturæ ſunt:ut Davidis & Schelomonis temporib.factum eſt. 9 Catule leonis]Quod prius dixit,jam ad majorem certitudinem allegoricè repetit,& figuris illuſtrat,ut Jehudæ ſtatum quaſi oculis filiorum ſpectandum ſubjiciat:ideò confert eum cum leunculo & leone per gradationem,inimicos verò cũ præda. 10 Non deſiſtet]omiſſis quæ ab aliis in hujus verſus explicationẽ afferuntur,nobis ex collatione eventus cum vaticinio hic eſſe videtur ſenſus:non prius Jehudæ genus confundetur & diſtinctæ tribus nomen amittet,neq; prius regnũ Dei ab ea ad alias gentes derivabitur, quàm ex ſe promiſſũ humani generis ſervatorem,qui lux eſt gentium,genuerit.nam cùm regnum decẽ tribuũ diu ante captivitatem Babylonicam(ut vaticinium Jeſcha.7.8.docet) planè diſſipatum fuerit & populus eſſe deſierit,tribus tamen Jehudæ divinâ providentiâ a reliquis diſtincta gente & religione manſit,etiamq; in ipſa Babylonica captivitate,reſtitutionis venturæ promiſſis ſuſtentata eſt,ſicut in reſtitutione ejus ex 1. Chron.3.itemque ex libris Hhezræ & Nechemjæ apertè liquet:denique poſt reditum a captivitate manſit impermixta ſemper uſque ad exhibitionem Chriſti. Eo autem exhibito,planè utrumque contigit: cùm enim ab ipſis rejectus eſt Chriſtus,procul dubio a Deo Legiſlatore ſuo defecerunt:quamobrem etiam deinde Lege & exercitamentis ejus ſpoliata tribus per Romanos abducta eſt,atque ita diſſipata ut ne Judæi quidem ipſi poſſint eos qui ſunt tribus Jehudæ a reliquis diſcernere:jungunt enim ſine diſcrimine inter ſe connubia,& nulla eſt cura reſervandi generis ſui ſeriem diſtinctam, aut ratio eam diſtinguendi. E medio pedum]id eſt, eis qui ab eo generabuntur:ſimilis locutio eſt Deut.28.57. Et ſit ei]id eſt,ei obediant gentes,eum ſuũ principem & ſervatorem agnoſcentes. 11 Ligans ad]Jam de terrena hæreditate tribus Jehudæ vaticinatur allegoricè. Senſus eſt,ejus regio futura eſt vitifera, adeò ut quemadmodum alibi ruſtici jumenta ſua ad vepres & arbuſta ligant, ſic poſteri Jehudæ præ copia & firmitate vitium etiam ad præſtantiſſimas ea ligaturi ſint. Lavat in vi.]hoc eſt,vini copiâ tantâ abundabit,ut eo poſſit uti ad veſtes lavandas aquæ loco: hyperbolicæ ſunt locutiones. 12 Rubicundus oculis]ejus vini præſtantiam deſcribit ab effectu:ſolet enim præſtans vinum oculos bibentium rubicundos efficere,ut Proverb.23.29.cui eſt rubedo oculorum? Albus dent.]id eſt,abundabit quoque bonis paſcuis,ac proinde copia lactis affluet. 13 Zebullun ad port.] q.d.maritimam obtinebit regionem atque portuoſam:hujus rei complementum vide Jehoſchu.19.a ver.10. ad ver.15. 14 Jiſſaſcar aſinus]aſino eum comparat robuſtiſſimo quidem,ſed natura ſegni,adeò ut ſarcinas graves ſibi impoſitas ſegnitie quadam ferat,& non excutiat. 15 Nam videns]Similitudinis qua modo uſus eſt apodoſis vel accommodatio:Senſus eſt,quietis ſtudio & agri amœnitate captus, licèt robuſtiſſimus ſit,nihil præclari geret,ſed domi deſidens,ignaviter ſibi tributa indici patietur:idem quoque vaticinatus eſt Moſche Deut.33.18.cùm eũ in tentoriis ſuis oblectari dixit: vide Judic.5.16. 16 Dan judicabit] Alludit ad nomen ejus a judicando deſumptum,ut ſuprà 30.6.paulùm diverſa ratione. Senſus eſt, licet Dan filius ſit ancillæ,ac proinde ex jure & lege conditione ſua inferior illis quos modo recordatus ſum, principatum tamen aliquem nihilominus obtinebit inter fratres ſuos,divinitus ſublato diſcrimine inter filios herarum atque ancillarum. Quod autem hîc nominatim Dani attribuitur,quia primus inter filios ancillarum a Jahhakobo recenſetur,æquè per analogiam de unoquoq; ancillarum filio eſt accipiendũ, quia omnes ſpiritu prophetico natalibus reſtitutos volebat Jahhakob:quæ verò peculiariter ad tribum Danis pertinent, ſtatim ſubjungit Jahhakob. 17 Erit Dan]Poſteros Danis cum ſerpente comparat,qui furtim,aſtu,& per inſidias hominibus nocet:eos enim his rationibus fuiſſe uſos teſtantur hiſtoriæ Sacræ,cùm aſtu Lajiſchum occuparunt, Judic.18.cùm Schimſchon aſtu,ac nunquam aperto Marte Peliſchtæis nocuit, Judic.14. uſque ad caput 17. 18 In ſalutem tuam]Senſus eſt,graviter opprimêris,adeoq; graviter ut non niſi divinitus ab oppreſſionibus ſervari poſſis: quod futurum certa ſpe amplector. Duobus autem nominibus ea tribus inprimis ſalute opus habuit: primùm quod ad terrenam hæreditatem attinet, nam ab Emoræis eam tribum valde fuiſſe preſſam legimus Judic.1.34.eamq; poſtremam inter tribus ad hæreditatem ſuam ac potius habitationem magnis laboribus perveniſſe,Jehoſchu 19.47.& Judic 18.deinde quod ad religionẽ,quia hæc prima a puritate illius defeciſſe legitur,& idola publicè coluiſſe,Judicum ibidem. 19 Turma turmatim]hîc quoque alludit ad nomen Gadis,ut ſuprà 30.11.Senſus eſt,principio hoſtes tibi erunt infeſti,ſed tandem victor evades Dei protectione fretus,Deut.33.21.Hhammonitas autẽ videtur intelligere,quos hæc tribus habuit finitimos. De quibus quantopere fuerint ei infeſti,& quomodo tandem Gad evaſerit victor, apparet ex Judic.10.& 11.nam ad illam hiſtoriam alludere videtur Jahhakob. 20 Pinguis erit]hoc eſt,regio Aſcheritanæ tribus copiam rerum præſtantiſſimarum efferet & regibus dignarum : eadem quoque ſpectat Moſche Deut.33.24.cùm dicit eum pedem ſuum oleo intingere.Eventum autem vaticinio reſpondiſſe apparet ex Jehoſch.19 ubi regio Aſcheri attribuitur olei aliarumq; rerum optimarum feraciſſima. 21 Naphthali eſt cerva]Videtur Jahhakob innuere id quod de hac tribu ſcribitur Judicum 4.cap.& tribus ſequentibus: q.d.

erit hæc tribus animi promptitudine & celeritate ad gerendum bellum, quod ſibi Deus commiſerit, comparãda cum cerva a venatoribus dimiſſa. Qui profert] *q.d. neque tamen hæc tribus temerè bella ſuſceptura, ſed pacis & concordiæ ſermonibus erga oẽs uſura eſt ſorte ſua contenta: quo etiam Moſche ſpectavit in benedictione ejus, Deut.33.23.* 22 Ramus fœcundus] *Joſephum (ex cujus poſteritate duas tribus conſtituit, ut ſuprà 48.5.) cum biſido ramo comparat, i. geminam ex ſe propaginem efferente, & velut perenni fonte benedictionibus irrigato.* Procedit uterque] *Omnia hæc allegoricè: id eſt, adeò in latitudinem & altitudinem excreſcet, ut murum ſuperet juxta quem ſitus eſt. q.d. utraq; ejus tribus ſeſe longè lateq; diffundet: cujus rei complementum vide Jehoſchu.16. & 17.* 23 Quamvis amaritudine] *Nunc primùm ſpeciatim de Joſepho agit ſub metaphora jaculatorũ & ſcopi: q.d. illi quidẽ Joſepho adverſantes (ut fratres, hera ejus, dominus, & tumultuantes præ fame Ægyptii) collimando ad eum velut ſcopum perdere eum conati ſunt, ipſe verò arcu ſimiliter inſtructus conatibus eorum reſtitit, & invictus manſit: arcus autem & robur ejus fuit favor Dei, providentia, & immutabile decretum de amplificando Joſepho.* 24 A manibus rob.] *humanitus dictum.* Unde fuit paſtor] *id eſt, a Deo ipſo eodem evectus eſt eò uſque, ut victum Ægyptiis & aliis gentibus ſuppeditaverit, fueritq; Jiſraëlitis lapis perfugii.* 25 A forti Deo] *nunc docet quod ſuprà 48.4. attigerat, nimirum a Joſepho in filios favorem illum Dei propagatum iri: eo quòd regionem ſint conſecuturi fœcunditate ſoli, roris pluviæq; abundantia, & aëris clementia præſtantem, ubi & terræ naſcentia feliciter proventura, & jam viventia proſperè actura ſint.* Abyſſi] *id eſt, fontium, rivorum, & pinguedinis ſoli.* Uberum & vulvæ] *id eſt, liberorum & pecudum copiâ: Metonymiæ ſunt.* 26 Validæ ſunt plus quàm] *Quod ad ſubſtantiam quidem attinet, eædem ſunt: validiores tamen dicuntur, primùm quia ex filiis Jahhakobi nullus excluditur, cùm de filiis Abrahami Jiſchmahhel & nati ex Ketura, de filiis verò Jitzchaki Hheſav hoc promiſſionum genere excluſi ſint: deinde quia multò clarius Jahhakobo revelatæ ſunt, adeò ut potuerit ſingulis filiis ſingulas promiſſæ terræ portiones aſſignare, quales eæ futuræ eſſent diſcernere, & filium deſignare ex quo ſervator mundi Chriſtus erat naſciturus: poſtremò quia non multò pòſt quæ fuerunt procul oſtenſa patribus complementum ſuum erant habitura.* Uſque ad finem] *id eſt, non temporales tantùm, ſed æternæ: conjungit enim ſpirituales promiſſiones cum terrenis, quia hæ illarũ erant figuræ, periphraſis eſt perpetuitatis, non diſſimilis illi quæ habetur Pſal.72.ver.5.7. & 17. Pſal.89.37. & 38. item Matthæi 5.18. & alibi paſſim.* Sunto in capite] *id eſt, perfundunto Joſephum, ut abundè fiat earũ particeps.* 27 Binjamin lupus] *ingenium Binjaminitarum præmonſtrat tale futurum, ut cum lupo prædam rapiente, lacerãte, vorante, & ſuis catulis diſtribuente comparari poſſint: & hiſtoriæ quoq; quæ de Binjaminitis leguntur Judicum 19. uſque ad finem, & 1. Schemuelis a cap.9. uſque ad 15. eos tales fuiſſe oſtendunt.* Mane comedit prædam, & ad veſp.] *id eſt, totos dies: Synecdoche.* 28 Tribus Jiſraelis] *tribuũ mentionẽ facit Moſche, antequàm Jiſraëlitæ in tribus diſtincti eſſent, ut oſtendat hæc Jahhakobi vaticinia non tam ad perſonas duodecim filiorũ, quàm ad totas tribus ex illis orituras pertinere.* Prout erat cujuſq;] *id eſt, nõ ex paterno voto, aut ſingulari aliqua animi ſui affectione, quæ ſingulis filiis optabat protulit, ſed ex Spiritu Dei quæ ſingulis fuerant a Deo decreta pronunciavit, & benedictiones addixit: nam licèt tres priores a ver.3. ad ver.7. nullam prorſus benedictionem a patre accepiſſe videantur, acceperunt tamen ipſi quoque: tum quia hæreditatem inter fratres ſuos & habitationem habuerũt, tum etiam quia in divino fœdere fuerunt comprehenſi.* 29 Aggregatus fuero] *vide ſuprà 25.8. annot.* 30 In ea ſpelunca] *vide ſuprà 23.9.* 31 Ibi ſepelierunt] *hæc commemorat, ut efficacius illorum animos ab Ægypto, ubi erant, ad promiſſam terram revocet, ut Joſepho nominatim fecerat ſuprà 48.7. De Ribkæ autem & Leæ morte atque ſepultura, nihil uſquam alibi legitur.* 33 Recipiens pedes] *hinc apparet eum, cùm Dei præconem benedicens filiis ageret, pedibus demiſſis in lecto conſediſſe, ut pſaltem ea ratione, quia ſtare præ imbecillitate non poterat, honorẽ Dei verbo quod pronunciabat exhiberet, ut annotavimus ſuprà 47.31. Sic legimus obſervatum infrà Num. 23.22. Judic.3.20. & 2. Regum 23.2. & 2. Chro.34.31. & Nechemjæ 8.6.*

CAPUT. L.

Jahhakob mortuus Joſephi juſſu aromatibus conditur, diu ab Ægyptiis defletur, & regis permiſſu a Joſepho & fratribus, comitantibus regni proceribus, in Cenahhanæam delatus ſepelitur. Joſeph fratres de commiſſo in ſe facinore ſollicitos benignè conſolatur, eiſq; neceſſaria omnia promittit: poſtremò viſis ex ſe abnepotibus, cùm de transferendis ſuis oſſibus cognationi ſuæ præcepiſſet, moritur: ejuſq; corpus aromatibus conditum aſſervatur.

1 TUNC ruens Joſeph ſuper faciẽ patris ſui, flevit ſuper eum, & oſculatus eſt eũ.

2 Cumq; præcepiſſet Joſeph ſervis ſuis medicis ut aromatibus condirent patrem ſuũ, aromatibus condierunt medici Jiſraëlem.

3 Et impletis ei quadraginta diebus (nam ita impleri ſolent dies eorum qui aromatibus condiuntur) fleverunt eum Ægyptii ſeptuaginta diebus.

4 Cùm autem præteriiſſent dies fletus ejus, allocutus eſt Joſeph familiam Parhhonis, dicendo, ſi nunc inveni gratiam in oculis veſtris, loquimini quæſo[a] apud Parhhonem, dicendo:

5 Pater meus adjuravit me dicendo, ecce ego [b] brevi moriturus ſum, in ſepulchro meo quod fodi mihi in regione Cenahhani, ibi ſepelito me: nunc itaque aſcendam quæſo, & ſepeliam patrem meum, deinde revertar.

6 Cui dixit Parhho, aſcende & ſepeli patrẽ tuum, quemadmodum adjuravit te.

7 Aſcendit itaque Joſeph ad ſepeliendum patrem ſuum: aſcenderuntque cum eo omnes ſervi Parhhonis, ſeniores familię ejus, & ſeniores omnes terræ Ægypti:

8 Prætereà tota familia Joſephi & fratres ejus ac familia patris ejus: tantummodò parvulos ſuos & greges ſuos & armenta ſua reliquerunt in terra Goſchenis.

9 Denique aſcenderunt cum eo tum currus tum equites, adeò ut eſſet exercitus ille [c] numeroſus valde.

10 Cùm autem veniſſent uſque ad areã quandam [d] ſeptam cynoſbatis, quæ eſt ad vadum Jardenis, planxerunt ibi planctu magno & gravi valde: [e] inſtituit enim patri ſuo luctum ſeptem diebus.

[a] Heb. *in aures Parhhonis.*

[b] Heb. *morior.*

[c] Heb. *gravis*

[d] Heb. *cynoſbati, ut infrà* 11.

[e] Heb. *fecit.*

11 Quapropter videns incola ejus regionis, populus Cenahhanæus, luctum illum in ea area cynoſbatis ſepta, dicebant, luctus gravis hic *eſt* Ægypto: idcircò vocavit nomen illius *areæ*, luctus Ægypti, quæ *eſt* ad vadum Jardenis.

12 Facientes ergo filii ejus ei, [f] præciſè quēadmodum præceperat eis,

[f] Heb. *ſic, quē admodum.*

13 Deportaverunt eum filii ejus in regionem Cenahhani, & ſepeliverunt eum in ſpelunca agri Macpelæ, quam emerat Abraham cum ipſo agro in poſſeſſionem ſepulchri ab Hhephrone Chittæo, e-regione Mamræ.

14 Deinde reverſus eſt Joſeph in Ægyptum, ipſe & fratres ejus, & omnes qui aſcenderant cum eo ad ſepeliendum patrem ejus, poſtquam ſepelivit patrem ſuum.

15 Videntes autem fratres Joſephi mortuum eſſe patrem ſuum, dicebant, fortaſſis inteſtino odio proſequitur nos Joſeph, & omnino rependet nobis totum illud malum quod intulimus ei.

16 Ideoq; amandarunt *aliquos* ad Joſephum, qui dicerent, 'pater tuus 'præcepit ante mortem ſuam, dicendo,

17 Ita dicetis Joſepho, obſecro, condona nunc defectionem 'fratrum tuorum & peccatum eorum, quòd malum intulerunt tibi, nunc inquam condona quæſo defectionem ' ſervorum Dei patris tui: ſed flebat Joſeph 'cùm illi alloquerentur ſe.

18 'Deinde adeuntes etiam fratres ejus prociderunt ante faciem ejus, ac dixerūt, ecce nos tibi in ſervos.

19 Dixit verò ad eos Joſeph, ne timeatis: nam 'an loco Dei *ſum* ego?

20 Vos quidem cogitaveratis contra me malum, *ſed* Deus cogitavit illud in bonum *convertere*, ut faceret ſicut *eſt* die hoc, conſervando in vita populum multum.

21 Nunc itaque' ne timeatis, ego ſuſtentabo vos & parvulos veſtros: ita conſolatus eſt eos, & locutus [g] quæ *erant* eis cordi.

[g] Heb. *ſecundum cor eorum: vide ſuprà* 34.3.

22 Sic habitavit Joſeph in Ægypto, ipſe & familia patris ejus: vixitq; Joſeph centum decem annos.

23 'Et vidit Joſeph ab Ephrajimo *natos* abnepotes: etiā filii Maciris filii Menaſchis nati ſūt, *& educati*' ſuper genua Joſephi.

24 Tum dixit Joſeph ad fratres ſuos, ego [h] brevi moriturus ſum: ' Deus autem [i] omnino viſitabit vos, & faciet ut aſcendatis ex hac terra in regionem illam quam [k] juramento dedit Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

[h] Heb. *morior, ut ſuprà* 48.21.

[i] Heb. *viſitando viſitabit, ut* 25.

[k] Heb. *juravit, ut ver.* 25.

25 Adjuravitq; Joſeph filios Jiſraëlis dicendo, omnino viſitabit Deus vos, adjuro ut deportetis oſſa mea hinc.

26 Deinde mortuus eſt Joſeph natus centum decem annos, quem cùm *medici* condiviſſent aromatibus,' repoſitum in quadam arca *ſervaverunt Jiſraëlitæ* in Ægypto.

ANNOTATIO.

2 Aromatibus condirent] *ex regionis more, ut & ſequentia: vide Herodotum lib.* 2. *& Plinium lib.* 11. *natur. hiſt. cap.* 27. *hunc autem morem Jiſraëlitæ ſecum in promiſſam terram detulerunt, quo in Regū illuſtriumq́ virorum cadavera uſi ſunt: ut* 2. *Chron.* 16.14. *&* 21, 16. *& in Evangelica hiſtoria de ſepultura Chriſti.* 3 Quadraginta diebus] *videlicet ut conditura vis ad omnes cadaveris partes penetraret.* 4 Fam[illegible]am Parhhonis] *non quòd e gratia Regis excidiſſet, ſed quia pullatus erat & verſabatur in luctu ipſe cum* [illegible] *cognatione ſua: ideò Ægyptiis utitur interceſſoribus. non enim ſolebant pullati apparere corā Rege, Eſter.* [illegible].2. 5 Quod fodi] *frequenter in uſu fuit, ut homines dum vivebant ſibi ſepulchra pararent, ut apparet ex* 2. *Chron.* 16.14. *Jeſchahhjæ.* 22.16. *& Matth.* 27.60. *idem feciſſe Jahhakobum hic commemorare voluit Joſeph, ne Jahhakob odio regionis inductus de ſe transferendo ſtatuiſſe Ægyptiis videretur.* 7 Omnes ſervi] *id eſt, aulicorum bona pars: ſynecdoche.* Seniores] *id eſt, primates, ut ſenatores, conſiliarii, præfecti.* 16 Pater tuus] *quod a Joſepho petunt, tribus argumentis exorare conantur: primū eſt patris voluntas atq; precatio.* Præcepit] *nobis videlicet ut ſuis verbis tecū ageremus.* 17 Fratrū tuorū] *ſecundum argumentum a fraterna ſanguinis neceſſitudine.* Servorum Dei] *tertiū argumentum a communi religione.* Cùm illi] *nam ut inſtructi argumentis venerant, ita haud dubiè præmeditatā habebant orationem, ut re & verbis Joſephum permoverent, ut illud mittamus, quòd non poterat pius Joſephi animus ſola facti cōmemoratione non graviter affici.* 18 Deinde] *cùm videlicet intellexiſſent quid ab interceſſoribus factum.* 19 An loco Dei] *vide ſuprà annot.* 30.2. *ſenſus eſt, non eſt meū mutare divinū decretum, & vobis nocere quibus Deus prodeſſe voluit: ſervi Dei eſtis ut ſuprà ver.* 17. *& ego ſum: quapropter ejus conſilium utrique ſpectemus.* 21 Ne timeatis] *a metu vindictæ eos liberat hac concluſione, & in certam ſpem continuandæ beneficentiæ erigit.* 23 Et vidit] *hic incipit apparere quod Jahhakob prædixerat ſuprà.* 48.19. *Ephrajimum fore majorem fratre.* Super genua] *id eſt, excepti gremio Joſephi, ut parvuli ſolēt.* 24 Deus autem] *reſpicit promiſſionem factam Abrahamo ſuprà* 15.14 *& renovatam Jahhakobo patri ſuo ſuprà* 46.5. 26 Repoſitum in] *ut a migrantibus deportaretur Schecemum: vide Jehoſchu.* 24.32.

SECUN-

SECUNDUS LIBER MOSCHIS,

SIVE

Exodus.

Secundus *liber Pentateuchi duram populi Dei ſervitutem, admirandam liberationem, divinę Legis promulgationem, denique res centum quadraginta duorum annorum ſpatio a morte Joſephi uſq; ad erectum tabernaculum geſtas complectitur:*

A morte Joſephi ad nativitatem Moſchis.	ann.	60.	
A nato Moſche ad exitum ex Ægypto.	ann.	81.	Exod.7.10.
Ab exitu ex Ægypto ad erectum tabernaculum.	ann.	1.	Exod.40.17.

Caput I.

Ægyptii ſibi a Jiſraëlitis numero & viribus auctis metuũt, ne inſurgant in ſe aut ſe deſerant: ideoq; novi Regis conſilium ſequentes dura eos ſervitute premunt, eorumq; maſculos infantes tum privatim tũ publicè tollendos eſſe e medio decernunt.

Gene cap 46

ATQUE hæc *quidem ſunt* nomina filiorum Jiſraëlis, qui venerant in Ægyptum (venerãt *autem* cum Jahhakobo quiſq; cum familia ſua)
2 Reuben, Schimhhõ, Levi, & Jehuda,
3 Jiſſaſcar, Zebullun, & Binjamin,
4 Dan, & Naphtali, Gad, & Aſcher.
5 Erantq; omnes animæ, ' egreſſi e femore Jahhakobi, ſeptuaginta animæ, ' cum Joſepho *qui* erat in Ægypto.
6 Cùm autem mortuus eſſet Joſeph, omnesque fratres ejus, & ' tota ætas illa:
7 Ita filii Jiſraëlis fœtificaverant & abundè progenuerant, augebanturq; & corroborabantur quàmplurimùm, ut terra illa impleretur ipſis.
8 Quapropter exiſtens Rex novus ſuper Ægyptum, qui ' non agnoſcebat Joſephum,
9 Dixit ad populum ſuum, ecce populus filiorum Jiſraëlis numeroſior & potentior *ſit* nobis:
10 Agedum, ſapienter nos geramus adverſus illum, ne augeſcat, ſitq; ſiquãdo inciderint [a] *occaſiones* belli ut adjungens ſe ipſe quoq; inimicis noſtris pugnet contra nos, vel aſcendat ex hac terra.

[a] *Eclipſis conjugati, ut Gen.* 18.21.

11 Conſtitutis itaque ſuper eum ' præfectis angariarum, qui ' affligerẽt eum oneribus ſuis: ædificavit populus Jiſraëlis urbes armamentariorum Parhhoni, ' Pithomum & ' Rahhamſeſum.
12 Sed prout affligebant eum, ita augeſcebat & ita erumpebat [b] *in multitudinem*, adeò ut diſtæderet *Ægyptios* propter filios Jiſraëlis:

[b] *Eclipſis, Gene.* 30.29. *&* 43.

13 Quamvis ' cogerent Ægyptii filios Jiſraëlis ſervire per ſævitiam,
14 Et amaram efficerent vitam eorum per ſervitutem duram, *occupantes* in luto, & in lateribus, & in omni ſervitute ruſtica, [c] præter omnem ſervitutem ipſorum quam exigebant ab iis per ſævitiam.

[c] Heb. *cum omni ſervitute, qua ſerviebant* ſibi *per eos.*

15 Quamobrem alloquens Rex Ægypti ' illas quæ obſtretricabantur Hhebræis, quarum uni nomen *erat* Schiphra, nomen verò alteri Puhha,
16 Dixit, obſtetricando mulieribus Hhebręis, cùm inſpicietis in ſellas parturientium: ſi filius fuerit, enecate illum, ſin filia fuerit, ea vivito.
17 Sed timuerunt obſtetrices illæ Deum ipſum, neque fecerunt quemadmodum edixerat eis Rex Ægypti: nam vivos conſervabant natos.
18 Vocante autem Rege Ægypti obſtetrices illas, & dicente eis, quare feciſtis rem hanc, quòd vivos conſervaſtis natos?
19 ' Dixerunt obſtetrices illæ ad Parhhonem, quia Hhebrææ non *ſunt* ſicut mulieres Ægyptiæ: ſunt enim vividæ, *ideò* cùm nondum venit ad eas ulla obſtetrix, iam pepererunt.
20 Jdcircò benefecit Deus obſtetricibus illis, cùm augeretur populus ille & corroborarentur valdè.
21 Fuit verò, quia timuerant obſtetrices illæ Deum, & ' perficiebat ipſis *natis* familias:
22 ' Ut pręciperet Parhho toti populo ſuo, edicendo, omnem horum filium qui naſcetur in rivum ipſum projicite, omnem verò horum filiam vivam conſervate.

ANNOTATIO.

1 Atque hæc] *quod prius ſcripſerat Gen.* 46. *hîc repetit Moſche, primùm ut illuſtrius appareat complementum promiſſionis factæ Jahhakobo, ibidem: deinde ut intelligatur occaſio, qua moti ſunt Ægyptii ut*

contra Jiſraëlitas conſilia inirent, quæ poſt deſcribuntur. 5 Egreſſi] *ut diſertè excipiat uxores Jahhakobi atque filiorum, ſicut nominatim excepit Gen. 46.26.* Cum Joſepho] *& natis ex eo: ſynecdoche.* 6 Tota ætas illa] *adnumeratis etiam Ægyptiis.* 8 Non agnoſcebat] *vel ignorans (natus videlicet & ad regnum evectus poſt mortem Joſephi) vel de-induſtria memoriam abjiciens.* 11 Præfectis angariarum] *qui non una, ſed multis rationibus extraordinariis ſervilia ab eis officia extorquebant.* Affligerent] *ut vires eorum frangerent: ſic imprudentes implent quod Deus Abramo prædixerat Gen.* 15.13. Pithomum] *id eſt, Tanin.* Rahhamſeſum] *id eſt, Peluſium, diverſum a Rameſſeſo, de quo Gen. 47.11.* 13 Cogerent] *declarat angarias quibus premebant eos.* 14 Præter omnem] *hoc eſt, præter ſervitutem eamq́ rigidiſſimam, quam in privatis ſuis negotiis ab eis exigebant.* 15 Illas quæ obſtetricabantur] *plures quidem fuiſſe in tanto populo veriſimile eſt: ſed hæ duæ reliquis videntur fuiſſe præfectæ: alioquin nihil potuiſſet Rex hoc mandato efficere.* 19 Dixerunt] *Certum eſt ex verſ. 17. obſtetrices infantibus vitam conſervaſſe, quia timebant Deum: jam verò quod Regi reſpondent, ſi verum eſt (quod magis probamus) Hhebrææ de mandato Regis aut verbo aut alia ſignificatione certiores factæ antè pariebant quàm eas vocarent: ſin autem falſum, callidè verum tegunt metu regis, & cauſam a ſe in matres infantium derivant, gravius malum minore redimentes.* 21 Perficiebat] *id eſt, ita illis aderat ut ad juſtam ætatem pervenirent, & familias ex ſe procrearent.* 22 Ut præciperet] *Senſus eſt, cùm neque labores & moleſtiæ procreationem liberorum minuerent, neque obſtetrices clàm natos eorum tollerent, in apertam tyrannidem prorupit, & immane de ſubmergendis pueris decretum promulgavit.*

CAPUT. II.

Moſchis nativitas, admirabilis in ſummo diſcrimine conſervatio, educatio, exilium, & conjugium ejus deſcribitur: deinde mors Parhhonis, Jiſraëlitarum gemitus, Deiq́ erga eos clementia ac fides commemoratur.

1 ABIENS autem 'quidam ex familia Levi, duxerat 'filiam Levi.

2 Concepitque mulier illa & peperit filium: quæ videns eum eſſe '[a] bona *forma*, abſcondit eum tribus menſibus.

[a] Heb. *bonum ut Gen. 6.2.*

3 Sed 'cùm non poſſet amplius abſcondere eum, 'accipiens ei arcam ſcirpeã oblivit illam bitumine & pice: & impoſitum illi eum puerulum expoſuit 'in alga 'juxta ripam cujuſdam rivi:

4 Collocavitq́; ſororem ejus procul, ad cognoſcendum quid fieret eo.

5 'Deſcendens autem filia Parhhonis ut lavaret ſe ad rivũ illum, cùm puellæ ejus deambularent ſecundum rivum illum, vidensq́ue arcam illam inter algam illius, miſit ancillam ſuam quę accepit eam,

6 Eaq́; aperta videt ipſum puerulum (ecce autem puer flebat) & miſerta illius dixit, ex natis Hhebræorum hic *eſt*.

7 Tunc dixit ſoror illius ad filiam Parhhonis, an ibo vocatum tibi mulierem nutricem ex Hhebræis, quæ lactet tibi hunc puerulum?

8 Dicente verò filia Parhhonis, i, abiens illa adoleſcentula vocavit matrem ipſius pueruli.

9 Cui dixit filia Parhhonis, abducens puerulum hunc lactato eum mihi, & ego dabo mercedem tuam: 'ſic accipiens mulier illa puerulum illum, lactavit eum.

10 Cùm autem creviſſet ille puerulus, adduxit eum ad filiam Parhhonis, cui erat filii loco: vocavitq́; nomen ejus [b] Moſchen, quia dicebat, ex aquis enim extraxi eum.

[b] *id eſt, ex-actum: pa-omaſia.*

11 Erat autem diebus illis cùm creverat Moſche, ut 'exiret ad 'fratres ſuos & aſpiceret onera eorum: cumq́; videret virum Ægyptium percutientem virum Hhebræum e fratribus ſuis,

12 Et reſpiciens huc illuc videret neminem adeſſe, 'percuſſit Ægyptium illum, & abſcondit eum in arena.

13 Deinde exiens die poſtero, cùm ecce duo viri Hhebræi contenderent, dixit 'iniquo, cur percutis proximum tuum?

14 Qui dixit, quis conſtituit te in virum principem & Judicem ſuper nos? an occidere me [c] cogitas, ſicut occidiſti Ægyptium illum? idcircò timuit Moſche, quia dicebat, profectò innotuit res iſta.

[c] Heb. *dicis, nimirum in corde.*

15 Audiens verò Parhho 'rem iſtam, quærebat ut interficeret Moſchen: ſed fugit Moſche metu Parhhonis ut habitaret in terra Midjanis, & 'ſedit ad quendam puteum.

16 'Præſidi autem Midjanitarum ſeptem erant filiæ: quæ advenientes hauriebant *aquam* & implebant aqualiculos illius *putei*, ut adaquarent greges patris ſui.

17 Supervenientibus verò paſtoribus quibuſdam & abigentibus eos, ſurgens Moſche defendit eas, & adaquavit greges 'eorum.

18 Cùm itaque rediiſſent ad Rehhuelem 'patrem ſuum, dixit, quare tam [d] citò rediiſtis hodie?

[d] Heb. *feſtinaſtis redire.*

19 Quæ dixerunt, quidam Ægyptius eripuit nos e manu quorundam paſtorum: etiámque [e] abundè hauſit nobis & adaquavit ipſos greges.

[e] Heb. *hauriendo hauſit.*

20 Tum dixit ad filias ſuas, at ubi *eſt* ille? quãobrem reliquiſtis virum illum? vocate eum ut ſumat cibum.

21 Acquievit tandem Moſche ut maneret cum hoc viro: qui dedit Tzipporam 'filiam ſuam Moſchi *uxorem*.

22 Cumq́ue peperiſſet filium, vocavit *Moſche* nomen ejus [f] Gerſchomum: dicebat enim, peregrinus ſum, in terram alienam *pulſus*.

[f] *id eſt, peregrinum pulſum: compoſita voce ex peregrinatione & peregrinationis cauſa.*

23 Fuit autem diebus illis, 'qui multi *fuerunt*, cùm 'mortuus eſſet Rex Ægypti, ut ſuſpirarent filii Jiſraëlis 'præ ſervitute illa & vociferarentur: & 'eorum clamor præ ſervitute illa aſcenderet ad Deum ipſum.

24 Quamobrem 'audiens Deus gemitum eorum, & recordatus Deus 'fœderis ſui cum Abrahamo, cum Jitzchako, & cum Jahhakobo,

25 'Reſpexit Deus filios Jiſraëlis, & 'cognovit Deus.

ANNOTATIO.

1 Quidam] *cujus nomen eſt Hhamram, uxoris verò Jocebed, infrà. 6.20. & Num. 26.59.* Filiam Levi] *ex ipſo Levi genitam Num. 26.58. ideò infrà 6.20. mariti amita dicitur. fuit enim Hhamram Kehathi filius, & uxor ejus Jocebed Kehathi ſoror, infrà 6.18. quod matrimonii genus deinde interdictum eſt lege, Levit 18.12.* 2 Bona forma] *hoc eſt, divinitus venuſtus. Act. 7.20. & Hebr. 11.23. quod præter naturalem ϛοργὴν reddebat matrem diligentiorem ad vitam ejus procurandam, & filiam quoque Parhhonis movit ut eum inventum curaret ſibi educandum, & pro filio haberet.* 3 Cùm non poſſet] *tum propter diligentem inquiſitionem a Rege inſtitutā, tum propter vicinos Ægyptios: mixti enim habitabant, ut infrà 3. 22.* Accipiens] *ſperabat enim hac ratione ſine parentū periculo ſervatum iri: hoc enim conſilium divinitus fuiſſe immiſſū eventus ipſe declarat.* In alga] *ne nimis undis & ventis agitaretur.* Juxta ripā] *ut eo facilius ab aliquo reciperetur.* 5 Deſcendens] *alio quidem conſilio, ſed tamen Deo impulſore, ut expoſitum infantulum reciperet.* 9 Sic accipiens] *ita divinitus filius matri curandus datur citra utriuſque periculum.* 11 Exiret] *interna vocatione Dei, in dies recognoſcens fratres ſuos, & ad futuram liberationem ſe comparans, Act. 7.22.* Fratres ſuos] *Jiſraëlitas, e quorum genere erat.* 12 Percuſſit] *id eſt, occidit jam quadragenarius, nec temerè, ſed certò perſuaſus de vocatione ſua, Act. 7.25.* 13 Iniquo] *id eſt, ei qui cauſam agebat malam: nimirum ut ad pacem eos compelleret, Act. 7.26.* 15 Rem iſtam] *hujus exprobrationem de cæde a Moſche commiſſa, Act. 7.29.* Sedit] *ex longiore fuga in tuto ſe recreans.* 16 Præſidi] *vide in Gen. 41.45.* 17 Eorum] *id eſt, omnium, puellarum & paſtorum.* 18 Patrem] *i. avum, ut apparet ex Num. 10. 29. Hebræis enim ut nepotes nomine filiorum, ita nomine patrum avi & majores continentur: ſic neptes dicuntur filiæ, ver. 20.* 21 Filiam] *neptem filii ſui Jithronis filiam, infrà. 3.1.* 23 Qui multi] *quadraginta ferè anni: tamdiu enim apud ſocerum manſiſſe apparet ex collatione Act. 7. 23. cum Exod. 7.9. quod diſertè exprimitur Act. 7.30.* Mortuus eſſet] *ac proinde liber eſſet Moſchi in Ægyptum reditus, infrà 4.19.* Præ ſervitute] *quæ etiam illo Rege mortuo durabat.* Eorum clamor] *id eſt, maximè clamarent præ maxima ſervitute: gravis enim afflictio ſenſum peccatorum (quæ eis erant afflictionis cauſæ) in eis excitavit, & ad implorandam Dei miſericordiam movit: vide Num. 20.16.* 24 Audiens] *humanitus dictum ex judiciorum formula.* Fœderis ſui] *Gen. 15.13. & 46.4.* 25 Reſpexit] *illos recognoſcens ad fœdus ſuum pertinere, ut fœderatorum filios.* Cognovit Deus] *de cauſa, & ſtatuit quod proximo capite explicat, & ſequentibus exequitur.*

CAPUT III.

Moſche expreſſè a Deo vocatur in liberatorem populi, de ratione qua tum apud regem, tum apud Jiſraëlitas agat inſtruitur: & de voluntate Dei contra adverſantem Ægyptum, ac felice hujus legationis eventu præmonetur.

1 MOSCHE enim paſcens gregem 'Jithronis ſoceri ſui Præſidis Midjanitarum, cùm abducto grege illo poſt quoddam deſertum, veniſſet ad ' montem ipſum Dei [a] Chorebum:

[a] *id eſt, ſiccum, qui propriè Sinai, id eſt, rubi dicitur, ab hac viſione, infrà 19.1.*

2 Apparuit Angelus Jehovæ ei in flamma ignis e medio cujuſdam rubi: cumque aſpiceret, ecce rubus ille ardebat igne, nec tamen rubus conſumebatur.

3 Itaque dicebat Moſche, divertam nunc ut videam viſionem iſtam magnam, quare non 'comburatur rubus iſte.

4 Videns autem 'Jehova ipſum divertere ad aſpiciendum, inclamavit eum Deus e medio illius rubi, dicens, Moſche Moſche, qui dixit, ecce me.

5 Tum dixit *Deus*, ne appropinques huc: 'extrahe calceamenta tua e pedibus tuis, nam locus in quo ſtas, 'terra ſancta eſt.

6 Deinde dixit, 'Ego *ſum* Deus patris tui, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, & Deus Jahhakobi: quapropter abſcondit Moſche faciem ſuam ('nam timebat) ne intueretur deum ipſum.

7 Cui dixit Jehova, [b] probè vidi afflictionem populi mei qui *eſt* in Ægypto, & clamorem eorum ab exactoribus ejus audivi: quin cognovi [c] dolores ei *allatos*.

[b] Heb. *vidēdo vidi.*

[c] Heb. *Dolores ejus.*

8 Ideò ' deſcendi ut 'liberem eum e manu Ægyptiorum, & educam eum e terra illa in regionem 'bonam & amplam: in regionem 'affluentem lacte & melle, in locum Cenahhanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Perizzæi, & Chivvæi, & Jebuſæi.

9 'Nunc itaque, ecce clamor filiorum Jiſraëlis pervenit ad me, atque etiam vidi oppreſſionem, qua Ægyptii opprimunt eos:

10 Nunc inquam adeſdum, ut mittam te ad Parhhonem: deinde educito populum meum filios Jiſraëlis ex Ægypto.

11 Dicenti verò Moſchi ad Deum ipſum, 'quis *ſum* ego, ut eam ad Parhhonem, & ut educam filios Jiſraëlis ex Ægypto?

12 Dixit, *Fac*, nam 'ero tecum, & 'hoc ipſum eſto tibi ſignum, quòd ego miſerim te: cùm eduxeris populum illum ex Ægypto, 'ſervietis Deo juxta montem hunc.

13 Dixit autem Moſche ad Deum, ecce, me veniente ad filios Jiſraëlis, cùm dixero eis, Deus patrum veſtrorū miſit me ad vos: ſi dicerent mihi, quod *eſt* nomen ejus? 'quid dicerē illis?

14 Dixit itaque Jehova ad Moſchen, '[d] Eheje, quia ero: dixitq; ita dices filiis Jiſraëlis, Eheje miſit me ad vos.

[d] *id eſt ero, vel ſum futurum enim pro continuo tēpore ac præſente uſurpatur.*

15 Edixitque iterum Deus Moſchi, ſic dicito filiis Jiſraëlis, 'Jehova Deus patrum veſtrorum, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, & Deus Jahhakobi miſit me ad vos: 'hoc *eſt* nomen meum in ſeculum, & hoc memoriale meū [e] in omnem ætatem.

[e] Heb. *ætatē ætatis.*

16 'I & congregatis ſenioribus Jiſraëlis dicito ad eos, Jehova Deus patrum veſtrorum apparuit mihi, Deus Abrahami Jitzchaki & Jahhakobi, dicendo, [f] omnino rationem habeo veſtri, & ejus quod fit vobis in Ægypto.

[f] Heb. *viſitādo viſitavi vos, & id quod, &c.*

17 Quapropter dico, deducā vos ex afflictione Ægypti in regionem Cenahhanæi & Chittæi & Emoræi & Perizzæi & Chivvæi & Jebuſæi, in regionem affluentem lacte & melle.

18 Sic auſcultabunt voci tuæ: deinde accedens tu & ſeniores Jiſraëlis ad Regem Ægypti, dicetis,

dicetis ad eum, Jehova Deus Hebræorũ ' obviam factus eſt nobis: nunc itaq; abire nobis liceat quęſumus 'itinere trium dierum in illud deſertum, ut ſacrificemus Jehovæ Deo noſtro.

19 Ego autem 'novi *fore* ut nolit permittere vobis Rex Ægypti ut abeatis, ne quidẽ manu forti *preſſus*:

20 Sed cùm extendens manum meam percuſſero Ægyptum omnibus 'mirabilibus meis quę facturus ſum in medio ejus, tum demum dimittet vos.

21 [g]Reddam verò gratioſum populum illũ in oculis Ægyptiorum: eritq́; cùm abibitis, ut non abeatis vacui.

[g] Heb. *dabo verò gratiã hujus populi.*

22 'Petet enim unaquæque a vicina ſua & ab hoſpita domꝰ ſuæ ſupellectilia argẽtea & ſupellectilia aurea & veſtimẽta, quæ imponetis filiis veſtris & filiabꝰ veſtris: ita ſpoliabitis Ægyptũ.

ANNOTATIO.

1 Jithronis] *ſive Chobabi Num.10.29. & Judic.4.11. filii Rehhuelis, ut ſuprà annotatum eſt, 2.18.* Montem Dei] *ita dictum, cùm propter viſionem hanc, tum etiam quia in eum deſcendit Deus legem laturus populo, infrà 19.* 3 Comburatur] *id eſt, abſumatur.* 4 Jehova] *Chriſtus angelus Jehovæ, ver.1. vide in Geneſ.48.16.* 5 Extrahe calceam.] *idem mandatur Jehoſchu.6.3. Simpliciſſima hujus ceremoniæ ratio videtur eſſe, ut pedum nuditas religionem animo incuteret.* Terra ſancta] *ob præſentiam Dei ſãctificantẽ, qua abeunte loci ſanctitas tollebatur.* 6 Ego ſũ Deus] *ita ſe a fictitiis diis diſcernit, fœderiſq́; cum patribus initi memoriã renovat unde pendet populi, quæ hîc agitur, liberatio.* Nam timebat] *duæ ſũt hujus timoris cauſæ, conſcientiam mali noſtri, exemplo Adami & Petri, Geneſ.3.10. & Lucæ 5.8. & majeſtatis Dei ſublimitas, ad cujus præſentiam Angeli ipſi faciem obvelant, Jeſcha.6.2.* 8 Deſcendi] *i. jam adſum: humanitus dictũ, ut Geneſ.11.7.* Liberem] *ſecundũ promiſſionem, Gen.15.14. & 46.4.* Bonã] *ex promiſſione, Gen.13.15.* Affluentem] *id eſt, commendabilem copia præſtantiaq́; proventuũ: hyperbole.* 9 Nunc itaque] *Finis præſentis viſionis atque colloquii, ut Moſche denuò divinitus ſe jamjam ad populum Dei liberandum vocari intelligat.* 11 Quis ſum] *Prima objectio Moſchis, qua provinciam detrectat a perſona ſua, & a negotii gravitate.* 12 Ero tecum] *unico reſponſo utramque difficultatem tollit. q.d. ſufficientia tua erit a me, cui nihil eſt nimis arduum.* Hoc ipſum] *id eſt, hæc ipſa viſio rationem naturæ ſuperans. alii aliter exponunt, ſed hoc videtur ſimpliciſſimum.* Servietis Deo] *finem oſtendit hujus liberationis quẽ ſpectat Deus, ut liberatos a ſervitute terrena devinciat ut ſibi ſerviant: quod futurũ promittit deſignato & præfinito loco, ubi rationem declaraturus eſt qua ſibi ſerviant.* 13 Quid dicerem] *Altera objectio, qua ne de nomine quidem mittentis poſſe Jiſraëlitas a ſe confirmari queritur.* 14 Eheje] *hoc nomine ſe cognoſcendum proponit ab æterna eſſentia ſua, qua ab omnibus quæ ſunt in cœlo terra & infra terram diſcernitur: quod explicatur Heb.13.8. & Apoc.1.8. qui eſt fuit & futurus eſt, heri & hodie & in perpetuum. Sic inſtruit Moſchen, ut vocationis & miſſionis ſuæ fidem apud Jiſraëlitas compararet, prædicando æternitatem mittentis conjunctam omnipotentia. Hebræum autem Eheje tanquam propriũ retinuimus, quia ut proprium nomen eodem ver. paulò poſt ſubjicitur.* 15 Jehova] *hoc quoque nomen eſſentiæ proprium denotat æternitatem illius, & originem ac vim efficiendi ut ſint quæcunque ſunt: hoc autem ſubjungit præcedenti, quia uſitatius & magis notum eſt.* Hoc eſt] *nimirùm quòd me dixi eſſe Eheje, Jehovam, & Deum patrum veſtrorum.* 16 I & congr.] *vocatum inſtruit qua ratione obiturus ſit legationem.* Senioribus] *officio, ut paſſim in Scripturis accipitur, hoc eſt, iis qui vel gubernatione vel doctrina reliquis præſunt. hi primùm fuerunt conveniendi, ut per eos multitudo compararetur ad divina mandata utiliter a Moſche audienda, & ut Parhhonem nomine Dei totiuſque populi convenirent.* 18 Obviam factus] *Paralepſis, reticet enim quid qua ratione mandaverit, ſupplendũ tamen ex petitione ſequente, & infrà 5.3. q.d. nobis nihil de hac re cogitantibus Deus noſter obviam factus ſeverè mandavit, ut hinc exiremus ei ſacrificatum, ceſſantibuſq́; interminatus eſt peſtem aut gladium.* Itinere trium] *nullum eſt in petitione mendacium: ſed partem cõſilii ſui Deus tyranno aperit, ut fiat inexcuſabilis, partem celat, quia liberrimus eſt, ut Deut.2.28. Sic Schemuelem inſtruit 1.Schemu.16.2. & 3. & loquitur Paulus Act.23.6.* 19 Novi] *hac prædictione præmunit eos, ne repulſam inſperatò paſſi animum abjicerent.* 20 Mirabilibus] *decem plagis, quæ ſequentibus cap. explicantur.* 22 Petet] *nec vitioſa fraus, nec furtum hîc intervenit: nam Deus rerum omnium dominus, pro voluntate ſua, rerum ſuarum uſum quibus vult concedit, & in quos vult transfert: his autem convenit cum promiſſione facta Abrahamo Gen.15.14.*

CAPUT IIII.

Moſche rurſus impoſitum ſibi munus diverſis ſubterfugiis detrectat, miraculis tandem, opis divinæ promiſſione, objurgatione, adjunctione fratris illud voluntati Dei acquieſcens ſuſcipit: deinde uxorem liberóſq́; reducens ad ſocerum, in itinere propter neglectam filii circumciſionem a Deo ſiſtitur, nec niſi illo circumciſo dimittitur: tum impetrata a ſocero venia, cum fratre legationem prodigiis apud Jiſraëlitas confirmatam feliciter obit.

1' TUNC reſpõdens Moſche dixit, at ecce non credituri ſunt mihi, neq; auſcultaturi voci meæ: ſed dicent, non apparuit tibi Jehova.

2 'Dixit autem ad eum Jehova, quídnam eſt in manu tua? quo dicente, baculus,

3 'Dixit, abjice eum in terram, cumq́; abjeciſſet eum in terram, [a] converſus eſt in ſerpentem: fugiebatq́; Moſche [b] metu ejus.

[a] Heb. *fuit in ſerpentem.*

[b] Heb. *a facie ejus.*

4 Sed 'dixit Jehova ad Moſchẽ, extẽdẽs manum tuam 'apprehende caudam ejus: cumque extenſa manu ſua apprehẽdiſſet eum, converſus eſt in baculum in manu ejus.

5 'Ut credant, *inquit*, apparuiſſe tibi Jehovam Deum patrum ſuorum, Deum Abrahami, Deum Jitzchaki, & Deum Jahhakobi.

6 Deinde rurſus dicente Jehova ei, infer nunc manum tuam in ſinum tuum: intulit manum ſuam in ſinum ſuum, cumque eduxiſſet eam, ecce manus ejus leproſa, '*alba* ſicut nix.

7 Dicente verò, refer manum tuam in ſinum tuum, retulit manum ſuam in ſinum ſuum: cumq́; eduxit eam e ſinu ſuo, ecce 'reſtituta eſt ut *reliqua* caro ejus.

8 'Hoc esto, inquit, si non crediderint tibi, neque auscultaverint voci & signo priori, ut credant voci & signo alteri.

9 Esto quoque, si non crediderint etiam duobus signis istis & nō auscultaverint voci tuæ, ut accipiens de aquis alicujus rivi effundas in aridam: tunc convertentur aquæ illæ quas acceperis e rivo, convertentur in sanguinem in ipsa arida.

10 Dixit verò Mosche ad Jehovam, [c] *attende* ad me domine, 'non sum vir [d] facundus, neque [e] unquam anteà fui, ne quidem ex quo locutus es cum servo tuo: sed [f] impedito ore & impedita lingua sum.

11 Tum dixit Jehova ad illum, 'quis statuit os homini? aut quis statuere potest mutum aut surdum, aut [g] sensibus valentem aut cæcū? nónne ego *qui sum* Jehova?

12 Nunc itaque i, & ego adero ori tuo, & docebo te quæ loqui te convenit.

13 Dicente autem *illo, attende* ad me Domine: 'mitte quęso [h] per eum *quem* mittere te convenit:

14 Accensus irâ Jehova contra Moschen, dixit, 'annon Aharon Levites frater tuus est? scio illum [i] omnino valere eloquio: adeóque ecce ipse prodiens obviam tibi, ' quando videbit te lætabitur [k] cum animo suo.

15 Itaque alloquitor eum & ' inserito hæc verba ori ejus: de me autē, adero ori tuo & ori ejus, & docebo vos quæ facere vos cōveniet.

16 Nam alloquetur ipse pro te populum: eritq; ut ipse sit tibi 'vicē oris, tu verò sis ei 'vice Dei.

17 Baculum autem istum accipito in manu tua, quo edas signa illa.

18 Abiens igitur Mosche reversus est ad [l] Jetherum socerum suum, dixitq; ei, eam quæso, & revertar ad fratres meos qui sunt in Ægypto, ut videam an adhuc vivant ipsi: & dixit Jithro Moschi, abi cum pace.

19 Cumq; edixisset Jehova Moschi apud Midjanitas, i, revertere in Ægyptum, mortui enim sunt ' omnes homines illi qui quærebant animam tuam:

[c] Heb. *vide Gen.43.20.*

[d] Heb. *verborum.*

[e] Heb. *etiam ab heri, etiam a nudius tertio.*

[f] Heb. *gravis ore & gravis lingua.*

[g] *Hhebræa vox significat auditu valētē & visu, cui præcedens & sequens privativè opponuntur.*

[h] Heb. *per manum* illius quem, *manus commune multarum actionum instrumentum sæpe adhibetur ad instrumentum significandum, etiam ubi nihil opus est administratione manus: Synecdoche, ut infrà 9.35*

[i] Heb. *quod eloquendo eloquitur ipse.*

[k] Heb. *in corde suo.*

[l] *qui & Jithro dicitur frequentius, ut suprà 3.1. & infrà hoc ver.*

20 Accipiens Mosche uxorem suam & filios suos, ' imposuerat eos asino, ut reverteretur *ipse* in terram Ægypti: acceperatq; Mosche ' baculum ipsum Dei in manu sua.

21 Dixerat quoq; Jehova ad Moschen, quandoquidem proficisceris ut revertaris in Ægyptum, 'vide ut omnia illa prodigia quæ posuero in manu tua, facias coram Parhhone: sed ego ' obfirmabo cor ejus, ut nolit dimittere populum illum.

22 ' Tandem dices ad Parhhonē: sic dicit Jehova: 'filius meus, 'primogenitus meus *est* Jisraël.

23 Sed cùm edicerem tibi, dimitte filium meum ut serviat mihi, renuisti dimittere eum: ecce ego occisurus sum filium tuū, ' primogenitum tuum.

24 (Fuit autem in ' illo itinere, in diversorio quodam, ut 'occurrens ipsi *Moschi* Jehova quęreret morte afficere eum.

25 Sed cùm accipiens Tzippora [m] *cultrum* acucutum, amputasset præputium filij sui, quod admovit pedibus ' illius dicens, certè ' sponsus sanguinum es mihi:

26 Destitit *Jehova* ab illo: ' dixerat autem tunc sponsū sanguinū propter circūcisiones.)

27 'Edixerat item Jehova Aharoni: abi obviam Moschi in desertum: qui abiens occurrit ei juxta 'montem ipsum Dei & osculatus est eum.

28 Tum retulit Mosche Aharoni omnia negotia Jehovæ ad quæ mittebat se, & omnia signa illa quæ præceperat sibi.

29 Abiens itaque Mosche & Aharon, congregaverunt omnes seniores filiorum Jisraëlis.

30 Proloquente autem Aharone omnia verba illa quæ elocutus fuerat Jehova Moschi, & edente signa illa ante oculos ipsius populi;

31 Credidit populus; cumque audirent Jehovam ' visitasse filios Jisraëlis, & vidisse afflictionem ipsorum, verticem inclinantes incurvaverunt se.

[m] *Qui lapidē acutum exponunt, vocis ambiguitate fallūtur, quia sic accipitur Jechezkel. 3. 9. pro cultro verò acuto, Jehoschu. 5. 2. & 3. & Psalm. 89. 44. nam familiam, & quidem pastores, destitutos fuisse cultro tam necessario ad multa instrumento non est verisimile: quo instructos fuißet stultum uti lapide.*

ANNOTATIO.

1 Tunc respondens] *Tertia objectio, a persona sua eorumq; ad quos mittitur, se non eße ita rationibus*
instructum, ut fidem apud eos conciliet vocationi suæ. 3 Dixit] *quæ coram illis edenda erant ad illos de*
Moschis vocatione confirmandos, eadē hîc fieri jubet ad confirmandū Moschen. 4 Dixit] *efficaciter, metu*
eum liberans, & a fuga revocans. Apprehende] *nam eodem baculo alia signa erant edenda, ut ver.17.*
5 Ut credant] *finis istius miraculorum doni.* 6 Alba sicut] *species lepræ est omnium deterrima, quæ cutē*
aspergit albis maculis nivem referentibus: vide Num.12.10. 7 Restituta] *in hoc positum est miraculū,*
quod subitò & affecta est manus, & curata morbo incurabili. 8 Hoc esto] *hæc in subsidium prioris miraculi.*
10 Non sum vir] *Quarta objectio a persona sua se ineptum esse propter impeditum sermonem.*
11 Quis statuit] *Rationem Moschis confutat Deus a potentia sua, quæ donis ornat quos vult, & quos vult*
spoliat. 13 Mitte quæso] *Quinta objectio, deprecatio muneris a tenuitate sua, Dei mittentis majestate,*
& negotii gravitate. 14 Annon Aharon] *q.d quorsum tot quæris subterfugia? quasi non sit tibi futurus*
ad manum vir eloquentiâ valens & tibi conjunctissimus Aharon germanus frater. Quando videbit] *id*
est, videns audiverit ex te commißam vobis legationem, lætabitur & hilariter tecum eam suscipiet: Synecdoche.
15 Inserito] *id est, de mandatis quæ a me acceperis, & iis quæ dicenda erunt, eum instruito.*
16 Vice oris] *id est, interpres tuus apud populum & Regem.* Vice dei] *hoc est, personam meam apud illū*
geres, exponens ei voluntatem meam: vide infrà 7.4. 19 Omnes homines] *tum Rex qui Moschen*
quærebat ut eum interficeret, suprà 2.15. tum vindices hominis occisi: vide suprà 2.23. 20 Imposuerat]
& deductos ad socerum ibi reliquerat: Paralepsis, nam secum habebat eos cùm versaretur in deserto: posteà
verò ad Moschen redeuntem ex Ægypto reduxit eos Jithro, infrà 18.2. & sequentibus. Baculum ipsum]
de quo suprà ver.4. & 17. 21 Vide ut] *præmonet, ut suprà.3.19.* Obfirmabo] *non tantùm permittēdo,*
sed etiam meo spiritu eum destituendo, consilia & actiones ejus in finem mihi propositum dirigendo, & quibuscunq;
modis usurus sum ejus maliciam exacerbando. Sic Deus causa est obfirmationis, Parhho peccati.
22 Tandem] *vide infrà.11.1. & 12.29.* Filius meus] *q.d. est mihi jus paternum in populum hunc, ut nō*
possis eum nisi tyrannicè detinere. Promogenitus] *summè mihi dilectus.* 23 Primogenitum tuū] *omnium*
hominū & animantiū in Ægypto quæ ad te pertinēt, infrà 12.29. 24 Illo itinere] *quo a deserto uxorem*
cum liberis ad socerum reducebat, accepturus ab eo discedendi veniam. Occurrens] *id est, ejusmodi impetum*

petum in eum faciens, ut ipſe & uxor ejus intelligerent cauſam iræ divinæ eſſe neglectā circumciſionem filii. 25 Illius] *Moſchis, in quem irata invehitur, & ægrè ferens quòd ſibi neceſſe fuerit mariti cauſa filiolo ſua manu vulnus infligere.* Sponſus ſang.] *id eſt, te ſponſum meum mihi ſanguine filii cogor redimere.* 26 Dixerat] *verba Moſchis, quibus declarat uxorem ſe ſponſum ſanguinum vocaſſe, quia filios circumcidi oportebat: quod Midjanitidi de voluntate Dei non ſatis inſtructæ ingratum erat.* 27 Edixerat] *antequàm Moſche in Ægyptum perveniret.* Montem ipſum Dei] *Chorebum, ut ſuprà 3.1. cùm Moſche relicta uxore & liberis profecturus in Ægyptum, eò perveniſſet.* 31 Viſitaſſe] *rationem eorum habuiſſe, & promiſſam Abrāmo liberationem Gen. 15.13, jam præſtare ſtatuiſſe.*

CAPUT V.

Moſche & Aharon legatione ſua regi expoſita, ut ſeditionis capita, cum objurgatione repelluntur: graviores labores Jiſraëlitis præter diurnum penſum imponuntur: cujus cauſa operum curatores cæſi cùm fruſtrà apud Parhhonem queſti eſſent, axacerbati animis hi cum Moſche & Aharone, tanquam ſui mali autoribus, & Moſche cum Deo expoſtulant, a quo placidè exauditur & confirmatur Moſche.

1 'Poſtea verò accedentes Moſche & Aharon dixerunt ad Parhhonem, ita ait Jehova Deus Jiſraëlis, dimitte populum meum ut feſtum celebrent mihi in deſerto illo.

2 Dicenti autem Parhhoni, 'quis *eſt* Jehova, cujus voci auſcultem dimittendo Jiſraëlem? non novi Jehovam, ideò etiam Jiſraëlem non dimittam:

3 Dixerunt, Deus ipſe Hhebræorum 'obviam factus eſt nobis: liceat quæſumus nobis abire itinere tridui in illud deſertum, ut ſacrificemus Jehovæ Deo noſtro, ne occurrens nos *cædat* peſte aut gladio.

4 Tum dixit ad eos Rex Ægypti, Moſche & Aharon, quare abſtrahitis populum hunc ab operibus ſuis? abite ad onera veſtra.

5 Dicebat eum Parhho, en multus nunc *eſt* populus hujus terræ: & ceſſare faceretis eos ab operibus ſuis?

6 Præcepitq; Parhho eodem die, illis qui exactores agebant in populum, & moderatoribus ejus, dicendo,

7 Ne pergatis dare huic populo ſtramen ad faciendos lateres ſuos, ſicut[a] anteà, ipſi eant & conquirant ſibi ſtramen:

8 Summam verò laterum quam ipſi faciebāt ante[a] imponite eis, ne minuite ex ea: nā deſides ſunt, idcircò clamant ipſi dicendo, [b] liceat nobis ire ſacrificatum Deo noſtro.

9 'Aggravetur hæc ſervitus ſuper homines iſtos, & operentur in ea, ut non attendant 'verbis mendacii.

[a] Heb. *heri & nudiustertius ut ſuprà 4.10. & infrà verſ. 8. & 14.*

[b] Heb. *ibimus ſacrificabimus: ut infrà ver. 17.*

10 Egreſſi itaq; exactores ipſi populi & moderatores ejus allocuti ſunt populum ipſum dicendo, ita ait Parhho: ego 'non ſum daturus vobis ſtramen.

11 Vos ite, accipite vobis ſtramen, undecunq; inveneritis: etſi non diminuitur de ſervitute veſtra quicquam

12 Ita diſperſus eſt populus ipſe per totam terram Ægypti, ad conquirendum ſtipulam pro ſtramine.

13 Exactores autem urgebant dicendo, perficite opera veſtra, penſum diei die ſuo, ſicut cùm adeſſet ſtramen:

14 Et cædebantur 'moderatores filiorum Jiſraëlis, quos illis præfecerāt exactores Parhhonis, dicendo, quare non perfeciſtis demenſum veſtrum faciendo lateres ſicut anteà, 'nec heri nec hodie?

15 Quamobrem accedentes moderatores filiorum Jiſraëlis, clamaverunt ad Parhhonem, dicendo: quare facis ita ſervis tuis?

16 Stramen non datur ſervis tuis, lateres autē, inquiunt nobis, perficite: & ecce ſervi tui cæduntur, cùm culpa *ſit* 'populi tui.

17 Qui dixit: deſides eſtis, deſides: idcircò vos dicitis, liceat nobis ire ſacrificatū Jehovæ.

18 Nunc itaq; abeuntes ſervite, ſtramen autem non dabitur vobis: ſummam tamen laterum datote.

19 Cùm autem moderatores filiorum Jiſraëlis conſyderarent eos alloquendum eſſe [c] iniquè, *videlicet* ne diminuite de lateribus veſtris, demenſum diei die ſuo *date*:

[c] Heb. *in malo.*

20 Incidētes in Moſchen & Aharonē (qui ſtabāt e-regione ipſorū, cùm exirent a Parhhone)

21 Dixerunt ad illos, [d] Cognoſcat Jehova de vobis & judicet: qui 'feciſtis ut fœteat odor noſter 'ante oculos Parhhonis & ante oculos ſervorum ejus, 'tradendo gladium in manum eorum ad occidendum nos.

[d] Heb. *videat*

22 'Reverſus itaque Moſche ad Jehovam dixit, Domine, quare 'malo affeciſti populum hunc? quamobrem miſiſti me?

23 Nam ex quo veni ad Parhhonem & locutus ſum nomine tuo, malo affecit populum hunc: & [e] prorſus non liberaſti populum tuum.

24 Dixit verò Jehova ad Moſchen, nunc videbis quid facturus ſim Parhhoni: nam 'per manum fortem dimittet eos, & per manū fortem expellet eos e terra ſua.

[e] Heb. *liberando non liberaſti, id eſt, nullum adhuc liberationis veſtigium impreſſiſti: vide de hac formula in Gen. 3.4.*

ANNOTATIO.

1 Poſteà] *quàm priore legationis parte apud Jiſraëlitas functi ſunt.* 2 Quis eſt] *ejuſmodi reſponſum prædixerat Deus ſuprà 3.19.* 3 Obviàm] *vide ſuprà 3.18.* 9 Aggravetur] *ita auget tyrannidem ex obfirmatione cordis, de qua ſuprà 4.21* Verbis mendacii] *ſic Rex impius inſignit verbum Dei, ut Pſal. 2.3.* 10 Non ſum datu.] *id eſt, non ſinam dari.* 14 Moderatores] *hinc apparet moderatores Jiſraëlitas fuiſſe, ab exactoribus Ægyptiis urgendo operi præfectos, a quibus deinde totius operis ratio depoſcebatur & in quos niſi præſtitum eſſet animadvertebatur.* Nec heri nec] *q.d. neglecto bidui opere.* 16 Populi tui] *id eſt, Ægyptiorum, qui ſtramen non ſuppeditant, & priſtinum tamen laterum numerum a nobis in diem exigunt.* 21 Feciſtis ut fœteat] *hoc eſt, exoſos nos reddidiſtis: vide Gen. 34.29.* Ante oculos] *hoc eſt, quàm longè nos vident, averſantur nos.* Tradendo gladium] *q.d. vos autores iſtius in nos odii armatis ipſi Ægyptios, & quaſi noſtri homicidæ eſtis.* 22 Reverſus] *relicta multitudine ſecedens ut privatim cum Deo expoſtularet* Malo affeciſti] *graviore quàm tum fuit cùm non miſiſſes me.* 24 Per

manum fort.] *id eſt, tam duram experietur & ſentiet manum meam, ut non modò dimittere, ſed etiam vi expellere vos compellatur: vide complementum infrà 12.33.*

CAPUT VI.

Moſche cum amplioribus quàm anteà mandatis ad Jiſraëlitas remiſſus duriore ſervitute preſſos, nihil efficit: quamobrem Parhhonem iterum convenire juſſus metu ejuſdem eventus detrectat. Deinde ſuum, fratriſq; ſibi in collegam dati genus deſcribit.

1 ALLOQVENS autem Deus Moſchen, dixit ad eum, ego *ſum* Jehova.

2 ʼApparueram quidem Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo nomine ʺ*Dei* fortis omnipotentis: at nomine meo Jehova ʺnon cognitus ſum illis.

3 Atque etiam ʼſtabiliveram fœdus meum cum illis, me daturum illis terram Cenahhani, terram peregrinationum ipſorum, in qua peregrinabantur.

4 ʼNunc etiam ego audio gemitum filiorum Jiſraëlis quos Ægyptii ſervire cogunt: quare recordari volo fœderis mei.

5 Idcircò dic filiis Jiſraëlis, ego *ſum* Jehova, itaque eximam vos [a] a ſubjectione onerum Ægyptiorum, & eripiam vos a ſervitute eorum: redimamque vos ʺ brachio exerto & ʺjudiciis magnis.

[a] Heb. *de ſub oneribus, ut verſ.6.*

6 ʼEt aſſumens vos mihi in populum, ero vobis in Deum: ſic experiemini me eſſe Jehovam Deum veſtrum eximentem vos a ſubjectione onerum Ægyptiorum.

7 Denique introducã vos in eam terram quam ʼſublata manu mea *juravi* me daturum Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo: & dabo eam vobis ʺ in hæreditatem, ʺego *ſum* Jehova.

8 Quod cùm ita eloqueretur Moſche filiis Jiſraëlis, non attenderunt ad Moſchen ʼ prę anguſtia ſpiritus & præ ſervitute dura.

9 Alloquente itaq; Jehova Moſchen, dicẽdo,

10 I, alloquere Parhhonem Regem Ægypti, ut dimittat filios Jiſraëlis e terra ſua:

11 Locutus eſt Moſche coram Jehova, dicendo: ʼen filii Jiſraëlis nõ attenderũt ad me: quomodo ergo attenderet ad me Parhho, qui ſum ʼpræputiatus labiis?

12 Tamen allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem: & ʺmandata dedit eis ad filios Jiſraëlis & ad Parhhonem Regem Ægypti, ad educendum filios Jiſraëlis e terra Ægypti.

13 ʺHi *ſunt* primarii familiarum paternarum ipſorum: filii Reubenis, primogeniti Jiſraëlis, Chanoc, & Pallu, Chetzron, & Carmi: hæ *ſunt* familiæ Reubenis.

14 Et filii Schimhhonis, Jemuel, & Jamin, & Ohad, & Jacin, & Tzochar, & Schaul filius cujuſdã Cenahhanitidis: hæ *ſunt* familiæ Schimhhonis.

15 Hæc autem *ſunt* nomina filiorum Levi per generationes ſuas, Gerſchon, & Kehath, & Merari: anni verò vitæ Levi *fuerunt* centum triginta ſeptem.

16 Filii Gerſchonis, Libni & Schimhhi per familias ſuas.

17 Filii verò Kehathi, Hhamram, & Jitzehar, & Chebron, & Hhuzziel: anni autem vitæ Kehathi *fuerunt* centum triginta tres.

18 Filii verò Merari, Machli & Muſchi: hæ *ſunt* familiæ Leviticæ *tribus* per generationes ſuas.

19 Accepit autem Hhamram Jocebedam ʼ amitam ſuam ſibi in uxorem, quæ peperit ei Aharonem & Moſchen: anni verò vitæ Hhamrami *fuerunt* centum triginta ſeptem.

20 ʼFilii verò Jitzeharis, Korach, & Nepheg, & Zicri.

21 Et filii Hhuzzielis, Miſchaël, & Eltzaphan, & Sithri.

eb.*pro-*
a.

22 Poſtea accepit Aharon Eliſchebahham filiam Hhamminadabi ſororẽ Nachaſchonis ſibi in uxorem: quæ peperit ei Nadabum, & Abihu, & Elhhazarem, & Ithamarem.

23 Filii autem Korachi, Aſſir, & Elkana, & Abjaſaph: hæ *ſunt* familiæ *gentis* Korachææ.

24 Elhhazar quoque filius Aharonis accepit ſibi unã de filiabus Putielis, [b]*ut eſſet* ſibi uxor, quæ peperit ei Pinchaſum: hi *ſunt* primarii [c]paternarum familiarum Leviticarum per familias ſuas.

[b] Heb. *ſibi in uxorem.*

[c] Heb. *patrũ Levitarum.*

25 Hic ille Aharon & Moſche, quibus edixit Jehova, educite filios Jiſraëlis e terra Ægypti ʼ per exercitus ſuos.

26 Ipſi iidem *ſunt* qui allocuti ſunt Parhhonem Regem Ægypti, ad educendũ filios Jiſraëlis ex Ægypto: hic ille *eſt* Moſche & Aharon.

ANNOTATIO.

2 Apparueram] *per comparationem hanc patefactionem qua ſe nunc filiis ſtatuit patefacere, illi longè præfert qua ſe patribus patefecit: nam patribus facta revelatio promiſſiones habuit, hæc promiſſorum exhibitionem erat habitura.* Dei fortis] *q.d. promiſſa amplexi ſunt fide, freti majeſtatis meæ omnipotentia & omniſufficientia.* Non cognitus] *hoc eſt, non præbui me eis cognoſcendum, non quòd Jehovæ nomen ignoraverint, aut ipſe hoc nomine ſuas promiſſiones non obſignaverit (nam diſertè ſe nominat Abramo & Jahhakobo Geneſeos. 15.7. & 28.13. & Jitzchak invocat nomen Jehovæ. Geneſeos 26.25.) ſed quia nondum faciebat ut promiſſa exiſterent, quod deſignatur nomine Jehova. Significat enim exiſtentem per ſe, ex quo, in quo, per quem, & propter quem ſunt quæcunque ſunt, ut ſuprà. 3.15.* 3 Stabiliveram fœdus] *etiam definiens complementi tempus, Gen.15.13.* 4 Nunc etiam] *q.d. tertia cauſa accedit præſens Jiſraëlitarum miſeria, quæ me movet ut eorum rationem habeam.* 5 Brachio exerto] *id eſt, potentiſſimè: humanitus dictum, quod proximè ſequentia explicant.* Judiciis magnis] *plagis, quibus judicia mea in Ægyptios exercebo.* 6 Et aſſumens] *finis liberationis, ut ſuprà 3.12.* 7 Sublata manu] *ut Gen. 14.22.* In hæreditatem] *firma poſſeſſione, ut quæ hæreditario jure poſſidentur.* Ego ſum Jeh.] *ut ſuprà ver. 1. & 2.* 8 Præ anguſtia] *graviore quàm anteà, ut ſuprà 5.9. & 23. unde factum, ut Moſchi ad eos remiſſo non attenderint: ſed potius eo repulſo ſervitutem Ægyptiam propoſitæ libertati prætulerint, infrà 14.12.* 11 En filii] *Rurſus tergiverſatur ab exemplo Jiſraëlitarum argumentans per comparationem minoris. q.d. ſi Jiſraëlitæ qui te Deum ſuum profitentur & quorum hîc ſalus agitur, me repulerunt, quid impius Parhho, qui ex hujus populi dimiſſione maximum damnum acciperet?* Præ-

putiatus labiis]*id eſt,balbus: balbis enim multæ ſuperfluæ ſyllabæ excidunt, quæ velut præputium eſſent amputandæ ut purus efficeretur ſermo.* 12 Mandata]*cap.ſeq.* 13 Hi ſunt]*Digreſſio ad finem uſque capitis,qua Moſche ſuum & fratris genus deſcribens docet ex quo & quoto Jahhakobi filio ſint nati,& quibus parentibus: quę ad pleniorem cognitionem hiſtoriæ pertinent. Ordine autem a ſeniore Jahhakobi filio incipit donec ad eum veniat ex quo deſcendit: illos autem leviter percurrit eos tantùm nominans qui cum Jahhakobo deſcenderant, Gen. 46. in ſuo verò genere non tantùm poſteros Levi commemorat qui cum Jahhakobo deſcenderant,ſed ulterius pergit,donec ad ſe & fratrem ſuum perveniat.* 19 Amitam] *id eſt,filiam Levi,ut ſuprà 2.1.* 20 Filii verò]*hîc videretur fuiſſe Moſchi ſubſiſtendum:ſed tamen pergit recenſere Leviticum genus, quia aliorũ quoq; notitia ad ſequentes hiſtorias erat neceſſaria:ut Korachi Num. 16.Michaëlis & Eltzaphanus Levit.10.4.filiorum Korachi Num.26.11.& in Pſalmis paſſim, Nadabi & Abihu Levit.10,Elhhazaris Numer.20.Jthamaris. 2.Regum.2.& Pinchaſi Num.25.* 25 Per exercitus]*id eſt,catervatim,pro ratione locorum ubi habitaverant & unde ejiciebantur : nondum enim conſtituta fuerat reſpub.& in tribus diſtincta.*

CAPUT VII.

Deus Moſchen quamvis detrectantem urgens ut altera legationis parte fungatur,'eum cum fratre contra obſtinationem Regis præmunitum & ſignis inſtructum ad Parhhonem remittit:tum Rex præſtigiis Magorum ad ſignum ſerpentis obſtinatior factus,plaga aquarum in ſanguinem verſarum percutitur, nec tamen a pertinacia ſua deſiſtit Magorum faſcino excæcatus.

1 'FUIT ergo,qua die allocutus eſt Jehova Moſchen in terra Ægypti,

2 Ut alloquente Jehova Moſchen dicendo,'ego *ſum* Jehova: eloquere apud Parhhonem Regem Ægypti omnia quæ ego locuturus ſum ad te:

3 Diceret Moſche coram Jehova,en,ego *ſum* 'præputiatus labiis, quomodo ergo attenderet ad me Parhho?

4 Tum dixit Jehova ad Moſchen,'vide, conſtitueram te vice Dei Parhhoni: Aharonem verò fratrem tuum,ut eſſet [a] interpres tuus.

5 Tu 'loquitor quęcunque præcepero tibi: Aharon verò frater tuus alloquitor Parhhonem,ut dimittat filios Jiſraëlis e terra ſua.

6 Ego verò obdurabo cor Parhhonis, 'ut multiplicem ſigna mea &prodigia mea in terra Ægypti.

7 Sed cùm non auſcultante vobis Parhhone appoſuero manum meam ad Ægyptum, educam'exercitus meos,populum meum,filios Jiſraëlis e terra Ægypti ' judiciis magnis.

8 Et experientur Ægyptii me eſſe Jehovam, cùm extendero manũ meam adverſus Ægyptũ: ſic educam filios Jiſraëlis e medio ipſorum.

9 Quod fecit Moſche & Aharon :'quemadmodum præceperat Jehova eis, ſic fecerunt.

10 Moſche autem natus *erat* octoginta annos, & Aharon natus octoginta tres annos, cùm alloquerentur Parhhonem.

11 Allocutus enim eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

12 'Cùm alloquetur vos Parhho dicendo, edite pro vobis prodigium,tum edicito Aharoni,accipe baculum tuum & projice coram Parhhone: vertetur in 'draconem.

13 Veniens itaque Moſche & Aharon ad Parhhonem,fecerũt ita ut præceperat Jehova:projecit enim Aharon baculum ſuum coram Parhhone & coram ſervis ejus, qui converſus eſt in draconem.

14 Tum vocavit etiam Parhho 'ſapientes & præſtigiatores : feceruntque ipſi quoque Magi Ægypti ſuis incantationibus 'ſimiliter.

15 Projecerunt enim'quiſque baculum ſuum, qui converſi ſunt in dracones : ſed ' deglutivit baculus Aharonis baculos eorum.

16 Attamen obfirmatum eſt cor Parhhonis, ita ut non auſcultaret illis,quemadmodũ'prædixerat Jehova.

17 Deinde edixit Jehova Moſchi, ' aggravatum eſt cor Parhhonis,renuit dimittere populum hunc:

18 'I ad Parhhonem hoc mane,ecce egreditur ad aquam : & conſiſtens e-regione ejus ad ripam ipſius rivi,baculum qui verſus fuerat in ſerpentem accipe in manu tua:

19 Et dicito ad eum, Jehova Deus Hhebræorum miſerat me ad te ut dicerẽ, dimitte populum meum ut ſerviant mihi in ipſo deſerto: ſed ecce non auſcultaſti adhuc.

20 Ita ait Jehova,hac *re* experiêris'me eſſe Jehovam,ecce ego percuſſurus ſum baculo hoc qui *eſt* in manu mea ſuperficiẽ aquæ quæ *eſt* in hoc rivo:ſic convertetur in ſanguinem:

21 Et piſces qui *ſunt* in quovis rivo morientur,adeò ut fœteat rivus quiſque : & ' defetiſcentur Ægyptii *quærendo* quam bibant aquam ex aliquo rivo.

22 Dixit ergo Jehova ad Moſchen, ' edic Aharoni,accipe baculum tuum, & extende manum tuam'*operaturam* in aquas Ægyptiorum,in ' flumina earum,in'rivos earum, & in ' ſtagna earum,denique in omnem congregationem aquarum illorũ, ut convertantur in ſanguinem: eritq; ſanguis in tota terra Ægyptiorum,etiam 'in *vaſis* ligneis & in lapideis.

23 Fecerunt itaq; ſic Moſche & Aharõ,ut prę ceperat Jehova: ſublato enim baculo ſuo percuſſit aquam quæ *erat* in eo rivo ante oculos Parhhonis & ante oculos ſervorum ejus:& cõverſæ ſunt omnes aquæ quę *erant* in unoquoq; rivo in ſanguinem.

24 Et piſcibus qui erant in unoquoque rivo mortuis fœtuit unuſquiſque rivus,adeò ut non potuerint Ægyptii bibere aquam ex ullo rivo: erat enim ſanguis ille per univerſam terram Ægyptiorum.

25 Sed ' fecerunt ſimiliter Magi Ægypti incantationibus ſuis : quapropter obfirmatum eſt cor Parhhonis,adeò ut non auſcultaret eis, quemadmodum prædixerat Jehova.

26 Avertens enim ſe Parhho rediit domum ſuam,nec [b] adjecit animum ſuum ' etiam ad iſtud.

27 Effodiebant autem omnes Ægyptii circa rivum quemq; ad bibendum aquam: quia non poterant bibere ex aqua ullius rivi.

28 'Ita completum eſt ſeptiduum,poſtquam 'percuſſit Jehova rivum illum.

eb.*pro-*
a.

[b] Heb. *appoſuit cor.*

ANNOTATIO.

1 Fuit ergo] *hos tres verſus hiſtoriæ ſeries oſtendit ad 7. caput pertinere. Hîc enim Deus tergiverſationi*
Moſchis reſpondens, mandato repetito eum ad alteram muneris ſui partem fungendam detrudit. 2 Ego
ſum Jeh.] *Confutat objectionem Moſchis a conſtantia & efficacitate ſua. q.d. conſilium non muto, nam Je-*
hova ſum: repulſa verò Jiſraëlitarum, Parhhoniſve pertinacia liberationem populi non impediet aut remo-
rabitur, nam facio ut etiam quæ non ſunt exiſtant. 3 Præputiatus lab.] *ab inſufficientia ſua depreca-*
tur: vide ſuprà 6.11. 4 Vide] *q.d. jam huic incommodo remedium adhibui, ſuprà 4.16.* 5 Loquitor]
Aharoni, ut ſuprà 4.15. 6 Ut multiplicem] *hanc conjunctionem ſic accipiendam apparet ex 9.16. in-*
frà. 7 Exercitus] *vide ſuprà in 6.25.* Judiciis] *vide ſuprà in 6.5.* 9 Quemadmodum] *vide Gen.*
6.22. hæc autem per prolepſin continent quæcunque infrà uſque ad cap.12. deſcribuntur. 12 Cùm allo-
quetur] *iiſdem ſignis jubet probare Parhhoni vocationem ſuam, quibus populo probaverant: vide ſuprà cap.*
4. Draconem] *i. ſerpentem, ut ver.18.* 14 Sapientes] *vide Gen 41.8.* Similiter] *in ſpeciem, ac non*
reipſa, nam oculos Ægyptiorum menteſq; præſtringebant. 15 Quiſque] *duos nominat Apoſtolus 2. Tim.*
3.8. fortè præcipuos inter adverſarios Moſchis, quorum etiam Hebræi meminerunt in Talmud, de oblationi-
bus cap.9. Deglutivit] *ut baculis amiſſis & præſtigiis evaneſcentibus, Moſche & Aharon victores mane-*
rent, & Parhho fieret inexcuſabilis. 16 Prædixerat] *ſuprà ver.6.* 17 Aggravatum] *id eſt, qui prius*
difficilis erat ad populum dimittendum, jam difficilior effectus eſt, opere meo quaſi pondere accedente, ut diffici-
lius quàm antè moveatur. 18 I ad Par.] *hoc enim vel nocte vel ſummo diluculo edixiſſe videtur. q.d. ſine*
mora hoc ipſo mane mandatum exequere. 20 Me eſſe Jehovam] *quem ignorare dixiſti, ſuprà. 5.2. Jam*
quia verbis & ſignis particularibus apud eum nihil præſtabatur, ad plagas venitur, quarum hæc prima eſt.
Oſtendit autem ſe Jehovam eſſe non tantùm infligendo, ſed etiam prænuntiando plagas, quas prænunciatas
ne ipſe quidem Parhho poſſit effugere. 21 Defetiſcentur] *ſimilem vide phraſin Gen. 19.11. hinc autem*
collige Jiſraëlitis non fuiſſe ademptum aquarum uſum, ut fodere ſicut Ægyptii cogerentur. 22 Edic Aha-
roni] *nam per Aharonem denunciabantur & edebantur miracula, ſuprà ver.4. & 13. itaque quod ver.18.*
Moſchi mandatum eſt ut baculum in manu acciperet, fuit ut Aharoni traderetur. Operaturã] *non enim*
eum jubet percutere omnes aquas Ægypti, ſed eam quæ præſens erat percutiendo, divinam maledictionem inde
in omnes aquas diffuſam intrepidè teſtatam facere percutionis ſigno: Synecdoche. Flumina] *fluenta, bra-*
chia, & oſtia Nili. Rivos] *colliquias & aquæ ductus arte humana paratos.* Stagna] *aquas reſides ad*
lina maceranda, aquationem, & alios uſus humanos. In vaſis] *ut ſolent aquæ per domos aſſervari ad pri-*
vatos uſus. 25 Fecerunt] *ut ſup. ver.14. Aquas autem ſumpſerunt e foſſis quas cogebantur Ægyptii po-*
tus cauſâ fodere, de quibus ver.27. nam alioqui ſolus Nilus Ægypto potum præbet, teſte Plinio lib.6. natu.
hiſt. cap.29. 26 Etiam ad] *ut neque adjecerat animum ad baculum ſerpente commutatum ver.14.*
28 Ita completum] *id eſt, poſtquàm ita percuſſæ ſunt aquæ, mutatæ in ſanguinem manſerunt totum ſepti-*
duum, quo duravit labor Ægyptiorum in effodiendis aquis. Percuſſit] *id eſt, Aharone percutiente in ſan-*
guinem convertit.

CAPUT VIII.

Parhhoni populum Dei partinaciter detinenti ſecunda tertia & quarta plaga ranarum, pediculorum, ferociumq; animalium colluviei denunciata immittitur: qui nihilominus obdurato animo, licèt verbis aliter præ ſe ferat, in priſtina pertinacia perſiſtit.

1 DEINDE edixit Jehova Moſchi, i ad Parhhonem & dicito ad eum: ita ait Jehova, dimitte populum meum ut ſerviant mihi.

2 Quòd ſi tu renues dimittere, ecce ego verberaturus ſum totam oram tuam ranis.

3 Nam abundè producet rivus quiſque ranas, quæ aſcendentes ingredientur domum tuam & conclave cubilis tui, & in lectum tuum: in [a] domos quoque ſervorum tuorum & in *domos* populi tui, etiam in furnos tuos & in mactras tuas.

4 Sic 'contra te, & contra populum tuum, & contra omnes ſervos tuos aſcendent hæ ranæ.

5 Dixitque Jehova ad Moſchen, edic Aharoni, extende manum tuam cum baculo tuo '*operaturã* in ipſa flumina, in rivos, & in ſtagna: ita fac ut aſcendant ranæ ſuper terram Ægyptiorum.

6 Itaque extendit Aharon manum ſuam *operaturam* in aquas Ægyptiorum, & aſcendentes ranæ operuerunt terram Ægyptiorum.

7 Sed fecerunt 'ſimiliter Magi ipſi incantationibus ſuis, fecerunt enim ut aſcenderent ranæ ſuper terram Ægyptiorum.

8 Accerſens autem Parhho Moſchen & Aharonem, dixit, ſupplices orate Jehovam ut amoveat ranas iſtas a me & a populo meo: & dimittam hunc populum ut ſacrificent Jehovæ.

9 Dixit verò Moſche Parhhoni 'gloriam aſſume ſupra me: [b] 'intra quod templus ſupplex orabo ipſum pro te, & pro ſervis tuis, & pro populo tuo, ut excindat ranas iſtas a te & a domibus tuis: tantũ in unoquoq; rivo relinquantur.

10 Quo dicente, intra craſtinum: dixit Moſche, ſecundum verbum tuum *fiet*, ut 'experiaris neminem eſſe parem Jehovæ Deo noſtro.

11 Tunc recedent iſtæ ranæ a te & a domibus tuis & a ſervis tuis & a populo tuo, tantùm in unoquoque rivo 'relinquentur.

12 Sic exivit Moſche & Aharon a Parhhone: inclamavitq; Moſche Jehovam propter illas ranas quas impoſuerat Parhhoni.

13 Fecit autem Jehova ſecundum ſermonem Moſchis, nam mortuæ ſunt ranæ e domibus, & ex villis, & ex agris ipſis.

14 Quas colligebant Ægyptii [c] acervatim, adeò ut fœteret ipſa terra.

15 Sed cùm vidit Parhho aliquam eſſe reſpirationem, 'aggravans cor ſuum non auſcultavit eis, quemadmodum 'prædixerat Jehova.

16 Quamobrem dixit Jehova ad Moſchen, edic Aharoni, extende baculum tuum & percute pulverem terræ: ut convertatur in pediculos per totam terram Ægyptiorum.

17 Qui fecerunt ita: extendens enim Aharon ma-

[a] Heb. *domũ.*

[b] Heb. *ad quando.*

[c] Heb, *acervos acervos, id eſt, permultos acervos: vide in Gen. 14.10.*

manum ſuam cum baculo ſuo percuſſit pulverem terræ, & extitit pediculorum copia in hominibus & in jumentis: 'totus pulvis terræ erant pediculi in tota terra Ægyptiorum.

18 Laborantes verò ſimiliter Magi incantationibus ſuis ut producerent pediculos, non potuerunt: ſic fuit illa pediculorum multitudo in hominibus & in jumentis.

19 Et quamvis dicerent Magi ad Parhhonē, 'digitus Dei hic *eſt*, obfirmatum tamen eſt cor Parhhonis ut non auſcultaret illis, quemadmodum prædixerat Jehova.

20 Deinde edixit Jehova Moſchi, maturè ſurge hoc mane, & te ſiſtens coram Parhhone (ecce egreditur ad aquā) dicito ad eum: ita ait Jehova, dimitte populum meum ut ſerviant mihi.

21 Nam niſi dimittas populum meum, ecce ego emiſſurus ſum in te & in ſervos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas quandam 'colluviem *animalium*: adeò ut impleantur domus Ægyptiorum illa colluvie *animalium*, atque etiam tellus ipſa ſuper quam illa *animalia* erunt.

22 Sed excipiam in die illo terram Goſchenis in qua populus meus moratur, ut nō ſit ibi colluvies *animalium*: quo cognoſcas' me Jehovam eſſe' in medio hujus terræ.

23 Sic ponam[d] redemptionis indicium inter populum meum & inter populum tuum: intra craſtinum futurum eſt ſignum hoc.

24 Fecitque Jehova ſic: advenit enim colluvies *animalium* ' gravis in domum Parhhonis & domum ſervorum ejus, adeò ut in tota regione Ægyptiorum corrumperetur terra ab iſta colluvie *animalium*.

Heb. *redē-*
ionem: ſic
rcumciſio
dus & ſi-
um dicitur
e. 17. parvæ
cus Peſach,
frà 12. ar-
fœderis
eus, Pſal.
. & alibi:
necdoche.

25 Tunc accerſens Parhho Moſchen & Aharonem, dixit, euntes ſacrificate Deo veſtro in hac terra.

16 Dixit verò Moſche, non cōvenit ſic facere: nam quod abominationi eſt Ægyptiis' *fortaſſis* ſacrificaturi ſumus Jehovæ Deo noſtro:' ſi ſacrificaremus id q̄ eſt abominationi Ægyptiis ante oculos eorū, nónne lapidaturi eſſent nos?

27 'Itinere tridui liceat nobis ire in ipſum deſertum, ut ſacrificemus Jehovæ Deo noſtro, quemadmodum edixerit nobis.

28 Dicenti autem Parhhoni, ego dimittam vos ut ſacrificetis Jehovæ Deo veſtro in ipſo deſerto, tantummodo[e] ullo pacto ne longius abeatis: ſupplices orate' pro me.

[e] Heb. *elongando ne elongetis vos eundo.*

29 Dixit Moſche, ecce ego mox egreſſus abs te ſupplex orabo Jehovam ut recedat hæc colluvies *animalium* a Parhhone, a ſervis ejus, & a populo ejus cras: tantummodò ne ' pergat Parhho illudere, non dimittendo populum iſtū ad ſacrificandum Jehovæ.

30 Egreſſus ergo Moſche a Parhhone, cùm ſupplex oraret Jehovam:

31 Fecit Jehova ſecundum verbum Moſchis: nam receſſit colluvies iſta *animalium* a Parhhone, a ſervis ejus, & a populo ejus, ne unum quidem relictum eſt.

32 Attamen' aggravavit Parhho cor ſuum etiam hac vice, neque dimiſit populum hunc.

ANNOTATIO.

4 Contra te] *contra Jiſraëlitas verò minimè.* 5 Operaturam] *vide ſuprà* 7.22. 7 Similiter] *vide ſuprà* 7.25. 9 Gloriam aſſume] *q.d. etſi non debetur tibi hæc gloria, ut præſcribas mihi tempus qua ranas a te auferri vis, per me tamen aſſumas licet: ſic obiter pungit Parhhonem, qui fruſtra in ſuis Magis gloriatus erat, duob. prætereà locis hæc locutio (idq; hoc ſenſu) legitur Judic.* 7.2. *& Jeſcha.* 10.14. Intra quod] *q.d. præſcribe tempus quantúmvis ſit exiguum, ut illuſtrior ſit divina virtus.* 10 Experiaris] *ac proinde fias inexcuſabilis.* 11 Relinquentur] *ut ibi erant ante immiſſam plagam.* 15 Aggravans] *id eſt, ſeipſum in pertinacia confirmans ſtatuit ſe præbere inexorabilem: vide ſuprà* 7.17. Prędixerat] *ſupra* 7.6. 17 Totus pulvis] *id eſt, ubiq; in eo regno fuerunt pediculi pulveri terræ commixti: hyperbole.* 19 Digitus Dei] *virtus Dei non humana induſtria facit hoc: ſic horum confeſſione Parhho fit inexcuſabilis, ut* 1. *Schem.* 6.9. 21 Colluviem animalium] *damnum afferentium: illis enim corrumpebatur terra, & Ægyptii abſumebantur infrà ver.* 24. *& Pſal.* 78.45. *alioqui non fuiſſet plaga.* 22 Me Jeho.] *ut ſuprà* 5.2. *&* 7.20. In medio] *id eſt, autorem plagarum quibus hæc terra afficitur.* 24 Gravis] *numeroſa, ut Gen.* 13.2. *&* 50.9. 26 Fortaſſis ſacrifi.] *verbum hoc dubitantis eſſe apparet ex eo quòd apertè dicit ſe ignorare quibus rebus futurum eſt ut ſerviant Jehovæ infrà ver.* 27. *&* 10.26. Si ſacrificaremus] *Ratio: Ægyptii non tantùm a ſacrificiis, verùm etiam a cæde iſtarum rerum abhorrent: ideóque graviſſimum nobis periculum ab Ægyptiis immineret.* 27 Itinere tridui] *concludit a mandato Dei minimè diſcedendum, ut ſuprà* 5.3. 28 Pro me] *ut amoveatur hæc plaga, ut ſuprà ver.* 8. 29 Pergat Parhho] *ut cœpit in ranarum plaga, ſuprà ver.* 15. 32 Aggravavit] *ut ſuprà ver.* 15.

CAPUT. IX.

Parhhoni obfirmato tres aliæ graviores plagæ, peſtis, ulcera, & grando, denunciatæ immittuntur, quarū tertia illi extorquetur quidem qualiſcunq; ſui peccati & ſuorum, ac juſtitiæ Dei confeſſio: ſed tamen ad obſtinatum ſuum ingenium redit.

1 DEINDE edixit Jehova Moſchi, i ad Parhhonem, & dicito ad eum: ita ait Jehova Deus Hebræorum, dimitte populum meum ut ſerviant mihi.

2 Quòd ſi tu renues dimittere, & adhuc tu vi retinebis eos:

3 Ecce 'manus Jehovæ futura eſt in pecus tuum quod *erit* in agro, in equos, in aſinos, in camelos, in armenta, & in greges: peſtis gravis valdè.

4 Diſcrimen autem ponet Jehova inter pecus Jiſraëlitarum & inter pecus Ægyptiorum: non enim morietur ex omnibus *quæ ſunt* filiorum Jiſraëlis quicquam.

5 Conſtituitque Jehova certum tempus, dicendo, cras facturus eſt Jehova rem iſtam in hac terra.

6 Fecit itaque Jehova rem illam poſtero die, adeò ut moreretur omne pecus Ægyptiorum: de pecore verò filiorum Jiſraëlis ne unū quidem moriebatur.

7 Et quàmvis mittens Parhho *obſervaret* quòd ecce non moriebatur e pecore Jiſraëlitarum vel unum: tamen aggravatum eſt cor

Parhhonis, neque dimiſit populum.

8 Quapropter edixit Jehova Moſchi & Aharoni, ſumite vobis [a] plenos pugnos veſtros favilla fornacis: quam ſpargat Moſche verſus cœlum ante oculos Parhhonis:

9 Et erit in pulviſculum *ſpargentem ſeſe* per omnem terram Ægypti: eritque ſuper homines & ſuper jumenta in ulcus [b] erumpens *multis* puſtulis in tota terra Ægyptiorum.

10 Accepta itaque favilla cujuſdam fornacis ſteterunt coram Parhhone, ſparſitque illam Moſche verſus cœlum: ſic fuit ulcus, puſtulæ multæ, *quibus* erumpebat in hominibus & jumentis:

11 Adeò ut non poſſent ipſi Magi conſiſtere coram Moſche propter illud ulcus: erat enim ulcus illud in ipſis Magis, ut in tota Ægypto.

12 Sed obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ut non auſcultaret eis, quemadmodum prædixerat Jehova Moſchi.

13 Deinde edixit Jehova Moſchi, maturè ſurgens hoc mane te ſiſte coram Parhhone: ac dicito ad eum, ita ait Jehova Deus Hhebræorũ, dimitte populum meum ut ſerviant mihi.

14 Quoniam hac vice ego immiſſurus ſum omnes plagas meas in cor tuum, & in ſervos tuos, & in populum tuũ, ut experiaris non eſſe parem mihi in univerſa terra.

15 Modò enim cùm extendi manum meam, percuſſiſſem etiam te & populum tuum peſte illa: ſic fuiſſes exciſus de terra.

16 Veruntamen propterea feci ut reſtares, ut oſtendam in te virtutem meam: & ut *populus meus* enarret nomen meum in tota terra.

17 Adhuc tu teipſum extollis in populum meum, ut non dimittas eos?

18 Ecce ego demittam pluviam ſub hoc tempus cras, & grandinem gravem valdè, cui par non fuit in Ægypto ex quo die fundata fuit uſque adhuc.

19 Nunc itaq; [c] mitte congregatum pecus tuum & quicquid *eſt* tibi in agro: quicunq; homo aut jumentum invenietur in agro, neq; receptus fuerit in domum, deſcendente ſuper eos illa grandine, utique morientur.

20 Quiſquis ex ſervis Parhhonis timuit verbum Jehovæ, fecit ut confugerent ſervi ſui, & pecus ſuum in domos:

21 Quiſquis verò non adjecit animum ſuum ad verbum Jehovæ, reliquit quoque ſervos ſuos, & pecus ſuum in agro.

22 Edixit ergo Jehova Moſchi, extende manum tuam verſus cœlum, ut ſit grando in tota terra Ægyptiorum: ſuper homines, & ſuper jumenta, & ſuper omnes herbas agri in terra Ægyptiorum.

23 Et extendente Moſche baculum ſuũ verſus cœlum, Jehova edidit ſonos & grandinem, & obibat ignis per terram: ita demiſit Jehova Deus pluviam cum grandine ſuper terram Ægyptiorum.

24 (Erat autem grando & ignis [d] qui ſe accendebat in medio ilſius grandinis, gravis admodum: cui par non extitit in tota terra Ægypti, ex quo fuit gentis *alicujus*)

25 Cæciditq; illa grando in tota terra Ægyptiorum quicquid *erat* in agro tam homines quàm jumenta: omnem quoque herbam agri læſit illa grando, & omnem arborem agri fregit.

26 Tantummodo in terra Goſchenis, ubi *erant* filii Jiſraëlis, non fuit grando.

27 Quapropter mittens Parhho qui accerſeret Moſchen & Aharonem, dixit ad eos, peccavi hac vice: Jehova juſtiſſimus, ego verò & populus meus improbiſſimi *ſumus*.

28 Supplices orate Jehovam (nam ſatis *eſt*) ne pergant eſſe ſoni Dei & grando: tum dimittam vos, & non [e] ultrà manebitis.

29 Dixit verò ad eum Moſche, cùm egreſſus hac civitate expandero manus meas ad Jehovam, ſoni illi ceſſabunt & grando non erit amplius, & experieris Jehovæ eſſe terram hanc.

30 De te autem & ſervis tuis, novi quòd nõdum timebitis ob præſentiam Jehovę Dei.

31 Linum autem & hordeum læſum fuit: quia [f] hordeum in culmum *aſſurrexerat*: & linum in calamum:

32 Triticum verò & zea non erant læſa, eo quòd [g] latentia erant *ſub terra*.

33 Itaque Moſche a Parhhone egreſſus urbe, expandit manus ſuas ad Jehovam: ceſſaveruntque ſoni illi & grando, & pluvia non eſt effuſa in terram.

34 Parhho autem videns ceſſaſſe pluviam illam & grandinem & ſonos, perrexit peccare: aggravavit enim cor ſuum, ipſe & ſervi ejus,

35 Adeò ut obfirmato corde Parhho non dimitteret filios Jiſraëlis: quemadmodum prædixerat Jehova [h] per Moſchen.

[a] Heb. *plenitudinem pugnorum veſtrorum.*

[b] Heb. *florens, vel pullulans: ſic ver.* 10.

[c] Heb. *mitte, congrega.*

[d] Heb. *quiſ accipiebat.*

[e] Heb. *addetis manere.*

[f] Heb. *hordeum erat culmus, & linũ calamus.*

[g] Heb. *obſcura, id eſt, nondum prodierant.*

[h] Heb. *per manum Moſchis: vide ſuprà* 4.13.

ANNOTATIO.

3 Manus Jehovæ] *id eſt, peſtis a Deo irato immiſſa, ut finis verſus explicat.* 8 Quapropter] *hæc plaga ſicut & tertia ſuprà* 8. 16. *& nona infrà* 10.21. *ſine denuntiatione immiſſa eſt.* 9 Pulviſculum] *id eſt, non ſubſidebit, ſed velut flos tenuiſſimus pulveris huc illuc volitabit, & defundetur per totam Ægyptum.* Erumpens] *nondum maturum, quo tempore dolorem affert graviſſimum.* Multis puſtulis] *q. d. non unum in unoquoque, ſed multa.* 12 Prædixerat] *ſuprà* 4.21. 14 Hac vice] *jam nunc, & in poſterum.* Omnes plagas] *reliquas, quibus ad dimittendum populum cogendus es.* In cor] *id eſt, ita graviter & altè, ut tuum ipſius cor tranſverberent, non leviter pungant velut extremam cutem.* 15 Percuſſiſſem] *nam pecus tantùm percuſſerat ver.* 3. *&* 6. *Reddit autem rationem cur eadem plaga homines non percuſſerit.* 16 Oſtendam in te] *ita intelligendum eſſe oſtendit Moſche infrà* 14.17. *&* 18. *& Apoſtolus Rom.* 9.17. *cujuſmodi reperiuntur multa.* Populus meus] *ita vertendum docet Moſche infrà* 10.2. *Apoſtolus autem activum paſſivè reddidit, evidentiæ & ſenſus rationem habens, quia duo illa ſunt* ἀντιςροφα. 19 Congregatum] *duabus de cauſis hoc indicit, tum ut eum evincat ſua beneficentia cum ingrato ejus animo certans, tum ut magnitudinem futuræ grandinis amplificet. q. d. ſi unquam rebus tuis in agro metuendum fuit, jam certè eſt.* 23 Sonos] *id eſt, tonitrua, ut infrà* 19.16. 27 Peccavi hac vice] *id eſt, nunc demum cogor fateri me peccaſſe, & Jehovæ juſtitiam, mihi verò ac meis improbitatem tribuere.* 30 Nondum timebitis] *ut confirmatur eventu ver.* 35. 35 Prædixerat] *utrumque, ceſſationem plagæ, & pertinaciam Parhhonis, ſuprà ver.* 29. *&* 30.

CAPUT X.

Moſche plenius a Deo de pertinacia Parhhonis monitus & confirmatus , unam ei plagam denuntiat,duas immittit, locuſtarum & tenebrarum:quarum priore in confeſſionem peccati,altera verò in graviſſimas contra Moſchen minas erumpit.

1 DEINDE edixit Jehova Moſchi, ad Parhhonem:quamvis ego aggravaverim cor ejus & cor ſervorum ejus , ut edam ſigna mea hæc in medio ejus,

2 Et ut enarres [a] audiente filio tuo & filio filii tui,quę præclarè geſſero in Ægyptios, & ſigna mea quæ edidero in eis :' ita cognoſcatis me eſſe Jehovam.

Heb.*in au-*
filii tui,

3 Veniens itaq; Moſche & Aharon ad Parhhonem, dixerunt ad eum, ſic ait Jehova Deus Hhebræorum,quouſque renuis 'abjicere te ob præſentiam meam? dimitte populum meum,ut ſerviant mihi.

4 Quòd ſi tu renues dimittere populum meum,ecce ego inducturus ſum cras locuſtas in oram tuam:

5 Quæ operient [b] aſpectum terræ,ita ut non poſſit quiſquam videre terram : abſumentque 'reſiduum quod evaſit,quod relictum eſt vobis a grandine,etiam abſument omnem arborem, quicquid oritur vobis ex agro:

Heb. *ocu-*
m, ut etiam
*frà ver.*15.
Numer.
.7.*metony-*
ia.

6 Prætereà implebunt domos tuas,domoſque omnium ſervorum tuorum, deniq; domos omnium Ægyptiorum , qualem *plagam* non viderunt patres tui, aut patres patrum tuorum, a die quo extiterunt ſuper terram uſque in diem hunc : deinde avertens ſe exibat a Parhhone.

7 Sed cùm dixiſſent ſervi Parhhonis ad eum, quouſque erit hic nobis ' in laqueum? 'dimitte hos homines ut ſerviant Jehovæ Deo ſuo: an nondum cognoſcis periiſſe Ægyptum?

8 Reductus eſt Moſche & Aharon ad Parhhonem:qui dixit ad eos,[c] ite ſervitum Jehovę Deo veſtro:'[d]quinam *ſunt* illi qui abituri ſunt?

Heb. *ite*
vite, ut
*frà ver.*24.
Heb.*quis &*
is abituri.

9 Dicente verò Moſche,cum pueris noſtris &cum ſenibus noſtris abeundum eſt nobis,cum filiis noſtris & cum filiabus noſtris,cum gregibus noſtris & cum armentis noſtris abeundum eſt nobis,quia feſtum Jehovæ 'nobis *indictũ eſt*.

10 Dixit ad eos,' Ita ſit Jehova vobiſcum, ut ſum dimiſſurus vos & parvulos veſtros:conſyderate,nam 'malum *eſt* ante faciem veſtram.

11 Non ita *fiet*,ite nunc qui viri *eſtis* & ſervite Jehovæ,nam 'id vos poſtulabatis : ſic 'expulit eos a facie Parhhonis.

12 Tunc edixit Jehova Moſchi, extende manum tuam contra terram Ægyptiorum pro locuſtis,ut aſcendant ſuper univerſam terram Ægyptiorum : & abſument omnem herbam ejus terræ,quicquid reliquerat grando illa.

13 Extendente ergo Moſche baculum ſuum contra terram Ægyptiorum , Jehova adduxit [e]'Eurum in eam terram toto die illo & tota illa nocte :mane erat cùm Eurus ille apportaſſet locuſtas.

Heb. *ventũ*
rientalem.

14 Et aſcendentes locuſtæ illæ ſuper vniverſam terram Æpyptiorum , reſederunt in tota terra Ægyptiorum [f]numeroſæ valdè: ante eas non fuerunt ſic locuſtæ ut hæ,& ' poſt eas non ſunt futuræ ſic.

[f] Heb.*graves*

15 Operiebant enim aſpectum totius terræ illorum,ita ut obſcuraretur terra, abſumebantq; omnem herbam terræ illorum, & omnem fructum cujuſvis arboris,quicquid reſiduum fecerat grando illa:neque reſidua facta eſt ulla viriditas in ulla arbore aut in herba agri per totam terram Ægyptiorum.

16 Quapropter Parhho [g] feſtinanter accerſens Moſchen & Aharonem,dixit,' peccavi in Jehovam Deum veſtrum & ' in vos.

[g] Heb *feſtinavit accerſere.*

17 Sed nunc,condona quæſo peccatum meum ' tantùm hac vice:& ſupplices orate Jehovam Deum veſtrum , ut amoveat a me tantummodò ' mortem hanc.

18 Quamobrem *ille* egreſſus a Parhhone, cùm ſupplex oraſſet Jehovam,

19 [h]Immiſit ex adverſo Jehova ventum [i] Occidentalem vehementem valdè,qui ſublatas locuſtas illas 'defixit in 'mare algoſum:non relicta eſt locuſta una in tota terra Ægyptiorum.

[h] Heb.*convertit.*
[i] Heb. *maris, vide Gen.*12.5.

20 Sed ' obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ita ut non dimitteret filios Jiſraëlis.

21 Deinde edixit Jehova Moſchi,extende manum tuam verſus cœlum,ut ſint tenebræ ſuper terram Ægyptiorum, & ' *quivis* palpare poſſit tenebras.

22 Extendente itaque Moſche manum ſuam verſus cœlum,extiterunt tenebrę caliginoſæ in tota terra Ægyptiorum tribus diebus.

23 ' Non videbant [k]alter alterum,neq; ſurgebāt ullus a loco ſuo tribus diebus : at omnibus filiis Jiſraëlis erat lux in habitationibus eorum.

[k] Heb. *vir fratrem ſuũ.*

24 'Deinde acceſſivit Parhho Moſchen, ac dixit,euntes ſervite Jehovę,tantùm greges veſtri & armenta veſtra ' ſiſtuntor:etiam parvuli veſtri abeunto vobiſcum.

25 Sed dixit Moſche,etiam tu permiſſurus es in manu noſtra victimas & holocauſta,quæ faciamus Jehovæ Deo noſtro.

26 Ideò etiam pecora noſtra eant oportet nobiſcum,non relinquetur *vel* ungula,quia ex eis accepturi ſumus ut ſerviamus Jehovæ Deo noſtro:nam nos ignoramus 'quo colere nos oportebit Jehovam,donec pervenerimus illuc.

27 Obfirmavit verò Jehova cor Parhhonis, adeo ut nollet dimittere eos.

28 Nam dixit ei Parhho, apage a me : cave tibi, [l] ne deinceps intuetor faciem meam, nam quo die intuitus fueris faciem meam,morieris.

29 Cui dixit Moſche,' rectè locutus es : non amplius deinceps intuebor faciem tuam.

[l] Heb *ne addas intueri: ſic ver.*29.

ANNOTATIO.

2 Ita cognoſcatis] *finis ſummus,quò duo præcedentes referuntur.* 3 Abjicere te] *id eſt,meis ferulis emendari,& te obſequio meo ſubmittere.* 5 Reſiduum] *triticum & zeam,de quibus ſuprà* 9.32. *& reliqua a grandine relicta.* 7 In laqueum] *jam enim aliquoties a Moſche icti haud ſecus ſibi ab eo metuunt, quàm aves a laqueo.* Dimitte hos] *concedens quod petunt.* 8 Quinam ſunt] *q. d.non omnibus ſum conceſſurus,ſed quibúſdam tantùm,qui explicantur ver.*11.*eoſque nominatim volo cognoſcere* 9 Nobis] *ſubaudi omnibus,nam hęc eſt ſuperiorum ratio.* 10 Ita ſit Jehova vob.] *id eſt,propitius vobis adſit. q. d. non dimittam ut petitis: ſed dum ſe illis malè precari putat,imprudens bene precatur.* Malum eſt] *interminatur malum & præſens eſſe denuntiat,niſi porrò ſibi moleſtiam afferre deſinant.* 11 Id vos poſtul.] *q.d.*

vos ab initio non amplius poſtulabatis. Expulit] *Parhho & aulicorum quiſq;, quorum conſenſum ut exprimeret Moſche, ſingulari verbo uſus eſt: ſic enim fore prædixerat Deus ſuprà ver.* 1. 13 Eurum] *in illis regionibus vehementiſſimum, adeò ut maximas naves diffringat Pſal.* 48.8. *quamobrem eo mare rubrum Jiſraëlitis pervium reddidit Deus, infrà* 14.21. 14 Poſt eas] *id eſt, nunquam erunt uſquam: nam ut taceamus multas ſimul fuiſſe ſpecies Pſal.* 78.46. *&* 105.34. *tanta fuit earum copia, ut aſpectum terræ adimeret. Quod autem deſcribitur Joël.* 1.2.3. *&* 4. *alia ratione fuit incomparabile, tum quod aliæ ſpecies aliis ſucceſſerunt, tum quia per aliquot annos flagellum duravit.* 16 Peccavi] *ex flagelli acerbitate, non deteſtatione peccati in hanc vocem erumpit: quare ſublato flagello ſtatim ad ingenium redit.* In vos] *deludendo vos ſæpe, & a conſpectu meo extrudendo.* 17 Tantùm hac] *q.d. niſi promiſſum conſtanter præſtabo, ne deinceps parcas.* Mortem hanc] *id eſt, mortiferam hanc plagam, & alimenta omnia exedentem: metonymia.* 19 Defixit] *id eſt, magno impetu dejecit, ut ibi ſuffocarentur ac non emergerent.* Mare algoſum] *id eſt, Erythræum ſive rubrum: ita ipſum ſcripturæ vocant paſſim, quòd in eo alga plus quàm in aliis naſcatur: vide Plinium lib.* 13. *natur. hiſt. cap. ultimo.* 20 Obfirmavit] *ut Moſchi prædixerat ſuprà ver.* 1. 21 Quivis palpare] *præ earum denſitate: hyperbole, qua deſignantur ſolito longè denſiores tenebræ, ut declarat ver. ſequens.* 23 Non videbant] *denſitas enim aëris tenebroſi etiam ignem impediebat ne lucem ſubminiſtraret eis.* 24 Deinde] *poſt triduanas tenebras, inductus a conſiliariis ſuis qui tunc adfuerunt, ut oſtenditur infrà.* 11.8. Siſtuntor] *pignori, ut de veſtro reditu certiores ſimus.* 26 Quo colere] *id eſt quibus generibus, & quo numero animalium.* 29 Rectè loc.] *non approbat quod Parhho dicit: ſed ei inſultat, & id ipſum quod dicebat Parhho eventurum quidem, at longè aliter quàm putabat dicens, vim extremæ plagæ (quam mox denunciaturus eſt) ei prænunciat.*

CAPUT XI.

Moſche ad Parhhonem non amplius rediturus, poſtremam ipſi plagam de primogenitorum nece ex Dei mandato denuntiat, & vehementi ira commotus diſcedit.

1 ('DIXERAT enim Jehova ad Moſchen, adhuc plagam unam inducam ſuper Parhhonem & ſuper Ægyptios, poſtmodùm dimittet vos hinc: cùm dimittet, ad unum ' [a] celeriter expellet vos hinc.

2 Loquere nunc [b] audiente hoc populo, ut petant quiſq; ab 'amico ſuo, & quæq; ab amica ſua, ſupellectilia argentea ſupellectiliaque aurea.

3 [c] Reddideratque Jehova gratioſum populum illum ante oculos Ægyptiorum: ' etiam virum illum Moſchen, magnum valde in terra Ægypti ante oculos ſervorum Parhhonis & ante oculos ' ipſius populi.)

4 Præterea dixit Moſche, ita ait Jehova, circiter medium hujus noctis ego egreſſurus ſum per medium Ægypti:

5 Et morietur omnis primogenitus in terra Ægyptiorum, a primogenito Parhhonis qui ſeſſurus erat ſuper thronum ejus, uſque ad 'primogenitum ancillæ quæ *eſt* 'poſt molas: etiam omne primogenitum jumenti.

6 Itaque erit clamor magnus in tota terra Ægyptiorũ, [d] cujuſmodi non fuit editus, & cujuſmodi non deinceps erit.

7 At apud omnes filios Jiſraëlis ' non movebit canis linguam ſuam, contra ullum hominẽ aut jumentum: ut cognoſcatis quantum diſcrimen ponat Jehova inter Ægyptios & inter Jiſraëlitas.

8 Tunc deſcendentes omnes ' ſervi tui iſti ad me incurvabunt ſe mihi, dicendo, exi tu & totus iſte populus [e] qui tua veſtigia ſequitur, & poſteà ' exibo: ſic exivit a Parhhone, [f] accenſus ira.

9 'Quemadmodum dixerat Jehova ad Moſchen, non auſcultabit vobis Parhho, ut multiplicem prodigia mea in terra Ægypti:

10 Ita Moſche & Aharone edentibus illa ipſa prodigia omnia coram Parhhone, obduravit Jehova cor Parhhonis, adeò ut non dimiſerit filios Jiſraëlis e terra ſua.

[a] Heb. *expellendo expellet.*

[b] Heb. *in auribus populi.*

[c] Heb. *dederat gratiam illius populi, ut ſuprà* 3.21.

[d] Heb. *eſt* *nallage ge- neris, quæ Moſche con junctim de flagellis gra- vitate, & moris ex magnitudine loquitur, diverſi generis. Sic Gene.* 4.7.

[e] Heb. *qui in pedibus tu- is: pes pro veſtigio τωνυμικῶς, ut Judic.* 4. 10. *& alibi*

[f] Heb. *cum accenſione iræ, ut* 1. *Samu.* 20.34.

ANNOTATIO.

1 Dixerat] *prædixerat quidem de plaga ſuprà* 4.23. *de miſſione & ſpoliis ſuprà* 3.20. *& ſequent. ſed eadem repetierat Deus antequam poſtremò ad Parhhonem rediret Moſche: quapropter dicit, adhuc plagam unam.* Celeriter expellet] *infrà* 12.31. *& ſequent.* 2 Amico] *Ægyptio & Ægyptia, ſuprà* 3.22. 3 Etiam virum] *q.d. hinc factum eſt ut nihil contra ipſum Parhho tentaverit.* Ipſius populi] *Ægyptii.* 5 Primogenitum ancillæ] *id eſt, infimum: per ancillam enim intelligit mancipium infimæ ſervitutis: vide infrà* 12.29. Poſt molas] *truſatiles, quas qui circumagunt, non præcedunt ſed ſequuntur, brachiis & toto corpore obnixè trudentes.* 7 Non movebit] *q.d. tanta erit quies & tranquillitas, ut ne canis quidem (qui minimo alioqui ſtrepitu excitari ſolet) ſit oblatraturus: proverbiale dictum, ut Jehoſch.* 10.24. 8 Servi tui] *conſiliarii & miniſtri, ut annotavimus ſuprà* 10.7. Exibo] *ex Ægypto.* 9 Quemadmodum] *(concluſio ſuperiorum quinque capitum, eveniſſe ut Deus prædixerat ſuprà* 3.9. *& ſequentibus cap. Moſchen verò & Aharonem ſicut Deus præceperat feciſſe.*

CAPUT XII.

Deus mox populum ſuum educturus, novam anni rationem, Paſchalis victimæ ſacramentum, & azymorum panum ritum inſtituit: Jiſraëlitarum domos illius victimæ ſanguine notatas præterſilit, Ægyptios primogenitis eorum interemptis cogit ut omnes Jiſraëlitas cum ſuis facultatibus & ipſorum ſpoliis quàm citiſſimè dimittant: & Jiſraëlitas eductos ad ſecundam ſtationem perducit.

1 'ALLOCUTUS autem fuerat Jehova Moſchen & Aharonem, in terra Ægypti, dicendo,

2 Hic menſis vobis principium menſium, primus eſto vobis inter menſes ' cujuſque annĩ.

3 Alloquimini totam congregationem Jiſraëlis dicendo, in ipſo decimo *die* menſis huj9. ut accipiant ſibi quiſque parvam pecudem pro

familia paterna,parvam pecudem pro quaq; familia.

4 Si verò minor fuerit aliqua familia, quàm ut ſit [a] par edendæ parvæ pecudi,accipiat ipſe *paterfamiliâs* & vicinus ejus qui proximus *eſt* domui ejus *parvam pecudem* pro numero animarum:quiſque [b] pro ratione cibi ſui numerabitis ad ipſam parvam pecudem *comedendam.*

[a] Heb.*ſuperior parva pecude.*
[b] Heb.*ſecundum comedere ſuum.*

5 Parva pecus integra, maſcula, annicula eſto vobis : *eam* ex ovibus aut ex capris accipitote.

6 Sitq; apud vos in cuſtodia, uſque ad decimum quartum diem hujus menſis : tum jugulanto eam totus cœtus congregationis Jiſraëlis inter duas veſperas.

7 Deinde accipientes ex ipſius ſanguine, imponunto duobus poſtibus & ſuperliminari, in domibus illis in quibus eſuri ſunt ipſam.

8 Comedunto verò carnem illius ea ipſa nocte : comedunto eam aſſam igne, & azymos panes cum *herbis* amaris.

9 Ne comedatis ex ea crudum *quicquam*,aut coctile coctum in aqua,ſed aſſum igne, caput ejus cum cruribus ejus & cum inteſtinis ejus.

10 Neque reliquum faciatis ex ea *quicquam* uſque mane:quod autem reliquum fuerit ex ea uſque mane, igne comburitote.

11 Ita verò comedite e, lumbis veſtris ſuccinctis , calceamẽtis veſtris ad pedes veſtros, & baculo veſtro in manu veſtra : ſed comedite eam cum feſtinatione, [c] Paſcha eſt Jehovæ.

[c] Heb. Pe*ſach; id eſt, tranſitus, & ſic deinceps: pro pecude adhibita ad ſignificandũ tranſitum.*

12 Tranſiturus enim ſum per terrã Ægypti ea ipſa nocte, & percuſſurus omne primogenitum in terra Ægypti ab hominibus uſque ad jumenta: & in omnes Deos Ægyptiorum exerciturus judicia,ego Jehova.

13 Erit autem ſanguis ille pro vobis in ſignum ſuper illas domos ubi eritis , ut videns ſanguinem illum tranſeam præter vos: ſic non erit in vobis plaga [d] exitialis,cùm cædam *primogenita* in terra Ægypti.

[d] Heb. *in exitum.*

14 Quamobrem eſto dies iſte vobis in monimentum,ut celebretis ipſum, *diem* feſtum Jehovæ: per ætates veſtras ſtatuto [e] perpetuo celebrate ipſum.

[e] Heb. *ſeculi, ſic infra verſ.* 17.

15 Septem dies panes azymos comeditote, veruntamen ipſo die primo [f] *jam* amoveritis vetus fermentum e domibus veſtris:nam quiſquis comederit fermentatum a die illorum primo uſque ad ſeptimum diem,utique excindetur illa ipſa anima ex Jiſraële.

[f] Heb. *feceritis ut ceſſet: ita autem accipiendum eſſe oſtenditur infrà* 23.18. *&* 34.25.

16 In primo autem illorum die convocatio ſancta,ſimiliter die illorũ ſeptimo convocatio ſancta eſto vobis : nullum opus fiat in eis, veruntamen quod comedendum erit unicuique animæ, illud ſolùm parabitur vobis.

17 Obſervatote igitur *diem* ipſum azymorum, quia eodem ipſo die eduxero exercitus veſtros e terra Ægypti: ideò obſervatote illum ipſum diem per ætates veſtras ſtatuto perpetuo.

18 Primo ipſo *menſe*, quarto decimo die ejus menſis veſpere comeditote azymos , uſq; ad diem vigeſimũ primũ ejuſdem menſis veſpere.

19 Septem dies vetus fermentum ne reperitor in domibus veſtris:nam quiſquis comederit fermentatũ, utique excindetur illa ipſa anima ex congregatione Jiſraëlis,tam peregrini,quã indigenæ ipſius regionis.

20 Nihil fermentati comeditote:in omnibus habitationibꝰ veſtris comedite panes azymos.

21 Convocatis itaque Moſche omnibus ſenioribus Jiſraëlis,edixit eis extrahite,& accipite vobis parvam pecudem per familias veſtras, deinde jugulate ipſum Paſcha.

22 Tum acceptum faſciculum [g] muſci intingite in ſanguine ipſius qui *erit* in aliqua pelvi, & admovetote ſuperliminari & duobus poſtibus de ſanguine illo qui *erit* in ea pelvi: vos autem ne exitote ullus e porta domus ſuæ uſquè mane.

[g] *Latini ex vocis ſimilitudine hyſſopum, Hhebræi origanon, alii aliud intelligunt: ſed muſcum eſſe oſtendit ejus ad cedrum altiſſimam & nobiliſſimam oppoſitio ut minutiſſimæ atq; viliſſimæ,* 1. Reg. 4.32. *quòd parietinus adnaſcitur, quod præ cæteris recipiendo & aſpergendo liquori aptus eſt, poſtremò quod penicilli uſum præſtare potuit ad ſanguine inficiendum poſtes & ſuperliminare.*

23 Procedens enim Jehova ad percutiendum Ægyptum,cùm viderit ſanguinem illum in ſuperliminari & in duobus poſtibus:tranſibit Jehova præter portam illã, nec ſinet interfectorem ipſum ingredi domos veſtras ad cædendũ.

24 Obſervatote autem rem hanc,pro ſtatuto & filiis tuis uſque in ſeculum.

25 Eſto itaque, cùm veneritis in terram illam quam daturus eſt Jehova vobis quemadmodũ dixit, & obſervabitis hunc ipſum cultũ:

26 Eſto inquam, dicentibus ad vos filiis veſtris,quid hic cultus vobis *deſignat*?

27 Ut dicatis, victima,paſcha eſt Jehovæ,qui tranſiens præter domos filiorum Jiſraëlis in Ægypto cùm cæderet Ægyptios, familias noſtras eripuit:tunc verticem inclinavit populus ipſe & incurvaverunt ſe.

28 Quod abeuntes fecerunt filii Jiſraëlis:quẽadmodum præceperat Jehova per Moſchen & Aharonem, ſic fecerunt.

29 Fuit autem ſub mediam noctem, ut Jehova cæderet omnẽ primogenitũ in terra Ægypti,a primogenito Parhhonis qui ſeſſurus erat ſuper thonum ejus,uſq;ad primogenitũ captivi qui *erat* in [h] ergaſtulo:& omne primogenitum jumentorum.

[h] Heb.*loco foveæ.*

30 Quapropter ſurrexit Parhho nocte,ipſe & omnes ſervi ejus,omnes denique Ægyptii:erat enim clamor magnus in Ægypto,eo quòd nulla *erat* domus,ubi non *eſſet* aliquis mortuus.

31 Inclamabatq; Moſchen & Aharonem noctu, dicens : ſurgentes exite e medio populi mei,tum vos tum filii Jiſraëlis, & abeuntes ſervite Jehovæ, ſicut locuti eſtis.

32 Greges quoq; veſtros & armenta veſtra accipite, quemadmodum locuti eſtis,ac abite: ſed benedicite etiam mihi.

33 Etiam Ægyptii vehementer inſtabant apud populum,feſtinanter dimittendo eos e ſua regione, dicebant enim, nos omnes jam jam morituri ſumus.

34 Itaq; accepit ipſe populus maſſam ſuam, nondum fermentatam, mactris ſuis ſuper humerum ſuũ *quiſque* circumligatis ad veſtes ſuas

35 (Filii autem Jiſraëlis fecerant ſecundum edictum Moſchis : petierant enim ab Ægyptiis ſupellectilia argentea, & ſupellectilia aurea,& veſtes:

36 Et Jehova [i] reddiderat gratioſum populũ hunc ante oculos Ægyptiorum, qui commodaverant eis : ita ſpoliaverunt Ægyptum)

[i] Heb.*dederat gratiam hujus populi, ut ſuprà* 3. 21.

37 Profectiq; ſunt filii Jiſraëlis Rahhmeſeſo Succothas, ad ſexcẽta millia peditum,virorũ, præter parvulos.

38 Quinetiam miſcellanea turba multa aſcendit cum eis,greges quoque & armenta,poſſeſſio gravis valde.

39 Tunc coxerunt e maſſa illa,quam extulerant ex Ægypto,placentas azymas cùm nondum fermentata eſſet:nam expulſi ab Ægyp-

tiis,

tris, non potuerant cunctari, etiamq; viaticum non comparaverant ſibi.

40 Incolatus autem 'Jiſraëlitarum, quo cõmorati ſunt' in Egypto, *fuit* ' quadringentorum triginta annorum.

41 Fuit verò exactis quadringentis triginta annis, fuit, inquam, eodem ipſo die, ut egrederētur omnes exercitus Jehovæ e terra Ægypti.

42 Nox [k] plurimùm obſervanda eſt Jehovæ, qua eduxit eos e terra Ægypti: hæc eſt illa nox Jehovæ, plurimùm obſervanda omnibus Jiſraëlitis per ætates ſuas.

43 Quamobrem edixit Jehova Moſchi & Aharoni, hoc *eſto* ſtatutum ipſius Paſchatis: nullus ' alienigena veſcitor illo.

44 'Omnis verò ſervus cujuſque, [l] emptus pecunia, cùm 'circũcideris eum, tũ veſcitor illo.

45 ' Inquilinus, aut mercenarius ne veſcitor illo.

46 'In eadem domo editor, ne effertoex ulla domo de carne illius foras: & ' os ne confringatis in illo.

47 Tota congregatio Jiſraëlis faciunto illũ.

48 Quòd ſi peregrinabitur apud te peregrinus, qui [m] facere voluerit Paſcha Jehovæ, circũciditor ei 'omnis mas, tum demum accedito ad faciendum ipſum, & eſto ſicut ipſe indigena terræ: at nullus præputiatus veſcitor illo.

49 ' Lex autem eſto indigenæ ipſi, & peregrino qui peregrinatur inter vos.

50 Quod fecerunt omnes filii Jiſraëlis: quemadmodum præceperat Jehova per Moſchen & per Aharonem, ſic fecerunt.

51 Fuit autem 'hoc, eodem ipſo die, *quo* eduxit Jehova filios Jiſraëlis e terra Ægypti per exercitus ſuos.

[k] Heb. *obſervationum, ut paulò pòſt hoc verſu.*

[l] Heb. *emptio pecuniæ, ut Gene.* 17.21.

[m] Heb. *ſu*
rit Peſach

ANNOTATIO.

1 Allocutus] *ante triduanas tenebras, ut evincit ver.6. nam Peſach ex grege ſeligunt quatriduo antequàm mactetur: quod facere non potuiſſent, niſi inter hoc mandatum ſeponendi mactandiq́; Paſcha, & Paſchatis tempus infrà ver.* 28. *quatriduum interceſſiſſet, triduum tenebrarum, & dies ſequens, quo Moſche cum Parhhone poſtremò locutus, cædẽ primogenitorum proxima nocte futuram denunciavit: ſuprà* 10. & 11. 2 Cujuſque anni] *ſacri videlicet, hoc eſt, ad redemptionem & rationem feſtorum pertinentis: nam reſpectu jubilæi, intermiſſionis terræ, atque proventuum, hoc eſt, civilis anni aliud erat initium, nimirum a ſeptimo menſe, ut apparet infrà.* 23.11. & 16 & 34.22. & *Levitici* 25.9. 3 Familia paterna] *id eſt, tota alicujus hominis cognatione, quæ in multas familias ferè diſtributa eſt.* Quaq; familia] *quæ ſufficiet ad totam pecudem eadem nocte edendam.* 4 Pro ratione cibi] *id eſt, ſinguli patresfam. pro numero ſuorum domeſticorum, & ratione victus eorum, ut infrà* 16.17. 5 Annicula] *quæ annum non exceſſerit, etiamſi pręcisè annum minimè compleviſſet: nam apta incipiebat eſſe inde ab octavo die: vide infrà* 23.19. 6 Sitq; apud vos] *ſeponitor a reliquo grege penes vos.* Jugulanto] *quiſque ſuam.* Duas veſperas] *id eſt, duas veſpertini temporis extremitates, quarum prior ad finem diei inclinantis pertinet, ut apparet ex ver.* 18. *poſterior ad principium noctis, quo ſequens dies inire dicitur Gen.* 1.5. 7 Imponunto] *cauſam vide infrà ver.* 13. *nam temporariũ hoc mandatum fuit illius tantùm paſchatis, quod ante redemptionem celebrarunt.* In quibus] *nam intra illas ea nocte ſe continere jubentur infrà ver.* 22. 8 Cum herbis amaris] *in monimentum amaræ ſervitutis, qua ab Ægyptiis preſſi fuerant, ſuprà.* 1.14. 9 Crudum] *aut crudum, aut non ſatis coctum, nam utrumque vox Hhebræa ſignificat.* Caput ejus cum] *id eſt, integrum aſſatum, non autem per partes: nam ne tum quidem cùm aſſata erat, per partes foras efferri ſinebat, infrà ver.* 46. 10 Uſque mane] *nam ad primam noctem illius feſti hæc ceremonia pertinebat, infrà ver.* 42. Igne comburitote] *ne ad alios uſus præter inſtitutum adhibeatur.* 11 Ita verò] *Quatuor hæc ad iſtud tantùm Paſcha pertinent, quod in Ægypto celebrarunt: quapròpter in inſtitutione anniverſarii ritus Paſchatis neque hæc repetuntur, neque ſanguinis aſpergendi mandatum, de quo ſuprà ver.* 7. *neq; egrediendi interdictum, quod habetur infrà ver.* 22. *ac proinde Chriſtum in celebratione Paſchatis diſcumbentem, & poſt eſum ejus in hortum exeuntem (ut Evangeliſtæ tradunt) minimè contra Legem veniſſe conſtat.* 12 Omnes Deos] *judiciis meis declarando quàm vani ſint, fallaces, & omni facultate opis ferendæ deſtituti.* 13 Pro vobis] *ut vos promiſſi mei admonitos in fide corroboret, & mihi teſtetur vos promiſſiones meas fide amplexos eſſe.* 14 Quamobrem] *hic demum in futurum jubet anniverſarium Paſcha celebrari.* Monimentum] *redemptionis veſtræ a Deo acceptæ, & grati erga ipſum animi veſtri.* Perpetuo] *in Chriſto, qui legis eſt complementum, & harum umbrarum corpus,* Rom. 10.4. *Hebr.* 10.1. & *Colloſ.* 2. 17. *in hac autem & in omnibus aliis legalibus ceremoniis, perpetuitas iſta non longius quàm uſque ad Chriſtum extenditur.* 15 Septem dies] *Hebræi uno ore tantundem ſpatii dicunt interceſſiſſe inter profectionem Jiſraëlitarum ex Ægypto, & Ægyptiorum ſubmerſionem, ideoq; mandatum fuiſſe, ut primus & ultimus dies præ cæteris celebraretur: quia dicitur infrà* 14.30. *Jehova eo die quo ſubmerſi ſunt Ægyptii ſervaſſe Jiſraëlitas e manu Ægyptiorum. atque hæc ſententia veriſimilis eſt, tum quia quemadmodum primo die in eſu Paſchatis fuit ſancta convocatio, ſic ſubmerſis Ægyptiis per convocationem ſanctam cantico Moſchis Deus celebratus eſt, tum quia itinerum rationi cum hac ſententia optimè convenit: nam Succothas decimo quinto venerunt, Ethamum decimo ſeptimo, ad fauces Chirotharum decimo octavo (ubi juſſu Dei ſubſtiterunt expectantes adventum hoſtium) die vigeſimo occurrit Parhhonis exercitus, nocte verò ſequente Jiſraëlitæ trajiciunt mare & iſti ſubmerguntur.* Excindetur] *vide Gen.* 17.14. 16 Convocatio ſancta] *id eſt, populus a reliquis hujus vitæ negotiis vacans conveniet, ut ſacris incumbat.* Illud ſolum] *ſicut etiam licebat diebus feſtis pentecoſtes, buccinarum & tabernaculorum: in ſabbatho verò hoc quoque prohibebatur, infrà* 16.5. & 23. & 29. & 35.3. 18 Veſpere] *unde incipit dies, Gene.* 1. *ideò feſta omnia in Lege mandata a veſpere incipiebant.* 19 Domibus veſtris] *id eſt, toto termino tuo, infrà* 13.7. *Synecdoche.* Peregrini] *id eſt, ad confuſionem vitandam, alienigenæ inter Jiſraëlitas verſantes, quod ad externam vivendi rationem, ſeipſos populo Dei accommodent, alioquin ne tolerantor; ideo nec Sabbatho operari, nec azymorum tempore eis permittebat fermentato veſci, & contra venientes excludi juſſit.* 20 Comedite pan.] *cauſam vide Deut.* 16.3. 21 Extrahite] *die videlicet decimo, id eſt, habito delectu a reliquis ſegregate pecudem qualis deſcribitur ſuprà ver.* 5. 24 Rem hanc] *non ceremonias illas Paſchatis in Ægypto peculiares, de quibus ſuprà ver.* 7.11. & 22. *ſed reliquam inſtitutionẽ anniverſarii Paſchatis*

atq; azymorum. 25 Cùm veneritis] *nam in deſerto unum tantùm Paſcha juſſu Dei celebraſſe leguntur anno ſecundo ab exitu ex Ægypto, Num.9.* 26 Dicentibus] *Sacræ actioni doctrinam annectit, ut cap.13. nam ſine ea actio vana & inutilis eſſet.* 27 Inclinavit] *ita fidem & obedientiam ſuam teſtificatus eſt.* 29 Sub mediam no.] *prout denuntiaverat ſuprà 11.4.* Captivi] *id eſt, ſervi & ancillæ, ut ſuprà 11.5. nam ex captivis fiebant ſervi, qui molas in carcere trudebant: vide de Schimſchone Judic.16.22.* 31 Inclamabatque] *ipſe, & per omnes ſervos ſuos, etiam orando ut diſcederent, ſuprà 11.8.* 32 Quemadmodum locuti] *id eſt, ſine exceptione, ut poſtulaviſtis, ſuprà 10.25.* Benedicite] *id eſt, impetrate mihi hujus plagæ finem.* 36 Spoliaverunt] *ut promiſerat Deus Moſchi ſuprà 3.23. & diu antè Abrahamo, Gen.15.14.* 37 Rahhmeſeſo] *de quo Gen.47.11.* Ad ſexcenta mil.] *ut Jahhakobo promiſerat Deus Gene.46.3. & narratur ſuprà 1.12.* 38 Miſcellanea turba] *diverſarum gentium, quæ miraculis territæ ſeſe Jiſraëlitis adjunxerant, de qua etiam Num.11.4.* 39 Tunc] *cùm perveniſſent Succothas, ver.37.* Extulerant] *ſuprà ver.34.* Expulſi] *ut promiſerat Deus ſuprà 6.1. & 11.1.* 40 Jiſraëlitarum] *id eſt, non tantùm poſterorum Jahhakobi, ſed ipſius quoque Jahhakobi patris, & avi, ex quo tempore Ure Chaldæorum vocatus eſt, tum enim cœpit incola eſſe Jiſraël, & incolatus duravit uſque ad exitum ex Ægypto: Synecdoche, ut Gen.15.13. tempus autem itineris ad terram promiſſam, itidem ſynecdochicè poſſeſſioni terræ annumeratur.* In Ægypto] *& aliis peregrinationum locis, in terra non ſua: Synecdoche.* Quadringentorum trig.] *vide in Gen.11.35.* 43 Alienigena] *id eſt, qui neque ex liberatis ab Ægypto natus eſt, neque ad redemptionem futuram per Chriſtum (cujus illa umbræ fuerunt) pertinet.* 44 Omnis verò] *exceptio ſuperioris legis.* Circumcideris] *hoc eſt, ita inſtitueris, ut fidei juſtitiam prehendat, & circumciſione (quæ ſigillum ejus eſt) obſignari & in populum Dei referri volueris: Synecdoche.* 45 Inquilinus] *tantùm, hoc eſt, fide non imbutus, ac proinde incircumciſus.* 46 In eadem domo] *populi, qui antè diſperſus erat, collecti ſymbolum: idcircò Deus hoc præcipit quod collectionem figurat, & contrarium vetat.* Os ne conf.] *quia Peſach figura fuit Chriſti, cui hoc accommodatur, Joan.19.33. & 36.* 48 Omnis mas] *id eſt, ipſe, & quicunque mas ad eum pertinet.* 49 Lex eadem] *id eſt, iiſdem legibus tenentor, quibus præſtitis, nullo diſcrimine ab Jiſraëlitis genere diſcernuntor.* 51 Hoc] *id eſt, anniverſarii Paſchatis inſtitutio a ver.43. ad finem uſque.*

CAPUT XIII.

Moſche mandata Dei de annuo Paſchatis ritu & primogenitorum conſecratione capite ſuperiore atque hoc accepta populo proponit, eorumq; memoriam ad poſteros propagari jubet: deinde quà & quomodo ad tertiam ſtationem ductu Dei pervenerint, narrare pergit.

1 ALLOCUTUS quoque eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Conſecra mihi omne primogenitum, quicquid aperit vulvam in filiis Jiſraëlis, ex hominibus & ex jumentis : ' meum [a] *enim* eſt.

[a] *Eclipſis, ut Gene.14.17. & 49.3.*

3 Edixit itaque Moſche populo, mementote diei hujus, quo egreſſi eſtis ex Ægypto e ' domo ſervorum, nam [b] robuſta manu eduxit Jehova vos illinc : ne ergo comeditor fermentatum.

[b] Heb. *robore manus: ſic infrà ver.14. & 16.*

4 Hujus, *inquam*, diei *quo* vos exitis, in menſe [c] Abib.

[c] *id eſt, hordei cum ſpica: quia ibi hordeũ jam ſpicas extulerat: Levit.10.10 & 15.*

5 Eſto autem, cùm introduxerit te Jehova in regionem Cenahhanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Chivvæi, & Jebuſæi, quam juravit majoribus tuis ſe daturum tibi, terram affluentem lacte & melle: ut obeatis cultum iſtum menſe hoc.

6 Septem diebus comedito panes azymos: die quoque ſeptimo feſtum *eſto* Jehovæ.

7 Panes azymi comeduntor ſeptem illis diebus: neque conſpicitor apud te vetus fermentatum *quicquam*, neque conſpicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo.

8 Et annuntiato filio tuo die illo , dicendo, ' propter hoc, fecit *iſta* Jehova mihi, cùm exirem ex Ægypto.

9 Sic ' erit tibi in ſignum ' ad manum tuam, & in monimentum inter oculos tuos, ut ſit doctrina Jehovæ in ore tuo, manu forti eduxiſſe te Jehovam ex Ægypto.

10 Obſervato itaque ſtatutum hoc, ' conſtituto tempore ſuo, [d] quotannis.

[d] Heb. *de anno in annum.*

11 ITEM eſto , cùm introduxerit te Jehova in regionem Cenahhanæi, quemadmodum juravit tibi ac majoribus tuis, dederitq; eam tibi:

12 Ut [e] emancipes quicquid aperit vulvam, Jehovæ: nam quicunque aperuerit *vulvam*, fœtus jumentorum qui fuerit tibi, maſculi ex iis, Jehovæ *erunt*.

[e] Heb. *facias ut tranſeat, nimirum a tua poteſtate, ut deinceps Domini ſit.*

13 Sed omnem ' aſinum aperientem *vulvam*, parva pecude redimito, quòd ſi non redimes, ' decollato ipſum: omnem verò primogenitum humanum ex filiis tuis, ' redimito.

14 Et eſto, cùm interrogaverit te filius tuus [f] in poſterum, dicendo, quid hoc *ſibi vult*? ut dicas ad eum, robuſta manu eduxit nos Jehova ex Ægypto e domo ſervorum.

[f] Heb. *cras ſynecdoche.*

15 Fuit enim, cùm durum ſe præbuiſſet Parhho in dimittendis nobis, ut occideret Jehova omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito hominum ad primogenitum jumentorum: idcircò ego macto Jehovæ ' ex omni aperiente vulvam ipſos maſculos , omnem verò primogenitum filiorum meorum redimo.

16 Quod erit in ſignum ad manum tuam, & in frontalia inter oculos tuos, manu robuſta eduxiſſe nos Jehovam in Ægypto.

17 Fuit autem, cùm dimiſiſſet Parhho populũ, ut non duceret eos Deus viâ regionis Peliſchtæorum, quamvis propinqua eſſet (dicebat enim Deus, [g] *videndum* ne pœniteat hunc populũ cùm viderint bellum, & revertantur in Ægyptum)

[g] *Eclipſis, vide Gen.3.22.*

18 Sed circumduceret Deus populum viâ ipſâ ' deſerti, ad ' mare algoſum : [h] militari autem ordine aſcendebant filii Jiſraëlis e terra Ægypti.

[h] Heb. *quini, nam plerumque quini procedebant milites: Catachreſis.*

19 (Acceperat autem Moſche ' oſſa Joſephi ſecum: nam ' jure jurando obſtrinxerat filios Jiſraëlis dicendo, omnino viſitabit Deus vos, *adjuro* ut tunc deportetis oſſa mea hinc vobiſcum.

20 Profecti itaque ' Succothis , caſtrametati ſunt ' Ethami, in fine ipſius deſerti.

21 ' Jehova verò antecedens eos interdiu ' in columna nubis, ad deducendũ eos ' viâ illâ, & noctu in columna ignis, ad afferendum eis lu-

cem, ut progrederentur interdiu ab noctu:
22 Non amovit columnam illam nubis interdiu, aut columnam illam ignis noctu, a conſpectu ipſius populi.

ANNOTATIO.

2 Meum enim] *cauſam vide infrà ver.* 15. 3 Domo ſervorum] *id eſt, ergaſtulo, ſive loco foveæ, ſuprà* 12.29. *cui Ægyptus comparatur, quòd in ea Jiſraëlitæ dura ſervitute exercebantur, ut ſervi in ergaſtulis ſolent, ſuprà* 1.14. 8 Propter hoc] *id eſt, in hunc finem omnia hæc beneficia præſtitit, ut ipſum tam beneficum grato animo colam & prædicem.* 9 Erit tibi in ſig.] *id eſt, repetes quotannis hanc actionem, ut memoriam Dei & liberationis ab eo conſerves, doctrinamq́; ad poſteritatem propages.* Ad manum tuam] *id eſt, quod in promptu habeas quaſi manibus palpandum, oculis continenter ſpectandum, & ad omnes uſus recolendum: hyperbole ex hominum more ſumpta.* 10 Conſtituto temp.] *de quo ſuprà* 12.6. *hinc apparet, quàm temerè conſtitutum a Deo tempus poſt reditum a captivitate Babylonica Judæi mutaverint, ne Paſchatis initium (ut ipſorum traditio docet) in diem Lunæ, Mercurii, aut Veneris incideret: quâ contemptâ Chriſtus Paſcha celebravit cum diſcipulis ex Legis præſcripto, Marci* 14.12. *& alibi.* 13 Aſinum] *quodvis jumentum ineptum ſacrificiis per analogiam, hanc autem ſpeciem nominat, quia major ejus quàm aliarum copia illis regionibus erat: ſynecdoche.* Decollato] *ne quod Domini eſt adhiberetur ad profanos uſus.* Redimito] *quando & quanti, docetur Num.* 18.16. *quod de Chriſto factum eſt Lucæ* 2.22. 15 Ex omni] *apto ad ſacrificium: nam de ineptis dictum eſt ver* 13. 18 Deſerti] *Ethami, ut nominatur Num.* 33.8. Mare algoſum] *de quo ſuprà* 10 19. *nam ſi rectà fuiſſent profecti, ad mare potius mediterraneum, quàm ad rubrum declinaſſent.* 19 Oſſa Joſephi] *& reliquorum Patriarcharum, ut docet Stephanus Act.* 7.16. *horum verò nominatim meminit propter juramentum illud quo obſtricti fuerant.* Jurejurando obſtr.] *Gen.* 50.25. 20 Succothis] *ſuprà* 12.37. Ethami] *qui locus nomen deſerto dedit, quod euſque etiam protenditur qua Jiſraëlitæ fecerunt iter a trajecto mari. Num.* 33.8. 21 Jehova] *Chriſtus, qui & Angelus Dei vocatur, infrà* 14.19. *vide* 1. *Corrinth.* 10. In columna] *utriuſque columnæ commune erat, ut populo dux itineris eſſet: peculiare autem, columnæ quidem nubis, ut ab æſtu & cœli injuria protegeret. Pſal.* 105.39. *alterius verò quod hîc deſcribitur.* Via illa] *quâ divertendum erat, ſuprà ver.* 18.

CAPUT XIIII.

Deus Ægyptiorum potentiam in mare ſubmerſurus ſuoſq́; prorſus liberaturus, Jiſraëlitis de toto rei eventu præmonitis mandat ut Parhhonem cum exercitu ad ſe ſtratagemate pelliciant: qui eventum oraculo prorſus reſpondentem videntes Deum amplius reverentur, & Moſchi miniſtro fidem habent.

1 ALLOCUTUS autē eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Alloquere filios Jiſraëlis, 'ut divertant, & caſtrametentur' ante [a] fauces *montium* Chirotharum, inter Magdolum & inter mare: ante Bahhal-tzephonem, e-regione ejus caſtrametamini ad mare.

[a] Heb. *os ipſarum Chirotharum: ſic deinceps.*

3 Dicit autem Parhho de filiis Jiſraëlis, perplexi ſunt in hac regione, concluſit eos' deſertū illud.

4 Et 'obfirmabo cor Parhhonis, ut perſequatur eos, quò glorificer in Parhhone & in omnibus copiis ejus, experianturq́; Ægyptii me eſſe Jehovam: & fecerunt ſic.

5 Nam cùm nunciatum eſſet Regi Ægypti' fugere populum hunc,' mutatoq́; [b] animo Parhho & ſervi ejus erga populum hunc', dicerent, quid hoc *eſt quod* fecimus? quod dimiſimus Jiſraëlitas ne ſervirent nobis?

[b] Heb. *corde.*

6 Junxit currum ſuum, & populum ſuum aſſumpſit ſecum,

7 Aſſumpſit inquam, ſexcentos currus delecti *militis*, & ' omnes currus Ægypti: quibus omnibus præerant duces.

8 (Obfirmaverat enim Jehova cor Parhhonis Regis Ægypti, ut perſequeretur filios Jiſraëlis: filii verò Jiſraëlis procedebāt' manu ſublata.)

9 Ita perſequentes eos Ægyptii aſſecuti ſunt eos caſtra habentes ad mare, omnes [c] equites ciſiarii Parhhonis, & equites ejus, & copiæ ejus, ad fauces *montium* Chirotharum, ante Bahhal-tzephonem,

[c] Heb. *equus currus, abſtracta pro concretis: ſic infrà* 23.

10 Et admovit caſtra Parhho: ſublatis verò filii Jiſraëlis oculis ſuis, cùm ecce Ægyptius ſubſequeretur eos, timuerunt valdè, & ' clamaverunt filii Jiſraëlis ad Jehovam.

11 Dixeruntq́; ad Moſchen, an propterea quòd nulla prorſus ſint ſepulchra in Ægypto, abduxiſti nos ut moreremur in hoc deſerto? quid hoc *eſt quod* feciſti nobis, educendo nos ex Ægypto?

12 'An nō hoc illud *eſt*, quo alloquebamur te in Ægypto, dicendo, deſiſte a nobis ut ſerviamus Ægyptiis? nam melius fuiſſet nobis ſervire Ægyptiis, quàm nos mori in hoc deſerto.

13 Edixit autem Moſche ipſi populo, ne timeatis, 'conſiſtite & ſpectate' ſalutem Jehovæ, quam edet vobis hodie: nam quos vidiſtis Ægyptios hodie, non pergetis videre eos poſthac uſquè in ſeculum.

14 Jehova pugnabit pro vobis, vos ergo [d] quieſcite.

[d] Heb. *ſilete.*

15 Edixit verò Jehova Moſchi, 'quid clamas ad me? alloquere filios Jiſraëlis, ut proficiſcantur.

16 Sed tu attolle baculum tuum, & extenſa manu tua verſus ipſum mare finde ipſum, ut ingrediantur filii Jiſraëlis per medium maris in ipſa arida.

17 De me autem, ecce ego obfirmo cor Ægyptiorum ut ingrediantur poſt illos, & glorificabor in Parhhone, & in omnibus copiis ejus, in curribus ejus, & in equitibus ejus.

18 Et experientur Ægyptii me eſſe Jehovam, cùm glorificabor in Parhhone, in curribus ejus, & in equitibus ejus.

19 Tum profectus' Angelus ipſe Dei, qui antecedebat caſtra Jiſraëlitarum, ivit a tergo eorum: (nam profecta columna illa nubis a conſpectu eorum, ſtabat a tergo eorum.)

20 Procedenſq́; inter caſtra Ægyptiorum, & inter caſtra Jiſraëlitarū: illis erat nubes & tenebræ, *his* autem illuſtrabat noctem ipſam, adeo ut non appropinquaverit alter ad alterum tota

illa nocte.

21 Cúmq; extendiſſet Moſche manum ſuam verſus illud mare, abegit Jehova mare ipſum Euro vehemente tota illa nocte: & redegit mare ipſum in ſiccum, diffindente ſe aqua illa.

22 Sic procedebant filii Jiſraëlis in medio maris per ipſam aridam, cùm aquæ eſſent eis murus a dextera eorum & a ſiniſtra eorum.

23 Perſequentes quoque Ægyptii procedebant poſt eos, totus equitatus Parhhonis, ciſiarii ejus, & equites ejus, [a] in mediũ illius maris.

24 Fuit autem in vigilia matutina illa, cùm [a] proſpectaret Jehova ad caſtra Ægyptii in columna ignis & nubis, ut funderet caſtra Ægyptii,

25 [a] Ablatiſq; rotis curruum ejus duceret eum [e] tardè: quamvis diceret Ægyptius, fugiam a conſpectu Jiſraëlitarum, nam Jehova pugnat pro eis contra Ægyptium.

[e] Heb. *cum gravitate.*

26 Tum dixit Jehova ad Moſchen, extende manum tuam verſus ipſum mare, ut revertãtur aquæ ipſius ſuper Ægyptium, ſuper currus ejus, & ſuper equites ejus.

27 Extendente itaque Moſche manum ſuam verſus ipſum mare, reverſum eſt mare ipſum appetente mane ad vim ſuam, Ægyptii autem fugiebant [a] obviam ipſi mari: Sic [a] excuſſit Jehova Ægyptium in medium maris.

28 Nam revertentibus aquis illis, & operientibus illorum currus & equites cum omnibus copiis Parhhonis, qui proceſſerant poſt eos in ipſum mare, [a] non eſt relictus ex eis vel unus.

29 [a] Intereà filii Jiſraëlis ibant per aridam in medio ipſius maris, & erant aquæ illæ eis murus a dextera eorum & a ſiniſtra eorum.

30 Ita [a] ſervavit Jehova in die illo Jiſraëlitas e manu Ægyptiorum, videruntque Jiſraëlitæ Ægyptios morientes [a] in litore maris.

31 Cùm autem vidiſſent Jiſraëlitæ [f] opus illud maximum, quod edidit Jehova contra Ægyptios, timuerunt populus ipſe Jehovam, crediderúntq; Jehovæ & Moſchi ſervo ejus.

[f] Heb. *manum illam magnã: metonymia.*

ANNOTATIO.

2 Ut divertant] *cauſam oſtendit ſuprà* 13.17. *hic autem prædicit quomodo hanc aberrationem accepturi ſint Ægyptii, & quid inde eventurum ſit.* Ante fauces] *q.d. in loco iniquo, in faucibus montium inter duo munita loca non procul a mari, ut hac ſpecie allecti Ægyptii Jiſraëlitas aggrediantur, ſpe retrahendi eos ad priſtinam ſervitutem.* 3 Deſertum] *Ethami, de quo ſuprà* 13.20. *quaſi dicat, deſerti horriditate perterriti, huc illuc aberrando tandem montium anguſtiis ſe incluſerunt.* 4 Obfirmabo] *vide ſuprà in* 4.21. 5 Fugere] *magnis itineribus die & nocte contendere, quod Ægyptii ſui metu fieri exiſtimabant.* Mutatóque an.] *ita ut de Jiſraëlitis, quos prius a ſe dimiſerant, retrahendis ad ſervitutem cogitarent.* 7 Omnes] *quos potuit in illa celeritate colligere.* 8 Manu ſublata] *non ut fugitivi trepidè manibus remiſſis, ſed ſecurè, inſtructa acie, ut dimiſſi, ſuprà* 13.18. *ſic Num.* 15.30. 10 Clamaverunt] *animo & corpore anxii propter hoſtem propinquum ejularunt potius quàm invocarunt fide, quod ex ſequentibus querimoniis apparet, quas contra Moſchen miſcent.* 12 An non] *vide ſuprà* 6.8. 13 Conſiſtite] *ne commoveamini ac fluctuetis animo, ſed ſpe firma opem domini expectate.* Salutem] *victoriam & liberationem, 1. Schem.* 14.46. *&* 19.5. 15 Quid clamas] *non reprehendit ſimpliciter quòd orat, ſed quòd non exequitur mandatum acceptum ſuprà ver.* 2. *ideoq; illud rurſus urget in fine verſus: ſic 1. Schemu.* 16.1. *& Joan.* 20.17. 19 Angelus] *vide ſuprà* 13.21. 23 In medium] *procul a litore illius ſinus.* 24 Proſpectaret] *immittens aquas, tonitrua, fulgura, & procellas, infrà* 15. *& Pſal.* 77.18. *&* 19. 25 Ablatiſque] *cùm remota ſiccitate terra fermenteſceret, quæ tenaciter hærebat rotis & pedibus, ut fruſtrà de fuga cogitarent, Judith.* 9.7. *&* 8. 27 Obviam ipſi] *nam quocunque ſe convertebant, irruentes aquæ excipiebant eos.* Excuſſit] *dejiciens eum ex curribus & equis.* 28 Non eſt rel.] *ut Pſal.* 106.11. 29 Interea] *nam nondum omnes Jiſraëlitæ tranſierant, cùm ſubmergerentur Ægyptii.* 30 Servavit] *id eſt, prorſus liberavit: vide ſuprà in* 12.15. In litore] *id eſt, Jiſraëlitæ trajecto mari e litore hoſtes ſuos morientes ſpectarunt.*

CAPUT XV.

Moſche cum Jiſraëlitis Deum ſuperioris victoriæ autorem cantico celebrat, idemq; Maria & fœminæ tympanis adhibitis faciunt. Poſteà relicto mari, per tridui iter aquæ penuriâ laborantes ad quintam ſtationem perveniunt: ubi murmuranti Deumq; tentanti populo amaræ aquæ a Moſche dulces redduntur, ligno injecto ex juſſu Dei, & populus in futurum eruditur.

1 TUNC canens Moſche & filii Jiſraëlis canticum iſtud Jehovæ, locuti ſunt dicendo, [a] Cantabo Jehovæ, eo quòd [a] admodum excelluit, equum & ſeſſorem ejus dejecit in mare.

[a] Heb. *excellendo excelluit.*

2 [a] Robur meum & [a] carmen Jah, qui fuit mihi ſaluti: hic *eſt Deus* fortis meus [a] *cum* quo habitabo, Deus patris mei quem exaltabo.

3 Jehova *eſt* [b] bellicoſiſſimus, nomen ejus *eſt* Jehova.

[b] Heb. *vir belli, id eſt, magnus bellator, ut Judic.* 7.14.

4 [a] Currus Parhhonis & copias ejus præcipitavit in mare, delectúmq; præfectorum ejus: demerſi ſunt in mare algoſum.

5 [a] Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt in profunda [a] velut lapis.

6 [a] Dexterâ tuâ, Jehova, magnificus *es*, ipſa virtute, dextera tua Jehova confringis hoſtem.

7 Et magnitudine excellentiæ tuæ ſubvertis inſurgentes contra te: furorem tuum immittis, [a] conſumit eos tanquam ſtipulam.

8 Et [a] flatu narium tuarum coacervatæ ſunt aquæ, conſtiterunt velut cumulus fluida: [a] concreverunt abyſſi [c] in intima parte maris.

[c] Heb. *in corde maris.*

9 [a] Dixerat hoſtis, perſequar, aſſequar, dividam prædam: explebitur eis anima mea, exeram gladiũ meũ, aſſeret eos in hæreditatẽ manus mea.

10 Flaviſti vento tuo, operuit eos mare: profunda petierunt tanqam plumbum, in [d] aquis validis

[d] *Periphraſis fluctuum, quæ explicatur Pſal.* 93.4.

11 Quis *eſt* ſicut tu inter robuſtiſſimos, Jehova? quis *eſt* ſicut tu, magnificus ſanctitate, reverendus laudibus, mirificus?

12 Extendiſti dexteram tuam, [a] deglutivit eos terra.

13 Deducis benignitate tua populum quem redemiſti: [a] commodè ducis robore tuo ad [a] ha-

taculum ſanctitatis tuæ.

14 'Cùm audierint populi, commovebuntur: dolor corripiet incolas Peliſchtææ.

15 Tunc turbabuntur duces Edomæorum, potentes Moabitarum, corripiet eos tremor: 'diffluent omnes incolæ Cenahhanææ.

16 Irruet ſuper eos formido magna & pavor: magnitudine brachii tui ' conticeſcent tanquam lapis, donec pertranſierit populus tuus Jehova, donec pertranſierit populus quem acquiſiviſti.

17 Introduces eos, &' plantabis eos in' monte poſſeſſionis tuæ, loco *quem* ad habitationem tuam operatus es Jehova: ſanctuario, ô Domine, *quod* ſtabiliverunt manus tuæ.

18 'Jehova regnabit [e] in omnia ſecula.

[e] Heb. *in ſeculum & ſeculum.*

19 'Cùm procederet equitatus Parhhonis in curribus ejus & equitibus ejus per ipſum mare, & reduceret Jehova ſuper eos aquas illas maris, tunc filii Jiſraëlis ibant in arida per medium ejuſdem maris.

20 Accepit quoque Prophetiſſa Mirjam ſoror Aharonis tympanum quoddam in manu ſua, & egreſſæ ſunt omnes fœminæ poſt eã cum tympanis & cum fiſtulis.

21 'Quibus reſpondebat Mirjam, Cantate Jehovæ, eo quòd admodum excelluit, equum & ſeſſorem ejus dejecit in mare.

22 Deinde proficiſci juſſit Moſche Jiſraëlitas a mari algoſo, & progreſſi ſunt verſus deſertum Schuris: euntéſq; triduo per ' illud deſertum, non inveniebant aquam.

23 Inde pervenientes Maram, non potuerunt bibere aquas e Mara, eo quòd amaræ eſſent: idcircò *quiſque* vocat nomen ejus *loci* [f] Maram.

[f] *id eſt, amarum: amaros fontes vocat Plinius lib.6. natur. hiſtor. capit.29.*

24 Quamobrem murmurante populo contra Moſchen, dicendo, quid bibemus?

25 Cùm inclamaſſet *Moſche* Jehovam, oſtendit Jehova ei lignum, quo injecto in aquas illas, 'dulces factæ ſunt aquæ: ibi impoſuit ei ſtatutũ & judicium, poſtquàm ibi 'tentavit eum *Deus*:

26 Dixit enim: ſi [g] ſedulò attendens ad vocem Jehovæ Dei tui, quod rectum videtur in oculis ejus feceris, & ſi aurem accommodans ad præcepta ejus obſervaveris omnia ſtatuta ejus, nullum morbum quem impoſui Ægyptiis, imponã tibi, ſed ego Jehova ero curator tuus.

[g] Heb. *attendendo attendens.*

ANNOTATIO.

1 Cantabo] *Exordium ab ipſa propoſitione rei quam cantaturus eſt.* Admodum excel.] *q.d. hac liberatione, illuſtri excellentiæ ſuæ documento, amplam nobis materiam ſe laudandi ſuppeditavit.* 2 Robur meũ] *quo e tanti tyranni manibus ereptus ſum.* Carmen] *ſubjectum argumentum carminis mei, metonymia: ſic Pſalmo.*118.14. Cum quo habit.] *id. eſt, perpetua ſervitute ei addictus, in ejus familia conſiſtam.* 3 Jehova] *per ſe exiſtens: vide ſuprà in* 3.15. *&* 6.2. 4 Currus] *Narratio ſuperiori hiſtoriæ conjungenda, quæ explicat Moſche quod ver.*1. *per prolepſin dixit.* 5 Abyſſi] *hoc eſt, duæ illæ aquarum congeries, quæ Jiſraëlitis ceſſerant, & tantiſper conſtiterant dum omnes Ægyptii in mare deſcendiſſent.* Velut lapis] *q.d. nihil eis profuit natandi peritia, ut altera ſimilitudine plumbi oſtenditur verſ.*10. 6 Dextera tua] *Apoſtrophe ad Deum, narrationis* ἐργασία *uſque ad ver.*14. 7 Conſumit] *iram Dei cum igne comparat, hoſtes cum ſtipula. quæ ignem facilè concipit & ſtatim conſumitur, ut Jeſcha.*5.24. 8 Flatu narium] *Euro vehemente divinitus immiſſo, ſuprà* 14.21. Concreverunt] *ut aquæ congelatæ, conſtiterunt.* 9 Dixerat] *Hypotipoſis præſidentis hoſtium conſilii victoriam ſibi promittentium.* 12 Deglutivit] *alveum maris, quò deſcenderunt ſubmerſi Ægyptii, faucibus terræ comparat, ut Jona.*2.6. 13 Habitaculum ſancti.] *id eſt, terram promiſſam.* 14 Cum audierint] *tertia pars cantici, propoſitio prophetica, ex argumento præſentis beneficii.* 15 Diffluent] *ut Jehoſchu.*2.9. *& ſequentibus &* 4.25. *&* 6.4. 16 Conticeſcent] *Cenahhanæi: nam ita fuerunt conſternati, ut Jiſraëlitis Jardenem tranſituris non auderent ſeſe objicere.* 17 Plantabis] *id eſt, firmam eis habitationem concedes, ut Pſal.*44.3. *&* 80.9. Monte poſ.] *mont[illegible]ſa Cenahhanæa, quam eis daturus, cum ipſis habitaturus, præſentiaq; tua ſanctificaturus ac ſtabiliturus es.* 18 Jehova] *Concluſio cantici.* 21 Quibus] *viris, ita ut alternis canerent, mulieribus eundem verſum, qui primus eſt cantici,* ἀμοιβαίως *repetentibus, tantùm mutata perſona numeroq; verbi.* 22 Illud deſertum] *Ethami, de quo ſuprà* 13.20. *ut probatur ex collatione Num.*33.8. *cum hoc ver.* 25 Dulces factæ] *ad præſentem neceſſitatem populi, non quòd poſteà dulces remanſerint.* Tentavit] *id eſt, explorans ipſorum fidem & obedientiam, fecit ut ipſi proderent quales eſſent: ſic infrà* 16.5. *& Deut.*8.2. *&* 16. *&* 13.4.

CAPUT XVI.

Jiſraëlitæ ad ſextam ſtationem aquoſam pervenientes caſtris poſitis recreantur: inde ad octavam per deſertum progreſſi rurſus ob cibi penuriam murmurant in Deum, ducibusq; ſuis quòd ipſos eduxerint ex Ægypto exprobrant: quare Deus cœlitus cibum eis demittit, quo per totos quadraginta profectionis annos deinceps aluntur.

1 DEINDE venerunt Elima, ubi *erant* duodecim fontes aquarum & ſeptuaginta palmæ, & caſtrametati ſũt ibi propter aquas illas.

2 Profecti verò Elimis, venerunt tota congregatio filiorum Jiſraëlis ' in deſertum Sinis, quod *eſt* inter Elima & inter Sinai, quintodecimo die menſis ſecũdi ab exitu eorũ ex Ægypto.

3 Tunc murmurarunt tota congregatio filiorum Jiſraëlis contra Moſchen & contra Aharonem, propter 'illud deſertum:

4 Dixeruntq; ad eos filii Jiſraëlis, [a] utinam mortui fuiſſemus 'manu Jehovæ in terra Ægypti, cùm aſſidentes ollæ carnis comederemus panem ad ſaturitatem: nam eduxiſtis nos in deſertum iſtud, ut mortem afferretis toti huic cœtui fame iſta.

[a] Heb. *quis concederet nos mortuos eſſe.*

5 Dixit verò Jehova ad Moſchen, ecce, ego faciam ut pluat vobis panis ex ipſo cœlo: quare egreditor hic populus, & colligunto [b] demenſũ cujuſque diei quotidie, ut 'tentem eum, utrum 'ambulaturus ſit in lege mea, nec ne.

[b] Heb. *rem diei die ſuo.*

6 Eſto autem ſingulo die ſexto, ut' parent quod intulerint: *hoc* verò eſto duplum ſuprà quàm collegerint [c] quotidie.

[c] Heb. *die die: geminatum nomen pro adverbio.*

7 Dixit ergo Moſche & Aharon ad omnes

filios Jiſraëlis, veſpere utique cognoſcetis 'Johovam eduxiſſe vos e terra Ægypti.

8 Mane quoque, cùm ' videritis gloriam Jehovæ, quandoquidem audit murmurationes veſtras contra Jehovam: nos enim quid *ſumus*, ut murmuretis contra nos?

9 Dixítq; Moſche, *cognoſcetis*, cùm dederit vobis Jehova hoc veſpere carnem ad edendum, & panē ipſo mane ut ſaturemini, quandoquidē audit Jehova murmurationes veſtras, quibus murmuratis contra ſe: nos enim quid *ſumus*? non *ſunt*, contra nos murmurationes veſtrę, ſed contra Jehovam.

10 Deinde dixit Moſche ad Aharonem, edic toti congregationi filiorum Jiſraëlis, appropinquate ' ante conſpectum Jehovæ: nam audivit murmurationes veſtras.

11 Fuitq; allocuto Aharone totam congregationem filiorum Jiſraëlis, cùm ſe convertiſſent ad 'ipſum deſertum, ut ecce gloria Jehovæ appareret in ipſa nube.

12 (Allocutus enim fuerat Jehova Moſchen, dicendo,

13 Audivi murmurationes filiorum Jiſraëlis: alloquere eos dicendo, inter has 'duas veſperas comedetis carnem, & ipſo mane ſaturabimini pane: ita cognoſcetis me eſſe Jehovam Deum veſtrum)

14 poſteà fuit eo veſpere, ut aſcendentes coturnices tegerent ipſa caſtra, mane verò, eſſet [d] ſtratus ros circa ipſa caſtra.

[d] Heb. *ſtratum roris, ut ver. 15.*

15 Cumq; ſe [e] elevaſſet ſtratus ille ros, ecce in ſuperficie ipſius deſerti tenue *quiddam* rotundum, tenue *inquam* ſicut ipſa pruina ſuper terrā.

[e] *id eſt, diſſolutꝰ abiiſſet.*

16 Quod videntes filii Jiſraëlis dicebant [f] alter ad alterum, [g] 'Man eſt, non enim ſciebant quid eſſet: dixit verò Moſche ad eos, is *eſt* panis ille quem dat vobis Jehova ad comedendū,

[f] Heb *vir ad fratrem ſuum.*

[g] *id eſt, cibus præparatus.*

17 Hoc *eſt* verbum quod præcepit Jehova, colligite ex eo quiſque pro ratione ' cibi ſui ' menſuram Hhomer [h] in ſingula capita, pro numero animarum veſtrarum: quiſque pro iis qui ſunt in tentorio ſuo accipite.

[h] Heb *in cranium: ſynecdoche,*

18 Et fecerunt ſic filii Jiſraëlis: collegerunt enim [i] qui magnam & qui parvam *familiam* habebat.

[i] Heb. *qui multus erat, & qui paucus, ſub. familiâ.*

19 Deinde 'metiebantur menſura Hhomer, ita ut non abundaret qui magnam habebat, & qui parvam, non laboraret penuria: quiſque pro ratione cibi ſui ' colligebant.

20 Sed quamvis Moſche edixiſſet eis, nemo reliquum faciat ex eo uſque in craſtinum,

21 'Non auſcultantes Moſchi reliquum fecerunt [k] quidam ex eo in craſtinum, quod cùm productis vermibus putruiſſet, efferbuit contra eos Moſche.

[k] Heb. *viri.*

22 Quare collegerunt illum [l] quovis mane, quiſq; pro ratione cibi ſui, nam cùm incaleſceret Sol, liqueſcebat.

[l] Heb. *in mane ipſo, in mane ipſo: ſic infrà 36. 3. & Jechezkel 46. 14. & 16.*

23 Fuit autem ipſo die ſexto, quo colligebāt cibum duplum, binas menſuras Hhomer in unumquemque, ut venientes omnes duces congregationis renunciarent Moſchi.

24 Qui dixit ad eos, illud *eſt* quod edixit Jehova, 'quies ſabbathum ſanctū *eſt* Jehovę cras: quod cocturi eſſetis, ' coquite *hodie*, & quod elixaturi eſſetis, elixate, quicquid autem ' abundat, deponite vobis [m] aſſervandum uſq; in craſtinum.

[m] Heb. *ad aſſervationem: & ſic deinceps*

25 (Cùm enim depoſuiſſent uſque in craſtinū, ſicut præceperat Moſche, non putruit, nec *ullus* vermis in eo fuit)

26 Dixitque Moſche, comedite illud ' eo die, nam Sabbathum illius diei Jehovæ *eſt*: eo die non invenietis illum *cibum* in ullo agro.

27 Sex diebus colligetis eum, die verò ſeptimo, ſabbatho non erit.

28 Fuit verò ipſo die ſeptimo, cùm exiviſſēt *aliqui* de populo ad colligendum, & non inveniſſent:

29 Ut 'diceret Jehova ad Moſchen, quouſq; renuitis obſervare mandata mea, & leges meas?

30 'Conſyderate, quia Jehova dedit vobis ipſum ſabbathum, idcircò idem dat vobis quovis die ſexto cibum bidui: manete quiſq; in loco ſuo, ' ne exeat ullus e loco ſuo die ipſo ſeptimo.

31 Sic quieſcebāt populus quovis die ſeptimo.

32 Vocavit autem domus Jiſraëlis nomen ejus Man: quod erat quaſi ſemen coriandri, album, & 'ejus ſapor velut cruſtuli [n] melliti.

[n] Heb. *in melle.*

33 'Dixit etiam Moſche, hoc *eſt* verbum quod præcepit Jehova, plena menſura Hhomer aſſervanda eſt ex eo per ętates veſtras: ut videant panem illum, quo vos cibo in hoc deſerto, poſtquàm eduxi vos e terra Ægypti.

34 Quare edixit Moſche Aharoni, accipe ' urnam unam, vbi ponas plenam menſuram Hhomer Man: & depone ipſam ' ante conſpectum Jehovæ aſſervandam per ætates veſtras.

35 Quemadmodū prępcepit Jehova Moſchi, ſic depoſuit eam Aharon 'coram teſtimonio ipſo aſſervandam.

36 Filii autem Jiſraëlis veſcebantur Man iſto quadraginta annis, donec venirent in regionem habitabilem: hoc, *inquam*, Man veſcebantur, 'donec pervenirent ad extremitatem regionis Cenahhanææ.

37 Hhomer autem, ' decima Ephæ eſt.

ANNOTATIO.

2 In deſertum Sinis] *ſtationem octavam: omittitur hîc ſeptima ad mare algoſum, ad ſinum Ælaniticum, de qua Num. 33. 10.* 3 Illud deſertum] *per quod deducendi erant, & cujus aſperitate terrebantur.* 4 Manu Jehovę] *qua Ægyptii cæſi ſunt.* 5 Tentem] *vide ſuprà in 15 25.* Ambulaturus] *id eſt, vitam tranſacturus ex præſcripto meo.* 6 Parent] *coquant illud totum quod collegerint pro arbitrio ſuo, ad uſum hujus & ſequentis diei, ut explicatur infrà ver. 24.* 7 Jehovam] *non autem nos fuiſſe, quod exprobraſtis ſuprà ver. 4.* 8 Videritis] *ut infrà factum eſt, ver. 11.* 10 Ante conſpectum] *verſus columnam populo præeuntem, pręſentiæ divinę ſymbolum, infrà ver. 11* 11 Ipſum deſertum] *cui impendebat columna populum per ipſum deductura.* 13 Duas veſperas] *vide ſuprà in 12. 6.* 16 Man] *cibus aptus ad comedendum, ut colligitur ſine alio hominis labore: hoc autem generali nomine vocant, quia ejus ſpeciem ignorabant: vide Sapientiæ 16. 20* 17 Cibi ſui] *familiæ ſuæ, ut ſuprà 12. 4.* Menſuram Hhomer] *decimam Ephæ, infrà ver 37.* 19 Metiebantur] *ab omnibus collectum & in commune comportatū adhibita menſura diſtribuebant, ita accuratè ut nulli plus aut minus quàm opus eſſet darent 2. Cor, 8. 15.* Colligebant] *demenſum ſibi recipiebant.* 21 Non aſcult.] *vel ex curioſitate, vel ex diffidentia demenſi partem reſervarunt.* 24 Quies] *hoc generale eſt feſtorum nomen, ſequens verò, ſingulare diei*

Sabbathi. Coquite]*ut ſuprà ver.6.* Abundat]*die ſexto, ſupra ordinarium demenſum cujuſq; diei, nimirum dimidiũ duplæ quam collegerant ver.6.* 26 Eo die]*Jam ſtatuit quid ſit faciendũ non tantùm poſtero die, ſed ſingulis Sabbathis, quandiu durabit Man, & cauſas in fine ver. indicat.* 29 Diceret]*mandaret populo dicenda quæ ſequuntur.* 30 Conſyderate]*Tres ponuntur ſabbathi obſervandi cauſæ: prima, finis creationis ut Ge.2. altera, liberatio a ſervitute Ægypti, Deu.5.15. tertia, liberalitas Dei in ſexto, & ceſſatio Man in ſeptimo die quam hîc commemorat Moſche, quamvis & alias duas intelligat verbo præterito, dedit, de quibus infrà 20.11.* Ne exeat]*ad Man colligendum, aut aliud opus faciendum: alioquin mandatum erat ut exirent ad convocationem ſanctam, Levit 23.3.* 32 Ejus ſapor]*crudi: quod enim coquebatur, fiebat ut coctione diverſos ſapores acquireret, Sap.16.21.* 33 Dixit etiam]*hic & 2. ſequentes ver. dicuntur per prolepſin: facta enim ſunt jam erecto tabernaculo extructaq; arca, antequam aſſervabantur Man & virga Aharonis, de qua Num.17.10. hîc enim voluit Moſche totam hiſtoriam de Man contexere, ut apparet infrà ver 36.* 34 Urnam]*aurcam, Heb.9.4. quicquid Hebræi dicant de materia ejus.* Ante conp.]*in ſacrario, ubi ſupra arcam inter Cerubinos Dei Majeſtas erat.* 35 Coram teſtimonio]*arca & tabulis Legis: ſic enim vocantur infrà 25.21. & alibi frequenter.* 36 Donec pervenirent]*Jehoſchu.5.11.* 37 Decima Ephæ.]*Hhomer, aridorum menſura capit cotylas ſeptem cum quinta parte, ſive chœnices duos cum dimidio quintâ minus: unde colligitur quanta ſit capacitas Ephæ.*

CAPUT XVII.

Jiſraëlitæ ab octava ad undecimem ſtationem progreſſi, ibiq; ſitis impatientia in rixas murmura & tentationes contra Deum & Moſchen effuſi, cùm aquæ copiam, tùm victoriam contra Hhamalekitas conſequuntur, mandatum ex ſcripto de perdenda gente illa accipiunt, & altare in perpetuam hujus rei memoriam extruunt.

1 DEINDE profecti tota congregatio filiorum Jiſraëlis a deſerto Sinis 'itineribus ſuis [a] ex præſtituto Jehovæ, caſtra metati ſunt Rephidimis, ubi non erat aqua quã populus biberet.

[a] Heb. *ſecũdũ os Jehovæ: metonymia.*

2 Quapropter contendens populus cum Moſche, dicebant, 'date nobis aquam ut bibamus: quibus dixit Moſche, quid contenditis mecum? 'quid tentatis Jehovam?

3 Sed cùm ſitiens ibi populus aquam, & murmurans populus ipſe contra Moſchen, amplius diceret, quare feciſti ut aſcenderemus ex Ægypto, ad mortem afferendum mihi, filiis meis, & pecori meo hac ſiti?

4 Inclamavit Moſche Jehovam dicendo, quid faciam populo huic? 'adhuc pauliſper, tum poſſent me lapidare.

5 Edixit verò Jehova Moſchi, 'tranſi ante populum hunc & accipe tecum de ſenioribus Jiſraëlis: baculoq; tuo, quo percuſſeras rivum ipſum, accepto in manu tua, abi.

6 Ecce me ſtante coram te ibi ſuper illam rũpem in Chorebo, ubi percuſſeris rupem ipſam, procedent ex ea aquæ ut bibat hic populus: 'fecitq; ſic Moſche ante oculos Seniorum Jiſraëlis

7 ('Vocavit autem nomen illius loci [b] Maſſam & Meribam, propterea quòd contenderant filii Jiſraëlis, & propterea quòd tentaverant Jehovam dicendo, éſtne Jehova in medio noſtri, an non?)

[b] Heb. *id eſt, tentationem & contentionem.*

8 Sed 'venientibus Hhamalekitis, ut pugnarent contra Jiſraëlitas, 'Rephidima,

9 Edixit moſche Jehoſchuhhæ, delige nobis homines, & [c] procede pugnatum contra Hhamalekitas: cras, me conſiſtente in vertice iſtius collis cum baculo ipſo Dei in manu mea.

[c] Heb. *pro de pugna.*

10 Faciens itaque Jehoſchuhha quemadmodũ dixerat ei Moſche pugnavit contra Hhamalekitas: Moſche verò, Aharon, & Chur, aſcenderunt verticem illius collis.

11 Eratq; attollente Moſche ' manum ſuam ut prævalerent Jiſraëlitæ, cùm verò quieti dabat manum ſuam, prævalerent Hhamalekitæ.

12 Quamobrem cùm ' manus Moſchis graves eſſent, acceptum lapidem ſuppoſuerunt ei, ut inſideret illi: Aharon verò & Chur ſuſtentabant manus ejus, hinc unus & illinc alter, fuitq; utraque manus ejus [d] firma uſque ad occaſum ſolis:

[d] Heb. *fir tas abſtr pro concr*

13 Donec fregiſſet Jehoſchuhha Hhamalekũ, *id eſt* populum ejus acie gladii.

14 Itaq; edixit Jehova Moſchi, inſcribe hoc in monimentum ' libro iſto, & ' inſere ipſum in aures Jehoſchuhhæ: me [e] omnino deleturum eſſe memoriam Hhamalekitarum ' e terra ſub cœlo.

[e] Heb. *do deletur*

15 Tunc extruxit Moſche altare, cujus vocavit nomen, 'Jehovæ vexilli mei.

16 Dicebat enim, *ſic vocandum eſt*, quia ' manus ſuper ſolium Jah, bellum *eſt* Jehovæ contra Hhamalekitas: de ætate in ætatem.

ANNOTATIO.

1 Itineribus ſuis]*nam duas habuerunt ſtationes a deſerto Sinis Rephidima, de quibus Num.33.12. & 13.* 2 Date]*tu & frater qui nos adduxiſtis.* Quid tentatis Jah]*quid veſtra incredulitate Deum provocatis, ut vobis edat potentiæ ſuæ præſentiæq; ſigna? ſic explicatur infrà ver.7.* 4 Adhuc pauliſper]*id eſt, ſi adhuc pauliſper differas eis conſulere, metuendum eſt ne vocer ab illis in diſcrimen vitæ.* 5 Tranſi ante]*id eſt, caſtra moveant Chorebum verſus, & tu eis præcedas cum ſenioribus.* 6 Fecitq; ſic]*etſi non omnia ſtatim, nam interceſſit prælium in Hhamalekitas, qui profectionis momento ſupervenerunt: ſunt ergo hæc per prolepſin dicta.* 7 Vocavit]*Moſche.* 8 Venientibus]*cùm ſe Jiſraëlitæ ad profectionem accingerent in Chorebum.* Rephidima]*ut eos a tergo adorirentur, Deut.25.17. & 18.* 11 Manum ſuam]*cum baculo, ut ſolent vexilliferi.* 12 Manus Moſchis]*quibus alternis baculum tenebat.* 14 Libro iſto]*his tuis commentariis.* Inſere]*id eſt, de eo inſtrue Jehoſchuhham, qui tuus olim ſucceſſor futurus eſt.* E terra ſub cœlo]*ubivis terrarum fuerint, quàm latè patet cœlum.* 15 Jehovæ vexilli]*id eſt, qui per me populo ſuo in conflictu iſto vexillum erexit, & in perpetuum erigit.* 16 Manus ſup.]*id eſt, Deus in ipſo ſolio majeſtatis ſedens manum exertam habet erectumq; vexillum, ad pugnandum contra Hhamalekitas in perpetuum.*

CAPUT

CAPUT XVIII.

Jithro Moſchis ſocer de ſucceſſu legationis generi & Jiſraëlitarum liberatione certior factus, filiam apud ſe cum duobus liberis a genero relictam ad eum in caſtra reducit: genero & populo beneficium Dei gratulatus, ſuam in Deum fidem & pietatem verbis factisq; proteſtatur: Tunc a genero Senioribusq; populi humaniter exceptus, dato prudenti & ſalutari pro repub. conſilio, domum revertitur.

1 AUDIENS autem Jithro Præſes Midjanitarum ſocer Moſchis quæcunque fecerat Deus Moſchi & Jiſraëli populo ſuo, eduxiſſe Jehovam Jiſraëlem ex Ægypto:

2 Aſſumpſit Jithro ſocer Moſchis Tzipporam uxorem Moſchis, [a] quandoquidem 'dedux-erat eam,

[a] Heb. *poſt miſſiones ejus, ſed hoc nomen plurale eſt tãtùm.*

3 Duoſq; filios ejus: quorum unius nomen *erat* 'Gerſchom, quia dierat *Moſche*, peregrinus ſũ, in terram alienam *pulſus*.

4 Nomen verò alterius Elihhezer, *qui dixerat*, nam Deus patris mei[b] auxilio *fuit* mihi, qui eripuit me 'e gladio Parhhonis:

[b] Heb. *in auxilio meo.*

5 Et veniens Jithro ſocer Moſchis cum filiis ejus & cum uxore ejus ad Moſchen in deſertum illud, ubi is caſtra habebat, ad 'montem ipſum Dei:

6 'Dixit ad Moſchen, ego ſocer tuus Jithro venio ad te, uxor quoque tua, & duo filii ejus cum ea.

7 Tunc proceſſit Moſche obviam ſocero ſuo, & incurvans ſe oſculatus eſt eum, rogaruntque alter alterum [c] de proſperitate: poſteà ingreſſi ſunt in tentorium ipſius.

[c] Heb. *de pace, ut Geneſ.* 43.27.

8 Ubi enarrante Moſche ſocero ſuo quæcũq; fecerat Jehova Parhhoni & Ægyptiis propter Jiſraëlem, omneſq; moleſtias [d] quæ obvenerant ipſis in via illa, unde eripuerat eos Jehova:

[d] Heb. *quæ invenerant eos.*

9 Lætatus Jithro ſuper omnibus illis beneficiis quibus affecerat Jehova Jiſraëlem, quòd eripuiſſet eum e manu Ægyptiorum.

10 Dixit Jithro, benedictus *ſit* Jehova qui eripuit vos e manu Ægyptiorum & e manu Parhhonis: qui eripuit hunc populum [e] a ſubjectione manus Ægyptiorum.

[e] Heb. *de ſub manu, ut ſuprà* 6.5.

11 Nunc agnoſco magnum eſſe Jehovam præ omnibus diis: nam ea ipſa re [f] ' qua ſuperbiunt, ſuperior illis *eſt*.

[f] *vel, qua ſuperbiebant, ſupra eos* fuit

12 Acceptumq; *obtulit* Jithro ſocer Moſchis holocauſtum & victimas Deo: & venit Aharon & omnes ſeniores Jiſraëlis ad comedendum cibum cum ſocero Moſchis 'coram Deo ipſo.

13 Fuit autem poſtero die, ſedente Moſche ad judicandum populum, cùm adſtaret populus ipſe Moſchi, a mane illius *diei* uſq; ad veſperam:

14 Ut aſpiciens ſocer Moſchis quicquid ipſe faciebat populo: diceret, quid hoc *eſt quod* facis huic populo? cur ſedes tu ſolus, & totus hic populus ſiſtit ſe coram te a mane uſque ad veſperam?

15 Tum dixit Moſche ſocero ſuo, nam venit ad me hic populus ad 'conſulendum Deum.

16 'Cùm eſt inter illos negotium, venit *quiſque* ad me ut judicem inter [g] utrumq;: & nota facio ſtatuta ipſa Dei & leges ejus.

[g] Heb. *virũ & proximum ejus.*

17 Dixit verò ſocer Moſchis ad eum, non *eſt* bona hæc res, 'qualem tu facis.

18 [h] Omnino decides, cùm tu, tùm populus hic qui *eſt* tecum: nam 'gravis *eſt* hæc res ſupra te, non poteris eam præſtare ſolus.

[h] Heb. *decidendo decides.*

19 Itaque attende voci meæ, conſulam tibi, '& erit Deus tecum: eſto tu pro hoc populo erga Deum ipſum, ut tu referas eorum res ad Deum ipſum,

20 Et commonefaciens eos de ſtatutis ac legibus ejus, notam facias eis viam ipſam per quam ambulaturi ſunt, id eſt, opus ipſum quod ſunt facturi.

21 Tu autem provideto ex toto hoc populo de viris [i] ' ſtrenuis, timentibus Dei, viris [k] 'veracibus, oſoribus turpis lucri, quos conſtituas ſuper eos præfectos millenis, præfectos centenis, præfectos quinquagenis, & præfectos denis:

[i] Heb. *roboris ut ver.* 25.
[k] Heb. *veritatis.*

22 Ut judicent populum hunc omni tempore, ſitq; ut omnem rem quæ magna *erit* referant ad te, omnem verò rem quæ parva *erit* judicent ipſi: ſic leva a te *onus* ut ferant tecum.

23 Cúmque feceris hanc rem & 'præceperit tibi Deus, poteris conſiſtere, etiamq; totus populus hic ad locum ſuum 'redibit 'cum pace.

24 Auſcultans itaque Moſche voci ſoceri ſui, fecit quicquid dixerat.

25 Eligens enim Moſche viros ſtrenuos ex toto Jiſraële, conſtituit eos principes ſuper ipſum populũ, præfectos millenis, præfectos centenis, præfectos quinquagenis, & præfectos denis:

26 Qui judicarent populum ipſum omni tempore, rem quæ difficilis *erat* referebant ad Moſchen, rem verò quæ parva *erat* judicabant ipſi.

27 Poſteà deduxit Moſche ſocerum ſuum, 'qui rediit in regionem ſuam.

ANNOTATIO.

2 Deduxerat] *vir ejus Moſche, cùm a Deo legatus mitteretur ad Parhhonem & Jiſraëlitas, ſuprà* 4.18. *& ſequentibus.* 3 Gerſchom] *Exod.* 2.22. 4 E gladio Par.] *ſuprà* 2.25. 5 Montẽ Dei] *Chorebum, ſuprà* 3.1. 6 Dixit] *per nuncios quos præmiſit dicendum curavit.* 11 Qua ſuperbiunt] *bifariam hæc exponi poſſunt: univerſè, Deum ſuperiorem eſſe omnibus poteſtate præditu, & res ipſas de quibus gloriantur, pro arbitrio moderari: vel ſpeciatim de hiſtoria Ægypti accipi, ut ex hypotheſi ipſa eruatur theſis.* 12 Coram Deo] *ut moris erat in ſacrificiis euchariſticis, Deut.* 12.7. *&* 27.7. *nam epulum fuiſſe ſacrum locutio oſtendit: vide in Gen.* 31.54. 15 Conſulendum Deum] *de rebus tum ad religionem & cultum Dei, tum ad res civiles pertinentibus: ſic* 1. *Schemu.* 9.9. 16 Cùm eſt] *in rebus civilibus & privatis cauſis: altera cauſa.* 17 Qualem] *non enim rem, ſed rationem improbat qua utebatur Moſche, ut ſequentia oſtendunt.* 18 Gravis] *Ætiologia eſt ex parte* ἀνανταπόδοτος, *q.d. & tu gravitate oneris cõficieris, & populus expectando defetiſcens damnum accipiet.* 19 Et erit Deus tecum] *bene erit tibi, Gen.* 39.2. 21 Strenuis] *fortibus & conſtantia animi præditis, qui ſolo Dei timore non variis affectibus ferantur.* Veracibus] *rationem tantùm veritatis habentibus, ideoq; a turpi lucro abhorrentibus, infrà* 23.8. *Deut.* 16.19. 23 Præceperit] *hoc meum conſilium approbans.* Redibit] *non coactus expectare a mane uſq; ad veſperam, ut ſuprà ver.* 14. Cum pace] *compoſitis litibus.* 27 Qui rediit] *vide in Num.* 10.29. *& ſequent.*

CAPUT XIX.

Jiſraëlitis caſtra in duodecima ſtatione ex-adverſo Sinai habentibus, Deus per Moſchen ſignificat recente redemptionis beneficio commemorato, ſe fœdus cum eis renovare, eoſq́ ſibi legibus velle obſtringere, obſervanteſq́ amore ſuo & beneficentia proſequi: Quibus annnuentibus triduum ad ſe comparandos indicit, omnibuſq́ (excepto Moſche & Aharone) montis acceſſu interdicit: Poſtremò in montem cum majeſtate ſumma, cernentibus omnibus ac trepidantibus deſcendit.

1 IN novilunio *menſis* tertii ex quo exiverunt filii Jiſraëlis e terra Ægypti, eo ipſo die pervenerunt in deſertum Sinai.

2 Cùm itaq; profecti Rephidimis veniſſent in deſertum Sinai, & caſtra haberent in illo deſerto (caſtra autem fecerant ibi Jiſraëlitæ e-regione ipſius montis)

3 Moſche aſcendit ad Deum ipſum: clamavitq́; ad eum Jehova ex ipſo monte, dicendo, ſic dicito familiæ Jahhakobi, & annuntiato filiis Jiſraëlis:

4 'Vos vidiſtis quæ fecerim Ægyptiis, ut ſuſtulerim vos *quaſi*' alis aquilarum, & adduxerim vos' ad me.

5 Nunc itaque, ſi [a] ſedulò attendetis voci meæ & ſervabitis fœdus meum, utique eritis mihi peculium præ omnibus aliis populis (nam 'mea *eſt* tota ipſa terra)

[a] Heb. *attendendo attendetis.*

6 Voſq́; eritis mihi ' regnum [b] ſacerdotale, & gens ſancta: hæc *ſunt* verba illa quibus alloquêris filios Jiſraëlis.

[b] Heb. *ſacerdotum.*

7 Veniens itaque Moſche cum vocatis ſenioribus ipſis populi, propoſuiſſet eis omnia hæc verba quæ præceperat ei Jehova:

8 'Reſpondentes totus ipſe populus unà, dixerunt, quicquid dixerit Jehova, faciemus: retulitq́; Moſche verba hæc populi ad Jehovam.

9 Tunc dixit Jehova ad Moſchen, ecce ego vētur' ſum ad te in [c] denſa hac nube, ut audiat hic populus cùm alloquar te, etiamq́; tibi fidāt in ſeculum: cùm renunciaſſet Moſche Jehovæ verba illa populi.

[c] Heb. *in dēſitate hujus nubis, vide infrà ver.* 16.

10 Sic edixit Jehova Moſchi, ito ad ipſum populum, ut' ſanctifices eos hodie & cras: & lavanto veſtimenta ſua,

11 Ut ſint parati in diem ipſum tertiū: nam ipſo die tertio deſcēſurus eſt Jehova ante oculos totius populi hujus, ſuper montem Sinai.

12 Deinde' terminum ponito huic populo circumquaque, dicendo, cavete vobis ne aſcendatis in hunc montem, attingatíſve finem ejus: quicquid tetigerit hunc montem, [d] omnino morte afficitor.

13 'Ne attingito illud ulla manus, ſed lapidibus obruitor, aut [e] jaculando conficitor, ſive jumentum ſive homo *fuerit*, ne vivito: cùm ' tractim ſonabit cornu, ea aſcendere poterunt in ipſum montem.

[d] Heb. *moriendo ut moriatur fiat.*

[e] Heb. *jaculando jaculator.*

14 Deſcendit ergo Moſche ex monte illo ad populum: ' ſanctificavitq́; populum, qui lavarunt veſtimenta ſua,

15 Cùm edixiſſet populo, eſtote parati in diem ipſum tertium,' ne accedite *ullus* ad uxorem.

16 Fuit verò die illo tertio, cùm [f] cœpiſſet mane, ut eſſent ſoni & fulgura & nubes [g] denſæ ſuper illum montem, ſonitúſque tubæ vehemens valde: adeò ut trepidaret totus ipſe populus qui *erat* ' in caſtris.

[f] Heb. *eſſet, id eſt, cœpiſſet eſſe, ut Gen.* 5.32.

[g] Heb. *graves.*

17 Sed educente Moſche ' populum obviam Deo ipſi e caſtris ſuis, conſtiterunt' ad imum illius montis.

18 ' Mons autem Sinai fumabat totus, propterea quòd deſcendebat ſuper eum Jehova in' ipſo igne: emittenſq́; fumum ſuum' tanquam fumum fornacis, tremebat totus ille mons valde.

19 Cumq́ue ſonus ille tubæ pergeret & invaleſceret valde,' Moſche loquebatur, Deus verò ipſe reſpondebat ei' voce.

20 Tum deſcendens Jehova ſuper montem Sinai ad ipſū verticē montis, vocavit Jehova Moſchen ad ipſum verticem montis, & aſcendit Moſche.

21 Edixitq́; Jehova Moſchi, deſcende, conteſtare hunc populum: ne [h] perrumpant *terminum, aſcendendo* ad Jehovam videndi animo, ut *non* cadant ex eo multi:

[h] *Eclipſis ſupplenda ex ver.* 24.

22 Ne ipſi quidem 'ſacrorum adminiſtri, qui ad Jehovam appropinquantes ſanctificare ſe ſolent, ut non irrumpat in eos Jehova.

23 Dicenti verò Moſchi ad Jehovam, ' non poterit *quiſquam* hujus populi aſcendere montem Sanai: quod tu conteſtatus es nos dicendo, terminum pone huic monti, & ſanctifica illum?

24 [i] Reſpondit ei Jehova,' abiens deſcende, ut aſcendas tu & Aharòn tecum: ipſi verò ſacrorum adminiſtri & populus ne perrumpunto *terminum* aſcendendo ad Jehovam, ut non irrumpat in eos.

[i] Heb. *dixit ad eum.*

25 Deſcendens ergo Moſche ad ipſum populum, *hæc* retulit eis.

ANNOTATIO.

4 Vos vidiſtis] *recentis beneficii commemoratione ad fœdus invitat.* Alis aquil.] *id eſt, breviſſimo tempore vos a duriſſima ſervitute liberans, huc incolumes extra omnem teli jactum ſumma fide paternoq́ ſtudio tranſtuli, ut aquila pullos: ſic Deut.* 32.11. Ad me] *ut mihi ſervi ſitis, meiſq́ legibus vivatis.* 5 Mea eſt tota terra] *id eſt, omnes populi terræ, metonymia. q. d. et ſi pro meo jure poſſum aliquem alium populum quem ſingulari ratione proſequar, ex omnibus deligere, vos tamen præ cæteris omnibus hac prærogativa ornabo.* 6 Regnum ſacerd.] *vide* 1.*Petri.*2.5.*&*.9. 8 Reſpondentes] *cùm Seniores eis propoſuiſſent verba Dei accepta a Moſche.* 10 Sanctifices] *jubeas ſe ſanctificare, lavando veſtimenta ſua, hoc ver. & abſtinendo ab uxore ver.*15. *quibus ceremoniis deſignatur purgatio ab internis ſordibus præteritis, & ſtudiū abſolutum informandi corpus & animum ſuum ad ſanctè percipiendam Legem ut ver.*11. 12 Terminum ponito] *primùm ut rudis populus affectus ſenſu majeſtatis Dei Legiſlatoris amplius eum revereretur, ſtudioſiusq́ caveret ne ejus mandata tranſgrederetur, infrà* 20.20. *deinde ut infirmitati populi conſuleretur, qui propius majeſtatem ejus ferre non potuiſſet, infrà.* 20.19, *& Heb.*12.20. 13 Ne attingito] *i. quicquid attigerit montem adeo execrabile eſto, ut nulla manus ipſum attingat, ſed jaculis vel lapidibus interimitor*

mitor. Tractim ſon.] *id eſt, audietur continens unius toni ſonus: q.d. erit huic interdicto locus donec iſtud audiatur.* 14 Sanctificavitq;] *juſſit ſanctificari, ut ver.10.* 15 Ne accedite] *id eſt, omnino vacate vobis informandis, ideoq; ne ad uxores quidem veſtras accedite.* 16 In caſtris] *etſi procul a monte: caſtra enim metaverat ex adverſo montis, ſuprà ver.2.* 17 Populum] *prius confirmatum, ut infrà 20.* 20. Ad imum] *in ipſo termino ſibi præſcripto ver.12.* 18 Mons autem] *cùm perveniſſent illi ad imum montis.* Ipſo igne] *quo circundabatur Deus, & mons conflagrabat, Deut.4.11.* Tanquam fumum] *denſum & atrum: ideò Deut.4.11. vocatur tenebræ, nubes & caligo.* 19 Moſche loquebatur] *nuſquam in Vetere Teſtamento legitur quid ſit locutus: ſed Apoſtolus ad Hebræos. 12.21. id exprimit dicens, adeò fuiſſe terribile viſum quod apparebat, ut Moſche diceret, expavefactus ſum & tremebundus.* Voce] *id eſt, placidis verbis timorem ei eximens, eum confirmavit.* 22 Sacrorum adminiſtri] *id eſt, primogeniti, quos ſibi Dominus conſecraverat ſuprà 13.2. Num.8.16. & ſeq. hi enim adminiſtrarunt ſacra, donec Levitæ in eorum locum aſſumerentur: vide infrà 24.5.* 23 Non poterit] *cùm purè interdixiſſet Deus, ne ullus ex toto populo ad montem accederet, quærit Moſche an ſe vel alium aliquem exceptum velit: cui reſpondens Deus ver.24. ipſum cum fratre ex interdicto excipit.* 24 Abiens deſc.] *interdictum populo denunciaturus.*

CAPUT XX.

Deus promulgat Decalogum terribili voce: qua territi omnes procurant, ut non amplius per ſe Deus, ſed per Moſchen ipſos alloquatur: itaq; eos per illum admonet de certis capitibus ad duo prima Decalogi præcepta pertinentibus.

1 TUM elocutus eſt Deus omnia hæc verba, dicendo,

2 Ego *ſum* Jehova Deus tuus, qui eduxi te e terra Ægypti, e domo ſervorum.

3 Ne eſto tibi *ullus* Deorum alienorum ʺ ante faciem meam.

4 Ne facito tibi ʺ ſculptile, aut ullam imaginem *eorum* quæ *ſunt* in cœlis ſuprà, aut quæ in terra infrà, aut quæ in aquis infra terram:

5 Ne incurvato te eis, neq; colito ea: ʺnam ego, Jehova Deus tuus *Deus* fortis Zelotes *ſum*, ʺviſitãs iniquitatẽ patrũ in filios, in ᵃnepotes, & in abnepotes, in ʺeos qui odio proſequũtur me,

6 Exercens verò benignitatem in milleſimos *a patribus* qui diligunt me & qui obſervant mãdata mea.

7 Ne aſſumito nomen Jehovæ Dei tui ᵇʺin vanum: nam ᶜnon relinquet impunem Jehova eum qui aſſumpſerit nomen ſuum in vanum.

8 Recordare diei ſabbathi, ut ʺ ſanctifices illum.

9 Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum:

10 Dies verò ſeptimus ʺſabbathum *eſt* Jehovæ Deo tuo: ne facito ʺ ullum opus tu, aut filius tuus, aut filia tua, ſervus tuus, aut ancilla tua, aut jumentum tuum, aut peregrinus tuus qui *eſt* intra ʺportas tuas.

11 Nam ſex diebus perfecit Jehova cœlum ipſum & terram, mare & quicquid *eſt* in eis, quievit verò die illo ſeptimo: ʺidcirco benedixit Jehova diei ſabbathi, & ſanctificavit illum.

12 Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut ʺprolongent dies tuos ſuper terram illam, quam Jehova Deus tuus dat tibi.

13 Ne occidito.

14 ʺNe ſcortator.

15 Ne furator.

16 Ne proferto contra proximum tuum teſtimonium falſum.

17 ʺNe concupiſcito domum proximi tui: ne concupiſcito uxorem proximi tui aut ſervum ejus, aut ancillam ejus, aut bovem ejus, aut aſinum ejus, denique quicquid *eſt* proximi tui.

18 Ipſe autem populus totus percipiebant illos ſonos, & fulgetra & ſonum tubæ, montemq; ipſum fumantem: percipiensq; populus, ʺcommoti ſunt *loco* & ſteterunt procul.

19 ʺDixeruntque ad Moſchen, ʺloquere tu nobiſcum, & audiemus: ſed ne loquatur nobiſcum Deus, ut non moriamur.

20 Edixit verò Moſche populo ipſi, ne timeatis, nam ut ʺtentaret vos, venit Deus ipſe: & ut ſit timor ejus ante faciem veſtram, ʺne peccetis.

21 ʺStabat ergo populus ipſe procul, Moſche verò acceſſit ad ʺillam caliginẽ ubi *erat* ipſe Deus.

22 Tunc edixit Jehova Moſchi, ſic dicito filiis Jiſraëlis: vos vidiſtis, ʺex cœlis me locutum eſſe vobiſcum.

23 Ne facite *quicquam* ʺmecum: ʺDeos argenteos, aut Deos aureos ne facite vobis.

24 ʺ Altare ʺterreum facito mihi, ut ſacrifices ſuper ipſum holocauſta tua, euchariſteria tua, greges tuos & armenta tua: quocunque in loco jubebo celebrari memoriam nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi.

25 Quòd ſi altare ex lapidibus facies mihi, ne extruito *ex* eis cæſis: nam cum-primùm cælum tuum extuleris ſuper ipſum *lapidem*, profanaveris eum.

26 ʺNeq; aſcendito per gradus ad altare meum, ut non detegantur pudenda tua ad illud.

ᵃ Heb. *tertianos & quartanos, nimirũ ab ipſis patribus generationis ordine.*
ᵇ Heb. *in ullum vanum.*
ᶜ Heb. *non declarabit innocentem, pro declarabit nocentem, id eſt, puniet, nam pœna eſt criminis conſectaria: Metalepſis.*

ANNOTATIO.

3 Ante faciem meam] *id eſt, mecum, ut ver.23. nam ſi facto vel cogitatione adhibetur Deus, ante faciem ejus eſt, cui etiam intima cordium ſunt explicata.* 4 Sculptile] *ſive ad me, ſive ad falſos Deos repræſentandos.* 5 Nam ego] *Ætiologia mandati & interdicti ſuperioris a natura Dei: zelotes eſt ac potentiſſimus: ideoq; cùm ſeverè animadvertens in idololatras, tum in eos ſummè beneficus qui fidem ſervãt in ſpirituali illo conjugio, cujus contractus deſcribitur ſuprà 19.4. & ſequentibus.* Viſitans iniq.] *non quamvis iniquitatem, ſed qua ſpirituale conjugium diſſolvitur, quam adeò ſeverè punit, ut non tantùm eum comprehendat qui illam commiſit, ſed etiam poſteros ut meretricios partus: ejus enim qui a fœdere excluſus eſt, excluſi quoque ſunt filii, ſicut eorum qui ſunt in fœdere, filii ad fœdus pertinent: vide Hoſche. 1. & 2. Jechezkelis 6. & 23.* Eos qui odio pro.] *id eſt, qui ab amore mei deflectentes perfidè mecum agunt.* 7 In vanum] *id eſt, ulla cauſa, re, aut ratione vana, vel mendace: quæ omnia formula Hebræa ſignificantur.* 8 Sanctifices] *celebres, habens pro ſancto & conſecrato cultui Dei.* 10 Sabbathum eſt Jehovæ] *totum conſumendum in cultu Dei tui.*

Ullum

Illum opus] *ſervile & mechanicum, ne in meſſe quidem & vindemia, quale conceſſum eſt ſex reliquis diebus, infrà 34.21. Levit. 23.3.* Portas tuas] *terminos juriſdictionis tuæ: metaphora a portis, quibus oppida terminantur.* 11 Idcirco] *his tribus de cauſis: ut diem illum impendas in cultum Dei tui: ut ne continuis laboribus te aut tuos fatiges, infrà 23.12. Deut. 5.14. & ut perpetuò recorderis operum & quietis Dei in creatione. Additur quarta cauſa Deut. 5.15. perpetua memoria liberationis a ſervitute Ægypti.* 12 Prolongent] *pater & mater honorem ſibi ex mandato Dei delatum approbantes, ac benedicentes tibi: quo ſenſu alii alios ſervare dicuntur. 1. Tim. 4.16. Jacob. 5.20. & recipere in æterna tabernacula, Lucæ. 16.9. vide Eccleſiaſtici. 3. verbum enim hoc ubique tranſitivum eſt.* 14 Ne ſcortator] *qui vertunt, ne committas adulterium: præceptum nimis reſtringunt: ſignificat enim vox omne ſcortationis genus, ut Ijob. 24.15. & Jirmejæ. 3.9. & ſummæ inter Hebræos doctores authoritatis Abben Hhezra ita interpretatur.* 17 Ne concupiſ.] *hoc verſu unicum præceptum eſt, etſi Deut. 5. in duos verſus diſtinguitur: quamobrem ibi incipitur ab uxore proximi, quæ hîc ſecundo loco ponitur: quòd ſi duo præcepta eſſent, incertum eſſet utrum alteri antecedat.* 18 Commoti ſunt] *longius a monte retrocedendo: acceſſerant enim ad imum montis, ſuprà 19.17.* 19 Dixerúntque] *per tribunos & ſeniores ſuos, Deut. 5.23.* Loquere tu] *effectus ejus quod promiſerat Deus ſuprà 19.9. Hujus autem figuræ veritatem & uſum explicat Moſche Deut. 18.* 20 Tentaret] *ut ſuprà 15.25.* Ne peccetis] *ſed humiliati ipſius legi vos ſubjiciatis.* 21 Stabat] *reverſus ad ſua tabernacula, Deut. 5.30.* Illam caliginem] *fumum denſum & nubem, de quibus ſuprà 19.16. & 18.* 22 E cœlis] *nam etſi ignis, nubes, fumus, & ſonus tubæ in monte percepta ſunt, vox tamen Dei loquentis e cœlis edebatur, Deut. 4.36 & Nechemjæ 9.13.* 23 Mecum] *explicatio 1. mandati.* Deos argenteos] *explicatio 2. mandati: ſynecdoche, quia nobiliſſimis materiis rejectis, aliæ omnes repudiatæ intelliguntur.* 24 Altare] *q.d. his tantùm abjectis mediis in cultu meo utitor, quocunque vos deducam, donec fixum cultui meo locum deſignavero: præceptum enim temporarium eſt ab initio profectionis per deſertum uſque ad ſtructuram templi, ut illa indicant, quocunque in loco jub. &c. poſteà verò altare ſacrificiorum fuit æneum. 1. Reg. 8.64.* Terreum] *e terra vel lapidibus incultum fieri voluit, ut poſt temporarium ejus uſum, aut laberetur per ſe, aut deſtrueretur, & ne elegantiæ aut religionis nomine conſervatum poſteris offenſioni eſſet.* 26 Neque aſcendito] *honeſtatis ratio in Eccleſia non eſt temporaria, ſed etiam poſt deſignatum cultui locum duratura.*

CAPUT XXI.

Hebræórum in Hebræos dominium circumſcribitur: & in homicidas, vim facientes aut maledicentes parentibus, damnóque afficientes proximum aut jumentum ejus, leges cum adjunctis pœnis feruntur.

1 HAEC autem *ſunt* judicia illa, quæ propones eis.

2 CUM emeris ′ſervum Hebreum, ſex annis ſerviet: illorum autem ſeptimo, exito in libertatem gratis.

3 Si *ſolus* corpore ſuo venit, corpore ſuo exito: ″ſi maritus uxoris eſt, exito quoque uxor ejus cum eo.

4 Si dominus ejus dederit ei ″uxorem, pepereritque illi filios aut filias, uxor ipſa cum natis ſuis erit domini ipſius, ille verò exito *ſolus* corpore ſuo.

5 Quòd ſi [a] ingenuè dixerit ille ſervus, amo dominum meum, uxorem meam, & filios meos, [b] nolo exire liber:

6 Tum ſiſtens eum dominus ejus′coram magiſtratibus ipſis, ſiſtito eum ad″januam ſuam aut ad alterutrum poſtem: ubi perforato dominus ejus aurem ejus ſubula, ſic ſervito ei″in ſeculum.

7 CÙM autem vendiderit quis filiam ſuam in ancillam, ne exito ′ ut hi ſervi exeunt.

8 Si mala videbitur in oculis domini ſui ita ut non deſponſet eam ſibi, tum ſinito eam redimi: *alicui e* populo extero ne jus habeto vendendi eam, quandoquidem ′ perfidè egit cum ea.

9 Quòd ſi filio ſuo deſponſet eam, ′ſecundum jus ipſum puellarum facito ei.

10 Si alteram″acceperit ſibi, alimentum ejus, operimentum ejus, & [c] benevolentiam debitam ei ne diminuito.

11 Quòd ſi ′ trium illorum *unum* non fecerit ei, tum exito gratis abſque pecunia.

12 ″QUI percutit quenquam ita ut moriatur, [d] omnino″morte plectitor.

13 Tamen qui non quæſiverit, ſed Deus ipſe objecerit manui ejus, ″ conſtituam tibi locum quò ille confugiat.

14 Cùm autem quis ″ arrogaverit contra proximum ſuum occidere eum aſtu, *etiam* ′ab altari meo rapito eum ad mortem.

[a] Heb. *dicendo dixerit.*
[b] Heb. *non exibo.*
[c] Heb. *tempus ejus, vel habitationem ejus, hoc eſt, conſortium uxorium.*
[d] Heb. *moriendo ut moriatur fiat, & ſic deinceps: quæ anaphoræ adhibentur, ut juris exequendi neceſſitas inviolabilis oſtendatur, veniæque dandæ interdictum.*

15 ITEM ′qui percutit patrem ſuum aut matrem ſuam, omnino morte plectitor.

16 ITEM plagiarius, ſive vendiderit hominem, ſive deprehenſus fuerit in manu ejus, omnino morte plectitor.

17 ITEM qui maledicit patri ſuo aut matri ſuæ, omnino morte plectitor.

18 ITEM cùm altercantibus hominibus percuſſerit [e] unus alterum lapide aut pugno, ita ut non mortuus ſit, ſed [f] decumbat in lecto:

19 Si ſurgens ambulaverit foras nixus ſcipione ſuo, tum′[g] impunis eſto percuſſor: tantummodò″ceſſationem ejus reddito, & [h] plenam curationem ejus præſtato.

20 ITEM cùm percuſſerit quiſpiam ′ ſervum ſuum aut ancillam ſuam virga, ita ut moriatur ″ſub manu ipſius, [i] omnino vindicator:

21 Sed ſi diem unum aut biduum ſuperſtes fuerit, ne vindicator, nam″pecunia ejus eſt.

22 ITEM certantibus hominibus, ſi [k] percuſſerit *unus* illorum mulierem gravidam, ita ut [l] ejiciatur fœtus ejus, nec tamen ſit ′ exitium: [m] omnino ′ mulctator prout impoſuerit ei maritus ipſe mulieris, &″ per judices dato.

23 Sin autem exitium ſit, tum reddito ″ [n] vitam pro vita,

24 Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede,

25 Uſtionem pro uſtione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.

26 ITEM cùm percuſſerit quis oculum ′ ſervi ſui aut oculum ancillæ ſuæ, ita ut corruperit eum, in libertatẽ dimittito eum pro oculo ejus:

27 Et ſi dentem ſervi ſui aut dentem ancillæ ſuæ [o] excuſſerit, in libertatem dimittito eum pro dente ejus.

Deut. 24.7.

[e] Heb. *vir proximum ſuum.*
[f] Heb. *cadat in cubile.*
[g] Heb. *innocens eſto, hoc eſt, declarator, ut ſuprà 20.7.*
[h] Heb. *curando bene curato.*
[i] Heb. *vindicando vindicator.*
[k] Heb. *percuſſerint.*
[l] Heb. *exiit nati ejus.*
[m] Heb. *mulctando mulctator.*
[n] Heb. *animã pro anima, animã pro vita, ut infrà ver. 30. metonymia.*
[o] Heb. *fecerit ut cadat.*

28 Item cùm cornu ferierit bos aliquis virum aut mulierem, ita ut moriatur : [p] omnino lapidator bos ille, ’neque comeditor caro ejus, dominus verò bovis illius ’ inſons *eſto*.

[p] Heb. *lapidando lapidator.*

29 Quòd ſi bos petulcus fuerit [q] antea, & quãvis denunciatum fuerit teſtibus adhibitis domino ejus, non aſſervaverit eum, itaq; interfecerit virum aut mulierem: bos ille ’ lapidator, etiamque ’dominus ejus morte plectitor.

[q] Heb. *ab heri & nudiuſtertius, ſic infrà ver. 36.*

30 ’Si redemptionis pretiũ impoſitum fuerit ei, tum dato pretium redemptionis vitæ ſuæ, omnino prout impoſitum fuerit ei:

31 Sive filium cornu petierit, ſive filiam cornu petierit, ſecundum hoc jus fiat eo.

32 Si ’ ſervum cornu petierit bos ille aut ancillam, ’triginta argenteos ſiclos dato domino ejus, & bos ille lapidator.

33 Item cùm retexerit quis foveam, aut cùm foderit quis foveã, deinde non operuerit eam, itaq; ceciderit illuc bos aut aſinus:

34 ’Dominus ille foveæ rependito, ’pecuniam reſtituito domino illius, quod autem mortuum fuerit, ejus eſto.

35 Item ſi ferierit [r] bos unius bovem alterius ita ut moriatur, tum vendito eo qui vivit partiunto pecuniam pretii ejus, & ſimiliter mortuum partiunto.

[r] Heb. *bos viri bovem proximi ejus.*

36 Aut *ſi* indicatum eſt bovem petulcum fuiſſe antea, nec tamen aſſervaverit eum dominus ejus: [ſ] omnino rependito bovem pro illo bove, qui autem mortuus fuerit, ejus eſto.

[ſ] Heb. *rependendo rependito.*

ANNOTATIO.

2 Servum Hebræum] *ſive is paupertate preſſus ſe aut liberos venderet, ut infrà ver. 7. & Deut. 15.12.*
ſive ab aliis furti nomine venderetur ex lege infrà 22.3. 3 Si maritus] *aut ſi pater liberorum eſt quos nexu*
ſecum obliget, ſimiliter exeunto : ſynecdoche, quam partim analogia juris, partim ſequentes ver. oſtendunt.
4 Uxorem] *alienigenam videlicet, ut ſibi pararet ſervos: nam ancillam Jiſraëlitidem non poterat dominus*
dare nuptui jure dominii. ex lege infrà ver. 7. hanc autem deſeri facilè permittit Deus, quia connubium
iſtud Deo fuit ingratum, qui genus ſanctum cum profano nolebat commiſceri, ut clarius apparet ex lege Deut.
21.10. 6 Coram magiſtrat.] *ut publicè profiteatur ſe certo conſilio ſuam libertatem ſibi abjudicare.*
Ianuam ſuam] *quidam ad publicam portam referunt, ſed hoc verbis & ſignificationi hujus ceremoniæ viſum*
eſt accommodatius. In ſeculum] *uſque ad Jubilæi annum, Levit. 25.39.* 7 Ut hi ſervi] *de quibus ſuperiore*
lege: finis eſt, ut puellarum honeſtati conſulatur, & nunquam capite vacent : Summa, patri jus omne
in filiam perire, venditione emancipatam in domini familiam tranſire, dominum teneri aut eam ducere aut
eam collocare filio: ſi neutra ratione ei conſultum velit, non poſſe alienigenæ eam vendere, ſed agnatis faciendam
eſſe poteſtatem ejus redimendæ. 8 Perfidè egit] *legem Dei violavit, qua ſe obſtrinxerat cùm puellam*
emeret. 9 Secundum jus] *ut ingenua puella nuptui dator.* 10 Acceperit] *ſive dominus,*
ſive filius ejus. 11 Trium illorum] *id eſt, nec ſibi deſponſaverit, nec filio, nec eam redimendi poteſtatem*
fecerit. Hactenus leges συγχωρητικαὶ *de perſonarum jure: nolebat enim Deus ſuos quos a ſervitute vendicaverat,*
beneficium hoc proſtituere, & ſe rurſus ſervituti dedere, ſed tolerabat factum. 12 Qui percutit] *datâ*
opera, ex antitheſi ver. ſequentis. Morte] *hoc eſt, magiſtratus meam hanc legem exequitor, nec ullo ſtudio*
aut affectu peccatis indulgeto. 13 Conſtituam] *videtur in deſerto fuiſſe tabernaculum perfugii locus*
ubi altare Dei erat, ex ver. ſequente: ſed poſt adventum in terram civitates conſtitutæ ſunt, de quibus Num.
35. Deut. 19. Jehoſchu. 20. idquè duabus de cauſis: una, ut eò ſe reciperent qui longè a magiſtratu aberant
donec de cauſa ſua cognoſceretur, ne a vindice opprimerentur: altera, ut ibi cognita cauſa uſque ad mortem
ſummi ſacerdotis tutò habitarent. 14 Arrogaverit] *aut occiderit, aut conatus ſit occidere, Deut. 19.19.*
Ab altari meo] *id eſt, nullus ei eſto perfugii locus: ſic juſſit Schelomoh 1. Reg. 2.25. & 28. & 2. Reg. 11.15.*
15 Qui percutit] *etiamſi non ſequatur mors, aut grave corporis damnum.* 19 Impunis eſto] *ne occiditor.*
Ceſſationem] *damnum quod accepit ceſſando ab opere ſuo.* 20 Servum] *alienigenam, cum fratribus*
enim lenius agendum erat, Levit. 25.38. Sub manu] *id eſt, ſub plagis, dum cæditur, ex antitheſi ver. 21.*
21 Pecunia ejus] *emptus pecunia, metonymia. q. d. ipſe ſatis grave de ſe ſupplicium ſumpſit, pretium emptionis*
ſuæ perdendo. 22 Exitium] *mulieris aut fœtus, perſonæ totius aut alicujus partis in ea corruptio.*
Mulctator] *pœna arbitraria: nam præter voluntatem mulierem ſibi occurrentem concuſſit.* Per judices]
tum ut materiam contentionis & privatæ ultionis præcidant ; tum ut ſtatum ſit quod eorum interventu
tranſactum fuerit. 23 Vitam pro vita] *nam etſi imprudens matrem aut fœtum privarit vita, conſilii*
tamen & occaſionis ratio habenda eſt: conſilium autem fuit vitam proximi petere, qua occaſione vita privavit
iſtum. Eſt autem hîc talionis exemplum, de qua etiam Levit. 24.20. & Deut. 19.19. alia exempla
habentur. 26 Servi] *alienigenæ, ut ſuprà ver. 20. nam Hebræi non erant cædendi, alioquin elatum eis damnum*
retaliabatur ex Levit. 24.19. 28 Neque comeditor] *a vobis, neque edenda exteris proponitor,*
ut alioqui morticina caro illis dari poterat in cibum, Deut. 14.21. Sic commendatur vita hominis & res ei
adverſantes deteſtationi ſunt, ut Gen. 9.5. Inſons eſto] *ſi vitium non præſciverat, ex verſiculo ſequente.*
29 Lapidator] *nec ejus caro comeditor, ex ver. 28.* Dominus] *ut latæ culpæ reus, cùm non*
caverit ne per ſuum bovem hoc damnum afferretur. 30 Si redemptionis] *ſi cauſa cognita judicabitur*
non eſſe in eo latam culpam, ſed aliqua occaſione levior eſſe videbitur, mulcta irrogabitur ultimi ſupplicii loco.
32 Servum] *alienigenam, ut ſuprà ver. 20. & 26.* Triginta ſiclos] *ſeptem uncias argenti & quadrantem*
ſive totidem dalleros: ſiclus enim communis quadrantem unciæ pendebat. 34 Dominus ille
foveæ] *qui aperuit, aut in cauſa fuit cur aperiretur apertáve relinqueretur, quamvis non ſit poſſeſſor ejus:*
nam in eo reſidet occaſio damni. Pecuniam] *quanti æſtimabitur damnum.*

CAPUT XXII.

Leges de furibus, de damno ex depaſtione aut incendio, de amiſſo depoſito, rerum amotarum, conducti, commodati, de ſtupro virgini oblato, de ſortilega, de nefariam libidinem exercente, de idololatra, de vi, de uſuræ, de pignore, de honore magiſtratui habendo, de primitiis, & de ſanctimonia feruntur.

1 SI quis furatus bovem aut parvam pecudem mactaverit aut vendiderit eam,″quinque boves rependito pro uno bove,& quatuor *pecudes* gregis pro una pecude.

Si in ″ effoſſione deprehendatur fur,& percuſſus moriatur, [a] reus cædis ne eſto *percuſſor*.

Si Sol ortus fuerit″ ei, cædis″reus eſto: *fur verò* [b] omnino rependito,ſi non *eſt* ei,venditor pro furto ſuo.

4 Sin autem [c] totum furtum deprehenſum fuerit ″in manu ejus,ſive bos, ſive aſinus, ſive parva pecus,viventes,″ duplum rependito.

5 Si quis depaſcens agrum aut vineam immiſerit pecus ſuũ quod paſcat in agro alterius, optimo agri ſui,& optimo vinæ ſuæ rependito.

Si egreſſus ignis invenerit ſpinas, abſumaturq; meta frumenti aut ipſa ſeges, aut aliquis ager,omnino rependito is qui [d] fecit ut incendium eſſet.

7 SI quis dederit proximo pecuniam aut ſupellectilia ad ſervandum, & id furto ablatum fuerit e domo illius: ſi deprehendetur fur ipſe, rependito duplum:

8 Si non deprehendetur fur ille, tunc ſiſtitor dominus illius domus coram ipſis magiſtratibus, ″*jurejurando ſe purgaturus*,″ ſi non extendit manum ſuam in [e] rem proximi ſui.

9 DE omni negotio″ rerum amotarum, de bove, de aſino, de parva pecude, de veſtimento, de omni re amiſſa,cùm dixerit *ejus dominus* ″illum ipſum eſſe,uſque ad ipſos magiſtratus venito negotium amborum: ″quem condemnabunt magiſtratus, rependito duplum proximo ſuo.

10 SI dederit quiſpiam proximo ſuo″*ex conducto* aſinum,aut bovem,aut parvam pecudem, aut ullum jumentum ad ſervandum, mortuum autem,vel fractum *aliquid*,vel vi abductum fuerit,nemine vidente:

11 Juramentum Jehovæ eſto inter utroſque, *quo ſe purget redemptor* ″ſi non extendit manum ſuam in rem proximi: quod ″accipito dominus [f] rei,ille ne rependito.

12 Quòd ſi furto ablatum fuerit illi,rependito domino ejus.

13 Si [g] omnino diſcerptum eſt,afferto illius *aliquid, in* teſtimonium: quod diſcerptum eſt,ne rependito.

14 ITEM cùm quis quid petierit a proximo ſuo *commodato*,quod corrumpatur aut moriatur, *ſi* dominus ejus *rei* non adfuerit ei, omnino rependito.

15 Si dominus ejus adfuerit ei, ne rependito: Si mercede conductum eſt,*ne rependito*, ″venerat pro mercede ſua.

16 ITEM ſi quis pellexerit virginem quæ non eſt deſponſata,& cubaverit cum ea, [h] omnino conſtituens ei dotem *accipiat eam* in uxorem:

17 Si [i] planè renuet pater ejus eam dare illi,pecuniam pendito,″prout *eſt* dos virginum.

18 ″PRAESTIGIATRICEM ne ſinito vivere.

19 ″QVISQVIS cubat cum jumento, [k] omnino morte plectitor.

20 QVI ſacrificat aliis Diis præterquam Jehovę ſoli,ut anathema perditor.

21 ITEM peregrino vim ne facito,nec opprimito eum:nam peregrini fuiſtis in terra Ægypti.

22 Nullam viduam aut orphanum affligitote.

23 Si qua afflictione afflixeris eum (nam ſi [l] tantillum clamet ad me, [m] utique exaudire ſoleo clamorem ejus)

24 Tum accenſa ira mea occidam vos gladio: ſic erunt uxores veſtræ viduæ, & liberi veſtri orphani.

25 SI pecuniã mutuam dederis populo meo, pauperi ipſi qui *eſt* tecum, ne eſto ei tanquam fœnerator,ne imponite ei [n] uſuram.

26 SI [o] pignore acceperis veſtem proximi tui, dum inclinat Sol,reſtituito illam ei.

27 Nam id ſolum operimentum ejus *eſt*, illud *eſt* veſtimentum ejus ad cutem ejus *tegendam*: in quo cubaret? alioquin erit, cùm inclamabit me ut exaudiam, quia clemens ſum.

28 ″MAGISTRATUS ne execrator,& principi in populo tuo ne maledicito.

29 [p] FRUGUM tuarum maturarum,& liquoris tui *primitias* ne differto *dare*: primogenitum filiorum tuorum dato mihi.

30 Sic facito bove tuo & pecore tuo: ſeptem dies eſto cum matre ſua,illorum autem die octavo dato illud mihi.

31 ITEM homines ſancti eſtote mihi, & carnem in agro diſcerptam ne comeditote, cani projicite illam.

[a] Heb. *ne ſũto illi ſanguines: ſic ver.* 3.

[b] Heb. *rependendo rependito: ſic deinceps.*

[c] Heb. *deprehendendo deprehenſum fuerit.*

[d] Heb. *incendit incendium.*

[e] Heb. *opus, ut Geneſ.* 33. 14. *& infrà ver.* 11.

[f] Heb. *ejus: relativum ad antecedens remotum.*

[g] Heb. *diſcerpendo diſcerptum.*

[h] Heb. *do dote*

[i] Heb. *endo r*

[k] Heb. *endo ut riatur vide ſupr* 21.12.

[l] Heb. *do clam.*

[m] Heb. *diendo dio.*

[n] Heb. *ſum. i. lucrum.*

[o] Heb. *rando raberis.*

[p] Heb. *tudinem & lach tuam.*

ANNOTATIO.

1 Quinque boves] *nam in hoc damnum majus, fractura major, & audacia major eſt, in ſequente verò minor: ideoq; inæquales pœnæ.* 2 Effoſſione] *nocturna ex antitheſi ver.* 3. 3 Ei] *furi & percuſſori, hoc eſt, ſi deprehendatur in ipſo furto poſt ortum Solis.* Reus eſto] *percuſſor: ne liceto ei furem occidere.* 4 In manu ejus] *ſi non mactaverit aut vendiderit, ſed ſervet apud ſe.* Duplum] *id eſt, alterum tantum, quia idem reddit quod furatus erat: ſic ver.* 7. 8 Jurejurando] *ſic accipiendum ex ver.* 11. Si non extendit] *ut ea tanquam ſua utatur, aut ſuam faciat.* 9 Rerum amotarum] *quæ quocunq; pacto interverſæ fuerint, & proprio domino perierint.* Illum ipſum] *rerum amotarum reum.* Quem condemnabunt] *ſive depoſitarius evictus, ſive depoſitor falsò accuſans.* 10 Ex conducto] *hoc addidimus evidentię causâ, quia diverſam eſſe hanc legem a præcedente oſtendit pœna: & factum Jahhakobi Gen.* 31. 39. *Hebræorumq; autoritas ita accipiendam confirmant.* 11 Si non] *ut ſuprà ver.* 8. Accipito] *id eſt, juramento acquieſcito.* 15 Venerat pro] *id eſt, ejus uſum mercede conduxerat, cujus abuſu præſens dominus poterat interdicere.* 17 Prout eſt dos] *videlicet* 50. *ſiclorum minimum, qui æſtimantur paulo amplius duodecim unciis argenti & ſemuncia: vide Deut.* 22. 29. 18 Præſtigiatricem] *& præſtigiatorem, & omnem artis nefariæ exercitorem, Levit.* 19. 26. *& Deut.* 18. 10. 19 Quiſquis] *hîc quoque ſynecdoche eſt: omnes enim nefarię libidines per analogiam prohibentur: vide Levit.* 18. 22. *&* 20. 15. 28 Magiſtratus] *penes quos eſt adminiſtratio civilis vel eccleſiaſtica, teſte Apoſtolo Act.* 23. 5.

CAPUT XXIII.

Leges de injuriis, afficiendo beneficiis inimico, judiciis, intermiſſione culturæ, ſabbatho & feſtis anniverſariis, Idololatria & idolis, cultu veri Dei, fœdere cum Cenabhanæis & eorum diis non ineundo, & habitatione cum illis non communicanda feruntur.

1 'NE efferto rumorem mendacii, 'ne apponito manum tuam cum improbo, [a] agẽdo teſtem injurium.

[a] Heb.exi- ſtendo teſtis injuriæ.

2 Ne [b] inſiſtito veſtigiis potentiorum ad mala: neque loquitor de lite, declinãdo poſt potentiores ad pervertendum eum.

[b] Heb.eſto poſt potent.

3 'Attamen pauperẽ ne honorato in lite ejus.

4 'SI offenderis bovem inimici tui, aut aſinũ ejus errantem, [c] omnino reducito eum ad illum.

[c] Heb.redu- endo reducito.

5 Si videris aſinum oſoris tui ſuccumbentem oneri ſuo, tum ' deſinito ut non relinquas ei: [d] omnino relinquito *rem tuam*, adeſto ei.

[d] Heb.relin- uendo re- inquito.]

6 NE pervertito judiciũ egeni tui, in lite ejus.

7 'A verbo mendacii procul abeſto, & innocentem ac juſtum 'ne occidito: quia non abſolvam 'improbum.

8 Et munus ne accipito: nã munus ipſum excęcat 'oculatos, & pervertit verba juſtorum.

9 Et 'peregrinum ne opprimito: vos enim experti eſtis affectum peregrini, cùm peregrini fuiſtis in terra Ægypti.

10 ITEM ſex annis conſeres terram tuam, & colliges proventum ejus:

11 'Septimo autem quoque intermittito ea, & relinquito eam incultam, ut comedant 'egeni e populo tuo, reſiduum verò eorum comedant beſtiæ agreſtes, ſic facito vineę tuæ & oliveto tuo.

12 SEX diebus facies opera tua: die autem ipſo ſeptimo ceſſato, ut quieſcat bos tuus & aſinus tuus, & [e] recreetur filius ancillæ tuæ & peregrinus.

[e] Heb.reſpiret.

13 Et in omnibus quæ edixero vobis [f] continetore vos: nomen autem deorum alienorum 'ne recordemini, 'neque auditor in ore tuo.

[f] Heb.cuſto- ite vos.

14 'TRIBUS vicibus feriator mihi quotannis.

15 Feſtum azymorum obſervato, ſeptem dies comedito azymos, quemadmodum 'pręcepi tibi, conſtituto tempore, ipſo menſe Abib, quia in eo egreſſus es ex Ægypto: & ne *ulli* comparento coram me ' vacui:

16 Item 'feſtum [g] anniverſarium meſſis, primitiarum laborũ tuorum quas ſeveris in agro tuo: feſtumque 'collectionis in exitu cujuſque anni, cùm collegeris labores tuos ex agro.

[g] Heb. quod- ue.

17 'Tribus vicibus quotannis, compareto omnis mas tuus in conſpectu domini Jehovæ

18 Ne mactando *fundito* ſanguinem ſacrificii mei 'cum fermentato: neque pernoctato ' adeps [h] ſacrificii feſti mei uſque mane.

[h] Heb. *feſti mei: ſynecdoche, ut Pſal.* 118.27.

19 'Prima quæque, primitias terræ tuæ afferto in domum Jehovæ Dei tui: 'ne coquito hœdum in lacte matris ſuæ.

20 ECCE, ego mitto ' Angelum ante te, ad ſervandum te in hac via, & ad introducendum te in locum illum quem præparavi.

21 Cave tibi a facie ejus, & 'auſculta voci ejus, ne exacerbes eum: quia non feret defectionem veſtram, quia nomen meum eſt [i] in eo.

[i] Heb. *in medio ejus, hoc eſt, Jehova eſt, ac non creatus Angelus.*

22 Nam cùm ſedulò auſcultaveris voci ejus & feceris omnia quæ edicam, inimicabor inimicos tuos, & hoſtiliter agam cum hoſtibus tuis.

23 Cùm iverit angelus meus ante te, & introduxerit te in *terrã* Emoræi, & Chittæi, & Perizzæi, & Cenahhanæi, & Chivvæi, & Jebuſæi, & exciſero eum:

24 Ne te incurvato diis eorum, neque colito eos, neque facito ſecundum opera eorum: quin [k] omnino demolitor eos, & omnino perfringito ſtatuas eorum.

[k] Heb. *demoliendo demolitor, & perfringendo perfringito.*

25 'Sed colitote Jehovam Deum veſtrum, qui benedicet pani tuo & aquæ tuæ: & 'amovebo *quẽvis* morbum e medio tui.

26 Non erit abortiens aut ſterilis in terra tua: numerum dierum tuorum complebo.

27 Terrorem mei præmittam ante faciem tuam, & fundam quemlibet populum in quos venies: & [l] omnium inimicorum tuorum exponam tibi cervicem.

[l] Heb. *dabo omnes inimicos tuos verſus te cervice, id eſt, in fugã dabo.*

28 Mittam enim '*tanquam* crabronem ante te, qui expellet Chivvæum, Cenahhanæũ, & 'Chittæum a conſpectu tuo.

29 Non expellam eum a conſpectu tuo anno uno, ne ſit terra ipſa deſolata; & potentior ſit beſtia agreſtis te:

30 Sed [m] paulatim expellam eum a conſpectu tuo, uſquedum 'fœtaveris, & poſſideas terram illam.

[m] Heb *parũ parum.*

31 'Et ponam terminum tuum a mari algoſo uſque ad mare Peliſchtæorum, & 'a deſerto uſq; ad illud flumen *Euphratis*: nam dabo in manum veſtram habitatores illius terræ, ut expellas eos a facie tua.

32 'NE pangito cũ iis, & cum diis eorũ fœdus.

33 Ne habitanto in terra tua, vt non inducant te ad peccandum mihi: nam ſerviturus eſſes diis illorum, 'nam *id* eſſet tibi in tendiculam.

ANNOTATIO.

1 Ne efferto] *ne falſi rumoris autor vel adjutor eſto: ſic Levit.*19.16. Ne apponito ma.] *ne conſortiator aut conferto operam cum illo, conſentiendo aut juvando eum ad malum, ſynecdoche.* 3 Attamen] *q.d. cavendum a duobus extremis injuſtitiæ, ne privatus aut potentioribus plus æquo tribuas, aut miſericordiæ ſpecie plus tenuibus faveas: ſic Levit.* 19.15. 4 Si offenderis] *Deut.*22.1. 5 Deſinito] *ab occupatione tua, neq; ei ſoli aſini ſublevandi onus relinquito ſic Deut.*22.4. 6 Ne pervertito] *De judiciis verſus quatuor: vide Deut.*16.19. 7 A verbo men.] *admittendo, vel pronunciando.* Ne occidito] *ne fretus autoritate tua injuria ulla afficito: ſynecdoche.* Improbum] *ne judicem quidem, qui improbè judicando litem ſuam fecerit.* 8 Oculatos] *ſapientes metaphoricè, Deut.*16.19. 9 Peregrinum] *hîc magiſtratibus feruntur leges, ut Deut.*24 19. *privatis verò de eodem argumento ſuprà* 22. 21. *& Levit.* 19.33. 11 Septimo] *idem Levit.*25.3. *& pluribus ibidem ver* 20. 21. 22. Egeni] *ſubaudi tecum & cum tuis communi jure, Levit* 25.6. *&* 7. 13 Ne recordemini] *imò potius efficite ut eorum memoria pereat, Deut.* 12.3. Neque auditor] *ſive in juramentis, ſive in ſermone familiari: vide exemplum Pſal.*16.4. *& promiſſionem Hoſche.*2.17. 14 Tribus] *Deut.*16.16. 15 Præcepi] *ſuprà* 12.43. *&* 13.3. Vacui] *ſed pro eo quod habent afferunto, Deut.*16.17. 16 Feſtum ann.] *Pentecoſtes, quo incipiebat ſegetum meſſis, Deut.*16.19. Collectionis] *ſive tabernaculorum, Deut.*16.13. *ubi etiam vide quare collectionis dicatur.* 17 Tribus] *ut ſuprà ver.*14. 18 Cum fermentato] *habens adhuc fermentum apud te, ſed illud removeto ante Paſcha: vide infrà* 34.25 Adeps ſacer.] *pars aliqua Paſchalis ſacrificii, vide ibidem.* 19 Prima quæque] *primitias perſonarum, animaliumq; ſuprà* 13. *& rerum omnium, ut ſunt primi arborum fructus, Levit.*19.23. Ne coquito] *ne ſacrificii primitiarumve nomine offerto ullam pecudem cùm adhuc eſt lactea, id eſt, antequàm ſeptiduum exceſſerit, quo apud matrem relinqui jubetur,*

betur, ſuprà 22.30.*& Levit* 22.28 *ſic infrà* 34.26.*nam etiam in cibis privatis, illius tanquam immaturi uſus damnatur, Deut.*14.21. 20 Angelum] *non creatum, ſed æternum ſermonem Chriſtum, quem ſuprà* 13.21. *nominavit Jehovam.* 21 Auſculta voci ejus] *nam etiam veteri populo Chriſtus a Patre magiſter datus eſt, licèt illuſtrius Novo teſtamento patefactus,* 1. *Petri* 1.11. 25 Amovebo] *ut ſuprà* 15.26. 28 Tanquam crabronem] *quod ſuperiore verſu promiſit illuſtrat ſimilitudine: q.d. animi eorum immiſſis aculeis terroris fodicabuntur, ita ut vobis cedere cogantur.* Chittæum] *cæterosq́ memoratos ſuprà ver.*23. 30 Fœtaveris] *id eſt, numero auctus fueris: ſynecdoche.* 31 Et ponam] *hujus promiſſionis complementum ſub Davide & Schelomone vide* 2.*Schemu.*8.*&* 10.*&* 1. *Reg.*4. 21.*&* 2. *Chron.*9. 27. A deſerto] *Schuris, quod Ægyptum ſpectat.* 32 Ne pangito] *vide infrà* 34.32.*& Deut.*7. *in principio.* 33 Nam id] *nimirum fœdus cum illis, affinitas, habitatio communis, & converſatio: ſic autem explicatur hic locus Deut.*16.

CAPUT XXIIII.

Moſche ſuperiores leges populo propoſiturus ex mandato Dei deſcendit, quibus aſſentiente populo fœdus inter Deum populumq́ pangit: tum omnibus conſtitutis quæ ad rempub. adminiſtrandâ ſe abſente pertinebant, cum certo comitatu revertens, ſolus evocatur ad Deum, apud quem quadraginta dies noctesq́ manet.

1 EDIXIT autem Moſchi, 'aſcende 'verſus Jehovam tu & Aharon Nadab & Abihu & ſeptuaginta e ſenioribus Jiſraëlis: & incurvate vos e longinquo.

2 Deinde accedito Moſche ſolus ad Jehovam, iſti verò ne accedunto: quod autem ad populum, 'ne aſcendunto cum eo.

3 Veniens ergo Moſche cùm enarraviſſet populo omnia verba Jehovæ & omnia ' illa jura: reſpondiſſetq; populus una voce ac dixiſſent, omnia hæc verba quæ edixit Jehova faciemus:

4 Scripſit Moſche omnia verba Jehovæ: & ſurgens mane extruxit ' altare ſub ipſo monte, & duodecim ſtatuas pro duodecim tribubus Jiſraëlis.

5 Poſteà miſit ' pueros filiorum Jiſraëlis, qui obtulerunt ' holocauſta, & ſacrificaverunt ſacrificia euchariſtica Jehovæ, juvencos.

6 Et accipiens Moſche dimidium ſanguinis illorum, poſuit in crateribus: dimidium verò ejuſdem ſanguinis ſparſit ſuper 'altare illud.

7 Cúmque acceptum ' librum illum fœderis legiſſet [a] audiente populo, & dixiſſent, quicquid edixerit Jehova, faciemus & auſcultabimus:

8 Accipiens Moſche ' reliquum ſanguinem, ſparſit 'ſuper ipſum populum ac dixit, ecce 'ſanguis illius fœderis quod pepigit Jehova vobiſcum, ſecundum 'omnia verba hæc.

9 Deinde aſcendens Moſche & Aharon, Nadab & Abihu, & ſeptuaginta e ſenioribus Jiſraëlis,

10 Aſpexerunt 'Deum Jiſraëlis, & ſub pedibus ejus velut opus [b] pavimentatum ſapphiro, & velut corpus ipſum cœli nitore.

11 'Tamen in 'ſelectos filiorum Jiſraëlis ' non extendit manũ ſuam: nam quamvis intuiti eſſent Deum ipſum, 'comederunt & biberunt.

12 Tum edixit Jehova Moſchi, aſcende ad me in hunc montem, & 'eſto ibi, ut dem tibi tabulas lapideas, id eſt, legem ac præcepta quæ ſcripſero ad docendum eos.

13 Quare ſurgens Moſche & Jehoſchuhha miniſter ejus, ut aſcenderet Moſche ad montem ipſum Dei,

14 Senioribus illis edixit, [c] ſedentes 'nos *expectate* hîc, dum revertamur ad vôs: ecce autem Aharon & Chur vobiſcum, [d] qui habebit ' aliquid dicendum, accedat eos.

15 Et aſcendit Moſche montem illum (operiebat autem nubes quædam montem illum,

16 Habitabatque gloria Jehovæ in monte Sinai) & operuit eum nubes illa ſex diebus: poſteà 'inclamavit Moſchen die illorum ſeptimo e medio ipſius nubis.

17 Aſpectus autem gloriæ Jehovæ *erat* tanquam ignis conſumens in ſummitate illius mõtis, 'ante oculos filiorum Jiſraëlis.

18 Ita ingreſſus Moſche in mediũ ipſius nubis aſcendit montẽ: fuitque Moſche in ipſo monte quadraginta dies & quadraginta noctes.

[a] Heb. *in auribus populi.*

[b] Heb. *ctura la ſapphiri.*

[c] Heb. *nobis hîc.*

[d] Heb. *dominus verborum.*

ANNOTATIO.

1 Aſcende] *ſub. poſtquàm ſuperiora jura populo propoſueris, & audito ejus conſenſu fœdus cum eis meo nomine pepigeris: quæ narrantur infrà a ver.*3.*ad* 9.*tum demum aſcende leges accepturus, ut infrà ver.*12. Verſus Jehovam] *nam illis deinde ſubſiſtendum erat, infrà ver.*14. 2 Ne aſcendunto] *in caſtris maneto.* 3 Illa jura] *comprehenſa ſuperioribus* 4.*capitibus.* 4 Altare ſub ipſo monte] *partium fœdus inter ſe ineuntium ſigna: ſic Gen.*31.45. 5 Pueros] *adminiſtros, primogenitos Jiſraëlitarum, qui ante ſacerdotium inſtitutum fuerunt ſacrorum adminiſtri: vide ſuprà in* 19.22. Holocauſta] *prius expiatoria, deinde euchariſtica.* 6 Altare illud] *quod Deum repræſentabat fœdus cum populo ineuntem.* 7 Librum fœderis] *in quo continebantur promiſſiones Dei, & ſtipulationes ſive leges per quas populus officii ſui ergà Deum ex fœdere monebatur: de quo ſuprà ver.* 4. Reliquum ſanguinem] *ſervatum in crateribus, ver.*6. Super populum] *id eſt, duodecim illas ſtatuas repræſentantes duodecim tribus Jiſraëlis, de quibus ſuprà ver.*4.*metonymia: nam ſingulos e populo ſanguine aſpergi nimis laborioſũ fuiſſet Moſchi, neq́ ſanguis ipſe ad tantam multitudinem aſpergendam potuiſſet ſufficere: quanquam fortaſſis aliqua illius pars ſimiliter aſperſa fuit.* Sanguis fœderis] *ſignum veteris fœderis, adumbrans ſanguinem Chriſti quo ſancitum eſt novum. Lucæ* 22.20.*Marc.*14.24. Omnia verba hæc] *conditiones a Deo propoſitas, & a populo acceptas.* 10 Deũ Jiſraëlis] *ſigna præſentiæ ejus, de quibus ver.*15.*&* 16.*ſynecdoche.* 11 Selectos] *quos Deus ſeorſim adduci juſſerat, ſuprà ver.*1.*&* 9. Non extendit manum] *non affecit eos ullo malo, quia non temerè, ſed Dei juſſu acceſſerant.* Comederunt] *vivi & incolumes manſerunt: quam incolumitatẽ his vitæ actionibus exprimit Moſche: ſimile vide Geneſ.*16.13. 12 Eſto ibi] *maneto, donec te propius vocem, infrà ver.* 16. 14 Nos exp.] *me & Jehoſcubbam.* Aliquid dicendum] *ſive conſilio, ſive litis diremptione opus ſit.* 16 Inclamavit Moſchen] *ut ſolus veniret, ſuprà ver.* 2.*nam Jehoſcubba poſteà non aderat Moſchi, cùm Jehova alloqueretur eum, ut apparet infrà ex* 32.17. 17 Ante oculos filiorum] *qui in caſtris manſerant*

ſerant

ſtrant: non enim videbant illam ſpeciem, quam viſam fuiſſe legimus ab iis qui cum Moſche aſcenderant, ſuprà ver. 10.

CAPUT XXV.

Deus Moſchen jubet Jiſraëlitis indicere materias certas ſponte ab ipſis offerendas, ex quibus ſibi tabernaculum extruatur, ut ibi viſibili ſymbolo præſentię ſua habitet: & arcæ, menſæ, lychnuchi cum inſtrumentis ſuis materiam, menſuram, & formam deſcribit.

1 TUM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Edic filiis Jiſraëlis, ut accipientes [a]*offerant* mihi oblationem: ab omni viro cujus [b]animus ſponte moverit eum, ″accipite oblationem [c]mihi.

3 Hæc autem *eſt* oblatio illa, quam accipietis ab eis: aurum, & argentum, & æs,

4 Et [d]hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, ſive ″linum xylinum, ſive *lana* caprarum,

5 Pelles etiam arietum rubefactæ, & pelles melium, & ″ligna Schittim,

6 Oleum ad ″luminare, odoramenta ad ″oleũ unctionis, & ad ″ſuffitum aromata quædam,

7 Lapides ″ſardonyches, lapides ″inſitivi pro ″amiculo, & pro pectorali ſacro,

8 Ut faciant mihi ſacrarium, & habitem inter eos:

9 Omnino prout oſtendo tibi ſtructuram ipſius tabernaculi, & ſtructuram omnium ſupellectilium ejus, ſic autem facitote.

10 PRIMUM faciunto arcam e lignis Schittim, longitudine ſua duûm cubitorum, ac dimidiati, & unius cubiti ac dimidiati latitudine ſua, ſimiliter uniꝰ cubiti ac dimidiati altitudine ſua.

11 Et obducito eam auro puro, intrinſecus & extrinſecus obducito eam: & facito ſuper eam ″[e]limbum aureum circumquaque.

12 Fundenſq́; ei quatuor annulos aureos, indito eos quatuor impagibus ejus, ut duo annuli ſint in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.

13 Facito quoque vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro:

14 Et inducito vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum eis arcam illam.

15 In annulis illius arcæ ″ſunto vectes illi, ne [f]amoventor inde.

16 Deinde collocato in ea arca ″testimonio ipſo, quod daturus ſum tibi,

17 Facito ″operculum propitiatorium ex auro puro, duorum cubitorum & dimidiati longitudine ſua, uniuſq́; cubiti & dimidiati latitudine ſua.

18 Et facito duos ″Cerubinos aureos, ″continente opere facito eos, e duabus extremitatibus operculi ipſius propitiatorii:

19 Facito, inquam, Cerubinum unum ex extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ex *altera* extremitate inde: ex operculo propitiatorio facito Cerubinos in duabus extremitatibus ejus.

20 Et ſunto Cerubini illi paſſis alis ſuis ſurſũ verſus, obtegentes alis ſuis operculum illud propitiatorium, & faciebus ſuis obverſis unius ad alterum: ″verſus ipſum operculum propitiatorium ſunto facies Cerubinorum.

21 Imponito autem operculum hoc propitiatorium arcæ ipſi ″ſupernè, ″poſtquam in arca poſueris teſtimonium illud quod daturus ſum tibi

22 Ubi conveniam tecum, & ″loquar tecum e ſuperiore parte operculi propitiatorii, e medio duorum Cerubinorum qui *erunt* ſuper arcam illam teſtimonii, quæcunque præcepero tibi *referenda* filiis Jiſraëlis.

23 ITEM facito menſam e lignis Schittim, duûm cubitorum longitudine ſua, & unius cubiti latitudine ſua, cubitique & dimidiati altitudine ſua.

24 Et obducito eam auro puro, facitoque ei limbum aureum circumquaque.

25 Facito quoque ″ei faſciam palmarem circumquaque, & facito ″limbum aureum ad faſciam ejus circumquaque.

26 Facito etiam ei quatuor annulos aureos, quos indito quatuor ejus angulis, qui *erunt* in quatuor pedibus ejus.

27 ″E regione illius faſciæ ſunto ipſi annuli, [g]ut ſint ſedes vectibus ad portandum ipſam arcam.

28 Facito verò vectes illos e lignis Schittim, quos obducito auro, ut portetur eis hæc menſa.

29 Præterea facito ″ſcutulas ejus, & ″acerras ejus, & ″ſcutellas ejus, & ″ſcopulas ejus, quibus ″tegetur, ex auro puro facito illas.

30 ″Imponitoq́; huic menſæ panem ″faciei, ante faciem meam jugiter.

31 ITEM facito lychnuchum ex auro puro: opere ″continente fiat lychnuchus ille, ſcapus ejus, & rami ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & ″calyculi ejus ex eo ſunto.

32 Sex autem rami egrediuntor e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero.

33 Tres lances, ſpeciem amygdalæ referentia in uno ramo *ſunto* malũ oblongũ & calyculus, & tres lances, ſpeciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongũ & calyculus: ſic *eſto* ſex illis ramis qui prodeunt e ″lychnucho ipſo.

34 In ipſo verò lychnucho quatuor *ſunto* lances, amygdalæ ſpeciem referentibus malis oblongis ″ejus & calyculis ejus.

35 Malum autem oblongum *eſto* ſub duobus ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo prodeuntibus, *nimirum* ſub ſex illis ramis qui prodeunt ex ipſo lychnucho.

36 Mala oblonga [h]ramorum, & rami eorum ex eo ſunto: totus *eſto* continentis operis ejuſdem, ex auro puro.

37 Et facito lucernas ejus ſeptem, ut ″accendat *ſacerdos* lucernas ejus, ad lucem præbendum [i]ab omni parte ejus:

38 Et ″forcipes ejus & ″trullas ejus ex auro puro.

39 ″Talento auri puri facito illum, cum omnibus inſtrumentis iſtis.

40 Videto autem ut facias juxta ſtructurã eorum, [k]quæ tibi exhibita eſt videnda in hoc mõte.

ANNOTATIO.

2 Accipite] *tu & quos nominavi tibi ſuprà 24.1.*

4 Linum xylinum] *vulgo byſſum: ſed alia eſt byſſi apud*

[a] *Eclipſis verbi conjugati, quam peregrina cõſtructio indicat: ſic infra 27. 20.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *meam.*

[d] Heb. *hyacinthi, & purpuræ, & vermis dibaphi: abſtracta pro concretis.*

[e] *vel loricam auream.*

[f] Heb. *recedunto.*

[g] Heb. *pro domibus vectibus.*

[h] Heb. *eorũ.*

[i] Heb. *ad trãſitum faciei ejus, id eſt, ultra citraque ſe.*

[k] Heb. *quam factum eſt ut tu videres, ut infrà 26. 30.*

apud Hebræos appellatio : quamobrem nos ita vertimus adducti verbis Plinii lib.18.natu.hiſt.cap.1. 5
Ligna Schittim] *genus cedri,fortaſſis proprium illius regionis : nam nuſquam alibi quàm in hac hiſtoria,&*
Deutero.10.3.legitur 6 Luminare] *lychnuchi,de quo infrà verſic.37.& 27.20.* Oleum un-
ctionis] *de quo infrà.30.23.* Suffitum] *de quo infrà. 30.34.* 7 Sardonyches] *vide Ge-*
neſ.2.12. Inſitivi] *gemmæ inſitivæ,de quibus infra 28.17.* Amiculo,& pro pect.] *Veſtibus ſa-*
cerdotalibus,de quibus infrà.28. 11 Limbum aureum] *ab exteriore parte, quo tegatur operculi pro-*
pitiatorii cum arca comiſſura,ut apparet ex comparatione ver.17. 15 Sunto] *id eſt, manento, ut*
ſuprà 24.12. 16 Teſtimonio] *tabulis lapideis cum decem præceptis,quę infrà 31.18.& 32.15.dicun-*
tur tabulæ teſtimonii. 17 Operculum propitiatorium] *Verbum primitivum duo ſignificat, expiare*
& illinere ſive linimento tegere : quare nos duas ſignificationes unà conjunximus. 18 Cerubi-
nos] *abſolutè humanas,ſed alatas imagines : vide in Geneſ.3.24. veſtitos autem pingimus, ex lege ſuprà*
20.26. Continente] *non ex emptilibus mobilibúſve partibus,ſed firmiter cohærentibus: ſic infrà ver.31.&*
36. 20 Verſus ipſum op.] *i. vultu operculum verſus demiſſo.* 21 Supernè] *non ſuprà elatum,ſed*
inditum in os arcæ. Poſtquam] *non enim poſteà licebat eam aperire:ideóq; antequàm operculum fieri juberet,*
teſtimonium in arca poni juſſit,ſuprà ver.16. 22 Loquar tecum] *vide Num.7.89.* 25 Ei] *ſum-*
mitati pedum ejus,quo amota menſa pedes cohærerent. Limbum] *ſub menſa,ne vacillaret ea aut de tra-*
pezophoro depelleretur. 27 E-regione] *proximè infra faſciam.* 29 Scutulas] *formandis panibus,ut*
eſſent magnitudine formaque ſimiles , totidem numero quot panes : vide Levit.24.5. Acerras] *thuris*
conceptacula quæ Veteres acceptthurarias dicebant,ut cum thure panibus ſingulis imponerentur,Levit.24.7
Scutellas] *ſcutularum tegmina quibus in coquendo circumcludebantur panes ut formâ eâdem eſſent : unde*
Num.4.7.vocantur ſcutellæ tegminis : atque ita exponit R. Jehuda antiquiſſimus Hebræorum ſcriptor.
Scopulas] *repurgandæ menſæ inſtrumenta,ut docet etymon.* Tegetur] *i. inſternetur menſa.* 30 Im-
ponitoq;] *quovis ſabatho recentes,Levit.24.8.* Faciei] *non quòd faciem haberent, ſed quia ante faciem*
Dei erant,ut ſequentia explicant. 31 Continente] *ut ſuprà ver.18.* Calyculi] *vox Hebræa communi-*
ter ſignificat calathos,calyculos,& alabaſtros,ſive flores apertos,ſemiapertos , vel clauſos : ſed ita reddimus,
quia amygdalina ſpecie fuiſſe dicuntur infrà ver.33. 33 Lychnucho] *lychnuchi ſcapo, ut ſequent. ver.*
ſynecdoche. 34 Ejus] *nimirum lychnuchi:q.d. ramorum & ſcapi ſummitas forma eadem eſto.* 37 Ac-
cendat] *hæc propria eſt verbi ſignificatio cùm de lumine agitur,ut Num.8.2.& 3.* 38 Forcipes] *in-*
ſtrumenta ad emungendas lucernas. Trullas] *inſtrumenta ad purgandum lucernas a decidentibus ſordibus.*
39 Talento auri] *ſacro,quod duplo majus erat communi : continebat enim 120. libras,commune tantùm*
ſexaginta.Libram autem auri ſi æſtimes,ut ferè fit,coronatis aureis 100.erit ſumma lychnuchi & inſtrumen-
torum ejus,12000. coronatorum.

CAPUT XXVI.

Tabernaculi,tentorii,operimenti ejus, & tabulati ad ea ſuſtentanda ratio præſcribitur : mandaturq; Moſchi,ut ſacratiorem partem velo ante arcam appenſo ab altera tabernaculi parte ſeparet : in hac verò menſam ad ſeptemtrionale latus,& lychnuchum ad Meridianum diſponat.

1 IPSUM verò tabernaculum facito' decem aulæorum *e* xylino nativo [a] internexo & hyacinthino,& purpureo, & coccineo dibapho, Cerubinis *referta* opere 'artificioſiſſimo facito ea.

[a] Heb. *contortuplicato, ut loquitur Plautus. i. duobus aut pluribus filis in modum chordæ contortis.*

2 Longitudo aulæi unius viginti octo cubitorum,& latitudo quatuor cubitorum , cujuſq; aulæi:menſura eadem omnibus hiis aulæis *eſto*.

3 Quinque aulæa ſunto' conjuncta unum ad alterum,& quinque aulęa conjuncta unum ad alterum.

4 Facito itaq; loramenta hyacinthina in ora aulæi primi 'ad extremitatem in commiſſura: & ſimiliter facito in ora cujuſvis aulæi ulteriore in commiſſura ſecunda.

5 Quinquaginta loramenta facito in aulæo promo,& quinquagena loramenta facito in extremitate cujuſq; aulæi, quę *eſt* in commiſſura ſecunda : continentia hæc loramenta unum *aulæum* cum altero.

6 Facito quoque quinquaginta anſulas aureas : ut conjungas aulæa illa alterum alteri, *inditis loramentis* in anſulas illorum, &' ſit ipſum tabernaculum unum.

7 DEINDE facito aulæa *e lana* caprina,*ut ſint* pro tentorio ſuper tabernaculum : undecim aulæa facito iſta.

8 Longitudo aulæi unius triginta cubitorũ, & latitudo quatuor cubitorum aulæi unius: menſura eadem *eſto* undecim aulæis.

9 Et 'conjungito quinque horum aulæorum ſeorſim,& ſex horum aulæorum ſeorſim: 'conduplicatoque aulæum ſextum e-regione [b] anterioris partis ipſius tentorii.

[b] Heb.

10 Facito itaq; quinquaginta loramenta aptanda orę aulæi primi 'ulteriori in ipſa commiſſura: & quinquagena loramenta oræ cujuſvis aulæi,commiſſuræ ſecundæ.

11 Facito quoque 'anſulas æreas quinquagenas, ut inſeras anſulas in loramenta, conjungaſq; ipſum tentorium,ut ſit unum.

12 'Redundans autem, quod ſuperfluum *erit* in aulæis tentorii: dimidium illud' aulæi quod ſuperfluum erit, redundato verſus poſteriorem partem tabernaculi:

13 Cubitus verò unus hinc , & cubitus unus inde,ex eo quod ſuperfluum erit in longitudinem aulæorum ipſius tentorii,eſto redundans ad latera ipſa tabernaculi hinc & inde,' ad tegendum ipſum.

14 FACITO prętereà 'tegmen ipſi tentorio e pellibus arietum rubefactis,& operimentum e pellibus melium supernè.

15 ITEM facito aſſeres ipſi tabernaculo e lignis Schittim,arrectarios.

16 Decem cubitorum eſto longitudo cujuſq; aſſeris,cubiti verò & dimidiati cubiti latitudo aſſeris uniuſcujuſque.

17 Duo cardines ſunto aſſeri unicuique, ' [c] ſcalari forma compoſiti,unus cum altero : ſic facito omnibus aſſeribus iſtis tabernaculi.

[c] Heb. den- *culati inſ- nè.*

18 Facito autē aſſeres iſtos huic tabernaculo : viginti aſſeres ad plagam Auſtralem dextrorſũ.

19 (Quadraginta verò ſtylobatas argenteos

facies ſub viginti aſſeribus illis *ponendos*, duos ſtylobatas ſub aſſere uno' ad duos cardines ejus,& duos ſtylobatas ſub aſſere altero ad duos cardines ejus)

20 Et lateri tabernaculi ſecundo ad plagam Aquilonalem,viginti aſſeres,

21 Cum quadraginta ſtylobatis eorum argenteis,duobus ſtylobatis ſub aſſere uno , & duobus ſtylobatis ſub aſſere altero:

22 Angulis verò ipſis tabernaculi ad Occidentem,facito ſex aſſeres,

23 Et duos aſſeres facito in antas ipſas angulares tabernaculi,in utroque angulo:

24 Qui ſint' gemelliparæ infernè,'pariterque ſint gemelliparæ ad verticem ſuũ, 'inditi annulo uno: ſic eſto duobus illis, pro duabus antis angularibus ſunto.

25 Sic ſunto octo aſſeres cum ſtylobatis ſuis argenteis,ſexdecim ſtylobatis,duobus ſtylobatis ſub aſſere uno,& duobus ſtylobatis ſub aſſere altero.

26 Facito etiam tranſtilla e lignis Schittim: quinque ſunto pro aſſeribus unius lateris ipſius tabernaculi,

27 Et quinq; tranſtilla pro aſſeribus ſecundi lateris ipſius tabernaculi, & quinque tranſtilla pro aſſeribus lateris Occidentalis ipſius tabernaculi ad utrumque angulum *pertingentia*.

28 Tranſtillum autem medianum *eſto*' in medio ipſo aſſerum,tranſcurrens ab uno extremo ad alterum.

29 Illos verò aſſeres obducito auro, annuloſq; eorum facito ex auro, *ut ſint* ſedes tranſtillis ipſis: obducito quoque ipſa tranſtilla auro.

30 Sic erigito tabernaculum illud, ſecundum convenientiam ejus,[d] quæ tibi exhibita eſt videnda in hoc monte.

[d] *ut ſuprà* 25.40.

31 DEINDE facito velum ex hyacinthino,& purpureo,& coccineo dibapho,& nativo xylino internexo, opere artificioſiſſimo facito illud Cerubinis *refertum*.

32 Et [e] appendito hoc ad quatuor columnas e Schittim obductas auro, uncis earum aureis, impoſitas quatuor ſtylobatis argenteis:

[e] *dato, id eſt, ponite.*

33 Et collocato hoc velo' illarum anſularum loco,inferto illuc intra hoc velum arcam teſtimonii: ut diſtinctionem faciat vobis illud velum inter ſanctũ & inter ſanctum ſanctorum.

34 Indito autem operculum propitiatorium ipſi arcæ teſtimonii,in ſancto ſanctorum.

35 Ponito verò menſam extra illud velum, & lychnuchum e-regione ipſius menſæ ad latus unum tabernaculi verſus meridiem:menſam autem collocato ad latus Aquilonale.

36 FACITO quoque tegumentum portæ hujus tentorii ex hyacinthino, & purpureo,& coccineo dibapho,& nativo xylino internexo,opere Phrygiano.

37 Et facito pro hoc tegumento quinque columnas e Schittim, 'quas obduces auro, uncis earum aureis: funditoq; illis quinque ſtylobatas æneos.

ANNOTATIO.

1 Decem aulæorum] *ut ex decem auleis conſtet tabernaculum.* Artificioſiſſimo] *id eſt, Barbaricario, ut Imperatores vocant, utrinque eandem ſpeciem referente: quod colligitur ex mediano velo ſeparante ſanctum a ſancto ſanctorum, de quo ver.* 31. 3 Conjuncta] *loramentis & anſulis, de quibus ver. ſequent. in utraq; autem compage primum auleum nullas habebat anſulas, aut poſtremum loramenta: ita manebant quina aulæa conjuncta, quorum priora priorem, poſteriora poſteriorem tabernaculi partem efficiebant: neque anſulis & loramentis hæ duæ partes inter ſe continebantur.* 4 Ad extrem.] *id eſt, in ora ſecundæ aulæi, qua cum ſecundo erat committendum.* 6 Sit ipſum tabernaculum unum] *hoc eſt, ita poſterior aulæorum ordo priori admoveatur, ut nullum ſit inter duos ordines ſpatium: quod ſpeciem redderet duorum tabernaculorum.* 9 Conjungito] *loramentis & anſulis, ut ver. ſequentibus.* Conduplicatoq;] *hoc eſt, ita imponito tabernaculo hæc ſecundaria aulæa, ut dimidio ejus (id eſt, duobus cubitis) quod ſecundo ordine primum eſt, contegatur dimidium quinti aulæi quod in prioribus ordinibus tentorii & tabernaculi eſt ultimum, reliqua ejus latitudo contegat initium ſexti aulæi in latitudinem.* 10 Ulteriori] *citerior enim ſive prior qua tabernaculum terminabatur, nullo opus habebat loramento, quia cum nullo erat committenda: vide ſuprà in ver.* 3. 11 Anſulas] *collocandas in priore ora cujuſque aulæi, dempto primo, ut cum proximè antecedente conjungeretur.* 12 Redundans] *ſupra menſuram aulæorum tabernaculi in longitudinem & latitudinem ejus: ſuperabantur enim aulęa tabernaculi ab auleis tentorii quatuor cubitis ſua latitudine in longitudinem tabernaculi, & duobus cubitis ſua longitudine in latitudinem ejus.* Aulæi] *poſtremi omnium ad poſteriorem ſive accidentalem partem tabernaculi.* 13 Ad tegendum] *nam denſitas aſſerum, tranſtillorum annulorumq; prominentia, & ſtylobatæ poſtulabant ut tentorium quo tegebantur latius eſſet: quamobrem aulæa ejus aucta ſunt duobus cubitis in longitudinem.* 14 Tegmen] *ſive unum eſſet conſutum, ſive duo ſeparata, arietinum inferius, ſuperius verò e pellibus melium.* 17 Scalari forma] *æqualiter diſtantes, ut ſcalarum gradus æqualibus ſpaciis inter ſe diſtant.* 19 Ad duos cardines] *excipiendos: nam ſinguli ſtylobatæ ſingula habuerunt cava, in quæ cardines aſſerum immitterentur.* 24 Gemelliparę] *id eſt, quaſi matres tabulæ geminos ex ſe tabulatorum ordines conſocianto, nempę in longitudinem latitudinemq; tabernaculi: continebant enim aſſeres arrectarios tabernaculi utrinq;, ſummitate tranſtillorum in annulos ſuos tranſmiſſa, totumq; aulæorum pondus ſuſtinebant.* Pariter] *æqua & continente forma.* Inditi annulo uno] *uno infernè, & uno supernèm, quem inſertis ſuis denticulis tabulæ antariæ conſtringebantur.* 28 In medio ipſo] *Hebræi omnes quos legere licuit, hoc tranſtillum per mediam aſſerum denſitatem tranſmiſſum dicunt: nos contrà ex textu ipſo colligimus medium aſſerum non rationę denſitatis, ſed longitudinis eorum dici, ut ſit ſenſus, medianum tranſtillum annulis immittendum eſſe, qui præcisè in media longitudine aſſerum ſint collocati; alioqui aut ſpiſſos in infinitum aſſeres fuiſſe oportet (quod minimè credibile eſt cùm geſtatorium & ambulatorium hoc tabernaculum fuerit, cujus tota compages ab octo bobus quatuor plauſtris vehebatur, Num.* 3.36. & 7.8.) *aut mirum in modum debilitatos, ac planè tanto oneri ferendo impares, neq; iſtud tranſtillum opus fuiſſet inaurari, ut ver.* 29. *præcipitur.* 33 Illarum anſularum loco] *id eſt, ubi quinq; poſteriora aulæa (ſi cum prioribus fuiſſent conjungenda) anſulas fuiſſent habitura: ita apparet ſanctum ſanctorum cœpiſſe ubi deſinebat anterioris tabernaculi longitudo, quę erat viginti cubitorum.* 37 Quas obduces] *id eſt, epiſtylia & zonas earum, infrà* 36.38. *Synecdoche.*

CAPUT XXVII.

Altare ad ſacrificia, atriumq́. tabernaculi pars exterior, extruendum Moſchi præſcribitur : & de lucernis lychnuchi, quomodo fovendæ, quando & a quibus aptandæ accendendæq́; ſint ſtatuitur.

1 ITEM facito altare e lignis Schittim : quinq; cubitorum longitudine, & quinque cubitorum latitudine, ″quadratum ſit altare illud, & trium cubitorum altitudine ſua.

2 Facito autem [a] illi cornua ſuper quatuor angulis ejus, ″ex ipſo ſunto cornua ejus: & ″ obducito illud ęre.

[a] Heb. *cornua ejus: Enallage formæ.*

3 Facito etiam lebetes ejus ad excipiendos cineres ejus, & palas ejus, & crateras ejus, & fuſcinulas ejus, & forcipes ejus : omnia inſtrumenta ejus facito ex ære.

4 Et facito ei ″cribrum opere *æreo*, ″reticulũ æreum : facitoque ″ſecundum illud reticulum quatuor annulos æræos, in quatuor extremitatibus iſtius altaris.

5 ″Ponitoq; illud, ″ſubjacente *ei* ambitu ipſo altaris infernè, ita ut ſit reticulum ad medium illius altaris.

6 Facito etiam vectes huic altari, vectes e lignis Schittim, & obducito eos ære:

7 Et inducitor uterq; vectium iſtorum in annulos ejus: ſic ſunto vectes iſti in duobus lateribus illius altaris, cùm portabitur.

8 [b] Cavum e tabulis facito illud : quemadmodum oſtendit tibi *Dominus* in hoc monte, ſic faciunto.

[b] Heb. *cavum tabularum, id eſt, tabulatũ farctura vacuum.*

9 ITEM facito atrium iſtius tabernaculi : ad plagam meridianam dextrorſum, tapetes ″ocellatos atrii ″e xylino internexo, centum cubitorum longitudine, in latus unum,

10 Columnasq; ejus viginti, & ſtylobatas earum viginti æreos, uncos columnarum & ″zonas illarum argenteas:

11 Similiter ad plagam Aquilonalem in longitudinem, tapetes ocellatos centum cubitorum longitudine, columnaſq; ejus viginti, & ſtylobatas earum viginti æreos, uncos columnarum & zonas illarum argenteas:

12 Latitudinis verò ipſius atrii ad plagam occidentalem, tapetes quinquaginta cubitorum, columnas eorum decem, & ſtylobatas earum decem.

13 Similiter latitudo ejuſdem atrii ad plagam anteriorem Orientem verſus, *erit quidem* quinquaginta cubitorum:

14 Sed in quindecim cubitos tapetes ocellati in uno latere *ſunto*, columnæ eorum tres, & ſtylobatæ illarum tres:

15 Similiter in latere altero in quindecim cubitos tapetes ocellati *ſunto*, columnæ eorum tres, & ſtylobatæ illarum tres.

16 Denique in porta ipſa atrii tegumentum *eſto* viginti cubitorum ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo opere Phrygiano: columnæ eorum quatuor, & ſtylobatæ illarum quatuor.

17 Omnes columnæ iſtæ atrii circumquaque redimitæ zonis argenteis, unci earum argentei, & ſtylobatæ illarum ænei.

18 Longitudo iſtius atrii centum cubitorũ, & latitudo [c] quinquaginta ex omni parte, altitudo verò quinque cubitorum, ″ e xylino internexo : ſtylobatæ verò illarum ænei.

[c] Heb. *qu*
quaginta
quinquag
ta.

19 Omnia inſtrumenta ipſius tabernaculi ″ ad totum miniſterium ejus, tum omnes paxilli ejus, tum omnes paxilli ipſius atrii ex ære *ſunto*.

20 ITEM tu præcipito filiis Jiſraëlis, ut accipientes *afferant* ad te oleum olivæ purum, ″tuſum pro luminari, ad accendendum lucernas ſingulas [d] quotidie.

[d] Heb. *jug*
etſi tantu
a veſpere
mane acce
ſas manſi
conſtat ex
30.8. *infr*
& Levit.
3. *& 1. Sa*
mu. 3.3. *Ca*
tachreſis.

21 In tentorio conventus extra illud velum, quod *erit* verſus ipſum teſtimonium, aptato quãque illarum Aharon aut filii ejus, *ut luceat* a veſpera uſq, mane coram Jehova: ſtatutum perpetuum *eſto* generationibus eorum, a filiis Jiſraëlis ″ *obſervandum*.

ANNOTATIO.

1 Quadratum] *ſuperiore ſua area, etſi altitudo aliis duabus menſuris non reſpondet.* 2 Ex ipſo] *id eſt, ipſi ſolidè hærento ſurſum verſus, ut oſtendit Jechezkel* 43. 16. *nam ad ea beſtiæ ſacrificandæ ligabantur, Pſal.* 118.27. Obducito] *extrinſecus & intrinſecus, ut nihil lignorum cernatur.* 4 Cribrum] *e lamina ærea pertuſa parvis foraminibus, quibus cinis & ſacrificiorum ſanguis ad imam altaris partem decideret : quòd ſi ampliora fuiſſent foramina, potuiſſent quoque ligna, carbones, aut carnes eò decidere.* Reticulum] *foraminoſum ut rete: metonymia.* Secundum illud] *hoc eſt, ad illam altaris altitudinem annulos extrinſecus infigito, ad quam cribrum oportet conſiſtere.* 5 Ponitoque] *in cavo altaris.* Subjacente] *hoc eſt, ambitus ille ſive projectura aris cui cribrum imponetur, continuus eſto ab imo altaris uſque ad ipſum cribrum, ſive juſtam medietatem altaris.* 9 Ocellatos] *utrinque pictura tantùm.* E xylino] *eorum colorum de quibus infrà ver.*16. 10 Zonas] *quibus inter ſe columnę connectabantur velut redimitæ, iiſq; tapetes alligabantur.* 18 E xylino] *ſi faciem exteriorem ſpectes, ubi continui tapetes apparebant: nam columnæ intus erant, pondus tapetum ſuſtinentes.* 19 Ad totum miniſterium] *erigendi & deponendi, ut ſunt clavi, mallei, forcipes, ligones.* 20 Tuſum] *tudicula, ut ſit purius, non prælo expreſſum.* 21 Obſervandum] *nimirum ut ab his accendatur, ab illis verò oleum ſubminiſtretur: nam hoc (ut alia miniſteria quæ extra ſanctum ſanctorum obibantur) non ſolius Aharonis, ſed etiam filiorum erat, quamobrem indefinitè ſuprà* 25.37. *lucernas accendi juſſit.*

CAPUT XXVIII.

Deus futurorum ſacerdotum ornamenta præſcribit : pro Aharone quidem, amiculum, pectorale continens Urim & Tummim, bracteam coronariam, & cidarin, pro filiis, tiaras, pro utriſque, tunicas, baltheos, & femoralia: quibus illos ſuo munere in ſancto loco functuros indui ſemper jubet.

1 ITEM jubeto accedere ad te Aharonem fratrem tuum & filios ejus cum eo, e medio filiorum Jiſraëlis, ut ſacerdotio fungantur mihi, Aharonem, Nadabum, & Abihu, Elhhazarem, & Ithamarem filios Aharonis:

2 Cùm feceris veſtes ſacras Aharoni fratri

tuo, ad gloriam & ad ornatum.

3 Quapropter tu edicito omnibus [a] induſtriis quorumcunque replevero animum ſpiritu ſapientiæ, ut faciant veſtes Aharonis, ad conſecrandum eum quò ſacerdotio fungatur mihi.

4 Hæ autem *ſunt* illæ veſtes quas facturi ſunt, pectorale ſacrum, & amiculum, & pallium & tunica [b] teſſellata, cidaris, & baltheus: faciunto ergo *has* veſtes ſacras Aharoni fratri tuo & filiis ejus, ut quiſque eorum ſacerdotio fungatur mihi.

5 Ideoque 'illi accipiunto, ' aurum illud, & hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, & nativum illud xylinum.

6 PRIMÙM faciunto ' amiculum illud ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificioſiſſimo.

7 Duo' humeralia conjungentia ſunto illi in 'duabus extremitatibus, ut conjungi poſſit.

8 'Cingula verò amictus ejus ' quæ in eo eſt, prout opus ejus fuerit, ex ipſo eſto, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo.

9 Tum accipiens duos lapides Sardonychas, inſculpito eis nomina filiorum Jiſraëlis:

10 Sex e nominibus eorum ſuper iſtorum lapidum unum, & nomina illa ſex quę ſupererunt, ſuper iſtorum lapidum alterum, [c] prout illi nati ſunt.

11 Opere artificis lapidarii, ' ſculpturis *tanquam* ſigilli [d] inſculpito duobus iſtis lapidibus nomina filiorum Jiſraëlis: circumcluſos fundis aureis aptato illos.

12 Et imponito duos iſtos lapides humeralibus illius amiculi, lapides monimenti pro filiis Jiſraëlis, ut portet Aharon nomina eorum coram Jehova ſuper duos humeros ſuos in monimentum.

13 Facito itaque fundas ex auro:

14 Et duas catenas auri puri æquabiles faciens illis opere tortili, opponito illas catenas tortiles ad ipſas fundas.

15 ITEM facito ſacrum 'pectorale' juris, opere artificioſiſſimo: ſicut opus amiculi facito illud: ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo facito illud.

16 Quadratum eſto, duplicatum: ſpithamæ unius longitudine ſua, & ſpithamæ unius latitudine ſua.

17 Et inſerito ei [e] inſitivos lapides, lapides ordinibus quatuor: ordo, pyropus, topazius, & Smaragdus, hic ordo primus eſto.

18 Hic autem ordo eſto ſecundus, Chryſopraſus, ſapphirus, & adamas.

19 Et hic ordo tertius, cyanus, & Achates, & amethyſtus.

20 Hic denique quartus ordo, beryllus thalaſſius, & Sardius, & Jaſpis: impacti fundis aureis ſunto inſitionibus ſuis.

21 Hi autem lapides ſunto cum nominibus filiorum Jiſraëlis duodecim ſecundum nomina eorum: ſculpturis *tanquam* ſigilli ſecundum cujuſque nomen ſunto pro duodecim tribubus.

22 Et aptato ad illud pectorale ſacrum catenas [f] æquabiles, opere tortili, ex auro puro.

23 Factiſq; pro illo ſacro pectorali duobus annulis aureis, ponito duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis illius ſacri.

24 Tunc indens duas illas *catenas* tortiles aureas duobus iſtis annulis, in extremitatibus pectoralis illius ſacri:

25 Duas verò alias extremitates illarum duarum tortilium *catenarum* indens duabus illis fundis, opponito humeralibus ipſis amiculi, *pectorale* ante faciem ejus.

26 Factos quoque duos annulos aureos indito 'duabus extremitatibus illius ſacri pectoralis, 'intrinſecus, in ora ejus quæ *eſt* ad latus ipſum amiculi.

27 Similiter factos duos annulos aureos indito duobus 'humeralibus ipſius amiculi infernè, ante faciem ejus e regione *alterius* commiſſuræ ejus: ' a ſuperiore parte cingulæ ipſius amiculi.

28 Ita attollunto pectorale illud ſacrum annulis ſuis ad annulos illos amiculi vitta hyacinthina, ut incumbat ipſi cingulę amiculi: neque ſeparator pectorale hoc ſacrum ab illo amiculo.

29 Ut portet Aharon nomina filiorum Jiſraëlis in ſacro illo pectorali juris ſupra cor ſuum, cùm ingredietur in ipſum ſanctum, in monimentum coram Jehova jugiter.

30 Deinde ponito in ſacro illo pectorali juris 'Urim & Tummim, quæ ſint ſupra cor Aharonis cùm ingredietur coram Jehova: ſic portabit Aharon jus filiorum Jiſraëlis ſupra cor ſuum coram Jehova jugiter.

31 ITEM facito 'pallium ipſius amiculi, totum hyacinthinum:

32 'In cujus medio eſto os *tranſmittendo* capiti ejus: limbus eſto ori illius circumquaque opere [g] textili, velut os loricæ eſto illi, ne laceretur.

33 Et facito in fimbriis ejus malogranata hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, in fimbriis ejus circumquaque, & tintinnabula aurea inter illa circumquaque:

34 Tintinnabulum aureum, deinde malogranatum, tintinnabulũ aureum, deinde malogranatum, in fimbriis illius pallii circumquaque.

35 Hoc eſto ſuper Aharonem cùm miniſtrabit: 'ut audiatur ſonus ejus, 'cùm ingredietur ipſum ſanctum coram Jehova, & cùm egredietur, neque moriatur.

36 ITEM facito bracteam ex auro puro: & inſculpito ei ſculpturis *tanquam* ſigilli, SANCTITAS JEHOVAE.

37 Quam appones cum vitta hyacinthina, ita ut ſit ſuper ipſam cidarin: e-regione anterioris partis ipſius cidaris eſto.

38 Sic eſto ſuper frontem Aharonis, ut 'auferat Aharon iniquitatem rerum ſacrarum quas conſecraverint filii Jiſraëlis, omnium donorum, rerum conſecratarum ab 'illis: eſto ergo ſuper frontem illius jugiter, [h] ut ſit benevolentia erga illos coram Jehova.

39 ITEM teſſellatã facito tunicam illã e nativo xylino, facito quoque cidarin e nativo xylino: baltheum verò facito opere Phrygiano.

40 FILIIS autem Aharonis facito 'tunicas, & facito eis baltheos: tiaras quoque facito eis ad gloriam & ad ornatum.

41 Deinde induito illis Aharonem fratrem tuum & filios ejus cum eo: & ungens eos [i] conſecrato miniſterium eorum, ac ſanctificato eos, ut ſacerdotio fungantur mihi.

42 Fac quoque eis femoralia linea ad tegendum [k] carnem nudam: a lumbis uſque ad *ima*

---

[a] Heb. *ſapientibus corde, quorum replevero illud ſpiritu ſap.*

[b] Heb. *teſſella.*

[c] Heb. *ſecundum nativitates illorum.*

[d] Heb. *inſculpito duos lapides illos ſuper nomina, &c. Hypallage.*

[e] Heb. *implementum lapidum.*

[f] Heb. *æquabilitatis.*

[g] Heb. *textoris.*

[h] Heb. *in benevolentiam.*

[i] Heb. *impleto manum eorum, pro conſecrato, ut infrà 32.29.*

[k] Heb. *carnẽ nuditatis*

femina ſunto.
43 Et ſunto ſuper Aharonem & ſuper filios ejus, cùm ingredietur tentorium conventus, aut cùm accedent ipſum altare ad miniſtrandum in ſancto, ne ferentes [l]iniquitatis pœnam moriantur: ſtatuto perpetuo ei & ſemini ejus poſt eum.

[l] Heb. tatem, ut Ge neſ.4.13.

ANNOTATIO.

5 Illi] *induſtrii artifices, de quibus ver.* 3. Aurum illud] *id eſt, de auro illo, ut hæc quoque ſacerdotalia ornamenta ex eo, præter ſuperiora faciant.* 6 Amiculum] *ornamentum humerale, a lumbis ad ſūmos humeros pertingens, ſummi* Sacerdotis *tantùm, quatuor alas in quatuor extremitatibus habens: quarum ſuperiores ſuper humeros flexæ pectorale catenulis aureis ſuſtinebant, inferiores verò ad latera Sacerdotis flexæ per annulos inferiori pectoralis parti conjungebantur. Confer hæc cum cap.* 39. *infrà.* 7 Humeralia] *id eſt, ſuperiores alæ ſive cingulæ.* Duabus] *dextera & ſiniſtra.* 8 Cingula] *ſuperiores & inferiores alæ.* Quæ in eo] *diſcretionis cauſa, ne hæ ſingulæ pro baltheo accipiantur: erat enim baltheus ſeparatus, iſtæ verò amiculo continentes.* 11 Sculpturis tanquā ſig.] *i. cujuſmodi cælaturis ſignatorii annuli ſculpi ſolent.* 15 Pectorale] *hęc veluti anterior pars amiculi, qua ſacerdotis pectus tegebatur, quatuor annulis aureis ex quatuor ſuis angulis vitta hyacinthina alis amiculi, (de quibus ſuprà) alligabatur.* Juris] *nam eo induebatur ſūmus Sacerdos conſulentibus Deū de jure reſponſurus.* Num.27.21. *Hhezre* 2.62. *&* Nechemjæ.7.65.
25 Ejus] *ſummi ſacerdotis, cujus tegebat pectus.* 26 Duabus extremit.] *nimirum inferioribus.* Intrinſecus] *in interiore pectoralis parte, ut cōmiſſura annulorum lateret ſub angulis ejus, & pectorale inſideret cingulis amiculi, quoties conſtringebantur: infrà ver.* 28. 27 Humeralibus] *id eſt,* ὑπομασχαλίαις, *ſubaxillaribus, duabus cingulis inferioribus, quæ etiam humerales dicuntur: catachreſis.* A ſuperiore parte] *nam ita commodiùs ſub interiore pectoralis parte vitta conſtringebatur, cùm extremitas cingulæ ei ſubjiceretur.* 30 Urim & Tummim] *quæ & qualia fuerint non conſtat: Certum autem eſt non numerari inter ea quæ artificibus commiſſa ſunt facienda, ſed Moſchi ſoli a Deo data ut ea ſacro pectorali inderet: prout feciſſe legimus Levit.*8.8. *ac propterea fortaſſe ſuprà ver.*16. *juſſit Deus pectorale fieri duplicatum, ut* Urim *& Tummim intus reponerentur, & ab utraq; parte laterent.* 31 Pallium amiculi] *cui immediatè amiculum imponebatur.* 32 In cujus medio] *tam longitudinis quàm latitudinis, ut æquē penderet ab anteriore & poſteriore parte: erat autem a lateribus apertum, & ſine manicis.* 35 Ut audiatur] *pulſante ea crurum motu, nam eo uſque protendebatur pallium.* Cùm ingredietur i. ſ. c. J. & cùm egredietur] *id eſt, cùm adminiſtrabit, & munere ſuo fungetur, ut* Num.27.17. *Deut.* 31.2. *&* 1. *Chro.*27.1. *&* 2. *Chro.*1.10. *Act.*1.21. 38 Auferat] *non in perſona ſua, ſed in ſummo* Pontifice *Chriſto, quem typicè referebat: notantur enim hîc duo beneficia ſolius Chriſti, remiſſio peccatorum, & reconciliatio ęternaq; benevolentia, quæ ver. eodem ſubjicitur.* 40 Tunicas] *quæ etiam in hiſtoriis ſacris vocantur amicula, ut* 1. *Schem* 2.18. *&* 28. *&* 14.3. *&* 22.18.

CAPUT XXIX.

Deus legem de conſecratione ſacerdotum, & portione eis eroganda ex euchariſticis Jiſraëlitarum oblationibus ſancit. Jugia ſacrificia matutina veſpertinaq; inſtituit: promiſſionem de ſua præſentia confirmat, eaq; ſe populum, locum, miniſtros, & cultum ſanctificaturum pollicetur.

1 HOC autem illud *eſt* quod facies eis, ſanctificando eos ut ſacerdotio fugantur mihi: accipito juvencum [a] ſubrumum & arietes duos ' integros:
2 Et 'panes azymos, placentaſq; azymas miſtas oleo, & lagana azyma uncta oleo, e ſimila tritici facito ea.
3 Poſitiſq; iis in caniſtro uno, admoveto ea in ipſo caniſtro, ſimiliter juvencum illum & duos arietes.
4 Tum jubeto Aharonem & filios ejus accedere ad portam tentorii conventus, & lavato eos 'aqua.
5 Deinde accipiens veſtimenta ' illa, induito Aharonem tunica & ' pallio amiculi, amiculoq; ac pectorali ſacro, quæ accinges per cingulam amiculi.
6 Et impoſita cidari capiti ejus, aptato ' coronamentum ſanctum ſuper illam cidarin:
7 Acceptumq; ' oleum unctionis fundito ſuper caput ejus: ſic unxeris eum.
8 Poſtea filios ejus jubens accedere, induito eos tunicis:
9 Et cingito illos baltheo, Aharonem & filios ejus, & alligato ' his tiaras, ut ſit eis ſacerdotium decreto perpetuo: ſic [b] conſecraveris miniſterium Aharonis, & miniſteriū filiorum ejus.
10 Tum admoveto juvencum illum ante tentorium conventus, nitente Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius juvenci:
11 Et jugulato juvencum illum coram Jehova, ad oſtium tentorii conventus.
12 Deinde accipiens de ſanguine illius juvēci, imponito cornibus altaris digito tuo: totum autem reliquum ſanguinem effundito verſus fundamentum altaris.
13 Accipiens quoque totum adipem qui operit inteſtina, & reticulum *quod eſt* ſuper jecur, amboſq; renes ejus & adipem qui *erit* ſuper illos, adoleto ſuper illud altare.
14 Carnem verò illius juvenci, & pellem ejus, fimumque ejus igne comburito extra caſtra: '[c]oblatio eſt pro peccato.
15 Poſtea arietum illorum unum accipito: & nituntor Aharon & filii ejus manibus ſuis ſuper caput iſtius arietis.
16 Jugulatoq; ariete iſto, acceptum ſanguinē ejus inſpergito altari circumquaque:
17 Arietem verò ipſum dividito in membra ſua, cumque laveris inteſtina ejus & crura ejus, apponito membris ejus & capiti ejus:
18 Sic adoleto arietem iſtum totum in ipſo altari, 'holocauſtum eſt Jehovæ: odor [d] gratus, igne abſumendum ſacrificum Jehovæ eſt.
19 Accipito quoq; arietem illorum alterum, nitente Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius arietis:
20 Jugulatoq; ariete iſto, acceptum ſanguinē ejus imponito infimæ auriculæ Aharonis, & infimæ auriculæ filiorum ejus dexterę, & pollici manus eorum dexteræ pollicique pedis eorum dexteri: inſpergito verò reliquum ſanguinem altari ipſi circumquaque.
21 Tum accipiens de illo ſanguine qui erit ſu-

[a] Heb. *filium bovis, id eſt, nondum depulſum a lacte.*

[b] Heb. *impleveris manum, ut ſuprà* 28. 41. *quemadmodum aries impletionum dicitur infrà ver.* 22. *ſic deinceps.*

[c] Heb. *tum eſt: tonymia.*

d Heb. *tû, id eſt, tio grata, Gen.*8.21. *deincep.*

per altare & de oleo illo unctionis, inſpergito Aharonem & veſtimenta ejus, filioſque ejus & veſtimenta filiorum ejus cum eo: ita ſanctus erit ipſe veſtimentaq́; ejus, atque filii ejus & veſtimenta filiorum ejus cum eo.

22 Deinde accipiens ex iſto ariete adipem cum cauda, adidem quoq; tegentem inteſtina, & reticulum jecoris, amboſq́; renes, & adipem qui *erit* ſuper eos, & armum dexterum (nam aries [e] conſecrationum eſt.)

[e] Heb. *impletionum: vide ſuprà ver.9. ſic deinceps.*

23 Tractam quoque panis unam, & placentam panis cum oleo unam, laganumq́; unum ex caniſtro illo azymorum quod erit coram Jehova:

24 Imponito hæc omnia manibus Aharonis, manibuſq́; filiorum ejus, & agitato illa agitatione coram Jehova.

25 Poſteà accipiens illa e manu eorum, adoleto in ipſo altari ſuper holocauſtum, in odorem gratum coram Jehova, ſacrificium igne abſumendum Jehovæ.

26 Accipito verò pectus ipſum ex ariete conſecrationum qui *erit* pro Aharone, cùm agitaveris illud agitatione coram Jehova, & cedito tibi in partem.

27 Sic ſanctificato pectus illud agitationis armumque elationis, quod agitatum & qui elevatus fuerit, ex ariete conſecrationum, ex *eo* qui *fuerit* pro Aharone, & ex *iis* qui *fuerint* pro filiis ejus.

28 Et cedito Aharoni & filiis ejus ſtatuto perpetuo, *in ſacrificiis oblatis* a filiis Jiſraëlis, cùm elatio erit: nam elatio a filiis Jiſraëlis ex ſacrificiis euchariſticis eorum, elatio, *inquam*, eorum Jehovæ *erit*:

29 Veſtes autem ſacræ quæ *fuerint* Aharonis, ſunto filiorum ejus poſt eum, ad ungendum indutos eis, & ad conſecrandum in eis miniſterium illorum.

30 Septem dies induito eas qui ſacerdos *fuerit* pro eo ex filiis ejus, qui ingreſſurus erit in tentorium conventus ad miniſtrandum in ſancto.

31 Arietem autem iſtum conſecrationum accipiens, coquito carnem ejus in loco ſancto.

32 Et comedito Aharon & filii ejus carnem iſtam arietis, & panem illum qui *erit* in caniſtro, ad portam tentorii conventus:

33 Comedunto, *inquam*, iſta ii pro quibus expiatio facta fuerit, ad conſecrandum miniſterium eorum, ad ſanctificandum eos: extraneus autem ne comedito, nam res ſancta ſunt.

34 Quòd ſi reliquum fiet de iſta carne conſecrationum aut de pane iſto, uſque mane, tum comburito quod reliquum factum fuerit igne, ne comeditor, nam res ſancta eſt.

35 Facito itaque Aharoni & filiis ejus ſic, ſecundum omnia quę præcepi tibi: ſeptem diebus conſecrato miniſterium eorum.

36 Juvencum verò pro peccato parato quolibet die ad expiationes, & peccato inſpergito altare expiationem faciens in eo, poſtquam unxeris illud ad ſanctificandum illud.

37 Septem diebus expiato ſuper illo altari, & ſanctificato illud: ſic eſto illud altare res ſancta ſanctarum, quicquid tetigerit altare illud, ſanctum eſto.

38 Hoc quoque *eſt* quod [f] offeres in iſto altari, agnos anniculos binos quoque die jugiter.

[f] Heb. *facies & ſic deinceps*

39 Horum agnum unum offerto mane, & agnum alterum offerto inter duas veſperas.

40 Prӕterea decimam Ephæ ſimilæ, miſtæ quarta hinis olei tuſi, & libamen quartam hinis vini, in quemlibet agnum.

41 Agnum verò alterum offerens inter duas veſperas, ſecundum oblationem matutinam, & ſecundum libamen ejus facito ei, in odorem gratum, ſacrificium igne abſumendum Jehovæ.

42 Holocauſtum juge eſto generationibus veſtris, intra portam tentorii conventus coram Jehova, ubi conveniam vobiſcum alloquendo te ibi.

*Num.*28.3.

43 Conveniam autem illuc cum filiis Jiſraëlis, ut ſanctificetur gloriâ mea:

44 Sanctificabo enim tentorium conventus & altare ipſum, Aharonem etiam & filios ejus ſanctificabo, ut ſacerdotio fungantur mihi:

45 Et habitabo [g] inter filios Jiſraëlis, ac ero illis in Deum:

[g] Heb. *in medio, ut verſu ſeq.*

46 Experienturq́; me eſſe Jehovam Deum ſuum, qui eduxi ipſos e terra Ægypti, ut habitem inter ipſos: ego *ſum* Jehova Deus eorum.

ANNOTATIO.

1 Integros] *omni vitio carentes, ut ſuprà* 12.5. *Levit.*22.20. 2 Panes] *placentas ſine oleo, Levit.*8.26. 4 Aqua] *non quavis, ſed ex labro ſancto, infrà* 30.18. 5 Illa] *de quibus cap.*28. *ut nominatim ſubjiciuntur.* Pallio amiculi] *vide ſuprà in* 28.31. 6 Coronamentum] *bracteam auream, de qua ſuprà* 28.36. *ut explicat Moſche Levit.*8.9. 7 Oleum unct.] *de quo infrà* 30.22. 9 His] *filiis: nam pater tiaræ loco habebat cidarin, ut ſuprà ver.*6. *vide ſuprà* 28.40. 14 Oblatio] *ac proinde comburenda extra caſtra. Levit.*4. 18 Holocauſtum] *totum pro ritu adolendum Deo, Levit.*1. 22 Aries conſecr.] *& hic ritus requiritur in iſto ſacrificiorum genere, Levit.*7.18. 23 Tractam] *ſic vocat Cato quam vulgus tortam.* 24 Et agitato] *a dextera in ſiniſtram, & contrà.* 26 Et cedito tibi] *ut qui Aharonem & filios conſecrans ſummi ſacerdotis munus obis.* 27 Elationis] *id eſt, ſurſum extollendum, antequàm comedatur.* 28 Et cedito] *regula eſt in futurum de ſacerdotum jure, ut Levit.*7.18. *&* 10.14. 29 Ad ungendum indutos eis] *id eſt, ut cùm ungendi fuerint & conſecrandi ſucceſſores, induantur illis, quemadmodum Aharon & filii ejus: ſtatuit enim perpetuam rationem conſecrandi ſacerdotes.* 31 In loco ſancto] *in porta tentorii conventus, ubi coquenda & comedenda erat, infrà ver.*32. *& Levit.*8.31. 33 Extraneus] *qui ex familia Aharonis non eſt.* 36 Expiationes] *Aharonis, filiorum, & altaris.* Peccato] *ſanguine ſacrificii pro peccato, Levit.*8.15. *ſynecdoche.* Poſtquam unxeris] *ut mandatur infrà* 30.28. *&* 40.10. *vide Levit.*8.11. 37 Sancta ſanctarum] *ſanctiſſima, vide Gen.*9.25. *& infrà* 30 32. Quicquid tetigerit] *hoc eſt, adeò ſanctum eſto, ut quidvis contactu ejus ſanctificetur: huc reſpicit Chriſtus Phariſæos redarguens, Matth.*23.18. 39 Inter duas veſp.] *vide ſuprà.*12.6. 40 Decimam Ephæ] *hhomerem, de quo ſuprà* 16.37. Hinis] *menſurę liquidorum tantum capientis quantum* 72. *ovorum gallinaceorum teſtæ: eſt ergo quarta hinis quantum capiunt* 18. *ovorum teſtæ, id eſt, dimidium congii.* 42 Intra portam] *nam in ea tabernaculi parte collocandum erat altare, & offerenda ſacrificia: vide infrà* 40.29. Alloquendo te] *q.d. per te filios Jiſraëlis conveniam.* 43 Sanctificetur] *Jiſraël.*

Gloria mea] *id eſt, per me, non per unctionem, aſperſionem, aut quidvis aliud: nam externa illa omnia adhibebantur, ut veræ ſanctificationis ſymbola.*

CAPUT XXX.

Altare ſuffitus, uſus & locus ejus deſcribitur: ſemiſicli argentei capitatio maribus vigeſimum annum attingentibus ſuperantibusq́. ad tabernaculi extructionem imperatur: unguenti ſuffitusq́ ſacri confectura & uſus præſcribitur, & ne ad alios uſus adhibeantur ſeverè prohibetur.

1 FACITO etiam altare, ″thymiaterium ſuffitus, e lignis Schittim facito illud.

2 Unius cubiti longitudine ſua, & cubiti latitudine ſua, quadratum eſto, & duorum cubitorum altitudine ſua: ″ex ipſo cornua ejus *ſunto.*

3 Et obducito illud auro puro, ″tectum ejus & latera ſtructuræ ejus circumquaq; & cornua ejus: facitoq́, ei limbum aureum circumquaq;.

4 Deinde binos annulos aureos faciens ei, infra limbum ejus juxta binos angulos ejus aptato ad duo latera ejus, quod erit ″ in ſedes vectibus, ad portandum illud eis.

5 Facito autem ipſos vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro.

6 Et ponito illud ante velum quod *erit* ante arcam teſtimonii, e-regione operculi propitiatorii illius quod *erit* ſupra teſtimonium, quò conventurus ſum tecum:

7 Ut adoleat ſuper illud Aharon ſuffitum aromatum, unoquoque mane, cùm aptaverit lucernas, adoleat illum,

8 Similiter cùm accenderit Aharon lucernas inter duas veſperas, adoleat illum: ſuffitus jugis coram Jehova per generationes veſtras *eſto.*

9 Ne imponite ei ſuffitum exterum, aut ″holocauſtum, aut oblationem: neque libamen libatote ſuper illud.

10 Tantùm expiationem facito Aharon ſuper cornua ejus ſemel ″ quotannis: e ſanguine [a] ſacrificii pro peccato *diei* expiationũ ſemel quotannis expiationē facito in eo per generationes veſtras: res ſancta ſanctarum eſt Jehovę.

[a] Heb. *peccati: metonymia*

11 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

12 ″Cùm recenſebis ſingula capita filiorum Jiſraëlis per numerandos eorum, tum danto quiſq; ″redempturam [b] vitæ ſuæ Jehovæ, numerando eos, ut non ſit in eis plaga cùm numerabis eos.

[b] Heb. *animæ ſuæ.*

13 Hoc danto, ″quiſquis tranſit in numeratos, dimidium ſicli″ prout eſt ſiclus ſacer, (″viginti obolorum *eſt* hic ſiclus) dimidium ſicli oblationem Jehovæ.

14 Quiſquis tranſit in numeratos a nato viginti annos & ſuprà, dato oblationem Jehovæ.

15 Qui dives eſt, ne augeto, & qui tenuis eſt, ne diminuito de dimidio ſicli, dando oblationē Jehovæ, ad expiandum animas veſtras.

16 Accipiens autem pecuniam iſtam expiationum a filiis Jiſraëlis, reponito eam ″ ad miniſterium tentorii conventus: eritq́; filiis Jiſraëlis in monimentum coram Jehova, ad expiandum animas veſtras.

17 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

18 Facito etiam labrum æneum, & ſcapum ejus æneum ad lavandum: & ponito illud inter tentorium conventus & inter ″ ipſum altare, ac ponito ibi aquam:

19 Ut lavent Aharon & filii ejus ex eo, manus ſuas & pedes ſuos.

20 Cùm erunt ingreſſuri tentorium conventus, lavanto aqua ut non moriantur, aut cùm erunt acceſſuri ad ipſum altare, ut miniſtrent ut adoleant ſacrificium igne abſumendũ Jehovæ:

21 Lavanto, inquam, manus ſuas & pedes ſuos ut non moriantur: hoc eſto illis ſtatutum perpetuum, ipſi *Aharoni* & ſemini ejus per generationes eorum.

22 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

23 Tu autem accipe tibi ″ aromatum præſtãtiſſimum, myrrhæ ingenuæ quingenta [c] *pondo*, & cinnamomi odorati dimidium ejus, ducenta quinquaginta: & calami odorati ducenta quinquaginta,

[c] *Eclipſis, ſupplevim ex Onkelo Chaldæo.*

24 Et caſię quingenta, prout eſt pondus ſacrum, & olei olivæ ″hinem.

25 Et parato [d] ex illo oleum unctionis ſacrę, unguentum ″unguentariæ operæ ″unguentarii: oleum unctionis ſacræ eſto.

[d] Heb. *ill oleum: app tto, ut infr ver. 35.*

26 Eoque ungito tentorium conventus, & arcam ipſam teſtimonii,

27 Menſamq́; illam cum omnibus inſtrumentis ejus, & lychnuchum ac inſtrumenta ejus, & altare ipſum ſuffitus,

28 Altare quoq; holocauſti & omnia inſtrumenta ejus, labrumq́; & ſcapum ejus.

29 Ita ſanctificato illa, ut ſint res ″ ſancta ſanctarum: quicquid tetigerit illa, ſanctum eſto.

30 Aharonem quoque & filios ejus ungito: ita ſanctificato eos, ut ſacerdotio fungantur mihi.

31 Filios verò Jiſraëlis alloquitor, dicendo, oleum unctionis ſanctę eſto hoc ″mihi per generationes veſtras.

32 Carnem hominis ne *quiſquam eo* ungito, aut ſecundum confecturam ejus ne facitote ſimile ei: ″ res ſancta eſt, res ſancta eſto vobis.

33 Quiſquis conficiet ſimile ei, aut quiſquis imponet ex eo rei exteræ, utique ″ excindetur e populis ſuis.

34 ITEM edixit Jehova Moſchi, accipe tibi aromata, ſtacten & [e] onychem & galbanũ [f]″ nardi folia cum ſpicis & thus purum: pondus *unius* prout pondus *alterius eſto.*

[e] *Vulgo tam tiam.*

35 Et parato ex eo ſuffitum, pigmentum opus pigmentarii, ″ ſalitum, purum, ac ſanctum.

[f] Heb. *ta.*

36 Contundensq́; ″ ex eo minutim, ponito ex eo ″corã ipſo teſtimonio in tentorio conventus quò conventurus ſum tecum: res ſancta ſanctarum eſto vobis.

37 At ſecundum hujus ſuffitus quem feceris confecturam ne facitote vobis: ″ res ſancta eſto tibi, Jehovæ *eſt.*

38 Quiſquis fecerit ei ſimilem ad odorandum eam, utique excindetur e populis ſuis.

ANNOTATIO.

a Thymiaterium] *a quotidiano uſu ejus, etſi ibidem ſemel quotannis, & aliâs in certis peccatorum generibus*

bus aſperſione ſanguinis fieret expiatio, infrà ver. 10. *Levit.* 4.7. 2 Ex ipſo] *vide ſuprà* 27.2. 3 Tectum] *aream, ſummam ejus partem.* 4 In ſedes] *ut ſuprà* 25.27. 9 Holocauſtum] *nam ad hæc fuit inſtitutum altare ſuprà* 27.1. 10 Quotannis] *die expiationum, decimo menſis ſeptimi, Levit.* 16.18. *&* 23.27. 12 Cùm recenſebis] *Hebræi ferè omnes hoc mandatum non temporarium, ſed perpetuum fuiſſe putant, ut ex collecta compararentur holocauſta quotidiana, ſacrificia in dies feſtos, & reliquæ oblationes pro toto cœtu: ſed quia nuſquam de anniverſaria collecta legitur, veriſimilius videtur mandatum fuiſſe Moſchi ut ſeml tantùm fieret: primùm a fine, nam hæc capitatio ad expiationem populi recens ex Ægypto educti imperata eſt: ſecundò a verbis exemploq; Moſchis, qui neq; hoc ſtatutum perpetuum vocat ut cætera omnia, neque deinceps repetiſſe legitur, ne tum quidem cùm iteratò & tertiò populum recenſuit. Num* 1. *&* 26. *tertio ab exemplo ſucceſſorum omnium, qui nuſquam leguntur hanc capitationem imperaſſe: (Legitur quidem Joaſch* 2. *Chron.* 24. *exemplum Moſchis adhibuiſſe, ut extraordinariæ neceſſitati extraordinariâ collectâ conſuleret: ſed quod ibi ſcribitur, de anno in annum, &c. non ad penſitationem, ut vulgò putatur, ſed ad aſſiduam templi inſtaurationem pertinet, ut quæ non eſſet unius anni opus: ut illud taceamus quòd diverſum fuit collectæ genus, quod apparet ex eo quòd cunctabatur Jojada eam colligere, & quòd deinde tanquam voluntaria oblatio in arcam ſive cippum Eccleſiæ ab unoquoque pro arbitrio ſuo conjecta eſt) Poſtremò ab hujus collectæ uſu: nam pecunia hæc in monimentum ſtatuenda dicitur ver.* 16. *hoc eſt in miniſterium tabernaculi quod manebat, non autem in res quæ conſumuntur (qualia ſacrificia erant) impendenda: ac propterea Nechemja legis ſtudioſiſſimus obſervator Jiſraëlitis poſtliminio reverſis non legis autoritate ſed ipſa æquitate fretus ad illum uſum trientem ſicli indixit Nechem.* 10.32. *quod minimè omnium facturus erat ſi hac lege caveri intellexiſſet.* Redempturam] *pecuniam, quam offerri ab iis neceſſe eſt, ſi vitam ſalvam eſſe volunt: ideò ſequitur, ut non ſit in eis plaga.* 13 Quiſquis tranſit] *acceſſu numerandorum ad cœtum numeratorum: dabatur enim a ſingulis tranſeuntibus dimidiatus ſiclus.* Prout eſt ſiclus ſacer] *duplo major communi.* Viginti obolorum] *eſt autem obolus tantum argenti quantum pendunt* 16. *grana hordei: itaq; hic ſemiſiclus pendebat* 160. *grana hordei.* 16 Ad miniſterium ten.] *quod ſpeciatim exprimitur infrà.* 38.25. 18 Ipſum altare] *holocauſti, de quo ſuprà* 27.1. *nam thymiaterium de quo ver* 1. *intra tentorium conventus ante velum ſanctuarii erat collocandum, ver.* 6. *quamobrem huic loco accommodari non poteſt.* 23 Aromatum præſtantiſſimum] *vel ſpeciem omnium præſtantiſſimam, hoc eſt, balſamum omnibus, ut Plinius loquitur, odoribus prælatum, quod ideò Arabibus dicitur Belſamin, quaſi dicas, dominium obtinens inter aromata: vel uniuſcujuſque generis quod ſubjungitur, quicquid eſt præſtantiſſimum: harum prior interpretatio magis placet.* 24 Hinem] *bicongium: vide ſuprà* 29.40. 25 Unguentariæ] *id eſt, artificioſiſſimè paratum.* Unguentarii] *non tyronis ſed periti artificis.* 29 Sancta ſanctarum] *ſanctiſſima per ſe, & alias ſanctificans: vide Gen.* 9. 25. 31 Mihi] *ſoli, ut ad nullos alios uſus adhibeatur, aut fiat.* 32 Res ſancta] *q.d. ut res ſancta eſt mea inſtitutione, ita vobis eſto obſervatione.* 33 Excindetur] *vide Gen.* 17.14. 34 Nardi folia cum ſpicis] *tribus modis ab Hebræis redditur: quidam hoc modo, ſtacten & onychem & galbanum hæc aromata, & thus, &c. alii, & galbanum illa aromata & thus, reſpicientes ad ea quæ nominata ſunt in ſuperiore confectura ver.* 23. *alii nardum interpretantur, ut nos fecimus: nardus enim, teſte Plinio lib.* 12. *natur. hiſt. cap.* 12. *præcipuus eſt in unguentis odoratis, ideoq; generis nomen* κατ' ἐξοχὴν *obtinet. obtinet autem in plurali, quia non tantùm ſpica ſua, ſed etiam foliis celebratur gemina dote, ut idem loquitur.* 35 Salitum] *ex ſimplice vocis etymo: etſi alii exponunt commixtum, condenſatum, fermentatum, metaphoricè.* 36 Ex eo] *ex paſtillis unguentariis ejus, qui non toti friabantur & contundebantur, ſed tantum quotidie quantum abſumendum erat.* Coram ipſo teſt.] *in altari ſuffitus, ſive thymiaterio, de quo ver.* 1. 37 Res ſancta] *vide ſuprà ver.* 30.

CAPUT XXXI.

Deus nominatim præcipuos tabernaculi curatores facultate opificii a ſe inſtructos deſignat: & ne ſibi licere putent operi illi ſacro etiam in ſabbatho incumbere, præceptum de ejus obſervatione mortis excidiiq; pœna adjuncta repetit.

1 DEINDE allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 ' Vide, nominatim vocavi Betzaleelē filium Uri filii Churis e tribu Jehudæ:

3 Quem ' implevi Spiritu Dei, *quod* ad peritiam & intelligentiam notitiamq; & omnem artem,

4 Excogitandi [a] res induſtriè inventas, & operandi in auro & in argento & in ære

5 Et artificio gemmario inſerendi & artificio lignário, operandi qualibet arte

6 Præterea ego ecce, addidi ei Aholiabum filium Achiſamaci e tribu Danis, & ' animo cujuſque [b] induſtrii indidi peritiam: ut faciant quecunque præcepi tibi.

7 Tentorium conventus, & arcam ' pro teſtimonio ipſo, & operculum propitiatorium quod *erit* ſuper eam, & omnia inſtrumenta ipſa tentorii:

8 Menſamque cum inſtrumentis ejus, & lychnuchum ' purū cum omnibus inſtrumentis ejus, & altare ſuffitus:

9 Et altare holocauſti cum omnibus inſtrumentis ejus, labrumq; & ſcapum ejus:

10 Et ' veſtes miniſterii, & veſtes ſacras Aharonis ſacerdotis, & veſtes filiorum ejus ' ad fūgendum ſacerdotio:

11 Denique oleum unctionis, & ſuffitum aromatum pro ſanctuario: ſecundum omnia quæ præcepi tibi faciunto.

12 Præterea edixit Jehova Moſchi, dicendo,

13 Tu autē alloquere filios Jiſraëlis dicendo, ' veruntamen ſabbatha mea ſervatote: nam ' ſignum eſt inter me & inter vos per generationes veſtras, ad cognoſcendum me Jehovam eſſe qui ſanctifico vos.

14 Obſervate ergo ſabbathum, quia res ſancta eſt vobis: profanantium illud *quiſque* [c] omnino morti traditor, nam quicunque fecerit in eo opus, utique ' excindetur anima illa e medio populorum ſuorum.

15 Sex diebus fiet opus, at die quovis ſeptimo

[a] Heb. *cogitationes: metonymia.*

[b] Heb. *ſapientis corde.*

[c] Heb. *moriendo morti traditor, ut infrà ver.* 15.

mo ſabbathum ' requies *eſt*, res ſancta Jehovæ: quiſquis fecerit opus die ullo ſabbathi, omnino morti traditor.

16 Obſervanto itaque filii Jiſraëlis ſabbathũ ipſum, celebrando ſabbathum per generationes ſuas, fœdere [d] perpetuo.

[d] Heb. *ſeculi*

17 Inter me & inter filios Jiſraëlis ſignum eſt in perpetuum: quia ſex diebus fecit Jehova cœlum & terram, die autẽ ſeptimo quievit & [e] ' recreavit ſe.

[e] Heb. *reſpi ravit, ut ſu prà 23.12.*

18 Tandem cùm abſolveret alloqui eum in monte Sinai, dedit Moſchi duas illas tabulas teſtimonii, tabulas lapideas ſcriptas ' digito Dei.

ANNOTATIO.

2 Vide] *conſydera, ut ſcias cui erit hoc opus committendum.* 3 Implevi] *divinis donis quę ſequuntur inſtruxi.* 6 Animo cujuſque] *præter duos ſuperiores, qui fuerunt præcipui curatores operis: vide infrà 36. 1.* 7 Pro teſtimonio] *continendo: vide ſuprà 25.16.* 8 Purum] *ex auro puro, ſuprà. 25. 31.* 10 Veſtes miniſterii] *ſtragulas, hoc eſt, aulæa & vela tabernaculum veſtientia ſuprà 26. & infrà 36. & involucra quibus tegebatur menſa, arca, altare, & reliqua inſtrumenta ſacra, cùm deportanda erant. Num. 4. ſic infrà 35. 19.* Ad fungendum] *quibus utentur cùm fungendum erit ſacerdotio.* 13 Veruntamẽ] *q.d. tanti volo fieri ſabbatha mea, ut ne hoc opus quidem, quamvis ſacrum, in eis fieri velim.* Signum] *documentum commune inter nos, mei, ut creatoris & ſanctificantis, veſtri autem, ut qui creati eſtis & ſanctificati: adeò ſubjungit, ad cognoſcendum. q.d. obſervari jubeo, ut ejus obſervatione hæc cognoſcatis.* 14 Excindetur] *vide Gene. 17.14.* 15 Requies] *ſuprà 16.26.* 17 Recreavit] *humanitus dictum.* 18 Digito Dei] *id eſt, non artificio humano, ſed divinitus ſculptas, ut 32.16. nam ſecundas de quibus infrà 34. 1. paravit Moſche.*

CAPUT XXXII.

Jiſraëlitæ Moſche tardante vitulum ſibi in Deum conflantes, iram divinam graviſſimè contra ſe provocant: qua demum mitigata revertens Moſche, eos verbis & factis ſeverè caſtigat.

1 CÙM autem videret ' populus admodum differre Moſchen deſcendere ex ipſo monte: congregatus populus ad Aharonem, dixerunt ad eum, [a] age, fac nobis Deos, qui anteeant nobis, jam enim viro illo Moſche, qui eduxit nos e terra Ægypti, quid factum ſit ignoramus.

[a] Heb. *ſurge.*

2 Quibus edixit Aharon, rumpentes detrahite inaures aureas quæ *ſunt* in auribus uxorum veſtrarum, filiorum veſtrorum, filiarumq; veſtrarum: & afferte ad me.

3 Rumpentes ergo detraxerunt ſibi ' totus ille populus inaures aureas, quæ *erant* in auribus ſuis, & attulerunt ad Aharonem.

4 Qui acceptum e manu eorum formavit illud certâ formâ, fecitque [b] ex eo vitulum fuſilem: tum dixerunt, hi *ſunt* dii tui Jiſraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

[b] Heb. *illud, vitulum fuſionis pro adjectivo conjugato, ut infrà ver. 8.*

5 Quod videns Aharon, extruxit altare coram eo, proclamavitq; Aharon dicendo, feſtum Jehovę cras *eſto.*

6 Surgentes itaq; poſtero mane obtulerunt holocauſta & applicarunt euchariſteria: seditq; populus ad edendum & bibendum, deinde ſurrexerunt ad ludendum.

7 Edixit verò Jehova Moſchi, [c] abiens deſcende, nam ' corrupit ſe populus tuus quem eduxiſti e terra Ægypti:

[c] Heb. *abi deſcende.*

8 Receſſerunt ' celeriter ab ea via quam præcepi illis, fecerunt ſibi vitulum fuſilem: & incurvantes ſe ſacrificaverunt ' ei, ac dixerunt, hi *ſunt* Dii tui Jiſraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

9 Dixit etiam Jehova ad moſchen, ' vidi populũ iſtũ, quòd ecce populus [d] ' dura cervice eſt.

[d] Heb. *durus.*

10 Nunc igitur " ſine me, ut accenſâ ira mea in eos conſumam eos: efficiam verò te in gentem magnam.

11 Quamobrem deprecans Moſche faciem iratam Jehovæ Dei ſui, dixit, ' quare Jehova accenderetur ira tua in populũ tuum, quẽ eduxiſti e terra Ægypti, virtute magna & manu forti?

12 Quare loquerentur Ægyptii, dicendo, malo *animo* eduxit eos, ut occideret eos in iſtis montibus, & conſumeret eos e ſuperficie terræ? converte te ne accendatur ira tua, & pœniteat te iſtius mali quod propoſuiſti contra populum tuum.

13 Recordare Abrahami, Jitzchaki, & Jiſraëlis ſervorum tuorum, quòd juraſti eis per te & promiſiſti eis, multiplicabo ſemen veſtrum tanquàm ſtellas cœli: & totã hanc terrã quam promiſi dabo ſemini veſtro, ut poſſideant in ſeculũ.

14 Tum ' pœnituit Jehovam iſtius mali, quod facturum ſe dixerat populo ſuo:

15 Et Moſche revertens deſcendit de monte illo cum duabus tabulis teſtimonii in manu ſua: tabulis ſcriptis a binis paginis ſuis, hinc & inde erant ſcriptæ.

16 Erantq; tabulæ iſtę ' opus Dei, & ſcriptura ſcriptura Dei erat inſculpta tabulis.

17 Audiens autem Jehoſchuhha ſonum ipſum populi dum vociferaretur, dicebat ad Moſchen, ' ſonus belli *eſt* in caſtris:

18 Qui dixit, non *eſt* ſonus [e] quo ſtrenui clamant, neque *eſt* ſonus quo debiles clamant: ſonum ' cantantium ego audio.

[e] Heb. *cla mandi ſtre nuitatem, que ſonu mandi debi tatem, ſo cantandi*

19 Fuitque cùm appropinquans ad caſtra videret vitulum illum & choros, ut accenderetur ira Moſchis, & abjiciens e manibus ſuis tabulas frangeret eas ſub ipſo monte.

20 Deinde accipiens vitulum illum quem fecerant ' exuſſit igne, commoluitq; donec minutum eſſet: diſpergenſque in ſuperficiem aquarum, juſſit bibere filios Jiſraëlis.

21 Dixitq; Moſche ad Aharonem, quid fecit tibi populus iſte, quòd induxeris ſuper eum peccatum maximum?

22 Cui dixit Aharon, ne accendatur ira domini mei, tu noſti populum huncce [f] in malo jacêre:

[f] Heb. *in malo eſt ſimile 1. J 5.19.*

23 Dicentibus mihi, fac nobis Deos qui anteeant nobis: jam enim Moſche viro illo, qui eduxit nos e terra Ægypti quid factum ſit ignoramus:

24 Dixi eis, cui *eſt* aurum? rumpentes detrahite vobis, dederuntq; mihi: quod ubi conjeci in ignem, prodiit vitulus iſte.

25 Cùm ergo videret Moſche populum eſſe ' nudatum, quòd ' nudaſſet eum Aharon ad igno

nominiam ſubeundam'ab *inimicis* qui reſurrecturi fuiſſent in eos:
26 Subſiſtens Moſche'in porta caſtrorum, edixit, quiſquis *eſt* Jehovæ, ad me *aggregator* : ſic aggregati ſunt ad eum' omnes filii Levi.
27 Dixitq; illis, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis, apponite quiſque gladium ſuum, femori ſuo: tranſite & redite per caſtra de porta in portam, ut occidatis quiſque'fratrem ſuum, & quiſque amicum ſuum, & quiſque propinquum ſuum.
28 Quod facientibus filiis Levi ſecundum edictum Moſchis, ceciderunt de populo illo, eo ipſo die, ad tria millia virorum.
29 'Dixerat enim Moſche,[g] conſecrate manum veſtram hodie Jehovæ (nam *conſecranda eſt* cuique contra'filium ſuum & fratrem ſuum) ut imponat vobis hodie benedictionem.
30 Fuit autem'poſtridie, cùm dixiſſet Moſche ad populum, vos peccaſtis peccato maximo, nunc itaque aſcendam ad Jehovam,'fortè expiationem faciam pro peccato veſtro:
31 Ut reverſus Moſche ad Jehovam' diceret, utique peccavit populus iſte peccato maximo, cùm fecerunt ſibi Deos aureos:
32 Attamen nunc an condonare vis peccatum eorum? nam ſi non *ita eſt*,'dele me nunc de libro tuo quem ſcripſiſti.
33 Dixit verò Jehova ad Moſchen, eum qui peccaret mihi,'delerem de libro meo:
34 Sed nunc abiens deduc populum iſtum'quò dixi tibi, ecce 'angelus meus præibit tibi: &'quo die viſitaturus ſum, viſitabo adverſus eos peccatum ipſorum.
35 'Quare cùm percuteret Jehova populum iſtum, *percutiebat* propter *id* quod fecit vitulo illi quem fecerat Aharon.

[g] Heb. *implete, ut ſuprà* 28.41. *&* 29.9.

ANNOTATIO.

1 Populus] *magna pars populi: ſynecdoche: nam illi quos Moſche armavit contra idololatras ver.26. non*
ſunt in idololatris numerandi, teſte Apoſtolo 1.*Cor.*10.7. 3 Totus ille po.] *de quo ver.*1. 7 Corrupit
ſe] *idololatriâ ſuâ ſibi exitium comparavit, effecitq; ut non amplius habeatur pro populo meo : ſic Deut.*
32.5. 8 Celeriter] *poſt initum fœdus, & promulgatum decalogum.* Ei] *non mihi, licet verbo aliter præ-*
*ſe ferant, ſuprà ver.*5. 9 Vidi] *q.d. memoria repetens res ejus geſtas ab exitu ex Ægypto, & cum facto hoc*
comparans, indomitum eſſe ſtatuo. Dura cervice] *metaphora a juvencis refractariis.* 10 Sine me] *q.d.*
ſi me ſiveris neque precibus averteris iram meam, conſumam eos: humanitus dictum. 11 Quare Jehova]
tribus argumentis deprecatur iram Dei, primum eſt a beneficiis antè collatis, quæ irrita eßent ſi populus con-
ſumeretur: ſecundum a gloria Dei quam hoſtes obſcurarent: tertium a promiſſionibus factis patribus, quarum
fidem conſtare oporteat. 14 Pœnituit] *ut Gen.*6.6. *id eſt, non conſumpſit ut interminatus fuerat ſuprà*
*ver.*10. *ſed tribus millibus cæſis acquievit ver.*28. *pœnitentiaq; populo imperata infrà* 33. 4. *aſpectabilem*
præſentiam ſuam a caſtris ſubduxit infrà 33.7. *& ſequentibus.* 16 Opus Dei] *vide ſuprà* 31.18.
17 Sonus belli] *neſciebat enim quid in caſtris gereretur, quia in monte ſubſtiterat ſuprà* 24.13. 18 Cantantium]
*poſt crapulam coram vitulo ludentium, ver.*6. 20 Exuſſit] *deformavit liquefaciens igne:*
omnia hæc ad deteſtationem idololatriæ. 25 Nudatum] *gratia & præſidio Dei, quem adeò graviter*
offenderat. Nudaſſet] *præſtando quod petebant, eoſq; in errore confirmando, ver.*4. *&* 5. *unde gravis in*
*eum ira ſecuta eſt, Deut.*9.20. Ab inimicis] *ut poſteà evenit ab Hhamalekitis, Num.*14.45. 26
In porta caſtr.] *cùm in tentorium extra caſtra ſe reciperet, infrà* 33.8. Omnes filii Levi] *non quidem*
omnes Levitæ, ſed omnes qui aggregati ſunt Levitæ erant, videlicet qui domi manentes ſe in idololatriâ non
*projecerant, hoc enim nomine commendantur Deut.*33.9. *alioquin ex iis multi in idololatriam cum Aharone*
*lapſi erant, ut apparet ex ver.*29. *& Deut.*33. 27 Fratrem ſuum] *q.d. nemini parcite, ſed obvium*
quemque ſine exceptione occidite. 29 Dixerat enim] *Ætiologia alacritatis Levitarum, quòd a Moſche*
didicerant rem fore Deo gratiſſimam, ſibiq; ac toti populo ſalutarem. Filium] *ut ſuprà ver.*27. 30 Poſtridie]
*quàm ſtrages edita eſt, & Moſche ſermonem cum Deo habuit, de quo infrà toto cap.*33. Fortè] *non*
dubitantis eſt, ſed ſollicitudinem exacuentis, gravitatem peccati oſtendentis, & tamen aliqua gratiæ Dei ex
pectatione erigentis, ut Jehoſchu 14.12. *&* 1.*Schemu.*14.7. *Act.*8.22. 31 Diceret] *illo* 40. *dierum*
*ſpatio, quo rurſum jejunus in monte manſit, Deut.*9.18. *Eſt autem Paralepſis, qua reticens Moſche alias rationes*
quibus ad impetrandam populo veniam utebatur, colloquii finem duntaxat exprimit quo ipſe erupit,
cùm nihil aliis præſtitiſſet: vide infrà 33. 32 Dele me] *ne habeas me in tuorum numero, quos ad ſalutem*
prædeſtinaſti: metaphora. 33 Delerem] *Conceſſione inhibet ardens Moſchis ſtudium erga idololatras:*
q.d. ſi ut dicis ullus mihi delendus eſſet pro ſumma mea juſtitia eum delerem qui peccavit. 34 Quò dixi]
infrà 33.2 *&* 3. *nam illa tempore præceſſerunt.* Angelus] *de quo ſuprà* 23.20. Quo die viſit.] *q.d. etſi*
nunc tua interceſſione manum retraho, alio tamen tempore eos propter hoc peccatum caſtigabo, cùm me aliis
peccatis irritaverint. 35 Quare cùm] *id eſt, alio tempore quoties novi peccati occaſione populum puniebat,*
punivit quoque hujus peccati nomine.

CAPUT XXXIII.

Populus iræ divinæ ſenſu ad reſipiſcentiam permotus etiam externis ſignis eam declarat: eiq; precibus Moſchis tandem venia impetratur.

1' EDIXERAT autem Jehova Moſchi, [a] abiens aſcende hinc tu & populus iſte quem eduxiſti e terra Ægypti, in terram quam juramento promiſi Abrahamo, Jitzchako & Jahhakobo, dicendo, ſemini tuo dabo illam:
2 '(Et mittam ante te Angelum, quo expellam Cenahhanæum, Emoræum, & Chittæum, & Perizzæum, & Chivvæum, & Jebuſæum)
3 In terram affluentem lacte & melle: ſed 'non aſcendam in medio tui, quia populus'durus cervice es,'ne conſumam te in hoc itinere.
4 Et audiens populus' verbum malum iſtud luctui ſe dederant, &'non impoſuerant ullus ornamentum ſuum ſibi:
5 (Quia edixerat Jehova Moſchi, edic filiis Jiſraëlis, vos *eſtis* populus durus cervice, uno momento, ſi aſcendero in medio tui, conſumpſero te: nunc itaque depone ornamentum tuum a te,'tunc cognoſcam quid ſim facturus te)
6 Sed ſpoliaverant ſe filii Jiſraëlis quiſque

[a] Heb. *abi, aſcende.*

ornamento ſuo,'procul a monte Chorebo.

7 Moſche verò" acceptum tentorium ſuum tetendit ſibi extra caſtra procul recedendo a caſtris," vocavitq́; illud tentoriũ conventus: erat enim ut quiſquis requirebat Jehovã,exiret verſus tentorium conventus quod *erat* extra caſtra.

8 Fuit autem' cùm exiret Moſche in tentorium illud,"ſurgentesq́; totus populus ſtarent quiſque ad oſtium tentorii ſui , ut intuerentur tergum Moſchis donec ingrederetur in illud tentorium:

9 Fuit verò , cùm ingreſſus eſſet Moſche in tentorium illud,ut deſcendens columna illa nubis conſiſteret ad oſtium illius tentorii , & loqueretur cum Moſche.

10 Quamobrem videns totus populus columnam illam nubis conſiſtentem ad oſtium illius tentorii,ſurgebat totus populus ut incurvarent ſe ad oſtium tentorii ſui.

11 Alloquebatur autem Jehova Moſchen,'facie ad faciem,quemadmodũ alloqui ſolet quis amicum ſuum:redeunte verò ad caſtra *Moſche* cum miniſtro ſuo Jehoſchuhha filio Nunis" puero,"non recedebat e medio illius tentorii.

12 Tum dixit Moſche ad Jehovam, vide,"tu edicis mihi deduc populum hunc,intereà tu' non indicaſti mihi quę miſſurus eras mecum: tu tamen dixiſti,"agnoſco te nominatim,atque etiam inveniſti gratiam in oculis meis.

13 Nunc ergo,ſi modò inveni gratiam in oculis tuis,"indica mihi quæſo vias tuas,ut' agnoſcam te eo quòd invenero gratiam in oculis tuis: conſydera etiam gentem hanc populum tuum eſſe.

14 Quo dicente, " facies mea præcederet ut quietem darem tibi?

15 Dixit Moſche ad eum,ſi facies tua non pręcedet,ne jubeto nos hinc diſcedere.

16 Nam quanam re cognoſcetur inveniſſe gratiam in oculis tuis me & populum tuum? nonne cùm ibis nobiſcum ? ita ſeparabimur ego & populus tuus ab omni populo qui *eſt* in ſuperficie terræ.

17 Dixit itaq; Jehova ad Moſchen,etiam hanc rem quam dixiſti faciam: quia gratiam inveniſti in oculis meis,& agnoſco te nominatim.

18 Amplius dicenti *Moſchi*,' fac quæſo videã 'gloriam tuam:

19 Dixit,ego faciam ut tranſeat' tota bonitas mea ante faciem tuam,& inclamabo nominatim Jehova ante faciem tuam : attamen' gratioſus ero"cui fuero gratioſus,& miſerebor cujus miſertus fuero.

20 ('Dicebat enim, non poſſes videre faciem meam,quia non poteſt videre me ullus homo 'dum vivit)

21 Et dixit Jehova, ecce locus apud me : ut conſiſtas ſuper iſtam rupem.

22 Erit autem cùm tranſibit gloria mea,ut ponam te in cavitate ipſa rupis , &"obtegam te manu mea donec tranſivero.

23 Sed cùm amovero manum meam , videbis 'poſteriora mea,"facies autem mea videri non poteſt.

ANNOTATIO.

1 Edixerat]*cùm ad primam illam precationem Moſchis ſuprà 32.11.Deum pœnituißet ejus mali, quod*
ver.10.fuerat interminatus,vide ſuprà 32.14.nam totum hoc caput per hyſteroſin eſt ſuperioris exegeti-
cum 2 Et mittam]*hæc diſertè promiſiſſe ulli patrum nuſquam legitur, ſed tamen reipſa promiſſionib.*
continentur,ut Gene.46.3.cùm enim ſe daturum poſteris promiſit terram iſtorum populorum, omnino pro-
miſit fore ut illos expelleret. 3 Non aſcendam]*id eſt,nolo poſt hoc ſigno aſpectabili eos ducere , aut*
inter eos viſibiliter reſidere,ut feci . Durus cerv.]*ſuprà 32.9.* Ne conſumam te]*quia non poſ-*
ſum peccatis connivere,ſuprà 23.21. 4 Verbum malum iſtud] *Deum graviſſimè indignatum*
de populi excidio cogitaße , aliquantulum precatione Moſchis mitigatum pœnitentiam publicam imperaſſe,
& ſuam præſentiam aſpectabilem ſubtrahere. Non impoſuerant] *depoſitis pretioſis ornamentis , cili-*
cio & cinere operti lugubri habitu incedebant. 5 Tunc] *ratione habita reſipiſcentiæ tuæ certius a-*
liquid ſtatuam. 6 Procul a monte] *quaſi publicè profitentes ſe præſentia Dei indignos eſſe in Chore-*
bo habitantis. 7 Acceptum tentorium ſuum]*nam Deo nullum adhuc erectum fuerat, ac ne popu-*
lo quidem imperatum . facit autem hoc Moſche ut populi peccatum ante oculos ejus exaggeret, & ne ſi in
populo maneat colloquio Dei privetur, & plenæ reconciliationis actio abrumpatur , quandoquidem ſe Deus
a caſtris ſubduxerat , ſuprà ver.3. Vocavitque] *promulgavit omnibus qui Deum conſulerent eorſum*
eſſe veniendum,unde nomen conſecutum eſt tentorii conventus. 8 Cùm exiret] *oraturus pro populo*
Deum ut iram plagasq́; ſuas cohiberet, de quibus ſuprà 32.25.& ſequent. Surgenteſq;] *boni, qui Moſ-*
chen pro ipſis interceßurum ita proſequebantur. 11 Facie ad faciem]*id eſt, admodum familiariter, ut*
ſequentia exprimunt, Puero]*id eſt.famulo,ut Gen.37.2.& 41.12.erat enim tum quaſi 53.annos na-*
tus. Non recedebat]*Jehova ſcilicet,qui planè denunciaverat ſe non futurum in medio populi, ſuprà*
ver.3. 12 Tu edicis] *ſuprà ver.1.* Non indicaſti mihi quæ miſ.]*id eſt,nihil dicis de columna ignis*
& nubis quibus hactenus duxeras nos,aut de tabernaculo ubi promiſeras habitaturã gloriam tuam:ſed quod
interminatus es ſuprà ver.3.jam reipſa præſtas,quod hîc conſiſtens omnino a caſtris abſtines,ver.11. Ag-
noſco te nom.]*approbo te,& habeo rationẽ tui.* 13 Indica mihi]*id eſt,oſtende te fore ducem noſtrũ.* Ag-
noſcam]*id eſt,re ipſa experiar & ſentiam te præſentẽ eſſe.* 14 Facies]*aſpectabilis præſentia mea. q.d.vis*
ne ita fieri? ſtatui enim tibi gratificari. 18 Fac quæſo]*i.promiſſionem tuã confirma hoc ſigno aſpectabili.*
Gloriam tuam]*ipſiſſimam majeſtatẽ tuam ab imaginibus nudam,ad majorẽ mei confirmationẽ.* 19 Tota
bonitas]*id eſt,gloria,ut ver.18.& 22.* Gratioſus ero]*opere & communicatione mei.* Cui gratioſus
fuero]*æterno decreto meo : & ſic ſequentia.q.d.neque omnino neq́ omnibus hoc tribuo,ſed quibus,quando,&*
quantum decretum eſt ab æterno:ſic reſpondet Chriſtus filiis Zebedæi. Matth.20.23.Hunc locum Apoſtolus
Rom.9.15.a ſingulari cauſa ad univerſalem optimè accommodat. 20 Dicebat enim]*altera recuſatio-*
nis cauſa,petentis perſonæ imbecillitas. Dum vivit]*in hac mortali vita.* 22 Obtegam te manu]
humanitus dictum,id eſt,velabo tibi oculos,ne videas gloriam meam quam humanus aſpectus non fert. 23
Poſteriora] *aliquam gloriæ meæ imperfectam imaginem:quæ notitia cum ea comparetur qua quis hominẽ*
ex dorſo,non autem de facie agnoſcit: vide 1.Cor.13.9.ad finem uſque. Facies mea] *ipſiſſima majeſtas*
mea retecta,ut ſuprà ver.20.

CAPUT XXXIIII.

Deus populo infenſus eſſe deſinens novas tabulas lapideas dolari, & in montem ad ſe afferri jubet, quibus legem inſcribat, & fœdus cum populo certis conditionibus renovet.

1 EDIXIT autem Jehova Moſchi, dola tibi duas tabulas lapideas ʼſimiles illis prioribus, ut inſcribam iſtis tabulis eadem verba quæ fuerant in tabulis illis prioribus quas fregiſti.

2 Et ″eſto paratus in craſtinum mane, ut aſcendas ipſo mane in montem Sinai, & ſiſtaris mihi illic ʼin vertice iſtius montis.

3 Sed ne quiſquam aſcendito tecum, etiamque ne quiſquam conſpicitor in toto iſto monte: etiam pecudes aut armenta ne paſcunto e-regione iſtius montis.

4 Cùm igitur dolaſſet duas tabulas lapideas ſimiles illis prioribus, ſurgens moſche ipſo mane aſcendit in montem Sinai, quemadmodum præceperat Jehova ei: acceptis in manu ſua duabus tabulis lapideis.

5 Tum deſcendens ″Jehova in ipſa nube conſtitit cum eo ibi, ʼinclamavitque nominatim, Jehova.

6 Tranſiens enim Jehova ante faciem ejus, inclamavit, ″Jehova Jehova, *Deus* fortis miſericors, & gratioſus, longanimis, & multus benignitate ac fide:

7 Cuſtodiens benignitatem millibus, condonans iniquitatem & defectionem & peccatum: qui [a] ullo pacto non abſolvit ſontem, ʼviſitans iniquitatem patrum in filios, & in filios filiorum, in nepotes & abnepotes.

[a] Heb. *abſolvendo non abſolvit, ſub audi, non abſolvendum, q. d. ita miſericors, ut maneat juſtus.*

8 Feſtinans autem Moſche, inclinato vertice in terram incurvavit ſe:

9 Et dixit, ſi nunc inveni gratiam in oculis tuis Domine, eat quæſo Dominus ʼin medio noſtri: ʼnam populus durus cervice eſt, condonās autem iniquitatem noſtram & peccatum noſtrū comparaſti nos in hæreditatem.

10 Qui dixit, ecce, ego ″pango fœdus, coram toto populo tuo facturus ſum ʼmirabilia, quæ non fuerunt patrata in tota terra & in omnibus gentibus: adeò ut videat totus hic populus (in cujus medio es) opus Jehovæ terribile eſſe, quod ego facturus ſum erga te.

11 [b] Obſerva id quod ego præcipio tibi hodie: ecce ego expulſurus ſum a facie tua Emoræum, & Cenahhanæum, & Chittæum, & Perizzæum, & Chivvæum, & Jebuſæum.

[b] Heb. *obſerva tibi, id eſt, ut tibi bono ſit.*

12 ʼCave tibi ne pangas fœdus cum habitatore illius terræ ad quam venturus es, ut non ſit ʼin laqueum in medio tui.

13 Sed altaria eorū demolimini, & ſtatuas eorum frangitote, ac lucos eorum ſucciditote.

14 Nam non convenit te incurvare Deo alieno, Jehovæ enim nomen *eſt* ″zelotes, *Deus* fortis zelotes eſt.

15 *Cave tibi inquam* ne pangas fœdus cum habitatore illius terrę: ne cùm ſcortabitur ſectando Deos ſuos & ſacrificabit diis ſuis, invitet te, & comedas de ſacrificio ejus:

16 Et accipias de filiabus ejus pro filiis tuis, cúmq; ſcortentur filiæ ejus [c] ſectando Deos ſuos, efficiant ut ſcortentur filii tui ſectando Deos ipſarum.

[c] Heb. *poſt deos: ſic deinceps.*

17 ″Deos [d] fuſiles ne facito tibi.

[d] Heb. *fuſuræ vel fuſionis.*

18 ʼFeſtum azymorum obſervato, ſeptem dies veſcitor azymis, quemadmodum præcepi tibi, conſtituto tempore, ipſo menſe Abib; quia ipſo menſe Abib egreſſus es ex Ægypto.

19 ʼOmne *maſculum* aperiens vulvam, meum *eſt*: quare totius pecoris tui maſculum ſeparator, aperiens vulvam bovis aut parvę pecudis.

20 [e] Aſinæ autem aperientem vulvam redimito parva pecude, quòd ſi non redimes ipſum, decollato: omnem primogenitum filiorum tuorum redimito, neque comparento *ulli* coram me vacui.

[e] Heb. *aſini, genere epicœno.*

21 Sex diebus operaberis, die autem ſeptimo ceſſato: ″in ipſa aratione & in meſſe ceſſato.

22 Etiam feſtum ſeptimanarum [f] feriator tibi, *feſtum* primitiarum meſſis triticeæ: & feſtum collectionis ″*in* revolutione cujuſque anni.

[f] Heb. *facito.*

23 ʼTribus vicibus quotannis, compareto omnis mas tuus ante conſpectum domini Jehovæ Dei Jiſraëlis.

24 Nam ejiciam gentes a conſpectu tuo, & dilatabo terminum tuum: neque concupiſſet quiſquam terram tuam, cùm aſcendes compariturus antę conſpectum Jehovæ Dei tui ternis vicibus quotannis.

25 Ne jugulando *fundito* cum fermentato ſanguinem ſacrificii mei: neque pernoctato uſque mane ſacrificium feſti Paſchatis.

ſuprà 23.18.

26 Prima quæque, primitias terræ tuæ afferto in domum Jehovæ Dei tui: ne coquito hœdum in lacte matris ſuæ.

27 Tum edixit Jehova Moſchi, ſcribe tibi verba hæc: quia [g] ex præſtituto horum verborum pango tecum fœdus & cum Jiſraële.

[g] Heb. *ſecundum os, metonymia frequens.*

28 Itaque fuit ibi cum Jehova quadraginta dies & quadraginta noctes, cibum non comedit, & aquam non bibit: dūm inſcripſit tabulis verba fœderis hujus, decem illa verba.

29 Fuit verò deſcendente Moſche e monte Sinai (erant autem duæ illæ tabulæ teſtimonii in manu Moſchis, cùm deſcenderet ex illo monte) ʼut ignoraret Moſche ſplendidā eſſe factam cutem faciei ſuæ, cùm ille loqueretur ſecum.

30 Quamobrem videns Aharon & omnes filii Jiſraëlis Moſchen, quòd ecce ſplēdida facta erat cutis faciei ejus, timebant accedere ad eum.

31 Sed revocante eos Moſche, reverſi ſunt ad illum Aharon & omnes principes in eo cœtu: & allocutus eſt eos Moſche.

32 Poſteà demum acceſſerunt omnes filii Jiſraëlis, quibus præcepit omnia quæ locutus fuerat Jehova ſecum in monte Sinai.

33 Donec autem abſolviſſet Moſche loqui cū eis, ″impoſuit faciei ſuæ velamen.

34 Cumq; veniret Moſche in conſpectum Jehovę ad loquendū cum eo, amovebat illud velamen donec exiret: egreſſus verò ſic eloquebatur filiis Jiſraëlis id quod mādatum erat ſibi.

35 Aſpicientes enim filii Jiſraëlis faciem Moſchis, *videbant* ſplendidam factam eſſe cutem faciei Moſchis: quapropter reponebat Moſche velamen illud ſuper faciem ſuam, donec rediret locutum cum eo.

ANNOTATIO.

1 Similes illis] *forma & amplitudine.* 2 Eſto paratus] *id eſt, hodie illas expedi, ut cras mane aſcendas.*

das. In vertice] *in ea rupe, de qua ſuprà 33.21 & 22.* 5 Jehova] *nubes ipſa, aſpectabile ſignum præſentiæ ejus.* Inclamavit] *ut promiſerat ſuprà 33.25.* 6 Jehova Jehova] *hac anaphora Moſche magis præſentiâ divinæ majeſtatis afficitur, ut ſe ſtatim ad reverentiam humilitatemq; componat, ut feciſſe dicitur infrà ver.8.* 7 Viſitans] *ut ſuprà 20.5.* 9 In medio noſtri] *ut ſuprà 29.43. & ſequentibus.* Nam populus durus] *tres redduntur cauſæ hujus petitionis: prima, a conditione populi, cùm durus ſit populus, tali moderatore eget: ſecunda, a natura Dei, qualem prædicaverat ſuprà ver. 6. & 7. tertia, a beneficiis præteritis, & fœdere quo populum in hæreditatem aſciverat.* 10 Pango fœdus] *acquieſco petitioni tuæ, & fœdus redintegro ea lege quam mox exprimam.* Mirabilia] *comprehendit omnia, quæ in gratiam illius populi cùm toto illo itinere, tùm in poſſeſſione & conſervatione terræ promiſſæ facturus erat: de quibus ver.11. & 24.* 12 Cave tibi] *conditiones fœderis quæ a populo requiruntur.* In laqueum] *ut ſuprà 23 33. & ver.15. & 16. hic.* 14 Zelotes] *ut ſuprà 20.5.* 17 Deos fuſiles] *ſpecies pro genere, ſumpta occaſione a vitulo quem fuderat Aharon, ſuprà 32. ſynecdoche.* 18 Feſtum azymorum] *fœderis ceremoniæ & exercitia repetuntur de quibus ſuprà 23.* 19 Omne maſc.] *ut ſuprà 13.2.12. & ſequent.* 21 In ipſa aratione] *id eſt, tempora opportuniſſima, atque in rebus humanæ vitæ ſummè neceſſariis opus intermittito ut ſabbathum ſerves, ſuprà 31.13.* 22 In revolutione] *reſpectu proventuum, Jubilæi, & remiſſionis terræ: vide ſuprà in 12 2.* 23 Tribus vicibus] *de quibus ſuprà 23. & Deut.16.16.* 29 Ut ignoraret] *vide 2.Cor.3.* 33 Impoſuit] *hujus interpretationis autorem Apoſtolum ſecuti ſumus. 2.Cor.3.7.*

CAPUT XXXV.

Moſche ſabbathi obſervatione inculcata oblationem a Deo imperatam indicit: eaq; collata a populo, artifices divinitus vocatos nominat.

1 Cùm ergo' congregaſſet Moſche totum cœtum filiorum Jiſraëlis, edixit eis, hæ *ſunt* illæ res quas præcepit Jehova ut faciatis.

2 'Sex diebus fiet opus, die autem unoquoque ſeptimo, eſto vobis *dies* ſanctus ſabbathum quietis Jehovæ: quiſquis fecerit in eo opus, morte plectitor.

3 'Ne accenditote ignem in ullis habitationibus veſtris, die ullo ſabbathi.

4 Præterea allocutus eſt Moſche totum cœtum filiorum Jiſraëlis, dicendo, hæc *eſt* illa res quam præcepit Jehova, dicendo:

5 'Accipientes ex *iis quæ* penes vos *ſunt* oblationem Jehovæ, cujuſcunque [a] animus ſponte moverit eum, afferto eam oblationem Jehovæ: aurum, & argentum, & æs,

[a] Heb. *cor, ſic deinceps.*

6 Et hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, ſive xylinum, ſive *lanam* caprarum:

7 Et pelles arietum rubefactas, pellesq; melium, & ligna Schittim,

8 Et oleum ad luminare, odoramentaq; ad oleum unctionis, & ad ſuffitum aromata illa:

9 Et lapides ſardonychas, & lapides [b] inſitivos, pro ipſo amiculo, & pectorali ſacro.

[b] Heb. *impletionum, ſic ver.27.*

10 '[c] Induſtrius autem ex vobis quiſque, veniunto ut faciant quicquid præcepit Jehova:

[c] Heb. *ſapiens corde: ſic deinceps.*

11 Tabernaculum, tentorium ejus & tegmen ejus anſulas ejus, & aſſeres ejus, tranſtilla ejus, columnas ejus & ſtylobatas ejus:

12 Arcam ipſam, vectesq; ejus, cum operculo propitiatorio, & velum 'tegumenti:

13 Menſam & vectes ejus & omnia inſtrumenta, & panis faciei *inſtrumenta*,

14 Lychnuchumque luminaris & inſtrumenta ejus, ac lucernas ejus, & oleum luminaris:

15 Item altare ſuffitus & vectes ejus, & oleum unctionis, & ſuffitum aromaticum: &' tegmentum portæ ad portam tabernaculi:

16 Altare holocauſti & cribrum æneum quod illi *erit*, vectes ejus & omnia inſtrumenta ejus, labrum & ſcapum ejus:

17 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus, & ſtylobatas ejus, & 'tegmentum portæ atrii:

18 Paxillos tabernaculi, & paxillos atrii, cum funibus ſuis:

19 'Veſtes miniſterii ad miniſtrandum in ſancto, veſtes ſanctas Aharonis ſacerdotis, & veſtes filiorum ejus ad fungendum ſacerdotio.

20 Tum egreſſis toto cœtu filiorum Jiſraëlis, a conſpectu Moſchis,

21 Reverſi ſunt quiſque quem 'extulit animus ejus: & quemcunque ſpiritus ejus ſponte movit, afferentes oblationem Jehovæ, ad opus tentorii conventus & ad totum 'miniſterium ejus, & ad veſtes ſanctas.

22 Et venientes viri cum mulieribus: [d] quemcunque ſponte movit animus, afferebant *hæ quidem* fibulas & monilia & annulos & cingula pendula, omnia ſupellectilia aurea, omnis verò vir qui [e] offerebat, *offerebat* oblationem auri Jehovæ.

[d] Heb. om *voluntari corde.*

[e] Heb. *agi bat, ſpecies pro genere, ſynecdoche, infrà 38.2 & 29. Num.8.1*

23 Item unuſquiſque quicquid præſtò *fuit* penes ſe hyacinthinum, aut purpureum, aut coccineum dibaphum, ſive linum xylinum, ſive *lanam* caprarum, pelléſque arietum rubefactas, & pelles melium afferebant.

24 Quiſquis offerebat, oblationem argenti aut æris attulerunt *in* oblationem Jehovæ: & penes quoſcunque præſtò *erant* ligna Schittim, pro toto opere illius miniſterii attulerunt.

25 Præterea ſingulæ mulieres induſtriæ neverunt manibus ſuis, attuleruntq; netum hyacinthinum & purpureum & coccineum dibaphum & nativum xylinum.

26 Omnes etiam mulieres quas extulit animus earum *ad nendum* induſtriè, neverunt *lanam* caprarum.

27 Principes verò attulerunt lapides ſardonychas & lapides inſitivos, pro amiculo & pectorali ſacro:

28 Et odoramentum & oleum, pro luminari & pro oleo unctionis, & pro ſuffitu aromata.

29 Omnes viri & mulieres, quos ſponte movit animus ipſorum ad afferendum pro toto illo opere quod præceperat Jehova fieri per Moſchen, attulerunt filii Jiſraëlis voluntariam oblationem Jehovæ.

30 Tum dixit Moſche ad filios Jiſraëlis, videte, 'vocavit Jehova nominatim Betzaleelem filium Uri filii Churis, e tribu Jehudæ:

31 Quem implevit Spiritu Dei, *quod* ad peritiam, ad intelligentiam & ad notitiam & ad omnem artem,

32 Ut excogitet res induſtriè inventas, & ope-

retur in auro & in argento,& in ære,

33 Et in artificio gemmario ad inſerendum, & in artificio lignario, operando omni arte[f] ingenioſiſſima:

[f] Heb. *excogitationis.*

34 Et animo ejus indidit ut docere poſſit, ipſi & Aholiabo filio Achiſamaci e tribu Danis.

35 Implevit eos induſtria animi,ad faciendũ omne opus fabri, & opificis artificioſiſſimi, phrygioniſque,& textoris, in hyacinthinis & in purpureis & in coccineis dibaphis & in nativo xylino, facturos omne opus & excogitaturos res induſtriè inventas.

36 [a]Facito hęc Betzaleel & Aholiab, & omnis vir induſtrius, quibus indidit Jehova peritiam & intelligentiam ut ſciant facere totum opus miniſteriale ſanctuarii, ſecũdum omnia quæ præcepit Jehova.

ANNOTATIO.

1 Congregaſſet] *ſuprà* 34.32. 2 Sex diebus] *Jiſraëlitis oblationem & artificibus opus imperaturus, mandatum de ſabbatho repetit, ea de cauſa quam attigimus ſuprà* 31.13. 3 Ne accenditote] *eo die cultui meo tantùm incumbite, ac ne cibos quidem vobis neceſſarios parate: vide ſuprà* 16.24. 5 Accipientes] *confer cum mandato Dei ſuprà* 25.2. 10 Induſtrius] *vide ſuprà* 31.6. 12 Tegumenti] *quo obtegebatur ingreſſus in ſanctuarium.* 15 Tegmentum] *quo obtegebatur ingreſſus tabernaculi.* 17 Tegmentum] *quo obtegebatur ingreßus atrii, de quo ſuprà* 27.16. 19 Veſtes miniſterii] *vide ſuprà* 31.10. 21 Extulit] *id eſt, excitavit ut non coactè ſed liberaliter id faceret, ut planius ſequentibus explicatur.* Miniſterium ejus] *id eſt, vaſa & inſtrumenta ſacra.* 30 Vocavit] *de his vide ſuprà* 31.2. *& ſequentibus.* 36 Facito] *hunc verſum ad præcedentia pertinere, atque ita interpretandũ eſſe, adeò grammaticum eſt ut nihil ſuprà.*

CAPUT XXXVI.

Artifices a Deo vocati ex oblata materia tabernaculum, operimenta, vela, aßeres, columnas, ſtylobataſq; faciunt: & quia antè oblata materia ſatis erat, cavetur ne quid amplius ad hoc opus populus conferat.

1 VOCAVIT ergo Moſche Betzaleelem & Aholiabum,& omnem virum[a] induſtrium cujus[b] animo indiderat Jehova peritiam, quemcunque extulerat animus ejus, ut accederet ad opus illud ad faciendum illud.

[a] Heb. *ſapientem corde, ſic deinceps.*
[b] Heb. *cordi.*

2 Qui cùm accepiſſent a conſpectu Moſchis omnẽ illam oblationẽ quam attulerant filii Jiſraëlis pro opere miniſteriali ſanctuarii ad faciendũ illud, tamen adhuc afferebãt ad eum voluntariam oblationem[c] ſingulo quoque mane.

[c] Heb. *mane mane.*

3 Quapropter venientes periti illi omnes qui faciebant totum opus ſanctuarii, quiſque ab opere ſuo quod ipſi faciebant:

4 Allocuti ſunt Moſchen dicendo, excedunt populus afferendo: plus ſatis *eſt* hujus adminiſtrationis pro illo opere quod præcepit Jehova faciendum.

5 Tum præcepit Moſche ut[d] proclamarent in caſtris, dicendo, ullus aut ulla ne faciunto deinceps opus ad oblationem ſanctuarii: ſic cohibitus eſt populus ne afferret.

[d] Heb. *facerent ut tranſiret vox.*

6 Nam illius [e]rei erat ſatis illis pro toto hoc opere ad faciendum illud, [f]adeoq; ſupererat.

[e] Heb. *operis, ut Geneſ.* 33.14.
[f] Heb. *& ſupereſſe. Confer hæc omnia cũ mãdata Dei, ſuprà.* 26.

7 Fecerunt itaq; induſtrius quiſq; inter facientes hoc opus, tabernaculum illud e decem aulæis, xylino nativo internexo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho, Cerubinis *referta*, opere artificioſiſſimo fecit ea.

8 Longitudo aulæi uniuſcujuſq; viginti octo cubitorum, & latitudo quatuor cubitorum cujuſque aulæi, menſura eadem fuit omnibus his aulæis.

9 Et conjunxit quinque aulæa unum ad alterum, & quinque aulæa conjunxit unum ad alterum.

10 Deinde fecit loramenta hyacinthina in ora aulæi primi ad extremitatem in commiſſura: ſimiliter fecit in ora cujuſvis aulæi ulteriore, in commiſſura ſecunda.

11 Quinquaginta loramẽta fecit in aulæo primo,& quinquagena loramẽta fecit in extremitate cujuſque aulæi quæ *erat* in commiſſura ſecunda: continuerunt hæc loramenta aulæa ipſa unum cum altero.

12 Factisq; quinquagenis anſulis aureis, conjunxit iſta aulæa alterum alteri *inditis loramentis* in ipſas anſulas, ut eſſet ipſum tabernaculum unum.

13 Item fecit aulæa e *lana* caprina, ut eſſent tentorium ſuper ipſum tabernaculum, undecim aulæa fecit illa.

14 Longitudo aulæi unius triginta cubitorum, & quatuor cubitorum latitudo aulæi uniuſcujuſque, menſura eadem *fuit* undecim aulæis.

15 Conjunxitq; horum aulæorum quinque ſeorſim, & ſex horum aulæorum ſeorſim.

16 Faciens enim loramenta quinquaginta *aptavit* oræ aulæi ulteriori in commiſſura ſecunda,& quinquagena loramenta aptavit oræ aulæi cujuſque commiſſura ſecunda.

17 Similiter fecit anſulas æreas quinquagenas, ad conjungendum ipſum tentoriũ ut eſſet unũ.

18 Præterea fecit tegmen ipſi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & tegmen e pellibus melium ſupernè.

19 Item fecit aſſeres huic tabernaculo e lignis Schittim, arrectarios.

20 Denûm cubitorum longitudo aſſeris, cubiti verò & dimidii cubiti latitudo aſſeris uniuſcujuſque.

21 Binos cardines aſſeri unicuiq; ſcalari forma compoſitos unum ad alterum: ſic fecit omnibus aſſeribus ipſius tabernaculi.

22 Fecit autem aſſeres iſtos huic tabernaculo: viginti aſſeres ad plagã Auſtralem dextrorſũ:

23 Et quadraginta ſtylobatas argenteos fecit ſub viginti illis aſſeribus, duos ſtylobatas ſub aſſere uno ad duos cardines ejus,& duos ſtylobatas ſub aſſere altero ad duos cardines ejus.

24 Similiter in latere tabernaculi ſecundo ad plagam Aquilonalem, fecit viginti aſſeres:

25 Et quadraginta ſtylobatas eorum argenteos, duos ſtylobatas ſub aſſere uno, & duos ſtylobatas ſub aſſere altero.

26 Angulis autem ipſius tabernaculi ad occidentem, fecit ſex aſſeres:

27 Duos præterea aſſeres fecit ad antas angulares ipſi tabernaculo, in utroque angulo:

28 Qui erant gemelliparæ infernè, pariterq́; erant gemelliparę ad verticem ſuum inditi annulo uno: ſic fecit utrique illorum pro duabus antis illis angularibus.

29 Sic erant octo aſſeres, & ſtylobatæ eorum argentei, ſexdecim ſtylobatæ: [g] bini ſtylobatæ ſub aſſere unoquoque.

[g] Heb. *duo ſtylobatæ, duo ſtylobatæ.*

30 Fecit etiã tranſtilla e lignis Schittim: quinq; pro aſſeribus primi lateris ipſius tabernaculi,

31 Et quinq; tranſtilla pro aſſeribus ſecundi lateris tabernaculi, & quinque tranſtilla pro aſſeribus tabernaculi ad utrumq; angulum *pertinentia* occidentem verſus.

32 Fecit autem tranſtillum horum medianum, quod tranſcurreret in medio ipſorum aſſerum, ab uno extremo ad alterum.

33 Aſſeres verò ipſos obduxit auro, & annulos eorũ fecit ex auro, *qui eßent* ſedes ipſis tranſtillis, obduxit quoque ipſa tranſtilla auro.

34 Item fecit velum illud ex hyacinthino, purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificioſiſſimo fecit illud Cerubinis *refertum.*

35 Et factis ei quatuor columnis e Schittim obduxit eas auro, uncis earum aureis, fuditq́; eis quatuor ſtylobatas argenteos.

36 Item fecit tegumentũ portæ ipſi tentorii ex hyacinthino & pupureo & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere Phrygiano:

37 Et columnas ejus quinque & uncos earum (obduxit tamen earum [h] epiſtylia, horumq́; zonas auro) & ſtybolatas earum quinque, ex ære.

[h] Heb. capi *id eſt, capitella.*

CAPUT XXXVII.

Betzaleel arcam, menſam, lychnuchum, thymiaterium, cum inſtrumentis ipſorum, oleum quoque unctionis, & ſuffitum aromaticum conficit.

Conſer hæc cum mandato Dei ſupra 25

1 ITEM fecit Betzaleel arcam illam e lignis Schittim: duûm cubitorum & dimidiati longitudine ſua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine ſua, cubitique *unius* ac dimidiati altitudine ſua.

2 Eáq; obducta auro puro intrinſecus & extrinſecus, fecit ei limbum aureũ circumquaque.

3 Et fudit ei quatuor annulos aureos ad quatuor impages ejus, ita ut duo annuli *eſſent* in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.

4 Fecit quoque vectes e lignis Schittim, quos obduxit auro:

5 Et induxit vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum arcam illam.

6 Deinde fecit operculum propitiatorium ex auro puro: duûm cubitorum & dimidiati longitudine ſua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine ſua.

7 Fecit etiam duos Cerubinos aureos, continente opere fecit eos, e duabus extremitatibus ipſius operculi propitiatorii:

8 Cerubinum unum ab extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ab extremitate *altera* inde: ex operculo propitiatorio fecit Cerubinos iſtos in duabus extremitatibus ejus.

9 Ita ut eſſent Cerubini illi paſſis alis ſurſũ, obtegentes alis ſuis operculum ipſum propitiatorium, & facie ſua *obverſa* unius ad alterum, verſus ipſum operculum propitiatorium facies Cerubinorum eſſent.

10 Item fecit menſam illam e lignis Schittim: duûm cubitorum longitudine ſua, & *unius* cubiti latitudine ſua, & cubiti unius ac dimidiati altitudine ſua.

11 Et obduxit eam auro puro, fecitq́; ei limbũ aureum circumquaque.

12 Facta quoque ei faſcia palmari circumquaque, fecit limbum aureum faſciæ ejus circumquaque.

13 Et fudit ei quatuor annulos aureos, indiditque annulos ipſos in quatuor angulos, qui *erant* in quatuor pedibus ejus.

14 E regione ipſius faſciæ fuerunt illi annuli, ſedes vectibus ad portandum menſam.

15 Fecitq́; vectes ipſos e lignis Schittim, & obduxit eos auro, ad portandum menſam.

16 Fecit quoq; inſtrumenta illa quæ imponerentur menſæ, ſcutulas ejus & acerras ejus & ſcopulas ejus & ſcutellas quibus tegeretur, ex auro puro.

17 Item fecit lychnuchum illum ex auro puro: continente opere fecit lychnuchum illum, ſcapus ejus & *quiſque* ramus ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & calyculi ejus ex ipſo erant.

18 Sex autem rami egredientes e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero:

19 Tres lances, ſpeciem amygdalę referentia in uno ramo malum oblongum & calyculus, & tres lances, ſpeciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongum, & calyculus: ſimiliter ſex illis ramis qui prodibant e lychnucho illo.

20 In ipſo verò lychnuchi *ſcapo* quatuor lances, amygdalæ ſpeciem referētia mala oblonga ejus & calyculi ejus:

21 Et malum oblongum ſub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo *prodeuntibus, nimirum* ſub ſex illis ramis prodeuntibus ex ipſo:

22 Mala oblonga eorum & rami eorum ex ipſo, totus ille continente opere uno *fuit* ex auro puro.

23 Et fecit lucernas ejus ſeptem, & forcipes ejus, & trullas ejus ex auro puro.

24 Talento auri puri fecit illum, & omnia inſtrumenta illius.

Conſer ha mandat pra 30.

25 Item fecit altare ipſum ſuffitus e lignis Schittim, unius cubiti longitudine ſua, & unius cubiti latitudine ſua, quadratum, & duûm cubitorum altitudine ſua, ex ipſo erant cornua ejus.

26 Et obduxit illud auro puro, tectum ejus, lateráque ejus circumquaque, & cornua ejus, fecitq́; ei limbum aureum circumquaque.

27 Et binos annulos aureos fecit ei infra limbum ejus juxta binos angulos ejus, in duobus lateribus ejus, ut eſſent ſedes vectibus ad portandum illud eis.

28 Fecit autem vectes ipſos e lignis Schittim, quos obduxit auro.

29 Fecit quoque oleum ipſum unctionis ſanctæ, & ſuffitum aromaticum purum, opere pigmentarii.

CAPUT.

CAPUT XXXVIII.

Betzaleel altare holocauſti, labrum, atriumq́, cum ipſorum inſtrumentis facit: deinde metallorum ad opus ſacrum oblatorum ſumma recenſetur, & quid ex unoquoq́, factum ſit oſtenditur.

Confer cum mandato Dei ſuprà 27.1.

1 ITEM fecit altare holocauſti e lignis Schittim: quinque cubitorum longitudine ſua, & quinque cubitorum latitudine ſua, quadratum, & trium cubitorum altitudine ſua.

2 Factiſque cornibus ejus, ſuper quatuor angulos ejus ex ipſo fuerunt cornua ejus, & obduxit illud ære.

3 Fecit etiam omnia inſtrumenta ipſius altaris, lebetes & palas & crateras & fuſcinulas & forcipes, omnia inſtrumenta ipſius fecit ex ære.

4 Et fecit illi altari cribrum opere *æreo*, reticulum æreum, ſub *quo* ambitus illius *erat* ab ima parte uſque ad medium illius.

5 Et fundens quatuor annulos indidit quatuor extremitatibus illius e regione cribri ænei, *ut eſſent* ſedes vectibus illius.

6 Fecitque vectes illos e lignis Schittim, quos obduxit ære.

7 Et induxit illos vectes in annulos ipſos in lateribus illius altaris ad portandum illud eis: cavum ex tabulis fecit illud.

Confer cum 30.18. ſuprà.

8 Item fecit labrum illud chalybeum & ſcapum ejus chalybeum, e 'ſpeculis mulierum turmatim convenientium, quæ turmatim conveniebant ad portam tentorii conventus.

Confer cum cap.27.9. ſuprà.

9 Item fecit illud atrium: ad plagam meridianam dextrorſum tapetes ocellatos illius atrii e xylino internexo, centum cubitorum.

10 Columnas eorum viginti, & ſtylobatas earum viginti æneos, uncos illarum columnarum, zonaſq; illarum argenteas:

11 Similiter ad plagam Aquilonalem, centum cubitorum, columnas eorum viginti & ſtylobatas earum viginti æneos, uncos columnarũ zonaſque illarum argenteas:

12 Ad plagam verò occidentalem, tapetes ocellatos in quinquaginta cubitos, columnas eorum decem & ſtylobatas illarum decem, uncos columnarum zonasque illarum argenteas:

13 Et ad plagam anteriorem orientem verſus, quinquaginta cubitorum,

14 Tapetes ocellatos in quindecim cubitos ab uno latere, columnas eorum tres, & ſtylobatas illarum tres,

15 Et a latere altero, hinc & inde ad portam ipſius atrii, tapetes ocellatos in quindecim cubitos, columnas eorum tres & ſtylobatas illarum tres.

16 Omnes tapetes ocellatos ipſius atrii circũquaque, e xylino internexo,

17 Et ſtylobatas ad iſtas columnas æneos, uncos columnarum cum zonis earum argenteos, & obductionem epiſtyliorum earum ex argento: erant enim omnes columnæ atrii redimitę zonis argenteis.

18 Tegumentum autem portæ ipſius atrii opere phrygiano, ex hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo, cujus longitudo viginti cubitorũ, altitudo verò in latitudine *tegumenti* quinque cubitorum, e-regione tapetium ocellatorum cujuſq; atrii:

19 Et columnas eorum quatuor cum ſtylobatis earum quatuor æneis, uncos earum argenteos, & obductionem epiſtyliorum earum cum zonis earum ex argento:

20 Omnes autem paxillos ad tabernaculum & ad atrium circumquaq; æneos.

21 'Iſta *ſunt* numerata' ipſius tabernaculi, tabernaculi teſtimonii, quæ numerata ſunt [a] ex præſtituto Moſchis *ad* miniſterium 'Levitarum, [b] opera Ithamaris filii Aharonis ſacerdotis:

[a] Heb. *ſecundum os.*

[b] Heb. *per manum.*

22 Ex quibus Betzaleel filius Uri filii Churis e tribu Jehudæ, fecit omnia quæ præceperat Jehova Moſchi,

23 Et cum eo Aholiab filius Achiſamaci de tribu Danis, faber quiſque & ingenioſus artifex, phrygioq́; in hyacinthino & in purpureo & in coccineo dibapho & in nativo xylino.

24 Totum illud aurum quod factũ eſt ad iſtud opus in toto opere ſanctuarii: fuit ergo aurum [c] oblationis, 'viginti novem talenta, ſeptingenti triginta ſicli, prout *eſt* ſiclus ſacer.

25 Item argentum numeratorum e cœtu, 'centum talenta, cum mille ſeptingentis ſeptuaginta quinq́; ſiclis, prout *eſt* ſiclus ſacer.

26 Didrachma [d] in ſingula capita, dimidium ſicli prout *eſt* ſiclus ſacer, cujuſq́; tranſeuntis ad numeratos a nato viginti annos & deinceps, *nimirum* 'ſexcentorum trium millium quingentorum quinquaginta.

[c] Heb. *agitationis, ut infrà ver. 29. vide ſuprà 35.22.*

[d] Heb. *in cranium.*

27 Cujus argenti fuerunt centum talenta ad fundendum ſtylobatas ſanctuarii & ſtylobatas veli, centum ſtylobatæ centum talentorum, talentum in ſtylobatam:

28 Ex mille verò ſeptingentis ſeptuaginta quinque *ſiclis*, fecit uncos ſingulis columnis, & obduxit epiſtylia earum, redimivitq; eas zonis.

29 Item æs oblationis ſeptuaginta talentorũ, & bis mille quadringentorũ ſiclorum *pondere*:

30 Ex quo fecit ſtylobatas portæ tentorii conventus, & altare æneum & cribrum æneum quod ei *eſt*, & omnia inſtrumenta illius altaris:

31 Stylobatas quoq; ipſos atrii circumquaque, & ſtylobatas portæ ipſius atrii: omnes prętereа paxillos tabernaculi, & omnes paxillos atrii circumquaque.

ANNOTATIO.

8 Speculis mulierum] *oblatis a mulieribus, quæ ſtudio pietatis turmatim accurrebant ad offerendum Deo.* 21 Iſta] *quæ numerare incipit ver. 23.* Ipſius tabernaculi] *ad conficiendum tabernaculum & res ad ipſum pertinentes.* Levitarum] *totius gentis Leviticæ, quæ poſtea in Levitas & Sacerdotes diſtributa eſt.* 24 Viginti novem] *auri ſumma ſuperat pretium quinquies centies ſexagies mille quadringentorum quinquaginta dallerorum.* 25 Centum tal.] *argenti ſumma ſuperat pretium centies nonagies bis mille octingentorum octoginta ſeptem dallerorum cum dimidio: ſiquidem dimidiatus dallerus ſacrum ſiclum efficit: vide juſtam rationem in Gen. 23.* 26 Sexcentorum] *qui numerus fuiſſe oſtenditur Num. 1.46.*

CAPUT XXXIX.

Quæ e xilino, auro & gemmis facienda erant, nimirum amiculum, pectorale ſacrum, pallium, tunica, cidaris, tiaræ baltheus, femoralia, & bractea ad Moſchen afferuntur, & ab ipſo probata narrantur.

1 ITEM

Confer cum cap.28.ſupra.

1 ITEM ex illis hyacinthinis & purpureis & coccineis dibaphis fecerunt veſtes miniſterii, ad miniſtrandum in ſancto, fecerunt quoque veſtes ſacras quæ *eſſent* Aharonis, ſicut præceperat Jehova Moſchi.

2 Fecit itaque amiculum illud, ex auro, hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo.

3 Ductis enim bracteis illius auri, ſciderat *artifex* filamenta [a] ad inſerendum inter hyacinthina ipſa, & inter purpurea, & inter coccinea dibapha, & inter nativum illud xylinum, opere artificioſiſſimo.

[a] Heb. *ad faciendum in medio hyacinth. &c.*

4 Humeralia fecerunt ei conjungentia, ut duabus extremitatibus ejus conjungeretur.

5 Et cingula amictus ejus quæ in eo *erat*, prout *erat* opus ejus ex ipſo fuit, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, quemadmodũ prȩceperat Jehova Moſchi.

6 Cumq́ue aptaſſent lapides illos ſardonychas circunclusos fundis aureis, inſculptos ſculpturis *tanquam* ſigilli, de nominibus filiorum Jiſraëlis:

7 Impoſuit illos humeralibus hujus amiculi, *ut eſſent* lapides monimenti pro filiis Jiſraëlis, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

8 Item fecit ſacrum illud pectorale opere artificioſiſſimo ſicut opus amiculi, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo.

9 Quadratum fuit, duplicatum, *ſic* fecerunt pectorale illud ſacrum, ſpithamæ longitudine ſua, & ſpithamæ latitudine ſua, duplicatum.

10 Inſerueruntq́; ei quatuor ordines lapidum: ordinẽ, pyropum, topazium, & ſmaragdum, hunc ordinem primum.

11 Et hunc ordinem ſecundum, Chryſopraſum, Sapphirum, & adamantem.

12 Hunc quoq́; ordinem tertium, cyanum, achatem, & amethyſtum.

13 Hunc deniq; quartum ordinem, beryllum thalaſſium, Sardium, & jaſpidem: circumcluſos fundis aureis inſitionibus ſuis.

14 Hi ergo lapides cum nominibus filiorũ Jiſraëlis erant duodecim de nominibus eorum, ſculpturæ *tanquã* ſigilli, cuiq́; de nomine illius, pro duodecim tribubus.

15 Et fecerunt in iſto pectorali ſacro, catenas æquabiles opere tortili ex auro puro.

16 Factisque duabus fundis aureis, & duobus annulis aureis, poſuerunt duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis illius ſacri.

17 Indideruntqué duas illas *catenas* tortiles aureas duobus iſtis annulis, in extremitatibus illius pectoralis ſacri.

18 Duas verò *alias* extremitates iſtarum duarum tortilium catenarum apponentes duabus illis fundis, indiderunt humeralibus ipſius amiculi, *ut eſſet* ante faciem ejus.

19 Fecerunt quoque duos annulos aureos, quos appoſuerunt duabus extremitatibus pectoralis illius ſacri, intrinſecus in ora ejus, quæ *eſt* ad latus ipſius amiculi.

20 Similiter fecerunt duos annulos aureos, quos appoſuerunt duobus humeralibus illius amiculi infernè ante faciem ejus, e regione *alterius* commiſſuræ ejus, a ſuperiore parte cingulæ ipſius amiculi.

21 Ita ſuſtulerunt pectorale illud ſacrum annulis ſuis ad annulos illius amiculi vitta hyacinthina, ut eſſet ſuper cingulam ipſius amiculi, neque ſeparаretur pectorale illud ſacrum ab ipſo amiculo: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

22 Item fecit pallium illud amiculi, opere textili, totum hyacinthinum.

23 Os verò illius pallii in medio ejus velut os loricæ, limbum ori ejus circumquaque, ne laceraretur.

24 Et fecerunt in fimbriis illius pallii malogranata hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, filis internexis.

25 Factiſq; tintinnabulis ex auro puro, poſuerunt tintinnabula hæc inter malogranata, in fimbriis ipſius pallii circumquaque inter malogranata illa:

26 Tintinnabulum deinde malogranatũ, tintinnabulum deinde malogranatum in fimbriis illius pallii circumquaq́;, adminiſtrandũ, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

27 Item fecerunt tunicas illas e nativo xylino, opere textili, Aharoni & filiis ejus:

28 Et cidarin illam e nativo xylino, & [b] tiaras illas ornamentorum e [a] nativo xylino, & femoralia linea e nativo xylino internexo:

29 Et baltheum illum e xylino nativo internexo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho, opere Phrygiano: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

30 Item fecerunt bracteam coronamenti ſancti ex auro puro, cui inſcripſerũt inſcriptionẽ ſculpturis *tanquam* ſigilli, SANCTITAS JEHOVAE.

31 Et indiderunt ei vittam hyacinthinam imponendo eam cidari ipſi supernè: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

32 Abſoluto itaque toto opere tabernaculi, tentorii conventus (quod facientes filii Jiſraëlis, ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerant)

33 Attulerũt tabernaculum illud ad Moſchen, tentorium ipſum & omnia inſtrumenta ejus, anſulas ejus, aſſeres ejus, tranſtilla ejus, columnaſq́ue ejus, & ſtylobatas ejus:

34 Et operimentum e pellibus arietum rubefactis, & operimentum e pellibus melium, & velum tegumenti:

35 Arcam ipſam teſtimonii & vectes ejus, & operculum illius propitiatorium:

36 Menſam cum omnibus inſtrumentis ejus, & panis faciei *inſtrumenta*,

37 Lychnuchum illum [a] purum, lucernas ejus lucernas [c] aptandas, & omnia inſtrumenta ejus, & oleum luminaris:

38 Et altare aureum & oleum unctionis & ſuffitum aromaticum, & tegumentum portæ ipſius tentorii:

39 Altare æneum & cribrum æneum quod ei *eſt*, vectes ejus & omnia inſtrumenta ejus, labrũ & ſcapum ejus:

40 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus & ſtylobatas ejus, & tegumentum ad portam atrii, funes ejus & paxillos ejus, deniq́ue omnia inſtrumenta miniſterialia ipſius tabernaculi, pro tentorio conventus:

41 [a] Veſtes miniſterii ad miniſtrandum in ſanctuario, veſtes ſacras pro Aharone ſacerdote, & veſtes filiorum ejus ad fungendum ſacerdotio:

42 Secundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi,

[b] Heb.
menta
rum:hyp
Lage.

[c] Heb.
tioni.

Moſchi, ſic fecerant filii Jiſraëlis totum illud opus.

43 Cumque videret Moſche totum illud opus quòd ecce fecerant illud, & quemadmodum præceperat Jehova ſic fecerant, benedixit eis Moſche.

ANNOTATIO.

37 Purum] *ex auro puro, ut ſuprà* 31.8. *ſynecdoche.* 41 Veſtes miniſterii] *vide ſuprà* 31.10. 43 Eis] *qui obtulerant, & qui ex rebus oblatis ea quæ mandaverat Deus perfecerant.*

CAPUT XL.

Erigendi tabernaculi mandatum & executio, divina approbatio per aſpectabilem deſcenſum gloriæ Dei, & profectionum ratio deſcribitur.

1 ALLOCUTUS autem fuerat Jehova Moſchen, dicendo,

2 [a] Tempore menſis primi, primo die ejus menſis, erigito tabernaculum, tentorium conventus.

[a] Heb. *die, ſynecdoche.*

3 Tum ponito ibi arcam ipſam teſtimonii, & obtegito eam arcam illo velo.

4 Deinde inferto menſam illam [b] quam inſtruas, inferto quoque lychnuchum illum, & accendito lucernas ejus:

[b] Heb. *cujus diſponas diſpoſitionem, id eſt, res ex mandato diſponendas ſuprà* 25.29.

5 Et ponito altare illud aureum ad ſuffitum coram arca ipſa teſtimonii: tunc apponito tegumentum portæ ipſi tabernaculo.

6 Poſteà ponito altare holocauſti ante portam tabernaculi, tentorii conventus.

7 Ponito verò labrum inter tentorium conventus & inter hoc altare, ubi ponas aquam.

8 Poſtremò ponito atrium circumquaque, & apponito tegumentum portæ ipſi atrii.

9 Tunc accepto oleo unctionis ungito tabernaculum ipſum & quicquid *erit* in eo, ſic ſanctificabis ipſum & omnia inſtrumenta ejus, ut ſit res ſancta:

10 Ungito quoque altare holocauſti & omnia inſtrumenta ejus, ſic ſanctificabis ipſum altare, ut ſit altare illud res ſancta ſanctarum:

11 Ungito etiam labrum ipſum & ſcapum ejus, ſic ſanctificabis ipſum.

12 Deinde jubens accedere Aharonem & filios ejus ad portam tentorii conventus, lavato eos aqua:

13 Et induto Aharone veſtibus ſacris, ungens eum ſanctificato eum ut ſacerdotio fungatur mihi,

14 Filios verò ejus jubens accedere, induito eos tunicis,

15 Et ungito eos quemadmodum unxeris patrem eorum, ut ſacerdotio fungantur mihi: ſic fiet ut ſit illis hæc unctio eorum in ſacerdotium perpetuum, per generationes eorum.

16 Quod fecit Moſche, ſecundum omnia quæ pręceperat ei Jehova, ſic fecit.

17 Fuit enim ipſo menſe primo, anno ſecundo, primo die menſis, ut erigeretur tabernaculum.

18 Nam erexit Moſche tabernaculum: poſitiſq; stylobatis ejus impoſuit aſſeres ejus, & appoſuit tranſtilla ejus, ac erexit columnas ejus.

19 Deinde expandit tentorium in tabernaculo ipſo, cui impoſuit tegmen ipſius tentorii supernè, quemadmodũ præceperat Jehova Moſchi.

20 Acceptumq; ponens teſtimonium in arca illa, appoſuit vectes arcæ, & impoſuit operculum propitiatorium arcæ illi ſupernè:

21 Poſtea intulit arcam in tabernaculum & appoſuit velum tegmenti, ut obtegeret arcam ipſam teſtimonii, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

22 Item poſuit menſam in tentorio conventus, in latere tabernaculi Aquilonem verſus extra velum illud:

23 Quam inſtruxit inſtructione panis coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

24 Similiter poſuit lychnuchum in tentorio cõventus e-regione illius menſæ, in latere altero tabernaculi Meridiem verſus:

25 Et accendit lucernas ejus coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

26 Poſuit etiam altare aureum in tentorio cõventus, ante velum ipſum:

27 Et adolevit in eo ſuffitum aromaticum, quẽadmodum præceperat Jehova Moſchi.

28 Appoſuitque tegumentum portæ, ipſi tabernaculo.

29 Item altare holocauſti poſuit ad portam tabernaculi, tentorii conventus: & obtulit in eo holocauſtum & munus, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

30 Et poſuit labrum inter tentorium conventus & inter altare iſtud, ubi poſuit aquam ad lavandum:

31 Laveruntq; ex eo Moſche, deinde Aharon & filii ejus, manus ſuas & pedes ſuos.

32 Cùm ingreſſuri erant in tentorium conventus, & cùm acceſſuri erant ad ipſum altare, lavabant, quemadmodũ præceperat Jehova Moſchi.

33 Deniq; erecto atrio ipſo circa tabernaculũ & altare illud, appoſuit tegumentum portę ipſius atrii: ſic abſolvit Moſche opus illud.

34 Tunc operuit nubes illa tentorium cõventus, & gloria Jehovæ implevit tabernaculum:

35 Adeò ut non poſſet Moſche ingredi in tentoriũ conventus, cùm incubuiſſet illi nubes: nã gloria Jehovæ implebat ipſum tabernaculum.

36 Cùm autem ſuſtollebatur nubes illa e tabernaculo, proficiſcebantur filii Jiſraëlis in omnibus profectionibus ſuis:

37 Sin autem non ſuſtollebatur nubes illa, neq; ipſi proficiſcebantur, uſque ad diem quo ſuſtollebatur illa.

38 Nubes enim Jehovæ erat ſuper ipſum tabernaculum interdiu, ignis verò noctu ibidem, in oculis totius familiæ Jiſraëlis, omnibus profectionibus eorum.

ANNOTATIO.

3 Illo velo] *quo definitur ſanctum ſanctorum, intima pars tabernaculi.* 5 Tegumentum] *quo ſanctum altera tabernaculi pars definitur.* 8 Tegumentum] *quo terminatur atrium altera pars ac velut ſepes tabernaculi, quæ ſine tecto erat.* 15 In ſacerdotium perpetuum] *videlicet ut non eſſet opus unctionem repetere ad conſecrandum eorum poſteros in ſacerdotes: ungebantur enim poſtea ſummi ſacerdotes*

tantum, *quamobrem hi ſoli dicuntur uncti Levit.* 4.3. 17 Secundo] *ab exitu ex Ægypto.* 31 Moſche] *cùm ingrederetur ſacerdotis munus obiturus, uſque dum Aharonem & filios plenè conſecraviſſet, & omnia ſibi imparata in tabernaculo effeciſſet.* Deinde Aharon] *quoties illis ſacerdotio fungendum erat.* 34 Illa nubes] *de qua ſuprà* 13.21. *& alibi ſæpe.* Implevit] *ſingulari quadam ratione, & aſpectabili ſymbolo, um primùm eò deſcenderet.* 36 In omnibus] *id eſt, ubicunque eſſent, hoc ſigno intelligebant ſibi proficiſcendum eſſe.* 38 Nubes] *vide ſuprà* 13.21. *&* 22.

TERTIUS LIB. MOSCHIS,

SIVE

Leviticus.

TERTIUS *liber pentateuchi continet memorabilia in populo Dei dicta & facta ab initio anni ſecundi poſt exitum ex Aegypto, erecto jam tabernaculo, uſque ad principium ſecundi menſis ejuſdem anni: imprimis autem id genus legum quod ad ceremonias pertinet.*

CAPUT I.

Lex de voluntario holocauſto, ex quibus generibus animalium, & quo ritu ſit offerendum.

1ʼ INCLAMAVIT autem Moſchen: deinde allocutus eſt Jehova eum e tentorio cōventus, dicendo:

2 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, quiſque cùm offeret e vobisʼoblationem Jehovæ, ex jumētis, *hoc eſt*ʼ ex bobus aut ex [a] ovibus ſive capris offertote oblationem veſtram.

3 Si holocauſtum erit oblatio ejus e bobus, [b] maris integri offerto illam: ad portam tentorii conventus offerto illam, pro voluntate ſua coram Jehova.

4 Et″ nititor manu ſua ſuper caput holocauſti ſui, utʼ ſit acceptum pro ipſo ad expiandum ipſum.

5 Acʼ jugulato [c] ſubrumum illum *juvencum* coram Jehova, cujus offerentes filii Aharonis ſacerdotes ſanguinem, ſparganto ſanguinem illum circumquaque ſuper illud altare quod *eſt* ad portam tentorii conventus.

6 Deinde nudato *pelle* illud holocauſtum, & dividito illud in membra ſua.

7 Tunc componentes filii Aharonis ſacerdotes ″ignem, ſtruunto ligna ſuper ignem illum.

8 Poſtea diſponunto filii Aharonis ſacerdotes membra illa cum capite & adipe, ſuper illa ligna quæ fuerint appoſita igni, qui *eſt* ſuper altare illud.

9 ʼCùm inteſtina ejus & crura ejus laverit aqua: ſic adolebit ſacerdos ea omnia in illo altari, holocauſtum, ſacrificium igne abſumptum, odoris grati Jehovæ.

10 QUÒD ſi e grege oblationem ſuam, ex ovibus aut ex capris *offeret* in holocauſtum, maris integri offerto eam.

11 Jugulatoq; illam ad latus illius altaris″verſus Aquilonemʼcoram Jehova: & ſparganto filii Aharonis ſacerdotes ſanguinem ejus ſuper altare ~~illud~~ circumquaque.

12 Diviſaque illa in membra ſua cum capite ejus & adipe ejus, diſponito ea ſacerdos ſuper illa ligna quæ fuerint appoſita igni qui *eſt* ſuper illud altare.

13 Cùm inteſtina cruráque laverit aqua: ſic offerens ſacerdos ea omnia adolebit in ipſo altari, holocauſtum eſt, ſacrificium igne abſumptum, odoris grati Jehovæ.

14 SIN AUTEM ex aliqua volucri holocauſtum oblationem ſuam *offerat* Jehovę, tum offertoʼe turturibus, aut e pullis columbæ oblationem ſuam.

15 Quam admovens ſacerdos ad ipſum altare, ungue ſecabit caput ejus adolebitq; in illo altari, cùm expreſſus fuerit ſanguis ejus ad parietē ipſum altaris.

16 Et amota ingluvie ejus cum ʼſordibus ejus, projecerit eam juxta altare illud ″ orientem verſus ″ad locum cineris:

17 Fideritque ipſam continentibus alis ejus quas nonʼ ſeparabit, ſic adolebit eam ſacerdos in ipſo altari ſuper ea ligna quę fuerint appoſita igni: holocauſtum eſt, ſacrificium igne abſumptum, odoris grati Jehovę.

[a] *Hebræa vox unica utramque ſpeciem complectitur, quas evidentiæ cauſa expreſſimus.*

[b] Heb. *marē integrum per appoſitionem, ut ver.* 10.

[c] Heb. *filium bovis.*

ANNOTATIO.

1 Inclamavit autem Moſchen] *foris manentem, quia prę gloria Dei implente tabernaculum non potuit Moſche ingredi tentorium, Exod.* 40. 34. *inclamavit autem, ut vocem ſuam e tabernaculo ſonantem, & leges ferentem de ſacrificiis attentè audiret.* 2 Oblationem] *voluntariam, ut oſtendit finis verſic.* 3. Ex bobus aut] *inter animalia terreſtria hæ tres ſolæ ſpecies ſacrificiis aptæ erant.* 4 Nititor] *vide*

vide in Exod. 29.10. Sit acceptum] *offerenti acceptum feratur a Deo atque imputetur, tanquam legitimum & gratum ſacrificium: vide infrà* 7.8. 5 Jugulato] *videlicet is qui offert, ut in ſequentibus ſacrificiis omnibus accipiendum: quod oſtenditur infrà* 7.20. 7 Ignem] *illum videlicet qui cœlitus demiſſus eſt cùm in eo primùm offerretur, infrà* 9.24. *& qui poſteà ex Dei mandato ſemper alendus erat in eo altari ad res ſacras, infrà* 6.5. *&* 6. 9 Cùm inteſtina] *nam hæc quoq; lota cum reliquis holocauſti partibus erant igne conſumenda: unde holocauſtum & ſacrificium igne abſumptum dicitur Exod.*29.18. *& hîc paſſim.* Verſus aquilonem] *quod etiam de priore ἀναλογικῶς intelligendum eſt ſuprà ver.*5. 11 Coram Jehova] *id eſt, ad portam tentorii conventus, ſuprà ver.*3. 14 E turturibus] *quæ duæ tantùm ſpecies volucrium aptæ erant communibus ſacrificiis, præter aviculam in oblatione pro leproſo infrà* 14.

16 Sordibus] *viſceribus, quæ tranſmiſſas ab ingluvie ſordes excipiunt: ſynecdoche.* Orientem verſus] *longiſſimè a ſancto ſanctorum, ad reverentiam majeſtatis Dei.* Ad locum cineris] *in quo is qui purgabat altare cineres primùm collocabat, ut poſteà efferrentur extra caſtra: quod docetur infrà* 4.12. *&* 6.3. *&* 4. 17 Separabit] *a reliquo trunco.*

CAPUT II.

Lex de voluntario munere rerum inanimarum crudarum, torrefactarum, frixarum, elixatarum, & primitiarum, cum interdicto commiſcendi fermenti aut mellis, & mandato de adhibendo ſale.

1 CUJUSVIS autem animæ, cùm offeret oblationem 'muneris Jehovæ, e ſimila eſto oblatio, cui ſuperfundito oleum & apponito thus:

2 Sic afferto illud ad filios Aharonis ſacerdotes, & accipito inde plenum pugillum ſuum e ſimila ejus *muneris* & ex oleo ejus cum toto thure ejus: adoletoque ſacerdos ſuffimentum ejus in ipſo altari, munus igne abſumptum odoris grati Jehovæ.

3 Quod autem remanſerit ex iſto munere, eſto Aharonis & filiorum ejus: res ſancta ſanctarum eſt ex igne abſumptis Jehovæ.

4 QUÒD ſi offeret oblationem muneris, coctum *aliquid* furno, ſunto e ſimila placentæ azymæ mixtæ oleo, aut lagana azyma uncta oleo.

5 QUÒD ſi munus ad ſartaginem coctum ſit oblatio tua, e ſimila azyma mixta oleo eſto.

6 Secato illam in fruſta, poſtquam effuderis ſuper eam oleum: munus eſt.

7 SIN AUTEM munus 'cacabi ſit oblatio tua, e ſimila cum oleo conficitor.

8 Tum afferto munus ipſum quod fuerit confectum 'ex iſtis Jehovæ: quo oblato ſacerdoti, admoveto *ſacerdos* illud ad altare:

9 Et tollens ſacerdos de munere iſto 'ſuffimentum ejus, adoleto in altari illo, igne abſumptum, munus odoris grati Jehovæ.

10 Quod autem remanſerit ex iſto munere, eſto Aharonis & filiorum ejus: res ſancta ſanctarum ex igne abſumptis Jehovæ.

11 'NULLUM munus quod offeretis Jehovæ conficitor fermentatum: nam ex nullo fermento, & ex nullo 'melle adolere poteritis igne abſumendum munus Jehovæ.

12 In oblatione primitiarum offeretis ea *fermentata* Jehovæ: ſed ad hoc altare ne offerunto in odorem gratum.

13 'Omnem autem oblationem muneris tui ſale ſalito: 'neque ceſſare ſinito ſalem fœderis Dei tui a munere tuo, cum omni oblatione tua offerto ſalem.

14 QUÒD ſi offeras munus primitiarum Jehovæ, ariſtas recentes toſtas igne, [a] quod contuſum fuerit e ſpicis virentibus, offerto munus primitiarum tuarum.

15 Cui addito oleum, & imponito ei thus: munus eſt.

16 Sic adolebit ſacerdos ſuffimentum ejus ex [b] eo contuſo, & ex oleo ejus cum toto thure ejus: munus igne abſumptum eſt Jehovæ.

[a] Heb. *contuſionem ſpicæ virentis, id eſt, ex ariſtis grana torrefacta & tuſa: metonymia.*

[b] Heb. *contuſione ejus, ut ſuprà ver.*14.

ANNOTATIO.

1 Muneris] *donum intellige ex rebus inanimatis ad oblationem aptis: in hoc autem cap. de voluntariis tantùm agitur, in tribus verò primis verſibus de crudo munere.* 7 Cacabi] *profundi vaſis, in quo res coquuntur liquore merſæ.* 8 Ex iſtis] *toſtis, frixis, aut elixatis.* 9 Suffimentum] *partem illam quam pugillo a ſacerdote accipi juſſit, ut Deo igne abſumatur, ſuprà ver.*2. 11 Nullum munus] *voluntarium: nam in euchariſticis ſacrificiis placentæ fermentatæ adhibebantur, infrà* 7.13. *& in primitiarum oblatione duo panes fermentati afferebantur, de quibus infrà* 23.20. *& proximè ſequente ver.* Melle] *nam mel quoque fermentandi vim habet, teſte Abben Hhezra.* 13 Omnem autem] *mandatum eſt univerſale: ex quo admonet Chriſtus Marc.*9.49. *ut ad æternam & incorruptam fœderis obſervationem ſanctitatemq; comparemur, oblationum exemplo quæ ſine ſale ingratæ erant.* Neque ceſſare ſin.] *id eſt, in te ipſo ſemper habeto fœdus meum quo velut ſale conditus ſis: oblationes enim hominum alienorum a fœdere, abominationi ſunt mihi. Tranſlata locutio a ſenſibus ad animum.*

CAPUT III.

Lex de ſacrificiis privatorum euchariſticis, ex tribus quadrupedum generibus.

[a] Heb. *euchariſtiarum. q. d. retributionum.*

1 QUÒD ſi ſacrificium [a] euchariſticum oblatio ejus *erit*, cùm ex bobus offert ſive marem ſive fœminam, integram offerto eam coram Jehova.

2 Et nitens manu ſua ſuper caput oblationis ſuæ, mactato illam ad portam tentorii conventus: funduntoque filii Aharonis ſacerdotes ſanguinem illius ſuper ipſum altare circumquaque.

3 Poſtea offerto *ſacerdos* de ſacrificio hoc euchariſtico igne abſumendum Jehovæ, adipem illum qui operit inteſtina, & totum illum adipem qui adhæret inteſtinis.

4 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* ſuper illos [b] *pertinentem* uſque ad ilia, & reticulum quod *erit* ſuper jecur, cum renibus auferto

[b] Heb. *qui uſque ad ilia & ſic deinceps*

ferto illud.

5 Quod adolento filii Aharonis in eo altari, una cum holocauſto quod *erit* ſuper illa ligna quæ fuerint impoſita igni: igne abſumptum eſt, odoris grati Jehovæ.

6 QUÒD ſi e grege erit oblatio ejus in ſacrificium euchariſticum Jehovæ, marem aut fœminam, integram offerto eam.

7 Si ovem offert oblationem ſuam, tum offerto illam coram Jehova:

8 Et nitens manu ſua ſuper caput oblationis ſuæ, jugulato eam coram tentorio conventus: ſparguntoq; filii Aharonis ſanguinem ejus ſuper ipſum altare circumquaque.

9 Poſteà offerto de ſacrificio hoc euchariſtico igne abſumendum Jehovæ, adipem ejus, caudam ipſam integram, quam ad orthopygium auferet, & adipem illum qui operit inteſtina, & totum illum adipem qui adhæret inteſtinis.

10 Prætereà ambos renes ejus, & adipem qui *erit* ſuper illos *pertinentem* uſq; ad ilia, & reticulum quod *erit* ſuper jecur, cum renibus auferto illud.

11 Quod adoleto ſacerdos in eo altari: cibus *eſt* igne abſumptus Jehovæ.

12 SIN AUTEM capra erit oblatio ejus, tum offerto illam coram Jehova:

13 Et nitens manu ſua ſuper caput ejus, jugulato eam coram tentorio conventus: ſparguntoque filii Aharonis ſanguinem ejus ſuper ipſum altare circumquaque.

14 Poſteà offerto de ea oblatione ſua igne abſumendum Jehovæ, adipem illũ qui operit inteſtina, & totum adipem qui adhæret inteſtinis.

15 Prætereà ambos renes ejus, & adipem qui *erit* ſuper illos *pertinentem* uſq; ad ilia, & reticulum quod *erit* ſuper jecur, cum renibus auferto illud.

16 Quæ adoleto ſacerdos in eo altari: cibus igne abſumptus in odorem gratum, ″ omnis adeps Jehovę *eſto*.

17 Statuto perpetuo per generationes veſtras ″ in omnibus habitationibus veſtris, nullũ adipem, & nullum ſanguinem comeditote.

ANNOTATIO.

16 Omnis adeps] *hoc quoque mandatum generale eſt, ut in omnibus victimarum generibus adeps nec afferenti nec offerenti cedat, ſed Deo ſit ſacer. Eſt autem adeps non quodvis pingue, ſed muſculorum extremitatibus aut membranis hærens, qui frigore concretus durus & fragilis eſt.* 17 In omnibus] *hoc eſt, non tantùm animalium mactatorum in publico ad ſacrificia, ſed etiam in veſtris habitationibus ad privatos uſus veſtros, in univerſum eſu adipis & ſanguinis vobis interdico: vide 1. Schem. 14. 33.*

CAPUT IIII.

Lex de ſacrificiis pro peccatis errore commiſſis a ſummo ſacerdote, Eccleſia, Principe, & privato e vulgo.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

[a] Heb. *anima*.

2 Alloquere filios Jiſraëlis, dicendo, [a] quiſque cùm peccaverit per errorem præter omnia mandata Dei *peccatis* quæ non ſunt facienda, & fecerit præter unum ex illis mandatis:

3 Si ſacerdos ille qui ″ unctus eſt peccaverit ″ in reatum populi, tum offerto propter peccatum ſuum quo peccavit, juvencum [b] ſubrumum integrum Jehovę in ″ peccatum.

[b] Heb. *filium bovis, & ſic deinceps.*

4 Adductoq; juvenco illo ad portam tentorii conventus coram Jehova, nititor manu ſua ſuper caput ipſius juvenci, & jugulato juvencum illum coram Jehova:

5 Deinde accipiens ipſe ſacerdos unctus de ſanguine illius juvenci, inferto eum in tentorium conventus,

6 Et intingens ſacerdos ipſe digitum ſuum ſanguine illius, aſpergito de ſanguine illo ſeptem vicibus coram Jehova, ante velum ſanctuarii:

7 Ponito quoque ſacerdos de ſanguine illo ſuper cornu altaris ſuffitus aromatici coram Jehova, quod *eſt* in tentorio conventus, totum verò reliquum ſanguinem juvenci effundito verſus fundamentum altaris holocauſti, quod *eſt* ad portam tentorii conventus:

[c] Heb. *qui uſque ad ilia, ut ſuprà 3.*
[d] Heb. *euchariſtiarum, ut ſuprà 3. 1. & ſic deinceps.*

8 Præterea totum adipem illius juvenci pro peccato auferto ab eo, adipẽ qui operit inteſtina, & totum adipem qui adhæret inteſtinis,

9 Amboſq; renes & adipem qui *erit* ſuper illos [c] *pertinentem* uſq; ad ilia, & reticulum quod *erit* ſuper jecur cum renibus auferto illud,

10 Sicut aufertur ex bove ſacrificii [d] euchariſtici: quæ adoleto ſacerdos in altari holocauſti.

11 Pellem verò juvenci illius & totam carnem ejus cum capite ejus & cum cruribus ejus, inteſtinaq; ejus, & fimum ejus,

12 Denique totum illum juvencum efferto extra caſtra ad locum mundum, ad locum [e] ″ ubi effunditur cinis, & comburito eum ſuper ligna igne: in loco ubi effunditur cinis comburitor.

[e] Heb. ef
onis ci

13 QUÒD ſi totus cœtus filiorum Jiſraëlis erraverint, & abdita ſit res ab oculis ipſius Eccleſiæ, fecerintq; aliquid præter ullum pręceptorum Jehovæ, eorum quæ non ſunt facienda, ita ut rei ſint:

14 Cùm innotuerit peccatum quo peccaverint contra *mandatum* illud, tunc offerentes Eccleſia juvencum ſubrumum in peccatum adducunto eum ante tentorium conventus:

15 Nituntorq; ſeniores ipſi cœtus manibus ſuis ſuper caput illius juvenci coram Jehova, & jugulanto juvencum illum coram Jehova:

16 Deinde inferto ſacerdos ipſe unctus de ſanguine illius juvenci in tentorium conventus:

17 Et intingendo ſacerdos ipſe digitum ſuum *accipiens* de illo ſanguine, aſpergito ſeptem vicibus coram Jehova ante velum ipſum:

18 De eodem quoque ſanguine ponito ſuper cornua illius altaris quod *eſt* coram Jehova, quod *eſt* in tentorio conventus, totum verò reliquum ſanguinem effundito verſus fundamentum altaris holocauſti quod *eſt* ad portam tentorii conventus:

19 Præterea totum adipem illius auferens ex illo, adoleto in iſto altari.

20 Deniq; facito juvenco illo quemadmodũ facit juvenco pro peccato ſuo, ſic facito eo: ita

expiabit eos ſacerdos ille & remittetur eis.

21 Efferto verò juvencum illum extra caſtra, & comburito illum quemadmodum comburit juvencum illum 'priorem: peccatum Eccleſiæ eſt.

22 Cùm princeps peccaverit, & fecerit aliquid præter ullum mandatorũ Jehovæ Dei ſui, eorum quę non ſunt facienda, per errorem ita ut reus ſit,

23 Et notum factum fuerit peccatum ejus quo peccavit contra illud, tunc adducito oblationẽ ſuam, hircum caprarum marem integrum:

24 Et nititor manu ſua ſuper caput illius hirci, & jugulato illum in loco ubi jugulat *ſacerdos* 'holocauſtũ ipſum coram Jehova: peccatum eſt.

25 Deinde accipiens ſacerdos ipſe de ſanguine iſtius peccati digito ſuo, ponito ſuper cornua altaris holocauſti: reliquum verò ſanguinem effundito verſus fundamentum altaris holocauſti.

26 Prætereà totum adipem ejus adoleto in iſto altari ſicut adipem ſacrificii 'euchariſtici: ita expiabit eum ſacerdos a peccato ejus, & remittetur ei.

27 Quod ſi unus [f] quiſpiam peccaverit per errorem ex [g] vulgo, faciendo aliquid præter mandata Jehovæ, eorum quæ non ſunt facienda, ita ut ſit reus,

[f] Heb. *anima*

[g] Heb. *de populo terræ.*

28 Cùm notum factum fuerit ei peccatum ejus quo peccavit, tum adducito oblationem ſuam capram e capris integram fœminam pro peccato ſuo quo peccavit:

29 Et nititor manu ſua ſuper caput iſtius peccati, & jugulato peccatum iſtud in loco holocauſti.

30 Deinde accipiens ſacerdos de ſanguine ejus digito ſuo ponito ſuper cornua altaris holocauſti, totum verò ſanguinem reliquum effundito verſus fundamentum iſtius altaris.

31 Præterea totum ejus adipem auferens ſicut aufertur e ſacrificio euchariſtico adeps, adoleto eum ſacerdos in ipſo altari, in odorem gratum Jehovæ: ſic expiabit eum ſacerdos, & remittetur ei.

32 Sin autem ovem adducet oblationem ſuam pro peccato, fœminam integram adducito eam:

33 Et nititor manu ſua ſuper caput illius peccati, & jugulato illam pro peccato in loco ubi jugulat ſacerdos holocauſtum ipſum.

34 Deinde accipiens ſacerdos de ſanguine illius peccati digito ſuo ponito ſuper cornua altaris holocauſti, totum verò ſanguinem reliquum effundito verſus fundamentum illius altaris.

35 Prætereà totum ejus adipem auferens ſicut aufertur adeps ovis e ſacrificio euchariſtico adoleto 'eos ſacerdos in altari illo ſuper 'igne conſumpta Jehovæ: ita expiabit eum ſacerdos a peccato ejus quo peccavit, & remittetur ei.

ANNOTATIO.

3 ' Unctus] *id eſt, ſummus: nam is ſolus poſtea ungebatur: vide in* Exo. 40.15. In reatum] *id eſt, populum inducens in reatum, ſive doctrina ſive exemplo materiam ei prębens peccandi: ſimilis locutio eſt* 1. *Chro.* 21. 3. Peccatum] *hoſtiam pro peccato, ſic in ſequentibus: metonymia.* 12 Ubi effunditur cinis] *deportatus e loco ſacro: nam extra caſtra ultimam cinerariam eſſe oportebat a priore diſtinguendam, cujus meminit ſuprà* 1.16. 21 Priorem] *pro peccato ſuo, ſuprà ver.* 12. 24 Holocauſtum ipſum] *juge, de quo Exod.* 29.38. *ſic vocatur* κατ' ἐξοχὴν *paſſim, ut infrà ver.* 33. 26 Euchariſtici] *de quo ſuprà* 3.5. *& ſequentibus.* 35 Eos] *adipes tam holocauſti quàm ſacrificii euchariſtici.* Igne conſumpta] *id eſt, holocauſta quotidiana, & alia adventitia: nam unum altare omnibus iſtis ſacrificiis erat commune quæ in atrio conſumebantur.*

CAPUT V.

Leges de diſſimulante blaſphemiam proximi, de immundo ex immundorum contactu, de temerè jurante, de eo qui res ſacras imminuit per errorem ſive facti ſive juris, & de eo qui de-induſtria mentitur proximo poſt illatum damnum.

1 Item cùm peccaverit [a] quiſpiam, & audierit vocem blaſphemiæ, cujus ipſe 'teſtis ſit, ſive viderit ſive 'cognoverit, ſi non 'indicet, utique 'feret iniquitatem ejus.

[a] Heb. *anima*

2 Aut cùm quiſpiam tetigerit rem ullam immundam, aut cadaver feræ immundæ aut cadaver jumenti immundi aut cadaver reptilis immundi: 'etſi abditum fuit ab eo, ipſe tamen 'immundus eſt & reus.

3 Aut cùm tetigerit immunditiam hominis, 'ſecundum omnem immunditiam ejus qua fit immundus, ſive abditum fuerit ab eo ſive ipſe noverit, reus tamen eſt.

4 Aut cùm quiſpiam juraverit 'effutiendo labiis ſuis ſe malè aut benefacturum, ſecundum omnia quæ effutire ſolet homo juramento, & 'abditum fuerit ab eo, deinde cognoverit ſe reum eſſe unius ex iſtis:

5 Tum eſto, quia reus eſt unius ex iſtis, ut id 'confiteatur in quo peccavit:

6 Itaque adducito 'reatũ ſuum Jehovæ propter peccatum ſuum quo peccavit, fœminam e grege ovem aut capram e capris in reatum: ita expiabit eum ſacerdos a peccato ſuo.

7 Quòd ſi non adipiſcatur manus ejus [b] quod ſatis erit pro parva pecude *comparanda*, tunc adferto reatum ſuum quo peccavit, duos turtures aut duos pullos columbæ Jehovę, unum in peccatum, & alterum in holocauſtum.

[b] Heb. *ſufficientiam parvæ pecudis: ſic ver.* 11.

8 Quibus allatis ad ſacerdotem, offerto eum qui *eſt* in peccatum prius, & ungue ſecato caput ejus e-regione cervicis ejus ita ut non 'ſeparet.

9 Et aſpergito de ſanguine illius peccati ſuper parietem altaris, quod verò remanſerit de illo ſanguine exprimitor verſus fundamentum illius altaris, peccatum eſt.

10 Ex altero autem conficito holocauſtum 'pro more: ita expiabit eum ſacerdos a peccato ejus quo peccavit, & remittetur ei.

11 Quòd ſi non aſſequatur manus ejus duos turtures aut duos pullos columbæ, tunc adferto oblationem ſuam qui peccavit, 'decimam Ephæ ſimilæ in peccatum: 'ne addito ei oleum, neque imponito ei thus, quia peccatum eſt.

12 Qua allata ad ſacerdotem, accipito ex ea ſacerdos plenum pugillum ſuum *in* ſuffimentum ejus, & adoleto in ipſo altari ſuper igne abſumpta Jehovæ: peccatum eſt.

13 Ita expiabit eum ſacerdos a peccato ſuo

quo peccavit de aliquo ex iſtis, & remittetur ei: eſto autem *reliquum* ſacerdotis, "ſicut muneris *reliquum*.

14 Praeterea allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

1 Cùm quiſpiam fefellerit falſitate aliqua & peccaverit per errorem *minuens* e rebus ſacris Jehovæ, tunc afferto reatum ſuum Jehovæ arietem integrum e grege, " cum æſtimatione tua, *id eſt*, [c] ſiclis argenteis prout eſt ſiclus ſacer, pro reatu.

16 Sic quod peccavit *minuens* e re ſacra rependito, & quintam partem ejus ſuperaddito ei & dato illud ſacerdoti: ita ſacerdos expiabit eum per arietem illum reatus, & remittetur ei.

17 Quòd ſi quiſpiam quando peccavit, "ita fecit præter ullum mandatorum Jehovæ eorum quæ non ſunt facienda, ut neſciret *faciendum non eſſe* & reus fieret, nihilominus feret iniquitatem ſuam.

18 Quapropter adducito arietem integrum ex ovili cum æſtimatione tua pro reatu ad ſacerdotem: ita expiabit eum ſacerdos ab errore ſuo quo erravit cùm ipſa neſciret, & remittetur ei.

19 Reatus eſt, [d] omnino reum ſe fecit Jehovæ.

[c] Heb. *argento ſiclorum: hypallage.*

[d] Heb. *reum faciendo reum ſe fecit.*

20 Item allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

21 Cùm quiſpiam peccaverit & fefellerit falſitate" contra Jehovam, mentitus contra proximum ſuum de depoſito aut de [e] ſocietate aut de rapto, aut *de dolo quo* fraudavit proximum ſuum:

22 Sive inventa re illa mentitus erit de illa, aut juraverit de mendacio, de aliqua re ex omnibus quas facere poteſt homo peccando in eis:

23 Tum eſto quia peccavit & reus eſt, ut reſtituat " rapinam ipſam quam rapuit aut ipſam [f] rem dolo interverſam, aut depoſitum ipſum quod apud ſe depoſitum fuerat, aut ipſam rem amiſſam quam invenit:

24 Aut de quocunque juraverit mendaciter, " rependito illud [g] quanti fuerit & quintam ejus ſuperaddito ei: ei cujus eſt dato illud " quo die [h] reus peractus eſt:

25 Deinde reatum ſuum affertò Jehovæ, arietem integrum ex ovili cum æſtimatione tua, in reatum ad ſacerdotem.

26 Ita expiabit eum ſacerdos coram Jehova, & remittetur ei, pro aliquo ex omnibus quæ fecerit, [i] reatum obeundo in eo.

[e] Heb. *compoſitionem manus, videlic cujuſq; ſocietatem cum altero ineunti Synecdoche, dexteras jungendi ritu pro conſociatione, ut Galat.2.9. quiquam poteſt latiùs accipi pro omni negotiorum g ſtione, procuratione, & a liis bonæ fi adminiſtrationibus, ubi quis manu apponit ali proximi.*

[f] Heb. *fr qua fraudavit.*

[g] Heb. *ſ dum caput ejus, id eſt, ſu mam vel ſo tem.*

[h] Heb. *rea ſui.*

[i] Heb. *in rea tu in eo.*

ANNOTATIO.

1 Teſtis] *Plerique omnes de eo legem hanc accipiunt, qui teſtimonium a ſe in judicio ſub religione jurisjurandi petitum ex veritate non præſtat: ſed quia adjunctæ leges omnes de peccante per ignorantiam & de privatis peccatis loquuntur, communisque omnibus imperatur oblatio, potius de eo hîc videtur agi, qui non corrigit proximum blaſphemantem, ſed de-induſtria vel imprudentia peccatum ejus diſſimulat. eſt itaque hîc lex de correctione proximi, ut infrà* 19. 17. Cognoverit] *auditione.* Indicet] *et qui peccavit, fraternè eum admonendo.* Feret iniq.] *id eſt, illius peccati reus erit.* 2 Etſi abditum] *id eſt, etiam ignorans contactu horum polluitur.* 3 Secundum omnem imm.] *cujus genera explicantur infrà* 11. 12. 13. 15. *&* 17. *capitibus.* 4 Effutiendo] *temerè proferendo ac perturbato animo: quale fuit juramentum Davidis contra Nabalem* 1. *Schemu.* 25. 22. Abditum] *ex animi perturbatione.* 5 Confiteatur] *coram Domino in loco ſacro.* 6 Reatum] *oblationem pro reatu, ut ver.* 7. *&* 15. *nam rerum nomina cum ſymbolis earum communicantur metonymicè: ſic etiam peccatum ver.* 7. *& ſuprà* 4. 3. 8 Separet] *caput a reliquo corpore, ut ſuprà* 1. 17. 10 Pro more] *de quo ſuprà* 1. 14. 11 Decimam Ephæ] *Hhomerem: vide Exod.* 16. 37. Ne addito ei] *oblatio enim pro peccato condimento & odoramento, id eſt, oleo & thure carebat.* 13 Sicut muneris] *de quo ſuprà* 2. 3. 15 Cum æſtimatione tua] *id eſt, cum tanta pecunia quanti tu ſacerdos æſtimaveris damnum ſacris ab eo illatum, ut explicatur ver.* 16. 18. *&* 25. *vide plura de hac lege infrà* 22. 14. 17 Ita fecit] *id eſt, non minuit quidem ut in ſuperiore lege, ſed in rem ſacram alia ratione peccavit.* 21 Contra Jehovam] *nam etiam contra proximum prolatum, contra Jehovam eſt: ſic exaggeratur peccatum mendacii.* 23 Rapinam ipſam] *ſi extabit.* 24 Rependito illud] *ſi illud ipſum non poteſt redhiberi, quia non extat, aut deterius factum eſt.* Quo die reus] *id eſt, reſtitutionem ne differto, ſed eodem tempore quo reconciliabitur Deo, proximo ſatisfacito. ſic Matth.* 5. 23.

Caput VI.

Ritus ſuperiorum ſacrificiorum fuſius explicatur, holocauſti, muneris omnium communis, muneris ſacerdotum cùm initiantur, ſacrificiiq; pro peccato & pro reatu.

1 " Item allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo,

2 Præcipe Aharoni & filiis ejus dicendo, hęc *eſto* lex " ipſius holocauſti: " ipſum *eſt* quod aſcendit in aduſtionem *quæ fit* in altari ipſo tota nocte uſq; mane, quia ignis ipſe altaris [a] alendus eſt in eo.

3 Indutus ergo ſacerdos " veſtimento ſuo lineo, & femoralibus lineis ſuperindutis carni ſuæ, tollito cinerem ubi conſumpſerit ignis holocauſtum in iſto altari, & ponito illum " ſecus ipſum altare:

4 Deinde nudato ſe veſtibus " ſuis & induito veſtibus aliis, ac deferto cinerem ipſum extra caſtra " in locum mundum.

[a] Heb. *fiet ut urat.*

5 Ignis autem qui eſt ſuper altare alitor in eo, ne extinguitor, ſed facito ſacerdos ut ardeant ligna ſuper illum [b] quolibet mane: & diſponito ſuper illum unumquodq; holocauſtum, & adoleto ſuper eum adipes euchariſticorum.

6 Ignis jugiter alitor in eo altari, ne extinguitor.

7 Hæc autem *eſto* lex " ipſius muneris: offerto illud *aliquis* filiorum Aharonis coram Jehova ante idem altare:

8 Et tollens ex eo pugillo ſuo, de ſimila illius muneris & de oleo ejus totumq; thus illud quod *erit* in eo munere, adoleto in altari, odor gratus *eſt* ſuffimentum ejus Jehovæ.

9 Quod autem remanſerit ex eo, comedent

Aharon

[b] Heb. *man*

Aharon & filii ejus : azymis *factis* comeditor in loco ſancto, in atrio tentorii conventus comedunto illud.

10 Ne coquitor fermentatum, dedi illud *ut ſit* pars eorum ex meis igne abſumptis : res ſancta ſanctarum eſt ſicut 'peccatũ & ſicut reatus ipſe.

11 Omnis mas ex filiis Aharonis comedet illud, ſtatuto perpetuo per generationes veſtras de igne abſumptis Jehovæ : quicquid tetigerit ea, 'ſacrum eſto.

12 Item allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo,

13 Hæc *eſto* oblatio Aharonis & filiorum ejus, quam offerent Jehovæ ' ſemper quo tempore [c] conſecrabitur eorum aliquis,' decima Ephę ſimilæ munus, dimidium ejus mane & dimidium ejus veſpere.

14 In ſartagine cum oleo parator, 'bullatum afferto illud, [d] cocta muneris fruſta, offerto odorem gratum Jehovæ.

15 Similiter ſacerdos ille e filiis ejus qui unctus fuerit pro eo facito idem, ſtatuto perpetuo, Jehovæ prorſus adoletor.

16 Sic prorſus eſto omne munus ſacerdotis, ne comeditor.

17 Item allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

18 Alloquere Aharonem & filios ejus dicendo, hæc *eſto* lex peccati: in loco 'ubi jugulari ſolet holocauſtum jugulator peccatum coram Jehova, in atrio tentorii conventus.

19 Sacerdos ille qui [e] offert peccatum illud 'comedet ipſum: in loco ſacro comeditor, in atrio tentorii conventus.

20 Quicquid tetigerit carnem illius, 'ſanctum eſto: & cùm quis aſperſerit de ſanguine illius ſuper ullum veſtimentum, illud veſtimentum ſuper quod aſperſerit lavato 'in loco ſancto.

21 Et vas teſtaceum in quo coctum fuerit frãgitor: quòd ſi in vaſe æneo coctum fuerit, tum defricator & immergitor in aquam.

22 Omnis mas in ſacerdotibus comedere poterit illud: res ſancta ſanctarum eſt.

23 Sed omne peccatum' de cujus ſanguine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in ſancto, ne comeditor, igne comburitor.

24 Item hæc *eſto* lex ipſius 'reatus, res ſancta ſanctarum eſt.

25 In loco in quo jugulare ſolent holocauſtũ ipſum, jugulanto reatum: ſanguinem autem ejus ſpargito ſuper altare circumquaque.

26 Totum verò adipem ejus offerto ex eo, caudam & adipem illum qui operit inteſtina,

27 Amboſque renes & adipem qui *erit* ſuper illos *pertinentem* uſque ad ilia, & reticulum quod *erit* ſuper jecur cum renibus auferto illud.

28 Et adoleto illa ſacerdos in ipſo altari, igne abſumendum Jehovæ, reatus eſt.

29 Omnis mas e ſacerdotibus comedere poteſt illum: in loco ſacro comeditor, res ſancta ſanctarum eſt.

30 Prorſus ſicut peccato ſic reatui lex eadem eſto utriſque: ſacerdotis ipſius qui eo expiationem fecerit, eſto.

31 Sacerdotis autem qui offert holocauſtum alicujus, pellis holocauſti quod obtulerit illius ſacerdotis eſto.

32 Item omne munus quod coquitur in furno, & quicquid paratur in cacabo aut in ſartagine, ſacerdotis qui offert illud illius eſto,

33 Similiter omne 'munus mixtum oleo vel aridum: omnium filiorum Aharonis hoc jus eſto, ' [f] unius ſicut alterius.

[c] Heb. *ungetur, proprium ſacerdotis ſūmi, ſuprà 4.3 ſed aliis tribuitur pro eorum cōſecratione & initiatione ad ſacra: ſynecdoche.*

[d] Heb. *coctu-ras muneris fruſtorum : ſenſus eſt, maſſa illa prius in fruſta dividitor, deinde coquitor.*

[e] Heb. *facit.*

[f] Heb. *viri ſicut fratris ſui.*

ANNOTATIO.

1 Item al.] *Plerique hoc caput incipientes a verſ. 20. ſuperioris cap. non viderunt ibi de privato quoque peccato agi, hic verò præcepta generalia de ſacrificiorum ritu: quamobrem nos cùm veteres Hebræos, tùm argumentum ſecuti aliter diſtinximus.* 2 Ipſius holoc.] *ſive jugi Exod. 29. 38. ſive privati ac voluntarii ſuprà 1. ſive lege imperati.* Ipſum eſt] *id eſt, totum conſumitur igne, unde nomen habet, cujus etymon oſtendit Moſche.* 3 Veſtimento] *tunica, de qua Exod. 28. 39. & 40.* Secus altare] *orientem verſus, ſuprà 1.16.* 4 Suis] *miniſterialibus, de quibus ver. 3.* In locum mun.] *de quo ſuprà 4.12.* 7 Ipſius muneris] *de quo ſuprà 2.* 10 Peccatum & reatus] *ſacrificium pro peccato & reatu, ut infrà paſſim: vide ſuprà 5.6.* 11 Sacrum eſto] *ne ad alios uſus adhibetor, ſed aut frangitor aut antè lavator, infra ver. 20. & 21.* 13 Semper quo temp.] *id eſt, quotieſcunque illorum aliquis ſacerdotali muneri initiabitur, ſive ſummus qui ungendus eſt, ſive alii conſecrandi.* Decima Ephæ] *vide Exod. 16. 37.* 14 Bullatum] *ita coctum ut in bullas tumuerit.* 18 Ubi jugulari] *ſuprà 1. 3. & 5.* 19 Comedet ipſum] *quod licebit comedere, nam quædam comedere nefas erat infrà 23.* 20 Sanctum eſto] *ut ſuprà in ver. 11.* In loco ſancto] *ubi immunditiam contraxit: nam hoc ad ſacerdotes miniſtrantes pertinet.* 23 De cujus ſang.] *hujuſmodi ſunt ſacrificia pro errore ſummi Sacerdotis & Eccleſiæ, de quibus ſuprà 4. & anniverſaria diei expiationum, infrà 16.* 24 Reatus] *de quo ſuprà 5 toto cap.* 33 Munus] *de quo ſuprà 2.* Unius ſicut al.] *id eſt, omnium ex æquo.*

Caput VII.

Lex de euchariſtico ſacrificio trium generum, gratulatorio, votivo, & voluntario, de adipe & ſanguine omni vitando, & de jure ſacerdotum in omnes res quæ offerebantur.

1' Item hæc *eſto* lex ſacrificii euchariſtici, quod quis offeret Jehovæ.

2 Si pro gratiarum actione offeret ipſum, tunc offerto cum ipſo ſacrificio gratiarum actionis placentas azymas miſtas oleo, & lagana azyma uncta oleo : *ſunto* autem placentæ illæ miſtæ oleo, *e* ſimila bullatæ.

3 Præter placentas 'panem fermentatum offerto in oblationem ſuam, cum ſacrificio gratiarum actionis, euchariſtico ſuo.

4 Et offerto ex ea panem *unum* ex tota oblatione Jehovæ in elationem : ejus ſacerdotis qui ſparget ſanguinem euchariſticorum, eſto.

5 Caro autem ſacrificii gratiarum actionis, euchariſtici ejus, die oblationis ejus comeditor, nemo relinquito ex illa quicquam uſque mane.

6 Si verò votivum aut voluntarium erit ſacrificium oblationis ejus, quo die offeret ſacrificium ſuum, comeditor: & poſtero die ſimi-

liter quod remanſerit ex eo comeditor.

7 Quod autem *diutius* remanebit e carne illius ſacrificii, ipſo die tertio igne comburitor:

8 Nam ſi [a] quicquam comedetur de carne ſacrificii euchariſtici ejus die tertio, non erit acceptum, ei qui obtulit illud, ʻnon reputabitur, ʻres abominabilis eſto: quamobrem [b] is qui comederit ex ea, iniquitatem ſuam feret.

9 Et horum caro quæ tetigerit ullam rem immundam ne comeditor, igne comburitor: quod autem ad carnem reliquam, ʻ quiſquis mundus eſt comedere poterit [c] illam.

10 [d] Quiſquis autem comederit carnem e ſacrificio euchariſtico ʻquod *eſt* Jehovæ, ʻcum immunditia ſua in ſe, utiq; ʻ excindetur [e] homo ille e populis ſuis.

11 Cùm quis tetigerit ullam rem ʻimmundam, ſive [f] immundum hominem, ſive jumentum immundum, ſivè quicquid *eſt* abominatio immunda, deinde comederit de carne ſacrificii euchariſtici quod *eſt* Jehovæ: utique excindetur homo ille e populis ſuis.

12 **ITEM** allocutus eſt Jehova Móſchen, dicendo:

13 Alloquere filios Jiſraëlis dicendo: nullum adipem ʻ bovis aut ovis aut capræ comeditote.

14 Adeps quidem cadaveris & adeps ʻ diſcerpti adhiberi poterit ad omne opus: ſed omnino ne comeditote eum.

15 Nam quiſquis comederit adipem ex iis jumentis e quibus offert homo igne abſumendum, utiq; excindetur homo ille qui comederit e populis ſuis.

16 Similiter nullum ſanguinem comedite in ullis habitationibus veſtris, ullius volucris aut ullius beſtiæ.

17 Quiſquis comederit ullum ſanguinem, utique excindetur homo ille e populis ſuis.

[a] Heb. *comedendò comed.*

[b] Heb. *anima quæ com.*

[c] Heb *carnē: antecedens pro relativo.*

[d] Heb. *anima quæ.*

[e] Heb. *anima illa*: *ſic deinceps.*

[f] Heb. *immũditiam hominis, Hypallage.*

18 **PRAETEREA** allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

19 Alloquere filios Jiſraëlis dicendo: qui offert ſacrificium ſuum euchariſticum Jehovæ, ʻ afferto oblationem ſuam Jehovæ ʻde ſacrificio ſuo euchariſtico.

20 Manus ejus adferunto igne abſumenda Jehovæ: ipſum adipem impoſitum pectori adferto, & pectus ad agitandum ipſum agitatione coram Jehova.

21 Tum adoleto ſacerdos adipem illum in ipſo altari, pectus verò ipſum eſto Aharonis & filiorum ejus.

22 Armum etiam dextrum date in elationem ſacerdoti, ex veſtris ſacrificiis euchariſticis.

23 Illius e filiis Aharonis qui obtulerit ſanguinem & adipem illum euchariſticorum, eſto armus ipſe dexter in partem.

24 Nam pectus ipſum agitationis armumq́ue elationis excepi a filiis Jiſraëlis e ſacrificiis euchariſticis eorum: & dedi ea Aharoni ſacerdoti & filiis ejus ſtatuto perpetuo, a filiis Jiſraëlis *accipienda in partem.*

25 Hæc *eſt pars* ʻunctionis Aharonis & unctionis filiorum ejus ex igne abſumendis Jehovæ, ex qua ʻ die juſſit eos accedere ad ſacerdotio fungendum Jehovæ:

26 Quam præcepit Jehova [g] dari eis, ex quo die ʻ unxit eos, a filiis Jiſraëlis, ſtatuto perpetuo per generationes eorum.

27 ʻHæc *eſt* lex de holocauſto ipſo, de munere, & de peccato, de reatu, item de conſecrationibus, ac de ſacrificio euchariſtico:

28 Quam præcepit Jehova Moſchi in monte Sinai, quo die præcepit ipſe *Jehova* filiis Jiſraëlis ut offerant ſacrificia ſua ipſi in deſerto Sinai.

[g] Heb.a
dandum

ANNOTATIO.

1 Item] *Hebræos ſecuti ita diſtinximus: nam leges de reatu & de peccato cohærere oſtendit verſus* 25. 3 Panem ferm.] *vide ſuprà in* 2.11. 8 Non reputabitur] *tanquam ſacrificium euchariſticum legitimè oblatum.* Res abominabilis] *vox Hebræa propriè ſignificat carnem quæ vetuſtate fit deterior in odorem vel ſpeciem.* 9 Quiſquis mundus] *e ſacerdotibus, de quorum munditia & impuritate infrà* 21. & 22. 10 Quod eſt Jehovæ] *quod ex ſuperioribus cauſis ingratum non eſt, ſed acceptum Deo.* Cum immunditia ſua] *priuſquàm ab ea ſit purgatus, ut imperatur infrà* 21. & 22. Excindetur] *vide in Gen.* 17. 14. 11 Immundam] *de quo infrà a cap.* 11. *ad* 15. & *cap.* 17. 13 Bovis aut ovis] *eorum jumentorum quæ ſacrificiis apta ſunt: nam aliorum quæ comedere fas erat, de quibus infrà* 11. & *Deuter.* 14. *adipe non interdicebatur.* 14 Diſcerpti] *etiam e jumentorum genere apto ſacrificiis.* 19 Afferto] *ipſe, non per alium afferendum curato, quod declarat ver. ſequens.* De ſacrificio] *eas partes quæ vel Deo adolendæ erant, vel ſacerdotibus ceſſuræ.* 25 Unctionis Ahar.] *id eſt, ſacerdotis uncti: hypallage.* Die] *a tempore ſeptidui illius, quo ſacerdotes uncti & conſecrati fuerint.* 26 Unxit eos] *Moſche, vel Deus per Moſchen.* 27 Hęc eſt lex] *Epilogus omnium ſuperiorum a principio libri.*

[a] Heb
auricu

CAPUT VIII.

Conſecratio rerum & perſonarum ad Dei cultum pertinentium, prout mandatum fuerat Exod. 29. & 30.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 ʻAccipe Aharonem & filios ejus cum eo, veſteſq́; illas, & oleum ipſum unctionis, juvencum quoque ipſum peccati, ac duos arietes, caniſtrumq́; illum azimorum:

3 Et totum hunc cœtum convoca, ad portam tentorii conventus.

4 Quæ fecit Moſche ſicut præceperat Jehova ei, & congregatus eſt cœtus ipſe ad portam tentorii conventus.

5 Tum dixit Moſche ad cœtum, ʻ hæc *eſt* res illa, quam præcepit Jehova facere.

6 Jubens ergo Moſche accedere Aharonem & filios ejus, lavit eos aqua.

7 Deinde imponens ei tunicam accinxit eum baltheo, inductoque ei pallio impoſuit amiculum: & accingens illud cingula amiculi, cùm amiciret illum eo,

8 Appoſuit ei pectorale ſacrum, indiditq́ue pectorali ſacro Urim & Tummim:

9 Poſtea impoſita cidari capiti ejus, impoſuit cidari e-regione faciei ejus bracteam auream, coronamentum ſacrum, ſicut pręceperat

[a] Heb.
bovis.

Jehova Moſchi.

10 Cumq; accipiens Moſche oleum unctionis unxiſſet tabernaculum ipſum & quicquid in eo erat, ut ſanctificaret illa,

11 Et aſpergens eo altare ipſum ſeptem vicibus unxiſſet ipſum altare & omnia inſtrumenta ejus & labrum & ſcapum ejus, ad ſanctificandum ea:

12 Effundens de illo oleo unctionis ſuper caput Aharonis, unxit eum ad ſanctificandũ eum.

13 Similiter juſſit Moſche accedere filios Aharonis, & induens eos tunicis cinxit eos baltheo, alligavitq; eis tiaras, ſicut præceperat Jehova Moſchi.

14 Deinde admovit juvencum illum peccati, nitente Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius juvenci peccati:

15 Quem cùm jugulaſſet, acceptum Moſche ſanguinem illius poſuit ſuper cornua altaris circumquaque digito ſuo, & expiavit altare: reliquum verò ſanguinem effudit verſus fundamentum altaris, ad expiandum in eo:

16 Poſtea accipiens totum illum adipem qui *eſt* ſuper inteſtina, & reticulum jecoris, amboſq; renes & adipem eorum, adolevit Moſche in ipſo altari:

17 Reliquum verò juvencum, id eſt, pellem ejus & carnem ejus & fimum ejus combuſſit igne extra caſtra, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

18 Deinde admovit arietem holocauſti, nitentibus Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius arietis:

19 Quem cùm jugulaſſet, ſparſit Moſche ſanguinem ejus ſuper altare circumquaque:

20 Et diviſo ariete in membra ſua, adolevit Moſche caput & membra & adipem,

21 Poſtquam inteſtina & crura ejus laviſſet aqua: ſic adolevit Moſche totum arietem hunc in eo altari, holocauſtum fuit in odorem gratum, igne abſumptum Jehovæ, quemadmodum præcepit Jehova Moſchi.

22 Deinde admovit arietem illorum alterum, arietem conſecrationum, nitentibus Aharone & filiis ejus manibus ſuis ſuper caput illius arietis:

23 Quem cùm jugulaſſet, accipiens Moſche de ſanguine ejus impoſuit [a] infimæ auriculæ Aharonis dexteræ, & pollici manus ejus dexteræ & pollici pedis ejus dexteri:

24 Similiter jubens accedere filios Aharonis impoſuit Moſche de illo ſanguine infimæ auriculæ eorum dexteræ, & pollici manus eorum dexteræ ac pollici pedis eorum dexteri, deinde ſparſit Moſche reliquum ſanguinem ſuper illud altare circumquaque:

25 Cumq; accepiſſet illius adipem & caudam totumq; adipem qui *erat* ſuper inteſtina & reticulum jecoris amboſq; renes & adipem eorum, armúmque dexterum,

26 De caniſtro verò illo azymorum quod *erat* coram Jehova, accepiſſet placentam unam azymam & placentam panis cum oleo unam & laganum unum, appoſuit adipibus illis armoque dextero:

27 Et imponens hæc omnia manibus Aharonis & manibus filiorum ejus, agitavit illa agitatione coram Jehovâ:

28 Poſtea accepta Moſche illa e manibus eorum adolevit in illo altari ſuper ipſum holocauſtum: conſecrationes fuerunt in odorem gratum, igne abſumpta fuerunt Jehovæ.

29 Accepit autem Moſche pectus illius quod agitavit agitatione coram Jehova: ex illo ariete conſecrationum Moſchi ceſſit in partem, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

30 Tunc accipiens Moſche de illo oleo unctionis & de ſanguine iſto qui *erat* ſuper altare, aſperſit Aharonem veſtes ejus & filios ejus & veſtes filiorum ejus cum eo: ſic ſanctificavit Aharonem & veſtes ejus, filioſq; ejus & veſtes filiorum ejus cum eo.

31 Poſtea edixit Moſche Aharoni & filiis ejus, coquite iſtam carnem ad portam tentorii conventus, & ibi comedite eam panemq; iſtum qui *eſt* in caniſtro conſecrationum: quemadmodum præcepi dicendo, Aharon & filii ejus comedunto 'illud:

32 Quòd autem 'reliquum fiet de iſta carne aut de iſto pane igne comburite.

33 Sed extra portam tentorii conventus ne exite ſeptem diebus uſque ad diem complementi, diebus conſecrationum veſtrarum: nam ſeptem diebus [b] conſecrabit Jehova miniſterium veſtrum.

34 Sicut 'facit die hoc, præceperat Jehova facere ad expiandum vos.

35 Quapropter ad portam tentorii convẽtus manete interdiu & noctu ſeptem diebus, & obſervate 'obſervationem Jehovæ ut non moriamini: ſic enim juſſus ſum.

36 Quod fecit Aharon & filii ejus, ſecundum omnia verba quæ præceperat Jehova [c] per Moſchen.

[a] Heb. *molli auriculæ.*

[b] Heb. *implebit Jehova manus veſtras.*

[c] Heb. *per manum Moſchis, id eſt, miniſterium: metonymia.*

ANNOTATIO.

2 Accipe] *id eſt, jube tecum ad portam tentorii conventus illos accedere, & alia afferri & adduci ad te.* 5 Hæc eſt res] *quam mox facturus ſum, & vos ſpectaturi.* 31 Illud] *reliquum carnis & panis ex caniſtro.* 32 Reliquum fiet] *uſque in poſterum mane.* 34 Facit] *exequitur per me.* 35 Obſervationem] *id eſt, legem hanc quam a vobis obſervari jubet, mortem denuncians ſi tranſgrediamini.*

CAPUT IX.

Aharon primo die a conſecratione filiis populóque præſente, primùm pro ſe, deinde pro toto populo ſacrificia & munera offert: quibus igne e cœlo abſumptis, miniſterium ſacerdotum populo divinitus comprobatur.

1 FUIT autem 'die octavo, '*quo* convocavit Moſche Aharonem & filios ejus, ac ſeniores Jiſraëlis:

2 Ut ediceret Aharoni, accipe tibi vitulum [a] ſubrumum in peccatum, & arietem in holocauſtum integros, & offer coram Jehova:

3 Filios verò Jiſraëlis alloquitor dicendo, accipite hircum caprarum in peccatum, vitulumq; & agnum [b] anniculos integros in holocauſtum.

4 Et bovem & arietẽ in eucharistica ad ſacrificandum coram Jehova, 'munuſque mixtum oleo: nam hodie Jehova appariturus eſt vobis.

5 Accipientes ergo quæ præceperat Moſche

[a] Heb. *filium bovis.*

[b] Heb. *filios anni.*

che *adduxerunt* ante tentorium conventus, & accedentes totus cœtus ſteterunt ' coram Jehova.

6 Tum dixit Moſche, hanc rem quam præcepit Jehova facitote, & apparebit vobis gloria Jehovæ.

7 Edixitq; Moſche Aharoni, accede ad hoc altare, primum para peccatum tuum & holocauſtum tuum expiationem facturus pro te & pro populo hoc: deinde para oblationem ipſius populi & expiationem fac pro eis, quemadmodum præcepit Jehova.

8 Accedens itaque Aharon ad altare, jugulavit illum vitulum qui *erat* pro ſe.

9 Et admoventibus filiis Aharonis ſanguinem illius ad eum, intingens digitum ſuum in illo ſanguine poſuit ſuper cornua illius altaris, reliquum verò ſanguinem effudit verſus fundamentum altaris.

10 Adipem autem & renes & reticulum [c] jecoris in peccato ipſo adolevit in eo altari, quēadmodum præceperat Jehova Moſchi:

[c] Heb. *e jecore.*

11 'Carnem verò & pellem ejus, combuſſit igne extra caſtra.

12 Deinde jugulavit ſuum holocauſtum, cui porrigentibus filiis Aharonis ſanguinem illius, ſparſit eum in illo altari circumquaque:

13 Similiter holocauſtum porrigentibus ei per membra illius & caput illius, quæ adoleret in ipſo altari,

14 Poſtquam lavit inteſtina & crura illius, adolevit ea cum reliquo holocauſto in illo altari.

15 Poſtea obtulit oblationem populi: primùm accepit hircum peccati qui *erat* pro populo, quo jugulato paravit eum pro peccato, ritu ſui' prioris:

16 Deinde obtulit holocauſtum ipſum, & paravit illud ' pro ritu:

17 Obtulit quoque 'munus illius, & implens manum ſuam illo, adolevit in eo altari: ' præter holocauſtum matutinum.

18 Cumq; jugulaſſet *quiſpiam* bovem & arietē in ſacrificium euchariſticum quod *erat* pro populo: porrigentibus ei filiis Aharonis ſanguinem illorum, ſparſit eum in ipſo altari cicumquaque:

19 *Porrigentes* deinde adipes ex illo bove, & ex illo ariete caudam & *adipem* operientem *inteſtina* & renes & reticulum jecoris,

20 Impoſuerunt illos adipes ad ipſa pectora: & adolevit adipes in ipſo altari,

21 Pectora verò ipſa & armum illorum dexterum agitavit Aharon agitatione coram Jehova: quemadmodum præceperat Moſche.

22 Tum attollens Aharon manus ſuas verſus populum 'benedixit eis, ac deſcendit parato illo peccato, holocauſtoq; & euchariſtico.

23 Poſtea venit Moſche cum Aharone 'in tentorium conventus, cumq; egrederentur 'benedicturi populo, apparuit gloria Jehovæ toti populo.

24 Exiens enim ignis a conſpectu Jehovæ, cōſumpſit in illo altari holocauſtū ipſum & adipes: quod cùm videret totus populus, acclamātes procederunt ſuper faciem ſuam.

ANNOTATIO.

1 Die octavo] *proximè ſequente ſeptiduum conſecrationis.* 4 Munuſq;] *e ſimila, ut ſuprà 2.* 5 Coram Jehova] *in atrio tabernaculi.* 7 Pro populo] *id eſt, hac ratione fias idoneus ad faciendum pro illo expiationem.* 11 Carnem verò & pel.] *denique totum juvencum reliquum pro ritu iſtius ſacrificii ſuprà 4.11. ſynecdoche.* 15 Prioris] *de quo ſuprà ver. 2. & 8.* 16 Pro ritu] *holocauſti ſuprà 1.* 17 Munus illius] *omni holocauſto conjunctum ex lege, ſuprà 6. & 7.* Præter holocauſtum] *juge cum munere ſuo, ſynecdochicè: nam hoc nulla ex cauſa intermittebatur, ſed reliqua præcedebat, Exod. 29.38.* 22 Benedixit eis] *ex formula præſcripta Num. 6.* 23 In tentorium] *ut ibi Aharonem de reliquo miniſterio exercendo inſtitueret.* Benedicturi] *benedictione enunciata dimiſſuri eum peractis ſacris.*

CAPUT X.

Filii Aharonis ſeniores duo munus ſuum tranſgreſſi, divinitus morte plectuntur: quorum luctu interdicto, occaſione neglecti ab aliis officii præcipitur ut a vino & inebriante potu abſtineant: lex fertur de eſu ſacrorum, & Aharonis excuſatio Moſchi approbatur.

'SED accipientes filii Aharonis Nadab & Abihu quiſque thuribulum ſuum, indito eis igni impoſuerunt ſuffitum, obtuleruntque coram Jehova ignem alienum, 'quod non præceperat eis.

2 Quapropter exiens ignis ' a conſpectu Jehovæ [a] exanimavit eos, ita mortui ſunt coram Jehova.

[a] Heb. *devoravit eos: ſed hoc ad vitæ tantùm ademptionem refertur, nam corpora & veſtes integra manſerunt, infrà ver. 4. & 5. ſynecdoche.*

3 Tum dixit Moſche Aharoni, illud *eſt* 'quod locutus erat Jehova dicendo, 'in propinquis meis 'ſanctificabor, & ante conſpectum totius populi glorificabor: ſed 'conticuit Aharon.

4 Et vocans Moſche Miſchaëlem & Elizaphanem filios 'Hhuzzielis patrui Aharonis, edixit eis, accedite, ſublatos deportate fratres veſtros a conſpectu ſanctuarii extra caſtra.

5 Qui acceſſerunt, ſublatosque tunicis eorū deportaverunt eos extra caſtra, ſicut edixerat Moſche.

6 Edixit verò Moſche Aharoni, & Elhhazari, & Ithamari filiis ejus, capita veſtra 'ne nudate, neque veſtimenta veſtra diſcindite, ut non moriamini & contra totum hunc cœtum efferveſcat: ſed fratres veſtri, tota familia Jiſraëlis deflebunt hoc incendium quod incendit 'Jehova.

7 'Neque a porta tentorii conventus exite ne moriamini, 'nam oleum unctionis Jehovæ ſuper vos *eſt*: qui fecerunt ſecundùm verbum Moſchis.

8 Et allocutus eſt Jehova Aharonem, dicendo,

9 Vinum aut potum inebriantem ne bibito tu aut filii tui tecum, quando ingreſſuri eſtis tentorium conventus, ut non moriamini, ſtatuto perpetuo per generationes veſtras:

10 'Cùm ad diſcernendum inter ſacrum & inter profanum: atque inter mundum & inter immundum,

11 Tum ad docendū filios Jiſraëlis omnia illa ſtatuta, quæ edixerit Jehova eis [b] per Moſchen.

[b] Heb. *manū* *ſchis.*

12 Edixit autem Moſche Aharoni, & Elhhazari & Ithamari filiis ejus qui reliqui erant, ac-

cipite munus iſtud quod reliquum eſt ex igne abſumptis Jehovæ, & comedite illud *cum* azymis propè hoc altare: quia res ſancta ſanctarum eſt.

13 Ideò comedetis illud in loco ſacro, quia demenſum tuum & demenſum filiorum tuorum eſt ex igne abſumendis Jehovæ: "ſic enim juſſus ſum.

14 Pectus autem agitationis & armum elationis comedetis" in loco mundo, tu & filii tui & filiæ tuæ tecum: quia in demenſum tuum & demenſum filiorum tuorum data ſũt ex ſacrificiis euchariſticis filiorum Jiſraëlis.

15 Armus elationis & pectus agitationis, *quæ* cum igne abſumendis adipibus afferent ad agitandum agitatione coram Jehova, hoc eſto tibi & filiis tuis tecum in demenſum perpetuum, quemadmodum præcepit Jehova.

16 Cumque hircum illum peccati [c] accuratè perquiſiviſſet Moſche, ecce' exuſtus erat: quapropter' efferbuit contra Elhhazerem & contra Ithamarem filios Aharonis qui reliqui erant, dicendo,

[c] Heb. *perquirendo perquiſiviſſet.*

17 Quamobrem non comediſtis peccatum hoc in loco ſancto? nam res ſancta ſanctarum eſt: at illud dederat vobis" ad ferendam iniquitatem hujus cœtus, expiationem faciendo pro eis coram Jehova.

18 En, non eſt illatus ſanguis ejus in ſanctuarium intrinſecus: [d] omnino comedere debueratis in *loco* ſancto, "ſicut præceperam.

[d] Heb. *comedendo comedere.*

19 Tum dixit Aharon ad Moſchen, ecce, hodie' obtulerunt peccatum ſuum & holocauſtum ſuum coram Jehova, acciderunt autẽ mihi qualia" his: "ſi comedero peccatum hodie, an bonum videbitur in oculis Jehovæ?

20 Quod cùm audivit Moſche, "bonum viſum eſt in oculis ejus.

ANNOTATIO.

1 Sed accipientes] *q.d. hoc temerario filiorum Aharonis facto alii perturbati ad functionem ſuam non ſatis attenderunt, unde Moſchi eos reprehendendi oblata eſt occaſio infrà ver.16.* Quod non preceperat] *duo fecerunt contra mandatum Dei, quòd igne extero uſi ſunt, (vide ſuprà in 1.7.) & quòd locum ſacrum ingreſſi ſunt, quod ne ſummo quidem ſacerdoti licebat niſi ſemel in anno.* 2 A conſpectu Jeh.] *vel e cœlo, ut ſuprà 9.24. vel ab altari holocauſti, quod erat in conſpectu Jehovæ.* Coram Jehova] *ibidem ſubita morte.* 3 Quod locutus erat] *ſuprà 8.35.* In propinquis] *ſacerdotibus, quibus ſolis licuit in tabernaculum propius ad Deum accedere.* Sanctificabor] *exercendo judicia mea coram populo in peccantes.* Conticuit] *hortatu Moſchis divinæ voluntati acquievit.* 4 Huzzielis] *qui fuit frater Hhamrami patris Aharonis & Moſchis, Exod.6.18 Num.3.19.* 6 Ne nudate] *luctui ne vacate, ſynecdoche: erat enim hoc ſignum commune luctus, ut infrà 13.45.* 7 Neque a porta] *hæ duæ leges repetuntur infrà 20.10. & univerſè ſummis ſacerdotibus accommodantur, non tantùm miniſterii tempore aut recens unctis, ut hîc, ſed toto vitæ curriculo obſervandæ.* Nam oleum unct.] *id eſt, a Deo conſecrati eſtis, recèns adhuc eſt oleum unctionis in vobis, & in ipſa actione ſacra verſamini.* 10 Cùm ad diſc.] *q.d. duabus de cauſis interdixit potu qui perturbat mentem: primùm ut judicare poſſent, & ſibi in adminiſtratione ſua conſtare, deinde ne turbata mente ſecus doceant quàm convenit.* 13 Sic enim] *ſuprà 2.3. & 6.3.* 14 In loco mundo] *in caſtris: quia non tantùm mares, ſed etiam fœminæ ex iis comedebant, ſuprà 7. ver. 4 9. 21. & ſequent.* 16 Exuſtus] *vide in ver.1.* Efferbuit] *quia non attenderant miniſterio ſuo.* 17 Ad ferendum iniq.] *ut a cœtu eam in vos transferatis & recipiatis expiandam: ſic infrà 16.21. & 22.* 18 Sicut præcep.] *ſuprà 6.23.* 19 Obtulerunt] *totus cœtus.* His] *filiis meis quos reprehendis. q.d. ejuſdem negligentiæ & perturbationis reus ſum.* Si comedero] *id eſt, gratúmne ei foret, ſi ego adhuc in peccato hærens, peccatum populi expiandum in me transferrem?* 20 Bonum viſum eſt] *approbavit judicium fratris, ad cujus quæſtionem ex mandato Dei reſpondetur infrà cap.16.*

CAPUT XI.

Leges de diſcernendis omne genus animantibus mundis ab immundis, ratione cibi, vel contactus.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, edicendo eis:

2 Alloquimini filios Jiſraëlis dicendo: hæc *ſunt* animalia quæ vos comedetis, ex omnibus beſtiis quæ *ſunt* ſuper terram.

3 Quicquid habet ungulam ſciſſam ita ut ſit bifidatum fiſſura vngularum, 'revocans ruminis *cibum* ex quavis beſtia, illud comedetis.

4 Veruntamen hoc ne comeditote, ex revocãtibus *cibum* ruminis aut ex habentibus ſciſſam ungulam: camelum, quia revocat quidem *cibum* ruminis, ſed ſciſſam ungulam non habet, immũdus eſto vobis:

5 Et cuniculum, quia revocat quidem *cibum* ruminis, ſed ungulam ſciſſam non habet, immundus eſto vobis:

6 Et leporem, quia revocat quidem *cibum* ruminis, ſed ungulam ſciſſam non habet, immũdus eſto vobis:

7 Et ſuem, quia habet quidem ſciſſam ungulam ita ut bifidata ſit fiſſura ungulæ, ſed ruminis *cibum* non ruminat, immunda eſto vobis.

8 De carne iſtorum ne comedite, & cadaver eorum ne tangite, immunda *ſunt* vobis.

9 HOC comedetis ex omnibus quæ *ſunt* in aquis: omne quod habet 'pinnas & ſquamas in aquis tum per maria tum in fluminibus, illa comedetis,

10 Quicquid verò non habet 'pinnas aut ſquamas tum per maria tum in fluminibus, ex omni reptili aquatico, denique 'ex omni anima vivente quæ *ſit* in ipſis aquis, abominationi ſunto vobis.

11 Ita abominationi ſunto vobis, ut de carne eorum non comedatis, & cadaver eorum abominemini.

12 Quicquid non habet pinnas aut ſquamas in aquis, abominationi eſto vobis.

13 ISTA autem abominamini ex volatilibus, ne comeduntor, abominationi ſunto: "aquilam, &' oſſifragam, & 'haliæetum,

14 Et 'milvum, & 'cornicem ſecundum ſpeciem ſuam,

15 Omnem corvum ſecundum ſpeciem ſuam,

16 Et [a] ululam, & 'hirundinem, & æſalonem, & accipitrem ſecundum ſpeciem ſuam,

[a] Heb. *filiam ululæ.*

17 Et bubonem,& mergum,& noctuam,

18 Et monedulam,& plateam,& meropem,

19 Et ciconiam, ardeam ſecundum ſpeciem ſuam,& attagenem,& veſpertilionem.

20 OMNE reptile volucre ambulans quatuor *pedibus*,abominationi eſto vobis.

21 Veruntamen hoc comedetis ex omni reptili volucri quod ambulat quatuor *pedibus*, quod non habet crura ſupra pedes ſuos, quibus ſaliat ſuper terram.

22 Iſta *ſunt* ex quibus comedetis, Arbem ſecundum ſpeciem ſuam, & Solhamum ſecundum ſpeciem ſuam,& Chargolum ſecundum ſpeciē ſuam,& Chagabum ſecundum ſpeciem ſuam.

23 Omne verò reptile volatile quatuor habēs pedes,abominationi eſto vobis.

24 HIS autem polluemini: quiſquis tetigerit cadaver eorum, immundus eſto uſque ad veſperam.

25 Item quiſquis portaverit de cadavere illorum,lavato veſtimenta ſua, & immundus eſto uſque ad veſperam.

26 *Cadavera* omnis beſtiæ quæ ſciſſam quidē habet ungulam,ſed fiſſura non *eſt* bifidata, aut *cibum* ruminis non revocat, immunda ſunt vobis,quicunque tetigerit ea,immundus erit.

27 Similiter omnis incedentis ſuper [b] marculos ſuos ex omni animante [c] quadrupede, immunda ſunt vobis: quiſquis tetigerit cadaver eorum,immundus eſto uſque ad veſperam.

[b] Heb. *manus, id eſt, pedes digitatos inſtar manuum*

[c] Heb. *incedente ſuper quatuor* pedes.

28 Quare qui portaverit cadavera eorum, lavato veſtimenta ſua,& immundus eſto uſq; ad veſperam:immunda ſunt vobis.

29 Item hoc vobis immundum *eſt* ex reptilibus quæ reptant ſuper terram: muſtella,& mus, & teſtudo ſecundum ſpeciem ſuam,

30 Et hericius,& lacerta,& ſtellio, & chamæleon,& glis.

31 Iſta *ſunt* quæ immunda ſunt vobis ex omnibꝰ reptilibus:quiſquis tetigerit illa poſt mortem illorum,immundus eſto uſq; ad veſperam.

32 Et res omnis ſuper quam *aliquod* eorum poſt mortem ſuam ceciderit,immunda eſto: ex quocunque vaſe ligneo,aut veſtimento,aut pelle,aut ſacco,denique unumquodque vas eorum in quibus fit aliquod opus,in aquam infertor & immundum eſto uſq; ad veſperam,deinde mundum eſto.

33 Omne autem vas teſtaceum intra quod aliquid illorum ceciderit, (omne quod intra ipſum fuerit,immundum eſt) ipſum frangite.

34 Ex omni cibo qui comeditur cui ſupervenerit aqua,immundus eſto:& omnis potus qui bibi ſolet,in quocunq; vaſe, immūdus eſto.

35 Similiter ſuper quodcunque ceciderit de cadavere illorum,immundum eſto: furnus & teſtus minuitor,immundi ſunt,ideò immundi ſunto vobis.

36 Veruntamen fons aut ciſterna, congregatio aquarum erit munda: ſed quod tetigit cadaver eorum,immundum eſto.

37 Quòd ſi ceciderit de cadavere eorum ſuper aliquod ſemen ſativum quod ſeminari ſolet, mundum erit.

38 Sed ſi impoſitâ aquâ ſemini, ceciderit de cadavere illorum ſuper ipſum, immundum eſto vobis.

39 Item ſi moriatur ex beſtiis *aliqua* quæ vobis *eſt* cibo,qui tetigerit cadaver ejus immundus eſto uſque ad veſperam.

40 Qui autem comederit de cadavere ejus, lavato veſtimenta ſua, & immundus eſto uſque ad veſperam: ſimiliter qui aſportaverit cadaver ejus, lavato veſtimenta ſua, & immundus eſto uſque ad veſperam.

41 ITEM omne reptile quod reptat ſuper terram,abominationi eſto,ne comeditor.

42 Quicquid it ſuper ventrem, & quicquid it quatuor *pedibus*,& quicquid numeroſius *eſt* pedibus ex omni reptili quod reptat ſuper terram, ne comedite ea, ſed abominationi ſunto.

43 Ne abominabiles redditote [d] vos ipſos ullo reptili quod reptat,neque polluitote vos illis, eſſetis enim polluti illis.

[d] Heb.
mas veſt
ut ver.44

44 Nam ego Jehova *ſum* Deus veſter,vos ergo ſanctificate,& eſtote ſancti,quia ego ſanctus ſū: neque polluite vos ipſos ullo reptili, quod reptat ſuper terram.

45 Nam ego *ſum* Jehova qui educo vos e terra Ægypti,ut ſim vobis in Deum: eſtote igitur ſancti,quia ſanctus ego ſum.

46 Hæc *eſt* lex de beſtiis & volatilibus & omni anima vivente quæ repit in aquis,denique de omni animâ quæ reptat ſuper terram:

47 Ad diſcernendum inter immundum & mūdum,atque inter animal quod comeditur, & inter animal quod non comeditur.

ANNOTATIO.

3 Revocans] *q.d. quibus hæc duo inſunt, bifidati pedes & ruminatio, legitimè comedentur.* 9 Pinnas & ſquamas] *conjunctim: ut ſuprà de ungula & ruminatione.* 10 Pinnas aut] *quod deſtituitur alterutro, aut utroque.* Ex omni anim.] *ut aquatilium multæ ſpecies ſunt teſtaceæ, cartilagineæ, pedibus prædita, &c.* 13 Aquilam] *in his vertendis doctiſſimos Hebræorum interpretes ſecuti ſumus: a quibus cùm diſcedimus, cauſam exponemus paucis.* Oſſifragam] *nomen habet a diſtribuendo, quod huic animanti ſic tribuit Plinius lib.10.natur.hiſt.cap.3. ejectos ab aquilis cognatum genus aſſifragæ excipiunt & educant cum ſuis.* Haliæetum] *a firmitate, nam hæc avis adeò firma eſt oculorum acie, ut intueatur adverſum Solem.* 14 Milvum] *a volatus forma.* Cornicem] *ſic vertimus ex Ijob.28.7. qui huic avi præſtantiſſimam oculorum aciem proverbiali forma tribuit, ut Latini cornicum oculos celebrarunt.* 16 Hirundinem] *hoc & duo ſequentia ex R. Jehuda.* 18 Monedulam] *ex R. Schelcmone, &* R.*D.K.* Plateam] *a vomitu: vide Plin. Lib.10.natur.hiſt.cap.40.* Meropem] *ab amore: nam genitores ſuos reconditos paſcit, Plin.lib.10.cap.33.* 21 Quod non habet crura ſup.] *cujus crura ſunt obverſa & pedes varicati: huic enim generi pedes non ſubſunt cruribus.* 22 Arbem] *hæc inſectorum genera neq; Hebræis neque hiſtoricis neque nobis ſunt cognita, ideò Hebræas voces retinuimus: certum autem eſt in oriente cicadas & locuſtas fuiſſe cibo. Matth.3. Marci 1. Plinius lib.11.natur.hiſt.cap.26. & 29.* 24 His autem] *hinc uſque ad ver.41 digreſſio eſt, qua explicatur non tam quid impurum ſit, quàm quid impurum faciat. Eſt autem tripertita: docetur enim primùm ex cadaveris immundorum contactu, ſecundò ex reptilibus immundis ſive viventibus ſive mortuis, tertiò ex morticini etiam mundorum animantium tactu vel cibo hominem impurari.* 26 Sciſſam] *tantùm ex una parte, ſuperiore vel inferiore pedis.* 29 Teſtudo]

ſtudo] *Nomen huic animanti & plauſtro tecto commune eſt, quia hoc animal putaminbus ſuis tectum repræſentat camerati plauſtri.* 31 Immunda] *non tantùm eſu & morticinæ carnis contactu, ut ſuperiora, ſed etiam quod ad contactum eorum dum adhuc vivunt.* 33 Aliquid illorum] *etiam vivum.* 34 Aqua] *illa impurata.* 36 Erit munda] *id eſt, non erit minuenda, ſed purganda aqua quæ impuritatem contraxit.* 42 It ſuper ventrem] *ſerpit.* 43 Eſſetis] *nan haberem vos pro mundis, ſi vos illis contaminaretis.* 45 Educo] *jam inde ab eductione ex Ægypto in cœpto erga vos beneficio pergo.* 46 Hæc] *Epilogus.*

CAPUT XII.

Lex de impuritate mulieris puerperæ, & de tempore ac ratione purgationis ejus.

1 ALLOCUTUS etiam eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere filios Jiſraëlis dicendo: Mulier cùm edito ſemine pepererit maſculũ, ut immunda eſſe ſolet ſeptem dies, 'ſecundum dies [a] quibus ' ſeparatur languore ſuo, immunda eſto.

3 Die autem 'octavo, circumciditor caro præputii ejus.

4 Deinde triginta tres dies maneto ' in [b] ſanguinis purgatione: nullam rem ſacram tangito, & ad ſanctuarium ne venito, donec completi fuerint dies purgationis ſuæ.

[a] Heb. *ſeparationis languoris ejus.*

[b] Heb. *ſanguinibus purgationis: hypallage, & ſic deinceps.*

5 Quòd ſi fœminam pepererit, tunc impura eſto duabus hebdomadibus, ' ſecundum *impuritatem* ſeparationis ſuæ: deinde ſexaginta ſex dies maneto in purgatione ſanguinis:

6 Cùm autem impleti fuerint dies purgationis ejus a filio aut a filia, afferto agnum [c] anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ aut turturem in peccatum: ad portam tentorii conventus ſacerdoti.

[c] Heb. *filium anni ſui.*

7 Qui offerens illum coram Jehova expiationem faciet pro ea, ſic purgata erit a " profluvio ſanguinis ſui: hæc *eſto* lex puerperæ a mare aut a fœmina.

8 Quòd ſi non [d] aſſequatur manus ejus quãtum ſatis eſt pro parva pecude, tum accipito duos turtures aut duos pullos columbæ, unum in holocauſtum & alterum in peccatum: & expiationem faciet pro ea ſacerdos, ſic munda erit.

[d] Heb. *inveniat manus ejus ſufficientiam parvæ pecudis: ut ſuprà 5.7.*

ANNOTATIO.

2 Secundum dies] *ut ſeptiduum immunda eſt ex purgatione ſua menſtrua, infrà* 15.19. *ita a puerperio immunda eſto.* Separatur] *a reliquis hominibus tanquam immunda, ibidem.* 3 Octavo] *etſi lex circumciſionis diu antè lata fuit, videtur tamen Deus hoc conſilio in diem octavum illam rejeciſſe, propter ſeptiduum quo impura eſt mater, & impurat partum.* 4 In ſanguinis purg.] *quo tempore non amplius ab hominum conſortio, ſed a rebus ſacris abſtinebat. ſanguis enim* μετωνυμικῶς *pro impuritate ex eo accipitur.* 5 Secundum imp.] *id eſt, eadem impuritatis lege, ut ſuprà ver.* 2. 7 Profluvio] *impuritate, quam ex profluvio contraxerat.*

CAPUT XIII.

De ſignis ad lepram: de lepra hominum per ſe, aut ex ulcere, aut ex aduſtione: de porrigine, varo, & calvitio: de leproſi ſeparatione: de lepra rerum lanearum, linearum, & pellicearum, atque ratione qua de his omnibus ſacerdotes erant cognituri.

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

2 Homo cùm erit in cute carnis ejus tumor aut abſceſſus aut phlyzacium, quorum aliquid erit in cute carnis ejus *vergens* ad plagam lepræ: omnino adducitor ad Aharonem ſacerdotem, aut ad unum e filiis ejus ſacerdotibus.

3 Cumq; inſpexerit ſacerdos ipſe plagam illam in cute carnis ejus, ſi pilus in plaga illa mutatus fuerit in albũ, & ſpecies illius plagæ profundior fuerit cute carnis ejus, plaga lepræ eſt: cùm ergo eam inſpexerit ſacerdos, [a] immundum illum pronuntiato:

[a] Heb *impurato illum, & ſic deinceps.*

4 Quòd ſi phlyzacium album erit in cute carnis illius, & profundior non erit ſpecies ejus ipſa cute, neque pilus ejus mutatus erit in album: tum recludito ſacerdos plaga illa *affectum* ſeptem diebus.

5 Poſtea inſpicito idem ſacerdos die ſeptimo, ſi ecce plaga illa conſtiterit [b] judicio ejus, nec diffuderit ſe plaga illa in ipſam cutem: tunc recludito eum ipſe ſacerdos ſeptem diebus ſecundò.

[b] Heb. *in oculis ejus: nam pro ſpecie cùm accipitur ſingulare eſt, ut infra ver.* 55.

6 Deinde inſpicito eam idem ſacerdos die ſeptimo ſecundò, ſi ecce contracta eſt plaga illa, neque diffudit ſe plaga illa in ipſam cutem: tum [c] mundum pronuntiato eum ſacerdos, abſceſſus eſt, poſtquam laverit veſtimenta ſua, mundus eſto.

[c] Heb. *mundato, & ſic deinceps.*

7 Sin autem [d] omnino diffuderit ſe abſceſſus ille in cutem ejus, poſtquam oſtenſus fuerit ſacerdoti ipſi ad purgationem ſui, & oſtenſus fuerit ſecundò ſacerdoti:

[d] Heb. *diffundendo diffuderit ſe.*

8 Cùm inſpiciet ipſe ſacerdos, ſi ecce diffudit ſe abſceſſus ille in cutem ejus, tunc pronunciato illum immundum ſacerdos ipſe, lepra eſt.

9 PLAGA lepræ ſi erit in homine, adducitor ille ad aliquem ſacerdotem:

10 Quem cùm inſpexerit ſacerdos ille, ſi ecce tumor albus eſt in cute & ipſa mutavit pilum in album, etiam ſi *aliqua* ſanitas carnis vivæ *ſit* in tumore illo:

11 Lepra inveterata eſt in cute carnis ejus, ideò immundum pronunciato eum ſacerdos ille: ne recludito eum, immundus enim eſt.

12 Quòd ſi [e] omnino effloreſcet illa lepra in cute ejus, tegétq; illa lepra totam cutem [f] plaga *affecti* a capite ejus uſque ad pedes ejus, [g] quacunque inſpicient oculi ſacerdotis,

13 Poſtquam inſpexerit ſacerdos ipſe, ſi ecce texit lepra illa totam carnem ejus, tum mundum declarato plaga illa *affectum*: cùm tota mutata eſt in albam, mundus eſt.

[e] Heb. *effloreſcendo effloreſcet.*

[f] Heb. *viri plagæ: ſic ver.* 13. & 17.

[g] Heb. *ad omnem aſpectũ oculorum ſacerdotis.*

14 Sed qua die apparebit " in ea caro viva, im-

munda erit.

15 Cùm itaque inſpexerit ille ſacerdos carnem iſtam vivam, immundum pronuntiato illum: caro illa viva immunda eſt, lepra eſt.

16 At cùm verſa fuerit caro illa viva & mutata in albam, tum venito ad ſacerdotem.

17 Cumq; inſpiciet eum ſacerdos ipſe, ſi ecce verſa fuerit plaga illa in albam, tum pronunciato mundum ſacerdos illum plaga *affectum*, mundus eſt.

18 ITEM caro cùm fuerit in ipſa cute ejus ulcus, ſi ſanata eſt,

19 Deinde oboritur in loco ipſius ulceris tumor albus, aut phlyzacium album ſubrubidum, tum oſtenditor ſacerdoti:

20 Cumq; inſpiciet ſacerdos ille, ſi ecce ſpecies ejus *eſt* depreſſior ipſa cute & pilus ejus mutatus in album, tum immundū pronunciato eum ſacerdos, plaga lepræ eſt, ulcere effloruit.

21 Quòd ſi cùm inſpiciet eam ſacerdos, ecce non *eſt* in ea pilus albus, neq; depreſſior eſt ipſa cute, ſed eſt contracta, tunc recludito eum ſacerdos ſeptem diebus.

22 Poſtea ſi omnino diffuderit ſe per ipſam cutem, tum ſacerdos pronunciato eum immundum, plaga eſt.

23 Sin autem in loco ſuo conſtiterit phlyzacium illud, nec ſe diffuderit, cicatrix illius ulceris eſt: ideò mundū pronunciato eum ſacerdos.

24 ITEM caro, cùm fuerit in cute ejus aduſtio ignis, ſi erit [h] pars ſanata ab illa aduſtione, phlyzacium album ſubrubidum, aut album *tantùm*

25 Cùm inſpiciet eam ſacerdos, ſi ecce mutatus eſt pilus in album in ipſo phlyzacio & ſpecies ejus eſt profundior ipſa cute, lepra eſt, aduſtione effloruit, quapropter immundum pronunciatio eum ſacerdos, plaga lepræ eſt.

26 Quòd ſi cùm aſpiciet eam ſacerdos, ecce non erit in phlyzacio pilus albus, neque depreſſior erit ipſa cute, ſed ipſa contracta erit, tunc recludito eum ſacerdos ſeptem diebus.

27 Deinde aſpiciente eam ſacerdote eodem die ſeptimo, ſi omnimo ſe diffuderit per ipſam cutem, tum ſacerdos pronunciato eum immundum, plaga lepręeſt.

28 Sin autem in loco ſuo conſtiterit phlyzacium illud, nec diffuderit ſe per ipſam cutem, ſed illud contractum fuerit, tumor illius aduſtionis eſt: quapropter mundum pronunciato eum ſacerdos, nam cicatrix illius aduſtionis eſt.

29 ITEM cùm in viro aut muliere erit plaga, in capite vel in barba,

30 Inſpiciente ſacerdote plagam illam, ſi ecce ſpecies ejus profundior *eſt* ipſa cute, & in ea *eſt* pilus fulvus tenuis: tum immundum pronunciato eum ſacerdos, porrigo eſt, lepra capitis aut barbę eſt.

31 Inſpiciente verò ſacerdote plagam illam porriginis, ſi ecce ſpecies ejus profundior non *erit* ipſa cute, & pilus nigricans non *erit* in ea: tum recludito ſacerdos *affectum* plaga porriginis ſeptem diebus.

32 Deinde inſpiciente ſacerdote plagam illam die ſeptimo,'ſi ecce non diffudit ſe porrigo illa, neque factus eſt in ea pilus fulvus, neq; ſpecies ipſa porriginis profundior *eſt* ipſa cute,

33 Tum radito ſe, porriginem verò ipſam ne radito: & recludito ſacerdos porrigine illa *affectum* ſeptem diebus ſecundò.

34 Inſpiciente autem ſacerdote porriginem illam die ſeptimo, ſi ecce non diffudit ſe porrigo illa per ipſam cutem, & ſpecies ejus non *eſt* profundior ipſa cute: tunc mundum pronunciato eum ſacerdos, & cùm laverit veſtimenta ſua, mundus erit.

35 Sin omnino diffudit ſe porrigo illa per ipſam cutem, poſt mundationem ejus,

36 Tunc inſpiciente eum ſacerdote, ſi ecce diffudit ſe porrigo illa per ipſam cutem: ne inquirito ſacerdos de pilo illo fulvo, immundus eſt.

37 Quòd ſi [i] judicio ejus conſtitit porrigo illa, & pilus nigricans effloruit in ea, ſanata eſt porrigo illa, mundus eſt: quapropter mundum pronunciato ſacerdos.

38 ITEM cùm erunt in cute carnis viri aut mulieris phlyzacia, phlyzacia alba:

39 Tunc inſpicito ſacerdos, ſi ecce in cute carnis eorum phlyzacia erunt contracta alba: varus eſt qui effloruit in ipſa cute, mundus eſt.

40 ITEM cùm alicujus caput glabrum fiet, calvus eſt, mundus eſt.

41 Etſi *tantùm*' ex parte faciei ejus glabreſcet caput ejus, recalvaſter eſt, mundus eſt.

42 Cùm autem erit in ipſo loco calvo aut in recalvo plaga alba ſubrubida, lepra effloreſcens eſt in loco calvo aut recalvo ejus.

43 Quare inſpiciente eum ſacerdote, ſi ecce tumor illius plagæ albus ſubrubidus *erit* in loco calvo aut recalvo ejus: ſecundum ſpeciem lepræ cutis carnis,

44 Homo leproſus eſt, immundus eſt: [k] omnino immundum pronunciato eum ſacerdos, in capite ejus eſt lepra ejus.

45 LEPROSI autem in quo plaga iſta eſt, 'veſtimenta ſunto ſciſſa, & caput ejus eſto rectum, & [l] myſtacem obvelato, & immundus immundus clamato.

46 Omnibus diebus quibus ea plaga in ipſo fuerit, immundus habetor, immundus eſt, ſolus habitato, extra caſtra habitatio ejus eſto.

47 ITEM cùm erit in aliqua veſte plaga lepræ, in veſte lanea aut in veſte linea,

48 Aut in trama aut in licio lineis laneísve, aut in pelle, aut in quovis opere pelliceo,

49 Eritq; plaga illa ſubviridis aut ſubrubida in aliqua veſte, aut in pelle, aut in trama, aut in licio, aut in ullo inſtrumento pelliceo, plaga lepræ eſt: tum oſtenditor ſacerdoti.

50 Cúmq; inſpexerit ſacerdos plagam illam, recludito illud *affectum* plaga ſeptem diebus.

51 Deinde inſpiciente *eo* plagam illam die ſeptimo, cùm diffuderit ſe plaga illa in ea veſte, aut in trama, aut in licio, aut in pelle, ad quodcunque opus aptata ſit pellis illa, lepra ' dolorifica eſt plaga illa, res immunda eſt.

52 Quamobrem comburito veſtem illam, aut tramam, aut licium e lana ſive e lino, aut omne illud inſtrumentum pelliceum in quo erit plaga iſta: nam lepra dolorifica eſt, igne comburitor.

53 Quòd ſi inſpiciente ſacerdore, ecce non diffudit ſe plaga illa in ea veſte aut in trama, aut in licio, aut in ullo inſtrumento pelliceo.

54 Tunc præcipito ſacerdos ut lavent id in quo *eſt* plaga illa, deinde recludito id ſeptem diebus ſecundò.

55 Inſpiciente autem ſacerdote ubi ablutū fuerit illud plaga *affectum*, ſi ecce non mutaverit plaga illa ſpeciem ſuam, etiam ſi plaga illa non

[h] Heb. *ſanitas illius aduſtionis.*

[i] Heb. in *lis ejus, u prà ve*

[k] Heb. *rando rato.*

[l] *qui pr Latini batur*

non diffudit ſe, res immunda eſt, igne comburito eam: res eſt diminuens,[m] exteriore aut interiore parte ejus.

m Heb. *loco* *alvo & re-* *alvo ejus:* *uod aliis ita* *ccipi placet,* *ſive res trita* *ſit, ſive nova.*

56 Quòd ſi inſpiciente ſacerdote, ecce contracta eſt plaga illa poſtquam id lavatum eſt, tũ rumpito illud ab ea veſte, aut ab ea pelle, aut a trama, aut a licio.

57 Sin apparebit adhuc in ea veſte, aut in trama, aut in licio, aut in quocunque inſtrumento pelliceo, refloreſcens eſt *lepra*: igne comburito illud, in quocunque *eſt* plaga iſta.

58 Illa autem veſtis aut trama aut licium, aut quodcunque inſtrumentum pelliceum, cùm laveris, ſi receſſerit ab eis plaga iſta, tunc lavator ſecundò, & mundum erit.

59 Hæc *eſto* lex plagæ lepræ, veſtis laneæ aut lineæ aut tramæ aut licii aut cujuſcunque inſtrumenti pellicei: ad [n] pronunciandum illud mundum aut immundum.

n Heb. *mundandũ illud, aut impurãdum illud.*

ANNOTATIO.

14 In ea] *id eſt, in plaga conſpicietur viva caro intermixta illi carni quæ mutata fuerat in album: nam varietas colorum indicium eſt lepræ, ut contrà unus color ſanitatis.* 41 Ex parte faciei] *a vertice ad frontem & tempora.* 45 Veſtimenta ſunto] *cùm videlicet immundus declaratus, a reliquorum conſortio emittetur.* 51 Dolorifica] *dolore & damno eos affectura qui utentur ipſis.*

CAPUT XIIII.

De ritu obſervando cùm ſanatus a lepra in cœtum eſt recipiendus: & de lepra ædium cognoſcenda & purganda.

1 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Hæc eſto lex leproſi,' die purgationis ejus: primùm adducitor,' ſacerdotem verſus.

3 Exibit autem ſacerdos ipſe extra caſtra: cumque inſpexerit ſacerdos, ſi ecce ſanata eſt plaga illa lepræ a leproſo,

4 Præcipito ſacerdos ut accipiat *quiſpiam* pro eo qui purgandus erit, duas' aviculas vivas mundas, & lignum cedrinum, & dibaphum coccineum, & muſcum.

5 Deinde præcipito ſacerdos ut jugulans aviculam unam, *ſanguinem ejus fundat* in vas teſtaceum ſuper aquam vivam.

6 Aviculam verò alteram vivam accipito, lignúmque cedrinum, & dibaphum coccineum, & muſcum: & intingito illa ſimul cum avicula viva in aviculæ jugulatæ ſanguinem cum aqua viva.

7 Ita aſpergito eum qui purgandus erit a lepra ſeptem vicibus: & pronuncians eum mundum, dimittito aviculam vivam in ſuperficiem agri.

8 Tum qui purgandus eſt, abluens veſtimenta ſua & radens totum pilum ſuum lavator aqua, ſic mundus erit, & poſtea veniet in caſtra: ſed emaneto extra tentorium ſuum ſeptem dies.

9 Et eſto die ſeptimo ut radat totúm pilum ſuum, caput ſuum & barbam ſuam ſuperciliaq; oculorum ſuorum, denique totum pilum ſuum abradito: & ablutis veſtimentis ſuis lavato carnem ſuam aqua, ſic mundus erit.

10 Die autem octavo accipito duos agnos integros, & agnam unam[a] anniculam integram, & tres decimas *Ephæ* ſimilæ *in* munus miſtæ oleo, & ſextarium unum olei.

Heb. *filiam* *nni ſui.*

11 Sacerdos autem ille qui purgat, ſtatuito virum iſtum qui purgatur, unà cum iſtis, coram Jehova, ad oſtium tentorii conventus.

12 Et acceptum ſacerdos ille agnum unum offerto in reatum ſimul cum illo ſextario olei, & agitato illa agitatione coram Jehova.

13 Deinde jugulato agnum illum in loco ubi jugulare ſolet peccatum & holocauſtum, in loco ſancto: nam ſicut peccatum, ſic reatus ipſe *eſt* ſacerdotis, res ſancta ſanctarum eſt.

14 Tum accipiens ſacerdos de illo ſanguine reatus, imponito ſacerdos infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus, dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

15 Similiter accipiens ſacerdos de ſextario illo olei, infundito ſacerdos manui[b] ſuæ ſiniſtræ.

b Heb. *ſacerdotis: ſic ver.* 26.

16 Et intincto ſacerdos digito ſuo dextero, *accipiẽs* de oleo illo ꝙ *erit* in manu ſua ſiniſtra, aſpergito de illo oleo digito ſuo ſeptem vicibus coram Jehova.

17 De reſiduo autem illius olei quod erit in manu ſua, imponito ſacerdos infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri:' ſuper ipſum ſanguinem reatus.

18 Quod autem remanſerit de illo oleo quod *erit* ſuper manum ſacerdotis, imponito capiti ejus qui purgatur: ſic expiationem faciet pro eo ſacerdos coram Jehova.

19 Tum parans ſacerdos peccatum expiationẽ facito pro eo qui purgatur ab immunditia ſua, poſtremò autem jugulato holocauſtum.

20 Et offerto ſacerdos holocauſtum illud & munus ejus in altari: ſic cùm expiationem fecerit pro eo ſacerdos, mundus erit.

21 Quòd ſi' tenuis ſit,' neque aſſequatur *iſta* manus ejus, tum accipito agnum unum in reatum ad agitationem, quo expiationem faciat *ſacerdos* pro eo, & deciniam *Ephæ* unam ſimilæ miſtæ oleo in munus, atque ſextarium olei,

22 Et duos turtures aut duos pullos columbæ, quæ aſſequi poterit manus ejus, ut ſit unum in peccatum, & alterum in holocauſtum.

23 Quæ afferto die octavo purgationis ſuæ ſacerdoti, ad portam tentorii conventus coram Jehova.

24 Tunc accipiens ſacerdos agnum reatus & ſextarium olei, agitato illa ſacerdos agitatione coram Jehova.

25 Deinde jugulato agnum reatus: & accipiens ſacerdos de ſanguine illius reatus, imponito infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

26 De oleo quoque effundito ſacerdos ſuper manum ſuam ſiniſtram.

27 Et aſpergito ſacerdos digito ſuo dextero de illo oleo quod *erit* in manu ſua ſiniſtra, ſeptem vicibus coram Jehova.

28 Poſtea imponito ſacerdos de illo oleo quod *erit* in manu ſua, infimæ auriculæ ejus qui

purgatur,& pollici manus ejus dexteræ,ac pollici pedis ejus dexteri,ʺin loco ſanguinis ipſius reatus.

29 Quod autem remanſerit ex illo , quod *erit* in manu ſacerdotis , imponito capiti ejus qui purgatur ad expiationem faciendam pro eo coram Jehova.

30 Deinde parato unum ex turturibus illis aut e pullis columbæ , ex eis quę aſſequi potuerit manus ejus,

31 *Ex* iis quæ aſſecuta fuerit manus ejus, unũ in peccatum & alterum in holocauſtnm , cum ſuo munere: ſic expiationem faciet ſacerdos pro eo qui purgatur coram Jehova.

32 ʺIſta *eſto* lex *ejus* in quo *erit* plaga lepræ, cujus manus aſſequiʺ*illa* non potuerit in purgatione ſui.

33 ALLOCUTUS quoque eſt Jehova Moſchen & Aharonem,dicendo:

34 Cùm perveneritis in terram Cenahhani quam ego daturus ſum vobis in poſſeſſionem,& indidero plagam lepræ alicui domui regionis [c] quam poſſidebitis,

[c] Heb. *poſſeſſionis veſtræ.*

35 Tunc veniens is cujus *eſt* domus illa,indicato alicui ſacerdoti,dicendò,velut plaga apparet mihi in domò illa.

36 Et præcipito ſacerdos ut expediant domum illam,antequàm veniat ſacerdos ad aſpiciendum plagam illam, ut non polluatur quicquid *eſt* in ea domo: poſtmodùm verò advenito ſacerdos ad aſpiciendum domum illam.

37 Inſpiciens autem plagam illam,ſi ecce plaga illa in parietibus illius domus *conſtat* foſſulis ſubviridibus aut ſubrubidis, quarum ſpecies *ſit* depreſſior ipſo pariete:

38 Egreditor ſacerdos illa domo ad januam ipſius domus,& recludito[d] eam ſeptem diebus.

[d] Heb. *domũ ipſam.*

39 Poſteà redito ſacerdos die ſeptimo : cumq; inſpiciet,ſi ecce diffudit ſe plaga illa per parietes illius domus,

40 Tunc præcipito ſacerdos ut eruant lapides illos in quibus *erit* plaga iſta: & projiciunto eos extra civitatem in locum immundum.

41 Domum autem nudari jubeto tectorio intrinſecus circumquaque : & effundunto pulverem illum quem detraxerint,extra civitatem in locum immundum.

42 Deinde acceptos lapides alios inducunto in locum illorum lapidum, ſimiliter pulvere alio accepto ipſam domum inducito.

43 Quòd ſi rediens eadem plaga effloreſcet in iſta domo,poſtquam eruit lapides illius,& poſtquam detraxit *pulverem* ex ea domò, & poſtquã induxit:

44 Tunc adveniens ſacerdos inſpicito,ſi ecce diffuderit ſe plaga hæc per domum illam, lepra ʹdolorifica eſt in ea domo,immunda eſt.

45 Quapropter deſtruito domum illam, lapides ejus,& ligna ejus, omnémque pulverem illius domus,& educito extra ipſam civitatẽ in locum immundum.

46 Qui autem ingreſſus fuerit domum illam [e] ullo dierũ *quibus* recluſit eam , immundus eſto uſque ad veſperam,

[e] Heb.
bus dieb.

47 Et qui cubaverit in ea domo , lavato veſtimenta ſua : ſimiliter qui comederit in ea domò, lavato veſtimenta ſua.

48 Sin autem [f] omnino ingreſſo ſacerdote & aſpiciente,ecce non diffudit ſe plaga illa per domum illam , poſtquam inducta eſt domus illa: tunc mundam pronunciato domum illam, quia ſanata eſt plaga.

[f] Heb. in
diendo in
greſſo.

49 Itaq; accipito ad expurgandum domum illam duas aviculas, item lignum cedrinũ,& dibaphum coccineum,& muſcum:

50 Et jugulatæ aviculæ unius *ſanguinem* infundens vaſi fictili ſuper aquam vivam,

51 Accipito lignum illud cedrinum & muſcum & dibaphum coccineum , aviculamq; alteram vivam,& intingito in ſanguine aviculæ jugulatæ,& in aqua viva:& aſpergito domum illam ſeptem vicibus.

52 Sic cùm mũdaverit domum illam ſanguine illius aviculæ & aqua viva,avicula quoque altera viva,lignóque cedrino , & muſco,& dibapho coccineo:

53 Dimittito alteram aviculam vivam extra civitatem in ſuperficiem agri : & expiatione facta pro illa domò,erit munda.

54 Iſta *eſt* lex de omni plaga lepræ, & de porrigine,

55 De lepra quoque veſtimenti, & de *lepra* domus,

56 Item de tumore,& de abſceſſu, & de phlyzacio:

57 Ad docendum qua die quis immundus ſit, & qua die quis ſit mundus: iſta *eſt* lex cujuſque lepræ.

ANNOTATIO.

2 Die purgationis]*quo tempore pronunciandus eſt purgatus.* Sacerdotem verſus]*propius, ne ſacerdos cogatur procul a caſtris diſcedere.* 4 Aviculas]*ſive (ut Hebræi interpretantur) paſſeres: nomen enim generis & ſpeciei commune eſt: nos generis ſignificationem prætulimus.* 17 Super ipſum] *id eſt, in eadem parte, quæ prius ſãguine reatus aſperſa fuit: vide ſuprà ver.*14. 21 Tenuis]*in re tenui, pauper.* Neq; aſſequatur]*ſic infrà ver.*22. 30.*&* 32.*vide ſuprà in* 5.11. 28 In loco ſang.]*ut ſuprà* 17. 32 Iſta] *quæ primo loco mandata ſunt ad purgationem lepræ ver.*10. 44 Dolorifica]*ut ſuprà* 13.51.

CAPUT XV.

Lex de immunditia viri gonorrhœa laborantis,de eo qui proprio ſemine ſe inficit,de muliere ordinarium vel extra ordinem fluxum patiente,& de ratione purgationis illorum.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem,dicendo:

2 Alloquimini filios Jiſraëlis , & edicite eis,[a] unuſquiſque cùm eſt gonorrhœa affectus a carne ſua,profluvio ſuo immundus eſt.

[a] Heb. *vir vir.*

3 Hęc autem eſt immunditia ejus in profluvio ejus: *ſi ſalivaverit*ʹ caro ejus profluvium ejus, aut obſtruxerit ſe caro ejus a profluvio ejus, immunditia ejus eſt.

4 Omne cubile cui incubuerit gonorrhœa affectus,immundum eſto : & omne inſtrumentum cui inſederit,immundum eſto.

5 Et quiſquis tetigerit cubile ejus , ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua,& immundus eſto uſque ad veſperam.

6 Item qui inſederit inſtrumento ulli cui in-

ſedit gonorrhœa affectus, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.

7 Item qui tetigerit carnem gonorrhœa affecti, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.

8 Item cùm deſpuerit gonorrhœa affectus in aliquem mundum, is ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſq; ad veſperā.

9 Item omne ſedile, cui inſidens vehetur gonorrhœa affectus, immundum eſto.

10 Item quiſquis tetigerit rem ullam quæ ſubſtrata fuerit ei, immundus eſto uſque ad veſperam: & qui portaverit illa, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.

11 Item quemcunque tetigerit gonorrhœa affectus, manibus ſuis non immerſis in aquam, is ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.

12 Item vas teſtaceum quod tetigerit affectus gonorrhœa, frangitor: omne verò vas ligneum immergitor in aquam.

13 Cùm autem mundabitur affectus gonorrhœa a profluvio ſuo, primum numerato ſibi ſeptem dies ad purgationem ſui, & abluito veſtimenta ſua, deinde lavato carnem ſuam aqua viva, ut ſit mundus:

14 Denique die octavo accipito ſibi duos turtures aut duos pullos columbæ: veniensque coram Jehova ad portam tentorii conventus, dato illos ſacerdoti:

15 Quorum parato ſacerdos unum in peccatum, alterum in holocauſtū: ſic expiationem faciet ꝑ eo ſacerdos corā Jehova a ꝑfluvio ejus.

16 ITEM quiſque cùm exibit ex eo [b] concubitus ſemen, is lavato aqua totam carnem ſuā, & immundus eſto uſque ad veſperam.

[b] Heb. *concubitus ſeminis: hypallage.*

17 Et ſuper quocunque panno, aut quacunq; pelle fuerit concubitus ſemen, id abluitor aqua, & immundum eſto uſque ad veſperam.

18 Mulier etiam cum qua vir concubuit concubitus ſemine, ambo lavantor aqua, & immundi ſunto uſque ad veſperam.

19 MULIER autem cùm erit affecta profluvio, *cùm* profluvium ejus erit in carne ejus, ſeptem dies eſto in [*] ſeparatione ſua, & quiſquis tetigerit eam, immundus eſto uſque ad veſperam.

20 Et ſuper quodcunque cubaverit tempore ſeparationis ſuæ, immundum eſto: ſimiliter cuicunque inſederit, immundum eſto.

21 Et quiſquis tetigerit cubile ejus, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, ac immundus eſto uſque ad veſperam.

22 Quiſquis etiam tanget ullum inſtrumentum cui illa inſederit, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.

23 Etiamſi illud *quod quis tanget* erit ſuper cubile aut ſuper inſtrumentum illud, cui illa inſidebat cùm is tangeret illud, immundus eſto uſque ad veſperam.

24 Quod ſi [c] omnino concubuerit quis cum ea, ita ut [d] id cujus causâ ſeparatur ea ſit ſuper ipſum, is immundus eſto ſeptem diebus: ſimiliter omne cubile in quo cubaverit, immūdū eſto.

[c] Heb. *concumbendo concumbet.*

[d] Heb. *ſeparatio ejus ſit ſup. id eſt, cujus causâ ſeparatur, aut id quod natura ejicit & ſeperat ab ea.*

25 ITEM mulier cùm profluet profluvio ſanguinis diebus multis præter tempus ſeparationis ſuæ, aut cùm profluet ultra ſeparationem ſuam: omnib. diebus profluvii immunditiæ ſuæ, [*] ſicut dieb. ſeparationis ſuæ eſto, immūda eſt.

26 Omne cubile in quo cubaverit omnibus diebus profluvii ſui, ut cubile ſeparationis ſuæ eſto ei: & omne inſtrumentum cui inſederit immūdū eſto, ſecūdū immūditiā ſeparationis ejus.

27 Et quiſquis tetigerit illa, immundus erit: quapropter ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.

28 CùM autem mundabitur a profluvio ſuo, numeratis ſibi ſeptem diebus poſtea mundator.

29 Itaque die octavo accipito ſibi duos turtures aut duos pullos columbæ, & afferto eos ſacerdoti ad portam tentorii conventus:

30 Quorum parato ſacerdos unum in peccatū & alterum in holocauſtum, & expiationem facito pro ea ſacerdos coram Jehova a profluvio immunditiæ ejus.

31 Sic curabitis ut ſe ſeparent filii Jiſraëlis ab immunditia ſua, ut non moriantur in immunditia ſua, cùm impuraverint tabernaculum meum quod *eſt* inter ipſos.

32 Iſta *eſt* lex affecti gonorrhœa, ejusq; ex quo exit concubitus ſemen, quo ſit immundus.

33 Item languentis *mulieris* in ſeparatione ſua, & cujuſq; profluentis profluvio ſuo tam maris quàm fœminę: de viro quoque qui concubuerit cum immunda.

ANNOTATIO.

3 Caro] *honeſta pudendorum appellatio per ſynecdochen.* 19 Separatione ſua] *id eſt, ſegregata a reliquis hominibus, ita ut neque concumbant, neque veſcantur cum ea, neque illam attingant: ut ſequentia explicant.* 25 Sicut diebus] *id eſt, eadem immunditiæ lege tenetor, qua cùm ordinarium fluxum patitur: de quo ver. 19. & ſequentibus.*

CAPUT XVI.

Lex de ritu anniverſariæ expiationis ſanctuarii, tentorii, altaris, ſummi ſacerdotis, ac totius populi: & de univerſali jejunio in die expiationis celebrando.

1 [*] QUAMOBREM allocutus eſt Jehova Moſchen, poſtquam mortui ſunt duo filii Aharonis: (mortui autem ſunt [*] cum appropinquaſsēt ante conſpectū Jehovæ)

2 Edixitq; Jehova Moſchi, alloquere Aharonem fratrem tuum, ut ne ingrediatur quovis tempore in ipſum ſanctuarium intra velū: ante illud operculum propitiatorium quod *eſt* ſuper arcam, ut non moriatur: nam [*] in nube appareo ſuper operculum illud.

3 Cum hoc ingreditor Aharon ipſum ſanctuarium, cum juvenco [a] ſubrumo in peccatum, & ariete in holocauſtum.

[a] Heb. *filio bovis.*

4 Tunicam lineam ſanctam induito, & femoralia linea ſunto ſuper carnem ejus, baltheoque lineo accingitor, & cidari linea tegitor: veſtes ſacræ ſunt, ideo lavato aqua carnem ſuam cùm induet eas.

5 A cœtu verò filiorum Jiſraëlis accipito duos hircos e capris in peccatum, & arietem unum in holocauſtum.

6 Et offerto Aharon juvencum illum peccati

[a] qui *fuerit* pro ſe,″ & expiationem facito pro ſe & pro familia ſua.

7 Deinde acceptos duos illos hircos, ſiſtito illos corā Jehova ad portā tentorii convētus.

8 Et′ imponito Aharon his duobus hircis ſortes, ſortem unam pro Jehova, ſortem vero alteram pro [b] Hhazazele.

[b] *id eſt, capri profectione: loco in quem emiſſus caper profecturus erat: ſic deinceps.*

9 Tunc offerens Aharon hircū ſuper quē aſcēderit ſors pro Jehova,″ parato illū in peccatū.

10 ″Hircus verò ille ſuper quem aſcenderit ſors pro Hhazazele, ſiſtitor vivus coram Jehova ad faciendum expiationem ſuper eum: ut dimittant eum Hhazazeli in deſertum.

11 Cùm autem offerens Aharon juvencum illum peccati qui *erit* pro ſe, expiationem faciet pro ſe & familia ſua: jugulato juvencum illum peccati qui *erit* pro ſe.

12 Et acceptum [c] plenum thuribulum prunis ex ipſo altari a conſpectu Jehovæ, [d] plenóſque pugillos ſuos ſuffitu aromatum″ comminuto, inferto intra ipſum velum.

[c] Heb. *plenitudinem thuribuli carbonibus ignis.*
[d] Heb. *plenitudinem pugillorum ſuorum.*

13 Et imponito ſuffitum illum igni coram Jehova, ut tegat nubes illa ſuffitus ipſum operculum propitiatorium quod *eſt* ſuper teſtimonium, & non moriatur.

14 Poſtea accipiens de ſanguine illius juvenci inſpergito digito ſuo ſuperficiem ipſius operculi propitiatorii orientem verſus: ante illud operculum propitiatorium inſpergito ſeptem vicibus de illo ſanguine digito ſuo.

15 Jugulato verò hirco illo peccati qui *erit* pro populo, inferto ſanguinem ejus intra ipſum velum: & facito ſanguine ejus ſicut fecit ſanguine illius juvenci, id eſt, inſpergito eo ipſum operculum propitiatorium, & ante operculum propitiatorium.

16 Sic expiatione facta″ pro ſanctuario ab immunditiis filiorum Jiſraëlis & a defectionibus eorum ex quibuſuis peccatis eorum, ſimiliter facito tentorio conventus, manenti apud eos inter immunditias eorum.

17 (Nullus autem homo eſto in tentorio conventus cùm ille ingredietur ad expiationem faciendam in loco ſancto, uſque dum egrediatur cùm expiationem faciet pro ſe & pro familia ſua, & pro tota cōgregatione Jiſraëlis.)

18 Et exito ad ipſum altare quod *eſt* coram Jehova, ut expiationem faciat pro eo, accipiénſque de ſanguine illius juvenci & de ſanguine illius hirci, imponito cornibus ipſis altaris circumquaque.

19 Et inſpergito ipſum ex illo ſanguine digito ſuo ſeptem vicibus: ſic mundabit ipſum, & ſanctificabit ipſum ab immūditiis filiorū Jiſraëlis.

20 Cùmq; finem fecerit expiandi ſanctuarium & tentorium conventus atq; altare ipſum, admoveto hircum illum qui vivus erit.

21 Niténſque Aharon ambabus manibus ſuis ſuper caput illius hirci qui vivus *erit*, cōfitetor ſuper ipſum omnes iniquitates filiorum Jiſraëlis, & omnes defectiones eorum ex quibuſque peccatis eorum, & poſtquam impoſuerit illa capiti iſtius hirci, emittito eum [e] per hominem commodum in aliquod deſertum.

[e] Heb. *per u- num homin tempeſtivi vel opportu*

22 Nam portabit hircus ille ſuper ſe omnes iniquitates eorum in regionem [f] inhabitabilē: quāobrem is dimiſſurus eſt hircum illum in ipſum deſertum.

[f] Heb. *deciſam: quæ qui non habitatur, a parte habitabili velut deciſa*

23 Poſtea veniens Aharon in tentorium conventus exuito veſtes lineas quas induerat cùm vētur″ eſſet in locū ſanctū: & relinquito eas ibi.

24 Deinde cùm laverit carnem ſuam aqua in loco ſancto, & induerit veſtimenta ſua, exiens parato holocauſtum ſuum & holocauſtum populi: & expiationē facito pro ſe & pro populo.

25 Adipem verò cujuſque peccati adoleto in ipſo altari.

26 Qui autem dimiſerit hircum illum pro Hhazazele, ablutis veſtimētis ſuis lavato carnē ſuam aqua, & poſtea ingredi poterit in caſtra.

27 Juvencum verò illum peccati & hircum peccati, quorum ſanguis illatus fuit ad expiationem faciendam in ſancto, efferto extra caſtra: & comburunto igne pelles eorum, & carnem eorum, fimúmque eorum.

28 Qui autē combuſſerit iſta, ablutis veſtimentis ſuis lavato carnem ſuam aqua: poſtea demū ingredi poterit in caſtra.

29 Atque *hoc* eſto vobis in ſtatutum perpetuum: menſe ſeptimo, *die* decimo illius menſis affligitote ″animas veſtras, & nullum opus facitote, indigena aut peregrinus qui peregrinatur [g] inter vos.

[g] Heb. *in dio veſtri.*

30 Nam iſto die expiationem faciet pro vobis, ad mundandum vos: ab omnibus peccatis veſtris, coram Jehova mundabimini.

31 Ceſſatio, requies eſto vobis, qua affligatis animas veſtras, ſtatuto perpetuo.

32 Expiato autem ſacerdos ille quem *Deus* unxerit & cujus [h] conſecraverit miniſterium ad fungēdum ſacerdotio loco patris ſui, cùm induerit veſtimenta linea, veſtimenta ſacra.

[h] Heb. *verit ma*

33 Expiato inquam ſanctuarium ſacrum, tentorium quoque conventus, & altare expiato: etiam ſacerdotes ipſos, & totum populum hujus congregationis expiato.

34 Et eſto hoc vobis in ſtatutum perpetuum, ad expiationem faciendam pro filiis Jiſraëlis ab omnibus peccatis eorum, ſemel quolibit anno: quod fecit Aharon, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

ANNOTATIO.

1 Quamobrem] *Regreſſio eſt, qua reſpondet Deus ad queſtionem Moſchi propoſitā, an infirmus & peccati conſcius ſacerdos peccatum populi poſſit comedere, ſuprà* 10.19. *quod verba contextus docent, poſtquam mortui ſunt, &c.* Cùm appropinq.] *plus ſibi arrogantes quàm ſui erat muneris: ſuprà* 10.1. 2 In nube ap.] *id eſt, aſpectabili ſpecie reſideo, & conſpiciendam exhibeo majeſtatem meam.* 6 Expiationem fa.] *ut præſcribitur ver.* 11. *& ſequentibus.* 8 Imponito] *id eſt, cognoſcito per ſortem judicium Dei, utrum illorum ſibi mactari, & utrum dimitti cum populi peccatis velit.* 9 Parato] *ut præſcribitur ver.* 15. *& ſequentibus.* 10 Hircus verò] *de cujus ritu infrà.* 20. *& ſequentibus.* 12 Comminuto] *ex maſſa odoramentorum: vide ſuprà in Exod.* 30 34. 16 Pro ſanctuario] *purgato eo ab immunditie, quæ a circunſtantibus filiis Jiſraëlis immundis inferebatur.* 29. Animas veſtras] *vos ipſos, videlicet abſtinendo ab omni cibo & potu, ac utendo aliis exercitamentis ad finem iſtum accommodis.*

CAPUT XVII.

Lex de loco omnium ſacrificiorum Deo ſoli per ſacerdotem ipſius offerendorum: interdictum univerſale edendi ſanguinis, morticini, aut diſcerpti: cum pœnis adverſus inobſequentes.

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen,dicendo:

2 Alloquere Aharonem & filios ejus omneſque filios Jiſraëlis , & edicito eis,hoc illud *eſt* verbum quod præcepit Jehova,dicendo:

3 [a]Quicunque e familia Jiſraëlis ″jugulaverit bovem aut agnum aut capram in caſtris, aut quiſquis jugulaverit extra caſtra,

4 Ac non ad portam tentorii conventus adduxerit illam, [b]oblaturus oblationem Jehovæ, ante tabernaculum Jehovæ:″ſanguis imputator viro illi,ſanguinem effudit , quapropter excinditor vir ille e medio populi ſui.

5 Adducunto itaque filii Jiſraëlis ſacrificia ſua,″quæ ſacrificant in ſuperficie cujuſvis agri, adducunto inquam illa Jehovę verſus portam tentorii conventus ad ſacerdotē,& ſacrificanto ſacrificia ″ipſa euchariſtica jehovæ.

6 Ut aſpergat ſacerdos ipſe ſanguinem illorū ſuper altare Jehovæ ad portam tentorii conventus , adoleátque illorum adipem in odorem [c] gratum Jehovæ.

7 Neque ſacrificanto deinceps ſacrificia ſua [d] dæmonibus , [e] quos ſectantur iſti ſcortando: ſtatutum perpetuum hoc eſto ei per generationes eorum.

8 Quapropter eis edicito, quicunq; e familia Jiſraëlis aut e peregrina *gente* qui peregrinatur [f] inter eos, offeret holocauſtum aut aliud ſacrificium,

9 Ac ad portam tentorii conventus non adducet illud, ut paret illud Jehovæ: omnino excinditor vir ille e populis ſuis.

10 Et quicunque e familia Jiſraëlis aut è peregrina *gente* qui habitat inter eos veſcetur ullo ſanguine,utique ponam faciem meam iratā contra [g] eum ipſum qui commederit ullum ſanguinem,& excindam illum e medio populi mei.

11 ″Nam anima cujuſq; carnis in ſanguine eſt, ego verò deſtinavi eum pro vobis in altari ad expiationem faciendam pro animis veſtris,nam ſanguis is *eſt* qui pro anima expiationem facit.

12 Idcirco edico filiis Jiſraëlis,nulla anima ex vobis comedito ſanguinem: etiam peregrinus qui peregrinatur inter vos ne comedito ſanguinem.

13 Et quicunque e filijs Jiſraëlis aut e peregrina *gente* qui peregrinatur inter eos , [h] venando ceperit capturam beſtię aut avis quæ comeditur, primùm effundito ſanguinem ejus, & tegito eum pulvere.

14 Eſt enim anima cujuſq; carnis, ſanguis ejus pro anima ejus eſt, ideo edico filiis Jiſraëlis, ſanguine nullius carnis ne comeditote:nam cujuſq; carnis anima ſanguis ejus eſt , comedentium eum quiſque excinditor.

15 [i]Quicunque autem comederit morticinum aut diſcreptum , ſive indigena ſive peregrinus, is ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua , & immundus eſto uſque ad veſperam , pòſt mundus erit.

16 Quòd ſi non ablueritilla, & carnem ſuam non laverit,feret iniquitatem ſuam.

[a] Heb. *vir vir qui, & ſic deinceps.*

[b] Heb. *ad offerendum.*

[c] Heb.*quietis.*

[d] Heb.*horrētibus,vel horrificis, quia horridi ſunt, & horrorem iis incutiunt quibus apparent.*

[e] Heb.*poſt quos ipſi ſcortantur, videlicet Ægyptii & gentes.*

[f] Heb. *in medio eorum,ſic deinceps.*

[g] Heb.*animam quæ.*

[h] Heb. *venatus fuerit venationem beſtiæ.*

[i] Heb.*omnis autem anima quæ,&c.*

ANNOTATIO.

3 Jugulaverit] *oblaturus oblationem Jehovæ,ex ver.4.* 4 Sanguis] *perinde habetor ac ſi homicidium perpetraſſet, hominiſq; innoxii ſanguinem effudiſſet : cauſam vide ver.11.* 5 Quæ ſacrificant] *id eſt , hucuſque conſueverunt ſacrificare vbivis locorum ante erectum tabernaculum.* Ipſa euchariſtica] *ac multò magis reliqua ſanctiora coram Deo: ſic enim profitentur ipſi Jiſraëlitæ Jehoſchu.22.26.* 11 Nam anima] *interdicti cauſæ duæ: prior,quòd ſanguis ſedes ſit animæ: poſterior, quod eum ſibi reſervat Deus, ut eo fiat expiatio pro animis offerentium,ac ſi anima pro anima dederetur noxæ. His rudimentis apud veterem populum Chriſtus adumbratus eſt.*

CAPUT XVIII.

Interdicta ab omni inceſtu, digamia,adulterio,vaga portentoſáque libidine,cum gravi comminatione.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo.

2 Alloquere filios Jiſraëlis, & edicito eis, ego *ſum* Jehova Deus veſter.

3 Secundum opera terræ Ægypti in qua habitaſtis ne facite: ſimiliter ſecundum opera terræ Cenahhanæi,in quam duco vos, ne facite, & in ſtatutis eorum ne ambulate.

4 *Sed* judicia mea exercetote, & ſtatuta mea obſervatote ambulando in eis:ego *ſum* Jehova Deus veſter.

5 Cùm obſervaveritis ſtatuta mea & judicia mea,homo ille qui fecerit ea , utique vivet per ea:ego *ſum* Jehova.

6 [a]NEMO homo ad ullum ″propinquū carnis ſuæ acceditote,ad retegendum nuditatem: ego *ſum* Jehova.

7 Nuditatem patris tui aut nuditatem matris tuæ ne retegito :mater tua eſt, ne retegito nuditatem ejus.

8 Nuditatem uxoris patris tui ne retegito: nuditas patris tui eſt.

9 Nuditatem ſororis tuæ, ″filiæ patris tui aut filiæ matris tuæ , ″ cognationis domeſticæ aut exteræ cognationis, ne retegito nuditatē earū.

10 Nuditatem″filiæ filii tui,aut filiæ filiæ tuæ, ne retegito nuditatē earum:nā nuditas tua ſunt.

11 Nuditatem filiæ uxoris patris tui,″cognationis patris tui,″ ſoror tua eſt : ne retegito nuditatem ejus.

12 Nuditatem ſororis patris tui ne retegito, propinqua patris tui eſt.

13 Nuditatem ſororis matris tuæ ne retegito, nam propinqua matris tuæ eſt.

14 Nuditatem fratris patris tui ne retegito:ad uxorem ejus ne apropinquato,amita tua eſt.

15 Nuditatem nurus tuæ ne retegito:uxor filii tui eſt, ne retegito nuditatem ejus.

16 Nuditatem uxoris fratris tui ne retegito, nuditas fratris tui eſt.

17 Nuditatem mulieris & filiæ ejus ne retegito:″filiam filii ejus, aut filiam filiæ ejus ne accipito ad retegendam nuditatem ejus , proximæ ejus ſunt,ſcelus eſt.

18 ″ITEM [b] mulierem *unam* adalteram ne aſſumito,angendo *hanc*, retegendo turpitudinem illius *ductæ* ſuper hanc in vita ejus.

19 ″ITEM ad mulierem ″ in ſeparatione immunditiei ſuæ ne accedito, retegendo nuditatem ejus.

20 ″ITEM cum uxore proximi tui ne cōmittito ut cōcumbas ad ſemen, polluendo *te* cū ea.

[a] Heb *homo homo.*

[b] Heb.*mulierem ad ſororē ſuam:ſed ita paſſim hæ voces accipiuntur,ut Gen. 26.31. Exod. 26.3.&c. Jechezkel.1. 9 & 23.& 3.13. Joel.2. 8. Nos verò hîc ita accipimus, primum, quia ſuprà ver.16. connubium cum ſorore uxoris prohibetur ἀναλογικῶς: ſecundo quia hæ cauſæ aliter niſi coactè & obſcurè accommodari non poſſunt, cùm tamen proprio nomine uxores digamorum angentes & æmulas ſcriptura vocet. 1. Schemu. 1.6: tertiò nuſquā in legē diſertē interdicēretur digamia niſi Regi, Deut.17.16. poſtremò fideliſſimi ſunt interpretes Chriſtus Mat. 19.5.& 6. Apoſtolus 1. Cor.6.16. & 7.& Chaldæus Paraphraſtes in Ruth.4.6.*

21 Item de ſemine tuo ne permittito traducendum Moleco, ut non profanes nomen Dei tui: ego *ſum* Jehova.

22 Cum mare ne concubito concubitu muliebri: abominatio eſt.

23 Item cum ulla beſtia ne committito ut concumbas, polluendo *te* cum ea: mulier quoq; ne conſiſtito coram beſtia ut incubet ſibi, [a]confuſio eſt.

24 Ne polluite vos ullo horum, quia omnibus his pollutæ ſunt gentes iſtæ quas ego ejicio a facie veſtra:

25 Unde polluta eſt terra, &[b]iniquitatem ejus ego viſito adverſus eam, ita ut evomitura ſit terra habitatores ſuos.

26 Sed vos obſervate ſtatuta mea & judicia mea, neque facitote *ullam* ex omnibus iſtis abominationibus, indigena aut peregrinus qui peregrinatur inter vos.

27 (Nam omnes abominationes iſtas fecerunt homines iſtius terræ, quæ [c]vobis expoſita eſt, unde polluta eſt ipſa terra)

28 Ut non evomat eadem terra vos cùm pollueritis eam, quemadmodum evomuerit gentem illam quæ vobis eſt expoſita.

29 Nam quiſquis fecerit *aliquam* ex omnibus abominationibus iſtis, utique excindentur animæ quæ illud fecerint e medio populi ſui.

30 Obſervate igitur obſervationem meam, ut non faciatis ex iſtis inſtitutis abominandis quæ facta fuerunt ante vos, neque polluatis vos illis: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

[c] Heb. an vos eſt, ut ve 28. ſic Gen. 20.15.

ANNOTATIO.

6 Propinquum] *ex iis videlicet qui infrà aut ſpeciatim nominantur uſque ad ver. 17. aut ex illorum comparatione per analogiam intelliguntur.* 9 Filiæ patris] *ſororis tuæ etiam ex altero parente tantùm.* Cognationis domeſt.] *domeſticæ cognationis ſunt liberi ex eodem patre, exteræ verò, ex altero patre nati: nam liberi patris familiam ſequuntur.* 10 Filiæ fil.] *id eſt, neptis ex filio vel filia.* 11 Cognationis patr.] *id eſt, per matris ſuæ nuptias, patris tui cognata facta eſt: Ex variis hujus legis interpretationibus hæc videtur ſimplicitati, ordini, & verbis accommodatiſſima.* Soror tua] *ex affinitatis jure, ut ver.8.14.15.16.* 17 Filiam filii] *liberos privigni aut privignæ tuæ: tanta eſt vis affinitatis ex lege Dei, & matrimonii commendatio. Hactenus leges naturales ſanguinis, quarum gradus ponuntur duo, conſanguinitas & affinitas.* 18 Item] *Lex naturalis matrimonii ad omnes perſonas pertinens, Gen. 2.24.* 19 Item] *lex ceremonialis.* In ſeparatione] *cùm immunditia laborans ſeparata eſt, ſuprà 15.25.* 20 Item] *lex de adulterio, deinde promiſcuè de nefariis ſceleribus.* 21 Moleco] *idolo Hhammonitarum, quod etiam dicitur Milcom, 1.Reg.11.5.& 11. in hujus honorem parentes igne filios ſuos tranſmittebant, ut 2.Reg.23.11.* 23 Confuſio] *divinæ ordinationis perturbatio, & facinus confuſione dignum.* 25 Iniquitatem ejus] *id eſt, incolarum: metonymia.*

Propinqui ex conſanguinitatis aut affinitatis jure.

Cōſanguinei.	3 *Patruus, amita, ver.12.& 20.19.* 4 *agnatus vel agnata, ex analogia ſequent.*	2 *Pater, mater, ver 7.*		3 *Avunculus, matertera,* 4 *cognatus, cognata.*
Affines.	4 *Patrui uxor, amitæ vir, ver.14.& 20.20.*	3 *vitricus, noverca, ver.8.& 20.11.* 3 *ſocer, ſocrus, ver.15.& 20.12.*		4 *avunculi uxor, matertu* *ex analogia patrui.*
		Aſcendentes		
Cōſanguinei.	2 *frater, ſoror, ver.9.& 20.17.*	*Collate* ⊙ *rales*		
Affines.	3 *levir, fratria, ver.16.& 20.21.*	*Deſcendentes*		3 *viri uxoriſve frater aut ſoror, ver.16.& 20.2* 4 *vitrici, novercæ filius filiáve ver.11.*
Cōſanguinei.	2 *filius, filia, ver.7.* *nepos, neptis, ver.10.*			
Affines.	3 *gener, nurus, ver.15.& 20.12.*			3 *privignus, privigna, ver.8.& 17.& 20.14* 4 *horum filius aut filia, ver.17.*

Ex horum comparatione tres regulæ naſcuntur:

1 *Collateralium inter ſe conjugia ad quartum uſque gradum prohiberi: aſcendentium verò* ὀρθογράμμως *vel deſ tium ipſo naturæ ordine impediri, ac proinde opus non fuiſſe ut prohiberentur.*

2 *Eoſdem gradus aſcendentium ac deſcendentium per annalogiam prohiberi.*

3 *Iiſdem gradibus viro ac mulieri per analogiam interdici.*

CAPUT XIX.

Lex de ſanctificatione noſtri: cujus partes ſunt reverentia Dei & parentum, officia in proximos, ſimplicitas & puritas noſtra in corpore, habitu, & actionibus, & rerum contrariarum averſatio: quibus adjuncta ſunt gratus animus erga Deum, abſtinentia ab omni malo idololatrarum & a ſpecie mali, ſcortationis præſtigiarumq́ deteſtatio, Dei, ſeniorumq́ honor, charitas erga exteros, & in omnes juſtitia.

1 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere totum cœtum filiorum Jiſraëlis & edicito eis: ſancti eſtote, quia ſanctus *ſum*, ego Jehova Deus veſter.

3 Quiſque matrē ſuam & patrem ſuum timete,

te,& ſabbatha mea ſervate:ego *ſum* Jehova Deus veſter.

4 'Ne convertite vos ad' idola,&'Deos[a] fuſiles ne facitote vobis : ego *ſum* Jehova Deus veſter.

5 Cùm autem ſacrificabitis ſacrificium euchariſticum Jehovę,'prø voluntate quidem veſtra ſacrificabitis illud:

6 *Sed* quo die ſacrificabitis illud comeditor & poſtridie, quod autem remanſerit uſque ad diem tertium igne comburitor.

7 Quòd ſi ejus [b] quicquam comedetur die tertio,res abominanda eſt, non erit acceptum.

8 Ideo [c] comedentium *quiſque* iniquitatem ſuam ferto,quia rem ſanctam Jehovæ profanavit:utique excindetur anima illa e populis ſuis.

9 Item cùm metetis meſſem terræ veſtræ, [d] ne prorſus demetito latus agri tui : ſpicilegium meſſis tuę ne[e] facito.

10 Similiter vineam tuam ne racemato, & deciduos acinos vineæ tuæ ne relegito : ipſi pauperi & peregrino relinquito iſta, ego *ſum* Jehova Deus veſter.

11 Ne furamini,& ne mentimini, neque fallacia utimini ullus in proximum ſuum.

12 Item ne jurate per nomen meum ad fallaciam ullam:ſic profanaveris nomen Dei tui, ego *ſum* Jehova.

13 Ne fraudem facito proximo tuo, neque rapito : ne pernoctato[f] merces mercenarii apud te uſque mane.

14 Ne maledicito ſurdo,& ante cęcum ne ponito offendiculum : ſed timeto a Deo tuo, ego *ſum* Jehova.

15 Ne exerceto perverſitatem in ullo judicio: ne accipito[g] perſonam tenuis , neque honorem exhibeto perſonæ magni:[h] juſtè judicato proximum tuum.

16 Ne ambulato *cum* detractione per populos tuos,ne inſtato contra ſanguinem proximi tui : ego *ſum* Jehova.

17 Ne odio habeto fratrem tuum in corde tuo: [i] liberè corripito proximum tuum ,' neque ferto in eo peccatum.

18 Ne vlciſcitor,neque *iram* aſſervato in populares tuos:ſed diligito proximum tuum ſicut te, ego *ſum* Jehova.

19 Statuta mea obſervatote:[k]jumentorũ tuorum ne ſinito coire duo genera , in agro tuo ne ſerito duo ſeminum genera,& veſtimentum duorum generum variè commixtũ ne[l]obtegito te.

20 Item cùm quis cubaverit cũ muliere ſeminis concubitu, quamvis illa ſit ancilla deſpecta cuiq;,quæ[m] omnino non redimitur,aut libertas non datur ei:flagellatio [n] adhibetor, ne morte afficiuntor,quia non fuit'libertate donata.

21 Præterea afferto *vir* reatum ſuũ Jehovæ,ad portam tentorii conventus,arietem reatus.

22 Et expiationem facito pro eo ſacerdos illo ariete reatus coram Jehova , pro peccato ejus quo peccavit,& condonabitur ei *liberando eum* a peccato ejus quo peccavit.

23 Item cùm veneritis in iſtam terram & plãtaveritis quamvis arborem eſculenti *fructus*, [o] omnino putate præputium ejus *id eſt* fructum ejus,tribus annis ſunto vobis præputiatæ, [p] nihil earum comeditor.

24 Anno verò quarto eſto omnis fructus ejus, 'ſancta res laudationum Jehovæ:

25 (Anno demum quinto comedetis fructum ejus) ut augeat vobis proventum ejus : ego *ſum* Jehova Deus veſter.

26 Ne comeditote quicquam cum ſanguine, ne utimini' cõjectationibus,[q] neque præſtigiis.

27 Ne circumcidite *pilos ad* latus capitis veſtri : neque corrumpito latus barbæ tuæ.

28 Neque cæſuram pro ullo [r] mortuo inditote carni veſtræ, & inſcriptionem ſtigmatis ne imponitote vobis: ego *ſum* Jehova.

29 Ne profanato filiam tuam [ſ]proſtituendo eam: ut non ſcortetur' terra illa , & impleatur illa terra ſcelere.

30 Sabbatha mea obſervatote,& ſanctuarium meum reveremini: ego *ſum* Jehova.

31 'Ne vos convertite ad pythones & arioloſ,ne conſulitote polluendo vos eis : ego *ſum* Jehova Deus veſter.

32 Coram'canitie aſſurgito,&'honorem habeto faciei ſenis: & timeto a Deo tuo,ego *ſum* Jehova.

33 Item ſi peregrinatur apud te peregrinus in terra veſtra,ne injuria afficite illum.

34 Tanquam indigena ex vobis , eſto vobis quiſq; peregrinus qui pereginatur apud vos,& diligito eum ſicut te : quia peregrini fuiſtis in terra Ægypti,ego *ſum* Jehova Deus veſter.

35 Ne exercetote perverſitatem in ullo[t] munere,'in dimenſione,in pondere,aut in'menſura.

36 Trutinæ[u] juſtæ,[x] pondera juſta,Epha juſtũ, & hin juſtus ſunto vobis:ego *ſum* Jehova Deus veſter,qui eduxi vos e terra Ægypti.

37 Obſervate itaque omnia ſtatuta mea,omniaque judicia mea,& facite ea:ego *ſum* Jehova.

[a] Heb. *fuſura.*

[b] Heb. *comedendo comedetur.*

[c] Heb. *comedentes iniquitatem ſuam ferto : Syllepſis numeri.*

[d] Heb. *ne abſolvito latus agri tui metere.*

[e] Heb. *legito*

[f] Heb. *opus: metonymia.*

[g] Heb. *vultũ: ſynecdoche,ut in ſequentibus*

[h] Heb. *injuſtitia.*

[i] Heb. *corripiendo corripito.*

[k] Heb. *jumẽtum tuum ne ſinito coire duobus generibus: & ſic ſequentia.*

[l] Heb. *aſcendito ſuper te.*

[m] Heb. *redimendo non redimitur.*

[n] Heb. *eſto.*

[o] Heb. *putãdo putate.*

[p] Heb. *ne comeditor.*

[q] Heb. *vel neque ex nubibus conjicite, vel ne temporis obſervationi plus æquo tribuite.*

[r] Heb. *anima, ut infrà* 21.1 *metonymia.*

[ſ] Heb. *faciendo ut ipſa ſcortetur.*

[t] Heb. *judicio,id eſt,officio ex lege præſcripto.*

[u] Heb. *juſtitiæ, & ſic deinceps.*

[x] Heb. *lapides: metonymia.*

ANNOTATIO.

4 Ne convertite] *id eſt, Deo relicto illa ne ſectemini.* Idola] *a vanitate denominata Hhebræis , quia idolum nihil eſt,* 1.*Cor.*8. Deos fuſiles] *vide Exodi* 34.17. 5 Pro voluntate] *nam conceptiva ſunt, ac non imparata : vide ſuprà cap.*7. 17 Neque ferto] *ne diſſimulato in eo ullum peccatum quod non corripias.* 20 Libertate donata] *nam de libera lex eſt Exod.*22.16. 24 Sancta res laudationum] *id eſt, Deo offeruntor in ſignum gratiarum actionis.* 29 Terra illa] *populus illius exemplo tuo : metonymia.* 31 Ne vos con.] *ut ſuprà ver.*4. 32 Canitie] *cano homine,Synecdoche.* 35 Dimenſione] *menſuris quibus dimetiuntur ſpatia.* Menſura] *qua res aridæ aut liquidæ capiuntur,& de quantitate earũ judicatur.*

CAPUT XX.

In trangreſſores legum quæ ſuperioribus 2.cap.continentur,ſtatuuntur pœnæ,& ſanctificationis mandatũ renovatur.

upra 18,21.

1 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen,dicendo:

2 Item filiis Jiſraëlis edicito, quiſquis e filiis Jiſraëlis aut e peregrina gente qui peregrinatur in Jiſraële, dediderit de ſemine ſuo Moleco,[a] omnino morte afficitor : populus ipſe

[a] Heb. *moriendo morte afficitor. ſic deinceps.*

terræ obruunto eum lapidibus:

3 ʺAut ego opponens iratã faciẽ meã viro illiʺexcindam illum e medio populi ſui,quia de ſemine ſuo dedidit Moleco,utʺpollueret ſãctuarium meũ,& ut profanaret nomen ſanctũ meũ.

[b] Heb. *occultando occultaverint.*

4 Quòd ſiʺ[b] omnino occultaverint populus illius terræ a viro iſto , cùm dedidit de ſemine ſuo Moleco,ut non afficerent eum morte:

[c] Heb. *ſcortantur poſt ipſum:ſic deinceps.*

5 Tunc opponam ego iratam faciem meam viro illi &ʺfamiliæ ejus,& excindam eum , omnes que qui [c] ſcortando ſectantur ipſum ut ſcortentur ſectantes Molecum,e medio populi ſui.

ſuprà 19.31.

6 De anima item quæ converterit ſe ad Pythones & ad ariolos ut ſcortando ſectetur eos : utique opponens iratam faciem meam animæ illi,excindam illam e medio populi ſui.

7 Itaq; ſanctificate vos,& eſtote ſancti,quia ego Jehova *ſum* Deus veſter.

8 Et obſervate ſtatuta mea,& facite illa:ego Jehova *ſum* ſanctificator veſter.

ſuprà 19.3.

[d] Heb.*ſanguines ejus in eo:ſic deinceps.*

9 ʺNamʺquicunque maledixerit patri ſuo aut matri ſuæ,omnino morte afficitor:patri ſuo aut matri ſuæ maledixit[d] cædis ſuæ cauſa *eſt* in ipſo.

ſuprà 18.20.

10 Similiter vir qui adulterabit cum uxore alicujus,quia adultarevit uxorem proximi ſui,omnino morte plectitor adulter ipſe & adultera.

ſuprà 18.8.

11 Item is qui cubaverit cum uxore patris ſui, nuditatem patris ſui retexerit,omnino morte afficiuntor ambo,cædis ipſorum cauſa *eſt* in ipſis.

ſuprà 18.15.

12 Item is qui cubaverit cum nuru ſua, omnino morte afficiuntor ambo :ʺconfuſionem fecerunt,cædis ipſorum cauſa *eſt* in ipſis.

ſuprà 18.22.

13 Item is qui cubaverit cum mare concubitu muliebri , rem abominandam fecerunt ambo: omnino morte afficiuntor,cędis ipſorum cauſa *eſt* in ipſis.

ſuprà 18.17.

14 Item is qui duxerit mulierem & matrem ejus,ſcelus eſt: igne comburunto eumʺ & eas,ut non ſit ſcelus in medio veſtri.

ſuprà 18.23.

15 Item is qui ſibi arrogaverit cubare cum jumento,omnino morte afficitor: jumentũ quoq; ipſum occiditote.

ſuprà 18.9.

16 Item mulier cùm acceſſerit ad ullum jumentũ ut incubet ſibi,occidito mulierem & jumentum ipſum:omnino morte afficiuntor , cædis ipſorum cauſa *eſt* in ipſis.

17 Item is qui accipiens ſororem ſuam filiam patris ſui aut filiam matris ſuæ viderit nuditatẽ ejus,viciſſim illa viderit nuditatem ipſius,probrum eſt,quapropter excinduntorʺin oculis[e]popularium ſuorum:nuditatem ſororis ſuæ retexit,iniquitatem ſuam ferto.

[e] Heb. fi *populi ſui.*

ſuprà 18.

18 Item is qui cubaverit cum muliere languente *e fluxu* & retegens nuditatem ejus profluviũ ejus nudaverit , ipſaquè retexerit profluvium ſanguinis ſui : quapropter excinduntor ambo e medio populi ſui.

ſuprà 18. *&* 13.

19 Item nuditatem ſororis matris tuæ,aut ſororis patris tui neretegito:quia proximum ſuũ nudaverit,iniquitatem ſuam ferunto.

ſuprà 18.

20 Item quiſquis cubaverit cum ʺ amita ſua, nuditatem patrui ſui retexit:peccatum ſuam ferunto,ſine liberis moriuntor.

ſuprà 18.

[f] Heb. *tio eſt, res ſepar one dign*

21 Item quiſquis acceperit uxorem fratris ſui,[f]res exterminanda eſt: nuditatem fratris ſui retexit,ſine liberis ſunto.

ſuprà 1

22 ʺDenique obſervate omnia ſtatuta mea & omnia judicia mea,& facite illa, ut non evomat vos terra illa,ad quam ego deduco vos ut habitetis in ea.

23 Neque ambulate in ſtatutis iſtius gentis quam ego ejecturus ſum a facie veſtra : quia omnia iſta fecerunt,ideo tæduit me eorum:

24 Et dixi vobis , vos hæreditariò poſſidete terram eorum(nam ego daturus ſum illam vobis ut hæreditariò poſſideatis eam) ʺterram affluentem lacte & melle : ʺego *ſum* Jehova Deus veſter,qui diſcrevi vos a reliquis populis.

25 Vos igitur diſcernite inter beſtiam mundam & immundam, & inter avem immundam & mundã:neq; abominandas efficite animas veſtras ulla beſtia,aut ulla ave, aut ullo ꝙ premit terrã,quæ diſcrevi vobis ut immunda habeatis.

26 Et eſtote mihi ſancti, quia ſanctus ego *ſum* Jehova: qui diſcrevi vos a reliquis populis ut ſitis mei.

27 Sed viri aut mulieres,ſi erit ex eis ʺ pytho aut ariolus,omnino morte afficiuntor: lapidibꝰ obruunto eos,cædis eorum cauſa *eſt* in eis.

ANNOTATIO.

3 Aut ego]*ſi vobis non innotuit.* Excindam]*judicio aliquo ſingulari etiam in hac vita iram meam cõtra illum teſtabor.* Pollueret]*ſua impuritate,ut ſuprà* 16.16. 4 Omnino occultaverint]*datâ operâ diſſimulaverint.* 5 Familiæ]*populo illius terræ quid diſſimulabit ſcelus: ſynecdochicè.ſic accipitur familiæ nomen Jirmejæ* 8.3.*Micæ* 2.3.*quo etiã modo accipitur* γένος *Mar.*7.26.*&* πατριὰ *Act.* 3.25.*& alibi paſſim.* 9 Nam]*id eſt,ſi enim non obſervabitis ſtatuta mea,neque rationem habebitis ſanctificationis qua ſanctifico vos,ſed iſta ſcelera facietis quæ ſequuntur,erunt quoque iſtæ pœnæ vobis ſubeundæ.* Quicunque maled.]*ſenſus eſt,quicunque vel dicto alterum parentum offenderit.* 12 Confuſionem fece.]*vide ſuprà in* 18.23. 14 Et eas]*ſi conſciæ ſunt ambæ,vel alteram earum,videlicet quæ non connubio ſed adulterio illi conjuncta eſt: ſynecdoche Hhebræis frequentiſſima.* 17 In oculis pop.]*publicè.* 20 Amita]*patrui uxore,ut ſequentia oſtendunt.* 22 Denique] *concludit ab exhortatione,ut ſuprà* 18.26. 24 Terram affl.]*ut Exod.* 3.8.*hyperbole.* 27 Pytho aut ar.]*qui diabolicis artibus reliquos a Dei cultu & ſui ſanctificatione avocant: nam de iis qui avocantur,actum eſt ſuprà ver.*6.

CAPUT XXI.

Leges de puritate ſacerdotum a rebus externis & internis: de honore ipſis habendo : & qui ex iis apti aut inepti ſint ad miniſterium.

[a] Heb.*anima, ut ſuprà,* 19.28.

PRAETEREA edixit Jehova Moſchi, alloqueresʺacerdotes filios Aharonis: & dicito eis,pro [a] mortuo ne polluito ſe *vllus veſtrûm* in populis ſuis,

2 Sed pro proximo ſuo propinquo ſibi, pro matre ſua,aut pro patre ſuo , aut pro filio ſuo, aut pro filia ſua,aut pro fratre ſuo,

3 Aut pro ſorore ſua virgineʺ propinqua ſibi,quæ non eſt *juncta* viro,pro eaʺpolluet ſe.

4 Ne polluito ſe maritus *pro aliqua*ʺin populis ſuis,ita vt ipſe profanet ſe.

5 ʺNe capillos evellendo calvitium capiti

ſuo inducunto, neque latus barbæ ſuæ radunto: neque carnem ſuam ulla cæſura cædunto.

6 Sancti ſunto Deo ſuo, neque profananto nomen Dei ſui, quia igne abſumenda Jehovæ, cibũ Dei ſui ipſi offerunt: ideoq; ſunto [b] ſancti.

[b] Heb. *ſanctitas.*

7 Mulierem meretricem aut ' profanatam ne accipiunto, & mulierem repudiatam a viro ſuo ne accipiunto: nam ſanctus eſt eorum quiſque Deo ſuo.

8 ' Tu quoque *populo* ſanctum habeto illum, qui cibum Dei tui ipſe offert: ſanctus eſto tibi, quia ſanctus *ſum* ego Jehova ſanctificator veſter.

9 Filia autem alicujus ſacerdotis cùm profanaverit ſe ſcortando, patrem ſuum profanat, igne comburitor.

10 Sacerdos autem ille qui maximus eſt fratrum ſuorum, cujus capiti infuſum eſt oleum illud unctionis, & [c] conſecravit miniſterium ſuum ut induat veſtes illas, ' caput ſuum ne retegito, & veſtimenta ſua ne diſcindito:

[c] Heb. *implevit manum.*

11 Neque ad [d] ulla cadavera mortui venito: ne pro patre quidem ſuo aut pro matre ſua ſe polluito:

[d] Heb. *ullas animas.*

12 Neque e ſanctuario exito, ut non profanet ſanctuarium Dei ſui: nam coronamentum *&* oleum unctionis Dei ſui ſuper ipſum *eſt*, ego *ſum* Jehova.

13 Et quod ad eum, uxorem in virginitate ejus ducito.

14 Viduam, aut repudiatam, aut profanatam meretricem, hujuſmodi ne ducito: ſed virginem ' e populis ſuis ducito uxorem.

15 Neque profanato ſemen ſuum in populis ſuis, quia ego Jehova *ſum* ſanctificator ejus.

16 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

17 Alloquere Aharonem, dicendo: ' in quocunque e ſemine tuo per generationes eorum fuerit corporis vitium, ne accedito ad offerendum cibum Dei ſui.

18 Nam nullus vir in quo *eſt* corporis vitium, accedere debet, vir cæcus aut claudus, aut curtus, aut prælongus membra,

19 Aut vir in quo eſt fractura pedis, vel fractura manus,

20 Aut gibboſus, aut gracilis, aut in cujus oculis *eſt* ſuffuſio, aut *in quo eſt* pſora, aut ſanioſa ſcabies, aut thlibias teſte.

21 In quocunque fuerit aliquod corporis vitium e ſemine Aharonis ſacerdotis, ne appropinquato ad offerendum igne abſumenda Jehovæ: corporis vitium *eſt* in eo, cibum Dei ſui ut offerat ne appropinquato.

22 Cibum quidem Dei ſui e ' rebus ſanctis ſanctarum, & e rebus ſanctis comedet:

23 Veruntamen ad ipſum velum ' ne venito, & ad altare ne appropinquato, quia corporis vitium *eſt* in eo, ut non profanet ſanctuaria mea: nã ego Jehova *ſum* ſanctificator eorum.

24 Quæ retulit Moſche ad Aharonem filióſq; ejus, & ad omnes filios Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

1 Sacerdotes] *inferiores quidem uſque ad ver.*10.*ſummum verò ſex ſequentibus.* 3 Propinqua] *germana ſorore: additum enim eſt ut hoc nomen ad agnatos & affines minimè extendatur, ut ſæpe alibi evenit.* Polluet ſe] *intererit funeri ejus, ut ver.*1. 4 In populis ſuis] *id eſt, quam duxit e populis ſuis, ut infrà ver.*14. *Eſt autem hîc Eclipſis nominis relati.* 5 Ne capillos] *id eſt, in luctu modum adhibento, ut eos decet qui reſurrectionem expectant: idem mandatur populo ſuprà* 19. 8. 7 Profanatam] *cui ſtuprum eſt illatum vi aut alio modo.* 8 Tu quoque] *apoſtrophe ad populum.* 10 Caput ſuum ne ret.] *id eſt, nulli externo luctui vacato: vide ſuprà* 10.6. 14 E populis ſuis] *non externam, ſed e ſuo genere vel ſaltem ex aliqua tribu.* 17 In quocunque] *tam in ſummo quàm inferiore ſacerdote.* 22 Rebus ſanctis] *ſive ſanctioribus, ut erant panes faciei, reatus, peccatum, ſive minus ſanctus, ut erant euchariſtica, primitiæ, decimæ.* 23 Ne venito] *ut eos venire neceſſe eſt qui ſacra faciunt.*

CAPUT XXII.

Leges ne ſacerdotes impuri res ſacras comedant, & ut legitimo ritu purgentur: quibus liceat, & quibus non liceat veſci ſacris, ſubjuncta pœna in eos qui contrà venerint: qualia ſacrificia & a quibus ſacerdotes accepturi ſint, qua ætate apta eſſe incipiant, quomodo mactanda, & quando comedenda ſint.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere Aharonem & filios ejus, ut ' ſeparent ſe a rebus ſanctis filiorum Jiſraëlis, ut non profanent nomen ſanctum meum: *rebus* quas illi ſacrificant mihi, ego *ſum* Jehova.

3 Edicito eis, quicunque e toto ſemine veſtro per generationes veſtras acceſſerit ad res illas ſacras, quas ſanctificaverint filii Jiſraëlis Jehovæ, dum immunditia ejus in eo eſt: utique excindetur [a] ille ipſe a facie mea, ego *ſum* Jehova.

[a] Heb. *anima illa.*

4 Quiſquis e ſemine Aharonis eſt leproſus aut gonorrhœa laborans, de rebus ſacris ne cõedito uſque-dum mundus fuerit: ſimiliter qui tangit ullum [b] immundum a mortuo, aut eum ex quo exiit [c] concubitus ſemen.

[b] Heb. *immundum animæ.*

[c] Heb. *concubitus ſeminis: hypallage.*

5 Aut quicunque tetigerit ullum reptile quo quis impuratur, aut hominem quo quis impuratur, ſecundum omnem immunditiam ejus.

6 Anima quæ tetigerit illud, immunda quoque eſto uſque ad veſperam: neque comedito de illis rebus ſacris, niſi laverit carnem ſuam aqua.

7 Poſtquam occubuerit Sol, mundus erit: & poſteà comedere poterit de rebus illis ſanctis, quia cibus ejus eſt.

8 Morticinum aut diſcerptum ne comedito ut impuretur eo: ego *ſum* Jehova.

9 Sed obſervanto obſervationem meam, ut non importent in illam *rem ſanctam* peccatum, ac moriantur in eo, quia profanaverint illam: ego *ſum* Jehova ' ſanctificator earum.

10 Nullus quoque ' alienus comedito rem ſanctam: ' inquilinus ſacerdotis & mercenarius ne comedito rem ſanctam.

11 CùM autem ſacerdos emerit quempiam emptione pecuniæ ſuæ, is comedet ea: ſimiliter [d] verna ejus, iſti comedent de cibo ejus.

[d] Heb. *natus domi ejus.*

12 Sed filia ſacerdotis cùm fuerit nupta viro alieno, ipſa de oblatione illarum rerum ſanctarum ne comedito.

13 Filia verò ſacerdotis cùm erit vidua aut repudiata, ſi ſemen non ſit ei, revertaturq; ad domum patris ſui ſicuti *erat* in adoleſcentia ſua, de cibo patris ſui comedet: at nullus alienus

comedito de illo.

14 Quòd ſi quis comederit rem ſanctam per errorem, is addito ei quintam ejus, redditoque ſacerdoti rem ſanctam:

15 Ut non profanent res ſanctas filiorum Jiſraëlis, quas obtulerunt Jehovæ:

16 Neque ſinant″ eos ferre pœnam reatus, comedendo res ſanctas ipſorum, quia ego Jehova *ſum* ſanctificator illarum.

17 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

18 Alloquere Aharonem filiosque ejus & omnes filios Jiſraëlis, ac edicito eis: quicunque e domo Jiſraëlis aut ex peregrino″ *qui erit* in Jiſraële obtulerit oblationem ſuam ſecundum omnia vota ſua & ſecundū omnia voluntaria munera ſua, quæ offerunt Jehovæ in holocauſtum:

19 Pro voluntate veſtra, integrum marem ex bobus ex″agnis aut ex capris,

20 Nullum, in quo *ſit* corporis vitium, offerte: non enim [e] acceptum eſſet pro vobis.

21 Etiam cùm quis ad offerendum ſacrificium euchariſticum Jehovę, [f] ſegregabit votivum aut voluntarium munus ex bubili aut ex grege, integrum eſto ut ſit acceptum, nullum corporis vitium eſto in eo.

[e] Heb. *ad benevolentiam. ſic ver.*21.
[f] Heb. *offeret ad ſegregandum: Hypallage.*

22 Cæcum, aut fractum, aut mutilum, aut ſuffuſione aut pſora aut ſanioſa ſcabie *affectum*, ne offerte hujuſmodi Jehovę: & igne abſumendum ne imponite ex iſtis altari Jehovæ.

23 Sed bovem aut pecudem prælongam curtámve membra, in voluntarium quidem munus parabis eam, pro voto autem ne accipitor.

24 Compreſſum verò aut contuſum aut avulſum aut exciſum ne offerte Jehovæ: & ″ in regione veſtra ne facite *illa*.

25 Et e manu″ alienigenæ *acceptum* ne offerte ″cibum Dei veſtri″ ex ullis hujuſmodi: quia″ corruptio eorum *quæ eſt* in eis corporis vitium *cenſetur* in illis, ne ſunto accepta vobis.

26 PRÆTEREA, allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

27 Bos aut agnus aut capra cum nata fuerit, eſto deinde ſeptem dies″ ſub matre ſua: a die autem octavo & deinceps accepta erit in oblationem igne abſumendam Jehovę.

28 Bovem verò aut pecudem ullam cum fœtu ſuo,″ ne jugulate eodem die.

29 Cumque ſacrificabitis ſacrificium laudis Jehovæ,″ pro voluntate veſtra ſacrificate.

30 Die eodem comeditor: ne reliquum facite ex eo *quicquam* uſque mane, ego *ſum* Jehova.

31 Obſervate itaque mandata mea & facite illa: ego *ſum* Jehova.

32 Neque profanate nomen ſanctum meum: ″ſed ſanctificer [g] inter filios Jiſraëlis, ego Jehova *ſum* ſanctificator veſter:

33 Qui deduco vos e terra Ægypti, [h] ut ſim vobis in Deum: ego *ſum* Jehova.

[g] Heb.
dio fil.
[h] *vel ex*
do vob
Deum.

ANNOTATIO.

2 Separent] *cùm ex aliqua impuritate ſunt immundi, de qua ver.4. & ſeq.* 9 Sanctificator earum] *eas a profanatione vendicans, quia oblatas mihi pro ſanctis habeo.* 10 Alienus] *a genere ſacerdotum, ut ſunt Levitæ & Jiſraëlitæ reliqui, ut infrà ver.*12. Inquilinus] *ſive advena, ſive civis.* 16 Eos] *qui præter legem veſcentur ſacris.* 18 Qui erit in Jiſ.] *id eſt, proſelytus: nam infidelium oblatio nulla grata eſt Deo.* 19 Agnis] *id eſt, ovibus: ſynecdoche, ut infrà ver.*27. 24 In regione veſtra] *id eſt, vobis nefas eſto alibi offerre, quàm in loco deſtinato cultui meo, ut ſuprà* 17. 25 Alienigenæ] *qui genere & fide alienus eſt a vobis: nam ex peregrino proſelyto oblationem licuit accipere, ſuprà ver.*18. Cibum Dei] *oblationem igne conſumendam, ut multis locis explicatur.* Ex ullis hujuſmodi] *etiamſi per ſe apta ſint ad ſacrificium.* Corruptio eorum] *id eſt, infidelitas offerentium facit ut oblationes etiam carentes vitio quaſi vitioſæ reputentur & ingratæ ſint: nam immundis omnia ſunt immunda.* 27 Sub matre] *nam inepta ſunt ad ſacrificium.* 28 Ne jugulate] *ſub. ad ſacrificium.* 29 Pro voluntate] *quando & qua voletis ex aptis generibus.* 32 Sed ſanctificer] *id eſt, ſtudium a vobis adhibeatur ut ſanctitas mea integra conſervetur inter filios Jiſraëlis: poteſt etiam verti, ita ut ſanctificem me inter, &c. de qua interpretatione vide ſuprà* 10. 3.

CAPUT XXIII.

Leges de ſtatis ſolennitatibus, Paſchate, feſto primitiarum, feſto buccinarum, die expiationum, & feſto tabernaculorum.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, ſolennitates Jehovæ quas indicetis, convocationes ſanctæ: hæ *inquam* ſunto ſolennitates meæ.

3 Sex diebus fiet opus, die verò quovis ſeptimo″ ſabbathum ceſſationis convocatio ſancta eſto: nullum opus facite, ſabbathum eſt Jehovæ in omnibus habitationibus veſtris.

4 ″Hæ *ſunt* ſolennitates Jehovæ, convocationes ſanctæ, quas indicetis ſtatuto tempore ſuo.

5 Primo quoq; menſe, *die* quartodecimo illius mēſis, inter″ duas veſperas[a] Paſcha eſt Jehovæ.

6 Quintodecimo enim die ejuſdem menſis feſtum azymorum eſt Jehovæ: ſeptem diebus panes azymos comeditote.

7 Die horum primo convocatio ſancta eſto vobis: nullum opus ſervile facitote.

8 Offerte autem igne abſumenda Jehovæ ſeptem diebus: die illorum ſeptimo convocatio ſancta *eſto*, nullum opus ſervile facitote.

[a] *id eſt, tranſitus ſacrificium euchariſticū, memoriale tranſitus Angeli percuſſoris parcentis familiis Jiſraëlitarū cum primogenitos Ægypti occideret: Exodi.*12.

9 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo.

10 Alloquere filios Jiſraëlis, & edicito eis, cùm ingreſſi in terram illam quam ego daturus ſum vobis meſſueritis meſſem ejus: tunc afferte manipulum frugum, primitias meſſis veſtræ ad ſacerdotem.

11 Qui agitabit manipulum iſtum frugum coram Jehova ad acceptionem veſtri: poſtridie illius ceſſationis agitabit eum ſacerdos.

12 Quo autem die agitabitis manipulum illum frugum: parate agnum [b] anniculum integrūm in holocauſtum Jehovæ.

13 Et munus ejus, duas decimas *Ephæ* ſimilam miſtam oleo, igne abſumēda Jehovę in odorem gratū: libamen autem ejus, vini quartam hinis.

14 Panem autem toſtáſve ariſtas, aut ſpicas virentes

[b] Heb.
anni ſui,
ſic de

virentes ne comeditote uſq; ad illum ipſum diem, uſque dum attuleritis oblationē Dei veſtri: ſtatuto perpetuo per generationes veſtras, in omnibus habitationibus veſtris.

15 DEINDE numerate vobis 'a poſtero die iſtius ceſſationis, ex quo attuleritis manipulum iſtum frugum agitationis: ſeptem ſeptimanæ integræ ſunto.

16 Uſque ad poſterum diem ſeptimanę ſeptimæ numeratæ quinquaginta dies, tunc offerte munus ' novum Jehovæ.

17 'Ex habitationibus veſtris afferte' panes agitationis duos, duarum decimarum *Ephæ* e ſimila ſunto, fermentati coquuntor: primitiæ *ſunt* Jehovæ.

18 Offerte autem cum illo pane ſeptem agnos anniculos integros, & juvencum [c] ſubrumum, atque arietes duos: ſunto holocauſtum pro Jehova cum munere ſuo & libaminibus ſuis, igne abſumenda odoris grati Jehovæ.

[c] Heb. *filium bovis.*

19 Parate quoque hircum caprarum unum in peccatum, & duos agnos anniculos in ſacrificium euchariſticum.

20 Quæ agitabit ſacerdos cum pane primitiarum agitatione coram Jehova cum duobus agnis: res ſancta ſunto Jehovæ pro ſacerdote.

21 Et indicitote eo ipſo die, convocatio ſancta eſto vobis, nullum opus ſervile facitote: ſtatuto perpetuo in omnibus habitationibus veſtris per generationes veſtras.

22 Cùm autem metetis meſſem terræ veſtræ, [d] ne prorſus demetito latus agri tui, & ſpicilegiū meſſis tuę ne [e] facito: ipſi pauperi & peregino relinquito iſta, *ego ſum* Jehova Deus veſter.

[d] Heb. *ne abſolvito latus in metendo, ut ſuprà* 10. 9.

[e] Heb. *legito.*

23 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

24 Alloquere filios Jiſraëlis dicendo, Menſe quoque ſeptimo primo *die* ejus menſis eſto vobis ceſſatio, monimentum clangoris, convocatio ſancta.

25 Nullum opus ſervile facitote, ſed offerte igne abſumenda Jehovæ.

26 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

27 Sed quoque die decimo menſis hujus ſeptimi dies expiationum eſt, convocatio ſancta eſto vobis, ut' affligatis animas veſtras: tum offerte igne abſumenda Jehovæ.

28 Quare nullum opus ſervile facitote illo ipſo die: quia dies expiationum eſt ad expiationem faciendam pro vobis coram Jehova Deo veſtro.

29 Omnis enim anima quæ non fuerit afflicta eo ipſo die, omnino excindetur e populis ſuis.

30 Et omnem animam quæ fecerit ullum opus eo ipſo die, omnino perdam animam iſtam e medio populi ſui.

31 Nullum opus facitote, ſtatuto perpetuo per generationes veſtras in omnibus habitationibus veſtris.

32 Sabbathum ceſſationis eſto vobis quo affligatis animas veſtras, [f] cùm nonus dies ejus menſis fuerit veſpere: a veſpera uſque ad veſperam [g] celebrate ceſſationem veſtram.

[f] Heb. *in nono die.*

[g] Heb. *ceſſate ceſſatione.*

33 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

34 Alloquere filios Jiſraëlis dicendo: decimo quinto quoque die menſis hujus ſeptimi feſtum 'tabernaculorum' ſeptem diebus eſto Jehovæ,

35 Die primo convocatio ſancta *eſto*, nullum opus ſervile facitote.

36 Septē diebus offerte igne abſumenda Jehovæ: prætereà die octavo convocatio ſancta eſto vobis, & offerte igne abſumenda Jehovæ, '*dies* interdicti eſt, nullum opus ſervile facitote.

27 Iſtę *ſunt* ſolennitates Jehovæ quas indicetis, convocationes ſanctæ: ad offerendum igne abſumenda Jehovæ, holocauſtum & munus ſacrificium & libamina, rem diei *cujuſque* die ſuo.

38 Præter ſabbatha Jehovæ, & præter dona veſtra & pręter omnia vota veſtra, & pręter omnes voluntarias oblationes veſtras quas dabitis Jehovæ.

39 Veruntamen quolibet quintodecimo die hujus menſis ſeptimi cùm colligeritis proventū terræ, celebrabitis feſtum Jehovæ ſeptem diebus: horum dierum primo ceſſatio eſto, itemq; die octavo ceſſatio eſto.

40 'Sumptiſq; pro vobis ipſo die primo ' termitibus arborum 'ſpecioſarum, ſpathis palmarum, & ramis arborum denſarum ' cum ſalicibus torrentis, lætamini coram Jehova Deo veſtro ſeptem diebus.

41 Et celebrate illud feſtum Jehovę ſeptem dies quoque anno: ſtatuto perpetuo per generationes veſtras, quolibet menſe ſeptimo celebrate illud.

42 In illis tabernaculis manete ſeptem diebus, quiſquis indigena eſt in Jiſraële, maneto in iſtis tabernaculis:

43 Ut cognoſcant generationes veſtræ me feciſſe ut in tabernaculis habitarent filii Jiſraëlis, cùm educerem eos e terra Ægypti: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

44 Ita edixit Moſche ſolennitates Jehovæ, filiis Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

3 Sabbathum ceſſationis] *ut Exod.* 35.2. 4 Hæ ſunt ſolennitates] *anniverſariæ præter ſabbathum.* 5 Duas veſperas] *Exod.* 12.6. 15 A poſtero] *die decimoſexto menſis primi, qui dies eſt a Paſchate ſecundus.* 16 Novum] *id eſt, recentium fructuum.* 17 Ex habitationibus] *non ex frugibus exteris, ſed e terra quam trado vobis poſſidendam.* Panes agitationis] *offerendos cum agitatione coram Jehova.* 14 Monimentum clang.] *tum ut præmoneretur populus inde incipiendum eſſe annum civilem emptionum, venditionum, ſervitutis, remiſſionis terræ, Jubilæi, tum ut ad gratiarum actionem adduceretur propter beneficia ſuperiore anno accepta, & abnegando peccata ſua compararetur ad remiſſionem cōſequendam proximè venturo expiationis die.* 27 Affligatis] *ut ſuprà* 16.29. 34 Tabernaculorum] *potius tuguriorum: nam non erant ex tabulis, pannis, aut pellibus, ſed ex frondentibus arborum ramis contexta, qualia umbræ cauſa fieri ſolent: vide ſub finem* Nechemjæ, 8. Septem diebus] *nam octavus dies immunis erat ab iſta ceremonia.* 36 Dies interdicti] *quo omni ſervili opere interdicebatur: ſic vocatur ultimus dies Paſchatis, Deut.* 16.8. *ex eadem ratione: quare ſequentia hîc & aliis locis ſunt exegetica.*

40 Sumptis] *quicquid hîc Hhebræi ſomnient de nova ceremonia, planè explicatio eſt mandatæ ceremoniæ tuguriorum: docetur enim ex qua materia paranda ſint & quomodo vincienda, vide* Neche. 8. Termitibus] *vox Hhebræa communiter quidem ſignificat fructus: ſed tamen etiam* 2. *Reg.* 19. 31. *ſimiliter accipitur pro*

omni re pullante & germinante, teſte etiam Jonathane Chaldæo Paraphraſte. Specioſarum]*ut ſunt ferè omnes oleoſæ: quapropter Nechem.8. pro termitibus ponuntur frondes olivarum, myrti, & oleoſarum arborum.* Cum ſalicibus] *ex quibus vimina fiebant ad colligandos ramos.*

CAPUT XXIIII.

Lex de conferendo oleo in lucernas ſacras, & de panibus faciei ſabbatho renovandis: Lex contra blaſphemos occaſione blaſphemi deprehenſi lata, item contra homicidam, & damno afficientem proximum aut jumentum ejus.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 'Præcipe filiis Jiſraëlis, ut accipientes *adferant* ad te oleum olivæ purum tuſum pro luminari, ad accendendum lucernas [a] quotidie.

[a] Heb. *jugiter, ut Exod.* 27.20.

3 'Extra velum ipſum teſtimonii in tentorio conventus aptabit unamquamque illarum 'Aharon, *ut luceant* a veſpere uſque mane coram Jehova quotidie: ſtatuto perpetuo per generationes veſtras.

4 Super ipſum lychnuchum *auri* puri aptabit lucernas illas coram Jehova quotidie.

5 ITEM accipiens ſimilam coquito ex ea duodecim placentas, duarum decimarum *Ephæ* eſto unaquęque placenta.

6 Quas diſponito duobus ordinibus, ſenas in ordinem quemque, ſuper menſam puram coram Jehova.

7 Et imponito cuique ordini thus purum, ut ſit 'unicuique pani in ſuffimentum, igne abſumendum Jehovæ.

[b] Heb *in die ſabbathi, in die ſabbathi.*

8 [b] Quolibet die ſabathi aptato eum *ſacerdos* coram Jehova jugiter, *acceptum* a filiis Jiſraëlis fœdere perpetuo.

9 'Poſteà eſto Aharonis & filiorum ejus, qui comedent illum in loco ſancto: quia res ſancta ſanctarum eſt pro eo, 'præter igne abſumpta Jehovę, ſtatuto perpetuo.

[c] Heb. *defigẽs vel transfigens: nam blaſphemus eum quodam modo transfigit in quem pronunciat blaſphemiam: metaphora.*

10 EGRESSUS autem eſt filius cujuſdam Jiſraëlitidis qui erat filius viri Ægyptii, 'inter filios Jiſraëlis: concertantibusq; in caſtris filio hoc Jiſraëlitidis, & 'Jiſraëlita quodam,

11 [c] Execrans filius ille Jiſraëlitidis mulieris 'nomen illud *Dei* blaſphemavit, quapropter adduxerunt illũ ad Moſchen (nomen autem matris ejus *erat* Schelumith filia Dibri de tribu Danis)

12 Poſueruntque eum in cuſtodia, ut exponeret eis *Moſche quid faciendum eſſet* [d] ex præſtituto Jehovæ.

[d] Heb.
dum o.

13 Allocutus itaque eſt Jehova Moſchen, dicendo:

14 Educito blaſphemum iſtũ extra caſtra, & nituntor quicunq; 'audiverunt manibus ſuis ſuper caput ejus: deinde lapidanto eum totus ipſe cœtus.

15 Filios verò Jiſraëlis alloquitor dicendo: quiſque cùm blaſphemaverit Deum ſuum, omnino ferto peccatum ſuum.

16 Id eſt, qui execratur nomen Jehovæ, [e] omnino afficitor morte, omnino lapides conjiciunto in eum totus cœtus: tam peregrinus quàm indigena, cùm execratus fuerit nomen *Dei*, morte afficitor.

[e] Heb.
endo
afficitor,
dando
danto, &
deinceps.

17 Item 'cùm quis 'percuſſerit ullam animam hominis, omnino morte afficitor.

18 Qui autem percuſſerit animam jumenti, rependito illam: animam pro anima.

19 Quòd ſi quis intulerit corporis vitium proximo ſuo, quemadmodum fecit, ſic fiat ei.

20 Fractura *eſto* pro fractura, oculus pro oculo, dens pro dente: prout intulerit corporis vitium homini, ita infertor ei.

21 Deniq; qui occiderit jumentũ, rependito illud, & qui occiderit hominem, morte afficitor.

22 Jus idem eſto vobis, ut peregrini, ita indigenæ *jus* eſto: nam ego Jehova *ſum* Deus veſter.

23 Quæ referente Moſche filiis Jiſraëlis, eduxerunt blaſphemum illum extra caſtra, & obruerunt eum lapidibus: ſic filii Jiſraëlis fecerunt quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

ANNOTATIO.

2 Præcipe] *ut Exod.27.20.* 3 Extra velum] *ubi Meridiem verſus lychnuchus erat: Exod.26.35.* Aharon] *aut filii mandato ejus, Exod.27.21.* 7 Unicuique] *duodecim fuiſſe acerras a duodecim principibus tribuũ oblatas conſtat ex Num.7. & hîc ver.5. totidem panes præcipitur duobus ordinibus in menſa diſponi, ac illis imponi thus: quare nos non panes panibus impoſitos, ut plerique, intelligimus, quorum ſummo duæ tantùm acerræ fuiſſent imponendę, ſed ſingulas acerras ſingulis panibus.* 9 Poſteà] *finita ſeptimana, ablatis e menſa panibus, & recentibus ſubſtitutis.* Pręter igne] *i. abſumpto thure quod illis erat impoſitũ.*

10 Inter filios] *ſive amplexus eſſet Jiſraëlitarum fidem, ut plerique putant: ſive inter illos peregrinaretur.* Jiſraëlita] *ex utroque parente.* 11 Nomen illud] *proprium Dei, quod in vanum aſſumi diſertè Decalogo prohibetur.* 14 Audiverunt] *blaſphemantem: hoc autem ſupplicii genus etiam in aliis criminibus mandatur Deut 17.7.* 17 Cùm quis] *ab occaſione repetit leges antè latas Exod.21.12. & ſequent.* Percuſſerit ullam] *id eſt, vitam percutiendo ademerit, ut Gen.37.21.*

CAPUT XXV.

Leges de intermiſſione culturæ & ratione victus ſeptimo quoque anno, de jubilæo quinquageſimo quoq; anno celebrando, & de jure venditionis, emptionis, redemptionisq; rerum & perſonarum pro ratione jubilæi.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen in monte Sinai, dicendo.

2 Alloquere filios Jiſraëlis, & edicito eis: cùm ingreſſi fueritis in eam terram quam ego do vobis, omnino 'quieſcito terra,' ſabbathum eſt Jehovę.

3 Sex annis ſeminabis agrum tuum, & ſex annis putabis vineam tuam: & colliges proventum illius.

4 Anno verò ſeptimo ſabbathum ceſſationis eſto ipſi terræ, ſabbathum Jehovæ: agrum tuum ne ſeminato, & vineam tuam ne putato.

5 Sponte natum ex meſſe tua ne metito, & uvas [a] intermiſſæ tuæ *vineæ* ne vindemiato: annus ceſſationis eſto ipſi terræ.

[a] Heb.
ratæ tuæ,
eſt, a qua
ſeparas,
termittes
cultum ejus
ex lege
ſic deinceps

6 Sed eſto *fructus* ſabbathi ipſius terræ vobis ad comedendum: tibi, & ſervo tuo, & ancillæ tuæ, mercenario etiam tuo, & inquilino

tuo qui peregrinatur apud te.

7 Iumenti etiam tui & cujuſque beſtiæ quæ *eſt* in terra tua, eſto totus proventus illius ad comedendum.

8 PRÆTEREA numerato tibi ſeptem [b] ſeptimanas annorum, ſeptem annos ſeptem vicibus, ita ut tempus ſeptem ſeptimanarum annorum ſint tibi quadraginta novem anni.

[b] Heb. *ſabbatha, pro ſeptimanis, ſynecdochice paſſim in vetere & novo teſtamento.*

9 Tunc [c] facito ut ubiq; perſonet clangor tubæ 'menſe ſeptimo die decimo ejus menſis, die expiationum facitote ut perſonet tuba in tota terra veſtra.

[c] Heb. *facies ut tranſeat tuba clangoris: hypallage.*

10 Ut ſanctificetis annum quinquageſimum & promulgetis libertatem in ipſa terra omnibus habitatoribus ejus: Jubilæi *annus* ille eſto vobis, ut revertamini quiſque ad poſſeſſionem ſuã, & quiſq; ad familiam ſuam revertamini.

11 Jubilæi eſt annus [d] quinquageſimus, jubilæi annus eſto vobis: ne ſeminate, neque metite ſponte naſcentia ejus *anni*, neque vindemiate uvas intermiſſarum vinearum ejus.

[d] Heb. *quinquaginta annorum, id eſt, inter eos ultimus.*

12 Nam jubilæi eſt, ſanctus eſto vobis: 'exquovis agro comedetis proventum ejus.

13 Anno jubilæi iſto quiſque redibitis in poſſeſſionem ſuam.

14 Quare cùm rem venalem [e] vendideris proximo tuo, aut emeris e manu proximi tui, ne fraudem facitote [f] alter alteri.

[e] Heb. *vendideritis: ſyllepſis numeri frequens.*
[f] Heb. *vir fratri ſuo.*

15 Secundum numerum annorum a Jubilæo emito a proximo tuo: ſecundum numerum annorum proventum vendito ille tibi.

16 Pro multitudine annorum augebis pretium emptionis ejus, & pro paucitate annorum minues pretium emptionis ejus: nam numerum. proventuum ille vendit tibi.

17 Ne igitur fraudem facitote [g] alter alteri: ſed timeto a Deo tuo: quia ego Jehova *ſum* Deus veſter.

[g] Heb. *vir proximo ſuo.*

18 Quòd ſi feceritis ſtatuta mea, & judicia mea obſervantes feceritis ea, habitabitis in ea terra ſecurè.

19 Et terra illa edet fructum ſuum, quem comedetis ad ſaturitatẽ: & habitabitis ſecurè in ea.

20 Sin autem dicatis, quid comederemus anno illo ſeptimo ſi non ſumus ſeminaturi neque collecturi proventum noſtrum?

21 At amandabo benedictionem meam vobis anno quoque ſexto, ita ut proferat proventum ſuum in tres annos.

22 Nam ſeminabitis anno octavo, & comedetis de illo proventu veterem *fructum*, uſque ad nonum annum, uſque dum provenerit proventus ejus, comedetis veterem.

23 Terra autem ne venditor [h] lege mancipii, mea enim *eſt* illa terra: nam peregrini & inquilini vos eſtis apud me.

[h] Heb. *in deciſionem, id eſt, præciſa ratione redimendi aut recuperandi quod venditũ eſt.*

24 Itaq; in tota terra poſſeſſionis veſtræ, redempturæ *legem* [i] relinquite ipſi terræ.

[i] Heb. *date vel permittite.*

25 CÙM facultatibus attenuatus erit frater tuus, ita ut vendat de poſſeſſione ſua, tunc accedens vindex ejus qui propinquus *eſt* ei, redimet rem venditam a fratre ſuo:

26 Quòd ſi cui non erit vindex, ſed conſecuta fuerit manus ejus & invenerit quantum ſatis eſt redempturæ ſuæ:

27 Tunc ſupputatis annis venditionis ſuæ reſtituito quod ſupereſt viro cui vendiderat: ſic revertetur in poſſeſſionem ſuam.

28 Sin verò non invenit manus ejus quantũ ſatis erit ad reſtituendum ei, tunc erit res ejus vendita in manu illius qui emit ipſam uſque ad annum jubilæi: deinde diſcedito emptor in ipſo jubilæo, & revertitor *qui vendiderat* in poſſeſſionem ſuam.

29 ITEM cùm quis vendet domum habitabilem *in* civitate muro *cincta*, tum eſto jus redempturæ ejus uſque ad complementum anni venditionis ejus: [k] anno pleno eſto jus redẽpturæ ejus.

[k] Heb. *dierũ ſub anno: id eſt, tot diebus jus habet redẽpturæ quot requiruntur ad efficiendũ annum, ut ver. ſequens explicat.*

30 Quòd ſi non fuerit redempta interea dum completur ei annus integer, tunc cedito domus illa, quæ *eſt* in civitate muro *cincta*, in [l] mãcipium illi qui emit eam, per generationes illius: " non diſcedet in ipſo jubilæo.

[l] Heb. *deciſionem, ut ſuprà ver. 23.*

31 Domorum autem in villis quibus non *ſunt* muri circumquaque "ſecundum agrum terræ fiat ſupputatio: redempturæ *jus* eſto ipſi *venditori*, aut in jubilæo *emptor* diſcedito.

32 Quod autem ad civitates Levitarum, domos civitatum poſſeſſionis eorum, *jus* [m] perpetuum redempturæ eſto Levitis.

[m] Heb. *ſecul: ſic deinceps.*

33 Sed qui redimit *eſto* ex Levitis, aut diſcedito *emptor* a vendita domo & civitate poſſeſſionis illius in jubilæo: nam domus civitatum Levitarum *ſunt* poſſeſſio eorum [n] inter filios Jiſraëlis:

[n] Heb. *in medio.*

34 Ager verò ſuburbanus civitatum illorũ ne venditor: quia poſſeſſio perpetua eſt eis.

35 ITEM cùm *facultatibus* attenuato fratre tuo apud te " vacillabit manus ejus, tunc confirmato illum, *etiam* peregrinum aut iniquilinum, ut vivat tecum.

36 Ne accipito ab eo uſuram aut fœnus: ſed timeto a Deo tuo, ut [o] vivat frater tuus tecum.

[o] Heb. *ut vita fratris tui ſit apud te.*

37 Pecuniam tuam a dato ei in uſuram: nec in fœnus dato cibum tuum.

38 Ego *ſum* Jehova Deus veſter qui eduxi vos e terra Ægypti, ut dem vobis regionem Cenahhanæi, & ſim vobis in Deum.

39 ITEM cùm *facultatibus* attenuatus frater tuus ſe vendiderit tibi [p] ne exerceto eum ſervitute ſervili.

[p] Heb. *ne ſervito eo ſervitute ſervi.*

40 Tanquam mercenarius, tanquam inquilinus eſt apud te, uſque ad annum jubilæi ſerviet apud te.

41 Tunc egredietur a te ipſe & filii ejus cum eo, ut revertatur ad familiam ſuam, & in poſſeſſionem patrum ſuorum revertatur.

42 Quia ſervi mei ſunt quos eduxi e terra Ægypti, ne venduntor venditione ſervili.

43 Ne dominium exerceto in eum per ſævitiã, ſed timeto a Deo tuo.

44 Servum autem tuum aut ancillam tuam qui *ſint* tui, ex illis gentibus quæ *ſunt* circa vos ex illis acquiretis ſervum & ancillam.

45 E filiis quoque iniquilinorum qui peregrinantur apud vos, ex eis acquiretis, & ex familia eorum qui *erunt* apud vos, quos gignent in terra veſtra, cedentque vobis in poſſeſſionem.

46 Et conſtituetis vos poſſeſſores illorum, cũ filiis veſtris poſt vos, obtinendo hereditario poſſeſſionem *eorum*, in perpetuum eorum ſervitute utemini: at in fratres veſtros filios Jiſraëlis, nemo in fratrem ſuum dominator per ſævitiam.

47 Imò cùm aſſecuta facultates manu peregrini aut iniquilini apud te, iis attenuatus erit frater tuus apud eum, adeò ut vendiderit ſe peregrino habitanti apud te, aut [q] indigenæ e familia peregrini.

[q] Heb. *radicato: id eſt, qui etſi originem habet aliunde natus tamen eſt & quaſi radices egit in populo Dei: metaphora.*

48 Poſtquam vendidit ſe, redempturæ *jus* eſto ei, unus e fratribus ejus redimet eum,

49 Aut patruus ejus, aut filius patrui ejus redimet eum, aut aliquis e propinquis carnis ejus ex familia ejus redimet eum, aut ſi aſſecuta erit *facultates* manus ejus, redimet ſeſe.

50 Supputato autem cum emptore ſuo ab anno quo vendidit ſe ei uſq; ad annum jubilæi, ut ſit pecunia venditionis ejus pro numero annorum,' ſit *inquam* penes eum tanquam *pecunia* dierum mercenarii.

51 Si adhuc multi ſuperſunt ex iſtis annis *ante jubilæum*, [r] pro numero illorum reſtituito redempturam ſuam de pecunia emptionis ſui:

52 Sin autem parum ſupereſt ex illis uſque ad annum jubilæi, ſupputando cum eo, pro numero annorum ipſius *jubilæi* reſtituito redempturam ſuam.

53 Tanquam mercenarius [f] annuus eſto apud eum, ne dominator in eum per ſævitiam *emptor* ante oculos tuos.

54 Quòd ſi non redemptus fuerit *uno* ex his, attamen diſcedet anno jubilæi, ipſe & filii ejus cum eo.

55 Nam mihi *ſunt* filii Jiſraëlis ſervi, ſervi mei ſunt quos eduxi e terra Ægypti: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

[r] Heb. *ſecūdum illos: ſic ver.* 52.

[f] Heb. [illegible] *in annum.*

ANNOTATIO.

2 Quieſcito] *ne exercetor cultura, ut reliquis annis.* Sabbathum] *ceßatio culturæ terræ præcepta a Jehova.* 9 Menſe ſeptimo] *a quo menſe & die civilis annus incipiebat, ſuprà* 23.24. 12 Ex quovis agro] *id eſt, ne quid inde aſſervandum deportator, ſed cùm uti lubuerit, ad præſentem uſum inde deſumitor.* 30 Non diſcedet] *a jure quod habebat in domum emptam, ſic ver.* 31. 31 Secundum agrum] *id eſt, ut de venditione agri mandatum eſt, ver.* 25. *& ſeq.* 35 Vacillabit manus] *id eſt, non magis rem ſuam poterit adminiſtrare quàm vir morbo confectus uti manu poteſt: metaphora.* 50 Sit inquam penes] *id eſt, in ſui redemptione tantum deducat ratione annorum quibus ſervivit habita, quantum mercenarius pro ejuſdem temporis mercede lucrifeciſſet.*

CAPUT XXVI.

Interdicta idololatria, obſervationem ſabbathi, & ſanctuarii reverentiam imperat: amplas promiſſiones obſervantibus mandata Dei, comminationes verò tranſgredientibus denuntiat: poſtremò recipiſcentibus certam veniæ ſpem facit.

1 NE facite vobis ' idola, & ſculptile aut ſtatuam ne erigite vobis, neque lapidem [a] figuratum ponite in terra veſtra ut incurvetis vos ante eum: nam ego Jehova *ſum* Deus veſter.

2 Sabbatha mea obſervatote, & ſanctuarium meum reveremini: ego *ſum* Jehova.

3 SI ambulaveritis in ſtatutis meis, & mandata mea ſervantes feceritis ea,

4 Utique dabo pluvias veſtras tempore ſuo: edetque terra proventum ſuum, & quælibet arbor agri edet fructum ſuum.

5 Et attingit vobis ' tritura vindemiam, & vindemia attinget ſementem: comedetíſque cibum veſtrum ad ſaturitatem, & habitabitis ſecurè in terra veſtra.

6 Dabo enim pacem in ea terra, ita ut cubetis & non *ſit* qui exterreat: & faciam ut ceſſet beſtia mala ex ea terra, & gladius non tranſibit per terram veſtram.

7 Quin potius perſequemini inimicos veſtros, qui cadent ante vos gladio:

8 Et quini ex vobis perſequentur centenos, & centeni ex vobis perſequentur myriadas, ita cadent inimici veſtri ante vos gladio.

9 Reſpicienſq; ad vos faciam ut fœtificetis atque augebo vos, & ſtabiliam fœdus meũ vobiſcum

10 Et comeditis vetus, [b] valdè vetus, & vetus propter novum deprometis.

11 Et 'ponam tabernaculum meum inter vos, neque faſtidiet anima mea vos.

12 Deniq; continenter ambulabo [c] inter vos ac ero vobis Deus, vos quoque eritis mihi populus.

13 Ego *ſum* Jehova Deus veſter, qui eduxi vos e terra Ægyptiorum ne eſſetis illis ſervi, & frangens lora jugi veſtri feci ut ambuletis [d] erecti.

14 QUÒD ſi non aſcultabitis mihi, neq; facietis omnia mandata iſta.

15 Si inquam ſtatuta mea ſpernetis, & ſi judicia mea faſtidiet anima veſtra, & non facietis omnia mandata mea, ſed irritum facietis fœdus meum.

16 Etiam ego hoc faciam vobis, efficiam inquam ut ' dominetur in vos terror cum 'tabe & cum æſtuante morbo, ' conficientes oculos & cruciantes animum: & ſeminetis fruſtra ſemen veſtrum, comedent enim illud inimici veſtri.

17 Et opponam faciem meam iratam vobis ut cędamini coram inimicis veſtris, dominiumq; exerceant in vos oſores veſtri: & fugiatis etiam nemine perſequente vos.

18 Quòd ſi [e] adhuc non auſcultaveritis mihi, tunc addam caſtigando vos 'ſeptuplum propter peccata veſtra.

19 Frangam enim ' excellentiam roboris veſtri, & reddam cœlum veſtrum ' tanquam ferrum, terramq; veſtram ſicut æs.

20 'Deficiétq; fruſtra virtus veſtra: non enim edet terra veſtra proventum ſuum, & arbores ipſæ terræ non edent fructum ſuum.

21 Quòd ſi ambulaveritis mecum ' temerè & non acquieveritis ut auſcultetis mihi, tunc addam contra vos plagam ſeptuplam ſecundum peccata veſtra.

22 Et immittam in vos beſtias agri, ut orbent vos excindentes jumenta veſtra, & diminuentes vos, adeò ut deſolatæ reddantur viæ veſtræ.

23 Quòd ſi iſtis non erudiemini *ut rediatis* ad me, ſed ambulabitis mecum temerè.

24 Utiquè ambulabo etiam ego vobiſcum ' temerè, & percutiam ego vos quoque ſeptuplo propter peccata veſtra.

25 Et inducam contra vos gladium ulciſcentem ultionem ' fœderis ita ut congregetis vos in

[a] Heb. *effigiei.*

[b] Heb. *inveteratum.*

[c] Heb. *in medio veſtri.*

[d] Heb. *cum erectione, videlicet cervicum.*

[e] Heb. *uſque ad hæc: ſenſus eſt, ſi mihi eouſque in vobis flagellandis progreſſo nō auſcult. &c.*

in civitates veſtras: tum immittam peſtem inter vos,& trademini in manum inimici.

26 'Cùm fregero vobis ſcipionem panis, & coquentes 'decem mulieres panem veſtrum in furno uno retulerint panem veſtrum *diſtribuendum* certo pondere: ſi comederitis, non tamen ſaturabimini.

27 Quòd ſi hoc non auſcultaveritis mihi, ſed ambulaveritis mecum temere.

28 Utique ambulabo vobiſcum in æſtuante 'ira temeritatis, & caſtigabo vos ego quoque ſeptuplo propter peccata veſtra:

29 Nam comedetis carnem filiorum veſtrorũ, & carnem filiarum veſtrarum comedetis.

[f] Heb. *ſole affectos, id eſt, ſtatuas quæ Soli expoſitæ colorem aduſtum habent: ut 2. Chro. 14 4.*

[g] Heb. *veſtrum.*

[h] Heb. *faciã ut educant poſt vos gladium.*

30 Et perdam excelſa veſtra,& ſuccidã [f] ſubdiales ſtatuas veſtras, ponamq́ue cadavera veſtra cum ' cadaveribus ſtercoreorum deorum veſtrorum: & faſtidiet anima mea vos.

31 Et redigens civitates veſtras in vaſtitatem deſolabo ſanctuaria veſtra, neque odorabor odorem gratum [g] a vobis.

32 Deſolabo inquam ego iſtam terram, adeò ut obſtupeſcant de ea inimici veſtri, qui 'habitabunt in ea.

33 Vos autem diſpergam in gentes, [h] faciamq́ue ut perſequantur vos gladio ſtricto, ut ſit terra veſtra deſolata, & civitates veſtræ ſint ipſa vaſtitas.

34 Tum exolvet terra ſabbatha ſua omnibus diebus quibus deſolata manebit, cùm eritis ' in terra inimicorum veſtrorum, tum quieſcens terra ipſa exolvet ſabbatha ſua.

35 Omnibus diebus quieſcet quibus deſolata manebit, quia non quieverit 'ſeptimanis veſtris, cùm habitaretis in ea.

36 Quòd autem ad eos qui remanſerint e vobis, inducam mollitiem in animum eorum in regionibus inimicorum ipſorum, ita ut perſequente eos ' ſtrepitu folii agitati fugiant fuga *tanquam* a gladio, cadantq́; etiam nemine perſequente.

[i] Heb. *vir in fratrem ſuum*

37 Et impingent [i] alter in alterum tanquam a gladio, etiã nemine perſequente: nec erit vobis conſiſtendi facultas adverſus inimicos veſtros.

38 Sed peribitis in ipſis gentibus, & abſumet vos terra inimicorum veſtrorum.

39 Qui autem reliqui fuerint e vobis, tabeſcẽt propter iniquitatem ſuam in regionibus inimicorum veſtrorum, etiamq́; propter iniquitates patrum ſuorum cum ipſis ' tabeſcent.

40 SIN autem confitebuntur iniquitatem ſuam & iniquitatem patrum ſuorum cum prævaricatione ſua qua prævaricati ſunt in me, etiamq́ue ſe ambulaſſe mecum temere.

41 Me quoque ambulantem cum ipſis temere, induxiſſe ipſos in terram inimicorum ſuorum: ſi tunc abjicietur iſtud cor eorum præputiatum, & tunc exolverint pœnam iniquitatis ſuæ.

42 Utique recordabor fœderis mei cum Jahhakobo, adeoq́; fœderis mei cum Jitzchako, atque fœderis mei cum Abrahamo recordabor, ac etiam ipſius terræ recordabor.

[k] Heb. *quia & quia.*

43 Terra quidem deſolata ab illis exolvet ſabbatha ſua, quatenus deſolata erit illis, & illi exolvent pœnam iniquitatis ſuæ: [k] quia multis modis judicia mea ſpreverunt, & ſtatuta mea faſtidivit animus eorum.

44 Sed inſuper hujus etiam *recordabor, quod* cùm eſſent in ' terra inimicorum ſuorum non ſprevi eos, neque faſtidivi eos, ut conſumerem eos irritum faciendo fœdus meum cum eis: quia ego Jehova *ſum* Deus ipſorum.

45 Ideò recordabor propter illos fœderis priſcorum, quos eduxerim e terra Ægypti ante oculos gentium ut eſſem eis in Deum, ego Jehova.

46 Iſta *ſunt* ſtatuta illa judiciaq́; & leges, quas dedit Jehova inter ipſum & inter filios Jiſraëlis, in monte Sinai per Moſchen.

ANNOTATIO.

1 Idola] *ut Levit. 19. 4.* 5 Tritura vind.] *q.d. tanta erit meſſis copia, ut non antè abſolvatur ſegetum tritura quam vindemiæ tempus advenerit, & præ uvarum copia tempus vindemiæ uſque ad ſementem producatur: abundantiæ maximæ promiſſio.* 11 Ponam] *id eſt, jam poſitum non auferam.* 16 Dominetur] *id eſt, occupet ac poſſideat vos.* Tabe] *id eſt, omnibus morbis qui homines graviter affligunt: ſynecdoche.* Conficientes &c.] *mala quidem exteriora oculos, interiora animum.* 18 Septuplum] *numerus finitus pro indefinito, ſic deinceps.* 19 Excellentiam rob.] *id eſt, excellens robur, quo nunc excellitis: hypallage.* Tanquam fer.] *pluvias ſuperne continebo, & fructus terræ infernè.* 20 Deficietq́;] *id eſt, licet ad conſumptionem uſque virium laboretis, inanis tamen erit labor.* 21 Temerè] *ſine diſcrimine, ſecuti ſtudia veſtra, non voluntatem meam: ſic deinceps.* 24 Temerè] *ſine ullo perſonarum diſcrimine, & non adhibita plagis moderatione, habenas iræ meæ in vos laxabo.* 25 Fœderis] *de rupto fœdere meo.* 26 Cùm fregero] *alendi facultatem pani ademero: metaphora.* Decem] *q.d. tanta erit panis penuria, ut familiæ multæ vix tantum habeant unde furnum unum panibus ſimul impleant: finitus numerus pro infinito, ut ſuprà ver. 18.* 28 Ira temeritatis] *omnia promiſcuè pervadente.* 30 Cadaveribus] *fragmentis: catachreſis.* 32 Habitabunt in ea] *vobis ejectis.* 35 Septimanis] *ſabbatho, ſeptimo quoque anno, & quinquageſimo, ut mandavit Deus ſuprà 23. & 25.* 36 Strepitu folii] *id eſt, minima quaque re percellantur.* 39 Tabeſcent] *videlicet filii: q.d. continuabitur calamitas patrum in filiis.* 44 Terra inimic.] *Ægypto, ubi fœderis mei recordatus illos conſervavi.*

CAPUT XXVII.

Leges de æſtimatione perſonarum, beſtiarum, ædium, & prædiorum voto conſecratorum Domino: de redemptionibus eorum, & primogenitorum, atque decimarum.

[a] Heb. *ſeparaverit, i. ſeparatim expreſſum dicaverit Deo.*

1 ALLOCUTUS quoque eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, cùm quis [a] nuncupaverit votum: pro æſtimatione ' tua perſonæ *ſunto* Jehovæ.

3 Eſto autem æſtimatio tua maris, a nato viginti annos uſque ad [b] ſexagenarium, eſto inquam æſtimatio tua quinquaginta ſicli argentei, prout *eſt* ſiclus ſacer.

[b] Heb. *filium ſexaginta annorum: & ſic deinceps.*

4 Quòd ſi fœmina erit, tunc eſto tua æſtimatio triginta ſicli.

5 Sin autem a nato quinque annos uſque ad

natum viginti annos,tunc eſto æſtimatio tua in marem viginti ſicli:in fœminā autem decē ſicli.

6 Quòd ſi *erit* a nato uno menſe uſque ad natū quinque annos,tunc eſto æſtimatio tua in marem quinque ſicli argentei:in fœminam verò *eſto* æſtimatio tua tres ſicli argentei.

7 Cùm autem a ſexagenario & deinceps, ſi *erit* mas, tūc eſto æſtimatio tua quindecim ſicli: in fœminam verò decem ſicli.

8 Quòd ſi tenuior ſit *facultatibus* quàm pro æſtimatione tua,tunc ſiſtito eum coram ſacerdote, ut æſtimet eum ſacerdos prout aſſequetur manus illius qui vovit, æſtimato eum ſacerdos.

9 SED ſi beſtiam *vovit* [c] ex cujus genere oblationem offerre ſolent Jehovæ, quicquid ex eo dederat Jehovæ,eſto ſanctum.

10 Ne * aliam ſufficito pro ea,neque * commutato illam, *ſubſtituens* bonum pro malo,aut malum pro bono: quòd ſi [d] ullo pacto commutet beſtiam beſtia,tunc eſto illa & quæ ſubjecta eſt pro illa,eſto inquam ſancta.

11 Si autē ullam beſtiam immundam *vovit*,ex cujus genere non poſſunt offerre oblationē Jehovæ,tunc ſiſtito beſtiam illā coram ſacerdote:

12 Et æſtimato ſacerdos eam ſive bonam ſive malā: [e] prout æſtimaverit tibi ſacerdos,ſic eſto.

13 At ſi [f] planè volet redimere illam addito quintam ejus ſupra æſtimationem tuam.

14 CÙM autem quis ſanctificaverit domum ſuam *ut ſit* ſancta Jehovæ,& æſtimaverit eam ſacerdos ſive bonam ſive malam:prout æſtimabit eam ſacerdos,ſic ſtatum eſto.

15 Quòd ſi qui ſanctificavit,redimere volet domum ſuam,ſimiliter additâ quintâ pecunię æſtimationis tuę ſupra eam,erit illius.

16 SIN verò de agro poſſeſſionis ſuæ ſanctificaverit quis Jehovæ,tunc eſto æſtimatio tua ſecundum ſemētem ejus: * Corus ſementis hordeaceæ quinquaginta ſiclis argenteis.

17 Si ab anno jubilęi ſanctificaverit agrū ſuū, ſecundum æſtimationem tuam ſtatum eſto:

18 Sin poſt jubilæum ſanctificavit agrum ſuum, tunc ſupputato ei ſacerdos pecuniam illius pro numero annorum qui reliqui *ſunt* uſque ad annum jubilæi,& diminuitor de æſtimatione tua.

19 At ſi planè volet redimere agrū illum is qui ſanctificavit eum,ſimiliter additâ quintâ pecuniæ æſtimationis tuæ ſuprà eam,erit illius.

20 Quòd ſi non redimet agrum illum, aut ſi vendet agrum illum viro alteri, ne redimitor amplius:

21 Sed eſto ager ille poſtquam exiit *a jure ejus*, in jubilæo res ſancta Jehovę,ſicut ager [g] devotus: penes ſacerdotem eſto poſſeſſio illius.

22 Si autem agrum [h] emptum ſibi, qui non *eſt* ex agris poſſeſſionis ſuæ,ſanctificauit Jehovæ:

23 Tunc ſupputato illi ſacerdos ſummam ipſam æſtimationis tuæ uſque ad annum jubilæi, & dato illam æſtimationem tuam eo die, rem ſanctam, pro Jehova.

24 Anno jubilęi revertetur ager ille ad eum a quo emerat illum,ad eum cujus *eſt* poſſeſſio ipſius [i] fundi.

25 Omnis autem æſtimatio tua eſto per ſiclum ſacrum : viginti obolorum erit ſiclus.

26 VERUNTAMEN primogenitū quod primum gignitur Jehovæ ex beſtiis,ne quis ſanctificato illud : ſive bos ſive parva pecus, * Jehovę eſt.

27 Sed ſi ex beſtiis immundis *erit*, tunc redimito pro æſtimatione tua addens quintam ejus ſupra eam:quòd ſi non redimetur,venditor pro æſtimatione tua.

28 Ulla autem res devota quā devoverit quis Jehovę, ex omnibus quę *ſunt* ei ex hominibus aut beſtiis, aut ex agris poſſeſſionis ſuę,ne venditor neque redimitor: omnis res devota * ſancta ſanctarum eſt Jehovę.

29 Omnis *beſtia* devota quæ devovetur ab homine, ne redimitor : [k] omnino morte afficitor.

30 OMNES quoque decimę illius terræ,ex ſemine terrę, ex fructu arborum, Jehovæ *ſunt*,res ſancta ſunt Jehovæ.

31 Quòd ſi planè redimere volet quis de decimis ſuis , quintam illarum ſuperaddito illis.

32 Et omnium decimarum boum aut gregum, eorum quæ tranſeunt * ſub virgam decimum quodque eſto ſanctum Jehovæ.

33 Ne diſquirat inter bonum & malum, neq; commutet ipſum-quòd ſi ullo pacto commutabit ipſum: tum eſto illud & [l] quod ſuffectum eſt pro eo,res ſancta,ne redimitor.

34 Iſta *ſunt* mādata illa,quæ mandavit Jehova Moſchi *referēda* ad filios Jiſraëlis in mōte Sinai.

ANNOTATIO.

2 Tua] *quam tu meo juſſu mox illis propoſiturus es.* 10 Aliam] *ejuſdem generis.* Commutato] *re ulla diverſi generis.* 16 Corus] *decem Ephæ ſive medimni,hoc eſt triginta modii: vide Jechezkel.45.11.* 26 Jehovæ eſt] *ex lege primogenitorum,Exod.13.2.* 28 Sancta ſanctarum] *id eſt,ſanctiſſima:q.d. nunquam ad illum qui devovit eam aut ad alium ulla ratione redito,ſed penes ſacerdotes in perpetuum maneto.* 32 Sub virgam] *rationem explicat qua hæc tria animalium genera decimari debent : nimirum ut quo ordine ipſa ex ſtabulis ſua ſponte exeunt,decimum quodque baculo numerantis tangatur & ſegregetur Domino,ut ſequens verſus indicat.*

[c] Heb *ex qua ſic ver.11.*

[d] Heb. *commutando cōmutet: ſic deinceps.*

[e] Heb *ſecundum æſtimationem tuam ſacerdotis:*

[f] Heb. *redimendo redimet.ut ver. 19.& 31.*

[g] Heb. *devotionis vel anathematis: vide infrà ver.28.*

[h] Heb. *emptionis ſuæ.*

[i] Heb.

[k] Heb. *endo morti afficitor.*

[l] Heb. *tatio ejus.*

QUARTUS LIB. MOSCHIS,

SIVE

Numeri.

Quartus liber Pentateuchi continet res geſtas & leges promulgatas in populo Dei, ab initio menſis ſecundi anni ſecundi poſt exitum ex Aegypto uſque ad initium menſis undecimi anni quadrageſimi: id eſt, hiſtoriam annorum amplius triginta octo.

CAPUT I.

Deus jubet Moſchen Jiſrëlitarum omnium, exceptis Levitis, mares a vigeſimo anno ad ſexageſimum per ſuas tribus recenſere, ut ordine ponantur caſtra: Levitas vero miniſterio tabernaculi præficere & circa illud collocare, ut ipſum, cùm opus erit, deponant, portent & erigant.

1 ALLOCUTUS autem eſt Jehova Moſchen in deſerto Sinai in tentorio conventus, primo die menſis ſecundi anno ſecundo ab egreſſu eorum e terra Ægypti, dicendo:

2 Recenſete capita univerſi cœtus filiorum Jiſraëlis per familias ipſorum ſecundum domos paternas eorum, per enumerationem nominum, omnem marem [a] in ſingula capita eorum.

3 A nato viginti annos & [b] deinceps, [c] omnes aptos ad egrediendum in militiam in Jiſraële: recenſebitis eos per exercitus ipſorum, tu & Aharon.

4 Sunto autem vobiſcum vir unus ex unaquaque tribu, vir primarius in domo majorum ſuorum eſto.

5 Hæc itaque *ſunto* nomina virorum illorum qui adſtabunt vobis: ex Reubene, Elitzur filius Schedë-uris:

6 Ex Schimhhone, Schelummiel filius Tzuriſchaddai:

7 Ex Jehuda, Nachſchon filius Hhamminadabi:

8 Ex Jiſſaſcare, Netan-el filius Tzuhharis:

9 Ex Zebulune, Eliab filius Chelonis:

10 De filiis Joſephi, ex Ephrajimo, Eliſchamahh filius Hhammihudis: Ex Menaſche, Gamliel filius Pedah-tzuris:

11 Ex Binjamine, Abidan filius Gidhhoni:

12 Ex Dane, Abihhezer filius Hhämiſchaddai:

13 Ex Aſchere, Paghhiel filius Hhocranis:

14 Ex Gade, Eljaſaph filius Dehhuelis:

15 Ex Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.

16 Hi ſunto, convocati e cætu, principes tribuum paternarum ſuarum, primarii multorum milium Jiſraëlis ſunto.

17 Aſumpſit itaque Moſche & Aharon viros iſtos, qui expreſſi nominatim fuerant:

18 Et totum ipſum cœtum congregaverunt primo die menſis ſecundi: qui profeſſi ſunt natales ſuos per familias ſuas ſecundum domum majorum ſuorum, per enumerationem nominũ a nato viginti annos & deinceps, in ſingula capita eorum.

19 Sicut præceperat Jehova Moſchi, ſic recẽſuit eos in deſerto Sinai.

20 FUERUNT itaque filii Rëubenis primogeniti Jiſraëlis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in emuneratione nominum *facta* per ſingula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps, quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

21 Numerati eorum ex tribu Rëubenis, quadragies ſexies mille quingenti.

22 Ex filiis Schimhhonis, generationes eorũ per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, numerati ejus in enumeratione nominum *facta* per ſingula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

23 Numerati eorum ex tribu Schimhhonis, quinquagies novies mille trecenti.

24 Ex filiis Gadis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

25 Numerati eorum ex tribu Gadis, quadragies quinquies mille ſexcenti quinquaginta.

26 Ex filiis Jehudæ, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

27 Numerati eorum ex tribu Jehudę, ſeptuagies quater mille ſexcenti.

28 Ex filiis Jiſſaſcaris, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

29 Numerati eorum e tribu Jiſſaſcaris, quinquagies quater mille quadringenti.

30 Ex filiis Zebulunis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorũ ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

31 Numerati eorum ex tribu Zebulunis, quinquagies ſepties mille quadringenti.

32 De filiis Joſephi, ex filiis Ephrajimi, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominũ a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

33 Numerati eorum ex tribu Ephrajimi, quadragies mille quingenti.

34 Ex filiis Menaſchis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſo-

[a] Heb. *calvitiæ sic deinceps: ſynecdoche.*

[b] Heb. *ſuprà: ſic deinceps.*

[c] Heb. *omnem egredientem, ſic deinceps.*

ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

35 Numerati eorum ex tribu Menaſchis, tricies bis mille ducenti.

36 Ex filiis Binjaminis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

37 Numerati eorum ex tribu Binjaminis, tricies quinquies mille quadringenti.

38 Ex filiis Danis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

39 Numerati eorum ex tribu Danis, ſexagies bis mille ſeptingenti.

40 Ex filiis Aſcheris, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis *erat* aptus ad egrediendum in militiam:

41 Numerati eorum ex tribu Aſcheris, ſemel & quadragies mille quingenti.

42 Filiorum Naphtali generationes per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

43 Numerati eorum ex tribu Naphtali, quinquagies ter mille quadringenti.

44 Iſti *ſunt* numerati illi, quos recenſuit Moſche & Aharon cum ducibus Jiſraëlis duodecim viris: vir unus pro unaquaque domo majorum ſuorum erant.

45 Ita fuerunt omnes numerati filiorum Jiſraëlis ſecundum domum majorum ſuorum, a nato viginti annos & deinceps quiſquis in Jiſraële aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

46 Fuerunt inquam omnes iſti numerati, ſexcenties ter mille quingenti quinquaginta.

47 At Levitæ per tribum majorum ſuorum, non fuerunt recenſiti inter illos.

48 Allocutus enim fuerat Jehova Moſchen, dicendo:

49 Veruntamen tribum Levi ne numerato, & capita eorum ne recenſeto inter filios Jiſraëlis:

50 Sed tu præficito Levitas tabernaculo teſtimonii & omnibus inſtrumētis ejus, ac omnibus quæ *ſunt* ejus, ipſi ferunto tabernaculum & omnia inſtrumenta ejus, & ipſi miniſtranto ei ac circa tabernaculum caſtra habento:

51 Ut cùm profecturum erit tabernaculum, deponant illud Levitæ, & cùm caſtrametaturum erit tabernaculum, erigant ipſum Levitæ: ſed quicunque ' extraneus acceſſerit, afficietur morte.

52 Quare caſtra habento filii Jiſraëlis quiſque in caſtris ſuis, & quiſque ad vexillum ſuum per exercitus ſuos:

53 Levitæ autem caſtra habento circa tabernaculum teſtimonii, ut non ſit ira fervens contra cœtum filiorum Jiſraëlis, & obſervanto Levitæ obſervationem tabernaculi teſtimonii.

54 Quod fecerunt filii Jiſraëlis: ſecundū omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerūt.

ANNOTATIO.

16 Convocati e cœtu] *in deliberationibus capiendis, & repræſentanto ſinguli ſuas tribus, quarum ſūt principes.* 51 Extraneus] *qui non eſt e genere Levitico, ut Levit. 22. aliquoties.*

CAPUT II.

Ordo ſervandus a tribubus in caſtris & profectionibus ſuis.

1 DEINDE allocutus eſt Jehova Moſchen & Ahoronem, dicendo:

2 Filii Jiſraëlis, quiſque juxta vexillum ſuum cum ſignis ſecundum domum majorum ſuorum caſtra habento: e longinquo circa tentorium conventus caſtra habento.

3 Caſtra habentium autem ab anteriore parte Orientem verſus, vexillum eſto caſtrorum Jehudæ per exercitus ſuos, cum principe filiorum Jehudæ Nachſchone filio Hhamminadabi,

4 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, ſeptuagies quater mille ſexcenti.

5 Qui autem caſtra habebunt juxta eum, *ſunto* tribus Jiſſaſcaris, cum principe filiorum Jiſſaſcaris Netan-ele filio Tzuhharis,

6 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quinquagies quater mille quadringenti.

7 Et tribus Zebulunis, cum principe filiorum Zebulunis Eliabo filio Chelonis,

8 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quinquagies ſepties mille quadringenti.

9 Omnes numerati in caſtris Jehudæ centies octogies ſexies mille quadringenti per exercitus ſuos: in prima *acie* proficiſcuntor.

10 Vexillum caſtrorum Rëubenis *eſto* Meridiem verſus per exercitus ſuos, cum principe filiorū Rëubenis Elitzure filio Schedeuris,

11 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quadragies ſexies mille quingenti.

12 Qui autem caſtra habebunt juxta eum, *ſunto* tribus Schimhhonis, cum principe filiorum Schimhhonis Schelummiele filio Tzuriſchaddai,

13 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quinquagies novies mille trecenti:

14 Et tribus Gadis, cum principe filiorum Gadis Eljaſapho filio [a] Rehhuëlis,

15 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quadragies quinquies mille ſexcenti quinquaginta.

16 Omnes numerati in caſtris Rëubenis, centies quinquagies ſemel mille quadringēti quinquaginta per exercitus ſuos: hi ſecundani proficiſcuntor.

17 Tum proficiſcitor tentorium conventus cum caſtris Levitarum in medio reliquorum caſtrorum: ſicut ſolent caſtrametari, ſic proficiſcuntor, quiſque in loco ſuo ad vexilla ſua.

18 Vexillum caſtorum Ephrajimi per exercitus ſuos *eſto* [b] Occidentem verſus, cum principe filiorum Ephrajimi Eliſchamahho filio Hhammihudis:

19 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quadragies mille quingenti.

20 Et juxta eum tribus Menaſchis, cum principe filiorum Menaſchis Gamliele filio Pedah-

tzuris,

21 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, tricies bis mille ducenti.

22 Et tribus Binjaminis, cum principe filiorũ Binjaminis Abidane filio Gibhhoni,

23 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, tricies quinquies mille quadringenti.

24 Omnes numerati in caſtris Ephrajimi, cẽties octies mille centum per exercitus ſuos: hi tertiani proficiſcuntor.

25 VEXILLUM caſtrorum Danis *eſto* Aquilonem verſus per exercitus ſuos, cum principe filiorũ Danis Achihhezere filio Hhãmiſchaddei

26 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, ſexagies bis mille ſeptingenti.

27 Qui autem caſtra habebunt juxta eum, *ſunto* tribus Aſcheris, cum principe filiorum Aſcheris Paghhiele filio Hhocranis,

28 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, ſemel & quadragies mille. quingenti.

29 Et tribus Naphtali, cum principe filiorum Naphtali Achirahho filio Hhenanis,

30 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quinquagies ter mille quadringenti.

31 Omnes numerati in caſtris Danis, centies quinquagies ſepties mille ſexcenti: in poſtrema *acie* proficiſcuntor per vexilla ſua.

32 Iſti *ſunt* numerati filiorum Jiſraëlis ſecũdum domum majorum ſuorum: omnes numerati caſtrorum per exercitus ſuos, ſexcenties ter mille quingenti quinquaginta.

33 Levitæ autem non ſunt numerati [e] inter filios Jiſraëlis, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

34 Quod fecerunt filii Jiſraëlis: ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ita caſtrametabãtur per vexilla ſua, & ita proficiſcebantur quique per familias ſuas ſecundũ domũ majorum ſuorum.

[e] Heb. *in medio.*

CAPUT III.

Levitarum numerus, ſtatio, officiaq; deſcribuntur: qui loco primogenitorum ex reliquis tribubus Deo conſecrantur: & quia præter numerum Levitarum primogeniti aliquot inventi ſunt, quini in ſingulos redemptionis ſicli ſtatuuntur.

1' HÆC autem *ſunt* generationum Aharonis & Moſchis, ex quo die locutus eſt Jehova cum Moſche in monte Sinai.

2 Et hæc nomina filiorum Aharonis primogenitus Nadab, deinde Abihu, Elhhazar, & Ithamar:

3 Hæc inquam nomina filiorum Aharonis ſacerdotum qui uncti fuerant, quorum [a] conſecraverat miniſterium ad fungendũ ſacerdotio.

4 Sed mortuus eſt Nadab & Abihu coram Jehova, cùm offerrent ignem extraneum coram Jehova in deſerto Sinai, & filii non eſſent: quapropter ſacerdotio functus eſt Elhhazar & Ithamar' coram Aharone patre ſuo:

5 Allocutus autem eſt Jehova Moſchen, dicendo:

6 Jube appropinquare tribum Levi, & ſiſtito eam coram Aharone ſacerdote, ut miniſtrent ei,

7 'Obſerventq; obſervationem ejus, & obſervationem totius cætus coram tentorio conventus, exercendo miniſterium tabernaculi,

8 Et cuſtodiant omnia inſtrumenta tentorii conventus, *nempe*' cuſtodiam filiorum Jiſraëlis, exercendo miniſterium tabernaculi:

9 Et dato Levitas Aharoni ac filiis ejus: hi [b] omnino donati *ſunt* ei e filiis Jiſraëlis.

10 Aharonem autem & filios ejus præficito 'ut obſervent ſacerdotium ſuum: nam quicunque extraneus acceſſerit, morte plectetur.

11 Itẽ allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

12 De me enim, ecce aſſumpſi Levitas e medio Jiſraëlis loco omnis primogeniti aperientis vulvã ex filiis Jiſraëlis: ideò ſunto mei Levitæ:

13 Nam meum *eſt* omne primogenitum, quo die percuſſi omne primogenitum in terra Ægypti, ſanctificavi mihi omne primogenitum in Jiſraële [c] tam hominum quàm jumentorum: mea ſunto, ego Jehova.

14 Præterea allocutus eſt Jehova Moſchen in deſerto Sinai, dicendo:

15 Recenſeto filios Levi ſecundum domum majorum ſuorum per familias ſuas, omnes mares ' a nato uno menſe & deinceps numerato.

16 Numeravit ergo eos Moſche [d] ex prſtituto Jehovæ, quemadmodum præceperat.

17 Erant autem hi filii Levi nominibus ſuis, Gerſchon, & Kehath, & Merari.

18 Et hęc nomina filiorum Gerſchonis per familias eorum, Libni & Schimhhi:

19 Filii verò Kohathi per familias ipſorum, Hhamram & Jitzhar Chebron & Hhuzziel

20 Filii autem Merari per familias eorum, Machli & Muſchi: hę *ſunt* familiæ Levitarum ſecundum domum majorum ipſorum.

21 Gerſchoni *eſt* familia Libnitica & familia Schimhhitica: hę familiæ Gerſchonitarum.

22 Numerati eorum in enumeratione cujuſq; maris a nato uno menſe & deinceps, numerati inquam eorum, ſepties mille quingenti.

23 Familię Gerſchonitarum poſt tabernaculum caſtrametabantur, occidentem verſus:

24 Princeps autem paternæ domus Gerſchonitarum, Eljaſaph filius Laëlis.

25 Cuſtodia verò 'filiorum Gerſchonis in tẽtorio conventus *eſt* tabernaculi & ipſius tentorii, operimenti ejus cum tegmento portæ tentorii conventus,

26 Et tapetum ocellatorum atrii cum tegmento portæ ipſius atrii, qui *ſunt* ante ipſum tabernaculum & ante altare circumquaque, & funium illius pro toto miniſterio ejus.

27 Kehatho autem familia Hhamramæa, & familia Jitzharitis, & familia Chebronitis, & familia Hhuzzielitica: hæ *ſunt* familiæ Kohathitarum.

28 In enumeratione cujuſque maris a nato uño menſe & deinceps, *erant* octies mille ſexcẽti, cuſtodientes cuſtodiam ſanctuarii.

29 Familiæ filiorum Kohathi caſtrametabantur ad latus tabernaculi, meridiem verſus:

30 Princeps autem domus paternæ in familiis Kehathitarum, Elitzaphan filius Hhuzzielis.

31 Cuſtodia verò horum *eſt* arcæ & menſæ & lychnuchi & altarium inſtrumentoriumq; ſanctuarii, quibus miniſtrant, & ipſum tegumentũ totumq; miniſterium ejus.

32 At ' princeps principum ordinis Levitici,

[a] Heb. *impleverat manũ,* t Exod. 28. 41.

[b] Heb. *donati donati.*

[c] Heb. *ab homine uſque ad jumentũ.*

Heb. *ſecun-um os: ſic* r. 39. 51.

Elhhazar filius Aharonis ſacerdotis : *hæc* præfectura cuſtodientium cuſtodiam ſanctuarii.

33 Merari *eſt* familia Machlitica , & familia Muſchitica : hæ familiæ Merari.

34 Et numerati eorum in enumeratione cujuſque maris a nato uno menſe & deinceps , *erant* ſexies mille ducenti.

35 Princeps autem domus paternæ in familiis Merari, Tzuriel filius Abichajilis : ad latus tabernaculi caſtrametabantur Aquilonem verſus.

36 Perfectura verò cuſtodiæ filiorum Merari *eſt* aſſerum ipſorũ tabernaculi , & tranſtyllorum ejus, & columnarum ejus ac ſtylobatarum ejus & omnium inſtrumentorum ejus ac totius miniſterii ejus:

37 Item columnarum ipſius atrii circumquaque & ſtylobatarum illarum, & paxillorum funiumq; illarum,

38 Qui autem caſtrametabantur ante tabernaculum ab anteriore parte ante tentorium cõventus Orientem verſus, *erant* Moſche & Aharon cum filiis ejus cuſtodientes cuſtodiam ſanctuarii pro cuſtodia Jiſraëlitarum : extraneus verò qui acceſſiſſet, morte plectendus erat.

39 Omnes numerati Levitarum, quos recenſuit Moſche & Aharon ex præſtituto Jehovæ per familias eorum , omnes mares a nato uno menſe & deinceps, vicies bis mille.

40 DEINDE edixit Jehova Moſchi, recenſeto omnem primogenitum marem ex filiis Jiſraëlis a nato uno menſe & deinceps, & collige numerum nominum illorum :

41 Et accipito Levitas mihi (ego *ſum* Jehova) loco omnis primogeniti in filiis Jiſraëlis, & jumenta Levitarũ loco omnis primogeniti in jumentis filiorum Jiſraëlis.

42 Recenſente itaq; Moſche, quemadmodum præceperat ei Jehova , omnem primogenitum in filiis Jiſraëlis,

43 Fuerunt omnes primogeniti maris in enumeratione nominum a nato uno menſe & deinceps per numeratos illorum , vicies bis mille ducenti ſeptuaginta tres.

44 Quapropter allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo :

45 Accipito Levitas iſtos loco omnium primogenitorum in filiis Jiſraëlis, & jumenta Levitarum loco jumentorum illorum : ſic ſunto mei Levitæ, ego *ſum* Jehova.

46 Quod autem ad [e] redimendos illos ducentos ſeptuaginta tres, qui redundant ſupra Levitas ex primogenitis filiorum Jiſraëlis,

47 Accipito [f] quinos ſiclos pro quoque capite: prout *eſt* ſiclus ſacer accipito, viginti obolorum *eſt* ſiclus iſle.

48 Et dato pecuniam illam Aharoni & filiis ejus, pecuniam redemptorum qui redundaverint inter illos.

49 Acceptâ itaq; Moſche pecuniâ illâ redẽptionis ab iis qui redundabãt, præter redemptos per Levitas,

50 A primogenitis filiorum Jiſraëlis acceptâ hâc pecuniâ, mille trecentis ſexaginta quinque ſiclis, prout *eſt* ſiclus ſacer :

51 Dedit Moſche pecuniam redemptorum iſtorũ Aharoni & filiis ejus ex præſtituto Jehovæ , quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

[e] Heb.
tos ut inf
6. 9.
chreſi.
[f] Heb.
que qui
ſiclos,
vitium.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *id eſt, quæ hoc & ſeq. cap. dicentur, pertinent ad Levitas, ex quorum genere fuerunt Moſche & Aharon.* 4 Coram Aharone] *ipſo vivente, ut Gen. 11. 28.* 7 Obſerventque] *cum obſervantia ſacerdoti miniſtrent vices totius cœtus in miniſterio illo ſubeuntes: nam totius cœtus erat miniſtrare Domino, cujus vices primùm gerebant primogeniti, jam verò in horum locum Levitæ aſſumuntur.* 8 Cuſtodiam filiorum Jiſ.] *quam alioquin filii Jiſraëlis præſtare tenerentur.* 10 Ut obſervent] *ut miniſterii parte ſacerdotes, quibus donati ſunt, ſublevent, obſervantes ne quid alienum fiat a ſacerdotali munere.*

15 A nato uno menſe] *tum enim primum purgabantur infantes ab impuritate partus, offerebanturq; Deo primogenitorum nomini, Levit. 12. 4. ſic infrà ver. 40.* 25 Filiorum Gerſch.] *horum & reliquorum munus fuſiùs explicatur cap. 4. quod hic per prolepſin dicitur.* 32 Princeps principum] *id eſt, ipſis Levitarum principibus præfectus.*

CAPUT IIII.

Ex Levitico ordine mandato Dei eliguntur adminiſtrandum tabernaculo in ſtatione & profectione a trigenariis ad quinquagenarios, & pro familiarum ratione ſua , eis munera & onera deſtribuuntur.

1 ALLOCUTUS etiam eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo :

2 Recenſeto capita filiorum Kohathi inter filios Levi, ſecundum familias eorum per domum majorum ipſorum,

3 A nato triginta annos & deinceps uſque ad natum quinquaginta annos , omnem aptum ad obeundum [a] hanc militiam, ad faciendum opus in tentorio conventus.

4 [b] Hoc *eſto* miniſterium filiorum Kohathi in tentorio conventus, res ſanctę ſanctarum.

5 Prius accedito Aharon & filii ejus cùm profectura ſunt caſtra, & deponunto [c] velum tegmẽti, quo obtegunto arcam teſtimonii.

6 Deinde imponentes ei tegmen e pellibus melium, poſtquam expanderint veſtem totam hyacinthinam ſupernè, apponunto demum vectes ejus.

7 Similiter ſuper [d] menſam *panum* faciei expandunto veſtem hyacinthinam , impoſitis ei ſcutulis ejus & acerris ſcopuliſque & ſcutellis tegmenti, & panis jugis ſuper eam eſto.

8 Deinde expandentes ſuper hæc veſtem coccineam dibapham, tegunto illam tegumento e pellibus melium : apponuto demum vectes ejus .

9 Accipientes quoque veſtem hyacinthinã tegunto lychunchum luminaris & lucernas ejus , & forcipes ejus , & trullas ejus , & omnia vaſa olearia ejus quibus miniſtrare ſolent in eo:

10 Eoq; repoſito & omnibus inſtrumentis ejus in tegmento e pellibus melium, imponunto eum palangæ.

11 Item ſuper altare aureum expanſa veſte hyacinthina, tegunto illud tegumento e pellibus melium, deinde apponunto vectes ejus.

12 Accipiunto quoque omnia inſtrumenta miniſterii quibus miniſtrare ſolent in ſanctuario.

rio, poſitáque veſte hyacinthina tegunto illa tegumento e pellib⁹ meliũ: ſic imponũto palãgç.

13 Pæterea exceptis cineribus ex altari, expandunto ſuper illud veſtem purpuream:

14 Et imponunto ei omnia inſtrumenta ejus quibus miniſtrare ſolent in eo, forcipes fuſcinulas & palas & crateras, omnia inſtrumenta altaris: expanſoq; ſuper illud tegumento e pellibus melium, apponunto vectes ejus.

15 Denique cùm abſolverit Aharon & filii ejus tegere ſanctuarium & omnia inſtrumenta ſanctuarii, cùm profectura erunt caſtra, poſtmodùm accedunto filii Kohathi ad deportandum 'ea: ſed ne attingunto ullam rem ſanctam ne moriantur: iſta ſunto onus filiorum Kohathi in tentorio conventus.

16 Præfecturæ autem Elhhazaris filii Aharonis ſacerdotis eſto oleum luminaris, & ſuffitus aromaticus, & munus ipſum jugis ſacrificii, oleumq; unctionis: *hæc* præfectura totius tabernaculi & omnium quæ *ſunt* in eo, tum ſanctuarii, tum inſtrumentorum ejus.

17 Allocutus verò eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

18 Ne committite ut excindatur tribus, *aut ulla* familiarum Kohathitarum e medio Levitarum:

19 Sed hoc facite eis ut vivant ac non moriantur cùm accedent ad res ſanctas ſanctarũ, Aharon & filii ejus advenientes collocanto eos, quemq; in miniſterio ſuo & in onere ſuo:

20 Ut non [a] inſpiciant veniendo cùm tegunt *ſacerdotes* rem ſanctam, & moriantur.

21 ALLOCUTUS quoq; eſt Jehova Moſchẽ, dicendo:

22 Recenſe capita etiam ipſorum filiorum Gerſchonis, per domum majorum ipſorum ſecundũ familias ipſorum.

23 A nato triginta annos & deinceps uſque ad natum quinquaginta annos recenſeto illos: omnem aptum [b] ad obeundum militiam, ad exercendum miniſteriũ in tentorio conventus.

24 Hoc *eſto* miniſterium familiarum Gerſchonitarum, miniſtrandi, & onus *portandi*:

25 Ut portent aulea tabernaculi, & tentorium conventus, tegumentum ejus & tegumentũ melium quod imponitur ei supernè, & tegmen portæ tentorii conventus:

26 Et tapetes ocellatos atrii, & tegmentum in janua portæ atrii quod *eſt* ante tabernaculum & ante altare circumquaque, & funes eorum, & omnia inſtrumenta miniſterii eorum, & quęcunque fiunt ad illa ut ſubſerviant *illis*.

27 [c] Ex præſtituto Aharonis & filiorum ejus eſto miniſterium totum filiorum Gerſchonitarũ in toto onere & in toto miniſterio eorum: committetis autem eis in cuſtodiam omnia onera ipſorum.

28 Hoc *eſt* miniſterium familiarum filiorum Gerſchonitarum in tentorio conventus: quorũ obſervatio' *eſto* in manu Jthamaris filii Aharonis ſacerdotis.

29 FILIOS Merari ſecundum familias ipſorum, per domum majorum ipſorum recenſeto.

30 A nato triginta annos & deinceps uſque ad natum quinquaginta annos recenſeto eos, quemque aptum ad obeundum hanc militiam, ad exercendum miniſterium tentorii conventus.

31 Hæc autem *eſto* obſervatio oneris eorum, præter omne miniſterium eorum in tentorio conventus, [d] *ut portent* aſſeres tabernaculi & tranſtilla ejus, columnaſque & ſtylobatas ejus:

32 Columnas quoque atrii circumquaque & ſtylobatas earum, & paxillos earum, ac funes earum cum omnibus inſtrumentis illorum & cum omni miniſterio eorum: 'nominatim autem recenſete omnia inſtrumenta obſervationis oneris eorum.

33 Hoc miniſterium familiarum filiorum Merari, præter omne miniſterium eorum in tentorio conventus: *eſto* in manu Ithamaris filii Aharonis ſacerdotis.

34 RECENSUIT itaque Moſche cum Aharone & principibus cœtus filios Kohathitarum, ſecundum familias ipſorum, per domum majorum ipſorum,

35 A nato triginta annos & deinceps uſque ad natum quinquaginta annos, quemque ad obeundum illam militiam, ad miniſterium in tentorio conventus.

36 Fueruntque numerati eorum ſecundum familias eorum, bis mille ſeptingenti quinquaginta.

37 Hi *ſunt* numerati familiarum Kohathitarum, quiſque aptus ad miniſtrandum in tentorio conventus: quos recenſuit Moſche cum Aharone [e] ex præſtituto Jehovæ per Moſchen.

38 Numerati autem filiorum Gerſchonis, ſecũdum familias ſuas per domum majorum ſuorum,

39 A nato triginta annos & deinceps uſque ad natum quinquaginta annos, quiſque aptus ad obeundum illam militiam, ad miniſterium in tentorio conventus:

40 Numerati inquam eorum ſecundum familias ſuas per domum majorum ſuorum fuerunt, bis mille ſexcenti triginta.

41 Hi *ſunt* numerati familiarum filiorum Gerſchonis, quiſque aptus ad miniſtrandum in tentorio conventus: quos recenſuit Moſche & Aharon ex præſtituto Jehovæ.

42 Numerati verò familiarum filiorum Merari, ſecundum familias ſuas per domum majorũ ſuorum,

43 A nato triginta annos & deinceps uſque ad natum quinquaginta annos, quiſq; aptus ad obeundum militiam illam, ad miniſteriũ in tentorio conventus:

44 Numerati inquam eorum ſecundum familias ſuas, fuerunt, ter mille ducenti.

45 Hi *ſunt* numerati familiarum filiorum Merari, quos recenſuit Moſche & Aharon ex præſtituto Jehovæ per Moſchen.

56 Levitæ omnes numerati, quos recenſuit Moſche cum Aharone & principibus Jiſraëlis, ſecundum familias ſuas & per domum majorum ſuorum,

47 A Nato triginta annos & deinceps uſq; ad natum quinquaginta annos, quiſquis aptus ad obeundum militiam *illam*, ad exercendum miniſterium cultus & miniſterium oneris in tentorio conventus:

48 Numerati inquam eorum fuerunt, octies mille quingenti octoginta.

49 Ex præſtituto Jehovæ per Moſchen recenſuit eos, [f] unumquemque ad miniſterium ſuum & ad onus ſuum: & numerati ab eo *fuerunt* quos præceperat Jehova Moſchi.

[a] Heb. *veniant inſpiciendo: hypallage i. ne prius veniant, quã tecta ſint a ſacerdotibus omnia, ut non moriantur ſi illa inſpexerint.*

[b] Heb. *ad obeundum ad militandum militiam.*

[c] Heb. *ſecundum os, & ſic deinceps.*

[d] *ex ver. 25.*

[e] Heb. *ſecundum os Jehovæ per manũ Moſchis. ſic infrà ver. 45.*

[f] Heb. *virum virum.*

ANNOTATIO.

3 Hanc militiam] *ſerviendi ſacerdotibus in tabernaculo erecto, aut cùm proficiſcendam eſt, ipſum deportandi: nam hæc duo erant miniſterii genera apud ambulatorium tabernaculum.* 4 Miniſterium] *id eſt, his rebus miniſtranto.* 5 Velum tegmenti] *vide Exo. 35.12.* 7 Menſam panum] *de qua Exod. 25. 39.* 15 Ea] *etiam arcam ipſam, donec ſacerdotes numero aucti eam deportare poſſent, Deut. 31.9. nam ſacerdotum poſteà fuiſſe omnia hiſtoriarum exempla docent, in libris Jehoſchubhæ, Judicum, Schemuelis, & Regum.* 28 Eſto in manu] *id eſt, per Jthamarem habetor inſpectio illorum, iſq; curato ut exequantur miniſteria ſua: ſic infrà ver. 33.* 32 Nominatim] *id eſt, quæcunque illis deportanda ſervandavè tradetis, ea ſigillatim relata in indicem, deſcriptáque habetote.*

CAPUT V.

Deus e caſtris in quibus habitat, ne contaminentur, leproſos, gonorrhœa laborantes, & cadavere immundos ejici jubet: culpam reatus domino ejus reſtitui cum quinta, aut ſi is non extabit, Jehovæ ut ſacerdoti cedat: poſtremò a ſacerdotibus de zelotypia juſta aut injuſta cognoſci.

1 ALLOCUTUS quoq; eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Præcipe filiis Jiſraëlis, ut ejiciant e caſtris omnem leproſum & omnem gonorrhœa laborantē, & omnē immundum[a] ex cadavere.

3 [b] Sive marem ſive fœminam ejicite, extra caſtra ejicite eos, ut non polluant caſtra ſua, in quorum medio ego habito.

4 Facientes ergo ſic filii Jiſraëlis, ejecerunt eos extra caſtra: quemadmodum edixerat Jehova Moſchi, ſic fecerunt filii Jiſraëlis.

[a] Heb. *propter animam: metonymia, ut Levit. 21.1.*

[b] Heb. *a mare uſque ad fœminam.*

5 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

6 Edicito filiis Jiſraëlis, cùm vir aut mulier fecerint ullum ex peccatis humanis prævaricādo prævaricatione in Jehovam: ita ut rea ſit anima illa:

7 Primùm confitentor quiſque peccatum ſuum quod fecerunt, deinde reſtituens reatum ſuum [c] quanti eſt quintam ejus ſuperaddito ei, ac dato illi in quem reus eſt.

[c] Heb. *in capite ejus, ut Levit. 5.24.*

8 Quòd ſi non erit iſti viro vindex ad reſtituendum ei reatum, reatus qui reſtituitur Jehovæ, ſacerdotis *eſto*, præter arietem expiationum, quo expiationem facit pro eo.

9 Similiter omnis oblatio omnium rerum ſanctificatarum a filiis Jiſraëlis quas attulerint ad aliquem ſacerdotem, illius eſto.

10 Et cujuſque res ſanctificatæ, illius ſunto quod quis ulli ſacerdoti dederit, illius eſto.

11 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

12 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, cùm [d] ullius uxor declinans *ab eo* prævaricatione prævaricata fuerit in eum,

[d] Heb. *viri viri.*

13 Et concumbente aliquo cum ea concubitu ſeminis, abſconditum ſit ab oculis mariti ejus, eáq; diſſimulauerit ſe cùm tamen immunda facta ſit, & nemo teſtis fuerit contra eam, neque fuerit deprehenſa.

14 Si invaſerit eum[e] affectus zelotypiæ ita ut ſit zelotypus uxoris ſuæ, quæ immunda facta ſit, aut invaſerit eum affectus zelotypiæ ita ut zelotypus ſit uxoris ſuæ, quamvis ipſa non ſit facta immunda:

[e] Heb. *ſpiritus: ſic in ſequent.*

15 Tunc adducito vir ille vxorem ſuam ad ſacerdotem aliquem, & afferto oblationem ejus pro ea decimam Ephæ farinæ hordeaceæ: ne ſuperfundito ei oleum, neque imponito ei thus, quia oblatio zelotypiarum eſt, munus monimēti revocans in memoriam iniquitatem.

16 Quam jubeto accedere ſacerdos, & ſiſtito eam coram Jehova.

17 Et accipito ſacerdos aquam ſanctam in vaſe fictili, & de pulvere qui *erit* in ſolo tabernaculi accipiens ſacerdos indito in aquam illam.

18 Siſtenſque ſacerdos mulierem illam coram Jehova retegito caput illius mulieris, & imponito manibus illius munus monimenti, *quod* munus zelotypiarum eſt: in manu verò ſacerdotis eſto aqua illa amaritudinis quæ maledictionem importat.

19 Et adjurans eam ſacerdos dicito ad ipſam mulierem, ſi non concubuit ullus tecum, & ſi non declinaſti *ad eum* immunditie loco mariti tui, inſons eſto ab aqua illa amaritudinis quæ maledictionem importat.

20 Sin autem tu *ſic* declinaſti loco mariti tui & immunda facta es, eò quòd indiderit in te aliquis *ſemen* concubitus ſui præter maritum ſuū:

21 Adiurans inquam ſacerdos mulierem illam adjuratione dirarum, dicito ſacerdos mulieri illi, ponat te Jehova in *formulā* dirarum & juramenti in medio populi tui, cùm reddiderit Jehova femur tuum cadivum, & ventrem tuum tumidum.

22 Ingreditor itaque hæc ipſa aqua maledictionem importatura in viſcera tua, ad tumidum reddendum ventrem & ad efficiendum femur cadivum: cui dicito mulier ipſa, amen amen.

23 Deinde ſcribito diras iſtas in quodam libro, & deleto eas aqua illa amaritudinis:

24 Curatoque ut bibat mulier illa aquam iſtā amaritudinis quæ maledictionem importat, ut ingrediatur in eam aqua iſta quę maledictionem importat, ad amaritudinem.

25 Accipiens autem ſacerdos e manu mulieris illius manus zelotypiarum, agitato munus illud coram Jehova, & offerto illud ſuper altare.

26 Et pugillo acceptum ſacerdos de munere illo ſuffimentum ejus adoleto in altari, & poſteà curato ut mulier illa bibat aquam iſtam.

27 Cùm enim curaverit eam bibere aquam iſtam: erit ſi immunda facta fuerit & prævaricata prævaricatione in virum ſuum, ut intrante in eam aqua illa quæ maledictionem importat in amaritudinem intumeſcat venter ejus: & cadat femur ejus: ſic erit mulier illa in dirarum *formā* in medio populi ſui.

28 Quòd ſi non immunda facta fuerit mulier illa, ſed fuerit munda, tum inſons erit, & [e] conſequetur ſemen.

29 Hæc *eſt* lex zelotypiarum, cùm declinaverit mulier *ad ullum* loco viri ſui, ita ut immunda facta ſit.

30 Aut cum invaſerit aliquem affectus zelotypiæ ita ut zelotypus ſit uxoris ſuæ, ut ſiſtat mulie-

[e] Heb.
tur

mulierem ipſam coràm Jehova; & exequatur erga eam ſacerdos totam legem hanc.

31 Sec inſons erit vir ille ' ab inquitate, mulier verò illa feret iniquitatem ſuam.

ANNOTATIO.

3 Polluant] *Jiſraëlitæ reliqui, [illegible]endo immundos in medio ſui.* 7 Primùm confit.] *vide Levit.* 5. 21. *& ſequent.* 17 Aquam ſan[illegible]m] *hauſtam ex ſancto labro, in quod ad ſacros uſus importabatur.* 18 Amaritudinis] *ſic vocatur ab effectu, quia gravi acerboque ſupplicio afficiebat mulierem ſontem, ut proximè ſequentibus verbis explicatur.* 31 Ab iniquitate] *cujus planè reus eſſet, ſi contra legem Dei tantum vitiū in uxore diſſimularet, aut ſuſpitionem in animo aleret, qua conjunctioni conjugali adverſatur.*

CAPUT. VI.

Lex de Nazaræatu, & formula qua ſacerdotes erant populo benedicturi.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo:

2 Alloquere filios Jiſraëlis, & edicito eis: cùm vir aut mulier [a] nuncupaverit votum, vovendo votū [b] Nazaræi, ſeparaturum ſe Jehovæ.

[a] Heb. *ſeparaverit, ut Levit.* 27. 2. *& ſic deinceps.*

[b] *id eſt, ſeparati.*

3 A vino aut alio potu inebriante ſeparato ſe, acetum vini & acetum ullius potus inebriantis ne bibito: & [c] nullum potum e maceratis uvis bibito, nec ullas uvas recentes aut ſiccas comedito.

[c] Heb. *nullā macerationē uvarum.*

4 Omnibus diebus [d] Nazaręatus ſui, de nulla re quæ fit ex vite vinifera, a nucleis acinorū uſque ad cutem, comedito.

[d] *id eſt, ſeparationis ſuæ, & ſic in ſequentibus.*

5 Omnibus diebus voti Nazaręatus ſui novacula ne tranſito ſuper caput ejus, uſque-dum compleantur dies illi quibus ſeparaverit ſe Jehovæ: ſanctus eſto, ſinito creſcere comam, capillos capitis ſui.

6 Omnibus diebus quibus ſeparaverit ſe Jehovæ, ad [e] cadaver mortui ne accedito.

[e] Heb. *animā ut ſuprà.* 5. 2.

7 Propter patrem ſuum aut propter matrem ſuam, propter fratrem ſuum aut propter ſororem ſuam, ne ſe polluito propter illos cùm mortui ſunt: quia Nazaræatum Dei ſui *gerit* in capite ſuo.

8 Omnibus diebus Nazaræatus ſui, ſanctus eſt Jehovæ.

9 Quòd ſi is qui mortuus eſt mortuus fuerit juxta eum [f] repentino caſu, itaque polluerit [g] Nazaręatum capitis ejus, tunc radito caput ſuum die purgationis ſuæ, die ſeptimo radito illud:

[f] Heb. *repentè ſubitò.*

[g] Heb. *caput Nazaræatus: hypallage, ut ver.* 18.

10 Die autem octavo afferto duos turtures aut duos pullos columbæ ſacerdoti, ad portam tentorii conventus:

11 Quorum parans ſacerdos unum in peccatum & alterum in holocauſtum, expiationem facito pro eo, ab eo quod peccavit circa illud cadàver, ſic ſanctificato caput illius eo die.

12 Deinde ' ſeparans Jehovæ dies Nazaræatus ſui adducito agnum anniculum in reatum: dies autem illi priores [h] irriti ſunto, quia pollutus fuit Nazaræatus ejus.

[h] Heb. *cadāt*

13 Hæc autem *eſto* lex Nazaræi quo tempore complentur dies Nazaræatus ejus: afferto ' iſtud ad portam tentorii conventus:

14 Nempe offerto oblationem ſuam Jehovæ, agnum [i] anniculum integrum unum in holocauſtum, & agnam anniculam integram in peccatum, arietemque unum integrum in *ſacrificium* eucharisticum:

[i] Heb. *filium anni ſui.*

15 Præterea caniſtrum azymorum, placentas e ſimila miſtas oleo, & lagana azyma uncta oleo, cum munere eorum & libaminibus eorum.

16 Quæ offerens ſacerdos coram Jehova, parato peccatum ejus & holocauſtum ejus.

17 Arietem autem ipſum parato in ſacrificium eucharisticum Jehovæ cum caniſtro azymorū: ſimiliter parato munus ejus & libamen ejus.

18 Tunc radito Nazaræus in porta tentorii conventus Nazaræatum capitis ſui, & acceptos capillos Nazaræatus ſui imponito igni, qui ſubeſt ſacrificio eucharistico.

19 Deinde acipiens ſacerdos armum coctum ex illo ariete, & placentam azymam unam ex illo canſtro cum lagano azymo uno, imponito ea manibus Nazaræi, poſtquam ſibi raſerit Nazaræatum ſuum.

20 Et agitato ea ſacerdos agitatione coram Jehova, res ſancta eſt pro ſacerdote præter pectus agitationis & armum elationis: & poſtmodùm bibet Nazaræus ille vinum.

21 Hęc *eſt* lex Nazaræi qui voverit, oblatio Jehovæ pro Nazaræatu ſuo, ' præter id quod aſſequetur manus ejus: prout fuerit votum ejus quod vovit, ſic facito, præter legem Nazaræatus ſui.

22 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

23 Alloquere Aharonem & filios ejus, dicendo: ſic benedicitote filiis Jiſraëlis, dicendo eis:

24 Benedicat tibi Jehova, & cuſtodiat te.

25 Faciat Jehova ut luceat facies ſua tibi, & gratiam faciat tibi,

26 Attollat Jehova faciem ſuam erga te, & apponat tibi pacem.

27 Et ' [k] imponentes manus filiis Jiſraëlis, invocabunt nomen meum, & ego benedicam eis.

[k] Heb. *imponent filiis Jiſraëlis nomen meum.*

ANNOTATIO.

12 Separans] *id eſt, de integro incipiens ſe ſeparare a ſuperioribus rebus totidem dies quot ſeparatum ſe fore voverat, redintegranſque complementum voti, ac ſi tunc primùm votum nuncupaſſet.* 13 Iſtud] *quod ſequen.* 2. *verſibus exprimitur.* 21 Præter id] *id eſt, præter id quod ſponte voverit, prout ſunt facultates ipſius: Lex enim continet res tam a paupere quàm a divite neceſſario offerendas.* 27 Imponentes manus] *id eſt, duobus ſignis teſtatam facient populo gratiam meam, quam ego pro fide mea facturus ſum, nominis mei invocatione, & manuum ſuarum impoſitione.*

CAPUT VII.

Principes tribuum erecto tabernaculo, & conſecrato altari, plauſtra ad vehendum ſacra, & ſacrificia inſtrumentáque ad ſacrum miniſteriū pertinentia ſinguli ſingulis diebus offerunt, ex ordine inſtituto ſuprà 2.

Poſtremò ratio deſcribitur qua Moſche ex eo tempore Deum conſuluit & reſponſum ab eo accepit.

1 FUIT autem quo die abſolvit Moſche erigere tabernaculum, & ungens illud ſanctificavit illud cum omnibus inſtrumentis ejus, & altare cum omnibus inſtrumentis ejus, cùm inquam ungens illa ſanctificaſſet illa.

2 Ut offerrent principes Jiſraëlis primarii domus majorum ſuorum (hi *erant* principes tribuum, qui iidem præerant numeratis)

3 Offerrent inquam oblationem ſuam coram Jehova ſex plauſtra camerata & duodecim boves, plauſtrum unum in binos principes, & bovem unum in unumquemque: & offerrent illa ante tabernaculum.

4 Allocutus autem eſt Jehova Moſchen, dicendo:

5 Accipito *iſta* ab illis, ut ſint ad exercendũ miniſterium tentorii conventus, & dato ea Levitis,'cuique'prout eſt miniſterium ejus.

6 Accipiens itaque Moſche plauſtra illa & boves, dedit ea Levitis.

7 Duo plauſtra & quatuor boves dedit filiis Gerſchonis,'prout erat miniſterium eorum.

8 Quatuor verò reliqua plauſtra & octo boves dedit filiis Merari,'prout erat miniſterium eorum, [a] per Ithamarem filium Aharonis ſacerdotem.

[a] Heb. *per manum.*

9 Sed filiis Kehathi non dedit, quia miniſterium rei ſanctæ incumbebat illis,' humero laturi erant.

10 Afferebant ergo principes illi cum dedicatione altaris, quo die illud ungebatur, afferebant inquam principes illi oblationem ſuam ante ipſum altare.

11 Edixit autem Jehova Moſchi, [b] principes ſinguli in ſingulos dies oblationem ſuam afferunto in dedicatione altaris.

[b] Heb. *princeps unus in diem, princeps unus in diem.*

12 ITAQUE fuit qui obtulit die primo oblationem ſuam, Nachſchon filius Hhamminadabi 'pro tribu Jehudæ.

13 Oblatio autem ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

14 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

15 Juvencus unus [c] ſubrumus, aries unus, agnus unus [d] anniculus in holocauſtum:

[c] Heb. *filius bovis ſic deinceps.*

[d] Heb. *filius anni ſui & ſic deinceps.*

16 Hircus e capris unus in peccatum:

17 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque; agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Naſchonis filii Hhamminadabi.

18 DIE ſecundo obtulit et Netan-el filius Tzuhharis, princeps Jiſſaſcaris.

19 Obtulit oblationem ſuam, ſcutulam argenteam unam centum triginta *ſiclorum* pondere, craterem unum argenteum ſeptuaginta ſiclorũ prout eſt ſiclus ſacer, ambos plenos ſimila miſta oleo in manus:

20 Acerram unam decem *ſiclorum* aureorum plenam thure:

21 Juvencum vnum ſubrumum, arietem unum, agnum unum anniculum in holocauſtum:

22 Hircum e capris unum in peccatum:

23 In ſacrificium verò euchariſticum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque: hæc *fuit* oblatio Netan-elis filii Tzuhharis.

24 DIE tertio princeps filiorum Zebulunis, Eliab filius Chelonis,

25 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

26 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

27 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

28 Hircus e capris unus in peccatum:

29 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Eliabi filii Chelonis.

30 DIE quarto princeps filiorum Rëubenis, Elitzur filius Schede-uris.

31 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centũ triginta *ſiclorum* pondere, crater unus agenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

32 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

33 Iuvencus unus ſubrumus,' aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

34 Hircus e capris unus in peccatum:

35 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hęc *fuit* oblatio Elitzuris filii Schede-uris.

36 DIE quinto princeps filiorum Schimhhonis, Schelummiel filius Tzuriſchaddai.

37 Oblatio ejus, ſcutula una argentea centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

38 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

39 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

40 Hircus e capris unus in peccatum:

41 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Schelummielis filii Tzuriſchaddai.

42 DIE ſexto princeps filiorum Gadis, Eljaſaph filius Dehhuelis.

43 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

44 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

45 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

46 Hircus e capris unus in peccatum:

47 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinq;: hæc *fuit* oblatio Eljaſaphi filii Dehhuelis.

48 DIE ſeptimo princeps filiorum Ephrajimi, Eliſchamahh filius Hhammihudis.

49 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus

ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

50 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

51 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

52 Hircus e capris unus in peccatum:

53 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Eliſchamahhi filii Hhammihudis.

54 DIE octavo princeps filiorum Menaſchis, Gamliel filius Pedahtzuris.

55 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centũ triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

56 Accerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

57 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

58 Hircus e capris unus in peccatum:

59 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinq;, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Gamlielis filii Pedah-tzuris.

60 DIE nono princeps filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhhoni.

61 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

62 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

63 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus anniculus unus in holocauſtum:

64 Hircus e capris unus in peccatum:

65 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque : hæc *fuit* oblatio Abidanis filii Gidhhoni.

66 DIE decimo princeps filiorum Danis, Achihhezer filius Hammiſchaddai.

67 Oblatio ejus, ſcutula argentea una cẽtum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus :

68 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

69 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in ſtolocauſtum:

70 Hircus e capris unus in peccatum:

71 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinq;, hirci quinq;, agni anniculi quinque : hæc *fuit* oblatio Achihhezeris filii Hhammiſchaddai.

72 [e] DIE undecimo princeps filiorum Aſcheris Paghhiel filius Hhocranis.

[e] Heb. *die undecim dierum, Numeralia cardinalia ſupra denarium ferè pro ordinalibus ponuntur, ut infrà* ver.78.

73 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

74 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

75 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

76 Hircus e capris unus in peccatum:

77 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque : hæc *fuit* oblatio Paghhielis filii Hhocranis.

78 [f] DIE duodecimo princeps filiorũ Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.

[f] Heb. *die duodecim dierum.*

79 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer , ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

80 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

81 Juvencus unus ſubrumus aries unus, agnus anniculus vnus in holocauſtum:

82 Hircus e capris unus in peccatum :

83 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque , agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Achirahhi filii Hhenanis.

84 Hæc *eſt* oblatio dedicationis altaris poſt diem quo illud unctum fuit, *oblata* a principibus Jiſraëlis : ſcutulæ argenteæ duodecim, crateres argentei duodecim, acerræ aureæ duodecim.

85 Centenûm tricenûm *ſiclorum* ſcutula argentea unaquæque, & ſeptuagenûm crater unuſquiſque , totum argentum horum vaſorum, bis mille quadringenti ſicli prout eſt ſiclus ſacer.

86 Acerræ aureæ duodecim plenæ thure, denûm ſiclorum unaquæque acerra prout eſt ſiclus ſacer, totum aurum illarum acerrarum , centum viginti *ſiclis*.

87 Omnium boum in holocauſtum *numerus* duodecim juvenci, arietes duodecim, agni anniculi duodecim cum munere ſuo: & hirci e capris duodecim in peccatum :

88 Omnium verò boum ſacrificii euchafiſtici *numerus* viginti quatuor juvenci , arietes ſexaginta, hirci ſexaginta, agni anniculi ſexaginta: hæc *fuit* oblatio dedicationis altaris, poſtquam illud unctum fuerat.

89 *Deinde cùm ingrederetur Moſche in tentorium conventus ut loqueretur cũm *Deo* ipſo, tunc audiebat quandam vocem ſermocinantem ſecum e ſuperiore parte illius operculi propitiatorii, quod *erat* ſuper arcã teſtimonii, e medio duorũ Cerubinorum: ſic alloquebatur eum.

ANNOTATIO.

5 Cuique] *genti Levitarum, ut ſequentibus explicatur.* Prout eſt] *ut explicatur ſuprà cap.*4. 7 Prout] *ſuprà* 4.25.*&* 26. 8 Prout] *ſuprà* 4.31.*&* 32. 9 Humero laturi] *ſuprà* 4.14. 12 Pro tribu Jehudæ] *quod hîc a principe Jehudæ publico ſuæ tribus nomine oblatum dicitur, de ſequentibus quoque eſt intelligendum.* 89 Deinde] *conſecrato tabernaculo, ut promiſerat Exod.*25.22.*nam ante conſecrationem ejus aliter cum ipſo loquebatur Deus.*

CAPUT VIII.

Deus cùm lucernæ lychnuchi accendendæ ſunt, omnes accendi præcipit, & Levitas primogenitorum loco conſecrari præſcripta conſecrationis formula: poſtremò tempus definit incipientis & deſinentis illorum miniſterii.

1 ALLOCUTUS autem eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere Aharonem & edicito ei: quãdo accendes lucernas, "e-regione faciei lychnuchi lucem præbento ſeptem illæ lucernæ.

3 Fecitq; ſic Aharon, e-regione faciei lychnuchi *lucem præbituras* accendit lucernas ejus: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

4 Hoc autem opus lychnuchi, erat continens "ex auro uſque ad ſcapum ejus, uſq; ad calyculum ejus opus *erat* continens: ſecundum formã illam quam oſtenderat Jehova Moſchi, ſic fecerat lychnuchum illum.

5 Allocutus etiam eſt Jehova Moſchen, dicendo:

6 Aſſume Levitas e medio filiorum Jiſraëlis, ut purifices eos.

7 Sic autem facito eis ad purificandum eos, ſpargito ſuper eos aquam[a] expiationis: & novaculam ducentes ſuper totã carnem ſuam lavanto veſtimenta ſua, & purificanto ſe.

8 Poſtea accipiunto juvencum[b] ſubrumum cũ munere ejus, ſimila miſta oleo, & juvencum alterum ſubrumum accipiunto in peccatum.

9 Jubénſque Levitas accedere ante tentorium conventus, & congregari totum cœtum filiorum Jiſraëlis,

10 Admoveto Levitas coram Jehova, & nituntor filii Jiſraëlis manibus ſuis ſuper ipſos Levitas:

11 Ita offerto Aharon Levitas[c] oblatione coram Jehova *oblatos* a filiis Jiſraëlis, ut ſint ad exercendum miniſterium Jehovæ.

12 Ipſi autem Levitæ nituntor manibus ſuis ſuper caput illorum juvencorum: quorum parato unum *in* peccatum, & alterum in holocauſtum Jehovæ, ad expiationem faciendam pro ipſis Levitis.

13 Sic ſiſtes Levitas coram Aharone & coram filiis ejus, offerens eos oblatione Jehovæ:

14 Et ſeparabis Levitas ipſos e medio filiorũ Jiſraëlis, ut ſint mei Levitæ.

15 Poſtmodùm verò veniunto Levitæ ad miniſtrandum tentorio conventus, cùm purgaveris eos & obtuleris eos oblatione:

16 Nam[d] omnino donati *ſunt* mihi e medio filiorum Jiſraëlis, pro[e] omni aperiente vulvam, primogenito cujuſque e filiis Jiſraëlis, aſſumpſi eos mihi:

17 Meum enim *eſt* omne primogenitum in filiis Jiſraëlis ex homine & jumento quovis, quo die percuſſi omne primogenitum in terra Ægypti, ſanctificavi illa mihi:

18 Aſſumpſi autem Levitas pro omni primogenito, in filiis Jiſraëlis,

19 Et dedi Levitas ipſos[f] dono Aharoni & filiis ejus e medio filiorum Jiſraëlis, "ut exerceant miniſterium "filiorum Jiſraëlis in tentorio conventus, & ut ſint "pretium redemptionis pro filiis Jiſraëlis: ſic non erit in filiis Jiſraëlis "plaga, cùm accedẽt filii Jiſraëlis ad ſanctuariũ.

20 Quod fecit Moſche & Aharon & totus cœtus filiorum Jiſraëlis Levitis: ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi *fieri* Levitis, ſic fecerunt eis filii Jiſraëlis.

21 Purificantes enim ſe Levitæ cùm laviſſent veſtimenta ſua, obtulit eos Aharon oblatione coram Jehova, & expiationem fecit pro eis Aharon ad purgandum eos.

22 Poſtea demum acceſſerunt Levitæ ad exercendum miniſterium ſuum in tentorio conventus coram Aharone & filiis ejus: quemadmodũ præceperat Jehova Moſchi *fieri* ipſis Levitis, ſic fecerunt eis.

23 Allocutus quoq; eſt Jehova Moſchen, dicendo:

24 Hoc *eſt* quod ad Levitas *pertinet*: "a nato vigintiquinq; annos & deinceps, venito *Levita* "ad militandum militiam in miniſterio tentorii conventus:

25 Ex quo verò natus fuerit quinquaginta annos, "revertetur a militia hujus miniſterii, ut nõ miniſtret amplius.

26 Attamen ſervito fratribus ſuis *obeuntibus militiam* in tentorio conventus, "obſervando obſervationem; miniſterium verò non exercebunt: ſic facito Levitis in "obſervationibus eorum.

[a] Heb. *peccati, quod adhiberetur ad expiandum peccatum: vide de iſta aqua infrà* 19

[b] Heb. *filium bovis.*

[c] Heb. *agitatione, ut in ſequent. ſynecdoche: vide Exod.* 35.22.

[d] Heb. *dona donati: u ſuprà* 3.8.

[e] Heb. *ap tura omni vulva.*

[f] Heb. *dona tos.*

ANNOTATIO.

2 E regione] *ultrà, citrà, & ex omni parte quà lychnuchus videri poteſt, ut exprimitur* Exod. 25.37. 4 Ex auro] *Exo.* 25.31. 19 Filiorum Jiſraëlis] *id eſt, quo miniſtraturi fuiſſent primogeniti filiorum Jiſraëlis, ut faciebant ante aſſumptam tribum Leviticam ad miniſteriũ* Exod. 19.22. *vide ſuprà* 3.7. *&* 8. Pretium re] *id eſt, ſuis perſonis & miniſteriis Jiſraëlitas liberent, exolventes pro illis quod illorũ erat præſtare.* Plaga] *quæ eſſet, ſi per ſe ipſi accedentes, non per Levitas mihi poſtmodùm miniſtrarent, ut contigit Hhuzzijæ,* 2. *Chron.* 26.16. 24 A nato vigintiquinque] *miniſterii Levitici diverſum hîc initium ſtatuitur, & ſuprà* 4.3. *&* 47. *ita ut quinque annorum diſcrimen intercedat: quod ſpatium* 5. *annorum Levitis dabatur ad tyrocinium primùm venientibus: quia viginti quinque annos nati reliquis accenſi miniſtrare tenerentur, ſed anno demum trigeſimo munus ſuum plenè exequi inciperent. Quamobrem ſuprà* 4.3. *dicit Moſche, omnem aptum ad obeundum, &c. hîc verò, venito &c.* Ad militandum] *id eſt, conſiſtendum in ſtatione cum reliquis, & obſervandam rationem miniſterii.* 25 Revertetur] *licebit, ſi volet.* 26 Obſervando] *id eſt, inſpectionem habendo in alios, ut quique fungantur miniſterio ſuo, & alii ſint* νομοφύλακες. Obſervationibus] *in ſingulorum miniſteriis: quo ſenſu accipitur hæc vox ſuprà cap.* 4.

CAPUT IX.

Jiſraëlitæ in deſerto anno ſecundo ab exitu rurſus jubentur celebrare Paſcha: ex occaſione lex fertur de Paſchate celebrando menſe ſecundo iis qui propter immunditiam peregrinationémve non potuerũt: poſtremò ratio profectionum Jiſraëlitarum & ſtationum in deſerto oſtenditur.

1 ALLOCUTUS autem "fuerat Jehova Moſchen in deſerto Sinai, anno ſecun- ab exitu eorum e terra Ægypti, menſe primo, edicendo,

2 Ut celebrarent filii Jiſraëlis Paſcha ipſum ſtato ſuo tempore:

3 Quarto decimo die, menſe iſto, inter duas veſperas, eum celebrate ſtato tempore ſuo, ſecun-

cundum omnia ″ſtatuta ejus, & ſecundum omnes rationes ejus celebrate eum.

4 Edixit itaque Moſche filiis Jiſraëlis, ut celebrarent Paſcha:

5 Et celebrantes Paſcha primo *menſe*, quartodecimo die ejus menſis inter duas veſperas in deſerto Sinai, ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerant filii Jiſraëlis.

6 Fuerunt autem quidam, qui cùm immundi eſſent ex [a] cadavere hominis, ″non poterant celebrare paſcha die illo: quapropter appropinquarunt ante Moſchen & ante Aharonem eo ipſo die.

[a] Heb. *anima ut Levi.* 21.1

7 Dixeruntque homines illi ad eum, nos immundi *ſumus* ex cadavere hominis: quare ſubtraheremur ne offeramus oblationem Jehovæ ſtatuto tempore ſuo [b] inter filios Jiſraëlis?

[b] Heb. *in medio filiorum.*

8 Ad quos dixit Moſche, conſiſtite, dum audiam quid præcepturus ſit Jehova vobis.

9 Allocutus autem eſt Jehova Moſchen, dicendo:

10 Alloquere filios Jiſraëlis, dicendo, [c] ſi ullus e vobis erit immundus propter cadaver, aut *ullus* e vobis aut ex generationib⁹ veſtris in via remota fuerit: tamen celebrato Jehovæ Paſcha.

[c] Heb. *vir vir cùm fuerit, &c.*

11 Menſe ſecundo, decimo quarto die inter duas veſperas ″celebranto illud, cum azymis & herbis amaris comedunto illud.

12 Ne relinquunto *quicquam* ex eo uſq; mane, & os ne frangunto in eo: ſecundum totum ſtatutum Paſchatis celebranto illud.

13 Sed vir ille qui *eſt* mundus aut in itinere non eſt, ſi deſierit celebrare Paſcha, omnino excinditor anima illa e populis ſuis: quia oblationem Jehovæ non obtulit ſtato tempore ejus, pœnam peccati ſui ferto vir ille.

14 Et ſi habitet vobiſcum peregrinus, ſimiliter celebrato Paſcha Jehovæ, ſecundum ſtatutum ipſius Paſchatis & ſecundum rationem ejus, ſic celebrato: ſtatutum idem eſto vobis, tam peregrino quàm indigenæ ipſi regionis.

15 Quo autem die erectum eſt tabernaculum, operuit nubes ipſa tabernaculum, verſus tentorium teſtimonii: veſpere autem erat ſuper tabernaculum quaſi ſpecie ignis uſque mane.

16 Sic erat jugiter: nubes tegebat illud, ſed ſpecie ignis noctu.

17 Prout autem deducebatur nubes illa a tẽtorio ipſo, ita poſtmodùm proficiſcebantur filii Jiſraëlis: & in loco ubi reſidebat eadem nubes, ibi caſtrametabantur filii Jiſraëlis.

18 [d] Ex præſtituto Jehovæ proficiſcebantur filii Jiſraëlis, & ex præſtituto Jehovæ caſtrametabantur: omnibus diebus quibus reſidebat illa nubes ſuper tabernaculum, caſtra habebant:

[d] Heb. *ſecundum os, & ſic deinceps: etſi hæc non ore, ſed ſigno nubis teſtata faciebat Deus: Catachreſis.*

19 Cumq; [e] continuabat nubes illa reſidere ſuper tabernaculum diebus multis, tum ″obſervabant filii Jiſraëlis obſervationem Jehovæ, & non proficiſcebantur:

[e] Heb. *producebat ſive prolongabat, ut ver.* 22.

20 Sive accideret ut eſſet illa nubes diebus [f] paucis ſuper tabernaculum, ex præſtituto Jehovæ caſtra habebant, & ex præſtituto Jehovæ proficiſcebantur:

[f] Heb. *numeri, ſupple exigui, ut Deut.* 33.6.

21 Sive accideret ut eſſet illa nubes a veſpere uſque mane, poſteà deduceretur nubes illa mane, tum proficiſcebantur: ſive per diem & noctem, quamdiu deducebatur nubes illa, tam diu proficiſcebantur:

22 Sive biduo, ſive menſe, ſive anno, prout cõtinuabat nubes illa reſidere ſuper ipſum tabernaculum, caſtra habebant filii Jiſraëlis, & non proficiſcebantur: & prout deducebatur illa, proficiſcebantur.

23 Ex pręſtituto Jehovæ caſtra habebant, & ex præſtituto Jehovæ proficiſcebantur: obſervationem Jehovæ obſervabant ex præſtituto Jehovæ per Moſchen.

ANNOTATIO.

1 Fuerat] *ante Jiſraëlitarum diſtributionem, quæ menſe ſecundo illius anni contigit ſuprà* 1. *Tranſlata eſt autem hæc narratio huc uſq; propter Paſcha immundorum & iter facientium, dilatum in menſem ſecundũ.* 3 Statuta ejus] *Exo.* 12. *&* 23. *& Levit.* 23. 6 Non poterant] *prohibitum enim fuerat ne immundus eucharistico veſceretur Levit.* 7.10. 11 Celebranto] *ut factum legimus temporibus Chizkijæ,* 2. *Chron.* 30.2. *&* 15. 19 Obſervabant] *id eſt, vacabant cultui ejus in erecto tabernaculo.*

CAPUT X.

Duas argenteas tubas fieri Deus imperat, quibus cœtus convocetur, ſigna profectionum expeditionumq; dentur, & ſacrificiorum tempore clangatur: deinde ordo Jiſraëlitarum narratur a deſerto Sinai in deſertum Paranis proficiſcentium Chobabo comite & arca duce: poſtremò formula precationis Moſchis in profectionibus caſtrorumq; metationibus deſcribitur.

1 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Fac tibi duas tubas argenteas, opere continente facito illas, ut ſint tibi ad convocandum cœtum, & ad imperandum profectionem caſtrorum.

3 Cùm clangent ″illis, tunc congregantor ad te totus cœtus ad portam tentorii conventus:

4 Cùm autem unâ clanxerint, tunc congregantor ad te principes, primarii millium Jiſraëlis:

5 Cùm autem ″ clangetis fracto ſono, tunc proficiſcuntor caſtra illa quæ metantur verſus Orientem:

6 Cumq; fracto ſono clangetis ſecundò, tũc proficiſcuntor caſtra quæ metantur meridiem verſus: fracto ſono clangunto in profectionibus ″eorum:

7 Cùm verò congregabitis congregationẽ, clangetis quidẽ, ſed nõ edetis fractũ ſonum.

8 Et filii Aharonis ſacerdotes clangunto tubis illis: hæc ſunto vobis in ſtatutum perpetuũ per generationes veſtras.

9 Cùm autem procederis ad bellum in regione veſtra, contra oppugnatorem oppugnantem vos, ſimiliter fracto ſono clangite tubis illis: & fiet veſtri memoria coram Jehova Deo veſtro, ac ſervabimini ab hoſtibus veſtris.

10 In die quoque lętitiæ veſtrę, & in ſolennitatibus veſtris, & in principiis menſium veſtrorum ſimiliter clangetis tubis illis ad holocauſta veſtra, & ad ſacrificia eucharistica veſtra: eruntq; vobis in monimentum coram Deo veſtro, ego *ſum* Jehova Deus veſter.

bis,ſubſiſtit ad portã ipſius tentorii : cumq; vocaret Aharonem & Mirjamſi,prodierunt ambo.

6 Quibus dixit,audite nunc verba mea,ſi *eſt* propheta ex vobis *propheta* Jehovæ,per aliquã viſionem me ipſum notum facio ei,*aut* per ſomnium alloquor eum:

7 Non ſic ſervus meus Moſche, qui *eſt* in tota domo mea fidelis:

[a] Heb. *ore ad os.*

8 [a] In os alloquor eum,& ' oſtendo, non *quidem* ænigmatibus,ſed ſimilitudinem Jehovę intuetur:quare igitur non timuiſtis obloqui contra ſervum meum,contra Moſchen?

9 Accenſa itaq; eſt in eos ira Jehovæ, & abiit.

10 Nubes enim illa receſſit a ſuperiore parte tentorii,ecce autem Mirjam leproſa *erat*,*alba* ſicut nix: cumq; reſpexiſſet Aharon ad Mirjamũ, ecce leproſa *erat*.

11 Quamobrẽ dixit Aharõ ad Moſchen,*attende* ad me domine mi,ne quęſo ' imponas nobis peccati pœnã,quo ſtultè egimus & quo peccavimus

12 Me quæſo ſit *Mirjam* ſimilis ' mortuo,[b] cujus dimidia caro exeſa eſt cùm egreditur ex utero matris ſuę.

13 Inclamante ergo Moſche Jehovam,dicendo, *Deus* fortis quæſo ſana nunc eam:

14 Edixit Jehova Moſchi,'ſi pater ejus ſputum inſpuiſſet in faciem ejus , annon rubore ſuffuſa eſſet ſeptem dies? ſecluditor ſeptem dies extra caſtra,& poſtmodum ' aggregabitur.

15 Secluſa eſt itaque Mirjam extra caſtra ſeptem dies,ideo populus non eſt profectus donec aggregaretur Mirjam.

16 Poſtea verò profecti populus Chatzerothis, caſtrametati ſunt in deſerto Paranis.

ANNOTATIO.

1 Mirjam] *priùs nominatur quæ peccati autor fuit,ideo in illam animadverſum eſt infrà verſ.*10. Cuſchidem] *Tzipporam Midjanitidem:vocantur autem Midjanitæ Cuſchitæ,non quòd ex Cuſcho progeniti eſſent, ſed quia obtinebant partem regionis Cuſchi,Gen.*10. 3 Manſuetus] *q.dicat, hanc injuriam ab illis modeſtè ferebat,ut erat injuriarum patientiſſimus.* 8 Oſtendo] *quæ illum ſcire volo,aut meipſum.* 11 Imponas] *imponi ſinas,ſed deprecare illam.* 12 Mortuo] *fœtui putreſcenti in utero.* 14 Si pater] *id eſt, ſi pater terrenus aliquod gravis in eam iræ ſignum edidiſſet, puderet eam ſaltem ſeptem dies redire in conſpectum ejus:quanto igitur magis eam pudere debet in his caſtris verſari hac plaga affectam , in quibus ego graviſſimè ab ea offenſus habito? ſecluditor igitur,&c.* Aggregabitur] *liberata à lepra in cœtum recipietur.*

CAPUT XIII.

Exploratores juſſu Dei in promiſſam terram præmittuntur : quibus poſt quadrageſimum diem reverſis, major pars eorum rem ita refert,ut populum ab aditu illius abſterreat.

*Deut.*21.

1 ' POSTEA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Mitte ' tibi viros qui explorent terrã Cenahhani,quam ego daturus ſum filiis Jiſraëlis, [a] virum unum pro una quaque tribu majorum ſuorum mittite,quemque principem inter eos.

[a] Heb. *virum unum, virum unum pro tribu.*

[b] Heb. *ſecundum os.*

3 Miſit itaq; illos Moſche a deſerto Paranis [b] ex præſtituto Jehovæ : omnes viri illi,primarii filiorum Jiſraëlis erant.

4 Hæc autem *ſunt* nomina illorum:pro tribu Rëubenis,Schammuahh filius Zacuris:

5 Pro tribu Schimhhonis , Scaphat filius Chori:

6 Pro tribu Jehudæ,Caleb filius Jephunæ:

7 Pro tribu Jiſſaſcaris,Jigeal,filius Joſephi:

8 Pro tribu Ephrajimi, Hoſcheuhh fili⁹ Nunis:

6 Pro tribu Binjaminis, Palti, filius Raphu:

10 Pro tribu Zebulunis,Gaddiel filius Sodi:

11 De tribu Joſephi,pro tribu Menaſchis,Gaddi filius Suſi:

12 Pro tribu Danis,Hhammiel filius Gemalli:

13 Pro tribu Aſcheris,Setur filius Micaëlis:

14 Pro tribu Naphtali,Nachbi filius Vophſi:

15 Pro tribu Gadis,Gëuël filius Maci.

16 Hæc *ſunt* nomina virorum illorum quos miſit Moſche ad explorandum terram illam:appellabatq; Moſche Hoſchehham filium Nunis, Jehoſchuhham.

17 Mittens ergo eos Moſche ad explorandum terram Cenahhani , edixit eis, aſcendite hac in meridiana plaga,& conſcendite iſtum montem.

18 Tum conſiderabitis terram illam qualis ſit : & populum qui habitat in ea,utrum fortis ſit an debilis,utrum paucus ſit an multus:

19 Et qualis ſit ea terra in qua habitat, utrum bona ſit an mala:& quales civitates illæ in quibus habitat,utrũ ' in caſtris an in munitis locis.

20 Rurſus qualis ſit ipſa terra, utrum pinguis ſit an macilenta,utrum ſint in ea arbores néc ne: confirmate itaque vos ut accipiatis de fructu illius terrę : dies autem illi dies erant præcocium uvarum.

21 Aſcendentes igitur exploraverunt terram illam,a deſerto Sinis ' Rechobum uſq;,quà venis Chamatham.

22 ' Aſcendentes enim per meridianam plagam venerunt [c] Chebronem uſque , ubi erant Achiman,ſcheſchai, & Talmai nati ex ' Hhanako : Chebron autem extructa fuerat ſeptem annis ante [d] Tzohhanem Ægypti.

23 Deinde pervenerunt uſque ad vallem Eſcholis , unde exciſo uno palmite cum botro uvarum,deportaverunt eum palanga duobus *hominibus* : ſimiliter ex malogranatis & ficubus ejus *terræ*.

24 Locum illum vocavit *quiſque* vallem [e] Eſcholis,propter botrum illum quem exciderunt inde filii Jiſraëlis.

25 Reverſi autem ſunt ab exploratione illius terræ, [f] exactis quadraginta diebus:

26 Et abeuntes pervenerunt ad Moſchen & ad Aharonem & ad totum cœtum filiorum Jiſraëlis verſus deſertum Paranis ' Kadeſchum:& relato illis ac toti cœtui negotio, oſtenderunt eis fructum illius terræ.

27 Narrantes itaq; ' ei dixerunt , pervenimus ad terram illam quò miſeras nos:& certè affluens eſt lacte & melle, atq; hic eſt fructus ejus.

28 Niſi quòd robuſtus *eſt* populus qui habitat in ea terra, & civitates ipſas munitas magnas valdè,etiamq; natos ex Hhanako vidimus ibi.

29 Hhamalek habitat in regione auſtrali, Chittæus verò & Jebuſæus & Emoræus habitat in ipſo monte,& Cenahhanæus habitat ad

mare & ad ripam Jardenis.

30 Et quamvis ' compesceret ' Caleb populum *venientem* ad Moschen (dicebat enim, g imò ascendamus ut hereditariò possideamus eam : nā h omnino prævalebimus adversus eam)

31 Tamen alii viri qui ascenderant cum eo dicebant, non prævalebimus ascendendo ad istum populum, nam fortior est nobis.

32 Et induxerunt famam malam de terra illa quam exploraverant, in filios Jisraëlis, dicendo: terra illa per quam transivimus ad explorandum eam, terra est ' quæ consumit habitatores suos, & totus ille populus quem vidimus in ea, homines *sunt* i proceri.

33 Præterea ibi vidimus gigantes filios Hhanaki, k qui superant reliquos gigantes, ita ut *videremur* in oculis nostris esse sicut locustæ, & sic essemus in oculis eorum.

eb.*ascen-*
do ascen-
us.
eb.*præ-*
ndo præ-
ebimus.

i Heb.*mensurarum*: *ut* 1. *Chro.*20.6.
k Heb. *præ aliis gigantibus.*

ANNOTATIO.

1 Posteà] *quàm Kadeschum Barnebhæ pervenerunt, inter quod & Paranem multæ fuerunt stationes, de quibus infrà* 33. *vide in ver*, 26. *& infrà* 32.8. *Precedentem autem versum ad hoc caput minimè pertinere tum argumentum rei, tum Hebræorum distinctio docet.* 2 Tibi] *populo tuo petenti, Deut.*1.22. 19 In castris] *apertis locis, ut sunt castra, ac minime muro cinctis.* 21 Rechobum] *Rechob & Chamath civitates conterminæ erant promissæ terræ ad radices Libani. q.d. ingressi a parte meridiana penetrarunt usq; ad terminos Aquilonares.* 22 Ascendentes] *ut singuli vel bini singula loca, non omnes simul explorarent: quod manifestè ostendit Caleb Jehoschu.* 14.12. *ubi Caleb sibi nominatim Chebronem deposcit eo nomine, & Jehoschuahh (qui unus erat exploratorum) dicit, audivi, &c.* Hhanako] *nomen proprium gigantis celeberrimi, quod deinde communiter omnibus gigantibus attributum est.* 26 Kadeschum] *civitatem Edomæis finitimam infrà* 20.16. *decimam octavam stationem ab ingressu Paranis, infrà* 33.36. 27 Ei] *Moschi & Aharonis.* 30 Compesceret] *animadvertens populum jam seditionem moliri.* Caleb] *& Jehoschuahh, infrà* 14.6. *synecdoche.* 32 Quæ consumit hab.] *id est, durissima, ita ut in ea colenda hominum vires consumantur.*

CAPUT XIIII.

Populus mala exploratorum relatione territus reditum in Ægyptum molitur, monitoribusq; mortem parat, donec Jehova se exhibet: qui subitum exitium minatus, de precatione Moschis flectitur, ita tamen ut eis ab ingressu promissæ terræ exclusis mortem in deserto decernat, ideoq; jubeat in desertum retrocedere: Hi autem pertinaces dum contra Dei jussum progredi contendunt, ab hostibus cæduntur.

1 QUA *fama* accepta totus populus ediderunt vocem suam, fleveruntque populus nocte illa.

2 Et murmurarunt contra Moschen & contra Aharonē omnes filii Jisraëlis: dicebant enim ad eos totus cœtus, utinam mortui essemus in terra Ægypti, aut in deserto hoc utinam moreremur.

3 Nam quorsum Jehova adducit nos in terram istam ut cadamus gladio? *quorsum* uxores nostræ & parvuli nostri sint prædæ? an non melius esset nobis redire in Ægyptum?

4 Dicebantque a alter ad alterum, constituamus b ducem, & revertamur in Ægyptum.

5 Tum prociderunt Mosche & Aharon super faciem suam, coram tota congregatione cœtus filiorum Jisraëlis.

6 Jehoschuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ, ex illis qui exploraverant terram, lacerarunt vestimenta sua:

7 Et allocuti sunt totum cœtum filiorum Jisraëlis dicendo, terra per quam transivimus ad explorandum eam, terra *est* c perquàm optima.

8 Si delectatur nobis Jehova, introducet quoque nos in terram istam & dabit eam nobis, terram quę *est* affluens lacte & melle.

9 Tantummodò contra Jehovam ' ne rebellate, prætereà vos ne timete populum istius terræ, nam ' cibus noster sunt: recessit d ' umbraculum eorum ab eis, & Jehova *est* nobiscum, ne timete eos.

10 Tunc e deliberabāt totus cœtus ut obruerent eos lapidibus: sed gloria Jehovæ apparuit in tentorio conventus omnibus filiis Jisraëlis:

11 Dixitque Jehova ad Moschen, quousque provocabunt me populus hic? & quousque non credent mihi ad omnia illa signa quæ feci in medio ejus?

12 Percutiam eum peste & dispellam eum, te autem efficiam ingentem, magnam & robustiorem hac.

13 Dixit verò Mosche ad Jehovam, atqui audirent Ægyptii, e quorum medio fecisti virtute tua ut ascenderet hic populus,

14 Ac dicerent, cum habitatore istius terræ (audiverunt enim te Jehovam *esse* in medio populi hujus, quia tu Jehova f oculo conspiciendus appares, quòd nubes tua residet super illos ac in columna nubis antecedis eos interdiu, & in columna ignis noctu)

15 Si inquam morte afficeres populum hunc, g omnes ad unum, loquerentur gentes istæ quæ audiverunt famam tuam dicendo,

16 h Propterea quòd non poterat Jehova introducere populum hunc in terram illam, quam juramento promiserat eis, ideò ' jugulavit eos in hoc deserto.

17 Nunc igitur ' magnificetur quæso virtus Domini, quemadmodum pronunciasti dicendo,

18 Jehova *est* longanimis & multus benignitate, condonans iniquitatem & defectionem, qui prorsus non absolvit sontem, visitans iniquitatem patrum in filios, in nepotes & abnepotes:

19 Condona quæso iniquitatem populi hujus pro magnitudine benignitatis tuæ, & prout cōdonasti populo huic ab Ægypto hucusque.

20 Cui dixit Jehova, condono secundum verbum tuum:

21 Veruntamen *ne* vivam ego, nec impleatur gloria Jehovæ tota terra:

22 (Quia omnes isti homines qui viderunt gloriam meam & signa mea quæ feci in Ægypto, & in deserto hoc, tentarunt me jam i decies & non auscultarunt voci meæ)

23 Si viderint, erram illam quam juramento promisi patribus eorum: nulli inquam qui provocarerunt me videbunt eam.

24 At servum meum Calebum, quia fuit ' spiritus alius cum eo & k plenè secutus est me, ideò inducam

eb. *vir ad*
rem suum
eb.*caput.*

eb.*bona*
dè valdè.

eb. *um-*
effectus
causa:
onymicè.
eb.*dice-*

f Heb. *oculo ad oculū appares, id est, non eminus, aut obscurè.*
g Heb. *tanquam virum unum.*
h Heb.*ex non posse.*

Exod. 34 6.

i Heb *decem vicibus*: *numerus finitus pro infinito.*
k Heb.*implevit ire post me.*

11 Fuit autem anno ſecundo, menſe ſecundo, vigeſimo *die* menſis, *ut* deduceretur nubes illa a tabernaculo teſtimonii:

12 Et proficiſcerentur filii Jiſraëlis profectionibus ſuis a deſerto Sinai, reſeditq; nubes illa in deſerto Paranis.

a Heb. *ſecundum os, i. eo ordine quem Deus præſcripſit ſuprà* 2.

13 Sic profecti ſunt primùm [a] ex præſtituto Jehovæ per Moſchen:

14 Nam profectum eſt vexillum caſtrorum filiorum Jehudæ primùm per exercitus ſuos: cujus exercitui præerat Nachſchon filius Hhamminadabi:

15 Et exercitui tribui filiorum Jiſſaſcaris, Nethan-el filius Tzuhharis.

16 Exercitui verò tribui filiorum Zebulonis, Eliab filius Chelonis.

17 Tum depoſito tabernaculo, profecti ſunt filii Gerſchonis & filii Merari ferentes tabernaculum.

18 Poſteà profectum eſt vexillum caſtrorum filiorum Rëubenis per exercitus ſuos, cujus exercitui præerat Elitzur filius Schedëuris.

19 Et exercitui tribui filiorum Schimhhonis Schelummiel filius Tzuriſchaddai.

20 Exercitui verò tribui filiorum Gadis, Eljaſaph filius Dehhuelis.

21 Tunc profecti ſunt Kohathitæ ferentes ſanctuarium: ut erigerent ' *illi* tabernaculum dum ' hi veniebant.

22 Poſteà profectum eſt vexillum caſtrorum filiorum Ephrajimi per exercitus ſuos, cujus exercitui præerat Eliſchamahh fili' Hhāmihudis.

23 Et exercitui tribui filiorum Menaſchis, Gāliel filius Pedah-tzuris.

24 Exercitui verò tribui filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhoni.

25 Poſtremò profectum eſt vexillum caſtrorū filiorum Danis, [b] extrema acies omnium illorū caſtrorum per exercitus ſuos, cujus exercitui præerat Achihhezer filius Hhammiſchaddai.

b Heb. col *gens omnia caſtra: ſic di citur ultim caſtrorum a cies, quia co pit omnium pedimenta, quæ prim ſua agmin ſequi nō p ſunt: ſic J hoſchu* 6.1 & 16.

26 Et exercitui tribui filiorum Aſcheris, Paghhiel filius Hhocranis.

27 Exercitui verò tribui filiorum Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.

28 Hæ *erant* ' profectiones filiorum Jiſraëlis per exercitus eorum, quando proficiſcebantur.

29 ' Dixerat autem Moſche Chobabo filio Rehhuelis Midjanitæ ſocero Moſchis: profecturi ſumus ad locum de quo dixerat Jehova, illum dabo vobis: veni nobiſcum, & benefaciemus tibi, quia Jehova [c] promiſit bona Jiſraëli.

c Heb. di *bonū de J raële: ſic G* 18.19.

30 Qui dixit ad eum, non ' *jam* ibo, [d] ſed cùm ad terram meā & ad cognationem meam ivero.

d *ſic Gen.* 3 26.

31 Dixit verò Moſche, ' ne quæſo deſeras nos, quandoquidem ' noviſti metationes noſtras in hoc deſerto, eriſq; nobis oculorum loco.

32 Eritque, ſi iveris nobiſcum, cùm fuerit bonum illud quo benefacturus eſt nobis Jehova, ut benefaciamus tibi.

33 Profecti itaque ſunt a monte Jehovę itinere tridui (arca autem fœderis Jehovæ proficiſcebatur ante illos, itinere tridui ad explorādum ſibi [e] locum quietis:

e *ut Gen.*

34 Et nubes Jehovę ſupra eos erat quotidie, cùm proficiſcerentur ex caſtris.

35 Erat autem, cùm profectura eſſet arca, ut diceret Moſche, ſurge Jehova, & diſpergantur inimici tui, fugiantque oſores tui a facie tua:

36 Cùm verò conſiſteret illa, diceret, da quietem Jehova myriadibus millium Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

3 Illis] *ambabus, ut ex comparatione ſequentis ver. apparet.* 5 Clangetis] *ſupple primùm, ut ex comparatione ſequentis ver. intelligitur.* 6 Eorum] *tam horum quorum meminit, quàm aliorum quos nondū commemoravit: ſynecdoche.* 21 Illi] *Gerſchonitæ & Meraritæ, qui cum primo agmine proficiſcebantur ſuprà* 17. Hi] *Kehathitæ.* 28 Profectiones] *proficiſcendi rationes, & proficiſcentium ordines.* 29 Dixerat] *videlicet cùm primùm ad ipſum veniſſet,* Exod. 18. *nam ibi paucis hæc hiſtoria Jithronis (qui idem eſt Chobab) attingitur, quia hîc fuſiùs fuerat deſcribenda.* 30 Jam] *hoc addimus, quia certum eſt ex Judic* 1.16. *&* 4.11. *&* 1. *Schemu.* 15.6. *&* 2. *Reg.* 10.15. *&* 1. *Chro.* 2.55. *& Jirmejæ.* 35. *genus Jithronis fuiſſe Jiſraëlitis conjunctum, & inter eos habitaſſe.* 31 Ne quæſo] *id eſt, ne abeas e manendi conſilio, ſed antequam hinc proficiſcamur revertere: ſic eum dimiſit Moſche a ſe,* Exod. 18.27. Noviſti] *id eſt, verſatus es in locis hujus deſerti, & nôſti locorum oportunitatem.*

CAPUT XI.

Populus queritans adverſus Deum, divino igne percuſſus, precibus Moſchis liberatur: Rurſus carnis deſyderio & faſtidio Man murmurans Deum provocat, & Moſchen ita turbat ut excuſationem a munere petat: quare Deus huic ſeptuaginta adjungit, in illos verò ſubminiſtratis eorum deſyderiis, graviſſima plaga annimadvertit.

a Heb. *in auribus: ſic ver.* 18.
b *id eſt, exarſionem.*
c Heb. *colluvies.*
d Heb. *concupiverunt concupiſcentia.*
e Heb. *redierunt ut flerent.*
f Heb. *quis faciet nos comedere carnem? ſic infrà ver.* 18.

1 Tum populus, cùm queribundi eſſent, malus fuit [a] audiente Jehova: quapropter audiens Jehova accenſus eſt ira, & exardeſcens in eos ira Jehovę conſumebat *eos qui erant* in extremitate caſtrorum:

2 Sed clamante populo ad Moſchen, ſupplicavit Moſche Jehovā, & compreſſus eſt ignis ille.

3 Idcirco vocavit *quiſq;* nomē illius loci [b] Tabhheram, quia exarſerat in eos ignis Jehovæ.

4 [c] Covenarum quoque turba quæ in medio ejus *erat* [d] graviter concupiverunt: quare [e] rurſus fleverunt etiam filii Jiſraëlis dicentes, [f] ô ſi quis daret nobis comedendam carnem.

5 Recordamur piſcium quos edebamus in Ægypto ' gratis, cucumerum & peponum & porrorum & cæparum & alliorum.

6 Et nunc ' anima noſtra arida *eſt*, nihil quicquam *eſt*, [g] tantum Man ob oculos noſtros.

g Heb. *tum ad oculi noſtr hypallage* Exod. 16.3 Exod. 16.1

7 (Man autem ut ſemen coriandri erat, & color ejus ut color ' bdellii.

8 Itantes populus colligebant ac molebant molis, aut tundebant tudicula, coquebantque in cacabo, aut conficiebant ex eo placentas ſubcineritias: eratq; ſapor ejus tanquam ſapor ' humoris præſtantiſſimi ex oleo.

9 Et cùm diſcenderet ros quidam ſuper caſtra noctu, diſcendebat Man cum eo.)

10 Audivit ergo Moſche populum ipſum flentem per familias ſuas, quemque ad portam tentorii ' ipſius, quare accenſa eſt ira Jehovæ valdè, & in oculis Moſchis malum viſum eſt.

11 Dixit itaque Moſche ad Jehovam, quare malo affeciſti ſervum tuum? & quare non inveni gratiā in oculis tuis, quòd impoſuiſti onus hujus

jus populi totius mihi?

12 An ego concepi totum populum hunc? an ego peperi illum? quòd dicis ad me, porta eum in ſinu tuo quemadmamodum portat nutricius lactentem, ad illam terram quam juramẽto promiſiſti majoribus ejus.

13 Unde mihi *eſſet* caro quam dem toti populo huic? nam flent adverſum me dicendo, da nobis carnem ut comedamus.

14 Non poſſum ego ſolus ferre [h] *onus* totius populi hujus, nam [i] grave hoc *eſt* ſupra me.

15 Quòd ſi tu ſic facturus es mihi, [k] omnino me jam occide, ſi inveni gratiam in oculis tuis: & ne *ultrà* experiar malum meum.

[h] *Eclipſis nominis conjugati, ut ver.* 14.

[i] *ut Exod.* 18. 18.

[k] Heb. *occide me jam occidendo.*

16 Dixit ergo Jehova ad Moſchen, congrega mihi ſeptuaginta viros e ſenioribus Jiſraëlis, quos nôſti eſſe ſeniores populi & moderatores ejus: aſſumptos *adducito* eos ad tentorium conventus, ut ſiſtant ſe ibi tecum.

17 Tum deſcendens loquar tecum ibi, & ſeponam de ſpiritu qui *eſt* in te ponãq; in eis: ſic portabunt tecũ onus populi, neq; portabis tu ſolus.

18 Populo autem edicito, parate vos in craſtinum ut comedatis carnem, nam fleviſtis audiente Jehova dicendo, ô ſi quis daret nobis comedendã carnẽ, nã bene *erat* nobis in Ægypto: dabit igitur vobis Jehova carnẽ & comedetis.

19 Non uno die comedetis, neq; biduo, imò non quinque diebus, neque decem diebus, neq; viginti diebus:

20 Uſque ad [l] plenum menſem comedetis, uſque dum exeat e naſo veſtro, & ſit vobis in ejectamentum: propterea quòd ſpreviſtis Jehovã: qui *eſt* in medio veſtrî, & fleviſtis coram illo dicendo, quare exivimus ex Ægypto?

[l] Heb. *menſem dierum: ſic infrà ver.* 21.

21 Dicente verò Moſche, ſexcenties mille peditum *eſt* populus hic in cujus medio ego *ſum*: & tu dicis, carnem daturus ſum eis ut comedant menſem plenum.

22 An greges & armenta jugulabuntur eis, ut [m] ſatis ſit eis? an omnes piſces maris congregabuntur eis ut *ſatis* ſit eis?

23 Dixit Jehova ad Moſchen, an manus Jehovæ'curta eſſet? jam videbitis utrum eventurum ſit tibi verbum meum, necne.

[m] *ſic accipitur hoc verbum Jehoſchu.* 17.16. *& Judic.* 21.14. *&* 1. *Re.* 14.13.

24 Egreſſus itaque Moſche elocutus eſt ad populum verba Jehovæ, &' congregavit ſeptuaginta viros e ſenioribus populi, quos ſtitit circa tentorium *conventus*.

25 Tum deſcendens Jehova in nube illa allocutus eſt eum, & ſeponens de illo ſpiritu qui *erat* ſuper eum, indidit ſeptuaginta illis viris ſenioribus: fuitque cùm reſideret ſuper eos ſpiritus ille, [n] ut'*tum* prophetarent, & non amplius.

[n] Heb. *ut prophetarent, & non adderent* prophetare.

26 Remanſerant autem duo viri in caſtris, quorum uni nomen *erat* Eldad, nomen verò alteri Medad, ſuper quos reſedit quoque ſpiritus ille, quia ipſi *erant* inter conſcriptos, quãvis nõ prodiiſſent ad tentoriũ: ſic prophetarunt in caſtris.

27 Quare cucurrit miniſter quidam & renunciavit Moſchi, dicens, Eldad & Medad prophetant in caſtris.

28 Locutuſque Jehoſchuahh filius Nunis miniſter Moſchis a juventute ſua, dixit, domine mi Moſche, cohibe eos.

29 'Cui dixit Moſche, an invides tu meâ cauſa? atqui [o] utinam totus populꝰ Jehovæ *eſſent* prophetæ, indente Jehova ſpiritum ſuum illis.

[o] Heb. *quis det ut totus po.*

30 Poſteà recepit ſe Moſche ad caſtra, cum ſenioribus Jiſraëlis.

31 Tum ventus profectus a Jehova abreptas coturnices a mari diſſevit ad caſtra, quaſi itinere unius diei hinc, & quaſi itinere unius diei illinc circa caſtra, idque ad duos cubitos in ſuperficie terræ.

32 Surgenſque populus toto die illo & tota nocte illa & toto die poſtero collegerũt coturnices; qui minimùm, decem acervos collegit, & [p] cõpoſitè expanderunt eas ſibi circa caſtra.

[p] Heb. *expanderunt eas expandendo.*

33 Earum caro'erat adhuc inter dentes illorũ, nondum exeſa erat, cùm ira Jehovæ accenſa eſt in populum, & percuſſit Jehova populum plaga magna valdè.

34 Quamobrem vocavit quiſque nomen loci illius [q] Kibrothas taave, quia ibi ſepeliverunt populum, eos qui concupierant.

35 Kibrothis taavæ profecti ſũt populus Chatzerothas, '& ſubſtiterunt Chatzerothis.

[q] *id eſt, ſepulchra concupiſcentiæ.*

ANNOTATIO.

5 Gratis] *id eſt, vili pretio: hyperbole.* 6 Anima noſtra ar.] *exareſcimus & contabeſcimus penuria rerũ omnium.* 7 Bdellii] *gummi arboris bdellii, quod eſt tranſlucidum ſimile ceræ, teſte Plinio lib.* 12. *nat. hiſt. cap.* 9. 8 Humoris præſtantiſſimi] *ejus qui ſupernatat in oleo, nam illud præſtantiſſimum eſt, ut ſcribit Plutarchus lib.* 7. συμποσιακῶν προβλημάτων *cap.* 3. *Nec pugnat quod hic ſcribitur cum Exod.* 16.32. *nam ita ſapore ſuo referebat cruſtulum mellitum, ut ſimul etiam haberet ſuavitatem olei præſtantiſſimi.* 10 Ipſius] *ſupple Moſchis, ut ipſe oſtendit ver.* 13. 23 Curta] *id eſt, finita minutavè facultas, adeo ut non poſſit euſque pertingere.* 24 Congregavit] *id eſt, juſſit convenire & ſe ſiſtere, etiam ſi duo ex illis id nõ fecerint, ver.* 26. 25 Tum prophetarent] *voluit enim Deus præſente ſigno populo toti vocationem eorum obſignare: ideo temporarium fuit in eis prophetiæ donum, ut Schauli contigit* 1. *Schemu.* 10.13. 32 Compoſitè expa.] *ut melius à putredine conſervarentur.* 33 Erat adhuc] *completo menſe, de quo ſuprà ver.* 20. 35 Subſtiterunt] *occaſione ſequentis hiſtoriæ.*

CAPUT XII.

Mirjam & Aharon murmurantes ſe æquant Moſchi: ſed divinitus repreſſo utrique præfertur Moſche, & de Mirjamo ſeptiduanæ lepræ pœna ſumitur.

1 NAM oblocuta eſt'Mirjam cum Aharone contra Moſchẽ, propter uxorem illam'Cuſchidem quam duxerat, quòd uxorem Cuſchidem duxiſſet:

2 Ac dixerunt, an tantummodo per Moſchen locutus eſt Jehova? nónne etiam per nos locutus eſt? quod audivit Jehova.

3 (Vir autem ille Moſche' manſuetus erat valdè, præ omnibus hominibus qui *erant* in ſuperficie terræ)

4 Quapropter edixit Jehova repente Moſchi & Aharoni & Mirjamo, prodite vos tres ad tentorium conventus, & prodierunt ipſi tres.

5 Tum deſcendens Jehova in columna nubis,

bis,ſubſiſtit ad portã ipſius tentorii: cumq; vocaſſet Aharonem & Mirjamſi,prodierunt ambo.

6 Quibus dixit,audite nunc verba mea,ſi *eſt* propheta ex vobis *propheta* Jehovæ,per aliquã viſionem me ipſum notum facio ei,*aut* per ſomnium alloquor eum:

7 Non ſic ſervus meus Moſche, qui *eſt* in tota domo mea fidelis:

[a] Heb. *ore ad os.*

8 [a] In os alloquor eum,& [*] oſtendo, non *quidem* ænigmatibus,ſed ſimilitudinem Jehovę intuetur:quare igitur non timuiſtis obloqui contra ſervum meum,contra Moſchen?

9 Accenſa itaq; eſt in eos ira Jehovæ, & abiit.

10 Nubes enim illa receſſit a ſuperiore parte tentorii,ecce autem Mirjam leproſa *erat*,*alba* ſicut nix: cumq; reſpexiſſet Aharon ad Mirjamũ, ecce leproſa *erat*.

11 Quamobrẽ dixit Aharõ ad Moſchen,*attende* ad me domine mi,ne quęſo [*] imponas nobis peccati pœnã,quo ſtultè egimus & quo peccavimus.

12 Me quæſo ſit *Mirjam* ſimilis [*] mortuo,[b] cujus dimidia caro exeſa eſt cùm egreditur ex utero matris ſuę.

13 Inclamante ergo Moſche Jehovam,dicendo, *Deus* fortis quæſo ſana nunc eam:

14 Edixit Jehova Moſchi,[*] ſi pater ejus ſputum inſpuiſſet in faciem ejus , annon rubore ſuffuſa eſſet ſeptem dies? ſecluditor ſeptem dies extra caſtra,& poſtmodum [*] aggregabitur.

15 Secluſa eſt itaque Mirjam extra caſtra ſeptem dies,ideo populus non eſt profectus donec aggregaretur Mirjam.

16 Poſtea verò profecti populus Chatzerothis, caſtrametati ſunt in deſerto Paranis.

ANNOTATIO.

1 Mirjam] *prius nominatur quæ peccati autor fuit,ideo in illam animadverſum eſt infrà verſ.*10. Cuſchidem] *Tzipporam Midjanitidem:vocantur autem Midjanitæ Cuſchitæ,non quòd ex Cuſcho progeniti eſsent, ſed quia obtinebant partem regionis Cuſchi,Gen.*10. 3 Manſuetus] *q.dicat,hanc injuriam ab illis modeſtè ferebat,ut erat injuriarum patientiſſimus.* 8 Oſtendo] *quæ illum ſcire volo,aut meipſum.* 11 Imponas] *imponi ſinas,ſed deprecare illam.* 12 Mortuo] *fœtui putreſcenti in utero.* 14 Si pater] *id eſt, ſi pater terrenus aliquod gravis in eam iræ ſignum edidiſſet, puderet eam ſaltem ſeptem dies redire in conſpectum ejus:quanto igitur magis eam pudere debet in his caſtris verſari hac plaga affectam, in quibus ego graviſſimè ab ea offenſus habito? ſecluditor igitur,&c.* Aggregabitur] *liberata à lepra in cœtum recipietur.*

CAPUT XIII.

Exploratores juſſu Dei in promiſſam terram præmittuntur: quibus poſt quadrageſimum diem reverſis, major pars eorum rem ita refert,ut populum ab aditu illius abſterreat.

Deut. 21.

1 [*] POSTEA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Mitte [*] tibi viros qui explorent terrã Cenahhani,quam ego daturus ſum filiis Jiſraëlis, [a] virum unum pro una quaque tribu majorum ſuorum mittite,quemque principem inter eos.

[a] Heb. *virum unum, virum unum pro tribu.*

[b] Heb. *ſecundum os.*

3 Miſit itaq; illos Moſche a deſerto Paranis [b] ex præſtituto Jehovæ: omnes viri illi,primarii filiorum Jiſraëlis erant.

4 Hæc autem *ſunt* nomina illorum:pro tribu Rëubenis,Schammuahh filius Zacuris:

5 Pro tribu Schimhhonis , Scaphat filius Chori:

6 Pro tribu Jehudæ,Caleb filius Jephunæ:

7 Pro tribu Jiſſaſcaris,Jigeal,filius Joſephi:

8 Pro tribu Ephrajimi, Hoſcheuhh fili9 Nunis:

6 Pro tribu Binjaminis, Palti, filius Raphu:

10 Pro tribu Zebulunis,Gaddiel filius Sodi:

11 De tribu Joſephi,pro tribu Menaſchis,Gaddi filius Suſi:

12 Pro tribu Danis,Hhammiel filius Gemalli:

13 Pro tribu Aſcheris,Setur filius Micaëlis:

14 Pro tribu Naphtali,Nachbi filius Vophſi:

15 Pro tribu Gadis,Gëuël filius Maci.

16 Hæc *ſunt* nomina virorum illorum quos miſit Moſche ad explorandum terram illam:appellabatq; Moſche Hoſchehham filium Nunis, Jehoſchuhham.

17 Mittens ergo eos Moſche ad explorandum terram Cenahhani, edixit eis, aſcendite hac in meridiana plaga,& conſcendite iſtum montem.

18 Tum conſiderabitis terram illam qualis ſit: & populum qui habitat in ea,utrum fortis ſit an debilis,utrum paucus ſit an multus:

19 Et qualis ſit ea terra in qua habitat, utrum bona ſit an mala:& quales civitates illæ in quibus habitat,utrũ [*] in caſtris an in munitis locis.

20 Rurſus qualis ſit ipſa terra, utrum pinguis ſit an macilenta,utrum ſint in ea arbores necne: confirmate itaque vos ut accipiatis de fructu illius terrę: dies autem illi dies erant præcocium uvarum.

21 Aſcendentes igitur exploraverunt terram illam,a deſerto Sinis [*] Rechobum uſq;,quà venis Chamatham.

22 [*] Aſcendentes enim per meridianam plagam venerunt [c] Chebronem uſque, ubi erant Achiman,ſcheſchai, & Talmai nati ex [*] Hhanako: Chebron autem extructa fuerat ſeptem annis ante [d] Tzohhanem Ægypti.

23 Deinde pervenerunt uſque ad vallem Eſcholis; unde exciſo uno palmite cum botro uvarum,deportaverunt eum palanga duobus *hominibus*: ſimiliter ex malogranatis & ficubus ejus *terræ*.

24 Locum illum vocavit *quiſque* vallem [e] Eſcholis,propter botrum illum quem exciderunt inde filii Jiſraëlis.

25 Reverſi autem ſunt ab exploratione illius terræ, [f] exactis quadraginta diebus:

26 Et abeuntes pervenerunt ad Moſchen & ad Aharonem & ad totum cœtum filiorum Jiſraëlis verſus deſertum Paranis [*] Kadeſchum:& relato illis ac toti cœtui negotio, oſtenderunt eis fructum illius terræ.

27 Narrantes itaq; [*] ei dixerunt, pervenimus ad terram illam quò miſeras nos:& certè affluens eſt lacte & melle, atq; hic eſt fructus ejus.

28 Niſi quòd robuſtus *eſt* populus qui habitat in ea terra, & civitates ipſas munitas magnas valdè,etiamq; natos ex Hhanako vidimus ibi.

29 Hhamalek habitat in regione auſtrali, Chittæus verò & Jebuſæus & Emoræus habitat in ipſo monte,& Cenahhanæus habitat ad

mare & ad ripam Jardenis.

30 Et quamvis' compeſceret' Caleb populum *venientem* ad Moſchen (dicebat enim, g imò aſcendamus ut hęreditariò poſſideamus eam: nā h omnino prævalebimus adverſus eam)

g Heb.*aſcendendo aſcendamus.*
h Heb.*prævalendo prævalebimus.*

31 Tamen alii viri qui aſcenderant cum eo dicebant, non prævalebimus aſcendendo ad iſtum populum, nam fortior eſt nobis.

32 Et induxerunt famam malam de terra illa quam exploraverant, in filios Jiſraëlis, dicendo: terra illa per quam tranſivimus ad explorādum eam, terra eſt' quæ conſumit habitatores ſuos, & totus ille populus quem vidimus in ea, homines *ſunt* i proceri.

33 Præterea ibi vidimus gigantes filios Hhanaki, k qui ſuperant reliquos gigantes, ita ut *videremur* in oculis noſtris eſſe ſicut locuſtæ, & ſic eſſemus in oculis eorum.

i Heb.*menſurarum: ut* 1. *Chro.*20.6.
k Heb. *præ aliis gigantibus.*

ANNOTATIO.

1 Poſteà] *quàm Kadeſchum Barnehhæ pervenerunt, inter quod & Paranem multæ fuerunt ſtationes, de*
quibus infrà 33. *vide in ver,*26. *& infrà* 32.8. *Precedentem autem verſum ad hoc caput minimè pertine-*
re tum argumentum rei, tum Hebræorum diſtinctio docet. 2 Tibi] *populo tuo petenti, Deut.*1.22. 19
In caſtris] *apertis locis, ut ſunt caſtra, ac minime muro cinctis.* 21 Rechobum] *Rechob & Chamath*
civitates conterminæ erant promiſſæ terræ ad radices Libani. q. d. ingreſſi a parte meridiana penetrarunt uſque
ad terminos Aquilonares. 22 Aſcendentes] *ut ſinguli vel bini ſingula loca, non omnes ſimul explo-*
rarent: quod manifeſtè oſtendit Caleb Jehoſchu. 14.12. *ubi Caleb ſibi nominatim Chebronem depoſcit eo*
nomine, & Jehoſchuahh (qui unus erat exploratorum) dicit, audivi, &c. Hhanako] *nomen proprium*
gigantis celeberrimi, quod deinde communiter omnibus gigantibus attributum eſt. 26 Kadeſchum] *ci-*
vitatem Edomæis finitimam infrà 20.16. *decimam octavam ſtationem ab ingreſſu Paranis, infrà* 33.36.
27 Ei] *Moſchi & Aharoni.* 30 Compeſceret] *animadvertens populum jam ſeditionem moliri.*
Caleb] *& Jehoſchuahh, infrà* 14.6. *ſynecdoche.* 32 Quæ conſumit hab.] *id eſt, duriſſima, ita ut in ea*
colenda hominum vires conſumantur.

CAPUT XIIII.

Populus mala exploratorum relatione territus reditum in Ægyptum molitur, monitoribuſque mortem parat, donec Jehova ſe exhibet: qui ſubitum exitium minatus, de precatione Moſchis flectitur, ita tamen ut iis ab ingreſſu promiſſæ terræ excluſis mortem in deſerto decernat, ideoque jubeat in deſertum retrocedere: Hi autem pertinaces dum contra Dei juſſum progredi contendunt, ab hoſtibus cæduntur.

1 QUA *fama* accepta totus populus ediderunt vocem ſuam, fleveruntque populus nocte illa.

2 Et murmurarunt contra Moſchen & contra Aharonē omnes filii Jiſraëlis: dicebant enim ad eos totus cœtus, utinam mortui eſſemus in terra Ægypti, aut in deſerto hoc utinam moreremur.

3 Nam quorſum Jehova adducit nos in terram iſtam ut cadamus gladio? *quorſum* uxores noſtræ & parvuli noſtri ſint prædæ? an non melius eſſet nobis redire in Ægyptum?

4 Dicebantque a alter ad alterum, conſtituamus b ducem, & revertamur in Ægyptum.

Heb. *vir ad* *atrem ſuum*
Heb.*caput.*

5 Tum prociderunt Moſche & Aharon ſuper faciem ſuam, coram tota congregatione cœtus filiorum Jiſraëlis.

6 Jehoſchuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ, ex illis qui exploraverant terram, lacerarunt veſtimenta ſua:

7 Et allocuti ſunt totum cœtum filiorum Jiſraëlis dicendo, terra per quam tranſivimus ad explorandum eam, terra *eſt* c perquàm optima.

Heb.*bona* *ldè valdè.*

8 Si delectatur nobis Jehova, introducet quoque nos in terram iſtam & dabit eam nobis, terram quę *eſt* affluens lacte & melle.

9 Tantummodò contra Jehovam' ne rebellate, præterea vos ne timete populum iſtius terræ, nam' cibus noſter ſunt: receſſit d' umbraculum eorum ab eis, & Jehova *eſt* nobiſcum, ne timete eos.

Heb. *umbra, effectus* *o cauſa:* *etonymicè.*
Heb.*dicebant.*

10 Tunc e deliberabāt totus cœtus ut obruerent eos lapidibus: ſed gloria Jehovæ apparuit in tentorio conventus omnibus filiis Jiſraëlis:

11 Dixitque Jehova ad Moſchen, quouſque provocabunt me populus hic? & quouſque non credent mihi ad omnia illa ſigna quæ feci in medio ejus?

12 Percutiam eum peſte & diſpellam eum, te autem efficiam ingentem, magnam & robuſtiorem hac.

13 Dixit verò Moſche ad Jehovam, atqui audirent Ægyptii, e quorum medio feciſti virtute tua ut aſcenderet hic populus,

14 Ac dicerent, cum habitatore iſtius terræ (audiverunt enim te Jehovam *eſſe* in medio populi hujus, quia tu Jehova f oculo conſpiciendus appares, quòd nubes tua reſidet ſuper illos ac in columna nubis antecedis eos interdiu, & in columna ignis noctu)

15 Si inquam morte afficeres populum hunc, g omnes ad unum, loquerentur gentes iſtæ quæ audiverunt famam tuam dicendo,

16 h Propterea quòd non poterat Jehova introducere populum hunc in terram illam, quam juramento promiſerat eis, ideò' jugulavit eos in hoc deſerto.

f Heb. *oculo ad oculū appares, id eſt, non eminus, aut obſcurè.*
g Heb. *tanquam virum unum.*
h Heb.*ex non poſſe.*

17 Nunc igitur' magnificetur quæſo virtus Domini, quemadmodum pronunciaſti dicendo,

18 Jehova *eſt* longanimis & multus benignitate, condonans iniquitatem & defectionem, qui prorſus non abſolvit ſontem, viſitans iniquitatem patrum in filios, in nepotes & abnepotes:

Exod. 34 6.

19 Condona quæſo iniquitatem populi hujus pro magnitudine benignitatis tuæ, & prout cōdonaſti populo huic ab Ægypto hucuſque.

20 Cui dixit Jehova, condono ſecundum verbum tuum:

21 Veruntamen *ne* vivam ego, nec impleatur gloria Jehovæ tota terra:

22 (Quia omnes iſti homines qui viderunt gloriam meam & ſigna mea quæ feci in Ægypto, & in deſerto hoc, tentarunt me jam i decies & non auſcultarunt voci meæ)

23 Si viderint, terram illam quam juramento promiſi patribus eorum: nulli inquam qui provocarerunt me videbunt eam.

24 At ſervum meum Calebum, quia fuit' ſpiritus alius cum eo & k plenè ſecutus eſt me, ideò

i Heb *decem vicibus: numerus finitus pro infinito.*
k Heb.*implevit ire poſt me.*

inducam ipſum in terram ″ in quam venerat, & ſemen ejus hęreditariò poſſidebit eam.

25 Sed Hhamalekita & Cenahhanæus conſiſtit in ″ iſta valle: cras revertimini & [l] ″ veſtro bono proficiſcimini in deſertum, via *ad* mare algoſum.

[l] Heb. *vobis.*

26 Deinde allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo,

27 Quouſque auſcultavero cœtui huic malo qui *ſunt* murmuratores adverſum me? quouſque murmura filiorum Jiſraëlis qui *ſunt* murmurantes contra me, audivero?

28 Dicito ad eos, *ne* vivam ego, dictum Jehovæ, niſi quemadmodum ″ locuti eſtis [m] audiente me, ita fecero vobis.

[m] Heb. *in auribus meis.*

29 *Niſi* in deſerto hoc ceciderint cadavera veſtra & omnes ″ numerati veſtri in toto numero veſtro, a nato viginti annos & deinceps, qui murmuraſtis adverſum me:

30 Si vos ingreſſuri eſtis in terram, in qua *juravi* tollens manum meam me collocaturum vos, præter Calebum filium Jephunnæ, & Jehoſchuhham filium Nunis.

31 Parvulos autem veſtros, de quibus ″ dixiſtis, prædæ erunt, utique introducam ipſos ut [n] fruantur ea terra quam ſpreviſtis.

[n] Heb. *cognoſcant.*

32 Cadavera ergo veſtra, *quod ad* vos, cadent in hoc deſerto:

33 Filii verò veſtri ″ paſcentes in deſerto quadraginta annos, ″ ferent pœnam ſcortationum veſtrarum, donec deficiant cadavera veſtra in deſerto.

34 Pro numero dierum quibus exploraſtis terram, quadraginta dierum, [o] unoquoque die in annum *verſo*, feretis pœnam iniquitatum veſtrarum quadraginta annos: ſic experiemini [p] pœnam abruptionis a me.

[o] Heb. *die in annum, die in annum.*

[p] Heb. *fractionem vel abruptionem meam: metonymia uſitata. hanc autē eſſe ſignificationem oſtendit conjugatum verbum infrà 32.7. & 9.*

35 Ego Jehova locutus ſum, *mentiar* niſi hoc fecero toti cœtui malo huic qui congregati fuerunt contra me: in deſerto iſto deficient, & ibidem morientur.

36 Quamobrem viri illi quos miſerat Moſche ad explorandum terram (propterea quòd reverſi, ad murmurandum incitarunt contra eum totum cœtum, inducendo famam malam de terra illa)

37 Viri inquam illi qui induxerunt famam de terra illa malam, mortui ſunt ″ plaga illa coram Jehova.

38 Jehoſchuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ vivi remanſerunt ex viris illis, qui iverant ad explorandum terram illam.

39 Elocuto autem Moſche omnia verba illa apud omnes filios Jiſraëlis, luxerunt populus valdè.

40 Deinde cùm manè ſurrexiſſent ut aſcenderent verticem illius montis, dicendo, [q] præſtò ſumus ut aſcendamus in locum illum de quo dixerat Jehova, nam ″ peccavimus:

[q] Heb.
nos.

41 Dixit Moſche, quare tranſgredimini vos [r] præſtitutum Jehovæ? atqui hoc non ſuccedet.

[r] Heb.

42 Ne aſcenditote, nam non *erit* Jehova in medio veſtri, ut non afficiamini plaga coram hoſtibus veſtris.

43 Hhamalekita enim & Cenahhanæus ″ ibi *eſt* ante vos, cujus gladio caderetis: quandoquidē averſi eſtis [s] a ſequendo Jehova, neque futurus eſt Jehova vobiſcum.

[s] Heb.

44 Nihilominus contenderunt in altum ut aſcenderent verticem illius montis: ſed arca fœderis Jehovæ & Moſche non diſceſſerunt e medio caſtrorum.

45 Quapropter deſcendit Hhamalekita & Cenahhanæus qui conſiſtebat in monte illo, & percutientes eos contuderunt eos Chormam uſque.

ANNOTATIO.

9 Ne rebellate] *conſtituendo ducem, & in Ægyptum redeundo contra voluntatem ejus, Deut.*17.17. Cibus noſter] *id eſt, tam facilè illos abſumemus quàm facilè conſumitur cibus.* Umbraculum] *id eſt, omni præſidio nudati ſunt & externæ injurię expoſiti.* 16 Jugulavit] *violenta morte e medio ſuſtulit: ſynecdoche.* 17 Magnificetur] *appareat magnitudo virtutis domini, & in hoc negocio explicetur.* 24 Spiritus] *id eſt, alio animo fuit quàm illi præditus, ita ut plenè voluntatem meam ſequeretur.* In quam] *in Chebronis agrum, ſuprà* 13.22. *& Jehoſchu.*14.9. 25 Iſta valle] *ab altera parte montis: præmonet fore ut monte occupato Jiſraëlitas invadant, ideoq́ jubet eos retrocedere.* Veſtro bono] *ut eventus docuit infrà ver.*45. 28 Locuti] *ſuprà ver.*2. 29 Numerati] *de quibus ſuprà cap.*1. *&* 2. 31 Dixiſtis] *ſuprà ver.*3. 33 Paſcentes] *incertis ſedibus vagantes, ut grex paſcui causâ vagatur per deſertum.* Ferent pœnam] *dum iſta quadraginta annorum morâ exhibitio terræ promiſſæ differetur.* 37 Plaga illa] *peſte, quam interminatus fuerat ſuprà ver.*12. 40 Peccavimus] *agnoſcimus nos peccaviſſe ut* 2. *Schem.* 24.10. *cùm videlicet noluimus aſcendere, ſed reditum in Ægyptum cogitavimus, ſuprà ver.*3. *&* 4. 43 Ibi eſt ante vos] *id eſt, jam ſummum montem ante vos occupavit.*

CAPUT XV.

Ingreſſuris promiſſam terram renovat mandata de muneribus ad ſacrificia adjungendis, peregrinum in eis æquans indigenæ, primitias maſſæ quoties pinſitur offerri jubet: rationem expiandi cœtus aut privati a peccato per errorem commiſſo ſtatuit, illiusq́; puniendi qui protervè tranſgreditur, ut factum eſt eo qui violavit ſabbathum: poſtremò peniculamenta oræ veſtimenti apponi jubet, ut perpetua monimenta obſervandæ Legis.

1 POSTEA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, cùm perveneritis in terram habitationum veſtrarum, quam ego daturus ſum vobis,

3 Si facietis igne abſumendum Jehovæ holocauſtum aut ſacrificium, nuncupando votum, aut in voluntaria oblatione aut in ſolennitatibus veſtris, parando odorem gratum Jehovæ ex armento aut ex grege:

4 Tunc qui offert oblationem ſuam, afferto Jehovæ, *in* munus [a] decimam *Ephæ* ſimilæ commiſtam olei quarta hinis,

[a] Heb.

5 Et vini in libamen quartam hinis, parato in holocauſto aut in ſacrificio pro unoquoq; agno

6 Aut pro ariete parato munus ſimilæ duas decimas, miſtæ olei tertia hinis,

7 Et vini in libamen tertiã hinis, offerto odorem

rem gratum Jehovæ.

8 Quòd ſi parabis juvencum [b] ſubrumum *in* holocauſtum aut ſacrificium, nuncupando votum aut euchariſticum Jehovæ,

[b] Heb. *filium bovis ſic ver.* 24.

9 Tunc offerto cum juvenco ſubrumo munus, tres decimas *Ephæ* ſimilæ miſtæ olei dimidio hine:

10 Et vini offerto in libamen dimidium hine: igne abſumendum odoris grati Jehovę.

11 Sic fiat in bovem unumquemque aut in arietem unumquemque, aut in parvam pecudem ex ovibus aut ex capris.

12 Pro numero quem parabitis, ſic facitote in unumquemque pro numero eorum.

13 Omnis indigena ſic parato iſta, offerendo igne abſumendum odoris grati Jehovæ.

14 Similiter ſi peregrinetur apud vos peregrinus aut [c] inquilinus in generationibus veſtris, cùm parabit igne abſumendum odoris grati Jehovæ, quemadmodum facturi eſtis, ita facito.

[c] Heb. *qui eſt in medio veſtri: periphraſis inquilini.*

15 Huic congregationi, vobis & peregrino qui peregrinatur *apud vos*, ſtatutum idem *eſto*: ſtatuto perpetuo per generationes veſtras, ″ ut vos ita peregrinus erit coram Jehova.

16 Lex eadem & ratio eadem eſto vobis, & peregrino qui peregrinatur apud vos.

17 Item allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo:

18 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, cùm perveneritis in terram illam, quò ego ſum adducturus vos:

19 Tum eſto comedentibus vobis de pane illius terræ, ut offeratis oblationem Jehovæ.

20 [d] Primitias cujuſque maſſæ veſtrę placentam offerte *in* oblationem : ″ ſicut oblationem [e] *ex* area, ſic offerte illam.

[d] Heb. *principium maſſarum veſtrarum: ſic ver.* 21.

[e] Heb. *area: de qua Levi.* 2.14.

21 Ex primitiis cujuſq; maſſæ veſtrę date oblationem Jehovæ, per generationes veſtras.

22 CùM autem errabitis non facientes ″omnia mandata iſta, quæ elocutus eſt Jehova Moſchi,

23 Omnia *inquam* quæ præcepit vobis Jehova [f] per Moſchen, ″ex quo die præcepit *illa* Jehova & deinceps per generationes veſtras:

[f] Heb. *per manũ Moſchis.*

24 Tùm eſto, ſi [g] non animadvertente ipſo cœtu commiſſum eſt *illud* per errorem, ut parent totus ille cœtus Juvencum ſubrumum unum in holocauſtum, in odorem gratum Jehovæ, & munus libamenq; ejus pro ratione ejus: præterea hircum e capris unum in peccatum.

[g] Heb. *longè ab oculis cœtus.*

25 Et expiationem facito ſacerdos pro quoque cœtu filiorum Jiſraëlis ut condonetur eis: quia error eſt, & ipſi oblationem ſuam igne abſumendum Jehovæ, peccatumq; ſuum adduxerunt coram Jehova pro errore ſuo:

26 Hoc condonabitur cuique cœtui filiorum Jiſraëlis, & peregrino qui peregrinatur inter eos, quia toti illi populo accidit per errorem.

27 Quòd ſi anima una peccaverit per errorem, ea offerto capram [h] anniculam in peccatum.

[h] Heb. *filiam anni ſui.*

28 Et expiationem facito ſacerdos pro anima quæ erravit peccato per errorem, coram Jehova, expiando pro ea ſic condonabitur ei:

29 Indigenæ ex filiis Jiſraëlis, & peregrino qui peregrinatur inter eos: lex eadem eſto vobis, committenti *peccatum* per errorem.

30 Anima verò illa quæ commiſerit ″ elata manu, ſive ex indigenis ſive ex peregrinis, Jehovam afficit probro: omnino excinditor anima illa e medio populi ſui.

31 Quia verbum Jehovæ ſprevit, & mandatum ejus irritum fecit, [i] omnino excinditor anima illa, iniquitas ejus in ea *eſt*.

[i] Heb. *excindendo excinditor.*

32 CùM autem eſſent filii Jiſraëlis in deſerto illo, invenerunt quendam colligentem ligna in die ſabbathi:

33 Quem adducentes *ii* qui invenerant illum colligentem ligna, ad Moſchen & ad Aharonem & ad totum cœtum:

34 Poſuerunt eum in cuſtodia, quia non fuerat declaratum quid faciendum eſſet eo.

35 Edixit autem Jehova Moſchi, [k] omnino morte afficitor vir ille, obruito eum lapidibus totus cœtus extra caſtra.

[k] Heb. *moriendo morte afficitor.*

36 Educentes itaq; totus cœtus illum extra caſtra, obruerunt illum lapidibus ita ut moreretur, quemadmodum pręceperat Jehova Moſchi.

37 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

38 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, ut faciant ſibi ″peniculamentũ in oris veſtimentorum ſuorũ per generationes ſuas, & adhibeant peniculamento ipſius oræ filum hyacinthinum.

39 Hoc eſto vobis peniculamentum, ut videntes illud recordemini omnium mandatorum Jehovæ & faciatis ea, ac [l] non attentâ obſervatione ſequamini animum veſtrum & oculos veſtros quæ vos ſequentes ſcortamini.

[l] Heb. *non exploretis poſt cor veſtrum & poſt oculos veſtros, poſt quæ ſcortamini.*

40 Ut *inquam* recordemini & faciatis omnia mandata mea, & ſitis ſancti Deo veſtro.

41 ″ Ego Jehova Deus veſter, qui eduxi vos e terra Ægypti ut ſim vobis in Deum, ſum Jehova Deus veſter.

ANNOTATIO.

″ 15 Ut vos] *id eſt, eodem loco apud me quo vos habebitur, qui genere eſtis Jiſraëlitæ: de peregrino autem loquitur qui Dei doctrinam amplexus eſt.* 20 Sicut oblationem] *id eſt, pro quantitate maſſæ tuæ, ut fit in ſegetibus, Levit.* 2. 22 Omnia mandata iſta] *ad externum Dei cultum pertinentia, de quibus hoc cap. loquitur: nam hac ratione lex hæc diſtinguitur ab ea quæ habetur Levit.* 4. *de errore totius cœtus Jiſraëlitarum.* 23 Ex quo] *inde ab hoc tempore quo legem hanc fero.* 30 Elata manu] *i. protervè neq; Deum neq; homines metuens aut curans, non clàm aut recondita manu, ſed apertè exertaq; manu contravenerit.* 38 Peniculamentum] *ſic vocant Ennius & Lucilius genus ſegmenti carminati quaſi in penicillos ſectis filis abiens, quod vulgus frangiam nominat, Germani* franzen: *& ita ab Onkelo & Hebræorum doctiſſimis accipitur.* 41 Ego Jehova] *q. d. etiamſi patres veſtros a promiſſa terra excluſi, non tamen ideò ſum vobis infenſus, ſed Deus veſter maneo.*

CAPUT XVI.

Korach Levita ſacerdotii ambitu ſeditionem movens contra Moſchen & Aharonem, divinitus cum ſuis conjuratis & omnibus eorum facultatibus partim igne partim hiatu terræ intercidentibus perit.

1 ASSUMPSIT autem *homines* Korach filius Jitzharis filii Kohathi filii Levi, ſimiliter Dathan & Abiram filii Eliabi, & On filius Pelethi filii Reübenis:

2 Ut inſurgentes ſiſterent ſe coram Moſche, Korach & homines ex filiis Jiſraëlis ducenti quinquaginta, principes cœtus, ʼconvocati *e* cœtu,homines [a] celebres.

[a] Heb. *nominum, ut Gen.* 6.4.

3 Et congregantes ſe adverſus Moſchen & adverſus Aharonem dixerunt ad eos, plus ſatis *arrogatis* vobis, nam totus hic cœtus, hi omnes ſunt ſancti,& inter eos *eſt* Jehova: quare ergo effertis vos ſuper congregationem Jehovæ?

4 Quo audito Moſche,procidit in faciem ſuam

5 Deinde allocutus eſt Korachũ & totũ cœtũ ejus dicendo:manè cùm illuxerit, planè notum faciet Jehova eum qui ipſius *eſt*,&ʼqui ſanctus *eſt*,& quem admovit ad ſe: nam eum quem elegerit,admovebit ad ſe.

6 Hoc facite,ſumite vobis thuribula, Korach cum toto cœtu ſuo:

7 Inditoq́; eis igne imponite eis thus coram Jehova cras,eritq́; is quem elegerit Jehova, ille ipſe ſanctus: plus ſatis *arrogatis* vobis filii Levi.

8 Cùm dixiſſet Moſche ad Korachum,audite nunc filii Levi:

9 ʼAn parva res *eſt* præ vobis, quòd ſeparavit Deus Jiſraëlis vos a cœtu Jiſraëlis admovendo vos ad ſe,ut exerceatis miniſterium tabernaculi Jehovæ,ſtantes coram hoc cœtuʼ pro miniſterio eorum?

10 Admovit enim te & omnes fratres tuos filios Levi tecum: & quæratis etiam ſacerdotiũ?

11 Idcircò tu & totus cœtus tuus *ii eſtis* qui congregatis vos adverſus Jehovam: Aharon verò quid *eſt* ut murmuretis contra eum?

12 Mittente autem Moſche vocatum Dathanem & Abiramum filios Eliabi, dixerunt, non aſcendemus:

13 An parum eſt quòd feciſti ut aſcenderemus e terra affluente lacte & melle, ad morte afficiendum nos in iſto deſerto, quòd [b] etiam continenter imperium tibi aſſumis in nos?

[b] Heb. *facis te principem ſuper nos etiam te principem faciendo.*

14 ʼEtiam non introduxiſti nos in terram affluentem lacte & melle,nec dediſti nobisʼpoſſeſſionem agri aut vineæ: anʼ oculos iſtorum hominum fodies? non aſcendemus.

15 Tùm accenſus ira Moſche valdè,dixit ad Jehovam,ʼne reſpicito ad munus eorum: ne aſinũ quidem unum ab eis uſurpavi, neq; malo affeci ullum ex eis.

16 Cùm ergo edixiſſet Moſche Koracho, tu & totus cœtus tuus eſtote coram Jehova,tu *inquã*, & illi cum Aharone cras:

17 Et accipientes quiſque thuribulum ſuum, indito illis thure admovetote coram Jehova quiſque thuribulum ſuum,ducenta quinquaginta thuribula, tu quoque & Aharon quiſq; thuribulum ſuum:

18 Acceperunt quiſque thuribulum ſuum, & indito eis igne impoſuerunt eis thus: ſtantibus ad portam tentorii conventus tùm Moſche tùm Aharone.

19 Congregavitq́; contra eos Korach totum cœtum ſuum ad portam tentorii conventus,ubi apparuit gloria Jehovæ toti cœtui.

20 Et allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem,dicendo:

21 Separate vos e medio cœtus hujus,ut conſumam eos [c] momento.

[c] Heb. *qu… momento… eſt, tempor… admodum exiguo.*

22 Qui procidentes in faciem ſuam dixerunt, *Deus* fortis,Deus ſpiritum,*Deus* omnis carnis:hic vir unus peccaverit, & contra totum hunc cœtum efferveſces?

23 Iterum allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

24 Alloquere cœtũ dicendo,recedite a circuitu tabernaculi Korachi, Dathanis & Abirami.

25 Surgens itaque Moſche ivit Dathanem & Abiramum verſus,[d]ſequentibus eum ſenioribus Jiſraëlis:

[d] Heb. … *bant poſ…*

26 Et allocutus eſt cœtum, dicendo, recedite nunc a tentoriis iſtorum improborum hominũ, & ne attingite quicquam quod illorum ſit: ne conſumamini in omnibus [e] pœnis eorum.

[e] Heb. *pa… tis, nom… conſequen… ex antece… dente.*

27 Itaque receſſerunt a tabernaculo Korachi, Dathanis, & Abirami circumquaque, Dathan verò & Abiram [f] egreſſi ſtabant quiſque in oſtio tentorii ſui cum uxoribus ſuis,filiisque ſuis, & parvulis ſuis.

[f] Heb. *q… erant ſta… hypallage.*

28 Quibus dixit Moſche,hac *re* cognoſcetis Jehovam miſiſſe me ad faciendum omnia opera iſta,non autem [g] ex me *veniſſe ad faciendum ea.*

[g] Heb. … *corde m…*

29 Si ut moriuntur omnes reliqui homines morientur iſti,& [h] animadverſione omnium reliquorum hominum animadvertetur in eos: ne Jehova miſerit me.

[h] Heb. *vi… tione om… hominum… ſitabitur… per eos.*

30 Sin autem [i] aliquid novi patrabit Jehova, & aperiens hùmus os ſuum abſorbebit eos cum omnibus quæ eorum *ſunt*, deſcendentq́ue vivi in ſepulchrum,tunc cognoſcitote homines iſtos provocaſſe Jehovam.

[i] Heb. *c… onem cr… rit,*

31 Fuit ergo cùm abſolveret eloqui omnia verba hæc,ut finderetur humꝰ quę ſuberat illis,

32 Et aperiens terra os ſuum abſorberet eos & domos eorum,ʼomnes etiam homines qui *erant* Korachi,& omnes facultates ejus.

33 Ita deſcenderunt illi cum omnibus quę ipſorum *erant*, vivi in ſepulchrum: & operiente eos terra perierunt e medio congregationis.

34 Omnes verò Jiſraëlitæ qui *erant* circa illos, fugerunt ad vocem illorum:dicebant enim, fugiamus,ne abſorbeat nos terra.

35 Prętereà ignis egreſſus eſt a Jehova,& abſumpſit ducentos quinquaginta illos viros, qui admoverant thus.

ANNOTATIO.

2 Convocati e] *vide ſuprà in* 1.16. 5 Qui ſanctus eſt] *qui ſanctificatus eſt ut ſacerdotio fungatur mihi, quod declarant proximè ſequentia verba.* 9 An parva res] *an minoris facitis quàm ut conveniat vobis?* Pro miniſterio] *quo ipſis fuerat miniſtrandum Deo: vide ſuprà* 3.7. 14 Etiam non introd.] *cùm ad ejus fines perveniſſemus, feciſti ut retrocederemus, ſuprà* 14. Poſſeſſionem] *cujus causâ nos tibi devinctos teneas.* Oculos] *an nobiſcum tanquam cum cæcis te acturum arbitraris, ut tuas fraudes non videamus?* 15 Ne reſpicito] *ne acceptum ſit tibi, ut Gen.*4.4. 32 Omnes etiam homines] *exceptis filiis ejus, ut habetur infrà* 26.11.

CAPUT XVII.

Deus ſeditioſorum thuribula ad tegendum altare adhiberi jubet in monimentum Jiſraëlitis: Populo toto ex *ſuperiore clade in Deum murmurante, plaga a Deo immiſſa per Aharonem cohibetur, & novo miraculo florentis virgæ vocatio Aharonis confirmatur: ita murmurandi causâ præciſâ, populus perculſus remediũ quærit*

1 TUM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Edicito Elhhazari filio Aharonis ſacerdotis, ut tollat thuribula iſta e medio incendii, ignẽ verò eorũ diſperge'illuc, (ſancta enim ſũt)

3 Thuribula iſtorum qui peccatores *fuerunt* 'in animas ſuas, e quibus faciunto [a] ductiles laminas obducendas altari, nam admoverunt illa coram Jehova, ideò ſancta ſunt: & ſunto in ſignum Jiſraëlitis.

4 Aſſumpſit itaque Elhhazar ſacerdos thuribula illa æ rea quæ admoverant ii qui fuerunt exuſti,' diduxeruntq; ea [b] obducenda altari.

5 (In monimentum filiis Jiſraëlis, ne accedat quiſquã extraneus qui ex ſemine Aharonis non *eſt*, ad adolendum ſuffitũ coram Jehova: ut non ſit ſicut Korach, & ſicut cætus ejus) quemadmodnm edixerat Jehova ipſi per moſchen.

6 Sed murmurarunt totus cœtus filiorum Jiſraëlis poſtridie contra Moſchen & contra Aharonem, dicendo: vos morte affeciſtis populũ Jehovę.

7 Fuitque congregato cœtu contra Moſchen & contra Aharonem, ac reſpicientibus ad tentorium conventus, ut ecce operiret illud nubes ipſa: apparebat enim gloria Jehovæ.

8 Venit ergo Moſche & Aharon ante tentorium conventus.

9 Et allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

10 [c] Recedite e medio hujus cœtus, ut abſumam eos [d] momento:' qui prociderunt in faciem ſuam.

11 Edixitq; Moſche Aharoni, accipe thuribulum, inditoque ei igne ex altari & impoſito thure, citò propera ad cœtum, & expiationem facito pro eis: exivit enim fervens ira a facie Jehovę, iam incepit ipſa plaga.

12 Quo accepto Aharon, quemadmodum edixerat Moſche, cùm accurreret in medium cœtus (ecce autem inceperat plaga illa in populo) indito thure expiationem fecit pro populo.

13 'Cumque ſtaret inter mortuos & inter vivos, cohibita eſt plaga illa.

14 Fuerunt autem qui mortui ſunt iſta plaga quaterdecies mille ſeptingenti, præter mortuos ob negotium Korachi.

15 Deinde reverſo Aharone ad Moſchen verſus portam tentorii conventus, cùm plaga jam cohibita eſſet.

16 Allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

17 Alloquere filios Jiſraëlis, & accipe ab eis [e] ſingulas virgas pro paterna familia, ab omnibus ducibus eorum ſecundum paternam familiam ſuam duodecim virgas, cujuſq; nomen inſcribito virgæ ejus.

18 Nomen verò Aharonis inſcribito virgę Levi: nam virga una *eſt* in quenque [f] primarium familiæ paternæ ſuæ.

19 Et relinquito illas in tentorio conventus, coram 'teſtimonio ubi convenire ſoleo vos.

20 Eritque ut ejus quem elegero', virga floreat: ſic ſedando *avertam* a me murmura filiorum Jiſraëlis, quibus murmurant contra vos.

21 Quæ cùm elocutus eſſet Moſche filiis Jiſraëlis, dederunt ei omnes duces eorum [g] virgas ſingulas in duces ſingulos domus paternæ ſuæ, duodecim virgas: *eratq́;* virga Aharonis inter virgas illorum.

22 Reliquit autem Moſche virgas illas coram Jehova, in tentorio teſtimonii.

23 Et fuit poſtridie, ingreſſo Moſche in tentorium teſtimonii, ut ecce floruiſſet virga Aharonis pro familia Levi, producens enim, germẽ emiſerat florem, & educabat amygdala.

24 Protulitque Moſche omnes virgas illas a cõſpectu Jehovæ ad omnes filios Jiſraëlis, quas cùm aſpexiſſent, receperunt quiſq; virgam ſuã.

25 Edixit autem Jehova Moſchi, refer virgã Aharonis ante teſtimonium, [h] obſervandam in ſignum contra deditos rebellioni: ut [i] auferas a me murmura eorum, ac non moriantur.

26 Quod fecit Moſche, quemadmodum præceperat ipſi Jehova, ſic fecit.

27 Tunc allocuti ſunt filii Jiſraëlis Moſchen, dicẽdo, 'en expiramus, perimus, omnes perim⁹.

28 Quicunque [k] propè accedit ad tabernaculum Jehovę, moriturus eſt: nunquid conficiemur expirando?

[a] Heb. *ductiones laminarũ, obductionem pro altari.*

[b] Heb. *obductionem pro altari, ut ver.* 3.

[c] Heb. *efferte vos.*

[d] Heb. *quaſi momento, ut ſuprà* 15.21.

[e] Heb. *virgã virgam.*

[f] Heb. *caput.*

[g] Heb. *virgã in ducem unum, virgam in ducem unum.*

[h] Heb. *ad obſervationem in ſignum filiis rebellionis.*

[i] Heb. *abſumas.*

[k] Heb. *accedit accedit.*

ANNOTATIO.

2 Illuc] *procul a ſanctuario, quò res immundæ abjiciebantur extra caſtra.* 3 In animas] *qui ſibi ipſis cauſa exitii peccatis ſuis fuerunt.* 4. Diduxeruntq;] *bractearũ.* 10 Qui prociderunt] *orantes & deprecantes ſupplicium a populo.* 13 Cumq; ſtaret] *ut plagæ ulterius ſerpenti ſeſe objiceret.* 18 Nam virga] *q.d. etiamſi tribum Levi in duas partes diſtinxi, ſacerdotum & Levitarum, in hac tamen ut in reliquis virgam unam eſſe volo, & Aharonem totius generis principem.* 19 Teſtimonio] *arca teſtimonii, in loco ſacratiore ubi arca eſt.* 27 En] *ſenſus eſt, ſuperiora exempla evincunt Deum nobis infenſum eſſe: cuperemus autem ad ejus tabernaculum, ut cum eo reconciliemur, accedere: atqui mors propoſita eſt propiùs accedentibus: quid igitur faciendum ut deſinamus interire?*

CAPUT XVIII.

Deus Aharonem & filios officii ſui admonet, Levitas verò eis in miniſterio ſacro ſubjicit, certa illis miniſteria deſignans: utriſq; proſpicit de alimentis a populo ſubminiſtrandis ex oblationibus & decimis.

1 'QUAPROPTER dixit Jehova ad Aharonem, tu & filii tui & 'familia patris tui tecum 'portabitis iniquitatem ſanctuarii: nam tu & filii tui tecum portabitis iniquitatem ſacerdotii veſtri,

2 Atq; etiam fratres tuos tribum Levi tribũ paternam tuam admovebis tecum, ut adjuncti tibi miniſtrent tibi (tu autem & filii tui tecum miniſtrabitis 'ante tentorium teſtimonii)

3 Et ut 'obſervent obſervationem tui & obſervationem totius tentorii; ſed ad vaſa ſanctuarii & ad altare ne accedunto, ut non moriantur tum ipſi 'tum vos.

4 Adjunguntor verò tibi & obſervanto obſervationem tentorii conventus in toto miniſterio tentorii: & nullus 'extraneus accedito vobiſcum.

5 Vos autem obſervabitis obſervationem ſanctuarii & obſervationem altaris: ſic non erit deinceps fervens ira contra filios Jiſraëlis.

6 Etenim ego, ecce, deſumpſi fratres veſtros Levitas e medio filiorum Jiſraëlis: vobis dono

dantur pro Jehova,ad miniſtrandum miniſteririum tentorii conventus.

7 Tu ergo & filii tui tecum obſervate ſacerdotium veſtrum in omni negotio altaris quod *erit* intra ipſum velum ut miniſtretis : [a] dativo miniſterio dono ſacerdotiũ veſtrũ , ideo extraneus qui propè acceſſerit,morte plectetur.

8 Præterea dixit Jehova ad Aharonem,ecce inſuper ego do tibi ad obſervationem oblationes meas : ex omnibus rebus ſanctis filiorum Jiſraëlis tibi do eas propter ' unctionem, & filiis tuis in ſtatutum perpetuum.

9 Hoc eſto tuum,e rebus ſanctis ſanctarum *ſervatũ* ' ab igne: omnis oblatio eorum ex omni ' munere eorum,& ex omni peccato eorum, & ex omni reatu eorum quæ reſtituent mihi, res ſancta ſanctarũ tua eſto.& filiorum tuorũ.

10 [b] In ſanctiore loco comedito illud: omnis mas comedet illud,res ſancta eſto tibi.

11 Hoc quoque tuum *eſto*, elatio doni eorum cum omnibus [c] *donis* filiorum Jiſraëlis quæ agitantur,tibi do illa & filiis tuis filiabusq; tuis tecum ſtatuto perpetuo : quiſquis mundus *erit* in familia tua,comedet illud.

12 Quodvis [d] opimum oleum & quodvis opimum muſti ac frumenti,primitias eorum quas dederint Jehovæ,do tibi.

13 Primitiæ omnium quæ fuerint in terra illorum,quas attulerint Jehovæ,ſunto tuæ:quiſquis mundus *erit* in familia tua,comedet ex eis.

14 Omne devotum in Jiſraële,tuum eſt.

15 Quicquid aperit vulvam ex omni carne quã oblaturi ſunt Jehovæ tam ex homine quàm ex jumentis tuum eſto : ſed [e] omnino redimi jubeto primogenitum hominis,primogenitum quoq; jumenti immundi redimi jubeto.

16 [f] Redimendos autem illorum a nato uno menſe redimi jubeto ſecundum æſtimationem tuam,argenti quinq; ſiclis prout eſt ſiclus ſanctuarii:viginti obolorum eſt:

17 Primogenitum verò bovis, aut primogenitum ovis, aut primogenitum capræ ne ſinito redimi,res ſancta ſunt: ſanguinem eorum ſpargito ſuper altare,& adipem illorum adoleto,*ut ſit* igne abſumptus in odorem gratum Jehovæ.

18 Et caro eorum tua eſto,' ſicut pectus agitationis,& ſicut armus dexter,tua eſto.

19 Omnes oblationes rerum ſanctarum quas offerent filii Jiſraëlis Jehovæ, do tibi & filiis tuis ac filiabus tuis tecum in ſtatutum [g] perpetuum:' fœdus ſalis , perpetuum eſt coram Jehova pro te & pro ſemine tuo tecum.

20 Edixit enim Jehova Aharoni, in terra illorum ne habeto poſſeſſionem,& pars ne eſto tibi inter eos:ego *ſum* pars tua & poſſeſſio tua [h] inter filios Jiſraëlis.

21 Filiis autem Levi ecce do omnes decimas ex Jiſraële in poſſeſſionem , pro miniſterio ipſorum quo ipſi miniſtrant , miniſterio tentorii conventus:

22 Ut non accedant deinceps filii Jiſraëlis ad tentorium conventus, portantes peccatum ad moriendum,

23 Sed miniſtrent Levitę ipſi miniſteriũ tentorii conventus,& ipſi ferant iniquitatem ſuã: ſtatutum perpetuum per generationes veſtras *eſto*, ut inter filios Jiſraëlis non poſſideant poſſeſſionem.

24 Nam decimas filiorum Jiſraëlis quas afferent Jehovæ in oblationem, do Levitis in poſſeſſionem : idcirco edico de illis,inter filios Jiſraëlis ne poſſidento poſſeſſionem.

25 Allocutus quoque eſt Jehova Moſchen, dicendo:

26 Levitas alloquere & edicito eis,cùm acceperitis a filiis Jiſraëlis decimas quas do vobis ab illis pro poſſeſſione veſtra: tunc offerte ex eis oblationem Jehovæ,decimas ex illis decimis,

27 (Ut ' imputetur vobis oblatio veſtra) ' ſicut frumentum ex area,& ſicut [i] maturũ liquorem ex torcularis lacu.

28 Sic offerte vos quoque oblationem Jehovæ de omnibus decimis veſtris quas acceperitis a filiis Jiſraëlis:& date [k] ex illis ſingulis oblationem Jehovæ,Aharoni ſacerdoti.

29 Ex [l] ſingulis quæ dabuntur vobis offerte omnem oblationem Jehovæ, ex ſingulorum opimo, ex eo *offerte* ſacram partem ejus.

30 Dicito etiam ad eos,cùm offeretis ex eo opimum ejus,tum imputabitur Levitis tanquàm proventus ex area,& tanquam proventus e lacu torcularis.

31 Tum comedetis ipſas *decimas* in quovis loco vos & familię veſtræ: nam merces eſt vobis pro miniſterio veſtro in tentorio conventus.

32 Sic non portabitis illarũ nomine peccatũ, offerentes ex eis opimũ earũ,& res ſacras filiorũ Jiſraëlis non profanabitis, neq; moriemini.

[a] Heb. *miniſterio doni: ſic dativos tutores & curatores jurecoſ. vocant.*

[b] Heb. *in ſãcto ſanctorũ: hoc eſt, non in intima tabernaculi parte (ut ferè accipitur) quę ſummo tantũ ſacerdoti & ſemel quotannis patebat, ſed ad portam tentorii, quæ non reſpectu tabernaculi, ſed atrii ſanctior dicitur, ut oſtenditur Levit.6.9.& 29.& 8. 31.*

[c] Heb. *agitationibus fil.*

[d] Heb. *adipẽ olei: ſic ver. 29.& 30. & 32.*

[e] Heb. *redimendo redimito.*

[f] Heb. *redẽptos ut ſuprà 3.46.*

[g] Heb.ſ

[h] Heb.in
dio: ſed
cep.

[i] Heb. p
tudinem
Exod.2

[k] Heb.

[l] Heb.
bus dec
ſtris.

ANNOTATIO.

1 Quapropter] *quia Deus Jiſraëlitas metu quo premebantur ſuprà 17.27. voluit liberare, ideò ſui adeundi rationem docet, & per quos quibusq; adminiſtris reconciliatio facienda.* Familia patris] *tribus Levi ex ſacerdotibus & Levitis conſtans.* Portabitis iniq.] *dabitis pœnas, ſi quid in miniſterium ſacrum committetis.* 2 Ante tentorium] *procurabitis quicquid ad miniſterium ſacrum pertinet , ab altari usq; ad intimam partem ſanctuarii ubi eſt arca.* 3 Obſervent obſ.] *preſtò ſint ad omnia mandata tua.* Tum vos] *ſi hoc illis permittetis.* 4 Extraneus] *a genere Levitico,ut ver.7.* 8 Unctionem] *ſacerdotium, quod unctione in te & filios tuos collatum eſt: Synecdoche ſigni & rei ſignificatæ.* 9 Ab igne] *id eſt, quæ neque holocauſta ſunt, neque deſtinata ut igne comburantur Deo.* Munere] *oblationum genera recenſet de quibus Levit.2.& 4.ſequentibus.* 14 Devotum] *vide Levit.27.28.* 18 Sicut pectus] *Levit.7.21.& 22.* 16 Fœdus ſalis] *id eſt, ab omni corruptione tutum, perpetuum : metaphora.* 27 Imputetur] *id eſt , accepta feratur vobis, non illis a quibus decimas acceperitis.* Sicut frumentum] *id eſt, antequam illis utamini, ſicut alii tenentur offerre decimas frumenti & aliorum proventuum , antequam illis utantur.*

CAPUT XIX.

Deus rationem preſcribit conficiendæ aquæ ab immunditia purgantis.

ITEM

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo,

2 Hoc *eſt* ſtatutum legale quod præcepit Jehova dicendo, edicito filiis Jiſraëlis, ut accipientes *adducant* ad te junicem rufam, integram, in qua non *ſit* vitium, [a] cui jugum nondùm impoſitum ſit.

3 Et dabitis eam Elhhazari ſacerdoti, qui jubebit eam educi extra caſtra, ut jugulet eam *quis* coram ipſo.

4 Tum accipiens Elhhazar de ſanguine ejus digito ſuo, aſpergito verſus anteriorem partem tentorii conventus de ſanguine ejus [b] ſepties.

5 Et [c] jubeto comburi junicem illam ante oculos ſuos, pellem ejus & carnem ejus & ſanguinem ejus cum fimo ejus jubeto comburi.

6 Aſſumensq; ſacerdos lignum cedrinum & muſcum & dibaphum coccineum, projicito ea [d] intra rogum illius junicis.

7 Deinde lotis veſtimentis ſuis ſacerdos, abluito carnem ſuam aqua, poſtmodum veniet in caſtra, & immundus erit ſacerdos uſque ad veſperam.

8 Similiter qui combuſſerit eam, lavato veſtimenta ſua aqua, & abluito carnẽ ſuam aqua: & immundus erit uſque ad veſperam.

9 Tum colligito quiſpiam mundus cinerem iſtius junicis, & relinquito extra caſtra in loco mundo, ut cœtui filiorum Jiſraëlis [e] aſſervetur in [a] aquam ſeparationis, *aqua* peccata eſt.

10 Deinde lavato qui collegit cinerem illius junicis veſtimenta ſua, & immundus eſto uſque ad veſperam: hoc eſto filiis Jiſraëlis & peregrino peregrinãti inter eos in ſtatutũ perpetuũ.

11 Qui tetigerit mortuum, quodcunq; cadaver hominis, is *eſto* immundus ſeptem dies.

12 Et purgato ſe *aqua* illa die tertio & die ſeptimo, mundus erit: quòd ſi non purgabit ſe die tertio & die ſeptimo, non erit mundus.

13 Quiſquis tacto mortuo, cadavere hominis qui mortuus eſt, non purgaverit ſe, tabernaculum Jehovæ polluit, ideo excinditor anima illa e Jiſraële: quia aqua ſeparationis non fuerit aſperſa ſuper eum, immundus eſto, deinceps immunditia ejus in eo *eſt*.

14 Hæc *eſto* lex cùm homo mortuus fuerit in tentorio: quiſquis accedit ad tentorium ipſum, & quiſquis *eſt* in ipſo tentorio, immundus eſto ſeptem dies.

15 Etiam omne vas apertum [a] ſuper quo non fuerit pannus circumtortus, immundum eſt.

16 Et quicunque tetigerit in ſuperficie agri confoſſum gladio, aut [a] mortuum, aut os hominis, aut ſepulchrum, immundus eſto ſeptem dies.

17 Accipiunto itaque pro illo immundo de pulvere iſtius exuſtæ *junicis* peccati, cui imponito aquam vivam in vaſe:

18 Et acceptum muſcum intingens aqua illa vir mundus, aſpergito eo tentorium illud & omnia illa vaſa, & animas quæ ibi fuerint: ſimìliter eum qui tetigerit aliquod os, aut confoſſum, aut mortuum, aut ſepulchrum ullum:

19 Aſpergito inquam mundus ille immundum iſtum die tertio & die ſeptimo: cùmque purgaverit eum die ſeptimo, lotis veſtimentis ſuis abluito ſe aqua: ſic mundus erit veſpere.

20 Quiſquis autem immundus fuerit & non purgaverit ſe, omnino excindito, anima illa e medio hujus congregationis: nam ſanctuarium Jehovæ polluit, aqua ſeparationis non fuit inſperſa illi, immundus eſt.

21 Hoc eſto illis in ſtatutum perpetuum: tum qui ſpargit aquam ſeparationis lavato veſtimenta ſua, tum qui tangit aquam ſeparationis, immundus erit uſque ad veſperam.

22 Et quicquid tetigerit is qui immundus *eſt*, immundum eſto: & anima quæ tetigerit *illud* imunda eſto uſque ad veſperam.

[a] Heb. *ſuper quam non aſcenderit jugũ, id eſt, injugẽ, ut olim in ſacrificiis dicebatur.*

[b] Heb. *ſeptem vicibus.*

[c] Heb. *comburito, nempe per alium, ut oſtenditur infrà ver.8.*

[d] Heb. *in medium combuſtionis.*

[e] Heb. *ſit in aſſervationẽ.*

ANNOTATIO.

9 Aquam ſeparationis] *adhibendam iis qui propter immunditiam fuerant ſeparati, ut ea purgati rurſus in cœtum reciperentur: eâdem ratione aqua peccati nominatur: ſic deinceps.* 15 Super quo nõ] *quod aut indito panno contorto, aut circumvoluto ori ejus non fuerit obthuratum.* 16 Mortuum] *non violẽta morte.*

CAPUT XX.

Populus aquarum penuriâ in duces ſuos inſurgit, quibus cùm mandaſſet Deus ut eo præſente petram alloquentes aquam ex ea elicerent, ex diffidentia non planè mandatum ejus exequuntur, ideoq; a promiſſa terra excluduntur: per Edomæos tranſitus petitur: eo denegato ad montem Horem divertitur, ubi Aharon moritur, & Elhhazar ei in ſummo ſacerdotio ſuccedit.

1 PERVENIENTIBUS autem filiis Jiſraëlis, toto cœtu illorum in deſertum Tzinis [a] menſe primo, conſedit populus [a] Kadeſchi: ubi mortua eſt Mirjã, & ſepulta ibi.

2 Cùmque non eſſet aqua illi cœtui, congregati ſunt adverſus Moſchen & adverſus Aharonem:

3 Et contendens populus cum Moſche, loquebantur dicendo, at utinam expiraſſemus, cùm expirarent fratres noſtri coram Jehova.

4 Nam cur adduxiſtis congregationem Jehovæ in deſertum iſtud? ut moriamur ibi nos & [a] jumenta noſtra?

5 Et quare feciſtis ut aſcenderemus ex Ægypto? ad adducendum nos in locum malum iſtum? non *eſt* locus ſementis, aut ficuum, aut vitium, aut malogranatorum, ac ne aqua *quidem* adeſt ad bibendum.

6 Veniens itaque Moſche & Aharon [b] metu illius congregationis ad portam tentorii cõventus, prociderunt in faciem ſuam: & apparuit eis gloria Jehovæ.

7 Et allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

8 Accipe [a] virgam hanc, congregatoque iſto cœtu tu & Aharon frater tuus alloquimini petram iſtam ante oculos eorum, ut edat aquam ſuam: ita proferens eis aquam ex iſta petra, dabis bibendum iſti cœtui & jumentis eorum.

9 Cùm itaque accepiſſet Moſche virgam illam a conſpectu Jehovæ, quemadmodum præ-

Heb. *bruta noſtra: ſic infrà ver.8. &*

[b] Heb. *a facie*

ceperat ei:

10 Congregaverunt Moſche & Aharon congregationem iſtam verſus petram illam, ʼ dixitq́; ʼ eis, ʼ audite nunc ô rebelles, ʼ an ex petra hac proferremus vobis aquam?

11 Deinde Moſche attollens manum ſuam percuſſit petram illam virga ſua ʼ bis: tunc prodiit aqua multa, ut biberet cœtus ille & jumenta illorum.

12 Quamobrem dixit Jehova ad Moſchen & ad Aharonem, quia non credidiſtis mihi, ut ʼ ſanctificaretis me ante oculos filiorum Jiſraëlis, idcircò non introducetis congregationem iſtam in terram quam ego do eis.

13 (Illa *eſt* aqua contentionis, ubi contenderunt filii Jiſraëlis contra Jehovam) ita ſanctificatus eſt ʼ in illis.

14 Tum miſit Moſche nuntios Kadeſcho ad Regem Edomæorum, *qui dicerent*, ſic ait frater tuus Jiſraël, tu noſti [c] omnes moleſtias quæ obvenerunt nobis:

[c] Heb. *omnem moleſtiam quæ invenit nos, ut Exod.* 18.8.

15 Ut deſcẽderunt patres noſtri in Ægyptũ, manſimusq́; in Ægypto temporibus multis, ac malo affecerũt nos Ægyptii ſicut patres noſtros

16 Cumq́; clamaviſſemus ad Jehovam, ut exaudivit Jehova vocem noſtram, miſitq́; angelũ qui eduxit nos ex Ægypto: & ecce jam ſumus Kadeſchi *in* civitate ad finem termini tui.

17 Tranſeamus quæſumus per terram tuam, non tranſibimus per agrum aut per vineam *ullius*, neque bibemus aquam ullius putei: viâ regiâ ibimus, non declinabimus ad dexteram aut ſiniſtram uſq; dum tranſiverimus terminũ tuũ.

18 Cui reſpondit Edomæus, ne tranſito [d] per regionem meam, ut non prodeam ʼ cum gladio obviam tibi.

[d] Heb. *per me: ſynecdoche, ut Deu.* 2.29.

19 Rurſus dicentibus ad eum filiis Jiſraëlis, tritâ viâ aſcendamus, & ſi aquam tuam bibemus ego & pecora mea, ſimul dabo [e] pretium venditionis ejus: [f] nihil eſt *quod petimus*, tantùm pedibus meis tranſeam.

20 Reſpondit, non tranſibis, prodiitq́; Edomæus obviam ei cum populo [g] numeroſo & manu forti.

21 Renuente itaque Edomæo permittere Jiſraëli ut tranſiret per terminum ſuum, deflexit Jiſraël ab eo.

22 Profecti enim Kadeſcho, venerunt filii Jiſraëlis totus cœtus illorum in Horem montem.

23 Tum allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem in ipſo monte Hore, juxta terminum terræ Edomæorum, dicendo,

24 Aggregandus eſt Aharon ad populos ſuos, non enim ingredietur in terram quam do filiis Jiſraëlis: eò quòd rebellaſtis contra [h] præſtitutum meum ad aquam contentionis,

25 Aſſume Aharonem & Elhhazarem filium ejus, quos jubeto aſcendere in montem ipſum Horem.

26 Ubi exuito Aharonem veſtibus ſuis, & induito eis Elhhazarem filium ejus: deinde Aharon aggregabitur & morietur ibi.

27 Fecit ergo Moſche quemadmodum præceperat Jehova, cum aſcendiſcent in montem Horem ante oculos totius cœtus:

28 Exuens enim Moſche Aharonem veſtibus ipſius induit eis Elhhazarem filium ipſius, & mortuus eſt Aharon ibi in vertice mõtis: poſtea deſcẽdit Moſche cum Elhhazare de monte illo.

29 Cumq́; viderent totus ille cœtus expiraſſe Aharonem, fleverunt Aharonem triginta diebus tota domus Jiſraëlis.

[e] Heb. *ven*
tionem: me-
tonymia.

[f] Heb.
non eſt qu
quam, pedi
meis tranſe-
am: Hyſter

[g] Heb. *gr*

Num. 33.
& 39.

[h] Heb.

ANNOTATIO.

1 Menſe primo] *anni quadrageſimi ab exitu ex Ægypto, ut oſtenditur infrà* 33. 38. *& Deut.* 2.14. Kadeſchi] *in deſerto Tzinis ad fines Edomæorum, infrà ver.* 16. 8 Virgam hanc] *quam ſuprà* 17. 25. *ante teſtimonium juſſit aſſervari in ſignum contra rebellioni deditos: ideò Moſche eam a conſpectu Jehova accepiſſe dicitur infrà ver* 9. 10 Dixitq́;] *Moſche & Aharon, quod ex pœna utrique inflicta colligitur.* Eis] *contra quàm juſſi fuerant alloqui petram ante oculos illorum.* Audite] *impatientiæ voces.* An ex petra] *incredulitatis voces: quod enim certò fore Deus promiſerat ver.* 8. *id iſti in dubium vocãt.* 11 Bis] *inobſequens factum, nam a mandato diſcedunt, cùm petram alloqui juſſi ſuprà ver.* 8. *eam percutiunt, & quidem iteratò, irato & impatiente perturbatoq́; animo.* 12 Sanctificaretis me] *certò confirmando Jiſraëlitas de eventu, & ſecurè imperando petræ.* 13 In illis] *in Moſche & Aharone: ſimilem locutionem vide Levit.* 10.3. 18 Cum gladio] *id eſt, armis: ſynecdoche.*

CAPUT. XXI.

Jiſraëlitæ in pugna adverſus Regem Cenahhanææ damno primùm accepto, votum nuncupantes victoriam conſequuntur: poſtea murmurando efficiunt ut ſerpentes in ſe mittantur, a quibus precibus Moſchis & ſerpentis ærei intuitu liberantur: poſt certas profectiones aquis divinitus datis, grato cantico Deum celebrant: denique duobus Emoræis regibus expugnatis regna eorum obtinent.

1 Cùm autẽ audiviſſet Cenahhanæus Rex Hharadi inhabitans ʼ Auſtralem partem adventare Jiſraëlitas via ipſa exploratorum, pugnavit contra Jiſraëlem, & captivam fecit ex eo captivorum multitudinem.

2 Quapropter vovens Jiſraël votum Jehovæ, dixit, cùm [a] omnino tradideris populum iſtum in manum meam, tunc ʼ devotas efficiam civitates eorum.

[a] Heb. *tradẽdo tradideris.*

3 Auſcultans ergo Jehova voci Jiſraëlis tradidit Cenahhanæam *illi*, qui devotos efficit eos & civitates eorum: quamobrem vocavit nomen illius loci [b] Chormam.

[b] *id eſt, devotionem ſive anathema.*

4 Deinde profecti ex illo monte Hore viâ ad mare algoſum, ut circumirent terram Edomæorum, cùm imminutus eſſet animus populi propter viam illam:

5 Dicebat populus contra Deum & contra Moſchen, quare feciſtis ut aſcenderemus ex Ægypto, ad moriendum in hoc deſerto? nam non adeſt panis, nec adeſt aqua, & animam noſtram tædet hujus panis viliſſimi.

6 Tum immiſit Jehova in populum illum ſerpentes [c] preſteres qui morderent populum: ita moriebatur populus multus ex Jiſraële.

[c] Heb.
rentes.

7 Veniens itaque populus ad Moſchen dixerunt, peccavimus quòd locuti ſumus contra Jehovam & contra te, ora Jehovam ut amoveat a nobis hos ſerpentes: oravitque Moſche pro populo.

8 Edixit verò Jehova Moſchi, fac tibi preſterem & impone eum perticæ, eritque ut quiſquis morſus fuerit, cùm aſpexerit eum [d] ſanitatem recipiat.

9 Et faciens Moſche ſerpentem æneum impoſuit eum cuidam perticæ: eratque cùm momordiſſet ſerpens aliquem, ut intuens in ſerpentem illum æneum ſanitatem reciperet.

10 Cumq; filii Jiſraëlis ″profecti eſſent, caſtrametati ſunt Obothis.

11 Deinde profecti Obothis, caſtrametati ſunt ad ″cumulos *montium* Hhabarimorum in illo deſerto quod *eſt* ante conſpectum Moabitarum ab ortu Solis.

12 ″Inde profecti, caſtrametati ſunt in [e] valle Zeredis.

13 Inde profecti caſtrametati ſunt ad vadum Arnonis, quod *eſt* in ipſo deſerto procedens a termino Emoræi: ″nam Arnon terminus Moabitarum inter Moabitas & inter Emoræos *eſt*.

14 Idcircò dici ſolet in recenſione ″bellorum Jehovæ, contra ″Vahebum turbine [f] *pugnavit*, & contra ″flumina, *nempe* Arnonem.

15 ″Decurſus enim iſtorum fluminum qui divertit ad ſitum Hharæ, is nititur termino Moabitarum.

16 Et inde *profecti ſunt* [g] ″Beerum: is *eſt* ille puteus de quo edixerat Jehova Moſchi, congrega populum ut dem eis aquam.

17 (Tunc cecinit Jiſraël canticum hoc, ″aſcende putee, acclamate ei:

18 Putee, quem fodiunt principes, quem effodiunt ingenui e populo, cum Legiſlatore ſcipionibus ſuis) a deſerto verò Mattanā *ſunt ꝓfecti:*

19 Et Mattana Nachalielem, & Nachaliele Bamothas:

20 Bamothis verò ad illam vallem quæ *eſt* in agro Moabitarum ad initium collium, & reſpicit verſus ″ipſam ſolitudinem.

21 Tum miſit Jiſraël nuncios ad Sichonem Regem Emoræorum, qui dicerent,

22 Tranſeam per terram tuam, non divertemus in *ullum* agrum aut vineam, neq; bibemus aquam *ullius* putei: viâ regiâ ibimus uſque dum tranſiverimus terminum tuum.

23 Non permiſit autem Sichon Jiſraëli tanſire per terminum ſuum, ſed congregato Sichon toto populo ſuo procedens obviam Jiſraëli in ipſum deſertum, venit Jahhetzam ubi pugnavit contra Jiſraëlem.

24 Percuſſit verò eum Jiſraël acie gladii: & hæreditariò acquiſivit terram ejus ab Arnone Jabbokum uſq;, uſque ad Hhammonitas (″nam munitus erat terminus Hhammonitarum)

25 Occupavit ergo Jiſraël omnes civitates illas: ideo habitat Jiſraël in omnibus civitatibus Emoræi, Cheſchbone & in omnibus [h] oppidis ejus.

26 Cheſchbon enim civitas erat Sichonis Regis Emoræi, qui pugnans contra ″Regem Moabitarum ″priorem ademerat totam regionem ejus e manu ejus Arnonem uſque.

27 ″Idcirco dicere ſolent qui proverbiis utuntur, adite Cheſchbonem, ædificetur & firmetur civitas Sichonis.

28 ″Cum ignis egreſſus eſt Cheſchbone, flamma ex civitate Sichonis, abſumpſit ″Hharam Moabitarum, incolas ″excelſorum Arnonis.

29 Væ tibi Moab, periiſti popule ″Cemoſchi: ″tradidit filios ejus qui evadebant & filias ejus in captivitatem Regi Emoræo Sichoni.

30 Sed jaculati ſumus in eos, pereūte Cheſchbone, Dibonem uſque, & deſolavimus Nophachum uſque, *deſolatione* [i] pertingente Medebam uſque.

31 Itaque habitavit Jiſraël in terra Emoræi.

32 Deinde miſit Moſche ad explorandum Jahhzerem, quam ceperunt *cum* oppidis ejus: ſic expulit Emoræum qui erat illic.

33 Poſtea converſi cùm aſcenderent via *ad* Baſchanem, proceſſit Hhog Rex Baſchanis obviā eis, ipſe cū toto populo ſuo in præliū Edrehhin.

34 Edixit autem Jehova Moſchi, ne timeto eum, nam in manum tuam trado eum totumquè populum ejus ac regionem ejus: ſed facito ei quemadmodum feciſti Sichoni Regi Emoræorum qui habitabat Cheſchbone.

35 Percuſſerunt itaq; eū filioſq; ejus & totum populū ejus, adeò ut nō relinquerent ei ſuperſtitē: ſic hæreditariò conſecuti ſunt terram ejus.

[d] Heb. *vivat, ſic ver. ſeq.*

[e] *vel torrẽte.*

[f] *Eclipſis conjugati: ut Hhebræis familiare eſt cõjugata nomina ex verbis, & verba ex nominibus intelligere.*

[g] *id eſt, in puteum.*

[h] Heb. *filiabus: ſic deinceps.*

[i] Heb. *quæ eſt uſque Med.*

ANNOTATIO.

1 Auſtralem partem] *Cenahhanææ, qua miſſi fuerant exploratores ſuprà* 13.18. 2 Devotas efficiam] *non reſervabo ad uſus noſtros, ſed tibi conſecratas perdam.* 10 Profecti] *duabus ſtationibus Tzalmone & Punone, infrà.* 33.41. *&* 42. 11 Cumulos] *primos colliculos quà incipiunt Hhabarimi montes.* 12 Inde profecti] *his novem verſibus non ſtationes Jiſraëlitarum, ſed loca compendio enumerantur per quę tranſiverunt antequàm Moſche legatos ad Emorǽum mitteret.* 13 Nam Arnon] *fuerat quidem antè ditionis Moabitarum, ſed Sichon Emoræus bello ipſum cum ulteriore agro ſubegerat, itaq; Jiſraëlitæ nihil quod tum Moabitarum eſſet occuparunt.* 14 Bellorum Jehovæ] *quæ Jehovæ providentia & ductu contra Moabitas ab Emoræo geſta ſunt, ut Moabitæ caſtigarentur, Sichon elatus Jiſraëlitas audacius in bellum provocaret, & Jiſraëlitis hæreditas pararetur: vide Judic.*11. Vahebum] *Regem a Sichone devictum, de quo infrà ver.*26. Flumina] *Arnonem, qui in diverſos rivos ac fluenta dividitur.* 15 Decurſus enim] *id eſt, hoc bello factum eſt, ut Moabitarum ditio eo rivo terminaretur qui vergit ad Hharam: Nam Sichon ſibi ulteriores rivos vendicavit.* 16 Beerum] *relicto Arnone: unde factum eſt ut aquarum penuria laborantibus Deus puteo dato ſuccurreret.* 17 Aſcende pu.] *canticum eſt per proſopopœiam & hypotypoſin factum: primùm enim celeuſtarum more ſeipſos ad opus urgent clamore, deinde operas velut oculis ſubjicit, nimirùm principes & ingenuos cum Moſche ſcipionibus fodientes.* 20 Ipſam ſolitudinem] *Kedemothas, unde nuncios ad Emoræum miſit, Deut.*2.25. 24 Nam munitus] *proinde non poterat, ſicut Moabitarum terminus, a Sichone occupari.* 26 Regem Moab.] *Vahebum, de quo ſuprà ver.*14. Priorem] *aut Balaki reſpectu de quò infrà* 22. *aut ſitus, quia ex variis Moabitarum regibus hic erat illi proximus.* 27 Idcircò dicere] *Confirmatio a communi dicto ejus temporis.* 28 Cùm ignis] *altera confirmatio, cujus ſenſus eſt: Sichon poſt occupatam Cheſchbonem copiis inde ductis in vicinos Moabitas, tanquam igne conſumpſit eos.* Hharam] *nomen agri Moabitarum, ut Deut.*2.8. Excelſorum] *locorum munitorum, deſtinatorumq; idololatriæ.* 29 Cemoſchi] *idoli Moabitarum,* 1.*Reg.*11.7.*& alibi.* Tradidit] *id eſt, ſivit abduci, nec potuit defendere.*

CAPUT XXII.

Bilhham a Moabitis accerſitus ut Jiſraëli maledicat, primùm recuſat de voluntate Dei admonitus, iterum vocatus, veniam abeundi extorquet: quare offenſus Deus in via per Angelum eum objurgat, & quid fieri ab ipſo velit disertè repetit.

1 POSTEA profecti ſunt filii Jiſraëlis, & caſtra poſuerunt in cãpeſtribus Moabitarũ procul a vado Jerichuntino Jardenis.

2 Quod videns Balak filius Tzipporis, cum omnibus quæ fecerat Jiſraël Emoræo ipſi:

3 Timuit Moabita [a] a præſentia iſtius populi valde, eò quòd multus eſſet, tæduitq; Moabitam ob præſentiam filiorum Jiſraëlis.

[a] Heb. *a facie, ſic deinceps.*

4 Quapropter dixit Moabita ad ″ ſeniores Midjanis, nunc delingerent hæc congregatio omnia quæ circum nos *ſunt*, ſicut delingit bos viridem herbam agri: erat autem Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum tempore illo.

5 Et miſit nuncios ad Bilhhamum filium Behhoris ″ Petoram, quæ *eſt* impoſita ipſi ″ flumini, in regionem [b] ″ popularium ejus, accerſitum eum: dicendo, ecce populus egreſſus ex Ægypto, ecce ″ operit aſpectum hujus terræ, & ipſe conſidet e-regione mei.

[b] Heb. *filiorũ populi ejus, id eſt, Meſopotamienſium.*

6 Nunc itaque veni quæſo, ″ maledic meâ cauſâ populo huic, quia robuſtior eſt me, fortaſſe prævalebo, percutiemus eum aut expellam eum ex hac terra: novi enim benedictum fore eum cui benedixeris, & cui maledixeris fore maledictum.

7 Iverunt ergo ſeniores Moabitarum & ſeniores Midjanitarum [c] cum divinationum honorariis in manibus ſuis: cumq; perveniſſent ad Bilhhamum, retulerunt ei verba Balaki.

[c] Heb. *& divinationes in.*

8 Qui dixit ad eos, pernoctate hîc nocte iſta, & reddam vobis [d] reſponſum quemadmodum edixerit Jehova mihi: ſic manſerunt principes Moabitarum cum Bilhhamo.

[d] Heb. *verbũ.*

9 Venit autem Deus ad Bilhhamum, & dixit, qui *ſunt* viri iſti apud te?

10 Et dixit Bilhham ad Deum, Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum miſit *eos* ad me,

11 *Dicens*, ecce populus egreſſus ex Ægypto jam tegit aſpectum hujus terræ: nunc veni, [e] execrare meâ cauſâ illum, fortaſſe prævalebo pugnando adverſus eum, aut expellam eum.

[e] Heb. *defige, id eſt, tuis artibus mihi illum confode: ſic infrà ver.* 18. *& Levitici.* 24.11.

12 Sed dixit Deus Bilhhamo, ne ito cum illis: ne maledicito populo illi, nam benedictus eſt.

13 Quare ſurgens Bilhham eo mane dixit ad principes Balaki, redite in terram veſtram, quia renuit permittere Jehova ut eam vobiſcum.

14 Et ſurgentes principes Moabitarum venerunt ad Balakum, dixeruntq; *ei*, renuit Bilhham venire nobiſcum.

15 Sed perrexit ulterius Balak, mittendo principes plures & honoratiores iſtis:

16 Qui cùm veniſſent ad Bilhhamum, dixerunt ei, ſic ait Balak filius Tzipporis, ne quæſo [f] excuſes te interdicto, quò minùs venias ad me:

17 Nam [g] valde cumulabo te honore, & quicquid edixeris mihi efficiam: quare veni quæſo, execrare populum hunc meâ cauſâ.

[f] Heb. *prohibearis.*

[g] Heb. *honorando honorabo te honore.*

18 Reſpondens autem Bilhham dixit ad ſervos Balaki, ſi daret mihi Balak [h] domũ ſuam plenam argento & auro, non poſſem tranſgredi [i] præſtitutum Jehovæ Dei mei, faciendo aliquid parvum aut magnum.

[h] Heb. *plenitudinem domus ſuæ.*

[i] Heb. *os.*

19 Nunc tamen manete quæſo hîc vos quoq; hac nocte, ut cognoſcam quid perrecturus ſit Jehova loqui mecum.

20 Veniens autem Deus ad Bilhhamum noctu dixit ei, ″ quandoquidem accerſitum te veniunt viri iſti, ſurge vade cum eis: veruntamen rem quam edixero tibi, illam ″ facies.

21 Surgens itaque Bilhham ipſo mane ſtravit aſinam ſuã, abiitq; cum principibus Moabitarũ.

22 Sed accensâ irâ Dei ″ quòd ipſe abiret, oppoſuit ſe Angelus Jehovæ in ea via ut eſſet adverſarius ei: is autem inſidebat aſinæ ſuę habens duos pueros ſuos ſecum.

23 Cùmq; videns aſina illa Angelum Jehovæ ſtantem in via illa & gladium ejus eductum in manu ejus, declinaſſet aſina ab illa via ut iret in agrum, percuſſit eam Bilhham ut cogeret eam reflectere ad viam illam.

24 Tum ſtetit Angelus Jehovæ in tramite quodam vinearum, [k] maceriam utrinque habente.

[k] Heb. *ma- ria hinc & maceria ill*

25 Cumque videns aſina Angelum Jehovæ *ſtantem* comprimeret ſe ad alteram maceriem, compreſſit pedem Bilhhami ad maceriem illam: quare denuò percuſſit eam.

26 Poſtea Angelus Jehovæ perrexit tranſire: ſtetitque in loco anguſto, ubi nulla erat via ad declinandum dextrorſum aut ſiniſtrorſum.

27 Cùmque videns aſina Angelum Jehovę ſuccubuiſſet ſub Bilhhamo, accenſus ira Bilhhã percutiebat aſinam baculo ſuo.

28 Aperuit autem Jehova os aſinæ, quę dixit Bilhhamo, quid feci tibi, quòd percuſſiſti me jam [l] ter?

[l] Heb. *tri- vicibus, ſi infrà ve & 33.*

29 Dicente verò Bilhhamo aſinæ, quia ludificata es me: utinam eſſet gladius in manu mea, jam enim occiderem te.

30 Dixit aſina ad Bilhhamum, nonne aſina tua ſum, qua vehi ſoles [m] ex quo tua fui uſque in diem hunc? an [n] ſolita fui unquam tibi ita facere? qui dixit, non.

[m] Heb. *ex tibi ſum: nomen a pro ſepar*

[n] Heb. *ſo do ſoleo ita facere.*

31 Tum detegente Jehova oculos Bilhhami, vidit Angelũ Jehovæ conſiſtentem in ipſa via & gladium ejus eductum in manu ejus: quare inclinans verticem incurvavit ſe in faciem ſuam.

32 Et dixit ad eum Angelus Jehovæ, quamobrem percuſſiſti aſinam tuam jam ter? ecce ego egreſſus ſum ut ſim adverſarius, quia ″ declinat hæc via in conſpectu meo.

33 Cùm vidit me aſina, tum divertit a conſpectu meo jam ter: niſi divertiſſet a conſpectu meo, jam certè etiam te occidiſſem & illam vivam conſervaſſem.

34 Dicente itaque Bilhhamo ad Angelum Jehovæ, peccavi, quiã neſciebam te cõſiſtere obviam mihi in hac via: quare nunc ſi malum videtur in oculis tuis, [o] revertar.

[o] Heb. *tar mih*

35 Dixit Angelus Jehovæ ad Bilhhamum, abi cum iſtis viris, ſed tantùm verbum quod edixero tibi illud loquitor: ivitque Bilhham cum principibus Balaki.

36 Cùm autem audiret Balak adventare Bilhhamum, proceſſit obviam ei ad urbem Moabitarum quæ *erat* in termino Arnonis, qui *eſt* in extremitate ipſius termini:

37 Et dixit Balak ad Bilhhamum, an non [p] ſedulò miſeram ad te ad accerſendum te? quare non veniebas ad me? an verò non poſſum honore afficere te?

[p] Heb. *tendo m*

ANNO-

ANNOTATIO.

4 Seniores] *ſenatores quos ſocios in hoc conſilio adhibuit: ideò legati utrinque dicuntur miſſi infrà ver.7.* 5 Petoram] *Pacoriam Ptolemæo.* Flumini] *Euphrati.* Popularium] *erat enim Meſopotamienſis, ut ipſe teſtatur infrà 23.11.* Operit] *præ multitudine: hyperbole.* 6 Maledic] *tuis artibus faſcina eum ut malè pereat: ſic pugnaſſe dicitur contra Jiſraëlem Jehoſchu.24.9.* 20 Quandoquidem] *q.d. cùm illi te, & tu me adeò importunè ſollicites, age abi, &c.* Facies] *quamvis invitus & aliud cupiens.* 22 Quod ipſe abiret] *animo exequendi voluntatem Balaki, Deut.23.5.* 32 Declinat hæc via] *id eſt, alium tuæ hujus profectionis finem tibi propoſuiſti à meo: viam enim pro inſtituto accipit, ut Judic.4.9.*

CAPUT. XXIII.

Bilhham præmiſſis ſacrificiis bis conatur Jiſraëlitis maledicere morem Balako gerens: ſed divinitus animo linguâque illius mutata, benedicit eis, & divinam erga eos benevolentiam prædicat.

1 DIXIT verò Bilhham ad Balakum, ecce veni ad te, jam[a] poſſémne ullo pacto aliquid loqui? illud ipſum verbum quod indiderit Jehova ori meo, eloquar.

2 Jvitque Bilhham cum Balako, & venerunt Kirjath-chutzothas.

3 Ubi mactans Balak boves & pecudes, 'miſit ad Bilhhamum & ad principes qui cum eo *erant*.

4 Fuit autem ipſo mane, ut aſſumens Balak Bilhhamum deduceret eum ad excelſa Bahhalis: unde videbat extremam partem populi.

5 Tum dicente Bilhhamo ad Balakum, extrue mihi hîc ſeptem altaria, & præpara hîc mihi ſeptem juvencos & ſeptem arietes:

6 Fecit Balak quemadmodum locutus erat Bilhham, obtulitque Balak cum Bilhhamo juvencum & arietem in unoquoque altari.

7 Dixit autem Bilhham Balako, conſiſte juxta holocauſtum tuum dum abeo, fortaſſe [b] obviam fiet Jehova mihi, & [c] quācunque rem oſtēderit mihi indicabo tibi: & abiit *in* clivum.

8 Cùmq; obviam factus eſſet Deus Bilhhamo, dixit ad eum Bilhham, ſeptem altaria iſta diſpoſui, & obtuli juvencum atque arietem in unoquoque altari.

9 Indens verò Jehova verbum ori Bilhhami, dixit, revertere ad Balakum, & ſic loquere.

10 Qui reverſus ad illum (cùm ecce conſiſteret juxta holocauſtum ſuū, ipſe & omnes principes Moabitarum)

11 Protulit ſententiam ſuam dicens, 'e Syria juſſit me adduci Balak Rex Moabitarum, e 'montibus orientalibus, *dicendo*, veni maledic meâ cauſâ Jahhakobo, veni[d] deteſtare Jiſraëlē.

12 Quid execrarer quod non execratur *Deus* fortis? aut quid deteſtarer quod non deteſtatur Jehova?

13 Cùm e ſummitate rupium illum aſpicio, & e collibus contemplor illum, en populus *qui* 'ſolus habitat, & aliis gentibus ſeipſum non annumerat.

14 Quis numeret pulverem Jahhakobi? & *quis* numerum? *quis* quartam partē Jiſraëlis? [e]'moriar ego morte juſtorum, & ſit finis meus ſicut illius.

15 Tum dixit Balak ad Bilhhamum, quid facis mihi? ad execrandum inimicos meos aſſumpſi te, ecce autem [f] continenter benedicis.

16 Qui reſpondens dixit, annon quod indidit Jehova ori meo, ipſum[g] obſervanter eloquerer?

17 Deinde dixit ad eum Balak, veni quęſo mecum ad locum alterum ex quo videas eum (tantùm extremitatem ejus videbis, eum verò totum non videbis) & execrare eum meâ cauſâ inde.

18 Sic aſſumens eum *deduxit* in agrum [h] Tzophim ad verticem cujuſdam collis, ubi extructis ſeptem altaribus obtulit juvencum & arietem in unoquoque altari.

19 Dixítque ad Balakum, conſiſte hîc juxta holocauſtum tuum, ego verò obvius fiam illic *Jehovæ*.

20 Obviam itaque factus Jehova Bilhhamo indidit verbum ori ejus, ac dixit, revertere ad Balakum & ſic loquere.

21 Cui venienti ad ſe (cùm ecce conſiſteret juxta holocauſtum ſuum & principes Moabitarū cum eo) dixit Balak, quid locutus eſt Jehova?

22 Tum protulit ſententiam ſuam dicens, 'ſurge Balak & audi, aures attende ad me fili Tzipporis.

23 *Deus* fortis non *eſt* homo qui mentiatur, aut filius hominis quem pœniteat: an ipſe dixerit & non faciet? an locutus fuerit, & non præſtabit illud?

24 Ecce *in me* recepi benedicere: 'benedixit enim, 'nec revocabo illud.

25 'Non intuetur iniquitatem in Jahhakobo, nec aſpicit perverſitatem in Jiſraële: Jehova Deus ejus 'cum eo *eſt*, & clangor regius *eſt* in eo.

26 *Deus* fortis eductor eorum ex Ægypto, '*eſt* ei ut vires monocerotis.

27 'Nam non eſt incantatio contra Jahhakobum, neque divinatio contra Jiſraëlem: ' jam hoc tempore dicendum eſt de Jahhakobo & de Jiſraële, quid operetur *Deus* fortis.

28 En populus *qui* tanquam immanis leo 'aſſurget, & tanquam leo ſeipſum attollet: 'non cubabit donec comederit prędam, & ſanguinē cæſorum biberit.

29 Tum dixit Balak ad Bilhhamum, ne execratione execrator eum, nec benedictione benedicito ei.

30 Reſpondens verò Bilhham dixit ad Balakum, annon allocutus eram te dicendo, quicquid locutus fuerit Jehova, illud faciam?

31 Deinde dixit Balak ad Bilhhamum, age quæſo, aſſumens te *ducam* in locum alium: fortaſſe rectum videbitur in oculis Dei illius, ut iſtum inde meâ cauſâ execreris.

32 Et aſſumens Balak Bilhhamum *duxit* in verticem Pehhoris, qui reſpicit ad ſolitudinem.

33 Ubi dicente Bilhhamo ad Balakūm, extrue mihi hîc ſeptem altaria, & præpara hîc mihi ſeptem juvencos & ſeptem arietes:

34 Fecit Balak quemadmodum dixerat Bilhham, obtulitque juvencum & arietem in unoquoque altari.

[a] Heb. *poſſe poſſem.*

[b] Heb. *obvius fiet Jehova obviam mihi.*

[c] Heb. *rem ejus quod &c.*

[d] Heb. *indignare, id eſt, in indignationē adduc: ſic ver. 12.*

[e] Heb. *anima mea moriatur.*

[f] Heb. *benedicendo benedicis.*

[g] Heb. *obſervarem loquēdo.*

[h] *id eſt, ſpeculatorum.*

ANNOTATIO.

3 Miſit] *ut cum principibus convivaretur quos ei honoris cauſâ adjunxerat* 11 E Syria] *Meſopotamia Syriæ parte, Deut.* 23.4. Montibus orient.] *vide Gen.*11.26. 13 Solus] *religione, legibus, & inſtitutis vitæ ab omnibus aliis ſeparatus Deo.* 14 Moriar] *id eſt, utinam poſt hujus vitæ exitum felicitatem conſequar his rectis repoſitam.* 22 Surge] *honorē verbo Dei exhibiturus: ſic Gen.*49.33. *& Judic.*3.20. 24 Benedixit] *Jehova, qui mihi occurrit.* Nec revocabo] *non poſſum irritam facere benedictionem ejus.* 25 Non intuetur] *nō imputat illis, ſed tegit remittit & purgat peccata.* Cum eo eſt] *illis favet, ſua præſentia ſanctificans eos, & verbo ſuo (quod in eis veluti buccina perſonat) regit eos.* 26 Eſt ei ut vires] *q. d. qui eos a ſervitute invitis Ægyptiis vindicavit, idem robore munit eos contra inimicos ut eſt munitus monoceros. nec plus valent adverſus eum artes diabolicæ, quàm venena contra monocerotem.* 27 Nam non] *Confirmatio a re præſente, eò quòd ipſe ſuis faſcinis & incantationibus nihil illis nocere poſſit.* Jam hoc tempore] *id eſt, his omnibus faſcinis miſſis, opus Dei erga Jiſraëlem mihi eſt prædicandum.* 28 Aſſurget] *proſperabitur & contra hoſtes prævalebit ut leo.* Non cubabit] *non deſinet proſperari.*

CAPUT XXIIII.

Bilhham ſpiritu Dei adactus Jiſraëlitis benedicit, & felicia eis, infelicia verò eorum hoſtibus coram Rege Moabitarum prænunciat: cui tamen pernicioſum dat conſilium ante profectionem ſuam.

1 VIDENS autem Bilhham bonum videri in oculis Jehovæ ut benediceret Jiſraëli,[a] hac vice ut antea nō ivit ad captandas incantationes, ſed [b] convertit faciem ſuam verſus deſertum.

2 Cùmq; ſublatis oculis ſuis videret Bilhhā Jiſraëlem commorantem " per tribus ſuas, adfuit ei ſpiritus Jehovæ:

3 Quo protulit ſententiam ſuam dicens, dictum Bilhhami filii Behhoris, dictum viri " aperti [c] oculis:

4 Dictum audientis ſermones *Dei* fortis, qui viſionem omnipotentis videt, " excidens, ſed retectus oculis.

5 Quàm ſunt bona tentoria tua ô Jahhakob, tabernacula tua ô Jiſraël.

6 "Ut valles extenduntur, ut horti juxta flumen, ut ſantali *quos* " plantavit Jehova, ut cedri juxta aquas.

7 "Fundet aquam e ſitulis ſuis, ut ſemen ejus ſit in aquis multis: ſic aſſurget ſupra " Agagum Rex ejus, & attollet ſe regnum ejus.

8 "*Deus* fortis eductor ejus ex Ægypto ut vires monocerotis *erit* ei: conſumet gentes inimicas ſibi & oſſa eorum [d] detrahet, aut ſagittis ſuis franget.

9 " Ubi incurvaverit ſe, ubi jacuerit tanquam leo & tanquam immanis leo, quis excitet eum? "benedicentium tibi *quiſque eſt* benedictus, & maledicentium maledictus.

10 Tunc accenſus ira Balak adverſus Bilhhamum comploſit manibus ſuis: dixitq; Balak ad Bilhhamum, ad [e] execrandum inimicos meos vocaveram te, & ecce benedixiſti [f] continenter tribus jam vicibus.

11 Nunc ergo effuge in locum tuum: dixerā, [g] honore cumulabo te, ſed ecce [h] avertit te Jehova ab honore.

12 Sed dixit Bilhham ad Balakum, nònne etiam nuncios tuos quos miſeras ad me allocutus eram dicendo,

[a] Heb. *vice ut vice in occurſum incantationum: ſic Judic.*16.20

[b] Heb. *poſuit.*

[c] Heb. *oculo, ut infrà ver.* 15.

[d] Heb *exoſſabit, id eſt, tractabit eos ut feræ prædam.*

[e] *ut ſuprà.* 22.11.

[f] Heb. *benedicendo.*

[g] Heb. *honorando honorabo te.*

[h] Heb. *prohibuit te Jehova ab honore: hypallage, pro prohibuit honorem a te.*

13 Si daret mihi Balak [i] plenam domum ſuam argento & auro, non poſſem tranſgredi [k] præſtitutum Jehovæ, faciendo rem bonam aut malā [l] ex me: quod loquitur Jehova, illud eloquar.

14 (" Attamen nunc ecce me eunte ad populum meum, age conſulam tibi) quæ facturus eſt hic populus populo tuo [m] extremis temporibus.

15 Et "proferens ſententiam ſuam dixit, dictū Bilhhami filii Behhoris, dictum viri aperti oculis:

16 Dictum audientis ſermones *Dei* fortis, & noſcentis notionem excelſi, *qui* viſionem omnipotentis videt, excidens ſed retectus oculis.

17 "Video illud, non tamen nunc: contemplor illud, ſed non propinquum: procedit " ſtella ex Jahhakobo, & exurget ſceptrum ex Jiſraële, quod "franget latera Moabitarum, & deſtruet omnes " filios Schethi:

18 Et erit Edom poſſeſſio, erit inquam Sehhir poſſeſſio " hoſtibus ſuis: nam Jiſraël faciet [n] ſtrenuè:

19 Dominiumq; obtinebit ex Jahhakobo *natus*, qui perdet " ſuperſtitem e civitate *quaque*.

20 Cumq; aſpiceret Hhamalekum, proferens ſententiam ſuam dixit: " *ut* principium gentium *quod ad* Hhamalekum, ita finis ejus in perpetuum perit.

21 Cùm verò aſpiceret " Kenæum, proferens ſententiam ſuam dixit: forte eſt habitaculum tuum, & ponere in petra nidum tuum:

22 Attamen erit [o] cùm *aliqui* depaſcent " Kajinum: quouſque *erit in petra nidus tuus*? Aſſyria captivum abducet te.

23 Deniq; proferens ſententiam ſuam dixit, eheu, quis vivet cū diſpoſuerit hoc *Deus* fortis?

24 Ut naves a litore " Cittæorum *ſolventes* affligant Aſſyrios & affligant Hhebræos: ſed etiam *populus* ille in perpetuum " peribit.

25 Poſtea ſurgens Bilhham abiit ut reverteretur in locum ſuum: atque etiam Balak abiit itinere ſuo.

[i] Heb. *plen tudinem do mus.*

[k] Heb. *os.*

[l] Heb. *ex co de meo, ut ſu pra* 16.28.

[m] Heb. *in ex tremitate erum.*

[n] Heb. *virt tem nomen pro adverb*

[o] Heb. *ad paſcendu Kajinum.*

ANNOTATIO.

2 Per tribus] *in ſtationes ſuas diſtinctum ex lege ſuprà* 2. 3 Aperti oculis] *donati luce ſpiritus divini.* 4 Excidens] *extra ſe raptus excidentibus ſenſuum facultatibus, quæ ratio eſt videndi viſiones Dei, ut* 1. *Schemuel.*19.24. 6 Ut valles] *his metaphoris prædicit felicitatem populi, q. d. amplitudine cum vallibus, felicitatis incremento cum hortis perenni fluvio irriguis, ſuavitate cum ſantalis odoratiſſimis, robore & altitudine cum irriguis cedris comparanda.* Plantavit] *q. d. quarum tanta eſt præſtantia, ut non humanitus ſatæ ſed divinitus datæ dicendæ ſint.* 7 Fundet] *ita benedicet Deus ut copioſam ſobolem habeat atque fructiferam.* Agagum] *Hhamalekitarum regum eo tempore florentiſſimum per ſynecdochen: nam eorum Reges Agagi dicebantur, ut Ægyptiorum Parhhones: ſic* 1. *Schemu.* 15.8. 8 Deus fortis] *vide ſuprà* 23.26. 9 Ubi incurvaverit] *ut Gen.*49.9. Benedicentium] *ex promiſſione facta Abrahamo.*

Gene.

*Geneſ.*11.35. 14 Attamen] *Inſinuatio, qua Balaki animum comparat ut res(quamvis animo ipſius ingratas)patienter audiat. Conſilium autē hoc quale fuerit, indicat hiſtoria ca.25. nam ex conſilio Bilhhami eam eveniſſe confirmatur infrà 31.16.& Apoc.2.14.* 15 Proferens] *ſic ſuprà verſu.3.& 4.* 17 Video illud] *quod mox dicturus ſum: ſic relativa interdum apud Hhebræos antecedentibus præeunt.* Stella] *ſtellæ & ſceptri nomine regnum populi Dei intelligit, ceptum in Davide, completum in Chriſto: inter quos tempus interjectum fuit progreſſus quidam ſtellæ, ſive temporale regnum ſpecties, quod in primis ſpectabat Bilhham, ſive ſpirituale, quod continenter adimpletur in Chriſto.* Franget] *Moabitas ſibi ſubjiciet quaſi perfodiens eorum latera: vide 2.Sche.8.2.* Filios Schethi] *homines ex Schetho Adami filio prognatos: nam Kajini aliorumq́ genus diluvio periit.* 18 Hoſtibus ſuis] *Jiſraëlitis: vide 2.Schemu,8.14.* 19 Superſtitem] *hoſtem.* 20 Ut principium] *id eſt, ut copiis ejus infeliciter ſucceſſit, cùm primùm Jiſraëlitas aggreſſi ſunt Exod.17. ita ſuccedet ſemper donec deleti ſint: nam irrevocabili Dei decreto Hhamalekitæ traditi ſunt Jiſraëlitis delendi, & contra eos perpetuum imperatum bellum, ibidem 3. ver. ultimis.* 21 Kenæum] *gentē Jithronis e Midjanitis: unde Kenæus vocatur Judic.1.16.& poſteri ejus Kenæi Judic.4.& 1.Schemu.15.6.* 22 Kajinum] *Kenæum tranſpoſitis literis, fortaſſe autoris gentis iſtius nomen eſt.* 24 Cittæorum] *Cilicum: vide Gen.10.4. intelligit autem Græcorum Romanorumq́ copias quibus Hhebræi & Aſſyrii domiti ſunt.* Peribit] *quod Daniel.2.34.& 45. figurâ ſtatuæ a lapide, qui ſine manibus exciſus fuerat, comminutæ prædicitur.*

CAPUT. XXV.

Jiſraëlitæ aſtuto Bilhami conſilio in idololatriam & ſcortationem cum alienigenis inducti, iram Dei ita in ſe provocant, ut duces maleficorum ſuſpendi, reliquos interfici jubeat, donec ſtrenuo Pinchaſi facto ira ejus deferbuit. Quo nomine ſacerdotium perpetuum ei poſteriſq́ ejus adjudicatur, & in Midjanitas ſcelerũ autores bellum imperatur.

1 TUM manebat Jiſraël Schittimis, ubi cœpit populus ſcortari cũ filiabus Moabitarum.

2 Quibus invitantibus populum ad ſacrificia deorum ſuorum, comedebat populus, ac incurvabat ſe diis illarum.

3 Sic copulato Jiſraële cum idolo Pehhoris, accenſa eſt ira Jehovæ in Jiſraëlem.

4 Et edixit Jehova Moſchi, ſume omnes primarios 'iſtius populi, &'ſuſpende eos Jehovæ 'coram iſto Sole: ut avertatur furor iræ Jehovę ab Jiſraële.

5 Deinde edixit Moſche judicibus Jiſraëlis, occidite quiſque'homines ſuos qui copularunt ſe idolo Pehhoris.

6 Ecce autem quidam e filiis Jiſraëlis veniens'adduxit verſus fratres ſuos Midjanitidem quandam, ante oculos Moſchis & ante oculos totius cœtus filiorum Jiſraëlis, ipſis flentibus ad portam tentorii conventus.

7 Quod cum videret Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis ſacerdotis, ſurgens e medio illius cœtus arripuit ſpiculum manu ſua.

8 Quod penetravit [a] a dorſo viri Jiſraëlitæ ad [b] ventrem ejus, transfixitque ipſos ambos, virum Jiſraëlitam & mulierem illam per ventrem illius: tum coërcita eſt plaga illa ne *pergeret* in filios Jiſraëlis.

9 (Fuerunt autem qui mortui ſunt plaga illa, vicies quater mille)

[a] Heb. *poſt virum Jiſraëlitam.*

[b] *ut vox affinis Deut. 18. 3. quod enim vulgò interpretantur, ad ipſum tentorium, ſine exemplo eſt.*

10 Allocutus enim eſt Jehova Moſchen, dicendo,

11 Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis ſacerdotis avertit æſtuantem iram meam a filiis Jiſraëlis cùm [c] ageret zelotypiâ mei inter eos, ita ut non cõſumpſerim filios Jiſraëlis zelotypiâ meâ.

12 Idcircò dicito, ecce do ei'cum fœdere meo pacem.

13 Erit enim ei ac ſemini ejus poſt eũ fœdere ſacerdotiũ perpetuum, eò quòd zelotypus fuit pro Deo ſuo, & expiationē fecit pro filiis Jiſraëlis.

14 Nomen autem viri Jiſraëlitæ illius percuſſi, qui percuſſus *fuit* cum illa Midjanitide, *erat* Zimri filius Sallu, princeps paternæ familiæ [d] ex Schimhhonitis:

15 Nomen verò illius mulieris Midjanitidis percuſſæ, Cozbi filia Tzuris, *qui* primarius nationum paternę familiæ inter Midjanitas erat.

16 Deinde allocut⁹ eſt Jehova Moſchē, dicēdo,

17 Hoſtiliter agite cum Midjanitis iſtis, ac percutite eos.

18 Nam ipſi hoſtiliter agunt cõtra vos machinationibus ſuis, quas machinati ſunt contra vos in negotio Pehhoris, & in negotio Cozbi filiæ principis Midjanitarũ [e] gētilis ſuæ, quæ percuſſa fuit in die ipſo plagæ ob negotiũ Pehhoris.

[c] Heb. *Zelaret zelotypiã meam.*

[d] Heb. *Schimhhonitæ.*

[e] Heb. *ſororis*

ANNOTATIO.

4 Iſtius populi] *multitudinis eorum qui ad idololatriam & ſcortationem ſe contulerunt.* Suſpende eos Jeh.] *ut 2.Schemu.21.6.* Coram iſto Sole] *hoc ipſo die antequàm occidat Sol: nam uno die duraſſe plagam illam legimus infrà ver.18.& 1.Cor.10.8.* 5 Homines ſuos] *ſuæ curæ commiſſos ſecundum ordinem inſtitutum, Exod.18.25.* 6 Adduxit] *ipſum malum in media caſtra intulit: adeo non ſatis illi fuit ad exteras mulieres vocantes exiviſſe cum reliquis.* 12 Cum fœdere meo] *id eſt, præter fœdus meum quo illi ſacerdotium adjudico, illum dono reconciliatione mea cum populo: vide ſacerdotii ſeriem 1.Chro.6.4.& ſequentibus ver.*

CAPUT. XXVI.

Moſche cum ſummo ſacerdote omnibus jam mortuis qui fuerant numerati ſuprà 1. jubetur iterum Jiſraëlitas eâdem ratione qua prius recenſere, & diſtributionis terræ promiſſæ mandatum accipit.

1 FUIT autem'poſt illam plagam, ut ediceret Jehova Moſchi & Elhhazari filio Aharonis ſacerdoti, dicendo:

2 Recenſete capita totius cœtus filiorum Jiſraëlis a nato viginti annos & deinceps, per familias paternas eorum, omnem [a] aptum ad egre-

[a] Heb. *egredientem.*

egrediendum in militiam inter Jiſraëlitas.

3 Itaq; allocutus eſt eos Moſche & Elhhazar ſacerdos in campeſtribus Moabitarum, ex adverſo Jardenis Jerichuntini, dicendo,

4 *Recenſete* a nato viginti annos & deinceps: quemadmodum' pręceperat Jehova Moſchi & filiis Jiſraëlis, qui egreſſi fuerant e terra Ægypti,

[b] Heb. *Chanocæi, & ſic deinceps.*

5 REUBEN, primogenitus *fuerat* Jiſraëlis: filiorum Rëubenis, Chanoci familia [b] Chanocæa, Pallu familia Palluitis,

6 Chetzronis familia Chetzronitis, Carmi familia Carmitis.

7 Hi *ſunt* e familiis Rëubenitarum, quorum fuerunt numerati quadragies ter mille ſeptingenti triginta.

8 Nati autem Pallu, Eliab,

ſuprà 16.

9 Et filii Eliabi, Nemuel & Dathan & Abiram: hi *ſunt* Dathan & Abiram' convocati e cœtu, qui moverunt rixas contra Moſchen & contra Aharonem cum cœtu Korachi, quando moverunt rixas contra Jehovam.

10 Quare aperiens terra os ſuum abſorpſit eos &' *quæ erant* Korachi, cùm moreretur cœtus ille: cum abſumpſit ignis ducentos quinquaginta viros, itaq; fuerunt' in ſignum:

11 Filii verò Korachi non ſunt mortui.

[c] *qui & Jemuel Geneſ. 46.10.*

[d] *qui & Tzochar, ibidem.*

12 FILIORUM Schimhhonis per familias ſuas, [c] Nemuelis familia Nemuelitica, Jaminis familia Jaminitica: Jacinis familia Jacinitica,

13 [d] Zerachi familia Zerachæa, Schaulis familia Schaulitica.

14 Hi *ſunt* e familiis Schimhhonitarum, vicies bis mille ducenti.

[e] *qui & Tziphjon, ibidem & 1. Chro.5.*

[f] *qui etiam Etzbon 1. Chro.5.*

15 FILIORUM Gadis per familias ſuas, [e] Tzephonis familia Tzephonitis, Chaggi familia Chaggitica: Schuni familia Schunitica,

16 [f] Ozni familia Oznitica, Hheri familia Hheritica,

17 Arodis familia Aroditica, Areeli familia Areelitis.

18 Hi *ſunt* e familiis filiorum Gadis per numeratos eorum, quadragies mille quingenti.

19 FILII Jehudæ *fuerant* Hher & Onan: ſed mortuus eſt Hher & Onan in terra Cenahhani.

20 Fuerunt autem filiorum Jehudæ per familias ſuas, Schelæ familia Schelanitis, Peretzi familia Peretzæa: Zerachi familia Zerachæa.

21 Fueruntque filiorum Peretzi, Chetzronis familia Chetzronitis, Chamulis familia Chamulitis.

22 Hi *ſunt* e familiis Jehudæ per numeratos eorum, ſeptuagies ſexies mille quingenti.

[g] *qui & Pua 1.Chro.7.1.*

[h] *qui & Job dicitur per ſyncopen: Gen.46.*

23 FILIORUM Jiſſaſcaris per familias ſuas, Tolahhi familia Tolahhæa: [g] Puvæ familia Puvæa,

24 [h] Jaſchubi familia Jaſchubæa, Schimronis familia Schimronitæ:

25 Hi *ſunt* e familiis Jiſſaſcaris per numeratos eorum, ſeptuagies ſexies mille quingenti.

26 FILIORUM Zebulunis per familias ſuas, Seredi familia Seredæa, Elonis familia Elonitis: Jachleelis familia Jachleelitis.

27 Hi *ſunt* e familiis Zebulunitarum per numeratos eorum, ſexagies mille quingenti.

28 FILII Joſephi per familias ſuas, Menaſche & Ephrajim.

29 Filiorum Menaſchis, Maciris familia Maciritis, Macir autem genuit Gilhhadem: Gilhhadis familia Gilhhaditis.

[i] *qui idẽ Ab hhezer Je ſchu.17.2. & paſſim.*

30 Horum filiorum Gilhhadis, [i] Ihhezeris familia Ihhezeritis: Cheleki familia Chelekæa,

31 Et Aſchrielis familia Aſchrielitis, & Schecemi familia Schecemæa,

32 Et Schemidahhi familia Schemidahhæa, & Chepheris familia Chepheritis.

33 Tzelophchado autem ipſi filio Chepheris non fuerunt filii, ſed filiæ: & nomen filiarum Tzelophchadi *fuit* Machla, & Nohha, Chogla, Milca, & Tirtza.

34 Hi *ſunt* e familiis Menaſchis, quorum numerati quinquagies bis mille ſeptingenti.

[k] *qui idem Be red.1.Chro.7 20.*

35 Hi *ſunt* filii Ephrajimi per familias ſuas, Schutelachi familia Schutelachæa, [k] Beceri familia Beceræa: Tachanis familia Tachanitis:

36 Atque hi *ſunt* filii Schutelachi, Hheranis familia Hheranitis.

37 Hi *ſunt* e familiis filiorum Ephrajimi per numeratos eorum, tricies bis mille quingenti; hi *ſunt* filii Joſephi per familias ſuas.

[l] *qui idem Echi Gen. & Achra 1.Chro.8.1.*

[m] *qui idem Muppim Geneſ.46.21.*

[n] *qui idem Adar per metatheſin. 1.Chro.8.2.*

[o] *qui & Chuſchim, Gen. 46.23.*

38 FILIORUM Binjaminis per familias ſuas, Belahhi familia Belahhæa, Aſchbelis familia Aſchbelitis: [l] Achirami familia Achiramæa,

39 [m] Schuphami familia Schuphamæa, Chuphami familia Chuphamæa.

40 Fueruntq; filiis Belahhi [n] Ardi & Nahhamani, *illi* familia Arditis, Nahhamani familia Nahhamitis.

41 Hi *ſunt* filii Binjaminis per familias ſuas, quorum numerati quadragies quinquies mille ſexcenti.

42 Hi *ſunt* filii Danis per familias ſuas, [o] Schuchami familia Schuchamæa: ' hi *ſunt* e familiis Danis per familias ſuas.

43 Omnes familiæ Schuchamæorum per numeratos eorum, ſexagies quater mille quadringenti.

44 FILIORUM Aſcheris per familias ſuas, Jimnæ familia Jimnæa, Jiſchvi familia Jiſchvitis: Berihhæ familia Berihhæa:

45 Filiorum Berihhæ, Cheberi familia Cheberæa: Malcielis familia Malcielitis:

46 Nomen verò filiæ Aſcheris, Serach.

47 Hi *ſunt* e familiis filiorum Aſcheris per numeratos eorum, quinquagies ter mille quadringenti.

[p] *qui idem Jachtziel.1. Chro.7.1*

[q] *qui & Schallum, ibidem.*

48 FILIORUM Naphtali per familias ſuas, [p] Jachtzeelis familia Jachtzeelitis: Guni familia Gunitis,

49 Jetzeris familia Jetzeritis, [q] Schillemi familia Schillemæa.

50 Hi *ſunt* e familiis Naphtalitarum per familias eorum, quorum numerati quadragies quinquies mille quadringenti.

51 Hi *ſunt* numerati filiorum Jiſraëlis, ſexcenties mille cum mille ſeptingentis triginta.

52 TUM allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo,

53 Iſtis dividitor terra in poſſeſſionem, ' pro numero nominum.

54 Ei qui multus eſt multiplicato poſſeſſionem ſuam, ei verò qui paucus eſt pauciorem aſſignato poſſeſſionem: cuique ſecundum numeratos ſuos attribuitor poſſeſſio ſua.

55 Veruntamen ſorte dividitor terra: pro nominibus tribuũ paternarum ſuarum poſſidento.

56 Per ſortem dividitor poſſeſſio ejus inter

multum & paucum.

57 HI autem *ſunt* numerati Levitarum per familias ſuas, [r] Gerſchonis familia Gerſchunnitis, Kehathi familia Kohathæa, Merari familia Meraritis.

[r] qui & Gerſchun. 1. Chr. 6.1.

58 Hæ *ſunt* familiæ Levi, familia [s] Libnitis, familia [s] Chebronitis, familia [s] Machlitis, familia Muſchitis, familia [s] Korachæa: Kehath autem genuit Hhamramum.

59 Et nomen uxoris Hhamrami Jocebed filia Levi, quam peperit *uxor* Levi in Ægypto: peperitque Hhamramo Aharonem & Moſchen atq; Mirjam ſororem eorum.

60 Natus autem eſt Aharoni, Nadab & Abihu Elhhazar & Ithamar,

61 Sed mortuus eſt Nadab & Abihu, cùm admoverunt ignem extraneum coram Jehova.

62 Fueruntq; numerati illorum vicies ter mille, omnis mas a nato uno menſe & deinceps: [s] nō enim recenſentur inter filios Jiſraëlis, quia non dabatur illis poſſeſſio inter filios Jiſraëlis.

63 Hi *ſunt* numerati [ſ] a Moſche & Elhhazare ſacerdote, qui numerarunt filios Jiſraëlis in campeſtribus Moabitarum ex adverſo Jardenis Jerichuntini.

[ſ] Heb. *Moſchis & Elhhazaris. ſic ver.* 64.

64 In iſtis autem non erat quiſquam ex numeratis a Moſche & Aharone ſacerdote, cùm numerarent filios Jiſraëlis in deſerto Sinai,

65 (Dixerat enim Jehova de illis, [t] omnino morientur in iſto deſerto) neque reliquus erat ex illis quiſquam niſi tantùm Caleb filius Jephunnæ, & Jehoſchuahh filius Nunis.

[t] Heb. *moriendo morientur.*

ANNOTATIO.

1 Poſt illam plagam] *qua cæteri omnes qui ſuprà* 14. *morti fuerant a Deo adjudicati, abſumpti ſunt.* 4 Præceperat] *ſuprà* 1.2. *&* 3. 10 Quæ erant Korachi] *ſic accipiendum eſſe docet ſuprà* 16.32. *Korach enim ipſe cum illis ducentis quinquaginta erat quos ignis cœleſtis conſumpſit, ſuprà* 16.25. In ſignū] *exemplum omnium oculis propoſitum, ut eſt erectum ſignum.* 42 Hi ſunt e fam.] *id eſt, ex hoc uno Danis filio diverſæ familiæ ortæ ſunt.* 53 Pro numero] *habita ratione frequentiæ vel paucitatis in unaquaque familia.* 58 Libnitis] *e Gerſchone orta ſupra* 3.18. Chebronitis] *e Kohatho ſuprà* 3.19. Machlitis] *& Muſchitis e Merari ſuprà* 3.20. Korachæa] *e Kohatho ſuprà* 16.1. 62 Non enim] *hoc eſt, Jiſraëlitarum numeratio dividundæ poſſeſſionis causâ fuit inſtituta: quæ cauſa cùm ad Levitas nihil pertinuerit, diverſa eos numerandi ratio ſervata, & ſeorſim a Moſche deſcripta eſt.*

CAPUT XXVII.

Filiabus Tzelophchadi paterna hæreditate data, lex de jure ſucceſſionum fertur: deinde Moſchi propinqua mors denuntiatur, & ſucceſſor in gubernatione populi divinitus Jehoſchuahh nominatur, quem inſtruendi & inſtituendi mandatum accipit atque exequitur.

1 ACCEDENTES etiam filiæ Tzelophchadi filii Chepheris filii Gilhhadis filii Maciris filii Menaſchis, [s] ad familias Menaſchis filii Joſephi, cujus filiarum hęc *ſunt* nomina, Machla Nohha & Chogla & Milca & Tirtza:

2 Steterunt coram Moſche & coram Elhhazare ſacerdote, & coram principibus ac toto cœtu, ad portam tentorii conventus, dicentes:

3 Pater noſter mortuus eſt in deſerto, ipſe tamen non fuit inter eorum cœtum qui convenerant contra Jehovam in cœtu Korachi: ſed [s] propter peccatum ſuum mortuus eſt cùm filii non eſſent ei.

4 Quare ſubtraheretur nomen patris noſtri e medio familiæ ſuæ, eò quòd non *ſit* ei filius? da nobis jus poſſeſſionis inter fratres patris noſtri.

5 Protulit itaque Moſche [s] cauſam earum coram Jehova:

6 Et allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

7 Rectè filiæ Tzelophchadi loquuntur, [a] omnino dato illis jus poſſeſſionis hæreditariæ inter fratres patris earum: & transferto poſſeſſionem patris earum in eas.

[a] Heb. *dando dato.*

8 Ad filios autem Jiſraëlis loquere, dicendo, cùm quis morietur, ſi filius nō erit ei, tunc trāſferte poſſeſſionem ejus ad filiam ejus.

9 Quòd ſi filia non erit ei, tunc tradite poſſeſſionem ejus [s] fratribus ejus.

10 Quòd ſi non erunt ei fratres, tunc tradite poſſeſſionem ejus fratribus patris ejus.

11 Sin autē non ſupererunt fratres patris ejus, tunc tradite poſſeſſionem ejus neceſſario ejus, propinquiori ei ex familia [s] ejus, ut hæreditariò poſſideat eam: hoc erit filiis Jiſraëlis in ſtatutū judiciale, quēadmodum præcepit Jehova Moſchi.

12 DEINDE edixit Jehova Moſchi, aſcende iſtum montem Hhabarimorum, & aſpice terram quam do filiis Jiſraëlis:

13 Ut cùm aſpexeris eam, aggregeris ad populos tuos tu quoque, quemadmodum aggregatus eſt Aharon frater tuus:

14 Quandoquidem rebellaſtis in deſerto Tzinis in contentione cœtus [b] contra præſtitutum meum, *quod erat* ut ſanctificaretis me ad aquas illas ante oculos eorum: iſtæ ſunt aquæ [s] contentionis Kadeſchi in deſerto Tzinis.

[b] Heb. *ori meo: ſic ver.* 21.

15 Allocutus autem eſt Moſche Jehovam, dicendo,

16 Præficiat Jehova Deus ſpirituum *Deus* omnis carnis, virum huic cœtui:

17 Qui [s] procedat ante eos & qui veniat ante eos, quique educat eos & qui reducat eos: ut non ſit cœtus Jehovæ ſicut pecudes quibus non *eſt* paſtor.

18 Edixit verò Jehova Moſchi, ſume tecum Jehoſchuhham filium Nunis, virum in quo *eſt* ſpiritus meus: & imponito manum tuam illi.

19 Siſtenſque illum coram Elhhazare ſacerdote & coram toto cœtu, mandatis inſtruito illum ante oculos eorum:

20 Et impertire illi de gloria tua, ut auſcultent totus cœtus filiorum Jiſraëlis.

21 Is coram Elhhazare ſacerdote ſtato, eùmque conſulito de [s] judicio [s] Urim corā Jehova: ad [s] cujus præſtitutum exeunto, & ad ejus præſtitutum redeunto ipſe & omnes filii Jiſraëlis

cum eo,denique totus cœtus.

22 Fecit ergo Moſche quemadmodum præceperat Jehova ipſi : aſſumens enim Jehoſchuham ſtitit eum coram Elhhazare ſacerdote & coram toto cœtu.

23 Et imponens manus ſuas illi mandatis inſtruxit illum, quemadmodum edixerat Jehova fieri per Moſchen.

ANNOTATIO.

1 Ad familias] *id eſt, comparentes inter familias ſuæ tribus,quæ coram Moſche luſtrabantur,ut paternam hæreditatem peterent.* 3 Propter peccatum ſuum] *videntur ita ratiocinari : ſi pater noſter aut in cœtu Korachi fuiſſet, aut ejuſmodi peccatum commiſiſſet,non tantùm hæreditate ſed etiam vita privandæ fuiſſemus,ut tum integræ familiæ quæ conſpiraverant perierunt. Atqui peccatũ,propter quod mortuus eſt, perſonam ejus non tranſiit : quare æquum eſt nobis tradi hæreditatem ejus,ut vita nobis a Deo relicta eſt, præſertim cùm ex decreto Dei aliorum qui propter infidelitatem terra excluſi ſunt liberis hæreditas attributa ſit ſuprà* 14.31.*Deut.*1.39. 5 Cauſam] *nam adhuc incertum erat,utrum fœminæ deficiente ſobole maſcula hæredes eſſent,an verò ſola dos ad illas perveniret.* 9 Fratribus] *ſi pater ſuperſtes non erit,ut in hoc exemplo : ſic quoque accipiendus finis ver.*10. 11 Ejus] *patris,ex quo filii denominantur.* 14 Contentionis Kadeſchi] *nam altera antè contigerat Rephidimis,ubi Deus a neutro horum offenſus fuerat,Exod.*17.7. 17 Procedat] *domi & foris pace & bello rempub.adminiſtret.* 21 Judicio Urim] *oraculo Dei in rebus obſcuris & incognitis.De Urim vide* Exod.28.31. & *Levit.*8.8. Cujus] *Jehovæ,quod proximè præceſſit.*

CAPUT XXVIII.

Mandatum de jugi holocauſto cum munere & libamine ſuo repetitur : deinde quid ſibi ſingulis ſabbathis, noviluniis,diebusq; Paſchatis & Pentecoſtes,& quo diei tempore offerri velit,præſcribit Deus.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo :

2 Præcipito filiis Jſraëlis & edicito eis : oblationem meam cibi mei, in igne abſumenda mihi odorem gratum meum, [a] obſervanter offertote mihi,ſtato tempore ſuo.

[a] Heb. *obſervatote ad offerendum mihi.*

3 Itaque dicito illis, hoc *eſt* igne abſumendum quod offeretis Jehovæ : agni [b] anniculi integri bini quoque die in holocauſtum jugiter.

[b] Heb. *filii unius anni: & ſic deinceps.*

4 Agnum illorum unum parato mane, agnumq; alterum parato inter duas veſperas :

5 Et decimam Ephæ ſimilæ in munus,miſtæ olei contuſi quartâ hinis.

6 Holocauſtum juge, * quod paratum fuit in monte Sinai,in odorem gratum,igne abſumendum Jehovæ :

7 Et libamen ejus quartam hinis in agnum unumquemque, in loco ſancto libato libamen [c] generoſi vini Jehovæ.

[c] Heb. *potus inebriantis.*

8 Agnum verò alterũ parato inter duas veſperas, ut munus matutinum, & ut libamen ejus parato igne abſumendũ,odorem gratũ Jehovæ.

9 DIE autem ſabbathi bini agni anniculi integri,& binæ decimæ ſimilæ in munus miſtæ oleo cum libamine ſuo,

10 Holocauſtum ſabbathi eſto ſabbatho ſuo, prȩter ipſum holocauſtũ juge cũ libamine ſuo.

11 ITEM in initiis menſium veſtrorum offerte holocauſtum Jehovæ , juvencos [d] ſubrumos binos & arietem unum, agnos anniculos ſeptenos integros :

[d] Heb. *filios bovis: & ſic deinceps.*

12 Et ternas decimas ſimilæ in munus miſtæ oleo in juvencum unumquemq; , bináſque decimas ſimilæ in munus miſtæ oleo, in arietem unumquemque,

13 [e] Singulas verò decimas ſimilæ in munus miſtæ oleo in arietem unumquemque:holocauſtum,odorem gratũ,igne abſumendum Jehovæ.

[e] Heb. *decimam decimã.*

14 De libaminibus autem eorum , dimidium hinis eſto in quemque juvencum, tertiáq; hinis in quemq; arietẽ, & quarta hinis vini in quẽq; agnum:hoc holocauſtum menſis ineuntis , *eſto* in initio ſuo,per ſingulos menſes anni.

15 Præterea hircus e capris unus in peccatum, præter holocauſtum juge, Jehovæ parator cum libamine ſuo.

16 ITEM menſe primo, decimoquarto die illius menſis, [f] Paſcha *eſto* Jehovæ.

[f] *id eſt, ſitus.*

17 Quintodecimo autem die ejus menſis, feſtum : ſeptem diebus azyma comeduntor.

18 Horum dierum primo convocatio ſancta *eſto*: nullum opus ſervile facitote.

19 Et offerte igne abſumendum holocauſtum Jehovæ, juvencos ſubrumos binos & arietem unum : præterea ſeptenos agnos anniculos, integri ſunto vobis.

20 Munus verò illorum,ſimilam miſtam oleo, *nempe* ternas decimas in quemque juvencum,& binas decimas in quemque arietem paratote:

21 Singulas decimas parato in nnumquemq; agnum,ex ſeptem illis agnis :

22 Prȩterea hircum peccati unum,ad expiationem faciendam pro vobis :

23 Præter holocauſtũ illud matutinum quod *eſt* pro holocauſto jugi,paratote iſta.

24 Qualia hæc *ſunt* parate in quemque diem ſeptem diebus, *in* cibum igne abſumendum odoris grati Jehovæ : præter holocauſtum juge parator cum libamine ſuo.

25 At die horum ſeptimo convocatio ſancta *eſto* vobis : opus ſervile nullum facitote.

26 ITEM die primitiarum,cùm offeretis munus novum Jehovæ * poſt ſeptimanas veſtras, convocatio ſancta eſto vobis, nullum ſervile opus facitote.

27 Et offerte holocauſtum odorem gratum Jehovæ juvencos ſubrumos binos, arietem unum,ſeptenos agnos anniculos :

28 Et munus illorum, ſimilam miſtam oleo, *nempe* ternas decimas in quemque juvencum, binas decimas in arietem quemque,

29 Singulas decimas in agnum unumquemque,ex ſeptem illis agnis:

30 Hircum e capris unum, ad expiationem faciendam pro vobis:

31 Præter holocauſtum juge & munus ejus facitote *iſta*, integra ſunto vobis cum libaminibus ſuis.

ANNOTATIO.

6 Quod paratum fuit] *primum quidem oblatum* Exod.29.38. *ſed poſtea triginta novem annis, quibus Jſraëlitæ*

*Jiſraëlitæ in deſerto vagati ſunt, intermiſſum: vide in Deut.*12.8. 26 Poſt ſeptimanas] *exactis ſeptem illis ſeptimanis de quibus cautum eſt Levit.*23.15. *&* 16.

CAPUT XXIX.

Præſcribit offerenda ſibi præter ordinarias oblationes in feſtis ſeptimi menſis, die buccinarum, expiationū, ſingulis diebus tabernaculorum, & die interdicti hos proximè ſubſequente.

1 MENSE verò ſeptimo, pi imo *die* mēſis, convocatio ſancta eſto vobis, opus ſervile nullum facitote: 'dies clangoris eſto vobis:

a Heb. *filium bovis: ſic deinceps.*

b Heb. *filios unius anni: ſic deinceps.*

2 Quo parate holocauſtum in odorem gratum Jehovæ, juvencum[a] ſubrumum unum, arietem unū, agnos[b] anniculos ſeptenos integros:

3 Munus verò eorum ſimilam miſtam oleo, ternas decimas in quemque juvencum, & binas decimas in quemque arietem,

4 Et decimam unam in agnum unumquemq; ex ſeptem illis agnis:

5 Præterea hircum e capris unum *in* peccatum, ad faciendum expiationem pro vobis:

6 Præter holocauſtum mēſis illius ineuntis cum munere ſuo, & holocauſtū juge cum munere ſuo & libaminibus ſuis pro ratione eorū, in odorem gratum igne abſumendum Jehovæ.

7 ITEM decimo *die* menſis hujus ſeptimi convocatio ſancta eſto vobis, 'ut affligatis animas veſtras: nullum opus facitote.

8 Et offerte holocauſtum Jehovæ *in* odorē gratum, juvencum ſubrumum unum, arietem unum, agnos anniculos ſeptenos, integri ſunto vobis:

9 Et munus eorum ſimilam miſtam oleo, ternas decimas in quemq; juvencum, binas decimas in arietem unumquemque,

c Heb. *decimā decimam, ut ver.*15.

10 [c] Singulas decimas in agnum unumquemque, ex ſeptem illis agnis:

11 Hircum e capris unum *in* peccatum: præter peccatum expiationum, & holocauſtum juge cum munere ſuo ac libaminibus ſuis.

12 ITEM decimoquinto die hujus menſis ſeptimi convocatio ſancta eſto vobis, opus ſervile nullum facitote: ſed celebrate feſtum Jehovæ ſeptem diebus.

13 Et offerte holocauſtum igne abſumendum odorem gratum Jehovæ, juvencos ſubrumos ternos denos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos: integri ſunto:

14 Et munus eorum ſimilam miſtam oleo, ternas decimas in juvencum unumquemque ex tredecim juvencis, binas decimas in arietem unūquemque ex duobus illis arietibus,

15 Et ſingulas decimas in agnum unumquemque, ex quatuordecim agnis:

16 Prętere a hircum e capris unum, peccati: præter holocauſtum juge, munus ejus & libamē ejus.

17 DEINDE die illorum ſecundo juvencos ſubrumos duodenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

18 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum, pro eadem ratione,

19 Præterea hircum e capris unum peccati: præter holocauſtum juge & munus ejus, ac libamina eorum.

20 DIE autem illorum tertio juvencos undenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

21 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos in arietes & in agnos quoſq; ex numero eorum, pro eadem ratione,

22 Præterea hircum peccati unum: præter holocauſtum juge & munus ejus ac libamen ejus.

23 DIE autem illorum quarto juvencos denos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

24 Munus eorum ac libamina eorum in juvēcos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum pro eadem ratione,

25 Prętere a hircum e capris unum peccati: præter holocauſtum juge, munus ejus & libamen ejus.

26 DIE autem illorum quinto juvencos novenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

27 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum, pro eadem ratione,

28 Præterea hircum peccati unum: præter holocauſtum juge & munus ejus ac libamen ejus.

29 DIE autem illorum ſexto juvencos octonos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

30 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum, pro eadem ratione,

31 Præterea hircum peccati unum: præter holocauſtum ejus, munus ejus, ac libamen ejus.

32 DIE autem illorum ſeptimo juvencos ſeptenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

33 Et munus eorum ac libamina eorum in juvēcos, in arietes, & in agnos quoſq; ex numero eorum pro ratione eorum,

34 Præterea hircum peccati unum: præter holocauſtum juge, munus ejus ac libamē ejus.

35 DIE ipſo octavo, 'interdicti *dies* eſto vobis: opus nullum ſervile facitote.

36 Et offerte holocauſtum igne abſumendum odorem gratum Jehovæ juvencum unum, arietem unum, agnos anniculos ſeptenos integros,

37 Munus eorum cum libaminibus eorum in juvencum, in arietem, & in agnos quoſque, ex numero eorum pro eadem ratione,

38 Prętere a hircum peccati unum: præter holocauſtum juge, & munus ejus ac libamen ejus.

39 Hæc paratote Jehovæ in ſolennitatibus veſtris: præter votiva veſtra & voluntarias oblationes veſtras, cum holocauſtis veſtris, & cum muneribus veſtris, & cum libaminibus veſtris, & cum euchariſteriis veſtris.

40 Quę retulit Moſche ad filios Jiſraëlis, ſecūdum omnia quę præceperat Jehova Moſchi.

ANNOTATIO.

1 Dies clangoris] *vide in Levit.*23.24. 7 Ut affligatis] *ut Levit.*16.29. *&* 23.27. 35 Interdicti] *ut Levit.*23.36.

CAPUT. XXX.

Lex de votivis promiſſis, de maris & fœminæ tam puellæ quàm uxoris exceptionibus, de votis viduæ & repudiatæ: quatenus hæc omnia rata aut irrita habenda ſint.

1 ITEM allocutus eſt Moſche primarios tribuum, ut filiis Jiſraëlis dicerent, hoc *eſt* verbum quod præcepit Jehova.

2 Vir cùm ʹ voverit votum Jehovæ, aut juraverit juramento, ʹ obligatione obligando [a] ſeipſum, ʹ ne profanato verbo ſuo: ſecundum ʹ omne verbũ quod prodierit ex ore ſuo facito.

[a] Heb. *animã ſuam, ſic deinceps.*

3 Fœmina verò cùm vovit votum Jehovæ, aut obligavit ſe obligatione domi patris ſui in adoleſcentia ſua:

4 Si cùm audit pater ejus votum ejus aut obligationem qua obligavit ſeipſã, tacebit apud eam pater ejus, tunc ſtata ſunto omnia vota ejus, & omnis obligatio qua obligavit ſeipſam ſtata eſto.

5 Sin autém efficiet pater ejus ut ea infringat *illud* quo die audiverit, nullum ex votis ejus aut obligationibus ejus quibus obligavit ſeipſam, ſtatum eſto: & Jehova condonabit ei, quia pater ejus effecit ut ea infringeret illud.

6 Sed ſi [b] omnio nubet viro votis ei incumbentibus, aut pronunciato labiorum ſuorum quo obligavit ſeipſam,

[b] Heb. *fiet viri: ſic infrà 36.3.*

7 Audienſque maritus ejus quo die audiverit illud, tacebit apud eam: tum ſtata ſunto vota ejus, & obligationes ejus quibus obligavit ſeipſam, ſtatæ ſunto.

8 Sin quo die audivit maritus ejus, effecit ut ea infringeret, irritumq; fecit votum ejus quod incumbebat ei, aut pronũciatum labiorum ejus quo obligaverat ſeipſam: ſimiliter Jehova condonabit illi.

9 Quod autem ad votum viduæ aut repudiatæ, quicquid *erit* quo obligaverit ſeipſam, ſtatum incumbito ei.

10 Sed ſi in domo viri ſui vovit, aut obligavit obligatione ſeipſam per juramentum,

11 Audienſque maritus ejus tacuerit apud eam, nec fecerit ut ea infringeret *illud:* tunc ſtata ſunto omnia vota ejus, omniſque obligatio, qua obligavit ſeipſam, ſtata eſto.

12 Sin verò [c] omnino irrita fecerit illa vir ejus quo die audiverit, nihil prolatum labiis ejus, ex votis ejus aut ex obligatione ſui ipſius, ſtatum eſto: vir ejus irrita fecit illa, quapropter Jehova condonabit illi.

[c] Heb. *faciend ta fecit ver.15.*

13 Omne votum, & omnem [d] obligationem juramento confirmatam [e] de ſe ipſa affligenda, ʹ vir ejus ſtabilito illam, aut vir ejus irritam facito illam.

[d] Heb. *ju mentum gationis hy pallage.*

[e] Heb. *af fligendum nimam ſu*

14 Quòd ſi [f] omnino taceat apud eam vir ejus de die in diem, tunc ſtabilierit omnia vota ejus aut omnes obligationes ejus quæ incumbunt ei: ſtabilierit, *inquam*, ea, cùm tacuerit apud eam quo die audivit illud.

[f] Heb. *ta do tacebit.*

15 Sin omnino irrita fecit illa poſtquàm audiverit, tunc ipſe portabit iniquitatem ejus.

16 Hæc *ſunt* ſtatuta quæ præcepit Jehova Moſchi inter virum & uxorem ejus *ſervanda*, inter patrem & filiam ejus in adoleſcentia ipſius, dum *eſt* ʹ in domo patris ſui.

ANNOTATIO.

2 Voverit votum] *ſe aliquid præſtiturum voto obſtrinxerit.* Obligatione] *juramento ſe ab aliqua re aut facto abſtenturum receperit: qualia erant Nazaræorum vota legitima, & illegitimum eorum qui Paulum volebant occidere, Act. 23.14.* Ne profanato] *nomen Dei quod promittẽdo interpoſuit: profanat autem & qui votum licitum non exequitur, & qui vovet illicitum.* Omne verbum] *non pugnans cum lege Domini, ut fuit inſidiantium vitæ Pauli.* 13 Vir ejus ſtabilito] *ne differto de die in diem, ſed alterutrũ facito, ut ver. ſequens oſtendit.* 16 In domo patris] *ſub patria poteſtate.*

CAPUT XXXI.

Bello juſſu Dei contra Midjanitas geſto, virgines tantùm ex *hominibus ſervantur, & cum rebus Midjanitarum prædæ nomine inter milites qui conflixerant & reliquum populum dividuntur: Deus ex illorũ pro ſacerdotibus, ex hujus præda pro Levitis portionem aſſumit, præter res a ducibus oblatas, quæ in tabernaculo ad monimentum aſſervatæ ſunt.*

1 ALLOCUTUS autem eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 [a] Sume ʹ ultionem Jiſraëlitarum de Midjanitis iſtis, poſtmodùm aggregaberis ad populos tuos.

[a] Heb. *ulciſcere ultionẽ.*

3 Allocutus itaque eſt Moſche populum dicendo, [b] expedite ex vobis aliquos ad hanc militiam: ut ſint contra Midjanitas, ad edendum ultionem Jehovæ contra Midjanitas.

[b] Heb. *expedite vos ex vobis: pleonaſmus.*

4 [c] Millenos in ſingulas tribus, ex omnibus tribubus Jiſraëlis mitte ad hanc militiam.

[c] Heb. *mille in quamque tribum mille in quamque tribum.*

5 Traditis itaque millenis e millibus Jiſraëlis in ſingulas tribus, duodecies mille expeditis ad militiam:

6 Miſit Moſche hos millenos in ſingulas tribus *delectos* ad hanc militiam, eos *inquam*, & Pinchaſum filiũ Elhhazaris ſacerdotis in hanc militiam, cum ʹ vaſis ſacris ʹ tubiſq; clangoris in manu ejus.

7 Qui militantes contra Midjanitas, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi, occiderunt omnes mares.

8 ʹ Reges quoque Midjanitarum occiderunt præter cæſas *copias* eorum, Evim & Rekemum & Tzurem & Churem & Rebahhũ, quinq; Reges Midjanitarum: etiam ʹ Bilhhamum filium Behhoris occiderunt gladio.

9 Et captivas fecerunt filii Jiſraëlis mulieres Midjanitarum ac pervulos eorum, omnia etiam jumenta eorum & omnia pecora eorum omneſque facultates eorum prædati ſunt:

10 Omnes verò civitates eorum per habitationes eorum, & omnes arces eorum combuſſerunt igne.

11 Deinde acceptis omnibus illis ſpoliis & omni captura, tam hominum quàm jumentorum:

12 Adducebant ad Moſchen & ad Elhhazarem ſacerdotem & ad cœtum Jiſraëlitarũ cap-

tivos & reliquam capturam ſpoliaque ad caſtra, in campeſtria Moabitarum, quæ *ſunt* ex adverſo Jardenis Jerichuntini.

13 Sed egreſſi ſunt Moſche & Elhhazar ſacerdos omneſque principes cœtus obviam eis extra caſtra.

14 Efferveſcenſque Moſche contra præfectos illarum copiarum, principes millenorũ & principes centenorum, qui redibant ab illo militari prælio:

15 Dixit ad eos Moſche, an conſervaſtis vivas omnes fœminas?

16 En ipſę fuerunt filiis Jiſraëlis ex ſermone Bilhhami,[d] quæ ſuppeditarunt prævaricationẽ contra Jehovam in negotio Pehhoris: unde fuit plaga ' illa in cœtu Jehovæ.

[d] Heb. *ſuppeditando, vel ad ſuppeditandum.*

17 Nunc itaque occidite omnes mares ex parvulis, omnem quoque mulierem quæ cognovit virum concubitu maris occidite:

18 Omnes verò parvulos ex fœminis quæ non cognoverunt concubitum maris, vivos conſervate vobis.

19 Vos autem caſtrametamini extra hæc caſtra ſeptem dies: *etiam* quiſquis occidit *horum* aliquem & quiſquis tetigit cæſum, purgate vos die illorum tertio & die ſeptimo, vos *inquam* & captivos veſtros:

20 Cum omni veſtimento & omni inſtrumento pelliceo omnique opere *e pilis* caprarum, & omni inſtrumento ligneo, purgabitis vos.

21 Edixit quoque Elhhazar ſacerdos omnibus viris illis militaribus qui iverant in illud prælium, ' hoc *eſt* illud ſtatutum legale quod præcepit Jehova Moſchi.

22 Tantummodo aurum & argentum, æs, ferrum, ſtannum & plumbum:

23 [e] Quicquid fert ignem, tranſmittite per ignem ut mundum ſit, veruntamen ' aquâ ſeparationis purgator: quicquid autem non fert ignem, tranſmittite per aquam.

[e] Heb. *omnem rem quæ venit in ignem ſub. ita ut eo minimè conſumatur.*

24 Et lavate veſtimenta veſtra die horum ſeptimo, ut mundi ſitis, ac poſtmodùm venietis in caſtra.

25 Præterea allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

26 Recenſe capita capturæ captivorum tam hominum quàm jumentorum, tu & Elhhazar ſacerdos, & primarii paternarũ *familiarum* cœtus:

27 Et divide capturam ipſam inter geſtores hujus prælii qui egreſſi ſunt in militiam, & inter totum cœtum.

28 Et ablatam portionem pro Jehova ab iſtis pręliatoribus qui egreſſi ſunt in hanc militiam, animam unam e quingentenis, ex hominibus, & ex bobus, & ex aſinis, & ex gregibus.

29 E media parte ad iſtos *pertinente* accipientes, dato Elhhazari ſacerdoti oblationem Jehovę.

30 At e media parte ad filios Jiſraëlis *pertinente*, accipe unum ' captum e quinquagenis, ex hominibus, ex bobus, ex aſinis, & ex gregibus, ex quibuſcunq; jumẽtis, & ' dato Levitis obſervantibus obſervationem tabernaculi Jehovæ.

31 Quod fecit Moſche & Elhhazar ſacerdos, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

32 Fuit autem captura illa, ' reſiduum prædæ quam prædati erant populus ille militaris, pecudum ſexcenta ſeptuaginta quinq; millia,

33 Item boum ſeptuaginta duo millia,

34 Item aſinorum unum & ſexaginta millia,

35 Item animæ humanæ ex fœminis quæ non cognoverant concubitum maris, univerſæ animæ trigeſies bis mille.

36 Fuit autem hujus dimidium, pars eorum qui prodierant in hanc militiam, numerus pecudũ, ter centies tricies ſepties mille quingentæ,

37 Fuitq; portio pro Jehova ex pecudibus, ſexcentæ ſeptuaginta quinque:

38 Item boum trigeſies ſexies mille, portio eorum pro Jehova ſeptuaginta duo:

39 Item aſinorum tricies mille quingentorum, portio eorum pro Jehova ſexaginta unus:

40 Item animarum humanarum ſexdecies mille, portio earũ pro Jehova triginta duę animæ.

41 Quam dedit Moſche portionem obblationis Jehovæ, Elhhazari ſacerdoti: ſicut præceperat Jehova Moſchi.

42 De dimidio autem ad filios Jiſraëlis *pertinente*, quod partitus Moſche *receperat* ab hominibus illis qui militaverant.

43 (Erat autem dimidium ad cœtum *pertinens* ex pecudibus, tercenties tricies ſepties mille quingentæ,

44 Et ex bobus tricies ſexies mille.

45 Et ex aſinis tricies mille quingenti,

46 Et ex animis humanis ſexdecies mille)

47 Sumens, inquam, Moſche de dimidio ad filios Jiſraëlis *pertinente* unum captum ex quinquagenis quibuſq;, ex hominibus & ex jumentis, dedit ea Levitis obſervantibus obſervationem tabernaculi Jehovæ, ſicut præceperat Jehova Moſchi.

48 Tum accedentes ad Moſchen ii qui præfecti *erant* millibus illius militiæ, principes millenorum & principes centenorum,

49 Dixerunt ad Moſchen, ſervi tui recenſuerũt capita virorum hujus prælii qui fuerunt ' in manu noſtra: & non deeſt ex nobis quiſquam.

50 Quapropter offerimus oblationem Jehovę quiſque quod nactus eſt, inſtrumentum aureum, periſcelidem, aut armillam, annulum, inaurem, aut cingulum pendulum, ' expiationem faciendo pro animis noſtris coram Jehova.

51 Accepit ergo Moſche & Elhhazar ſacerdos aurum ab illis, [f] totum in inſtrumentis affabre factis,

[f] Heb. *totum inſtrumentũ operis, id eſt, operoſum.*

52 (Erat autem totum illud aurum oblationis quod obtulerunt Jehovæ, ſedecies mille ſeptingentorum quinquaginta ſiclorum) a principibus millenorum & a principibus centenorum.

53 Quod ad viros militares, ' prędam habuerunt quiſque ſibi.

54 Cúmq; accepiſſet Moſche & Elhhazar ſacerdos aurum illud a principibus millenorum & centenorum, intulerunt illud in tentorium conventus, monimentum pro filiis Jiſraëlis coram Jehova.

ANNOTATIO.

2 Ultionem] *ejus rei, de qua ſuprà 25.18. & infrà ver. 16.* 6 Vaſis ſacris] *arca fœderis cum iis quæ ad eam pertinebant.* Tubiſque] *de quibus ſuprà 10.* 8 Reges] *beneficiarios ſive vaſſallos (ut vocant) Sichonis, ut apparet Jehoſchu. 13. 21. quamvis cæſo Sichone mero imperio ut reges* αὐτοκράτορες *uſi ſint.* Bilhhamum] *in itinere, dum rediret in Meſopotamiam.* 16 Illa] *de qua ſuprà 25.9.* 21 Hoc eſt]

quod habetur ſuprà ver.17. & ſequent. ſic enim juſſit Deus ſuprà 25. 17. 23 Aqua ſeparationis] *de qua ſuprà* 19. 30 Captum e] *id eſt, quinquageſimum quemque, ut quingenteſimum quodque ſuprà* 28. Dato] *ſic eadem proportio ſervatur quæ in decimarum diſtributione, nimirum ut decimum ejus quod Levitarum eſt ad Sacerdotes perveniat.* 32 Reſiduum] *nam pars ad alimentum exercitus conſumpta eſt in itinere, & in ſeptiduana ſtatione extra caſtra, ſuprà ver.*19. 49 In manu noſtra] *ſive poteſtate, id eſt, qui nobis commiſſi fuerunt.* 50 Expiationem faciendo] *nam ex Moſchis irati verbis ſuprà ver.* 14. *intelligebant ſe peccaſse: ideoq; duo oblationum genera offerunt, expiatorium & eucharisticum.* 53 Prædam habuerunt] *q.d. etſi liberaliter admodum obtulerunt Deo, tamen tantum tanta fuit præda ut quiſque ſibi multum reſervaverit.*

CAPUT XXXII.

Rëubenitæ & Gaditæ regionis cis Jordanem commoditate adducti, eam ſibi in poſſeſſionem dari petunt: qui primùm graviter a Moſche objurgati, deinde communes cum fratribus operas ad plenam terræ occupationem polliciti poſtulatum obtinent. Dimidiatæ verò tribui Menaſchis, pars Gilhhadis quam armis occupaverat, adjudicatur.

1 ERAT autē filiis Rëubenis & filiis Gadis pecus multū, numeroſum admodū: ecce autem videbant terrā Jahhzeris & terrā Gilhhadis, locum illum eſſe locum pecuariæ.

2 Quapropter acceſſerunt filii Gadis & filii Rëubenis, & allocuti ſunt Moſchē Elhhazarēque ſacerdotē ac principes cœtus, dicendo:

[a] *quæ etiam Beth nimra, infrà, ver.*36.
[b] *quæ etiam Schibma, infrà ver.*38.
[c] *Contractum pro* Bahhal *mehhone, infrà ver.*38.

3 'Hhatarothæ, & Dibon, & Jahhzer, & [a] Nimra, & Cheſchbon, & Elhhale, cum [b] Schebamo & Nebunte & [c] Behhone,

4 Horum regio quam percuſſit Jehova coram cœtu Jiſraëlis, regio pecuariæ eſt: & ſervis tuis *ſunt* pecora.

5 Dixerunt ergo, ſi invenimus gratiam in oculis tuis, detur regio iſta ſervis tuis in poſſeſſionem: ne nos ducas trans Jardenem.

6 Sed dixit Moſche filiis Gadis & filiis Rëubenis, "an fratres veſtri procederent in bellum, & vos conſiſteretis hìc?

[d] Heb. *cor, ut ver.*9.

7 Imò quare rumpitis [d] animum filiorum Jiſraëlis, ne tranſeant in terrā illam quam dat eis Jehova?

8 Sic fecerunt patres veſtri, cùm miſiſſem eos Kadeſcho Barnehhæ ad conſyderandum illam terram:

9 Nam cùm aſcendiſſent ad vallem Eſchcolis conſyderantes illam terram, ruperunt animum filiorum Jiſraëlis, ne venirent in eam terram quam dabat eis Jehova.

10 Idcircò accenſus irâ Jehova die illo, juravit dicendo,

11 *Ne vivam*, ſi viderint homines iſti qui aſcenderunt ex Ægypto a nato viginti annos & deinceps, terram illam quam juramento promiſi Abrahamo, Jitzchako & Jahhakobo, eò quòd [e] non ſunt plenè ſecuti me:

[e] Heb. *non impleverunt* ire *poſt me, ut ſuprà* 14. 24. *ſic deinceps.*

12 Præter Calebum filium Jephunnę 'Kenizzæum, & Jehoſchuhham filium Nunis, quia plenè ſecuti ſunt Jehovam.

13 Et accenſus irâ Jehova in Jiſraëlem, agitavit eos per hoc deſertum ' quadraginta annos, donec conſumeretur tota illa ætas quæ fecerat malum illud in oculis Jehovæ.

[f] Heb. *peccatores.*
[g] Heb. *revertemini ab* eundo *poſt eum.*

14 Ecce autē ſurrexiſtis loco patrum veſtrorū turba, homines [f] peccatis dediti, ut addatis adhuc ad æſtum iræ Jehovæ contra Jiſraëlem.

15 Si [g] vos avertetis ab obſequio ejus, omnino perget adhuc relinquere eum in hoc deſerto: ſic perdetis totum populum hunc.

16 Accedentes autem rurſus ad eum dixerunt, ſepta gregum ſtruemus hìc pro pecore noſtro: & civitates pro parvulis noſtris *erunt*.

17 ' Nos autem expediti erimus, celeres *ad procedendum* ante filios Jiſraëlis, uſquedum introduxerimus eos in locum ſuum: interea maneant parvuli noſtri in civitatibus iſtis munitis, [h] metu habitatorum iſtius terræ.

[h] Heb. *a* *cie.*
[i] Heb. *co* *tuerint ſe poſſeſſores filii Jiſr* *quiſq; p* *ſionu ſuæ.*
[k] Heb. *Jardeni* *ultrà.*

18 Nō redibimus in domos noſtras, donec [i] adierint filii Jiſraëlis quiſq; poſſeſſionem ſuam.

19 Quin non erimus poſſeſſores cum illis [k] trans vadū Jardenis, eo quòd obvenerit poſſeſſio noſtra nobis cis vadum Jardenis Orientem verſus.

20 Tum dixit ad eos Moſche, ſi feceritis rem hanc, ſi expediti eritis ante Jehovā ad bellum:

21 Si tranſibit quiſque expeditus e vobis Jardenem iſtum coram Jehova, donec expulerit inimicos ſuos a facie ſua,

22 Et domita fuerit terra illa coram Jehova, poſteà demū revertemini eritisq; inſontes apud Jehovam & apud Jiſraëlem: ſic cedet terra hæc vobis in poſſeſſionem coram Jehova.

23 Quòd ſi non ſic facietis, ecce peccaveritis Jehovæ: ac ſcitote 'peccatum veſtrum obventurum vobis.

24 Ædificate vobis civitates pro parvulis veſtris & ſepta pro gregibus veſtris: ſed quòd prodiit ex ore veſtro facitote.

25 Tum allocuta eſt *tribus* filiorū Gadis & filiorū Rëubenis Moſchen, dicendo, ſervi tui facient, quemadmodū dominus meus præcipit.

26 Parvuli noſtri, uxores noſtræ, pecus noſtrum, & omnia jumenta noſtra ibi erunt in civitatibus Gilhhadis:

27 Servi autem tui tranſibunt quiſque expeditus ad militiam coram Jehova in bellum, quemadmodum dominus meus loquitur.

28 Quapropter præcipiens Moſche de eis Elhhazari ſacerdoti & Jehoſchuhhæ filio Nunis, primariis etiam paternarum familiarum in filiis Jiſraëlis,

29 Edixit Moſche illis, ſi tranſierint filii Gadis & filii Rëubenis vobiſcum Jardenem, quiſque expeditus ad bellum coram Jehova, & domita fuerit terra illa coram vobis: tum date illis hanc terram Gilhhadis in poſſeſſionem:

30 Sin autem non tranſierint expediti vobiſcum, tunc poſſeſſores fiant inter vos in terra Cenahhani.

31 Reſponderuntq; filii Gadis & filii Rëubenis dicendo, quod edixt Jehova ſervis tuis, ſic faciemus:

32 Nos tranſibimus expediti coram Jehova in terram Cenahhani, & penes nos manebit jus poſſeſſionis noſtræ cis Jardenem.

33 Dedit itaq; eis Moſche, filiis Gadis & filiis Rëubenis ac " dimidiatæ tribui Menaſchis filii Joſephi, regnum Sichonis Regis Emoræorum &

& regnum Hhogi Regis Baſchanis : regionem ipſam cum civitatibus per terminos ejus, civitates illius terræ circumquaque.

34 Et ædificarunt filii Gadis, Hhatarothas & Hharohherem,

35 Item Hhatrothas Schophanis, & Jahhzerem, & Jogbeham,

36 Et Beth-nimram, & Beth-haranem, civitates munitas cum ſeptis gregum.

37 Filii verò Rëubenis ædificarunt Cheſchbonem & Elhhalen, & Kirjathajima,

38 Itē Nebuntem & Bahhal-mehhonem [l] mutatis nominibus, atque Sibmam: quibus indiderunt nomina, nomina hæc civitatum quas ædificarunt. [l] Heb. *mutatas nomine.*

39 Profecti autem filii Maciris filii Menaſchis in Gilhadem cùm cepiſſent illum, [m] expuliſſentq; Emoræos qui habitabant in eo: [m] Heb. *expuliſset, ſub. Maciris genus.*

40 Dedit Moſche Gilhhadem Maciri filio Menaſchis, qui inhabitavit eum.

41 Jair enim filius Menaſchis profectus ceperat villas ipſorum *Gilhhaditarum*, quas vocavit villas Jairis:

42 Similiter Nobach profectus ceperat Kenatham cum pagis ejus, quam vocavit Nobachum de nomine ſuo.

ANNOTATIO.

3 Hhatarothæ] *binæ erant eodem nomine infrà 34. & 35.* 6 An fratres] *hac reprehenſione non recuſat Moſche Jiſraëlitis terram attribuere, cujus mandatum ſe accepiſſe narrat Deut. 2. 23. ſed petentes increpat ignaviæ, & ſui erga fratres officii contemptum exprobrat: idque eo vehementius, quòd diſtractis copiis fore videbat ut Jiſraëlitarum animi frangerentur.* 12 Kenizzæum] *nepotem Kenazi e tribu Jehudæ, 1. Chron. 4. 13.* 13 Quadraginta] *annumeratis duobus annis ab exitu ex Ægypto ad miſſionem exploratorum: ſynecdoche.* 17 Nos autē] *id eſt, is numerus ex nobis quem judicabitis fratribus juvandis ſufficere: nam non omnes aptos ad militiam Jardenem cum fratribus trajeciſſe apparet ex Jehoſchu. 4. 17. ſynecdoche.* 23 Peccatum veſtrum] *pœnam peccati: metonymia.* 33 Dimidiatæ tribui] *cauſam cur hanc tribum illis conjungit vide infrà ver. 39. & ſequent.* 38 Hæc] *quæ jam obtinent ex quo ab illis ædificatæ ſunt.* 39 Gilhhadem] *partem Gilhhadis quę Rëubenitis & Gadetis minimè ceſſerat: ſynecdoche: vide Deut. 3. 12.*

CAPUT XXXIII.

Jiſraëlitarum ab Ægypto ad Cenahhanæā uſq; profectiones omnes & ſtationes recenſentur: eiſq; mandatur ut Cenahhanæos ejiciant, idola eorum perdant, terram ſorte inter ſe dividant, ſubjuncta gravi comminatione, ſi quos ex Cenahhanæis idololatris in ea tollerent.

1 HÆ *ſunt* profectiones filiorum Jiſraëlis, cùm egreſſi ſunt e terra Ægypti per exercitus ſuos, [a] miniſterio Moſchis & Aharonis. [a] Heb. *manu.*

2 (Scripſit autem Moſche progreſſus eorum in profectiones eorum ex [b] præſtituto Jehovæ) hæ inquam ſunt profectiones eorum in progreſſibus eorum. [b] Heb. *ore, ut infrà ver. 38.*

3 Primùm proficiſcentes Rahhmeſeſo, menſe primo, decimo quinto die menſis ipſius primi, poſtridie ipſo Paſchatis egreſſi ſunt Jiſraëlitæ manu ſublata ante oculos omnium Ægyptiorum: Exod. 12. 37.

4 Ægyptiis ſepelientibus omnes primogenitos, quos percuſſerat Jehova in eis: cùm in deos etiam illorū exercuiſſet Jehova judicia. Exod. 12. 12.

5 Profecti autem filii Jiſraëlis Rahhmeſeſo, caſtra poſuerunt Succothis.

6 Deinde profecti Succothis, caſtrametati ſunt Ethami quod *eſt* in extremitate deſerti. Exod. 13. 2.

7 Deinde profecti Ethamo reverſi ſunt ad fauces Chirotharum quę *ſunt* ante Bahhal-tzephonem, & caſtrametati ſunt ante Migdolum: Exod. 14. 2.

8 Deinde profecti ex-aduerſo Chirotharum tranſiverunt per medium ipſius maris in deſertum: pergentesq; itinere tridui per deſertum Ethami, caſtrametati ſunt Maræ. Exod. 15. 22. & 23.

9 Deinde profecti Mara pervenerunt Elima (erant autem Elimis duodecim fontes aquæ & ſeptuaginta palmæ) & caſtrametati ſunt ibi. Exod. 16. 1.

10 Deinde profecti Elimis, caſtrametati ſunt ad mare algoſum.

11 Deinde profecti a mari algoſo, caſtrametati ſunt in deſerto Sinis. Exod. 16. 2.

12 Deinde profecti a deſerto Sinis, caſtrametati ſunt Dophkæ.

13 Deinde profecti Dophka, caſtrametati ſunt Aluſchi. Exod. 17. 1.

14 Deinde profecti Aluſcho, caſtrametati ſunt Rephidimis, ubi non erat aqua populo quam biberet.

15 Deinde profecti Rephidimis, caſtrametati ſunt in deſerto Sinai. Exod. 19. 1.

16 Deinde profecti a deſerto Sinai, caſtrametati ſunt Kibrothis-taavæ. ſuprà 11. 34.

17 Deinde profecti Kibrothis-taavæ, caſtrametati ſunt Chatzerothis. ſuprà 11. 35.

18 Deinde profecti Chatzerothis, caſtrametati ſunt Rithmæ.

19 Deinde profecti Rithma, caſtrametati ſunt Rimmone-peretzi.

20 Deinde profecti Rimmone-peretzi, caſtrametati ſunt Libnæ.

21 Deinde profecti Libna, caſtrametati ſunt Riſſæ.

22 Deinde profecti Riſſa, caſtrametati ſunt ad Kehelam.

23 Deinde profecti a Kehela, caſtrametati ſunt ad montem Schepheris.

24 Deinde profecti a monte Schepheris, caſtrametati ſunt Charadæ.

25 Deinde profecti Charada, caſtrametati ſunt Makehelothis.

26 Deinde profecti Makehelothis, caſtrametati ſunt Tachathi.

27 Deinde profecti Tachatho, caſtrametati ſunt Terachi.

28 Deinde profecti Teracho, caſtrametati ſunt Mithkæ.

29 Deinde profecti Mithka, caſtrametati ſunt Chaſchmonę.

30 Deinde profecti Chaſchmona, caſtrametati ſunt Moſerothis.

31 Deinde profecti Moſerothis, caſtrametati ſunt apud filios Jahhakanis.

32 Deinde profecti a filiis Jahhakanis, caſtrametati ſunt Chore-gidgadis.

33 Deinde profecti Chore-gidgadis, caſtrametati

metati ſunt ad Jotbatham.

34 Deinde profecti a Jotbatha, caſtrametati ſunt Hhabronæ.

35 Deinde profecti Hhabrona, caſtrametati ſunt Hhetzione-geberi.

ſuprà.20.1. 36 Deinde ꝓfecti Hhetzione-geberi, caſtrametati ſunt in deſerto Tzinis, quòd *eſt* Kadeſch.

ſuprà.20.22 37 Deinde profecti Kadeſcho, caſtrametati ſunt ad Horem montem juxta fines terræ Edomæorum.

38 (Aſcēditq; Aharon ſacerdos Horem montē ex pręſtituto Jehovæ, & mortuus eſt ibi, anno quadrageſimo ab exitu Jiſraëlitarum e terra Ægypti, menſe quinto, primo die illius menſis.

39 Erat autem Aharon natus centum viginti tres annos, cùm moreretur in Hore monte)

ſuprà.21.1. 40 Quod audivit Cenahhanæus Rex Hharadi, qui inhabitabat Auſtralē partem in regione Cenahhani, cùm adventarent filii Jiſraëlis.

41 Deinde profecti ab Hore monte, caſtrametati ſunt 'Tzalmonæ.

42 Deinde profecti Tzalmona, caſtrametati ſunt Punone.

ſuprà.21.10. 43 Deinde profecti Punone, caſtrametati ſunt Obothis.

ibidem.11. 44 Deinde profecti Obothis, caſtrametati ſūt ad cumulos Hhabarimorum *montium* ad terminum Moabitarum.

45 Deinde profecti e cumulis, caſtrametati ſunt Dibone-Gadis.

46 Deinde profecti Dibone-Gadis, caſtrametati ſunt Hhalmone ad Diblathajima.

47 Deinde profecti Hhalmone ad Diblathajima, caſtrametati ſunt ad montes Hhabarimorum ante Nebuntem.

48 Deinde profecti a montibus Hhabarimorum, caſtrametati ſunt in campeſtribus Moabitarum ex-adverſo Jardanis Jerichuntini: ſuprà.22.1.

49 Et caſtra habuerunt ſecundum Jardenem a Beth-jeſchimothis uſque 'Abel-ſchittimos, in campeſtribus Moabitarum.

50 Allocutus autem eſt Jehova Moſchen in campeſtribus Moabitarum, ex-adverſo Jardenis Jerichuntini dicendo:

51 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, quandoquidem vos *mox* tranſituri eſtis Jardenem in terram Cenahhani:

52 Omnino ejicite omnes habitatores ejus terræ a facie veſtra, & perdite omnes effigies eorum, & omnes imagines [c] fuſas eorum perdite, omniaque excelſa eorum deſtruite.

53 Cùmq; expulſis *eis* [d] *e* terra illa habitabitis in ea (nam vobis trado terram illam ut hæreditariò poſſideatis eam)

54 Tunc adite poſſeſſionem illius terræ ſorte per familias veſtras, ei qui multus eſt multiplicatote poſſeſſionem ejus, ei verò qui paucus eſt pauciorem aſſignato poſſeſſionem ejus, in quēcunque locum exierit cuiq; ſors ſua, is illius eſto: per tribus paternas veſtras poſſeſſiones aditote.

55 Quòd ſi non expulerîtis habitatores iſtius terræ a facie veſtra, utiq; erit quicquid reliquū feceritis ex eis in ſpinas in oculis veſtris & in aculeos in lateribus veſtris: & hoſtiliter agent vobiſcum in illa terra in qua habitaturi eſtis.

56 Eritq; ut quemadmodum cogitavi facere illis, faciam vobis.

[c] Heb. fu- rarum.
[d] Eclipſi- poſitionis, Gen.4.1.& 16.3.

ANNOTATIO.

41 Tzalmonæ] *qui locus fortaſſe denominatus eſt ab imagine ſerpentis ibi erecti juſſu Dei, ſuprà* 21.6. *& ſequentib.* 49 Abel Schittimos] *Schittimos locum eſſe, ubi Jiſraëlitæ cum mulieribus Moabitarum convenerunt apparet ſuprà* 25.1. *Abelis autem nomen quod luctum ſignificat, videtur ſumpſiſſe a luctu quem extorſit populo gravis plaga Dei, ibidem ver.*6.

CAPUT XXXIIII.

Deus terminos definit reliquæ terræ in poſſeſſionem tradendæ novem tribubus cum dimidiata: & ad eam diſtribuendam ſingulos e ſingulis tribubus ſummo ſacerdoti & duci nominatim adjungit.

1 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Præcipe filiis Jiſraëlis & edicito eis, quādoquidem vos mox adituri eſtis terram Cenahhani: hæc *eſto* terra quæ accidet vobis in poſſeſſionem, terra Cenahhani per terminos ſuos.

[a] Heb. *per manus ſive ſpatia, id eſt, latera: metonymia.*

3 Primùm eſto vobis plaga Auſtralis a deſerto Tzinis [a] ſecundum 'ſedes Edomæorum: ſimiliter eſto vobis terminus Auſtralis, extremitas 'maris ſalſi ad Orientem.

4 Et divertens vobis terminus hic ab Auſtro ad aſcenſum 'Hhakrabbimorum pertranſito Tzinem, & ſunto exitus ejus ab Auſtrali plaga per Kadeſchum-barnehhæ: inde procedito 'Chatzar-Adarem, & tranſito Hhatzmonem.

5 Poſteà divertito hic terminus Hhatzmone ad 'torrentem Ægypti, ubi ſunt ejus exitus ad ipſum [b] Occidentem.

[b] Heb. *mare: ſic deinceps.*

6 Terminus verò Occidentalis, ut eſt vobis ipſum mare magnum ita terminus *eſto*: hic eſto vobis terminus Occidentalis.

7 Hic verò eſto vobis terminus Aquiloanlis: a mari magno definitote vobis 'Horē montem.

8 Ab Hore monte definitote quà itur Chamatham, & ſunto exitus illius termini Tzedadi.

9 Et procedente eodem termino Ziphronem ſunto exitus ejus Chatzer-hhenanis: hic eſto vobis terminus Aquilonalis.

10 Item definite vobis in terminum Orientalem, a Chatzer-hhenane [c] Schephamum.

[c] Schib- ibidem cui dicen- Schem 28.

11 Et deſcendens hic terminus Schephamo Riblam verſus ab Oriente Hhajini, deſcendere pergito terminus, donec attingat litus maris 'Cinnereth Orientem verſus.

12 Et deſcendente termino ad ipſum Jardenem, ſunto exitus ejus ad mare ſalſum: iſta eſto vobis terra per terminos ſuos circumquaque.

13 Quæ pręcepit Moſche filiis Jiſraëlis, dicendo: hæc *eſto* terra, cujus poſſeſſionem adibitis per ſortem, quemadmodum præcepit Jehova dari novem tribubus & dimidiatæ tribui.

14 Nam acceperant tribus filiorum Rëubenitarū per familias paternas ſuas, & tribus filiorū Gaditarū per familias paternas ſuas, dimidiataque tribus Menaſchis acceperant poſſeſſionem ſuam.

15 Duæ hæ tribus cum dimidiata tribu, acceperant poſſeſſionē ſuam cis vadum Jardenis Jerichuntinum ab anteriorie parte orientem verſus.

16 Præterea allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

17 Hæc *ſunt* nomina virorum qui poſſidendam vobis diſtribuent iſtam terram, Elhhazar ſacerdos, & Jehoſchuahh filius Nunis.

18 Et [d] principem unum ex unaquaque tribu adhibetote ad diſtribuendam poſſeſſionem illius terræ.

[d] Heb. *principem unum, principem unum e tribu.*

19 Hæc autem nomina horum virorum *ſunt:* tribus Jehudæ, Caleb filius Jephunnæ.

20 Et tribus filiorum Schimhhonis, Schemuel filius Hhammihudis.

21 Tribus Binjaminis, Elidad filius Ciſlonis.

22 Et tribus filiorum Danis princeps, Bukki filius Jogli.

23 E filiis Joſephi, tribus filiorum Menaſchis princeps, Channiel filius Ephodis.

24 Et tribus filiorum Ephrajimi princeps, Kemuel filius Schiphtanis.

25 Et tribus filiorum Zebulunis princeps, Elitzaphan filius Parnaci.

26 Et tribus filiorum Jiſſaſcaris princeps, Paltiel filius Hhazzanis.

27 Et tribus filiorum Aſcheris princeps, Achihud filius Schelomi.

28 Deniq; tribus filiorum Naphtali Princeps Pedaheel filius Hhammihudis.

29 Hi *ſunt* quibus præcepit Jehova, ut poſſeſſionem diſtribuerent filiis Jiſraëlis in terra Cenahhani.

ANNOTATIO.

3 Sedes] *id eſt, terminales tractus Edomæorum, ut Jehoſchu.*15.1. Maris ſalſi] *mortui, ſive Aſphaltitis lacus: vide in Gen.*14.3. 4 Hhacrabbimorum] *vel ſcorpionum, ſi cui placet appellativè accipere.* Chatzar Adarem] *id eſt, Chetzronem & Adarem conjuncta oppida ſitu, etſi diſcreta muro: quapropter ſeorſim nominantur Jehoſch.*15.3. 5 Torrentem Egy.] *Schichorem fluvium influentem in paludem Sirbonidem, qui Ægypti propterea dicitur, quòd Ægyptum ab Judęa diſterminat.* 7 Horem] *id eſt, Chermonem, ut Jehoſchu.*13.15. *nam huic monti plura ſunt nomina, Schirjon & Schenir. Deut.*3.9. *itemq; Sion Deu.*4.48. 11 Cinnereth] *qui poſteà dictus eſt lacus Genezareth.*

CAPUT XXXV.

Jiſraëlitæ jubentur quadraginta octo civitates ſuburbanaq; prædia Levitis aſſignare habitanda: e quibus ſex in aſyla conſtituuntur, quò ſe recipiant homicidæ donec de cauſa ſua cognoſcatur, & ubi in tuto maneant qui per imprudentiam aliquem occiderint: Homicidiorum jura explicantur, & reis cædis redemptio omnis præciditur.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen in campeſtribus Moabitarum, ex-adverſo Jardenis Jerichuntini, dicendo:

2 Præcipe filiis Jiſraëlis, ut dént Levitis de poſſeſſione juris ſui civitates ad habitandum: ſuburbanum quoque prædium in ſingulas civitates circa ipſas datote Levitis:

3 Ut ſint illis civitates ad habitandum, ſuburbana verò prædia illarum ſint pro jumentis eorum & pro facultatibus eorum & pro omnibus animalibus eorum.

4 Suburbana autem prædia illarum civitatũ quæ daturi eſtis Levitis, ſunto a muro civitatis cujuſque extrinſecus mille cubitorum circumquaque.

5 Ideoq; metimini extra civitatem quamq; ad plagam Orientalem ʼbis mille cubitos, & ad plagam Auſtralem bis mille cubitos, & ad plagam Occidentalẽ bis mille cubitos, & ad plagã Aquilonalem bis mille cubitos, ita ut quęque civitas ſit in medio eorum, hæc eſto illis *menſura* prædiorum ſuburbanorum ſingularum civitatum.

6 Civitates autem quas dabitis Levitis ſunto ſex civitates receptus, quas dabitis ut confugiat illuc qui *hominem* occidit: & additote illis quadraginta duas civitates.

7 Omnes civitates quas dabitis Levitis, ſunto quadraginta octo civitates, ipſæ cum prędiis ſuburbanis ſuis.

8 Iſtas autẽ civitates quas dabitis de poſſeſſione filiorũ Jiſraëlis, de ejus *poſſeſſione*ʼ qui multus eſt [a] multas datóte, de ejus verò *poſſeſſione* qui paucus eſt datote pauciores: quiſq; prout erit poſſeſſio ſua, dato de ſuis civitatibus Levitis.

[a] Heb. *multiplicatote* dare, *ſic poſteà minuite* dare.

9 Allocutus quoque eſt Jehova Moſchen, dicendo,

10 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, quandoquidem vos mox tranſituri eſtis Jardenem in terram Cenahhani:

11 ʼIdcircò curate vobis ut obviæ ſint civitates *quæ* civitates receptus erunt vobis, ut confugiat illuc occiſor qui [b] aliquem percuſſit per errorem.

[b] Heb. *animam, ſic deinceps.*

12 Et ſunto vobis civitates iſtæ in receptũ ʼa vindice *occiſi*, ut non moriatur qui occidit tantiſper dum ʼſtat coram cœtu in judicium.

13 Civitates autem illæ quas dabitis, ſex civitates receptus ſunto vobis.

14 Tres harum civitatum datote cis Jardenem, & tres reliquas civitates datote in terra Cenahhani: civitates receptus ſunto.

15 Filiis Jiſraëlis peregrinoq; & inquilino inter eos ſunto ſex civitates iſtę in receptũ, ut fugiat illuc quiſquis percuſſit aliquẽ per errorem.

16 Sed ſi inſtrumento ferreoʼ percuſſit eum ita ut mortuus ſit, occiſor eſt, [c] omnino morti traditor occiſor ille:

[c] Heb. *moriendo morti traditor: & ſic deinceps.*

17 Similiter ſi lapide manuali quo *quis* mori poteſt percuſſerit eum ita ut mortuus ſit, occiſor eſt, omnino morti traditor occiſor ille:

18 Aut *ſi* ligneo inſtrumento manuali quo *quis* mori poteſt percuſſerit eum ita ut mortuus ſit, occiſor eſt, omnino morti traditor occiſor ille.

19 Vindex ipſe illius ſanguinis morti ʼtradet occiſorem illum: cùm incidet in eum, ipſe morti tradet eum.

20 Quòd ſi ex ſimultate depulerit eum, aut projecerit *aliquid* in eum de-induſtria ita ut mortuus ſit,

21 Autʼ per inimicitiam percuſſerit eum manu ſua ita ut mortuus ſit, omnino morti traditor percuſſor ille, occiſor eſt: vindex ipſe ſanguinis morti tradet occiſorem illũ cùm incidet in eũ.

22 Quòd ſi de-repente ſine inimicitia depulit eum, aut projecit in eum ullum inſtrumentum non de-induſtria,

23 Aut *percuſſit eum* inconſyderatè ullo lapide quo *quis* mori poteſt, faciens ut decidat in eum ita ut moriatur, cùm ipſe non *ſit* inimicus ei, nec quęrat malum ejus:

24 Tunc jus dicunto cœtus inter ipſum percuſſorem & inter vindicem illius ſanguinis, ſecundum judicia iſta.

25 Sic eripientes cœtus occiſorē iſtum e manu vindicis illius ſanguinis, remittunto eum cœtus ad civitatem receptus ſui quò confugerat: in qua maneto uſque ad mortem ſacerdotis maximi, quem unxit *Deus* oleo ſacro.

[d] Heb. *exeundo exibit.*

26 Quòd ſi [d] ullo pacto exibit occiſor iſte termino civitatis receptus ſui, quò confugerat,

27 Et inveniet eum vindex ille ſanguinis extra terminum civitatis receptus ejus: cùm occiderit vindex ille ſanguinis occiſorem iſtum, [e] non eſt reus ſanguinis.

[e] Heb. *non eſt ei ſanguis.*

28 Nam in civitate receptus ſui manere debet uſque ad mortem ſacerdotis maximi: poſt mortem verò ſacerdotis maximi revertetur occiſor in terram poſſeſſionis ſuæ.

29 Sunto autem hæc vobis in ſtatutum judiciale per generationes veſtras, in omnibus habitationibus veſtris.

30 'Quicunque percuſſurus eſt aliquem, ex ſermone teſtium occidet occiſorem: ſed teſtis unus non poterit teſtari contra aliquē, ut moriatur.

31 At ne accipitote redemptionis pretium pro ullo occiſore qui ſons ſit dignus morte: ſed omnino morti traditor.

32 Ne quidem accipitote pretium redemptionis ab eo qui effugit in civitatem receptus ſui, ut revertatur ad habitandum in ſuam terram, donec mortuus fuerit ſacerdos ille:

33 Ut non contaminetis terram ipſam in qua eritis, quia ſanguis iſte contaminaturus eſſet hanc terram: pro eâ autem terrâ fieri non poſſet expiatio a ſanguine qui effuſus eſſet in eâ, niſi per ſanguinem effundentis eum.

34 Neque polluito terram ipſam in qua reſidebitis, in cujus medio habitaturus ſum: nam ego Jehova habito in medio filiorum Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

5 Bis mille cub.] *quidam hunc ver. cum 4. ita conciliant, ut illi mille cubiti propinquiores civitati, pecuariæ ſervirent, hi mille remotiores, culturæ: quod fundamento caret. Alii bis mille cubitos accipiunt ab una extremitate ſuburbani prædii ad oppoſitam ei extremitatem: quo pacto media verſus pars redundaret. Nobis videtur hic verſus exegeticè de quibus cubitis antè loquatur declarare, nimirum Geometricis ſacris, qui (ut ſicli) duplò majores erant communibus. vide 1. Reg. 7. 15.* 8 Qui multus] *Noēma, quo ſubauditur, ac proinde ampliorem accepit hæreditatem, ſic etiam in proximè ſequente verbo: quod intelligitur ex 33. 54. ſuprà.* 11 Idcircò curate] *id eſt, deſtinentur civitates opportuno regionis loco, & viæ ad eas undequaque reddātur expeditæ, ut imperatur Deuter. 19.* 12 A vindice] *nam ex lege Dei permittebatur conſanguineo cædem neceſsarii perſequi infrà ver. 21.* Stat coram cœtu] *ſuo ac legitimo, cui defertur hujus facti cognitio ex jure, infrà ver. 24. hinc autem apparet nihil opus fuiſſe ut ii ad civitatem receptus confugerent qui in civitate hominem occiderant, aut in alio loco unde commodiùs poterant ſe ſiſtere purgandos magiſtratui ſuo.* 16 Percuſſit eum] *ſciens & prudens Deut. 19. 5. ſic duobus ver. ſequent.* 19 Tradet] *id eſt, licebit ei tradere.* 21 Per inimicitiam] *aperta hoſtilitate, non infenſo tantùm animo.* 30 Quicunque] *ſive judex, ſive vindex ille ſit.*

CAPUT XXXVI.

Occaſione hæreditatis filiarum Tzelophchadi lex fertur, qua filia hæres intra paternam tribum jubetur nubere, ne cum ea hæreditas de tribu in tribum demigret.

1 'TUNC accedentes primores patrum ex familiis filiorū Joſephi cum familia filiorum Gilhhadis filii Maciris filii Menaſchis, locuti ſunt coram Moſche & coram principibus primoribus patrū inter filios Jiſraëlis.

ſuprà 26.

ſuprà 27.

2 Ac dixerunt, Domino meo præcepit Jehova ut det iſtam terram in poſſeſſionem ſorte filiis Jiſraëlis: & Dominus meus præceptum habet a Jehova ut det poſſeſſionem Tzelophchadi fratris noſtri filiabus ejus.

[a] Heb. *erunt in uxores: ſic ſuprà 30.6. & deinceps.*
[b] Heb. *filiis tribuum filiorum Jiſr. ſic infrà.*

3 Si [a] nubent alicui e [b] tribulibus filiorum Jiſraëlis, detrahetur poſſeſſio earum de poſſeſſione paterna noſtra, & adjicietur ad poſſeſſionem tribus eorum quibus nupſerint: utique de ſorte poſſeſſionis noſtræ detrahetur.

4 Etiam cùm erit 'jubilæus filiis Jiſraëlis, tamen adjecta manebit poſſeſſio earum ad poſſeſſionem tribus illorum quibus nupturæ ſunt, ita ut de poſſeſſione tribus paternæ noſtræ detracta maneat poſſeſſio earum.

[c] Heb. *ore.*

5 Præcepit itaque Moſche filiis Jiſraëlis ex [c] præſtituto Jehovę, dicendo, rectè tribules filiorum Joſephi loquuntur.

6 Hoc *eſt* verbum quod præcipit Jehova de filiabus Tzelophchadi, dicendo, cui bonum videbitur in oculis ſuis nubent: veruntamen in familia tribus paternæ ſuę nubunto.

7 Nam non avertenda eſt poſſeſſio in filiis Jiſraëlis a tribu in tribum: ſed filii Jiſraëlis adhærento quiſq; poſſeſſioni tribus paternæ ſuæ.

8 Quapropter quæcunque filia e tribubus filiorum Jiſraëlis hæres eſt poſſeſſionis, alicui e familia tribus paternæ ſuæ nubito, ut filii Jiſraëlis hæreditariò poſſideant quiſque poſſeſſionē paternam ſuam.

9 Neq; avertitor poſſeſſio a tribu *una* in tribum alteram: ſed quiſque poſſeſſioni ſuę adhęrento [d] tribulium filiorum Jiſraëlis.

[d] Heb. tri um.

10 Quemadmodum præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerunt filiæ Tzelophchadi:

11 Nupſerunt enim Machla, Tirtza, & Chogla, & Milca, & Nohha filiæ Tzelophchadi 'filiis patruorum ſuorum.

12 *Viris* e familiis filiorum Menaſchis filii Joſephi nupſerunt: fuitque poſſeſſio earum conjuncta tribui *ac* familiæ paternæ earum.

13 Hæc ſunt illa præcepta & judicia quæ præcepit Jehova per Moſchen filiis Jiſraëlis, in campeſtribus Moabitarum ex-adverſo Jardenis Jerichuntini.

ANNOTATIO.

1 Tunc accendentes] *Trajectio eſt in Hebræo contextu quam indicat ver. 5. nam reliquæ familiæ filiorū Joſephi ſe adjunxerunt familiæ Gilhhadis, ut ei apud Moſchen & principes Jiſraëlis patrocinarentur.* 4 Jubilæus] *quo alioquin poſſeſſiones diſtractæ & alienatæ ad priores dominos ex lege redeunt, Levit. 25.* 11 Filiis] *poſteris: nihil enim contra jus & honeſtatem præcepit Deus, aut Moſche fieri paſſus eſt: & hanc vocem latè accipi eſt notiſſimum.*

QUINTUS LIB. MOSCHIS,

SIVE

Deuteronomium.

HOC libro Moſche a brevi commemoratione rerum præteritarum exorſus, populum hortatur ad legis obſequium, quam diligenter repetit & explicat: ab initio undecimi menſis anni quadrageſimi uſq; ad ſeptimum diem menſis duodecimi ejuſdem anni ab exitu ex Aegypto.

CAPUT I.

Breviter repetitis actis a ſtatione in Chorebo uſque Kadeſchum barnehhæ, hiſtoriam de miſſis exploratoribus, & decretum Dei contra infideles fuſiùs quam antè Nume. 14. commemorat & exponit Moſche.

1 [*]ISTA *ſunt* verba quæ elocutus eſt Moſche univerſo Jiſraëli cis Jardenem, in[*] deſerto, in[*] campeſtribus, e-regione[*] *maris* algoſi, inter[*] Paranem & inter Tophelē & Labanū & Chatzerothas, ac Di-zahabum:

2 [*]In itinere a Chorebo per montem Sehhiris, uſque Kadeſchum barnehhæ, [*] *quod eſt* iter undecim dierum.

3 Fuit autem[*] quadrageſimo anno,[*] undecimo menſe, primo *die* menſis, ut alloqueretur Moſche filios Jiſraëlis ſecundū omnia quæ præceperat ei Jehova *referenda* ad illos.

4 Poſtquam percuſſit Sichonem Regem Emoræorum, qui habitabat Cheſchbone, & Hhogum Regē Baſchanis qui habitabat Hhaſchterothis, *percuſſit*[*] Edrehhi: — *Num.21.*

5 Cis Jardenem in terra Moabitarum, placuit Moſchi declarare legem iſtam, dicendo:

6 Jehova Deus noſter allocutus erat nos in Chorebo, dicendo,[*] [a]ſatis habitaſtis in monte iſto.

[a] Heb. *multū fuit vobis habitare, ut infrà.2.2.*

7 Convertite vos, & proficiſcentes ingredimini in montem Emoræorum & in omnia vicina ejus, in campeſtria, in montana, & in humilia loca, &[*] in Auſtralem plagam, & in portus maris: *in* terrā Cenahhanæi & Libanum, uſque ad flumen maximum, flumen Euphratis,

8 Vide,[b] expono vobis terram illam: ingredimini & hæreditariò poſſidete illam terram, quā juramento promiſit Jehova majoribus veſtris Abrahamo, Jitzchako, Jahhakobo daturum ſe illis, id eſt, ſemini eorum poſt eos.

[b] Heb. *pono coram vobis, ut infrà. 21.*

9 Et allocutus fueram vos tempore illo, dicendo, non poſſem ſolus ferre [c]onus veſtri.

[c] Heb. *vos, ut Num.*11.14.

10 Jehova Deus veſter auxit vos, adeò ut ecce vos hodie ſicut ſtellæ cœli mutitudine.

11 Jehova Deus majorum veſtrorum [d]augeat vos ſuprà quàm eſtis millecuplo, & benedicat vobis quemadmodum dixit vobis.

[d] Heb. *addat vobis ut vos eſtis mille vicibus.*

12 Quomodo ferrem ego ſolus, [e]moleſtias a vobis, onera a vobis, & contentiones veſtras?

[e] Heb. *moleſtiam veſtrā, onus veſtrum.*

13 [f]Exhibete homines ſapientes & prudentes & cognitos per tribus veſtras, ut conſtituam illos in primores veſtros.

[f] Heb. *date vobis.Exod.*18.

14 Qui reſpondiſtis mihi, dicentes [g]bonum eſt eam rem de qua dixiſti facere.

[g] Heb. *bona eſt res quam dixiſti factu.*

15 Accipiens itaque primores tribuum veſtrarum homines ſapientes & cognitos, conſtitui iſtos primores vobis, præfectos millenis, & præfectos centenis, & præfectos quinquagenis, & præfectos denis, & moderatores per tribus veſtras:

16 Et præcepi judicibus veſtris tempore illo, dicendo, ubi audiveritis cauſas inter fratres veſtros, judicate [h]juſtè inter virum & inter fratrem ejus, etiam inter peregrinum ei.

[h] Heb. *juſtitiā.*

17 Ne [i]ſuſcipite perſonam in ullo judicio, æquè parvum atque magnum auditote, ne metuitote [k]a quoquam, nam judicium ipſum Dei eſt: rem autem quæ difficilis *erit* præ vobis, [l]referte ad me ut audiam eam.

[i] Heb. *agnoſcite faciem.*

[k] Heb. *a facie cujuſquam.*

[l] Heb. *admovete.*

18 Præcepi etiam vobis illo tempore,[*] res illas omnes quas facturi eſtis. — *Num.*10. 11.

19 Deinde cùm profecti Chorebo obiiſſemus totum illud deſertum magnum & formidabile quod vidiſtis, viâ ad montem Emoræorum, quēadmodum præceperat Jehova Deus noſter nobis, & veniſſemus Kadeſchum-barnehhæ uſque:

20 Edixi vobis, veniſtis uſque ad montem Emoræorem quem Jehova Deus noſter dat nobis:

21 Vide, exponit Jehova Deus tuus iſtam terram tibi: aſcendens hæreditariò poſſide, quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi, ne timeto, neque conſternator.

22 [*]Accedentes verò ad me vos omnes, dixiſtis, mittamus homines ante nos qui nobis perveſtigēt illam terram: & referant nobis aliquid de via per quam aſcenſuri ſumus, & civitatibus in quas perventuri ſumus. — *Num.*13.

23 Quæ res cùm bona videretur in oculis meis, accepi e vobis duodecim homines, hominē unum in quamque tribum.

24 Qui convertentes ſe & aſcendentes montē iſtum, venerunt uſque ad vallém [m]Eſcholis: ita exploraverunt illam,

[m] *id eſt, borri.*

25 Et accipientes in manu ſua de fructu illius terræ [n]deportarunt ad nos: retuleruntque nobis aliquid, dicentes , bona *eſt* illa terra quam Jehova Deus noſter dat nobis.

[n] Heb. *fecerūt deſcendere.* — *Num.*14.

26 Noluiſtis tamen aſcendere, ſed [o]occaſionem dediſtis mutandi præſtitutum Jehovæ Dei veſtri.

[o] Heb. *mutare feciſtis os Jehovę, id eſt, feciſtis ut Deus aliud conſiliū vobis proponeret quàm quod habetur ſuprà ver.8. ſic infrà ver.*43.

27 Muſſitaſtis enim in tentoriis veſtris, dicentes, [p]eò quòd Jehova odio proſequitur nos, eduxit nos e terra Ægypti: ut tradat nos in manum Emoræorum ad perdendum nos.

[p] Heb. *propter odium Jehovæ* quo odit *nos: Eclypſis conjugati ut Gen.* 19.16.

28 Quò aſcenderemus? fratres noſtri [q]diſſolverunt animum noſtrum dicendo, populus *eſt*

[q] Heb. *liquefecerunt cor noſtrum.*

major & excelſior nobis, civitates magnæ & munitæ *aſſurgentes* in cœlum uſque: quinetiam filios ' Hhanakitarum vidimus illic.

29 Me autem dicente vobis, ne expaveſcite, neque timete ab illis:

30 Jehova Deus veſter qui anteit vos, is pugnaturus eſt pro vobis, ſecundum omnia quæ exercuit erga vos contra Ægyptios ante oculos veſtros,

31 Et quæ vidiſti in deſerto, ' Jehovam Deum tuum portaſſe te quemadmodũ portat quis filium ſuum, in tota via per quam iviſtis donec perveniretis ad locum hunc:

32 Non tamen propter hunc ſermonem, credidiſtis Jehovæ Deo veſtro,

33 Qui anteit vobis in hac via ad explorandum vobis locum pro caſtrorum metatione veſtra, igne noctu, quo monſtret vobis viam per quam ituri eſtis, & nube interdiu.

34 Quamobrem cùm audiſſet Jehova vocem ſermonũ veſtrorũ, efferveſcens juravit, dicẽdo:

35 *Ne vivam*, ſi quis ex hominibus iſtis, *ſi* generatio prava iſta viſura eſt, terram illam optimam, quam juramento promiſi me daturum patribus veſtris:

36 Præter Calebum filium Jephunnæ, ipſe videbit eam, & ei tradam illam terram quam calcavit ac filiis ejus, eò quòd [r] plenè ſecutus eſt Jehovam.

[r] Heb. *implevit* ire *poſt Jehovam.*

37 (' Etiam contra me irâ percitus eſt Jehova occaſione veſtri, dicendo, neque tu ingredieris illuc)

*Num.*20.12

38 *Et* Jehoſchuhham filium Nunis qui adſtat in conſpectu tuo, ipſe ingredietur illuc: eum confirma, quia ipſe poſſidendam dividet eam Jiſraëlitis.

39 Parvuli autem veſtri de quibus dixiſtis, prædæ erunt, & filii veſtri qui non cognoſcunt hodie bonum aut malum, ipſi ingredientur illuc: nam eis tradam eam & ipſi hæreditariò poſſidebunt eam.

40 Vos igitur revertimini, & proficiſcimini in deſertum ipſum, viâ *ad* mare algoſum.

41 Tum reſpondentes dixiſtis ad me, peccavimus Jehovæ, nos aſcendemus & pugnabimus ſecundum omnia quæ præceperat nobis Jehova Deus noſter: & accingentes vos quiſque armis bellicis ſuis, obtuliſtis vos ad aſcendendum montem illum.

42 Quamvis edixiſſet Jehova mihi, dicito eis, ne aſcenditote neque pugnatote, quia nón ſum in medio veſtri, ut non afficiamini plaga coram inimicis veſtris,

43 Et edixiſſem vobis, tamen non auſcultaſtis: ſed occaſionem dediſtis mutandi præſtitutum Jehovæ, cùm [f] arroganter aſcenderetis ipſum montem.

[f] Heb. *am garetis v ut aſcen tis.*

44 Egreſſi enim Emoræi qui inhabitant montem illum, obviam vobis, perſecuti ſunt vos ut facere ſolent ' apes: & contriverunt vos in Sehhire Chormam uſque.

45 Qui licèt reverſi fleveritis coram Jehova, non tamen auſcultavit Jehova voci veſtræ, nec aurem præbuit vobis:

46 ' Quamvis conſediſſetis Kadeſchi dies multos, ut *ſunt* dies quibus conſediſtis ibi.

47 Deinde convertimus nos & profecti ſumus in ipſum deſertum viâ *ad* mare algoſum, quemadmodum edixerat Jehova mihi: & circumivimus montem Sehhiris ' diebus multis.

ANNOTATIO.

1 Iſta] *quæ hactenus recenſuimus: Epilogus præcedentium, ut indicant locorum nomina, & duorum piorum verſuum cum ver.3. comparatio.* Deſerto] *Sinai, ubi Choreb erat, Exod.*18. *&* 19. Campeſtribus] *Moabitarum, Num.*21. *& ſequentibus.* Maris algoſi] *quo redire juſſi ſunt, Num* 14.25. *& infrà* 40. Paranem] *de Parane & Chatzerothis. Num.*11. *&* 12. *Tria reliqua loca alibi non commemorantur, quia ſtationem in illis non habuerunt Jiſraëlitæ.* 2 In itinire] *hyſterosin Hhebraicam conſultò ad evidentiam declinavimus.* Quod iter] *tam breve iter propter gravitatem peccati non potuerunt ante trigeſimum octavum annum abſolvere, infrà* 2.13. 3 Quadrageſimo] *ab exitu ex Ægypto.* Undecimo menſe] *paulò ante mortem ſuam: nam eum mortuum eſſe quaſi ſeptimo die menſis duodecimi colligitur ex Deut.*34. *& Jehoſchu,*1. *&* 4. 4 Edrehhi] *nam illuc duxiſſe exercitum contra Jiſraëlitas dicitur Num.*21.33. *& infrà* 3.1. 6 Satis habitaſtis] *nam fermè annum ibi habitaſſe docet comparatio Exod.*19.1. *cum Num,*10.11. 7 In Auſtralem] *hic deſcribit terminos promiſſæ terræ ſuo ordine a Meridie, Occidente, Aquilone, & Oriente.* 18 Res illas] *totam legem ad mores, judiciaq́, & ceremonias pertinentẽ.* 22 Accedentes] *hoc cum Num.*13. *conjungendum eſt primùm enim populus hoc a Moſche petiit, ut hîc dicitur: deinde Moſche ad Deum petitionem referente, Deus id ſibi placere per Moſchen declaravit Num.* 13. 2. 28 Hhariakirarum] *vide in Num.*13.22. 37 Etiam contra me] *Hanc hiſtoriam inſerit Moſche duabus de cauſis: una, ut oſtendat eos in cauſa fuiſſe cur non tantùm ipſi, ſed etiam Moſche terra excluſus eſt dum ipſorum rebellione fuit perturbatus: altera, ut Jehoſchuhham ab iſta excluſione nominatim exceptum, (prout cum Calebo exceptus fuerat Num.*14.30.) *ſucceſſorem ſibi eâdem operâ nominaret.* 44 Apes] *cum a quo ſunt offenſæ, omni ex parte aggredientes.* 46 Quamvis conſediſſetis] *ut flentes ſupplicium excluſionis a terra deprecaremini ſuprà ver.*45. 47 Diebus multis] *annis triginta octo, ut ſuprà in ver.*2.

CAPUT II.

Res geſtæ apud Edomæos, Moabitas, & Hhammonitas, bellumq́ contra Sichonem exponuntur.

1 TANDEM allocutus eſt me Jehova, dicendo:

2 [a] Satis circumiiſtis montem iſtum: convertite vos ' Aquilonem verſus,

[a] Heb. *multũ fuit vobis circumire, ut ſuprà* 1.6.

3 ' Item populo præcipe dicendo, vos mox pertranſituri eſtis terminum fratrum veſtrorum filiorum Hheſavi inhabitantium Sehhirem: quanquam metuent a vobis, tamen cavete vobis valde.

4 Ne bellum miſcete ' cum illis, non enim daturus ſum vobis de terra eorum, [b] vel veſtigium plantæ pedis: nam hæreditarium dedi Hheſavo montem Sehhiris.

[b] Heb. *ad*

5 Cibum comparate ab eis pecuniâ, quem comedatis, & ſimiliter aquam emitote ab eis pecuniâ quam bibatis.

6 Nam Jehova Deus tuus ʼbenedixit tibi in omni opere manus tuæ, ʼagnovit iter tuum in deſerto maximo iſto: jam quadraginta annos Jehova Deus tuus tecum *fuit*, non eguiſti *ulla* re.

7 Prætergreſſi itaque fratres noſtros filios Hheſavi inhabitantes Sehhirem a viâ campeſtrium *quæ ſunt* ab Elatha & a Hhetzjone-geberi, convertimus nos ut tranſiremus via deſerti Moabitarum.

8 Tum edixit Jehova mihi, ne hoſtiliter age cum Moabitis, neq; miſceto cum eis bellum: quia non ſum daturus tibi de terra ejus hæreditatem, nam filiis Loti dedi Hharem *in* hæreditatem.

9 ([c] Emimi antea inhabitabant eam, populus magnus multuſque & excelſus ut Hhanakitæ:

[c] *id eſt, formidabiles.*

10 Gigantes reputabantur etiam illi ſicut Hhanakitæ, ſed Moabitæ vocabant eos Emimos.

11 Sehhirem inhabitabant quoque Choræi antea, in quorum hæreditatem filii Hheſavi ſucceſſerunt cùm perdidiſſent eos a facie ſua, & inhabitant loco eorum: quemadmodum faciunt Jiſraëlitæ terrę hæreditatis ſuæ quam dedit Jehova eis)

12 Nunc ſurgentes tranſite vallem Zeredis: quare tranſivimus vallem Zeredis.

13 Dies autem quibus iter fecimus Kadeſchobarnehhæ uſque-dum tranſivimus vallem Zeredis, fuerunt triginta octo annorum: donec confecta eſſet tota ætas illa, [d] viri illi militares e medio caſtrorū, ſicut juraverat Jehova de eis.

[d] Heb. *viri belli, id eſt, apti ad bellū a nato viginti annos & deinceps, contra quos excluſionis ſententia lata eſt. Num.*14.23.

14 Nam etiam manus Jehovæ erat contra eos ad quaſſandum eos e medio caſtrorum, donec conficerentur.

15 Fuit itaque cùm omnes viri illi militares moriendo confecti eſſent e medio populi,

16 Ut alloqueretur me Jehova dicendo:

17 Tu tranſiturus es hodie terminum Moabitarum Hharem,

18 Et appropinquaturus e-regione Hhammonitarum: ne hoſtiliter agito adverſus eos, neq; bellum miſceto cum eis: quia non ſum daturus tibi de terra Hammonitarum hæreditatem, nam filiis Loti dedi eam in hæreditatem.

19 (Terra gigantum reputatur ipſa quoq;: Gigantes inhabitabant eam antea, quos Hhammonitæ vocabant [e] Zamzummimos,

[e] *id eſt, quàm ſceleratiſſimos: abutebātur enim robore & potentia ſua.*

20 Populus magnus multuſq; & excelſus ſicut Hhanakitę: ſed perdidit eos Jehova a facie iſtorum, ut ſuccedentes in hæreditatem eorum inhabitarent *iſti* loco eorum:

21 Quemadmodum fecit filiis Hheſavi inhabitantibus Sehhirem, a quorum facie perdidit Choræos, ut ſuccedentes in hæreditatem eorum inhabitarent loco illorum uſque in hunc diem:

22 ʼHhavveos quoq; qui inhabitabant Chatzerima Hhazzam uſque, ʼCaphtoræi qui prodierunt e Caphtore perdiderunt, & inhabitant loco illorum)

23 Surgentes proficiſcimini & tranſite flumen Arnonis: vide, trado in manum tuam Sichonem Regem Cheſchbonis Emoræum & terram ejus, [f] ʼincipe adire hæreditatem: & miſceto cum eo bellum.

[f] Heb. *incipe adi: ſic infrà ver.*30.

24 Die hoc incipiam imponere pavorem tui & timorem tui [g] populis ſub univerſo cœlo: qui audierint famam tuam, ii trepidabūt & langueſcent a facie tua.

[g] Heb. *faciei populorum.*

25 Itaque miſi nuncios e deſerto Kedemotharum ad Sichonem Regem Cheſchbonis, ad dicendumʼ verbis pacis:

26 Tranſeam per terram tuam, [h] continenter procedam eâdem viâ, non recedam dextrorſum aut ſiniſtrorſum.

[h] Heb. *eadem via, eadē via.*

27 Sine me comparare cibum pecuniâ ut comedam, & aquam pecuniâ dato mihi ut bibam, (tantùm tranſibo pedibus meis)

28 ʼQuemadmodum fecerunt mihi filii Hheſavi inhabitantes Sehhirem, aut ʼ*ſaltem* Moabitæ inhabitantes Hharem, uſque-dum tranſeam Jardenem, ʼin eam terram quam Jehova Deus noſter dat nobis.

29 Sed noluit Sichon Rex Cheſchbonis ſinere ut tranſiremus, [i] per agrum ſuum · quia obduravit Jehova Deus tuus ſpiritum ejus, & [k] obfirmavit animum ejus, ut traderet illum in manum tuam, ſicut *eſt* hoc tempore.

[i] Heb. *per ſe ut Num.*20.18.

[k] Heb. *roboravit cor.*

30 (Dixerat enim Jehova ad me, vide, cœpi [l] exponere tibi Sichonem & terram ejus: incipe adire hæreditatem, ut hæreditariò poſſideas terram ejus.)

[l] Heb. *ponere coram te: ſic deinceps.*

31 Quin egreſſus eſt Sichon obviam nobis, ipſe cum toto populo ſuo in prælium Jahetzam.

32 Quem exponente Jehova Deo noſtro nobis, percuſſimus eum & filios ejus & totum populum ejus:

33 Et cepimus omnes civitates ejus eo tempore, devovimuſque internecioni [m] homines cujuſque civitatis, etiam fœminas & parvulos, non reliquum fecimus ſuperſtitem:

[m] Heb. *omnē civitatem hominum: hypallage, ut infrà* 3.6.

34 Tantummodò jumenta prædati ſumus nobis, & ſpolia civitatum illarum quas cepimus.

35 A Hharohhere quæ *eſt* in ripa fluminis Arnonis, & civitate ipſa quæ *eſt* in flumine uſque ad Gilhhadē, nulla fuit urbs quæ ſuperior eſſet nobis: omnia hęc expoſuit Jehova Deus noſter nobis:

36 Cæterùm ad terram Hhammonitarum non acceſſiſti, totum tractum torrentis Jabboki, & civitates ipſius montis, denique omnia quibus interdixerat Jehova Deus noſter.

ANNOTATIO.

2 Aquilonem] *relicto Meridiano tractu reſpectu Cenahhanææ, ſecundum Moabitarum agrum iter facite.* 3 Item] *ordinem rei geſtæ non ſervat: ſed quia de Moabitis & Hammonitis mox locuturus eſt, quorum regiones erant pertranſeundæ, mandatum conjungit de non moleſtandis Edomæis: quorum regionem hîc dicuntur circumiviße, unde jubentur diſcedere.* 4 Cùm illis] *reliquis per quos tranſituri eſtis: nam Hhamalekitas (quamvis Edomæi eßent) nominatim ex hac lege excluſit Deus Exo.*17.14.*& infrà* 25.17. 6 Benedixit] *Confirmatio in futurum ab experientia gratię Dei quadraginta annos in horrendo illo itinere eis conſulentis.* Agnovit] *curam habuit tui in toto illo itinere.* 22 Hhavvæos] *priſcos Paleſtinæ incolas: vide Jehoſchu* 13.3. Capthtoræi] *Peliſchtæi a Caphtoræis orti, Gen.* 10.14. 23 Incipe] *vide in Num.*32.6. 25 Verbis pacis] *nam pax priùs offerenda erat infrà* 20.10.*qua repudiata, non ſolùm coram Deo ſed etiam coram hominibus juſtè bellum ſuſceptum eſt.* 28 Quemadmodum] *nam Edomæi tranſi-*

tranſitum quidem per regionem ſuam Jiſraëlitis denegarunt, ut exprimitur Num. 20.20. *terminos verò ſuos attingere eis permiſerant, cibumq; & potum pecunia conceſſerant: ut ex hoc loco colligitur.* Saltem] *nam a terminis attingendis non repulerunt, ſed cibum & potum recuſarunt, ut docetur infrà* 23.3. In eam terram] *vide in Exod.* 3.18. 33 Fœminas] *ut præcipitur infrà* 20.16.

CAPUT III.

Victoria contra Hhogum, diſtributio acquiſitæ terræ in duas tribus & dimidiatam, inſtitutio Jehoſchuhhæ in ſucceſſorem, deprecatio Moſchis ne priùs moriatur quàm ſit ingreſſus terram, & repulſa quam paſſus eſt a Deo, exponuntur.

1 INDE nos covertentes aſcendebamus viâ ad Baſchanem: cumq; egrederetur Hhog Rex Baſchanis obviam nobis, ipſe cum toto populo ſuo in prælium Edrehhin,

2 Edixit Jehova mihi, ne timeto eum, nam in manum tuam trado eum cum toto populo ejus ac terra ejus: ſed facito eo, quemadmodum feciſti Sichone Rege Emoræorum qui habitabat Cheſchbone.

3 Tradidit itaq; Jehova Deus noſter in manum noſtram Hhogum quoque regem Baſchanis cum toto populo eius, quem percuſſimus adeò ut non fecerimus ei reliquum ſuperſtitem.

4 Et cepimus omnes civitates tempore eodē, nulla *eſt* vrbs quam non ceperimus ab eis, ſexaginta civitates, totum tractum Argobi, regnum Hhogi in Baſchane:

5 Omnes iſtas civitates munitas muro alto, portis, & vectibus, præter civitates paganorum multas admodum,

6 Devovimuſque internecioni eos, quemadmodum feceramus Sichone Rege Cheſchbonis, devovendo internecioni [a] cujuſque civitatis homines, fœminas, & parvulos:

7 Omnia verò jumenta & ſpolia ſingularum civitatum prædati ſumus nobis.

8 Ita cepimus tempore illo terram e manu duorum Regum Emoræorum, quæ *eſt* cis Jardenem a flumine Arnonis uſq; ad montem Chermonis:

9 (Tzidonii Chermonem vocant Schirjonem, Emoræi verò illum vocant Schenirem)

10 Omnes civitates planitiei, totumq; Gilhhadem & totum Baſchanem, Salcam & Edrehhin uſque, civitates regni Hhogi in Baſchane.

11 Nam "tantùm Hhog Rex Baſchanis ſe reliquum ſervarat ex reſiduo Gigantum, ecce ſponda ejus ſponda ferrea, nonne eſt Rabbathæ Hhammonitarum? novem cubitorum *eſt* longitudo ejus, & quatuor cubitorum latitudo ejus cubito virili.

12 Cùm itaque terram hanc hæreditariò conſecuti eſſemus tempore illo: a Hharohhere quæ *eſt* ad flumen Arnonis & dimidium montis Gilhhadis cum civitatibus ejus, dedi Rëubenitis & Gaditis:

13 Reſiduum autem Gilhhadis cum toto Baſchane, regnum Hhogi dedi dimidiatæ tribui Menaſchis: totus tractus Argobi per totum Baſchanem, is ipſe vocari ſolebat terra Gigantum.

14 Jair filius Menaſchis ceperat totum tractum Argobi uſq; ad terminum Geſchuritarum & Mahhacathitarum: ideò vocavit eas *nempe* Baſchanem de nomine ſuo villas Jairis, uſque in diem hunc.

15 Maciri autem dedi *reliquum* illud Gilhhadis.

16 Sed Rëubinitis & Gaditis dedi a Gilhhade uſque ad fluvium Arnonis, inter amnem *agrum* cum termino, Jabbokum torrentem uſque, qui terminus *eſt* Hammonitarum:

17 Præterea campeſtria hæc & Jardenem cum termino, a Cinnereth uſq; ad mare campeſtriū mare ſalſum, ſub 'decurſibus ipſius collis verſus orientem.

18 Quamobrem præcepi vobis tempore illo, dicendo, Jehova Deus veſter dat vobis terram hanc quam hæreditariò poſſideatis: expediti tranſite ante fratres veſtros filios Jiſraëlis, [b] viri militares omnes.

19 (Sed fœminæ veſtræ parvuliq; veſtri & pecora veſtra (novi pecora multa eſſe vobis) manento in civitatibus veſtris quas dedi vobis)

20 Uſq; dum quietem largiatur Jehova fratribus veſtris ut vobis, & poſſideant hęreditariò ipſi quoque terram illam quam Jehova Deus veſter dat eis trans Jardenem: tunc revertemini quiſq; ad hæreditatem ſuam quam dedi vobis.

21 Jehoſchuhhæ autem præcepi tempore illo, dicendo: oculi tui *ſunt*, qui vident omnia quæ fecit Jehova Deus veſter duobus regibus iſtis, ſic facturus eſt Jehova omnibus regnis quò tu tranſiturus es.

22 Ne timete illos: nam Jehova Deus veſter, is eſt qui pugnabit pro vobis.

23 Cumque deprecarer Jehovam tempore illo, dicendo,

24 Domine Jehova, tu cæpiſti oſtendere ſervo tuo magnitudinem tuam & manum tuam robuſtiſſimam, quâ quis *eſt* deus fortis in cœlo aut in terra, qui faciat ſecundum opera tua & ſecundum virtutes tuas?

25 Tranſeam quæſo ut videam terram iſtam optimam, quæ *eſt* trans Jardenem, 'montem iſtū optimum, & Labanum:

26 Ut excanduerat Jehova contra me propter vos, ſic non auſcultavit mihi, ſed edixit Jehova mihi, ſatis eſto tibi [c] ne ultrà deinceps alloquitor me de hac re.

27 Aſcende verticem iſtius collis, & attollens oculos tuos Occidentem, Aquilonem, & Auſtrum, & Orientem verſus proſpice oculis tuis: quia non es tranſiturus Jardenem hunc.

28 Mandatis verò inſtruens Jehoſchuhham confirma eum atque corrobora eum: is enim tranſiturus eſt ante populum hūc, & idem poſſidendam diſtributurus eſt eis terram, quam proſpexeris.

29 Sic conſedimus in hac valle e-regione Beth-pehhoris.

[a] Heb. *omnē civitatem hominum, ut ſuprà.* 2.35.

Num. 3

[b] Heb. *roboris.*

Num.

[c] Heb.

ANNOTATIO.

11 Tantùm Hhog.] *id eſt, hîc ſolus e gigantibus antiquis habitatoribus terræ reliquus erat, & ſe ſuis viribus in poſſeſſione regni continuerat: ſic amplificatur virtus Dei in tradenda ſuis contra eum victoria.* 15 Reliquum] *cujus meminit ſuprà ver.* 13. 17 Cinnereth] *vide Num.* 34.11. Decurſibus] *ſic vocat*

vocat declivem illius collis partem in quam e diverſis locis torrentes decurrunt, & civitatem eodem nomine a ſitu dictam Jehoſchu. 13.21. 25 Montem iſtum opt.] *uberrimos colles, quibus montoſa Cenahhanæa referta eſt.*

CAPUT. IIII.

Narrationi præcedenti exhortationem ſubjicit, ut Deum ſolum colant, judicia ejus nihil addendo aut detrahendo ſervent, exempla iræ Dei in tranſgreſſores & gratiæ in morigeros recordentur, felicitatem & exiſtimationem ſuam ſciant conjunctam eſſe Dei obedientia, ideoq; in ea pergant ipſi & filios ſuos inſtituant: deinde civitates receptus cis Jardenem deſignat Moſche.

1 NUNC ergo Jiſraël, attende ad ſtatuta judiciaq; illa quæ ego doceo vos facere, ut vivatis & ingreſſi hæreditariò poſſideatis terram iſtam quam Jehova Deus majorum veſtrorum dat vobis.

2 Ne addite ad verbum illud quod ego pręcipio vobis, neque detrahite de eo, ut ſervetis præcepta Jehovę Dei veſtri quæ ego præcipio vobis.

3 Oculi veſtri *ſunt*, qui viderunt quæ fecit Jehova Bahhal-pehhore: nam omnem virum qui [a] ſecutus eſt Bahhal-pehhorem perdidit Jehova Deus tuus e medio tui.

Num.25.

[a] Heb. *ivit poſt.*

4 Vos autem qui adhęſiſtis Jehovæ Deo veſtro, vivitis omnes hodie.

5 Vide docui vos ſtatuta & judicia, quemadmodum pręcepit mihi Jehova Deus meus, ut ſic faciatis in medio illius terræ quo mox ingreſſuri eſtis ad hæreditariò poſſidendum eam.

6 Obſervate ergo & facite, nam hæc *eſt* ſapientia veſtra & prudentia veſtra ante oculos populorum: qui audientes omnia ſtatuta iſta dicent, tantùm gens iſta maxima populus ſapiens eſt & prudens.

7 Nam quæ *eſt* gens maxima? cui *eſt* Deus propinquus ei, ſicut Jehova Deus noſter *eſt* [b] quotieſcunque invocamus eum.

8 Rurſus quæ *eſt* genus maxima? cui *ſunt* ſtatuta & judicia juſta, ſicut *eſt* tota hæc lex quam ego propono vobis hodie.

[b] Heb. *in om-*
i invocare
os eum.

9 Sed cave tibi, & ſerva [c] teipſum valde, ne obliviſcaris rerum illarum quas viderunt oculi tui, neque recedant ab [d] animo tuo ullo dierum vitæ tuę, ut notas eas facias filiis tuis & [e] nepotibus tuis:

[c] Heb. *animã*
uam, ſic de-
nceps.

[d] Heb. *corde.*

[e] Heb. *filiis*
liorũ tuorũ,
c ver.25.

10 Die *nimirum* quo ſtetiſti coram Jehova Deo tuo in Chorebo, cum edixiſſet Jehova mihi, congrega mihi iſtum populum, ut audienda proponam eis verba mea, quibus diſcant timere me quibuſcunque diebus victuri ſunt ſuper terram, & filios ſuos doceant:

11 Quò accedentes ſtabatis ſub illo monte, cùm mons ille arderet igne uſque ad [f] ſummum cœlum, cum tenebris nube & caligine:

[f] Heb. *cor*
eli.

12 Tunc allocutum eſſe vos Jehovam e medio illius ignis: vocem verborum vos audiviſſe, at ſimilitudinem nullam vos animadvertiſſe, præter vocem:

13 Et ipſum indicaſſe vobis fœdus ſuum, quo præcipiebat vos [g] obſervare decem illa verba, & inſcripſiſſe ea duabus tabulis lapideis.

[g] Heb. *facere.*

14 Me autem præcepit Jehova tempore illo docere vos ſtatuta & judicia, ut exerceatis ea in iſta terra, quo mox tranſituri eſtis ad hæreditariò poſſidendum eam.

15 Quamobrem cavetote vobis ipſis valde (nam non animadvertiſtis ullam ſimilitudinem quo die allocutus eſt Jehova vos in Chorebo e medio illius ignis)

16 Vt non corrumpatis * *quicquam*, & faciatis vobis ſculptile ſimilitudinem ullius ſimulachri, formam maris aut fœminæ,

17 Formam ullius animalis quod *ſit* in terra, formã ullius avis alatæ quæ volat verſus cœlũ,

18 Formam ullius repentis in terra, formam ullius piſcis qui *ſit* in aqua ſub terra:

19 Etiam ut non ſublatis oculis tuis verſus cœlum, cùm aſpexeris Solem aut Lunam aut ſtellas, ullam rem exercitus cœleſtis, tum impellaris & incurvans te eis colas ea, quæ * impertitus eſt Jehova Deus tuus reliquis omnibus populis ſub univerſo cœlo.

20 Vos enim aſſumpſit Jehova, & eduxit vos e catino * ferri ex Ægypto, ut eſſetis ei in populum hæreditarium, ſicut *eſtis* hodierno die.

21 Quamvis Jehova percitus ſit ira contra me propter verba veſtra, & juraverit me nõ tranſiturum Jardenem, nec ingreſſurum terram illam optimam quam Jeheva Deus tuus dat tibi *in* poſſeſſionem:

22 (Nam moriturus ſum in hac terra, non ſum tranſiturus Jardenem) vos tamen eſtis tranſituri, & hęreditariò poſſeſſuri terram illam optimam.

23 Cavete vobis ne obliviſcamini fœderis Jehovæ Dei veſtri, quòd pepigit vobiſcum, aut faciatis vobis ſculptile, ſimilitudinem ullius rei, quo interdixit tibi Jehova Deus tuus:

24 Nam Jehova Deus tuus ignis conſumens eſt, *Deus* fortis zelotis.

25 Cùm genueris filios & nepotes, & [h] habitatores veteres facti fueritis in ea terra, ſi corrumpetis *quicquam*, & facietis ſculptile ſimilitudinem ullius rei, vel feceris aliquod malum in oculis Jehovæ Dei tui provocando eum:

[h] Heb. *inveterati fueritis.*

26 Conteſtor contra vos hodie cœlum & terram, [i] fore ut omnino pereatis quàm celerrimè e terra illa quò tranſituri eſtis Jardenem ad poſſidendum eam: non prolongabitis dies in ea, ſed [k] omnino perdemini:

[i] Heb. *quòd pereundo peribitis.*

[k] Heb. *perdendo perdemini.*

27 Aut diſperget Jehova vos in alios populos, & reliqui fietis homines [l] pauci in gentibus, quo Jehova vos abduxerit:

[l] Heb. *numeri, id eſt, faciles numerati, ut Gen.* 34.30.

28 Et ſervietis illic Deis, operi manuum hominis, ligno aut lapidi, qui non vident, neq; audiunt, neque comedunt, neque odorantur.

29 Quòd ſi requiretis inde *quiſque* Jehovam Deum tuum, invenies, cùm quæſiveris eum ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.

30 Cùm anguſtia fuerit tibi, & obvenerint tibi omnes res iſtæ in extremitate dierum, ſi cõverſus uſque ad Jehovam Deum tuum auſcultãveris voci ejus:

31 Quandoquidem Jehova Deus tuus *eſt Deus* fortis, miſericors, non deſerit te, neque perdet te: nam non obliviſcetur fœderis majorum tuorum, quod juramento ſancivit illis.

32 Nam interroga nunc, a temporibus priſcis quæ *fuerunt* ante te, inde ab eo die quo creavit Deus hominem ſuper terram, ab una extremi-

tate cœli uſque ad alteram extremitatem cœli: num facta fuerit [m] res cujuſmodi hæc maxima, aut num audita fuerit ſimilis ei:

[m] Heb, ſecũdum rem hãc maximam.

33 Num audierit *ullus* populus vocem Dei loquentis e medio ignis ut tu audiſti & vixerit:

34 Aut num tentaverit *ullus* Deus veniens aſſumere ſibi gentem aliquam e medio alterius gentis, [n] probationibꝰ, ſignis ac prodigiis, bellóq; & manu forti & brachio extento, deniq; terroribus maximis: qualia *ſunt* omnia quæ fecit pro vobis Jehova Deus veſter in Ægypto ante oculos tuos.

[n] Heb. *tentationibus.*

35 [o] Tibi exhibita ſunt videnda, ut cognoſcas Jehovam eſſe Deum ipſum, nullum amplius *eſſe* præter eum.

[o] Heb. *tu factus es videre, ut Exo.* 25. 40.

36 E cœlis audiendam propoſuit tibi vocem ſuam ut erudiret te: & in terra exhibuit tibi videndum ignem ſuum maximum, nam verba ejus audiſti e medio ignis.

37 Et propterea quòd dilexit majores tuos ita ut elegerit ſemen *cujuſq;* eorum poſt eum, ideò eduxit te preſentiâ ſuâ virtute ſua maxima ex Ægypto:

38 Ut expellat gentes majores & robuſtiores te a conſpectu tuo, ut introducat te, ut det tibi terram eorum in poſſeſſionem, ſicut *eſt* hodie.

39 Scito ergo hodie & revocato in [p] animum tuum, Jehovam Deum ipſum eſſe in cœlis ſupernè, & in terra infernè, nullum amplius *eſſe*:

[p] Heb.co

40 Et obſervato [q] cunctis diebus ſtatuta ejus & præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, quibus bene ſit tibi & filiis tuis poſt te: ut prolonges dies ſuper terram illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.

[q] *Hyperbaton in He bræo con tu adver tiam reſt mus: ſi Gen. 10.1 & infra 10. & 12.*

41 TUNC ſelegit Moſche tres civitates cis Jardenem, ad ortum Solis:

42 Ut confugerit illuc occiſor qui occidiſſet proximum ſuum per imprudentiam, cùm ipſe non odiſſet eum [r] antea, & fugiens in unam ex illis civitatibus viveret:

[r] Heb. a *ri & nudi tertiori Gen. 31.2*

43 Betzerem in ipſo deſerto in terra [ſ] plana Rëubenitarum, & Ramothas in Gilhhade Gaditarum, atque Golanem in Baſchane Menaſchitarum.

[ſ] Heb. p *tiei.*

ANNOTATIO.

16 Quicquam] *aut majeſtatem Dei, effingendo eam ſimilitudine cùm nullam habeat, aut fœdus & legem ejus, addendo vel detrahendo de ea, aut deniq; vos ipſos, aliter vivendo quàm ex præſcripto ejus.* 19 Impertitus eſt] *duobus argumentis a cultu cœleſtium corporum dehortatur: uno, quod non homines illis, ſed illa hominibus data ſunt ut eis miniſtrent: altero, quòd non uni alicui populo, ſed omnibus ſub univerſo cœlo data ſunt utenda: facit enim Deus ut Sol ſuus oriatur ſuper bonos & malos.* 20 Ferri] *labro ſive vaſe in quo liquatur ferrum, ut* 1. *Reg.* 8. 51. 34 Probationibus] *ſignis quæ legationem Moſchis divinam eſſe confirmarunt Exod.* 4. Belloq;] *conflictu Dei contra Ægyptios in mari algoſo, cujus ratione Moſche Deũ virũ belli vocat Exo.* 15. 3. Terroribus] *tam Ægyptiorum quàm reliquorum populorum, qui ad famam illius territi nihil contra eos moliri auſi ſunt, ut promiſerat Deus Exod.* 23. 27. 41 Tunc ſelegit] *prout præceperat Deus. Num.* 35. 14.

CAPUT V.

Moſche repetitum populo & explicatum Decalogum docet patribus quidem datum, ſed ad filios proprie pertinere: ſe a Deo ipſis petentibus doctorem conſtitutum eſſe, ipſos verò obedientiam promiſiſſe: ideoq; hortatur ut promiſſum ſervent.

1 [a] HÆc autem illa *eſt* lex, quam propoſuit Moſche filiis Jiſraëlis:

2 Hæ teſtificationes illæ, ſtatutaque, & judicia, quæ elocutus eſt Moſche apud filios Jiſraëlis, cum exiviſcent ex Ægypto:

3 Cis Jardenem in ipſa valle e-regione Bethpehhoris, in terra Sichonis Regis Emoræorum habitantis Cheſchbone, quem percuſſerat Moſche & filii Jiſraëlis cùm exiviſſent ex Ægypto:

4 Cùm jam hæreditariò poſſiderent terrã ejus & terrã Hhogi Regis Baſchanis amborum Regũ Emoræorũ, quæ *eſt* cis Jardenem, ab ortu Solis,

5 A Hharohhere quæ *eſt* ad ripam fluminis Arnonis, uſq; ad montẽ Sionis qui *eſt* Chermõ:

6 Et omnia ipſa campeſtria cis Jardenẽ orientem verſus uſq; ad mare campeſtrium, ſub ipſis decurſibus collis.

7 Nam Moſche advocatis omnibus Jiſraëlitis, edixit eis, audi Jiſraël ſtatuta & judicia illa quæ ego locuturus ſum hodie [a] vobis audientibus: ut diſcatis illa & [b] obſervanter faciatis illa.

[a] Heb. *in auribus veſtris.*
[b] Heb. *obſervetis faciendo, & ſic deinceps.*
Exod. 19.

8 Jehova Deus noſter pepigit nobiſcum fœdus in Chorebo.

9 Non cum patribus noſtris pepigit Jehova fœdus iſtud, ſed nobiſcum, nos ii *ſumus qui* hic *ſumus* hodie, nos omnes qui vivimus.

10 Facie ad faciem locutus eſt Jehova vobiſcum in monte illo e medio ignis,

11 (Ego ſtabam inter Jehovam & inter vos tempore illo, ad referendũ vobis ſermonem Jehovæ: timebatis enim propter ignem illum, neque aſcendiſtis illum montem) [c] dicendo:

[c] *Hyperbaton ut ſuprà* 4. 40.
Exod. 20.

12 EGO *ſum* Jehova Deus tuus, qui eduxi te e terra Ægypti e domo ſervorum.

13 ne ſit tibi ullus Deorum alienorum ante faciem meam.

14 Ne facies tibi ſculptile, ullam imaginem *eorum* quæ *ſunt* in cœlis ſuprà, aut quę *ſunt* in terra infrà, aut quę *ſunt* in aquis infrà terram:

15 Ne incurves te illis, neque colas ea: nam ego Jehova Deus tuus ſum *Deus* fortis zelotes, viſitans iniquitatẽ patrũ in filios in nepotes & in abnepotes, in eos qui odio proſequuntur me:

16 Exercens verò benignitatẽ in millesimos *a patribus* qui diligunt me, id eſt, qui obſervant mandata ejus.

17 Ne aſſumas nomen Jehovę Dei tui in vanum: nam nõ relinquet impunem Jehova eum, qui aſſumpſerit nomen ejus in vanum.

18 Obſerva diem ſabbathi ut ſanctifices illũ, quemadmodũ præcepit tibi Jehova Deus tuus,

19 Sex diebꝰ operaberis, & facies omne opꝰ tuũ:

20 Dies verò ſeptimus ſabbathum *eſt* Jehovæ Deo tuo: ne facias ullum opus, tu, ut filius tuus, aut filia tua, aut ſervus tuus, aut ancilla tua, aut bos tuus, aut aſinus tuus, aut ullum jumentum tuũ, aut peregrinus tuus qui *eſt* intra portas tuas, ut quieſcat ſervus tuꝰ & ancilla tua ſicut tu:

21 Et memineris te ſervum fuiſſe in terra Ægypti, Jehovã verò Deũ tuũ eduxiſſe te inde manu forti & brachio extento: idcircò pręcipit tibi Jehova Deus tuꝰ [d] ut obſerves diẽ ipſũ ſabbathi.

[d] He *id eſt re.*

22 Honora patrem tuũ & matrem tuam, quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus,

ut prolongent dies tuos, & bene ſit tibi ſuper illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi.
23 Ne occidas.
24 Neque ſcorteris.
25 Neque fureris.
26 Neque proferas contra proximum tuum teſtimonium falſum.
27 Neque concupiſcas uxorem proximi tui, neque expetas domum proximi tui, agrum ejus, aut ſervum ejus, aut ancillam ejus, bovem ejus, aut aſinum ejus, denique quicquid *eſt* proximi tui.
28 Hæc verba edixit Jehova toti congregationi veſtræ in ipſo monte, e medio ignis nubis & caliginis, voce magna, neque [e] ulteriùs perrexit: ſed inſcripſit illa duabus tabulis lapideis quas dedit mihi.
29 Fuit enim cùm audiſſetis vocem illam e medio tenebrarum illarum & montis ardentis igne, ut accedentibus ad me omnibus primoribus tribuum veſtrarum & ſenioribus veſtris,
30 Diceretis, en, oſtendit nobis Jehova Deus noſter gloriam ſuam & magnitudinem ſuam, & vocem ejus audivimus e medio ignis: hodierno die vidimus *iſta*: ſi pergeret Deus loqui cũ homine, an viveret?
31 Nunc itaque quare moreremur? nam abſumeret nos ignis ille maximus: ſi pergeremus deinceps audire vocẽ Dei noſtri, utiq; moreremur
32 'Nam quæ *eſt* ulla caro, quæ auditâ voce Dei viventis loquentis e medio ignis ſicut nos, poſſit deinde vivere?
33 Accede tu & audi quæcunque dicturus eſt Jehova Deus noſter: deinde tu eloquitor nobis quæcunque edixerit Jehova Deus noſter tibi, ut poſtquàm audiverimus faciamus.
34 Itaque audiens Jehova vocem verborum veſtrorum cùm alloqueremini me, dixit Jehova mihi, audivi vocem verborum populi hujus quibus allocuti ſunt te, [f] quæcunq; locuti ſunt, bene ſunt locuti.
35 [g] O ſi eſſet hic eorum animus illis ad timendum me & obſervandum omnia præcepta mea omnibus diebus, ut bene eſſet eis & filiis eorum in ſeculum.
36 I, edicito illis, [h] revertimini ad tentoria veſtra.
37 Tu autem hic conſiſte apud me, & edicam tibi omnia præcepta ſtatutaque & judicia illa quæ docebis eos, ut exerceant *illa* in ea terra quam ego do eis poſſidendam hæreditariò.
38 Obſervanter igitur facitote quemadmodum præcepit Jehova Deus veſter vobis: ne recedite dextrorſum aut ſiniſtrorſum.
39 Totâ illâ viâ quam præcepit Jehova Deus veſter vobis itote, ut vivatis, & bene ſit vobis, & prolongetis dies in eâ terrâ quam hæreditariò poſſeſſuri eſtis.

[e] Heb. *addi-*
dit, ſub. allo-
qui totam cõ-
gregationem.

[f] Heb. *benefecerunt quicquid locuti ſunt.*
[g] Heb. *quis det ut ſit cor eorum.*
[h] Heb. *revertimini vobis.*
Exod. 20.19.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Exordium ſive propoſitio ſequentium: quamobrem nos ſex iſtos verſus ad principium capitis* 5. *retulimus.* 6 Mare campeſtrium] *mortuum, ſive ſalſum, id eſt, Aſphaltiten lacum: vide ſuprà* 3.17. 9 Non cum patribus] *iis qui ante fœdus in Chorebo pactum mortui ſunt: nam Legis pactum tum primùm cœpit, cùm in Chorebo Lex promulgata eſt. Fuit quidem fœdus ſubſtantiâ idem initum cum Abrahamo, renovatum in deſerto, & planè in Chriſto exhibitum: ſed formâ pro temporum perſonarumq; ratione diverſum dicitur. vide ad Hebræos.* 8. 10 Facie ad faciem] *id eſt, admodum familiariter.* 16 Id eſt] *hæc veluti Moſchis verba exegeticè poſita ſunt: ut etiam adduntur quædam ſupra ea quæ in Exodo dicitur pronunciaſſe Deus, infrà ver.* 18.20.21.22. 32 Nam quæ eſt] *q. d. miraculum eſt quòd jam vivimus: ſed idem periculum ſubire metuimus.*

CAPUT. VI.

Moſche doctoris officium præſtans Decalogum antè propoſitum hîc incipit explicare: duo priora ejus præcepta exponit, & bonum ex eorum obſervatione eventurum monſtrat.

1 HOc autem *eſt* præceptum, ſtatuta, judiciaq; illa, quæ præcepit Jehova Deus veſter ut doceam vos, ut exerceatis ea in terra, quò mox tranſituri eſtis ad hæreditariò poſſidendum eam:
2 Ut timeas Jehovam Deum tuum obſervando omnia ſtatuta ejus & præcepta ejus quæ ego præcipio tibi, tu & filius tuus & nepos tuus omnibus diebus vitæ tuæ, & ut' prolongent dies tuos.
3 Audi igitur Jiſraël, & obſervanter facito, quo bene erit tibi, & quo augeſcetis valde (quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi) *in* terra affluente lacte & melle.
4 Audi Jiſraël: Jehova Deus noſter, Jehova unus *eſt*,
5 Itaque diligito Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo, & ex[a] totis viribus tuis.
6 Et ſunto verba iſta quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo:
7 Eaq; [b] acutè ingerito filiis tuis: ac loquitor de eis″ cùm ſedes domi tuæ, & cùm ambulas per viam aliquam, cùm cubas & cùm ſurgis:
8 Etiam″ alligato ea in ſignum manui tuæ, & ſunto pro frontalibus inter oculos tuos:
9 Deniq; inſcribito ea poſtibus domus tuæ, & portis tuis.
10 Et eſto, cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram quam juramento promiſit majoribus tuis Abrahamo Jitzchako Jahhakobo te daturum tibi, *in* civitates maximas & optimas quas non ædificaſti,
11 Et *in* domos plenas omni bono quas non impleviſti, & *ad* ciſternas effoſſas quas non effodiſti, *ad* vineas & oleveta quæ non plantaſti, & comedens ſaturatus fueris:
12 Ut caveas tibi ne obliviſcaris Jehovę, qui eduxit te e terra Ægypti e domo ſervorum.
13 Jehovam Deum tuum timeto, & ipſum colito, ac per nomen ejus jurato.
14 [e] Ne ſequimini Deos alienos, e diis populorum qui circumſtant vos:
15 (Nam *Deus* fortis zeloſes Jehova Deus tuus *eſt* in medio tui) ne accenſus irâ Jehova Deus tuus in te perdat te e ſuperficie terræ.
16 Ne tentatote Jehovam Deum veſtrum, quemadmodum tentaſtis Maſſæ.
17 [d] Diligenter obſervatote præcepta Jehovę Dei veſtri, & teſtimonia ejus ſtatutaq; ejus quæ præ-

Heb. *Toto*
lde tuo.
Heb. *exa-*
ito filiis:
taphora a
latoribus,
arma a-
unt ut fa-
us in ho-
penetrent:
jubet pro-
ere paren-
liberis ſuis
rinâ Dei
m accõ-
datiſſimè.

[e] Heb *ne ambulate poſt.*
Exod. 17.7.
[d] Heb. *obſervando obſervate.*

præcepit tibi.

18 Et facito quod rectum & quod bonum videtur in oculis Jehovæ (ut bene ſit tibi,& ingreſſus hæreditariò poſſideas illam terram quã juramento promiſit Jehova majoribus tuis)

Num.33.52

19 Expeliendo omnes inimicos tuos a facie tua: quemadmodum locutus eſt Jehova.

20 Cumq; interrogaverit te filius tuus[e] poſthac,dicendo, quid *ſibi volunt* teſtimonia ſtatutaq; & judicia illa quæ præcepit Jehova Deus noſter vobis?

[e] Heb.*cras: ſynecdoche.*

21 Dicito filio tuo,ſervi eramus Parhhoni in Ægypto : ſed eduxit nos Jehova ex Ægypto manu forti,

22 Cùm edidiſſet Jehova ſigna prodigiaque maxima & peſſima contra Ægyptios, contra Parhhonem & contra totam familiam ejus ante oculos noſtros.

23 Eduxit autem nos inde,ut introduceret nos ad dandum nobis terram hanc,quam juramento promiſerat majoribus noſtris:

24 Et præcepit nos Jehova exercere omnia ſtatuta iſta, timendo Jehovam Deum noſtrum, [f]ut bene ſit nobis omnibus diebus,ut nos conſervet in vita ſicut hodie.

25 Et[g] juſtitia erit nobis, ſi obſervanter fecerimus cuncta hæc præcepta coram Jehova Deo noſtro,quemadmodum præcepit nobis.

ANNOTATIO.

2 Prolongent] *timor Dei & mandatorum obſervatio ſint tibi cauſa diuturnæ vitæ.* 7 Cùm ſedes &c.] *id eſt, nunquam intermittas inculcare ea: periphraſis a ſitu hominis.* 8 Alligato] *vide Exodi.*13.9. 25 Juſtitia] *conditionalis, ſi obſervanter fecerimus, &c. vide Rom.*10.5.

CAPUT VII.

Dehortatur ab idololatria & a perſonis & rebus in eam inducentibus: proponit ampla præmia acquieſcentibus exhortationi ſuæ, & graves pœnas renitentibus.

1 CÙM introduxerit te Jehova Deus tuus in eam terram,quò tu mox ingreſſurus es ad poſſidendum eam,& dejecerit gentes magnas a facie tua, Chittæam & Girgaſchæam & Emoræam & Cenahhanæam & Perizzæam & Chivvæam & Jebuſeam, ſeptem gentes majores & robuſtiores te.

2 [a]Expoſueritq; eas Jehova Deus tuus tibi ut percutias eas:[b] omnino internecioni [b]devoveto eas, ne pangito cum eis fœdus,neque gratiam facito eis,

[a] Heb.*dederit eas ante faciem tuam: ſic ver.*23.

[b] Heb. *devovendo devoveto.*

3 Neque conjungito te affinitate cum eis, filiam tuam ne dato filio ullius *earum*, & filiam ullius ne accipito pro filio tuo:

4 (Abduceret enim filium tuum [c] a ſequendo me, & colerent Deos alienos, quamobrem accenſus irâ Jehova in vos perderet vos celeriter)

[c] Heb.*a poſt me.*

5 Quin potius ſic facitote eis,altaria earum diruitote,& ſtatuas earum frangitote,etiam lucos earum ſuccidite, & ſculptilia earum comburite igne.

6 Nam populus ſanctus es Jehovæ Deo tuo: te ſelegit Jehova Deus tuus, ut ſis ei in populũ peculiarem præ omnibus populis qui *ſunt* ſub vniverſo cœlo.

7 Non[d] eò quòd plures eſſetis omnibus reliquis populis , amore propendit Jehova in vos ac ſelegit vos : vos enim eratis pauciſſimus omnium reliquorum populorum:

[d] Heb. *propter multitudinem veſtram præ omnibus populis.*

8 Sed [e] eò quòd diligit Jehova vos, & eò quòd ſervat juramentum illud quod juraverat majoribus veſtris,eduxit vos Jehova manu forti:ac redemit te e domo ſervorum,e manu Parhhonis Regis Ægypti.

[e] Heb.*propter dilectionem Jehovæ* qua dilexit *vos: Eclypſis conjugati.*

9 Agnoſcito igitur Jehovam Deum tuum eſſe Deum ipſum,*Deum* fortiſſimum , fideliſſimum, obſervantem fœderis ſui & benignitatis ſuæ erga diligentes ſe & obſervantes mandata ſua in mille ætates,

10 Et rependentem odio habentibus ſe cuiq; in faciem ejus perdendo eum:non dilaturus eſt odio habenti ſe,in faciem ejus rependet ei.

11 Obſervato igitur mandatum ſtatutaque & judicia illa,quę ego præcipio tibi hodie ut facias ea.

12 Eritq; propterea quòd audiẽtes judicia iſta obſervaveritis ac feceritis ea,ut obſervet Jehova Deus tuus tibi fœdus illud & benignitatem , quam juramento promiſerat majoribus tuis.

13 Diliget enim te & benedicet tibi atque augebit te,benedicet inquã fructui ventris tui & fructui terræ tuæ,frumento tuo muſtoq; tuo & oleo tuo,fœtui boum tuarum & gregibus pecudum tuarum in ea terra quam juramento promiſerat majoribus tuis ſe daturum tibi.

14 Benedictus eris præ omnibus populis:non erit in te [f] ullus ulláve ſterilis,etiam in jumentis tuis.

15 Et amovebit a te Jehova omnem morbum: & nullos languores Ægyptiorũ peſſimos quos noſti,imponet tibi, ſed indet eos omnibus odio habentibus te.

16 [f]Abſumito, inquam, omnes illos populos quos Jehova Deus tuus dat tibi , ne parcito oculus tuus illis: neque colito Deos eorum,quia tendicula id eſſet tibi.

17 Si dicas in [g] animo tuo , majores *ſunt* iſtæ gentes me,quomodo poſſem expellere eas?

18 Ne timeto ab eis: [h] fideliter recordare eorum quę fecit Jehova Deus tuus contra Parhhonem & totam Ægyptum,

19 [i] Probationum illarum maximarum quas viderunt oculi tui ,& ſignorum prodigiorumq; manusq; illius fortis & brachii extenti, quibus eduxit te Jehova Deus tuus : ſic facturus eſt Jehova Deus tuus omnibus illis populis a quorũ facie times.

20 Sed etiam[f] *tanquam* crabronem immittet Jehova Deus tuus in eos,donec pereant qui reliqui fuerint,quiq; abſconderint ſe a facie tua.

21 Ne conſternator metu illorum: nam Jehova Deus tuus in medio tui *eſt, Deus* fortis magnus & formidabilis.

22 Et quanquam dejiciet Jehova Deus tuus gentes illas a facie tua [k] paulatim , non poteris conſumere eas celeriter,ne[l] numero ſuperent te beſtiæ agri:

23 Exponet tamen eas Jehova Deus tuus tibi, & divexabit eas vexatione maxima donec perdantur,

24 Et tradet reges earum in manum tuam, ut perdas nomen eorum ſub cœlis: non conſiſtet quiſquam coram te donec perdideris eos.

25 [m]Sculptiles deos earum comburite igne: ne concupiſcas argentum vel aurum *quod ſit* in eis, ut accipias tibi, ne illaqueeris eo, nam abominationi eſt Jehovæ Deo tuo:

26 Ut ne inferens rem abominabilem domũ tuam ſis anathema, ſicut ea *eſt*: [n] omnino deteſtare eam, & prorſus abominare eam, quia anathema eſt.

[m] Heb. *ſculp-*
ilia deorum.

[n] Heb. *deteſtando deteſtare, & abominando abominare.*

ANNOTATIO.

2 Devoveto eas] *ſub. perſtantes in idololatria, ut oſtendit ver. 4. ſic in conſervatione Rachabæ atque connubio & aliis quoque exemplis contra hoc mandatum Jiſraëlitæ non venerunt.* 16 Abſumito] *Regreſſio ad mandatum quod intermiſſum fuerat inde a ver. 6.* 20 Tanquam crabronem] *vide in Exod.* 23.28.

CAPUT. VIII.

Omnium mandatorum Dei obſervationem inculcat, inde pendêre vitam & felicitatem docens: quam hortationem confirmat duobus argumentis, ab admirabili Dei ductu per annos quadraginta, & a maxima loci promiſſi commoditate.

1 UNUMQUODQUE præceptum quod ego præcipio tibi hodie [a] obſervanter facitote, ut vivatis & augeamini, ac ingreſſi poſſideatis hæreditariò terram illam quã juramento promiſit Jehova majoribus veſtris.

2 Et recordare totius iſtius viç, qua deduxit te Jehova Deus tuus jam quadraginta annos per ipſum deſertum, vt affligeret te tentando te ' ad cognoſcendum id quod *erat* in [b] animo tuo, utrum obſervares præcepta ejus nécne.

3 Afflixit enim te & fecit ut eſurires, ſed cibavit te man, quod non cognoveras neq; cognoverant majores tui: ut notum faceret tibi non ſolo [c] pane vivere hominem, ſed omni ' eo quod prodit ex ore Jehovæ vivere hominem.

4 Veſtimentum tuum non veteravit[d] quin tegumento ſit tibi, & pes tuus non [e] intumuit, jam quadraginta annos.

5 Agnoſce ergo cum animo tuo, ut erudit quis filiũ ſuum, Jehovam Deum tuũ erudire te.

6 Et obſerva prçcepta Jehovæ Dei tui, ambulando per vias ejus & timendo eum.

7 QUANDOQUIDEM Jehova Deus tuus mox introducturus eſt te in terram optimam, terram irriguam fluminibus aquarum, fontibus & voraginibus prodeuntibus in convalle & in monte quoque,

8 Terram *feracem* tritici & hordei & vitis & ficus & malogranati, terram *feracem* oleæ [f] oleoſæ & mellis,

9 Terram in qua non comedes cum penuria panem, neque egebis quoquam in ea, terrã *e* cujus lapidibus ferrum, & e cujus montibus excídes æs:

10 Cùm comederis & ſaturatus fueris, benedicito quoq; Jehovæ Deo tuo in illa terra optima quam dederit tibi.

11 Caveto tibi ne obliviſcaris Jehovæ Dei tui, non obſervando præcepta ejus judiciaque ejus & ſtatuta ejus quæ ego præcipio tibi hodie:

12 Ne, cùm comedens ſaturatus fueris, & domos bonas extruxeris ac inhabitaveris,

13 Armentaq; tua & greges tui aucti fuerint, ac argentum & aurum auctũ fuerit tibi, deniq; quicquid *eſt* tibi auctum fuerit,

14 Efferat ſe animus tuus, & obliviſcaris Jehovç Dei tui, qui eduxit te e terra Ægyti e domo ſervorum:

15 Qui duxit te per deſertum illud maximum & formidabile, *abundans* anguibus preſteribus & ſcorpionibus, ac ſiticuloſum ubi non *ſunt* aquæ, qui produxit tibi aquã ' e rupe, *ex* ipſo ſaxo:

16 Qui in eo deſerto cibavit te Man, quod non noverant majores tui, ut affligeret te, & ut tentaret te ad benefaciendum tibi [g] ad extremum:

17 Neque dicas cum animo tuo, virtus mea & robur manus meæ paravit mihi opulentiam hanc.

18 Sed recordare Jehovæ Dei tui, quia ipſe *eſt* qui dat tibi virtutem ad comparandum opulentiam, ut præſtet fœdus ſuum quod juramento ſanciverat majoribus tuis, ſicut *eſt* hodie.

19 Erit enim ſi [h] omnino oblitus Jehovæ Dei tui [i] ſecutus fueris deos alienos, & colens eos incurvaveris te eis (conteſtor contra vos diem hunc *iſtud fore*) ut [k] omnino pereatis:

20 Sicut hæ gentes quas Jehova perdiderit a facie veſtra, ita pereatis, proptetera quòd non auſcultaveritis voci Jehovæ Dei veſtri.

[a] Heb. *obſer-*
atote faci-
ndo.

[b] Heb. *corde:*
c deinceps.

[c] *vel cibo: ſy-*
ecdoche.

[d] Heb. *ne ſit*
per te: q.d.
vinitus fa-
um eſt ut
mdiu veſti-
entis tuis
mmodè ute-
ris.

[e] Heb. *fermẽ-*
tus eſt, id
, intumuit,
maſſa fer-
ẽtata ſolet:
l non pin-
it, id eſt,
eſſit terram
dus, ut ſolet
piſtoris
ſſam ſub-
re.

[f] Heb. *olei.*

[g] Heb. *in extremitate tua, id eſt tandem.*

[h] Heb. *oblivìſcendo oblitus.*

[i] Heb. *iveris poſt.*

[k] Heb. *pereundo pereatis.*

ANNOTATIO.

2 Ad cognoſcendum] *id eſt, ut tu cognoſcas: nam Moſche hic verum legis uſum explicat de quo Apoſtolus Galat.* 3. 3 Eo quod prodit] *id eſt, omni re cui Deus verbo ſuo alendi nos facultatem indit, quaſi imperans ei ut hoc faciat & verbo ſuo præſtans.* 15 Erupe, ex] *ingeminatione nominis alludere videtur ad duo ejus generis beneficia in deſerto præſtita, Exod.* 17. *& Num.* 20.

CAPUT. IX.

Moſche Jiſraëlitas propriæ juſtitiç opinione omnino ſpolians, omnia beneficia gratuitæ Dei bonitati accepta ferenda docet: quod confirmat rebellionum ſuperiorum commemoratione.

1 AUDI Jiſraël, tu tranſiturus es die hac Jardenem, ut ingreſſus hæreditariò poſſideas ' gentes majores & robuſtiores te, civitates magnas & munitas *aſſurgentes* in cœlum uſque.

2 Populum magnum & excelſum, filios Hhanakitarum, quos tu noviſti, & *de quibus* tu audiviſti, quis conſiſteret coram filiis Hhanaki?

3 Scito ergo hodie Jehovam Deum tuum ipſum qui tranſit ante te ignem *eſſe* conſumentem, ipſum perditurũ eos, & ipſum proſtraturũ eos ante te, ut expellas eos & perdas eos cele-

um.13.
& 33.

riter, quemadmodum Jehova dixit tibi.

[a] Heb. *corde.* 4 Ne loquitor cum [a] animo tuo, cùm expulerit Jehova Deus tuus eos a facie tua, dicendo, propter juſtitiam meam introduxit me Jehova ad hæreditariò poſſidendum terram hanc, ut propter improbitatem gentium iſtarum Jehova expellit eas a facie tua.

5 Nequaquam propter juſtitiam tuam aut
[b] Heb. *rectũ cordis.* propter [b] rectum animum tuum ingreſſurus es ad poſſidendum hæreditariò terram earum: ſed propter improbitatem gentium iſtarum Jehova Deus tuus expellit eas a facie tua, & ut præſtet verbum quod juramento promiſit majoribus tuis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

6 Ut *autem* cognoſcas non propter juſtitiam tuam Jehovam Deum tuum dare tibi terram iſtam optimam ad hæreditariò poſſedendum eam, ſed populum durum cervice *eſſe* te:

7 Recordare, ne obliviſcitor eorum quib. effeciſti ut ira efferveſceret Jehova Deus tuus in ipſo deſerto, inde ab ipſo die quo exiviſti e terra Ægypti uſque-dum veniſtis in hunc locum
[c] Heb. *pervertentes, vel mutationis cauſam afferentes, ut infrà ver.24. vide ſuprà in 1.26. Exo. 32.* [c] perverſi fuiſtis contra Jehovam.

8 'Etiam in Chrorebo feciſtis ut efferveſceret ira Jehova: nam percitus fuit ira Jehova cōtra vos ad perdendum vos:

9 Cùm aſcendiſſem montem ipſum accepturus tabulas lapideas, tabulas ipſas fæderis quod pepigerat Jehova vobiſcum, & conſediſſem in ipſo monte quadraginta dies & quadraginta noctes, cibum non comediſſem, nec aquam bibiſſem,

Exod.20. 10 Et daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas ſcriptas digito Dei, quibus inerat ſecundum omnia illa verba quæ locutus fuerat Jehova vobiſcum in eo monte e medio ignis die congregationis.

11 Fuit enim exactis quadraginta diebus & quadraginta noctibus, cùm daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas, tabulas ipſas fœderis,

12 Ut ediceret Jehova mihi, ſurge deſcende celeriter hinc, nā corrupit *ſe* populus tuus quē eduxiſti ex Ægypto, receſſerunt citò ab ea via
[d] Heb. *fuſuram, ut ver. 16.* quam præſtitui ipſis, fecerunt ſibi [d] fuſile.

13 Præterea allocutus eſt Jehova me dicendo, conſyderavi populum hunc, ecce autem populus durus cervice eſt:

14 Deſiſte a me, ut perdem eos & deleam nomen eorum ſub cœlis, efficiam autem te in gentem robuſtiorem & majorem ea.

15 Quamobrem convertens me deſcendi ex ipſo monte (mons autem ille ardebat igne) cum duabus tabulis ipſis fœderis in ambabus manibus meis.

16 Cùmque inſpicerem quòd ecce peccaveratis Jehovæ Deo veſtro, facientes vobis vitulum fuſilem, receſſeratis celeriter ab ea via quā præſtituerat Jehova vobis:

17 Apprehendens duas illas tabulas, abjeci eas ab ambabus manibus meis, & confregi eas ante occulos veſtros.

18 Deinde prorui coram Jehova ſicut priùs, quadraginta dies & quadraginta noctes (cibum non comedi & aquam non bibi) propter omnia peccata veſtra quibus peccaveritis, faciendo quod malum *videtur* in occulis Jehovæ, provocando eum:

19 Metuebam enim ab ira illa & quidem æſtuante, qua efferbuerat Jehova contra vos ad perdendum vos: & auſcultavit Jehova mihi etiam vice illa.

20 In Aharonem quoq; irâ percitus eſt Jehova valde ad perdendum eum: ſed ſupplex oravi etiam pro Aharone eodem tempore.

21 Peccatum autem veſtrum, ipſum quem feceratis vitulum accipiens combuſſi igne, & cōtrivi eum molendo optimè donec comminutus eſſet in pulverem: & projeci pulverem ejus in torrentem, qui deſcendit ex illo monte.

22 Etiam Tabhheræ, & Maſſæ, & Kibrothistaavæ feciſtis ut Jehova efferveſceret irâ.

23 Item cùm mitteret vos Jehova Kadeſchobarnehhæ, dicendo, aſcendite & hæreditariò poſſidete terram iſtam quam traditurus ſum vobis: rurſus [e] occaſionem dediſtis mutandi præſtitutum Jehovæ Dei veſtri, cùm non crederetis ei, neque auſcultaretis voci ejus.

24 Perverſi fuiſtis erga Jehovam, ex quo die cognovi vos.

25 Cùm autem proruerem coram Jehova quadraginta illos dies & quadraginta noctes quibus [f] dixi me proruiſſe, eò quòd dixerat Jehova ſe perditurum vos:

26 Supplex oravi Jehovam dicens, Domine Jehova, ne perdito populum tuum, & *quidem* poſſeſſionis tuæ: quem redemiſti magnitudine tua, quem eduxiſti ex Ægypto manu forti.

27 Recordare ſervorum tuorum Ahrahami Jitzchaki & Jahhakobi, ne reſpice ad duritiem populi hujus, & ad improbitatem ejus & ad peccatum ejus:

28 Ut non dicant *incolæ* illius terræ unde eduxiſti nos, [g] propterea quòd non poterat Jehova introducere eos in illam terram quam promiſerat eis: & [h] quia oderat eos, eduxit eos ad morte afficiendum eos in deſerto illo.

29 Attamen ſunt populus tuus, & *quidem* poſſeſſionis tuæ, quem eduxiſti virtute tua maxima, & brachio tuo extento.

ANNOTATIO.

1 Gentes] *id eſt, regionem gentium: metonymia. Nam gentes delendæ erant.* 8 Etiam in Chorebo] *ubi liberationis recentis recordatio, præſentis Dei reſpectus, & fœdus recens initum vos, ut cùm maximè, debuerat continere.*

CAPUT X.

Moſche inſtaurationem fœderis a Deo, novarum tabularum traditione, Levitarum inſtitutione, & deleta Aharonis ac populi rebellione teſtatam repetens, populum ad gratum erga Deum animum hortatur.

Exod.34. 1 'TEMPORE illo edixerat Jehova mihi, dola tibi duas tabulas lapideas ſicut illę priores *erant*, & aſcende ad me in montem, facitoq; tibi 'arcam ligneam:

2 Ut inſcribam iſtis tabulis eadem verba, quæ fuerant in tabulis illis prioribus quas fregiſti, deinde ponas eas in arca illa.

3 Facta itaque arca e lignis Schittim, dolavi duas tabulas lapideas ſicut illæ priores fuerant, & aſcendi montē cum duabus illis tabulis

in manu mea.

4 Inſcripſit ergo tabulis illis ſecundum ſcripturam priorem eadẽ decem verba,quæ edixerat vobis Jehova in monte e medio ignis, die congregationis:& dedit eas Jehova mihi.

5 Tunc convertens me deſcendi e monte,& poſui tabulas illas in arca quam feceram: quæ fuerunt ibi, quemadmodum præceperat mihi Jehova.

Num.33.30 & ſequent.

6 Quod autem filiis Jiſraëlis progreſſis e puteis filiorum Jahhakanis,"& Moſera," ibi mortuus eſt Aharon & ſepultus ibidem, functusque eſt ſacedotio Elhhazar filius ejus loco ejus,

7 Cùm inde Gudgodam, & Gudgoda per Jotbatham progederentur"terram *verſus irriguam* fluminibus aquarum:

Num.8.14.

8 "Tempore illo ſeparaverat Jehova tribum Leviticam ad portandum arcam fœderis Jehovæ,ad ſtandum coram Jehova ut miniſtraret ipſi & ad benedicendum in nomine ipſius, uſq; in diem hunc.

Num.18.20, 23.& 24.

9 Idcircò non *eſt* Levitæ pars aut poſſeſſio cum fratribus ſuis: Jehova *eſt* poſſeſſio ejus, quemadmodũ locutus eſt Jehova Deus tuus ei.

10 Sic cùm ego ſtetiſſem in illo monte ſicut diebus prioribus, quadraginta dies & quadraginta noctes,exaudivit me Jehova etiam vice illa,noluit Jehova perdere te:

11 Sed edixit Jehova mihi, ſurge, [a] ſuſcipe profectionem ante populum hunc, ut ingreſſi poſſideant hæreditariò terram,quam juramẽto promiſi majoribus eorum me daturum eis.

[a] Heb. *i in profectionem.*

12 Nunc itaq; Jiſraël,quid Jehova Deus tuus petit abs te,niſi ut timeas Jehovam Deum tuum,ambules in omnibus viis ejus, & diligas eum,& colas Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo,& ex toto animo tuo:

13 Obſervando præcepta Jehovæ & ſtatuta ejus,quæ ego præcipio tibi hodie, [b] ut bene ſit tibi?

[b] Heb. *in bonum tibi, ut ſuprà 6.24.*

14 En Jehovę Dei tui *ſunt* cœli & ' cœli cœlorum,terra & quicquid *eſt* in ea:

15 *Attamen* tantùm in majores tuos propenſus fuit amore Jehova diligẽdo eos, unde ſelegit ſemen eorum poſt eos,vos *inquam* præ omnibus populis,ſicut *eſt* hodie.

16 'Circumcidite ergo præputium cordis veſtri,& cervicem veſtram ne obdurate amplius.

17 Nam Jehova Deus veſter,is *eſt*'Deus Deorũ & dominus dominorũ, *Deus* fortiſſimus,maximus,potentiſſimus,ſummeq; formidabilis, qui non[c] accipit perſonam,neque recipit munus:

[c] Heb. *recipit faciem.*

18 Agit cauſam pupilli & viduæ, & amat peregrinum dando ei cibum & veſtimentum.

19 Itaq; amate peregrinum, quia peregrini fuiſtis in terra Ægypti.

20 Jehovam Deum tuum timeto, eum colito, & ei adhæreto,ac per nomen ejus jurato.

21 Ipſe *eſt* laus tua,idemq; Deus tuus, qui fecit apud te res maximas & formidabiles iſtas, quas viderunt oculi tui.

22 Ad ſeptuaginta animas deſcenderunt patres tui in Ægyptũ:nunc autẽ diſpoſuit te Jehova Deus tuꝰ,ut ſis ſicut ſtellę cœli multitudine.

ANNOTATIO.

1 Tempore] *illo cùm meis precibus ira ejus conquievisſet.* Arcam ligneam] *temporariam,ubi hæ tabulæ tantiſper conſervarentur dum arca fœderis fabricata eſſet,in qua deinde erant collocandæ, Exod.*25.21. 6 Et Moſera] *hyſteroſis,ut apparet ex Num.*33.31. Ibi] *in eo progreſſu de quo ver.*7. *Relativum eſt præpoſitum ſuo antecedenti:confer cum Num.*20.22.& 33.38. 7 Terram verſus irr.] *fines Moabitarum in quibus ſunt decurſus Arnonis: vide Num.*21.14.& 15. 8 Tempore illo] *de quo ſuprà ver.*1. 14 Cœli cœlorum] *id eſt ſummi cœli,ut* 1.*Reg.*8.27. 16 Circumcidete] *id eſt,tollite ex animo veſtro quod divinæ voluntati repugnat,nimirum carnem peccato obnoxiam Coloſ.*2.11. *Metaphora a corpore ad animum,ut altera ſequens de cervice.* 17 Deus Deorum] *id eſt,ſupremus omnium,qui munus aliquod divinum gerunt,ut ſunt Angeli & homines,& veriſſimus Deus:vide in Gen* 9.25.

CAPUT. XI.

Moſche primum præceptum inculcans,commendat obſervationem ejus a beneficiis ante acceptis & præſtantia terræ promiſſæ: ideoq; hæc diligenter memorari & filios doceri jubet:deinde poſt ingreſſum in terram monimentum publicum benedictionis & maledictionis quæ mandatis Dei conjunctæ ſunt,inſtitui præcipit.

1 ITAQUE diligito Jehovam Deum tuum, & obſervato obſervationem ejus & ſtatuta ejus judiciaque ejus & præcepta ejus omnibus diebus:

2 Et agnoſcite hodie non penes filios veſtros (qui non noverunt neq; ſunt experti) *fuiſſe* eruditionem Jehovæ Dei veſtri,magnitudinẽ ejus, manum ejus fortem & brachium ejus extentũ,

3 Nimirum ſigna ejus & facta ejus quæ fecit in medio Ægypti,adverſus Parhhonem Regem Ægypti & adverſus totam terram ejus,

4 Quæq; fecit exercitui Ægyptiorum equis ejus & curribus ejus, quòd fecit ut aquæ maris algoſi inundarent ſuper faciem eorũ cùm perſequerentur vos, ita ut perdiderit eos Jehova uſque in diem hunc,

5 Et quæ fecit in deſerto, donec perveniretis ad locum hunc,

6 Et quod fecit Dathani & Abiramo filiis Eliabi filii Rëubenis,cùm aperiens terra os ſuum abſorbuit eos & domos eorum & tentoria eorum,& omnia corpora viventia quę [a] ſequebantur eos in medio totius Jiſraëlis:

[a] Heb. *quæ erant in pedibus eorum, ut Exod.*11.8

7 "Sed oculos veſtros *fuiſſe*, qui viderunt quodque opus Jehovæ maximum quod fecit.

8 Obſervatote igitur quodque pręceptum quod ego præcipio tibi hodie, ut roboremini, & ingreſſi hæreditariò poſſideatis terram,quò mox tranſituri eſtis ad hæreditariò poſſidendũ eam:

9 Et ut prolongetis dies ſuper illam terram, quam juramento promiſit Jehova majoribus veſtris ſe daturum eis,id eſt,ſemini eorum:terram affluentem lacte & melle.

10 Terra enim quò mox ingreſſurus es ad hæreditariò poſſidendum eam, non eſt ut terra Ægypti unde exiviſtis, ut ſemines ſemen tuum, deinde irriges[b] *labore* pedis tui ſicut hortum olitorium:

[b] Heb. *pede tuo,videlicet deferendo aquam, & rivos ducendo.*

11 Sed terra illa quò mox tranſituri eſtis ad

hæreditariò poſſidendum eam, terra montium & convallium eſt, ad pluviam cœli imbibit aquam:

12 Eſt terra quam Jehova Deus tuus curat, jugiter oculi Jehovæ Dei tui *intenti ſunt* in eam a principio anni uſque ad finem [c] ejus.

[c] Heb. *anni, antecedens pro relativo.*

[d] Heb. *auſcultando auſcultaveritis.*

13 Erit itaque ſi [d] ſeriò auſcultaveritis præceptis meis quæ ego præcipio vobis hodie, diligendo Jehovam Deum veſtrum & colendo eum ex toto corde veſtro & ex toto animo veſtro,

14 Ut dem pluviam terræ veſtræ tēpore ſuo, *tempeſtivam & ſerotinam, ſic colligas frumentum tuum & muſtum tuum & oleum tuum:

15 Etiam dem herbam in agro tuo pro jumentis tuis, ut comedas & ſatureris.

[e] Heb. *cor.*

16 Cavete vobis ne ſeducatur [e] animus veſter, ut recedentes colatis Deos alienos & incurvetis vos illis:

17 Unde accenſus irâ Jehova in vos ita claudat cœlos ut non ſit pluvia, & terra non edat proventum ſuum: ſic periatis celeriter a terra illa optima quam Jehova daturus eſt vobis:

18 Sed reponite hæc verba mea in corde veſtro & in animo veſtro, & alligate ea in ſignum manui veſtræ, ſuntoq; pro frontalibus inter oculos veſtros:

[f] *vide ſuprà in 6.7.*

19 Præterea docete ea filios veſtros loquendo de eis, [f] cùm ſedes domi tuæ & cùm incedis per viam & cùm jaces & cùm ſurgis:

20 Etiam inſcribito ea poſtibus domus tuæ, & portis tuis:

21 Ut multiplicentur dies veſtri & dies filiorum veſtrorum ſuper terram illam, quam juramento promiſit Jehova majoribus veſtris ſe daturum eis, ut *multi ſunt* dies cœli ſuper terram.

[g] Heb. *obſervando obſer.*

22 Nam ſi [g] diligenter obſervaveritis totum hoc præceptum quod ego præcipio vobis faciendum, diligendo Jehovā Deum veſtrum, incedendo per omnes vias ejus & adhærendo ei:

23 Utique expellet Jehova omnes gentes iſtas a facie veſtra, & hęreditariò poſſidebitis gentes majores & robuſtiores vobis.

24 Omnis locus quem calcaverit planta pedis veſtri, veſter erit: a deſerto ad Libanum uſque, ab ipſo flumine, flumine Euphratis, uſq; ad mare *poſterum erit terminus veſter.

25 Non conſiſtet quiſquam ante faciem veſtram: pavorem veſtri timoremque veſtri indet Jehova Deus veſter ſuper faciem totius terræ quam calcabitis, ſicut locutus eſt vobis.

Exod.

26 Vide ego propono vobis hodie, benedictionem aut maledictionem:

27 Benedictionē, ſi auſcultabitis præceptis Jehovę Dei veſtri quę ego pręcipio vobis hodie:

28 Maledictionem verò, ſi non auſcultabitis præceptis Jehovæ Dei veſtri, ſed recedetis ab hac via quam ego præcipio vobis hodie, ſequendo Deos alienos quos non noſtis.

29 Eſto igitur cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram iſtam, quò tu mox ingreſſurus es ad hæreditariò poſſidendum eam, ut *edas benedictionem hanc in monte Gerizzimorum, & maledictionem iſtam in monte Hhebalis.

30 Nónne ſunt trans Jardenem procul viâ ad occaſum Solis, in terra illius Cenahhanæi qui inhabitat campeſtria, e-regione Gilgalis juxta *planitiem Moræ?

31 Nam vos tranſituri eſtis Jardenē, ut ingredientes hæreditariò poſſideatis terram quam Jehova Deus veſter dat vobis: & hæreditariò poſſeſſuri eſtis eam, ac habitaturi in ea.

32 Itaque [h] obſervanter facite omnia hæc ſtatuta & judicia, quæ ego propono vobis hodie.

[h] Heb. vati fa do.

ANNOTATIO.

8 Sed oculos] *id eſt, ſingulare in vos beneficium eſſe, quòd hæc omnia opera veſtra ætate vobis ſpectantibus fruentibusq; edita ſunt: ſimilem comparationem cum patribus vide ſuprà* 5.3. 14 Tempeſtivam & ſerot.] *quæ ſequitur culturam, & quæ antecedit collectionem proventuum.* 24 Poſterum] *id eſt, Occidentale: nam ut oriens pars anterior, ſic occidens poſterior pars dicitur Ijob* 23.8. 29 Edas] *audiente populo pronuncies, ut infrà.*13.1. *Deſcribitur autem benedictio & maledictio hæc Deut.*27. *&* 28. *quæ a Jehoſchuhha executioni mandatur Jehoſchu.*8. 30 Planitiem Moræ] *vide Gen.*13.18.

CAPUT XII.

Idolorum ſedes in Cenahhanæa deſtrui, Deo non quidvis aut ubiq; exemplo gentium, ſed tantùm in loco quem ipſe elegerit res a Deo inſtitutas & ratione præſcripta offerri, etiamq; in domeſtico carnium eſu a ſanguine abſtineri jubet: poſtremò idolorum cultum, ut Deo abominabilem, inſtaurari vetat.

[a] Heb. *obſervabitis faciendo: ſic infrà ver.* 32.

[b] Heb. *perdendo perdite.*

1 Hæc *ſunt* illa ſtatuta & judicia, quæ [a] obſervanter facturi eſtis in ea terra, quam dat Deus majorum tuorum tibi ut hæreditariò poſſideas eam, *omnibus diebus quibus victuri eſtis ſuper terram.

2 [b] Omnino perdite omnia illa loca, ubi gentes quas hæreditariò poſſeſſuri eſtis coluerunt Deos ſuos, in ſingulis montibus excelſis, & in ſingulis collibus, & ſub quaque arbore virente.

[c] Heb. *ſculptilia Deorum, hypallage.*

3 Diruite igitur altaria earum, & confringite ſtatuas earum, & lucos earum comburite igne, ac [c] ſculptiles Deos illarum ſuccidite: ſic perdite nomen eorum loco illo.

4 Ne facite ſic Jehovæ Deo veſtro:

5 Sed in loco quem elegerit Jehova Deus veſter ex omnibus tribubus veſtris, ad collocandum nomen ſuum ibi, in habitatione ejus exquiritote *eum* & venito illuc:

*Levit.*17.

6 Et adducitote illuc holocauſta veſtra, & ſacrificia veſtra, decimasq; veſtras, & oblationem manus veſtræ, item votiva veſtra & voluntarias oblationes veſtras, & primogenita armenti veſtri ac gregis veſtri:

7 *Ut comedatis ibi coram Jehova Deo veſtro, & lætemini vos & familiæ veſtræ, in omni [d] re ad quam jus vobis eſt admovendi manum, qua benedixerit tibi Jehova Deus tuus.

[d] Heb.

8 Non facietis ſecundum omnia quę nos hîc facimus hodie, quiſque * quicquid rectum videtur in oculis ejus:

9 Non enim adhuc ingreſſi eſtis ad locum illum quietis & ad poſſeſſionem illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.

10 Sed ubi trajecto Jardene habitabitis terram quam Jehova Deus veſter poſſidendam dat vobis, & quietem dederit vobis ab omnibus

bus inimicis veſtris circumquaq; ita ut habitetis ſecurè.

11 Eſto ut eò loci quem elegerit Jehova Deus veſter ad collocandum nomen ſuum ibi, adducatis quæcunq; ego præcipio vobis, holocauſta veſtra & ſacrificia veſtra, decimas veſtras, & oblationē manus veſtrę, & [e]ſelectum quodque votum veſtrum quod voveritis Jehovæ:

12 Ut lætemini coram Jehova Deo veſtro vos & filii veſtri filiæq; veſtrę, & ſervi veſtri ancillęq; veſtræ, Levita etiam qui intra portas veſtras erit, quia non *eſt* ei pars aut poſſeſſio vobiſcum.

13 Cave tibi ne offeras holocauſta tua in omni loco, [f] qui videbitur tibi:

14 Sed in eo loco quem elegerit Jehova in aliqua tribuum tuarum, ibi offerto holocauſta tua & ibi facito quæcunque ego præcipio tibi.

15 Veruntamen [g] omnino prout deſyderat animus tuus, mactare poteris & comedere carnem in omnibus portis tuis, ſecundum benedictionem Jehovæ Dei tui quam largitus fuerit tibi: immundus & mundus comedere poterit ex ea, ʻut capreæ & ut cervi *carne*.

[e] Heb. *omnē electionem votorum veſtrorum, id eſt, vota veſtra quæ ex ſeleċtiſſimis in unoquoque genere nuncupanda ſunt Deo.*

[f] Heb. *quem videbis.*

[g] Heb. *ſecūdum omne deſyderium animi tui: ſic infrà 20. & 21.*

16 Tantum horum ſanguinem ne comedite, ſuper terram effundito illum ſicut aquam.

17 Non poteris comedere intra portas tuas decimas frumenti tui aut muſti tui aut olei tui, vel primogenita armenti tui aut gregis tui, neque ulla votiva tua quæ voveris aut voluntarias oblationes tuas, denique *ullam* oblationem manus tuæ:

18 Sed coram Jehova Deo tuo comedito illam in loco quem elegerit Jehova Deus tuus, tu & filius tuus filiaq; tua & ſervus tuus ancillaq; tua, & Levita qui *eſt* intra portas tuas: ſic lætator coram Jehova Deo tuo in omni re ad quam jus eſt tibi admovendi manum.

19 Cave tibi ne deſeras Levitam ullo dierum tuorum in terra tua.

20 Cùm dilataverit Jehova Deus tuus terminum tuum, quemadmodum promiſit tibi, ſi dixeris comedam carnem, eò quòd deſyderet animus tuus comedere carnem, omnino prout deſyderabit animus tuus, comedes carnem.

21 Si procul aberit abs te locus ille, quem electurus eſt Jehova Deus tuus ad collocandum nomen ſuum illìc, & mactabis de armento tuo aut de grege tuo quē dederit Jehova tibi, ʻquemadmodum præcepi tibi: tum comedes intra portas tuas omnino prout deſyderabit anim⁹ tuus.

22 Verum quemadmodum comeditur aliqua caprea aut cervus, ſic comedes eam: mundus ſimul & immundus comedent eam.

23 Tantummodò [h]perſta ut non comedas ullum ſanguinem, quia ſanguis cujuſque eſt ejus anima: ideò ne comedito ullius animam cum ipſius carne.

[h] Heb. *fortis eſto.*

24 Ne comedito illum, ſuper terram effundito illum ſicut aquam.

25 Ne comedito illum, ut bene ſit tibi & filiis tuis poſt te, cùm feceris quod rectum videtur in oculis Jehovæ.

26 Sed res ſacras tuas quæ tuæ *erunt* & votiva tua ſumens, venito ad locum quem elegerit Jehova:

27 Et parato holocauſta tua, carnem & ſanguinem eorum in altari Jehovæ Dei tui, ſacrificiorum verò tuorum *aliorum* ſanguis effunditor in altari Jehovæ Dei tui, & carnem ʻcomedito.

28 Obſerva & auſculta omnibus verbis iſtis quæ ego præcipio tibi, ut bene ſit tibi & filiis tuis poſt te uſq; in ſeculū, cùm feceris ꝙ bonum & rectum videtur in oculis Jehovæ Dei tui.

29 Cùm exciderit Jehova Deus tuus a facie tua gentes illas quò mox ingreſſurus es ad poſſidendum eas hæreditariò, & hęreditariò poſſidens eas habitabis in terra earum:

30 Cave tibi ne [i] ſequendo eas illaqueeris poſtquam perditæ fuerint a facie tua, & ne exquiras de diis earum, dicendo, quomodo coluerunt gentes iſtæ deos ſuos, & ſic faciam ego quoque.

[i] Heb. *poſt eas.*

31 Ne facito ſic Jehovæ Deo tuo: nam quicquid abominationi eſt Jehovæ, quicquid odit fecerunt diis ſuis, nam etiam filios ſuos & filias ſuas comburunt igne *offerentes* diis ſuis.

32 Unamquamque rem quam ego præcipio vobis, eam obſervanter facite: ne addito ei, neque detrahito ex ea.

ANNOTATIO.

1 Omnibus diebus] *Hyperbaton: nam hæc ad prius ſententiæ membrum pertinent.* 7 Ut comedatis] *de iis quibus offerentes jure veſci poterant.* 8 Quicquid rectum] *quod ad oblationes attinet: nam etſi oblationum lex una ſemper fuit ab initio præſcripta a Deo, non potuit tamen uſque adeò in ambulatoriis Jiſraëlitarum caſtris obſervari, aut ſummo jure ab illis exigi: prout oſtendit antitheſis ver.11. vide Num.28.6* 15 Ut capreæ] *quæ animalia ad ſacrificia quidem ſunt inepta, ſed in privatos uſus munda: vide infrà ver.22.* 21 Quemadmodum præcepi] *effundens ſanguinem ejus, ut ver.16.* 27 Comedito] *ſacerdos, aut offerens, aut uterque, prout ferunt ſacrificiorum leges.*

CAPUT. XIII.

Deus præcepit, ne ulli autori defectionis a ſe quamvis conjuncto & charo, nec ullis defectoribus, quamvis magno numero, parcatur: & ſupplicii genus in eos ſtatuit.

1 Cùm ſurgens in medio tui ʻPropheta aut ſomnians ſomnium, ʻediderit tibi ſignum aut prodigium,

2 (Quamvis eveniat ſignum illud aut prodigium quod prædixerat tibi) dicendo, [a] ſequamur deos alienos quos non noveras, & colamus eos:

Heb. *eamus* *ſt deos, ut* *ſrà. ver. 4.* *6.*

3 Ne auſcultato verbis Prophetæ iſtius, aut iſti ſomnianti ſomnium, quia tentat Jehova Deus veſter vos, ʻad cognoſcendum an ſitis amātes Dei veſtri ex toto corde veſtro & ex toto animo veſtro.

4 Jehovam Deum veſtrum ſequimini, & ipſum timete, & mandata ejus obſervate, ac voci ejus auſcultate, eumq; colite, & adhærete ei.

5 Propheta autem iſte aut ſomnians ſomniū iſte plectitor morte, ʻquia ſuaſit apoſtaſiam cōtra Jehovam Deum veſtrum, qui eduxit vos e terra Ægypti & qui redemit vos e domo ſervorum, depellendo te a via quam præſtituit tibi Jehova Deus tuus ut ambules in ea: ſic tollito illud malum e medio tui.

6 Si clā incitet te frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, aut filia tua, aut uxor [b] chariſſi-

[b] Heb. *ſinus tui.*

ma tibi, aut amicus tuus qui *eſt* ſicut tu ipſe, dicendo, eamus & colamus Deos alienos quos non noveras tu aut majores tui,

7 E diis populorum qui ſunt circa vos propinquorum tibi aut longinquorum abs te, ab una extremitate terræ uſq; ad alteram extremitatem [c] ejus:

[c] Heb. *terræ.*

8 Ne acquieſcito illi, neque auſcultato illi, neq; parcito oculus tuus illi, neq; clementia utitor, neq; celato illum:

9 Sed[d] omnino occidito illum, * manus tua primùm eſto contra illum ut morte afficias illum, poſteà verò manus totius populi:

[d] Heb. *occidendo occidito.*

10 Et obruito eum lapidibus ita ut moriatur, quia quæſivit te depellere a Jehova Deo tuo, qui eduxit te e terra Ægypti e domo ſervorum.

11 Ut audiant omnes Jiſraëlitæ & timeant, nec pergant *ulli* facere ſecundum rem malam hanc in medio tui.

12 Si audiveris de aliqua civitatum tuarum, quas Jehova Deus tuus dat tibi ad habitandum illîc, dicentes,

13 Egreſſi homines [e] nequiſſimi e medio tui * depulerunt habitatores civitatis ſuæ, dicendo, eamus & colamus deos alienos quos non noveratis:

[e] Heb. *filii Beliiahhadis.*

14 Ubi inquiſiveris & perveſtigaveris ac percunctatus fueris bene, ſi ecce [f] vera certaque erit res illa, *ſi* commiſſa fuerit abominatio hęc in medio tui,

[f] Heb.

tas.

15 [g] Omnino percutito habitatores civitatis illius acie gladii: internecioni devoveto eã, & omnes qui erũt in ea jumẽtaq; ejus acie gladii:

[g] Heb.

tiendo

tito.

16 Omnem verò prędam ejus comportato in medium plateæ ejus, & comburito igne civitatem ipſam omnémque prædam ejus prorſus Jehovæ Deo tuo: eſtòque tumulus [h] perpetuus, ne ædificator deinceps.

[h] Heb.

17 Neque adhæreſcito manui tuæ quicquam de ullo anathemate: ut convertat ſe Jehova, ne accendatur ira ejus, & *ut* conferat tibi miſericordiam & miſereatur tui atque augeat te, ſicut *ſe facturum* juramento promiſit majoribus tuis:

18 Si auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui obſervando omnia præcepta quæ ego præcipio tibi hodie, faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei tui.

ANNOTATIO.

1 Propheta] *qui alteram ex illis ordinariis rationibus, de quibus Num.* 12.6. *falſò ſibi arrogaverit.* Ediderit] *verbo, id eſt, prænunciaverit, ut explicat ver.* 2. *ſic ſuprà* 11.29. *&* 1. *Reg.* 13.6. 3 Ad cognoſcendum] *vide ſuprà in* 8.2. 5 Quia ſuaſit] *prior nota dignoſcendi pſeudoprophetas, a doctrina: poſteriorem per conceſſionem oſtendit ſuprà ver.* 2. *& explicat infrà* 18.21. *&* 22. 9 Manus tua] *qui detuleris eum ex lege quæ habetur infrà* 17.7. *quam rationem ſervarunt Phariſæi in falſo judicio contra Stephanum Act.* 7.58. 13 Depulerunt] *a recta via, ut ver.* 5.

CAPUT. XIIII.

Leges de modo adhibendo ad luctum, de diſcrimine ciborum, & de tribus decimarum generibus, ordinariis in Levitas, anniverſario ad ſacrum epulum, & tertio quoque anno recurrente in eleemoſynam & charitatis officia.

Levit. 19.27 & 21.5.

1 * FILII eſtis Jehovæ Dei veſtri: * ne incidite vos, neque inducite calvitium inter oculos veſtros propter mortuum:

2 Quia populus ſanctus es Jehovæ Deo tuo, & te elegit Jehova ut ſis ei in populum peculiarem, præ omnibus populis qui *ſunt* in ſuperficie terræ.

Levit. 11.

3 Ne comedito ullam rem abominandam.

4 Hæ *ſunt* beſtiæ quas comedetis, boves, [a] ex pecudibus oves & capræ:

[a] Heb. *pecudes ovium, & pecudes caprarum.*

5 Cervos & capreas & * damas, & rubicapras & * ſtrepſicerotas & bubalos & camelopardalidas,

6 Et omnem beſtiam habentum ungulam ſciſſam & biſidatam fiſſura in binas ungulas, revocantem ruminis *cibum* inter beſtias, ipſam comedetis.

7 Veruntamen hæc ne comeditote ex revocantibus ruminis *cibum* & ex habentibus ungulam ſciſſam biſidatam: camelos & lepores & cuniculos, quia revocant *quidem cibum* ruminis iſta, ſed ungulam ſciſſam non habent, immunda ſunto vobis.

8 Similiter ſuem, quia ungulam *quidem* ſciſſam habet, ſed non *revocat cibum* ruminis, immunda eſto vobis: de carne eorum ne comeditote, & cadaver eorum ne tangite.

9 Hæc comedetis ex omnibus quę *ſunt* in aquis: quæcunque habẽt pinnas & ſquamas comedetis.

10 Quæcunque verò non habent pinnas aut ſquamas, ne comeditote: immũda ſunto vobis.

11 OMNEM avem mundam comedetis.

12 Hæc autem *ſunt* ex quibus non comedetis, aquilæ, & oſſifragæ, & haliæeti.

13 Et perſpicaces nimirum cornices, & milvi ſecundum ſpeciem ſuam,

14 Et omnes corvi ſecundum ſpeciem ſuam.

15 Et ululæ, & hirundines, & æſalones, & accipitres ſecundem ſpeciem ſuam,

16 Et bubones, & noctuæ, & monedulæ,

17 Et plateę, & meropes, & mergi,

18 Et ciconiæ, & ardeæ ſecũdum ſpeciem ſuam, & attagenes, & veſpertiliones.

19 At omne reptile volucre, immundum eſto vobis, ne comeduntor.

20 Omne volucre mundum comedetis.

21 Ne comeditote ullum cadaver (peregrino qui *erit* intra portas tuas dabis illud, ut comedat illud, aut vendes alieno) nam populus ſanctus es Jehovæ Deo tuo: ne coquito hœdum in lacte matris ſuæ.

Exod

22 [b] Fideliter decimato omnem proventum ſementis tuæ, qui provenit in agro, [c] quotannis.

[b] Heb.

23 * Et comedes coram Jehova Deo tuo, in loco quem elegerit ad collocandum nomen ſuum ibi, decimas frumenti tui, muſti tui, & olei tui, & primogenita armenti tui gregiſque tui: ut diſcas timere Jehovam Deum tuum omnibus diebus.

[c] Heb.

24 Quòd ſi magnum ſit [d] præter facultatem tuam iter ipſum, ut nõ poſſis ferre illas *decimas,* ſi diſtet præter facultatem tuam locus quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen ſuum ibi: eò quòd benedixit tibi Jehova Deus tuus:

[d] Heb.

25 Tum [e] commutato pecuniâ, & colligatam pecuniam *habens* in manu tua, ito ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus :

[e] Heb. *ponito eas in pecunia.*

26 Expenſâque pecunia illa in omnia quæ deſyderaverit animus tuus, in boves aut in pecudes, & in vinum aut in alium potum inebriantem, denique in omnia quæ expetierit abs te animus tuus, comedes ibi coram Jehova Deo tuo, ac lætaberis tu cum familia tua.

27 Sed Levitam qui *erit* intra portas tuas ne derelinquito, non enim *eſt* ei pars aut poſſeſſio tecum.

28 'A fine trium annorum depromito omnes decimas proventus tui *provenientis* illo anno, & relinquito intra portas tuas :

infrà 26.12.

29 Quem venientes Levitę (quibus non *eſt* pars aut poſſeſſio tecum) & peregrini pupillique & viduæ qui *ſunt* intra portas tuas, comedant & ſaturentur, ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manus tuæ quod facies.

ANNOTATIO.

1 Filii] *promiſſionem habentes hæreditatis æternæ, ideò non eſt vobis lugendum ut qui ſpem non habent, 1. Theſſ.4.13.* Ne incidite] *hoc enim aut deſperantium eſt, aut cum infidelibus communicantium, a quibus vos ſegregavit Deus.* 5 Damas] *ex R. Jehuda Hhebræorum antiquiſſimo ſcriptore & authoritatis ſummæ.* Strepſicerotas] *ſic enim Afri vocant Aldaſſen, teſte Plinio lib. 11. natur. hiſt. cap. 37. etſi corruptè legimus Addacem, appellatione ex nomine Hhebræo & articulo eorum depravata.* 23 Et comedes] *nam his ſecundis decimis proſpiciebatur de commeatu iis qui ex lege ſtatis feriis in locum electum a Deo conveniebant.*

CAPUT XV.

Leges feruntur ut anno intermiſſionis intermittatur exactio nominum niſi ab exteris, etiamq; eo anno inſtante liberalitas in fratres egentes exerceatur. Jus ſervitutis Hhebræorum, manumittendi ratio, & primogenitorum leges explicantur.

1 A Fine ſeptem annorum facito intermiſſionem.

2 Hoc autē *eſto* jus intermiſſionis, intermittito omnis [a] creditor, jus habens vendicandi manu ſua, id quod 'vendicaturus eſſet a proximo ſuo : ne exigito a proximo ſuo & a fratre ſuo, quia [b] Jehova indixit intermiſſionem ſibi.

[a] Heb. *dominus* debiti *vendicans manu ſua, id eſt, qui poſſet rem ſuam manus injectione recipere.*

[b] Heb. *indixit intermiſſionem Jehovæ, antecedēs pro relativo.*

3 Ab alienigena exiges, ſed ab eo quod *erit* tibi apud fratrem tuum intermittito manum tuam :

4 'Tantùm quia per te non debet eſſe egenus, cùm [c] omnino benedicturus ſit tibi Jehova in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi in poſſeſſionem, ut hæreditariò poſſideas eam :

[c] Heb. *benedicendo benedicet.*

5 Si tamen [d] diligenter auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui, [e] obſervanter faciendo totum pręceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie.

[d] Heb. *auſcultando auſcult.*

[e] Heb. *obſervando facere.*

6 Nam Jehova Deus tuus benedicit tibi, quēadmodum locutus fuerat tibi : adeò ut poteris mutuare gentibus multis, & tu non habebis opus mutuari, & poteris dominari in gentes multas, neque in te dominaturæ ſunt.

7 Si fuerit apud te egens [f] quiſpiam e fratribus tuis intra aliquam e portis tuis, in terra tua quam Jehova Deus tuus dat tibi, ne obfirmato [g] animum tuum, neque occludito manum tuam adverſus fratrem tuum qui egens ſit:

[f] Heb. *ex uno fratrum tuorum, hypallage.*

[g] Heb. *cor, ut ver.* 9. *&* 10.

8 Sed [h] liberaliter aperito manum tuam ei, & [i] liberaliter mutuato ei quantum ſatis eſt indigentiæ ejus, id cujus indiget.

[h] Heb. *aperiendo aperito, ut infrà ver.* 11.

[i] Heb. *mutuando mutuato.*

9 Cave tibi ne ſit quicquam in animo tuo nequam, ut dicas, appropinquat annus ille ſeptimus, annus remiſſionis, & ' malignns ſit oculus tuus in fratrem tuum qui egens *eſt* ita ut non des ei : idcircò inclamet contra te Jehovam, & ſit in te peccatum.

10 [k] Liberaliter dato ei, neq; malignus eſto animus tuus cùm das ei: nam hujus rei cauſa benedicit tibi Jehova Deus tuus in omni opere tuo & in omni [l] re ad quam admoves manum tuam :

[k] Heb. *dando dato.*

[l] Heb. *extenſione manus tuæ ut ſuprà* 12.7.

11 Quia non deſinet egens e medio hujus terræ: idcircò ego præcipio tibi dicendo, liberaliter aperito manum tuam erga fratrem tuum, erga ' pauperem tuum, & erga egenum tuum in terra tua.

12 Si vendatur tibi frater tuus Hhebræus aut Hhebræa, is ſerviet tibi ſex annis : anno verò illo ſeptimo dimittito eum liberum abs te.

Exo. 21.2.

13 Cùm autem dimittes eum liberum abs te, ne dimittito eum vacuum :

14 [m] Liberaliter imponito collo ejus de grege tuo, & de area tua & de torculari tuo, quo benedixerit Jehova Deus tuus dato ei :

[m] Heb. *imponendo collo imponito ei.*

15 Et recordare te ſervum fuiſſe in terra Ægypti, ac redemiſſe te Jehovam Deum tuum : idcircò ego præcipio tibi rem hanc hodie.

16 Sed eſto ſi dicat tibi, nolo exire a te, eò quòd diligat te & familiam tuam, quia bene *eſt* ei apud te :

17 Ut acceptam ſubulam indas auri ejus & ipſi januæ, ſic erit tibi ſervus [n] in ſeculum: & etiam ancillæ tuæ facito ſimiliter.

[n] Heb. *ſeculi, id eſt, uſque ad annum jubilei ut* Exo. 21.6.

18 Ne durum videtor in oculis tuis cùm *ſic* dimittes eum liberum abs te (nam ' duplum *eſt* mercedis mercenarii quo ſervivit tibi ſexannis) ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omnibus quæ facies.

19 OMNE primogenitum quod naſcetur in armento tuo & in grege tuo, quod mas *erit* ſanctificato Jehovæ Deo tuo : ne utitor primogenito bovis tui, neque tondeto primogenitum gregis tui.

Exod. 13.

20 Coram Jehova Deo tuo ' comedito illud [o] quotannis in loco quem elegerit Jehova, tu & familia tua.

[o] Heb. *anno in annum.*

21 Sin autem erit in eo vitium, ſi *erit* claudum aut cæcum, ullum *ſi erit ex* ' vitiis malis, ne mactato illud Jehovæ Deo tuo.

22 Intra portas tuas comedito illud, immundus & mundus pariter, tāquam capream & tanquam cervum.

23 Tantummodò ſanguinem ejus ne comedito : ſuper terram effundito eum ſicut aquam.

ANNOTATIO.

2 Vendicaturus eſſet] *niſi lex intermiſſionis obſtaret.* 4 Tanrùm] *duæ cauſæ legis iſtius, prior charitatis, poſterior benedictionis divinæ ex promiſſione, quæ obedientiæ conditione conjuncta eſt.* 9 Malignus] *id eſt, immiſericors, qui eum non libenter aſpicit ut ſuccurrat ei, ſic Matth. 20.15.* 11 Pauperem tuum] *quem tibi Deus offert ut ei ſuccurras.* 18 Duplum eſt] *id eſt, ut ſervus addictus neceſſaria ſervitute ſer-*

vivit, quæ multò gravior eſt quàm mercenaria, ac proinde dupla mercede digna. 20 Comedito illud] *Apoſtrophe ad ſacerdotes: nam illis primogenita cedebant ex Lege Num.18.17.* 21 Vitiis malis] *quod ſi ex illis vitiis quæ recenſentur Levit.22.23.24.& 25.ſic infrà 17.1.*

CAPUT XVI.

Repetit mandatum de tribus feſtis anniverſariis, jubet ſingulis locis conſtitui, qui jus populo rectè adminiſtrent: lucos aut ſtatuas haberi vetat, cùm Dei altare ſit ſatis.

Exod.12.& 13.

[a] *ideſt, tranſitum.*

1 OBSERVATO menſem Abib, ut celebres [a] Paſcha Jehovæ Deo tuo: quia in menſe ipſo Abib eduxit te Jehova Deus tuus ex Ægypto noctu.

2 Tum mactato Paſcha, 'pecudes & boves Jehovæ Deo tuo, in loco quem elegerit Jehova ad collocandum nomen ſuum ibi.

3 Ne comedito cum illo fermentum, ſeptem diebus comedito cum illo azyma 'panem paupertatis ("cum feſtinatione enim exiviſti e terra Ægypti) ut recorderis diei exitus tui e terra Ægypti, omnibus diebus vitæ tuæ.

Exo.34.25.

4 Neque conſpicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo ſeptem dies: neque pernoctato quicquam de ea carne quam mactaveris veſpere die primo, uſque mane.

5 Non porteris mactare Paſcha intra aliquam e portis tuis, quas Jehova Deus tuus dat tibi:

6 Sed ad locum illum quem Jehova Deus tuus elegerit ad collocandum nomen ſuum *profectus* ibi mactato Paſcha veſpere, cúm occidit Sol, "ſtato tempore exitus tui ex Ægypto.

7 Et coquito comeditoq; illud in loco quem elegerit Jehova Deus tuus: deinde revertens mane ibis ad tentoria tua.

8 Sex diebus comedito azyma: ſimiliter die ſeptimo, *qui dies eſt* interdicti Jehovæ Deo tuo, ne facito ullum opus.

9 SEPTEM ſeptimanas numerato tibi, ex quo cœperit 'falx *immitti* in ſegetem, incipito numerare ſeptem ſeptimanas.

10 Tum celebrato 'feſtum ſeptem ſeptimanarum Jehovæ Deo tuo, 'tributo *&* voluntaria oblatione manus tuæ quam dabis, prout benedixerit tibi Jehova Deus tuus.

11 Et lætator coram Jehova Deo tuo, tu & filius tuus & filia tua ſervúſque tuus & ancilla tua, & Levita qui *erit* intra portas tuas, peregrinus quoque & pupillus & vidua qui *erunt* in medio tui, in loco quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen ſuum ibi.

12 Ita recordaberis te ſervum fuiſſe in Ægypto, cùm obſervabis & facies ſtatuta iſta.

13 FESTUM tabernaculorũ [b] celebrato ſeptem diebus, cùm collegeris ex area tua, & ex torculari tuo.

[b] Heb. tibi.

14 Et lætator celebrando feſtum, tu & filius tuus & filia tua ſervusque tuus & ancilla tua, Levita quoque, & peregrinus, pupillusq; & vidua, qui *erunt* intra portas tuas.

15 Septem diebus feſtum celebrato Jehovæ Deo tuo in loco quem elegerit Jehova, cùm benedixerit tibi Jehova Deus tuus in toto proventu tuo & in omni opere manuum tuarum: erisq; tantummodo lætus.

16 Tribus vicibus compareto quotannis omnis mas tuus ante conſpectum Jehovæ Dei tui in loco quem elegerit, in feſto azymorum, & in feſto ſeptimanarum, & in feſto tabernaculorum: ſed ne compareto ante conſpectum Jehovæ vacuus.

17 Quiſque [c] prout donatũ eſt manui ſuæ, pro benedictione Jehovę Dei tui, qua donavit te.

[c] Heb. *dum* *manu* *id eſt,* *Deu* *ipſius* Exo.13.

18 JUDICES & moderatores conſtituito tibi in ſingulis portis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, per tribus tuas, qui judicent populum judicio juſto.

19 Ne pervertito judicium, ne [d] accipito perſonã: neq; ſuſcipito munus, quia munus excæcat oculos ſapientũ, & pervertit verba juſtorũ.

[d] Heb. *ſcito*

20 [e] Juſtiſſimam juſtitiam ſectare, ut vivas & hæreditariò poſſideas terram quam Jehova Deus tuus dat tibi.

[e] Heb. *tiam*

21 Ne conſerito tibi lucum ullis arboribus, *ne ſunto* unà altare Jehovæ Dei tui, *&* quod feceris tibi.

22 Neque erigito tibi ſtatuam: quæ odit Jehova Deus tuus.

ANNOTATIO.

2. Pecudes & boves] *ſacrificia imperata in dies illos, de quibus Num.28.16.* 3 Panem paupertatis] *id eſt, quali ferè veſcuntur pauperes, qui præ fame non expectant dum fermentetur maſſa.* Cum feſtinatione] *Exo.12.39.* 6 Stato tempore] *decimoquarto die menſis Abib, Exo.13.3. & 4.* 9 Falx immitti] *ad manipulum ſegetum offerendum de quo Levit.23.10.* 10 Feſtum ſeptem ſept.] *quod etiam primitiarum dicitur, Num.28.26.* 'Tributo] *de quo infrà 26.primis undecim verſibus.*

CAPUT XVII.

Leges de integritate ſacrificiorum, de interficiendis idololatris, de conſulendis in cauſa religionis ſacerdotibus, in civili judicibus ſummis, ſtatuta in contravenientes pœna, de Regis eligendi ratione, & de illius electi officio.

Levit.21.& 22 & 24. Num.19.

1 NE mactato Jehovæ Deo tuo bovẽ aut pecudem in qua *ſit* vitium, quicquam '*quod ſit* res mala: nam abominationi Jehovæ Deo tuo eſt.

2 'Si inveniatur in medio tui in aliqua e portis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, [a] ullus ulláve qui fecerit quod malum videtur in oculis Jehovæ Dei tui tranſgrediendo fœdus ejus:

[a] Heb. *vir aut mulier.*

3 Et abiens coluerit Deos alienos & ſe incurvaverit illis, aut Soli, aut Lunæ, aut ulli exercitus cœlorum, quod non præcepi,

4 Renunciatumq; fuerit tibi atque audiveris: tum inquirito bene, ſi ecce [b] vera certaq; res illa *erit*, ſi commiſſa fuerit abominatio iſta in Jiſraële:

[b] Heb. *tu*

5 Omnino producito virum illum aut mulierem illã qui commiſerint rem peſſimã hanc, 'ad portas tuas, virũ *inquam* illum aut mulierem illam, ut obruas eos lapidibus ac moriantur.

6 Ex [c] ſermone duorum teſtium aut trium teſtium morte afficitor is qui moritur: ne afficitor morte ex ſermone teſtis unius.

7 Manus teſtium primum eſto contra eum ut

morte afficiant eum, poſtea verò manus totius populi: ſic tollito illud malum e medio tui.

8 Si occulta erit res tibi in judicio *ferendo* inter'[d] cædem & cædem, inter litem & litem, aut inter plagam & plagam, e rebus [e] controverſis intra portas tuas: tunc ſurgens aſcendito ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus,

[d] Heb. *ſanguinem & ſanguinem.*
[e] Heb. *controverſiarum.*

9 Et adito Sacerdotes Leviticos,' vel ſummum judicem qui erit diebus illis: quos ubi cōſulueris, indicabunt tibi [f] ſtatum illius judicii.

[f] Heb. *rem.*

10 Tum facito [g] ex præſtituto illius ſentētiæ quam indicaverint tibi, *profectus* a loco illo quem elegerit Jehova: & obſerva ut facias ſecundum omnia quæ docuerint te.

[g] Heb. *ſecūdum os legis illius, ut ver.* 11.

11 Ex præſtituto legis quam docuerint te, & ſecundū judicium illud quod dixerint tibi facito: ne recedito ab ea ſententia quam indicaverint tibi, dextrorſum aut ſiniſtrorſum.

12 Vir autem ille qui commiſerit [h] ſuperbè, ut nō auſcultet Sacerdoti [i] conſtanter miniſtranti ibi Jehovæ Deo tuo, aut ſummo judici, omnino moritor vir ille, & tollito malum illud e Jiſraële.

[h] Heb. *per ſuperbiam.*
[i] Heb. *perſtanti miniſtrandos: ſic infrà* 18.5.

13 Ut omnis populus audiant & timeant, neque ſuperbiant deinceps.

14 Cùm ingreſſus fueris in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò poſſideas illam, & habitabis in illa, ſi dixeris, ſtatuam ſuper me Regem ſicut omnes gentes quæ *ſunt* circa me:

15 [k] Tantùm ſtatuito ſuper te Regem quem elegerit Jehova Deus tuus: e medio fratrum tuorum ſtatuito ſuper te Regem, non poteris tibi præficere virum extraneum qui non frater tuus ſit.

[k] Heb. *ſtatuendo ſtatuito.*

16 Veruntamen ne multiplicato ſibi equos, neque facito ut hic populus revertatur in Ægyptum ad multiplicandum equos: cùm Jehova edixerit vobis, ne [l] deinceps redeatis per viam hanc amplius.

[l] Heb. *addatis redire.*
Num. 4.9.

17 Neque multiplicato ſibi uxores, ut non recedat [m] animus ejus a me: argentum quoque & aurum ne multiplicato ſibi admodum.

[m] Heb. *cor. ut ver.* 20.

18 Sed eſto cùm inſidebit ſolio regni ſui, ut deſcribat ſibi exemplum hujus Legis in libro, ex *eo qui erit* in conſpectu Sacerdotū Leviticorum:

19 Eſtoque penes eum, & legito in eo omnibus diebus vitæ ſuæ, ut diſcat timere Jehovam Deum ſuum, obſervare omnia verba hujus Legis, & ſtatuta iſta faciendo ea.

20 Ne efferatur animus ejus præ fratribus ſuis, & ne recedat ab hoc præcepto dextrorſum aut ſiniſtrorſum: ut prolonget dies in regno ſuo ipſe & filii ejus in medio Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

1 Quod ſit res] *vide ſuprà in* 15.21. 2 Si inveniatur] *ſupplementum eſt cap.* 13. *ſuprà: quo docetur quid faciendum ſit eo qui alios quidem non ſeduxit, ſed ipſe ſeductus idololatriam committit.* 5 Ad portas] *conventuum publicorum loca: nam haberi ſolebant in portis.* 8 Cędem & Cędem] *Cædes politicæ ſunt & ad judicum cognitionem pertinent, plagarum diſcrimen ad cognitionem ſacerdotum: litium verò aliæ politicæ, aliæ eccleſiaſticæ, cujuſmodi ſunt quæ aut propter conſcientiam magis inſtitutæ ſunt, ut zelotypiæ & conſimiles, aut civili judicum cognitione perveſtigari non poſſunt.* 9 Vel ſummum] *conjunctionem disjunctivam eſſe apparet ex ver.* 12. *ut re ipſa munera eſſe diſparata conſtat.*

CAPUT XVIII.

De jure tribus Leviticæ in oblationes, decimas, & primitias: de ſacrilega gentium idololatria fugienda: de propheta Mediatore venturo: & de ratione qua falſi prophetæ dignoſcendi ſunt.

Num. 18.

1 Ne eſto ſacerdotibus Leviticis toti tribui Leviticæ pars & poſſeſſio cum *reliquo* Jiſraële: *ex* igne abſumendis Jehovæ & *de* poſſeſſione ejus comedunto.

2 Quamobrem ne eſto poſſeſſio ipſi [a] inter fratres ſuos: Jehova *eſt* poſſeſſio ejus, quemadmodum dixit ei.

[a] Heb. *in medio fratrum.*

3 Hoc autem eſto jus ſacerdotum a populo, a ſacrificantibus aliquod ſacrificium ſive bovē ſive pecudem ut det ſacerdoti armum, & ambas maxillas & omaſum.

4 Primitias frumenti tui, muſti tui, & olei tui, & primitias velleris ovium tuarum dato ei:

5 Quia eum ſelegit Jehova Deus tuus ex omnibus tribubus tuis, ut [b] conſtanter miniſtret in nomine Jehovæ ipſe & filii ejus omnibus diebus.

[b] Heb. *ad perſtandum miniſtrando.*

6 Item ſi adveniat Levita quiſpiam ab aliqua e portis tuis ex univerſo Jiſraële, ubi habitabat, adveniat [c] omnino prout deſyderabit animus ejus ad locum quem elegerit Jehova.

[c] Heb. *pro omni deſiderio animi.*

7 Is miniſtrato in nomine Jehovæ Dei tui, ſicut omnes ejus fratres Levitæ qui ſtant ibi coram Jehova.

8 '[d] Partem ex æquo comedent (' præter [e] prætium rerum quas quiſque eorum vendiderit) ' ſecundum [f] paternas familias.

[d] Heb. *partē ſicut partem.*
[e] Heb. *venditiones ejus: metonymia.*
[f] Heb. *patres*

Levit. 18.21.

9 Cùm ingreſſus fueris in terram quam Jehova Deus tuus dat, tibi, ne diſcito facere ſecundum abominationem gentium iſtarum:

10 Ne invenitor in te qui traducat filium ſuum aut filiam ſuam per ignem, [g] utens divinationibus, planetarius, aut conjector, aut præſtigiator,

[g] Heb. *divinans divinationes.*
Levit. 19.26
Exo. 22.17.
Levit. 20.27

11 Item utens incantatione, aut requirens pythonem, aut ariolus, aut [h] necromantis.

[h] Heb. *conſulens mortuos.*

12 Nam abominationi *eſt* Jehovæ quiſquis facit iſta: & propter abominationes iſtas Jehova Deus tuus expellit iſtas *gentes* a facie tua.

13 Integer eſto cum Jehova Deo tuo.

14 Nam gentes iſtæ quarum tu hæres futurus es, planetariis & divinis auſcultant: de te autem non ſic permittit tibi Jehova Deus tuus.

15 Prophetam e medio tui e fratribus tuis, ſicut ego *ſum*, ſuſcitabit tibi Jehova Deus tuus, ei auſcultate:

16 Secundum omnia quę petiiſti a Jehova Deo tuo in Chorebo, die congregationis, dicendo: ne [i] pergam audire vocem Jehovæ Dei, & ignem maximum iſtum ne videam amplius, ut non moriar.

Exod. 20.
[i] Heb. *addā audire.*

17 Quamobrem dixit Jehova ad me, [k] bene locuti ſunt quod locuti ſunt.

[k] Heb. *benefecerunt quod locuti ſunt.*

18 Prophetam ſuſcitabo eis e medio fratrum ipſorum ſicut tu *es*: & indam verba mea ori ejus, ut eloquatur eis quicquid præcepero ipſi.

19 Erit autem, ut quiſquis non auſcultaverit verbis meis quæ locuturus eſt in nomine meo,

ego repoſcam ab illo.

20 Veruntamen propheta ille, qui ſibi arrogarit eloqui aliquid in nomine meo quod nõ præcepero ei eloqui, aut qui eloquetur in nomine Deorũ alienorũ, omnino moritor propheta ille.

[l] Heb. *corde.*

21 Quòd ſi dicas cum[l] animo tuo, quomodo cognoſcemus verbum illud quod non elocutus fuerit Jehova?

22 Quod fuerit locutᵘˢ ille propheta in nomine Jehovę, ſi nõ erit illud verbũ neq; evenerit, hoc illud *eſt* uerbũ quod nõ elocutus eſt Jehova: ſuperbè elocutᵘˢ eſt propheta ille, ne timeto ab eo.

ANNOTATIO.

8 Partem ex ęquo] *id eſt, æquè ad functionis Leviticæ & commodi ex ea partem admittitor cum fratribus, ut Num. 18. 31.* Præter pretium] *q. d. ne excluditor a parte commodi, eò quòd habet pretium rei alicujus aut poßeſſionis venditæ unde ſe poßit alere. Ratio eſt, quia rem venditam redimendi jus perpetuum habet: redimere autem non poßet ſi abſumeretur pretium: vide Levit. 25. 32.* Secundum paternas fam.] *id eſt, ſuo adventu ne perturbet diſtributa miniſteria inter Levitas: ſed accedit o Gerſchonita Gerſchonitas, Kehathita Kehathitas, & ſic de reliquis. Diſtributionem autem miniſterii vide Num. 3. & 4.* 22 Neque evenerit] *altera pſeudo prophetæ nota ab eventu: priorem quæ eſt a doctrina vide ſuprà 13.*

CAPUT XIX.

De tribus civitatibus receptus u'tra Jardenem, & quibus liceat in eas ſecuritatis cauſâ ſe recipere: de non movendo termino, de jure teſtium, & de pœna falſis teſtibus irroganda.

1 Cùm exciderit Jehova Deus tuus gentes iſtas, quarum terram Jehova Deus tuus dat tibi, ita ut hęres ſis earum, habiteſq; in civitatibus earũ & in domibus earum:

2 Tres civitates ſeparato tibi, in medio terræ tuæ quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæreditariò poſſidendum eam.

Num. 35. 11.

[a] Heb. *earũ.*

3 Parato tibi viam [a] ad eas, 'cùm tripertitus fueris terminum terrę tuæ quam poſſidendam tradiderit tibi Jehova Deus tuus: [b] ſuntóque ut fugiat illuc omnis occiſor.

[b] Heb. *eſtoq; ſub una quæque illarum: ſyllepſis.*

[c] Heb. *abſq; ſcientia.*

[d] Heb. *ab heri nudius tertio: ſynecdoche, ut infrà ver. 6.*

[e] Heb. *ligno metonymia.*

[f] He. *via illa.*

[g] Heb. *animã vel anima, ut infrà ver. 21. & Gen. 37. 21.*

4 (Hoc autem eſto jus occiſoris qui fugerit illuc, ut vivat: qui percuſſerit proximum ſuum [c] imprudẽter, cùm ipſe non oderit eũ[d] antea,

5 Ut qui iverit cum proximo ſuo in ſylvam ad cædendum ligna, ſi vibrante ſe manu ejus cũ ſecuri ad cædendum lignum dejecerit ferrum e [e] manubrio ejus, quod offendat proximum ejus ita ut moriatur: is fugiens ad unam harum civitatum fugito)

6 Ne perſequens vindex illius ſanguinis occiſorem cùm incaluit animus ipſius, aſſequatur eum ſi major erit [f] via ad eas, & percutiat eum [g] lethaliter: cùm non ſit in eum judicium mortis, quia non oderat illum antea.

7 Idcircò ego pręcipio tibi dicendo, tres civitates ſeparato tibi.

8 Cùm verò dilataverit Jehova Deus tuus terminum tuum, quemamodum juramẽto promiſit majoribus tuis, & dederit tibi totam illã terram quam promiſit ſe daturũ majoribus tuis,

9 (Si quidem obſerves totum præceptum hoc faciendo illud quod ego præcipio tibi hodie, diligendo Jehovam Deum tuum & ambulando per vias ejus omnibus diebus) adjicito tibi amplius tres civitates ad tres iſtas:

10 Ut non effundatur ſanguis innoxii, in medio terræ tuę quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* poſſeſſionem, neve ſit in te [h] culpa cædis.

[h] Heb.

11 At ſi fuerit quiſpiam odio habens proximum ſuum, qui inſidiatus fuerit ei, & inſurgens in eum percuſſerit eum lethaliter ita ut moriatur, deinde fugerit in aliquã harum civitatum;

12 Tunc mittentes ſeniores civitatis ' illius accipiunto eum inde, & tradunto eum in manũ vindicis illius ſanguinis ut moriatur.

13 Ne parcito oculus tuus ei: ſed tollito reatũ ſanguinis innoxii ex Jiſraële, ut bene ſit tibi.

14 Ne moveto terminum proximi tui quem determinarunt priſci, in poſſeſſione tua quam poſſidebis, in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæreditariò poſſidendum eam.

15 Ne ſurgito teſtis unicus in quemquam, pro ulla iniquitate aut pro ullo peccato ex omnibus peccatis quibus quis peccat: ex [i] ſermone duorum teſtium, aut ex ſermone trium teſtium ſtata res eſto.

[i] Heb.

ſuprà

16 Si ſurrexerit' teſtis injurius in aliquem, ad teſtificandum in eum apoſtaſiam:

17 Tum ſiſtunto ſe duo viri quorum *fuerit* controverſia iſta coram Jehova, ante ' ſacerdotes aut' judices qui erunt in diebus illis.

18 Cumq; inquiſiverint judices illi bene, ſi ecce teſtis falſus *eſt* teſtis ille, falſum teſtatus eſt contra fratrem ſuum:

19 Omnino facite ei, quemadmodum molitus fuerat facere fratri ſuo: ut tollas malum e medio tui:

20 Et qui reliqui ſunt audientes timeant, ' neque pergant deinceps facere ſimile quicquam huic rei malæ in medio tui:

21 Neque parcito oculus tuus: vita pro vita, oculus pro oculo, dens pro dente, manus pro manu, pes pro pede *eſto.*

ANNOTATIO.

3 Cùm tripertitus] *ut poßis in unoquoque ejus quadrante civitatem commodo loco ſtatuere.* 12 Illius] *qui reus eſt cædis.* 16 Teſtis] *etſi in omnibus aliis cauſis minimùm duo teſtes ex Lege requiruntur: tamen in religionis negotio unus teſtis ad quæſtionem habendam ſufficit: adeò vult Deus magiſtratibus conſervationem doctrinæ commendatam eſſe. Eſt autem appendix legis quæ habetur ſuprà 17. 2.* 17 Sacerdotes] *ſi res nullis humanis teſtimoniis cognoſci poteſt: vide ſupra in 17. 8.* Judices] *tentaturos ſi quid civili examine cognoſci poterit.* 20 Neque pergant] *id eſt, ne indulgentia veſtra inducantur ad ſequendum exemplum illius qui impunitus ſit dimiſſus.*

CAPUT. XX.

Leges militares de præparatione militum ad hortamenta ſacerdotum, & orationem moderatorum exercitus: de pugnis, & de obſidionibus.

1 Cùm prodiens in prælium contra hoſtem tuum videbis equos & currus, populum majorem te, ne timeto ab eis: nam Jehova Deus tuus tecum *eſt*, qui fecit ut aſcenderes e terra Ægypti.

2 Eſto autem cùm procedetis in prælium, ut accedens ſacerdos alloquatur populum:

3 Et dicat ad eos, audi Jiſraël, vos proceditis hodie in prælium contra hoſtes veſtros: ne molleſcat cor veſtrum, ne timete, neque trepidate, neque expaveſcite [a] metu eorum:

[a] Heb. *a facie.*

4 Nam Jehova Deus veſter is *eſt* qui pergit vobiſcum, præliando pro vobis contra hoſtes veſtros ad ſervandum vos.

5 Deinde alloquuntor qui moderatores ſunt populum dicendo, quis *eſt* ille vir qui ædificavit domum novam & nondum [b] cœpit uti ea? abiens revertitor domum ſuam, ne moriatur in hoc prælio, & vir alius incipiat uti ea.

[b] Heb. *initiavit eam: bis hoc verſu.*

6 Item quis *eſt* ille vir qui plantavit vineam nec dum [c] eâ ſacris jam ſolutâ uſus eſt? abiens revertitor domum ſuam, ne moriatur in hoc prælio, & vir alius illâ ſacris ſolutâ utatur.

[c] Heb. *profanavit eam, id eſt, fructus ejus adhibuit ad uſus non ſacros: vide legem Levi. 19.23. & ſequent.*

7 Item quis *eſt* ille vir qui diſponſavit uxorem, nec dum duxit eam? abiens revertitor domum ſuam, ne moriatur in hoc prælio, vir alius ducat eam:

8 Et pergunto moderatores illi alloqui populum, dicētes, quis *eſt* ille vir, qui timidus & mollis corde eſt? abiens revertitor domum ſuam, ut non liqueſcat cor fratrum ejus, ſicut cor ejus.

9 Tum eſto deſinentibus moderatoribus alloqui populum, ut præficiant principes ordinum militarium in [d] principiis populi.

[d] Heb. *capite.*

10 Cùm accedes ad aliquam civitatem ad belligerandum contra eam, primùm [e] invitato eam ad pacem.

[e] Heb. *proclamato ad eam pro pace.*

11 Eſto autem ſi [f] pacem tuam reſponſo probet, aperiátque tibi: eſto inquam ut populus totus qui inventus fuerit in ea, ſint tibi [g] tributarii, & ſerviant tibi.

[f] Heb. *pacem reſpondeat tibi.*

[g] Heb. *in tributum.*

12 Quòd ſi non ineat pacem tecum, ſed gerat contra te bellum, tum obſideto eam.

13 Cúmque tradiderit eam Jehova Deus tuus in manum tuam, percutito omnem marem ejus [h] acie gladii:

[h] Heb. *ore.*

14 Fœminas verò parvulóſque & jumenta & quicquid erit in ea civitate, omnia ſpolia ejus diripies tibi: [i] fueriſque præda hoſtium tuorum quam dederit Jehova Deus tuus tibi.

[i] Heb. *comedes: ſynecdoche.*

15 ʼ Sic facito omnibus civitatibus longinquis a te valde, quæ e civitatibus gentium iſtarum non ſunt:

16 Sed e civitatibus populorum iſtorum quas Jehova Deus tuus dat tibi in poſſeſſionem, ne ſinito vivere ʼ ullam animam.

17 Quin potius [k] internecioni devoveto eos, Chittæum, & Emoræum, Cenahhanæum, & Perizzæum, Chivvæum, & Jebuſæum: quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus:

[k] Heb. *devovendo devoveto.*

18 Ut non doceant vos facere ſecundum omnes abominationes ſuas quas exercuerunt erga deos ſuos, neque peccetis Jehovæ Deo veſtro.

19 Cùm obſidebis aliquam civitatem diebus multis, oppugnando eam ut capias eam, ne perdito arbores ejus vibrando in eas ſecurim, ſi ex eis comedere potes, eas ne excindito (quamvis ʼ cujuſque hominis ſint arbores agri) ʼ ut procedant ante te in propugnaculum.

20 Veruntamen arbores quas noſti non eſſe eſculenti *fructus* arbores, eas perdes & excindes, ut ædifices propugnaculum contra civitatem quæ gerit in te bellum, donec [l] corruat.

[l] Heb. *deſcendat.*

ANNOTATIO.

15 Sic facito] *captivos & ſpolia ſervato, ut ver. 14.* 16 Ullam animam] *ſub. ſi pacem repudiaverit ſanctis conditionibus oblatam: vide ſuprà 2, 34. & 3.6.* 19 Cujuſque hominis] *id eſt, quamvis omnes imperio hominis ſubjectæ ſint, ac proinde ſtruendis turribus & propugnaculis accommodari poſſint.* Ut procedant] *ut propugnacula ex illis extructa hoſtibus opponas & te præmunias.*

CAPUT XXI.

De expiatione cædis autore incerto: de ducente captivam uxorem: de jure primogenitorum nulla privata cauſa perrumpendo: de filio contumace a parentibus deferendo, & morte afficiendo, de jure ſuſpendii.

1 Si *quis* inveniatur confoſſus in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò poſſideas eam, [a] jacens in agro, nec notum ſit quis percuſſerit eum:

[a] Heb. *cadēs.*

2 Tunc egreſſi Seniores tui & judices tui, metiuntor *ſpatium inde* uſque ad civitates quæ *ſunt* circa confoſſum illum.

3 Eſtoq; ut civitatis illius quæ proxima *erit* iſti confoſſo, accipiant civitatis Seniores vitulam de armento quæ non ſit ad uſum adhibita, [b] quæ non traxerit jugum:

[b] Heb. *qua non ſit ſervitum.*

4 Et deducentes Seniores illius civitatis vitulam illam in vallem [c] horridam, in qua nihil colitur neque ſeminatur, decollanto ibi vitulam in illa valle.

[c] Heb. *fortè vel aſperam.*

5 Deinde accedentes Sacerdotes filii Levi (eos enim elegit Jehova Deus tuus ad miniſtrādum ſibi, & benedicendum in nomine Jehovæ; & ex eorum [d] præſtituto agetur omnis controverſia & omnis plaga)

[d] Heb. *ore erit omnis &c.*

6 Omnes quoq; Seniores civitatis illius qui ſunt proximi ad confoſſum iſtum, lavanto manus ſuas ſuper vitulam decollatam in ea valle:

7 Et proteſtantor dicentes, manus noſtræ non effuderunt ſanguinem hunc, & oculi noſtri *effundentem* non viderunt.

8 Expia populum tuum Jiſraëlem, quem redemiſti Jehova, & ne impone [e] reatum ſanguinis innoxii in medio populi tui Jiſraëlis: ſic expiabitur illis reatus illius ſanguinis.

[e] Heb. *ſanguinem, bis hoc verſu.*

9 Tu ergo tollito reatum ſanguinis innoxii e medio tui, ſi facturus es quod rectum videtur in oculis Jehovæ.

10 ʼ Cùm egreſſus fueris in prælium contra hoſtes tuos: ſi dante [f] eos Jehova Deo tuo in manum tuam captivam feceris ex eis captivorū multitudinem.

[f] Heb. *eum: ſyllepſis.*

11 Et videns in ea captivorum multitudine mulierem pulchram formâ, amore propenderis in eam, ita ut accipias tibi in uxorem:

12 Ideóq; introduxeris eam [g] domū tuā: priùs radito caput ſuum, & [h] alito ungues ſuos.

[g] Heb. *in medium domus.*

[h] Heb. *facito.*

13 Depoſitoq; veſtimento captivitatis ſuæ a ſe, ſedeto domi tuæ, & defleto patrem ſuum & matrem ſuam [i] menſe pleno: poſtea verò congrediens cum ea maritus eris ejus, eritque illa

[i] Heb. *luna dierum, id eſt, tot diebus quot durat ambitus Lunæ.*

tibi in uxorem.

14 Eſto tamen ſi non delectaberis ea, ut dimittas eam arbitrio ſuo: at nequaquam [k] pecuniâ vendito eam: ne utitor ea ad quæſtum, [l] quandoquidem compreſſiſti eam.

15 Si fuerint alicui duæ uxores, una dilecta & altera exoſa, pepererintque ei filios dilecta & exoſa: fuerit autem filius primogenitus ejus quæ exoſa eſt:

16 Tum eſto ut quo die poſſeſſores inſtituet filios ſuos eorum quæ *ſunt* ipſi, non poſſit primogenitum efficere filium dilectæ ″in conſpectu filii exoſæ qui primogenitus eſt.

17 Sed eum qui primogenitus *eſt* filium exoſæ agnoſcito, dando ei portionẽ duorũ ex omnibus [m] quæ præſtò ſunt ei: nam is *eſt* principium potentiæ ejus, ipſius *eſt* jus primogenitorum.

18 Si cui fuerit filius contumax & rebellis, qui non auſcultat voci patris ſui & voci matris ſuæ, quamvis caſtigaverint eum, tamen non auſcultat illis:

19 Tandem prehendentes eum pater ejus & mater ejus, producunto eum ad Seniores civitatis ſuæ & ad portam loci ſui,

20 Ac dicunto ad Seniores civitatis ſuæ, filius noſter iſte contumax & rebellis non auſcultat voci noſtræ, comeſſator & ebrioſus eſt.

21 Tunc obruunto eũ omnes [n] cives ejus lapidibus ita ut moriatur, & tollito malũ illud e medio tui, ut omnes Jiſraëlitæ audiant & timeant.

22 Cùm autem erit in aliquo peccatum [o] adjudicandum morti, & tradetur morti, ſi ſuſpenderis eum de ligno:

23 Ne pernoctato cadaver ejus in ipſo ligno, ſed [p] omnino ſepelito eum eodem die, nam ſuſpenſus [q] execrationi eſt Deo: ne ergo polluito terram tuam quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* poſſeſſionem.

[k] Heb. *vendendo vendito.*

[l] Heb. *pro eo quod.*

[m] Heb. *quæ inveniuntur ei.*

[n] Heb. *vi civitatis.*

[o] Heb. *ju mortis.*

[p] Heb. *ſe endo ſep*

[q] Heb. *exe cratio D*

ANNOTATIO.

10 Cùm egreſſus] *conceſſio eſt facti, non lex: quamobrem duo Lege ſtatuuntur, quæ evincunt rem Deo per ſe ingratam eſſe: unum, ceremoniæ ante matrimonium imperatæ, eò ſpectantes ut mulier deformetur, & vir ab amore ſuo refrigeſcat: alterum, dimiſſio longè facilior quàm in juſtis & legitimis matrimoniis.* 16 In conſpectu] *ipſo ſuperſtite, ut Gene. 11.28.* 17 Principium potentiæ] *vide in Gene. 49.3.*

CAPUT. XXII.

Leges dè charitate in proximum, de non confundendis ſexuum muneribus, de cavenda inhumanitate, de præveniendis periculis, de ſimplicitate ſervanda, & honeſtate in veſtitu: & de pœnis in maritum falsò inſimulantem uxorem impudicitiæ, in uxorum impudicitiæ evictam, & in adulterii, ſtupri, & inceſtus reos.

1 [a] Videns bovem fratris tui aut pecudẽ ejus devios, ne te occultato ab illis: *ſed* [b] omnino reducito eos ad fratrem tuum.

2 Quòd ſi frater tuus non erit propinquus tibi, aut non noſces eum: tum recipito illum intra domum tuam, ut ſit apud te donec quærat frater tuus illum, & illum reſtituas ei.

3 Et ſic facito de aſino ejus, ſic etiam de veſtimẽto ejus, & ſic facito de omni re amiſſa fratris tui, cùm perierit ei & inveneris illam: non poteris te ipſum occultare.

4 Videns aſinum fratris tui aut bovem ejus jacentes in aliqua via, ne te occultato ab eis: [c] omnino erigito cum illo.

5 Ne eſto inſtrumentum virile ſuper fœminam: neque induito vir veſtem fœminæ: nam abominationi eſt Jehovæ Deo tuo quiſquis facit iſta.

6 Si obviam fiet tibi nidus avium in via, in ulla arbore aut humi, *nidus* pullorum aut ovorum, ubi mater incubet pullis aut ovis: ne accipito matrem cum [d] pullis.

7 [e] Prorſus dimittito matrẽ, pullos verò accipies tibi, ut bene ſit tibi, & prolonges dies.

8 Cùm ædificas domum novam, tum facito loricã ad tectum tuum, ut non imponas reatum ſanguinis domui tuæ, ſi decidat [f] aliquis ex eo.

9 Ne conſerito vineam tuam duobus generibus, ′ne ſanctus ſit illius [g] fructus maturus, *nimirum* ſemen ipſum quod ſeveris & proventus vineæ.

10 Ne arato bove & aſino ſimul.

11 Ne induito veſtimentum duorum generũ, variè commixtum, lanâ & lino pariter.

12 Inſtitas facito tibi, in quatuor oris tegumenti quo tegis te.

13 Cùm duxerit quis uxorem: ſi poſtquam congreſſus eſt cum ea, odit eam,

14 Ideóque [h] dedit occaſiones *habendorũ* ſermonum de ea, proferens de ea famam malam, puta dixit, mulierem hanc duxeram, ſed cõgreſſus cum ea non inveni in ea virginitatem.

15 Tunc accipito pater puellæ aut mater ejus *eam*, & proferunto ſigna virginitatis puellæ apud Seniores civitatis ſuæ ad portam.

16 Cùmq; dixerit pater puellæ Senioribus, filiam hanc meam dederam viro huic in uxorem, qui odit eam,

17 Unde ecce ipſe dedit occaſiones *habendorum* ſermonum dicendo, non inveni in filia tua virginitatem, cùm hæc ſint ſigna virginitatis filiæ meæ: expandunto pannum ejus coram Senioribus civitatis.

18 Tùm accipientes Seniores civitatis illius virum ejus, caſtiganto eum.

19 Et mulctanto eum centum *ſiclis* argenteis, quos dabunt patri puellæ, eo quòd protulit famam malam contra virginem Jiſraëlis: & eſto ei in uxorem; neq; poteſto dimittere eam omnibus diebus ſuis.

20 Sed ſi vera fuerit res iſta, *ſi* non inventa fuerit virginitas in puella,

21 Tunc educunto puellam ad portam patris ejus, & obruunto eam [i] cives ejus lapidibus ita ut moriatur, eò quòd commiſit flagitiũ in Jiſraële ſcortando domi patris ſui: ſic tollito malum e medio tui.

22 Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritata marito, omnino moriuntor pariter ambo, vir qui cubavit cùm muliere, & mulier ipſa: ſic tollito malum e medio tui.

23 Si puella virgo deſponſata eſt viro, quã inveniens quis in civitate concubuerit cum ea:

24 Omnino productis eis ambobus ad portam ipſam civitatis obruitote eos lapidibus ita ut moriantur, puellam propterea quòd non clamavit in civitate, virum autem, propterea quòd cõpreſſit ″uxorem proximi ſui: ſic tollito malum e medio tui.

25 Sed ſi in agro invenerit vir ille puellam de-

[a] Heb. *ne videto depulſos & occultato te: ſic infrà ver. 4.*

[b] Heb. *reducendo reducito.*

[c] Heb. *erigẽdo erigito.*

[d] Heb. *filiis, ut inf. ver. 7.*

[e] Heb. *dimittendo dimittito.*

[f] Heb. *cadens*

[g] Heb. *plenitudo, ut Exo. 22.29.*

[h] Heb. *impoſuit ei occaſiones ſermonũ: ſic infrà ver. 17.*

[i] Heb. *nes civit ejus.*

deſponſatam, & vim faciens ei vir ille concubuerit cum ea, tunc moritor vir ille qui concubuerit cum ea, ſolus:

26 Puellæ autem ne facito quicquam, non *eſt* in puella peccatum [k] capitale: nam quemadmodum ſurgit quis in proximum ſuum & [l] occidens *adimit* ei vitam, ſic *ſe habet* hæc res:

27 Cùm in agro invenerit eam, clamaverit puella deſponſata, nec fuerit qui ſervaret eam.

[k] Heb. *mortis.*

[l] Heb. *occidit eum animâ.*

27 Si inveniat quis puellam virginem quę non eſt deſponſata, & prehendens eam concubuerit cum ea, & [m] manifeſta fiant:

29 Tunc dato vir ille qui concubuit cum ea, patri puellæ quinquaginta *ſiclos* argenteos: & eſto ei in uxorem quòd compreſſit eam, ne poteſto dimittere eam omnibus diebus ſuis.

30 Ne ducito quiſquam uxorem patris ſui, neque retegito oram *veſtimenti* patris ſui.

[m] Heb. *inveniantur, nimirum, committere vel commiſiſſe, ut ſuprà ver. 20. & 22.* Levit. 18.8.

ANNOTATIO.

9 Ne ſanctus] *id eſt, ne tibi & cuivis qui non eſt ſacri ordinis, uſu ejus interdicatur, tanquam rerum ſacrarum uſu.* 24 Uxorem] *licet deſponſatam tantùm: jam enim uxor ejus eſt jure.*

CAPUT XXIII.

De ineptis ad gerenda officia publica in populo Dei: de mundutia in caſtris: de non prodendo ſervo alterius: de nullo ſcorto ferendo: de uſura vitanda: de votis ſolvendis: & de non efferendo proventu ex alieno agro.

1 NEC 'vulneratus teſte, neq; exectus virilitate, 'venito in congregatione Jehovæ.

2 'Spurius ne venito in congregatione Jehovæ: etiam 'decima ejus generatio, ne venito in congregatione Jehovæ.

3 Ne venito Hhammonita aut Moabita in congregatione Jehovæ, etiam decima generatio illorum, ne venito in congregationē Jehovæ uſque in ſeculum.

4 Propterea quòd non occurrerunt vobis cum pane & aqua in iſta via, cùm exiretis ex Ægypto, & quia 'mercede conduxit contra te Bilhhamum filium Behhoris e Petore [a] Meſopotamiæ, ad maledicendum tibi:

[a] Heb. *Syriæ duorum fluminū, id eſt, interamnis.*

5 (Quanquam noluit Jehova Deus tuus auſcultare Bilhhamo, ſed convertit tibi Jehova Deus tuus maledictionem illam in benedictionem: eò quòd diligeret te Jehova Deus tuus)

6 Ne quærito 'pacem illorum & bonum illorum, ullis diebus tuis unquam.

7 Ne abominare [b] Edomæum, nam frater tuus eſt: ne abominare Ægyptium, nam peregrinus fuiſti in terra ejus.

[b] Heb. *Adomæum.*

8 Filiorum, qui naſcentur ex illis, generatio tertia, venito ex illis in congregatione Jehovę.

9 CùM exibit exercitus contra hoſtes tuos, tum caveto tibi ab omni 're mala.

10 Si fuerit in te quiſpiam qui non erit mundus 'caſu nocturno, is exito extra caſtra, ne ingreditor intra caſtra.

11 Sed eſto appetente veſpera ut lavet ſe aqua: deinde cùm occidit Sol, veniet intra caſtra.

12 Item ſpatium eſto tibi extra caſtra, ut 'egrediaris illuc foras:

13 Et paxillus eſto tibi præter arma tua: eſtóque cum ſeſſurus eris foris, ut eo fodias, & [c] rurſus tegas excrementum tuum:

[c] Heb. *reverteris ut tegas.*

14 Nam Jehova Deus tuus continentur ambulat in medio caſtrorum tuorum ad eripiendum te, & ad [d] exponendum inimicos tuos tibi, ideò ſunto ſancta caſtra tua: ut nō videat in te [e] turpitudinē ullius rei, quamobrem avertat ſe [f] a te.

[d] Heb. *dandū inimicos tuos coram te.*

[e] Heb. *nuditatem.*

[f] Heb *de poſt te.*

15 Ne tradito ſervum domino ſuo, qui *confugiens* ad te eripuerit ſe domino ſuo.

16 Tecum maneto in medio tui, in loco quem elegerit, in aliqua portarum tuarum ubi bonum videbitur ei: ne opprimito eum.

17 NE eſto meretrix e filiabus Jiſraëlis: neq; eſto meritorius e filiis Jiſraëlis.

18 Ne inferto mercedem ſcorti, aut pretium 'canis in domum Jehovæ Dei tui, pro ullo voto: nam abominationi Jehovæ Deo tuo ſunt pariter ambo.

19 NE dato in uſuram fratri tuo, uſuram pecuniæ, uſuram cibi, uſuram ullius rei quę in uſuram datur.

20 'Extraneo iſti dabis in uſuram, fratri autem tuo ne dato in uſuram: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni [g] re ad quam admoveris manum tuam ſuper terram quo tu mox ingreſſurus es ad hæreditariò poſſidendum eam.

[g] Heb. *extenſione manus tuæ.*

21 SI voveris votum Jehovæ Deo tuo, ne differto ſolvere illud: nā [h] omnino repoſceret illud Jehova Deus tuus abs te, & eſſet in te peccatum.

[h] Heb. *repoſcendo repoſceret.*

22 Quod ſi [i] abſtinueris a vovendo, non erit in te peccatum.

[i] Heb. *deſieris vovere.* Eccleſ. 5.3. & 4.

23 Quod prodiit e labiis tuis obſervato & facito, quemadmodum voveris Jehovæ Deo tuo voluntariam oblationem, quod dixeris ore tuo.

24 SI ingrediaris vineam proximi tui comedes quidem uvas pro deſyderio tuo ad ſaturitatem tuam: at inſtrumento tuo ne imponito.

25 Si ingrediaris ſegetem proximi tui, decerpes quidem ſpicas manu tua: at falcem ne agitato in ſegetem proximi tui.

ANNOTATIO.

1 Vulneratus] *nam hi ferè ignavi & fracto animo eſſe ſolent: contra quàm mandatur ſuprà* 1. 17. Venito] *id eſt, adminiſtrato q.d. munus publicum in populo Dei ne gerito: nam hæc quominus de interdicto a ſacris accipiantur impediunt leges* Exo. 12.48 *Levit.* 22.18. *Num.* 9. 14. *& aliæ multæ: de interdicto quoque matrimonio intelligi non debere vel Ruthæ exemplum oſtendit: quæ Moabitis cùm eſſet, interveniente magiſtratus authoritate totiusq́; populi acclamatione Bohhazo Jiſraëlitæ nupſit.* 2 Spurius] *propter infamiam.* Decima ejus] *id eſt, nullus deſcendentium ex eo: nam ſpurius eſt.* 4 Propterea quòd] *vide ſuprà* 2.28. *eſt autem hæc ratio ſequentis interdicti.* Mercede conduxit] *Moabita Num.* 22. 6 Pacem illorum] *id eſt, cum illis ne ambias fœdus: quod bono eſſet illis & tibi damno.* 9 Re mala] *quæ cum æquitate & honeſtate pugnat.* 10 Caſu nocturno] *de quo Levit.* 15. 12 Egrediaris illuc] *ad purgandū alvum, ex ſequenti verſu.* 18 Canis] *id eſt, meritorii, quem ad deteſtationem canem vocat: etſi de cane accipere quibuſdam placet.* 20 Extraneo iſti] *reliquiis iſtis Cenahhanæorum, infrà* 28. 12. *illas enim Deus exitio deſtinaverat, & paulatim conſumi volebat, ſuprà* 7. 22.

CAPUT XXIIII.

De uxore non recipienda, quæ repudiata alteri nupſit: de immunitate novi mariti: de rebus ad victum neceſſariis pignori non accipiendis: de plagiariis: de jure lepræ obſervando: de pigneratione: de mercede mercenario exhibenda: de non tranſferendo ſupplicio ſontium in inſontes: & de publicis privatisq; officiis in afflictos.

1 Cùm ducta quis uxore maritus fuerit ejus, fueritq; ſi non invenit gratiam in oculis illius (quia invenit in ea [a] turpem rem aliquã) ut ſcribens ei libellum [b] repudii tradensq; in manũ ejus, dimiſerit eam e domo ſua:

[a] Heb. *nuditatem rei: hypallage.*
[b] Heb. *abſciſſionis, ut ver. 3.*

2 Itaq; egreſſa e domo ejus abierit, & [c] nupſerit alteri viro:

[c] Heb. *fuerit alterius viri.*

3 Deinde odio habens eam hic vir poſterior, ſcriptumq; ei libellum repudii tradens in manũ ejus dimiſerit eã e domo ſua, aut ſi moriatur vir ille poſterior, qui acceperat eam ſibi in uxorem:

4 Ne poteſto maritus ejus prior qui dimiſerat eum [d] rurſus ducere eam, ut ſibi ſit in uxorem, poſteaquàm *per eum* factum eſt ut pollueretur, nam res obominanda eſt coram Jehova: ne itaq; permittito ut peccet *populus* terræ, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* poſſeſſionem.

[d] Heb. *redire ad ducendum eam.*

5 Cùm acceperit quis uxorem novam, non exibit in militiam, neq; [e] imponitor ei *onus* ullius rei. immunis eſto domi ſuæ annum unum, ut exhilaret uxorem ſuam quam duxit.

[e] Heb. *tranſito ſuper eum ex ulla re.*

6 Ne pignore accipito quiſquam metam aut catillum: nam is vitam acceperet.

7 Si inventus fuerit quis [f] plagiarius alicujus e fratribus ſuis e filiis Jiſraëlis, & ad quæſtum abuſus fuerit eo aut vendiderit eum: omninò moritor plagiarius ille, ſic tollito illud malum e medio tui.

[f] Heb *fur animæ*

8 Cave tibi in plaga lepræ ut obſerves valde, & ut facias ſecundum omnia quę docuerint vos ſacerdotes Levitici: quemadmodum præcepi eis, obſervate faciendo.

9 Recordare eorũ quæ fecit Jehova Deus tuus Mirjame, in itinere cùm exiretis ex Ægypto.

Num. 12.

10 Cùm mutuaveris proximo tuo ullius rei mutuum, ne ingreditor domum ejus ad pignorandum pignus ejus.

11 Foris ſubſiſtito, ut vir ille cui tu mutuas proferat ad te pignus ſuum foras.

12 Quòd ſi vir pauper eſt, ne cubato [g] habens pignus ejus:

[g] Heb.
pignore

13 [h] Omnino reſtituito ei pignus ejus cùm occidit Sol, ut cubans in ueſte ſua benedicat tibi: quod ″ tibi erit juſtitiæ coram Jehova Deo tuo.

[h] Heb.
tuendo
tuito.

14 Ne fraudem facito mercenario pauperi & egeno, e fratribus tuis aut e [l] peregrinis apud te, qui *eſt* in terra tua intra portas tuas.

[l] Heb.
grino tibi.

15 Die ſuo dato mercedem ejus, neq; occumbito ſuper eam Sol, nam pauper eſt, quare ″ ad eam ipſe attollit animum ſuum: ut non invocet contra te Jehovam, & ſit in te peccatum.

16 Ne morte afficiuntor patres pro filiis, nec filii morte afficiuntor pro patribus: quiſq; propter peccatum ſuum afficiuntor morte.

17 Ne pervertito judicium peregrini & pupilli, neque pignori accipito veſtem viduæ:

18 Sed recordare te ſervum fuiſſe in Ægypto, redemiſſe autem te Jehovam Deum tuum inde: idcirco ego præcipio tibi ut facias rem hanc.

19 Cùm metes meſſem tuam in agro tuo, ſi oblitus eris manipuli in agro ipſo, ne revertitor ad accipiendum illum, peregrini, pupilli, & viduæ eſto: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manuum tuarum.

20 Cùm excuties olivas tuas, ne ramos ſigillatim recognoſcito [k] poſtquam excuſſeris: peregrini, pupilli, & viduæ eſto.

[k] Heb.
te: ſic in

21 Cùm vindimiabis vineam tuam, ne racemato poſtquàm vindemiaveris: peregrini, pupilli, & viduæ eſto.

22 Et recordare te ſervũ fuiſſe in terra Ægypti: idcirco ego pręcepi tibi ut facias rem hanc.

ANNOTATIO.

13 Tibi erit juſtitiæ] *i. imputabitur tibi a Deo pro eleemoſyna, quæ paſſim in ſcripturis juſtitia dicitur.*

15 Ad eam ipſe] *id eſt, eo ſpectat & animum erigit, ſperans ſe illa præſenti inopiæ conſulturum.*

CAPUT XXV.

De judiciis ex bono & æquo pronunciandis: de communicando laborum fructu cum laborantibus: de ſuſcitando ſemine fratris mortui, & ceremoniali pœna recuſantis: de pœna mulieris pudoris oblitæ: de juſtis ponderibus & menſuris habendis: de memoria Hhamalekitarum delenda.

1 Si fuerie controverſia inter aliquos, ideoq; acceſſerint ad judicium ut judicent eos: tum juſtũ pronunciato eum qui juſtus eſt, & improbato eum qui improbus eſt.

2 Eſto autem, ſi [a] dignus eſt quem cædant improbus ille, ut [b] dejiciendum curet eum judex & cædendum coram ſe, pro improbitate ejus certo numero.

[a] Heb. *filius cædendi.*
[b] Heb. *faciat cadere & percutiat eum.*

3 ″ Quadragenis *plagis* cędendum curabit eum, ne addito: videto ne [c] pergat plagâ numeroſiore his cædere eum, ″ cum ſit vilis factus frater tuus in oculis tuis.

[c] Heb. *addat cædere.*

4 ″ Ne capiſtrato bovem [d] triturantem.

[d] Heb. *in tritura ejus.*

5 Si habitantibus fratribus ″ pariter moriatur unus ex eis, cui filius non *ſit*, ne [e] nubito uxor mortui foris viro extraneo: ″ levir ejus comgreditor cum ea, & ducens eam ſibi ″ in uxorem, leviri officium pręſtato ei.

[e] Heb. *eſto.*

6 Eſtoq; ut primogenitus quem pariet, [f] ſuccecedat in nomen mortui fratris illius: ut non deleatur nomen ejus ex Jiſraële.

[f] Heb. *exurgat.*

7 Quòd ſi non placuerit viro illi ducere glorem ſuam: tum aſcendens glos ejus portam ad ſeniores dicito, renuit levir meus ″ excitare fratri ſuo nomen in Jiſraële, noluit leviri officium pręſtare mihi.

8 Cumq; accerſentes eum Seniores civitatis ejus *id* elocuti fuerint ei, ſi perſiſtens dixerit, non placet mihi ducere eam:

9 Accedens glos ejus ad eum ante oculos Seniorum, ″ exuito calceum ejus e pede ejus, ſpuitoq; ante faciem ejus: & proteſtans ⸢dicito⸣, ſic fieri debet⸥ viro illo, qui non volet ″ extruere domum fratris ſui:

10 Et vocatur nomen *familiæ* ejus in Jiſraële, familia exuti calceo.

11 Si concertantibus hominibus inter ſe, viro cum fratre ſuo, accedat uxor viri unius illorum ad eripiendum maritum ſuum e manu percutientis ipſum, & extendens manum ſuam apprе-

prehendat pudenda ejus:

12 Tunc amputato manum illius, ne parcito oculus tuus.

13 Ne eſto tibi in loculo tuo [g] diverſum pondus magnum & parvum.

[g] Heb. *lapis & lapis: metonymia materiæ pro re effecta.*

14 Ne eſto tibi domi tui [h] diverſum Epha, magnum & parvum.

[h] Heb. *Epha & Epha, ſynecdoche, ſpecies pro genere*

15 Pondus integrum & juſtum eſto tibi, Epha integrum & juſtum eſto tibi: ut prolongent dies tuos in ea terra quã Jehova Deus tuus dat tibi.

16 Nam abhominationi eſt Jehovæ Deo tuo quiſquis facit iſta, quiſquis facit iniquitatem.

17 RECORDARE eorum quæ fecit tibi Hhamalek, in itinere cùm exiretis ex Ægypto:

Exo.17.

18 Qui occurrens tibi eo itinere, [i] in poſtremo agmine tuo cæcidit omnes qui debilitate affecti [k] ſequebantur te, cùm tu *eſſes* laſſus & fatigatus: nec veritus eſt Deum.

[i] Heb. *truncavit te cauda in omnibus*

[k] Heb. *ibant poſt te.*

19 Ideò eſto cùm quietem dederit Jehova Deus tuus tibi ab omnibus inimicis tuis circũquaque in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* poſſeſſionem ad hæreditariò poſſidendum eam, ut deleas memoriam Hhamaleki ſub cœlis: ne obliviſcitor.

ANNOTATIO.

2 Quadragenis] *id eſt, numerum hunc non excedet: quamobrem ut ab hujus legis tranſgreſſione caveretur, ſtatuerunt antiqui ne amplius triginta novem plagæ infligerentur, quibus ſe quinquies affectum fuiſſe ſcribit Apoſtolus 2.Cor.11.24.* Cùm vilis] *q.d. ſatis eſto tibi adverſarium tuum temporariis plagis affectũ in perpetua ignominia verſari.* 4 Ne capiſtrato] *vide 1.Cor.9.9.* 5 Pariter] *id eſt, hæreditatem communem habentibus in eadem paternâ familia.* Levir ejus] *ex vi nominis & conjugati verbi in fine hujus verſus apparet legem eſſe non remotioribus modò conſanguineis, ſed ipſis fratribus latam eorum qui ſine liberis moriebantur, ideoq; illius exceptionem eſſe quæ habetur Levit.18.16. deinde verò ex ordine naturę ad agnatos pertinentem.* In uxorem] *ſi ab uxore liber eſt: nam ne quidem hoc nomine duabus ſimul uxoribus licebat uti, Levit.18.18.* 7 Excitare nomen] *id eſt, generando filium pro eo efficere ut ejus nomen, quod alioquin interiturum eſſet conſervetur.* 9 Exuito calceum] *id eſt, publico hoc ſigno tranſlationem juris & poſſeſſionis ab eo teſtator: nam calceus poſſeſſionis ſignum erat, detractio verò & traditio alienatæ poſſeſſionis & tranſlatæ. Hujus legis affine exemplum vide Ruth.4.7.* Extruere domum] *id eſt, gignere prolem ejus nomine, in qua conſervetur nomen & familia ejus.*

CAPUT XXVI.

Moſche repetit leges de primitiis & tertianis decimis ſolenniter offerendis, cum formulis orationum quibus utebantur offerentes: poſtremò fœderis Dei cum populo ſubſtantiam & uſum explicat.

1 ESTO autem cùm ingreſſus fueris in terram, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* poſſeſſionem, & hæres factus ejus habitabis in ea:

2 Ut accipiens de primitiis omnium fructuum illius terræ, quas oblaturus es de terra tua, quam Jehova Deus tuus dat tibi, imponas corbi, eáſque ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen ſuum ibi.

3 Et accedens ad Sacerdotẽ qui erit diebus illis, dicito ad eũ, profiteor hodie Jehovæ Deo tuo me ingreſſũ eſſe terrã, quã juramento promiſerat Jehova majoribus noſtris ſe daturũ nobis.

4 Tunc accipiens ſacerdos corbem e manu tua, ſtatuito eum ante altare Jehovæ Dei tui.

5 Deinde proteſtare dicens coram Jehova Deo tuo, Syrus [a] miſer *erat* pater meus, qui deſcendit in Ægyptum hominibus paucis ut peregrinaretur illic: evaſit autem illic in gentem magnam, robuſtam, & amplam.

[a] Heb. *periẽs.*

6 Cumq; malo nos afficientes Ægyptii & affligentes nos, imponerent nobis ſervitutẽ durã,

7 Inclamavimus Jehovam Deum majorum noſtrorum: exaudienſq; Jehova vocem noſtram reſpexit afflictionem noſtrã, moleſtiamq; noſtrã, & oppreſſionem noſtram.

8 Nam educens Jehova nos ex Ægypto manu forti & brachio extento & terrore magno, ſignis etiam & prodigiis,

9 Introduxit nos in locũ hunc, deditq; nobis terram hanc, terram affluentem lacte & melle.

10 Nunc itaq; ecce attuli primitias fructuum terræ, quam dediſti mihi Jehova: ſic relinquito illos coram Jehova Deo tuo, & incurvato te coram Jehova Deo tuo.

11 Poſtea lætaberis de omni bono quod dederit tibi Jehova Deus tuus & familiæ tuæ, tu & Levita & peregrinus qui *erit* in medio tui.

12 CùM abſolveris [b] dare omnes decimas proventus tui anno tertio, qui annus decimarum eſt, & dederis Levitæ, peregrino, pupillo, ac viduæ, ut comedãt in portis tuis & ſaturẽtur:

ſuprà 14.28.

[b] Heb. *decimare decimas*

13 Tunc dicito coram Jehova Deo tuo, ſuſtuli quod ſanctum eſt e mea domo, etiamq; illud dedi Levitæ, & peregrino, pupillo, & viduæ, omnino ſecundum præceptum quod præcepiſti mihi: non ſum digreſſus a mandatis tuis, neque oblitus ſum *eorum:*

14 Non comedi in luctu meo ex illo, neque ſuſtuli ex eo ad rem immundam, neque dedi ex illo in mortuum: auſcultavi voci Jehovæ Dei mei, feci ſecundũ omnia quæ pręcepiſti mihi.

15 Proſpice ex habitaculo ſanctitatis tuæ e cœlis, & benedic populo tuo Jiſraëli & terræ illi quam dediſti nobis, quemadmodum juramento promiſeras majoribus noſtris, terræ affluenti lacti & melle.

16 Hodierno die Jehova Deus tuus præcipit tibi, ut facias ſtatuta hæc & judicia hæc: obſervato igitur & facito ea ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.

17 [e] A Jehova ſtipulatus es ſponſionem hodie, fore tibi in Deum, idque ambulando in viis ejus & auſcultando voci ejus:

[e] Heb. *feciſti ut Jehova dicat, i. ſpondeat ac promittat tibi: ſic ver 18. Jehova fecit ut tu dicas.*

18 Jehova verò ſtipulatus eſt ſponſionem a te hodie, ut ſis ei in populum peculiarem, quemadmodum edixit tibi, & ut obſerves omnia præcepta ejus:

19 Nempe ut efficiat te ſublimem ſupra omnes gentes quas fecit, laude & nomine & gloria, & ut ſis populus ſanctus Jehovæ Deo tuo, quemadmodum locutus eſt.

ANNOTATIO.

2 De primitiis] *quas ſibi in feſto Pentecoſtes offerri voluit tributi nomine: vide ſuprà 16.10.* 5 Syrus]

de Jahhakobo loquitur, qui viginti annorum ſervitutem apud ſocerum in Syria ſervivit. 12 Anno tertio] *quo ſeparabantur decimæ comedendæ ſingulis locis promiſſæ terræ, & lex illa decimarum complebatur, de qua ſupra 14.* 13 E mea domo] *ne cum reliquo proventu adhiberetur ad res domeſticas.* 14 In luctu meo] *id eſt, hilariter feci: quod mihi reliquum factum eſt non comedi triſtis propter alienatas decimas, ſive de illis comederim ſive abſtinuerim ex lege.* Ad rem immundam] *id eſt, ad alium uſum quam qui præſcriptus eſt a te.* In mortuum] *id eſt, ne in religioſis quidem ſumptibus funerum ullam decimarum partem collocavi, ſed me continui intra terminos a te præſcriptos.*

CAPUT XXVII.

Moſche præcipit ut trajecto Jardene lapides obliti calce inſcripto Decalogo erigantur, & in altero e duobus vicinis montibus Levitæ audientibus & acclamantibus Jiſraëlitis maledictiones Legis in transgreſſores pronuncient.

1 PRÆCEPIT autem Moſche cum Senioribus Jiſraëlis populo, dicendo, obſervate ununiquodque præceptum quod ego præcipio vobis hodie:

2 Eſtoque qua die tranſiveritis Jardenem in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, ut erigas tibi lapides magnos & linias eos calce:

3 Et inſcribas eis omnia verba Legis hujus, cùm tranſieris: ut pervenias in illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, terram affluentem lacte & melle, quemadmodum locutus eſt Jehova Deus majorum tuorum tibi.

4 Eſto autem, cùm trajecto Jardene erexeritis lapides iſtos, de quibus ego præcipio vobis hodie, in monte Hhebalis, & liveritis eos calce.

5 Ut extruas ibi altare Jehovæ Deo tuo: altare e lapidibus, [a] ne agitato ſuper illos ferrum.

6 Lapidibus integris ædificato altare Jehovæ Dei tui, ut offeras in eo holocauſta Jehovæ Deo tuo.

7 Mactabis etiam euchariſtica quæ comedas ibi: & lætaberis coram Jehova Deo tuo.

8 Inſcribito autem iſtis lapidibus omnia verba hujus legis bene perſpicuè.

9 Tum allocutus eſt Moſche & ſacerdotes Levitici totum Jiſraëlem, dicendo, attende & audi Jiſraël, hodierno die effectus es populus Jehovæ Deo tuo.

10 Auſcultato igitur voci Jehovæ Dei tui, & facito præcepta ejus ac ſtatuta ejus, quę ego præcipio tibi hodie.

11 Pręcepitq; Moſche in die illo populo, dicendo,

12 Hi ſtanto ad benedicendum populo in monte Gerizzimorum, cùm tranſiveritis Jardenē, Schimhhon, & Levi, & Jehuda, & Jiſſaſcar, & Joſeph, & Binjamin:

13 Hi verò ſtanto ad maledictionem in monte Hhebalis, Rëuben, Gad, & Aſcher, & Zebulun, Dan, & Naphtali.

14 Proteſtanteſq; Levitæ dicunto ad unumquemque Jiſraëlitam, voce alta:

15 Maledictus *eſt* vir ille qui fecerit ſculptile aut fuſile, rem abominandam Jehovæ, opus manuum artificis, quamvis poſuerit in abdito: & reſpondentes totus populus dicunto, Amen.

16 Maledictus qui vilipendit patrem ſuū aut matrem ſuam: & dicito totus populus, Amen.

17 Maledictus qui movet terminum proximi ſui, & dicito totus populus, Amen.

18 Maledictus qui facit ut cæcus erret in via, & dicito totus populus, Amen.

19 Maledictus qui pervertit jus peregrini, pupilli, aut viduæ: & dicito totus populus, Amen.

20 Maledictus qui cubat cum uxore patris ſui, quia retexit oram *veſtimenti* patris ſui: & dicito totus populus, Amen.

21 Maledictus qui cubat cum ulla beſtia: & dicito tuus populus, Amen.

22 Maledictus qui cubat cum ſorore ſua, filia patris ſui aut filia matris ſuæ: & dicito totus populus, Amen.

23 Maledictus qui cubat tum ſocru ſua: & dicito tuus populus, Amen.

24 Maledictus qui cædit proximum ſuum clam: & dicito totus populus, Amen.

25 Maledictus [a] qui accipit munus ad percutiendum [a] quemquam cæde innocentis: & dicito totus populus, Amen.

26 Maledictus qui non præſtiterit verba Legis hujus faciendo ea: & dicito totus populus, Amen.

a Heb. *Gala.*

ANNOTATIO.

5 Ne agitato] *id eſt, ne cæduntor, néve cælantor ferro, ut Exod. 20.25.* 25 Qui accipit] *ſive judex ſit, ſive teſtis, ſive ſicarius & redemptor cædis.*

CAPUT. XXVIII.

Moſche propoſitis præmiis ad Legis Dei obſervationem hortatur, & comminationibus ab ejus violatione abſterret.

1 ERIT autem ſi [a] fideliter auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui, [b] obſervanter faciendo omnia præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut efficiat te Jehova Deus tuus ſublimen ſupra omnes gentes terræ:

[a] Heb. *auſcultando auſcultaveris.*
[b] Heb. *obſervando ad faciendum: ſic infrà ver. 15 & 58.*

2 Et obvenientes tibi omnes benedictiones iſtæ aſſequantur te, cùm auſcultabis voci Jehovę Dei tui.

3 Benedictus eris in civitate, & benedictus eris ruri.

4 Benedictus *erit* fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, & fructus jumentorum tuorum. fœtus boum tuorum, & greges pecudū tuarū.

5 Benedictus [e] corbis tuus & mactra tua,

6 Benedictus eris [f] in ingreſſu tuo, & benedictus eris in egreſſu tuo.

7 [c] Exponet Jehova tibi inimicos tuos cæſos qui inſurgent adverſum te: cùm viâ unâ proceſſerint contra te, ſeptē viis fugiēt corā te.

c Heb. *Jehova te.*

8 Amandabit Jehova penes te benedictionem in horrea tua & in [d] quodcunque admovebis manum tuam: benedicetque tibi in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi.

d Heb. *exten manu ſic ver.*

9 Stabiliet te Jehova ſibi in populum ſanctum, quemadmodum juramento promiſit tibi: cùm obſervabis præcepta Jehovæ Dei tui, & ambulabis in viis ejus.

10 Unde videntes omnes populi terræ nomen

Jehovæ invocari in te, timebunt abs te.

11 Et faciet Jehova ut excellas bonis in fructu ventris tui, & in [e] fœtu jumentorum tuorum, & in fructu terræ tuæ, ſuper terram quam juramento promiſerat Jehova majoribus tuis ſe daturum tibi.

[e] Heb *fructu, ut infrà* 18. *&* 51.

12 Aperiet tibi Jehova theſaurum ſuum optimum, cœlos, dando pluviam terræ tuę tempore ſuo, & benedicendo cuique operi manus tuæ: ita ut mutuare poſſis gentibus multis, tu autem opus non habeas mutuari.

13 Statuetq́; te Jehova″ in caput, non autem in caudam, ut ſis tantummodò ſuperior, non autē ſis inferior: cùm auſcultabis præceptis Jehovæ Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie, ut obſerves & facias,

14 Et non recedes ab ullis verbis quæ ego præcipio vobis hodie dextrorſum aut ſiniſtrorſum, [f] ſequendo Deos alienos ad colendum eos.

[f] Heb. *eundo poſt.*

15 SED erit ſi non auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui, obſervanter faciendo omnia præcepta ejus & ſtatuta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut obvenientes tibi omnes maledictiones iſtæ aſſequantur te.

16 Maledictus eris in civitate, & maledictus eris ruri.

17 Maledictus corbis tuus, & mactra tua.

18 Maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, fœtus boum tuorum, & greges pecudum tuarum.

19 Maledictus eris in ingreſſu tuo, & maledictus eris in egreſſu tuo.

20 Immittet in te Jehova ipſam maledictionē vexationem & exitium, in omnem rem ad quam admovebis manum tuam, quam facies: donec excindaris & donec pereas citò, propter malignitatem actionū tuarum, quia deſerueris me.

21 Faciet Jehova ut adhæreſcat tibi peſtis, donec conſumpſerit te ex ea terra quò tu venturus es ad hęreditariò poſſidendum eam.

22 Percutiet te Jehova tabe, calidaq́; & æſtuante ac adurente febre, & ſiccitate & uredine, & morbo regio, quæ perſequentur te donec pereas

23 Præterea erunt ″ cœli tui qui *ſunt* ſupra caput tuum, ænei, & terra quæ ſubeſt tibi, ferrea.

24 [g] Efficiet Jehova ″ ut pluvia terræ tuę ſit pulviſculus aut pulvis, e cœlis diſcendet ſuper te donec excindaris.

[g] Heb. *dabit Jehova pluviam terræ tuæ pulviſculum.*

25 [h] Faciet Jehova ut cedaris coram hoſtibus tuis, viâ unâ procedes [i] contra exercitum eorū, at ſeptem viis fugies a facie ejus: erisq́; ″ in commotionem omnibus regnis terræ.

[h] Heb. *dabit Jehova te cæſum.*

[i] Heb. *contra eum ſub. inimicum.*

26 Et erit cadaver tuum in cibum omnibus volatilibus cœli & jumentis terræ: nec erit qui deterreat.

27 Percutiet te Jehova vlcere Ægypti & hęmorrhoidibus & ſcabie & prurigine, quibus nō poteris ſanari.

28 Percutiet tę Jehova amentiâ & cæcitate & ſtupore cordis:

29 Adeò ut palpes in meridiæ, quemadmodū palpat cęcus in caligine, neq; proſpereris viis tuis: & ſis tantummodò infeſtus fraudi & rapinæ omnibus diebus, neque ſit qui ſervet.

30 Uxorem deſponſabis, ſed vir alius cubabit cum ea, domum ædificabis, ſed non inhabitabis eam: vineam conſeres, ſed [k] eâ ſacris ſoluta non uteris.

[k] Heb. *non profanabis eam, ut ſuprà.* 20.6.

31 Bos tuus mactabitur ante oculos tuos, nec tamen comedes ex eo, aſinus tuus abripietur a conſpectu tuo, nec redibit ad te: pecudes tuę tradentur inimicis tuis, nec erit tibi qui ſervet.

32 Filii tui filięq́; tuæ tradentur populo extraneo: & oculis tuis aſpicientibus & deficientibus *attentione* ad eos tota die, tamen non erit in poteſtate manus tuæ.

33 Fructum terræ tuæ & omnem laborem tuum abſumet populus, quem non noviſti, erisq́ue tantummodò infeſtus fraudi & quaſſationi omnibus diebus.

34 Et fies amens propter viſum oculorum tuorum, quod videbis.

35 Percutiet te Jehova ulcere maligno in genibus & in cruribus, quo non poteris ſanari, a planta pedis tui uſque ad verticem tuum.

36 Abducet Jehova te & regem tuum quem prę feceris tibi ad gentem quam non noviſti tu aut majores tui, colesq́; ibi deos alienos ligna aut lapides.

37 Erisq́; in ſtuporem, in parabolam, & in dicterium, apud omnes populos quò abduxerit te Jehova.

38 Semen multum deferes rus, ſed parum colliges, quia abſumet illud locuſta.

39 Vineas conſeres & coles, ſed vinū non bibes neque comportabis, quia abſumēt illas vermes.

40 Oleæ erunt tibi in toto termino tuo: ſed oleo non unges te, quia dejiciet *oleas* oliva tua.

41 Filios filiasq́; gignes, non tamen erunt tui, ſed abibunt in captivitatem.

42 Omnes arbores tuas & fructus terrę tuæ, hęreditariò obtinebit eruca.

43 Peregrinus qui in medio tui *erit*, aſcendet ſupra te [l] perquam ſupremè, tu autem deſcendes [m] perquam infimè.

[l] Heb. *ſuprà ſuprà.*

[m] Heb. *infrà infrà.*

44 Ipſe mutuabit tibi, tu verò non mutuabis ei: ipſe evadet in caput, tu verò evades in caudam.

45 Venientes autem ſuper te omnes maledictiones iſtæ perſequentur te & aſſequentur te donec excindaris, cùm non auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui, obſervando præcepta ejus & ſtatuta ejus quę præcepit tibi.

46 Eruntq́; in te pro ſigno & pro prodigio, atque in ſemine tuo uſque in ſeculum.

47 Propterea quòd non ſervieris Jehovæ Deo tuo in lætitia & in hilaritate cordis, præ copia *rerum* omnium:

48 Propterea ſervies inimico tuo, quem mittet Jehova contra te, in fame & in ſiti & in nuditate & in inopia *rerum* omnium, imponetq́; ″ jugum ferreum collo tuo, donec exciderit te.

49 Efferet Jehova contra te gentem e longinquo ab extremitate terræ, *involantem* quemadmodum volare ſolet aquila: gentem cujus linguam non intelliges:

50 Gentem impudentē, quæ ne *quidē* ſenis perſonam ſuſcipiet, neq; puero gratiam faciet:

51 Quæ abſumet fœtum jumenti tui & fructū terræ tuæ donec excindaris: quæ non reliquum faciet tibi frumentum muſtum aut oleum, fœtū boum tuorum aut greges pecudum tuarum, donec perdiderit te.

52 Quę premet te in omnibus portis tuis, donec corruerint mœnia tua altiſſima & munitiſſima quibus tu confideris, in tota terra tua, premet inquam te in omnibus portis tuis, in tota terra tua quam dederit Jehova Deus tuus tibi:

53 Adeò ut comedas fructum ventris tui, carnem filiorum tuorū filiarumq́; tuarum quas dederit tibi Jehova Deus tuus, in oppreſſione

& in Anguſtia qua anget te inimicus tuus.

54 Viri illius qui mollis *fuerat* in te & qui *fuerat* delicatus valde, malignus erit oculus in fratrē ſuum,& in uxorem [m] ſibi chariſſimā,atq; in reſiduum filiorū ſuorū quos reliquos fecerit:

m Heb *ſinus ſui,ut infrà ver.56.ſic ſuprà.13.6.*

55 Adeò ut non det ulli ex eis de carne filiorum ſuorum quam comedet, adeò ut non reliquum faciat illi quicquam in oppreſſione & anguſtia,qua anget te inimicus tuus in omnibus portis tuis.

56 Mollis in te & delicatæ, quæ non tentarat plantam pedis ſui figere ſuper terram præ deliciis & præ mollitie, oculus malignus erit in virum chariſſimum ipſi,& in filium ipſius,ac in filiam ipſius,

57 Etiam in ſecundas ipſius quæ prodeunt inter pedes ejus,& in filios ipſius quos pariet,nam comedet eos clam præ inopia *rerum* omnium: in oppreſſione & in anguſtia, qua anget te inimicus tuus in portis tuis.

58 NISI obſervanter feceris omnia verba Legis hujus,quæ ſcripta ſunt in libro hoc,timendo nomen glorioſiſſimum & ſummè reverendum iſtud,nempe Jehovam Deum tuum:

59 Omnino ' mirabiles efficiet Jehova plagas tuas & plagas ſeminis tui, plagas magnas & conſtantes,morboſq; malignos & conſtantes:

60 Et revocabit in te omnes languores Ægyptiorum,a quibus metuebas,ut adhæreant tibi:

61 Omnem etiam morbum,& omnem plagam quæ ſcripta non eſt in libro Legis hujus,inducet Jehova in te,donec excindaris.

62 Sic reliqui fietis hominibus paucis, proeo quòd fuiſtis ſicut ſtellæ cœli multitudine, eò quòd non auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui.

63 Eritq; ut quemadmodū lætabatur Jehova de vobis, benefaciendo vobis & augendo vos, ſic lætetur Jehova de vobis, perdendo vos & excindendo vos: cùm convellemini e terra,quò tu ingreſſurus es ad hæreditariò poſſidédū eam.

64 Nam diſperget te Jehova in omnes populos ab extremitate terræ *una* uſque ad *alterā* extremitatem [n] ejus: ubi ſervies diis alienis quos non noveras tu aut majores tui,lignis & lapidibus.

n Heb.

65 In gentibus verò illis non requieſces,neq; erit quies plantæ pedis tui,ſed dabit Jehova tibi illic cor trepidum,& hebitationem oculorum & mœrorem animi:

66 Eritq; vita tua ſuſpenſa tibi e-regione, pavebisq; noctu & interdiu,nec eris certus de vita tua.

67 Unoquoque mane dices, ô ſi eſſet veſpera, & unaquaque veſpera dices,ô ſi eſſet mane: præ pavore cordis tui quo pavebis,& præ viſo oculorum tuorum quod videbis.

68 Et reducet te Jehova in Ægyptum ' navibus, via ad eam *terram* ' de qua dixeram tibi, [o] non deinceps amplius videbis eam: exponetisq; vos ibi venales inimicis tuis in ſervos & in ancillas, ſed non erit ullus emptor.

o Heb.

ANNOTATIO.

5 Corbis] *id eſt, panis tuus pro quovis cibo ſynecdochicè: eſt autem metonymia continentis pro contento ut infrà ver.17.* 6 In ingreſſu] *id eſt,omni adminiſtratione tua domi & foris: vide in Num.27.17.* 13 In caput] *tranſlatio a membris animalium,ut ver.44.* 23 Cœli tui] *vide in Levit.26.19.* 24 Ut pluvia] *id eſt,non magis fermentabit terram pluvia, quàm ſi pulvis eßet.* 25 In commotionem] *id eſt,ut ſemper commovearis ab externa potentia.* 48 Jugum ferreum] *duriſſimum & validiſſimum.* 59 Mirabiles efficiet] *adeò aggravabit & amplificabit eas, ut ſint omnes in admirationem traducturæ.* 68 Navibus] *per mare mediterraneum.* De qua dixeram] *q.d. ei te rurſus ſubjiciam,abs qua perpetuam liberationem promiſeram Exodi 14.13.*

CAPUT XXIX.

Moſchi juſſu Dei fœdus in Chorebo pactum cum Jiſraëlitis Jardenem mox trajecturis renovat, cum poſteris eorum continuari jubet, a fœderis oblivione deterret graviſſimi judicii interminatione, & prærogativam populo Dei attributam commendat.

1 HÆC *ſunt* verba fœderis quod præcepit Jehova Moſchi,ut pangeret cū filiis Jiſraëlis,in terra Moabitarū, ' præter fœdus illud quod pepigerat cum illis in Chorebo.

2 Convocans enim Moſche omnes Jiſraëlitas, dixit ad eos, vos vidiſtis omnia quæ fecit Jehova ante oculos veſtros in terra Ægypti,Parhhoni,& omnibus ſervis ejus,totiq; regioni ejus:

3 [a] Probationes illas maximas quas viderūt oculi tui,ſigna & prodigia illa maxima.

4 Sed " nondum dederat vobis Jehova [b] mentem ad cognoſcendum & oculos ad " videndum, & aures ad audiendum, uſque in diem hunc.

a Heb.*tentationes,ut ſuprà 4.34.*
b Heb.*cor.*

5 Deduxi autem vos quadraginta annos per deſertum: non inveteraverūt veſtimenta veſtra, [c] quin tegumento eſſent vobis, neq; calceus tuus inveteravit,quin tegumento eſſet pedi tuo.

c Heb.*deſuper vos, ut mox deſuper pedem tuum.*

6 Panem non comedebatis, nec vinum aut potum inebriantem bibebatis, ut cognoſceretis me Jehovam eſſe Deum veſtrum.

7 Tandem pervenientibus vobis ad locum hunc, proceſſit Sichon Rex Cheſchbonis, & Hhog Rex Baſchanis obviam nobis in prælium, & percuſſimus eos:

8 Occupataq; terra eorum, dedimus eam in poſſeſſionem Rëubeniticę,Gaditicęq;,& dimidiatę tribui Menaſchæę.

9 Quapropter obſervate verba fœderis hujus & facite ea,ut ſecundetis quicquid facturi eſtis.

10 Vos ſtatis hodie omnes coram Jehova Deo veſtro,primores veſtri tribuum veſtrarum,Seniores veſtri, & moderatores veſtri, omnes viri Jiſraëlitæ:

11 Parvuli veſtri, fœminæ veſtræ, & peregrinus qui *eſt* in medio caſtrorum tuorum,a cedente ligna uſq; ad haurientem aquam tuam:

12 Ad [d] ineundum fœdus Jehovæ Dei tui cum adjuratione ejus, quod Jehova Deus tuus pangit tecum hodie:

d Heb.

13 Ut ſtatuat te hodie ſibi in populum, & ipſe ſit tibi in Deum, quemadmodum dixit tibi, & quemadmodum juramento promiſit majoribus tuis, Abrahamo,Jitzchako,& Jahhakobo.

14 Neq; vobiſcum ſolis ego pango fœdus meū hoc,cum adjuratione hac,

15 Sed cum eo qui adſtat hîc nobiſcum hodie coram Jehova Deo noſtro, & cum eo qui non *eſt* hîc nobiſcum hodie.

16 Quādo quidē vos noviſtis quomodo nos habitaverimus in terra Ægypti,& quomodo tranſive-

ſiverimꝰ [e] per iſtas gentes, quas pertranſiviſtis,

17 Et vidiſtis [f] abhominandos & ſtercoreos Deos illorum, ligna & lapides argentum & aurum, quæ *ſunt* apud eos:

18 (*Cavete* ne ſit in vobis vir aut mulier aut familia aut tribus, cujus [g] animus avertat ſe hodie a Jehova Deo noſtro, ut eat ad colendum Deos gentium iſtarum: *cavete* ne ſit in vobis radix ʼ proferens cicutam aut abſynthium:

19 Unde erit, cùm audiverit verba adjurationis hujus, ut benedicat ſibi [h] cum animo ſuo, dicendo, pax erit mihi cùm [i] ex ſententia animi mei ambulabo: ʼ quò addat ebria ſitientem.

20 Non acquieſcet Jehova ut condonet ei: ſed tunc fumante ira Jehovæ & zelo ejus contra virum illum, ʼ incumbet ei omnis adjuratio quæ ſcripta eſt in libro hoc: delebitque Jehova nomen ejus [k] ſub cœlis.

21 Et ſeparabit eum Jehova ad malum, ex omnibus tribubus Jiſraëlis: ſecundum omnes adjurationes fœderis, quod ſcriptum eſt in libro hoc legis:

22 Adeò ut dicat generatio [l] ſequẽs, filii veſtri qui exurgent poſt vos, & extraneus qui adveniet e terra longinqua (cùm videbunt plagas iſtius terræ & morbos ejus, quibꝰ affecerit Jehova eā:

23 Sulphure & ſale exuſtam totam terram ejus, non ſeri, neque pullulare, neque provenire in ea ullam herbam: cujuſmodi fuit ſubverſio Sedomi & Hhamoræ Admæ & Txebojimorum, quas ſubvertit Jehova ira ſua & æſtu ſuo)

24 Denique dicant omnes gentes, quamobrem affecit Jehova ſic terram iſtam? quanta *eſt* excandeſcentia, ira maxima iſta?

25 Deinde dicant, quia deſerverũt fœdus Jehovæ Dei majorum ſuorum: quod pepigerat cum ipſis, quando educebat eos e terra Ægypti:

26 Abeuntes enim coluerunt Deos alienos, & incurvaverunt ſe eis: Deos quos non noverant, neque impertitus fuerat ʼ eis *Deus*.

27 Ideo accenſa eſt ira Jehovæ in terram illam: ut inferret in eam totam maledictionem iſtam, quæ ſcripta eſt in libro hoc:

28 Extirpavitq; eos Jehova e terra ipſorum ira & æſtu ac fervore magno: & disjecit eos in terram aliam, ſicut *eſt* hodie.

29 Quæ occulta ſunt, penes Jehovam Deum noſtrum *ſunto*: at quæ revelata, nobis & filiis noſtris uſq; in ſeculũ *revelata ſunt*, ut faciamus omnia verba hujus Legis.

[e] Heb. *per medium iſtarũ gentium.*
[f] Heb. *abominationes & ſtercora.*
[g] Heb. *cor.*
[h] Heb. *in corde ſuo.*
[i] Heb. *in aſpectu cordis mei ambulabo, hoc eſt, id ſequar quod ſpectabit animus meus.*
[k] Heb. *de ſub.*
[l] Heb. *poſterior, ut Gen. 49.2.*

ANNOTATIO.

1 Præter illud fœ,] *id eſt, præterquàm id fœdus quod jam antè pepigerat: trajectio, ut Gen. 5.29. nam idem fuit fœdus ſubſtantia, ſed ratione perſonarum & loci ubi inſtauratum eſt, diverſum erat.* 4 Nondũ dederat] *eratis enim adhuc parvuli.* Videndum] *cum fructu, id eſt, res viſas & auditas obſervandum.* 18 Proferens] *id eſt, ne animus veſter ſit ullius idololatriæ perditæ ve vitæ ſeminarium: Metaphora.* 19 Quò addat ebria ſit] *id eſt, ut nunquam peccandi finem faciat, aut ſuum ad peccandum deſyderium expleat, ſed ut ſolent ebrii ſitim provocare atque accendere, ſic peccatorum fomites, & irritamenta accerſat, & in peccatis occalleſcat.* 20 Incumbet] *id eſt, reus erit totius fœderis violati, quod adjuratione fuerat confirmatum.* 26 Eis] *ſolis: vide ſuprà in 4.19.*

CAPUT. XXX.

Veniam & liberationem proponit ex animo reſipiſcentibus: & divinam voluntatem populo ita fuiſſe patefactam docet, ut nullus ſit futurus in poſterum prætextui ignorationis locus.

1 ERIT tamen cùm obvenerint tibi omnes res iſtæ, benedictio & maledictio hæc quam propoſui tibi: ſi revocabis *ea* in animum tuum apud omnes gentes quò depulerit te Jehova Deus tuus:

2 Et converſus uſque ad Jehovam Deum tuum auſcultabis voci ejus ſecundum omnia quæ ego præcipio tibi hodie, tu & filii tui, ex toto corde tuo & ex toto animo tuo:

3 Ut reducat Jehova Deus tuus multitudinem captivorum tuorum miſertus tui, & reducens colligat te ex omnibus populis quò diſperſerat te Jehova Deus tuus.

4 Etiamſi [a] quis ex tuis depulſus eſſet ad extremitatem cœli, inde colliget te Jehova Deus tuus & inde reſumet te:

5 Reducétque te Jehova Deus tuus in eam terram quam hærditariò poſſederant majores tui, ut hæreditariò poſſideas eam: & benefaciet tibi, & augebit te ſuprà quàm majores tuos.

6 Et ʼ circumcidet Jehova Deus tuus [b] animum tuum & animum ſeminis tui, ad diligendum Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo & ex tota anima tua, [c] ut vivas.

7 Indet autem Jehova Deus tuus omnes ʼ adjurationes iſtas inimicis tuis & oſoribus tuis, qui perſecuti fuerint te.

8 Tu verò converſus cùm auſcultabis voci Jehovæ Dei tui, & facies omnia præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie,

9 Excellentem efficiet te bonis Jehova Deus tuus in omni opere manus tuæ, in fructu ventris tui & in fœtu jumentorum tuorum, ac in fructu terræ tuæ: nam [d] rurſus Jehova letabitur de te benefaciendo *tibi*, quemadmodum lętatus fuerat de majoribus tuis:

10 Si auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui obſervando præcepta ejus & ſtatuta ejus, quicquid ſcriptum eſt in libro hoc legis, ſi converſus fueris ad Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo.

11 Nam pręceptum hoc quod ego pręcipio tibi hodie, occultũ non *eſt* a te, neq; longinquũ.

12 Non *eſt* in cœlis, ut dicas, quis aſcendet nobis in cœlum, qui ſumens illud nobis enunciet nobis illud, ut faciamus illud?

13 Neque eſt ultra mare, ut dicas, quis tranſibit nobis trans mare, qui ſumens illud nobis enunciet nobis illud ut faciamus illud?

14 Sed propinquum *eſt* tibi verbum hoc valde, in ore tuo & in animo tuo, ad faciendum illud.

15 (Vide, propono tibi hodie vitam & bonum, item mortem ac malum)

16 Quod ego præcipio tibi hodie, ut diligas Jehovam Deum tuum ambulando in viis ejus, & obſervando pręcepta ejus ſtatutaque ejus & judicia ejus, ut vivas & augearis, ac benedicat tibi Jehova Deus tuus in terra, quò tu venturus es ad hæreditariò poſſidendum eam.

17 Quòd ſi avertente ſe animo tuo non auſcultabis, ſed impulſus incurvabis te diis alienis & coles eos:

Nechemjæ. 1.9.
[a] Heb. *depulſus tuus eſſet.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *propter vitã tuã.*
[d] Heb. *revertetur Jehova ad lætandum de te in bonũ.*
Rom. 10.6.

18 Denuncio vobis hodie [e] vos omnino perituros : non prolongabitis dies ſuper terram, quò ut venias ad hæreditariò poſſidendum eam tu tranſiturus es Jardenem.

[e] Heb. *quòd pereundo peribitis.*

19 Conteſtor hodie contra vos cœlum & terram, me vitam ac mortem propoſuiſſe tibi, benedictionem ac maledictionem: quare elige vitam, ut vivas tu cum ſemine tuo,

20 Diligendo Jehovam Deum tuum, auſcultando voci ejus, & adhærendo ei (nam ipſe *eſt* vita tua & longitudo dierum tuorum) ut habites ſuper terram, quam juramento promiſerat Jehova majoribns tuis Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo ſe daturum eis.

ANNOTATIO.

6 Circumcidet] *id eſt, repurgabit vos vi ſui ſpiritus, & ad ſuum obſequium reformabit: metaphora, de qua ſuprà* 10.15. 7 Adjurationes] *id eſt, omnia mala in fœdere cũ gravi adjuratione denunciata: Synecdoche.*

CAPUT. XXXI.

Moſche Jiſraëli exponit ſibi cis Jardenem moriendum, Jehoſchuhham ſibi a Deo ſuffectum præficiens promiſſionibus confirmat, Legem deſcriptam Sacerdotibus & Magiſtratibus tradit, ac ſeptimo quoque anno publicè relegi jubet : proſtremò juſſu Dei canticum deſcribit publicè legendum, a ſingulis verò diſcendum & decantandum, ut Jiſraëlitis beneficentiam Dei, & ingratum ipſorum animum teſtatum faceret.

1 DEINDE cùm veniens Moſche elocutus eſſet' verba iſta apud omnes Jiſraëlitas,

2 Dixit ad eos, natus ſum hodie centũ viginti annos, non poſſum deinceps ' procedere & venire: præterea Jehova dixit ad me, non es tranſiturus Jardenem hunc.

3 Jehova Deus tuus, is qui tranſit ante te, ipſe excindet gentes iſtas a conſpectu tuo ut hæreditariò poſſideas eas : Jehoſchuahh is tranſiturus eſt ante te, quemadmodum dixit Jehova.

4 Facietq; Jehova illis, quemadmodum fecit Sichoni & Hhogo Regibus Emoræi, terræque illorum, qui excîdit eos.

5 Nam [a] exponet eas Jehova vobis, ut faciatis eis ſecundum ' quodque prçceptum quod præcepi vobis.

[a] Heb. *dabit eas coram vobis.*

6 Confirmamini & fortes eſtote, ne timete neque expaveſcite [b] metu eorum : nam Jehova Deus tuus is qui ambulat tecum, nõ deſeret te, neque derelinquet te.

[b] Heb. *a facie*

7 Poſtea evocans Moſche Jehoſchuhham, edixit ei ante oculos omnium Jiſraëlitarum, confirmare & fortis eſto, nam tu ingreſſurus es cum populo hoc in terram quã juramento promiſerat Jehova majoribus eorum ſe daturum eis: & tu eam poſſidendam divides eis.

8 Jehova autem, is qui antecedit te, ipſe erit tecum, non deſeret te, neq; derelinquet te: ne timeto, neque conſternator.

9 Cùmque Moſche ſcripta hac Lege, dediſſet eam Sacerdotibus filiis Levi qui portant arcam fœderis Jehovę, & omnibus Seniorib⁹ Jiſraëlis:

10 Præcepit eis Moſche dicendo, a fine ſeptem annorum, ſtato tempore, anno intermiſſionis, in feſto tabernaculorum,

11 Cùm veniens totus Jiſraël comparebit ante faciem Jehovæ Dei tui in loco quem elegerit: legito *aliquis* legem hanc coram toto Jiſraële, [c] illis audientibus:

[c] Heb. *in auribus illorum.*

12 Congregando populum, viros fœminaſq; & parvulos & peregrinum tuum qui *erit* in portis tuis : ut audiant, & ut diſcant timeantq; Jehovam Deum veſtrum, & [d] obſervanter faciant omnia verba Legis hujus.

[d] Heb. *obſervent faciendo.*

13 Filii quoque ipſorum qui experti non fuerint, audientes diſcant timere Jehovam Deum veſtrum: quibuſcunque diebus vivetis in terra, quo, ut hæreditariò poſſideatis eam, mox tranſituri eſtis Jardenem.

14 Edixerat namque Jehova Moſchi, en propè ſunt dies tui, cùm moriendum eſt, voca Jehoſchuhham & ſiſtite vos ad tentorium cõventus, ut mandatis inſtruam eum: qua propter iens Moſche & Jehoſchuahh ſtiterant ſe ad tentorium conventus.

15 Apparueratque Jehova in tentorio per columnam nubis, ſtante columna nubis ſuper portam ipſam tentorii.

16 DIXIT quoque Jehova ad Moſchen, ecce tu cubaturus es cum majoribus tuis: 'ſurgens verò populus iſte ſcortabitur [e] ſequendo deos alienigenarum illius terræ [f] in quam venturus eſt, & derelinquet me, irritumq; faciet fœdus meum quod pepegi cum eo.

[e] Heb. p
Deos.
[f] Heb. i
jus mediu

17 Quamobrem accenſa irâ meâ contra eum die illa derelinquam eos, & abſcondam faciem meam ab eis, ut ſit eſui, & obveniant ei mala multa atque anguſtiæ : adeò ut dicant die illa, nonne eò quòd Deus meus non *eſt* in medio mei obvenerunt mihi mala hæc?

18 Ego verò [g] prorſus abſcondero faciam meam die illa, propter omne malum quod commiſerit, cùm avertit ſe ad Deos alienos:

[g] Heb. a
dendo a
dero.

19 Nunc itaque ſcribite vobis canticum iſtud, quod doceas filios Jiſraëlis ' indendo illud ori ipſorum, ut ſit mihi hoc ipſum canticum loco teſtis contra filios Jiſraëlis.

20 Nam introducam eum in terram quam juramento promiſeram majoribus ejus, affluentem lacte & melle, ubi comedens ſaturabitur ac ſaginabitur: ſed avertent ſe ad deos alienos, & colent eos, me autem irritabunt, idque irritum faciendo fœdus meum.

21 Eſto igitur, cùm obvenerint ei mala multa atque anguſtiæ, ut teſtetur canticum hoc in faciem ejus loco teſtis (non enim oblivioni tradendum eſt *excindendo* ex ore ſeminis ejus) nam cognovi ' figmentum ejus, quid is ſit facturus jam hodie, antequàm introducam eum in terrã quam juramento promiſi.

22 Scripſit igitur Moſche canticum iſtud die illo, quod docuit filios Jiſraëlis.

23 Et mandatis inſtruxit Jehoſchuhham filium Nunis, dicens, confirmator & fortis eſto, nam tu introduces filios Jiſraëlis in terram quã juramento promiſi eis: & ego ero tecum.

24 Fuit autẽ cùm abſolviſſet Moſche ſcribere verba legis hujus in libro, uſq; ad finẽ illorum,

25 Ut præciperet Moſche Levitis portantibus arcam fœderis Jehovæ, dicendo:

26 Accipientes librum hunc Legis, ponite eũ 'a latere arcę fœderis Jehovæ Dei veſtri, ut ſit ibi 'contra te loco teſtis.

27 Nam ego novi rebellionem tuam & cervi-

cem tuam duriſſimam: en, dum adhuc ego vivo vobiſcum hodie, rebelles fuiſtis contra Jehovam, quanto igitur magis poſt mortem meam?

28 Congregate ad me omnes Seniores tribuum veſtrarum, & moderatores veſtros: ut eloquar audientibus ipſis verba hæc, & conteſter contra eos cœlos & terram.

29 Novi enim fore poſt mortē meam, ut[h] omnino corrumpatis & recedatis ab hac via quam præſtitui vobis: unde obveniet vobis hoc malum extremis temporibus, cùm feceritis quod malum videtur in oculis Jehovæ, provocando eum opere manuum veſtrarum.

30 Elocutus itaque eſt Moſche[i] audiente tota congregatione Jiſraëlis verba cantici hujus, uſque ad finem eorum.

Heb. corrūpendo corrūpatis.

[i] Heb. in auribus totius congregationis.

ANNOTATIO.

Verba iſta] *quæ habentur ſuprà 29.& 30.* 2 Procedere &] *id eſt, conſueto munere fungi: vide Nū. 27.17.* 5 Quodque præc.] *ſuprà.7.&20.* 19 Indendo illud] *id eſt, ſæpius inculcando eis, ut ipſi quoq; illud ſepius recantent.* 21 Figmentum] *id eſt, cogitationes ejus Gen.6.5.* 29 A latere arcæ] *extra arcam in ſanctuario: atque hic liber eſt quem ſacerdos invenit Joſchijæ temporibus.2.Reg.22.* Contra te] *apoſtrphe ad populum.*

CAPUT. XXXII.

Moſche proponit & commendat populo canticum Dei: conſtans ex Proœmio, Narratione laudativa præteritorum & præſentium beneficiorum Dei, ac vituperativa ingrati Jiſraëlitarum animi, Propoſitionem graviſſimæ comminationis divinæ, & conſolationis ex reſtitutione populi inimicorumq; dejectione, & Concluſionē lauditivam ad vtrorumque reliquias. Deinde jubetur Moſche e proximo monte terram proſpicere & vitam finere.

1 PRÆBETE aures cœli, & eloquar: & audito terra ſermones oris mei.

2 'Stillet tanquā pluvia diſciplina mea, fluat tanquam ros ſermo meus, ut tenues pluviæ ſuper tenerem herbam, & ſicut imbres ſuper adultam herbam.

3 Quandoquidem nomen Jehovæ prædicaturus ſum, 'tribuite magnitudinem Deo noſtro:

4 'Rupi illi cujus opus *eſt* perfectum, omnes enim viæ ejus *ſunt* jus, *Deo* forti [a] fideli, & experti iniquitatis, *qui* juſtus & rectus eſt.

5 'Corrupit ſe generatio perverſa & contorta, vitio ſuo, '*quod* non eſt filiorum ipſius.

6 Jehovæ ne rependere debebatis iſtud, popule ſtulte & inſipiens? nonne ipſe *eſt* pater tuus [b] redemptor tuus? *nonne* ipſe [c] magnificavit te, & confirmavit te?

7 Recordare dierum ſeculi, animadvertite annos [d] cujuſque ætatis: interroga patrem tuū, ut annunciet tibi, ſeniores tuos, ut dicant tibi,

8 Cùm poſſeſſionē diſtribueret excelſus gentibus, cùm diſpararet filios Adami, 'ſtatuit terminos populorum pro numero filiorum Jiſraëlis:

9 Quia pars Jehovę eſt popnlus ejus, 'Jahhakob' funiculus poſſeſſionis ejus.

10 Invenit eum in terra deſerti, ac in inanitatis & [e] ejulatus ſolitudine: circumdedit eum, erudivit eum, cuſtodivit eum tanquam pupillam oculi ſui.

11 Ut aquila excitat nidum ſuum, pullis ſuis incubat, pandat alas ſuas, aſſumit eum, portat eum ſuper alas ſuas:

12 *Sic* Jehova ſolus duxit eum, nec fuit cum eo Deus alienigena.

13 Vexit eum ſuper' excelſa terræ, adeò ut comedat reditus agrorum; datq; ei ſugendum mel *etiam* e petra, & oleum e ſaxo rupis.

14 Butyrum ex armento, & lac e grege, cum adipe agnorum & ducum inter oves [f] Baſchanęorum, & hircornm, cùm' adipe renum tritici: etiam ſanguînem uvarum bibiſti merum.

15 Sed ſaginatus 'Jeſchurun recalcitravit: ſaginatus es, obeſatus es, adipem obduxiſti: deſeruit enim Deum qui magnificaverat ipſum, & vilipendit rupem ſalutis ſuę.

Heb. *fidei, qui non eſt iniquitas.*

Heb. *poſſeſſor vel emptor: ſed quia de ſingulari poſſeſſione Dei ſit ſermo, ad aſſertionē ex Ægypto verbū accommodavimus.*

Heb. *fecit, ut infrà ver. 15.& 1.Schemu.12.6.*

Heb. *ætatis & ætatis.*

Heb. *ejulatu ſolitudinis: hypallage.*

*Jechezkel.*16

*Exo.*19.4.

Heb. *natorū Baſchanis, quę regio erat paſcuoſiſſima,*

*Num.*32.4.

16 Ad zelotypiam commoverunt eum propter' extraneos, propter abominationes provocarunt eum.

17 Sacrificaverunt dæmonibus, non Deo: diis quos non noverant, novis qui e propinquo advenerant, quorum metu non horruerant majores noſtri.

18 Rupis quæ genuit te oblitus es, & oblivioni tradidiſti *Deum*' fortem formatorem tuum.

19 Quod cùm videret Jehova: præ indignatione [g] a filiis ſuis & filiabus ſuis, ſprevit *eos*;

20 Et dixit, obſcondam faciem meam ab illis, videam quis *erit* finis illorum: ſunt enim generatio [h] perverſitatibus dedita, filii in quibus non *eſt* fides.

21 Ipſi commoverunt me ad zelotypiam per ea quæ non *ſunt Deus* fortis, provocaverunt me vanitatibus ſuis: ego quoque ad zelotypiam commovebo eos per eum 'qui non *eſt* populus, pergentem ſtultam provocabo eos.

22 Nam ignis accenſus *eſt* ira mea, qui ardebit 'uſque ad imum ſepulchrum: abſumetque terram & proventum ejus, & inflammabit fundamenta montium.

23 Impendam in eos mala, ſagittas meas 'conſumam in eos:

24 In exhauſtos fame & exeſos anthrace ac lue amariſſima: dentes etiam beſtiarum immittam, cum veneno ſerpentum [i] terreſtrium.

25 Foris orbabit gladius, & in conclavibus terror: tam adoleſcentulumquàm virginem, lactentem cum viro cano.

26 Dixiſſem, angulatim profligem eos: faciam ut ceſſet e mortalibus memoria eorum:

27 Niſi indignationem ab inimico metuiſſem ne ignorent hoſtes illorum: ne dicaut, excelſa manus noſtra fuit, nec Jehova operatus eſt omnia hęc.

28 Nam gens [k] inops conſiliorum ſunt, & non eſt in eis intelligentia.

29 Utinam ſaperent, intelligerent iſta: animadverterent ad finem uſque ſuum.

30 Quomodo proſequeretur unus mille, & duo fugarent myriadem? ſi non: fieri quia rupes eorum [l] dedidit eos, & Jehova tradidit eos.

[g] Heb. *filiorum & filiarum, paſſive, ut infrà ver. 27. filios autem hîc reſpectu vocationis dicit, quos ratione vitæ vocavit non filios ſuprà ver. 5.*

[h] Heb *perverſitatis.*

[i] Heb. *pulveris.*

[k] Heb. *periẽs conſiliu.*

[l] Heb. *vendidit, id eſt, ſubjecit aliis dominis.*
Jechezkel 16.46.

31 ("Non enim ut rupes noſtra rupes illorum *eſt*, ac inimici noſtri "*ſunt* judices)

[m] Heb. *præ vite Sedomi eſt vitis eorũ.*

32 Nam[m] "ſuperat vitem Sedomi vitis eorum, & ſuperat vites Hhamoræ: uvæ eorum *ſunt* uvæ venenoſæ, botri amari ſunt eis.

33 Venenum draconum vinum eorum *eſt*, ac venenum aſpidum ſævum.

34 Nónne" illud reconditum eſt penes me? obſignatum in theſauris meis?

35 "Mea *eſt* ultio & retributio, tempore *ſuo* vacillabit pes eorũ: nam propinqua *eſt* dies calamitatum eorũ, & feſtina *dies* eventurorum illis.

36 Cùm judicaverit Jehova populum ſuum: tunc propter ſervos ſuos " pœnitebit ipſum, cùm videbit abiiſſe[n] " vires & " concluſum cum derelicto nihil *eſſe*:

[n] Heb. *manũ, ut Num.* 11. 23.

37 Et dicet, ubi *ſunt* dii eorum? rupes cui cõmittebant ſe?

38 Quorum victimarum adipe veſcebantur, & quorum bibebant vinum libaminis? ſurgant & opitulentur vobis, ſit vobis latebra *rupes illa*.

39 Videte nunc, me, me ipſum *eſſe*, & nullum *eſſe* Deum mecum: me morte afficere & vitæ reſtituere, frangere me & ſanare, nec *eſſe* qui e manu mea eripiat.

40 Nam" attollo ad cœlos manum meam, & dico, vivo ego in ſeculum:

[o] Heb. *coruſcationẽ gladii.*

41 Cùm acuero [o] coruſcantem gladium meum & arripuerit manus mea judicium, reddam ultionem hoſtibus meis, & oſoribus meis rependam.

[p] Heb. *confoſſi & captivitatis.*

42 Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus abſumet carne, ſanguine [p] confoſſorum & captivorum, "inde a principio *erunt* ultiones inimici.

43 Cantate gentes [q] *&* populus *ejus*: nam ſanguinem ſervorum ſuorum ulciſcitur, & ultionem reddit hoſtibus ſuis, ac terram ſuam populumque ſuum expiat.

[q] *vel cu*
pulo ej
Rom.15,

44 Venit itaq; Moſche ut eloqueretur omnia verba cantici hujus [r] audiente populo, ipſe & Hoſcheahh filius Nunis.

[r] Heb.
ribus po

45 Cùmque abſolviſſet Moſche eloqui omnia verba omnibus Jiſraëlitis:

46 Edixit eis, [s] adjicite animum veſtrum ad omnia hæc verba quæ ego teſtificor contra vos hodie: quæ præcipitote filiis veſtris, [t] ut obſervanter faciant omnia verba Legis huius.

[s] Heb.
cor.
[t] Heb.
ſervand
faciend

47 Nam non eſt res [u] inanior quàm ut ſuſcipiatis illam, ſed eſt vita veſtra: & hac re prolõgabitis dies ſuper terram, quò ut hæreditario poſſideatis eam tranſituri eſtis Jardenem.

[u] Heb.
præ vol

48 **Postea** allocutus eſt Jehova Moſchen eo ipſo die, dicendo,

49 Aſcende montem hunc Hhabarimorum, montem Nebuntis, qui *eſt* in terra Moabitarũ, qui *eſt* in conſpectu Jerichũtis: & proſpice terram Cenahhani, quam ego do filiis Jiſraëlis in jus poſſeſſionis.

50 Deinde morere in eo monte quò tu aſcenſurus es, & aggregare ad populos tuos: quemadmodum mortuus eſt Aharon frater tuus in Hore monte, & aggregatus eſt ad populos ſuos:

51 Eò quòd prævaricati eſtis contra me in medio filiorum Jiſraëlis ad aquas contentionis Kadeſchi in deſerto Tzinis: eò quòd non ſanctificaſtis me in medio filiorum Jiſraëlis.

Num.

52 Nam ex aduerſo proſpicere poteris terrã illam: at illuc non es venturus, in terram illam quam ego do filiis Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

2 Stillet] *id eſt, utinam eum fructum efferat oratio mea in vobis, quem proferunt pluvia & ros in terra.* 3 Tribuite] *percipiendo verba ejus, & obſervando.* 4 Rupi] *epitheton Dei, ut qui perfugium firmum eſt fide ad ipſum recurrentibus.* 5 Corrupit] *hyſteroſin ad evidentiam mutavimus: vide Exod.* 32.7. Quod non eſt] *id eſt, vitioſitas illorum aliena eſt a filiis Dei, qui juſtus & rectus eſt: ver.* 4. 8 Statuit] *deſignavit illis poſſeſſionem nondum exiſtentibus.* 9 Funiculus] *poſſeſſio peculiaris, nam poſſeſſiones funiculo dividebantur: metonymia.* 13 Excelſa terra] *id eſt. fecit ut penetrarent civitates munitiſſimas.* 14 Adipe renum] *id eſt, opimo craſſo tritico, cujus genicula extuberant formâ renibus perſimili: Metaphora ab animantibus. ſic Num.* 18.12. *adipis nomen oleo & muſto accommodatur.* Sanguinem] *expreſſum ſuccum.* 15 Jeſchurun] *Jiſraël ſic vocatur hîc & infrà* 33.5. *&* 26. *a rectitudine quo vocatus eſt, etſi quam longiſſimè ab ea diſceſſit.* 16 Extraneos] *deos quos coluerant.* 21 Qui non eſt populus] *peculiaris, Rom.* 10.19. 22 Uſq; ad imum ſep.] *q.d. ſuprà & infrà conflagrabit, ut præſentibus futuriſq; fructibus priventur: ſequentia epexegeticè addita ſunt.* 23 Conſumam] *omnes ad unam ejaculabor.* 30 Si non] *Eclipſis. ſi unus Jiſraëlita non perſequitur mille, &c. ſed contrà funduntur ad hoſtibus, fit quia, &c.* 31 Non enim] *Apoſtrophe Moſchis, quâ cauſâ deditionis in ſervitutẽ explicat, quòd Deus opẽ ferat ſuis, adverſetur deſertoribus: quorum neutrum fictitiis Deis aſcribi debet.* Judices ſunt] *experientiâ teſtari poſſunt.* 32 Superat] *fructum deteriorem edit: metaphoricè vitam malè actam deſcribit.* 34 Illud] *q.d. jamjam compertum habeo qualis fueris hactenus, atque futurus ſis.* 35 Mea eſt ultio] *non evadent judicium, etiamſi differatur, ſed ſuo tempore incipient labare.* 36 Pœnitebit] *vide in Gen.* 6.6. Vires] *Jiſraëlitarum, quibus nimium confiderant.* Concluſum cum der.] *id eſt, & captivum & eum qui evaſerat hoſtium manus nihil poſſe.* 38 Surgant] *Sarcaſmus: ſimilem vide Judic.* 10.14. 40 Attollo manum] *id eſt, juro, Gen.* 14.22. *humanitus dictum.* 42 Inde a principio] *id eſt, cùm ultionem ſumam de inimicis, nihil impunitum relinquam eorum quæ inde a principio contra me commiſerunt.*

CAPUT XXXIII.

Moſche paulò pòſt moriturus ſingulis tribubus propheticè benedicit: exorſus & concludens orationem a ſingulari Dei gratia erga eos quibus benedicit.

1 Hæc autem benedictio *eſt*, qua benedixit Moſche "vir Dei filiis Jiſraëlis ante mortem ſuam.

[a] Heb. *ſanctitatis.*

2 Cùm diceret, Jehova e Sinai prodeunte ut oriretur e Sehhire " iſtis, " illuceſceret e monte Paranis: ſimul venit *turba* e myriadibus [a] ſanctorum: a cujus dextera "ignis [b] legalis ipſis lucebat.

[b] Heb.

3 Valde diligis "populos, omnes ſancti " iſtius *ſunt* " in manu tua: viciſſim ipſi " medii inſerantur pedibus tuis, ſuſcipiat *quiſque* e verbis tuis,

4 Lege, *quam* præcepit nobis Moſche, ' hæreditaria congregationi Jahhakobi.

5 (Erat enim in Jeſchrune 'Rex) cùm ſe congregarēt primores populi, ſimul trib' Jiſraëlis.

6 Vivat Rëuben, & non moriatur, ' imo *non* ſit hominibus ejus numerus:

7 Idem quoque ' Jehudæ *præcatus*, amplius dixit, exaudi Jehova vocem Jehudæ & ad populum ſuum ' reduc eum: manibus ejus ſatis *ſit* ei, & auxilium ab hoſtibus ejus ſis.

8 De Levi autem dixit, ' Tummim tui & Urim tui 'penes virum tuum quem beneficio proſequeris, quem probaſti ' probatione, cum quo contendiſti ad aquas Meribæ:

9 Dicentem de patre ſuo & de matre ſua, 'non reſpicio eum, qui fratres ſuos non agnoſcit, & filios ſuos non recognoſcit: ſed obſervant ſermonem tuum, & fœdus tuum cuſtodiunt:

10 'Docent judicia tua Jahhakobum, & Legem tuam Jiſraëlem, ' apponunt ſuffitum ad [c] faciem tuam, & prorſus conſumendum ad altare tuum.

11 Benedic Jehova ' copiis ejus, & opus manuum ejus grato animo ſuſcipe: frange lumbos inſurgentibus in eum & oſoribus ejus, ex quo inſurrexerint.

12 De Binjamine dixit, ' dilectus *eſt* Jehovę, habitet ſecurè ' cum eo: protegente eum quotidie, & inter humeros ejus habitante.

13 Et de Joſepho dixit, benedicta Jehovæ *ſit* terra ejus: a rebus pretioſis cœli, a rore & ab abyſſo ſubjacente:

14 Item a rebus pretioſis, proventibus Solis, & a rebus pretioſis, [d] quas quæq; Luna protrudit:

15 Item a [e] præſtantiſſimis rebus montium antiquiſſimorum, & a prætioſis rebus collium [f] æternorum:

16 Denique a pretioſis rebus terræ cum plenitudine ejus, & ' beneplaciti *Dei* ' inhabitantis rubum: veniant abunde ad caput Joſephi, & ad verticem ſeparati [g] e fratribus ſuis.

17 'Primogeniti, bovis illius decor *eſt* ei, & *velut* cornua monocerotis duo cornua ejus *ſunt*, quibus populos feriet pariter, *populos* finium terrę: *ſunt* autem hęc, myriades Ephrajimi, & ſunt *multa* millia Menaſchis.

18 De Zebulune autem dixit, lætare Zebulun ' de exitu tuo: & Jiſſaſcar ' de tentoriis tuis.

19 ' Populos ad 'montem 'invitent, ibi ſacrificent ſacrificia [h] juſta: quia affluentiam marium ſugent, & occulta, id eſt, theſauros ' arenæ.

20 De Gade autem dixit, benedictus *eſt* qui ' dilatat Gadem: 'tanquam leo habitat ut rapiat brachium & verticem:

21 Qui proſpexit ' de principiis ei, quia ibi ' in portione Legiſlatoris ' protectus eſt: ideò veniens cum primoribus populi, juſtitiam Jehovæ faciat, & ' judicia ejus cum *reliquo* Jiſraële.

22 De Dane autem dixit, Dan ' *ut* catulus leonis *ſit*: qui exilit ex Baſchane.

23 De Naphtali quoq; dixit, ô Naphtali ſatur beneplacito & plene benedictione Jehovæ: ad Occidentem & meridiem hæreditatem obtine.

24 Denique de Aſchere dixit, benedictus a *reliquis* ' filiis Aſcher: ſit acceptus fratribus ſuis: 'intingat in pinguedine pedem ſuum.

25 Ferrum & æs 'ſub calceo tuo: & [i] quandiu durabunt dies tui, 'ſermones *habeantur* de te.

26 Nullus *eſt* ſimilis huic *Deo* forti, ô Jeſchurun: qui cœlis inſidet in auxilium tuum, & magnificentiâ ſuâ ſuperioribus nubibus.

27 Protectio *ſit* Deus [k] ſempiternus, & infernè ' brachia æterna, qui expellat a facie tua inimicum, ' aut dicat perde:

28 Ut habitet Jiſraël ſecurè ſolus, ' fons Jahhakobi, in terra frumenti & muſti *ferace*: etiam ' cœli ejus ſtillent rorem.

29 [l] Beatus es Jiſraël, quis *eſt* ſicut tu, populus ſervatus per Jehovam clypeum auxiliarem tuū & cujus gladius *eſt* excellentia tua? Sic [m] reddantur abjecti inimici tui tibi, tu autem ' excelſa eorum conculces.

od.19.

m.20.

rà 32.51.

Heb. *naſum*

en.49.25.

Heb. *pro ſione Lu- rum.*

Heb. *capite ntium an- uitatis: ſic ipitur ca- pro re prę nte* Exod. 0.23.

Heb. *ſeculi.*

Heb. *fra- m ſuorum:* de Gen. 49 5.

[h] Heb. *juſtitia, id eſt, euchariſtica ut jus requirit.*

[i] Heb. *ut dies tui ſermones tui.*

[k] Heb. *antiquitatis.*

[l] Heb. *beatitates tuæ.*

[m] Heb. *mendaces fiant, id eſt, priventur facultate exequendi quod magnificè ſibi pollicebātur: vel emacientur, id eſt, robore priventur.*

ANNOTATIO.

1 Vir Dei] *Propheta: nam prophetico ſpiritu, non ſimpliciter benedicit, & res ēventuras precatur.* 2 E Sinai] *Metaphora perpetua eſt a Sole ſumpta, qui initio lucem præmittit, poſtea oritur ipſe, tandem terras illuſtrat: ſic gradatim Deus præſentiam ſuam in populo declaravit quacunque iter fecērunt. q. d. inde a termino proximo Ægypti, uſquedum perventum eſt ad Edomæos finitimos terræ promiſſæ.* Iſtis] *Jiſraëlitis.* Illuceſceret] *pergeret favere iſtis, etiam poſt defectionem a reditu exploratorum. Num.* 13.14. Sanctorum] *Angelorum, quorum catervis ſtipatus eſt. vide Chabakuk* 3.3. *Act.* 7.53. *Galat.* 3.19. Ignis legalis] *ex quo ſingula ipſis facienda omittendave edicebat.* 3 Populos] *tribus Jiſraëlis, ut Judic.* 5.14. Iſtius] *Jiſraëlis.* In manu tua] *ſub cura tua, ut ſuprà* 32.11. Medii inſerantur] *efficiantur tui diſcipuli, tibique morigeri reddantur, ut ſunt diſcipuli præceptoribus, quorum pedibus aſſident, ut de Paulo dicitur Act.* 22.3. 4 Hæreditaria] *id eſt, obſervanda præſentibus & futuris Jahhakobi poſteris ſuprà* 29.29. 5 Rex] *regis munus obiens populum gubernabat: ideò Legem eis tulit: vide in Gen.* 36.31. 6 Imò non] *particula, non,* ἀπὸ κοινοῦ *repetenda eſt, Pſal.* 9.19. *cujus rei ignoratio Græcos fefellit, ut alteram hanc verſus partem Schimhhoni accommodarent, quia nulla hîc ſit ejus diſerta mentio.* 7 Jehudæ] *& Schimhoni: ſynecdoche: nam Schimhhon accenſitus eſt Jehudæ, & poſſeſſio ejus per tribum Jehudæ diffuſa, Jehoſchu.* 19.1. *&* 1. *Chro.* 4.24. *unde factum eſt ut expeditiones inter has tribus communes eſſent, Judic.* 1.3. Reduc eum] *quia ejus eſt præire cæteris tribubus ad expeditiones, precatur ut victor domum reducatur.* 8 Tummim] *de quibus Exod.* 28.30. *id eſt, totum miniſterium Sacerdotale. ſynecdoche: eſt autem hîc apoſtrophe ad Deum.* Penes virum] *Aharonem, penes quem depoſitum eſt Sacerdotale munus continuandum in poſteris.* Probatione] *vulgò in Maſſa, ut alludatur ad hiſtoriam Exod.* 17.7. *ſed quia nihil ibi de ſingulari aliqua Aharonis probatione ſcribitur, ſimplicius viſum eſt appellativè accipere.* 9 Non reſpicio] *q. d. neque perſonis, neque rebus humanis ſtudioſius hęret, ſed in hoc unum incumbit, ut Deum colat & alios retineat in cultu ejus: quod oſtenderunt Levitæ gladium ſtringendo in idololatras ad mandatum Moſchis, non habita propinquitatis ratione, ut Deo manus ſuas conſecrarent, Exod.* 32. *abſtinendo a propinquorum luctu, Levitic.* 10.3. *&* 21. *hæreditatiq; terrenæ renuntiando, Numerorum* 18.20. 10 Docent] *omnes e genere Levitico, ideò diſperſi habitabant in Jiſraële.* Apponunt] *ſacerdotes.* 11 Copiis ejus] *militiæ ſacræ, diverſiſq; miniſteriis eorum, Num.* 4.3. 12 Dilectus eſt

Jeh.] *ut patri ſingulariter fuit,Gen.*44.20. Cum eo]*ut olim cum patre.* Inter humeros]*id eſt, Jeruſchalaimis in metropoli poſſeſſionis ejus: Metaphora,qua tota poſſeſſio Binjaminis cum corpore confertur, & metropolis cum capite humeris impoſito: ſic Jeſchahhjæ* 8.8. 16 Beneplaciti]*id eſt, quas profert terra ex beneplacito Dei.* Inhabitantis rubum]*qui primùm mihi apparuit ex ardente rubo. Exod.*3.2. 17 Primogeniti,bo.]*id eſt,duabus dignitatibus excellit,quòd eſt primogenitus,& bos Dei: nam translatum eſt, quod ad poſſeſſionem attinet,primogenitorum jus a Reubene in Joſephum.*1*.Chron.*5.1. *deinde bovis officio (de quo proverb.*14.4.) *functus eſt , cùm familiam paternam in Ægypto ſuſtentavit.* 18 De exitu] *id eſt,negotiatione tua: maritimam enim regionem habuit navigationibus aptam,Gen.*49.13. Detentoriis] *id eſt,terra tua contentus eſto,Gen.*49.14.& 15. 19 Populos]*tam exteros, quàm Jiſraëlitas reliquos.* Montem] *Tzijonem,ubi colendus erat Deus.* Invitent]*exemplo ſuo : qui licèt remotiſſimi ab eo loco eſſent ſtudiosè tamen ex Lege,ac minimè vacui eò confluebant .* Arenæ]*id eſt,maris:metonymia.* 20 Dilatat] *ab anguſtia liberat ,efficitq; ut commodè habitet:vide in Gen.*49.19. Tanquam leo] *q.d.jam poſſeſſio ei attributa eſt,ex qua tanquam leo commodè poteſt in hoſtium prædam irruere : vide* 1*. Chro.* 5. 21 De principiis]*q.d. Deus tribuens ei poſſeſſionem ante reliquos, juſſit eum in prima acie contra Cenahhanæos procedere,Num.*32.16. In portione Legis.]*quæ ei per Moſchen divino juſſu attributa eſt.* Protectus] *loco firmo ac munito ſitus.* Judicia ejus]*in excindendis & exterminandis Cenahhanæis .* 22 Ut catulus]*robore & felice ſucceſſu.* 24 Filiis]*Jiſraëlis,fratribus ſuis, ut mox nominat : quibus e terra ſua res opimas ſuppeditaturus eſt.* Intingat] *præ copia rerum pinguium:hyperbole, ut Gen.* 49.11. 25 Sub calceo]*id eſt,terra quam calcabis,abundet fodinis ferri & æris.* Sermones]*id eſt,laus ſoli tui commendet nomen tuum in perpetuum.* 27 Brachia æterna]*id eſt,omnipotentia ſempiterna ejus.q.d.ſuprà & infrà eum habeas protectorem.* Aut dicat]*inſtruat te mandato & viribus ad perdendum eum.* 28 Fons Jahhakobi]*id eſt,ii qui manarunt ex Jahhakobo.* Cœli ejus]*ei impendentes,ut ſuprà* 28.23. 29 Excelſa] *ut ſuprà* 32.13.

CAPUT. XXXIIII.

Moſche defunctus munere ſuo, & divino mandato obſequens montem conſcendit,terram circumquaque proſpicit,moritur,a Deo ſepelitur,a Jiſraëlitis lugetur,ſucceditq; ei Jehoſchuahh.

1 POSTEA aſcendit Moſche e campeſtribus Moabitarum in montem Nebuntis,in verticem illius collis qui *eſt* in conſpectu Jerichuntis:ubi oſtendit ei Jehova totam terram cum Gilhhade Danem uſque:

2 Nempe totam *terram* Naptali, terramq; Ephrajimi & Menaſchis,& totam terram Jehudæ, uſque ad mare poſterum:

3 Meridianam quoque, & planitiem ipſam, convallem Jerichuntis civitatis ' palmiferæ uſque Tzohharem.

4 Dixitq; Jehova ad eum , hæc *eſt* illa terra, quam juramento promiſeram Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo, dicendo,ſemini tuo dabo eam: oſtendo eam tibi , videndam oculis tuis, ſed eò non es tranſiturus.

5 Mortuus itaque eſt ibi Moſche ſervus Jehovæ,in terra Moabitarum [a] ex præſtituto Jehovæ:

6 Qui ſepelivit eum in eadem valle in terra Moabitarum,e-regione Beth-pehhoris : 'neque novit quiſquã ſepulchrũ ejus uſq; in diem hũc.

7 (Erat autem Moſche natus centum viginti annos,cùm moreretur: non caligaverat oculus ejus,neque fugerat viriditas ejus)

8 Et defleverunt filii Jiſraëlis Moſchen in campeſtribus Moabitarum triginta diebus : quibus abſoluti ſunt dies fletus , *id eſt* , luctus Moſchis.

9 Erat autem Jehoſchuahh filius Nunis plenus ſpiritu Sapientiæ, cùm [b] ' impoſuiſſet Moſche manus ſuas ei: quapropter auſcultantes ei filii Jiſraëlis, fecerunt quemadmodum præceperat Jehova per Moſchen.

10 Sed non ſurrexit Propheta præterea in Jiſraële ſimilis Moſchi,*ut* quem cognoverit Jehova facie ad faciem:

11 In omnibus ſignis & prodigiis ad quæ miſerat eum Jehova facienda in terra Ægypti, contra Parhhonem & contra omnes ſervos ejus,totamq; terram ejus:

12 Etiam in omnibus *operibus* manus fortis , & in omnibus *operibus* [c] terribilibus maximis , quæ fecit Moſche ante oculos totius Jiſraëlis.

[a] Heb. *ſecundũ os, ſuprà* 3 . 18.

[b] Heb.

[c] Heb.

ANNOTATIO.

2 Mare poſterum] *vide ſuprà in* 11.24. 3 Palmiferæ]*ut Judic.*1.16.& 2.*Chron.*28.15. *nam palmetis tota fuit conſita,teſte Plinio lib.*5.*natur.hiſt.cap.*15. 6 Neque novit] *cauſam,quare incognitam tam eſſe voluerit Deus ſepulturam Moſchis, vide in Epiſtola Apoſtoli Judæ ver.*9. 9 Cùm impoſuiſſet] *ex mandato Dei: vide hiſtoriam totam Num.*27.18.& *ſequentibus.*

Primæ partis Bibliorum finis.

Πάντοτε δόξα Θεῷ.

BIBLIORUM

PARS SECUNDA,

id eſt

Libri Hiſtoriarum Latini recens ex
Hebræo facti, brevibúſque Scho-
liis illuſtrati ab Immanuele Tremellio & Franciſco
Junio.

Librorum Index ſequente pagina continetur.

PERIIT
ET
INVENTA
EST

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M. D. LXXXI.

Jehoſchuhhæ	liber unus.
Judicum	liber unus.
Ruthæ	liber unus.
Schemuelis	libri duo.
Regum	libri duo.
Chronicorum	libri duo.
Hhezræ	liber unus.
Nechemjæ	liber unus.
Eſteræ	liber unus.

Auguſtinus lib. 18. de civitate dei cap. 40.

Cui narranti melius præterita credimus quàm qui etiam futura prædixerit quæ præſentia jam videmus? Nam & ipſa hiſtoricorum inter ſe diſſonantia copiam nobis præbet, vt eis potius credere debeamus, qui divinæ quam tenemus non repugnant hiſtoriæ. Paulo poſt: Nos in noſtræ religionis hiſtoria, fulti authoritate divina, ,quicquid ei reſiſtit non dubitamus eſſe falſiſſimum, quomodolibet ſeſe habeant cætera in ſecularibus literis: quæ ſeu vera ſeu falſa ſint, nihil momenti afferunt quò rectè beateq́ vivamus.

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQVE PRINCIPI ET DOMINO, D. FRIDERICHO, COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVVRIÆ DUCI, &c. SACRI ROM. IMPERII ELECTORI PRIMARIO, DOMINO NOSTRO CIEMENTISSIMO, GRATIAM ET PACEM A DOMINO.

QVEMADMODVM in ductionibus aquarũ, Illuſtriſſime princeps, aliud præſtant aquileges, aliud caſtellarii (ut Frontinus vocat) emodulantes laxiora aquæ conceptacula aliud operę huc illuc aquastubulis canalibuſq; derivantes: ita multiplicibus variiſq; operibus ut endũ eſſe commonſtrat omnium ætatum experientia, ut perẽnis hæc & ſalutaris aqua accommodè ad ſuos uſus adhiberi poſſit. Nam ut illud taceamus: a Deo munificentiſſimò authore potus iſtius ſaluberrimi, non plenitudinem Spiritus, ſed exiguas tantùm ſcintillas & particulas communicari nobiſcum protenuitate noſtra: amplius etiã agnoſcimꝰ, ſive fontis ipſius (cuius petra manalis eſt Chriſtus) id eſt, contextus ſacri curationẽ puritatemq; ſpectabimus: ſive ſcripturæ locos, in quibus ut in caſtellis aquę, ſumma doctrinę cæleſtis capita continentur: ſive uberes illos concionum rivos & exundantẽ latius in Chriſtianos omnes explicationem veritatis: nullam omnino partem eſſe quę non ſuperet omnibus numeris facultates noſtras, nullaſq; humani ingenii vires ad tantam altitudinem & profunditatem ſapientię Dei perfectè poſſe accedere. Et quamvis omnia hæc pertineant ad ædificationem corporis Chriſti: verbi gratia, Scripturæ loci ad ſcholas plurimùm, fluenta & rivi ad Eccleſiaſticas conciones, fons verò hic Scripturæ ad Chriſtianos omnes univerſè: nunquam tamen eò adducti ſumus ut totam ſimul componendorum iſtorum omnium procurationem nobis aſſumamus: ſive conſcii tenuitatis noſtræ coram Deo, ſive rerum amplitudine perterriti, ſive Dei ipſius authorite exemploq; moti, & documentis Eccleſiæ. Si enim oculorum aciem ad nos advertimus, deficit animus: ſi ad Scripturam, myſteriorum amplitudine & profunditate abſorbemur: ſin ad authoritatem & exempla Dei, compellimur quidem ad ſcribendum ut dona Dei quantulacunque ſunt in nobis fideliter expendamus, ſed ἀπὸ τῆς πολυγραφίας ϗ πολυῤῥαφίας in hoc quidem argumento maximè avertimur. Cur enim tam paucos breveſq; libellos, hoc eſt, Biblia aut βιβλαρίδια iſta commendavit Eccleſiæ, in theſaurum illius importanda? cur rerum tantarum tanta fecit compendia, niſi ut exemplo ipſius diſcamus luxuriantem iſtam orationis ſylvam (quę vanitatis fere eſt aut mendaciorum comes) ſophiſtis rhetoribuſq; miſſam facere, & breviloquenti ãſimplcitatemq; conſectari? Aut cur Paſtoribus Doctoribuſq; ſuas in Eccleſia & ſchola functiones diſparavit, niſi ad ſingulos ſuis repagulis quæ verbo fixit continendos, & illorum dicta, facta, ſcriptaq; (hæ enim formæ utendorum piè donorum Dei pro adminiſtratione & operatione ad quam quiſque vocatus eſt in Eccleſia) ſuis terminis conſtringenda? Quamobrẽ non poſſumus ſatis mirari prępoſtera illorũ iudicia: qui ita in his myſteriis verſantur ipſi, quaſi omnia quæ ad loc ũnum adduci poſſunt factis hinc inde coacervationibus multis teneantur poſſintve profundere: aut hoc ipſum ab aliis perinde exigunt, ac ſi omnis opera, niſi ſuffarcinata, foret inutilis. Excurrant illi per nos licet in voculæ unius argumento: in verſu unico, ſi placet, ut in mediis Campaniæ latifundiis velitentur, aut in brevi aquula quaſi in Oceano navigent ingenii ſui fertilitate & exuberantia ſtyli. denique maiores centones compilent (ut ait Satyricus) quàm ſunt duo Cæſaris Anticatones. Nos verò commodiùs proſpici ſtomacho eſurienti poſſe ſacra hac dięta cogitamus, quam levari copiâ nauſeantem, aut deonerari ſaturum: & quod in ędificiorum ſtructuris dicitur, opus iſtud Dei firmius ſine illa immani fractura compingi & coaleſcere. Præterea quàm multa piè a multis ante nos dicta ſunt! quæ omnia ſi nobis inculcanda eſſent; nullam apud omneis gratiam, ſed invidiam ſummam iniremus: ſaltem hoc nomine apud bonos, quod actum (ut aiunt) agere diceremur. Denique meminimus illuſtriſſime PRINCEPS, inſtituti noſtri, & expectationis communis omnium. Non hîc aguntur homiliæ, & ſalubres e ſacro fonte rivuli per ſanctiſſimum agrum Chriſti concionalibus, ut ita dicamus, ſulcis derivantur: non locorum compoſitiones & demonſtrationes Dialectica ſubtilitate & brevitate indicantur, certáque velut caſtella conficiuntur iucundiſſimum hunc potum immiſſariis ſuis eructantia: Hæc in lectionibus, illa in concionibus Eccleſiaſticis Theologi corrivantur: Verùm omnibus æquè Paſtoribus & ovibus, Doctoribus diſcipuliſque, magnis & parvis, firmis & infirmis alteram ſanctiſſimi illius fontis partem labore noſtro excultam proferimus. Excultam autem elaboratione noſtra propterea dicimus, quòd acceſſiuncula iſta partim contextui (ut confidimus in Domino) aliquam lucem afferet, partim in Scholiis quamvis brevibus, locos difficiliores explanabit: queſtiones enim multę, quę antea miris modis exagitatę ſunt, ipſo contextu diluuntur, & multi nodi ſolvuntur uno aut altero Scholiorum verbo. Quorum omnium brevitatem facilè condonaturi ſunt, quicunque hac viâ præcaveri putaverint aut ab ingenii humani nauſea aut a gravitate ſumptuum. Atque hęc quidem de opera noſtra apud T. C. plus ſatis. De rebus autem quæ his libris continentur, de hiſtoriis ſacris quid multis opus eſt dicere? Prima lex hiſtoriæ (inquiunt veteres) nequid falſi dicere audiat, deinde nequid veri non audeat: ne qua ſuſpicio gratię ſit in ſcribendo, nequa ſimultatis. Certè quiſquis ſine animi perturbatione hos libros legerit, omnia ſupra quàm dici poteſt in brevitate hac, vera, certa ſimpliciaq́; recognoſcet. Hîc enim tuetur Dominus authoritatem ſuam, fidem veritatemq́; oſtendit, & ſempiterno ſuo Spiritu obſignat in animis credentium cui adhęrentes fide, authoritatem non addimus ſed accipimus, & in veritate illius confirmamur. Vtinam verò Chriſtiani omnes tum veram iſtarum rerum notitiam, tum legitimum earum uſum a Deo opt. max. conſequantur. Nos quidem in tradenda ſimplice veraq́; horum notitia fidelem pro eo ac potuimus & diligentem operam conſumpſimus: quæ deſyderabuntur (prout minimè dubitamus ſemper ad hominum ſcripta vel accuratiſſima aliquid amplius adiungi, detrahi, aut mutari poſſe) ſive in poſterum noſtrâ, ſive aliorum peritiorum operâ in dies ſubminiſtrabit Deus. Vſum verò huius hiſtoriæ ſanctæ legitimum licét pręſtantes viri olim tradiderint, & multi viri boni memoriâ noſtrà piè ſapienterq́; ſcriptis conſignaverint: non poſſe tamen incidi in hominum mentes ſine eodem Spiritu Prophetæ & Apoſtoli ſexcentis locis demonſtrarunt. Quòd ſi hiſtoriam humana arte induſtriâque elaboratam, & ignoratione, vanitate plurimiſq́; animi pertubationibus implicatã, & prout ipſe Herodianus ſcribit συγκεραμένην δόξῃ τῆς ἀκληθείας μεῖζονι, tamen temporum teſtem, lucem veritatis, viam memoriæ, magiſtram vitæ, nuntiam vetuſtatis vocavit Tulius: quantam obſecro opinionem & reverentiam, erga libros iſtos ingenerari oportet in animis credentium? Nam omnes illæ hiſtorię nihil ad noſtram hanc: quam per prophetas dictavit, per Eccleſiam tradidit, per Spiritum æternum ſuum obſignavit Deus. Ferinum itaq́; fuerit, ac non tantùm Chriſtiano ullo, ſed homine planè indigniſſimum, eoſdem uſus ab hiſce hiſtoriis abiudicare: quas Deus commendat ſuis, ſanctitatis, veritatis, utilitatiſq́; nomine. Temporum teſtificationem requirimus? quorum partem inde a creatione uſque ad obitum ſuum expoſuit Moſche: ecce hîc evolutam rationem temporum inde a Moſche, uſque ad finem regni Perſici: hoc autem Alexander Macedo occupavit: cùm Iadduahh ſacerdotio fungeretur, cuius Nechemja mentionem facit. Lucémne veritatis? at hæc prælucens dictavit veritas, & ſeipſam quodammodo literarum monumentis expreſſam in Eccleſia utendam fruendam dedit. An memoriæ vitam? hîc memorābilia omnia de Deo creatore, hîc de rebus creatis, hîc de earum adminiſtratione ac ſingulari Eccleſię ductu, hîc de memoria ſempiternæ vitæ documenta omnibus fidē amplectentibus aperta exhibentur: in quæ ſimulac introſpicimus, mens animus & memoria virtute Dei animatur. An magiſterium vitę? Deus bone, quàm multifariam, quàm certò, quàm ſanctè, quam efficaciter noſtris cogitationibus, ſermonibꝰ, factis, toti deniq́; vitæ præſtituūtur ſtatæ perpetuæq́; regulæ in his libris! qua doctrina, quibus exemplis circumfluunt! Non libet hoc loco elogia multa longius petita percurrere: modò per vulgata duo teſtimoniorum genera adduxerîmus ex Teſtamento Novo Vnum eſt: Scripturæ huius doctrinam teſtimoniis Chriſti Evangeliſtarum & Apoſtolorum confirmatam eſſe, qui illam tam ſæpe quàm Moſchen aut Prophetas alios ſermoni ſuo adhibent, & autoritatem ſibi apud auditores conciliant ab illius locis. Ideoq́; Paulus Romanis, Quæ antè ſcripta ſunt, inquit, ad doctrinã noſtram ſcripta ſunt, ut per patientiam & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus. Idem Timotheo, Permane in iis quę didiciſti & quæ tibi concredita ſunt, ſciens a quo didiceris: Teq́; a puero ſacras literas noviſſe, quæ te poſſunt ſapientem reddere in ſalute per fidem in Chriſto Ieſu. Tota ſcriptura divinitus eſt inſpirata, utilis, &c. Alterum eſt, rationem uſus percipiendi ex hoc ſcripturarum genere ipſis locis ſingulis commonſtrari, ubi adducitur. Nam ut miſſa faciamus *ea doctrinæ capita, quæ in his libris quàm ſimpliciſſimè & accommodatiſſimè proferuntur: illud pro certo habemus, quot exempla in his libris extant, totidem extare magiſteria vitæ & fidei, ac iuris factorumq́; typos ſummis infimis, doctis indoctis, adeoq́; omnibus imitanda fugiendáve propoſitos: proinde ſive legamus promiſſiones, minas, præcepta, interdicta, beneficia iudiciáue Dei, ſive hominum officia rationem fidei aut vitæ ſpectantia, ſive rerum creatarum quæ in cœlo aut terra degunt obſequia: omnia univerſè & ſigillatim ad ingenerandam fidem pertinere, informanda ſtudia, componendos animos, & corrigendos mores. Audiuntur promiſſiones a Deo? adhibetor fides. Audiuntur minæ? caſtus affertor metus. Audiuntur pręcepta vel interdicta? obſequendi ſtudium accedito. Beneficia iudiciáve proferuntur? animi cum reverentia Dei, qui certiſſimus & conſtantiſſimus illorum autor eſt, eò advertuntor. Quæcunque hominum officia in exemplum ſubjiciuntur, imitationi ſunto: ignorationis, infirmitatis, & contumaciæ exempla odium, horrorem, fugam & ſtudioſiſſimam cautionem ab iis induunto animis noſtris: prompta cæleſtium terreſtrium aquaticorumq́; obſequia admirationem omnipotentię, ſapientiæ, bonitisq́; divinæ afferunto: omnia denique confirmanto fidem & patientiam, ſpem conſolationemq́; pariunto, & accedunto Zelum: ne per nos fiat, ut quo majorum a Deo benefactorum ſumus conſcii cum animis noſtris, eo maioris perfidiæ & ἀχαριστίας gravioris hîc & in ſeculo venturo condemnemur. Hæc ita ſe habere cùm multis locis docent Apoſtoli, qui hęc rerum antegeſtarum & in ſacrarium Eccleſiæ relatarum exempla propter nos fuiſſe ſcripta & facta teſtantur, δείγματα, ἐνδείγματα, ὑποδείγματα, ὑπόγραμμα, καὶ τύπους nominantes: tum inprimis Petrus his verbis aureis oſtendit: habemus firmiorem (videlicet quàm ſint σεσοφισμένοι μύθοι, quorum antè meminerat) ſermonem illum propheticum: cui rectè facitis quòd attendatis: velut lucernæ ſplendenti in obſcuro loco, uſquedum dies illuceſcat & lucifer exoriatur in cordibus veſtris: Hoc inprimis ſcientes nullam prophetiam Scripturæ eſſe propriæ explicationis: non enim libidine hominis allata eſt olim prophetia: ſed acti a ſpiritu ſancto loquuti ſunt ſancti homines illi Dei. Cùm itaq; hi noſtri hiſtoriarum libri impreſſa quadam a Deo maieſtate, autoritate, fide, utilitate, & forma longè anteferendi ſint omnibus illis quos humana induſtria exaravit, & peculiares ſint theſauri olim Eccleſiæ commiſſi, & ab eo tempore per manus traditi ad ædificationem noſtram: prout illos Deus ſua Eccleſia dignos iudicavit, ita nos hanc re cognitionem noſtrã, quantacunque eſt, nomine T. C. Eccleſiæ Chriſti offerimus. Digniſſimum donum exhibet Deus Eccleſiæ ſuę, dignum Chriſtiano principe, dignũ omnibus hominibus, dignum ſeculis: etſi nos imparem rebus, perſonis, expectationiq́; operam exhibemus, ſed pro demenſo donationis Chriſti. Octavium Auguſtum narrat Tranquillus in evolvendis utriuſque linguæ autoribus nihil æqué ſectatum eſſe quàm pręcepta & exempla publicè vel privatim ſalubria, eaque ad verbum excepta aut ad domeſticos, aut ad exercituum provinciarumq́; rectores, aut ad urbis magiſtratus plerunq́; miſiſſe, prout quique monitione indigerent: etiam libros totos & ſenatui recitaſſe, & populo notos per edictum ſæpe feciſſe, quo magis perſuaderet rem non a ſe primo animadverſam, ſed antiquis pariter fuiſſe curæ. Egregium profectò ſtudium, & conveniens humano principi, qui impotentem tyrannorum dominationem hac ſua lenitate univerſę poſteritati παραδειγμάτισεν. Verùm quanto dignius Chriſtiano Principe exempla hęc in manibus, in oculis, in animo ferri, & dicta factaq́; ad normam eorum exigi! Hæc ſunt proculdubio, hæc illa ſunt ſtudia, quæ Chriſtianam iuventutem alunt, ſenectutem confirmant, domi oblectant, foris converſantur, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur, & ubivis locorum ſecundis adverſisq́; rebus ſanctorum animos ad cæleſtes cogitationes evehunt, faciuntq́; ut iam unà cum Chriſto ſedeant ἐν ἐπουρανίοις. Accipe igitur, Illuſtriſſime Princeps, alterum hoc tuorum erga nos beneficiorum, noſtrique erga T. C. animi monimentum, & pignus officii: ut primùm Deo optimo Maximo de clariore iſta veritatis explicatione (ſi quam Deus, ut ſperamus, operâ noſtra contulerit) immortales gratiæ in Eccleſia habeantur, deinde etiam T. C. cuius monitis atque ſubſidiis opus iſtud cæptum & hucuſque a nobis perductum eſt: poſtremò verò nobis piorum vota faveant, ſtudiumq́; noſtrum in hoc opere conſummando ſanctis precibus ſublevent coram Deo Patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto: cui Regi æterno, immortali, inviſibili, ſoli ſapienti Deo honor & gloria in ſempiterna ſecula. Amen.*

Dominus T. C. quàm diutiſſimè incolumem ſervet, tibi adſit, te ſuo Spiritu regat, & omni benedictionum genere in dies ornet cumulatiſſimè.

T. C.

Servi addictiſſimi,

Immanuel Tremellius.
Franciſcus Iunius.

JEHOSCHUHHÆ.
Liber unus.

LIBER Iehoſchuhhæ res momorabiles, inde a morte Moſchis uſq; ad mortem Jehoſchuhhæ ſucceſſoris, a Deo pro Jiſraëlitis geſtas continet: ut fidem ſuam in ſuis promiſſionibus confirmaret, & promiſſa impleret. Eſtq; hiſtoria annorum amplius ſeptendecim.

CAPUT. PRIMUM.

Jehoſchuahh divinitus jubetur ſuſcipere populi adminiſtrationem, cum divini favoris promiſſione: vocatione ſuſcepta omnibus mandat, ut ad Jardenem trajiciendum ſe parent, illis autem, quibus cis Jardenem poſſeſſio erat attributa, ut promiſſi memores, in expeditionem cum aliis proficiſcantur, qui omnes fidem dant Jehoſchuhhæ.

1 FUIT autem poſt mortem Moſchis ſervi Jehovæ: ut ediceret Jehova Jehoſchuhhæ filio Nunis miniſterio Moſchis, dicendo.

2 Moſche ſervus meus mortuus eſt: jam itaq; ſurge, tranſi Jardenem hunc tu & totus populus hic, in terram quam ego do ipſis filiis Jiſraëlis.

3 Omnem locum quem calcaverit planta pedis veſtri [a] daturus ſum: quemadmodum allocutus ſum Moſchen.

4 A deſerto illo & Libano iſto uſque ad flumen maximum, flumen Euphratis, totam terram Chittæorum uſque ad mare magnum, ad occaſum ſolis: erit terminus veſter.

[a] Heb. *dedi, præteritum pro futuro. Deut.* 1. 28. *Deut.* 11. 24.

5 Non poterit conſiſtere quiſquam ante faciem tuam, ullis diebus vitæ tuæ: quemadmodũ fui cum Moſche, ero tecum, non deſeram te, neque derelinquam te.

6 Confirmare & fortis eſto: tu enim poſſidendam trades populo huic terram illam quam juramento promiſeram majoribus eorum, me daturum eis.

7 Tantummodo confirmare & fortis eſto valde, ut [b] obſervanter facias prorſus ſecundum legem illam, quam præcepit tibi Moſche ſervus meus, ne recede ab eo dextrorſum aut ſiniſtrorſum: ut ſecunderis quocunque iveris.

[b] Heb. *ad obſervandum faciendo: hypallæge, ſic ver.* 8.

8 Ne diſcedito liber iſte legis ex ore tuo, ſed meditare de eo interdiu & noctu, ut obſervanter facias omnino prout ſcriptum eſt in eo: tunc enim proſperabiris in viis tuis, & tunc ſecundaberis.

9 Nónne præcepi tibi? confirmare & fortis eſto, ne expaveſcito neq; conſternator: quia tecum *eſt* Jehova Deus tuus quocunque iveris.

10 Præcepit itaque Jehoſchuahh moderatoribus populi, dicendo:

11 Tranſite per [c] caſtra, & præcipite populo, dicendo, parate vobis viaticum: nam intra tres dies vos trajecturi eſtis Jardenem hunc, ut ingrediamini ad poſſidendum terram, quam Jehova Deus veſter dat vobis hæreditariò poſſidendam.

[c] Heb. *medium ... ſtrorum ... in medio*

12 Rëubeniticæ autem & Gaditicæ ac dimidiatæ tribui Menaſchiticæ: edixit Jehoſchuahh, dicendo:

13 Recordamini rei illius quam præcepit vobis Moſche, ſervus Jehovæ, dicendo: Jehova Deus veſter quietem largitur vobis, quòd dedit vobis terram hanc.

Num. 3

14 Fœminę veſtræ, parvuli veſtri, & pecora veſtra manebunt in hac terra, quam dedit vobis Moſche cis Jardenem: at vos tranſite [d] militari ordine ante fratres veſtros, quotquot *eſtis* valentes robore, & adjuvate eos.

[d] Heb. *ut Exo* 18. 6 4. 12.

15 Uſque dum quietem largitus ſit Jehova fratribus veſtris, ut vobis, & hæreditariò poſſideant etiam ipſi terram, quam Jehova Deus veſter dat eis: tunc revertemini in terram hæreditatis veſtræ quam dedit vobis Moſche ſervus Jehovæ cis Jardenem ad ortum ſolis, & hæreditariò poſſidebitis eam.

16 Qui reſponderunt Jehoſchuhhæ dicendo, quicquid præcepiſti nobis faciemus, & quocunque miſeris nos ibimus.

17 Omnino ſecundum ea quibus auſcultavimus Moſchi, ſic auſcultabimus tibi: tantummodo ſit Jehova Deus tuus tecum, quemadmodum fuit cum Moſche.

18 Quiſquis occaſionem dederit mutandi pręſtitutum tuum, & non auſcultaverit verbis tuis in omnibus quę præceperis ei, morte plectetur: tantummodo confirmare & fortis eſto.

ANNOTATIO.

4 A deſerto] *deſertum Sinis intelligit, quo terminabitur ad meridiem promiſſa terra.* Libano] *Aquilonali termino.* Maximum] *termino ab oriente, Gen.* 15. 18. Chittæorum] *tractum orientalem incolentium.* Mare magnum] *terminum ab accidente.* 7 Quam præcepit] *Num.* 27. *ver. ultimo. Deu.* 31. 7. *& ſeqentibus.* Ab eo] *ſub. quod præcepit Moſche.* 8 Liber iſte] *de quo Deut.* 31. 9. 9 Nonne] *confirmat eum a vocatione divina.* 11 Viaticum] *ſi quid vobis præter cibum ad iter eſt neceſſarium, illud jam parate. Man enim nondum ceſſarat.* 16 Reſponderunt] *omnes tribus ad ſuperiora mandata.* 17 Tantummodo] *id eſt, videto, ut tibi Deus adſit, ſicut Moſchi: & tu ab eo non recedas, ſicut Moſche non receſſit ab eo. Reſtipulatio.* 18 Mutandi præſtitutum] *id eſt, defectionis a te.*

CAPUT II.

Jehoſchuàhh præmittit exploratores, qui divertunt Jerichunte apud Rachabam, & ab ea abditi, a periculo liberati, ac de regionis ſtatu informati, jurejurando promiſſa ei & toti cognationi ejus vita, ad Jehoſchuhham revertuntur, quem de omnibus certiorem faciunt.

1 MISERA

1 'MISERAT autem *priùs* Jehoſchuahh filius Nunis 'Schittimis duos viros exploratores [a] clam dicendo, ite, inſpicite terram iſtam, adeoque Jerichu[illegible]em: qui abeuntes venerant in domum cujuſdam meretricis cauponæ, cujus nomen erat Rachab, ut cubarent ibi.

[a] Heb. *ſilenter, id eſt, non communicato cum populo conſilio: ut factum fuerat. Num.13.*

2 Sed cùm renunciatum fuiſſet Regi Jerichuntis, dicundo: ecce quidem veniunt huc per noctem e filiis Jiſraëlis ad perveſtigandum hanc terram:

3 Miſit Rex Jerichuntis ad Rachabam qui edicerent: produc viros illos venientes ad te, qui ingreſſi ſunt domum tuam, nam ad perveſtigandum totam hanc terram venerunt.

4 (Aſſumens autem mulier illa duos viros illos, abſconderat utrumq;) quæ reſpondit ita, venerant ad me quidem viri, nec ſciebam unde eſſent.

5 Sed cùm clandenda eſſet porta, in ipſis tenebris, viri illi exierunt: non novi quò abiverint viri illi: perſequimini eos celeriter, nam aſſequimini eos.

6 (Illa autem juſſerat ipſos conſcendere tectum ſuum: & abſconderat eos in [b] ſtipulis lini, quæ erant ei diſpoſitæ ſuper tectnm.)

[b] Heb. *in lini ſtipulæ: hypallage.*

7 Quam ob rem 'virorum illorum *alii* perſecuti fuerant eos viâ ad Jardenem per vada ſingula, *alii* autem 'portam clauſerant poſtea cùm egreſſieſſent, qui perſequebantur iſtos.

8 'Illi autem nondum cubaverant cùm ipſa aſcendit ad eos ſuper tectum.

9 Dixitq; ad viros iſtos, novi Jehovam dediſſe vobis terram hanc: cùm quia irruit terror veſtri ſuper nos: tùm quia diffluxerunt omnes habitatores iſtius terrę [c] metu veſtri.

[c] Heb. *a facie: ſic deinceps.*

10 Audivimus enim quo modo arefecit Jehova aquas maris algoſi, propter vos, cùm exiretis ex Ægypto: & quæ feciſtis duobus regibus Emoræorum, qui *erant* trans Jardenem, Sichoni & Hhogo, quos internecioni devoviſtis.

11 Quod audientibus nobis liquefactum eſt cor' noſtrum, neque [d] conſtat animo quiſquam amplius metu veſtri: nam Jehova Deus veſter, eſt Deus in cœlis ſuprà, & in terra infra.

[d] Heb. *neque conſtat amplius ſpiritus in quoquam a facie veſtra.*

12 Nunc itaq; jurate mihi, quæſo, per Jehovam, quia exercui benignitatem erga vos ſic exercituros vos quoque erga familiam paternã meam benignitatẽ, & date mihi ſignũ [e] certum.

[e] Heb. *veritatis.*

13 Ut vivos conſervetis patrem meum, & matrem meam, & fratres meos, & ſorores meas, & quicquid illorum eſt: eripiatiſq; animas noſtras a morte.

14 Reſponderuntque ei viri iſti, 'animam noſtram loco veſtri ad moriendum *damus*, ſi non enunciaveritis ſermonem noſtrum hunc: utique erit cùm dederit nobis Jehova terram hanc, ut exerceamus erga te benignitatem & fidem.

15 (Tunc illa demiſit eos fune per feneſtram: nam [f] paries domus ejus erat in mœnibus, ita ut in ipſis mœnibus habitaret illa:

[f] Heb. *nam domus ejus erat in pariete mœniorũ: hypallage.*

16 Dicens ipſis, ad iſtum montem ite, ne occurrant vobis qui perſequuntur: & latitate illic tribus diebus, donec revertantur perſequentes, deinde ibitis viâ veſtrâ.)

17 Dixerunt inquam viri iſti, 'inſontes erimus ab adjuratione tua hac, qua adjuraſti nos.

18 Ecce nobis intrantibus in hanc terram: hunc funiculum fili dibaphi ligato in hac feniſtra, per quam nos demiſiſti, & patrem tuum cum matre tua ac fratribus tuis, deniq; totam familiam patris tui jubeto convenire ad te in hanc domum.

19 Erit enim ut cujuſque, qui egreſſus fuerit e foribus domus tuæ, [g] cædis cauſa in caput ejus *recidat*, & nos ſimus inſontes: cujuſque verò qui erit tecum in hac domo, cædis cauſa *recidat* in caput noſtrũ, ſi manus fuerit in eum *injecta*.

[g] Heb. *ſanguis ejus in capite ejus ſic paulo infra.*

20 Sed ſi enunciaveris ſermonem noſtrum hunc: tunc erimus inſontes ab adjuratione tua, qua adjuraſti nos.

21 Qua dicente, ſecundum verba veſtra ſic eſto, & dimittente eos abiverunt: 'poſteà alligavit *illa* funiculum dibaphum ei feneſtrę:

22 Abeuntes ergo venerunt in montem illũ, ac manſerũt ibi tribus diebus, donec rediiſſent, qui perſequebantur *eos*: quæſierant enim eos qui perſequebantur totâ illâ viâ, ſed non invenerant.

23 Deinde revertentes duo viri iſti, cùm deſcendiſſent e monte, trajecerunt *Jardenem* & pervenerunt ad Jehoſchuhham filium Nunis: & enarrarunt ei quæcunque obvenerant ſibi.

24 Dixeruntq; ad Jehoſchuham, *eamus*, nam tradit Jehova in manũ noſtram totam terram iſtam: atque etiam diffluunt omnes habitatores iſtius terræ metu noſtri.

ANNOTATIO.

1 Miſerat autem] *Hyperbaton eſt perpetuum toto hoc cap. cujuſmodi annotavimus, Gen. 11.1. quæ enim hoc capite narrantur geſta ſunt a Jehoſchuhha, antequam edictum de parando viatico promulgaret. Atque voluntate divina geſta fuiſſe eventus oſtendit. Voluit enim Deus per Rachabæ relationèm Jiſraëlitis, ad eos confirmandos, innoteſcere populi præſentem conſtitutionem, ut Judic.7. per ſomnii narrationem Gidhbonis animus confirmatus dicitur: & Jonathanis per evocationem ludicram.1. Schemu.14.* Schittimis] *de quo Num.25. & 33.49.* 7 Virorum illorum] *civium Jerichuntis.* Portam] *urbis videlicet, ne ſi in urbe eſſent exploratores, elaberentur.* 8 Illi] *cives, qui nondum a murmure planè ceſſarant.* 11 Noſtrum] *id eſt populi noſtri.* 14 Animam noſtram] *vide in Deut.7.2.* 17 Inſontes erimus] *id eſt, eſſe volumus his duabus conditionibus quæ ſequuntur, ne quis ſit extra domum, & ne quid reveles.* 21 Poſteà] *cùm commodum & neceſſarium viſum eſt.*

CAPUT III.

' *Jehoſchuahh a reditu explorarorum ad Jardenem, cum populo trajecturus, accedit, quò pridie ad ſanctificationem comparato, ſacerdotes cum arca præmittit: ad quorum ingreſſum Jarden diviſus, tranſituris cedit: quo ſigno Jiſraëlitæ confirmati, omnes ad unum trajiciunt.*

1 ITAQUE cùm ſurrexiſſet Jehoſchuahh 'manè, profecti Schittimis pervenerunt uſq; ad Jardenem, ipſe & omnes filii Jeſraëlis, pernoctaruntq; ibi, nondũ trajecerunr.

2 Fuitq; [a] 'tertio pòſt die: ut tranſirent moderatores per [b] caſtra.

[a] Heb. *a fine trium d erũ.*

[b] Heb. *mediũ caſtrorum.*

3 Et præciperent populo dicendo, cùm videbitis arcam fœderis Jehovæ Dei veſtri, & ſa-

cerdotes Leviticos portantes eam: vos quoque proficiſcimini e loco veſtro &[c] ſequemini eam.

[c] Heb. *ite poſt eam.*

4 (Veruntamen loginquum *ſpatium* eſto inter vos & inter eam, quaſi bis mille cubitorum ' notæ menſuræ: ne *proprius* accedite ad eam;) ut cognoſcatis viam per qnam ituri eſtis, non enim tranſiviſtis per eam viam [d] antea.

[d] Heb. *ab heri, nudius tertius: ſynecdoche uſitata.*

5 Edixerat enim Jehoſchuahh populo, ſanctificate vos: nam cras facturus eſt Jehova in medio veſtri mirabilia.

6 Deinde edixit Jehoſchuahh ſacerdotibus dicendo, portantes arcam fœderis, tranſite ante populum: qui portantes arcam fœderis, iverunt ante populum.

7 Dixerat enim Jehova ad Jehoſchuhham, iſto die incipiam magnificare te ante oculos totius Jiſraëlis: ut cognoſcant, quemadmodũ fui cum Moſche, me futurum tecum.

8 Tu autem pręcipito ſacerdotibus portantibus arcam fœderis, dicendo: cùm perveneritis uſque ad 'extremitatem aquarum Jardenis, in ipſo Jardene conſiſtite.

9 Edixit itaq; Jehoſchuahh filiis Jiſraëlis: accedite huc, & audite verba Jehovæ Dei veſtri.

10 Deinde dixit Jehoſchuahh, 'hac *re* cognoſcetis Deum fortem, vivum eſſe in medio veſtri & omniuo expulſurum a facie veſtra Cenahhanæum, & Chittæum, & Chivvæum, & Perizzæum, & Girgaſcheum, & Emoræum, & Jebuſæum.

11 (Ecce arca fœderis *arca* domini totius terræ, tranſit ante vos per Jardenem.

12 Nunc itaq; 'ſumite vobis duodecim viros e tribubus Jiſraëlis [e] virum unum in quamque tribum.)

13 Erit enim, cùm primum quieſcent plantæ pedum ſacerdotum portantium arcam Jehovæ, domini totius terræ in aquis Jardenis, ut aquæ Jardenis diſcindantur, aquę, inquam, deſcendentes, ab *iis quæ ſunt* ſupernè: ' quæ conſiſtent acervo uno.

14 Fuitq; cùm proficiſcererur populus e tentoriis ſuis, ad trajiciendum Jardenem: & ſacerdotes portantes arcam fœderis ante 'populum:

15 Dum pervenerunt portantes arcam uſque ad Jardenem, & pedes ſacerdotum portantium arcam cœperunt intingi in extremitate aquaorum ejus: '(eſt autem Jarden plenus, ſuperans omnes ripas ſuas omnibus diebus meſſis.)

16 Ut conſiſtentes aquæ, quę deſcendebant ſupernè, conſurgerent in acervum unum, procul valdè ab 4 Adamo civitate quæ eſt a latere ' Tzartanis, quæ autem deſcendebant ad mare campeſtrium, ' mare ſalſum, [f] prorſus ' excinderentur: populus autem tranſirent e regione Jerichuntis.

17 Stabant autem ſacerdotes portantes arcam fœderis Jehovæ in ipſo ſicco in [g] alveo Jardenis firmi: dum omnes Jiſraëlitæ tranſirent per ſiccum, uſque dum abſolviſſent tota gens illa trajicere Jardenem.

ANNOTATIO.

1 Manè] *noni diei menſis primi: trajicerunt enim die dicimo ejuſdem menſis, ut apparet infrà 4.19.* 2 Tertio pòſt die] *a mandato, de parendo viatico ſuprà* 1.11. 4 Notæ menſuræ] *q. communis, quæ duplicata mille cubitos efficiat, ut Num.* 35.5. 8 Ad extremitatem] *id eſt, in alveum citerioris ripæ.* 10 Hac re] *quam exprimit ver.* 13. 13 Quæ conſiſtent] *videlicet aquæ ſuperiores ut ex ver. 16. apparet.* 15 Eſt autem Jarden] *non tantùm id tunc contigit ut plerique arbitrantur, ſed quottannis fit ex fluminis natura: ut apparet ex* 1. *Chronic.* 12.16. *& Eccleſiaſtici.* 24.36. 16 Tzartanis] *ager in tribu Ephrajami de quo* 1. *Reg.* 4.12. *&* 7.46. *Idem etiam dicitur Tzerera Judic* 7.22. *& Tzereda mutata litera* 1. *Reg.* 11 26. Mare ſalſum] *Gene.* 14.3. Excinderentur] *id eſt, effluerent, & in lacu Aſphaltite deperirent.*

CAPUT IIII.

Tranſmiſſo univerſo populo, ſacerdotes cum arca, juſſu Dei, Jardenem trajiciunt, qui illicò revertitur in priorem ſtatum. Cujus beneficii monimenta utrinq; populo Dei eriguntur.

1 FUIT autem cum abſolviſſent tota gens hæc trajicere Jardenem (' qui edixerat Jehova Jehoſchuhhæ dicendo:

2 Sumite vobis e populo duodecim viros: [a] virum unum ex unaquaque tribu.

[a] Heb. *virum unum virum unum ex tribu, ſic ver.* 4.

3 Et præcipite eis dicendo: tollite vobis hinc ex medio Jardene, ex [b] ipſo loco ubi ſtant ſacerdotum pedes firmi, duodecim lapides: & tranſportantes eos vobiſcum, collocate eos in [c] ſtatione in qua pernoctaturi eſtis hac nocte.)

[b] Heb. *ex ſtatione pedum ſacerdotum.*

[c] Heb. *in diverſorio: ſic ver.* 8.

4 Ut vocaret Jehoſchuahh duodecim illos viros, quos ſtiterat e filiis Jiſraëlis: virum unum e quaque tribu.

5 Quibus edixit Jehoſchuahh, tranſite in conſpectu arcæ Jehovæ Dei veſtri in medio Jardene: & tollentes vobis quiſque lapidem unum *imponito* humero ſuo: pro numero tribuum filiorum Jiſraëlis:

6 Ut ſit hoc ſignum in medio veſtri: ut cùm interrogabunt filii veſtri [d] poſthac, dicendo, quid lapides iſti vobis *deſignant*?

[d] Heb *cras ſynecdoche uſitata, ut infrà ver.* 21.

7 Dicatis eis, diſciſſas fuiſſe aquas Jardenis a præſenti a arcæ fœderis Jehovæ, cùm tranſiret per Jardenem diſciſſas manſiſſe aquas Jardenis: ideoq; ſunt lapides iſti monimento filiis Jiſraëlis uſque in ſeculum.

8 Itaque facientes ſic filii Jiſraëlis, quemadmodum pręceperet Jehoſchuahh, ſuſtulerunt duodecim lapides e medio Jardene, quemadmodum edixerat Jehova Jehoſchuhhæ, pro nnmero tribuum filiorum Jiſraëlis: quos tranſportarunt ſecum ad illam ſtationem, & collocarunt eos tibi.

9 'Præterea duodecim lapides erexit Jehoſchuahh in medio Jardene, *eorum* loco ubi ſtabant pedes ſacerdotum porrantium arcam fœderis: fueruntq; ibi 'uſque in diem hunc.

10 Interea ſacerdotes portantes arcam ſtabant in medio Jardene, donec abſolutum eſſet id totũ quod præceperat Jehova Jehoſchuhhæ ut ediceret populo, ſecundum omnia ' quæ pręceperat Moſche Jehoſchuhhæ: dum populus feſtinantes trajicerent.

11 Fuitq; cùm abſolviſſet totus populus trajicere: Ut trajiceret arca Jehovæ, & ſacerdotes in conſpectu populi:

12 (Trajicerant autem Rëubenitæ & Gaditæ, & dimidiata tribus Menaſchis [e] militari ordine

ne ante filios Jiſraëlis: quemadmodũ edixerat eis Moſche.

13 Quaſi quadragies mille expediti ad militiã trajecerant ante Jehovam in bellum,in campeſtria Jerichuntis.

14 Die iſto magnificavit Jehova Jehoſchuhhã ante oculos omnium Jiſraëlitarum, ut reverentur eum , quemadmodum erant reveriti Moſchen omnibus diebus vitæ ejus.)

15 Edixerat nãq; Jehova Jehoſchuhhę,dicẽdo:

16 Præcipe ſacerdotibus portantibus arcam teſtimonii:ut aſcendant e Jardene.

17 Ideo præceperat Jehoſchuah ſacerdotibus dicendo:aſcendite e Jardene.

18 Fuit autem cum aſcenderent ſacerdotes portantes arcam fœderis Jehovæ e medio Jardene in ſiccũ,*tantùm* avellebantur plantæ pedũ ſacerdotũ:ut reverſæ aquæ Jardenis in locũ ſuũ,irent[f] ut antea,ſuprà omnes ripas ejus.

19 Populus itaq; aſcenderunt e Jardene duodecimo die menſis primi : & caſtra poſuerunt Gilgale,in extremitate,ad orientẽ Jerichũtis.

[f] Heb. *heri nudiusſtertius: ſynecdoche uſuata.*

20 Illos autem duodecim lapides quos acceperant e Jardene,erexit Jehoſchuahh Gilgale.

21 Edixitq; filiis Jiſraëlis dicendo: cum interogabunt poſthac filii veſtri patres ſuos dicendo,quid ſibi volunt lapides iſti?

22 Tunc inſtruite filios veſtros dicendo : per aridam trajecit Jiſraël Jardenem iſtum.

23 Nam arefecit Jehova Deus veſter aquas Jardenis propter vos,donec trãſiſſetis : quemadmodum fecerat Jehova Deus veſter mari algoſo, quod arefecit propter nos donec tranſiſſemus.

24 Ut cognoſcant omnes populi terræ manũ Jehovæ [g] robuſtam eſſe: ut timeatis Jehovam Deum veſtrum omnibus diebus.

25 Sic fuit cùm audirent omnes reges Emoræorum,quierant in latere Jardenis verſus occidentem,& omnes reges Cenahhanæorum , qui accolebant mare , arefeciſſe Jehovam aquas Jardenis propter filios Jiſraëlis : donec trajeciſſent : ut liquefieret cor illorum,nec ceſſet amplius in iis animus metu filiorum Jiſraëlis.

[g] Heb. *quòd robuſta eſt.*

ANNOTATIO.

1 Quia edixerat] *hyperbaton eſt, ut infrà* 12.*ver. quod huic libro admodum eſt familiare.* 9 Præterea] *ut monimento eſſent cis Jardenè habitantibus.* Uſq; in diem hunc] *id eſt, immutabili & perpetuo ſtatuto.* 10 Quę præceperat Moſche] *quorũ ſumma continetur, Num.* 27.21. 13 Ante Jehovã] *id eſt, ante arcam Jehovæ, ut oſtenditur infrà* 6.12. 19 Gilgale] *per anticipationem locum ita vocat, qui poſtea ita vocatus fuit infrà* 5.8, 25 Sic fuit] *quia hic verſus a præcedentibus pendet, & ad ſequentia non pertinet, ſuperioribus conjunximus.*

CAPUT V.

Jehoſchuahh interruptum circumciſionis uſum, Dei mandato, inſtaurat Gilgale, vbi præſtituto tempore Paſcha celebratur, & Man ceſſat.

1 TEMPORE illo edixit Jehova Jehoſchuhhæ, para tibi gladios acutos: & [a] ſecũdò repetens circũcide filios Jiſraëlis.

2 Paravit itaque Jehoſchuahh ſibi gladios acutos : quibus circuncidit filios Jiſraëlis ad collẽ præputiorum.

3 Hæc autem eſt ratio cur circuncidit Jehoſchuahh: *quia* totus populus ille qui exierant ex Ægypto,mares omnes viri[b] ad bellũ apti *qui* mortui erant in deſerto,in ipſo itinere, poſtquã exiviſſent ex Ægypto:

4 Quia *inquam* circunciſi fuerant totus populus qui exierant: at totum populum,qui nati fuerant in deſerto,in ipſo itinere,poſtquam exiviſſent ex Ægypto, non circunciderant.

5 (Quadraginta enim annis iverant filii Jiſraëlis per deſertum, donec conſumeretur tota gens illa, viri apti ad bellum egreſſi ex Ægypto,qui non auſcultaverant voci Jehovæ : eò quòd juraſſet Jehova eis ſe non permiſſurum eis vt viderent terram , quam juramento promiſerat Jehova majoribus eorum ſe daturum nobis,terram affluentem lacte & melle.)

[a] Heb. *& redi, circumcide filios Jiſraëlis ſecundo.*

[b] Heb. *viri belli: ſic infrà. ver.* 5.

6 Et *quia* horũ filios ſtatuerat loco eorũ,ipſos circuncidit Jehoſchuahh:quia præputiati erãt, non enim circunciderant eos in ipſo itinere.

7 Fuitq; cùm [c] omnino tota hęc gens circunciſa eſſet,ut conſiderent loco ſuo in caſtris donec [d] ſanitatem recepiſſent.

8 Tum dixit Jehova ad Jehoſchuhham,hodie devolvi opprobriũ Ægypti a vobis: vocavitq; nomen loci illius[e] Gilgalem uſq; in diem hunc.

9 Cùmq; filii Jiſraëlis caſtra haberẽt Gilgale:celebrarunt Paſcha quartodecimo die illius menſis veſpere,in campeſtribus Jerichuntis.

10 Comederuntque ex annona ipſius terræ poſtridie Paſchatis , azymos panes , & toſtum igne:eo ipſo die.

11 Quam ob rem ceſſavit Man poſtridiè , cùm comederent de annona illius terræ : neque fuit deinceps filiis Jiſraëlis Man : ſed comederunt de proventu terræ Cenahhani anno illo.

[c] Heb. *cùm abſolviſſent tota illa gens circuncidi.*

[d] Heb. *reviviſcerent ut Num.* 20.8.

[e] *id eſt, devolutio, propter devolutum ibi ab Jiſraëlitis probrum.*

ANNOTATIO.

1 Secundò repetens] *id eſt, rem ſemel ab Abrahamo obſervatam: ac deinde in deſerto a reditu exploratorum neglectam, rurſus in uſum revocans.* 2 Collem præputiorum] *nomen accepit ex præſenti facto, quòd præputia circumciſorum ſint ibi relicta.* 3 Quia totus] *hic hyperbaton eſt valdè obſcurum quod ut illuſtraremus, præſumſimus particulam rationalem, quæ eſt in principio verſus ſequentis.* 4 Non circũciderant] *patres, quaſi fœdus Dei a ſe & poſteris ſuis abjicientes.* 8 Opprobrium Ægypti] *id eſt, ex Ægypto hauſtum, Ægyptiis non Jiſraëlitis dignum. nam etſi non datum eſt illis quod cupiebant ut redirent in Ægyptum,* Num. 14.4. *animo nihilominus Ægyptũ ſpirabãt, quod vel ex circunciſionis neglectu declararũt.*

CAPUT. VI.

Jehoſchuahh divinitus viſione præmonetur de felici ſucceſſu contra hoſtes, Deo duce, inſtruiturq; de ratione expugnandæ Jerichuntis: & jubetur civitatem internecioni devovere.

1' FUIT autem cùm eſſet Jehoſchuahh ad Jerichuntē,& attollens oculos ſuos videret quòd, ecce' vir quidam ſtaret ex adverſo ejus cum gladio ſuo ſtricto *in* manu ſua: ut iret Jehoſchuahh ad eum,ac diceret ei, utrum noſter es an hoſtium noſtrorum?

2 Qui dixit,'non,ſed ego ſum' princeps militiæ Jehovæ, modò veni:' quamobrem 'procidens Jehoſchuahh ſuper faciem ſuam in terram incurvavit ſe,dixitque ei: quid dominus meus edicit ſervo ſuo?

3 Tum edixit princeps militiæ Jehovæ Jehoſchuhhæ, ' extrahe calceamentum tuum a pedibus tuis,nam locus in quo ſtas ſanctus eſt: fecitque ſic Jehoſchuahh.

4 ([a]Cives autē Jerichuntis occluſerant *eā*, & occluſam continebant metu filiorum Jiſraëlis: non erat qui exiret, nec erat qui intraret,)

[a] Heb. *Jericho autem claudens & clauſa erat: metonymia.*

5 Dixit deinde'Jehova ad Jehoſchuhhā,vide trado in manum tuam Jerichuntem & regem ejus,valentes robore.

6 Circuite itaque civitatem ipſam,omnes viri[b] apti ad bellum,circundando civitatem [c] ſemel: ſic facite ſex diebus.

7 Et ſeptem ſacerdotes portanto ſeptē buccinas arietinas ante arcam : die verò ſeptimo circuitote civitatem,[d] ſepties: ſacerdotes verò clangunto buccinis illis.

[b] Heb.*viri belli.*

[c] Heb.*vice una.*

[d] Heb.*ſeptem vicibus. ſic ſæpius.*

8 Eſtoq; cùm tractim ſonabitur cornu arietino, cùm primùm audietis vocem buccinæ,ut vociferentur totus populus 'vociferatione magna: ſic concidet murus civitatis in loco ſuo, ut aſcendant populus quiſque ex adverſo ſui.

9 Vocavit itaq; Jehoſchuahh filius Nunis ſacerdotes,& edixit eis,portate arcam fœderis: ac ſeptem ſacerdotes portanto ſeptem buccinas arietinas ante arcam Jehovę.

10 Populo autem edixerunt , tranſite & circuite civitatem iſtam : & expeditus quiſque tranſito ante arcam Jehovæ.

11 Fuit ergo,cùm hoc edixiſſet Jehoſchuahh populo,ut ſeptem ſacerdotes portantes ſeptem buccinas arietinas ante Jehovam, tranſirent & clāgerent buccinis illis:arca verò fœderis Jehovę [e]ſequeretur eos:

12 (Expeditus autem quiſque iret ante ſacerdotes illos clangentes buccinis) denique [f] extrema acies ſequeretur arcam, pergentibus *ſacerdotibus* & clangentibus buccinis illis.

[e] Heb. *poſt eos: ſic frequenter.*

[f] Heb. *colligens.ut Num.* 10.25. *vide annotata ibi. ſic infrà* 16. *ver.*

13 Nam populo præceperat Jehoſchuahh dicendo,ne vociferemini, neque facite ut audiatur vox veſtra,nec prodeat ex ore veſtro ullum verbum: uſq; in diem,quo edicam vobis vociferamini,tunc vociferabimini.

14 Sic,cùm circūduxiſſet arcam Jehovæ, circa civitatem ipſam circumeundo ſemel, reverſi in caſtra,pernoctarunt in caſtris.

15 Deinde cùm ſurrexiſſet Jehoſchuahh manè: rurſus portaverunt ſacerdotes arcam Jehovæ.

16 Et ſeptem alii ſacerdotes portantes ſeptem buccinas arietinas ante arcam Jehovę, ire pergebant & clangebant buccinis illis : (expeditus autem quiſque ibat ante eos)& extrema acies ſequebatur arcam Jehovæ,pergentibus *ſacerdotibus* & clangentibus buccinis illis.

17 Sic circuierunt civitatem die ſecundo ſemel,ac reverſi ſūt in caſtra:ita fecerūt ſex diebꝰ

18 Fuit autem die ſeptimo, ut ſurgerent cùm aurora aſcenderet,& circuirent civitatem hac eadem ratione ſepties: tantùm die illo circuiverunt civitatem illam ſepties.

19 Fuit verò vice ſeptima,buccinaturis ſacerdotibus: ut ediſceret Jehoſchuahh populo,vociferamini,nam dedit Jehova vobis iſtam civitatem.

20 Eſto autem civitas iſta' anathema, ipſa & quicquid eſt in ea Jehovæ: tantùm Rachab meretrix caupona vivat ipſa, & quicquid eſt cum ea domi ejus,quia fideliter abſcondit legatos illos quos 'miſeramus.

21 Veruntamen vos, ſervate *vos* ab anathemate, ne 'efficiatis *vos* anathema , accipientes de iſto anathemate:& ſubjicientes caſtra Jiſraëlis anathemati perturbetis ea.

22 Sed totum argentum & aurum ,& inſtrumenta ærea aut ferrea res ſancta ſunto Jehovæ: in 'theſaurum Jehovæ venito.

23 Vociferatus itaque eſt populus cùm illi clangerent buccinis: fuitque cum populus audiret ſonū buccinæ, & vociferaretur populus voce magna, ut corrueret murus loco ſuo, ita ut aſcenderet populus in civitatem, quiſq; ex adverſo ſui:ſic ceperunt civitatem illam.

24 Devoveruntque internecioni quicquid erat in ea civitate [g] tam fœminas, quàm viros, tàm pueros quàm ſenes : & boves & pecudes aſinosque acie gladii.

[g] Heb. *uſque a minam ro uſque ſenem, que &c.*

25 Duobus autem viris illis , qui exploraverant illam terram', edixit Jehoſchuahh, ite in domum mulieris illius meretricis cauponæ', & educite inde ipſam mulierem & quicquid ejus *eſt*,quemadmodum juramento promiſiſtis ei.

26 Cùm itaque ingreſſi pueri illi exploratores eduxiſſent Rachabam , & patrem ejus, ac matrem ejus atque fratres ejus, & quicquid *erat* ei, etiam omnes familias ejus eduxiſſent, collocarunt eos'extra caſtra Jiſraëlis.

27 Ipſam autem civitatem combuſſerunt igne,& quicquid erat in ea : tantummodo argentum & aurum,inſtrumentaque ærea & ferrea, poſuerunt *in* theſauro domus Jehovæ.

28 Sed Rachabam meretricem cauponam , & familiam paternam ejus, cum omnibus quæ erant ei,vivam conſervavit Jehoſchuahh, quæ 'habitavit inter Jiſraëlitas 'uſque in diem hūc: eò quòd aſcondiſſet legatos illos, quos miſerat Jehoſchuahh ad explorandum Jerichuntem.

29 Prętęrea adjuratione execratus eſt Jehoſchuahh tempore illo, dicendo:maledictus eſto vir ille 'coram Jehova,qui ' ſurget ut ædificet civitatem hanc Jerichuntem,[h]'pretio primogeniti ſui fundet eam:& pretio minimi ſui ſtatuat fores ejus.

[h] Heb. *primoge & per m mum.*

30 Erat aatem Jehova cum Jehoſchuhha , adeò ut eſſet fama ejus in tota illa terra.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *hunc verſum cum duobus ſequentibus imperitè a proximè ſequenti hiſtoria divulſum, ei conjunximus,hinc caput ſextum incipientes.* Vir] *Jehova forma viri.* 2 Non] *id eſt,neque ex Jiſraëlitū, neque ex hoſtibus.* Princeps militiæ] *id eſt,tam angelorum quàm populi Dei. Chriſtus autem eſt, ad quem ſolùm hic principatus pertinet.* Quam ob rem procidens] *hunc honorem exhibet ei, quia non angelum,ſed Jehovam eſſe intelligit. Angeli enim eum ſibi deferri nolunt, Apoc.*19.10.*&* 22.8. 3 Extrahe] *ſic Deus præ-*

præcepit Moſchi Exodi *3.5.vide annotata ibi.* 5 Jehova] *quem 1.ver.virum, & 2.ver.principem militiæ Jehovæ vocarat.* 20 Anathema] *id eſt, exitio devota.* Miſeramus] *ego cum primoribus clam populo, ſup.2.1.* 21 Efficiatis vos anathema] *id eſt, eidem exitio vos obnoxios reddatis: ſic Deut.7.26.* 22 Theſaurum] *id eſt, in tentorium conventus, ubi etiam manubiæ Midjanitarum Jehovæ aſſervabantur. Num.31.in fine.* 26 Extra caſtra] *tantiſper dum initiarentur & reciperentur in populum Dei, ut Num.31.19.vide ver.28.* 28 Uſque in diem hunc] *id eſt, in perpetuum, ut ſuprà 4.9. Auguſtinus lib.6.locutionis de Joſua.* Habitavit] *& Schalmoni filio Nachſchonnis in tribu Jehudæ nupſit: Matthæi 1.5.* 29 Coram Jehova] *id eſt, ex decreto Jehovæ.* Surget] *id eſt, operam dabit ut ædificet.* Prætio primogeniti] *hujus execrationis effectum vide 1.Reg.16.34.*

CAPUT VII.

Jiſraëlitæ propter ſcelus Hhacanis, ope Dei deſtituti cæduntur: cujus cauſa Jehoſchuhhæ Deum conſulenti explicatur: quapropter inquiſitione deprehēſo ſceleris autore, & ſupplicio affectio populus Deo recōliatur.

1 SED prævaricati ſunt Jiſraëlitæ prævaricatione' in anathemate: accepit enim [a]Hhacan filius Carmi, filii [b] Zabdi, filii Zerachi e tribu Jehudæ de illo anathemate, quapropter accenſa eſt ira Jehovæ in filios Jiſraëlis.

[a] *qui & Hhacar 1. Chro.2.7. & Hhacor infrà ver.24.*

[b] *Zimri, 1. Chron.2.6.*

2 Cùm enim mittens Jehoſchuahh quoſdam Jerichunte Hhajum, quod erat propè Beth-Avenem eb oriente Beth-Elis, edixiſſet eis dicendo, aſcendite & explorate terram iſtam: aſcendenteſque homines illi exploraſſent Hhajum:

3 Ac reverſi ad Jehoſchuhham dixiſſent ad eum, ne aſcendat totus hic populus, quaſi bis mille viri, aut quaſi ter mille viri aſcendant ut percutiant Hhajum: ne fatiges ducendo illuc totum populum hunc, cum pauci ſint iſti:

4 Ideoq; aſcendiſſent de populo illuc quaſi ter mille viri: fugerunt a facie virorum Hhaji.

5 Cecideruntq; ex eis viri Hhaji ad triginta ſex viros, perſequentes inquam, eos *a loco qui* erat ante portam uſque ad 'Schebarimos, ceciderunt eos in illius declivi: quam ob rem liquefactum eſt cor populi adeò ut [c] *velut* in aquam abiret.

[c] Heb. *ut eſſet in aquam, id eſt, ut difflueret quaſi aqua.*

6 Jehoſchuahh autem lacerans veſtimenta ſua, procidit ſuper faciem ſuam in terram, ante arcam Jehovæ, uſqua ad veſperam, ipſe & ſeniores Jiſraëlis: 'impoſueruntque pulverem quiſque capiti ſuo.

7 Dicebatq; Jehoſchuahh, Aha domine Jehova, quare [d] unquam traduxiſti populum hunc trans Jardenem? ut dedas nos in manum Emoræi ad perdendum nos? at utinam voluiſſemus [e] morari trans Jardenem.

[d] Heb. *traduxiſti traducendo.*

[e] Heb. *& manſiſſemus.*

8 *Attende* ad me domine: quod dicam poſtquam obvertit Jiſrael cervicē ante hoſtes ſuos?

9 Nam audientes Cenahhanæi & omnes habitatores iſtius terræ, circumvenient nos, & excindent nomen noſtrum ex hac terra. Et quid facies nomini tuo maximo?

10 Dixit autē Jehova ad Jehoſchuhham [f]ſurge, quorſum hoc? [g] te manere dejectum in faciem tuam?

[f] Heb. *ſurge tibi.*

[g] Heb. *tu decidens in faciem tuam.*

11 Peccavit Jiſrael, atq; etiam tranſgreſſi ſunt 'fœdus meum quod pręceperam eis: nam etiam acceperunt ' de anathemate, ac 'etiam furati ſunt, etiamq; ' mentiti ſunt, deniq; repoſuerunt etiam illud inter ' inſtrumenta ſua.

12 Ideo non poterunt conſiſtere filii Jiſraëlis ante hoſtes ſuos, ſervicem vertent ante hoſtes ſuos, quia ſunt [h] rei anathematis: non pergam eſſe vobiſcum, niſi perdatis 'hoc anathema e medio veſtri.

[h] Heb. *ſunt in anathemate.*

13 Surge, ſanctifica populum hunc, dicens, ſanctificate, vos in craſtinum: ſic enim ait Jehova Deus Jiſraëlis, anathema eſt in medio tui Jiſraël, non poteris conſiſtere ante hoſtes tuos, donec amoveritis anathema iſtud e medio veſtri.

14 Appropinquate ergo manè per tribus veſtras: eſtoque ut tribus illa quam prehenderit Jehova, appropinquet per familias ſuas, & familia illa quam prehenderit Jehova, appropinquet per domos ſuas, & domus, quam prehenderit Jehova, appropinquet per viros ſuos.

15 Tum eſto, ut deprehenſus cum hoc anathemate ' comburatur igni, ipſe & quicquid *eſt* ei: quia tranſgreſſus eſt fœdus Jehovæ, & quia cōmiſit flagitium in Jiſraële.

16 Cùm itaque ſurgens Jehoſchuahh manè, juſſiſſet Jiſraëlem appropinquare per tribus ſuas: prehenſa eſt tribus Jehudæ.

17 Deinde cùm juſſiſſet appropinquare quanque familiam Jehudæ, prehendit familiam Zerachæam: poſtea juſſit appropinquare familiam Zerachæā per viros ſuos, & prehenſus eſt Zabdi.

18 Denique juſſit appropinquare familiam ej⁹ per viros ejus, & prehenſus eſt Hhacan filius Carmi filii Zabdi, filii Zerachi e tribu Jehudæ.

19 Tum dixit Jehoſchuahh ad Ahacanem, fili mi, tribue nunc gloriam Jehovæ Deo Jiſraëlis, & ede ei confeſſionem: & enunciato nunc mihi quid feceris, ne celes me.

20 Reſpondit itaque Hhacan Jehoſchuhhæ dicens: verum eſt, ego peccavi Jehovæ Deo Jiſraëlis, & [i]' hoc & illud commiſi.

[i] Heb. *& ſecundum hoc & ſecundum illud cōmiſi.*

21 Cùm enim viderem inter illa ſpolia togam [k]Babilonicam unam præſtantem, & ducentos ſiclos argenti, & lingulam auream unam quinquaginta ſiclorum pondere, cōcupiſcens accepi ea, ecce autē ſunt abſcondita in terra, in medio iſti⁹ tentorii mei, argentū autē *eſt* ſub ipſa *toga.*

[k] Heb *Schinhharis id eſt, Babyloniæ regionis, vide Gen.10.10.*

22 Tunc miſit Jehoſchuahh legatos, qui cucurrerunt in illud tentorium & ecce ea *toga* abſcondita erat in tentorio ejus, & argentum illud ſub ea.

23 Qui accipientes ea e medio illius tentorii attulerunt ea ad Jehoſchuhham & ad omnes filios Jiſraëlis: ſtatueruntq; ea coram Jehova.

24 Tunc Jehoſchuahh, & totus Jiſraël cum eo, aſſumpto Hhacane filio Zerachi, & argento & toga & lingula aurea, & filiis ejus ac filiabus, ej⁹ & bobus ejus: aſiniſq; ejus, & gregibus ejus, & tentorio ejus, deniq; quicquid erat ei: deduxerunt ea in convallem Hhacoris.

25 Ubi dixit Jehoſchuahh, quàm perturbaſti nos? perturbabit te Jehova hoc die: obrueruntque eum totus Jiſraël lapidibus, & combuſſerunt eos igni, ' cùm obruiſſet eos lapidibus.

26 Poſtremò erexerunt ſuper eum acervum lapidum magnum uſq; in hunc diem, ſic averſus eſt Jehova a furore iræ ſuæ, idcircò vocavit *quiſque* nomen loci illius convallem Hhacoris uſque in hunc diem.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 In anathemate] *de quo capite præcedenti ver.20.21.22.* 5 Schebarimos] *i. fractionum locum: ſic enim ſonat Hhebræa vox. videtur nomen accepiſſe inde, quod acies Jiſraëlitarum ibi fractæ ſint.* 6 Impoſueruntque pulverem] *lugentium more, de malo accepto, ut 1.Schemu.4.12. & alibi paſſim.* 11 Fœdus meum] *id eſt, obedientiam, quam promiſerant in fœdere, non præſtiterunt: Exodi 19.8. & 24.7. ſynecdoche.* De anathemate] *id eſt, de rebus comburendis, ex ver.24.cap.6.* Etiam furati] *de rebus ſervandis Jehovæ, de quibus ibid.22.ver.* Mentiti ſunt] *non afferendo in theſaurum Jehovæ, quod a ſingulis afferendum erat, ver.27.ibid.* Inſtrumenta] *id eſt, tam perdendas res, quàm Deo deſtinatas, rebus propriis commiſcuerunt, in peccato perſiſtentes. quare ſe & ſua eodem anathemate obligarunt.* 12 Hoc anathema] *id eſt, tum res anathemati devotas prius, tum eas, quæ contagionem ejuſdem criminis hauſerunt, nempe familiam cum Hhacanis rebus.* 15 Comburatur] *id eſt, poſtquam ſupplicium ſubierit, quod ex lege in blaſphemum, & divini mandati contemptorem conſtitutum eſt: Levit.24.14. & ſequentibus: & Num.15.30. & 35. abſumitor eadem ratione, qua perdendæ res & anathemati devotæ, tollendæ ſunt, id eſt, incendio, ex lege Deut.13.16. quam Jiſraëlitæ executi ſunt, infrà ver.25. & 26.* 20 Hoc & illud] *id eſt, ſingula illa commiſi, quæ Deus commiſſa eſſe in Jiſraële queritur ſuprà 11.* 25 Cùm obruiſſent] *vide annot. ver.15.*

CAPUT. VIII.

Deus Jiſraëlitis reconciliatus jubet Jehoſchuhham Hhajum aggredi ſtratagemate, & victoriam promittit, ſpoliaq; populo concedit, reliquas igni & gladio conſumendas. Deinde Jehoſchuahh partâ victoriâ altare ex legis præſcripto erigit ad ſacrificandũ, Decalogũ lapidibus inſculpit, & benedictiones ac maledictiones proponit.

1 TUM dixit Jehova ad Jehoſchuhham, ne timeto neque conſternator, ſume tecum totum populum [a] aptum ad bellum, & ſurgens aſcende verſus Hhajum: vide trado in manum tuam regem Hhaji & populum ejus, civitatémq; ejus, & terram ejus.

[a] Heb. *belli. ſic deinceps.*

2 Ut facias Hhajo & regi ejus, ſicut feciſti Jerichunti & regi ejus: tantùm ſpolia ejus & jumenta ejus diripietis vobis: diſpone tibi inſidias contra civitatem iſtam a poſteriore parte ejus.

3 Surgens itaque Jehoſchuahh & totus populus aptus ad bellũ, ut aſcenderet verſus Hhajum: delegit Jehoſchuahh triginta millia virorũ valentium robore, ut præmitteret eos noctu.

4 Præcepitq; eis dicendo, videte vos qui inſidiaturi eſtis huic civitati a poſteriore parte ipſius civitatis, ne procul collocetis vos ab ipſa civitate valde: ſed eſtote vos omnes parati.

5 Ego autem totusq; hic populus qui mecum *erit*, appropinquabimus ad iſtam civitatem: eritque cùm procedent obviam nobis, quemadmodum prius, & fugiemus ante eos:

6 Ut exeant poſt nos, donec avellerimus eos ab ipſa civitate, (dicent enim, fugiunt ante nos quemadmodum prius:) fugiendo ante eos.

7 Tum vos ſurgitote ex inſidiis, ut expellatis [b] reliquias ipſius civitatis: tradet enim Jehova Deus veſter eam in manum veſtram.

[b] Heb. *ipſam civitatem metonymia & ſynecdoche, ſic infrà ver.24.*

8 Eſto autem, cùm occupabitis ipſam civitatem, ut incendatis ipſam civitatem igni, ſecundũ verbum Jehovæ facitote: videte, præcepi vobis.

9 Sic præmiſit eos Jehoſchuahh, qui abeuntes ad locũ inſidiarum, conſederunt inter Beth-Elem & inter Hhajum ab occaſu Hhajo: pernoctavit autem Jehoſchuahh nocte illa in medio populi.

10 Deinde ſurgens Jehoſchuahh manè, recenſuit populum: aſcendebatq; ipſe cum ſenioribus Jiſraëlis ante populum verſus Hhajum.

11 Totus quoq; populus, [c] acies quæ erat cum eo, aſcendentes appropinquarunt donec venirent e regione ipſius civitatis: poſueruntq; caſtra ab Aquilone Hhajo: vallis autem quædam erat inter eos & inter Hhajum.

[c] Heb. *bellum*

12 Præterea ſumpſit quaſi quinquies mille viros: quos diſpoſuit in inſidiis inter Beth-Elem & inter Hhajum, ab occaſu civitatis Hhaji.

13 Admovente autem populo tota caſtra, quæ erant ab Aquilone civitati illi, & extremam partem eorum ab occaſu ipſius civitatis: perrexit Jehoſchuahh ea nocte in medium illius convallis.

14 Vnde fuit, cùm *id* vidiſſet Rex Hhaji, ut manè [d] feſtinanter ſurgentes procederent viri illius civitatis obviam Jiſraëli in prælium, ipſe cum toto populo ſuo, eo ipſo tempore ante planitiem illam: neſciebat autem ille ſibi inſidias eſſe a parte poſteriore civitatis.

[d] Heb. *ſtinaru manè runt.*

15 Tunc finxerunt ſe plaga affici Jehoſchuahh & totus Jiſraël ante eos: fugeruntque viâ ad deſertum.

16 Quapropter conclamati ſunt totus populus qui remanſerat in civitate Hhaji ad perſequendos eos: qui perſecuti ſunt Jehoſchuhham, ita ut avellerentur a civitate ſua.

17 Neq; remanſerat quiſquam Hhaji aut Beth-Ele qui non exirent ad perſequendum Jiſraëlẽ: reliqueruntque civitatem ſuam apertam dum perſequebantur Jiſraëlem.

18 Poſtea cùm edixiſſet Jehova Jehoſchuhhæ, extende [e] vexillum iſtud, quod eſt in manu tua verſus Hhajum, quia in manum tuam tradam ipſum: extendit Jehoſchuahh vexillum illud quod erat in manu ſua verſus ipſam civitatem.

[e] Heb. *vexill quæ infrà*

19 Tunc illæ inſidiæ ſurgentes citò e loco ſuo, accurrenteſq; cùm extendiſſet manum ſuam, & ingreſſæ civitatem ipſam ceperunt eam: & feſtinanter incenderunt civitatem igni.

20 Cumq; reſpicientes viri Hhaji poſt ſe, viderent quòd, ecce, aſcenderet fumus ipſius civitatis verſus cœlum, non erant in eis [f] vires fugiendo huc & illuc: nam populus qui fugiebat ad deſertum, convertit ſe contra eum qui perſequutus fuerat.

[f] Heb. *ſynecdo*

21 Etenim Jehoſchuahh & totus Jiſraël videntes ſuas inſidias cepiſſe civitatem, & aſcendere fumum ipſius civitatis: reverſi pecuſſerunt viros Hhaji.

22 Ipſæ verò *inſidiæ* exierunt ex ipſa civitate obviam illis, ita ut eſſent jiſraëlitis in medio, iſtis hinc, & illis inde: percuſſerunt verò illos adeò, ut non relinquerent illis ſuperſtitem aut effugientem.

23 Sed regem Hhaji ceperunt vivum, quem obtulerunt Jehoſchuhhæ.

24 Fuit autem cùm abſolviſſent Jiſraëlitæ occidere omnes habitatores Hhaji in ejus agro, in eo deſerto ubi perſequuti fuerant ipſos, & cecidiſſent omnes illi acie gladii, donec conſumerentur: ut reverſi omnes Jiſraëlitæ Hhajum, percuterent reliquias ejus acie gladii.

25 (Fueruntque omnes qui ceciderunt die illo, [g] cùm 'viri tum fœminæ, duodecies millia: omnes viri Hhaji.)

[g] Heb. a viro ue ad fœ am.

26 Nã Jehochuahh non' retraxit manum ſuã, quã extenderat cum vexillo: uſque dũ internecioni devoviſſet omnes habitatores Hhaji.

27 Tantùm jumenta & ſpolia civitatis illius diripuerunt ſibi Jiſraëlitæ: ſecundum verbum Jehovæ, quod præceperat per Jehoſchuhham.

28 Deinde combuſſit Jehoſchuahh Hhajum: & diſpoſuit ipſum in tumulum [h] perpetuum, in ſolitudinem uſque in diem hunc.

[h] eb. ſeculi.

29 Denique 'regem Hhaji ſuſpendit e ligno uſque ad 'tempus veſpertinum: cùm 'autem occideret ſol, præcepit Jehoſchuahh ut cadaver ejus demitterent e ligno, quod projecerũt ad oſtiũ portæ civitatis ipſius, & ſtatuerunt ſuper ipſũ acervum lapidum magnum uſq; in diem hũc.

30 Tunc extruxit Jehoſchuahh altare Jehovæ Deo Jiſraëlis: in monte Hhebalis:

31 (Quemadmodum præceperat Moſche ſervus Jehovæ filiis Jiſraëlis, ſicut ſcriptum eſt in libro legis Moſchis,) altare e lapidibus integris, ſuper quos non' agitaverat ferrum: in quo obtulerunt holocauſta Jehovæ, & ſacrificaverunt eucharistica.

Deut. 27.

32 Præterea inſcripſit ibi aliis lapidibus exemplum legis Moſchis, quam præſcripſerat filis Jiſraëlis.

33 Cumq; totus Jiſraël & ſaniores ejus, moderatoresque & judices ejus adſtarent arcæ [i] utrinque, coram ſacerdotibus Leviticis portantibus arcam fœderis Jehovæ, peregrinus æquè ac indigena, dimidium ejus e regione montis Gerizzimorum, alterum verò dimidium ejus e regione 'montis Hhebalis: (quemadmodum prius præceperat Moſche ſervus Jehovę populo ipſi Jiſraëli.)

[i] Heb. hinc & inde.

34 Poſtmodum pronunciavit omnia 'verba ipſius legis, benedictionem ac maledictionem, prorſus ut ſcriptum erat in ipſo libro legis.

35 Nulium fuit verbum ex omnibus quę pręceperat Moſche, quod non pronuntiaverit Jehoſchuahh coram tota congregatione Jiſraëlis & fœminis & parvulis, peregrino etiam, qui ibat inter eos.

ANNOTATIO.

3 Surgens] *ut Gen. 31.17.* 7 Tum] *ſigno dato de quo infrà 18. ver.* 13 Illius convallis] *quæ videlicèt media erat inter Hhajam & Jiſraëlitarum exercitum: de qua ſuprà ver. 11.* 14 Cùm id vidiſſet] *Jiſraëlitas iniquo loco caſtra collocaſſe, nempe in depreſſa valle, hac opportunitate allectus eſt ad irrumpendum.* Eo ipſo tempore] *ſine dilatione aut deliberatione.* Planitiem illam] *quæ civitati ad orientem adjacebat: ut ita Jiſraëlitas a latere aggrederentur, & fugientibus iter præciderent.* 15 Ad deſertum] *quà reditur Jerichuntem.* 18 Extende vexillum] *ut hac explicatione, vexilli ſignum daretum inſidiantibus irruendi in civitatem, & fugientibus faciem in hoſtes convertendi.* 26 Retraxit] *quod fuiſſet ſignum receptus.* 29 Tempus veſpertinum] *vide legem Deut. 21.22. ſic infrà 10.26.* 31 Agitaverat] *vide prohibitionem Exodi. 20.25.*

CAPUT IX.

Fama ſucceſſus Jiſraëlitarum commoti reliqui Cenahhanæi reges in eos conſpirant: Gibhhonitæ contrà aſtu vitam ab eis fœdere obtinent, ſed cum perpetua ſervitute junctam.

1 Fuitque cùm *iſta* audiviſſent omnes reges illi, qui erant cis Jardenẽ, in montanis & in planitie, & in omnibus portubus maris magni, [a] uſque ad *regionem* ſubjectã Libano: Chittæus & Emoræus, Cenahhanæus, Perizzæus, Chivvæus & Jebuſæus:

[a] eb. contra banum.

2 Ut congregarent ſe pariter ad pugnandum contra 'Jehoſchuhham & contra Jiſraëlem [b] animo uno.

[b] Heb. ore u ſynecdo ſic 2. ro. 18.12.

3 Habitatores autem Gibhhonis cùm audiviſſent quæ fecerat Jehoſchuahh Jerichunti & Hhajo,

4 Fecerunt 'ipſi quoque aſtu, ut abeuntes fingerent ſe legatos veniſſe *e longinquo*: ſumẽtes enim ſaccos tritos *impoſuerunt* aſinis ſuis, & utres vini tritos, ruptoſque & colligatos.

5 Et calceamenta trita & reſarta pedibus ſuis, ac veſtimenta trita ſibi induta: omniſque panis viatici eorum aruerat, [c] abierat in micas.

[c] Heb. erat ica. ſic infrà .ver.

6 Qui adeuntes Jehoſchuhham in caſtra Gilgalem, dixerunt ad eum, & ad *primores* viros Jiſraëlis: e terra longinqua advenimus, nunc ergo pangite nobiſcum fœdus.

7 Dixerunt autem *primores* viri Jiſraëlis ad 'Chivvæum: fortaſſis in' medio mei habitas: &' quo modo pangerem tecum fœdus?

8 Qui dixerunt ad Jehoſchuhham 'ſervi tui ſumus: dixitque ad eos Jehoſchuahh, qui eſtis? & unde venitis?

9 Tum dixerunt ad eum, e terra longinqua valde venerunt ſervi tui ad nomen Jehovæ Dei tui: nam audivimus famam ejus, & omnia quæ fecit in Ægypto.

10 Omnia etiam quæ fecit duobus regibus Emoræorum, qui erant trans Jardenem: Sichoni regi Cheſchbonis, & Hhogo regi Baſchanis, qui erat Hhaſchtarothis.

11 Quapropter edixerunt nobis ſeniores noſtri & omnes habitatores terræ noſtræ dicẽdo, ſumite in manu veſtra viaticum ad ipſum iter, & abite obviam eis, dicetis autem ad eos, ſervi veſtri ſumus, nunc ergo plãgite nobiſcũ fœdus.

12 Hic panis noſter eſt, calidum in viaticum accepimus illum e domibus noſtris, quo die exivimus ut veniremus ad vos: nunc autem ecce aruit & abiit in micas.

13 Et hi 'ſunt utres vini, quos impleveramus novos, jam ecce, rupti ſunt: ſimiliter hæc veſtimenta noſtra & calceamẽta noſtra detrita ſunt, [d] quia magnum eſt iter hoc valde.

[d] Heb. *præ multitudine itineris valde.*

14 'Quæ cùm accepiſſent viri illi *primores* ex viatico eorum: & os Jehovæ non conſuluiſſet:

15 Fecit cum eis Jehoſchuahh pacẽ, pepigitq; cum eis fœdus de illis in' vita ſervandis: quod

juramento promiſerunt eis principes cœtus.

16 Fuit autem[e] tertio pòſt die quàm pepigiſſent cum eis fœdus: ut audientes eos propinquos eſſe ſibi, & in medio ſui eos habitare:

[e] Heb. *a fine trium dierum*

17 Profecti filii Jiſraëlis venirent ad civitates eorum tertio die: erant autem civitates eorum Gibhhon, & Cephira, & Beerothæ, & Kiriath-Jehharim.

18 Sed non percuſſerunt eos filii Jiſraëlis, eò quòd juramento promiſiſſent eis duces cœtus per Jehovam Deum Jiſraëlis: quamvis murmurarent totus cœtus contra ipſos duces.

19 Dixerunt enim omnes duces ad totum cœtum, nos juramento promiſimus eis per Jehovam Deum Jiſraëlis: ideo nunc' non poſſumus' tangere eos.

20 Hoc faciamus eis, ut ſervemus in vita eos: ne ſit ſuper nos' indignatio, propter illud juramentum quo juravimus eis.

21 Cùm ergo dixiſſent ad eos duces illi, ſinuntor vivere: fuerunt putatores lignorum, & haurientes aquam' pro toto cœtu, quemadmodum dixerant ipſis duces.

22 Vocavit enim eos Jehoſchuahh, & allocutus eſt dicendo: quare decipiſtis nos dicendo: longinqui ſumus a vobis valde, cùm vos in medio noſtri habitetis?

23 Nunc ergo' maledicti eſtis: neque [f] deficiet ex vobis ſervus, & qui putet ligna, ac hauriant aquam pro domo Dei mei.

24 Qui reſpondentes Jehoſchuhhæ dixerunt: *fecimus*, quia[g] certò nunciatum fuerat ſervis tuis, id quod præcepit Jehova Deus tuus Moſchi ſervo ſuo, ut daret vobis totam hanc terram, & ut perderet omnes habitatores hujus terræ a facie veſtra: quare metuimus valdè[h] vitę noſtræ a vobis, & fecimus rem hanc.

25 Nunc autem, ecce, nos in manu tua, ut bonum & ut rectum *videtur* in oculis tuis facere nobis, fac.

26 Fecit ergo eis ſic: & eripuit eos e manu filiorum Jiſraëlis, ut non occiderent eos.

27 Conſtituitque eos Jehoſchuahh in die illo putatores lignorum, & haurientes aquam pro cœtu: idque pro altari Jehovæ uſque in diem hunc, in eo loco quem electurus eſſet.

[f] Heb.
dem.

[g] Heb.
ciendo
ciatum

[h] Heb.
anſi.

ANNOTATIO.

4 Ipſi quoq;] *id eſt, ut reliqui omnes Cenahbhanæi vitæ ſuæ conſulebant conſpiratione, ſic ipſi hac aſtutia.*
7 Chivvæum] *id eſt, Gibhhonitas qui Chivvæi erant.* Medio mei] *ac ideo regio quam tenes jure divino*
ad me pertinet. Et quo modo] *id eſt, quale fœdus velles me tecum inire.* 8 Servi tui] *id eſt, ad quævis*
imperata facienda parati. 14 Quæ cum] *id eſt, quos ſermones cùm admiſiſſent & probaſſent, adducti ſpe-*
cie rerum quas in viaticum ſumpſerant. 15 In vita ſervandis] *nulla addita conditione ad perſonas, bo-*
na, vel regionem pertinente, prout cum exteris licebat, qui Cenahbhanæi non erant: vide Deut. 20. 10. 2.
Schem. 2. 12. & 21. 2. 19 Non poſſumus] *quia fidem legitimè dedimus, nondum enim ad eorum urbes ac-*
ceſſeramus, cùm illi ſe nobis dederent, & vitam a nobis peterent. Eſt autem mandatum Deut. 20. 10. & ſe-
quentibus, ne poſtquam acceſſerimus ad expugnanda loca a Deo nobis deſtinata ullos vivere ſinamus: ſed cùm
hi vitam prius petierint, quàm eos aggrederemur, non habemus cur illos, contra juramentum noſtrum, inter-
necioni devovere debeamus. Eadem ratione vita conceſſa eſt Rachabæ & toti familiæ paternæ ejus, ſuprà
4. Et eadem ratione reliquias Cenahbhanæorum ultro ſe dedentes Schelomo tributarias fecit 1. Reg. 9. 20.
Contrà verò, propter violatum a Schaule juramentum hoc, divinitus fames immittitur, nec ira Dei prius ſe-
datur quàm de familia Schaulis ultio ſumpta ſit, 2. Schem. 21. Tangere eos] *ut vitam adimamus.* 20
Indignatio] *quæ eſſet ſi legitimè præſtitum juramentum violaremus.* 21 Pro toto cœtu] *id eſt, ſervi pub-*
lici, nomine cœtus populi Dei publicas angarias obeuntes in domo Dei, infrà 23. ver. Et Hhezræ 8. 20. qua-
re etiã Netinæi id eſt, dedititij vocantur in Hhezra & Nechemja frequenter. 23 Maledicti] *id eſt, miſeræ*
conditioni & laborioſæ addicti.

CAPUT. X.

Reges qui ad pugnandum contra Jehoſchuhham ſe congregarant, audita defectione Gibhhonitarum vires in eos convertunt, ſed Jehoſchuhhæ auxilio liberantur illi & reges divinitus cæduntur, quam victoriam Jehoſchuahh perſecutus regionem totam occupat & Gilgalem revertitur.

1 FUIT ergo, cùm audiviſſet Adoni-Tzedek rex Jeruſchalaimorum cepiſſe Jehoſchuhham Hhajum & exitio devoviſſe ipſum, quemadmodum fecerat Jerichunte & rege ejus ſic feciſſe Hhajo & rege ejus: præterea pacem feciſſe habitatores Gibhhonis cum Jiſraëlitis, &' *Jiſraëlitas* eſſe in medio eorum:

2 (Timebant autem valde, eò quòd civitas magna eſſet Gibhhen, ſicut una ex civitatibus regiis: imo quòd etiam major eſſet Hhajo, & omnes cives ejus eſſent ſtrenui.)

3 Ut mitteret Adoni-Tzedek rex Jeruſchalaimorum, ad Hohamum regem Chebronis, & ad Piramum regem Jarmuthi, & ad Japhihham regem Laciſchi, & ad Debirum Regem Hheglonis, qui dicerent:

4 Aſcendite ad me & auxiliamini mihi, ut percutiamus Gibhhonem: nam pacem fecit cum Jehoſchuhha & cum filiis Jiſraëlis.

5 Congregati itaque aſcenderunt quinque reges Emoræorum, rex Jeruſchalaimorum, rex Chebronis, rex Jarmuthi, rex Lachiſchi, rex Hheglonis, ipſi cum omnibus copiis ſuis, & caſtra ponentes contra Gibhhonem, bellum gerebant adverſus eam.

6 Sed miſerunt cives Gibhhonis ad Jehoſchuhham in caſtra Gilgalem', qui dicerent, ne remitte manus tuas a ſervis tuis: aſcende ad nos celeriter, & ſerva nos auxilians nobis, nam congregantur contra nos omnes reges Emoręorum habitantes in montanis.

7 Aſcendit itaq; Jehoſchuahh Gilgale, ipſe & totus populus aptus ad bellum cum ipſo: & quidem omnes valentes robore:

8 (Dixerat enim Jehova ad Jehoſchuhham, ne timeto ab eis, nam in manum tuam tradidi eos: non conſiſtet ex eis quiſquam in conſpectu tuo.)

9 Pervenítque ad illos Jehoſchuahh repentè: tota ipſa nocte aſcenderat Gilgale.

10 'Fudit itaque illos Jehova coram Jiſraële,

raële, qui percuſſit eos cæde magna apud Gibhhonem : deinde perſecutus eos via [a] qua aſcenditur Beth-choronem, percuſſit eos Hhazekã & Makkedam uſque.

11 Fuit autem cùm fugerent a facie Jiſraëlis, ipſis *verſantibus* in declivi Bethchoronis, & Jehova dejiciente in eos lapides magnos e Cœlis Hhazekam uſque, quibus moriebantur : (plures erant qui moriebantur lapidibus illis grandinis, quàm quos occiderunt filii Jiſraëlis gladio.)

12 Ut tunc [a] alloqueretur Jehoſchuahh Jehovam die quo [b] expoſuit Jehova hunc Emoræum filiis Jiſraëlis : & diceret ante ocnlos Jiſraëlis, Sol in Gibhhone [c] ſubſiſte, & Luna [d] in convalle Ajalonis.

13 Subſiſtit ergo Sol, & Luna ſtetit donec vindicata eſſet gens *Jiſraëlitica* ab hoſtibus ſuis : nonne hoc ſcriptum eſt in [e] libro recti ? ſtabat autem ſol in medio cœlo, neq; feſtinabat ad occaſum quaſi diem integrum.

14 Nec fuit ſimilis diei illi ante eum, vel poſt eum, auſcultante Jehova voci cujuſquam : nam Jehova pugnabat pro Jiſraële.

15 [a] Tandem reverſus eſt Jehoſchuahh, & totus Jiſraëel cum eo ad caſtra Gilgalem.

16 Cùm autem fugientes quinque reges illi, abſcondiſſent ſe in quadam ſpelunca Makkedæ;

17 Nuntiatumq; fuiſſet Jehoſchuhhę dicendo; inventi ſunt quinq; illi reges abſconditi in quadam ſpelunca Makkedæ.

18 Dixit Jehoſchuahh, obvolvite lapides magnos ori illius ſpeluncæ : & præficite ei viros ad cuſtodiendum illos.

19 Vos autem ne conſiſtite, perſequimini hoſtes veſtros, & [d] poſtremos quoſque eorum cædite, ne permittite eos ingredi in civitates ſuas; quandoquidem tradidit eos Jehova Deus veſter in manum veſtram.

20 Fuitq; cùm obſolviſſent Jehoſchuahh & filii Jiſraëlis percutere eos cæde magna valde, donec [e] conſumerentur: ſuperſtites verò qui ſupererant ex eis ingreſſi eſſent in civitates munitas:

21 Ut reverterentur totus populus [f] in caſtra ad Jehoſchuhham Makkedam [e] incolumes: [a] nõ moverat contra filios Jiſraëlis quiſquam linguam ſuam.

22 Diceretque Jehoſchuahh, aperite os illius ſpeluncæ, & producite ad me quinq; reges iſtos ex ipſa ſpelunca.

23 Qui facientes ſic, produxerunt quinque reges iſtos ad eum ex ipſa ſpelunca, regem Jeruſchalaimorum, regem Chebronis, regem Jarmuthi, regem Laciſchi, regem Hheglonis.

24 Deinde fuit cùm produxiſſent reges iſtos ad Jehoſchuhham, ut vocaret Jehoſchuahh omnes viros Jiſraëlis, & ediceret ductoribus virorum militantium, qui venerant cum ipſo, appropinquate, imponite pedes veſtros [f] cervicibus iſtorum regum : qui appropinquantes impoſuerunt pedes ſuos ſervicibus eorum.

25 Tunc dixit ad eos Jehoſchuahh, ne timete, neque conſternamini, confirmamini & fortes eſtote, nam ſic facturus eſt Jehova omnibus hoſtibus veſtris, quibuſcum vos pugnaturi eſtis.

26 Percuſſitq; eos Jehoſchuahh poſtea & morte affecit eos, ſuſpendens eos e quinque lignis : qui manſerunt ſuſpenſi e lignis illis uſq; ad veſperam.

27 Fuit enim tempore occaſus ſolis, ut præcipiente Jehoſchuahh, demitterẽt eos ex ipſis lignis, ac projicerent eos in ſpeluncam illam ubi abſconderant ſe: & impoſuerunt lapides magnos ori illius ſpeluncæ uſq; in hunc ipſum diem.

28 MAKKEDAM autem cepit Jehoſchuahh eodem die, [g] cujus *incolas* percuſſit acie gladii, & cum rege ejus internecioni devovit, ipſos, id eſt, [a] omnem animam quæ erat in illa, non reliquum fecit ſuperſtitẽ : ſed fecit rege Makkedæ, quemadmodum fecerat rege Jerichuntis.

29 DEINDE progreſſus Jehoſchuahh & totus Jiſraëel cum eo Makkeda Libnam, oppugnavit Libnam.

30 Cumq; tradidiſſet ipſam quoque Jehova in manum Jiſraëlis & regem ejus, percuſſit eam acie gladii, id eſt, omnem animam quæ erat in ea, non reliquum fecit in ea ſuperſtitem : ſed fecit rege ejus quemadmodũ fecerat rege Jerichũtis.

31 DEINDE progreſſus eſt Jehoſchuahh & totus Jiſraël cum eo Libna Laciſchum: & caſtris poſitis obſidens eam oppugnavit eam.

32 Tradiditque Jehova Laciſchum in manum Jiſraëlis, qui cepit eam [a] die ſecundo, & percuſſit eam acie gladii, id eſt, omnem animam quæ erat in ea, ſecundum omnia quæ fecerat Libnæ;

33 TUNC aſcẽdit Horam rex Gezeris ad auxiliandum Laciſcho, ſed percuſſit eum Jehoſchuahh & populum ejus, adeò ut non faceret ei reliquum ſuperſtitem.

34 DEINDE progreſſus eſt Jehoſchuahh & totus Jiſraël cum eo Laciſcho Hheglonẽ: & caſtris poſitis obſidentes eam, oppugnaverũt eam.

35 Quam ceperunt [a] eodem die, & percuſſerũt eam acie gladii, id eſt, omnem animam quæ erat in ea, eodem die internecioni devovit; ſecundũ omnia quæ fecerat Laciſcho.

36 [a] DEINDE aſcendit Jehoſchuahh & totus Jiſraël cum eo Hheglone Chebronem, & oppugnaverunt eam.

37 Quam capientes percuſſerunt acie gladii, & regem ejus & omnes civitates ejus, id eſt, omnem animam, quæ erat in [h] unaquaque earum, nõ reliquum fecit ſuperſtitem, ſecũdum omnia quæ fecerat Hhegloni, internecioni enim devovit eam, id eſt, omnem animam quæ erat in ea.

38 DEINDE [a] revertens Jehoſchuahh & totus Jiſraël cum eo, Debirum venit & oppugnavit eam.

39 Cumq; cepiſſent eam & regem ejus & omnes civitates ejus, percuſſerunt eos acie gladii, & internecioni devoverunt omnem animam in unaquaque earum, non reliquum fecit ſuperſtitem : quemamodum fecerat Chebroni, ſic fecit Debiro & regi ejus, & quemadmodum fecerat Libnæ & regi ejus.

40 DENIQUE percuſſit Jehoſchuahh totam regionem, [i] montanam & auſtralem, & planam, & de curſibus irriguam, & omnes reges earum, non reliquum fecit ſuperſtitem: ſed omnem animam humanam internecioni devovit, quemadmodum præceperat Jehova Deus Jiſraëlis.

41 Sic percuſſit eos Jehoſchuahh inde a Kadeſcho-Barnehhæ Hhazzam uſque : totam etiam terram [a] Goſchenis Gibhhonem uſque.

42 Omnes autem iſtos reges & terram eorum cepit Jehoſchuahh [k] una expeditione : nam Jehova Deus Jiſraëlis pugnabat pro Jiſraële.

43 Tum demum reverſus eſt Jehoſchuahh & totus Jiſraël cum eo ad caſtra Gilgalem.

ANNO-

eb. *aſcen-*

eb. *poſuit*
m filiis
raëlis.

eb. *ſilet: ſic*
*ptum.*1.
*m.*14.10

eb. *trun-*
illos cau-

eb. *cum*
, id eſt, in-
mitate.

eb. *collis:*
n fine
m. ſinec-
e.

[g] Heb. *& percuſſerat eam.*

[h] Heb. *in ea: ſic in fine ver. & ver.* 39.

[i] Heb. *montis & auſtri, & planitiei, & decurſuum.*

Deut. 20. 16 *&* 17.

[k] Heb. *vice una.*

ANNOTATIO.

1 Jiſraëlitas eſſe in medio] *Sic enim legitur cap.9.16.* 10 Fudit] *lapidibus, ut verſus ſequens ex-*
plicat. 12 Alloqueretur] *precibus interpellaret eum.* In convalle Ajalonis] *ad tribum Zebulun*
pertinente verſus alterum terminum promiſſæ terræ ad Aquilonem, vide Judicum 12. Eſt enim altera ab ea
quæ commemoratur infrà 19.42. Senſus autem verborum eſt: ſol ne occidas nobis in Gibhhone pugnanti-
bus, & Luna ne nobis afferas noctem. 13 Libro recti] *forenſium annalium ſive actorum publicorum*
qui intercidit, ut alii multi forenſes, quorum ſcriptura meminit. 15 Tandem] *ab hoc verſu ad ultimum*
uſque hyperbaton continuum eſt: nam antequam Gilgalem rediret cum exercitu, omnia, quæ ſubjungit, ge-
ſta ſunt, ideo eundem verſum in fine capitis repetit. 20 Conſumerentur] *qui per agros oppreſſi ſunt.*
21 In caſtra] *militaria. nam ſtativa erant Gilgale ut apparet ver.15. & ultimo.* Non moverat] *id*
eſt, ne verbo quidem a quoquam injuriam acceperant. 28 Omnem animam] *humanam: nam cætera*
prædæ erant: Deut.20.16. & 17. & infrà ver.40. hoc ſenſu ſequentia omnia accipienda ſunt. 32 Die
ſecundo] *ab obſidione: nam uno die non potuiſſet civitates tam remotas expugnare.* 35 Eodem die]
quo obſederunt. 36 Deinde] *vide ampliorem hujus hiſtoriæ explicationem infrà 14. & 15.* 38
Revertens] *meridiana parte relicta, Gilgalem verſus tendens.* 41 Goſchenis] *non Ægypti, ſed ejus*
de qua infrà 15.51.

CAPUT XI.

Devictis quinque regibus, omnes reliqui conjunctis copiis Jiſraëlitas ſtatuunt invadere, ſed inopinantes oppreſſi cæduntur, & tota eorum regio occupatur diſtribuenda tribubus Jiſraëlis, ac ita finis bellis imponitur.

1 FUITQUE cùm audiviſſet *iſta* Jabin rex Chatzoris: ut mitteret ad Jobabum regem Madonis, & ad regem Schimronis, & ad regem Aſchaphi:

2 Ad reges quoque qui erant ab Aquilone *regionis*, in montanis & in campeſtribus, in [a] auſtralibus partibus Cinnerothanis & in planitie, & in tractibus Dori verſus mare:

[a] Heb. *in auſtro Cinnerotharum, id eſt, regionum ſitarum in utraq; ripa Genezareth cis & trans Jardenem.*

3 *Ad* Cenahhanæum ab oriente & occidente, & Emoræum, & Chittæum, Perizzæumque & Jebuſæum in montanis: Chivvæum etiam ſubjacentem Chermoni, in regione Mitzpæ.

4 Qui prodierunt ipſi, & omnes copiæ eorum cum eis, populus multus, ſicut arena quæ *eſt* in littore maris, multitudine: & equi ac currus multi admodum.

5 Et ex condicto convenerunt omnes reges iſti: deinde venientes caſtra poſuerunt ſimul ad aquas Meromi, ut pugnarent contra Jiſraëlem.

6 Dixit autem Jehova ad Jehoſchuhham, ne time a facie eorum, nam cras hoc eodem tempore traditurus ſum omnes illos confoſſos coram Jiſraële: equis eorum ſuffragines ſuccidito, & currus eorum comburito igni.

7 Venit itaque Jehoſchuahh & totus populus militaris cum eo contra illos ad aquas Meromi repentè, & irruerunt in eos.

8 Quos tradidit Jehova in manum Jiſraëlis, ita ut percuterent eos, perſequutique ſunt eos uſque ad magnam Tzidonem, & uſque ad [b] ſalinas, ac uſque ad conuallem Mitzpæ verſus orientem: percuſſerunt autem eos adeò, ut non reliquum facerent eis ſuperſtitem.

[b] Heb. *ad cõbuſtiones aquarum, id eſt, loca ubi aquæ cõburũtur in ſalem, ut infrà 13.6*

9 Fecitq; Jehoſchuahh quemadmodum ipſi edixerat Jehova: equis eorum ſuffragines ſuccidit, & currus eorum combuſſit igni.

10 Reverſus deinde Jehoſchuahh, tempore illo cepit Chatzorem, cujus regem percuſſit gladio: Chatzor enim antea erat caput omnium regnorum iſtorum.

11 Percuſſerunt autem omnem animam, quæ erat in ea, acie gladii internecioni devoventes, non reliqua fuit ulla anima humana: Chatzorem verò combuſſit igni.

12 Similiter omnes civitates regum iſtorum, & omnes reges earum cepit Jehoſchuahh, percuſſitq; eos acie gladii internecioni devovendo eos: quemadmodum præceperat Moſche ſervus Jehovæ.

13 Veruntamen nullam earum civitatum quæ [d] manſerunt cum aggere ſuo combuſſit Jiſraël; præter Chatzorem ſolam, *quam* combuſſit Jehoſchuahh.

14 Omnia autem ſpolia iſtarum civitatum & jumenta diripuerunt ſibi filii Jiſraëlis: tantùm omnes homines percuſſerunt acie gladii, adeò ut perderent eos, non fecerunt reliquam ullam animam humanam.

15 Quemadmodũ præceperat Jehova Moſchi ſervo ſuo, ſic præceperat Moſche Jehoſchuhhæ, & ſic fecit Jehoſchuahh, nihil detraxit ex omnibus quæ præceperat Jehova Moſchi.

16 Cepit ergo Jehoſchuahh totam regionem iſtam montanam, & totam auſtralem, & totam terram Goſchenis, & planitiem atq; campeſtria, id eſt, montana Jiſraëlis & planitiem ejus.

17 A monte [e] glabro [f] quo aſcenditur Sehhirem uſque Bahhal-Gadem in convalle Libani, ſub monte Chermonis, quorum omnes reges cepit, & percutiens morti tradidit eos.

18 [g] Diebus multis geſſit Jehoſchuahh contra omnes reges iſtos bellum.

19 Nulla fuit civitas quæ pacem fecerit cum filiis Jiſraëlis, præter Chivvæos habitatores Gibhhonis: omnia iſta ceperunt bello.

20 A Jehova enim fuit quod obfirmarant cor ſuum, ad occurrendum bello Jiſraëli, ut internecioni devoveret illas, nec fieret illis gratia; ſed ut perderent eas, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

21 TEMPORE autem illo veniens Jehoſchuahh excidit [h] Hhanakæos e montanis, e Chebrone, e Debiro, e Hhanabo, & ab omnibus [i] montanis Jehudæ, & ab omnibus montanis Jiſraëlis: cum civitatibus illorum internecioni devovit eos Jehoſchuahh.

22 Nullus Hhanakæorum reliquus factus eſt in terra filiorum Jiſraëlis: tantùm Hhazzæ, Gathi & Aſchdodi ſuperfuerunt.

23 Sic cepit Jehoſchuahh totam illam terram quemadmodum edixerat Jehova Moſchi: deinde dedit eam Jehoſchuahh in poſſeſſionem Jiſraëlitis, [k] ſecundum partitiones eorum per tribus eorum: cum terra quieta fuit a bello.

ANNOTATIO.

3 Mitzpæ] *id eſt, ſpeculæ: nam regio eſt ſita in ingreſſu Libani ſuprà Jardenem, in qua ſpeculatores collocatierant ut eorum cuſtodia, ſecura ſervaretur regio. Non eſt autem illa Mitzpa quæ ad tribum Jehudæ pertinet, infrà 15.38. neque Binjaminis infrà 18.26. neque illa Mitzpa Moabitarum de qua 1. Schemu. 22. 3. ſed ea quæ eſt Gilhhadi juncta, de qua Gen. 31.49. & Jud. 1.1.* 13 Manſerunt cum aggere] *id eſt, quæ obſidionem quidem expectarunt, ſed antequam aggeres vi dejicerentur ſe dediderunt: Ex lege Deut. 20. 10.* 17 Glabro] *id eſt, qui totus eſt glabretum ſine arboribus.* 18 Diebus multis] *ſex annis & paulo plus. quod colligitur ex ætate Calebi, cum peteret poſſeſſionem a Jehoſchuhha infrà 14.6. & ſequentibus.* 21 Hhanakæos] *vide annotata Num. 13.22.* Montanis Jehudæ] *hinc colligitur librum hunc compoſitum fuiſſe poſt diviſionem populi in duo regna, & Schaulis mortem. quod confirmatur frequenti illa formula qua facta a Jehoſchuhha dicuntur duraſſe in diem hunc. ſuprà 4.9. & ſæpius.* 23 Secundum partitiones] *de quibus infrà 15. & ſequentibus.*

CAPUT XII.

Epilogus expeditionum Jiſraëlitarum ſub Moſche & Jehoſchuhha: cum catalogo regionum quas occuparunt, & regum quos occiderunt.

1 HI autem ſunt reges iſtius terræ, quos percuſſerunt filii Jiſraëlis & hæreditariò poſſederunt terram eorum, trans Jardenem ad ortum ſolis: a flumine Arnonis uſque ad montem Chermonis, & omnia campeſtria ad orientem.

2 Sichon rex Emoræorum qui habitabat Cheſchbone: qui dominabatur a Hharohhere, quod eſt ad ripam fluminis Arnonis, & [a] [a] interamni ipſius fluminis, ac dimidio Gilhhadis uſque ad Jabbokum torrentem, terminum Hhammonitarum.

3 Et a campeſtribus uſque ad mare [b] Cinnereth ab oriente, & uſque ad mare campeſtrium, mare ſalſum ad orientem, *ubi eſt* via [a] Beth-Jeſchimothas: & ab Auſtro ſub ipſis [a] decurſibus collis.

4 Et conterminus Hhog rex Baſchanis e reliquiis Raphaæorum: qui habitaverat Hhaſchtarothis & Edrehhi.

5 Dominabaturque in monte Chermonis & Salchæ & in toto Baſchane, uſque ad terminum Geſchuræorum, & Mahhachathæorum, & in dimidio Gilhhadis, contermino Sichoni regi Cheſchbonis.

6 Moſche ſervus Jehovæ & filii Jiſraëlis percuſſerunt eos: deditque illam Moſche ſervus Jehovæ hæreditariam poſſeſſionem Rëubeniticæ & Gaditicę, ac dimidiatæ tribui Menaſchiticæ.

7 Hi verò ſunt reges iſtius terræ, quos percuſſit Jehoſchuahh cum filiis Jiſraëlis cis Jardenem ad occidentem, a Bahhal-Gade in convalle Libani uſque ad montem glabrum, quà aſcenditur Sehhirem: deditque eam Jehoſchuahh tribubus Jiſraëlis hæreditariam poſſeſſionem ſecundum partitiones eorum.

8 In montanis ac in planitie & in campeſtribus, & in decurſibus, & in deſerto, ac in auſtrali plaga: *terram* Chittæi, Emoræi, & Cenahhanæi, Perizzæi, Chivvæi, & Jebuſæi.

9 Rex Jerichuntis unus: rex Hhaii, quæ a latere erat Bethelis unus.

10 Rex Jeruſchalajimiorum unus: rex Chebronis unus.

11 Rex Jarmuthi unus: rex Laciſchi unus.

12 Rex Hheglonis unus: rex Gezeris unus.

13 Rex Debiri unus: rex Gederis unus.

14 Rex Chormæ unus: rex Hharadi unus.

15 Rex Libnæ unus: rex Hhadullami unus.

16 Rex Makkedæ unus: rex Beth-Elis unus.

17 Rex Tappuachi unus: rex Cheperis unus.

18 Rex Apheki unus: rex [a] Scharonæ unus.

19 Rex Madonis unus: rex Chatzoris unus.

20 Rex Schimronis Meronis unus: rex Achſchaphi unus.

21 Rex Thahhanachi unus: rex Megidduntis unus.

22 Sex Kedeſchi unus: rex Joknehhami cum Carmelo unus.

23 Rex Dori cum tractu Dori unus: rex gentium ad Gilgalem unus.

24 Rex Thirtzæ unus: omnes reges triginta unus.

ANNOTATIO.

2 Interamni] *Deut. 2.35. item 3.16.* 3 Beth Jeſchimothas] *quæ eſt in termino Moabitarum: vide Ezech. 25.9.* Decurſibus collis] *de quibus Deut. 3.17.* 18 In Scharone] *vide 1. Chron. 27.29.*

CAPUT XIII.

Jehoſchuhhæ jam ſeni Deus præcipit, ut totam promiſſam terram tam occupatam quàm occupandam cis Jardenem novem tribubus cum dimidio diſtribuat, quæ diſtributio antequam explicetur, repetis diſtributionem factam a Moſche trans Jardenem duabus tribubus cum dimidiata.

1 JEHOSCHUAHH autem [a] ſenex erat & [a] vergens ætate: quare dixit Jehova ad eũ, tu ſenuiſti, vergens ætate es: & terra relinquitur multa admodum hæreditariò poſſidēda.

2 Hæc terra eſt quæ relinquitur, omnes limites Peliſchtæorum & tota Geſchuræa.

3 A [a] Schichore, qui eſt ante Ægyptum uſque ad terminum [b] Hhekronis verſus Aquilonem, Cenahhanęis [a] accenſetur: *regio* quinque Satrapiarum Peliſchtæorum, [c] Hhazzathæ & [d] Aſchdodæ, & [e] Eſchkeloniticæ, Gathæ, & [f] Hhekroniticæ, [a] quæ Hhavæorum *fuit*.

4 Ab Auſtro tota terra Cenahhanæi & [g] Magora quod eſt Tzidoniorum uſque Aphekum: uſque ad terminum Emoræi.

5 Terra etiam [h] Giblæa & totus Libanus ad ortum ſolis, a Bahhal-Gade ſub monte Chermonis: uſque ad ingreſſum Chamathæ.

6 Omnes habitatores illius montis a Libano uſque ad [i] ſalinas omnes, Tzidonios ego expellam

[e] *Aſcalonæa ab Aſcalone.*

[f] *Akaronæa ab Accarone.*

[g] Heb. *Mebbara: ſed uſitatum eſt literam hebraicā Hhajin in g mutari. eſt autem fluvius in ora Libano ſubjecta inter Tzidonem & Berytum, vide Plin. li. 5. cap. 20.*

[h] *a Gabale, promontorio ſuprà Tzidonem, ſic dicta Plin. ibidem.*

[i] Heb. *combuſtiones aquarum: vide annotata ſuprà 11.8.*

pellam a conſpectu filiornm Jiſraëlis: tãtnm fac ut *ſortitione* accidat Jiſraëli in poſſeſſionem, quemadmodum præcepi tibi.

7 ʼ Nunc itaque divide terram iſtam in poſſeſſionem novem his tribubus & dimidiatæ tribui Menaſchiticæ.

8 ʼ [k] Cum *altera dimidiata* ejus Rëubenitica & Gaditica acceperunt poſſeſſionem ſuam quam dederat eis Moſche trans Jardenem ad orientem, ʼ quemadmodum dedit eis Moſche ſervus Jehovæ:

[k] Heb. *cum eo: ſynecdoche.*

9 (A Hharohhere quod eſt ad ripam fluminis Arnonis, & civitate, quæ *eſt* interamnis, tum totam planitiem Medebæ Dibonem uſque.

10 Id eſt, omnes civitates Sichonis regis Emoræi, qui regnabat Cheſchbone: uſque ad terminum Hhammonitarum.

11 Tum Gilhhadem & terminum Geſchuræũ & Mahhacathæum, totumq; montem Chermonem ac totum Baſchanem Salcam uſque.

12 Totum regnum Hhogi in Baſchane, qui regnabat Hhaſchtarothis & Edrehhi: hic reſiduus erat e reliquiis ʼ Raphaçorum,) cùm percuſſiſſet eos Moſche & expuliſſet eos.

13 Quamvis non expulerint filii Jiſraëlis Geſchuræum & Mahhacathæum, ſed inhabitaverit Geſchurçus & Mahhacathæus in medio Jiſraëlitarum, uſque in diem hunc.

14 Tantùm tribui Leviticæ non dedit poſſeſſionem: ʼ igni conſumenda Jehovæ Dei Jiſraëlis ſunt poſſeſſio ejus, quemadmodum dixit ei.

15 Dederat autem Moſche tribui filiorũ Rëubenis per familias eorum *in poſſeſſionem*.

16 Fuitque eis terminus a Hharohhere, quod eſt ad ripam fluminis Arnonis, tum civitas quæ eſt interamnis, tum tota planities uſque Medebam.

17 ʼ Cheſchbonem cum omnibus civitatibus ejus, quæ ſunt in illa planitie: Beth-Bahhal ʼ Dibonem & Bamoth-Bahhalem, [l] Mehhonem.

[l] *Bahhalmebhon & Bebhon. Num. 32.3. & 38. & Bethmebhon. Jirmeja. 48.23.*

18 Item Jahhetzam & Kedemothas & Mephahhatham.

19 Item Kiriathajima & Sibmam & Zereth-Schahharam in montanis illius convallis.

20 Item Beth-Pehhorem, & ʼ Aſchdothas-Piſgæ & ʼ Beth-Jeſchimothas.

21 Denique omnes civitates illius planitiei & totum regnum Sichonis regis Emoræorum, qui regnarat Cheſchbone: cùm percuſſiſſet Moſche eum & principes Midjanitarum Evin & Rekemum & Tzurem & Churem & Rebahhũ, ʼ Toparchas Sichonis, inhabitantes eam terram.

22 Bilhhamum quoque filium Behhoris divinum occiderant filii Jiſraëlis gladio ad cæſas copias eorum.

23 Fuitque terminus filiorum Rëubenis Jarden cum termino *ejus*: hæc *eſt* poſſeſſio filiorum Rëubenis per familias eorum, civitates cum villis earum.

24 ITEM dederat Moſche tribui Gadis, pro filiis Gadis per familias eorum,

25 Fuitque illis terminus Jahhazer cum omnibus civitatibus Gilhhadis, & ʼ dimidiata terra Hhammonitarum: uſque Hharohherem, quæ eſt ante conſpectum Rabbæ.

26 Item a Cheſchbone uſque [m] Ramatham Mitzpę, & Betonimos: & a Machanajimis uſque ad terminum [n] Debiri.

27 In convalle autem [o] Beth-Haramum & [p] Beth-Nimram & Succhothas & Tzaphonem, reſiduũ regni Sichonis regis Cheſchbonis, Jardenem cum termino *ejus*: uſque ad extremitatẽ maris Cinnerethę, trans Jardenem ad orientem.

28 Hæc eſt poſſeſſio filiorum Gadis per familias eorum: civitates cum villis earum.

29 DENIQUE dederat Moſche dimidiatę tribui Menaſchis: fuitque dimidiatæ tribus filiorum Menaſchis per familias eorum;

30 Fuit, inquam, terminus eorum a Machanajimis totus Baſchan, totum regnum Hhogi regis Baſchanis, & omnes villę Jairis, quæ erant in Baſchane ſexaginta civitates.

31 Item dimidium Gilhhadis cum [q] Haſchtarothis & Edrehhi civitatibus regni Hhogi in Baſchane: hæc dederat filiis Maciris filii Menaſchis ʼ pro dimidiata parte filiorum Maciris per familias eorum.

32 Iſta ſunt, quæ poſſidenda tradiderat Moſche in campeſtribus Moabitarum trans Jardenem Jerichuntis orientem verſus.

33 Tribui autem Leviticæ non dederat Moſche poſſeſſionem: Jehova Deus Jiſraëlis eſt poſſeſſio eorum, quemadmodum dixit eis.

ANNOTATIO.

1 Senex] *de ætate ejus vide cap. ſequenti ver. 10.* 3 Aſchichore] *amnis eſt, qui Petram Arabiæ præterfluens in Sirbonim paludem influit, & Ægyptum a terra promiſſa diſterminat.* Accenſetur] *non enim erant Philiſtæi juſti poſſeſſores ejus, ſed vi Hhavvæos expulerant Deut. 2.22. ideo finem verſiculi vertimus, quæ Hhavvæorum fuit.* 7 Nunc itaque] *cùm ſenio confectus ſis. ſup. ver. 1.* 8 Cum altera] *præcedentia mandatum continent, ſequentia referunt diſtributionem priùs factam a Moſche Num. 32. & 34. ut appareat cur novem tribubus tantùm cum dimidiata jubetur poſſeſſionem diſtribuere.* Quemadmodum] *id eſt, præſtita conditione quam præſcripſerat Moſche.* 12 Raphæorum] *vide Gen. 14.5.* 14 Igni conſumenda] *ſynecdoche eſt ſimul & metonymia: nam ſpecies pro omni oblationum genere, & igni conſumenda pro parte eorum aſſervata ponuntur. Num. 18.* 17 Cheſchbonem] *eam habuerunt communem Rëubenitæ cum Gaditis: unde factum eſt ut infrà 21. 39. a Gaditis dicatur Levitis data.* Dibonem] *non eſt ea quæ Num. 33.45. Dibon Gadis vocatur ad differentiam hujus Dibonis, quamvis etiam illa interdum Dibon ſimpliciter dicatur, ut Numerorum 32.3.* 20 Aſchdothas-Peſgæ] *vide Deut. 3.17.* Beth-Jeſchimothas] *de qua Num 33.49. & Ezech. 25.9.* 21 Toparchas] *vide annotata Num. 31.8.* 25 Et dimidiata terra Hhammonitarum] *quam ademerat eis Sichon Num. 21.26. nam attingere quicquam eorum quæ adhuc poſſidebant Hhammonitæ expreſſè prohibuerat Deus, Deut. 2.16. & ſequentibus. unde Jiphtach Judic. 11.17. negat Jiſraëlitas quicquam occupaſſe, quod ad Hhammonitas pertineret.* 31 Pro dimidiata] *ſex enim ejus filii hæreditatem acceperunt ultra Jardenem cum novem tribubus infrà 17.2.*

CAPUT: XIIII.

Generalis propoſitio partitionis terræ quinque prioribus verſibus continetur: inde verò uſque ad finem capitis narratur ſingulari prìlegio, antequam divideretur terra, Calebo poſſeſſionem attributam eſſe, ut promiſerat Deus Num. 14.

1 Iſta

1 [a]ISTA verò ſunt quæ poſſidenda acceperunt filii Jiſraëlis in terra Cenahhani: quæ poſſidenda tradiderunt Elhhazar ſacerdos & Jehoſchuahh filius Nunis ac primores paternarum familiarum per ſingulas tribus filiis Jiſraëlis.

2 Sortitione poſſeſſionis ſuæ: (quemadmodum præceperat Jehova per Moſchen) novem tribubus & dimidiatæ tribui.

3 Cùm dediſſet Moſche poſſeſſionem duabus illis tribubus, & dimidiatæ tribui trans Jardenem: Levitis autem non dediſſet poſſeſſionem inter eos.

4 'Erant enim filiorum Joſephi duę tribus, Menaſche & Ephrajim, 'quare nō dederunt partem Levitis in ipſa terra, ſed civitates ad habitandum, & ſuburbana prædia earum, pro pecoribus eorum & pro facultatibus eorum.

5 Quemadmodum præceperat Jehova Moſchi ſic fecerunt filii Jiſraëlis: & partiti ſunt terram.

6 Acceſſerant enim 'filii Jehudæ ad Jehoſchuhham Gilgalem, & dixerat ad eum Caleb filius Jephunnę Kenizzeus: tu noviſti verbū quod edixit Jehova Moſchi viro illi Dei, mei cauſâ, & tui cauſâ Kadeſchi-Bernehhæ.

7 Quadragiuta annos natum fuiſſe me cùm mitteret Moſche ſervus Jehovæ Kadeſcho-Barnehæ ad explorandum hanc terram: & retuliſſe ei reſponſum, quemadmodum erat in [a] animo meo.

8 Fratres quidem meos, qui aſcenderant mecum, liquefeciſſe [b] animū populi: me verò [c] plenè ſecutum eſſe Jehovam Deum meum.

[a] Heb. cum de meo.
[b] Heb. cor.
[c] Heb. impleſſe poſt Jehovam ire, ut frà aliquo s.

9 Ideoq; juraſſe Moſchen die illo dicendo: *mentiar* niſi terra illa per quam inceſſit pes tuus tibi cedat in poſſeſſionem filiisque tuis uſque in ſeculum: eò quòd plenè ſecutus es Jehovam Deum meum.

10 Nunc autem, ecce, vivum conſervavit Jehova me quemadmodum dixerat: jam 'quadrageſimus quintus annus eſt, ex quo edixit Jehova edictum hoc Moſchi, 'cùm rediret Jiſraël in deſertum: nunc ergo, ecce ego hodie natus ſum octoginta quinque annos.

11 Adhuc hodie robuſtus ſum, ut quo die miſit me Moſche, ut vires meæ tunc *fuerunt*, ſic etiam vires meæ nunc *ſunt* ad bellum, & ad 'procedendum atque veniendum.

12 Quapropter nunc da mihi montem iſtum, id quod edixerat Jehova die illo: quamvis tu audieris illo die Hhanakæos eſſe ibi, & civitates eſſe maximas *&* munitiſſimas, 'fortaſſis Jehova erit mecum ut expellam eos quemadmodum prædixit Jehova.

13 'Benedixit ergo ei Jehoſchuahh: deditque Chebronem Calebo filio Jephunnæ in poſſeſſionem.

14 Idcircò ceſſit Chebron Calebo filio Jephunnæ Kenizzæ 'in poſſeſſionem, uſq; in diem hunc: propterea quòd plenè ſecutus eſſet Jehovam Deum Jiſraëlis.

15 (Nomen autē Chebronis antea fuerat [d] urbs 'Arbahhi, is eſt homo ille maximus inter Hhanakęos) 'tum terra quieta fuit a bello.

[d] Heb. *Kirjath-Arbahhi.*

ANNOTATIO.

1 Iſta] *quæ hoc & ſequentibus quinque capitibus comprehenduntur.* 4 Erant enim] *hoc verſu docet quomodo exceptis Levitis & illis qui poſſeſſionem acceperant ultra Jardenem, novem cum dimidia ſuperfuerint.* Quare non dederunt] *tum quia mandaverat Deus ut exciperentur Levitæ a poſſeſſione terræ, tum etiam quia Moſchis exemplum exceptionem confirmabat.* 6 Filii Jehudæ] *ut contribuli ſuo Calebo, advocati patrocinarentur. Hæc autem geſta fuiſſe ante expugnatam Chebronem, oſtendit comparatio hujus loci cum verſ. 36. & 37. capitis 10.* 10 Quadrageſimus quintus] *id eſt, 7. ab ingreſſu in terram: unde colligitur ſeptem annos Jehoſchuhham impendiſſe in debellandis Cenahhanæis.* Cum rediret] *Dei ſententia juſſus retrocedere. Num. 14. 25.* 11 Procedendum] *vide Num. 27. 17.* 12 Fortaſſis] *offert ſe propriis viribus montis incolas aggreſſurum confiſus promiſſione divina. vide Exod. 32. 30. Dubitandi verò particulam adjicit, cùm ad notandam humanitus rei difficultatem, tùm ad comparandos & confirmandos in eadem ſpe animos audientium, ut 1. Schem. 14. 7.* 13 Benedixit] *id eſt, approbavit petitionem ejus & conceſſit ei Chebronem, quamvis non promiſerit ut propriis viribus aggrederetur Caleb, ſed ipſe cum toto Jiſraële eam oppugnavit, & captam dedit Calebo. vide ſuprà 10. 37.* 14 In poſſeſſionem] *vide infrà 21. 11. & ſequentibus.* 15 Arbahhi] *viri nomen eſt, a quo civitas denominabatur.* Tum terra] *idem repetit quod in fine decimi, ut eo clarius temporum ὑςέρωσις cognoſcatur.*

CAPUT XV

Termini poſſeſſionis Jehudæ cum omnibus civitatibus & villis in ea comprehenſis rencenſentur.

1 FUIT autem ſors pro tribu filiorum Jehudę per familias eorum: ad terminum Edomæorum, deſertum Tzinis meridiem verſus *erat* extremitas auſtralis.

2 Fuitq; eis terminus meridianus, extremitas maris ſalſi: ab [a] eo ſinu qui ſpectat meridiem verſus.

[a] Heb. ab ea gua.

3 Unde procedens adverſus meridiem ad aſcenſum Hhakrabimorum pertranſit Tzinem, aſcenditq; a meridie Kadeſchum-Barnehhæ: ac tranſiens Chetzrone, aſcendit Adarem, & divertit Karkahhum.

4 Inde tranſiens Hhatzmonem, procedit ad 'flumen Ægypti, cujus termini exitus ſunt in mare: hic eſt vobis terminus meridianus.

5 Terminus autem orientem verſus, eſt 'mare ipſum ſalſum, uſq; ad extremitatem Jardenis: terminus verò ad latus Aquilonare, a ſinu iſtius maris, 'pars Jardenis.

6 Unde aſcendens hic terminus Beth-Choglam, tranſit ab Aquilone Beth-Hharabæ, deinde aſcendit idem terminus ad lapidem Bohanis [b] 'Rëubenitæ.

[b] Heb. *filii* *Rëubenis.*

7 Unde aſcendit idem terminus Debirum a convalle Hhacoris, & Aquilonem verſus ſpectat [c] Gilgalem, qui eſt e regione aſenſus Addummimorum, qui eſt ipſi valli a meridie: tum tranſit terminus ipſe ad aquas Hhen-Schemeſchi, ſuntque progreſſus ejus ad fontem Rogelis.

[c] *infrà* 18. 17 *Gelilothas.*

8 Inde aſcendit idem terminus per vallem filiorum Hinnomi ad latus urbis Jebuſæorum a meridie, ipſa eſt Jeruſchalajima: vnde aſcen-

dit idem terminus ad verticem montis qui *eſt* in conſpectu [d] vallis Hinnomi verſus occidentem: quiq; eſt in extremitate convallis Raphaæorum verſus Aquilonem.

9 Poſt definit terminum iſtum mons a [e] vertice ſuo ad fontem aquarum Nephtoachi, & procedit ad civitates montis Hhephronis : definit etiam terminum iſtum Bahhala, iſta eſt Kiriath-Jehharim.

10 Deinde divertens terminus ipſe a Bahhala occidentem verſus, ad montem Sehhiris, tranſit ad latus montis Jehharimorum ab Aquilone, *hoc jam eſt* Ceſalon: tum deſcendens Beth-Schemeſchum tranſit Timnam.

11 Poſtea procedit iſte terminus ad latus Hhekronis Aquilonem verſus, & definit ipſum terminum ad Schicceronem, & tranſiens montem Bahhalæ, procedit Jabneelem, & ſunt exitus iſtius termini in mare.

12 Denique terminus occidentalis eſt, quod eſt ad mare magnum & terminum *ipſius*: hic eſt terminus filiorum Jehudæ circumquaque per familias eorum.

13 Calebo autem filio Jephunnæ, dederat partem inter filios Jehudæ [f] ex præſtituto Jehovæ ad Jehoſchuhham : urbem Arbahhi, *qui fuit* pater Hhanakitarum: ea eſt Chebron.

14 Expuleratq; inde Caleb tres Hhanakitas : Scheſchaium & Achimanem & Talmium, [g] Hhanakitas.

15 Poſtea [*] aſcendens inde ad habitores Debiri : (nomen autem Debiri ante fuerat urbs Sepheri,)

16 Dixerat Caleb, qui percuſſerit urbem Sepheri & ceperit eam : viciſſim dabo ei Hhachſam filiam meam in uxorem.

17 Cumq; cepiſſet eam Hothniel [*] filius Kenazi agnatus Calebi: dedit ei Hhachſam filiam ſuam in uxorem.

18 Fuitq; cùm conventura eſſet, ut perſuaderet illi de petendo a patre ſuo agro : quare ea deſiliit de aſino: cui dixit Caleb, quid tibi eſt?

19 Tum dixit illa, da mihi munus: quandoquidum terrā [h] ſiccam dediſti mihi, des mihi quoque ſcaturigines aquarum: dedit itaq; ei ſcaturigines ſuperiores & ſcaturigines inferiores.

20 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Jehudę per familias eorum.

21 Suntq; civitates iſtæ extremitatis *pertinentis* ad tribum filiorum Jehudæ conterminæ Edom æis ad meridiem: [i] Kabtzeel, & Hheder, & Jagur,

22 Et Kina, & [k] Dimona, & Hhadhhada,

23 Et Kedeſch, & Chatzor, & Jithnan,

24 Ziph, & Telem, & Behhalothæ,

25 Et Chatzor, Chaddatha, & Kerijothæ, (Chetzron [*] ea *eſt* Chatzor.)

26 Aman, & [l] Schemahh, & Molada,

27 Et [m] Chatzar-Gadda, & Cheſchman, & Beth-pelet,

28 Et Chazzar-Schuhhal, & Beer-Schebahh, & Bizjothia.

29 [n] Bahhala, & Hijima, & Hhetzem.

30 Et [o] Eltolad, & [p] Cecil, & Chorma.

31 Et Tziklag & [q] Madmanna, & Sanſanna,

32 Et [r] Lebaothæ, & [s] Schilchima, & [*] Hhajim, & Rimmon: omnes civitates [*] viginti novem, & villæ earum.

33 In humili loco, Eſchtaol, & Tzorhha, & Aſchna.

34 Et Zanoach, & Hhen-Gannimah, Tapuach, & Hhenam,

35 Jarmuth, & Hhadullam, Soco, & Hhazeka,

36 Et Schahharajima, & Hhadithajima, & Gedera ſive Gederothajima: civitates quatuordedecim & villæ earum.

37 Tzenan, & Chadaſcha, & [*] Migdal-Gadis.

38 Et Dilhan, & Mitzpæ, & [*] Jokteel,

39 Laciſch, & Botskath, & Hheglon,

40 Et Chabbon, & Lachmas, & Cithliſch.

41 Et Gederothæ, Beth-Dagon, & Nahhama, & Makkeda, civitates ſexdecim & villæ earum.

42 Libna, & [t] Hhether, & Hhaſchan.

43 Et Jiphtach, & Aſchna, & Netzib.

44 Et Kehhila, & [u] Aczib, & Mareſcha: civitates novem & villæ earum.

45 Hhekron cum pagis ejus & villis ejus.

46 Ab Hhekrone uſque ad mare, omnes *civitates* quæ ſunt juxta Aſchdodum & villę earum.

47 Aſchdod, pagi ejus, & villæ ejus: Hhazza, [*] pagi ejus, & villæ ejus uſque ad flumen Ægypti: & mare magnum, ac terminus *ejus*.

48 In mōtanis autē: Schamir, & Jattir, & Socho

49 Et Danna, & urbs Sannæ, ea *eſt* Debir.

50 Et Hhanab, & [x] Eſchtemo, & Hhanime.

51 Et Goſchen, & [y] Cholon, & Gilo: civitates undecim & villæ earum.

52 Arab, & Duma, & Eſcheham,

53 Et Janum, & Beth-Tapuach, & Apheka,

54 Et Chumpta, & urbs Arbahhi, ea *eſt* Chebron, & Tzihhor: civitates novem & villæ earum.

55 Mahhon, Carmel, & Ziph, & [z] Juta,

56 Et Jizrehell, & Jokdehham, & Zanoach,

57 Kajim, Gibba, & Timna: civitates decem & villæ earum.

58 Chalchul, Beth-Tzur, & Gedor,

59 Et Mahharath, & Beth-Hhanotæ, & Eltekon: civitates ſex & villæ earum.

60 [a] Kirjath-Bahhal, ea *eſt* Kirjath-Jehharima, & Rabba: civitates duæ & villæ earum.

61 In deſerto, Beth-Hharabę, Middin, & Secaca,

62 Et Nibſchan, & civitas ſalis, & Hhen-Gedi: civitates ſex & villæ earum.

63 Jebuſæos autem inhabitante Jeruſchalajima non potuerunt filij Jehudæ expellere: [*] ſed habitabat Jebuſęus cum filiis Jehudæ Jeruſchalajimis uſque in diem hunc.

ANNOTATIO.

4 Flumen Ægypti] *Schichorem intelligit, de quo ſuprà 13.3. & infrà ver. 47.* 5 Mare ipſum] *totum, ab auſtrali ſinu uſq; ad orientalem, quo Jarden in ipſum mare influit.* Pars Jardenis] *id eſt, ab extremitate Jardenis partem ejus uſq; ad locum Genezareth Juda maximam poſſedit, etiamſi quarundam tribuum fines in ipſum Jardenem inciderent, hac ratione fiebat ut fines Napthali ad Jardenem eſſent Juda contermini, ut habetur infrà 19.34.* 6 Reubenitæ] *nihil habuit ea tribus cis Jardenem: ſed locus videtur ab hoc Bohanę Rëubenita denominatus propter rem aliquam geſtam ibi, quæ ipſum attingat, ſicut infrà ver. 37. Migdal Gadis dicitur.* 15 Aſcendens inde] *videtur Calebo attribui expeditio in tam civitatem, quæ tamen ſuprà 10.38. Jehoſchuhhæ & toti Jiſraëls attribuitur: quod fit quia pro ipſo Calebo ſuſcipi-*

[d] Heb. *Gehinnon unde voce corrupta irrepſit Gehennæ nomen propter immanes cruciatus eorum qui immolabantur Moleco, 2. Reg. 23.10. & Jir 7.31. & 19.*

[e] Heb. *a vertice montis.*

[f] Heb. *ſecundum os.*

[g] Heb. *natos Hhanako, ut paulò antè in verſu, filios Hhanaki.*

[h] Heb *ſiccitatis.*

[i] *Jekabezeel Nechemjæ. 11.25.*

[k] *Dibon ibid.*

[l] *Schebahh infrà 19.2. & Jeſchuahh Nechem 11. 26.*

[m] *forte Chatzar-Suſa, de qua infrà 19. 5. & 6. Chatzar-Suſim. 1. Chro. 4. 31.*

[n] *Bala inf*
19.3. & Ba
ba 1. Chr
29.
[o] *Tholad*
Chro. 4. 2
[p] *Bethul*
frà 19. 4
Bethuel 1.
Chro. 4. 3
[q] *Madm*
Nechem
28.
[r] *Beth-L*
otha inf
19.6.
[s] *Schar*
infrà 19
& Schi
rajim,
Chro. 4.
[t] *Hhet*
Chro. 4.
[u] *qua*
zib. Ge
5. & C
1. Chro.
[x] *Eſchte*
abb infr
14.
[y] *Chilo*
Chro. 6.
[z] *Jutta*
21.16.
[a] *quæ*
bhala
13.6.
bhala
da 2.
6.2.

ſuſcipitur: ideo ipſe præmium proponit primo occupanti. 17 Filius Kenazi] *id eſt, deſcendens a Kenazo, ſive nepos, ſive abnepos, 1. Chron. 4.* 18 Ut perſuaderet] *id eſt, veniam obtinuit a ſponſo, a patre ſuo petendi.* 25 Ea eſt Chatzor] *cujus meminit in principio verſus.* 32 Hajim & Rimmon] *ſic ſeparatim leguntur infrà 19.7. & 1. Chro. 4. 32. unde apparet duas civitates fuiſſe, quia autem Nechemjæ 11.29. conjunctæ ſunt Hhen-Rimmon, videntur ita vicina fuiſſe, ut unam quaſi civitatem conſtituerent.* Viginti novem] *plures quidem reſenſuit, ſed quia illarum partem Schimhhonitis ceſſiſſe apparet infrà 19.9. ideo hic tantùm 29. numerat quæ remanſerunt penes tribum Jehudæ, & quarum etiam aliquot Schimhhonis & Jehudæ communes fuerunt.* 37 Migdal Gadis] *vide annotata ſuprà 6. ver.* 38 Jokteel] *id eſt, Petram Arabiæ vide 2. Reg. 14.7.* 63 Sed habitabat Jebuſæus] *detinebant enim arcem, & alteram civitatis partem ad Jehudam pertinentem: a Davide enim primùm ſunt devicti 2. Schem. 5.6. & ſequent. vide Judic. 1.8.*

CAPUT XVI.

Termini filiorum Joſephi in genere; deinde Ephrajimi ſpeciatim recenſentur.

1 DEINDE prodiit ſors pro filiis Joſephi, a Jardene Jerichuntis, inde ab aquis Jerichuntis ad orientem: deſertum illud, quod aſcendit Jerichunte per montana Beth-Elem.

2 Inde progreditur Beth-Ele [a] Luzum: & tranſit ad terminum [a] Arcæi [a] Hhatarothas.

3 Poſtea deſcendit occidentem verſus per terminum Japhletæi uſque ad terminum Beth-Choronis inferioris & Gezerum uſque: ſuntque exitus ejus in mare.

4 Itaq; poſſeſſionem acceperunt filii Joſephi, Menaſche & Ephrajim.

5 Fuit autem terminus filiorum Ephrajimi per familias eorum, fuit, inquam, terminus poſſeſſionis eorum orientem verſus Hhatarothæ-Adaris uſq; Beth-Choronem ſuperiorem.

6 Et procedit terminus occidentem verſus Michmetatam ab Aquilone, tum divertit terminus orientem verſus Taanatam-Schiluntis, quam pertranſit ab oriente ad Janoachum.

7 Tum deſcendit a Janoacho Hhatarothas & [a] Nahharam: & incurrens in Jerichuntem exit ad Jardenem.

[a] *quæ & Nahharan. 1. Chro. 7.28.*

8 A Tappuacho procedit terminus verſus occidentem ad flumen Kanæ: ſuntque exitus ejus in ipſum mare: hæc *eſt* poſſeſſio tribus filiorum Ephrajimi per familias eorum.

9 Præter civitates illas, quæ diſtinctæ erant pro filiis Ephrajimi in medio poſſeſſionis Menaſchitarum: omnes *inquam* civitates illas cum villis earum.

10 Sed non expulerunt Cenahhanæum qui habitabat Gezere: quapropter habitavit Cenahhanæus inter Ephrajimitas uſque in diem iſtum: fuit tamen tributo ſerviens.

ANNOTATIO.

2 Luzum] *Non eſt ea, quę ex Jahhakobi viſione Gen. 28.19. vocata fuit Beth-El: ſed altera non admodum remota, a Beth-Elita quodam extructa: de qua Judic. 1.26.* Arcæi Hhatarothas] *falluntur qui utroque hoc nomine unum locum deſignari putant: quod evincit Hhebræi textus diſtinctio. Eſt autem hic locus Erech. ex quo Cuſchai ille conſiliarius Davidis, qui infregit conſilium Achitophelis, denominatus eſt Arcæus. 2. Sam. 16. ſive Erecæus Latinâ formâ.* Hhatarothas] *Agrum ſitum in termino Ephrajimi Binjaminis & Jehudæ: Quam ob rem pro ratione termini variis nominibus diſtinctus eſt: infrà ver. 5. & 7. & 1. Chron. 2.54.*

CAPUT XVII.

Reliquæ dimidiatæ tribui Menaſchis, hæreditas a Jehoſchuhha datur Ephrajimo conjuncta: & utriſque de anguſtia finium querentibus, ratio illos dilatandi oſtenditur.

1 FUIT verò ſors tribui Menaſchis, ([a] quia ipſe primogenitus erat Joſephi): Maciri quidem primogenito Menaſchis, principi Gilhhaditidos, eò quòd ipſe *erat* vir bellicoſus, ideo fuit ejus Gilhhaditis & [a] Baſchan.

um. 32.

2 Fuit verò filiis Menaſchis [a] reliquis per familias ſuas, filiis [a] Abihhezeris, & filiis Cheleki, & filiis Aſrielis, & filiis Schecemi, & filiis [b] Chepheris, & filiis Schemiddahhi: (*nam* hi ſunt filii Menaſchis, filii Joſephi, mares per familias ſuas.

bhezer. um. 26.30. Chuppim Chro. 7.15.

3 Tzelophchado autem filio Chepheris, filii Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaſchis, non fuerat filii ſed filiæ: hæc autem ſunt nomina filiarum ejus, Machla, & Nohha, Chogla, Milca, & Tirtza.

um. 27.

4 Quæ acceſſerunt coram Elhhazare ſacerdote, & coram Jehoſchuhha filio Nunis, & coram principibus, dicendo, Jehova præcepit Moſchi dari nobis poſſeſſionem inter fratres noſtros: quapropter dedit eis *Jehoſchuahh* ad [c] præſtitutum Jehovæ poſſeſſionem inter fratres patris earum.)

um 32.

Heb. os.

5 Acciderunt inquam [d] partes Menaſchis [a] decem: præter terram Gilhhaditicam & Baſchanem quæ ſunt trans Jardenem.

[d] Heb. *funiculi: metonymia, quia funiculis hæreditas in partes dividebatur ut infrà.* 14.

6 Nam filiæ Menaſchis poſſederunt poſſeſſionem inter filios ejus: terra autem Gilhhaditica fuit filiorum Menaſchis reliquorum.

7 Fuit verò terminus Menaſchis verſus Aſcherem Micmetatha, quæ eſt in conſpectu Schecemi: proceditq; terminus verſus dexteram ad habitatores Hhen-Tappuachi.

8 (Menaſchis *quidem eſt* regio Tappuachi: ſed Tappuach in termino Menaſchis, *eſt* filiorum Ephrajimi)

9 Unde deſcendit terminus ad flumen Kanæ ad meridiem ipſius fluminis, civitates iſtæ Ephrajimi ſunt inter civitates Menaſchis: terminus autem Menaſchis eſt ab Aquilone ipſius fluminis, ſuntque exitus ejus in mare.

10 Quæ ad Auſtrum, Ephrajimi *ſunt*, ad Aquilonem verò, Menaſchis, eſtque mare [a] terminus ejus: & in Aſcherem incidunt ab Aquilone, in Jiſſaſcharem verò ab oriente.

11 Eſt enim Menaſchis in Jiſſaſchare & in Aſchere,

[e] *Beth Sham. 1. Schem.* 31. 12.
[f] *Bilhham 1.Chron.6. 70. & Gath. Rimmon infrà* 21.25.
[g] Heb. *expellendo non expulit eum* poſteritas Joſephi.

chere,[e] Beth-Schean cum pagis ejus,&[f] Jiblehham cum pagis ejus, & habitatores Dori cum pagis ejus, & habitatores Hhendori cum pagis ejus, & habitatores Tahhanaci cum pagis ejus, & habitatores Megidduntis cum pagis ejus:tres illi tractus.

12 Sed ' non potuerunt filii Menaſchis expellere a civitatibus iſtis : & voluit habitare Cenahhanęus in terra iſta.

13 (' Fuit quidem cùm fortes evaſiſſent filii Jiſraëlis,ut redderent Cenahhanęum tributarium: ſed [g] omnino non expulerunt eum.)

14 Quapropter allocuti ſunt ' filii Joſephi Jehoſchuhham dicendo:quare dediſti mihi in poſſeſſionem ſortem ' unicam, & partem unicam, cùm ego ſim populus multus,adeò ut' huc uſque benedixerit mihi Jehova.

15 Sed dixit ad eos Jehoſchuahh, quandoquidem populus multus es,aſcende in iſtam ſylvam, & ' præcîde tibi illîc, & in terram Perizzæi & Raphaæorum: ſiquidem anguſtus eſt tibi ' mons Ephrajimi.

16 Dixerunt autem filii Joſephi,non eſſet ſatis nobis iſte mons,præterea currus ' ferrati ſunt apud omnes Cenahhanæos, qui habitant in terra convallis illius, apud eos qui ſunt Beth-Scheane,& in pagis ejus, & apud eos qui ſunt in convalle Jizrehhelis.

17 Rurſus allocutus eſt Jehoſchuahh domum Joſephi Ephrajimum & Menachem dicendo: populus multus es,& robur magnum eſt tibi, ne ſit tibi ſors vnica.

18 Quin mons eſto tuus, ſi ſylva eſt, at præcidito eam, ut ſint tui exitus ejus: nam ' expelles Cenahhanæum, quamvis currus ferrati ſint ei, quamvis robuſtus ſit.

ANNOTATIO.

1 Quia ipſe eſt primogenitus]*rationem addit cur duæ partes ſint Menaſchi attributæ, quia primogenitus eſſet: vide legem Deut.*21.17.*Nam quod legitur Gen.*48.18.*& ſequentibus prælatum Ephrajimū Menaſchi, a Jahhakobo, hoc non ad tranſlationem primogenituræ referendum eſt, ſed ad propheticam benedictionem ſobolis.* Baſchan]*ex parte: ſynecdoche, vide ſuprà* 13. 2 Reliquis] *qui non acceperant poſſeſſionem trans Jardenem.* 5 Decem] *id eſt, ſex in eos qui nominantur ver.*2. *quarum ſexta in quinq; filias diviſa eſt.* 10 Terminus ejus]*utriuſq; Ephrajimi & Menaſchis.* 12 Non potuerunt]*ſtatim in principio: nã ita Deus prædixerat fore.Exo.*23.29.*&* 30. 13 Fuit quidem]*vide Judic.*1.28. 14 Filii Joſephi] *utraq; tribus, ut apparet ex ver.*15.16.17. Unicam] *id eſt, cui poſſidendæ una tribus ſatis eſſet : nam bona pars hæreditatis illis aſſignatæ a Cenahhanæis detinebatur.* Hucuſque]*id eſt, ad tantum numerum me excreſcere voluerit. erant enim utriuſq; tribus virorum amplius* 87 *millia.* 15 Pręcide tibi] *id eſt. locum habitabilem effice tibi ſuccisâ ſylvâ.* Mons Ephrajimi] *in quo ſylva iſta eſt.* 16 Ferrati] *id eſt, falcibus inſtructi: metonymia.* 18 Expelles] *ſecurè pronunciat fore ut expellant ex promiſſione Dei, ſuprà* 13.6.

CAPUT. XVIII.

Jiſraëlitæ omnes convenientes, tabernaculum transferunt Gilgale Schiluntem, & juſſi Jehoſchuhhæ dant e ſingulis tribubus geodetas, ut ex eorum deſcriptione reliqua terra ſeptem tribubus, quæ ſupererant ſorte diſtribuatur: & ſors prima quæ Binjamini accidit, recenſetur.

1 CONGREGATI autem ſunt totus cœtus filiorum Jiſraëlis Schiluntem, collocaveruntq; ibi tentorium conventus:poſtquam terra domita fuit coram eis.

2 Cùmq; reliquæ eſſent e filiis Jiſraëlis ſeptem tribus,quarum poſſeſſionem non diviſerāt,

3 Dixit Jehoſchuahh ad filios Jiſraëlis: quouſque vos remiſſe agetis , [a] quo minus progrediamini ad hæreditariò poſſidendam terram, quam dedit vobis Jehova Deus majorum veſtrorum.

[a] Heb. *ad progrediendum.*

4 Date ex vobis ternos viros ex quaque tribu : ut mittam eos & ſurgentes obambulent terram, ac deſcribant eam, ſecundum poſſeſſionem ' ſuam,deinde redeant ad me.

5 Sic partientur ſe in ea in ſeptē partes : Jehuda manebit in termino ſuo ab Auſtro, & domus Joſephi manebunt in termino ſuo ab Aquilone.

6 Vos autem cùm deſcripſeritis terram ſeptem partibus , adferetis ad me huc : ut jaciam pro [b] tribubus veſtris ſortem,hic coram Jehova Deo noſtro.

7 Nam non eſt pars Levitis [c] inter vos, quia [d] miniſterium Jehovæ eſt poſſeſſio ejus: Gad verò & Rëuben ac dimidiata tribus Menaſchis acceperunt poſſeſſionem ſuam trans Jardenem ab oriente,quam dedit eis Moſche ſervus Jehovæ.

[b] Heb. *pro vobis, ut infrà ver.* 8. *&* 10 *mittendos alloquitur ac ſi tribus allocutus eſſet, quæ mittebāt eos: ſyllepſis.*
[c] Heb. *in medio veſtri.*
[d] Heb. *ſacerdotium: ſynecdoche.*

8 Surrexerunt itaque viri illi ut abirent præcepitque Jehoſchuahh abituris, ut deſcriberent ipſam terram, dicendo, ite & obambulate iſtam terram, ac deſcribite eam, deinde revertimini ad me,ut hîc jaciam pro tribubus veſtris ſortem coram Jehova Schilunte.

9 Abeunteſq; viri iſti tranſiverunt per ipſam terram, & deſcripſerunt eam oppidatim in ſeptem partes in libro : deinde venerunt ad Jehoſchuhham in caſtra Schiluntem.

10 Jecitq; pro [e] tribubus illorum Jehoſchuahh ſortem Schilunte coram Jehova:ſic partitus eſt ibi Jehoſchuahh terram iſtam filiis Jiſraëlis, ſecundum partitiones illorum.

11 ' ASCENDIT enim ſors tribus filiorum Binjaminis per familias eorum : deinde prodiit terminus ſortis illorum inter filios Jehudæ & inter filios Joſephi.

12 Fuit autem illis terminus ' in angulo verſus Aquilonem a Jardene : & aſcendit terminus ipſe ad latus Jerichuntis ab Aquilone , deindè aſcendit per montem,occidentem verſus,ſuntq; exitus ejus in deſertum ' Beth-Avenis.

13 Unde tranſit terminus Luzum,ad latus Luzi verſus meridiem, ' illa eſt Beth-El : poſteà deſcendit terminus Hhatarothas-Adaris ſecūdum mōtē,qui eſt ab Auſtro Beth-Choroni inferiori,

14 Unde definiens terminus ille, divertit in angulo occidentali meridiem verſus, a monte qui eſt in conſpectu Beth-Choronis ad meridiem,& ſunt exitus ejus ad Kirjath-Bahhalem,(ea eſt Kirjath-Jehharima,) civitatem filiorum Jehudæ:hoc eſt latus occidentale.

15 Latus autem verſus meridiem ab extremi-

tate Kirjath-Jehharimorum: hoc exiens a termino occidentali progreditur ad fontem aquarum Nephtoachi.

16 Tum deſcendit idem terminus ad extremitatem montis qui eſt in conſpectu vallis filii Hinnomi, quiq; eſt in convalle Raphaæorum in aquilonali parte *ejus*:deſcenditq; per vallem Hinnomi ad latus Jebuſæi meridiem verſus, deſcendit inquam ad fontem Rogelis.

17 Et definiens verſus Aquilonem procedit Hhen-Schemeſchum, inde procedit [f]Gelilothas, quę ſunt e regione aſcenſus Adummimorum:ac deſcendit ad lapidem Bohanis Rëubenitę.

18 Inde tranſiens ad latus *quod eſt* e regione Hharabæ aquilonem verſus, deſcendit Hharabam.

19 Poſtea tranſit terminus ad latus Beth-Choglæ verſus Aquilonem:ſuntq; exitus ipſius termini in ſinum maris ſalſi Aquilonarem, in extremitatem Jardenis meridianam: hic eſt terminus meridianus.

20 Denique Jarden terminat ipſum in latere orientem verſus: hæc *eſt* poſſeſſio filiorum Binjaminis per terminos ejus circumquaque, pro familiis eorum.

21 Sunt autem civitates pro tribu filiorum Binjaminis, per familias eorum: Jericho, & Beth-Chogla, & Hhemek-Ketzitz,

22 Item Beth-Hharaba, & Tzemarajima, & Beth-El,

23 Et Hhavvim, & para, & Hhophra,

24 Item Cephar-Hhammonai, & Hhaphni, & Gebahh: civitates duodecim & villæ earum.

25 Gibhhon, & Rama, & Beerotha,

26 Et Mitzpa, & Cephira, & Motza,

27 Et Rekem, & Jirpeel, ac Tareala,

28 Et Tzelahh, Eleph, & Jebuſæi *civitas*, (ea *eſt* Jeruſchalaima,) Gibhhath, *&* Kirjath, civitates quatuordecim & villæ earum: hęc *eſt* poſſeſſio filiorum Binjaminis per familias eorum.

ANNOTATIO.

4 Suam] *id eſt, ſuarum tribuum quæ ipſis eventura eſt.* 11 Aſcendit & prodiit] *ex urnis, quarum altera nomina tribuum, altera regionum continebat.* 12 In angulo verſus Aquilonem] *id eſt, in diverticulo Jardenis, quo magis adhuc ad orientem divertit.* Beth-Avenis] *ea eſt Beth-aven, cujus meminit ſuprà 7.2.* 13 Illa eſt Beth-El] *vide Gen.28.19. nam Luz altera, retinuit Luzi nomen. de qua Judic.1.26.*

CAPUT XIX.

Reliqua ſex tribus ſimiliter ſorte ſuam hæreditatem conſequuntur, & omnes communi conſenſu Jehoſchuhham civitate, quam petiit, munerantur.

1 DEINDE prodiit ſors ſecunda Schimhhoni: pro ttibu Schimhhonitarum per familias eorum: fuitq; poſſeſſio eorum intra poſſeſſionem filiorum Jehudæ.

2 Fuit enim eis in poſſeſſione illorum, Beer-Schebahh & [a] Schebahh, & Molada,

3 Item Chatzar-Schuhhal, & [b] Bala, & Hhetzem,

4 Et Eltolad, & Bethul, & Chorma,

5 Et Tziglag, & Beth-Marcabothæ, & [c] Chatzar-Suſa,

6 Et [d] Beth-Lebaothæ, & Scharuchen: civitates tredecim & villæ earum.

7 [e] Hhajim, Rimmon, & [f] Hhether, & Hhaſchan: civitates quatuor & villæ earum,

8 Omnes, inquam, villæ quę erant circa civitates iſtas uſque ad [g] Bahhalath-Beerem, ſive Ramatham meridianam: hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Schimhhonis per familias ſuas.

9 [h] Ex portione filiorum Jehudæ, eſt poſſeſſio filiorum Schimhhonis: quia fuit [i] major pars filiorum Jehudæ, quàm eis conveniret, ideo poſſeſſionem acceperunt filii Schimhhonis intra poſſeſſionem eorum.

10 POSTEA aſcendit ſors tertia pro filiis Zebulunis per familias eorum: eſtq; terminus poſſeſſionis eorum 'Saridum uſque.

11 Unde aſcendit terminus eorum ſecundum mare, etiam Marhalam, & incurrit Dabbeſchetam: poſtea incurrit etiam in torrentem, qui *eſt* in conſpectu 'Joknehhami.

12 'Convertitur autem Sarido antrorſum, verſus ortum ſolis ad terminum [k] Ciſloth-Taboris: & procedit Dabratham ac aſcendit Japhihham.

13 Indeque tranſit antrorſum orientem verſus Githam-Chepheris, *aliâs* Hhitta-Katzinis: proceditque [l] Rimmonem Methoarum *aliâs* Nehham.

14 Unde divertit terminus ille aquilonem verſus Channathonem: ſuntque exitus ejus in vallem Jiphthach-Elis.

15 Cum [m] Kattatha, & [n] Nahhalale & Schimrone, & Jideala, & Beth-Lechemo: civitates ſunt duodecim & villæ earum.

[l] *Dimna infrà* 21.35. *&* *Rimmono* 1. *Chro.*6.77.

[m] *Kitrone Judic.*1.30.

[n] *Nahalole Judic.*1.30.

16 Hæc *eſt* poſſeſſio filiorum Zebulunis per familias eorum: *nimirum* civitates iſtæ & villæ earum.

17 JISSASCARI prodiit ſors quarta pro filiis Jiſſaſcaris per familias eorum.

18 Eſtque 'termini eorum: 'ad Jizrehhelem & Ceſullothæ, & Schunem,

19 Et Chapharajima, & Schion, & Anacharatha.

20 'Præterea Rabbith, & [o] Kiſchion, & Ebetz,

21 Et [p] Remeth, & [q] Hhen-Gannim, & 'Hhen-Chadda, & Beth-Patzetz.

22 Unde incurrit terminus in [r] Taborem, & Schachatzima, & Beth-Schemeſchum: ſuntq; exitus termini eorum in Jardenem: civitates ſexdecim & villæ earum.

23 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorũ Jiſſaſcaris per familias eorũ: hæ civitates & villæ earum.

[o] *Kedeſch.* 1 *Chro* 6.72.

[p] *Jarmuth, infrà* 21.29. *& Ramoth* 1. *Chro.*6.73.

[q] *Hhanem ibid.*

[r] *Daberath infrà* 21.28.

24 TUM prodiit ſors quinta pro tribu filiorum Aſcheris per familias eorum.

25 'Eſtq; termini eorum [s] Chelkath & Choli, & Beten, & Aſchaph,

26 Et Alamelech, & Hhamhad, & [t] Miſcheal: incurritq; in Carmelum in occcidente, & in 'Schichorem ad 'Libnatham.

27 Inde convertitur verſus orientem ſolis Beth-Dagonem, & incurrit in Zebulunem, & in vallẽ Jiphtach-Elis ad Aquilonem, Beth-Hhemeki & Nehhielis: proceditque ad 'Cabulem, 'ſiniſtrorſum.

[s] *Chukkoth.*1. *Chro.*6.75.

[t] *Maſchal.*1. *Chro.*6.74.

[u] *Hhabdon infrà 21.30. & 1.Chro. 6. 74.*
[a] *Tyrum.*
[b] *Aphik Judic.1.31.*

28 Item [u] Hhebron, & Rechob, & Chammon, & Kana: uſque ad Tzidonem magnam.
29 Unde convertitur terminus Ramam, uſque ad civitatem munitam [a] Tzor: convertitur quoque terminus Choſam, ſuntq; exitus ejus in mare a tractu Aczibæ.
30 Præterea Hhumma, & [b] Aphek, & Rechab: civitates viginti duæ & villæ earum.
31 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Aſcheris per familias eorum: civitates iſtę & villæ earũ.
32 Filiis Naphtali prodiit ſors ſexta: pro filiis Naphtali per familias eorum.
33 'Eſtque termini eorum a Chelepo, & ab querceto in Tzahhanannimis, & ab Adamæi foſſa, & Jabneele, uſque Lakkumum: ſuntque exitus ejus in Jardenem.
34 Unde convertitur terminus verſus occidentem Aznothas-Taboris, & procedit inde Chukkokum verſus: incurritq; in Zebulunem a meridie, in Aſcherem verò incurrit ab occidente, & in 'Jehudam ad Jardenẽ ab ortu Solis.

[c] *Chamath Dor infrà 21.32. & Chammon 1.Chro.6.76.*
[d] *fortaſſis ea eſt, quæ Kajta infrà 21.32 & Kirjathajim 1. Par.6.76. dicitur.*
[e] *Kedeſch in Galilæa. 1. Chro.6.76. ad differentiã illius quod eſt in Jiſſaſcare.*

35 Urbes autem munitæ ſunt: Tziddim-Tzer, & [c] Chamath, [d] Rakkath, & ' Cinnereth,
36 Et Adama, & Rama, & Chatzor,
37 Et [e] Kedeſch, & Edrehhi, & Hhen-Chatzor,
38 Et Jireon, & Migdal-El, Chorem, & Beth-Hhanath, ac Beth-Schemeſch: civitates novendecim & villæ earum.
39 Iſta *eſt* poſſeſſio tribus filiorum Naphtali *per* familias eorum: hę civitates & villę earum.
40 Pro tribu filiorum Danis per familias eorum prodiit ſors ſeptima.
41 Eſtq; terminus poſſeſſionis eorum: Tzorhha & Eſchtaol, & [f] Hhir-Schemeſch,
42 Et [g] Schahhalabin, & Ajalon, & Jitla,
43 Et Elon, & Timnatha, & Hhekron,
44 Et Elteke, & Gibbeton, & Bahhalath,
45 Et Jehud, & Bene-Berak, & Gath-Rimmon,
46 Et Me-Jarkon, & Rakkon: cum termino ſuo e regione [h] Japhuntis.
47 Prodierat autem terminus filiorum Danis minor [i] quàm illis ſufficeret: quapropter ' aſcendentes filii Danis pugnaverunt contra Leſchemum, & capientes eam percuſſerũt eam acie gladii, & hęreditariò poſſidentes eam, habitaverunt in ea, vocaveruntq; Leſchemum, Danem, de nomine Danis patris ſui.
48 Iſta eſt poſſeſſio tribus filiorum Danis per familias eorum: hæ ipſæ civitates & villæ earũ.
49 Cumq; abſolviſſent poſſeſſionem accipere ipſius terræ per terminos ejus: dederunt filii Jiſraëlis poſſeſſionem Jehoſchuhhæ filio Nunis in medio ſui:
50 Ex præſtituto Jehovæ dederunt ei civitatem, quam petierat [k] Timnath-Serachum in monte Ephrajimi: extruxit deinde ipſam civitatem & habitavit in ea.
51 Iſtæ ſunt poſſeſſiones quas poſſidendas dederunt Elhhazar ſacerdos, & Jehoſchuahh filius Nunis, ac primores paternarum familiarum tribubus filiorum Jiſraëlis per ſortem, Schiluhte, coram Jehova, ad portam tentorii conventus: ſic abſolverunt partiri terram.

ANNOTATIO.

10 Saridum] *ultima eſt in angulo meridiano, termino occidentali.* 11 Joknehhami] *Angulum ſeptentrionalem in eodem termino.* 12 Convertitur Sarido] *deſcribit meridianum terminum aſcendendo ab occidente orientem verſus.* 18 Termini eorum] *auſtralis nimirum ab occidente verſus orientem.* Ad Jizrehhelem] *quæ erat filiorum Joſephi ſuprà 17.16.* 20 Prætereà] *in occidentali termino, in angulo meridiano ad Aquilonem.* 21 Hhen-Chadda] *hinc terminum aquilonarem incipit deſcribere ab occidente in orientem.* 25 Eſtq; termini] *occidentalis ab aquilone ad meridiem.* 26 In Schichorem] *rivus eſt alius ab eo cujus ſuprà.13.3. eſt enim rivus quem Plin.lib.5.cap.19. vocat Pagidam ſive Belum.* Libnatham] *id eſt, promontorium album, Plin. ibidem ſuprà Hhacuntẽ: ideo Hhacuntis hîc non meminit, quia incluſa eſt his terminus: meminit autem ejus Judic.1.31.* 27 Cabulem] *vide de ea.1.Reg.9.13.* Siniſtrorſum] *id eſt, ab ea parte quæ maximè ſeptentrionalis eſt.* 33 Eſt termini] *orientalis ab Aquilone ad meridiem.* 34 Et in Jehudam] *vide annotata ſuprà.15.5.* 35 Cinnereth] *unde nomen accepit lacus, quem accolebant Naphtalitæ, poſtea dictus Genezareth.* 47 Aſcendentes] *vide hæc fuſiùs Judic.18. ex cujus loci collatione conſtat, quæ hîc leguntur, longo tempore poſt Jehoſchuhhæ mortem geſta eſſe.*

CAPUT XX.

Jiſraëlitæ a Deo per Jehoſchuhham admoniti civitates receptus deſignant.

Num.35.9. Deut.19.1.

1 DEINDE allocutus eſt Jehova Jehoſchuhham dicendo.
2 Alloquere filios Jiſraëlis dicendo: date ex vobis civitates illas receptus, de quibus edixi vobis per Moſchen.
3 Ut confugiat illuc occiſor, qui percuſſerit quempiam errore, per imprudentiam: ut ſint vobis receptui a vindice ſanguinis illius.

[a] Heb. *elocutus fuerit in auribus ſeniorum &c. verba ſua.*
[b] Heb. *colligunto.*

4 Qui, ubi confugiens ad unam ex civitatibus iſtis, ſteterit ad oſtium portę civitatis, & [a] expoſuerit, audientibus ſenioribus illius civitatis, rationes ſuas: tum [b] recipiunto illum in eam civitatem ad ſe, & danto ei locum, ut habitet cum ipſis.
5 Ut cùm perſequetur illum vindex illius ſanguinis, tum non tradant occiſorem in manũ ejus: (nam per imprudentiã percuſſit proximum ſuum, cùm non odiiſſet hic illum [c] anteà):
6 Sed maneat in civitate illa, donec ſtet coram cœtu ad judicium ſuum; ' *ac deinde* uſq; ad mortem ſacerdotis maximi, qui erit in diebus illis: tunc revertens occiſor ille veniet in civitatem ſuam & in domum ſuam, *etiam* in civitatẽ unde fugerat.
7 Quapropter 'ſanctificaverunt Kadeſchum in Galilæa, in monte Naphtali, & Schecemum in monte Ephrajimi & Arbem Arbahhi, ea eſt Chebron, in monte Jehudæ.
8 Trans Jardenem autem Jerichuntinum orientem verſus dederunt Betzerum in deſerto, in planitie e tribu Reübenis, & Ramothas in Gilhhade e tribu Gadis, & Golanem in Baſchane e tribu Menaſchis.
9 Hæ ſunt civitates ' conventus omnibus filiis

filiis Jiſraëlis & peregrino peregrinanti inter eos, ut confugiat illuc quiſquis percuſſeret quẽpiam per errorem: & non moriatur manu vindicis illius ſanguinis, donec 'ſteterit corũ cœtu.

ANNOTATIO.

6 Ac deinde] *ſub. ſi cauſa cognita, imprudens feciſſe judicabitur. Num. 35.25.* 7 Sanctificaverunt] *id eſt, in aſylum conſecraverunt.* 9 Conventus] *id eſt, ad quas conveniebant occiſores.* Steterit &c] *id eſt, cauſam in judicio dixerit.*

CAPUT XXI.

Civitates ſacerdotibus & Levitis cum ſuis ſuburbanis, a ſingulis tribubus ſorte attributæ recenſentur

Confer cum 1.Chro.6.54

1 TUM acceſſerunt primores paternarum *familiarum* e Levitis ad Elhhazarem ſacerdotem, & ad Jehoſchuhham filium Nunis: & ad primores paternarũ *familiarum* tribuum e filiis Jiſraëlis.

Num.35.

2 Allocutiqne ſunt eos Schilunte in terra Cenahhani dicendo: Jehova præceperat per Moſchen dari nobis civitates ad habitandum, & prędia ſuburbana earum pro jumentis noſtris.

3 'Dederunt itaque filii Jiſraëlis Levitis de poſſeſſione ſua [a] ex præſtituto Jehovæ: civitates iſtas & ſuburbana prædia earum.

[a] Heb. *ſecundum os.*

4 Cùm enim prodiret ſors pro familiis Kehathitarum, fuerunt filiis Aharonis ſacerdotis e Levitis a tribu Jehudæ, & a tribu Schimhhonitica & a tribu Binjaminis ſorte, 'civitates tredecim.

5 Filius autem Kehathi reliquis ex familiis tribus Ephrajimi, & ex tribu Danis, & ex dimidiata tribu Menaſchis, ſorte 'civitates decem.

6 Filiis autem Gerſchonis ex familiis tribus Jiſſaſcaris, & ex tribu Aſcheris, & ex tribu Naphtali, ac ex 'dimidiata tribu Manaſchis in Baſchane, ſorte civitates' tredecim.

7 Filiis Merari per familias eorum ex tribu Rëubenis & ex tribu Gadis, & ex tribu Zebulunis civitates ' duodecim.

8 Dederunt, inquam, filii Jiſraëlis Levitis civitates iſtas, & ſuburbana prædia earum (quemadmodum præceperat Jehova per Moſchen) ſorte.

9 DEDERUNT itaque ex tribu filiorum Jehudæ, & ex tribu filiorum Schimhhonis civitates iſtas, quas legere poterit *lector* nominatim.

10 Ut eſſent filiorum Aharonis e familiis Kehathitarum de filiis Levi: nam illis fuit ſors primùm.

11 Dederunt, inquam, eis urbem Arbahhi patris [b] Hhanokitarum, ea eſt Chebron in monte Jehudę: & ſuburbana prædia ejus circa eam,

[b] *anteà ubiq; Hhanakitæ, & pater Hhanak.*

12 Agrum verò ejus civitatis & villas ejus dederunt Calebo filio Jephunnæ, in poſſeſſionem ejus.

13 Filiis ergo Aharonis ſacerdotis dederunt civitatem receptus occiſoris Chebronem cum ſuburbanis prædiis ejus: & Libnam cum ſuburbanis ejus.

14 Et Jattirem cum ſuburbanis ejus: & Eſchtemoahhum cum ſuburbanis ejus.

15 Et Cholonem cum ſuburbanis ejus: & Debirum cum ſuburbanis ejus.

16 Et Hhajinem cum ſuburbanis ejus: & Juttam cum ſuburbanis ejus: Beth-Schemeſchum cum ſuburbanis ejus: civitates novẽ ex duabus tribubus iſtis.

17 Ex tribu autem Binjaminis, Gibhhonem cum ſuburbanis ejus: Gebahhum cum ſuburbanis ejus.

18 Hhanatothas cum ſuburbanis ejus, & Hhalmonem cum ſuburbanis ejus, civitates quatuor.

19 Omnes civitates filiorum Aharonis ſacerdotum, tredecim civitates cum ſuburbanis earũ.

20 FAMILIIS autem filiorum Kehathi Levitarum, qui reliqui erant a filiis Kehathi: fuerunt qnoque civitates ſortis eorum ex tribu Ephrajimi.

21 Qui dederunt eis civitatem receptus occiſoris, Schecemum cum ſuburbanis ejus in monte Ephrajimi: & Gezerum cum ſuburbanis ejus.

22 Item [c] Kibtzaima cum ſuburbanis ejus, & Beth-Choronẽ, cũ ſuburbanis ejus, civitates quatuor.

[c] *Jokmehhamum. 1. Chro. 6.68.*

23 Ex tribu autem Danis Elteken cum ſuburbanis ejus: Gibbetonem cum ſuburbanis ejus.

24 Ajalonem cum ſuburbanis ejus: Gath-Rimmonem cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

25 A dimidiata autem tribu Menaſchis Tahhnacum cum ſuburbanis ejus, & [d] Gath-Rimmonem cum ſuburbanis ejus: civitates duas.

[d] *vide ſuprà 17.11.*

26 Omnes civitates decem cum ſubuabanis earum: pro familiis filiorum Kehathi reliquorum.

27 AT FILIIS Gerſchonis ex familiis Levitarum a dimidiata tribu Menaſchis civitatem receptus occiſoris, Golanem in Baſchane cum ſuburbanis ejus, & Behheſchteram cum ſuburbanis ejus: civitates duas.

28 Item ex tribu Jiſſaſcaris Kiſchionem cum ſuburbanis ejus: Daberatham cum ſuburbanis ejus:

29 Jarmuthum cum ſuburbanis ejus, Hhen-Gannima cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

30 Et ex tribu Aſcheris Miſchealem cum ſuburbanis ejus: Hhabdonem cum ſuburbanis ejus.

31 Chelkatham cum ſuburbanis ejus, & Rechobum cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

32 Et ex tribu Naphtali civitatem receptus occiſoris Kedeſchum in Galilæa cum ſuburbanis ejus, & Chammothas-Dori cum ſuburbanis ejus, & Kartanem cum ſuburbanis ejus; civitates tres.

33 Omnes civitates Gerſchunnitarum per familias eorum: tredecim civitates cum ſuburbanis earum.

34 DENIQUE familiis filiorum Merari Levitarum reliquorum: ex tribu Zebulunis Joknehhamum cum ſuburbanis ejus, Kartham cum ſuburbanis ejus.

35 Dimnam cum ſuburbanis ejus: Nahalalem cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

36 Ex tribu autem Rëubenis, Betzerum cum ſuburbanis ejus: & Jahhatzam cum ſuburbanis ejus.

37 Kedemothas cum ſuburbanis ejus: Mephahhatham cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

38 Ex tribu autem Gadis, civitatem receptus occiſoris Ramothas in Gilhhade cum ſuburbanis ejus, & Machanajima cum ſuburbanis ejus.

39 Cheſchbonem cum ſuburbanis ejus: Jahhezerem cum ſuburbanis ejus: omnes civitates quatuor.

40 Omnes civitates iſtas filiis Merari per familias eorum, reliquis ex familiis Levitarum: fueruntq; ſortis eorum civitates duodecim.

41 Omnes civitates Levitarum intra poſſeſſionem filiorum Jiſraëlis, civitates quadraginta octo cum ſuburbanis earum.

42 Sunt civitates iſtæ, [d] unaquæque cum ſuburbanis ſuis circa ipſam: ſic de ſingulis civitatibus iſtis.

[d] Heb. ci… tas civita…

ANNOTATIO.

3 Dederunt] *in uſum & habitationem, manente interea dominio directo penes tribus quibus ſorte obvenerant, ut exemplum Chebronis docet infrà ver.* 11. *&* 12. 4 Civitates tredecim] *de quibus infrà ver.* 11. *& ſeq.* 5 Civitates decem] *de quibus infrà ver.* 20. *& ſequentibus.* 6 Tredecim] *de quibus infrà ver.* 27. *&c.* 7 Duodecim] *de quibus infrà ver.* 34. *&c.*

CAPUT XXII.

Rëubenitæ cum Gaditis & Menaſchitarum parte a Jehoſchuhha, parta jam quiete, cum laude & præmio domum remittuntur, qui ad Jardenem, antequam trajiciunt, altare in communionis ſymbolum extruentes, Jiſraëlitis omnibus occaſionem præbent belli contra eos ſuſcipiendi, Sed miſſis legatis, & audita illorũ defenſione, belli conſilium deponunt.

1 ' Cùm autem ' dediſſet Jehova Jiſraëlitis totam teram, quam Juramento promiſerat ſe daturũ majoribus eorum, & hæreditariò poſſidentes eam, habitarent in ea:

2 Et quietem largitus eſſet Jehova illis circumquaque, ſecundum omnia quæ juramento promiſerat majoribus eorum: neque conſiſteret quiſquam ante faciem eorum, ' ex omnibus hoſtibus eorum, omnes hoſtes eorum tradidiſſet Jehova in manum eorum.

3 Non excidiſſet quicquam ex ullis rebus bonis, quas locutus fuerat Jehova *ſe præſtaturũ* domui Jiſraëlis, cuncta eveniſſent:

4 Tunc Jehoſchuahh convocavit Rëubeniticam & Gaditicam ac dimidiatam tribum Menaſchis.

5 Dixitque ad eos, vos obſervaſtis omnia quæ præcepit vobis Moſche ſervus Jehovæ: & auſcultaſtis voci meæ in omnibus quæ præcepi vobis.

6 Non deſerviſtis fratres veſtros jam ' diebus multis, uſque in diem hunc: & obſervaſtis obſervationem & præceptum Jehovæ Dei veſtri.

7 Nunc autem, cùm quietem largitus ſit Jehova Deus veſter fratribus veſtris, quemadmodum dixerat eis: nunc inquam converſi [a] abite in tentoria veſtra, in terram poſſeſſionis veſtræ, quam dedit vobis Moſche ſervus Jehovæ trans Jardenem.

8 Tantùm [b] obſervanter admodum facite præceptum & legem illam, quam præcepit vobis Moſche ſervus Jehovæ, diligentes Jehovam Deum veſtrum, & ambulantes in omnibus viis ejus, & obſervantes præcepta ejus, & adhærentes ei: denique colentes eum ex toto corde veſtro, & ex toto animo veſtro.

9 Benedixitq; Jehoſchuahh eis: ac dimiſit eos ut abirent in tentoria ſua.

10 ' (Nam dimidiatæ tribui Menaſchiticæ dederat Moſche *poſſeſſionem* in Baſchane: alteri verò dimidiatæ ejus dedit Jehoſchuahh ' cum fratribus eorum cis Jardenem ad occidentem:) inſuper etiam cum dimitteret eos Jehoſchuahh in tentoria eorum, ſimul [c] muneratus eſt eos.

11 Et allocutus eſt eos dicendo, cum opibus multis redite in tentoria veſtra, nimirum cum pecore numeroſo admodum, cum argento, & auro, & ære, & ferro, & veſtimentis multis admodum: participes eſtote prędæ hoſtium veſtrorum cum fratribus veſtris.

12 Revertentes itaque abiverunt Rëubenitæ & Gaditæ & dimidiata tribus Menaſchitica a *filiis* Jiſraëlis Schilunte, quæ *eſt* in terra Cenahhani: ut venirent in terram Gilhhadis, in terram poſſeſſionis ſuæ, in qua conſtituti fuerant poſſeſſores [d] ex præſtituto Jehovæ per Moſchen.

13 Cùmque perveniſſent ad limites Jardenis, qui ſunt in terra Cenahhani: extruxerunt Rëubenitæ cum Gaditis & dimidiata tribu Menaſchitica illic altare prope Jardenem, altare magnum ad aſpectum.

14 Quare audientes filii Jiſraëlis dicentem: ecce, extruxerunt Rëubenitę cum Gadittis & dimidiata tribu Menaſchitica altare illud e regione terræ Cenahhani, in limitibus Jardenis, in [e] latere filiorum Jiſraëlis:

15 Andientes, inquam, filii Jiſraëlis, congregati ſunt totus cœtus filiorum Jiſraëlis Schilunte, ut aſcenderent contra eos in militiam.

16 Interim miſerunt filii Jiſraëlis ad Rëubenitas & ad Gaditas, & ad dimidiatam tribum Menaſchis in terram Gilhhadis, Pinchaſum filium Elhhazaris ſacerdotis:

17 Ac decem principes cum eo, [f] principem unum ex quaque domo paterna, ex ſingulis tribubus Jiſraëlis: (erat autem eorum quiſque primarius domus paternæ ſuæ in millibus Jiſraëlis.)

18 Qui venerunt ad Rëubenitas & ad Gaditas & ad dimidiatam tribum Menaſchis in terram Gilhhadis: & allocuti ſunt eos, dicendo.

19 Sic dicunt totus cœtus Jehovę: quæ eſt prævaricatio hæc, qua prævaricati eſtis in Deum Jiſraëlis avertendo vos hodie [g] a Jehova, cum extruxiſtis vobis altare, ut rebelletis hodie contra Jehovam?

20 [h] An parum eſt nobis, quòd nondũ purificavimus nos ipſos ab iniquitate Pehhoris uſq; in diem hunc: unde fuit illa plaga in cœtu Jehovæ:

21 Quòd vos avertimini hodie a Jehova: unde futurum eſt vobis rebellantibus, hodie contra

[a] Heb. *abite vobis.*

[b] Heb. *obſervate faciendo admodum.*

[c] Heb. *benedixit eis: benedicendi enim verbum non ſolum bene precari, ſed etiam beneficium conferre ſignificat.*

[d] Heb. ſe… *dum os, pe… manum … ſchis.*

[e] Heb. in… *ſitu.*

[f] Heb. p… *cipem un… principem … num ex d… mum pat… nam, ex o… nes, &c.*

[g] Heb. ab… *undo p… Jehovæ … infrà … ties.*

[h] Heb. … *rum ob… ab iniqu… Pehhoris quòd non p… rificaverim… nos ab… trajectu. Num.* 25.

tra Jehovam,ʼ ut cras adverſus totum cœtum Jiſraëlis efferveſcat.

22 Quòd ſi fortè immunda *videtur* terra poſſeſſionis veſtræ, tranſite in terram poſſeſſionis Jehovæ, in qua habitat tabernaculum Jehovæ, & poſſeſſores conſtituimini inter nos: modò contra Jehovam ne rebelletis, & contra nos ne ſitis rebelles, extruentes vobis altare præter altare Jehovæ Dei noſtri.

23 An non Hhacan filius Zerachi prævaricatus eſt prævaricatione cauſâ illius anathematis, unde in totum cœtum filiorum Jiſraëlis fuit ira fervens? quamvis ipſe vir unus *prævaricatus ſit*, non expiravit propter iniquitatem ſuam *ſolus*.

24 Reſpondentes autem Rëubenitę cum Gaditis, & dimidiata tribu Menaſchitica: ſic [illegible]locuti ſunt primores millium Jiſraëlis.

25 *Deus* fortis, Deus Jehova, Deus fortis, Deus Jehova ipſe ſcit, & Jiſraël ipſe ſciat: ſiʼ rebellione, ſive prçvaricatione in Jehovam, ne ſervet nos hodierno die.

26 *Si* extruximus nobis altare ut averteremus nos a Jehova: ſive ut offeremus in eo holocauſtum cũ munere, ſive ut pararemus in eo ſacrificia euchariſtica, Jehova ipſe requirat.

27 Imò ſi non ex ſolicitudine de hac re fecimꝰ iſtud, dicentes: in [i] poſterũ allocuturi eſſent filii veſtri filios noſtros dicendo: quid vobis [k] cũ Jehova Deo Jiſraëlis?

[i] Heb. *cras: & ſic ſæpius infrà.*

[k] Heb. *& Jehovæ.*

28 Quandoquidem terminum poſuit Jehova inter nos & inter vos Rëubenitæ & Gaditæ, Jardenem hunc, nõ eſt vobis portio in Jehova: & effecturi eſſent filii veſtri, ut filii noſtri ceſſarent, quo minus timerent Jehovam.

29 Quapropter diximus, extruentes faciamus jam nobis altare, non ad holocauſtum, neque ad ſacrificium.

30 Sed teſtis ſit inter nos & inter vos, & inter generationes noſtras poſt nos: de exercẽdo cultu Jehovæ coram eo, holocauſtis noſtris & ſacrificiis noſtris, euchariſticisq́; noſtris: ut non dicant filii veſtri in poſterum filiis noſtris, non eſt vobis portio in Jehova.

31 Diximus enim, ſic erit cùm alloquentur nos aut generationes noſtras in poſterum ut dicamus, Reſpicite ſimilitudinem altaris Jehovæ, quam fecerunt patres noſtri, non ad holocauſtum, neque ad ſacrificium, ſed *ut* teſtimonium ſit inter nos & inter vos.

32 Abſit [l] a nobis illud, ut rebellemus contra Jehovam, & ut avertamus nos hodie a Jehova ædificando altare ad holocauſtum, ad munus, aut ad ſacrificium: excepto altari Jehovæ Dei noſtri, quod eſt ante tabernaculum ejus.

[l] Heb. *abſit nobis ab illo: hypallagę.*

33 Cúmque audiviſſet Pinchas ſacerdos & principes cœtus, id eſt, primores millium Jiſraëlis, qui *erant* cum eo, verba iſta, quæ locuti fuerant Rëubenitæ cum Gaditis & Menaſchitis, viſum eſt bonum in oculis eorum.

34 Quapropter dixit Pinchas filius Elhhazaris ſacerdotis ad Rëubenitas & Gaditas & ad Menaſchitas: hodie novimus in medio noſtri eſſe Jehovam, ut qui non ſitis prævaricati contra Jehovam prçvaricatione iſta: ʼ tunc eripuiſtis filios Jiſraëlis e manu Jehovæ.

25 Reverſus itaque eſt Pinchas filius Elhhazaris ſacerdotis cum ipſis principibus a Rëubenitis & a Gaditis e terra Gilhhadis in terrã Cenahhani ad filios Jiſraëlis: & retulerunt eis rẽ.

36 Cumq́; bona videretur res illa in oculis filiorum Jiſraëlis, benedixerunt Deo filii Jiſraëlis: nec amplius locuti ſunt ut aſcenderent contra illos in militiam, ad perdendum terram illã, in qua Rëubenitæ & Gaditæ habitabant.

37 Sic indiderunt Rëubenitæ & Gaditæ altari iſtiʼ nomen: *dicentes*, ſed teſtis eſt inter nos, Jehovam eſſe Deum.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *ſolent tres hi verſus præcedente capite includi, ſed ſeries hiſtoriæ requirit, ut ſequentibus conjungantur, ideo ab hoc verſu capitis initium fecimus: oſtenditur enim iſtis, quando defuncti ſunt Rëubenitæ & reliqui, munere a Deo per Moſchen ipſis impoſito Num.* 32. Dediſſet] *licèt Jiſraëlitæ, ſuâ negligentiâ, partem ejus aliquam intermitterent.* 2 Ex omnibus hoſtibus] *quos Jiſraëlitæ aggreſſi eſſent ab eis hoſtiliter laceſſiti.* 6 Diebus multis] *ſeptem continuis annis, quibus duravit bellum contra Cenahhanæos: vide annotata ſuprà* 14. 10. 10 Nam &c.] *rationem reddit cur ſuprà ver.* 4. *Rëubenitis & Gaditis, Menaſchitarum partem conjunxerit.* Cum fratribus] *cum reliquis novem tribubus, ut ver.* 11. 21 Cras] *id eſt, mox: Synecdoche.* 25 Si rebellione] *pathetica eſt oratio, ideo membris conſtat conciſis.* 34 Tunc] *cùm extrueretis altare in alium finem, quàm ad ſacrificandum in eo, liberaſtis vos & nos ab ira Dei.* 37 Nomen] *ſuprà ver.* 30.

CAPUT. XXIII.

Jehoſchuahh diſtributa jam terra, morti vicinus, omnes Jiſraëlitas convocat, & commemoratione præteritorum beneficiorum & promiſſionum divinarum, atque etiam pœnis propoſitis ſui officii admonet & confirmat.

1 FUIT autem exactisʼ diebus multis, poſtquàm dedit Jehova quietem Jiſraëlitis ab omnibus hoſtibus eorum circumquaque cùm Jehoſchuahh ſenex eſſet [a] vergens ætate.

[a] Heb. *dieb. ſic infrà* 2.

2 Ut vocaret Jehoſchuahh totum Jiſraëlem, ſeniores ejus & primores ejus, judicesque ejus ac moderatores ejus: diceretque ad eos, ego ſenui, vergo ætate.

3 Vos autem vidiſtis quæcunq; fecit Jehova Deus veſter omnibus iſtis gentibus propter vos: Jehova enim Deus veſter is eſt, qui pugnat pro vobis.

4 Videte [b] jactis ſortibus, attribui vobis gentes iſtas reliquas in poſſeſſionem per tribus veſtras: a Jardene, cùm omnes gentes quas excidi tum *gentes* maris magni ad occaſum Solis.

[b] Heb. *fecit ut caderent vobis gentes iſtæ in hæreditatem. &c.*

5 Nam Jehova Deus veſter ipſe diſpellet eas a facie veſtra ʼ omnino expellet eas a facie veſtra: ut hæreditariò poſſideatis terram earum, quemadmodum locutus eſt Jehova Deus veſter vobis.

6 Confirmamini igitur valde, ut obſervetis & faciatis quicquid ſcriptum eſt in libro legis Moſchis: ne recedatis ab eo dextrorſum aut ſiniſtrorſum.

Exo.23.13. 7 Ne conveniatis cum gentibus iſtis, iſtis, inquam, quæ reliquæ ſunt vobiſcum: & nomen Deorum earum ne recordemini, 'neq; adjuretis, neque colatis eos, neq; incurvetis vos eis.

Deut.13.4. 8 Sed Jehovæ Deo veſtro adhæreſcite: quemadmodum feciſtis in hunc uſque diem.

9 Ut expulit a facie veſtra Jehova gentes magnas & robuſtas: (nam quod ad vos, non cõſtitit quiſquam in conſpectu veſtro uſque in diem hunc:)

Levit.26.7. 10 *Ita* vir ex vobis perſequetur mille, quia Jehova Deus veſter is eſt qui pugnat pro vobis: quemadmodum locutus eſt vobis.

[c] Heb. *conſervate vos valde.*

11 [c] Attendite igitur valde animis veſtris: ut ametis Jehovam Deum veſtrum.

[d] Heb. *avertendo, &c.*

12 Nam ſi [d] omnino averteritis vos, & adhæſeritis reſiduo gentium iſtarum, iſtarũ *inquam*, quæ reliquæ ſunt vobiſcum, & affinitatem contrahentes cum eis, conveneritis cum eis, eæque vobiſcum:

[e] Heb. *ſciendo ſcitote.* Exod.23.33 item 34.12. Num.33.in fine.

13 [e] Certò ſcitote non perrecturũ Jehovam Deum veſtrum expellere omnes gentes iſtas a facie veſtra, ſed eas fore vobis in laqueum & in tendiculam, & in 'flagellum lateribus veſtris, ac in ſpinas in oculis veſtris, donec pereatis e terra optima hac, quam dedit vobis Jehova Deus veſter.

14 Ecce autem ego deceſſurus ſum [f] brevi pro conſuetudine totius terræ: quapropter cognoſcite ex toto corde veſtro, & ex toto animo veſtro non excidiſſe rem ullam, ex omnibus rebus bonis, quas promiſerat Jehova Deus veſter vobis, omnia eveniſſe vobis, non excidiſſe ex eis rem ullam.

[f] Heb. ... ſynecdo...

ſuprà 21...

15 *Contrà* fore, ut quemadmodum evenit vobis unaquęq; res bona, quam promiſerat Jehova Deus veſter vobis: ſic inducat contra vos Jehova unamquamq; rem malam, donec perdiderit vos e terra optima hac, quam dedit vobis Jehova Deus veſter.

16 (Quandoquidem tranſgreſſi fueritis fœdus Jehovæ Dei veſtri quod pręcepit vobis, & abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:) cumque primùm accenſa fuerit ira Jehovæ in vos, perituros vos eſſe celeriter a terra hac optima, quam dedit vobis.

ANNOTATIO.

1 Diebus multis] *non tantùm ſeptem annis bellorum, ſed etiam toto tempore, quod expendit in diſtributionem terræ, ut probat verſus quartus.* 5 Omnino expellet] *ſic enim promiſit Num.33.52. Deut.6.19.* 7 Neque adjuretis] *efficientes ut ipſæ ea commemorent, Exod.23.13. & Deut.12.3.* 13 Flagellum lateribus] *mos erat antiquus cædendi latera. Eccleſiaſt.30.12. Item 42.6.*

CAPUT. XXIIII.

Jehoſchuahh rurſus omnes tribus Jiſraëlis cum earum moderatoribus Schecemum convocat, eaſq; commemoratis beneficiis divinis præteritis, ad perſeverantiam in cultu Dei hortatur, ac fœdus inter Deum & Jiſraëlitas renovat. Poſtremò mors Jehoſchuhhæ, & ſepultura ejus, oſſium Joſephi & Elhhazaris ſacerdotis deſcribitur.

1 DEINDE congregavit Jehoſchuahh omnes tribus Jiſraëlis 'in agrum Schecemitanum: poſtquàm convocaſſet ſeniores Jiſraëlis & primores ejus, & judices ejus, & moderatores ejus, qui ſtiterunt ſe' coram Deo.

[a] Heb. *a ſeculo.*

2 Tum dixit Jehoſchuahh ad totum populũ, ſic dicit Jehova Deus Jiſraëlis: ultra flumen *Euphratem* habitabant majores veſtri [a] olim, *utpote* Terach pater Abrahami & pater Nachoris: colebantque Deos alienos.

3 Sed aſſumpſi patrem veſtrum Abrahamum, e *regione* quæ eſt trans illud flumen, & deduxi eum per totam terram Cenahani: auxique ſemen ejus, cùm dediſſem ei Jitzchakum.

4. Dedi enim Jitzchako Jahhakobum, & Hheſavum: dedi autem Hheſavo montem Sehhiris ut hęreditariò poſſideret eum ſed Jahhakob & filii ejus deſcenderunt in Ægyptum.

5 Quò mittens Moſchen & Aharonem, plagis affeci Ægyptum, prout feci in medio ejus: & poſteà eduxi vos.

6 Deducente autem me patres veſtros ex Ægypto, donec adveniſſetis ad mare, perſecuti ſunt Ægyptii patres veſtros curribus & equitibus ad mare algoſum,

Exod.14.19. & 20. 7 Cùmque clamarent ad Jehovam, poſuit caliginem inter vos & inter Ægyptios, deinde induxit ſuper eos mare illud, quod operuit eos, videruntque oculi veſtri, id quod feci contra Ægyptios: poſtea manſiſtis in ipſo deſerto diebus multis.

8 Tandem adduxi vos in 'terram Emoræorũ habitantium trans Jardenem, qui pugnaverunt contra vos: tradidi autem eos in manum veſtram, ita ut hæreditariò poſſideatis terram eorum, & perdidi eos a facie veſtra.

9 Surrexit quoque Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum ut certaret contra Jiſraëlem: ideoque mittens vocaverat Bilhhamum filium Behhoris, ut malediceret vobis.

Num.22...

10 Sed nolui auſcultare Bilhhamo: unde [b] 'continenter benedixit vobis, ſic eripui vos e manu ejus.

[b] Heb. ... dixit ... vide Gal... 3.

11 Cumque trajeciſſetis Jardenem & veniſſetis ad Jerichuntem, 'pugnaverunt contra vos [c] Jerichuntini, Emoræi & Perizzæi & Cenahhanæi & Chittæi & Girgaſchæi, Chivvæi, & Jebuſæi: quos tradidi in manum veſtram.

[c] Heb. ... Jerich... Exo.23... eſt prom...

12 Mittebam enim ante vos crabronem', qui expellebat eos a facie veſtra', *ut* duos reges Emoræi: non gladio tuo, neque arcu tuo *expuliſti eos.*

13 Dedi itaque vobis terram in qua non laboraveratis, & civitates quas non extruxeratis, in quibus habitatis: vinetis & olivetis, quæ non plantaveratis fruimini.

14 Quare nunc timete Jehovam & colite eũ [c] integrè & fideliter: & amovete Deos, quos coluerunt majores veſtri, in *regione* trans flumen illud & in Ægypto, & colite Jehovam.

[c] Heb. ... tegrita... in fide.

15 Quòd ſi malum *videatur* in oculis veſtris colere Jehovam, 'eligite vobis hodie quos colatis, ſive deos quos coluerunt majores veſtri, qui habitabant trans flumen illud, ſive deos Emoræorum, in quorum terra habitatis: ego verò & familia mea colemus Jehovam.

[d] Heb. ... nobis ... quendo ... pallage ... tata.

16 Cui reſpondens populus dixit: [d] abſit a nobis

bis ut relinquamus Jehovam ad colendum deos alienos.

17 Nam Jehova Deus noſter, is eſt qui eduxit nos & patres noſtros e terra Ægypti e domo ſervorũ: & qui edidir ante oculos noſtros ſigna maxima iſta, conſervavitque nos totâ illâ viâ, per quam ivimus, & in omnibus populis per quorum medium tranſivimus.

18 Expulit etiam Jehova omnes populos iſtos & Emoræum inhabitantẽ illam terram a facie noſtra: nos quoque colemus Jehovam, quia eſt Deus noſter.

19 Dixit autem Jehoſchuahh ad populũ: *nõ poteſtis colere Jehovam, quia Deus [e] ſanctiſſimus eſt: Deus fortis Zelotes eſt, *non feret defectionem veſtram & peccata veſtra.

[e] Heb. *quia* *Deus ſancti* *, adjectivũ* *rale pro* *gulari in-* *adu ſuper-* *tivo.*

20 Cùm deſeritis Jehovam & coletis Deos alienigenarum, ſed converſus malo afficiet nos, & conſumet vos, poſtquam benefecerit vobis.

21 Tum dixit populus ad Jehoſchuhham: *nequaquam, ſed Jehovam colemus.

22 Dixit itaq; Jehoſchuahh ad populum, teſtes eſtis ipſi de vobis, vos elegiſſe vobis Jehovam ad colendum eum: qui dixerunt, teſtes ſumus.

23 Nunc igitur *inquit* amovete deos alienigenarum qui ſunt in medio veſtri, & inclinate animum veſtrum ad Jehovam Deum Jiſraëlis.

24 Tum dixerunt populus ad Jehoſchuhham Jehovam Deum noſtrum colemus, & voci ejus aſcultabimus.

25 Sic pepigit Jehoſchuahh fœdus cum populo die illo: propoſuitque ei ſtatuta & judicia in Schecemo.

26 Deinde ſcripſit Jehoſchuahh verba iſta in *libro legis Dei: qui eſt in Sanctuario Jehovæ: & accipiens lapidem magnum, erexit illum ibi, *ſub *quercu illa.

27 Dixitque Jehoſchuahh ad totum populũ: ecce lapis iſte eſto inter nos teſtimonium: quia ipſe [f] interfuit conteſtando omnes ſermones Jehovæ quibus locutus eſt nobiſcum: eſtoque inter vos in teſtimonium, ne mentiamini in Deum veſtrum.

[f] Heb. *audivit: tranſlata locutio a teſtibus vivis, præſentibus audientibusq; ad lapidem.*

28 Tum dimiſit Jehoſchuahh populum quẽque in poſſeſſionem ſuam.

29 Fuit autem poſt res iſtas, ut moreretur Jehoſchuahh filius Nunis ſervus Jehovæ, natus centum decem annos.

30 Sepeliveruntq; eum in termino poſſeſſionis ejus Tinnath-Serachi, quæ eſt in monte Ephrajimi, ab Aquilone monti Gahhaſcho.

Judicum.2.8

31 Coluit autem Jiſraël Jehovam omnibus diebus Jehoſchuhhæ, omnibus etiam diebus *ſeniorum, qui prolongarunt dies poſt Jehoſchuhham, quiq; *experti erant omne opus Jehovæ, quod fecit Jiſraëli.

32 Tum oſſa Jeſephi, quę *deportaverant filii Jiſraëlis ex Ægypto, ſepeliverunt in Schecemo, in illa portione agri quam emerat Jahhakob a filiis Chamoris patris Schecemi centum numis: ita fuerunt apud filios Joſephi in poſſeſſione *eorum*.

Gen.33.19.

33 Elhhazar quoq; filius Ahharonis mortuus eſt, quem ſepeliverunt in colle Pinchaſi filii ejus, qui datus fuerat ei in monte Ephrajimi.

ANNOTATIO.

1 In agrum Schecemitanum] *Schiluntem intelligit, ubi tunc tabernaculum Dei erat. Eſt enim Schilo in agro Schecemit ano: nec novum eſt, opidi nomen pro agro poni, ut infrà ver. penultimo oſſa Joſephi Schecemi ſepulta dicuntur, & ſtatim ſubjicitur, ſepulta fuiſſe in portione agri quem emerat Jahhakob, &c. agrũ autem illum non fuiſſe in opido, apparat ex Gene.* 33.18. *& ſequenti. Sic Chebron Calebo data dicitur ſuprà* 14.14. *cùm tamen non ipſa civitas, ſed ejus ager datus ſit ei: ſup.*21.12. Coram Deo] *id eſt, in loco tabernaculi.* 10 Continenter] *nam non ſemel tantùm id fecit. ſed quoties tentavit maledicere eis, toties divinitus coactus eſt eis benedicere.* 11 Pugnaverunt] *hi urbem vobis occludendo, illi verò cum armis vobis occurrendo.* 15 Eligite] *non ſolvit eos vinculo colendi Deum, quo priùs obſtricti erant, ſed hæc proponendo animos illorum explorat, & exemplo patrum ac Emoræorum eos ab idololatria abſterret: ſuo verò & familiæ exemplo ad perſeverantiam in cultu Dei hortatur. Simile vide in Ruth.*1.15. 19 Non poteſtis] *ſubaudi, Deos alienos retinendo, & eorum cultum cultui Dei commiſcendo: quod colligitur ex ver.* 23. Non feret] *impunitam: ſic Exodi* 23.21. 21 Nequaquam] *Jehovam deſeremus, &c.* 26 In libro legis Dei] *id eſt, juſſit ut ſacerdotes referrent in librum legis Dei, Deut.*31.26. *quem penes ſe habebant, & in ſanctuario aſſervabant.* Sub quercu] *de qua vide Gen.*35.4. *& Judic.*9.6. 31 Seniorum] *eos tantùm intelligit, qui ſimul cum Jehoſchuhha Rempub. adminiſtrarant, & ei ſupervixerant.* Quique ſunt experti omne opus] *id eſt, qui jam adulti erant, cùm exirent ex Ægypto, & obſervaſſe poterant, quæ Deus fecerat Jiſraëli.* 32 Deportaverant] *prout juramento promiſerant Joſepho. Gen.*50.25.

JUDICUM

Liber unus.

LIBER *Judicum ſtatum Reipub. Jiſraëlitarum inde a temporibus Jehoſchuhhæ uſque ad Hhelin ſacerdotem peccata eorum in genere, revocamenta Dei partim monitis partim judiciis, poſtremò ſingularia exempla duo impudentiſſima Jiſraëlitarum deſcribit: ut ex illis corruptiſſimæ in religione & moribus Reipub. imago conſpiciatur. Eſtque hiſtoria annorum a morte Jehoſchuhhę ducentorum nonaginta novem.*

Ad mortem	Hhothnielis	40	*Judicum cap.* 3.	*ver.*11.
	Ehudis & Schamgaris	80		*ver.*30
	Deboræ	40	*Judicum cap.*5.	*ver.*31.
	Gidhhonis	40	*Judicum cap.*8.	*ver.*28.
	Abimeleci	3	*Judicum cap* 9.	*ver.*22
	Tolahhi	23	*Judicum cap.*10	*ver.*2.
	Jairis	22		*ver.*3.
	Jiphtachis	6	*Judicum cap.*12.	*ver.*7.
	Ibtzani	7		*ver.*9.
	Elonis	10		*uer.*11.
	Hhabdonis	8		*ver.*14.
	Schimchonis	20	*Judicum cap.*16.	*ver.*31.

CAPUT I.

Jiſraëlitæ Jehoſchuhha mortuo, hoſtes invaſuri de ordine ſuo militari Deum conſulunt & fœliciter pugnant: Res a Jehuda & Joſepho ſtrenuè geſta narrantur. Poſtremò omnium tribuum negligentia commemoratur.

1 FUIT autem poſt mortem Jehoſchuhhę, 'ut conſulerent fili Jiſraëlis Jehovā dicendo:quis aſcendet ex nobis contra reliquum Cenahhanæum in principio,ad pugandum contra eum?

2 Quibus dixit Jehova, Jehuda aſcendito: ecce tradidi ' iſtam terram in manum ejus.

3 ('dixerat autem Jehuda Schimhhoni fratri ſuo,aſcende mecum in ſortem meam,ut pugnemus contra Cenahhanæum iſtum : viciſſim ibo ego quoque tecum in ſortem tuam: ibatq; cum eo Scimhhon.)

4 Sic aſcendit Jehuda,traditq; Jehova Cenahhanæum & Perizzæum illum in manum eorum: qui percuſſerunt eorum in Bezeco decies mille viros.

5 Invenientes enim Adoni-Bezekum in Bezeko,pugnaverunt conrra eum: & percuſſeruut Cehhanæum & Perrizzæum illum.

[a] Heb. *poſt eum.*

6 Cùm autem fugeret Adoni-Bezek, perſecuti ſunt [a] eum: & præhendentes eum,amputarunt pollices manuum ejus,ac pedum ejus.

7 Tum dixit Adoni-Bezek,ſeptuaginta reges pollicibus manuum ſuarum & pedum ſuorum amputatis, colligebant ſub menſa mea, quemadmodum feci, ſic rependit mihi Deus: & adduxerunt eum Jehuſchulajima, ubi mortuus eſt.

*Jehoſch.*15.

[b] Heb. *civitatem miſerant in ignẽ, hypallage.*

8 Expugnaverant enim filii Jehudæ ' Jeruſchalajima, & capientes eum percuſſerant *incolas* ejus acie gladii: [b] civitate verò ipſi immiſerant ignem.

9 Deinde autem deſcenderant filii Jehudæ ad pugnandum contra Cenahhanæum: inhabitantem' montana, & ' auſtralem plagam, &'humilem regionem.

*Jehoſch.*10. 36, & 11. 21 & 15.13.

10 Proceſſerant enim Jehuda ad Cenahhanæum inhabitantem Chebronem : (nomen autem Chebronis antea *erat* urbs Arbahhi :) percuſſerantque' Scheſchaium, & Achimanem, & Talmaium.

Ibid ver. 38. & *ca.* 15.15.

11 Ac inde proceſſerat adverſus incolas Debiri:(nomen autem Debiri antea *erat* urbs Sepheri.)

12 Ubi cùm dixiſſet Caleb, qui percutiens urbem Sepheri ceperit eam:utiq; dabo ei Hhacſam filiam meam in uxorem,

13 Cepit eam Hohthniel ' filius Kenazi agnatus Calebi minimus' ex illo: quamobrem dedit ei Hhacſam filiam ſuam in uxorem.

14 (Fuit autem cùm conventura eſſet, ut perſuaderet illi de petendo a patrę ſuo agro quodam, quare *ea* deſiljit de aſino: cui dixit Celeb, quid tibi eſt?

15 Tum dixit ei illa, cædo mihi munus, quandoquidem terram ſiccam dediſti mihi, des mihi quoque ſcaturigines aquarum : dedit itaque ei ſcaturigines ſuperioris & ſcaturigines inferioris *tractus*)

16 Filii quoque Kenæi ſoceri Moſchis' aſcenderant e ' civitate palmarum, cum filiis Jehudæ in deſertum Jehudæ, quod eſt ad Auſtralem plagam Hharadi: 'profectus enim fuerat ut habitaret cum ipſo populo.

17 Viciſſim procedēte Jehuda cum Schimhhone fratre ſuo, percuſſerant Cenahhanæū inhabitantem Tzephatham:quod cū devoviſſent, vocavit *Schimhhon* nomen civitatis illius [c] Chormá,

[c] id eſt, … votum.

18 ' Deinde cepit Jehuda Hhazzam cum termino ejus, & Aſchkelonem cum termino ejus: atque Hhekronem cum termiuo ejus.

19 Aderat enim Jehova Jehudæ, ita ur expelleret montanæ regionis *incolas*:'ſed non *perrexit* ad expellendum habitatores ipſius convallis, eò quòd ' currus ferrati eſſent illis.

20 Dederunt autem Calebo ' Chebronem, quemadmodum edixerat Moſche : qui expulit inde tres illos filios Hhanaki.

21 Jebuſæum quoque habitantem' Jreuſchalajimis non expulerunt filii Binjaminis : ſed inhabitabat Jebuſæus cum filiis Binjaminis Jeruſchalajima uſque in diem hunc.

22 Aſcenderant etiam familia Joſephi ipſi quoque Beth-Elem: & Jehova *fuerat* cum eis.

Gen.

23 Curaverant enim familia Joſephi explorari Beth-elem : (nomen autem illius civitatis antea *erat* Luz.)

24 Videntes autem obſervatores illi quendam exeuntem e civitate illa : dixerant ei, oſtende nobis, quæſo, ingreſſum iſtius civitatis, & exercebimus erga te benignitatem.

25 Sic cùm oſtendiſſet ipſis ingreſſum ipſius civitatis, percuſſerant civitatem ipſam acie gladii:virum autem illum cum tota familia ejus dimiſerant,

26 Abiitq; vir ille in terram Chittæorum ubi ædicavit civitatem & vocavit nomen ejus ' Luzum, id *eſt* nomen ejus uſq; in diem hunc.

27 Sed non 'expulerat Menaſche incolas

Beth Scheanis, & pagorum ejus, & Tahhanaci pagorumque ejus, & incolas Dori ac pagorum ejus, & incolas Jeblehhami pagorumque ejus, & incolas Megidduntis pagorumque eius: placebat enim Cenahhanæo habitare in terra iſta.

28 Fuit autem cùm fortis evaderet Jiſraël, ut redderet Cenahhanæum tributarium: ſed [d] omnino non expulit eum.

Heb. ex- llendo non pulit.

29 Similiter Ephrajim non expulit Cenahhanæum illum qui habitabat Gezere: Sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus Gezeri.

30 Zebulun non expulit habitatores Kitronis & habitatores Nahalolis: ſed habitabat Cenahhanæus in medio ejus: & erant tributarii.

31 Aſcher non expulit habitatores Haccuntis & habitatores Tzidonis: item Achlabi, & Aczibi, & Chelbæ, & Aphiki, & Rechobi.

32 Habitabat enim Aſcherita in medio Cenahhanæi, habitatorum illius terræ: quia non expellebat eum.

33 Naphtali non expulit habitatores Beth-Schemecſchi, & habitatores Beth-Hanathæ: ſed habitabat in medio Cenahhanæi, habitatorum illius terræ: & habitatores Beth-Schemeſchi & Beth-Hhanathæ erant eis tributarii.

34 Comprimebant autem Emoræi filios Danis intra montana: nam non permittebant ei deſcendere in ipſam convallem.

35 Placebat enim Emoræo habitare Har-Cheresi, Ajalone, & Schahhalbimis: ſed cùm ingraveſceret manus familiæ Joſephi facti ſunt tributarii.

36 (Terminus itaque Emoræi *erat* ab aſcenſu Hhakrabbimorum: ab ipſa petra & quod ſuprà *eſt.*)

ANNOTATIO.

1 Ut conſulerent] *Imperatore deſtituti, (cujus nutu omnia geſſerant) & in ſuas quaſi Reſpub: diſtributi, per ſacerdotem Deum conſulunt ex lege Numerorum 27.21.* 2 Iſtam terram] *id eſt, agrum Bezeki, quem adhuc Cenahhanæus occupat, Jehudæ priùs ſorte attributum.* 3 Dixerat autem] *id eſt, peculiare fœdus cum Schimhone inerat, ut oſtendit hiſtoria Chormæ, infrà verſic 17. quæ temporibus Jehoſchuhhæ geſta fuit: Jehoſch. 12.14.* 8 Jeruſchalaima] *id eſt, partem illam quæ ei ſoli obtigerat Jehoſch. 15.8. & 63. Duplex enim erat civitas præter arcem (unde etiam nomen habet dualis formæ) quarum altera in ſorte Jehudæ erat, altera Binjaminis cum Jehuda communis, arx vero ſolius Binjaminis. Hæc autem & ſequentia temporibus Jehoſchuhhæ geſta hîc commemorantur* αἰτιολογικῶς *ut appareat qua occaſione Deus Jehudam reliquis tribubus prætulerit: nimirum quia fuit reliquis prudentior, & in exequendo mandato divino diligentior: Nam in ſcripturis ſæpe, non tam temporum quàm cauſarum ſeries obſervatur.* 9 Montana] *ubi erat Chebron ver. 10.* Auſtralem plagam] *ubi erat Debir ver. 11. & Kenæus, & Chorma, ver. 16.17.* Humilem regionem] *quam occupare non perrexit ut ver. 19. Totus enim hic verſus prolepticus eſt.* 10 Sheſchaium] *de quibus Num. 13.22.* 13 Filius] *id eſt, ex poſteris Kenazi, a quo dictus eſt Caleb Kenizzæus Num. 32.12.* Ex illo] *id eſt, omnium qui ex Kenazo geniti ſuperſtites erant, ætate, auctoritate, opibus minimus, quod dicitur ad commendationem fidei Calebi, & ſtrenuitatis illius.* 16 Aſcenderant] *id eſt, in illa expeditione Jehudæ ſe conjunxerant. Dicitur autem Jithro Kenæus a gente, Numerorum 24.21.* Civitatate palmarum] *Jerichunte Deut. ultimo, 3. ver ſic infrà cap. 3.13.* Profectus enim] *vide Numerorum 10.29.* 18 Deinde cepit] *poſt terræ diſtributionem, ut apparet ex Jehoſch. 13.3. etſi non diu potitus eſt iſtis civitatibus, ut ex cap. 3.3. ver. apparet.* 19 Sed non perrexit] *hic incipit ſeminarium indicare calamitatum Jiſraëlitarum, quæ in ſequentibus deſcribentur, nimirum quòd gentes inimicas contra mandatum Dei in medio ſui tolerarunt ſingulæ tribus.* Currus ferrati] *obliti mandatorum & promiſſionum Dei, Jehoſch. 13.6. & 17.18.* 20 Chebronem] *confer cum Jehoſch. 21. ver. 11.12.* 21 Jeruſchalajimis] *ex altera Jeruſchalajima & arce, ſuprà 8.* 26 Luzum] *vide Jehoſch. 16.2.* 27 Non expulerat] *vide Jehoſch. 17.12.13.* Placebat] *id eſt, potius acquieſcebat duris conditionibus quàm ut excederet.* 28 Ut redderet] *id eſt, pacem cum Cenahhanæo inijt nulla alia conditione quàm tributi, neglecto Dei cultu, & expreſſo mandato Exod. 23.32. & 34.12.15. & Deut. 7.2.* 35 Familiæ Joſephi] *quæ poſſeſſionem habebat Danis & iſtis Emoræis vicinam.* 36 Ab ipſa petra] *id eſt, a primo aditu aſcenſus Hhakrabbimorum.*

CAPUT II.

Rationes quibus Jiſraëlitæ ad Cenahhanæos depellendos ſollicitati ſunt, deſcribuntur: Frequens Jiſraëlitarum perfidia, & Dei in eos ultio ſummatim declaratur.

1 QUAMVIS aſcendiſſet nuntius Jehovæ Gilgale Bocimos: ac dixiſſet, feci ut vos aſcenderetis ex Ægypto, & introduxi vos in hanc terram, quã juramento promiſeram majoribus veſtris, ac dixi, nõ irritũ faciã fœdus meum vobiſcum in ſeculum:

2 Viciſſim vos ne pangitote fœdus cum habitatoribus terrę hujus, altaria eorum demolimini: attamen non auſcultaſtis voci meæ, quid eſt hoc *quod* feciſtis?

Exo. 23.32. 34.12. Deut. 7.2.

3 Quam ob rem etiam dico, non expellam eos a facie veſtra: ſunto itaq; ne vobis ad latera, ſed Dii eorum erunt vobis in tendiculam.

4 Fuerátq; cùm eloqueretur nuntius Jehovæ verba hæc apud omnes filios Jiſraëlis: ut attollentes populus vocem ſuam, flerent.

5 (Quare vocarunt nomen loci illius [a] Bocimos): & ſacrificarunt ibi Jehovæ.

[a] id eſt, flentes.

6 Dimiſerat etiam Jehoſchuahh populum: & abierant filii Jiſraëlis quiſque in poſſeſſionem ſuam, ad hęriditariò poſſidendum ipſorũ terram.

7 Coluerunt quidem populus Jehovam omnibus diebus Jehoſchuhhæ, omnibus etiam diebus ſeniorum, qui prolongarunt dies poſt Jehoſchuhham, qui viderant totum opus Jehovæ maximum quod fecerat Jiſraëli.

8 Sed cùm mortuus eſſet Jehoſchuahh fili-

us Nunis ſervus Jehovæ : natus centum decem annos:

9 Et ſepelivisſent eum in termino poſſeſſionis ſuæ[b] Timnath-Chereſi, in monte Ephrajimi, ab Aquilonē monti Gahhaſcho:

[b] *Timnath-Serach, Jehoſchu.*24. 30.

10 Præterea tota etiam illa ætas aggregati eſſent ad majores ſuos : & ſurrexiſſet ætas altera poſt illos qui non agnoſcebeant Jehovam, nec etiam opus illud quod fecerat Jiſraëli:

11 Fecerunt filii Jiſraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovę : coluerunt enim[c] Bahhalimos.

[c] *id eſt, tutelares deos.*

12 Et relinquentes Jehovam Deum majorum ſuorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti,[d] ſecuti ſunt Deos alios e diis populorum, qui erant circa ipſos, incurvaveruntque ſe illis : ſic provocaverunt Jehovam.

[d] Heb. *iverūt poſt ſic ver.* 17.

13 Quapropter cùm ″dereliquiſſent Jehovam : & ſerviviſſent Bahhali & ′ Hhaſchtarothis.

14 Accenſa eſt ira Jehovæ in Jiſraëlem, ut traderet eos in manum diripientium, qui diripuerunt eos : dediditque eos in manū inimicorū eorum circumaquaque : cùm non poſſent amplius conſiſtere ante inimicos ſuos.

15 Quocunque egrediebantur, manus Jehovæ erat contra eos in malum , quemadmodum locutus fuerat Jehova, & quemadmodum juraverat Jehova illis: & anguſtiis afficiebat eos valde.

*Levit.*26. *Deut.*28.

16 Poſteà excitabat *quidam* vindices, qui ſervabant eos e manu diripientium eos.

17 Sed neque vindicibus ſuis auſcultabant, (ſcortabantur enim ſequentes deos alienos, & incurvabant ſe illis) recedebant celeriter ab ea via, qua ambularant majores eorum, auſcultando preceptis Jehovæ, non ſic faciebant.

18 Nam cùm excitaverat illis Jehova vindices, fuerat quidem Jehova cnm unoquoque vindice, & ſervabat eos e manu inimicorum eorum, omnibus diebus cujuſque vindicis: ′pœnetebat enim Jehovam propter genitum eorum, ab opprimentibus eos, & depellentibus eos.

19 Sed erat mortuo vindice, ut reverſi corrumperent ſe ſupra patres ſuos, ſequendo deos alienos ad colendum eos & incurvandum ſe illis : non [e] remitterent de actionibus illorum, & de via eorum obdurata *quicquam*.

20 Quapropter accenſa eſt ira Jehovę in Jiſraëlem: & dixit, propterea quòd transgreſſi ſūt gens iſta fœdus meum quod præceperam majoribus eorum, neque auſcultarunt voci meæ:

21 Etiam ego non pergam expellere quenquā a facie eorum, ex gentibus quas reliquit Jehoſchuahh, cùm moreretur.

22 Ad probandum per eas Jiſraëlem: an obſervaturi ſint viam *mandatorum* Jehovæ, ambulando in eis, quemadmodzm obſervarant majores eorum, uécne.

23 Fecerat autem Jehova ut manerent gentes iſtæ , quia non expulerant eas celeriter: ideo non tradiderat eas in manum Jehoſchuhhæ.

ANNOTATIO.

1 Quamvis]*his ſex primis verſibus injuſtitiam populi exaggerat, quòd neque legi, neq; ſingularibus monitis paruiſſent, ſed averſi a fœdere, cum Cenahhanæis, exitio divinitus deſtinatis pacem colerent, quare præcedentibus potiùs quàm ſequentibus hi verſus conjungendi viderentur, niſi commodius fuiſſet hujus libri ſummam in hoc caput contrahere.* Nuntius Jehovæ]*ſive fuerit propheta extra ordinem vocatus, ſive ſacerdos Pinchas, Hominem non angelum fuiſſe apparet, quod locus unde venerit exprimitur, neq; diſparuiſſe legitur ut de aliis angelis narratur: Sic propheta angelus Dei vocatur Chaggai* 1.13. Gilgale] *i. cùm populus inde arcam Schiluntem transferret: de quo Jehoſch.*18.*in principio.* Bocimos]*per anticipationem, ut apparet ex verſu quinto. Videtur autem locus fuiſſe Schilunti conjunctus, quia ibi ſacrificaſſe dicuntur, ver.*5. 6 Dimiſerat] *Hoc fuit alterum monitum ſingulare, de quo Jehoſch.*18.3. 8 Sed cùm mortuus] *ab hoc verſu uſque ad* 7.*verſum ſequentis capitis ſummatim explicantur cauſæ judiciorum Dei in Jiſraëlitas, quæ deinde ſingularibus aliquot exemplis explicantur planiùs infrà a* 17.*cap. uſque ad finē.* 13 Hhaſchtarothis]*id eſt, ovibus a forma, Deabus Tzidoniorum,* 1.*Reg.*11.5.*&* 33.*&* 2.*Reg.*23.14. *& Peliſchtæorum* 1.*Schem.*31.10. 18 Penitebat]*vide Gen.*6.6. 23 Non expulerant] *nimirum Jiſraëlitæ, ut mandatum fuerat illis, Deut.*9.3.

CAPUT III.

Recenſentur populi in terra relicti ad Jiſraëlitas erudiendos : Et ex triplici Jiſraëlitarum defectione, tria oppreſſionis tempora, cum liberatione ab illis attributa reſipiſcentibus, miniſterio Hhothnielis, Ebudis & Schimgaris.

1 ISTæ autem ſunt gentes, quæ ut manerent fecit Jehova, ad probandum per eas Jiſraëlitas : eos omnes qui non experti fuerant ulla bella″Cenahhanæa:

2 Tantummodo ut cognoſcerent ætates filiorum Jiſraëlis,′ docente eos bello: ea tantùm quæ priùs non noverant.

3 Nempe, quinque Satrapæ Peliſchtæorum, & totus Cenehhanæus, Tzidoniúſq; & Chivveus inhabitans montem Libanum: a monte Bahhal-Chermone uſque ad ingreſſum Chamathæ,

4 Fuerúntque ad probandum per ipſas Jiſraëlem: ad cognoſcendum an auſcultaturi eſſent præceptis Jehovæ, quæ præceperat majoribus eorum per Moſchen.

5 Filii autem Jiſraëlis habitabant in medio Cenahhanæi, Chittæi & Emorçi ac Perizzæi, Chivvæiq; ac Jebuſæi.

6 Et accipiebant filias eorum ſibi in uxores, & filias ſuas dabant filiis eorum : deniq; colebant deos eorum.

7 Cùm itaque facerent ′filii Jiſraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovę obliti Jehovæ Dei ſui : collerentq; Bahhalimos, & *idola* lucorum:

8 Accenſa eſt ira Jehovæ in Jiſraëlitas, & dediditeos in manum Cuſchanis Riſchehhathajimorum regis Syriæ interamnis : ſerviverúntq; filii Jiſraëlis Cuſchani Riſchehhathajimorum octo annis.

9 Deinde clamaverunt filii Jiſraëlis ad Jehovam : quare excitavit Jehova ſervatorem filiis Jiſraëlis, ut ſervaret eos :′ Hhothnielem filium

lium Kenazi, agnatũ Calebi, minimum ex illo.

10 [a] Cui cùm insideret ſpiritus Jehovæ[b]’ vindicavit Jiſraëlem, nam egreſſus eſt ad bellum, tradiditq; Jehova in manum ejus Cuſchanem Riſchehhathajimorum regem Syriæ: id eſt, robuſta fuit manus ejus ſupra Cuſchanem Riſchehhathajimorum.

11 Sic quievit terra.’ *hæc geſta* quadraginta annorum: cùm mortuus eſt Hhothniel filius Kenazi.

12 Deinde[c] denuo filii Jiſraëlis fecerunt quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: & fortiorem reddidit Jehova Hheglonem regem Moabitarum ſupra Jiſraëlitas, eò quòd facerent quod malum *videretur* in oculis Jehovæ.

13 Congregavit enim ad ſe Hhammonitas & Hhamalekitas: quibuſcum abiens percuſſit Jiſraëlem, & poſſederunt civitatem palmarum.

14 Servierunt autẽ filii Jiſraëlis Hhegloni regi Moabitarum octodecim annis.

15 Deinde clamantibus filiis Jiſraëlis ad Jehovam, excitavit eis Jehova ſervatorem Ehudem’ filium Geræ Binjaminitam, virum præcluſum manu dextera ſua, cùm miſiſſent filii Jiſraëlis per eum munus Hhegloni regi Moabitarũ.

16 (Paraverat autem ſibi Ehud gladium [d] bipennem cubitalem longitudine ſua: quo accinxerat ſe ſub veſtibus ſuis ad femur dexterum ſuum)

17 Obtulit itaq; ipſum munus Hhegloni regi Moabitarum: qui Hheglon homo erat pinguis valde:

18 Fuitq; cùm abſolviſſet offerre munus illud: ut’ deduceret populum illum qui attulerant munus.

19 Ipſe verò reverſus e lapicidinis, quæ *ſunt* prope Gilgalem diceret: aliquid arcani habeo ad te, ô Rex, qui cùm dixiſſet,’ ſile, & exiiſſent ab eo quicunque adſtabant ei.

20 Ehud acceſſit ad eum (is autem ſedebat in cœnaculo [d] æſtivo ſuo ſolus) dixitq; Ehud, aliquid divini habeo ad te: quapropter’ ſurrexit e ſuo ſolio.

21 Extendens autem Ehud manum ſiniſtram ſuam, accepit gladium illum a femore ſuo dextero: & infixit eum ventri illius.

22 Ita ut ingrederetur etiam capulus ipſe poſt mucronem ſuum, & occluderet adeps mucronem ipſum, (non enim extraxit gladium ſuum e ventre ejus) & exiret ad podicem ejus.

23 Poſtea exivit Ehud ad ipſum procœtonẽ: cùm occluſiſſet fores cœnaculi circa illum, & peſſulo obſeraſſet.

24 Ipſo autem exeunte ſervi illius venerunt & aſpexerunt quòd ecce fores ipſius cænaculi eſſent obſeratæ: quare dixerunt, [e] purgat alvum in conclavi æſtivi *cœnaculi*.

25 Cúmq; expectaſſent[f] dudum, & ecce non aperiret fores ipſius cœnaculi: accepta clave aperuerunt, ecce autem dominus eorum ceciderat in terram mortuus.

26 Interea Ehud ſeſe recipiebat, dum cunctarentur illi: & ipſe prætergrediens lapicidinas illas ſeſe recepit’ Sehhiram.

27 Fuitque cum adveniens clanxiſſet buccina in monte Ephrajimi: ut deſcenderent cum eo filii Jiſraëlis ex eo monte, [g] ipſo præeunte eis.

28 Dixerat enim ad eos, ſequimini me, nam tradidit Jehova inimicos veſtros Moabitas in manum veſtram: quapropter deſcenderunt poſt eum, & præoccupantes vada Jardenis Moabitis, non ſiverunt quemquam tranſire.

29 Sed percuſſerunt Moabitarum tempore illo quaſi decies mille viros, quemque [h] opulentum, & quemque virum ſtrenuum: neque recepit ſe quiſquam,

30 Sic depreſſi ſunt Moabitæ die illo ſub manu Jiſraëlitarũ & quievit terra.’ *hæc geſta* octoginta annorum.

31 Quibus poſt eum fuit ’ Schamgar filius Hhanathi, qui percuſſit Peliſchtæos ſexcentos viros ſtimulo bovis: ſervavitq; ipſe quoq; Jiſraëlem.

[a] Heb. *& fuit ſuper eum ſpiritus Jehovæ, id eſt, divina vi im-* [illegible]

[b] Heb. *judicavit vel cauſam egit.*

[c] Heb. *addiderunt facere*

[d] Heb. *cui erant duæ acies.*

[d] Heb. *refrigerationis, quod erat ei.*

[f] Heb. *tegit ipſe pedes ſuos ſic 1. Schem. 24.4. periphraſis honeſta purgantis alvum.*

[g] Heb. *uſque ad tarditatẽ, id eſt, amplius diſtuliſſet aperire, quàm ſolebat.*

[h] Heb. *& ipſe* deſcendebat *ante eos.*

[i] Heb. *pinguem: tranſlatum a corpore ad opes.*

ANNOTATIO.

1 Cenahhanæa] *id eſt, a populo Dei contra Cenahhanæos geſta Moſche & Jehoſchubha ducibus: Nam hiſtorias bellorum illorum ex parte tenebant, ſed Dei in illis ſingularia judicia non animadvertebant: quod ſequens verſus fuſiùs explicat.* 2 Docente eos bello] *id eſt, bellorum eventis eos revocantibus ad eorum recordationem, ad quæ alioquin ipſi non attendebant.* 9 Hhothnielem] *de quo ſuprà 1.13.* 10 Vindicavit] *id eſt, manu armata Jiſraëlitarum cauſam contra hoſtes ſuſcepit, & ſuperior fuit.* 11 Hæc geſta] *id eſt, quæcunque a morte Jehoſchubhæ uſque ad mortem Hhothniëlis facta narrantur, comprehenſa etiam ſervitute ſub Syris, de qua ver. 8. geſta fuerunt quadraginta annis: nam hoc membrum* ἀπὸ κοινοῦ *ad totam hiſtoriam eſt referendum: & ſic accipiendum eſſe hunc locum & ſequentes docet temporum ratio ex 1. Reg. 6.1. Simile vide Gen. 15.13.* 18 Ut deduceret] *ut a periculo, ſi quod eventurum erat, liberi eſſent.* 19 Sile] *donec iſti abierint, qui me circumſtant.* 20 Surrexit] *vide Num. 23. 22. in annotatione.* 26 Sehhiram] *locus eſt admontana Ephrajimitarum, ut oſtendit verſus ſequens.* 30 Res geſtæ] *a morte Hhothnielis ad hujus mortem, ut ſuprà ver. 11.* 31 Schamgar] *de quo infrà 5. ver. 6.*

CAPUT. IIII.

Nova Jiſraëlitarum a Deo defectio, cum ſevera Dei caſtigatione: Reſipiſcentia eorum, & divina liberatio per Deboram, Barakum & Jahhelem recenſentur.

1 DEINDE cùm[a] rurſus filii Jiſraëlis facerent quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: Ehude mortuo:

2 Dedidit eos Jehova in manum Jabinis regis Cenahhanæi, qui regnabat in ’ Chatzore: (cujus militiæ princeps erat Siſera,) & habitabat’ Charoſchethæ gentium.

3 Quapropter clamaverunt filii Jiſraëlis ad Jehovam: cùm enim nongenti currus ferrati eſſent ei, ipſe oppreſſerat filios Jiſraëlis violentia, viginti annis.

4 Debora autem fœmina prophetiſſa [b] Lappidothana:’ judicabat Jiſraëlem tempore illo.

5 (Quæ habitabat ſub palma Deboræ inter Ramam & inter Beth-Elem in monte Ephrajimi): nam aſcendebant ad eam filii Jiſraëlis

[a] Heb. *cùm adderent filii Jiſraëlis facere,*

[b] Heb. *fœmina Lappidotharum.*

raëlis in judicium.

6 Mittens itaque advocavit Barakum filium Abinohhami Kedeſcho Naphtalitarum : dixitquè ad eum, nonne præcepit Jehova Deus Jiſraëlis? I & [c] convocatos in montem Taboris aſſumito tecum decies mille viros e filiis Naphtali & e filiis Zebulunis.

7 Nam [d] convocabo adverſum te ad torrẽtem Kiſchonis Siſeram principem militiæ Jabinis, curruſq; ejus & multitudinem ejus : quem tradam in manum tuam.

8 Dixit verò ad eam Barak, ſi iveris mecum utique iturus ſum: ſin autem non iveris mecum non ibo.

9 Quæ dixit: [e] omnino itura ſũ tecũ, niſi quòd non erit gloria tua, ' ſecundum hanc viam qua tu ambulas : in manum enim mulieris dedit Jehova Siſeram: ſic ſurgens Debora ivit cum Barako Kedeſchum.

10 Cùm itaque accerſiviſſet Barak Zebulunitas & Naphtalitas Kedeſchum, deduxit [f] ad veſtigia ſua decem millia virorum : ibatquè cum eo Debora.

11 (Cheber autem Kenæus ' ſeparaverat ſe a [g] Kenæa gente, de filiis Chobabi ſoceri Moſchis: tetenderatq; tentorium ſuum uſque ad quercetum in [h] Tzahhanajimis, quod *eſt* prope Kedeſchum.)

12 Cúmque renunciaſſent Siſeræ aſcendiſſe Barakum filium Abinohhami montem Taboris,

13 Accerſivit Siſera omnes currus ſuos, nongentos currus ferratos, & totum illum populum qui *fuerat* cum eo: Charoſchetha gentium ad torrentem Kiſchonis.

14 Tum edixit Debora Barako: ſurge, nam hic ille dies eſt, quo tradit Jehova Siſeram in manum tuam, nonne Jehova procedit ante te? quare deſcendit Barak e monte Taboris & decies mille viri poſt eum.

15 'Fuditque Jehova Siſeram, & omnes illos currus, totumquè illum exercitum *ſternendum* acie gladii ante Barakum : ita ut deſcendens Siſera de ſuo curru fugeret pedibus ſuis.

16 Barak verò cùm perſequeretur currus illos, & exercitum illum uſque Charoſchetham gẽtium : & caderet totus exercitus Siſeræ acie gladii, non relictus eſſet ne unus quidem.

17 Siſera fugit pedibus ſuis ad tentorium Jahhelis vxoris Cheberi Kenæi: erat enim ' pax inter Jabinem regem Chatzoris & inter familiã Cheberi Kenæi.

18 Prodiens autem Jahhel obviam Siſeræ, dixit ad eum: diverte domine mi, diverte ad me ne timeto: ſic divertit ad eam in tentorium: quæ texit eum ſtragula amphitapa.

19 Dixerat autẽ ad eam, da mihi, quæſo, bibendum parum aquæ, nam ſitio: & illa apperiens utrem lactis, dederat ipſi bibendum, antequàm tegeret eum.

20 Dixit autem ad eam, ſta in porta tentorii: & eſto, ſi quis adveniens interroget te & dicat, eſtné iſtic aliquis? ut dicas nemo eſt.

21 Deinde Jahhel: uxor Cheberi accipiens paxillum ipſius tentorii, & apponens [i] manum ſuam ad malleum quendam, acceſſit ad eum ſenſim, ac infixit paxillum illum in tempora ejus, ita ut [k] permearet in terram : nam ipſe feſſus ſomno ſopitus erat, ſic mortuus eſt.

22 Ecce autem Barako perſequente Siſeram, prodiit Jahhel obviam ei, dixitque ei: veni ut oſtendam tibi virum illum quem tu quæris : qui ingreſſus eſt ad eam : & ecce Siſera proſtratus mortuus, cum paxillo in temporibus ſuis.

23 Sic cùm depreſſiſſet Deus die illo Jabinem regem Cenahhanæum ante filios Jiſraëlis,

24 [l] Perrexit manus filiorum Jiſraëlis continenter durior eſſe contra Jabinem regem Cenahhanæum : uſquedum excidiſſet Jabinem regem Cenahhanæum.

[c] Heb. *& attrahito in montem Taboris, & aſſumito &c. nimirum accerſendo, ut docet ver.*10.

[d] Heb. *attraham.ſub. divino meo inſtinctu.*

[e] Heb. *eundo ibo.*

[f] Heb. *ad pedes ſuos.*

[g] Heb. *a Kajino ſic Nũ.* 24 22.

[h] *qui Tzahhananimi vocantur. Jehoſ.*19.33.

ANNOTATIO.

2 In Chatzore] *id eſt, in agro Chatzoritano : nam Chatzorem Jehoſchuahh combuſſerat : Jehoſchuahh* 11.*ver.*11.*&* 13.*ideo ſubjungitur ipſum reſediſſe Charoſchethæ.* Charoſchethæ] *id eſt, in loco ſylvatico: Sic fuit locus a ſitu dictus. Gentium autem vocatur quòd eò tanquam in locum munitum & tutum ſe contuliſſent reliquiæ Cenahhanæorum.* 4 Judicabat] *id eſt, conſulentibus de jure ex revelatione divina reſpondebat, ut verſus ſequens explicat.* 9 Secundum hanc viam] *hac ratione quam tu ſequeris partæ victoriæ laus non ad te, ſed ad mulierem perventura eſt: mulierem autẽ hic indefinitè accipit, & eventus docet Deboræ & Jahheli magna ex parte eam aſcribi. Viam autem ſic accepit Moſche Num.*22.32. 11 Separaverat ſe] *id eſt, relictis ſuis gentilibus apud tribum Jehudæ, venerat habitatum in regionem Naphtalitarum.* 15 Fudit] *ut Jehoſchuahh* 10.10. 17 Erat pax] *id eſt, non erant ſimultates aut bella inter illos, ſed pacem familia illa Kenæa æquà cum Jabine atquè cum Jiſraëlitis colebat, ut quæ nullum jus ſibi in ea regione vendicaret: ſic* 1.*Schemu.*7.13.

CAPUT. V.

Carmen epinicium, quo Debora Deum victoriæ auctorem celebrat, & reliquis celebrandum proponit, a ſuperiore Dei ductu, & liberatione e proximis populi calamitatibus e peccato ipſorum natis, & a commodis victoriæ. Deinde vocationem ſuam prædicans, ſe, Barakum, & ſingulas tribus ad perſequẽdam victoriam hortatur ab exemplo duarum tribuum, quæ hanc victoriam comparaverant, a ſingularibus teſtimoniis divini favoris, & a judiciis Dei ſeveris in hoſtes & deſides, & clementibus in adjutores. Poſtremò ludificatur hoſtium muliebrem jactationem, & canticum prophetica precatione concludit.

1 CECINIT autem Debora & Barak filius Abinohhami : die illo dicendo.

2 [a] Quandoquidem ſumit ultiones per Jiſraëlem, ſponte ſe offerente ' populo: benedicite Jehovæ.

3 Audite reges, aurem præbete dominatores, ego, ego Jehovæ canam , pſallam Jehovæ Deo Jiſraëlis.

4 Jehova cùm ' procederes a Sehhire, cùm gradereris ab agro Edomæorum, ' terra mota eſt, etiam Cœli ſtillaverunt: etiam denſæ nubes ſtillaverunt aquas.

5 Montes diffluxerunt a præſentia Jehovæ: ' ipſe Sinai a præſentia Jehovæ Dei Jiſraëlis.

6 'Diebus 'Schamgaris filii Hhanathi, diebus 'Jahhe-

[a] Heb. *in ulciſcendo ultiones.*

'Jahhelis disierant cœtus commeantium : & euntes itineribus cœtus commeantes, ibant *itineribus* tortuosis.

7 Desierant [b] pagani in Jisraële, desierant: usquedum surrexi Debora, dum surrexi ' mater in Jisraële.

Heb. desie- ant pagi, upple viri, el paganus uisque.

8 ' Elegerat deos novos, tunc debellator *erat in* portis : ' clypeus an conspiciebatur ? aut spiculum in quadraginta millibus, in Jisraële ?

9 [c] ' Animus meus *propensus est* erga ' mandata habentes Jisraëlitarum, *erga* ' se sponte offerentes in populo: benedicite Jehovæ.

Heb. cor eum.

10 ' Equitantes asinas nitidas, ' residentes in provincia, & ' qui proficiscimini per viam confabulamini.

11 ' A strepitu sagittariorum inter haustra, ibi confabulentur de [d] justis operibus Jehovæ, justis operibus ' erga paganos suos in Jisraële : tunc ' cùm descendent ad portas, populus Jehovæ *confabulentur*.

Heb. *justi- ias Jehovæ, stitias pa- ani ejus.*

12 Expergiscere, expergiscere Debora, expergiscere, expergiscere, eloquere canticum : surge Barak, & captivam fac multitudinem captivorum tuorum fili Abinohhami.

13 ' Tunc dominium ' residui populi tradidit ' magnificis : Jehova ' dominium tradidit mihi in fortissimos.

14 Ex Ephrajimo: *ex iis* ' *quorum* radix ad Hhamalekitas *protenditur* : [e] ' *ex* sequentibus te Binjaminitis inter populos tuos : e Macire ' legislatores: & e Zubulune ' convocantes descendunt ' ad stylum scribæ.

Heb. *ex post* sequenti- us.

15 Etiam principes in Jissascare ' cum Debora: ut Jissascar, ' sic Barak, ad cujus [f] vestigia missus est *exercitus* in ipsam convallem : ' magni institutis [g] animi ' in [h] partibus Rëubenis.

Heb. *ad cu- s pedes: sic xod.*11.*ver.* .& *sup.*4. er.10.

Heb. *cordis c ver.*16.

Heb. *divisi- nibus.*

16 (' Cur desideres inter duas illas sarcinas ' audiendo sibila acierum?) ' magni [i] profundis cogitationibus animi ' ad partes Rëubenis.

Heb. *pro- nditatibus rdis.*

17 Gilhhad ultra Jardenem habitans, & Dan quare degeret ' apud naves ? Ascher *quare* desideret ad portum marium, & in ' præruptis suis habitaret ?

18 ' Zebulun & Naphtali populus est *qui* abjecit [k] se ipsum ad moriendū, in ' editis locis agri.

[k] Heb. *animam suam.*

19 Venerunt ' reges, pugnaverunt : tunc pugnaverunt reges Cenahhanæi ' Tahhanaci ad aquas Megidduntis: ne ' frustulum *quidem* argenti acceperunt.

20 ' E Cœlis pugnarunt : ' sydera ipsa ' e suis aggeribus pugnaverunt contra Siseram.

21 ' Torrens Kischonis ' evertit eos, torrens ' occursuum torrens Kischonis: ' proculca anima mea robur.

22 Tunc fortes eorum obtuderunt calces equorum : [l] præcitatis cursibus suis.

[l] Heb. *plausibus, plausibus supple equorum, qui currendo plaudunt terram.*

23 ' Maledicite Merozo, ' inquit angelus Jehovæ, [m] continenter maledicite habitatoribus ejus, quia non advenerunt ad auxilium Jehovæ, ad auxilium Jehovæ inter fortes.

[m] Heb. *maledicite maledicendo.*

24 Benedicitor præ fœminis Jahhel uxor ' Cheberi Kenæi : præ fœminis ' in tentorio degentibus benedicitor.

25 Aquam petierat *ille*, lac *ipsa* dedit : ' in patera magnificorum obtulit [n] lac pingue.

[n] Heb. *butyri. subaudi lac: id est, recens & non pressum.*

26 Manus sinistra ejus ad paxillum, dextera autem ejus ad tuditem laborantium sese extenderunt : & tudit Siseram, abrasit caput ejus, & fregit ac transverberavit tempora ejus.

27 Inter pedes ejus incurvavit se, cecidit, jacuit: inter pedes ipsius incurvavit se, cecidit, ubi incurvavit se ibidem cecidit *vita* spoliatus.

28 ' Per fenestram prospectabat & garriebat mater Siseræ, per fenestellam: cur tardat currus ejus redire? cur differunt incessus curruum ejus?

29 Sapientes principum fœminarum ejus respondebant: etiam ipsa referebat sermones suos sibi ipsi.

30 An non assecuti sunt? partiuntur prædam? puellam unam, *imo* duas [o] in personam quamq; ? præda versiculorium *est* Siseræ, præda versiculorium phrygionicum opus : versicolor operis phrygionici utrinq; ad [p] colla prędantium.

[o] Heb. *in caput viri, id est cujusq.*

[p] Heb. *ad colla* virorū *præda.*

31 Sic pereant omnes inimici tui, Jehova, at diligentes eum *roborentur*, ut cum procedit Sol in robore suo : sic quievit terra. *hæc gesta* quadraginta annorum.

ANNOTATIO.

2 Populo] *id est, non toto Jisraële, sed iis qui Barakum secuti Siseram fuderant, de quibus suprà* 4. *ver.* 10. *& infrà ver.* 18. *nam eo nomine dicuntur sponte se obtulisse, quod Barakum priùs in se nullum imperium habentem, secuti sunt. Est autem his duobus versibus exordium, in quo Jisraëlitas ad laudationem Dei : exteros verò ad attentionem hortatur.* 4 Cùm procederes] *populum inde in terram promissam deducendo, Numero.*20.*ver.*21. *&* 21.*capite cum sequentibus. Narrationis pars prima, in qua recenset anteactam beneficentiam Dei erga Jisraëlem in debellandis Cenahhanæis.* Terra mota est] *idest, omnia tua præsentia perculsa sunt : hyperbolicæ locutiones.* 5 Ipse Sinai] *quasi dicat, non tantùm illi, in quos procedebas, sed etiam quos procul a tergo relinquebas, ut erat mons Sinai.* 6 Diebus Schamgaris] *secunda narrationis pars, in qua afflictus Jisraëlitarum status, proximè ante victoriam hanc partam, describitur.* Schamgaris] *de quo suprà tertii capitis ultimo versiculo.* Jahhelis] *de qua suprà cap.*4.17. *versiculo & sequentibus : & infrà in hoc cantico. Sensus autem est, a morte Ehudis usque ad hunc conflictum adeò premebatur hic populus ab hostibus, ut commercia cessarant, & quibus iter faciendum erat, hostium metu, diverticula quærenda essent, neque tuta esset ullius pagi habitatio.* 7 Mater] *tum quia spiritu prophetico Jisraëlitis ut mater filiis, & propheta discipulis (quos prophetarum filios scriptura vocat) consulebat, tum quia hoc bello malum ab Jisraëlitis, ut pia mater, depulit.* 8 Elegerat] *afflictionum, in quas populus inciderat, causam exponit idololatriam, suprà* 2.*ver.*10. *& sequentibus. &* 4.*ver.*1. Clypæus an &c.] *id est, Deus illis animum ademit, ut se contra hostes non valuerint defendere, ut comminatus erat, Levit.*26.36. *Deuteronom.* 28.65. 9 Animus meus] *tertia pars cantici, propositio qua malitiæ duces laudat, & omnes secum ad laudationes Dei accendit, postremò vocationem suam a Deo singulis tribubus nominatim commendat : & classicum canens ad perdendas Cenahhanæorum reliquias hortatur : quod factum esse ostendit ver. ultimus cap.*4. Mandata habentes] *id est, duces qui huic militiæ præfuerunt.* Sponte se offerentes] *id est, etiam milites gregarios, qui ultrò venerant, ut suprà ver.*2 10 Equitantes asinas] *id est, qui animi causa aliquò convenitis.* Residentes in provincia] *id est, qui manetis domi.* Qui proficiscimini

per viam] *id eſt, commeantes mercatores.* 11 A ſtrepitu] *id eſt, pueri & puellæ, qui ad hauriendum aquam*
diſcrimen vitæ ſubibant, ab hoſtium ſagittis, eodem loco convenientes, divinam liberationem prædicēt.
Erga paganos] *quibus deinceps Dei beneficio, ſuos pagos tutò inhabitare licet.* Cum deſcendent ad portas]
convenient ad curiam & forum. 13 Tunc] *cùm Barak captivos fecit Cenahhanæos.* Reſidui
populi] *Cenahhanæi, qui reliquus factus fuerat ſupra 3.* Magnificis] *Jiſraëlitis.* Dominium tradidit
mihi] *id eſt, Jiſraëlitis me præfecit, ut ſuprà 7. quos ſigillatim quinque ſequentibus verſibus enumerat.*
14 Quorum radix] *id eſt, ex tribu Jehudæ & Schimhhonis, quarum hæreditas extendebatur ad*
Hhamalekitas uſque, ut oſtendit comparatio 16. ver. cap. 1. ſuprà cùm 1. Sam. cap. 15. verſ. 6. Locutio autem
eſt metaphorica, qua comparantur tribus arbori, quarum extrema pars ad Auſtrum radix appellatur.
Ex ſequentibus te] *apoſtrophe ad Deum, qua Binjaminis reliquias ſervatas ab excidio Binjaminiticæ*
tribus (cujus mentio habetur infrà 19. & ſequentibus capitibus) paucitate ſua non impeditas fuiſſe docet,
quò minus in populis Dei numerarentur, id eſt, tribum unam efficerent, quia ſecutæ erant Deum: nam
hiſtoriam illam huic tempore præceſſiſſe oſtendemus ſuo loco. Legiſlatores] *id eſt, primarii, qui*
jus populo dicunt. Convocantes] *i. quorum authoritate conventus habentur.* Ad ſtylum ſcribæ] *id*
eſt, unius litteris a me tranſmiſſis obſequuntur. 15 Cum Debora] *id eſt, conſentiunt cum ea, & juſſi ſe ei*
ſiſtunt. Sic Barak] *vocatus cum ſua tribu Naphtalitica acceſſit, ſuprà 4. ver. 6 & imperata fecit ibidem.*
ver 10. Magni inſtitutis animi] *id eſt, magnates induſtrii: periphraſis gubernatorum in ea tribu.* In
partibus] *id eſt, in regione trans Jardenem.* 16 Cur deſideres] *Apoſtrophe ad Jiſſaſcarem, qua aſininam*
ejus ſegnitiem excitat: vide de eo Gen. 49. 14. Audiendo &c.] *id eſt, non admovendo manum, ſed*
quieſcendo interea dum fratres tui cum inimicis ad fines tuos dimicant. Ad partes Rëubenis] *Gaditas*
intelligit, qui Rëubenitis adjacebant. Magni] *id eſt, magnates conſulti.* 17 Apud naves] *poſſeſſionem*
enim habuit magna ex parte maritimam, Jehoſch. 19. ver. 40. ſicut & Aſcher ibidem ver. 24. & ſequentibus.
Præruptis ſuis] *ſupple, rupibus.* 18 Zebulun & Naphthali] *quarta pars confirmatio ab exemplo ſuperioris*
victoriæ. In editis locis agri] *in monte Taboris, de quo ſuprà 4. 14.* 19 Reges] *Jabin & fœderati*
ejus, ut res amiſſas recuperarent. Tahhanaci, &c.] *regiones ſunt in dimidiata tribu Menaſchis non*
procul a Tabore, Jehoſch. 17. 11. & ſuprà 1. 27. Ne fruſtulum] *id eſt, nihil acquiſiverunt illo bello.* 20
E Cœlis] *id eſt, res cœleſtes, pluviæ, venti, grandines, procellæ.* Sydera ipſa] *quæ ſunt harum rerum inſtrumenta.*
E ſuis aggregibus] *e ſuperioribus regionibus aëris: tranſlata locutio a militibus ex editio e loco*
pugnantibus. 21 Torrens Kiſchonis] *qui labitur ad radices Carmeli, tractum Tahhanacæum & Megidduntem*
præterfluens. Evertit eos] *auctus imbribus ſua rapiditate hoſtium corpora abſtulit.* Occurſuum]
ad quem utrique exercitus concurrentes manu conſeruerunt. Proculca anima] *id eſt, quicquid validum*
fuit, ſive torrentem; qui paulo antè hoſtes abripuit, ſive hoſtes ipſos robori ſuo præſidentes. 23 Maledicite
Merozo] *ſecundus confirmationis locus ab ira Dei in deſides, ut fuerunt Merozitæ, & favore Dei in*
adjutores, ut fuit Jahhel. Inquit angelus] *id eſt, quicunque ſpiritu Dei afflati ſunt, mecum ſemper pronunciabunt*
Merozitas maledictos eſſe & Jahhelem benedictam. 24 Cheberi Kenæi] *vide ſuprà 4. 17.*
& ſequentibus. In tentorio] *quas decet domi ſe continere, non viros, ut Merozitæ fecerant.* 25 In
patera magnificorum] *id eſt, ampla, ut ad ſatietatem biberet.* 28 Per feneſtram] *poſtrema pars cantici,*
Concluſio bimembris: primùm enim per hypotypoſin mulierum hoſtilium jactationes cum Sarcaſmo traducit,
deinde propheticam precationem illarum jactationibus opponit, qua exitium reliquiis hoſtium, Jiſraëlitis autem
roboris incrementum, comparatione Solis ab ortu ad meridiem procedentis, precatur.

CAPUT VI.

Deus Jiſraëlitas rurſus a ſe deficientes per Midjanitas caſtigat, per prophetam increpat: & Gidhhonem per angelum ad eos liberandos vocat ac præparat.

1 DEINDE cùm faceret filii Jiſraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: tradidit eos Jehova in Manum Midjanitarum ſeptem annis.

2 Roborata itaq; manu Midjanitarum ſuper Jiſraëlem: metu Midjanitarum faciebant ſibi filii Jiſraëlis ſpecus illas quæ *ſunt* in montibus, & ſpeluncas ac munitiones.

3 Erat enim cùm ſeverat Jiſraël, ut aſcendente Midjane, Hhamalek quoque & orientales ſimiliter aſcenderent adverſus illum.

4 ʼ Et caſtra ponentes contra eos perderent proventum terræ, uſq; quà venis Hhazzam: neq; reliquum facerent victum in Jiſraële, aut parvā pecudem, aut bovem aut aſinum.

5 Nam ipſi & pecora eorum aſcendebant cum tentoriis ſuis: veniebant autem quaſi locuſtæ multitudine, ipſiſq; & camelis eorum non erat numerus: veniebantque in eam terram ad perdendum eam.

6 Cùm ergo depauperatus eſſet valde Jiſraël ob præſentiam Midjanitarum: clamaverunt filii Jiſraëlis ad Jehovam.

7 Fuitq; cùm clamarent filii Jiſraëlis ad Jehovam, propter Midjanitas:

8 Ut mitteret Jehova virum prophetam ad filios Jiſraëlis: qui dixit eis, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis, ego feceram ut vos aſcenderetis ex Ægypto, & eduxeram vos e domo ſervorum,

9 Et eripueram vos e manu Ægyptiorum & e manu omnium opprimentium vos: expuleramq; eos a facie veſtra, & dederam vobis terram eorum,

10 Denique dixeram vobis, ego ſum Jehova Deus veſter: ne timete deos Emoræorū, in quorum terra habitatis: at non auſcultaſtis voci meæ.

11 Poſteà veniens ʼ angelus Jehovæ, conſedit ſub quercu illa quæ eſt Hhophræ, pertinente ad Joaſchum Abi-Hhezeritam cujus filius Gidhhon decuciebat triticum in quadam [a] areola, [b] ut fugiens deportaret a conſpectu Midjanitarum.

12 Cumq; appareret ei angelus Jehovæ: dixit ad eum, Jehova *eſt* tecum, valentiſſime robore.

13 Cui dixit Gidhhon, *attende* ad me domine, ſi eſt Jehova nobiſcum, at quare obvenit nobis totum hoc? & ubi ſunt omnia mirabilia

ejus

a Heb.
Leri, id
parva
quam
culari
endo ſu
quo ſe
capitu
R. Jeh
ſcripto
Hheb
antiqu
b Heb.
cinder
re.

ejus,quæ enarrabant nobis patres noſtri dicẽdo,nónne fecit ut ex Ægypto aſcenderemus Jehova, cùm nunc deſeruerit nos Jehova,ac tradiderit nos in manum Midjanitarum?

14 Tum reſpiciens ad eum Jehova dixit', i 'virtute tua hac, & ſervabis Jiſraëlem e manu Midjanitarum:nónne mitto te?

15 Cui ille dixit,*attende* ad me Domine,' quanam reſervabo Jiſraëlem?' ecce dux meus pauperrimus eſt inter Menaſchitas, & ego minim' in domo patris mei.

16 Tum dixit ad eum Jehova,'ſed ero tecum: ideo percuties Midjanitas ' tanquam virum unum.

17 Dixit autem *Gidhhon* ad eum,ſi nunc inveni gratiam in oculis tuis: (ut edas mihi ſignum te illum eſſe qui loqueris mecum)

18 Ne,quæſo, moveas te hinc ,donec redeam ad te, & prolatum munus meum collocem ante te : qui dixit, ego conſidebo donec revertaris.

19 Deinde Gidhhon rediit': cùm paraſſet hœdum e capris,& ex Epha farinę azymos panes, carne poſita in caniſtro,& jure poſito in cacabo: protulitque ad eum ſub quercum illam, & 'applicavit.

20 Nam edixerat ei angelus ille Dei , accipe iſtam carnem, & azymos panes, & colloca in petra illa,jus autem effunde:qui fecit ſic.

21 Tum extendens angelus Jehovæ exremitatem ſcipionis illius,qui *erat* in manu ejus,tetigit illam carnem & illos azymos panes: aſcenditq; ignis e rupe illa,(qui abſumpſit carnem & azymos panes illos:ſic angelus Jehovæ abiit a conſpectu ejus.

22 Quapropter animadvertens Gidhhon angelum Jehovæ eum eſſe: dixit Gidhhon :' Aha, domine Jehova,quandoquidem vidi angelum Jehovæ'facie ad faciem.

23 'Dixit verò ei Jehova,pax *eſt* tibi: ne time:non morieris.

24 Extruxit itaque ibi Gidhhon altare Jehovæ,quod vocavit, JEHOVÆ PACIS: uſque in diem hunc adhuc extat Hhophræ Abi-Hhezeritarum.

25 (Nam fuerat ea ipſa nocte ut diceret ei Jehova:accipe juvencum[c] adultiorem,qui eſt patris tui,nempe juvencum ' illum ſecundũ' ſeptennem : & poſtquam deſtruxeris altare illud Bahhalis,quod *eſt* patri tuo,& lucũ qui *eſt* juxta illud ſucciderís,

26 Extruito altare Jehovæ Deo tuo in ſummitate illius ipſius 'arcis, cum ipſa ſtrue:tunc accipiens juvencum illum ſecundum offerto holocauſtum in lignis illius luci quem excideris.)

27 Itaque Gidhhon accipiens decem viros e ſervis ſuis,fecit quemadmodum edixerat ei Jehova:fuit autem quia timebat familiam patris ſui & homines civitatis illius,[d] ſi feciſſet interdiu,ut faceret noctu.

28 Cùm autem ſurrexiſſent homines illius civitatis manè,& ecce dirutum erat altare Bahhalis,& lucus qui *fuerat* juxta illud, exciſſus:juvencus autem ſecundus ille oblatus in holocauſtum *erat* ſuper illud altare extructum:

29 Dixerunt' alter ad alterum,quis fecit rem hanc ?cumque inquiſiviſſent & percunctati eſſent,dixerunt:Gidhhon filius Joaſchi fecit rem hanc.

30 Dixerunt autem homines illius civitatis ad Joaſchum, produc filium tuum,ut moriatur: quia diruit altare Bahhalis, & quia ſuccîdit lucum qui *erat* juxta illud.

31 Dixit verò Joaſch omnibus qui inſtabant apud ipſum,' voſne contendetis pro Bahhale? an vos ſervabitis eum?qui contenderit pro eo, [e] hoc ipſo mane morti tradetur:ſi Deus eſt,cõtendet pro ſe,quia diruit altare ipſius.

32 'Vocavit itaq; illũ die illo[f] Jerubbahhalẽ: [g] eò quòd dixiſſet,condendet contra eum ipſe Bahhal,quia diruit altare ejus.

33 Omnes autem Midjanitę & Hhamalekitę ac orientales ' congregati ſimul, trajecto *Jardene*' caſtrametati erant in convalle ' Jizrehhelis.

34 Sed ſpiritus Jehovæ' induit Gidhhonem: qui cùm clanxiſſet buccina, [h] convocati Abi-Hhezeritæ eum ſecuti ſunt.

35 Præterea nuntios miſit per totum Menaſchen,qui convocatus ipſe quoque ſecutus eſt eum: nuntios etiam miſit ad Aſcherem & ad Zebulunem & ad Naphtalin , qui aſcenderunt obviam' iſtis.

36 Dixerat autem Gidhhon ad Deum : ſi tu ſervaturus es manu mea Jiſraëlem,quemadmodum locutus es:

37 Ecce ego ſtatuo [l] vellus lanæ in hac area: ſi ros fuerit in ipſo vellere ſolo, & in tota terra ſiccitas, ſic novero te ſervaturum manu mea Jiſraëlem,quemadmodum locutus es.'

38 Et fuit ita, nam ſurgens poſtero mane, quo aſpexſerat *Jehova* vellus: expreſſit rorem ex illo vellere,plenam pateram aquæ.

39 Rurſus dixit Gidhhon ad Deum, ne accendatur ira tua in me, & loquar tantùm hac vice:probem,quæſo, ſolummodo hac vice hoc vellere:ſit,quæſo,ſiccitas in hoc vellere ſolo,& ſuper totam terram ſit ros.

40 Fecit itaque Deus ſic nocte illa: erat enim ſiccitas in illo vellere ſolo, at in tota terra erat ros.

Heb. *bovis.*

[d] Heb. *a faciendo interdiu.*

[e] Heb. *dum* eſt *hoc mane.*

[f] *id eſt, contendet contra eum Bahhal.*

[g] Heb. *dicendo.*

[h] Heb. *& convocatus eſt Abihhezer poſt eum: ſic deinceps. in ver. proximè ſequente.*

[l] Heb. *tonſuram lanæ, ſic deinceps.*

ANNOTATIO.

4 Caſtraponentes] *ſingulis annis,ut & ſeptimo anno facere inceperant,infrà 33.ver.* 11 Angelus Jehovæ] *Chriſtus ſermo æternus patris , qui infrà ver.14. Jehova,& 15. dominus vocatur.* 14 Virtute tua hac] *qua te valentiſſimum robore vocans,donavi,& me tecum futurum promiſi.* 15 Quanam re] *non diffidentis,ſed conſulentis verba ſunt,quaſi dicat,non dubito futurum quod promittitur , ſed modum quæro illius efficiendi .* Ecce dux meus] *duplici ratione oſtendit ſibi facultatem deeſſe:prior, quia præfecturæ in qua eſt, tenues ſint vires : poſterior,quia in præfectura illa ipſe minimum locum obtinet.* 16 Sed ero tecum] *ut ſuprà ver.12.* Tanquam virum unum] *id eſt,facillimè, ac ſi tibi cum uno negotium eſſet.* 19 Applicavit] *offerendo,ut Exodi 32.6.Maleaci 2.12.& cap.3.ver.3.* 22 Aha] *interjectio eſt exitium ſibi metuentis ex conſpectu Jehovæ.vide Gen.16.13.annot.* Facie ad faciem] *vide Exodi 33.11.* 23 Dixit verò ei] *hanc vocem abiens protulit.* 25 Illum ſecundum] *id eſt,qui in bubili ordine ſecundus eſt.* Septennem] *Ac ideò eodem natum anno, quo Midjanitarum cœperat tyrannis .* 26 Arcis] *quà ſuprà ver.20.petram & 21.ver.rupem vocavit, hic vocat arcem quòd cala-*

mitoſo illo tempore in ejuſmodi loca tanquam in arces Jiſraëlitæ ſe recipiebant, ut ſuprà ver.2. 30 Alter ad alterum] *tàm ex civibus,quam ex domeſticis.* 31 Vóſne] *Ut de voluntate Dei inſtructus reſpondet tribus argumentis : primum ab audacia eorum,qui præter vocationem vindices Bahhalis eſſe volebant, & contra voluntatem Dei veniebant : ſecundò a metu ſupplicii divini, quem illis injicit: tertiò ab officio ipſius Bahhalis per conceſſionem ironicam, ſi Deus eſt, &c.* 32 Vocavit &c.] *pater filium Gidhhonem, non convitii ſed monimenti cauſa quemadmodum etiam Jerubboſcheth 2.Schem.11.21.* 33 Congregati erant] *anno ſeptimo ejus calamitatis.* Caſtrametati] *finem indicavimus ſuprà ver 4.& infrà 7.12. idem repetitur.* Jizrehhel] *vide Jehoſchu 17.16.* 34 Induit] *inſtruxit eum voluntate & facultate ad hanc expeditionem pertinente.* 35 Iſtis] *Abihhezeritis & Menaſchitis.*

CAPUT VII.

Gidhhon partem populi,Dei juſſu dimittit,& reſidui trecentos divinitus deſignatos retinet, quibuſcum noctu, Dei juſſu & adverſarii ſomnio confirmatus,mirabili ſtratagemate hoſtes fundit, & fugientium partem cædit.

1 SURGENS itaque Jerubbahhal , is eſt Gidhhon,totuſq; populus qui erat cum eo , caſtrametati ſunt ad ʺfontem Charodi: caſtra autem Midjanitarum *erant* ei ab Aquilone,cis collem ʺMoræ in ipſa covalle.

2 Sed dixit Jehova Gidhhoni, numeroſior *eſt* hic populus qui *eſt* tecum,quàm ut tradam Midjanitas in manum eorum:ne ʺ gloriam aſſumat ſibi Jiſraël ſupra me,dicendo,manus mea ſalutem attulit mihi.

3 Nunc itaque proclama jam[a] audiente hoc populo dicendo, is qui timidus eſt & trepidus, revertens evolato ʺverſus montem Gilhhadis : ſic reverſa ſunt ex eo populo viginti duo millia,decies autem mille remanſerunt.

4 Quapropter edixit Jehova Gidhhoni,populus iſte adhuc eſt numeroſior , deducito eos ad iſtas aquas,&[b]diſparabo tibi eum illic : eſtóque ut de quocunque edixero tibi, hic ito tecũ, is eat tecum :de quocunque autem edixero tibi, hic ne ito tecum, is ne eat.

5 Deducto itaque populo ad iſtas aquas: edixit Jehova Gidhhoni,quicunque lambet lingua ſua ex iſta aqua , quemadmodum lambere ſolet canis,ſtatuito eum ſeorſum: ſimiliter quicunque incurvabit ſe in genua ſua ad bibendum.

6 Fuitque numerus eorum qui lãberant ſua manu ad os ſuum *admota* , trecentorum virorum: totum autem reliquum illius populi incurvaverunt ſe in genua ſua ad bibendum aquam.

7 Tum edixit Jehova Gidhhoni , trecentis iſtis viris lambentibus ſervabo vos, & tradam Midjanitas in manum tuam:quam ob rem totus iſte populus abeunto quiſque in locum ſuum.

8 Cùm itaque accepiſſent hic populus commeatum in manu ſua,& buccinas ʺillorum , & omnes viros Jiſraëlitas illos dimiſiſſet quemq; in tentoria ſua,trecentos iſtos viros retinuit: caſtra verò Midjanitarum infra eum *erant* in illa convalle.

9 Fuit autem illa ipſa nocte ut ediceret ei Jehova,ſurge,deſcende contra iſta caſtra: nam trado ea in manum tuam.

10 Quòd ſi times deſcendere : deſcende tu & Pura puer tuus ad ipſa caſtra :

11 Et audito quid loquantur , ut poſteà confirmentur manus tuæ , ac deſcendas contra iſta caſtra : deſcendit itaq; ipſe & Pura puer ejus ad extremitatem[c] militarium ordinum,qui *erant* in caſtris.

12 Midjanitæ autem & Hhamalekitæ cũ omnibus orientalibus ʺ diffuſi erant in ea convalle ʺtanquam locuſtę multitudine: cameliſque eorũ non erat numerus, *erant* ſicut arena quæ *eſt* in littore maris multitudine.

13 Cumque adveniſſet Gidhhon , ecce quidã narrabat proximo ſuo ſomnium : & dicebat,ecce ſomnium ſomniavi,quòd ecce[d] tóſtus panis hordeaceus obvertebat ſe in caſtris Midjanitarum,& perveniens in quodque tentorum , concutiebat ipſum ita ut caderet, ſubvertebatque ipſum:ſic jacebat tentorium quodque.

14 Reſpondens autem proximus ejus dicebat,non eſt hoc *aliud* niſi gladius Gidhhonis filii Joaſchi viri Jiraëlitæ:tradidit Deus in manũ ejus Midjanitas & tota hæc caſtra.

15 Fuit ergo cùm audiſſet Gidhhon narrationem illius ſomnii &[e] explicationem ejus ut incurvaret ſeſe : & reverſus ad caſtra Jiſraëlitarum diceret,ſurgite,tradit enim Jehova in manum veſtram caſtra Midjanitarum.

16 Tum diſtribuit trecentos illos viros in tria [f] agmina:tradiditq; buccinas in manũ cujuſq; eorum,& hydrias vacuas,erantq; faces in medio illarum hydriarum.

17 Et edixit eis,me verſus reſpicitote,& ſic facitote:cùm ecce ego veniam ad extremitatem iſtorum caſtrorum,eſto ùt quemadmodum faciã ſic faciatis.

18 Clangam enim buccina ego & quicunque *erunt* mecum : quare clangitote vos buccinis quoque circum tota iſta caſtra,& dicite,Jehovę & Gidhhonis *gladius*.

19 Adveniens itaque Gidhhon & centum viri qui *erant* cum ipſo ad extremitatem illorum caſtrorum principio vigiliæ mediæ ,(tantummodo demum ſtatuebant cuſtodes): clanxerũt buccinis ſimul comminuendo hydrias , quæ *erant* in manu ipſorum.

20 Clanxeruntque tria illa agmina buccinis, & fregerunt hydrias: ſic tenebant manu ſiniſtra ſua faces, manu verò dextera ſua buccinas ad clangendum: deinde clamarunt,gladius Jehovę & Gidhhonis.

21 Subſiſtebant autem quiſque in loco ſuo circum caſtra ipſa: diſcurrentia verò tota illa caſtra vociferabantur & fugiebant.

22 Rurſus clanxerunt trecentis illis buccinis,&[h]obvertit Jehova gladium[i] unius in alterum, idque per tota illa caſtra : adeò ut fugerit exercitus ille uſq, Beth-Schittam per ʺ Tzererã uſque ad ripam ʺ Abel-Meholæam ſupra Tabbatham.

23 Quapropter convocati ſunt viri Jiſraëlitę e Naphtali & ex Aſchere,atque ex toto Menaſche,qui perſecuti ſunt Midjanitas.

24 Præ-

[a] Heb. *in auribus hujus populi.*

[b] Heb. *deſecabo, tranſlatum a metallis ad homines.*

[c] Heb. *quinorum, ſic* Exod.13.18.

[d] Heb. … *panis* … *rum.*

[e] Heb. … *Eturem* … *tranſla* … *verbum* … *cibus* … *clex:* … *cat,* … *tionem.*

[f] Heb. … *capite* … *fra* … 34.

[g] Heb. … *ido* …

[h] Heb. … *ſum.*

[i] Heb. … *pro* … *ſum.*

24 Prætetea nuncios miſit Gidhhon per totum montem Ephrajimi qui edicerent, deſcendite obviam Midjanitis, & præoccupate illis aquas [k]Beth-Baram uſque, nempe Jardenem: itaq; cõvocati omnes viri Ephrajimi præ occupaverunt aquas illas Beth-Baram uſque, id eſt, Jardenem.

qua apud Johannem ap.1.28. ethabara icitur.

25 Ceperuntq; duos principes Midjanitarum Hhorebum & Zeebum, ac occiderunt Hhorebũ in rupe Hhorebi, Zeebum verò occiderunt in torculari Zeebi cùm perſequerentur Midjanitas: caput autem Hhorebi & Zeebi attulerunt ad Gidhhonem * trans Jardenem.

ANNOTATIO.

1 Fontem Charodi] *is fons eſſe videtur, cujus meminit 1.Schem.29.1. quia in Jizrehhele ſitus erat, & fortaße Charod (quòd ſonat trepidum) dictus eſt, vel a trepidatione 22, millium, qui Gidhhonem deſeruerunt infrà 3.ver. vel a trepidatione Midjanitarum fuſorum per Gidhhonem ibi caſtra habentem, vel denique a trepidatione Schaulis ibidem, de qua 1.Schemu.28.5.* Collem moræ] *id eſt, jaculatoris vel indicis. hoc quoque nomen collis ille conſecutus videtur a ſagittariis qui Schaulem fugientem aßecuti ſunt. 1.Schemu. 31. 3. nam unus erat e montibus Gilbhhæ.* 2 Ne gloriam aſſumat] *vide Exodi 8.9.* 3 Verſus montem Gilhhadis] *id eſt, retrorſum, ne animos Jiſraëlitarum qui vicini erant hoſtibus, minuerent, hoſtium verò animos confirmarent.* 8 Illorum] *omnium qui prius abierant, ver.3. & tunc abibant.* 12 Diffuſi erant] *vide Gen.25.18.* Tanquam locuſtæ] *erant enim centum triginta quinque millia, ut apparet ex 8.cap.ver,10.* 22 Per Tzereram] *id eſt, agrum Tzartanis, ut colligitur ex 1.Reg.4.12. vide Jehoſchu.3.16.* Abel Mecolæam] *id eſt, ripam Jardenis ex adverſo Abel-Mecholæ: Locus eſt unde oriundus erat Eliſchahh. 1.Reg.19.16. in tribu Ephrajimi 1.Reg.4.12.* 25 Trans Jardenem] *nam Jardenem trajecerant, ut oſtendit ver.4. capit ſequentis.*

CAPUT VIII.

Gidhhon Ephrajimitarum contra ſe contentione prudenter & modeſtè ſedata, hoſtes fugientes perſecuturus a Succhothanis & Penuelitis commeatum non impetrat: quare illis interminatus expeditionem ſuam feliciter perſequitur, & reverſus illos plectit: Oblatum dominium repudiat, & victoriæ monimentum in urbe ſua ſtatuit, quo poſt mortem ejus Jiſraëlitæ ad idololatriam abuſi ſunt.

1 SED dixerũt ad eum viri Ephrajimitæ, quæ eſt hæc res *quam* feciſti nobis, non vocando nos cùm proficiſcereris ad pugnam contra Midjanitas? * contenderuntque cum eo validè.

2 Qui dixit ad eos, quid feci nunc cujuſmodi vos? * nónne meliores ſunt racemationes Ephrajimitarum, vindemia Abihhezeritarum?

3 In manum veſtram tradidit Deus principes Midjanitarum Hhorebum & Zeebum: quid ergo potui facere cujuſmodi vos? tunc deſtitit [a]iratus illorum animus ab eo, cùm locutus eſſet verbum hoc.

Heb. ſpiri- s.

4 Cùm autem veniſſet Gidhhon ad Jardenem: trajiciens ipſe cum trecentis viris qui erant cum eo feſſi, perſequentes tamen:

5 Dixit viris Succothanis, date, quæſo, * tractas panis huic populo [b] qui ſequitur veſtigia mea: feſſi enim ſunt, & ego perſequor Zebachum & Tzalmunahhum Reges Midjanitarum.

Heb. qui eſt pedes meos.

6 Dixit verò principum Succothanorum *ordo*: * an [c] manus Zebachi & Tzalmunahhi nunc eſt in manu tua, ut tradamus exercitui tuo panem?

Heb. vola.

7 Quibus dixit Gidhhon: propterea cùm tradiderit Jehova Zebachum & Tzalmunahhum in manum meam: utiq; [d] triturando cædam carnem veſtram, ſpinis iſtius deſerti & ſentibus.

Heb. tritu- bo, id eſt, petitis icti- , ut ſolent triturant, necem uſq; dam.

8 Et aſcendens inde Penuelem allocutus eſt eos [e] in eandem ſententiam: ſed reſponderunt ei viri Penuelitæ, quemadmodum reſponderant viri Succothani.

Heb ſicut

9 Quare etiam allocutus eſt viros Penuelitas dicendo: cùm revertar [f]incolumis, deſtruam turrim iſtam.

Heb. cum ce.

10 Zebach autem & Tzalmunahh erant Kar-Koræ, & exercitus eorum cum ipſis quaſi quindecim millium, quicunque reſidui *erant* e toto exercitu [g] orientalium: qui autem ceciderant, centum viginti millia virorum erant ſtringentium gladium.

Heb. filiorũ ientis.

11 Aſcendit itaque Gidhhon viâ * degentium in tentoriis ab oriente * Nobacho & * Jogbehæ: percuſſitque exercitum illum: nam exercitus ille degebat ſecurè.

12 Sed fugientes Zebachum & Tzalmunahhum perſecutus eſt: cepitque duos reges Midjanitarum Zebachum & Tzalmunahhum, & totum exercitum illum perculit.

13 Quapropter revertens Gidhhon filius Joaſchi ab illo prælio ante * aſcenſum ſolis.

14 Cepit puerum e viris Succothanis & percunctatus eſt eum: qui deſcripſit ei principes Succothanos & ſeniores ejus, ſeptuaginta ſeptem viros.

15 Cumque ingreſſus eſſet ad viros Succothanos dixit: ecce Zebach & Tzalmunahh de quibus exprobraſtis mihi dicendo: an manus Zebachi & Tzalmunahhi eſt nunc in manu tua, ut tradamus viris tuis feſſis panem?

16 Et aſſumptis ſenioribus civitatis illius, ſpiniſque deſerti & ſentibus: * documentum in eis dedit viris Succothanis.

17 Deinde turrim Penuelis deſtruxit, ac interfecit * viros illius civitatis.

18 Poſtea dixit ad Zebachũ & ad Tzalmunahhum: quales erãt viri quos interfeciſtis Tabore? qui dixerunt, qualis tu tales illi *erant*, idem *erãt* formâ quaſi filii regis.

19 Tunc dixit, fratres mei filii matris meæ erant: *ita ut* vivit Jehova, ſi vivos ſervaſſetis eos, * non occiderem vos.

20 Itaque dixit Jethero primogenito ſuo, ſurgens occide iſtos: ſed non ſtrinxit puer gladium ſuum, eò quòd timeret, nam adhuc puer erat.

21 Tum dixit Zebach cum Tzalmunahho: ſurge tu & incurre in nos: nam qualis eſt vir, tale *eſt* robur ejus: quapropter ſurgens Gidhhon interfecit Zebachum & Tzalmunahham: accepitque * lunulas illas, quæ *erant* ad colla camelorum ipſorum.

22 Poſteà dixerunt Jiſraëlitæ ad Gidhhonem: dominium habe in nos, tum tu, tum filius tuus, tum [h] nepos tuus: quia ſervaſti nos e manu

[h] Heb. *filius filii tui.*

Midjanitarum.

23 Sed dixit ad eos Gidhhon, non habebo ego dominium in vos neque filius meus habebit dominium in vos: Jehova habiturus eſt dominium in vos.

24 Præterea dixit ad eos Gidhhon, petam a vobis petitionem ut detis mihi quiſque monile prædæ ſuæ: (monilia enim aurea fuerant illis, quia 'Jiſchmahhelitæ erant).

i Heb. *dando dabimus.*

25 Qui dixerunt [i] lubentiſſimè dabimus: explicanteſque pannum quendam conjecerunt illuc quiſque monile prædæ ſuæ.

26 Fuit autem pondus monilium aureorum quæ petierat, ' mille ſeptingentorum *Siclorum* auri: præter lunulas & myrothecidia & veſtes purpureas, quibus induti erant reges Midjanitarum, & præter torques, qui erant ad colla camelorum illorum.

27 Aptavitque Gidhhon illud *aurum* in amiculum, ' ſtatuitque ipſum in ſua civitate Hhophræ: ' quod ſcortantes ſecuti ſunt omnes Jiſraëlitæ ibi: fuitque Gidhhoni, id eſt, familiæ ejus in tendiculam.

28 Tum depreſſi Midjanitæ ante filios Jiſraëlis, non perrexerunt attollere caput ſuum: ſic quievit terra diebus Gidhhonis: *hæc geſta* quadraginta annorum.

29 Et abiens Jerubahhal filius Joaſchi, manſit domi ſuæ.

30 (Fuerunt autem Gidhhoni ſeptuaginta filii, egreſſi e femore ejus: nam uxores multę erāt ei.

31 Concubina verò ejus quæ erat Schecemi, peperit ei ipſa quoque filium, cui nomen indidit Abimileco).

32 Sed cùm mortuus Gidhhon filius Joaſchi in canitie bona, ſepultus eſſet, in ſepulchro Joaſchi patris ſui Abihhezeritæ Hhophræ:

33 Fuit mortuo Gidhhone, ut [k] denuò filii Jiſraëlis ſcortantes ſequerentur Bahhalimos: proponerentq; ſibi ' Bahhal-Berithum in Deum.

34 Ita non recordarentur filii Jiſraëlis Jehovæ Dei ſui, qui eripuerat ipſos e manu omnium inimicorum ipſorum circumquaque.

35 ' Neq; exercerent benignitatē erga familiam Jerubbahhalis, Gidhhonis: ſecundum omne illud bonum quo affecerat Jiſraëlem.

ANNOTATIO.

1 Contenderunt validè] *ex cæcis duobus regibus Midjanitarum ſibi præſidentes.* 2 Nónne meliores ſunt] *Pugnam cum vindemia, fugientium verò perſecutionem cum racematione comparat, quaſi dicat, nos Abibhezeritæ non tantum pugnando, quantum vos Ephrajimitæ a nobis fugatos perſequendo, conſecuti ſumus.* 5 Tractas panis] *id eſt, quam celerrimè paratas & coctas, ne noſtrum iter abrumpatur.* 6 An manus] *quaſi dicant, longiſſimè abes ab expectatione tua, cùm tu feſſus & parvo comitatu, expeditos, numeroſiores & a labore recreatos perſequeris: ita ejus conſilium rident.* 11 Degentium in tentoriis] *Arabum ſcenetarum.* Nabacho] *de quo Num. 22. ver. ult.* Jogbehæ] *in tribu Gadis, de quo Num. 32. 35.* 13 Ante aſcenſum] *ſub ipſum ortum.* 16 Documentum in eis] *id eſt, eos cædendo Succothanes infirmavit ut in poſterum ſaperent.* 17 Viros illius] *qui illi civitati præerant, ut ex ſuperiore exemplo conſtat.* 19 Non occiderem] *ſed illos vita veſtra redimerem.* 21 Lunulas illas] *id eſt, ornamenta lunari forma, & bullatas phaleras.* 24 Jiſchmahhelitæ erant] *vide Gen. 37. 25.* 26 Mille ſeptingentorum] *id eſt, 3750 dalerorum.* 27 Statuitq;] *in monimentum victoriæ.* Quod ſcortantes] *i. demum mortuo Gidhbone abuſi ſunt ad cultum Bahhalimorum, infrà 33.* 33 Bahhal-berithum] *idolum Schecemitarum, de quo cap. ſequente.* 35 Neque exercerent] *Tranſitio eſt ad hiſtoriam ſequentem.*

CAPUT IX.

Abimelec Schecemitarum imperium conſecutus, omnes fratres uno excepto occidit, qui ipſi & Schecemitis exitium denunciat. Deus verò illius prædictionem mutuis Abimeleci & Schecemitarum odiis, graſſationibus & pugnis ita adimplevit, ut vaticinatus erat.

1 CÙM enim abiens Abimelec filius Jerubbahhalis Schecemum ad cognatos matris ſuæ, allocutus eſſet eos, & totam familiam paternæ domus matris ſuæ, dicendo:

a Heb. *in auribus omnium dominorum Schecemi. ſic ver. 3. & ſic deinceps.*

2 Eloquimini, quæſo, [a] audientibus omnibus Schecemitis, utrum melius eſt vobis, an ut dominium habeant in vos ſeptuaginta viri, omnes filii Jerubbahhalis, an verò ut dominium habeat in vos vir unus? ' recordemini autem me eſſe os veſtrum & carnem veſtram.

b Heb. *cor.*

3 Elocuti ſunt cognati matris ejus pro eo, audientibus omnibus Schecemitis, omnia verba iſta, inclinavitq; [b] animus eorum ad ſequendum Abimelecum, eò quòd dicerent, cognatus noſter eſt.

4 Quapropter dederunt ei ſeptuaginta *ſiclos* argenti ex æde Bahhal-Berithi: quibus conduxit Abimelec viros vanos & inſtabiles, qui ſecuti ſunt ipſum.

5 Ita venit in domum patris ſui Hhophram, & interfecit fratres ſuos filios Jerubbahhalis, *qui erant* ſeptuaginta viri, ſuper lapidem unum: ſed ſuperſtes relictus eſt Jotham filius Jerubbahhalis minimus: abſconderat enim ſeſe.

6 Tum congregarunt ſe omnes Schecemitæ, & [c] omnes incolæ munitionis, abeunteſq; conſtituerunt Abimelecum in regem, in ' planitie ſtatuæ, quæ *eſt* in *agro* Schecemitano.

7 Quod cùm nunciaſſent Jothamo, abiens conſtitit in vertice montis Gerizzimorum, & ſublata voce clamavit: dicens illis, audite me Schecemitæ, ita audiat vos Deus.

8 [d] ' Aliquando iverunt arbores ut crearent ſibi regem: dixeruntque olivæ, regna ſuper nos.

9 Sed dixit eis oliva, cogerérne deſiſtere cum pinguedine mea ego, per quam ' honorant Deum & homines: & irem ' vagatum propter alias arbores?

10 Deinde dixerunt arbores ficui: veni tu, regna ſuper nos.

11 Sed dixit eis ficus, cogerérne deſiſtere cum dulcedine mea, & cum reditu meo optimo, & irem vagatum propter alias arbores?

12 Tum dixerunt arbores viti: veni tu, regna ſuper nos.

13 Sed dixit eis vitis: cogerérne deſiſtere cum muſto meo, quod ' lætificat Deum & homines: & irem vagatum propter alias arbores?

14 Denique dixerunt omnes arbores ad Cynoſbatum: veni tu, regna ſuper nos.

15 Tum dixit Cynoſbatus ad arbores: ſi [e] ſeriò vos [f] creatis me in regem ſuper vos, venite, obtegite vos umbra mea: ſin minus, exeat ignis ex Cynoſbato, & abſumat cedros ipſas Libani.

Heb. *in ve-*
ate, ut ver.
6. & 19.
Heb. *ungitis*
ſuprà ver.

16 Similiter nunc, ſi ſeriò & integrè feciſtis quòd Regem conſtituiſtis Abimelecum, & ſi bonum exercuiſtis erga Jerubbahhalem & erga familiam ejus, & ſi ſecundum beneficium manuum ejus affeciſtis eum:

17 (Pugnavit enim pater meus pro vobis: & abjiciens animam ſuam procul, eripuit vos e manu Midjanitarum:

18 Vos autem inſurrexiſtis contra familiam patris mei [g] hoc tempore & interfeciſtis filios ejus, *qui erant* ſeptuaginta viri ſuper lapidẽ unũ: regemq́; conſtituiſtis Abimelecum filium ancillæ ejus ſuper Schecemitas: eò quòd cognatus veſter eſt)

Heb. *hodie:*
ecdoche.

19 Si, inquam, ſeriò & integrè feciſtis erga Jerubbahhalem & erga familiam ejus hoc tempore: lætamini de Abimeleco, & lætetur ipſe etiam de vobis:

20 Sin verò minus, exeat ignis ex Abimeleco, & abſumat Schecemitas & incolas munitionis: & exeat ignis ex Schecemitis & incolis munitionis qui abſumat Abimelecum.

21 Tum aufugit Jotham, & fugiens abiit * Berum: manſitq́; ibi metu Abimeleci fratris ſui.

22 Tenuit ergo Abimelec principatum ſuper Jiſraëlem tribus annis.

23 Immiſit autem Deus [h] affectũ malum inter Abimelecũ & inter Schecemitas, adeò ut prævaricarentur Schecemitæ contra Abimelecum.

Heb. *ſpiri-*
tum,

24 Ut reverſa injuria ſeptuaginta filiis Jerubbahhalis *illata*, id eſt, cædes eorum reponeretur Abimeleco fratri eorum, qui interfecerat eos, & Schecemitis qui confirmaverunt manus ejus, ut interficeret fratres ſuos.

25 Ponentes enim adverſus eum Schecemitæ inſidiatores in verticibus illorum montium, rapiebãt quicquid tranſibat juxta illos per eam viam: quod * renunciatum eſt Abimeleco.

26 Deinde veniens Gahhal filius Hhebedi & fratres ejus, tùm perveniſſent Schecemum: confiſi ſunt ei Schecemitæ.

27 Adeò ut exeuntes in agrum vindemiarent vineas ſuas, & calcarent *uvas*, facerentq́; * laudativa carmina: deinde ingreſſi ædem Dei ſui comederent & biberent ac maledicerent Abimeleco.

28 Quare dixit Gahhal filius Hhebedi, præſente Zebule præfecto Schecemi, * quis eſt Abimelec, & quæ Schechẽ ut ſerviamus iſti? nonne filius *eſt* Jerubbahhalis? ſervite * cum civibus Chamoris [i] principis Schecemi, cur enim ſerviremus iſti nos?

patris.

29 [k] * At utinam populus hic eſſet in manu mea, ut tollerem Abimelecũ: dixitque de Abimelcho, * multiplica exercitũ tuũ & prodi.

Heb. *quis*
det?

30 Audiens itaque Zebul præfectus ipſius civitatis verba Gahhalis filii Hhebedi: quibus accenſa eſt ira ejus,

31 Miſit nuncios ad Abimelecum * Tormam, qui dicerent: ecce Gahhal filius Hhebedi & fratres ejus ingreſſi ſunt Schecemum, qui ecce cum civitate oppugnaturi ſunt te.

32 Nunc igitur ſurge noctu tu & populus qui *eſt* tecum: & inſidiare in agro,

33 Et eſto ipſo mane cùm orietur Sol, ut ſurgas irruiturus in civitatẽ, nam ecce ipſe & populus qui *eſt* cum eo exituri ſunt ad te, ſic facies ei prout obvenerit manui tuæ.

34 Surrexit itaque Abimelec & totus populus qui *erat* cum eo noctu: inſidiatiq́; ſunt in Schecemitas * quatuor [l] agminibus.

[l] Heb. *capitibus, ut ſuprà* 7.16. *ſic deinceps.*

35 Gahhal verò filius Hhebedi cùm exiviſſet, ſubſtitit in foribus portæ civitatis: ſurgebat enim Abimelec & populus qui *erat* cum eo ex inſidiis.

36 Videnſq́; Gahhal populum illum, dicebat ad Zebulem, ecce populus deſcendens e verticibus iſtorum montium: ſed reſpondit ei Zebul, umbram ipſorum montiũ vides quaſi homines.

37 [m] Deinde iterum locutus Gahhal, amplius dixit, ecce populus deſcendentes ex [n] editiore loco terræ: nam agmen unum veniebat a via planitiei [o] Mehhonenimorum.

[m] Heb. *& adjecit amplius Gahhal loqui, ac dixit.*

[n] Heb. *umbilico terrę.*

[o] *id eſt, planetariorum.*

38 Cui dixit Zebul, ubi nunc eſt * os tuum: quo dicebas, quis eſt Abimelec ut ſerviamus ei? an non iſte eſt populus ille quem ſpreviſti? egredere, quæſo, nunc, & pugna contra eum.

39 Sic egreſſus Gahhal ante Schecemitas pugnavit contra Abimelecum.

40 Sed perſecutus eſt eum Abimelec fugientem a facie ſua: cecideruntq́; confoſſi multi, uſq; ad fores ipſius portæ.

41 Reſidebat autem Abimelec Arumæ: expulitq́; Zebul Gahhalem cum fratribus ejus, ne habitarent Schecemi.

42 Fuit etiam poſtridie * cum exiret populus in agrum, ut renunciarent Abimeleco.

43 Qui aſſumens populum ſuum, partitus eſt eos in tria agmina, & inſidiatus eſt in agro: cumque videret quòd ecce populus exibat, e civitate, inſurgens in eos percuſſit eos.

44 Nam Abimelec & agminum *illud* quod *erat* cum ipſo irruentes inſtabant ad fores portæ ipſius civitatis: duo verò reliqua agmina irruentia in omnes qui erant in agro percuſſerunt eos.

45 Itaque Abimelec oppugnans ipſam civitatem toto illo die cepit civitatem, & populum qui *erat* in ea interfecit: deſtructaque civitate * conſevit eam ſale.

46 Quę cum audirent omnes [p] cives arcis Schecemitanæ: ingreſſi ſunt propugnaculum, ædem Dei Berithi.

[p] Heb. *domini turris Schecemi, ſic deinceps.*

47 Cumq́; nunciatum eſſet Abimeleco ſe congregaſſe omnes cives arcis Schecemitanæ:

48 Aſcendit Abimelec montem Tzalmonis ipſe & totus populus qui erat cum eo, ubi accipiens Abimelec ſecurim bipennem in manu ſua, amputavit ramos arborum, quos ſublatos impoſuit humero ſuo: edixitq́; populo qui *erat* ſecum, quod vidiſtis me facere, [q] feſtinanter facite ſicut ego.

[q] Heb. *feſtinate, facite.*

49 Quapropter amputarunt totus quoq; populus quiſque ramos ſuos, & ſecuti Abimelecum circumpoſuerunt propugnaculo, & incenderunt illis propugnaculum igni: ſic mortui ſunt etiam omnes cives arcis Schecemitanæ, quaſi mille viri & mulieres,

50 Deinde profectus Abimelec Tebetzum: caſtra poſuit contra Tebetzum, & cepit illud.

51 Arx autem munita erat intra civitatem illam, quò confugientes omnes viri & mulieres, id eſt, omnes cives illius civitatis, occluſerant circa ſe: & aſcenderant ad tectum arcis.

52 Sed veniens Abimelec uſque ad arcem ut pugnaret contra eam: cùm accederet uſque ad portam arcis, ad comburendum eam igni,

53 Dejecit mulier quædam fragmen molæ ſuper caput Abimeleci: & confregit cranium ejus.

54 Quare inclamans celeriter puerum armigerum ſuum edixit ei, ſtringe gladium tuum, & morti trade me, ne dicant de me, mulier interfecit eum: tum confodit eum puer ejus, ita ut mortuus ſit.

55 Videntes autem Jiſraëlitæ mortuum eſſe Abimelecum, abiverunt quiſque in locum ſuum.

56 Sic fecit Deus ut rediret maleficium Abimeleci, quo affecerat patrem ſuum, interficiendo fratres ſuos, *qui erant* ſeptuaginta,

57 Et totum maleficium Schecemitarum fecit Deus ut rediret in caput illorum: evenitq; illis maledictio Jothami filii Jerubbahhalis.

ANNOTATIO.

2 Recordemini autem] *oratio eſt ecliptica: quaſi dicat, Quod ſi conſtitueritis virum unum habendum eſſe, præferte me aliis, qui vobis ſanguine conjunctus ſum.* 6 Planitie] *in campo illo prope Schecemum ubi Jehoſchuahh magnum lapidem erexiſſe legitur ſub quercu: Jehoſch. ultimo, ver. 26. vide annotata ibi.* 8 Aliquando iverunt] *apologus ut 2. Reg. 14. 9.* 9 Honorant Deum & homines] *adhibetur enim oleum ad ſacrificia, ad unctionem regum, ſacerdotum, ac prophetarum, deniq; ad corpora humana delibuenda.* Vagatum] *id eſt, circumcurſatum ad regium munus exequendum.* 13 Letificat Deum & homines] *quia ad oblationes legales adhibetur, & cor hominis exhilarat: Pſal. 104. 15.* 21 Beerum] *fortè is locus eſt, qui Jehoſch. 19. 8. Bahhalath-Beer dicitur in tribu Schimhhonis.* 25 Quod nuntiatum] *oratio ecliptica, quæ ſuppletur ex oratione ſequenti: quaſi dicat, qui ex relatione, in Schecemitas infenſus in agro Schecemitano graſſabatur. ſimile eſt Gen. 35. 22.* 27 Laudativa carmina] *id eſt, cantu ſuo & laudibus Gahhalis declararunt ſe omni metu Abimeleci ſolutos eſſe, & hoc beneficium Gahhali adſcribere.* 28 Quis eſt Abimelec?] *indignitatem ſervitutis comparatione perſonarum Abimeleci & Schecemitarum oſtendit: Jerubbahhalis filius eſt, qui nomen conſecutus eſt a dejecto altari & luco Dei Bahhalis, quiq; ut privatus vixit, neque imperium in quemquam habuit: Schecemitæ autem liberam Rempub. jam olim conſtitutam habuerunt.* Cum civibus Chamoris] *id eſt, ſi ſerviendum eſt, ne patiamini vos ſervitute premi duriore, quàm olim hujus loci cives ſub Chamore, qui Schecemitis erat veluti pater.* 29 At utinam] *init conſilium cum civibus de occidendo poſtridie Abimeleco Tormæ.* Multiplica exercitum] *abſentem exagitat ironicè & arroganter.* 31 Tormam] *idem locus eſt, qui infrà 41. ver. Aruma vocatur.* 33 Civitatem] *cæſo Gahhale cum civibus, ut ſtatim ſubjicit.* 34 Quatuor agminibus] *ut illos circumveniret.* 38 Os tuum] *quaſi dicat, ut heri ore ita nunc manu te virum præſta.* 42 Cùm exiret] *ut prius conſilium exequerentur, etſi priore duce deſtituti, tanto flagrabant in Abimelecum odio. nam qui de operibus ruſticis accipiunt, non conſiderant vindemiam jam factam fuiſſe, & ejus nomine epulum meditrinaliorum (ut Latini vocarunt) celebratum ſuprà ver, 27. aratio autem non ſtatim vindemiam ſubſequitur.* 45 Conſevit ſale] *in perpetuæ deteſtationis ſymbolum.*

CAPUT X.

Jiſraëlitæ aliquandiu ſub Tolahho & Jaire pace & libertate uſi, poſtquàm in idololatriam relapſi ſunt, divinitus deduntur hoſtibus ſuis: quapropter Deum inclamantes, primùm quidem graviter increpantur, deinde verò ſeriò reſipiſcentes gratiam impetrant.

1 SURREXIT autem poſt Abimelecum ° ad conſervandum Jiſraëlem Tolahh filius Puæ filii Dodonis [a] Jiſſaſcarita: qui reſidebat ° Schamire in monte Ephrajimi.

2 Is judicavit Jiſraëlem viginti tribus annis: & moriens ſepultus eſt Schamire.

3 Deinde ſurrexit poſt eum Jair Gilhhadita: qui judicavit Jiſraëlem viginti duobus annis.

4 Erant autem ei triginta filii equitantes triginta [b] aſellos: ac triginta civitates erant eis, quas vocarant ° villas Jairis uſq; in diem iſtum, quæ *erant* in terra Gilhhadis.

5 Deinde mortuus Jair, ſepultus eſt Kamone.

6 Tum [c] rurſus faciebant filii Jiſraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: colebant enim Bahhalimos & Hhaſchtarothas, id eſt, deos Syriæ & deos Tzidonis & deos Moabitarum, deosq; Hhammonitarum & deos Peliſchtæorum: ac proinde dereliquerant Jehovam nec colebant eum.

7 Quapropter accenſa eſt ira Jehovæ contra Jiſraëlitas: adeò ut dederet eos in manum ° Peliſchtæorum & in manum Hhammonitarum.

8 Hi autem confringebant & conquaſſabant Jiſraëlitas uſque ad ° annum illum: *nimirum* decimum octavum annum, omnes *inquam* Jiſraëlitas qui *erant* ultra Jardenem in terra Emoræi, quæ *eſt* in Gilhhade.

9 Trajiciebant quoque Hhammonitæ Jardenem ad pugnandum etiam contra Jehudam, & contra Binjaminem & contra familiam Ephrajimi: adeò ut anguſtia eſſet Jiſraëlitis valde.

10 Clamaverunt itaque Jiſraëlitæ ad Jehovam dicendo: peccavimus tibi, tum quia dereliquimus Deum noſtrum, tum *quia* coluimus Bahhalimos.

11 Sed dixit Jehova ad Jiſraëlitas: an non ex Ægyptiis & ex Emoræis, & ex Hhammonitis & ex Peliſchtæis.

12 Tzidoniis quoque & Hhamalekitis, & [d] indigenis opprimentibus vos: cùm clamaretis ad me, omnino ſervavi vos e manu eorum?

13 Attamen derelinquentes me coluiſti Deos alienos: ° idcirco non pergam ſervare vos.

14 Abite, & inclamate Deos iſtos, quos elegiſtis: ipſi ſervent vos tempore anguſtiæ veſtræ.

15 Dixerunt autem Jiſraëlitæ ad Jehovam, peccavimus, fac tu nobis [e] omnino prout bonum *videtur* in oculis tuis: veruntamen libera nos, quæſumus, [f] hoc tempore.

16 Et removentes Deos alienigenarum e medio ſui coluerunt Jehovam: ita imminutus eſt ° animus ille ejus ° propter laborem Jiſraëlitarum.

[a] Heb. *vir Jiſſaſcaris.*

[b] Heb. *pullos, ut infrà 12. 14.*

[c] Heb. *addiderunt facere.*

[d] Heb.

id eſt

illius

tu,

rum.

[e] Heb.

ſuis.

[f] Heb.

ipſo die.

ANNOTATIO.

1 Ad conſervandum] *continendum Jiſraëlem in cultu Dei, atque ideo in pace, & parta antè libertate* Schamire]

Schamire] *oppido Jiſſaſcaris contermino Ephrajimitis, aliud enim eſt a Schamire Jehudæ, de quo Jehoſch, 15.48.* 4 Villas Jairis] *de nomine prioris Jairis, de quo Num 32.41.* 7 Peliſchtæorum] *A quibus adhuc Jiphtachi tempore Jiſraëlitarum pars, quæ ad occidentem ſita eſt, premebatur: nam in hiſtoria Jiphtachi tantùm de Hhammonitis ſcribitur: de Peliſchtæis verò demum in hiſtoria Schimſchonis.* 8 Annum illum] *vide infrà 11.6.* 13 Idcirco] *quia coluiſtis & adhuc colitis.* 16 Animus] *indignatio ejus, quia dixerat Deus, non pergam ſervare vos, ſuprà ver. 13.* Proter laborem Jiſraëlis] *tum quo ab hoſtibus premebatur, tum quo ſtudebat in gratiam redire cum Deo.*

CAPUT XI.

Gilhhaditæ bellum ſuſcepturi contra Hhammonitas Jiphtachum gentilem ſuum profugum, promiſſo regionis principatu, in belli ducem accerſunt, qui tentatis ſæpe Hammonitarum animis per legatos, rationibusq; ſuis fruſtra propoſitis, bello confligens eos devincit. Deinde ab expeditione rediens filiam ſuam e domeſticis primam nactus, ut procedens in hoſtes voverat, conjugio privans, Deo ſanctificat.

1' NAM cùm convocati Hhammonitæ caſtra haberent in Gilhhade: congregati ſunt quoque Jiſraëtitę & caſtra metati ſunt in ' Mitzpa.

2 Ubi dixerunt populus, principes Gilhhadis [a] alter ad alterum: quis ille vir erit, qui incipiet pugnare contra Hhammonitas? is eſto primarius omnibus habitatoribus Gilhhadis.

Heb. *vir ad* *roximum* *uum.*

3 (Jiphtach autem Gilhhadites erat valens robore, eratq; filius mulieris meretricis: ex qua ' genuerat Gilhad Jiphtachum.

4 Pepererat etiam vxor Gilhhadis ei filios: & cùm adoleviſſent filii ipſius uxoris, expulerunt Jiphtachum: dicebant enim ei, non es habiturus poſſeſſionem in domo patris noſtri, quia filius mulieris ' exteræ es.

5 Aufugiens itaque Jiphtach metu fratrum ſuorum, conſidebat in ' terra Tobi: collegerant enim ſe ad Jiphtachum homines vani, & ' exierant cum illo.)

6 Fuit autem ' poſt annos *illos*: ut bellum gererent Hhammonitæ contra Jiſraëlitas.

7 Fuitque cùm pugnaturi eſſent Hhammonitæ contra Jiſraëlitas: ut abirent ſeniores Gilhhadis ad aſſumendū Jiphtachum e terra Tobi:

8 Et dicerent Jiphtacho, veni & eſto nobis ductor: ut pugnemus contra Hhammonitas.

9 Dixit verò Jiphtach ſenioribus Gilhhadis, nónne vos ' odiſtis me, & expuliſtis me e domo patris mei? cur ergo venitis ad me nunc, cùm anguſtia eſt vobis?

10 Dixerunt verò ſeniores Gilhhadis ad Jiphtachum, ' idcirco nunc reverſi ſumus ad te, ut veniens nobiſcum pugnes contra Hhammonitas: ' imò ſis nobis primarius, omnibus habitatoribus Gilhhadis.

11 Dixit ergo Jiphtach ad ſeniores Gilhhadis, quandoquidem reducitis me ad pugnandum contra Hhammonitas: cū expoſuerit eos Jehova mihi, ego futurus ſum vobis primarius.

12 Tum dixerunt ſeniores Gilhhadis ad Jiphtachum: Jehova [b] ' cognoſcet inter nos, niſi ſecundum verbum tuum ſic fecerimus.

Heb. *erit,* *udiens.*

13 Ita profectus eſt Jiphtach cum ſenioribus Gilhhadis, conſtitueruntque populus ipſum ſuper ſe primarium & ductorem: poſtquam elocutus eſſet Jiphtach omnia ' verba ſua coram Jehova in Mitzpa.

14 Deinde miſit Jiphtach nuntios ad regem Hhammonitarum qui dicerent, quid mihi [c] tecū, quòd veniſti ad me, ut pugnes in terra mea?

[c] Heb. *&* *tiii.*

15 Dixit autem rex Hhammonitarum ad nuntios Jiphtachi, quia cepit Jiſraël ' terram meam, cùm aſcenderet ex Ægypto ab Arnone uſq; ad Jabbokum, & ad Jardenem uſque: nunc ergo reſtitue illa *loca* cum pace.

16 Quapropter perrexit rurſus Jiphtach: miſitque nuntios ad regem Hhammonitarum.

17 Et dixit ei, ſic ait Jiphtach: ' non cepit Jiſraël terram Moabitarum, aut terram Hhammonitarum.

18 Sed aſcendentibus illis ex Ægypto: cùm perrexiſſet Jiſraël per deſertum uſque ad mare algoſum, tandem pervenit Kadeſchum.

19 Vnde miſit Jiſraël nuntios ad regem Edomæorum dicendo: tranſeam, quæſo, per terram tuam: ſed non auſcultavit rex Edomæorum: etiamque ad regem Moabitarum miſit, qui non acquievit: ſic conſedit Jiſraël Kadeſchi.

20 Poſteà pergens per deſertum illud circuivit terram Edomæorum & terram Moabitarum, veniens verſus ortum ſolis terræ moabitarum, caſtraque metati ſunt trans Arnonem: ſed non ingreſſi ſunt terminum Moabitarum. Arnon enim terminus Moabitarum erat.

21 Inde ' miſit Jiſraël nuntios ad Sichonem regem Emoræum, regem Cheſchbonis, dixitq; ei Jiſraël: liceat nobis, quæſo, tranſire per terram tuam uſque ad locum meum.

22 Sed non fidens Sichon Jiſraëli ut tranſiret per terminum ſuum: congregavit Sichon totum populum ſuum, & caſtrametati ſunt ad Jahetzam, pugnavitque contra Jiſraëlem.

23 Tradidit autem Jehova Deus Jiſraëlis Sichonem & totum populum ejus in manum Jiſraëlitarum, qui percuſſerunt eos: ſic hæreditariò poſſedit Jiſraël totam terram Emoræi habitatoris terræ illius.

24 Hæreditatoriò, inquam, poſſederunt ' totū terminum Emoræorum ab Arnone uſque ad Jabbokum, & a ' deſerto uſque ad Jardenem.

25 ' Nunc autem Jehova Deus Jiſraëlis ejecit Emoræum a facie populi ſui Jiſraëlis: & tu hęres illius eſſes?

26 Nonne cujus hæredem inſtituerit te Cemoſch Deus tuus illius hæres eſſes? ſic quemcumque expulit Jehova Deus noſter a facie noſtra, illius hæreditatem obtinebimus.

27 ' Jam verò an [d] ullo pacto melior es Balako filio Tzipporis rege Moabitarum? an ' unquàm contendit cum Iiſraële? num pugnavit unquam contra nos?

28 Dum habitavit Jiſraël Cheſchbone & in villis ejus, & [e] Hharhhore & in villis ejus, atq; in omnibus civitatibus quæ ſunt [f] ſecundum Arnonem ' trecentos annos: & quare non eripuiſtis *eas* tempore illo?

29 ' Quamobrem ego non peccavi in te, ſed

[d] Heb. *an bonus, bonus es tu præ Balako? an contendendo contendit? an pugnando pugnavit?*

[e] *id eſt, Hharohhere infrà ver. 35.*

[f] Heb. *quæ ſunt ad ſpatia Arnoun.*

tu afficis me malo pugnando contra me: Jehova qui judex eſt, judicet hoc tempore inter Jiſraëlitas & inter Hhammonitas.

30 Attamen non auſcultavit rex Hhammonitarum verbis Jiphtachi, cum miſiſſet ad eum.

31 Itaque adfuit ſpiritus Jehovæ Jiphtacho, ut ' pertranſiret Gilhhadem & Menaſchem: ' pertranſivit enim Mitzpen Gilhhadis, & Mitzpa Gilhhadis tranſivit ad Hhammonitas.

32 (Vovens autem Jiphtach votum Jehovæ dixerat: cùm [g] omnino tradideris Hhammonitas in manum meam.

33 Utique erit, [h] quodcunq; primum egredietur foribus domus meæ obviam mihi, quando revertar cum pace ab Hhammonitis: ' erit, inquam, Jehovæ, ut offeram illud holocauſtum)

34 Cumque tranſiviſſet Jiphtach ad Hhammonitas ut pugnaret contra eos: tradidit eos Jehova in manum illius.

35 Percuſſit enim eorum a 'Hharohhere, uſq; quà venis ' Minnithan viginti civitates, & uſq; ad Abelum vinearum, plaga magna admodū: ſic depreſſi ſunt Hhammonitæ a facię Jiſraëlitarum.

36 Deinde redeunti Jiphtacho Mitzpam in domum ſuam, ecce filia ejus exibat obviam ei cum tympanis & cum choris: & tantùm ipſa unica erat: non erat illi ex ſe *alius* filius aut filia.

37 Quam ob rem fuit cum videret eam ut lacerans veſtes ſuas diceret: Ah, ah filia mea [k] omnino ' depreſſiſti me, quia es inter turbatores meos: ego enim pandi os meum Jehovæ ita ut non poſſim [l] repetere.

38 Quæ dixit ad eum: pater mi, pandiſti os tuum Jehovæ, fac mihi quemadmodum exivit ex ore tuo: poſtquàm præſtitit tibi Jehova ultiones de hoſtibus tuis, de Hhammonitis.

39 Deinde dixit ad patrem ſuum, fiat mihi hæc res: deſiſte a me duobus menſibus, ut abeam diſcendens in iſtos montes, & defleam virginitatem meam, ego cum puellis amicis meis.

40 Qui dicens, abi, dimiſit eam duobus menſibus: ſic abiens illa cum puellis amicis ſuis deflevit virginitatem ſuam ſuper illos montes.

41 Deinde fuit [m] exactis duobus menſibus cùm reverſa eſſet ad patrem ſuum, ut ' exequeretur in ea votum ſuum quod voverat: nam ipſa non novit virum: ' fuitque ritus in Jiſraële.

42 De anno in annum ibant filiæ Jiſraëlitarū ad confabulandum cum filia Jiphtachi Gilhhaditæ: quatuor diebus quotannis.

[g] Heb. *tradendo tradideris.*

[h] Heb. *illud egrediēs quod egredietur.*

[i] *id eſt, luctū, fortaſſis a luctu Hhammonitarum ex clade hoc nomen accepit.*

ANNOTATIO.

1 Nam cum convocati] *hunc & ſequentem verſiculum ad undecimum caput pertinere res ipſa loquitur.* Mitzpa] *vide Jehoſ.* 11. 3. 3 Genuerat Gilhhad] *alius a Gilhhade Maciris filio, tamen ex poſteris ejus.* 4 Exteræ] *non domeſticæ, quaſi dicat, vulgò quæſitas.* 5 Terra Tobi] *Tob tractus eſt ad regionem Gilhhadis non procul a Hhammonitis in ingreſſu Arabiæ deſertæ: vide* 2. *Schemu.* 10. 6. *&* 8. *ver.* Exierant] *e Gilhhade, ut cum Jiphtacho ſedes novas quærerent.* 6 Poſt annos illos] *id eſt, ultimo annorum illorum octodecim, de quibus capitis decimi verſiculo octavo.* 9 Vos odiſtis] *ſive fratres Jiphtachi fuerunt ſive ex magiſtratu, qui hereditatem Jiphtacho abjudicaverit, ſive utrique ſimul.* 10 Idcirco] *quaſi dicant, miſſa faciamus iſta, & audi cauſam ob quam jam ad te venimus: nam propterea venimus ut &c.* Imò ſis] *id eſt, non tantùm in hoc negotio, ſed poſtea in cæteris principatum apud Gilhhaditas obtineas, ut ſuprà verſiculo ſecundo.* 12 Cognoſcet] *id eſt, paciſcemur tecum præſente Jehova, ut cognoſcat de pacto noſtro, & violatores ejus puniat.* 13 Verba ſua] *quæ priùs cum legatis habuerat.* 15 Terram meum] *falsò ſuam fuiſſe dicet regionem quæ prius Moabitarū fuerat, deinde Sichonis, poſtremò Jiſraëlitarum, Numerorum vigeſimo primo, cap. verſiculo 26.* 17 Non cæpit Jiſraël] *primus locus defenſionis Jiphtachi eſt inficiatio, cujus confirmatio tribus ſequentibus verſibus continetur, a narratione rerum geſtarū Numerorū capitis vigeſimi verſiculo vigeſimo primo, & Deuteronomii ſecundo, quæ oſtendit nihil rei fuiſſe Jiſraëlitis cum Hhammonitis, ſed tantùm cum Edomæis & Moabitis, Deuterònomii capitis ſecundi verſiculo vigeſimo octavo.* 21 Inde miſit] *altera pars defenſionis, aſſertio juris ſui a legitimo bello contra Sichonem, qui tunc eam regionem poſſidebat.* 24 Totum terminum Emoræorum] *regionem quam Hhammonitæ ſuprà ver.* 15. *juris ſui eſſe falſo affirmabant: ut oſtendit limitū circumſcriptio.* Deſerto] *Arabia deſerta.* 25 Nunc autem] *tertia pars defenſionis, confirmatio juris a victoria divinitus data, quam amplificat per conceſſionem juris gentium, argumento a minore ad majus: ſi quod putatis a diis veſtris vobis attribuum eſſe, juſte vos illud poſſidere arbitramini: multò juſtius nos poſſidemus, quod Jehova nobis tradidit.* 27 Jam verò] *quartus defenſionis locus confutatio duobus argumentis, a ſilentio Moabitarum, qui prius regionem poſſederant, atque ideo eorum magis interfuiſſet: & a longi temporis præſcriptione, quæ continetur verſu ſequente.* An unquam contendit] *hujus regionis cauſa.* 28 Trecentos annos] *ab exitu ex Ægypto incipit numerus, unde narrationis ſuæ initium fecerat ſuprà verſiculo decimo octavo: præciſè autem trecentos annos numerat pro trecentis quinque brevitatis cauſa. Eclipſis, ut infrà vigeſimo, ver. quadrageſimo ſexto.* 29 Quamobrem] *Concluſio bimembris: qua primùm injuſtam Hhammonitarum expeditionem, juſtamq; ſui defenſionem probat: deinde Deum inter utroſq; judicem invocat.* 31 Pertranſiret] *cum exercitu, quem ducebat in Hhammonitas.* 33 Erit Jehovæ] *ſubaudi, conſecratum illi, & ſi fuerit aptum ad ſacrificium, fiet ex eo holocauſtū, conjunctio enim diſjunctiva eſt hoc loco, ut alibi frequenter, Exodi capitis* 1. *ver.* 10. *&* 21. *ver.* 15. 35 Minnitham] *id eſt, imam Armeniæ minoris partem Amana junctam: dicitur enim Armenia quaſi Aram-minnith, id eſt, Syria Minæa, corrupta appellatione: atque hæc pars Aquilonalis eſt Abel vinearum verò Auſtralis.* 37 Depreſſiſti me] *quaſi dicat, qui me antehac turbare conati ſunt, operam luſerunt, ut fratres mei & Hhammonitæ, at tu hoc facto prorſus me dejicis: nam quod promiſi, revocare non poſſum.* 41 Exequeretur in ea votum] *id eſt, illam non redemit æſtimatione pecuniæ, ſecundum legem quæ habetur Levitici ultimo ver.* 4. *ſed reliquit conſecratam Domino: idio non paſſus eſt illam nubere, ne alterius quam Jehovæ eſſe videretur: quod ex legis ignoratione (ut corrupta erant tempora) profectum eſt. dicit enim ſuprà ver.* 37. *ſe non poſſe repetere, & puella patri fidem habens, virginitatem ſuam deflet.* Fuitq; ritus] *id eſt, abiit in conſuetudinē, quod verſu ſequente explicatur.*

CAPUT. XII.

Ephrajimitæ levi de cauſa Jiphtacho interminantes excidium, maxima clade ab eo afficiuntur, & in fuga linguæ vitio detecti jugulantur. Judices tres mortuo Jiphtacho ordine ſuccedunt, Ibtzan, Elon & Hhabdon.

1 CUm itaque [*] convocati Ephrajimitæ tranſiviſſent verſus aquilonem: dixerunt Jiphtacho, quare tranſiviſti ad pugnandum contra Hhammonitas nobis non vocatis, ut iremus tecum? domum tuam comburemus tecum igni.

2 Dixit autem Jiphtach ad eos, [a] in controverſia eram ego & populus meus contra Hhammonitas gravi: cumq; inclamarem vos, non ſervabatis me e manu eorum.

3 Itaque videns te non ſervare, [*] expoſui [b] vitam meam in manu mea, tranſivique ad Hhammonitas, quos tradidit Jehova in manum meam: & quare aſcenditis ad me hoc tempore ad pugnandum contra me?

4 Tum contrahens Jiphtach omnes Gilhhaditas, pugnavit contra Ephrajimitas: [*] deinde percuſſerũt viri Gilhhaditæ Ephrajimitas: dicebant enim [c] Gilhhaditę medii inter Ephrajimitas & Menaſchen, perfugæ Ephrajimitarum eſtis.

5 Occupaverant namq; Gilhhaditæ vada Jardenis contra Ephrajimitas: ita erat cùm dicerent perfugæ Ephrajimitarum, tranſeam, ut dicerent illorum cuiq; Gilhhaditæ, éſne [c] Ephrathæus? quo dicente, non:

6 Dicebant ei, dic jam [d] ſchibboleth: qui dicebat [e] ſiboleth, [*] nec comparabat ſe ad loquendũ rectè: quam ob rem apprehenſum eum jugulabant ad vada Jardenis: ſic ceciderunt tempore illo ex Ephrajimits quadraginta duo millia.

7 Judicavit autem Jiphtach Jiſraëlem ſex annis: deinde mortuus Jiphtach Gilhadita, ſepultus eſt in *aliqua* civitatum Gilhhaditarum.

8 Poſt eum vero judicavit Jiſraëlem Ibtzan e Beth-Lechemo.

9 Erantq; ei triginta filii, & triginta filias [f] locavit foras, & triginta filias introduxit pro filiis ſuis foris: judicavitque Jiſraëlem ſeptem annis.

10 Deinde mortuus Ibtzan ſepultus eſt Beth-Lechemi.

11 Et poſt hunc judicavit Jiſraëlẽ Elon Zebulonita: judicavit autem Jiſraëlem decẽ annis.

12 Poſteà mortuus Elon Zebulonita, ſepultus eſt Ajalone in terra Zebulunitarum.

13 Et poſt eum judicavit Jiſraëlem Hhabdon filius Hillelis Pirhhathonites.

14 Erantque ei quadraginta filii & triginta nepotes equitantes ſeptuaginta [g] aſellos: judicavitque Jiſraëlem octo annis.

15 Deinde mortuus Hhabdon filius Hillelis Pirhhathonites: ſepultus eſt Pirhhathone in terra Ephrajimitarum in monte [*] Hhamalekitarum.

[a] Heb. vir ...troverſiæ ...m ego & ...ulus meus ... Hhammo...a valde.

[b] Heb. animã ...

[c] ...d eſt, Ephra...ita.

[d] ...d eſt, fluxus ...minis, ut ...cipitur Pſ. ...9.3. & Je...habbjæ. 27. ...4.

[e] ...vox corrup... ex bleſa ...phrajimita...m pronun...tione, nihil ...r ſe ſignifi...us.

[f] Heb. *emiſit*.

[g] Heb. *pullos ut ſuprà* 10. 4.

ANNOTATIO.

1 Convocati] *ſive a Jiphtacho advocati, ut verſu ſequenti teſtatur Jiphtach, tardiùs advenerint, ſive certo conſilio Jiphtachum aggreſſuri ultrò convenerint.* 3 Expoſui] *in vitæ periculum me conjeci. ſic* 1. *Schem.* 19. 5. & 28. 21. 4 Deinde] *poſt conflictum dum perſequebantur fugientes: nam hic verſus prolepticus eſt, complectiturq; hiſtoriam quæ planius duobus verſibus ſequentibus deſcribitur.* Gilhhaditæ] *id eſt, milites Jiphtachi, qui inter regionem ſuam & Ephrajimitarum ſe collocarant ad obſidenda itinera & occupanda vada Jardenis, quò præcluderent Ephrajimitis reditum.* 6 Nec comparabat] *quia ſtatim & incogitatè efferre jubebatur.* 15 Hhamalekitarum] *quem Hhamalekitæ incolebant adhuc ex parte, unde a Schaule demum ejecti ſunt* 1. *Schem.* 15. *id eſt, in orientali Ephrajimitarum tractu.*

CAPUT XIII.

Jiſraëlitis adhuc Peliſchtæorum dominatu propter peccata ſua preſſis, Schimſchon divinitus parentibus promittitur in Jiſraëlitarum vindicem: legibusq; de eo latis promiſſio ſigno confirmatur, & ſuo tempore præſtatur.

1 CUm autem [a] rurſus filiis Jiſraëlis facientibus quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: tradidiſſet eos Jehova in manum Peliſchtæorum [*] quadraginta annis:

2 Fuerat vir quidam e [*] Tzorhha, e familia aliqua Danitarum nomine ſuo Manoach: cujus uxor ſterilis erat, ut quæ non peperiſſet.

3 Apparuit autem angelus Jehovæ mulieri illi: dixitq; ad eam: ecce nunc ſterilis es ut quæ non pepereris: ſed conceptura es & paritura filium.

4 Jam ergo cave tibi nunc, & ne bibito vinum aut potum inebriantem: neque comedito [*] quicquam immundi.

5 Nam ecce tu concipies & brevi paritura es filium, ad cujus caput nemo [b] admoveto novaculam: nam Nazaræus Dei erit ipſe puer inde ab utero: & ipſe [*] incipiet ſervare Jiſraëlem e manu Peliſchtæorum.

6 Tunc veniens mulier illa allocuta eſt virum ſuum dicendo, vir quidam Dei venit ad me cujus aſpectus erat veluti aſpectus Angeli Dei reverendus valde: ſed non interrogavi eum unde nam eſſet, & nomen ſuum non indicavit mihi.

7 Dixit autem mihi, ecce tu concipies & brevi paritura es filium: jam ergo ne bibito vinum aut potum inebriantem, neque comedito quicquam immunditiæ: nam Nazaræus Dei erit ipſe puer inde ab utero, uſque ad tempus mortis ſuæ.

8 Quapropter ſupplex orans Manoach Jehovam dixit: attende ad me Domine, vir ille Dei quem miſeras, veniat quæſo rurſus ad nos, doceatq; nos quid faciamus puero illi qui natus fuerit.

9 Et auſcultavit Deus voci Manoachi: venit enim ille angelus Dei rurſus ad ipſam mulierẽ, cùm ipſa ſederet in quodam agro, & Manoach vir ejus non eſſet cum ea.

10 Quare feſtinans mulier illa cucurrit ut indicaret viro ſuo: dixitq; ad eum, ecce apparuit

[a] Heb. *cùm addidiſſent filii Jiſraëlis facere, &c.*

[b] Heb. *aſcendere faciat.*

ruit mihi vir idem qui venerat die illo ad me.

11 Quapropter ſurgens Manoach ſecutus eſt uxorem ſuam : cumque veniſſet ad virum illum dixit ei: tune vir ille es, qui allocutus fueras iſtam mulierem? qui dixit, ſum.

12 Tum dixit Manoach, ″ nunc evenit unumquodque verborum tuorum : quæ [c] ratio erga puerum illum, & opera *præſtanda* erit ei?

13 Edixit autē angelus Jehovæ Manoacho : ab omni re quam indicavi mulieri huic caveto ſibi.

14 De nulla re quæ exit e vite vinifera comedito *illa*, & vinum aut potum inebriantem ne bibito, neque immunditię quicquam comedito: quicquid præcepi ei obſervato.

15 Poſtea dixit Manoach ad angelum Jehovæ: detineamus, quæſo, te ut [d] parantes *apponamus* tibi hœdum e capris.

16 Sed dixit angelus Jehovæ ad Manoachum, ſi detineres me, ″ non comederem de cibo tuo, ſin autem parare vis holocauſtum, Jehovæ offeres illud: ″ non enim ſciebat Manoach eum eſſe angelum Jehovæ.

17 Rurſus dixit Manoach ad angelum Jehovæ, quis es de nomine tuo, ut cùm evenerit quodq; verborum tuorum ″ honore afficiamus te?

18 Cui cùm dixiſſet angelus Jehovæ, ecquid interrogas de nomine meo?, fuit mirificus.

19 Nam cùm Manoach aſſumens hœdum e capris : & ejus munus, offerret in rupe quadam Jehovæ: is [e] mirabiliter egit, Manoacho & uxore ejus videntibus.

20 Fuit enim cùm aſcenderet flamma quædam ab altari verſus cœlum, ut aſcenderet angelus Jehovæ in flamma illa altaris : quod Manoach & uxor ejus videntes, prociderunt ſuper faciem ſuam in terram.

21 Neque [f] deinceps amplius angelus Jehovæ apparebat Manoacho & uxori ejus : tunc novit Manoach eum ″ angelum Jehovæ eſſe:

22 Quapropter dixit Manoach ad uxorem ſuam, ſ omnino morituri ſumus : nam Deum vidimus.

23 Sed dixit ei uxor ejus, ſi delectaretur Jehova morte afficiendo nos, non accepiſſet e manu noſtra holocauſtum cum munere, neq; oſtendiſſet nobis omnia hęc : quin etiam hoc tempore non feciſſet ut audiremus hujuſmodi.

24 Peperit itaq; mulier illa filium, cujus nomen vocavit Schimſchonem: adolevitq; puer ille & ″ benedixit ei Jehova.

[c] Heb. *quæ ratio pueri illius, & opera ejus. &c.*

[d] Heb. *ut paremus ante te, metalepſis.*

ANNOTATIO.

1 Quadraginta annis] *qui incipiunt a decimo quarto anno gubernationis Jairis, de quo cap.10.3. & deſinunt in nuptiis Schimſchonis, ubi primùm occaſione capta Peliſchtæos cædit, ut ex eorum ſpoliis ſocios, prout promiſerat, muneraret, infrà 14.20. nam quæ hoc capite narrantur, temporibus præcedentium judicum contigerunt.* 2 Tzorhha] *quæ Jehoſch.15.33. & 19.41. inter Jehudæ & Danis terminales civitates numeratur : Eſt autem hic nomen civitatis pro agro ejus: nam ruri habitabant Schimſchonis parentes in caſtris Danis, de quibus infrà 14.1.* 4 Quicquam immundi] *id eſt, non tantùm cujus eſus vulgo ex lege Levitici.11. ſed etiam Nazaræis ex lege, Num.6.3. & 4. prohibitus eſt.* 5 Incipiet] *nam nihil a Jairis temporibus in Peliſchtæos geſtum eſt, & ipſe Schimſchon non prorſus Jiſraëlitas a Peliſchtęis liberavit, ut apparet ex 1.Schem.7.13.* 12 Nunc eveniet] *verba ſunt declarantis ſe fide certa promiſſionem Dei amplexum eſſe.* 16 Non comederem] *duplex eſt proponendi cibi finis, ut comedatur humanitus, vel ut Deo acceptus abſumatur: prima ratione mihi offerre opus non eſt, altera, ſi offeras ſcito te Jehovæ oblaturum.* Non enim ſciebat] *ſed tantùm virum Dei eſſe putabat.* 17 Honore afficiamus] *id eſt, honorarium aliquod munus tibi ingratitudinis ſignum offeramus.* 18 Fuit mirificus] *id eſt, factis maluit Manoacho ſe declarare quàm verbis, & promiſſionem ſuperiorem confirmare.* 21 Angelum Jehovę] *ſermonem æternum, quem verſu ſequente ipſe vocat Elohim, uxor verò ejus Jehovam. ver.23.* 24 Benedixit] *donavit eum heroico animo, & prodigioſis viribus corporis.*

CAPUT XIIII.

Schimſchon Peliſchtæam puellam ducturus, cùm ad ſponſalia contrahenda proficiſcitur, leonem in itinere inermis necat : poſteà ad nupſias rediens e leonis cadavere mel exceptum comedit cum parentibus : quod in nuptiali convivio invitatis ænigmaticè proponit, ſponſione utrinque facta, cujus mente a ſponſa retecta, irâ accenſus diſcedit, Peliſchtæos cædit, e quorum exuviis promiſſioni ſatisfacit, & uxor ejus alteri nubit.

1 ″ COEPIT autem ſpiritus Jehovæ ″ agere eum in ″ caſtris Danis inter Tzorhham & inter Eſchtaolem.

2 Cùm enim deſcendiſſet Schimſchon Timnatham : & vidiſſet fœminam Timnathæ e filiabus Peliſchtæorum.

3 Aſcendens indicavit patri ſuo & matri ſuæ, ac dixit, fœminam vidi Timnathæ filiabus Peliſchtæorum: nunc itaq; accipite eam mihi in uxorem.

4 Dicente autem ei patre & matre ejus, an non eſt inter filias agnatorum tuorum aut in toto populo meo uxor, quòd tu abis ad accipiendum uxorem e Peliſchtæis iſtis præputiatis? reſponderat Schimſchon patri ſuo, iſtam accipe mihi: ″ ea enim recta videtur in oculis meis.

5 (Pater autem & mater ejus ignorabant a Jehova id eſſe, occaſionē ″ ipſum quærere a Peliſchtæis: nam tempore illo Peliſchtæi dominiū habebant in Jirſraëlitas).

6 Cùm ergo deſcenderet Schimſchon cum patre & matre ſua Timnatham : pervenientibus uſq; advenias Timnathæ, ecce [a] adultus leo rugiens occurrebat ei.

7 Tum inceſſit eū ſpiritus Jehovæ, adeò ut diſcinderet illum, ac ſi diſcidiſſet aliquem hœdum quamvis nihil eſſet in manu ejus : ″ non autem indicavit patri aut matri ſuæ id quod fecerat,

8 Deinde deſcendit & allocutus eſt fœminam illam, quæ recta viſa eſt in oculis Schimſchonis.

9 Revertens autem poſt aliquot dies, ut duceret eam, ſeceſſit ad videndum cadaver illius leonis: & ecce examen apum in corpore illius leonis *erat* cum melle.

10 Quod cum eduxiſſet in manus ſuas, [b] pergebat ire comedendo, & perveniens ad patrem ſuum & matrem ſuam, dedit eis, qui comederunt: ſed non indicavit eis, ſe e corpore leonis eduxiſſe mel illud.

11 Poſtea deſcendit pater ejus ad illam fœminam: fecitq; ibi Schimſchon convivium, ſic enim ſolebant facere juvenes.

12 Fuit autem cùm ' viderent eum illi triginta ſodales quos ' aſſumpſerant, ut eſſent cum eo,

13 Ut diceret eis Schimſchon, [c] proponã vobis nunc ænigma: quod ſi [d] planè explicaveritis mihi intra ſeptem dies hujus convivii & inveneritis, utique dabo vobis triginta ſindones, & triginta [e] mutandas veſtes.

14 Sed ſi non potueritis explicare mihi, viciſſim vos dabitis mihi triginta ſyndones & triginta mutandas veſtes: qui dixerunt ei, propone ænigma tuum, ut audiamus illud.

15 Tum dixit eis, ab edente prodiit edulium, & ab acri prodiit dulce: qui non potuerunt explicare ænigma illud ' tribus diebus.

16 Fuit autem dierum illorum ſeptimo. (' dixerant enim uxori Schimſchonis, pellice virum tuum, ' ut explicet nobis hoc ænigma, ne comburamus te & familiam patris tui igne: an ad hæreditatem noſtram conſequendam invitaſtis nos necne?

17 Quam ob rem flebat uxor Schimſchonis apud eum, & dicebat, tantùm odiſti me ac non amas me: iſtud ænigma propoſuiſti popularibus meis, & mihi non explicaſti: qui dicebat ei, ecce patri aut matri meæ non explicavi, & tibi explicarem?

18 Sic flebat apud eum ' ſeptem illis diebus, quibus fuit illis convivium): fuit, inquam, die illorum ſeptimo ut explicaret ei, quia premebat eum, & illa explicaret ænigma ipſum popularibus ſuis.

19 Dixerunt ergo ei [f] cives illius civitatis die ſeptimo cùm nondum occumberet ſol, quid dulcius eſt melle, & quid acrius leone? qui dixit eis, ' niſi araſſetis vitula mea, non inveniſſetis ænigma meum.

20 Tum inceſſet eum ſpiritus Jehovæ, ut deſcendens ad Aſchkelonitas, percuteret ex eis triginta viros, & acceptis exuviis eorum daret illas ' mutandas *veſtes* eis qui explicaverant illud ænigma: & ' accenſa irâ ſuâ ' aſcenderet in domum patris ſui.

21 Quapropter [g] nupſit uxor Schimſchonis ' ſodali ejus, quem ſibi in ſodalem aſciverat.

Heb. ænig-
aticè profe-
 nunc vo-
 ænigma:
 ver.14.17.
Heb.indi-
 do indica-
 eritis.
Heb. muta-
 es veſti-
 hypallage
 veſtes mu
 tionum, id
 , ad mutã-
 m ſic ver.
 .& 20. ut
 en.45.22.

[f] Heb. *homines illius civitatis, hoc eſt, triginta ſodales invitati.*

[g] Heb. *fuit uxor Schimſchonis, &c.* Num.ult. ver 3.

ANNOTATIO.

1 Cœpit agere] *hic verſus ſequentibus potius quàm precedentibus cohæret: continet enim generalem propoſitionem eorum quæ geſſit Schimſchon divini ſpiritus inſtinctu.* Agere] *id eſt, bruto adoleſcentiæ Schimſchonis impetu uti cœpit ad ea ordinanda, quę ei contendendi cum Peliſchtæis occaſionẽ darent: ut mala voluntate fratrum Joſephi uſus eſt ad implendum ea, quæ per ſomnium prædixerat: Gene.* 37. *&* 50. *ver.* 20 Caſtris Danis] *Locus eſt vicinus urbi Jahharimorum, id eſt, Chebronis, qui nomen accepit ab expeditione Danitarum, de qua infrà* 18.12. *quaſi dicat, ſpiritus Jehovæ in domo paterna cœpit eum agere, ut apparet ver.*31. *cap.*16. 4 Ea enim] *quaſi dicat, neque noſtrorum ſanctitatis, neque illorũ impuritatis & præputii rationem habeo, ſed oculos meos ſequor: hic brutus Schimſchonis impetus apparet.* 5 Ipſum] *Jehovam, qui volebat a Peliſchtæis Schimſchoni juſtã inimicitiarũ occaſionem dari.* 7 Non autẽ indicavit] *nã illi vel ad leonis rugitũ fugâ ſibi conſuluerant, vel Schimſchon a parentibus in itinere digrediebatur, ita ut ipſis ab ſentibus leonem laceraverit: non autẽ indicavit, ne ab iis increparetur temeritatis nomine. Tota autem hęc de leone hiſtoria eò pertinet, ut Schimſchon præpararetur ad ſuſcipiendas Peliſchtæorum inimicitias, viribus ſibi a Deo ſubminiſtratis fretus, & ut argumentum ſuppeditaretur ænigmatis, cujus nomine Peliſchtæi Schimſchonem provocarunt.* 12 Cùm viderent eum] *id eſt, cùm poſt multos ſermones invitati in ſponſum oculos defixos haberent.* Quos aſſumpſerant] *id eſt, ſponſus cum parentibus invitarant, ut apparet ex ver.* 16. 15 Tribus diebus] *quibus ſe ipſos in invenienda ſuo marte ænigmatis explicatione fatigarant.* 16 Dixerant enim] *poſt triduum illud: hæc autem quia hyperbatica ſunt, parentheſi incluſimus.* Ut explicet nobis] *id eſt, tibi, ut ex te intelligamus, ſic ver.*18. 18 Septem illis diebus] *id eſt, illorum ſeptẽ reliquis, de quibus ſuprà ver.*13. *ſynecdoche.* 19 Niſi araſſetis] *id eſt, niſi ut ruſtici juvencæ opera arando quæ ſub terra latebant retegunt, vos ſponſæ meæ opera quæ in animo meo latebant ſcrutati fuiſſetis, non inveniſſetis &c. allegoria, qua perſtringit ſponſæ perfidiam & illorum fraudem.* 20 Mutandas veſtes] *cum ſyndonibus, ſynecdoche.* Accenſa ira ſua] *in ſponſam.* Aſcenderet] *non deducta ſecum ſponſa.* 21 Sodali] *ex illis triginta numeratis.*

CAPUT XV.

Schimſchon denegatâ ſibi uxore occaſionem arripit Peliſchteorum agros incendendi & Peliſchtæos contra ſe armatos cædendi, qua propter graſſantibus in Jehudam Peliſchtæis, fidei popularium ſuorum ſe committit, ut vinctus ad illos deducatur, ibi divinitus ſolutis vinculis, maxilla aſini rurſus eos cædit. Denique a labore ſitiens, precibus novum fontem a Deo impetrans, recreatur.

1 FUIT autem poſt *aliquot* dies [a] tempore miſſis triticeæ, ut viſitaturus Schimſchon uxorem ſuam cum hœdo e capris, diceret, ingrediar ad uxorem meam in ipſum conclave: ſed non permiſit ei pater illius ingredi.

2 Dixit enim pater illius, [b] planè cogitavi te prorſus odiſſe eam: ideò tradidi eam ſodali tuo: nonne ſoror ejus minor [c] elegantior eſt ea? nubat nunc tibi loco ejus.

3 Quamobrem dixit de eis Schimſchon, ' inſons fuero hac vice a Peliſchtæis, cùm ego affecero eos malo.

4 Et abiens Schimſchon cepit trecentas vulpes: acceptiſque facibus obvertit [d] caudam uąam ad alteram, & poſuit facem unamquamque mediam inter binas caudas.'

5 Sic accendens ignem in facibus immiſit eas in ſegetes Peliſchtæorum: qui ſuccendit cùm metas tùm ſegetes, vineasque & oliveta.

6 Interrogantibus autem Peliſchtæis, quis fecit iſtud? cùm dixiſſent, Schimſchon gener illius Timnæi, eò quòd acceptam uxorem ejus dederit ſodali ejus: aſcenderunt Peliſchtæi, & eam cum patre ejus combuſſerunt igni.

7 Sed dixit eis Schimſchon, ' ſiccine facturi eſtis? at cum ultionem ſumpſero de vobis, poſtmodum deſiſtam.

8 Percuſſitque eos ' crus *vibrans* in femora *eorum* plaga magna: deinde deſcendens conſedit in ſcopulo petræ ' Hhetami,

9 Quamobrem aſcendentes Peliſchtæi caſtra

Heb. *diebus,* ut ver.20.
Heb. *dicendo dicebam, quòd odio odiſti eam: ſic dicere pro cogitare,* Exod.2. ver.14. *&* infrà ver.3.

[c] Heb. *melior ſupple forma.* ut Gen 6.2.

[d] Heb. *caudam ad caudam.*

ſtra poſuerunt [d] contra Jehudam, fuderuntque ſe in loco [e] Lechi.

[e] *id eſt, maxillæ quod nomen accepit ab hac hiſtoria.*

10 Dixerunt autem viri Jehudæ, cur aſcendiſtis contra nos? qui dixerunt, ad vinciendum Schimſchonem aſcendimus, ut faciamus ei, quēadmodum fecit nobis.

11 Tum deſcendentes ter mille viri ex Jehuda ad ſcopulū petræ Hhetami, dixerunt Schimſchoni, an neſciebas Peliſchtæos dominium habere in nos? quid ergo eſt, quod feciſti nobis? qui dixit eis, quemadmodum fecerant mihi, ita feci eis.

12 Qui dixerunt ei, ad vinciendum *te* deſcendimus, ut tradamus te in manum Peliſchetæorum: quibus dixit Schimſchon, jurate mihi [f] *nam timeo* ne incurratis vos in me.

[f] *Eclipſis, de qua Gen. 3. 22. in annotatione.*

13 Tum allocuti ſunt eum dicendo, nequaquam *incurremus*, ſed [g] bene vinciemus te, ut tradamus te in manum eorum, ac nullo modo morte afficiemus te: vinxerunt autem eum duobus funibus novis, & deduxerunt eum ab illa petra.

[g] Heb. *vinciendo vinciemus te: at morte tradēdo non trademus te.*

14 Ipſe pervenerat uſq; ad locum Lechi, & Peliſchtæi vociferabantur præ gaudio ad occurſum ejus: cùm inceſſit eum ſpiritus Jehovæ quo fuerunt funes illi qui erant ad brachia ejus, tanquam [h] fila linea, quæ arſerunt igni, & diſſoluta ſunt vincula ejus e manibus ejus.

15 Cumq́; inveniſſet maxillam aſini humentem, extenſa manu ſua accepit eam, qua percuſſit mille viros.

16 Quapropter dicebat Schimſchon, iſta maxilla aſini acervum unum, [i] *imò* duos acervos, iſta maxilla aſini percuſſi mille viros.

17 Unde fuit cùm abſolviſſet loqui & projeciſſet maxillā e manu ſua, ut vocaret locum illum [i] Ramath-Lechi.

18 Deinde ſitiens valde invocavit Jehovam ac dixit, tu [k] effeciſti per manum ſervi tui ſalutem hanc maximam: nunc autem morerer *ſiti*, aut inciderem in manum iſtorum præputiatorum?

19 Qua propter [l] fidit Deus [l] cavum quoddam, quod eſt in loco illo Lechi, ita ut prodirent ex eo aquæ, de quibus bibit, ſic reſtituto [m] animo ejus revixit: idcirco vocavit nomen ejus *fontis*, fontem invocantis, qui eſt in illo Lechi, uſque in hunc diem.

20 Vindicavit autem Jiſraëlem [n] temporibus Peliſchtæorum viginti annis.

ANNOTATIO.

3 Inſons fuero] *Datâ mihi hoc facto juſtâ vindictæ occaſione, ut ipſe explicat ver. 11.* 7 Siccine facturi eſtis?] *quaſi dicat, ex hoc initio intelligo, quid me facturi eſsetis, ſi in veſtras manus venirem: atqui non idcirco prius deſiſtā ab inceptis, quam de vobis ultus fuero.* 8 Crus vibrans] *id eſt, non aliis armis te petens, quam pede.* Hhetami] *qui ad tribum Sehimhhonis intra fines Jehudæ pertinebat. 1. Chron. 4. 32.* 9 Contra Jehudam] *comprehenſo Schimhhone ex ea ratione, quæ dicta eſt ſuprà cap. 1. ſic in ſequentibus.* 16 Imo acervos] *Correctio eſt: nam cùm maxilla hoſtes utrinq; prementes cæderet, facti ſunt ex eis duo acervi.* 19 Fidit] *hiatum & aperturam fecit unde aquæ prodire inciperent.* 20 Temporibus Peliſchtæorum] *quaſi dicat, ultiones quidem aliquas fecit, ſed tamen non abſtulit eorum dominatum.*

CAPUT XVI.

Peliſchtæi non jam armis ſed artibus Schimſchonis mortem quærentes de primo conſilio ab eo præventi decidunt Hhazzæ: ſed poſtea Soreki Delilæ ab eo amatæ proditione viribus nudatus Peliſchtæis venditur, a quibus excæcatus in piſtrinum truditur, donec recuperatis viribus ad Peliſchtæorum hilaria per ludibrium traductus, ædem dejecit moriens, & Peliſchtæos oppreſſit.

1 VENIT enim Schimſchon Hhazzam: ubi cùm videret quandam meritricem, congreſſus eſt cum ea.

2 Hhazzæis cùm diceretur, venit Schimſchō huc: [a] circumeuntes inſidiati ſunt ei tota illa nocte in porta civitatis ſuæ: conticeſſcebantq́; tota illa nocte, cùm dixiſſent *conticeſcamus* uſq; ad lucem matutinam, tum interficiemus eum.

3 Sed cum cubaſſet Schimſchon uſque ad medium noctis, ſurgens ipſo medio noctis arripuit fores portæ civitatis, una cum duobus poſtibus earum, profectuſque eſt cum eis, [r] *conjunctis* vecte imponens humeris ſuis: ac deportavit in verticem montis illius, qui *eſt* in conſpectu Chebronis.

4 QUAPROPTER fuit poſtea cùm adamaret mulierem in valle Soreki: cujus nomen Delila.

5 Ut aſcenderent ad eam Satrapæ Peliſchtæorum, dicerentque ad eam, pellice eum & [a] cognoſce in quo *conſiſtat* vis ejus [a] magna, & quo pacto prævaleamus ei, ut vinciamus eum ad [a] affligendum eum: nos autem dabimus tibi quiſque millenos centenos *ſiclos* argenti.

[a] Heb. *vide, metaphora.*

6 Dixit ergo Delila ad Shimſchonem, indica mihi quæſo in quo *conſiſtat* vis tua magna, & quo pacto vinciri poſſes ad affligendum te.

7 Ad quam dixit Schimſchon, ſi vincirent me ſeptem reſtibus virentibus quænondum exſiccatæ fuerint, tum infirmarer, & eſſem ſicut unus aliquis homo.

8 Curaverunt ergo ei adferri Satrapæ Peliſchtæorum ſeptem reſtes virentes, quæ nondum fuerant exſiccatæ, quibus illa vincivit eum.

9 (Inſidiç autem manebant apud eam in aliquo conclavi,) & dixit ad eum, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: qui diſrupit reſtes illas quemadmodum diſrumpitur filum ſtupeum, cùm [b] ſentit ignem: ſic non eſt [a] agnita vis ejus.

10 Poſtea dixit Delila ad Schimſchonem, ecce deluſiſti me: nam elocutus es mihi mendacia: nunc indica mihi quæſo quo pacto vinciri poſſis.

11 Qui dixit ad eam, ſi [c] validè vincirent me funibus recentibus, quibuſcum nullum opus eſſet factum: tum infirmarer & eſſem ſicut unus aliquis homo.

12 Sed cùm accipiens Delila funes recentes vinxiſſet eum illis, dixiſſetque ad eum, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: (manebant autem inſidiæ in quodam conclavi) diſrupit il-

los a brachiis ſuis tanquam filum.

13 Quapropter dixit Delila ad Schimſchoné, hactenus deluſiſti me, & elocutus es mihi mendacia: indica mihi quo pacto vinciri poſſes: qui dixit ad eam, ſi attexueris ſeptem * cincinnos capitis mei ad jugum textoris.

14 * Quæ impacto paxillo dixit ad eum, Peliſchtæi invadunt te, Schimſchon: qui expergefactus a ſomno ſuo, profectus eſt cum paxillo ipſo texturæ & cum ipſo jugo.

15 Deinde dixit ad eum, quomodo dicis amo te, cùm [d] animus tuus non ſit penes me? jam tribus vicibus illuſiſti mihi, dum non indicaſti mihi in quo *conſiſtat* vis tua magna.

[d] Heb. *cor tuum*: ſic deinceps.

16 Fuit itaque cùm premeret eum verbis ſuis omnibus diebus & urgeret eum: denique * imminueretur animus ejus, ac ſi [e] moriturus eſſet,

17 Ut indicaret ei totum animum ſuum, & diceret ei, novacula nunquam [f] fuit admota ad caput meum, eò quòd Nazaræus Dei ſum inde ab utero matris meæ: quòd ſi raderer, recederet a me vis mea, & infirmarer, ac eſſem ut quivis homo.

[e] Heb. *ad moriendum.*

[f] Heb. *aſcendit.*

18 Cùm ergo animadverteret Delila eum indicaſſe ſibi totum animum ſuum, mittens accerſivit Satrapas Peliſchtæorum dicendo: aſcendite hac vice: nam indicavit mihi totum animum ſuum: ſic aſcenderunt ad eam Satrapæ Peliſchtæorum afferentes ipſam pecuniam in manu ſua.

19 Illa autem cùm ſomnum ei induxiſſet ſuper genua ſua, accerſivit quendam, curavitque ut abraderet * ſeptem cincinnos capitis ejus: deinde cœpit affligere eum, cùm receſſiſſet vis ejus ab eo.

20 Dixit enim, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: qui expergefactus a ſomno ſuo dicebat, [g] hac vice ut anteà exibo, cùm excuſſero me: nam ipſe ignorabat * Jehovam receſſiſſe a ſe.

[g] Heb. *vice ut vice*: ſic *Num.* 24.1.

21 Itaque apprehendentes eum Peliſchtæi effoderunt oculos ejus: & eum deductum Hhazzam vinxerunt duobus vinculis chalybeis, ubi erat molens in domo vinctorum.

22 Inceperant autem capilli capitis ejus reflorescere, * ut cùm abraderetur.

23 Quando Satrapæ Peliſchtæorum congregati ſunt ad [h] celebrandum ſacrificium magnũ * Dagoni deo ſuo, & * ad lætitiam: dicebant enim, tradidit Deus noſter in manus noſtras Schimſchonem inimicum noſtrum.

[h] Heb. *ad ſacrificandum.*

24 Videntes eum quoque populus laudabant Deum ſuũ: dicebant enim, tradidit Deus noſter in manus noſtras inimicum noſtrum & vaſtatorem terræ noſtræ, quiq; [i] multos e nobis cõfodit.

[i] Heb. *multiplicavit confoſſos noſtros.*

25 Fuitque cùm [k] hilaris eſſet animus illorum, ut dicerent, vocate Schimſchonem & ludat coram nobis: qui evocantes Schimſchonem e domo vinctorum ut luderet coram ipſis, ſtatuerunt eum inter columnas.

[k] Heb. *cùm bene eſſet cordis illorum, ut infrà* 18 20.

26 Dixerat enim Schimſchon puero illi qui tenebat manum ejus, colloca me & fac palpem illas columnas, quibus hæc domus ſuſtentatur: & * innitar illis.

27 (Erat autem ea domus plena viris & mulieribus, ubi erant omnes Satrapæ Peliſchtæorum: ſuper tectum autem quaſi tria millia virorum ac mulierum qui ſpectabant quando luderet Schimſchon.)

28 Invocans verò Schimſchon Jehovam dicebat: domine Jehova recordare mei obſecro, & confirma me obſecro tantùm hac vice, ô Deus, * ut ſumam de Peliſchtæis ultionem *vicis* unius propter ambos oculos meos.

29 Tum cõplexus Schimſchon duas columnas medianas quibus domus illa ſuſtentabatur, nixus eſt eis: uni dexterâ ſuâ, alteri verò ſiniſtrâ ſuâ.

30 Deinde dicens Schimſchon, [l] moriar ego cum Peliſchtæis, * inclinavit ſe vi, deciditque domus illa ſuper ipſos Satrapas & ſuper totum populum qui erat in ea: ita fuerunt mortui illi, quos morti tradidit cùm moreretur, plures quã nos morti tradiderat in vita ſua.

[l] Heb. *moriatur anima mea, ut Nũ.* 23.14.

31 Poſteà deſcendentes cognati ejus, & tota familia paterna ejus, deportaverunt eum, & aſcendentes ſepeliverũt eum inter Tzorhham & inter Eſchtaolem, in ſepulchro Manoachi patris ejus: vindicaverat autem Jiſraëlem viginti annis.

ANNOTATIO.

2 Circumeuntes] *id eſt, per circitores curaverunt tota illa nocte, ut cives parati eſſent in matutinum tempus ad occidendum Schimſchonem.* 5 Magna] *quâ reliquos ſuperat.* Ad affligendum eum] *ad magnam ejus vim cohibendã, ut communem cum aliis hominibus ſortem experiatur: ſic in ſequentibus, quod ipſe Schimſchon explicat ver. 7.* 9 Agnita vis ejus] *id eſt, non eſt cognitum a Peliſchtæis in quo vis ejus conſiſteret: noëma.* 13 Septem cincinnos] *id eſt, capillamentum omne, in ſeptem cincinnos quaſi licia diſtributum.* 14 Quæ impacto paxillo] *ſubaudi, poſtquam egiſſet, quæ ex verbis Schimſchonis agẽda eſſe didicerat: noëma. quaſi dicat, his factis impegit paxillum in ſcapum, ne jugum cum panno cui capilli attexti erant volvi poſſet.* 16 Imminueretur] *maximè frangeretur: ſic Num. 21.4.* 19 Septem cincinnos] *id eſt, totum capillamentum ejus, ut indicat ver. 17. numerus finitus pro infinito.* 20 Jehovam receſſiſſe] *vim illam, quàm priùs contulerat, ei adimendo.* 22 Ut cùm abraderetur] *id eſt, in priſtinam ſuam magnitudinem recreſcebant.* 23 Dagoni] *id eſt, Tritoni maritimarum gentium, quales erant Peliſchtæi, idolo. nomen habet ab Hebraica piſcis appellatione, eò quòd inferiore parte ſua piſcis eſſet 1. Schem. 5.4.* Ad lętitiam] *ad celebranda hilaria.* 26 Et innitar illis] *quaſi eſſet ex labore piſtrini & adventus ſui acceleratione feſſus.* 28 Ut ſumam ultionem] *quaſi dicat, quando nunc in hanc Peliſchtæorum frequentiam veni, quos deinceps oculis captus quærere non poſſum, ac proinde virium, quas de integro tu in me inſtauras explicandarum commoditas tanta oblata eſt: fac ut injuriam hanc mihi effoſſione oculorum illatam & damnum irreparabile quo me affecerunt ad ultiones tuas impediendas, ſemel nunc demum præſtent.* 30 Inclinavit] *manibus ſecum depellens columnas.*

CAPUT XVII.

Mulier pecuniam ſibi a filio priùs ablatam, deinde ſibi reſtitutam, idololatriæ deſtinat: ex qua mater ſtatuam, filius ornamenta, imagines, & ſacerdotem ex genere Levitico mercede procurat.

1 * FUERAT autem quidam e monte Ephrajimi, cujus nomen erat Micajehu.

2 Qui cùm dixiſſet matri ſuæ, argentum illud mille centum *ſiclorum* quod captum fuerat tibi, * quia tu execrata es, ſicut etiam dixiſti me audiente, ecce argentum illud penes me eſt, ego ceperam illud: dixit mater ejus, * benedictus ſit filius meus Jehovæ.

3 Deinde reſtituenti argentum illud mille centum *ſiclorum* matri ſuę, dixit mater ejus: [a]omnino ſanctificavi iſtud argentum Jehovæ *dimiſſuræ* manu mea filio meo ad faciendum ſculptile & fuſile: quapropter 'jam reſtituerem tibi.

[a] Heb. *ſanctificando ſanctificavi.*

4 Reſtituit tamen argentum illud matri ſuæ: unde accipiens mater ejus ducentos *ſiclos* argenti dedit illud fuſori, qui fecit ex eo ſculptile & fuſile: fuitq; in domo Micajehu.

5 Huic autem viro Micæ erat ædes Deorum: qui 'facto "amiculo & imaginibus [b] conſecravit miniſterium ' unius e filiis ſuis, ut eſſet ipſi in ſacerdotem.

[b] Heb. *implevit manũ Exo.*28.41. *& infrà ver.*12.

6 (Temporibus illis non erat 'rex in Jiſraële: quiſq; quod rectum *videbatur* in oculis ſuis faciebant.)

7 Fuit autem ut " puer *diſcedens* Beth-Lechemo Jehudæ: (qui cùm eſſet Levita " peregrinatus erat illic).

8 Diſcedens, inquam, vir ille ab ea civitate Beth-Lechemo Jehudæ ad peragrinandum ubicunq; inveniret *commodum*: perveniret in montem Ephrajimi, uſque ad domum Micæ conficiendo iter ſuum.

9 Cui dicente Mica unde venis? dixit ad eum Levita ſum, *venio* Beth-Lechemo Jehudæ: ego autem vado ad peregrinandum ubicunq; *commodum* invenero.

10 Tum dixit ei Mica, mane apud me, & eſto mihi in patrem & in ſacerdotem, & dabo tibi denos ſiclos argenti quotannis, & 'ſyntheſin veſtium & victum tuum: ſic ivit Levita.

11 Et dum placuit Levitæ iſti manere apud virũ illum: fuit iſte puer ei quaſi unus e filiis ejus.

12 Conſecravit enim Mica miniſterium iſtius Levitæ, ut eſſet ſibi puer ipſe in ſacerdotem: ſic erat in domo Micæ.

13 Dicebat enim Mica, nunc novi Jehovam benefacturum eſſe mihi: eò quòd eſt mihi 'hic Levita in ſacerdotem.

ANNOTATIO.

1 Fuerat autem] *Quæcunque ab hoc capite uſque ad finem libri narrantur ad ea pertinent quæ ſcribuntur ſuprà 2.ver.11. & ſequentibus, ut non multo poſt mortem Jehoſchubhæ ea geſta fuiſſe appareat: primùm quod ad hiſtoriam hujus & ſequentis capitis attinet, eò quòd veriſimile non eſt tribum Danis, quæ numeroſa erat, diu potuiſſe propria poſſeſſione carere, ut caruiſſe dicitur infrà 18.1. & confirmatur Jehoſ. 19. 47. Deinde eò quòd is quem in ſacerdotem tribus Danitica adoptavit juvenis & pronepos Moſchis ex Menaſche erat, ut apparet ex 18.30. Tertiò quia hanc hiſtoriam antè ſequentem de Binjaminitis geſtam, eſſe oſtendit infrà 20.1. Similiter quod ad ſequentem hiſtoriam attinet cap.19. & ſequentibus, ſub idem tempus contigiſſe probatur, primùm ex Pinchaſo, qui tum temporis ſacerdotio fungebatur, ut apparet ex 20.28. deinde ex eò quòd Jeruſchalajimorum (quæ Jebus dicebatur) ea pars quæ ad Binjaminem ſpectabat adhuc a Jehuſæis tenebatur, ut docetur infrà cap.19.11. vide ſuprà cap.1.ver.8. & 21. poſtremò ex verbis Deboræ Judicum 5.14. Eſt ergo hujus & ſequentium capitum ſtatus, Jiſraëlitarum Rempub, tam in religione quàm in moribus fuiſſe corruptiſſimam: quia ex parvis initiis brevi tempore totæ tribus in idololatriam & aperta ſcelera ruerunt, quod ſatis fuit unico tantùm in utroque genere exemplo confirmaſſe. Finis autem eſt, ut judiciorum Dei, quæ ſuprà a capite 3. hucuſque commemorata ſunt, juſtitia eluceſcat.* 2 Quia tu execrata es] *quaſi dicat, ego execratione tua audita perculſus agnoſco culpam.* Benedictus ſit] *hac mea execratione liber eſto.* 3 Jam reſtituerem] *quaſi dicat, quid opus eſt ut illud a me referas, cùm ſi haberem tibi reditura eſſem?* 5 Qui facto amiculo] *ex reliqua pecunia, quam ſibi mater reliquerat.* Amiculo] *ſacerdotalibus veſtibus: ſynecdoche.* Unius e filiis] *ad tempus, donec ſibi de aliquo Levita provideretur.* 6 Rex] *gubernator & ordinarius judex: ſic accipitur Gen. 36.31. & Deut. 33.5.* 7 Puer] *ratione miniſterii Exodi 33.11. Eſt autem hic Jehonathan de quo infrà 18.30.* Peregrinatus erat illic] *ubi tamen Levitis nulla erat aſſignata habitatio, ſed ibi ſervitutem ſerviebat, ut erant jam tum omnia perturbata.* 10 Syntheſin veſtium] *tam ad uſum proprium, quàm ad miniſterium.* 13 Hic Levita] *quaſi dicat, non amplius ex alieno genere ad functionem ſacerdotalem aliquem aſſumo.*

CAPUT. XVIII.

Danitæ ſedem ampliorem ſibi quærentes, Lajiſchum ſtatu ejus per exploratores cognito ſtratagemate occupant, & idololatriam ex una familia in totam ſuam tribum, partim ſuperſtitione partim oraculi eventu adducti, derivant.

1 TEMPORIBUS illis non erat 'rex in Jiſraële: cùm temporibus iiſdem tribus Danitica quæreret ſibi poſſeſſionem ad habitationem, 'hæc enim ei nondum acciderat uſque in diem illum inter tribus Jiſraëlis in poſſeſſione *ejus*.

2 Quapropter miſerunt filii Danis ex familia ſua, quinque viros e finibus ſuis [a] homines ſtrenuos Tzorhha & Eſchtaole, ad explorandum terram quandam & ad perveſtigandum eam, dicentes ad eos, ite, perveſtigate illam terram: qui pervenientes in montem Ephrajimi uſque ad domum Micæ, pernoctarunt 'ibi.

[a] Heb. *filies ſtrenuitatis.*

3 Cumque ipſi eſſent apud domum Micæ, agnoverunt vocem illius pueri Levitæ: quapropter divertentes illuc dixerunt ei, quis adduxit te huc? & quid tu agis hîc? quidve tibi hîc eſt?

[b] Heb *ſicut hoc & ſicut hunc.*

4 Qui dixit ad eos, [b] hæc & talia fecit mihi Mica, & mercede conduxit me ut ſim ei in ſacerdotem.

5 Tum dixerunt ei, conſule Deum quæſumus: ut ſciamus an ſecundum erit iter noſtrum, cujus cauſa imus.

6 Quibus dixit ſacerdos ille, ite cum pace: [c]"coram Jehova eſt iter veſtrum, quò ituri eſtis.

[c] Heb.

7 Abeuntes ergo quinque viri illi pervenerunt Lajiſchum: ubi animadverterunt populum qui *erat* in ea, (*ut erat* ſita in tuto) 'ſecundum rationem Tzidoniorum quietum & ſecurum eſſe, 'nec eſſe quicquam quod pudorem afferret in ea terra, *neq;* [d] "hæredẽ imperii: præterea eos remotos eſſe 'a Tzidonis, '& rem nõ eſſe eis cũ quoq̃.

[d] Heb.

7 Redeuntibus itaq; ipſis ad fratres ſuos Tzorhham & Eſchtaolem, dixerunt fratres ipſorum, quid vos?

9 Qui dixerunt, ſurgite ut aſcendamus contra illos: nam conſideravimus terram illã quòd ecce bona ſit valde, & vos ſileretis: ne pigramini

properare eundo ad poſſidendum iſtam terram.

10 Cùm advenietis, adveneritis ad populum ſecurū & in terrā quæ *eſt* ampla ſpatiis, nam tradidit Deus eam in manum veſtram: locus *eſt* ubi nulla *eſt* penuria, nulla rei quæ *ſit* in terra.

11 Itaque profecti inde ex familia Danitica Tzorhha & Eſchtaole: ſexcenti viri accincti ar-armis bellicis,

12 Aſcendentes caſtra fecerunt ad urbem Jahharimorum ad Jehudam: (idcircò vocarunt locum illum, 'Caſtra Danis uſque in hunc diem, ecce eſt ' poſt urbem Jehharimorum).

13 Deinde tranſeuntes illinc ad montem Ephrajimi: pervenerunt uſque ad domum Micæ.

14 Ubi loquentes quinq; viri illi qui iverant ad explorandum Lajiſchum cum terra ejus, dixerunt ad fratras ſuos, noſtiſne in domibus iſtis eſſe amiculum & imagines, & ſculptile & fuſile? nunc igitur 'cognoſcite quid facturi ſitis.

15 Qui divertentes illuc venerunt in domum illius pueri Levitæ domum Micæ: & 'interrogaverunt illum de [e] proſperitate.

16 Sexcenti autem viri accincti armis bellicis ſuis, qui erant e filiis Danis, ſubſtiterant ad fores portæ.

17 'Interea aſcendentes quinque viri illi, qui iverant ad explorandum illam terram, ingreſſi illuc, acceperunt ſculptile & amiculum & imagines & fuſile ipſum: dum ipſe ſacerdos ſubſiſteret ad fores portæ cum ſexcentis viris illis, qui accincti erant armis bellicis.

18 Cumq; iſti qui ingreſſi fuerant domum Micæ accipientes *afferrent* ſculptile, amiculum & imagines ac ipſum fuſile: dixit ad eos ſacerdos ille, quid facitis?

19 Qui dixerunt ei, ſile: impone manum tuam ori tuo, & veniens nobiſcum eſto nobis in patrē & in ſacerdotem: utrum melius eſt te eſſe ſacerdotem domui unius viri, an te eſſe ſacerdotem tribui & familiæ in Jiſraële?

20 Tum [f] lętatus eſt animus ipſius ſacerdotis, & recepit amiculū ipſum & imagines & ſculptile: ſic proficiſcebatur in medio illius populi.

21 Ita converſi abibant, poſitis parvulis & pecoribus & impedimentis ante ſe.

22 Ipſi procul aberant a domo Micę, cùm viri illi qui inhabitabant domos, quæ erant junctæ domui Micæ cōvocati aſſecuti ſunt filios Danis

23 Et inclamantes filios Danis fecerunt ut cōverterent faciem ſuam: qui dixerunt Micæ, quid tibi *eſt*, quòd [g] convocatis comitatus es?

24 Qui dixit, deos meos, quos feceram accepiſtis & ſacerdotem ipſum, & abitis: & quid mihi amplius *eſt*? quid igitur *eſt* hoc quod dicitis ad me, quid tibi *eſt*?

25 Sed edixerunt ei filii Danis, ne facito ut audiatur vox tua apud nos, ne ſi incurrant in vos viri amarulenti animo, [h] perdas vitam tuam & vitam familię tuæ.

26 Deinde perrexerunt filii Danis itinere ſuo: Mica verò cùm videret eos fortiores eſſe ſe, converſus rediit domum ſuam.

27 Sic iſti acceptis quæ fecerat Mica, & ſacerdote qui fuerat ei, ſupervenerunt Lajiſcho populo quieto & ſecuro, quos percuſſerunt acie gladii: 'poſtquam civitatem ipſam combuſſerunt igni.

28 Nemo autem fuit qui eriperet, 'quia remota erat a Tzidone, & res non erat illis cum quoquam: (ea autem eſt in convalle illa quæ adjacet 'regioni Rechobi): poſteà extruentes ipſam civitatem habitarunt in ea.

29 Vocarunt autem nomen illius civitatis Danē de nomine Danis patris ſui, qui natus fuerat Jiſraëli: ſiquidem 'Lajiſch nomen erat civitatis illius primò.

30 'Tum ſtatuerunt ſibi filii Danis illud ſculptile: 'Jehonathan verò filius Gerſchomi, filii Menaſchis, ipſe & filii ejus fuerunt ſacerdotes tribui Daniticæ uſque ad tempus quo 'migravit *e* terra.

31 Et conſtitutum habuerunt ſibi [i] ſculptile quod fecerat Mica omnibus diebus quibus fuit domus Dei Schilunte.

[e] Heb. *de pace ſic Gen.* 43.27.

[f] Heb. *bene habuit cor, ut ſuprà* 16. 25.

[g] Heb. *quòd convocatus es.*

[h] Heb. *colligas animam tuam & animam &c.*

[i] Heb. *ſculptile Mica, quod fecerat: trajectio, ſic* 2.*Reg.* 24.5.

ANNOTATIO.

1 Rex] *vide cap.* 17.6. Hæc enim] *confer hunc locum cum Jehoſchu.* 19.47. *& ſuprà* 1.34. 2 Ibi] *i. in loco ubi Mica domum habebat.* 6 Coram Jehova] *id eſt, Deus ſibi ob oculos propoſuit iter & inſtitutum veſtrū, ut illud ſecundet: ſic impiè nomine Jehovæ abutitur.* 7 Secundum rationem Tzidoniorum] *id eſt, eiſdem inſtitutis & legibus utentem.* nec eſſe quicquam] *omnia licere, & nihil apud eos turpe præ licentia eſſe.* Hæredem] *id eſt, Rempub. non rege, ſed alternante magiſtratu regi.* A Tzidoniis] *qui auxilio illis eſſe potuiſſent ſi abfuiſſent propius.* Et rem] *id eſt, ſingulare fœdus: ita enim ſibi confidebant, ut aliorum fœdera rejicerent.* 12 Caſtra Danis] *vide ſuprà* 14. *ver.* 1. Poſt urbem] *id eſt, ab occidente ejus. vide annotata Deut.* 11.24. 14 Cognoſcite quid facturi] *id eſt, ut nos fecimus ſuprà ver.* 5. *deos hos de expeditione veſtra conſulite.* 15 Interrogaverunt illum de pace] *id eſt, amicè ſalutatum foras ad ſexcentos colloquendo adduxerunt, ut intelligitur ex ver.* 17. *Metalepſis.* 17 Intereà] *dum eum ſexcenti apud ſe colloquio detinent.* 27 Poſtquam civitatem] *id eſt, ignem diverſis partibus civitatis ſubjecerunt, ut quia pauciores erant, commodius hoſtes in extinguendo incendio occupatos opprimerent.* 28 Quia remota] *ſuprà ver.* 7. Regioni Rechobi] *Parti Syriæ Trachonitidis, de qua* 2. *Schem.* 10.6. *&* 8 *ver.* 29. Lajiſch.] *ſive Leſchem, Jehoſch.* 19.47. *poſteà Cęſarea Paneadis.* 30 Tum ſtatuerunt] *videntes omnia ſucceſſiſſe, prout ſacerdos prædixerat: tanta fuit erroris efficacitas, ut totam tribum in idololatria & ſacerdotem cum poſteritate tota in ſacerdotio confirmaret.* Jehonathan] *de quo ſuprà in verſ.* 1. *capitis* 17. Migravit] *nimirum domus Dei Schilunte, quod ex verſu ſequente* ζευγματικῶς *præſumendum eſt, vide* 1. *Schem.* 4. *& Pſ.* 78.60.

CAPUT. XIX.

Levita quidam exteram concubinam a ſe profectam repetens, Bethlechemi quatriduo apud patrem illius hæret, cum qua deinde revertens opprimente nocte Gibhham divertit: ubi a peregrino exceptus a civibus obſidetur, & ius concubinam exponere cogitur, quam deinde ex accepta per totam noctem contumelia mortuam recipit, & in duodecim partes diviſam per ſingulas tribus Jiſraëlis membratim ad jus poſtulandum mittit.

1 FUIT quoque temporibus illis, cùm [*]rex non eſſet in Jiſraële: fuit inquam ut quidā Levita peregrinatus per latera montis Ephrajimi acciperet ſibi mulierem concubinam e Beth-Lechemo Jehudæ.

2 Quę concubina ejus[*] ſcortata cum eo, tandē diſceſſit ab eo in domū patris ſui Beth-Lechemū Jehudæ: ubi fuit [a] plenis quatuor menſibus.

[a] Heb. *dierū quatuor mēſibus: Num.* 11.20. *&* 21 *ver.*

3 Quapropter ſurgens vir ejus abiit poſt eam ad loquendum [b] quæ illi eſſent cordi, ut reduceret eam, cum puero ſuo & pari aſinorum quæ introduxit eum in domum patris ſui: & ipſe pater puellæ videns eum, lætatus eſt de occurſu ejus.

[b] Heb. *ſuper cor ejus: ſic Gen.* 34.3.

4 Nam retinente eum ſocero ejus patre ipſius puellæ manſit apud eum tribus diebus: ubi comedebant & bibebant ac pernoctabant.

5 Fuit autem die quarto ut ſurgentibus illis mane conſurgeret ab proficiſcendum: ſed dixit pater ipſius puellæ ad generum ſuum, fulci [c] animum tuum fruſtulo cibi, deinde abibitis.

[c] Heb. *cor: ſic deinceps.*

6 Itaque ſedentes comederunt ambo unà & biberunt: dicebatq; pater puellę ad ipſum virū, acquieſce & pernocta, ut bene ſit animo tuo.

7 Sed ſurrexit vir ille ad proficiſcendum: inſiſtente verò apud eum ſocero ejus, [d]rurſus pernoctavit ibi.

[d] Heb. *reverſus eſt & pernoctavit.*

8 Poſteà ſurrexit mane die quinto ut abiret: dicente autem patre puellæ, fulci quæſo animum tuum: cunctati ſunt donec declinaret dies, nam comedebant ambo.

9 Tandem ſurrexit vir ille ad proficiſcendum ipſe & concubina ejus & puer ejus: cumque diceret ei ſocer ejus pater puellæ, ecce nunc remiſſus eſt dies adeò ut ad veſperaſcat, pernoctate quæſo, [*]ecce hoſpitium hodiernum, pernocta hîc ut bene ſit animo tuo, deinde ſurgentibus vobis cras ad iter veſtrum, perges ad tentorium tuum,

10 Noluit vir ille pernoctare, ſed ſurgens abivit & pervenit [e] ex adverſo Jebuſi, id eſt, Jeruſchalajimorū: & cum eo par aſinorum inſtratorum, concubina quoque ejus cum eo *erat*.

[e] Heb. *uſque contra Jebuſum.*

11 Ipſi *erant* prope Jebuſum, cùm dies declinaſſet valde: quapropter dicebat puer ad dominum ſuum, propera quæſo ut divertamus in iſtā civitatem Jebuſæi & pernoctemus in ea.

12 Ad quem dixit dominus ejus, non divertemus in ullam civitatem alienigenæ, ex eis quæ non ſunt filiorum Jiſraëlis: ſed tranſibimus Gibhham uſque.

13 Præterea dixit puero ſuo, perge ut appropinquemus ad alterum iſtorum locorum: & pernoctemus Gibhhæ aut Ramæ.

14 Prætereuntes igitur properabant: ſed occubuit illis ſol prope Gibhham quæ eſt Binjaminis.

15 Quapropter diverterunt illuc, ingredientes ad pernoctandum Gibhhæ, & ingreſſus conſedit in platea civitatis: quia non fuit quiſquam qui reciperet eos in domum ſuam ad pernoctandum.

16 Ecce autem vir ſenex veniens ab opere ſuo ex agro veſpere, (erat autem vir ille e monte Ephrajimi, qui peregrinabatur Gibhhæ: viri autem loci illius Binjaminitæ.)

17 Qui cùm ſublatis oculis ſuis videret virum illum viatorem in platea civitatis: dixit vir ipſe ſenex, quò abis & unde venis?

18 Qui dixit ad eum, tranſimus Beth-Lechemo Jehudæ uſq; ad latera montis Ephrajimi unde ſum, iveram enim uſq; Beth-Lechemum Jehudæ: ad[*] domum autem Jehovę abeo, & non eſt quiſquam qui recipiat me in domum ſuam.

19 Quamvis tum ſtramen tum pabulum ſit penes ſervos tuos pro aſinis noſtris, tum etiam panis & vinum ſit pro me & pro ancilla tua & hoc puero: nullus rei ſit penuria.

20 Sed cùm dixiſſet vir ille ſenex, [*]pax eſto tibi, quicquid deficit te, incumbat tantùm mihi: tantummodo in hac platea ne pernoctato,

21 Introducens in domum ſuam, pabulum dedit aſinis: deinde lotis pedibus ſuis comederunt & biberunt.

22 Ipſi exhilarabant animos ſuos, cùm ecce viri civitatis illius, viri [f] nequam circunſteterunt domum illam, pulſantes ad ejus januam: & allocuti ſunt virum illum dominum ejus domus, ſenem illum dicendo, produc virum illum, qui ingreſſus eſt domum tuam ut cognoſcamus eum.

23 Ad quos egreſſus vir ille dominus domus illius, dixit ad eos, ne fratres mei, ne malefacite quæſo: quandoquidem ingreſſus eſt vir iſte domum meam, ne facite flagitium iſtud.

24 Ecce filiam meam quæ virgo *eſt*, & concubinam illius, producam nunc eas, & comprimite eas, aut facite eis quod bonum *videtur* in oculis veſtris: viro autem iſti ne facite quicquam hujus flagitii.

25 Sed nolentibus viris illis auſcultare ei, prehendens ipſe vir concubinam ſuam produxit ad eos foras: qui cognoſcentes eam cùm [g] indefinenter abuſi eſſent ea tota nocte uſq; mane, dimiſerunt eam cùm aſcenderet aurora.

26 Tum rediit mulier illa appetente mane: & collapſa jacebat ad portam domus illius viri, ubi dominus ipſius erat uſq; ad ipſam lucem.

27 Cùm autem ſurgens Dominus ejus mane, apertis januis domus exiret ad pergendum itinere ſuo: ecce mulier illa concubina ejus jacens ad portam domus [*] cum manibus ſuis in limine.

28 Qui cùm dixiſſet ad eam, ſurge ut abeamus nec eſſet qui reſponderet: acceptam eam *impoſuit* aſino, ſic ſurgens vir ille abiit in locum ſuū.

29 Deinde ingreſſus domum ſuam, accipiens gladium prehendit concubinam ſuam, quam diviſit per oſſa ejus in duodecim membra: miſitq; eam per totum terminum Jiſraëlis.

30 Eratque ut quiſquis videbat diceret, non fuit factum neque fuit viſum, hujuſmodi inde a tempore *quo* aſcenderunt filii Jiſraëlis e terra Ægypti uſq; in diem hunc: [h] adhibete vos ad iſtud, conſilium inite & colloquimini.

ANNOTATIO.

1 Rex] *ut ſuprà* 17.6. 2 Scortata cum eo] *non enim juſta uxor erat, donec parentum conſenſu confirmatum eſt matrimonium, Exod.* 22.16. *quo confirmato pater illius dicitur Levitæ ſocer, infrà ver.* 4. *ſic paſſim accipitur hæc locutio Jechezkelis* 16. *cap. &* 23. 9 Ecce hoſpitium] *id eſt, aliò tibi non eſt eundum, ſed hîc hodie hoſpitandum.* 18 Domum Jehovæ] *Schiluntem, ubi tabernaculum erat.* 20 Pax eſto tibi] *nihil eſto ſollicitus.* 27 Cum manibus] *quaſi indormiviſſet, manibus capiti ſubjectis in limine.*

CAPUT XX.

Jiſraëlitæ conventu indicto Binjaminitas citant, accuſationem Levitæ audiunt, reos a Binjaminitis petunt, in contumaces ac recuſantes bellum decernunt: bis a Binjaminitis cæſi ad Deum convertuntur, quo reconciliato Binjaminitas ſtratagemate vincunt, eosq́ perdunt funditus, exceptis 600.

1 ITAQUE exiverunt omnes Jiſraëlitæ, congregatuſque eſt totus cœtus [a] unanimis a Dane Beerſchebahhum & terram Gilhhadis uſque: ad Jehovam Mitzpam.

2 Ubi conſtiterunt [b] *uſque ab* extremitatibus totius populi omnes tribus Jiſraëlis, in congregatione populi Dei: quadringenta millia virorũ peditum ſtringentium gladium.

3 Audiverunt autem Binjaminitæ aſcendere Jiſraëlitas Mitzpam: dicebant enim Jiſraëlitæ, eloquimini quo modo factum eſt malum iſtud?

4 Tum proteſtatus vir ille Levita, vir mulieris illius occiſæ, dixit: cùm Gibhham illam quę *eſt* Binjaminis veniſſem ego & concubina mea ad pernoctandum,

5 Inſurrexerunt in me [c] Gibhhani & circundederunt contra me ipſam domum noctu: [d] ſibi propoſuerant me occidere, & concubinam meam ita compreſſerunt ut mortua ſit.

6 Quapropter prehendens concubinam meam membratim diviſi eam, ac miſi eam per totum agrum poſſeſſionis Jiſraëlitarum, eò quòd feciſſent ſcelus & flagitium in Jiſraële.

7 Ecce vos omnes Jiſraëlitæ *eſtis*, [e] communicate inter vos ſermonem & conſilium hîc.

8 Surrexit ergo totus populus unanimis dicendo: non ſumus ituri ullus in tentorium ſuum, neque ſeceſſuri in domum ſuam.

9 Sed nunc eſto hæc res quam facturi ſumus contra Gibhham: [f] oppugnabimus eam ſorte.

10 Accipiemus enim denos viros e centenis per omnes tribus Jiſraëlis, & centenos e millenis, ac millenos e decies millenis ad [g] comparandum commeatum pro hoc populo, ut invadendo [h] Gibhham Binjaminitarum faciant [i] omnino prout meritum eſt flagitium illud quod fecit in Jiſraële.

11 Sic congregati ſunt omnes Jiſraëlitæ *venturi* contra illam civitatem unanimes conjuncti.

12 Tum miſerunt tribus Jiſraëlis viros ad omnes tribus Binjaminis qui dicerent: quod eſt malum iſtud, quod factum eſt in vobis?

13 Nunc igitur date iſtos viros [k] nequam, qui *ſunt* iſtic Gibhhæ, ut morti tradamus eos & tollamus malum ab Jiſraële: ſed noluerunt auſcultare Binjaminitæ voci fratrum ſuorum Jiſraëlitarum.

14 Congregaverunt enim ſe Binjaminitæ e ſuis civitatibus Gibhham: ut prodirent in prælium contra Jiſraëlitas.

15 Numeraveruntq́; ſe Binjaminitæ tempore illo e ſuis civitatibus viginti ſex millia virorum ſtringentium gladium: præter habitatores Gibhhæ *qui* numeraverunt ſe ſeptingentos viros lectiſſimos.

16 E toto populo iſto erant ſeptingenti viri lectiſſimi præcludentes manum dexteram ſuam: iſtorum quiſque funda mittens lapidem ad capillum, [l] ſine erratione mittebat.

17 Jiſraëlitæ quoque numeraverunt ſe præter Binjaminitas quadringenta millia virorum ſtringentium gladium: quorum quiſque vir *erat* bellicoſus.

18 Deinde ſurgentes aſcenderunt in domum Dei fortis, ut conſulerent Deum, dixeruntq́; Jiſraëlitæ, quis ex nobis primùm aſcendet ad hanc pugnam contra Binjaminitas? quibus dixit Jehova, Jehuda primùm.

19 Surgentes itaque Jiſraëlitæ mané: caſtra poſuerunt contra Gibhham.

20 Et exeuntes Jiſraëlitæ in prælium contra Binjaminitas: inſtruxerunt contra eos Jiſraëlitæ aciem apud Gibhham.

21 Exeuntes verò Binjaminitæ Gibhha: proſtraverunt ex Jiſraëlitis die illo viginti duo millia virorum humi.

22 Confirmavit tamen ſe populus, Jiſraëlitæ: ita ut [m] iterum inſtruerent aciem in eodem loco ubi inſtruxerant die illo priore:

23 Cùm aſcendentes Jiſraëlitæ fleviſſent corã Jehova uſque ad veſperam, conſuluiſſentq́; Jehovam dicendo, an [n] iterum accedam in prælium contra filios Binjaminis fratris mei? dixiſſetq́; Jehova aſcendite contra illum.

24 Appropinquaverunt itaque Jiſraëlitę ad Binjaminitas die iſto ſecundo.

25 Exeuntes quoque Binjaminitæ obviam eis Gibhha eo ipſo ſecundo die, proſtraverunt ex Jiſraëlitis iterum octodecim millia virorum humi: omnes hos ſtringentes gladium.

26 Quapropter aſcendentes omnes Jiſraëlitæ, totus, inquam, populus ille venerunt ad domum Dei fortis, & flentes conſederunt ibi coram Jehova, ac jejunaverunt die illo uſque ad veſperam: obtuleruntq́; holocauſta & euchariſtica coram Jehova.

27 Cùm conſuluiſſent Jiſraëlitæ Jehovam: (nam ibi erat arca fœderis Dei temporibus illis)

28 *Ipſi* & Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis qui ſtabat coram eo temporibus illis dicendo, utrum pergam adhuc exire in prælium contra filios Binjaminis fratris mei, an deſinã? quibus dixit Jehova, aſcendite: cras enim traditurus ſum eum in manum tuam.

29 Diſpoſuit autem Jiſraël inſidias apud Gibhham circumquaque.

30 Deinde aſcendentes Jiſraëlitæ contra Binjaminitas die tertio, inſtruxerunt *aciem* apud Gibhham ſicut [o] anteà.

31 Unde exeuntes Binjaminitæ obviã iſti populo avellebantur ab ipſa civitate: cœperant enim [p] percutiendo confodere ex iſto populo ut anteà per vias illas tritas, quarum altera aſcendit ad domum Dei fortis, altera verò Gibhham, in agro quaſi triginta viros ex Jiſraële.

32 Quapropter dicebant Binjaminitæ, cędunturiſti ante nos ut prius: at Jiſraëlitæ dixerant fugiemus, ut avellamus eum a ſua civitate ad iſtas vias tritas.

33 Tunc omnes Jiſraëlitæ ſurgentes quiſque e loco ſuo inſtruxerunt aciem Bahhal-Tamare: inſidiæ quoque Jiſraëlitarum eruperunt e loco ſuo poſt denudationem Gibhhæ.

34 Veneruntq́; Gibhhæ ex adverſo decies mille viri lectiſſimi ex toto Jiſraële cùm prælium ingraveſceret: illi autem ignorabant ſe pertingere malum illud.

eb. quaſi unus: & einceps.

eb. augu- tiis po- i.

eb. domi- Gibbhæ.

eb. ma- ati erant.

Heb date bis ſermo- m.

Heb. con- a eam ſorte imus.

Heb. acci- endum.

Gebahh: infrà ver. 3.

Heb. ſecun- m totum lud flagiti- quod fecit Jiſraële.

Heb. viri lii Beli- jabhal.

Heb. non ueret pec- are, id eſt, berrare la- idem.

[m] Heb. *adderent inſtruere.*

[n] Heb. *addã accedere.*

[o] Heb. *vice ut vice. Nũ. 24.1. & infrà ver. 31.*

[p] Heb. *percutere ex iſto populo confoſſos, ut infrà ver. 39.*

35 Affecit enim Jehova Binjaminem ʼ plaga coram Jiſraële, adeò ut proſternerent Jiſraëlitæ e Binjamine die illo vicies quinquies mille centum viros : hos omnes ſtringentes gladium.
36 Nam videntes Binjaminitæ ſe plaga affici : (ʼ ceſſarant enim Jiſraëlitæ loco Binjaminitis, quia confidebant inſidiis quas poſuerant contra Gibhham.
37 Inſidiæ verò illæ feſtinantes irruerant in Gibhham : & ſigno [q] dato inſidiæ percuſſerant totam civitatem illam acie gladii.
38 Cùmque conſtitutum fuiſſet tempus Jiſraëlitis cum inſidiis iſtis : ut [r] excitantibus iſtis multam elationem fumi e civitate illa,
39 Converterent ſe Jiſraëlitæ ad prælium : Binjaminitæ verò incepiſſent percutiendo confodere quaſi triginta viros : eò quòd dicerent, utique plaga [s] omnino afficitur coram nobis, ſicut bello priore.
40 Elatio illa, columna *inquam* fumi cœperat aſcendere e civitate : adeò ut reſpicientes Binjaminitę retrorſum, *viderent* quòd ecce aſcenderet incendium ciuitatis in cœlum)
41 Et Jiſraelitas ſe obvertere, turbati ſunt Binjaminitæ : videbant enim pertingere ſe malum illud.
42 Averterunt itaque ſe ante Jiſraëlitas in viam ad deſertum : ſed [t] præliatores aſſecuti ſunt eos, & unumquemq; e civitatibus aliis proſternebant ʼ in medio cujuſque.
43 Cinxerunt Binjaminitas, perſequendum curaverunt quemque, proculcaverunt quemque [u] quietum, uſque ʼ ex adverſo Gibhhæ ab ortu ſolis.
44 Nam ʼ ceciderunt e Binjaminitis octo decies mille viri : hi omnes viri ſtrenui.
45 Deinde eorum qui averſi fugiebant verſus deſertum ad petram Rimmonis ʼ racemarunt quemque per tritas illas vias, quinquies mille viros : poſteà aſſecuti eos a tergo Gidhhomum uſque, percuſſerunt ex eis bis mille viros.
46 Ita fuerunt omnes qui ceciderunt ʼ e Binjaminitis ʼ vicies quinquies mille viri ſtringentes gladium eodem die : omnes iſti viri ſtrenui.
47 Eorum autem qui averſi erant, effugerunt verſus deſertum ad petram Rimmonis ſexcenti viri : qui conſederunt in petra Rimmonis quatuor menſibus.
48 Quibus Jiſraëlitæ reverſi ad Binjaminitas percuſſerunt eos acie gladii, [a] tam homines civitatis cujuſque quam jumenta, denique quicquid inventum eſt : etiam omnibus civitatibus illis, quę ſupererant immiſerunt ignem.

[q] Heb. *tractim clanxerant inſidiæ.*
[r] Heb. *ad faciendum eos ut multùm aſcenderet elatio fumi.*
[s] Heb. *afficiendo afficitur.*

ANNOTATIO.

1 A Dane] *oppido quod prius Lajiſch ſive Leſchem dicebatur ſuprà* 18.29. *terminus ſeptentrionalis Jiſraëlitarum.* Beerſchebahhum] *civitas Jehudæ verſus Peliſchtæos, terminus meridianus, Gen.* 21.33. Terram Gilhhadis] *terminum ab oriente.* Mitzpam] *locus erat in finibus Binjaminitarum, quorum res agebatur in iſto conventu, quaſi in media longitudine regionis ſitus, ac proinde conventibus habendis deſtinatus. vide Jehoſch.* 11.3. 3 Dicebant] *legatis miſſis Binjaminem convocabant & ſuum negotium explicare juſſerant.* 4 Tum] *Binjaminitis non comparentibus.* 7 Ecce vos omnes] *quaſi dicat, hæc injuria non me ſolum, ſed totam Jiſraëlitarum Remp. attingit.* 9 Sorte] *id eſt, ſortiemur qui annonæ curatores & qui bellatores ſint futuri.* 15 Numeraveruntque ſe] *id eſt, e toto ſuo numero conſcripſerunt viginti ſex millia virorum qui in aciem prodirent, ut Gibhhani ſeptingentos, reliquis ad locorum cuſtodiam relictis.* 16 E toto populo] *id eſt, e toto Binjaminitarum exercitu : hi erant velites ad Jiſraëlitas laceſſendos miſſi.* Præcludentes] *id eſt, ita præſidentes viribus & militari peritiæ ſuæ ut vel manu ſiniſtra cum hoſte dimicare auderent.* Capillum] *hyperbole, qua tanta eorum peritia in mittendis lapidibus fuiſſe dicitur, ut rem quantumvis parvam attingerent.* 18 In domum Dei] *id eſt, Schiluntem, ut confirmatur cap.* 21.12. Quis aſcendet] *quaſi dicant, ſtatutum eſt bellum inire ad puniendos ſceleratos & contumaces, vires autem noſtræ tantæ ſunt, & adeò juſta cauſa, ut de victoria ſecuri ſimus, ſed non convenit inter nos quis primus ordine inter nos procedat.* 23 Fratris mei] *quaſi dicant, an ideò ingratum eſt bellum, quia contra fratres ſuſcipitur ? ſic nondum pugnaverunt fide.* 26 Flentes] *tandem videntes ſe ipſos Deo ingratos fuiſſe, reſipuerunt, quam reſipiſcentiam a ſignis externis deſcribit.* 28 Qui ſtabat] *ut ſacerdos ſummus. ſic Deut.* 10.17. 33 Poſt denudationem] *id eſt, poſtquam Gibhhani cum totis copiis exeuntes in Jiſraëlitas fugientes civitatem præſidio nudaverant.* 34 Ex adverſo Gibhhæ] *id eſt, collocaverunt ſe medios inter Gibhham & Gibhhanos, ne ſe in civitatem reciperent.* 35 Affecit plaga] *prolepſis : qua in genere proponit hiſtoriam, quam deinde ſigillatim perſequitur.* 36 Ceſſerant] *hyperbaton, quod nos ad evidentiam parentheſi incluſimus.* 42 In medio cujuſque] *id eſt. ſingulos cives in ſuis civitatibus proſtraverunt.* 43 Ex adverſo] *id eſt, uſque ad fines Binjaminis verſus Jeruſchalaima.* 44 Ceciderunt] *in ipſo conflictu.* 45 Racemarunt] *id eſt, palantes occiderunt : metaphora ut ſuprà* 8.2. 49 E Binjaminitis] *ex acie Binjaminitarum.* Vities quinquies mille] *centenario numero prætermiſſo brevitatis cauſa : quia paulo antè præceſſit* 35. *verſu : ſic ſuprà* 11.28. *eclipſis.*

CAPUT XXI.

Jiſraëlitæ bello contra Binjaminitas confecto, fletu & precibus a Deo conſilium ſervandæ in reliquis tribus exorant. Jabeſchitas delent, ex quibus puellas quadringentas Binjaminitis tradunt : reliquis autem conſilio proſpiciunt de uxoribus Schelunte rapiendis, & raptarum parentibus prout promiſerant reconſiliatis, domum quiſque revertuntur.

1 JISRAELITAE autem juramento ſe obſtrinxerant ʼ Mitzpæ dicendo : quiſquam noſtrum non dabit filiam ſuam Binjaminitę in uxorem.
2 Quam ob rem populus ingreſſi domum Dei fortis conſederunt ibi uſq; ad veſperam coram Deo : & ſublata voce ſua fleverunt fletu magno.
3 Ac dixerunt, ʼ quare ô Jehova Deus Jiſraëlis fieret iſtud in Jiſraële : ut deſideraretur hodie ex Jiſraële tribus una ?
4 ʼ Fuitque poſtridie, cùm manè ſurgentes populus ʼ extruxiſſent illìc altare : ut offerrent holocauſta & euchariſtica :
5 Et dicerent Jiſraëlitæ, quis *eſt* qui non aſcendit

cendit cum hac congregatione ex omnibus tribubus Jiſraëlis ad Jehovam? (nam juramentum maximum [a] interceſſerat contra eum qui non aſcenderet Mitzpam ad Jehovā dicendo, [b] omnino morti tradetur.

[a] Heb. fuerat.

[b] Heb. moriendo morti tradatur.

6 'Cum enim pœniteret Jiſraëlitas de Binjamine fratre ſuo dixerant, excinderemúſ*ne* hodie tribum unam ex Jiſraële?

7 Quid facturi ſumus iſtis, reliquis iſtis quod ad uxores? nos enim juramento obſtrinximus per Jehovam, ut non daremus illis de filiabus noſtris in uxores)

8 'Cùm autem dixiſſent, quis ullus eſt e tribubus Jiſraëlis qui non aſcendit Mitzpam ad Jehovam? ecce non venerat quiſquam in caſtra, Jabeſcho Gilhhadis ad congregationem.

9 Numeravit enim ſe populus: & ecce non erat ibi quiſquam ex habitatoribus Jabeſchi Gilhhadis.

10 Quapropter miſerunt illuc cœtus duodecies mille viros e [c] ſtrenuiſſimis, & mandatis inſtruxerunt eos dicendo: ite ut percutiatis habitatores Jabeſchi Gilhhadis acie gladii, etiam mulieres & parvulos.

[c] Heb. filiis roboris.

11 Hoc enim illud *eſt* quod facturi eſtis: omnem marem & omnem fœminam expertam concubitum maris internecioni devovebitis.

12 Qui invenerunt ex habitatoribus Jabeſchi Gilhhadis quadringentas puellas virgines, quæ non fuerant expertæ virùm concubitu maris: 'adduxeruntq; eas Schiluntem ad caſtra,' quæ *manſerant* in terra Cenahhani.

13 Tum mittentes totus ille cœtus qui alloquerentur Binjaminitas qui *erant* in petra Rimmonis, promulgaverunt illis pacem.

14 Sic reverſi ſunt Binjaminitę tempore illo, quibus dederunt fœminas illas, quas vivas conſervarant e fœminis Jabeſchi Gilhhadis: ſed ſic 'non fuerunt ſatis illis.

25 Cumque *adhuc* populum pœniteret de Binjamine: eo quòd feciſſet Jehova rupturam in tribubus Jiſraëlis,

19 Dixerunt ſeniores cœtus ipſius, quid faciemus reliquis iſtis quod ad mulieres: cùm perditæ ſint e Binjamine fœminæ?

17 Amplius dixerunt, [d] poſſeſſio Binjaminitarū hæreditaria eſt horum qui evaſerunt: non enim delenda eſt tribus ex Jiraële.

[d] Heb. *poſſeſſio hæreditaria evaſionū Binjaminis.*

18 Nos autem non poſſumus dare eis uxores e filiabus noſtris: (obſtrinxerant enim ſe juramento Jiſraëlitæ dicendo: maledictus ſit qui dederit vxorem Binjaminitis).

19 Tandem dixerunt: ecce feſtum Jehovæ eſt Schilunte de anno in annum, quod *celebratur* ab Aquilone domus Dei fortis, verſus ortum ſolis ad tritam viam, quę aſcendit a domo Dei fortis Schecemum: & a meridie Lebonæ.

20 Et præceperunt Binjaminitis dicendo: ite ut inſidiemini in vineis.

21 Et animadvertite, ut ecce cùm exibunt puellæ Schiluntinæ ad ſaltandum choreis: ſtatim prodeuntes e vineis illis rapiatis vobis quiſque uxorem ſuam e puellis Schiluntinis: deinde abite in terram Binjaminitarum.

22 Erit autem cùm venient parentes earum aut agnati earum ad litigandum apud nos, ut dicamus ad eos 'gratificamini nobis illas, ut qui non cepimus pro quoque uxorem ſuam ' in iſto bello: nam vos non dederitis illis, '*neque* jam rei eritis.

23 Facientes itaque ſic Binjaminitæ perduxerunt uxores pro numero ſuo e ſaltantibus illis quas rapuerant: abeunteſque reverſi ſunt ad poſſeſſionem ſuam, & inſtauraverunt civitates ſuas in quibus habitarunt.

24 Receperunt quoque ſe inde Jiſaëlitæ tempore illo quiſq; ad tribum ſuam, & ad familiam ſuam: unde 'exiverunt quiſq; in poſſeſſionem ſuam.

25 Temporibus 'illis non erat rex in 'Jiſraële: quiſque quod rectum *videbatur* in oculis ſuis faciebat.

ANNOTATIO.

1 Mitzpæ] *cùm de bello contra Binjaminitas ſuſcipiendo deliberaturi illuc conveniſſent ſuprà* 20.1. 3 Quare &c.] *Petunt ut Deus ſibi rationem conſervandi tribum explicet.* 4 Fuitq; poſtridie] *cùm jam impetraſſent conſilium quod petierant, ut in ſequentibus explicatur.* Extruxiſſent altare] *præter ordinarium, propter multitudinem ſacrificiorum quæ offerenda erant, ut factum eſt Schelomonis tempore.* 1.Reg. 8.64. *nam quòd unum tantùm altare lege imperabatur, ad ambulatoriam Rempub. reſtringendum eſt cùm altare huc illuc deferendum erat, ut oſtendit Moſche Exodi* 20,24. 6 Cùm enim pœniteret] *nimirum pridie: explicatur enim narratio verſus ſecundi & tertii.* 8 Cùm autem dixiſſent] *nimirum poſtridie, divinitus oſtenſa ratione conſulendi reliquiis Binjaminitarum & contumaces caſtigandi.* 12 Adduxeruntq;] *reliquis omnibus interfectis, ut mandatum illis fuerat ver.*10. Quæ manſerant in terra Cenahhani] *quæ non trajecerant Jardenem, ut Jabeſchitas oppugnarent.* 14 Non fuerunt &c.] *ſic accipitur idem verbum Num.*11.22. 22 Gratificamini nobis] *quaſi dicant, non illis, ſed nobis date reputantor.* In iſto bello] *contra Jabeſchitas, ex quo tantùm quadringentæ Binjaminitis traditæ ſunt.* Neque jam rei] *quaſi dicant, non eſt cur metuatis ne non præſtetis fidem veſtram, non dediſtis, ceperunt ipſi: & ſi qua culpa eſt, eam in nos recipimus.* 24 Unde exiverunt] *id eſt, cùm gregatim primùm unaquæq; tribus ad ſortem ſuam perveniſſent, ſinguli poſtea in poſſeſſionem ſuam diſceſſerunt.*

RUTH
Liber unus.

RUTH Moabitis prioris mariti (cui premente fame in agrum Moabitarum profecto nupſerat) defuncti recordatione & pietatis ſtudio, ſocrum in patriam revertentem ſecuta: Bohhazo ſecundis nuptiis, jure propinquitatis conjungitur: cui parit Hhobedum Davidis avum: unde Chriſtus, ſecundum carnem, genus ſuum ducit. Matth. primo.

CAPUT. I.

Elimelec Beth-Lechemites fame e patria cum uxore & duobus filiis pulſus, apud Moabitas conſedit: ubi ipſo primùm, deinde utroque filio orbata Nahhomi in patriam fame ſedata unà cum Rutha altera nuru decennio pòſt revertitur.

a Heb. *in diebus.*

1 FUIT autem [a]quo tempore judicabant judices, cùm eſſet fames in ipſa terra: ut abiret quidam Beth-Lechemo Jehudæ ad peregrinandum in agrum Moabitarum, ipſe cum uxore ſua & duobus filiis ſuis.

2 Cujus viri nomen erat Elimelec, nomen verò uxoris ejus Nahhomi, & nomina duorum filiorum ejus Machlon & Ciljon Ephratæi e Beth-Lechemo Jehudæ, pervenientesque in agrum Moabitarum [b] ſubſtiterunt ibi.

b Heb. *fuerũt ibi.*

3 Ubi mortuo Elimeleco viro Nahhomi, ſuperſtes relicta eſt ipſa cum duobus filiis ſuis.

4 Qui duxerunt ſibi uxores Moabitidas, nomen unius erat Hhorpa & nomen alterius Ruth: conſederuntq; ibi quaſi decem annos.

5 Deinde mortuis quoque utriſque Machlone & Ciljone, ſuperſtes relicta mulier illa a duobus natis ſuis & a viro ſuo,

6 Surrexit ipſa cum nuribus ſuis, ut reverteretur ex agro Moabitarum: (audierat enim in agro Moabitarum Jehovam viſitaſſe populum ſuum dando eis panem.)

7 Et egreſſa eſt e loco illo ubi ſubſtiterat, & duæ nurus ejus cum ea: ingreſſæque ſunt iter ad revertendum in terram Jehudę.

8 Sed dicebat Nahhomi duabus nuribus ſuis, abeuntes revertimini quæq; in domum matris ſuæ: exerceat erga vos Jehova benignitatem, quemadmodum exercuiſtis erga mortuos & erga me.

9 Det Jehova vobis ut inveniatis requiem quęque in domo viri ſui: cumque oſcularetur eas, ſublata ſua voce flebant.

10 Dicebantque ei: quin tecum revertemur ad populum tuum.

11 Sed dicebat Nahhomi, revertimini filiæ meæ: cur veniretis mecum? num adhuc ſunt mihi filii in viſceribus meis, qui vobis viri futuri ſint?

12 Revertimini filiæ meæ, abite: nam ſenior ſum quàm [c] ut nubam: ſi dicerem eſt mihi ſpes: eſſem etiam hac nocte cum viro: aut etiam parerem filios:

13 An propter hæc expectaretis, uſque dum adoleſcerent? an propter hæc differretis ita ut non nuberetis cuiquam? nequaquam filiæ meæ: nam mihi multò amarius eſt quàm vobis: ſed exeruit ſe contra me manus Jehovæ.

14 Tum ſublata voce ſua fleverunt iterum: & Hhorpa oſculata ſocrum ſuam *abiit*, Ruth autem adhærebat ei.

15 Quamobrem dixit *ſocrus*: ecce reverſa eſt fratria tua ad populum ſuum & ad Deos ſuos, revertere poſt fratriam tuam.

16 Sed Dixit Ruth, ne [d] adverſa eſto mihi ut derelinquam te recedendo a te: nam quocunque iveris ibo, & ubicunque diverſata fueris diverſabor, populus tuus populus meus: & Deus tuus Deus meus eſt.

17 Ubicunq; morieris, moriar & ibidem ſepeliar: ſic faciat Jehova mihi, & ſic pergat, nam ſola mors ſeparatura eſt inter me & inter te.

18 Itaque videns illam fortiter inſtare, ut pergeret ſecum: deſtitit *ſic* alloqui eam.

19 Ita profectæ ſunt ambæ donec pervenirent Beth-Lechemum: fuit autem cùm ingrederentur Beth-Lechemũ, ut [e] fuſæ omnes cives *accurrerent* ad eas ac dicerent, hęccine eſt Nahhomi?

20 Quę dicebat ad eas, ne vocate me [f] Nahhomin, vocate me [g] Maram: eò quòd amaritudine affecit me omnipotens valde.

21 Ego plena abieram, at vacuam reducit me Jehova: cur vocaretis me Nahhomin, cùm Jehova teſtificatus ſit contra me, & omnipotens malis affecerit me?

22 Sic cùm reverſa eſſet Nahhomi habens Rutham Moabitidem nurum ſuam ſecum redeuntem ex agro Moabitarum: ingreſſæ ſunt Beth-Lechemum in principio meſſis hordeaceæ.

ANNOTATIO.

1 Quo tempore] *Ex collatione primi capitis, Matth. verſ. 5 cum fine hujus hiſtoriæ colligitur hæc contigiſſe temporibus Deborę. Primùm quod ad Bohhazum attinet e Rachaba natum, fieri poteſt ut ea ipſum pepererit quinquaginta quinque annos nata, ſi ei tribuantur quindecim cùm exploratores excipit Jehoſ. 2. ita ut vigeſimo tertio Hhothnielis Bohhazum pariat: unde ad initium Deboræ ſunt anni nonaginta ſeptem, quibus ſi addideris viginti priores annos Deboræ, erit Bohhaz 117. annorum, cùm e Rutha ſuſcipit Hhobedum: Hhobedum quoque & Jiſchaium, ut hiſtoriæ Davidis tempus cum hoc conveniat, neceſſe eſt centenarios genuiſſe.* 2 Ephratæi] *e Beth-Lechemo Jehudæ ut ſequentia verba teſtantur: Ephrata enim Gen. 35. 19. eſt Beth-Lechem.* 6 Viſitaſſe populum] *vide annotata Gen. 21. 1. verſ.* 8 Erga mortuos] *filios meos, maritos veſtros, cùm viverent.* 10 Revertemur ad populum] *i. revertentem proſequemur*

ut infrà ver. 21. *quasi dicant, adeo grata fuit nostra cum filiis tuis conversatio, ut illorum recordatio nos ad totum populum amandum incitet.* 11 Sunt mihi filii] *per quos suscitetur mortuis semen ex lege Deut.* 25.5. 13 Propter hæc] *has conditiones, quas commemoravit versu præcedenti.* Amarius est] *id est, etsi grave est quod deseritis me, n*[illegible]*dhuc molestius est vobis privari.* Exeruit se] *id est, non per me factum est ut vos desererem: sed divina voluntate, qua ego filiis, vos viris orbatæ sumus.* 14 Osculata socrum] *quia non religione, sed humanitate fuerat mota ad sequendam socrum: ut ostendunt verba Nahhomi proximè sequentia.* 15 Revertere post fratriam] *ut fidem ejus exploret, fratriæ exemplum proponit.* 17 Sic faciat Jehova] *Imprecandi forma, qua malum aliquod sibi infligi & continuari veteres postulabant, si secus quàm dixerant facerent: est autem ubique aposiopesis mali: quod vel ipsi intelligebant, vel Dei judicio committebant.* 22 Redeuntem] *id est, cum redeunte venientem, ut suprà* 10. *& infrà* 2.6. *&* 1. *Schemu.* 15.25. *Catachresis.*

CAPUT II.

Ruth dum spicilegium in agro Bohhazi facit, innotescit ei, a quo humanissimè verbis excepta, bonis ita afficitur, ut eorum etiam commodum ad socrum perveniat.

1 ERAT autem Nahhomi huic [a] affinis a marito ejus, vir valens facultatibus e familia Elimeleci: cujus nomen erat Bohhaz.

2 Cum ergo dicenti Ruthæ Moabitidi ad Nahhomin, eam quæso in aliquem agrum ut legam spicas post eum, in cujus oculis invenero gratiam, dixisset illa, abi filia mea:

3 Et abiens venisset ut legeret in aliquo agro post messores, [b] accidit casu ei possessio agri *pertinentis* ad Bohhazum, qui erat e familia Elimeleci.

4 Ecce autem Bohhaz veniens Beth-Lechemo dixit messoribus, Jehova sit vobiscum: cui dixerunt, benedicat tibi Jehova.

5 Tum dixit Bohhaz puero suo, [c] qui præerat illis messoribus: cujus est puella hæc?

6 Cui respondens puer, qui præerat illis messoribus dixit, puella Moabitis est, quæ [*] rediit cum Nahhomi ex agro Moabitarum.

7 Dixit autem, legam quæso & colligam inter manipulos post messores: sic accedens perstitit ex quo fuit mane usque adhuc, modò sedit paulisper domi suę.

8 Tum dixit Bohhaz ad Rutham, nónne audis filia mea? ne abito ad legendum in agrum alterum, neque etiam discedito hinc: sed hic hęreto cum puellis meis.

9 Oculi tui *intenti sunto* in agrum illum quē metent ut sequaris eas: an non præcepi pueris istis ne attingant te? cùm autem sities, ito ad ista vasa, & bibito ex eo quod hauserint pueri isti.

10 Quare procidens in faciem suam, incurvavit se in terram ac dixit ad eum, quare inveni gratiam in oculis tuis, ut agnoscas me, cum sim alienigna?

11 Sed respondens Bohhaz dixit ei, [d] planè indicatum est mihi quicquid egisti cum socru tua: post mortem viri tui; ut deseruisti patrem tuum & matrem tuam & [e] solum natale tuum, & venisti ad populum quem non cognoveras [f] antea.

12 Rependet Jehova opus tuum, & [*] erit merces tua perfecta a Jehova Deo Jisraëlis, quòd [*] sub ejus alas venisti ut te obtegeres.

13 Quæ dixit, [*] invenio gratiam in oculis tuis domine mi, quòd consolatus es me, & quòd locutus es quę sunt [g] cordi ancillæ tuæ: at ego non sum futura ut una ancillarum tuarum.

14 Dixit verò ei Bohhaz [*] tempore cibi, accede huc ut comedas ex hoc cibo, & intingas bucceam tuam in acetum istud: & sedenti ei a latere messorum porrexit *aristas* tostas, adeò ut comedens saturaretur, & reliquum faceret.

15 Deinde surrexit ad legendum *spicas*: præcepit autem Bohhaz pueris suis dicendo, etiam inter [*] manipulos legentē ipsam ne pudefacite.

16 Atque etiam de [h] industria omittite ei ex fasciculis manualibus, & sinite *eos* ut legat: nec increpate eam.

17 Legit itaque in eo agro usque ad vesperam: adeò ut cùm excussisset quod legerat, esset quasi [*] Epha hordei.

18 Cumque deferens ipsa venisset in civitatem, & vidisset socrus ejus quod legerat: præterea proferens dedisset ei quod reliquum fecerat [*] ex quo saturata fuerat:

19 Dixit ei socrus ejus, ubi legisti hodie, & ubi fecisti *opus*? sit qui agnovit te benedictus: indicavitque socrui suæ apud quem *opus* fecerat, dicens, nomen viri illius apud quem *opus* feci hodie *est* Bohhaz.

20 Tum dixit Nahhomi nurui suæ, benedictus sit a Jehova: ut qui non destitit exercere benignitatem suam erga [*] vivos & erga mortuos: deinde dixit ei Nahhomi, propinquus noster vir ille, ex [*] vindicibus nostris est.

21 Tum dixit Ruth Moabitis: etiam quia edixit mihi, cum istis pueris qui mei sunt hæreto, donec absolverint totā messem quę mea *est*.

22 Quapropter dixit Nahhomi ad Rutham nurum suam: bonum est filia mea ut exeas cum puellis ejus: ac non adversi sint tibi *metentes* in agro altero.

23 Itaque hærebat cum puellis Bohhazi legendo, donec absoluta esset messis hordei & messis tritici: deinde mansit apud socrum suam.

Heb. *notus.*

Heb. *acci-* *casus ejus,* *allage.*

Heb. *qui* *stitutus* *super* *essores.*

Heb. *indi-* *ndo indi-* *tum est* *ihi.*

Heb. *terrā* *ativitatis*

Heb. *heri* *dius terti-* *: synecdoche*

[g] Heb. *quæ sunt super cor: sic Gen.* 34.3.

[h] Heb. *omittendo omittite ei.*

ANNOTATIO.

3 Casu] *id est, ipsa hac de re nihil cogitante sed Deo pro ipsa.* 6 Quę rediit] *ut suprà in versum ultimum capitis primi.* 12 Erit merces tua] *id est, planè fidem tuam, qua ad ipsum confugisti, munerabitur Deus.* Sub ejus alas &c.] *metaphora a pullis avium.* 13 Invenio gratiam] *quasi dicat, satis gratiæ inivi apud te, dum me humaniter consolatus es, & verbis tuis confirmasti, indignum esset me accipere abs te beneficium etiam illud quod domesticorum tuorum proprium est, suprà versiculo nono.* 14 Tempore cibi] *cum ipse unà cum operariis cibum sumpturus esset.* 15 Inter manipulos] *fasces manipulorum.* 17 Epha] *vide Exodi capitis decimi sexti versiculo ultimo.* 18 Ex quo saturata] *vide suprà versi-*

verſiculo decimo quarto. 20 Erga vivos] *id eſt, erga nos, & mortuorum noſtrorum recordationem a nobis.* Vindicibus] *ex eis ad quos pertinent vindiciæ ſive jus redimendi hæreditates noſtras 2 & ſemen ſuſcitandi, Levit. 25.25. Deut. 25.5.*

CAPUT III.

Ruth a ſocru inſtructa, jacentem Bohhazum noctu accedit, eumq́; de jure propinquitatis ſibi ex lege exhibendo vericundè ſubmonet, a quo promiſſo confirmata, ad ſocrum cum munere remittitur.

1 POSTEA dixit ei Nahhomi ſocrus ejus: filia mea, ' an non quærerem tibi requiem qua bene ſit tibi?

2 Jam verò annon Bohhaz affinis noſter, cũ cujus puellis fuiſti, ecce ipſe ventilaturus eſt hordeum in area nocte hac?

3 ' Lavans itaque te ' ungito te, & impoſitis tibi veſtibus tuis deſcendito in ipſam aream: ne innoteſcito ipſi viro donec abſolverit comedere & bibere.

4 Sed eſto cum cubabit, ut cognoſcas locum ubi cubaturus eſt, deinde accedens retegas pedes ejus & cubes: & ipſe indicabit tibi quid ſis factura.

5 Quæ dixit ad eam, quicquid edixeris mihi faciam.

6 Deſcendit itaq; in aream, & fecit omnino prout præceperat ei ſocrus ejus.

7 Cùm enim comediſſet Bohhaz ac bibiſſet, & [a] hilaris animo iviſſet cubitum in extremam partem cujuſdam acervi: venit illa clam, & retectis pedibus ejus cubavit.

8 Fuit autem ipſa media nocte, 'ut contremiſceret vir ille, & huc illuc ſe verteret, cùm ecce mulier cubaret ad pedes ejus.

9 Cui dixit, quæ *es* tu? quæ dixit, ſum Ruth ancilla tua, ut 'expandas alam tuam ſuper ancillam tuam, quia' vindex es.

10 Qui dixit, benedicta eſto, filia mea, Jehovę, meliorem præſtas benignitatem tuam hanc 'poſteriorem illa priore, non ſequendo ullum juvenum, ſive pauperem ſive divitem.

11 Nunc ergo filia mea, ne timeto, 'quicquid dicis efficiam tibi: novit enim [b] quiſque intra portas populi mei, te fœminam eſſe [c] ſtrenuam.

12 Nunc inquam, quia verum eſt, etſi vindex ego ſum: tamen præterea *eſt* vindex propinquior me,

13 Pernocta hac nocte, eritque mane, ſi vendicabit te, bene vendicet, ſin autem noluerit vendicare te, tum vendicabo te ego, ut vivit Jehova: cuba uſque mane.

14 Itaque cubavit ad pedes ejus uſque mane, deinde ſurrexit cùm nondum agnoſceret [d] alter alterum: dicebat enim Bohhaz, ne innoteſcat ingreſſam eſſe ullam mulierem in hanc aream.

15 Cumque dixiſſet, cedo ventrale [e] quo tegeris, & tene illud: quæ tenuit illud: tunc demenſus ſex *menſuras* hordei impoſuit ei, deinde' ingreſſus eſt civitatem.

16 Illa verò venit ad ſocrum ſuam, quæ dicebat, 'quę es filia mea? indicavitq; ei quicquid fecerat ſibi vir ille.

17 Dixit etiam, ſex *menſuras* hordei iſtas dedit mihi: dicebat enim ad me, ne venito vacua ad ſocrum tuam.

18 Tunc dixit *illa*, conſide filia mea uſque dũ reſciſcas quomodo caſura ſit res: non enim quieturus eſt vir ille, niſi abſolverit hãc rem hodie.

[a] Heb. *bonum corde, aut bonum eſſet cor ejus.*

ANNOTATIO

1 An non quærerem] *quaſi dicat, an non ſollicita eſſem ut tibi de fauſto connubio proſpiceretur ſ confer cum 1.11. ſuprà.* 3 Lavans te] *Conſilium eſt re legitimum, ſpecie inhoneſtum: ſed fidens pietati utriuſq; & Bohhazi ſenio, illud nurui proponit, ita ut offenſionem proximi circumſtantiis temporis & loci vitet.* Ungito te] *ut erat uſus in regionibus orientalibus: pſal* 104 *Math.* 6. 17. 8 Ut contremiſceret] *rei novitate perterritus.* 9 Expandas alam] *id eſt, me ducens in uxorem protectionem meam ſuſcipias: vide ſuprà 2.12. & annotata in Gen. 20.16.* Vindex] *vide ſuprà 2.20.* 10 Poſteriorem] *quòd ſocrum tuam mariti recordatione ſecuta es, magnum quidem eſt: ſed majus adhuc quòd poſthabita ætatis & formæ meæ ratione, mariti propinquum juvenibus formoſis præfers.* 11 Quicquid dicis] *id eſt, connubium quod expetis cum vindice procurabo.* 15 Ingreſſus eſt civitatem] *ad conficiendum quod Ruthæ promiſerat, ut ſequens caput oſtendit.* 16 Quæ es filia mea] *nam ipſo diluculo venerat, ita ut ſocrus eam de facie agnoſcere non poſſet, ſupra ver.* 14.

CAPUT. IIII.

Bohhaz Rutham Moabitidem cum hæreditate Elimelici a propinquiore in judicio conceſſam, ſibi in uxorem accipit: ex qua ſuſcipit Hhobedum Davidis avum.

1 BOHHAZ autem aſcẽdens ad portam conſidebat ibi, cùm ecce vindex ille tranſiret 'de quo locutus fuerat Bohhaz: cui dixit, [a] adeſdum, ſede hic, [b] heus tu, N. qui accedens ſedit.

2 Tum aſſumens Bohhaz decem viros e ſenioribus civitatis dixit: ſedete hic: qui ſederunt.

3 Poſteà dixit vindici illi: partem agri, qui fuerat cognati noſtri Elimeleci: [c] 'alienavit Nahhomi, quæ reverſa eſt ex agro Moabitarum.

4 Quam ob rem ego [d] ſtatui revelare, te audiente, dicendo: compara coram his aſſidentibus, & coram ſenioribus populi mei: ſi 'vendicaturus es vendica: quòd non vendicaturus es indica mihi ut ' cognoſcam: nam nullus eſt præter te qui vendicet, & ego *ſecundus* ſum a te: qui dixit, ego vendicaturus ſum.

5 Sed dixit Bohhaz, quo die comparabis agrum illum *alienatum* a manu Nahhomi omnino a Rutha Moabitide uxore demortui comparaveris, 'excitando nomen demortui in poſſeſſionem

[a] Heb. *accede.*
[b] Heb. *peloni almoni, hoc eſt, ſi grecè reddas ἀδεῖνα. ſic loquuntur Hhebræi cum certum hominem ſignificare volunt, neque tamen nominare: ſic 1. Sam.* 21. 3. *& 2. Reg.* 6. 8.
[c] Heb. *vendidit.*

ſeſſionem ejus.

6 Tum dixit vindex ille: non poſſum vendicare mihi, 'ne perdam poſſeſſionem meam: vendica tu tibi[e] id cujus meæ erant vindiciæ: nam non poſſum vendicare.

7 (Hoc autem antiquitus in Jiſraële *obtinebat* in vindiciis & in' permutatione ad ſtabiliendam unamquamque rem: detrahebat' vir *ille* calceum ſuum, & dabat' proximo ſuo: & hoc erat ejus *rei* teſtimonium in Jiſraële)

8 Cùm ergo dixiſſet vindex ille Bohhazo; compara tibi: 'extraxit calceum ſuum.

9 Tum dixit Bohhaz ſenioribus illis & toti populo, teſtes eſtis hodie me comparare quæcunque fuerunt Elimeleci, & quæcunqúe fuerunt Ciljonis & Machlonis *alienata* a manu Nahhomi:

10 Præterea etiam Rutham Moabitidem uxorem Machlonis, comparo mihi in uxorem ad excitandum nomen demortui in poſſeſſionē ejus, ut non excindatur nomen demortui a fratribus ſuis, & a' porta loci ſui: teſtes eſtis hodie.

11 Cui dixerunt totus populus qui erat in porta & ſeniores, teſtes *ſumus*: reddat Jehova hanc mulierem quæ ventura eſt domum tuā, ſimilem Racheli &' Leæ, quæ extruxerunt ambæ domum Jiſraëlis, & compara opes' Ephratæ,[f] & fac' prædicetur nomen Beth-Lechemi.

12 Sitq; domus tua ut domus Peretzi, quem peperit Tamar Jehudæ: ex illo ſemine quod daturus eſt tibi Jehova de puella hac.

13 Accepit itaque Bohhaz Rutham[g] nubentem ſibi, & congreſſus eſt cum ea; deditque ei Jehova ut[h] conciperet & pareret filium.

14 Tum dicebant mulieres ad Nahhomin, benedictus *ſit* Jehova, qui non deſtituit te vindice hodie: & celebretur nomen illius in Jiſraële.

15 Hic erit tibi ut inſtaurator[i] vitæ, idq; ſuſtentando canitiem tuam: quia nurus tua quæ diligit te, peperit eum, quæq; eſt melior tibi ſeptem filiis.

16 Accipienſq; Nahhomi natum illum, appoſuit eum ſinui ſuo: fuitq; ei vice nutricis.

17 Indiderunt autem ei vicinæ nomen, dicentes, natus eſt filius Nahhomi: vocaverunt enim nomen ejus' Hhobedum, is *eſt* pater Jiſchi, patris Davidis.

18 Atq; hæ *ſunt* generationes Peretzi: Peretz genuit Chetzronem.

19 Chetzron autem genuit Ramum: & Ram genuit Hhamminadabum.

20 Hhamminadab autem genuit Nachſchonem: & Nachſchon genuit Salmon.

21 Salmon autem genuit Bohhazum: & Bohhaz genuit Hhobedum.

22 Hhobed autem genuit Jiſchajum: & Jiſchai genuit Davidem.

[g] Heb. *cùm fieret ei in uxorem.*

[h] Heb. *conceptum.*

[i] Heb. *anima.*

ANNOTATIO.

1 De quo locutus] *cum Rutha ſuprà 3.12.* 3 Alienavit] *id eſt, in filium Machlonem tranſtulit, quo mortuo ad Rutham uxorem devoluta eſt.* 4 Vendicaturus es &c.] *apoſtrophe ad ſeniores primum, deinde ad vindicem, qua non obſervata, locus videtur obſcurior.* Ut cognoſcam] *ſtatuam quid mihi faciendum ſit: ſic Gen. 18. 21.* 5 Excitando] *ſecundum legem Deut. 25. 5. vide annotata ibi.* 6 Ne perdam] *quaſi dicat, ne ſi unam tantùm prolem ſuſcipiam, non mihi, ſed mortuo ſuſcipiam: ideoq; hereditatem meam ita perdam, ut Elimelec & filii ſuam: eadem ratio fuit Onanis Gen. 38. 8.* 7 Et in permutatione] *id eſt, in omni publico alienationis genere: ſynecdoche, nam permutatio antiquiſſimum eſt alienationis genus: teſte Ariſtotele Ethicorum ad Nicomachum lib. 5. ca. 5.* Vir ille] *qui rem a ſe alienabat nam calcei traditione, juris ſui ceſſionem, & rei alienationem ſignificabat.* Proximo ſuo] *in quem jus ſuum transfundebat.* 8 Extraxit] *paſſus eſt ſecundum legem ab ea cujus connubium recuſabat, extrahi, ut cui ea nuberet, illum in ceſſionis ſignum traderet.* 10 A porta] *id eſt, a civibus: metonymia.* Compara opes] *q. d. precamur, ut qui in hoc matrimonio non ſpectaſti, opulentus ex eo fias.* Ephratæ] *Beth-Lechemi ut ſupra 1. 2.* Prædicetur nomen] *tam demortui quàm tuum ipſius, ſuſceptis pluribus liberis.* 17 Hhobedum] *id eſt, ſervientem: ab officio quod anteà dicebant eum vetulæ præſtiturum.*

SCHEMUELIS

Liber primus.

PRIMUS liber Schemuelis res geſtas ſub judicibus Hheli & Schemuele ac ſub rege Schaule deſcribit. Eſtq; hiſtoria octoginta annorum.

Sub	Hheli	40. cap. 4. 18.	Verſ.
	Schemuele & Schaule	40. Act. 13. 21.	

CAPUT I.

Channa Elkanæ Levitæ uxor, & Peninnæ æmula, graviter ferens, quòd jam diu ſterilis eſſet, & eo nomine ab illa provocaretur, Deum Schilunte flens ſupplicat: ubi primùm ab Hheli ut ebria repulſa, deinde, poſtquam ſe purgavit, ejus ſermone confirmata, tandem Schemuelem parit, quem jam educatum Deo, ut ex mariti conſenſu voverat, in perpetuum Nazaræum adducit.

1 ERAT autem vir quidam ' e duplici Rama ' Tzophæorum in monte ' Ephrajimi; cujus nomen Elkana filius Jerochami, filii[a] Elihu, filii[b] Tochu, filii[c] Tzuphi, ' Ephratæus.

[a] *Eliab. 1. Chro. 6. 27. & Eliel ibi. ver. 34.*

[b] *Nachath ib. ver. 26. & Toach ibid. 34. ver.*

[c] *Tzophai ibid. ver. 26.*

2 Et erant ei duę uxores, nomen unius Chāna, nomen verò alterius Peninna: erantq́, Peninnæ nati: Channæ verò non erant nati.

3 Aſcendebat autē vir ille e civitate ſua de anno in annum, ad incurvandum ſe & ad ſacrificandum Jehovæ exercituum, 'Schiluntem: ubi duo filii Hheli, Chophni & Pinchas, ſacerdotio fungebantur Jehovæ:

4 Eratq́ue quo die ſacrificabat Elkana: ut daret Peninnæ uxori ſuæ, & omnibus filiis ejus ac filiabus ejus partes:

5 Channæ verò daret partem unam [d] triſtis valde: eò quòd Channam diligeret, & Jehova occluſiſſet vulvam ejus.

[d] Heb. *irarū* vir.

6 Et ipſam quoque [e] valde provocabat ' æmula ejus, ut commoveret eam: quia occluſerat Jehova vulvam ejus.

[e] Heb. *& provocabat eam æmula ejus etiam provocatione*

7 Sic autem faciente eo quotannis, cùm illa aſcenderet in domum Jehovę ita *æmula* provocabat eam: ut fleret & non comederet.

8 Quamvis diceret ei Elkana vir ejus, Channa quare fles? & quare non comedis? & quare malè ſe habet [f] animus tuus? an non melior ſū tibi quàm decem filii?

[f] Heb. *cor tuum, ut infrà ver.* 13.

9 Surrexit itaque Channa, poſtquam comediſſet ille Schilunte & poſtquam bibiſſet: cùm Hheli ſacerdos ſederet in ſolio ad poſtem templi Jehovę.

10 Cumq́ue illa eſſet [g] amaro animo: ſupplicavit Jehovam & [h] vehementer flevit.

[g] Heb. *amara animo.*

[h] Heb. *flendo flevit.*

11 'Vovitq́ue votum dicens, Jehova exercituum, [i] ſi omnino reſpiciens ad afflictionem ancillæ tuæ recordaberis mei, & non obliviſceris ancillæ tuæ, ſed dabis ancillæ tuæ ſemen [k] maſculum: utique dabo ipſum Jehovæ, omnibus diebus vitæ ejus: & 'novacula non [l] admovebitur capiti ejus.

[i] Heb. *reſpiciendo reſpexeris.*

[k] Heb. *virorum.*

[l] Heb. *aſcendet.*

12 Erat autem cùm illa [m] multis ſupplicaret coram Jehova: ut Hheli obſervaret os ejus.

[m] Heb. *multiplicaret ſupplicando.*

13 Nam Channa loquebatur cum animo ſuo, tantùm labia ejus movebantur, vox autem ejus non audiebatur, quapropter reputabat eā Hheli ebriam.

14 Et dixit ad eam Hheli, quouſque ages ebriam? amove vinum tuum a te.

15 Sed reſpōdens Channa dixit: nequaquam domine mi: mulier [n] ægra animo ſum, & vinum aut potum inebriantem non bibi: ſed effundo *deſiderium* animi mei coram Jehova.

[n] Heb. *dura ſpiritu.*

16 [o] Ne compares ancillam tuam cum ulla fœmina nequam: nam prę magnitudine meditationis meę & indignationis meæ *ſic* locuta ſum hactenus.

17 Tum reſpondens Hheli dixit, 'abi cum pace: Deus autem Jiſraëlis præſtet petitionem tuam quam petiiſti ab eo.

18 Quæ dixit, 'inveniat ancilla tua gratiam in oculis tuis: ſic abiens mulier illa itinere ſuo ' comedit, & irata [p] facies non erat amplius ei.

19 Cumq́ue ſurgentes manè incurvaviſſent ſe coram Jehova, & revertentes perveniſſent domum ſuam Ramam: cognovit Elkana Channam uxorem ſuam: & Jehova recordatus eſt ejus.

20 Fuit enim ' poſt revolutiones [q] temporis ex quo concepit Channa, ut pareret filium: vocavitq́ue nomen ejus [r] Schemuelem. nam, *inquit*, a Jehova petivi illum.

21 Deinde aſcendente ipſo viro Elkana cum tota familia ſua ad ſacrificandum Jehovæ ſacrificium illud anniverſarium, & 'votum ſuum *perſolvendum*:

22 Channa non aſcendit: dicebat enim viro ſuo, *differendum* donec ' educatus fuerit puer iſte: tunc adducam eum ut comparens in conſpectu Jehovæ, 'maneat ibi uſque in ſeculum.

23 Cui dixit Elkana vir ejus, fac quod bonū *videtur* in oculis tuis, mane donec educaveris eum: tantummodò præſtet Jehova verbum ſuum: Sic manſit mulier illa ut lactaret filium ſuum, donec educaſſet eum.

24 Deinde abduxit eum ſecum, poſtquam educavit eum, cum juvencis tribus & Epha uno farinæ, & utre vini: introduxitq́ue eum in domum Jehovæ Schiluntæ: puer autem erat *admodum* puer.

25 Mactaveruntq́ue juvencum, cùm adducerent puerum ad Hhelin.

26 Cui dixit *Channa, attende* ad me domine mi, 'ut vivit anima tua domine mi, ſum mulier quæ ſtabat tecum hîc ſupplicando Jehovam.

27 Pro puero iſto ſupplicabam: præſtititque mihi Jehova petitionem meam, quam petebam ab eo.

28 Quam ob rem ego quoque commodatum reſtituo eum Jehovæ omnibus diebus quibus fuerit, 'ipſe commodatus eſt Jehovæ: incurvavitquè ſe *Schemuel* ibi Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 E duplici Rama] *id eſt, ex ea quæ in duas civitates diviſa erat.* Tzophæorum] *incolarum regionis Tzuphi de qua infrà* 9.5. Ephrajimi] *ut a Rama Binjaminis & Naphtali diſtinguatur.* Ephratæus] *id eſt, ex agro Ephrajimitarum.* 3 Schiluntem] *ubi tabernaculum conſtiterat inde a ſeptimo anno Jehoſchubhæ. vide Jehoſchubhæ* 18.1. 6 Æmula ejus] *Peninna altera uxor: nam ita vocantur uxores digamorum Levitici* 18.18. 11 Vovitquè] *ſive ſub conditione, ſi maritus comprobaret, ſive conſenſum illius antè audiverit: vide legem Num.* 30. Novacula non admovebitur] *id eſt, Nazaræus erit ex voto Num.* 6. 17 Abi cum pace] *id eſt, hac ſollicitudine te libera, & fac ut animus tuus in Dei providentia acquieſcat. ſic* 2.Reg.5.19. 18 Inveniat] *id eſt, ut jam pro me oras, ita precor ut porrò facias.* Comedit] *cùm reſponſum & precationem ſacerdotis pro oraculo accepiſſet.* 20 Poſt revolutiones] *exacto ordinario graviditatis tempore.* 21 Votum ſuum] *commune ipſius & uxoris votum, de Schemuele Deo dicando.* 22 Educutus fuerit] *id eſt: eouſq́, provectus ut miniſtrare poſſit: nam hoc verbum non tantùm eſt a mamma disjungere, ſed educare,* Num.17.23.1.Reg.11.20. Maneat ibi] *id eſt, ne ſit mihi neceſſe eum educandum reducere, ſed maneat a me emancipatus perpetuo: nam alioquin poſtea Schemuelis domicilium fuit ramę, cùm legitima ſua adminiſtratione functus eſſet, infrà* 7.16. 26 Ut vivit] *quaſi dicat. per tuam vitam obſecro, ut attendas ad me.* 28 Ipſe commodatus] *id eſt, ab eo mihi datus jam reſtitutus eſto ei.*

CAPUT. II.

Channa gratitudinis cantico Deum celebrat; Filii Hheli ſacerdotali munere ad ſua ſcelera abutuntur, & Jiſ-

& Jiſraëlitas a ſacris ceremoniis alienant, nec tamen a patre debita ſeveritate caſtigantur: quare Deus iratus calamitatem & exitium ipſi Hheli & ejus poſteritati per Prophetam denunciat.

1 TUNC orans Channa dixit, 'exultat [a] animus meus in Jehova, elevatur' cornu meum in Jehova: dilatatur os meum 'contra hoſtes meos, nam lætor de ſalute tua.

2 'Nullus eſt ſanctus ut Jehova, imò nullus *eſt* pręter te: & nulla *eſt* rupes ut Deus noſter.

3 Ne [b] multis loquimini admodum elatè, ne prodeat [c] ſuperbum *quicquam* ex ore veſtro: 'nã Deus fortis omni notitia præditus eſt Jehova, & non diſponuntur actiones.

4 [e]Arcu valentes conteruntur: & collapſi accinguntur robore.

5 Saturi ob panem operam ſuam locant: famelici autem ' deſinunt: adeò ut ſterilis 'ſeptem pariat: & ' abundans filiis elangueſcat.

6 Jehova morte afficit & in vitam reſtituit: dimittit in ſepulchrum & educit.

7 Jehova depauperat & ditat: deprimit, etiam extollit.

8 Erigit e pulvere tenuem, e ſterquilinio extollit egenum, collocando cum ingenuis, & faciendo ut ſolium gloriæ poſſideant: nam Jehovæ ſunt cardines terrę, quibus impoſuit orbem habitabilem.

9 ' Pedes eorum quos benignè accepit conſervabit, improbi verò in tenebris ' conticeſcent: quia viribus *ſuis* 'non obtinebit quiſquã.

10 *Singuli* contendentes in Jehovam conterentur, contra quemque in cœlis intonabit, Jehova judicabit fines terræ: 'nam dabit fortitudinem regi ſuo, & extollet cornu uncti ſui.

11 Deinde abiit Elkana Romam in domum ſuam: puer autem miniſtrabat Jehovæ in conſpectu Hheli ſacerdotis.

12 Quamvis filii Hheli [g] nequam eſſent: 'nec agnoſcerent Jehovam.

eb. *filii Jabbal.*

13 'Ratio enim ſacerdotum iſtorum cum populo *hæc* erat: cum ullus quiſpiam ſacrificabat ſacrificium, veniebat puer ſacerdotis dum coqueret carnes, habens fuſcinam tridentem in manu ſua.

14 Incutienſq; in labrum aut in lebetem, aut in ahenum, aut in cacabum, quicquid depromebat fuſcina illa, accipiebat ſacerdos ex eo: ſic faciebant Schilunte, omnibus Jiſraëlis venientibus illic.

15 Etiam cùm nondum adoleviſſent illius adipem, veniens puer ſacerdotis dicebat viro qui ſacrificabat, da carnem aſſandam pro ſacerdote: non enim accepturus eſt abs te carnem coctam, ſed crudam.

16 Quòd ſi dicebat ad eum vir ille, [h] potius jam adoleant ipſum adipem, tum accipe, tibi prout deſiderabit animus tuus: dicebat hic illi, imò jam nunc dabis, ſin autem minus, accepturus ſum vi.

eb. *ado-*
adole-

17 Sic erat peccatum iſtorum puerorum magnum valde in conſpectu Jehovæ: quia ' ſpernebant homines munus Jehovæ.

18 At Schemuel miniſtrabat in conſpectu Jehovæ: puer cinctus 'amiculo lineo.

19 Pallium autem parvum faciebat ei mater ejus, quod adferebat ei de anno in annum: cùm aſcenderet cum viro ſuo ad ſacrificandum ſacrificium anniverſarium.

20 Benedixerat autem Hheli Elkanæ & uxori ejus dicendo, reponat tibi Jehova ſemen ex muliere hac, pro reſtitutione ejus quem petierat a Jehova: cùm abirent in locum ſuum.

22 Cumque viſitaret Jehova Channam, concipiens peperit tres filios & duas filias: dum puer Schemuel creſceret apud Jehovam.

22 Hheli autem ſenex erat valde: qui audiens quæcunque faciebant filii ſui toti Jiſraëli, & ut concumbebant cum mulieribus quæ ' turmatim conveniebant ad portam tentorii conventus:

23 Dicebat eis, quare facitis res hujuſmodi? ut ego audiam ſermones hos malos de vobis ab ipſo toto populo.

24 ' Nequaquam filii mei: non enim bona eſt eſt iſta fama quam ego audio, vos avertere populum Jehovæ.

25 ' Si peccaverit [i] ullus in alterum, judicabit eum 'magiſtratus: ſed ſi in Jehovam ullus peccat, quis oret illum? non tamen auſcultarunt voci patris ſui: quia 'volebat Jehova morte afficere eos'.

[i] Heb. *vir in virum.*

26 Interea puer Schemuel [k] pergebat creſcere & gratus eſſe, tum apud Jehovam, tum etiam apud homines.

[k] Heb. *ibat & creſcens & bonus.*

27 Venit autem ' vir Dei ad Hhelin: dixitque ad eum, ſic ait Jehova: an *non* [l] planè me ipſum revelavi domui 'patris tui, cùm eſſent in Ægypto *ſubditi* domui Parhhonis?

[l] Heb. *revelando revelavi.*

28 Deinde eligendo illum ex omnibus tribubus Jiſraëlis mihi in ſacerdotem, ' ad offerendum ſuper altare meum, ad adolendum ſuffitum, ad geſtandum amiculum coram me: dedi familiæ patris tui ' *reliquias* omnium igne abſumendorum a filiis Jiſraëlis?

29 Cur 'recalcitratis in ſacrificium meum & in munus meum, quòd præcepi, habitaculi *hujus*: & honoraſti filios tuos ſupra me, ut ſaginaretis vos e primario cujuſque muneris Jiſraëlis, populi mei?

30 Idcirco dictum Jehovæ Dei Jiſraëlis, [m] 'dixeram quidem, domus tua ut domus patris tui continenter ibunt coram me uſque in ſeculum: at nunc, dictum Jehovæ, 'abſit mihi: nam honorantes me honorabo, contemptores autem mei 'leves *fient*.

[m] Heb. *dicendo dixeram.*

31 Ecce dies venturi ſunt, cùm ' amputabo brachium tuum, & brachium domus patris tui: ne ſit ſenex e domo tua.

32 'Nam intueberis anguſtiam habitaculi pro omni eo quo 'benefacturus fuiſſet *Deus* Jiſraëli: adeò ut non ſit futurus ſenex in familia tua omnibus diebus his.

33 'Is autem *quem* non excindam tibi ab altari meo, '*erit* ad conſumendum 'oculos tuos & ad cruciandum animum tuum: nam tota ſoboles domus tuæ *reliqua* morientur virili ętate.

34 Atque hoc 'tibi eſto ſignum quod eventurum eſt duobus filiis tuis Chophni & Pinchaſo: die una morientur ambo.

35 'Statuam verò mihi ſacerdotem firmum, *qui* quemadmodum eſt in corde meo & in animo meo faciet: & ædificabo ei ' domum firmã, ut continenter ambulet coram uncto meo omnibus temporibus.

36 Eritque ut quicunq; reliquus fuerit in fa-

milia tua ″veniat incurvatum ſe illi pro nummulo argento & ſegmento panis: ac dicat, coopta me quæſo in unam e functionibus ſacerdotalibus ut comedam fruſtum panis.

ANNOTATIO.

1 Exultat] *Propoſitio eſt, quaſi dicat, ex ſalutari hoc tuo beneficio tantam lætitiam concepi, ut animus qui*
prius triſtis erat, exultet, caput abjectum elevetur, & os occluſum dilatetur. Eſt enim totum hoc canticum
metaphoris, aſyndetis, & apoſtrophis refertum. Cornu] *pro capite: ſic ver. 10.* Contra hoſtes] *ſive*
Peninnam æmulam, ſive alios qui mihi ſterilitatis opprobrium objiciebant: nam eſt indefinitè dictum. 2
Nullus eſt ſanctus] *Confirmatio propoſitionis tribus argumentis: primum a natura Dei ſanctiſſimi, & qui*
ſolus a creaturis ſanctificandus eſt. Secundum a ſingulari ejus fide, beneficentia, & protectione erga ſuos.
Non eſt rupes &c. Tertium ad univerſali ejus providentia & dipoſitione rerum omnium: qui poſtremus lo-
cus exemplis aliquot antitheticis confirmatur. 3 Nam Deus fortis] *duobus argumentis dehortatur*
a malo: primò quia Deo omnia conſilia perſpecta ſunt: altero, quia omnia pro voluntate ſua moderatur &
diſponit. 5 Deſinunt] *nimirum famelici eſſe.* Septem] *id eſt, multos, finitus numerus pro indefinito.*
9 Pedes eorum] *Concluſio prophetica, qua divinam protectionem & ſalutem eis quos benignè accepit in*
Chriſto promittit, contrà verò iram & exitium ejus adverſariis denunciat. Conticeſcent] *confuſione &*
metu, ut piorum os contrà dilatatur ſuprà verſ. 1. Non obtinebit] *ut ſuprà in fine verſus tertii.* 10
Nam dabit] *Vaticinatur de regno futuro in populo Dei, quod propriè pertinet ad Chriſtum: quaſi dicat,*
ſuos ſervabit & adverſarios perdet per regem ſuum Chriſtum, cui omnem poteſtatem daturus eſt in Cælo &
in terra. 12 Nec agnoſcerent] *videlicet factis, ut ad Titum. 1. 16.* 13 Ratio enim] *id eſt,*
forma quam ſervabant non lege, ſed nefaria uſurpatione & præſidentia authoritatis ſuæ: ſic 1. Schem. 8. 9.
17 Spernebant homines] *Jiſraëlitæ tam effræni miniſtrorum Dei licentia a cultu Dei & reverentia*
illius abſtrahebantur. infra verſ. 24. 18 Amiculo] *vide in Exod. 28. 40.* 22 Quæ turma-
tim] *vide Exodi. 38. 8. in annotatione.* 25 Nequaquam] *videlicet hujuſmodi facite.* 25 Si pec-
caverit] *quaſi dicat, ſi homo hominem offendit, eſt cognitio civilis aut Eccleſiaſtica qua res componi poſſunt,*
ſed ſi in Deum quis volens & elata manu peccet, non adhuc reliquum eſt pro peccatis ſacrificium, neque quiſ-
quam pro eo apud Deum interceſſurus eſt. Num. 15. 30. infrà 3. 14. Jirmeje 7. 16. & 11. 14. & 14. 11. Heb.
10. 26. & 1 Joh. 5. 16. Magiſtratus] *vide Exodi. 22. 28.* Quia volebat] *id eſt, ſtabat ſententia.* 27
Vir Dei] *id eſt, Schemuel, cujus vocatio per ὑϛέρωσιν explicatur capite ſeq.* Patris tui] *Aharonis.* 28
Ad offerendum] *quæ communia erant omnibus ſacerdotibus tam ex Elhhazare quàm ex Ithamare deſcen-*
dentibus. Reliquias] *ut Num. 18. eſt lex.* 29 Recalcitratis] *contemnitis & quaſi pedibus teritis*
30 Dixeram] *in prima ſacerdotii inſtitutione Exodi. 28. 43. & 29. 9.* Abſit mihi] *ut domum tuam*
totam ea lege ſtabiliam. Leves fient] *prout Moſche meo nomine pronunciavit: Levitici 10. 3.* 31
Amputabo brachium] *id eſt, totam familiam tuam excindam, adeò, ut tantùm juvenes aliquot ſuperſint,*
quòd factum eſſe apparet, cum uno die Hheli cum duobus filiis caderet infrà cap. 4. ſuperſtites enim remanſe-
runt Achitub & Icabod, de quibus infrà 14. 3. 32 Nam intueberis] *te vivo accidet, ut habitacu-*
lum anguſtia prematur arcâ amiſſâ, infrà 4. 11. & ſeq. Benefacturus fuiſſet] *Si tu & tui cultum Dei*
conſervaſſetis. 33 Is autem] *id eſt, præter calamitatem quam tuo tempore immittam, non eſt ſobo-*
lis tuæ melior futura conditio: nam illa quoque tota violenta morte tolletur, infrà 22. 17. Ebjatharem autem
quem non tollam violenta morte in illa clade, reſervabo ad ſubeundas magnas calamitates. 1. Reg. 2. verſ.
26 Oculos tuos] *in nepote tuo.* 34 Tibi eſto ſignum] *id eſt, initium tuæ calamitatis erit a morte fi-*
liorum ex quo argumentum ſumes reliquarum calamitatum tibi denunciatarum. 35 Statuam verò]
quaſi dicat, etſi de te & de tuis facturus ſum ut denunciavi, conſtanter tamen præſtiturus ſum promiſſionem
meam, de qua ſuprà verſ. 30. Domum firmam] *id eſt, faciam ut non intercidat ejus poſteritas & munus*
illius continuabo. Intelligit autem Tzadokum, qui fideliter ex voluntate Dei Davidi & Schelomoni beſit, ac
proinde in ſummum ſacerdotem unctus eſt: 1. Paralip. 29. 22. & ſacerdotium in poſteris ejus ſemper continua-
tum: ſic infrà 25. 28. 36 Veniat incurvatum] *hoc impletum eſt poſtquam Ebjathar ſacerdotio a*
Schelomone abdicatus, & Hhanathothas ablegatus eſt 1. Reg. 2. 26. nam non poterat ſine cibario Dei ex ſuo
agello ipſe cum familia ſua victitare: poſtremò autem publico judicio definitum a Joſchija 2. Reg. 23. 9. &
divinitus in perpetuum confirmatum Jechezkel. capitis quadrageſimi quarti verſiculo decimo & ſequen-
tibus.

CAPUT. III.

Deus Schemueli ſe primùm patefaciens cladem familiæ Hheli prædicit, eamq; per ipſum ſacerdoti Hheli denunciat. Deinde pergens cum Schemuele communicare famam ei & autoritatem apud totum Jiſraëlem conciliat.

1 ″DUM enim puer Schemuel miniſtrabat Jehovæ″ coram Hheli: ſermo Jehovæ fuerat [a] rarus temporibus illis, nec fuerat viſio [b] ″aperta.

2 Sed fuit″ die illa, Hheli cubante in ″loco ſuo: (oculi autem ejus cœperant caligare, ″non poterat videre.)

3 Schemuele quoq; cubantem: ″cùm nondũ lucerna Dei extingueretur in templo Jehovæ ubi erat arca Dei:

4 Ut vocaret Jehova Schemuelem: qui dixit, ecce me:

5 Et accurrens ad Hhelin dixit, ecce me: vocaſti enim me: ſed dixit, non vocavi, revertere [c] cubitum: qui abiens cubavit.

6 [d] Iterum autem Jehova amplius vocavit Schemuelem: quare ſurgens Schemuel abiit ad Hhelin ac dixit, ecce me: nam vocaſti me: qui dixit, non vocavi fili mi, revertere cubitum.

7 At Schemuel nondum expertus fuerat Jehovam: id eſt, nondum revelatus fuerat ei ſermo Jehovæ.

8 De-

[a] Heb. *pretioſus.*

[b] Heb. *perrupta.*

8 Deinde Jehova vocavit amplius Schemuelem tertiò: qui ſurgens abiit ad Hhelin ac dixit, ecce me: nam vocaſti me: tum intellexit Hheli Jehovam vocaſſe puerum ipſum.

9 Quapropter dixit Hheli Schemueli, abi cubitum: eſto autem ſi vocaverit te, ut dicas, loquere Jehova, quia audit ſervus tuus: ſic abiens Schemuel cubavit'in loco ſuo.

10 Veniens autem Jehova ſubſtitit, cùm vocaſſet ut anteà, Schemuel Schemuel: dixiſſetq; Schemuel, loquere quia audit ſervus tuus.

11 Ac dixit Jehova ad Schemuelem: ecce ego facturus ſum rem"in Jiſralem: quam quiſquis audiverit, 'tinnient ambæ aures ejus.

12 Die illa præſtabo Hheli" quicquid loquor contra familiã ejus,"incipiendo & perficiendo.

13 Indico enim ei me vindicaturum eſſe familiam ejus uſque in ſeculum: propter iniquitatem quam" novit, quia maledictionem inferentibus ſibi filiis ſuis,"non tamẽ repreſſit eos.

14 Ideóque juro familiæ Hheli, *ne vivam*," ſi expiabitur iniquitas familiæ Hheli ullo ſacrificio & munere uſque in ſeculum.

15 Cùm itaque cubuiſſet Schemuel uſque mane, aperiebat"valvas domus Jehovæ: Schemuël enim timebat indicare Hheli iſtam viſionem.

16 Sed vocavit Hheli Schemuelẽ dicens, Schemuel fili mi? qui dixit: ecce me.

17 Et dixit quis eſt ſermo ille quo allocutus eſt te? ne quæſo celes me: 'ita faciat tibi Deus & ita pergat, ſi celaveris me quicquam ex toto ſermone illo quo allocutus eſt te.

18 Itaque indicavit ei Schemuel omnes illos ſermones nec celavit eum: qui dixit, Jehova eſt, quod bonum *videtur* in oculis ſuis faciat.

19 'Cùm autem creviſſet Schemuel, Jehova erat cum eo, adeò ut non ſineret decidere ullum ex omnibus ſermonibus ejus'in terram.

20 Unde cognovit totus Jiſraël"a Dane uſq; Beerſchebahhum Schemuelem fidelem eſſe prophetam Jehovæ.

21 Nam pergebat Jehova apparere Schilunte: 'poſtquam revelaſſet ſe Jehova Schemueli Schilunte' per ſermonem Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Dum enim] *vide annotata ſuprà 2.27.* Coram Hheli] *id eſt, inſtitutore.* Aperta] *id eſt, fuerunt quidem ſingulares & privatæ viſiones cum piis communicatæ, ut cum Manoacho Judic. 13. ſed publicè Prophetarum omne officium jacebat.* 2 Die illa] *cùm Deus virum ſuum mitteret ad Hhelin, declaratum ea de quibus ſuprà 2.27.* In loco ſuo] *in atrii parte tabernaculo proxima, ubi erant ſacerdotum cellæ.* Non poterat] *videlicet clarè: nam tantùm cœperant caligare oculi.* 3 Cùm nondum] *id eſt, ante tempus matutinum, quouſque ardebant lucernæ Exodi 27.20. & 21. & 2. Chron. 13.11.* 9 In loco ſuo] *id eſt, in remotiore tabernaculi parte ubi erant Levitarum cellæ.* 11 In Jiſraëlem] *Non tantùm in domum Hheli, ſed etiam in populum, qui ſacerdotum offenſione ſpernebant cultum Jehovæ. ſuprà 2.17: cladem autem intelligit de qua infrà 4.2. & 10. verſ.* Tinnient] *id eſt, adeò audiens percelletur, ut præ horrore ſenſus ejus heberentur.* 12 Quicquid loquor] *quod quia capite ſuperiore continetur, brevitatis cauſâ eſt omiſſum.* Incipiendo] *id eſt, totum id a principio ad finem, quod 6. ultimis verſibus 2. cap. denunciatur.* 13 Novit] *id eſt, cujus eſt reus ratione quę ſubjungitur.* Non tamen] *ea ſeveritate & modis quibus debuit pro authoritate patris, ſacerdotis, & judicis, ac ſcelerum magnitudine. Vide lenitatem ejus ſuprà 2. ver. 23. & ſequentibus.* 14 Si expiabitur] *vide annotata ſuprà 2. ver. 25.* 15 Valvas domus] *id eſt, atrii, ut Jiſraëlitis adoraturis paterent.* 17 Ita faciat] *Imprecatio, de qua vide Ruth. 1.17.* 19 Cum autem] *explicat fuſius quod ſuprà 2.26. attigerat: ſunt autem hæc paraſceuaſtica ad ſequentia.* In terram] *ita ut effectum ſuum non ſortiretur: metaphora a ſemine, cui ſato benedicit Deus.* 20 A Dane] *vide Judic. 20. 1. in annotatione.* 21 Poſtquam revelaſſet] *id eſt, cœpiſſet revelare, ſuprà ver. 7.* Per ſermonem] *de quo in ſuperioribus.*

CAPUT IIII.

Jiſraëlitæ priore prælio contra Peliſchtæos fuſi arcam Dei a filiis Hheli in caſtra adduci jubent ut ea duce rurſus cum hoſtibus dimicent, qui graviore adhuc clade accepta, arcam ſacerdotibus interfectis amittunt: ad cujus rei famam Hheli cadens & nurus pariens moriuntur, ut prædixerat Deus ſuprà capite 2. & 3.

1[a] EVENIT autem ſermo Schemuëlis"toti Jiſraëli: cùm egreſſi Jiſraëlitæ obviam Peliſchtæis in bellum caſtra-metarentur ad illum *locum* qui *dicitur*' Eben-Hhezer, & Peliſchtæi caſtra haberent"Apheki.

[a] Heb. fuit: Gen. 24.

2 Nam cùm acie inſtructa Peliſchtæi irent obviam Jiſraëli & [b] confereretur prçliũ, plaga affect' eſt Jiſraël coram Peliſchtæis: ita ut percuterent ipſo conflictu in eodem agro quaſi quatuor millia virorum.

[b] Heb. exte- tur, vel licaretur.

3 Quam ob rem cùm veniſſet populus in caſtra, dixerunt ſeniores Jiſraëlis: quare plaga affecit nos hodie Jehova coram Peliſchtęis? aſſumamus ad nos Schilunte arcam fœderis Jehovæ, ut procedens in medio noſtri ſervet nos e manu inimicorum noſtrorum.

4 Miſit itaque populus Schiluntem, ut deportarent inde arcam fœderis Jehovę exercituum 'inſidentis Cerubinis: erant autem ibi cum arca fœderis Dei duo filii Hheli, Chophni & Pinchas.

5 Fuit autem cùm veniret arca fœderis Jehovę in caſtra, ut vociferarentur omnes Jiſraëlitæ vociferatione magna adeò ut perſtreperet terra.

6 Audientes autem Peliſchtæi ſonum illius vociferationis dicebant quid ſibi vult ſonus vociferationis maximæ iſtius in caſtris Hhebrçorum? & intellexerũt arcam Jehovæ veniſſe in caſtra eorum.

7 Quapropter timentes Peliſchtæi cùm[c] diceretur Deus veniſſe in caſtra eorum, dicebant, væ nobis: quia non fuit tale quippiam [d] antehac.

[c] Heb. dicerent venit Deus, &c.

[d] Heb. *heri nudiuſtertius.*

8 Væ nobis, quis nos eripiet e manu' iſtorũ deorum magnificentiſſimorum? hi ſunt illi dii qui percuſſerunt Ægyptios,' præter ſingulas plagas, in'deſerto.

9 Confirmate vos, & eſtote viri ô Peliſchtæi, ne ſerviatis Hhebræis quemadmodum ſervierunt vobis: eſtote igitur viri & pugnate.

10 Pugnantibus itaque Peliſchtæis, iterum

plaga affecti Jiſraëlitæ fugerunt quiſque ad tentoria ſua, fuitque plaga illa magna valde: nam ceciderunt ex Jiſraële triginta millia peditum.

11 Et arca Dei capta eſt: duoque filii Hheli mortui ſunt, Chophni & Pinchas.

12 Tum currens quidam Binjaminita ex ipſa acie, venit Schiluntem eodem die: veſtibus ſuis laceris, & [d]terra capiti ſuo inſperſa.

13 Quo ingrediente ecce Hheli[d]ſedebat in ſolio, latus viæ obſervans: erat enim [e]animus ejus trepidus propter arcam Dei: cumque vir ille ingreſſus eſſet nuntiando per civitatem, exclamavit tota civitas.

[e] Heb. *cor. &c. ſic ver.* 20.

14 Audiens verò Hheli ſonum iſtius clamoris dixit, quid ſibi vult ſonus ipſius multitudinis? tum vir ille feſtinans venit ut nunciaret Hheli.

15 (Hheli autem natus erat nonaginta octo annos: & oculorum ejus *acies* caligaverat ita ut non poſſet videre).

16 Dixitq; vir ille ad Hhelin, ego *ſũ* qui venio ab ipſa acie, nam ego ex ipſa acie effugi hodie: cui dixit, quid fuit rei, fili mi?

17 Tum reſpondens nuntius ille dixit, fugit Jiſraël coram Peliſchtæis, & etiam magna plaga fuit in populo: quin etiam duo filii tui mortui ſunt, Chophni & Pinchas, & arca Dei capta eſt.

18 Fuit ergo cùm mentionem faceret ille arcæ Dei, ut caderet *Hheli* e ſolio retrorſum ante latus portæ, ita ut fracta vertebrarum cervicis ſuæ compage moreretur: ſenex enim erat vir ille & gravis, & judicaverat Jiſraëlem quadraginta annis.

19 Præterea nurus ejus uxor Pinchaſi prægnãs [f]proxima partui, cùm audiret hanc famam de capta arca Dei, & mortuo ſocero ſuo ac viro ſuo: incurvavit ſe ut pareret, quia [g]irruerant in eam dolores ejus.

20 Cumque, quo tempore moriebatur, dicerẽt quæ adſtabant ei, ne timeto: nam filium peperiſti non tamen reſpondit neque appoſuit animum ſuum.

21 Indiderat autem nomen puero ipſi [h]I-Cabodem, dicendo, emigravit gloria ab Jiſraële: *audiens* de capta arca Dei & de mortuo ſocero ſuo ac viro ſuo.

22 Dicebat enim, emigravit gloria ab Jiſraële: [e]propterea quòd capta eſſet arca Dei.

ANNOTATIO.

1 Toti Jiſraëli] *Nam mala denunciarat non tantùm domui Hheli: ſed etiam Jiſraëli ſuprà 3.11, & ſequentibus: ex quorum prædictione & eventu ei reſpondente apud Jiſraëlem autoritas comparata eſt. ſuprà 3.19. & 20. ver.* Eben Hhezer] *per anticipationem: nam nomen hoc conſecutus eſt ex victoria de qua infrà 7.11.* Apheki] *civitas eſt Jehudæ, Jehoſc.15.53.* 4 Inſidentis Cerubinis] *e quorum medio reſponſa dabat, Num.7.89.* 8 Iſtorum Deorum] *de unico vero Deo impiè, ut deorum multorum cultores, loquuntur.* Præter plagas] *de illis loquitur, quibus affecti Ægyptii Jiſraëlitas dimittere coacti ſunt, de quibus in Exodo uſque ad 12. cap.* In deſerto] *ubi Ægyptii Jiſraëlitas perſequentes in mari algoſo ſubmerſi ſunt quod deſerto Ethami conjunctum erat Exodi.13.20. vide annotata Exodi 15.22.* 12 Et terra capiti] *vide annotata Jehoſch.7.6.* 13 Sedebat in ſolio] *quod erat ad limen templi Jehovæ, ſuprà 1.9.* 22 Propterea quòd] *quaſi dicat, illud eam inprimis cruciabat, & domeſticam calamitatem publicæ poſtponebat.*

CAPUT V.

Deus in Peliſchtæos propter abductam arcam ſuam animadvertens, Deum eorum comminuit, eoſq; & regionem eorum gravi plaga afficit: adeò ut conſilium de remittenda arca inire cogantur.

1 PELISCHTÆI autem captam arcam Dei abduxerunt Eben-Hhezere Aſchdodum.

2 Ubi Peliſchtæi acceptam arcam Dei induxerunt in[a] ædem Dagonis: collocaveruntq; eam prope Dagonem.

3 Sed cùm ſurrexiſſent Aſchdodæi poſtridie, ecce Dagon collapſus jacebat facie ſua in terram corã arca Jehovæ: & accipientes Dagonẽ, reſtituerunt eum in locum ſuum.

4 Surgentibus verò mane poſtridie, rurſus ecce Gagon collapſus jacebat facie ſua in terram coram arca Jehovæ: caput autem Dagonis & ambæ palmæ manuum ejus abſciſſæ *erant* in ipſo lumino infero, tantùm [a]quod referebat piſcem remanſerat in eo.

[a] Heb. *Dagon remanſerat.*

5 Idcirco non calcant ſacerdotes Dagonis aut ulli ingredientes in ædem Dagonis limen inferũ Dagonis Aſchdodi: uſque in hunc diem.

6 Preterea ingravenſcens manus Jehovæ contra Aſchdodæos: [a]deſolabat eos: (percutiebat enim eos hæmorrhodib.) Aſchdodum & terminos ejus.

7 Videntes autem Aſchdodęi ſic rem habere: dicebant, non manebit arca Dei Jiſraëlis apud nos: nam dura eſt manus ejus contra nos & contra Dagonem deum noſtrum.

8 Mittentes itaque congregaverunt omnes ſatrapas Peliſchtæorum ad ſe, quibus dixerunt, quid facturi ſumus arca Dei Jiſraëlis? dixerunt verò illi, Gathum circumducitor arca Dei Jiſraëlis, quò circunduxerũt arcam Dei Jiſraëlis.

9 Sed fuit poſtquàm circumduxiſſent eam, ut eſſet manus Jehovæ contra civitatem illam vexatione magna valde, qua percuſſit cives illius civitatis a minimo uſque ad maximum: [a]nam occultabant ſe inter eos hæmorrhoides.

10 Quapropter miſerunt arcam Dei Hhekronem: fuitque cùm intraret arca Dei Hhekronẽ: ut clamarent Hhekronitæ dicendo, circumduxerunt ad me arcam Dei Jiſraëlis ad mortẽ afficiendum me & populum meum.

11 Proinde mittentes congregaverunt omnes ſatrapas Peliſchtæorum quibus dixerunt, dimittite arcam Dei Jiſraëlis, ut revertatur in locum ſuum, neque morte afficiat me & populum meum: erat enim vexatio lethalis in tota ea civitate, gravis erat valde manus Dei ibi.

12 Homines enim [b]qui ſupervivebant manebant affecti hæmorrhoidibus: ita ut aſcenderet exclamatio civitatis in cœlum.

ANNO-

ANNOTATIO.

2 In ædem Dagonis] *vide de eo annotata Judicum 16.23.* 6 Deſolabat enim eos] *homines hæmorrhoidibus: & regionem muribus infeſtando. de quibus infrà 6.5.* 9 Nam occultabant] *ſiſtebatur enim ſanguis, qui interranea erodebat: quod eſt ſecundum genus hæmorrhoidis, & multò gravius.*

CAPUT VI.

Peliſchtæi ſuorum ſacerdotum conſilio arcam poſt ſeptem menſium captivitatem cum muneribus plauſtro impoſitam dimittunt, quam Beth-Schemeſchitæ ad ſuos fines venientem irreverentius aſpicientes divinitus caſtigantur: quare eam civibus Jehharimorum abducendam tradunt.

1 FUERAT autem arca Jehovę in agro Peliſchtæorum ſeptem menſes.

2 Cùm vocantes Peliſchtæi ſuos ſacerdotes & divinos dicerent eis, quid facturi eſſemus arca Jehovæ? inſtruite nos qua ratione remittamus eam in locum ſuum.

3 Qui dixerunt, ſi remiſſuri eſtis arcam Dei Jiſraëlis, ne remittite eam[a] donis vacantem, ſed [b] omnino reddite ei 'reatum, tunc ſanabimini, aut innoteſcet vobis 'quare non recedat a vobis manus ejus.

4 Dicentibus autem *Peliſchtæis*, quis eſt ille reatus quem reddemus ei? dixerunt, *de* numero Satraparum Peliſchtæorum quinque hæmorrhoides aureę, & quinque mures aurei: quia plaga eadem eſt omnibus iſtis & ſatrapis veſtris.

5 Nam cùm feceritis 'imagines hæmorrhoidum veſtrarum & imagines murium veſtrorum qui corrumpunt hanc terram, & dederitis Deo Jiſraëlis gloriam: fortaſſis allevabit manum ſuam a vobis & a Diis veſtris & a terra veſtra.

6 Et quare aggravaretis cor veſtrum, quemadmodum aggravarunt Ægyptii & Parhho cor ſuum? nónne poſtquam præclara geſſit in eos, tandem demiſerunt iſtos ita ut abierint?

7 Nunc itaq; [c] facite unum plauſtrum novũ & accipite duas vaccas fœtas, [d] quibus nunquam eſt impoſitum jugum: & jungite eas vaccas illi plauſtro, pullos verò earum reducite domum [e] ne eas ſequantur.

8 Tum accipientes arcum Jehova imponite eã plauſtro, & inſtrumẽta iſta aurea, quæ reddideritis ei *in* reatum ponetis in capſula a latere illius: ſic dimittetis eam ut abeat.

9 Conſiderabitis autem, ſi viâ *ferente ad* terminum ejus, aſcenderit Beth-Schemeſchum, ipſe affecerit nos hoc malo maximo: ſin autem minus, utique cognoſcemus, nequaquam manum ejus attigiſſe nos, caſum eſſe *qui* accidit nobis.

10 Fecerunt itaque viri illi ſic, nam accipientes duas vaccas fœtas junxerunt eas illi plauſtro: cùm pullos earum recluſiſſent domi.

11 Impoſueruntquè arcam Jehovæ plauſtro illi: & capſulam ſuam unà cum murib⁹ aureis, & cum imaginibus mariſcarum ſuarum.

12 Ita rectà contendentes vaccæ per viã illã, per viam Beth-Schemeſchi, ' ſtratâ viâ unicâ [f] ibant continenter mugientes, neque declinabant ad dexteram vel ſiniſtram: ſatrapæ verò Peliſchtæorum [g] ſequebantur eas uſque ad terminum Beth-Schemeſchi.

13 Beth-ſchemeſchitæ autem metebant meſſem triticeam in ſua convalle: qui cùm ſublatis oculis ſuis viderent ipſam arcam, gaviſi ſunt 'inſpiciendo.

14 Cumque perveniens plauſtrum in agrum Jehoſchuhhæ Beth-Schemeſchitæ ſubſtitiſſet ibi, ubi erat lapis magnus: 'fiderunt ligna plauſtri, & ipſas vaccas obtulerunt halocauſtum Jehovæ.

15 'Levitę enim depoſuerunt arcam Jehovæ & capſulam illam quæ *erat* prope eam, in qua *erant* inſtrumenta aurea, & impoſuerunt lapidi illi magno: Beth-Schemeſchitæ autem 'offerebant holocauſta, & ſacrificabant ſacrificia die illo Jehovæ.

16 Quod quinque ſatrapæ Peliſchtæorum cùm vidiſſent: reverſi ſunt Hhekronem eodem die.

17 Hæ autem ſunt mariſcæ aureæ quas reddiderunt Peliſchtæi Jehovæ in reatum: pro Aſchdodo una: pro Hazza una: pro Aſchkelone una: pro Gatho una: pro Hhekrone una:

18 Et mures aurei *de* numero omnium civitatum Peliſchtæorum per quinq; ſatrapias illas, [h] nomine tam civitatum munitarum quàm vicorum paganorum: uſque [i] ad lapidem illum magnum, ſuper quem collocarant arcam Jehovæ, *is eſt* uſque in diem hunc in agro Jehoſchuhhæ Beth-Shemeſchitæ.

19 'Percuſſit autem ex Beth-Schemeſchitis qui inſpexerant arcam Jehovę, 'ut percuſſerat 'ex illis quinquagies mille ſeptuaginta homines: quapropter lugentes populus eò quod percuſſiſſet Jehova populum plaga magna,

20 Dicebant Beth-Schemeſchitæ, quis poſſet conſiſtere coram Jehova Deo ſanctiſſimo iſto? & ad quem aſcendet a nobis?

21 Miſerunt ergo nuntios ad habitatores urbis Jehharimorum qui dicerent: reduxerunt Peliſchtæi arcam Jehovæ, deſcendite, abducite eam ad vos.

22 'Veneruntitaque cives urbis Jehharimorũ & abducentes arcam Jehovæ, intulerunt eam in domum Abinadabi in ipſo colle? Elhhazarem autem filium ejus ſanctificaverunt ad obſervandum arcam Jehovæ.

a Heb. vacuę

b Heb. red- ... reddite

c Heb. acci- ... & faci- ... : verborum ... ολλωχῆ.

d Heb. *ſuper ... non aſ- ... dit jugũ.*

e Heb. *de poſt*

f Heb. *ibant ... do & mu- ... do.*

g Heb. *ibant poſt eas.*

h Heb. *a civitate munita uſq; ad vicum paganum: ſupple ſubminiſtrati mures.*

i Heb. *luctũ: nam ſic denominatus fuit lapis affini nomine a luctu populi, de quo ver. 19. nam aben lapidem, abel luctum ſignificat, quæ una tantum litera diſcrepant.*

ANNOTATIO.

3 Reatum] *oblationem pro reatu, ut Levitici 5. & paſſim, quaſi dicant, peccatum non videmus: ſed fieri potuit ut propter omiſſum aliquem eritibus eius, rei ſitis.* Quare non recedat] *id eſt, ipſum non eſſe in cauſa cur non recedat: ſed caſum eſſe, ut infrà verſ. 9.* 5 Imagines hemorrhoidum] *id eſt, ſedes cum hemorrhoidibus, vel mariſcis, ut infrà verſ. 11. & 17.* 12 Strata via unica] *id eſt, nunquam deflectentes, ut ſequentia epexegeticῶs oſtendunt.* 13 Inſpiciendo] *retectam contra legem: Num. 4.5. & 20. ver. ſive a Peliſchtæis retecta miſſa eſſet, ſive ab ipſis.* 14 Fiderunt] *nimirum ſacerdotes Levitici ordinis, de quibus verſ. 15. erat enim Beth-Schemeſch urbs ſacerdotum: Jehoſch. 21.16.* 15 Levitæ enim] *e ſacerdotum genere, ad quos propriè hoc munus pertinebat: vide Num. 4.5. & ſequentibus verſibus.* Offerebant]

id eſt,ſuppeditabant animalia ſacerdotibus ad holocauſta & ſacrificia. 19 Percuſſit ex Beth-Schemeſchitis]*eos qui propius ad inſpiciendum arcam irreverentur acceſſerant ſuprà 13.verſ.* Ut percuſſerat] *hoc eſt,Hæmorrhoidibus, quibus Peliſchtæos percuſſerat ſuprà 5.6.& ſeq.* Ex illis]*id eſt, Peliſchtæis quorum anteà meminit. Ita ſcriptum invenimus in vetere codice Hebræo manuſcripto ex bibliotheca illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini. Quod autem de Beth-Schemeſchitis plerique hunc locum accipiunt, nobis non probatur: primùm quia Beth-Schemeſchitæ erant Aharonitæ ad quos tractatio arcæ pertinebat,Num. 4.Secundò,quia tantum numerum hominum totus tractus Beth-Schemeſchi non potuit,nedum ipſum oppidum continere. Tertiò,quia ſi tanta fuiſſent affecti plaga:non potuiſſent celare fratres ſuos cives urbis Jahharimorũ:ad quos nuntios mittunt, ut ad ſe arcam recipiant.Hanc autem horũ ſententiã fluxiſſe ſuſpicamur ex affinitate vocum Bahem,in eis, & Bahham,in populo,una tantùm litera diſcrepantium.* 22 Venerunt] *hunc verſum ad ſuperiora pertinere res ipſa docet:quare cum ſuperioribus conjunximus.*

CAPUT VII.

Jiſraëlitæ Schemuelis opera ad veram reſipiſcentiam,reconciliationem cum Deo, & legum inſtaurationem adducti,vigeſimo pòſt anno divinitus ab invadentibus Peliſchtæis ſervantur,& prius amiſſas civitates recuperant.Poſtremò forma quietæ gubernationis ſub Schemuele exponitur.

1 FUIT autem,ex quo tempore reſedit arca in urbe Jahharimorum,multis diebus elapſis,cùm jam eſſet vigeſimus annus: quando lamentantes tota familia Jiſraëlis [a] ſequebantur Jehovam.

2 (*Edixerat enim Schemuel toti familiæ Jiſraëlis dicendo,*ſi ex toto[b] animo veſtro vos *convertimini ad Jehovã,auferte deos alienigenæ *gentis* e medio veſtri & Hhaſchtarotas: & comparantes animum veſtrum ad Jehovam,colite eum ſolum,& eripiet vos e manu Peliſchtæorum.

3 Et amoverant filii Jiſraëlis Bahhalimos & Hhaſchtarotas: & colebant Jehovam ſolum.

4 Deinde edixerat Schemuel, congregate totum Jiſraëlem Mitzpam, ut ſupplicem pro vobis Jehovam.

5 Congregaverantq́ue ſe Mitzpam,*ubi haurientes aquam effuderant coram Jehova,jejunantesq́ue illo die,dixerant illic, peccavimus Jehovæ.ita*judicaverat Schemuel filios Jiſraëlis Mitzpæ).

6 Fuit inquam ut audientes Peliſchtæi Jiſraëlitas congregare ſe Mizpam,aſcenderent Satrapæ Peliſchtæorum verſus Jiſraëlem: quod cùm audirent Jiſraëlitæ timuerunt ab[c] adventu Peliſchtæorum.

7 Quapropter dicebant Jiſraëlitæ ad Schemuelem,ne ſileto pro nobis, quin inclames Jehovam Deum noſtrum : ut ſervet nos e manu Peliſchtæorum.

8 Et accipiens Schemuel agnum [d] lactentem unum obtulit eum holocauſtum totum Jehovę: inclamavitq́ue Schemuel Jehovam pro Jiſraële,& exaudivit eum Jehova.

9 Fuit enim Schemuele offerente holocauſtum,cùm Peliſchtæi appropinquaſſent ad prælium contra Jiſraëlem: ut intonaret Jehova ſono magno eodem die contra Peliſchtæos & funderet eos, ita ut plaga afficerentur coram Jiſraële.

10 Egreſſi autem Jiſraëlitæ Mitzpa perſecuti ſunt Peliſchtæos: quos percuſſerunt uſque ad *locum* ſubjacentem*Beth-Cari.

11 Tunc accipiens Schemuel lapidem quendam collocavit eum inter Mitzpam & inter ſcopulum illum cujus nomen vocavit [e]Eben-Hhezerum: dicebat enim, uſque huc adjuvit nos Jehova.

12 Sic depreſſi ſunt Peliſchtæi,*neque perrexerunt deinceps invadere terminum Jiſraëlitarum:*erat enim manus Jehovæ contra Peliſchtæos omnibus diebus Schemuelis.

13 Et[f] reductæ ſunt civitates illæ ad Jiſraëlem, quas ceperant Peliſchtæi ab Jiſraële, inde a Hhekrone Gathum uſque, & terminum earum eripuit Jiſraël e manu Peliſchtæorum:*eratq́ue pax inter Jiſraëlitas & inter Emoræos.

14 Judicavit autem Schemuel Jiſraëlem *omnibus diebus vitæ ſuæ.

15 Profectuſq́; de anno in annum obibat*domum Dei fortis &*Gilgalem & Mitzpam:ut judicaret Jiſraëlem in omnibus locis iſtis.

26 (Quamvis regreſſio ejus eſſet*Ramã, quia ibi erat domus ejus, & ibidem judicaret Jiſraëlem):& extruxit*illic altare Jehovæ.

[a] Heb. *lamẽtabantur poſt Jehovam.*

[b] Heb. *corde: ſic deinceps.*

[c] Heb. *a facie: ſic Gen. 36.6. facies pro adventu.*

[d] Heb. *lactis.*

ANNOTATIO.

2 Edixerat enim]*his quatuor verſibus tota ratio adminiſtrationis qua Schemuel Jiſraëlitas gubernavit inde a morte Hheli,exponitur:quod hyperbaton ut planius eſſet parentheſi incluſimus.* 5 Ubi haurientes]*hyperbolica deſcriptio ingentis lamentationis.quaſi dicat eos lachrymarum rivos ex intimo fonte cordis hauſtos,oculis coram domino profudiſſe:quo hyperbolico genere pleni ſunt inter alios pſalmi.* Judicaverat]*i.populo reſipiſcenti & cum Deo reconciliato jus dixit,& corruptum Jiſraëliticæ Reipub. & Eccleſiæ 1.Chro.9.22.ſtatum correxit.* 10 Beth-Cari]*nomen ſcopuli illius de quo verſu 11.* 12 Neq; perrexerunt &c.]*Juſto videlicet exercitu,ut dilatarent regionem ſuam: ſed contenti erant ſtationario milite tueri,quæ acquiſiverant : nam eſt proleptica narratio omnium quæ tempore Schemuelis contra Peliſchtæos contigerunt,vide infrà 10.5.& 13.3.* Erat enim]*ut paulatim res acquiſitas amitterent, quod verſus proximus indicat,& hiſtoria ſequens docet.* 13 Erat pax]*id eſt,inter eos nullum gerebatur bellum: ſic Judic.4.17.* 14 Omnibus diebus]*etiam comprehenſo Schaulis regno,ut apparet infrà 13.15.& 16.capitibus. Hinc factum ut Actorum 13.21.Schemueli & Schauli conjunctim anni quadraginta tribuantur.* 15 Domum Dei fortis]*i.urbem Jehharimorum arcæ Dei domicilium quia coram ea ex lege feſtis anniverſariis maximi conventus habebantur:Exod.23.17.* Gilgalem & Mitzpam]*quæ duo loca in media longitudine ita ſita erant,ut Mitzpa extremitatem latitudinis ad occidentem & Gilgal ad orientem attingerent:quare videbantur habendis conventibus commodiſſima.* 16 Ramam] *vide ſuprà 1.1.* Illic] *nimirum in urbe Jehharimorum,ubi arca erat:ſic enim frequenter relativa ad remotiora antecedentia re-*

feruntur: ut Gen.10.12. & infrà 27.8. & 2.Schem.21.13. & Pſalmo 99.7. Cujuſmodi multa in Novo Teſtamento extant.

CAPUT VIII.

Schemuel jam ſenex filios ſuos in adminiſtrationem populi cooptat, quia patris veſtigiis longè diſcedentes, Jiſraëlitis regem a Schemuele petendi occaſionem præbent. Quare Schemuel Deo conſulto eos a propoſito fruſtra deterrere conatus, propter damna quæ accepturi erant inde, annuens illorum petitioni eos dimittit.

1 SED fuit cùm ſenuiſſet Schemuel, & præpoſuiſſet filios ſuos judices Jiſraëli,
2 (Erat autem nomen primogeniti filii ejus [a] Joel, & nomen ſecundi ab eo Abija) : Judices *inquam* ' uſque ad Beer-Schebahhum:
3 Nec ambularent filii ejus viis ejus, ſed [b] ſectarentur lucrum : & accipientes munus pervertorent judicium :
4 Ut congregantes ſe omnes ſeniores Jiſraëlis venirent ad Schemuelem Ramam,
5 Et dicerent ad eum, ecce tu ſenuiſti & filii tui non ambulant viis tuis: nunc præpone nobis regem, ad vindicandum nos, ut *habent* omnes iſtæ gentes.
6 'Malum autem viſum eſt iſtud verbum in oculis Schemuelis, cùm dicerent, da nobis regem ad vindicandum nos : quapropter 'ſupplicavit Schemuel Jehovam.
7 Sed dixit Jehova ad Schemuelem, 'auſculta voci populi hujus in omnibus quæ indicunt tibi : non enim te ſpreverunt '*ſolum*, ſed me ſpreverunt, ne regnem ſuper ipſos.
8 Secundum omnia illa facta quæ fecerunt a die quo deduxi eos ex Ægypto uſque in hunc diem, quibus dereliquerunt me & coluerunt Deos alienos : ſic ipſi faciunt etiam tibi.
9 Nunc itaque auſculta voci illorum : veruntamen cùm [c] ſedulo conteſtatus fueris contra eos, & indicaveris eis 'rationem iſtam regis qui regnaturus eſt ſuper eos.
10 Itaque indixit Schemuel omnia verba Jehovæ populo, petentibus a ſe regem.
11 Ac dixit, hæc erit ratio ipſa regis qui regnabit ſuper vos, filios veſtros accipiet ut ſibi diſponat in curribus ſuis & in equitibus ſuis, & currant ante currum ſuum.
12 Et ad diſponendum ſibi præfectos millenis, & præfectos quinquagenis : & ad arandum [d] arva ſua & ad metendum meſſem ſuam, & ad faciendum inſtrumenta bellica ſua, & inſtrumēta curruum ſuorum.
13 Similiter filias veſtras accipiet in unguentarias, in coquas & in piſtrices.
14 Etiam agros veſtros, & vineas veſtras ac oliveta veſtra optima accipiet, & dabit ſervis ſuis.
15 Semina quoque veſtra & vineas veſtras decimabit: & dabit aulicis ſuis & ſervis ſuis.
16 Servoſq; veſtros & ancillas veſtras ac juvenes veſtros præſtantiſſimos & aſinos veſtros accipiet : quod faciet ad opus ſuum.
17 Greges veſtros decimabit : deniq; vos eritis ei in ſervos.
18 Adeo ut clamaturi ſitis die illa propter regem veſtrum, quem elegeritis vobis: ſed non exaudiet vos Jehova die illa.
19 Renuerunt tamen populus aſcultare voci Schemuelis : & dixerunt, 'nequaquam : ſed rex præerit nobis.
20 Ut ſimus nos quoque ſicut omnes iſtæ gentes, & vindicet nos rex noſter, & procedens ante nos gerat bella noſtra.
21 Audiens itaque Schemuel omnia verba populi, elocutus eſt ea [e] apud Jehovam.
22 Et edixit Jehova Schemueli, auſculta voci eorum, ut præficias eis regem: quapropter edixit Schemuel Jiſraëlitis, 'ite quiſque in civitatem ſuam.

[a] ...Chr.6.28 ...chni vo...
[b] ...b. declinabant poſt...
[c] Heb. con-... ...ando con-... ...tam ſun-...
[d] Heb. *arationem ſuam.*
[e] Heb. *in auribus Jehovæ*

ANNOTATIO.

2 Uſque ad Beer-Schebahhum] *ſynecdoche, qua ſub una extremitate alteram ei oppoſitam nempe Danis ſimul intelligit.* 6 Malum viſum eſt] *& meritò: nam Dei gubernationem ſperni videbat: ut ipſe Deus verſu 7. teſtatur, quod confirmatur infrà 12.17. & 19.* Supplicavit] *conſulens Deum quid ſibi faciendum eſſet ad petitionem populi, & orans pro populo.* 7 Auſculta voci] *verba ſunt irati, ut teſtatur Hoſche.13.11.* Solum] *eclipſis, qualis Gen.32.28. ut oſtendit finis verſus ſequentis: ſic faciunt etiam tibi &c.* 9 Rationem iſtam] *ut ſuprà 2.13. vide annotata ibi.* 9 Nequaquam] *ſubaudi, hæc tua conteſtatio nos a noſtro propoſito deterrebit.* 22 Ite quiſque] *eclipſis eſt aſſentientis & totam rei procurationem in ſe recipientis.*

CAPUT IX.

Schaul ad Schemuelem occaſione amiſſarum aſinarum eum de illis conſulturus adveniens, de regia dignitate ſibi delata præmonetur, convivio honorificè excipitur, & a Schemuele præmiſſo puero deducitur.

1 ERAT autem quidem e Binjamine, cujus nomen Kiſch, filius [a] Abielis, filii Tzeroris, filii Bechorathi, filii Aphiachi, filii 'viri Binjaminitæ : valens robore.
2 Huic verò erat filius nomine ſuo Schaul juvenis & [b] elegans, adeo ut nemo eſſet e filiis Jiſraëlis elegantior eo: ab humero ſuo ſurſum verſus altior erat toto populo.
3 Cumq; amiſſæ eſſent aſinæ quędam Kiſcho patri Schaulis : edixit Kiſch Schauli filio ſuo, accipe nunc tecum unum ex iſtis pueris, & ſurgens abi quæſitum iſtas aſinas.
4 Itaque tranſivit in montem Ephrajimi, cum pertranſiviſſet terram 'Schaliſchæ neque inveniſſent: pertranſiviſſent etiam terram 'Schahhalimorum, neque *illîc* eſſent, denique pertranſiviſſent terram [c] Binjaminitarum, neque inveniſſent.
5 Ipſis venientibus in terram 'Tzuphi, Schaul dicebat puero ſuo qui cum ipſo erat, agedum revertamur: ne ceſſans pater meus de aſinis iſtis ſollicitus ſit de nobis.
6 Qui dixit ei, ecce jam vir Dei eſt in civitate iſta, & quidem vir honoratiſſimus, quicquid prædicit [d] omnino evenit : eamus nunc illuc, fortè indicabit nobis 'viam noſtram *ad*

[a] ...qui Ner di-... ...tur, 1.Chro. 8.33. & 9. 39.
[b] Heb. bonus forma: ut Gen.6.2.
[c] He. *Jeminitarum.*
[d] Heb. *eveniendo evenit.*

id cujus causâ profecti ſumus.

7 Dixit verò Schaul puero ſuo, ecce ergo eamus ſed ' quid adferemus viro iſti ? nam panis [e] defecit ex inſtrumentis noſtris, & donarium nullum eſt quod adferamus ad virum hunc Dei: quid *eſt* penes nos ?

[e] Heb. *abiit.*

8 Tum pergens puer ille reſpondere Schauli dixit, ecce præſentem in manu mea quadrantem ſicli argentei: hunc dabo viro iſti Dei, ut indicet nobis viam noſtram.

9 ' Antiquitus in Jiſraële ſic dicebat quiſq; , cùm profecturus eſſet ad conſulendum Deum, agite eamus uſque ad Videntem: nam qui propheta hodie, antiquitus vocabatur ' Videns.

10 Cùm itaque dixiſſet Schaul puero ſuo, bonus eſt ſermo tuus, agedum eamus: & irent verſus illam civitatem, ubi erat vir ille Dei,

11 Ipſi aſcendebant per clivum civitatis, cùm invenerunt puellas egredientes ad hauriendum aquam: & dixerunt illis, èſtne illîc Videns ?

12 Quæ reſpodentes eis dixerunt, eſt, ecce ante te: feſtina jam, nam hodie venit in civitatem, quia [f] convivium *eſt* huic populo in iſto excelſo.

13 Simulac ingreſſi eritis civitatem, invenietis eum, cùm nondum aſcenderit excelſum iſtud ' ad comedendū, nam non comedet populus uſq; dum advenerit, cùm ipſe ' benedixerit convivio, poſtmodum, comedent invitati: nunc ergo aſcēdite, nam hoc ipſo [g] tempore inventuri eſtis eū.

[f] Heb. *mactatio, ut Gen. 21.54. vide annotata. ſic deinceps.*

[g] Heb. *die, ſynecdoche, ut infrà 16.*

14 Cúmq; aſcendiſſent in civitatem ipſis pervenientibus in mediam civitatem: ecce Schemuel prodibat obviam illis, ut deduceret ad excelſum illud.

15 (' Jehova enim revelarat *in* aurem Schemueli: die uno antequam adveniret Schaul dicendo:

16 Hoc ipſo tempore cras ' miſſurus ſum ad te quendam e terra Binjaminis ut ungas eum in ' anteceſſorem ſuper populum meum Jiſraëlem, & ſervet populum meum e manu Peliſchtæorum: ' nam reſpexi populum meum: quia pervenit clamor ejus ad me.)

17 Cúmq; Schemuel videret Schaulem: Jehova dixit ei, ecce hic *eſt* vir, quem dixeram tibi, hic imperium obtinebit in populo meo.

18 Quapropter Schauli accedenti ad Schemuelem intra portam: & dicenti, indica quæſo mihi ubinam ſit domus Videntis ?

19 Reſpondit Schemuel Schauli dicens, ego *ſum* ille Videns, aſcende ante me in iſtud excelſum ut comedatis mecum hodie: & dimittam te manè, ' quicquid autem eſt in [h] animo tuo *jam* indico tibi.

20 Nempe quod ad aſinas, quæ amiſſæ erant tibi [i] abhinc tertio die, ne apponito animum tuum ad illa: nam inventæ ſunt: ' erga quem autem eſt totum deſiderium Jiſraëlis ? nonne erga te, & erga totam familiam patris tui?

21 Reſpondens autem Schaul dixit: ' an non Binjaminita ſum [k] minimus e tribubus Jiſraëlis, & familia mea infima eſt omnium familiarum in tribubus Binjaminis ? & quamob rem allocutus es me ſermone hujuſmodi?

22 Aſſumpſit tamen Schemuel Schaulem & puerum ejus, quos introduxit in cœnaculum, ' dedítque eis locum in [l] ſummo invitatorum qui, *erant* quaſi triginta viri.

23 Tum dixit Schemuel coquo, cedo partem illam quam dederam tibi: de qua dixeram tibi, repone eam apud te.

24 Cúmq; deprompſiſſet coquus armum quendam & quæ hærebant ei, appoſuit *Schemuel* ante Schaulem dicens, ecce quod reliquum *erat* ponens ante te, comede: nam in hoc tempus reſervatum fuit tibi, ' *ex quo* dixi, populum invitavi: ſic comedit Schaul cum Schemuele illo die.

25 Poſteà deſcenderunt ex illo excelſo in civitatem: ubi locutus eſt *Schemuel* cum Schaule ' verſus ſuum tectum.

26 Illis autem manè ſurgentibus fuit cùm aſcenderet aurora, ut vocaret Schemuel Schaulem verſus tectum ſuum ' dicens, ſurge ut dimittam te: cúmq; ſurrexiſſet Schaul: egreſſi ſunt ambo, ipſe & Schemuel foras.

27 Ipſi deſcendebant ad extremum civitatis, cùm Schemuel edixit Schauli, dic huic puero ut tranſeat ante nos: (tranſivit itaq;): tu autem ' ſta jam, & [m] enunciabo tibi ſermonem Dei.

ANNOTATIO.

1 Viri Binjaminitę] *id eſt, patris Gibhhonitarum Jehbielis* 1. *Chro.*9.35. 4 Schaliſchæ] *ea regio plana eſt in Binjamine.* 2. *Reg.*4.42. Schahhalimorum] *cujus oppidum Iohan.*3.23. *Salim corrupta voce dictum, non procul a Gilgale ad Jardenem.* 5 Tzuphi] *de quo ſuprà* 1.1. 6 Viam noſtram] *qua via nobis eundum eſt, ut aſinas iſtas inveniamus.* 7 Quid adferemus] *quaſi dicat, incivile eſſet ſine honorario eum accedere, anteà ignotum.* 8 Viam noſtram] *ſuprà ver.*6. 9 Antiquitus] *quaſi dicat, priſcis illis temporibus tanta erat inter Jiſraëlitas pietas, ut in rebus obſcuris Deum conſulerent per prophetas ejus, quos tunc vocabant Videntes. Exemplum habemus in Ribka Gen.*25.22. Videns] *Quia viſionibus ſe & res occultas patefaciebat illis Deus, ut Num.*12.6. 13 Ad comedendum] *non autem ad ſacrificandum: quod contra legem fuiſſet, jubentem ut coram Deo tantùm ſacrificetur: Levitici* 17.3. *& ſequentibus. Deut.*12.5. *& ſequent.* Benedixerit convivio] *ex lege Deut.*8.10. 15 Jehova enim] *Inſtituti convivii cauſa indicatur, & ſimul oſtenditur cur Schemuel obviam eis prodierit: prout etiam ad hunc finem Schemuel armum aſſervari juſſerat, infrà ver.*23. 16 Miſſurus ſum] *ſecreto ductu ſpiritus, ipſo aliud cogitante.* Anteceſſorem] *id eſt, ut ita dicamus, prætorem, qui tempori belli ante exercitum procedit.* Nam reſpexi] *id eſt, proſpicere illi ſtatui.* 19 Quicquid autem eſt in animo] *quicquid cogitas ex me ſciſcitari, quod ſequens verſus explicat.* 20 Erga quem] *quaſi dicat, noſti omnium Jiſraëlitarum deſiderium eſſe ut ſibi præficiatur rex, prout ſeniores mihi expoſuerunt, ſuprà* 8.5. *jam verò cui deſert Deus hanc dignitatem niſi tibi, ac proinde familiæ patris tui?* 21 An non Binjaminita] *modeſtè tribus rationibus gradatim regnum recuſat: a tribu omnium infirmiſſima ex hiſtoria Judic.*20. *a perſona ſua & a familiæ totius tenuitate.* 22 Dedítque eis locum] *hac collatione & armi appoſititione cœpit dignitatem Schaulis invitatus adumbrare.* 24 Ex quo dixi] *ex quo indixi coquo, ut convivium invitatis pararet.* 25 Verſus ſuum tectum] *utpote locum ſecretiorem, ac proinde commodiorem ſermonibus habendis & precibus, Danielis* 6.11. *Act.*10.9. 26 Dicens ſurge] *Paralepſis, cujuſmodi eſt Gen.*3.1. *vide annotata ibi. Reticentur enim monita Schauli a Schemuele data.* 27 Sta jam] *ut cum reverentia audias divinum oraculum: vide annotata Gen.*46.33. *& Num.*23.22.

CAPUT X.

Schemuel Dei juſſu Schaulem in regem ungit privatim, & de vocatione ipſius ſignorum prædictione confirmat. Deinde Mitzpæ in publicis conventibus, primùm Dei nomine cum populo expoſtulat, & ſortitione deſignatum a Deo regem populo ſiſtit, qui eum maxima ex parte acclamationibus excipit.

1 TUM accepta Schemuel phiala olei perfundens caput ejus' oſculatus eſt eum: & dixit, nonne *ſic faciendum* eſt, quia unxit te Jehova in anteceſſorem ſuper poſſeſſionem ſuam?

2 'Cùm abieris hodie a me invenies duos viros apud 'ſepulchrum Rachelis, in termino Binjaminis 'Tzeltzachi: qui dicent ad te, inventæ ſunt aſinæ quas quæſitum abieras, & ecce omiſſis pater tuus rebus iſtis aſinarum, ſollicitus eſt de vobis dicendo, quid faciam filio meo?

3 Et inde progreſſus ulterius, cùm veneris uſque ad planitiem Taboris, invenient te illic tres viri aſcendentes ad Deum in 'domum Dei fortis: unus ferens tres hœdos, & alter ferens tres tractas panis, & alius ferens utrem vini.

4 Qui interrogabũt te de[a] proſperitate: dabuntque tibi duas *tractas* panis, quas accipies e manu eorum.

eb. de
ce.

5 Poſtmodum pervenies ad 'collem ipſum Dei, ubi ſunt 'ſtationarii milites Peliſchtæorum: eritque ibi cùm ingreſſus fueris civitatem, ut occurras 'turbæ Prophetarum deſcendentium de illo excelſo, 'cùm nablio & cũ tympano & tibia & cithara ante ſe, qui prophetabunt:

6 Irruetq; ſuper te ſpiritus Jehovæ, ut prophetes cum eis: & 'mutaberis in virum alium.

7 Quòd cum erit, cùm evenerint ſigna iſta tibi: fac 'quod obvenerit manui tuæ, quia Deus ipſe tecum erit.

8 'Poſteà deſcendens ante me Gilgalem, quò ecce ego deſcendam ad te, 'ad offerendum holocauſta, *&* ad ſacrificandum ſacrificia euchariſtica: 'ſeptem diebus expectato uſquedum venero ad te, & notum faciam tibi id quod facturus es.

9 Itaque fuit cùm avertiſſet humerum ſuum abeundo a Schemuele ut mutaret ei Deus cor in aliud: & evenerint omnia iſta ſigna die eodẽ.

10 Cùm autem veniſſent illuc ad collem illum, ubi ecce turba prophetarum obviam facta eſſet ei: irruente ſuper eum ſpiritu Dei prophetabat inter eos.

11 Fuitque cùm omnes qui noverant eum[b] antè, viderent, quòd ecce cum prophetis prophetaret: ut diceret populus [c] alter ad alterum, quid hoc *eſt quod*[d] accidit filio Kiſchi? an etiam Schaul *eſt* inter prophetas?

12 Reſpondens autem quidam 'ex eo loco dixit, at quis *eſt* 'pater eorum? idcirco [e] abiit 'in proverbium, an etiam Schaul *eſt* inter prophetas?

[b] Heb. *ab heri nudiusſtertio.*
[c] Heb. *vir ad proximum ſuum.*
[d] Heb. *fuit.*
[e] Heb. *fuit.*

13 Cùm autem abſolviſſet prophetare, ingreſſus eſt ipſum 'excelſum.

14 Dixit autem patruus Schaulis ad eum & ad puerum ejus 'quò abieratis? qui dixit, ad quærendum aſinas, cùm autem videremus nuſquam eſſe, venimus ad Schemuelem.

15 Dicente verò patruo Schaulis: indica quæſo mihi quid dixerit vobis Schemuel.

16 Dixit Schaul ad patruum ſuum, [f] certò indicavit nobis inventas eſſe aſinas: ſed negotium regni non indicavit ei 'quod edixerat Schemuel.

[f] Heb. *indicando indicavit.*

17 Schemuel autem convocato populo Mitzpam ad 'Jehovam,

18 Dixit ad filios Jiſraëlis, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis, ego deduxi Jiſraëlem ex Ægypto & eripui vos e manu Ægyptiorum, & e manu omnium regnorum, *ab* opprimentibus vos.

19 Vos verò hodie ſpreviſtis Deum veſtrum, qui ipſe ſervat vos ab omnibus malis veſtris & anguſtiis veſtris: cùm' dixiſtis ei: imò regem præpones nobis: nunc ergo ſiſtite vos coram Jehova per tribus veſtras, & 'per duces veſtros.

20 Cumque faceret Schemuel' ut accederent omnes tribus Jiſraëlis; deprehenſa eſt tribus Binjaminis.

21 Deinde cùm faceret ut tribus Binjaminis accederet per familias ſuas: deprehenſa eſt familia Matreæ *gentis*, denique deprehenſus eſt Schaul filius Kiſchi, quem cùm quærerent non inveniebatur.

22 Quam ob rem cùm rogarent iterum Jehovam, 'an adhuc adventaturus eſt huc ille? dixit Jehova, ecce ipſe latitat ad impedimenta.

23 Tum accurrentes aſſumpſerunt eum inde, qui ſtitit ſe in medio populi: erat autem altior toto populo ab humero ſuo ſurſum-verſus.

24 Tum dixit Schemuel ad totum populum, videtiſne quem elegit Jehova, non eſſe ei ſimilem in toto populo? tunc vociferantes totus populus dixerunt, vivat Rex.

25 Cumque elocutus eſſet Schemuel apud populum jus regni, & deſcripſiſſet in quodã libro, quem collocavit coram Jehova: dimiſit Schemuel totum populum, quemque domum ſuam.

26 Et etiam Schaul abiit domum ſuum Gibhham' comitantibus eum copiis, [g] quorum tetigerat Deus animos.

27 At [h] homines nequam dicebant, quid ſervaret nos iſte? contemnentes eum, ut ne afferrent quidem ei munus, tamen [i] 'planè conticuit.

[g] Heb. *quos Deus tetigerat in corde ipſorum.*
[h] Heb. *filii Belijahbal, id eſt, homines nequitiæ dediti.*
[i] Heb. *fuit ut obmuteſcens.*

ANNOTATIO.

1 Oſculatus eſt eum] *in ſubjectionis ſignum: vide Gen. 41.40. in annotatione.* 2 Cùm abieris] *a ſignis mox eventuris Schaulem confirmat.* Sepulchrum Rachelis] *prope Beth-Lechemum Gen. 35.19.20.* Tzeltzachi] *nomen eſt loci, quem ſuperioribus verbis circumſcribit.* 3 In domum Dei] *id eſt, in urbem Jehharimorum ubi arca reſidebat.* 5 Ad collem] *ad editiorem partem Gibhhæ, ubi eſt excelſum ſive ſynagoga, locus cœtui ſacro deſtinatus: ideo vocatur collis Dei.* Stationarii milites] *vide annotata ſuprà 7.12. & infrà 13.3.* Turbæ Prophetarum] *ſtudioſorum operam dantium prophetiæ: quorum alii filii, id eſt, diſcipuli Prophetarum dicuntur, alii Prophetæ ſimpliciter.* Cum Nablio] *his inſtrumentis utebantur pro incitamentis, ut apparet ex 2. Regum 3.15.*

6 Mutaberis in virum alium]*id eſt,animus tuus eo ſpiritus dono repentè imbuetur, quod ad obeundum*
regium munus pertinebit. 7 Quod obvenerit]*prout te vocatum ſenſeris ita ambulato,& ſuo tempore*
regem te præſta: ut feciſſe legitur infrà 11.7.& 13.2.& 3. 8 Poſteà deſcendens]*cùm ea geſſeris*
quæ obvenerint manui tuę contra Hhammonitas & Peliſchtæos. Ad offerendum]*eò arcâ adductâ, ut*
apparet infrà 13.2.& 13.9. Septem diebus]*de quibus infrà* 13.8. 12 Quidem ex eo loco]*fortaſſis*
unus aliquis ex illorum Prophetarum numero. Pater eorum]*inſtitutor: quaſi dicat, an putatis hos*
prophetas eſſe eò quòd tantùm ab hominibus inſtituti ſunt,& non potius quòd divinitus prophetandi donum
habuerunt? In Proverbium]*de aliquo qui aliquid præter expectationem præſtat, vide infrà* 19.24.
13 Excelſum]*ædem in colle Dei.de quo ſuprà ver.*5. 14 Quo abieratis]*intelligens Schaulem prophetaſſe,*
& rei novitate motus ſtudioſius percontatur, præſertim audita menſione Schemuelis.
16 Quod edixerat]*ſubaudi,ne cuiquã indicaret.quapropter etiã pueru Schaulis præmiſerat,cùm Schaulem*
uncturus eſſet ſuprà 9.verſu.ultimo. 17 Ad Jehovam] *quò arcam apportari & ſacerdotem ſummum*
cum Urim & Thummim advenire juſſerat,ad mittendas ſortes & conſulendum Deum, infrà 22.vide infrà
in capitis duodecimi verſum ſecundum. 19 Dixiſtis ei]*Deo & mihi Prophetæ ejus,ſuprà 8.7.* Per
duces]*ſubaudi ſingularum familiarum,quæ multæ erant in ſingulis tribubus. Eandem rationem ſervat quam*
Jehoſchuahh ex præſcripto domini, Jehoſchu.1.7.14.& ſequentibus. 20 Ut accederent] *coram arca,ubi urnę erant:unde ſortes emittebantur:nam præmiſſis precibus Deus per ſortem conſulebatur: preces autem præceſſiſſe indicat ver.22.ubi dicitur: Iterum rogarent Jehovam &c.Sic Act.1.24.* 22 An adhuc]
id eſt, an quia abeſt vocandus eſt,ut ſiſtatur coram populo? 26 Comitantibus eum copiis]*id eſt,cum*
prætorianis cohortibus,& comitatenſibus Regis(ut Imperatores vocant) quos elegit ad 3000. infrà 13.2.
27 Planè conticuit]*id eſt,modeſtè ſe continuit,vide infrà 11.12.*

CAPUT XI.

Hhammonitæ Jiſraëlitarum fines invadentes, Jabeſchitas ita obſidione premunt,ut turpiſſima conditione deditionem poſt ſeptem dierum inducias paciſcantur: ſed intereà Schaulus diligentia copioſus exercitus colligitur: quo fuſis Hhammonitis,liberantur Jabeſchitæ,& ſic Schaulus vocatio confirmatur.

1' NAM aſcendens Nachaſch Hhammonita caſtra habebat contra Jabeſchũ Gilhhadis:tandem dicentibus omnibus civibus Jabeſchi ad Nachaſchum, pange nobiſcum fœdus ut ſerviamus tibi:

2 Dicebat ad eos Nachaſch Hhammonita, hac *lege* pangam vobiſcum, effodiendo vobis oculum dexterum cujuſque:ut imponam hoc ipſum probrum toti Jiſraëli.

3 Dixerunt autem ad eum ſeniores Jabeſchi, deſiſte a nobis ſeptem dies,ut mittamus nuntios per totum terminum Jiſraëlis:quòd ſi nemo fuerit qui ſervet nos tum exibimus ad te.

4 Cùm itaque veniſſent iſti nuntii' Gibhham Schaulis & elocuti eſſent verba illa audiente populo: totus populus ſublata voce ſua flebant.

5 Ecce autem Schaul ſequebatur armentum ſuum ex agro,dixitque Schaul,quid *eſt* huic populo quòd flent? qui narrarunt ei verba civium Jabeſchi.

6 Tum irruente ſpiritu Dei ſuper Schaulem dum audiret verba iſta a' accenſa eſt ira ejus valde.

7 Et acceptum par boum membratim diviſit illud, & tranſmiſit in totum terminum Jiſraëlis [a]'per eoſdem nuntios dicendo, quiſquis non exibit poſt Schaulem' & poſt Schemuelem, ſic fiet armento ejus.Unde incidit pavor Jehovæ in populum ita ut exirent[b] unanimes.

8 Quos cùm recenſeret' in Bezeko,fuerunt 'Jiſraëlitarum trecenta millia:' virorum autem Jehudæ triginta millia.

9 'Qui dixerunt nuntiis illis qui advenerant, ſic dicetis civibus Jabeſchi Gilhhadis:cras aderit vobis ſalus cum incaleſcet ſol:quod redeuntes nuntii illi cum indicaſſent civibus Jabeſchi,illi lætati ſunt.

10 Itaq; dixerunt cives Jabeſchi *Hhammonitis*,cras exibim' ad vos'ut faciatis nobis omnino prout bonum *videbitur* in oculis veſtris.

11 Fuit autem'poſtridie, ut diſpoſito Schaul populo tribus [c] agminibus pervaderent media caſtra in vigilia matutina:percuterẽtq; Hhammonitas uſque ad æſtum diei: fuitque ut qui reſidui erant diſpergerentur neque relinquerentur ex eis duo ſimul.

12 Tum dixit populus ad Schemuelem, quis *eſt* qui dicebat, Schaul *ne* regnaret ſuper nos? date hujuſmodi homines ut morti tradamus eos.

13 Sed dixit Schaul,non tradetur morti quiſquam die hoc:quandoquidem hodie effecit Jehova,ſalutem in Jiſraële.

[a] Heb. *per manum eorũdem nuntiorum.*

ANNOTATIO.

1 Nam]*occaſionem explicat petiti ab Jiſraëlitis regis & omnium eorum quæ ab octavo capite huc uſque*
narrantur: quod etiam planiùs confirmat ver.14.capitis 12. 4' Gibhham Schaulis]*quæ prius Binjaminis dicebatur.* 6 Accenſa eſt ira]*in Hhammonitatas, propter illorum invaſionem & ſuperbiſſimas*
conditiones. 7 Per eoſdem nuntios]*ut magis permoverent de ſuis rebus agentes.* Et poſt Schemuelem]*nam huic expeditioni Schemuelem interfuiſſe docet verſus 12.& principium capitis ſequentis.* 8
In Bezeko]*in Bezekano agro Judic.1.4.* Jiſraëlitarum] *ex aliis tribubus.* Virorum Jehudæ]*comprehenſo etiam Schimhhone,ut Judic.1.3 quorum ſedes erat Peliſchtæis contermina: ac ideo non poterat tam*
commodè viris exhauriri quam reliquæ tribus. 9 Qui dixerunt]*Schaul cum Schemuele: ex conſenſu totius populi.* 10 Ut faciatis]*ſubaudi,niſi ſuppetiæ advenerint: reticent autem adventum eorum, ut*
repertantur imparati. 11 Poſtridie]*id eſt,die primo a pacte ſeptiduo.* 13 Salutem in Jiſraële]*vocationis meæ teſtem,quam iſti prius in dubium vocabant. Noëma,quo rationis tantum prior pars explicatur,*
ſic 2.Schem.19.23.

CAPUT

CAPUT XII.

Schemuel Jabeſchi comitiis Gilgalem indictis coram populo & rege anteactam ſuam adminiſtrationem cenſuræ ſubjicit: qua probata, populum ingrati in Deum animi arguit, & cœlitus edito ſigno totum animos percellit: deinde conſternatos & reſipiſcentes erigit & confirmat, atque ad conſtantiam in Dei cultu hortatur.

1 TUM dixit Schemuel ad populum: agite eamus Gilgalem: ut renovemus ibi regnum hoc.

2 Abierunt itaque totus ille populus Gilgalem ut regem conſtituerent ibi Schaülem coram Jehova, Gilgale, & ſacrificarent ibi ſacrificia euchariſtica coram Jehova: quam ob rem lætatus eſt ibi Schaul & omnes Jiſraëlitæ pervalde.

3 Præterea dixit Schemuel ad totum Jiſraëlem: ecce auſcultavi voci veſtræ in omnibus quæ dixeratis mihi: & conſtitui ſuper vos regem.

4 Nunc autem ecce regem ipſum pergentem ante vos: cùm ego ſenui & incanui, & filii mei ecce ſunt inter vos: ego verò continenter ambulavi coram vobis a pueritia mea in diem hunc.

5 Ecce me, teſtificamini contra me coram Jehova & coram uncto ejus, cujus bovem acceperim: aut cujus aſinũ acceperim: aut quẽ fraudaverim: aut quem concuſſerim, aut e cujus manu acceperim redemptionis pretium, ut abderem oculos meos propter illud: & reddam vobis.

6 Qui dixerunt, non fraudaſti nos, neque concuſſiſti nos, neq; accepiſti quicq̃ e manu ullius.

7 Tum dixit ad eos, teſtis *eſt* Jehova contra vos, & teſtis *eſt* unctus ejus hodie, vos non inveniſſe in manu mea quicquam: dixitque *populus*, teſtis *eſt*.

8 Dixitq; Schemuel ad populum: Jehova *teſtis eſt*, qui [a] magnificavit Moſchen & Aharonem, & qui deduxit majores veſtros e terra Ægypti.

9 Nunc itaque ſiſtitẽ vos, & contendam vobiſcum coram Jehova: de omnibus [b] juſtis factis Jehovę quæ fecit vobiſcum & cum majoribus veſtris.

10 Poſtquam veniſſet Jahhakob in Ægyptum: clamantibus majoribus veſtris ad Jehovam, miſit Jehova Moſchen & Aharonem, qui eduxerunt majores veſtros ex Ægypto & collocaverunt eos in loco iſto.

11 Deinde cùm obliviſcerentur Jehovæ Dei ſui: dedidit eos in manum Siſeræ principis militiæ Chatzoris, & in manum Peliſchtæorum, & in manum Regis Moabitarum, qui oppugnaverunt eos.

12 Sed cùm clamarent ad Jehovam dicentes, peccavimus quòd deſerentes Jehovam coluimus Bahhalimos & Hhaſchtarothas: at nunc eripe nos e manu hoſtium noſtrorum, ut ſerviamus tibi:

13 Miſit Jehova Jerubbahhalem & Bedanem & Jiphtachum & Schemuelem: eripuitque vos e manu hoſtium veſtrorum circumquaque, ita ut habitaretis ſecurè.

14 Deniq; videntes Nachaſchum regem Hhammonitarum invaſiſſe vos, dixiſtis mihi, nequaquam, ſed rex regnaturus eſt ſuper nos: cùm Jehova Deus veſter, ſit rex veſter.

15 Nunc igitur ecce regem illum quem elegiſtis, quem petiïſtis, ecce inquam [d] præfecit vobis Jehova regem.

16 Si timentes Jehovam colueritis eum, & auſcultaveritis voci ejus, neque [e] occaſionem dederitis mutandi præſtitutum Jehovæ: utiq; [f] permanebitis tum vos tum etiam rex ipſe qui regnat ſuper vos, [g] ſequentes Jehovam Deum veſtrum.

17 Sed ſi non auſcultaveritis voci Jehovę, quin mutaveritis præſtitutum Jehovę, utique erit manus Jehovæ contra vos, ut contra patres veſtros.

18 Etiam nunc conſiſtite, & reſpicite hanc rem maximam: quam facturus eſt Jehova ante oculos veſtros.

19 Nónne *dies* meſſis triticeæ eſt hodie? ubi invocavero Jehovam, edet ſonos & pluviam: itaque agnoſcite & videte malum veſtrum quod feciſtis, magnum eſſe in oculis Jehovæ, petendo vobis regem.

20 Cúmque clamaret Schemuel ad Jehovam, edidit Jehova ſonos & pluviam eodem die: timuitque totus populus valde Jehovam & Schemuelem.

21 Quàm ob rem dixerunt totus populus ad Schemuëlem, ſupplica pro ſervis tuis apud Jehovam Deum tuum & ne moriamur: adjecimus enim ad omnia peccata noſtra malum, petendo nobis regem.

22 Tum dixit Schemuel ad populum, ne timete, vos feciſtis totum malum hoc: veruntamen ne recedite [h] averſi a Jehova, ſed colite Jehovam ex toto [i] animo veſtro.

23 Ne inquam recedite: nam ſequeremini ipſam inanitatem: quæ non proſunt, neque eripiunt, quia ſunt inanitas.

24 Non enim deſeret Jehova populum ſuum propter nomen ſuum maximum: quia placuit Jehovæ vos ſibi efficere populum.

25 Etiam quod ad me, abſit mihi [k] ut peccem Jehovæ, ut deſinam ſupplicare pro vobis: imò inſtituam vos in via optima & rectiſſima.

26 Veruntàmen timete Jehovam & colite eum verè, ex toto animo veſtro: nam conſiderate [l] res magnas quas fecit erga vos.

27 Quòd ſi [m] ultro malefeceritis: tum vos, tum rex veſter conſumemini.

[a] Heb. *fecit* Deu.32.6

[b] Heb. *juſti-*

Judicum 4. Judicũ 10.7 Judicum 3.

Judic.6. Judic.10. Judic.11.

[d] Heb. *dedit ſuper vos.*

[e] Heb. *feceritis mutare os Jehovæ: ſic infrà verſ.17. & Deut.1.26.*

[f] Heb. *eritis.*

[g] Heb. *poſt Jehovam: ſic infrà 23.*

[h] Heb. *de poſt Jehovam.*

[i] Heb. *corde: ſic deinceps.*

[k] Heb. *a peccando, a deſiſtendo.*

[l] Heb. *quod magnificavit vobiſcum.*

[m] Heb. *malefaciendo malefeceritis.*

ANNOTATIO.

1 Tum] *Hos duos verſus, quia ad orationem Schemelis in caſtris habitam pertinent, illi conjunximus.* Dixit] *cùm adhuc eſſent ad Jabeſchum in caſtris, ut probat finis decimi verſiculi: nam Schemuel ſeptimo tantùm die iſtius conventus Gilgalem venturus erat, ſuprà* 10.8. *& infrà* 13.8. *&* 10. Renovemus] *planè ex omnium conſenſu probatum confirmemus. hæc autem dicit, tum ut eorum qui priùs Schaulem pro rege non agnoverant peccatum levetur, tum ut omnis in poſterum occaſio rebellionis præcidatur.* 2 Coram Jehova] *præſente arca ejus: in conventus enim maximos per ſacerdotes adduci ſolebat: ut confirmatur ex capit.* 14.19. 3 Præterea dixit] *ibidem in caſtris ante profectionem Gilgalem.* 4 Nunc autem] *quaſi dicat, cùm nunc regem habeatis, ad quem Reipub. veſtræ gubernatio pertinet: & ego ætatis imbecillitate excuſer, filii autem mei lege in privatorum conditionem devenerint, ego me ultro*

ſiſto,

ſiſto,ut adminiſtratæ ab ineunte ætate a me Reipub.rationem reddam. 5 Ut abderem] *id eſt, ab injuria cognoſcenda muneribus corruptus averterem me.* 9 Juſtis factis] *tam beneficiis,ex promiſſione: quam ſupplicius,ex ipſorum meritis: ut ſequens narratio indicat.* 10 In loco iſto] *Nam duce Moſche duo regna Emoræorum occupata ſunt,in quibus erat Jabeſch. Num. 20. & 21.* 13 Bedanem] *id eſt, Jairem Menaſchitam,de quo Judicum 10.3.nam hoc cùm ordini vocum congruit,quo utitur Schemuel: tum loco qui eſt 1.Chron.7.17.* 14 Nequaquam] *vide ſuprà 8.19.* Cùm Jehova] *atque ideo gubernatione ejus contenti eſſe debuiſſetis: ſuprà 8.7.* 19 Dies meſſis triticeæ] *id eſt, cœlum ſudum, quale ad meſſem tempeſtivum eſt.* 22 Veruntamen ne recedite] *quaſi dicat,etiamſi graviter a vobis peccatum ſit: miſericordiâ ſuâ vos reſpicit,modò ne vos ab eo amplius avertatis.*

CAPUT XIII.

Præſidium Peliſchtæorum apud Gibhham, dum Schaul in expeditione eſt contra Hhammonitas, a Jonathane funditur: quam obrem Peliſchtæi magno exercitu regionem ingreſſi in Micmaſcho ex adverſo Gibhhæ caſtra ponunt: Schaul verò hoc audito Jiſraëlitas ad arma excitat, & Gilgale non expectato Schemuele ſacrificat, ideo graviter a Schemuele increpatus & de inſtabilitate regni ſui monitus, cùm Jiſraëlitæ diffugerent, ipſe Gibhham cum paucis reliquiis inermibus proficiſcitur, cujus adverſam regionem hoſtes tribus agminibus emiſſis occupabant.

1 [a] AGENS primum annum Schaul in regno ſuo: ('duobus autem annis regnavit ſuper Jiſraëlem).

2 ' Elegerat ſibi Schaul tria millia ex Jiſraëlitis, ut eſſent cum Schaule bis mille ' in [b] Micmaſcho,& ' in monte Beth-Elis: mille autem eſſent cū Jonathane Gibhhæ Binjaminis: reliquū autem populi dimiſerat, quemq; in tentoria ſua.

[a] Heb. *filius anni, vel anniculus Schaul in regnare ſuo.*
[b] Heb. *Micmaſo, ut Hhezrg. 2. 27.*

3 ' Intereà percuſſit Jonathan ſtationarios milites Peliſchtæorum qui erant Gebahhi, quod cùm audiviſſent Peliſchtæi: Schaul quidem clanxit buccina per totam eam terram dicendo, audiant Hhebræi:

4 Omnes inquam Jiſraëlitæ audiant dicentes, percuſſit Schaul ſtationarios milites Peliſchtæorum, unde etiam fœtidus factus eſt Jiſraël inter Peliſchtæos: & convocentur populus [c] ad ſequendum Schaulem Gilgalem.

[c] Heb. *poſt Schaulem.*

5 Peliſchtæi verò congregaverunt ſe ut bellarent contra Jiſraëlem triginta millibus curruum,& ſex millibus equitum,ac populo in multitudinem ſicut arena quæ *eſt* in littore maris:& aſcendentes caſtrametati ſunt in Micmaſcho ad orientem 'Beth-Avenis.

6 Itaque Jiſraëlitæ videntes anguſtiam eſſe ſibi,eò quòd coarctaretur populus: ' abſcondebant ſeſe populus *alii* in ſpeluncis, & in ſpinetis, & in petris,& in arcibus,& in ciſternis.

7 Hhebræi verò alii trajiciebant Jardenem in terram Gadis & Gilhhadis: Schaule autem hærente adhuc Gilgale,'totus hic populus 'trepidi accurrebant poſt eum.

8 Cúmque expectaſſet ſeptem dies,ſecundum illud' tempus, quo *expectaturus erat* Schemuel, neque veniret Schemuel Gilgalem, diſpergebatur populus ab eo.

9 Quapropter dixit Schaul, admovete mihi iſtud holocauſtum & euchariſtica: & ' obtulit holocauſtum.

10 Sed fuit cùm abſolveret offerre holocauſtum illud,ut ecce Schemuel adveniret:& exivit Schaul obviam ei ad' benedicendum ei.

11 Cui dixit Schemuel, quid feciſti? Dixit autem Schaul, cùm viderem diſpergi populum a me, & te non adveniſſe conſtituto tempore dierum, Peliſchtæos verò congregatos eſſe in Micmaſcho:

12 Dicebam, jam deſcendent Peliſchtæi contra me Gilgalem, cùm faciem Jehovæ nondum deprecatus fuero: cúmq; continuiſſem me, tandem obtuli holocauſtum.

13 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, ſtultè geſſiſti te: non obſervaſti mandatum Jehovæ Dei tui, quod mandavit tibi, jam certè ſtabiliviſſet Jehova' regnum tuum apud Jiſraëlitas uſque ' in ſeculum.

14 Nunc autem regnum tuum non ſtabit: quæſivit ſibi Jehova ' virum ſecundum animum ſuum, quem mandavit Jehova eſſe anteceſſorem in populo ſuo, quia non obſervaſti id quod præceperat tibi Jehova.

15 Deinde ſurgens Schemuel aſcendit Gilgale Gibhham Binjaminitarum: ubi recenſuit Schaul populum, qui præſtò erant ſecum, quaſi ſexcentos viros.

16 Schaule itaque & Jonathane filio ejus & populo qui præſtò aderat eis, conſidentibus Gebahhi Binjaminitarum: Peliſchtæis verò caſtra habentibus in Micmaſcho:

17 Egreſſus eſt miles [d] populator e caſtris Peliſchtæorum tribus [e] agminibus: agmen unum vertens ſe ad viam *verſus* 'Hhophram, in terram Schuhhalis:

18 Et agmen unum obvertens ſe viâ 'Beth-Choronem *ſpectante*: & agmen unum obvertens ſe viâ ejus termini qui ſpectat verſus vallem 'Tzebohhimorum in deſertum.

19 ' Faber autem non inveniebatur in tota terra Jiſraëlitarum: dixerant enim Peliſchtæi, *caveamus* ne faciant Hhebræi gladium aut haſtā.

20 Adeò ut deſcenderent omnes Jiſraëlitæ ad Peliſchtæos: ad poliendum quiſque vomerem ſuum, aut ligonem ſuum, aut ſecurim ſuam, & rutrum ſuum.

21 ' Alioquin [f] adhibebatur lima pro rutris & pro ligonibus, & pro tridente, & pro ſecuribus: etiam ad ' aptandum ſtimulum.

22 Ita fuit [g] tempore belli, ut non inveniretur gladius aut haſta [h] penes totum populum qui erat cùm Schaule & Jonathane: 'tantùm inveniebatur penes Schaulem & Jonathanem filium ejus.

ANNOTATIO.

1 Agens primum] *id eſt. cùm recens regnum ſuum iniret, ſtatim in ingreſſu prioris anni regni ſui geſta ſunt, tam quæ geſta narrantur duobus ſuperioribus capitibus, quàm quæ deſcribuntur hoc & ſequente.* Duobis autem annis regnavit] *Subaudi legitimè, nondum planè rejectus à Deo & ſpiritu ejus deſtitutus, de quo infrà 16. 15. rejectus enim fuit tum demum, cùm in expeditione contra Hhamalekitas Deo non*

non obtemperavit, infrà 15. & ſpiritu deſtitutus cùm David unctus fuit: infrà 16.13. & 14. Confirmatur autem hæc interpretatio primùm ex cap. 14. 48. ubi regnum cepiſſe dicitur, id eſt, tyrannicè occupaſſe: deinde etiam ex multis bellis ejus de quibus ibidem ſcribitur: tertiò ex longis perſecutionibus in Davidem atque numeroſis: poſtremò ex tempore quo David exul Tziklagi cum ſuis hæſit, infrà 27. ver. 6. 2 Elegerat] *hi ſunt illi de quibus ſuprà 10.26. quos Schaul profecturus contra Hhammonitas, ſub cura Jonathanis reliquit contra præſidia Peliſchtæorum.* In Micmaſcho] *nomen non oppidi ſed tractus eſt, in finibus Binjaminitarum ad montem Beth-Elis.* In monte Beth-Elis] *nam ibi erat peropportunus tranſitus, ut meminit principium capitis ſequentis & Jeſchahbjæ 10.28.* 3 Intereà] *dum Schaul occupabatur in expeditione contra Hhammonitas.* 5 Beth-Avenis] *oppido & deſerto Beth-Avenis, de quo Jehoſ. 18.12.* 6 Abſcondebant ſeſe populus] *tum ex univerſo regno, tum etiam ex tribus illis millibus præſidiariorum, de quibus ſuprà ver. 2.* 7 Totus hic populus] *ſexcenti illi, qui infrà ver. 15. commemorantur: & alii qui deinde delapſi ſunt ut verſu ſequenti commemoratur.* Trepidi] *adeò ut arma in præſidiis ſuis reliquerint & inermes ad Schaulem confugerint: eſt autem relativum hîc ante ſuum antecedens poſitum, quod frequenter fieri ſolet.* 8 Tempus, quo &c.] *id eſt, adventum ſuum dilaturus ut dixerat ſuprà 10.8.* 9 Obtulit] *per ſacerdotem, non expectato adventu Schemuëlis, ut juſſus fuerat ſuprà 10.8.* 10 Benedicendum] *ſalutandum eum, ut Gene. 47.7.* 13 Regnum tuum] *id eſt, perſonæ tuæ electione commiſſum.* In ſeculum] *perpetuò, tota vita tua, ut ſuprà 1.22.* 14 Virum] *Davidem, de quo infrà 16. nam eo conſecrato Schaul deſiit legitimè regnare, ut ſuprà dictum eſt in verſum primum.* 17 Hhophram] *oppidum Binjamitarum, de quo Jehoſ. 18.23. id eſt ſeptentrionem verſus, ratione loci ubi Peliſchtæi caſtra habebant.* 18 Beth-Choronem] *in tribu Ephrajimi occidentem verſus, in confinio Binjamini Jehoſ. 16.3. & 18.13.* Tzebohhimorum] *in tribu Binjaminis verſus deſertum Jardenis: de eodem legitur Nechemjæ 11.34.* 19 Faber] *de fabris ferrariis intelligit; quaſi dicat, ex quo tempore Peliſchtæi dominatum in Jiſraëlitas obtinuerant, ſtudioſè caverant ſuis artibus, ne Jiſraëlitis arma aut armorum habendorum facultas eſſet.* 21 Alioquin] *ſi nolebant aut non poterant Peliſchtæos adire.* Aptandum] *tam partem illam quæ veruto infigitur: quàm alteram qua ſtimulantur jumenta.* 22 Tantùm inveniebatur] *cauſam vide ſuprà in annotatione in ver. 7.*

CAPUT. XIIII.

Jonathan ceſſante & inſcio patre atque exercitu, divino ſpiritu & ſigno incitatus, cum ſolo armigero hoſtes invadit ac fundit. Deinde Schaul cum exercitu fuſos perſequens, intempeſtivo interdicto plenam victoriam impedit, & filium ut interdicti violatorem ad mortem petit: ſed ab ea per milites liberatur: Poſtremò reliqua bella a Schaule feliciter geſta ſummatim, ejuſq; genus ac progenies recenſetur.

1 PROGRESSA autem ſtatione Peliſchtæorum ad [a] anguſtias Micmaſchi:

2 Fuit quodam die ut ediceret Jonathan filius Schaulis puero armigero ſuo: agedũ tranſeamus ad ſtationem Peliſchtæorum, quæ eſt a [b] latere illo: quamvis patri ſuo non indicaviſſet.

3 Schaul verò conſidebat in extremitate collis ſub malo punica quę *eſt* in [a] Migrone: & populus qui aderat ei quaſi ſexcenti viri.

4 Et Achija filius Achitubi fratris [b] Icabodis filii Pinchaſi, filii Hheli ſacerdotis Jehovæ Schilunte geſtans amiculum: [a] qui populus ignorabat abiiſſe Jonathanem.

5 (Inter anguſtias autem illas quibus quærebat Jonatham tranſire ad ſtationem Peliſchtæorum, [c] ſcopulus erat ab uno latere hinc, ſimiliter ſcopulus ab altero latere inde: nomenque unius Botzetz, & nomen alterius Sene.

6 Scopulus illorum unus erat ſitus ab Aquilone contra Micmaſchum: alter verò a meridie contra Gebahhum).

7 Cùm ergo dicenti Jonathani ad puerum armigerum ſuum, agedum tranſeamus ad ſtationem præputiatorum iſtorum, [a] fortè faciet Jehova pro nobis: non enim *eſt* Jehovæ impedimentum quin ſervet multis aut paucis:

8 Diceret ipſi armiger ejus, fac quicquid eſt in [d] animo tuo: applica te ex *ſententia* animi tui, ecce me tecum:

9 Dixit Jonathan, ecce nos tranſituri ſumus ad viros iſtos: & retegemus nos eis.

10 [a] Si dicent ita ad nos, [e] ſubſiſtite donec pervenerimus ad vos: tum ſtabimus in loco noſtro & non aſcendemus ad eos.

11 Sin autem ita dicent, aſcendite ad nos, utiq; aſcendemus: nam tradiderit eos Jehova in manum noſtram; hoc igitur eſto nobis ſignum.

12 Itaq; retegentibus ſe ambobus ſtationi Peliſchtæorum: dicebant Peliſchtæi, ecce Hhebræi prodeunt e foraminibus ubi ſeſe abſconderant.

13 Deinde alloquentes [a] homines iſtius ſtationis Jonathanem & armigerum ejus, dixerunt: aſcendite ad nos, ut notam faciamus vobis rem: quamobrem dixit Jonathan ad armigerum ſuum, aſcende poſt me, nam tradidit eos Jehova in manum Jiſraëlis.

14 Cùm itaq; aſcendiſſet Jonathan nixus manibus & pedibus ſuis, & armiger ejus poſt eum: [a] cadebant ante Jonathanem, armiger quoq; ejus [a] morte afficiebat poſt eum.

15 Fuitq; plaga illa prior qua percuſſit Jonathã & armiger ejus quaſi viginti viros, fermè in dimidiato jugero, *id eſt, boum* [f] jugatorum actu.

16 Quapropter fuit trepidatio in illis caſtris, in eo agro & in toto illo populo, ſtationarii & populatores milites trepidaverunt ipſi quoq;: adeò ut commoveret ſe ipſa terra, & evaderet in trepidationem [g] maximam.

17 Videntes autem ſpeculatores ubi *retulerunt* ad Schaulem Gibhham Binjamitarum: quòd ecce multitudo illa colliqueſceret & [h] pergeret continenter tundere ſe:

18 Dixit Schaul populo qui erat ſecum, recenſete jam & videte quis abiit a nobis: qui cùm recenſuiſſent, ecce non aderat Jonathan & armiger ejus.

19 Dixit ergo Schaul Achijæ, admove arcam Dei: ([a] nam erat arca Dei illa die cum filiis Jiſraëlis.)

20 Sed fuit adhuc alloquente Schaule ſacerdotem illum, cùm multitudo illa quę *erat* in caſtris Peliſchtæorum [i] pergeret continenter conflictari: ut diceret Schaul ad ipſum ſacerdotem, [a] recipe manum tuam.

[a] Heb. tran- ſi ſic ver. 5.

[b] Heb. tran- illo: ſic frà 5. & 1. ver.

[c] Heb. dens petra.

[d] Heb. corde: ſic deinceps.

[e] Heb. ſilete: ſic Jehoſ. 10. 12.13.

[f] Heb. *pari jugo.*

[g] Heb. *Dei:* *ſic Gen.* 30. 8.

[h] Heb. *& iret eundo & contundendo ſe.*

[i] Heb. *iret eundo & conflictando.*

21 Et congregati Schaul totusque populus ille qui *erat* cum eo, venerunt uſque ad pugnam illam : ubi ecce erat gladio cujuſq; *ſtricto* in alterum, ſtrepitus magnus valde.

22 ″ Hebræi autem quidam *erant* iſtis Peliſchtæis, ut [k] anteà qui aſcenderant cum ipſis ad ea caſtra circumquaq; : iſti etiam fuerunt [l] ab Jiſraëlitis, qui erant cum Schaule & Jonathane.

[k] Heb. *ut heri nudiuſtertius.*

[l] Heb. *cum*

23 Prætereà omnes Jiſraëlitæ qui ″ abſconderant ſeſe in monte Ephrajimitarum audientes fugere Peliſchtæos : aſſecuti ſunt ipſi quoque eos a tergo in eo prælio.

24 Sic ſervavit Jehova die illo Jiſraëlem : & [m] ″ exercitus tranſivit Beth-Avenem.

[m] Heb. *bellũ, metonymicῶς.*

25 Ubi Jiſraëlitæ preſſi ſunt eodem die : ″ quia execratione obſtrinxit Schaul populum dicendo : maledictus *eſto* vir ille qui comederit cibum uſq; ad veſperam : ut ultionem ſumã de inimicis meis, neq; guſtavit totus ille populus cibum.

26 Quamvis [n] totius regionis populus veniſſent in ″ quandam ſyluam, ubi erat mel in ſuperficie agri :

[n] Heb. *tota terra : ut Ge.* 41.57. *ſic infrà ver.* 30.

27 Tamen advenientis populi ad eam ſylvam, ubi ecce fluxus mellis erat : nemo fuit qui admoveret manum ſuam ad os ſuum : timebat enim populus illam adjurationem.

28 Sed Jonathan qui ″ non audiverat cùm adjuraret pater ſuus populum, extendens extremitatem baculi, qui *erat* in manu ipſius, intinxit eã in illum favum mellis : & cùm advertiſſet manũ ſuam ad os ſuum, ″ lumen receperunt oculi ejus.

29 ″ Reſpondenti autem cuidam de populo & dicenti, [o] omnino adjuravit pater tuus populum dicendo : maledictus *eſto* vir ille qui comederit cibum hodie : ″ ita fatigatus eſt populus :

[o] Heb. *adjurando adjuravit, &c.*

30 Dixit Jonathan, ″ turbavit pater meus terram, videte quæſo ut illuminati ſunt oculi mei, cùm guſtavi parum mellis hujus :

31 Etiam quia (utinam liberè comediſſet hodie populus de præda hoſtium ſuorum quod ſuffeciſſet :) quia *inquam* jam non multa *eſt* plaga in Peliſchtæos.

32 Percuſſerunt itaque die illo Peliſchtæos a Micmaſcho ″ Ajalonem uſq; : ubi fatigatus erat populus valde.

33 Quamobrem contendens populus ad prædam, accipiebant quidem pecudes & boves & [p] *juvencos* ſubrumos, quos jugulantes *fundebant ſanguinem* humi : ſed comedebat populus ″ cum ipſo ſanguine.

[p] Heb. *filios bovis.*

34 Quod cùm nunciaſſent Schauli dicendo : ecce hic populus peccant Jehovæ comedendo cum ſanguine : dixit perfidè egiſtis : ″ devolvite ad me hodie lapidem magnum.

35 Deinde dixit Schaul, [q] diſcurrentes per populum edicite eis, admovete ad me quiſque bovem ſuum, & quiſque parvam pecudem ſuam, & jugulate hic, ut comedatis & non peccetis Jehovæ comedendo *quicquam* cum ſanguine : admoventes ergo totus populus quiſque bovẽ ſuum, *qui erat* in manu ſua, illa nocte, ″ jugulaverunt ibi.

[q] Heb. *ſpargimini per populum & dicetis.*

36 Ita extruxit Schaul altare Jehovæ : [r] hoc primum extruxit altare Jehovæ.

[r] Heb. *hoc incepit extruere, &c.*

37 Poſteà dixit Schaul, deſcendentes perſequamur Peliſchtæos noctu, & deprædemur eos uſque ad lucem matutinam, ut non reliquum faciamus ex eis quenquam : qui dixerunt, quicquid bonum *videtur* in oculis tuis fac : ſed dixit ſacerdos, accedamus hîc ad Deum.

38 Conſulente itaque Schaule Deum, an deſcendẽs perſequar Peliſchtæos? an traditurus es eos in manũ Jiſraëlis? non reſpondit ei die illo.

39 Quapropter dixit Schaul : accedite huc, [s] uſq; ab omnibus extremitatibus populi : & cognoſcite ac videte [t] qua re fuerit peccatum hoc die.

[s] Heb. 20.1.

[t] Heb. a quo.

40 Nam ut vivit Jehova qui ſervat Jiſraëlem, etiamſi illud fuerit in Jonathane filio meo, [u] omnino morietur : nec erat qui reſponderet ei ex toto populo.

[u] Heb. *infrà*

41 Tum edixit toti Jiſraëli : vos eſtote a latere uno, ego autem & Jonathan filius meus erimus a latere altero : dixeruntque populus ad Schaulem : quod bonum *videtur* in oculis tuis fac.

42 Cùm itaque dixiſſet Schaul ad Jehovam Deum Jiſraëlis, ″ cedo integrum : & deprehenſus eſſet Jonathan cum Schaule : populus autem [x] abſoluti uſſent :

[x] Heb. *forte* *fuiſſent.*

43 Dixit Schaul, [y] ſortimini inter me & inter Jonathanem filium meum : ″ deprehenſusque eſt Jonathan.

[y] Heb. *ſorte.*

44 Quare dixit Schaul Jonathani, indica mihi quid feciſti ? quod indicans ei Jonathan, dixit : tantummodò guſtavi extremitate baculi, qui *eſt* in manu mea parum mellis : ecce me, an morerer?

45 Cui dixit Schaul, ″ ita facit *mihi* Deus & ita pergat : ut omnino moriturus es, Jonathan.

46 Sed dixit populus ad Schaulem, an Jonathã moreretur, qui [z] comparavit ſalutem hanc maximam in Jiſraële ? abſit : ″ ut vivit Jehova, an cadere debet ullus e capillis capitis ejus : quandoquidem [a] Deo duce operatus eſt hoc hodie : ſic ″ redemerunt populus Jonathanem ut non moreretur.

[z] Heb. *& infrà*

[a] Heb. *Deo.*

47 Deinde aſcendit Schaul a perſequendis Peliſchtæis : Peliſchtæi verò abierunt in locum ſuum.

48 Schaul autem ″ acceptum obtinuit regnum ſuper Jiſraëlem : & bellavit circumquaque contra omnes inimicos ſuos : contra Moabitas : & contra Hhammonitas, & ″ contra Edomæos : & contra ″ reges Tzobæ, & contra Peliſchtæos, & in quoſcunque ſe vertebat inquietabat *eos.*

49 Comparavit etiam copias quibus ″ percuſſit Hhamalekum : denique eripuit Jiſraëlem e manu diripientium eum.

50 ″ Erant autem filii Schaulis Jonathan & [b] Jiſchvi & Malciſchuahh : nomina verò duarũ filiarum ejus, nomen *quidem* primogenitæ Merab, nomenque minoris Mical.

51 Et nomen uxoris Schaulis Achinohham filia Achimahhatzi : nomen verò principis exercitus ejus Abner filius Neri patrui Schaulis.

52 Nam Kiſch pater Schaulis, & Ner pater Abneri ″ filius erat Abi-Elis.

53 Sed quia erat validum bellum contra Peliſchtæos omnibus diebus Schaulis : proſpiciebat *ſibi* Schaul de omni viro forti, & omni [c] ſtrenuo, quem recipiebat ad ſe.

[c] Heb.

ANNOTATIO.

1 Progreſſa] *hunc verſum ad ſequentia pertinere res ipſa docet.* Anguſtias] *quibus occupatis patebat eis in Binjaminitarum campos aditus : de illis infrà ver.* 5. *Et Jeſchahh.* 10.29. 3 Migrone] *agri nomen ab altera anguſtiarum parte Gibhham verſus Jeſchahh* 10.29. 4 Icabodis] *de quo ſuprà* 4.21. Qui populus]

ius] *tam ſacerdos quàm Schaul cum comitatu ſuo.* Fortè faciet] *vide Jehoſ.*14.12. 10 Si ita dicent] *vide annotata Gen.*24.14. 13 Homines iſtius ſtationis] *id eſt, pri*[illegible] *excubitores ſive procubitores exercitus.* 14 Cadebant] *ab eo videlicèt cæſi.* Morte afficiebat] *ſump*[illegible]*mus ab aliquo ex interfectis.* 19 Nam erat] *vide annotata ſuprà* 12.2. 20 Recipe manum] *quaſi dicat, non amplius hîc in conſulendo Deo hærendum eſt: ſed propius ad Peliſchtæos accedendum: hîc incipit prodere ſuum animum a ſpiritu Dei alienum.* 22 Hhebræi autem] *multi Peliſchtæi multa mancipia Hhebræorum inter impedimenta caſtrorum ſuorum habebant, qui arrepta hac occaſione ad ſuos Jiſraëlitas transfugerunt.* 23 Abſconderant ſeſe] *ut ſuprà* 13.6. 24 Tranſivit exercitus] *præſequens Peliſchtæos cùm perveniſſet Beth-Avenem non procul a Macmaſcho, ut apparet ex* 13.5. *ubi volebat ſumere cibum: ſed adjuratione Schaulis ad perſequendam victoriam ſuper modum preſſus eſt.* 25 Quia execratione] *finem bonum ſumendæ de hoſtibus ultionis duobus malis mediis definit: nimirum interdicto neceſſarii cibi, & execratione, ſecundum argumentum diſtituti Schaulis ſpiritu Dei.* 26 In quandam ſylvam] *inter Beth-Avenem & Ajalonem Danis.* 28 Non audierat] *nondum enim ex quo Peliſchtæos invaſit, ad exercitum redierat.* Lumen receperunt] *id eſt, vires recepit, unde ſinguli ſenſus recreati ſunt: ſynecdoche, ut Gene.*16.13. 29 Reſpondenti] *ad hortamenta Jonathanis obvios Jiſraëlitas incitantis ad ſtrenuè proſequendum hoſtes.* Ita fatigatus] *quaſi dicat, vires nos ita deficiunt, ut longius proſequi non poſſimus.* 30 Turbavit] *Improbat conſilium patris primùm ab effectu, quòd populus viribus deſtituitur: quem locum probat exemplo ſuo, Secundo ab eventu, quia non adeò cædebantur Peliſchtæi, ut cæſi fuiſſent, ſi Jiſraëlitæ cibo vires ſuas confirmaſſent. Tertiò correctione ex abrupto, qua pium ſuum votum opponit patris adjurationi: Quia libertatem populo præripuit: & prædæ a Deo oblatæ uſum intercludens populum in neceſſitatem conjecit.* 32 Ajalonem] *Danis videlicèt Jehoſ.*19.42. 33 Comedebat cum ſanguine] *præ feſtinatione, non planè depurato & expreſſo ſanguine, quamobrem cavendum putarent ne veniretur contra legem, Levit.*3.17. 34 Devolvite ad me] *ad extruendum altare, de quo infrà ver.* 36. *ut coram Deo & ſe ſpectante animalia jugularent.* 35 jugulaverunt ibi] *in agro qui altare circumſtat.* 42 Cedo integrum] *id eſt, declara quis ſit innoxius: pro eo quod eſt declara nocentem, ſed euphemiſmo utitur, ut ſolent hypocritæ: ſic* 1.*Reg.*21.10. 43 Deprehenſus] *qui verè erat integer & innocens: ita Deus revera præſtat, quod Schaul hypocrita κατ' εὐφημισμὸν dixerat.*45. 45 Ita faciat] *eò quòd tam facilè prorumpit in juramentum, videtur aſſiduus fuiſſe jurator: & rationem majorem habet juramenti quàm juris, ut qui integer eſt a morte ſervetur: ita in ſe ipſum ſententiam fert, quam Deus in ipſum ſuo tempore executus eſt. De hac formula juramenti vide Ruth* 1.17. *in annotatione.* 46 Ut vivit Jehova] *adjurat populus Schaulem, & appellat ipſius conſcientiam coram vivente Deo, ut poſthabita juramenti ratione, juris habeat rationem, quaſi dicat, an ex jure eſſet, ut vel minimum damnum acciperet a populo Dei vir, qui Deum ſecutus tantam populo ſalutem comparavit? proverbiale dictum ut* 2. *Schemu.*14.12. & 1.*Reg.*1.*penult.* Redemerunt] *id eſt, ſe interponentes Schaulem impediverunt ne eum morti traderet.* 48 Acceptum obtinuit] *vide annotata ſuprà* 13.1. Reges Tzobæ] *Tzobæorum populorum, qui corrupto nomine a Plinio lib.*6.*cap.* 28. *Nubei dicuntur: regionem tenebant a Batanea ad Euphratem: de quibus vide* 2. *Schem.*8. 49 Percuſſit Hhamalekum] *quæ expeditio explicatur capite ſequenti.* 50 Erant autem] *Eos tantùm nominat qui in bello patrem ſequebantur, & in eo tandem ceciderunt, infrà* 31.2. 52 Filius abielis] *ſuprà* 9.1.

CAPUT. XV.

Schaul divinitus juſſus Hhamalekitas penitus excindere, ducto in eos exercitu, lenius quam pro mandato cum eis agit. Deinde reverſus cum præda Gilgalem, a Schemuele iterum poſt aliquot reprehenſiones & cavilationes, rejectionis ſententia audita, & occiſo Agago domum revertitur.

1 CUM autem dixiſſet Schemuel ad Schaulem, me miſerat Jehova ad ungendum te in regem ſuper populum ſuum, *nempe* ſuper Jiſraëlem: idcirco nunc auſculta voci, verbisq́ Jehovæ.

2 Sic ait Jehova exercituum, viſitavi id quod fecit Hhamalek Jiſraëli: cui oppoſuit in itinere cùm aſcenderet ex Ægypto, *aciem*.

3 Nunc abi ut percutias Hhamalekum, & anathemati devoveatis quicquid eſt ei, neque clementia utaris erga eum: ſed occidito [a] cùm virum tum mulierem, cùm puerum tum lactentem, cùm bovem tum parvam pecudem, cùm camelum tum aſinum quemque.

4 Hoc promulgato Schaul apud populum, recenſuit eos in Telajimis, ducenta millia peditum, & decem millia virorum Jehudæ.

5 Cumque Schaul perveniſſet uſque ad civitates Hhamaleki: ut contenderet *cum eo* in valle ejus:

6 Edixit Schaul Kenæis, abite, recedite, deſcendite e medio Hhamalekitæ, ne tollam te cum eo: tu enim exercuiſti benignitatem erga omnes Jiſraëlitas cùm aſcenderent ex Ægypto: receſſit itaq́ Kenæus e medio Hhamaleki.

7 Et percuſſit Schaul Hhamalekum: *habitantem* inde a Chavila *uſque* quà venis Schurem, qui eſt e regione Ægypti.

8 Sed cepit Agagum regem Hhamaleki vivum: cùm totum ejus populum internecioni devoviſſet acie gladii.

9 Itaque clementia uſus Schaul cum populo erga Agagum, & erga opimos gregum & armentorum, etiam ſecundarios, & erga ovium duces & erga quicquid bonum erat, noluerunt internecioni devovere ea: tantùm omnem rem contemptibilem & [b] tabeſcentem, eam internecioni devoverunt.

10 Quapropter fuit verbum Jehovæ ad Schemuelem, dicendo:

11 Pœnitet me conſtituiſſe Schaulem in regem, quia [c] averſus eſt a ſequendo me, & verba mea non præſtitit: quod [d] diſplicuit Schemueli adeò ut clamaret ad Jehovam tota illa nocte:

12 Deinde ſurgente Schemuele *ut iret* obvi-

Exodi.17.a ver.8. uſque ad finem & & Deut.25.17.& ſequentibus.

[a] Heb. *a viro uſque ad mulierem &c.*

[b] Heb. *liqueſcentem.*

[c] Heb. *a poſt me.*

[d] *ſic accipitur Gen.*31.35.

am Schauli mane : nunciatum eſt Schemueli dicendo, venerat Scha[illegible] Carmelum, ubi ecce [e]conſtituerat ſibi[e] ſtatio[illegible]m: ſed deflectens trāſivit ac deſcendit Gilgalem.

e Heb. *ſpatiū ſive locum.*

13 Quò veniente Schemuele ad Schaulem : ' dixit ei Schaul, benedictus eſto Jehovæ, pręſtiti verbum Jehovæ.

14 Cui dixit Schemuel, quid ergo *ſibi vult* vox pecudum iſtarum [f] *perſonans* aures meas? & vox iſta armentorum quam ego andio?

f Heb. *in auribus meis.*

15 Dixit verò Schaul, ab Hhamalekitis adduxerunt ea populus, qui clementia uſus eſt erga opimos gregis & armenti, ad ſacrificandum Jehovæ Deo tuo : reſiduum autem interceoni devovimus.

16 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, deſine, ut renunciem tibi quod elocutus eſt mihi Jehova hac nocte: qui dixit ei, loquere.

17 Dixit ergo Schemuel, nónne 'cùm pervulus *videbaris* in oculis tuis, caput tribuum Jiſraëlis fuiſti: & unxit te Jehova in regem ſuper Jiſraëlem?

18 Et mittens te Jehova in iter: dixit, abi, & internecioni devoveto peccatores iſtos Hhamalekum, & oppugnato eum, uſque adeò ut *tui* iſti conſumant eos ?

19 Quare ergo non auſcultaſti voci Jehovæ, ſed contendens ad prædam, feciſti quod malum *videtur* in oculis Jehovæ?

20 Dixit verò Schaul ad Schemuelem, imò auſcultavi voci Jehovæ : & ambulavi in iter quò miſit me Jehova: adduxi quidem Agagum regem Hhamaleki: ſed Hhamalekum internecioni devovi,

21 Accepit verò populus de præda illorum greges & armenta, præſtantiſſimum illius anathematis: ad ſacrificandum Jehovæ Deo tuo Gilgale.

22 At dixit Schemuel, àn delectatur Iehova holocauſtis & ſacrificiis, ut cùm auſcultatur voci Jehovæ ? ecce auſcultare *eſt* melius ſacrificio: attendere, adipe arietum.

23 Quin *ſicut* peccatum divinationis *eſt* rebellio: & *ſicut* ſuperſtitio & idola *eſt* repugnantia: quia ſpreviſti verbum Jehovæ, ſprevit ſimiliter te ne ſis Rex.

24 Tum dixit Shaul ad Schemuelem, peccavi quòd tranſgreſſus ſum [g] præſtitum Jehovæ & verba tua : ſed timui populum: ideo auſcultavi voci eorum.

g Heb.

25 Nunc autem, condona, qnęſo, peccatum meum: & ' revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ.

26 Dixit verò Schemuel ad Schaulem, non revertar tecùm : nam ſpreviſti verbum Jehovæ: ideo ſprevit te Jehova, ne ſis rex ſuper Jiſraëlem.

27 Itaque divertit Schemuel ut abiret : quare apprehendit *Schaul* alam pallii ejus, ita ut laceraretur.

28 Tum dixit ad eum Schemuel: laceravit Jehova regnum Jiſraëlis a te hodie: ut det ipſum proximo tuo, qui melior *eſt* te.

29 Quin etiam' qui *eſt* ęternitas Jiſraëlis non committet mendaciter, nequé pœnitebit eum: non enim homo *eſt* ut pœniteat eum.

30 Tandem eo dicente, peccavi: jam honora quæſo me coram ſenioribus populi mei & coram Jiſraële: & revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ Deo tuo:

31 Reverſus Schemuel [h] ſecutus eſt Schaulem, & incurvavit ſe Schaul Jehovæ.

h Heb. Schem

32 Deinde dicente Schemuele, admovete ad me Agagum regem Hhamaleki: ivit ad eum Agag [i] delicatè *cultus*: dicebat enim Agag, 'certè receſſit amaritudo mortis.

i Heb. in liciis

33 Sed dixit Schemuel, quemadmodum orbavit mulieres gladius tuus : ſic orbabitur inter mulieres mater tua: dilaniavitq́; Schemuel Agagum coram Jehova Gilgale.

34 Tum abiit Schemuel Ramam : Schaul verò aſcendit in domum ſuam Gibhham Schaulis.

ANNOTATIO.

2 Viſitavi] *id eſt, recognovi, & viſitare ſtatui: vide aunotata Gen.*21.1. 4 Telajimis] *in agro Telem oppidi tribus Jehudæ, de quo Jehoſ.*15.24. Virorum Jehudæ] *cauſam exigui iſtius numeri vide ſuprà* 11.8. *in annotatione.* 6 Kenęis] *qui in finibus Jehudæ & Hhamalekitarum habitabant Jithronis gentiles: Judic.*1.16. Abite] *congeries aſyndetos celeritatis index: vide Gen.*18.6. Benignitatem] *quæ Exodi* 18. *deſcribitur & Num.*10.29. *& ſequentibus.* 7 Habitantem] *non deſcribit terminum quem depopulatus eſt Schaul: ſed regionem quam occupabant, qui Schauli occurrerant. Non enim omnes Hhamalekitæ: ſed iſti tantùm cęſi ſunt : ui apparet infrà* 30. Chavila] *regione Arabiæ.* Schurem] *terminum Arabiæ verſus Ægyptum, de quo Gen.*16.7. *&* 25.18. 8 Agagum] *vide annotata Num.*24.7. 9 Secundarios] *id eſt, minus præſtantes: ſed non macilentos & contemptibiles: hanc genuinam eſſe Hhebraicæ vocis ſignificationem, quicquid alii dicant, docent literarum ordo & vocalium notæ.* Ovium duces] *ut commodius greges ſuis ducibus aſſuefactos, abducere poſſent, ita autem accipiendam eſſe Hhebræam vocem docet perpetua apud Prophetas metaphora, qua duces hominum hanc appellationem obtinent: ut* 2.*Reg* 11.4. *&* 19. *Jechezkel.*39.18. 11 Pœnitet me] *humanitus dictum, ut Gen.*6.6. *quod oſtendit infrà vir.*29. *&* 16.1. 12 Carmelum] *opidum Jehudæ, quod redeunti ab Hhamalekitis in itinere erat Jehoſ.*15.55. Conſtituerat ſibi ſtationem] *id eſt, cum exercitu conſtiterat ut recrearetur a labore.* 13 Dixit ei Schaul] *obviam ei profectus ut eum acciperet : ut apparet ex ver.*25. *& ſequentibus.* 17 Cum parvulus] *vide ſuprà.*9.21. 25 Et revertere] *vide Ruth.*1.22. *in annotatione: & ſic ſequentia.* 29 Qui eſt æternitas] *periphraſis Dei ad ſermonem ſuam accomodata: quaſi dicat, Deus qui naturâ æternus eſt, æternum ſe populo ſuo uſquequaque exhibet: ac proinde in æternum te de regno dejicit & Davidem evehit.* 32 Certè receſſit] *id eſt, periculum mortis evaſi, quandoquidem ab armato rege ad ſenem prophetam abducor.*

CAPUT XVI.

Schemuel ex Dei mandato, omiſſo Schaule, Beth-Lechemum ſpecie convivii ad Jiſchajum proficiſcitur, &

& Davidem ejus filium in regem conſecrat: quem Deus regali ſpiritu inſtruit: Schaulem verò malo ſpiritu agitatum ad Davidis operam adhibendam incitat.

1 'POSTEA non perrexxit Schemuel 'inviſere Schaulem' uſque ad diem mortis ſuæ' cùm luxiſſet Schemuel de Schaule: & Jehovā pœnituiſſet regem conſtituiſſe Schaulem ſuper Jiſraëlem.

2 Nam dixit Jehova ad Schemuelem: quouſque lugeres de Schaule, cùm ego ſpreverim eum ne regnet ſuper Jiſraëlem? imple cornu tuum oleo, & abi *quò* mitto te ad Jiſchajum Beth-Lechemitam, nam proſpexi inter filios ejus mihi de rege.

3 Cui dicente Schemuele, quomodo irem? audiens enim Schaul occideret me: dixit Jehova, vitulam armenti accipito in manu tua & dicito, 'ad celebrandum' convivium Jehovæ veni.

4 Et invitato Jiſchajum ad illud convivium: ego autem oſtendam tibi id quod facturus es, ut ungas mihi quem dixero tibi.

5 Cùm itaque Schemuel faciens quod edixerat Jehova adveniret Beth-Lechemum: trepidi accurrerunt ſeniores civitatis obviam ei, & dicebat *quiſque*, [a] proſperéne advenis?

6 Qui dixit, proſperè, ad celebrandum convivium Jehovæ veni, comparate vos ut veniatis mecum ad illud convivium: ſimiliter 'juſſit comparare ſe Jiſchajum & filios ejus, & invitavit illos ad illud convivium.

[a] Heb. pax venire tu... ſic infrà ...6.

7 Fuit autem ingredientibus illis, cùm videret [b] Eliabum: ut diceret, 'utique coram Jehova *eſt* unctus ejus.

[b] Qui & E... 1. Chro. 7.18.

8 Edixit verò Jehova Schemueli, ne reſpicito ad ſpeciem ejus, aut altitudinem ſtaturæ ejus, nam reſpui eum: non enim *ſpecto* quod ſpectare ſolet homo, nam homo ſpectat *quod eſt* ob oculos, ſed Jehova ſpectat *quod eſt* in animo.

9 Deinde vocans Jiſchai Aminadabum, juſſit eum tranſire ante Schemuelem: qui dixit, neque hunc elegit Jehova.

10 Tunc juſſit Jiſchai tranſire [c] Schammam: qui dixit, neq; hunc elegit Jehova.

11 Sic juſſit Jiſchai tranſire ſeptem filios ſuos coram Schemuele: ſed dicebat Schemuel ad Jiſchajum, non elegit Jehova iſtos.

[c] Qui idem ...chimbba. ...Chro. 2.13. & 2. ...Schem. 13.3.

12 Denique dicenti Schemueli ad Jiſchajum, 'an abſolverunt *tranſire* pueri? dixit, adhuc reliquus *eſt* minimus qui ecce paſcit gregem: edixit ergo Jiſchajo, mitte & aſſume eum, non enim 'deflectemus donec venerit huc.

13 Mittens itaque adduxit eum (erat autem rufus cum pulchritudine oculorum & decoro aſpectu:) & dixit Jehova, ſurgens unge eum, quia hic ille eſt.

14 Cùm ergo Schemuel accepto cornu olei, 'unxiſſet eum in medio fratrum ejus; 'irruens ſpiritus Jehovæ in Davidem, *egit eum* a die illo & deinceps: 'Poſteà ſurgens Schemuel abiit Ramàm.

25 Nam ſpiritus Jehovæ receſſerat a Schaule: perturbabatq; eum ſpiritus malus a Jehova.

16 Quapropter dicentibus ſervis Schaulis ad eum: ecce jam ſpiritus Dei malus perturbat te:

17 Edicat, quæſumus dominus noſter ſervis tuis [d] adſtantibus tibi, *ut* perquirant aliquem ſcientem, pulſantem citharam: eritq; cùm inerit tibi ſpiritus Dei malus, ut eo pulſante manu ſua, bene ſit tibi.

[d] Heb. *coram te.*

18 Edixit Schaul ſervis ſuis, proſpicite mihi jam de aliquo [e] bene pulſante quem adducatis ad me:

[e] Heb. *benefaciente pulſando.*

19 Tum reſpondens unus ex ejus pueris dixit, ecce proſpexi, filius eſt Jiſchai Beth-Lechemitæ ſciens pulſare, & 'valens robore, & vir bellicoſus, rerumq; intelligens ac vir formoſus: deniq; Jehova *eſt* cum eo.

20 Quapropter Schaul miſſis nuntiis ad Jiſchajum: edixit, mitte ad me Davidem filium tuum, qui *eſt* cum grege.

21 Accipiens verò Jiſchai aſinum [f] *cum* pane, & utrem vini, hœdumq; e capris unum: miſit per Davidem filium ſuum ad Schaulem.

[f] Heb. *aſinū panis.*

22 Cumque veniſſet David ad Schaulem 'ſtabat coram eo: dilexitque eum valde, adeò ut eſſet ei armiger.

23 Mitteretque Schaul ad Jiſchajum, qui diceret: ſtet, quæſo, David coram me: nam invenit gratiam in oculis meis.

24 Erat enim cùm ineſſet ſpiritus Dei Schauli, ut David accipiens citharam pulſaret manu ſua: unde [g] reſpirabat Schaul, & bene erat ei, recedente ab eo 'ſpiritu illo malo.

[g] Heb. *reſpiratio erat Schauli.*

ANNOTATIO.

1 Poſteà &c.] *hunc verſum ad ſequentia pertinere res ipſa docet.* Inviſere] *ut anteà ſolitus erat, regis inſtruendi cauſa. Sic accipitur idem verbum 2. Reg. 8, ver. ultimo.* Uſque ad diem mortis] *id eſt, nunquam. vide Gen, 49.26.* Cùm luxiſſet] *id eſt, pro facto, quod ſibi diſplicebat, apud Deum interceſſiſſet ſuprà 15.11. nam fieri non poteſt, ut audita Dei irrevocabili ſententia, & ea ipſius nomine Schauli pronunciata ſuprà 15.29. precibus contenderit ut reſcinderetur.* 3 Ad celebrandum convivium] *ſic eadem vox pro convivio accipitur ſuprà 9.12. & 13. & infrà hoc capite. Quod autem additur Jehovæ, ad ſacrificia referendum non eſſe vel inde apparet, quòd intra domeſticos Jiſchai parietes celebrabatur: cùm nulla publica aut privata ſacrificia ex lege alibi quàm in loco a Deo deſignato: vel temporibus corruptis alibi quàm in excelſis offerri poſſent: ſed ideò aditur Jehovæ, ut intelligatur ex mandato Jehovæ ad rem aliquam divinam eſſe inſtitutum.* 6 Juſſit comparare] *Declarando ei conſilium Dei de eligendo rege ex filiis ejus: quod oſtendit finis verſiculi 9.10. & 11.* 7 Utique coram Jehova] *id eſt, probatus eſt Jehovæ in regem, ut Judic. 18.6. imprudenter dictum quod ſequentia corrigunt: quale eſt Nathanis. 2. Schem. 7.3.* 12 An abſolverunt] *ſimilis eſt locutio, Matth. 10.23,* Deflectemus] *ad convivium: eodem ſenſu accipitur idem verbum, Gen. 42.24.* 14 Unxiſſet] *præeunte explicatione voluntatis Dei: vide 2. Schem. 5.2.* Irruens ſpiritus Jehovę] *de quo ſuprà 10.6. qui a Schaule receſſiſſe dicitur proximo verſu.* Poſteà] *uncto Davide & celebrato convivio.* 19 Valens robore] *Ex his quorum nomine hic commendatur David colligitur eum jam antè Peliſchtæum interfeciſſe, unde apparuit ipſum eſſe bellicoſum, & Deum adeſſe ei.* 22 Stabat coram eo] *id eſt, miniſtrabat ei: ut explicatur Deut. 10.8. ſic verſu 23.* 24 Spiritu illo] *id eſt, lymphationibus, quæ ab illo ſpiritu malo proficiſcebantur, tunc temporis ceſſantib: metonymia.*

am Schauli mane : nunciatum eſt Schemueli dicendo, venerat Schau[illegible] Carmelum, ubi ecce [e]conſtituerat ſibi[e] ſtationem: ſed deflectens trãſivit ac deſcendit Gilgalem.

e Heb. *ſpatiũ ſive locum.*

13 Quò veniente Schemuele ad Schaulem : ' dixit ei Schaul, benedictus eſto Jehovæ, prҫſtiti verbum Jehovæ.

14 Cui dixit Schemuel, quid ergo *ſibi vult* vox pecudum iſtarum [f]*perſonans* aures meas?& vox iſta armentorum quam ego andio?

f Heb. *in auribus meis.*

15 Dixit verò Schaul, ab Hhamalekitis adduxerunt ea populus, qui clementia uſus eſt erga opimos gregis & armenti, ad ſacrificandum Jehovæ Deo tuo : reſiduum autem interceoni devovimus.

16 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, deſine, ut renunciem tibi quod elocutus eſt mihi Jehova hac nocte: qui dixit ei, loquere.

17 Dixit ergo Schemuel, nonne 'cùm pervulus *videbaris* in oculis tuis, caput tribuum Jiſraëlis fuiſti: & unxit te Jehova in regem ſuper Jiſraëlem?

18 Et mittens te Jehova in iter: dixit, abi, & internecioni devoveto peccatores iſtos Hhamalekum, & oppugnato eum, uſque adeò ut *tui* iſti conſumant eos ?

19 Quare ergo non auſcultaſti voci Jehovæ, ſed contendens ad prædam, feciſti quod malum *videtur* in oculis Jehovæ?

20 Dixit verò Schaul ad Schemuelem, imò auſcultavi voci Jehovæ : & ambulavi in iter quò miſit me Jehova: adduxi quidem Agagum regem Hhamaleki: ſed Hhamalekum internecioni devovi,

21 Accepit verò populus de præda illorum greges & armenta, præſtantiſſimum illius anathematis: ad ſacrificandum Jehovæ Deo tuo Gilgale.

22 At dixit Schemuel, àn delectatur Iehova holocauſtis & ſacrificiis, ut cùm auſcultatur voci Jehovæ ? ecce auſcultare *eſt* melius ſacrificio: attendere, adipe arietum.

23 Quin *ſicut* peccatum divinationis *eſt* rebellio: & *ſicut* ſuperſtitio & idola *eſt* repugnantia: quia ſpreviſti verbum Jehovæ, ſprevit ſimiliter te ne ſis Rex.

24 Tum dixit Shaul ad Schemuelem, peccavi quòd tranſgreſſus ſum [g] præſtitum Jehovæ & verba tua : ſed timui populum: ideo auſcultavi voci eorum.

g Hebr.

25 Nunc autem, condona, qnҫſo, peccatum meum: & ' revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ.

26 Dixit verò Schemuel ad Schaulem, non revertar tecum : nam ſpreviſti verbum Jehovæ: ideo ſprevit te Jehova, ne ſis rex ſuper Jiſraëlem.

27 Itaque divertit Schemuel ut abiret : quare apprehendit *Schaul* alam pallii ejus, ita ut laceraretur.

28 Tum dixit ad eum Schemuel ; laceravit Jehova regnum Jiſraëlis a te hodie: ut det ipſum proximo tuo, qui melior *eſt* te.

29 Quin etiam' qui *eſt* ҫternitas Jiſraëlis non committet mendaciter, nequé pœnitebit eum: non enim homo *eſt* ut pœniteat eum.

30 Tandem eo dicente, peccavi: jam honora quæſo me coram ſenioribus populi mei & coram Jiſraële: & revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ Deo tuo:

31 Reverſus Schemuel [h]ſecutus eſt Schaulem, & incurvavit ſe Schaul Jehovæ.

h Hebr. Schaul

32 Deinde dicente Schemuele, admovete ad me Agagum regem Hhamaleki : ivit ad eum Agag [i] delicatè *cultus*: dicebat enim Agag, 'certè receſſit amaritudo mortis.

i Heb. licii.

33 Sed dixit Schemuel, quemadmodum orbavit mulieres gladius tuus : ſic orbabitur inter mulieres mater tua: dilaniavitq; Schemuel Agagum coram Jehova Gilgale.

34 Tum abiit Schemuel Ramam : Schaul verò aſcendit in domum ſuam Gibhham Schaulis.

ANNOTATIO.

2 Viſitavi] *id eſt, recognovi, & viſitare ſtatui: vide aunotata Gen.21.1.* 4 Telajimis] *in agro Telaim oppidi tribus Jehudæ, de quo Jehoſ.15.24.* Virorum Jehudæ] *cauſam exigui iſtius numeri vide ſuprà 11.8. in annotatione.* 6 Kenҫis] *qui in finibus Jehudæ & Hhamalekitarum habitabant Jithronis gentiles: Judic.1.16.* Abire] *congeries aſyndetos celeritatis index: vide Gen.18.6.* Benignitatem] *quæ Exodi 18. deſcribitur & Num.10.29. & ſequentibus.* 7 Habitantem] *non deſcribit terminum quem depopulatus eſt Schaul: ſed regionem quam occupabant, qui Schauli occurrerant. Non enim omnes Hhamalekitæ: ſed iſti tantùm cҫſi ſunt : ui apparet infrà 30.* Chavila] *regione Arabiæ.* Schurem] *terminum Arabiæ verſus Ægyptum, de quo Gen.16.7. & 25.18.* 8 Agagum] *vide annotata Num. 24.7.* 9 Secundarios] *id eſt, minus præſtantes: ſed non macilentos & contemptibiles : hanc genuinam eſſe Hhebraicæ vocis ſignificationem, quicquid alii dicant, docent literarum ordo & vocalium nota.* Ovium duces] *ut commodius greges ſuis ducibus aſſuefactos, abducere poſſent, ita autem accipiendam eſſe Hhebræam vocem docet perpetua apud Prophetas metaphora, qua duces hominum hanc appellationem obtinent : ut 2.Reg 11.4. & 19. Jechezkel.39.18.* 11 Pœnitet me] *humanitus dictum, ut Gen.6.6. quod oſtendit infrà vir.29. & 16.1.* 12 Carmelum] *opidum Jehudæ, quod redeunti ab Hhamalekitis in itinere erat Jehoſ.15.55.* Conſtituerat ſibi ſtationem] *id eſt, cum exercitu conſtiterat ut recrearetur a labore.* 13 Dixit ei Schaul] *obviam ei profectus ut eum acciperet : ut apparet ex ver. 25. & ſequentibus.* 17 Cum parvulus] *vide ſuprà.9.21.* 25 Et revertere] *vide Ruth.1.22. in annotatione: & ſic ſequentia.* 29 Qui eſt æternitas] *periphraſis Dei ad ſermonem ſuam accomodata: quaſi dicat, Deus qui naturâ æternus eſt, æternum ſe populo ſuo uſquequaque exhibet: ac proinde in æternum te de regno dejicit & Davidem evehit.* 32 Certè receſſit] *id eſt, periculum mortis evaſi, quandoquidem ab armato rege ad ſenem prophetam abducor.*

CAPUT XVI.

Schemuel ex Dei mandato, omiſſo Schaule, Beth-Lechemum ſpecie convivii ad Jiſchajum proficiſcitur, &

& Davidem ejus filium in regem conſecrat: quem Deus regali ſpiritu inſtruit: Schaulem verò malo ſpiritu agitatum ad Davidu operam adhibendam incitat.

1 'POSTEA non perrexxit Schemuel 'inviſere Schaulem' uſque ad diem mortis ſuæ 'cùm luxiſſet Schemuel de Schaule: & Jehovā pœnituiſſet regem conſtituiſſe Schaulem ſuper Jiſraëlem.

2 Nam dixit Jehova ad Schemuelem: quouſque lugeres de Schaule, cùm ego ſpreverim eum ne regnet ſuper Jiſraëlem? imple cornu tuum oleo, & abi *quò* mitto te ad Jiſchajum Beth-Lechemitam, nam proſpexi inter filios ejus mihi de rege.

3 Cui dicente Schemuele, quomodo irem? audiens enim Schaul occideret me: dixit Jehova, vitulam armenti accipito in manu tua & dicito, 'ad celebrandum' convivium Jehovæ veni.

4 Et invitato Jiſchajum ad illud convivium: ego autem oſtendam tibi id quod facturus es, ut ungas mihi quem dixero tibi.

5 Cùm itaque Schemuel faciens quod edixerat Jehova adveniret Beth-Lechemum: trepidi accurrerunt ſeniores civitatis obviam ei, & dicebat *quiſque*, [a] proſperé*ne* advenis?

Heb. pax
venire tu-
ſic infrà
.6.

6 Qui dixit, proſperè, ad celebrandum convivium Jehovæ veni, comparate vos ut veniatis mecum ad illud convivium: ſimiliter 'juſſit comparare ſe Jiſchajum & filios ejus, & invitavit illos ad illud convivium.

7 Fuit autem ingredientibus illis, cùm videret [b] Eliabum: ut diceret, 'utique coram Jehova *eſt* unctus ejus.

Qui & E-
1. Chro.
7.18.

8 Edixit verò Jehova Schemueli, ne reſpicito ad ſpeciem ejus, aut altitudinem ſtaturæ ejus, nam reſpui eum: non enim *ſpecto* quod ſpectare ſolet homo, nam homo ſpectat *quod eſt* ob oculos, ſed Jehova ſpectat *quod eſt* in animo.

9 Deinde vocans Jiſchai Aminadabum, juſſit eum tranſire ante Schemuelem: qui dixit, neque hunc elegit Jehova.

10 Tunc juſſit Jiſchai tranſire [c] Schammam: qui dixit, neq; hunc elegit Jehova.

Qui idem
chimbba.
Chro.2.13.
2.
chem.13.3.

11 Sic juſſit Jiſchai tranſire ſeptem filios ſuos coram Schemuele: ſed dicebat Schemuel ad Jiſchajum, non elegit Jehova iſtos.

12 Denique dicenti Schemueli ad Jiſchajum, 'an abſolverunt *tranſire* pueri? dixit, adhuc reliquus *eſt* minimus qui ecce paſcit gregem: edixit ergo Jiſchajo, mitte & aſſume eum, non enim 'deflectemus donec venerit huc.

13 Mittens itaque adduxit eum (erat autem rufus cum pulchritudine oculorum & decoro aſpectu:) & dixit Jehova, ſurgens unge eum, quia hic ille *eſt*.

14 Cùm ergo Schemuel accepto cornu olei, 'unxiſſet eum in medio fratrum ejus; 'irruens ſpiritus Jehovæ in Davidem, *egit eum* a die illo & deinceps: 'Poſteà ſurgens Schemuel abiit Ramam.

25 Nam ſpiritus Jehovæ receſſerat a Schaule: perturbabatq; eum ſpiritus malus a Jehova.

16 Quapropter dicentibus ſervis Schaulis ad eum: ecce jam ſpiritus Dei malus perturbat te:

17 Edicat, quæſumus dominus noſter ſervis tuis [d] adſtantibus tibi, *ut* perquirant aliquem ſcientem, pulſantem citharam: eritq; cùm inerit tibi ſpiritus Dei malus, ut eo pulſante manu ſua, bene ſit tibi.

[d] Heb. *coram te.*

18 Edixit Schaul ſervis ſuis, proſpicite mihi jam de aliquo [e] bene pulſante quem adducatis ad me:

[e] Heb. *bene facente pulſando.*

19 Tum reſpondens unus ex ejus pueris dixit, ecce proſpexi, filius eſt Jiſchai Beth-Lechemitæ ſciens pulſare, & 'valens robore, & vir bellicoſus, rerumq; intelligens ac vir formoſus: deniq; Jehova *eſt* cum eo.

20 Quapropter Schaul miſſis nuntiis ad Jiſchajum: edixit, mitte ad me Davidem filium tuum, qui *eſt* cum grege.

21 Accipiens verò Jiſchai aſinum [f] *cum* pane, & utrem vini, hœdumq; e capris unum: miſit per Davidem filium ſuum ad Schaulem.

[f] Heb. *aſini panis.*

22 Cumque veniſſet David ad Schaulem 'ſtabat coram eo: dilexitque eum valde, adeò ut eſſet ei armiger.

23 Mitteretque Schaul ad Jiſchajum, qui diceret: ſtet, quæſo, David coram me: nam invenit gratiam in oculis meis.

24 Erat enim cùm ineſſet ſpiritus Dei Schauli, ut David accipiens citharam pulſaret manu ſua: unde [g] reſpirabat Schaul, & bene erat ei, recedente ab eo 'ſpiritu illo malo.

[g] Heb. *reſpiratio erat Schauli.*

ANNOTATIO.

1 Poſteà &c.] *hunc verſum ad ſequentia pertinere res ipſa docet.* Inviſere] *ut anteà ſolitus erat, regis inſtruendi cauſa. Sic accipitur idem verbum 2. Reg. 8, ver. ultimo.* Uſque ad diem mortis] *id eſt, nunquam. vide Gen, 49.26.* Cùm luxiſſet] *id eſt, pro facto, quod ſibi diſplicebat, apud Deum interceſſiſſet ſuprà 15.11. nam fieri non poteſt, ut audita Dei irrevocabili ſententia, & ea ipſius nomine Schauli pronunciata ſuprà 15.29. precibus contenderit ut reſcinderetur.* 3 Ad celebrandum convivium] *ſic eadem vox pro convivio accipitur ſuprà 9.12. & 13. & infrà hoc capite. Quod autem additur Jehovæ, ad ſacrificia referendum non eſſe vel inde apparet, quòd intra domeſticos Jiſchai parietes celebrabatur: cùm nulla publica aut privata ſacrificia ex lege alibi quàm in loco a Deo deſignato: vel temporibus corruptis alibi quàm in excelſis offerri poſſent: ſed ideò additur Jehovæ, ut intelligatur ex mandato Jehovæ ad rem aliquam divinam eſſe inſtitutum.* 6 Juſſit comparare] *Declarando ei conſilium Dei de eligendo rege ex filiis ejus: quod oſtendit finis verſiculi 9.10. & 11.* 7 Utique coram Jehova] *id eſt, probatus eſt Jehovæ in regem, ut Judic. 18.6. imprudenter dictum quod ſequentia corrigunt: quale eſt Nathanis. 2. Schem. 7.3.* 12 An abſolverunt] *ſimilis eſt locutio, Matth. 10.23,* Deflectemus] *ad convivium: eodem ſenſu accipitur idem verbum, Gen. 42.24.* 14 Unxiſſet] *præeunte explicatione voluntatis Dei: vide 2. Schem. 5.2.* Irruens ſpiritus Jehovę] *de quo ſuprà 10.6. qui a Schaule receſſiſſe dicitur proximo verſu.* Poſteà] *uncto Davide & celebrato convivio.* 19 Valens robore] *Ex his quorum nomine hic commendatur David colligitur eum jam antè Peliſchtæum interfeciſſe, unde apparuit ipſum eſſe bellicoſum, & Deum adeſſe ei.* 22 Stabat coram eo] *id eſt, miniſtrabat ei: ut explicatur Deut. 10.8. ſic verſu 23.* 24 Spiritu illo] *id eſt, lymphationibus, quæ ab illo ſpiritu malo proficiſcebantur, tunc temporis ceſſantib: metonymia.*

CAPUT.

CAPUT. XVII.

Schaule caſtra habente ex adverſo Peliſchtæorum, qui armati irruperant: monſtroſæ magnitudinis Goljath armis munitiſſimus per quadraginta dies in medium prodit, ſeſe offerens ad decernendum de victoria, ſingulari certamine: ſed tandem ab adoleſcente inermi Davide, fide munito, victus occiditur, & Peliſchtæorum copiæ funduntur.

1 CÙM enim congregantibus Peliſchtæis craſtra ſua ad bellum, congregata fuiſſent [a] Socuntem, quæ eſt Jehudæ: & metata inter Socuntem, & Hhazekam, in [a] Ephes-Dammimis.

2 Schaul verò & Jiſraëlitæ congregati caſtris poſitis ad convallem querceti: inſtruxiſſent aciem contra Peliſchtæos:

3 Conſiſtentibus Peliſchtęis in monte hinc, Jiſraëlitis verò conſiſtentibus in monte inde: ubi vallis erat inter eos:

4 Egreſſus erat quidam [b] duellator e caſtris Peliſchtæorum Goljath nomine Gatho *oriundus*: cujus altitudo erat ſex cubitorum cum ſpithama.

5 Galea autem chalybea ſuper caput ejus, & lorica ſquamata erat indutus: (cujus loricæ pōdus *erat* quinquies mille ſiclorum), e chalybe.

6 Et tibialia chalybea *erant* ſuper pedes ejus: & humerale chalybeum inter humeros ejus.

7 Haſtile autem haſtæ ejus ſimile *erat* jugo textorum, & [c] mucro ferreus haſtæ ejus ſexcentorum ſiclorum erat: & qui ſcutum ferebat antecedebat eum.

8 Qui ſubſiſtens clamabat ad acies Jiſraëlitārum & dicebat eis, quare prodiretis inſtruendo aciem? an non ego ſum Peliſchtæus unus? vos ergo ſervi Schaulis ſeligite vobis virum qui descendat ad me.

9 Si prævalebit pugnando contra me ita ut percutiat me, utiq; ſimus vobis ſervi: ſin autem ego prævaluero ei, ita ut percutiā eum, viciſſim eſtote nobis ſervi, omnino ſervietis nobis.

10 Dicebat prætereà Peliſchtæus ille, egó*ne* probro effecero acies Jiſraëlitarum hodie? date mihi virum ut pugnemus ſimul.

11 Cùmque audiſſet Schaul & totus Jiſraël verba illa Peliſchtæi: conſternati timebant valde.

12 David autem ille filius viri Ephrathæi e Beth-Lechemo Jehudæ: (huic nomen Jiſchai, erantq; ei octo filii: & vir ille temporibus Schaulis ſenuérat, provectus inter homines *ſenes*.

13 Abeunteſque tres filii Jiſchai maximi ſequebantur Schaulem in iſto bello: nomenque trium filiorum ejus qui iverant in iſtud bellum *erat* Eliab primogeniti, ſecundi autem ab eo Abinadab, & tertii Schamma).

14 David, inquam, ille minimus: cúm tres maximi ſequerentur Schaulem,

15 David, inquam, ibat & redibat [d] a comitatu Schaulis: ad paſcendum gregem patris ſui, Beth-Lechemum.

16 Appropinquaverat autem Peliſchtæus ille [e] mane & veſpere: & ſtiterat ſe quadraginta diebus.

17 Cùm dixit Jiſchai Davidi filio ſuo, accipe nunc pro fratribus tuis epham hanc ariſtarum toſtarum, & decem hos panes: & [f] celeriter deportato in caſtra ad fratres tuos.

18 Decem verò caſeos iſtos lacteos deferto ad præfectum Chiliadi *eorum*: & fratres tuos viſitans *cognoſcito* de [g] proſperitate *eorum*: & arrham ad eis accipito.

19 Schaul autem cum ipſis, & omnes Jiſraëlitæ in convalle querceti *erant*: bellantes contra Peliſchtæos.

20 Itaque ſurgens David mane deſerto grege penes cuſtodem, aſſumpſit *ea* & abiit, quemadmodum præceperat ei Jiſchai: pervenitque ad plauſtrorum ambitum cùm exercitus prodiret in aciem, & vociferarentur ad prælium.

21 Nam inſtruxerat ſe Jiſraëlitarum & Peliſchtæorum acies [h] altera adverſus alteram.

22 Quapropter David deſerens impedimenta a ſe in manu cuſtodis impedimentorum, cucurrit in ipſam aciem: & adveniens interrogavit fratres ſuos de proſperitate.

23 Ipſo autem loquente cum eis, ecce vir ille duellator aſcendebat, Goljath Peliſchthæus nomine, oriundus Gatho, ex aciebus Peliſchtæorum, & loquebatur hujuſmodi verba: quæ audivit David.

24 Singuli autem Jiſraëlitæ cùm viderent iſtum virum: fugiebant a facie ejus, adeò metuebant valde.

25 Et dicebat quiſque Jiſraëlita, nónne vidiſtis hunc virum qui aſcendit, ad probro afficiendum Jiſraëlem aſcendere? erit tamen *ut* virum illum qui percuſſerit eum, ditet rex divitiis magnis, & filiam ſuam det ei, & domum paternam ejus efficiat immunem in Jiſraële.

26 Tunc allocutus eſt David homines qui adſtabant ſibi dicendo: quid fieret viro qui percuteret Peliſchtæum illum, & auferret opprobriū ab Jiſraële? quis enim *eſt* Peliſchtæus præputiatus iſte, quòd probro afficit acies Dei viventis?

27 Cui locutus eſt populus ille in eandem ſententiam dicendo: ita fiet viro illi qui percuſſerit eum.

28 Audiebat autem Eliab frater ejus maximus, cùm alloqueretur viros illos: quare Eliab accenſus ira in Davidem dixit, quorſum deſcēdiſti, aut penes quam deſeruiſti pauculas illas pecudes in deſerto? ego novi arrogantiam tuam & nequitiam animi tui, te ad inſpiciendum hoc bellum deſcendiſſe.

29 Dixit verò David, quid feci nunc? nónne negotium fuit?

30 Deinde deflectens [l] ab eo verſus alium, locutus eſt in eandem ſententiam: reſponderuntque populus in ſententiam priorem.

31 Cumq; auditi fuiſſent ſermones quos loquebatur David: indicatis illis præſente Schaule aſſumpſit eum.

32 Dicente verò Davide ad Schaulem, ne cōcidat [k] animus ullius propter iſtum: ſervus tuus iturus eſt & pugnaturus contra Peliſchtæū iſtum.

33 Dixit Schaul ad Davidem, non prævales eundo ad Peliſchtæum iſtum, ut pugnes cōtra eum: puer enim es, ipſe verò vir bellicoſus a pueritia ſua.

34 Tum dixit David ad Schaulem, paſcente ſervo tuo patri ſuo gregem: cùm accedens leo aut

[a] Idem Paſ. Dammima. 1.Chro.11. 13.

[b] Heb. *vir qui inter duos: ſupple, pugnam ſingularem decerni poſtulabat infrà* 8.9. & 10. *ver. alii inter duo: ſubaudi caſtra: ſic infrà* 23. *ver.*

[c] Heb. *lamina: vide Ge.* 3.24.

[d] Heb. *de cū Schaule.*

[e] Heb. *infinitivi verborum ſunt poſiti pro adverbiis.*

[f] Heb. *fac currere.*

[g] Heb. *pace ut infrà* 22.

aut urſus, auferret [k] parvam pecudem e grege,

35 Egreſſus perſequebar illum, ut percuterem eum, aut eriperem ex ore ejus, inſurgentē verò in me prehendebam eum barba, & percutiens morte afficiebam eum.

36 Tum leonem tum urſum percuſſit ſervus tuus: & eſſet Peliſchtæus præputiatus iſte ut unus ex eis, cùm probro affecerit acies Dei viventis?

37 Dicebatq́ue David, Jehova qui eripuit me [l] a leone, & ab urſo, idem eripiet me e manu Peliſchtæi iſtius: tum dixit Schaul ad Davidem, abi & Jehova *ſit* tecum.

38 Juſſerat autem Schaul Davidem indui ʼarmis ſuis, & impoſuerat galeam chalybeam capiti ejus: juſſeratq́ue eum indui lorica.

39 Cùm itaque David accinctus gladio ſuo ſuper arma ſua vellet incedere, cùm non expertus eſſet: dixit David ad Schaulem, non poſſū incedere cum iſtis, quia non ſum expertus, amovitq; ea David a ſe.

40 Et accepto baculo ſuo in manu ſua, elegit ſibi quinq; leves lapides ex [m] valle, quos impoſuit inſtrumento paſtorali quod habebat, id eſt, perę, funda autem ejus erat in manu ejus: ſic appropinquabat ad Peliſchtæum.

41 Similiter Peliſchtæus [n] continenter pergebat appropinquare ad Davidem: viro illo, qui ferebat ſcutum, præcedente eum.

42 Cúmque intuitus Peliſchtæus videret Davidem, ſpernebat eum: eò quòd eſſet puer & rufus cum pulchritudine aſpectus.

43 Quamobrem dicebat Peliſchtæus ille ad Davidem, an canis ſum quòd venis contra me ʼcum baculis? maledicebatq; Peliſchtæus ille Davidi per Deos ſuos.

44 Deinde cùm dixiſſet Peliſchtæus ad Davidem: accede ad me, ut tradam carnem tuam volatilibus Cœli & beſtiis agri:

45 Dixit David ad illum Peliſchtæum, tu venis ad me cum gladio & cum haſta & cum ʼhumerali: ego verò venio ad te in nomine Jehovæ exercituum, Dei acierum Jiſraëlitarum, quē probo affeciſti.

46 Hoc ipſo die dedit te Jehova in manum meam, ut percutiens te amoveam caput tuum a te, & tradam cadavera exercitus Peliſcatçorum hoc ipſo die volatilibus cœli & beſtiis terræ: ita cognoſcent *incolæ* totius terræ Deum eſſe pro Jiſraële.

47 Et cognoſcent tota congregatio hæc, non gladio aut haſta Jehovam ſervare: nam ʼJehovæ *eſt* hoc bellum, ideo tradet vos in manus noſtras.

48 Fuit autem cùm ʼſurgens Peliſchtæus pergeret appropinquare obviam Davidi: & feſtinans David procurreret in aciem obviam Peliſchtæo,

49 Ut extendens David manum ſuam ad ſuum inſtrumentum, acceptum inde lapidem intorqueret funda, & percuteret Peliſchtæum in fronte ejus: ita ʼut immerſo lapide in frontem ejus caderet [o] pronus in terram.

[o] Heb. *ſuper faciem ſuam.*

50 Cùm itaq; robuſtior fuiſſet David Peliſchtæo funda & lapide, & percutiens Peliſchtęum ʼmorti tradidiſſet eum: quàvis gladius non eſſet in manu Davidis:

51 Accurrens David ſtetit ſuper Peliſchtæum, deinde arrepto gladio ejus, quem eduxit e vagina ſua ut morte planè afficeret eum, amputavit illo caput ejus: quapropter videntes Peliſchtæi mortuum eſſe fortiſſimū ſuum, aufugerunt.

52 Surgentes verò viri Jiſraëlis & Jehudæ, vociferantes perſecuti ſunt Peliſchtæos ʼ uſq; quâ is per vallem, & uſque ad portas Hhekronis: cecideruntq́ue confoſſi Peliſchtæorum per viam *ad* ʼSchahharajima Gathum & Hhekronem uſque.

53 Deinde reverſi Jiſraëlitæ ab inſectando Peliſchtæos: diripuerunt caſtra eorum.

54 ʼPoſteà accipiens David caput Peliſchtæi, detulit ipſum Jeruſchalaima: arma verò ejus depoſuit in ʼtentorio ſuo.

55 Cùm autem videret Schaul Davidem obviam procedentem Peliſchtæo illi, dicebat ad Abnerem principem militiæ, cujus filius eſt iſte puer, Abner? cui dicebat Abner, *ut* vivit anima tua, Rex, non novi.

56 Dicebat verò Rex: interroga tu, cujus filius ſit iſte adoleſcens.

57 Quapropter cùm reverteretur David a cæde Peliſchtæi, aſſumens eum Abner adduxit eum in aſpectum Schaulis: caput Peliſchtæi habentem in manu ſua,

58 Ad quem dicente Schaule, cujus filius es ô puer? dixit David, filius ſervi tui Jiſchai Beth-Lechemitæ.

59 ʼFuitque cùm abſolveret alloqui Schaulē, ut anima Jonathanis devinciretur cum anima Davidis: adeò ut amaret eum Jonathan tanquā [p] ſe ipſum.

[p] Heb. *animam ſuam.*

ANNOTATIO.

1 Socuntem &c.] *oppida tribus Jehudæ Jehoſ. 15. 35. Eſt autem toto hoc capite digreſſio ad confirmandum verba, quibus Schaulus ſervi Davidem ei commendabant, ſuprà 16. 19.* 8 Deſcendat ad me] *ad ſingulare certamen.* 9 Omnino ſervietis] *Verba ſunt victoriam ſibi præfidenter pollicentis.* 10 Dicebat præterea] *cùm videret niminem prodire ad ſingulare certamen quo provocaverat, ut ſequens verſus oſtendit.* 12 David autem ille] *cujus mentionem fecerant ſervi Schaulis, ſuprà 16. 19.* Octo] *Propriè filii ſeptem tantùm erant, qui nominantur 1. Chron. 2. 13. 14. 15. hîc autem octo ponuntur: quia nepos unus ex aliquo filiorum jam tum ei natus erat: fortaſſis Jonadab Schammæ filius de quo 2. Schem. 13. 3. nepotes autem in ſcripturis paſſim filii dicuntur.* 14 Minimus] *eorum qui proprii erant, ſuprà 16. 12.* 15 A comitatu Schaulis] *hoc eſt, ſæpius a patre ad fratres, qui in iſto bello Schaulem comitabantur, mittebatur.* 18 Et arrham ab eis accipito] *id eſt, ſymbolum aliquod ab eis, quod me de proſperitate eorum certiorum reddat, tecum deportato.* 20 Ad plauſtrorum ambitum &c.] *id eſt, ad locum impedimentorum quibus caſtra circumvallata erant ut infrà 26. 5. ſynecdoche: plauſtra pro omni impedimentorum genere.* 22 impedimenta] *id eſt, ea quæ ad fratres & ducem militarem ducebat.* 23 Hujuſmodi verba] *qualia commemorata ſunt verſu 8.* 26 Quid fieret] *q. d. quod tantis præmiis opus eſt ad fortem Jiſraëlitam incitandum? etiam ſine præmio ineundum eſt certamen duabus de cauſis: prior a perſona hoſtis injurii & alieni a Deo ac fœdere ejus: poſterior a dignitate eorum qui afficiuntur injuria, quorum probra in*

ſe recipit Deus. 27 Ita fiet] *q. d. utut etiam ſine præmio certandum ſit: nihilo minus tamen certum* *præmium propoſitum.* 29 Quid feci] *ſubaudi, cujus nomine nunc arrogantiæ me damnas.* Negotium fuit] *cujus conficiendi cauſâ huc me miſit pater.* 34 Parvam pecudem] *Ita reddidimus, Chaldæum paraphraſten & duos codices manu ſcriptos ſecuti: alioquin pro hac voce in vulgatis exemplaribus legitur, & auferebat hoc e grege: mutatâ unâ literâ, proclivi lapſu.* 38 Armis ſuis] *id eſt, Davidi datis a Schaule & ipſius corpori accommodatis: nam tanta fuit Schaulis proceritas, ut arma ipſius, Davidi convenire non potuerint.* 43 Cum baculis] *Indefinitè dictum: plurale pro ſingulari, ut Gen.21.7. & alibi frequenter.* 45 Humerali] *armis ad corpus tegendum pertinentibus: ſynecdoche.* 47 Jehovæ eſt] *Vos Jehovæ bellum infertis: nos pro eo gerimus.* 48 Surgens] *ſe expediens & ad conflictum comparans, ut Gen.31.17.* 49 Immerſo] *id eſt altius infixo, ea facilitate qua fuiſſet in aquas immerſus.* 50 Morti tradidiſſet] *id eſt, lethale vulnus inflixiſſet ei.* 52 Uſque quâ is] *id eſt, per iter totius vallis, cujus meminit ſuprà ver.3.* Schahharajima] *oppidũ in finibus Jehudæ. de quo Jehoſ.15.36.* 54 Poſteà] *non videtur hoc ſtatim a victoria factum: ſed diu poſteà: tum fortaſſis cùm arca Dei ipſo jam rege conſtituto Jeruſchalaima tranſlata eſt, & ei ibi tentorium erectum 2.Schemu.6.17. prolepſis eſt, ut Exodi.16.33.* Tentorio ſuo] *id eſt, quod arcæ Dei ipſe tetenderat, ibidem & 1. Chron.15.1. & ſeq. verſibus.* 59 Fuitque] *hunc verſum cum ſuperioribus conjungendum eſſe ipſius initium docet.*

CAPUT XVIII.

David Schaulis citharœdus, & Jonathan fœderatus ſatellitio regis præficitur: & ita ſe gerit ut ipſius adminiſtratio omnibus probata a puellis publico cantico adminiſtrationi Schaulis præferatur, Unde in Davidem Schaul odio tanto exarſit: ut ejus mortem apertè primùm, deinde inſidioſis conſiliis, deferendo honores & affinitatem promittendo periculoſis conditionibus quæſiverit. quæ omnia pericula ſingulari Dei providentia ſuperavit.

1 ITAQUE aſſumpſit eum Schaul ' die illa: nec permittebat ei redire domum patris ſui.

2 'Deinde pepigit Jehonathan cum Davide fœdus: eò quòd amaret eum tanquam [a] ſe ipſum.

[a] Heb. *animam ſuam ſuprà* 17.59

3 Et exuens ſe Jehonathan pallio, quo erat indutus, tradidit illud Davidi: & veſtes ſuas, & tum gladium ſuum, tum arcum ſuum, tum deniq; baltheum ſuum.

4 Cumque prodiens David ad quæcunque mittebat eum Schaul, ſecundaretur, propoſuit eum Schaul viris militaribus: bonuſque videbatur in oculis totius populi, ac etiam in oculis ſervorum Schaulis.

5 Sed fuit 'redeuntibus illis, cùm reverteretur David a cæde [b] Peliſchtæorum, ut prodirent fœminæ ex omnibus civitatibus Jiſraëlis ad cantandum, & earum choreæ obviam Schauli Regi cum tympanis præ lætitia & cũ panduris.

[b] Heb. *Peliſchtæi. Enallage numeri frequẽtiſſima, ut Gen.*25. 19. *& ſequentibus: ſic infrà* 19.5.

6 'Reſpondebant autem fœminæ ludentes & dicebant: 'percuſſit Schaul millia ſua, at David myriadas ſuas.

7 Quapropter accenſa eſt *ira* Schauli valde, mala enim videbatur in oculis ejus hæc res ac dicebat, tribuerunt Davidi myriadas, mihi verò tribuerunt milia, & quid *tribuant* amplius ei? utique ipſum regnum.

8 Et 'configebat Schaul oculos in Davidem, ab eo die & deinceps.

9 Fuit enim poſtridie cùm irruente ſpiritu Dei malo in Schaulem 'prophetico more agere domi ſuæ, & David pulſaret manu ſua eo die ut anteà: (erat autem haſta in manu Schaulis)

10 Ut jacularetur Schaul haſtam 'dicebat enim percutiam Davidem uſque ad parietem: ſed deflexit David metu illius bis.

11 Deinde metuens Schaul propter Davidem eò quòd eſſet Jehova cum illo & a Schaule receſſiſſet,

12 Amovit eum Schaul a ſe, conſtituitq; eum ſibi 'præfectum Chiliadi ut 'procederet & veniret ante populum.

13 David autem in omnibus viis ſuis ſecundabatur: quia Jehova *erat* cum eo.

14 Cumq; videret Schaul eum ſecundari valde: formidebat ab eo.

15 Totus verò Jiſraël & Jehuda amabat Davidem: quia ipſe procedebat & veniebat ante eos.

16 'Itaque dixit Schaul ad Davidem, ecce filia mea major Merab, ipſam daturus ſum tibi in uxorẽ, tantùm eſto mihi [c] ſtrenuus & gere bella Jehovæ: (Schaul enim dicebat, ne ſit manus mea contra eum, ſed ſit contra eum manus Peliſchtæorum)

17 Dixit verò David ad Schaulem 'quis *ſum* ego? aut quis *author* vitæ meæ? aut *familia* patris mei in Jiſraële, aut ſim gener regi?

18 Fuit autem quo tempore daturus erat Merabam filiam Schaulis Davidi: ut ipſa daretur 'Hhadrieli 'Micholathæo in uxorem.

19 Sed amabat Mical filia Schaulis Davidem: quod cùm nuntiarent Schauli, rectum viſum eſt in oculis ejus.

20 (Dicebat enim Schaul, dem eam illi ut ſit ei in 'tendiculam, & ſit contra eum manus Peliſchtæorum:) dixitque Schaul ad Davidem, per [d] alteram te affinitate conjunge mecum 'iſta die.

21 Præceperat autem Schaul ſervis ſuis, alloquimini Davidem 'clam dicendo, ecce delectatur te rex, & omnes ſervi ejus amant te: nunc ergo junge te affinitate cum rege.

22 Et eloquentibus ſervis Schaulis in aures Davidis ſermones iſtos: dixerat David: an *videtur* leve in oculis veſtris affinitate jungi cum rege: cùm ego ſim vir 'pauper & vilis?

23 Quod cum renunciaſſent ſervi 'Schaulis ei dicendo: hujuſmodi ſermonibus locutus eſt David:

24 Edixerat Schaul, ſic dicitote Davidi: non delectatur rex dote, niſi 'centum præputiis Peliſchtæorum, ut ultio ſumatur de inimicis regis: (Schaul autem cogitabat efficere ut David caderet manu Peliſchtæorum).

25 Renunciantibus igitur ſervis ejus Davidi ſermones iſtos, recta *viſa* eſt res in oculis Davidis, ut affinitate conjungeret ſe regi: nec dum impleti erant 'dies illi,

26 Cùm ſurgens David abiit ipſe cum viris ſuis & percuſſit e pelſchtæos ducentos viros: quorum præputia attulit David, pleneque exhibuerunt ea regi, quo affinitate ſe jungeret Regi; quapropter dedit ei Schaul Micalem ſuam filiam in uxorem.

27 Videns autem Schaul & experientia cognoſcens Jehovam eſſe cum Davide: & Micalem filiam Schaulis amare illum:

28 Perrexit Schaul metuere a Davide amplius; ſic fuit Schaul infeſtus Davidi omnibus diebus ſuis.

29 Prodeuntibus enim præfectis peliſchtæorum: erat quotieſcunque prodibant, ut ſecundaretur David præ omnibus ſervis Schaulis: & in pretio eſſet nomen ejus valde.

ANNOTATIO.

1 Die illa] *qua miſſis legatis ad Jiſchajum, petiit ut apud ſe David relinqueretur; eſt enim regreſſio ad hiſtoriam intermiſſam in fine capitis 16.* 2 Deinde] *id eſt, poſtquam eum Schaul aſſumpſiſſet in aulam, amorem (quo inde a cæſo Peliſchtæo eum proſequebatur) fœdere confirmavit.* 5 Redeuntibus illis] *Schaule, populo, & ſervis Schaulis ab aliqua alia pugna contra Peliſchtæos.* 6 Reſpondebant] *id eſt, hunc amœbæum verſum, nempe percuſſit Schaul, &c alternis canebant, ut Exodi 15. 21.* Percuſſit Schaul] *laude dignus eſt Schaul: ſed decuplo majore David. Numerus certus pro incerto.* 8 Configebat] *id eſt, limis intuebatur, & obſervabat ut ei noceret.* 9 Prophetico more ageret] *id eſt, extra ſe eſſet, & ſpiritu malo actus, ita ſermones & actus ſuos componeret, ut boni Prophetæ ſolent acti ſpiritu bono.* 10 Dicebat] *id eſt, cogitabat apud ſe: ſic infrà ſæpe.* 12 Præfectum chiliadi] *non ut eum eveheret: ſed ut eum hoſtibus interficiendum objiceret: vide infrà 16. & 24. ver.* Procederet & veniret] *vide Num. 27. 17.* 16 Itaq; dixit] *i. cùm permanente odio necem Davidis quæreret: populi verò amore in Davidem ipſe deterreretur a perpetranda cæde: fraudulentum hoc conſilium ſuſcepit.* 17 Quis ſum] *a perſona ſua, patris & familiæ inæqualitatem ſuam oſtendit.* 18 Hhadrieli] *filio Berzillai Ephrajimitæ. 2. Schemu. 21. 8.* Mecholathæo] *vide Judic. 7. 22.* 20 In tendiculam] *ut explicatur infra ver. 24.* Iſta die] *i. intra certum & præfinitum tempus, ut apparet ex ver. 25.* 21 Clam] *id eſt, tanquam ex vobis, ne intelligat conſilium ex me profectum eſſe.* 22 Pauper] *quaſi dicat, non eſſet penes me eam dotem tribuere quæ convenit filiæ regis: non enim accipiebant: ſed dabant viri dotem, ut Gen. 34. 12. Exodi. 22. 16. & 17.* 24 Centum præputiis] *Loco dotis, quæ minimùm erat quinquaginta ſiclorum: vide annota. Exodi. 22. 17.* 25 Dies illi] *id eſt, nondum præfinitum a rege tempus elapſum erat: de quo ſuprà. 20. verſu.*

CAPUT XIX.

Schaulis conſilium de interficiendo Davide a Jonathane Davidi retegitur, & eo monitore David Schauli reconciliatur: ſed iterum bello a Davide feliciter geſto, Schaul mortem illius quærit, cujus furori cedens David domum ſe recepit, in qua circumventus, Micalis aſtu & operâ eripitur: Schemuelem adit & Prophetarum collegium: ibique a violentia legatorum & ipſius etiam Schaulis, ipſis divinitus repreſſis, conſervatur.

1 ITAQUE allocutus eſt Schaul Jonathanem filium ſuum & omnes ſervos ſuos de morte afficiendo Davide: ſed Jonathan filius Schaulis delectabatur Davide valde.

2 Quapropter indicavit Jonathan Davidi dicendo, quærit Schaul pater meus morte afficere te: nunc ergo cave tibi, quæſo, [a] mane, & confidens in occulto abſconde te.

3 Ego autem exiens conſiſtam ad latus patris mei in eodem agro ubi tu eris, & ipſe alloquar de te patrem meum, & ubi percepero aliquid, nuntiabo tibi.

4 Alloquens ergo Jonathan de Davide *bonis* verbis Schaulem patrem ſuum: dicebat ad eum: ne peccet rex in ſervum ſuum in Davidem, quia non peccavit in te, quinimò facta ejus bono ſunt tibi valde.

5 Nam cùm exponens vitam ſuam in manu ſua percuſſit [a] Peliſchtæos, & comparavit Jehova ſalutem magnam toti Jiſraëli, vidiſti & lætatus es: & quare peccares contra ſanguinem innoxium, morte afficiendo Davidem immeritò?

6 Tunc auſcultavit Schaul voci Jonathanis: ita ut juraret Schaul, ut vivit Jehova, non afficietur morte.

7 Quapropter vocans Jonathan Davidem, indicavit ei Jonathan omnia verba iſta: & reduxit Jonathan Davidem ad Schaulem, ut eſſet coram eo [b] ſicut antea.

8 Fuitq; cùm [c] redintegraretur bellum: ut prodiens David ad pugnandum contra Peliſchtæos, Percuteret eos plaga magna, & fugerent a facie ejus.

9 Deinde cùm ineſſet ſpiritus Jehovæ malus Schauli; (erat autem domi ſuæ deſinens, tenens haſtam ſuam manu ſua): pulſante Davide manu,

10 Quæſivit Schaul percutere haſta Davidem, [d] *uſque* ad ad parietem: quo abſcedente a facie Schaulis percuſſit haſta parietem: ſic David aufugiens eripuit ſe nocte illa.

11 Miſit autem Schaul legatos verſus domum Davidis ad obſervandum eum, ut morte afficeret eum mane: quod nuntiavit Davidi Mical uxor ejus dicendo: ſi non eripis [e] te ipſum hac nocte, cras morte afficieris.

12 Cumq; demiſiſſet Mical Davidem per quandam feneſtram: abiens aufugit & eripuit ſe.

13 Mical verò aſſumptam quandam imaginem impoſuit lecto, & [f] pulvinar caprinum cervicali ejus: quam texit veſte *ſtragula*.

14 Mittente verò Schaule legatos ad capiendum Davidem: dicebat illa, ægrotus eſt.

15 Tunc remiſit Schaul legatos illos ad inviſendum Davidem, dicens: adducite eum in lecto ad me ut morte afficiam eum.

16 Sed cùm ingreſſi eſſent legati, & ecce quædam imago erat in lecto: & pulvinar caprinum in cervicali ejus:

17 Dixit Schaul ad Micalem, quare ita decepiſti me & demiſiſti inimicum meum, ut eripe-

Heb. Pe- …ſchteum: …de ſup. 18. …in margi-

Heb. ſicut …audiu- …tius, ut …31. 2.

Heb. cùm …ceret …m eſſe.

[d] Heb. *Davidem & parietem.*

[e] Heb. *animam tuam.*

ret ſe? dixit Mical ad Schemuelem, ipſe dixerat mihi, dimitte me, quam ob rem morte afficerem te?

18 David ergo fuga eripiens ſe venit ad Schemuelem Ramam, indicavitque ei quicquid feciſſet cibi Schaul:[a] abiitq; ipſe cum Schemuele, ut conſiderent Najothis.

19 Cumq; nuntiaretur Schauli dicendo, ecce David eſt Najothis in Rama:

20 Miſit Schaul legatos ad capiendum Davidem: quorum vidit *quiſque* congregationem prophetarum prophetantium, & Schemuelem ſtantem, qui præerat illis: quapropter invaſit legatos Schaulis ſpiritus Dei, ut[a] more prophetico agerent ipſi quoque.

21 Quod cum nuntiaſſent Schauli, miſit legatos alreros qui more prophetico egerunt ipſi quoq;: ideò remiſit Schaul legatos tertios qui more prophetico egerunt ipſi quoq;.

22 Tandem abiens etiam ipſe Ramam cùm perveniſſent uſq; ad ciſternam magnam quæ eſt in Schecu interrogabat dicens, ubi eſt Schemuel & David? cui dixit *quiſpiam*, ecce Najothis in Rama.

23 Tum abibat illuc Najothas in Rama: ſed invaſit eum quoq; ipſum ſpiritus Dei: ita ut [f] continenter pergens prophetico more ageret, uſquedum perveriret Najothas in Rama.

24 Ubi[a] exuens etiam ipſe veſtes ſuas prophetico more agebat ipſe quoque coram Schemuele: ita[a] excidit[a] nudatus toto die illo & tota nocte: ideo dicere ſolent,[a] an etiam Schaul *eſt* inter prophetas?

[f] Heb. eundo & phetica agera.

ANNOTATIO.

2 Mane] *id eſt, antequam a ſatellitibus patris mei opprimaris, ut infrà ver.11.* 13 Pulvinar caprinũ] *ut capillamenti humani ſpecie deciperentur a Schaule miſſi.* 18 Abiitque] *ut in prophetarum collegio & Schemuelis conſortio Davidis animus confirmaretur, & mirificam Dei adminiſtrationem, cui ipſe fidebat, experiretur, qua ipſe ereptus, inimici averſi ſunt: fortaſſis etiam ut in collegio illo velut in aſylo tutus a Schaule eſſet, quod apud omnes gentes etiam receptum fuiſſe, hiſtoriæ prophanæ docent, & exemplum confirmat, ſuprà 10.10. ubi ne Peliſchtæi quidem hoſtes Jiſraëlitarum, cœtum prophetarum agentem Gibbha ſtationis eorum loco, infeſtarunt.* 20 More prophetico] *vide ſuprà 18. ver. 9 ſic deinceps, apparet autem eos depoſuiſſe habitum illum militarem, quo capturi Davidem venerant ex ultimo verſu hujus capitis.* 24 Exuens] *id eſt, deponens militarem habitum, ſicut fecerant prius ab ipſo miſſi, ut ſe in ſpeciem prophetæ componeret.* Excidit] *id eſt, extra ſe raptus eſt: vide Num.24.4.* Nudatus] *ſupple militari habitu quo ſe exuerat.* An etiam Schaul] *Proverbium eſt, de eo qui præter expectationem divinitus cohibetur a præſtando conatu ſuo: quod confirmat exemplum Bilbhami. Num.23. & 24. & Pauli Acto 9. Eſt autem hoc proverbium anceps de iis qui aut ſpiritu Dei impelluntur ad aliquid agendũ ut ſup.10.12. aut de iis a præſtando avertuntur.*

CAPUT XX.

David turgens Schaulem apud Jonathanem de injuria conqueritur: qua Jonathan audita, cum Davide conſtituit tempus, locum & rationem, quibus eum de patris animo certiorem faciat, jurejurando vetaamici officium perpetuum ei promittit & ab eo reſtipulatur: Quod poſthabita paternæ indignationis & periculi ſui ratione fideliter præſtans, Davidem liberat, conſolatur & confirmat.

1 INTEREA fugiens David Najothis in Rama: venit ac dixit coram Jonathane: quid feci? quæ *eſt* iniquitas mea? & quod *eſt* peccatum meum coram patre tuo, quòd quærit [a] vitam meam?

2 Qui dixit ei: abſit, non morieris: ecce non ſolet pater meus facere quicquam magnum aut quicquam parvum quin revelet mihi in aurem: cur ergo celaret me pater meus rem hanc? non *eſt* hoc.

3 Deinde verò juravit David, (cùm dixiſſet, [b] certò novit pater tuus me inveniſſe gratiam in oculis tuis, ideo dixit: ne cognoſcat hoc Jonathan, ut non afficiatur dolore:) at certè ut vivit Jehova & vivit anima tua,[a] quaſi paſſus inter me & inter mortem *eſt*.

4 Dixit verò Joanathan ad Davidem: eloquere quod ſit [c] deſiderium tuum & efficiam tibi.

5 Tum dixit David ad Jonathanem, ecce [a] novilunium eſt cras, quo ego [d] omnino ſedere ſoleo cum rege ad comedendum:[a] dimittito ergo me ut abſcondam me in iſto agro [a] dum erit veſpera tertiana.

6 Si recenſendo deſideraverit me pater tuus: tum dicito, [e][a] obnixè excuſavit ſe apud me David ut percurreret Beth-Lechemum in civitatem ſuam, nam convivium ibi eſt anniverſarium toti ejus familiæ.

7 Si ita dixerit, Bene, pax erit ſervo tuo: ſin autem [f] planè accendetur ei *ira*, ſcito [g] definitum eſſe malum hoc ab eo.

8 Hanc exerceto benignitatem erga ſervum tuum, quandoquidem in fœdus Jehovę induxiſti ſervum tuum, tecum: quòd ſi eſt in me iniquitas, tu me afficito morte nam uſque ad patrem tuum quare adduceres me?

9 Cui dixit Jonathan, abſit tibi nam ſi planè novero definitum eſſe hoc malam a patre meo ut obveniat tibi, an non illud indicarē tibi?

10 [a] Dixit autem David ad Jonathanem, quis indicabit mihi: ſi quid reſponderit tibi pater tuus duri?

11 Dixit verò Jonathan ad Davidem, age exeamus in iſtum agrum: egreſſique ſunt ambo in agrum illum.

12 Tum dixit Jonathan ad Davidem,[a] ô Jehova Deus Jiſraëlis, cum perveſtigavero a patre meo ſecundum hoc tempus cras *aut* poſtridie, ſi ecce bonus fuerit erga Davidem: an non tunc mitterem ad te, & revelarem tibi in aurem?

13 [a] Ita faciat Jehova Jonathani & ita pergat, ſi bonum videbitur patri meo hoc malum inferre tibi, ut revelaturus ſum tibi in aurem, & dimi-

[a] Heb. animã & ſic deinceps.

[b] Heb. noſcẽdo novit ut infrà 9. ver.

[c] Heb. quis ſit animus tuus: ſic animus pro deſiderio Pſa. 27.12. & alibi frequenter.

[d] ſedendo ſedere ſoleo.

[e] Heb. exorando exoravit ſe a me: ſic infrà ver. 28.

[f] Heb. dendo detur.

[g] Heb. lutumq; ver 33.

dimiſſurus ſum te cum pace,'quò ſit Jehova tecum,ſicut fuit cum patre meo.

14 'Nonne ergo *id facerem* tantiſper dum vixero?'nonne viciſſim exerciturus es erga me benignitatem Jehovæ *hanc*,quòd' non moriturus ſum?

15 Neque præciſurus es benignitatem tuam a familia mea uſque in ſeculum:ne tunc quidem cùm excindet Jehova inimicos Davidis quéq; a ſuperficie terræ.

16 'Et requiret Jehova de manu inimicorum Davidis: ſic pepigit Jonatham cum familia Davidis [h] *fœdus*.

17 Similiter [i] de-integro adjuravit Jonathã Davidem præ amore ſuo erga eum: nam amore [k] ſui ipſius amabat eum.

18 Poſteà dixit ei Jonathan, cras eſt novilunium: & deſideraberis, cùm vacabit ſedes tua.

19 Cùmque ad [l] triduum abfueris, deſcendito [m] diligenter, & venito ad locum illum ubi abſconderas te,[n] quo die'iſtud negotium *geſtũ fuerat*:& conſideto juxta lapidem iſtum qui *dictus eſt* [o] Ezel.

20 Ego autem tres ſagittas ad latus ejus jaculabor:[p]emittendo ad ſcopum.

21 Ecce autem mittens puerum quẽdam *dicendo*, abi inveni ſagittas:ſi [q] planè dixero puero ecce ſagittæ ſunt præter te citeriùs,' aſſumito eum & venito:nam pax tibi erit:nec erit' quicquam ut vivit Jehova.

22 Sed ſi ita dixero adoleſcenti: ecce ſagittæ ſunt præter te ulterius: abi, quia' dimiſerit te Jehova.

23 Hoc autem verbum quod locuti ſumus ego & tu:(ecce Jehova *eſt* inter me & inter te), *eſto* uſque in ſeculum.

24 Itaque'abſcondit ſe David in illo agro: fuitque in novilunio; quo ſeſſurus erat Rex ad cibum ut comederet,

25 Ut ſeſſuro rege in ſede ſua ſicut [r] anteà, in ſede ad parietem,'aſſurgeret Jonathan: ſederetq; Abner a latere Schaulis: & vacaret locus Davidis.

26 Attamen non eſt locutus quicquã Schaul illo die: dicebat enim,'caſus eſt, non eſt mundus: quia non eſt mundus' *non venit*.

27 Sed fuit [s] poſtridie a novilunio,cùm vacaret locus Davidis', ut diceret Schaul ad Jonathanem filium ſuum:quare non venit filius Jiſchai tum heri tum hodie ad cibum?

28 Reſpondit autem Jonathan Schauli:obnixè excuſavit ſe David apud me ut percurreret Beth-Lechemum uſque.

29 Et dixit dimitte me,quæſo: quia convivium familiæ nobis *eſt* in ea civitate, & ipſe frater meus præcepit mihi, nunc itaque ſi inveni gratiam in oculis tuis,proripiam, quæſo,me & inviſam'fratres meos:idcirco non venit ad mẽſam regis.

30 Tum accenſa eſt ira Schaulis in Jonathanem adeò ut diceret ei,'fili perverſiſſime [t] contumaciſſime,nónne novi te ſeligere filium Jiſchai ad pudorem tuum & ad pudorem nuditatis matris tuæ?

31 Nam quibuſcunque diebus filius Jiſchai vixerit ſuper terram,non ſtabilieris tu & regnũ tuum: quare nunc mitte & captum *adduc* eum ad me:quia [u] reus mortis eſt.

32 Reſpondens verò Jonathan Schauli patri ſuo: dixit ad eum,quare morte afficeretur? quid fecit?

33 Tum jaculatus eſt Schaul haſtam ſuam in eum,ut percuteret eum: unde cognovit Jonathan definitum hoc eſſe a patre ſuo ut morte afficeret Davidem.

34 Quapropter ſurrexit Jonathan a menſa, [x] accenſus ira: neque comedit in die novilunii ſecundo cibum,dolore enim afficiebatur,propter Davidem: *&* quia ignomia affecerat ipſum pater ipſius.

35 Fuitque ipſo mane, ut exiens Jonathan in agrum illum ad tempus conſtitutũ Davidi cum puero parvo ſecum:

36 Diceret puero ſuo,curre,inveni jam ſagittas,quas ego jaculaturus ſum: itaque currente puero ipſe [y] jaculando ſagittam ulterius tranſmiſit.

37 Cùm autem veniſſet puer uſque ad [z] ſcopum,ad quem jaculabatur Jonathan: inclamavit Jonathan poſt puerum dicens, nónne ſagitta præter te vlterius eſt?

38 Prætereà inclamavit Jonathan poſt puerum citò feſtina,ne conſiſtito: quare collectis puer Jonathanis ſagittis, rediit ad dominum ſuum.

39 (Ipſe autem puer neſciebat quicquam: tantùm Jonathan & David conſcii erant hujus rei).

40 Et dedit Jonathan arma ſua puero illi, qui erat ſecum: dixitque ei,abi,refer in civitatem.

41 Puer ille abibat cùm David ſurgens'e latere meridiano,procidit [a] pronus in terram,incurvans ſe tribus vicibus:& oſculati ſunt [b] alter alterum,fleveruntque alter cum altero, donec Davidem [c] erexiſſet.

42 Cùm diceret Jonathan Davidi, abi cum pace:*ratum eſto* quod juravimus nos ambo in nomine Jehovæ dicendo: Jehova *eſto* inter me & inter te,atq; inter ſemen meum & inter ſemen tuum,uſque in ſeculum.

[h] *Eclipſis, ut infrà* 22.8. *&* 1. *Reg.* 8.9.

[i] Heb. *addidit Jonathan adjurare.*

[k] Heb. *animæ ſuæ.*

[l] Heb. *tertiaverit.*

[m] Heb. *valde.*

[n] Heb. *in die iſtius facti.*

[o] *Id eſt, aditus vel aditionis, eò quod ad eum aditurus erat Jonathan Davidem, ut ei negotium indicaret.*

[p] Heb. *emittendo mihi: pleonaſmus.*

[q] Heb. *dicendo dixero.*

[r] Heb. *ut vicem vice: ſic Num.* 24.1.

[s] Heb. *a craſtino novilunii ſecundo.*

[t] Heb. fili *ipſius contumaciæ.*

[u] Heb. *filius mortis.*

[x] Heb. *in accenſione iræ: ut Exo.* 11.9.

[y] Heb. *jaculatus eſt ſagittam tranſmittendo eam.*

[z] Heb. *locum ſagittæ: periphraſis ſcopi.*

[a] Heb. *ſuper faciem ſuam.*

[b] Heb. *vir proximum ſuum.*

[c] Heb. *magnificaſſet vel ſuſtuliſſet: ut pſ.* 41.10.

ANNOTATIO.

1 Intereà] *dum Schaul divinitus correptus diem & noctẽ Najothi hærebat.* 3 Quaſi paſſus] *præſentiſſimum eſt periculum meum in quo verſor.* 5 Novilunium eſt cras] *atq; ideo dies ſolennis epuli.* Dimittito ergo] *quandoquidem patris vices eo abſente geris, ut oſtenditur infrà ver.*25.*nam intereà Schaul Najothis hærebat, ſup.*19.23. Dum erit veſpera] *id eſt, nocte illa qua incipit tertius dies menſis, me abſcondam & expectabo dum abs te certior fiam de patris tui erga me animo.* 6 Obnixè excuſavit] *vide infrà ver.*28.29. 8 In fœdus induxiſti] *ſupra* 18.2. 12 ô Jehova] *Exclamantis cum admiratione, quaſi dicat, Deus bone fieri ne poſſet ut ego qui adeò te amo, officium iſtud non præſtarem?* 13 Ita faciat] *apoſiopeſis contrarii per Euphemiſmum: quaſi dicat, ita benedicat ut revelabo, aut maledicat ut non revelabo,* Quò ſit] *ut divinæ voluntati inſerviam, quæ tibi regnum, prius patri meo collatum, adjudicavit.* 14 Nónne ergo] *quaſi dicat, cùm te amem: tibi juraverim coram Deo: & ejus conſilio ſervire ſtudeam, nónne totam vitam meam eò conferrem?* Nónne viciſſim] *Reſtipulatio, qua idem officium in ſe & in poſteros ſuos a Davide poſtulat.* Non moriturus ſum] *id eſt non afficiar morte, cujus pater meus to-*

tam familiam ſuam ream peregit. 16 Et requiret]*hyſteroſis verborum,quam ad perſpicuitatem mutavimus.* 19 Iſtud negotium]*liberationis tuæ a manu patris,me intercedente.ſuprà 19.2.& ſequentibus.* 21 Quicquam]*ſubaudi periculi.* 22 Dimiſeret te Jehova]*hoc ſigno a me dato te abire juſſerit:ſic docet qua ratione ſit præſtiturus quod ſuprà ver.13.juravit.* 24 Abſcondit] *ad conſtitutum diem ſuprà 5. intra quod tempus contigerunt quæ deſcribuntur undecim verſibus ſequentibus.* 25 Aſſurgeret] *qui patris vices geſſerat eo abſente,jam reverſo cederet.* 26 Caſus eſt]*aliquis ex iis caſibus quibus homines ſordidantur: vide Levitic.11.& ſequentibus.* Non venit]*ſubaudi,ad epulum ſacrum euchariſticum,quod in novilunio celebrabatur Num.10.10.ex quo immundus comedere nefas erat Levitic.7.9.* 29 Præcepit mihi]*ex mandato patris.* Fratres]*id eſt,cognationem meam,ut alibi paſſim.* 30 Fili perverſiſſime]*ut impuriſſimus loquitur in filium adeóque in illius matrem ſuam uxorem convitia ingerens turpiſſima.* 41 Elatere meridiano]*lapidis & agri.* Erexiſſet]*conſternatum animo confirmaſſet, ut ſequens verſus oſtendit: prout etiam poſteà fecit cap.23.17.*

CAPUT XXI.

David diſcedens a Jonathane ad Achimelecum ſacerdotem venit:panes ſacros & Gladium Goljathi ab eo obtinet proſpectante Doëgo: Inde Gathum profectus a Peliſchtæis agnoſcitur, & ad regē adductus amentiæ ſimulatione evadit.

1 ITAQUE ſurgens abiit : cùm Jonathan rediret in civitatem.

2 Adveniente autem Davide 'Nobum ad Achimelecum ſacerdotem:trepidus accurrens Achimelec obviam Davidi , dicebat ei, quare tu ſolus es? & an nemo eſt tecum?

3 Dixit verò David Achimeleco ſacerdoti: rex præcepit mihi aliquid: edixitque mihi, ne quis ſciat quicquam de hac re ad quam mitto te, & quam præcipio tibi:ipſis autem pueris condixi locum cujuſdam[a] N.

4 Nunc igitur quid eſt[b] penes te ? quinque panes tradito in manum meam: aut quod præſtò eſt.

5 Reſpondit verò ſacerdos Davidi dicens: non adeſt panis[c] communis penes me:ſed panis ſacer adeſt : ſi caverint ſibi pueri ipſi,'utiq; a muliere.

6 Tum reſpondens David ſacerdoti dixit ei.imò verò mulier' intercepta eſt nobis,ut heri nudiuſtertius:cùm egrederer jam erant ' inſtrumenta ipſa puerorum ſancta : eſt enim [d]'ratione communis *penes ſacerdotes* : ' tum etiam eo die cùm ſanctificandus eſt *alius* in eodem vaſe.

7 Itaque dedit ei ſacerdos ſanctum:eò quòd non eſſet ibi panis , niſi panes faciei qui amovebantur a conſpectu Jehovæ, ad apponēdum panem calidum, quo die ille tollebatur.

8 (Erat autem ibi quidam e ſervis Schaulis eo die' detentus coram Jehova , nomine Doeg ' Adomæus : ampliſſimus paſtorum qui erant Schauli.)

9 Præterea dixit David Achimeleco : annon eſt hic penes te haſta aut gladius ? nam nec gladium meum , nec arma mea accepi in manum meam : quia *erat* verbum regis urgens.

10 Cui dixit ſacerdos [e]' poſtquam applicuiſſet amiculum , gladius Goljathi Peliſchtæi, quem percuſſiſti in convalle querceti, ecce is eſt involutus panno: ſi illum accepturus es tibi,accipe : nam non *eſt* alius præter ipſum hic, cui dixit David,non *eſt* ei ſimilis: da eum mihi.

11 Itaque ſurgens David aufugit die illo [f]metu Schaulis & venit ad ' Aciſchum Regem Gathi.

12 Dicentibus autem ſervis Aciſchi ad eum, nónne hic *eſt* David' Rex iſtius terræ? an non de hoc reſpondebant in choreis dicendo: percuſſit Schaul millia ſua:David autem ſuas myriadas?

13 Repoſuit David verba iſta in [g] animo ſuo: timebátque valde ab Aciſcho rege Gathi.

14 Quapropter mutavit ſibi[h] ' ſpeciem ſuam in oculis eorum, & agebat inſanum' in manu eorum:& ſignabat valvas portæ, demittebatq; ſalivam ſuam in barbam ſuam.

15 Et dixit Aciſch ad ſervo ſuos : ecce cùm videritis hominem amentem , quare adduxiſtis eum ad me?

16 Careóne amentibus ego, quòd adduxiſtis hunc ut amentem agat apud me? hiccine ingrederetur domum meam?

[a] Heb. *Peloni almoni: vide annotata Ruth. 4.1*

[b] Heb. *ſub manu tua: ſic deinceps.*

[c] Heb. *prophani* uſus.

[d] Heb. *via prophani.*

ANNOTATIO.

2 Nobum]*ubi tum tabernaculum Dei erat,atque ideò multi ſacerdotes miniſtrandi causâ ibidem reſidebant:erâtque in tribu Binjaminis prope Hhanathothas,ubi aſſignata erat habitatio & ager familiæ iſti,Nechemjæ 11.32.& 1.Reg.2.26.* 5 Utique a muliere]*id eſt,ſui ſanctificationi ſtuduerint, adeò ut ne ad uxores ſuas quidem acceſſerint. Quæſtio eſt quam ſumit ſacerdos ex analogia mandati de quo Exodi.19.15.& ex oraculo Dei de quo infrà ver.10.& ca.ſequente ver.10.quaſi dicat,qui rebus ſanctis ſanctarū,quales ſunt hi panes,uſuri ſunt,hac puritate prædíti eſſe debent,quam Deus a populo ad ſe acceſſuro exegerat & nunc quoq; mandato exigit.* 6 Intercepta]*id eſt,tanta eſt celeritas hujus itineris noſtri,ut cum uxoribus eſſe non licuerit nobis à diſceſſu noſtro:a quo hic tertius dies agitur.* Inſtrumenta]*id eſt , quibuſcunque ad iter hoc conficiendum inſtructi ſunt.* Eſt enim ratione]*id eſt,æquè atque alio pane ſacerdotes eo veſci poſſunt: hæc verba ſunt autoris ex Levit.24.9.* Tum etiam]*id eſt,inde ab ipſo die ſabbathi ineunte,qui reponendi ſunt in ſuis ſcutellis recentes,ibidem ver.8.infrà ver.ſequent.* 8 Detentus]*aut religione ſabbathi, aut voto.* Adomæus]*id eſt vel ex Adamo oppido Naphtalitarum de quo Jehoſchu.3.16.& 19.36.vel potius ex Edomæa oriundus,ſed Jiſraëlitarum religionem profitens,ut Chitteus infrà 26.6.& ſimilia.*
10 Poſtquam applicuiſſet] *q.d.de his poſtulatis Davidis indutus amiculo Deum conſuluiſſet: ita accipienda eſſe hæc verba docent hiſtoria ſequentis cap.10.13.& 15. Jonathan Chaldæus paraphraſtes,& Jeſchahhja Hhebræus interpres: Similem locutionem vide Deut.24.20.& 21.* 11 Ad Aciſchum]*qui Pſalm.34.1.Abimelecum vocat communi Peliſchtæorum Regum appellatione.* 12 Rex]*id eſt,gubernator.*

tor,ut Gen. 36. 31. 14 Speciem] *id eſt, geſtus, verba, & quicquid cadere poteſt in hominum ſenſum trā-ſlatum nomen a ſenſu guſtus ad viſum & auditum, & ſi qui ſunt alii quibus homo hominem explorare poteſt.* In manu] *dum erat in eorum poteſtate, & captus ad regem adducebatur: vide initium Pſalmi* 56.

CAPUT XXII.

David a Peliſchtæis dimiſſus Hhadullami cum copiis & parentibus ad Moabitas proficiſcitur, ſed a propheta monitus Judæam cum ſuo comitatu repetit: Quo audito Schaul a proditione ſibi metuens, ſuos objurgat, abſentem filium accuſat, & delatum Achimelecum & familiam coram ſe a delatore occidi, totamq́; civitatem eorum excindi jubet: e quibus ſolus Ebjathar evadens ad Davidem proficiſcitur.

1 ITAQUE abiens David inde, proripuit ſe ad ſpeluncam [1] Hhadullami: quo audito, fratres ejus & tota familia patris ejus deſcenderunt ad illum illuc.

2 Congregaverunt quoq; ſe ad eum quilibet preſſus anguſtia, & cuicũq; erat exactor, & quiſquis amaro erat animo, ut eſſet ipſis præfectus: ita fuerunt cum ipſo quaſi quadringenti viri.

3 Poſteà abiens David inde [3] Mitzpam Moabitarum: dixit ad [3] regem Moabitarum, egreſſi, quæſo, *maneant* pater meus & mater mea vobiſcum, tantiſper dum cognoſcam quid facturus ſit me Deus.

4 Quos deduxit in conſpectum regis Moabitarum: manſeruntq́ue apud eum omnibus diebus quibus fuit David [4] in eo propugnaculo.

5 Edixit autem propheta [5] Gad Davidi, ne maneto in iſto propugnaculo: abito & redito in terram Jehudæ: abiens itaque David, venit in ſylvam Cherethæ.

6 Tum audiens Schaul recognitum eſſe Davidem & homines qui erant cum eo: Schaul, inquam, conſidens Gibhhę ſub nemore in excelſo, [6] cum haſta ſua in manu ſua, omnibus ſervis ejus adſtantibus ei:

7 Dixit Schaul ſervis ſuis qui adſtabant ſibi, audite jam Binjaminitæ, etiam*ne* vobis omnibus daturus eſt filius Jiſchai agros & vineas? omnes *ne* vos diſpoſiturus eſt præfectos millenis & præfectos centenis?

8 Quòd conjuraſtis vos omnes contra me, neque eſt qui revelaverit mihi in aurem, cùm
prà 18. 2. pangeret *fœdus* filius meus cum filio Jiſchai,
neque eſt e vobis qui ægrè tulerit meâ causâ, & revelaverit mihi in aurem: [8] quòd excitaverit filius meus ſervum meum contra me inſidiatorem, ſicut *eſt* hodie?

9 Reſpondit autem Dojeg Adomæus, qui adſtabat cum ſervis Schaulis dicens, vidi filium Jiſchai venientem Nobum ad Achimelecum filium Achitubi,

10 [10] Qui conſuluit pro eo Jehovam, & viaticum dedit ei: etiam gladium Goljathi Peliſchtæi dedit ei.

11 Tum miſit Rex vocatum Achimelecum filium [11] Achitubi ſacerdotem, & totam familiam paternam ejus, ſacerdotes qui *erant* Nobi: veneruntq́ue omnes ad Regem.

12 Et dixit Schaul audi jam fili Achitubi quo dicente me, domine mi:

13 Dixit ad eum Schaul, quare conjuraſtis contra me tu & filius Jiſchai: cùm dederis ei panem & gladium, & conſulueris pro eo Deum, ut inſurgeret contra me inſidiator, ſicut *eſt* hodie?

14 Reſpondens verò Achimelec regi dixit, ac quis *eſt* inter omnes ſervos tuos ſicut David fidus, & gener regis, & incedens in tui obedientia, ac honorabilis in domo tua?

15 *An* eo die cœpi conſulere pro illo Deum? [15] abſit mihi: ne imponat Rex ſervo ſuo quicquam, *aut* ulli e familia patris mei: nam non fuit conſcius ſervus tuus in toto hoc negotio rei parvæ aut magnæ.

16 Attamen dixit Rex: [a] omnino moriturus es Achimelec: tu & tota familia patris tui.

17 Dixitq́; Rex [17] curſoribus qui adſtabant ſibi divertite & morte afficite ſacerdotes Jehovæ: quia etiam manus eorum [17] adjuncta eſt Davidi: & quia ſcientes eum fugere, non revelarunt mihi in aurem: ſed noluerunt ſervi regis extendendo manum ſuam irruere in ſacerdotes Jehovæ.

18 Quapropter dixit rex Dojego, diverte tu & irrue in ſacerdotes iſtos: [18] divertens ergo Dojeg Adomæus irruit ipſe in ſacerdotes, & morte affecit eodem die octoginta quinque viros, geſtantes [18] amiculum lineum.

19 Nobum quoque civitatem iſtorum ſacerdotum percuſſit acie gladii tam viros quā fœminas: tam pueros quàm lactentes: etiam boves & aſinos ac parvas pecudes acie gladii.

20 Tamen proripuit ſe filius unus Achimeleci filii Achitubi nomine Ebjathar: & [20] fugit poſt Davidem.

21 [21] Tum nuntiante Ebjathare Davidi, Schaulem occidiſſe ſacerdotes Jehovæ:

22 Dixit David Ebjathari: ſciebam eo die, cùm ibi eſſet Dojeg Adomæus, [b] omnino indicaturum eſſe Schauli: ego in cauſa fui, *cur* ſæviretur in [c] omnes perſonas familiæ patris tui.

23 Mane mecum: ne time: nam [23] qui quęrit vitam meam quærit vitam tuam: ſed *in* cuſtodia tu es apud me.

[a] Heb. *moriendo morieris.*

[b] Heb. *indicando indicaturum eſſe.*

[c] Heb. *in omnem animam; ſic Gen.* 14. 21.

ANNOTATIO.

1 Hhadullami] *oppidum eſt in tribu Jehudæ: de quo Jehoſch.* 15. 35. *hujus autem ſpeluncę meminit etiam 2. Schem.* 23. 13. *& 1. Chronic.* 11. 15. 3 Mitzpam] *id eſt, ſpeluncam,* φρουρὰν *clauſuram vel clauſuram, ut Jureconſulti vocant. Jehoſ.* 11. 3. Regem Moabitarum] *unum ex hoſtibus Schaulis, ut apparet 1. Schem.* 14. 48. *quo nomine veriſimile eſt regem Davidi & copiis ejus, quas perſequebatur Schaul, locum apud ſe dediſſe, ut fecerunt Peliſchtæi, infrà* 27. *cap.* 4 In eo propugnaculo] *in Mitzpa.* 5 Gad] *cujus fit mentio ſecundi Schem.* 24. *& 1. Chron.* 21. *& 2. Chron.* 29. 6 Cum haſta] *quaſi paratus ut ſupplicium ſumeret ipſe de deprehenſo.* 8 Quòd excitaverit] *audiens Davidem cum copiis reverſum eſſe in regnum: & videns Jonathanem abeſſe ex quo in eum haſtam vibraverat ſuprà* 20. 33. *ſuſpicatur con-*

jurationem factam, & ſibi inſidias parari. 10 Qui conſuluit] *ut cognoſceret, an ſacros panes tantùm ſacerdotibus conceſſos, & gladium ſemel Deo ſacratum ad alios uſus transferre fas eſſet.* 11 Achitubi] *cujus meminit ſuprà* 14.4. 15 Abſit mihi] *ut conjurem contra te: quod dixerat Schaul ver.* 13. 17 Curſoribus] *id eſt, viatoribus ſive apparitoribus.* Adjuncta eſt Davidi] *id eſt, conſociati ſunt ei: vide in Levitici* 5.21. 18 Divertens ergo] *hujus hiſtoriæ accommodationem ad divinam commination vide ſuprà* 2.33. *in annotatione.* Amiculum lineum geſtantes] *functionem ſacram obeuntes: ad quam amiculo lineo ſolebant tegi, quam lex tunicam appellat Exodi.* 28.40 *&* 41. 20 Fugit] *quem aſſecutus eſt Kebhilæ infrà* 23.6. 21 Tum nunciante] *hæc ex occaſione per prolepſin dicuntur: tum enim demum geſta ſunt cùm Ebjathar Kebhilam venit, infrà ibidem.*

CAPUT. XXIII.

David duobus oraculis Dei confirmatus Kebhilæos a Peliſchtæorum obſidione liberat, Ebjatharem cum ornamentis ſacerdotis advenientem recipit. Inde certior de Schaulis contra ſe conſilio factus Deo conſulto, per deſerta Ziphæorum abit: ubi a Jonathane confirmatus fœdus cum eo renovat, Deinde a Ziphæis proditus, & a Schaule circumventus divinitus allato nuntio de irruptione Peliſchtæorum, liberatur.

1 CÚM autem indicaſſent Davidi, dicendo: ecce Peliſchtæi bellum gerunt contra Kehhilam, & ipſi diripiunt areas *illius*:

2 Conſuluit David Jehovam dicendo, an iturus ſum & percuſſurus Peliſchtæos illos? & dixit Jehova ad Davidem, i, & percutiens Peliſchtæos illos ſervato Kehhilam.

3 Dicentibus verò hominibus Davidis ad eum, ecce nos hic in Jehuda timemus: quanto igitur magis euntes Kehhilam in acies Peliſchtæorum?

4 [a] Amplius iterum conſuluit David Jehovam, reſponditque ei Jehova: dicens, ſurge, deſcende Kehhilam quia ego illico traditurus ſum Peliſchtæos in manum tuam.

[a] Heb. *adjecit adhuc David conſulere Jehovam.*

5 Itaque abiens David cum viris ſuis Kehhilam, debellavit Peliſchtæos & abegit pecora eorum, cum percuſſiſſet eos plagâ magna: ſic ſervavit David habitatores Kehhilæ.

6 Fuit autem quando fugit Ebjathar filius Achimeleci ad Davidem Kehhilam: *ut* deſcenderet *cum* amiculo in manu ſua.

7 Tum nunciatum eſt Schauli Davidem veniſſe Kehhilam: quare dicens Schaul, concluſit eum Deus in manu mea: quandoquidem [b] venit incluſum ſe in civitate *munita*, foribus & vecte.

[b] Heb. *incluſit ſe veniendo: hypallage.*

8 Promulgavit Schaul toti populo bellum: ut deſcendendo Kehhilam, obſideret Davidem & homines ejus.

9 Sed reſciſcens David Schaulem fabricari contra ſe hoc malum: edixit Ebjathari ſacerdoti, applica amiculum.

10 Dixitque David, ô Jehova Deus Jiſraëlis, [c] certò audivit ſervus Schaulem quærere ut invadat Kehhilam, ad perdendum civitatem meâ cauſâ.

[c] Heb. *audiendo audivit.*

11 An dedituri eſſent me [d] Kehhilæi in manum ejus? an deſcenſurus eſſet Schaul, quemadmodum audivit ſervus tuus? ô Jehova Deus Jiſraëlitis indica quæſo ſervo tuo: cui dixit Jehova, deſcenſurus eſſet.

[d] Heb. *domini Kebhilæ: ſic ver.* 12. *& Judic.* 9.2.

12 Deinde dixit David, an dedituri eſſent Kehhilæi me & homines meos manum Schaulis? cui dixit Jehova, dedituri eſſent.

13 Quapropter ſurgens David cum hominibus ſuis quaſi ſexcentis viris egreſſi ſunt Kehhila, ut continenter itarent, quò itare poſſent: quòd cùm nuntiatum eſt Schauli Davidem ſe proripuiſſe Kehhila, deſtitit procedere.

14 Conſidebat autem David per deſertum in propugnaculis, tandem conſedit in monte, in deſerto Ziphi: & quamvis quæreret eum Schaul omnibus illis diebus, non tradidit eum Deus in manum illius.

15 Percipiebat enim David cùm Schaul procederet ad quærendum vitam ſuam: David ergo erat in deſerto Ziphi, Choreſchæ:

16 Cùm ſurgens Jonathan filius Schaulis, adivit Davidem Choreſcham: & confirmavit manum ejus in Deo.

17 Dixit enim ei, ne timeto, quia non eſt inventura te manus Schaulis patris mei: ſed tu regnaturus es ſuper Jiſraëlem, & ego futurus ſum [e] ſecundus a te: quin etiam Schaul pater meus novit ita fore.

18 Pepigeruntque ambo fœdus coram Jehova: & conſidente Davide Choreſchæ, Jonathan abiit domum ſuam.

19 Tum aſcenderunt Ziphæi ad Schaulem Gibhham ejus, dicentes: an non David latitat apud nos in propugnaculis, Choreſchæ, in colle Chacilæ, qui eſt a [f] meridie ſolitudinis?

20 Nunc ergo [g] prout deſiderat omnino animus tuus deſcendere, deſcende: noſtrum autem eſto, dedere eum in manum regis.

21 Quibus dixit Schaul, benedicti eſtote Jehovæ: quòd clementia utimini erga me.

22 Ite jam, informate *vos* certiùs adhuc, & cognoſcite ac diſpicite locum ejus: ubi erit pes ejus: quis viderit eum ibi: nam dicebat mihi ipſe, ſe aſtu admodum ſolere uti.

23 Diſpicite ergo & recognoſcite ex omnibus illius latebris ubi *jam* latitet: tum revertimini ad me cum certitudine, ut eam vobiſcum: eritque ſi ipſe fuerit in hac terra, ut perſcruter eum in omnibus millibus Jehudæ.

24 Itaque ſugentes redierunt Ziphum ante Schaulem: cùm David & homines ejus eſſent in deſerto Mahhonis, in campeſtribus, ad meridiem illius ſolitudinis.

25 Nam adveniente Schaule & viris ejus ad quærendum: cùm indicaſſent Davidi, deſcendit e patra illa & conſedit in deſerto Mahhonis: quod audiens Schaul perſecutus eſt Davidem in deſerto Mahhonis.

26 Ibatque Schaul a latere montis hinc: David autem cum hominibus ſuis a latere montis inde: ſed fuit Davide accelerante abitum metu Schaulis: ut Schaul & homines ejus circumcluderent Davidem & homines ejus ad prehendendum eos.

27 Sed nuntius venit ad Schaulem dicens, feſtina & abi: quia irruerunt Peliſchtæi in hanc terram.

28 Quapropter revertens Schaul a perſequẽdo Davide abiit obviã Peliſchtæis: idcircò vocaverunt locum illum, Petram diremptionum.

AN-

ANNOTATIO.

2 Conſuluit] *Per Prophetam Gadem, qui erat in comitatu Davidis, ſuprà 22.5. nam nondum apud ſe habebat ſacerdotem cum amiculo, per quem Deum conſulere poſſet.* 3 Timemus] *ab uno hoſte Schaule.* Quanto igitur magis] *ſubaudi, timendum erit. ſi Peliſchtæos a fronte & Schaulem a tergo habeamus?* 4 Amplius iterum] *non ſua: ſed ſuorum causâ.* Illico] *antequam Schaul te adoriri poſſit.* 9 Applica amiculum] *id eſt, accede indutus amiculo, ut conſulas pro me Deum ratione præſcripta Num. 27. 21.* 11 An dedituri eſſent me] *ſubaudi, ſi hic conſiſterem, ut docet verſ. 14.* 15 Percipiebat] *per exploratores quos emittebat, & per indices qui erant in regno.* 16 Confirmavit manum ejus] *id eſt, ipſum anxium divinis promiſſionibus confirmavit, ut docet verſus ſequens: ſynecdoche.* 17 Tu regnaturus es] *ex promiſſione Dei ſuprà 16.* Futurus ſum &c.] *ex tua promiſſione, & fœdere inter nos inito.* Novit ita fore] *ex Schemuele ſuprà 15.28. ex continuo ſucceſſu Davidis, atque etiam aliorum ſermone: ut ipſe Schaul oſtendit ſuprà 20.30.31. & 22.8.* 18 Coram Jehova] *id eſt, ſolenne, præſente ſacerdote Dei.* 22 Nam dicebat ipſe mihi] *id eſt, David cùm familiariter mecum verſaretur, rogatus qua ratione tam facilè hoſtibus potiretur, dicebat &c.* 25 E petra illa] *id eſt, e colle Chacilæ de quo ſuprà ver. 19.* 28 Petram diremptionum] *Ex eo quòd nuntio allato de Peliſchtæis dirempta ſunt copiæ Schaulis a copiis Davidis quas circumvenerant.*

CAPUT XXIIII.

Davide agente in deſerto Hhen-Gedi, Schaul cum copiis ad eum intercipiendum proficiſcitur: ſed cum in itinere alvum purgaturus ſolus ſpeluncam ingreditur, imprudens in Davidem incidit: qui ſuorum hortamento propemodùm adductus, ut manus Schauli inferret, inhibet ſe & ſuos: Schaulemq́; egreſſum reverenter alloquens, & partem laciniæ quam abſciderat, oſtendens: evincit Schaulem injuſtitiæ, ſuam innocentiam probat, & ab injuria ſibi facienda dehortatur. Poſtremò fide petenti Schauli data de non delenda ejus poſteritate, abit.

1 POSTEA aſcendens David inde: conſidebat in propugnaculis ad [a] Hhen-Gedi.

2 Fuit autem cùm reverſo Schaule a perſequendis Peliſchtæis: nunciarent ei dicendo, Ecce David in deſerto Hhen-Gedi:

3 Ut accipiens Schaul tria millia virorum delectorum e toto Jiſraële: iret ad quærendum Davidem & homines ejus verſus rupes [a] rupicaprarum.

4 Cúmque perveniens ad caulas ovium prope viam, ubi erat ſpelunca, ingrederetur Schaul ad [a] purgandum alvum: Davide & hominibus ejus conſidentibus ad latera illius ſpeluncæ:

5 Dicebant homines Davidis ad eum: ecce hic dies *eſt* quo dicit Jehova ad te: ecce ego trado inimicum tuum in manum tuam, ut facias ei quemadmodum bonum *videbitur* in oculis tuis: quare ſurgens David abſcidit alam pallii quod *erat* Schauli, clam.

6 Sed fuit poſtmodùm, ut [b] afficeret animus Davidis ipſum: eò quòd abſcidiſſet alam *pallii* quod *erat* Schauli.

7 Quam ob rem dixit hominibus ſuis: abſit mihi a Jehova; an facerem rem hanc Domino meo, [a] uncto Jehovæ, extendendo manum meam contra eum? *non faciam*: quia unctus Jehovæ eſt.

8 Et [c] diſpeſcuit homines ſuos David verbis, nec ſivit eos inſurgere in Schaulem: ſic Schaul ſurgens ex ea ſpelunca, ibat itinere ſuo.

9 Poſteà demum David ſurgens, egreſſus eſt e ſpelunca, & clamavit poſt Schaulem dicẽdo: domine mi Rex: cumque intueretur Schaul poſt ſe, verticem inclinans David facie in terram *dimiſſa*, incurvavit ſe.

10 Dixitque David Schauli: quare auſcultas verbis cujuſquam dicentis: ecce David quærit malum tuum?

11 (Ecce hoc die viderunt oculi tui, Jehovam tradidiſſe te in manum meam in iſta ſpelunca:) Dicit quidem, *quærit* occidere te: atqui pepercit *oculus meus* tibi: dixi enim non extendam manum meam in dominum meum, nam unctus Jehovæ eſt.

12 Imò, pater mi, [d] etiam atque etiam vide alam pallii tui in manu mea: ex eo quòd, excindendo alam pallii tui, non interfeci te, agnoſce & vide non eſſe in manu mea malum aut defectionem, neque peccaſſe me in te: quamvis tu venêris [e] vitam meam, ut intercipias eam.

13 Judicabit Jehova inter me & inter te, & ulciſcetur me Jehova de te: at manus mea non erit contra te.

14 Quemadmodum [f] dicitur ſententia illa antiquorum: ab improbis prodeat improbitas; at manus mea non erit contra te.

5 Poſt quem proceſſit rex Jiſraëlis? quem tu perſequeris? perſequeris canem mortuum, perſequeris pulicem unum.

6 Sed erit Jehova judex, & jus dicet inter me & inter te: cognoſcet, inquã, agetque cauſam meam, & vendicabit me e manu tua.

17 Fuit autem cùm abſolveſſet David alloqui verbis iſtis Schaulem: ut diceret Schaul, an vox tua hęc *eſt*, fili mi David? & ſublata Schaul voce ſua fleret:

18 Dicens ad Davidem, juſtior es me: nam tu rependis mihi bonum, cùm ego affecerim te malo.

19 Tu enim indicaſti hodie, te afficere me bono: quamvis dederet me Jehova in manum tuam: attamen te non occidiſſe me.

20 Cùm autem quis invenit inimicum ſuum, an dimittit eum [g] cum beneficio? itaque Jehova rependat tibi beneficium, [h] pro eo quod feciſti mihi hodie.

21 Sed nunc, ecce novi te [i] omnino regnaturũ: & ſtabile fore in manu tuã regnum Jiſraëlis,

22 Nunc, inquam, jura mihi per Jehovam, [a] *diris tibi imprecans* ſi exciderìs ſemen meum poſt me: & ſi perdideris nomen meum e familia patris mei.

23 Quod juravit David Schauli: tum abiit Schaul domum ſuam: David verò & homines ejus aſcenderunt ad propugnaculum quoddã.

[d] Heb. *vide etiam vide.*

[e] Heb. *animã meam.*

[f] Heb. *dicit quiſque ſententiam illã antiqui.*

[g] Heb. *in via boni.*

[h] Heb. *pro hodierno die quod feciſti mihi: trajectio, ut Gen. 5.29.*

[i] Heb. *regnãdo regnaturũ.*

ANNOTATIO.

1 Hhen-Gedin]*vide annotata Gen.17.7.* 3 Rupicaprarum]*id eſt editiſſimas, qualibus illud genus animalium delectatur.* 7 Uncto Jehovæ]*a Deo ad regnum aſſumpto: ac proinde ſancto & munito ab omni injuria.* 8 Diſpeſcuit]*id eſt, jam ex utraque parte ſpeluncæ, ubi latebant, exurgentes, ut in Schaulum irruerent, utrinque repreſſit.* 12 Non eſſe in manu]*id eſt me non verſare malum ſynecdoche: ſic infra 25.18.* 15 Perſequeris canem]*quaſi dicat, facis quod eſt tanto rege indignum, dum me tenuiſſimum, infimum & infirmiſſimum tanto comitatu perſequeris: hyperbolæ ſunt ſunt per comparationem dicta.* 22 Dira tibi imprecans]*Eclipſis, de qua Gen.14.23.*

CAPUT XXV.

Schemuele mortuo, David cum ſuis ad fines Jehudæ meridianos ſecedit: ubi cum paſtoribus Nabalis aliquandiu verſatus, tandem ad eum in loco vicino greges tondentem, nuntios mittit, qui donum aliquod ſibi ab eo impetrarent: ſed duriter excepti, & vacui contumelioſè dimiſſi ad Davidem revertuntur: qui ultionis ſtudio inflammatus, & cum bona copiarum parte adverſus Nabalem proficiſcens, Abigajilæ occurrit: quæ deprecatione, rationibus, & munere iram ejus placat, & reverſa marito periculum explicat: ex quo adeo conſternatur, ut decimo pòſt die moriatur, quo accepto nuntio David Abigajilam uxorem ducit.

1 TUM Mortuo Schemuele, cùm ſe congregarent omnes Jiſraëlitæ, ut plangerent eum & ſepelirent eum in domo ejus Ramæ: ſurgens David deſcendit verſus deſertum Paranis.

2 Quidam autem Mahhone agens, cujus opus erat Carmele, & quidem vir magnus valde (nam erant ei ovium tria millia & mille capræ: erat *quoque* cùm tonderentur oves ſuæ Carmeli.)

3 Hujus viri nomen Nabal, & uxoris ejus nomen Abigajil mulier: quidem ipſa [a] præſtaſtante mente & pulchrâ formâ: ſed vir illius durus, & malis actionibus deditus, eratque Calebita.

4 Audiens ergo David in deſerto illo, Nabalem tondere oves ſuas:

5 Miſit David decem pueros: edixitque David pueris illis, aſcendite Carmelum, & ingreſſi ad Nabalem, interrogate eum nomine meo de [b] proſperitate.

6 Ac dicite ipſi, ita [c] agenti: & tu pace, & domus tua pace, & quicquid eſt tibi pace fruitor.

7 Nunc autem audivi tibi eſſe ovium tonſores: jam (paſtores tuos cùm eſſent nobiſcum non affecimus injuria, neque deſideratum eſt illis quicquam omnibus diebus quibus fuerunt in Carmelo:

8 Interroga pueros tuos qui indicabunt tibi, ut inveniant pueri iſti gratiam in oculis tuis:) quandoquidem die [d] læto venimus: da quæſo quod obvenerit manui tuæ ſervis tuis, & filio tuo Davidi.

9 Advenientes itaque pueri Davidis, allocuti ſunt Nabalem omnibus verbis iſtis nomine Davidis: & quietè ſe continuerunt.

10 Cùm reſpondens Nabal ſervis Davidis diceret, quis *eſt* David? aut quis *eſt* filius Jiſchai? multi ſunt ſerui qui erūpentes deficiunt quiſque a domino ſuo.

11 Scilicet acciperem panem meum & aquas meas, & [e] mactatas carnes meas, quas mactavi pro tonſoribus ovium mearum: & darem hominibus quos non novi undénam ſint.

12 Et converterunt ſe pueri Davidis in viam ſuam: reverſique venerunt & nuntiaverunt ei ſecundum omnia verba iſta.

13 Quapropter dixit David hominibus ſuis, accingite quiſque gladium ſuum, quibus accingentibus ſingulis gladium ſuum, accinxit quoque David gladium ſuum: itaaſcenderunt poſt Davidem quaſi quadringenti viri, ducenti verò conſederunt ad impedimenta.

14 Intereà Abigajilæ uxori Nabalis indicaverat puer unus e ſuis pueris dicendo, ecce miſit David nuntios a deſerto ad benedicendum domino noſtro, & abegit eos.

15 Cùm tamen homines illi boni fuerint erga nos valde: neque fuerimus injuria affecti, nec deſideraverimus quicquam quibuſcunque diebus itavimus cum eis, dum eſſemus in agro.

16 [f] Muri loco fuerunt nobis tum noctu tum interdiu: quibuſcunque diebus fuimus cum eis paſcentes gregem.

17 Nunc ergo cognoſce & diſpice quid facturа ſis, nam definitum eſt malum contra dominum noſtrum & contra totam familiam ejus: ipſe autem [g] nequior eſt, quàm ut alloquar eum.

18 Ideo feſtinans Abigajil accepit ducentos panes, & duos utres vini, & quinque pecudes paratas, & quinque ſata ariſtæ toſtæ, & centum uvas paſſas, & ducentas palathas ficuum: quas impoſuit aſinis.

19 Dixitq; pueris ſuis, tranſite ante me: ecce poſt vos ventura ſum: viro autem ſuo Nabali non indicaverat.

29 Fuit verò ea inſidente aſino, & deſcendens per abditum montis, ut ecce David & homines ejus deſcenderent obviam illi: & illa occurreret eis.

21 (Dixerat enim David, utiq; fruſtra conſervavero quicquid *erat* iſti in deſerto, ita ut non deſideretur ex omnibus quæ ſunt ei quicquam: reddidit enim mihi malum pro bono.

22 Ita faciat Deus hoſtibus Davidis & ita pergat: *ut* non reliquum faciam ex omnibus quæ *ſunt* ei uſque ad lucem craſtinam, mingentem ad parietem.)

23 Itaque cùm videret Abigajil Davidem, feſtinans deſcendit de aſino; & procidens ante Davidem in faciem ſuam, incurvavit ſe terram *verſus*.

24 Cùmque procidiſſet ad pedes ejus dixit, in me, me inquam, domine mi, *ſit* hæc iniquitas: ſed loquatur, quæſo, ancilla tua ad aures tuas, & audi verba ancillæ tuæ.

25 Ne, quæſo, apponat dominus meus [h] animum ſuum ad virum iſtū nequiſſimū, ad Nabalem, nam prout *eſt* nomen ejus, ita eſt, [i] Nabal eſt

[a] Heb. *bona intelligentiâ.*

[b] Heb. *de pace.*

[c] Heb. *viventi.*

[d] Heb. *bono.*

[e] Heb. *mactationem meam quam mactavi.*

[f] Heb.

[g] Heb.

[h] Heb.

eſt nomen ejus, & penes eum eſt ſtultitia : ego verò ancilla tua non videram pueros domini mei quos miſeras.

26 'Nunc ergo domine mi, per viventem Jehovam, & per [k] vitam tuam, 'quandoquidem cohibet te Jehova ne ineas cædes, '& vindicet manus tua te, 'nunc inquam, 'ſint ſicut Nabal inimici tui, id eſt, qui quærunt malum contra dominum meum.

27 'Jam verò 'hoc donum illud eſt, quod adduxit ancilla tua domino meo ut detur pueris iſtis qui itant ad [l] veſtigia domini mei.

28 Condona quæſo, defectionem ancillæ tuę : 'nam [m] planè parabit Jehova domino meo 'domum firmam, ſi 'bella Jehovæ dominus meus gerat, & malum uon inveniatur in te in diebus tuis.

29 'Ut ut ſurgat homo ad perſequendum te, & ad quærendum vitam tuam : erit tamen vita domini mei 'ligata in faſciculo viventium apud Jehovam Deum tuum, at vitam inimicorum tuorum 'ejaculabit e medio [n] cavo fundæ.

30 'Sed eſto, cùm fecerit Jehova domino meo bonum illud, [o] ſecundum omnia quæ promiſit tibi : & mandato inſtituerit te anteceſſorem ſuper Jiſraëlem:

31 (Si quidem hoc non fuerit tibi titubationi, aut offenſioni [p] animi domino meo, [q] ſi effundat ſanguinem immeritò, aut vindicet dominus meus ſe) : cùm *inquam* benefecerit Jehova domino meo, ut recorderis ancillæ tuę.

32 Tum dixit David Abigajilę : benedictus *ſit* Jehova Deus Jiſraëlis, qui miſit te hoc ipſo die obviam mihi:

33 Et benedictum conſilium tuum, benedictaque tu ipſa : quæ continuiſti me hoc ipſo die 'ne inirem cædes, & vindicaret me manus mea.

34 Nam certè ut vivit Jehova Deus Jiſraëlis, qui cohibuit me ne malo afficerem 'te : niſi feſtinans veniſſes obviam mihi : certè non relictus fuiſſet Nabali uſque ad lucem matutinam, mingens ad parietem.

35 Ita accipiens David e manu ejus id quod adduxerat ſibi : ei dixit, aſcende cum pace domum tuam : vide auſcultavi voci tuæ, & 'ſuſcipio vultum tuum.

36 Cùm autem veniret Abigajil ad Nabalem, ecce ei convivium erat domi ſuæ, quaſi convivium regium : [r] in quo animus Nabalis lætus erat, adò ut per-valde ebrius eſſet : quam ob rem illa non indicavit ei quicquam parvi aut magni uſque ad lucem matutinam.

37 Sed fuit mane cùm abiiſſet [s] crapula a Nabale, & indicaret ei uxor ejus res iſtas : ut [t] obſtupuerit animus ejus in eo, & ipſe fuerit 'veluti lapis.

38 Cùmque fuiſſent quaſi decem dies : quibus plaga affecerat Jehova Nabalem, mortuus eſt.

39 Audiens autem Dauid Nabalem eſſe mortuum dixit, benedictus Jehova, qui egit cauſam opprobrii mei a [u] Nabale, & ſervum ſuum ſubtraxit a re mala, malum autem Nabalis convertit Jehova in caput ejus : miſitque David per quos alloqueretur Abigajilam ad ducendum eam ſibi uxorem.

40 Venientes itaque ſervi Davidis ad Abigajilam Carmelū, allocuti ſuut eā dicendo : David miſit nos ad te, ut ducat te ſibi in uxorem.

41 Tum ſurgens illa incurvavit ſe facie *demiſſa* ad terrā : & dixit : ecce ancilla tua in famulā ad lavandū pedes ſervorū domini mei.

42 Deinde [a] feſtinanter ſurgens Abigajil inſedit aſino, & quinque puellæ ejus, quæ ibant ad veſtigia ejus : & ſecuta legatos Davidis, fuit ei uxor,

43 Quamvis Achinohhamam duxiſſet David 'e Jizrehhele : fueruntque etiam hæ ambæ ei uxores.

44 Nam Schaul dederat Micalem filiam ſuam uxorem Davidis : [b] Palti filio Lajiſchi, qui erat 'e Gallimis.

[r] Heb. *cor Nabalis bonū erat in eo.*

[s] Heb. *vinū: metonymia.*

[t] Heb. *mortuum fuerit cor ejus in medio ejus.*

[u] Heb. *a manu Nabalis.*

[a] Heb. *feſtinans ut ſurgeret.*

[b] *qui & Paltiel 2. Schem. 3. 15.*

ANNOTATIO.

1 Mortuo Schemuele] *cujus conſilio ſubſidióque fretus, commodus in regno verſabatur.* Ut plangerent & ſepelirent] *Quo tempore ad fines regni ſe recepit, & a Schaulis perſecutione aliquantiſper reſpiravit.* Deſertum Paranis] *ad meridianos terminos regni & tribus Jehudæ.* 2 Mahhone] *vide de hoc & de Carmelo Jehoſ.* 15. 55. 6 Ita agenti] *pace jam & proſperitate fruenti, meo nomine ejus continuationem precamini.* 8 Iſti pueri] *id eſt, nos nuntii Davidis.* Die læto] *quo proventus tuos e gregibus recipis, & æquum eſt ex lege Deuter. 15. 7. ut ex tua abundantia aliquid cum fratribus egentibus communices.* Servis tuis] *qui ut ſumus ex animo : ita etiam factis ſervorum officium præſtitimus apud ſervos tuos, & David officium filii.* 9 Continuerunt] *patienter Nabalem invehentem in ſe & in Davidem, ad finem uſque audiverunt.* 10 Erumpentes deficiunt] *id eſt, qui perrumpunt officii ſui fines : ſumpta metaphora ab exundantibus fluminibus.* 12 Et converterunt] *modeſtè & quietè ut ſuprà ver. 9.* 14 Ad benedicendum] *ut Gen. 47. 7.* 17 Definitum malum] *de quo infrà ver. 22.* 22 Ita faciat] *vide Ruth. 1. 17.* Mingentem] *id eſt, ne canem quidem : ſic infrà* 34. 23 Procidens] *hoc ſigno abjectiſſimè & humillimè ſupplicans,* 2. *Reg.* 4. 27. 24 In me] *exordium ex abrupto, quo transfert crimen in ſe, & audientiam facit.* 25 Ne quæſo] *Propoſitio deprecationem continens, primùm culpæ, a viri ſui conditione & ſua ignoratione.* Nequiſſimum] *ut Deuterono.* 15. 9 *quò verbis his ſpectare videtur.* 26 Nunc ergo] *altera pars propoſitionis, deprecatio pœnæ per adjurationem.* Quandoquidem] *a providentia Dei ipſius occurſum diſponentis.* Et vindicet] *ab officio Davidis, ne ſibi ſui ipſius ultionem ſumat.* Nunc inquam] *ab æquitate per comparationem facti Nabalis, cum alieno : quaſi dicat, non de illis qui delinquunt in ſuo officio, ut Nabal, ultio ſumenda eſt : ſed de illis qui ſtudio contra ſuum officium veniunt.* Sint ſicut Nabal] *id eſt, ſicut Nabal futurus eſſet, ſi in tuo conſilio pergeres.* 27 Jam verò] *ſecunda propoſitio, qua primùm oblato munere crimen quod in ſe tranſtulerat ſuprà verſiculo vigeſimo quarto deprecatur.* Hoc donum illud] *quod per legatos tuos petieras, ſuprà 8. ver.* 28 Nam planè parabit] *Confirmatio propoſitionis ſuæ a promiſſione Dei cum officio Davidis conjuncta, quo argumento uſa eſt ſuprà 26. pro Nabale.* Domum firmam] *id eſt, regnum firmius quàm fuerit Schaulis: vide ſuprà 2. 30.* Bella Jehovæ] *non autem privatas ultiones tuas.* 29 Utut ſurgat] *altera confirmatio a decreto Dei, quod nemo poteſt infirmare.* Ligata &c.] *id eſt, firmiſſima & ſecura, ut avelli ei a quoquam non poſſit : metaphora.* Ejaculabit] *id eſt, violenter illis eripiet.* 30

quam

quàm longiſſimè abjiciet, ut lapidem emiſſum funda: metaphora a re preſenti: id eſt, ab armis Davidis & ſociorum ejus. 30 Sed eſto] *Concluſio petitoria, per hypotheſin promiſſionum Dei, & officii Davidis: qui fuerunt ſuprà duo ſummi ſuaſionis loci.* 33 Ne inirem cædes] *id eſt, ne officium meum tranſgrederer ultionis ſtudio excæcatus.* 34 Te] *familiam tuam, ut ſequentia exponunt.* 35 Suſcipio vultum] *vide annotata Gen. 32. 20.* 37 Veluti lapis] *præcluſus ſenſibus regebat, horrore pericul perterrefactus.* 43 E Jizrehhele] *oppido Jehudæ: Jehoſchu. 15. 56.* 44 E Gallimis] *Loco Binjaminitarum non procul a Gibhha Schaulis: Jeſchahhjæ. 10. 29. & 30.*

CAPUT XXVI.

Ziphæi rurſus Davidem Schauli produnt: qui copias ducens in eum, ita divinitus ſopitur noctu cum toto exercitu, ut David uno comitatus ad Schaulem uſque penetret, ejusq; haſtam & phialam auferens, tutò ſe in montem recipiat: unde inclamatis caſtris ducem neglecti officii objurgat, regem excitat, de injuria quæ ſibi fiebat, cum eo expoſtulat, jure ſecum agi petit, & ad Deum juſtum judicem provocat.

1 Cùm ' rurſus veniſſent Ziphæi ad Schaulem Gibhham dicendo: nònne David latitat in eodem colle Chacilæ ex-adverſo ſolitudinis?

2 Surgens Schaul deſcendit verſus deſertum Ziphi, & cum eo te mille viri delecti Jiſraëlitæ: ad quærendum Davidem in deſerto Ziphi.

3 Itaque caſtra poſuit Schaul in colle ipſo Chacilæ, qui eſt ex adverſo ſolitudinis prope viam: David autem conſidens in deſerto, animadvertit venire Schaulem poſt ſe in deſertum.

4 Miſerat enim David exploratores: per quos cognovit pro certo adventare Schaulem.

5 Quare ſurgens David venit in locum ubi caſtra habebat Schaul, ut inſpiceret David locum ubi cubabat Schaul, & Abner filius Neri princeps militiæ ejus: Schaul autem cubabat in ' ambitu plauſtrorum: populus verò caſtra habebat circa eum.

6 Quod referens David, allocutus eſt ' Achimelecum Chittæum, & Abiſchajum ' filium Tzerujæ fratrem Joabi dicendo: quis deſcenſurus eſt mecum ad Schaulem in ipſius caſtra? cui dixit Abiſchai, ego deſcendam tecum.

7 Veniente ergo Davide & Abiſchajo ad populum illum nocte: ecce Schaul cubabat dormiens in plauſtrorum ambitu, & haſta ejus infixa erat humi *verſus* cervical ejus: Abner verò & populus cubabant circa eum.

8 Tum dixit Abiſchai ad Davidem: dedit hodie Deus inimicum tuum in manum tuam: quare nunc percutiam quæſo eum haſta uſque in terram ictu uno, utique non iterabo ei.

9 Sed dixit David ad Abiſchajum: ne perimito eum: quis enim immiſſa manu ſua in unctum Jehovæ inſons eſſet?

10 Prætereà dixit David, ut vivit Jehova *non ſinam*: ſed Jehova ' plaga afficiet eum: aut dies ejus adveniet ut moriatur: aut in bellum deſcendet ut conſumatur.

11 Abſit mihi a Jehova, ut extendam manum meam in unctum Jehovæ: ſed nunc, quæſo, accipe haſtam quæ *eſt* verſus cervical ejus, & phialam iſtam aquæ: deinde abeamus.

12 Accepit itaque David haſtam & phialam illam aquæ a cervicali Schaulis, & abiverunt: nec fuit qui videret: neque qui noſſet, neque qui evigilaret: omnes enim dormiebant, quia ' altus ſopor Jehovæ irruerat ſuper eos.

13 Cúmq; tranſiviſſet David ' ipſorum aditum, ſubſtitit in vertice cujuſdam montis e longinquo: *interjecto* amplo ſpatio inter eos.

14 Unde inclamavit David populum & Abnerum filium Neri dicendo, an non reſpondes Abner: tandem reſpondens Abner dixit, quis es qui ' inclamas regem?

15 Tum dixit David ad Abnerum, an non vir egregius es? & quis *eſt* tibi ſimilis in Jiſraële? quare ergo non obſervaſti *adſtans* domino tuo regi? nam ' veniret unus e populo ad perimendum regem dominum tuum.

16 Non eſt bona hæc res quam feciſti, ut vivit Jehova [a] ' rei mortis eſtis, qui non obſervaſtis circa dominum veſtrum, circa unctum Jehovæ: nunc enim aſpice, ubi *eſt* haſta regis & phiala aquæ quæ *erat* ad cervical ejus?

17 Tum agnoſcens Schaul vocem Davidis dixit, an vox tua hæc *eſt*, fili mi David? cui dixit David, vox mea *eſt*, domine mi rex.

18 Ad hæc dixit, quam ob rem perſequitur dominus meus ſervum ſuum? quid enim feci? & quid mali *eſt* in ' manu mea?

19 Nunc ergo, audiat, quæſo, dominus meus rex verba ſervi ſui: ſi Jehova incitavit te contra me, ' odoretur munus: ſin autem [b] homines, maledicti ſint coram Jehova: ' quia expellunt me hodie ne cooptatus hæream poſſeſſioni Jehovæ, dicentes abi, cole Deos alienos.

20 At nunc, ne cadat ſanguis meus in terram ' procul a conſpectu Jehovæ: ' nam procedit rex Jiſraelis ad quærendum ' pulicem unum, ac ſi perſequeretur perdicem in montibus.

21 Dixit verò Schaul: peccavi, revertere, fili mi David: non enim malefaciam tibi ampliùs, propterea quòd pretioſa viſa eſt vita mea in oculis tuis hoc ipſo die: ecce ſtultè egi & erravi quamplurimum.

22 Cui reſpondens David dixit: ecce haſtam regis: tranſeat jam unus ex iſtis pueris qui accipiat eam.

23 Jehova autem reddet unicuique ' juſtitiam ſuam & ' fidem ſuam: quandoquidem tradiderat te Jehova hodie *mihi* in manum: ſed nolui immittere manum meam in unctum Jehovæ.

24 Ideoque ecce, quemadmodum vita tua magni fuit in oculis meis: ita magni erit vita mea in oculis Jehovæ, & eripiet me ab omni anguſtia.

25 Tum dixit Schaul ad Davidem, benedictus es, fili mi David, ' etiam [c] porrò facito, nam etiam omnino prævalebis: ſic abeunte Davide itinere ſuo, Schaul reverſus eſt in locum ſuum.

ANNOTATIO.

Rurſus] *de prima eorum proditione vide ſuprà 23. 20.* 5 Ambitu plauſtrorum] *vide ſuprà 17. 20.*

6 Achimelecum Chittæum] *id eſt, ex ea gente ortum, religione tamen Jiſraëlitam.* Filium Tzerujæ] *ſororis Davidis: vide 1. Chron. 2. 16.* 10 Plaga afficiet] *id eſt, committo eum Deo, ut quocunque pacto voluerit eum e medio tollat.* 12 Altus ſopor Jehovæ] *maximus & divinitus immiſſus: vide Gen. 35. 5.* 13 Ipſorum aditum] *caſtrorum ingreſſum, ubi excubiæ collocantur.* 14 Inclamas regem] *id eſt, ita inclamas ut regem excites.* 15 Nam veniret] *id eſt, venire poſſet.* 16 Rei mortis] *nam hoc, ex jure gentium capitale eſt.* 18 In manu] *vide ſuprà 24. 12.* 19 Odoretur munus] *id eſt, nihil aliud peto, quàm ut ei acceptum ſit ſacrificium mei per mortem, ad quam ultrò me offero: ut eſt acceptum munus ritè oblatum: Munus pro oblatione tota, ſynecdoche metaphorica.* Quin expellunt] *Non ſinunt me verſari in cœtu fidelium: ſed cogunt me vivere inter infideles: ac proinde ad defectionem a Deo provocant.* 20 Procul a conſpectu] *id eſt, ne prius morte afficiar, quàm legitimè de cauſa mea ſit cognitum, & ſiſtar magiſtratui: qui judicia Dei exercet, & in cujus medio Deus præſidet.* Nam procedit Rex] *pro ſua libidine, ſine ulla juris forma, ut aucupes.* Pulicem] *id eſt, me ei longè inferiorem, ut ſuprà 24. 15.* 23 Juſtitiam] *id eſt, æquitatem cauſæ ſuæ, vel iniquitatem.* Fidem] *id eſt, conſtantiam in officio aut inſtabilitatem.* 25 Etiam porrò facito] *id eſt, in juſtitia & fide, quam anteà exercuiſti erga me, perſevera, & cauſâ ſuperior eris.*

CAPUT XXVII.

David ut Schaulem effugiat ad regem Gathi rurſus cum ſuis recurrit: apud quem aliquandiu in regia urbe commoratus, ab eo impetrat Tziklagum: unde in veteres populi ſui hoſtes ſæpe irrumpens hominibus occiſis, copioſam prædam abducebat fingens apud regem ſe e Judæa abduxiſſe.

1 TANDEM dixit David cum [a] animo ſuo, jam, conſumar aliquo die manu Schaulis: nihil mihi melius eſt, quàm ut [b] omnino proripiam me in terram Peliſchtæorum: ut [c] ſpem abjiciat Schaul mei *prehendendi*, quærendo me amplius in ullo termino Jiſraëlis, cùm eripuero me e manu ejus.

2 Itaque ſurgens David, [d] transfugit ipſe & ſexcenti viri qui *erant* cum eo: ad Aciſchum filium Mahhoci, regem Gathi.

3 Manebatque David cum Aciſcho Gathi, ipſe & viri ejus, quiſq; cum familia ſua: David cum duabus uxoribus ſuis Achinohhama Jizrehhelitide, & Abigajila uxore Nabalis Carmelitide.

4 Sic cùm nuntiatum eſſet Schauli Davidem fugiſſe Gathum: non perrexit amplius quærere eum.

5 Dixit autem David ad Aciſchum: quæſo, ſi inveni gratiam in oculis tuis, [e] detur mihi locus in aliqua civitatum hujus agri & reſideam ibi: nam cur reſideret ſervus tuus in civitate regia tecum?

6 Quam ob rem dedit ei Aciſch die illa Tziklagum: [f] hoc pacto fuit Tziklag regum Jehudæ uſque in hunc diem.

7 Fuit autem numerus dierum quibus manſit David in agro Peliſchtæorum: anni *unius* & quatuor menſium.

8 Et aſcendebat David & viri ejus irruentes in Geſchuræum & [g] Girzæum & Hhammalekitam: (illæ enim *ſunt* gentes quæ [h] olim habituverant ipſam terram,) quà venis Schurem uſque ad terram Ægypti.

9 Ut percutiens David regionem, non conſervabat vivum marem aut fœminam: ſed acceptis gregibus & armentis, & aſinis & camelis & veſtibus revertebatur & veniebat ad Aciſchum.

10 Cumque diceret Aciſch, in quem irruiſtis hoc tempore? dicebat David, in meridianum tractum Jehudæ, aut in meridianum tractum Jerachmeelis, aut in meridianum tractum Kenæi.

11 Marem autem vel fœminã non conſervabat vivum David, quẽ adduceret Gathũ dicens: *cavendum* ne indicent nos dicendo: ſic fecit David: & ita erat ratio ejus omnibus diebus quibus manſit in agro Peliſchtæorum.

12 Credensq; Aciſch Davidi dicebat: [l] planè fœtidum ſe reddidit populo ſuo Jiſraëli, ideò erit mihi ſervus perpetuus.

[a] Heb. apud ſuum.

[b] Heb. proripiendo proripiam me.

[c] Heb. deſpe... de me Schaul.

[d] Heb. tran...

[e] Heb. dent ... locum.

[f] Et accipitur ... vox ... ſuprà 28. 2.

[g] pro Gezræo, tranſpoſitis literis, ut notant Maſſoritæ.

[h] Heb. a ſeculo: ſic Gen. 6. 4.

[l] Heb. fœtidiſſ. reddendo, fœtidum ſe reddidit: vide Gen. 34. 30.

ANNOTATIO.

2 Aciſchum] *de quo ſuprà 21. 11. ſed prius accepta fide publica, non ut anteà clanculum.* 5 Hujus agri] *id eſt, civitate regni tui altera.* 6 Hoc pacto] *fuerat quidem aſſignata Jehudæ per Jehoſchuham 15. 31. ſed tamen obtinebatur a Peliſchtæis, donec hac occaſione ad Jehudam transferretur.* 7 Quatuor menſium] *uſque ad Schaulis mortem, poſt cujus caſum Chebronem tranſivit: de quo 2. Schemu. 2. 1.* 8 Geſchuræum & Girzæum] *reliquias Cenahhanæorum: qui ad adventum Jiſraëlitarum Geſchurim in Gilhhade, de quo Jehoſ. 12. 5. & Gezerum in Ephrajimo, de quo Jehoſ. 16. 3. reliquerunt, ut ad Hhamalekitas ſe reciperent.* Illæ enim] *duæ priores: vide ſuprà 7. 16.* Ipſam terram] *Judæam cis & trans Jardenem.* Schurem] *de quo Gen. 16. 7. & Exodi 15. 22.* 10 Jerachmeelis] *regionem Judææ, quam poſſident poſteri Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, de quo 1. Chron. 2. verſ. 9. 25. & ſequentibus.* Kenæi] *vide Judic. 1. 16.*

CAPUT. XXVIII.

David Aciſcho in bellum cum reliquis Peliſchtæis profecturo operam ſuam pollicetur. Schaul verò Peliſchtæorum adventu conſternatus, cùm nullum reſponſum a Deo impetraret, Pythoniſſam adit: cujus opera, a ſpectro Schemuelis mortis denuntiationem & regni ablationem audit, quo nuntio exterritus & inedia confectus concidit: deinde cibo confirmatus ad ſua caſtra abit.

1 FUIT autem diebus illis cùm congregarent Peliſchtæi caſtra ſua ad militiam, ad bellandum contra Jiſraëlem: ut ediceret Aciſch Davidi, [a] omnino ſcito te mecum prodituros in caſtra, te cum hominibus tuis.

2 Dicente verò Davide ad Aciſchum, [b] hoc pacto tu experieris id quod facturus ſit ſervus tuus: dixit Aciſch ad Davidem: proptereà

[a] Heb. ſcien... ſcito.

[b] ut ſuprà 27. 6.

tereà cuſtodem capitis mei ponam te omnibus diebus.

3 (Schemuel autem mortuus erat, & planxerant eum omnes Jiſraëlitæ, cùm ſepeliviſſent eum Ramæ, id eſt, in civitate ſua: & 'Schaul amoverat Pythones & ariolos e terra ſua.)

4 Cùm ergo congregantes ſe Peliſchtæi veniſſent & caſtra haberent 'Schunemi: & congregaſſet Schaul omnes Jiſraëlitas ut caſtra haberent 'Gilbohhæ,

5 Videnſque Schaul caſtra Peliſchtæorum, timeret ac trepidaret [c] animus ejus valde:

[c] Heb. *cor.*

6 Conſuluit Schaul Jehovam: ſed non reſpondebat ei Jehova: nec per ſomnia, nec per 'Urimos, nec per 'Prophetas.

7 Quare dixir Schaul ſervis ſuis: quærite mihi mulierem præditam Pythone, ut adeam eam, conſulturus per eam: ad quem ſervi ejus dixerunt, ecce mulier prædita Pythone eſt 'Hhen-Dori.

8 Cùm itaque ſe diſſimulaſſet Schaul indutus veſtibus aliis, ivit ipſe & duo viri cum eo, & venerunt ad iſtam mulierem noctu: cui dixit, divina, quæſo, mihi per Pythonem, [d] evoca mihi eum quem dixero tibi.

[d] Heb. *fac aſcendere mihi: ſic deinceps.*

6 Sed dicente muliere ad eum: ecce tu noſti quid fecerit Schaul, ut excidit Pythones & ariolos ex hac terra: cur ergo te ponis in tendiculam vitæ meę ad morte afficiendum me?

10 Juravit ei Schaul per Jehovam dicendo: ut vivit Jehova non obveniet tibi [e] pœna propter hanc rem.

[e] Heb. *iniquitas; metonymia, Gen. 4.13.*

11 Tum dixit mulier, quem evocabo tibi? qui dixit, Schemuelem evoca mihi.

12 Cùm autem videret mulier 'Schemuelem, clamavit voce magna: & allocuta eſt mulier Schaulem dicendo: quare decepiſti me, 'cùm tu ſis Schaul?

13 Dixit verò ei Rex, ne timeto: ſed quid vidiſti? & dixit mulier ad Schaulem: 'deos 'vidi aſcendentes e terra.

14 Quo dicente ei, quæ *eſt* forma 'hujus? dixit illi, vir ſenex aſcendit, qui *eſt* amictus pallio; tunc agnoſcens Schaul Schemuelem eſſe, verticem inclinavit facie *demiſſa* in terram, & incurvavit ſe.

15 Dixit autem Schemuel ad Schaulem, 'quare commoviſti me evocando me, cui dixit Schaul, anguſtia eſt mihi valde: nam Peliſchtæi bellum gerunt contra me: Deus autem receſſit a me, nec exaudit me amplius ſive per prophetas, ſive per ſomnia: quapropter inclamavi te, ut doceas me quid ſim facturus.

16 Cui dixit Schemuel, quare ergo conſulis me: cùm Jehova receſſerit a te, & ſit inimicus tuus?

17 'Fecit enim Jehova ſibi quemadmodum locutus eſt per me: 'laceravit enim Jehova regnum iſtud e manu tua, ut tradat illud proximo tuo Davidi.

18 Quum non auſcultaveris voci Jehovæ, neque executus ſis [f] iram ejus accenſam in Hhamalekum: idcirco rem hanc facit tibi Jehova hoc die.

19 Prætereà traditurus eſt Jehova Jiſraëlem quoque tecum in manum Peliſchtæorum, ita ut cras, tu & filii tui 'futuri ſitis mecum: etiam caſtra Jiſraëlitarum traditurus eſt Jehova in manum Peliſchteorum.

20 Tum Schaul [g] confeſtim cecidit [h] totâ ſtaturâ ſuâ in terram, adeò timebat valde a verbis Schemuelis: vis etiam non inerat ei, quia non comederat cibum toto die & tota nocte illa.

21 Quapropter accedens mulier illa ad Schaulem, cùm videret eum turbatum eſſe valde: dixit ad eum: ecce auſcultavit ancilla tua voci tuæ, & 'expoſui vitam meam in manu mea, ut auſcultarem verbis tuis, quæ edixiſti mihi.

22 Nunc itaque auſculta tu qooque voci ancillæ tuæ, & cùm appoſuero tibi fruſtum panis, comede: ut inſit tibi vis, cùm proficiſceris in viam.

23 Renuente verò ac dicente eo, non comedam, inſtiterunt apud eum ſervi ejus, etiamque mulier ita ut auſcultaret voci eorum: & ſurgens e terra: [i] recubuit in lecto.

24 Mulieri autem illi erat vitulus [k] ſaginatus domi, quem [l] feſtinanter mactavit: & accipiens farinam depſit & [m] ex ea coxit azymos panes.

25 Deinde admovit ad Schaulem & ad ſervos ejus, qui comederunt: & ſurgentes abiverunt nocte illa.

ANNOTATIO.

2 Prophtereà] *quòd te virum præſtiteris.* 3 Schaul amoverat] *vide annotata. 2. Schem.* 21.1. 4 Schunemi] *oppidum eſt in termino Jiſſaſcaris Jehos.* 19.18. Gilbohhæ] *montes ſunt non procul a convalle Jizrehhelis: nam ibi prælium conſertum eſt.* 6 Urimos] *de quibus Num.* 27. 21. *Illi enim non penes Schaulem: ſed penes Davidem erant, ſuprà* 23.6. *&* 9 Per Prophetas] *Num.* 12.6. *id eſt, neque ordinariè, neque extra ordinem.* 7 Hhen-Dori] *oppidum eſt Menaſchitarum cis Jarrenem: Jehoſ.* 17.11. 12 Schemuelem] *ſpectrum diabolicum ſpecie Schemuelis.* Cùm tu ſis Schaul] *quod intellexerat a Diabolo quem evocaverat.* 13 Deos] *id eſt, divinas quaſdam imagines, quibus Diabolus ante ſuas illuſiones præludere ſolet.* Vidi] *ac proinde diſparuerant cùm Schemuelis apparituro præceſſiſſent: Noēma.* 14 Hujus] *quem adhuc vides.* 15 Quare commoviſti] *ut ſpecie Schemuelis ita verbis mentiebatur: ſic in toto capite.* 17 Fecit ſibi] *id eſt, diſpoſuit ſua conſilia ad eum finem ut exequatur id quod locutus eſt per Schemuelem.* Laceravit] *vide ſuprà* 15.27. *&* 28. *verſ. cujus rei executio docetur* 2. *Schem.* 2. 19 Futuri ſitis mecum] *id eſt, mortui, ut Schemuel.* 21 Expoſui vitam] *ut Judic.* 12.3.

CAPUT XXIX.

Peliſchtæi luſtrantes exercitum, uno ore Davidem abdicant: Aciſchumque excuſantem ita increpant, ut Davidem cum ipſius hominibus remittat.

1 CùM itaque congregaſſent Peliſchtæi omnes copias ſuas 'Aphekum: Jiſraëlitis caſtra habentibus ad 'fontem qui eſt Jizrehhele:

2 'Satrapæ Peliſchtæorum tranſibant cum centenis & millenis: David verò & homines ejus 'tranſibant in extrema *acie* cum Aciſcho.

3 Quam ob rem dixerunt principes Peliſchteorum,

tæorum, quid *ſibi velunt* Hhebręi iſti? dixit verò Aciſch ad principes Peliſchtæorum: annon hic *eſt* David ſervus Schaulis regis Jiſraëlitarum, qui fuit apud me jam aliquot diebus, imò jam ʼaliquot annis, neque deprehendi in eo quicq̃, [a]ex quo die defecit uſque in hunc diem?

4 Sed efferbuerunt contra eum principes Peliſchtæorum, dixeruntq́; ei principes Peliſchtæorum, remitte virum iſtum, ut revertatur in locum ſuum, ubi præfeciſti eum, ut non deſcendat nobiſcum in hoc prælium: neq; ſit nobis adverſarius in hoc prȩlio: qua enim re benevolentiam ſibi conciliabit apud dominum ſuum? an non capitibus ʼhorum hominum?

5 An non hic *eſt* David de quo reſpondebant in choreis dicendo: percuſſit Schaul millia ſua: David verò myriadas ſuas?

6 Quapropter Aciſch advocans Davidem edixit ei: ut vivit Jehova, tu rectus es, & bonus *videtur* in oculis meis ʼegreſſus tuus & ingreſſus tuus mecum in caſtra: quia non deprehendi in te malum ex *quo* die veniſti ad me uſque in diem hunc: ſed in oculis iſtorum ſatraparum non *videris* bonus.

7 Nunc ergo revertere & abi cum pace: ut non facias *quod videtur* malum in oculis ſatraparum Peliſchtæorum.

8 Dixit verò David ad Aciſchum: at quid feci, quidve deprehendiſti in ſervo tuo ex quo die fui coram te uſque in diem hunc: quòd non iturus ſum ut pugnem contra hoſtes domini mei regis?

9 Reſpondens verò Aciſch dixit ad Davidem: ſcio, certè bonus *videris* in oculis meis, ſicut angelus Dei: veruntamen principes Peliſchtæorum dixerunt: non eſt aſcenſurus nobiſcum in hoc prælium.

10 Quare nunc manè ſurge cum ſervis domini tui, qui advenerunt tecum: cumq́; ſurrexeritis manè & illuxerit vobis, abite.

11 Itaque ſurrexit David ipſe cum hominibus ſuis, abiturus manè, ut reverteretur in terram Peliſchtæorum: cùm Peliſchtæi aſcenderent Jizrehhelem.

ANNOTATIO.

1 Aphekum] *Aphek oppidum in tribu Aſcheris Jehoſ. 19. 30.* Fontem] *de quo vide Judic. 7. 1. in annotatione.* 2 Tranſibant] *luſtrantes copias ſuas.* 3 Aliquot annis] *id eſt, jam altero anno: indefinitè dictum, vide ſuprà 27. 7.* 4 Horum hominum] *id eſt, noſtris & noſtrorum.* 6 Egreſſus] *id eſt, converſatio & adminiſtratio tua: ſic Num. 27. 17.*

CAPUT XXX.

David a Peliſchtæis Tziklagum remiſſus, oppidum invenit ſpoliatum & exuſtum: quod per Ægyptium ab Hhamalekitis factum cognoſcens, eos aſſequitur & fundit: & prædam omnem tam ſibi, quam finitimis ereptam recuperat. De ea milites componit, & munera amicis civitatibus in terminis Jiſraëlis mittit.

1 ERAT verò quando venit David cum hominibus ſuis Tziklagum, ʼtertius dies: Hhamalekitæ autem irruentes in meridianum *tractum* & in Tziklagum, percuſſerant Tziklagum & combuſſerant illud igne.

2 Et captis fœminis quæ erant in eo, neminem a minimo ad maximum morte affecerant: ſed abducebant abeuntes itinere ſuo.

3 Itaque veniente Davide cum hominibus ſuis in civitatem, cùm ecce combuſta eſſet igne: & uxores eorum, filiiq́ue eorum ac filiæ eorum capti eſſent:

4 Suſtulit David & populus qui erat cum eo vocem ſuam & fleverunt: uſquedum non ſupereſſet ipſis vis flendi.

5 Et quamvis duæ uxores Davidis captivæ eſſent: Achinohham Jizrehhelitis, & Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:

6 Et anguſtia eſſet Davidi valde: quòd loquerentur populus de ipſo lapidando (erat enim amarus animus totius populi, cujuſque propter filios ſuos vel propter filias ſuas) tamen ʼconfirmavit ſe David in Jehova Deo ſuo.

7 Edixitque David Ebjathari ſacerdoti filio Achimeleci, applica, quæſo, meâ cauſâ amiculum: applicavitq́ue Ebjathar amiculum Davidis cauſâ.

8 Tum conſulente Davide Jehovam dicendo, perſequar turmam hanc? aſſequárne eam? dixit ei, perſequere: nam [a]omnino aſſequuturus es, & omnino erepturus es.

9 Quapropter abiens David ipſe & ſexcenti viri qui *erant* cum ipſo, venerunt uſq; ad torrentem Beſoris: ubi reliqui ʼiſti ſubſtiterunt.

10 Inde perſecutus eſt David ipſe cum quadringentis viris: cùm ſubſiſterent ducenti viri, qui ita [b]defecti erant viribus, ut non poſſent trajicere torrentem Beſoris.

[b] Heb. *qui defecti erant a tranſeundo.*

11 Illi inventum virum Ægyptium in agro capientes, *duxerunt* ad Davidem: cùm dediſſent ei panem ut comederet, & bibendam dediſſent ei aquam:

12 Dediſſentque ei fragmen palathæ, & duas uvas paſſas ut comederet: itaque reſtitutus eſſet ei animus: (non enim comederat cibum, neque biberat aquam tribus diebus & trib⁹ noctibus.)

13 Tum dixit ei David, cujus es tu? & undenam es? qui dixit, puer Ægyptius ſum, ſervus viri Hhamalekitæ: dereliquit autē me Dominus meus, eò quòd ægrotarem [c]*abhinc* die tertio.

[c] Heb. *hic tertius dies eſt.*

14 Nos irrueramus ad meridianum tractum ʼCeretȩi, & in *eum* qui *eſt* Jehudæ, & in meridianum ʼCalebi: denique Tziklagum combuſſimus igne.

15 Quam ob rem dicenti ad eum Davidi, poſſeſne deducere me ad turmam iſtam? dixit, jura mihi per Deum, te non affecturum me morte: neque dediturum me in manum domini mei: & deducam te ad turmam iſtam.

16 Cumq́; deduxiſſet eum, (ecce autem diffiti erant in tota ſuperficie illius terræ: comedentes & bibentes & tripudiantes de tota præda illa magna quam ceperant e terra Peliſchtȩorum, & e terra Jehudæ:)

17 Percuſſit eos David a crepuſculo uſque ad veſperam [d]poſtridie *expeditionis in eos*: nec proripuit ſe ex eis quiſquam, niſi quadringenti homines pueri, qui inſidentes Camelis aufugerũt.

[d] Heb. *poſtridie eorum.*

18 Sic eripuit David quicquid ceperāt Hhamalekitȩ: etiam duas uxores ſuas eripuit David.

19 Neque defuit eis [e]quicquam parvum aut Magnum, tum e filiis aut filiabus, tum e præda: deni-

[e] Heb. *a parvo uſque ad magnum, & uſque ad filios, &c.*

deniq; quicquam quod accepiſſent eis: hæc omnia reduxit David.

20 Præterea cepit David ' totum reliquum gregem & armentum: *quod* abducentes ante 'pecora ſua dicebant, hæc *eſt* præda Davidis.

21 Redeunte itaque Davide ad ducentos illos homines, qui [f] defecti viribus non potuerant ſequi Davidem, quòſq; juſſerat reſidere ad torrentem Beſoris: egreſſi ſunt obviam Davidi & obviam populo, qui *erat* cum eo: & accedens David ad illum populum, interrogabat eos de [g] proſperitate.

22 Deinde 'reſpondens quiſq; pravus & nequam ex hominibus illis qui iverant cum Davide, dicebant: propterea quòd non ſunt profecti mecum, ne demus eis de hac præda quam eripuimus: ſed cuique uxorem ſuam & filios ſuos, ut abducentes abeant.

23 Dixit verò David, ne facitote ſic fratres mei: [h] 'præterquam quòd tradidit nobis Jehova *hæc*, ſervans nos & tradens turmam quæ venerat contra nos in manum noſtram:

24 Præterea quis auſcultet vobis in re hac? 'nam prout *eſt* pars deſcendentis in prælium: ita etiam *eſt* pars reſidentis ad impedimenta: pariter partiuntor.

25 'Quod fuit a die illo & deinceps: nam impoſuit illud ſtatutum & judicium Jiſraëli uſque in hunc diem.

26 Deinde cùm veniſſet David Tziklagum, miſit de ea præda ſenioribus Jehudæ amicis ſuis dicendo: ecce vobis [i] donum de præda hoſtium Jehovæ.

27 Nempe iis qui *erant* ' in domo Dei: & iis qui *erant* 'Ramothis meridianis, & iis qui *erant* 'Jattire,

28 E iis qui *erant* 'Hharohhere, & iis qui *erant* 'Siphmothis, & iis qui *erant* 'Eſchtemohhæ,

29 Et iis qui *erant* Racali, & iis qui *erant* in civitatibus 'Jerachmeelitæ, & iis qui *erant* in civitatibus 'Kenæi,

30 Item iis qui *erant* 'Chormæ, & iis qui *erant* 'Cor-Hhaſchane, & iis qui *erant* Hhataci.

31 Denique iis qui *erant* Chebrone: & omnibus locis quò 'itaverat David, ipſe cum hominibus ſuis.

[f] vid. ſuprà 10. ver.

[g] Heb. *de pace.*

[h] Heb. *cum eo quod tradidit.*

ANNOTATIO.

1 Tertius dies] *ex quo David diſceſſit a caſtris* Peliſchtaorum: *nam tantum itineris inter caſtorum locum interceſſiſſe docet initium ſequentis libri ver.* 2. 6 Confirmavit] *vide ſuprà* 23. 16. *in annotatione.* 9 Iſti] *ducenti, de quibus ver. ſequente.* 14 Ceretæi] *id eſt, Pelichtæi, ut oſtenditur infrà ver.* 16. *& Tzephanjæ.* 2. 5. *& Jechezkelis* 25. 16. Calebi] *id eſt, quem poſſidet poſteritas Calebi.* 20 Totum reliquum gregem] *quæ hoſtes aliunde compilaverant.* Pecora ſua] *quæ ſibi fuerant erepta verſu proximo.* 22 Reſpondens] *cùm ſermo cœpiſſet agi de dividenda præda.* 23 Præterquam quòd] *prius argumentum eſt a genere victoriæ, quòd non ipſorum viribus: ſed divina beneficentia ſit parta.* 24 Nam prout] *alterum argumentum a jure militari: ex æquo cenſentur militare, ſtationarii caſtrorum & qui in aciem prodeunt.* 25 Quod fuit] *id eſt, obtinuit lex illa.* 27 In domo Dei] *id eſt, in urbe Jehharimorum, quò arca reſtituta a Peliſchtæis, tranſlata reſedit* 1. *Schem.* 6. 22. Ramothis] *de quibus Jehoſ.* 19. 8. Jattire] *Jehoſ.* 15. 48. 28. Hharohhere] *Jehoſ.* 13. 16. Siphmothis] *quæ Num.* 34. 10. *Schepham dicitur.* Eſchtemohhæ] *qua Eſchtemo Jehoſ.* 15. 50. *vocatur.* 29. Jerachmeelitæ] *de quo ſuprà* 27. 10. Kenæi] *vide Judic.* 1. 16. 30 Chormæ] *Judic.* 1. 17. Cor-Haſchane] *fortè oppidum eſt Schimhhonis quod ſimpliciter Hhaſchan, Jehoſ.* 19. 7. *dicitur.* 31 Itaverat] *ad quos frequenter ſe receperat David, cùm fugeret a Schaule.*

CAPUT XXXI.

Schaul prælio commiſſo fugiens Peliſchtæos, cæſis filiis, ſibi mortem conſciſcit, Peliſchtæi fugientium Jiſraëlitarum loca occupant, & inter confoſſos, Schaulis & filiorum corpora inventa, ad ludibrium pro mœnibus, affigentes, diis ac populo ſuo gratulantur: Jabeſchitæ verò noctu abrepta corpora Jabeſchi exurunt, & oſſa ſepeliunt.

1. Chro. 10.

1 'PELISCHTÆIS autem præliantibus contra Jiſraëlem: fugerunt Jiſraëlitæ metu Peliſchtæorum, ceciderúntque confoſſi in monte Gilbohhæ.

2 Ubi aſſecuti Peliſchtæi Schaulem cum filiis ejus: percuſſerunt Peliſchtæi 'Jonathanem & Abinadabum ac Malci-Schuhham filios Schaulis.

3 Ingraveſcente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum homines arcu jaculantes: timuítque valde ab ipſis jaculatoribus.

4 Quapropter cùm dixiſſet Schaul armigero ſuo, ſtringe gladium tuum & transfode me illo, ne venientes præputiati iſti transfodiant me, & illudant mihi, & noluiſſet armiger ejus (reverebatur enim valde *eum*) arrepto Schaul gladio ſuo irruit in eum.

5 Tum videns armiger ejus mortuum eſſe Schaulem: irruit ipſe quòque in gladium ſuum, ut moreretur cum ipſo.

6 Sic mortuo Schaule cum tribus filiis ſuis & armigero ſuo, & etiam omnibus hominibus ſuis eo die pariter:

7 Videntes Jiſraëlitæ qui *habitabant* 'citra convallem illam, & qui *habitabant* citra Jardenem fugiſſe Jiſraëlitas & mortuos eſſe Schaulem ac filios ejus: derelictis civitatibus ſuis fugerunt: & venientes Peliſchtæi habitarunt in eis.

8 Fuit autem ' poſtridie, cùm veniſſent Peliſchtæi ad ſpoliandum confoſſos: ut invenirent Schaulem & tres filios ejus proſtratos in monte Gilbohhæ.

9 Cujus caput cùm abſcidiſſent, & detraxiſſent arma ejus: miſerunt in terram Peliſchtæorum circumquaque, ad nuntiandum in æde 'terriculorum ſuorum, & populo.

10 Et depoſuerunt arma ejus in æde 'Hhaſchtarotharum: corpus verò ejus affixerunt 'prope murum 'Beth-Schanis.

11 Sed audientes de eo 'habitatores Jabeſchi Gilhhadis: quod fecerant Peliſchtæi Schauli:

12 Surgentes omnes viri ſtrenui, abierunt tota nocte: & aſſumpſerunt corpus Schaulis & corpora filiorum ejus a muro Beth-Schanis: redeuntesq; Jabeſchum, 'combuſſerunt ea ibi.

13 Deinde accipientes oſſa eorum ſepeliverunt ſub nemore ad Jabeſchum: & jejunaverunt ſeptem diebus.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Peliſchtæis] *regreditur ad hiſtoriam cap.29. dimiſſione Davidis & ejus in Hhamalekitas expeditione interruptam.* 2 Jonathanem &c.] *vide ſuprà 14.50.* 4 Illudant mihi] *id eſt, aliquo mortis genere indigno me afficiant.* 7 Citra convallem &c.] *id eſt, ab utraque parte loci, in quo prælium fuerat commiſſum.* 8 Poſtridie] *conflictus.* 9 Terriculorum] *idolorum, quibus terrentur animi ſuperſtitioſorum: non inſtituuntur. Confer cum 1.Chron. 10.cap.* 10 Hhaſch[illegible]rotharum] *vide annotata Judicum 2.13.* Prope murum] *id eſt, in platea muro juncta, infrà 2.Schem.21.12.* Beth Schanis] *quod & Beth-Schean dicitur Judic.1.27. & alibi. Hoc in ſorte Menaſchis erat, ſed nondum ereptum Peliſchtæis, ibidem: ut de Kehhila dictum eſt ſuprà 27.6.* 11 Habitatores] *memores beneficii a Schaule accepti, ſup.cap.11.* 12 Combuſſerunt ea] *id eſt, carnem eorum: tum quia jamdudum ſoli & aëri expoſita computruerant: tum etiam quia hac ratione proſpiciebatur, ne rurſus corpora illa ludibrio exponerentur.*

SCHEMUELIS
Liber ſecundus.

POSTERIOR liber Schemuelis res geſtas a morte Schaulis, uſque ad finem regni Davidis deſcribit. Eſtq; hiſtoria quadraginta annorum. 2.Schem.5.5.

CAPUT. I.

David morte Schaulis per eum nuntiata, qui ſe illius interfectorem fuiſſe profitetur, ſupplicium de eo ſumit: & carmine deplorat Schaulis & Jonathanis mortem.

1 FUIT autem poſt mortem Schaulis, cùm David reverſus eſſet ' a [a] cæde Hhamalekitarũ: & conſediſſet David Tziklagi duobus diebꝰ:
2 Fuit, inquam, die tertio, ut ecce quidam veniret e caſtris a Schaule, veſtibus laceris & ' terra impoſita capiti ſuo: fuitque eo veniente ad Davidem, cùm procidens in terram incurvaſſet ſe:
3 Ut diceret ei David, undenam venis? qui dixit ad eũ, e caſtris Jiſraëlitarum proripui me.
4 Dixit verò ad eum David, quid fuit rei? indica quæſo, mihi: qui dixit, nempe fugit populus a prælio: [b] ubi cum multi e populo ceciderunt & mortui ſunt, tum etiam Schaul & Jonathan filius ejus mortui ſunt.
5 Dicenti autem Davidi ad puerum qui nunciabat ei: quî ſcis mortuum eſſe Schaulem & Jonathanem filium ejus?
6 Dixit puer qui nunciabat ei, [c] caſu incidi in montem Gilbohhę, cùm ecce Schaul [d] incumberet haſtæ ſuæ: ecce autem currus & ' magiſtri equitum aſſequebantur eum,
7 Cumque reſpiciens a tergo ſuo videret me: inclamavit me, & dixi ei, ecce me.
8 En autem dicente mihi quis es? cùm dixiſſem ad eum, Hhamalekita ſum,
9 Dixit ad me, inſta, quæſo in me & morte affice me, quia ' detinuit me hæc ocellata chlamys: nam adhuc tota [e] vita mea in me *eſt*.
10 Inſtans itaque in eum morte affeci eum: quia ſciebam eum non victurum, poſtquam cecidiſſet: & accepi coronamentum quod *erat* in capite ejus & armillam: quæ erat in brachio ejus, ut afferrem ea ad dominum meum huc.
11 Tum David corripiens veſtimenta ſua laceravit ea: ſimiliter etiam omnes homines qui *erant* cum eo.
12 Et plangentes fleverunt, jejunaveruntque uſque ad veſperam, propter Schaulem, & propter Jonathanem filium ejus, & propter populum Jehovæ, deniq; propter familiam Jiſraëlis quòd cecidiſſent gladio.
13 Et dixit David ad puerum qui nunciabat ei, unde nam es? quo dicente, filius cujuſdam ' peregrini Hhamalekitæ ſum,
14 Dixit ad eum David: quo modo non timuiſti extendere manum tuam ad perimendum unctum Jehovæ?
15 Vocansque David unum e pueris ſuis dixit, accede, incurre in eum: qui percuſſit eum ita ut moreretur.
16 Cùm dixiſſet ad eum David, [f] cædis tuæ *cauſa eſt* ſuper caput tuum: nam os tuum teſtatum eſt contra te dicendo: ego morte affeci unctum Jehovæ.
17 Lamentatus autem eſt David lamentatione hac de Schaule & de Jonathane filio ejus.
18 ' Quam protulit ad docendum filios Jehudę *tractare* arcum: ' ecce ſcripta eſt in libro recti.
19 ' O decus Jiſraëlis, in ' excelſis tuis confoſſi: quo modo ceciderunt robuſti,
20 ' Ne indicetis ' Gathi, neque annuncietis in plateis Aſchkelonis: ut non ' lætentur filię Peliſchtęorum, ut non exultent filiæ præputiatorũ.
21 O montes Gilbohhæ, ne ros neve pluvia *decidat* ſuper vos, ò agri [g] editi: quia illic ' faſtidio fuit Clypeus robuſtorum, clypeus Schaulis, deeſt ' unctus oleo.
22 ' A ſanguine confoſſorum, ab adipe fortium arcus Jonathanis non retrocedebat; & gladius Schaulis non revertebatur vacuus.
23 ' Schaul & Jonathan amantiſſimi & jucundiſſimi in vita ſua: in morte quoque ſua non ſeparati ſunt: ' aquilis leviores, leonibus robuſtiores erant.
24 ' Filiæ Jiſraëlis de Schaule flete, qui veſtiebat vos dibapho cum deliciis, qui inducebat ornamenta aurea ſuper veſtimenta veſtra.
25 ' Quomodo ceciderunt robuſti in iſto prælio!

[f] Heb. *ſanguis tuus: ſic Joſ.2.19. & Judic.9.24.*

[g] Heb. *elationum: ſubſtantivum pro adjectivo.*

lio! Jonathan in excelſis tuis confoſſus!

26 [a] Anguſtia eſt mihi propter te, frater mi, Jonathan: jucundus fuiſti mihi valde: admirabilior fuit amor tuus mihi amore fœminarum.

27 [a] Quo modo ceciderunt robuſti, & perierunt arma bellica!

ANNOTATIO.

1 A cæde] *de qua 1.[illegible]em 30.* 2 Et terra impoſita] *vide Jehoſ.7.6.* 6 Magiſtri equitum] *ſynecdoche, id eſt, ipſi cum ſuis turmis.* 9 Detinuit me] *impedivit haſtam ne in corpus meum altiùs penetraret.* 13 Peregrini] *id eſt, peregrinantis in Jiſraële, quod quibus conditionibus permiſſum fuerit, vide Deut.20.10. & 23.3. & ſequentibus.* 18 Quam protulit] *i. ut ea enuntiata per contribules ſuos, quaſi hortamento excitaret eos ad peritiam jaculandi exercitatione comparandam.* Ecce ſcripta eſt,&c.] *vide Jehoſ.10.13. in annotatione.* 19 O decus] *Periphraſis Dei: exordium patheticum cladis propoſitionem continens. Eſt autem genus lamentationis cycloides.* In excelſis] *id eſt, in montibus terræ tuæ, ut infrà 21. & 25. ver.* 20 Ne indicetis] *Propoſitio ſecunda eventuum ex ſuperiore clade quos perturbatio fingit. Eorum priorem deprecatur, ne iſtius cladis rumor unquam ad Peliſchtæos perferatur: & finem habet honorem Dei, ut Micę 1.10. poſteriorem imprecatur in cladis locum.* Gathi] *id eſt, in ullis partibus Peliſchtęorum, ne in propinquioribus quidem.* Lætentur] *Deum blaſphemantes & populo ejus inſultantes, ut de Schimſchone Judic.16.23. & ſequentibus.* 21 Faſtidio fuit] *i. abjectus eſt clypeus noſtrorum cum animo.* Unctus oleo] *id eſt, rex Schaul ibi amiſſus eſt.* 22 A ſanguine] *amplificatio cladis, a præſtantia perſonarum Schaulis & Jehonathanis. Eſt autem hic primus commendationis locus a rebus geſtis: quaſi dicat, nunquam fruſtra hoſtibus arma intulerunt, quin ea in ima hoſtium quamvis fortiſſimorum viſcera penetrarent.* 23 Schaul & Jonathan] *ſecundus locus a conſtante fide & amore mutuo uſque ad mortem.* Aquilis] *tertius locus ab eorum agilitate & robore.* 24 Filiæ Jiſraëlis] *quartus locus ab effectis, quòd ſubditos bonis cumulabant.* 25 Quomodo] *verſus amœbæus, idem cum primo & ultimo verſu lamentationis, quo tranſitur ad quintum locum lamentationis.* 26 Anguſtia eſt mihi] *quintus locus a privato ſuo damno & dolore propter ſummum mutuum amorem: ſuum enim fraterno amori comparat, & Jonathanis erga ſe, muliebri.* 21 Quo modo] *Concluſio per verſum amœbæum.*

CAPUT. II.

David oraculo Dei Chebronem profectus a poſteris Jehudæ in regem eligitur: Jabeſchitis per legatos de officio præſtito Schauli gratulans, id Deo acceptum teſtatur, & iis operam ſuam pollicetur. Iſchboſcheth filius Schaulis operâ Abneri, reliquo Jiſraëli præficitur: & bello inter utrumq; biennio pòſt orto, Abner cum ſuis funditur.

1 FUIT autem poſt hæc, cùm conſulente Davide Jehovam dicendo, ſumne aſcenſurus in aliquam civitatum Jehudæ? edixiſſet Jehova ei aſcende: Et dicenti Davidi, quò aſcenſurus ſum? dixiſſet, Chebronem:

2 Ut aſcenderet illuc David, etiamq; duæ uxores ejus: Achinohham Jizrehhelitis, & Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:

3 Homines quoque ſuos, qui ſecum *erant* deduceret David, quemque cum familia ſua: & habitarent [a] in civitatibus Chebronis.

4 Quò advenientes homines Jehudæ, unxerunt ibi Davidem in regem ſuper familiam Jehudæ, & [a] indicaverunt Davidi dicendo, homines Jabeſchi Gilhhadis ſunt qui ſepelierunt Schaulem.

5 Quamobrem David miſſis legatis ad homines Jabeſchi Gilhhadis: dixit ad eos, benedicti eſtis Jehovę, qui exercuiſtis benignitatem hanc erga dominum veſtrum, erga Schaulem, quòd ſepeliviſtis eum.

6 Propterea nunc exerciturus eſt Jehova erga vos benignitatem & fidem: & ego quoque [a] reponam vobis beneficium hoc, qui feciſtis rem hanc.

7 nunc itaque confirmentur manus veſtræ, & eſtote [b] ſtrenui, cùm mortuus eſt dominus veſter Schaul: [a] nam ſimiliter unxerunt me domus Jehudæ in regem ſuper ſe.

8 Abner autem filius Neri princeps militiæ, quæ *fuerat* Schaulis: aſſumptum [c] Iſchboſchethum filium Schaulis, traduxit [a] Machanajima.

9 Conſtituitque eum regem ſuper [a] Gilhhadem, ſuper [d] [a] Aſcheræos, & [a] Jizrehhelem, & Ephrajimum, & Binjaminem, denique ſuper Jiſraëlem totum.

10 Quadraginta annos natus erat Iſchboſcheth filius Schaulis, cùm [e] regnare cœpit ſuper Jiſraëlem, & duobus annis regnaverat: (tantùm domus Jehudæ erant [f] qui ſequebantur Davidem.

11 Fuitq; numerus dierum, quibus erat David rex Chebrone ſuper domum Jehudæ: ſeptem annorum & ſex menſium)

12 Cùm egreſſus eſt Abner filius Neri, & ſervi Iſchboſchethi filii Schaulis Machanajimis Gibhhonem.

13 Joab quoque filius Tzerujæ & ſervi Davidis egreſſi occurrerunt eis apud piſcinam Gibhhonis ſimul: conſederuntque hi ſecundum piſcinam hinc: illi verò ſecundum piſcinam inde.

14 Ubi dicenti Abnero ad Joabum: ſurgant jam pueri iſti ut [a] ludant coram nobis: dixit Joab, ſurgant.

15 Surgentes itaque tranſiverunt *pari* numero: duodecim a Binjamine, id eſt, ab Iſchboſchetho filio Schaulis, & duodecim a ſervis Davidis.

16 Quorum quiſq; apprehenſo capite proximi ſui, glabium ſuũ *infixit* lateri proximi ſui: ſic ceciderunt ſimul: quapropter vocat *quiſq;* loci illum, [a] portionem fortium quæ eſt Gibhhone.

17 Deinde fuit prælium durum admodum die illo: & plagâ affectus eſt Abner & homines Jiſraëlis ante ſervos Davidis.

18 (Erant autem ibi tres filii Tzerujæ Joab & Abiſchai & Hhaſa-El: eratq; Hhaſa-El celer pedibus ſuis, ut caprearũ aliqua quę *degit* in agro)

19 Quapropter perſequebatur Hhaſa-El Abnerum: nec declinabat eundo ad dexteram aut ad ſiniſtram, a perſequendo Abnero.

20 Reſpiciens verò poſt ſe Abner dixit, esne tu Hhaſa-El? qui dixit, ſum.

21 Dicente verò ei Abnero, declina tu ad dexteram tuam, aut ad ſiniſtram tuam, & prehendens

[a] Heb. *faciam*

[b] Heb. *filii roboris.*

[c] *qui & Eſchbahhal 1. Chro.8.33. & 9.39.*

[d] Heb. *Aſchuræum.*

dens tibi unum ex iſtis pueris, accipe tibi exuvias ejus: noluit Hhesa-El divertere g ab eo perſequendo.

Heb. a poſt ... ſic dein-

22 Quare rurſus adhuc dixit Abner ad Hhaſa-Elem, diverte tu a me perſequendo: quare percutiens *ſternerem* te in terram?' & quomodo ſublaturus eſſem faciem meam apud Joabum fratrem tuum?

23 Cùm itaque renueret divertere, percuſſit eum Abner ſtylo poſteriore haſtę ad quintam coſtam, ita ut exeunte haſta a tergo ejus, caderet ibi & moreretur in loco ſuo: eratq; *ut* quiſquis veniebat ad locum illum ubi cadens Hhaſa-El mortuus fuerat, ſubſiſterent.

24 Sed perſecuti ſunt Joab & Abiſchai Abnerum: qui cùm ſol occumberet venerunt ad collem Ammæ, qui *eſt* in conſpectu Giachi, via ad deſertum Gibhhonis.

25 Et congregaverunt ſe Binjaminitæ h ſequentes Abnerum, ita ut eſſent cuneus unus: ſubſtiteruntq; in vertice collis unius.

h Heb. poſt.

26 Unde inclamans Abner Joabum dixit,' an in æternum conſumet gladius? an non ſcis amaritudinem fore in fine? quouſq; ergo non edices populo iſti, ut avertantur a perſequendo fratres ſuos?

27 Cui dixit Joab: ut vivit Deus ipſe, niſi ' locutus fuiſſes, *nihil feciſſemus*: ſed inde a matutino tempore abductus fuiſſet populus, quiſq; a perſequendo fratrem ſuum.

28 Tum clangente Joabo buccina ut ſubſiſterent totus populus, neq; amplius perſequerentur Jiſraëlitas: non perrexerunt amplius bellum gerere.

29 Ita Abner & homines ejus abiverunt per campeſtria tota nocte illa: & trajecto Jardene obeuntes i totum tractum ſeparatum *Jardene* pervenerunt Machanajima.

i Heb. *totam ſeparationem: ſic cantic.* 2. *ver. ultimo. montes ſeparationis, id eſt, ultra Jardenem.*

30 Joab verò reverſus a perſequendo Abnerũ congregavit totum populum: deſideratiq; ſunt e ſervis Davidis novemdecim viri & Hhaſa-El.

31 Servi autem Davidis percuſſerant e Binjaminitis, id eſt, ex hominibus Abneri *multos*: trecenti ſexaginta viri mortui ſunt.

32 Tollentes autem Hhaſa-Elem ſepeliverunt eum in ſepulchro patris ſui, quod *erat* Beth-Lechemi: cùm pergentibus tota nocte Joabo & hominibus ejus, illuxiſſet ipſis Chebrone.

ANNOTATIO.

3 In civitatibus Chebronis] *id eſt, quæ ſitæ ſunt in montano tractu Chebronis: vide Jehoſ.* 21.11. *&* 12. 4 Indicarunt] *ſciſcitanti de corpore mortui regis, ut ipſum honorificè ſepeliret.* 7 Nam ſimiliter] *q. dicat, ſi Schaule defenſore deſtituti eſtis, me paratum habebitis jam conſtitutum regem Jehudæ.* 8 Machanajima] *vide Gen.* 32.2. *nominis rationem: eſt autem ultra Jardenem in tribu Gadis.* 9 Gilhhadẽ] *regionem trans Jardenem: ſynecdoche, ut in ſequentibus.* Aſchereos] *id eſt, regionem ſummam a ſeptentrione: nam ſynecdochicôs hac & ſequentibus vocibus tota latitudo regionis a mari ad Jardenem intelligitur.* Jizrehhelem] *id eſt, regionem mediam Zebulunis, Jiſſaſcaris & Naphthali.* 14 Ludant] *id eſt, ſpectaculi cauſa pugnent.* 16 Portionem fortium] *id eſt, partem agri, ut Gen.* 33.19. 22 Et quomodo] *id eſt, qua fronte eſſem coram fratre tuo compariturus?* 26 An in æternum] *Tribus argumentis deterret Joabum a perſequenda victoria: Primum eſt ab humanitatis officio: Secundum ab eventu, qui non poteſt etiam victoribus non eſſe luctuoſus in ejuſmodi victoriis: poſtremum a naturali neceſſitudine & religionis jure.* 27 Locutus fuiſſes] *id eſt, niſi prior ſermone provocaſſes, ſuprà ver.* 14.

CAPUT. III.

Bello inter Davidem & Iſchboſchethum durante, decreſſit hic: ille verò in dies augeſcit, numeroſa prole: reſtitutione Micalis uxoris: confœderatione Jiſraëlitarum deficientium ab Iſchboſchetho operâ Abneri: quem rege inſcio, Joab & Abiſchai dolo interficiunt. A quo maleficio David verbis & opere ſe purgans, Abnerum honorificè ſepeliendum curat, & apud ſuos ſe excuſat quòd Joabi ſupplicium differat.

1 DEINDE fuit bellum a diutinum inter domum Schaulis & inter domum Davidis: ſed Davidis pergens invaleſcebat: domus verò Schaulis pergentes attenuabantur.

a Heb. longũ.

2 Nati enim ſunt Davidi filii Chebrone: fuitque primogenitus ejus Amnõ ex Achinohhama Jizrehhelitide.

3 Et ſecundus ab eo b Cileab ex Abigajila uxore Nabalis Carmelitæ: & tertius Abſchalom filius Mahhacæ filiæ Talmai ' regis Geſchuris.

b qui dicitur Daniel 1. Chro. 3.1.

4 Et quartus Adonija filius Chaggithæ: & quintus Schephatja filius Abitaliæ.

5 Deniq; ſextus Jitrehham ex Hegla, *quaque* uxore Davidis: hi nati ſunt Davidi Chebrone.

6 Fuit etiam cùm eſſet bellum inter domum Schaulis & inter domum Davidis: & Abner ' ſeſe confirmaſſet in domo Schaulis:

7 (Fuerat autem Schauli concubina ' nomine Ritzpa filia Ajæ)' ut diceret *Iſchboſcheth* ad Abnerum: quare congreſſus es cum concubina patris mei?

8 Tum accenſus *irâ* Abner valde propter verba Iſchboſchethi dixit:' an perſona canina ſum? ' qui fuerim Jehudæ? hodie exercuero benignitatem erga domum Schaulis patris tui: erga cognatos ejus, & erga proximos ejus, quòd non exhibuerim te in manum Davidis: ut imputes mihi ' iniquitatem iſtius mulieris?

9 Ita faciat Deus Abnero, & ita pergat *facere* ei: ut quemadmodum juravit Jehova Davidi, ut *inquam* ſic facturus ſum ei,

10 Transferendo hoc regnum a domo Schaulis: & ſtabiliendo ſolium Davidis ſuper Jiſraëlem & ſuper Jehudam,' a Dane uſq; Beerſchebahhum.

11 Qui non potuit amplius reſpondere Abnero quicquam, c præ timore quo timebat eum.

c Heb. *præ timore ejus.*

12 Itaque miſit Abner legatos ad Davidem ' propter hoc, qui dicerent:' cujus *eſt* regio? & dicerent, pange fœdus tuum mecum, & ecce ' manus mea affutura eſt tibi, ad avertendum ad te totum Jiſraëlem.

13 Qui dixit, bene *eſt*: ego pacturus ſum tecum fœdus: veruntamen rem unam ego peto abs te dicendo: non viſurus es faciem meam, niſi antequam introducant te, cum Micale filia Schaulis adveneris ad videndum faciem meam.

14 Miſitque David nuntios ad Iſchboſchethum filium Schaulis, qui dicerent: da uxorem

meam Micalem quam diſpondi mihi ″ centum præputiis Peliſchtæorum.

15 Itaq; mittens Iſchboſcheth aſſumpſit eam a viro : a [d] Paltiele filio Lajiſchi.

16 Pergente autem cum ea viro ejus, [e] continenter flendo poſt eam ″ Bachurima uſq;: edixit ei Abner : abi,revertere: qui reverſus eſt.

17 Sermo autem Abnero fuerat cum ſenioribus Jiſraëlis dicendo : [f] anteà planè quærebatis Davidem in regem ſuper vos :

18 Nunc ergo efficite : nam Jehova locutus eſt de Davide dicendo : per Davidem ſervum meum ſervaturus ſum populum meum Jiſraëlem e manu Peliſchtæorum, & e manu omnium hoſtium ipſorum.

19 Prętereà locutus erat ſimiliter Abner audientibus Binjaminitis;cùm abiit etiam abner ad eloquendum in aures Davidi Chebronem, ′ omnia quæ bona *videbantur* in oculis Jiſraëlitarum: & in oculis ″ totius familiæ Binjaminis.

20 Cùm autem veniſſet Abner ad Davidē Chebronem [g] comitatus viginti hominibus : fecit David Abnero & hominibus qui *erant* cum eo convivium.

21 Deinde dicente Abnero ad Davidē:ſurgens abeam ut congregem ad dominum meum regem omnes Jiſraëlitas : qui pangant tecum fœdus, & regnes prorſus prout deſiderat animus tuus : dimiſit David Abnerum:qui abibat cum pace.

22 Ecce autem ſervi Davidis cum Joabo,veniente a *perſequenda* aliqua turma, prædam magnam ſecum abducebant:ſed Abner non erat amplius cum Davide Chebrone,eò quòd dimiſiſſet eum ut abiret cum pace.

23 Joabo itaq; & toto exercitu qui *erat* cum eo ingreſſis :poſtquam nuntiaverunt Joabo dicendo:venit Abner filius Neri ad regem, qui dimiſit eum ut abiret cum pace :

24 Veniens Joab ad regem dixit : quid feciſti? ecce venerat Abner ad te : quare dimiſiſti eum ut ″ abeat [h] continenter ?

25 Noſt*ine* Abnerum filium Neri?certè ad pelliciendum te venit: aut ad cognoſcendū″egreſſum tuum & regreſſum tuum:deniq; ad cognoſcendum quæcunque facis.

26 Tum egreſſus Joab a Davide, miſit legatos poſt Abnerum:qui revocaverunt eum a ciſterna Siræ:ſed David non irat conſcius.

27 Reverſoq; Abnero Chebronem, ſeorſim duxit eum Joab intra portam,ut loqueretur cum eo, [i] imprudentē:percuſſitq; eum ibi quintā coſtā,adeò ut moreretur:″ propter ſanguinē Hhaſa-Elis fratris ſui.

28 Quod cùm poſteà audiſſet David,dixit:inſons ego *ſum* & regnū meum apud Jehovā uſq; in ſeculum″a ſanguinibus Abneri filii Neri.

29 Maneant ſuper caput Joabi, & ſuper *caput* totius domus paternæ ejus:″neq; [k] deficiat e domo Joabi fluxum patiens : aut leproſus: aut qui ″ nitatur ſcipione : aut cadens gladio:aut carens cibo.

30 ″Joab enim & Abiſchai frater ejus occiderant Abnerum:eò quòd morte affeciſſet Hhaſa-Elem fratrem ipſorum ″Gibhhone in illo pręlio.

31 Poſteà edixit David Jobo & toti populo qui *erat* cum eo: ″ lacerate veſtimenta veſtra & accingite vos ciliciis,ac plangite ante Abnerum: & rex ipſe David ſequebatur feretrum illius.

32 Ipſis autem ſepelientib⁹ Abnerum Chebrone:rex ſublata voce ſua flebat ad ſepulchrum Abneri,flebantq; totus populus.

33 Et lamentatus rex Abnerum dixit: ergóne ″ ut moritur ſtultus,mortuus fuerit Abner?

34 Manus tuę ″ non fuiſſent ligatæ , & pedes tui æreis compedibus non fuiſſent admoti:ut cadit quis ante [l] iniquiſſimos,cecidiſti:pergebantq; totus populus deflere eum.

35 Veniente autem toto populo ut reficeret Davidem cibo,cùm adhuc erat dies:juravit David dicendo,ita faciat mihi Deus, & ita pergat, ut non ante occaſum ſolis guſtaturus ſum panē aut prorſus quicquam.

36 Quod cùm totus populus cognoviſſet, bonum *viſum* eſt in oculis eorum : omnino prout fecerat rex , *videbatur* in oculis totius populi bonum.

37 Agnoſcebant enim totus populus ejus, & totus Jiſraël die illo,non *profectum* fuiſſe a rege, ut *quis* morte afficeret Abnerum filium Neri.

38 Nam dixerat rex ad ſervos ſuos:″ an neſcitis principem & quidem magnum cecidiſſe die hoc in Jiſraële?

39 Ego autem hoc tempore [m] infirmus ſum,′utpote unctus rex:homines verò iſti filii Tzerujæ [n] ″ firmiores ſunt me : ″ rependet Jehova ei qui fecit hoc malum ſecundum maleficium ejus.

[d] qui Palti dicitur 1. Schem 25. versu ultimo.

[e] Heb. *eundo & flendo.*

[f] Heb. *etiam heri, etiam nudiustertius: synecdoche.*

[g] Heb. *& cū eo viginti homines.*

[h] Heb. *eundo.*

[i] Heb. p
rorem.

[k] Heb.
datur.

[l] Heb.
iniqu
dolo & p
tionis
filios.

[m] Heb.

[n] Heb.
res.

ANNOTATIO.

3 Regis Geſchuris]*pars eſt Syriæ,contermina Gilhhadi in Trachonitide:* **Deuteron.3.14.** 6 Seſe confirmaſſet]*id eſt,autoritatem & opes ſibi comparaſſet.* 7 Nomine Ritzpa] *de qua vide plura infrà cap.21.* Ut diceret] *falſa ſuſpitione vel delatione motus:nam nihil tale commiſiſſe legitur.* 8 An perſona canina]*id eſt,vilis,abjecta,& ſcortationi dedita,nam utroq; ſpectat appellatio canis.Deut.23.18. & 1.Schem.24.15.* Qui fuerim&c.]*i.quia te defecerim cum tribu Jehuda ſuprà 2.4.Exprobrat beneficium ſuum erga Iſchboſchethum,& ſequentibus amplificat.* Iniquitatem iſtius mulieris] *id eſt, veluti commiſſam cum hac muliere:ita inficiatur objectum ſibi crimen.* 10 A Dane] *vide Judic.20.1.* 12 Propter hoc]*id eſt,hac offenſione motus.* Cujus eſt regio]*ſupple,niſi tua, cui Deus imperium dedit.* Manus mea affutura eſt]*i.operam meam tibi navabo:vide Levitic.5.21.* 14 Centum præputiis]*ex Schaulis pacto mihi propoſito 1.Schem.18.24.* 16 Bachurima]*oppidum in tribu Binjaminis,ut apparet infrà cap.19.17.* 19 Totius familiæ &c.]*i.maximæ partis:ſynecdoche.vide 1.Chr.12.29.* 24 Abeat continenter]*id eſt,conficiat iter ſuum ſine impedimento.* 25 Egreſſum tuum]*vide Num.27.17.* 27 Propter ſanguinem]*propter cædem,de qua ſuprà 2.23.* 28 A ſanguinibus]*ut verſu præcedenti:vide Gen.4.10.* 29 Neq; deficiat] *id eſt, tantiſper dum durabit ejus familia,obnoxia ſit iſtis malis.* Nitatur ſcip.]*id eſt,ſit valetudinarius,,podagricus,tabidus &c..ſynecdochicè dicta.* 30 Joab enim & Abiſchai]*rationem reddit imprecationis Davidis in totam paternam familiam ejus:quia ambo fratres,qui ſupererant in necem Abneri conſpiraverant.* Gibhhone]*ſup.2.24.* 31 Lacerate veſtimenta] *vide Jehoſ.7.6.* 33 Ut moritur ſtultus] *Hoc eſt , an tam indignè virum adeò ſtrenuum obire oportuit? ut verſu ſequente explicatur.* 34 Non fuiſſent ligatę] *id eſt, ſi juſto certamine conflixiſſent tecum, apparuiſſet quàm expeditus fueris manibus & pedibus.* 38 An neſcitis] *quaſi dicat, occiſores tanti viri agnoſcitis*

agnoſcitis maximo ſupplicio dignos pro atrocitate criminis, & amplitudine perſonæ occiſæ: ſed infirmus rerum mearum ſtatus, non patitur ut nunc ſupplicium ſumã de eis, qui plus quàm ego apud populum poßunt. 39 Utpote unctus rex] *id eſt, deſignatus quidem totius Jiſraëlis rex: ſed nondum plenè regnum conſecutus.* Firmiores] *militaribus hominibus acceptiores quàm ego ſim, ut apparet infrà cap. 19. Eſt autem utriuſque membri antitheſis metaphorica a plantis deſumpta.* Rependet] *id eſt, ſumet ipſe de eo ſupplicium, cùm me adhuc facultas deficit: vel me facultate inſtruet, ut ipſius judicium exerceam: vide initium executionis infrà 19.14. progreſſum 1. Reg. 2.5. & 6. executionem autem plenam ibidem verſ. 34. & 35.*

CAPUT. IIII.

Morte abneri Iſchboſcheth fractus: Jiſraëlitis conſternatis, latronibus impunè graſſantibus, tandem ab illorum duobus ſimulato habitu, domum illius ingreſſis, dormiens occiditur: quibus caput illius ad Davidem afferentibus, præter expectationem ipſorum, ignominioſæ mortis ſententia a Davide pronuntiatur, & executioni mandatur: caput verò Iſchboſchethi honorificè ſepelitur.

1 AUDIENTE verò filio Schaulis mortuum eſſe Abnerum Chebrone, 'remiſſæ ſunt manus ejus: omnes verò Jiſraëlitæ 'conturbati ſunt.

2 Duo autem homines principes 'turmarum 'erant filio Schaulis, nomen unius Bahhana: nomẽ verò alterius Rechab filii Rimmonis Beerothæi e Binjaminitis: nam Beerothæ quoque 'annumerabantur Binjamini.

3 Fugerantque Beerothitæ iſti 'Gitajima: fuerantq; peregrini ibi uſque 'in iſtum diem.

4 'Cùmque e Jonathane filio Schaulis filius eſſet affectus pedibus: (natus quinque annos erat, cùm pervenit fama de Schaule & de Jonathane e 'Jizrehhele: quo aſſumpto cùm nutrix ejus fugeret, fuit ea accelerante fugam, ut cadens claudus redderetur:) cujus nomen erat [a] Mephiboſcheth:

5 Iverunt filii Rimmonis Beerothæi Rechab & Bahhana intraveruntque [b] æſtu diei in domum Iſchboſchethi: ipſo cubante cubatu meridiano.

6 Cumque illuc perveniſſent uſq; ad intimũ domus, bajulantes triticum, percuſſerunt eum quintâ coſtâ: deinde Rechab & Bahhana frater ejus proripuerunt ſe.

7 Itaque ingreſſi domum illam, ipſo cubante in lecto ſuo, [c] in cubiculo ſuo, cùm percutientes morte affeciſſent eum, & amoviſſent caput ejus: aſſumpto capite ejus abiverunt 'viâ campeſtrium tota illa nocte.

[a] qui & Me- -Babbal & Meri-Babbal. 1. Chro. 8.34. & 9. 40.

[b] Heb. *cùm æſtus diei eſſet, ſic Gen. 18.1.*

[c] Heb. *in conclavi cubatus ſui.*

8 Et afferentes caput Iſchboſchethi ad Davidem Chebronem, dixerunt ad regem: ecce caput Iſchboſchethi filii Schaulis inimici tui, qui quærebat [d] vitam tuam: ſic edidit Jehova pro domino meo rege ultiones hodie de Schaule & de ſemine ejus.

9 Sed reſpondens David Rechabo & Bahhanæ fratri ejus, filiis Rimmonis Beerothæi, dixit eis: 'vivit Jehova, qui redimit [e] me ab omni anguſtia.

10 'Cùm eum qui nuntiabat mihi dicendo: ecce mortuus eſt Schaul, qui tamen [f] *videbatur* in oculis ſuis quaſi læta nuntians, apprehenſum occiderim Tziklagi: 'quod [g] *opportebat* me ei præſtare pro nuntio.

11 Quanto magis *oportet* hominibus improbis, *qui* occiderunt virum 'juſtum, domi ejus, in cubili ejus: jam ergo an non repoſcerem ſanguinem ejus e manu veſtra, & tollerem vos e terra?

12 Præcepit itaq; David pueris ſuis ut occiderent eos, qui amputarunt manus eorum & pedes eorum, & ſuſpenderunt ad piſcinam Chebrone: caput verò Iſchboſchethi aſſumentes, ſepeliverunt in ſepulchro Abneri Chebrone.

[d] Heb. *animam tuam.*

[e] Heb. *animam meam.*

[f] Heb. *erat in oculis ſuis.*

[g] Heb. *quod mihi erat ei præſtandum, nuntium.*

ANNOTATIO

1 Remiſſæ ſunt manus] *id eſt, fractus annimo deſtitit bellum gerere.* Conturbati ſunt] *rei novitate conſternati, quaſi præciſâ ſuorum conſiliorum viâ de quibus ſuprà 3.17.* 2 Turmarum] *latronum graſſatorum: ut Hoſche. 6.9. & 7.1.* Erant filio Schaulis] *e ſubditis ejus, quia Binjaminitæ erant.* Annumerabantur Binjamini] *Jehoſ. 18.25. quaſi dicat, etiamſi Beerothæ a Peliſchtæis poſt Schaulis cædem occupatæ adhuc detinerentur. 1. Schem. 31.7.* 3 Gitajama] *Nechemjæ 11.33. Binjaminitarum oppidum.* In iſtum diem] *quo facinus perpetrarunt, infrà ver. 7.* 4 Cùmq; e Jonathane] *Quaſi dicat, cùm latrones iſti viderent neminem fere deſignatæ a ſe cædis aut regni vindicem, præter Mephiboſchethum puerum adhuc & claudum, ſpe impunitatis in factum audacius proruperunt.* Jizrehhele] *ubi cæſi & fugati ſunt. 1. Schem. 31.* 7 Via campeſtrium] *id eſt, trajecto Jardene per ſolitudinem Jirichuntinam: nam cędes Machanajimis perpetrata eſt.* 9 Vivit Jehova] *quaſi dicat, Deus idem èſt in ſempiternum, qui promiſſionem ſuam de me ſervando, non maleficorum opera (ut veſtra eſt) ſed ſanctè hactenus præſtitit, & in poſterum præſtiturus eſt. Prius argumentum damnationis illorum, a fide promiſſionum Dei.* 10 Cùm eum] *ſecundum argumentum a prejudicio, per comparationem minoris.* Quod oportebat] *quaſi dicat, quæ merces illi jure a me debebatur.* 11 Juſtum] *id eſt, qui ipſos nulla injuria affecerat, ut contra illi improbi, id eſt injurii dici ſolent, ut Exod. 2.13. & alibi paſſim.*

CAPUT V.

David a toto Jiſraële rex confirmatus Tzijonem occupat & inſtaurat: amicitiam cum rege Tyriorum init: filiorum numero augetur, Peliſchtæos bis fundit: ſic in dies magis augeſcit.

1 TUNC venientes omnes tribus Jiſraëlis ad Davidem Chebronem: loquutæ ſunt dicendo, ecce nos, 'os tuum & caro tua ſumus.

2 [a] Item planè antehac cum Schaul nobis præeſſet rex, 'tu eras qui educebas & reducebas Jiſraëlem. deniq; 'dixit Jehova tibi, tu paſturus es populum meum Jiſraëlem, & tu præfuturus es anteceſſor Jiſraëli.

3 Venerunt quoque omnes ſeniores Jiſraëlis ad regem Chebronem, quibuſcum pepigit rex David fœdus Chebrone 'coram Jehova: &

[a] Heb. *etiam heri, etiam nudius tertius*

unxerunt Davidem in regem ſuper Jiſraëlem.

[b] Heb. *regnavit, ut 1. ſ. à ver. 6. ſic Ge.* 5.32.

4 Natus triginta annos David cum [b] regnare cœpit: quadraginta annis regnauit.

5 Chebrone regnavit ſuper Jehudam ſeptem annis & ſex menſibus: Jeruſchalaimis verò regnauit 'triginta tribus annis per totum Jiſraële & Jehudam.

6 'Profectò autem rege cum hominibus ſuis Jeruſchalaima contra Jebuſæum inhabitantem eam terram: allocutus eſt *ille* Davidem dicendo: ne venito huc, ſed amoveto te, 'cæcis ipſis & claudis dicentibus, non eſt venturus David huc.

7 Attamen cepit David propugnaculum Tzijonis: ea *jam eſt* civitas Davidis.

8 (Dixerat enim David die illo, quiſquis pertingens ad illud emiſſarium, cœperit percutere Jebuſæum & iſtos cæcos & claudos exoſos animo Davidis, '*primarius & princeps futurus eſt*: eò quòd dixiſſent cæcus & claudus, non introgreſſus eſt [c] huc)

[c] Heb. *in hãc domum.*

9 Et habitans David in eo propugnaculo vocavit illud, civitatem Davidis: quia ædificavit David circumquaque a munitione ipſa 'introrſum.

10 Sic pergebat David [d] continenter creſcere: quia Jehova Deus exercituum *erat* cum eo.

[d] Heb. *eundo & creſcendo.*

11 'Miſit enim Chiram rex Tyri legatos ad Davidem, lignaq; cedrina, & fabros lignarios & [e] latomos: qui extruxerunt domum Davidis:

[e] Heb. *fabros lapidum muri*

12 Cùm expertus eſſet David Jehovam ſtabiliviſſe ſe in regem ſuper Jiſraëlem, & extollere regnum ſuum propter populum ipſius Jiſraëlẽ.

13 Accepit autem David adhuc concubinas & uxores e Jeruſchalaimis poſtquam venit Chebrone: natiq; ſunt Davidi filii & filiæ.

14 Atq; hæc ſunt nomina eorum qui nati ſunt ei Jeruſchalaimis: [f] Schammuahh, & Schobab, & Nathan & Schelomo.

15 Item Jibchar & [g] Eliſchuahh, & Nepheg & Japhiahh.

16 Et Eliſchamahh, [h] & Eljadahh, & Eliphelet.

[f] qui &
Scham
Chro.3.5.
[g] qui &
Eliſcha
ibid. ver.6.
[h] qui &
Bheljada
Chro.14.

17 Audientes autem Peliſchtæi *Jiſraëlitas* unxiſſe Davidem in Regem ſuper ſe: aſcenderunt omnes Peliſchtæi, ad quærendum Davidem, verſus propugnaculum: quod audiens David 'deſcendit.

18 Cùm enim Peliſchtæi veniſſent: & diffiti eſſent per convallem 'Raphaæorum:

19 Conſuluerat David Jehovam dicendo, an aſcenſurus ſum contra Peliſchtæos? an traditurus es eos in manum meam? & dixerat Jehova Davidi, aſcende, nam [i] omnino traditurus ſum Peliſchtæos iſtos in manum tuam.

[i] Heb. tra
do tra
ſum.

20 Veniens itaq; David Bahhal-Peratzima, percuſſit eos ibi David ac dixit, rupit Jehova inimicos meos coram me, ut *eſt* eruptio aquarum: idcirco vocavit *quiſque* nomen loci illius [k] Bahhal-Peratzima.

21 Nam 'dereliquerunt ibi 'terricula ſua: quæ 'ſuſtulit David & viri ejus.

[k] id eſt pla
nitiem
rarum
turis
tus Peliſ
taorum.

22 [l] Iterum autum adhuc Peliſchtæi aſcendẽtes: diffiti erant in convalle Raphaæorum.

23 Cùm conſulenti Davidi Jehovam dixit, ne aſcendito: [m] diverte a perſequendis eis, poſteà aggredere eos ex adverſo mororum.

24 Et eſto cùm audieris ſonum inceſſus in cacuminibus mororum, ut tunc 'moveas te: tunc enim prodierit Jehova ante te ad percutiendum caſtra Peliſchtæorum.

[l] Heb.
derunt
Peliſchtai
aſcender.
[m] Heb
te a poſt

25 Cumq; David ſic faceret quemadmodum præceperat ei Jehova: percuſſit Peliſchtæos a 'Gebahho uſq; qua venis Gezerum.

ANNOTATIO.

1 Os tuum &c.] *ut Gen.* 29.14. 2 Tu eras] *vide* 1. *Schem.* 18.4. *&* 5. *verſibus.* Dixit Jehova] *cum per Schemuelem eum ungi juſſit* 1. *Schem.* 16.13. *Signum enim non fuit ſine verbo: ſed brevitatis causâ ibi reticetur.* 3 Coram Jehova] *i. publico jurejurando, Jehova advocato teſte.* 5 Triginta tribus] *Id eſt, triginta duobus cum dimidio: ſynecdoche.* 6 Profectò] *Confer quæ hic dicuntur cum* 1. *Chro.* 11.4. *&* 5. Cæcis ipſis] *freti munitione loci, ipſi imprimis Davidem ludificati ſunt, & præcipui autores fuerunt ut Davidi minimè cederetur: gloriantes vel ſe ſolos Davidem propulſaturos.* 8 Primarius & princeps &c.] *eclipſis conſequentis, ſive oratio anantapodotos, quæ impletur,* 1. *Chro.* 11.6. 9 Introrſum] *nam Joab reliquam civitatem inſtauravit* 1. *Chro.* 11.8. 11 Miſit enim] *confer hos duos verſus cum initio* 1. *Chro.* 14. 17 Deſcendit] *ex arce ſua proceſſurus contra Peliſchtæos, ut explicatur ibidem ver.* 8. 18 Raphaæorum] *in tribu Jehudæ, Jehoſ.* 15.8. 21 Nam dereliquerunt] *quaſi diceat, tam præceps fuit Davidis irruptio & illorum ruptura, ut fugientibus ne deos quidem ſuos recipere vacaverit.* Terricula] *vide annotata* 1. *Schem.* 31.9. Suſtulit] *comburendo ea, ut* 1. *Chro.* 14,12. 24 Moveas] *procedas in prælium.* 25 Gebahho] *Gibhhone in tribu Binjaminis Jehoſch.* 18.25.

CAPUT VI.

David Jiſraëlitis convocat, ut ſecum arcam Dei ex urbe Jehharimorum in civitatem ſuam deducant: in cuius deportatione peccatur, tum a ſacerdotibus dum arcam plauſtro devehendam curant: tum a Hhuzza, qui ad eam temere manum admovens divinitus in exemplum morte afficitur. Unde conſternatus David, arca in itinere Hhobed-Edomo committit, donec audita ejus proſperitate conſilium repetit, & eam ad ſe magno comitatu & lætitia adducit. Poſtremò a Micale deriſus eam ipſe graviter increpat, Deus verò ſterilitate punit.

1 POSTEA congregavit 'iterũ David quiſque delectos ex Jiſraële, triginta millia.

2 Surgente autem Davide & toto illo populo qui erat cum eo, ut abiret 'Bahhalibus Jehudæ: ad deducendum inde arcam Dei, ad quã 'invocabatur nomen, nomen *inquam* Jehovæ exercituum 'inſidentis Cerubinis:

3 'Impoſuerunt arcam Dei plauſtro novo, ut deportarent eam e domo Abinadabi, quæ *erat* in ipſo colle: Hhuzza & Achjo filius Abinadabi ducentibus plauſtrum illud novum.

4 Deportaverunt itaque eam e domo Abinadabi quæ *erat* in ipſo colle Dei *euntes* cum arca Dei: Achjo autem ibat ante arcam.

5 David verò & tota domus Jiſraëlis geſtiebant [a] *præ lætitia* coram Jehova, cum quovis *inſtrumento* e lignis abiegnis: nempe cum cicharis & cum nabliis & cum tympanis, & cum tubis

[a] Heb. lu-
bant, id eſt
ludentium
more geſti-
bant, ut
ver. 16.

tubis & cum cymbalis.

6 Sed cum veniſſent uſq; ad aream [b]Naconis: Huzza extenſa ad arcam Dei *manu*, prehendit eam: quia dimoverant eam boves.

7 Quamobrem accenſus irâ Jehova in Hhuzzam: percuſſit ibi Deus eum propter [c] hoc [*] imprudens factum: ita ut moreretur ibi, prope arcam Dei.

8 [*] Diſplicuit autem Davidi, eò quòd irrupiſſet Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat *quiſq;* locum illum rupturam Hhuzzæ, uſque in diem hunc.

9 Et timens David Jehovam die illo: dixit, [*] quomodo intraret ad me arca Jehovæ?

10 Noluitque abducere David ad ſe arcam Jehovæ in civitatem Davidis: ſed curavit David ut ea diverteret in domum [*] Hhobed-Edomi [*] Gittæi.

11 Conſidente autem arca Jehovæ in domo Hhobed-Edomi Gittæi tres menſes: cùm benediceret Jehova Hhobed-Edomo & toti domui ejus:

12 Et nuntiaretur regi Davidi dicendo: benedixit Jehova domui Hhobed-Edomi, & omnibus quæ ei *ſunt* propter arcam Dei: [*] abiens David deduxit arcam Dei e domo Hhobed-Edomi in civitatem Davidis cum lætitia.

13 Erat autem cùm grogreſſi eſſent portantes arcam Jehovæ ſex greſſibus: [*] ut ſacrificaret boves & pinguia *ſacrificia*.

14 David verò ſaltabat omnibus viribus coram Jehova: eratque David accinctus amiculo lineo.

15 Ita David & tota domus Jiſraëlis adduxerunt arcam Jehovæ cum clangore & cum ſono tubæ.

16 Fuit autem arca Jehovæ intrante in civitatem Davidis: cùm Mical filia Schaulis proſpectans per quandam feneſtram, videret regem Davidem [d] contentiſſimè ſaltantem coram Jehova, ut ſperneret eum [e] cum animo ſuo.

17 Cumq; introducta arca Jehovæ ſtatuiſſent eam in loco ſuo, intra tentorium [*] quod tetenderat ei David: obtulit David holocauſta coram Jehova & Euchariſtica.

18 Deinde cùm abſolviſſet David offerre holocauſtum & Euchariſtica: benedixit populo in nomine Jehovæ exercituum.

19 Et impertitus eſt toti illi populo, toti multitudini Jiſraëlitarũ, tam viris quam mulieribus, cuiq; tractam panis unam, & fruſtrum unum carnis, & lagenam *vini* unam: poſteà abiit totus populus ille quiſque domum ſuam.

20 Tum revertente Davide ab benedicendum domui ſuæ: egreſſa Mical filia Schaulis obviam Davidi dixit: quàm glorioſus fuit hodiè rex Jiſraëlis, qui retexit ſe hodie ante oculos ancillarum ſervorum ſuorum, [f] prorſus ut [*] retegit ſe unuſquiſpiam e vaniſſimis *hominibus*!

21 Dixit verò David ad Micalem: coram Jehova, qui elegit me præ patre tuo & præ tota familia ejus: præcepto inſtituendo me anteceſſorem ſuper populum Jehovæ, ſuper Jiſraëlem: [*] *præ lætitia geſtivi*: & geſtiam coram Jehova.

22 [*] Quo [g] abjecero me adhuc amplius, & fuero humilior ante oculos meos: eo apud iſtas ancillas, de quibus locuta es, & apud illos glorioſior ero.

23 [*] Itaque Micali filiæ Schaulis ipſi non fuit proles: in diem uſq; mortis ſuæ.

[d] Heb. *contendentem & ſaltantem.*

[e] Heb. *in corde.*

[f] Heb. *ut retegendo retigit ſe &c.*

[g] Heb. *leviorem habuero me.*

ANNOTATIO.

1 Iterum] *id eſt, ſecundò, nam bis eam ob cauſam Davidem congregaſſe Jiſraëlitas docet 1. Chron. 13.* 2 Bahhalibus] *i. urbe Jehbarimorum Jehoſ. 15.60.* Invocabatur] *id eſt, colebatur: ſynecdoche uſitata, ut Gen. 4.26.* Inſidentis] *vide 1. Schem. 4.4.* 3 Impoſuerunt] *obliti legis quæ habetur Num. 7. 9. & Peliſchtæorum exemplum ſecuti 1. Sche. 6.* 7 Imprudens factum] *quo præter munus ex lege familiæ ſuæ commiſſum geſtandi arcam humeris, eam plauſtro impoſuit: quod peccatum ſacerdotum & Levitarum omnium commune fuit: & nunc contra legem Num. 4.15. rem ſanctam attingit: quod peculiare eſt illius: ideo peculiariter in eum animadvertet Deus.* 8 Diſplicuit] *ſic idem verbum accipitur Gen. 31. 35.* 9 Quomodo intraret] *ſubaudi, cùm hoc facto declaret, non eſſe hanc ſuam voluntatem.* 10 Hhobed-Edomi] *Levitæ ex janitoribus & cantoribus 1. Chron. 15.18. & 21.* Gittæi] *ex opido Gath-Rimmane, quod a Menaſchitis & Danitis communiter fuit attributum Kehathitis, Jehoſ. 21.24. & 25.* 12 Abiens David] *Confer cum 1. Chro. 15.* 13 Sacrificaret] *in altari tumultuariè aggeſto ex lege Exod. 20.24.* 17 Quod tetenderat ei David] *antequam adduceretur arca, ut docet initium cap. 15.1. Chro. confer hæc cum 1. Chro. 16.* 20 Retegit, &c. *id eſt, ſcurriliter vel hiſtrionicè, depoſita omni honeſtate & gravitate.* 21 Præ lætitia] *eclipſis antecedentis ſive hypozeugma, quod indicat copula.* 22 Quo abjecero] *juxta ſententiam ipſius Dei 1. Schem. 2.30.* 23 Itaq;] *propter hunc ſuum in Deum & in maritum ac regem contemptum, ſterilitatis perpetuæ probro affecta eſt.*

CAPUT VII.

Nathan Davidis conſilium de ædificando templo primùm ex proprio ſenſu approbat: ſed poſteà Dei juſſu Davidi declarat, id ex vocatione non eſſe: filium autem ei promittit, qui conſilium illud fideliter exequetur: ejuſq; regno plurima, typicè in Schelomone & poſteris: perfectè verò in Christo implenda revelat. Pro quibus David indignitatem ſuam agnoſcens, & æterno Dei verbo omnia aſcribens, gratitudinem ſuam ampliſſimis verbis exponit.

1 [*] FUIT autem cùm deſideret rex domi ſuæ: & Jehova dediſſet ei quietem circumquaque ab omnibus inimicis ejus:

2 Ut diceret rex ad Nathanem prophetam: vide quæſo, ego habito in domo cedrina: dum arca ipſa Dei habitat [*] inter aulea.

3 [*] Dixit verò Nathan ad regem: quicquid eſt in [a] animo tuo abi fac; nam Jehova tecum eſt.

4 Sed fuit nocte illa: ut [b] ederetur verbum Jehovæ ad Nathanem, dicendo:

5 Abi ut dicas ad ſervum meum Davidem, ita ait Jehova: [*] túne ædificares mihi domum quam inhabitem?

6 [*] Cùm non habitarem in æde *ulla*, inde a tempore, quo deduxi filios Jiſraëlis ex Ægypto uſque in diem hunc: ſed itarem cum tentorio & cum tabernaculo:

[b] Heb. *eſſet.*

7 Quocunque itabam cum filiis Jiſraëlis, locutusne ſum quicquam ulli [c] moderatorum Jiſraëlis, quibus præceperam ut paſcerent populum meum Jiſraëlem, dicendo: quare non ædificaſtis mihi domum cedrinam?

[c] Heb. *ſceptrorum, ſynecdoche.*

8 Nunc ergo, ſic Dicito ſervo meo Davidi, ita ait Jehova exercituum: ' ego aſſumpſi te ex ipſa caula, a ſequendo grege: ut anteceſſor pręeſſes populo meo Jiſraëli.

9 Et fui tecum quocunque iviſti, excîdiq́; 'omnes inimicos tuos a facie tua: adeò ut compararim tibi nomen magnum, par nomini maximorum qui *ſunt* in terra.

10 Diſpoſiturus etiam ſum locum populo meo Jiſraëli, & plantaturus eum, ut habitet in loco ſuo, & non commoveatur amplius: neq; pergant [d] iniquitati dediti affligere eum, quemadmodū prius,

[d] Heb. *filii iniquitatis.*

11 Nimirum ex quo die mandatis inſtruxi judices ſuper populum meum Jiſraëlem: ' uſquedum quietē dedi tibi ab omnibus inimicis tuis. Denique indicat tibi Jehova: ' domum paraturum eſſe tibi Jehovam:

12 'Quando completis diebus tuis, occubueris cum patribus tuis: excitabo ſemen tuum poſt te, quod prodierit e viſceribus tuis: & ſtabiliam regnum ejus.

13 Ipſe ædificabit domum nomini meo: & ſtabiliam ſolium regni ejus uſque in ſeculum.

14 Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium: qui cùm perverſè egerit, corripiam eum ' virga hominum, id eſt, plagis humanis:

15 At benignitas mea 'non amovebitur ab eo: quemadmodum amovi a Schaule, quem amovi a facie tua.

16 Sed firma erit domus tua, & regnum tuum uſque in ſeculum, [e]' tibi erit expoſitum: ſolium tuum erit ſtabile uſque in ſeculum.

[e] Heb. *coram te. ſic Gen.* 13.9.

17 Secundum omnia verba hæc, & ſecundum totam viſionem hanc: ſic allocutus eſt Nathan Davidem.

18 Itaq; ingreſſus Rex David, [f] reſtitit coram Jehova: ac dixit, quis *ſum* ego, domine Jehova? & quæ *eſt* familia mea quòd ' deducis me eo uſque?

[f] Heb. *conſedit: catachreſis.*

19 Et parum adhuc viſum eſt hoc in oculis tuis domine Jehova: adeo ut locutus ſis etiam de familia ſervi tui in 'longinquum: [g] ' idque ſecundum rationem humanam, domine Jehova.

[g] Heb. *hæc eſt* … *hominis.*

20 Sed quid perget adhuc David loqui apud te: cùm tu cognoſcas ſervū tuum, domine Jehova?

21 ' Propter ' VERBUM tuum, & ſecundum animum tuum, præſtas [h] has omnes res maximas: notas faciendo ſervo tuo.

[h] Heb. *hanc ipſam magnitud…* 23.

22 (Propterea ' magnus es Jehova Deus: quia non *eſt* par tibi, imo non *eſt* Deus præter te:) 'omnino prout audivimus auribus noſtris.

23 Quæ ergo *eſt* ſicut populus tuus, ſicut Jiſraël gens ulla in terra? ad quam redimendam ſibi in populum [i] iverit Deus, & ad [k] comparandum ſibi nomen, & ad præſtandum 'vobis has res maximas & [l] reverenter ſuſpiciendas terræ tuæ, *expellendo* a facie populi tui, quem redimiſti tibi ex Agypto, gentes & deos earum.

[i] Heb. … *Gen.*

[k] Heb. … *dum.*

[l] Heb. … *renda.*

24 Nam ſtabiliviſti tibi, populum tuum Jiſraëlem, ut tibi *ſit* populus: uſque in ſeculum: & tu Jehova *es* eis in Deum.

25 Nnnc ergo Jehova Deus, verbum illud quod promiſiſti ſervo tuo & familiæ ejus præſta in ſeculum: & fac quemadmodum dixiſti.

26 Ut magnificetur nomen tuum uſque in ſeculum dicendo: Jehova exercituum Deus *eſt* ſuper Jiſraëlem: & domus ſervi tui Davidis ſtabilis ſit coram te.

27 Tu enim Jehova exercituum Deus Jiſraëlis 'revelaſti in aurem ſervi tui dicendo: domum ædificaturus ſum tibi: idcirco [m] judicavit ſervus tuus cum animo ſuo orandum te eſſe oratione hac.

[m] Heb. … *nit ſervus* … *cum cor* … *ſuo.*

28 'Quapropter nunc, domine Jehova, tu ipſe *es* Deus & verba tua *ſunt* veritas: promiſiſtique ſervo tuo bonum iſtud.

29 Nunc inquam, [n] placeat tibi benedicere domui ſervi tui, ut ſit in ſeculum coram te: quia tu domine Jehova dixiſti, benedictione ergo tua benedicatur domus ſervi tui in ſeculum.

[n] Heb. *vel, & benedic.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *confer totum hoc caput cum* 1.*Chron*.17. 2 Inter aulea] *in tabernaculo, quod ei in civitate ſua tetenderat, ſuprà* 6.17. 3 Dixit verò Nathan] *ut ſuprà* 1.*Schem*.16.7. 5 Túne ædificares] *hoc eſt, putáſne tantum tibi fore otii a rebus bellicis, ut eam ædificare poſſis? quaſi dicat, falleris: nam bella adhuc multa geſturus es. vide cap*.8. *Atque hæc eſt ratio, quam Schelomoni adfert* 1. *Chron*.22.11. *& Schelomo proponit* 1.*Reg*.5.3. *Avertit Davidem a ſuo inſtituto hac prima ratione.* 6 Cùm non habitarem] *Secunda ratio ab exemplo anteceſſorum qui nihil tale ſuſceperunt: ſcientes Dei vocationem expectandam eſſe.* 8 Ego aſſumpſi te] *accommodat ſecundam rationem ad perſonam Davidis: quaſi dicat, reliquam partem officii illius exequere, ad quod te aſſumpſi, & in quo opem meam expertus es.* 9 Omnes inimicos] *id eſt, Schaulem & quicunque oppoſuerant ſe Davidi ne regnaret.* 11 Uſquedum] *id eſt, uſque ad hoc tempus, ut ſupra ver.* 1. Domum paraturum] *ideoq; hanc tuam eſſe vocationem, ut huic promiſſioni inſervias, & regnum ſtabilias perventurum ad ſucceſſorem tuum.* 12 Quando] *Poſtrema pars, promiſſio hæredis, regni & domus, in Schelomone & poſteris typica, in Chriſto abſoluta: ut oſtendit illud,* Uſque in ſeculum: *confer cum* 1. *Chronic*. 22. 8. *& ſequentibus.* 14 Uirga hominum] *id eſt, modum adhibebo caſtigationibus, ut patres cùm caſtigant filios.* 15 Non amovebitur] *ita ut convellam regnum ejus, transferamq́ in aliam familiam.* 16 Tibi expoſitum] *ut a tua poſteritate poſſideatur.* 18 Deducis eouſque] *id eſt, evehis ad tantam amplitudinem: metaphora. Exordium a comparatione perſonæ ſuæ & ſuorum, cum beneficiis Dei ſive acceptis ſive promiſſis.*

19 Idque ſecundum rationem] *id eſt, familiariter mecum agis, ut ſolet homo cum homine: ita commendat beneficia Dei a forma, ut in ſuperioribus a re ipſa.* 21 Propter] *Propoſitio, cauſam continens beneficiorum Dei erga populum & erga ſe.* VERBUM] *id eſt, propter Chriſtum ſervum tuum. vide* 1. *Chron*. 17.19.22. Magnus es] *id eſt, magnus agnoſceris.* Omnino prout] *quæ majoribus noſtris fuerant promiſſa, jam re ipſa conſignas mihi ſervo tuo.* 23 Vobis] *Apoſtrophe ad populum Dei.* 27. Revelaſti] *ſuprà ver*.11. 28 Quapropter] *Concluſio poſtulatoria a natura: libera voluntate: promiſſionibus: & fide Dei.*

CAPUT VIII.

David contra Peliſchtæos, Moabitas, Tzobæos, Damaſcenos, Edomæos adeò proſperè pugnat, ut eis cæſis amplam prædam reportet, & eos tributarios reddat: Regi verò Chamathæ per filium muneribus inſtructum, amicitiam petenti aſſentitur, muneraq; cum ſpoliis Deo conſecrat.

1' FUIT enim poſt hæc, ut David percutiens Peliſchtæos deprimeret eos, & acciperet David 'frænum [a] Amgaris e manu Peliſchtæorum.

2 Pecuſſit etiam Moabitas, cúmque metiretur ' eos funiculo dejicendo ' eos in terram: 'metiebatur duobus funiculis quos morte afficeret, integro autem funiculo quos in vita conſervaret: fueruntque Moabitæ Davidi ſervi 'afferentes munus.

3 Percuſſit quoque David [b] Hadad Hhezerem filium Rechobi ' regem Tzobæ: cùm proficiſceretur *David* ad repellendam manum ejus,' verſus flumen Euphratem.

4 Cepitque David ex eis mille *currus*, & 'ſeptingentos equites, & viginti millia virorum peditū & ſuccidiſis David ſuffraginibus omnium [c] curruūm equorum, reliquum fecit ex eis *ad* centum currus.

5 Venerant autem Syri [d] Damaſceni ad juvandum Hadad Hhezerem regem Tzobæ: quapropter percuſſit David e Syris viginti duo millia virorum:

6 Impoſuitque David ſtationarios Syriæ Damaſcenæ: & fuerunt Syri Davidi ſervi adferentes munus: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

[a] *Heb. Amme proprium nomen montis Peliſchtæorū, ex quo & appellativo Har conflatum eſt nomen Amgaris: de quo Plin. lib. 5. cap. 13. natur. hiſt.*

[b] *qui & Hadar Hhezer. 1. Chro. 18. dicitur.*

[c] *Heb. omnium currūum: metonymia.*

[d] *in Chronicis Darmaſkeni: & ſic deinceps.*

7 David autem acceptos umbones aureos, qui *erant* penes ſervos Hhadad Hhezeris: attulit Jeruchalaima.

8 E [e] Betacho quoque & [f] Berothai civitatibus Hadad Hhezeris: accepit rex David æris quamplurimùm.

9 Cumque audiret Tohhi rex Chamathæ: Davidem percuſſiſſe totas copias Hadad Hhezeris.

10 Miſit Tohhi [g] Joramum filium ſuum ad regem Davidem ad rogandum eum de proſperitate, & ad benedicendum ei: eò quòd præliatus contra Hadad Hhezerem, percuſſiſſet eum. (nam Hhadad Hhezer [h] bella gerebat contra Tohhin) erantque in manu 'illius ' inſtrumenta argentea, & inſtrumenta aurea, & inſtrumenta ænea.

11 Hæc quoque ' conſecravit rex David Jehovæ: cum argento & auro quod conſecraverat *ablatum* ab omnibus gentibus quas ſubegerat.

12 A Syris & a Moabitis, & ab Hhammonitis, & a Peliſchtæis, & ab Hhamalekitis: etiam de præda Hadad Hhezeris filii Rechobi regis Tzobæ.

13 Comparavit etiam David nomen, cùm reverteretur a cæde Syrorum, in ' valle ſalis: & '*percutiens* octodecim millia.

14 Adeò ut diſponens in Edomæum ſtationarios, in tota Edomæa poneret ' ſtatiorios, & eſſent omnes Edomæi ſervi Davidis: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

[e] *quæ in Chronicis Tibchath transpoſitis literis & mutata forma: Tauba Ptolemæo.*

[f] *in Chron. Cun: Ptolemæo Barathena.*

[g] *Hadoramū* 1. *Chr.* 18. 10

[h] Heb. *vir bellorū Tohhi erat Hadad-Hhezer.*

ANNOTATIO.

1 Fuit enim] *ætiologia ſive confirmatio cauſæ. cur noluerit Deus templum a Davide ſibi ædificari eſt hic & capite* 10. *nam utrobiq; ſumma bellorum, quæ ſupererant Davidi gerenda, recenſetur*. Frænum Amgaris] *id eſt, Gathum potentiſſimum illius montis oppidum, cujus clauſura totus Peliſchtæorum tractus mōtanus, ab hoſtibus defendebatur: vide* 1. *Chron.* 18.1. 2 Eos] *regionem eorum, metonymia.* Eos in] *civitates eorum æquando ſolo.* Metiebatur] *ſenſus eſt regionem in tres partes menſus eſt adhibito funiculo, ex quibus unam conſervavit iis occiſis qui erant in aliis duabus.* Afferentes munus] *i. tributarii, ut infrà ver.* 6. 3 Regem Tzobæ] 1. *Schem.* 14.48. *belli hujus occaſio attingitur hic, quòd Chamatham invaſurus exercitum per terminos Davidis duceret cùm dicitur, ad repellendam manum ejus, i. propulſandas copias ejus a ſuis finibus.* Verſus flumen] *finis hujus belli, ut fines regni ſui eò produceret, hac occaſione, ſecundū promiſſionem Gen.* 15.18. *quod innuit* 1. *Chro.* 18.3. 4 Septingentos] *i. decurias equitum ſeptingentas, quæ efficiunt ſeptem millia equitum: ibid. ver.* 4. *ſic infrà* 10.17. 10 Illius] *Jorami filii Tohhi.* Inſtrumenta] *quæ patris nomine dedit Davidi.* 11 Conſecravit] *ad futuri templi ornatum: vide* 1. *Chron.* 18.11. & 26.26. 13 Valle ſalis] *in Edomæa* 2. *Reg.* 14.7. & *Pſalm.* 60. Percutiens] *duce Abiſchajo, ut commemorat.* 1. *Chron.* 18 14 Stationarios] *quibus præerat prorex uſque ad Jehoſchaphati tempus* 1. *Reg.* 22.48.

CAPUT. IX.

David Jiſraëlitis jus dicens, curatores Reipub. & eccleſiæ ordinat: & fœderis ſui cum Jonathane memor, domeſticum exemplum pietatis & fidei in Mephiboſchethum Jonathanis filium edit.

1' REGNABAT itaque David ſuper totum Jiſraëlem: eratq; David exercens judicium & juſtitiam in toto populo.

2 Joab autem filius Tzerujæ ' præerat militiæ: & Jehoſchaphat filius Achiludis [a] a memoria *erat*.

3 Et 'Tzadok filius Achitubi, ac Achimelech filius 'Ebjatharis ſacerdotes: Scheraja autem ſcriba.

4 Et Benaja filius Jehojadahhi [b] præerat 'Cerethæis & 'Pelethæis: filii denique Davidis 'præſides erant.

[a] *Heb. monitor.*

[b] *Heb. cum Ceretheo & Pelethæo.*

5 Dixit verò David an certè ſupereſſet adhuc qui relictus ſit de familia Schaulis: ut exerceam erga eum benignitatem propter Jonathanē?

6 Erat autem ſervus familiæ Schaulis nomine Tziba, quem vocarūnt ad Davidem: ad quē dicente regē: Túne es Tziba? dixit *ſum*, ſervus tuus.

7 Dicente verò rege, an nullus amplius ſupereſt familiæ Schaulis erga quem exerceā ' benignitatem Dei? dixit Tziba ad regem: *ſupereſt* adhuc filius Jonathanis,' affectus pedibus.

8 Tunc dixit ei rex: ubinam eſt? dixit Tziba ad regem: ecce eſt in domo Maciris, filii Hhammielis 'Lodebari.

9 Mittens ergo David aſſumpſit eum e domo Maciris filii Hhammielis Lodebaro.

10 Cumque ingreſſus eſſet Mephiboſcheth filius Jonathanis filii Schaulis ad Davidem, procidens in faciem ſuam incurvavit ſe: & dicenti Davidi, Mephiboſcheth, dixit, ecce ſervum tuū.

11 Tum dixit ei David: ' ne timeto: nam[c] omnino exerciturus ſum erga te benignitatem, propter Jonathanem patrem tuum: & ' reſtituam tibi totum agrum Schaulis ' patris tui: tu verò ſumpturus es cibum in menſa mea ſemper.

[c] Heb. *exercendo exerciturus ſum.*

12 Qui incurvans ſe dixit: quid *eſt* ſervus tuus: ut reſpexeris ad 'canem mortuum,[d] qualis *ſum* ego?

[d] Heb. *qui ſicut ego.*

13 Quum ergo vocaſſet rex Tzibam puerum Schaulis, edixit ei: quicquid *erat* Schauli & toti familiæ ejus, ' do filio domini tui.

14 Quapropter colito ei terram, tu, & filii tui, & ſervi tui: deinde ' afferto, ut ſit ' filio domini tui cibus quem comedat: ſed Mephiboſcheth filius domini tui, ſumpturus eſt ſemper cibum in menſa mea: (Tzibæ autem quindecim *erant* filii & viginti ſervi).

15 Dixitq; Tziba ad regem: omnino prout præceperit dominus meus rex ſervo ſuo, ſic facturus eſt ſervus tuus: quanquam Mephiboſcheth comedens ' in menſa mea *foret* ' ut unus e filiis regiis.

16 *Erat* autem Mephiboſchebo filius parvus, nomine Mica: & quotquot habitabant domi Tzibæ, ſervi erant Mephiboſchetho.

17 Ita Mephiboſceth reſidebat Jeruſchalaimis, quia in menſa regis ſemper comedebat: quamvis eſſet claudus [e] utroque pede.

[e] Heb. d *bus pedib.*

ANNOTATIO.

1 Regnabat] *hos quatuor verſus, quia non ad bella cum exteris: ſed ad domeſticam gubernationem pertinent, ſequentibus conjunximus, quia eodem ſpectant.* 2 Præerat militiæ] *ex eo quod geſſiſſe legitur ſuprà* 5.8. 4 Tzadok] *e genere Elhhazaris.* 1 *Chron.*6.8. Ebjatharis] *filii Achimeleci occiſi a Schaule* 1. *Schem.*22. *e genere Ithamaris.* 1. *Chron.* 24.3. 3 Cerethæis] *id eſt, Jſraëlitis, quorum colonias devictis Peliſchtæis, qui Cerethæi dicuntur.* 1. *Schem* 30.14. *in illorum agrum tranſmiſerat: ſive ibi commorarentur, ſive inde in prætorianam cohortem cooptarentur, ut exercitatiſſimi.* Pelethæis] *id eſt, militibus e tribu Jehudæ: natis Peletho Jerachmeelis filio, de quo* 1. *Chron.* 2.33. *nam hi quoque, ut Peliſchtæis contermini, in bellis erant exercitatiſſimi: vide* 1. *Schem.*27.10. & 30.29. Præſides] *id eſt, primarii adminiſtri ad latera regis, ut* 1. *Chron.* 18.17. *De hac voce vide Gene.* 41.45. 7 Benignitatem Dei] *id eſt, fœdere & jurejurando coram Deo promiſſam.* 1. *Schem.* 20.15. Affectus pedibus] *ſupra* 4.4. 8 Lodebari] *Locus trans Jardenem, ut apparet, infrà.*17.27. 11 Ne timeto] *a me, quamvis Iſchboſchethi partes ſecutus ſis: infrà* 19.29. Reſtituam tibi] *quaſi dicat: tantiſper dum latuiſti, avitam hæreditatem bona fidei poſſeſſores obtinebant: nunc autem te inventum in eorum poſſeſſionem remittam, ex lege Num.*27.8. & 9. Patris tui] *id eſt, avi tui, ut Exodi.*2.18. 12 Canem mortuum] *vide* 1. *Schem.*24.15. *in annotatione.* 13 Do filio] *hæreditatis jure.* 14 Afferto] *videlicet, proventus ejus: nam eum colonum partiarium inſtituit David: vide infrà* 19.30. Filium domini] *id eſt, Micæ filio Mephiboſchethi, qui jam eſt dominus tuus.* 15 In menſa] *quam ego ei paraturus eſſem.* Ut unus] *ut filium Regis decet.*

CAPUT X.

David a Hhammonitis injuria in legatos ſuos, & belli apparatu provocatus, contra Hhammonitas & auxiliares eorum copias per Joabum & Abiſchajum feliciter pugnat. Deinde eoſdem novis auxiliis inſtructos rurſus cædens, pacem petere & & ſervitutem paciſci cogit.

1 ' Fuit quoque poſteà, cùm mortuo ' rege Hhammonitarum, regnaret Chanun filius ejus pro eo:

2 Ut diceret David: exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaſchi, ' quemadmodum exercuit pater ejus erga me benignitatem: & mitteret David conſolatum eum per ſervos ſuos de patre ejus: venirentq; ſervi Davidis in regionem Hhammonitarum.

3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum ad Chanunem dominum ſuum: Davidne honore afficere patrem tuum in oculis tuis *videtur*, quia miſit tibi conſolatores? an nō ut perſcrutetur hanc civitatem, & ad explorandum eam, denique ad evertendum eam miſit David ſervos ad te?

4 Accipiens Chanum ſervos Davidis, abraſit dimidium barbæ eorum, & precidit veſtes eorum per medium, uſque ad nates eorum: ſic remiſit eos.

5 Quod cum indicaſſent Davidi, miſit obviam eis: (erant enim homines illi rubore ſuffuſi valde:) edixitque rex, conſidete Jerichunte donec refloreſcat barba veſtra, ut revertamini.

6 Videntes itaque Hhammonitæ ſe fœtidos factos Davidi: miſerunt Hhammonitæ qui ' mercede conducerent e Syris [a] ' Rechobæis & e Syris ' Tzobæis viginti millia peditum: & a rege ' Mahhacæ mille viros, & ' viros Tobi, duodecim millia virorum.

[a] Heb. d Rechobi.

7 Quod audiens David: miſit Joabum cum toto exercitu ſuo robuſtiſſimos quoſque.

8 Egreſſi itaque Hhammanitæ inſtruxerunt aciem ad ' oſtium portæ: Syri verò Tzobæ & Rechobi, & viri Tobi ac Mahhacæ [b] ſeorſim *erant* in agro.

[b] Heb. Gen.43.32.

9 Quam ob rem videns Joab, obverſam eſſe contra ſe aciem [c] a fronte & a tergo: ſelectos ex omnibus lectiſſimis Jiſraëlis, inſtruxit adverſus Syros.

[c] Heb. a

10 Reſiduum autem populi tradidit in manum Abiſchai fratris ſui: quod inſtrueret adverſus Hammonitas.

11 Ac dixit: ſi Syri robuſtiores fuerint me, tum eſto mihi [d] auxilio: quòd ſi Hammonitæ robuſtiores fuerint te: viciſſim ibo, ut auxilio ſim tibi.

[d] Heb. *ſic deinceps.*

12 Confirmare, imò confirmemus nos pro populo noſtro, & pro civitatibus Dei noſtri: Jehova autem faciet quod bonum *videbitur* in oculis ſuis.

13 Tum accedente Joabo & populo qui erat

cum eo, in prælium contra Syros: fugerunt a facie ejus: Hammonitæ verò videntes fugiſſe Syros, fugerunt a facie Abiſchai, & ingreſſi ſunt civitatem ſuam: deinde revertens Joab a Hhammonitis ingreſſus eſt Jeruſchalaima.

14 Sed videntes Syri ſe plaga effectos fuiſſe coram Jiſraële: rurſus congregaverũt ſe ſimul.

15 Et mittens Hadarhhezer, eduxit Syros qui degunt trans flumen, veneruntque [e] Chelamum Schobaco principe militiæ Hhadarhhezeris præeunte illis.

[e] qui & Schophac 1. Chro. 19.16.

16 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congregato toto Jiſraële, trajecit Jardenem venitq; Chelamum: ubi Syri inſtruentes aciem adverſus Davidem præliati ſunt contra eum.

17 Sed fugerunt Syri a facie Jiſraëlis: & occidit David e Syris [f] ſeptingentorum curruum equites, & quadraginta *peditum* millia: Schobacum quoque principem militiæ illius percuſſit: ita ut moriretur ibi.

18 Quam ob rem videntes omnes reges [g] ſervi Hhadarhhezeris, ſe plaga affectos eſſe ante Jiſraëlitas, pacem ineuntes cum Jiſraëlitis ſervierunt eis: metuebant enim Syri amplius auxilio eſſe Hhammonitis.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *confer hoc caput cum 1. Chron. 19.* Rege Hhammonitarum] *id eſt, Nachaſcho, de quo 1. Schē. 11.* 2 Quemadmodum exercuit] *nihil planè reperitur Nachaſchum beneficii præſtitiſſe Davidi: ſed veriſimile eſt, illum in Schaulis odium, a quo magnam cladem acceperat 1. Schem. 11. Davidi fugienti gratificatum eſſe.* 6 Mercede] *id eſt, mille talentis argenti, ut 1. Chro. 19.6.* Rechobæis & Tzobæis] *ſubditis Hadarhhezeris.* Mahhacæ] *finitimæ Gilhhadis in Trachonitide: vide Deut. 3.14.* Viros Tobi] *vide Judic. 11.5. hic autem non enumerantur currus, de quibus 1. Chron. 19.7.* 8 Oſtium portæ] *civitatis Medebæ in fine Hhammonitarum: Num. 21.30. 1. Chron. 19.7.* 15 Chelamum] *fortè oppidum illud eſt, quod Ptolomæus Alamtham vocat, apud Trachonitas Arabas.* 17 Septingentorum curruum] *id eſt, ſeptingentarum decuriarum equites, ut ſuprà 8.4. Ideo 1. Chron. 19.18. ſeptem millia equitum fuiſſe dicuntur.* 18 Servi] *id eſt, conducti ab eo, ut ipſi in eo bello operam ſuam locarent.*

CAPUT XI.

David redintegrato contra Hhāmonitas bello, cùm domi deſideret Urijæ uxorem formoſam lavantem videns accerſit, & a ſe compreſſam remittit: quam ex ſe concepiſſe audiens, maritum e caſtris revocat, ut partus illius haberetur. Quod quia non ſuccedit, remiſſum in caſtra Urijam cum literis, Joabo mandat, ut eum interficiendum hoſtibus objicat: quo effecto viduam ejus ducit, & filium ex ea ſuſcipit.

1 SED fuit [a] vertente anno, quo tempore prodeunt reges: cùm miſiſſet David Joabum & ſervos ſuos cum eo, ac totum Jiſraëlem qui perderent Hhammonitas & obſiderent [b] Rabbam: Davide deſidente Jeruſchalaimis:

2 Fuit, inquam, tempore [c] veſpertino, cùm ſurrexiſſet David a cubili ſuo, & obambulans in tecto domus regiæ, mulierem [d] lavantem ſe vidiſſet ex ipſo tecto: quæ quidem mulier pulchra aſpectu erat valde:

3 Ut mitteret David ſciſcitatus de ipſa muliere (cùm dixiſſet *quiſpiam*, an non *eſt* [a] Bathſchebahh filia Elihhami uxor Urijæ [e] Chittæi?)

[a] quæ & Bathſchuahh & pater ejus Hhammiel tranſpoſitis ſyllabis, 1. Chro. 3.5.

4 Mitteret, inquam, David nuntios ut aſſumeret eam: qua ingreſſa ad ipſum cubavit cum ea, cùm ipſa [b] purgaſſet ſe ab immunditia ſua: poſteà reverſa eſt domum ſuam.

[b] Heb. *ſanctificaſſet ſe.*

5 Concepit autem mulier: quapropter mittens indicavit Davidi dicens: gravida ſum.

6 Tunc mittens David *edixit* Joabo: mitte ad me Urijam Chittæum: miſitque Joab Urijam ad Davidem.

7 Ingreſſum autem Urijam ad ſe: interrogavit David de [c] proſperitate Joabi, & de proſperitate populi & [c] de proſperitate belli.

[c] Heb. *pace.*

8 Deinde dixit David Urijæ: deſcende domũ tuam & lava pedes tuos: ſic egreſſo Urija e domo regia, [f] egrediebatur poſt eum ferculum regium.

9 Sed cubavit Urija ad oſtium domus regiæ, cum omnibus ſervis domini ſui: neque deſcendit domum ſuam.

10 Quod cùm nuntiaſſent Davidi dicendo: non deſcendit Urija domum ſuam: dixit David ad Urijam: nónne ex itinere advenis? quare non deſcendiſti domum tuam?

11 Dixit verò Urija ad Davidem: [a] arca ipſa, & Jiraël ac Jehuda manent in tuguriis: & Joab [b] dominus meus, ac ſervi domini mei in ſuperficie agri caſtra habent: & ego ingrederer domum meam ad comedendum & ad bibendum & ad cubandum cum uxore mea? [d] ut vivis & ut vivit anima tua, non ſum facturus rem hanc.

[d] Heb. *vita tua & vita anima tua.*

12 Tum edixit David Urijæ: ſubſide hîc etiã hodie, & cras dimittam te: ſic ſubſedit Urija Jeruſchalaimis die illo & poſtridie.

13 Quo accerſivit eum David, ut comederet ante ſe & biberet, & [c] inebriaret eum: attamen egreſſus eſt veſpere ad cubandum in cubili ſuo cum ſervis domini ſui: neque domum ſuam deſcendit.

14 Fuit itaq; mane ut David ſcriptam epiſtolam ad Joabum: mitteret [e] per Urijam.

[e] Heb. *per manũ Urijæ.*

15 Scribebat autem in ea epiſtola, dicendo: adhibete Urijam ex adverſo [f] præliatorum fortiſſimorum: deinde avertite vos [g] ab eo, ut percuſſus moriatur.

[f] Heb. *belli fortiſſimi: metonymia.*

[g] Heb. *a poſt eum.*

16 Fuit ergo Joabo obſervante civitatem: ut poneret Urijam verſus locum illum: ubi ſciebat eſſe viros ſtrenuos.

17 Egreſſiſque viris civitatis, & pugnantibus contra Jehudam, caderent e populo, e ſervis Davidis: & moreretur etiam Urija Chittæus.

18 Quare mittens Joab, qui indicaret Davidi ſingulas res hujus prælii:

19 Præcepit nuntio dicendo: cùm abſolveris ſingulas res hujus prælii eloqui apud regem:

20 Tum eſto, ſi [h] invehatur æſtuãs ira regis, ita ut dicat tibi: quare acceſſiſtis ad civitatem expugnaturi? an non ſciebatis quàm ejaculentur e muro?

[h] Heb. *ſi aſcendat.*

21 Quis percuſſit Abimelecum filium [i] Jerubbeſchethi? an non mulier dejecit ſuper eum fragmen molæ e muro, ita ut mortuus ſit Tebetzi?

quare acceſſiſtis ad murum? *eſto inquam* ut dicas, etiam ſervus tuus Urija Chittæus mortuus eſt.

22 Sic abivit nuntius ille: qui veniens indicavit Davidi omnia *ad* quæ miſerat eum Joab.

23 Dixitque nuntius ille ad Davidem: cum fortiter ſe gerentes contra nos homines; illi, prodirent ad nos in agrum: & inſtaremus illis uſq; ad oſtium portæ:

24 Jaculati ſunt jaculatores contra ſervos tuos e muro, & mortui ſunt e ſervis regis: ac etiam ſervus tuus Urija Chittæus mortuus eſt.

25 Edixit verò David nuntio: ſic dicito ad Joabum: ne mala videatur in oculis tuis hæc res: nam[l] hujuſmodi *ratione* & hujuſmodi *homines* conſumere ſolet gladius: confirma militiam tuam contra iſtam civitatem, ut deſtruas eam, & confirma ipſum *militem*.

26 Audiens verò uxor Urijæ, mortuum eſſe Urijam virum ſuum: planxit de marito ſuo.

27 Sed cùm tranſiſſet luctus, & mittens David recepiſſet eam in domum ſuam: fuit ei uxor, & peperit ei filium: mala autem viſa eſt hæc res, quam fecit David, in oculis Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Vertente anno] *id eſt, redeunte æſtate, qua ſolent bella geri.* Rabbam] *metropolim Hhammonitarum Philadelphiam dictam.* 2 Veſpertino] *id eſt, pomeridiano, quo ſolent homines meridiari.* Lavantem ſe] *id eſt, purgantem ſe ab immunditia, ut exprimit verſus 4. ex lege Levitici 11.* 3 Chittæi] *vide annotata 1. Schem. 26. 6.* 8 Lava pedes] *id eſt, recrea te a labore itineris: ſynecdoche.* Egrediebatur] *id eſt, mittebatur a rege ad eum, in benevolentiæ ſignum.* 11 Arca ipſa] *ſolebat enim in gravibus bellis arca deferri in caſtra: ut apparet ex 1. Schem. 4. 4. & 14. 19.* Dominus meus Joab] *regis vicarius, & totius exercitus imperator: ſic infrà 20. 6.* 13 Et inbriaret] *ut ebrium remitteret domum, quod a ſobrio non obtinuerat.* 21 Jerubbeſchethi] *Gidhhonis, qui Jerubbahhal dicitur: Judic. 6. 32, nam idem eſt Jerubbeſcheth: vide hanc hiſtoriam Judicum 9. 50. &c.* 27 Hæc res] *totum hoc Davidis factum: eſt enim hic paraſceve ad ſequens caput, quo reprehenditur David.*

CAPUT XII.

Nathan a Deo miſſus, propoſita Davidi parabola quid juris eſſet expiſcatus: eum ad facti ſui conſcientiam revocat, & reſipiſcenti veniam pronuntiat, ſed caſtigationibus conjunctam: de quarum una, nimirum infantis morte, David ſperans Deum exorari poſſe, fletu, jejunio, precibuſq; eum ſollicitat: donec audita infantis morte voluntati ejus acquieſcit. Poſteà Schelomonem ex Bath-Schebahba ſuſcipit: Rabbam expugnat, & de Hhammonitis, injuriæ legatis factæ nomine, ſupplicia gravia ſumit.

1 QUAPROPTER miſit Jehova Nathanem ad Davidem: qui ingreſſus ad eum dixit ei: duo homines erant in civitate quadam, unus dives, alter verò pauper.

2 Diviti erant greges & armenta multa admodum.

3 Pauperi autem nihil quicquam: niſi agna una parva quam emerat, quam alebat, ut educaretur ſecum, & cum filiis ſuis pariter: de fruſto *panis* ejus comedebat, & de poculo ejus bibebat, & in ſinu ejus cubabat: denique erat ei tanquam filia.

4 Sed adveniente viatore ad virum illum divitem, pepercit accipere de grege ſuo, aut de armento ſuo, quod pararet viatori qui venerat ad ſe: accipiens verò agnam viri illius pauperis, paravit eam illi viro, qui venerat ad ſe.

5 Tunc David accenſus ira in virum illum valde: dixit ad Nathanem: ut vivit Jehova,[a] reus mortis *eſt* vir ille qui fecit hoc.

6 Agnam quoq; ipſam rependito quadruplam: eò quòd fecit rem hanc, & eò quòd non pepercit.

7 Tum dixit Nathan ad Davidem: tu vir ille es: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: ego unxi te in regem ſuper Jiſraëlem, & ego te eripui e manu Schaulis.

8 Præterea tradidi tibi domum dominorum tuorum, etiam uxores dominorum tuorum[b] ad animum tuum, denique tradidi tibi domum Jiſraëlis & Jehudæ: & ſi parum eſt, additurus fui tibi[c] hæc & talia.

9 Quare ſpreviſti verbum Jehovę faciendo quod malum *videtur* in oculis ejus? Urijam Chittæum percuſſiſti gladio, ut uxorem ejus aſſumeres tibi in uxorem: occidiſti autem eum gladio Hhammonitarum.

10 Nunc itaq; non amovebitur gladius a domo tua, uſque in ſeculum: eò quòd ſpreviſti me, ut acciperes uxorem Uriję Chittæi, quæ eſſet tibi uxor.

11 Sic ait Jehova: ecce ego ſuſcitaturus ſum contra te malum e domo tua, & accipiens uxores tuas ante oculos tuos tradã proximo tuo: qui cubabit cum uxoribus tuis:[d] coram iſto Sole.

12 Quamvis tu feceris clam: attamen ego facturus ſum rem hanc coram toto Jiſraële, & coram Sole.

13 Tum dixit David ad Nathanem: peccavi Jehovæ: quapropter dixit Nathan ad Davidem: etiam Jehova tranſtulit peccatum tuum: non es moriturus.

14 Tantummodo quia[e] planè irritaſti Jehovam per inimicos ejus in hac re: ſimiliter iſte filius, qui natus eſt tibi,[f] omnino moriturus eſt.

15 Deinde abiit Nathan domum ſuam: & Jehova plaga affecit infantem illum, quem pepererat uxor Urijæ Davidi, adeò ut conficeretur morbo.

16 Quam ob rem requiſivit David Deum propter puerum: &[g] utens David jejunio cùm rediiſſet, pernoctavit & cubavit humi.

17 Et quamvis ſeniores domus ejus inſtarent apud eum, ut erigerent eum a terra: noluit tamen: neque refecit ſe cum eis cibo.

18 Fuit autem die ſeptimo, cùm mortuus eſſet infans: ut timerent ſervi Davidis nunciare ei mortuum eſſe infantem. dicebant enim: ecce cùm eſſet infans vivus alloquebamur eum: ſed non auſcultabat voci noſtræ: quo modo ergo dicentibus nobis ad eum, mortuus eſt infans, id afficiet *eum* malo?

19 Sed videns David ſervos ſuos inter ſe muſſitantes, intellexit David mortuum eſſe infantẽ: dix-

[a] Heb. *filius mortis.*

[b] Heb. *in ſinu tuo metonymia: ſic Pſal. 89. 51.*

[c] Heb. *ſicut hæc & ſicut hæc.*

dixitque David ad ſervos ſuos: mortuúſne eſt infans? qui dixerunt, mortuus eſt.

20 Tum ſurgens David e terra lavit ſe, ac unxit ſe, & mutatis veſtimentis ſuis, ingreſſus domum Jehovæ incurvavit ſe: poſteà rediens domum ſuam, petiit ut apponerent ipſi cibum, & comedit.

21 Dicebant autem ſervi ejus ad eum: quę *eſt* hæc res quam feciſti? propter iſtum infantem viventem jejunans flebas: poſtquam verò mortuus eſt infans, ſurgens comediſti cibum.

22 Qui dixit: dum infans viveret, jejunans flebam: quia dicebam quis ſcit? gratiam poteſt facere mihi Jehova, ut vivat infans.

23 At nunc mortuus eſt: quorſum ego jejunarem? poſſémne revocare eum denuo? ego ſum abiturus ad ipſum: at ipſe non eſt reverſurus ad me.

24 Itaque David conſolatus Bath-Schebahham uxorem ſuam, & accedens ad eam cubavit cum ea: peperitque filium, cujus nomen vocavit *David* Schelomonem: & Jehova dilexit eũ.

25 Ideoque mittens per Nathanem Prophetam, vocavit etiam nomen ejus [h] Jedidjan: propter Jehovam.

[h] ... eſt, ama- ... Dei.

26 Bellum autem gerens Joab contra Rabbam Hhammonitarum capiebat ipſam civitatem regiam.

27 Sed mittens Joab legatos ad Davidem: dixit, oppugnavi Rabbam, etiam cepi [i] civitatis *partem ubi eſt* aqua:

[i] Heb. *civitatem aqua.*

28 Quare nunc congrega reſiduum populi & caſtrà metare contra hanc civitatem ut capias eam: ne ſi cepero civitatem, prædicetur nomen meum de ea.

29 Itaque David congregato toto populo, profectus eſt Rabbam: quam expugnavit & cepit.

30 Et aſſumpſit coronam regis eorum a capite ejus, cujus pondus erat talenti auri cum lapidibus pretioſis: quæ impoſita fuit capiti Davidis: prædamque civitatis detulit multam valde.

31 Populum verò, qui erat in ea, eductum [k] ſubjecit ſerrę, & tribulis ferreis, ac ſecuribus ferreis: traduxitque eos in laterariam: & ſic fecit omnibus civitatibus Hhammonitarum: deinde reverſus eſt David cum toto populo Jeruſcahalaima.

[k] Heb. *quos poſuit in ſerra.*

ANNOTATIO.

1 Duo homines] *Allegoria ſive parabola, qua propheta Davidem adigit ad ferendum contra ſe ſententiam.* 6 Quadruplam] *Ex lege Exod* 22.1. *Sic accipendam eſſe vocem, non autem pro bis quadrupla, apparet ex uſu ſimilis vocis, Jeſchahh.* 30.26. Eò quòd] *ætiologia ſuis duabus partibus, duobus condemnationis membris reſpondens: ita ut prior pars ad poſterius condemnationis membrum pertineat velut propinquius, ex Hhebræorum uſu.* Non pepercit] *id eſt, fecit contra id quod præcipitur Deut,* 15. *ac proinde reus mortis eſt.* 8 Etiam uxores] *quaſi dicat, res & perſonas etiam intimas atque chariſſimas, eorum qui prius tui erant domini, ſubjeci tibi.* Domum] *id eſt, regnum totius populi.* 10 Uſque in ſeculum] *quandiu vives: vide* 1. *Schem.* 1.22. 11 Malum e domo] *Abſchalomum Davidis filum, infrà* 15.16 *&* 17. Ante oculos tuos] *id eſt, te vivo: ſynecdoche.* Qui cubabit] *infrà* 16.21. *&* .22. Coram iſto ſole] *id eſt, palam & interdiu.* 13 Peccatum tuum] *id eſt, perſonam tuam liberat peccato & pœna, quam tu in te pronuntiaveras ſuprà ver.* 5. 14 Per inimicos] *id eſt, Hammonitas, quorum opera es uſus ad occidendum Urijam innoxium.* 16 Cum rediiſſet] *a domo Dei, ubi eum requiſiverat.* 18 Die ſeptimo] *ab ejus nativitate.* 20 Lavit] *ut ſe ex jejunio recrearet & luctum deponeret: vide infrà* 14.3. 22 Quis ſcit] *quaſi dicat, quis poſſit affirmare commutationem illam irrevocabilem eſſe?* 24 Vocavit David] *ex Dei juſſu.* 1. *Chron.* 22.9. 25 Propter Jehovam] *quia amabatur ab eo.* 26 Civitatam regiam] *id eſt, partem civitatis, ubi erat regia. Regreditur ad hiſtoriam intermiſſam in principio capitu* 11. 28 Prędicetur] *id eſt, aſcribatur mihi victoria.* 30 Talenti] *id eſt, ſexaginta librarum: vide Exod.* 25.39. 31 Subjecit ſerræ] *id eſt, his ſuppliciorum generibus eos affecit, ferro & igne.*

CAPUT XIII.

Amnon ſororis amore languens, conſilio Jonadabi agnati, a patre aſtu obtinet ut ipſam ad ſe mittat: invitam comprimit: poſteà mutato animo turpiter expellit: ea in itinere lugens ad Abſchalomum fratrem ſuum ſe recipit: qui poſt diſſimulatum biennio odium in convivio illum occidendum curat, & apud avum maternum triennium exulat.

1 FUIT autem poſt hæc, cùm Abſchalomo filio Davidis ſoror pulchra *eſſet* nomine Tamar: ut deamaret eam Amnon filius Davidis.

2 Adeò ut [a] præ anguſtia Amnon conflictaretur morbo, propter Tamaram ſororem ſuam: quia virgo erat: unde occulta videbatur *ratio* in oculis Amnonis faciendi ei quicquam.

[a] Heb. *angu- ... Am- ... conſici- ... ſe morbo*

3 Erat autem Amnoni amicus nomine Jonadab filius Schimhhæ fratris Davidis: eratq; Jonadab uir [b] aſtutus valde.

[b] Heb. *ſapi- ...*

4 Qui dixit ei: quare ſic attenuatus es fili regis, [c] ſingulo quoque mane? an non indicares mihi? cui dixit Amnon: Tamaram ſororem Abſchalomi fratris mei ego deamo.

[c] Heb. *mane ...*

5 Dixit verò ei Jonadab: cuba in cubili tuo, & age ægrotum: ut veniente patre tuo ad inviſendum te, dicas ad eum: veniens, quæſo, Tamar ſoror mea ut reficiat me cibo, paret ante oculos meos cibum ipſum: quem cùm videro comedam e manu ejus.

6 Decumbens itaque Amnon, agebat ægrotum: cumque veniſſet rex ad inviſendum eum, dixit Amnon ad regem: veniat, quæſo, Tamar ſoror mea, ut paret ante oculos meos duo cruſtula, & reficiar de manu ejus.

7 Quapropter miſit David ad Tamaram in domum ejus, qui diceret: ito jam in domum Amnonis fratris tui, & parato ei cibum illum.

8 Tum abiens Tamar in domum Amnonis fratris ſui, ipſo decumbente: aſſumptam maſſam quam depſerat, paravit eam in cruſtala ante oculos illius, & coxit cruſtula ipſa.

9 Poſteà accipiens ſartaginem effudit coram eo, quod renuit comedere: (dixerat autem Amnon: facite ut exeat quiſque a me, & exiverant quiſque ab eo.

10 Ad Tamaram verò dixerat Amnon, afferto ci-

to cibum iſtum in conclave, ut reficiar e manu tua:& accipiens Tamar cruſtula illa quę paraverat, attulerat ad Amnonem fratrem ſuum in ipſum conclave).

11 Sed eam admoventem ſibi ut comederet: prehendens dixit ei: accede, cuba mecum ſoror mea.

12 Quæ dixit ei: ne frater mi, ne comprimito me. nam non eſt ita faciendum in Jiſraële: ne committito flagitium hoc.

13 Ego enim, quò [d] derivarem approbrium meum? tu autem eſſes ut unus e flagitioſiſſimis in Jiſraële: nunc itaque, 'alloquere, quęſo, regem ut non [e] interdicat me tibi.

[d] Heb. *facerẽ ut abiret.*

[e] Heb. *non prohibeat me abs te.*

14 Qui renuit auſcultare voci ejus: & cùm robuſtior eſſet ea, compreſſit eam cubando cum ea.

15 Deinde odit eam Amnon odio magno valde: majus enim *erat* odium quo odit eam: quam amor quo deamaret eam: dixitque ei Amnon, ſurge abi.

16 Illa verò dicente ei, occaſione mali maximi hujus, majoris altero quo affeciſti me, quòd pellis me: noluit auſcultare ei.

17 Sed inclamans puerum miniſtrum ſuum, dixit: emitte jam iſtam a me foras, & obde peſſulum foribus poſt eam.

18 (Erat autem induta tunica verſicolore: ſic enim veſtiebantur filiæ regis virgines pallis): itaque emiſit eam miniſter illius foras, & peſſulum obdidit foribus poſt eam.

19 Tum Tamer aſſumptum cinerem impoſuit capiti ſuo: tunicamq; verſicolorem, qua erat induta, laceravit: & impoſita manu ſua capiti ſuo [f] abiens continenter vociferabatur.

[f] Heb. *abibat eundo & vociferabatur.*

20 Ad quam dixit Abſchalom frater ejus: an Amnon frater tuus fuit apud te? ſed nunc ſoror mea, tace, 'frater tuus eſt: ne apponas [g] animum tuum ad hanc rem: itaque conſedit Tamar, idque deſolata in domo Abſchalomi fratris ſui.

[g] Heb. *cor: ſic ver.* 33.

21 Rex quoq; David audivit omnes res iſtas: & ' diſplicuit ei valde.

22 Sed 'non loquebatur Abſchalom cum Amnone ſive malum, ſive bonum, quamvis odiſſet Abſchalom Amnonem: propterea quòd compreſſerat Tamaram ſororem ſuam.

23 Deinde fuit poſt biennium [h] integrum, cùm eſſent tonſores *ovium* Abſchalomo in planitie 'Chatzoris, quæ eſt contermina Ephraiimo: 'ut invitaret Abſchalom omnes filios regis.

[h] Heb. *dierũ: vide Gen.* 29 14. *in annotatione.*

24 Nam ingreſſus Abſchalom ad regem dixerat: ecce jam ſunt tonſores *ovium* ſervo tuo: veniat quæſo, rex & ſervi ejus cum ſervo tuo.

25 Dixit autem rex ad Abſchalomum: ne fili mi: ne nunc veniamus omnes, ut non prægravemus te: & quamvis urgente eo, noluit tamen ire: ſed 'benedixit ei.

26 Cui dixit Abſchalom: [i] ſaltem veniat quæſo, nobiſcum Amnon frater meus: dixit verò ei rex: quorſum iret tecum?

[i] Heb.

27 Sed urgente ipſum Abſchalomo: miſit cum eo Amnonem & omnes filios regis.

28 Pręceperat autem Abſchalom pueris ſuis dicendo: videte quæſo, cùm [k] lætus fuerit animus Amnonis vino, & edixero vobis, percutite Amnonem, ut morte afficiatis eum: ne timetote: 'nónne quia ego præcepero vobis? confirmamini & [l] ſtrenui eſtote.

[k] Heb.

[l] Heb.

29 Itaque fecerunt pueri Abſchalomi Amnoni, quemadmodum præceperat Abſchalom: quapropter ſurrexerunt omnes filii regis, & inſidentes quiſque mulo ſuo aufugerunt.

30 Fuit autem dum adhuc eſſent in via, ut rumor quidam perveniret ad Davidem dicendo: percuſſit Abſchalom omnes filios regis, neque relictus eſt ex eis unus.

31 Quapropter ſurgens rex, laceravit veſtimenta ſua, & cubabat humi: cum omnibus ſervis ſuis, adſtantibus laceratis veſtibus.

32 Cui loçutus Jonadab filius Schimhhæ fratris Davidis, dixit: ne dicat, dominus meus, omnes pueros filios regis affecerunt morte, cùm Amnon ſolus mortuus ſit: Nam [m] ex præſtituto Abſchalomi factum eſt [n] id quod propoſuerat ex quo die compreſſit ille Tamaram ſororem ipſius.

[m] Heb. 3.16.

[n] Heb.

33 Nunc ergo ne ſtatuat dominus meus rex apud animum ſuum quicquam dicendo, omnes filios regis mortuos eſſe: ſed Amnonem ſolum mortuum eſſe.

34 Intereà fugiebat Abſchalom: puero autem ſpeculatore ſublatis oculis ſuis, ' vidente quòd ecce populus multus veniebant ' a via [o] ad illum, *viâ* a latere montis,

[o] Heb. illum.

35 Dixit Jonadab ad regem: ecce filii regis veniunt: ſecundum verbum ſervi tui ſic factum eſt.

36 Fuitque cùm abſolviſſet eloqui, ut ecce filii regis advenerent, & ſublata voce ſua flerent: tum rex quoq; & omnes ſervi ejus fleverunt fletu magno valde.

37 Abſchalomo fugiente & proficiſcente ad 'Talmaium filium Hhammichuris regem Geſchuris: luxitq; de filio ſuo omnibus diebus illis,

38 Quibus Abſchalom fugiens venerat Geſchurem: fuit autem ibi tribus annis.

ANNOTATIO.

1 Soror] *ex eadem matre Mahhaka, de qua ſuprà* 3.3. 2 Quia virgo] *atque ideo pro more virginũ arctiùs ſervabatur.* 9]Effudit] *e ſartagine in diſcum.* 13 Alloquere quæſo] *ut præſens periculũ evitet non planè recuſat: ſed ut a rege id petat conſulit, dilationem quærens.* 16 Occaſione mali] *oratio imperfecta, quia ab Amnone urgente ejus diſceſſũ abrumpitur: videtur autem voluiſſe Amnoni oſtendere graviora adhuc ſubſecutura mala ex hac ſui ejectione: eò quòd ſtatim futurũ erat, ut res omnib. innoteſceret, ſicut eventus declaravit.* 19 Impoſita manu ſua] *morẽ exprimit fœminarũ graviſſimè lugentiũ: de quo etiam Jirmejæ* 2.*ver.*37. 20 Frater tuus eſt] *quaſi dicat: etſi ipſe fraterni juris oblitus eſt, te tamẽ decet illius rationem habere, & cavere ne ejus infamia in te & nos omnes qui fratres ſumus, promulgata redundet: poſtremò cogitandũ tibi eſt, regẽ non tui tantùm, ſed etiã illius rationẽ habiturũ, qui ſimiliter filius eſt, & quidẽ primogenitus: ac proinde te omnibus querimoniis tuis nihil effecturam.* 21 Diſplicuit] *ſic Ge.* 31.35. 22 Non loquebatur] *id eſt, nunquam hujus rei mentionem apud eum fecit, ſive improbando ſive approbãdo: ſic Gen.* 31.24. 23 Chatzoris] *de qua Jehoſ.* 15.25. Ut invitaret] *ſolebant enim tunc domini ipſi intereſſe & convivia agitare: vide Gen.* 38. & 1.*Schem.*25. 25 Benedixit ei] *ſermone, & fortaſſis etiam munere.* 28 Nónne] *ſubaudi, feceritis: quaſi dicat, ſi quis eo nomine voluerit vobis eſſe moleſtus ego præſtabo.* 34 Vidente] *& referente: paralepſis.* Viâ ad illum] *id eſt, qua ibatur ad domum Abſchalomi, ubi tondebantur oves.* 37 Talmajum] *avum ſuum maternum, ſuprà* 3.3. *Eo autem potius quàm*

ad ullam civitatum receptus recipit: quia ſubito regis & populi furori cedendum putavit, & avi patrocinium ſibi profuturum confiſus eſt.

CAPUT XIIII.

Joab animadvertens regis animum in Abſchalomum impenſum eſſe, mulierem ſubmittit: quæ primum tentato per parabolam regis animo, poſteà inde Abſchalomi cauſam agens, efficit, ut rex eum per Joabum hujus conſilii autorem, revocet: ſed Abſchalom biennio a regis congreſſu excluſus Joabum tandem ad patrem detrudit, per quem liberum ad regem aditum impetrat.

1 Cùm autem [a] conſumeret Davidem regem *deſiderium* exeundi ad Abſchalomum (conſolationem enim ceperat de Amnone, ʼquia mortuus eſſet)

2 Cognoſcens Joab filius Tzerujæ: [b]ʼanimũ regis hærere Abſchalomo:

3 Miſit Joab ʼTekohham, & aſſumpſit inde mulierem [c] aſtutam: dixitque ad eam, age, quęſo, lugentem, & indue te jam veſtibus lugubribus, ʼneque ungitor oleo: ſed eſto ſicut mulier jam dies multos lugens de mortuo.

4 Ita veniens ad regem ʼalloquere eum [d] in hanc ſententiam: [e] Indiditq; Joab ipſa verba ori ejus.

5 Itaque dixit mulier illa Tekohhæa ad regem, cùm procidens ſuper faciem ſuam in terram incurvaſſet ſe: dixit, inquam: ſerva ô Rex.

6 Cui dicente rege: quid tibi eſt? dixit illa: equidem mulier vidua ſum, & mortuus eſt vir meus.

7 Ancillę autem tuę duo erant filii qui dum rixarentur ambo in agro, nec eſſet dirimens inter eos, cùm percuſſiſſet alter hunc, qui unicus eſt: hic morte affecit illum.

8 Tum ecce ſurgens ʼtota familia contra ancillam tuam, dixerunt: da percuſſorem fratris ſui, ut morte afficiamus eum pro vita fratris ſui quẽ interfecit, & perdamus etiam ipſum hæredem: ita extinxerint ʼprunam meam quæ remanſit, non [f] relinquendo viro meo nominis ſuperſtitem in ſuperficie terræ.

9 Dixit verò rex ad mulierem illam, abi domum tuam: & ego mandabo de te.

10 Sed dixit mulier illa Tekohhæ ad regem: in me, domine mi Rex, ʼeſto hæc iniquitas & in familiam patris mei. nam rex cum ſolio ſuo ʼerit innoxius.

11 Cui dixit rex: eum qui loquitur contra te, adducito ad me: ut non pergat amplius attingere té.

12 Iterum dicente: ʼrecordetur, quæſo, rex Jehovæ Dei tui, ne [g] plus vindex ſanguinis perimat neq; perdant filium meum: dixit *rex*: ut viuit Jehova, ʼnon cadet e capillis filii tui in terram.

13 Tum dixit mulier illa: eloquatur quæſo ancilla tua apud dominum meum regẽ aliquid: quo dicente, eloquere:

14 Dixit mulier: & ʼquare cogitaſti rem hujuſmodi contra populum Dei? & *quare* ſecum loquitur Rex hanc rem ipſam ʼquaſi *de* reo? dum non revocat rex depulſum ʼillius?

15 ʼNam [h] omnino morituri ſumus, & *futuri* veluti aquæ diffluentes in terram quæ non recipiuntur: & non ſuſciperet Deus deſiderium ʼ*illius* & [i] iniret cogitationes, ut non maneat depulſus ʼab illo ʼis qui depulſus eſt?

16 Nunc autem quòd veni allocutum dominum meum regem de hac re, *veni* ʼquia metum mihi incuſſerunt populus: quapropter ʼdixit ancilla tua: alloquar jam regem, fortaſſis facturus eſt rex verbum ancillæ ſuæ.

17 Si auſcultaverit rex eripiendo ancillam ſuam e manu viri: ʼperdituri me & filium meum pariter a poſſeſſione Dei:

18 Dixit, inquam, ancilla tua: ʼjam erit verbum Domini mei regis ad quietem: (ʼnam ut angelus Dei, ita *eſt* dominus meʼ rex cùm audit bonum aut malũ:) ʼ& Jehova Deus tuus erit tecũ.

19 Reſpondens verò Rex, dixit ad mulierẽ illam: ne, quæſo, celato me rem, de qua interrogaturus ſum te: cui dixit mulier illa, loquatur jam dominus meus rex.

20 Itaq; dicenti regi: an [k] opera Joabi adfuit tibi in tota hac re? reſpondens mulier, dixit: ut vivit anima tua, domine mi Rex, non eſt flectendum ad dexteram vel ad ſiniſtram ab omnibus quæ locutus eſt dominus meus rex: nam ipſe ſervus tuus Joab præcepit mihi, & ipſe indidit ori ancillæ tuæ omnia verba hæc.

21 ʼUt circumduceret ſpeciem hujus ſermonis, fecit ſervus tuus Joab rem hanc: dominus autem meus ʼſapiens eſt, quaſi ſapientiâ angeli Dei, ad cognoſcendum quicquid fit in hac terra.

22 Quamobrem dixit rex ad Joabum: ecce feciſti jam rem hanc: abi ergo, reduc puerum illũ, Abſchalomum.

23 Tum procidens Joab in faciem ſuam verſus terram, incurvavit ſe, & benedixit regi: dixitq; Joab: hodie experitur ſervus tuus, me inveniſſe gratiam in oculis tuis, domine mi rex: quòd effecit rex verbum ſervi ſui.

24 Deinde ſurgens Joab abiit Geſchurem: reduxitque Abſchalomum Jeruſchalaima.

25 Dicente verò rege: divertito domum ſuam, & faciem meam ne videto: divertit Abſchalom domum ſuam, & faciem regis non vidit.

26 Non erat autem vir pulcher ut Abſchalom in toto Jiſraële [l] laudabilis valde: a planta pedis ejus, uſq; ad verticẽ ejus, nõ erat in eo vitiũ.

27 Et cùm tondebat [m] *capillos* capitis ſui: (fiebat autem exactis [n] ſingulis annis ut tonderet; quia prægravabant eum, tonderet eos) ut penderet capillos capitis ſui ducentis ſiclis pondere ʼregio.

28 Et nati ſunt Abſchalomo tres filii & filia una nomine Tamar: hæc erat fœmina pulchra aſpectu.

29 Itaq; manſit Abſchalõ Jeruſchalaimis biennium [o] integrum: cùm faciem regis nondũ vidiſſet.

30 Quapropter mittente Abſchalomo ad Joabum, ut mitteret eum ad regem: cùm nollet venire ad ipſum: & mittente adhuc ſecundò, iterum nollet venire:

31 Edixit ſervis ſuis, videte poſſeſſionem Joabi [p] adjacentem meæ, ubi ei *eſt* hordeum: ite & ſuccendite eam igni: ſuccenderũtq; ſervi Abſchalomi poſſeſſionem illam igne.

32 Tum ſurgens Joab venit ad Abſchalomũ in domũ ejus: dixitq; ad eum: quare ſuccederunt ſervi tui poſſeſſionem iſtam, quæ mea *eſt*, igne?

33 Dixit

[a] Heb.conſu- / t Davi- / exire: in- / urva ora- / pro nomi- / . verbi / nſitivi.

[b] Heb.cor re- / eſſe ſuper / Abſchalomũ

[c] Heb. ſapi- / tem, ut ſu- / à 13.3.

[d] Heb.ſecun- / verbum / x.

[e] Heb. poſuit / os: ſic infrà / 0.ver.

[f] Heb. non / onendo viro / o nomen / reſiduum: / Hypallage / Rhetorum.

[g] Heb. ne / multiplicet / more vin- / dex ſangui- / nis.

[h] Heb. mori- / endo morizu- / r.

[i] Heb.cogita- / es, &c.

[k] Heb. *an manus Joabi tecum? metonymia.*

[l] Heb. *ad laudandum.*

[m] Heb. *caput ſuum: ſynecdoche.*

[n] Heb. *a fine anni in annũ*

[o] Heb. *dierũ.*

[p] Heb. *ad latus meæ.*

33 Dixit Abſchalom ad Joabum : ecce miſeram ad te dicens: veni huc & mittam te ad regem,ʺ ut dicas, quare veni Geſchure ? melius eſſet mihi me adhuc ibi eſſe,quam ob rem nunc videam faciem regis :ʺquòd ſi eſt in me iniquitas,morte me afficiat.

34 Veniens itaq; Joab ad regem indicavit ei: qui vocavit Abſchalomum : isque veniens ad regem incurvavit ſe ſuper faciem ſuã in terram coram rege : & oſculatus eſt rex Abſchalomũ.

ANNOTATIO.

1 Quia mortuus *quia factum infectum eſſe non poterat.hunc autem verſum ſequentibus cohærere facile ex textu apparet.* 2 Animum regis hærere &c.] *quia maximus natu eßet,omnium pulcherrimus, atque ideò populo charus.* 3 Tekohham] *oppidum Jehudæ,2.Chron.11.6.* Neque ungitor] *vide ſuprà 12 20.* 8 Tota familia] *Ad quam ex lege vindiciæ pertinent.* Prunam meam] *aptiſſima metaphora: quaſi dicat,cùm unicus ſuperſit,potius ferendus quàm extinguendus eſt.* 10 Eſto iniquitas] *quaſi dicat, ego ita ſum perſuaſa de filii ſuperſtitis innocentia,ut culpam in me recipere non dubitem.* Erit innoxius] *præſtando quod peto.* 12 Recordetur] *quaſi dicat,meminerit legis a Deo datæ, qua occiſoribus impulentibus vel invitis cavetur: Num.35.* Non cadet] *vide ſuprà 1.Schem.14.46 in annotatione.* 14 Quare cogitaſti] *quaſi dicat : cùm improbes poſtulatum familiæ:cur tu eadem ratione Abſchalomum perſequeris ad quem totius populi converſi ſunt oculi,tanquam ad prunam ſuam,ſucceſſorem tuum? hinc enim colligitur, ut ex principio capitis ſequentis,Cileabum ſive Danielem ſecundum Davidis filium jam tum mortuum fuiſſe: quapropter regnum ad Abſchalomum redibat.* Quaſi de reo] *id eſt, quaſi Abſchalom reus eſſet propter vindicatam injuriam,quam alter ſorori intulerat:& quidem vindicatam poſt triennium, quo David præcipuus vindex injuriam diſſimulaverat* Illius] *i.populi,qui ejus exilium triennium tulit.* 15 Nam] *id eſt,ita afficimur ejus abſentia:ut ſine illo vita nobis ingrata:& regni ſtatus diffluxurus videatur,ita ut redintegrari deinceps non poſſit.* Illius] *populi deſideriũ de reſtituendo Abſchalomo.* Ab illo] *populo.* Is] *Abſchalom.Senſus eſt : putaréſne hoc ſtudiũ tantum humanũ eße:& non potius Deũ illud excitare in populo,ut ea ratione revocetur Abſchalom ab exilio?* 16 Quia metũ incuſſit] *quaſi dicat,videbam periclitaturũ eße populum,niſi ei reſtitutione Abſchalomi ſuccurreretur.* Dixit] *i.cogitavit apud ſe.* 17 Perdituri] *i qui fuiſſet perditurus me,niſi tua autoritas intercederet: Se autem dicit , quia extincto filio ſuo de vita ſua deſperabat.* 18 Jam erit] *quaſi dicat,Ita cogitabam,ſi in cauſa hac privata,rex ratione mei habita,filio meo conſulendum judicabit : multo magis in publica cauſa , filio ſuo ad publicam tranquillitatem conſulturus eſt.* Nam ut Angelus] *id eſt,in ſimili cauſa,idem judicum conſtanter laturus eſt,poſitis humanis affectibus.* Et Jehova] *id eſt,cùm hoc feceris,Deus benedictione ſua tibi aderit.* 21 Ut circumduceret] *id eſt,ut verſando hunc ſermonem de filio meo,illum tandem devolveret ad cauſam Abſchalomi.* Sapiens] *ut ſagaciſſimus,optimè es aßecutus conſilium noſtrum.* 23 Benedixit] *gratias agendo.* 27 Regio] *id eſt,civili non ſacro.* 33 Ut dicas] *meis verbis.* Quòd ſi eſt iniquitas] *quaſi dicat,cognoſcatur de cauſa mea:vide annotata ſuprà ver.14.*

CAPUT XV.

Abſchalom plenè a patre reſtitutus,ſubditorum animos artibus ita ab eo ad ſe allicit , ut ſecũ contra Davidem conſpirent : David vero ut ſibi conſulat & populo parcat,urbe cum ſuis exiens fugit quidem:ſed in ipſa fuga conſtituit,quæ ad Abſchalomi conſilia evertenda pertinebant.

a Heb.*de poſt ſic.*

1 FUIT autem a aliquanto pòſt,ut pararet ſibi Abſchalom currum cum equis : & ʺquinquaginta viros præcurrentes ſibi.

2 Prætereà mane ſurgens Abſchalom,ſtabat ſecundum viam ipſiusʺportæ:eratq; ut cuicunque eſſet lis venienti ad regem in jus,inclamans Abſchalom eum diceret : ex quanam civitate es?quo dicente,ex aliqua tribuum Jiſraëlis *ſum* ſervus tuus:

3 Diceret ad eum Abſchalom:ʺconſidera rationes tuas,bonæ ſunt & rectæ : ſed qui audiat nemo *eſt* tibi a rege.

b Heb.*quis ponet me: formula optantis.*

4 Et dicebat Abſchalom:b utinam poneret me judicem in hac terra:ut ad me veniret cuicunque eſt lis aut cauſa,& juſtum pronuntiarẽ ʺiſtum.

5 Erat etiam cùm quis appropinquaret incurvaturus ſe ei : ut extenſa manu ſua, eum apprehenſum deoſcularetur.

6 Cumq; faceret Abſchalom omnibus Jiſraëlitis hac ratione,qui veniebant in jus ad regem:ʺ ſuffurabatur Abſchalom animum Jiſraëlitarum.

7 Tandem fuit ante finemʺ quadraginta annorum,ut diceret Abſchalom ad regem:abeam, quæſo, ut perſolvam votum meum quod vovi Jehovæ,Chebronem.

c Heb. *reducendo reduxerit.*

8 Namʺ votum vovit ſervus tuus , cùm reſideremʺGeſchure in Syria dicendo: ſi c omnino reduxerit me Jehova Jeruſchalaima , ut colam Jehovam.

9 Cui dicente rege:abi cum pace:ſurgens abiit Chebronem.

10 Miſerat autem Abſchalom ʺexploratores per omnes tribus Jiſraëlis, qui dicerent : cùm audietis ſonum buccinæ Chebrone, tum dicite: regnat Aſchalom.

11 Cum Abſchalomo verò abierant ducenti viri Jeruſchalaimis: Vocati *quidem* , ſed euntes d integro animo: non enim conſcii erant ullius rei.

12 Miſerat etiam Abſchalom *accerſitum* Achithophelem Giluntinum,conſiliarum Davidis,a civitate ejus Gilunte,cum mactaturus eſſet e animalia:fuitq; conjuratio firma, f populo continenter augeſcente cum Abſchalomo.

13 Tum venit index quidam ad Davidẽ dicẽs: g animus Jiſraëlitarum ſectatur Abſcholomum.

14 Quam ob rem dixit David omnibus ſervis ſuis,qui cum ipſo erant Jeruſchalaimis: ſurgite & fugiamus ante adventum Abſchalomi: alioquin non eſſet nobis effugium: feſtinanter properate,ne feſtinans aſſequatur nos,ʺ aut impellens in nos iſtud malum,percutiat hanc civitatem acie gladii.

15 Dicentibus ergo ſervis regis ad regem:omninoʺprout elegerit dominus meus Rex , ecce ſervos tuos:

16 Egreſſus eſt rex cum tota familia ſua [h] ſequente veſtigia ipſius: tantùm reliquit rex decem fœminas concubinas, ad cuſtodiendum domum ſuam.

17 Egreſſus autem rex & totus populus ſequens veſtigia ejus; ſubſtiterunt in [i] quodam loco remoto.

18 Cumque omnes ſervi ejus tranſirent ad latus ejus, cum omnibus Cerethæis & omnibus Pelethæis: omnes quoque Gittæi ſexcenti viri, qui Gatho ad veſtigia ipſius *Ittai* venerant, tranſirent ante faciem regis:

19 Dixit rex ad Ittai Gittæum: quare ires tu quoque nobiſcum? revertere & mane cum rege: nam extraneus es, & etiam remigraturus es in locum tuum.

20 [k] Nuperrime veniſti, & hodie [l] abducerem te ad vagandum nobiſcum: cùm ego abeam, [m] quò me ire contigerit? revertere, & redde fratribus tuis tecum benignitatem & fidem.

21 Reſpondens verò Ittai regi dixit: ut vivit Jehova, & vivit dominus meus Rex, tantummodò in loco ubi erit dominus meus rex, ſive ad mortē ſive ad vitam, ibi futurus eſt ſervus tuus.

22 Dicente itaq; Davide ad Ittai: veni & tranſi: tranſivit Ittai Gittæus cum omnibus viris ſuis, & omnibus parvulis qui erant ſecum.

23 Et [n] omnes incolæ terræ flebant voce magna dum populus totus tranſirent: rex itaque pertranſivit torrentem Kidronem, totuſque populus tranſibant verſus viam ad deſertum.

24 Cùm autem ecce Tzadok quoque, & omnes Levitæ cum eo, ferentes arcam fœderis Dei, collocaſſent arcam Dei, aſcendente etiam Ebjathare: donec abſolveret totus populus ille tranſire è civitate:

25 Edixit rex Tzadoko: reduc arcam Dei in civitatem: ſi invenero gratiam in oculis Jehovæ: utique reducet me, & faciet ut reviſam ſe & habitaculum ſuum.

26 Quòd ſi ita dixerit: non delector te: ecce me: faciat mihi prout bonum *videtur* in oculis ſuis.

27 Prætereà dixit Rex ad Tzadokum ſacerdotem, ipſe es videns, revertere in civitatem cum pace: & Achimahhatz filius tuus, & Jonathan filius Ebjatharis, duo filii veſtri vobiſcum.

28 Videte ego cunctaturus ſum in campeſtribus iſtius deſerti: donec venerit [o] a vobis qui annuntiet mihi aliquid.

29 Itaque reduxit Tzadok cum Ebjathare arcam Dei Jeruſchalaima: & conſederunt ibi.

30 David autem aſcendebat per clivum *montis* olivarum [p] continenter flens, opertus capite ſuo, & pergens diſcalceatus: ſimiliter totius populi qui erant cum eo, operuerant quiſque caput ſuum, & aſcendebant [q] continenter flendo.

31 Cumq; Davidi nuntiaret dicendo: Achithophel eſt inter conjuratos cum Abſchalomo: dixit David: ſtultum redde, quæſo, conſilium Achithophelis, ô Jehova.

32 Deinde fuit cùm David perveniſſet uſque ad illius verticem, ubi incurvaturus erat ſe Deo ut ecce Chuſchai Arcæus obviam veniret ei lacerata tunica ſua, & terra impoſita capiti ſuo.

33 Cui dixit David: ſi tranſieris mecum, utiq; eris mihi oneri:

34 Sin autem in civitatem reverſus, dixeris Abſchalomo: ſervus tuus, ô Rex, futurus ſum, ſervus equidem patris tui fui [r] jamdiu: nunc autem ſimiliter ſum ſervus tuus: utique irritum facies mea cauſa conſilium Achithophelis.

35 Et an non tecum erunt ibi Tzadok & Ebjathar ſacerdotes? eſto igitur, ut quamcunque rem audiveris e domo regis, indices Tzadoko & Ebjathari ſacerdotibus.

36 Ecce ibi cum eis *ſunt* duo filii eorum: Achimahhatz Tzadoki, Jonathan autem Ebjatharis: per quos mittentes ad me *indicetis* quamcumque rem audiveritis.

37 Itaque venit Chuſchai amicus Davidis in civitatem; cùm Abſchalom venturus eſſet Jeruſchalaima.

[h] Heb. in pe... ipſius: ſic ...

[i] Heb. in de... quodam ...

[k] Heb. heri.

[l] Heb. move... te nobiſ...

[m] Heb. quò, ... deo.

[n] Heb. tota terra: melo... : ſic ... 41. 57.

[o] Heb. *donec veniat aliquid a vobis, qui annuntiet mihi,* ἐμπλοκὴ *verborum.*

[p] Heb. *aſcendens & flens.*

[q] Heb. *aſcendendo & flendo.*

[r] Heb. *ex tunc.*

ANNOTATIO.

1 Quinquaginta viros] *id eſt, ſatellitium regium: quia interfecto Amnone, & Cileabo extincto, ipſe hæres futurus erat.* 2 Portæ] *palatii regii.* 3 Conſidera] *quaſi dicat, etſi cauſa tua bona eſt, prudenter tamen tibi agendum, ut eam bene tractes: nam omnia negligenter geruntur a regiis, ſic reddendum eſſe verſum Hebraicæ diſtinctiones docent.* 4 Iſtum] *cujus rationes bonæ ſunt & rectæ, de quo ſuprà verſ. 3.* 6 Suffurabatur] *vide Gen. 31.20. in annotatione.* 7 Quadraginta annorum] *regni Davidis, de quo ſuprà 5.5.* 8 Votum vovit] *proficiſcendi Chebronem, ubi natus ſum ut apud tribules meos, & ſeniores Jiſraëlis prædicem beneficium acceptum.* Geſchure] *exul, ſuprà 13.38.* 10 Exploratores] *qui nuntiorum ſpeciem præ ſe ferebant: re tamen ipſa explorabant animos præcipuorum in ſingulis tribubus, & in partes Abſchalomi adductos, Chebronem, indicato conventus fine, invitabant, infrà 17.4.* 14 Aut impellens] *id eſt, oppugnans nos in civitate incluſos.* 15 Prout] *quaſi dicant, e duabus rationibus utram voles ſequemur.* 16 Sequente veſtigia] *id eſt, ordinario ſuo comitatu.* 17 Remoto] *ab urbe.* 18 Cerethæis] *vide ſuprà 9.4.* 19 Ittai Gittæum] *præfectum præſidiariorum Gathi, antè à Davide occupati.* Extraneus es] *i. non es e domeſticis meis, ac proinde periculum tibi non erit a novo rege.* Remigraturus] *id eſt, rediturus Gathum in ſtationem tuam.* 20 Redde] *id eſt, gratiam habeto tibi & ſociis a me.* 23 Kidronem] *inter urbem & montem olivarum ſitum.* Ad deſertum] *quod vergit ad campeſtria Jardenis: vide infrà 28.* 24 Tzadok] *qui ea hebdomade in miniſterio erat: prout ordines ſacri miniſterii a Schemuele & Davide conſtituti fuerant. 1 Chro. 9.22. & 2. Chro. 23. 8.* Cum eo] *id eſt, qui ordinariè ſub eo ad arcam miniſtrabant.* Ebjathere] *etſi ea hebdomade non miniſtrabat.* 27 Ipſe es videns] *ſic habetur in duobus manu ſcriptis exemplaribus Hebraicis & Chaldeo paraphraſte. Senſus eſt, munus tuum non eſt, me privata conditione fugientem ſequi: ſed Reipub. in rebus ſacris inſervire, & in ſtatione tua reſidere.* Vobiſcum] *ſubaudi, civitatem verſus redeant: nam civitatem non ſunt ingreſſi, infrà 17.17.*
30 Opertus] *pro lugentium more obvolutus: vide infrà 19.5. & Eſter. 6.12.* 31 Nuntiaret] *Tzadok & Ebjathar.* Conſilium Achithophelis] *quod tunc maximi fiebat: vide infrà 16. ver. ultimo.* 32 Incurvaturus ſe] *inde verſus arcam Dei ſe convertendo.* Arcæus] *vide annotata Jehoſ. 16.2.* 36 Ecce ibi] *ſic putabat David, ignorans eos parentum juſſu ſubſtitiſſe ad fontem Rogelis infrà 17.17.*

CAPUT

CAPUT XVI.

David in fuga a famulo Mephiboſchethi verbis & munere deceptus, herilia bona ei addicit: & a Schimhhi Binjaminita contumelioſis verbis & factis provocatus, conſcientiâ judicii divini a vindicta abſtinet, & ſuos impedit, ne quid adverſus eum faciant. Abſchalomum Jeruſchalaima ingreſſum, Chuſchai Davidis amicus ambigua oratione demulcens, in ejus conſilium ſe inſinuat: Achitophel verò Davidi infenſus Abſchalomo autor eſt, ut palàm cum concubinis patris congrediens, præciſa Jiſraëlitis omni reconciliationis ſpe, ſibi eos magis devinciat.

1 DAVID autem tranſierat paululum præter verticem ′ *montis*, cùm ecce ′ Tziba puer Mephiboſchethi venit obviam ei: & par aſinorum inſtratorum, quibus impoſiti erant ducenti panes, & centum uvæ paſſæ centumq́; [a] poma & uter vini.

[a] Heb. *æſtatis id eſt, æſtivi fructus.*

2 Dixit ergo rex ad Tzibam, quid *ſibi volunt* hæc tua? cui dixit Tziba: hi aſini pro familia regis, ad inſidendum: hi verò panes & poma, ut comedant pueri, & vinum, ut bibant qui feſſus fuerit in deſerto.

3 Tum dicente rege, at ubi *eſt* filius domini tui? dixit Tziba ad regem, ecce reſidet Jeruſchalaimis, dicit enim, hodie reddituri ſunt mihi domus Jiſræëlis regnum patris mei.

4 Quam ob rem dixit rex Tzibæ: ecce tuum eſto quicquid erat Mephiboſchethi: cui dixit Tziba,′ incurvo me:′ inveniam gratiam in oculis tuis, domine mi Rex.

5 Deinde progrediebatur rex David Bachurima verſus: ecce autem inde quidam prodiens e familia domeſtica Schaulis, nomine Schimhhi filius ′ Geræ procedebat [b] continenter maledicens.

[b] Heb. *exibat exeundo & maledicens.*

6 Et appetebat lapidibus Davidem, & omnes ſervos regis Davidis: quamvis totus populus & robuſtiſſimi quique, a dextera ejus, & a ſiniſtra ejus *eſſent.*

7 Sic autem dicebat Schimhhi maledicendo ei: exi, exi [c] vir ſanguinarie, & vir nequiſſime.

[c] Heb. *vir ſanguinis, & vir Belijahhal.*

8 Convertit in te Jehova omnes cædes familiæ Schaulis, cujus loco regnaſti: traditq́; Jehova regnum ipſum in manũ Abſchalomi filii tui: jam ecce te′ in malo tuo, quia vir ſanguinarius es.

9 Tum dicenti Abiſchajo filio Tzerujæ ad regem: quare malediceret ′ canis iſte mortuus domino meo regi? tranſeam, quæſo, ut auferam caput ejus.

[d] Heb. *quid mihi & vobis.*
[e] *in manu ſcripto exemplari, ex me.*
[f] Heb. *animam.*

10 Dixit rex, [d] quid mihi vobiſcum filii Tzerujæ? ſi maledicit, quia Jehova edixit ei, maledic Davidi: ecquis dicat, quare ſic facis?

11 Deinde dixit David ad Abiſchajum & ad omnes ſervos ſuos: ecce filius meus, qui prodiit [e] e viſceribus meis, quærit [f] vitam meam: quanto igitur magis nunc Binjaminita iſte? ſinite eum ut maledicat, quia edixit ei Jehova.

12 Fortaſſe reſpiciet Jehova ad afflictionem meam: & reddet Jehova mihi bonum loco maledictionis ejus, hodierno die.

13 Itaque progrediebatur David cum hominibus ſuis, itinere ſuo: quamvis Schimhhi [g] pergens in latere montis exadverſo ejus continenter malediceret, & appetteret lapidibus ex adverſo ejus, & [h] injiceret pulverem.

14 Sic advenit rex & totus populus qui erat cum eo feſſi: & recreavit ſe ′ ibi.

15 Abſchalom verò & totus populus ejus Jiſraëlitæ, ingreſſi ſunt Jeruſchalaima: & Achithophel cum eo.

16 Fuit autem cùm veniſſet ′ Chuſchai Arcæus amicus Davidis ad Abſchalomum: & dixiſſet Chuſchai ad Abſchalomũ: ′ vivat rex, vivat rex.

17 Ut diceret Abſchalom ad Chuſchajum: hæccine *eſt* benignitas tua erga amicum tuum? quare non iviſti cum amico tuo?

18 Dixit verò Chuſchai ad Abſchalomum: nequaquam, quem enim elegit Jehova & populus hic, ac omnes Jiſraëlitæ: non eſſem *ejus*, ac cum eo manerem?

19 Secundò, cui ego ſerviero? nónne coram filio ejus? quemadmodum ſervivi coram patre tuo, ſic futurus ſum coram te.

20 Dixit autem Abſchalom ′ ad Achithophelem: [i] da conſilium quid facturi ſimus.

21 Dixit verò Achithophel ad Abſchalomum: congredere cum concubinis patris tui, quas reliquit ad ſervandum domum ſuam: ut audiatur te toto Jiſraële ′ fœtidum te redditum eſſe patri tuo: ′ confirmentur manus omnium qui tecum ſunt.

21 Quapropter cum tetendiſſent Abſchalomo tentorium ſuper tectum ′ illius: congreſſus eſt Abſchalom cum concubinis patris ſui, ′ ante oculos totius Jiſraëlis.

23 ′ Conſilium enim Achithophelis, quod conſulebat diebus illis, *erat* ac ſi quis petiiſſet verbum ipſum Dei: ita erat quodque conſilium Achithophelis tum Davidi tum Abſchalomo.

ANNOTATIO.

1 Montis] *videlicet olivarum: de quo ſup. 15. 30.* Tziba] *de quo ſup. 9. 6.* 4 Incurvo me] *id eſt, declaro me gratum: ſynecdoche.* Inveniam] *quaſi dicat, oro te, ita mihi ſis gratioſus in poſterum ut nunc es.* 5 Geræ] *filii Echudis, filii Binjaminis, de quo 1. Chron. 8. 6.* 8 In malo] *id eſt, in pœna maleficiorum tuorum: Noëma.* 9 Canis mortuus] *vide 1. Schem. 24. 15. in annotatione.* 14 Ibi] *id eſt, Bachurimi vide ver. 5.* 16 Chuſchai] *ſup. 15. 32.* Vivat rex] *hîc Chuſchai toto ſuo ſermone cum Abſchalomo ex ambiguo ludificatur ei.* 20 Ad Achithophelem] *id eſt, totum conſilium ſuum: ſynecdoche.* 21 Fœtidum te] *id eſt, prorſus exoſum, & ab omni reconciliationis ſpe excluſum ut Geneſ. 34. 30.* Confirmentur manus] *id eſt, eò conſtantius agant: ſynecdoche.* 22 Illius] *nimirum regiæ, cujus concubinæ cuſtodes erant: de quo ver. 21.* Ante oculos] *ex prædicto ſuprà 12 11.* 23 Conſilium enim] *id eſt, etſi factum, omnium judicio per ſe horrendum erat: tamen tanta erat apud omnes Achithophelis autoritas, ut rem Abſchalomo & factioſis Jiſraëlitis probaverit.*

CAPUT XVII.

Achithophel ſponte Abſchalomo conſilium dat de opprimendo Davide, & ſe ducem offert: ſed a Chuſchajo, ad Abſchalomum vocato, multis rationibus hoc conſilium infringitur, & aſtu alterum ſuggeritur Davidi ſalutare. Cujus rei David certior factus ab eo, Jardenem trajicit, & commeatu ab amicis adjuvatur. Perſequente verò Davidē Abſchalomo, Achithophel indignabundus de rejecto conſilio ſuo laqueo ſeipſũ ſuſpendit.

1 DIXIT præterea Achithophel ad Abſchalomum: deligam quæſo, duodecim millia virorum, ut ſurgens perſequar Davidem hac nocte.

2 Et invadens eum, dum eſt laſſus & [a] remiſſis manibus, ita perterrefaciam eum, ut fugiat totus populus qui cum eo eſt: ſic percutiam regē ipſum ſolum.

3 Tum reducam totum illum populum ad te: quaſi reſtitutio rerum omnium ' *eſt* is quem tu quæris: toti populo erit pax.

4 Et recta videbatur res illa in oculis Abſchalomi: & in oculis omnium ſeniorum Jiſraëlis.

5 Sed dixit Abſchalom: voca jam etiam Chuſchaium Arcæum: ut audiamus quid ſit in ore etiam ipſi.

6 Cùm ergo veniſſet Chuſchai ad Abſchalomum, allocutus eſt eum Abſchalom dicendo: in hanc ſententiam locutus eſt Achithophel, an facturi ſumus verbum ejus? ſi non *facturi ſumus*, tu loquere.

7 Dixit verò Chuſchai ad Abſchalomum: non *eſt* bonum conſilium iſtud quod conſuluit Achithophel hac vice.

8 Deinde dixit Chuſchai: tu noviſti patrem tuum & homines ejus eſſe robuſtos: præterea amaro animo ſunt, tanquam urſus orbatus per agrum: cumq; pater tuus bellicoſus ſit, non pernoctabit cum populo.

9 Ecce nunc ipſe deliteſcit in aliqua e foſſis, aut in aliquo e ' locis *ſuis*: erit autem cùm ceciderint ' ex iſtis in principio, ut audiens quiſque dicat, fuit plaga in populo qui ſequitur Abſchalomum:

10 Et ipſi etiam [b] ſtrenui, quorum [c] animus *eſt* ut animus leonis omnino colliqueſcent: novit enim totus Jiſraël robuſtum eſſe patrem tuum, & ſtrenuos qui ſunt cum eo.

11 Sed conſulo, ut [d] prorſus congregato ad te toto Jiſraële a Dane Beerſchebahhum uſq;, ſicut arena quæ *eſt* ad mare in multitudinem: & [e] perſona tua procedente in hanc expeditionem:

12 Aggrediamur eum [f] ubicunque locorum reperietur, & [g] commodè ingruamus ei, quemadmodum cadit ros ſuper terram: ſic non relinquetur ex eo, id eſt, ex hominibus qui ſunt cum eo vel unus.

13 Quòd ſi in civitatem ſe receperit, curabunt omnes Jiſraëlitæ attolli in civitatem illam ' funes: & ' trahemus illam uſque ad torrentem, adeò ut ne lapillus quidem inveniatur ibi.

14 Tum dixit Abſchalom & omnes Jiſraëlitę: ' melius *eſt* conſilium Cchuſchai Arcæi conſilio Achithophelis: Jehova autem præſtitueratirritum facere cōſilium Achithophelis, quod melius fuiſſet: ut induceret Jehova iu Abſchalomū malum ſuum.

15 Deinde dixit Chuſchai ad Tzadokum & Ebjatharem ſacerdotes: [h] iſta & talia conſuluit Achithophel Abſchalomo & ſenioribus Jiſraëlis: hæc verò & talia conſului ego.

16 Nunc itaque mittite feſtinanter, & indicate Davidi dicendo: ne pernoctato hac nocte in campeſtribus iſtius deſerti: quin imò [i] omnino trajicito: ne ' abſorbeatur rex & totus populus qui cum eo *eſt*.

17 Jonathan autem & Achimahhatz conſtiterant ' ad fontem Rogelis, ad quos profecta quædam ancilla, indicavit eis: ut ipſi euntes indicarent regi Davidi: ' non enim poterant comparere *aut* ingredi in civitatem.

18 Videns tamen eos puer, indicavit Abſchalomo: quapropter abeuntes ambo feſtinanter venerunt in domum cujuſdam ' Bachurima, cui puteus erat in atrio ipſius, quò deſcenderunt.

19 Cùmq; accipiens mulier ipſa explicaſſet tegumentum in ſuperficie illius putei, & expandiſſet ſuper illud ' molam: non innotuit res.

20 Venientibus enim ſervis Abſchalomi ad eam milierem domum ejus & dicentibus: ubi eſt Achimahhatz & Jonathan? dixit eis ipſa mulier: traſiverunt rivulum iſtum aquæ: quare cùm quæſiviſſent nec inveniſſent, reverſi ſunt Jeruſchalaima.

21 Fuit autem poſtquam abiiſſent illi, ut hi aſcendentes e puteo, pergerent nunciaturi regi Davidi: dixeruntq; ad Davidem: ſurgite & trāſite feſtinanter hanc aquam: ſic enim conſuluit contra vos Achithophel.

22 Quam ob rem ſurgens David & totus populus qui erat cum eo, trajecerunt Jardenem: ' dum illuceſceret mane, ne unus quidem deerat, qui non tranſiiſſet Jardenem.

23 Achithophel autem videns non fieri conſilium ſuum: inſtrato aſino ſurgens abiit domum ſuam: & præceptis datis in familiam ſuam, ſtrangulavit ſe: ſic mortuus eſt & ſepultus in ſepulchro patris ſui.

24 David verò venerat ' Machanajima: cùm Abſchalom trajiceret Jardenem: ipſe & omnes Jiſraëlitæ cum eo.

25 Tunc Hhamaſam poſuit Abſchalom loco Joabi qui præeſſet militiæ: (Hhamaſa autem filius erat cujuſdam, nomine [k] Jitræ ' Jiſraëlitæ, qui congreſſus fuerat cum [l] Abigale filia ' Nachaſchæ ſorore Tzerujæ matris Joabi.)

26 Et caſtra poſuit Jiſraël cum Abſchalomo ' in terra Gilhhadis.

27 Fuit autem cùm veniret David Machanajima: ut Schobi filius Nachaſchi ' e Rabba Hhammonitarum, & Macir filius Hhammielis e ' Lodebaro, ac ' Barzillai Gilhhadita e Rogelimis,

28 Cubilia, & pelves, & vaſa fictilia, & triticum, & hordeum, & farinam, ' etiam e ſpica toſta, & fabas, & lentes, & ſpicas toſtas,

29 Et mel, & butyrum, & parvas pecudes, & caſeos armentitios afferrent ad Davidem & ad populum qui erat cum eo, ut comederent: dicebant enim: populus iſte famelicus, & laſſus, & ſitibundus *eſt* in hoc deſerto.

ANNOTATIO.

3 Eſt is] *id eſt, David, quo ſi potieris, omnium potiere.* 9 Locis ſuis] *id eſt, ipſi, jam inde a perſecutione Schaulis cognitis & exploratis.* Ex iſtis] *ſubaudi, militibus tuis.* 13 Funes] *id eſt, machinas bellicas funibus ductiles, ſive ſcanſorias, ſive demolitorias: metonymia.* Trahemus] *hyperbole, qua facilitatem & gravitatem excidii exprimit.* 14 Melius] *id eſt, accommodatius ad conſequendum deſiderium Abchalomi.* 16 Abſorbeatur] *ſubito circumventus obruatur: metaphora.* 17 Ad fontem Rogelis] *in terminis Jehudæ & Binjaminis: Jehoſ. 15.7. & 18.16.* Non poterant] *ex condicto parentum: ut inde ad Davidem commodiùs excurrere poſſent.* 18 Bachurima] *vide ſupra 3.16.* 19 Molam] *id eſt, grana tuſa & commolita.* 22 Dum illuceſceret] *id eſt, mane, luſtrato exercitu, invenit neminem deſiderari.*

[a] Heb. remiſ- manibus: ...

[b] Heb. filii ... ſic in- ...

[c] Heb. cor ... liqueſcendo ... liqueſcet.

[d] Heb. congregando cō- ... gregetur.

[e] Heb. facie ...

[f] Heb. in uno ... locorum ubi ... reperietur.

[g] Heb. quod ſi- ... ſuper ... ſicut ca- ...

[h] Heb. ſicut ... & ſicut ... infrà

[i] Heb. *trajiciendo trajicito.*

[k] *qui* 1. *Chro.* 2.17. *Jether.*

[l] *ibidem Abigajil.*

24 Machanajima] *vide Gen.* 32.2. 25 Jiſraëlitæ] *religione & inſtituto vitæ: genere verò Iſchmahhelitæ* 1.*Chron.*2.17. Nachaſchæ] *uxoris Jiſchai.* 26 In terra Gilhhadis] *præter Machanajima, ut Davidem circumcluderent.* 27 E Rabba] *expugnata jam antè a Davide, ſuprà* 12.26. *& ſequentibus.* Lodebaro] *vide ſuprà* 9.8. Barzillai] *vide infrà* 19.32. 28 Etiam e ſpica] *qualis eſt farina avenacea, quæ non niſi torrefacta molitur.*

CAPUT XVIII.

Davidinſtructum exercitum Abſchalomo cum maximis copiis appropinquanti, obviam mittit: ipſe Machanajimis ex voluntate populi conſiſtit. Prælio commiſſo Abſchalom cum ſuis fuſus in ſylvam fugit, & capillis quercui ſuſpenſus hæret, donec a Joabo & ejus armigeris occiditur. Poſtremò iſtius victoriæ nuntii duo excurrentes ad Davidem, rem paucis nuntiant.

CUM autem David luſtrato populo qui erat ſecum: præpoſuiſſet eis præfectos millenis & præfectos centenis:

2 Et commiſiſſet David populum, tertiam manui Joabi, & tertiam manui Abiſchai filii Tzerujæ fratris Joabi, ac tertiam manui Ittai Gittæi: dicebat rex ad populum: [a] omnino proceſſurus ſum ego quoque vobiſcum.

3 Sed dixit populus, non es proceſſurus. nam ſive [b] planè fugeremus, non apponerent ad nos [c] animum: ſive morerentur dimidium noſtri, nõ apponerent ad nos animum, ' etiamſi jam ut ſumus, decies mille *eſſemus*: quare nunc melius erit, ſi fueris noſtrâ cauſâ 'pervigil ad ferendũ opem.

4 Dicens itaque ad eos rex: quod bonum viſum fuerit in oculis veſtris faciam: ſubſtitit rex ' in ſpatio ipſius portæ, dum totus iſte populus procederent per centenos & millenos.

5 Præcepit autem rex Joabo, & Abiſchajo & Ittajo, dicendo: [d] leniter propter me erga puerum iſtum, erga Abſchalomum: & totus populus audiverant, cùm præciperet rex omnibus prçfectis [e] de Abſchalomo.

6 Egreſſo itaq; populo in agrum obviam Jiſraëli: fuit prælium 'ad ſylvam Ephrajimitarum.

7 Ubi cçſi ſunt populus Jiſraëlis ante ſervos Davidis: adeò ut eſſet ibi plaga magna in die illo, viginti millium.

8 Nam cùm eſſet ibi ſparſum prælium in ſuperficiem totius terræ: [f] ' plures conſumpſit ſylva illa de populo, quàm conſumpſerit gladius die illo.

9 Obviam autem facto Abſchalomo ſervis Davidis: & Abſchalomo inſidente mulo, venit mulus ſubter [g] perplexam quercum magnam: [h] cui quercui ita hæſit caput ejus, ut [i] pendêret inter cœlum & inter terram, & mulus qui ſub eo erat prætergrederetur.

10 Quod videns quidem nuntiavit Joabo, ac dixit: ecce vidi Abſchalomum ſuſpenſum de quercu.

11 Dixit verò Joab viro illi qui nuntiabat ſibi: cùm ecce videris, quare ergo non percuſſiſti eum ibi *dejiciens* in terram? nam penes me erat dare tibi decem *ſiclos* argenteos & cingulum unum.

12 Sed dixit vir ille ad Joabum: etiamſi ego 'appenderẽ manibus meis mille *ſiclos* argenteos, non extenderem manum meam in filium regis: nam [k] nobis audientibus, præcepit rex tibi, & Abiſchajo, & Ittajo dicendo: obſervate quicunque *eſtis* de puero iſto, de Abſchalomo.

13 Aut *ſi* commiſiſſem [l] ex me ipſo falſitatem: cùm nulla res celari poſſit a rege: ' an tu ſiſteres te ex adverſo?

14 Dixit verò Joab: non ita ' morabor coram te: & aſſumens tria tela in manum ſuam, infixit ea in [m] medium Abſchalomi adhuc viventis, per mediam quercum.

15 Deinde circumdantes decem pueri armigeri Joabi: percuſſerunt Abſchalomum ita ut morte afficerent eum.

16 Tum clangente Joabo buccina, reverſus eſt populus ejus a perſequendis Jiſraëlitis: quia ſubtraxit Joab populum.

17 Aſſumpſeruntque Abſchalomum, & projicientes eum in ea ſylva in quandam foſſam magnam, ſtatuerunt ſuper eum cumulum lapidum magnum valde: omnes verò Jiſraëlitç fugerunt quiſque ad tentoria ſua.

18 Abſchalom autem aſſumptam ſtatuerat ſibi in vita ſua ſtatuam ' in convalle regis: dicebat enim, ' non eſt mihi filius: ut monimentum ſtatuam nominis mei: quapropter vocavit ſtatuam illam de nomine ſuo: quç vocatur, locus Abſchalomi uſque in diem hunc.

19 Cumque Achimahhatz filius Tzadoki diceret: excurram, quæſo, & nuntiem regi: Jehovam vindicaſſe eum e manu hoſtium ejus:

20 Dixit ei Joab: tu non [n] is es, qui *perferas* nuntium hoc die, ſed nuntiabis ' die alio: hodie autem non es nuntiaturus, quandoquidem filius regis ' mortuus eſt.

21 Dixit verò Joab cuidam ' Æthiopi: abi, nuntia regi quod vidiſti: qui Æthiops incurvans ſe Joabo, cucurrit.

22 Pergens autem adhuc Achimahhatz filius Tzadoki, dicebat ad Joabum: quicquid tandem ſit, excurram ego quoq; poſt ipſum Æthiopẽ: ut ut diceret Joab: quam ob rem tu curſurus eſſes, fili mi? cùm tibi non ſit nuntius [o] conveniens?

23 Quicquid ſit, inquit, excurram: cui dixit, excurre: excurrens itaque Achimahhatz via planitiei, prætergreſſus eſt Æthiopem illum.

24 Conſederat autẽ David inter duas portas, & iverat ſpeculator in tectum portæ ad ipſum murum: qui ſublatis oculis ſuis vidit, quòd ecce quidam accurrebat ſolus.

25 Quamobrem inclamante ſpeculatore & indicante regi: dixit rex, ſi ſolus eſt, nuntius eſt in ore ejus: ita [p] veniendo continenter appropinquabat.

26 Deinde vidit ſpeculator quendam alium accurrentem, & inclamans ſpeculator janitorẽ dixit: ecce quidam accurrit ſolus: tum dixit rex, nuntium allaturus eſt etiam hic.

27 Dicente verò ſpeculatore, ego video curſum prioris quaſi curſum Achimahhatzi filii Tzadoki: dixit rex, vir bonus eſt, & propter 'nuntium bonum venit.

28 Tandem exclamans Achimahhatz ad regẽ dixit, Pax: cùmq; incurvaſſet ſe regi facie ſua verſus terram: dixit: benedictus Jehova Deus tuus qui dedidit homines illos, qui extulerant manũ ſuam contra dominum meum regem.

29 Dicenti autem regi: pax *ne eſt* puero Abſchalomo? dixit Achimahhatz: vidi multitudinem

[a] Heb. *procedendo proceſſurus.*

[b] Heb. *fugiendo fugeremus.*

[c] Heb. *cor: ſic infrà.*

[d] Heb. *ſenſim.*

[e] Heb. *de re Abſchalomi.*

[f] Heb. *multiplicavit ſylva conſumere.*

[g] Heb. *perplexitatem, &c.*

[h] Heb. *prehenſum eſt caput ejus ad quercum.*

[i] Heb. *poneretur.*

[k] Heb. *in auribus uoſtris.*

[l] Heb. *in animo meo.*

[m] Heb. *in cor: ſic, in cor quercus: hîc.*

[n] Heb. *i nuntii hu die.*

[o] Heb. *ſ ens: ut N* 11.22.

[p] Heb. *ebat ven do & ap pinquan*

dinem aliquam magnam, cùm mitteret Ioab [a]ſervum regis, & *me* ſervum tuum: ſed non novi quid eſſet.

30 Cui dixit rex: diverte, conſiſte iſthîc: qui divertens ſtetit.

31 Tum ecce Æthiops ille venit: dixítque Æthiops: nuntium accipiat dominus meus rex, quòd vindicavit te Jehova hodie e manu omnium inſurgentium contra te.

32 Dixit itaque rex ad Æthiopem: an pax *eſt* puero Abſchalomo? cui dixit Æthiops: ſint ſicut puer iſte inimici domini mei regis, & quicunque inſurgunt contra te ad malum.

ANNOTATIO.

3 Etiamſi jam] *id eſt, etiamſi decuplo plures & inſtructiores eſſemus, non tanti facerent victoriam, quàm ſi te unum opprimere poſſent.* Parvigil] *i. attentus, & accuratiſſimè hîc obſervans ut nobis ſuccurras ſi opus fuerit: hæc interpretatio videtur ſimplicior & conſecutioni vocum accommodatiſſima: ut confirmatur ver. 24.* 4 In ſpatio] *i. inter duas portas, ut infrà ver. 24.* 6 Ad ſylvam Ephrajimitarum] *id eſt, ubi olim a Jiphtacho Ephrajimitæ ſunt cæſi Judic. 12. unde ſylva illa nomen accepit, licèt eſſet in tribu Menaſchis trans Jardenem.* 8 Plures conſumpſit] *ſive in ſtipites impingerent, ſive in arbores illiderent, deniq; in ſcrobes & præcipitia caderent &c.* 12 Appenderem] *i. ſi præſentem tantam pecuniam numeraret mihi quiſpiam, non facerem.* 13 An tu] *i. regi me damnanti repugnaturus eſſes ad defenſionem mei?* 14 Morabor] *præteriens occaſionem hoſtem occidendi.* 18 In convalle] *vide annotata Gen. 14.17.* Non eſt mihi] *nam mortui erant tres ejus filii: de quibus ſuprà 14.28.* 20 Die alio] *cùm alia occaſio dabitur læta nuntiandi: confer cum verſic. 22.* Mortuus] *ideò nuntium eſt lugubris regi.* 21 Æthiopi] *ſervo regis, ut infrà ver. 29.* 27 Nuntium bonum] *i. mihi utilem.* 29 Servum regis] *Æthiopem, ut obſervatum eſt in ver. 21.*

CAPUT. XIX.

Davide Abſchalomoni mortem deflente, milites ejus pudefacti dilabuntur: donec Joabi reprehenſione & minis adductus, depoſito luctu, populo ſe exhibet. Auditis Jiſraëlitarum ſtudiis de ſe reducendo, ſuam tribum ita ſollicitat, ut reliquos in eo negotio antevertat: excepto Schimhhi, qui culpam deprecaturus cum eis advenit. Mephiboſcheth reſtituitur, & Cimehham in familiam regis aſciſcitur: Jiſraëlitæ autem præreptam ſibi gloriam ægrè ferentes, cum Jehuda graviter contendunt.

1 TUM commotus rex, aſcendens in cœnaculum illius portæ flebat: & ita dicebat eundo: fili mi Abſchalom, fili mi, fili mi Abſchalom: [a]utinam mortuus eſſem ego, *utinam* eſſem loco tuo, Abſchalom fili mi, fili mi.

[a] Heb. *quis det mori me.*

2 Cùm autem nuntiatum eſſet Joabo: ecce rex flet ac luget de Abſchalomo:

3 Fuit illa ſalus eo die *converſa* in luctum toti populo: cùm audiret populus eo die dicentes: dolore afficitur rex de filio ſuo.

4 Et [b]furtim populus ille eo die veniebat in civitatem: quemadmodum furtim ſe ſurrepturus fuiſſet populus rubore ſuffuſus ſi fugiſſent in prælio.

[b] Heb. *furabatur ſe veniendo.*

5 Rex vero obvolverat faciem ſuam, & clamabat rex, voce magna: fili mi Abſchalom, Abſchalom fili mi, fili mi.

6 Cum veniens Joab ad regem intrò dixit, pudefeciſti hodie vultum omnium ſervorum tuorum, qui eripuerunt vitam tuam hodie, & vitam filiorum tuorum filiarumq; tuarum & vitam uxorum tuarum, & vitam concubinarum tuarum.

7 Amando oſores tuos, & odio proſequendo amantes tui: ut qui indicaſti hodie non eſſe tibi principes aut ſervos, experior enim hodie ſi Abſchalom viveret, & nos omnes hodie mortui eſſemus, tunc rectum *fore* in occulis tuis.

8 Nunc ergo ſurge, exi & loquere [c]quę ſint cordi ſervis tuis: nam per Jehovam juro, ſi non exieris, non pernoctaturum quenquam apud te hac nocte: & pejus tibi futurum hoc, omni malo quod obvenit tibi ab adoleſcentia tua uſq; nūc.

[c] Heb. *ſuper cor ſervorum tuorum: ſic Gen. 34.3.*

9 Surgens itaque rex conſedit in porta: quod cùm toti populo nuntiaſſent dicendo: ecce rex conſidet in porta, venit totus populus ante regem, Jiſraëlitæ verò fugerant quiſque in tentoria ſua.

10 Erat autem totus populus iſte diſceptans apud ſe in omnibus tribubus Jiſraëlis dicendo: hic Rex eripuerat nos e manu omnium inimicorum, noſtrorum, & idem liberaverat nos e manu Peliſchtæorum: modo autem fugit ex hac terra ab Abſchalomo.

11 Abſchalom verò quem unxeramus mortuus eſt in hoc prælio: nunc ergo quare [d]quieſcitis a revocando rege?

[d] Heb. *ſiletis: ut Exo. 14. 14.*

12 Quapropter Rex David miſit ad Tzadokum & ad Ebjatharem ſacerdotes qui dicerent: alloquimini ſeniores Jehudæ dicendo: quare eſſetis poſtremi ad reducendum regem domum ſuam: cùm ſermo totius Jiſraëlis pervenerit ad regem *de reducendo eo* domum ſuam?

13 Fratres mei eſtis, os meum & caro mea eſtis: quare ergo poſtremi eſſetis ad reducendum regem?

14 Hhammaſæ quoque dicitote: an non os meum & caro mea es? ità faciat mihi Deus & ita pergat, ſi non princeps militiæ futurus es coram me omnibus diebus loco Joabi.

15 Sic cum inflexiſſet [e]animum omnium virorum Jehudæ quaſi viri unius: miſerunt ad regem *qui dicerent*, revertere tu & omnes ſervi tui.

[e] Heb. *cor: ſic ver. 20.*

16 Revertens igitur rex venit uſque ad Jardenem: Jehuda autem venit Gilgalem, ut iret obviam regi, ad traducendum regem cis Jardenem.

17 Cùm feſtinans Schimhhi filius Geræ Binjaminita qui erat e Bachurimis: deſcendit cum viris Jehudæ, obviam regi Davidi:

18 Et mille viri cum eo e Binjamini: Tziba quoque miniſter familiæ Schaulis, & quindecim filii ejus, & viginti ſervi ejus cum eo: qui tranſmiſerunt Jardenem ante regem.

19 Cùm ergo tranſiviſſet ponto ille ad tranſvehendum familiam regis, & ad faciendum quod bonum *videretur* in oculis ejus: Schimhhi filius Geræ procidit coram rege, quando trajecturus erat per Jardenem.

20 Et dixit ad regem: ne imputet mihi dominus meus iniquitatem, neque recorderis quæ iniquè egit ſervus tuus, quo die egreſſus eſt dominus meus rex Jeruſchalaimus: ut rex reponat

ponat in animo ſuo.

21 Agnoſcit enim ſervus tuus: ego enim peccavi: ſed ecce veni hodie ʼ prior tota domo Joſephi, ut deſcenderem obviam domino meo regi.

22 Reſpondente verò Abiſchaio filio Tzerujæ ac dicente: an propterea morte non afficeretur Schimhhi: cùm maledixerit uncto Jehovæ?

23 Dixit David, [f] quid mihi vobiſcum filii Tzerujæ, quòd eſtis mihi hodie [g] adverſarii? ʼ hodiéne afficeretur morte quiſquam in Jiſraële? nam nónne agnoſco hodie me eſſe regem ſuper Jiſraëlem?

[f] Heb. *mihi & vobis, ut ſuprà* 16.10.
[g] Heb. *in adverſarium.*

24 Dixitque rex ad Schimhhin, ʼ non es moriturus, & juravit ei rex.

25 Mephiboſcheth quoque [h] nepos Schaulis deſcenderat obviam regi: (ʼnon curaverat autem pedes ſuos, neque curaverat myſtacem ſuum & veſtes ſuas non laverat ex quo die abierat rex, uſque ad diem quo venit cum pace.)

[h] Heb. *filius.*

26 Fuitque obvius regi cùm rediret *rex* Jeruſchalaima: cui dixit rex: quare non proficiſcebaris mecum Mephiboſcheth?

27 Qui dixit, domine mi rex, ſervus meus decepit me: nam ʼ dixerat ſervus tuus, inſternam mihi aſinam ut inſidens ei abeam cum rege: quia claudus *eſt* ſervus tuus.

28 Et traduxit ſervum tuum apud dominum meum regem: dominus autem meus rex, *eſt* ʼſicut angelus Dei: quare fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.

29 Nam non [i] erant omnes e familia patris mei niſi ʼ rei mortis apud dominum meum regem: cùm poſuiſti ſervum tuum inter comedentes *cibum* menſæ tuæ: & quid *eſt* mihi amplius ʼjuris *poſtulandum*, aut expoſtulandum amplius apud regem?

[i] Heb. *non erat tota domus patris mei, niſi hominum mortis.*

30 Cui dixit rex: ʼ quare eloquereris ultrà verba tua? ʼedixeram ut tu & Tziba parti amini ʼ agrum.

31 Dixit vero Mephiboſcheth ad regem, vel omnia accipiat: poſtquam venit dominus meus rex cum pace domum ſuam.

32 Barzillai quoque Gilhhadita deſcenderat Rogelimis: quare trajecit cum rege Jardenem, perſequendo eum per Jardenem.

33 (Erat autem Barzillai ſenex valde natus octoginta annos, qui ſuſtentaverat regem dum reſedit Machanajimis. nam vir magnus erat valde).

*Sup.*17.27.

34 Dixit itaque rex ad Barzillaium: tu progredere mecum, & ſuſtentabo te apud me Jeruſchalaimis.

35 Sed dixit Barzillai ad regem: [k] quantum *eſt* tempus annorum vitæ meę, ut aſcendam cum rege Jeruſchalaima?

[k] Heb. q
ſunt dies a
norum vi
meæ. ſic G
23.1.

36 Natus ſum octoginta annos hodie: an dignoſcere poſſum inter bonum & malum? num guſtare poterit ſervus tuus quod comedam & quod bibam? num audire potero amplius vocem cantorum & cantatricum? & quare eſſet ſervus tuus amplius oneri domino meo regi?

37 ʼ Perparùm tranſierit ſervus tuus Jardenem cum rege: quare ergo tribueras mihi rex retributionem hanc?

38 Revertatur, quæſo ſervus tuus, ut moriar in civitate mea apud ſepulchrum patris mei & matris meæ: Sed ecce ſervus tuus [l] ʼCimeham tranſiturus eſt cum domino meo rege: cui fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.

[l] vel Cim
ham. ve.

39 Quamob rem dixit rex: mecum tranſeat Cimeham, cui ego faciam quod bonum *videtur* in oculis tuis: præterea quicquid optaveris à me efficiam tibi.

40 cumque trajeciſſet totus populus Jardenem, & rex quoque trajeciſſet: oſculatus rex Barzillaium, benedixit ei: qui reverſus eſt in locum ſuum.

41 Deinde progreſſo rege Gilgalem, & Cimehane progrediente cum eo: cùm totus populus Jehudæ [m] proſequerentur regem, ac etiā ʼpars populi Jiſraëlis:

[m] Heb. p
gredi ſ
regem.

42 Ecce omnes Jiſraëlitæ venientes ad regem: dixerunt ad regem: quare ʼ furtim abduxerunt te fratres noſtri viri Jehudæ, traducentes regem cum familia ejus cis Jardenem? (ʼomnes autem homines Davidis cum eo erant)

43 Reſponderunt autem omnes viri Jehudæ contra viros Jiſraëlis: quoniam rex ʼpropinquus eſt mihi, & cur accenſa eſt *ira* tibi de hac re? an [n] quicquam comedimus a rege? an donativum donavit nobis?

[n] Heb. a
donando c
donum.

44 Reſpondentes verò viri Jiſraëlis viris Jehudæ dixerunt: decem partes mihi *ſunt* ʼ in rege, atque adeò pro Davide potior ſum te, quare ergo vilipendiſti me? an non fuit ſermo meus ʼprior apud me de reducendo rege meo? ſed ʼ durior fuit ſermo virorum Jehudę ſermone virorum Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

5 Faciem ſuam] *caput ſuum: ſynecdoche, vide ſuprà* 15.30. 6 Pudefeciſti] *id eſt, hoc tuo facto effeciſti, ut tuum exercitum victorem, facti ſui pudeat, perinde ac ſi victus eſſet, & ingratum te præbuiſti.* Filiorũ tuorum &c.] *hoc eſt, ita rebellem filium defles, ut ſi vitam illius toti familiæ tuæ anteponeres, quod familiæ contumelioſum eſt & turpe.* 7 Non eſſe tibi] *videlicet curæ.* 6 Jiſraëlitæ] *qui ſteterant ab Abſchalomo.* 10 Hic rex eripuerat] *Tribus argumentis ad revocandum Davidem ſe excitant. Primùm a beneficiis Davidis, qui eos liberaverat & defenderat. Deinde a facinoris indignitate filii in patrem. Tertio a morte Abſchalomi, quem ipſi ſtultè ad regiam dignitatem evexerant, & juſtè a Deo in eo prælio proſtratum noſcunt.* 14 Hhamaſæ] *quem Abſchalom principem militiæ ſuæ conſtituerat, ſup.* 17.25. Os meum] *i. conſanguineus meus, ut Gen.*29.14. *nam filius erat ſororis Davidis, ſup.*17.25. Loco Joabi] *qui licet dignitatem illam ſua ſtrenuitate in expugnatione Jebuſ.* 1.*Chron.*11.6. *ſibi comparaſſet: jam tamen Abſchalomi cæde & protervo iſto in regem ſermone, & arrogato imperio juſtè abdicabatur.* 15 Quaſi viri unius] *id eſt, unanimi conſenſu, ut judic.*20.1. 18 Ante regem] *id eſt, antequam rex ad Jardenem veniret.* 16 Ponto ille] *quem præmiſerat tribus Jehudæ ad reducendum regem, & quem Schimhhi cum ſuo comitatu ad deprecandam iram regis ſequebatur.* 20 Reponat in animo] *ultionem aliquando ſumpturus.* 21 Prior tota domo] *q.d. ſtudio redeundi in gratiam tuam tantâ diligentiâ ad te properavi, ut anteverterim omnes poſteros Joſephi, quorum ager tibi ſecundum Jardenem Machanajimis huc ad vadum venienti eſt vicinior: nam Binjaminitarum ager remotior erat: Jehoſ.*18.11. 23 Hodiéne] *eodem argumento utitur quo Schem.* 1.*Schem.*11.13. 24 Non es moriturus] *per me, q. d. etſi facti tui ratio minimè eſt prætereunda, tamen quod me attingit tibi condono, & facti judicium aliis relinquo: vide* 1.*Reg.*2.8.37. *& ſequentibus.*

tibus. 25 Non curaverat] *in ſignum luctus ob fugam regis : vide ſuprà 12.20.* 27 Dixerat ſervus] *id eſt, expoſueram Tzibæ ſervo meo conſilium meum & mandaveram ut inſterneret &c.* 28 Sicut angelus] *vide ſup. 14.21.* 29 Rei mortis] *omnes enim partes, Iſchboſchethi ſequebamur ſuprà 2. habitaverat enim trans Jardenem ubi regnaverat Iſchboſcheth ſuprà 9.* Juris poſtulandum] *propter bona adempta, detractum honorem, & injuriam factam a ſervo.* 30 Quare eloquereris] *quaſi dicat, accipio excuſationem, pluribus opus non eſt.* Edixeram] *quaſi dicat, poſteriorem ſantentiam revoco, qua prædia tua Tzibæ adjudicavi, cùm apud me defectionis te accuſaſſet ſuprà 16.3. & priorem ſuprà 9. redintegro.* Agrum] *id eſt, proventum : ſynecdoche.* 37 Perparum] *quaſi dicat, pro tantillo officio tanta retributione opus non eſt.* 38 Cimeham] *filius vel proximus.* 41 Pars populi] *qui non defecerant a rege, & qui jam redierant cum eo in gratiam, ut Schimhhi ſuprà 17. ver.* 42 Furtim abduxerunt] *non expectatis nobis (qui conſtitueramus te ut regem decet, reducere) honorem præripuerunt.* Omnes homines] *& tribules Jehudæ, & qui pro Davide militarant : quibus copiis freti audaciores erant in ſua reſponſione.* 34 Propinquus] *id eſt, contribulis meus.* 44 In rege] *id eſt, in regno, ut Hoſche. 10.15.* Prior] *ſuprà ver. 10. & 12.* Durior fuit] *id eſt, refellendo Jiſraëlitarum rationes & ludificando eos, inſolentiùs adhuc locuti ſunt quàm Jiſraëlitæ.*

CAPUT XX.

Authore Schebahho, Jiſraëlitæ a Davide deficiunt, & a ſola tribu Jehudæ rex Jeruſchalaima reducitur: ubi vitiatas a filio concubinas perpetuæ cuſtodiæ committit. Hhamaſæ ut celeriter defectionis autorem perſequatur jubet: eo tardante Abiſchajum ſubmittit. In cujus comitatu Joab Hhamaſæ obviam factus proditoriè eum interficit. Deinde cum fratre Schebahhum perſequitur, obſidet, & cives defectoris capite tradito, obſidione liberans, Jeruſchalaima revertitur, dignitatemq́ ſuam recipit.

1 IBI AUTEM caſu aderat quidam [a] nequam, nomine Schebahh filius Bicri [b] Binjaminita : qui clangens buccina dicebat : ' non *eſt* nobis pars cum Davide, neque *eſt* nobis poſſeſſio cum filio Jiſchai : quiſque ad tentoria ſua, ô Jiſraëlitæ.

2 Sic aſcendit [c] a Davide quiſque Jiſraëlita poſt Schebahhum filium Bicri: homines verò Jehudæ adhæſerunt regi ſuo a Jardene uſque Jeruſchalaima.

3 Ingreſſus autem David domum ſuam Jeruſchalaimis, aſſumptas rex decem fœminas concubinas, quas reliquerat ad cuſtodiendum domum ſuam : tradidit eas in [d] cuſtodiam, ubi ſuſtentabat eas, & cum eis non congrediebatur : ſed fuerunt vinctæ uſque ad diem mortis ipſarum [e] ' viduitate in vitam.

4 Edixit autem rex ' Hhamaſæ : convoca mihi viros Jehudæ in diem tertiū, & tu hîc te ' ſiſte.

5 Itaq; abiit Hhamaſa ad convocandum Jehudam : ſed tardavit ultra tempus illud quod conſtitutum erat ei.

6 Quapropter dixit David ad Abiſchajum : nunc magis nobis nociturus eſſet Schebahh filius Bicri quàm Abſchalom : tu aſſume ſervos ' domini tui, & perſequere eum : ne inveniat ſibi civitates munitas, & eripiat *ſe ex* oculis noſtris.

7 Itaque prodeuntes ' poſt eum, ' homines Joabi, & ' Cerethçi ac Pelethæi & robuſtiſſimi quique : prodierunt Jeruſchalaimis ad perſequendum Schebahhum filium Bicri.

8 Ipſis *agentibus* apud lapidem illum magnū, qui *eſt* in Gibhhone, Hhamaſa obvenit eis : Joab autem erat accinctus chlamyde ſua veſtimēti ſui, ſuper quam *erat* [f] zona cum gladio, ' copulato lumbis ejus in vagina ſua, ' ut ipſo eunte caderet *gladius*.

9 Tum dixit Joab Hhamaſæ: [g] túne proſperè agis frater mi ? apprehenditq́ue manus dextera Joabi barbam Hhamaſæ, ut oſcularetur eum.

10 Cumq́; Hhamaſa non caveret ſibi a gladio, qui *erat* in manu Joabi, percuſſit eum illo in quinta coſta, & effudit viſcera ejus in terram : adeò ut non iterato ei *ictu* moreretur : deinde Joab cum Abiſchajo fratre ſuo perſecutus eſt Schebahhum filium Bicri.

11 Quidam autem ſtabat juxta illum e pueris Joabi ; qui dicebat, quiſquis eſt bene affectus erga Joabum, & quiſquis eſt pro Davide ſequatur Joabum.

12 Intereà Hhamaſa ' volutabat ſe in ſuo ſanguine in medio tritæ viæ : quam ob rem videns vir ille ſubſiſtere totum populum, avertit Hhamaſam ab ipſa trita via in agrum, & conjecit ſuper eum pannum, cùm vidiſſet quemvis venientem ad illum conſiſtere.

13 Cùm amotus eſſet a trita via, progrediabatur unuſquiſque poſt Joabum ad perſequendum Schebahhum filium Bicri.

14 (Is progrediebatur per omnes tribus Jiſraëlis, ' Abelum nimirum Beth-Mahacæ cum omnibus ' Beræis : qui congregantes ſe etiam ſequebantur eum).

15 Venientes igitur illi, obſederunt eum Abeli-Beth-Mahhacę, & diffuderunt [h] miſſilia catapultaria in civitatem quæ reſiſtebat ad interiorem murum: & totus populus qui erat cum Joabo, perdebant dejicientes ' iſtum murum.

16 Tum inclamavit mulier ſapiens de civitate: audite, audite : dicite, quæſo, ad Joabum: appropinqua huc uſque ut alloquar te.

17 Cumq́; appropinquaſſet ad eam, dixit mulier : túne es Joab ? qui dixit, ſum : & ea dicente audi verba ancillæ tuæ : dixit ego audio.

18 Itaque locuta eſt dicendo : [i] ' omnino loquebantur principio, dicendo : [k] haud dubiè interrogabunt Abelæos, & ita abſolverint.

19 Ego [l] ex pacem colentibus, e fidelibus Jiſraëlis *ſum* : tu quęris morte afficere [m] incolas civitatis, & quidem metropolis in Jiſraële: quare abſorberes poſſeſſionem Jehovæ ?

20 Reſpondit verò Joab dicens : Abſit, abſit mihi ut abſorbeam, & ut perdam.

21 Non ita ſe habet res : ſed quidam ' e monte Ephrajimi Schebahh filius Bicri nomine ſuo, extulit manum ſuam contra regem Davidem: tradite eum ſolum, & abibo [n] ab obſidione hujus civitatis : quapropter dixit mulier illa ad Joabum : ecce caput ejus mox projicietur ad te per murum.

22 Et ita inceſſit mulier illa apud populum ſapientia ſua, ut amputantes caput Schebahhi filii Bicri, projicerent ad Joabum: qui cùm clanxiſſet buccina, diſperſi ſunt ab obſidione civitatis quiſque in tentoria ſua : Joab verò reverſus eſt Jeruſchalaima ad regem.

[a] Heb. *vir Belijahhal.*

[b] Heb. *vir Jeminita.*

[c] Heb. *a poſt Davidem.*

[d] Heb. *domū cuſtodiæ.*

[e] Heb. *viduitatis vitæ.*

[f] Heb. *zona gladii.*

[g] Heb. *an tu pax &c.*

[h] Heb. *catapultam: metonymia.*

[i] Heb. *loquendo loquebãtur*

[k] Heb. *interrogãdo interrogabunt.*

[l] Heb. *ego pacem colentiū fidelium Jiſraëlis ſum.*

[m] Heb. *civitatem & matrem: metonymia.*

[n] Heb. *a contra hanc civitatem ſic ver. 22.*

23 Sic Joab 'pręerat toti militiæ in Jiſraële: Benaja autem filius Jehojadahhi pręerat Cerethęis & Pelethæis.

24 Et Adoram præerat tributo: & Jehoſchaphat filius Achiludis erat [o] a memoria.

[o] Heb. *memorator.*

25 P Scheja autem ſcriba: Tzadok verò & Ebjathar ſacerdotes.

26 Et etiam Hhira Jairítes erat ' præſes pro Davide.

P qui ſ 3.Sche

ANNOTATIO.

1 Non eſt nobis pars] *id eſt, nihil habemus commune cum Davide: ſic* 1.Reg.12.16. 3 Viduitate in vitam] *id eſt, perpetua, deſtitutæ marito quamdiu vixerunt.* 4 Hhamaſæ] *ut quem conſtituerat principem militiæ ſuæ, ſup.* 19.14. Siſte] *ſubaudi, eodem die.* 6 Domini tui] *Hhamaſæ, ſub quo tu militas ſic* Urija *Joabum vocat dominum ſuum, ſuprà* 11.11. 7 Poſt eum] *id eſt, Abiſchajum cum copiis ejus.* Homines Joabi] *quorum nominatim duxerat.* Cerethæi] *quorum duxerat Benaja ſuprà* 9.4. 8 Copulato] *id eſt, elato ad lumbos, ne inter ambulandum nutans & crus allidens incedenti impedimento eſſet: ut pedites Germani ſolent.* Ut ipſo eunte] *nam ſic certo conſilio aptaverat, ut ſibi non caveret Hhamaſa: infrà* 10.*ver.* 12 Volutabat] *moriens.* 14 Abelum] *oppidum Menaſchitarū tribui Naphthali conterminum, quod alio nomine Abel Majim dicitur,* 2.*Chro*.16.4. *Vocatur autem Abel-Mabhaca ad differentiam aliorum oppidorum ejuſdem nominis: fuit hoc Mabhacæ uxoris Maciris:* 1.*Chron*.7.16. Beræis] *id eſt, civibus Beerotharum, oppidi Binjaminitarum, Jehoſchubhæ* 18. 25. *contribulibus & fortaſſis civibus ſuis.* 15 Iſtum murum] *interiorem videlicet.* 18 Omnino &c.] *id eſt, cives mei omnino ſibi principio perſuadebant fore, ut per legatos exponeres petitionem tuam, & omnia, priuſquam armis experireris: quod ſi factum fuiſſet, jam abſolutum & confectum eſſet negotium. Sic modeſtè Joabo mandatum Dei objicit, Deut.*20.10. *de conditionibus pacis offerendis: civium ſuorum de Joabo opinionem bonam, denique facilitatem omnium ad efficiendam & præſtandam rem juſtam.* 21 E monte Ephrajimi] *id eſt, ex oppido ſito in finibus montis Ephrajimi: nam propriè Beerothæ erant Binjaminitarum: Jehoſ.*18.25. *& ſuprà* 4.2. 23 Præerat] *nam imperium jure ſibi ademptum improbè recuperavit: cætera vide ſuprà* 9. 26 Præſes] *ſic ſuprà* 9.4.

Supp Chr.

Jehb ſcrn.

CAPUT XXI.

Fame per triennium Jiſraëlitas premente, David oraculo admonitus, propter cæſos a Schaule contra juſjurandum, Gibhhonitas, immiſſam eſſe: petentibus in piaculum Gibhhonitis, ſeptem e poſteris Schaulis ſuſpendendos tradit: quo facto reconciliatur Deus. Pietas commendatur, Ritzpæ quidem in cuſtodiendis ſuſpenſis: Davidis verò, in eis cum Schaule ſepeliendis. Poſteà quatuor recenſentur prælia contra Peliſchtæos feliciter geſta, in quorum ſingulis ſinguli gigantes occubuerunt.

1 FUERAT autem fames temporibus Davidis [a] tribus annis continuis.' deinde 'requiſivit David faciem Jehovæ: cui dixit Jehova, propter Schaulem & domum [b] illius 'ſanguinariam, eò quòd 'morte affecit Gibhhonitas.

[a] Heb. *anno poſt annum.*
[b] Heb. *domū illam ſanguinum.*

2 Itaq; rex accerſitis Gibhhonitis allocutus eſt eos: (Gibhhonitæ autem non e filiis Jiſraëlis erant: ſed e reſiduo Emoræi, quibus etſi filii Jiſraëlis juramento caverant: tamen quæſiverat Schaul percutere eos, 'affectus zelo pro filiis Jiſraëlis & Jehudæ).

3 Et dixit David ad Gibhhonitas: quid faciam vobis? & quánam re expiabo, ' ut benedicatis poſſeſſioni Jehovę?

4 Cui dixerunt Gibhhonitæ: non *agitur* mihi *de* argento aut auro cum Schaule & cum familia ejus: neque *agitur* nobis *de* ullo morte afficiendo in Jiſraële: quibus dixit: id quod vos dicetis facturus ſum vobis.

5 Tum dixerunt ad regem: viri illius qui abſumpſit nos, & qui cogitavit cōtra nos: *per quem* exterminati ſumus ne conſiſteremus in ullo termino Jiſraëlis:

6 Ex illius filiis dentur nobis ſeptem homines quos 'ſuſpendamus Jehovæ apud Gibhham Schaulis, ô electe Jehovæ: quibus dixit rex, ego daturus ſum.

7 Sed clementiâ uſus rex erga Mephiboſchethum filium Jonathanis filii Schaulis: propter 'juramentum Jehovæ quod *fuerat* inter ipſos, inter Davidem, & inter Jonathanem filium Schaulis:

8 Accepit rex duos filios 'Ritzpæ filiæ Ajæ, quos pepererat Schauli, Armonin & Mephiboſchethum: & quinque filios '*ſororis* Micalæ filię Schaulis quos pepererat Hhadrieli filio Barzillai Mecholano:

9 Tradiditq; eos in manum Gibhhonitarum, qui ſuſpenderunt eos in 'monte coram Jehova: ſic ceciderunt hi ſeptem ſimul: ſunt autem affecti morte 'ipſis primis diebus meſſis, in principio meſſis hordeaceæ.

10 'Accepit autem Ritzpa filia Ajæ quoddam cilicium, quod tenderet ſibi ad rupem illam a principio meſſis: ' donec effunderetur aqua ſuper eos e cœlis: 'ut nō ſineret volatilia cœli quieſcere ſuper eos interdiu, aut beſtias agri noctu.

11 Et renunciatum eſt Davidi quod fecerat Ritzpa filia Ajæ concubina Schaulis.

12 Et abiens David accepit oſſa Schaulis, & oſſa Jonathanis filii ejus a civibus Jabeſchi Gilhhadis: qui ſuffurati erant ea e platea Beth-Schanis, ubi ſuſpenderant eos Peliſchtæi, quo tempore percuſſerant Peliſchtęi Schaulem in Gilbohha.

Confer capus c pſal.18 144.

1 Schem 10. tibu.

13 Cumque deportaſſet inde oſſa Schaulis & oſſa Jonathanis filii ejus: 'collegerunt oſſa eorum qui ſuſpenſi fuerant:

14 Sepeliveruntq; cum oſſibus Schaulis & Jonathanis filii ejus in terra Binjaminitarum 'Tzelahhi, in ſepulchro Kiſchi patris illius, feceruntque omnino prout præceperat rex: ſic exoratus eſt Deus ipſi 'terræ 'poſt illud.

15 Cùm autem adhuc eſſet bellum Peliſchtæis contra Jiſraëlitas: deſcendens David & ſervi ejus cum eò, pugnaverunt contra Peliſchtæos, ita ut defeſſus eſſet David.

16 Tum Jiſchbi Benob, qui erat e natis cujuſdam gigantis, cujus mucronis pondus, *erat* trecentorū ſiclorum pondus, ex chalybe, eratq; accinctus novo *gladio*: [c] cogitabat percutere Davidē

[c] Heb. bat.

17 Sed opem tulit ei Abiſchai filius Tzerujæ, & percutiens Peliſchtæum morte affecit eum: tunc jurarunt homines Davidis ei dicendo: non es proditurus ultrà nobiſcum in prælium, ut nõ 'extinguas lucernam Jiſraëlis.

18 Fuit quoque poſteà cùm adhuc eſſet prælium 'Gobi contra Peliſchtæos: ut tunc percuteret Sibcai Chuſchathæus [d] Saphum, qui erat e natis ejuſdem gigantis.

Sippajum. Chro.20.4.

19 Item fuit adhuc prælium Gobi cum Peliſchtæis: ubi percuſſit Elchanan filius [e] Jahhare-Oregim Beth-Lechemita, Goljathi Gitthæi '*fratrem*, cujus haſtile erat ut jugum textorum.

Jahhiris. 1. Chro.20.5.

20 Fuit item adhuc bellum ad Gathum: eratque [f] quidam procerus, [g] cujus manuum & pedum digiti erant ſeni, viginti quatuor numero: & ipſe quoque natus erat eidem giganti.

21 Quem, cùm probro afficeret Jiſraëlem, percuſſit Jonathan filius [h] Schimhhai fratris Davidis.

22 Quatuor iſti editi ſunt eidem 'Giganti Gathi: ' [illegible] ceciderunt manu Davidis, & manu ſervorum ejus.

[f] Heb. *vir menſuræ.*

[g] Heb. *cujus digiti manuum & digiti pedum ſex & ſex.*

[h] *Schimbhe* 1.*Chro.* 20.1.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *id eſt, anno quarto, ut oſtenditur infrà* 24 *c.* Requiſivit] *ordinaria ratione, de qua Num.*27. 21. Sanguinariam] *qua Schauli adhærebat, ſanguinem & cædes ſpiranti: & poſt Schaulem Iſchboſchetho contra inſtitutum Dei: vide ſuprà* 19.29. Morte affecit] *contra juramentum illis præſtitum Jehoſch.* 9. *hæc hiſtoria alibi non legitur: nam ad cædem ſacerdotum & excidium civitatis Nobi de quo* 1.*Schem.*22. *referri non placet, quia ſacerdotum quoque hoc loco mentionem feciſſet, & quia in eo facto zelo non ducebatur pro Jiſraëlitis, quod ſequente verſ. dicitur: ſed ultionis affectu, veriſimilius vero eſt, hoc ab eo factum eſſe, cùm Pythones & ariolos exterminaret e terra* 1.*Schem.*28.3.*&* 9.*ver. Quia iſtius zeli commune fuit gentes & gentium ſtudia e medio Jiſraëlis tollere.* 2 Affectus zelo] *mandato Dei ſibi propoſito de quo Exodi* 23.*in fine & Deut.*7.*&* 20.*ſed ſine ſcientia.* 3 Ut benedicatis] *id eſt, reconſiliationem veſtram teſtatam facientes, iram ejus ab Jiſraële avertatis: ſic de Abimeleco & Abrahamo Gen.* 20.7. 6 Suſpendamus] *ad eum vobis reconciliandum jura ejus exequendo in familiam iſtam, ut Num.* 25.4. 7 Juramentum Jehovæ] *de quo* 1.*Schem.*20.15.*&* 42.*&* 23.18. 8 Ritzpæ] *de qua ſupra.* 3.7. Sororis Micalæ] *eclipſis qualis legitur infrà* 19.*ver. nam uxorem Hhadrielis alteram Schaulis filiam fuiſſe apparet* 1.*Schem.*18.18. 9 Monte] *Gibbhæ Schaulis.* Ipſis primis] *ſub tempus Paſchatis, quo primùm falx in ſegetem ex lege mittebatur: Deut.*16.9. 10 Accepit] *intelligens ex oraculo hac ratione Deum populo reconciliatum iri, & miſſa pluvia reconciliationem ſuam ſignificaturum, accepit &c.* Donec effunderetur] *incerta enim erat, quo tempore pluvia caſura eſſet.* Ut non ſineret] *ſi fortè Deus nondum planè reconciliatus fuiſſet ac proinde pluviam mittere diſtuliſſet: nam hæc ad pietatis officia ſe ita comparaverat, ut divinæ voluntati ſatisfaceret, & non manerent inſepulta quocunq; temporis momento ſibi ſatisfactum eſſe teſtificaturus eſſet Deus pluviam demittendo in terminos Jiſraëlis: vide legem Deut.*21.23. 13 Collegerunt] *diu poſtquam ſepulti fuiſſent.* 14 Tzelahhi] *de quo Jehoſ.*18.28. Terræ] *demittendo pluviam.* Poſt illud] *poſtquam ſuſpenſi ſunt. relativum ad remotius refertur. vide ſup.*1.*Sche.*7.16. 17 Extinguas lucernam] *id eſt, morte tua felicem noſtrarum rerum curſum & regiæ majeſtatis lumen intervertas.* 18 Gobi] *in loco adjacente Gezeri: ideô* 1.*Chron.*20.*hoc bellum dicitur geſtum ad Gezerem.* 19 Fratrem] *ſic enim expreſſè ſcribitur.*1.*Chron.*20. 5. *ſic ſupr. ver.* 8. 22 Giganti eidem] *qui pater erat Goljathi.* Qui ceciderunt] *comprehenſo Goljatho: ſynecdoche.*

CAPUT. XXII.

Davidis carmen laudativum, editum ab eo ſub finem vitæ: quo Deum laudat recordatione beneficiorum jam acceptorum, & in poſterum ſe laudaturum profitetur.

1 ELOCUTUS autem eſt David Jehovæ verba cantici hujus: qua die eripuerat eum Jehova e manu inimicorum ipſius, ut e manu Schaulis.

Confer hoc caput cum Pſal.18.& 144.

2 Et dixit: 'Jehova petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus, a me *eſt*.

3 Deus rupis meæ, in quem me recipiam: clypeus meus & ' cornu ſalutis meæ: editus locus meus, & perfugium meum: ſervator meus, a violentia ſervas me.

4 'Laudatum invoco Jehovam: & ab inimicis meis ſervor.

5 'Cùm circundant me irrumpentes fluctus mortis: torrentes *hominum* nequam perterrent me.

6 Dolores ' ſepulchri circumeunt me: occurrunt mihi ' tendiculæ mortis.

7 In ipſa anguſtia mea invoco Jehovã, & Deũ meum inclamo: ' qui exaudit e templo ſuo vocẽ meam: & clamorem meum auribus ſuis.

8 Et concutitur ac movetur terra: 'fundamenta cœlorum commoventur: concutiuntur autem cùm ira accenditur ei.

9 *Cùm* aſcendit fumus per naſum ejus, & ignis ex ore ejus conſumit: prunæ ardent ab eo.

10 Et demittens Cœlum deſcendit: cum caligine ſub pedibus ſuis.

11 Et inſidet Cerubinis & volat: ac conſpicuus eſt ſuper alas venti.

12 Et circumponit ſibi tenebrarum tuguria: atrorem aquarum, denſitates ſuperiorũ nubium.

13 Splendore qui *eſt* ante eum, ardent prunæ igneæ.

14 Tonat e Cœlis Jehova: & excelſus edit vocem ſuam.

15 Et emittit ſagittas, *quibus* diſperſit illos: fulgur quo fundit illos.

16 Conſpiciuntur etiam imi alvei maris: revelantur fundamenta orbis habitabilis: increpatione Jehovæ, a flatu ſpiritus naſi ejus.

17 'Mittens ex edito aſſumit me: extrahit me ex aquis multis.

18 Eripit me ab inimico meo valentiore: ab oſoribus meis, cùm robuſtiores ſunt me.

19 *Cùm* occurrunt mihi in tempore calamitatis meæ: tum eſt Jehova ſcipio mihi.

20 Et educit in latum me: liberat me 'quia delectatur me.

21 Tribuit mihi Jehova ſecundum ' juſtitiam meam: ſecundum puritatem manuum mearum

reſtituit mihi.
22 Cùm obſervo vias Jehovæ: neque improbè averto me a Deo meo:
23 Sed omnia judicia ejus in conſpectu meo ſunt: & ab ullo ſtatutorum ejus non recedo:
24 Deniq; cùm ſum integer illi: & caveo mihi [a] ne iniquè agam:
25 Reſtituit mihi Jehova ſecundum juſtitiam meam: ſecundum puritatem meam coram oculis ſuis.
26 Cum benigno benignum te exhibes: cum viro integro integram te exhibes.
27 Cum puro purum te præbes: at cum perverſo eluctaris.
28 Populum autem afflictum ſervas: & oculos tuos contra elatos dejicis.
29 Quin imò tu es lucerna mea ô Jehova: & Jehova illuſtrat tenebras meas.
30 Per te enim tranſcurro turmam: per Deum meum tranſilio murum.
31 Hujus Dei fortis integra eſt via: ſermo Jehovæ purgatiſſimus eſt: clypeus eſt omnibus qui ſe recipiunt ad eum.
32 Nam quis *eſt* Deus fortis præter Jehovam? & quis rupes præter Deum noſtrum?
33 Hic Deus fortis robur *eſt* meum, & *mearum* copiarum: & expeditam reddit integrè viam meam.
34 Diſponit pedes meos, ut cervarum: ut in excelſis meis ſtatuat me.
35 Docens manus meas prælium: adeò ut frangatur arcus chalybeus brachiis meis.
36 Nam das mihi clypeum ſalutis tuæ: & manſuetudo tua adauget me.
37 Dilatas greſſui meo locum meum: neque vacillant malleoli pedum meorum.
38 Perſequor inimicos meos, ut perimam eos: neque revertor donec conſumam eos.
39 Et conſumo eos ac frango eos, adeò ut non exurgant: ſed cadant ſub pedes meos.
40 Accingis enim me robore ad bellum: proſternis ſub me inſurgentes in me.
41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem; odio habentium me, ut excindam eos.
42 Circumſpectant: ſed non eſt qui ſervet: ad Jehovam: ſed non exaudit eos.
43 Contundo itaque eos tanquam pulverem terræ: ut lutum platearum comminuo eos, diſpando eos.
44 Sic liberas me a contentionibus populorũ: conſervas me in caput gentium: populus *quem* non noveram ſerviunt mihi.
45 Alienigenæ mendaciter ſe dedunt mihi: ad auditionem auris obediunt mihi.
46 Alienigenæ decidunt: & horreſcunt e conclavibus ſuis.
47 Vivit Jehova, & benedicta rupes mea: quapropter exaltetur Deus rupis [b] ſalutaris meæ.
48 Deus ille fortis, qui [c] præſtat ultiones mihi & deturbat populos ſubter me.
49 Qui exitum dediſti mihi ab inimicis meis: & ſuprà inſurgentes in me exaltaſti me: a viro [d] violentiſſimo eripuiſti me.
50 Idcirco celebrabo te, Jehova, in gentibus: & nomini tuo pſallam.
51 *Dicens ipſum eſſe* turrim, [e] omnimodam ſalutem regis ſui: & exercere benignitatem erga unctum ſuum, Davidem & ſemen ejus uſque in ſeculum.

[a] Heb. *ab iniquitate mea.*

[b] Heb.

[c] Heb.

[d] Heb. *tiarum.*

[e] Heb. *tes.*

ANNOTATIO.

2 Jehova] *propoſitio, contenta tribus verſibus: per congeriem metaphoricarum ſimilitudinum.* 3 Cornu ſalutis] *id eſt, quo me defendo, ut beſtiæ cornibus.* 4 Laudatum] *id eſt, cùm eum invoco, non poſſum non erumpere in laudes, quia certa fiducia amplector quod peto.* 5 Cùm circundant] *Confirmatio a narratione beneficiorum Dei planè poëtica cujus duæ ſunt partes, liberationis ex adverſis ab hoc verſu ad 29. & glorioſæ victoriæ inde ad 47.* 6 Sepulchri] *id eſt, lethales.* Tendiculæ mortis] *id eſt, quas homines nequam tetenderunt in necem meam.* 7 Qui exaudit] *primus gradus beneficiorum Dei, precum exauditio in calamitatibus.* 8 Concutitur &c.] *ſecundus, præſentiæ ſuæ teſtificatio multiplex, ad confirmandos ſuos & hoſtes perterrefaciendos uſque ad verſum 17. A terræ motu: ab aëris inflammatione: a repercuſſu nubium: a vi majore, & impreſſionibus: a ventorum concertatione: a nubium condenſatione: a coruſcatione: a tonitruis: a fulguribus: & a maris terræq; hiatu.* Fundamenta cœlorum] *id eſt, altiſſimi montes, quibus videtur quaſi cœlum incumbere.* 17 Mittens] *tertius gradus, opus liberationis, ſub ſimilitudine ejus qui aliquem e profundis aquis eripit, propoſitum.* 20 Quia delectatur] *unica cauſa liberationis, gratuita Dei benevolentia erga nos.* 21 Juſtitiam] *cauſæ nimirum, quam contra hoſtes ſuſtineo: ſive facti mei, cum illorum comparati.* 27 Eluctaris] *id eſt, ita certas, ut eum ſua ipſius perverſitate corruentem vincas.* 28 Dejicis] *id eſt, e ſublimiore loco eos obſervas puniendos.* 29 Quin] *altera pars narrationis, ut obſervatum eſt ſuprà ver. 5.* Lucerna] *id eſt, author felicitatis meæ: metaphora.* Illuſtrat] *id eſt, diſſipat adverſa proſperis allatis.* 30 Turmam murum] *hoſtium.* 31 Hujus Dei] *Epiphonema: percurrens laudes Dei ab operibus: ſermone: & eſſentia ejus his duobus verſibus.* 33 Expeditam] *id eſt ſublatis omnibus impedimentis complanat & felicem exitum dat.* 34 Ut in excelſis] *id eſt, in munitionibus, quas tanta velocitate comparavi, ſtabilit me: ſic Deut. 32.13. & 33.29.* 36 Das mihi] *id eſt, armas me ſalute.* Manſuetudo tua] *qua ad benefaciendum tuis te demittis.* 37 Dilatas] *id eſt, facis ut liberè incedam ſublatis adverſariis.* Vacillant] *ut ſolent trepidi.* 45 Ad auditionem] *i. quamprimùm audiunt mandatum, obtemperant, etſi mendaci animo.* 46 Decidunt] *ut folia arborum marcida.* E conclavibus] *id eſt, etiam in abſtruſiſſimis locis, quò ſe ad ſecuritatem recipere ſolent, metu percelluntur.* 47 Vivit Jehova] *Concluſio cujus duæ ſunt partes, præſentis laudationis ab anteactis beneficiis: & publicæ profeſſionis in futurum.*

CAPUT XXIII.

David moriturus vocationem ſuam, mandatum Dei & promiſſiones repetit, & ſuam indignitatem confeſſus, fidem ſuam in fœdus Dei proteſtatur: ex quo ſuo regno proſpera: alienis adverſa denuntiat. Catalogus deſcribitur ducum exercitus Davidis: e quibus ſummi tribuni rebus ſtrenuè geſtis commendantur.

1 DENIQUE hæc ſunt verba Davidis [a]poſtrema: Dictum Davidis filii Jiſchai: dictum inquam, viri qui conſtitutus eſt [a]excelſus: unctus Dei Jahhakobi: & [a] amœnus pſalmis Jiſraëlitarum.

2 [a]Spiritus Jehovæ locutus eſt in me: & ſermo ejus per linguam meam.

3 [a]Dixit Deus Jſraëlis, mihi locuta eſt [a] rupes Jiſraëlis: qui dominatur [a] hominibus iſtis juſtus eſto, dominans *in* timore Dei.

4 *Erunt*[a] ut cum lucente mane oritur ſol: [a] *ut* mane non nubilo, herba tenera e terra *exſtit* ſplendore poſt pluviam.

5 Quamvis non ſit ita [a] domus mea erga Deum fortem: quando quidem fœdus [a] [a] perpetuum diſpoſuit mihi, [a] ordinatum *manet* prorſus & ſervatum, quia tota ſalus mea & totum [a] deſiderium *eſt*: quamvis non faciat ut pullulet.

6 At [a]*homines* nequam ut ſpinæ remotæ erunt omnes: quæ manu non capiuntur.

7 Sed qui attrectaturus eſt eas [b] munitur ferro & haſtili: ut igne [c] prorſus comburantur in [a]ſede eadem.

8 ISTA ſunt nomina robuſtiſſimorum qui erant Davidi: [d] Joſcheb Baſchebeth Tachcemonita[a] primarius ducum: [e] huic gratum fuit haſtato una vice invadere octingentos [f] [a] confodiendos.

9 Poſt hunc Elhhazar filius Dodonis [a] Achochæi inter hos tres robuſtiſſimos [g] comites Davidis, cùm [a] abjicerent ſe contra Peliſchtæos: *quibus* congregatus illuc ad bellum, [a] abierant Jiſraëlitæ.

10 Is ſurgens percuſſit Peliſchtæos, uſquedũ defatigata eſſent manus ipſius, & [a] adhæreret manus ipſius gladio ſuo: præſtante Jehova ſalutem magnam illo die: poſt quem reverſus eſt populus tantùm ad ſpoliandum.

11 [a]Poſt hunc autem Schamma filius Agæ Hararites: cùm congregarentur Peliſchtæi in catervam: ubi erat portio agri plena lentibus: & populus fugeret a facie Peliſchtæorum.

12 Stitit ſe in medio illius portionis ut liberaret eam, percuſſitque Peliſchtæos: ita præſtitit Jehova ſalutem magnam.

13 Præterea deſcendentes [a]tres iſti ſupra triginta primarii convenerunt in meſſe ad Davidem, ad ſpeluncam [a] Hhadullami: cùm caterva Peliſchtæorum caſtra haberent in convalle [a]Raphaæorum.

14 (Nam David tunc agebat [a] in ſuo propugnaculo: & ſtatio Peliſchtæorum tunc [a] erat *ad* Beth-Lechemum)

15 Et deſiderio motus dixit David: [g] ô ſi quis bibendam daret mihi aquam e ciſterna Beth-Lechemi, quæ *eſt* ad portam.

16 Quapropter perruperunt tres iſti potentiſſimi per caſtra Peliſchtæorum: & hauſtam aquam e ciſterna Beth-Lechemi, quæ *eſt* ad portam, deportantes attulerunt ad Davidem: qui noluit bibere eam: ſed effudit eam Jehovæ.

17 Dicebat enim: abſit mihi a Jehova ut faciã hoc, an ſanguinẽ iſtorum hominum, qui [h] inviverunt periculum vitæ ſuæ biberem? ſic noluit bibere illam: hæc fecerunt tres illi potentiſſimi.

18 Deinde Abiſchai frater Joabi filius Tzerujæ erat primarius [a] horum trium: qui vibravit haſtam ſuam in trecentos, quos confodit: erat que [i] nominatiſſimus inter hos tres.

19 Horum trium, nonne quia honoratiſſimus erat, fuit illis princeps? attamen uſque ad illos tres non pervenit.

20 Et Benaja filius Jehojadahhi filius viri ſtrenui, magnus rebus geſtis, e [a]Kabtzeele: is percuſſit duos [k] valentiſſimos Moabitas, & idem deſcendens percuſſit quendam leonem in medio ciſternæ [a] tempore nivis.

21 Idem quoque percuſſit quendã Ægyptium [l]ſpectabilem *magnitudine*: cùm eſſet in manu Ægyptii haſta, deſcendit ad eũ baculo: & accipiens haſtã e manu Ægyptii, interfecit eũ haſta ipſius.

22 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres potentes.

23 Honoratus ſupra triginta: quamvis ad tres illos non pervenerit: quam ob rem præpoſuit eũ David [m] ſatellitio ſuo.

24 Hhaſael frater Joabi [a] ſupra triginta iſtos: Elchãnanem filium Dodonis Beth-Lechemitã.

25 [n]Schammã [a]Charoditam: Elikã Charoditã.

26 Cheletzum [o] Paltitam: Hhiram filium Hhikeſchi Tekohhæum.

27 Abihhezerem Hhanathotanum: [p] Mebunnaium [a]Chuſchatæum.

28 [q] Tzalmonem Achochæum: Maharaium [a]Netophathæum.

29 [r]Chelebũ filium Bahhanæ Netophathæum: Ittaium filium Ribbai e Gibhha Binjamitarum.

35 Benajam [a] Pirhhathonæum: [s]Hiddaium ex una vallium [a] Gahhaſchi.

31 [t] Abi Hhalbonem Hharbathæum: Hhazmavethum [u] Barchumæum.

32 Eljachbam [a]Schahhalbonæum: e filiis [a] Jaſchenis Jonathanem.

33 Schammam [a]Hhararitam: Achiamum filiũ [b] Schararis Hararitam.

34 [c]Eliphelethũ filiũ Achaſbi [a]Mahhachathæi: [d]Elihhamũ filium Achithophelis [a] Giluntinum.

35 [e]Chetzravũ [a]Carmelitam: [l]Pahhariũ [a]Arbæũ.

36 [g] Jigalem filium Nathanis e Tzoba: Barnin Gaditam.

37 Tzelekum Hhammonitam: Nacharaium [a]Beerothitam armigerum Joabi filii Tzerujæ.

38 Hhiram [a] Jitræum: Garebum Jitræum.

39 Urijam Chittæũ: omnes ſunt [a]triginta ſeptẽ.

[a] Heb ſeculi

[b] Heb. imple- ferro.

[c] Heb. com- rendo com- rentur.

Confer cum .Chro.11. ver.11.

[d] ibi Jaſchob Hham filius Chachmonai.

[e] Heb. hoc ratum fuit ligato.

[f] Heb. confoſſos: ſic infrà 18.ver.

[g] Heb. cum Davide.

[g] Heb. quis bibendam dabit mihi.

[h] Heb. qui abiverunt pro animus ſuis.

[i] Heb. nomen erat ei in tribus iſtis.

[k] Heb. ariel, id eſt, duos leones fortiſſimos.

[l] Heb. virum aſpectus.

[m] Heb. auſcultationi ſua: id eſt, militibus ſtipatoribus ſuis, qui ſemper præſto erant ad imperium ipſius 2.Sam. 9.4.& 20. 23.

[n] Schammothum Haroritam. 1.Chro. 11.

[o] Pelonitam.

[p] Sibcaium.

[q] Hhilajam.

[r] Cheledum, & Cheldai. 1.Chro.27. 15.

[s] Churajum.

[t] Abielem.

[u] Bacharumæum, id eſt ex Bachurimis Binjaminitarum.

[a] Haſchemi.

[b] Sacharis.

[c] Eliphalem filium Uris.

[d] Achijam Pelonitam.

[e] Chetzronẽ.

[l] Na. Hharajum.

[g] Joelem fratrem Nathanis.

ANNOTATIO.

1 Poſtrema] *i. habita ab eo poſtquam mandata dedit filio Schelomoni, de quibus 1. Reg. 2. eumq́ precibus Deo commendavit Pſal. 72. cùm jamjam eſſet moriturus. Hoc enim facto Jahhakobum Gen. 49. & Moſchen Deut. 32. & 33. imitatus eſt.* Excelſus] *i. evectus ad faſtigium regni, ut proximè ſequentia verba indicant.* Amœnus pſalmis] *i. propheta, qui ſuaves pſalmos Jiſraëlitis ad laudandum Deum conſcripſit.*

2 Spiritus Jehovæ] *i. Deus pater per filium in ſpiritu animum & linguam meam moderatus eſt ad prophetias exarandas confirmatio poſterioris ſui epitheti.* 3 Dixit] *confirmatio prioris ſui epitheti a vocatione & mandato Dei.* Rupes] *vide Deut. 32. 4.* Hominibus iſtis] *Jiſraëlitis.* 4 Ut cum lucente] *i. omni luce proſperitatis & gloriæ circumfulgebunt, altera pars ſermonis Dei: promiſſio regi, & populo colenti juſtitiam & timorem Dei.* Ut mane] *i. vireſcent perpetuo: ut herbæ, quibus pluviæ & calores tempeſtivè adveniunt.* 5 Domus mea, &c.] *i. ego & regnum meum, quamvis hæc non ita exactè præſtemus, ac proinde rei ſimus non ſervati fœderis cum Deo &c.* Perpetuum] *quia Deus immutabilis eſt, & ita promiſit ſup. 7. 15. 16.* Ordinatum &c.] *i. penes ipſum eſt ordinatio & conſervatio, quam ſe effecturũ recepit, ibidem.*

Deſiderium eſt] *Deus & fœdus ejus.* Quamvis non faciat ut pullulet] *i. propter indignitatē noſtram parparum præſtet illius promiſſæ felicitatis. Sic anticipat objectiones: unam quòd non pareāt mandato Dei: alteram quod Deus promiſſa nondum præſtet. Statuit enim inobedientiâ ſuâ fidem Dei inanē reddi non poſſe: ut Roman. 3.3.* 6 Homines nequam] *qui mandata Dei non amplectuntur, neque promiſſionum ſunt participes, id eſt, reprobi. eſt autem antitheſis ex comparatione cum ſuperioribus.* 7 In eadem ſæde] *i. in eo loco ubi ſucciſæ fuerint.* 8 Primarius ducum] *i. dux ſummus primi agminis, ut quinq; ſequentes ſuorum agminum ſuo ordine.* Confodiendos] *ex quibus trecentos eum confodiſſe oſtendit 1. Chron. 11.11.* 9 Achochęi] *e poſteris Achoachi Binjaminitæ, de quo 1. Chron. 8.4. ſic infra verſic. 28.* Abjicerent ſe] *i. abjecta vitæ cura, periculo ſe exponerent: ſic Judic. 5. 18.* Abierant] *i. fugientes loco ceſſerant. 1. Chro. 11, ver. 13. & hîc ver. 11.* 10 Adhæreret] *ex diſtenſione nervorum præ magno labore.* 11 Poſt hunc] *ab Elhhazare ſecundus reſtitit Peliſchtæus, alteram catervam ab altera agri parte invadens, nam Elhhazar ab ea parte Peliſchtæos aggreſſus eſt, ubi erat hordeum: Schamma verò qua lentes erant 1. Chron. 11.13.* 13 Tres iſti] *ſupra nominati.* Hhadullami] *1. Schem. 22.1.* Raphæorum] *ſup. 5.18.* 14 In ſuo propugnaculo] *Jebuſi in civitate ſua, paulo antè expugnata, ex qua prodiit Hhadullamum verſus, Peliſchtæos aggreſſurus.* Erat ad Beth-Lechemum] *itinera obſidens.* 18 Horum trium] *qui ſequuntur.* 19 Illos tres] *antè numeratos.* 20 Kabtzeele] *Jehoſ. 15.21. in tribu Jehudæ.* Tempore nivis] *quo feræ ferociores ſunt penuria victus.* 24 Supra triginta] *poſtremus quidem ſecundi ordinis: ſed præſtantior triginta Chiliarchis quos deinceps nominat, nam ſex iſti quinis Chiliarchis præerant, ut Joab erat imperator omnium: ſunt enim hę duæ voces ἀπὸ κοινοῦ ſex illis accommodandæ quorum nomina & res geſtæ modò explicatæ ſunt.* 25 Charoditam] *Judic. 7.1.* 27 Chuſchathæum] *e tribu Jehudæ. 1, Chron. 4.4.* 28 Netophathæum] *in tribu Jehudæ. 1. Chron. 2.54.* 30 Pirhhathonæum] *oppidum in tribu Ephrajami, Judic. 12.15.* Gahaſchi] *mons in tribu Ephrajimi. Jehoſc. 24.3. & Judic. 2.9.* 32 Schahhalbonæum] *e Schahhalabimis in tribu Danis Jehôſch. 19.42.* 33 Hhararitam] *montanum, e montibus Ephrajami.* 34 Mahhachathæi] *trans Jardenem ex oppido Menaſchitarum Ioſ. 13.11.* Giluntinum] *Jehoſ. 15.51.* 35 Carmelitam] *ex oppido Jehudę Jehoſ. 15.55.* Arbæum] *ex Arabo oppido Jehudæ ibidem. 52.* 37 Beerothitam] *Jehoſ. 18.25.* 38 Jitręum] *e Jattire oppido Jehudę: Jehoſch. 15.48.* 39 Triginta ſeptem] *comprehenſo Joabo imperatore ſummo, & ſecundo a rege.*

CAPUT XXIIII.

David Satanæ inſtinctu populum numerari jubens, Dei iram in ſe & in populum concitat. Quam obrem Deus ei trium pœnarum optione data, triduana peſte, ut David elegerat, in populum ſævit. Deinde populi & Davidis reſipiſcentis miſertus, altare ſibi extrui & ſacrificia in eo offerri deſtinato loco quem demonſtrat, jubet.

1 ʼPERREXIT autem ira Jehovæ accendi in Jiſraelitas: cùm incitaſſet ʼ *adverſarius* Davidem in eos ʼdicendo: I, numera Jiſraëlem & Jehudam.

2 Edixit enim rex Joabo principi copiarum [a] ſuarum, diſcurre jam per omnes tribus Jiſraëlis ʼa Dane Beerſchebahhum uſque: & recenſete ʼpopulum: ʼut ſciam numerum populi.

[a] Heb. *quæ erant apud ſe*

3 Et quamvis diceret Joab regem: at adjiciat Jehova, Deus tuus ad populum [b] quotquot ſunt centuplum, idque oculis domini mei regis videntibus: dominus autem meus rex quare delectaretur re hac?

[b] Heb. *ut ſunt & ut ſunt centum vicibus.*

4 Tamen prævaluit verbum regis apud Joabum, & apud præfectos copiarum: quapropter egreſſus eſt Joab, & præfecti copiarum a conſpectu regis ad recenſendum populum Jiſraëlē.

5 Et trajicientes Jardenem caſtra poſuerunt ad ʼHharohherem, a dextera civitatis, ʼquæ eſt in medio ʼ torrentis Gàditarũ Jahhzerem uſq;.

6 Deinde venerunt Gilhhadem, & in terram inferiorem ʼrecens comparatam: poſteà venerunt ʼ Dan-Jahhanum, & ʼcirca Tzidonem.

7 Et venientes ad ʼurbem munitam Tyri, & omnes civitates Chivvæi, & Cenahhanęi: proceſſerunt ad meridianum tractum Jehudæ Beerſchebahhum.

8 Deniq; cùm diſcurriſſent per totam terram, venerunt, [c] exactis novem menſibus & viginti diebus, Jeruſchalaima.

[c] Heb. *a fine novem menſium.*

9 Ubi dedit Joab numerum cenſus populi regi: ʼerant autem Jiſraëlitarum octingenta millia virorum [d] ſtrenuorũ ſtringentium gladium: virorum autem Jehudæ ʼquingenta millia

[d] Heb. *virorum roboris.*

10 Tum [e] animus Davidis affecit eum, poſtquam numeraſſet populum: quapropter dixit David ad Jehovam: peccavi valde in eo quod feci: ſed nunc Jehova, transfer, quæſo, iniquitatem ſervi tui, ʼ nam ſtultè egi valde.

[e] Heb. *percuſſit cor Davidis ipſum: ſic 1. Schem. 24.6.*

11 Cumq; ſurrexiſſet David manè: verbum Jehovæ fuit ad Gadem prophetam ʼ Videntem Davidis dicendo.

12 Abiens alloquitor Davidem: ita ait Jehova: tria ego propono tibi: delige unum ex his quod faciam tibi.

13 Veniens ergo Gad ad Davidem renuntiavit ei: dixit enim ei: an eveniet tibi ʼſeptem annorum fames in terra tua? an potius ut fugias tribus menſibus, a facie opprimentium te, ʼita ipſe perſequetur te? an deniq; ut ſit tribus diebus peſtis in terra tua? nunc cognoſce, & vide quid rei reſponſurus ſim ei qui miſit me.

14 Dixit verò David ad Gadem: anguſtia eſt mihi valde: incidamus, quæſo ʼ in manum Jehovæ, nam magnę ſunt miſerationes ejus: in manum autem hominis ne cadam.

15 Itaque poſuit Jehova peſtē in Jiſraële ab eo mane uſque ad ʼtempus conſtitutum: qua mortui ſunt de populo a Dane uſq; Beerſchebahhum ſeptuaginta millia virorum.

16 Extenderatq; manum ſuam angelus contra Jeruſchalaima ad perdendum ea: ſed pœnitens Jehova iſtius mali, edixit angelo qui perdebat de populo: ſatis *eſt*, jam remitte manum tuam: angelus autem Jehovæ erat juxta aream [f] Arannæ Jebuſęi.

[f] *qui & Araunja ver. 1 & Ornan Chron.*

17 Cum allocutus David Jehovam, videndo angelum qui percutiebat populum dixiſſet: ecce ego peccavi, & ego iniquè feci: hi autem, hæ oves quid fecerunt? ſit, quæſo manus tua contra me & ʼcontra domum paternam meam.

18 Deinde ʼ rediit Gad ad Davidem die illo: &

& dixit ei: aſcende, ſtatue Jehovæ altare in area Aranjæ Jebuſæi.

19 Et aſcendente Davide ſecundum verbum Gadis: quemadmodum præceperat Jehova:

20 Cùm proſpectans Aravna videret regem & ſervos ejus tranſeuntes ad ſe: egreſſus Aravna incurvavit ſe regi facie ſua *demiſſa* in terram,

21 Dixitq́; Aravna: quare venit dominus meus rex ad ſervum ſuum? cui dicente Davide: emptum a te iſtam aream, ad ędificandũ altare Jehovæ: ut cohibeatur hæc plaga a populo:

22 Dixit Aravna ad Davidem: accipiat & offerat dominus meus rex quod bonum *videtur* in oculis ejus: vide hos boves pro holocauſto, & has tribulas & inſtrumenta boum in ligna.

23 Hæc omnia dabat Aravna regulus regi: dicebatq́; Aravna ad regem: Jehova Deus tuus acceptum te habeat.

24 Dixit verò rex ad Aravnam, nequaquam: ſed [g] omnino emam abs te pretio: neque offeram Jehovæ Deo meo holocauſta gratis: quapropter emit David aream illam & illos boves argenti ſiclis quinquaginta.

25 Deinde extruens ibi David altare Jehovę: obtulit holocauſta & euchariſtica: ſic exoratus eſt Jehova terræ, & cohibita plaga hæc ab Jiſraële.

[g] Heb. *emendo emam.*

ANNOTATIO.

1 Perrexit] *id eſt, cùm toto triennio antè Jiſraëlitis infenſus, famem immiſiſſet ob factum Schaulis ſuprà 21. hac Davidis offenſa rurſus in eos ira accenſus eſt: nam utraque hæc hiſtoria per* ὑςέρωσιν *temporum ultimo loco ponitur.* Adverſarius] *ex* 1. *Chron.* 21.1. *Nam nomina conjugata verbis ſuis: ut contrà verba nominibus incluſa latent, ex linguæ proprietate, ut Gen.* 18.21. Dicendo] *ſine ulla legitima cauſa: ſive Eccleſiaſtica, ut fuit illa tempore Moſchis, Exod.* 30. *ſive politica, ut eſt temporibus belli, ſed contra promiſſiones Dei, contra fidem ſuam priorem, & contra publicam quietem veniens.: vide* 1. *Chron.* 23.23. 2 A Dane Beerſchebahhum] *vide Judicum* 20.1. Populum] *aptum ad militiam obeundam. i. a nato viginti annos & deinceps* 1. *Chron.* 23.26. *&* 27.23. *prout oſtenditur infrà.* 1. *ver.* 9. Ut ſciam] *mera curioſitate movetur, & nullam rationem adfert aliam: quàm voluntatem: quapropter Joab conans eum a propoſito avertere dicit: quare delectaretur Dominus meus re hac?* 5 Hharohherem] *vide Num.* 32.34. Quæ eſt in medio] *vide Deu.* 2.35. Torrentis] *Arnonis.* 6 Recens comparatam] *temporibus Schaulis:* 1. *Chron.* 5.10. Dan Jahhanum] *Quod Dan ſimplciter dicitur Jehoſ.* 19.47. Circa Tzidonem] *nam agrum tenebant: quamvis Cenabhanæi urbem: quemadmodũ de Tyro in ſequenti verſu dicendum eſt.* 7 Urbem munitam] *Jehoſch.* 19.29. 9 Erant autem] *quorum numerum Joab regi dedit, cùm primùm Jeruſchalaima venit, nondum numerato Binjamine neq; Levi: ſtudio enim Joab omiſerat eos, quia rem improbabat, ut apparet* 1. *Chron.* 21.6. *Cur autem ibi trecenta millia ad hunc numerum accedant, vide* 1. *Chron.* 27.24. Quingenta millia] *annumeratis triginta millibus, quorum milleni ſinguli Chiliarchis parebant, de quibus ſuprà* 23.8. *ver. & ſequent. quam ob rem his omiſſis in Chronicis quadringenta ſeptuaginta millia tantùm numerantur.* 10 Nam ſtultè] *i. agnoſco me ſtultè egiſſe, ut Num.* 14.40. 11 Videntem] *vide* 1. *Schem.* 9.9. *& de ejus officio* 2. *Chron.* 29.25. 13 Septem annorum] *quaſi dicat: jam tres anni famis propter Gibhhonitas elapſi ſunt: hic quartus eſt, quo datâ pluviâ teſtatus quidem eſt Deus ſe reconciliatum eſſe: ſed hoc tuo peccato offenſus denuo proponit tibi alterum triennium, cujus mentio eſt* 1. *Chron.* 21.12. *nam hoc triennium ſuperioribus annis conjunctũ ſeptẽ efficit.* Ita ipſe] *i. Deus tibi infenſus ipſorũ contra te conatus ſecundet & efficiat ut aſſequantur te: vide* 1. *Chron.* 21.18. 14 In manum Jehovæ] *ſolius, ut finis verſus explicat.* 15 Tempus conſtitutũ] *tridui, ſuprà ver.* 13. 17 Contra domũ] *i. contra familiares meos, ut conſiliorũ participes,* 18 Rediit] *ex juſſu Dei* 1. *Chr.* 21.18. *& infr.* 19. *ver.* 22 Hos boves *quibus utebatur in trituratione.* 24 Aream] *eam cum toto loco emit ſexcentis ſiclis aureis* 1. *Chron.* 21.25. *qui efficiunt paulo amplius mille quingentos dalleros.* Siclis quinquaginta] *videlicet boves: hoc eſt, dalleris paulò amplius duodecim: ſynecdoche.*

REGUM
LIB. PRIOR.

PRIOR liber regum res geſtas quinque regum Iehudæ, Schelomonis, Rechabhhami, Abyæ Aſæ, Jehoſchaphati: & octo regum Jiſraëlis Jarobhhami, Nadabi, Babhaſchæ, Elę, Zimri, Tibni, Hhomri & Achabi continet. Eſtq́; hiſtoria cẽtum octodecim annorum: e quibus primi quadraginta Schelomonis fuerunt: cæteri nimirum ſeptuaginta-octo reliquorum regnantium in Iehuda & in Jiſraële

Schelomonis 40. 1.Reg.11.42.

	Jehudæ			Jiſraëlis		
Anni	Rechabhhami	17.	1.Reg.14.21.	Jarobhhami	21	1.Reg.14.20.
	Abijami	3.	1.Reg.15.2.	Nadabi	1.	1.Reg.15.25.
	Aſæ	41.	1.Reg.15.10.	Bahhaſchæ	23.	1.Reg.16.1.
	Jehoſchaphati ſolius	17.	1.Reg.22.52	Elæ	1.	1.Reg.16.10.
				Zimri dies	7.	1.Reg.16.17.
				Tibni cum Hhomri		
				Hhomri	11.	1.Reg.16.25.
				Achabi	21.	1.Reg.16.31.

In regibus Jiſraëlis obſervandum, nos ex numero, qui in iſtis ſingulis ſcripturæ locis habetur, ultimum cujuſque annum detrahere: quia idem eſt ſucceſſoris primus.

CAPUT.

CAPUT I.

Davide rigente præ ſenio, Adonija maximus natu filius apud populum gratioſus, cum Joabo & Ebjathare conſpirat, ut regnum paternum occupet: ſed Nathanus operâ, diſſipato eorum conſilio, a Davide Schelomo rex inſtituitur: a ſacerdote ungitur: a populo accipitur, & ſpectante Davide in ſolio regni collocatur. Cujus rei Adonija certior factus, dilapſo comitatu, ad altare domini ſecuritatis causâ ſe confert: donec fide data ad Schelomenem ductus, domum cum venia remittitur.

1 REx autem David [a] ſenuerat, vergebat [a] ætate: & quamvis opperirẽt eum pannis: non tamen [b] caleſiebat.

2 Quapropter dixerunt ei ſervi ejus: [c] quæratur domino meo regi puella virgo, quæ ſtet coram rege, & ſit ei adjutrix: ut cubante ea in ſinu tuo, caleſiat dominus meus Rex.

3 Quærentes itaque puellam pulchram in toto termino Jiſraëlitarum: invenerunt Abiſchagam Schunamitidem, quam adduxerunt ad regem.

4 Erat autem puella hæc pulchra admodum: eratque regi adjutrix, & miniſtrabat ei: rex verò non cognovit eam.

5 Adonija porrò filius Chaggithæ efferens ſe dicendo: ego regnaturus ſum: paraverat ſibi currum, & equites, & quinquaginta viros præcurrentes ſibi.

6 Quem pater ejus [d] nunquam dolore afficiebat dicendo: quare ita facis? & ipſe quoque bonâ formâ erat valde, pepereratq; eum *Chaggitha* poſt Abſchalomum *natum*.

7 Tandem fuerunt ei ſermones cum Joabo filio Tzerujæ, & cum Ebjathare ſacerdote: ut [e] Adonijam ſecuti adjuvarent.

8 Tzadok verò ſacerdos, & Benaja filius Jehojadahhi & Nathan propheta, & Schimhhi ac Rehhi, & reliqui potentes qui erant Davidi, non aderant Adonijæ.

9 Cumque Adonija mactatis pecudibus ac bobus iiſque pinguib. apud lapidẽ Zocheleth, qui eſt juxta fontem Rogelis: invitaſſet omnes fratres ſuos filios regis, & omnes homines Jehudæ ſervos regis:

10 Nathanem verò Prophetam & Benajam, & reliquos potentes, ac Schelomonem fratrem ſuum non invitaſſet:

11 Allocutus eſt Nathan Bath-Schebahham matrem Schelomonis dicendo: an non audiviſti regnare Adonijam filium Chaggithæ: domimino noſtro Davide ignorante?

12 Nunc ergo age, [f] daturus jam ſum tibi conſilium: quo libera vitam tuam, & vitam filii tui Schelomonis.

13 Abi & ingreſſa ad regem Davidem dicito ad eum: nónne tu domine mi rex, juraſti ancillæ tuæ dicens: Schelomo filius tuus regnaturus eſt poſt me, & ipſe ſeſſurus eſt ſuper ſolium meum: cur ergo regnat Adonija?

14 Ecce te adhuc loquente ibi cum rege: ego quoque ingrediar poſt te, & [g] cõfirmabo verba tua.

15 Itaq; ingreſſa eſt Bath-Schebahh ad regem in cõclave, (rex enim erat ſenex valde): ubi Abiſchag Schunamitis miniſtrabat regi.

16 Et inclinato vertice Bath-Schebahh incurvavit ſe regi: & dicente rege: quid tibi eſt?

17 Dixit ei: domine mi, tu juraſti per Jehovam Deum tuum ancillæ tuæ: Schelomo filius tuus regnaturus eſt poſt me, & ipſe ſeſſurus eſt in ſolio meo.

18 Nunc autem, ecce Adonija regnat: [h] te, domine mi rex, ignorante.

19 Mactatis enim bobus, iiſque pinguibus & [i] pecudibus multis, invitavit omnes filios regis etiam Ebjatharem ſacerdotem, & Joabum principem militiæ: Schelomonem verò ſervum tuum non invitavit.

20 At [k] jam, domine mi rex, oculi omnium Jiſraëlitarum in te converſi ſunt, ut indices eis, quis ſeſſurus ſit in ſolio domini mei regis poſt ipſum.

21 Alioquin erit, cùm occubuerit dominus meus rex cum patribus ſuis: ut ſim ego & filius meus Schelomo peccatores.

22 Ecce autem ipſa adhuc loquebatur cum rege: quando Nathan propheta venit.

23 Cumq; nuntiaſſent regi dicendo: ecce Nathan propheta: ingreſſus in conſpectum regis, incurvavit ſe regi [l] facie ſua *demiſſa* verſus terram.

24 Dixitq; Nathan, domine mi Rex, *túne* dixiſti, Adonija regnaturus eſt poſt me, & ipſe ſeſſurus eſt in ſolio meo?

25 Nam deſcendit hodie, & mactatis bobus iiſq; pinguibus & pecudibus multis, invitavit omnes filios regis, & principes militiæ, & Ebjatharem ſacerdotem, qui ecce comedunt & bibunt coram eo: & dixerunt, vivat rex Adonija.

26 Me verò: me ſervum tuum, & Tzadokum ſacerdotem & Benajam filium Jehojadahhi, ac Schelomonem ſervum tuum non invitavit.

27 An a domino meo rege facta eſt hæc res? quòd non notum feciſti ſervo tuo, quis ſeſſurus ſit in ſolio domini mei regis poſt ipſum.

28 Cui cùm reſpondiſſet rex David: dixit, vocate mihi Bath-Schebahham: quæ ingreſſa in conſpectum regis, ſtabat coram rege.

29 Juravítque rex dicens: ut vivit Jehova, qui redemit animam meam de omni anguſtia:

30 [m] Quemadmodum juraveram tibi per Jehovam Deum Jiſraëlis dicendo: Schelomonem filium tuum regnaturum poſt me: eúmque ſeſſurum in ſolio meo pro me, ita facturus ſum hoc die.

31 Tum inclinans verticem Bath-Schebahh, facie *demiſſa* in terrã, incurvavit ſe regi: ac dixit, vivat dominus meus rex David in ſeculũ.

32 Deinde dixit rex David: vocate mihi Tzadokum ſacerdotem & Nathanem propheram, & Benajam filium Jehojadahhi: venerúntque in conſpectum regis.

33 Quibus dixit rex: ſumite vobiſcum ſervos domini veſtri & facite ut Schelomo filius meus inſideat mulæ meæ: ita deducite eum ad Gichonem.

34 Ubi ungito eum Tzadok ſacerdos, & Nathan propheta in regem ſuper Jiſraëlem, & clangentes buccina, dicitote: vivat rex Schelomo.

35 Deinde aſcendite poſt eum, & ingreſſus ſedeat

[a] Heb. *diebus ut Gen.* 18. *ver.*11.

[b] Heb. *non caleſcebat ei ſic infrà ver.* 2.

[c] Heb. *quærant.*

[d] Heb. *a diebus ſuis.*

[e] Heb. *adjuvarent poſt Adonijam.*

[f] Heb. *conſulturus.*

[g] Heb. *muniam vel ſupplebo.*

[h] *in alis e- emplaribu nunc do mi rex ign ras.*

[i] Heb. *in titudine infrà ver.*

[k] *& tu do ne mi rex habent qu dam exem plaria.*

[l] Heb. *facie su in terram.*

[m] Heb. *quemadmo &c. quoad facturus sum pleonasmus particula d evidentia.*

deat in ſolio meo, & ipſe regnet pro me: nam præcepi eum eſſe anteceſſorem in Jiſraële & in Jehuda.

36 Tum ' reſpondens Benaja filius Jehojadahhi, regi dixit: ' Amen: ita dixerit Jehova Deus Domini mei regis.

37 Quemadmodum fuit Jehova cum domino meo rege: ita ſit cum Schelomone: amplificetque ſolium ejus, ſupra ſolium domini mei, regis Davidis.

38 Deſcendens ergo Tzadok ſacerdos & Nathan propheta & Benaja filius Jehojadahhi 'Ceretheuſque & Pelethæus, cum feciſſent ut inſideret Schelomo mulæ regis Davidis, deduxerunt eum ad Gichonem.

39 Ubi Tzadok ſacerdos accepto cornu olei 'e tentorio unxit Schelomonem: & clangentes buccina dicebāt totus populus: vivat rex Schelomo.

40 Aſcendebant autem totus populus poſt eum, & ipſe populus canebant tibiis, lætabanturque lætitia magna: adeo ut 'finderetur terra præ voce eorum:

41 Et audiret Adonija, & omnes invitati qui erant cum eo, cum ipſi abſolverent comedere: audiensque Joab ſonum buccinæ diceret: quare vox iſta urbis perſtrepentis *edatur*?

42 Cúm adhuc ipſe loqueretur, ecce Jonathan filius Ebjatharis ſacerdotis advenit: cui dicente Adonija, accede, vir enim [m] ſtrenuus es, & ' bonum nuntium affers:

[m] Heb. roboris.

43 Reſpondens Jonathan dixit Adonijæ: at dominus noſter rex David regem conſtituit Schelomonem.

44 Miſit enim cum eo rex Tzadokum ſacerdotem & Nathanem prophetam ac Benajam filium Jehojadahhi, Ceretheumque & Pelethæum: qui fecerunt ut ipſe inſideret mulæ regis.

45 Et unxerūt eū Tzadok ſacerdos & Nathan propheta regem apud 'Gich chonem, & aſcenderunt inde læti, adeó ut perſtreperet urbs: hæc illa eſt vox quam audiviſtis.

46 Quin-etiam inſidet Schelomo ipſi ſolio regni.

47 Et etiam ingreſſi ſunt ſervi regis ad benedicendum cum domino noſtro rege Davide dicendo: præſtantius reddat Deus tuus nomen Schelomonis nomine tuo, & amplificet ſolium ejus ſupra ſolium tuum: ac incurvavit ſe rex ' in ſuo cubili.

48 Atque adeò ita dixit rex: benedictus Jehova Deus Jiſraëlis qui dedit hodie ſedentem in ſolio meo, idque oculis meis videntibus.

46 Quare trepidantes ſurrexerunt omnes illi invitati, qui aderant Adonijæ: & abiverunt quiſque itinere ſuo.

50 Adonija verò metuebat a Schelomone: quare ſurgens abiit, & ' prehendit cornua altaris.

51 Cùmque nuntiaretur Schelomoni dicendo, ecce Adonija timet regem Schelomonem: ideoque ecce prehendit cornua altaris dicendo: juret mihi rex Schelomo ſe non affecturū morte ſervum ſuum gladio:

52 Dixit Schelomo: ſi futurus eſt [o] ſtrenuus, non cadet *ullus* e capillis ejus in terram: ſed ſi malum deprehendetur in eo, utique morietur.

[o] Heb. in filium roboris.

53 Itaq; miſit rex Schelomo qui deducerent eum ab altari: unde veniens incurvavit ſe regi Schelomoni: cui dixit Schelomo, abi domum tuam.

ANNOTATIO.

1 Senuerat] *nam ad annum 70. pervenerat: vide 2. Schem. 5.4.* 3 Schunamitidem] *e Schunemo oppido Jiſſaſcaris. Jehoſch. 19.18.* 5 Ego regnaturus] *quaſi dicat, meum eſt regnare jure naturæ: qui primus ſum, ſenioribus fratribus extinctis: infrà ver. 6 & 2. Schem. 3.4.* Paraverat] *Exemplo Abſchalomi 2. Schem. 15.* 6 Quoque] *ut Abſchalom: qua ratione erat gratioſus apud populum.* 7 Fuerunt ei ſermones] *id eſt, communi conſilio cum illis conſpiravit.* 8 Schimhhi] *fortaſſis eſt ille de quo infrà 4.17.* 9 Rogelis] *Jehoſ. 15.7. & 2. Schem. 17.17.* 21 Peccatores] *id eſt, agetur nobiſcum ut cum ſontibus, & de vita noſtra periclitabimur.* 23 Ingreſſus] *egreſſa Bath-Schebahba: ut apparet ex ver. 28.* 28 Quæ ingreſſa] *egreſſo Nathane ut docet ver. 32.* 31 In ſeculum] *id eſt, quā diutiſſimè: quaſi dicat, mihi ſatis eſt de jure confirmari, non peto ut te regno ſpolies.* 33 Domini veſtri] *id eſt, meos, in cujus obedientia perſtatis.* Gichonem] *id eſt, in locum iſtum per gradus civitatis Davidis proſequimini, qui cis Gichonem eſt, quaſi medius inter civitatem Davidis & altera Jeruſchalaima, ut aditus obtineat ex adverſo fontis Rogelis: nam Gichon rivus erat alluens civitatem Davidis & Jeruſchalaima 2. Chro. 32.30. & 33.14.* 36 Reſpondens Benaja] *ſuo & reliquorum nomine, ut apparet ver. 47.* Amen] *id eſt, firmum & ſtatum eſto a Deo.* 38 Ceretheuſq;] *vide 2. Schem 9.4.* 39 E tentorio] *quod tetenderat David arcæ in civitate ſua 2. Schem, 6.17.* 40 Finderetur] *hyperbole.* 42 Bonum nuntium] *vide ſimile. 2. Schem. 18.27.* 47 In ſuo cubili] *adoraturus, ut Jahhakob. Gen. 47.31. & cum illis bene precaturus filio.* 50 Prehendit cornua] *non ut tutus eſſet donec de cauſa cognoſceretur: ſed ut miſericordiam imploraret ob numinis reverentiam: ſicut Joab, infrà. 2.28.*

CAPUT II.

David moriturus Schelomonem filium hortatur ad pietatem erga Deum & ad juſtitiam: nominatim verò beneficium poſteris Barzillai rependi, & ſupplicium de Joabo Schimhhi ſumi jubet: Quod Schelomo datis occaſionibus juſtis, non tantùm in eos: ſed etiam in Adonijam & Ebjatharem præſtat.

1 ' Cùmque propè eſſent dies Davidis ut moreretur: præcepit Schelomoni filio ſuo, dicendo:

2 Ego [a] deceſſurus ſum brevi pro conſuetudine totius terræ: ſed confirmare & eſto [b] vir.

3 Et obſervato obſervationem Jehovæ Dei tui, ambulando in viis ejus, ſervando ſtatuta ejus & præcepta ejus, judiciaq; ejus, & teſtimonia ejus, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis: ' ut ſecundes quicquid feceris, & quocunq; te verteris.

4 Ut præſtet Jehova verbum ſuum quod promiſit mihi dicendo: ſi obſervabunt filii tui viam ſuam, ambulando coram me in fide: ex toto

[a] Heb. abeo per viam totius terræ.

[b] Heb. in virum: id eſt, præſta te virum, quemadmodum etiam ante adoleſcens: 1. Chro. 22. 5.

toto corde ſuo, & ex toto animo ſuo: dicendo *inquã*:″non excindetur tibi vir a ſolio Jiſraëlis.

5 Ad hæc tu noſti quid″ fecerit mihi Joab filius Tzerujæ: quid fecerit duobus principibus exercituum Jiſraëlis, Abnero filio Neri, & Hhamaſæ filio Jetheri, quos occidit, c ″ deſignans cædem bellicam in pace: ″ut repoſuit d ſanguinem bellicæ *cædis* in zona ſua, quę adhærebat lumbis ipſius, & in calceamento ſuo quod habebat ad pedes ſuos.

6 Quam ob rem facito ″ pro ſapientia tua: ″neque ſinito deſcendere canitiem ejus cum pace in ſepulchrum.

7 Erga filios verò Barzillai Gilhhaditæ exerceto benignitatem, & ſunto inter comedentes *cibum* menſæ tuæ: quia ſimiliter ″ appropinquarunt ad me cùm fugerem propter Abſchalomum fratrem tuum.

8 Denique ecce″ apud te *eſto* Schimhhi filius Geræ Binjaminita e Bachurimis: qui quidem maledixit mihi maledictione acerrima, quo die ibam Machanajima: quo deſcendente obviam mihi ad Jardenem juravi ei per Jehovam dicẽdo, morte non afficiam te gladio.

9 Nunc autem eum ſontem ne abſolvito, cùm vir ſapiens ſis: ſed cognoſcito quid ſis facturus eo, ut deducas canitiem ejus cum ſanguine in ſepulchrum.

10 Poſteà occubuit David cum patribus ſuis: & ſepultus eſt in civitate Davidis.

11 Dies autem quibus regnavit David ſuper Jiſraëlem fuerunt quadraginta annorum: Chebrone regnavit ſeptem annos, Jeruſchalaimis verò regnavit triginta tres annos.

12 Cùm itaque Schelomo ſederet in ſolio Davidis patris ſui: & confirmaretur regnum ejus valde.

13 Venit Adonija filius Chaggithæ ad Bath-Schebahham matrem Schelomonis: qua dicente, e an cum pace advenis? dixit, cum pace.

14 Et dixit, f aliquid mihi eſt *dicendum* tibi: qua dicente, loquere.

15 Dixit, tu noſti meum fuiſſe hoc regnum, & in me convertiſſe omnes Jiſraëlitas faciem ſuam ut regnarem: ſed devolutum eſſe ipſum regnũ ut eſſet fratris mei, ″ eò quòd a Jehova ejus ſit.

16 Nunc autem ego petitionem unam peto abs te: ″ne avertito faciem meam: quæ dixit ad eum, loquere.

17 Dic quæſo Schelomoni regi, (non enim averſurus eſt faciem tuam): ut det mihi Abiſchagam Schunamitidem in uxorem.

18 Cui dixit Bath-ſchebahh: bene: ego pro te alloquar regem.

19 Itaque cum veniſſet Bath-ſchebahh ad regem Schelomonem ut loqueretur ei pro Adonija: aſſurgens rex obviam ei, incurvavit ſe ei, & ſedens in ſolio ſuo, opponi juſſit ſolium matri regis, quæ ſedit ad dexteram ejus.

20 Et dixit, petionem unam parvam ego peto abs te: ne avertito faciem meam: cui dicente rege, pete mater mea: non enim avertam faciem tuam:

21 Dixit illa: detur Abiſchag Schunamitis Adonijæ fratri tuo in uxorem.

22 Reſpondens verò rex Schelomo dixit matri ſuæ: & quare tu petis Abiſchagam Schunamitidem pro Adonija?″ imò pete pro eo regnum ipſum, cum ipſe ſit frater meus major me: at illius & Ebjatharis ſacerdotis, ac Joabi filii Tzerujæ *petitio eſt*.

23 Et juravit rex Schelomo per Jehovam dicendo: ita faciat mihi Deus & ita pergat: ut contra vitam ſuam locutus eſt Adonija verbum iſtud.

24 Quapropter nunc ut vivit Jehova qui ſtabilivit me, & collocavit me in ſolio Davidis patris mei, quiq; paravit mihi domum, quemadmodum locutus eſt: hodie morte afficietur Adonija.

25 Mittens igitur rex Schelomo *juſſit eũ occidi* per Benajam filiũ Jehojadahhi, qui irruit in ipſum ita ut moriretur.

26 Ebjathari autem ſacerdoti edixit rex: ″Hhanathothas abi ad agrum tuum, nam g reus mortis es: attamen hoc die non afficiam te morte quia portaſti arcam domini Jehovæ, coram Davide patre meo: & quia″ afflixiſti te in omnibus quibus afflictus eſt pater meus.

27 Sic ejecit Schelomo Ebjatharem ne eſſet ſacerdos Jehovæ: ″ut impleret verbum Jehovæ, quod locutus fuerat contra domum Hheli Schilunte.

28 Rumore autem hoc proveniente uſq; ad Joabum (Joab enim declinabat poſt Adonijam, quamvis poſt Abſchalomum non declinaſſet:) fugiens Joab ad tentorium Jehovæ, præhendit cornua altaris.

29 Cúmque nuntiarètur regi Schelomoni: ″fugit Joab ad tentorium Jehovæ, & ecce *eſt* prope altare:

30 Miſit Schelomo Benajam filium Jehojadahhi, dicens: abi irrue in eum.

31 Nam cùm venienti Benajæ ad tentorium Jehovæ, & edicenti ei, ſic edicit rex: egredere, dixiſſet, nequaquam: ſed hic moriar: & retuliſſet Benaja regi rem dicens, ita locutus eſt Joab & ita reſpondit mihi:

32 Dixit ei rex, ″fac quemadmodum locutus eſt, & irrue in eum, deinde ſepeli eum: ut amoveas h culpam ſanguinis immeriti, quem effudit Joab, a me, & a domo patris mei.

33 Et i retorqueat Jehova′ ſanguinem ejus in caput ejus: qui irruit in duos homines juſtiores & meliores ſe, & occidit eos gladio, patre meo Davide ignorante: Abnerũ filium Neri principem militiæ Jiſraëlis, & Hhamaſam filium Jetheri principem militiæ Jehudæ.

34 Sic reverſis cędibus eorum in caput Joabi, & in caput ′ ſeminis ejus in ſeculum: Davidi, id eſt, ſemini ejus & domui ejus ac ſolio ejus ſit pax uſq; in ſeculum a Jehova.

35 Itaque aſcendens Benaja filius Jehojadahhi irruit in eum & morte affecit: deinde ſepultus eſt domi ſuæ in deſerto.

36 Tum præpoſuit rex Benajam filium Jehojadahhi loco ejus exercitui: Tzadokum verò poſuit rex loco Ebjatharis.

37 Deinde mittens rex accerſivit Schimhhin, & dixit ei: extrue tibi domum Jeruſchalaimis ut habites ibi: neq; egreditor inde huc aut illuc.

38 Erit enim quo die egreſſus tranſieris torrentem″ Kidronem (k certò ſcito te omnino moriturum:) ut l cauſa cædis tuæ ſit in capite tuo.

39 ″ Dixit autem Schimhhi regi, bona *eſt* res iſta: quemadmodum locutus eſt dominus meus rex, ita facturus eſt ſervus tuus: & conſedit Schimhhi Jeruſchalaimis diebus multis.

40 Fuit autem m exactis tribus annis, cùm fugiſſent

c Heb. *ponens ſanguines belli in pace.*
d Heb. *ſanguines belli.*

2. *Schem.* 16. 5.

e Heb. *an pacis* eſt *advenire tuum*?
f Heb. *verbũ mihi* eſt *ad te.*

2. Schem. 12.

g Heb. *mortis.*

2. Schem. 24.

1. Schem. 20.

h Heb. ſan- guinis ſin cauſe ymia.

i Heb ra- faciat: ſi- frà ver. 4

k Heb. ſcie- do ſcito, q moriendo m rieris: ſi 43.

l Heb. ſa- guin m Heb. e trium nis.

giſſent duo ſervi Schimhhi ad Aciſchum filium Mahhacæ regem Gathi:& indicaſſent Schimhhi *quidam* dicendo:ecce ſervi tui ſunt Gathi.

41 Ut ſurgens Schimhhi ſtrató aſino ſuo abiret,Gathum ad Aciſchum quæſitum ſervos ſuos: rediensq́; Schimhhi reduceret ſervos ſuos Gatho.

42 Cùm itaq; nuntiatum eſſet Schelomoni:abiviſſe Schimhhin Jeruſchalaimis Gathum, & reverſum eſſe:

43 Mittens rex accerſivit Schimhhin, & dixit ad eum: nónne juramento aſtrinxi te per Jehovam,& conteſtatus ſum te dicendo: quo die exiens abieris huc aut illuc, certò ſcito te omnino moriturum:dixerasq́; ad me, bona *eſt* hæc res quam audio.

44 Quare ergo non obſervaſti juramentum Jehovæ,& pręceptum quod præceperam tibi?

45 Deinde dixit rex ad Schimhhin,tu noſti totum illud malum,cujus conſcius eſt animus tuus,quo affeciſti Davidem patrem meum: retorquet autem Jehova malum tuum in caput tuũ.

46 Rex verò Schelomo benedictus, & ſolium Davidis erit ſtabile coram Jehova uſque in ſeculum.

47 Tum præcipiente Rege Benajæ filio Jehojadahhi,egreſſus irruit in eũ, ita ut moreretur: ſic regnum'ſtabilitũ eſt in manu Schelomonis.

ANNOTATIO.

1 Cumq́,]*vide annotata 2.Schem.23.1.* 3 Ut ſecundes]*eodem ſenſu dictum quo Exodi 20.12 ut prolongent dies tuos &c.* 4 Non excindetur]*i.ſemper erit aliquis tibi ſucceſſor,per μετωνυμιαν dictum.* 5 Fecerit mihi]*κατάτι per conſequentiam,dum per fidè interfecit illos,quos ego in fidẽ meam receperã.* Deſignans cædem]*id eſt,patrans ejuſmodi cædem pacis tempore,quæ tantùm temporibus belli convenit.* Ut repoſuit]*id eſt,cruentatum enſem in vaginam repoſuit & cruentatis pedibus ambulavit, neque eo nomine magis affectus eſt,quàm ſi nihil commiſiſſet.* 6 Pro ſapientia tua]*tempus & rationem faciendi ſapienter obſervans: quaſi dicat,homo eſt novarum rerum cupidus: non diu quieſcet, quin tibi juſtam occaſionem in ſe animadvertendi præbeat.* Neque ſinito]*id eſt,ne ſinito eum naturali morte interire:ſic 9.verſ.* 7 Appropinquarunt ad me]*id eſt,appropinquãtes idem officium exhibuerunt mihi: 2.Schem.17.27.* 8 Apud te eſto]*i.Ne ſinito illum vagari:ſed certum ei locum circumſcribito quo ſe contineat, ne quid cum ſuis Binjaminitis moliatur: apud quos gratia & autoritate valet,ut apparet 2.Schem.19.17.& ſequentibus.* 15 Eò quòd a Jehova] *1.Chron.22.12.& 28.5.* 16 Ne avertito]*id eſt, ne recuſes: ſynecdoche: ſic deinceps.* 22 Imò pete]*ſi Abiſchagam petis: eadem opera regnum transfer: nam hic ſcopus ejus eſt.eodem Achithophelis conſilium ſpectabat,cùm Abſchalomum induxit,ut rem haberet cum concubinis patris.2.Schem.16.21.* At illius]*i. hoc non eſt ipſe ſolus commentus,ſed Ebjatharis & Joabi conjuratorum uſus eſt conſilio.* 26 Hhanathothas] *vide Jehoſchu.21.18. & annotata 1.Schem.21.2.* Afflixiſti te] *ex quo exciſa eſt domus paterna tua a Schaule 1.Schem.22.20.* 27 Ut impleret]*id eſt,ut Jehova impleret verbum ſuum: nomen pro ſe & pro ſuo relativo: ſic Gen.9.6.vide 1.Schem.2.33.& 36.* 29 Fugit Joab]*quaſi ad aſylum, ut Adonija ſuprà.1.51.vide annotata Exodi 21.13.* 32 Fac quemadmodum]*ex lege Exodi 21.14.* 33 Sanguinem ejus]*id eſt,quem ipſe effudit.* 34 Seminis ejus]*vide 2.Schem.3.29.* 38 Kidronem]*vide 2.Schem.15.23.* 39 Dixit Schimhhi] *adhibito juramento ut apparet ex verſ.43.* 47 Stabilitum] *ſublatis rerum innovatoribus.*

CAPUT III

Schelomo filiam regis Ægypti uxorem ducit: Deum ſingularibus ſacrificiis Gibhhone colit: ubi optione a Deo in ſomnis data petendi quod vellet, prout petit, ſapientia divinitus donatur, etiam aliis donis ſuprà quàm petierat cumulata: quæ, in judicio litigantium inter ſe mulierum apparere incipiens,autoritatem ei & reverentiam magnam apud ſubditos conciliat.

1 JUNXIT autem ſe affinitate Schelomo cum Parhhone rege Ægypti:&'accipiens filiam Parhhonis duxit eam' in civitatem Davidis:'donec abſolviſſet ædificarę' domum ſuam,&'domum Jehovæ, ac' murum Jeruſchalaimorum circumquaque.

2 Tantummodò populus ſacrificabant in 'iſtis excelſis: cùm nondum ædificata fuiſſet domus nomini Jehovæ, tantiſperdum fuerunt dies iſti.

3 'Amabat enim Schelomo Jehovam,ambulando in ſtatutis Davidis patris ſui:tantummodò in iſtis excelſis ipſe ſacrificabat & adolebat.

2.Chro.1.6. 4 Cùm itaque abiens rex Gibhhonem ad ſacrificandum ibi: eò quòd eſſet ' excelſum magnum: mille holocauſta obtuliſſet Schelomo in altari illo:

5 Gibhhone apparuit Jehova Schelomoni per ſomnium 'eadem nocte: dixitque Deus:pete,quid daturus ſum tibi?

6 Cui dixit Schelomo:tu exercuiſti erga ſervum tuum Davidem patrem meum benignitatem magnam: cùm ambularet coram te [a] fideliter ac juſtè & recto corde erga te: ſervaſtiq́; ei benignitatem hanc maximam, quòd dederis ei filium ſedentem in ſolio ejus,ut *eſt* hodierno die.

[a] Heb. *in fide & in juſtitia & in rectitudine cordis.*

7 Nunc enim,Jehova Deus mi, tu conſtituiſti *me* ſervum tuum regem loco Davidis patris mei: quamvis ego puer parvus neſciam'procedere & redire:

8 Servum, inquam, tuum in medio populi tui quem elegiſti: populi multi, qui neque numerari neque ſupputari poteſt prę multitudine.

9 Da igitur ſervo tuo [b] animum intelligentem ad judicandum populum tuum, diſcernendo inter bonum & malum: quis enim poſſet judicare hunc populum tuum [c] numeroſiſſimum?

10 Qui ſermo cùm bonus videretur in oculis [d] Jehovæ: quòd petiiſſet Schelomo rem hanc:

11 Dixit Deus ad illum; eò quòd petiiſti rem iſtam: & non petiiſti tibi dies multos: neque petiiſti tibi divitias: neque petiiſti [e] vitam inimicorum tuorum; ſed petiiſti

[b] Heb. *cor:ſic deinceps.*

[c] Heb. *gravẽ;ut Num.20.20.*

[d] *vel domini ut in quibuſdam exemplaribus.*

[e] Heb. *animam.*

petiiſti tibi diſcretionem ad intelligendum judicium:

12 Ecce facio ſecundum ſermonem tuum: ecce do tibi animam ſapientem & intelligentem: adeò ut [f] par non fuerit tibi ante te, & poſt te non ſurrecturus ſit par tibi.

[f] Heb. *ſicut tu ſic deinceps.*

13 Inſuper etiam, quod non petiiſti do tibi, tum divitias tum gloriam: adeò ut non ſit par tibi ullus inter reges omnibus diebus tuis.

14 Quòd ſi ambulaveris per vias meas, obſervando ſtatuta mea, & præcepta mea, quemadmodum ambulavit David pater tuus: etiam prolongabo dies tuos.

15 Deinde expergefacto Schelomone, cùm ecce *adeſſet* ſomnium: venit Jeruſchalaima, ubi ſtans coram arca fœderis Jehovæ, obtulit holocauſta, & fecit euchariſtica, deinde fecit convivium omnibus ſervis ſuis.

16 Tum venientes duæ mulieres cauponæ ad regem: ſteterunt coram eo.

17 Dixitque mulier illarum una, *attende* ad me domine mi: ego & mulier hæc habitamus in domo eadem: & peperi apud eam in eadem domo.

18 Fuit autem die tertio a partu meo, cùm peperiſſet etiam mulier hæc: & eſſemus unà, nullus extraneus eſſet nobiſcum in eadem domo: præterquam nos duæ in eadem domo.

19 Ut moreretur filius mulieris hujus noctu: eò quòd incubuiſſet ei.

20 Quapropter ſurgens media nocte, accepit filium meum a [g] latere meo, ancilla tua dormiente, & collocavit eũ in ſinu ſuo: filium autẽ ſuum mortuum collocavit in ſinu meo.

[g] Heb. *a prope me.*

21 Cumque ſurgerem mane ad lactandum filium meum, ecce mortuus erat: ſed animadverti de eo mane, quòd ecce non eſſet filius meus quem pepereram.

22 Dixit verò mulier illarum altera, nequaquam: ſed filius meus *eſt*, qui vivit, filius verò tuus qui mortuus eſt: illa verò dicebat, quin-imò filius *eſt* tuus, qui mortuus eſt, & filius meus qui vivit: ſic loquebantur coram rege.

23 Tum dixit rex: hæc dicit, hic *eſt* filius meus qui vivit, filius autem tuus qui mortuus eſt: ſed illa dicit, quin imò *eſt* filius tuus qui mortuus eſt, filius autem meus qui vivit.

24 Quare edixit rex, accipientes mihi gladium *afferte*: qui attulerunt gladium ante regem.

25 Quibus dixit rex: ſcindite natum iſtum qui vivit in duas partes: & date ejus dimidium uni, dimidiumque alteri.

26 Sed mulier illa cujus erat filius qui vivebat, allocuta eſt regem (æſtuabant enim viſcera ejus erga filium ſuum) ac dixit, *attende* ad me domine mi: date huic natum iſtum qui vivit, & [h] minimè afficite eum morte: illa verò dicebat, neque mihi, neque tibi ſit: ſcindite.

27 Tunc pronuntiavit rex dicens: date illi natum iſtum qui vivit, & minimè eum morte afficite: illa mater ejus eſt.

28 Cumque audirent omnes Jiſraëlitæ judicium hoc, quod judicaverat rex, timuerunt a facie regis: videbant enim ſapientiam Dei in [i] eo eſſe ad exercendum judicium.

ANNOTATIO.

1 Accipiens filiam Parhhonis] *priùs populo Dei profeſſione fidei conjunctam: aliter enim prohibebatur Deut.7.3. Nam hæc a Schelomone geſta eſſe in principio regni ejus, cùm adhuc amaret Deum, verſu 3. oſtendit: & Pſal.45. & libro canticorum confirmatur.* In civitatem Davidis] *ubi regiam ſuam habebat: ſed anguſtiorem quam ut tantam reginam cum ejus comitatu commodè caperet.* Donec abſolviſſet] *ut infrà cap.7.8.* Domum ſuam] *de qua infrà 7.2. & ſequentibus.* Domum Jehovæ] *de qua 6.* Murum] *infrà 9.15. & 19.* 2 Iſtis] *quæ commemorantur in hoc capite, nempe Gibbhone ubi erat tabernaculum 2.Chron.1.3. & Jeruſchalaimis ubi erat arca 2. Schem.6.verſic.17.* 3 Amabat enim] *Ideo neque ipſe alibi offerebat, neque alios offerre patiebatur.* 4 Excelſum magnum] *ubi ordinarium erat cultus divini exercitium, & altare jugis holocauſti 2.Chronic.1.5.* 5 Eadem nocte] *quæ proximè ſacrificium Schelomonis ſubſecuta eſt. 2 Chronic.1.7.* 7 Procedere & redire] *id eſt, obire functionem meam: vide Num.27.17.* 12 Animum ſapientem] *ad intelligenda & præſtanda quæ ſunt officii tui.* 15 Adeſſet ſomnium] *id eſt, abeunte ſomno ſentiret illud ſomnium non fuiſſe ſomnium evanidum: ſed ornatum ſe eſſe donis, quæ in ſomnio promiſſa fuerant.* 16 Cauponæ] *quæ ſimul cauponariam exercebant: nam meretrices fuiſſe credibile non eſſet: cum quia regnum inde a temporibus Davidis bene conſtitutum erat, tum quia non fuiſſent auſæ coram Schelomone Deum amante, & tum adhærentem Legi ad agendum cauſam ſuam comparere.*

CAPUT IIII.

Schelomo toti Jiſraëli imperans regnum ordinat, de adminiſtratoribus, annonæ curatoribus, equis & copiis ordinariis providens: ita ut ſui tranquillè agerent: vicini ei obtemperarent, & longinqui ejus ſapientia famæ ad eum confluerent.

1 ERAT autem rex Schelomo, rex ſuper totum Jiſraëlem.

2 Et hi ſunt principes qui erãt ei: Hhazaria filii Tzadoki præſes.

3 Elichoreph & Achija filii Schiſchę ſcribæ: Jehoſchaphath filius Achiludis [a] a memoria.

[a] Heb. *memorator, ut 2. Schem. 9.2.*

4 Benaja filius Jehojadahhi præfectus militiæ: Tzadok verò & Ebjathar ſacerdotes.

5 Et Hazaria filius Nathanis præfectus, [b] Sitarchis: & Zabud filius Nathanis pręſes, amicus regis.

[b] Heb. *præfectus, de quibus ver.7. & ſequentibus, qui curatores erant annonæ regiæ.*

6 Et Achiſchar præfectus domui: & [c] Adoniram filius Ahabdæ præfectus delectui.

7 Erantque Schelomoni duodecim Sitarchi ſuper totum Jiſraëlem, qui ſuſtentabant regem & familiam ejus: menſem quotannis erat uniuſcujuſque ſuſtentare *eam*.

8 Quorum hæc ſunt nomina: filius Churis in monte Ephrajimi.

9 Filius Dekeri in Makatzo, & Schahhalbimis & [d] Bethſchemeſcho: Elone quoque Bethchanane.

10 Filius Cheſedi in Arubbothis: ipſius erat

Soco & tota terra Chepheri.

11 Filii Abinadabi totus tractus Dori: Taphath filia Schelomonis erat ei uxor.

12 Bahhanæ filii Achiludis Tahhanac & Megiddo: & tota Beth-Schean quæ eſt propè Tzartanem infra Jizrehhelē, a Beth-Scheane uſq; Abel-Mecholam, uſque ultra Jokmehhamum.

13 Filii Geberi in Ramothis Gilhhadis erant villæ Jairis filii Menaſchis quæ ſunt in Gilhhade, ejus erant tractus Argobi, qui *eſt* in Baſchane ſexaginta civitates magnæ, *munitæ* muro & vecte chalybeo.

14 Achinadab filius Hhiddonis erat in Machanajimis.

15 Achimahhatz in Naphtali: ipſe quoque acceperat Boſematham filiam Schelomonis in uxorem.

16 Bahhana filius Chuſchai in Aſchere & in ſuperioribꝰ *partibus*: Jehoſchaphat filius Paruachi in Jiſſaſcare.

17 Schimhhi filius Elæ in Binjamine.

18 Geber filius Uri in terra Gilhhadis: terra Sichonis regis Emoræi & Hhogi regis Baſchanis: hic Sitarchus unus qui præerat illi terræ.

19 Jehuda & Jiſraël multi, ut arena quæ eſt ad mare in multitudinem: comedebant & bibebant & lętabantur.

20 Schelomo autem erat dominans in omnia regna ab ipſo flumine *ad* terram Peliſchtæorũ, & uſque ad terminum Ægyptiorum: offerebãt munus & ſerviebant Schelomoni omnibus diebus vitæ ejus.

21 Eratque cibarium Schelomonis in diem unum triceni Chori ſimilæ, & ſexageni Cori farinæ.

22 Deni boves pingues, & viceni boves paſcuales & centenæ pecudes: præter cervos & capreas & damas, denique lectiſſima quæque [e] altilia.

[e] Heb. *præſepiata, ut ita liceat loqui.*

23 Nam ipſe dominabatur in tota citeriore parte fluminis a Tiphſacho ad [f] Hhazzam, in omnes reges qui erant citra ipſum flumen: & pax erat ei ab omnibus [g] lateribus ſuis circumquaque.

[f] *quæ Gaza vocatur.*
[g] Heb. *tranſitibus.*

24 Adeò ut conſideret Jehuda & Jiſraël ſecurè quiſque ſub vite ſua & ſub ficu ſua, a Dane Beerſchebahhum uſque: omnibus diebus Schelomonis.

25 Erant q; Schelomoni quadraginta millia præſepiorum equilium, ad equitatum ejus: & ad duodecies mille equites.

26 Suſtentabantque Sitarchi illi regem Schelomonem, & omnes qui appropinquabant ad menſam regis Schelomonis, quiſq; menſe ſuo: non ſinebant deſiderari quicquam.

27 Hordeum autem & ſtramen in equos, & in angarios: afferebant ad locum ubi erant: quiſq; pro ratione ſua.

28 Prætereà indidit Deus ſapientiam Schelomoni, & intelligentiæ multum admodum: & amplitudinem animi, ſecundum *amplitudinem* arenæ, quæ *eſt* in littore maris.

29 Erat enim ſapientia Schelomonis major, quàm ſapientia omnium orientalium: & quàm omnis ſapientia Ægyptiorum.

30 Sapientior etiam fuit omnibus ſuis hominibus: Ethane Ezrachæo, & Hemane, & Calcole, & [h] Dardahho filiis Macholis: [i] pervaſitque nomen ejus in omnes gentes circumquaque.

[h] *Darahho*: 1. *Chro.* 2.6.
[i] Heb. *fuit.*

31 Et elocutus eſt ter mille ſententias: fueruntque cantica ejus quinque ſupra mille.

32 Elocutus etiam eſt de plantis a cedro quæ *eſt* in Libano uſque ad muſcum, qui prodit e pariete: denique elocutus eſt de jumentis, & de volucribus, & de reptilibus, & de piſcibus.

33 Quam ob rem veniebant ex omnibus populis ad audiendum ſapientiam Schelomonis: ab omnibus regibus terræ, qui audierant de ſapientia ejus.

ANNOTATIO.

2 Filius Tzadoki] *non ſacerdotis: ſed alterius ejuſdem nominis.* 4 Sacerdotes] *id eſt, primarii in ordinibus ſacerdotum conſtitutus a Davide.* 1. *Chron.* 24. 5 Præſes] *regii conſilii.* 6 Pręfectus domui] *id eſt, magiſter aulæ magnus.* Delectui] *de quo infra* 5.14. 9 Makatzo] *id eſt, in tractu, qui obtigerat tribui Danis, Peliſchtæis contermino: unde nomen habet quod ſonat finem, quaſi dicat, terminalem tractum.* 10 Arubbothis] *nomen tractus in Jehuda.* Soco] *de quo Jehoſ.* 15.35. Terra Chepheri] *alter tractus Jehudæ poſſeſſus a Chephero filio Aſchuris.* 1. *Chronic.* 4.6. 11 Dori] *in Menaſche cis Jardenem, Jehoſ.* 17.11. 12 Tahhanac & Megiddo] *ibidem.* Tzartanem] *vide Jehoſ.* 3.16. Abel Mecholam] *vide Judic.* 7.22. Iokmahhamum] *in termino Zebulunis: Jehoſ.* 19.11. & 21.22. 13 Villæ Iairis] *Num.* 32.41. Argobi] *Deu.* 3.4. 14 Machanajimis] *Jehoſ.* 13.26. *vide annotata Gen.* 32.2. 16 In ſuperioribus] *id eſt, in montanis, quorum pars ad Danem, pars ad Aſcherem pertinebat: pars a Schelomone fuerat recens acquiſita.* 2. *Chron.* 8,15. & 16. 18 In terra Gilhhadis] *reliqua ab ea quam ſup.* 13. *verſic. nominavit.* Illi terræ] *quæ fuerat duorum regum.* 20 Flumine] *Euphrate: ſic deinceps.* 21 Triceni Cori] *id eſt, ter centeni medimni attici. Corus enim decem Ephas id eſt medimnos atticos continet ſive triginta ſeas, id eſt, modios Romanos.* 22 Lectiſſima altilia] *omiſſis omnibus interpretum ſomniis vocis etymon ſecuti ſumus.* 23 Tiphſacho] *Tapſacho ad Euphratem, ut vocant hiſtorici, quod deinde vocatum eſt Amphipolis Plin. libr. natur. hiſt.* 5. *cap.* 24. 24 Sub vite] *id eſt, in prædiis ſuis: ſynecdoch.* A Dane] *Judic.* 20,1. 25 Quadraginta millia] *id eſt, ſtatus ordinarius a Schelomone conſtitutus eſt, de alimento pręſtando huic equorum numero ad omnem neceſſitatem: e quibus ſexdecim millia quatuor millibus curruum aptabantur, de quibus* 2. *Chron* 9.25. *reliqua, id eſt, viginti quatuor millia ad duodecies mille equites pertinebant, quorum quiſque habebat binos, ut fit in ordinariis principum copiis. Ita conciliandus eſt hic locus cum* 2. *Chron.* 9.25. 27 Angarios] *id eſt, celeres equos, qui vulgò dicuntur poſtæ, in ſtationibus regiis diſpoſitos: vide Eſter* 8.10. & 14. 29 Quam ſapientia omnium] *id eſt, ſuperabat omnes exteros cognitione liberalium artium & ſcientiarum, quibus orientales & Ægyptii olim floruerunt.* 30 Suis hominibus] *Jiſraëlitis.* Ethane &c.] *de quibus.* 1. *Chron.* 2.6. Ezracheo] *qui Zeracho progenitus eſt, quem Juda ſuſcepit e Tamare ibidem.* 31 Ter mille &c.] *ex quibus ea tantùm collecta & in Eccleſiæ theſaurũ importata ſunt, quæ Proverbiorũ, Eccle-*

petiiſti tibi diſcretionem ad intelligendum judicium:

12 Ecce facio ſecundum ſermonem tuum: ecce do tibi ″ animam ſapientem & intelligentem: adeò ut [f] par non fuerit tibi ante te, & poſt te non ſurrecturus ſit par tibi.

[f] Heb. *ſicut tu ſic deinceps.*

13 Inſuper etiam, quod non petiiſti do tibi, tum divitias tum gloriam: adeò ut non ſit par tibi ullus inter reges omnibus diebus tuis.

14 Quòd ſi ambulaveris per vias meas, obſervando ſtatuta mea, & præcepta mea, quemadmodum ambulavit David pater tuus: etiam prolongabo dies tuos.

15 Deinde expergefacto Schelomone, cùm ecce' *adeſſet* ſomnium: venit Jeruſchalaima, ubi ſtans coram arca fœderis Jehovæ, obtulit holocauſta, & fecit euchariſtica, deinde fecit convivium omnibus ſervis ſuis.

16 Tum venientes duæ mulieres' cauponæ ad regem: ſteterunt coram eo.

17 Dixitque mulier illarum una, *attende* ad me domine mi: ego & mulier hæc habitamus in domo eadem: & peperi apud eam in eadem domo.

18 Fuit autem die tertio a partu meo, cùm peperiſſet etiam mulier hæc: & eſſemus unà, nullus extraneus eſſet nobiſcum in eadem domo: præterquam nos duæ in eadem domo.

19 Ut moreretur filius mulieris hujus noctu: eò quòd incubuiſſet ei.

20 Quapropter ſurgens media nocte, accepit filium meum a [g] latere meo, ancilla tua dormiente, & collocavit eũ in ſinu ſuo: filium autẽ ſuum mortuum collocavit in ſinu meo.

[g] Heb. *a prope me.*

21 Cumque ſurgerem mane ad lactandum filium meum, ecce mortuus erat: ſed animadverti de eo mane, quòd ecce non eſſet filius meus quem pepereram.

22 Dixit verò mulier illarum altera, nequaquam: ſed filius meus *eſt*, qui vivit, filius verò tuus qui mortuus eſt: illa verò dicebat, quin-imò filius *eſt* tuus, qui mortuus eſt, & filius meus qui vivit: ſic loquebantur coram rege.

23 Tum dixit rex: hæc dicit, hic *eſt* filius meus qui vivit, filius autem tuus qui mortuus eſt: ſed illa dicit, quin imò *eſt* filius tuus qui mortuus eſt, filius autem meus qui vivit.

24 Quare edixit rex, accipientes mihi gladium *afferte*: qui attulerunt gladium ante regem.

25 Quibus dixit rex: ſcindite natum iſtum qui vivit in duas partes: & date ejus dimidium uni, dimidiumque alteri.

26 Sed mulier illa cujus erat filius qui vivebat, allocuta eſt regem (æſtuabant enim viſcera ejus erga filium ſuum) ac dixit, *attende* ad me domine mi: date huic natum iſtum qui vivit, & [h] minimè afficite eum morte: illa verò dicebat, neque mihi, neque tibi ſit: ſcindite.

27 Tunc pronuntiavit rex dicens: date illi natum iſtum qui vivit, & minimè eum morte afficite: illa mater ejus eſt.

28 Cumque audirent omnes Jiſraëlitæ judicium hoc, quod judicaverat rex, timuerunt a facie regis: videbant enim ſapientiam Dei in [i] eo eſſe ad exercendum judicium.

[h] Heb.

27.

[i] Heb.

ANNOTATIO.

1 Accipiens filiam Parhhonis] *priùs populo Dei profeſſione fidei conjunctam: aliter enim prohibebatur Deut. 7. 3. Nam hæc a Schelomone geſta eſſe in principio regni ejus, cùm adhuc amaret Deum, verſus 3. oſtendit: & Pſal. 45. & libro canticorum confirmatur.* In civitatem Davidis] *ubi regiam ſuam habebat: ſed anguſtiorem quam ut tantam reginam cum ejus comitatu commodè caperet.* Donec abſolviſſet] *ut infrà cap. 7. 8.* Domum ſuam] *de qua infrà 7. 2. & ſequentibus.* Domum Jehovæ] *de qua 6.* Murum] *infrà 9. 15. & 19.* 2 Iſtis] *quæ commemorantur in hoc capite, nempe Gibbhone ubi erat tabernaculum 2. Chron. 1. 3. & Jeruſchalaimis ubi erat arca 2. Schem. 6. verſic. 17.* 3 Amabat enim] *Ideo neque ipſe alibi offerebat, neque alios offerre patiebatur.* 4 Excelſum magnum] *ubi ordinarium erat cultus divini exercitium, & altare jugis holocauſti 2. Chronic. 1. 5.* 5 Eadem nocte] *quæ proximè ſacrificium Schelomonis ſubſecuta eſt. 2 Chronic. 1. 7.* 7 Procedere & redire] *id eſt, obire functionem meam: vide Num. 27. 17.* 12 Animum ſapientem] *ad intelligenda & præſtanda quæ ſunt officii tui.* 15 Adeſſet ſomnium] *id eſt, abeunte ſomno ſentiret illud ſomnium non fuiſſe ſomnium evanidum: ſed ornatum ſe eſſe donis, quæ in ſomnio promiſſa fuerant.* 16 Cauponæ] *quæ ſimul cauponariam exercebant: nam meretrices fuiſſe credibile non eſſet: cum quia regnum inde a temporibus Davidis bene conſtitutum erat, tum quia non fuiſſent auſæ coram Schelomone Deum amante, & tum adhærentem Legi ad agendum cauſam ſuam comparere.*

CAPUT IIII.

Schelomo toti Jiſraëli imperans regnum ordinat, de adminiſtratoribus, annonæ curatoribus, equis & copiis ordinariis providens: ita ut ſui tranquillè agerent: vicini ei obtemperarent, & longinqui ejus ſapientiæ fama ad eum confluerent.

1 ERAT autem rex Schelomo, rex ſuper totum Jiſraëlem.

2 Et hi ſunt principes qui erãt ei: Hhazaria' filii Tzadoki præſes.

3 Elichoreph & Achija filii Schiſchę ſcribæ: Jehoſchaphath filius Achiludis [a] a memoria.

4 Benaja filius Jehojadahhi præfectus militiæ: Tzadok verò & Ebjathar' ſacerdotes.

5 Et Hazaria filius Nathanis præfectus, [b] Sitarchis: & Zabud filius Nathanis' pręſes, amicus regis.

[a] Heb. *memorator, ut 2. Schem. 9. 2.*

[b] Heb. *pręfectis, de quibus ver. 7. & ſequentibus, qui curatores erant annonæ regiæ.*

6 Et Achiſchar' præfectus domui: & [c] Adoniram filius' Ahabdæ præfectus' delectui.

7 Erantque Schelomoni duodecim Sitarchi ſuper totum Jiſraëlem, qui ſuſtentabant regem & familiam ejus: menſem quotannis erat uniuſcujuſque ſuſtentare *eam*.

8 Quorum hæc ſunt nomina: filius Churis in monte Ephrajimi.

9 Filius Dekeri in' Makatzo, & Schahhalbimis & [d] Bethſchemeſcho: Elo ne quoque Bethchanane.

10 Filius Cheſedi in' Arubbothis: ipſius erat

Soco & tota terra Chepheri.

11 Filii Abinadabi totus tractus Dori: Taphath filia Schelomonis erat ei uxor.

12 Bahhanæ filii Achiludis Tahhanac & Megiddo: & tota Beth-Schean quæ eſt prope Tzartanem infra Jizrehhelē, a Beth-Scheane uſq; Abel-Mecholam, uſque ultra Jokmehhamum.

13 Filii Geberi in Ramothis Gilhhadis erant villæ Jairis filii Menaſchis quæ ſunt in Gilhhade, ejus erant tractus Argobi, qui *eſt* in Baſchane ſexaginta civitates magnæ, *munitæ* muro & vecte chalybeo.

14 Achinadab filius Hhiddonis erat in Machanajimis.

15 Achimahhatz in Naphtali: ipſe quoque acceperat Boſematham filiam Schelomonis in uxorem.

16 Bahhana filius Chuſchai in Aſchere & in ſuperiorib⁹ *partibus*: Jehoſchaphat filius Paruachi in Jiſſaſcare.

17 Schimhhi filius Elæ in Binjamine:

18 Geber filius Uri in terra Gilhhadis: terra Sichonis regis Emoræi & Hhogi regis Baſchanis: hic Sitarchus unus qui præerat illi terræ.

19 Jehuda & Jiſraël multi, ut arena quæ eſt ad mare in multitudinem: comedebant & bibebant & lętabantur.

20 Schelomo autem erat dominans in omnia regna ab ipſo flumine *ad* terram Peliſchtæorũ, & uſque ad terminum Ægyptiorum: offerebãt munus & ſerviebant Schelomoni omnibus diebus vitæ ejus.

21 Eratque cibarium Schelomonis in diem unum triceni Chori ſimilæ, & ſexageni Cori farinæ.

22 Deni boves pingues, & viceni boves paſcuales & centenæ pecudes: præter cervos & capreas & damas, denique lectiſſima quæque [e] altilia.

23 Nam ipſe dominabatur in tota citeriore parte fluminis a Tiphſacho ad [f] Hhazzam, in omnes reges qui erant citra ipſum flumen: & pax erat ei ab omnibus [g] lateribus ſuis circumquaque.

24 Adeò ut conſideret Jehuda & Jiſraël ſecurè quiſque ſub vite ſua & ſub ficu ſua, a Dane Beerſchebahhum uſque: omnibus diebus Schelomonis.

25 Erantq; Schelomoni quadraginta millia præſepiorum equilium, ad equitatum ejus: & ad duodecies mille equites.

26 Suſtentabantque Sitarchi illi regem Schelomonem, & omnes qui appropinquabant ad menſam regis Schelomonis, quiſq; menſe ſuo: non ſinebant deſiderari quicquam.

27 Hordeum autem & ſtramen in equos, & in angarios: afferebant ad locum ubi erant: quiſq; pro ratione ſua.

28 Prætereà indidit Deus ſapientiam Schelomoni, & intelligentiæ multum admodum: & amplitudinem animi, ſecundum *amplitudinem* arenæ, quæ *eſt* in littore maris.

29 Erat enim ſapientia Schelomonis major, quàm ſapientia omnium orientalium: & quàm omnis ſapientia Ægyptiorum.

30 Sapientior etiam fuit omnibus ſuis hominibus: Ethane Ezrachæo, & Hemane, & Calcole, & [h] Dardahho filiis Macholis: [i] pervaſitque nomen ejus in omnes gentes circumquaque:

31 Et elocutus eſt ter mille ſententias: fueruntque cantica ejus quinque ſupra mille.

32 Elocutus etiam eſt de plantis a cedro quæ *eſt* in Libano uſque ad muſcum, qui prodit e pariete: denique elocutus eſt de jumentis, & de volucribus, & de reptilibus, & de piſcibus.

33 Quam ob rem veniebant ex omnibus populis ad audiendam ſapientiam Schelomonis: ab omnibus regibus terræ, qui audierant de ſapientia ejus.

[e] *Heb. præſepiata, ut ita liceat loqui.*

[f] *quæ Gaza vocatur.*

[g] Heb. *tranſitibus.*

[h] *Darahhe; 1. Chro. 2.6.*

[i] Heb. *fuit.*

ANNOTATIO.

2 Filius Tzadoki] *non ſacerdotis: ſed alterius ejuſdem nominis.* 4 Sacerdotes] *id eſt, primarii in ordinibus ſacerdotum conſtitutis a Davide.* 1. *Chron.* 24. 5 Præſes] *regii conſilii.* 6 Prefectus domui] *id eſt, magiſter aulæ magnus.* Delectui] *de quo infra* 5.14. 9 Makatzo] *id eſt, in tractu, qui obtigerat tribus Danis, Peliſchtæis contermino: unde nomen habet quod ſonat finem, quaſi dicas, terminalem tractum.* 10 Arubbothis] *nomen tractus in Jehuda.* Soco] *de quo Jehoſ.* 15.35. Terra Chepheri] *alter tractus Jehudæ poſſeſſus a Chephero filio Aſchuris.* 1. *Chronic.* 4.6. 11 Dori] *in Menaſche cis Jardenem, Jehoſ.* 17.11. 12 Tahhanac & Megiddo] *ibidem.* Tzartanem] *vide Jehoſ.* 3.16. Abel Mecholam] *vide Judic.* 7.22. Iokmahhamum] *in termino Zebulunis: Jehoſ.* 19.11. *&* 21.22. 13 Villæ Iairis] *Num.* 32.41. Argobi] *Deu.* 3.4. 14 Machanajimis] *Jehoſ.* 13.26. *vide annotata Gen.* 32.2. 16 In ſuperioribus] *id eſt, in montanis, quorum pars ad Danem, pars ad Aſcherem pertinebat: pars a Schelomone fuerat recens acquiſita.* 2. *Chron.* 8,15. *&* 16. 18 In terra Gilhhadis] *reliqua ab ea quam ſup.* 13. *verſic. nominavit.* Illi terræ] *quæ fuerat duorum regum.* 20 Flumine] *Euphrate: ſic deinceps.* 21 Triceni Cori] *id eſt, ter centeni medimni attici. Corus enim decem Ephas id eſt medimnos atticos continet ſive triginta ſeas, id eſt, medios Romanos.* 22 Lectiſſima altilia] *omiſſis omnibus interpretum ſomniis vocis etymon ſecuti ſumus.* 23 Tiphſacho] *Tapſacho ad Euphratem, ut vocant hiſtorici, quod deinde vocatum eſt Amphipolis Plin. libr. natur. hiſt.* 5. *cap.* 24. 24 Sub vite] *id eſt, in prædiis ſuis: ſynecdoch.* A Dane] *Judic.* 20,1. 25 Quadraginta millia] *id eſt, ſtatus ordinarius a Schelomone conſtitutus eſt, de alimento preſtando huic equorum numero ad omnem neceſſitatem: e quibus ſexdecim millia quatuor millibus curruum aptabantur, de quibus* 2. *Chron* 9.25. *reliqui, id eſt, viginti quatuor millia ad duodecies mille equites pertinebant, quorum quiſque habebat binos, ut ſit in ordinariis principum copiis. Ita conciliandus eſt hic locus cum* 2. *Chron.* 9.25. 27 Angarios] *id eſt, celeres equos, qui vulgò dicuntur poſtæ, in ſtationibus regiis diſpoſitos: vide Eſter* 8.10. *&* 14. 29 Quam ſapientia omnium] *id eſt, ſuperabat omnes exteros cognitione liberalium artium & ſcientiarum, quibus orientales & Ægyptii olim floruerunt.* 30 Suis hominibus] *Jiſraëlitis.* Ethane &c.] *de quibus.* 1. *Chron.* 2.6. Ezracheo] *qui Zeracho progenitus eſt, quem Juda ſuſcepit e Tamare ibidem.* 31 Ter mille &c.] *ex quibus ea tantùm collecta & in Eccleſiæ theſaurũ importata ſunt, quæ Proverbiorũ, Eccle-*

ſaſtis, & Canticorum libris continentur: reliqua de quibus etiam verſu ſequenti, fidei hominum commiſſa interciderunt, vide infrà 11.41. in annotatione. 33 Muſcum] *vide Exodi 12.22. id eſt, a maxima ad minimam.*

CAPUT V.

Schelomo a Chiramo per nuntios ſalutatus, juvari ab ipſo petit ad materiam pro ſtructura templi parandam: quod Chiram certis conditionibus mercedis accipiens, cum Schelomone paciſcitur & præſtat. Schelomo autem operarios ſuppeditat adjunctis præfectis & curatoribus.

2. Chro. 2.

1 MISERAT autem Chiram rex Tyri ſervos ad Schelomonem: cùm audiret *Jiſraëlitas* unxiſſe eum in regẽ loco patris ejus: [a]amicus enim fuerat Chiram Davidi omnibus diebus ejus.

2 Quapropter miſit Schelomo ad Chiramum qui dicerent:

3 Tu noviſti Davidem patrem meum non potuiſſe ędificare domum nomini Jehovæ Dei ſui, [a]'propter bellatores qui circundabant eum: donec poneret Jehova illos ſub plantis pedum ejus.

[a] Heb. *propter belli* viros.

4 At nunc quietem dedit Jehova Deus meus mihi circumquaque: non *eſt* adverſarius, neque *eſt* 'occurſus mali.

5 Quam ob rem ecce [b]cogito ædificare domum nomini Jehovæ Dei mei: quemadmodum prædixit Jehova Davidi patri meo, dicendo, filius tuus quem ponam pro te in ſolio tuo, ipſe ædificaturus eſt iſtam domum nomini meo.

[b] Heb. *dico ſubaudi apud me: ſic Exo.* 2 14.2. *Schem.* 7.13.

6 Nunc ergo pręcipe ut ſuccidant mihi cedros e Libano & ſervi mei erunt cum ſervis tuis: mercedem autem ſervorum tuorum daturus ſum tibi prorſus prout dixeris: tu enim noſti non eſſe inter nos quenquam peritum ad cædẽdum ligna ut ſunt Tzidonii.

7 Fuit autem cùm audiens Chiram verba Schelomonis: lætaretur valde: ut diceret: benedictus Jehova hoc tempore, qui præfecit pro Davide filium ſapientem populo multo iſti.

8 Et miſit Chiram ad Schelomonem qui dicerent: audivi quorum causâ miſiſti ad me: ego effecturus ſum omnem voluntatem tuam, quod ad ligna cedrina, & quod ad ligna abjegna.

9 Servi mei deducent a Libano ad mare, & ego diſponens ea ratibus, per mare *mittam* uſque ad locum quem miſeris *ſignificatum* mihi, ut ibi diſparem ea & tu auferas: tu viciſſim facito voluntatem meam dando cibum familię meæ.

10 Itaque dabat Chiram Schelomoni ligna cedrina & ligna abiegna [c]prorſus ut volebat.

11 Schelomo autem dabat Chirã' vicies millenos coros tritici in cibum pro familia ejus & vicies coros olei tuſi: ita dabat Schelomo Chiramo de anno in annum.

12 Cùm ergo dediſſet Jehova ſapientiã Schelomoni, quemadmodum promiſerat ei: & eſſet pax inter Chiramum & inter Schelomonem, ita ut paciſcerentur fœdus ambo ipſi:

13 [d]Indixit rex Schelomo delectum in toto Jiſraële: fuítque delectus triginta millium virorum.

14 Quorum mittebat ad Libanum decies millenos in menſem [e]alternis: menſẽ erant in Libano: duos autem menſes *quiſque* domi ſuæ: Adoniram autem præerat iſti delectui.

15 Erant quoque Schelomoni 'ſeptuagies mille bajuli: & octuagies mille putatores in illo monte.

16 'Præter principes curatorum Schelomonis, qui præerant illi operi, ter mille trecenti: qui dominabantur populo, facientibus opus illud.

17 Et præcipiente rege devexerunt lapides magnos, lapides [f]'pretioſos: ad fundandum domum illam, lapides cæſos.

18 Dolabantque ſtructores Schelomonis, & ſtructores Chirami, atq; 'Giblæi: ſic præparabant ligna & lapides ad ædificandum domum.

[c] Heb.
volun
eju.

[d] Heb.
ſuis
perſon
ſic
capiu.

[e] Heb.
tionib.

ANNOTATIO.

1 Amicus enim] *quam cum Davide contraxerat amicitiam* 2. *Schemu.* 5.11. & 1. *Chron.* 14.1. *nunquam interrupit.* 3 Propter bellatores] *vide* 2. *Schem.* 7.5. 4 Occurſus mali] *quod ſit mihi impedimento.* 11 Vicies millenos coros &c.] & *totidem hordei ac vini* 2. *Chron.* 2.10. *ſynecdoche: de coro vide ſuprà* 4.21. 15 Septuagies mille] *hi omnes peregrini erant ut apparet* 2. *Chron.* 2. *in fine.* 16 Præter principes curatorum] *id eſt, præter peregrinos illos ter mille, de quibus* 2. *Chron.* 2. *ſecundo & ultimo verſu, quos curatores illi Jiſraëlitæ, de quibus verſu* 13. *prefecerant centum quinquaginta millibus operariorum: ita ut eſſent e tribus millibus ſinguli quinquagenis operariis præfecti: ſexcenti verò reliqui alternis ab his tribus millibus rationem exigerent, ſinguli ab eorum denis. Ideò hic trecenti tantùm tribus millibus adduntur: in Chronicis autem ſexcenti, annumeratis etiam trecentis, qui vicarias operas præſtabant.* 17 Pretioſos] *non quidem gemmas, ſed tamen in genere ſuo forma & magnitudine præſtantes.* 18 Giblæi] *vicini Tzidoniis.*

CAPUT VI.

Schelomo templum Deo ſumptuoſiſſimum, cujus magnitudo, partes & ornamentum deſcribitur, abſolvit ſeptem annorum ſpatio.

1 DEINDE fuit 'quadringenteſimo octuageſimo anno ab egreſſu Jiſraëlitarum e terra Ægypti, anno quarto, menſe 'Zivo (is menſis *eſt* 'ſecundus) regni Schelomonis ſuper Jiſraëlem: ut [a]ædificare inciperet domum Jehovæ.

[a] Heb. *ædificavit ſic Gen* 5.32. & *infrà ver.* 37. *prout exponitur* 2. *Chro.* 3.1.

2 Domus autem quam ædificavit rex Schelomo Jehovæ, *fuit* longitudine ſua ſexaginta' cubitorum, & viginti latitudine ſua: triginta verò cubitorum altitudine ſua.

3 'Et porticus erat ante templum domus viginti cubitorum longitudine ſua ſecundum frontem latitudinis domus: decem cubitorum latitudine ſua ante domum.

4 Et fecit domui feneſtras [b] ' proſpectui accommodas ' clauſas.

5 Et ædificavit ad murum domus ' ſubſtructionem circumquaque : ' ad muros ipſius domus circumquaque templo & adyto : fecitque ' alas circumquaque.

6 Subſtructio ima *erat* quinque cubitorum latitudine ſua, & mediana ſex cubitorum latitudine ſua, tertiana verò ſeptem cubitorum latitudine ſua, nam ' contracturas indiderat domui circumquaque extrinſecus , ' ne hærerent muris domus.

7 Domus autem cùm ædificabatur, [c] ' lapide integro ut fuerat advectus ædificabatur : ' neque mallei aut ſecuris, *aut* ullum inſtrumentum ferreum auditum eſt in illa domo cùm ædificaretur.

8 Porta ad ' alæ medianum erat in latere domus ' dextero : quâ per cochleas aſcendebant ad medianum, & a mediano ' ad tertiana *cubicula*.

9 Ædificata itaque domo illa atque abſoluta: ' obtexit domum ipſam [d] cantheriis & coaxationibus cedrinis.

10 Ædificavit autem ſubſtructionem quamq; circa totam domum quinis cubitis altitudine ſua: ' quam adjecit domui lignis cedrinis.

11 Tum fuit verbum Jehovæ ad Schelomonem, dicendo.

12 Hæc, quam tu ædificas, ' domus illa eſt : ſi ambulaveris in ſtatutis meis, & judicia mea exercueris, ac obſervaveris omnia præcepta mea ambulando in eis : utique præſtabo verbum meum erga te, quod ' elocutus ſum Davidi patri tuo.

13 Et habitabo inter Jiſraëlitas : neque derelinquam populum meum Jiſraëlem.

14 Cùm itaque ædificaſſet Schelomo domum iſtam, & abſolviſſet eam,

15 [e] Contabulavit muros ipſius domus intrinſecus [f] tabulis cedrinis : a ſolo domus uſque ad [g] tegmen murorum obduxit ligno intrinſecus : obduxit etiam ſolum ipſum ' domus tabulis abiegnis.

16 Contabulavit verò viginti cubitos ad latera ipſius domus tabulis cedrinis, ' a ſolo uſque ad ipſos muros : contabulavit, inquam, ' ipſi intra adytum in ſancto ſanctorum.

17 Quadraginta autem cubitorum erat domus illa : illud templum anterius.

18 Et [h] ad cedros domus intrinſecus erant [i] inciſæ colocynthides & aperti flores: omnia erant cedrina, nullus lapis conſpiciebatur.

19 Adytum quoque intra domum intrinſecus paravit : ad collocandum ibi arcam fœderis Jehovę.

20 Quod autem ad interiorem partem adyti, viginti cubitorum erat longitudo, & viginti cubitorum latitudo, ac viginti cubitorum altitudo ejus, quam obduxit auro [k] ' aſſervato: obduxit etiam ' altare cedrinum.

21 Cumq; obduxiſſet Schelomo hanc domum intrinſecus auro aſſervato : [l] fecit interjectum *parietem* præter ' funes aureos ante adytum, quem ſimiliter obduxit auro.

22 Ita totam domum ipſam obduxit auro, donec abſolveretur tota domus : ſimiliter totum altare illud quod erat ' ad adytum obduxit auro.

23 Fecit autem in ipſo adyto duos Cerubinos e lignis [m] oleoſis : decem cubitorum altitudo [n] utriuſque *eorum*.

24 Et quinque cubitorum erat ala Cerubini una : ſimiliter quinque cubitorum ala Cerubini altera : decem cubiti *erant* ab extremitate alæ cujuſque, uſq; ad extremitatem alæ ſuę *alterius*.

25 Sic decem cubitorum Cerubinus alter erat: menſura eadem & proportio eadem ambobus Cerubinis.

26 Altitudo Cerubini unius decem cubitorum, & ſimiliter Cerubini alterius.

27 Diſpoſuit autem iſtos Cerubinos intra ' domum intimam ita ut expaſſis alis Cerubinorum attingeret ala unius murum hunc, & ala Cerubini alterius attingeret murum alterum : alæ verò eorum verſus medium domus attingerent [o] altera alteram.

28 Et obduxit iſtos Cerubinos auro.

29 Omnes autem muros iſtius domus [p] circuitu inciſo, ſculpturis inciſurarum Cerubinorum & palmarum, & apertorum florum intrinſecus & ' extrinſecus.

30 Solum quoque domus obduxit auro ' intus & extrà.

31 Et *in* porta adyti fecit fores e lignis oleoſis : ſuperliminare *cum* poſtibus ' quinta *parietis*.

32 In his autem binis foribus e lignis oleoſis incîdit cæſuras Cerubinorum, & palmarum, & apertos flores, quos obduxit auro: diduxit etiam ſuper Cerubinos & ſuper palmas aurum.

33 Et ſimiliter fecit portę templi poſtes e lignis oleoſis : ' e quarta *parietis*.

34 Et binas fores e lignis abiegnis: duę [q] valvæ foribus unis verſatiles, ac duæ valvæ inciſæ foribus alteris verſatiles.

35 Incîdit enim Cerubinos & palmas ac apertos flores : quæ abduxit auro, [r] adaptato ad earum ſcalpturam.

36 Poſteà ædificavit ' atrium interius tribus ordinibus *lapidum* cæſorum : & ordine ſectarum cedrorum.

37 Anno quarto [s] cœpta eſt fundari domus Jehovæ menſe Zivo.

38 Anno verò undecimo menſe ' Bule (is menſis *eſt* ' octavus) abſolvit domum hanc cum omnibus rebus ejus, & ſecundum omnes rationes ejus: ita ædificavit eam ſeptem annis.

[b] Heb. *feneſtras proſpectuum clauſarum.*

[c] Heb. *advectionis* lapide.

[d] Heb. *dorſis & ordinationibus.*

[e] Heb. *ædificavit: ſic ver.* 16.

[f] Heb. *lateribus: ſic deinceps.*

[g] Heb. *muros tegminis* i. *ad muri ſummã partem, cui incumbit tegmen.*

[h] Heb. *& cedros ad domũ.*

[i] Heb. *inciſura colocynthidum vel fungorum, & aperturæ florum: ſic infrà ver.* 29. & 32.

[k] Heb. *recluſo: ſic ver.* 21.

[l] Heb. *tranſmiſit.*

[m] Heb. *olei.*

[n] Heb. *ejus.*

[o] Heb. *ala, alam.*

[p] Heb. *circuitu inciſura.*

[q] Heb. *latera*

[r] Heb. *directo ad ipſum ſcalptum.*

[s] Heb. *fundata eſt.*

ANNOTATIO.

1 Quadringenteſimo] *hos annos ita colliges in deſerto* 40. *Deut.* 1. 3. *ſub Jehoſchuahh* 17. *Judicibus* 299. *Hheli, Schemuele & Schaule* 80. *Davide* 40. *quibus additi quatuor anni Schelomonis hunc numerum efficiunt.* Zivo] *qui reſpondet majori ex parte Aprili.* Secundus] *ex Dei inſtituto, Exodi* 12. 2. 2 Cubitorum] *ſacrorum & Geometricorum in metiendis corporibus ſolidis receptorum: nam ideò dicuntur primarii* 2. *Chron.* 3. 3. *vide infrà* 7. 2. & 15. & *Numer.* 35. 5. 3 Et porticus] *duæ tantùm dimenſiones hîc ponuntur longitudinis & latitudinis: altitudinis verò deſcribitur* 2 *Chron.* 3. 4. 4 Proſpectui accommodas] *id eſt, e lato contractas utrinque uſque ad mediam craſſitiem muri : ea enim ratione commodiùs lux undequaque intromittitur.* Clauſas] *vitro, ad arcendas cœli injurias. Sic interpretatur R. Jehuda ſcriptor antiquiſſimus, cujus ſententiam ex vocum etymo reliquis omnibus præferimus.* 5 Subſtructionem] *id eſt, ſolum cujuſq; contignationis : vide ver.* 6. Ad muros] *a parte exteriore.* Alas] *i.*

extantes muros alarum instar, ad alteram partem substructionis sustinendam. 6 Contracturas indiderat] *i. quino quoque cubito assurgentis muri crassitiem ejus diminuerat cubito uno extrinsecus, ut projecturæ illæ muri essent cubilia substructionis trabibus.* Ne hærerent] *i. ut exemptiles essent sine damno templi, & tantùm projecturis incumberent.* 7 Lapide integro] *i. prorsus affabre facto antequàm adveheretur, ut sequentia explicant.* Neque mallei] *i. instrumenta illa quæ ad tundendos, dolandos, & celandos lapides adhiberi solent.* 8 Alæ medianum] *i. qua ascendebatur ad medianam contignationem.* Dextero] *i. meridiano.* Ad tertiena &c.] *hinc ex parte apparet singulas contignationes distinctas fuisse in diversas cellas: clariùs verò adhuc ex 2. Reg. 11.2. & 1. Chronic. 28.12.* 9 Obtexit] *intrinsecus tectum extruxit.* 10 Quam adjecit] *i. imposuit projecturis muri domus: vide suprà 6. ver.* 12 Domus illa] *quam patri tuo fore promisi ut tu ædificares 2. Schem. 7.13.* Elocutus sum] *ibidem.* 15 Domus] *non adyti, sed prioris partis: synecdoche, ut apparet ex vers. 17. vide 2. Chronic. 3.5.* 16 A solo usque ad muros]. *id est, solum totum a muro uno ad alterum.* Ipsi] *Deo.* 20 Asservatò] *a Davide in hunc finem 1. Chronic. 28.14. vide 2. Chron. 3.6.* Altare] *suffitus, de quo ver. 22.* 21 Funes aureos] *quibus pendebat velum ante parietem & portam ad sanctum sanctorum: synecdoche.* 22 Ac adytum] *id est, e regione portæ.* 27 Domum intimam] *id est, adytum.* 29 Extrinsecus] *parietem illum quo distinguebatur adytum a templo, in illa ejus parte, quæ templum spectabat.* 30 Intus & extrà] *tam in adyto quàm in templo.* 31 Quinta parietis] *id est, altitudine & latitudine sua quatuor continebat cubitos, qui efficiunt quincuncem parietis.* 33 E quarta parietis] *id est, quinque cubitis latam & totidem altam: nam hic est triens parietis.* 36 Atrium interius] *propinquius templo pro sacerdotibus 2. Chron. 4.9. Sic autem dicitur respectu atrii magni pro populo, ibidem.* 38 Bule] *qui respondet majori ex parte nostro octobri.* Octavus] *ex Dei instituto ut suprà in ver. 1.*

CAPUT VII.

Privatæ Schelomonis structuræ & publicæ: Deinde religiosum opificium Columnarum, Lacus, Basium cum labris, & instrumentorum eò pertinentium ex ære: Postremò res aureæ ad Dei cultum & honorem comparatæ describuntur.

1 POSTEA domum suam ædificavit Schelomo tredecim annis: ' quibus absolvit totam ' domum suam.

2 ' Deinde ædificavit domum ' saltus Libani ' centum cubitorum longitudine, & quinquaginta cubitorum latitudine, & triginta cubitorum altitudine: ' super quatuor ordines columnarum cedinarum, ' & trabes cedrinas impositas columnis.

3 Et ' tectum cedrinum supernè supra [a] ' contabulationes, quod *erat* supra columnas, quadraginta quinque: quindenas ordine.

4 Et prospectuum ' tres ordines, ' quorum aspectus ad aspectum *dirigebatur*, [b] ' triplici serie.

5 Et omnes portas cum postibus quadratas [c] jugumento: & ' directuram aspectus ad aspectum triplici serie.

6 Præterea ' porticum columnarum fecit, ' quinquaginta cubitorum longitudine, & triginta cubitorum latitudine: ita ut porticus esset secundum aspectum illarum, id est, columnæ & columen secundum aspectum ' illarum.

7 ITEM ' porticum tribunalis ubi judicabat, porticum, *inquam*, judicii fecit: quod obtectum erat cedro, [d] a soli parte una ad alteram.

8 Posteà domui suæ ubi habitabat, atrium ' alterum ' interius ista porticu, opere huic simile erat: ' domum quoq; filiæ Parhhonis fecit quam duxerat Schelomo, similem porticui isti.

9 ' Omnia hæc *erant* e lapidibus [e] pretiosis, ' secundum dimensiones *unius* cæsi lapidis, sectis serra intrinsecus & extrinsecus: idque a fundamento usq; ad [f] ' præcinctiones, etiam extrinsecus: *omnia, inquam*, usque ad atriam ' magnum.

10 Fundatio quoque *erat* e lapidibus pretiosis, lapidibus magnis: lapidibus denûm cubitorum, & lapidibus octonûm cubitorum.

11 Similiter supernè e lapidibus pretiosis, secundum demensiones *unius* lapidis cęsi, & cedro.

12 Denique atrio magno circumquaque, tres erant ordines lapidis cæsi, & ordo trabium cedrinarum: similiter atrio domus Jehovæ ' interiori, & porticui ejusdem domus.

13 Misit quoque rex Schelomo, ut assumeret [g] Chiramum e Tyro:

14 (Is erat filius mulieris viduæ, ' e tribu Naphtali, cujus pater vir ' Tyrius fuerat faber ærarius): eò quòd plenus esset, peritia & intelligentia ac notitia ad faciendum omne opus ' ex ære: qui veniens ad regem Schelomonem fecit totum opus ejus.

15 Formavit enim duas columnas æreas: ' octodecim cubitorum erat altitudo columnæ unius, ' quam filum duodecim cubitorum cingebat: etiam columnam secundam.

16 Et ' duo coronamenta fecit ad imponendum summitatibus columnarum e fuso ære; ' quinque cubitorum altitudo coronamenti unius, & quinque cubitorum altitudo coronamenti alterius.

17 [h] ' Encarpi opere implexo, fasciæ opere catenato ipsis coronamentis, quæ erant in summitate columnarum: ' septem coronamento uni, & septem coranamento alteri.

18 Quæ aptavit ad ipsas columnas: ' deinde duos ordines circumquaque super encarpum unum, ad tegendum coronas, quæ imponendæ erant summitati ' malogranatorum (ut etiam fecit coronæ alteri).

19 ' Ita ut coronæ, quæ *erant* super capitulum columnarum opere liliaceo, *collocandarum* in porticu: quatuor cubitorum *essent*.

20 ' Coronæ autem impisitæ duabus istis columnis etiam sursum-versus, *sitæ erant* e regione [i] projecturæ, quæ *erat* in latere encarpi: & malogranata ducentena *binis* ordinibus circumquaque, *etiam* ad coronamentum alterum.

21 Deinde erexit columnas ipsas in porticu templi: erectamque columnam dexteram vocavit nomine ejus [k] ' Jacin: posteà erectam columnam sinistram vocavit nomine ejus [l] ' Bohhaz.

22 Cùm itaque impositum esset capitulo columnarum ' opus liliaceum: absolutum est opificium columnarum.

23 ITEM fecit ipsum [m] lacum fusum: decem cubitorum erat [n] ' a labri parte una ad alteram, rotun-

[a] Heb. *latera ut sup. 6.15.*

[b] Heb. *tribus vicibus: sic ver. 5.*

[c] Heb. unius *aspectus.*

[d] Heb. *ab hac soli, usque ad illam soli* extremitatem.

[e] *vel raris: sic deinceps: ut sup. 5.17. & infrà 10. & 11. ver.*

[f] Heb. *palmas: quia ferè palmares sunt projecturæ.*

rotundum circumquaque, cujus altitudo quinque *erat* cubitorum, & filum triginta cubitorũ cingebat eum circumquaque.

24 [o]Colocynthides autem ſubter labium ejus circumquaq; cingebant ipſum,' denæ in cubitum ambiebant lacum circumquaq;: duobus ordinibus colocynthides fuſæ in fuſura ejus.

25 Stabat impoſitus duodecim bobus, tribus reſpicientibus ad aquilonem, & tribus reſpicientibus ad occidentem, & tribus reſpicientibus ad meridiem, ac tribus reſpicientibus ad orientem: quibus lacus *erat* impoſitum ſupernè: ita eorum omnium poſteriora intus *latebant*.

26 Craſſitudo autem ejus palmaris erat, & labium ejus' ſimile operi labii calicis, *aut* floribus lilii: bis' mille bathos' continebat.

27 Item fecit' baſes decem æreas: quaternûm cubitorum longitudo baſis uniuſcujuſq;, & quaternûm cubitorum latitudo ejus, ternorumq; cubitorum altitudo ejus.

28 Erat autem hujuſmodi opus cujuſq; baſis: [p] zophori erant eis: erantq; zophori inter[q] dẽticulatos toros.

29 Ipſis autem zophoris qui *erant* inter denticulatos toros, inerant leones, boves, & Cerubini: & ſuper denticulatos toros' fulcrum ſupernè: infra leones verò &' boves' adjectiones opere ducto.

30 Erantq; quaternæ rotæ ęneæ baſi unicuiq;, &' tabulæ æreę, quibus erant' ſcapulę in quaternis impagibus ſuis: ſubter labrum quodq;, ſcapulæ illæ erant fuſæ e regione' adjectionum cujuſque *labri*.

31 Deinde illius' *labri* os ab interiore parte [r]'ambitus coronarii ſurſumverſus *extabat*' uno cubito, cujus' *ambitus* os rotundum *erat*' opere fulcri,' unius cubiti & dimidiati cubiti:' circa cujus os ſimiliter inerant cæſuræ, &' zophori earum quadrati non rotundi.

32 Quaternæ autem rotæ illæ ſubter zophoros illos, & axes rotarum *affixi erant* baſi: & altitudo rotæ uniuſcujuſque erat cubiti unius & dimidiati cubiti.

33 Eratque opus rotarum iſtarum ſimile operi rotæ currus: axes earum, & modioli earum, & canthi earum, & radii earum: omnia fuſa.

34 Similiter quaternæ ſcapulæ ad quaternos angulos baſis uniuſcujuſque: ex ipſa baſi erant ſcapulæ ejus.

35 Ita ut in ſummo ipſius baſis, dimidiati cubiti' altitudo rotunda *extaret* circumquaq;: nam in ſummo baſis' manus illius, ut zophori illius, ex ipſa erant.

36 Inſculpſit autem' tabulis illius,' manibus illius, &' zophoris illius Cerubinos, leones & palmas: prout [s]cælaturis cujuſque & adjectionibus circumquaque *conveniebat*.

37 [t]In hanc *formam* fecit decem baſes: fuſura eadem, menſura eadem, proportio eadem *erat* ipſis omnibus.

38 Item fecit decem labra ærea: quadragenos' bathos continebat labrum unumquoque: quaternûm cubitorum *erat* labrum unumquodq;: labrum unum impoſitum baſi ſuæ uni, in decem baſes.

39 Et diſpoſuit harum baſium quinque ad latus ipſius domus dextrorſum, & quinque ad latus domus ſiniſtrorſum: lacum verò poſuit verſus latus domus dexterum,' ad orientem e' regione meridiei.

40 Cùm itaque Chiram feciſſet labra & hamas ac crateras eorum: abſolvit Chiram facere totum opus, quod fecit regi Schelomoni *pro* domo Jehovæ.

41 Columnas duas, &' orbes coronarios qui erant impoſiti capitulo collumnarum duos & encarpos duos, ad tegendum duos orbes coronarios, qui *erant* impoſiti capitulo columnarum.

42 Et malogranata quadringenta pro duobus encarpis: duobus ordinibus malogranata pro encarpo unoquoque, ad tegendum duos orbes coronarios, qui *erant* in ſuperficie columnarum.

43 Item baſes decem, & labra decem impoſita baſibus.

44 Item lacum unum, & boves duodecim ſub ipſo lacu.

45 Item ollas, & hamas, & crateras: denique omnia vaſa illa quæ fecit Chiram regi Schelomoni *pro* domo Jehovæ: ex ære purgato.

46 In planite Jardenis fudit ea rex in [a] terra argilloſa: inter' Succothas, & inter' Tzartanem.

47 Et omiſit Schelomo *pendere* omnia vaſa iſta præ multitudine: [b]quàmplurima erant: non perveſtigatum eſt æris eorum pondus.

48 Fecit verò Schelomo omnia inſtrumenta iſta, quæ *erant* domui Jehovæ: nempe' altare aureum, & menſam, ſuper quam erant panes faciei, auream.

49 Item lychnuchos, quinque a dextera, & quinq; a ſiniſtra ante ipſum adytum ex auro aſſervato:' flores etiam & lucernas & forcipes aureos.

50 Item pelves & inſtrumenta muſica, & crateras & acerras, & trullas *ex* auro aſſervato: etiam' cardines fœminas cum foribus domus interioris ſanctorum, *&* cum foribus domus templi ipſius, aureas.

51 Perfecto demum toto opere illo, quod fecit rex Schelomo *pro* domo Jehovæ: inferens rex Schelomo' res conſecratas a Davide patre ſuo, argentum & aurum, & vaſa poſuit in theſauris domus Jehovæ.

vel ſingi.

Heb. clau... i. latę faſciæ, quibus inſculptæ eſſent imagines: de quibus in verſu ſequente.

Heb. ſcalas: & deinceps.

Heb. coro...

Heb. po...

[s] Heb. ſecundum effoſſuram cujuſque.

[t] Heb. *ſecundum hanc.*

[a] Heb. *in denſo terræ.*

[b] Heb. *valde valde.*

2. *Chro.* 5.

ANNOTATIO.

1 Quibus abſolvit] *non mirum videri debet, ſi plus temporis in ea impendit quàm in domum Dei, ſupra 6. quia neque materiam paratam invenit: neque tot operas, neque tantam diligentiam adhibuit.* Domum ſuam] *de qua ver.*8. 2 Deinde] *poſt viginti annos, de quibus infrà 9.10, capta jam Chamatha civitate regia Libani:* 2.*Chron.*8.13. Saltus Libani] *in ipſo ſaltu ædificatam.* Centum cubitorum] *communium, quales adhibebantur in rebus non ſacris. alioqui major fuiſſet domus iſta domo Dei: vide ſuprà 6.* 2 Super quatuor] *hæc infima eſt domus contignatio.* Et trabes cedrinas] *hoc eſt, ſolum medianæ contignationis, cui impoſitæ quadraginta quinque columnæ, de quibus ver.* 3 *efficiebant medianam contignationem.* 3 Tectum cedrinum] *tertia & ſumma contignatio.* Contabulationes] *quibus mediana contigatio circumſepta erat.* 4 Tres ordines] *in ſingulis contignationibus ſinguli feneſtrarum ordines ad proſpiciendum.* Quorum aſpectus] *id eſt, inter ſe parallelogramma, & convenienter in ſingulis*

contignationibus ſuperiores inferioribus ad perpendiculum reſpondebant. Triplici ſerie] *id eſt, æquè in longitudinis latera duo atque in altitudinem feneſtræ habebant convenientem reſponſum.* 5 Directuram aſpectus] *id eſt, ita ut duorum laterum feneſtræ ex diametro ſingulæ ad ſingulas dirigerentur in ſingulis contignationibus.* 6 Porticum columnarum] *id eſt, conſtantem ex multis columnis, & tecto illis impoſito.* Quinquaginta] *ut ejus longitudo protenderetur in latitudinem domus.* Illarum] *ſub. portarum, de quibus verſu 5.* 7 Porticum tribunalis] *nimirum Jeruſchalaimis ante domum ſuam, ubi forum conſtituit. Erat autem cōjunctum huic foro atrium exterius pro populo ad forum accedente, ut colligitur ex verſu ſequente.* 8 Alterum] *ab exteriori illo atrio, quod 2. Reg. 20. 4. appellatur medianum.* Interius] *id eſt, inter ipſam porticum & domum regiam.* Domum quoque] *vicinam quidem: ſed extra arcem Davidis, vide ſuprà 3. 1. indicatur autem cauſa 2. Chron. 8. 23.* 9 Omnia hæc] *quæ hoc & ſuperiore capite commemorantur ædificia.* Secundum dimenſiones] *id eſt, ſtructura iſodomo.* Præcinctiones] *i. ſummi muri projecturas ſive loricationes, quibus incumbit tectum.* Magnum] *ubi populus conveniebat.* 12 Interiori] *id eſt, ſacerdotum: vide ſuprà 6. 36.* 14 E tribu Naphtali] *etiamſi mater e tribu Danis erat: 2. Chron 2. 14.* Tyrius] *i. incola Tyri: genere tamen Judæus.* Ex ære] *ſynecdoche: ibidem.* 15 Octodecim cibitarum] *ſacrorum id eſt, triginta ſex communium: quam ob rem in Chronicis trigeni quini cubiti tribuuntur cuique, quia de communibus ibi ſermo eſt: excipitur autem baſis, quæ unius cubiti communis altitudine erat, quæ efficit trigeſimum ſextum cubitum.* Quam filum &c.] *ita ut diameter ejus eſſet quaternûm cubitorum.* 16 Duo coronamenta] *id eſt, epiſtilia, quorum partes erant ternæ: capitulum, abacus & corona.* Quinque cubitorum] *ſi tres iſtas partes comprehendas: nam capitulum unius cubiti erat: abacus unius: corona trium. ideò infrà verſic. 19. coronæ cum abaco quatuor cubiti tribuuntur: at 2. Reg. 25. 20. coronæ ſoli tres cubiti.* 17 Encarpi &c.] *Id eſt, totum capitulum ex florum, frondium ac fructuum implexu coronario incurſantium conſtabat, quaternis ordinibus qui ternis faſciis redemiti erant.* Septem] *comprehenſis encarporum ac faſciarum ordinibus.* 18 Deinde duos ordines] *i. abacum duobus ordinibus malogranatorum cinctum.* Malogranatorum] *id eſt, abaci malogranatis cincti, quæ artifices guttas vocant.* 16 Ita ut coronæ] *cum ſuis abacis: vide ſuprà 15:* 20 Coronæ autem] *id eſt, coronarum ſcapi ab ima parte ſua, uſque ad eam qua expanduntur flores, ad perpendiculum reſpondebāt parti illi encarpi quæ maximè prominebat.* 21 Iacin & Bohaaz] *hæc duo nomina colūnis prophetice indita fuerunt, ut prædicaret Sāhelomo columen & robur pluſquam ahaneum in regno Dei, id eſt, in eccleſia eſſe.* 22 Opus liliaceum] *ut ſuprà 19. ver.* 23 A libri parte] *id eſt, ex diametro.* 24 Denæ in cubitum] *id eſt, trecentæ in ambitum.* 26 Simile operi &c.] *id eſt, repandum, ut ſunt calices & lilia, periphraſis.* Mille bathos] *menſura liquidorum ejuſdem capacitatis cum Epha, de qua Exodi 16. 35. amphora attica.* Continebat] *q. d. hic bathorum numerus ordinariè inferebatur: nam alioquin totum uſque ad ſummitatem labri poterat capere ter mille bathos 2. Chron. 4. 5.* 27 Baſes] *truſatiles ſive ambulatorias, ſedes labrorum, de quibus infrà 38. ver.* 29 Fulcrum] *id eſt, area ſive ſuperficies ſtatuminata, qua fultum nitebatur labrum.* Boves] *ſub. & cerubinos, ſynecdoche.* Adjectiones] *id eſt, faſcias e venuſto opere implexo & continente appoſitas.* 30 Tabulæ æreæ] *quæ inſtratæ erant axibus, ut ſibi impoſitas baſes ſuſtinerent.* Scapulæ] *id eſt, extremæ tabulæ in formam humerorum e quatuor angulis aſſurgentes, ne inter trudendum vacillaret librum.* Adjectionum cujuſque labri] *id eſt, ornamentorum quæ erant ad collum labri ſub projecturis ejus, dimidio cubito infrà ſummitatem labri: vide infrà ver. 35,* 31 Labri os] *id eſt, æquibilis cavitas ſub projectura.* Ambitus coronarii] *id eſt, circuli in quem indebatur ex labro cubitus unus cum dimidiato.* Uno cubito] *ab area ambitus coronarii uſque ad ſummas ſcapulas.* Ambitus os] *id eſt, æquabilis cavitas ſub area, in quam indebatur labri dimidia altitudo.* Opere fulcri] *id eſt, juſto & ad proportionem labri, quod rotundum erat, accommodato: ut fulcimento eſſet ei undequaque.* Unius cubiti] *pro menſura imi labri, quod recipiebat.* Circa cujus os] *id eſt, in area illa quadrata baſeos, cujus medium ambitus coronarius occupabat.* Zophori earum] *id eſt, eas circumcludentes ab extremis areæ quadratæ partibus.* 35 Ita ut in ſummo] *id eſt, ſuprà baſim & ſcapulas ejus,* Altitudo] *ſummi labri videlicet, ut dictum eſt ſuprà ver. 30.* Manus illius] *id eſt, ſcapularum ſummitates, quibus veluti manibus fulciebatur labrum.* 36 Tabulis] *efficientibus ſummam aream.* Manibus] *id eſt, ex tanti ſcapularum parti: ſynecdoche.* Zophoris illius] *nimirum areæ, de quibus ſuprà 31.* 38 Bathos] *vide ſuprà ver. 26.* 39 Ad orientem] *id eſt, ad ingreſſum domus.* E regione meridiei] *id eſt, in latere dextero domus: exegeticum eſt.* 41 Orbes coronarios] *id eſt, coronas, ſuprà ver. 19. & 20.* 46 Succothas] *in tribu Gadis trans Jardenem: vide Gen. 33. 17. & Jehoſchu. 13. 27.* Tzartanem] *in Tribu Ephrajmi cis Jardenem, Jehoſ. 3. 16. & ſuprà 4. 12.* 48 Altare aureum] *Thymeaterium cedrinum obductum auro: de quo ſuprà 6. 20. & 22.* 49 Flores] *id eſt, lychnuchorum ornamenta & inſtrumenta.* 50 Cardines fœminas] *id eſt, metas cavas ſive ferramenta januis affixa, quæ circum cardines volvuntur.* 51 Res conſecratas] *partim factas, partim infectas, quæ ex opere ſuperfuerant.*

CAPUT VIII.

Schelomo convocatis primoribus populi & ſacerdotibus, deducit arcam Tzijone in adytum, tabernaculum ac vaſa ſacra Gibhone in theſaurum domus Dei: in qua cum Deus præſentiæ ſuæ ſignum aſpectabile edidiſſet, Schelomo cum populo benedicit Deo, & conceptis precibus ſacrificat: domum Dei conſecrat: feſtum tabernaculorum celebrat: denique populum ad pietatem hortatus dimittit.

1 TUNC congregari juſſit Schelomo ſeniores Jiſraëlis, & omnes primarios tribuum, principes paternarum familiarum cum Jiſraëlitis ad regem Schelomonem Jeruſchalaima: ut deducerent arcam fœderis Jehovæ″e civitate Davidis, ea *eſt* Tzijon.

2 Congregatis itaque ad regem Schelomonē omnibus Jiſraëlitis menſe[a]″horridorum *agrorū*, in ipſo″feſto: is eſt menſis″ſeptimus:

3 Et convenientibus omnibus ſenioribus Jiſraëlis: deportarunt″ſacerdotes arcam.

4 Et deduxerunt″arcam Jehovæ & tentorium

um conventus, & omnia vaſa ſacra quæ *erant* in tentorio: deduxerunt, inquam, ea ' ſacerdotes & Levitæ.

5 Rex autem Schelomo & totus cœtus Jiſraëlitarum qui convenerant ad eum, cum ipſo *euntes* coram arca: ſacrificabant pecudes & boves, quæ nec numerabantur nec ſupputabantur præ multitudine.

6 Intulerunt autem ſacerdotes arcam fœderis Jehovæ in locum ipſius, in adytum domus, in ſanctum ſanctorum: ſub alas Cerubinorum.

7 Nam Cerubini pandebant alas ſuper locum arcæ: & obtegebant Cerubini arcam & vectes ejus ſupernè.

8 Deinde protenderunt ejus vectes, ita ut conſpicerentur ſummitates vectium ' e ſancto ' verſus partem anteriorem ipſius adyti: non autem conſpiciebantur foris: fueruntq; ibi uſque in diem hunc.

9 'Nihil *erat* in arca præter duas tabulas lapideas, quas collocaverat ibi Moſche in Chorebo: quando ' pepigit *fœdus* Jehova cum filiis Jiſraëlis, egredientibus ipſis e terra Ægypti.

Exo.40.20.

10 Fuit autem cùm exirent ſacerdotes e ſancto ipſo: ut nubes impleret domum Jehovæ.

11 Adeò ut non poſſent ſacerdotes conſiſtere ad miniſtrandum propter ipſam nubem: cùm implevisset gloria Jehovæ domum Jehovæ.

12 Tum dixit Schelomo: ' Jehova dixit ſe habitare in caligine.

2.Chro.6.

13 [b] Planè ædificavi tibi domum habitaculi: ſtationem [c] in qua reſideas in ſecula.

[b] Heb. ædiſicando ædiſicavi.

14 Poſteà rex converſa facie ſua ' benedixit cum tota congregatione Jiſraëlis: tota congregatione Jiſraëlis ſtante.

[c] Heb. adreſidentiam tuam.

15 Ac dixit: benedictus Jehova Deus Jiſraëlis, qui allocutus eſt ore ſuo Davidem patrem meum, prout manu ſua implevit, dicendo:

16 Ex quo die eduxi populum meum Jiſraëlem ex Ægypto: non ' elegeram civitatem ex ullis tribubus Jiſraëlis: ad ædificandum domum ubi eſſet nomen meum: ſed elegi Davidem ut præeſſet populo meo Jiſraëli.

2.Schem.7. 6.& 7.

17 Quam ob rem cùm eſſet in [d] animo Davidis patris mei: ædificare domum nomini Jehovæ Dei Jiſraëlis:

[d] Heb. corde: ſic deinceps.

18 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum: eò quòd fuit tibi in animo ædificandi domum nomini meo: bene feciſti [e] quòd fuiſti eo animo.

[e] Heb. quòd fuit cum corde tuo.

19 Veruntamen tu non es ædificaturus iſtam domum: ſed filius tuus qui egreſſurus eſt e lumbis tuis, is ædificabit domum iſtam nomini meo.

20 Itaq; pręſtitit Jehova verbum ſuum quod locutus fuerat: ſurrexi enim loco Davidis patris mei, & ſedens in ſolio Jiſraëlis quemadmodum locutus eſt Jehova, ædificavi domum hanc nomini Jehovæ dei Jiſraëlis,

21 Ubi diſpoſui locum pro arca, in qua *eſt* ' fœdus Jehovę, quod pepigit cum patribus noſtris, cùm educeret eos e terra Ægypti.

22 Deinde ſubſtitit Schelomo ' ante altare Jehovę, coram tota congregatione Jiſraëlis, & expandit manus ſuas verſus cœlum:

23 Ac dixit: ' Jehova deus Jiſraëlis, nullus *eſt* ſimilis tibi deus, in cœlis ſupernè, aut in terra infernè: ſervans fœdus & benignitatē ſervis tuis, qui ambulant coram te, ex toto animo ſuo.

24 Qui ſervaſti Davidi patri meo ſervo tuo id quod elocutus fueras ei; ut elocutus fueras ore tuo, ita manu tua impleviſti, ſicut *eſt* hoc die.

25 'Nunc ergo Jehova Deus Jiſraëlis ſerva Davidi ſervo tuo patri meo, id quod elocutus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a conſpectu meo ſedens in ſolio Jiſraëlis: ſi tamen obſervabunt filii tui viam ſuam ambulando ' coram me, quemadmodum ambulaſti coram me,

26 Nunc etiam Deus Jiſraëlis: confirmetur, quæſo, verbum tuum quod elocutus es ſervo tuo Davidi patri meo:

27 (' Quamvis an revera habitaret Deus in terra? ecce cœli ipſi, & ' cœli cœlorum non capiunt te: quanto minus domus hęc quam ædificavi).

28 Ut reſpicias ad orationem ſervi tui, & ad deprecationem ejus Jehova Deus mi: auſcultando clamori & orationi qua ſervus tuus orat coram te hodie.

29 Ut ſint ' oculi tui aperti erga domum hanc noctu & interdiu, erga locum illum de quo dixiſti: futurum eſt nomen meum ibi: auſcultando orationi qua orabit ſervus tuus verſus locum hunc.

30 ' Auſcultato igitur deprecationi ſervi tui, & populi tui Jiſraëlis, qua orabunt ' verſus locum hunc: tu, inquam, auſcultato in loco habitationis tuę in cœlis, & auſcultans condonato.

31 ' Cùm peccaverit ullus in proximum ſuum, qui detulerit ei juramentum execrationis, execratione adjurando eum, (nam veniet execratio ante altare tuum in domum hanc):

32 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judicato ſervos tuos, improbando improbum, reddendo viam ejus in caput ejus: & juſtificando juſtum, reddendo ei ſecundum juſtitiam ejus.

33 Cùm plaga affectus fuerit populus tuus Jiſraël coram hoſte: eò quòd peccaverint in te: ſi converſi ad te ' celebrabunt nomen tuum, & orabunt ac deprecabuntur te verſus domum hanc:

34 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato peccatum populi tui Jiſraëlis: & reducito eos in terram hanc, quam tradidiſti majoribus eorum.

35 Cùm clauſum fuerit Cœlum ita ut non ſit pluvia, eò quòd peccaverint in te: ſi orantes verſus locum hunc celebrabunt nomen tuum, & a peccato ſuo revertentur, ' quia teſtatus fueris contra eos:

36 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato peccatum ſervorum tuorum, & populi tui Jiſraëlis: cùm docueris eos viam optimam per quam ambulent: & dato pluviam ſuper terram tuam quam dediſti populo tuo in poſſeſſionem.

37 Fames cùm erit in hac terra: peſtis cùm erit, uredo, rubigo, locuſta, bruchus cùm erit: cùm anget eum inimicus ejus in terra [f] ditionis ejus: quęcunque plaga, quæcunque ægritudo:

[f] Heb. portarum.

38 Omnem orationem, omnem deprecationē quæ erit a quocunque homine, *aut* a toto populo tuo Jiſraële: cùm agnoſcentes quiſque plagam animi ſui, ' expandet manus ſuas verſus domum hanc,

29 Tum tu exaudito e cœlis, ſtatione habitationis tuæ, & condonans facito aut dato unicuique ſecundum omnes vias ejus, quas agnoſces apud animum ejus: tu enim noſti ſolus animum omnium filiorum hominis.

40 Ut ' revereantur te omnibus diebus, quibus ſunt victuri in ſuperficie hujus terræ quam

dediſti majoribus noſtris.

41 Quin etiam extraneo ipſi, qui non e populo tuo Jiſraële *fuerit* : ſed venerit e terra longinqua propter nomen tuum.

42 (Audient enim de nomine tuo magno, & manu tua robuſta ac brachio tuo extento) : cùm adveniens orabit verſus domum hanc:

43 Tu auſcultato e Cœlis, ſtatione habitationis tuæ, & facito [g] omnino prout clamaverit ad te extraneus ipſe : ut experiantur omnes populi terræ nomen tuum, ad reverendum te, ſicut populus tuus Jiſraël, & ad cognoſcendum nomen tuum invocari ſuper domum hanc quam ædificavi.

[g] Heb *ſecundum omne quod.*

44 Cùm procedet populus tuus in bellum contra inimicum ſuum, ' via qua mittes eos : ſi orabunt Jehovam ' viâ civitatis hujus quam elegiſti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo :

45 Tum exaudito e cœlis orationem eorum & deprecationem eorum : ut peragas cauſam eorum.

46 Cùm peccaverint in te (nam nemo *eſt* qui non peccet) , & iratus contra eos [h] expoſueris eos inimico : ita ut captivos abduxerint eos *illi* a quibus capti ſunt in terram inimici, longinquam aut propinquam.

[h] Heb. *dederis eos coram inimico: ut Gen.13.9, & Deut.7.2.*

47 Si reducent in animum ſuum in ea terra ubi captivi detinebuntur : ut converſi deprecentur te, in terra eorum quorum ſunt captivi, dicendo: peccavimus & perversè egimus, improbè fecimus:

48 Et revertentur ad te ex toto corde ſuo, & ex toto animo ſuo in terra inimicorum ſuorum, qui captivos detinebunt eos : & orabunt te viâ terræ ſuæ , quam dediſti majoribus ipſorum, hujus civitatis quam elegiſti, & hujus domus quàm ædificavi nomini tuo:

49 Tum exaudito e cœlis, ſtatione habitationis tuæ, orationem eorum & deprecationem eorum : ut peragas cauſam eorum.

50 Et condonato populo tuo quæ peccaverint contra te, & omnes defectiones eorum quibus defecerint a te : & [i] conciliato eis miſericordiam coram captivos detinentibus eos, ut miſereantur eorum.

[i] Heb. *dato eos miſericordiæ.*

51 'Populus enim tuus & poſſeſſio tua ſunt: quos eduxiſti ex Ægypto, e medio ' catino ferri.

52 Oculis tuis apertis exiſtentibus ad deprecationem ſervi tui, & ad deprecationem populi tui Jiſraëlis : auſcultando eis [k] quandocunque invocabunt te.

[k] Heb. *in omni invocare eos te. Exod.19.5.*

53 Tu enim diſtinxiſti eos tibi in poſſeſſionem ab omnibus populis terræ : quemadmodum locutus es per Moſchen ſervum tuũ, cum educeres majores noſtros ex Ægypto, Domine Jehova.

54 Deinde fuit cùm abſolviſſet Schelomo orare Jehovam tota oratione & deprecatione iſta : ut ſurgens ab anteriore parte altaris Jehovæ, ab inflectione ſua in genua, manibuſque ſuis paſſis verſus Cœlum,

55 Staret ac benediceret *Deo* cum tota congregatione Jiſraëlis, voce magna dicendo:

56 Benedictus Jehova qui dedit quietem populo ſuo Jiſraëli, prorſus ut locutus fuerat: 'non excidit res ulla ex omnibus rebus bonis ejus, quas locutus fuerat per Moſchen ſervum ſuum.

Deut.12.1

57 ' Sit Jehova Deus noſter nobiſcum quemadmodum fuit cum majoribus noſtris : ne derelinquat nos neque deſerat nos.

58 Ad inclinandum animum noſtrum ad ſe : ut ambulemus in omnibus viis ejus : ut obſervemus præcepta ejus, & ſtatuta ejus, ac judicia ejus quæ præcepit majoribus noſtris :

59 Et ſint verba mea iſta, quibus deprecatus ſum coram Jehova, propinqua Deo noſtro interdiu & noctu : ut peragat cauſam 'ſervi ſui & cauſam populi ſui Jiſraëlis , [l] cujuſque temporis tempore ſuo.

[l] Heb.rem diei, die ſu.

60 Ut cognoſcant omnes populi terræ Jehovam eſſe Deum ipſum : neminem *eſſe* amplius.

61 Eſto igitur cor veſtrum integrum erga Jehovam Deum noſtrum : ambulando in ſtatutis ejus, & obſervando præcepta ejus, ſicut hodierno die.

62 Deinde rex & omnes Jiſraëlitæ cum eo: ſacrificarunt ſacrificia coram Jehova.

63 Sacrificavit enim 'Schelomo *in* ſacrificium euchariſticum quod ſacrificavit Jehovæ, boves vicies bis mille & pecudes centies vicies mille : cùm dedicarent domum Jehovæ rex & omnes filii Jiſraëlis.

64 Eo ipſo die conſecravit rex [m] ' internam partem atrii quæ *erat* ante domum Jehovæ, eò quòd paraſſet ibi holocauſta & munera ac adipes euchariſticorum : ' nam altare æreum, quod *erat* coram Jehova, minus erat quàm ut caperet holocauſta & munera ac adipes euchariſticorum.

[m] Heb.me um atrii.

65 Celebravit etiam Schelomo tempore illo illud ' feſtum, & totus Jiſraël cum eo, congregatio magna , inde ab ' ingreſſu Chamathæ uſque ad ' torrentem Ægypti, coram Jehova Deo noſtro ' ſeptem diebus, ' deinde ſeptem diebus: hoc eſt, quatuordecim diebus.

66 'Die octavo dimiſit populum, cùm benedixiſſent regi : ita abierunt ad tentoria ſua, læti & hilares animo de toto illo bono, quo affecerat Jehova ' Davidem ſervum ſuum, & Jiſraëlem populum ſuum.

ANNOTATIO.

1 E civitate Davidis] *vide 2.Schem.5.9.* 2 Horridorum agrorum] *id eſt, ſeptembri, quo collectis totius anni proventibus, agri inculti horreſcunt : ſic Deut* 21, 4. Feſto] *Tabernaculorum, ut colligitur ex 65 verſu.* Septimus] *Ex divina inſtitutione, Exod.*12.2. 3 Sacerdotes] *Levitici ordinis. ideò Levitæ dicuntur 2.Chron.*5.4. 4 Arcam Jehovæ] *e civitate Davidis, ſup.ver.*1. Tentorium conventus] *Gibbhone, 2.Chron.*1.3. *&* 4 *ver*. Sacerdotes & Levitæ] *quique pro munere & functione ſua Num.4. nam etſi eo loco nihil de ſacerdotibus legitur : tamen certum eſt aucto ſacerdotum numero, portandi arcam munus illis impoſitum fuiſſe, Deut* 31.9. 8 E ſancto] *id eſt, ex arca ſancta, 2. Chron.*5.7. Verſus partem anteriorum] *ut veluti repagula eſſent ſacerdoti adytum ingredienti : & ita ſemper manſerunt etiam conſiſtente arca, ut mandatum fuerat* Exod.25.15.9. Nihil erat in arca] *id eſt, intra arcam ſub operculo: nam urna in qua erat Man, & virga Aharonis coram teſtimonio quidem : ſed extrà arcam fuiſſe leguntur* Exod.16.35. *& Num* 17.19. *Nec pugnat quod ad Hebræos 9.ver.4. legitur : nam relativum, in qua, non ad arcæ nomen proximum : ſed ad nomen* σκηνῆς *id eſt, tabernaculi referrendum eſt, etiamſi remo-*

tum

tius ſit. Pepigit fœdus] *vide ſimilem ecclipſim* 1.*Schem.*20.16.*&* 22.8. 21 Jehova dixit] *quaſi dicat, hoc ſigno teſtatur ſe præſentem eſſe, ut Moſchi dixit, Levitici.*16.2. 14 Benedixit] *ſub Deo, laudibus ejus & precibus: nam benedicendi verbo utrunque continetur, ut Matt.*14.19.*&* 26.26. 16 Elegeram] *id eſt, electionem meam patefeceram: humanitus dictum.* 21 Fœdus] *id eſt, tabulæ fœderis: Metonymia.* 22 Ante altare] *ſub holocauſti, quod erat in atrio, ubi Schelomonem hæc protuliſſe e ſuggeſtu legitur* 2.*Chron.*6.12.*&* 13. 23 Jehova Deus] *exordium orationis, a laudatione, cujus argumenta ſunt, natura Dei & gratia, poſita partim in promiſſionibus, partim in effectu earum.* 25 Nunc ergo] *propoſitio, ſecunda orationis pars, cujus membra ſunt duo: unum, ut ſtabiliatur regnum in familia Davidis: alterum, ut Deus præſentia ſua in domo ſibi conſecrata, regnum & regem ſanctificet & regat.* Coram me] *id eſt, in lege mea,* 2.*Chron.*6.16. 27 Quamvis &c.] *correctio petitionis de præſentia Dei in domo, argumento a majore: quaſi dicat, ſi neque tota terra: neque omnes cœli te capere poſſunt, quid dicerem ut contineaneris in hac domo? Act.*7.47. Cœli cœlorum] *id eſt, ſummi cœli.* 39 Oculi tui] *humanitus dictum.* 30 Auſcultato] *tertius locus propoſitionis: quo petit Schelomo, ut in poſterum ad omnes occaſiones Deus re ipſa præſentiam ſuam petenti cuique, ſive ex populo ejus ſive ex alienigenis utilem & ſalutarem oſtendat.* Verſus locum] *id eſt, horſum converſus, quaſi reſpiciens ad promiſſionem tuæ præſentiæ in hoc loco. Exemplum in Daniele cap.*6.11. 31 Cùm peccaverit] *ſynecdoche: quaſi dicat: in cauſis omnibus dubiis quæ hominis inquiſitione perveſtigari non poſſunt: ut eæ ſunt, in quibus lex ad jurisjurandi religionē remittit Exo.*22.8.*&* 11.*Num.*5.15.*& alibi: tu qui omnia noſti juſtum judicem te declara.* 33 Celebrabunt nomen tuum] *ſibi reatum: tibi verò juſtitiam ac gloriam tribuentes.* 35 Quia teſtatus &c.] *immiſſa ſiccitate, ut factum eſt* 2.*Schem.*21. 38 Expandet manus] *id eſt, precabitur: ſynecdoche a ſigno.* 40 Revereantur] *ambulando in viis tuis,* 2.*Chron.*6.31. 44 Viâ qua mittes] *id eſt, expeditione juſta & a te imperata.* Viâ civitatis] *id eſt, verſus civitatem hanc: ſic ver.* 48. 51 Populus tuus] *Confirmatio petitionum ſuperiorum: tertia orationis pars.* Catino ferri] *vide Deut.*4.20. 56 Non excidit] *vide Jehoſ.*22.3. 57 Sit Jehova] *Precatio eſt Schelomonis cœtum dimittentis.* 59 Servi ſui] *id eſt, regis.* 63 Schelomo] *cum populo, ut explicat finis verſus.* 64 Internam partem] *id eſt, atrium interius ſive ſacerdotum: hypallage.* Nam altare æreum] *quod fecerat Schelomo,* 2.*Chron.*7.7. *de cujus forma,* 2.*Chron.*4.1. 65 Feſtum] *nempe tabernaculorum.* Ingreſſu Chamathæ] *vide Num.*13.21.*&* 34.8. Torrentem Ægypti] *Num.*34.5.*in annotatione.* Septem diebus] *tamdiu enim duravit dedicatio.* Deinde ſeptem diebus] *feſtum tabernaculorum.* 66 Die octavo] *id eſt, ſub finem diei octavi: nam dies interdicti fuit dies octavus, Levitic.*23.36.*&* 2.*Chron.*7.9: *ut poſtridie proficiſcerentur, qui fuit vigeſimus tertius menſis, ut indicat ibidem ver.*10. Davidem] *& Schelomonem,* 2.*Chron.*7.10.*ſenecdoche.*

CAPUT. IX.

Schelomo Dei nova revelatione confirmatus de anteactis promiſſionibus, domo ſua ædificata, Chiramo regionem nuper acquiſitam offert in compenſationem officiorum quibus adjutus ab eo fuerat: publica opera curat: gentes populo intermixtas deditione recipit & ſervituti addicit: Cultum Dei e legis præſcripto obſervandum curat: & claſſe procul tranſmiſſa, auri peregrini vim magnam comparat.

2.Chro.8.

1 FUIT autem cùm abſolviſſet Schelomo ædificare domum Jehovæ & domum regis: idq; pro toto deſiderio Schelomonis quo delectatus fuerat faciendo:

2 (Apparuerat enim Jehova Schelomoni ſecundò: quēadmodum apparuerat ei Gibhhone,

3 Et dixerat Jehova ad eum: exaudivi orationem tuam, & deprecationem tuam qua deprecatus es coram me: conſecravi domum iſtam quam ædificaſti: ut collocem nomen meum ibi uſq; in ſeculum: & ſint oculi mei & [a] animus meus ibi omnibus diebus.

[a] Heb. cor: ſic deinceps.

4 Tu autem, ſi ambulaveris coram me, ſicut ambulavit David pater tuus, [b] integro animo & recto, faciendo omnino prout præcepi tibi: ſtatuta mea & judicia mea obſervaveris,

[b] Heb. integritate cordis & rectitudine.

5 Utiq; ſtabiliam ſolium regni tui ſuper Jiſraëlem in ſeculum: quemadmodum elocutus fueram Davidi patri tuo dicendo: non excindetur tibi vir a ſolio Jiſraëlis.

Suprà 2.4.

6 Si [c] omnino averſi fueritis vos & filii veſtri a [d] ſequendo me, & non obſervaveritis præcepta mea & ſtatuta mea, quæ præpoſui vobis: ſed abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:

[c] Heb. avertendo averſi fueritis.

[d] Heb. a poſt te.

7 Utiq; excindam Jiſraëlem a ſuperficie hujus terræ quam dederam eis: & iſtam domum quam conſecravi nomini meo dimittam a facie mea: eritq; Jiſraël in parabolam & dicterium inter omnes populos.

8 Et domus iſta *ut ut* fuerit excelſa, quiſquis tranſibit juxta eam obſtupeſcet aut ſibilabit: dicent enim: quomobrem fecit Jehova ita terræ iſti, & domui iſti?

9 Ac dicent: eò quòd derelinquerunt Jehovā Deum ſuum, qui eduxerat majores ipſorum e terra Ægypti, & prehenderunt deos alienos: & incurvantes ſe eis coluerunt eos: idcirco induxit Jehova in eos totum malum iſtud).

10 Fuit inquam, exactis viginti annis, quibus ædificavit Schelomo duas illas domos: domum Jehovæ & domum regis:

11 Quia Chiram rex Tyri donaverat Schelomonem lignis cedrinis & lignis abiegnis ac auro, pro toto deſiderio ejus: *ut* tunc daret rex Schelomo Chiramo viginti civitates ad [e] regionis limitem.

[e] Heb. *in regione limitis.*

12 Itaq; egreſſus Chiram Tyro ad viſendum civitates illas quas dabat ipſi Schelomo: cùm non placerent in oculis ejus:

13 Dixit, quid *ſunt* civitates iſtę, quas das mihi, frater mi? ideò vocat eas *quiſque* terræ Cabul *civitates* uſque in diem hunc.

14 Miſerat enim Chiram regi, centum viginti talenta auri.

15 Hęc porrò cauſa eſt delectus, quem indixerat rex Schelomo ut ædificaret domum Jehovę, & domum ſuam, & munitionem ipſam murumq; Jeruſchalaimorum: item Chatzorem & Megidduntem & Gezerum.

16 (Parhho rex Ægypti aſcendens ceperat Gezerum, & combuſſerat eam igne: Cenahhanæum autem qui inhabitabat civitatem interfecerat: dederatque eam in munus filiæ ſuæ uxori Schelomonis.

17 Ædificavit autem Schelomo Gezerum): & 'Bethchoronem inferiorem.

18 Item 'Bahhalatham & " Tadmorem in deſerto, "in illa terra.

19 Omnes quoq; civitates armamentariorum, quæ *erant* Schelomoni, & civitates curruum, & civitates equitum, denique pro deſiderio Schelomonis *id* quod deſideraverat ædificare Jeruſchalaimis, & "in Libano, & in tota terra dominatus ſui.

20 Totius populi qui relictus fuerat ex Emoræo, Chittæo, Perizzæo, Chivvæo & Jebuſæo, qui non *erant* e filiis Jiſraëlis:

21 "Horum filios qui relicti fuerant poſt eos in ipſa terra, quos "non potuerant Jiſraëlitæ internecioni devovere, [f]" adegit eos Schelomo in "tributum ſervile 'uſq; in hodiernum diem.

[f] Heb. *aſcendere fecit in tributum ſervitutis.*

22 Ex Jiſraëlitis verò neminē reddidit Schelomo ſervum: ſed erant viri militares, & ſervi ejus, & principes ejus, & duces ejus, & præfecti currum ac equitum ejus.

23 Ex his erant principes curatorum, qui præfecti erant operi pro Schelomone 'quingenti 'quinquaginta: qui dominabantur populo, facientibus opus illud.

Sup. 7. 8.

24 Veruntamen filia Parhhonis aſcenderat e civitate Davidis ad domum ſuam quam ædificaverat ei *Schelomo*: tunc ædificavit 'munitionem ipſam.

25 Et offerebat Schelomo ter quotannis holocauſta & euchariſtica ſuper altare quod extruxerat Jehovæ: & ſuffitum adoleri curabat "in eo quod erat coram Jehova: cùm perfeciſſet domum.

26 Prætereà claſſem paravit rex Schelomo Hhetzjone Geberi, quę *eſt* prope "Elothas ad littus maris algoſi in terra Edomæorum.

27 Miſit vero Chiram in ea claſſe ſervos ſuos, & nautas, peritos maris: cum ſervis Schelomonis.

28 Qui profecti 'Ophirum, acceperunt inde auri "quadringenta viginti talenta, quæ attulerunt ad regem Schelomonem.

ANNOTATIO.

2 Apparuerat] *hyperbaton eſt uſque ad ver. 10. quo oſtendit qua re fretus ædificaverit ſibi quoque domos, & templum Dei, atque baſilicas tam accuratè ornaverit: nimirum promiſſione præſentiæ divinę in templo, & ſtabilitatis regni in poſterus.* Quemadmodum] *id eſt, proxima nocte a dedicatione, ut anteà proxima nocte a ſacrificiis, ſuprà 3. 5.* 7 In parabolam] *ut Deut. 28. 37.* 8 Obſtupeſcet] *admiratione, ut ſequentia in verſu explicant.* Sibilabit] *ludibrio & deriſione, ut apparet ex verſu ſequente.* 10 Viginti annis] *ſeptem extructi templi ſup. 6. 38. & tredecim extructæ domus ſuæ, ſup. 7. 1. id eſt, vigeſimo quarto regni ejus.* 11 Auro] *cujus numerus explicatur infrà ver. 14.* Regionis limitem] *id eſt. Aſcheri conterminam verſus ſeptentrionem: ſed extra poſſeſſionem a Deo lege definitam: ex qua non licebat quicquam exteris poſſidendum dare: nam Cabulem minimè ad Aſcherem pertinuiſſe, cùm ex hoc loco oſtenditur: tum ex ipſo civitatum Aſcheris numero, qui habetur Jehoſch. 19. a verſiculo 24. uſque ad 30. denique ex 2. Chronic. 8. 14. ubi Schelomo Jiſraëlitarum colonias eò deduxiſſe legitur.* 13 Dixit] *reddendo eas amicè, ut teſtatur 2. Chronic. 8. 14.* Terræ Cabul] *id eſt, diſplicentis, ex Phœnicum lingua, ut teſtatur Joſephus Antiquitatum libr. 8. cap. 2.* 14 Centum viginti] *id eſt, ſeptingenta viginti millia aureorum.* 15 Delectus] *de quo ſuprà 5. 13.* Munitionem ipſam] *videlicet Trijonis.* Chatzorem] *Jehoſ. 19. 36. Naphtalitarum.* Megidduntem] *Menaſchitarum: Jehoſ. 17. 11.* Gezerum] *Ephrajimitarum: Jehoſchu. 21. 21.* 17 Beth-Choronem inferiorem] *ſynecdoche pro ſuperiore & inferiore: vide 2. Chronic. 8. 17. Ephrajimitarum, Jehoſchu. 21. 22.* 18 Bahhalatham] *Danitarum Jehoſchu. 19. 44.* Tadmorem] *ſi ea civitas eſt, quam Ptolemæus vocat* ϑαμιώρων: *in deſerto Judæ eſt, non procul ab Hhen-Gedi: ſi verò eſt Palmira, ut Joſephus putat Antiquit. Jud. lib. 8. cap. 2. in ſolitudine Syriæ ſita eſt: ſed poſterior ſententia magis placet.* In illa terra] *hoc eſt, quæ omnia oppida in ipſo Schelomonis regno & intra fines a Deo deſignatos erant.* 19 In Libano] *vide ſuprà 7. 2. & ſequentibus.* 21 Horum filios] *vide annotata Jehoſchu. 9. 19.* Non potuerant] *juſto Dei judicio: quia cum mandatum haberent & poſſent, neglexerant, Judic. 2.* Adegit] *dedititios: ſive ultrò ſe offerrent: ſive pacem oblatam acciperent ex lege Deuteron. 20. 10.* In tributum ſervile] *id eſt, præter pecuniarum tributum, ſervitutem etiam ab eis exigebat* Uſque in hodiernum] *id eſt, in perpetuum: nam etiam poſt captivitatem, nomen retinuerunt ſervorum Schelomonis, Hhezræ 2. 55. & Nehemja 7. 60.* 22 Servi ejus] *ingenua ſervitute & liberalibus officiis.* 23 Quingenti] *quorum ducenti quinquaginta, de quibus 2. Chronic. 8. 22. alternis curatione ſua fungebantur.* Quinquaginta] *alternis decurionum officium agentes, ab illis opus exigentes, vide ſuprà 5. 16. annotata.* 24 Munitionem] *ſuprà verſu 15.* 25 In eo quod erat &c.] *id eſt, in Thymiaterio, eſt autem ſynecdoche, pro eo quod eſt, cultum Dei exercebat ex lege, ut in Chronicis explicatur.* 26 Elothas] *vide de utroque loco Deuteron. 2. 7.* 28 Ophirum] *id eſt, ad auream Cherſoneſum, ut explicat Joſephus.* Quadringenta] *id eſt, vicies, quinquies centena, viginti millia aureorum. At in 2. Chronic. 8. verſu ultimo eſt acceſſio 30. talentorum, quæ non ad regem afferebantur: ſed non in uſum claſſis inſumebantur.*

CAPUT X.

Regina Schebæ auditâ famâ de Schelomone, eum inviſit: ſapientiam ejus probat: gloriam perluſtrat, & muneribus datis & acceptis domum revertitur. Cujus hiſtoriæ occaſione, iſtius gloriæ Schelomonis documenta exponuntur, in aſcenſu: clypeis: ſolio: poculis, & reliquis inſtrumentis: denique proventibus ex claſſe, penſitationibus exterorum, & vectigalibus.

1 AUDIENS autem regina 'Schebæ famam Schelomonis [a] & nominis Jehovæ: venit ad probandum eum ænigmatibus.

[a] Heb. *ad nomen.*

2 Et ingreſſa Jeruſchalaima cum 'exercitu [b] numeroſo admodum, camelis ferentibus aromata, & aurum multum admodum, ac lapides pretioſos: acceſſit ad Schelomonem, & elocuta eſt ei quicquid *erat* in [c] animo ſuo.

3 'Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: non fuit abſconditũ quicquã regi, quin indicaverit ei.

[b] Heb. gravi.

Sup. 9. 8.

[c] Heb. cum de ſic in- a 24. ver.

4 Quapropter cum videret regina Schebæ omnem ſapientiam Schelomonis: & quamq; domum quam ædificaverat.

5 Cibum etiam menſæ ejus, & 'conſeſſum ſervorum ejus, & ſtatum miniſtrorum ejus & veſtitum eorum: ſimiliter pincernas ejus, '& aſcenſum ejus quo aſcendebat in domum Jehovæ: 'non *erat* amplius in ea ſpiritus.

6 Tandem dixit ad regem: verum *eſt* verbum illud qnod audiveram in terra mea: de rebus tuis & de ſapientia tua.

7 Tamen non credidi verbis illis uſquedum venirem, & viderent oculi mei, ſed ecce non indicatum fuerat mihi ejus dimidium: [d] ſuperas ſapientiã & bonitate famam illam quam audiveram.

[d] Heb. addidiſti ſapientiam & bonitatem ad famam &c.

8 Beati homines tui, beati ſervi tui iſti: qui ſtant coram te jugiter, qui audiunt ſapientiam tuam:

9 Sit Jehova Deus tuus benedictus, qui delectatus eſt te, ut collocaret te in ſolio Jiſraëlis, eò quòd diligit Jehova Jiſraëlem in ſeculum, ideò impoſuit te regem, ut exerceres judicium & juſtitiam.

10 Et dedit regi 'centum viginti talenta auri, & aromata multa valde, ac lapides pretioſos: [e] non ſunt advecta hujuſmodi aromata amplius tanta multitudine, quanta dedit regina Schebę regi Schelomoni.

11 ('Nam etiam claſſis Chirami quæ afferebat aurum ex Ophiro: advexerat ex Ophiro ligna 'thyina multa admodum & lapides pretioſos:

12 Et paraverat Rex ex illis lignis thyinis '[f] repagulum ad domum Jehovę & ad domum regis: & citharas, & nablia pro cantoribus: non fuerant advecta talia ligna thyina, neque viſa uſque in diem illum.)

[e] Heb. non venit ſicut aroma illud amplius in multitudine quod dedit &c.

[f] Heb fulcrũ.

13 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ pro toto deſiderio ejus quicquid petivit, præter id quod [g] rependit ei pro facultate regis Schelomonis: quæ revertens abiit in terram ſuam, ipſa cum ſervis ſuis.

14 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni quolibet anno: 'ſexcentorum ſexaginta ſex talentorum auri:

[g] Heb. reddidit: quo ſenſu accipitur idẽ verbum 2. Chron. 8. 14. nam apud Hebræos ſimplicia verba habent ſignificationem compoſitorum quibus illi carent.

15 Præter *id quod obveniebat* a [h] ' publicanis negotiatorum & marcaturæ aromatariorum: & omnibus 'regibus Arabiæ, & proceribus ejus regionis.

16 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro maleato: ſexcentos 'aureos [i] imponebat clypeo unicuique.

17 Item trecenta ſcuta ex auro malleato, 'tria pondo auri imponebat ſcuto unicuique: quæ poſuit rex in domo ſaltus Libani.

18 Fecerat præterea rex ſolium eburneum magnum: & obduxerat illud auro depuratiſſimo.

19 Sex gardus erãt huic ſolio, & faſtigium rotundum ipſi ſolio a poſteriore patre ejus, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum ſeſſionis: ac duo leones ſtantes juxta ipſa fulcra manuaria.

[h] Heb. hominibus exploratorum: ſolet enim illud genus hominum in ſpeculis eſſe, ut occaſionem aucupetur comparandarum aut diſtrahẽdarum mercium.

[i] Heb. aſcendere faciebat.

20 Duodecim quoque leones ſtantes ibi ad ſex gradus ejus hinc & inde: non fuerat factum tale in ullis regnis.

21 Inſuper omnia vaſa potoria regis Schelomonis *erant* aurea: & omnia vaſa domus ſaltus Libani ex auro [k] aſſervato: nihil inerat argenti: non æſtimabatur temporibus Schelomonis 'ullius *pretii*.

[k] Heb. clauſo.

22 Nam 'claſſis Oceani pro rege, cum claſſe Chirami *erat*: ſemel ternis annis veniebat claſſis ex Oceano afferens aurum & argentum, ebora, & ſiminas, & pavones.

23 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & ſapientia.

24 Et totius terræ *regis* quærebant aſpectum Schelomonis: ut audirent ſapientiam ejus, quã indiderat Deus animo eius.

25 Iſti quoq; afferebant quiſque munus ſuum, inſtrumenta argentea & inſtrumenta aurea, & veſtimenta, & arma, & aromata, equos & mulos: rem annuam quotannis.

26 Ita ut congregaret Schelomo currus & equites: eſſentque ei 'mille quadringenti currus, & duodecies mille equites: quos 'abduci juſſit in civitates curruum, & ad regem Jeruſchalaimã.

2. *Chro.* 1. 14.

27 Et reddidit rex argentum Jeruſchalaimis 'ut lapides: cedros autem reddidit ut ſycomoros quæ *creſcunt* in loco depreſſo, multitudine.

28 Et 'vectigal 'equorum ex Ægypto, quod 'erat Schelomoni, id eſt, 'neti 'mercatores regis accipiebant netum pro pretio.

29 Nam aſcendens ex Ægypto 'exibat currus ſexcẽtenis: ſiclis argenti, & equ' centenis quinquagenis & ita pro omnib. regibus 'Chittæorũ, & pro regibus 'Syriæ 'in manu ſua educebant.

ANNOTATIO.

1 Schebæ] *vide Gen.* 10. 7. 2 Exercitu] *id eſt, comitatu & ſatellitio regio.* 3 Cui indicavit] *id eſt reſpondit ad omnes quæſtiones ejus.* 5 Conſeſſum ſervorum] *id eſt, multitudinẽ procerum qui ſub eo erant ſuis ordinibus.* Et aſcenſum ejus] *de quo infrà ver.* 12. Non erat in ea &c.] *præ ſtupore quo penè exanimabatur: hyperbole.* 10 Centum] *ut ſuprà* 9 14. 11 Nam] *reddit rationem cur obſtupuerit regina ad aſpectum tantæ gloriæ: nominatim verò illius aſcenſus de quo ſuprà ver.* 5. Chirami] *& Schelomonis: ſynecdoche: vide ſuprà* 9. 26. *&* 27. Thyina] *ligna præſtantiſſima, ut apparet ex apocal.* 18. 12. *vide Plin. lib.* 13. *natural hiſt. cap.* 15. *&* 16. *nam quod coralium Hhebræi interpretantur, alienum eſt ab iſtis operibus ad quæ adhibebatur: neque fuiſſet tam procul advehendum, cùm in mari mediterraneo & rubro abundè creſcat.* 12 Repagulum] *ſynecdoche, pro aſcenſu repagulis utrinque munito, quo a domo regis ad domum Dei ibatur: ſic enim accipiendum eſſe oſtenditur* 1. *Chr.* 26. 16. *&* 18. *&* 2. *Chr.* 9. 11. 14 Sexcentorũ, &c.] *hoc eſt, tricies centies mille, nongenties nonagies ſexies mille aureorum.* 15 Publicanis negotiorum] *id eſt, iis qui publica regis vectigalia exteris mercatoribus imperata redimebant.* Regibus Arabiæ] *finitimis tam ab oriente quàm meridie.* 16 Itaque *cùm ita abundaret auro.* Aureos] *ſub. ſiclos communes, qui efficiunt aureos nummos paulo minus mille.* 17 Tria pondo] *continenta ſiclos centenos,*

2. *Chro*

2.*Chron.*9.16. 21 Ullius pretii]*hyperbole:ut infrà ver.*27. 22 Claſſis Oceani]*comparate ad navigationem Africani Oceani.* 26 Mille quadringenti]*alternis in ordinario comitatu ejus:nam alioquin totus numerus curruum tam in comitatu ejus quàm in ſtationibus erat quatuor millium: vide ſup.4.25.& 2.Chron.9.25.* Abduci juſſit]*id eſt,per vices in ſtationibus eſſe,& ſibi miniſtrare.* 27 Ut lapides]*hyperbole.* 28 Vectigal]*nam ex Ægypto terreſtri itinere in Syriam proficiſcentibus per anguſtias trãſeundum erat inter Syriacum & rubrum mare,quas obtinebat Schelomo.* Equorum]*i.mertium, quæ equis aut curribus vehebantur,ut ſequens verſus explicat:metonymia.* Erat Schelomoni]*quia per ipſius regionem tranſibatur.* Neti]*id eſt,mertium netarum & confectarum,ut byſſi & aliarum, quæ ibi parabantur:de quibus vide proverb.7.16.& Jechezkel.27.7.* Mercatores]*id eſt,publicani ſive vectigalium redemptores.* 29 Exibat]*e finibus Jehudææ,& Schelomonis regni.* Currus]*oneratus mercibus in quaternos equos:prout equus onuſtus centenos quinquagenos ſiclos pendebat.* Chittæorum]*ab oriente: ut Jehoſ.1.4.* Syriæ]*ab Aquilone.* In manu ſua]*id eſt,ſecum abducebant quocunque volebant, penſitatis vectigalibus.*

CAPUT XI.

Schelomo multarum exterarum fœminarum conſortio corruptus ,in idololatriam labitur: ideoq; Dei iram in ſe ita provocat, ut ei interminetur lacerationem regni: duos hoſtes excitet: & Jarobhhamum ſervum ejus in ſucceſſorem majoris partis regni præſignificet. Qua occaſione cùm Schelomo ejus necem quæreret, in Ægyptum aufugit: ubi manet uſque ad Schelomonis mortem.

1 POSTEA rex Schelomo adamavit mulieres alienigenas multas ,' idque præter filiam Parhonis : Moabitidas, Hhammonitidas, Edomæas, Tzidonias , & Chittæas:

Deut.7.3. & ſequent.

2 E gentibus de quibus edixerat Jehova filiis Jiſraëlis : ne convenitote cum eis , nec ipſi conveniunto vobiſcum : profecto inclinarent [a] animum veſtrum poſt deos ſuos : iiſdem adhæſit rex Schelomo amore:

[a] Heb.*cor: ſic deinceps.*

3 Adeò ut eſſent ei fœminæ principes ſeptingentæ, & concubinæ trecentę: quapropter inclinarunt fœminæ ejus animum ejus.

4 Fuit ergo tempore ſenectutis Schelomonis, fœminis inclinantibus annimũ ejus poſt deos alienos: cum non eſſet animus ejus integer erga Jehovam Deum ſuum, ſicut *fuerat* animus Davidis patris ejus:

5 Ut [b] ſequeretur Schelomo ' Hhaſchtoretham [c] deum Tzidoniorum, & ' Milcomum abominationem Hhammonitarum.

[b] Heb. *iret poſt ſic ver.* 10.

[c] Heb.*Deos: ſic ver.*33.

6 Sic faceret Schelomo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: neque [d] planè ſequeretur Jehovam ſicut David pater ejus.

[d] Heb.*impleret ire poſt.*

7 Tunc ædificavit Schelomo excelſum' Cemoſcho abominationi Moabitarum , ' in eo monte qui *eſt* in conſpectu Jeruſchalaimorum. & Moleco abominationi Hhammonitarum .!

8 Itidem fecit omnibus ſuis fœminis alienigenis: adolentibus & ſacrificantibus diis ſuis.

9 Itaquę ira percitus eſt Jehova in Schelomonem: eò quòd declinaſſet animus ejus a Jehova Deo Jiſraëlis, qui apparuerat ei' bis:

10 Et interdixerat ei hanc ipſam rem, ne ſequeretur deos alienos: nec tamen obſervaſſet id quod præceperat Jehova.

11 Et' dixit Jehova Schelomoni, eò quòd fuit hoc apud te,quòd non obſervaſti fœdus meum & ſtatuta mea quæ præcepi tibi : [e] omnino lacerabo hoc reguum a te, & tradam ſervo tuo.

[e] Heb.*lacerando lacerabo.*

12 Veruntamen diebus tuis non faciam hoc 'propter Davidem patrem tuum:e manu filii tui lacerabo illud.

13 Sed totum hoc regnum non lacerabo:tribum unam dabo filio tuo, propter Davidem ſervũ meũ,&'propter Jeruſchalaima quæ elegi.

14 Itaq; ſuſcitavit Jehova adverſarium Schelomoni Hadadum Edomæum : is *erat* e ſemine regis *qui regnaverat* in Edomæa.

15 Fuit autem cùm eſſet David contra Edomæos aſcendente Joabo principe militiæ ad ſepeliendum confoſſos : poſtquam percuſſiſſet omnes mares in Edomæa.

16 (Nam ſex menſes manſit ibi Joab cum toto Jiſraële : donec excidiſſet omnes mares in Edomæa)

17 Ut fugeret Hadad ipſe,& homines Edomæi e ſervis patris ejus cum eo ad proficiſcendum in Ægyptum: erat autem Hadad puer parvus.

18 Cúmque ſurgentes e Midjane veniſſent Paranem: aſſumpſerunt ſecum homines Parane & venerunt in Ægyptum ad Parhhonem regem Ægypti, qui dedit ei Domum, & cibum condixit ei, terram quoq; dedit ei.

19 Ubi invenit Hadad gratiam in oculis Parhhonis [f] permagnam: adeò ut daret ei uxorem ſororem uxoris ſuæ ſororem Tachpenesæ [g] Auguſtæ.

20 Peperit autem ei ſoror Tachpenesæ Genubathum filium ejus, quem ' educavit Tachpenes intra domum Parhhonis : ita ut eſſet Genubath domi Parhhonis inter filios Parhhonis.

21 Audiens autem Hadad in Ægypto, occubuiſſe Davidem cum patribus ejus & mortuum eſſe Joabum principem militiæ : dixit Hadad ad Parhhonem : dimitte me ut eam in terram meam.

22 Dicente verò ei Parrhhone: at quid deficit te apud me, quòd ecce quæris abire in terram tuam? dixit , non: ſed [h] omnino dimitte me.

23 Suſcitavit prætereà Deus illi adverſarium 'Rezonem filium Eljadahhi :' qui fugerat ab Hadar-Hhezere rege Tzobæ domino ſuo.

24 Et congregatis ad ſe hominibus erat princeps turmæ, cùm occideret David illos: deinde euntes Damaſcum habitarunt in ea, &' regnarunt Damaſci.

25 Et erat adverſarius Jiſraëli omnibus diebus Schelomonis: idq; præter malum illud quod *inferebat* Hadad: & 'tædebat eum Jiſraëlis, cùm regnaret in Syria.

26 Jarobhhamum quoq; *excitavit* filium Nebati Ephratęum e' Tzereda (cujus matri nomen Tzeruhhæ fœminæ viduæ)ſervum Schelomonis : ita ut ' attolleret manum ſuam contra regem.

27 Hæc autem occaſio *eſt* quâ ſuſtulit manum contra regem Schelomonem:ædificabat munitionem:obſtruebat" rupturam civitatis Davidis patris ſui.

28 Vir autem iſte Jarobhham valentiſſimus

erat robore: quare videns Schelomo [i] puerum ipſum [i] negotio eſſe intentum: præfecit eum toti oneri familiæ Joſephi.

Heb. facien- opus.

29 Fuit autem eodem tempore, Jarobhhamo egreſſo Jeruſchalaimis: ut inveniret eum Achija Schilonites propheta in via, cùm ille induiſſet veſtimentum novum, & eſſent ambo ſoli in agro.

30 Ubi prehendens Achija veſtimentum novum quo [k] tegebatur: laceravit illud in duodecim fragmenta.

Heb. quod tegit ſuper

31 Ac dixit Jarobhhamo: accipe tibi decem fragmenta, nam ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: ecce ego laceraturus ſum regnum hoc e manu Schelomonis, & daturus tibi decem tribus.

32 [ʹ] Tribus autem una erat ejus propter ſervum meum Davidem, & propter Jeruſchalaima civitatem quam delegi ex omnibus *civitatibus* tribuum Jiſraëlis:

33 Eò quòd dereliquerũt me, & incurvarunt ſe Hhaſchtorethę deæ Txidoniorum, & Cemoſcho deo Moabitarum, ac Milcomo deo Hhammonitarum: neque ambularunt in viis meis faciendo quod rectum videtur in oculis meis, videlicet ſtatuta mea & judicia mea, ſicut David pater hujus.

34 Non tamen auferam quicquam iſtius regni de manu hujus: ſed principem diſpono eum omnibus diebus vitæ ejus propter Davidem ſervum meum quem elegi, qui obſervavit precepta mea & ſtatuta mea.

35 Sed accipiens illud regnum e manu filii ejus: dabo tibi [l] ex illo decem tribus.

36 Filio verò ejus dabo tribum unam: [ʹ] ut ſit lucerna Davidi ſervo meo omnibus diebus coram me Jeruſchalaimis, in civitate quam delegi mihi ad ponendum nomen meum ibi.

[l] Heb. *illud i.* *ſynecdoche.*

37 Te itaque aſſumam ut regnes ſecundum omnia que deſiderabit animus tuus, & eris rex ſuper Jiſraëlem.

38 Erit autem ſi auſcultaveris omnibus quæ præcepero tibi, & ambulaveris in viis meis ac feceris quod rectũ [ʹ] *videtur* in oculis meis, obſervando ſtatuta mea & præcepta mea, quemadmodum fecit David ſervus meus: ut adſim tibi & ædificem tibi [ʹ] domum firmam, quemadmodum ædificavi Davidi, ac tradam tibi Jiſraëlem.

39 Affligam quidem ſemen Davidis propter hoc: veruntamen non omnibus diebus.

40 Quam obrem quærebat Schelomo morte afficere Jarobhhamum: ſed ſurgens Jarobhham fugit in Ægyptum ad Schiſchakum regem Ægypti: fuitque in Ægypto donec mortuus eſſet Schelomo.

41 [m] Reliquę autem res Schelomonis, & quicquid fecit ac ſapientia ejus nónne ſunt ſcripta [ʹ] in libro rerum Schelomonis?

[m] Heb. *reliquum rerum.*

42 Dies autem quibus regnavit Schelomo Jeruſchalaimis ſuper totum Jiſraëlẽ fuerunt quadraginta annorum.

43 Deinde occubuit Schelomo cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in civitate Davidis patris ſui: regnavitq; Rechabhham filius ejus, loco ejus.

ANNOTATIO.

1 Idque præter filiam] *quam legitimè duxerat q.d. uxori huic ſuæ legitimæ alias multas ſuperinducens: vide ſuprà 3.1. ſic accipiuntur hæ particulæ ver.25. & 2.Chron.11.18.* 5 Hhaſchtoretham] *Aſtartem vocant hiſtorici.* Milcom] *vide annotata Levitici 18.21.* 7 Cemoſcho] *ut Num 21.29.* In eo monte] *olivarum, de quo vide 2.Schem.15.30.* 9 Bis] *Gibbhone, ſuprà 3.5. deinde Jeruſchalaimis, ſup. 9.2.* 11 Dixit Jehova] *i. interminatus eſt, neque minas ſuas revocavit, ex reſipiſcentia Schelomonis. vide annotata 2.Chron.11.17.* 12 Propter Davidem] *i. propter promiſſionem factam Davidi 2. Schem. 7.14. &c. & 1.Chro.28.9.* 13 Propter Jeruſchalaima] *i. propter promiſſionem præſentiæ meæ regni Davidis ſtabilitate conjunctam, ſuprà 8.16. & 2.Chron.6.6.* 20 Educavit] *ſic 1.Schem.1.22.* 23 Rezonem] *vide infrà 15.18.* Qui fugerat] *cùm videret victoriam inclinare in partes Davidis.* 24 Regnarunt] *i. regnum ſtatuerunt pro ipſo & poſteris.* 25 Tædebat] *ac ideò indies infeſtabat.* 26 Tzereda] *vide Jehoſ.3.16.* Attolleret manum] *i. deficeret a Schelomone, ut exprimitur ver.40.* 27 Rupturam] *quam David fecerat expugnando Jebuſæum 2.Schem.5.6. & ſeq.* 28 Puerum] *i. miniſtrum: ſic Exo.33.11.* 32 Tribus una] *nempe Jehudæ integra: nam e Binjamine tantùm pars penes eum manſit.* 36 Ut ſit lucerna] *i. regius ſplendor vide 2.Schem.21.17.* 38 Domum firmam] *ut 1.Schem.2.35. & 2.Schem 7.16.* 41 In libro] *i. in actis publicis, ſive in commentariis rerum geſtarum Schelomonis: quaſi dicat, nihil attinet hîc ea enarrare: hæc ad fidem & inſtitutionem Eccliſiæ ſunt ſatis: ita enim his ſcriptis temperavit ſpiritus Dei, conſulens tenuitati noſtræ. ſic Joan.20.30. & 21.25. Nam hæc de duobus libris Chronicorum, qui longo poſt intervallo ab Hhezra conſcripti ſunt, ridiculum eſſet accipere.*

CAPUT XII.

Rechabhham duro reſponſo decem ferè tribus a ſe alienat: quæ Jarobhhamum novum regem ſibi præficiunt, Rechabhhami legato interfecto. Quamobrem Rechabhham in Jiſraëlitas bellum adornat: ſed Dei juſſu ab eo abſtinet. Jarobhham verò metu Rechabhhami ſe munit, & ne ſui deficerent, nova religionis ſpecie avertit eos a Jeruſchalaimis adeundis, & eos in regno ſuo, ſtatutâ idololatria, continet.

1 TUM abiit Rechabhhã Schecemum: nam Schecemum [ʹ] conveniebat totus Jiſraël ad conſtituendum eum regem.

2.Chr.10.

2 Fuerat autem cùm audiviſſet Jarobhham filius Nebati qui *erat* adhuc in Ægypto, *ex* quo fugerat metu regis Schelomonis: (habitabat enim Jarobhham in Ægypto)

ſup.11.40.

3 Ut mitterent accerſitum eum: & venirent Jarobhham & tota congregatio Jiſraëlis: alloquerenturq; Rechabhhamum, dicendo:

4 Pater tuus [a] [ʹ] durum impoſuit jugum nobis: tu erga nunc leva *nos* ſervitute patris tui dura & jugo ejus gravi quod impoſuit nobis, & ſerviemus tibi.

[a] Heb. indu- ravit jugum noſtrum.

5 Qui dixit ad eos: abite uſque ad diem tertium, tum revertimini ad me: ſic abiverunt populus.

6 Intereà iniit conſilium rex Rechabhham, cum ſenioribus, [ʹ] qui ſteterant ante Schelomonem patrem ipſius [b] cùm eſſet in vivis, dicendo: quo modo vos conſilium iniretis ad reſpondendum populo huic aliquid?

[b] Heb. *cùm eſſet vivus.*

7 Qui allocuti ſunt eum dicendo : ſi hodie fueris ſervus populo huic, & ſervieris eis, id eſt, reſpondens eis allocutus fueris eos ' verbis bonis: utique erunt tibi ſervi omnibus diebus.

8 Sed reliquit conſilium ſeniorũ quo conſuluerant ei: & iniit conſilium cum eis [c] qui a pueris educati fuerant ſecũ, & qui ſtabant coram ipſo.

[c] Heb. *cum natis illis qui &c. ſic ver. 10. trajectio.*

9 Dixitq; ad eos: quod vos conſilium iniretis ut reſponderemus aliquid populo huic, qui allocuti ſunt me dicendo : leva nos jugo illo quod impoſuit pater tuus nobis?

10 Tum allocuti ſunt eum iſti qui a pueris educati fuerant cum eo, dicendo : ſic dices populo iſti qui alloquuti ſunt te dicendo: pater tuus grave effecit jugum noſtrum, tu ergo leva *illud* nobis : ſic alloqueris eos: ' minimus *digitus* meus denſior eſt lumbis patris mei.

11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi : ego autem ſuperaddam jugo veſtro : pater meus caſtigavit vos ſcuticis : ego autem caſtigabo vos flagellis aculeatis.

12 Cùm ergo veniſſet Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamum die tertio : quemadmodum edixerat rex dicendo : revertimini ad me die tertio:

13 Reſpondit rex populo duriter, derelicto conſilio ſeniorum quo conſulerant ei.

14 Allocutus eſt enim eos ex conſilio puerorũ ſuorum dicendo: pater meus grave reddidit jugum veſtrum; ego autem ſupperaddam jugo veſtro: pater meus caſtigavit vos ſcuticis: ego autem caſtigabo vos flagellis aculeatis.

15 Cùm itaq; non auſcultaſſet rex populo : (erat enim ' cauſa a Jehova: ut præſtaret verbum ſuũ, quo allocutus fuerat Jehova per Achijam Schilonitem Jarobhhamum filium Nebati)

Sup. 11.29. & ſequentibus

16 Videns totus Jiſraël regem non auſcultaſſe ſibi: retulerunt populus regi reſponſum dicendo: quæ nobis ' portio *eſſet* cum Davide? utique non *eſt nobis* poſſeſſio cum filio Jiſchaji : ad tentoria tua Jiſraël : jam ' proſpice domui tuæ David: ſic abiit Jiſraël ad tentoria ſua.

17 Tantùm ' ſuper filios Jiſraëlis qui habitabãt inter civitates Jehudæ: regnavit Rechabhham.

18 Cumq; miſiſſet rex Rechabhham [d] Adoramum qui præerat tributo, & obruiſſent omnes Jiſraëlitæ eum lapidibus ita ut moreretur : Rex Rechabhham [e] totis viribus conſcenſo curru fugit Jeruſchalaima.

[d] *qui Adoniram dicitur ſup. 4.6.*

[e] Heb. *roboravit ſe aſcēdendo currum ad fugiendū.*

19 Sic defecerunt Jiſraëlitæ a domo Davidis uſque in hunc diem.

20 Fuitq; cùm audiſſent omnes Jiſraëlitæ reverſum eſſe Jarobhhamum, (quem mittentes accerſiverant ad cœtum) ut conſtituerent eũ regem ſuper totum Jiſraëlem: nemo [f] ſecutus eſt domum Davidis, præter ' tribum Jehudæ ' ſolam.

21 Cùm autem Rechabhham veniſſet Jeruſchalaima, congregavit ex tota domo Jehudæ & tribu Binjaminis centum octoginta milia delectorum *hominum* gerentium bellum: ad pugnandum contra domum Jiſraëlis : ut reduceret regnum illud ad Rechabhhamum filium Schelomonis.

22 Sed fuit verbum Dei, ad Schemahhjam virum Dei dicendo:

23 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis regi Jehudæ, & toti domui Jehudæ & Binjamini: & reſiduo populi, dicendo.

24 Sic ait Jehova: ne aſcendite, néve pugnate contra fratres veſtros filios Jiſraëlis: revertimini quiſque domum ſuam: ' nam a me facta eſt res iſta: qui auſcultarunt verbo Jehovæ & reverſi abiverunt, ſecundum verbum Jehovæ.

25 Poſteà ' ędificavit Jarobhham Schecemum in monte Ephrajimi, & habitavit in eo: & procedens inde ædificavit ' Penuelem.

26 Dicebat autem Jarobhham [g] cum animo ſuo: mox reverſurum eſſet regnum hoc ad domum Davidis:

27 Si aſcenderet populus iſte ad parandum ſacrificia in domum Jehovę Jeruſchalaima, & rediret animus populi iſtius ad dominum ſuum, ad Rechabhhamum regem Jehudæ: utique occiderent me, ſic reverterentur ad Rechabhhamũ regem Jehudæ.

28 Quapropter inito conſilio rex fecit duos vitulos aureos: & edixit [h] Jiſraëlitis, ſatis *ſit* vobis, ut non aſcendatis Jeruſchalaima: ecce Dii tui ô Jiſraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

29 Quorum unum poſuit ' Beth-Ele: alterum verò collocavit Dane.

30 Sic fuit res iſta in *cauſa* peccati, cur irent populus ' coram [i] hoc Danem uſque.

31 Paravit enim domum excelſorum : & fecit ſacerdotes [k] e populo, qui non erant e filiis Levi:

32 Et conſtituit Jarobhham feſtum menſe octavo quintodecimo die ejus menſis, ſimile ' feſto quod *celebrabatur* in Jehuda, quo offerebat in altari : ſimiliter fecit Beth-Ele ſacrificando vitulis quos fecerat : etiam Beth-Ele conſtituit ſacerdotes excelſorum quæ fecerat.

ANNOTATIO.

1 Conveniebant] *quia ibi habenda erant comitia regni, propter loci commoditatem: nam erat in meditullio regni.* 4 Durum jugum] *id eſt, onera gravia, qualia deſcribuntur ſuprà cap. 4. a verſu 7. uſq; ad 27. quanquam de illis conquerebatur populus, non habita commodorum ratione quæ ad ipſum Schelomonis regno pervenerant.* 6 Steterant ante] *id eſt, qui miniſtraverant & a conſiliis fuerant: ſic ver. 8.* 7 Verbis bonis] *acquieſcens petitioni illorum, 2. Chron. 10.7.* 10 Minimus digitus] *proverbiale dictum: quaſi dicat, nulla eſt pars mei tam infirma, quæ non ſit valentior robore patris mei.* 15 Cauſa a Jehova] *id eſt, hæc media diſpoſuit Deus, ut illud exequeretur quod per prophetam Jarobhhamo dixerat, ſuprà 11. ver. 31.* 16 Portio cum Davide] *vide annotata 2. Schem. 20.1.* Proſpice] *id eſt, curam habe rerum tuarum, & a noſtris abſtine.* 17 Super filios Jiſraëlis] *id eſt, ſuper tribum Schimhhonis & partem Binjaminis: quorum hi ſortem conjunctam, illi commixtam habebant & ſuper convenas aliarum tribuum, ut oſtenditur infrà ver. 23. & 2. Chron. 11.13. & ſequent.* 20 Tribum] *id eſt, ſortem unam tribuum duarum Jehudæ & Schimhhonis: vide annotata Deut. 33.7.* Solam] *ſubaudi integram.* 24 Nam a me] *vide ſuprà 15. ver.* 25 Ædificavit] *id eſt, munivit.* Penuelem] *trans Jardenem in tribu Gadis: vide Gen. 32.30.* 29 Bethele & Dane] *in finibus regni tui: priore meridiano, poſteriore ſeptentrionali: Hæc autem per prolepſin dicuntur, quæ tribus proximè ſequent. verſib. explicatur.* 30 Coram hoc] *qui erat Dane: nam ad poſterius prolepſeos membrum & propinquius pertinent relativæ voces ex Hhebræorum uſu.* 32 Feſto] *tabernaculorum.*

CAPUT XIII.

Jarobhham Bethele ſacrificans a viro Dei obliquè reprehenditur: futurum olim Dei judicium in altare & ejus ſacerdotes denuntiante, & præſentibus prodigiis in regem & in altare confirmante. Inde ex mandato Dei abiens, a propheta quodam oraculi prætextu deceptus redit: Quam ob rem offenſus Deus, eum apud Bethelitam objurgat: deinde in itinere morte quam denuntiaverat afficit: quo cognito Bethelita honorificè eum ſepelit, & filios de vaticinii illius fide informat: Jarobhhame nihilominus in ſua defectione pergente.

1 'CÙM autem offerret in altari quod fecerat Beth-Ele, quintodecimo die, menſe octavo, menſe illo, quod commentus fuerat [a] animo ſuo: & celebrans feſtum cum filiis Jiſraëlis, offerret in altari illo adolendo:

2 Ecce vir Dei veniens e Jehuda cum verbo Jehovæ Beth-Elem: Jarobhhamo aſtante altari ad adolendum,

3 Clamavit contra altare, illud per verbũ Jehovæ, dicens: altare, altare, ſic ait Jehova: ecce filius 'naſciturus eſt domui Davidis nomine Joſchija, 'qui mactabit ſuper te ſacerdotes excelſorum, adolentes ſuper te, & oſſa hominum comburent ſuper te.

4 Et 'edidit illo ipſo die prodigium dicendo: hoc *eſt* prodigium ejus quod dixit Jehova: ecce altare hoc findetur, & effundetur cinis, qui *eſt* ſuper ipſum.

5 Fuit autem cùm audito rex verbo viri Dei, quo clamabat contra altare Beth-Ele, extendiſſet Jarobhham manum ſuam ab altari dicendo: prehendite eum: ut exareſceret manus ejus quam extenderat contra illum: ita ut non poſſet retrahere eam ad ſe.

6 Altare autem fiſſum eſt, & effuſus cinis ab altari: ſecundum prodigium, quod 'ediderat vir Dei ex verbo Jehovæ.

7 Tunc locutus rex dixit ad virum illum Dei: deprecare, quæſo, iratam faciem Jehovæ Dei tui, & ora pro me, ut redeat *reſtituta* manus mea ad me: cumque deprecatus eſſet vir ille Dei iratam faciem Jehovæ, *reſtituta* manus regis rediit ad ipſum, & fuit ſicut anteà.

8 Quapropter dixit rex ad virum illum Dei: veni mecum domum: & [b] refice te: deinde dabo tibi donum.

9 Dixit verò vir ille Dei ad regem: 'ſi dares mihi dimidiam domum tuam non irem tecum: neque comederem panem, neque biberem aquam in hoc loco.

10 Sic enim præcepit mihi [c] verbo ſuo Jehova dicendo: ne comedito panem neq; bibito aquam: neq; revertitor per eam viam qua iveris.

11 Itaque abiit viâ aliâ: ac non eſt reverſus viâ illâ qua venerat Beth-Elem.

12 'Propheta autem quidam ſenex habitabat Beth-Ele: cui veniens filius ejus, enarravit totum hoc factum quod fecerat vir Dei illo die Beth-Ele, cum verbis quibus allocutus fuerat regem, quæ enarraverunt [d] *filii* patri ſuo.

13 Ad quos dicente patre eorum quanam viâ abiit? conſiderarunt filii ejus viam qua ibat vir ille Dei, qui venerat e Jehuda.

14 Deinde edixit filiis ſuis: inſternite mihi aſinum: qui inſtraverunt ei aſinum & inſedit ei.

15 Secutus itaq; virum illum Dei, invenit eum ſedentem ſub quadam quercu: & dixit ad eum: éſne vir ille dei qui veneras e Jehuda? qui dixit, ſum.

16 Tum dixit ad eum: veni mecum domum & comede panem.

17 Qui dixit: non poſſum reverti tecum, aut ingredi tecum: neq; comedam panem, neque bibam tecum aquam in iſto loco.

18 Verbum enim æditum eſt mihi ex verbo Jehovæ: ne comedito panem, neque bibito ibi aquam: neque [e] redito via qua iveris.

19 Sed eo dicente illi: etiam ego propheta *ſum* ut tu, & angelus allocutus eſt me ex verbo Jehovæ dicendo: reduc eum tecum domum tuam, ut comedat panem & bibat aquam: (mentiebatur *autem* ei)

20 Reverſus eſt cum eo, & comedit panem domi ejus, & bibit aquam.

21 Fuit verò illis aſſidentibus menſæ: fuit, inquam, verbum Jehovæ ad prophetam illum 'quem reduxerat.

22 Inclamavit enim virum Dei qui venerat e Jehuda dicendo: ſic ait Jehova: propterea quòd rebellaſti contra [f] præſtitutum Jehovæ, neque obſervaſti præceptum illud, quod præceperat tibi Jehova Deus tuus:

23 Sed reverſus es & comediſti panem, & bibiſti aquam in loco in quo edixerat tibi: ne comedito panem, neque bibito aquam: non eſt venturum cadaver tuum in ſepulchrum majorum tuorum.

24 Fuitq; poſtquam comediſſet panem & poſtquam bibiſſet: in ſtraviſſetq; ei aſinum, *nimirum* ei prophetæ quem reduxerat:

25 Ut eum abeuntem inveniret leo in via, & morte afficeret eum: ſic erat cadaver ejus abjectum in via: & adſtabat aſinus juxta ipſum: leo quoq; adſtabit juxta cadaver ipſum.

26 Cùm ecce quidam tranſeuntes viderunt cadaver illud abjectum in via, & leonem adſtantem juxta cadaver: qui venientes retulerunt in ea civitate in qua propheta ille ſenex habitabat.

27 Quod cùm audiret propheta ille qui reduxerat eum de via dixit: vir ille Dei *eſt*, qui rebellavit contra præſtitutum Jehovæ: ideò tradidit Johova eum leoni iſti, ut frangens eum morte afficeret eum, ſecundum verbum Jehovæ quo locutus fuerat ei.

28 Deinde edixit filiis ſuis dicendo, inſternite mihi aſinum: qui inſtraverunt.

29 Tum abiens invenit cadaver illius abjectum in via & aſinum ac leonem adſtantes juxta cadaver: non comederat leo cadaver, neque fregerat aſinum.

30 Suſtulit itaque hic propheta cadaver viri Dei, & impoſitum aſino reduxit illud: & ingreſſus eſt civitatem propheta ille ſenex ad plangendum & ſepiliendum illud.

31 Et eo collocante cadaver illius in ſepulchro ſuo: plangebant ſuper eum, eheu frater mi.

32 Fuitque poſtquam ſepeliviſſet eum, ut diceret filiis ſuis dicendo, cùm mortuus fuero, ſimiliter ſepelite me in hoc ſepulchro, in quo vir ille Dei ſepultus eſt, juxa oſſa ejus collocate oſſa mea.

33 Nam [g] omnino futura eſt res quam prædica-

Heb. ex cor-

Heb. fulci te.

Heb. verbo

Gen. 9. 6.

[e] Heb. *revertere eundo.*

[f] Heb. *os: ſic Num.* 20. 24. *& infrà ver.* 27.

[g] Heb. *eſſendo erit.*

[h] *vulgo Samariæ.*
[i] Heb. *poſt rem hanc.*
[k] Heb. *reverſus eſt & fecit e partibus populi ut ſuprà* 12.31.

dicavit ex verbo Jehovæ: contra altare quod *eſt* Beth-Ele, & contra omnes domos excelſorū quæ *ſunt* in civitatibus [h] Schomronis.
34 [i] Hoc facto non eſt reverſus Jarobhham a via ſua mala, ſed [k] rurſus fecit e populo ſacerdotes excelſorum, ejus qui volebat [l] conſecrabat miniſterium ut eſſent ſacerdotes excelſorū.
35 'Fuitq; hac re domus Jarobhhami in *cauſa* peccati: & ut excinderet ac perderet *eam Deus* a ſuperficie terræ.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem offerret] *verſum hunc ad ſequentia pertinere res ipſa docet.* 3 Naſciturus] *poſt annos circiter.* 330. Qui mactabit] *vide* 2. *Reg.* 23.15. *& ſequentibus.* 4 Edidit prodigium] *per quod fides de vaticinio ſuo confirmaretur, ſecundum inſtitutionem Domini: Deu.*13. 6 Ediderat] *id eſt, verbo pronuntiaverat, ut Deut.*13.2. 12 Propheta autem] *hoc facto mendax, ut docetur ver.*19. *etſi alioquin certa ſunt pietatis illius in hoc capite documenta, ut quòd a ſacris Jarobhhami abſtinuerit: quòd humaniter prophetam vivum & mortuum ſit proſecutus: quòd ſepulturam cum eo communem habere voluerit: quòd denique filios ſuos in expectatione vaticinii confirmaverit.* 21 Quem reduxerat] *ſic interpretandum eſſe docet epexegeſis quæ ſtatum ſubſequitur: ut etiam* 24. *ver. eadem locutio eodem modo exprimitur, & confirmant verba ipſa Bethelitæ in fine ver.*27. 35 Fuitque hac re] *vide ſupra* 12.30.

CAPUT XIIII.

Jarobhham de filio ægrotante prophetam per uxorem conſulens, non tantùm de eo reſponſum accipit: ſed etiam de propinquo excidio familiæ ſuæ: de regni Jiſraëlitici continua agitatione & excidio præmonetur. & morienti Nadab ſuccedit. Rechabhham quoque & Jehuda peccatis Deum provocantes, a rege Ægypti affliguntur & ſpoliantur: & Rechabhhamo mortuo ſuccedit Abijam.

[a] Heb. *muta te ipſam.*
[b] Heb. *locutus fuerat de me in regem.*

1 TEMPORE illo ægrotabat Abija filius Jarobhhami:
2 Quapropter dixit Jarobhham uxori ſuæ: ſurge jam & [a] diſſimula te, ut non agnoſcant te eſſe uxorem Jarobhami: ac ito Schiluntem: ecce ibi *eſt* Achija propheta: qui [b] promiſerat mihi me fore regem ſuper populū hunc.
3 Accipiens autem in manu tua decem panes & buccellata, & lagenam mellis adito eum: is indicabit tibi quid futurum ſit iſto puero.

[c] Heb. *canitie: ſynecdoche.*
[d] Heb. *ſecundum hoc & ſecundū hoc.*

4 Et faciens ita uxor Jarobhhami ſurrexit, & abiens Schiluntem ingreſſa eſt domum Achijæ: Achija autem non poterat videre: nam oculi ejus caligaverant præ [c] ſenio ejus.
5 Sed Jehova indixerat Achijæ': ecce uxor Jarobhhami ventura eſt, ut requirat aliquid abs te de filio ſuo, quia ægrotus eſt: [d] his & talibus alloquitor eam: futurum autem eſt cùm ingredietur, ut ipſa agat extraneam.
6 Fuit itaque cùm audiret Achija ſtrepitum pedum ejus ingredientis januam, ut diceret: ingredere uxor Jarobhhami: ecquid tu agis extraneam? ego verò miſſus ſum ad te *ad indicandum* durum.
7 I, dic Jarobhhamo: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: propterea quòd te extuli e medio hujus populi, & impoſui te anteceſſorem populo meo Jiſraëli,

[e] Heb. *ambulavit poſt me ex toto corde.*
[f] Heb. *malè egiſti faciendo.*

8 Et laceratum regnum a domo Davidis tradidi tibi: neque fuiſti ſicut ſervus meus David, qui obſervavit præcepta mea, & qui [e] ſecutus eſt me ex toto animo ſuo, faciendo tantumodò quod rectum *videtur* in oculis meis:
9 Sed [f] pejus egeſti omnibus qui fuerunt ante te: & abiens feciſti tibi 'deos alienos, etiam fuſiles ad provocandum me: denique abjeciſti me poſt tergum tuum:

[g] Heb. *poſt domum Jarobhhami* euntes: *ſic infrà* 16.5.

10 Idcirco ecce ego inducturus ſum malum in domum Jarobhhami, & exciſurus ſum Jarobhhamo' mingentem ad parietem, ' concluſumque & derelictum in Jiſraële: & tollam [g] aſſeclas domus Jarobhhami, quemadmodum tollit quis ſtercus, donec defecerit.
11 'Morientem Jarobhhamo in civitate, comedent canes: morientem verò in agro, comedent volatilia cæli: nam Jehova locutus eſt.
12 Tu autem ſurge, abi domum tuam: cùm intrabunt pedes tui civitatem illico morietur infans:
13 Quem plangent omnes Jiſraëlitæ ſepelientes *eum*, is enim ſolus ' perveniet Jarobhhamo in ſepulchrum: eò quòd [h] ' eſt de eo *ſolo* e domo Jarobhhami ſententia bona apud Jehovam Deum Jiſraëlis.
14 Itaq; ſuſcitabit ſibi Jehova ' regem ſuper Jiſraëlem, qui excidet domum Jarobhhami 'eadem die: ' quid autem? etiam nunc *ſuſcitavit.*
15 Præterea ' percutiet Jehova Jiſraëlem *agitans* 'quemadmodum agitatur arundo in aquis & ' convellans Jiſraëlem a terra hac optima quam dederat majoribus eorum, diſperget eos procul ultra ipſum 'flumen: eò quòd fecerunt lucos ſuos provocantes Jehovam.
16 Denique exponet Jiſraëlem: propter peccata Jerobhhami quibus peccavit, & quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem.
17 Tum ſurgens uxor Jarobhhami abiit, & pervenit ' Tirtzam: qua veniente ad limen domus ſuæ, puer mortuus eſt.
18 Et ſepelientes eum planxerunt eum omnes Jiſraëlitæ: ' ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat [i] per ſervum ſuum Achijam prophetam.
19 [k] reliquæ autem res Jarobhham, ut bellavit & ut regnavit: ecce ſcriptæ ſunt in [l] libro 'Chronicorum regum Jiſraëlis.
20 Dies autem quibus regnavit Jorobhham fuerunt ' virginti duorum annorum: qui poſtquam occubuit cum patribus ſuis, regnavit Nadab filius ejus pro eo.
21 Rechabhham verò filius Schelomonis regnavit in Jehuda: natus vnum & quadriginta annos Rechabhham cúm iniret regnum, ſeptemdecim annos regnavit Jeruſchalaimis, in civitate quam elegerat Jehova ad ponendum nomen ſuum ibi ex omnibus *civitatibus* tribuum Jiſrëlis, ' & nomen matris ejus Nahhama Hhammonitis.
22 'Fecit etiam Jehuda quod malum *videtur* in occulis Jehovę: & ad zelotypiam moverunt eum peccatis ſuis, quibus peccarunt ſupra quam omnia quæ fecerant majores eorum.

23 Nam extruxerunt etiam ſibi excelſa, & ſtatuas ac lucos: ſuper omnem collem altum, & ſub omni arbore virente.

24 Inſuper etiam meritorii erant in terra ipſa: faciebant ſecundum abominationes gentium, quas ejecerat Jehova a facie Jiſraëlitarum.

25 Quapropter fuit anno quinto regis Rechabhhami: ut aſcendens Schiſchak rex Ægypti contra Jeruſchalaima,

26 Acciperet theſauros domus Jehovę, & theſauros domus regis: illa, inquam, omnia acciperet: acciperet etiam omnia ſcuta aurea quæ fecerat Schelomo.

27 Pro quibus fecit Rex Rechabhham ſcuta ærea: quæ depoſuit in manum præfectorũ curſoribus, qui obſervabant portam domus regis.

28 Eratque ex quo veniebat rex in domum Jehovæ, ut afferrent ea curſores: poſteà referrent ea ad procœtonem curſorum.

29 Reliquę autem res Rechabhhami, & omnia quæ fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

30 Etiam bellum *quod* fuit inter Rechabhhamum & inter Jarobhhamum omnibus diebus eorum.

31 Cumque occubuiſſet Rechabhham cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet cum patribus ſuis in civitate Davidis: cujus matri nomen Nahhama Hammonitis: regnavit [m] Abijam filius ejus pro eo.

[m] *qui Abija.* 2.*Chro.*12.16.

ANNOTATIO.

9 Deos alienos] *vide* 2.*Chronic.*11.15. 10 Mingentem] *vide* 1.*Schem.*25.22. Concluſumque] *vide Deut.*32.36. 11 Morientem Jarobhhamo] *vide executionem infrà* 15.29.*& ſequentibus.* 13 Perveniet Jarobhhamo] *id eſt, ex poſteris ejus.* Eſt de eo &c.] *id eſt, placuit Deo hunc ſolum e poſteris Jarobhhami ſepulturæ honore afficere.* 14 Regem] *Bahhaſcham, vide infrà* 15. 27. Eadem die] *id eſt, eodem tempore quo regnum invadet.* Quid autem] *correctio, quaſi dicat: quid dico ſuſcitabit? imò jam constitutus eſt, & in regno verſatur.* 15 Percutiet] *Infelicem & calamitoſum ſtatum regni Jiſraëlitici à Jarobhhamo uſque ad finem prophetat.* Quemadmodum agitatur] *id eſt, perpetuis motibus civilibus & externis divexans, ut tota illius regni hiſtoria docet.* Convellens] *ſub Hoſchebhæ filio Elæ per Salmanaſſarem,* 2.*Reg.*17. Flumen] *Euphratem in Aſſyriam, Meſopotamiam, & Mediam,* 2. *Reg.*17.6. 17 Tirtzam] *urbem regiam ante extructam Samariam, ad Euphratem ſitam non procul Tiphſacho. vide* 2.*Reg.*15.16. 18 Secundum verbum] *ſupra verſic.*13. 19 Chronicorum] *vide ſuprà* 11.41. *ſic infrà* 29. 20 Viginti duorum annorum] *quorum ultimus in regno filii primus numerandus eſt.* 22 Et nomen matris] *hîc & in fine capitis meminit matris, quòd idololatriæ ipſius author poſt regni triennium fuerit: vide* 2.*Chron.*11.17. 22 Fecit etiam] *anno quarto regni ipſius, ut apparet ex* 2. *Chron.*11.17. *& infrà verſic.*25. 25 Schiſchak] *ad quem Jarobhham fugiſſe legitur* 1.Reg. 11.40. *Idem Saſokis Diodoro Siculo, & Suſakis Juſtino dicitur.* 26 Scuta aurea] *de quibus ſupra* 10.16.*&* 17. 27 Curſoribus] *id eſt, regis ſtipatoribus ad officia expeditis.*

CAPUT XV.

Abijam improbus triennio regnat. Aſa verò filius bonus & inſtaurandi cultus Dei ſtudioſus uno & quadraginta: Sed Bahhaſchæ conatu mala ratione impedito iram Dei in ſe provocat. In regno verò Jiſraëlitico Nadab Jarobhhamo ſuccedit ſceleratus patris exemplo: quem Bahhaſcha altero ipſius regni anno per conjurationem occidit, & tota Jarobhhami ſtirpe deleta regno potitur.

1 ANNO autem decimo octavo regis Jarobhhami filii Nebati: regnavit [a] Abijam ſuper Jehudam.

2 Tribus annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen [b] Mahhaca filia Abiſchalomi.

3 Et ambulavit in omnibus peccatis patris ſui, quæ fecerat coram ipſo: nec fuit [c] animus ejus integer erga Jehovam Deum ſuum, ut animus Davidis patris ſui.

4 Sed propter Davidem dedit Jehova Deus illius, illi lucernam Jeruſchalaimis, ſuſcitando filium ejus poſt eum & ſtabiliendo Jeruſchalaima:

5 Eò quòd fecit David quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: neque receſſiſſet ab omnibus quæ pręceperat ei, omnibus diebus vitæ ſuæ: præterquam in re Urijæ Chittæi.

6 Bellum autem fuerat inter Rechabhhamũ & Jarobhhamum omnibus diebus vitæ ejus.

7 Sed cùm reliquæ res Abijami, & omnia quæ fecit nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ, tum bellum [d] confectum inter Abijamum & Jarobhhamum?

8 Poſtea occubuit Abijam cum patribus ſuis, quem ſepeliverunt in civitate Davidis: & regnavit Aſa filius pro eo.

9 Anno itaque vigeſimo *completo* Jarobhhami regis Jiſraëlis: regnavit Aſa ſuper Jehudam.

10 Uno & quadraginta annis regnavit Jeruſcalaimis: cujus [e] aviæ nomen Mahhaca filia Abiſchalomi.

11 Et fecit Aſa quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ſicut David pater ipſius.

12 Nam abſtulit meritorios e terra: & amovit omnes deos ſtercoreos quos fecerunt majores ſui.

13 Quin etiam ipſam Mahhacam aviam ſuam amovit ne eſſet [f] auguſta: eò quòd fecerat horrendam ſtatuam cum luco: & ſucciſam Aſa horrendam ſtatuam ejus, combuſſit ad torrentem Kidronem.

14 Excelſa quidem non amota ſunt: ſed animus Aſæ fuit integer erga Jehovam omnibus diebus ejus.

15 Et retulit res conſecratas patris ſui, & res conſecratas *a ſe* in domum Jehovæ: argentum & aurum & inſtrumenta.

16 Quam ob rem bellum fuit inter Aſam & inter Bahhaſcham regem Jiſraëlis omnibus diebus eorum.

17 Nam aſcendens Bahhaſcha rex Jiſraëlis contra Jehudam, ædificabat Ramam: ne ſineret ad Aſam regem Jehudæ egredi aut regredi *quemquam*.

18 Sed accipiens Aſa totum argentum & aurum quę reliqua erat in theſauris Jehovæ: etiam theſauros domus regiæ, tradidit in manum

[e] Heb. *matri: vide ſuprà* 2. *ver. & infrà* 13.*ver.*

[f] Heb. *domina: ut ſuprà* 11.19.

2.*Chron.*16.

num ſervorum ſuorum: quos miſit rex Aſa ad Ben-Hadadum filium Tabrimonis filii ' Chezjonis regem Syriæ, qui habitabat Damaſci ut dicerent:

19 Fœdus *eſt* inter me & inter te, ' inter patrem tuum & inter patrem meum: ecce mitto ad te munus argentum & aurum: age fac irritum fœdus tuum cum Bahhaſcha rege Jiſraëlis, ut abſcedat a me.

20 Et auſcultans Ben-Hadad regi Aſæ, miſit principes copiarum [g] ſuarum contra civitates Jiſraëlis, & percuſſit ' Hijonem, & Danem & [h] Abelum Beth-Mahhacæ, & [i] totum tractum Cinnereth & totam terrã Naphtali.

21 Unde fuit audiente Bahhaſcha, ut deſiſteret ab ædificanda Rama, & reſideret Tirtzæ.

22 Tunc rege Aſa promulgante in tota Jehuda, (nemo erat immunis,) deportarunt lapides Ramæ, & ligna ejus quibus ædificabat Bahhaſcha, & ædificavit ex illis rex Aſa Gebahhum Binjaminitarum & Mitzpam.

23 Reliquæ autẽ omnes res Aſæ, & omnis fortitudo ejus, & quæcunq; fecit, & civitates quas ædificavit, nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ? veruntamen ' tempore ſenectutis ſuæ ægrotavit ex pedibus ſuis.

24 Poſteà cùm occubuiſſet Aſa cum patribus ſuis, ſepultus eſt cum patribus ſuis in civitate Davidis patris ſui: & regnavit Jehoſchaphat filius ejus pro eo.

25 Nadab verò filius Jarobhhami regnare cœpit ſuper Jiſraëlem anno ſecundo Aſæ regis Jehudæ: ac regnavit ſuper Jiſraëlem ' biennio.

26 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in via patris ſui, & in peccato ejus, quo ad peccandum induxit Jiſraëlẽ.

27 Quapropter conſpirationem fecit contra eum Bahhaſcha filius Achijæ e domo Jiſſaſcaris, & percuſſit eum Bahhaſcha ad ' Gibbetonem, qui Peliſchtæorum erat: cùm Nadab & omnes Jiſraëlitæ obſiderent Gibbetonem.

28 Itaque morte afficiens eum Bahhaſcha anno tertio Aſæ regis Jehudæ: regnavit pro eo.

29 Fuitque cùm cœpit regnare, ut percuteret totam domum Jarobhhami, donec perdidiſſet eam: non reliquam faceret ullam animam Jarobhhamo: ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat per ſervum ſuum Achijam Schilonitem.

30 Propter peccata Jarobhhami quibus peccavit, & quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem: propter indignationem ejus, qua provocavit Jehovam Deum Jiſraëlis.

31 Reliquæ autem res Nadabi & omnia quæ fecit nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jiſraëlis?

32 Itaque ' bellum erat inter Aſam & inter Bahhaſcham regem Jiſraelis omnibus diebus illorum.

[g] Heb. *quæ* erant *ei.*

[h] 2.*Chro.* 16. 4. *dicitur Abel-Majim*: *vide* 2.*Schẽ.* 20.14.

[i] Heb. *totas Cinnerothas*: *vide Jehoſ.* 11.2.

Heb. *poſt* … *Bahhaſcham* … *poſt domũ* … *omnes,* … *ſup.*14.10

*Sup.*14.1… *& ſequ…* *bus.*

Heb. *abrius*

Heb. *per manum Je…*

ANNOTATIO.

2 Abiſchalomi] *non filii Davidis (nam ejus liberi non ſupervixerunt, 2.Schem.18.18.) ſed alterius Gibhhani e Binjamine, 2.Chron.13.2.* 4 Lucernam] *vide ſuprà.11.36.Sequentia autem per epexegeſin oſtendunt in quo conſiſtat iſta lucerna, nimirum in regno & in religione.* 5 Neq; receſſiſſet] *id eſt, neq; omnia pietatis & juſtitiæ officia lege imperata depoſuiſſet: præterquam &c. Nam Urijæ facto in totam legem peccavit, ſed ex infirmitate: non autem elata manu & projecta audacia totus effuſus eſt ad peccandum in Spiritum ſanctum.* 7 Chronicorum] *ut ſuprà* 11.41. 9 Completo] *Nam Nadab Jarobhhamo ſucceſſiſſe ſcribitur anno ſecundo Aſæ, infrà ver.*25. 12 Meritorios] *de quibus ſuprà* 14.24. *vide infrà* 22.47. 13 Amovit] *id eſt, dignitate & poteſtate eam privavit: hæc autem omnia ſummatim ſine temporum diſtinctione de adminiſtratione Aſæ referuntur, quæ planiùs in ſua tempora diſtribuuntur* 2.*Chron.* 24.15. & 16.*cap.* Succiſam] *& comminutam: ſynecdoche:* 2.*Chro.*15.16. 14 Erga Jehovam] *i. erga cultum ejus, quamvis vitã reliquam huic ſtudio non conformaverit.* 16 Quam ob rem] *cùm Bahhaſcha videret Aſam religionem inſtauraſſe, & multos in ſuo regno ad Aſam defeciſſe, ut in fœdus Dei convenirent: vide* 2. *Chron.* 15.8. & *ſequentibus.* 17 Ne ſineret &c.] *ut ſuorum defectionem impediret, & iter ad ſollicitandos ſuos præcluderet.* 18 Quæ reliqua erant] *a temporibus Rechabhhami: vide ſuprà* 14.26. Chezjonis] *fortè is eſt, qui ſuprà* 11.23 *Rezon dicitur.* 19 Inter patrem tuum] *nam adverſarius fuiſſe legitur temporibus Schelomonis, ac non diutius: ſuprà* 11.25.*poſteà ante diviſo regno utriuſque fœderatus fuit.* 20 Hhijonem & Danem &c.] *id eſt, percurrens ſuperiorem tractum Aſcheris, Danis & Naphtali uſque ad fines Menaſchis ſtragem edidit Nam Hhijon Aſcheris, Dan Danitarum, Abel Mahhaca Menaſchitarum, Cinnereth Naphtalitarum erat.* 23 Temporis ſenectutis] *tribus ultimis annis ſuis: quare nihil fortiter geſſit.* 25 Biennio] *imperfecto, ut oſtendit ver.*28.& *cap.ſequen.ver.*1. 27 Gibbetonem] *oppidum attributum Dani, quod Peliſchtæi tenebant: Jehoſch.*19.44. 32 Bellum erat] *ut ſuprà ver.* 16.

CAPUT XVI.

Regni Jiſraëlitarum ſtatus temporibus Aſæ deſcribitur: ut Bahhaſchæ Jarobhhamo in peccatis ſimili, ſimilis pœna dinuntiatur: ut eam Ela filius cum toto genere luit: Ut Zimri poſt ſeptiduum ſe ipſum combuſerit: Ut regnum Jiſraëlitarum inter Hhomrin & Tibnin dividitur: Ut Hhomri ſolus regno potitus Samariam ædificat: & malitia anteceſſores ſuperat: Ut Achab ei ſuccedens omnes impietate ſuperat: Denique ut contra execrationem Jehoſchuhhæ Jerichunte inſtaurata, autor inſtaurationis pœnas luit.

1 ANNO tertio Aſæ regis Jehudę: regnavit Bahhaſcha filius Achijæ ſuper totũ Jiſraëlem Tirtzæ, ' viginti quatuor annis.

2 Cùm autem faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in via Jarobhhami, & in peccato ejus, quo ad peccandum induxerat Jiſraëlem.

3 Fuit verbum Jehovæ ad Jehu filium Chanani contra Bahhaſcham, ut diceret.

4 Quia cum exaltavi te ex ipſo pulvere, & poſui te anteceſſorem in populo meo Jiſraële: ambulaſti in via Jarobhhami, & ad peccandum induxiſti populum meum Jiſraëlem, ut provocarent

carent me peccatis ſuis:

5 Ecce ego mox ſublaturus ſum [a] aſſeclas Bahhaſchæ & aſſeclas domus ejus: & redditurus domum tuam ſicut domum Jarobhhami filii Nebati.

[a] Heb. poſt …hhaſcham … poſt domũ … euntes,

6 Morientem Bahhaſchę in civitate comedent canes: & morientem ei in agro comedent volatilia Cœli.

Sup.14.10

7 Reliquæ autem res Bahhaſchæ, & quæ fecit, fortitudóque ejus, nónne ſunt ſcriptæ in libro 'Chronicorum regum Jiſraëlis?

8 (Poſteà occumbens Bahhaſcha cum patribus ſuis, ſepultus eſt Tirtzę: & regnavit Ela filius ejus pro eo.)

9 'Ut etiam per Jehu filium Chanani prophetam verbum Jehovæ fuerat contra Bahhaſcham & contra domum ejus: idq; propter totum malum illud, quod fecerat in oculis Jehovæ, quòd provocaſſet eum operibus manuum ſuarum, quòd eſſet ſimilis domui Jarobhhami: & eò quòd percuſſiſſet eum.

Sup.14.1… & ſequ… bus.

10 ' Anno vigeſimo ſexto Aſæ regis Jehudæ *completo*: regnabat Ela filius Bahhaſchæ ſuper Jiſraëlem Tirtzæ ' ſecundo anno,

11 Cum facta conſpiratione in eum ſervus ejus Zimri princeps dimidiatæ partis curruum, dum is Tirtzæ biberet [b] ad ebrietatem, in domo Artzæ, qui præ erat domui ipſius Tirtzæ:

[b] Heb. ebrius.

12 Veniens Zimri & percutiens eum, morte affecit eum anno vigeſimo ſeptimo Aſæ regis Jehudæ: ac regnavit pro eo.

13 Fuit autem cùm primũ iſte regnaret, ' dum inſedit ſolio ſuo, ut percuteret totam familiam Bahhaſchæ, non reliquum faceret ei ' mingentem ad parietem: ' etiam vindices ejus & amicos ejus.

14 Itaque perdidit Zimri totam familiam Bahhaſchæ: ſecundum verbũ Jehovæ quod locutus eſt contra Bahhaſcham, per [c] Jehu prophetam:

[c] Heb. per manum Jehu.

15 Propter omnia peccata Bahhaſchæ & peccata Elæ filii ejus: quibus peccaverunt, & quibus ad peccandum induxerunt Jiſraëlem, provocando Jehovam Deum Jiſraëlis vanitatibus ſuis.

16 Reliquæ autem res Elæ & quæcunq; fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regũ Jiſraëlis?

17 Anno vigeſimo ſeptimo Aſæ regis Jehudę regnavit Zimri ſeptem diebus Tirtzæ: cùm populus caſtra haberent ' contra Gibbetonem qui *erat* Peliſchtæorum.

18 Sed qui caſtra habebant, populus ille audiés dicentes: conſpiravit Zimri, & etiam percuſſit regem: conſtituerunt omnes Jiſraëlitæ regem Hhomrin principem militiæ ſuper Jiſraëlem eodem die, in ipſis caſtris.

19 Poſteà aſcendens Hhomri, & omnes Jiſraëlitæ cum eo Gibbetone: obſederunt Tirtzam.

20 Fuit autem cùm videret Zimri captam eſſe civitatem, ut ingrederetur palatium domus regiæ: & combuſtà ſecum domo regis igne, moreretur:

21 Propter peccata ſua quibus peccaverat faciendo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulando in via Jarobhhami, & in peccato ejus quod fecerat inducendo Jiſraëlem ad peccandum.

22 Reliquæ autem res Zimri, & conſpiratio ejus qua conſpiravit, nónne ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regum Jiſraëlis?

23 Tunc diviſus eſt populus ille, Jiſraël in partes: pars una populi ſequebatur Tibnin filium Ginathi ut conſtitueret eum regem: pars vero altera ſequebatur Hhomrin.

24 Cùmque firmior eſſet populus qui ſequebatur Hhomrin populo qui ſequabatur Tibnin filium Ganathi: ' mortuo Tibni ' regnavit Hhomri

25 Anno trigeſimo primo *completo* Aſæ regis Jehudæ, (regnavit Hhomri ſuper Jiſraëlẽ ' duodecim annis): Tirtzæ regnabat ſexto anno,

26 Cùm emit montem [c] Schomronis a Schemero ' duobus talentis argenti: & ornato ædificiis monte, vocavit nomen civitatis illius quã ædificavit de nomine Schemeri domini illius montis, Schomronem.

[c] *vulgo Samariæ: ſic deinceps.*

27 Et fecit Hhomri quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ac pejus fecit quàm ullus qui fuerit ante eum:

28 'Nam ambulavit in tota via Jarobhhami filii Nebati, & in ſingulis peccatis ejus, quibus ad peccandum induxerat Jiſraëlem: ut provocaret Jehovam Deum Jiſraëlis vanitatibus illorum.

29 Reliquæ autem res Hhomri, ' & omnia quæ fecit, & fortitudo ejus qua fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jiſraëlis?

30 Poſteà occubuit Hhomri cum patribus ſuis & ſepultus eſt Schomrone: regnavitq; Achab filius ejus pro eo.

31 Achab autem filius Hhomri regnare cœpit ſuper Jiſraëlem anno trigeſimo octavo, Aſæ regis Jehudæ: regnavitque Achab filius Hhomri ſuper Jiſraëlem Schomrone ' viginti duobus annis.

32 Fecitq; Achab filius Hhomri quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: plus quàm omnes qui fuerant ante ipſum.

Infrà 21.25.

33 Fuit enim ('nónne leve habebatur ei ambulare in peccatis Jarobhhami filii Nebati?) ut acciperet uxorem Izebelem filiam ' Eth-Bahhalis regis Tzidoniorum: & abiens coleret [d] Bahhalem illorum ac incurvaret ſe ei:

[d] *i. tutelarẽ deum: vide Judic.* 2.11.

34 Et ſtatueret altare Bahhali iſti in æde illa Bahhalis, quam extruxerat Schomrone.

35 Præterea [e] confereret Achab lucum: deniq; [f] amplius Achab faceret ad provocandum Jehovam Deum Jiſraëlis, quàm omnes reges Jiſraëlis qui *fuerant* ante ipſum.

[e] Heb. *faceret.*

[f] Heb. *adderet facere.*

36 Diebus ejus ædificavit Chiel Beth-Elita Jerichuntem: [g] pretio Abirami primogeniti ſui fundavit eam, & pretio Schegubi natu minimi ſui ſtatuit fores ejus: ſecundum verbum Jehovæ quod locut' erat per Jehoſchuhhã filiũ Nunis.

[g] Heb. *pro Abiramo, & pro Schegubo. Jehoſ.*6.29.

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *hos duos verſus ad ſequentia pertinere res ipſa oſtendit.* Viginti quatuor annis] *quorum primus & ultimus imperfecti ſunt: nam primus etiam Nadabo anteceſſori, & ultimus Elæ filio communis eſt.* 7 Chronicorum] *vide ſuprà* 11.41. *& ſic de ſeq.* 9 Ut etiam] *accommodatio exitus iſtius regis ac totius familiæ Bahhaſchæ ad ſuperiorem prophetiam Jehu. ver.* 4. *&* 5. 10 Anno vigeſimo ſexto] *quo mortuus erat Bahhaſcha, & regnare cœperat Ela.* Secundo anno] *Elæ, qui fuit* 27. *Aſa, ut*

Kk 2 *infrà*

infrà 12.ver.quaſi dicat:vix dum elapſus erat ei annus primus cùm ad conſpirationem ventũ eſt. 13 Dum inſedit]*i. ſeptidao illo quo regnavit.* Mingentem]*vide 1.Schem.25.22.* Etiam vindices]*i. omnes qui erant ejuſdem cognationis.* 17 Contra Gibbetonem]*vide ſupra 15.27.in annot.* 24 Mortuo Tibni]*quarto demum anno poſt ſublatum Zimrin: vide in 2.Chro.22.2.* Regnavit]*anno 5. & ſequen. regnum totius Jiſraëlis obtinuit.* 25 Duodecim annis]*comprehenſis annis 4.quib. æmulum habuit Tibnim.* 26 Duob.talentis]*i.paulo minus bis mille daleris.* 28 Nam ambulavit]*duo notantur hîc mala quibus ſuperavit anteceſſores: unum, quod regum & populi peccata minutatim perſcrutatus eſt ut illis hæreret: alterum, quòd conſultò & de-induſtria Deum provocavit, cùm ſuperiores non ita deſtinato conſilio & deſperata malitia id feciſſent: nam decretis obſtrinxit populum, & ad idololatriam tyrannicè coëgit: quod teſtatur Mica propheta 6.16.* 29 Et omnia]*ſic habent noſtra vetuſta manu ſcripta exemplaria.* 31 Viginti duob.annis]*imperfectis: nam primus cum patre, ultimus cum filio communis fuit.* 33 Nónne leve] *epiphonema: quaſi dicat, quàm parvi fecit iſte peccata priorum, qui novis illa cumulavit.* Eth-Bahhalis] *quem Diodorus Siculus vocat Itobalum.*

CAPUT XVII.

Elija Achabo a Deo multorum annorum ſiccitatem denuntiat: juſſuſq; certo loco deliteſcere, per annum corvorum miniſterio divinitus cibatus: inde propter aquæ penuriam Dei juſſu Zarphatham profectus, a tenui vidua, quam promiſſione Dei confirmat, ultra biennium ſuſtentatur: cui mortuum filium precibus ſuſcitat.

1 DIXIT autem Elija'Tiſchbites ex'inquilinis Gilhhadis ad Achabum: ut vivit Jehova Deus Jiſraëlis ante quem'adſto, non eſt futurus' annis iſtis ros aut pluvia: niſi ex verbo meo.

2 Poſteà fuit ad eum verbum Jehovæ, dicendo:

3 Abi hinc, & convertens te orientem verſus, abſconde te ad torrentem Cerithi, qui *eſt* e regione Jardenis.

4 Erítque ut ex illo torrente bibas: 'corvis autem præcepi, ut te ſuſtentent ibi.

5 Qui abiens fecit ſecundum verbum Jehovæ: veniens enim conſedit ad torrentem Cerithi, qui *eſt* e regione Jardenis:

6 Quò corvi afferebant ei panem & carnem quolibet mane, ſimiliter panem & carnẽ quolibet veſpere: & e torrente bibebat.

7 Sed fuit exacto anno, cùm exſiccatus eſſet torrens ille: quia non fuerat pluvia in illa terra.

8 Ut eſſet verbum Jehovæ ad eum, dicendo:

9 Surge, abi'Tzarphatham quæ *eſt* Tzidonis, & conſideto ibi: ecce præcepi ibi mulieri viduæ ut ſuſtentet te.

10 Qui ſurgens abiit Tzarphatham, cumque perveniſſet ad portam civitatis, ubi ecce mulier vidua colligebat ligna: advocavit eam & dixit: [a]accipiens da, quæſo, mihi paululum aquæ in hoc vaſe ut bibam.

[a] Heb. *accipe quæſo mihi: vide Exo.25.2. ſic deinceps.*

11 Euntem verò ut acceptam daret: rurſus advocans eam dixit: accipiens da quæſo mihi fruſtum panis *prout eſt*'in manu tua.

12 Quæ dixit, ut vivit Jehova Deus tuus non *eſt* mihi'placenta: ſed plena vola farinæ in cado, & paululum olei in phiala: & ecce colligo duo ligna, ut veniens parem illam mihi & filio meo, ut comedamus illud: 'deinde moriemur.

13 Dixit verò ad eam Elija: ne timeto, abi, para ſecundum verbum tuum: veruntamen fac mihi de ea placentam parvam priùs, quam afferas mihi: tibi verò & filio tuo facito poſteà.

14 Nam ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: [b]cadi iſtius farina non conſumetur, & phialæ iſtius oleum non deficiet: uſq; ad'diem quo datur' eſt Jehova pluviam in ſuperficie terræ.

[b] Heb. ca *iſtius fa & phiala hypallag.*

15 Abiens ergo illa fecit ſecundum verbum Elijæ: ita comedit ipſa & ipſe, idque domi ejus per annum.

16 Cadi farina illa non conſumebatur, & phialæ illius oleum non deficiebat: ſecundũ verbũ Jehovæ quod locutus fuerat per Elijam.

17 Fuit autem [c]'his rebus geſtis ut ægrotaret filius mulieris illius, dominæ domus: cúmq; eſſet ægritudo ejus valida admodum, adeò ut'nõ reliqua eſſet in eo reſpiratio,

[c] Heb. po *res ha.*

18 Dixit illa ad Elijam: 'quid [d]mihi tecum vir Dei?' veneris ad me ad recordandum iniquitatem meam, & afficiendum morte filium meum?

[d] Heb. mi *& tibi Schem.1 & 19.24*

19 Qui dixit ad eam: da mihi filium tuum: & acceptum eum e ſinu ejus, detulit eum in cœnaculum, ubi ipſe habitabat, depoſuitq; eum ſuper lectum ſuum.

20 Tum inclamans Jehovam dixit: ô Jehova Deus mi: 'etiámne viduam hanc apud quam ego hoſpitor malo affeceris, mortem afferendo filio ejus?

21 Et'admenſus ſe ſuper puero 'ter, inclamavit Jehovam dicens: Jehova Deus mi, revertatur quæſo anima pueri hujus in medium ejus.

22 Quapropter auſcultavit Jehova voci Elijæ, ita ut reverſa animâ pueri in medium ejus, is revixerit.

23 Tum acceptum Elija puerum deduxit e ſuo cœnaculo domum, & reddidit eum matri ejus: díxítq; Elija: vide, vivit filius tuus.

24 Dixit verò mulier ad Elijam: jam hoc experior virum Dei te eſſe: & verbum Jehovæ in ore tuo verum.

ANNOTATIO.

1 Tiſchbites]*id eſt, incola partis illius Gilhhadis, quæ ad orientem ſpectat, temporibus Schaulis Hagarenis adempta. Hæc autem Teſcheb dicta eſt: vel eò quòd veteres incolæ ad centum millia captivi abducti ſunt: vel quòd ex Jiſraëlitis trans Jardenem coloniæ eò tranſmiſſæ ſunt, ut eam inhabitarent: vide 1.Chro.5.21.* Inquilinis]*id eſt, colonis e Gilhhade tranſmiſſis.* Adſto]*id eſt, miniſtro, ut exponitur Deut.10.8.* Annis]*tribus & ſex menſibus Luc,4.25. & Jacobi.5.17. vide infrà 18.1. ſic enim appertè colligitur ex mandato & promiſſione Dei infrà 14.* 4 Corvis præcepi]*hæc avis lege immunda erat cibo: non autem contactu, niſi mortua: Levit.11.15.* 9 Tzarphatham]*quam ſcriptores vocant Sareptam inter Tyrum & Tzido-*

Tzidonem, ſitam ad mare. 11 In manu tua] *id eſt, penes te.* 12 Placenta] *id eſt ne minimus quidem panis factus.* Deinde moriemur] *quaſi dicat, nulla eſt deinceps vitæ ſuſtentandæ ratio.* 14 Diem quo] *id eſt, uſquedum anni duo cum dimidio effluxerint.* 17 His rebus geſtis] *id eſt tertio anno, quem apud viduam agebat: ſive exacto biennio ſiccitatis: nam annum educatus eſt corvorum miniſterio, ſuprà ver. 7. & alterum apud viduam, de quo ver. 15.* Non reliqua eſſet] *id eſt, expiraſſet.* 18 Quid mihi tecũ] *ſubaudi, fuerit. Id eſt, quorſum ſpectaverint promiſſiones tuæ, ſi moriendum ſit illis quibus factæ ſunt?* Veneris ad me] *quaſi dicat, cùm me primum allocutus es, me & filium de vita in remiſſione peccatorum confirmaſti ver. 14. quòd jam ampliùs annum experta ſum: nunc verò èſtne aliquid cujus nomine tam graviter ſim caſtiganda contrà quàm initio ſpem feceras?* 20 Etiamne] *quaſi dicat, ut alios multos qui fame & ſiccitate pereunt, ſed minimè confirmatos de vita: ut hæc vidua per me confirmata eſt.* 21 Admenſus ſe] *tum ut viſu & contactu pueri ad orandum magis inflammaretur: tum ut incubationis medio caro pueri foveretur, confer cum facto Eliſchahbi 2. Reg. 4. 34.* Ter] *alternis incubans & orans.*

CAPUT XVIII.

Elija ab Achabo diu quæſitus, juſſu Dei ſe illi exhibet: increpantem regem reprehendit, & Jiſraëlem cum falſis prophetis in montem Carmeli convocari jubet: ubi populo ſimiliter reprehenſo, miraculo cum prophetis Bahhalis ſpondet: convictos jugulat: regi pluviam denuntiat, & abeuntem Jizrehhelem proſequitur.

1 POSTEA diebus multis poſt annum tertium hunc, fuit ut verbum Jehovæ eſſet ad Elijam dicendo: I,[a] oſtende te Achabo, & dabo pluviam in ſuperficie terræ.

2 Itaque abiit Elija ut oſtenderet ſe Achabo: erat autem fames valida in [a] Schomrone:

3 Quapropter advocaverat Achab Hhobadjam qui præerat domui ipſius: (erat autem Hhobadja timens Jehovæ valde.

4 Nam fuit cùm excinderet Izebel prophetas Jehovæ: ut accipiens Hhobadja centum prophetas abſconderet eos, quinquagenos viros in una ſpelunca, & ſuſtentaret eos pane & aqua).

5 Et edixerat Achab Hhobadjæ: perambula hanc terram ad fontes aquarum, & ad omnes torrentes: ſi fortè inveniamus fœnum, ut vivos conſervemus equos & mulos, & non [a] ſinamus excindi nobis jumenta.

6 Itaque partiti terram inter ſe quam obirent: Achab profectus eſt unâ viâ ipſe [b] ſeorſim, & Hhobadja profectus eſt viâ alterâ ſeorſim.

7 Fuit autem Hhobadja *verſante* in itinere, cùm ecce Elija obvius ei fieret: ut agnoſcens eum procideret in faciem ſuam ac diceret: túne ille es dominus meus Elija?

8 Qui dixit ei, ſum: i, dic domino tuo, ecce Elijam.

9 Dixit verò *Hhobadja*: quid peccavi? quòd tradis ſervum tuum in manum Achabi ut morte afficiat me?

10 Ut vivit Jehova Deus tuus, non *eſt* gentis aut regni *locus* quò non miſerit dominus meus ad quærendum te: qui dixerunt non *adeſt*: etiam adjuravit regnum & gentem: quia non poteſt invenire te.

11 Et nunc tu dicis: i, dic domino tuo ecce Elijam.

12 Atqui erit me abeunte abs te, ut ſpiritus Jehovæ deferat te neſcio quò: cùmque venero indicatum Achabo, ſi non inveniat te occidet me: tamen ſervus tuus timet Jehovam ab adoleſcentia mea.

13 Nónne indicatum eſt domino meo quid fecerim cùm occideret Izebel prophetas Jehovæ? ut occultavi e prophetis Jehovæ centum viros, [c] quinquagenos viros in una ſpelunca, & ſuſtentavi eos pane & aqua?

14 Nunc autem tu dicis: I, dic domino tuo, ecce Elijam: atqui occideret me.

15 Dixit verò Elija: ut vivit Jehova exercituum coram quo [a] adſto: hodie oſtendam me ei.

16 Abiens itaque Hhobadja obviam Achabo indicavit ei: quapropter ivit Achab obviã Elijæ.

17 Fuitque cùm videret Achab Elijam: ut diceret Achab ad eum: túne ille es [a] perturbator Jiſraëlis?

18 Qui dixit, non perturbo Jiſraëlem: ſed tu & domus patris tui: dum derelinquitis præcepta Jehovæ & ſequeris Bahhalimos.

19 Sed nunc mitte, congrega ad me totum Jiſraëlem in montem Carmelum: & prophetas Bahhalis quadringentos quinquaginta, prophetas quoque [a] luci illius quadringentos comedentes e menſa Jzebelæ.

20 Itaque mittens Achab ad omnes Jiſraëlitas congregavit prophetas illos in montem Carmeli.

21 Tum accedens Elija ad totum populum illum, dixit: [a] quouſque claudicaturi eſtis in duabus iſtis cogitationibus? ſi Jehova eſt Deus ipſe, ſequimini eum: ſin autem iſtorum Bahhal, ſequimini eum: ſed [a] non reſponderunt ei populus ille quicquam.

22 Prætereà dixit Elija ad populum illum: ego relictus ſum propheta Jehovæ ſolus: [a] prophetæ autem iſti Bahhalis quadringenti quaquaginta viri.

23 Itaque [d] dentur nobis duo juvenci, & eligentes ſibi juvencum unum, in membra dividãt eum ac imponant lignis: ſed ignem ne apponunto: ego qnoque parabo juvencum alterum, quem imponam lignis: ſed ignem non apponam.

[d] Heb. *dent nobis duos.*

24 Tum [a] invocatote nomen deorum veſtrorum: ego verò invocabo nomen Jehovæ: eritque Deus ille qui teſtabitur igne, ipſe Deus: cui reſpondens totus populus ille dixerunt: bona *eſt* hæc res.

25 Deinde dicente Elija prophetis Bahhalis: eligite vobis juvencum unum, & parate primũ, nam *eſtis* plures: & invocate nomen deorum veſtrorum: ſed ignem ne apponite:

26 Acceperunt juvencum [a] quem conceſſerat eis: quo parato cùm invocaſſent nomen Bahhalis a mane uſq; ad meridiem dicendo, ô Bahhal exaudi nos, & nulla *eſſet* vox & nullus exaudiens: [a] inſultarũt in altare quod fecerat *Elija.*

27 Fuit enim ipſo meridie ut ludificans eos Elija diceret: clamate voce magna quandoquidem Deus eſt. nam colloquium: aut, nam [a] inſectatio *eſt* ei: aut, nam iter *eſt faciendum ei*: fortaſſis dormit, ut evigilet.

28 Qui clamabant voce magna, & [a] incidebant ſeſe pro ratione ipſorum gladiis & ſpicu-

lis: uſque adeo ut perfunderent ſe ſanguine.

29 Fuit verò cùm præteriiſſet meridies, ut 'prophetas agerent uſquedum " offertur munus: ſed nulla *erat* vox, & nullus exaudiens, nullaq; attentio.

30 Elija autem edicente toti populo illi, accedite ad me, acceſſit totus populus ad eum: tum curavit altare Jehovæ "quod dirutum erat.

31 Nam accepit Elija ' duodecim lapides pro numero tribuum filiorum Jahhakobi: ad quem fuerat verbum Jehovæ dicendo, Jiſraël eſto nomen tuum.

Gen. 32. 28. & 35.10.

32 "Cumq; extruxiſſet lapidibus iſtis altare in nomine Jehovæ: paravit aquæductum *capientem* quaſi [c] duo ſata ſementis circa illud altare.

[c] Heb. *quaſi locum duorũ ſatorũ ſementis.*

33 Deinde diſpoſuit ligna: & diviſum in mẽbra juvencum impoſuit lignis.

34 Tum edixit: implete quatuor Cados ' aqua, & effundunto ſuper ipſum holocauſtum & ſuper ligna: iterum edicente, ſecundò facite, ſecundò fecerunt: rurſus edicente tertiò facite, tertiò fecerunt.

[f] Heb. *irent.*

35 Adeò ut [f] fluerent aquæ circa altare: atq; etiam aquæ ductum impleret aqua.

36 Fuit autem cùm ' offertur munus, ut accedens Elija propheta diceret: ô Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Jiſraëlis, hodie innoteſcat te Deũ eſſe in Jiſraële, & me ſervum tuũ: qui ex verbo tuo feci omnes res iſtas.

37 Exaudi me Jehova, exaudi me, ut agnoſcant populus hic te Jehovam Deum illum eſſe: cùm tu averteris animum eorum ' retrorſum.

38 Tunc ignis Jehovæ decidens, conſumpſit holocauſtum & ligna & lapides & pulverem ipſũ: etiam aquã quæ *erat* in aquæ ductu delinxit.

39 Quod cum videret totus ille populus, prociderunt in faciem ſuam: & dixerunt, Jehova ipſe Deus eſt, Jehova ipſe Deus eſt.

40 Deinde dicente Elija eis: prehendite prophetas iſtos Bahhalis, nemo ſe proripiat ex eis: prehenderunt eos: quos deducens Elija ad torrentem ' Kiſchonis, jugulavit ibi.

41 Et dixit Elija Achâbo: aſcende, comede & bibe: nam *ecce* ſtrepitus multitudinis pluviæ.

42 Sic aſcendit Achab ad comedendum & bibendum: Elija autem aſcendit in verticem Carmeli, & pronum ſe abjecit in terram: deinde poſuit faciem ſuam inter genua ſua.

43 Edixerat autem puero ſuo, aſcende jam, intuere viâ maris: qui aſcendens intuitus *eſt* ac dixit, non *eſt* quicquam: & ſepties edixit revertere.

44 Fuitq; ſeptima *vice* ut diceret: ecce nubes parva ſicut vola hominis aſcendit a mari: tum dixit: aſcende, dic Achabo, junge equos & deſcende ne intercludat te pluvia.

45 Itaque fuit [g] intereà cum Cœli obſcurarentur nubibus & vento, unde fuit pluvia magna: ut equitans Achab abiret Jizrehhelem.

[g] Heb. ad ſic & ad ſic.

46 Manus autem Jehovæ adfuit Elijæ, ut ' confirmaret lumbos ejus: ita præcurrit Achabo uſquedum venias Jizrehhelem.

ANNOTATIO.

1 Poſteà diebus multis] *id eſt, elapſis ſex menſibus, Luc.* 4.25. *& Jacob.* 5.17. *vide ſuprà in* 17.1. O-
ſtende] *ea dicturus & facturus quæ in ſequentibus narrantur, ut ipſe docet ver.* 36. 2 Schomrone] *id*
eſt, regno Jiſraëlis: ſynecdoche. 15 Adſto] *ut ſuprà* 17.1. 17 Perturbator] *qui tantam ſiccitatẽ*
& famem in Jiſraëlem immittis. 19 Luci illius] *de quo ſuprà* 16.33. 21 Quouſque claudicaturi
eſtis] *id eſt, quouſque in dubio erunt conſcientiæ veſtræ, quem cultum ſequamini? nam neque cultui vitulo-*
rum, quem vos Jehovæ exhibere putatis ex inſtitutione Jarobhhami: neque Bahhalimus, quos recens inſtituit
Achab, planè acquieſcitis denique neſcitis utrum veterem novo, an novum veteri præferre debeatis: hæc au-
tem quæ ſequuntur per conceſſionem dicuntur. Non reſponderunt] *quia dubitabant uter Dei cultus eſ-*
ſet, aut hærebant donec miraculo Elijæ confirmati ſunt. 22 Prophetæ iſti] *non comprehenſis prophe-*
tis luci, de quibus ſuprà ver. 19. 24 Invocate] *Apoſtrophe ad Prophetas Bahhalis.* 26 Quem
conceſſerat] *id eſt, cujus optionem dederat.* Inſultarunt] *poſt meridiem, furorem propheticum ſimulantes*
ut ipſum everterent ver. 30. *provocati ſarcaſmis Elijæ: nam prolepticus hic verſus* 3. *ſequentibus exponitur.*
27 Inſectatio] *vel hoſtium vel ferarum.* 28 Incedebant] *ex more gentium, de quo Deut.* 14.1. 29
Prophetas agerent] *vide* 1. *Schem.* 18.9. Offertur munus] *id eſt, uſque ad tempus veſpertinum, quo*
munus offerebatur, Exod. 29. 41. *ſic infrà* 36. *ſimile vide* 2. *Reg.* 3.20. 30 Quod dirutum &c.] *ab in-*
ſultantibus prophetis ſuprà 26. 31 Duodecim lapides] *ut hac altaris ſtructura doceret Jiſraëlitas,*
omnes tribus ſimul in unum corpus Deo ſacrum debere coaleſcere, & avitæ dignitatis memores ab omni ido-
lorum ſervitute abſtinere. 32 Cumque extruxiſſet] *ſpeciali mandato Dei, hoc facto extra ordinem*
Jiſraëlitas revocantis: ac proinde contra legem non venit quæ eſt Levit. 17. *& Deut.* 12. 34 Aqua]
nam Carmelus imminet mari, unde aquam petebant. 36 Offertur munus] *ſuprà ver.* 29. 34 Re-
trorſum] *ab idololatria in quam nunc præceps currit, ad te converteris.* 40 Kiſchonis] *vide Judic.* 5.
21. 46 Confirmaret lumbos] *id eſt, vires ſuppeditaret ut expeditè pedes iter facerent.*

CAPUT XIX

Izebel audita cæde prophetarum ſuorum, Elijæ per nuntium mortem in craſtinum minatur. Quare Elija in deſertum fugiens mortem expetit: unde, ab angelo cibo confirmatus, in Chorebum progreditur & in ſpeluncam ſe abdit: ex qua a Deo evocatus, ad novos reges Syriæ & Jiſraëlitarum, per Eliſchahham ſibi in munere prophetico ſucceſſurum, inſtituendos mittitur.

1 INDICAVIT autem Achab Izebelæ quicquid fecerat Elija: & eum occidiſſe prorſus omnes prophetas ejus gladio.

[a] Heb. *poſitura ſum.*
[b] Heb. *videret.*
[c] Heb. *pro viſa ſua.*

2 Quapropter miſit Izebel nuntium ad Elijam qui diceret: ſic faciant dii & ſic pergant, ut hoc ipſo tempore cras [a] redditura ſum vitam tuam ut eſt vita uniuſcujuſque illorum.

3 Quod cùm [b] intelligeret, ſurgens abiit, [c] conſulens vitæ ſuæ, pervenitq; Beer-Schebahhum quod *eſt* Jehudæ: ubi reliquit puerum ſuũ.

4 Ipſe verò perrexit in illud deſertum itinere unius diei, & veniens conſedit ſub junipero quadam: ubi expetebat [d] apud ſe mori, ac dicebat: ſatis *eſt*, nunc Jehova accipe animam meam, non enim ſum ' melior maioribus meis.

5 Ita recumbens obdormivit ſub junipero quadam: cùm ecce quidam angelus tangens eum, dixit ei: ſurge, comede.

6 Eo intuente, ecce ad locum capitis ejus placenta carbonibus *toſta*, & phiala aquæ: unde comedit ac bibit, poſteà [e] rurſus recubuit.

7 Reverſus autem angelus Jehovæ ſecundò, tetigit eum dicens: ſurge comede: nam [f] majus eſſet hoc iter quàm conficeres.

8 Surgens ergo comedit ac bibit: deinde progreſſus eſt vi cibi illius quadraginta dies & quadraginta noctes *ſuſtentante eum*, uſque ad montem Dei Chorebum.

9 Ubi cùm ingreſſus quandam ſpeluncam pernoctaret ibi: ecce verbum Jehovæ ad eum, quo dixit ei: quid tibi *rei* hîc eſt, Elija?

10 Quo dicente, [g] planè zelo affectus ſum pro Jehova Deo exercituum: eò quòd dereliquerũt fœdus tuum Jiſraëlitæ: altaria tua deſtruxerunt: & prophetas tuos occiderunt gladio: cumque ego relictus ſim ſolus, etiam quærunt [h] vitam meam ut auferant eam:

11 Edixit Deus: exi & conſiſte in iſto monte coram Jehova: ecce autem Jehova trãſibat, & ventus magnus ac vehemẽs perfringens montes ac perrumpens petras ante Jehovam: non *erat* in eo vento Jehova; poſt ventum autem illum concuſſio, non *erat* in concuſſione illa Jehova:

12 Et poſt concuſſionem illam, ignis: non erat in eo igne Jehova: denique poſt ignem illũ, vox ſilentio tenuis.

13 Fuítq; ut audiens Elija obvolveret faciem ſuam toga ſua: & exiens conſiſteret in porta ipſius ſpeluncæ: cùm ecce ad eum *fuit* vox, quæ dixerat: quid *rei* tibi hic eſt Elija?

14 Cui dixerat *illi*, planè zelo affectus ſũ pro Jehova Deo exercituum, eò quòd dereliquerunt Jiſraëlitæ fœdus tuum, altaria tua deſtruxerunt, & prophetas tuos occiderunt gladio; cumq; ego relictus ſim ſolus, etiam quærũt vitam meam ut auferant eam.

15 Edixit enim ei Jehova: abi, revertere itinere tuo verſus deſertum Damaſci, & veniens ungito Chazaëlem in regem ſuper Syriam:

16 Jehu autem filium Nimſchi ungito in regem ſuper Jiſraëlem: denique Eliſchahhum filium Schaphati Abel-Mecholanum ungito in prophetam loco tuo.

17 Erit enim ut eũ qui proripuerit ſe a gladio Chazaëlis morte afficiat Jehu: eum verò qui proripuerit ſe a gladio Jehu, morte curabit affici Eliſchahh.

18 Reliquos autem feci ex Jiſraële ſepties mille: quorum omnium genua non curvaverũt ſe Bahhali, & quorum omnium os non oſculatum eſt illum.

19 Itaque abiens inde cùm inveniſſet Eliſchahhum filium Schaphati qui arabat duodecim jugis antecedentibus eum, & ipſe *erat* cum duodecimo: tranſiens Elija ad eum, injecit togam ſuam illi.

20 Tum relictis bobus accurrens poſt Elijam dixit: oſculer quæſo patrem meum & matrem meum ut ſequar te: cui dixit: abi, revertere: nã quid feci tibi?

21 Itaque divertit ab eo; & acceptum par boum mactavit, & inſtrumento boum coxit [i] illorum carnem: quam dedit populo ſuo, & comederunt: poſteà ſurgens ſecutus eſt Elijam, & miniſtrabat ei.

[f] Heb. multũ ... pro te ... iter.

[g] Heb. zelando zelavi: ſic infrà ver. 14 ... ſuprà 18. 13.

[h] Heb. animam: ſic infrà 14

[i] Heb. *coxit eos, carnem.*

ANNOTATIO.

4 Melior majoribus meis] *ut diutius mihi vivendum ſit quàm illi vixerint.* 10 Planè zelo] *quaſi dicat, abjectio tui fœderis: cultus tui deſtructio: prophetarum tuorum cædes, & mei perſecutio faciunt ut mortem expetam: ſuprà ver. 4.* Altaria] *id eſt, cultum, metonymia: nam propriè altaria Dei erant Jeruſchalaimi.* 11 Ventus magnus] *hujus apparitionis duo ſunt fines: unus ut de divina præſentia certior reddatur Elija: alter ut ea confirmetur, & ad exequendum mandata Dei comparetur.* 12 Silentio] *id eſt, cùm ventus, concuſſio & ignis conquieviſſent.* 13 Obvolveret faciem] *vide Exo. 3. 6.* 15 Veniens ungito] *id eſt, inſtituito per alium: vide executionem 2. Reg 8. ſic etiam de Jehu accipienda ſunt verba ſequentia 2. Reg. 9.* 16 Abel-Mecholanum] *Judicum 7. 22.* Loco tuo] *id eſt, qui hæc tibi mandata exequatur.* 17 Chazaëlis] *in bello contra Joramum de quo 2. Reg. 8. 28.* Morte afficiat] *2. Reg. 9. 19.* Morte curabit affici] *per Chazaëlem: vide 2. Reg. 8. 12. & executionem ibidem cap. 10. 32. & cap. 13. 3.* 18 Reliquos autem feci] *reſpondet ad illud quod dixerat: Relictus ſum ſolus &c. ſuprà ver. 10.* Non curvaverunt] *id eſt, coluerunt: ſynecdoche, vide Gen. 41. 40.* 19 Injecit togam] *id eſt, hoc ſigno vocationem Dei ei indicavit, & in numerum prophetarum aſſumptum eſſe declaravit; quorum habitus ille erat.* 20 Oſculer] *id eſt, valedicam parentibus & amicis meis: ſynecdoche.* Abi revertere] *id eſt, hac conditione abi ut quàm primùm revertaris.* Quid feci tibi] *quaſi dicat: ſis muneris memor ad quod te vocavi, & cujus adminiſtratio non patitur moras, aut curam aliarum rerum: Mat. 8. 22. & Luc. 9. 62.* 21 Quam dedit, &c.] *convivio valedicturus eis.*

CAPUT XX.

Rex Syriæ regnum Jiſraëlis invadens ab Achabo fidem ſubjectionis cum obſidibus & theſauris petit: cui Achab fidem offert, reliqua deprecatur. Deinde inſtante Syro & tempus deſignante, Achab ex conſilio ſuorum conditiones repudiat: Syrum oppugnantem duobus prælijs fundit: quorum poſteriore Syrum dedentem ſe honorificè accipit, & fœdere icto a ſe dimittit: Quam ob rem a propheta reprehenditur denuntiata a Deo ipſi & populo pœna.

1 BEN-HADAD autem rex Syriæ congregatis omnibus copiis ſuis, & triginta regulis ſecum, cum equis & curribus: aſcendens obſedit Schomronem ut oppugnaret eam.

2 Et miſit nuntios ad Achabum regem Jiſraëlis in civitatem:

3 Per quos dixit ei, ſic ait Benhadad: argentum tuum & aurum tuum meum eſto: etiam fœminæ tuæ & filii tui præſtantiſſimi mei ſunto.

4 Reſpondens autem rex Jiſraëlis dixit: ſecundum verbum tuum domine mi Rex: tuus ſum & quæcunq; *ſunt* mihi.

5 Rurſus autem redeuntes nuntii dixerunt: ſic ait Ben-hadad dicens: quia miſeram ad te qui dicerent, argentum tuum & aurum tuum & fœminas tuas & filios tuos mihi dato.

6 'Sed hoc ipſo tempore cras mittam ſervos meos ad te, ut' ſcrutentur domũ tuam, & domos ſervorum tuorum: eritq; ut quicquid deſiderabile *erit* oculis tuis, poſitum in manu ſua accipiant.

7 Itaque rex Jiſraëlis vocatis omnibus ſenioribus regionis dixit: agnoſcite quæſo & videte iſtum quærere malum: miſerat enim ad me pro fœminis meis & pro filis meis, & pro argento meo ac pro auro meo: 'neque denegaveram ei.

8 Dixerunt verò ad eum oẽs illi ſeniores & totus populus: ne auſcultato neq; acquieſcito.

9 Dixit ergo nuntiis Benhadadi, dicite domino meo regi: quicquid mandabas ſervo tuo primùm, facturus ſum: rem verò hanc non poſſum facere: ſic abeuntes nuntii retulerunt ei rem.

10 Quapropter mittens ad eum Benhadab dixit: ſic faciant mihi dii & ſic pergant: 'non ſufficeret pulvis Schomronis pugillis toti populo huic qui [a]ſequitur veſtigia mea.

11 Sed reſpondes rex Jiſraëlis dixit, eloquimini: 'ne jactet ſe qui aſcingit ſe ut qui diſcingit.

12 Fuit autem audito verbo hoc, cùm biberet ipſe & reges illi in tuguriis: ut ediceret ſervis ſuis,' admovete: qui admoverunt contra civitatem.

13 Tum ecce propheta quidam accedens ad Achabum regem Jiſraëlis, dixit, ſic ait Jehova: videſne totam multitudinem maximam iſtam? ecce ego traditurus ſum eam in manum tuam hodie, ut cognoſcas me eſſe Jehovam.

14 Dicenti verò Achabo, per quos? dixit, ſic ait Jehova: 'per pueros præfectorum provinciis: iterum dicenti, quis componet [b] aciem? dixit, tu.

15 Itaque recenſuit pueros præfectorum provinciis, qui *erant* ducenti triginta duo, & poſt hos recenſuit totum populum, omnes Jiſraëlitas ſepties mille.

16 Et egreſſi ſunt ipſo meridie: cùm Ben-hadad [c]biberet ad ebritatem in tuguriis ipſe cum regulis illis triginta duobus auxiliaribus ejus.

17 Egreſſis autem pueris præfectorum provinciis primũ: miſit Ben-hadad cùm renuntiaſſet ei dicendo, homines egreſſi ſũt Schomrone:

18 Ac dixit, ſive ad pacem egreſſi ſint, prehendite eos vivos: ſive ad bellum egreſſi ſint, vivos prehendite eos.

19 Iſti autem egreſſi e civitate: pueri præfectorum provinciis, & copiæ quæ ſequebãtur eos:

20 Percuſſerunt quiſq; virum ſuum, adeò ut fugientes Syros perſequerentur Jiſraëlitæ: proripuit autem ſe Ben-hadad rex Syriæ in equo cum equitibus.

21 Tum egreſſus rex Jiſraëlitarum percuſſit equos & currus: denique percuſſit Syros plaga magna.

22 Accedens autem propheta ille ad regem Jiſraëlis dixit ei: abi, confirma te, & cognoſce ac vide quid ſis facturus: nam [d]revertente anno rex Syriæ aſcenſurus eſt contra te.

23 Servi verò regis Syriç dicebant ad eum: dii montium ſunt dii eorũ, idcirco firmiores fuerunt nobis: at certè pugnemus contra eos in ipſa planitie: ſi non firmiores erimus eis,

24 Itaque rem hanc facito: 'amove regulos iſtos, quemque a loco ſuo, & ſubſtitue' proceres loco eorum.

25 Tu tamen numerato tibi copias [e]'ex tuis, prout erant copiæ illæ quæ ceciderunt, & equos prout erant illi equi, & currus prout illi currus erant: ſic pugnemus contra illos in ipſa planitie: ſi non firmiores erimus eis: qui auſcultans voci eorum ſic fecit.

26 Fuit enim revertente anno, cùm recenſuiſſet Syros Ben-hadad: ut aſcenderet ' Aphekum in bellum contra Jiſraëlitas.

27 Jiſraëlitæ quoque recenſiti & commeatu inſtructi proceſſerunt obviam eis: & caſtra habentes Jiſraëlitæ e regione eorum, ſimiles *erant* 'duob. parvis gregibus caprarum: Syri autem replebant illam terram.

28 Quapropter accedens vir ille Dei allocutus eſt regem Jiſraëlis ac dixit: ſic ait Jehova: eò quòd dixerunt Syri Deum montium Jehovam ac non Deum convallium eſſe: ideò traditurus ſum totam multitudinem maximam iſtam in manum tuam, ut cognoſcatis me eſſe Jehovam.

29 Itaque caſtra habebant hi ex adverſo illorum ſeptem dies: fuit verò die ſeptimo, ut appropinquante acie, percuterent Jiſraëlitæ e Syris centum millia peditum uno die.

30 Fugientibus deinde reliquis Aphekum in ipſam civitatem, corruit ejus murus ſuper viginti ſeptem millia virorum qui reliqui erant: ſed Ben-hadad fugiens ingreſſus eſt civitatem in [f] intimum conclave.

31 Ubi dixerunt ad eum ſervi ejus: ecce jam audivimus reges domus Jiſraëlis, reges [g] benignos eſſe: 'imponamus quæſo cilicia lumbis noſtris, & funes indamus capitibus noſtris, & exeamus ad regem Jiſraëlis, fortaſſis [h] vitam tuam ſervabit.

32 Itaque accingentes ciliciis lumbos ſuos & funes indentes capitibus ſuis, venerunt ad regem Jiſraëlis dicentes: ſervus tuus Ben-hadad dicit, vivat quæſo anima mea: qui dixit, eſtne adhuc vivus? 'frater meus eſt.

33 (Homines autem iſti [i]' experimento diſcere feſtinabant & prçcisè cognoſcere an ex ipſo eſſet), dixerunt itaque, frater tuus *ergo eſt* Ben-hadad: qui dixit, redite aſſumpto eo: egreſſum itaque ad ſe Ben-hadadum, juſſit aſcendere in currum ſuum.

34 Ad quem dicente Ben-hadado, civitates illas' quas acceperat pater meus a 'patre tuo, reſtituam, & 'limitanea conſtitues tibi in Damaſco, quemadmodum conſtituerat pater meus' in Schomrone: '*dixit*, & ego cum hoc fœdere dimittam te: ſic pacto cum eo fœdere dimiſit eum.

35 Vir autem quidam e filiis prophetarum dixit ad proximum ſuum ex verbo Jehovæ: percute me quæſo: ſed renuit vir ille percutere eum.

36 Ideoq; dixit ei, propterea quòd non auſcultaſti voci Jehovæ, ecce abeuntem te a me percuſſurus eſt leo: cumq; abiiſſet ab eo, inveniens eum leo percuſſit eum.

37 Iterum invento viro alteri dixit: percute me quæſo: quem percutiebat vir ille [k]continenter ac vulnerabat.

38 Tum abiens propheta ille ſtetit coram rege in via: diſſimulaverat autem ſe cinere inſperſo oculis ſuis.

39 Fuitq; rege tranſeunte, ut ipſe clamans ad regem

[a] Heb. *qui eſt in pedibus meis*: ut Exo. 11.8.

[b] Heb. *ligabit.*

[c] Heb. *bibens ebrius.*

[d] Heb. *in reverſione anni*: ſic infrà ver. 26.

[e] Heb. ex cum.

[f] Heb. *conclave in conclavi.*

[g] Heb. *benignitatis.*

[h] Heb. *vivificabit animam tuam.*

[i] Heb. *experimento di- ſcebant & feſtinabant & præcidebant ex eo.*

[k] Heb. *percutiendo & vulnerando.*

regem diceret: ſervus tuus proceſſerat in medium prælii cùm ecce quidam accedens adduceret ad me virum & diceret, ſerva virum hunc: ſi nullo pacto deſiderabitur, utique erit vita tua pro vita ejus, vel talentum argenti pendes.

40 Fuit autem ſervo tuo agente hìc & illìc, ut ille non adeſſet: tum dixit ad eum rex Jiſraëlis: rectè judicium tuum tu decîdiſti.

41 Tum feſtinans amovit cinerem ab oculis ſuis: ut agnoſceret ipſum rex Jiſraëlis e prophetis eſſe:

42 Et dixit ad illum, ſic ait Jehova: eò quòd virum [m] a me anathemate devotum dimiſiſti e manu: ideò erit vita tua pro vita ejus, & populus tuus pro populo ejus.

43 Quam ob rem abiens rex Jiſraëlis domum ſuam faſtidioſus & indignabundus: ingreſſus eſt Schomrónem.

[m] Heb. *anathematis mei.*

ANNOTATIO.

3 Mei ſunto] *id eſt, planè dedito meo arbitatui perſonas & facultates tuas.* 4 Tuus ſum] *beneficiarius, quem vaſſallum vocant.* 5 Dato] *videlicet jamjam tu ipſe, non expectans donec per meos involem.* 6 Sed] *q.d. quandoquidem non dediſti &c.* 7 Neque denegaveram] *quo-minus fidei & clientelæ ejus ſubjicerentur.* 10 Non ſufficeret] *comparatio eſt a majore: ſed hyperbolica atque Thraſonica: quaſi dicat, tota terra veſtra auferretur pugillo a meis: quanto magis homines veſtri, ſimilis hyperbole 2. Schem. 17. 13.* 11 Ne jactet] *id eſt, qui induit arma pugnaturus ne ita glorietur ac ſi victoriâ partâ, illa deponeret, hoc eſt, ne canat (quod aiunt) triumphum ante victoriam.* 12 Admovete] *machinas.* 14 Per pueros præfectorum] *id eſt, miniſtros domeſticos.* 24 Amove] *id eſt, ne adhibeto ut anteà.* Proceres] *e ſubditis, qui pareant fideliùs.* 25 Ex tuis] *id eſt, non auxiliario milite qui lucrum & mercedem tantùm ſpectat.* 26 Aphekum] *in ſorte Aſcheris: Jehoſ. 19. 30. quod occupavit rex Syriæ in hoc bello.* 27 Duobus gregibus] *erant enim diſtributi in duas acies, ſed parvas reſpectu Syrorum.* 31 Imponamus cilicia] *id eſt, liceat nobis ſervis tuis lugubri ſontium habitu miſericordiam implorantium, regem Jiſraëlis adire, ut pro ſalute tua intercedamus.* 32 Frater meus eſt] *id eſt, fraterno ſtudio & officiis proſequar eum.* 33 Experimento diſcere feſtinabant] *id eſt, ſagaciter & ſtudioſè intenti erant ut animum Achabi explorarent geſtu & ſermone qui erga Benhadadum eſſet.* 34 Quas acceperat pater meus] *ſuprà 15. 20.* Patre tuo] *id eſt, anteceſſore tuo, nempe Babhaſcha.* Limitanea] *id eſt, clauſuras ſive aditus in regnum Damaſcenum.* In Schomrone] *id eſt, regno Samariæ: ſynecdoche.* Dixit & ego] *eclipſis inſolens verbi etiam in diverſo membro ὡς ἀπὸ κοινοῦ repetendi: ut 2. Reg. 9. 27. & 10. 15.* 40 Non addeſſet] *id eſt, fuga ſe eripuiſſet.*

CAPUT XXI.

Achab recuſata ſibi a Nabotho vinea æger decumbit, donec ab Izebela erigitur ſpe certa conſequendæ vineæ. Quod ut ei præſtet Nabothum falſis teſtibus oppreſſum lapidari curat, & Achabum in vineæ poſſeſſionem mittit. Quam ob rem Elija Achabo obviam miſſus, ipſi cum tota ejus poſteritate & ipſi etiam Izebelæ excidium a Deo denuntiat. Quo nomine Achab exterrefactus ad tempus reſipiſcit, & ſententiæ executionem prorogat.

1 FUIT autem his rebus geſtis, cùm vinea Nabotho Jizrehhelitę agenti Jizrehhele, eſſet juxta palatium Achabi regis Schomronis:

2 Ut alloqueretur Achab Nabothum dicens: cedo mihi veneam tuam, ut ſit mihi in hortum olitorium, nam propinqua eſt juxta domum meam, & dabo tibi pro ea veneam meliorem ea: ſin melius *videtur* in oculis tuis, dabo tibi pecuniam pretium hujus.

3 Dixit verò Naboth ad Achabum: abſit mihi a Jehova, ut cedam poſſeſſione majorum meorum tibi.

4 Quam ob rem venit Achab domum ſuam faſtidioſus & indignabundus, propter verbum quo allocutus fuerat ipſum Naboth Jizrehhelita dicens, non cedam tibi poſſeſſione majorum meorum: & jacens in lecto ſuo, avertebat faciem ſuam ne comederet cibum.

5 Sed veniente ad ipſum Izebela uxore ipſius, & dicente ad ipſum: quid ſpiritus tuus faſtidioſus eſt, adeò ut non comedas cibum?

6 Dixit ad eam, quia allocutus Nabothum Jizrehhelitam dixeram ei, cedo mihi vineam tuam pecunia, aut ſi mavis dabo tibi vineam pro ea: ſed dixit, non ſum daturus tibi vineam meam.

7 Tum dixit ad eum Izebel uxor ejus, *túne* nunc exerceres regnum ſuper Jiſraëlem? ſurge, comede cibũ, & bono animo eſto: ego dabo tibi vineam Nabothi Jizrehhelitæ.

8 Itaque ſcribens illa literas nomine Achabi, obſignavit ſigillo ejus: & miſit literas ad ſeniores & ad [a] clariſſimos qui *erant* in civitate illius, [b] cives cum Nabotho.

9 Scripſerat autem in illis literis edicens: indicite jejunium & collocate Nabothum in [c] principiis populi.

10 Et collocate duos homines [d] nequam ex adverſo ejus, qui teſtificentur contra eum dicendo: [e] maledixiſti deo & regi: deinde educentes eum lapidatote eum, ita ut moriatur.

11 Feceruntq; homines civitatis illius ipſi ſeniores & clariſſimi, qui iidem cives *erant* in civitate illius, quemadmodum mandaverat eis Izebel: quemadmodum ſcriptum erat in literis quas miſerat ad eos.

12 Indicto jejunio collocarunt Nabothum in principiis populi.

13 Tum venientes duo illi homines nequam, conſederunt ex adverſo ejus: teſtatiq; ſunt contra eum homines iſti nequam, cõtra Nabothum, coram populo dicentes, maledixit Naboth Deo ac regi: ſic eduxerunt eum extra civitatem ſuam, & lapidibus obruerũt eum ita ut moreretur.

14 Deinde miſerunt ad Izebelam qui dicerent: lapidatus eſt Naboth, & mortuus.

15 Fuit autem cùm audiviſſet Izebel lapidatum Nabothum ac mortuum eſſe, ut diceret Izebel ad Achabum: ſurge, hæreditariò poſſide vineam Nabothi Jizrehhelitæ, quam renuerat dare tibi pecunia, non enim vivus eſt Naboth, ſed mortuus.

16 Sic fuit audiente Achabo mortuum eſſe Nabothum: ut ſurgeret Achab deſcenſurus ad

[a] Heb. *candidos, id eſt, ſpectatos & illuſtres: ſic ver. 11.*

[b] Heb. *qui habitabant cum Nabotho.*

[c] Heb. *in capite: ſic ver. 12.*

[d] Heb. *filios Belijahhal.*

[e] Heb. *benedixiſti, per antiphraſin: vide 1. Schẽ. 14. 42 ſic infrà ver. 13.*

vineam Nabothi Jizrehhelitæ ut hæreditariò poſſideret eam.

17 Fuit autem verbum Jehovæ ad Elijam Tiſchbitem, dicendo:

18 Surge, deſcende obviam Achabo regi Jiſraëlitarum habitanti Schomrone: ecce in vinea Nabothi *eſt*, quò deſcendit ut hæreditariò poſſideat eam.

19 Et alloquitor' eum dicens," ſic ait Jehova: an occideris, ac etiam hæreditariò poſſideas? alloquitor ergo eum dicendo, ſic ait Jehova, [f] pro eo quod linxerunt canes ſanguinem Nabothi, lincturi ſunt canes tuum ſanguinem etiam tibi.

[f] Heb *in loco ejus quod &c.*

20 Dixit verò Achab ad Elijam: ' téne invenire me, inimice mi? qui dixit, [g] invenire oportuit, eò quòd dedidiſti te ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovę.

[g] Heb. *invenu.*

21 ' Ecce inducturus ſum in te malum, & tollam poſteros tuos: & exciſurus ſum Achabo ' mingentem ad parietem, & ' concluſum ac derelictum in Jiſraële.

22 Et reddam domum tuam ſicut domum Jarobhhami filii Nebati, & ſicut domum Bahhaſchę filii Achiję: propter indignationem qua provocaſti *me* quòd ad peccandum induxiſti Jiſraëlem.

Sup. 15.27. & 16.13.

23 Atque etiam contra Izebelam locutus eſt Jehova dicendo: ' canes comedent Izabelam ad præmunitionem Jizrehhelis.

24 Morientem Achabo in civitate comedent canes, & morientem in agro comedent volatilia Cœli.

25 Enimverò non fuit ſimilis Achabo, qui dediderit ſe ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

Sup.

26 Nam commiſit res valde abominandas [h] ſequendo ſtercoreos deos; prorſus ut fecerant Emoræi quos expulit Jehova a facie Jiſraëlitarum.

[h] Heb.

27 Fuit verò cùm audiſſet Achab verba iſta, ' ut laceratis veſtibus ſuis, & impoſito cilicio carni ſuæ jejunaret: cubaret etiam cum cilicio & ambularet lentè.

28 Quapropter fuit verbum Jehovæ ad Elijam Tiſchbitem, dicendo:

29 a Videſne Achabum ſe abjeciſſe ante faciem meam? ' eò quòd abjecit ſe ante faciem meam, non inducam malum illud diebus ejus: diebus filii ejus inducam malum illud ſuper domum ejus.

ANNOTATIO.

3 Abſit mihi a Jehova] *lege enim prohibetur poſſeſſionem terræ illius alienari lege mancipii, Levit.25.23. & Num.36.7. & ſequentibus.* 7 Tunc exerceres] *reprehendit in marito animi abjectionem & conſilii inopiam, tanquam rege indignam.* 9 Indicite jejunium] *i. cœtum indicto jejunio convocate, ut pro more, publico conventu de maleficiis inquiſitio habeatur. Nam jejuniorum dies inſumebantur in reconciliando Deo, maleficiis tollendis & jure dicendo.* Collocate in principiis] *hoc eſt, jubete ut e media turba procedens ſiſtat ſe coram magiſtratu.* 10 Nequam] *verba ſunt autoris exegeticè deſcribentis teſtes ab Izebela ſubmiſſos.* Ut moriatur] *tanquam reus minutæ maieſtatis divinæ: & humanæ: vide legem Levitici 24.15. & ſequentibas, & Exodi 22.28.* 15 Hæreditario poſſide] *ut cujus bona fiſco tuo annotata ſint, omnibus hæredibus ejus cum ipſo de votis anathemate: ita obtendebat religionis ſpeciem: perinde ac ſi judicio divino in Dathanem & Abiramū Numerorum 16. & in Hhacanem Jehoſchu.7. ſeſe confirmaret vide 2.Reg.9.26.* Sed mortuus] *ipſe cum hæredibus.* 19 Sic ait Jehova] *vide executionem infrà 22.38.* 20 Têne invenire] *quaſi dicat, an non conveniebat te inimicum meum, a meo conſpectu abſtinere?* 21 Ecce inducturus] *interruptum ab Achabo ſermonem repetit.* Mingentem] *vide 1.Schem.25.22.* Concluſum] *Deut.32.36.* 23 Canes comedent] *vide 2.Reg.9.33.* 27 Ut laceratis] *reſipiſcentia temporaria, ut ex hiſtoria ſequente infrà 22.8. conſtat.* 29 Eò quòd] *quaſi dicat, hanc temporariam pœnitentiam beneficio temporario compenſabo.*

CAPUT XXII.

Achab cum Jehoſchaphato Ramothas Gilhhadis oppugnatum profectus, & diſſimulato habitu pugnans occiditur, ut a propheta ei prædictum fuerat. Jehoſchaphati vita & res geſtæ ſummatim deſcribuntur.

2.Chro. 18.

1 Cùm autem manſiſſent tres annos: ſine bello inter Syriam & inter Jiſraëlem.

2 Fuit anno tertio *completo*," ut aſcenderet Jehoſchaphat rex Jehudæ ad regem Jiſraëlis.

3 Dixerat verò rex Jiſraëlis ad ſervos ſuos: noviſtíſne ' noſtras eſſe Ramothas Gilhhadis? & nos [a] quieſcimus a recipiendis illis e manu regis Syriæ?

[a] Heb. *ſilemus: tranſlatio.*

4 Dicente itaque ad Jehoſchaphatum, iturúſne es mecum in iſtud bellum Ramothas Gilhhadis?" dixit Jehoſchaphat ad regem Jiſraëlis, ſicut ego, ſic tu: ſicut populus meus, ſic populus tuus, ſicut equi mei, ſic equi tui *ſint*.

5 Dixit præterea Jehoſchaphat ad regem Jiſraëlis: conſule quæſo hoc ipſo die verbum Jehovę.

6 Tunc congregatis rex Jiſraëlis prophetis ſuis quaſi quadringentis viris, dixit ad eos: utrū iturus ſum contra Ramothas Gilhhadis in bellum, an deſtiturus? qui dicebant, aſcende, traditurus enim eſt dominus in manum regis.

7 Dicente verò Jehoſchaphato: an non eſt hîc propheta Jehovæ amplius, ut conſulamus ex eo?

8 Dixit rex Jiſraëlis ad Jehoſchaphatum, amplius vir quidam *eſt* ex quo conſulas Jehovam: ſed ego odi eum: quia non prophetat de me bonum, ſed malum, Micajehu filius Jimlæ: dixit verò Jehoſchaphat:" ne loquatur rex ita.

9 Itaque advocato rex Jiſraëlis aulico uno: edixit, [b] feſtinanter adduc Micajehu filiū Jimlæ.

[b] Heb.

10 (Interea rex Jiſraëlis & Jehoſchaphat rex Jehudæ ſedebant quiſque in ſolio ſuo, induti veſtibus *regiis* in area ad oſtium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.

11 Fecerat enim Tzidkija filius Cenahhanę cornua ferrea, & dicebat: ſic ait Jehova: his feries Syros, adeò ut conſumas eos.

12 Omnes quoque prophetæ illi prophetabant ſimiliter, dicendo: aſcende Ramothas Gilhhadis & proſperare, traditurus enim eſt Jehova

hova in manum regis).

13 Nuntius autem ille qui iverat vocatum Micajehu alloquebatur eum, dicendo: ecce nunc verba iſtorum prophetarum uno ore bonum *prophetant* regi: ſit quæſo verbum tuum ut verbum unius illorum, & eloquitor bonum.

14 Cui dixit Micajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit mihi Jehova id eloquar.

15 Cùm ergo ingreſſus eſſet ad regem, dixit rex ad eum: Micajehu utrùm ituri ſumus in bellum contra Ramothas Gilhhadis, an deſtituri? qui dixit ad eum, 'aſcende & proſperare: ſcilicet tradet Jehova in manum regis.

16 Dicenti verò ad eum regi, [c] quoties tandem ego adjuraturus ſum te: ut non eloquaris mihi, niſi veritatem in nomine Jehovæ?

17 Dixit, video omnes Jiſraëlitas ' diſperſum iri per illos ' montes, ut oves quibus non *eſt* paſtor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus iſtis, revertantur quiſque domum ſuam ' cum pace.

18 Tum dicente rege Jiſraëlis ad Jehoſchaphatum: nónne dixeram ad te: fore ut non prophetaret de me bonum: ſed malum?

19 Dixit, 'propterea audi verbum Jehovæ: vidi Jehovã inſidentem ſolio ſuo, & totum exercitum cœli adſtantem ei, a dextera ejus & a ſiniſtra ejus.

20 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Achabum, ut aſcendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? hic dicit [d] hoc modo, & ille dicit illo modo.

21 Tandem prodiit quidam ſpiritus, qui conſiſtens coram Jehova dixit, ego pelliciam eum: dicente verò Jehova ad eum: [e] quo pacto?

22 Dixit, egreſſus ero ſpiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pellicies, etiamq; 'prævalebis, exi & fac ita.

23 Quare nunc ecce indidit Jehova ſpiritum mendacii ori omnium prophetarum tuorum: interea locutus eſt Jehova contra te malum.

24 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahhanæ percuſſit Micajehu in maxillam: dicens, quanam tranſivit ſpiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?

25 Cui dixit Micajehu, ecce tu videris illo ipſo die: cùm ingredieris [f] intimum conclave ad abſcondendum te.

26 Dixit verò rex Jiſraëlis, prehende Micajehu, & 'reduc ad Ammonem præfectum civitatis: & ad Joaſchum filium regis.

27 Quibus dicito, ſic edicit rex: ponite iſtum in [g] carcere, & alite eum pane [h] anguſtè, & aqua anguſtè, donec rediero cum pace.

28 'Dixit verò Micajehu, [i] ſi planè reverſus fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova per me: dixitq;, audite populi quotquot ſunt.

29 Itaq; aſcendit rex Jiſraëlis cum Jehoſchaphato Rege Jehudæ *contra* Ramothas Gilhhadis.

30 Ubi dixit rex Jiſraëlis ad Jehoſchaphatum, [k] cùm diſſimularet ſe proceſſurus in prælium: at tu induere veſtimentis tuis: ſic diſſimulans ſe rex Jiſraëlis proceſſit in prælium.

31 Rex autem Syriæ præceperat ſuis curruum præfectis triginta duobus, dicendo: ne 'pugnatote contra parvum aut contra magnum: ſed contra regem Jiſraëlis ſolùm.

32 Fuit itaque cùm videntes præfecti curruum Jehoſchaphatum ipſi dicerent, utique rex Jiſraëlis eſt: ut 'accederent contra eum ad pugnandum: & 'exclamaret Jehoſchaphat.

33 Quam ob rem fuit cùm viderent præfecti curruum regem Jiſraëlis non eſſe: ut reverterentur a [l] perſequendo eo.

34 Sed quidam jaculatus arcu [m] ſimplici animo, percuſſit regem Jiſraëlis ' inter commiſſuras, id eſt, inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ ſuo, deflecte manu tua, & educ me ex caſtris: quia ægrotus factus ſum.

35 Quoniam autem [n] invaleſcebat prælium eo die, rex ' diſtinebatur propter currus ſuos contra Syros: quare mortuus eſt veſpere, cùm effluxiſſet ſanguis e plaga ejus in [o] capſum currus.

36 Quapropter tranſivit [p] præco per caſtra occumbente ſole, dicens: quiſque in civitatem ſuam & quiſque in regionem ſuam *redito*.

37 Rex verò mortuus pervenit Schomronem: & ſepeliverunt *Jiſraëlitæ* regem Schomrone.

38 Cumq; immergeret *auriga* illius currum in piſcina Schomronis, lingebant canes ſanguinem ejus: ſic cùm ipſius arma lavarunt: ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat.

39 Reliquæ autem res Achabi, & omnia quæ fecit, domusque eburnea quam ædificavit, omnes item civitates quas ædificavit: nónne ſunt ſcripta in libro 'Chronicorũ regum Jiſraëlis?

40 Deinde cùm occubuiſſet Achab cum patribus ſuis, regnavit Achazja filius ejus pro eo.

41 Jehoſchaphat porrò filius Aſæ regnare cœpit ſuper Jehudam: anno quarto Achabi regis Jiſraëlis.

42 Jehoſchaphat natus triginta quinque annos cùm regnare inciperet, 'viginti quinque annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen erat Hhazuba filia Schilchi.

43 Et ambulavit prorſus in via Aſæ patris ſui: non receſſit ab ea: faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ.

44 Veruntamen excelſa non deſiſtebant: adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis.

45 'Et pacem inierat Jehoſchaphat cum rege Jiſraëlis.

46 Reliquæ autem res Jehoſchphati & fortitudo ejus qua fecit, & qua pugnavit: nónne ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regum Jehudæ?

47 Is reliquos meritorios qui relicti fuerant temporibus Aſæ patris ſui: ſuſtulit e ſua terra.

48 In Edomæa tunc 'non erat rex: *ſed* prorex.

49 Jehoſchaphat paravit [q] claſſem Oceani quæ proficiſceretur Ophirum auri causâ: ſed non ivit: quia fracta eſt claſſis Hhetzjone-Geberi.

50 Tunc dixerat Achazja filius Achabi ad Jehoſchaphatum, eant ſervi mei cum ſervis tuis in iſta claſſe: ſed ' non acquieverat Jehoſchaphat.

51 Poſteà cùm occubuiſſet Jehoſchaphat cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet cum majoribus ſuis in civitate Davidis patris ſui: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.

52 Achazja filius Achabi regnare cœpit ſuper Jiſraëlem Schomrone anno decimo ſeptimo Jehoſchaphati regis Jehudæ *completo*: & regnavit ſuper Jiſraëlem 'biennio.

53 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ:

[l] Heb. *a poſt eum.*

[m] Heb. *in ſimplicitate ſua nihil minus cogitãs quàm Achabum percutere.*

[n] Heb. *aſcendebat.*

[o] Heb. *in ſinum.*

[p] Heb. *clamoris* vir: *quam eclipſin oſtendit genus verbi: ſic Gen. 4. 7.*

Suprà 21. 19

2. *Chro.* 20.

Sup. 15. 12.

[q] Heb. *naves: ſic deinceps.*

Jehovæ: nam ambulavit in via patris ſui & in via matris ſuæ ac in via Jarobhhami filii Nebati, qui ad peccandum induxit Jiſraëlem.

54 Et colens Bahhalem incurvabat ſe ei ſic provocavit Jehovam Deum Jiſraëlis, prorſus prout fecerat pater ejus.

ANNOTATIO.

2 Ut deſcenderet] *inſtituto prorege Jehoramo filio: nam pacem inter ſe inierant, ver.45.* 3 Noſtras] *tum ex prima diſtributione terræ, tum ex fœdere cum Benhadado: ſuprà 20.34.* 4 Dixit] *id eſt, incitavit, ut communem in hoc bellum operam conferret, 2.Chronic.18.2. & ſequentibus.* 8 Ne loquatur] *hoc eſt, neque perſonam oderis, neque verbum Dei ratione perſonæ ſpernas.* 15 Aſcende] *ironicè pſeudoprophetas ſingit.* 17 Diſperſum iri] *ſi in iſtam expeditionem proficiſcentur.* Montes] *Gilbhadis ubi ſitæ erant Ramothæ.* Cum pace] *id eſt, omiſſa belli cogitatione.* 19 Propterea] *id eſt, quia nunc ludificaris conſilium Dei, & incredulitatem palàm teſtatam facis: jam tibi certam Dei ſententiam denuntio: ſic 2.Chronic.25.16.* 22 Prævalebis] *id eſt, habebis efficacitatem ad decipiendum.* 26 Reduc] *in civitatem.* 28 Dixit] *Micajehu conteſtans quotquot aderant.* 31 Pugnatote] *id eſt, pugnando contendite.* 32 Accederent] *ab aliis divertentes in eum contenderent: 2.Chronic.18.31.* Exclamaret] *ad Jehovam, ejus opem implorans, ibidem.* 34 Inter commiſſuras] *id eſt, ad latus ubi eſt commiſſura anterioris cum poſteriore parte.* 35 Diſtinebatur] *id eſt, occupatus erat, ut ſuos fugam molientes ſiſteret, 2.Chron.18.34.* 39 Chronicorum] *ut infrà 46. vide ſuprà 11.41.* 42 Viginti quinque annis] *comprehenſis filii Jehorami gubernatione, & quatuor primis annis regni illius: quamobrem hic liber a decimoſeptimo anno Jehoſchaphati deſinit, unde cœpit Jehorami gubernatio: vide 2.Reg.1.17. & 8.16.* 45 Et pacem inierat] *cum Achabo & filio ejus 2.Reg.3.7. quod ſimiliter reprehenſione dignum fuit: unde 2.Chron.19.2. a propheta reprehenditur.* 48 Non erat rex] *inde a temporibus Davidis: 2.Schem.8.14.* 50 Non acquieverat] *primùm: ſed tandem perſuaſus eſt, & male ceſſit. 2.Chron.20.* 52 Biennio] *ſupple imperfecto. nam prior fuit cum Achabo, poſterior cum Jehoramo communis.*

REGUM
LIB. II.

SECUNDUS liber regum continet res geſtas ſedecim Regum Jehudæ, & duodecim regum Jiſraëlis. Eſtq; hiſtoria 320. annorum.

Jehudæ			Jiſraëlis		Capite
Jehoram prorex & rex	12.	ex 2.Reg.8.16	Achazja	1	1.Reg.22.52
Achazja		2.Reg.8.26	Jehoram	11	2.Reg.8.25
Hhathalia	6	2.Reg.11.3.	Jehu	28	2.Reg.10.36
Joaſch	39	2.Reg.12.2.	Jehoachaz	15	2.Reg.13.1.
Amaztja	17	2.Reg.14.2.	Joaſch	16	2.Reg.13.10.
Hhuzzija	52	2.Reg.15.2.	Jarobhham	41	2.Reg.14.23
Jotham	15	2.Reg.15.33	Zecarja		2.Reg.15.8.
Achaz	14	2.Reg.16.2.	Schallum		2.Reg.15.13
Chizkija	29	2.Reg.18.2.	Menachem	10	2.Reg.15.17
Menaſche	55	2.Reg.21.1.	Pekachja	2	2.Reg.15.23
Amon	2	2.Reg.21.19	Pekach	20	2.Reg.15.27
Joſchija	31	2.Reg.22.1.	Hoſcheahh	17	2.Reg.15.30
Joachaz		2.Reg.23.31			
Jehojakim	11	2.Reg.24.1.			
Jehojacin		2.Reg.24.10			
Tzidkija	11	2.Reg.25.1.			
Inde uſque ad Jehojacinem evectum.	26.anni.	2.Reg.25.30			

CAPUT. I.

Moabitarum defectio: Achazjæ morbus & mors, prout ab Elija denuntiata fuerat: & Jehorami fratris ſucceſſio.

1 DEFECIT autem Moab ab Jiſraële poſt mortem Achabi.

2 Cumque cecidiſſet Achazja per quendam clathrum in cœnaculo ſuo quod *erat* Schomrone, ægrotabat: quam ob rem mittens nuntios dixit eis: ite, conſulite Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis, an [a] ſanitatem recepturus ſim ex morbo hoc.

3 Intereà angelus Jehovæ allocutus eſt Elijam Tiſchbitem: ſurge, aſcende obviam nuntiis regis Schomronis, & eloquere eis: an propterea quòd non *eſt* Deus in Jiſraële, vos itis conſultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis?

[a] Heb. rus: ſi 21.8.

4 At proptereà ſic ait Jehova, ex illo lecto quò aſcendiſti non es deſcenſurus: ſed [b]omnino moriturus: deinde [a] abiit Elija.

5 Reverſis itaque nuntiis iſtis ad illum: dixit ad eos: quid revertimini?

6 Qui dixerunt ad eum, quidam aſcendit obviam nobis, qui edixit nobis: abite, revertimini ad regem qui miſit vos, & eloquimini ei: ſic ait Jehova: an proptereà quòd non eſt Deus in Jiſraële tù mittis conſultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis? proptereà ex illo lecto quò aſcendiſti non es deſcenſurus: ſed omnino moriturus.

7 Rurſus dixit ad eos: quis habitus *eſt* viri illius qui aſcendit obviam vobis, & elocutus eſt vobis verba iſta?

8 Quibus dicentibus ad eum, vir eſt [c]piloſus, & cingulo pelliceo accinctus lumbos ſuos: dixit, Elija Tiſchbites eſt.

9 Tum miſit ad eum præfectum quinquaginta [a]cum quinquaginta ſuis: qui aſcendens ad eum (ecce enim conſidebat in vertice cujuſdam montis) edixit ei: ô vir Dei, rex edixit, deſcende.

10 Reſpondens verò Elija allocutus eſt illum præfectum quinquaginta: quòd ſi vir Dei ſum, deſcendat ignis e Cœlo & conſumat te & quinquaginta tuos: illicò deſcendens ignis e Cœlo conſumpſit eum cum quinquaginta ejus.

11 [d] Rurſus itaq; rex miſit ad eum præfectum quinquaginta alterum cum quinquaginta ſuis: qui clamans edicebat ei: ô vir Dei, ſic edixit rex, citò deſcende.

12 Reſpondens verò Elija elocutus eſt eis: ſi vir Dei ſum, deſcendat ignis e Cœlo & conſumat te cum quinquaginta tuis: illicò deſcendens ignis Dei e Cœlo conſumpſit illum cum ſuis quinquaginta.

13 Itaque rex rurſus miſit præfectum quinquaginta tertianis cum ſuis quinquaginta: aſcendenſque venit præfectus quinquaginta iſte tertius, & procidens in genua ſua coram Elija deprecabatur eum ac dicebat ad eum: ô vir Dei pretioſa habeatur quæſo [e] vita mea & vita ſervorum tuorum quinquaginta horum in oculis tuis.

[e] Heb. *animæ: ſic infrà verſu ſequente.*

14 Ecce deſcendens ignis e Cœlo conſumpſit duos pręfectos quinquagenis priores cum quinquagenis eorum: ſed nunc pretioſa habeatur vita mea in oculis tuis.

15 Edixerat autem angelus Jehovæ Elijæ: deſcende cum iſto, ne timeto a facie ejus: quapropter ſurgens deſcendit cum eo ad regem.

16 Dixitque ad eum: ſic ait Jehova, eò quod miſiſti nuntios conſultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis: (an propterea quòd non *eſt* Deus in Jiſraële ad conſulendum verbum ejus?) idcircò e lecto illo quò aſcendiſti non es deſcẽſurus: ſed omnino moriturus.

17 Mortuus itaque eſt ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat Elija, ac regnavit [a]Jehoram pro eo, [a] anno ſecundo Jehorami filii [a]Jehoſchaphati regis Jehudæ: quia non *erat* illi filius.

18 Reliquæ autem res Achazjæ quas fecit: nónne ſunt ſcriptæ in libro [a] Chronicorum regum Jiſraëlis?

ANNOTATIO.

1 Moab] *quem domuerat David 2.Schem.8.2.* 2 Ægrotabat] *at proinde nihil contra Moabitas tentare potuit.* 4 Abiit Elija] *poſt executionem mandati accepti, abiit in verticem montis.* 9 Cùm quinquaginta] *ut vel invitum ad ſe traherent, tanquam miniſtri injuſtitiæ regis: quamobrem non priùs ad regem deſcendit quàm tertia legatione audita ſit ab Angelo confirmatus, infrà ver. 15.* 17 Jehoram] *frater ejus, filius Achabi, infrà 3.1.* Anno ſecundo] *ex quo Jehoram gubernare cœpit ut prorex, qui fuit annus decimus octavus Jehoſchaphati.* 18 Chronicorum] *vide. 1.Reg.11.41.*

CAPUT II.

Elija cam Eliſchahho in via colloquens, Jardene per ſiccum traiecto in cœlum aſſumitur: Eliſchahho ſucceſſore relicto donis cœlitus inſtructo: qui fiſſo ſimiliter Jardene reverſus a prophetis colitur: aquam Jerichuntis curat: & Beth-Elis pueris ſibi illudentibus efficaciter maledicit.

1 DEINDE fuit cum ſublaturus eſſet Jehóva Elijam turbine in Cœlum: & profiſiſceretur Elija cum Eliſchahho Gilgale:

2 Ut diceret Elija ad Eliſchahhum, conſide quæſo hic, quia Jehova mittit me Beth-Elem uſq;: cui dixit Eliſchahh, ut vivit Jehova & vivit anima tua, uon derelinquam te: ita deſcenderunt Beth-Elem.

3 Tunc agreſſi filii prophetarum qui *agebant* Beth-Ele ad Eliſchahhum, dixerunt ad eum: noſtíne hodie Jehovam aſſumpturum dominum tuum a [a]te? qui dixit, etiam ego novi: ſilete.

4 Rurſus dicente ei Elija: conſide quæſo hic Eliſchahh, nam Jehova mittit me Jerichuntem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima tua non derelinquam te: ita venerunt Jerichuntem.

5 Accedentes autem filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte ad Eliſchahhum, dixerunt ad eum: noſtine hodie Jehovam aſſumpturum dominum tuum a te? qui dixit, etiam ego novi: ſilete.

6 Amplius dicente ei Elija: conſide quæſo hic, nam Jehova mittit me ad Jardenem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima tua, non derelinquam te: ita abibant ambo.

7 Quinquaginta quoq; viri e filiis prophetarum, euntes [a]conſtiterunt e regione procul: iſtis ambobus conſiſtentibus ad Jardenem:

8 Cùm Elija aſſumpta toga ſua & convoluta percuteret aquas illas, & diviſæ *cederent* huc & illuc: ita tranſiverunt ipſi ambo per ſiccum.

9 Fuit tandem ipſis tranſeuntibus, ut Elija diceret ad Eliſchahhum: pete, quid faciam tibi, cùm [a]nondũ aſſumor abs te? cui dixit Eliſchahh, ſit ergo, quæſo, [a]portio dupla de tuo ſpiritu penes me.

10 Cui dixit, [b] rem difficilem petiiſti. [a]ſi videris me aſſumi a te, futurum eſt tibi ſic: ſin verò minus, non eſt futurum.

[b] Heb. *difficultatem injeciſti petendo.*

11 Fuit itaq; ipſis pergentibus ambulando colloqui, ut ecce currus igneus & equi ignei ſeparationem facerent inter utroſque: ſic aſcenderet Elija turbine in cœlum.

12 Quod Eliſchahh videns ipſe clamabat: pater mi, pater mi, [a]currus Jiſraëlis & equites ejus:

donec non videret eum amplius : posteà accipiens veſtes ſuas 'laceravit eas in duo fragmenta.

14 Sublataq; toga Elijæ quæ ceciderat ab eo: reverſus conſtitit ad ripam Jardenis.

15 Ubi cùm accipiens togā Elijæ quæ ceciderat ab eo, percuſſiſſet aquas illas, dicens, 'ubi *es* Jehova Deus Elijæ ? etiam iſte cùm percuſſiſſet aquas, diviſæ *ceſſerunt* huc & illuc, ſic tranſivit Eliſchahh.

16 Quod ex adverſo videntes 'filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte dixerunt : quievit ſpiritus Elijæ ſuper Eliſchahhum: quare venientes obviam ei, incurvaverunt ſe ei in terrā uſq;.

17 Et dixerunt ad eum, ecce jam *ſunt* cum ſervis tuis quinquaginta homines ſtrenui : eant quæſo ut quærant dominum tuum : [c] *videndum* ne fortè ſuſtulerit eum ſpiritus Jehovæ, & conjecerit eum in aliquem montium, aut in aliquam vallium : qui dixit, non eſtis miſſuri.

[c] *Eclipſis, qualis eſt Gen. 3.22.*

18 Tandem inſtantibus apud eum, dum differebat : dixit, 'mittite : miſerunt itaq; quinquaginta viros : qui quærentes tribus diebus non invenerunt eum.

19 Itaque reverſis ad eum, cùm ipſe conſideret Jerichunte : dixit ad eos : nónne edixeram vobis : ne eatis ?

20 Tum dicentibus hominibus illius civitatis ad Eliſchahhum : ecce jam habitatio hujus civitatis bona *eſſet*, quemadmodum dominus meus videt : ſed aquæ malæ ſunt, quapropter 'regio facit abortum :

21 Dixit, ſumite mihi phialam novam, & ponite ibi ſalem : qui ſumptam *attulerunt* ei.

22 Tum egreſſus ad ſcaturiginem illius aquæ, injecit illuc ſalem : ac dixit, ſic ait Jehova, ſano aquam hanc, ut non ſit inde deinceps mors aut abortus.

23 Sic ſanata eſt illa aqua uſque in hodiernum diem: ſecundum verbum Eliſchahhi quod locutus fuerat.

24 Poſteà aſcendebat inde Beth-Elem : ipſo autem aſcendente via illa, pueri parvi egreſſi e civitate illa 'illudebant ei dicentes ei, aſcende calve, aſcende calve.

25 Qui cùm retroſpiciens videret eos, maledixit eis 'in nomine Jehovæ : quapropter egreſſæ duæ urſæ & ſylva illius, diſciderunt ex eis quadraginta duos pueros.

26 Unde abiit ad montem Carmeli : & inde reverſus eſt Schomronem.

ANNOTATIO.

7 Conſtiterunt] *ut obſervarent quid eo fieret.* 9 Nondum aſſumor] *dum adhuc verſor in extremo actu adminiſtrationis propheticæ, in qua tu mihi ex Dei mandato ſucceſſurus es, 1. Reg. 19. 16.* Portio dupla] *id eſt, donorum ſpiritualium prærogativa inter prophetas, prout ad functionem novam mihi neceſſaria futura eſt. tranſlata locutio, a jure corporali primogenitorum Deut. 21.17. ad dona ſpiritus.* 10 Rem difficilem] *id eſt, quæ non humanitus datur: ſed divinitus: & raro contingit.* Si videris] *quaſi dicat, ne expectato a me: ſed ab eo qui me aſſumpturus eſt: ac proinde ſignum ejus attentè obſervato, ut de donis ad vocationem tuam confirmeris.* 12 Currus Jiſraëlis] *id eſt, vis & robur Jiſraëlis : metaphora.* Laceravit] *lugens magiſtrum.* 15 Ubi es Jehova] *id eſt, qui adfuiſti Elijæ in ſimili actione, ſuprà ver. 8.* 16 Filii prophetarum] *de quibus ſuprà ver. 7.* 18 Mittite] *per conceſſionem, importunitate ipſorū victus.* 20 Regio facit abortum] *hoc eſt, neque hominum & animantium fœtus, neque terræ fructus ad juſtam maturitatem pervenire ſinit: nam in toto tractu Jerichuntino unus tantùm fons erat: vide Joſephum de bello Judaico lib. 5.* 24 Illudebant ei] *non tantùm in contemptum perſonæ : ſed etiam functionis propheticæ, ut qui idololatriam, quæ Beth-Ele exercebatur ab ipſis incunabulis imbibiſſent.* 25 In nomine Jehovæ] *cui ipſi illudebant in propheta.*

CAPUT IJI.

Jehoram Jiſraëlita contra rebelles Moabitas proficiſcens cum Jehoſchaphato & rege Edomæorum, ſiti in itinere valde premitur : Sed Eliſchahhi miniſterio aqua ſubminiſtratur & victoria promittitur. Severum anathematis judicium in Moabitas decernitur quòd victores exequuntur poſtridie: donec cognita Moabitarum obſtinatione de expugnando oppido deſperantes, domum revertuntur.

1 ITAQUE Jehoram filius Achabi regnare cœpit ſuper Jiſraëlem Schomrone, anno 'decimo octavo Jehoſchaphati regis Jehudæ : regnavitq; 'duodecim annis.

2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ : ſed non ſicut pater ipſius & ſicut mater ipſius : nam abſtulit ſtatuam Bahhalis quam fecerat pater ipſius.

3 Veruntamen peccatis Jarobhhami filii Nabati, quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem, adhæſit : non receſſit [a] ab ullo eorum.

[a] Heb. *ab eo: ſyllepſis.*

4 Meſchahh autem rex Moabitarum erat pecuarius : penderatque regi Jiſraëlis centena millia agnorum, & centena millia arietum lanatorum.

5 Sed fuerat cùm moreretur Achab : ut deficeret rex Moabitarum a rege Jiſraëlis.

Sup. 1.1.

6 Quapropter egreſſus rex Jehoram die illa Schomrone recenſuit totum Jiſraëlem.

7 Et abiens miſit ad Jehoſchaphatum regem Jehudæ qui dicerent : Rex Moabitarum defecit a me : profecturúſne es mecum contra Moabitas in prȩlium ? qui dixit aſcendam : ſicut ego, ſic tu : ſicut populus meus, ſic populus tuus : ſicut equi mei, ſic equi tui *ſint*.

Sic. 1. *Reg.* 22.4.

8 Dicenti verò, quanam via aſcenſuri ſumus? dixit, 'viâ deſerti Edomæorum.

9 Profecto itaque rege Jiſraëlis cum rege Jehudæ & rege 'Edomæorum, circumiverunt itinere ſeptidui : deinde non erat aqua pro exercitu, & pro jumentis quæ [b] ſequebantur veſtigia eorum.

[b] *Heb. qu erant in pe- dibus eor ut Ex. 11.*

10 Quapropter dixit rex Jiſraëlis : eheu quòd vocavit Jehova tres hos reges, ut traderet eos in manum Moabitarum.

11 Dixit verò Jehoſchaphat : an non *eſt* hîc propheta Jehovæ ut conſulamus Jehovam ex eo ? cui reſpondens unus ex ſervis regis Jiſraëlis dixit : eſt hîc Eliſchahh filius Schaphati qui 'infundebat aquam manibus Elijæ.

12 Dicente verò Jehoſchaphato : 'eſt apud eum verbum Jehovæ : deſcenderunt ad eum rex Jiſraëlis & Jehoſchaphat ac rex Edomæorum.

13 Sed dixit Eliſchahh ad regem Jiſraëlis,

quid mihi [c] tecum *eſt*: abi ad ' prophetas patris tui & ad prophetas matris tuæ: cui dixit rex Jiſraëlis: ne *iſta dicite*, quandoquidem vocavit Jehova ' tres reges hos, ut tradat eos in manum Moabitarum.

14 Tum dixit Eliſchahh, ut vivit Jehova exercituum antequem adſto, niſi [d] perſonam Jehoſchaphati regis Jehudæ ſuſciperem: non intuerer te neque aſpicerem te.

15 Sed nunc aſſumentes *adducite* mihi 'fidicinem: ſic fuit cùm pulſaret fidicen, ut adeſſet ei 'manus Jehovæ:

19 Et diceret ſic ait Jehova: [e] faciendæ *ſunt* in valle hac multæ foſſæ.

17 Nam ſic ait Jehova, non [f] ſenſuri eſtis ventum, neque viſuri eſtis pluviam: tamen vallis iſta implebitur aqua: unde bibatis vos, pecoraque veſtra & jumenta veſtra.

18 Et leve hoc *viſum eſt* in oculis Jehovæ: nam traditurus eſt Moabitas in manum veſtram.

19 'Quorum percutite omnem civitatem munitam, & omnem civitatem lectam, omnemque arborem bonam dejicite, & omnes fontes aquæ obthurate: omnem deniq; poſſeſſionem bonam afficitote lapidibus.

20 Fuit autem mane, cùm ' tempus eſſet offerendi munus, ut ecce aqua veniret a via Edomææ: & impletur terra illa aquâ.

21 Moabitæ vero omnes audierant aſcendere iſtos reges ad pugnandum contra ſe: quapropter convocati fuerant ab omni ' accingente ſe *primum* cingulo & deinceps, ſtabantque in termino ſuo.

22 Itaq; ſurgentes mane, ſole jam orto ſuper aquam illam: cùm viderent Moabitæ ex adverſo illam aquam rubentem ut ſanguinem:

23 Dixerunt, ſanguis eſt: [g] omnino deſolaverunt ſe reges iſti, & percuſſerunt [h] alter alterum: quapropter nunc ad prædam, ô Moabitæ.

24 Cumq; perveniſſent ad caſtra Jiſraëlis, ſurgentes Jiſraëlitæ percuſſerunt Moabitas, ita ut fugerint a facie ipſorum: & [i] perrexerunt percutere Moabitas etiam in ipſa *regione eorum*.

25 Nam civitates eorum deſtruxerunt, & quãque poſſeſſionem bonam injectis quiſque lapidibus ſuis impleverunt, & quemque aquæ fontem obthurarunt, ac quamque arborem bonam dejecerunt, 'donec Kir-Chareſetæ reliquos facerent *Moabitæ* ' lapides ejus: quapropter divertentes funditores quatiebant eam.

26 Videns autem rex Moabitarum prævalere ſibi [k] hos bellatores, (nam acceperat ſecum ſeptingentos viros ſtringentes gladium, ut perrumperent per regem Edomæorum: ſed non potuerant).

27 Accepit filiium ſuum primogenitum qui regnaturus erat pro ipſo, & obtulit eum in holocauſtum ſuper murum ipſum: adeò erat fervor magnus contra Jiſraëlitas: ' quare profecti ab eo reverſi ſunt in regionem ſuam.

[g] Heb. *deſolando deſolarunt ſe.*

[h] Heb. *vir ad proximum ſuum.*

[i] Heb. *& percußerunt in ea, etiam percutiendo Moabitas.*

[k] Heb. *hujus belli* milites.

* *Corrigendũ*, ejus, *id eſt*, *regis Edomæorum. vide Hbamos.* 1. 16. *in Annotat.*

ANNOTATIO.

1 Decimo octavo] *qui idem poſterior fuit Achazjæ.* Duodecim annis] *imperfectis.* 8 Via deſerti] *non recta, ut illos a tergo adoriamur.* 9 Rege Edomæorum] *i. prorege beneficiario Jehoſchaphati, infrà* 8.20. 11 Infundebat aquam] *i. miniſtrabat: ſynecdoche.* 12 Eſt apud eum] *i. proculdubio habebit quod nomine Dei exponat.* 13 Prophetas patris &c.] *i. prophetas Bahhalis & luci*, 1. *Reg.* 18,19. Hos tres reges] *quaſi dicat, non tantùm de me agitur: ſed etiam de his duobus, quos magni facis,* 15 Fidicinem] *cujus opera perturbatus ipſius animus ex præſentia impii regis Jiſraëlitarum ſedaretur, & ſpirituali carmine compararetur ad cœleſtia prædicenda, ſicut aliorum ad ea percipienda.* Manus Jehovæ] *i. vis prophetica, ſive donum prophetandi: metonymia.* 19 Quorum percutite omnem civitatem] *quaſi dicat, omnia anathemati devovete, ut qui non tantùm a regno: ſed etiam a religione defecerunt: vide Deu.* 13 12. 20 Tempus offerendi munus] *vide* 1. *Reg.* 18.29. 21 Accingente ſe primùm] *novitio tyrocinium armorum exercente.* 25 Donec Kirchareſetæ] *id eſt, reliquiæ Moabitarũ eò ſe recipientes impedirent, ne ſicut cæteræ deſtrueretur.* Lapides ejus] *i muros: metonymia: ab illis enim vim Jiſraëlitarũ propulſabant.* 27 Quare profecti] *i. cùm viderent tantam obſtinationem in Moabitis: ac proinde de potiunda urbe deſperarent, ab imperato anathemate perficiendo deſtiterunt diffidentia.*

CAPUT IIII.

Eliſchahhi miracula: aucti olei apud viduam prophetæ: exhibiti & excitati a mortuis filii Schunamitidis hoſpitæ ſuæ: & pultis ex amara dulcis factæ, denique panum viginti in multorum alimentum ſubminiſtratorum, deſcribuntur.

1 MULIER autem quædam ex uxoribus filiorum prophetarũ clamabat ad Eliſchahhum dicens, ſervus tuus vir meus mortuus eſt: tu verò noſti, ſervum tuum timuiſſe Jehovam: creditor autem venit ad rapiendũ duos natos meos ſibi in ſervos.

2 Ad quam dixit Eliſchahh: quid facturus ſum tibi? indica mihi: quid *eſt* tibi domi? quæ dixit, non *eſt* ancillæ tuæ quicquam domi, niſi lecythus olei.

3 Qui dixit, abi, pete tibi vaſa foris ab omnibus vicinis tuis: vaſa vacua, 'ne pauca petito.

4 Tum ingreſſa occludito fores tibi & filiis tuis, deinde infundito in omnia vaſa illa, & quod plenum fuerit ' amoveri jubeto.

5 Itaq; abiens ab eo, cùm occluſiſſet fores ſibi & filiis ſuis: ipſis admoventibus ad illam, infundebat illa.

6 Fuitq; cùm plena eſſent vaſa illa: & edicente ea filio ſuo admove mihi adhuc vas: dixiſſet ad eam nullum præterea *eſt* vas; ut ' conſiſteret oleum.

7 Tunc illa veniens indicavit viro Dei: qui dixit, abi, vende iſtud oleum & repende creditori tuo: tu verò cum filiis tuis vivito e reliquo.

8 Præterea fuit quodam die, cùm pertranſiret Eliſchahh ' Schunemum, ut ibi 'mulier *quædam* magna prehenderet eum ad ſumendum cibum: unde fuit quoties tranſibat, *ut* diverteret eodem ad ſumendum cibum.

9 Dixit enim illa ad virum ſuum: ecce quæſo novi virum Dei ſanctum hunc eſſe: qui tranſit per nos jugiter.

10 Faciamus, quæſo, cœnaculum parvum mu-

ro, ubi ponamus illi lectum & menſam, ſellam quoque & lucernam: eſtoq; cùm venerit ad nos *ut* divertat eô.

11 Fuit deinde quodam die, quo venerat illuc: cùm divertens ad cœnaculum illud cubaſſet ibi:

12 Ut ediceret Gechazi puero ſuo, voca Schunamitidem iſtam: quam ille vocavit, ut ſiſteret ſe ' coram illo.

13 ('Edixerat enim illi, dic jam ad eam: ecce [a] ſollicita fuiſti erga nos tota ſollicitudine iſta, quid faciendum eſt tuâ cauſâ? éſtne loquendum tuâ cauſâ ad regem, aut ad præfectum militiæ? quæ dixerat, ' in medio populi mei ego habito.

14 Dicenti verò Eliſchahho, quid ergo faciendum eſt ejus cauſâ? dixerat Gechazi, utiq; filius non *eſt* ei, & vir ejus *eſt* ſenex).

15 Dicente ergo advoca eam, cum vocaſſet eam, ſtitit illa ſe ad portam illius.

16 Et dixit ille, ' hac ipſa tempeſtate, cùm hoc tempus vigebit, tu amplexatura eſt filium: quæ dixit, ' ne, domine mi vir Dei, ne mentiaris ancillę tuæ.

17 Itaque concepit mulier illa, ac peperit filium ea ipſa tempeſtate: cùm vigeret illud tempus quo allocutus fuerat eam Eliſchahh.

18 Deinde crevit infans ille: fuitq; quodam die, cùm egreſſus eſſet ad patrem ſuum apud meſſores,

19 Ut diceret ad patrem ſuum, caput meum, caput meum: qui edixit puero, refer illum ad matrem ſuam.

20 Is referens eum, adduxit ad matrem ejus: ſuper cujus genua cùm ſediſſet uſque ad meridiem, mortuus eſt.

21 Tunc ſurſum deportans illa, collocavit eum ſuper lectum viri Dei: & includens eum, egreſſa eſt.

22 Deinde accerſivit virum ſuum dicens, mitte mihi quæſo unum e pueris, & unam aſinarum: ut excurram uſque ad virum Dei: deinde revertar.

23 Qui dixit, quare itura es ad eum hodie, ' cùm non ſit novilunium neq; ſabbathum? quæ dixit, [b] quieto animo *eſto*.

24 Deinde inſtrata aſina edixit puero ſuo, duc & abi: equitando ' ne inhibeto meâ cauſâ, niſi edixero tibi.

25 Sic abiens illa pervenit ad virum Dei in montem Carmeli: fuit autem cùm videret eam vir Dei procul, ut ediceret Gechazi puero ſuo, ecce Schunamitis illa.

26 Nunc currens quæſo obviam ei, dic ei: *éſt*ne pax tibi? *éſt*ne pax, viro tuo? *éſt* ne pax nato? quæ dixit, quieto animo *eſto*.

27 Cumque perveniſſet ad virum Dei in montem, ' prehendit pedes ejus: accedenti autem Gechazi ad depellendum eam, edixit vir Dei, ſine eam, nam animus ejus amaritudine affectus eſt in ea: quod Jehova celavit me, neque indicavit mihi.

28 Dicente verò illa, ' an petieram filium a domino meo? an non dixeram: ne fallas me?

29 Edixit Eliſchahh Gechazi, ' accinge lumbos tuos, & ſumpto ſcipione meo in manum tuam abi: ſi quem inveneris, ' ne [c] ſalutato eum: & ſi quis te ſalutaverit, ne reſpondeto ei: & ' ponito ſcipionem meum ſuper faciem pueri.

30 Sed dixit mater pueri: ut vivit Jehova & vivit anima tua non derelinquam te: quare ſurgens ſecutus eſt eam.

31 Gehazi autem anteceſſerat eos, & poſito ſcipione ſuper faciem pueri, ' nulla *erat* vox neque ulla attentio: quapropter revertens obviam illi, indicavit illi dicens: non evigilavit puer.

32 Tum ingreſſus eſt Eliſchahh domum illius: ecce autem puer mortuus, collocatus erat ſuper lectum ipſius.

33 Quò ingreſſus occluſit fores poſt utrunq; & ſupplicavit Jehovam.

34 Deinde conſcendens *lectum* ' incubuit puero, & imponens os ſuum ori ejus, & oculos ſuos oculis ejus, & volas ſuas volis ejus, extendit ſe ſuper eum: ut incaleſceret caro pueri.

35 Poſtea rurſus ibat per domum [d] modò huc modò illuc, & conſcendens extendebat ſe ſuper illum: tandem ſternutavit puer uſq; ſepties, & aperuit puer oculos ſuos.

36 Tum inchamans Gechazin edixit, advoca Schunamitidem iſtam: qui cùm advocaſſet eam, venit ad illum: & dixit *Eliſchahh*, defer filium tuum.

37 Itaque ingreſſa eſt, & ' procidens ad pedes ejus incurvavit ſe verſus terram: deinde deferens filium ſuum exivit.

38 Eliſchahho autem reverſo ' Gilgalem, cùm fames eſſet in ea terra, & filii prophetarum ſederent coram eo: edixit puero ſuo, diſpone ollam iſtam magnam, & coque pultem pro filiis prophetarum.

39 Egreſſus verò quidam in agrum ad colligendum olera, invenit ' vitem agreſtem, colligitq; ex ea collocynthidum agreſtium plenam veſtem ſuam: & veniens conciſſas poſuit in ollā pultis: non enim ' noverant.

40 Poſtea infuderunt hominibus ut comederent: ſed fuit comedentibus illis ex ea pulte, ut clamantes ipſi dicerent, mors *eſt* in olla iſta, vir Dei: & non poſſent comedere.

41 Qui dixit, at ſumentes *afferte* farinam, projecitq; in ollā: poſteà dixit, infunde huic populo & comedant: nec fuit quicquam mali in olla.

42 Intereà quidam veniens e planitie ' Schaliſchæ attulit ad virum Dei panes primitiarum, viginti panes hordeaceos, & ſpicas recentes cum gluma ſua: itaque edixit, appone huic populo ut comedant.

43 Dixit verò miniſter ejus, quid apponerem hoc centum viris? rurſus edixit, appone huic populo, ut comedant (ſic enim edixit Jehova) [e] abundè & reliquum faciant.

44 Quo apponente eis: comederunt, & reliquum fecerunt ſecundum verbum Jehovę.

[a] Heb. *trepidaſti ad nos tota trepidatione iſta.*

[b] Heb. *pax: ſic ver.* 26.

ANNOTATIO.

3 Ne pauca petito] *id eſt, ſive a te, ſive ab aliis: cura ut vaſorum copiâ inſtructa ſis.* 4 Amoveri jubeto] *id eſt, per filios ſeponito.* 6 Coſiſteret] *id eſt, augeri deſineret.* 8 Schunemum] *vide Jehoſ.* 19.18. Mulier magna] *genere & facultatibus, ut ſequentia oſtendunt.* 12 Coram illo] *id eſt, Eliſchahho.* 13 Edixerat illi] *id eſt, miniſtro ſuo.* In medio populi mei habito] *id eſt, amicè cum omnibus popularibus meis vivo: adeò ut illorum cauſa nihil habeam quod apud iſtos conquerar.* 16 Hac ipſe tempeſtate] *vide Gen.* 18.10. *&* 14. Ne domine mi] *verba ſunt deprecantis: quaſi dicat, faxit Deus ut quod dixiſti*

dixiſti irritum non fiat. 23 Cum non ſit novilunium] *qui dies ordinarii ſunt ad conſulendum Deum & verbum ejus audiendum : nam in regno Jiſraëlis, ubi religio corrupta erat, pii huc illuc ad conſulendum prophetas diſcurrebant.* 24 Ne inhibeto] *id eſt, continenter pergito.* 27 Prehendit pedes &c.] *vide 1.Schem.25.23.* 28 An petieram] *quaſi dicat, priore conditione mea contenta non petebam filium : ſed ultrò a te promiſſum, mihi divinitus dari & conſervari petieram: nunc autem quia recepiſti te præſtiturum petitionem meam ſup.ver.13.& ſequentibus: in eadem petitione perſto.* 29 Accinge lumbos tuos] *expeditè iter facturus.* Ne ſalutato] *ſynecdoche: id eſt, ne colloquitor cum eo, quòd ſit tibi in mora : ſic Luc.10.4.* Ponito ſcipionem] *quo ſigno Gechazi confirmabatur de virtute Dei ipſi affutura ad preces Eliſchahhi, cujus erat ſcipio.* 31 Nulla erat vox] *id eſt, nullum apparuit in puero reſtitutæ vitæ ſignum: non quòd Eliſchahh falſus fuerit opinione ſua, cùm baculum tradidit miniſtro: ſed quia ad importunum mulieris juramentum conſilium mutare eſt coactus.* 34 Incubuit puero] *vide 1.Reg.17.21.* 37 Procidens] *cum ſubmiſſione gratias agens.* 38 Gilgalem] *unde cum Elija profectus fuerat, ſup.2.1.* 39 Vitem agreſtem] *id eſt, colocynthidem, quam Hhebræi a forma ſic vocabant.* Non noverant] *quâ naturâ eſſent.* 42 Schaliſchæ] *vide 1.Schem.9.4.*

CAPUT. V.

Nahhaman Syrus per Eliſchahhum mundatus lepra ad Deum convertitur: & Gechazi propter interverſam Nahhamani clam Eliſchahho pecuniam, divinitus ipſe cum poſteris lepra afficitur.

1 NAHHAMAN autem præfectus militiæ regis Syriæ erat vir magnus apud dominum ſuum, & [a] perſona accepta : quia per eum ediderat Jehova ' ſalutem Syriæ: ſed vir iſte valens robore erat leproſus.

2 Cumq; Syri turmales, egreſſi captivam abduxiſſent e terra Jiſraëlis puellam parvam: [b] quæ fuit adminiſtra uxori Nahhamanis:

3 Dixit illa ad heram ſuam: utinam dominus meus eſſet coram propheta illo qui *habitat* in Schomrone: tum [c] reſtitueret eum a lepra ejus.

4 Itaque veniens indicavit domino ſuo, dicendo: [d] hæc & talia locuta eſt puella iſta, quæ eſt e terra Jiſraëlis.

5 Cui dicente rege Syriæ : age, abi, & mittam literas ad Regem Jiſraëlis : abiens accepit in manu ſua ' decem talenta argenti, & ſex millia aureorum, ac decem mutandas veſtes.

6 Et attulit literas ad regem Jiſraëlis, quibus dicebat: ' nunc ergo, cùm pervenirent hæ literæ ad te, ecce mitto ad te Nahhamanem ſervum meum, ut reſtituas eum a lepra ejus.

7 Fuit verò, cùm legiſſet rex Jiſraëlis illas literas, ut lacerans veſtimenta ſua, diceret: an Deus ſum ad morte afficiendum, & ad reſtituendum vitæ, quod iſte mittit ad me ut reſtituam virum a lepra ſua? at profectò cognoſcite, quæſo, ac videte, iſtum fabricari ſibi occaſionem contra me.

8 Sed fuit cùm audiviſſet Eliſchahh vir Dei Regem Jiſraëlis laceraſſe veſtimenta ſua, ut mitteret indictum regi :, quare laceraſti veſtimenta tua? veniat jam ad me, & experietur prophetã eſſe in Jiſraële.

9 Venit itaq; Nahhaman cum equis ſuis & cum curru ſuo, ac ſubſtitit ad portam domus causá Eliſchahhi.

10 'Sed miſit ad eum Eliſchahh nuntium, dicentem: abi & lavato te [e] ſepties in Jardene : ſic [f] reſtituetur caro tua tibi, & mundus eris.

11 Tum effervescens Nahhaman abibat: dicebat enim, ecce dicebam, [g] procul dubio exiturus eſt ad me, & conſiſtens invocaturus nomen Jehovæ Dei ſui, & agitaturus manum ſuam in ipſo loco: ut reſtituat leproſum.

12 An non melior *eſt* [h] Abana & [i] Pharphar flumina Damaſci omnibus aquis Jiſraëlis? an non poſſem lavare me illis ut mundus eſſem? ſic converſus abibat cum æſtuante ira.

13 Accedentes verò ſervi ejus allocuti ſunt eum ac dixerunt : [k] domine mi, *ſi* rem magnam iſte propheta edixiſſet tibi, an non facturus fuiſſes? quanto igitur magis cùm edicit tibi, lava te ut mundus ſis?

14 Itaq; deſcendens immerſit ſe in Jardenem ſepties, ſecundum verbum viri Dei : & reſtituta eſt caro ejus, ut caro pueri parvi, & mundus factus eſt.

15 Tum reverſus ad virum Dei, ipſe cum [l] omnibus copiis ſuis, venit & ſtitit ſe coram eo, dicens: ecce jam novi nullum eſſe Deum in tota terra ' niſi in Jiſraële: quare nunc accipe quæſo [m] munus a ſervo tuo.

16 Dixit verò *Eliſchahh*, ut vivit Jehova ante quem ſto, non ſum accepturus : & quamvis inſtaret apud eum ut acciperet, renuit.

17 Cui dixit Nahhaman, [n] ſaltem ' detur quæſo ſervo tuo duorum mulorum onus e terra : non enim eſt facturus amplius ſervus tuus holocauſtum aut ſacrificium diis alienis: ſed Jehovæ.

18 Hac in re condonet Jehova ſervo tuo: cùm ingreditur dominus meus ædes Rimmonis ut incurvet ſe ibi, quia is nititur manu mea, ſimiliter incurvo me in æde Rimmonis : hoc incurvare meum in æde Rimmonis condonet quæſo Jehova ſervo tuo, in hac re.

19 Sed dixit ei Eliſchahh, abi cum pace: ita abierat ab eo ' exiguum ſpatium terræ:

20 Cùm ' diceret Gechazi miniſter Eliſchahhi viri Dei: ecce cohibuit ſe dominus meus apud Nahhamanem Syrum iſtum, ne acciperet e manu ejus id quod adduxerat : ſed ut vivit Jehova, curram poſt eum ut accipiam ab eo aliquid.

21 Itaque perſecutus eſt Gechazi Nahhamanem : quem videns Nahhaman accurrentem poſt ſe, deſiliit e curru ſuo obviam ei, ac dixit: [o] proſperéne?

22 Qui dixit: proſperè, dominus meus mittit me ad dicendum : ecce jam modò venerunt ad me duo pueri a monte Ephrajimi e filiis prophetarum: da quęſo pro eis talentum argenti & duas mutandas veſtes.

23 Cui dixit Nahhaman: acquieſce, cape duo talenta: inſtititq; apud eum, ut ligaret duo talenta argenti in duobus loculis, & duas mutandas veſtes : quæ tradidit duobus pueris ſuis, ut ferrent ante illum.

24 Sed cùm pervenit ad clivum, accipiens e manu eorum depoſuit in quadam domo : poſtquam dimiſiſſet homines illos & abiviſſent.

25 Deinde ipſe ingreſſus cùm ſiſteret ſe Domino

[l] Heb. *cum totis caſtris ſuis.*

[m] Heb. *benedictionem.*

[n] Heb. *ſi non* accepturus es: *ſic 2. Schē. 13.26.*

[o] Heb. *an eſt pax : ſic ver. 22.*

no ſuo, dixit ad eum Eliſchahh : undénam Gechazi ? qui dixit , non ivit ſervus tuus huc aut illuc.

[p] Heb. *cor meum.* *Sup.ver.21.*

26 Dixit verò ad eum *Eliſchahh* : * non abierat [p] animus meus , cùm converteret ſe vir a curru ſuo obviàm tibi : an tempus erat * accipiendi argentum, aut accipiendi veſtes, aut oleas, aut vineas, aut greges, aut armenta, aut ſervos, aut ancillas?

27 Idcirco * lepra Nahhamanis adhæreto tibi & ſemini tuo in ſeculum: ſic egreſſus eſt a conſpectu ejus affectus lepra *alba* ſicut nix.

ANNOTATIO.

1 Salutem Syriæ] *id eſt, regnum ab hoſtibus conſervavit.* 5 Decem talenta] *paulo minus decem millibus dalerorum.* Sex millia aureorum] *ſiclorum, id eſt, quindecies mille daleros.* 6 Nunc ergo] *paralepſis: nam tantùm ea literarum pars recitatur, quæ petitionis ſummam continet, ut Gen. 3.1.* 15 Niſi in Jiſraële] *i. niſi eum qui ab Jiſraëlitis colitur.* 17 Detur quæſo] *hic Nahhamã de vero Deo perſuaſus, duo poſtulat ex zelo Dei profecta: ſed non ſecundũ ſcientiam: nam zelus Dei eſt, quo dicit: nõ eſt facturus ſervus tuus &c. a ſcientia vero alienũ: primùm quod petit ut ſibi terrã deportare liceat, ſuper qua ſacrificet: nam neq; terræ per ſe hærebat ſanctitas: neq; * alibi quàm Jeruſchalaimis ſacrificare fas erat. Deinde quòd petit ut Deus condonet officioſam, ut ipſe exiſtimabat, ſervitutem corã rege.* 19 Abi cum pace] *quaſi dicat, quieto animo eſto: & ne ſis ſollicitus de iſtis rebus, quæ nihil ad pacem conſcientiæ tuæ faciunt: ſed potius illam turbaturæ eſſent, & Deum in te provocaturæ. Sic 1. Schem. 1.17. & ſuprà 4.23. & 26.* Exiguum ſpatium] *vide Gen. 35.16.* 20 Diceret] *cum animo ſuo, ut ſuprà ver. 11.* 26 Non abierat] *id eſt, aderat præſens.* Accipiendi argentum] *id eſt, quicquam: ſynecdochicos omnia dona intelligit.* 27 Lepra Nahhamanis] *id eſt, eodem genere lepræ corripitor quo ille laboravit. Eſt autem prophetica denuntiatio divini judicii in eum & poſteros ejus ad deteſtationem ſceleris: mentiebatur enim Spiritui Sancto, ut Ananias & Sapphira Actorum 5.*

CAPUT. VI.

Eliſchahhi tria miracula: revocatæ ſecuris e flumine: retectarum inſidiarum quas ſtruebant Syri: & deluſi ac capti ab eo Syrorum exercitus, qui ad capiendum eum venerant, deſcribuntur: Deinde ex obſidione Schomronis fames, cum prædictione ſubitæ & maximæ abundantiæ.

[a] Heb. *anguſtus eſt præ nobis.*

1 DIXERUNT autem filii prophetarum ad Eliſchahhum: ecce jam hic locus, ubi nos conſidemus coram te, [a] anguſtior eſt, quàm ut nobis ſit ſatis.

2 Abeamus quæſo uſque ad Jardenem, ut accipientes inde quiſque tignum unum, paremus nobis illic locum ubi habitemus: qui dixit, abite

3 Dicente verò uno illorum: acquieſce quæſo & i cum ſervis tuis: dixit, ego iturus ſum.

4 Itaque ivit cum eis : & cùm veniſſent ad Jardenem, cædebant ligna.

5 Fuit autem illorum uno dejiciente tignum etiam cum ferro, *ut ferrum* caderet in aquam : quapropter exclamabat dicens Eheu domine mi: eſt enim [b] commodatum.

[b] Heb. *petitum commodato.*

6 Cui dixit vir Dei, quô cecidit ? cumq; oſtendiſſet ei locum, præcidens lignum injecit illuc: ita fecit ut enataret ferrum.

7 Deinde dixit, tolle tibi: qui extendens manum ſuam recepit illud.

8 PRAETEREA cùm rex Syriæ gereret bellum contra Jiſraëlitas, & conſilium iniret cum ſervis ſuis dicendo, apud locum * cujuſdam N. erit metatio mea:

9 Mittebat vir Dei ad regem Jiſraëlis dicendo: cave tibi ne tranſeas per locum illum: nam ibi Syri * inſidiantur.

10 Quare mittebat rex Jiſraëlis ad locum de quo dixerat ipſi vir Dei, & monuerat ipſum ut caveret ſibi illic: [c] non ſemel neque bis.

[c] Heb. *nõ una nec duab.* vicibus: i. *perſæpe: liptote.*

11 Perturbato itaque animo regis Syriæ ſuper re hac: inclamans ſervos ſuos dixit ad eos : annon indicaretis mihi, quis ex noſtris ad regem Jiſraëlis *retulit* ?

12 Cui dixit unus e ſervis ejus, * non domine mi rex : ſed Eliſchahh propheta ille , qui *eſt* in Jiſraële, indicat regi Jiſraëlis verba ipſa quæ loqueris in conclavi cubilis tui.

13 Tum dixit: ite & videte ubi nam eſt, ut mittens capiam eum: nuntiatumque eſt ei, dicendo: ecce eſt * Dothane.

14 Miſit itaque illuc equos & currus, ac copias [d] numeroſas: quæ venientes noctu, cinxerunt obſidione civitatem illam.

15 [e] Mane autem miniſter viri Dei ſurgens, cùm exiret, & ecce copiæ circumdabant civitatem, & equi & currus: dixit puer ejus ad eum: eheu domine mi, quo modo faciemus?

16 Cui dixit, ne metuito: nam plures *ſunt* qui nobiſcum quàm qui cum illis *ſunt.*

17 Et orans Eliſchahh dixit: ô Jehova * aperi quæſo oculos ejus ut videat: & aperiens Jehova oculos pueri illius, vidit quòd ecce mons ille plenus *erat* equis & curribus igneis circa Eliſchahhum.

18 Cumque deſcenderant ad eum, oravit Eliſchahh Jehovam ac dixit : percute quæſo gentem iſtam * ſubito ſcotomate: qui percuſſit eos ſubito ſcotomate ſecundum verbum Eliſchahhi.

19 Tum dixit ad eos Eliſchahh: * non *eſt* hæc via, neq; hæc eſt civitas illa: ſequimini me & ducam vos ad virum illum quem quæritis: ſic duxit eos Schomronem.

20 Fuit autem cum ingreſſi eſſent Schomronem, dicente Eliſchahho: ô Jehova aperi oculos iſtorum, ut videant: ut aperiret Jehova oculos eorum, & viderent quòd ecce eſſent in medio Schomronis.

21 Dicebat verò rex Jiſraëlis ad Eliſchahhum cùm videret eos : percutiámne ? percutiam pater mi?

22 Qui dixit: ne percutito : * an quos captivos abduceres gladio tuo & arcu tuo, *eos* percuteres? propone panem & aquam illis, ut comedent & bibant : deinde abeant ad dominum ſuum.

23 Itaque apparavit eis apparatum magnum: qui cùm comediſſent & bibiſſent, ac dimiſiſſet eos, abierunt ad dominum ſuum : * neq; perrexerunt deinceps turmæ Syrorum invadere ter-

ram Jiſraëlis.

24 Sed fuit poſteà, ut congregans Ben-hadad rex Syriæ totum exercitum ſuum: aſcenderet & obſideret Schomronem.

25 Ideoque eſſet fames magna Schomrone, dum ecce obſidebant eam: adeò ut eſſet caput aſini ' octogenûm *ſiclorum* argenti, & ' quarta pars, ' venter ipſe *qui eſt* in cavo columbarum ' quinûm *ſiclorum* argenti.

26 Fuitque rege Jiſraëlis tranſeunte ſecundum murum: ut mulier *quædam* clamaret ad eum, dicens: ſerva, domine mi rex.

27 Qui dixit, ' ne ſervet te Jehova: unde ſervarem te? an ex area? aut ex torculari?

28 Dixit prætereà ei rex: quid tibi *eſt*? quæ dixit, mulier iſthæc dixerat ad me: da filium tuum ut comedamus eum hodie, filium autem meum comedemus cras.

29 Coximus itaque filium meum, & comedimus eum: ſed cùm dicerem ad eam die alio, da filium tuum ut comedamus eum, abſcondit filium ſuum.

30 Fuit verò cùm audiſſet rex verba mulieris illius, ut laceraret veſtimenta ſua, dum tranſiret ſecundum murum: quod cùm vidiſſet [f] populus intra civitatem: ecce ' cilicium impoſuit carni ſuæ.

31 ' Quapropter dixit rex: ita faciat mihi Deus & ita pergat, ſi manſerit caput Eliſchahhi filii Schaphati in eo hodie:

32 (Eliſchahh autem ſedebat domi ſuæ, & ſeniores ſedebant cum eo:) & miſit ' quendã [g] ex adſtantibus ſibi: cùm nondum veniſſet nuntius iſte ad ipſum, ipſe jam dixerat ad ſeniores, pervidetíſne ut mittit filius ' occiſoris iſte qui auferat caput meum? videte cùm ingredietur nũtius iſte, occludite fores & ' comprimite eum in ipſis foribus: ' an non ſtrepitus pedum domini ejus ſequitur eum?

[g] Heb. *ex ante ſe.*

13 Adhuc ipſo loquente cum illis, ecce nuntius ille deſcendit verſus eum: & ' dixit, ecce ' hoc malum *ſit* a Jehova, quod confiderem Jehovæ amplius?

34 ' Dixit verò Eliſchahh: audite verbum Jehovæ: ſic ait Jehova, [h] hoc tempore cras, ſatum ſimile ſiclo, & bina ſata hordei *venient* ſiclo, in porta Schomronis.

[h] Heb. *ſecundum hoc tempus.*

35 Reſpondit autem viro Dei dux ille, cujus manu rex nitebatur, ac dixit: ſi Jehova faceret ' cataractas in cœlis, an poſſet eſſe res iſta? cui dixit *Eliſchabh*: ecce tu id viſurus es oculis tuis, ſed ex eo non es eſurus.

ANNOTATIO.

8 Cujuſdam N.] *vide Ruth.* 4.1. 9 Inſidiantur] *de Syris loquens, voce Syra utitur, ſignificante ſe ad inſidiandum dimittere.* 12 Non] *id eſt, non ita ſe habet res, ut ſuſpicaris.* 13 Dothane] *locus eſt non procul a Schecemo & Schomrone, ac ideo in tribu Menaſchis, Gen.* 37.17. 17 Aperi] *id eſt, illuſtra.* 18 Sobito ſcotomate] *vide Gen.* 19.11. 19 Non eſt hæc via] *quaſi dicat, neque hac neq; illac eſt vobis eundum ut aſſequamini eum quem quæritis.* 22 An quos] *argumentum eſt a majori: quaſi dicat, ne eos quidem occideres quos mancipii jure tibi in bello comparares: ergo multo minus alieno beneficio comparatos fas erit occidere.* 23 Neque perrexerunt] *id eſt, non amplius Syri turmariis inſidiantibus Jiſraëlitas aggredi auſi ſunt, ſed juſtis & numeroſis caſtris.* 25 Octogenûm ſiclorum] *id eſt, vicenum dalerorum.* Quarta pars] *ſupple columbarum.* Venter] *id eſt, ingluvies cum interaneis: quod ſequentia per appoſitionem explicant: metonymia continentis pro contento.* Quinûm ſiclorum] *id eſt, unius daleri cum quadrante.* 27 Ne ſervet te] *Impatientis & indignabundi atque infidelis verba, videntis ſe juvandi facultate deſtitutum.* 30 Cilicium impoſuit] *ut ſe cum rege luctu communicare teſtaretur.* 31 Quapropter] *fretus turba aſſentantis populi, iraſcitur autem contra Eliſchahhum: tum quia verbo ejus Syris reſiſtebatur, ac proinde ſe ab illo deluſum fuiſſe cogitabat: tum quia putabat negligentia Eliſchahhi fieri ut fames indies ingraveſceret.* 32 Quendam] *qui exprimitur ver.* 35. Occiſoris] *Achabi, cujus nutu Naboth & viri boni occiſi ſunt.* 1. *Reg.* 18. & 21. Comprimite] *id eſt, ſiſtite eum extra ſepta, ne ingreſſus irruat in me: ut commodè poſſim denuntiare verbum Domini.* Annon ſtrepitus] *i. veſtigiis ipſius inſiſtit Rex, & proximè eum ſequitur.* 33 Dixit] *cum ſiſteretur a ſenioribus oſtendentibus tantam famem non fortuitò, ſed divinitus immiſſam eſſe.* Hoc malum] *fames, & parvulorum cædes ex fame conſecuta.* 34 Dixit Eliſchahh] *ad ſeniores, nuntium, & regem adventantem, ut oſtenditur infrà* 7.16. *hos autem duos verſus cum ſuperioribus cohærere res ipſa oſtendit.* 35 Cataractas] *ad profundendum frumentum.*

CAPUT VII.

Deus excitato ſtrepitu Syros in fugam vertit: ex quorum caſtris in manum Jiſraëlitarum, ad leproſorum indicium, traditis, eos fame levat, & curatorem annonæ eo fructu privat: implens quod per Eliſchabbum ſuperiore capite prædixerat.

1 ERANT autem quatuor homines leproſi ad januam ' portæ *Schomronis*: qui dicebant [a] alter ad alterum: quid deſidemus hîc donec moriamur?

2 Si dicamus, ingrediamur civitatem: at fames *eſt* in civitate, ideo moriemur ibi: ſive deſideamus hîc, itidem moriemur: nunc itaque agite, deficiamus ad caſtra Syrorum: ſi nos vivere ſinent, vivemus: ſin verò morte affecerint nos, etiam moriemur.

3 Quare ſurgentes ipſo crepuſculo ut venirent in caſtra Syrorum: venerunt uſq; ad finem caſtrorum Syrorum: ubi ecce nemo *erat.*

4 Nam dominus effecerat ut audirent caſtra Syrorum ſtrepitum curruum & ſtrepitum equorum, ſtrepitum copiarum magnarum: adeò ut dicerent [b] alter ad alterum: ecce mercede conduxit rex Jiſraëlis contra nos reges ' Chittæorum & reges Ægypti, ut invadant nos.

[b] Heb. *vir ad fratrem ſuũ.*

5 Itaq; ſurgentes aufugerant ipſo crepuſculo, & dereliquerãt tentoria ſua, & equos ſuos & aſinos ſuos, ipſa caſtra ' quemadmodum erant: deniq; [c] fuga conſuluerant vitæ ſuæ.

[c] Heb. *fugerant pro anima ſua. ſic Gen.* 19.17.

6 Cùm ergo venientes leproſi iſti uſq; ad finem caſtrorum, & ingreſſi in tentorium unum comediſſent & bibiſſent, deportarunt inde argentum aurumque & veſtes, quæ abeuntes abſconderunt: [d] rurſus venientes in tentorium a-

[d] Heb. *reverſi & venientes.*

liud, ſimiliter deportarunt inde, & abeuntes abſconderunt.

7 Tum dixerunt alter ad alterum, non rectè facimus: dies iſte dies boni nuntii *eſt*, & nos taceremus? ſi expectaverimus uſq; ad lucem matutinam, utiq; obventura eſt nobis culpa: quare nunc agite, & euntes indicemus domui regis.

8 Venientes itaque inclamaverunt janitorem civitatis, & indicaverunt 'illis dicendo: ingreſſi ſumus caſtra Syrorum, ubi ecce nemo *eſt*, ne vox quidē hominis: ſed equi ligati, & aſini ligati, & tentoria, quemadmodum erant.

9 Quo inclamante reliquos janitores: ii indicarunt domui regis intus.

10 Surgens itaq; rex noctu dicebat ad ſervos ſuos: indicabo jam vobis id quod faciant nobis Syri: ſciunt famelicos nos eſſe: ideò exiverunt ex caſtris, ut abſconderent ſeſe in agro dicentes: cùm egreſſi fuerint e civitate, capiemus eos vivos, & civitatem invademus.

11 Reſpondens autem unus e ſervis ejus dixit: ſed accipiant quæſo quinq; ex equis reliquis qui relicti ſunt in ea (ecce ſũt ' ſicut tota multitudo Jiſraëlitarum qui reliqui ſunt in ea: ecce ſunt ſicut tota multitudo Jiſraëlitarum, qui deficiunt) & mittentes videamus.

12 Itaque acceperunt duos [e] equos vectarios: quos miſit rex poſt caſtra Syrorum dicendo, ite & videte.

e Heb. ras equ hypallage.

13 Ita perſecuti ſunt eos uſq; ad Jardenem: ecce autem tota illa via plena erat veſtibus, & inſtrumentis, quæ projecerant Syri inter feſtinandum: quod reverſi nuntii indicarunt regi.

14 Quare egreſſus populus diripuerunt caſtra Syrorum: fuitque ſatum ſimilæ *venale* ſiclo, & bina ſata hordei ſiclo ſecundũ verbum Jehovæ.

15 Rex autem præfecerat portæ ducem illũ, cujus manu nitebatur: quem proculcaverunt populus in porta ita ut moreretur: quemadmodum locutus fuerat vir Dei, cùm loqueretur deſcendente rege ad ipſum.

16 Fuerat enim cùm alloqueretur vir Dei regem dicendo: bina ſata hordei ſiclo, & ſatum ſimilæ ſiclo *venale* erit hoc tempore cras in porta Schomronis:

Supra 6,

17 Ut reſpoderet iſte dux viro Dei, dicens: etiamſi faceret Jehova cataractas in cælis, an eſſe poſſet ſecundum verbum hoc? diceretque *Eliſchabh*, tu id viſurus es oculis tuis: ſed ex eo non eſurus.

18 Fuit ergo illi ſic: nam proculcarunt eum populus in porta ita ut moreretur.

ANNOTATIO.

1 Portæ Schomronis] *excluſi a conſortio civium ex lege, Levit. 13. 14. vicini autem portæ erant propter prementem hoſtem.* 5 Quemadmodum erant] *id eſt, ut cùm in illis verſarentur Syri: ſic ver. 8.* 8 Illis] *janitori cum excubitoribus.* 11 Sicut tota multitudo] *id eſt, propè eſt ut fame pereant, ſicut homines noſtri, ac proinde non eſt quòd multum ſimus ſolliciti de eorum conſervatione.*

CAPUT VIII.

Eliſchabh Schunamitidi famem ſeptennii prædicens, autor eſt ei ut aliò cum familia migret: Mortem Benhadadi & regnum Chazaëlis prænuntiat: Jehoram Jehoſchaphato patri ſuccedit, quo regnante Edomæi & Libnæi deficiunt, eiq; mortuo ſuccedit Achazja, qui Joramum Achabi filium ex vulneribus in prælio contra Syros acceptis, laborantem inviſit, Jizrehhelem.

Sup. 4. 35.

1 ELISCHAHH autem edixerat mulieri illi cujus filium vitæ reſtituerat, dicendo: ſurge & abi tu cum familia tua, & peregrinare ubicunque peregrinari poteris: nã proclamavit Jehova famem, quæ etiam advenit in hanc terram ad ſeptennium.

2 Surgens itaque mulier illa fecerat ſecundũ verbum viri Dei: abierat enim ipſa cum familia ſua, & peregrinata fuerat in terra Peliſchtæorum ſeptem annos.

3 Fuit verò exactis ſeptem annis, cùm reverſa eſſet mulier e terra Peliſchtæorum: ut prodiret ad implorandum regem 'pro domo ſua, & pro agro ſuo.

4 Intereà rex alloquebatur Gechazin puerum viri Dei, dicens: narra, quæſo, mihi omnes res magnas quas fecit Eliſchahh.

5 Itaque fuit illo narrante regi, quo modo vitæ reſtituiſſet mortuum: ut ecce mulier illa, cujus filium reſtituerat vitæ, imploraret regem pro domo ſua & pro agro ſuo: quapropter dixit Gechazi, domine mi rex, hæc illa *eſt* mulier, & hic filius ejus, quem vitæ reſtituit Eliſchahh.

6 Interrogante autem rege mulierem illam, cùm enarraſſet ipſi: dedit illi rex aulicum unũ dicens, cura reſtitui quicquid *eſt* illius, etiam omnes provẽtus agri, ex *quo* die dereliquit hanc terram [a] ad hoc uſq; tempus.

[a] Heb. *& uſque nunc.*

7 Poſteà venit Eliſchahh Damaſcum, cùm Ben-hadad rex Syriæ ægrotaret: indicatumque eſt ei dicendo, venit vir Dei huc uſque.

8 Itaque edixit rex ille Chazaëli, accipe in manu tua munus, & i obviam viro Dei, ut conſulas Jehovam ex eo, dicens: an revaleſcere poſſum ex morbo hoc?

9 Tum abiturus Chazaël obviam ei, accepit munus in manu ſua, & [b] ex quavis re præſtante Damaſci, onus quadraginta Camelorum: & veniens ſubſtitit coram eo, ac dixit: 'filius tuus Ben-hadad rex Syriæ miſit me ad te, dicendo: an revaleſcere poſſum ex morbo hoc?

b Heb. & omne bon Damaſci eſt, quod

10 Ad quem dixit Eliſchahh: abi, dic ei: [c] omnino 'revaleſcere poſſes: ſed oſtendit mihi Jehova eum [d] omninò moriturum.

c Heb. do viver tes: ſic dein ceps.

d Heb. endo mor tur.

11 Et quamvis contineret vultum ſuũ ac componeret [e] dudum: tandem flevit vir Dei.

e Heb. ad ut Jud 25.

12 Cui dicente Chazaële, quare dominus meus flet? dixit, quia novi illud malum quo affecturus es filios Jiſraëlis: munitiones eorum committes igni, & juvenes eorum gladio occides, & infantes illorum allides, ac prægnantes eorum diffindes.

13 Dixit verò Chazaël: at quid *eſt* ſervus tuus hic 'canis, ut faciat rem magnam hanc? Cui dixit Eliſchahh, oſtendit mihi Jehova te *fore* regem ſuper Syriam.

14 Tum abiens ab Eliſchahho venit ad dominum ſuum, qui dixit ei, quid dixit Eliſchahh? dixit mihi, inquit, omnino revaleſcere potes.

15 Sed fuit poſtridie cùm acceptam ſtragulam intingens in aquam extenderet ſuper faciem illius, ut moreretur: ſic regnavit Chazaël

pro illo.

16 'Anno autem quinto Jorami filii Achabi regis Jiſraëlis, cum Jehoſchaphat eſſet rex Jehudæ, regnare cœpit Jehoram filius Jehoſchaphati, rex Jehudæ.

17 Natus triginta duos annos erat cùm regnare inciperet, & ' octo annis regnavit Jeruſchalaimis.

18 Quibus ambulavit in via regum Jiſraëlis, quemadmodum faciebant domus Achabi: nam 'filia Achabi erat ei uxor : ita fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

Reg.11.36

19 Tamen noluit Jehova perdere Jehudam, propter Davidem ſervum ſuum: quemadmodum dixerat de eo, ſe daturum illi lucernam, & filiis ejus omnibus diebus.

Suprà 6,

20 Diebus hujus defecit Edom [f] ne ſubjectus eſſet Jehudæ: & conſtituerunt ſuper ſe ' regem.

21 Quapropter profectus eſt Joram [g] Tzahhirem, & omnes currus cum eo: fuitq; ipſo ſurgente nocte, ut percuteret Edomæos circumjacentes ſibi, & præfectos curruum, fugeretq; populus iſte ad tentoria ſua.

22 Attamen perſtitit in defectione Edom ne ſubjectus eſſet Jehudæ in hunc uſq; diem: tunc defecit ' Libna eodem tempore.

23 Reliquæ autem res Jorami & quicquid fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

24 Cumque occubuiſſet Joram cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet cum patribus ſuis in civitate Davidis : regnavit [h] Achazja filius ejus pro eo.

[h] *qui & Hhazarja* 2.Chro. 22.6.

25 Anno duodecimo *ineunte* Jorami filii Achabi regis Jiſraëlis, regnare cœpit [i] Achazja filius Jehorami, rex Jehudæ.

[i] *qui & Joachaz* 2. Chro. 21.17.

26 Natus ' viginti duos annos Achazja cùm regnare inciperet, 'anno uno regnavit Jeruſchalaimis : cujus matri nomen Hhathalja [k] nata Hhomri rege Jiſraëlis.

[k] Heb. *filia.*

29 Et ambulavit in via domus Achabi, fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ ſicut domus Achabi : quia gener domus Achabi erat.

28 Quapropter ivit cum Joramo filio Achabi in bellum contra Chazaëlem regem Syriæ Ramothas Gilhhadis: ubi percuſſerunt Syri Joramum.

29 Et reverſus eſt Joram rex, ut curaret ſe Jzrehhele, a percuſſoribus [z] dum percuſſo eo Syri 'Ramæ inter præliandum' *conſiſterent* cum Chazaële rege Syriæ : Achazja verò filius Jehorami rex Jehudæ deſcendit ad inviſendum Joramum filium Achabi Jizrehhelem : eò quòd ægrotus eſſet.

ANNOTATIO.

3 Pro domo &c.] *recuperandu: in quorum poſſeſſionem ipſa abſente, alii miſſi fuerant.* 9 Filius tuus] *qui te ut patrem veneratur.* 10 Revaleſcere potes] *ex morbo qui lethalis non eſt.* 13 Canis] *id eſt, vilis & abjectus,* 2. *Schem.* 3.8. 16 Anno quinto] *qui erat vigeſimus ſecundus regni Jehoſchaphati. confer cum cap.* 3.1. *regnat enim ſimul cum patre quatuor annis: quam ob rem* 1. *Chron.* 21.3. *legitur ipſum Jehoſchaphatum regnum tradidiſſe Jehoramo : quia primogenitus erat.* 17 Octo annis] *ſolus jam mortuo patre quatuor, & quatuor vivente patre.* 18 Filia Achabi] *Hhathalja, ver.* 26. 20. Regem] *nam prius imperabat prorex datus a Rege Jehudæ,* 1. *Reg.* 22.48. *:-Eſt autem hîc complementum vaticinii Jizchaki Gen.* 27.42. 22 Libna] *ſacerdotum urbs in Jehuda Jehoſch.* 21.13. *ita defectione impeditus, victoriam perſequi non potuit.* 26 Viginti duos annos] *cùm ageretur annus* 42. *ex quo domus Hhomri regnare cœpit.* 2. *Chron.* 22.2. Anno uno] *imperfecto: quia eodem Hhathalja regnare cœpit, cujus primus dicitur.* 29 Ramæ] *id eſt, Ramothis Gilhhadis.* Conſiſterent] *id eſt, non perſequerentur victoriam.*

CAPUT IX.

Jehu ex Dei decreto in regem Jiſraëlitarum unctus, de ipſius voluntate inſtructus, & in caſtris confirmatus in Joramum conſpirat: & cum exercitu ad exequendum Dei decretum properans, Joramum, Achazjam & Izebelam occidit: e quibus ſolus Achazja ſepeliendus relinquitur.

1 ELISCHAHH autem propheta, vocato uno e filiis prophetarum : edixit ei, ' accinge lumbos tuos, & accipiens phialam olei hanc in manu tua, abi Ramothas Gilhhadis.

2 Et ubi pervenieris illuc, diſpiciens *quære* illuc Jehu filium Jehoſchaphati filii Nimſchi : ad quem cùm veneris, facito ut ſurgat e medio 'fratrum ſuorum, & introducito eum in [a] intimum conclave.

3 Tunc accepta phiala olei infundito capiti ejus, ac dicito, ita ait Jehova: ungo te in regem, ſuper Jiſraëlem : deinde aperiens fores fugito, neque differto.

4 Itaque abiit puer ille, ' puer propheta ille Ramothas Gilhhadis.

5 Quo ingreſſo ecce principes copiarum conſidebant : dixit autem : verbum mihi *eſt* ad te, ô princeps: cui dicente Jehu, ad quem ex omnibus nobis? dixit, ad te, ô princeps.

6 Cùm ergo ſurgens ingreſſus eſſet intrò, infudit oleum capiti ejus : ac dixit ei, ita ait Jehova Deus Jiſraëlis: ungo te in regem ſuper populum Jehovæ, ſuper Jiſraëlem.

7 Ut percutias domum Achabi domini tui: ſic ulciſcar [b] cædem ſervorum meorum prophetarum, & cædem omnium ſervorum Jehovæ a manu Izebelæ:

[b] Heb. *ſanguines: ſic deinceps.*

8 Pereunte tota familia Achabi, cùm excindam Achabo 'mingentem ad parietem, concluſumq; & derelictum in Jiſraële.

9 Et reddam domum Achabi ſicut domum Jarobhhami filii Nebati, & ſicut domum Bahhaſchæ filii Achijæ.

1. *Reg.* 15. 27. & 16. 13.

10 Etiam Izebelam comedent canes, ' in portione Jizrehhelitana : nec erit qui ſepeliat: deinde aperiens fores aufugit.

11 Jehu verò regreſſo ad ſervos domini ſui, dicebat *quiſque* [c] proſperéne? quare venit demens iſte ad te? ad quos dixit, vos 'noviſtis hominem & ſermonem ejus.

[c] Heb. *cum pace: ſic deinceps.*

12 Tandem dicentibus falſum eſt, indica quæſo nobis: dixit, [d] his & talibus allocutus eſt me dicendo: ita ait Jehova, ungo te in regem ſuper Jiſraëlem.

[d] Heb. *ſecundũ hoc & ſecundũ illud.*

13 Tunc [e] feſtinanter accipientes quiſque veſtem ſuam, ſuppoſuerunt ei ' in faſtigio graduũ: & clangentes buccina dicebant, regnat Jehu.

[e] Heb. *feſtinarunt & acceperunt.*

14 Deinde conjuravit Jehu filius Jehoſchaphati filii Nimſchi contra Joramum cum Joram *qui* ſervabat Ramothas Gilhhadis ipſe cum toto Jiſraële, adverſus Chazaëlem regem Syriæ,

Sup.8.29.

15 Reverſus eſſet Jehoram rex, ut curaretur Jizrehhele, a percuſſoribus quando percuſſerunt eum Syri, cùm pugnaret contra Chazaëlem regem Syriæ: & dixit Jehu: ſi [f] eſt vobis in animo, ne exito *quiſquam* proripiens ſe ex hac civitate, ut abeat renuntiatum Jizrehhelem.

[f] Heb. *ſi eſt cum animo veſtro: ſic Gen.*23.8.

16 Tum equitans Jehu ivit Jizrehhelem: quia Joram decumbebat ibi: Achazja verò rex Jehudæ deſcenderat ad inviſendum Jaramum.

17 Speculator autem ſtans in turri Jizrehhele, cùm videret agmen Jehu inter veniendum dixit: alicujus agmen video: tum dixit Jehoram, accipe equitem, & mitte illis obviam, qui dicat, proſperène?

18 Abiens itaque eques obviam ei dixit, ita ait rex: proſperéne? cui dixit Jehu, [g] quid tua de proſperitate? diverte [h] ad aſſeclas meos: quam ob rem indicavit ſpeculator dicendo: pervenit nuntius ille uſque ad eos: ſed non revertitur.

[g] Heb. *quid tibi & paci? ſic deinceps.*
[h] Heb. *ad poſt me: ſic ver.*19

19 Et miſit equitem alterum: qui veniens ad eos dixit, ita ait rex, proſperéne? cui dixit Jehu, quid tua de proſperitate? diverte ad aſſeclas meos:

20 Quod indicavit ſpeculator, dicendo: pervenit uſque ad eos: ſed non revertitur: & ductus iſte, *eſt* quaſi ductus Jehu filii Nimſchi. nam [i] præcipitanter ducere ſolebat.

[i] Heb. *in dementia.*

21 Tum dicente Jehoramo, junge, junxit *auriga* currum ejus: ſic egreſſus Jehoram rex Jiſraëlis & Achazja rex Jehudæ quiſque in curru ſuo, proceſſerunt obviam Jehu: quem invenerunt in portione Nabothi Jizrehhelitæ.

22 Fuit autem cùm videret Jehoram Jehu, ac diceret, proſperéne Jehu? ut is diceret, quid iſtud proſperè, dum ſcortationes Izebelę matris tuæ, & præſtigiæ ejus quàm plurimæ durant?

23 Itaq; avertens Jehoram manus ' illius, fugiebat: cùm dixiſſet ad Achazjam, dolus *eſt* Achazja.

24 Sed Jehu [k] vehementiſſimè adducto manu ſua arcu percuſſit Jehoramum [l] interſcapilio ejus, ita ut exiret ſagitta ex corde ejus: ſic corruit in curru ſuo.

[k] Heb. *implevit manum ſuam arcu: hypallage, pro implevit, id eſt, plenè tetendit manu ſua arcum.*
[l] Heb. *inter brachia ejus.*

25 Deinde edixit Bidkari duci ſuo: tolle, projice eum in portione agri Nabothi Jizrehhelitę: nam recordare, me & te pariter equitantibus binis poſt Achabum patrem iſtius, Jehovam protuliſſe adverſus eum ' onus hoc.

26 *Nempe, ne vivam* ſi non cædem Nabothi, & cædem filiorum ejus, quam vidi heſterna veſpera, dictum Jehovæ, rependero tibi in hac ipſa portione, dictum Jehovæ: quare nunc tolle, projice eum in hac portione, ſecundum verbum Jehovæ.

1.Reg.21. &c.

27 Quod Achazja rex Jehudæ videns, aufugit viâ domus hortenſis: ſed perſecutus eum Jehu, edixit, etiam ipſum percutite in ſuo curru: '*ſic percuſſerunt eum* in aſcenſu Guris, qui *eſt* ad 'Jiblehhamum: unde fugit ' Megidduntē, ubi mortuus eſt.

28 Poſtea currui imponentes eum ſervi ejus, *abduxerunt* Jeruſchalaima: ſepeliveruntq; eum in ſepulchro ejus cum patribus ejus in civitate Davidis.

29 Anno autem undecimo ' *completo* Ioramo filio Achabi, regnare cœperat Achazja ſuper Jehudam.

30 Prçtereà adveniente Iehu Iizrehhelem, cùm id audiviſſet Izebel [m] appoſito fuco oculis ſuis, & aptato capite ſuo: proſpiciebat per feneſtram.

[m] Heb. po ad fucum o culos ſuos pallage, ſup.24.

31 Cumq; Iehu ingrederetur portam, dixit illa: proſperéne ' ô Zimri, occiſor domini ſui?

32 Ille verò ſublata facie ſua ad feneſtram illam, dixit: ' quis *facit* mecum? quis? & reſpicientibus ad eum duobus *vel* tribus ' aulicis:

33 Dixit: deturbate eam: qui deturbarunt eam: & aſperſa eſt pars ſanguinis ejus parieti & equis, & conculcavit eam *Jehu*.

34 Deinde ingreſſus poſtquam comedit & bibit: edixit: reviſite jam maledictam iſtam & ſepelite eam: nam filia regis eſt.

35 Abierunt ergo ad ſepeliendum eam: ſed non invenerunt ex éa niſi calvariam, & pedes ac volas manuum.

36 Quod cùm reverſi indicaviſſent ei, dixit: verbum Jehovæ eſt, quod locutus fuerat per ſervum ſuum Elijam Tiſchbitem dicendo: in portione Iizrehhelitica comedent canes ipſi carnem Izebelæ.

1.Reg.21.

27 ' Itaq; ſit cadaver Izebelæ tanquam ſtercus in ſuperficie agri, in portione Jizrehhelis: ut non dicant, hæc *eſt* Izebel.

ANNOTATIO.

1 Accinge lumbos] *ut ſuprà* 4.29. 2 Fratrum ſuorum] *i. collegarum: vide ver.* 5. 4 Puer propheta] *i. propheta adminiſter, Exod.* 33.11. 8 Mingentem &c.] *vide* 1. *Schem.* 25.22 *& Deut.* 32.36. 10 In Portione &c.] *i. portione regis quam iniquè Nabotho ademerat: vide* 1. *Reg.*21. 11 Noviſtis hominem] *q.d. ſcitis quid prophetæ loqui ſoleant: ex ejus perſona conjicite quæ ſint ipſius verba.* 13 In faſtigio graduum] *i. in ſuggeſtu regio.* 23 Illius] *aurigæ jubens ut deflecteret.* 25 Onus] *id eſt, comminationem hanc propheticam: ut ferè in prophetis accipitur.* 27 Sic percuſſerunt] *Eclipſis: de hoc genere eclipſeos vide* 1. *Reg.* 20.34. Jiblehhamum] *oppidum Menaſchis Jehoſch.*17.11. Megidduntem] *ibidem.* 29 Completo] *nam ineunte duodecimo regnaſſe ſcribitur, ſup.*8.25. 31 ô Zimri] *ô alter Zimri* 1.*Reg.*16.17: *cujus conſpirationis ultio fuit per Hhomrim ſocerum Izebelæ.* 32 Quis facit] *quaſi dicat, an nemo iſtic a meis partibus futurus eſt?* Aulicis] *ex comitatu Izebelæ.* 37 Itaque] *quaſi dicat, reſcindo priorem ſententiam meam de ea ſepelienda.*

CAPUT X.

Jehu pergens divinam ſententiam in Achabum exequi, omnes ejus filios jugulari curat: factum ſuum populo ex Elijæ prophetia probat: Achaziæ agnationem tollit. Babhalis cultum & ſacerdotes abolet: ſed peccatis Jarobhhami inſiſtit. quo nomine a Deo primùm verbis: deinde operâ Chazaëlis ſeverè caſtigatur, & mortuo ſuccedit filius Jehoachaz.

1 CÙMQUE Achabo eſſent ſeptuaginta filii Schomrone: ſcripſit Jehu literas, quas miſit Schomronem ad ' principes Jizrehhelis, ' ſeniores & ' nutritios Achabi, edicendo.

2

2 'Nunc ergo, cùm pervenerint literæ iſtæ ad vos: quandoquidem apud vos ſunt filii domini veſtri: & penes vos currus & equi, civitas quoque munita & arma:

3 Diſpicite optimum & rectiſſimnm e filiis domini veſtri quem collocetis 'in ſolio patris ſui: & pugnatote' pro domo domini veſtri.

4 Qui timentes [a] vehementiſſimè' dicebant: ecce duo iſti reges non ſubſtiterunt coram eo: & quo modo ſubſiſteremus nos?

5 Quapropter miſit [b] præfectus domui & præfectus civitatis, ſeniores etiam & nutritii ad Jehu dicendo: ſervi tui ſumus, ideoq; quicquid edixeris nobis faciemus: non præficiemus ullum regem: quod bonum *videtur* in oculis tuis facito.

6 Qui ſcripſit ad eos literas ſecundo, dicens: ſi mei eſtis, & voci meæ auſcultatis, aſſumptis capitibus [c] ſingulorum filiorum domini veſtri: venite ad me hoc ipſo tempore cras Jizrehhelē: filii autem regis, 'ſeptuaginta viri erant apud magnates illius civitatis, qui educabant eos.

7 Fuit itaque, cùm perveniſſent iſtæ literæ ad eos, ut accipientes filios regis jugularent ſeptuaginta viros: & imponentes capita eorum ſportis, mitterent ad eum Jizrehhelem.

8 Tum veniens nuntius indicavit ei dicendo, attulerunt capita filiorum regis: qui dixit, componite illa duobus acervis 'ad januam portæ uſque mane.

9 Fuit deinde mane cùm egreſſus ſubſtitiſſet, ut diceret ad totum populum 'juſti eſtis: ecce ego conſpiravi contra dominum meum & occidi eum: '& quis percuſſiſſet omnes iſtos?

10 'Agnoſcite jam non oportere ut excidat *quicquam* in terram de verbo Jehovæ, quod locutus eſt Jehova contra domum Achabi: ſed Jehovam efficere quod locutus erat per ſervum ſuum Elijam.

11 Deinde percuſſit Jehu omnes qui reliqui erant de domo Achabi Jizrehhele: & omnes magnates ejus, & neceſſarios ejus, & ſacerdotes ejus: donec non relinqueret ei ſuperſtitem.

12 Nam cùm ſurgens abiret profecturus Schōronem: & *jam* eſſet ' Beth-Hhekedi paſtorum in itinere:

13 Jehu inventis [d] agnatis Achazjæ regis Jehudæ dixit: qui eſtis? qui dixerunt, agnati Achazjæ ſumus: & deſcendimus ad [e] ſalutandum filios regis & filios Auguſtæ.

14 Quam ob rem edixit *Jehu*, prehendite illos vivos: qui prehenderunt eos vivos: & jugularunt eos apud ciſternā Beth-Hhekedi, quadraginta duos viros: ita ut non reliquum faceret quenquam ex eis.

15 Poſteà abiens inde cùm inveniſſet Jehonadabum filium 'Rechabi, occurrentem ſibi & [f] benè precantem ſibi, dixit ad illum: ' an ineſt [g] animo tuo rectum *erga me*, quemadmodum animo meo, erga animum tuum? cui dicente Jehonadabo, eſt: ſi eſt ' *inquit*, cedo manū tuam: quem cùm dediſſet manum ſuam, juſſit concendere ad ſe in currum.

16 Dicens, veni mecum, & vide Zelum meum pro Jehova: ſic impoſuerunt eum currui illius.

17 Cumq́ue veniſſet Schomronem, percuſſit omnes qui relicti fuerant Achabo Schomrone, donec ' perderet eum: ſecundum verbum Jehovæ quo allocutus fuerat Elijam.

18 Poſtea Jehu congregato toto populo dixit ad eos: Achab coluit Bahhalem parùm: Jehu colet eum multùm.

19 Quare nunc omnes prophetas Bahhalis, omnes ſervos ejus, & omnes ſacerdotes ejus vocate ad me: ullus ne deſyderator, nam ſacrificium magnum mihi *ſacrificandum eſt* Bahhali: quiſquis deſiderabitur ne vivito: Jehu autem faciebat fraude, ut perderet ſervos Bahhalis.

20 Et dixit Jehu: ſanctificate ' diem interdicti Bahhali, quem proclamaverunt.

21 Miſit enim Jehu per totum Jiſraëlem, ut venirent omnes ſervi Bahhalis: neque relinqueretur quiſquam qui non veniret: quibus ingreſſis in ædem Bahhalis, plena erat ædes Bahhalis [h] confertim.

22 Tum edixir ei qui præerat veſtiario, prome veſtimentum in quoſque ſervos Bahhalis: qui prompſit eis veſtimentum.

23 Et ingreſſus Jehu cum Jehonadabo filio Rechabi in ædem Bahhalis, edixit ſervis Bahhalis, perveſtigate & videte ne ſit hîc vobiſcum è ſervis Jehovæ *quiſquam*: ſed ſervi Bahhalis ſoli.

24 Cùm itaque veniſſent ad faciendum ſacrificia & holocauſta: Jehu diſpoſitis ſibi foris octoginta viris dixit: ejus viri anima *à* quo proripuerit ſe *quis* ex hominibus iſtis, quos ego [i] cōmitto manibus veſtris, erit pro anima illus.

25 Deinde fuit cùm abſolverit *ſacerdos* facere holocauſtum, ut ediceret Jehu curſoribus, & ducibus: ingredimini, percutite eos: ne exito quiſquam: qui percuſſerunt eos acie gladii: quos abjecerunt curſores & duces: deinde perrexerunt in ædē Bahhalis *per* quamq; civitatem.

26 Et educentes ſtatuas ædis Bahhalis, comburebant eam.

27 Deſtruebantq́ue ſtatuam Bahhalis: & deſtructa æde Bahhalis diſponebant eam in latrinas uſque in hodiernum diem.

28 Sic perdidit Jehu Bahhalem ex Jiſraële.

29 Veruntamen à [k] ſequendis peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem non receſſit 'Jehu: *à* vitulis aureis, qui Beth-Ele, & qui Dane *erant*.

30 Quam ob rem dixit Jehova ad Jehu: eò quòd bene feciſti quod rectum *videtur* in oculis meis: omnino quod *erat* in animo meo feciſti domui Achabi: [l] ' abnepotes tui ſedebunt in ſolio Jiſraëlis.

31 Sed Jehu non obſervavit ut ambularet in lege Jehovæ Dei Jiſraëlis ex toto animo ſuo: nō receſſit a peccatis Jarobhhami quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem.

32 Temporibus illis cœpit Jehova truncare Jiſraëlem: ' percutiente eos Chazaële in toto termino Jiſraëlis.

33 A Jardene ad ortum ſolis, tota terra Gilhhadis, Gaditarum, & Rëubenitarum & Menaſchitarum a Hharohhere quæ *eſt* ad torrentem Arnonis: tum Gilhhadem, tum Baſchanem.

34 Reliquæ autem res Jehu & quicquid fecit, & tota fortitudo ejus: an non ſunt ſcripta in libro ' Chronicorum regum Jiſraëlis?

35 Denique cùm occubuiſſet Jehu cum patribus ſuis & ſepeliviſſent eum Schomrone: regnavit Jehoachaz filius ejus pro eo.

36 Dies autem quibus regnavit Jehu ſuper Jiſraëlem Schomrone, fuerunt vigintiocto anni.

[a] Heb. *valde valde.*

[b] Heb. *qui erat ſuper domum &c.*

[c] Heb. *hominum.*

[d] Heb. *fratribus, i. filiis fratrum* 2. Chro. 22.8. *ſic* Gen. 13.8.

[e] Heb. *ad pacem filiorum regis.*

[f] Heb. *benedicentem.*

[g] Heb. *cordi tuo, ſic deinceps.*

[h] Heb. *ore ad os, id eſt, adeo denſi, ut ora hominum ferè ſeſe contingerent: ut infrà* 21.16.

[i] Heb. *venire facio ad manus veſtras.*

[k] Heb. *à poſt ipſa peccata.*

[l] Heb. *filii quartanorum* ordinum. *i. quartani.*

ANNOTATIO.

1 Principes Jizrehhelis] *i. prçcipuos aulicos miſſos a Joramo cum filiis Samariam, cùm expeditionem ſuſciperet in Syriam.* Seniores] *ac ideò minùs aptos ad expeditionem bellicam: aptiſſimos autem ad Rempub. conſilio, juventutem authoritate regendam.* Nutritios Achabi] *i. quibus filii Achabi commiſſi erant, quique magnates Samariæ erant.* 2 Nunc ergo] *paralepſis, qualis ſuprà 5.6.* 3 Pro domo domini] *cui bellum indixi, conceſſio autem eſt ironica.* 8 Ad januam portæ] *i. ad curiam, & forum judiciale.* 9 Juſti eſtis] *quaſi dicat: ego vos innocentes pronuntio, non eſt quod putetis me quicquam moliri in ſalutem veſtram.* Et quis percuſſiſſet] *quaſi dicat, quis tantùm facinus auſus fuiſſet committere niſi me duce ac potius authore Deo.* 10 Agnoſcite jam] *quaſi dicat, non meo inſtinctu: ſed Dei impulſu factum, ut exequeretur quod comminatus fuerat 1. Reg. 21.21. & ſequentibus.* 12 Beth-Hhekedi] *pagi nomen: ſignificans locum ligaminis: vel quòd ibi tondendas oves ligarent: vel quòd hi è regio ſanguine, qui paſtores populi dicuntur, ibi ligati & jugulati ſunt.* 15 Rechabi] *viri celebris Kinæi e genere Jithronis. vide 1. Chron. 2.25. & Jirmejæ 35.* An ineſt &c.] *quaſi dicat, an æque mihi ex animo bene cupis, ut ego tibi bene volo?* Inquit] *eclipſis: ut 1. Reg. 20.34.* 17 Perderet eum] *i. totum genus Achabi: ſyllepſis.* 20 Diem interdicti] *vide Levitici 23.36.* 39 Abnepotes tui] *vide complementum infrà 15.8. & ſequentibus.* 32 Percutiente eos] *ex prophetia Eliſchahhi, ſuprà 8.12.* 34 Chronicorum] *vide 1. Reg. 11.41.*

CAPUT XI.

Hhathalja filio mortuo, regnum invadit: & e cçde ſtirpis regiæ in quam illa graſſatur, Joaſch anniculus eripitur: A ſacerdote occultatur & inſtituitur uſque ad annum ſeptimum: quo conſpiratione facta populo ipſum producit: regem inſtituit: Hhathaljam occidit, & collapſum cultum inſtaurat.

1 HHATHALJA autem 'mater Achazjæ, cùm videret mortuum eſſe filium ſuum: ſurgens perdidit totum ſemen[a] regium.

2.Chr 22.10
[a] Heb. *regni illius.*
[b] *quæ & Jeboſchabhhat* 2.Chr. 22.11

2 Sed accipiens [b] Jehoſchebahha filia regis Jorami ſoror Achazjæ, Joaſchum filium Achazjæ, furtim ſurreptum e medio filiorum regis qui afficiebantur morte, ipſum & nutricem ejus *abdidit* in conclave 'lectorum: deinde abſconderunt eum metu Hhathaljæ, ita ut non afficeretur morte.

3 Ita fuit cum illa in domo Jehovæ latitans ſex annos: quibus Hhathalja regnavit ſuper eam terram.

4 Anno autem ſeptimo mittens [c] Jehojadahh aſſumpſit centuriones, primores, & curſores, ac ingredi juſſit eos ad ſe in domum Jehovæ: quibuſcum' pepigit fœdus, ac jure jurando obſtringens eos in domo Jehovç, oſtendit eis filium regis.

[c] *Qui & Jochanan*, 1. Chro. 6.9. 2. Chro. 23.

5 Præcepitq; eis dicendo: hæc *eſt* res quam facturi eſtis: tertia pars veſtrum 'ingredientium ſabbatho & obſervantiũ obſervationem, adeſto domui regis.

6 Et tertia altera 'in porta Suris: reliqua verò tertia 'in porta poſt curſores: ut obſervetis obſervationem domus hujus '*ab* irruptione.

7 Ex vobis verò omnibus ' exituris ſabbatho binæ [d] laterales cuſtodię: cùm obſervaverint obſervationem domus Jehovæ, 'adſunto regi.

[d] Heb. *manus ſive latera. i. laterones, metonymia: ſic ver.16.*

8 Et cingite regem circumquaque, quiſque cum armis ſuis in manu ſua, ut qui invaſerit hos ordines morte afficiatur: & eſtote cum rege cùm exibit & cùm ingredietur.

9 Itaq; fecerunt centuriones omnino prout præceperat Jehojadahh ſacerdos, aſſumpſerũt etiam quiſq; homines ſuos ingredientes ſabbatho ' cum egredientibus ſabbatho: venientes ad Jehojadahhum ſacerdotem.

10 Deditque ſacerdos centurionibus haſtas & umbones qui fuerant regis Davidis, & erant in domo Jehovæ.

2. Schem. 8. 7. & 11.

11 Cumque adſtarent curſores quiſque cum armis ſuis in manu ſua, a latere domus 'dextero uſque ad 'latus domus ſiniſtrum ' verſus altare, & ' verſus domum: apud regem circumquaque:

12 Produxit *Jehojadahh* filium regis, & impoſito ei coronamento, idque 'cum teſtimonio, cõſtituerunt eum regem ungentes eum: & complodentes volis dicebant: vivat rex.

13 Cum autem audiret Hhathalja ſtrepitum concurſantium, populi: ingreſſa eſt ad populum in domum Jehovæ.

14 Ubi videns quod ecce rex ſtabat 'in columna ſua pro more, & principes & tubæ aderant regi, totuſque populus terrç lætus clangebat tubis: laceravit Hhathalja veſtimenta ſua clamans, conjuratio, conjuratio.

15 Præcepit autem Jehojadahh ſacerdos centurioribus illis prçfectis copiarum, & edixit eis: ſinite iſtam exire ' intra ordines: etiam cum qui ſequetur iſtam morte afficientes gladio: dicebat enim ſacerdos: ne morte afficiatur in domo Jehovç.

16 Cùm itaque diſponerent ei [e] cuſtodias laterales, abiit via ' aditus equorum verſus domũ regis: ubi morte affecta eſt.

[e] vide ſup ver.7.

17 Tunc pepigit Jehojadahh 'fœdus inter Jehovam & inter regem ac inter populum, ipſos fore populum Jehovæ: & inter regem & inter populum.

18 Poſtea ingreſſus eſt totus populus regionis ædem Bahhalis & demoliti ſunt eam, altaria ejus & imagines ejus fregerunt benè: Mattanem verò ſacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipſa altaria: & ' repoſuit ſacerdos præfectura in domo Jehovæ.

19 Cùmque aſſumpſiſſet centuriores, & primores, curſoreſque & totum populum terræ, deduxerunt regem e domo Jehovæ, ingreſſique ſunt via portæ curſorum in domum regis: ubi ſedit *Joaſch* ſuper ſolium regum.

20 Et lçtatus eſt totus populus terræ, ac civitas conquievit: poſtquam Hhathaljam morti tradidiſſent gladio, in domo regis.

ANNOTATIO.

1 Mater Achazjæ]*ſuprà.8.26.* 4 Pepigit fœdus]*de tollenda Hhathalja: inſtituendo Joaſcho: tol-*
lenda idololatria, & reſtituendo cultu Dei quo tempore Jiſraëlitæ mares conveniebant ex lege ad colendum
Deum, Exodi 23. 5 Ingredientium ſabbatho]*id eſt, vice ſua miniſterium in templo obeuntium a ſab-*
batho ad ſabbathum. vide 2. Schem. 15.24. Domus]*id eſt, in aquilonari parte atrii, ubi rex a ſexennio*
latuerat. 6 In porta ſuris]*quæ & Jeſod, id eſt, fundamenti dicitur, 2. Chron. 23.5. erat autem max-*
ima atrii porta ab oriente: quam ob rem etiam porta ſuprema a ſtructura dicitur, infrà 15.35.
In porta poſt curſores]*qua 2. Chronic. 23.4. porta Sippim, id eſt, poſtium dicitur: meridiana porta atrii*
ſacerdotum. Ab irruptione]*i. ne quis irrumpens periculum crearet regi, aut vitium loco ſancto inferret.*
7 Exituris ſabbatho]*i. qui jam functi miniſterio hebdomadario, ad proprias habitationes eſſetis conceſſu-*
ri. Adſunto regi]*i. regem utrinque ſtipantes in atrium magnum deducunto, populo exhibendum.* 9 Cum
egredientibus]*nam hos non dimiſit, ſuprà ver. 7.* 11 Dextero] *verſus portam meridianam, ubi ſta-*
bant curſores ſuprà ver. 6. Latus ſiniſtrum]*aquilonare, qua parte rex latebat.* Verſus altare]*id eſt,*
ad portam orientalem in fronte atrii. Verſus domum]*id eſt, ad occidentem templi.* 12 Cum teſti-
monio]*i. tradito ei libro legis, ut mandatur Deut. 17.18. & ſequentibus.* 14 In columna ſua] *id eſt, in*
columna regia, impoſita labro ſive baſi quam Schelomo paraſſe legitur. 2. Chron. 6.13. Idem de Joſchija legi-
tur infrà 23.3. 15 Intra ordines]*i. copias armatorum extra atrium diſpoſitas.* 16 Aditus equo-
rum]*i. portæ civitatis Davidis ita vocatæ, ad aquilonem: qua ad portam Ephrajimi ibatur, infrà 14.13.*
17 Fœdus]*duplex: prius eccleſiaſticum regis & populi cum Deo: deinde civile populi cum rege.* 18 Re-
poſuit]*id eſt, inſtauravit cultum & ordinem, temporum injuriâ corruptiſſimum.*

CAPUT XII.

Jehoaſch vivo Jehojadahho rectè ſe gerens templum Dei inſtaurari jubet: poſtea illo mortuo degenerans, a Chazaële Syriæ rege infeſtatur: & tandem a ſervis conjuratis occiditur: cui filius Amatzja ſuccedit.

1 NATUS annos ſeptem Joaſch cùm regnare inciperet:

2 Anno ſeptimo Jehu regnare cœpit Jehoaſch, & quadraginta annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Tzibia e Beer-Schebahho.

3 Fecitque Jehoaſch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ omnibus diebus illius, Jehojadahhi ſacerdotis: qui docebat eum.

4 Veruntamen excelſa non amota ſunt: adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis.

5 Edixit autem Jehoaſch ſacerdotibus: omnem pecuniam ſacrorum quæ inferetur in domum Jehovæ, pecuniam tranſeuntis, [a] pecuniam æſtimationis animarum cujuſque: omnem pecuniam quam [b] venerit in animum cujuſque offerendi Jehovæ.

[a] Heb. viri, pecuniam animarum æſtimationis ejus.

[b] Heb. aſcenderet in cor viri.

6 Sumunto apud ſe ſacerdotes quiſque a noto ſibi: & ipſi [c] curanto labem ipſius domus, ubicunque inventa fuerit labes.

[c] Heb. confortanto rupturam, ſic deinceps.

7 Deinde fuit anno vigeſimo tertio regis Jehoaſchi: nondum curantibus ſacerdotibus labem domus,

8 Ut rex Jehoaſch vocato Jehojadahho ſacerdote, & reliquis ſacerdotibus diceret ad eos: quare non curatis labem domus? nunc ergo ne accipitote pecuniam a notis vobis: ſed ad labem domus *curandam* redditote illam.

9 Cui acquieverunt ſacerdotes: ne acciperent pecuniam a populo, neque curarent labem domus.

10 Quare accipiens Jehojadahh ſacerdos arcam alicujus, excavato foramine in [d] operculo ejus: poſuit eam juxta altare dextrorſum, qua ingreditur quiſque domum Jehovæ: & collocarunt ibi ſacerdotes, obſervantes limen, & totam pecuniam quæ inferebatur in domum Jehovæ.

[d] Heb. januæ

11 Eratq; videntibus illis multum eſſe pecuniæ in arca: ut aſcenderet ſcriba regis & ſacerdotis maximi, & ligarent quam numeraverant pecuniam inventam in domo Jehovæ.

12 Poſtea tradebant pecuniam iſtam certâ ſummâ compoſitam in manus curatorum illius operis, præfectorum *operis* domus Jehovæ: qui expendebant illam in fabros lignarios, & in ſtructores, reficientes domum Jehovæ:

13 Nempe in cœmentarios, & in lapicidas, & ad comparanda ligna, & lapides cæduos, ut curarent labem domus Jehovæ: & ad omnia quæ inſumenda erant in domum ad curandam eam.

14 Veruntamen non fiebant domui Jehovæ pelves argentei, inſtrumenta muſica, crateres, tubæ, ullum inſtrumentum aureum aut inſtrumentum argenteum: ex iſta pecunia, quæ inferebatur in domum Jehovæ,

15 Cùm curatoribus operis tradebant illã: ut curarent eâ domum Jehovæ.

16 Neque rationes exigebant ab hominibus illis in quorum manus tradebant pecuniam, tradendam curatoribus operis: nam fidè illi agebant.

17 Pecunia pro delicto & pecunia pro peccatis non inferebatur in domum Jehovæ: ſacerdotibus cedebant.

18 TUNC aſcendens Chazaël rex Syriæ oppugnavit Gathum & cœpit illud: & [e] convertebat Chazaël faciem ſuam, ut aſcenderet contra Jeruſchalaima.

[e] Heb. *componebat.*

19 Sed Jehoaſch rex Jehudæ accipiens omnia illa ſacra quæ conſecraverant Jehoſchaphat, & Jehoram & Achazja majores ipſius, reges Jehudæ, & ſacra ſua totumquè aurum quod inveniebatur in theſauris domus Jehovæ & domus regis: miſit ad Chazaëlem regem Syriæ: ita divertit a Jeruſchalaimis.

20 Reliquæ autem res Joaſchi, & omnia quæ fecit nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

21 Tandem inſurgentes ſervi ejus cùm [f] feciſſent conſpirationem: percuſſerunt Joaſchum in loco munitionis qui [g] vergit Sillam verſus.

[f] Heb. *conſpiraſſent conſpiratione.*

[g] Heb. *deſcendit.*

verſus.

22 [h]Jozachar, inquam, filius Schimhhatæ, & Jehozabad filius [i]Schomræ ſervi ejus, percuſſerunt eum ita ut moreretur: & ſepeliverunt eum 'cum majoribus ſuis in civitate Davidis: regnavitq; Amatzja filius ejus pro eo.

[h] *qui & Zabad.* 2. *Chron.* 24.26.

[i] *Schimrithæ, ibidem.*

ANNOTATIO.

3 Qui docebat, &c.] *nam poſt Jehojadahhi mortem Joaſch deſcivit a cultu Dei: vide 2.Chron.24.18.* 4 Veruntamen excelſa] *ſenſus eſt, Deum quidem colebant tantùm: ſed alibi quàm in loco quem elegerat.* 5 Pecuniam tranſeuntis &c.] *id eſt, collectam vel capitationem, quæ viritim a ſingulis ex ordine tranſeuntibus domeſticatim colligebatur, prout quiſq; ſua æſtimabat, & ultrò offerebat.* 8 Redditote illam] *quam videlicet hactenus accepiſtis.* 10 Accipiens] *juſſu regis: vide 2.Chron.24.8.* Alicujus] *ſacerdotis vel Levitæ: nam quicquid penes ſe habebant ex capitatione, retulerant ex mandato regis ver.8.* Juxta altare] *id eſt, ad dexterum poſtem portæ atrii ſacerdotum, ubi altare erat extrinſecus in fine atrii magni, quouſq; pervenire licebat toti Jiſraëli: vide 2.Chron.24.8.* Limen] *portæ atrii ſacerdotum ex præſcripto Dei, Num.18.4.* 11 Ligarent] *loculis impoſitam.* 15 Cum curatoribus] *ſed reparata domo reſiduum pecuniæ in illa impenſum eſt, 2.Chron.24.14.* 16 Nam fidè] *id eſt, pecunia fidei illorum committebatur, & ipſi bona fide adminiſtrabant.* 17 Pecunia pro delicto] *de qua Levitici 5.15, & ſequentibus. nam quod ibi de duobus reatus generibus præcipitur, ſynecdochicè ad ſimilia peccata pertinet, ex analogia quæ habetur Levitici 6.30.* 18 Tunc aſcendens &c.] *ex prophetia Eliſchahhi, ſuprà 8.12.* Tunc] *mortuo Jehojadahho, & Joaſcho corrupto, 2.Chron, 24.17. & ſequentibus.* Contra Jeruſchalaima] *cùm jam popularetur regnum ibidem ver.23.* 20 Chronicorum] *vide 1.Reg.11.41.* 21 Sillam] *id eſt, aggeſtum iter. videtur partem illam intelligere, in qua Schelomo aggeſta terra, aſcenſum fecit a domo ſua ad Domum Dei: 1.Chron.26.11. & 2 Chro.9.11. Nam magis probamus Hhebræam vocem Silla appellativè accipi pro aggere, ex iſtorum locorum comparatione.* 22 Cum majoribus] *i. ſicut majores ſed non in ſepulchro regum, 2.Chron.24.25.*

CAPUT XIII.

Jehoachazo in Jiſraële regnante, regnum a Syris valde atteritur: donec Joaſch a patre in regnum cooptatus, & a Deo per Eliſchahhum confirmatus, ter Syros vincens res amiſſas recuperaret.

1 AB anno vigeſimo tertio Joaſchi filii Achazjæ regis Jehudæ: regnavit Jehoachaz filius Jehu ſuper Jiſraëlem, Schomrone 'ſeptemdecim annis.

2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: [a] ſecutus enim eſt peccata Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem: non receſſit [b] ab ullo eorum.

3 Quapropter accenſus ira Jehova in Jiſraëlem 'tradebat eos in manum Chazaëlis regis Syriæ, & in manum Benhadadi filii Chazaëlis omnibus illis diebus.

4 Sed deprecante Jehoachazo iratam faciem Jehovæ: auſcultavit ei Jehova, cùm videret oppreſſionem" Jiſraëlitarum', quòd opprimeret eos rex Syriæ.

5 Itaq; dedit Jehova Jiſraëlitis 'ſervatorem, ut[c] exirent e manu Syrorum, & conſiderent filii Jiſraëlis in tentoriis ſuis[d] ſicut anteà.

6 Veruntamen non receſſerunt a peccatis domus Jarobhhami, quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem, in unoquoque eorum ambulavit: quin etiam 'lucus ipſe manebat Schomrone.

7 Quamvis non reliquum feciſſet Jehoachazo populum: niſi quinquaginta equites, & decē currus, ac decies mille pedites: perdiderat enim illos rex Syriæ, & redegerat eos tanquam pulverem, 'triturando.

8 Reliquæ autem res Jehoachazi, & omnia quæ fecit, ac fortitudo ejus: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jiſraëlis?

9 Poſteà cùm occubuiſſet Jehoachaz cum majoribus ſuis & ſepeliviſſent eum Schomrone: regnavit Joaſch filius ejus pro eo.

10 'Anno trigeſimoſeptimo Joaſchi regis Jehudæ *completo:* regnavit Joaſch filius Jehoachazi ſuper Jiſraëlē, Schomrone ſex decim annis.

11 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non receſſit ab omnibus peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem: in unoquoque eorum ambulavit.

12 Reliquæ autem res Joaſchi, & quicquid fecit, ac fortitudo ejus, quòd pugnavit 'contra Amatzjam regem Jehudæ: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jiſraëlis?

13 Poſteà occubuit Joaſch cum majoribus ſuis, & Jarobhham ſedit in ſolio ejus: ſepultusque eſt Joaſch Schomrone cum regibus Jiſraëlis.

14 'Cùm enim Eliſchahh ægrotaret morbo ſuo, quo mortuus eſt: 'deſcendit ad eum Joaſch rex Jiſraëlis: & flens ante faciem ejus dicebat:" pater mi, pater mi: currus Jiſraëlis & equites ejus.

15 Cui dicente Eliſchahho: ſume arcum & ſagittas: ſumens *attulit* ad eum arcum & ſagittas.

16 Tum dixit regi Jiſraëlis: appone manum tuam ad arcum: qui appoſuit manum ſuam: impoſuit verò Eliſchahh manus ſuas manibus regis.

17 Ac dixit, aperi feneſtram iſtam antrorſum, quam aperuit: cumque dicente Eliſchahho: jaculare: jaculatus eſſet: dixit Eliſchahh:' ſagitta ſalutis" *erit* Jehovæ, ſagitta, inquam, ſalutis contra Syros: quare percutito Syros [e] fortiter uſq; ad conſumptionem.

18 Deinde edicente, 'accipe reliquas ſagittas, accepit *Joaſch*: iterum edicente regi Jiſraëlis, percutiendo impete *illis* terram: cùm percuſſiſſet [f] ter, "deſtitit.

19 Quam ob rem efferveſcens contra eum vir Dei, dixit: percutiendum fuiſſet' quinquies aut ſexies, "tunc percuſſiſſes Syros uſque ad conſumptionem: nunc verò *tantùm* ter percuſſurus es Syros.

20 Poſteà cùm mortuum Eliſchahhum ſepeliviſſent: turmæ Moabitarum invaſerunt illam

terram

[a] Heb. *ivit poſt.*

[b] Heb. *ab eo: ſic ver.6. &* 11.

[c] Heb. *de ſub manu Syrorum.*

[d] Heb. *ut heri nudiuſtertius: ſic Gen.* 31.2.

[e] Heb. *in ve- hementi.*

[f] Heb. *tri vicibus: ſic ver.19.*

N

terram ineunte anno.

21 Fuit verò ipſis ſepelientibus quendam, cùm ecce videntes turmam illorum, projeciſſent virum illum in ſepulchrum Eliſchahhi: ut iniens attingeret vir ille oſſa Eliſchahhi, & reviviſcens *ſtaret erectus in pedes ſuos.

22 Chazaël ergo rex Syriæ opprimebat Jiſraëlitas omnibus *diebus Jehoachazi.

23 Sed gratiam faciens eis Jehova, & miſertus eorum, reſpexit ad eos: propter fœdus ſuum cum Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo: neq; voluit perdere eos, neque abjecit eos a facie ſua hactenus.

24 Itaque mortuo Chazaële rege Syriæ: & regnante Benhadado filio ejus pro eo:

25 g Recepit Jehoaſch filius Jehoachazi civitates illas e manu Benhadadi filii Chazaëlis, quas ceperat *ille* e manu Jehoachazi patris ipſius, bello: ter percuſſit eum Joaſch, cùm reſtitueret civitates Jiſraëlis.

g Heb. *reverſus eſt ut caperet:*

ANNOTATIO.

1 Septemdecim annis] *quorum duo poſtremi fuerunt cum filio communes, ut infrà ver. 10. & 22.*
3 Tradebat] *id eſt, faciebat ut a Syris cæderentur, & aliquid ex regno amitteretur. Prolepſis qua generatim*
attinguntur hiſtoriæ, quæ infrà ordine exprimuntur. 4 Jiſraelitarum] *quorum cum majoribus pepi-*
gerat fœdus, infrà verſi. 23. 5 Servatorem] *Joaſchum, infrà ver. 25.* 6 Lucus] *quem plantave-*
rat Achab, de quo 1. Reg. 16. 35. 7 Triturando] *i. bellis & depopulationibus affligendò valde commi-*
nuerat. 10 Anno trigeſimo ſeptimo] *nondum mortuo patre, in regni adminiſtrationem cooptatur:*
ſeptemdecim enim anni regni Jehoachazi uſq; ad trigeſimum nonum regis Jehudæ extenduntur. 12 Con-
tra Amatzjam] *capite proximè ſequente.* 14 Cum enim] *ætiologia eſt illius quod dixerat ſuprà 5.*
ver. Deum dediſſe ſervatorem: & fortitudinis ejus, cujus meminit ver. 12. Deſcendit rex Joaſch] *pa-*
tre adhuc vivente: quod factum videtur cum Jehoachaz deprecaretur faciem Jehovæ ſuprà verſic. 4.
Pater mi] *ut ſuprà 2. 12.* 17 Sagitta ſalutis] *metonymia, ſigni pro re ſignificata.* Erit Jehovæ]
i. jubet me Jehova promittere vobis victoriam hoc ſigno. 18 Accipe ſagittas] *ut cognoſceret ex hoc,*
quæ & quanta futura eſſet victoria. Deſtitit] *non omnibus ſagittis emiſſis.* 19 Quinquies &c.]
prout ſunt in pharetra. Tunc percuſſiſſes] *id eſt, cognoviſſes te percuſſurum.* 21 Staret] *id eſt, reſur-*
geret. 22 Diebus Jehoachazi] *quandiu, videlicet ſolus non aſſumpto filio, regnavit.*

CAPUT XIIII.

Amatzja principio Dei cultum amplexus, inſignem contra Edomæos conſequitur victoriam: qua elatus, ab Jiſraëlitis, quos provocabat, funditur, capitur & gravi mulcta afficitur. Poſteà a ſubditis conjuratis pellitur: Hhazarja filius ſubſtituitur: Jarobhham autem ſecundus regnum Jiſraëlis amplificat, & morienti ſuccedit Zecarja.

1 *Ab anno ſecundo Joaſchi filii Joachazi regis Jiſraëlis: regnavit Amatzja filius Joaſchi, rex Jehudæ.

2 Natus vigintiquinque annos cùm regnare inciperet, *vigintinovem annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jehohhaddan e Jeruſchalaimis.

3 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovę: *ſed non ſicut David pater ejus: prorſus ut fecerat Joaſch pater ejus, fecit.

4 Veruntamen excelſa non ſunt remota: adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis.

Sup.12.21. 5 Fuit autem cùm confirmatum eſſet regnum in manu ejus: ut percuteret ſervos ſuos, qui percuſſerant regem patrem ſuum.

6 Filios verò percuſſorum non affecit morte: ſicut ſcriptum eſt in libro legis Moſchis, præcepiſſe Jehovam dicendo: ne afficiuntor morte patres pro filiis, & filii ne afficiuntor morte pro patribus: ſed quiſque propter peccatum ſuum morte afficitor.

Deu.24.16.

7 Is percuſſit Edomæorum in *valle ſalis decem millia, & occupavit *Petram in eo bello: cujus nomen vocat quiſque *Jokteelem uſque in diem hunc,

8 Tunc *miſit Amatzja nuntios ad Jehoaſchum filium Jehoaſchazi filii Jehu regem Jiſraëlis qui dicerent: age *videamus a alter faciem alterius.

a Heb. videamus nos inter faciem: infra.11.

9 Miſit verò Jehoaſch rex Jiſraëlis ad Amatzjam regem Jehudæ qui dicerent: *quædam ſpina quæ in Libano *erat*, miſit ad cedrum quæ *erat* in Libano ad dicendum: da filiam tuam filio meo in uxorem: intereà pręteriens beſtia agreſtis, quę in Libano *erat*, conculcavit ſpinam illam.

10 b Egregiè percuſſiſti Edomæos: ideo extulit te animus tuus: fruere gloria & conſide domi tuæ: nam quare miſceres bellum malo *tuo*? ut cadas tu & Jehuda tecum?

b Heb. *percutiendo percuſſiſti.*

11 Sed non auſcutante Amatzja, *aſcendit Jehoaſch rex Jiſraëlis, & viderunt alter alterius faciem, ipſe & Amatzja rex Jehudæ: apud *Beth-Schemeſchum quod *eſt* *Jehudæ.

12 Plaga autem affectus eſt Jehuda coram Jiſraële: ita ut fugerent quiſque ad tentoria ſua.

13 Amatzjam verò regem Jehudę filium Jehoaſchi *filii Achazjæ, præhendit Jehoaſch rex Jiſraëlis apud Beth-Schemeſchum: deinde veniens Jeruſchalaima perrupit in muro Jeruſchalaimorum, *a porta Ephrajimi uſque ad *portam anguli, quadringentos cubitos.

14 Denique aſſumpto toto auro & argento, omnibuſq́; vaſis quę inventa ſunt in domo Jehovæ, & in theſauris domus regis, etiam c obſidibus, reverſus eſt Schomronem.

c Heb. *filiis ſpontionum vel fide juſſionum.*

15 Reliquæ autem res Jehoaſchi quas fecit, fortitudoq́ue ejus, utq́ue pugnavit contra Amatzjam regem Jehudæ: nónne ſcripta ſunt in libro Chronicorum regum Jiſraëlis?

16 Cumq́ue occubuiſſet Jehoaſch cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet Schomrone cum regibus Jiſraëlis: regnavit Jarobhham filius ejus pro eo.

17 Vixit verò Amatzja filius Joaſchi rex Jehudæ poſt mortem Jehoaſchi filii Jehoachazi regis Jiſraëlis: quindecim annis.

18 Reliquæ autē res Amatzjæ: nónne ſunt ſcriptę in libro Chronicorum regum Jehudæ?

19 *Tandem cùm d feciſſent contra eum conſpirationem Jeruſchalaimis, *fugit *Laciſchum: quam

d Heb *conſpiraſſent conſpiratione.*

quam ob rem miſerunt poſt eum Laciſchum ubi morte affecerunt eum.

20 Unde deportaverunt eum equis : ſepultuſque eſt Jeruſchalaimis cum patribus ſuis in civitate Davidis.

21 Tum aſſumentes totus populus Jehudæ [f] Hhazarjam, qui erat natus ſexdecim annos : conſtituerũt eum regẽ pro patre ejus Amatzja.

22 Ipſe ædificavit Elatham, quam recuperaverat Jehudæ : poſtquam occubuiſſet rex cum patribus ſuis.

23 Ab anno quintodecimo Amatzjæ filii Joaſchi regis Jehudæ : regnavit Jarobhham filius Joaſchi rex Jiſraëlis Schomrone, uno & quadraginta annis.

24 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ : non receſſit ab omnibus peccatis Jarobhhami filii Nebati : quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem.

25 Hic recuperavit terminum Jiſraëlis , ab aditu Chamathę uſque ad mare campeſtrium : ſecundum verbum Jehovæ Dei Jiſraëlis, quo locutus fuerat per ſervum ſuum Jonam filium Amittai, prophetam , qui erat e Gatho-Chepheris.

26 Nam viderat Jehova afflictionem Jiſraëlis jactati valde : & nihil eſſe concluſum, nihilq; eſſe derelictum : denique neminem eſſe adjutorem Jiſraëli.

27 Et nondum dixerat Jehova ſe deleturum nomen Jiſraëlitarum [g] ſub cœlo : ſervavit itaq; eos per Jarobhhamum filium Joaſchi.

28 Reliquæ autem res Jarobhhami & quicquid fecit, fortitudoq; ejus qua pugnavit, utq; recuperavit Damaſcum & Chamatham Jehudæ pro Jiſraële : nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jiſraëlis?

29 Poſteà occumbente Jarobhhamo cum patribus ſuis cum regibus Jiſraëlis : regnavit Zecarja filius ejus pro eo.

[f] *Qui & Hhuzzija, infra* 15.30.

[g] Heb. d *cœlo.*

ANNOTATIO.

1 Ab anno ſecundo] *ex quo cœpit vivente Jehoachazo patre regnare Joaſch Jiſraëlita, qui idem quadrageſimus eſt Joaſchi regis Jehudæ, & Amatzjæ primus.* 2 Viginti novem] *ex quibus ſeptemdecim annos regnavit : reliquis vero duodecim propter conſpirationem vitam tranſegit exul : ſynecdoche.* 3 Sed non ſicut] *i. non integro animo.* 2. *Chro.* 25.2. 7 Valle ſalis] 2. *Schem.* 8.13. Petram] *metropolim Arabiæ Petreæ, a qua denominatur.* Jokteelem] *vide Jehoſ.* 15.38. 8 Miſit Amatzja] *partim recordatione cædis majorum a Jehu factæ ſuprà 9 : partim vero motus recenti injuria, de qua* 2. *Chro.* 25.10. *&* 13. Videamus &c.] *i. coram dimicemus alter contra alterum.* 9 Quædam ſpina] *Apologus, ut Judic.* 9.8. *in quo rex Jiſraëlis regem Jehudæ, ſpinæ : ſe, cedro Libani : populatores, beſtiæ agri : damnum illatum, conculcationi comparat : quaſi dicat : Tu ipſe te infirmiorem eſſe ſentiens, quàm ut Edomæos ſolus expugnares, ultro ambiviſti conjunctionem mecum, ut cum multo potentiore : petens a me auxiliares copias : quòd ſi inſpirata dimiſſione efferati quidam ex meis, me inſcio, in agrum tuum irruerunt , non ſum in culpa. Jam tu iſta victoria inſoleſcens æquas ſpinam cedro, laceſſens me bello, & tibi populoq; tuo malum arceſſis. Confer iſta cum hiſtoria* 2. *Chron.* 25.6. *& ſequentibus, unde hæc interpretatio ſumpta eſt.* 11 Aſcendit] *non expectans donec rex Jehudæ fines ſuos invaderet.* Beth-Schemeſchum] *Jehoſ.* 15.10. Jehudæ] *ad differentiam ejus quod in tribu Naphtali eſt, Jehoſ.* 19.38. 13 Filii Achazjæ] *quem avus ipſius interfecerat : ſic ad contemptum proponit genus, ſup.* 9. A porta Ephrajimi] *ab aquilone verſus orientem aſcendendo : vide ſup.* 11.16. Portam anguli] *ſive angulorum Zecarjæ* 14.10. *& porta angularis ſive proſpiciens,* 2. *Chron.* 25.23. 19 Tandem] *nimirum anno quarto a morte Joaſchi , cùm Jarobhham ageret annum quartum.* Fugit Laciſchum] *ubi privatam vitam egit undecim reliquis annis ex illis quindecim quorum meminit ſup. ver.* 17. Laciſchum] *in tribu Jehudæ ad fines Peliſchtæorum.* 21 Tum] *cùm conſpirarent in eum, & fugeret Amatzja. Ex quo fit ut undecim anni ſequentes, non tantùm Amatzjæ : ſed etiam Hhazarja qui idem Hhuzzija dictus eſt, communi jure tribuantur.* 22 Elatham] *vide Deut.* 2.7. 25 Chamathæ] *termini Jiſraëlitarum, de quo Num.* 13.21. *&* 34.8. Mare campeſtrium] *vide Deut.* 3.17. Jonam] *qui inter duodecim prophetas minores quintus eſt ordine.* Gatho-Chepheris] *oppido Zebulunis : Jehoſ.* 19.13. 26 Nihil eſſe] *id eſt, nullius facultatis nullarumq; virium ad ſalutem comparandam.* Concluſum &c.] *Deut.* 32.36. 28 Damaſcum & Chamatham Jehudæ] *quæ jure ad tribum Jehudæ pertinuerant.* 2. *Schem.* 8.6. *&* 1. *Chron.* 18.3.

CAPUT XV.

Hhazarja ſacrum ſacerdotium invadens, percutitur lepra : ideò hominum conſortio excluditur, filio intereà regnum adminiſtrante. Quo tempore genus Jehu in Zecarja excinditur. Schallum, Menachem, Pekachja, Pekach & Hoſcheahh regnum Jiſraëlis obtinent. Tandem Jotham mortuo patre in Jehuda regnat : & morienti ſuccedit Achaz filius.

1 ANNO vigeſimo ſeptimo Jarobhhami regis Jiſraëlis : regnabat Hhazarja filius Amatzjæ, rex Jehudæ.

2 (Natus fuerat annos ſexdecim cùm regnare inciperet, & quinquaginta duobus annis regnavit Jeruſchalaimis : cujus matri nomen Jecolja e Jeruſchalaimis.

3 Feceratque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ : omnino prout fecerat Amatzja pater ejus.

4 Sed excelſa non amota fuerant : adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis.)

5 Cùm plaga affecit Jehova regem, qua fuit leproſus uſque ad diem mortis ſuæ : ideoque habitabat in domo [a] ſemota : Jotham verò filius regis præerat domui, jus dicẽs populo regionis.

6 Reliquæ autem res Hhazarjæ, & omnia quę fecit : nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudę ?

7 Poſteà cùm occubuiſſet Hhazarja cum patribus ſuis, ſepeliviſſentque eum cum patribus ejus in civitate Davidis : regnavit Jotham filius ejus pro eo.

8 Anno trigeſimo octavo Hhazarję regis Jehudę : regnavit Zecarja filius Jarobhhami ſuper Jiſraëlem Schomrone, ſex menſibus.

9 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovę, quemadmodum fecerant majores ejus :

non

[a] Heb. *libere, id eſt, reliqua non conjuncta, ex lege de leproſis Levitici* 13.46.

non receſſit a peccatis Iarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem.

10 Contra hunc conſpirans Schallum filius Jabeſchi, & percutiens eum coram populo, morte affecit eum: & regnavit pro eo.

11 Reliquæ autem res Zacarjæ: ecce ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regum Jiſraëlis.

12 Illud eſt verbum Jehovæ quo allocutus fuerat Jehu dicendo, [b] abnepotes tui ſeſſuri ſunt ſuper ſolium Jiſraëlis: & ita accidit.

[b] Heb. filii quartani ſup.10.30.

13 Schallum filius Jabeſchi regnavit anno trigeſimo nono Hhuzzijæ regis Jehudæ: regnavit autem menſem [c] integrum, Schomrone.

[c] Heb. dierũ: ſic Gen.29.14.

14 Aſcendens enim Menachem filius Gadi, e Tirtza: & ingreſſus Schomronem, percuſſit Schallumum filium Jabeſchi, Schomrone: & eo morte affecto regnavit pro eo.

25 Reliquæ autem res Schallumi, & conſpiratio ejus qua conſpiravit: ecce ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regum Jiſraëlis.

16 Tunc percuſſit Menachem ' Tiphſachum, id eſt, quicquid in ea erat, & omnes terminos ejus a Tirtza. quia ' non aperuerat, ideò percuſſit: ipſas omnes prægnantes ejus diffidit.

17 Ab anno trigeſimo nono Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Menachem filius Gadi ſuper Jiſraëlem decem annis, Schomrone.

18 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non receſſit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem, omnibus diebus ſuis.

19 Invadente autem Pule rege Aſſyriæ regionem illam, dedit Menachem Puli ' mille talenta argenti: ut [d] ' eſſet adjumento ſibi ad confirmãdum regnum in manu ipſius.

[d] Heb. ut eſſent manus ejus ſecum: metonymia: 1.Chro.5.26

20 Exegit verò Menachem iſtam pecuniam a Jiſraële ab omnibus qui valebant facultatibus: ut daret regi Aſſyriorum ' quinquagenos ſiclos argenti in virum unumquenque: deinde reverſus eſt rex Aſſyriorum: nec ſubſtitit ibi in ea regione.

21 Reliquæ autem res Menachemi, & quæcunq; fecit: nônne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jiſraëlis?

22 Poſteà occubuit Menachem cum majoribus ſuis: & regnavit Pekachja fili⁹ ejus pro eo.

23 Ab anno quinquageſimo Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Pekachja filius Menachemi ſuper Jiſraëlem Schomrone, biennio.

24 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non receſſit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jiſraëlẽ.

25 Conſpirans autem contra eum Pekach filius Remaljæ dux ejus cum Argobo, & cum eo qui *dicebatur* Leo, percuſſit eum Schomrone in palatio domus regiæ, habens ſecũ quinquaginta viros [e] e Gilhhaditis: cumq; morte affeciſſet eum, regnavit pro eo.

[e] Heb. *filiis Gilhhaditarum.*

26 Reliquæ autem res Pekachjæ & quæcunq; fecit: ecce ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jiſraëlis.

27 Ab anno quinquageſimo ſecundo Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Pekach filius Remaljæ ſuper Jiſraëlem Schomrone, viginti annis.

28 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non receſſit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandũ induxit Jiſraëlem.

29 Diebus Pekachi regis Jiſraëlis invadens [f] Tiglath-Pileſer rex Aſſyriorum cepit ' Hijonẽ, & Abelum, domus Mahhacæ, & ' Janoachum, & ' Kedeſchum & Chatzorem & ' Gilhhadem, denique Galilæam ipſam, totam terram Naphtali: ac harum *incolas* deportavit in Aſſyriam.

[f] *qui & Tiglath-Pilneeſer*, 1.Chro. 5.26.

30 [g] Facta autem conſpiratione contra Pekachum filium Remaljæ, Hoſcheahh filius Elæ ita percuſſit eum ut morte afficeret eum, anno vigeſimo ' a *regno cœpto* Jothami filii Hhuzzijæ: deinde ' regnavit pro eo.

[g] Heb. *conſpirata conſpiratione.*

31 Reliquæ autem res Pekachi, & quæcunque fecit: ecce ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jiſraëlis.

32 Ab anno ſecundo Pekachi filii Remaljæ regis Jiſraëlis: regnare cœpit Jotham filius Hhuzzijæ, rex Jehudæ.

2.Chro.27.

33 Natus viginti quinque annos erat ' cum regnare inciperet, & ' ſexdecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jeruſcha filia Tzadoki.

34 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat Hhuzzija pater ejus, fecit.

35 Veruntamen excelſa non ſunt amota, adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis: hic ædificavit ' portam domus Jehovæ ſupremam.

36 Reliquæ autem res Jothami, & quæcunque fecit: nônne ſcripta ſunt in libro Chronicorum regum Jehudæ?

37 ' Diebus iſtis cœpit Jehova immittere in Jehudam Retzinem regem Syriæ, & Pekachum filium Remaljæ.

38 Cumq; occubuiſſet Jotham cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet cum patribus ſuis, in civitate Davidis patris ſui: regnavit Achaz filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Vigeſimoſeptimo] *qui vigeſimus quartus erat Hhuzzijæ.* 5 Plaga affecit] *vide cauſam 2.Chro. 26.16 & ſequentibus.* 7 Cum patribus] *non quidem in eodem ſepulchro: ſed in agro religioſo ſepulturæ regum, 2.Chron.26.23.* 8 Trigeſimo octavo] *qui idem ultimus eſt Jarobhhami.* 14 Tirtza] *vide 1.Reg.14.17.* 16 Tiphſachum] *vide 1.Reg.4.23.* Non aperuerat] *ei proficiſcenti Tirtza contra Schallumum.* 19 Mille talenta &c.] *quaſi decies centies mille daleros.* Eſſet adjumento] *id eſt, pacem redemit ab eo, & ejus opem obtinuit ut confirmaretur in regno.* 20 Quinquagenos ſiclos] *id eſt, duodecim daleros cum dimidio cuique Aſſyrio.* 29 Hhijonem] *vide 1.Reg.15.20. & ſequentes.* Janoachum] *Jehoſch.16 6. Ephrajimitarum.* Kedeſchum, Chatzorem] *Naphtalitarum Jehoſch.19.36. & 37.* Gilhhadem] *id eſt, totam regionem trans Jardenem quam Reubenitæ, Gaditæ & pars Menaſchitarum obtinebant.* 30 A regno cœpto] *i. anno quarto Achazi: ſed quia ejus adhuc nullam mentionem fecit, tempus deſcribit a ſuperiore rege.* Regnavit pro] *mero quidem imperio, octo annis, tributario verò novem infrà 17.1. & 6.* 33 Cum regnare inciperet] *id eſt, cùm regni adminiſtrationem iniit, propter lepram patris, ſuprà ver.5.* Sexdecim] *a morte patris.* 35 Portam ſupremam] *vide ſuprà 11.6.* 37 Diebus iſtis] *id eſt, ſub finem regni Jothami cœperunt calamitates illæ, quæ conſecutæ ſunt regnante Achazo.*

CAPUT.

CAPUT XVI.

Achaz impius a regibus Syriæ & Jiſraëlis preſſus ad Aſſyrium recurrit : a quo occupata Syria & rege occiſo, Achaz afflictus, in graviorem idolatriam quàm anteà delabitur : cui mortuo ſuccedit filius Chizkija.

1 ANNO' decimo ſeptimo Pekachi filii Remaljæ: regnare cœpit Achaz filius Jothami, rex Jehudæ.

2 Natus viginti annos erat Achaz cùm' ille regnare inciperet, & ſexdecim annis regnavit Jeruſchalaimis: ſed non fecit quod rectum *videtur* in oculus Jehovæ Dei ſui, ſicut David pater ejus.

Levit 20.23 3 Ambulavit enim in via regum Jiſraëlis: atque etiam filium ſuum tranſmiſit per ignem ſecundum abominationes gentium, quas expulerat Jehova a facie Jiſraëlitarum.

4 Et ſacrificabat ſtudioſè, adolebátque' in excelſis, & in collibus : & ſub omni arbore virente.

Jeſchahhjæ 7.1. 5 Tunc aſcendit Retzin rex Syriæ, & Pekach filius Remaljæ rex Jiſraëlis Jeruſchalaima in bellum: qui obſiderunt Achazum : ſed non potuerunt debellare.

6 (Tempore illo averterat Retzin rex Syriæ, 'Elatham ad Syros, & excuſſerat Jehudęos ex 'Elothis: Syri verò venientes Elatham habitaverunt ibi uſq; in diem hunc).

7 Miſit enim Achaz nuntios ad Tiglath-Peleſerum regem Aſſyriæ dicendo: ſervus tuus & filius tuus ſim: aſcende & ſerva me e manu regis Syriæ, & e manu regis Jiſraëlis, qui inſurrexerunt contra me.

8 Et accipiens Achaz aurum & argentum quod inveniebatur in domo Jehovæ, & in theſauris domus regiæ : miſit ad regem Aſſyriæ munus.

9 Cui auſcultavit rex Aſſyriæ , & aſcendens rex Aſſyriæ Damaſcum cepit eam, & deportavit *incolas* ejus' in Kirum: Retzinem verò morte affecit.

10 'Profectus autem rex Achaz obviam Tiglath-Peleſero regi Aſſyriæ Damaſcum: 'cùm vidiſſet altare quod *erat* Demaſci : miſit rex ad Urijam ſacerdotem ſimilitudinem illius altaris, & ſtructuram ejus ſecundum totum artificium ejus.

11 Et extruxit Urija ſacerdos altare: omnino prout miſerat rex Achaz Damaſco : ita fecit Urija ſacerdos, dum rediret rex Achaz Damaſco.

12 Deinde cùm rediiſſet rex Damaſco, & vidiſſet rex illud altare: accedens rex ad ipſum altare, obtulit in eo.

13 Et adolevit holocauſtum ſuum, munúsque ſuum, & libavit libamen ſuum : inſperſitq; ſanguinem eucharisticorum ſuorum altari.

14 Altare verò æneum quod fuerat coram Jehova, longiùs: amovit ab anteriore parte ipſius domus, ne eſſet inter ſuum altare, & inter domum Jehovæ: poſuítq; illud ad latus ſui altaris aquilonem verſus.

15 Pręcepitque rex Achaz Urijæ ſacerdoti dicendo: in hoc altari magno adole holocauſtũ matutinum, & munus veſpertinum, holocauſtúque regis & munus ejus, etiam holocauſtum totius populi terræ, munúsque eorum, & libamina eorum, ac ſanguinem holocauſti, omnémque ſanguinem ſacrificii ei inſpergito: altare verò æneum erit penes me 'inquirere.

16 Quod fecit Urija ſacerdos : omnino prout præceperat rex Achaz.

17 Præterea truncavit rex Achaz' Zophoros & baſes, & amovit ab illis labrum quodque, lacum quoque depoſuit a bobus [a] æreis, qui ſuberant ei: ac impoſuit illum pavimento lapideo.

18 'Tegmen quoque ſabbathi, quod ædificaverant in ipſa domo, &' acceſſum regis extimum, amovit a domo Jehovæ: ' metu regis Aſſyriæ.

19 Reliquæ autem res Achazi, quas fecit: nónne ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regũ Jehudæ.

20 Denique cùm occubuiſſet Achaz cum patribus ſuis, ſepultúsque eſſet cum patribus ſuis 'in civitate Davidis : regnavit Chizkija filius ejus pro eo.

[a] Heb. de per bobus æ,

ANNOTATIO.

1 Decimoſeptimo] *qui idem fuit Jothami decimuſſextus.* 2 Ille] *Jotham nimirum, de quo ver.1. ita accipiendum eſſe oſtendit ætas Chizkijæ, qua ad regnum pervenit cum hujus ætate comparata, infrà* 18. 2. *ſimile vide* 2.*Chro*.36.9. 4 In excelſis] *contra legem Deut*.12.2. 6 Elatham] *de qua ſuprà*.14 22. Elothis] *id eſt, a tota ditione Elathæ.* 9 In Kirum] *id eſt, eam Mediæ partem, quæ ab hac deportatione Syromedia eſt dicta: appellatur autem Kir id eſt murus, quòd monte Zagro veluti muro circumquaque cingatur. De Cyrene accipere alienum eſt, cùm nunquam ad regnum Aſſyriorum pertinuerit, & ab agro eorum ſit remotiſſima. Media autem regibus Aſſyriæ parebat, ut apparet infrà cap.*17.6. 10 Profectus obviam] *ad agratulandum ei de victoria: tum etiam ut impetraret ab eo auxilium, quo recuperaret quæ ademerant ei Peliſchtæi,* 2.*Chron*.28.18. Cùm vidiſſet] *confer cum* 2.*Chron*.28.23. 15 Inquirere] *id eſt, Deum in eo conſulere, ſi quando placebit.* 17 Zophoros] 1.*Reg*.7.28.*& ſequentibus*. 18 Tegmen ſabbathi] *id eſt, paratum pro cuſtodibus templi, qui ſingulis ſabbathis functiones ſuas obibant per vices: de quibus ſuprà* 11.5. *Eſt autem ſynecdoche, pro eo quod eſt, occluſit fores templi Jehovæ* 2.*Chron*.28. 24. Acceſſum regis] *de quo* 1.*Reg*.10.5.*&* 12. Metu regis] *id eſt, a vi regis Aſſyriorum ſibi metuens, ne fortè per illum acceſſum in regiam irrumperet.* 20 In civitate Davidis] *at non in ſepulchris regum: vide* 2.*Chron*.28.27.

CAPUT XVII.

Hoſcheahh regis Aſſyriorum tributarius effectus, cum rege Ægypti conſpirat, & tributum recuſat Aſſyrio. quam ob rem Aſſyrius regnum invadit, occupat, regem capit, populum deportat, & novos colonos intromittit: qui leviore plaga plus afficiuntur ad cultum Dei aliqua ex parte effingendum, quàm Jiſraëlitæ ad retinendum & reſtituendum illis calamitatibus.

1 ANNO duodecimo Achazi regis Jehudæ: cùm regnaret Hoſcheahh filius Eiæ Schomrone, ſuper Jiſraëlem nono anno:

2 Et faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ſed non ſicut reges Jiſraëlis qui fuerant ante eum:

3 Contra eum aſcendit Schalmaneſer rex Aſſyriæ: factuſque eſt illi Hoſcheahh ſervus, & pendebat ei munus.

4 Poſteà invenit rex Aſſyriæ in Hoſchehha conſpirationem: eum miſiſſe nuntios ad Soum regem Ægypti, & non obtuliſſe munus regi Aſſyriæ [a] ut quotannis: quare coercuit eum rex Aſſyriæ, & vincivit eum in carcere.

[a] Heb. de anno in annum.

5 Nam pervaſit rex Aſſyriæ totam ejus regionem: & aſcendens Schomronem obſedit eam tribus annis.

6 Anno nono Hoſchehhæ cepit rex Aſſyriæ Schomronem, & deportavit Jiſraëlem in Aſſyriam: collocavitq; eos in Chalacho, & in Chabore, fluvio Gozanis, & in civitatibus Mediæ.

7 Sic fuit, eò quòd peccaverant filii Jiſraëlis contra Jehovam Deum ſuum, qui eduxerat eos e terra Ægypti: [b] ne ſubeſſent manui Parhhonis regis Ægypti: & reveriti fuerant deos alienos.

[b] Heb. de ſub manu.

8 Ambulaverantq; in ſtatutis gentium, quas expulerat Jehova a facie filiorum Jiſraëlis: & quæ fecerant reges Jiſraëlis.

9 Et muſſantes filii Jiſraëlis res quæ rectę non ſunt, contra Jehovam Deum ſuum: ædificaverant ſibi excelſa in omnibus civitatibus ſuis: a turri cuſtodum uſq; ad civitatem munitam:

10 Statuerantq; ſibi ſtatuas ac lucos: in omni colle excelſo, & ſub omni arbore virente.

11 Et adoleverant ibi in omnibus excelſis, ſicut gentes quas deportaverat Jehova a facie eorum: fecerantque res malas provocando Jehovam.

12 Et coluerant ſtercoreos deos: de quibus edixerat Jehova eis: ne facitote rem iſtam.

13 Cumq; conteſtaretur Jehova in Jiſraëlem & in Jehudam per [c] omnes prophetas cujuſcunque viſionis, dicendo: revertimini a viis veſtris peſſimis: & obſervate præcepta mea & ſtatuta mea, omnino ſecundum legem illam quam pręcepi majoribus veſtris: quæque commiſi vobis per ſervos meos prophetas:

[c] Heb. per manum omnium: ſic deinceps.

14 Non auſcultaverant: ſed obduxeraverant cervices ſuas, ut [d] majores cervices ſuas: qui non crediderant Jehovę Deo ſuo.

[d] Heb. ut cervices majorũ ſuorum: hypallage.

15 Et ſpernentes ſtatuta ejus, ac fœdus ejus, quod pepigerat cum majoribus ipſorũ, & teſtimonia ejus, quibus conteſtatus eſt eos: ſectati fuerant ipſam vanitatem, adeò ut vani effecti fuerint, & *ſectati* fuerint gentes circumſtantes ipſis: de quibus præceperat Jehova eis: *ne* facerent ſicut illæ.

16 Et derelictis omnibus præceptis Jehovæ Dei ſui, fecerant ſibi fuſile, duos vitulos: fecerant etiam lucum, & incurvaverant ſe toti exercitui Cœlorum: coluerant quoque Bahhalem.

17 Prętereà tranſmiſerant filios ſuos & filias ſuas per ignem, & [e] uſi erant divinationibus, & conjectores fuerant: denique ſe ipſos dediderant ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum:

[e] Heb. divinaverant divinationibus, & conjectaverant.

18 *Fuit, inquam,* ut irâ percitus Jehova valde in Jiſraëlem, amoverit eos a facie ſua: non reliqua fuit niſi tribus Jehudæ ſola.

19 Etiam Jehuda non obſervabat præcepta Jehovę Dei ſui: ſed ambulabant in ſtatutis Jiſraëlitarum, quæ fecerant.

20 Ideò ſpernens Jehova totum ſemen Jiſraëlis, & affligens eos, tradiderat eos in manum diripientium: donec abjiceret eos a facie ſua.

21 (Poſtquam laceravit Jiſraëlitas a domo Davidis: cùm regem conſtituiſſent Jarobhhamum filium Nebati: depulit enim Jarobhham Jiſraëlitas a [f] ſequendo Jehovam, & induxit eos ad peccandum peccato magno.

[f] Heb. *a poſt:* 1.*Reg.*12.28.

22 Et ambularunt filii Jiſraëlis in omnibus peccatis Jarobhhami quæ fecerat: non receſſerunt [g] ab ullo eorum).

[g] Heb. *ab eo.*

23 Donec amoveret Jehova Jiſraëlem a facie ſua: quemadmodum locutus fuerat per omnes ſervos ſuos prophetas: ita demigravit Jiſraël a terra ſua in Aſſyriam uſque in hunc diem.

24 Deinde adduxit rex Aſſyriæ e Babele & e Cutha, & e Hava, & e Chamatha, & Sepharvajimis *colonos* quos collocaverat in civitatibus Schomronis loco Jiſraëlitarum: & hæreditariò poſſidentes Schomronem habitabant in civitatibus ejus.

25 Fuit autem cùm principio habitantes ibi non revererentur Jehovam: ut immitteret Jehova in illos leones, qui interficiebant eos.

26 Itaque allocuti ſunt regem Aſſyriæ dicendo: gentes iſtæ quas deportans collocaſti in civitatibus Schomronis, ignorant ritum Dei regionis iſtius: ideò immiſit in eos leones, qui ecce morte afficiunt eos, quandoquidem ignorant ritum Dei illius regionis.

27 Præcepit verò rex Aſſyrię dicendo: ducite illuc unum ex iſtis ſacerdotibus, quos deportaſtis inde: & abeuntes reſidento ibi: ut doceat eos ritum Dei illius regionis.

28 Veniens itaque unus ex illis ſacerdotibus quos deportaverant e Schomrone, cōſedit Beth-Ele: & docebat eos quo modo revereturi eſſent Jehovam.

29 Attamen faciebant [h] quæque gens deos ſuos: quos collocabant in æde excelſorum, quę fecerant Schomronitæ: quæque gens in civitatibus ſuis ubi habitabant.

[h] Heb. *gens gens: ſic infrà.*

30 Nam homines Babelis fecerunt Succoth-Benoth, & homines Cuthi fecerunt Nergalem: homines verò Camethæ fecerunt Aſchimam.

31 Hhavvæi autem fecerunt Nibchanem & Tartakum: & Sepharvęi comburebant filios ſuos igne Adrammeleco & Hhanammeleco diis Sepharvajimorum.

32 Sic reverebantur Jehovam: & faciebant ſibi e [i] numero ſuo ſacerdotes excelſorum: qui *ſacra* faciebant eis in æde excelſorum.

[i] Heb. *e partibus ſuis ut* 1.*Reg.*12.31.

33 Jehovam reverebantur: & deos ſuos colebant, ex ritu gentium quas deportaverant inde.

34 Uſq; in hunc ipſum diem iſti faciunt ex ritibus priſcis: non reverentur Jehovam, neq; faciunt ſecundum ſtatuta ipſorum, & ſecundum ritum ipſorum: id eſt, ſecundum legem & ſecundum præceptum quod præceperat Jehova filiis Jahhakobi, cui impoſuit nomen Jiſraëlis.

35 Et quibuſcum pepigerat Jehova fœdus, præceperatque eis dicendo: ne reveremini deos alienos: neque incurvate vos eis, neque colite eos, neque ſacrificate eis:

36 Sed Jehovã, qui eduxit vos e terra Ægypti virtute magna & brachio extento, ipſum reveremini,

remini,eique incurvate vos,ac ſacrificate ei:
37 Et ſtatuta ac judicia, legemq́ue & præceptum,quæ ſcripſit vobis,[k]obſervanter facite omnibus diebus: ac ne reveremini deos alienos:
38 Et fœderis quod pepigi vobiſcum ne obliviſcamini : ut non revereamini deos alienos.
39 Sed Jehovam Deum veſtrum revereamini : & ipſe eripiet vos e manu omnium inimicorum veſtrorum.
40 Non tamen auſcultarunt : ſed ſecundum priſcum ritum ſuum faciunt:
41 Quamvis gentes iſtæ reveritæ ſint Jehovã, & cum idolis ſuis coluerint : etiam filii eorum & nepotes eorum : ſicut fecerant majores eorum, faciant uſque in diem hunc.

[k] Heb. *obſervate faciendo*

ANNOTATIO.

4 Invenit]*nimirum quinto aut ſexto anno,poſtquam tributarius factus eſſet: vide infrà* 18.9. Vincivit]*nono anno ex quo tributarius factus fuerat,ut ſequentia explicant.* 5 Tribus]*nimirum ſeptimo, octavo & nono anno.* 6 Hoſchehhæ]*tributarii,qui fuit* 17.*annus & ultimus regni ipſius.* Chalacho]*id eſt, in Chalcitide Meſopotamiæ.* Chabore]*Chaboras fluvius & oppidum dicitur Ptolomæo Geographicorum lib.* 5.*cap.*18.*in Acrabene Meſopotamiæ.* Fluvio Gozanis]*id eſt,in Gauſanitide, quam fluvius Chaboras ab Acrabene diſterminat.* 7 Sic fuit]*Ætiologia judiciorum Dei qua explicatur quibus ſceleribus provocatus Deus Jiſraëlis regnum peſſumdederit : uſque ad finem capitis.* 9 A turri &c.]*id eſt,ubique : aquè in ſolitariis atque in frequentibus locis : proverbiale dictum.* 13 Cujuſcùnque viſionis]*id eſt, quacunque ratione vel forma illis cernendam proponebat voluntatem ſuam : vide Num* 12.6. 18 Sola]*cum adhærentibus Levitis & Binjaminitarum reliquiis:ſynecdoche.* 19 Etiam Jehuda]*altera cauſa judicii in Jiſraëlitas,contagium regni Jehudæ,in eandum labem prolabentis vicini regni exemplo, Oſea.*4.15. 20 Semen Jiſraëlis]*id eſt,regni decem tribuum : ſynecdoche.* 21 Laceravit]*ſubaudi Jarobhham.* 24 Rex Aſſyriæ]*Eſar-Chaddon filius Sancheribi : Hhezræ.*4.2. Cutha]*e Coſſea, regione Suſianes.* Hhava]*regione Arabiæ deſertæ, in quam Havvæi pulſi a Peliſchtæis ſe receperant: Deut.*2.22.*quæ & Hhivva dicitur infrà* 18.34. Chamathâ]*Syriæ, in finibus, Cenahhanææ.* Sepharvajimis]*id eſt, ex agro Sephare urbis ad Ephratem in Meſopotamia.* 25 Non reverenter]*id eſt, non colerent eum externo cultu.* 27 Reſidento]*Legati qui expoſtulatum venerant cum ſacerdote.* 28 Reverituri eſſent]*id eſt,colerent vitulum, cujus ſpecie putabant Deum repræſentari.* 29 Schomronitæ]*id eſt,decem tribus,incolæ regni Schomronis.* 33 Ritu gentium]*id eſt, decem tribuum.* 34 Iſti]*id eſt,decem tribus quas proximè commemoravit : nam ex comparatione iſtarum coloniarum, quas rex Aſſyriæ tranſmiſerat, contumacia Jiſraëlitarum oſtenditur : qui toties caſtigati graviter, & nunc demum iam dura ſervitute preſſi, ne minimum quidem reſipiſcentiæ ſignum dederunt.* Cui impoſuit]*exaggeratio, ut* 1.*Reg.*18.31.

CAPUT XVIII.

Inſtaurato per Chizkijam Dei cultu in regno Jehudæ: & occupato Schomronis regno ab Aſſyriis: regnum Jehudæ invaditur propter defectionem Chizkijæ: quamobrem Chizkija paciſcitur pretio cum rege Aſſyriæ: qui nihilominus per legatos Chizkijam multis contumeliis afficit, & populum ad defectionem, Deum protervè blaſphemando ſollicitat.

1 FUIT autem 'anno tertio Hoſchehhæ filii Elę regis Jiſraëlis: ut regnaret Chizkija filius Achazi,rex Jehudæ.
2 Natus viginti quinque annos erat cùm regnare inciperet, & viginti novem annis regnavit Jeruſchalaimis : cujus matri nomen [a] Abi filia Zacarjæ.
3 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ : omnino prout fecerat David pater ejus.
4 Ipſe amovit excelſa, fregitq́ue ſtatuas, & excidit lucum : contudit etiam ſerpentem æneum quem fecerat Moſche : eò quòd uſque ad dies illos Jiſraëlitæ adolerent ei, quem vocavit [b] Nechuſchtanem.
5 In Jehova Deo Jiſraëlis fiduciam habuit : & non fuit ei ſimilis inter omnes reges Jehudæ qui poſt eum,aut qui ante eum *fuerunt*.
6 Adhæſit enim Jehovæ : non receſſit [c] ab eo ſequendo : ſed obſervavit præcepta ejus, quæ præceperat Jehova Moſchi.
7 Et aderat Jehova ei : quocunq́ue prodibat, ſecundabatur : ' rebellavitq; in regem Aſſyriæ ut non ſerviret ei.
8 Ipſe percuſſit ' Peliſchtæos uſque Hhazzam, & terminos ejus : ' a turri cuſtodum uſque ad civitatem munitam.
9 Fuit autem anno quarto regis Chizkijæ,is *eſt* annus ſeptimus ' Hoſchehhę filii Elę regis Jiſraëlis : ut aſcendens Schalmaneſer rex Aſſyriæ contra Schomronem,obſideret eam.
10 Deinde cepit eam ſub finem ' tertii anni, anno ſexto Chizkijæ : is annus *erat* nonus Hoſchehhæ regis Jiſraëlis, *quo* capta fuit Schõron.
11 Et deportavit rex Aſſyriæ Jiſraëlitas ' in Aſſyriam: quos collocavit in Chalacho,& ad Chaborem fluvium Gozanis & in civitatibus Mediæ.
12 Propterea quòd non auſcultaverant voci Jehovæ Dei ſui, & tranſgreſſi fuerant fœdus ejus, quicquid pręceperat Moſche ſervus Jehovæ : neque auſcultaverant,neque fecerant.
13 Deinde decimo quarto anno regis Chizkijæ aſcendit Sancherib rex Aſſyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas,& ' occupavit eas.
14 Quam ob rem miſit Chizkija rex Jehudæ ad regem Aſſyrię ' Laciſchum qui dicerent,peccavi : diverte a me : id quod impoſueris mihi feram: impoſuit autem rex Aſſyriæ Chizkijæ regi Jehudæ ' trecenta talenta argenti,& triginta talenta auri.
15 Quam omnem pecuniam dedit rex Chizkija,quæ eſt inventa in domo Jehovæ : & in theſauris domus regiæ.
16 Tempore illo truncavit Chizkija fores templi Jehovæ,& ' antas quas ' obduxerat Chizkija rex Jehudæ:tradiditq; eas regi Aſſyriæ.
17 ' Sed miſit rex Aſſyrię Tartanem & Rabſariſum & Rabſchakem Laciſcho ad regem Chizkijam,cum copiis [d] numeroſis ' Jeruſchalaima: qui aſcendentes cùm proficiſcerentur Jeruſchalaima, aſcendentes venerunt & ſubſtiterunt ad aquæ ductum piſcinæ ſuperioris,qui *eſt* in aggere agri fullonis.

[a] *quæ & Abija.*2.*Chro.*29.1.

2.*Chro.*29.30.*&* 31. *capitibus.*

[b] *id eſt, æreũ: a materia.*

[c] Heb. *a poſt eum.*

*Sup.*17.6.

Jeſchah. 36.

[d] *Heb. gravibus.*

18 Cumq;

18 Cumque inclamaſſent regem, egreſſus eſt ad eos Eljakim filius Chilkijæ, qui præerat domui: & Schebna ſcriba, & Joach filius Aſaphi [e] a memoria.

[e] Heb. memoranti: ſic infra ver. 37.

19 'Ad quos dixit Rabſchake, dicite jam ad Chizkijam: ' ſic ait rex maximus rex Aſſyriæ, quæ *eſt* fiducia iſta, qua confidis?

20 'Dixeris, (veruntamen verba [f] futilia,) *adeſſe* conſilium & fortitudinem ad bellum: nunc cui confidis quòd rebellas contra me?

[f] Heb. labiorum.

21 Nunc, ecce fiduciam tuam habueris in ſcipione arundinis iſtius quaſſatæ, in Ægyptio: quo ſi quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *eſt* Parhho rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipſo.

22 Quòd ſi dixeritis ad me: in Jehova Deo noſtro fiduciam habemus: an non is *eſt* cujus abſtulit Chizkija excelſa & altaria, edicens Jehudæ & Jeruſchalaimis: coram altari hoc incurvate vos Jeruſchalaimis?

23 'Sed nunc [g] miſceto bellum cum domino meo rege Aſſyriæ: & dabo tibi bis mille equos, ſi poteris ſuppeditare qui equitent eos pro te.

[g] Heb. miſce te bello.

24 Quo modo ergo 'averteres faciem ducis unius e ſervis domini mei minimis? ſed fiduciam tuam habes in Ægyptio propter currus & propter equites.

25 At nunc, an abſque Jehova aſcendi contra locum hunc, ad perdendum eum? Jehova 'edixit mihi: aſcende contra regionem iſtam & perde eam.

26 'Dixit verò Eljakim filius Chilkijæ, & Schebna ac Joach ad Rabſchakem: alloquere quæſo ſervos tuos Syrè: intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, [h] audiente populo hoc qui *eſt* ſuper murum.

[h] Heb. in auribus.

27 Ad quos dixit Rabſchake, an ad dominum tuum, aut ad te miſit me dominus meus ut loquerer verba hæc? nónne ad homines iſtos qui ſedent ſuper murum, 'ut comedant excrementa ſua, ut bibant lotium ſuum vobiſcum.

28 Itaque ſubſiſtens Rabſcake exclamavit voce magna Judaicè: & locutus eſt dicens: audite verbum regis maximi, regis Aſſyriæ.

29 Ita ait rex, ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit vos eripere manu ejus.

30 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova dicendo, [i] certo eripiet nos Jehova, neque tradetur civitas *hæc* in manum regis Aſſyriæ.

[i] Heb. *eripiendo eripiet.*

31 Ne auſcultetis Chizkijæ: nam ſic ait rex Aſſyriæ: tranſigite mecum munere & prodite ad me: ſic comedite quiſque *fructum* vitis ſuę, & quiſque *fructum* ficus ſuæ, ac bitite quiſque aquas ciſternæ ſuæ.

32 Uſquedum veniens aſſumam vos, *deducendos* in terram ſimilem terræ veſtræ, terram frumenti & muſti *feracem*: terram pane & vineis *abundantem*, terrā olivæ oleoſæ & mellis: & vivite ac nō moriamini: neque auſcultate Chizkiję, quia ſeducit vos dicendo: Jehova eripiet nos.

33 An [k] ullo modo eripuerunt dii gentium quiſq; terram ſuam e manu regis Aſſyriæ?

[k] Heb. *eripiendo eripuerunt.*

34 Ubi ſunt dii Chamathæ & 'Arpadi? ubi ſunt dii 'Sepharvajimorū, 'Henahhi & 'Hivvæ? quin 'eripuerunt*ne* Shomronem e manu mea?

35 Qui *ſunt* inter omnes Deos iſtarum regionū, qui eripuerint regionem ſuam e manu mea: ut eripiat Jehova Jeruſchalaima e manu mea?

36 Obticuerunt autem populus, neque reſpōderunt ei quicquam: præceptum enim regis fuerat edicentis: ne reſpondete ei.

37 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, & Schebna Scriba, ac Joach filius Aſaphi a memoria ad Chizkijam [l] laceris veſtibus: & indicaverunt ei verba Rabſchakis.

[l] Heb. *lacerati veſtes.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *ex quo tributarius regis Aſſyriæ erat: qui fuit regni ejus undecimus.* 7 Rebellavit] *elatus rebus ſecundis, excutiens jugum quod receperat pater Achaz, ſuprà 16.7.* 8 Peliſchtæos] *qui patri Achazo multa ademerant, 2. Chro. 28.18.* A turri] *ut ſuprà 17.9.* 9 Hoſchehhæ] *ex quo tributarius &c.* 10 Tertii anni] *obſidionis.* 11 In Aſſyriam] *i. in ditionem ſuam.* 13 Occupavit] *aliquas nimirum: ſynecdoche.* 14 Laciſchum] *civitatem tribus Jehudæ, quam Aſſyrius tunc oppugnabat, Jehoſ. 15.39.* Trecenta argenti, & triginta auri talenta] *id eſt, quaſi ſexcenta millia daltrorum.* 16 Antas] *id eſt, poſtes & limina.* Obduxerat] *laminis aureis, cùm rurſus aperiret domum Jehovæ primo menſe anni primi 2. Chro. 29.3.* 17 Sed miſit] *non ſtans promiſſis accepta pecunia.* Jeruſchalaima] *ut ea ſuis præſidiis firmarent, & tyrannidis regiæ eſſent adminiſtri, contra quam tranſactum fuerat.* 19 Ad quos] *recuſantes præſidia iſta intromittere.* Sic ait rex] *increpatio eſt dilemmatica: quaſi dicat: Si tuis viribus fidis, vanitatis eſt: ſin alienis, cujus obſecro? an Ægyptii? at ſocietas illius exitialis eſt: an verò Dei? at illius cultum minuiſti: nam blaſphemè vitio vertit quod imperaverat Deus, Deuteron. 12.5.* 20 Dixeris] *id eſt, tecum cogitaveris, & populo perſuaſeris nihil tibi deeſſe quod ad propulſandum regem opus ſit.* 23 Sed nunc] *ſarcaſmus, quo ludificatur audaciam Chizkijæ propter temitatem ejus.* 24 Averteres faciem] *id eſt, propulſares.* 25 Edixit mihi] *i. teſtatur mihi in animo, fore me vindicem injuriarum, quibus affeciſti eum: ver. 22.* 26 Dixit Eljakim &c.] *id eſt, unus eorum de ſententia omniū.* 27 Ut comedant] *id eſt, quibus niſi maturè ab hac pertinacia diſcedant, eventuræ ſunt calamitates iſtæ, & rerum ſumma difficultas.* 34 Arapadi] *in regione Arrapachitide, aut melius Arpaditide, ſumma Aſſyriæ parte.* Sepharvajimorum] *vide ſuprà 17.22.* Henahhi] *Ingines, regionis in Meſopotamia: nam literam Hhajin ferè per literam g exprimunt hiſtorici.* Hhivvæ] *vide ſuprà 17.24.* Eripuerunt] *dii Schomronis videlicet ἀπὸ κοινȣ̃.*

CAPUT XIX.

Deus per Jeſchahhjam nuntiis Chizkijæ ipſum conſulentibus, promittit irritum fore Aſſyrii conſilium de expugnandis Judæis. Iterum autem comminante & blaſphemante Aſſyrio eandem promiſſionem repetit & ſigno confirmat, quam ſtatim effectu implet, ſtrage Aſſyriorum per angelum & Sancheribi cæde.

1 FUIT autem cùm audiret rex Chizkija, ut laceraret veſtimenta ſua: & tegens ſe cilicio ingrederetur domum Jehovæ:

3 Et mitteret Eljakim qui præerat domui, & Schebnam ſcribam, ac ſeniores ſacerdotum tectos ciliciis: ad Jeſchahhjam prophetam filium

um Amotzi.

3 Qui dixerunt ad eum: ſic ait Chizkija," dies anguſtiæ & increpationis & irritationis dies hic: " cùm venerint filii uſque ad os matricis, & vis non adſit ad partum.

4 Utinam audiat Jehova Deus tuus omnia verba Rabſchakis, quem miſit rex Aſſyriæ dominus ejus, ad afficiendum probro Deum viventem: & arguat verba iſta quæ audierit Jehova Deus tuus: itaque effer precationem tuam pro " hoc reſiduo quod præſens eſt.

5 Cum itaque veniſſent ſervi regis Chizkiję ad Jeſchahhjam:

6 Dixit eis Jeſchahhja, ſic dicite domino veſtro: ſic ait Jehova: ne timeto propter verba iſta quæ audiviſti, quibus blaſphemarunt "pueri regis Aſſyriæ me.

7 Ecce ego " indam ei ſpiritum, ut audito "rumore revertatur " in terram ſuam: " tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.

8 Itaque reverſus Rabſchake invenit regem Aſſyriæ oppugnantem " Libnam: audierat enim eum profectum eſſe Laciſcho.

9 Audiens autem de Tirhaka rege " Cuſchi dicentes: ecce procedit ut pugnet contra te? [a] rurſus miſit nuntios ad Chizkijam, edicendo.

[a] Heb. *reverſus eſt & miſit.*

10 Sic alloquimini Chizkijam regem Jehudæ, dicendo: ne decipiat te Deus tuus in quo tu fiduciam habes dicendo: non tradentur Jeruſchalaima in manum regis Aſſyriæ.

11 Ecce tu audiviſti id quod fecerunt reges Aſſyriæ omnibus aliis regionibus internecioni devovendo *incolas* earum: & tu eripereris?

12 An dii gentium quas perdiderunt majores mei eripuerunt eas? " Gozanem & " Charanem, & " Retzephum & " Hhedenitas qui ſunt " Telaſſari?

13 Ubi *eſt* rex " Chamathæ, & rex Arpadi, & rex civitatis illius Sepharvajimorum, Henahhi & Hhivvæ?

14 Cumque accepiſſet Chizkija literas e manu nuntiorum, & legiſſet eas: aſcendens in domum Jehovæ, explicavit eas Chizkija coram Jehova.

15 Et precatus eſt Chizkija coram Jehova, dicens: Jehova Deus tuus Jiſraëlis, " inſidens Cerubinis, tu es Deus ſolus omnibus regnis terræ: tu feciſti Cœlum & terram.

16 Inclina Jehova aurem tuam, & audi: aperi Jehova oculos tuos & vide: audi, inquam, verba Sancheribi, illius quem miſit ad probro afficiendum Deum viventem,

17 Verum eſt Jehova: vaſtaverunt reges Aſſyriæ gentes illas & regionem earum.

18 Et tradiderunt deos earum igni: quia dii non erant: ſed opus manuum hominis, lignum aut lapis: ideò perdiderunt eos.

19 Itaque nunc Jehova Deus noſter ſerva nos, quæſo, e manu illius: ut cognoſcant omnia regna terræ, te Jehovam Deum eſſe ſolum.

20 Tum miſit Jeſchahhja filius Amotzi ad Chizkijam qui diceret: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: quæ precatus es me contra Sancheribum regem Aſſyriæ exaudivi.

21 Hoc eſt verbum quo [b] edicit Jehova *reſponderi* ei: " contemnit te, ſubſannat te Virgo, filia Tzijonis: poſt te " caput movet filia Jeruſchalaimorum.

[b] Heb. *edicit Jehova ad eum.*

22 Quem probro affeciſti ac blaſphemaſti, & contra quem extuliſti vocem? utique attollis in ſublime oculos tuos contra ſanctum Jiſraëlis.

23 Per nuntios tuos probro affeciſti dominum, cùm diceres: multitudine curruum meorum ego aſcendi ſummitatem montium, latera Libani: & ſuccidam [c] proceras cedros ejus; lectiſſimas abietes ejus: " ingrediar etiam [d] extremum diverſorium ejus: ſylvas, arva ejus.

24 Ego effodio ut bibam aquas "exteras: "nam exſicco planta pedum meorum omnes rivos locorum [e] obſeſſorum.

[c] Heb. *pro ritatem ce- drorũ, & e lectum abie- tum ejus*

[d] Heb. *diver ſorium extremitatis.*

[e] Heb. *rivos obſidionis.*

25 An non audiviſti inde a longo *tempore* " me id facere, & a diebus priſcis formare illud? " nunc adduco illud, ut ſis ad deturbandum in acervos vaſtos civitates munitas.

26 " Ideo habitatores earum contracti manu, territi ſunt & erubuerunt: fuerunt *ut* herba agri, ut [f] oleracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & *ager* tactus uredine, [g] antequam in culmum aſſurgat.

[f] Heb. *viriditas herbæ teneræ.*

[g] Heb. *ante culmum.*

27 Utique ſeſſionem tuam, & profectionem tuam, & inceſſum tuum novi: etiam furorem tuum contra me.

28 Quoniam tu furis contra me, & tumultatio tua aſcendit ad aures meas: ideo ponam " hamum meum in naſo tuo, & frænum meum inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quam veniſti.

29 " Illud autem eſto tibi, hujus *rei* ſignum: comedere vos anno uno ſponte natum: & anno altero ſponte renatum: anno demum tertio " ſerite & metite ac plantate vineas, & comedite fructum earum.

30 [h] Nam reſiduum domus Jehovæ quod relictum fuerit, rurſus " radicabitur infernè, & fructum proferet ſupernè:

[h] Heb. *adde reſiduum, &c. radicem infernè.*

31 Cùm Jeruſcalaimis " prodibit reliquum & reſiduum e monte Tzijonis: zelus Jehovę exercituum facturus eſt iſtud.

32 " Propterea ſic ait Jehova de rege Aſſyriæ: non eſt " ingreſſurus in civitatem hanc, neque jaculaturus huc ſagittam: neque oppoſiturus ei ſcutum, neq; diffundet contra eam [i] miſſilia catapultaria.

[i] Heb. *catapultam, metonymia.*

33 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictũ Jehovę.

34 Nam protegam civitatem hanc ad ſervandum eam: propter me & " propter Davidem ſervum meum.

35 Itaque fuit nocte eadem, ut prodiens angelus Jehovæ percuteret in caſtris Aſſyriorum centum octoginta quinque millia: qui cùm ſurrexiſſent mane, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.

36 Quare profectus abivit & reverſus eſt Sancherib rex Aſſyrię: conſeditq; Nineves.

37 Ubi fuit ipſo ſe incurvante in æde Niſrochi Dei ſui, ut Adrammelec, & Scharetzer filii ejus percuterent eum gladio: ipſi verò proripuerunt ſe in terram " Ararati: & regnavit Eſar-Chaddon filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Dies anguſtiæ] *id eſt, dies calamitoſus, quo increpamur de facto noſtro, & Dei nomen contumelioſè proſcinditur.* Cum venerint] *allegoria, qua ſe parturienti, & populum ſuum fœtui: præſentis verò periculi magnitudinem, graviſſimæ pariendi difficultatis comparat. q. d. tantæ ſunt anguſtiæ, ut neque fœtus ſe ipſum juvare*

juvare: neque ego ipſum ex anguſtia liberare poſſim. 4 Hoc reſiduo]*reliquæ enim decem tribus jam in captivitatem abierant, ſuprà 17. & regni Judaici pars jam ab Aſſyrio obtinebatur. ſuprà 18.13.* 6 Pueri]*id eſt, miniſtri: ſic* Exod.33.11. 7 Indam ſpiritum]*id eſt, afficiam animum ejus hac voluntate.* Rumore] *de adventu Tirhakæ, ver.9.* In terram ſuam] *ut hoſtem invadentem depellat: ſic experiemini periculum non ita præſens eſſe ut putatis.* Tandem]*iis geſtis quæ prædicuntur ver.28. & completa narrantur ver.37.* 8 Libnam]*vide Jehoſ.15.42 & 21.13.* 6 Cuſchi]*vide Gen.10.6.* 12 Gozanem]*vide ſuprà 17.6.* Charanem]*id eſt, Charras Meſopotamia, Gen.11.31.* Retzephum] *Rezipha Ptolomæo, Meſopotamiæ.* Hhedenitas]*vide Gen.2.10.* Telaſari]*quæ poſtea Seleucia dicta eſt, Hhedenis metropolis.* 13 Chamathæ] *vide ſupra 18.34.* 15 Inſidens Cerubinis]*ut 1.Schem.4.4.* Solus] *contra-quàm dixerat Aſſyrius ſuprà 18.35. & hîc verſu 12.* 21 Contemnit te] *id eſt, non curat: ſed ludificatur te, ut ut imbecilla & infirma eſt.* Caput movet] *id eſt, amarulenter ridet: ſynecdoche, ut Pſal.22.8.* 23 Ingrediar] *id eſt, nihil non pervadam.* 24 Exteras] *id eſt, novas, antè incognitas.* Nam exſicco]*Thraſonica hyperbole.* 25 Me id facere] *quod tu tibi arrogas, ſuprà ver.23. & 24.* Nunc] *id eſt, in tuis victoriis quas jactas q.d. ego ipſe ſum autor, & tuo miniſterio utor ad deturbandum, &c.* 26 Ideò] *id eſt, ut tibi animum adjeci, ita illis abſtuli, ut nullo negotio vincerentur.* 28 Hamum meum] *metaphora ſumpta a piſcatoribus & agaſonibus.* 29 Illud autem] *Apoſtrophe ad Chizkijam, altera prophetiæ pars.* Illud autem tibi eſto] *id eſt, hæc rerum copia ſine cultura, qua ex Dei liberalitate jam biennio quamvis graſſantibus hoſtibus fruimini, confirmet in vobis certitudinem liberationis promiſſæ, & venturæ tranquillitatis.* Serite & metite] *id eſt, metu ab hoſtibus abjecto agros audenter colite.* 30 Radicabitur infernè] *id eſt, ex omni parte proſperabitur: metaphora a plantis.* 31 Prodibit reliquum] *id eſt, reliquiæ populi, quæ intra muros Jeruſchalaimorum propter hoſtes ſe continebant, prodibunt liberæ ab obſidione.* 32 Propterea]*ut promiſſionis ſuæ veritatem oſtendat.* Ingreſſurus &c.]*id eſt, non inſtituet obſidionem in ſecundo ſuo adventu.* 34 Propter Davidem]*id eſt, promiſſionem illi factam: 1.Reg.11.12.* 37 Ararati]*vide Gen.8.4.*

CAPUT XX.

Chizkija ex lethali ulcere decumbens Deum precatur, & ſanitatem ac prorogationem regni in quindecim annos obtinet: & ſigno de promiſſione Dei confirmatur. Deinde a legatis Babylonii ſalutatus, ſuperbè illis ſuos theſauros oſtentat: quam ob rem per Jeſchahhjam graviter objurgatur: & de direptione opum, ſuorumq; captivitate præmonetur: cui ſuccedit Menaſche.

1 DIEBUS illis ægrotavit Chizkija [a] lethaliter: & veniens ad eum Jeſchahhja filius Amotzi propheta, dixit ad eum, ſic ait Jehova: da præcepta familiæ tuæ: nam tu [b] brevi morieris: ac non vives.

[a] Heb. *ad moriendum.*

[b] Heb. *tu es mortuus: ut Gen.20.3.*

2 Quapropter advertens faciem ſuam ad parietem: oravit Jehovam, dicendo:

3 Obſecro Jehova, recordare jam me continenter ambulaſſe coram te fideliter & [c] animo integro, & quod bonum *videtur* in oculis tuis feciſſe: flevitq; Chizkija fletu magno.

[c] Heb. *corde.*

4 Tum fuit Jeſchahhja nondum egreſſo ex atrio mediano: ut verbum Jehovæ eſſet ad eum, edicendo:

5 Revertere & dicito ad Chizkijam anteceſſorem populi mei, ſic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam: vidi lachrymas tuas: ecce ſano te, die tertio aſcenſurus es in domum Jehovæ.

6 Et addam diebus tuis quindecim annos, & e manu regis Aſſyriæ eripiam te, & civitatem hanc: protegamq; civitatem hanc propter me, & propter Davidem ſervum meum.

7 Tum edixit Jeſchahhja: ſumite palatham ficuum: quam ſumentes impoſuerunt ulceri illius: ita revaluit.

8 Dicente verò Chizkija ad Jeſchahhjam: quod *eſt* ſignum Jehovam ſanaturum eſſe me, & me aſcenſurum die tertio in domum Jehovæ?

9 Dixit Jeſchahhja: hoc ipſum tibi *eſto* ſignū a Jehova, facturum eſſe Jehovam rem quam locutus eſt: abeátne iſta umbra decem gradibus: an retrocedat decem gradibus?

10 Cui dixit Chizkija: levius *eſſet* umbram declinare decem gradibus: non: ſed retrocedat umbra iſta decem gradibus.

11 Quapropter cùm inclamaſſet Jeſchahhja propheta Jehovam: reduxit umbram illam iiſdem gradibus, quibus deſcenderat in ſolario Achazi decem gradibus.

12 Tempore illo miſit [d] Berodach Baladan filius Baladanis, rex Babyloniæ literas cum munere ad Chizkijam: audierat enim ægrotaſſe Chizkijam.

[d] *qui & Merodach Jeſcha.39.1.*

13 Ad quos intentus Chizkija, oſtendit eis totum gazophylacium ſuum: argentum, & aurum, & aromata ac oleum præſtantiſſimum, & domum vaſorum ſuorum: deniq; quicquid inveniebatur in theſauris ſuis: non fuit quicquam quod non oſtenderet eis Chizkija in domo ſua & in tota ditione ſua.

14 Quapropter ingreſſus Jeſchahhja propheta ad regem Chizkijam: dixit ad eum: quid dixerunt homines illi, & unde venerunt ad te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua venerunt, Babylone.

15 Iterum dicenti, quid viderunt domi tuæ? dixit Chizkija quicquid *eſt* domi meæ viderunt: non fuit quicquam quod non oſtenderim eis in theſauris meis.

16 Tum dixit Jeſchahhja ad Chizkijam: audi verbum Jehovæ.

17 Ecce dies venturi ſunt, quibus deportabitur quicquid *eſt* domi tuæ, & quod recondiderunt majores tui uſque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quicquam, ait Jehova.

18 De filiis etiam tuis, qui prodibunt ex te, quos geniturus es, aſſument: ut ſint aulici in palatio regis Babyloniæ.

19 Dixit verò Chizkija ad Jeſchahhjam: bonum *eſt* verbum Jehovæ quod locutus es: præterea dixit: nónne? quandoquidem pax & ſtabilitas futura eſt diebus meis.

20 Reliquę autem res Chizkijæ & tota fortitudo ejus: utque fecit piſcinam, & aquę-ductum,

ctum, quo induxit aquam ′ in civitatem : nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

21 Tandem cùm occubuiſſet Chizkija cum patribus ſuis : regnavit Menaſche filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Diebus illis] *id eſt, quartodecimo anno regni ejus, cùm adventu Tirhakæ Aſſyrius avocaretur a Judæa, quod evincit verſiculus 6.* Non vives] *i. non potes vivere ex tanto morbo ullo naturæ remedio: ſed hæc omnia & ſubſunt & pronuntiantur ſub conditione voluntatis & potentiæ divinæ.* 3 Continenter ambulaſſe] *q. d. me pro virili mea conditione adhæſiſſe quam propoſueras 1. Reg. 8. 25. peto igitur ut memor promiſſi tui ibidem, non patiaris vitâ excedere me ſine ſucceſſore filio : nam triennio pòſt Menaſche ei natus eſt infrà 21. 1.* 4 Atrio mediano] *interius ipſa porticu, quod 1. Reg. 7. 8. atrium alterum vocatur.* 6 Propter Davidem] *ſup. 19. 34.* 7 Ita revaluit] *non ex facultate ficuum, cùm morbi natura eſſet indomita a mediis naturalibus: ſed ex Dei verbo.* 8 Quod eſt ſignum] *q. d. modo dixiſti actum eſſe de vita mea : jam verò ſanitatem promittis: vellem ſigno confirmari hoc promiſſum.* 9 A Jehova] *q. d. non ex me profectũ ſed a Jehova.* Iſta umbra] *pariter retrocedente ſole: ſynecdoche, ut apparet ex Jeſchahbjæ 38. 8.* 10 Declinare] *id eſt, uno momento in decimum gradum abripi.* 11 Reduxit] *ita dies qui duodenas horas continebat vigintiduarum effectus eſt.* 12 Miſit] *ad inquirendum prodigium, prout obſervatum fuerat a Chaldæis 2. Chron. 32. 31.* Rex Babyloniæ] *prius fiduciarius Aſſyrii: tandem verò Aſſyriorum & Babyloniorum monarcha effectus,* 18 Sint aulici] *quod completum eſſe legimus infrà cap. 24. & 25.* 19 Nónne] *id eſt, omnino bonum & juſtum. affirmandi ratio apud Hebræos uſitata: ſic 1. Schem. 10. 1.* 20 In civitatem] *ut illam hoſtibus interciperet, 2. Chron. 32. 3. 4. & 30. verſ. de hac piſcina vide Nechemja 3. 16.*

CAPUT XXI.

Menaſche omnium peſſimè ſe in regno gerente, Deus per prophetas ſuos, illius demui & regno excidium denuntiat: cui mortuo ſuccedit Amon filius, patri in malo ſimilis, quo per conſpiraionem ſublato ad regnum aſſumitur filius Joſchija.

1 NATUS duodecim annos Menaſche cùm regnare inciperet, ″ quinquaginta quinq; annis regnavit Jeruſchalaimis; cujus matri nomen Chephtzi-Ba.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ : ſecundum abominationes illarum gentium quas expulerat Jehova [a] conſpectu Jiſraëlitarum.

[a] Heb. *a facie filiorum Jiſraëlis.*

3 Nam [b] rurſus ædificavit excelſa quæ ′ perdiderat Chizkija pater ipſius : erexitq; altaria Bahhali, ac fecit lucum quemadmodum fecerat ′ Achab rex Jiſraëlis, & incurvans ſe toti exercitui cœlorum, coluit ea.

[b] Heb. *reverſus eſt & ædificavit.*

4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de qua dixerat Jehova : Jeruſchalaimis collocabo ″ nomen meum.

5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cœlorum : in ′ duobus atriis domus Jehovæ.

6 Præterea traduxit filium ſuum per ignem: præſtigiisq; & conjectationibus uſus eſt: & inſtituit pythonem & ariolos : [c] plurimum fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum.

[c] Heb. *multiplicavit facere.*

7 Et collocavit cum ſculptili locum quem paraverat : in domo de qua dixerat Jehova ad Davidem & ad Schelomonem filium ejus : in domo hac & Jeruſchalaimis quæ elegi præ omnibus *locis* tribuum Jiſraëlis, collocabo nomen meum in ſeculum.

Pſal. 132.

8 Neque deinceps [d] faciam ut erret pes Jiſraëlitarum ab hac terra quam tradidi majoribus eorũ: ſi modò [e] obſervanter fecerint omnino prout præcepero eis: & ſecundum totam legem quam præcepit eis ſervus meus Moſche.

[d] Heb. *addã facere ut erret.*

[e] Heb. *obſervent faciendo.*

9 At non auſcultarunt : nam fecit Menaſche ut aberrarent, faciendo quod malũ eſt amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova a conſpectu Jiſraëlitarum.

10 Quamvis loqueretur Jehova per ſervos ſuos prophetas, dicendo:

11 Propterea quòd fecit Menaſche rex Jehudæ abominationes iſtas: pejora egit omnibus quæ fecerunt Emorẹi qui antecesserant eum : & ad peccandum induxit etiam Jehudam in ſtercoreis diis ſuis :

12 Idcirco ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: ecce ego inducturus ſum malum ſuper Jeruſchalaima & Jehudam : quod quiſquis audierit, ′ tinnient ambæ aures ejus.

13 Extenſurus enim ſum ſuper Jeruſchalaima ″ regulam Schomronis, & perpendiculum ′ domus Achabi: & ′ abſterſurus ſum Jeruſchalaima, ut qui abſtergere ſolet gabatam: abſtergit, deinde ſubvertit [f] eam in os.

[f] Heb. in fa- ciem eju.

14 Et deferens reſiduum poſſeſſionis meæ, tradam eos in manum hoſtium eorum : ut ſint prædæ & conculcationi omnibus hoſtibus ſuis.

15 Quandoquidem fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & provocarunt me: inde a die quo egreſſi ſunt majores eorum ex Ægypto uſque in diem hunc.

16 Inſuper etiam ſanguinem innoxium fudit Menaſche quamplurimũm: uſq; adeò ut impleret Jeruſchalaima [g] confertim : præter peccatum ſuum quo ad peccandum induxit Jehudam, ut faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

[g] Heb. *os ad os: ut ſup.* 10. 21.

17 Reliquæ autem res Menaſchis & ′ quicquid fecit, peccatumque ejus quo peccavit : nonne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

18 Tandem cùm occumbens Menaſche cum patribus ſuis, ſepeliretur in horto domus ſuæ, in horto Hhuzzẹ: regnavit Amon filius ejus pro eo.

19 Natus viginti duos annos Amon cùm regnare inciperet, duobus annis regnavit Jeruſchalaimis : cujus matri nomen Meſchullemeth filia Charutzi e ″ Jotba.

20 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ : quemadmodum fecerat Menaſche pater ejus.

21 Ambulavit enim in tota illa via, qua ambulaverat pater ejus : & colens ſtercoreos deos quos coluerat pater ipſius, incurvavit ſe eis.

22 Et derelinquens Jehovam Deum majorum

ſuorum: non ambulavit in via Jehovæ.
23 Conſpiraverunt autẽ ſervi Amonis contra eum:& morte affecerunt regẽ ſuũ in domo ejus.
24 Percuſſit verò populus regionis omnes qui conſpiraverunt contra regem Amonem : & regem conſtituerunt populus regionis Joſchijam filium ejus pro eo.
25 Reliquæ autem res Amonis quas fecit:nónne ſunt ſcriptæ in libro ' Chronicorum regum Jehudæ?
26 Quem ſepelivit in ſepulchro ejus, in horto Hhuzzæ : & regnavit Joſchija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Quinquaginta quinque]*comprehenſis iis quibus fuit captivus in Babylonia*, 2.*Chro*. 33.11. 3 Perdiderat]*ſuprà* 18.4. Achab]1.*Reg*.16.33.34.35. 4 Nomen meum]*ſubaudi,ſolum* 1.*Reg*.8.26.*&* 9.3. 5 Duobus atriis]*populi & ſacerdotum*. 12 Tinnient]*vide* 2.*Schem*.3.11. 13 Regulam Schomronis] *id eſt, eodem modo Jeruſchalaima tractabo, quo tractavi Schomronem : metaphora ſumpta ab architectis*. Domus Achabi] *id eſt, ſicut Achabi gens deleta eſt, ita horum familiam prorſus deleturus ſum : quod executus eſt, partim in Tzidkija & filiis, infrà* 25.10. *partim in Jiſchmahhele, ibidem verſic*.28. *Nam Zerubbabel & ſucceſſores ejus non per Schelomonem, ut reliqui omnes : ſed per Nathanem a Davide deſcendunt, ut apparet Luc*.3. Abſterſurus] *cives regni Judaici, ut ſordes patinæ profundioris, abſtergendo, & præſens regnum ſubvertendo. vide complementum Jirmejæ* 39. 17 Quicquid fecit]*poſt captivitatem ſuam, de quibus vide* 2.*Chron*.33.*a verſu* 11. 19 Jotba] *fortaſſis illa Jotba in finibus Moabitarum, de qua Num*.33.33.*& Deut*.10.7. 25 Chronicorum]*ut* 1.*Reg*.11.41.

CAPUT XXII.

Joſchija domus Dei inſtaurationem urgente, ſummus ſacerdos librum legis authenticum nactus ad regem mittit : cujus lectione perculſus Deum conſulit : a quo ſententiam de regni excidio accipit : etſi executio ejus propter abjectionem regis, poſt mortem illius rejicitur.

1 NATUS octo annos Joſchija cùm regnare inciperet, uno & triginta annis regnavit Jeruſchalaimis : cujus matri nomen Jedida filia Hhadajæ 'Botzkatæa.

2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ : ambulans omnino in via Davidis patris ſui, neq; recedens dextrorſum aut ſiniſtrorſum.

.Chro.34.

3 Fuit autem anno decimo octavo ' regis Joſchijæ: ut mitteret rex Schaphanem filium Atzaljæ filii Meſchullami ſcribam, in domum Jehovæ, dicens:

4 Aſcende ad Chilkijam ſacerdotem ſummum, ut 'abſolvat *aptare* pecuniam inferendam in domum Jehovæ : quam collegerunt ' cuſtodes liminis ejus, a populo.

[f] Heb. in ſe ciem ejus.

5 Et tradant eam in manum curatorum operis, qui præfecti ſunt in domo Jehovæ : ut tradant eam opificibus qui *ſunt* in domo Jehovæ, ad curandum labem domus.

6 Fabris & ſtructoribus & cœmentariis: item ad comparandum ligna, & lapides cęduos, ad curandum domum.

7 Veruntamen non ſubducebatur ' cum illis ratio pecunię traditæ in manum illorum : nam fidè illi agebant.

[g] Heb. in ad os: ut ſup. 10.21.

8 'Tum dixit Chilkija ſacerdos ſummus ad Schaphanem ſcribam: ' librum legis inveni in domo Jehovæ : tradiditque Chilkija librum ipſum Schaphani, qui legit illum.

9 Cúmq; veniens Schaphan ſcriba ad regem, retuliſſet regi rem : ac dixiſſet, conflaverunt ſervi tui pecuniam illam quę inventa fuit in domo, & tradiderunt eam in manum curatorum operis, qui præfecti ſunt in domo Jehovæ:

10 Indicavit Schaphan ſcriba regi dicendo: librum tradidit mihi Chilkija ſacerdos : legitq; eum Schaphan coram rege.

11 Fuit autem cum audiret rex verba libri legis: ut laceraret veſtimenta ſua.

12 Et præciperet rex Chilkijæ ſacerdoti, & Achikamo filio Schaphanis, & [a] Hhacbori filio Micajæ, & Schaphani ſcribæ, ac Hhaſajæ ſervo regis, dicendo:

[a] *qui Hhabdon filius Micæ* 2.*Chro*. 34.20.

13 Ite, conſulite Jehovam pro me & pro populo, nempe pro toto Jehuda, ſuper verbis libri hujus qui inventus eſt: nam magnus æſtus *eſt* irę Jehovæ, quę accenſa eſt in nos: eò quòd non auſcultarunt patres noſtri verbis legis hujus, ut facerent omnino pro ut præſcriptum eſt nobis.

14 Itaque abiit Chilkija ſacerdos, & Achikam & Hhacbor & Schaphan, & Hhaſaja ad Chuldã prophetiſſam uxorem Schallumi filii [b] Tikvæ filii Charchaſi veſtiarii : ea enim habitabat Jeruſchalaimis in parte ' ſecunda ab eo: & allocuti ſunt eam.

[b] *qui & Tokehat filius Chaſræ: ibi ver*.22.

15 Ad quos dixit, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis : dicite viro qui miſit vos ad me:

16 Sic ait Jehova, ecce inducturus ſum malum contra locum hunc, & contra habitatores ejus : omnia verba iſtius libri, quem legit rex Jehudæ:

17 Propterea quòd dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis, ut irritarent me omni opere manuum ſuarum : ideò accenſa manebit æſtuans ira mea in locũ hunc, & non extinguetur.

18 De rege verò Jehudæ, qui miſit uos ad conſulendũ Jehovam, ſic dicitote ad eum: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis : *tu* qui audiviſti verba iſta,

19 Quia mollitus eſt [c] animus tuus, & demiſiſti te a facie Jehovæ, cum audiviſſes ea quę locutus ſum contra locum hunc : & contra habitatores ejus, fore in deſolationem & in maledictionem : & lacerans veſtimenta tua fleviſti corã me: ideo etiã ego exaudivi : dictum Jehovę.

[c] Heb. *cor*.

20 Propterea ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad ſepulchra tua 'in pace: ut non videant oculi tui totum iſtud malum quod ego inducturus ſum contra locum hunc: qui retulerunt regi rem.

ANNOTATIO.

1 Botzkatæa] *Botzka oppidum Jehudæ, Jehoſ*.15.39. 3 Regis]*id eſt, regni ejus : vide omnia copioſius*, 2.*Chron*.34. 4 Abſolvat &c.] *id eſt, res oblatas aut argentum infectum pecunia commutare, ut accommodari ad uſum ſuum ſtatim poſſit : confer cum* 12 *cap.ſuprà*. Cuſtodes liminis]*Levitici ordinis, ibidem ver*.10. 7 Cum illis]*curatoribus operis Levitis, ut oſtenditur* 2.*Chron*.34.12. 8 Tum dixit]

cùm executioni mandaſſet quod rex imperaverat. Librum legis] *authenticum Moſchis autographum, juſſu Dei in ſacrario repoſitum. Deut. 31.24. & ſequentibus.* 14 Secunda ab eo] *ideſt, in parte civitatis regiæ proxima: ſic redditur ratio, cur ad hanc potius quam ad alios rex hos miſerit.* 20 In pace] *id eſt, incolumi regno & nondum effuſa ira, quam interminatus ſum: nam alioquin Joſchija telo extinctus eſt infrà 23,29. & 2. Chron. 35.23.*

CAPUT XXIII.

Joſchija cum toto populo fœdus cum Deo renovat: Templum & regnum ab idololatria repurgat: idololatriæ autores caſtigat: prædicta Jarobhhamo Jiſraëliterum regi primo, complet: Dei cultum fideliſſimè reſtituit: tandem in bello contra Ægiptium temerè ſuſcepto occiditur: cui Joachaz filius improbus ſuccedens ab eodem Ægyptio vinctus abducitur, Jehojakimo fratre ei ſubſtituto, & tributario facto.

1 Cùm itaque miſiſſet rex, qui congregarent ad ſe omnes ſeniores Jehudæ & Jeruſchalaimorum:

2 Aſcendit rex in domum Jehovæ & omnes viri Jehudæ, omneſque habitatores Jeruſchalaimorum cum eo: cûm ſacerdotes, tûm prophetæ ac totus populus a minimo uſque ad maximum: & legit [a] ipſis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.

[a] Heb. *in auribus eorum.*

3 Deinde ſtans rex ad ' columnam ſuam pepigit fœdus coram Jehova, ſe ſecutores Jehovam, & obſervaturos præcepta ejus & teſtimonia ejus ac ſtatuta ejus ex toto corde & ex toto animo: preſtando verba fœderis illius, quæ ſcripta ſunt in libro illo: cui ' adſiſtebat totus populus in ipſo fœdere.

4 Tunc præcepit rex Chilkijæ ſacerdoti ſummo & ſacerdotibus ſecundanis ac cuſtodibus liminis: ut efferrent e templo Jehovæ omnia illa inſtrumenta quæ parata fuerant Bahhali & luco, totique exercitui cœlorum: quę combuſſit extra Jeruſchalaima, in agris Kidronis, quorum pulverem deportari curavit ' Beth-Elem.

5 Præterea abolevit ' atratos, quos conſtituerant reges Jehudę: ut eorum quiſque adoleret in excelſis per civitates Jehudæ, & ambitum Jeruſchalaimorum: ſimiliter eos qui adolebant Bahhali, Soli & Lunæ ac [b] planetis, deniqne toti exercitui cœlorum.

[b] vel, *ſignis cœleſtibus.*

6 Exportavit etiam ' lucum e domo Jehovæ extra Jeruſchalaima ad torrentem Kidronem, quem comburens ad torrentem Kidronem comminuit in pulverem: & projecit pulverem ejus ſuper ſepulchrum ' illorum popularium.

7 Et deſtruxit, lupanaria quæ *erant* in domo Jehovæ: ubi mulieres texebant ' ædiculas ad lucum.

[c] Heb. *domos meritoriorũ.*

8 Inſuper adductis omnibus ſacerdotibus ' e civitatibus Jehudæ, polluit excelſa ubi adoleverant ſacerdotes iſti ' a Gebahho ' Beerſchebahhum uſque: & deſtruxit etiam excelſa portarum, ' *etiam* quod erat ad oſtium portæ Jehoſchuhhæ pręfecti urbis, quod erat ad ſiniſtram cujuſque *intrantis* portam civitatis.

9 Veruntamen ' non offerunt ' ſacerdotes illi excelſornm in altari Jehovæ Jeruſchalaimis: ' ſed comedunt azymos panes inter fratres ſuos.

10 ' Polluit etiam Tophethum quod eſt ' in valle filii Hinnomi: ne traduceret quiſquam filium ſuum aut filiam ſuam per ignem Moleco.

11 ' Abolevit quoq; equos illos quos poſuerant reges Jehudæ Soli ab ingreſſu in domum Jehovæ, in [d] domum Nethan-Meleci aulici, quæ *erat* in ipſis ' ſuburbiis: ' currus autem Solis combuſſit igni.

[d] Heb. *cubiculum: ſynecdoche.*

12 Et altaria quę *erant* ' ſuper tectum cœnaculi Achazi quæ fecerant reges Jehudæ: etiam altaria quæ fecerat Menaſche in duobus atriis domus Jehovæ deſtruxit rex: quibus obruptis inde, projecit pulverem eorum in torrentem Kidronem.

Sup. 21.5.

13 Item excelſa quæ *erant* in conſpectu Jeruſchalaimorum, quę *erant* ' ad dexteram ' montis corrumpentis, quę ædificaverat Schelomo rex Jiſraëlis, Hhaſchtorethæ abominationi Tzidoniorum, & Cemoſcho abominationi Moabitarum, & Milcomo abominationi Hhammonitarum: polluit rex.

1. Reg. 11

14 Et confractis ſtatuis ac ſuccîſis lucis earum implevit loca earum oſſibus hominum.

15 Quin-etiam altare illud quod *erat* Beth-Ele, excelſum illud quod fecerat Jarobhham filius Nebati quo ad peccandum induxit Jiſraëlem, etiam altare illud, & excelſum illud deſtruxit: & comburẽs excelſum comminuit in pulverem, & combuſſit lucum.

1. Reg. 1

16 Cùm aſpiciens Joſchija, vidiſſet ſepulchra illa quæ ibi erant in monte, & mittens accepiſſet oſſa ex ipſis ſepulchris, & comburens in illo altari polluiſſet ipſum: ſecundum verbum Jehovæ quod proclamaverat vir ille Dei, qui prædixerat res iſtas.

Ibid. 13.2.

17 Dicente autem, quid ſibi vult monumentum hoc quod ego video? dixerunt ad eum homines illius civitatis: hoc ſepulchrum *eſt* illius viri Dei qui veniens e Jehuda prædixerat res iſtas, quas feciſti contra hoc altare Beth-Ele.

18 Qui dixit ſinite illud: ne quis commoveto oſſa ejus: ſic eripuerunt oſſa ejus, cum oſſibus illius prophetæ, ' qui venerat e Schomrone.

19 Atq; adeò omnes domos excelſorum, quæ *erant* in civitatibus Schomronis, quas fecerant reges Jiſraëlis irritando *Jehovam* amovit Joſchija: ac fecit illis ſecundum omnia facta quæ fecerat Beth-Ele.

20 Et mactavit ' omnes ſacerdotes excelſorum, qui *erant* ibi, ſuper ipſa altaria, combuſſitq; oſſa hominum in eis: deinde reverſus eſt Jeruſchalaima.

21 Tum præcepit rex toti populo dicendo: celebrate Paſcha Jehovæ Deo veſtro: prout ſcriptum eſt in libro fœderis hujus.

22 Quamvis non celebratum fuerit ſimile Paſchati huic ' a diebus judicum qui judicarunt Jiſraëlem. & ullis diebus regum Jiſraëlis aut regum Jehudæ,

23 Ut decimo octavo anno regis Joſchijæ celebratū eſt Paſcha iſtud Jehovæ Jeruſchalaimis.

24 Atq; etiam pythones, & ariolos & imagines ac ſtercoreos deos, & omnes abominationes quæ conſpiciebantur in terra Jehudæ & Jeruſchalaimis ſuſtuliſſet Joſchija: ut præſtaret verba legis ſcripta in libro quem invenerat Chilkija ſacerdos in domo Jehovæ:

25 Et ſimilis ei non fuiſſet ante ipſum rex, qui reverteretur ad Jehovam ex toto corde ſuo , & ex toto animo ſuo, totiſq; viribus ſuis, omnino ſecundum legem Moſchis: nec poſt eum extiterit ſimilis ei:

26 Attamen non eſt reverſus Jehova a furore iræ ſuæ maximo , quo accenſa erat ira ejus in Jehudam: propter omnia irritamenta quibus irritaverat eum menaſche.

27 Sed dixit Jehova: etiam Jehudam amovebo a facie mea: quemadmodum amovi Jiſraëlem: & ſpernam civitatem hanc quam elegeram, Jeruſchalaima: etiam domum hanc de qua dixeram: erit nomen meum ibi.

28 Reliquę autem res Joſchijæ & omnia quæ fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

29 Diebus ejùs aſcendebat Parhho-Neco rex Ægypti contra regem Aſſyriæ ad flumen Euphratis: cumq́ue proceſſiſſet rex Joſchija ' obviam illi, morte affecit eum ' Megiddunte, 'cùm vidiſſet ipſum.

30 Quem mortuum imponentes currui ſervi ejus Megiddunte abduxerunt eum Jeruſchalaima, & ſepeliverunt eum in ſepulchro ipſius: 'accipiensq́ue populus terræ [e] Jehoachazum filium Joſchijæ, ' unxerunt eum, conſtituentes eum regem loco patris ſui.

31 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnare inciperet tribus menſibus regnavit Jeruſchalaimis : cujus matri nomen Chamatal filia Jirmejæ e Libna.

32 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ : omnino prout fecerant majores ejus.

33 Quem ' vinciri juſſit Parhho-Neco ' Riblæ in regione Chamatæ ne regnaret Jeruſchalaimis: & impoſuit mulctam regioni ejus ' centenûm talentorum argenti, & talenti auri.

34 Et regem conſtituit Porhho-Neco Eljakimum filium Joſchiję pro Joſchija patre ejus, immutans nomen ejus in Jehojakimum: Jehoachazo verò aſſumpto abiit in Ægyptum : ubi mortuus eſt.

35 Deinde illud argentum & aurum dabat Jehojakim Parhhoni: ſed taxabat habitatores terræ, ut daret pecuniam illam [f] ex præſtituto Parhhonis: ab unoquoque pro ęſtimatione ſua exigebat argentum illud & aurum : a populo *inquam* terræ, ut daret Parhhoni-Neconi.

[e] *qui & Jochanan*, 1. *Chro*.3.15. *& Schallum. Jirmejæ* 22. 11.

[f] Heb. *ſecundum os.*

ANNOTATIO.

3 Columnam ſuam] *vide ſuprà* 11.14. Adſiſtebat] *præſentia videlicet & opere, ut ſequentia docent.* 4 Beth-Elem] *ut comportatis undique ſordibus locum illum quem Jiſraëlitæ ſacrum habuerant, religione ſpoliaret: parebat enim Beth-el regno Jehudæ inde a temporibus Abijæ*, 2.*Chron*.13.19. 5 Atratos] *id eſt, ſacrificulos pullis veſtibus indutos, ex ſuperſtitioſo ritu.* 6 Lucum] *a Menaſche conſtitutum, ſup*.21.7. Illorùm popularium] *videlicet idololatrarum: in deteſtationem idololatriæ cui adhæſerant, & contaminationem ſepulchrorum in exemplum vivis.* 7 Ædiculas] *id eſt, ſacella textilia.* 8 E civitatibus] *id eſt, ex excelſis quæ in ſingulis civitatibus erant, ut ab idololatria deſiſterent & Deum colerent.* A Gebahho] *qui tunc temporis erat terminus regni Judaici ſeptentrionalis in Binjamine: vide* 1.*Regum* 15.22. Beerſchebahhum] *terminus meridianus, Judic*.20.1. Etiam quod] *q.d. ſine diſcrimine privata & publica, potentum & tenuium idola abſtulit.* 9 Non offerunt] *id eſt, abdicati ſunt ipſi, & tota ipſorum poſteritas a ſacro miniſterio : vide Jechezkel* 44.10. *& ſequentibus.* Illi ſacerdotes] *qui e genere Aharonis ſunt : ſed peregrino cultu ſe contaminaverunt.* Sed comedunt] *id eſt, ſunt eodem jure poſt recipiſcentiam, quo qui corporis vitio laborabant, Levitici* 21.17. *& ſequentibus. ſumma eſt, Joſchijam leniore judicio erga ſacerdotes uſum eſſe, tum ut generi Levitico parceret, in quo Deus frequentia & manifeſta ſuæ miſericordiæ ſigna ediderat : ut in Aharonis perſona Deut*.9. 20: *poſteris Korachi, Num*.26.11: *& Ebjathare*, 1. *Reg*.2.26: *tum ut nihil gravius in reſipiſcentes ex publica corruptione ſtatueret.* 10 Polluit] *id eſt, religione idololatriæ exuit: catachreſis, ſic deinceps.* In valle] *vide Jehoſ*.15.8. 11 Abolevit] *i. interfeci juſſit.* Suburbiis] *civitatis Davidis.* Currus ſolis] *i. ipſi dicatos.* 12 Super tectum] *ex ritu colentium exercitum cælorum, Jirmejæ* 19.13: *& Tzephanjæ* 1.5. 13 Ad dexteram] *i. meridiem verſus.* Montis corrumpentis] *i. olivarum, qui a fructu mons Miſchchæ i. unctionis dicebatur: hìc verò per antonomaſiam mons Maſchchith i. corrumpentis propter idololatriam vocatur, ut apud Hoſchehham Beth-Aven pro Beth-El* 4.15. 18 Qui venerat] *& ſe cum eo ſepeliri juſſerat*, 1.*Reg*.13.32. 20 Omnes ſacerdotes] *non divinitus vocatos: ſed ex inſtitutione Jarobhhami factos*, 1.*Reg*.12.31. 22 A diebus judicum] *ſed illis non annumeratis: ideò in* 2.*Chro*.35.18. *Schem. tantùm qui eorum ultimus fuit nominatur: q.d. a conſtituto regno nullus fuit qui tanta ſedulitate populum ſacerdotes, & ſe ipſum præparaverit ad celebrandum Paſcha, impuritatem omnem amovendo, & fœdus Dei renovando, deniq; Eccleſiæ diſciplinam ſeveriſſimè exigendo.* 29 Obviam illi] *ut depelleret eum.* Megiddunte] *in tribu Menaſchis Judic*.1.27. Cùm vidiſſet ipſum] *vide ſuprà* 14.8. 30 Accipiensq́ue populus] *ne rex Ægypti regnum rege vacuum occuparet.* Unxerunt eum] *ut hoc ſigno declararent regnum armis Ægyptiorum turbatum, tanquam de integro ſe huic tradere contra vim hoſtis defendendum: alioquin unctione opus non erat, cùm eſſet legitimus ſucceſſor.* 33 Vinciri juſſit] *tantiſper dum reverteretur ab expeditione in Carcemiſchum* 2.*Chro*.35.20. *& Jir*.46.2. Riblę] *Apamiæ, ut Paraphraſtes Jeroſolymitanus docet in Num*. 34.11. Centenûm talentorum] *quaſi centenûm denûm millium dalerorum in ſumma.* 34 Mortuus eſt] *ex vaticinio Jirmejæ* 22.11. *&* 12.

CAPUT XXIIII.

Jehojakimo perſeverante in peccatis : Babylonius a Deo immittitur, qui eum ſibi tributarium reddit : & deinde rebellantem perdit. Cui mortuo Jehojacin filius ſuccedens æquè pravus ad deditionem a Babylonio cogitur : qui ipſum cum pretioſiſſimis ſpoliis , & captivorum numero in Babyloniam abducit: Tzidkija rege ſuffecto.

1 'NATUS viginti quinque annos Jehojakim ' cùm regnare inciperet, ' undecim annis regnavit Jeruſchalaimis : cujus matri nomen Zebudda filia Pedajæ e Ruma.

2 Cùm autem fecerat quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerant majores ipſius:

3 'Diebus ejus 'aſcendit Nebucadnetzar rex Babyloniæ : cui cùm fuiſſet Jehojakim ſervus 'tribus annis, poſteà averſus rebellavit contra eum.

4 Quam ob rem immiſit Jehova contra eum 'turmas Chaldæorum, & turmas Syrorum, turmasq; Moabitarum, ac turmas Hhammonitarũ : immiſit inquam, eas contra Jehudam ad perdendum eum: ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat 'per ſervos ſuos prophetas.

5 Enimverò [a] ex præſtituto Jehovæ *id* fiebat contra Jehudam, ut amoveret *eum* a facie ſua : [b] propter peccata ſimilia omnino iis 'quę fecerat Menaſche.

6 Nam etiam ſanguinem innoxium effundebat, adeò ut impleret Jeruſchalaima ſanguine innoxio : ideo noluit Jehova condonare.

7 Reliquæ autem res Jehojakimi & omnia quæ fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudę?

8 Tandẽ occumbente Jehojakimo cum patribus ſuis: regnavit [c] Jehojacin filius ejus pro eo.

9 Poſteà 'non perrexit ultrà rex Ægypti procedere e regione ſua: cùm cœpiſſet rex Babyloniæ a flumine Ægypti, uſq; ad fluvium Ephratis quicquid fuerat regis Ægypti.

10 Natus octodecim annos Jehojacin cùm regnaret, 'tribus menſibus regnaret Jeruſchalaimis (cujus matri nomen Nechuſchta filia Elnathanis e Jeruſchalaimis.)

[a] Heb. *ſecundum os.*

[b] Heb. *propter peccata Menaſchis ſimilia omnibus quæ fecit: trajectio. ut Gen. 5.29 & Judicum* 18. 31.

[c] *qui & Jeconja.* 1. *Chro.* 3.16. *& Conja Jirm.* 22. 28.

11 Et fecerat quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat pater ejus:

12 Quo tempore aſcenderunt ſervi Nebucadnetzari regis Babyloniæ Jeruſchalaima: ut veniret civitas in obſidionem.

13 Cumque veniſſet Nebucadnetzar rex Babyloniæ ad ipſam civitatem : ſervis ejus obſidentibus eam:

14 Prodiit Jehojacin rex Jehudæ ad regem Babylonię, ipſe cum matre ſua, ſervi quoque ejus & præfecti ejus cum aulicis ejus : quem cepit rex Babyloniæ anno octavo regni ſui.

15 Et depromptis inde omnibus theſauris domus Jehovæ, & theſauris domus regis: [d] decerpſit omnia inſtrumenta aurea quę fecerat Schelomo rex Jiſraëlis pro templo Jehovæ : quemadmodum 'prædixerat Jehova.

16 Et deportavit rex ' e totis Jeruſchalaimis cùm omnes præfectos, tum omnes valentes robore, 'decies mille captivos, omnesq; fabros lignarios & fabros ferrarios : nihil relictum eſt præter tenuem populum terræ.

17 Deportavit enim Jehojacinem in Babylonem: & matrem regis & fœminas regis, & aulicos ejus, & 'potentiores regionis : [e] relegavit Jeruſchalaimis in Babyloniam:

18 Omnes quoq; viros ſtrenuos ſepties mille, & fabros lignarios ac ferrarios mille : omnes robuſtos bellatores : deduxit rex Babyloniæ captivos in Babyloniam.

19 Conſtituitque rex Babyloniæ Mathanjam 'patruum illius regem loco illius : cujus nomen immutavit in Tzidkijam.

[d] Heb.

cavit.

[e] Heb.

captivitat

ANNOTATIO.

1 Regnare inciperet] *ſubaudi ſolus poſt fratris captivi mortem : nam dum captivus viveret, putabatur ad eum jus regni pertinere : ideo hic ejus veluti pro-rex erat : licet Jirmeja* 22. 11. *de illo planè prophetaſſet fore ut in regnum non reverteretur.* Undecim annis] *cùm pro-rex, tum rex poſt fratris mortem.* 3 Diebus ejus] *id eſt, poſt annum quartum regni ejus : nam is fuit Nebucadnetzari primus, Jirmejæ* 25. 1. Aſcendit] *poſtquam fudiſſet Ægyptum, Jirmejæ* 46. 2. Tribus] *nimirum quinto, ſexto & ſeptimo regni ſui.* 4 Turmas &c.] *id eſt, caſtra Nebucadnetzari conſtantia his gentibus.* Per ſuos prophetas] *per Moſchen Deut.* 31 *&* 32. *per alios ſuprà* 2. 10. *per Chuldam ſuprà* 22. 15 : *& per Jirmejam cap.* 14. *&* 15. *cum ſequentibus.* 5 Quæ fecerat] *ſuprà* 21. 16. *vide Jir.* 22. 17. 9 Non perrexit] *uſque ad ultimos annos Tzidkijæ, cùm obſiderentur Jeruſchalaima a Chaldæis, Jir.* 37. 5. 10 Tribus menſibus] *& decem diebus : ſynecdoche,* 2. *Chron.* 36. 9. 15 Prædixerat Jehova] *ſuprà* 20. 17. 16 E totis Jeruſchalaimis] *i. e toto regno : ſynecdoche.* Decies mille] *in quorum numero erant e tribu Jehuda ter mille viginti tres, Jir.* 52. 28. *Eſt autem prolepſis, quæ duobus ſequentibus verſibus ſpeciatim explicatur.* 17 Potentiores regionis] *quorum omnium numerus erat bis millium.* 19 Patruum illius] *vide* 1. *Chron.* 3. 16. *&* 17.

CAPUT. XXV.

Tzidkija improbo contra Babylonium rebellante, Jeruſchalaima a Chaldæis obſidentur, occupantur, & rex fugiens intercipitur : cujus filii eo præſente jugulantur: ipſe verò excæcatus & vinctus in Babyloniam abducitur. Templum, regia & omnia magnifica ædificia igne abſumuntur, mœnia urbis dejiciuntur, populi pars abducitur : pars tenuior ad colendum terram Gedaljæ committitur : theſauri & res prætioſæ ſacræ auferuntur : primores occiduntur : reliquiæ occiſo Gedalja Ægyptum petunt. Tandem Jehojacin anno 37. *captivitatis ſuæ a ſucceſſore Nebucadnetzari ad regiam dignitatem in aula ejus evehitur.*

Jirmejæ 52.

1 'NATUS unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare inciperet, undecim annis regnavit Jeruſchalaimis : cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ : omnino prout fecerat 'Jehojakim.

3 Cumque ſecundum iram Jehovę fieret Jeruſchalaimis, & in Jehuda : adeò ut abjiceret eos a facie ſua: & rebellaret Tzidkija contra 'regem Babyloniæ:

4 Fuit anno nono regni illius, menſe decimo, die decimo menſis: ut adveniens Nebucadnetzar rex Babyloniæ, ipſe cum omnibus copiis ſuis contra Jeruſchalaima, caſtra facerent juxta ea: extruentes cõtra ea propugnacula circũquaq;.

5 Sic venit civitas in obſidionem : uſque ad undecimum annum regis Tzidkiję.

6 Cujus nono *die* [a] *quarti* menſis, cùm invaluiſſet fames in civitate : adeo ut non eſſet panis populo regionis :

7 Et 'perrupta eſſet civitas, 'omnibus bellatoribus *abeuntibus* nocte illa, vià 'portæ inter duplicem murum, quę *erat* juxta hortum regis, Chaldæis contra obſidentibus civitatem circumqua-

[a] *Eclipſis*

ſupplet

Jirmeja 52.

6.

cumquaque: abiit etiam rex viâ campeſtrium.

8 Sed perſecutæ copiæ Chaldæorum regem, aſſecutæ ſunt eum in campeſtribus Jerichuntis: cum omnes copiæ ejus diſperſæ eſſent ab eo.

9 Et prehendentes regem deduxerunt eum ad regem Babyloniæ *Riblam: ubi [b] tulerunt de eo ſententiam.

[b] Heb. *locuti ſunt cum eo judicium.*

10 Ex qua filios Tzidkijæ jugularunt ante oculos ejus: deinde oculos Tzidkiję excæcavit, & vinctum numellis chalybeis deduxerunt in Babyloniam.

11 Deinde menſe quinto ſeptimo *die* menſis, ipſo decimonono anno regis Nebucadnetzari regis Babyloniæ: ingreſſus Nebuzar-Adan præfectus ſatellitum ſervus regis Babyloniæ Jeruſchalaima:

12 Combuſſit domum Jehovæ & domum regis: etiam omnes domos Jeruſchalaimorum: id eſt omnes domos magnatum combuſſit igne.

13 Et muros Jeruſchalaimorum circumquaq; deſtruxerunt omnes copiæ Chaldæorum, quæ *erant* cum præfecto ſatellitum.

14 Reliquum autem populum, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad regem Babyloniæ, & reliquum vulgi: deportavit Nebuzar-Adan præfectus ſatellitũ.

15 Tantùm e tenui *populo* terræ reliquos fecit præfectus ſatellitum: ut eſſent [c] vinitores & agricolæ.

[c] Heb. *in vinitores.*

16 Præterea columnas æreas quæ *erant* in domo Jehovæ, & baſes, & lacum æreum qui *erat* in domo Jehovæ, fregerunt Chaldæi: deferentes æs eorum in Babyloniam.

17 *Item ollas & hamas & inſtrumenta muſica, acerras, & omnia inſtrumenta ærea quibus miniſtraverant, acceperunt.

17 Item trullas & crateras, [d] quæcunq; auræa & quæcunque argentea: accepit præfectus ſatellitum:

[d] Heb *quæ auri auri, & quæ argenti argenti.*

19 Columnas duas, lacum unum, & baſes quas fecerat Schelomo pro domo Jehovæ: non fuit pondus æri omnium vaſorum iſtorum.

20 Octodecim cubitorum erat altitudo columnæ unius: cui impoſita *erat* * corona ærea: & altitudo ipſius coronæ *erat* trium cubitorum, & encarpus ac malogranata ad coronam circumquaq;, omnia ex ære: & his ſimilia erant columnæ alteri cum encarpo.

21 Item cepit præfectus ſatellitum * Serajam ſacerdotem primarium, & Tzephanjam ſacerdotem ſecundanum: ac tres cuſtodes liminis.

22 E civitate verò cepit aulicum unum qui erat præfectus bellatoribus: & quinq; homines ex [e] intimis regis, qui inventi ſunt in civitate, & ſcribam primarium exercitus, qui exercitum conſcribebat e populo terræ: ac ſexaginta viros e populo terræ qui inventi ſunt in civitate.

[e] Heb. *videntibus faciem regis, id eſt, ordinarius miniſtri regis: ſic Eſter* 1.14

23 Hos captos Nebuzar-Adan præfectus ſatellitum deduxit ad regem Babyloniæ Riblam.

24 Quos percutiens rex Babyloniæ, morte affecit Riblæ in terra Chamathæ: ſic migravit Jehuda e terra ſua.

25 Populo autem illi qui relictus fuerat in terra Jehudę, quem reliquerat Nebucadnetzar rex Babyloniæ: illi præfecit Gedaljam filium Achikama filii Schaphanis.

26 Cumque audiviſſent omnes * præfecti copiarum ipſi & homines ipſorum, regem Babyloniæ præfeciſſe Gedaljam, venerunt ad Gedaljam Mitzpam: nempe Jiſchmahhel filius Netanjæ, & Jochanan filius Kareachi & Seraja filius Tanchumethi * Netophathitæ, & [f] Joazanjæ filius, Mahhachathitæ ipſi cum hominibus ſuis.

Jirmejæ 40.7.

[f] *qui & Jezanja, Jirmejæ* 40.8.

27 Quibus jurans Gedalja & hominibus eorum, dixit eis: ne timete [g] ut ſitis ſervi Chaldæorum: reſidete in hac terra, & ſervite regi Babyloniorum: ſic bene erit vobis.

[g] Heb. *abeſſe ſervos Chaldæorum: ſic interpretandum ex Jirmeja.*

28 Fuit verò menſe ſeptimo, ut accedens Jiſchmahhel filius Netanjæ, filii Eliſchamahhi e ſemine [h] regio, & decem homines cum eo, percuterent Gedaljã ita ut moreretur: una cum Jehudæis & Chaldęis qui *erant* cum eo Mitzpę.

Jirmejæ 41.

[h] Heb. *regni.*

29 Tum ſurgentes totus populus a minimo uſque ad maximum, etiam prę̨fecti copiarum, abiverunt in Ægyptum: metuebant enim a [i] Chaldæis.

[i] Heb. *a facie Chaldæorum: Jer.*43.

30 Poſteà fuit trigeſimoſeptimo anno a deportatione Jehojacinis regis Jehudę, duodecimo menſe, * vigeſimoſeptimo die menſis: ut efferret * Evil-Merodach rex Babyloniæ, quo anno regnare cœpit, caput Jehojacinis regis Jehudæ, e carcere.

32 Cum quo locutus eſt bonis *verbis*: & poſuit ſolium ejus ſupra ſolium reliquorum regum qui *erant* ſecum in Babylonia.

32 Et mutatis veſtimentis carceris ſui: comedebat cibum jugiter coram illo: omnibus diebus vitæ ſuæ.

33 Nam cibarium ejus, cibarium juge diſpoſitum fuit ei a rege, [k] demenſum diei cujuſque in diem quemque: omnibus diebus vitæ ejus.

[k] Heb. *res diei die ſuo: ut* Exo.16.5.

ANNOTATIO.

1 Natus &c.] *res ipſa docet hunc & duos ſequentes verſus cum ſequentibus conjungendos eſſe.* 2 Jehojakim] *frater ejus ex utroq; parente.* 3 Regem Babyloniæ] *a quo rex fuerat inſtitutus ſuprà* 24.19. 7 Perrupta] *ab obſidentibus, portam medianam occupantibus, Jirm.* 39.3. Omnibus bellatoribus] *Tzidkijæ.* Portæ inter duplicem murum] *i. pſeudothyron.* 9 Riblam] *vide ſuprà* 23.33. 17 Item ollas] *vide* 1.*Reg*.6.*&* 7. 20 Corona trium] *vide* 1.*Reg*.7.16. 21 Serajam] *de quo* 1.*Chron*.6.14. 26 Præfecti copiarum] *Tzidkijæ, palantes per agros, qui diſperſi fuerant ſuprà ver.*7. Netophathitæ] *id eſt, filii Hhephai, Jirmejæ* 40.8. 30 Vigeſimo ſeptimo] *conſilio jam ante inito & rebus cõparatus inde a die vigeſimo quinto ejuſdem menſis, de quo Jirmejæ* 52.31. *etſi hoc demum die plenè effectum eſt.* Evil-Merodach] *ſucceſſor Nebucadnetzari.*

Chro-

CHRONICORUM liber prior.

PRIORE libro Chronicorum procurrit Hhezra ortum & propagationem gentis Jſraëliticæ uſq; ad reditum a captivitate Babylonica: Deinde ab hiſtoria Davidis regnum redorſus conſtitutionem Reipub. & eccleſiæ ab eo factam accuratiſſimè deſcribit, uſque ad regnum Schelomonis, id eſt, annum ab orbe condito 2985.

Geneſis Chronicorum eſt	2368.	Judicum	299
Exodi	142.	1. Schemuelis	80
Reliquorum Moſchis	39.	2. Schemuelis	40
Jehoſchuhhæ	17.		
	Summa 2985.		

CAPUT I.

Majeres Noachi inde ab Adamo: & poſteri ejus uſque ad Abrahamum: Abrahami quoq; poſteri uſq; ad Jahhakobum copioſiùs propter hiſtoriam ſacram recenſentur: Et reges ac duces nominatim commemorantur, qui Edomæorum agro præfuerunt, uſque ad Moſchis tempora.

1 ADAM, Scheth, Enoſch,
Gen.5. 2 Kenan, Mahalaleel, Jered,
3 Chanoc, Methuſchelach Lemec,
Gen.10. 4 Noach, Schem, Cham, & Jepheth.
5 Filii Jephethi, Gomer, & Magog, & Madai, & Javan & Tubal, & Meſchec, & Tiras.
6 Filii autem Gomeri: Aſchcenaz & Diphath & Togarma.
7 Filii verò Javanis, Eliſcha, & Tarſchiſcha: Cittim, & Rodanim.
8 Filii Chami: Cuſch & Mitzrajim, Put, & Cenahhan,
9 Et filii Cuſchi, Seba, & Chavila, & Sabta, & Rahhema, & Sabteca: filii verò Rahhemæ, Scheba & Dedan.
10 Præterea Cuſch genuit Nimrodum: is cœpit eſſe potens in terra.
11 Mitzrajim autem genuit Ludæos, & Hhanamæos, & Lehabæos, & Naphtuchæos:
12 Pattruſæos quoque & Caſſluchæos, & unde egreſſi ſunt Peliſchtæi, Caphtoræos.
13 Cenahhan verò genuit Tzidonem primogenitum ſuum, & Chethum,
14 Jebuſæum quoque, & Emoræum, & Girgaſchæum,
15 Et Chivvæum, & Hharkæum, & Sinæum,
16 Et Arvadæum, & Tzemaræum, & Chamathæum.
17 Filii Schemi, Hhelam, & Aſchur, & Arpacſchad, & Lud, & Aram. hujus *filii*, Hhutz, & Chul, & Gether, & Meſchec.
18 At Arpacſchad genuit Schelachum: Schelach verò genuit Hheberum:
19 Hhebero autem editi ſunt duo filii: quorum unius nomen Peleg: quia temporibus ejus diviſa fuit terra: nomen verò fratris ejus Joktan.
20 Qui Joktan genuit Almodadum, & Schelephum, & Chatzar-mavethum, & Jerachum,
21 Et Hhadoramum, & Uzalem, & Diklam,
22 Et Hhebalem, & Abimaëlem, & Schebam,
23 Et Ophirem, & Clavilam, & Jobabum: hi omnes fuerunt Filii Joktanis.
24 SCHEM, Arpacſchad, Schelach, Gen.11.10.
25 Hheber, Peleg, Rehhu,
26 Serug, Nachor, Terach,
27 Abram, is *eſt* Abraham.
28 FILII Abrahami, Jitzchak, & Jiſchmahhel.
29 Hæ *ſunt* generationes eorum: primogenitus Jiſchmahelis Nebajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mibſam, Gen.25.12.
30 Miſchmahh, & Duma, Maſſa, Chadad, & Thema,
41 Jetur, Naphiſch, & Kedma: hi *ſunt* filii Jiſchmahhelis.
32 Filii autem Keturæ concubinæ uxoris Abrahami: ea peperit Zimranem, & Jokſchanē, & Medanem, & Midjanem, & Jiſchbakum, & Schuachum: filii autem Jokſchanis, Scheba, & Dedan. Gen.25.2.
34 Filii verò Midjanis, Hhepha, & Hhepher, & Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes hi *fuerunt* filii Keturæ.
34 Genuit ergo Abraham Jitzchakum: filii verò Jitzchaki, Hheſav, & Jiſraël. Gen.25.21.
35 Filii Hheſavi: Eliphaz, Rehhuel, & Jehhuſch, & Jahhlam, & Korach. Gen.36.10.
36 Filii Eliphazi: Teman, & Omar, Tzephi & Gahhtam, Kenaz, & Thimnahhæ *filius* nempe Hhamalek.
37 Filii Rehhuelis: Nachath, Zerach, Schamma, & Mizza.
38 Filii autem Sehhiris, Lotan, & Schobal, & Tzibhhon, & Hhana: & Diſchon, & Etzer, & Diſchan.

TABULA I.

Adam.–Scheth.–Enoſch.–Kenan.–Mahalàleel.–Jered.–Chanoc.–Metuſchelah.–Lemec.–Noach.

- Schem.
  - Hhelam, Aſchur, Arpacſchad, Lud, & Aram.
    - Schelach.
    - Hheber.
      - Peleg.
        - Rehhu.
        - Serug.
        - Nachor.
        - Terach.
        - Abraham.tab.2.
      - Joktan.
        - Almodad, Scheleph, Chatzar-maveth, Hadoram, Uzal, Dikla, Hhebal, Abimaël, Scheba, Ophir, Chavila, & Jobab.
    - Hhutz, Chul, Gether, & Meſchec.
- Cham.
  - Cuſch.
    - Nimrod, Seba, Chavila, Sabbeta, Sabteca, & Rahhæma.
      - Scheba, & Denan.
  - Mitzrajim,
    - Ludæi, Hhanamæi, Lehabæi, Naphtuchæi, Pattruſæi, Caſluchei, & Caphtoræi. Peliſchtæi.
  - Put, &
  - Cenahhan.
    - Tzidon, Cheth, Jebuſæus, Emoræus, Girgaſchæus, Chivvæus, Hharkæus, Sinæ" Arvadæus, Tzemaræus, & Chamathæus.
- Jepheth.
  - Gomer, Magog, Madai, Javan, Tubal, Meſchec, & Tiras.
    - Aſchenaz, Diphath, & Togarma.
    - Eliſcha, Tarſchiſcha, Cittim, & Rodanim,

TABULA II.

Abraham e

- Sara vxore Jitzchak.
  - Hheſav ſive Edom,
    - Eliphaz. Rehhuel, Jehhuſch, Jahhlam, & Korach.
      - Teman, Omar, Tzephi, Gahhtam, Kenaz, & e Timnahh Hhamalek.
      - Nachath, Zerahh, Schamma, & Mizza.
  - Jahhakob. cap. 2.
- Hagara ancilla Jiſchmahhel
  - Nebajoth, Kedar, Adbeel, Mibſam, Miſchmahh, Duma, Maſſa, Chadad, Tema, Jetur, Naphiſch, & Kedma.
- Ketura concubina.
  - Zimran, Jockſchan, Medan, Midjan, Jiſchbak & Schuach.
    - Seba, & Dedan.
    - Hhepha, Hhepher, Chanoc, Abidah, & Eldahha.

TABULA III.

Choræorum.

- gentis author Sihhir
  - Lotan, ſoror Timnahh.
    - Chori, Homam.
  - Schobal,
    - Hhaljan, Manachath, Hhebal, Tzephi, & Onam.
  - Tzibhhon,
    - Aja, Hhana.
  - Hhana, Diſchon.
  - Diſchon,
    - Chamran, Eſchban, Jitran, & Ceran.
  - Etzer,
    - Bilhan, Zahhavan, & Jahhakan.
  - Diſchan.
    - Hhutz, Aran.
- ſtatus, ſub
  - Regibus Choræis
    - Belahho
    - Jobabo
    - Chuſchamo
    - Hhadado 1
    - Samla
    - Schaule
    - Bahhal-Chanane.
    - Hadado 2
  - ducibus Edomæis, occupato regno
    - Timnahho
    - Hhalja
    - Jethetho
    - Aholibama
    - Ela
    - Pinone
    - Kenazo
    - Temane
    - Mibtzare
    - Magdiele
    - Hhiramo.

39 Filii autem Lotanis, Chori & Homam: ſoror verò Lotanis, Timnahh:
40 Filii Schobalis, Hhaljan & Manachath, & Hhebal, Schephi, & Onam: Filii verò Tzibhhonis, Aja, & Hhana.
41 Filii Hhanæ, Diſchon: & filii Diſchonis Chamran, & Eſchban, & Itran, & Ceran.
42 Filii Etzeris, Bilhan, & Zahhavan, Jahhakan: filii Diſchanis, Hhutz, & Aran.
43 Hi autem ſunt reges qui regnaverunt in Edomæa, antequàm regnaret rex e filiis Jiſraëlis: Belahh filius Behhoris, cujus civitas nomine erat Dinhaba.
44 Cúmque mortuus eſſet Belahh: regnavit loco ejus Jobab filius Zerachi e Botzra.
45 Cúmq; mortuus eſſet Jobab: regnavit loco ejus Chuſcham, e regione Temanæi.
46 Cumq; mortuus eſſet Chuſcham: regnavit loco ejus Hadar filius Bedadis, qui percuſſit Midjanem in agro Moabitarum: cujus civitas nomine *erat* Hhajith.
47 Cúmq; mortuus eſſet Hadad: regnavit loco ejus Samla e Maſreka.
48 Cúmq; mortuus eſſet Samla: regnavit loco ejus Schaul e Rechobothis fluminis.
49 Cúmq; mortuus eſſet Schaul: regnavit loco ejus Bahhal-Chanan filius Hhacboris.
50 Cúmq; mortuus eſſet Bahhal-Chanan: regnavit loco ejus Hadad, cujus civitas nomine Pahhi: nomen verò uxoris ejus Mehetabeel filia Matredis, filia Me-Zahabi.
51 Cúmque mortuus eſſet Hadad: fuerunt duces Edomæorum: dux Timnahh, dux Halja, dux Jeteth,
52 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon,
53 Dux Kenaz, dux Teman, dux Mibtzar:
54 Dux Magdiel, dux Hhiram: hi *fuerunt* duces Edomæorum.

CAPUT II.

Numeratis Jiſraëlis filiis, recenſio poſterorum Jehudæ inſtituitur hoc capite & duobus ſequentibus. In hoc verò nominatim percurſa tantùm Zerachi gente, in recenſenda Chetzronis poſteritate inſiſtit. Primum Rami uſque ad Davidem: deinde filiorum quos Chetzron in ſenectute ſuſcepit: tertiò Jerachmeelis: poſtremo primi & ſecundi Calebi.

Gen. 35. 23.

1 HI *ſunt* filii Jiſraëlis: Reûben, Schimhhon, Levi, & Jehuda, Jiſſaſcar & Zebulun,
2 Dan, Joſeph, & Binjamin, Naphtali, Gad, & Aſcher.
3 *Filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela: [a] tres editi ſunt ei a filia Schuhhæ Cenahhanitide: cumq; *viſus* eſſet Hher primogenitus Jehudæ, malus in oculis Jehovæ, morte affecit eum.

[a] Heb. *trias edita eſt ei.*
Gen. 38.

4 Tamar verò nurus illius peperit illi * Peretzum & Zerachum: omnes filii Jehudæ quinque.

Gen. 46. 12.

5 Filii Peretzi, Chetzron, & Chamul.
6 Filii autem Zerachi, [b]* Zimri, & Ethan, & Heman, & Calcol, & [c] Darahh: hi omnes quinque.
7 Et filii *Zimri*, Carmi: *nepos* [d] Hhacar turbator Jiſraëlis, qui prævaricatus fuit in anathemate.
8 Filii autem Ethanis, Hhazarja.
9 Filii verò Chetzronis qui editi ſunt ei: Jerachmeel, & [e] Ram, & [f] Celubai.
10 RAM verò genuit Hhamminadabum: & Hhamminadab genuit Nachſchonem principē filiorum Jehudæ.
11 Nachſchon autem genuit Salmam, & Salma genuit Bohhazum.
12 Et Bohhaz genuit Hhobedum, & Hhobed genuit Jiſchaium.

[b] *qui & Zabdi Jehoſ.* 7. 1.
[c] *qui & Dardahh.* 1. *Reg.* 4 30.
[d] *qui & Hhacan: ſed hîc alludit ad turbatoris nomen.*
[e] *qui & Aram, Mat.* 1. 3.
[f] *qui & Caleb. infrà* 18. *ver.*
Ruth. 4. 19.

13 Jiſchai autem genuit primogenitum ſuum Eliabum: & Abinadabū ſecundum, & [g] Schimhham tertium,
14 Nethaneelem quartum, Raddaium quintum,
15 Otzemum ſextum, Davidem ſeptimum.
16 Et ſorores eorum Tzerujam & Abigajilā: filii autem Tzerujæ fuerunt Abſchai, & Joab & Hhaſa-El, tres.
17 Abigajil verò peperit Hhamaſam: pater autem Hhamaſæ fuit [h] Jether Jiſchmahhelita.

[g] *qui & Schamma:* 1. *Schem.* 16. 20.
[h] *qui & Jithra Jiſraëlita,* 2. *Sche.* 17. 25.

18 * CALEB autem filius Chetzronis genuerat ex * Hhazuba uxore, & ex Jerihhotha: hujus filii erant Jeſcher & Schobab & Ardon.
19 Mortua verò Hhazuba: accepit ſibi Caleb Ephratham, quæ peperit ei Churem.
20 Et Chur genuit Urin, & Uri genuit Betzaleelem.

Exo. 31. 2.

21 Poſtmodùm congreſſus eſt Chetzron cum * filia Maciris patris Gilhhadis, quā ipſe duxit cùm eſſet natus ſexaginta annos: quę peperit ei Segubum.
22 (Segub autem genuit Jairem: cui fuerunt viginti tres civitates in terra Gilhadis.
23 Nam accepit ab ipſis [i]* Geſchuræis & Syris villas Jairis cum Kenatha & villis ejus ſexaginta civitates: Hæc omnia *ceperunt* filii Maciris patris Gilhhadis.)
24 Etiam poſt mortem Chetzronis cùm [k] duxiſſet Caleb Ephratham: ſimiliter uxor Chetzronis Abija peperit ei quoque Aſchſchurem patrem Tekohhæorum.

[i] Heb. *accepit Geſchur & Syro villa Jairis ab iis.* ὑστέρωσις *Num.* 32. 41.
[h] Heb. *cum Caleb ad Ephratham acceſſiſſet.*

25 FUERUNT autem filii Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, primogenitus Ram: deinde Buna, & Oren, & Otzem *ex* Achija.
26 Fuit quoque uxor altera Jerachmeeli, nomine Hhatara: ea *eſt* mater Onami.
27 Fuerunt verò filii Rami primogeniti Jerachmeelis: Mahhatz, & Jamin & Hheker.
28 Item fuerunt filii Onami, Schammai, & Jadahh: filiique Schammai, Nadab, & Abiſchur.
29 Nomen verò uxoris Abiſchuris Abihajil: quæ peperit ei Achbanem, & Molidum.
30 Et filii Nadabi, Seled, & Appajim: ſed mortuus eſt Seled ſine liberis.
31 Filii verò Appajimi Jiſchehhi: & filii Jiſchehhi Scheſchan, & [l] filia Scheſchanis Achlai.
32 Filii autem Jadahhi fratris Schammai, Jether, & Jonathan: ſed mortuus eſt Jether ſine liberis.

[l] Heb. *filii ſynecdochicè dictum, q. d. quicquid habuit liberorum unica fuit filia Achlai, vide infrà ver.* 35.

33 Filii

33 Fili verò Jonathanis, Peleth & Zaza : iſti fuerunt filii Jerachmeelis.

34 Non fuerunt autem Scheſchani filii : ſed [m] filiæ: eratque Scheſchani ſervus Ægyptius nomine Jarchahh.

[m] ſynecdochicè dictum ut Gen.21.7.

35 Quam ob rem dedit Schechahh 'filiam ſuam Jarchahho ſervo ſuo in uxorem: quæ peperit ei Hhattaium.

36 Hhattai autem genuit Nathanem, & Nathan genuit' Zabadum.

37 Zabad autem genuit Ephlalem, & Ephlal genuit Hhobedum.

38 Hhobed autem genuit Jehu, & Jehu genuit Hhatzarjam.

39 Hhatzarja autem genuit Cheletzum, & Cheletz genuit Elhhaſam.

40 Elhhaſa autem genuit Siſmaium, & Siſmai genuit Schallumum.

41 Schallum autem genuit Jekamjam, & Jekamja genuit Eliſchamahhum.

42 ITEM filii 'Calebi fratris Jerachmeelis, Meſchahh 'primogenitus ejus : ipſe pater fuit Zipheorum: & poſteri Mareſchæ patris Chebronis.

43 Filii autem Chebronis Korach, & Tappuach, & Rekem, Schemahh.

44 Schemahh verò genuit Rachamum patrem Jorkehhami : & Rekem genuit Schammaium.

45 Filius autem Schammai, Mahhon: qui Mahhon pater fuit Beth-Tzuritarum.

46 Hhepha quoq; uxor concubina Calebi peperit Charanem & motzam & Gazezum: Charan enim genuit Gazezum.

47 Fili verò *Motzæ*, Johedai: *ex quo* Regem, & Jotham, & Geſchan, & Pelet, & Hhepha, & Schahhaph.

48 *Ex*[n] uxore concubina Mahhaca, Caleb genuit Scheberum, & Thirchanam.

[n] Heb. *uxore concubina Calebi Mahhaca, genuit &c. ut Gen. 9.6.*

49 Peperit autem *uxor* Schahhaphi patris Madmannæorum, Schevani patrem Machenæorum, & patrem Gibhhæorum : denique filia Calebi 'Hhacſa.

50 ISTI fuerunt filii 'Calebi, filii Churis primogeniti Ephrathæ : Schobal pater Kirjath-Jehharimanorum.

51 Salma 'pater Beth-Lechemitarum, [o] Chareph pater familiæ Gaderitarum.

[o] *qui & Penuel: infrà* 4. 4.

52 Fueruntque filii Schobali patri Kirjath-Jehharimanorum : [p] Haroe pater incolarum partis 'Menuchotarum.

[p] *qui & Reaja infrà* 4. 2.

53 Et familiæ Kirjath-Jehharimanorum, Jithritarum, Putæorum, & Schumatæorum, & Miſchrahhæorum : ex his prodierunt ' Tzarhhathæi, & Eſchtaolitæ.

54 Filij Salmæ, Beth-Lechemitę & Netophatæi, ' Hhatarothani e familia Joabi : & [q] Tzorhhani *qui fruebantur* parte Menuchotharum.

[q] Heb. *& pars Manachathani Tzarhhaus.*

55 Et ' familiæ 'ſcribarum incolentium Jahhbetzum, Thirhhatæorum, Schimhhatæorum, Suchatæorum : hi ſunt ' Kinæi advenæ, orti ' Chamatho, patre familiæ 'Rechabi.

ANNOTATIO.

3 Filii Jehudæ] *a quo in præcipuam juris primogeniti partem divinitus aſſumpto, incipit generis patriarcharum recenſio, propter regiam ſucceſſionē, & Chriſti originem: vide Gene.* 49. 8. *&c.* 4 Peretzum] *qui Hherom jus primogenitorum ſucceſſit, velut a patre excitatum ſemen.* 6 Zimri] *propriè filius, ſequentes autem in poſteris fuerunt, etſi non proximi ab eo nati : fuerunt enim filii Macholis* 1. *Reg.* 4. 30. 18 Caleb autem] *Hic non inſtituitur ex profeſſo recenſio generis Calebi primi: nam habetur infrà verſiculo.* 42 *ſed tantùm oſtenditur quàm efficax erat Dei benedictio ad vegetandum in Ægypto ſenectutem Chetzronis, ac proinde Jiſraëlitas multiplicandos.* Hhazuba] *cujus poſteri recenſentur infrà ver.* 42. *& ſequentibus.* 21 Filia Maciris] *ex qua Jair filius quoque Menaſchis dictus eſt, Num.* 32. 41. *& ratione hæreditatis inter Menaſchitas accenſus.* 23 Geſchuræis] *erat enim Gilhhad pars Geſchuris, atque adeo Syriæ.* 35 Filiam ſuam] *Achlajam verſic.* 31. 36 Zabadum] *de quo infrà.* 11. 41. 42 Calebi] *primi de quo verſu* 18. *hîc autem brevitatis cauſa reticentur filii qui nominati fuerunt, ſuprà verſic.* 18. Primogenitus] *primæ uxoris Hhazubæ filius, ſuprà verſic.* 18. 49 Hhacſa] *prima, primi Calebi filia.* 50 Calebi] *ſecundi, qui fuit primi nepos ex Chure de quo verſic.* 19. 51 Pater Beth-Lechemitarum] *ex parte: nam alius eſt a Salma Bohhazi Beth-Lechemitæ patre, de quo verſic.* 11. 52 Menuchotarum] *ideſt, regionis Manachatæ in fine Jehudæ, Binjaminis & Danis: ut apparet cùm ex hoc loco, tum infrà* 8. 6. 53 Tzarhhathæi] *id eſt, incolæ Tzorhhæ & Eſchtaolis, ex ea parte quæ ad Jehudam pertinuit. Jehoſch.* 15. 43. 54 Hhatarothani] *vide annotata Jehoſch.* 16. 2. 55 Familiæ ſcribarum] *hic verſus parergòs adjectus eſt: quia etſi hæ familiæ tribum Jehudæ non attigerunt: tamen cum Jehuda habitarunt in deſerto Jehudæ, ubi Jahhbetz ſita erat. Judic.* 1. 16. Scribarum] *ideſt, in ſcripturis & actis publicis exercendis vitam tranſigentium ut Reipub. & ſibi utiles eſſent: quibus aloquin nulla erat attributa hæreditas ſed tantùm cum quibus vellent conceſſa habitatio.* Kinæi] *ideſt, poſteri Jitronis, a gente ſic dicti, Judic.* 1. 16. Chamatho] *principe eorum, qui cum tribu Jehudæ habitarunt: hoc enim diſcretionis cauſa additur, quia Cheber cum ſuis ab iſtis ſeparans ſe ad Menaſchitas migraſſe legitur: Judic.* 4. 11. Rechabi] *de qua Jirmejæ.* 35.

TABU-

TABULA I.

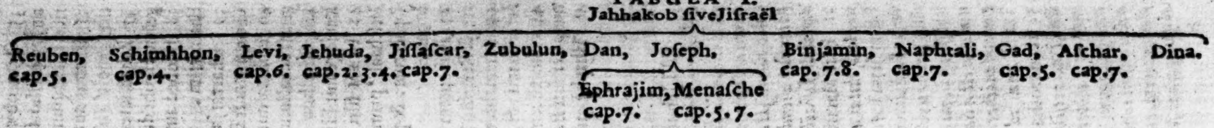
Jahhakob ſive Jiſraël
Reuben, cap.5.
Schimhhon, cap.4.
Levi, cap.6.
Jehuda, cap.2.3.4.
Jiſſaſcar, cap.7.
Zubulun,
Dan,
Joſeph.
Ephrajim, cap.7.
Menaſche cap.5.7.
Binjamin, cap. 7.8.
Naphtali, cap.7.
Gad, cap.5.
Aſchar, cap.7.
Dina.

TABULA II.

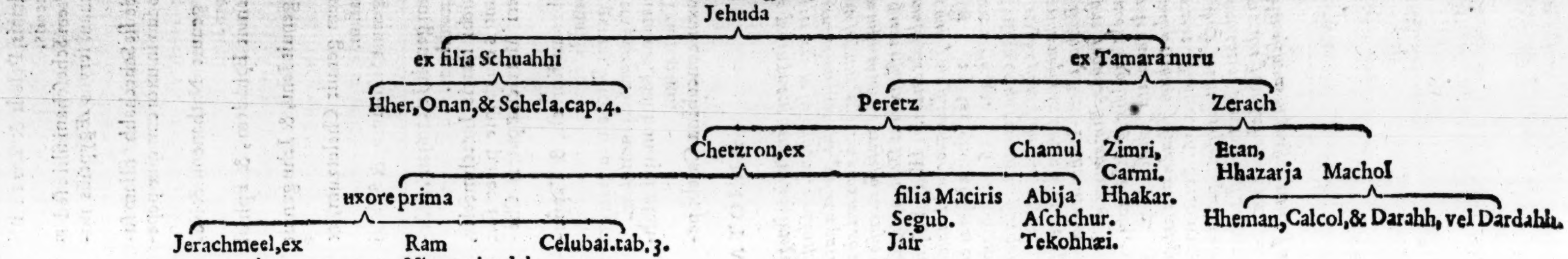
Jehuda
ex filia Schuahhi
Hher, Onan, & Schela. cap.4.
ex Tamara nuru
Peretz
Zerach
Chetzron, ex
Chamul
Zimri,
Carmi.
Hhakar.
Etan,
Hhazarja
Machol
Hheman, Calcol, & Darahh, vel Dardahh.
uxore prima
filia Maciris
Segub.
Jair
Abija
Aſchchur.
Tekohhæi.
Jerachmeel, ex
Ram
Celubai. tab. 3.

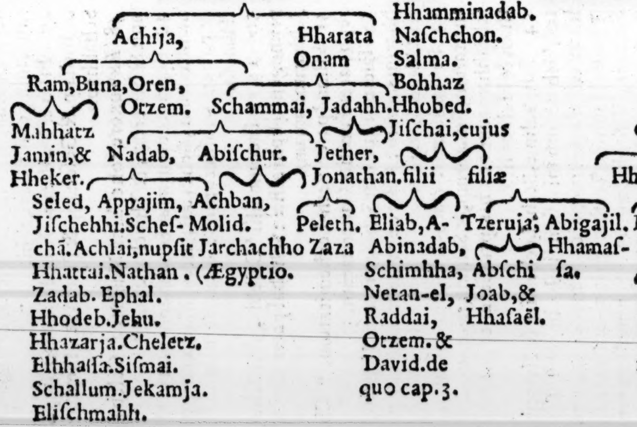
Hhamminadab.
Naſchchon.
Salma.
Bohhaz
Hhobed.
Jiſchai, cujus
filii
filiæ
Eliab, A-
Abinadab,
Schimhha,
Netan-el,
Raddai,
Otzem. &
David. de
quo cap.3.
Tzeruja;
Abſchi
Joab, &
Hhaſaël.
Abigajil.
Hhamaſ-
ſa.
Achija,
Hharata
Onam
Ram, Buna, Oren,
Otzem.
Schammai,
Jadahh.
Mahhatz
Jamin, &
Hheker.
Nadab,
Abiſchur.
Jether,
Jonathan.
Peleth.
Zaza
Seled, Appajim,
Achban,
Jiſchehhi. Scheſ-
chā. Achlai, nupſit
Jarchachho
(Ægyptio.
Molid.
Hhattai. Nathan.
Zadab. Ephal.
Hhodeb. Jehu.
Hhazarja. Cheletz.
Elhhaſſa. Siſmai.
Schallum. Jekamja.
Eliſchmahh.

TABULA III.

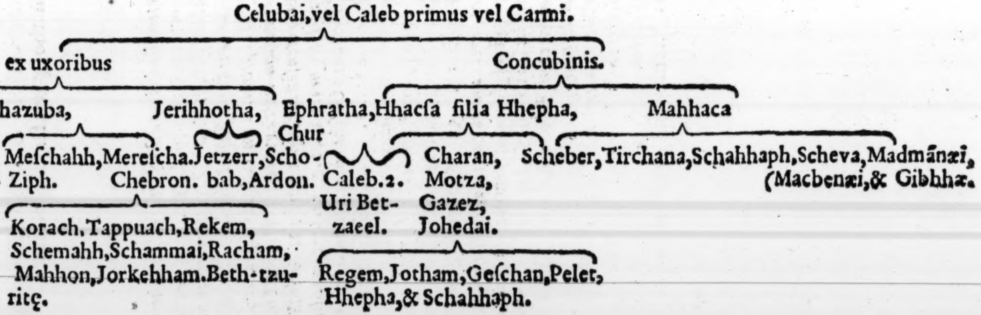
Celubai, vel Caleb primus vel Carmi.
ex uxoribus
Concubinis.
Hhazuba,
Jerihhotha,
Ephratha,
Chur
Meſchahh,
Mereſcha.
Ziph.
Chebron.
Korach, Tappuach, Rekem,
Schemahh, Schammai, Racham,
Mahhon, Jorkehham. Beth-tzu-
ritę.
Jetzerr,
Schobab,
Ardon.
Caleb. 2.
Uri Bet-
zaeel.
Hhacſa
filia Hhepha,
Charan,
Motza,
Gazez,
Johedai.
Regem, Jotham, Geſchan, Pelet,
Hhepha, & Schahhaph.
Mahhaca
Scheber, Tirchana, Schahhaph, Scheva, Madmānæi,
(Macbenæi, & Gibhhæ.

CAPUT III.

Davidis filii, regni, successores in regno ex Schelomone primùm, deinde ex Nathane duces & primores recensentur.

Schem. 3.2 1 HI autem ſunt filii Davidis qui editi ſũt ei Cherone: primogenitus Amnon Achinohhamæ Jizrehhelitidis: ſecundus [a] Daniel Abigajilæ Carmelitidis:

[a] qui & Cileab ibidem. ver. 3.

2 Tertius Abſchalom filius Mahhacæ filiæ Talmai regis Geſchuris: quartus Adonija filius Chaggithæ:

3 Quintus Schephatja Abitalæ: ſextus Jithrehham Hheglæ, *cujusq;* uxoris ejus.

4 Sex editi ſunt ei Chebrone, ubi regnavit ſeptem annos & ſex menſes: triginta verò tribus regnavit Jeruſchalaimis.

5 'Hi autem editi ſunt ei Jeruſchalaimis: [b] Schimhha & Schobab, & Nathan, & Schelomo, quatuor [c] Bathſchuahhæ filiæ Hhammielis.

[b] qui & Schammuahh 2. Schem. 3. 14.

[c] Bathſchebahh filia Elihhami 2. Schem. 11.3.

6 Item Jibſchar, & [d] Eliſchamahh, & Eliphelet,

[d] qui & Eliſchuahh. 2. Schem. 5. ver. 15.

7 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,

8 Et Eliſchamahh, & [e] Eljadahh, & Eliphelet: novem.

[e] qui & Beheljadahh infrà 14.7.

9 Omnes filii Davidis, præter filios uxorum concubinarum & 'Tamaram ſororem illorum.

10 'Filius verò Schelomonis Rechabhham: Abija filiꝰ ejus, Aſa filiꝰ ejus, Jehoſchaphat filiꝰ ejus,

11 Joram filius ejus, Achazja filius ejus, Joaſch filius ejus,

12 Amatzja filius ejus, Hhazarja filius ejus, Jotham filius ejus,

13 Achaz filius ejus, Chizkija filius ejus, Menaſche filius ejus,

14 Amon filius ejus, Joſchija filius ejus.

15 Filii autem Joſchijæ, primogenitus [f] Jochanan, ſecundus [g] Jehojakim, tertius Tzidkija, quartus Schallum.

[f] qui & Jehoachaz 2. Reg. 23. 30. & Schallum. Jirm. 22.11.

[g] qui & Eljakim, 2. Reg. 23.34.

16 Filii vero Jehojakimi, Jeconja filius ejus. 'Tzidkija filius ejus.

17 'Filii autem Jeconjæ 'vincti, Schealtiel filius ejus.

18 *Hujus* autem Malciram, & Pedaja, & Schenatzar, Jekamja, Hoſchamahh, & Nedabja.

19 Filii verò Pedajæ, Zerubbabel & Schimhhi: & filius Zerubbabelis, Meſchullam, & Chananja, & Schelomith ſoror eorum.

20 '*Illius* verò Chaſchuba, & Ohel, & Berecja, & Chaſadja, Juſchab-Cheſed, quinque.

21 Filius verò Chananjæ Pelatja, & Jeſchahhja: filii Rephajæ, filii Arnanis, filii Hhobadjæ filii Schecanjæ.

22 Filii, inquam, Schecanjæ Schemahhja: & filii Schemahhjæ Chattuſch, & Jigeal & Bariach, & Nehharja, & Schaphat, ſex.

23 Et filius Nehharjæ, Eljohhenai, & Chizkija, & Hhazrikam tres.

24 Denique filii Eljohhenai, Hodajeva, & Eljaſchib, & Pelaja, & Hhakkub, & Jochanan, & Delaja, & Hhanani, ſeptem.

TABULA I.

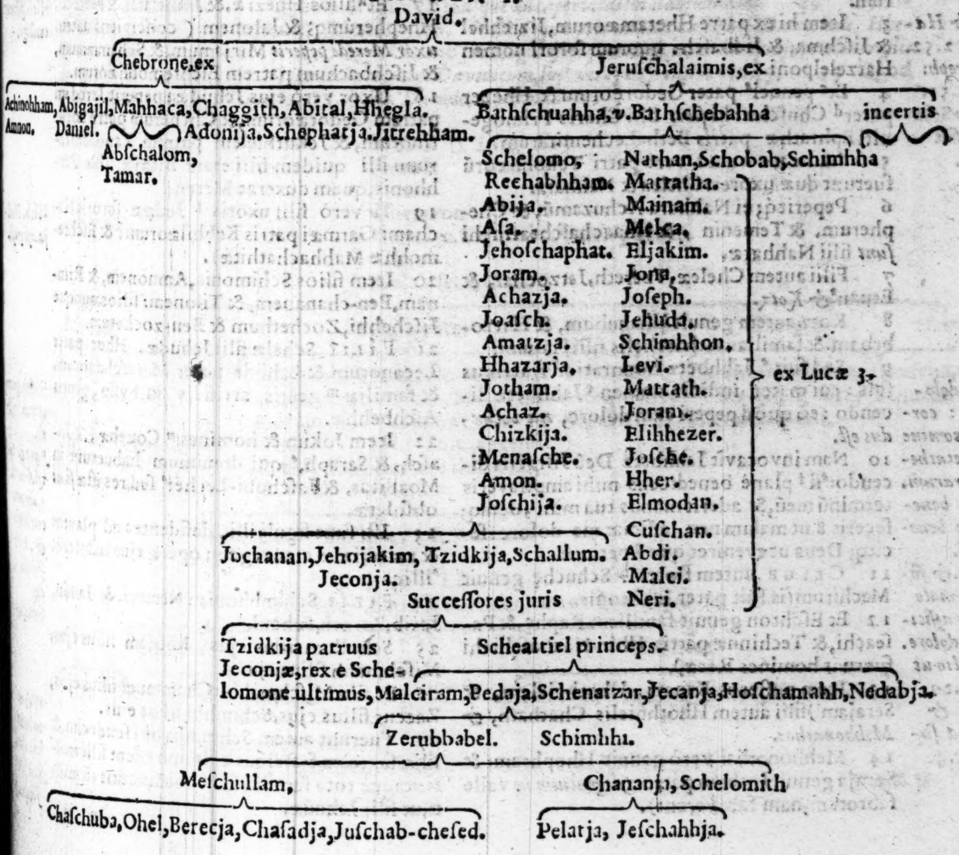
David.
Chebrone, ex
Jeruſchalaimis, ex
Achinohham, Amnon.
Abigajil, Daniel.
Mahhaca, Abſchalom, Tamar.
Chaggith, Adonija.
Abital, Schephatja.
Hhegla. Jitrehham.
Bathſchuahha, v. Bathſchebahha
incertis
Schelomo,
Nathan, Schobab, Schimhha
Rechabhham. Abija. Aſa. Jehoſchaphat. Joram. Achazja. Joaſch. Amatzja. Hhazarja. Jotham. Achaz. Chizkija. Menaſche. Amon. Joſchija.
Mattatha. Mainam. Melca. Eljakim. Jonn. Joſeph. Jehuda. Schimhhon. Levi. Mattath. Jorani. Elihhezer. Joſche. Hher. Elmodan. Cuſchan. Abdi. Malci. Neri.
ex Lucæ 3.
Jochanan, Jehojakim, Tzidkija, Schallum.
Jeconja.
Succeſſores juris
Tzidkija patruus Jeconjæ, rex e Schelomone ultimus,
Schealtiel princeps.
Malciram, Pedaja, Schenatzar, Jecanja, Hoſchamahh, Nedabja.
Zerubbabel. Schimhhi.
Meſchullam,
Chananja, Schelomith
Chaſchuba, Ohel, Berecja, Chaſadja, Juſchab-cheſed.
Pelatja, Jeſchahhja.

TA-

TABULA II.

Viri e ſtirpe regia, poſteri Nathanis aut fratrum.

Rephaja, Arnan, Hhobadja, Schecanja, Schemahhja.

Chattuſch, Jigeal, Bariach, Nehharja, Schaphat.

Eljohhenai, Chizkija, Hhazrikam.

Hodavja, Eliaſchib, Pelaja, Hhakkub, Jochanan, Delaja, Hhanani.

ANNOTATIO.

5 Hi autem] *hîc ſeorſim ac non promiſcuè, ut ſequentes Davidis filii ex Bathſchuabha recenſentur: propter prærogativam regni divinitus attributam Schelomoni, infrà* 28.5*: ac proinde ex jure & natura ordine & proximum fratrem perventurum, intercidente ejus poſteritate. In verſo autem ordine enumerantur, quia mox de Schelomone & ejus poſteris ſermo habendus eſt: Schelomo enim natura primus fuit:* 2.*Schem.*12 24. *Nathan ſecundus, & ſic deinceps.* 9 Tamaram] *de qua* 2.*Schem* 13. 10 Filius Schelomonis] *ſucceſſio regum e ſtirpe Schelomonis.* 16 Tzidkija filius ejus] *non natura: erat enim ejus patruus* 2.*Reg.*24.19. *ſed ſucceſſione regni, ut verſu ſequente.* 17 Filii autem Jeconjæ] *non natura: nam ſine liberis ex Dei decreto extinctus eſt, & in eo Schelomonis ſemen, Jir.*22.30. *ſed ſucceſſionis jure, qua ad Nathanis poſteros devolvebatur: fuit enim Schealtiel filius* Neri *ex poſteritate Nathanis, Luc.*3.27. Vincti] *id eſt captivi, & in Babyloniam deportati:* 2.*Reg.*24.17. 20 Illius verò] *id eſt, Meſchullams: quod colligitur ex collatione hujus verſiculi cum ſequente.* 21 Filii Rephajæ] συναθροισμὸς *ſive congeries, quæ in genere nominantur familiæ, quæ ad ſtirpem regiam pertinebant.*

CAPUT IIII.

Reliquorum poſterorum Jehudæ, Calebi ſecundi, Aſchuris, Celubi, & Schelæ catalogus. Item Schimhhonis gens & poſſeſſio, partim a Jehoſchuhha eis attributa, partim armis multò pòſt comparata exponitur.

1 FILII Jehudæ: Peretz, Chetzron, & [a] Carmi, & Chur, & Schobal.

2 [b] Reaja autem filius Schobalis, genuit Jachathum, & Jachath genuit Achumaium, & Lahadum: horum *ſunt* familiæ Tzorhhatæorum.

3 Item hi ex patre Hhetamæorum, Jizrehhel & Jiſchma, & Jidbaſch: quorum ſorori nomen Hatzelelponi.

4 Et [c] penuel pater Gedoræorum & Hhezer pater [d] Chuſchæ: hi *ſunt* filii Churis Primogeniti Ephrathæ patris Beth-Lechemitarum.

5 ASCHCHURI verò patri Tekohhæorũ fuerunt duæ uxores: Chelea & Nahhara.

6 Peperitq; ei Nahhara Achuzamũ, & Chepherum, & Temenin, & Hhaachaſchtarin: hi *ſunt* filii Nahharæ.

7 Filii autem Cheleæ, Tzereth, Jetzochar, & Etnan *& Kotz.*

8 Kotz autem genuit Hhanubum, & Hatzobebam: & familias Acharchelis filii Harumi.

9 Sed fuit Jahhbetz honoratior fratribus ſuis: cui mater indidit nomen [e] Jahhbetz dicendo: eò quòd peperi cum dolore, *ita vocandus eſt.*

10 Nam invocavit Jahhbetz Deũ Jiſraëlis dicendo: ſi [f] planè benedicens mihi ampliaveris terminũ meũ, & aderit manus tua mihi, deniq; feceris [g] ut malum non afficiat me dolore: fecítq; Deus ut eveniret quod petierat.

11 CELUB autem frater [h] Schuchę genuit Mechirum (is fuit pater Eſchtonis.

12 Et Eſchton genuit familiam Raphę, & Paſeachi, & Techinnæ patris Hhir-Nachaſchi: hi fuerunt homines Recæ).

13 Item poſteros Kenazi, Hhothnielem, & Serajam: (filii autem Hhothnielis Chathath, *& Mehhonathai.*

14 Mehhonothai verò genuit Hhophram: & Seraja genuit Joabum patrem *degentium in* valle fabrorum, nam fabri erant).

15 Et filios Calebi filii Jephunnæ, Hiru, Elam, & Nahhamum: (filii autem Elæ, [i] ſecundus Kenaz).

16 Et filios Jehallelelis: Ziphum & Ziphum, Tirjam, & Aſarelem:

17 Et [k] filios Hhezræ, & Jetherum, & Meredũ, Hhepherúmq; & Jalonem (concipiens autem *uxor Meredi peperit* Mirjamum, & Schammaium, & Jiſchbachum patrem Eſchtemohhæorum.

18 Uxor verò ejus Jehudæa peperit Jeredum patrem Gedoræorum, & Cheberum patrẽ Socũtinorum, & Jekuthielem patrem Zanoachitarum: illi quidem filii erant Bithjæ filiæ Parhhonis, quam duxerat Mered.

19 Hi verò filii uxoris [l] Judææ ſororis Nachami Garmæi patris Kehhilæorum: & Eſchtemohhæ Mahhachathitæ).

20 Item filios Schimonis, Amnonem, & Rimnam, Ben-chananem, & Tilonem: filios quoque Jiſchehhi, Zochethum & Ben-zochetum.

21 FILII Schelæ filii Jehudæ, Hher pater Lecanorum, & Lahhda pater Mareſchanorum, & familiæ [m] gentis artificis in byſſo, gentis Aſchbehhæ.

22 Item Jokim & homines [n] Cozebæ, & Joaſch, & Saraph, qui dominium habuerunt in Moabitas, & Jaſchubi-Lechẽ: ſed res iſtæ *ſunt* obſoletæ.

23 Iſti ſunt figuli illi, deſidentes ad plantas & macerias: cum rege in opere ejus manſerũt illic.

24 FILII Schimhhonis: Nemuel, & Jamin, Jarib, Zerach, Schaul.

25 Schullum filius ejus, Mibſam filius ejus, Miſchmahh filius ejus:

26 Et filii Miſchmahhi: Chammuel filius ejus, Zaccur filius ejus, Schimhhi filius ejus.

27 Fuerunt autem Schimhhi filii ſexdecim, & filiæ ſex, cùm fratribus ejus non eſſent filii multi: itaque tota familia ſua [o] non fuerunt tã multi, ut filii Jehudæ.

28 Ha-

[a] *qui & Celubai ſup.* 2.9 *& Caleb primus ibid. ver.* 18.

[b] *qui & Haroe, ſup* 2.52.

[c] *Chareph: ſuprà* 2.51.

[d] *qui & Schucha, infrà ver.*11.

[e] *id eſt, dolorificus: corrupto nomine per metatheſin literarum.*

[f] Heb. *benedicendo benedixeris.*

[g] Heb. *& feceris de malo ut non afficiat me dolore. Trajectio ut Gen* 5.29.

[h] *qui & Chuſcha ſuprà ver.*4.

[i] Heb. *Kenaz.*

[k] Heb. *enallage.*

[l] Heb. *Hhajaephpreſs*

[m] Heb. *opificii byſ-ſi.*

[n] *quæ & Cezib, Gen.*38. 5. *ubi natus erat Schela: & Aczib Jehoſch.*15. 44. *Gen.*46.10.

[o] Heb. *non multiplicati ſunt uſque ad filios Jehudæ. Jehoſch.*19.

28 Habitaveruntque Beer-ſchebahhi,& Moladæ,& Chatzar-Schuhhale,
29 Et Bilhæ,& Hhetzemi,& Toladi,
30 Et Betuele,& Chormæ,& Tziklagi,
31 Et Beth-Marcabothis,& Chatzar-Suſimis, & Beth-Birei,& Schahharajimis: hę *fuerunt* civitates eorum,'quandiu regnavit David.
32 Pagi autem eorum, Hhetam, & Hhajin, Rimmon, & Tocen, & Hhaſchan: civitates quinque.
33 Prætereà omnes pagi eorum qui *erant* circa civitates illas Bahhalem uſque: hæ habitationes eorum *fuerunt*, prout per gentes ſe diſtribuendo adierunt illas.
34 Meſchobab autem & Jamlec & Joſcha filius Amatzję:
35 Et Joel: & Jehu filius Joſchibjæ, filii Serajæ, filii Hhaſielis:
36 Et Eljohhenai, & Jahhakoba, & Jeſchochaja,& Hhaſaja, & Hhadiel, & Jeſimiel,& Benaja:
37 Et Ziza filius Schiphehhi filii Allonis, filii Jedajæ, filii Schimri filii Schemahhjæ:
38 Hi [p] quorum adducta ſunt nomina, principes in familiis ſuis: cùm paternæ familiæ eorũ erupiſſent in multitudinem:
39 Abiverunt in aditum' Gedoris, uſque ad orientalem tractum ipſius' vallis: ad quærendum paſcuum gregi ſuo.
40 Cumque inveniſſent paſcuum pingue & bonum,& terram amplam ſpaciis, & quietam ac tranquillam:' quia Chamo orti erant, qui habitabant ibi anteà,
41 Venientes iſti ſcripti de nominibus, temporibus Jechizkijæ regis Jehudæ, percuſſerunt tentoria eorum, & habitacula quæ inventa ſunt ibi,& internecioni devoverunt eos uſque 'in diem illum, habitaveruntq; loco eorum: eò quòd paſcuum eſſet gregi ſuo ibi.
42 Præterea ex illis, *nempe* e filiis Schimhhonis profecti ad montem Sehhiris homines quingẽti: Pelatja,& Nahharja,& Rephaja, & Hhuzziele filiis Jiſchehhi[q] præeuntibus eis:
43 Percuſſerunt reſiduũ 'quod evaſerat Hhamalekitarum: ubi habitaverunt uſque in diem illum.

[p] Heb. *hi qui veniunt per nomina.*

[q] Heb. *in capite eorum.*

ANNOTATIO.

1 Schobal] *filius Calebi filii Churis: qui Caleb brevitatis cauſa omittitur: ſup.* 2.50. 2 Tzorhhatæorum] *ex parte, ut ſup.* 2.53. 4 Pater Gedorçorum] *ex parte: confer cum ver.*18. 5 Aſchchuri] *Poſthumo Chetzronis, de quo ſup.* 2.24. 7 Et Kotz.] *eclipſis frequens in hoc ſcriptorum genere, ut infrà ver.*13. 9 Jahhbetz.] *autor unius e numeratis familiis Acharchelis.* 10 Si planè &c.] *Apoſiopeſis voti, juramentorum propria, quibus votum affine eſt.* 14 In valle fabrorum] *ſita in finibus Jehudæ & Binjaminis: ac proinde mixti imperii: Nechem.*11.35. 15 Jephunnæ] *filii Kenazi: unde Caleb Kenizzæus dictus eſt. Num.*32.12. 22 Qui dominium habuerunt] *i. pro rege in agro Moabitarum imperaverunt.* Sed res iſtæ] *quaſi dicat, ſupervacaneum eſset plura de iſtorum gentis poſſeſſione & dignitate referre, cum jam hæc omnia poſterorum ignavia ſepeliat: qui figlinam, agricolationem, & ruſticam ſtructuram, deniq; miſeram apud Babylonium ſervitutem ſuæ libertati prætulerint, ut apparet ex verſu ſequente.* 23 illic] *in Babilonia.* 31 Quandiu regnavit] *i. uſque ad captivitatem Babylonicam.* 39 Gedoris] *i. Gederæ ſive Gederothajimorũ Jehoſch.*15.36. Vallis] *quæ protenditur ab Epheſ-Dammimis Hhebronem uſque: vide* 1. *Schem.*17. 40 Quia Chamo] *ætiologia eſt ſequentium, nimirum quo jure illos profligaverint.* 41 In diem illum] *quo deſiit regnum Davidicum, ſup. ver.*31. *& infrà ver.*43. 43 Quod evaſerat] *ſub Schaule,* 1. *Schem.*14.49. *& ſub Davide.* 2. *Schem.*8.12.

TABULA I.

Jehuda
Peretz
Chetzron
Carmi, v. Celubai v. Celeb primus.
Chur
Caleb ſecundus.

Schobal
- Kirjath-Jehharimani quorum familiæ Jitritis, Puthitis, Schumathitis, & Miſchrahhitis.
- Haroë, v Reaja Jachath
  - Achumai, Lahad.
    - Tzorhhatæi.

Salma, pater
- Bethlechemitarum, Netophatæorum, Hhatrotanorum, Menuchotanorum & Tzorhhæorum ex parte. His ſunt accenſi Kenæi ſcribæ, incolæ Jahhbetzi, quorum familiæ
  - Tirhhatæa, Schimhhatæa, & Sucatæa.

Chareph, v. Penuel, pater Gedorenorum ſive Gaderitarũ.

Hhetam
- Jizrehhel, Jiſchma, Jidbaſch, & ſoror Hhatzelelponi.

Hhezer
- Chuſcha, v. Schucha
- Caleb tab. 3

TABULA II.

Aſchchur, pater Tekohhæorum ex uxoribus.

Chelea
- Tzereth, Jetzochar, Etnan, Kotz.
  - Hhanub, Hatzobeba, Harum, Acharchelis familiæ, in quibus erat Jahhbetz.

Nahhara
- Achuzzam, Chepher, Temeni, Haachaſchtari.

TABULA III.

Celub
- Meſchir Eſchton
  - Rapha, Paſeach, Techinna. Hhir-nachaſch.
    - viri Recæ.
- Kenaz primus
  - Hhothniel
    - Chatath, Mehhonothai. Hhophra.
  - Seraja
    - Joab incolæ vallis fa.
  - Jephunne
    - Caleb 3.
      - Hhiru, Ela, Nahham. Kenaz ſecundus.
- Jehalleleel
  - Ziph, Zipha, Tireja, Aſareel.
- Hhezra
  - Jether, Mered, Hhepher, Jalon,
    - e Bitheja Ægyptia
      - Mirjam, Schāmai, Jiſchbach. Eſchtemohhæi.
    - e Jehudæa
      - Jered Gedoræi.
      - Cheber Socuntini.
      - Jekuthiel. Zanoachæi.
- Schimon.
  - Amnon, Rinna, Benchanan, Tilon, Jiſchehhi.
    - Zocheth, Benzocheth.

TABULA IIII.

Schela
- Hher, Lecæi.
- Lahhda, Mareſchani.
- Aſchbeahh, opifices ex byſſo.
- Jokim,
- Cozebani,
- Joaſch,
- Saraph,
- Jaſchubi-lechem, & alii, quorum exoleta ſunt nomina, quia in Babylonia manſerunt Regis figlinam, agriculturam, & materiariam exercentes.

TABULA V.
SCHIMHHONIS

- Poſteri
  - Nemuel
  - Jamin
  - Jarib
  - Jacim
  - Zerach
  - Schaul.
    - Schallum.
    - Mibſam.
    - Miſchmahh.
    - Chammuel.
    - Zaccur.
    - Schimhhi.
      - filii 16.
      - filiæ 6.
- Poſſeſſio
  - per Jehudam
    - oppida
      - Beer-ſchebahh
      - Moladā
      - Chatzar-ſchuhhal
      - Bileha, v. Bahhala, v. Bala.
      - Hhetzem
      - Tolad, v Eltolad.
      - Betuel, v Betul, v Ceſil.
      - Chorma
      - Tziklag.
      - Beth-marcabothæ
      - Chatzar-ſuſima, v Chatzar-ſuſa, v Chatzar-gadda.
      - Beth-birei, v Beth-lebaothæ, v. Lebaothę.
      - Schahharajim, v. Scheruchen.
      - Schemahh, v. Schebahh, v. Jeſchuahh.
    - pagi
      - Hhetam, v Hhether.
      - Hhajin
      - Rimmon
      - Toeen
      - Hhaſchan.
  - temporibus Jechizkijæ
    - ager qui eſt in acceſſu Gedoris, uſq; ad tractum Orientalē vallis, ereptus filiis Chami.
    - Hhamalekitarum ager in montanis Edomææ.

CAPUT V.

Rëubenitarum, Gaditarum: & partis Menaſchitarum trans Jardenem, familiæ, duces, cædes, expeditiones, defectio a Deo, & deportatio deſcribitur.

Gen.35.22. & 49.3.

1 Filii autem Rëubenis primogeniti Jiſraëlis, (erat enim primogenitus: ſed cùm prophanaſſet ſtrata patris ſui, tradita ſunt primogenita ejus filiis Joſephi filii Jiſraëlis: non autem ut ſibi *ſoli* attribueret primogenita.

2 Nam Jehuda ' prævaluit fratribus ſuis, & anteceſſor *eſt* ex eo: ' reliqua verò primogenita *fuerunt* Joſephi).

Gen.46.9.

3 Filii *inquam* Rëubenis primogeniti Jiſraëlis: Chanoc, & Pallu, Chetzron & Carmi.

4 Filii ' Joëlis: Schemahhja filius ejus, Gog filius ejus, Schimhhi filius ejus.

5 Mica filius ejus, Reaja filius ejus, Bahhal filius ejus:

6 Beera filius ejus, quem deportavit Tilgath-Pilneeſer rex Aſſyriæ: is princeps erat Rëubenitarum.

7 Fratrum autem ' illius per familias ſuas quiſque cùm diſtribuerent ſe per generationes ſuas: primarius Jehhiel, deinde Zecarja.

8 Et Belahh filius Hhazazi, filii Schemahhi filii Joëlis: ' hic habitabat a Hharohhere Nebuntem, & Bahhal-Mehhonem uſque.

9 ' Deinde orientem habitavit uſque ad aditum ' in deſertum inde a flumine Euphrate: nam pecora eorum multiplicata erant in terra Gilhhadis.

10 Quapropter temporibus Schaulis bellum geſſerunt contra ' Hagarenos, qui ceciderunt manu ipſorum: ita habitaverunt in tentoriis eorum, [a] in toto tractu anteriore *qui eſt* ad orientem Gilhhadi.

[a] Heb. *ſupra omnem faciem orientalem Gilhhadi.*

11 Filii verò Gadis ex adverſo eorum habitabant, in terra Baſchanis Salcam uſque.

12 Joël eorum primarius, & Schaphan ſecundus ab eo: deinde Jahhnai, & Schaphat in Baſchane ' *manſerunt*.

13 Fratres verò eorum per paternas familias ſuas, Micaël, & Meſchullam, & Schebahh, & Jorai, & Jahhecan, & Ziahh, & Hheber: ' ſeptem,

14 (Hi *erant* filii Abichajilis filii Churi, filii Jareachi, filii Gilhhadis, filii Micaelis, filii Jeſchiſchai, filii Jachdonis, filii Buzi.)

15 Achi filio Hhabdielis filii Guni ' primario per paternas familias eorum,

16 Cùm habitarent in Gilhhade, in Baſchane, & in villis ejus: & in omnibus municipiis ' Scharonis, ſecundum [b] fines ſuos.

[b] Heb. *exitus*

17 Hi omnes per genera diſtribuendo ſe, ' temporibus Jothami regis Jehudæ: & temporibus ' Jarobhhami regis Jiſraëlis:

18 E filiis Rëubenis, & Gaditis & dimidiata tribu Menaſchis, ſtrenui homines ferentes ſcutum & gladium, & tendentes arcum ac periti belli, quadragies quater mille ſeptingenti ſexaginta prodeuntes in militiam,

19 Geſſerunt bellum contra Hagarenos: nimirum ' Jeturem & Naphiſchum, & Nodabum.

20 Cumque adjuvarentur contra illos, traditi ſunt in manum eorum, ipſi Hagareni & quæcunque *erant* penes illos: nam ad Deum clamaverant in prælio: & exoratus fuerat eis, quia fiduciam collocaverant in eo.

21 Itaque ceperunt pecora eorum, camelos eorum quinquagies mille, & pecudum ducenta quinquaginta millia, ac aſinorum duo millia: animarum autem humanarum centum millia:

22 Poſtquam confoſſi multi cecidiſſent, nam a Deo ipſo *confectum eſt* hoc prælium: ita habitaverunt loco illorum uſque ad ' deportationē ſuam.

23 ' Filii enim dimidiatæ tribus Menaſchis habitantes in ea terra: a Baſchane Bahhal-Chermonem & Senirem, id eſt, montem Chermonem uſque, ipſi *quoque* aucti fuerant.

24 Quorum primores paternarum familiarum hi *ſunt*: Hhepher & Jiſchehhi, & Eliel, & Hhazriel, & Jirmeja, & Hodanja, & Jachdiel, viri valentes robore, [c] viri nominati, primores per paternas familias ſuas.

[c] Heb. *viri nominum.*

25 Sed cùm ' prævaricati eſſent in Deum majorum ſuorum: & ſcortati eſſent ſectando Deos populorum ejus regionis, quos perdiderat Deus a facie eorum:

26 Suſcitavit Deus Jiſraëlis [d] ' animum Pulis regis Aſſyriæ, & animum ' Tilgath-Pilneſeris regis Aſſyriæ, ut deportaret ipſos Rëubenitas, & Gaditas, ac dimidiatam tribum Menaſchis: itaque abduxit eos in Chelachum, & Chaborem, & ' Haram, & ad flumen Gozanis, uſque in diem hunc.

[d] Heb. *ſpiritum: ſic paulo poſt.*

ANNOTATIO.

2 Prçvaluit] *id eſt, dignitate principali ſupra fratres divinitus per patrem donatus eſt, Gen. 49. 8.* Reliqua primogenita] *id eſt, duplum hæreditatis præ cæteris fratribus, quod alterum eſt primogenituræ jus: Gen.48.5.& 49.22.* 4 Joëlis] *orti, ut credibile eſt, Chanoco, eò quòd tribus princeps fuerit, ver.6.* 7 Illius] *nimirum Chanoci, id eſt, trium aliarum familiarum principes.* 8 Hic habitabat &c.] *id eſt, hac tribus* Rëubenitica, *de qua agitur.* 9 Deinde] *temporibus Schaulis ut verſu ſequente.* In deſertum] *ad Jardenem: hoc eſt, poſſedit ab Euphrate uſque ad Jardenem.* 10 Hagarenos] *Jiſchmahhelitas Agara matre natos, Arabiam deſertam incolentes.* 12 Manſerunt] *ad tuendos proprios fines, fratribus foris bellum gerentibus.* 13 Septem] *pro numero familiarum Gadis, Num.26.15.* 15 Primario] *i. ſummum imperatorem agente in exercitu, de quo ver.18.* 16 Scharonis] *Agri paſcuoſiſſimi, de quo infrà 27.29.* 17 Temporibus Jothami] *pro regem agentis, cùm pater leproſus eſſet, 2. Reg.15.5.* Jarobhhami] *ſecundi, qui ipſis imperabat, ibidem. Cap.14. ver.16.* 19 Jeturem &c.] *de quibus Gen.25.15. hoc eſt Ituræos, Nubæos & Jiſchmahhelitas alios, in Arabia deſerta Syriæ finitimos: nam* Rëubenitæ *ſup. ver.10. inferiorem Arabiæ partem ſuæ regioni finitimam occuparant: hi verò ſuperiorem Gaditis & Menaſchitis conterminam.* 20 Adjuvarentur] *a Deo: ut finis hujus verſus, & verſus 22 explicat.* 22 Deportationem] *de qua 2. Reg.17.* 23 Filii enim] *ætiologia eſt cur Menaſchitæ ſeſe reliquis adjunxerint in iſta expeditione.* 25 Prævaricati eſſent] *ut copioſè oſtenditur 2. Reg.17.7. & ſequentibus.* 26 Animum Pulis] *de quo 2.Reg.15.19.* Tilgath-Pilneſeris] *de quo 2.Reg.15.29.* Haram] *id eſt, montoſam regionem ſuperioris tractus Mediæ, de cæteris vide in 2. Reg.17.6.*

TABULA I.

Reuben

Chanoc, Joël, Schemahhja, Gog, Schimhhi, Mica, Reaja. Bahhal, Beera.
Pallu
Eliab
Jehhiel
Chetzron
Zecarja
Carmi.
Joël
Schemahh.
Hhazaz
Belahh.

Horum poſſeſſio

Jehoſchuhhæ temporibus a Hharohhere Nebuntem & Bahhal-Mehhonem uſq;
Schaulis temporibus Hagarenorum ager a deſerto ad Euphratem.

TABULA II.

Gad

Tziphjon, Chaggi, Guni, Ozni, Hheri, Arod, Areel.

Hhabdiel
Achi
Buz
Jachdo
Jeſiſai
Micaël
Gilhhad
Jaroach
Churi
Abichajil, cujus filii præfecti copiis temporibus Jarobhhami
Imperator Achi

Micaël, Meſchullam, Schebahh, Jorai, Jahhkan, Ziahh, Hheber.

Horum poſſeſſio

Jehoſchuhhę temporibus, Gilhhad, Baſchan uſque Salcam
Jarobhhami ager Hagarenorum
Jetur, Naphiſch, Nodab.

TABULA III.

Dimidiatæ tribus Menaſchis principes

Hhepher, Jiſchehi, Eliel, Hhazriel, Jirmeja, Hhodarja, Jachdiel.

Horum poſſeſſio a Baſchane ad Bahhal-Chermonem.

Præfecti Reipublicæ

2. Joël, Schapham, Jahhnai, Schaphat.

CAPUT VI.

Sacerdotum & Levitarum gentes, functiones, & deſignatæ habitationes recenſentur.

1 FILII Levi: [a] Gerſchon, Kehath, & Merari.

2 Filii autem Kehathi: Hhamram, [b] Jizhar, & Chebron, & Hhuzziel.

[a] *qui & Gerſchom, ver.16 Gen.46.11. Exod.6.15.*
[b] *qui & Hhamminadab. ver.22.*

3 Filii verò Hhamrami, Aharon, & Moſche, & Mirjam: ac filii Aharonis, Nadab, & Abihu, Elhhazar & Ithamar.

4 Elhhazar genuit Pinchaſum: Pinchas genuit Abiſchuhham.

5 Abiſchuahh autem genuit Bukkin: & Bukki genuit Hhuzzin.

6 Et Huzzi genuit Zerachjam: & Zarachja genuit Merajothum.

7 Merajoth genuit Amarjam, & Amarja genuit Achitubum.

8 Et Achitub genuit Tzadokum: & Tzodok genuit Achimahhatzum.

2.Schem 9.3.
2. Schem.15. 27.

9 Et Achimahhatz genuit Hhazarjam: & Hhazarja genuit [c] Jochananem.

10 Et Jochanan genuit Hhazarjam: is *eſt* ʼ qui egit ſacerdotem in domo illa, quam ædificaverat Schelomo Jeruſchalaimis.

[c] *qui & Jehojadahh. 2.Reg.11. 4.*

11 Genuit autem Hhazarja Amarjam, & Amarja genuit Achitubum.

12 Et Achitub genuit Tzadokum, & Tzadok genuit [d] Schallumum,

[d] *qui & Meſchullam.*

13 Et Schallum genuit Chilkijam, & Chilkija genuit Hhazarjam.

14 Et Hhazarja genuit ʼ Serajam, & Seraja genuit Jehotzadakum.

15 Qui Jehotzadak abiit, cùm efficeret Jehova ut deportarentur Jehudæi & Jeroſolymitani per [e] Nebucad-Netzarem.

1.Chro.9.11. 2.Reg.22.4. Ibid.25.21.
[e] *Heb. per manum.*

16 ʼFILII Levi: Gerſchom, Kehath, & Merari.

17 Hæc autem *ſunt* nomina filiorum Gerſchomi, Libni & Schimhhi.

18 Et filiorum Kehathi: Hhamram, & Jitzehar & Chebron & Hhuzziel.

19 Filiorum Merari, Machli & Muſchi: atque hæ familiç Levitarum per majores ſuos.

20 Gerſchomo, Libni filius ejus, Jachath filius ejus, ʼZimma filius ejus:

21 [f] Joach filius ejus, [g] Hhiddo filius ejus, Zerach filius ejus, [h] Jehaterai filius ejus.

22 Filii Kehathi: Hamminadab filius ejus, Korach filius ejus, Aſſir filius ejus.

23 Elkana filius ejuſdem, & Ebjaſaph filius ejuſdem, Aſſir filius hujus.

24 Tachath filius ejus, [i] Uriel filius ejus, [k] Hhuzzija filius ejus, & [l] Schaul filius ejus, *& Elkana filius ejus.*

25 Et filii Elkanæ, Hhamaſai, & Achimoth.

26 Filius Hhamaſai [m] Elkana: filius hujus, Elkana, [n] Tzophai filius ejus, & [o] Nachath filius ejus.

27 [p] Eliab filius ejus, Jerocham filius ejus, Elkana filius ejus, *Schemuel filius ejus.*

[f] *qui & Ethan infra 42.ver.*
[g] *qui & Hhadaja. 41.ver.*
[h] *qui & Ethni 41.ver. Exod. 6.23.*
[i] *Tzephanja ver.36.*
[k] *Hhazarja ibid.*
[l] *Joël, ibid.*
[m] *qui & Mechath infra 35.verſ.*
[n] *Tzuph, ibid.*
[o] *Toach 34 verſ.*
[p] *Eliel, ibid.*

28 Filii verò Schemuelis primogenitus [q] Vaſchni, deinde Abija.

29 Filii Merari, Machli: Libni filius ejus, Schimhhi filius ejus, Hhuzza filius ejus.

30 Schimhha filius ejus, Chaggija filius ejus, Hhaſaja filius ejus.

[q] *Joël, ver. 33.*

31 HI AUTEM *ſunt* quos conſtituit David ad[r] miniſterium muſicum in domo Jehovæ ex quoʼ quievit arca:

32 Ut eſſent adminiſtri coram tabernaculo tentorii conventus muſicâ: donec ædificaret Schelomo domum Jehovæ Jeruſchalaimis: ubi perſtiterunt pro munere ſuo in miniſterio ſuo.

[r] *Heb. manibus muſicæ i. muſicis: ſynecdoche: ut 2.Chro.29.27.*

33 Hi, inquam, qui peſtiterunt cum filiis ſuis: e Kehathitarum poſteris Heman muſicus filius Joëlis, filii Schemuelis,

34ʼ Filii Elkanæ, filii Jerochami, filii Elielis, filii Toachi,

35 filii Tzuphi, filii Elkanæ, filii Machathi, filii Hhamaſai,

36 Filii Elkanæ: filii Joëlis, filii Hhazarjæ, filii Tzephanjæ,

37 Filii Tachathi, filii Aſſiris, filii Ebjaſaphi, filii Korachi,

38 Filii Jitzeharis, filii Kehathi, filii Levi, filii Jiſraëlis.

39 Et cognatus ejus Aſaph, qui ſtabat ad dexterâ ejus: Aſaph filius Berecjæ, filii Schimhhæ.

40 Filii Micaëlis, filij Bahhaſejæ, filii Malcijæ,

41 Filii Etni, filii Zerachi, filii Hhadajæ

42 Filii Ethanis, filii Zimmæ, filii Schimhhi,

43 Filii Jachathi, filii Gerſchomi, filii Levi.

44 Filii verò Merari cognati eorum ad ſiniſtram illius: [a] Ethan filius [b] Kiſchi, filii Hhabdi, filii Malluci,

45 Filii Chaſchabjæ, filii Amatzjæ, filii Chilkijæ,

46 Filii Amtzi, filii Bani, filii Schemeris,

47 Filii Machli, filii Muſchi, filii Merari, filii Levi.

[a] *qui & Jeduthun infrà 9.16. & paſſim.*

[b] *qui Kuſchaja infrà. 15,17.*

48 Cognati autem eorum reliqui Levitæ: inſtituti ad totum miniſterium tabernaculi domus Dei.

49 Aharon verò & filii ejus adolebant in altari holocauſti & in altari ſuffitus: præter omne opus ſancti ſanctorum: idq; ad expiationem faciendam pro Jiſraële, omnino prout præceperat Moſche ſervus Dei.

Num.3.& 4.

50 Atque ʼ hi ſunt filii Aharonis: Elhhazar filius ejus, Pinchas filius ejus, Abiſchuahh filius ejus,

51 Bukki filius ejus, Hhuzzi filius ejus, Zerachja filius ejus,

52 Merajoth filius ejus ʼ, Amarja filius ejus, Achitub filius ejus,

53 Tzadok filius ejus, Achimahhatz filius ejus.

54 Hæ autem *ſunt* habitationes eorum, per caſtella eorum, in termino eorũ: filii Aharonis e familia Kehathitarum: quia illorum *erat* hæc ſors,

Jehoſch.21.

55 Ideò dederunt illis Chebronem in terra Jehudæ: & ſuburbana prædia ejus circa eam:

56 Agrum verò civitatis & pagos ejus: dederunt Calebo filio Jephunnæ.

57 Filiis ego Aharonis dederunt civitates Jehudæ, *civitatem* receptus [c] Chebronem: præterea Libnam & ſuburbana prædia ejus, & Jattirum cum Eſchtemohha & ſuburbana ejus.

58 Item [d] Chilenem & ſuburbana ejus, Debirem & ſuburbana ejus,

[c] *quæ & Kirjath-Arbah.*

[d] *Cholon: Jehoſch.21.15.*

59 Et [e] Hhaſchanem ac ſuburbana ejus, & Beth-Schemeſchum ac ſuburbana ejus.

60 E tribu autem Binjaminis, Gebahhum & ſuburbana ejus, & [f] Hhalemetham ac ſuburbana ejus: & Hhanathothas ac ſuburbana earum: horum omnes civitatesʼ tredecim per familias eorum.

[e] *Hhajin, ibidem 16.*

[f] *Hhalmon ibid.18.*

61 Item filiis Kehathi reliquis aʼ familia unius tribus, & a dimidiata tribu, dimidio Menaſchis, ſorte civitates decem.

62 Et filiis Gerſchomi per familias eorum, a tribu Jiſſaſcaris, & a tribu Aſcheris, & a tribu Naphtali, & a tribu Menaſchis in Baſchane civitates tredecim.

63 Filiis merari per familias eorum a tribu Rëubenis & a tribu Gadis, ac a tribu Zebulunis ſorte civitates duodecim.

64 Dederunt, inquam, filii Jiſraëlis ipſis Levitis: iſtas civitates & ſuburbana Prædia earum.

65 (ʼCùm dediſſent ſorte a tribu filiorum Jehudæ, & a tribu Schimhhonitarum ac a tribu Binjaminitarum): civitates iſtas quas lecturi ſunt nominatim *lectores.*

66 Primùm, reliquis e familiis Kehathitarum, quorum termini civitates a tribu Ephrajimi.

67 Dederunt, inquam, ipſis e civitatibus receptus, Schecemum cum ſuburbanis prædiis ejus in monte Ephrajimi: & Gezerum ac ſuburbana ejus:

68 Et [g] Jokmehhamum ac ſuburbana ejus, & Bethchoronem & ſuburbana ejus:

[g] *Kibtzaima: Jehoſ. 21.22*

69 ʼSimiliter Ajalonem ac ſuburbana ejus, & Gath-rimmonem ac ſuburbana ejus.

70 Item a dimidiata tribu Menaſchis, [a] Hhanerem ac ſuburbana ejus, [b] Bilhhamúmque ac ſuburbana ejus: familiæ Kehathitarum reliquorum.

71 Filiis Gerſchomi, a familia dimidiatæ tribus Menaſchis, [c] Golanem in Baſchane & ſuburbana ejus: [d] Hhaſchtarothas ac ſuburbana ejus.

72 Item a tribu Jiſſaſcaris [e] Kedeſchum ac ſuburbana ejus: Dobratham ac ſuburbana ejus:

73 Et [f] Ramothas ac ſuburbana earũ, & [g] Hhanemum ac ſuburbana ejus.

74 Item a tribu Aſcheris [h] Maſchalum ac ſuburbana ejus: & Hhabdonem ac ſuburbana ejus:

75 Et [i] Chukkokum ac ſuburbana ejus, & Rechobum ac ſuburbana ejus.

76 Item a tribu Naphtali, Kedeſchum in Galilæa ac ſuburbana ejus, & [k] Chammonem ac ſuburbana ejus, & [l] Kirjathajima ac ſuburbana eorum.

77 Filiis Merari qui reliqui erant, ʼa tribu Zebulunis, [m] Rimmonuntem ac ſuburbana ejus, [n] Taborem ac ſuburbana ejus.

[a] *quæ & Tahhanac ibid. ver.25.*

[b] *Gath-Rimmon ibid. & Jiblehham Jehoſ.17.11.*

[c] *Gaulon Jehoſ.21.27.*

[d] *Behheſchtera, ibid.*

[e] *Kiſchjon, ibid.28.ver.*

[f] *Jarmuth, ibid.ver.29.*

[g] *Hhen-Ganim per craſin ibidem.*

[h] *Miſcheal, ibid. ver. 30.*

[i] *Chelkath. ver.31.*

[k] *Chammoth-Dora ibid.32.*

[l] *Kartan, ibi.*

[m] *Dimna, ibidem 35.ver.*

[n] *Nahalal, ibidem.*

78 Trans Jardenem autem Jerechuntis ab oriente Jardenis a tribu Rëubenis, Betzerum in deſerto ac ſuburbana ejus: & Jahetzam ac ſuburbana ejus:

79 Et Kedemothas ac ſuburbana earum, & Mephahhatham ac ſuburbana ejus.

80 Item a tribu Gadis, Ramothas in Gilhhade ac ſuburbana earum: & Machanajima ac ſuburbana eorum:

81 Et Cheſchbonem ac ſuburbana ejus, & Jahhazerum ac ſuburbana ejus.

ANNOTATIO.

20 Qui egit ſacerdotem] *i.adeò ſtrenuè perfunctus eſt ſacerdotio contra Hhuzzijam, ut illud a labe vindicaret.2.Chro.26.17.& ſequentibus:hæc communis eſt interpretatio. Nobis verò magis placet pronomen ad Jochananem referre: quaſi dicat, Jochanan is ille Jehojadahh qui rebus deploratis & Hhathaljæ tyranni de oppreſſis dei cultum & Rempub.reſtituit 2.Reg.11.& 2.Chro.23.vide 2.Chr.24.16.* 14 Serajam] *a quo natus Hhezra, Hhezræ 7.1.* 16 Filii Levi] *tranſitio ad recenſionem generis Levitarum præter ſacerdotes, repetito principio capitis.* 20 Zimma filius ejus] *i.nepos:filius enim Schimhhi fuit filii Jachathi infrà ver.42.* 31 Quievit] *i.tranſlata eſt in domum Davidis:prius enim huc illuc deportabatur.* 50 Hi ſunt filii Aharonis] *uſque ad Davidem ex ver.31.* 60 Tredecim] *nempe undecim quæ hîc numerantur:& præter eas Jutta & Gibhhon, Jehoſch.21.16.17.* 61 Familia unius] *Ephrajimi infrà ver.66. & Danis, Jehoſch.21.23.* 65 Cum dediſſent] *ſubaudi, ſacerdotibus civitates:de quibus ſuprà ver.60.* 69 Similiter Ajalonem] *a tribu Danis, ex qua omittuntur duo civitatum nomina ad Kehathitas pertinentia Jehoſch.21.23.* 77 A tribu Zebulunis] *quatuor civitates:de quibus hic duæ omittuntur, Jehoſch.21.34 expreſſæ.*

TABULA I.

Levi

Gerſchom,Gerſchon.

Libni Schimhhi
Jachath
Schimhhi
Zimma
Joach,Ethan.
Hhiddo,Hhadaja
Zerach
Jeatrai, Ethni.
Malcija
Bahhaſſeja
Micaël
Schimhha
Berecja
Aſaph

Kehath

Hhamram, | Jitzehar, v.Hhamminadab, | Chebron, | Hhuzziel.

Hhamram: Aharon,Moſche,Mirjam.

Aharon: Nadab,Abihu,Elhazar,Ithamar.

Pinchas,
Abiſchuahh,
Bukki,
Hhuzzi,
Zerachja,
Merajoth,
Amarja,
Achitub,
Tzadok,
Achimahhatz,
Hhazarja,
Jochanan,Jojadahh,
Hhazarja,
Amarja,
Achitub,
Tzadok,
Schallum,
Chilkija,
Hhazarja,
Seraja
Jehotzadak.

Jitzehar: Korach

Aſſir,Elkana,Ebjaſaph.
Aſſir,
Tachath.
Uriel,Tzephanja.
Hhuzzija,Hhazarja.
Schaul,Joël.
Elkana.

Hhamaſſai,Achimoth.
Elkana,Machath.
Elkana.
Tzophai,Tzuph.
Nachath,Toach.
Eliab,Eliel.
Jerocham,
Elkana,
Schemuel.

Vaſchni, Joël Abija.
Heman.

Merari

Machli	Muſchi,
Libni	Machli
Schimhhi	Schemer
Hhuzza	Bani
Schimhha	Amtzi
Chaggija	Chilkija
Hhaſſaja	Amatzja
	Chaſchabja
	Malluc
	Hhabdi
	Kiſchi,Kuſchaja
	Ethan.

TABULA II.

Poſſeſſiones,& oppida.

1.Aharonitarum in tribu

Jehudæ,& Schimhhonis 9.	Binjaminis 4.
Chebron, Kirjath-arbahh.	Gebahh,
Libna,	Hhallemeth,
Jattir,	Gibhhon,
Eſchtemoahh,	Hhanathoth.
Chilen,Cholon,	
Debir	
Hhaſchan,Hhajin,	
Beth-ſchemeſch	
Jutta	

2.Kehathitarum in tribu

Ephrajimi 4.	1 Menaſchis 2	Danis 4
Schecem,	2 Hhaner,v	Elteke,
Gezer	Tahhanac	Gibbeton,
Jokmehham,v	Bilhham,v	Ajalon,
Kibtzajim	Jiblehham,v	Gath-rimmon.
Beth-Choron.	Gath-rimmon,	

3.Gerſchonitarum in tribu

$\frac{1}{2}$ Menaſchis 2	Jiſſacaris 4	Aſcheris 4.	Naphtali 3
Golan,v Gaulon	Kedeſch,v Kiſchjon.	Maſchal,v	Kedeſch Galilææ.
Hhaſchtaroth,v	Dobrath,	Miſcheal.	Chammō, Chammoth-dor.
Behheſchtra.	Ramoth,v Jarmuth	Hhabdon.	Kirjathajim,v
	Hhanem,v	Chukkok,v	Kartan.
	Hhen-gannim.	Chelkath.	
		Rechob.	

4.Meraritarum in tribu

Zebulunis,4	Rëubenis 4	Gadis 4
Rimmono,Dimna.	Betzer.	Ramoth Gilhhadis.
Tabor,Nahalal.	Jahhetza.	Machanajim,
Joknehham.	Kedemoth.	Cheſchbon.
Kartha.	Mephahhath.	Jahhzer.

CAPUT VII.

Jiſſaſcaris, Binjaminis, Naphtali, Menaſchis, Ephrajimi, & Aſcheris familiæ recenſentur.

Gen.46.13. & Num.26.23.

1 ET filii Jiſſaſcaris, Tolahh, & Pua, & Jaſchub, & Shimrom, quatuor.

2 Filii verò Tolahhi, Hhuzzi, & Rephaja, & Jeriel, & Jachmai, & Jibſam, & Schemuel, primores paternę familię ſuæ Tolahhitidis, valentes robore per generationes ſuas: quorum numerus ' temporibus Davidis, viginti duorum millium ſexcentorum.

3 Et filii Hhuzzi Jizrachja, cum filiis Jizrachjæ Micaële & Hhobadja, & Joële Jiſchija, quinque primores omnes:

4 Quibuſcum per generationes ſuas, per paternas familias ſuas, turmarii militię bellicæ tricies mille: nam [a] multas habuerunt uxores atque liberos.

[a] Heb. multiplicaverunt uxores & liberos.

5 Cum reliquis fratribus eorum, per omnes familias Jiſſaſcaris valentiſſimi robore, octuagies ſepties mille, [b] cenſu omnium ipſorum.

[b] Heb. conſeri horum per omnes: ſic deinceps.

6 BINIAMINIS Belah, & Beker, & [c] Jedihhaël, ' tres.

[c] qui & Aſchbel, Gen. 46.21.

7 Ac filii Belahhi Etzbon, & Hhuzzi, & Hhuzziel & Jeremoth, & Hhiri, quinque primores paternarum familiarum valentiſſimi robore: quorum cenſus viginti duorum millium triginta quatuor.

8 Filii autem Beceri, Zemira, & Johhaſch, & Elihhezer, & Eljohhenai, & Hhomri, & Jeremoth, & Abija, & Hhanathoth, & Hhalemeth, omnes hi filii Beceri.

9 Quorum cenſus per generationes eorum, per primores paternæ familiæ ſuæ, valentium robore, vicies mille ducentorum.

10 Filii verò Jedihhaëlis, Bilhan, & filii Bilhanis Jehuſch & Binjamin, & Ehud & Cenahhana, & Zethan & Tarſchiſch, & Achiſchachar.

11 Omnes hi filii Jedihhaëlis per primores paternarum *familiarum* valentiſſimi robore decies ſepties mille, ducenti, [d] apti ad procedendum in militiam bellicam.

[d] Heb. egredientes in militiam ad bellum.

12 ' Præter Schuppæos & Chuppæos [e] cives urbis, *&* Chuſchæos ' natos in agro extero.

[e] Heb. filios civitatis.

Gen.46.24.

13 Filii Naphthali, Jachtziel, & Guni, & Jetzer, & Schallum, ' cum natis Bilhæ.

14 ' FILII Menaſchis *Gilhhad*, Aſriel quem peperit *uxor Gilhhadis* (concubina uxor ' illius Syra peperat Macirem patrem Gilhhadis.

15 Macir autem [f] acceperat uxorem nomine Mahhacam ſororem ' Chuppimi & Schuppimi) & ' nomen ſecundi Tzelophchad, fueruntque Tzelophchado filiæ.

[f] maxima eſt verborum [illegible] ſeu trajectio quam nos per [illegible] [illegible] ex verſu ſequente [illegible].

16 Peperit autem Mahhaca uxor Maciris filium, quæ vocavit eum nomine Pereſchum, fratrem verò ejus nomine Schereſchum: cujus filii Ulam & Reken.

17 Et filii Ulami, ' Bedan: ' hi *ſunt* in filiis Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaſchis.

18 ' Soror autem ejus Hammoleceth: peperit Jiſchhodum, & [g] Abihhezerem, & Machlam, *& Schemidahhum.*

[g] qui & [illegible]ezer, Num.26.30

19 Denique fuerunt filii Schemidahhi: Achjan & Schecem & [h] Likchi & Anihham.

[h] *qui & Chelek, ibidem per metathesim literarum.*

20 FILII autem Ephrajimi, Schutelach: & Bered filius ejus, & Tachat filius ejus, & Elhhada filius ejus, & Tachat filius ejus,

21 Et Zabad filius ejus, & Schutelach filius ejus, & Hhezer & Elhhad: ' quos occiderunt homines Gathi indigenæ illius terræ, ' cùm deſcendiſſent ut caperent pecora illorum.

22 Quapropter luctu afflixit ſe Ephrajim pater illorum diebus multis: ſed venerunt fratres ejus ad conſolandum eum.

23 Tum congreſſus eſt cum uxore ſua, quæ concipiens peperit filium: & vocavit nomen ejus [i] Berihha, quòd in afflictione fuiſſet propter familiam ſuam:

[i] *id eſt, in afflictione.*

24 Et filiam ejus Scheeram, quæ ædificavit Beth-Choronem inferiorem & ſuperiorem: & Uzen-Scheeram.

25 Item Rephachum filium ejus, & Reſchephum, & Telachum filium ejus, & Tachanam filium ejus.

26 ' Illius filio [k] Hhadani, Hhammihud filius ejus, Eliſchamahh filius ejus,

[k] *qui & Hheram, Num.26.36.*

27 [l] Non filius ejus, Jehoſchuahh filius ejus.

[l] *qui & Num.13.16.*

28 ' Horum autem poſſeſſio & habitationes *ſunt* Bethel & villæ ejus: & ab oriente [m] Nahharan, ab occaſu verò Gezer, & villæ ejus, & Schecem cum villis ejus, uſque ad Hhazzam & villas ejus.

[m] *quæ & Nahhara Jehoſch.16.7.*

29 In locis verò Menaſchitarum *erant* Beth-Schean & villæ ejus, Tahhanac & villę ejus, Megiddo & villæ ejus, Dor & villæ ejus: in iſtis habitabant filii Joſephi filii Jiſraëlis.

30 FILII Aſcheris, Jimna, & Jiſchva, & Jiſchvi, & Berihha ac Serach ſoror horum.

31 Filii autem Berihhæ, Cheber & Malciel: hic pater fuit Birzavithæ.

32 Et Cheber genuit Japhletum, & Schomerum, & Chothamum: & Schuhham ſororem horum.

33 Filii autem Japhleti, Paſaſch & Bimhal, & Hhaſvath: hi fuerunt filii Japhleti.

34 Et filii Schameri: Achi, & Rohega, Jecubba, & Aram, & *Helem.*

35 Filius autem Helemi fratris hujus, Tzophach, & Jimnahh, & Scheleſch, & Hhamal. '

36 Filii Tzophachi: Suach, & Charnepher: & Schuhhall, & Beri, & Jimra:

37 Betzer, & Hod, & Schamma, & Schilſcha, & Jitran & Beera.

[n] *qui & Jether verſu ſequente.*

38 Filii autem Jetheri: Jephunne, & Piſpa, & Ara, *& Hhulla.*

39 Filii denique Hhullæ: Arach, & Channiel, & Ritzja.

40 Omnes hi filii Aſcheris, primores familiarum paternarum lectiſſimi, valentiſſimi robore, primores principum: quorum cenſus ad militiam bellicam, numerus virorum iſtorum vicies ſexies mille.

ANNOTATIO.

2 Temporibus Davidis] *id eſt, cùm ejus juſſu per Joabum recenſitus eſt Jiſraël 2.Schem.24.* 6 Tres] *quorum poſteri a Joabo fuerunt annumerati.* 12 Præter] *id eſt, exceptis horum familiis quæ non venerunt in Joabi cenſum: recenſuit enim Joab eos tantùm e Bejaminitarum tribu in quos ex oportunitate itineris incidit: Quam ob rem neque eos qui Jeruſchalaimis habitabant, neque foris natos & commorantes numeravit.* Natos in agro] *id eſt, Moabitarum agro, de quibus infrà* 8.8. 13 Cum natis Bilhæ] *id eſt, cum Danitis, qui eandem habuerunt matrem Bilham. Conſultò autem hîc reticetur Dan, quia unum duntaxat habuit familiæ ſuæ principem Chuſchimum. Gen.46.23* 14 Filii Menaſchis] *id eſt, poſteri, nam Aſriel pronepos fuit ex Gilhhade filio Maciris, filii Menaſchis: Tzelophchad verò abnepos ex Chephero filio Gilhhadis Num.27.1.* Illius] *nimirum Menaſchis.* 15 Chuppimi & Schuppimi] *id eſt, ex tribu Binjaminis, ſuprà ver.12.* Nomen ſecundi] *nepotis Gilhhadis ex Chephero fratre Aſrielis juniore, Num.26.33.* 17 Bedan] *de quo 1.Schem.12.13. in annotatione.* Hi ſunt in filiis] *id eſt, poſſeſſionem habuerunt inter Gilhhaditas.* 18 Soror autem ejus] *id eſt, Gilhhadis; filia Maciris.* 21 Quos occiderunt] *id eſt, quorum partem: ſynecdoche.* Cùm deſcendiſſent] *id eſt, Gathæi fines Ægypti populaturi: erant enim illis crebra cum Ægyptiis bella, quorum cauſa Jiſraëlitæ in Ægypto a Peliſchtæis ſibi metuebant. huc ſpectabat conſilium Dei, de quo Exodi* 13.17. 26 Illius] *nempe Schutelachi, filii Ephrajimi, Num.26.36.* 28 Horum] *Ephrajimitarum.*

TABULA I.

Jiſſaſcar

- Tolahh
  - Hhuzzi,
    - Jizrachja
      - Micaël, Hhobadja,
      - Joël, & Jiſchija,
  - Rephaja, Jeriel, Jachmai, Jibſam, & Schemuel.
- Pua, v Puva
- Jaſchub, v Job
- Schimron.

TABULA II.

Binjaminis principes temporibus Davidis.

- e Belahho
  - Etzon, Hhuzzi, Hhuzziel, Jerimoth, & Hhiri.
- e Becero
  - Zemira, Johhaſch, Elihhezer, Eljohhenai, Hhomri, Jeremoth, Abija, Hhanathoth, Hhalemeth.
- e Jedihhaële Bilhan
  - Jehuſch, Binjamin, Ehud, Cenahhana, Zetã, Tarſchiſch, Achiſchachar.
- natos
  - Jeruſchalaimis,
  - peregre Cuſchæos
    - Schuppæos & Chuppæos.

TABULA III.

Naphtali

- Jachtziel, Jachtzeel.
- Guni,
- Jetzer,
- Schallum. Schillem.

TABULA IIII.

Menaſche

Macir

- ex uxore
  - Gilhhad
    - Aſriel
    - Chepher.
      - Tzelophchad, cui filiæ.
    - Iſchehod, Abihhezer, Machla, Schemidah.
      - Achjan, Schecem, Likchi, Amihham.
      - Chelek
  - Hammoleceth.
- ex Mahhaca Binjaminit
  - Pereſch
    - Ulam
      - Bedan.
    - Rekem
  - Schemid

TABULA V.

Ephrajim

- Scutelach, Bered, Tachath, Elhhada, Tachath, Zabad, Schutelach, Hhezer, Elhhad, Berihha, Scheera, Rephach, Reſcheph, Telach, (Tachan
- Hhadan, v Hheran
- Hhammihud
- Eliſchamahh
- Non, v Nun.
- Jehoſchuahh
- Scheera mater
  - Bethchoronitarum,
    - ſuperiorum
    - inferiorum.
  - Uzzen-Scheeranorum

TABULA VI.

Aſcher

- Jimna.
- Jiſchva,
- Jiſchvi,
- Berihha,
  - Cheber
    - Japhlet
      - Paſac, Bimhal, Hhaſvath.
    - Schomer, v Schemer
      - Rohega, Achi, Jechubba, Aram, Hhelem.
        - Tzophach, Jimnahh, Scheleſch, Hhamal.
          - Schuach, Charnepher, Schuhhal, Beri, Jimra, Betzer, Hod, Schamma, Schilſcha, Jitran, v Jether, Beera.
            - Jephunne, Piſpa, Ara, Hhulla.
              - Arach, Channiel, Ritzja.
  - Malciel
    - Birzavith
- Serach ſoror.

CAPUT

CAPUT. VIII.

Binjaminitarum familiæ & ſedes earum recenſentur, & poſtremo Schaulis & Jonathanis genus.

1 'BINJAMIN autem genuit Belahhum primogenitum ſuum: [a] Aſchbelem ' ſecundum, & [b] Achrachum tertium:

2 [c] Nocham quartum, ad [d] Rapham quintũ.

3 (Fueruntq; filii Belahhô: [e] Addar & Gera & Abihud,

4 Et Abiſchuah & Nahheman & Achoach).

5 Et Gera & [f] Schephuphan, & [g] Churam.

6 'Atque hi filii Echudis: hi *ſunt* primores paternarum *familiarum* habitatoribus [h] Gebahhi, qui curaverunt iſtos migrare in ' Manachatam.

7 Nam 'Nahhamanem & [i] Achijam & Geram migrare ' juſſit: cùm genuiſſet Hhuzzam & Achichudem, *& Schacharajimum.*

8 Qui Schacharajim genuit in agro Moabitarum ex *quo* is dimiſit illos: ex Chuſchima & [k] Bahhara uxoribus ſuis.

9 Genuit inquam, *ex* Chodeſcha uxore ſua: Jobabum & Tzibjam, & Meſcham & Malcamum,

10 Et Jehutzum, & Socjam & Mirmam: hi filii ejus, primores paternarum *familiarum* erant.

11 Ex Chuſchima autem genuit Abitubum & Elpahhalem.

12 'Filii verò Elpahhalis, Hheber, & Miſchehham, & Schemed: is ædificavit ' Onuntem, & Lodum ac villas ejus.

13 ITEM Berihha & Schemahh fuerunt primores paternarum *familiarum* habitatoribus 'Ajalonis: hi fugaverunt habitatores Gathi.

14 'Achjo autem, Schaſchak & Jeremoth:

15 Et Zebadja, & Hharad, & Hheder:

16 Et Micael, & Jiſchpa, & Jocha filii Berihhæ:

17 Item Zebadja, & Meſchullam, & Chizkî & Cheber:

18 Et Jiſmerai, & Jizlia, & Jobab, filii Elpahhalis:

19 Item Jakim, & Zicri, & Zabdi:

20 Et Elihhenai, & Tziltai ' & Eliel,

21 Et Hhadaja, & Beraja, & Schimrath filii [l] Schimhhi:

22 Item Jiſchpan, & Hheber, & Eliel:

23 Et Hhabdon, & Zicri, & Chanan:

24 Et Chananja, & Hhelam, & Hhantothija:

25 Et Jiphdeja, & Penuel filii Schaſchaki:

26 Et Schamſcherai, & Schecharja, & Hhatalja:

27 Et Jahhareſchja, & Elija, & Zicri filii Jerochami:

28 Hi primores paternarum *familiarum* per generationes ſuas primores: hi inquam habitabant Jeruſchalaimis.

29 GIBHHON ' autem habitant: ' pater Gibhhonis, cujus uxoris nomen Mahhaca:

30 Ei filius ejus primogenitus Hhabdon, deinde Tzur, & Kiſch, & Bahhal, & Nadab,

31 Et Gedor & Achjo & [m] Zeker,

32 Et Mikloth, *qui* genuit [n] Schimeam: hi etiam ' ex adverſo fratrum ſuorum, habitarunt Jeruſchalaimis ' cum fratribus ſuis.

33 [o] Ner autem genuerat Kiſchum, & Kiſch genuit Schaulem, & Schaul genuit Jonathanem, & Malci-Schuhham, & Abinadabum, & [p] Eſchbahhalem.

34 Filius autem Jonathanis, [q] Merib-Bahhal, & Merib-Bahhal genuit [r] Micam.

35 Et filii Micæ, Pithon, & Melec, & [ſ] Taareahh & Achaz.

36 Achaz autem genuit [t] Jehohhaddam, & Jehohhadda genuit Hhalemethum, & Hhazmavethum, & Zimrin: Zimri verò genuit Motzam.

37 Et Motza genuit Binhham, cujus filius [u] Rapha, cujus filius El-Hhaſa, cujus filius Atzel.

38 Atzeli autem fuerunt ſex filii, quorum hæc nomina, Hhazrikam, Bocru, & Jiſchmahhel, & Schehharja, & Hhobadja & Chanan: omnes hi filii Atzelis.

39 Filii verò Hheſcheki fratris ejus, Ulam primogenitus ipſius, Jehhuſch ſecundus, & Eliphelet tertius.

40 Erant autem filii Ulami, viri valentes robore, tendentes arcum, & abundantes filiis & nepotibus, centum quinquaginta: omnes hi ex filiis Binjaminis.

[a] *Idem qui & Jedihhaël sup. 7.6.*

[b] *Echi, Gen. 46.21. & Acharam, Num. 26.38.*

[c] *qui Becer Gen. 46.21.*

[d] *qui Roſch ibidem.*

[e] *qui & Ard. ibidem.*

[f] *qui & Muppim, ibidem & Schephupham. Num. 26.39.*

[g] *qui & Chuppim ibidem Gen. & Chupham Numeror.*

[h] *Etiam Gibhha Schaulis. 1. Schem. 11.4. ſive Binjaminis dicitur.*

[i] *qui Achoach ſup. ver. 4.*

[k] *quæ & Chodeſch, ver. ſequente.*

[l] *qui & Schemahh ſup. ver. 13.*

[m] *qui & Zecarja infrà 9.37.*

[n] *qui & Schimeam infrà 9.38.*

[o] *qui & Abiel 1. Schem. 9.1.*

[p] *qui Iſchboſcheth, 2. Schem. 2.8.*

[q] *qui & Mephiboſcheth 2. Schem. 9.10. & Meribahhal capite ſequente 40. verſ.*

[r] *de quo 2. Schem. 9.16.*

[ſ] *qui & Tachreahh infrà 9.41.*

[t] *qui & Jahhra ibidẽ 42. ver.*

[u] *qui & Rephaja ibid. 43.*

ANNOTATIO.

1 Binjamin] *Etſi hujus tribus recenſio aliqua in ſuperiore capite facta eſt: duæ tamen ſunt cauſæ, cur rurſus eandem & copioſiùs recenſeat: Prior, ut hoc caput ſit ad ſequentem hiſtoriam κατασκευαστικὸν. Altera, ut Binjaminitarum qui erant pars regni Jehudæ, recenſio integra poſt captivitatem haberetur.* Secundum] *ordine naturæ: Nam quod Moſche filios Binjaminis alio ordine enumerat, fit per congeriem: ut ex eo evincitur, quòd etiam nepotes in filiorum numero promiſcuè recenſet.* 6 Atque] *Hinc incipit de Binjaminitarũ locis & poſſeſſionibus agere non habita ratione autorũ primorũ a quibus familiæ propagatæ ſunt. In cauſa eſſe videtur Binjaminitarum illa ſtrages quæ Judicum 20. deſcribitur.* Manachatam] *Numero jam ita aucti ut commodè ſimul habitare non poſſent, colonias eò ablegarunt, in eam partem quæ Binjaminitarum erat: vide ſup. 2. ver. 52.* 7 Nahhamanem &c.] *i. horum poſteros agnatos ſuos.* Juſſit] *nempe Echud paterfamilias.* 12 Filii Elpahhalis] *præter eos, qui Jeruſchalaima inhabitarunt, de quibus infrà ver. 17.* Onuntem &c.] *de quibus Hhezræ 2. verſic. 33. Nechem. 7.37. & 11.35.* 13 Ajalonis] *i. agri circumjacentis Ajalonem civitatem, in tribu Danis: Jehoſch. 19.42.* 14 Achjo autem] *Catalogus principum e ſingulis familiis Binjaminis, qui Jeruſchalaimis habitabant.* 29 Pater Gibhhonis] *i. Jehhiel, infrà cap. 9.35.* 32 Ex adverſo fratrum] *i. Gibhhonitarum, in ea civitatis regione, quæ Gibhhonem ſpectat.* Cum fratribus] *i. reliquis Binjaminitis incolentibus Jeruſchalaima.*

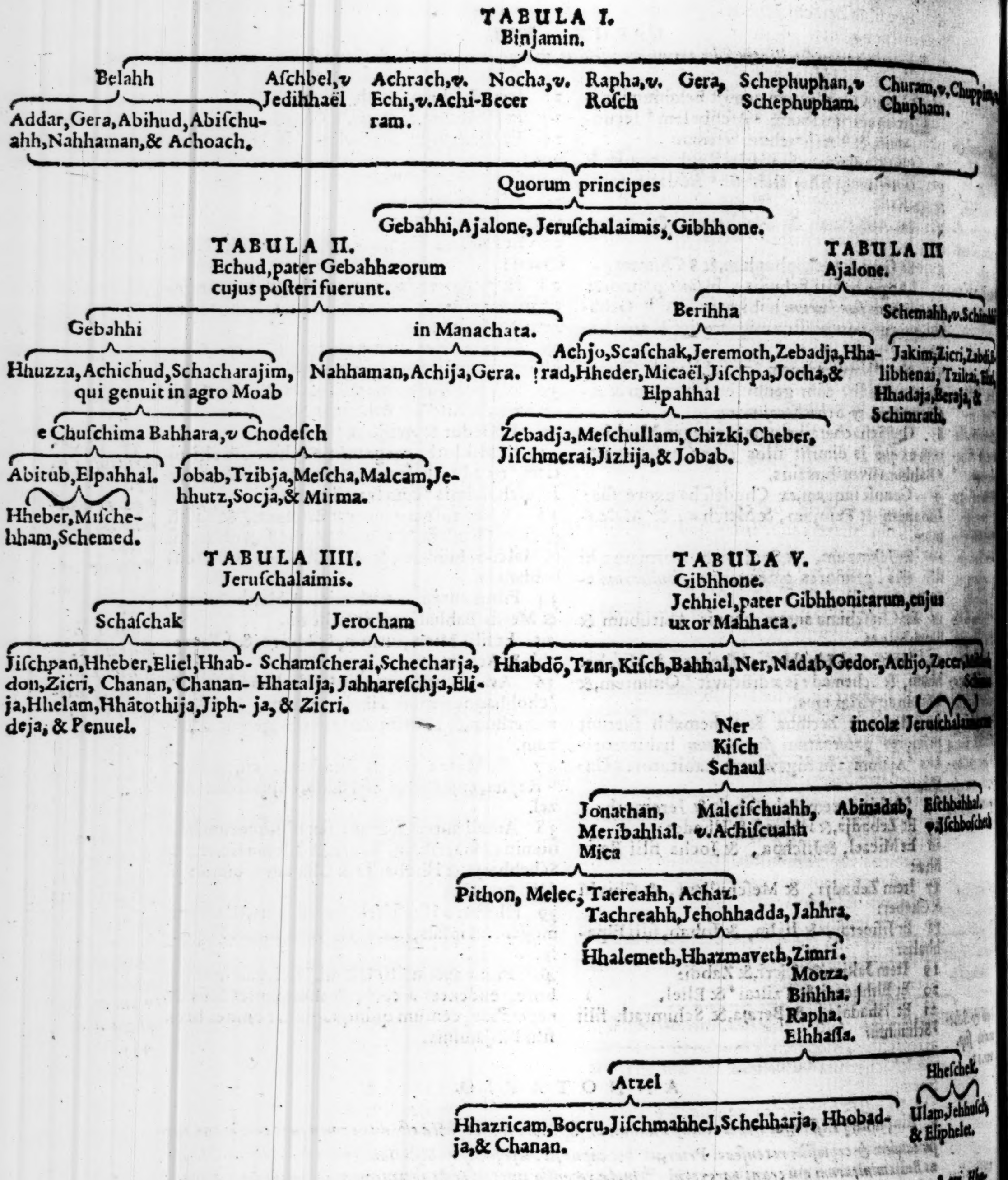

TABULA I.

Binjamin.

Belahh

Addar,Gera,Abihud,Abiſchu-
ahh,Nahhaman,& Achoach.

Aſchbel,v
Jedihhaël

Achrach,v.
Echi,v.Achi-Becer
ram.

Nocha,v.

Rapha,v.
Roſch

Gera,

Schephuphan,v
Schephupham.

Churam,v,Chuppim,
Chupham.

Quorum principes

Gebahhi,Ajalone, Jeruſchalaimis, Gibhhone.

TABULA II.

Echud,pater Gebahhæorum
cujus poſteri fuerunt.

Gebahhi

Hhuzza,Achichud,Schacharajim,
qui genuit in agro Moab

e Chuſchima Bahhara,v Chodeſch

Abitub,Elpahhal.

Hheber,Miſche-
hham,Schemed.

Jobab,Tzibja,Meſcha,Malcam,Je-
hhutz,Socja,& Mirma.

in Manachata.

Nahhaman,Achija,Gera.

TABULA III

Ajalone.

Berihha

Achjo,Scaſchak,Jeremoth,Zebadja,Hha-
rad,Hheder,Micaël,Jiſchpa,Jocha,&
Elpahhal

Zebadja,Meſchullam,Chizki,Cheber,
Jiſchmerai,Jizlija,& Jobab.

Schemahh,v.Schim

Jakim,Zicri,Zabdi,E-
libhenai, Tziltai,Eli,
Hhadaja,Beraja,&
Schimrath,

TABULA IIII.

Jeruſchalaimis.

Schaſchak

Jiſchpan,Hheber,Eliel,Hhab-
don,Zicri, Chanan, Chanan-
ja,Hhelam,Hhâtothija,Jiph-
deja,& Penuel.

Jerocham

Schamſcherai,Schecharja,
Hhataljah,Jahhareſchja,Eli-
ja,& Zicri.

TABULA V.

Gibhhone.

Jehhiel,pater Gibhhonitarum,cujus
uxor Mahhaca.

Hhabdō,Tzur,Kiſch,Bahhal,Ner,Nadab,Gedor,Achjo,Zecer,Mikl
Schim

incolæ Jeruſchalaim

Ner
Kiſch
Schaul

Jonathan,
Meribahhal.
Mica

Malciſchuahh,
v.Achiſcuahh

Abinadab,

Eſchbahhal.
v.Iſchboſcheth

Pithon, Melec, Taereahh, Achaz.

Tachreahh,Jehohhadda, Jahhra.

Hhalemeth,Hhazmaveth,Zimri.

Motza.
Binhha.
Rapha.
Elhhaſſa.

Atzel

Hhazricam,Bocru,Jiſchmahhel,Schehharja, Hhobad-
ja,& Chanan.

Hheſchek.

Ulam,Jehhuſch,
& Eliphelet.

CAPUT IX.

Facto epilogo præcedentium, ſtatus civilis & Eccleſiaſticus Jeruſchalaimorum recenſetur a deportatione: Et ad Binjaminitarum Schaulıque genus reditur.

1 [a] AT omnes quidem Jiſraëlitæ, recenſiti ſunt, ut ecce ſcripti erant in libro regum Jiſraëlis: Jehudæi verò *ut cum* deportati ſunt in Babyloniam, propter prævaricationem ſuam.

2 Habitatores autem primi, *qui inhabitant* poſſeſſionem ſuam, per civitates ſuas, Jiſraëlitæ, ſacerdotes, Levitæ, & [a] Nethinæi,

3 Jeruſchalaimis, inquam habitarunt e filiis Jehudæ, & e filiis Binjaminis, & [a] e filiis Ephrajimi ac Menaſchis.

4 [a] Hhuttai filius Hhamihhudis, filii Hhomri, filii Imri, filii Bani e filiis Peretzi filii Jehudæ.

5 Et ex *familia* Schelanæa [b] Hhaſaja primogenitus & filii ejus:

6 Et

[a] qui Hhothaja filius Hhuzzija filii Zecarja filii Amaja filii Schephatja filii Mahalaleelis: nam binomines erant: Nechē. 11.4.

[b] qui Mahhaſeja, Nechemja.11.5.

6 Et e filiis Zerachi, Jehhuel, quorum agnati ſexcenti nonaginta.

7 E filiis verò Binjaminis, Sallu filius Meſchullami filii [e] Hodaujæ filii Haſſenuæ.

8 Et Jibneja filius Jerochami, ac Ela filius Hhuzzi filii Micri: & Meſchullam filius Schephatjæ filii Rehhuelis, filii Jibnijæ.

[e] qui & Jodau Nechē. 11.7. & Jehuda, Ibi. 9. verſ.

9 Quorum agnati per generationes ſuas ' nongenti quinquaginta ſex: omnes hi viri primores paternarum *familiarum* per familias paternas ſuas.

10 Item ex ſacerdotibus: Jedahhja & Jehojarib & Jacin:

11 Et [d] Hhazarja filius ' Chilkijæ filii Meſchullami, filii Tzadoki, filii Merajothi filii Achitubi, anteceſſor in domo Dei.

[d] Serajà. Nechem. 11.11.

12 Et Hhadja filius Jerochami, ' filii Paſchchuris, filii Malcijæ: & Mahhaſai, filius Hhadielis, filii Jachzere filii Meſchullami, filii [f] Meſchillemithi filii Immeris.

13 Quorum agnati primores familiarum paternarum ſuarum, mille ſeptingenti, ſexaginta: valentes robore ad opus miniſterii domus Dei.

[e] qui Hhamaſchesai, filius Hhazarelis filii Achsbai. Nechem. 11.13.

[f] qui Meſchillemoth. Ibi.

14 Item ex Levitis: Schemahhja filius Chaſchubi, filii Hhazrikami, filii Chaſchabjæ e filiis Merari:

15 Et [g] Bakbakar, Ghereſch, & Galal: & Mattanja filius Micæ, filii [h] Zicri Aſaphi,

16 Et [i] Hhobadja filius Schemahhjæ, filii Galalis, filii Jeduthunis: & Berecja filius Aſæ, filii Elkanæ qui habitabat in villis ' Netophathæorum.

[g] qui & Bakbukija, Ibid. ver. 17.

[h] qui & Zabdi, Ibid.

[i] qui Hhabda filius Schemmuhha, Ibid.

17 Et Janitores, Schallum, & Hhakkub, & Talmon, & Achiman: in quorum agnatis Schallum primarius *erat*.

18 '(Is hactenus in porta regis verſus orientem *ſtationem habet*:) ' illi ſunt ' Janitores ſecundum caſtra Levitarum.

19 Schaullum verò filius Koræ filii Ebjaſaphi filii Korachi, & agnati ejus e familia patris ejus Korachitæ in opere miniſterii, obſervant ' limina ad tentorium: ut ' patres eorum juxta ' caſtra Jehovæ obſervaverant aditum,

20 Cùm Pinchas filius Elhhazaris anteceſſor præeſſet olim eis, ' cui Jehova adfuerat.

21 Zecarja filius Meſchelemjæ ' janitor eſt oſtii, ad tentorium conventus.

22 Hi omnes qui electi fuerant in janitores, per limina ducenti duodecim, iſtos per villas ſuas recenſitos, iſtos *ordines inquam* ſtatuerat ' David & ' Schemuel ' videns, in ſtato munere ipſorum:

23 Ut ipſi & filii eorum adſtantes portis ' ad domum Jehovæ, ad domum tentorii per cuſtodias,

24 In quatuor [k] plagas eſſent janitores orientem, occidentem, aquilonem, & auſtrum:

[k] Heb. ventos.

25 Et agnati eorum per villas ſuas *habitantes* venirent [l] ſeptimo quôq; die in ſua tempora ' cũ illis.

[l] Heb. *in ſeptenum dierũ, de tempore ad tempus.*

26 Nam in ſtato munere ſunt, quatuor potentiſſimi janitorum illi Levitæ, & præſunt cubiculis ac theſauris Domus Dei:

27 Et circa domum Dei pernoctant, nam illis incumbit cuſtodia: & præſunt aperturæ, & quidem [m] ſingulo quôque mane.

[m] Heb. *& in mane, & in mane.*

28 Ex his quoque præſunt ' inſtrumentis miniſterii: nam certo numero inferunt ea, ut *certo* numero depromunt ea.

29 Nam ex illis *alii* conſtituti ſunt ſuper inſtrumenta illa, etiam ſuper omnia inſtrumenta ſacra: alii ſuper ſimilam, & vinum, & oleum, & thus & aromata.

30 (Quamvis ex filiis ſacerdotum ſint [n] artifices unguenti ex ipſis aromatibus).

[n] Heb. *unguentarii unguenti.*

31 Et Mattitja ex Levitis: is *eſt* primogenitus ' Schaullumi Korachæi: ex ſtato munere præeſt operi rerum ex cacabo.

32 Item e filiis Kehathitis agnatis ipſorum præſunt pani diſpoſitionis, adaptando ' unoquoque [o] ſabbatho.

[o] Heb. *ſabbatho, ſabbatho.*

33 ' Horum quoque ipſi ſunt muſici, primores paternarum *familiarum* inter Levitas in cubiculis degentes immunes: quia interdiu & noctu illorum eſt verſari in ſuo opere.

34 Iſti primores paternarum *familiarum* inter Levitas, per generationes ſuas primores: iſti *inquam* habitant Jeruſchalaimis.

35 ' GIBHHONE ergo habitaverant pater Gibhhonitarum Jehhiel, ' cujus uxori nomen Mahhaca:

Suprà 8.25.

36 Et filius ejus primogenitus Hhabdi: deinde Tzur, & Kiſch, & Bahhal & ' Ner, & Nadab.

37 At Gedor, & Achjo, & Zecarija, & Mikloth,

38 (Qui Mikloth genuit Schimeamum) hi etiam ipſi ex adverſo fratrum ſuorum habitarunt Jeruſchalaimis cum fratribus ſuis.

39 Ner autem genuerat Kiſchum, & Kiſch genuit Schaulem: & Schaul genuit Jonathanem, & Malci-Schuahham, & Abinadabum, & Eſchbahhalem.

40 Filius autem Jonathanis Meri-Bahhal: & Meri-Bahhal genuit Micam.

41 Et filii Micæ, Pithon, & Melec, & Tachreahh & Achaz.

42 Achaz autem genuit Jahhram, & Jahhra genuit Hhalemethum, & Hhazmavethum, & Zimrim: Zimri autem genuit Motzam:

43 Et Motza genuit Binhham: cujus filius Rephaja, cujus filius Elhhaſa, cujus filius Atzel.

44 Atzeli autem fuerunt ſex filii, quorum hæc nomina: Hhazrikam, Bocru, & Jiſmahhel, & Schehharja, & Hhobadja, & Chanan: hi filii Atzelis.

ANNOTATIO.

1 At omnes quidem] *Epilogus ſuperiorum, quo docetur unde iſtæ recenſiones ſint deſumptę.* 2 Nethinæi] *vide Jehoſ. 9.21. Summa eſt ut priſcorum Jehudæorum quatuor erant claſſes: Popularis, Sacerdotalis, Levitica & Dedititia, quę erat ex exteris in religionem cooptatis: ſic poſtliminio reverſis Jehudæis eſt obſervatū.* 3 E filiis Ephrajimi & Menaſchis] *id eſt, ex aliis tribubus ad quas Jeruſchalaima non pertinebant: ſynecdoche. nam eos intelligit, qui ſtudio religionis, ad Jehudam convenerunt.* 9 Nongenti] *qui ſuperiori numero, de quo ver. 6. adjuncti, efficiunt mille ſexcentos quadraginta ſex principes familiarum.* 11 Chilkijæ] *qui librũ legis invenit ſub Joſchija 2. Reg. 22.8.12.* Filii Paſchchuris] *i. abnepotis. vide Nechē 11. 12. ſic paſſim.* 16 Netophathæorum] *in tribu Jehudę ſup. 2.54. Nam etſi poſſeſſiones in tribu Jehudæ & Binjaminis attributæ erãt ſacerdotibus: tamẽ cũ Levitis pro neceſſitate cõmunicatæ fuit ipſorũ habitatio, ex quo regnum*

regnum diviſum eſt. 18 Is] *id eſt, qui primarius janitorum eſt.* Illi] *nempe quatuor qui modo in præcedente verſu nominati ſunt.* Janitores] *id eſt, Janitorum Levitarum, per vices cuſtodias ſuas obeuntium primarii, infrà 22. & ſequentibus.* 19 Lumina ad tentorium] *id eſt, interiora atque adeò ſanctiora.* Patres eorum] *id eſt, Kehathitæ Num. 4.4.* Caſtra] *id eſt, Sacerdotes circum arcam caſtra habentes.* 20 Cui Jehova] *id eſt, qui charus fuit Deo, Num. 25.11. & ſequentibus verſibus.* 21 Janitor] *id eſt, primarius janitorum ſive cuſtodum interiorum.* 22 David] *vide infrà 16. & 23.* Schemuel] *vide 1. Schem. 7.5.* Videns] *vide 1. Schem. 9.9.* 23 Ad domum Jehovæ &c] *id eſt, ad exteriorem & interiorem cuſtodiam, de quibus ver. 17. & ſequentibus.* 25 Cum illis] *id eſt, primoribus, de quibus ſuprà verſic. 17. & 21.* 28 Inſtrumentis miniſterii] *prolepſis ſive propoſitio univerſalis, quam ſequentes verſus ſigillatim explicant* 31 Schalumi] *vide ſup. 17. & 19.* 32 Unoquoque] *Levitic. 24. 5.* 33 Horum] *id eſt, ex hoc ordine Levitico.* 35 Gibhhone] *Regreſſio ad gentem & hiſtoriam Schaulis, de qua capite præcedenti a verſu 29. ut ſit* κατασκευὴ *ad hiſtoriam ſequentem.* Cujus uxori] *ſic invenimus in antiquo manu ſcripto, & in vetuſtioribus exemplaribus excuſis: quæ ſequi malumus, propter convenientiam hujus loci cum ſuperiori capite: quamvis in permultis libris etiam Hhebraicis hoc modo legatur: cujus ſorori nomen Mahhaca.* 36 Ner] *diverſus ab Abneri patre qui Kiſchi non pater, ſed frater fuit 1. Schem. 14.52.*

CAPUT X.

Ultimum Schaulis cum Peliſchtæis prælium, cum ipſius ac filiorum morte: Jabeſchitarúmque in eos officio deſcribitur: & cauſa mortis illius, ac regni ad Davidem tranſlati oſtenditur.

1. Schem. 31.

1 PELISCHTÆIS autem præliantibus cõtra Jiſraëlem: fugerunt Jiſraëlitæ [a] metu Peliſchtæorum, cecideruntque confoſſi in monte Gilbohhæ.

2 Ubi aſſecuti Peliſchtæi Schaulem & filios ejus: percuſſerunt Peliſchtæi Jonathanem & Abinadabũ & Malciſchuhham filios Schaulis.

3 Ingraveſcente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum jaculantes arcu: timuitq; a jaculatoribus.

4 Quapropter cùm edixiſſet Schaul armigero ſuo ſtringe gladium tuum, & transfode me illo: ne venientes præputiati iſti illudant mihi, & noluiſſet armiger ejus: reverebatur enim valde *eum*: arrepto Schaul gladio ſuo irruit in eum.

5 Tum videns armiger ejus mori Schaulẽ: irruit ipſe quoq; in ſuum gladium ut moreretur.

6 Sic mortuo Schaule & tribus filiis ejus & omnibus domeſticis ejus pariter mortuis:

7 Videntes omnes Jiſraëlitæ qui *habitabant* citra convallem illam, fugiſſe *Jiſraëlitas*, & mortuos eſſe Schaulẽ ac filios ejus: derelictis civitatibus ſuis fugerunt, & venientes Peliſchtæi habitarunt in eis.

8 Fuit autem poſtridie cùm veniſſent Peliſchtæi ad ſpoliandum confoſſos: ut invenirent Schaulẽ & filios ejus, proſtratos in monte Gilbohhæ.

9 Quem cùm ſpoliaſſent, deportarunt caput ejus & arma ejus: miſeruntq; in terram Peliſchtæorum circumquaque: ad nuntiandum apud terricula ſua&, apud populum.

10 Et depoſuerunt arma ejus *in* æde deorum ſuorum [b] caput verò ejus affixerunt *in* æde Dagonis.

11 Sed audientes omnes *habitatores* Jabeſchi Gilhhadis quicquid fecerãt Peliſchtæi Schauli:

12 Surrexerunt omnes viri ſtrenui, & aſſumptum corpus Schaulis, & corpora filiorum *ejus*, intulerunt Jabeſchum: & ſepelientes oſſa eorũ ſub quadam quercu Jabeſchi, jejunarunt ſeptem diebus.

13 Itaque mortuus eſt Schaul propter prævaricationem ſuam, qua prævaricatus eſt contra Jehovam, [c] eò quòd non obſervaſſet verbum Jehovæ: atque etiam quòd conſulere Pythonem quæſiviſſet.

14 Ac non requiſiviſſet Jehovã: ideò morte affecit eum: & avertit regnum ipſum ad Davidem filium Jiſchai.

[a] Heb. *a facie*

[b] Heb. [illegible]

[c] Heb. [illegible]

ANNOTATIO.

13 Propter prævaricationem] *Prolepſis, ſive propoſitio generalis peccatorum Schaulis: quorum tres gradus ſubjiciuntur: quod inobſequens fuit verbo Dei: quòd Diabolum conſuluit: & quod impœnitens fuit. Sunt autem hi duo verſus paraſcevaſtici ad hiſtoriam Davidis, quæ in ſequentibus toto hoc libro explicatur.*

CAPUT. XI.

David Chebrone maximo Jiſraëlitarum conventu rex totius Jiſraëlis inſtituitur: Jebuſum occupat & munit. Ejus duces recenſentur ordine, tum qui in expeditionibus militabant, tum ſtationarii.

2 Schem. 5.1.

1 NAM congregati ſunt omnes Jiſraëlitæ ad Davidem Chebronem: ut dicerent: ecce os tuum & caro tua ſumus.

2 [a] Planè ante hac, etiam cum eſſet Schaul rex, tu eras qui educebas & reducebas Jiſraëlem: denique dixit Jehova Deus tuus tibi: tu paſturus es populum meum Jiſraëlem, & tu præfuturus es anteceſſor populo meo Jiſraëli.

1. Schem. 16.

3 Venerunt quoque omnes ſeniores Jiſraëlis ad regem Chebronem: quibuſcum pepigit David fœdus Chebrone coram Jehova: & unxerunt Davidem in regem ſuper Jiſraëlem: ſecundum verbum Jehovæ per Schemuëlem.

4 Profecto autem Davide cum toto Jiſraële Jeruſchalaima, ea *erant* Jebus (nam ibi Jebuſæi *erat ex* habitatoribus terræ).

5 Dixerunt habitatores Jebuſi Davidi: non es venturus huc: ſed cepit David arcem Tzijonis: ea *eſt* civitas Davidis.

6 (Dixerat enim David, quiſquis percuſſerit Jebuſæum primùm, futurus eſt primarius & princeps: quare cùm aſcendiſſet primùm Joab filius Tzerujæ factus eſt primarius.)

[a] Heb. *etiam heri, etiam nudiuſtertius etiam &c.*

7 Poſtea habitabat David in ea arce: idcirco vocarunt eam, civitatem Davidis.

8 Nam extruxit civitatem ipſam circunquaque, [b] tam munitionem quàm circuitum ejus: Joab verò [c] inſtauravit reliquum civitatis.

9 Sic [d] pergebat David continenter creſcere: quia Jehova exercituum erat cum eo.

10 Hi autem *ſunt* primores robuſtiſſimorum qui [*] fuerunt Davidi, qui fortiter ſe geſſerunt cum eo, pro regno ejus, *&* [*] cum toto Jiſraële ad efficiendum ut regnaret: ſecundum verbum Jehovæ, [*] ſuper Jiſraëlem.

11 Et ex his [*] numerus robuſtiſſimorum qui erant Davidi: Jaſchchobhham filius Chachmonæi primarius ducum: hic vibravit haſtam ſuã in trecentos [e] quos confodit, vice una.

12 Poſt hunc verò Elhhazar filius Dodonis Achochæi: hic erat inter hos [*] tres robuſtiſſimos.

13 [*] Ipſe erat cum Davide [f] Paſ-Dammimis, cùm Peliſchtæis congregatis illuc ad bellum: (*erat* autem portio illa agri plena hordei) populus fugerent metu Peliſchtæorum.

14 [*] Stiterunt antẽ ſe in medio illius portionis ut liberarent eam, ac percuſſerunt Peliſchtæos: ſic ſervavit Jehova conſervatione magna.

15 Prętereà deſcenderunt tres iſti ſupra triginta primarii e quadam rupe ad Davidem, ad ſpeluncam Hhaddullami: cùm caſtra Peliſchtæorum metarentur in convalle Raphaæorum.

16 (Nam David tunc *agebat* in ſuo propugnaculo: ſtatio autẽ Peliſchtæorum tunc ad Beth-Lechemum).

17 Cumq; deſiderio motus David diceret: ô ſi quis bibendam daret mihi aquam, e ciſterna Beth-Lechemi: quę *eſt* ad portam:

18 Petruperunt tres iſti per caſtra Peliſchtæorum, & hauſtam aquam e ciſterna Beth-Lechemi quæ *eſt* in porta, deportantes attulerunt ad Davidem: quam noluit bibere: ſed effudit eam Jehovæ.

19 Dicebat enim: abſit mihi a Deo meo ut faciam hoc: an ſanguinem virorum iſtorum biberem, [g] ineuntium periculum vitæ ſuæ? nam periculo vitæ ſuæ attulerunt eam: ideò noluit bibere illam: hęc fecerunt tres illi potentiſſimi.

20 Deinde Abſchai frater Joabi ipſe erat primarius horum trium: hic quoque vibravit haſtam ſuam contra trecentos quos confodit: eratq; nominatiſſimus inter hos tres.

21 Horum trium ſupra alios duos honoratiſſimus: ideò fuit illis princeps: atuſque ad illos tres non pervenit.

22 Benaja filius Jehojadahhi, filius viri ſtrenui, magnus rebus geſtis e Kabtzeele: hic percuſſit duos valentiſſimos Moabitas: & idem deſcendens percuſſit quendam leonem in medio ciſternæ, tempore nivis.

23 Idem quoq; percuſſit virum quendam Ægyptium, virum [h] procerum quinque cubitorum: cùm in manu ipſius Ægyptii *eſſet* haſta, par jugo textorum, deſcendit ad eum baculo: & arripiens haſtam e manu Ægyptii, interfecit eum haſta ipſius.

24 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres robuſtiſſimos.

25 Supra triginta ecce honoratus erat: quamvis ad illos tres non pervenerit: quamobrem præpoſuit eum David ſatellitio ſuo.

26 Item e robuſtiſſimis copiarum Hhaſaël frater Joabi, Elchanan filius Dodonis e Beth-Lechemo,

27 Schammoth Harorita, Cheletz Pelonæus,

28 Hhira filius Hhikeſchi Tekohhæus, Abihhezer Hhanathothæus,

29 Sibcai Chuſchathæus, Hhilai Achochæus,

30 Maharai Netophathæus, Cheled filius Bahhanæ Netophathæus,

31 Ithai filius Ribai e Gibhha Binjamitarum: Benaja Pirhhathonites,

32 Churai ex *una* vallium Gahhaſchi, Abiel Hharbathæus,

33 Hhazmavet Bachurimanus, Eljachbah Schahhalbonites,

34 E filiis Haſchemi Gizonitæ Jonathan, filius Schagæ Hararitæ,

35 Achiam filius Sacaris Hararita, Eliphal filius Uris,

36 Chepher Mecerathæus, Achaja Pelonæus,

37 Chetzro Carmelita, Nahharai filius Ezbai,

38 Joël frater Nathanis, Mibchar filius Hagri,

39 Tzelek Hhammonita: Nachrai Berothita armiger Joabi filii Tzerujæ,

40 Hhira Jitræus, Gareb Jitręus,

41 Urija Chittæus, [*] Zabad filius Achlai,

42 [*] Hhadina filius Schizæ Reûbenita, primarius Reûbenitarum: attamen ſuperores eo triginta.

43 Chanan filius Mahhacæ, & Joſchaphat Mithnæus,

44 Hhuzzija Hhaſcterathæus: Schamahh & Jehhiel filii Chothami Hharohheritæ,

45 Jedihhaël filius Schimri, & Jocha frater ejus Titzeus,

46 Eliel Hammachavim, & Jeribai, & Joſchavja filii Elnahhami: & Jitma Moabita,

47 Eliel, & Hhobeb, & Jahhaſiel Metzobajani.

[b] Heb. ab ipſa munitione uſque ad circuitum ejus.

[c] Heb. vivificavit vel ſervavit ut 2. Chro. :4.13.

[d] Heb. ibat David eundo & creſcendo. 2. Schem. 23. 8.

[e] Heb. confoſſos: ſic deinceps.

[f] quæ & Epheſ-Dammime, 1. Schẽ 17.1.

[g] Heb. ſuper mis ſuis: ſuper a- ſuis, &c.

[h] Heb. *menſuræ*,

ANNOTATIO.

1 Nam] *ætiologia, qua explicatur quo ordine & quibus mediis Deus a Schaule ad Davidem regnum tranſtulit.* Omnes Jiſraëlitæ] *id eſt, delecti ex ſingulis tribubus: de quibus infrà* 12.23. *& ſequentibus ver.* 4 Cum toto Jiſraële] *id eſt, cum bellatoribus e ſingulis tribubus: de quibus infr.* 12.23. *& ſequentibus.* Habitatoribus] *priſcis, quos Deus exterminari juſſerat, Exod.* 23.33. 10 Fuerant Davidi] *in expeditione contra Jebuſum, de quibus infr.* 12.23. *&c.* Cum toto Jiſraële] *ut ſup. verſic.* 4. Super Jiſraëlem] *totum videlicet.* 11. Numerus robuſtiſſimorum] *ex quibus ſelectus eſt numerus ducum, qui deinde ordinariis cohortibus ſub Davide præfuerunt.* 12 Tres] *quorum tertius hîc reticetur: exprimitur autem* 2. *Schem.* 23.13. Ipſe erat] *de hoc bello vide* 2. *Schem.* 5.17. *& ſequentibus & 23. c. ver.* 11. 14 Stiterunt ſe] *Elhhazar & Schamma.* 41 Zabad] *vide ſuprà* 2.36. *Hic autem unus, præter recenſionem quæ eſt* 2. *Schem.* 23. *additur: fortaſſe quia Elika, de quo ibi ver.* 25. *occumbente, hic in locum ejus ſuffectus eſt.* 42 Hhanina filius] *altera pars recenſionis, qua exponitur qui duces ſtationarii in finibus regni ultra Jardenem præfuerint, & regionibus recens acquiſitis: de quibus ſuprà* 5.10.

CAP.

CAPUT XII.

Copiæ quæ ſe Davidi partim exilii tempore, partim Chebrone regnanti adjunxerunt: Et poſtremò quæ ex ſingulis tribubus ad maximum conventum regi Jiſraëlitis præficiendo convenerunt, recenſentur.

1 HI verò ſunt qui venerant Tziklagum ad Davidem, adhuc′ excluſum metu Schaulis filii Kiſchi: qui cum illis′ robuſtiſſimis *fuerunt* adjutores bellorum ejus.

[a] Heb. *dexteram petentes & ſiniſtram petentes lapidibus: ut Gen. 13 9.*

2 Armati arcu, [a] dextrorſum & ſiniſtrorſum *petentes* lapidibus, ſagittis *jaculantes* arcu: ex agnatis Schaulis e Binjaminitis.

3 Primarius Achihhezer, deinde Joaſch, filii Schemahhæ Gibhani, & Jeziel & Pelet filii Hhazmavethi: & Beraca & Jehu Hhanathothanus:

4 (Jiſchmahhja verò Gibhhonita robuſtiſſimus inter′ hos triginta erat: ideoq; præerat his triginta) & Jirmeja & Jachaziel, & Jochanan & Jozabad Gederanus:

5 Elhhuzai, & Jerimoth, & Behhalja, & Schemarja, & Schephatja Charuphæus:

6 Elkana, & Jiſchija, Hhazareel, & Johhezer, & Jaſchobhham Korachæi:

7 Et Johhela, & Zebadja filii Jerochami e Gedore.

[b] Heb. *ſeperaverunt ſe.*

8 Etiam e Gaditis [b] ſeceſſerunt ad Davidem ad″ propugnaculum illud in deſertum, valentes robore, viri militares ad bella ejus, inſtructi clypeo & ſcuto: quorum facies ut facies leonis *erant*, & ſimiles erant capreis in montibus [c] pernicitate.

[c] Heb *feſtinando.*

9 Hhezer primus, Hhobadja ſecundus, Eliab tertius,

10 Miſchmanna quartus, Jirmeja quintus,

11 Hhattai ſextus, Eliel ſeptimus,

12 Jochanan octavus, Elzabad nonus,

13 Jirmeja decimus, Macbannai undecimus:

14 Hi e Gaditis primores militiæ: unuſquiſque in centenos qui minimus, & qui maximus in millenos:

15 Hi *inquam* ſunt qui trajecerunt Jardenem menſe primo, quamvis [d] ′exundaret ſupra omnes ripas ſuas: & fugaverunt omnes *incolas* convallium ad orientem & ad occidentem.

[d] Heb. *impleret ſupra omnes ripas ſuas.*

16 Cùm autem venirent e filiis Binjaminis & Jehudæ uſque ad iſtam munitionem ad Davidem:

17 Egreſſus eſt David obviam eis, & locutus dixit eis: ſi [e] pacis animo venitis ad me ut juvetis me, erit mihi vobiſcum [f] animus adunatus: ſed ſi ad decipiendum me *prodituri* hoſtibus meis, cùm non ſit injuria in manibus meis: reſpiciat Deus majorum noſtrorum & reprehendat.

[e] Heb. *ad pacem.*
[f] Heb. *cor ad ſimul.*

18 Tunc′ ſpiritus induit Hhamaſajum primarium horum ducum: *ut diceret*: tibi David, & comitibus tuis filii Jiſchai *ſit* pax, pax tibi & pax adjuvantibus te: adjuvat enim te Deus tuus. ſic ſuſcepit os David, & conſtituit eos inter primores turmarios.

1. *Schem.* 29.

19 E Menaſchitis autem defecerunt ad Davidem, quando venit cum peliſchtæis contra Schaulem ad prælium: ſed non′ juverunt illos: (nam de conſilio dimiſerant eum Satrapæ Peliſchtæorum dicendo: [g] periculo capitũ noſtrorum deficeret ad dominum ſuum Schaulem).

[g] Heb. *ſuper capita noſtra.*

20 Cùm′ rediiſſet Tziglagum, defecerunt ad eum e Menaſchitis Hhadnach, & Jozabad, & Jedihhaël, & Micaël, & Jozabad, & Elihu, & Tzillethai, qui erant Chiliarchi apud Menaſchitas.

21 Hi quoq; fuerunt adjumento Davidi adjuncti turmæ ejus: nam valentes robore erant omnes: quapropter fuerunt præfecti in ejus militia.

22 Quin etiam [h] opportuno quoq; die veniebant ad Davidem ut juvarent eum: donec exercitus redderetur magnus ut exercitus Dei.

[h] Heb. *tempore diei in die hypallage.*

23 HI VERÒ numeri primariorum inter expeditos ad militiam venerunt ad Davidem Chebronem: ″ut averterent regnũ Schaulis ad eum, ſecundum [i] præſtitutum Jehovæ.

[i] Heb. *os* [illegible] *ver. 32.*

24 Filii Jehudæ ferentes clypæum & ſpiculum, ſexies mille octingenti, expediti ad militiam.

25 E filiis Schimhhonis valentes robore ad militiam: ſepties mille centum.

26 E Levitis, quater mille ſexcenti:

27 Et Jehojadahh qui′ anteceſſor erat Aharonitis: & cum eo ter mille ſeptingenti:

28 Et Tzadok adoleſcens valens robore: & familiæ paternæ ejus principes vigintiduo.

29 Item e Binjaminitis agnatis Schaulis ter mille: nam adhuc multi illorum′ obſervabant obſervationem domus Schaulis.

30 Et ex Ephrajimitis, vicies mille octigenti; valentes robore, viri [k] nominati per familias paternas ſuas.

[k] Heb. *nominum.*

31 Et e″ dimidiata tribu Menaſchis, octodecies mille qui expreſſi erant nominibus, ut venirent ad conſtituendum regem Davidem.

32 Et e Jiſſaſcaritis [l]′ noſcentes ſcitè tempora, ut [m] noſcerent Jiſraëlitæ quid *ſibi* faciendum eſſet: primores illorum ducenti, quorum omnium fratres ex præſtituto eorum *agebant*.

[l] Heb. *noſcentes intelligentiam in tempora.*
[m] Heb. *ut noſceret quid faciendum eſſet Jiſraël: trajectio.*

33 E Zebulunitis prodeuntes in militiam, inſtructi ad bellum omnibus armis bellicis quinquagies mille: etiam ordinibus ſervandis *exerciti* [n]′ integro animo.

[n] Heb. *abſque corde & corde, id eſt, non duplici animo.*

34 Et e Naphtalitis præfecti mille: quibuſcum clypeati & haſtati tricies ſepties mille.

35 Et e Danitis inſtructi ad bellum, vicies octies mille ſexcenti.

36 Et ex Aſcheritis prodeuntes in militiã, ordinem ſervando bellicum, quadragies mille.

37 Et ex trans jardenanis, ex Reûbenitis & Gaditis atque ex dimidiata tribu Menaſchis cũ omnibus armis militiæ bellicæ, centies vicies mille.

38 Omnes hi viri bellatores ordines aciei ſervantes, animo integro venerunt Chebronem ad regem præficiendum Davidem toti Jiſraëli: quin etiam totius reſidui Jiſraëlitarum [o] animus unus erat ad regem conſtituendum Davidem.

[o] Heb. *cor.*

39 Hi fuerunt ibi cum Davide diebus tribus, comedentes & bibentes: quia præparaverant eis″ fratres eorum.

40 Atq; etiam′ propinqui illorum uſque ab Jiſſaſcare, & Zebulune, & Naphtali advehebant panes aſinis, & camelis, & mulis, & bobus: cibum, farinam, palathas, & uvas paſſas, vinumq; & oleum, boves, pecudéſq; [p] copiosè: quia lætitia erat in Jiſraële.

[p] Heb. *in multitudine.*

ANNOTATIO.

1 Excluſum] *id eſt, extra regni fines agentem, 1. Schem. 27.1.* Robuſtiſſimis] *de quibus capite præcedente.* 4 Hos triginta] *qui hic recenſentur.* 8 Propugnaculum] *i. Tziklagū, ſup. ver, 1. quod ſitum erat in deſerto Jehudæ.* 15 Exundaret] *vide Jehoſ. 3.15.* 18 Spiritus induit] *ut Judic. 6.34.* 19 Juverunt illos] *Peliſchtæos Davidis copiæ* 20 Rediiſſet] *cæſis jam Hhamalekitis 1. Schem. 30. quo tempore Gaditæ & Binjaminitæ Davidi ſeſe adjunxerunt.* 23 Ut averterent] *vide. ſup. in fine capitis decimi, & in principio undecimi.* 27 Anteceſſor] *id eſt, eorum ſacerdotum ductor, qui hic commemorantur ad Davidem recens veniſſe: nam ſacerdotum qui anteà in regno Chebronitico penes Davidem erant: ſummus erat Ebjathar. 1. Schem. 23.6.* 29 Obſervabant obſervationem] *id eſt, ſtudebant conſervare regnum penes familiam Schaulis.* 31 Dimidiata tribu] *cis Jardenem commixta Ephrajimitis.* 32 Noſcentes ſcitè tempora] *id eſt, periti prudentiaq; inſtructi, qua explorarunt quid quando agendum eſſet, & omnibus Jiſraëlitis in hoc facto præiverunt: ſic Eſter 1.13* Integro animo] *venerunt, ut infrà ver. 38.* 39 Fratres eorum] *id eſt, contribules.* 40 propinqui] *id eſt, parentes & agnati ſingulorum, peculiarem curam ſinguli ſuorum habentes.*

CAPUT XIII.

David de conſilio omnium ordinum arcam Dei Kirjath-Jehharimis abducit, ut Jebuſum deportet: ſed divinitus perempto in itinere Hhuzza, conſilium mutans apud Hhobed-Edomum eam deponit.

1 DEINDE iniit conſilium David cum Chiliarchis & centurionibus, omnibuſque anteceſſoribus:

2 Et dixit David toti congregationi Jiſraëlis: ſi vobis bonum, & a Jehova Deo noſtro *videtur eſſe*, [a] paſſim dimittamus ad fratres noſtros qui reliqui ſunt per omnes regiones Jiſraëlitarum, & cum eis *ad* ſacerdotes & Levitas [b] per civitates & ſubburbana eorum: ut congregentur ad nos.

3 Ita divertamus arcam Dei noſtri ad nos: nam non requiſivimus eam diebus Schaulis.

4 Dixerunt autem tota congregatio illa, faciendum eſſe ita: nam recta *videbatur* res illa in oculis totius populi.

5 Congregavit ergo David ex toto Jiſraële a Schichore Ægypti, uſque quà venis Chamatham, ad deducendum arcam Dei e Kirjath-Jehharimis.

6 Cumque aſcendiſſet David cum toto Jiſraële Bahhalam *ſive* Kirjath-Jehharima quæ *ſunt* Jehudæ: ad deducendum inde arcam Dei Jehovæ inſidentis Cerubinis, cujus invocatur nomen:

7 Impoſuerunt arcam Dei plauſtro novo *deportandam* e domo Abinadabi: Hhuzza & Achjo ducentibus plauſtrum.

8 David autem & omnes Jiſraëlitæ præ lætitia geſtiebant coram Deo totis viribus: tam canticis quàm citharis, & nabliis & tympanis & cymbalis atque tubis.

9 Sed cùm veniſſent uſque ad aream Cidonis: extendit Hhuzza manum ſuam ad prehendendum arcam, quia dimoverant *eam* boves.

10 Quam ob rem accenſus ira Jehova in Hhuzzam, percuſſit eum, eò quòd extenderet manum ſuam ad arcam: ita ut moreretur ibi coram Deo.

11 Diſplicuit autem Davidi, quòd irrupuiſſet Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat quiſque locum illum, rupturam Hhuzzæ uſque in hunc diem.

12 Et timuit *ſibi* David a Deo die illo dicens: quo modo introducerem ad me arcam Dei?

13 Neque abduxit David arcam ad ſe in civitatem Davidis: ſed curavit ut ea diverteret in domum Hhobed-Edomi Gittæi.

14 Conſidente autem arca Dei apud familiam Hhobed-Edomi in domo ejus tres menſes: benedixit Jehova familiæ Hhobed-Edomi, & omnibus quæ *erant* ei.

[a] Heb. *erumpamus, dimittamus, id eſt, curſores celerrimè huc illuc emandemus: metaphora ab exundantibus aquis.*

[b] Heb. *civitates ſuburbiorum eorum.*

2. Schem. 6.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *cùm rex totius populi creatus Jebuſum occupaſſet, & Peliſchtæos cecidiſſet, 2. Schem. 5.* 3 Non requiſivimus] *id eſt, externum ex lege cultum apud eum non exercuimus: nam pars illa regni frequentibus Peliſchtæorum incurſionibus infeſtabatur, ſed in tabernaculo arca vacuo colebatur Deus.* 5 Schichore] *vide Jehoſch. 13.3. Id eſt, a termino meridiano ad ſeptentrionalem.* Kirjath-Jehharimis] *quò delata fuerat temporibus Schemuelis. 1. Schem 6.22.* 6 Cujus invocatur] *q.d. Hhezra cujus cultus etiamnum manet; etiamſi arca a temporibus deportationis deſideretur.*

CAPUT. XIIII.

Tyriorum rex muneribus & officiis Davidem proſequitur: qui filiorum numero augetur & Peliſchtæos bis fundit.

1 MISIT autem Chiram rex Tyri legatos ad Davidem: lignaque cedrina & [a] latomos ac fabros lignarios: ad extruendum ipſi domum:

2 Cùm expertus eſſet David [b] a Jehova ſtabiliri ſe in regem ſuper Jiſraëlem: quia ſurſum extollebatur regnum ejus propter populum ipſius Jiſraëlem.

3 Accepit deinde David adhuc uxores Jeruſchalaimis: genuitque David adhuc filios & filias.

4 Atq; hæc *ſunt* nomina [c] eorum qui nati ſunt ei Jeruſchalaimis: Schemmuahh, & Schobab, Nathan, & Schelomo:

5 Item Jibſchar, & Eliſchuahh, & Elpelet,

6 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,

7 Et Eliſchamahh, & Behheljadahh, & Elipheler.

8 Audientes autem Peliſchtæi, unctum eſſe Davidem in regem ſuper totum Jiſraëlem: aſcenderunt omnes Peliſchtæi ad quærendum Davidem, quod audiens David proceſſit ante eos.

2. Schem. 5.11 & ſeq.

[a] Heb. *fabros muri.*

[b] Heb. *quòd ſtabilivisset ſe Jehova, &c. ſed hoc amphibolum eſt.*

ſuprà 3.5.

[c] Heb. *natorum qui fuerant ei &c. trajectio.*

9 Cùm enim Peliſchtæi veniſſent & diffuſi eſſent per convallem Rephaïorum:

10 Conſuluerat David Deum dicendo: an aſcenſurus ſum contra Peliſchtæos, & traditurus es eos in manum meam? & edixerat ei Jehova: aſcende, nam traditurus ſum eos in manum tuam.

11 Aſcendentibus itaque illi Bahhal-Peratzima, percuſſit eos ibi David: ac dixit David: rupit Deus inimicos meos manu mea, ut eruptione aquarum: idcirco vocant nomen loci illius Bahhal-Peratzim.

12 Nam dereliquerant ibi deos ſuos: qui edicente Davide, exuſti ſunt igne.

13 Pergentes autem iterum Peliſchtæi, diffuſi erant in ea convalle:

14 Cùm conſulenti iterum Davidi Deum, edixit ei Deus: ne aſcendito poſt eos: diverte ab eis, poſteà aggredieris eos ex adverſo mororum.

15 Et eſto, cum audieris ſonum quendam inceſſus in cacuminibus mororum: *ut* tunc prodeas in prælium: prodierit enim Deus ante te ad percutiendum caſtra Peliſchtæorum.

16 Cumq; faceret David quemadmodum præceperat ei Deus: percuſſerunt caſtra Peliſchtæorum inde a Gibhhone Gezerum uſque.

17 Sic abiit fama Davidis per omnes regiones: & Jehova indidit metum ejus omnibus gentibus.

CAPUT XV.

David erecto tentorio arcæ Dei in civitate ſua, per Levitas ex legis præſcripto, eam e domo Hhobed-Edomi eò deportari curat, proſequentibus Jiſraëlitarum ordinibus.

[a] Heb. *cùm feciſſet ſibi domos in civitate Davidis: antecedens ſuo & relativi loco: ut Gen.9.6. Num.4.*

1 Cùm autem [a] feciſſet ſibi David domos in civitate ſua: & parato loco arcæ Dei, tetendiſſent tentorium:

2 Tum Dixit David, non ſunt laturi arcam Dei niſi Levitæ: quia ipſos elegit Jehova ad ferendum arcam Dei, & miniſtrandum ei uſque in ſeculum.

3 Itaque congregans David omnes Jiſraëlitas Jeruſchalaima ad deducendum arcam Jehovæ, in locum ejus quem paraverat ei,

4 Collegit David filios Aharonis & Levitas iſtos.

Sup.6.

5 E filiis Kehathi: Urielem principem, & agnatos ejus centum viginti.

6 E filiis Merari: Hhaſajam principem, & agnatos ejus ducentos viginti.

7 E filiis Gerſchomi: Joëlem principem, & agnatos ejus centum triginta.

8 E filiis Elitzaphanis, Schemahhjam principem, & agnatos ejus ducentos.

9 E filiis Chebronis: Elielem principem & agnatos ejus octoginta.

10 E filiis Hhuzzielis: Hhamminidabum principem & agnatos ejus centum duodecim.

11 Tunc vocavit David Tzadokum & Ebjatharem ſacerdotes: ac Levitas iſtos Urielem, Hhaſajam & Joëlem, & Schemahhjam, & Elielem, & Hhamminadabum.

12 Et edixit eis: vos primarii paternarum familiarum inter Levitas: ſanctificate vos ipſos & agnatos veſtros: ut deportetis arcam Jehovę Dei Jiſraëlis in *locum quem* præparavi ei.

Sup 13.7.
[b] Heb *ſecundum ritum ſuum.* Num.4

13 Quia principio vos non *feciſtis hæc*: irrupit Jehova Deus noſter in nos: cùm non requireremus eum [b] ritè

14 Itaque ſanctificaverunt ſe ſacerdotes ac Levitæ: ad deportandum arcam Jehovæ Dei Jiſraëlis.

15 Et tulerunt Levitæ arcam Dei, quemadmodum pręceperat Moſche ex verbo Jehovæ: humero ſuo vectibus ſibi impoſitam.

16 Edixit quoq; David principibus Levitarum, ut inſtituerent agnatos ipſorum muſicos cum inſtrumentis muſicis nabliis, citharisq; ac cymbalis, reſonaturos extollendo vocem cum lętitia.

[c] *ſuprà 6.33*

17 Inſtituerunt ergo Levitæ illi Hemanem [c] filium Joëlis & ex cognatis ejus [d] Aſaphum filium Berecjæ: & e Meraritis cognatis ſuis [e] Ethanem filium Kuſchajæ.

[d] *Ibid.39*
[e] *ibi.ver.44*

18 Et cum ipſis cognatos ipſorum ſecundanos: Zecarjam, Benem & Jahhazielem & Schemiramothum & Jechielem & Hhumin, Eliabum & Benajam, & Mahhaſejam & Mattitjā, & Eliphelem, & Miknejam, & Hhobed-Edomum, ac Jehhielem janitores.

19 Ac muſici quidem iſti, Heman, Aſaph & Ethan: cymbalis chalybeis 'reſonabant.

20 Et Zecarja, & [f] Hhazziel, & Schemiramoth & Jechiel, & Hhumri, & Eliab, & Mahhaſeja, & Benaja, cum nabliis [g] 'acutæ ſymphoniæ.

21 Mattitja verò & Eliphele & Mikneja & Hhobed-Edom, & Jehhiel & Hhazazja cum citharis [h] 'gravi ſymphoniæ præerant.

[f] *qui Jahhaziel ver.18*
[g] Heb. *virginis: ut transfertur genus Muſices vocatum Dorys.*
[h] Heb. *octava i. quam muſici vocant diapaſin.*

22 At Cenanja princeps Levitarum [i] quibus *incumbebat* munus portandi: 'erudiebat de munere portandi, quia peritus erat.

[i] Heb. *quibus erant in one*

23 Berecja autem, & Elkana janitores adſtantes arcæ:

24 Et Schebanja, & Joſchaphat, & Netaneel, & Hhamaſai, & Zecarja, & Benaja, ac Elihhezer ſacerdotes clangentes tubis: anteibant arcæ Dei; poſteà Hhobed-Edom, & Jechija janitores *ſequebantur* arcam.

25 Deinde erat David cum ſenioribus Jiſraëlis & Chiliarchis: procedentibus ad deducendū arcam fœderis Jehovæ e domo Hhobed-Edomi cum lætitia.

26 Erat autem cum [k] 'levaret Deus Levitas geſtantes arcam fœderis Jehovæ: ut ſacrificarent ſeptenos juvencos & ſeptenos arietes.

[k] Heb. *Adjuvaret.*

27 Ita David 'paludatus pallio byſſino, & omnes Levitæ geſtantes arcam, & muſici, atq; Cenanja qui princeps erat muneris portandi, muſicam exercentes: (Davidi autem impoſitum *erat* 'amiculum lineum)

28 Denique omnes Jiſraëlitæ deducebant arcam fœderis Jehovæ cum clangore & ſono buccinę, tubiſque ac cymbalis: reſonantes nabliis & citharis.

29 Fuit autem arca fœderis Jehovæ intrante in civitatem Davidis: cum Mical filia Schaulis proſpectans per quandam feneſtram, videret regem Davidem ſaltantem & geſtientem, ut ſperneret eum cum animo ſuo.

ANNO-

ANNOTATIO.

17 Filium Joëlis] *filii Schemuelis Kehathitæ.* 19 Reſonabant] *i. exercebant muſicam diatonum.* 20 Acutæ ſymphoniæ] *i. ut vulgus muſicorum dicit, alto & ſuperiore: ſive ut veteres vocabant, ſonis ſynemmenu, diazeugmenis & hyperboleis: qui ſoni optimè vocibus virginum referuntur. Sunt autem hæc plerumq; in Chromate poſita, ſecundo genere muſices.* 21 Gravi ſymphoniæ] *i. ut vulgus muſicorum vocat baſſo & Tenore, ſive ut veteres, hypatis & Meſis. i. imis & mediis ſonis: quod genus cantionum fere in harmonia, tertio genere muſices, poſitum eſt.* 22 Erudiebat] *i. imperabat modum & tempus geſtandi, interquieſcendi, & bajulos commutandi.* 26 Levaret] *i. cùm juſſu Cenanjæ conſiſteret arca, Levitæ interquieſcerent, & alii aliis ſuccederent, erat autem hoc ſpatium ſenûm greſſuum. 2. Schem. 6, 13.* 27 Paludatus pallio] *i. paludamento regio.* Amiculum lineum] *ſuperinductum paludamento regio, quaſi dignitatem regiam coram Deo abjiciens, & reliquis Dei miniſtris ſe æquans.*

CAPUT XVI

David allata arca Dei, miniſtros apud eam conſtituit: canticum deſcribitur in deportatione arcæ cantatum. Sacerdotumq; & Levitarum officia tam coram arca quàm tabernaculo diſtribuit.

1 Cùm itaq; intuliſſent arcam Dei, & ſtatuiſſent eam intra tentorium illud, quod tetenderat ei David: *obtulerunt holocauſta & euchariſtica coram Deo.

2. Schem. 6, 17.

2 Deinde cum abſolviſſet David offerre holocauſtum & euchariſtica: benedixit populo in nomine Jehovæ.

3 Et impertitus eſt unicuique Jiſraëlitæ [a] tam viris quàm mulieribus viritim tractam panis unam, & fruſtum carnis & lagenam *vini.*

4 Tunc diſpoſuit coram arca Jehovæ e Levitis miniſtros: tam ad [b] prędicandum quam ad celebrandum & laudandum Jehovā Deum Jiſraëlis.

[a] Heb. *a viro & uſque ad mulierem.*

[b] Heb. *commemorandi.*

5 Aſaphum primarium, & ſecundum ab eo Zecarjam: Jehhielem, & Schemiramothum, & Jechielem, & Mattitjam, & Eliabum, & Benajam, & Hhobed-Edomum, & Jehhielem cum inſtrumentis nabliorum & cum citharis (Aſaph autem cimbalis reſonabat)

6 Benajam verò & Jachazielem ſacerdotes: cum tubis jugiter coram arca fœderis Dei.

7 Tunc eodem die tradidit David [c] primùm *hunc pſalmum* ad celebrandum Jehovam, in manum Aſaphi & cognatorum ejus.

[c] Heb. *in principio.*

Pſal. 105.

8 *Celebrate Jehovam, proclamate nomē ejus: notas facite in populis actiones ejus.

9 Canite ei, pſallite ei, confabulamini de omnibus mirabilibus ejus.

10 Laudibus vos efferte in nomine [d] ſancto ejus: lætetur [e] animus quærentium Jehovam.

[d] Heb. *ſanctitatis.*

[e] Heb. *cor.*

11 Requirite Jehovam & *robur ejus: quærite faciem ejus jugiter.

12 Recordamini mirabilium ejus quæ fecit, prodigiorum ejus, & judiciorum oris ejus.

13 O ſemen Jiſraëlis ſervi ejus: filii Jahhakobi electi ejus.

14 Hic *eſt* Jehova Deus noſter: in tota terra judicia ejus *ſunt.*

15 Recordamini in ſeculum *fœderis ejus: in mille ætates verbi *quod* prçcepit:

16 Quod pepigit cum Abrahamo, & juramenti ejus *cum* Jitzchako:

Gen. 26, 3. Gen. 28, 13. & 35, 11.

17 Quod præſtitit etiam Jahhakobo, in ſtatutum, Jiſraëli in fœdus perpetuum:

18 Dicens, tibi daturus ſum terram Cenahhani, *funiculum poſſeſſionis veſtræ.

19 Quamvis ſitis homines [f] pauci, planè pauci, & inquilini in ea.

[f] Heb. *numerum Gen. 34, 30.*

20 *Nam itabant a gente in gentem, & a regno in populum alium.

Gen. cap. 12. & 20. Exod. 17 capite uſque ad 12.

21 Non permiſit cuiquam opprimere eos: etiam reprehendit propter eos reges, dicens:

22 Ne attingitote *unctos meos, & *prophetas meos ne afficitote malo.

Pſal. 96.

23 *Canite Jehovæ *tota hæc terra: annuntiate de die in diem ſalutem ejus:

24 Narrate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.

25 Nam magnus Jehova, & laudandus valde, & reverendus *eſt,* ſupra omnes deos.

26 Quia omnes dii populorum ſunt *idola: Jehova verò *cœlos fecit:

27 Gloria & decor coram eo, robur & gaudium *in loco ejus.

28 *Cedite Jehovæ familiæ populorum: cedite Jehovæ gloriam & robur:

29 Cedite Jehovæ gloriam nominis ejus: afferte munus & venite in conſpectum ejus: incurvate vos Jehovæ in decore ſanctitatis.

30 *Formidate a conſpectu ejus tota terra. Etiam ſtabilietur orbis habitabilis ne dimoveatur.

31 *Lætabuntur cæli & exultabit terra: ac dicent in gentibus, Jehova regnat.

32 Perſtrepit mare & quod ipſum implet, exultabit ager & quicquid in eo eſt.

33 Tunc cantabunt arbores ſylvæ: ob præſentiam Jehovæ, cùm advenerit ad judicandum terram.

34 *Celebrate Jehovam, quoniam bonus eſt, quoniam in ſeculum benignitas ejus.

35 Et dicite, ſerva nos Deus ſalutis noſtræ, & *congrega nos & libera a gentibus: ad celebrandum nomen ſanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.

36 Benedictus Jehova Deus Jiſraëlis a ſeculo uſque in ſeculum: tum dixerunt totus populus: Amen: & [g] laudem Jehovæ.

37 Reliquit autem ibi *David* coram arca fœderis Jehovæ Aſaphum & cognatos ejus, ad miniſtrandum coram arca jugiter, [h] prout opus erat in diem quotidie.

[g] Heb. *laudare: infinitivus pro nomine.*

[h] Heb. *in rem diei die ſuo.*

38 Et Hhobed-Edomum & *Choſam* cum fratribus ipſorum ſexaginta octo: Hhobed-Edomum, inquam, filium Jedithunis & Choſam in janitores:

39 Tzadokum verò ſacerdotem, & cognatos ejus ſacerdotes coram tabernaculo Jehovæ: in excelſo quod erat *Gibhhone:

40 Ad offerendum holocauſta Jehovę in altare holocauſti jugiter quolibet mane & veſpere: & ad *præſtandum* quicquid ſcriptum *eſt* in lege Jehovę quod imperavit Jiſraëli:

41 Et cum eis Hemanem, & Jeduthunem, & reliquos ſelectos qui expreſſi ſūt nominibus: ad celebrandum Jehovam, quoniam in ſeculum *eſt* benignitas ejus.

42 Penes ipſos autem Hemanem & Jeduthunem tubas & cimbala pro reſonantibus, & inſtrumēta muſica Dei: filios verò Jeduthunis ad januam.

43 Denique abierunt totus populus quiſque domum ſuam; reverſus autem eſt David ad benedicendum domui ſuæ.

ANNOTATIO.

1 Obtulerunt holocauſta] *extra ordinem: vide plura infrà ver. 36. & 1. Schem. 6.13.* 8 Celebrate] *Propoſitio laudativa ſive hortativa ad laudes Dei. Sunt autem hujus cantici partes quatuor in quibus ſunt tres propoſitiones & concluſio: harum propoſitionum ſingulæ duo continent capita, hortationem ad laudes, & laudum argumenta. In hac prima Jiſraëlitæ ad laudes Dei provocantur, a gratuito fœdere Dei, & beneficiis collatis ex fœdere, uſque ad ver. 23.* 11 Robur ejus] *id eſt, arcam præſentiæ Dei robuſtiſſimi ſymbolum: ſic 2. Chron 6.41. & Pſalm. 78.61.* 15 Fœderis &c.] *id eſt, eorum quæ vobis promiſit, & quæ a vobis ſtipulatus eſt: vide Gene. 17.9.* 18 Funiculum poſſeſſionis] *vide Deut. 32.9.* 20 Nam itabant] *ſumma peregrinationum trium patriarcharum: de quibus Gene. ab 11. cap. uſque ad finem libri.* 22 Unctos] *id eſt, electos & conſecratos mihi per Chriſtum: metonymia ſigni pro re ſignificata.* Prophetas] *quaſi dicat, quos ego familiariter alloquor, & qui alios meis verbis alloquuntur. Gene. 20.7.* 23 Canite] *propoſitio ſecunda, qua Jiſraëlitæ provocantur, ad laudes Dei in omnibus gentibus promulgandas; A ſalutaribus & glorioſis miraculis ejus: & a natura ejus: quæ duo argumenta per comparationem ejus cum diis gentium illuſtrantur.* Tota hæc terra] *id eſt, Jiſraëlitæ omnes: metonymia.* 26 Idola] *vide Levitici 19.4.* Cœlos] *ſynecdoche.* 27 In loco ejus] *id eſt, penes eum: quaſi dicat, totus eſt in ſe, & ſolus aliis autor roboris & gaudii.* 28 Cedite Johovæ] *propoſitio tertia: qua gentes, quaſi jam cognitione Dei imbutæ, ad ipſum laudandum & colendum provocantur a ſuperioribus argumentis, & benedictionibus ad eos perventuris ex regno Chriſti.* 30 Formidate] *quaſi dicat, ſi tantùm timore Dei agimini, circumfluetis benedictionibus, quæ quatuor verſibus ſubjiciuntur.* 31 Letabuntur cœli] *elegantiſſimæ hyperbolæ ad amplitudinem beneficiorum Dei figurandam.* 34 Celebrate Jehovam] *Concluſio bimembris ex hortatione & laude conſtans: hortationis duæ ſunt partes, una ad laudandum Deum quolibet tempore, altera ad finem & auxilium ejus implorandum.* 35 Congrega] *id eſt, congregatos contine, ne deſſipemur: nam antea fuerat regnum diviſum, & Binjaminitæ inprimis a Davide alienati, ſuprà 12.29.* 39 Gibhhone] *quo tranſlatum fuit poſt cædem ſacerdotum perpetratam Nobi, 1. Schem. 22. vide infrà 2. Chron. 1.3.*

CAPUT. XVII.

Eodem argumento eſt cum 2. Schem. 7.

2.Schem.7.

1 FUIT autem, cùm ſideret David domi ſuæ: ut diceret David ad Nathanem prophetam; ecce ego habito in domo cedrina dum arca fæderis *habitat* ſub aulæis.

2 Dixit verò Nathan ad Davidem: quicquid *eſt* in animo tuo fac, nam Deus ipſe tecum *eſt*.

3 Sed fuit nocte illa: ut ederetur verbum Dei ad Nathanem dicendo:

4 Abi ut dicas ad Davidem ſervum meum: ita ait Jehova: tu non ædificaturus es mihi domum illam quam inhabitem.

5 Cum non habitarem in æde ulla, inde a tempore quo adduxi Jiſraëlem uſque in diē hunc: ſed eſſem de tentorio in tentorium *itans*, etiam extra tabernaculum:

6 Quocunque itabam in toto Jiſraële: an quicquā locutus ſum ulli judicum Jiſraëlis, quibus præceperam ut paſcerent populum meum dicendo: quare non ædificatis mihi domum cedrinam?

7 Nunc ergo ſic dicito ſervo meo Davidi, ita ait Jehova exercituum: ego aſſumpſi te ex ipſa caula, a ſequendo grege, ut præeſſes anteceſſor populo meo Jiſraëli.

8 Et fui tecū quocunque iviſti, excidiq; omnes inimicos tuos a facie tua: adeò ut comparaverim tibi nomen par nomini maximorum qui *ſunt* in terra.

9 Diſpoſiturus etiam ſum locum populo meo Jiſraëli & plantaturus eum, ut habitet in loco ſuo, ac non commoveatur amplius: neq; pergant iniquitati dediti terere eum quemadmodum prius:

10 Nimirum ex quo tempore mandatis inſtruxi Judices ſuper populum meū Jiſraëlem: uſquedum depreſſi omnes inimicos tuos: denique indico tibi, domū ædificaturum tibi Jehovam.

11 Erit enim completis diebus tuis, ad abeundū cum patribus tuis: ut excitem ſemen tuum poſt te, quod erit e filiis tuis: & ſtabiliam regnū ejus.

12 Ipſe ædificabit mihi domum: & ſtabiliam ſolium ejus uſque in ſeculum.

13 Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium: benignitatem verò meam non amovebo ab illo, quemadmodum amovi ab *eo* qui fuit ante te.

14 Sed conſtituam eum in domo mea & in regno meo uſque in ſeculum: & ſolium ejus erit ſtabile uſque in ſeculum.

15 Secundum omnia verba hæc, & ſecundum totam viſionem hanc: ſic allocutus eſt Nathan Davidem.

16 Itaque ingreſſus rex David reſtitit coram Jehova, ac dixit, quis *ſum* ego Jehova Deus, & quæ eſt familia mea, quòd deducis me eò uſque?

17 Et parum viſum eſt hoc in oculis tuis, Deus: adeo ut locutus ſis de familia ſervi tui in longinquum: & proſpexeris mihi ſecundum rationem humanam de hac excellentia, Jehova Deus.

18 Quid perget adhuc David loqui apud te de honore *quo honoras* ſervum tuum: cùm tu ſervum tuum cognoſcas?

19 Jehova propter SERVUM tuum, & ſecundum animum tuum præſtas totam hanc rem maximam: notas faciendo omnes res iſtas

maximas.

20 (Jehova non *eſt* par tibi, imò non *eſt* Deus præter te:) omnino prout audiveramus auribus noſtris.

21 Quę ergo *eſt*, ſicut populus tuus Jiſraël, gens ulla in terra : ad quam redimendam ſibi in populum iverit Deus : ad comparandum nomē tibi rerum maximarū, & reverenter ſuſpiciendarum, expellendo a façie populi tui, quem redemiſti ex Ægypto, gentes?

22 Nam reddidiſti populum tuum Jiſraëlem tibi populum uſque in ſeculum: & tu Jehova es illis in Deum.

23 Nunc ergo Jehova verbum illud quod promiſiſti ſervo tuo & familiæ ejus, ſtatum ſit uſque in ſeculum : & fac quemadmodum dixiſti:

24 Ut cùm ſtatum erit magnificetur nomen tuum uſque in ſeculum, dicendo : Jehova exercituum Deus Jiſraëlis *eſt* Deus Jiſraëli: & domus Davidis ſervi tui ſtabilis *ſit* coram te.

25 Tu enim, Deus mi, revelaſti in aurem ſervi tui, te ædificaturum ipſi domum : idcirco judicavit ſervus tuus orandum eſſe coram te.

26 Quapropter nunc Jehova tu ipſe es Deus: & promiſiſti ſervo tuo bonum iſtud.

27 Nunc, inquam, cùm placuerit tibi benedicere domui ſervi tui, ut ſit in ſeculum coram te: quia tu Jehova benedixiſti : *ſit* igitur benedicta in ſeculum.

CAPUT XVIII.

Eodem argumento cum 2.Schem.8. & principio 9.

2.Schem.8. 1 FUIT autem poſt hæc, ut percutiens David Peliſchtæos deprimeret eos: & acciperet Gathū & villas ejus e manu Peliſchtæorum.

2 Percuſſit etiam Moabitas: fueruntque Moabitæ Davidi ſervi, afferentes munus.

3 Percuſſit quoque David Hadar-Hhezerem regē Tzobæ in Chamatha: cùm proficiſceretur *David* ad injiciendam manū ſuam verſus flumē Euphratem.

4 Cepitq; David ab eo mille currus, ſepties mille equites, & vicies mille viros pedites: & ſuccisis David ſuffraginibus omniū curruliū equorū, reliquum fecit ex eis ad centū currus.

5 Venerant autem Syri Darmaſceni ad juvādum Hadar-Hhezerem regem Tzobæ : quapropter percuſſit David e Syris viginti duo millia virorum.

6 Impoſuitque David *ſtationarios* Syrię Darmaſcenæ: & fuerunt Syri Davidi ſervi, afferentes munus : ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

7 David autē acceptos umbones aureos, qui *erant* penes ſervos Hadar-Hhezeris : attulit, Jeruſchalaima.

8 E Tibchata quoque & Cune civitatibus Hadar-Hhezeris accepit David æris quamplurimùm : ex quo fecit Schelomo lacum æneum, & columnas cum inſtrumentis æneis.

9 Cumque audiret Tohhu rex Chamathæ Davidem percuſſiſſe totas copias Hadar-Hhezeris regis Tzobæ:

10 Miſit Hadoramum filium ſuum ad regem Davidem, ad rogandum eum de proſperitate, & ad benedicendum ei : eò quod prœliatus cōtra Hadar-Hhezerem, percuſſiſſet eum (nam Hadar-Hhezer bella gerebat contra Tohhu) cum quibuſlibet inſtrumentis aureis argenteisq; ac æreis.

11 Etiam hæc conſecravit rex David Jehovæ: cū argento & auro quod abſtulerat ab omnibus gentibus iſtis; ab Edomæis & a Moabitis, & a Hhammonitis, & a Peliſchtæis, & a Hhamalekitis.

12 Abſchai etiam filius Tzerujæ percuſſit Edomçorum, in valle Salis, octodecim millia.

13 Adeò ut diſponeret in Edomæa ſtationarios, & eſſent omnes Edomæi ſervi Davidi: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

14 Regnabat itaque David ſuper totum Jiſraëlem : eratq; exercens judicium & juſtitiam in toto populo ſuo. 2.Schem.9.

15 Joab autem filius Tzerujæ præerat militiæ: & Jehoſchaphat filius Achiludis a memoria:

16 Et Tzadok filius Achitubi atque Abimelec filius Ebjatharis ſacerdotes: Schauſcha autem ſcriba:

17 Et Benaja filius Jehojadahhi præerat Cerethæis & Pelethæis : filii denique Davidis primarii ad manum regis.

CAPUT XIX.

Idem ferè cum 2.Schem.10.

2.Idem.10. 1 FUIT quoque poſteà, mortuo Nachaſcho rege Hhammonitarum : cum regnaret filius ejus pro eo:

2 Ut diceret David, exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaſchi, quia exercuit pater ejus ergà me benignitatem, & mitteret David legatos ad conſolandum eum de patre ejus: venirentque ſervi Davidis in regionem Hhammonitarum ad Chanunem, ut conſolarentur eum.

3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum Chanuni : an honore afficere *videtur* David patrem tuum in oculis tuis, quia miſit tibi conſolatores? an non ad perſcrutandum, & ad evertendum & ad explorandum terram hanc venerunt ſervi illius ad te?

4 Accipiens Chanun ſervos Davidis, raſit eos, & præcidit veſtes eorum per medium uſq; ad ſummas coxendices: ſic remiſit eos.

5 Quòd cùm abeuntes *quidam*, indicaſſent Davidi de hominibus iſtis, miſit obviam eis: erant enim homines illi rubore ſuffuſi valde : edixitque rex conſidete Jerichunte, donec refloreſcat barba veſtra ut revertamini.

6 Videntibus itaque Hhammonitis ipſos ſe fœtidos reddidiſſe apud Davidem : miſit Chanun cum Hhammonitis mille talenta argenti ad mercede conducendum ſibi e Syria interamni, & e Syria Mahhaca, & e Tzoba currus & equites.

7 Itaque mercede conduxerunt ſibi triginta duo millia *peditum*, currus & regem Mahhacæ cum populo ſuo : qui venientes caſtra metati ſunt in conſpectu Medebæ : Hhammonitæ

quoq; congregati e civitatibus ſuis, venerunt in bellum.

8 Quod audiens David miſit Joabum cum toto exercitu, robuſtiſſimos quoſque.

9 Egreſſi autem Hhammonitæ inſtruxerant aciem ad portam civitatis illius: reges verò qui venerant, erant ſeorſim in agro.

10 Quam ob rem videns Joab obverſam eſſe contra ſe aciem a fronte & a tergo: ſelectos ex omnibus lectiſſimis in Jiſraële inſtruxit adverſus Syros:

11 Reſiduum verò populi tradidit in manum Abſchai fratris ſui: quod inſtruxerunt adverſus Hhammonitas:

12 Ac dixit, ſi robuſtiores erunt me Syri, tum eſto mihi auxilio: quòd ſi Hhammonitæ robuſtiores erunt te, viciſſim auxilio ero tibi.

13 Confirmare, imò confirmemus nos pro populo noſtro, & pro civitatibus Dei noſtri: Jehova autem quod bonum *videtur* in oculis ſuis faciet.

14 Tum accedente Joabo & populo qui *erat* cum eo contra Syros in prælium: fugerunt a facie ejus.

15 Hhammonitæ verò videntes fugiſſe Syros, fugerunt ipſi quoque a facie Abſchai fratris illius, & ingreſſi ſunt civitatem ſuam: deinde venit Joab Jeruſchalaima.

16 Sed videntes Syri ſe plaga affectos fuiſſe coram Jiſraële: miſſis legatis eduxerunt Syros qui degunt trans flumen: Schophaco principe militiæ Hadarhhezeris præeunte illis.

17 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congregato toto Jiſraële, trajecit Jardenem, venitq; ad eos, ut inſtrueret contra eos *aciem*, cumque inſtruxiſſet David contra Syros aciem, præliati ſunt contra eum.

18 Sed fugerunt Syri a facie Jiſraëlis, & occidit David e Syris ſepties mille equites curules, & quadragies mille viros pedites: Schophacū quoq; principem militiæ illius affecit morte.

19 Quapropter videntes ſervi Hadar-Hhezeris ſe plaga affectos eſſe ante Jiſraëlitas, pacem ineuntes cum Davide ſerviverunt ei: neque voluerunt Syri auxilio eſſe Hhammonitis amplius.

CAPUT XX.

David ſuo imperio Hhammonitas ſubijcit: & tria prælia cum Peliſchtæis, cæſis tribus eorum gigantibus feliciter gerit.

2. *Schē.* 11. 1. 1 DEINDE fuit tempore vertentis anni, quo tempore prodeunt reges, ut duceret Joab copias militares, & perderet regionem Hhammonitarum: deinde veniens obſideret Rabbam, Davide deſidente Jeruſchalaimi: 2. *Schem.* 12. 26. *&c.* tandem percutiente Joabo Rabbam & deſtruente eam:

2 Aſſumpſit David coronam regis eorum a capite ejus, quam invenit eſſe pondere talenti aurei, & lapides pretioſos in ea, quæ impoſita fuit capiti Davidis: prædamque civitatis detulit multam valde.

3 Populum verò qui in ea *erat* eductum diſſecuit ſerra & tribulis ferreis ac ſecuribus, & ſic fecit David omnibus civitatibus Hhammonitarum: deinde reverſus eſt David cum toto populo Jeruſchalaima.

4 Fuit quoque poſteà cùm perſtaret prælium ad Gezerem contra Peliſchtæos: ut tunc percuteret Sibbecai Chuſchathæus Sippaium e natis cujuſdam gigantis, ita depreſſi ſunt. 2. Schm 18.

5 Ibidem fuit adhuc prælium contra Peliſchtæos: ubi percuſſit Elchanan filius Jahhiris Lachnim fratrem Goljathi Gittæi, cujus haſtile erat par jugo textorum.

6 Item fuit adhuc bellum ad Gathum: eratque quidam procerus, cujus digiti ſeni erant, viginti quatuor: & ipſe quoque natus erat eidem giganti.

7 Quem, cùm probro afficeret Jiſraëlem: percuſſit Jonathan filius Schimhhæ fratris Davidis.

8 Iſti editi ſunt giganti eidem Gathi: qui ceciderūt manu Davidis, & manu ſervorum ejus.

CAPUT XXI.

Eodem argumento eſt cum 2. Schem. 24.

Confer cum 2. Schem. 24. 1 INSTANS autem adverſarius contra Jiſraëlem: incitavit Davidem ad numerādum Jiſraëlem.

2 Quam ob rem edixit David Joabo & præfectis populi: ite, numerate Jiſraëlitas a Beerſchebahho Danem uſque: deinde afferte ad me ut cognoſcam numerum eorum.

3 Et quamvis diceret Joab: adjiciat Jehova populo ſuo quotquot ſunt centuplum: an non, domine mi rex, omnes *ſunt* domino meo ſervi: cur quæreret iſtud dominus meus? cur eſſet ad dandum reatum Jiſraëli?

4 Tamen verbum regis prævaluit apud Joabum: quare egreſſus Joab, obivit totum Jiſraëlem: deinde venit Jeruſchalaima.

5 Ubi dedit Joab numerum cenſus populi Davidi: (erant autem omnium Jiſraëlitarū undecies centies mille viri ſtringentes gladium, Jehudæ verò quadringenties ſeptuagies mille viri ſtringentes gladium)

6 Licet Levin & Binjaminem non numeraſſet inter illos: quod abominandum videretur verbum regis Joabo.

7 Quam ob cauſam cum videretur malum in oculis Dei, percuſſit Jiſraëlem.

8 Et dixit David ad Deum: peccavi valde quod feci rem iſtam: ſed nunc aufer quæſo iniquitatem ſervi tui, nam ſtultè egi valde.

9 Allocutus autem eſt Jehova Gadem videntem Davidis, dicendo:

10 Abiens alloquitor Davidem dicendo ita ait Jehova: tria ego propono tibi: delige tibi unum ex eis quod faciam tibi.

11 Veniens ergo Gad ad Davidem dixit ei, ſic ait Jehova, accipe tibi,

12 Aut trienni famem: aut trimeſtre, quo conſumaris ob præſentiam hoſtium tuorum, gladio inimicorum aſſequente: aut triduum quo gladius Jehovæ, ac peſtis in terra hac & angelus Jehovæ perdat in toto termino Jiſraëlis: nunc itaque vide quid rei ſim reſponſurus ei qui miſit me.

13 Dixit verò David ad Gadem, anguſtia *eſt* mihi valde, incidam quæſo in manum Jehovæ, nam magnæ *ſunt* miſerationes ejus valde: in manum autem hominis ne incidam.

14 Itaque poſuit Jehova peſtem in Jiſraële: qua ceciderunt ex Jiſraëlitis ſeptuagies mille viri.

15 Miſerat autem Deus angelum Jeruſchalaima ad perdendum ea: ſed cùm eo perdente reſpiceret Jehova, & pœniteret eum iſtius mali: edixit angelo perdenti, ſatis *eſt*: jam remitte manum tuam: angelus verò Jehovæ ſtabat apud aream Ornanis Jebuſæi,

16 Cùm David ſublatis oculis ſuis vidit angelum Jehovę ſtantem inter terrã & inter cœlũ, cum gladio ſuo ſtricto in manu ſua, extenſo cõtra Jeruſchalaima: ideoque procidit David, & ſeniores tecti ciliciis in faciem ſuam.

17 Et dixit David ad Deum, an non edixi numerari populum, & ego is ſum qui peccavi & [a] omnino malè feci: hæ autem oves quid fecerunt? Jehova Deus mi, ſit quæſo manus tua contra me, & contra domum paternam meam: at contra populum tuum ne *ſit* ad *afficiendum* plaga.

[a] Heb. *malefaciendo maleſeci.*

18 Tum Angelus Jehovæ edixit Gadi, dicendum Davidi: ut aſcenderet David ad ſtatuendum altare Jehovæ in area Ornanis Jebuſæi.

19 Aſcendit itaque David ſecundum verbum Gadis, quod edixerat nomine Jehovę.

20 Cùmque averſus Ornan, viſo angelo, & quatuor filii ejus cum eo ſe continerent abditos: (Ornan autem triturabat triticum.)

21 Veniebat David uſque ad Ornanem: ſed intuitus Ornan, ubi vidit Davidem, egreſſus ex area ſua incurvavit ſe Davidi facie in terram *demiſſa.*

22 Dixit verò David ad Ornanem, da mihi locum hujus areæ, ut extruam in eo altare Jehovæ: pecunia juſta da illum mihi, ut cohibeatur plaga hæc a populo.

23 Dicente verò Ornane ad Davidem, accipe tibi, faciat dominus meus rex quod bonum *videtur* in oculis ſuis: vide, dono hos boves ad holocauſta, & has tribulas ad ligna, & triticum hoc ad munus, hoc totum dono:

24 Dixit rex David Ornani, nequaquam: ſed omnino empturus ſum juſta pecunia: nam non offeram quod tuum *eſt* Jehovæ, aut offeram holocauſtum gratis.

25 Appendit itaque David Ornani pro loco illo: ſiclos aureos ſexcentos.

26 Deinde extruens ibi David altare Jehovæ, obtulit holocauſta & euchariſtica: & invocato Jehova, exaudivit eum igne cœlitus *dimiſſo* ſuper altare holocauſti.

27 Edixitque Jehova angelo: qui repoſuit gladium ſuum in vaginam ejus.

CAPUT XXII

David ex occaſione ſuperioris hiſtoriæ cognoſcens locum quem elegerat Jehova: opifices & materiam comparat ad templi ædificationem: Schelomonem inſtruit de promiſſionibus Dei & officio ædificandi templi: Poſtremò principibus præcipit ut filio ſint adjumento.

1 TEMPORE illo videns David, Jehovam exaudiviſſe ipſum in area Ornanis Jebuſæi: cùm ſacrificaſſet ibi:

2 (Tabernaculum autem Jehovæ quod fecerat Moſche in deſerto, & altare holocauſti tempore illo: *erat* in excelſo Gibhhone:

3 Neque potuerat David ire ante ipſum ad requirendum Deum: eò quòd territus eſſet metu gladii angeli Jehovæ.)

4 Dixit David, hic *eſt* locus Jehovæ Dei, & hic *locus* altaris ad holocauſtum pro Jiſraële.

5 Quapropter edixit David, ut congregarent peregrinos qui *erant* in terra Jiſraëlis: quos cõſtituit latomos, ut cæderent lapides cæduos, ad ædificandum domum Dei.

6 Ferrum quoque [a] copioſè, in clavos, in valvas portarum, in catenationes paravit David: atque æs copioſè *adeò ut* non *eſſet* pondus:

[a] Heb. *in multitudinẽ: ſic deinceps.*

7 Denique ligna cedrina adeò ut non *eſſet* numerus: nam adducebant Tzidonii & Tyrii ligna cedrina copioſè ad Davidem.

8 Dicebat enim David, Schelomo filius meus puer *eſt* ac tener: domus verò illa, ædificanda Jehovæ, & magna facienda eſt [b] ſummè: ad nomen & quidem ornatiſſimũ *obtinendum* apud omnes terras: comparem jam ei: comparavit itaque David copioſè *illa* ante mortem ſuam.

[b] Heb. *ſurſum, ad nomen & ornatum &c.* ἐνδιάδυοιν *ſive ut vulgo dicitur, Endyadis.*

9 Deinde vocavit filium ſuum Schelomonẽ, ut præciperet ei de ędificanda domo Jehovæ Deo Jiſraëlis.

10 Dixitque David Schelomoni: filii mi: quod ad me, [c] erat mihi in animo ædificare domum nomini Jehovæ Dei mei:

[c] Heb. *erat cum corde ſuo.*

11 Sed editum eſt mihi verbum Jehovæ, dicendo: ſanguinem copioſum effundis & bella magna geris: non es edificaturus domum nomini meo, quia ſanguinem multum effundis in terram coram me.

12 Ecce filius editus tibi, is futurus eſt [d] quietus cùm quietem dedero ei ab omnibus inimicis ejus circumquaque: nam [e] Schelomo erit nomen ejus: etiam pacem & tranquillitatẽ diſponam in Jiſraële diebus ejus.

[d] Heb. *vir quietis.*

2.*Schem.*7. 12.

[e] *Id eſt, Pacificus.*

13 Is ædificaturus eſt domum nomini meo, idemq; mihi futurus in filium, & ego ei in patrem: & firmabo ſolium regni ejus ſuper Jiſraëlem uſque in ſeculum.

14 Nunc fili mi, futurus eſt Jehova tecum: quandoquidem proſperaberis, ædificato domũ Jehovæ Dei tui, quemadmodum locutus eſt de te.

15 Veruntamen det tibi Jehova intellectum & prudentiam, cùm mandatis inſtruet te ſuper Jiſraëlem: & ut obſerves legem Jehovæ Dei tui.

16 Tunc proſperaberis, ſi [f] obſervanter facies ſtatuta & judicia quæ præcepit Jehova Moſchi de Jiſraële: confirmare & fortis eſto, ne timeto neque conſternator.

[f] Heb. *obſervaveris faciendo.*

17 Ecce autem in afflictione mea paravi ad domum Jehovæ auri talenta centies mille, & argenti decies centies mille talenta: æri autem & ferro non *eſt* pondus, quia copioſum eſt: ligna etiam & lapides paravi, ſupra quæ adjecturus es.

18 Penes te verò ſunt copioſè opifices, cæſores & artifices ex lapide & ligno: & quidem omnes periti in unaquaque arte.

19 Auro, argento & æri ac ferro non *eſt* numerus; agedum fac, nam futurus eſt Jehova tecum.

20 Deinde præcepit David omnibus principibus Jiſraëlis, ut juvarent Schelomonem filium ſuum, *dicens*,

21 An non Jehova Deus veſter vobiſcum *eſt*, qui dedit vobis quietem circumquaque: nam tradidit in manum meam habitatores hujus terræ, & ſubjecimus ipſam terram ' coram Jehova, & coram populo ejus.

22 Nunc adhibete cor veſtrum & animum veſtrum ad requirendum Jehovam Deum veſtrum: ideoque agite ædificate ſanctuarium Jehovæ Dei: ad inreferendum arcam fœderis Jehovæ, & inſtrumenta ſacra Dei in domum quæ ædificata fuerit nomini Jehovæ.

23 'Nam cum David ſenuiſſet, & ſatur eſſet dierum: conſtituit regem Schelomonem filium ſuum ſuper Jiſraëlem.

ANNOTATIO.

1 Tempore illo] *hos verſus ad ſequentia pertinere res ipſa docet.* 2 Gibhhone] *ut ſuprà 16. 39.* 3 Ante ipſum] *tabernaculum Gibhhone.* Eò quòd territus] *id eſt, tantopere conſternatu, ut ne conſiſtere quidem poſſet, propter gravitatem præſentis mali: ſuprà. 21.15. Ita impeditum eſt Davidis conſilium: Dei autem impletum eſt, qui hac occaſione populo ſuo locum, quem elegit ad collocandum nomen ſuum, palam demonſtravit, Deut. 12. 5. &c.* 4 Hic eſt locus] *q.d. nunc demum video hunc locum ſtatum eſſe & deſtinatum a Deo, ut ipſe in eo maneat, & nos ipſi ordinarium cultum exhibeamus.* 8 Puer] *vide infrà 29.1.* 11 Sanguinem copioſum] *id eſt, bellis nimis occupatus es: vide in 2. Schem. 7.5.* 17 In afflictione] *id eſt, in moleſtiis diuturnis & bellis quibus agitatus ſum, ſup. 11. verſic.* Talenta auri centies &c] *eſt eſt, quinquies centies mille daleros in auro & totidem in argento.* 21 Coram Jehova] *id eſt, ut illius cultui, & populi uſui ſit expoſita.* 23 Nam cùm David] *hunc verſum ad præcedentia pertinere manifeſtum eſt, tum ex 28. & 29. cap. ubi hæc hiſtoria fuſiùs recenſetur: tum ex eo quòd ſequens conſtitutio totius regni tam eccleſiaſtica quàm politica longo intervallo ante mortem Davidis facta eſt, ut ſuis locis oſtendetur. Hic enim continetur ſuperioris exhortationis & mandati cauſa.*

CAPUT. XXIII.

Levitarum recenſio: & diſtributio per gentes & familias ad ſua officia deſcribitur.

1 CÙM autem congregaſſet David omnes principes Jiſraëlitarum, & ſacerdotes ac Levitas:

2 Numerati ſunt Levitæ ' a nato triginta annos & deinceps: quorum fuit numerus per [a] capita eorum, triginta octo millia virorum.

[a] Heb. *crania ſic infrà ver. 23.*

3 Ex his qui præeſſent operi domus Jehovæ vicies quater mille erant: & moderatores ac judicies ſexies mille.

4 Et quater mille janitores, ac ' quater mille laudantes Jehovam, inſtrumentisque feci *inquit* ad laudandum.

5 'Diſtribuit autem eos David diſtributionibus: ſecundum filios Levi, in Gerſchonitas, Kehathitas & Meraritas.

6 E Gerſchonitis erant [b] Lahhdan & Schimhhi.

[b] *qui Libni ſup. 6.20.*

7 'Poſterorum Lahhdanis quiſque primarius Jechiel & Zetham & Joël tres:

8 *Et* poſterorum ' Schimhhi, Schelomith & Chaziel & Haran tres: hi erant primores paternarum familiarum Lahhdanis.

9 Poſteri autem Schimhhi, Jachad, [c] Zina, & Jehhuſch ac Berihha: hi quatuor *erant* poſteri Schimhhi.

[c] *qui & Ziza ver. 10.*

10 Erat verò Jachad primarius & Ziza ſecundanus: ac Jehhuſch & Berihha, quia non multos habebant liberos, fuerunt in familia paterna recenſionis unius.

11 FILII Kehathi, Hhamram, Jitzehar Chebron & Huzziel, quatuor.

12 Filii Hhamrami, Aharon & Moſche: ſeparatus autem fuit Aharon ad ſanctificandum ipſum in rem ſanctam ſanctarum ipſe & filii ejus uſque in ſeculum: ad adolendum coram Jehova ad miniſtrandum ei, & ad benedicendum in nomine ejus uſque in ſeculum.

Exod. 28.

13 Ipſius verò Moſchis viri Dei, filii [d] accenſentur tribui Leviticæ.

[d] Heb. *vocãtur de tribu.*

14 Filii Moſchis, Gerſchom & Elihhezer.

15 Filiorum Gerſchomi Schebuel primarius.

16 Fuerunt autem poſteri Elihhezeris *ſub* Rechabja primario: neq; erant Elihhezeri, filii alii: ſed poſteri Rechabjæ multiplicati ſunt [e] ſummè.

[e] Heb. ſurſu ut ſup. 22.b

17 Filii Jitzeharis, Schelomith primarius.

18 Filiorum Chebronis: Jerija primarius, Amarja ſecundanus, Jechaziel tertianus, & Jekamhham quartanus.

19 Filiorum Hhuzzielis, Mica primarius, & Jiſchija ſecundanus.

20 Filii Merari, Machli & Muſchi: poſteri Machli, Elhhazar & Kiſch.

21 Cùm autem morienti Elhhazari non eſſent filii, ſed filiæ: duxerunt eas filii Kiſchi cognati earum.

22 Filiorum Muſchi, Machli & Hheder, ac Jeremoth tres *primarii.*

23 ('Hi ipſi Levitæ per familias paternas ſuas, primarii paternarum familiarum cum numeratis ipſorum, pro numero nominum viritim, 'exercentes opus in miniſterio domus Jehovæ: *numerati ſunt*' a nato viginti annos & deinceps.

24 'Quamvis dixiſſet David: quietem dedit Jehova Deus Jiſraëlis populo ſuo: & habitabat Jeruſchalaimis uſque in ſeculum:

25 Atque etiam Levitis: non eſt portandum tabernaculum & ulla inſtrumenta ejus ad miniſterium ejus.

26 Nam in ' actis Davidis poſterioribus numerus Levitarum fuit horum, *nempe* a nato viginti annos & deinceps.)

27 'Conſtitutio enim eorum erat, ut *eſſent* ad manum filiorum Aharonis in miniſterio domus Jehovæ, perfecti atriis & apothecis, & purgationi cujuſque rei ſanctæ: ac operi miniſterii domus Dei:

28 Id eſt, pani diſpoſitionis, & ſimilæ in munus, & in placentas azymas, & in ea quæ fiunt cacabo, & in bullata: item cuique ' menſuræ

&[e]dimenſioni.

19 Item ut ſtarent[f] unoquoque mane ad celebrandum & ad laudandum Jehovam: & ſimiliter veſpere.

f Heb. mane, mane.

30 Item omni oblationi holocauſtorum Jehovæ, in ſingula ſabbatha, in novilunia & in ſtata tempora: numero *certo*, prout ratio incumbebat illis jugiter coram Jehova.

31 Deniq; obſervarent obſervationē tentorii conventus & obſervationem rei ſanctæ, obſervationemq; filiorum Aharonis cognatorū ſuorum: in miniſterio domus Jehovæ.

ANNOTATIO.

3 A nato triginta annos] *ex lege Num.4. vide in Num.8.24.* 4 Quater mille laudantes] *annumeratis diſcipulis, cum doctoribus ducentis octoginta octo: infrà 25.7.* 5 Diſtribuit] *ex mandato Dei per Gadum & Nathanem. 2.Chron.29.25. vide 2.Chron.8.26.* 7 Poſterorum Lahhdanis] *qui temporibus Davidis venerunt in cenſum: ſic deinceps.* 8 Schimhhi] *filii Lahhdanis, nam Lahhdanis genus in duas ſummas familias diviſum eſt, Lahhdaniticam & Schimhhiticam.* 23 Hi ipſi Levitæ] *Digreſſio qua oſtendit Hhezra ſe in hoc & tribus ſequentibus capitibus rationem habere legitimæ numerationis a Davide factæ, poſtquam adducta fuit arca ſuprà 16.37. ad ſtabiliendum cultum Dei: non autem alterius illegitimæ quam hic multis nominibus damnat: de hac vide 2.Schem.24. & ſup.21. & infrà 27.* 24 Exercentes] *primum argumentum, quo improbatur altera recenſio: quia a miniſterio illorum ad tractanda arma hoc pacto Levitas & Sacerdotes avocabat.* A nato viginti] *ſecundum argumentum, quòd Levitas eadem ratione qua reliquos Jiſraëlitas numeravit Numer.1.3. & infrà 27.23: Ac non ex præſtituto legis, Num.4.3.* 24 Quamvis] *tertium argumentum, quòd in hoc facto promiſſionum Dei: fideique ſuæ in promiſſiones, quam priore recenſione erat profeſſus, ita oblitus eſt, ut Levitas cum Jiſraëlitis a fide & quiete publica abduceret.* 26 Actis poſterioribus] *id eſt, poſteriore iſta recenſione per Joabū facta.* 27 Conſtitutio] *id eſt, ordinata & præſcripta functio erat triplex: miniſtrantium, muſicorum, atque janitorum, ut oſtenditur tribus cap. ſequentibus.* 28 Menſuræ] *id eſt, quantitati rerum aridarum aut liquidarum, quæ ad res ſacras adhibebantur.* Dimenſioni] *id eſt, ſpatiis, in quæ perſonæ, ſacrificia, &c. recipiebantur: vide Levit.19.35.*

CAPUT XXIIII.

Sacerdotum recenſio ſit per ſuas gentes, officia & ordines: ac poſtremò Kehathitarum & Meraritarum Sacerdotibus miniſtrantium.

Levit.10.

1 FILIORUM verò Aharonis diſtributiones: (filii Aharonis *fuerant* Nadab & Abihu, Elhhazar & Ithamar:

2 Sed mortuo Nadabo & Abihu coram patre ipſorum, cùm filii non eſſent ipſis: ſacerdotio fungebantur Elhhazar & Ithamar.)

3 Quibus diſtribuit eos David[c], & Tzadok e filiis Elhhazaris, atque Achimelec e filiis Ithamaris: in præfecturam ſuam ad miniſterium ſuum.

4 Et inventi ſunt poſteri Elhhazaris plures, quod ad primarios virorum, quàm poſteri Ithamaris, cùm diſtribuerent eos: poſteris Elhhazaris primores in paternas familias erant ſexdecim: poſteris verò Ithamaris in familias paternas ipſorum octo.

5 Diſtribuerunt [d]autem eos ſortibus[e] alios cum aliis:[e] quamvis eſſent principes ſacrorum, & principes Dei e poſteris Elhazaris, etiam in filios Ithamaris.

6 Quos deſcripſit[c] Schemahhja filius Netanelis ſcriba e Levitis, coram rege & principibus ipſis & Tzadoko ſacerdote atque Achimeleco filio Ebjatharis, primoribuſq; paternarum *familiarum* inter ſacerdotes & inter Levitas: familiam paternam unam *quamque*[a] captam ex Elhhazare &[a] ſimiliter captam quamque ex Ithamare.

a Heb. & captum captam.

7 Nam prodiit ſors prima Jehojaribo, Jedahhjæ ſecunda:

8 Charimo tertia, Sehhorimo quarta:

9 Malcijæ quinta, Mijamini ſexta:

10 Kotzo ſeptima, Abijæ octava:

11 Jeſchuhhæ nona, Schecanjæ decima:

12 Eljaſchibo undecima, Jakimo duodecima:

13 Chuppæ decimatertia, Jeſchebeabo decimaquarta:

14 Bilgæ decimaquinta, Immeri decimaſexta:

15 Cheziri decimaſeptima, Pitzetzo decimaoctava:

16 Petachjæ decimanona, Jechezkeli vigeſima:

17 Jacini vigeſimaprima, Gamuli vigeſimaſecunda:

18 Delajæ vigeſimatertia, Mahhazjæ vigeſimaquarta:

19 [a]Horum *fuit* præfectura[a] illorum in miniſterio ſuo, ut ingrederentur in domum Jehovæ, ſecundum officium illorum, ſub manu Aharonis patris illorum: quemadmodum præceperat ei Jehova Deus Jiſraëlis.

20 Quod autem ad filios Levi[a] reliquos: e filiis Hamrami [b]Schubaël: filiorum Schubaëlis Jechdeja.

b qui & Schebuel, ſuprà 23.15.

21 De Rechabja *verò*: filiorum Rechabjæ primarius Jiſchija.

22 E Jitzeharitis Schelomoth: filiorum Schelomothi Jachath.

Vide ſup. 23. 15. & ſeq.

23 E *Chebronitis Jerija*: & filii Jerijæ: Amarja ſecundanus, Jachaziel tertianus, Jekamhham quartanus.

24 Filiorum Hhuzziëlis, Mica, ex filiis Micæ Schamir:

25 *Et* frater Micæ Jiſchija, e filiis Jiſchijæ Zecarja.

16 FILII Merari, Machli & Muſchi: filii Jahhazijæ filii illius, *primarii erant*.

27 Filii Merari ex Jahhazija filio ejus, tum Schoham & Zaccur tum Hhibri,

28 Ex Machli Elhhazar, cui non *erant* filii.

29 Ex Kiſcho, filiorum Kiſchi Jerachmeel.

30 Filiorum verò Muſchi, Machli, & Hheder & Jerimoth: hi Levitæ *primores* per domos paternas ipſorum.

31 Quos conjecerunt etiam ſortibus[e] ex adverſo fratrum ſuorum Aharonitarum coram Davide rege, & Tzadoko cum Achimeleco

leco, & primoribus paternarum familiarum ex ſacerdotibus & Levitis : paternarum familiarum primarium quemque *cum* cognatis ſuis minoribus ex adverſo *illorum*.

ANNOTATIO.

5 Alios cum aliis] *id eſt, promiſcuè, diſcrimen ordinum Deo ſortitione relinquentes.* Quamvis] *Occupatio, qua reſpondetur objectioni huic: non poſſe æqui juris eſſe, ſi ſummum ſacerdotium penes Elhazaris poſteros ſit ex jure naturæ & inſtitutione Dei Num.25.13.* 6 Captam] *id eſt, a Deo ſorte obvenientem.* 19 Horum fuit præfectura] *id eſt, his eadem cura commiſſa eſt ſub ſummo ſacerdote, quæ Elhhazari & Ithamari ſub Aharone ſacerdote, ut paſſim in lege habetur.* Illorum] *Aharonis & filiorum ejus.* 20 Reliquos] *hoc eſt, qui nondum planè & ſigillatim enumerati fuerunt: Gerſchonitarum autem primarios ſigillatim enumeravit ſup.23.6.&c. & ſacerdotes in hoc capite: ac proinde tantùm ſuperſunt reliqui Kehathitæ & Meraritæ recenſendi: omiſſi autem fuerunt, quia horum ordines ſacerdotibus miniſtrabant: ideo fuerunt hîc cum illis conjungendi.* 31 Ex adverſo fratrum] *id eſt, pari ordinum numero, & reſpondentibus inter utroſque ordines officiis: nam hæc fuit prima Levitarum functio: duæ aliæ duobus proximè ſequentibus capitibus exponuntur.*

CAPUT XXV.

Muſici ſacri in viginti quatuor ordines diſtributi, & functiones eorum recenſentur.

1 DISTINXIT quoque David cum principibus militiæ, ad miniſterium in filios Aſaphi & Hemanis & Jeduthunis, eos qui' prophetabant citharis nabliis & cymbalis: fueruntq; de numero illorum viri[a] functionis *hujus* ad miniſterium ſuum.

[a] Heb. *operis vel operæ.*

2 In filios Aſaphi, Zaccur & Joſeph, & Nethanja & [b] Aſcharela filii Aſaphi: ' ad manum Aſaphi qui prophetabat [c] ' ex præſcripto regis.

[b] *qui Jeſcharela infrà ver.14.*

[c] Heb. *ſecundum manus regis.*

3 In Jeduthunem filii Jeduthunis Gedalja & [d] Tzeri & Jeſcahhja, Chaſchabja & Mattithja ' *& Schimhhi* ſex ad manus patris ſui Jeduthunis cum cithara, qui prophetabat ' de celebrando & laudando Jehova.

[d] *qui & Jitzri inf. ver. 11*

4 In Hemanem: filii Hemanis Bukkija, Matanja, [e] Hhuzziel, [f] Schebuel & Jeremoth, Chananja, & Chanani, [g] Eljatha, Gidalti, & Romãti-Hhezer, Joſchbekaſcha, Mullothi, Hothir, Machazioth.

[e] *qui & Hhazareel infrà ver.18.*

[f] *Schubaël ver.20.*

[g] *Elijatha ver.27.*

5 Omnes hi filii Hemanis, *qui erat* videns regis, in' verbis Dei de extollendo cornu. (dederat enim Deus Hemani filios quatuordecim, & & filias tres.)

6 Omnes iſti ad manus patris ipſorum incumbebant muſicæ *in* domo Jehovæ, cum cymbalis, & nabliis & citharis ad miniſterium domus Dei: ex præſcripto regis, Aſapho & Jeduthuni & Hemani.

7 Fueruntq; numero illi cum cognatis ſuis edoctis muſicam *canendam* Jehovæ: omnes doctores ducenti octoginta octo.

8 Quorum conjecerunt ſortes *ad* obſervationē ex adverſo illorũ [h] æquè parvi atque magni, doctorum cum diſcipulis.

[h] Heb *ſicut parvus ſicut magnus, doctor cum diſcipulo.*

9 Et prodiit ſors prima in Aſphũ Joſepho: Gedaljæ ſecunda, qui cum cognatis ſuis & filiis ſuis erant duodeni.

10 Tertia Zaccuri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

Quarta Jitzri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

12 Quinta Netanjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

13 Sexta bukkijæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

14 Septima, Jeſcharelæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

15 Octava Jeſchahhjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

16 Nona Mattanjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

17 Decima Schimhhi, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

18 Undecima Hhazareeli, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

19 Duodecima Chaſchabjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

20 In decimatertia Schubaël, filii ejus & cognati ejus duodecim.

21 In decimaquarta Mattitja, filii ejus & cognati ejus duodecim.

22 In decimaquinta Jeremoth, filii ejus & cognati ejus duodecim.

23 In deſimaſexta, Chananja, filii ejus & cognati ejus duodecim.

24 In decimaſeptima, Joſchbekaſcha, filii ejus & cognati ejus duodecim.

25 In decimaoctava, Chanani, filii ejus & cognati ejus duodecim.

26 In decimanona, Mallothi, filii ejus & cognati ejus duodecim.

27 In vigeſima Elijatha, filii ejus & cognati ejus duodecim.

28 In vigeſimaprima Hothir, filii ejus & cognati ejus duodecim.

29 In vigeſimaſecunda Gidalti, filii ejus, & cognati ejus duodecim.

30 In vigeſimatertia Machazioth, filii ejus & cognati ejus duodecim.

31 In vigeſimaquarta Romamti-Hhezer, filii ejus & cognati ejus duodecim.

ANNOTATIO.

1 Prophetabant] *id eſt, ſacras cantiones canebant: ſic deinceps.* 2 Ad manum Aſaphi] *id eſt, ſub Aſapho ſummo ſuarum familiarum præfecto, in prima muſicorum claſſe.* Ex præſcripto &c.] *id eſt, hymnos decantabant propheticos & didaſcalicos conſcriptos a Davide, & in Eccleſiam receptos: ex comparatione illorum qui dicuntur Hemani & Jeduthuni traditi infrà 3. & 5. verſu: & inſcriptionibus Pſalmorum in quibus nominatur Aſaph.* 3 Et Schimhhi] *ex verſu 17.* De celebrando] *ſive commemoratione liberationum præteritarum, ut Pſal. 39. & 77: ſive ad Dei laudem universè prædicandam.* 5 Verbis Dei &c.] *id eſt hymnis ſacris, pertinentibus ad regis aut regni robur & amplitudinem: quæ cornu elatione ferè in ſacris libris expremuntur.*

CAPUT XXVI.

Diſtributio Janitorum templi ex Levitis : & conſtitutiones munerum ordinariæ atque extraordinariæ recenſentur.

1 QUOD ad diſtributiones in Janitores: ex Korachęis, [a] Meſchelemja filius Koræ ex filiis [b] Aſaphi.

2 Meſchelemję autem filii *erant*: Zecarja primogenitus, Jedihhaël ſecundus, Zebadja tertius, Jatniel quartus;

3 Hhelam quintus, Jehochanan ſextus, Eljehohhenai ſeptimus.

4 Hhobed-Edomo quoque *erant* filii: Schemahhja primogenitus, Jehozabad ſecundus, Joach tertius, & Sacar quartus, & Netaneel quintus:

5 Hhammiel ſextus, Jiſſaſcar ſeptimus, Pehhulletai octavus: nam ' benedixerat ei Deus.

6 Etiam Schemahhjæ filio ejus editi erant filii, qui dominatum habebant in familia paterna ipſorum: eò quòd valentes robore eſſent.

7 Filii Schemahhjæ Hhothni cum Rephaële & Hhobedo, Elzabado fratribus ipſius [c] ſtrenuis; Elihu & Schemahhja.

8 Iſti omnes e filiis Hhobed-Edomi ipſi cum filiis ſuis ac fratribus ſuis [d] quiſque ſtrenuus pro ſua facultate ad miniſterium: erant ſexaginta duo Hhobed-Edomo.

9 (Meſchelemjæ verò filii ac cognati ſtrenui erant octodecim).

10 Item Choſæ ' e Meraritis filii: Schimri horum primarius, quamvis nõ eſſet primogenitus: tamen conſtituit eum pater ejus ' primarium:

11 Chilkija ſecundus, Tebalja tertius, Zecarja quartus: omnes filii & cognati Choſæ tredecim.

12 In hos *factæ ſunt* diſtributiones janitorum per primarios viros: *ad* cuſtodias ' ex adverſo fratrum ipſorum ad miniſtrandum in domo Jehovę.

13 Nam conjecerunt ſortes [e] æquè parvi atq; magni, in domos paternas ipſorum, ad [f] unamquamque portam.

14 Accidit autem ſors ' verſus orientem Schelemjæ: Zecarjæ verò filii ejus [g] conſiliarii prudentis, cùm jacerent ſortes, prodiit ſors ad ' ſeptentrionem:

15 Hhobed-Edomo ad ' meridiem: filiis verò ejus ' obvenit [h] ærarium.

16 Schuppimo & Choſę ad ' occidentem, cum ' porta injectus in [i] aggeſto aſcenſu: ' cuſtodia ex adverſo cuſtodiæ *agente*.

17 Ad orientem Levitæ erant ſeni: ad ſeptentrionem in diem quaterni: ad meridiem in diem quaterni; & ad ærarium [k] ' bis bini.

[a] qui Schelemja infrà ver.14.
[b] Ebjaſaph ſuprà 9.19.
[c] Heb. *filiis roboris*: ut ver.9.
[d] Heb. *vir roboris*.
[e] Heb. *ſicut parvi ſicut magni*: ut ſuprà 25.8.
[f] Heb. *ad portã & portã*.
[g] Heb. *conſulentis cum prudentia*.
[h] Heb. *domus congregatorũ*.
[i] Heb. *in aggere aſcendente*.
[k] Heb. *duo duo*.

18 In [l] parte exteriore & ad occidentem: quaterni ad ' aggerem: bini ad partem exteriorem.

19 Hæ diſtributiones janitarum in Korachęos & Meraritas.

20 Hi quoque Levitæ: ' Achija præerat theſauris domus Dei, theſauris, inquam, ' rerum ſacrarum.

21 In Lahhdanitas & ' in Gerſchonitas, e Lahhdane (' primores paternarum familiarum *erant* e Lahhdane Gerſchonita) [m] Jechieli.

22 Filii Jechieli: Zetham & Joël frater ejus, præerant theſauris domus Jehovæ.

23 In Hhamramitas, in Jizecharitas, in Chebronitas, in Hhozzielitas,

24 Similiter Schebuel filius Gerſchomi filii Moſchis, anteceſſor prçerat theſauris ' eorum.

25 Cognati autem eorum ex Elihhezere: Rechabja filius ejus, cujus filius Jeſchahhja, cujus filius Joram, cujus filius Zicri, cujus filius Schelomith.

26 Hic Schelomith cum fratribus ſuis prçerat omnibus theſauris rerum ſacrarum: quas conſecravit David rex, & primores paternarum familiarum cum chiliarchis & centurioribus ac præfectis militiæ:

27 Ex bellis & ex præda conſecrarunt: ad [n] curandum domum Jehovę.

28 Item omnibus quę conſecravit Schemuel videns, & Schaul filius Kiſchi, ac Abner filius Neri, & Joab filius Tzerujæ: quiſquis conſecrabat *deponebat* in manum Schelomithi ac fratrum ejus.

29 Ex Jitzeharitis, Cenanja & filii ejus ' operi externo *præerant* ' apud Jiſraëlitas, moderatores & judices.

30 E Chebronitis, Chaſchabja & cognati ejus ſtrenui, mille ſeptingenti in prçfectura Jiſraëlitarum, [o] ſecundum Jardenem ' occidentem verſus, omni operi Jehovæ & miniſterio ' *imperato* a rege.

31 E Chebronitis, Jerija primarius, in Chebronitarum generationibus in paternas *familias*: (' anno quadrageſimo regni Davidis quçſiti ſunt: ita inventi in eis, valentes robore in Jahhzere Gilhhaditarum).

32 Et cognati ejus ſtrenui, bis mille ſeptingenti primores paternarum familiarum: quos præfecit David rex apud Reubenitas & Gaditas & dimidiatam tribum Menaſchitarum, omni negotio Dei, & ' negotio regio.

[l] Heb *ad parbar: quæ vox Chaldæa eſt, & compoſita, q.d. partem exteriorem vel in agrum ſpectantem.*
[m] *qui Jechiel, ſup.* 23.7.
[n] Heb. *confirmandum: ut* 2.Reg.12.6.
[o] Heb. *a trãſitu Jardenis.*

ANNOTATIO.

5 Benedixerat] *ut Gen.* 1.22. *&* 28. *ver.* 10 E Meraritis] *hoc de Hhobed-Edomo & Choſa zeugmaticè intelligendum eſt: nam Hhobed-Edom Jeduthunis Meraritæ filius erat, ſuprà* 16.38. *quamobrem ſuperiorem verſum parentheſi incluſimus.* Primarium] *non in jure primogeniti: ſed in functione cuſtodiæ.* 12 Ex adverſo] *ut ſuprà* 24.31. *&* 25.1. 14 Verſus orientem] *id eſt, ab anteriore templi parte.* Septentrionem] *ſiniſtram templi partem.* 15 Meridiem] *dexteram templi partem.* Obvenit ærarium] *locus in quo collectæ reſervabantur: ita accipiendum eſſe oſtendit locus ſecundi Chron.* 25.24. 16 Occidentem] *id eſt, poſteriorem templi partem.* Porta injectus] *id eſt, quam verſus terra injecta & accumulata eſt ad parandum iter regis: de quo* 1.Reg.10.5. *&* 12. Cuſtodia ex adverſo &c.] *id eſt, ſimul obeuntibus ſuum munus ordinibus janitorum, & ſimul abeuntibus, cùmulis ſuccederent.* 17 Bis bini] *quorum bini portam veſtibuli exteriorem, & bini interiorem ærarii obſervabant.* 18 Aggerem] *de quo ſuprà* 16. *ver.* 20 Achija] *Merarita & Meraritarum quæſtor, ut ex ſequentium comparatione apparet: incipit autem hic ab eo, quia ſuperior verſus deſinit in Meraritas, & Hhebræorum uſu.* Rerum ſacratum] *id eſt,*

id eſt, ad miniſterium ſacrum Meraritarum, & ad ipſos Meraritas pertinentium. 21 In Gerſchonitas] *id eſt, poſteros Schimhhi Gerſchonitæ, de quo ſuprà 23.6.* Primores paternarum] *cauſam oſtendit, cur e Labhdanitis quæſtores Gerſchonitarum conſtituti ſunt.* 24 Eorum] *Kehathitarum, quos per quatuor familias ſuas nominavit, ſuperiore verſu.* 29 Operi externo] *id eſt, erant curatores earum rerum, quæ foris parandæ erant, ad futuram templi ædificationem, & continuationem cultus Dei: vide Nechemjæ 11.16.* Apud Jiſraëlitas] *id eſt, in eo regni tractu, qui ſecundum mare Mediterraneum eſt. nam tota regio cis Jardenem in duos tractus diviſa eſt hujus curationis ratione: nimirum ſecundum mare & ſecundum Jardenem infrà verſu ſequente: ſynecdoche.* 30 Occidentẽ] *i. in citeriore præfectura.* Imperato a rege] *ſup. 22.5.* 31 Anno quadrageſimo] *quo David maximum conventum Jiſraëlitarum habuit, & Schelomonem filium ſibi ſucceſſorem pronuntians, omnibus cultum Dei & ſtructuram templi: nominatim verò filio functionum eccleſiaſticarum diſtributiones commendavit infrà 28. & 29.* 32 Negotio regio] *id eſt, imperato a rege, ut verſu 30.*

CAPUT XXVII.

Legiones ordinariæ cum ſuis ducibus, tribuni populi, & regis officiales recenſentur.

1 FILIORUM autem Jiſraëlis ſecundum numerum ipſorum, in primores paternarum familiarum, chiliarchoſq; & centuriones & moderatores eorum, miniſtrantes regi in omni negotio ſuarum diſtributionum (quarũ quæq; [a] 'procedebat & redibat *de* menſe in menſem omnibus menſibus anni): diſtributio unaquæque *erat* vicenûm quaturnûm millium.

[a] Heb. *quæ ingrediebatur & egrediebatur.*

2 Diſtributioni primæ in menſem primum, præerat [b] Jaſchobhham filius Zabdielis: (in cujus diſtributione erant viginti quatuor millia).

[b] *qui & Joſchebaſchebeth, 2. Sche. 23.8.*

3 E filius Peretzi primarius omnibus præfectis exercituum in menſem primum.

4 In diſtributione autem menſis ſecundi erat [c] Dodai Achochæus, & diſtributio ejus, 'deinde Mikloth anteceſſor: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

[c] *qui & Dodo Ibid. 9.*

5 Præfectus militiæ tertius in menſem tertium Benaja filius Jehojadahhi ſacerdotis primarius: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

6 Hic Benaja potens inter triginta, præerat etiam 'ipſis triginta: '& diſtributioni ejus Hhãmizadab filius ejus.

7 Quartus in menſem quartum Hhaſaël frater Joabi, & Zebadja filius ejus poſt eum: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

8 Quintus in menſem quintum princeps [d] Schamhuth Zerachæus: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

[d] *qui & Schammoth ſup. 11.27. & Schamma, 2. Schem. 23.10.*

9 Sextus in menſem ſextum Hhira filius Hhikeſchi Tekohhæus: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

10 Septimus in menſem ſeptimum Cheletz e Pelonita e poſteris Ephrajimi: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

[e] *qui & Paltita 2. Schem. 23.26.*

11 Octavus in menſem octavum Sibcai Chuſchathæus e Zerachæis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

12 Nonus in menſem nonum Abihhezer Hhanathothanus e Binjaminitis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

13 Decimus in menſem decimum Maharai Netophathita e Zerachæis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

14 Undecimus in undecimum menſem Benaja Pirhhathonita e poſteris Ephrajimi: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

15 Duodecimus in duodecimũ menſem [f] Cheldai Netophathita ex Hhothniele: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

[f] *qui & Cheleb. 2. Schem. 23.29. & Cheled ſup. 11.30.*

16 IN tribubus autem Jiſraëlis, Rëubenitica anteceſſor erat Elihhezer filius Zicri: Schimhhonitica Schephatja filius Mahhacæ:

17 Levitica Chaſchabja filius Kemuelis: Aharonis Tzadok:

18 Jehudæ [g] Elihu e fratribus Davidis: Jiſſaſcaris Hhomri filius Micaëlis:

[g] *qui & Eliab, 1. Sche. 16.7.*

19 Zebulunis Jiſmahhja filius Hhobadjæ: Naphtali Jerimoth filius Hhazriëlis:

20 Filiis Ephrajimi Hhoſcheahh filius Hhazazjæ: dimidiatæ tribui Menaſchis, Joël filius Pedajæ:

21 Dimidio Menaſchis ad Gilhhadem Iddo filius Zecarjæ: Binjamini Jahhaſiel filius Abneri:

22 Dani Hhazareel filius Jerochami: hi erant 'principes tribuum Jiſraëlis.

23 'Non recenſuit autem David numerum eorum infra [h] natum viginti annos: eò quòd dixiſſet Jehova ſe multiplicaturum Jiſraëlitas tanquam ſtellas cœli.

[h] Heb. *à nato viginti annos & infrà. Gen. 15.5.*

24 Joab filius Tzerujç 'cœperat numerare: ſed non abſolverat. quòd eſſet ob hanc cauſam ira fervens contra Jiſraëlem: 'neque [i] relatus eſt iſtorum numerus, in numerum Chronicorum regis Davidis.

[i] Heb. *aſcendit.*

25 'Theſauris verò regis præerat Hhazmaveth filius Hhadielis: & theſauris qui erant in agro, in reliquis civitatibus, & in pagis ac in turribus, Jonathan filius Hhuzzijæ.

26 Item exercentibus opus ruſticum in agricultura Hhezri filius Celubi.

27 Item [k] vinitoribus Schimhhi Ramathæus: ſed [l] proventui vinearum, theſauris vini, Zabdi Schiphmæus.

[k] Heb. *exercentibus opus vinearũ.*

[l] Heb. *ei quod ex vineis.*

28 Item cultoribus olearum, ſycomororum quç erant in humili loco, Bahhal-Chanan Gederita: theſauris autem olei, Johhaſch.

29 Item armentis paſcentibus in 'Scharone, Schitrai Scharonita: armentis autem *paſcentibus* per convalles, Schaphat filius Hhadlai.

30 Item camelis Obil Jiſchmahhelita: & aſinis, Jechdeja Meronothæus.

31 Item pecudibus Jaziz Hagarenus: omnes hi præfecti facultatum quæ erant regi Davidi.

32 Jonathan verò patruus Davidis, conſiliarius, vir prudens, & [m] juris peritus erat: & Jechiel filius Chachmonæi erat cum filiis regis.

[m] Heb. *ſcriba.*

33 Achithophel quoque conſiliarius erat regis: & Chuſchai Arcita amicus regis.

34 Poſt Achithophelem verò Jehojadahh filius Benajç & Ebjathar, denique princeps militiç regis erat Joab.

ANNOTATIO.

1 Procedebat] *id eſt, obibat munus ſuum, ut Num* 27.17. 4 Deinde] *Dodaio extincto: ut de Hhaſaële infrà ver. 7.* 6 Ipſis triginta] *de quibus 2. Schem. 23. & ſuprà cap.* 11. Et diſtributioni &c.] *quia idem Benaja præerat etiam ordinarius ſtipatoribus regis, & prætorianis cohortibus 2. Schem. 9. 4.* 22 Principes tribuum] *excepto Aſchere, de quo ſynecdochicè idem judicium faciendum.* 23 Non recenſuit] *id eſt, cavit ne recenſerentur: ne videretur inquirere in fidem promiſſionum Dei, idq́ tam priore quàm poſteriore recenſione.* 24 Cœperat numerare] *omnes Jiſraëlitas ſupra annum vigeſimum 2. Schem. 24.* Neque relatus eſt] *id eſt, hi duodecim ordines conſtantes ex ducentis octoginta octo millibus: præter ſingulares ſingulorum principum chiliadas, (quæ omnia ſimul efficiunt trecenta millia) non ſunt relati in 2. Schem. 24. 9. qui liber eſt eccleſiaſticus Chronicorum Regis Davidis: ſic reddit rationem Hhezra cur ipſe numerum trecentorum millium adſcripſerit ſuprà 21. 5. ad eam ſummam quæ habetur 2. Schem. 24.* 25 Theſauris Regis] *id eſt, fiſco Jeroſolymitano: ut oſtendit ſequentis membri comparatio.* 29 Scharone] *quicquid alii dicant, certum eſt Scharonem campeſtrem regionem eſſe Libano ſubjectam inde a Baſchane, ex cap. 5, 16. ſuprà.*

CAPUT XXVIII.

David convocatis ordinibus declarat Schelomonem ex Dei voluntate regni hæredem eſſe: omnes ad cultum Dei, & ſtructuram templi a Deo præſcriptam hortatur: cujus formam Schelomoni tradit.

1 ′CONGREGAVIT itaque David omnes præfectos Jiſraëlis, præfectos tribubus, & præfectos diſtributionibus miniſtrantes regi, & Chiliarchos cēturionesq́ue, atq; præfectos omnibus facultatibus & pecuariæ regis, filios quoque ſuos cum aulicis & robuſtiſſimis, denique quemque valentem robore, Jeruſchalaima.

2 ′Et ſurgens David rex in pedes ſuos dixit: audite mei fratres mei & populi mi: ego, *cùm eſſet* [a] mihi in animo ædificare locum quietis pro arca fœderis Jehovæ, & pro ſcabello pedum Dei noſtri, comparaveram quibus ædificarem.

2. Schem. 7. 5

[a] Heb. cum corde meo.

3 Sed Deus dixit mihi, non es ædificaturus domum nomini meo: quia [b] ′ vir bellis *occupatus* ſanguinem fundis.

[b] Heb. vir bellorum.

4 Elegit autem Jehova Deus Jiſraëlis me ex tota familia paterna mea, ut eſſem rex ſuper Jiſraëlem in ſeculum: nam Jehudam eligerat in anteceſſorem, & e familia Jehudæ familiam patris mei: inter filios verò patris mei, me voluit quem conſtitueret regem ſuper totum Jiſraëlem.

Gen. 49. 8.
1. Schē. 16. 2.

5 Similiter autem ex omnibus filiis meis (multos enim filios dedit mihi Jehova:) elegit Schelomonem filium meum, ut inſideret ſolio regni Jehovæ, ſuper Jiſraëlem.

6 Nam dixit mihi, Schelomo filius tuus ipſe ædificaturus eſt domum meam & atria mea: nam elegi ipſum mihi in filium: & ego futurus ſum ei in patrem:

7 Et ſtabiliturus ſum regnum ejus uſque in ſeculum: ſi firmus fuerit in exercendis præceptis meis, & judiciis meis, ſicut hoc tempore.

8 Nunc ergo ante oculos totius Jiſraëlis congregationis Jehovæ, & [c] audiente Deo noſtro, obſervate & exquirite omnia præcepta Jehovæ Dei veſtri: ut hæreditariò poſſideatis terram hanc optimam, & poſſidendam tradatis filiis veſtris poſt vos uſque in ſeculum.

[c] Heb. in auribus Dei noſtri.

9 Tu quoq; Schelomo fili mi, agnoſce Deum patris tui, & cole eum corde integro & animo ſtudioſo: quia omnia corda exquirit Jehova, & quodque figmentum cogitationum intelligit: ſi exquiſiveris eum, invenietur abs te: ſed ſi dereliqueris eum, rejiciet te in perpetuum.

10 Vide jam, quandoquidem Jehova elegit te ad ædificandum domum pro ſanctuario: confirmare & fac.

11 Tunc tradidit David Schelomoni filio ſuo ſtructuram porticus, & domiciliorum ejus, & gazophylaciorum ejus, cœnaculorumq́; ejus, ac cubiculorum ejus interiorum, etiam loci operculi propitiatorii:

12 Deniq; ſtructuram omnium quæ *erant* penes eum *informata′* per ſpiritum, de atriis domus Jehovæ, & de omnibus domibus circumquaq; pro theſauris domus Dei, & pro theſauris rerum ſacrarum.

13 Item pro diſtributionibus ſacerdotum & Levitarum, & pro omni opere ad miniſterium domus Jehovæ, ac pro omnibus inſtrumentis ad miniſterium domus Jehovę *pertinentibus*.

14 Aurum certo pondere ad aurea ad ſingula inſtrumenta [d] ′ cujuſq; miniſterii: *argentum* ad omnia inſtrumenta argentea *certo* pondere, ad ſingula inſtrumenta cujuſque miniſterii.

[d] Heb. *miniſterii & miniſterii: ſic deinceps.*

15 Id eſt, pondus pro lychnuchis aureis, & lucernis eorum aureis, ex pondere [e] cujuſque lychnuchi & lucernam ejus: & pro lychnuchis argenti ex pondere lychnuchi & lucernarum ejus, ſecundum miniſterium cujuſque lychnuchi:

[e] Heb. *lychnuchi & lychnuchi: ſic deinceps.*

16 Et aurum pondere pro menſis diſpoſitionis in [f] quamque menſam: ſimiliter argentum pro menſis argenteis.

[f] Heb. *in menſam & menſam.*

17 Item pro fuſcinulis & crateribus, & ſcutellis aurum purum: & pro pelvibus aureis certo pondere [g] in quamq; pelvim: & pro pelvibus argenteis argentum *certo* pondere in quamque pelvim.

[g] Heb. *in pelvim & pelvim: ſic deinceps.*

18 Item pro altari ſuffitus aurum purgatiſſimum *certo* pondere: & ad ſtructuram ′ ſedilis, *id eſt,* cerubinorum aurum, ut pandentes *alas* ′ tegerent arcam fœderis Jehovæ.

19 Hęc omnia de ſcripto, *ſunt* a manu Jehovæ, *inquit, qui* inſtruxit me. omnia opera hujus ſtructuræ.

20 Itaque dixit David Schelomoni filio ſuo, confirmare eſtoq́; fortis & fac: ne timeto neque conſternator: nam Jehova Deus, Deus meus tecum erit (non deſeret te neque derelinquet te) donec abſolveris totum opus ac miniſterium domus Jehovæ.

21 Ecce autem diſtributiones ſacerdotum & Levitarum ad unumquodque miniſterium domus Dei: & penes te ſunt ad omne opus omnes voluntarii *inſtructi* peritia ad omne miniſterium: denique principes & totus populus *parati* ad omnia verba tua.

ANNO-

id eſt, ad miniſterium ſacrum Meraritarum, & ad ipſos Meraritas pertinentium. 21 In Gerſchonitas] *id eſt, poſteros Schimhhi Gerſchonitæ, de quo ſuprà 23.6.* Primores paternarum] *cauſam oſtendit, cur e Labhdanitis quæſtores Gerſchonitarum conſtituti ſunt.* 24 Eorum] *Kehathitarum, quos per quatuor familias ſuas nominavit, ſuperiore verſu.* 29 Operi externo] *id eſt, erant curatores earum rerum, quæ foris parandæ erant, ad futuram templi ædificationem, & continuationem cultus Dei: vide Nechemjæ 11.16.* Apud Jiſraëlitas] *id eſt, in eo regni tractu, qui ſecundum mare Mediterraneum eſt: nam tota regio cis Jardenem in duos tractus diviſa eſt hujus curationis ratione: nimirum ſecundum mare & ſecundum Jardenem infrà verſu ſequente: ſynecdoche.* 30 Occidentẽ] *i. in citeriore præfectura.* Imperato a rege] *ſup. 23.5.* 31 Anno quadrageſimo] *quo David maximum conventum Jiſraëlitarum habuit, & Schelomonem filium ſibi ſucceſſorem pronuntians, omnibus cultum Dei & ſtructuram templi: nominatim verò filio functionum eccleſiaſticarum diſtributiones commendavit infrà 28. & 29.* 32 Negotio regio] *id eſt, imperato a rege, ut verſu 30.*

CAPUT XXVII.

Legiones ordinariæ cum ſuis ducibus, tribuni populi, & regis officiales recenſentur.

1 FILIORUM autem Jiſraëlis ſecundum numerum ipſorum, in primores paternarum familiarum, chiliarchosq; & centuriones & moderatores eorum, miniſtrantes regi in omni negotio ſuarum diſtributionum (quarũ quæq; [a] 'procedebat & redibat *de* menſe in menſem omnibus menſibus anni): diſtributio unaquæque *erat* vicenûm quaturnûm millium.

2 Diſtributioni primæ in menſem primum, præerat [b] Jaſchobhham filius Zabdielis: (in cujus diſtributione erant viginti quatuor millia).

3 E filius Peretzi primarius omnibus præfectis exercituum in menſem primum.

4 In diſtributione autem menſis ſecundi erat [c] Dodai Achochæus, & diſtributio ejus, 'deinde Mikloth anteceſſor: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

5 Præfectus militiæ tertius in menſem tertium Benaja filius Jehojadahhi ſacerdotis primarius: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

6 Hic Benaja potens inter triginta, præerat etiam 'ipſis triginta: '& diſtributioni ejus Hhãmizadab filius ejus.

7 Quartus in menſem quartum Hhaſaël frater Joabi, & Zebadja filius ejus poſt eum: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

8 Quintus in menſem quintum princeps [d] Schamhuth Zerachæus: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

9 Sextus in menſem ſextum Hhira filius Hhikeſchi Tekohhæus: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

10 Septimus in menſem ſeptimum Cheletz [e] Pelonita e poſteris Ephrajimi: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

11 Octavus in menſem octavum Sibcai Chuſchathæus e Zerachæis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

12 Nonus in menſem nonum Abihhezer Hhanathothanus e Binjaminitis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

13 Decimus in menſem decimum Maharai Netophathita e Zerachæis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

14 Undecimus in undecimum menſem Benaja Pirhhathonita e poſteris Ephrajimi: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

15 Duodecimus in duodecimũ menſem [f] Cheldai Netophathita ex Hhothniele: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

16 IN tribubus autem Jiſraëlis, Reübenitica anteceſſor erat Elihhezer filius Zicri: Schimhhonitica Schephatja filius Mahhacæ:

17 Levitica Chaſchabja filius Kemuelis: Aharonis Tzadok:

18 Jehudæ [g] Elihu e fratribus Davidis: Jiſſaſcaris Hhomri filius Micaëlis:

19 Zebulunis Jiſmahhja filius Hhobadjæ: Naphtali Jerimoth filius Hhazrielis:

20 Filiis Ephrajimi Hhoſcheahh filius Hhazazjæ: dimidiatæ tribui Menaſchis, Joël filius Pedajæ:

21 Dimidio Menaſchis ad Gilhhadem Iddo filius Zecarjæ: Binjamini Jahhaſiel filius Abneri:

22 Dani Hhazareel filius Jerochami: hi erant 'principes tribuum Jiſraëlis.

23 'Non recenſuit autem David numerum eorum infra [h] natum viginti annos: eò quòd dixiſſet Jehova ſe multiplicaturum Jiſraëlitas tanquam ſtellas cœli.

24 Joab filius Tzerujæ 'cœperat numerare: ſed non abſolverat. quòd eſſet ob hanc cauſam ira fervens contra Jiſraëlem: 'neque [i] relatus eſt iſtorum numerus, in numerum Chronicorum regis Davidis.

25 'Theſauris verò regis præerat Hhazmaveth filius Hhadielis: & theſauris qui erant in agro, in reliquis civitatibus, & in pagis ac in turribus, Jonathan filius Hhuzzijæ.

26 Item exercentibus opus ruſticum in agricultura Hhezri filius Celubi.

27 Item [k] vinitoribus Schimhhi Ramathæus: ſed [l] proventui vinearum, theſauris vini, Zabdi Schiphmæus.

28 Item cultoribus olearum, ſycomororum quæ erant in humili loco, Bahhal-Chanan Gederita: theſauris autem olei, Johhaſch.

29 Item armentis paſcentibus in 'Scharone, Schitrai Scharonita: armentis autem *paſcentibus* per convalles, Schaphat filius Hhadlai.

30 Item camelis Obil Jiſchmahhelita: & aſinis, Jechdeja Meronothæus.

31 Item pecudibus Jaziz Hagarenus: omnes hi præfecti facultatum quæ erant regi Davidi.

32 Jonathan verò patruus Davidis, conſiliarius, vir prudens, & [m] juris peritus erat: & Jechiel filius Chachmonæi erat cum filiis regis.

33 Achithophel quoque conſiliarius erat regis, & Chuſchai Arcita amicus regis.

34 Poſt Achithophelem verò Jehojadahh filius Benajæ & Ebjathar, denique princeps militiæ regis erat Joab.

[a] Heb. *quæ ingrediebatur & egrediebatur.*

[b] *qui & Joſchebaſchebeth, 2. Sche. 23.8.*

[c] *qui & Dodo Ibid. 9.*

[d] *qui & Schammoth ſup. 11.27. & Schamma, 2. Schem. 23.10.*

[e] *qui & Paltita 2. Schem. 23.26.*

[f] *qui & Cheleb. 2. Schem. 23.29. & Cheled ſup. 11.30.*

[g] *qui & Eliab, 1. Schem. 16.7.*

[h] Heb. *a nato viginti annos & infra. Gen. 15.5.*

[i] Heb. *aſcendit.*

[k] Heb. *exercentibus opus vinearum.*

[l] Heb. *quod ex vineis.*

[m] Heb. *ſcriba.*

ANNO

ANNOTATIO.

1 Procedebat] *id eſt, obibat munus ſuum, ut Num 27.17.* 4 Deinde] *Dodaio extincto: ut de Hhaſaële infrà ver. 7.* 6 Ipſis triginta] *de quibus 2. Schem. 23. & ſuprà cap. 11.* Et diſtributioni &c.] *quia idem Benaja præerat etiam ordinariis ſtipatoribus regis, & prætorianis cohortibus 2. Schem. 9. 4.* 22 Principes tribuum] *excepto Aſchere, de quo ſynecdochicè idem judicium faciendum.* 23 Non recenſuit] *id eſt, cavit ne recenſerentur: ne videretur inquirere in fidem promiſſionum Dei, idq; tam priore quàm poſteriore recenſione.* 24 Cœperat numerare] *omnes Jiſraëlitas ſupra annum vigeſimum 2. Schem. 24.* Neque relatus eſt] *id eſt, hi duodecim ordines conſtantes ex ducentis octoginta octo millibus: præter ſingulares ſingulorum principum chiliadas, (quæ omnia ſimul efficiunt trecenta millia) non ſunt relati in 2. Schem. 24. 9. qui liber eſt eccleſiaſticus Chronicorum Regis Davidis: ſic reddit rationem Hhezra cur ipſe numerum trecentorum millium adſcripſerit ſuprà 21. 5. ad eam ſummam quæ habetur 2. Schem. 24.* 25 Theſauris Regis] *id eſt, fiſco Jeroſolymitano: ut oſtendit ſequentis membri comparatio.* 29 Scharone] *quicquid alii dicant, certum eſt Scharonem campeſtrem regionem eſſe Libano ſubjectam inde a Baſchane, ex cap. 5. 16. ſuprà.*

CAPUT XXVIII.

David convocatis ordinibus declarat Schelomonem ex Dei voluntate regni hæredem eſſe: omnes ad cultum Dei, & ſtructuram templi a Deo præſcriptam hortatur: cujus formam Schelomoni tradit.

1 'CONGREGAVIT itaque David omnes præfectos Jiſraëlis, præfectos tribubus, & præfectos diſtributionibus miniſtrantes regi, & Chiliarchos cēturionesque, atq; præfectos omnibus facultatibus & pecuariæ regis, filios quoque ſuos cum aulicis & robuſtiſſimis, denique quemque valentem robore, Jeruſchalaima.

2 'Et ſurgens David rex in pedes ſuos dixit: audite mei fratres mei & populi mi: ego, *cùm eſſet* [a] mihi in animo ædificare locum quietis pro arca fœderis Jehovæ, & pro ſcabello pedum Dei noſtri, comparaveram quibus ædificarem.

2. Schem. 7. 5

[a] Heb. cum corde meo.

3 Sed Deus dixit mihi, non es ædificaturus domum nomini meo: quia [b] ' vir bellis *occupatus* ſanguinem fundis.

[b] Heb. vir bellorum.

4 Elegit autem Jehova Deus Jiſraëlis me ex tota familia paterna mea, ut eſſem rex ſuper Jiſraëlem in ſeculum: nam Jehudam eligerat in anteceſſorem, & e familia Jehudæ familiam patris mei: inter filios verò patris mei, me voluit quem conſtitueret regem ſuper totum Jiſraëlem.

Gen. 49. 8.
1. Schē. 16. 2.

5 Similiter autem ex omnibus filiis meis (multos enim filios dedit mihi Jehova:) elegit Schelomonem filium meum, ut inſideret ſolio regni Jehovæ, ſuper Jiſraëlem.

6 Nam dixit mihi, Schelomo filius tuus ipſe ædificaturus eſt domum meam & atria mea: nam elegi ipſum mihi in filium: & ego futurus ſum ei in patrem:

7 Et ſtabiliturus ſum regnum ejus uſque in ſeculum: ſi firmus fuerit in exercendis præceptis meis, & judiciis meis, ſicut hoc tempore.

8 Nunc ergo ante oculos totius Jiſraëlis congregationis Jehovæ, & [c] audiente Deo noſtro, obſervate & exquirite omnia præcepta Jehovæ Dei veſtri: ut hæreditariò poſſideatis terram hanc optimam, & poſſidendam tradatis filiis veſtris poſt vos uſque in ſeculum.

[c] Heb. in auribus Dei noſtri.

9 Tu quoq; Schelomo fili mi, agnoſce Deum patris tui, & cole eum corde integro & animo ſtudioſo: quia omnia corda exquirit Jehova, & quodque figmentum cogitationum intelligit: ſi exquiſiveris eum, invenietur abs te: ſed ſi dereliqueris eum, rejiciet te in perpetuum.

10 Vide jam, quandoquidem Jehova elegit te ad ædificandum domum pro ſanctuario: confirmare & fac.

11 Tunc tradidit David Schelomoni filio ſuo ſtructuram porticus, & domiciliorum ejus, & gazophylaciorum ejus, cœnaculorumq; ejus, ac cubiculorum ejus interiorum, etiam loci operculi propitiatorii:

12 Deniq; ſtructuram omnium quæ *erant* penes eum *informata* ' per ſpiritum, de atriis domus Jehovæ, & de omnibus domibus circumquaq; pro theſauris domus Dei, & pro theſauris rerum ſacrarum.

13 Item pro diſtributionibus ſacerdotum & Levitarum, & pro omni opere ad miniſterium domus Jehovæ, ac pro omnibus inſtrumentis ad miniſterium domus Jehovę *pertinentibus*.

14 Aurum certo pondere ad aurea ad ſingula inſtrumenta [d] ' cujuſq; miniſterii: *argentum* ad omnia inſtrumenta argentea *certo* pondere, ad ſingula inſtrumenta cujuſque miniſterii.

[d] Heb. *miniſterii & miniſterii: ſic deinceps.*

15 Id eſt, pondus pro lychnuchis aureis, & lucernis eorum aureis, ex pondere [e] cujuſque lychnuchi & lucernam ejus: & pro lychnuchis argenti ex pondere lychnuchi & lucernarum ejus, ſecundum miniſterium cujuſque lychnuchi:

[e] Heb. *lychnuchi & lychnuchi: ſic deinceps.*

16 Et aurum pondere pro menſis diſpoſitionis in [f] quamque menſam: ſimiliter argentum pro menſis argenteis.

[f] Heb. *in menſam & menſam.*

17 Item pro fuſcinulis & crateribus, & ſcutellis aurum purum: & pro pelvibus aureis certo pondere [g] in quamq; pelvim: & pro pelvibus argenteis argentum *certo* pondere in quamque pelvim.

[g] Heb. *in pelvim & pelvim: ſic deinceps.*

18 Item pro altari ſuffitus aurum purgatiſſimum *certo* pondere: & ad ſtructuram ' ſed illis, *id eſt,* cerubinorum aurum, ut pandentes *alas* ' tegerent arcam fœderis Jehovæ.

19 Hęc omnia de ſcripto, *ſunt* a manu Jehovæ, *inquit, qui* inſtruxit me. omnia opera hujus ſtructuræ.

20 Itaque dixit David Schelomoni filio ſuo, confirmare eſtoq; fortis & fac: ne timeto neque conſternator: nam Jehova Deus, Deus meus tecum erit (non deſeret te neque derelinquet te) donec abſolveris totum opus ac miniſterium domus Jehovæ.

21 Ecce autem diſtributiones ſacerdotum & Levitarum ad unumquodque miniſterium domus Dei: & penes te ſunt ad omne opus omnes voluntarii *inſtructi* peritia ad omne miniſterium: denique principes & totus populus *parati* ad omnia verba tua.

ANNOTATIO.

1 Congregavit] *regreſſio ad hiſtoriam, quam cœperat narrare ſuprà a capite* 22. 2 Surgens] *a lecto, in quo præ ſenectute jacere ſolebat, honorem exhibens verbo Dei quod propoſitum us erat: ſic Gen.* 49.33. 3 Vir bellis] *vide* 2. *Schem.* 7.5. *in annotatione.* 12 Per ſpiritum] *id eſt, autore ſpiritu Sancto.* 14 Cujuſq; miniſterii] *tam in ſancto, ubi adhibebantur inſtrumenta aurea, quàm in atrio ubi argentea: quando etiam tres ſequentes verſus ſunt accipiendi.* 18 Sedilis] *ita vocat Cerubinos, quia illis deus inſidere dicitur. vide* 1. *Schem.* 4.4. Tegerent] 1. *Reg.* 6.23. *& ſeq.*

CAPUT XXIX.

David verbis & exemplo ordines Jiſraëlitarum provocat, ad liberaliter offerendum in ſtructuram templi: Deo gratias agit: populo & filio bene precatur: & gratiis Deo actis a populo, ſacrificiiſq; oblatis, rex novus & ſacerdos ſummus omnium conſenſu confirmantur.

1 PRAETERBA dixit David rex toti illi congregationi: Schelomonem filium meum ' unum elegit Deus ' puerum & tenellum: opus autem hoc magnum *eſt*: non enim homini iſtud palatium: ſed Jehovæ Deo *paratur*.

2 Atque omnibus *quidem* viribus meis præparavi pro domo Dei mei, aurum ad aurea & argentum ad argentea, & æs ad ærea, ferrum ad ferrea, & ligna ad lignea: lapides ſardonychas & [a] inſitivos, [b] lapides ad ornatũ, & ad opus phrygianum, denique quoſvis lapides pretioſos, & lapides marmoreos, [c] copioſè.

[a] Heb *implementorum.*
[b] Heb *lapides fuci ſive ornamenti, & operis phrygiani.*
[c] Heb. *in multitudinem: ſic deinceps.*

3 Et amplius, quandoquidem propendeo voluntate erga domum Dei mei, eſt mihi peculium, aurum, & argentum: trado pro domo Dei mei, ſuprà quàm omnia quæ præparavi in domum ſanctam:

4 ' Ter mille talenta auri ex auro 'Ophiris, & ' ſepties mille talenta argenti purgatiſſimi ad obducendum parietes ' domorum:

5 Aurum pro aureis, & argentum pro argenteis, & pro omni opificio manu artificum: quis ergo ſponte ſe offert, [d] ut conſecret miniſterium ſuum hodie Jehovæ?

[d] Heb. *ut impleat manum ſuam: ſic Exo.* 28.41.

6 Itaque ſponte ſe obtulerunt principes paternarum *familiarum* & principes tribuum Jiſraëlis, & Chiliarchi, centurioneſq;, & præfecti operi regis.

7 Dederuntq; ad opus domus Dei auri talenta ' quinquies mille, & ' drachmarum myriadem, & argenti talenta ' decies mille, ærisque octodecies mille talenta, & ferri centies mille talenta:

8 Denique lapidum quicquid inveniebatur penes unumquemq; dederunt in theſaurum domus Jehovæ: in manum ' Jechielis Gerſchonitæ.

9 Et lætabatur populus cum ſponte offerrent nam [e] animo integro offerebant Jehovæ: etiamque David rex lætabatur lętitia magna.

[e] Heb. *corde ſic deinceps.*

10 Quamobrem benedixit David Jehovæ ante oculos totius congregationis: & dixit David ' Benedictus es Jehova Deus Jiſraëlis patris noſtri a ſeculo uſque in ſeculum.

11 Tua *eſt*, ô Jehova, magnitudo & potentia & gloria & æternitas ac majeſtas: imò omnia in cœlo & in terra: tuum *eſt* Jehova regnum, ut qui te extollis ſupra omnia in caput.

12 Nam divitiæ & gloria a facie tua *ſunt*, & tu dominium habes in omnia, & in manu tua vis & potentia: in manu, inquam, tua magnificandi & confirmandi rem quamlibet.

13 Itaque nunc Deus noſter, celebramus te: & laudamus nomen tuum [f] glorioſum.

[f] Heb. *gloriæ tuæ.*

14 Etenim quis ſum ego, aut quis populus meus ut obtineamus vim ſponte offerendi hujuſmodi? nam ex te ſunt omnia, & a manu tua *acceptum* reddimus tibi.

15 Peregrini enim ſumus coram te, & inquilini, ſicut omnes majores noſtri: velut umbra *ſunt* dies noſtri ſuper terram quæ non [g] conſiſtit.

[g] Heb. *no eſt expectatio, vel con ſtentia.*

16 Jehova Deus noſter, tota hęc rerum multitudo quam paravimus ad ædificandum tibi domum pro nomine ſancto tuo: e manu tua *eſt*, & tua *ſunt* hęc omnia.

17 Sed novi, Deus mi, te eſſe ſcrutatorem cordis, & quæ recta ſunt velle: ego [h] recto corde meo ſponte obtuli omnia iſta: nunc quoque populum tuum qui præſentes ſunt hìc, vidi cum lætitia ſponte offerentem tibi.

[h] Heb. *in rectitudine cordis mei.*

18 ' Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Jiſraëlis majorum noſtrorum, ſerva hoc in ſeculum, nempe ' figmentum cogitationum cordis populi tui: & conſtitue animum eorum erga te.

19 Schelomoni quoque filio meo da animum integrum ad obſervandum pręcepta tua, teſtimonia tua & ſtatuta tua: tum facendo omnia illa, tum ædificando palatium iſtud ' quod præparavi.

20 Deinde edixit David toti congregationi, benedicite nunc Jehovæ Deo veſtro: ſic benedixerunt tota illa congregatio Jehovæ Deo majorum ſuorum, & inclinato vertice incurvaverunt ſe Jehovæ ac ' regi.

21 Ac ſacrificaverunt Jehovæ ſacrificia, obtuleruntque Jehovę holocauſta poſtridie diei illius, juvencos mille, arietes mille, agnos mille & libamina eorum: & ſacrificia copioſè pro toto Jiſraële.

22 Et comederunt ac biberunt coram Jehova die illo cum lætitia magna: regemque ' ſecundò inſtituerunt Schelomonem filium Davidis, quem unxerunt Jehovæ in anteceſſorem, & ' Tzadokum in ſacerdotem.

23 Inſidens autem Schelomo ſolio Jehovæ in regem pro Davide patre ſuo, proſperabatur: nam auſcultabant ei omnes Jiſraëlitæ.

24 Omneſq; principes & robuſti, ac etiam omnes filii regis Davidis: ' dederunt manum ſe fore ſubditos regi Schelomoni.

25 Magnificabat enim Jehova Schelomonem [k] ſummè ante oculos totius Jiſraëlis: indens ei majeſtatem regiam, qualis non fuerat in ullo rege ante ipſum, ſuper Jiſraëlem.

[k] Heb. *ſurſum.*

26 David autem filius Jiſchai cùm regnaſſet ſuper totum Jiſraëlem:

27 (Dies verò quibus regnavit ſuper Jiſraëlem fuerunt quadraginta annorum: Chebrone regnaverat ſeptem annis, deinde Jeruſchalaimis regnavit triginta tribus).

28 Mortuus eſt in canitie bona, ſatur dierum, divitiarum & glorię: & regnavit Schelomo filius

lius ejus pro eo.

29 Res autem Davidis regis [a]priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptę in verbis Schemuelis videntis, & in verbis Nathanis prophetæ, & [a] in verbis Gadis videntis:

30 Cum tota [l] regni ejus gubernatione & potentia ejus: ac temporibus quæ inciderunt ei & Jiſraëli, ac omnibus regnis *finitimarum* regionum.

[l] Heb. *cum toto regno: metonymia.*

ANNOTATIO.

1 Unum] *quaſi dicat, monarcham eum ita inſtituit, ut regnum per filios meos diviſum eſſe nolit: vide infrà ver.23.* Puerum] *id eſt, ætate non ita provectum, & multis fratribus natu minorem: nam alioquin jam tum uxorem duxerat, ut oſtendit ætas Rechabhhami, 2.Chron.12.13.* 4 Ter mille] *id eſt, decies octies centena millia coronatorum pro æſtimatione talenti communis: vide Exodi 25.39.* Ophiris] *vide 1.Reg. 9.28.* Septies mille talenta argenti] *id eſt, ſeptuagies octies centies mille quadraginta millia dalelorum.* Domorum] *id eſt, aurum quidem ad templum Dei, argentum verò ad ædificia templo adjuncta.* 7 Quinquies mille] *id eſt, tricies centena millia coronatorum.* Drachmarum myriadem] *id eſt, dextantem talenti: nam talentum duodecies mille drachmas continet, id eſt, quater mille octingentos coronatos.* Decies mille] *id eſt, nonagies decies ſexcenties mille daleros.* 8 Jechielis] *de quo ſuprà 26.21.* 10 Benedictus] *Exordium laudativum, ab amplitudine Dei & beneficiorum ejus: tenuitate offerentium, & ſtudioſo ipſorum animo.* 18 Jehova Deus Abrahami] *propoſito* [illegible] *apud Deum, pro populo primùm, deinde pro novo rege.* Figmentum] *id eſt, ſtudium quod in hac re declararunt, porrò ſerve in eis.* 19 Quod] *id eſt, cujus materiam: ſynecdoche.* 20 Regi] *Schelomoni.* 22 Secundò] *id eſt, regem in regno confirmarunt, quem priùs tumultuariè pater propter ſeditionem Adonijæ regem proclamari juſſerat, 1. Reg. 1. 33.* Tzadokum in ſacerdotem] *ſummum abrogato Ebjathare; propter conſpirationem cum Adonija factam 1. Reg.1.7.* 24 Dederunt manum] *id eſt, fidem porrecta manu: ſynecdoche.* 29 Res priores] *id eſt, ante peccatum cum Bath-ſchebahha commiſſum & poſt peccatum quo multas calamitates ſibi & toti regno accerſivit. vide 2.Chron.17.3.* In verbis] *id eſt, in duobus libris Schemuelis, quorum partes hi qui nominantur, conſcripſerunt.*

CHRONICORUM
Liber ſecundus.

Secundo libro Chronicorum percurrit Hhezra progreſſum & finem regni Jehudæ, uſque ad annum reditus a captivitate Babylonica. Eſtq́; hiſtoria annorum quadringentorum ſeptuaginta duorum: ultimus verò annus cum hiſtoria Hhezrę communis eſt.

A Schelomone ad deportationem Jeconjæ anni	401.
Anni captivitatis	70.
Cyri regis Perſidis.	1.

CAPUT I.

Schelomo rex Deum Gibhhone colit: ubi divinitus ſapientia donatur, & divitiis ac honoribus inſtruitur.

1 Cùm autem ſe confirmaſſet Schelomo filius Davidis in regno ſuo: & Jehova Deus ejus adſiſtens ei magnificaret eum [a] ſummè:

[a] Heb. *ſurſum, ut ſuprà 1.Chro.22.8.*

2 Indixit Schelomo toti Jiſraëli & chiliarchis, & centurionibus judicibuſque, & unicuique duci in toto Jiſraële, primoribus paternarum familiarum:

3 Abieruntq́; Schelomo & tota illa congregatio cum eo in excelſum quod *erat* Gibhhone: quia ibi erat tentorium conventus Dei, quod fecerat Moſche ſervus Jehovę in deſerto.

4 (Sed arcam Dei deduxerat David ex urbe Jehharimorum, in *locum* quem paraverat ei David: cùm tetendiſſet ei tentorium Jeruſchalaimis)

2.Schem.6.

5 Altare quoque æreum quod fecerat Betzaleel filius Uri filii Churis ibi *erat* coram tabernaculo Jehovæ: ubi requiſivit eum Schelomo & ipſa congregatio.

6 Obtulitque ibi Schelomo in altari æreo coram Jehova, quod aderat tentorio conventus: obtulit, inquam, in eo holocauſta mille.

1.Reg.3.4.

7 Eadem nocte apparuit Deus Schelomoni, dixitq́; ei: pete: quid daturus ſum tibi?

8 Dixit autem Schelomo Deo, tu exercuiſti erga Davidem patrem meum benignitatem magnam: quòd feceris ut regnem loco ejus.

9 Nunc Jehova Deus, ſtatum erit verbum tuum, *habitum* cum Davide patre meo: cùm tu feceris ut regnem ſuper populum multum, ut pulvis terræ.

10 Nunc, inquam, ſapientiam & notitiam da mihi: qua [a]procedam ante populum hunc & redeam: [a]quis enim poſſet judicare populum tuum hunc maximum?

11 Tum dixit Deus Schelomoni, eò quòd fuit hoc in [b] animo tibi, & non petiiſti divitias, opes, aut honorem, aut [c] vitam oſorum tuorum, etiamque dies multos non petiiſti: ſed petiiſti tibi ſapientiam & notitiam qua judices populum meum, cui regem te præfeci:

[b] Heb. *cum corde tuo.*

[c] Heb. *animā*

12 Sapientia illa & notitia datur tibi: divitias inſuper ac opes, honoremq́; daturus ſum tibi: cujuſmodi non fuit regibus qui fuerunt ante te, & cujuſmodi poſt te non erit.

13 Cùm itaque rediret Schelomo Jeruſchalaima, a *profectione* ad excelſum quod *erat* Gibhhone, a conſpectu tentorii conventus: [a] ſic regnabat ſuper Jiſraëlem.

14 [a]Cor-

1.Reg.10.26 14 ″ Congregavit etiam Schelomo currus & equites : erantque ei mille quadringenti currus, & duodecies mille equites : quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruſchalaimis.

15 Et reddidit rex, Jeruſchalaimis argentum & aurum ut lapides : cedros autem reddidit ut ſycomoros, quæ in depreſſo loco *creſcunt*, multitudine.

16 Et vectigal equorum ex Ægypto quod erat Schelomoni : id eſt, neti, mercatores regis netum accipiebant pro pretio.

17 Nam ″ deducebant & exportabant ex Ægypto curruũ ſex centenis *ſiclis* argenti, equum verò centenis quinquagenis : & ita pro omnibus regibus Chittæorum & regibus Syriæ in manu ſua educebant.

ANNOTATIO.

10 Procedam ante &c.] *vide Num.*27.17. 13 Sic] *id eſt, ea ſapientia & notitia quam promiſerat Deus : de qua copioſiùs* 1.*Reg.*3. 14 Congregavit etiam] *confirmatio alterius partis promiſſionum Dei de opibus, honore, &c. ſuprà* 12.*ver.* 17 Deducebant] *mercatores exteri.*

CAPUT II.

Schelomo templum ædificaturus, de operis & materia proſpicit, & cum rege Tyri de mercede contrahit.

[a] Heb. *diceret, ut* 1. Reg. 5.5.
[b] Heb. *regno ſuo: ſic infrà ver.*12.

1 Cùm autem [a] cogitaret Schelomo ædificare domum nomini Jehovæ: & domum [b] regiam ſuam:

1.*Reg.* 5.13. *&c.*

2 Numeravit Schelomo ſeptuagies mille viros bajulos, & octuagies mille viros putatores ″ in illo monte : & qui præeſſent illis ter mille ſexcentos.

3 Cùm miſiſſet Schelomo ad Churamum regem Tyri, dicendo : quemadmodum feciſti cum Davide patre meo, cui miſiſti cedros ad ædificandum ſibi domum in qua habitaret.

4 Ecce ego ædificaturus ſum domum nomini Jehovæ Dei mei : ad ſanctificandum eum, ad adolendum coram eo ſuffitum aromatum, ad diſpoſitionem *panum* jugem, holocauſtaq; in matutinum quodq; & veſpertinum tempus, in quæque ſabbatha & novilunia, & in ſtata tempora Jehovæ Dei noſtri: in ſeculum hoc incumbit Jiſraëli.

5 Domus autem illa quam ædificaturus ſum, magna erit : nam major *eſt* Deus noſter omnibus diis.

6 Sed quis obtineat vim ædifidandi ei domum : cùm cœli ipſi & cœli cœlorum non capiant eum? & quis *ſum* ego ut ædificem ei domum : niſi ut adoleatur coram eo ?

7 ″Ita nunc mitte mihi virum peritum operandi: ex auro & ex argento, & ex ære, & ex ferro, & ex purpurio, & ex coccineo, & ex hyacinthino, & ſcientem ſculpere ſculpturas : cum peritis qui penes me *ſunt* in Jehuda & Jeruſchalaimis : quos comparavit David pater meus.

8 Mitte etiam mihi ligna cedrina, abiegna, & ″ thyina e Libano : novi enim ſervos tuos ſcientes eſſe cædendi arbores Libani : ecce autem ſervi mei erunt cum ſervis tuis :

9 Idque ad comparandum mihi ligna cedrina [c] quàm-plurima : nam domus illa quam ædificaturus ſum, magna *futura eſt*, & quidem mirificè.

[c] Heb. *in multitudinẽ.*

10 Viciſſem ecce, putatoribus illis, cæſoribus arborum do tritici [d] excuſſi ſervis tuis coros vicies mille, & hordei coros vicies mille : & vini bathos vicies mille, ac olei bathos vicies mille.

[d] Heb. pe
cuſſionum tritici.

11 Dixit verò Churam rex Tyri ſcripto, quod miſit ad Schelomonem: præ amore Jehovæ erga populum ſuum, conſtituit te ſuper eos regem.

12 Deinde dicebat Churam, benedictus Jehova Deus Jiſraëlis, qui fecit cœlum & terram : quòd dedit Davidi regi filium ſapientem, ſcientem, [e] prudentem & intelligentem, qui ædificaturus eſt Domum Jehovæ, & domum regiam ſuam.

[e] Heb. ſci
tem pruden-
tia & intel-
ligentia: ſic
*ver.*13.

13 Nunc itaque mitto virum peritum, ſcientem & intelligentem *qui erat* Churamo patri meo:

1.*Reg.*7.13.

14 Filium mulieris [f] e poſteris Danis, ″& patrem ejus virum Tyrium, ſcientem operari ex auro & ex argento, ex ære, ex ferro, ex lapidibus, & ex lignis, ex purpureo, ex hyacinthino, & ex byſſino, & ex coccineo : & ſculpere quamlibet ſculpturam, & excogitare [g] quodvis induſtriè inventum: quicquid proponetur ei cum peritis tuis, & peritis domini mei Davidis patris tui.

[f] Heb. e fi
abus Dan.

[g] Heb. omni
excogitatio-
nem: ut Exo-
di 31.4.

15 Viciſſim nunc triticum illud & hordeum, oleum & vinum quod dixit dominus meus, mittat ſervis ſuis.

16 Nos verò cædemus arbores ex Libano ad omnem neceſſitatem tuam, quas devehemus tibi ratibus per mare, [h] Japhuntem: unde tu deportabis eas Jeruſchalaima.

[h] *quæ Joppe Jehoſch.*19.46.

17 Numeravit itaque Schelomo omnes homines peregrinos qui *erãt* in terra Jiſraëlis, poſt numerationem qua numeraverat eos David pater ipſius : inventiq; ſunt centies quinquagies ter mille ſexcenti.

18 E quibus effecit ſeptuagies mille bajulos, & octuagies mille putatores in monte illo: ter verò mille ſexcentos ut præeſſent [i] adigendo huic populo.

[i] Heb. *ad fa-*
ciendum ut
transiret hoc
populo.

ANNOTATIO.

2 In illo monte] *id eſt, Libano, ut exprimitur ver.*8. κατ' ἐξοχὴν. 7 Ita nunc] *apodoſis primi illius membri quod cœptum fuerat ver.*3. *quemadmodum feciſti &c. eſt enim interjectum hyperbaton.* 8 Thyina] *vide* 1.*Reg.*10.11. 14 Patrem ejus] *qui ſimiliter Churam nomine vocabatur infrà* 4.16.

CAPUT III.

Locus, tempus, partes ædificati templi, cum earum materia & forma deſcribuntur.

1.*Reg.*6.
2.*Schem.* 24.
& 1.*Chro.* 21

1 DEINDE incepit Schelomo ædificare domum Jehovæ Jeruſchalaimis ″in monte Morijæ, ubi apparuerat *Jehova* Davidi patri ipſius : in loco quem paraverat David in area Ornanis Jebuſei.

2 Incepit autem ædificare menſe ſecundo, *die* ſecundo, anno quarto regni ſui.

3 Atque ″harum *dimenſionum erat* [a] fundatio Sche-

[a] Heb. *funda-*
rit: infinitivus
pro nomine.

Schelomonis in ædificanda domo Dei : longitudo cubitorum' ex menſura primaria cubitorum ſexaginta, & latitudo cubitorum viginti.

4 Porticus autem quæ *erat* ante longitudinem, ſecundum [b] frontem latitudinis ipſius domus, cubitorum viginti, altitudo verò centum viginti : quam obduxit intrinſecus auro puro.

Heb. fati-

5 'Domum quoque magnam obtexit lignis 'abiegnis, deinde obtexit eam auro præſtante, 'ubi fecerat ut eminerent in ea palmę & catenæ.

6 Et obduxit 'ipſam domum lapidibus pretioſis ad ornatum : aurum autem ipſum *erat* 'aurum parvajimorum.

7 Obtexit verò domus trabes, poſtes, & parietes ejus & valvas ejus auro : cùm inſculpſiſſet Cerubinos parietibus.

8 Fecit etiam domum ſancti ſanctorum, longitudine ſecundum latitudinem domus cubitorũ viginti, & latitudine cubitorum viginti : quam obtexit auro præſtante ad 'talentorum ſexcentorum *pondus*.

9 Pondus verò in clavos ſiclorum quinquaginta auri: denique 'cœnacula obtexit auro.

10 Fecit quoque in domo ſancti ſanctorũ Cerubinos duos opere [c]'exemptili : quos obduxerunt auro.

[c] Heb. exemptionem.

11 Quorum Cerubinorum alæ longitudine ſua in cubitos viginti *protendebantur* : ala una cujuſque in cubitos quinos pertingens parietem domus, ala ſimiliter altera cubitorum quinq; pertingens alam Cerubini alterius.

12 Sic ala Cerubini una cubitorum quinque pertingebat parietem domus : & ala ejus altera cubitorum quinque hærebat alæ cerubini alterius.

13 Alæ Cerubinorum iſtorum expandebant ſe in cubitos viginti : ipſi autem ſtabant pedibus ſuis, facie ſua introrſum *verſa*.

14 Fecit quoque velum hyacinthinum & purpureum, & coccineum & byſſinum : in quo expreſſit Cerubinos.

15 Item fecit ante domum ipſam columnas duas cubitorum 'tricenûm quinûm longitudine: & coronamentum quod *erat* in ſummitate cujuſque, cubitorum, quinûm.

1.Reg.7.15.

16 Ut fecerat 'catenas in adito, 'ita poſuit in ſummitate columnarum : fecitque malogranata 'centena, quæ interpoſuit catenis illis.

17 Deinde erexit columnas ante templum, unam a dextera, & alteram a ſiniſtra ejus : vocavitq; nomen dexteræ Jacin, & nomen ſiniſtræ Bohhaz.

ANNOTATIO.

1 In monte Morijæ] *de quo Gen. 22.2.* 3 Harum dimenſionum] *quæ hoc & ſequente verſu explicantur.* Ex menſura primaria]. *vide 1.Reg.6.2.* 5 Domum magnum] *id eſt, templum anterius, quod ſanctum dicebatur, 1.Reg.6.17.* Abiegnis] *ſolum videlicet, ut conſtat ex 1.Reg.6.15. & deſcriptione parietum infrà ver. 7.* Ubi fecerat] *id eſt, in prominentia palmarum & catenarum.* 6 ipſam domum] *id eſt, reliquam partem ſoli, quæ vacua erat, implevit opere muſivo atque emblemate ex diverſis lapillorum generibus.* Aurum parvajimorum] *id eſt, ex Chavila, ubi præſtantiſſimum aurum fuiſſe teſtatur Moſche, Gen. 2.11. eſt enim in ea ſive Caracenorum regno Parbacia oppidum corrupto nomine dictum pro Parvajimis Plinio natur. hiſto. lib. 6. cap. 28: quod aurum David, ex devictis regibus regioni illi finitimis conſecutus, ad hos uſus aſſervarat 1.Reg.6.20.* 8 Talentorum ſexcentorum] *id eſt, tricies ſexcenties mille coronatorum.* 9 Cœnacula] *id eſt, domicilia quæ porticui incumbebant, de quibus 1.Chr.28.11. & 12.* 10 Exemptili] *id eſt, ex multis partibus, quæ divelli inter ſe poterant: quod neceſſarium fuit propter eorum magnitudinem & gravitatem.* 15 Tricenûm quinûm &c.] *vide annotat. 1.Reg.7.15.* 16 Catenas] *id eſt, funes aureos, de quibus 1.Reg.6.21.* Ita poſuit] *faſcias opere catenato, 1.Reg.7.17.* Centena] *in quolibet ordine.*

CAPUT. IIII.

Ornamenta templi inteſtina, altare, lacus, labra, lychnuchi, & menſa: item atria & minutiora inſtrumenta deſcribuntur.

1 FECIT præterea altare æreum, viginti cubitorum longitudine, & viginti cubitorum latitudine : decem autem cubitorum altitudine.

2 Item fecit lacum fuſum : decem cubitorum [a]'a labii parte una ad alteram, rotundum circumquaque, & quinque cubitorum altitudine, quem filum triginta cubitorum cingebat circumquaque.

1.Reg.7.23. [a] Heb. a labio ejus ad labium ejus.

3 ('Similitudo autem boum ſub eo undequaque circunſtantium eum in decem cubitos, cingentium lacum ipſum circumquaque *erat* : qui boves *pertingebant* duos ordines *colocynthidum* fuſarum in fuſura ejus)

4 Stantem ſuper duodecim boves, tres reſpicientes ad aquilonem, & tres reſpicientes ad occaſum, & tres reſpicientes ad meridiem, & tres reſpicientes ad orientem : ita lacus eis impoſitus erat ſupernè : quorum omnium poſteriora intus *latebant*.

5 Craſſitudo verò ejus palmaris *erat*, & labium ejus ſimile operi labii calicis, *aut* floris lilii : quod capax erat bathorum, ter mille continebat.

6 Item fecit labra decem : quorum diſpoſuit quinq; a dextera, & quinque a ſiniſtra ad lavandum ex eis, opus holocauſti abluebant ex eis : ſed lacus *erat* ſacerdotibus ad lavandum ſe ex eo.

1.Reg.7.38.

7 Item fecit lychnuchos aureos decē [b]' eadem ratione inter ſe : poſuitque in templo quinque a dextera & quinque a ſiniſtra.

Ibid. 49. ver. [b] Heb. *ſecundum rationē eorum.*

8 Item fecit menſas decem quas collocavit in templo, quinque a dextera & quinque a ſiniſtra : fecitque crateras aureos centum.

9 Item fecit ' atrium ſacerdotum & atrium 'maximum : & valvas atrio cuique, quorum valvas obduxit ære.

10 Lacum verò poſuit verſus latus dexterum ad orientem e regione meridiei.

1.Reg.7.39.

11 Item fecit Churam ollas, & hamas, & crateras : ita abſolvit Churam facere opus iſtud, quod faciebat regi Schelomoni pro domo Dei:

12 Columnas duas, & 'orbes cum coronis in ſummitate columnarum duos : & encarpos duos ad tegendum duos orbes coronarios qui

erant in ſummitate columnarum:

13 Et malogranata quadraginta ad duos encarpos : binis ordinibus malogranata in encarpo unoquoque : ad regendum duos orbes coronarios qui *erant* in ſuperficie columnarum.

14 Baſes quoque fecit,& labra fecit impoſita baſibus:

15 Lacum unum:& duodecim boves ſub eo.

16 Item ollas,& hamas,& fuſcinas, ac omnia inſtrumenta illorum fecit *cum* [a] Churamo patre ſuo,regi Schelomoni pro domo Jehovæ: ex ære terſo.

17 In planitie Jardenis fudit ea rex in [e] terra argilloſa: inter Succothas & inter Tzeredanum *agrum*.

[e] Heb. *in denſitatibus terræ*

18 Itaq; fecit Schelomo omnia iſta inſtrumenta [d] numeroſa valde:non enim perveſtigatum eſt pondus æris eorum.

19 Fecit enim Schelomo omnia inſtrumenta illa quæ erant Domus Dei: & altare aureum & menſas,quibus imponebatur panis faciei:

20 Et lychnuchos cum lucernis eorum, ut arderent pro ritu ſuo ante adytum, ex auro aſſervato:

21 Flores etiam & lucernas & forcipes ex auro: quod erat [e] perfectiſſimum aurum:

22 Inſtrumentaq; muſica, & crateras, & acerras,& trullas *ex* auro aſſervato: & portæ domus valvas interiores ſancti ſanctorum,valvasq; domus,*valvas* templi [f] ex auro.

[d] Heb. in m titudine v de.

[e] Heb. pe ctionum rum.

ANNOTATIO.

3 Similitudo autem boum] *i. boves ærei formâ ſuâ: hypallage.* 7 Eadem ratione] *i. ad exemplum ejus quem paraverat Moſche in deſerto.* 9 Atrium ſacerdotum] *i. quod ſacerdotibus erat proprium, templo conjunctum,ubi erant eorum cellæ ab utraq; templi parte:1.Reg.6.5. de quo 1.Reg.6.36.* Maximum] *id eſt, maxime capacitatis in ambitu templi & atrii ſacerdotum,pro populo.* 12 Orbes] *id eſt, imas coronarum partes annulis ſimiles.* 16 Churamo patre] *vide ſuprà 2.14.* 22 Ex auro] *i. deauratas.*

CAPUT V.

Schelomo convocatis ſacerdotibus & primoribus populi arcam Tzijone in adytum: tabernaculum & vaſa ſacra Gibhhone deportat in theſaurum domus Dei,ubi Deus ſignum aſpectabile ſuæ præſentiæ edit.

1.*Reg.* 7.51.

1 PERFECTO autem toto opere quod fecit Schelomo pro domo Jehovæ : inferens Schelomo res conſecratas a Davide [a] patre ſuo, & argentum,& aurum, & omnia inſtrumenta poſuit in theſauris domus Dei.

1.*Reg.* 8.1.

2 Tunc congregari juſſit Schelomo ſeniores Jiſraëlis,& omnes primarios tribuum, principes paternarum *familiarum* cum Jiſraëlitis Jeruſchalaimæ: ut deducerent arcam fœderis Jehovæ,e civitate Davidis, ea *eſt* Tzijon.

3 Congregatis itaq; ad regem omnibus Jiſraëlitis in ipſo feſto: hoc *feſtum eſt* menſis ſeptimi:

4 Et convenientibus omnibus ſenioribus Jiſraëlis : deportarunt [b] Levitæ arcam:

5 Et deduxerunt arcam & tentorium conventus,omniaq; vaſa ſacra quæ *erant* in tentorio: deduxerunt *inquam* ea ſacerdotes & Levitæ,

9 Rex autem Schelomo, & totus cœtus Jiſraëlitarũ qui convenerant ad eum præeuntes arcæ: ſacrificabant pecudes & boves,quæ nec numerabantur nec ſupputabantur præ multitudine.

7 Intulerunt autem ſacerdotes arcam fœderis Jehovę in locum ipſius, in adytum domus, in ſanctum ſanctorum:ſub alas Cerubinorum.

8 Erant enim Cerubini pandentes alas ſuper locum arcę: & obtegebant Cerubini arcam & vectes ejus supernè.

9 Deinde protenderunt vectes ejus,ita ut conſpicerentur ſummitates vectium ex arca *productorum* verſus partem anteriorem ipſius adyti: non autem conſpiciebantur foris: quod fuit ibi uſque in [b] diem iſtum.

10 Nihil *erat* in ea arca,præter duas illas tabulas quas collocaverat Moſche in Chorebo: quando pepegit Jehova *fœdus* cum filiis Jiſraëlis,egredientibus ipſis ex Ægypto.

11 Fuit autem cùm exirent ſacerdotes [c] e ſancto ipſo: ([d] nam omnes ſacerdotes qui aderant ſanctificaverant ſe,non fuerant obſervandæ diſtributiones:

12 Similiter Levitæ muſici omnes ex Aſapho, ex Hemane,ex Jeduthune,tam filii eorum quàm cognati eorum,induti byſſo, cum cymbalis, & cum nabliis ac citharis adſtabant ad orientem altari:& cum illis ſacerdotes ad centum viginti, clangentes tubis:

13 Erat enim [a] pariter clangentium tubis & muſicorum, [b] edere concentum unum ad laudandum & celebrandum Jehovam:) & cùm efferrent concentum tubis & cymbalis ac inſtrumentis muſicis, cumque laudarent Jehovam [c] quia bonus *eſt*, quia in ſeculum benignitas ejus : ut domum illam, domum Jehovę impleret nubes:

14 Adeò ut non poſſent ſacerdotes conſiſtere ad miniſtrandum propter illam nubem : cùm impleviſſet gloria Jehovę domum Dei.

[b] Heb. dictum ma: ca chreſi.

[c] Heb in nicula

[a] Heb. ſic unum.

[b] Heb. audi facere ſo

ANNOTATIO.

4 Levitæ] *i. ſacerdotes Levitici generis: vide Num.4.15.* 9 Diem iſtum] *departationis, de qua in fine 2.Reg.vide 1.Chron.4.41.* 11 E ſancto] *ex adyto & templo.* Nam] *ætiologia eſt, cur eo die ſacerdotes in templum & adytum liberè & ſine offenſa ingreſſi ſint, non ſervatis diſtributionibus : de quibus 1.Chron.23. & ſequentibus.* 13 Quia bonus] *i. Pſalmum.136.*

CAPUT VI.

Schelomo cum populo Deo benedicit,& preces concipit.

1.*Reg.*8.12.

[a] Heb. *ad reſidentiam tuam.*

1 TUM dixit Schelomo: Jehova dixit ſe habitare in caligine.

2 Utique ego ædificavi domum habitaculi tibi : & ſtationem [a] in qua reſideas in ſecula.

3 Poſteà rex converſa facie ſua benedixit cum tota congregatione Jiſraëlis: tota congregatione Jiſraëlis ſtante.

4 Ac dixit, benedictus Jehova Deus Jiſraëlis, qui allocutus eſt ori ſuo Davidem patrem meũ: prout manibus ſuis implevit, dicendo:

5 Ex quo die eduxi populum meum e terra Ægypti: non elegeram civitatem ex ullis tribubus Jiſraëlis, ad ædificandum domum ubi eſſet nomen meum: neque elegeram virum qui præfuturus eſſet anteceſſor populo meo Jiſraëli.

6 Sed elegi Jeruſchalaima ut ſit nomen meum illic: & elegi Davidem ut præſit populo meo Jiſraëli.

7 Quam ob rem cùm eſſet in animo Davidis patris mei: ędificare domum nomini Jehovæ Dei Jiſraëlis:

8 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum: eò quòd fuit tibi in animo ædificare domũ nomini meo: benèfeciſti quòd fuiſti eo animo.

9 Veruntamen tu non es ædificaturus iſtam domum: ſed filius tuus qui egreſſurus eſt e lumbis tuis, is ædificabit domum iſtam nomini meo.

10 Itaq; præſtitit Jehova verbum ſuum quod locutus fuerat: ſurrexi enim loco Davidis patris mei, & inſidens ſolio Jiſraëlis, quemadmodum locutus eſt Jehova, ædificavi hanc domum nomini Jehovæ Dei Jiſraëlis.

11 Ubi diſpoſui arcam in qua *eſt* fœdus Jehovæ: quod pepigit cum filiis Jiſraëlis.

12 Deinde ſubſtitit *Schelomo* ante altare Jehovæ coram tota congregatione Jiſraëlis: & expandit manus ſuas.

13 (Nam fecerat Schelomo [b] ſuggeſtum æreum, poſueratque ipſum in medio [c] atrii: quinque cubitorum longitudine & quinq; cubitorum latitudine, triumq; cubitorum altitudine:) ſubſtitit inquam in eo, & [c] flexus in genua ſua coram tota congregatione Jiſraëlis expandit manus ſuas verſus cœlum:

14 Ac dixit Jehova Deus Jiſraëlis, nullus *eſt* ſimilis tibi Deus in cœlo aut in terra; ſervans fœdus & benignitatem illam ſervis tuis, qui ambulant coram te ex toto animo ſuo:

15 Qui ſervaſti ſervo tuo Davidi patri meo, id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fueras ore tuo: ita manu tua impleviſti, ſicut *eſt* hodie.

16 Nunc ergo Jehova Deus Jiſraëlis, ſerva ſervo tuo Davidi patri meo id quod elocutus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a conſpectu meo ſedens in ſolio Jiſraëlis: ſi tamen obſervabunt filii tui viam ſuam, ambulando in lege mea, quemadmodum ambulaſti coram me.

17 Nunc etiam Jehova Deus Jiſraëlis, confirmetur verbum tuum, quod elocutus es ſervo tuo Davidi.

18 (Quamvis an revera habitaret Deus cum homine in terra? ecce cœli, & cœli cœlorum ipſi non capiunt te, quanto minus domus hęc quam ædificavi?)

19 Ut reſpicias ad orationem ſervi tui & ad deprecationem ejus, Jehova Deus mi: auſcultando clamori & orationi qua ſervus tuus orat coram te.

20 Ut ſint oculi tui aperti erga domum hanc interdiu & noctu, erga locum hunc, ubi *te* dixiſti poſiturum nomen tuum: auſcultando orationi qua orabit ſervus tuus verſus locum hunc.

21 Auſcultato igitur deprecationibus ſervi tui, & populi tui Jiſraëlis, quibus orabunt verſus locum hunc: tu inquam auſcultato e loco habitationis tuæ e cœlis, & auſcultans condonato.

22 Cùm peccaverit ullus in proximum ſuum, qui detulerit ei juramentum execrationis, execratione adjurando eum: (nam veniet execratio ante altare tuum in domum hanc.)

23 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judicato ſervos tuos: rependendo improbo, reddendo viam ejus in caput ejus: & juſtificando juſtum, reddendo ei ſecundum juſtitiam ejus.

24 Item cùm plaga affectus fuerit populus tuus Jiſraël coram hoſte, eò quòd peccaverint in te: ſi converſi celebrabunt nomen tuum, orabuntque & deprecabuntur contra te verſus domum hanc:

25 Tum tu exaudiens e cœlis, condonato peccatum populi tui Jiſraëlis: & reducito eos in terram hanc quam tradidiſti eis, ut majoribus eorum.

26 Cum clauſum fuerit cœlum, ita ut non ſit pluvia, eò quòd peccaverint in te: ſi orantes verſus locum hunc celebrabunt nomen tuum, *&* a peccato ſuo revertentur, quia teſtatus fueris cõtra eos:

27 Tunc tu exaudiens e cœlis condonato peccatum ſervorum tuorum, & populi tui Jiſraëlis: cùm docueris eos viam optimam per quam ambulent: & dato pluviam ſuper terram tuam, quam dediſti populo tuo in poſſeſſionem.

28 Fames cùm erit in hac terra: peſtis cùm erit, uredo aut rubigo: locuſta aut bruchus cùm erit: cùm auget eum inimicorum ejus *quiſque* in terra ditionis ejus, quæcunq; plaga aut quæcunq; ægritudo:

29 Omnem orationem, omnem deprecationem quæ erit a quocunq; homine, aut a toto populo tuo Jiſraële: cùm agnoſcentes quiſque plagam ſuam & dolorem ſuum expandet manus ſuas verſus domum hanc:

30 Tunc tu exaudiens e cœlis, ſtatione habitationis tuę condonato: & dato unicuiq; ſecundum vias ejus, quòd agnoſces apud animũ ejus (tu enim ſolus noſti animum filiorum hominis.)

31 Ut revereantur te ambulando in viis tuis, omnibus diebus quibus victuri ſunt in ſuperficie hujus terræ: quam dediſti majoribus noſtris.

32 Quin etiam extraneo ipſi, qui non e populo tuo Jiſraële fuerit: ſed venerit e terra longinqua propter nomen tuũ magnũ, manúmq; tuam robuſtam, & brachium tuum extentum: cum advenientes orabunt verſus domum hanc:

33 Etiam tu auſcultato e cœlis, & ſtatione habitationis tuæ, & facito omnino prout clamaverit ad te extraneus ipſe: ut experiantur omnes populi terræ nomen tuum: tum ad reverendum te, ſicut populus tuus Jiſraël: tum ad cognoſcendum nomen tuum invocari ſuper domum hanc quam ædificavi.

34 Cum procedet populus tuus in bellum cõtra inimicos ſuos, viâ qua mittes eos: ſi orabunt viâ civitatis hujus quam elegiſti & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:

35 Tunc exaudito e cœlis orationem eorum, & deprecationem eorum: ut peragas cauſam eorum.

36 Cum peccaverint in te, (nam nemo *eſt* qui non peccet), & iratus contra eos expoſueris eos inimico: ita ut captivos abduxerint eos illi a quibus captivi ſunt, in terram longinquam aut propinquam:

37 Si reducent in animum ſuum in ea terra ubi detinebuntur captivi: ut converſi deprecen-

[b] Heb. labrũ dictũ a forma: catachreſis.

[c] Heb ingeniculans.

tur te in terra captivitatis suę,'dicendo: peccavimus, perversè egimus, & improbi fuimus:
38 Et revertentur ad te ex toto corde suo, & ex toto animo suo in terra captivitatis suæ, ubi captivos detinebunt eos: & orabunt viâ terræ suæ quam dedisti majoribus ipsorum, hujusque civitatis quam elegisti,& hujus domus quam ædificavi nomini tuo:
39 Tum exaudito e cœlis,e statione habitationis tuæ, orationem eorum & deprecationes eorum: ut peragas causam eorum:& condonato populo tuo quæ peccaverint contra te.
40 Nunc Deus mi, sint quæso oculi tui aperti & aures tuæ intentæ:ad[d] orationem,*qua orabitur versus* locum hunc.
41 Nunc,inquam,surge Jehova Deus ad ' requiem tuam, tu & arca'roboris tui: sacerdotes tui, Jehova Deus, 'induantur salute, & 'quos benignè accipis lætentur dè eodem bono.
42 Jehova Deus, ne avertas faciem 'uncti tui: recordare 'benignitatum *erga* Davidem servum tuum.

d Heb.
jus: sic infra 8.5.
Psal.132.

ANNOTATIO.

13 Atrii] *publici de quo supra 4.9.* 41 Reqùiem tuam] *id est, locum hunc in quo statuisti quiescere, & non amplius itare cum tentorio & tabernaculo: vide 2.Schem.7.6.* Roboris tui] *vide 1.Chron.16.11.* Induantur salute] *id est, cirumvallentur & circummuniantur salutaribus tuis beneficiis, ut vestimento corpus: sic Jeschahhjæ 62.1.* Quos benignè] *id est, electi & sancti.* 42 Uncti tui] *id est, meam in Christo,unctorum tuorum capite.* Benignitatum] *id est,promissionum factarum & inceptorum beneficiorum erga domum ejus.*

CAPUT VII.

Schelomo sacrificans,domum Dei consecrat:& festo tabernaculorum celebrato populum dimittit.

1.Reg 8.54. 1 Cumque absolvisset Schelomo orare: illico ignis descendens e cœlis absumpsit holocaustum & sacrificia:' gloria Jehovæ implente domum illam:
2 Adeò ut non possent sacerdotes ingredi domum Jehovę: cùm implevisset gloria Jehovæ domum Jehovæ.
3 Omnes autem Jisraëlitæ videntes cùm descenderet ignis ille,& gloria Jehovę in domum: inflexerunt se facie in terram, versus pavimentum,& incurvaverunt se celebrando Jehovam, quoniam bonus *est*,quoniam in seculum benignitas ejus.
1.Reg.8.62. 4 Rex verò & totus populus sacrificarunt sacrificia coram Jehova.
5 Sacrificavit enim rex Schelomo sacrificium boum vicies bis mille, & pecudum centies vicies mille: cùm dedicarent domum Dei rex & totus populus.
6 (Interea sacerdotes in observationibus suis consistebant,& Levitæ cum instrumentis musicis Jehovæ,quæ fecerat David rex,celebrando Jehovam,quoniam in seculum benignitas ejus, per ' hymnum Davidis *traditum* in manum ipsosorum: sacerdotes verò 'alii clangebant tubis e regione eorum,omnibus Jisraëlitis adstantibus.)
7 Consecravit enim Schelomo internam partem atrii,quę *erat* ante domum Jehovæ,eò quòd parasset ibi holocausta & adipes eucharisticorũ: nam altare æreum quod fecerat Schelomo non poterat capere holocausta illa,muneraq; & adipes illorum.
8 Celebravit etiam Schelomo festum illud tempore illo septem diebus,& totus Jisraël cum eo,congregatio magna valde: inde ab ingressu Chamathæ usque ad torrentem Ægypti.
9 Celebraruntque die octavo interdictum: cùm dedicationem altaris celebrassent septem diebus,& festum illud septem diebus.
10 Die autem vigesimo tertio mensis septimi, dimisit populum in tentoria ipsorum: lætos & hilares animo de illo bono, quo affecerat Jehova Davidem,Schelomonemque,ac Jisraëlem populum suum.

ANNOTATIO.

1 Gloria Jehovæ] *id est,nube: vide suprà 5.13.& 14.* 6 Hymnum Davidis] *id est, Psalmum 136.* Alii] *centum viginti,de quibus suprà 5.12.*

CAPUT VIII.

Argumentum hujus capitis idem est cum 1.Reg.9.

1.Reg.9. 1 'Cùm autem absolvisset Schelomo domum Jehovę & domum regiam: & quicquid venerat in animum Schelomoni facere in domo Jehovæ & in domo sua, *in eo* prosperatus esset.
2 (Apparuerat enim Jehova Schelomoni nocte illa, & dixerat ei:exaudivi orationem tuam,& elegi locum hunc mihi pro domo sacrificiorum.
3 Si clausero cœlos ita ut non sit pluvia: aut si pręcepero locustæ ut exedat terram: aut si immisero pestem in populum meum:
4 Et deprimentes se populus meus super quos invocatur nomen meum, oraverint & requisiverint faciem meam, revertentes a viis suis malis: vicissim ego exaudiens e cœlis condonabo peccatum eorum, & curabo terram eorum.
5 Jam nunc oculi mei futuri sunt aperti, & aures meæ intentæ ad [a]orationem *qua orabitur versus* locum hunc.
6 Jam enim elegi & consecravi domum istam, ut sit nomen meum ibi usque in seculum: sintq; oculi mei & animus meus ibi omnibus diebus.
7 Tu autem si ambulaveris coram me, sicut ambulavit David pater tuus,idque faciendo omnino prout præcepi tibi: statutaque mea & judicia observaveris:
8 Utiq; stabiliam solium regni tui, quemadmodum pactus sum Davidi patri tuo dicendo: non excindetur tibi vir dominans in Jisraële.
9 Sin autem aversi fueritis,vos & dereliqueritis

a Heb.
6.40.

ritis ſtatuta mea, & præcepta mea quæ propoſui vobis: & abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:

10 Utique extirpabo iſtos e terra mea quam dederam eis, & iſtam domum quam conſecravi nomini meo projiciam a facie mea: & [b] efficiā eum in parabolam & in dicterium inter omnes populos.

11 Et de domo iſta quæ fuerit excelſa, omni tranſeunti juxta eam ſtupor obveniet: dicet enim: quam ob rem fecit Jehova ſic terræ iſti, domuíque iſti?

12 Ac dicent: eò quòd dereliquerunt Jehovam Deum majorum ſuorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti, præhenderuntque deos alienos, & incurvantes ſe eis coluerunt eos: idcirco induxit in eos totum malum iſtud.)

13 Fuit ergo exactis viginti annis, quibus ædificavit Schelomo domum Jehovæ & domum ſuam:

14 Ut civitates illas quas [c] reddiderat Churam Schelomoni, ædificaret Schelomo: & habitatores collocaret ibi Jiſraëlitas.

[c] vide 1.Reg. 9.13. de ſignificatione hujus vocis.

15 Pergens quoque Schelomo in Chamatham Tzobæ: cûm fortior fuiſſet ea,

16 Ædificaret Tadmorem in deſerto: & omnes civitates armamentariorum, quas ædificavit in Chamatha.

17 Ædificaret etiam Beth-Choronem ſuperiorem, & Beth-Choronem inferiorem: civitates munitas, *inſtructas* muris, portis & vectibus:

18 Item Bahhalatham & omnes civitates armamentariorum quæ *erant* Schelomoni, & omnes civitates curruum, ac civitates equitum: denique pro toto deſiderio Schelomonis *id* quod deſideraverat ædificare Jeruſchalaimis, & in Libano & in tota terra dominatus ſui.

19 Totius populi qui relictus fuerat ex Chittæo, & Emoræo, & Perizzæo Chivvæoque & Jebuſæo, qui non *erant* e Jiſraële:

20 Ex horum filiis, eos qui relicti erant poſt hos in ipſa terra, quos non conſumpſerant filii Jiſraëlis: eos adegit Schelomo in tributum, uſque in diem iſtum.

21 Ex Jiſraëlitis autem quos non reddidit Schelomo ſervos in opus ſuum: (nam erant viri militares, & principes ducum ejus, præfectique curruum & equitum ejus.)

12 *Ex* illis, inquam, *erant* principes curatorum, qui pro rege Schelomone *curabant* ducenteni quinquageni: qui dominabantur illi populo.

23 Filiam verò Parhhonis deduxit Schelomo e civitate Davidis ' in illam domum quam ædificaverat ei: dixerat enim, ' non poſſet habitare uxor mecum in domo Davidis regis Jiſraëlis, nam ſancta ſunt ' iſta, cùm venerit ad ea arca Jehovę.

24 Tunc offerebat Schelomo holocauſta Jehovæ: ſuper altare Jehovæ quod extruxerat ante porticum.

25 Idq; rem diei quotidie offerendo ſecundum præceptum Moſchis, quibuſque ſabbathis & noviluniis, ſtatisque temporibus, [d] ter quotannis: in feſto azymorum, & in feſto ſeptimanarum, ac in feſto tabernaculorum.

[d] Heb. *tribus vicibus.*

26 Et conſtituit ſecundum rationem Davidis patris ſui, diſtributiones ſacerdotum in miniſterio eorum, & Levitarum in cuſtodiis ipſorum ad laudandum & miniſtrandum coram ſacerdotibus, [e] ad *quodq;* officium diurnum die ſuo: janitores quoque per diſtributiones eorum in [f] unamquamque portam: nam ſic præceptum fuerat Davidis ' viri Dei.

[e] Heb. *ad rem diei die ſuo.*

[f] Heb. *portam & portam.*

27 Neque receſſerunt a præcepto regis impoſito ſacerdotibus & Levitis, in omni [g] officio & theſauris *adminiſtrandis.*

[g] Heb. *re: ut ſup. ver. 26.*

28 Cùm autem comparatum eſſet totum opus Schelomonis uſque in iſtum diem, *inde a* fundatione domus Jehovæ uſquedum abſolviſſet eam: perfecta domo Jehovæ.

29 Tunc profectus eſt Schelomo Hhetzjonem-Geberis & prope Elothas ad littus maris, in terram Edomæorum.

30 Miſit verò ei Churam per ſervos ſuos naves, & ſervos peritos maris: qui abeuntes cum ſervis Schelomonis Ophirum, acceperunt inde quadringenta quinquaginta talenta auri, quæ attulerunt ad regem Schelomonem.

ANNOTATIO.

6 Cùm autem] *hęc ita diſtinguenda eſſe conſtat ex collatione ejuſdem hiſtoriæ, 1 Reg. 9. 23* In illam domum] *de qua* 1. Reg. 7. 8. Non poſſet] *id eſt, anguſtior eſt, quàm ut comitatum utrumq; capiat, ut obſervatum eſt* 1. *Reg.* 3. 1. Iſta] *id eſt, loca domus Davidis adjacentia: quapropter aut Deo ædificari, aut pura ſervari debent.* 26 Viri dei] *Prophetæ, & quidem adhibito ſacrorum Prophetarum conſilio ordines Eccleſiæ diſponentis: ut 2. Chron. 29. 25.*

CAPUT. IX.

Ejuſdem eſt argumenti cum 1. Reg. 10.

1.Reg.10.

1 REGINA autem Schebæ audiens famam Schelomonis, venit ad probandū Schelomonem ænigmatibus, Jeruſchalaima cum exercitu numeroſo admodum, & camelis ferentibus aromata, aurumq; [a] plurimū & lapides pretioſos: & accedens ad Schelomonē, elocuta eſt apud eum quicquid erat in animo ſuo.

2 Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: neque fuit abſconditum quicquam Schelomoni, quin indicaret ei.

3 Quapropter cùm videret regina Schebæ ſapientiam Schelomonis: & quamq; domū quā ædificaverat:

4 Cibum etiam menſæ ejus, & conſeſſum ſervorum ejus, ſtatúmq; miniſtrorum ejus, & veſtimenta eorum: ſimiliter pincernas ejus cum veſtimentis eorum, & aſcenſum ejus quo aſcendebat in domum Jehovæ: non erat in ea amplius ſpiritus.

5 Tandem dixit ad regem, verum *eſt* verbum illud quod audiveram in terra mea: de rebus tuis & de ſapientia tua:

6 Tamen non credidi verbis illorum uſquedū venirem, & viderent oculi mei: ſed ecce non indicatum fuerat mihi dimidium amplitudinis ſapientiæ tuæ: ſuperas famam illam quam audiveram.

7 Beati homines tui, & beati ſervi tui iſti:

qui ſtant coram te jugiter, & audiunt ſapientiam tuam.

8 Sic Jehova Deus tuus benedictus: qui delectatus eſt te, ut collocaret te in ſolio ſuo regẽ pro Jehova Deo tuo: eò quòd diligit Deus tuus Jiſraëlem quem ſtatuat in ſeculum: ideò impoſuit te illis regem, ut exerceres judicium & juſtitiam.

6 Et dedit regi centũ viginti talenta auri, aromataque multa valde, & lapides pretioſos: nam non ſunt advecta amplius aromata hujuſmodi, quanta dedit regina Schebæ regi Schelomoni.

10 (Nam etiam ſervi Churami, & ſervi Schelomonis qui attulerant aurum ex Ophiro: advexerant ligna thyina, & lapides pretioſos:

[b] Heb. *aggeres.*

11 Et paraverat rex e lignis illis thyinis [b] aggeſtam viam in domum Jehovæ, & in domum regis, citharaſque & nablia pro cantoribus: non fuerant viſa talia antè in terra Jehudæ.)

12 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ pro toto deſiderio ejus quod petivit: præter *compenſationem* eorum quæ attulerat ad regem: tum revertens abiit in terram ſuam ipſa cum ſervis ſuis.

13 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni anno unoquoque: ſexcentorum ſexaginta ſex talentorum auri.

14 Pręter *id quod* publicani negotiatorum & mercatorum afferebant: etiam omnes reges Arabię, & proceres ejus regionis afferebant aurum & argentum Schelomoni.

15 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro malleato: ſexcentorũ *ſiclorum* aurum malleatum, imponebat clypeo unicuique.

16 Item trecenta ſcuta ex auro malleato, trecentos *ſiclos* aureos imponebat ſcuto unicuiq;: quæ poſuit rex in domo ſaltus Libani.

17 Fecerat præterea rex ſolium eburneũ magnum: & obduxerat illud auro puro.

18 Sex autem gradus erant huic ſolio' cum clivulo ex auro, huic ſolio continentes, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum ſeſſionis: & duo leones ſtantes juxta fulcra hęc manuaria.

19 Duodecim quoq; leones ſtantes ibi ad ſex gradus ejus hinc & inde: fuit factum tale in ullo regno.

20 Inſuper omnia vaſa potoria regis Schelomonis *erant* aurea, & omnia vaſa domus ſaltus Libani ex auro aſſervato: nihil *inerat* argenti: æſtimabatur temporibus Schelomonis nullius pretii.

21 Nam naves regis obibant Oceanum cum ſervis Churami: ſemel ternis annis veniebant naves Oceani afferentes aurum & argentũ, ebora, & ſimias, & pavones.

21 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & ſapientia.

23 Et omnes reges terræ quærebant aſpectum Schelomonis: ut audirent ſapientiam ejus, quã indiderat Deus animo ejus.

24 Iſti quoque afferebant quiſq; munus ſuum: inſtrumenta argentea, & inſtrumenta aurea, veſtimentaque, arma & aromata, equos & mulos: rem annuam quotannis:

25 Ita ut eſſent Schelomoni' quater mille præſepia equorum, & currus, & duodecies mille equites: quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruſchalaimis.

1.Reg.4.21

26 Eratque dominium habens in omnes alios reges: inde a flumine *Euphrate* uſque ad terram Peliſchtæorum, & uſque in terminum Ægypti.

27 Et reddidit rex argentum Jeruſchalaimis ut lapides: cedros autem reddidit ut ſycomoros, quæ in loco depreſſo *creſcunt*, multitudine.

28 Pendebant enim vectigal equorum ex Ægypto *mercatores* Schelomoni, & ex omnibus aliis regionibus.

29 Reliquæ autem res Schelomonis' priores & proſteriores: nónne ſunt ſcriptæ' in verbis Nathanis Prophetæ, & in prophetia Achijæ Schiluntini, & in viſione [c] Jehhdonis videntis de Jarobhhamo filio Nebati?

[c] *qui & Hhiddo infrà 12.15. & Hhoded infrà 15.1.*

30 Regnavit verò Schelomo Jeruſchalaimis ſuper totum Jiſraëlem quadraginta annis,

31 Cumq; occubuiſſet Schelomo cum patribus ſuis, & ſepeliviſſent eũ in civitate Davidis patris ejus: regnavit Rechabhham filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

18 Cum clivulo] *id eſt, molli aſcenſu in circuitu ſolii prēterquam ab anteriore parte, tibi gradus erant: nam in clivuli extremitate erant leones, gradus ſingulos quaſi abſervantes.* 25 Quater mille] *id eſt, præſepia equorum ad quater mille currus: vide annotata* 1. *Reg.*4.25. 29 Priores & poſteriores] *id eſt, ante & poſt lapſum ejus: de quo* 1.*Reg.*11. *ut confirmatur infrà* 17.3. In verbis Nathanis] *id eſt, principio primi libri regum, quod hi tres conſcripſerunt, qui hîc mominantur.*

CAPUT X.

Eodem eſt argumento cum 1. *Reg.*12.

1.*Reg.*12.

1 TUNC abiit Rechabhham Schecemum: nam Schecemum conveniebant omnes Jiſraëlitę ad conſtituendum eum regem.

2 Fuerat autem cùm audiviſſet Jarobhham filius Nebati, qui erat *adhuc* in Ægypto, quò fugerat metu Schelomonis regis: ut reverteretur Jarobhham ex Ægypto.

3 Nam miſerant accerſitum eum, venitque Jarobhham & totus Jiſraël: & allocuti ſunt Rechabhhamum dicendo:

4 Pater tuus durum impoſuit jugum nobis: tu ergo leva *nos* ſervitute iſta patris tui dura, & jugo ejus gravi quod impoſuit nobis, & ſerviemus tibi.

5 Qui dixit ad eos, adhuc triduum *differte*, tùm revertimini ad me: ſic abiit populus.

6 Intereà iniit conſilium rex Rechabhham cum ſenioribus qui ſteterant ante Schelomonẽ patrem ipſius, dum eſſet in[a] vivis, dicendo: quomodo vos conſilium iniretis ad reſpondendum populo huic aliquid?

[a] Heb. vi

8 Qui allocuti ſunt eum, dicendo: ſi fueris [b] facilis populo huic gratificando eis, & allocutus fueris eos verbis bonis: utique erunt tibi ſervi omnibus diebus.

[b] Heb. in
num.

8 Sed reliquit conſilium ſeniorum quo conſuluerant ei: & iniit conſilium cum iis, qui a pu-

eris educati fuerant ſecū,ſtantibus coram ipſo:

9 Dixitq; ad eos: quod vos conſilium iniretis, ut reſponderemus aliquid populo huic: qui allocuti ſunt me dicendo: leva *nos* jugo iſto quod impoſuit pater tuus nobis?

10 Tum allocuti ſunt eum iſti, qui a pueris educati fuerant cum eo dicendo: ſic dices populo iſti, qui allocuti ſunt te dicendo, pater tuus grave effecit jugum noſtrum: tu ergo leva *illud* a nobis: ſic alloqueris eos: minimus *digitus* meus denſior eſt lumbis patris mei.

11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi: ego autem ſuperaddam jugo veſtro: pater meus caſtigavit vos ſcuticis, ego autem flagellis aculeatis.

12 Cùm ergo veniſſet Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamum die tertio: quemadmodum edixerat rex dicendo, revertimini ad me die tertio:

13 Reſpondit eis rex duriter: nam dereliquerat rex Rechabhham conſilium ſeniorum:

14 Et allocutus eſt eos ex conſilio puerorum ſuorum dicendo: pater meus grave effecit jugum veſtrum: ego autem ſuperaddam illi: pater meus caſtigavit vos ſcuticis: ego autem flagellis aculeatis.

15 Cùm itaque non auſcultaſſet rex populo: (erat enim cauſa a Deo: ut præſtaret Jehova verbum ſuū quo allocutus fuerat per Achijam Schiluntinum Jarobhhamum filium Nebati).

16 'Omnes Jiſraëlitæ quia non auſcultaverat rex ipſis, reſponderunt populus regi dicendo, quæ nobis portio eſſet cum Davide? utiq; non *eſt nobis* poſſeſſio cum filio Jiſchaji, quiſque ad tentoria tua, ô Jiſrael: jam proſpice domui tuæ, David: ſic abiit totus Jiſraël in tentoria ſua.

17 (Tantùm ſuper filios Jiſraëlis qui habitabant inter civitates Jehudæ regnavit Rechabhham).

18 Cumq́ue miſiſſet rex Rechabhham Hadoramum qui præerat tributo, obruerunt eum Jiſraëlitæ lapidibus, ita ut moreretur: quam ob rem rex Rechabhham totis viribus conſcenſo curru fugit Jeruſchalaima.

19 Sic defecerunt Jiſraëlitæ a domo Davidis uſque in hunc diem.

ANNOTATIO.

16 Omnes Jiſraëlitæ quia &c.] *in quibuſdam exemplaribus additur, videntes, quod fortè irrepſit ex comparatione cum* 1.*Reg*.12.16: *ſed probatiora noſtra exemplaria eo carent.*

CAPUT XI.

Rechabhham à bello in Jiſraëlitas Dei juſſu abſtinet: regnum munitionibus, commeatu, armis, perſoniſq́ confirmat. Sacerdotes Levitas & Jiſraëlitas profugos recipit: filioſq́ provinciis præficit.

Reg.12.21 1 Cùm autem veniſſet Rechabhham Jeruſchalaima: congregavit ex domo Jehudę & Binjaminis centum octoginta millia delectorum *hominum* gerentium bellum: ad pugnandum contra Jiſraëlem, ut reduceret regnum illud ad Rechabhhamum.

2 Sed fuit verbum Jehovæ ad Schemahhjam virum Dei, dicendo:

3 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis regi Jehudæ: & omnibus Jiſraëlitis in Jehuda & Binjamine, dicendo:

4 Sic ait Jehova: ne aſcendite, neque pugnate contra fratres veſtros, revertimini quiſque domum ſuam: nam a me facta eſt res iſta: qui auſcultantes verbis Jehovæ, reverſi ſunt a profectione contra Jarobhhamum.

5 Itaque reſedit Rechabhham Jeruſchalaimis: & ædificavit civitates ad munitionem in 'Jehuda:

6 Ædificavit, inquam, Beth-Lechemum, & Hhetamum, & Tekohham:

7 Item Beth-Tzurem, & Socuntem, & Hhadullamum:

8 Gathum quoque, & Mareſcham, & Tziphum:

9 Et Adorajima, & Laciſchum, & Hhazekam:

10 Et Tzorhham, & Ajalonem, & Chebronē quæ *ſunt* in Jehuda & in Binjamine: civitates munitionum.

11 Confirmavitq́ue has munitiones: diſponens in eis' anteceſſores, & apothecas cibi, & olei, & vini:

12 Et in [a] unaquaque civitate ' clypæos & ſpicula: deniq́ue confirmavit eas [b] quamplurimum: ita fuit ejus Jehuda & Binjamin.

13 Sacerdotes quoque & Levitę, qui *erant* in toto Jiſraële, ſtiterunt ſe ei e toto termino ſuo.

14 Nam derelinquentes Levitæ prædia ſuburbana ſua & poſſeſſionem ſuam, abiverunt ad Jehudam & Jeruſchalaima: cùm rejiceret eos Jarobhham, & ' filii ejus, 'ne ſacerdotio fungerentur Jehovæ:

15 Statueretq́ue ſibi ſacerdotes pro excelſis, & pro dæmonibus, & pro vitulis quos fecerat.

16 Et ſecuti illos ex omnibus tribubus Jiſraëlis, qui dedebant [c] animum ſuum ad requirendum Jehovam Deum Jiſraëlis: venerunt Jeruſchalaima ad ſacrificandum Jehovæ Deo majorum ſuorum.

[c] Heb. *cor.*

17 Qui confirmarunt regnum Jehudæ, & fortificarunt Rechabhhamum filium Schelomonis, ad triennium: nam ambulaverunt in via Davidis & 'Schelomonis triennio.

18 Acceperat autem ſibi Rechabhham uxorem præter Machalatam filiam Jerimothi filii Davidis: Abihajilam filiam Eliabi filii Jiſchaii:

19 Quæ peperit ei filios: Jehhuſchum, & Schemarjam, & Zahamum.

20 Poſt hanc verò duxit [d] Mahhacam filiam Abſchalomi: quæ peperit ei Abijam & Hhattaium, & Zizam, & Schelomithum.

[d] *quæ & Micaja filia* Urielis *e Gibbha, inf.*13.2.

21 Amabat autem Rechabhham Mahhacam filiam Abſchalomi prę omnibus uxoribus ſuis, & concubinis ſuis: nam uxores octodecim duxerat, & concubinas ſexaginta: unde genuit viginti octo filios & ſexaginta filias.

22 Ideoq́ue Rechabhham conſtituit primarium Abijam filium Mahhacæ anteceſſorem inter fratres ipſius: quia erat conſtiturus eum regem.

23 Et ' prudentiam adhibens, diſperſit de omnibus filiis ſuis per ſingulas regiones Jehudæ & Binjaminis, in omnes civitates munitionum, quibus indebat commeatum [e] copioſum: & [f] procuravit *eis* multitudinem uxorum.

[e] Heb. *in multitudinem.*

[f] Heb. *petiit.*

ANNOTATIO.

5 In Jehuda] *id eſt, in regno Jehudæ, ut oſtendit comparatio verſus* 10. *ſynecdochicè.* 11 Antecesſores] *filios ſuos, infrà* 23. *ver.* 12 Clypeos] *id eſt, omnia genera armorum tàm ad defenſionem quàm ad offenſionem: ſynecdoche.* 14 Filii ejus] *ſive ad conſilium adhibuerit: ſive opera illorum uſus ſit in præſidiis conſtituendis exemplo Rechabhhami.* Ne ſacerdotio &c.] *id eſt, ne doctrinam nuntiarent, & populum in ea continerent, ac in reliquis exercitamentis ad cultum Dei pertinentibus officium ſuum facerent.* 17 Schelomonis] *nam videtur ex hoc loco ut ex toto Eccleſiaſte Schelomo poſt lapſum reſipuiſſe: etſi non potuit idololatriam planè evertere, & cultum Dei redintegrare: ut temporibus Menaſchis infrà* 33.17. 23 Prudentiam adhibens] *exemplo Abrahami Gen.* 25. *ſic de Jehoſchaphato infrà* 21.3.

CAPUT XII.

Rechabhham & Jehuda peccatis Deum provocantes, a rege Ægypti affliguntur & ſpoliantur. Reſipiſcentes Dei verbo eriguntur & reſtituuntur: poſtremò Rechabhhamo ſuccedit Abija.

1.*Reg.*14.22 1 FUIT autem cùm ſtabiliviſſet Rechabhham regnum, cumquè confirmatus eſſet, *ut* 'relinqueret legem Jehovæ: & totus Jiſraël cum eo.

2 Unde fuit anno quinto regis Rechabhhami, ut aſcendens Schiſchak rex Ægypti contra Jeruſchalaima, (quia prævaricati erant contra Jehovam)

3 Cum mille ducentis curribus, & cum ſexaginta millibus equitum: [a] innumeroq; populo qui veniebant cum ipſo ex Ægypto, 'Lubæis, 'Succæis, & ' Æthiopibus:

[a] Heb. *& nõ erat numerus populo.*

4 Caperet civitates ipſas munitionum quæ *erant* Jehudæ: & veniret Jeruſchalaima uſque.

5 Schemahhja verò propheta 'ille, veniens ad Rechabhhamum ac principes Jehudæ, qui congregati erant Jeruſchalaimis [b] metu Schiſchaki: dixit eis, ſic ait Jehova; vos dereliquiſtis me, ideò ego quoque derelinquo vos *tradendos* in manum Schiſchaki.

[b] Heb. *a facie.*

6 Tum deprimentes ſe principes Jiſraëlis & rex: dixerunt, juſtus eſt Jehova.

7 Quos cùm videret Jehova ſeipſos depresſiſſe, fuit verbum Jehovæ ad Schemahhjam dicendo, depreſſerunt ſe ipſos: non perdam eos: ſed præſtabo eis mox [c] liberationem, neque effundetur æſtuans ira mea ſuper Jeruſchalaima per [d] Schiſchakum:

[c] Heb. *effugium.*
[d] Heb. *per manũ Schiſchaki.*

8 Sed 'erunt ei ſervi: ut experiantur ſervitutem mei, & ſervitutem regnorum reliquarum regionum.

9 Aſcendens itaque Schiſchak rex Ægypti contra Jeruſchalaima 'accepit theſauros domus Jehovæ, & theſauros domus regis, omnia, inquam, illa accepit: accepit etiam ſcuta aurea quæ fecerat Schelomo.

10 Pro quibus fecit rex Rechabhham ſcuta ærea: quæ depoſuit in manum præfectorum curſoribus, qui obſervabant portam domus regis.

11 Eratq; ex quo veniebat rex in domum Jehovæ: ut venientes curſores afferrent ea: deinde referrent ea ad procœtonem curſorum.

12 Cùm itaque ſe depreſſiſſet, averſa eſt ab eo ira Jehovæ, ut non perderet [e] omnino: 'prout etiam erga Jehudam uſus fuerat verbis bonis.

13 Confirmavit ergo ſe rex Rechabhham Jeruſchalaimis & regnavit: nam natus unum & quadraginta annos Rechabhham cùm regnare inciperet, ſeptendecim annis regnavit Jeruſchalaimis: civitate quam elegerat Jehova ad collocandum nomen ſuum ibi, ex omnibus '*civitatibus* tribuum Jiſraëlis, & nomen matris ejus Nahhama Hhammonitis.

14 Fecit autem malum: nam non comparavit animum ſuum ad quærendum Jehovam.

15 Res verò Rechabhhami 'priores, & poſteriores an non ſunt ſcriptæ in verbis Schemahhjæ prophetæ & Hhiddonis Videntis' in genealogiis: etiam bella Rechabhhami contra Jarobhhamum omnibus eorum diebus?

16 Deniq; cùm occubuiſſet Rechabhham cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet in civitate Davidis: regnavit Abija [f] filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Relinqueret] *poſt illud triennium, de quo ſuprà* 11.17. 3 Lubæis] *hi ſunt Libyes Mareothæ contermini Ægypto. quare potius dicendi fuiſſent Lubies ſive Lybies ex vero etymo.* Succæis] *id eſt, Troglodiis: ita vocatis quod in tabernaculis degant, quæ hebraicè Succoth dicuntur: quam ob rem regionem illorum Trogledyticen priſcis Succoën dictam eſſe teſtatur Plin. libro.* 6. *natur. hiſt. cap.* 29. *etſi Miccoën legitur proclivi lapſu, mutato Samec in Mem.* Æthiopibus] *ſub Ægypto.* 5 Ille] *de quo ſuprà* 11.2. 8 Erunt ei ſervi] *id eſt, cogentur pacis conditiones ab eo accipere, & ſe redimere.* 9 Accepit] *datos a rege & populo pro ſui redemptione.* 12 prout etiam] *vide* 1.*Reg.*11.13. *&* 36. *& ſuprà verſu* 7. 15 Priores] *ut ſuprà* 9.29. In genealogiis] *id eſt, in libro, in quo regum genealogias deſcribit: qui etiam dicitur Midraſch, id eſt, commentarius: infrà* 13.22.

CAPUT XIII.

Abija Deo confiſus, feliciſſimè contra Jarobhhamum pugnat.

1.*Reg.*15. 1 ANNO 'decimooctavo regis Jarobhhami: regnare cœpit Abija ſuper Jehudam.

2 Tribus annis regnavit Jeruſchalaimis, cujus matri nomen Micaja filia Urielis e Gibhha: bellumque fuit inter Abijam & inter Jarobhhamum.

3 Quam ob rem junxit Abija copias, robore valentes bellatores, quadringenties mille viros delectos: Jarobhham verò inſtruxit contra eum aciem cum octingentis mille viris delectis valentibus robore.

4 Tum ſurgens Abija e ſummo monte 'Tzemarajimorum, qui *eſt* in montanis Ephrajimi: dixit, audite me Jarobhham, & totus Jiſraël;

5 An non veſtrum erat agnoſcere Jehovam Deum Jiſraëlis tradidiſſe regnum Davidi ſuper

per Jiſraëlem' in ſeculum: ipſi & filiis ejus 'fœdere ſalis?

6 Attamen ſurrexit Jarobhham filius Nebati ſervus Schelomonis filii Davidis: & rebellavit contra dominum ſuum.

1.Reg.11.26

7 Deinde congregati ſunt ad eum homines vani, [a] nequiſſimi, qui fortificarunt ſe contra Rechabhhamum filium Schelomonis: cùm Rechabhham eſſet puer ac [b] mollis animo: neque confirmaret ſe adverſus illos.

[a] Heb. *filii Beli-jahhal.*
[b] Heb. *tener corde.*

8 Et nunc vos [c] cogitatis confirmare vos adverſus regnum Jehovæ, *quod eſt* in manu filiorum Davidis: quamvis ſitis multitudo magna: tamen penes vos vituli aurei *ſunt*, quos fecit vobis Jarobhham in deos.

[c] Heb. *dicitis* Exo.2.14.

9 An non depuliſtis ſacerdotes Jehovæ filios Aharonis & Levitas? & feciſtis vobis ſacerdotes, ut populi reliquarum regionum: quemlibet venientem [d] ad conſecrandum miniſterium ſuum 'juvenco ſubrumo & arietibus ſeptem, eſtq; ſacerdos iis qui non *ſunt* dii?

Sup.11.13. & 14.
[d] Heb. *ad implendū manū ſuam* Exo. 28.41.

10 Nos autem *habemus* Jehovam Deum noſtrũ, quem non dereliquimus: ſacerdotes autem miniſtrantes Jehovæ ſunt filii Aharonis, & Levitæ *ſunt* in opere ſuo:

11 Et adolent Jehovę holocauſta [e] quolibet mane & quolibet veſpere, ſuffitum quoque aromatum & diſpoſitionem panum ſuper menſam mundam, & lychnuchum aureum cum lucernis ejus *curant* accendēdo quolibet veſpere: obſervamus enim obſervationem Jehovæ Dei noſtri: vos autem dereliquiſtis eum.

[e] Heb. *mane, mane, & veſpere veſpere ſic deinceps.*

12 Quare ecce nobiſcum *eſt* in [f] principiis Deus ipſe: & ſacerdotes ejue cum tubis clangoris ad clangendum contra vos: filii Jiſraëlis ne pugnetis contra Jehovam Deum majorum veſtrorum: non enim ſecundaremini.

[f] Heb. *in capite nostro Deus.* 19.9.

13 Intereà Jarobhham juſſerat divertere inſidias, ut [g] invaderent eos a tergo: ita erant *Jiſraëlitæ* a fronte Jehudæis, inſidiæ verò a tergo eorum.

[g] Heb. *ut venirent a poſt eos: ſic deinceps.*

14 Aſpicientes autem Jehudæi quòd ecce ſibi inſtabat bellum [h] a fronte & a tergo, inclamarunt Jehovam: ſacerdotes verò clangebant tubis.

[h] Heb. *facie & dorſo.*

15 Clanxerunt etiam viri Jehudæ: fuitque cùm clangerent viri Jehudæ, ut Deus plaga afficeret Jarobhhamum, & totum Jiſraëlem coram Abija & Jehuda.

16 Quam ob rem fugerunt Jiſraëlitæ metu Jehudæ: tradiditque illos Deus in manum horum.

17 Percuſſerunt enim eos Abija & populus ejus percuſſione magna: ita ut caderent confoſſi ex Jiſraëlitis quingenties mille viri delecti.

18 Ita depreſſi ſunt Jiſraëlitę tempore illo: & fortificati filii Jehudæ: quia nitebantur Jehova Deo majorum ſuorum.

19 Nam perſecutus Abija Jarobhhamum: cepit ab eo civitates, 'Beth-Elem cum villis ejus: & Jeſchanam cum villis ejus: 'Hhephravin quoque cum villis ejus.

20 Neque obtinuit vim Jarobhham amplius diebus Abijæ: ſed cùm plaga affeciſſet eum Jehova, mortuus eſt.

21 Confirmatus ergo eſt Abija: qui' duxerat ſibi uxores quatuordecim: unde genuit viginti duos filios, & ſexdecim filias.

22 Reliquæ autem res Abijæ, & viæ ejus ac verba ejus: ſcripta ſunt in' commentario prophetæ Hhiddonis.

ANNOTATIO.

4 Tzemarajimorum] *in finibus Binjaminis: vide Gene.* 10.18. 5 In ſeculum] 2. *Schem.*7. 13. Fœdere ſalis] *id eſt, perpetuo, Num.*18.19. 9 Iuvenco ſubrumo] *id eſt, novo hoc ritu a vobis confictio.* 19 Beth-Elem] *Binjaminiticæ tribus, ubi vitulorum alter erat* 1.Reg.12.29. Hhephravin] *Hhophra Binjaminitarum, Jehoſch.*18.23. 21 Duxerat] *non tantùm in regno: ſed vivo etiam patre.* 22 Commentario] *vide ſuprà* 12.15.

CAPUT XIIII.

Aſa rex publicam idololatriam tollit: urbes munit, & Æthiopes invadentes, invocato Dei nomine cæſos fuſoſq; ſpoliat.

1.Reg.15.8.

1 Cùm autem occubuiſſet Abija cum patribus ſuis, & ſepeliviſſent eum in civitate Davidis, regnavit Aſa filius ejus pro eo: diebus ejus quievit terra decem annis.

2 Et fecit Aſa quod bonum & rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui.

3 Amovit enim altaria alienigenarum atque excelſa: & confregit ſtatuas eorum, ſucciditq; lucos eorum:

4 Et edixit 'Jehudæis, ut requirerent Jehovam Deum majorum ipſorum: & ut facerent legem & præceptum ejus:

5 Amovit, inquam, ab omnibus civitatibus Jehudæ excelſa & 'ſubdiales ſtatuas: cùm quieſceret regnum coram eo.

6 Ædificavit quoque civitates munitionis in Jehuda: cùm quieſceret ea terra, & nullum gereretur ſecum bellum annis illis: nam quietem dederat Jehova ei.

7 Dicebat enim Jehudæis, ædificemus civitates has, & circumdemus muro, & turribus, valvis & vectibus, [a] tantiſper dum hæc terra nobis expoſita eſt, quandoquidem requiſivimus Jehovam Deum noſtrum, requirentibus dedit quietem nobis circumquaque: quapropter ædificarunt & proſperati ſunt.

[a] Heb. *adhuc hoc* exiſtente ut *hæc terra coram nobis* ſit.

8 Fuerunt autem Aſæ copiæ ferentes 'clypeum & ſpiculum: e Jehuda trecentorum millium: e Binjamine autem ferentium ſcutum & tendentium arcum ducentorum octoginta millium: omnes hi valentes robore.

9 Cùm prodiiſſet contra eos Zerach Æthiops cum copiis [b] decies centies millium, & curribus 'ter centies: veniſſetque 'Mereſcham uſque.

[b] Heb. *mille millium.*

10 Quò procedens Aſa adverſus eum: inſtructis aciebus in valle Tzephathę ad Mareſcham:

11 Invocavit Aſa Jehovam Deum ſuum, dicens: ó Jehova, nihili *eſt* apud te, opem ferre deſti-

c Heb. *inter abundantem.*

d Heb. *vivificatio.*

deſtituto viribus [c] ' intercedendo abundanti *viribus*: opem fer nobis, Jehova Deus noſter: nam tibi innitimur, & in nomine tuo venimus contra multitudinem iſtam: ô Jehova, Deus noſter *es*, ne obtineat *vires* contra te mortalis.

12 Tum plaga affecit Jehova Æthiopes illos coram Aſa & coram Jehuda: fugeruntque Æthiopes.

13 Quos perſecutus eſt Aſa, & populus qui cum eo erat ad Gerarum uſque, cecideruntque ex Æthiopibus *tot* ut non eſſet illis [d] ' inſtauratio: quia fracti erant coram Jehova & coram exercitu ejus: ita deportarunt iſti prædam multam valde.

14 Percuſſerunt etiam omnes civitatum ' *incolas* circa Gerarum: nam invaſerat eos ' metus Jehovæ: ſpoliaruntque omnes civitates illas, in quibus ſpolia multa erant.

15 Atque etiam ' habitatores tentoriorum pecuariorum percuſſerũt: & captivos abducendo greges quàm plurimos & camelos, reverſi ſunt Jeruſchalaima.

ANNOTATIO.

4 Jehudæis] *id eſt, omnibus pertinentibus ad regnum Jehudæ.* 5 Subdiales ſtatuas] *vide Levitici* 26.30. *in annotatione. Hæc autem omnia de publica cultus Dei inſtauratione ſunt accipienda: nam anno demum decimoquinto ſigillatim quæſtione habita, etiam privatæ idolalatriæ ſunt abolitæ, & fœdus cum Deo inſtauratum, infrà* 15.8. *&c.* 8 Clypeum] *vide annotata ſuprà* 11.12. 9 Ter centies] *ſupple* ἀπὸ κοινοῦ *mille, ut patet infrà* 16.8. Mareſcham] *in finibus Jehudæ, Jehoſchubha* 15.44. 11 Intercedendo] *id eſt, opponendo te illi, ut vulgus loquitur.* 13 Inſtauratio] *id eſt, ulla ſuas copias inſtaurandi ratio: ſic enim conjugatum vivificandi verbum accipitur* 1. *Chronicorum* 11.8 *ut obſervatum eſt Gen.* 18.10. 14 Incolas] *qui Peliſchtæi erant, ac proinde Jehudæorum perpetui hoſtes: & fortè etiam Æthiopibus juncti.* Metus Jehovæ] *vide ſimile Gen* 35.5. *& infrà* 17.10. 15 Habitatores tentoriorum] *id eſt, Scenitas Arabas Peliſchtææ & Edomææ finitimos, quâ fugientibus Æthiopibus iter erat: ut* 1. *Chron.* 4.41.

CAPUT XV.

Aſa a propheta monitus inceptam regni reformationem, & veri cultus inſtaurationem perſequitur: fœdusq; cum Deo renovat.

a *qui Hhiddo ſup.* 12.15. *& Jehhdo, ſup.* 9.29.

b Heb. *in multitudinem.*

c Heb. *inde a parvo ad magnum, &c.*

d Heb. *cord*

1.Reg 15.13

e *vel regni Aſa.*

1 TUM Hhazarjam filium [a] Hhodedi inceſſit ſpiritus Dei:

2 Qui procedens ante Aſam, dixit ei: audite me Aſa totuſque Jehuda & Binjamin: 'Jehova fuit vobiſcum dum fuiſtis cum eo: & ſi requiretis eum, præſtò erit vobis: ſin derelinquetis eum, derelinquet vos.

3 'Dies enim multi aguntur Jiſraëlitis ſine Deo vero, & ſine ſacerdote docente, ac ſine lege.

4 Quod ſi converſus fuiſſet, cùm anguſtia eſſet ſibi, ad Jehovam Deum Jiſraëlis: requirentibus eum præſtò fuiſſet illis.

5 Sed ' temporibus iſtis non *eſt* pax exeunti & redeunti: verùm vexationes magnæ ſuper omnes habitatores regionum illarum:

6 Adeò ut ' contundantur gens gente & civitas civitate: quia Deus vexat eos omni anguſtia.

7 ' Vos ergo confirmamini, neque ſint ' remiſſæ manus veſtræ: eſt enim merces operi veſtro.

8 Quare cùm audiret Aſa verba iſta, & ' prophetiam illam *ſcriptam a* Hhodedo propheta: confirmans ſe abſtulit ' reliquos abominandos deos e tota terra Jehudæ & Binjaminis, atque ex illis ' civitatibus quas ceperat de montanis Ephrajimi: renovavitque ' altare Jehovæ, quod erat ' ante porticum Jehovæ.

9 Et congregavit totum Jehudam & Binjaminem, & illos qui peregrinabantur apud eos, ex Ephrajimo & Menaſche, ' etiam e Schimhhone: nam defecerant ad eum ex Jiſraëlitis [b] plurimi, cùm vidiſſent Jehovam Deum ejus eſſe cum eo.

10 Itaque congregati Jeruſchalaima ' menſe tertio: anno quinto decimo regni Aſæ,

11 Sacrificaverunt Jehovæ die illa, *quæ* de præda attulerant: boves ſeptingentos, & pecudum ſeptem millia:

12 Iniveruntque fœdus de requirendo Jehova deo majorum ſuorum: ex toto corde ſuo, & ex toto animo ſuo:

13 Adeò ut quiſquis non requiſiturus eſſet Jehovam Deum Jiſraëlis, morte afficiendus eſſet: [c] ſive parvus ſive magnus: ſive vir ſive fœmina.

14 Et jurarunt Jehovæ cum ſono magno & clangore: tubiſque ac buccinis.

15 Lætabantur enim omnes Jehudæi de iſto juramento: nam ex toto [d] animo ſuo jurabant, quòd cùm toto ſtudio ſuo ' requiſiviſſent eum, præſtò fuiſſet eis: dederat enim Jehova quietẽ eis circumquaque.

16 Quinetiam Mahhacam aviam Aſæ regis amovit ne eſſet auguſta, eò quòd fecerat cũ luco horrendam ſtatuam: & ſucciſam Aſa horrendam ſtatuam ejus comminuit, ac combuſſit ad torrentem Kidronem.

17 Excelſa quidem non amota ſunt ex Jiſraële: ſed animus Aſæ fuit integer omnibus diebus ejus.

18 Et retulit res conſecratas a patre ſuo & res conſecratas a ſe in domum Dei: argentum & aurum & inſtrumenta.

19 Bellum enim non fuerat: uſque ad annum 'trigeſimumquintum [e] ' regni Aſæ.

ANNOTATIO.

2 Jehova vobiſcum] *propoſitio hortatoria ad pietatem, ab ope Dei, quam expertum erat regnum Jehudæ.* 3 Dies enim multi] *altera confirmatio ab exemplo regni Jiſraëlitici.* 5 Temporibus iſtis] *ab initio defectionis huc uſque.* 6 Contundantur] *vide comminationem* 1. *Reg.* 14.10. *& ſequentibus, & complementum* 1. *Reg.* 15.17. 7 Vos ergo] *concluſio hortatoria, ut quod bene cœperant promovere, & cultum Dei planè redintegrare pergant.* Remiſſæ manus] *vide* 2. *Schem.* 4.1. 8 Prophetiam

Prophetiam

phetiam illam] *Achijæ quam Hhoded in acta retulit,* 1. *Reg.*14.7. *& ſequentibus: nam Hhodedum ſive Hhiddonem partem illam hiſtoriæ regum ſcripſiſſe oſtendimus ſuprà* 13.22. Reliquos] *quæſtione domeſticatim habita regnum ab idololatria repurgavit.* Civitatibus] *de quibus ſuprà* 13.19. Altare] *& totum atrium de integro curavit: quam ob rem atrium novum dicitur infrà* 20.5.*ſynecdoche.* Ante porticum] *ſuprà* 8.24. 9 Etiam e Schimhhone] *hinc apparet Schimhhonitas aliquos Jiſraëlitis aliis finitimos a regno Jehudæ defeciſſe, cùm laceraretur regnum: etſi de cætero corpus tribus Schimhhoniticæ Jehudæ adhæſit, dum domus Davidis regnavit.* 1.*Chron.*4.31.*& ſequentibus.* 10 Menſe tertio] *in quem feſtum ſeptimanarum incidit, mandatum a Deo Exod.*23.16. 15 Requiſiviſſent] *ſuprà* 14.11. 19 Trigeſimum quintum] *incluſivè, ut oſtenditur infrà* 16.1. Regni Aſæ] *i. regni Jehudæ a diviſo populo quod tunc obtinebat Aſa: nam regna modo a populis denominantur, modò a perſonis regnantibus. Eſt autem hic annus decimusquartus ex quo regnabat Aſa: Nam Rechabhham ſeptendecim annos regnavit, Abija tres: quibus ſi hos quindecim addas erunt triginta-quinque a lacerato regno: ſic verſu proximo ſequente.*

CAPUT XVI.

Aſa de Syrorum ope ad impediendum Bahhaſcham adhibitâ, a propheta reprehenſus, eum in carcerẽ trudit: populum concutit: & morbo afflictus ad medicos tantùm non ad Deum recurrit.

1.Reg.15.16.

1 ANNO [a] trigeſimoſexto regni Aſæ, aſcendẽs Bahhaſcha rex Jiſraëlis cõtra Jehudam, ædificabat Ramam: ne ſineret egredi aut regredi *quenquam* ad Aſam regem Jehudæ.

2 Sed depromens Aſa argentum & aurum ex theſauris domus Jehovæ & domus regis: miſit ad Ben-Hadadum regem Syriæ qui habitabat Darmaſci, dicendo.

3 Fœdus *eſt* inter me & inter te, ut inter patrem meum & inter patrem tuum: ecce mitto ad te argentum & aurum, age irritum fac fœdus tuum cum Bahhaſcha rege Jiſraëlis: ut abſcedat a me.

4 Et auſcultans Ben-Hadad regi Aſæ miſit principes copiarum ſuarum contra civitates Jiſraëlis, quæ percuſſerunt Hhijonem, & Danẽ, & Abel-Majima: [a] omnesque civitates armamẽtariorum Naphtali.

[a] Heb. omnia armamentaria civitatum Nephtali.

5 Unde fuit audiente Bahhaſcha, ut deſiſteret ab ædificanda Rama: quia faciebat *Syrus* ut ceſſaret ab opere ſuo.

6 Tunc Aſa rege aſſumente totum Jehudam deportarunt lapides Ramę & ligna ejus, quibus ædificabat Bahhaſcha: & ædificavit ex illis Gebahhum & Mitzpam.

7 Quamobrem illo tempore veniens [a] Chanani Videns ad Aſam regem Jehudæ: dixit ad eum: quandoquidem innixus es rege Syriæ: ac non innixus es Jehova Deo tuo: idcirco [f] proripiunt ſe copiæ regis Syriæ, [b] ne ſint ad manum tibi.

[b] Heb. a manu tua.

8 [f] An non [c] Æthiopum illorum & Libyum erant copiæ numeroſæ curribus & equitibus [d] quamplurimum? tamen cùm innitereris Jehova, tradidit eas in manum tuam.

9 Cùm Jehovæ oculi diſcurrant per totam terram, ut [f] firmum ſe exhibeat erga eos *quorum* [e] animus integer *eſt* erga ipſum: ſtultè egiſti in hac re: nam [f] porrò futura ſunt contra te bella.

10 Tunc indignatus Aſa contra videntem illum, tradidit eum in [g] [f] carcerem Cippi, quia [h] indignatione percitus erat contra eum de hac re: & conquaſſabat Aſa ex populo: tempore illo.

11 Sed ecce res Aſæ [f] priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Jehudæ & Jiſraëlis.

12 Ægrotavit autem Aſa anno trigeſimonono regni ſui, ex pedibus ſuis, [i] uſq; eò ut morbus ejus ſummè *invaleſceret*: tamen ne in morbo quidem ſuo requiſivit Jehovam: ſed hæſit medicis.

13 Denique occumbens Aſa cum patribus ſuis: mortuus eſt annò quadrageſimo primo ex quo regnare cœpit.

14 Quem ſepeliverunt in ſepulchris ejus, quæ foderat ſibi in civitate Davidis, deponentes eum in cubili quod impleverat [k] aromaticis ſpeciebus paratis unguentario opere: & [f] cõbuſſerunt ei uſtionem *odorum* perquàm maximam.

[c] Heb. *Æthiopes & Libyes erant in copiis, Sup.*14

[d] Heb. *multũ valde.*

[e] Heb. *cor.*

[f] Heb. *ex nunc.*

[g] Heb. *in domum everſionis: ſic dicitur Cippus ab evertendo & contorquendo ſontium corpore.*

[h] Heb. *in indignatione erat contra eum.*

[i] Heb. *uſque ſurſum morbus ejus.*

[k] Heb. *aromatibus & ſpeciebus Endiad, s.*

ANNOTATIO.

1 Trigeſimoſexto] *i. deſimoſexto de quo ſup.* 15.10.*vide annotata ibidem in verſum ultimum.* 7 Chanani] *pater prophetæ Jehu, de quo* 1.*Reg.*16.3 *infrà* 19.2. Proripiunt ſe] *q d nihil egiſti Syros advocando: nam illis abeuntibus redintegrabit hoſtis tuus bellum, quo continenter infeſtaberis: infrà* 9.*verſ. vide* 1. *Reg.*15.19. 9 Firmum] *non autem varium, & ſuorum partes temerè deſerentem, ut Syri.* 10 Carcerem Cippi] *id eſt, carcerem ſonticum, ubi ſontes conſtringuntur Cippis: nam cum propheta ægebat ut cum reo minutæ majeſtatis: ſic Jirmejæ* 20.*&* 37. 11 Priores & poſteriores] *vid ſup.* 9.29. 14 Combuſſerunt ei] *i. ſepulchrum ejus luſtrarunt in uſtrina ſuffitu facto, regum more, vide infrà* 21.*ſub finem.*

CAPUT XVII.

Jehoſchaphat regno confirmato, Eccleſias purgari & inſtitui curat, dum Deus hoſtium alios cohibet, alios ei ſubjicit, poſtremò deſcriptio ſtatus copiarum ejus.

1 REGNAVIT itaque Jehoſchaphat filius ejus pro eo: & confirmavit ſe ſuper Jiſraëlem.

2 Nam diſpoſuit copias per omnes civitates Jehudæ quæ munitæ erant: & diſpoſuit ſtationarios per regionem Jehudæ, & per civitates Ephrajimi quas ceperat Aſa pater ejus.

3 Eratque Jehova cum Jehoſchaphato: quia ambulabat in viis Davidis patris ſui [f] prioribus [f] & non requirebat [f] Bahhalimos:

4 [f] Quia Deum patris ſui requirebat, & in præceptis ejus ambulabat: ac non [a] imitabatur factum Jiſraëlitarum.

5 Ideò confirmavit Jehova iſtud regnum in manu ejus, ita ut darent omnes Jehudæi [f] munus

[a] Heb. *ſecundum factum &c.*

nus Jehoſchaphato : ſic fuerunt ei divitiæ, & gloria [b] copioſè.

[b] Heb. *in multitudine.*

6 [a] Elato itaque animo ſuo ad vias Jehovæ: amplius adhuc amovit[a] excelſa & lucos ex Jehuda.

7 Et anno tertio ex quo regnare cœpit, miſit [a] cum præfectis ſuis, cum Ben-Chajile & cum Hhobadja & cum Zecarja & cum Netaneële, & cum Micaja: ad docendum per civitates Jehudæ:

8 Cum illis, inquam, hos Levitas, Schemahhjam & Netanjam, & Zebadjam & Hhaſaëlem, & Schemiramothum, & Jonathanem, & Adonijam, & Tobijā, & Tob-Adonijam Levitas: quibuſcum *erant* Eliſchamahh & Jehoram ſacerdotes.

9 Qui docuerunt in Jehuda, habentes ſecum librum legis Jehovæ: & obiverunt omnes civitates Jehudæ docentes populum.

10 Pervaſerat autem metus Jehovæ omnia regna regionum quæ *erant* circa Jehudam: ut non gererent bellum contra Jehoſchaphatum.

11 Quin-imò a Peliſchtæis adferebant ad Jehoſchaphatum munus, & pecuniam [c] indictionis: etiam Arabes adducebant ei greges, arietes ſepties millenos ſeptingentenos, & hircos ſepties millenos ſeptingentenos.

[c] Heb. *oneris.*

12 Ita Jehoſchaphat [d] pergebat creſcere uſque ad ſummum: & ædificavit in Jehuda arces & civitates armamentariorum.

13 Et [e] [a] res multæ erant ei per civitates Jehudæ: ac homines [f] bellatores, valentes robore Jeruſchalaimis.

14 Quorum numeratio per paternas familias eorum: ex Jehuda chiliarchorum Hhadna princeps, quicum erant valentium robore trecenta millia.

15 Et [g] ſecundum hunc Jehochanan princeps: quicum erant ducenta octoginta millia:

16 Et ſecundum hunc Hhamasja filius Zicri, ſponte ſe offerens[a] Jehovæ: quicum erant ducenta millia valentium robore:

17 Ex Binjamine verò valens robore Eljadahh: quicum erant armati arcu aut ſcuto ducenties mille:

18 Et ſecundū hunc Jehozabad: quicum erant centū octoginta millia expeditorū ad militiam:

19 Hi erant qui miniſtrabant regi: præter eos quos diſpoſuerat rex per civitates munitas in toto Jehuda.

[d] Heb. *en iens & cre cens.*
[e] Heb. *opus multum: ut Gen.* 33.14.
[f] Heb. *belli.*
[g] Heb. *ad manum hujus: ſic deinceps.*

ANNOTATIO.

3 Prioribus] *vide* 1. *Chron.* 29.19. Bahhalimos] *id eſt ulla idola: ſynecdoche.* 5 Munus &c.] *id eſt, eum ſuum eſſe regem hoc ſymbolo omnes profiterentur: ut* 1. *Schem.* 10.27. 6 Elato] *id eſt, cum audentior factus eſſet ad promovendum verum Dei cultum, quàm fuiſſet Aſa pater ipſius.* Excelſa &c.] *quæ vel relicta fuerant vel rurſus invecta.* 7 Cum præfectis] *i. hos ſelegit ex omnibus ordinibus ad tempus, per quos ſtatum eccleſiarum recognoſceret, & populum in verbo Dei inſtitueret, ac autoritatè ſua in officio confirmaret.* 13 Res multæ] *ad munitionem & commeatum pertinentes: ut ſuprà* 11.11. 16 Jehovæ] *id eſt, alacerrimo & promptiſſimo animo ad gerenda bella ejus.* 19 Præter eos] *de quibus ſuprà ver.* 2.

CAPUT XVIII.

Argumentum idem eſt cum 1. *Reg.* 22.

1 CùM autem eſſent Jehoſchaphato divitię & gloria [a] copioſè: [a] affinitate ſe junxit Achabo.

[a] Heb. *in multitudinē: ſic ver.* 2.

2 Deinde deſcendit [b] exactis *aliquot* [a] annis ad Achabum Schomronem, cui mactavit pecudes & boves copioſè, populoque qui *erat* cum eo: & incitavit eum ut aſcenderet contra Ramothas Gilhhadis.

[b] Heb. *ad finem annorū.* 1. *Reg.* 22.

3 Dixit enim Achab rex Jiſraëlis ad Jehoſchaphatum regem Jehudæ, iturusnè es mecum Ramothas Gilhhadis? qui dixit ei, ſicut ego, ſic tu: & ſicut populus tuus, populus meus: ut tecum ſimus in iſto bello.

4 Dixit præterea Jehoſchaphat ad regem Jiſraëlis: conſule, quæſo, hoc ipſo die verbum Jehovæ.

5 Tunc congregatis rex Jiſraëlis prophetis ſuis quadringentis viris: dixit ad eos, utrùm ituri ſumus contra Ramothas Gilhhadis in bellum iſtud: an deſtiturus ſum? qui dicebant, aſcende: traditurus enim eſt Deus in manum regis.

6 Dicente verò Jehoſchaphato: annón eſt hic propheta Jehovæ amplius, ut conſulamus ex eo?

7 Dixit rex Jiſraëlis ad Jehoſchaphatū, amplius vir quidam *eſt* ex quo conſulas Jehovam: at ego odi eum, quia non prophetat de me bonum, ſed omnibus diebus ſuis malum: is eſt Micajehu filius Jimlæ: dixit verò Jehoſchaphat, ne loquatur rex ita.

8 Itaque advocans rex Jiſraëlis aulicum unum edixit: feſtinanter adduc Micajehu filium Jimlæ.

9 Intereà rex Jiſraëlis & Jehoſchaphat rex Jehudæ ſedentes: quiſque in ſolio ſuo, induti veſtibus *regiis* conſidebant in area ad oſtium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.

10 Fecerat enim ſibi Tzidkija filius Cenahhanæ cornua ferrea: & dicebat, ſic ait Jehova: his feries Syros adeò ut conſumas eos.

11 Omnes quoque prophetæ illi prophetabāt ſimiliter dicendo: aſcende Ramothas Gilhhadis & proſperare: traditurus enim eſt Jehova in manum regis.

12 Nuntius autem ille, qui iverat vocatū Micajehu, alloquebatur eum, dicendo: ecce verba prophetarum iſtorum ore uno bonum prophetant regi: ſit, quæſo, verbum tuum ut unius illorum, & eloquitor bonum.

13 Cui dixit Macajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit Deus meus, id eloquar.

14 Cùm ergo ingreſſus eſſet ad regem, dixit rex ad eum: Mica, utrum ituri ſumus contra Ramothas Gilhadis in bellum, an diſtiturus ſum? qui dixit: aſcendite & proſperamini, ſcilicet tradentur in manum veſtram.

15 Dicenti autem ad eum regi: quoties ego tandem adjuraturus ſum te, ut non eloquaris mihi niſi veritatem in nomine Jehovæ?

16 Dixit, video omnes Jiſraëlitas diſperſum iri per montes illos, ut oves quibus non *eſt* paſtor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus iſtis: revertantur quiſque domum ſuam cum pace.

17 Tum dicente rege Jiſraëlis ad Jehoſchaphatum: nónne dixeram ad te, fore ut non prophetaret de me bonum: ſed malum?

18 Dixit, propterea audite verbum Jehovæ: vidi Jehovam ſedentem in ſolio ſuo, & totum exercitum cœlorum adſtantes a dextera ejus & ſiniſtra ejus.

19 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Achabum regem Jiſraëlis, ut aſcendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? præterea dicente, hic dicit hoc modo, & ille dicit illo modo:

20 Tandem prodiit quidam ſpiritus qui conſiſtens coram Jehova dixit, ego pelliciam eum: dicente verò Jehova ad eum, quo pacto?

21 Dixit, egreſſus ero ſpiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pellicies, etiamq; prævalebis: exi & fac ita.

22 Quare nunc ecce indidit Jehova ſpiritum mendacii ori tuorum prophetarum iſtorum: interea Jehova locutus eſt contra te malum.

23 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahhanæ percuſſit Micajehu in maxillam: & dixit, quânam viâ tranſivit ſpiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?

24 Cui dixit Micajehu: ecce tu videris illo ipſo die: quo ingredieris intimum conclave ad abſcondendum te.

25 Dixit verò rex Jiſraëlis, prehendite Micajehu, & reducite eum ad Ammonem præfectum civitati: & ad Joaſchum filium regis.

26 Quibus dicite: ſic edicit rex, ponite iſtum in carcere: & alite eum pane anguſtè, & aqua anguſtè, donec rediero cum pace.

27 Dixit verò Micajehu, ſi planè reverſus fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova per me: præterea dixit, audite populi quotquot ſunt.

28 Itaque aſcendit rex Jiſraëlis cum Jehoſchaphato rege Jehudæ contra Ramothas Gilhhadis.

29 Ubi dixit rex Jiſraëlis ad Jehoſchaphatum, cùm diſſimularet ſe proceſſurus in prælium: ac tu induere veſtimentis tuis: ſic diſſimulante ſe rege Jiſraëlis proceſſerunt in prælium.

30 Rex autem Syriæ præceperat præfectis curruum ſuorum dicendo: ne pugnatote contra parvum *aut* contra magnum: ſed contra regem Jiſraëlis ſolum.

31 Fuit itaque cùm videntes præfecti curruum Jehoſchaphatum, ipſi quoque dicerent, rex Jiſraëlis eſt, ut diverterent contra eum ad pugnandum: ſed exclamanti Jehoſchaphato Jehova auxiliatus eſt, & [c] avertit illos Deus ab eo.

32 Nam fuit cùm viderent præfecti curruum, eum non eſſe regem Jiſraëlis: ut reverterentur a perſequendo eum.

33 Sed quidam jaculatus arcu ſimplice animo, percuſſit regem Jiſraëlis inter commiſſuras, id eſt, inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ ſuo, deflecte manu tua, & educ me e caſtris: quia ægrotus factus ſum.

34 Quoniam autem invaleſcebat prælium eo die, rex Jiſraëlis diſtinebat currus ' ſuos adverſus Syros uſque ad veſperam: quam ob rem mortuus eſt *quo* tempore occidit ſol.

[c] Heb. *incitavit illos ab eo.*

ANNOTATIO.

1 Affinitate ſe junxit] *accipiendo Hhathaljam Achabi filiam in uxorem Jehoramo filio ſuo: 2. Reg. 8. 18.* 2 Annis] *anno decimoſeptimo regni ſui, ut annotatum eſt, 1. Reg. 22. 42.* 34 Suos] *id eſt, ſui exercitus in fugam inclinantis.*

CAPUT XIX.

Jehoſchaphat prophetæ reprehenſione reſipiſcens, ſuos ad Deum revocat: Et ordinem eccleſiaſticum atque politicum in regno toto recognoſcit.

1 REVERTENTE autem Jehoſchaphato rege Jehudæ domum ſuam, cum pace Jeruſchalaima.

2 Prodiens in conſpectum ejus Jehu ' filius Chanani videns ', dixit ad regem Jehoſchaphatum: an ' improbo auxiliari & oſores Jehovæ diligere te? at propter hæc tibi incumbit fervens ira a Jehova.

3 Veruntamen res bonę inventæ ſunt apud te: quòd ' removiſti lucos e terra, & conſtituiſti animum tuum ad quęrendum Deum.

4 Deinde ' reſedit Jehoſchaphat Jeruſchalaimis: poſtquam ' converſus obiviſſet per populum, ' a Beerſchebahho uſque ad montana Ephajimi, & revocaſſet eos ad Jehovam Deum majorum ipſorum:

5 Conſtituiſſetq; judices in ea regione per omnes civitates Jehudæ munitas, [a] cuiq; civitati:

6 Edicens judicibus, videte quid ſitis facturi: nõ enim ' pro homine judicaturi eſtis, ſed pro Jehova: qui vobiſcũ futurus eſt in reb⁹ judiciariis.

7 Quare nunc inſit pavor Jehovæ vobis: obſervate ut faciatis: non enim *eſt* apud Jehovam Deum noſtrum iniquitas, aut acceptio [b] perſonarum, aut ſumptio muneris.

8 Atque etiam Jeruſchalaimis conſtituit Jehoſchaphat e Levitis & ſacerdotibus, & ex primoribus paternarum familiarum Jiſraëlis, ad ' judicia Jehovæ, & ad lites: cum ' reverterentur *illi* Jeruſchalaima.

9 Et præcepit eis dicendo: ſic facitote cum timore Jehovæ, cum fide, & cum [c] animo integro.

10 Ut quæcunque lis pervenerit ad vos, a fratribus veſtris reſidentibus in civitatibus ſuis, *de diſcrimine* inter cædem & cædem, inter legem & præceptum, ſtatuta & judicia, admoneatis eos, ne rei fiant Jehovæ, & incũbat fervens ira vobis & fratribus veſtris: ſic facitote ut non ſitis rei.

11 Ecce autem Amarja ſacerdos primarius inter vos, in omni ' negotio Jehovæ: Zebadja verò filius Jiſchmahhelis anteceſſor ' in domo Jehudæ in omni negotio ' regio, cum moderatoribus & Levitis [d] ' expoſiti ſunt vobis: confirmate vos & facite, & Jehova aderit [e] ' æquo.

[b] Heb. *faciei.*

[c] Heb. *corde.*

[d] Heb. *coram vobis: ut Gen. 13. 9.*

[e] Heb. *bono.*

ANNOTATIO.

2 Filius Chanani] *de quo ſupra 16. 7.* Improbo] *Achabo & Jiſraëlitis, ſuprà 18.* 3 Removiſti lucos] *ſupra 17. 4. & 6.* 4 Reſedit] *i. quievit, habenis regni Joramo commiſſis, & eccleſiaſtico*

ac politico ordine conſtitutis, ut ſequitur. Converſus] *id eſt, reſipiſcens ad prophetæ monitum.* A Beer-Schebahho] *id eſt, ab una regni extremitate ad alteram.* 6 Pro homine] *id eſt, non tam mei aut ullius hominis, quàm Dei vices in judicando geritis.* 8 Judicia Jehovæ] *id eſt, cauſas ſacras, quarum cognitio ad ſacerdotes & Levitas pertinebat: vide Deut. 17. 8. & ſequentibus.* Lites] *civiles.* Reverterentur Jeruſchalaima] *cùm alii judices propter obſcuritatem aut difficultatem cauſarum, vos conſulturi venient, aut partes inter ſe diſſidentes ad vos remittent, ex lege Deut. 17.* 11 Negotio Jehovæ] *vide ſuprà 8. ver.* In domo Jehudæ] *id eſt, in regno.* Regio] *id eſt, regni, ſive politico.* Expoſiti ſunt] *id eſt, ſemper erant præſtò, ut conſulentibus de jure reſpondeant.* Æquo] *id eſt, rebus & perſonis æquitate conjunctis.*

CAPUT XX.

Jehoſchaphat divinam opem jejunio & precibus contra Moabitas & alios implorans, & promiſſionem Dei fide amplexus, victoriam divinitus obtinet: poſtremò ſocietatem init contra voluntatē Dei cum Achazja: quæ reprehenditur & infelicem ſucceſſum habet.

1 FUIT autem poſteà, venientibus Moabitis & Hhammonitis, & ' *alii qui* trans Hhammonitas *habitabant*, cum eis, contra Jehoſchaphatum in bellum:

2 Venerunt qui indicarent Jehoſchaphato, dicendo: invadit te multitudo magna e ' transmarina *regione*, ex Syria: qui ecce ſunt ad ' Chatzatzonem Tamaris, ea *eſt* Hhen-Gedi.

3 Timens verò compoſuit Jehoſchaphat faciem ſuam ad quærendum Jehovam: & indixit jejunium toti ' Jehudæ.

4 Itaque congregati ſunt Jehudæi ad requirendum *opem* a Jehova: etiam ex omnibus civitatibus Jehudę convenerunt ad requirendum Jehovam.

5 Tunc ſtans Jehoſchaphat in congregatione Jehudæ & Jeruſchalaimorum, apud domum Jehovæ ante atrium ' novum:

6 Dixit: Jehova Deus majorum noſtrorum, nónne tu *es* Deus in Cœlis, & tu dominaris in omnia regna gentium: ita ut in manu tua ſit vis & potentia, ac [a] nemo tibi poſſit obſiſtere?

[a] Heb. *nemo eſt contra te ſiſtendo ſe.*

7 Nónne tu Deus noſter expuliſti habitatores terræ hujus a conſpectu populi tui Jiſraëlis, & tradidiſti eam ſemini Abrahami diligenti te, in ſeculum?

8 In qua habitantes: ædificaverunt tibi in ea ſanctuarium pro nomine tuo, dicendo:

9 'Si obvenerit nobis malum, puta gladius, judicium, aut peſtis, ſive fames, conſiſtemus ante domum hanc & coram te: nam nomen tuum eſt in domo hac: quare inclamantes te ex anguſtia noſtra, exaudi & ſerva.

10 Nunc autem ecce Hhammonitæ & Moabitæ, & ' montana Sehhiris, in quæ ' non permiſiſti Jiſraëlitis ingredi cùm venerent e terra Ægypti: quamvis receſſerint ab illis, & non perdiderint illos:

11 Tamen ecce ipſi ' rependunt nobis: adveniendo ut expellant nos ab hęreditate tua, quam hęreditariò poſſidendam tradidiſti nobis.

12 Deus noſter, an non judicia exerciturus eſſes in eos? nam non *eſt* in nobis vis [b] obſiſtendi multitudini magnæ iſti invadenti nos: & nos neſcimus quid facturi ſimus: ſed in te *defixi ſunt* oculi noſtri.

[b] Heb. *vis ante multitudinem &c.*

13 Intereà ' omnes Jehudęi ſtabant coram Jehova: etiam parvuli eorum, uxores eorum & filii eorum.

14 Tunc Jachazielem filium Zecarjæ, 'filii Benajæ, filii Jehhielis filii Mattanjæ, Levitam e poſteris Aſaphi: inceſſit ſpiritus Jehovę in medio ipſius congregationis:

15 Quo dixit, attendite omnes Jehudæi & habitatores Jeruſchalaimorum, & rex Jehoſchaphat: ſic ait Jehova vobis, vos ne timetote, neq; conſternamini metu multitudinis magnæ iſtius: nam non veſtrum erit hoc prælium: ſed Dei.

16 Cras deſcendite verſus eos, ecce aſcenſuri ſunt per ' clivum [c] Tzitzi: & invenietis eos in extremitate vallis, in fronte deſerti Jeruelis.

[c] vel ſlori eſt, ſlori

17 Non *erit* veſtrum pugnare in hoc *prælio*: ſiſtite vos, conſiſtite & videte ſalutem Jehovæ erga vos, Jehudæi & Jeruſchalaimani: ne timetote, neque conſternamini, cras exite ante eos: nam Jehova aderit vobis.

18 Tunc inclinavit Jehoſchaphat verticem facie *demiſſa* in terram: omnes quoque Jehudæi & habitatores Jeruſchalaimorum prociderunt coram Jehova, incurvando ſe Jehovæ:

19 Et ſurrexerunt Levitæ e poſteris Kehathitarum & e poſteris Korachæorum: ad laudaudum Jehovam Deum Jiſraëlis voce magna ſummè.

20 Deinde ſurgentes mane, exiverunt in deſertum Tekohhæ: quibus exeuntibus, conſiſtens Jehoſchaphat dixit, audite me Jehudæi & habitatores Jeruſchalaimorum, firmè credite Jehovę Deo veſtro, & confirmabimini: firmè credite prophetis ejus: & proſperabimini.

21 Ita conſilio habito cum populo, conſtituit muſicos Jehovæ, & laudante ' decorum ſanctitatis: qui procedendo ante expeditum *exercitum* dicerent: celebrate Jehovam: quoniam in ſeculum benignitas ejus *eſt*.

22 Quando autem inceperunt cantum & laudē, diſpoſuit Jehova inſidiatores contra Hhammonitas, Moabitas, & montanos Sehhiris, qui invaſerant Jehudam, ita ut afficerentur plagis.

23 Nam inſtiterunt Hhammonitæ & Moabitæ contra habitatores montis Sehhiris ad internecioni devovendum & perdendum *eos*: & cùm abſolviſſent contra habitatores Sehhiris, juverunt *inter ſe* ut [d] alter eſſet alteri perditor.

[d] Heb. viri proximum ſuum, ut eſſet perditor.

24 Intereà Jehuda veniebat ad ipſam ' ſpeculam verſus ' deſertum illud: quibus reſpicientibus ad multitudinem illam, ecce erant cadavera proſtrata humi, nec *erat* [e] ſuperſtes.

[e] Heb. vir liberationis.

25 Quapropter advenit Jehoſchaphat cum populo ſuo ad diripiendam prædam eorum, inveneruntq; inter eos copioſè tum facultates, tum inſtrumenta deſiderabilia cum cadaveribus: quæ ſpoliaverunt ſibi, [f] adeò ut non eſſent ferendo: fueruntque per triduum diripientes prædam illam: magna enim erat.

[f] Heb. ad eſſe deporte- tionem.

26 Die autem quarto congregaverunt ſe in convalle benedictionis, ubi benedixerunt Jehovæ: idcircò vocant nomen loci illius, convallem benedictionis uſque in hunc diem.

27 Poſteà reverſi omnes viri Jehudæ & Jeruſchalaimorum cum Jehoſchaphato in principiis ipſorum, ut reverterentur Jeruſchalaima cum lætitia: nam lætitia affecerat eos Jehova

ab hoſtibus eorum:

28 venerunt Jeruſchalaima cum nablis & cum citharis, & tubis: ad domum Jehovæ.

29 Et inceſſit pavor Dei omnia regna illarum regionum: cùm audirent ſpugnaſſe Jehovam contra hoſtes Jiſraëlis.

30 Ita quievit regnum Jehoſchaphati: quietem largiente illi, Deo ejus circumquaque.

31 Cùm autem regnaret Jehoſchaphat ſuper Jehudam: (natus triginta quinque annos cùm regnare inciperet, vigintiquinque annis regnavit Jeruſchalaimis, cujus matri nomen Hhazuba filia Schilchi.)

32 Ambulavit in via patris ſui Aſæ, neque receſſit ab ea: faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ.

33 Veruntamen excelſa non amota ſunt: nam adhuc populus non comparaverant animū ſuū erga Deum majorum ſuorum.

34 Reliquæ autem res Jehoſchaphati priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptæ in verbis Jehu filii Chanani, qui juſſus eſt referre in librum regum Jiſraëlis.

35 Nam poſtmodum conſociavit ſe Jehoſchaphat rex Jehudæ cum Achazja rege Jiſraëlis: is *autem* [g] improbiſſimè agebat.

36 Tamen conſociavit eum ſibi, faciendo naves ad obeundum Oceanum: feceruntquè naves Hhetzjone-Geberis.

[g] Heb. *improbè egit faciendo.*

37 Quapropter prophetavit Elihhezer filius Dodavæ Mareſchanus contra Jehoſchaphatum dicendo: quandoquidem conſociaſti te cum Achazja: diſrumpit Jehova opera tua, & confractæ ſunt naves, neque obtinuerunt *vim* obeundi Oceanum.

ANNOTATIO.

1 Aliis] *id eſt, Syris, de quibus verſic. 2. & Edomæis verſic.* 10. 2 Transmarina] *id eſt, trans mare ſalis ſive mortuum, quod lacus Aſphaltites etiam dicitur: nam in eam partem nationes iſtæ convenerant ad invadendum Jehudam.* Chatzatzonem] *de qua Gen.* 14.7. 3 Jehudæ] *id eſt, toti regno ſuo.* 5 Novum] *vide ſuprà* 15.8. 9 Si obvenerit] *ſumma orationis a Schelomone habita, ſuprà* 6.14. 10 Mōtana Sehhiris] *id eſt, incolas: metonymia.* Non permiſiſti] *Deut.* 2.3.8. *&* 18 *ver.* 11 Rependunt] *id eſt, compenſant noſtrum beneficium hoc maleficio.* 13 Omnes] *id eſt, ex ſingulis familiis omnes: ſimile eſt Jone.* 3.6. 16 Clivum Tzitzi] *qui ſitus erat inter deſertum Tekohhæ & deſertum Jeruelis, de quo in hoc verſu.* 21 Decorum ſanctitatis] *periphraſis Dei.* 24 Speculam] *quæ eſt in ſummo colle Tzitzi, de quo ver.* 16. Deſertum illud] *Jeruelis.* 33 Non comparaverant] *quamvis Jehoſchaphat ſedulo eos revocaſſet, ſuprà* 19.4. 34 Priores & poſteriores] *id eſt, ante peccatum & poſt peccatum, quod ſequentibus verſibus explicatur & 1.Chron.* 29.29. Jehu] *de quo ſup.* 19.2. Juſſus eſt] *autoritate Dei & Eccleſiæ: ita ipſe quoque fuit unus ex ſcriptoribus hiſtoriæ regum.* Regum] *tam Jehudæ quam Jiſraëlis, ut habetur a 1. Reg. 16. uſque ad finem libri, & in principio ſecundi.* 35 Nam poſtmodum] *ætiologia explicans res poſteriores Jehoſchaphati.*

CAPUT XXI.

Jehoram fratres ſuos regni ſui ſtabiliendi cauſa interficit; & quia impiè vivit defectione Edomæorum ac Libnæ, bello Peliſchtæorum & Arabum, domeſticorum cæde & bonorum direptione caſtigatur: poſtremò incurabili morbo divinitus extinguitur.

1 Cùm autem occubuiſſet Jehoſchaphat cum patribus ſuis, ſepultusq; eſſet cum patribus ſuis in civitate Davidis: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.

2 Huic *erant* fratres filii Jehoſchaphati, Hhazarja, & Jechiel, & Zecarja, & Hhazarja, & Micaël, & Schephatja: omnes hi filii Jehoſchaphati regis Jiſraëlis:

3 Quibus dederat pater eorum dona multa argenti & auri & rerum pretioſarum cum civitatibus munitis in Jehuda: regnum verò dedit Jehoramo, quia erat primogenitus.

4 Surgens autem Jehoram ut cōfirmaret ſe in regno patris ſui, interfecit omnes fratres ſuos gladio: etiamq; *aliquos* e principibus Jiſraëlis.

5 Natus triginta duos annos Jehoram cùm regnare inciperet, octo annos regnavit Jeruſchalaimis.

6 Quibus ambulavit in via regum Jiſraëlis; quemadmodum faciebant familia Achabi: nam filia Achabi erat ei uxor: fecitq; quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

7 Noluit tamen Jehova perdere domum Davidis propter illud fœdus quod pepigerat cum Davide: & quemadmodum dixerat ſe daturum ei lucernam & filiis ejus omnibus diebus.

8 Temporibus hujus defecit Edom, ne ſubjectus eſſet Jehudæ: & conſtituerunt ſuper ſe regem.

9 Quapropter profectus eſt Jehoram cum præfectis ſuis & omnibus curribus ſuis ſecum: fuitque ipſo ſurgente nocte, ut percuteret Edomæum circumjacentem ſibi, & præfectos curruum ejus.

10 Attamen perſtitit Edom in defectione, ne [a] ſubjectus eſſet Jehudæ uſque in diem iſtum: tunc defecit Libna eodem tempore ne ſubjecta eſſet ei: nam dereliquerat Jehovam Deum majorum ſuorum.

[a] Heb. *de ſub manu ejus.*

11 Etiam ipſe fecit excelſa in montibus Jehudæ: effecitque ut ſcortarentur habitatores Jeruſchalaimorum, imò impulit cum Jehuda.

12 Quam ob rem pervenit ad eum ſcriptum ab Elija propheta, dicente: ſic ait Jehova Deus Davidis patris tui: propterea quòd non ambulaſti in viis Jehoſchaphati patris tui, & in viis Aſæ regis Jehudæ:

13 Sed ambulaſti in via regum Jiſraëlis, & effeciſti ut ſcortarentur Jehuda & habitatores Jeruſchalaimorum, ſicut effecit domus Achabi ut ſcortaretur *Jiſraël*: inſuper etiam fratres tuos domeſticos patris tui meliores te interfeciſti:

14 Ecce Jehova afficit *te* plaga magna in populo tuo: & in filiis tuis, & in uxoribus tuis, atque in omnibus facultatibus tuis.

15 Tu quoque [a] agitaberis morbis magnis, morbo inteſtinorum tuorum: [b] per duos annos

[a] Heb. *eris in morbis.*

[b] Heb. *anno ſuper annū.*

nos continuos, donec exeant inteſtina tua præ morbo illo.

[d] Heb. *ſpiritum.*
[e] Heb. *ad latus.*
[f] *qui Achazja infrà capitibus ſequentibus paſſim, & Hhazarja infrà 22,6.*

16 Excitavit itaque Jehova contra Jehoramum [d] animum Peliſchtæorum & Arabum, 'qui *ſunt* [e] finitimi Æthiopum:

17 Qui aſcendentes contra Jehudam, irrupe runt in *regionem* ejus, & abduxerunt captivas omneis facultates quę inventę ſunt in domo regis, etiamq; filios ejus, & uxores ejus: ita ut non relinqueretur ei filius niſi [f] Jehoachaz minimus filiorum ejus.

18 Deinde poſt omnia hæc: affecit eum Jehova in inteſtinis ejus morbo illo, adeò ut nulla *eßet* medicina.

19 Perrexit enim de anno in annum, adeò ut quo tempore exibat' terminus ille, completis annis duobus, exirēt inteſtina ejus, cum morbo ejus, & moreretur morbis [g] graviſſimis: neque fecerunt ei populus ejus 'uſtionem *odorum* ſimilem uſtioni majorum ſuorum.

[g] Heb. peſſi- mis.

20 Natus triginta duos *annos* erat cùm regnare inciperet, & octo annis regnavit Jeruſchalaimis: quos cùm tranſegiſſet' ſine voluptate: ſepelierunt eum in civitate Davidis: ſed non in ſepulchris Regum.

ANNOTATIO.

2 Jiſraëlis] *i. regni Jehudæ cum adhærentibus Jiſraëlitis: ſynecdoche.* 3 Quibus dederat] *vide ſuprà 11,23.* 6 Filia Achabi] *Hhathalja de qua infrà 22.1.2.10. & ſequentibus.* 10 Diem iſtum] *deportationis: vide 1. Chro. 4.41.* 11 Habitatores Jeruſchal.] *id eſt, in ipſo loco ubi Deus ſacrarium ſuum habebat, idololatriam ſtatuit, & invitis etiam obtruſit.* Cum Jehuda] *i. æquè Jeroſolymitanos ac Jehudæos reliquos.* 12 Ab Elija] *i. quod Elija, antequam aſſumeretur, ſcripſerat de futuro regno Jehorami: ut Jeſchahhja de futuro regno Cyri: Jeſchahh. 44. & 45. & Achija de regno Joſchijæ. 1. Reg. 13. 3. ſic oportuit impium Regem ab abſentibus reprehendi qui præſentes non fuiſſet paſſus: nam Elijam temporibus Jehoſchaphati raptum fuiſſe ante hujus regnum docetur 2. Reg. 3. 11.* 16 Qui ſunt finitimi] *ideſt, ex Petræa & felice Arabia, quæ vergunt ad Æthiopiam.* 19 Terminus ille] *quem præſtituerat Elija ſuprà ver. 15.* Uſtionem] *vide ſuprà 16.14.* 20 Sine voluptate]. *i. in perpetuis calamitatibus & lethali morbo.*

CAPUT XXII.

Achazja rex familiæ Achabi obſecutus, unà cum ea a Jehu perimitur: ita regno Jehudæ a Hhathalja occupato, ſolus Joaſch ex cruentis illius manibus eripitur.

1. Reg. 8.24.

1 CONSTITUERUNT autem habitatores Jeruſchalaimorum regem Achazjam filium ejus minimum pro eo: nam omnes priores 'interfecerat turma quædam quę venerat cum Arabibus in caſtra: ita regnavit Achazja filius Jehorami rex Jehudæ.

[a] Heb. *filii quadraginta duorum annorum: ſic 1. Schem. 13.1.*
[b] Heb. *Achazja cùm regnaret ipſe: pleonaſmus.*
[c] Heb. *ut* eſſet *perditor ei.*

2 'Cujus matri nomen Hhathalja' nata Hhōri [a] agentis 'quadrageſimum ſecundum annum cùm [b] Achazja regnaret, qui anno uno regnavit Jeruſchalaimis.

3 Hic etiam ambulavit in viis domus Achabi: nam mater ejus erat conſiliaria ejus ad improbè agendum.

4 Itaque fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ ſicut domus Achabi: ipſi enim erant ei conſiliarii poſt mortē patris ejus, [c] adeò ut perdiderint eum.

5 Etiam in conſilio eorum ambulavit: profectus cum Jehoramo filio Achabi rege Jiſraëlis in bellum contra Chazaëlem regem Syriæ ad Ramothas Gilhhadis: ubi percuſſerunt Syri Joramum.

6 Cumq; reverteretur ut curaret ſe Jizrehhele: nam percuſſores qui percuſſerant eum apud Ramam cùm præliaretur, ' *conſtiterunt* cum Chazaële rege Syriæ: Hhazarja filius Jehorami rex Jehudæ deſcendit ad inviſendum Jehoramum filium Achabi Jizrehhelem: eò quòd ægrotus eſſet.

2. Reg 9. 21. & ſequentibus.

7 Sed a Deo fuit ' proculcatio Achazjæ veniendo ad Joramum: nam proceſſit cum Jehoramo ad Jehu filium Nimſchi venientem, quem unxerat Jehova ad excindendum domum Achabi.

8 Fuit enim cùm judicia exerceret Jehu contra domum Achabi: ut inveniens principes Jehudæ, & filios cognatorum Achazjæ miniſtrántes Achazjæ, interficeret eos.

9 Deinde cùm quæſiviſſet Achazjam, ceperunt eum (is autem ſe abſconderat in 'Schomrone) & adductum eum ad Jehu morte affecerunt eum ac 'ſepeliverunt eum: dicebant enim, filius eſt Jehoſchaphati, qui quæſivit Jehovam ex [d] toto animo ſuo: ita non *erat* domui Achazjæ, qui obtineret vires ad [e] regnandum.

[d] Heb. to
[e] Heb. regn
2. Reg. 11.

10 Quapropter Hhathalja mater Achazjæ, cùm videret mortuum eſſe filium ſuum, ſurgens perdidit totum ſemen regium domus Jehudæ.

11 Sed accipiens Jehoſchabhhat filia regis Joaſchum filium Achazjæ, furtim ſurreptum eum e medio filiorum regis, qui afficiebantur morte, abdidit ipſum & nutricem ejus in conclave lectorum: abſcondit autem eum Jehoſchabhhat filia regis Jehorami uxor Jehojadahhi ſacerdotis: quia ipſa erat ſoror Achazjæ, metu Hhathalję, ut ea non afficeret eum morte.

12 Ita fuit cum ipſis in domo Dei latitans ſex annis: dum Hhathalja regnaret ſuper terram.

ANNOTATIO.

1 Interfecerat] *ſup. 21.17.* 2 Cujus matri] *in Hhebræo textu trajectio eſt obſcurior, cujuſmodi eſt 1. Schemu. 20.16. & Hhezræ 10. 17. & Nechemjæ 12.22. qua non obſervata hic locus fuit variè quæſtionibus & interpretationibus involutus.* Nata Hhomri] *nam filia erat Achabi filii Hhomri:*

ri: *cujus nomen hic ad totam familiam pertinet, in qua ipſe primus regnavit.* 1. *Reg.* 16. 25. Quadrageſimum ſecundum] *nam tot anni numerantur ex quo Hhomri plenè adivit regnum uſque ad regnum Achazjæ. Hhomri enim regnavit octo annis ſolus, Achab cum Achazja filio vigintiduobus, & Joram a Jehu ſublatus duodecim.* 6 Conſtiterunt] *id eſt, non perſecuti ſunt victoriam, ut Jehoramum prehenderent.* 7 Proculcatio] *id eſt, Deus hac occaſione effecit, ut quaſi pedibus Jehu, ipſe quoque Achazja tereretur: hoc eſt, cum reliqua familia Hhomri perderetur.* 9 In Schomrone] *id eſt, in regno Jiſraëlis, a metropoli ſynecdochice denominato.* Sepeliverunt] *id eſt, eum ſepeliendum tradiderunt Jehudæis, patris rationem habentes.*

CAPUT XXIII.

Idem eſt argumentum cum 2. Reg. 11.

1 ANNO autem ſeptimo confirmans ſe Jehojadahh aſſumpſit centuriones, Hhazarjam filium Jerochami, & Jiſchmahhelem filium Jehochananis, & Hhazarjam filium Hhobedi, & Mahhaſejam filium Hhadaję, ac Eliſchaphatum filium Zicri ſecum in fœdus:

2.Reg.11.4.

2 Qui circumeuntes per Jehudam congregaverunt Levitas ex omnibus civitatibus Jehudę, & primarios paternarum *familiarum* Jiſraëlis: qui venerunt Jeruſchalaima.

3 Tum pepigit tota illa congregatio fœdus in domo Dei cum rege: cum dixiſſet eis *Jehojadahh*, ecce filius regis regnaturus eſt, quemadmodum promiſit Jehova poſteris Davidis.

2.Schem.7.14.

4 Hæc *eſt* res quam facturi eſtis: tertia pars veſtrum ingredientium ſabbatho ex ſacerdotibus & Levitis, 'ſunto janitores liminum.

5 Et tertia altera adeſto domui regis: reliqua verò tertia in 'porta [a] pręcipua: totus autem populus in atriis domus Jehovæ.

[a] Heb. fundamenti.

6 Sed ne ingreditor domum Jehovæ: niſi ſacerdotes & qui miniſtrant ex Levitis, ipſi ingreſſuri ſunt: quia [b] ſancti ſunt: ac totus populus obſervanto obſervationem Jehovæ.

[b] Heb. ſanctitas.

7 Et cingunto Levitæ regem circumquaque, quiſque cum armis ſuis in manu ſua, ut quiſquis venturus eſt in domum iſtam, morte afficiatur: & adſunto regi cùm ingredietur & cùm egredietur.

8 Itaque fecerunt Levitę & totus Jehuda, omnino prout præceperat Jehojadahh ſacerdos: aſſumpſerunt etiam quiſque homines ſuos ingredientes ſabbatho cum egredientibus ſabbatho: 'non enim exemerat Jehojadahh ſacerdos ullas diſtributiones.

9 Deditque Jehojadahh ſacerdos centurionibus haſtas, & ſcuta, & umbones, qui *fuerant* regis Davidis: qui erant in domo Dei.

10 Cumque conſtituiſſet totum populum cum miſſili cujuſque in manu ipſius a latere domus dextero, uſque ad latus domus ſiniſtrum, verſus altare & verſus domum: apud regem circumquaque:

11 Produxerunt filium regis, & impoſito ei coronamento idque cum teſtimonio, conſtituerunt eum regem: ungentes eum Jehojadahh & filii ejus: & dicebant, vivat rex.

12 Cùm autem Hhathalja audieret ſtrepitum populi concurſantium & [c] faventium regi: ingreſſa eſt ad populum in domum Jehovæ.

[c] Heb. *laudantium.*

13 Ubi videns quòd ecce rex ſtabat in ſua colūna in ingreſſu, & principes ac tubæ aderant regi, totuſque populus terræ lætus clangebat tubis, & muſici inſtrumentis muſicis, qui [d] exemplo præibant ad favendum *regi*: laceravit Hhathalja veſtimenta ſua, dicens: conjuratio, conjuratio.

[d] Heb. *notum faciebant ad laudandum.*

14 Juſſit autem Jehojadahh ſacerdos exire centuriones, prȩfectos aliquos copiarum edicens eis, ſinite iſtam exire intra ordines, & qui ſequetur iſtam, morti traditor gladio: dicebat enim ſacerdos, ne afficitote eam morte in domo Jehovę.

15 Cùm itaque diſponerent ei cuſtodias laterales, abiit per aditum portæ equorum verſus domum regis: ubi morte affecerunt eam.

16 Tunc pepigit Jehojadahh fœdus inter 'illum & inter totum populum, ac inter regem: ipſos fore populum Jehovę.

17 Poſteà ingreſſi totus populus ædem Bahhalis demoliti ſunt eam, & altaria ejus, imagineſque ejus perfregerunt: Mattanem verò ſacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipſa altaria.

18 Et repoſuit Jehojadahh prȩfecturas in domo Jehovæ [e] commiſſas ſacerdotibus Levitis quos diſtribuerat David in domo Jehovæ: ad offerēdum holocauſta Jehovæ, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis cum lætitia & cùm muſica: ſecundum [f] diſpoſitionem Davidis.

[e] Heb *in manu ſacerdotū Leviticorū.*

[f] Heb. *manus.*

19 Reſtituit quoque janitores in portis domus Jehovæ: ut non ingrederetur immundus ulla re.

20 Cumque aſſumpſiſſet centuriones & magnificos, dominanteſque in populo, ac totum populum terræ: deduxit regem e domo Jehovæ, ingreſſique ſunt per 'portam ſummam domum regis: & collocarunt regem in ſolio regni.

21 Et lętati ſunt totus populus terræ, ac civitas conquievit: poſtquam Hhathaljam morti tradiderunt gladio.

ANNOTATIO.

5 Porta præcipua] *id eſt, maxima & ima atrii, unde fundamenti porta appellatur: nam atrium magnum in declivi erat.* 8 Non exemerat] *id eſt, juſſerat omnes eo die ſe ſiſtere, quo producturus erat regem: ſine ulla excuſatione perfuncti muneris.* 16 Illum] *id eſt, Jehovam, de quo ver.* 14. 20 Portam ſummam] *ſive curſoriam, id eſt, maximam regiæ, quam curſores & ſatellites regis ſolebant obſervare.*

CAPUT XXIIII.

Idem argumentum eſt cum 2. Reg. 12.

2. *Reg.* 12.

1 NAtus ſeptem annos Joaſch cum regnare inciperet, quadraginta annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Tzibja e Beer-Schebahho.

2 Fecitque Joaſch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, omnibus diebus Jehojadahhi ſacerdotis.

3 Cùm autem accepiſſet ei Jehojadahh uxores duas: genuit filios & filias,

[a] Heb. *eſſet cum corde Joaſchi renovare.*

4 Fuitque poſteà: [a] cùm eſſet Joaſcho in animo inſtaurare domum Jehovæ:

5 Ut congregatis ſacerdotibus ac Levitis ediceret eis: exite per civitates Jehudæ, & congregate a toto Jiſraële pecuniam ad curandum domum Dei veſtri de 'anno in annum: vos itaq; feſtinate in hoc negotio: ſed non feſtinarunt Levitæ.

6 Quapropter vocans rex Jehojadahhum primarium: dixit ei, quare non habuiſti quæſtionem de Levitis ut afferrent a Jehuda & Jeruſchalaimis collectam 'Moſchis ſervi Dei & congregationis Jiſraëlis: ad 'tentorium conventus?

7 Hhathalja enim impobiſſimè ſe gerente, filii ejus perruperant in domum Dei: etiamque omnes res conſecratas domui Jehovæ, aptaverant Bahhalimis.

8 Itaque edicente rege, aptaverunt arcam alicujus: poſueruntq; eam in porta domus Jehovæ, foris.

[b] Heb. *ediderunt vocem.*

9 [b] Promulgaveruntque in Jehuda & Jeruſchalaimis ut afferrent Jehovę 'collectam Moſchis ſervi Dei, imperatam Jiſraëli in deſerto.

10 Tunc lętantes omnes principes & totus populus: attulerunt & injecerunt in arcam, donec abſolviſſent *inſtaurare*.

11 Eratque quò tempore 'deferebat arcam ad delegatos regis per Levitas. (nam cùm viderent multam eſſe pecuniam, conveniebat 'ſcriba regis cum delegato ſacerdotis primarii) ut evacuarent arcam illam, poſteà deportantes reponerent eam in loco ſuo: ſic facientes de die in diem, colligebant pecuniam [c] copioſè.

[c] Heb. *in multitudinem.*

12 Quam tradebat rex & Jehojadahh curatori operis miniſterii domus Jehovæ, qua mercede conducebant putatores & fabros ad inſtaurandum domum Jehovæ: etiamque fabros ferrarios & ærarios ad curandum domum Jehovæ.

[d] Heb. *aſcendit ſanitas iſti operi: metaphora ut* 1. *Chro.* 11. 8. *&* *Nechem.* 4. 7.

13 Sic facientibus curatoribus operis, [d] aſſurrexit in juſtam conſtitutionem opus illud per manum eorum: ita ut reſtituerunt domum Dei in formam ipſius, confirmantes eam.

14 Cumque abſolviſſent, attulerunt coràm rege & Jehojadahho reliquum pecunię: unde fecit inſtrumenta ad domum Jehovæ, inſtrumenta miniſtrandi & offerendi cum acerris, & quidem inſtrumenta aurea & argentea: ſic fuerunt 'offerentes holocauſta in domo Jehovæ jugiter omnibus diebus Jehojadahhi.

15 Senio autem confectus Jehojadahh & ſatur dierum mortuus eſt: natus centum triginta annos cùm moreretur.

16 Quem ſepeliverunt in civitate Davidis cum regibus: eò quòd exercuciſſet bonum in Jiſraële, tum 'erga Deum, tum erga 'domum illius.

17 Poſt mortem verò Jehojadahhi venientes principes Jehudæ 'incurvaverunt ſe regi; tunc auſcultavit rex eis.

18 Ita derelinquentes domum Jehovæ Dei majorum ſuorum, coluerunt lucos & idola: fuitq; fervens ira contra Jehudam & Jeruſchalaima propter reatum illorum hunc:

19 Cùm miſiſſet ad eos prophetas ad revocandum eos ad Jehovam; iiſq; conteſtantibus contra eos non prębuiſſent aurem.

20 Quin imò cùm ſpiritu Dei induente Zecarjam filium Jehojadahhi ſacerdotis ipſius, 'conſtitiſſet [e] ex editiori loco in populo: dixiſſetq; eis, ſic ait Deus, quare tranſgredimini pręcepta Jehovę? at non proſperabimini: quia dereliquiſtis Jehovam, viciſſim derelinquet vos:

21 Conjurantes contra eum, obruerant eum lapidibus ex præcepto regis; in atrio domus Jehovę.

22 (Non enim recordabatur Joaſch rex illius benignitatis quam exercuerat Jehojadahh pater ejus erga ſe, cùm interficeret filium ejus) qui cùm moreretur dixit, videbit Jehova, & requiret.

23 Fuit ergo vertente anno, aſcendentibus contra eum copiis Syriæ, ut invadentes Jehudam & Jeruſchalaima perderent omnes populi principes de populo: & omnem prędam eorum mitterent ad regem Darmaſci.

24 Quamvis [f] paucis hominibus veniſſent copiæ Syriæ, tamen Jehova tradidit in manum eorum copias [g] numeroſas valde: quia dereliquerant Jehovam Deum majorum ſuorum: ita in Joaſchum exercuerunt 'judicia.

25 Cùm autem diſceſſiſſent ab eo (nam reliquerant eum in morbis graviſſimis *verſantem*): conjurarunt inter ſe contra eum ſervi ejus, propter cædes 'filiorum Jehojadahhi ſacerdotis, & interfecerunt eum in lecto ipſius: ita mortuus eſt: ſepeliveruntq; eum in civitate Davidis: ſed non ſepeliverunt eum in ſepulchris regum.

26 Atq; hi *ſunt* qui conſurarunt inter ſe contra eum: Zabad filius Schimhhathæ Hhammonitidis, & Jehozabad filius Schimritæ Moabitidis.

27 Filii autem ejus, & magnitudo oneris impoſiti ei, & fundatio domus Dei, ecce ſunt ſcripta 'in commentario libri regum: regnavitque Amatzja filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

5 Anno in annum] *vide annotata Exod.* 30. 12. 6 Moſchis] *id eſt, quali eſt uſus Moſche: ſic peccata Menaſchis* 2. *Reg.* 24. 5. *& iniquitas patrum Exo.* 34. 7. *& ſignum Jonæ Matth.* 12. 39. *contradictio Core & error Balaam in epiſt. Judæ, aliaq; plurima* τροπικῶς *quaſi eadem eſſent eodem modo appellantur.* Tentorium conventus] *quaſi dicat, quemadmodum ille extra ordinem collegit, quæ ad ſtructuram tabernaculi requirebantur: ita nunc quæ ad templi inſtaurationem opus ſunt, a nobis procurari & a populo conferri convenit.* 9 Collectam Moſchis] *id eſt, qualis fuit collecta Moſchis, ut ſup ver.* 6. *nam diverſam fuiſſe vel ex eo apparet, quòd illic capitatio viritim & certa ſumma imperatur: hîc verò libera cujuſque oblatio in*

arcam conjicitur:atque ideò magis comparanda eſſet cum illa Moſchis,de qua Exod 25. 11 Deferebat] *Levita,cui hoc committebatur.* Scriba Regis &c.] *nam his ambobus commiſſa erat a Rege & ſummo ſacerdote quæſtura iſtius ærarii.* 14 Offerentes &c.] *id eſt,cultum Dei in domo ejus exercuerunt : ſynecdoche.* 16 Erga Deum] *inſtaurando cultum ejus.* Domum illius] *Davidis,recuperando illi regnum.* 17 Incurvaverunt] *id eſt,blanditiis ita eum demulſerunt,ut animum illius divini cultus alioquin ſtudioſum frangerent,& regiæ autoritatis ſpecie omnia pro libidine adminiſtrarent,etiam in cauſis religionis.* 20 Conſtitiſſet] *id eſt,ex editiore loco orationem habuiſſet.* 24 Judicia] *Dei,de quibus 2.Reg. 12.19. & infrà ver.27.* 25 Filiorum] *id eſt filii,indefinitè dictum: ut Gen.46.7.* 27 In commentario] *id eſt,in 2.Reg.12.ubi tributum Joaſcho a Chazaële impoſitum deſcribitur.*

CAPUT. XXV.

Amatzja principio Dei cultum amplexus conductas Jiſraëlitarum copias dimittit, & inſignem contra Edomæos victoriam conſequitur:qua elatus a Deo deficit,& ab Jiſraëlitis,quos provocabat funditur,capitur,mulctaq; gravi afficitur. Poſteà a ſubditis conjuratis pellitur,& morte afficitur.

Reg.14.

1 NATUS vigintiquinq; annos regnare cœpit Amatzja , & vigintinovem annis regnavit Jeruſchalaimis : cujus matri nomen Jehohhadan e Jeruſchalaimis.

Heb.corde.

2 Fecitque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ:ſed non [a] animo integro.

3 Fuit autem cùm confirmatum eſſet regnum penes ipſum:ut interficeret ſervos ſuos,qui percuſſerant regem patrem ſuum:

4 Filios verò eorum non affecit morte: ſed *fecit* ſicut ſcriptum eſt in lege, in libro Moſchis, præcepiſſe Jehovam dicendo : ne moriuntor patres pro filiis, & filii ne moriuntor pro patribus : ſed quiſque propter peccatũ ſuum moriuntor.

5 Præterea Amatzja congregatis Jehudæis, conſtituit eos per familias paternas, per chiliarchos, & per centuriones in toto Jehuda & Binjamine : & recenſens eos a nato viginti annos & deinceps, invenit eorum trecenta millia delectorum, *aptorum* ad prodeundum in militiã prehendentium ſpiculum aut clypeum.

6 Inſuper mercede conduxit ex Jiſraëlitis, centies mille valentes robore, centum talentis argenti.

7 Quare vir Dei venit ad eum dicendo : ô rex,ne venito tecum exercîtus Jiſraëlitarum, nõ enim *eſt* Jehova cum Jiſraëlitis, ullo Ephrajimitarum.

8 Sed procede tu,age,confirma te ad hoc bellum:facturus eſſet Deus ut impingas coram hoſte:nam *eſt* vis in Deo ad auxiliandum, & ad faciendum ut impingas.

9 Dicente verò Amatzja viro Dei, quid ergo faciendum centum talentis , quæ dedi turmæ Jiſraëlitarum? dixit vir Dei : eſt Jehovæ dare tibi amplius eo.

10 Separavit itaque eos Amatzja, nempe turmam illam quę venerat ad ipſum ex Ephrajimo,ut abirent in locum ſuum : quapropter accenſa ira ipſorum valde contra Jehudam , revertebantur in locum ſuum [b] accenſi ira.

11 Intereà Amatzja confirmans ſe deduxit populum ſuum,& abiit in vallem ſalis:ubi percuſſit filiorum Sehhiris decem millia.

12 Et decem millia vivorum captivos abducentes Jehudæi,duxerunt ad faſtigium Petræ: & dejecerunt eos e faſtigio Petræ, ita ut omnes diſrumperentur.

13 [c] Turmarii verò illi quos remiſeret Amatzja ne procederent ſecum in bellum , omnino irruerunt in civitates Jehudæ a Schomrone Beth-Choronem uſque : & percutientes ex eis tria millia,diripuerunt direptione magna.

14 Fuit autem poſtquam reduiſſet Amatzja a percutiendo Edomæos,ut adducens Deos filiorum Sehhiris,conſtitueret illos ſibi Deos:& coram illis incurvaret ſe,atque adoleret illis.

15 Quam ob rem accenſus ira Jehova in Amatzjam: miſit ad eum prophetam qui diceret ad eum:cur quæris Deos iſtius populi, qui non eripuerunt populum ſuum e manu tua?

16 Fuit autem cùm alloqueretur ipſum,ut diceret illi *rex* , an conſiliarium regi tradiderunt te? [d] deſiſte,quare percuterent te ? itaque deſtitit propheta, cùm dixiſſet : agnoſco Deum iniiſſe conſilium de perdendo te, quandoquidẽ facis hoc : ac non auſcultas conſilio meo.

[d] Heb. *deſiſte tibi:pleonaſmus uſitatus: vide Gen.11.33.*

17 Tunc inito conſilio Amatzja rex Jehudæ, miſit ad Joaſchum filium Jehoachazi filii Jehu regem Jiſraëlis, qui dicerent : age videamus alter faciem alterius.

18 Miſit verò Joaſch rex Jiſraëlis ad Amatzjã regem Jehudæ,qui dicerent: quædam ſpina quę in Libano *erat*,miſit ad cedrum quæ *erat* in Libano ad dicendum : da filiam tuam filio meo in uxorem:intereà præteriens beſtia agreſtis quæ in Libano *erat*,conculcavit ſpinam illam.

19 [e] Cogitaſti, ecce percuſſiſti Edomæos, ideò extulit te animus tuus ad venandum gloriam: nunc conſide domi tuæ: quare miſceres bellum malo tuo,ut cadas tu & Jehuda tecum?

[e] Heb.*dixiſti:ut Exod. 2.14.*

20 Sed non auſcultavit Amatzja : quia a Deo id erat,ut traderet eos in manũ *horum* : eò quòd quęſiviſſent Deos Edomæorum.

21 Et aſcendente Joaſcho rege Jiſraëlis,viderunt alter faciem alterius , ipſe & Amatzja rex Jehudæ : apud Beth-Schemeſchum quod *eſt* Jehudę.

22 Plaga autem affectus eſt Jehuda coram Jiſraële: ita ut fugerent quiſq; in tentoria ſua.

23 Amatzjam verò regem Jehudæ filium Joaſchi,filii Jehoachazi prehendit Joaſch rex Jiſraëlis apud Beth-Schemeſchum : deinde adducens eum Jeruſchalaima, perrupit in muro Jeruſchalaimorum a porta Ephrajimi uſque ad portam angularem quadringentos cubitos.

24 Denique toto auro & argento omnibuſque vaſis quæ inventa ſunt in Domo Dei penes Hhobed-Edomum, & Theſauris domus regiæ obſidibusq́, *acceptis*:reverſus eſt Schomronem.

25 Vixit verò Amatzja filius Joaſchi rex Jehudæ,poſt mortem Joaſchi filii Jehoachazi regis Jiſraëlis : quindecim annis.

26 Reliquæ autem res Amatzjæ priores & poſteriores: nónne ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Jehudæ & Jiſraëlis?

27 Nam ex quo tempore receſſet Amatzja [g] a ſequendo Jehova, cùm feciſſent contra eum conſpirationem Jeruſchalaimis, fugit Laci-

[g] Heb. *de poſt Jehovã conſpirarunt conſpiratione*

ſchum quam ob rem miſerunt poſt eum Laciſchum,ubi morte affecerunt eum.

28 Inde deportaverunt eum equis:& ſepeliverunt eũ cum patribus ejus in'civitate Jehudæ.

ANNOTATIO.

5 Spiculum &c.]*vide ſuprà* 11.12. 12 Petræ]*id eſt,ad ſaxum civitatis primariæ in Arabia Petrea, quæ ab eo Petra dicitur:quam occupaſſe in hac expeditione legitur* 2.Reg.14.7. 13 A Schomrone] *id eſt,per totam latitudinem regionis Jehudæ,Jiſraëlitarum regno conterminam.* 16 Percuterent] *id eſt,ne committas nimis loquendo,ut irruant in te.* Agnoſco]*vide ſimile* 1.Reg.22.19. 24 Hhobed-Edomum]*id eſt,poſteros Hhobed-Edomi,janitores & theſaurorum ſacrorum cuſtodes*,1.*Chr*.26.15. 26 Priores &c.]*vide* 1.*Chro*.29.29. 28 Civitate Jehudæ]*id eſt,metropoli regni.*

CAPUT XXVI.

Hhuzzija dum pietati ſtudet divino præſidio ſecundatur,vicinos hoſtes ſubjicit,& regnum confirmat: deinde ſacrum ſacerdotium invadens lepra percutitur,ideoq; hominum conſortio excluditur, filio intereà regnũ adminiſtrante.

2.*Reg*.14,21

1 TUM aſſumentes totus populus Jehudę Hhuzzijam, qui erat natus ſexdecim annos:conſtituerunt eum regem pro patre ejus Amatzja.

2 Ipſe ædificavit Elotham,quam recuperaverat Jehudæ:poſtquam occubuiſſet rex cum patribus ſuis.

3 Natus ſexdecim annos Hhuzzija, cùm regnare inciperet: quinquaginta duobus annis regnavit Jeruſchalaimis:cujus matri nomen Jecolja e Jeruſchalaimis.

4 Fecitque quod rectum *videeur* in oculis Jehovæ: 'omnino prout fecerat Amatzja pater ejus.

2.Reg.15.2.

[a] Heb.*in timoribus Dei: ſic enim habetur in antiquo manuſcripto exemplari emendatiſſimo Bibliothecæ illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini. & ſic legit Rabbi Schelomo antiquiſſimus,in ſuis commentariis.*

5 Fuit enim intentus quærendo Deo diębus Zecarjæ,informantis [a] in rebus pertinentibus ad timorem Dei:& quibus diebus quęſivit Jehovam,ſecundavit eum Deus.

6 Nam procedens cùm oppugnaret Peliſchtęos,perrupit murum Gathi, & murum Jabnes, & murum Aſchdodi:ædificavitque civitates in Aſchdodęa,& in Peliſchtęorum *regione:*

7 Et auxiliatus eſt ei Deus "contra Peliſchtæos,& contra Arabas qui habitabant in Guris planitie,& indigenas.

[b] Heb.*uſque ſurſum.*

[c] Heb. *terræ.*

8 Dederunt quoque Hhammonitæ munus Hhuzzijæ:adeò ut abiret nomen ejus uſque ad ingreſſum Ægypti,quia confirmabat ſe [b] ſummè.

9 Nam ædificavit Huzzija turres Jeruſchalaimis ad portam anguli & ad portam vallis & ad 'Miktzohham:& 'firmavit eas.

10 Ædificavit etiam turres in"deſerto,& fodit ciſternas multas tam in depreſſo loco quàm in planitie,eò quòd pecoris multum eſſet ipſi: & agricolæ ac vinitores in montibus, & in arvis, nam amator [c] agriculturæ erat.

[d] Heb. *per manum.*

11 Erant autem Hhuzzijæ copię gerentium bellum, aptorum ad prodeundum in militiam turmatim pro numero recenſionis eorum, *factæ* [d] per Jehhielem ſcribam & Mahhaſejā moderatorem: commiſſæ manui Chananjæ ex principibus regis.

12 Totus numerus primorum paternarum *familiarum* inter valentes robore, bis mille ſexcentorum.

13 Quorum manui commiſſi copiarum militarium ter centies ſepties mille quingenti,gerentes bellum virtute militari: ad auxiliandũ regi contra hoſtem.

14 Quibus paravit Hhuzzija pro toto exercitu ſcuta & ſpicula,galeáſque & loricas & arcus: uſque ad lapides fundarum.

15 Fecit præterea Jeruſchalaimis [e] machinas ingenioſiſſimè excogitatas,ut eſſet ſuper turres & ſuper angulos,ad jaculandum ſagittis & lapidibus magnis: exivitque nomen ejus uſq; in longinquum: quia [f] 'mirificè adjuvabatur, uſquedum confirmatus eſſet.

16 Sed ubi confirmatus eſt, extulit ſe animus ejus uſq; adeò ut ſe corrumperet, & prævaricaretur contra Jehovam Deum ſuum: ingreſſus enim eſt in templum Jehovæ, ut adoleret ſuper altare ſuffitus.

17 Ingreſſus verò poſt eum Hhazarja ſacerdos: ut cum eo ſacerdotes Jehovæ octoginta robuſti:

18 Obſtiterunt Hhuzzijæ regi dicentes ei, non *eſt* tuũ,ô Hhuzzija,adolere Jehovæ: ſed ſacerdotum filiorũ Aharonis qui conſecrati ſunt ad adolendum:exi e ſanctuario, nam prævaricatus es:neq; futurum eſt tibi gloriæ a Jehova Deo.

19 Tum indignatus eſt Hhuzzija,habens in manu ſua ſuffimentum ad adolendum: cúmque indignaretur contra ſacerdotes, lepra exorta eſt in fronte ejus coram ipſis ſacerdotibus in domo Jehovæ [g] "ab altari ſuffitus.

20 Reſpiciens itaque ad eum Hhazarja ſacerdos primarius cum omnibus reliquis ſacerdotibus,quòd ecce eſſet leproſus in fronte ſua, deturbaverunt eum inde: etiámque ipſe impellebatur ad exeundum, quia plaga afficiebat eum Jehova.

21 Sic fuit Hhuzzija rex leproſus uſq; ad diem mortis ſuæ,habitans in domo [h] ſemota leproſus,cùm abſciſſus eſſet a domo Jehovæ:intereà Jotham filius ejus præerat domui regis, judicans populum terræ.

22 Reliquas autem res Hhuzzijæ priores & poſteriores: 'ſcripſit Jeſchahhja filius Amotzi propheta.

23 Tandem occumbente Hhuzzija cum patribus ſuis, ſepelierunt eum cum patribus ejus 'in agro ſepulchrali qui erat regum: dicebant enim leproſus eſt: & regnavit Jotham filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

4 Omnino prout]*id eſt,non animo integro,ut ille:ſuprà* 25.2. 7 Contra Pliſchtæos] *id eſt,omnes finitimos, e quibus Peliſchtæi regno Jehudæ ab occidente erant: Arabes a meridie: Hhammonitæ ab oriente: Indigenæ verò ubique ſparſi,de quibus Jud.cum* 10.12. 9 Miktzohham]*vide Nechem*.3.19 Firmavit eas]*præſidiis & munitionibus*, 10 Deſerto]*Arabiæ,quòd paſcuoſum erat*. 15 Mirificè

adjuvabatur] *a Deo, ut docet ver.7.* 18 Non eſt tuum] *vide Exod.30.7.& ſeq.* 19 Ab altari] *id eſt, a Deo præſentiam ſuam in altari teſtante, & ex eo lepram aſpectabili ſigno ejaculante : ſynecdoche.* 22 Scripſit Jeſchahhja] *tum in libro ſecundo Regum, tum in libro prophetiæ ſuæ.* 23 In agro] *id eſt, in eodem agro: ſed ſeorſim a cadaveribus aliorum regum.*

CAPUT XXVII.

Jotham regnum bene & feliciter adminiſtrat, & Hhammonitas reddit tributarios.

1 NAtus vigintiquinq; annos Jothã cùm regnare inciperet, ſexdecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jeruſcha filia Tzadoki.

2.Reg.15.33.

2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Huzzija pater ipſius: (tantummodò non eſt ingreſſus templum Jehovæ:) ſed adhuc populus corrumpebant ſe.

3 Hic ædificavit portam domus Jehovæ ſupremam: & in ᵃmuro clivi ædificavitᵃ plurimùm.

a Heb. in multitudine.

4 Civitates etiam ædificavit in montanis Jehudæ: & in ſaltibus ædificavit palatia & turres.

5 Hic etiam pugnans contra regem Hhammonitarum prævaluit eis: ita ut darent ei Hhammonitæ anno illo centum talenta argenti, & decies mille ᵃ coros tritici, ſimiliter hordei decies mille: hoc rependerunt ei Hhammonitæ etiam anno ſecundo & tertio.

6 Itaq; confirmavit ſe Jotham: quia comparaverat ᵃ vias ſuas coram Jehova Deo ſuo.

7 Reliquæ autem res Jothami, & omnia ᵃbella ejus, viæq; ejus: ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Jiſraëlis & Jehudæ.

8 Natus vigintiquinque annos cùm regnare inciperet: ſexdecim annis regnaverat Jeruſchalaimis:

9 Cùm occumberet Jotham cum patribus ſuis, & ſepelirent eum in civitate Davidis: ita regnavit Achaz filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Muro clivi] *id eſt, editioris partis Jeruſchalaimorum poſt templum ad occidentem ſiti, inter Gichonem torrentem & portam piſcium, de quo infrà* 33.14.& *Nechem.*3.26.& 27. *Item* 11.21. 5 Coros] *vide* 1.*Reg.*4.21. 6 Vias ſuas] *id eſt, conſilia, actiones vitamq; ſuam.* 7 Bella ejus] *ei illata a rege Syriæ & Jiſraëlitarum de quibus* 2.*Reg.*15.37.

CAPUT. XXVIII.

Achaz impius a rege Syriæ & Jiſraëlitis (a quibus pietatis & charitatis exemplum Achazo exhibuit Deus) Edomæis & Peliſchtæis preſſus ad Aſſyrium recurrit: a quo afflictus Achaz in graviorem idololatriam quàm anteà delabitur : & mortuo, Jechizkija filius ſuccedit.

1 NAtus viginti annos Achaz cùm ille regnare inciperet, ſexdecim annis regnavit Jeruſchalaimis: ſed non fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, ſicut David pater ipſius.

2.Reg.16.2.

2 Ambulavit enim in viis regum Jiſraëlis: atque etiam ᵃ fuſiles *imagines* fecit Bahhalimis.

a Heb. fuſiones.

3 Præterea ipſe adolevit in ᵃvalle filii Hinnomi: & arſit filios ſuos igne, ſecundum ᵃ abominationes gentium quas expulerat Jehova a facie Jiſraëlitarum.

4 Et ſacrificabat ſtudioſè, adolebatque in excelſis, & in collibus: & ſub omni arbore virente.

5 Quam ob rem tradidit eum Jehova Deus ejus in manum regis Syrorum: qui percutientes eum captivam abduxerunt ab eo multitudinem magnam, quam deduxerunt in Darmaſcum: etiãq; in manum regis Jiſraëlitarum traditus eſt, ita ut percuteret eum percuſſione magna.

6 Interfecit enim Pekach filius Remaljæ ex Jehudæis centies vicies mille die uno, omnes ᵇ robuſtos : eò quòd dereliquiſſent Jehovam Deum majorum ſuorum.

b Heb. filios viri.

7 Interfecit quoq; Zicri potens Ephrajimità Mahhaſejam filium regis, & Hhazrikamum anteceſſorem domus ejus, atque Elkanam ſecundum a rege.

8 Itaque captivos ducebant Jiſraëlitæ e cognatis ſuis ducenta millia mulierum puerorum & puellarum, ac etiam prædam multam diripuerant ex eis: deducebantque iſta ſpolia in Schõronem:

9 Cùm ibi exiſtens propheta Jehovæ Hhoded nomine: prodiit ante exercitum illum qui veniebat in Schomronem, ac dixit eis: ecce propter iram Jehovæ Dei majorum veſtrorum æſtuantẽ contra Jehudæos, tradidit eos in manum veſtram: ita ut interficeretis ex eis ᵃcum indignatione: ᵃ uſque ad cœlos pertingit iſtud.

10 Et nunc filios Jehudæ & Jeruſchalaimorum cogitatis ſubjicere ut ſint ſervi & ancillæ vobis? ᵃ annon penes vos, vos *inquam ſunt* duntaxat reatus contra Jehovam Deum veſtrum?

11 Quare nunc auſcultate mihi: & reſtituite hãc captivorum multitudinem, quam abducitis captivam a fratribus veſtris: nam æſtus iræ Jehovæ *exundaret* in vos.

12 Tunc ſurgentes homines e primoribus Ephrajimitarum, Hhazarja filius Jehochananis, Berecja filius Meſchillemothi & Jechizkija filius Schallumi & Hhamaſa filius Chadlai: adverſus venientes ab illa militia:

13 Dixerunt eis: non eſtis adducturi hanc captivorum multitudinem huc : quia in ᶜ reatum graviſſimum cederet nobis ᵃ *quod* vos dicitis, ſuperaddendo peccatis noſtris & reatui noſtro: quia magnus reatus incumbit nobis, & æſtus iræ contra Jiſraëlem.

c Heb. *reatum Jehovæ i. maximum: ſolet enim quicquid graviſſimum & maximum eſt exprimi adjuncto aliquo nomine Dei: ut Gen.*30.8. *& Jirm.*2.30.

14 Ita dereliquit expeditus quiſque multitudinem illam captivam & prædam ſuam, ante iſtos principes & totam congregationem.

15 Tunc ſurgentes homines quidam qui expreſſi fuerant ᵈ nominatim, prehenderunt multitudinem illam captivam, & omnes nudos eorum induerunt ex ipſa præda : cumque induiſſent & calceaſſent, cibumque & potum dediſſent atque unxiſſent eos, deduxerunt aſinis quemque labentem eorum, adduxeruntque eos Jerichuntem *in* civitatem palmarum juxta fra-

d Heb. *nominibus.*

tres eorum: deinde reverſi ſunt in Schomronem.

16 Tempore illo miſit rex Achaz ad reges Aſſyriæ: ut auxiliarentur ſibi.

17 Nam adhuc Edomæi venientes: percuſſerant Jehudam, & abduxerant captivos.

18 Peliſchtæi quoque irruerant in civitates depreſſi agri & meridianas Jehudæ: ceperantq; Beth-Schemeſchum, & Ajalonem, & Gederothas, & Socuntem ac villas ejus, Timnamque & villas ejus, & Gimzuntem ac villas ejus: ubi habitabant.

19 Deprimebat enim Jehova Jehudam propter Achazum regem Jiſraëlis: quia abſtraxerat Jehudam, ut [e] omnino prævaricaretur contra Jehovam.

[e] Heb. *prævaricando prævaricaretur.*

20 Veniens itaque ad eum Tilgath Pilneeſer rex Aſſyriæ, anguſtia affecit eum: non autem confirmavit eum.

21 Quamvis [f] accipiens Achaz partem ex domo Jehovæ & domo regis ac principum: dediſſet regi Aſſyriæ: tamen non fuit auxilio ei.

[f] Heb. *pertitus eſſet.*

22 Quocunque autem tempore anguſtia afficiebat ipſum Jehova, pergebat prævaricari contra Jehovam: idem erat rex Achaz.

23 Sacrificavit enim diis Damaſcenorum *percutientium ipſum: dicens, quia dii regum Syriæ ſunt auxilio eis, illis ſacrificaturus ſum ut auxilientur mihi: at illi fuerunt *obices* [g] in quos impingeret, ipſi & toti Jiſraëli.

[g] Heb. *ali pingere* ſ *endum*

24 *Adeò ut congregans Achax inſtrumenta domus Dei, truncaret inſtrumenta domus Dei, & occluderet fores domus Jehovę: faceretq; ſibi altaria in unoquoque angulo Jeruſchalaimis:

25 Etiam in ſingulis civitatibus Jehudæ faceret exelſa ad adolendum diis alienis: ita provocavit Jehovam Deum majorum ſuorum.

26 Reliquæ autem res ejus, & omnes viæ ejus *priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Jehudæ & Jiſraëlis.

27 Denique cùm occubuiſſet Achaz cum patribus ſuis, & ſepeliviſſent ipſum in ipſa civitate, Jeruſchalaimis (non enim intulerunt eum in *ſepulchra regum Jiſraëlis). regnavit Jechizkija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Valle filii Hhinnomi] *vide Jehoſch.* 15.8. Abominationes gentium] *Levitici* 18.21. *&* 20.2. 9 Cum indignatione] *id eſt, veterum ſimultatum & bellorum inde a diviſione regni geſtorum nomine exacerbati.* Uſque ad Cœlos] *id eſt, ſumma eſt hac ſævitia quam exercetis, & animus infenſiſſimus, hyperbole, ut Geneſ.* 11.4. 10 An non penes] *quaſi dicat, nonne conſcii vobis eſtis, vos aliis peccatis veſtris reos jam peractos eſſe coram Deo, quòd illa hoc novo ſcelere cumulatis?* 13 Quod dicitis] *id eſt, cogitatis de fratribus veſtris in ſervitutem trahendis.* 23 Percutientium ipſum] *id eſt, cum a Retzine ſuperatus eſſet, ſupra verſ.* 5. *&* 2. *Reg.* 16. 5. *&* 6. 24 Adeò ut] *poſtquam rex Aſſyriæ eum invaſiſſet,* 2. *Reg.*16.10. 26 Priores & poſteriores] *id eſt, ante immiſſas a Deo calamitates & poſt.* 27 Sepulchra regum] *quæ erant in arce Davidis.*

CAPUT XXIX.

Jechizkija rex conſtitutus, illico Dei cultum reſtituit: ſacerdotibus imperat ipſorum ſanctificationem templiq́; purgationem: in quo deinde ipſe cum populo per ſacerdotes & Levitas multas oblationes magna cum lætitia offert.

2.Reg. 18. 2.

1 JECHIZKIJA regnare cœpit natus viginti quinque annos, & viginti novem annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Abija filia Zecarjæ.

2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovę: omnino prout fecerat David pater ejus.

3 Hic ipſo anno primo regni ſui menſe primo aperuit fores * domus Jehovæ, & confirmavit ipſos *ſacerdotes*:

4 Juſſit enim convenire ſacerdotes & Levitas, & congregavit eos in *plateam orientalem:

5 Ac dixit eis, auſcultate mihi, ô Levitæ: jam ſanctificate vos, & ſanctificate domum Jehovæ Dei majorum veſtrorum, & efferte [a] *quod ſeparandum eſt e ſancto.

[a] Heb. *ſeparationem: metonymia.*

6 Nam prævaricati ſunt patres noſtri, & facientes quod malum *videtur* in oculis Dei noſtri, dereliquerunt eum: & avertentes faciem ſuam a tabernaculo Jehovæ oppoſuerunt cervicem.

7 Etiam occluſerunt fores porticus, extinxeruntque lucernas & ſuffitum non adoleverunt: denique holocauſtum non obtulerunt in ſancto, Deo Jiſraëlis.

8 Quam ob rem fuit fervens ira Jehovæ contra Jehudam & Jeruſchalaima: adeò ut tradiderit eos commotioni, deſolationi & ſibilo: *quemadmodum videtis oculis veſtris.

9 Nam ecce *ceciderunt patres noſtri gladio: & filii noſtri filięque noſtræ ac uxores noſtræ in captivitate *fuerunt* propter illud.

10 Nunc eſt [b] mihi in animo pangere fœdus cum Jehova Deo Jiſraëlis: ut avertat ſe a nobis æſtus iræ ejus.

[b] Heb. cu corde m

11 Filii mei, nunc *ne erretis, vos enim elegit Jehova, ut ſtantes coram ipſo miniſtretis ipſi, & & ut ſitis ipſi miniſtrantes & adolentes.

12 Tum ſurgentes hi Levitæ, Machath filius Hhamaſai, & Joël filius Hhazarjæ e poſteris Kehathitarũ: ex Meraritis verò Kiſch filius Hhabdi, & Hhazarja filius Jehallelelis: atque e Gerſchonitis Joach filius Zimmæ, & Hheden filius Joachi:

13 Et e filiis *Elitzaphanis, Schimri & Jehhiel: ac e filiis Aſaphi, Zecarja, & Matanja:

14 E filiis quoque Hemanis, Jechiel & Schimhhi: & e filiis Jeduthunis, Schemahhja & Hhuzziel:

15 Congregarunt cognatos ſuos & ſanctificaverunt ſe, veneruntque ex præcepto regis ad res Jehovæ: ad purgandum domum Jehovæ.

16 Nam ingreſſi ſacerdotes in interiorem partem domus Jehovæ ad purgandum: extulerunt omnem immunditiem, quam invenerant in templo Jehovæ, in atrium domus Jehovæ: recipiebánt verò Levitæ exportandam in torrentem Kidronis foras.

17 Cœperant autem *primo *die* menſis primi ſanctificare: & die octavo ejuſdem menſis ingreſſi porticum Jehovæ, ſanctificaverunt domũ Jehovæ diebus octo: ita ut die ſextodecimo menſis primi abſolverint.

18 Tum venientes ' intrò ad Jechizkijam regem, dixerunt: purgavimus totam domum Jehovæ, & altare holocauſti cum omnibus inſtrumentis ejus, & menſam diſpoſitionis cum omnibus inſtrumentis ejus.

19 Denique omnia inſtrumenta illa quæ abjecerat rex Achaz cùm regnaret, prævaricatione ſua: comparavimus & ſanctificavimus, quæ ecce ſunt ante altare Jehovæ.

20 Itaque mane ſurgens Jechizkija rex, congregavit præfectos civitati: & aſcendit in domum Jehovę.

21 'Cumque adduxiſſent juvencos ' ſeptem & arietes ſeptem, agnoſque ſeptem, & hircos e capris ſeptem in peccatum pro regno & 'pro ſanctuario, ac pro Jehuda: edixit filiis Aharonis ſacerdotibus, ut offerrent in altari Jehovæ.

22 Tum jugularunt boves, & accipientes ſacerdotes illorum ſanguinem ' inſperſerunt in ipſum altare: ſimiliter jugulantes arietes inſperſerunt illorum ſanguinem in altare, & jugulantes agnos inſperſerunt illorum ſanguinē in altare.

23 Poſtremò admoverunt hircos peccati ante regem & congregationem: qui manibus ſuis nixi ſunt eis.

24 Jugulanteſque eos ſacerdotes expiaverunt ſanguine eorum in altari ad expiationem faciendam pro toto Jiſraële: quia toti Jiſraëli indixerat rex holocauſtum & peccatum illud.

1.Chr.23. & 25. 25 Reſtituerat autem Levitas in domo Jehovæ cum cymbalis, cum nabliis, & cum citharis ex præcepto Davidis, & Gadi videntis regii, & Nathanis prophetæ: nam a Jehova præceptum illud erat per prophetas ejus.

26 Itaq; adſtantibus Levitis cum inſtrumentis Davidis: ſacerdotibus verò 'cum tubis:

27 Edixit Chizkija ut offerrent holocauſtum in altari: & quo tempore cœpit holocauſtum, cœpit muſica Jehovæ cum ipſis tubis, idque cum [c] canticis traditis & inſtrumentis Davidis regis Jiſraëlis.

[c] Heb. *cum manibus: ſynecdoche, ut ſuprà* 1. Chro. 6. 31. & *Hhezra*. 3. 10.

28 Intereà tota congregatio incurvabant ſeſe, cùm muſici canerent & tubicines tubis clangerent: omnia hæc uſquedum abſolutum eſſet holocauſtum.

29 Cùm autem abſolviſſent offerre: procidentes rex, & omnes qui præſentes erant cum eo, incurvaverunt ſe:

30 Edixitque Chizkija rex & principes Levitis, ut laudarent Jehovam verbis Davidis & Aſaphi videntis: qui cùm laudaſſent, dum agitaretur lætitia illa, inclinato vertice incurvaverunt ſe.

31 Tum locutus Jechizkija dixit: jam [d] conſecraſtis miniſterium veſtrum Jehovæ, 'accedite & adducite ſacrificia & euchariſtica in domum Jehovæ: adduxerunt itaque congregatio illa ſacrificia & euchariſtica, & omnis voluntarius [e] animo holocauſta:

[d] Heb. *implevistis manum veſtram: ut* Exo. 28. 41.

[e] Heb. *corde: ſic ver*. 34.

32 Adeò ut eſſet numerus holocauſtorum, quæ adduxerunt congregatio, boum ſeptuaginta, arietum centum, agnorum ducentorum: ad holocauſtum Jehovæ erant omnia hæc:

33 'Aliorum autem conſecratorum, boum ſexcentorum, & pecudum ter mille.

34 Veruntamen ſacerdotes erant pauciores, neque poterant ' nudare *pelle* omnia illa holocauſta: quare 'confirmarunt eos cognati eorum Levitæ, donec abſolutum eſſet illud opus, & donec ſanctificaſſent ſe reliqui ſacerdotes: nam Levitæ rectiores fuerant animo ad ſanctificandum ſe ſacerdotibus.

35 Nam etiam imponendum erat copioſè de adipibus euchariſticorum & de libaminibus 'præter illa holocauſta: ita conſtitutus eſt cultus domus Jehovæ.

36 Lætatuſque eſt Jechizkija totuſque populus, de eo quod reſtituerat Deus populo: ' nam repentè fuerat hæc res.

ANNOTATIO.

3 Domus Jehovæ] *id eſt, porticus & totius domus, quas occluſerat pater, ſuprà* 28. 24. *& infrà verſ*. 7. 4 Plateam orientalem] *id eſt, ante præcipuam atrii portam.* 5 Quod ſeparandum eſt] *id eſt, quæ ſunt impura, aut ad prophanum cultum invecta.* 8 Quemadmodum videtis] *vos jam aliquot annis a Syris, Jiſraëlitis, Edomæis, Peliſchtæis & Aſſyriis opprimi.* 9 Ceciderunt &c.] *ſuprà* 28. 6. *& ſeq.* 11 Ne erretis] *id eſt, ne perſtetis in errore: in quo cultum Dei, ad quem electi eſtis, omiſiſtis.* 13 Elitzaphanis] *qui fuit princeps familiæ Kehathitarum, Num.* 3. 30. 17 Die primo] *id eſt, eodem die quo rex conſtitutus eſt.* 18 Intro] *id eſt, in regiam.* 21 Cumque adduxiſſent] *id eſt, omnes quadrupedum ſpecies ſacrificio aptas, ad conſecrationem loci & perſonarum, ad holocauſtum, pro peccatis, & ad euchariſtica.* Septem] *ad ſignificandam univerſitatem, ſive totum regni corpus.* Pro ſanctuario] *ut denuo conſecraretur.* 22 Inſperſerunt &c.] *ex ritu Levit.* 8. 15. *& ſeq.* 26 Cum tubis] *ex mandato Dei Num.* 10. 10. 31 Accedite] *Apoſtrophe ad populum.* 33 Aliorum &c.] *id eſt, ſacrificiorum tam votivorum quàm voluntariorum, quæ in euchariſticis numerantur: atque etiam munerum, de quibus Levit.* 2. 34 Nudare pelle] *quia occupati erant in oblationibus offerendis.* Confirmarunt] *id eſt, partem muneris iſtorum in ſe receperunt, quod alioquin ſacerdotum erat: Levit.* 1. 6. 35 Præter illa holocauſta] *id eſt, multa igne abſumenda accedebant ad ſacrificia: nam omnis adeps Jehovæ erat Levit.* 3. 16. *ut & ſuffitus ex libamine.* 36 Nam repentè] *quaſi dicat, factum hoc inſperatum lætitiam piorum auxit, uno momento ex illis tenebris, quas offuderat Achaz, emergentium.*

CAPUT XXX.

Jechizkija inito conſilio Jehudæis & Jiſraëlitis indicit Paſcha in menſem ſecundum: in quo celebrando Levitæ immundorum vicibus funguntur: pro quibus oratione habita Deus conciliationem ſuam teſtatus eſt. Deinde feriæ conceptivæ habentur, ad profeſſionem grati erga Deum animi.

1 DEINDE miſit Jechizkija per totum Jiſraëlem & Jehudam, & etiam faſciculos literarum ſcripſit ad Ephrajimitas & Menaſchitas, ut venirent in domum Jehovæ Jeruſchalaima: ad celebrandum Paſcha Jehovæ Deo Jiſraëlis.

2 Nam inierat conſilium rex & principes ejus cum tota congregatione Jeruſchalaimis: de celebrando Paſchate 'menſe ſecundo.

3 Non enim potuerant celebrare illud tempore

pore'eodem: cùm ſacerdotes non ſanctificaſſent ſe ad'ſufficientem numerum,& populus nõ congregaſſent ſe Jeruſchalaima.

4 Cúmq; recta videretur hæc res in oculis regis:& in oculis totius congregationis illius:

5 Conſtituerant rem *hanc* ut [a] promulgarent per totum Jiſraëlem a Beer-Schebahho Danem uſque, ut venirent celebratum Paſcha Jehovæ Deo Jiſraëlis,Jeruſchalaima:nam [b] jam diu nõ celebraverant [c] ex præſcripto.

6 Abiverunt itaque curſores cum faſciculis literarum [d] ac rege a principibus per totũ Jiſraëlem & Jehudam, & ex præcepto regis dicebant:filii Jiſraëlis, convertimini ad Jehovam Deum Abrahami,Jitzchaki & Jiſraëlis,ut convertat ſe ad [e] reliquias,quæ reliquę factæ ſunt vobis e manu'regum Aſſyriæ.

[a] Heb. *tranſmitterent vocem.*

[b] Heb. *non per multum temporis.*

[c] Heb. *ſicut ſcriptum eſt: ſic infrà 8.*

[d] Heb. *a manu regis &c.*

[e] Heb. *evaſionem quæ relicta eſt vobis.*

7 Neque eſtote ut patres veſtri, & ut fratres veſtri,qui prævaricati ſunt contra Iehovã Deum majorum ſuorum:quos tradidit deſolationi quemadmodum videtis.

8 Nunc ne obdurate cervices veſtras, ut patres veſtri:'cedite manum Jehovæ, & ingreſſi ſanctuarium ejus,quod ſanctificavit in ſeculum, colite Jehovam Deum veſtrum: ut avertat ſe a vobis æſtus iræ ejus.

9 Nam converſis vobis ad Jehovam, fratres veſtri & filii veſtri [f] conſequentur miſericordiã coram illis,qui captivos detinent ipſos,adeò ut revertantur in terram hãc:nam gratioſus & miſericors *eſt* Jehova Deus veſter: neque avertet faciem a vobis,ſi convertamini ad ipſum.

[f] Heb. erunt *in miſericordiam.*

10 Cùm autem curſores illi tranſirent de civitate in civitatem per regionem Ephrajimi & Menaſchis,ac Zebulunẽ uſque: deridebant eos ac ſubſannabant eos.

11 Veruntamen quidam ex Aſchere, & Menaſche,& e Zebulune deprimentes ſe,venerunt Jeruſchalaima.

12 Etiam in Jehudęis erat'manus Dei: indens eis [g] animum unum,ad faciendum præceptum regis ac principum ex verbo Jehovæ.

[g] Heb. *cor: ſic ver.19.*

13 Et congregati ſunt Jeruſchalaima populus multus ad celebrandum feſtum azymorũ menſe ſecundo: congregatio [h] quàmplurima,

[h] Heb. *in multitudinem valde.*

14 Qui ſurgentes amoverunt altaria quę erãt Jeruſchalaimis: & omnes aras thurarias amoventes,projecerunt in torrentem Kidronis.

15 Deinde jugularunt Paſcha quartodecimo *die* menſis ſecundi:cùm reliqui ſacerdotes & Levitę'rubore ſuffuſi ſanctificaſſent ſe,& obtulerunt holocauſta in domo Jehovæ.

16 Ita ſteterunt in ſtatione ſua ſecundum officium ſuum ex lege Moſchis viri Dei:ſacerdotes ſpargentes ſanguinem *acceptum* e manu Levitarum.

Levitici 1. & ſequentibus cap.

17 Quia multitudo in eo cœtu erat qui non ſanctificaverant ſe: ideo Levitæ incumbebant 'jugulationi Paſchatum pro omni immundo,ad ſanctificandum *ea* Jehovæ.

18 Nam magna pars illius populi, multitudo ex Ephrajimo,& Menaſche, Jiſſaſcare & Zebulune non mundaverant ſe cùm comederent Paſcha,ſecus quàm 'præſcriptum eſt:ſed oravit Jechizkija pro eis dicendo:Jehova optimus 'expiationem faciat pro *eo:*

19 'Quiſquis animum ſuum comparaverit ad quærendum Deum Jehovam, Deum majorum ſuorum:quamvis non *ſit* prout mundities [i] ſacra *poſtulat.*

[i] Heb. *ſanctitatis.*

20 Et auſcultans Jehova Jechizkijæ, 'curavit populum.

21 Itaq; celebrarunt Jiſraëlitæ qui præſentes erant Jeruſchalaimis, feſtum azymorum ſeptẽ diebus cum lætitia magna: laudabantq; Jehovam de die in diem Levitæ ac ſacerdotes inſtrumentis'*concinnentibus* robur Jehovæ.

22 'Locutus enim fuerat Jechizkija,quæ [k] erant cordi omnibus Levitis, informantibus in intelligentia ejus quod *videtur* bonũ Jehovæ: ideò comederunt ſtato illo tempore ſeptẽ diebus,ſacrificantes ſacrificia euchariſtica,& confitentes Jehovæ Deo majorum ſuorum.

[k] Heb. *ſuper cor. de Gen.*

23 Cumq; conſilium iniviſſent tota congregatio illa de celebrandis ſeptem diebus aliis; celebrarunt ſeptem dies *cum* lætitia.

24 Quibus Chizkija rex Jehudæ obtulit congregationi mille juvencos,& ſepties mille pecudes: & principes obtulerunt congregationi juvencos mille,pecudéſque decies mille: ſe verò ſanctificaverant ſacerdotes [l] 'copioſè.

[l] Heb. *in multitudinem.*

25 Ita lætati ſunt tota congregatio Jehudæ & ſacerdotes ac Levitæ, totaque congregatio eorum qui venerant ex Jiſraële: tam peregrini qui venerant e terra Jiſraëlis, quàm habitantes in Jehuda.

26 Fuitque lætitia magna Jeruſchalaimis: quia inde 'a diebus Schelomonis filii Davidis regis Jiſraëlis,hujuſmodi non fuerat Jeruſchalaimis.

27 Deniq; ſurgentes ſacerdotes Levitici 'benedixerunt populo, & exaudita eſt vox eorum: pervenit enim oratio eorum in habitaculum ſanctum illius,in cœlum.

ANNOTATIO.

2 Menſe ſecundo] *ex lege Num.9.* 3 Eodem] *quo conventus fuerat habitus & purgatio inſtituta:nam illud fuiſſet tempus proprium Paſchatis,Exodi* 12. Sufficientem numerum] *ut ſuperioris conventus ſacrificia offerrent:nedum maximi hujus, quo totus populus Jiſraëliticus ad celebrandum Paſcha fuiſſet conventurus, ſuprà 29.34.* 6 Regum Aſſyriæ] *Pulis 2.Regum 15.19.& 1.Chronicorum 5.26.& Tilgath-Pilneeſeris 2.Reg.15.29.& ſuprà 28.20.* 8 Cedite manum] *id eſt,proſtrati, Dei opem & auxilium implorate,ut vos miſericordia ſua erigat: ut Lamentationum 5.6.* 12 Manus Dei] *id eſt,virtus & efficacia: metonymia.* 15 Rubore ſuffuſi] *quòd tam diu diſtuliſſent ſui ſanctificationem.* 17 Jugulationi] *quæ alioquin ad offerentes pertinebat, ut obſervatum eſt Levitici 1.5.* 18 Præſcriptum eſt] *Levi. 7.10.* Expiationem faciat] *id eſt, præſtet ſpiritu ſuo, quod iſti temporis importunitate prætermiſerunt: ſic oſtendit Chizkija quid fuerit juris de eis,qui ſine fide mala, etiam ſecundo menſe impurati erant.* 19 Quiſquis &c.] *quaſi dicat,modò qui accedent ad Paſcha, animos ſuos comparaverint: cætera ne imputet Deus.* 20 Curavit] *id eſt, virtute ſpiritus ſui purificavit.* 21 Concinnentibus] *i.quibus canebant Pſalmos robur Jehovæ prædicantes.* 22 Locutus enim] *antequam hæc fierent,videns Chizkija magnum populi numerum imperatum, undequaque ad celebrandum Paſcha confluere:conſilium cum ſacerdotibus,& Levitis legis peritis habuerat:in quo conſtitutum eſt,ut res precibus Deo committeretur,Levitæ animos ſumerent ad officium populo præſtandum,& populum de re tota inſtituerent ex verbo Dei.* 24 Copioſè] *id eſt,tanto numero,ut abundè ſacerdotum eſſet: non autem ut*

ſuprà ver. 3. 26 A diebus Schelomonis] *excluſivè ut vocant, id eſt, a diviſo regno non fuit celebrata tanta feſtivitas, junctis cum Jehuda Jiſraëlitis.* 27 Benedixerunt] *ex lege Num. 6. 23.*

CAPUT XXXI.

Populus idololatriam convellit, & Jechizkija ſacerdotes ac Levitas in ſuis muneribus & diſtributionibus reſtituens, de cibario eorum proſpicit, revocata primitiarum decimarumq; lege.

1 Cùm autem abſolviſſent omnia iſta, egreſſi omnes Jiſraëlitæ: qui præſentes fuerant, per civitates Jehudæ fregerunt ſtatuas, & ſucciderunt lucos, deſtruxeruntque excelſa ac altaria e toto Jehuda & Binjamine, etiam ¹*per* Ephrajimum & Menaſchem, uſque dum abſolviſſent: deinde reverſi ſunt omnes Jiſraëlitę quiſque in poſſeſſionem ſuam per civitates ſuas.

2 Reſtituit verò Jechizkija diſtributiones ſacerdotum ac Levitarum per diſtributiones eorum, quemq; ſecundum miniſterium ipſius, ſacerdotes & Levitas, in holocauſta & in eucharistica: ad miniſtrandum & ad celebrandum, atq; ad laudandum² in portis caſtrorum Jehovæ.

3 Portionem quoque regis e facultatibus ſuis ad quæque holocauſta, ad holocauſta matutina & veſpertina, & holocauſta pro ſabbathis ac pro noviluniis, & pro ſolennitatibus: ut præſcriptum eſt lege Jehovæ.

Num. 28.

4 Similiter edixit populo, habitatoribus Jeruſchalaimorum, ut darent portionem ſacerdotum & Levitarum: ⁴ ut confirmarent ſe in lege Jehovæ *exequenda.*

5 Tum ſimulac erupit hoc verbum, ᵃplurimas contulerunt Jiſraëlitæ primitias frumenti, muſti, oleique ac ⁵ palmæ, denique omnis proventus agri: decimas quoque omnium ᵇ copiosè attulerunt.

6 Filii quoque Jiſraëlis & Jehudæ qui habitabant in civitatibus Jehudæ, ipſi etiam decimas armenti & gregis, & decimas ᶜ ſacras, id eſt, ſacratas Jehovæ Deo ipſorum: afferentes depoſuerunt ᵈ acervatim.

7 ⁷Menſe tertio cœperunt acervorum illorum fundamenta ponere: menſe verò ⁷ſeptimo abſolverunt.

8 Cumq; venientes Jechizkija & principes, vidiſſent acervos illos: benedixerunt Jehovæ & populo ejus Jiſraëli.

9 Percunctatusq; eſt Jechizkija ſacerdotes & Levitas de illis acervis:

10 Alloquens verò eum ᵉ Hhazarja ſacerdos primarius in familia Tzadoki: dixit, ex quo cœptum eſt iſtam oblationem afferre in domum Jehovæ, comedimus & ſaturati ſumus, ac ſupereſt ᶠ quamplurimum: quia Jehova benedixit populo ſuo, ita ut quod ſupereſt ſit multitudo hæc.

a Heb. multiplicarunt primitias.
b Heb. in multitudinem.
c Heb. decimas ſanctitatum.
d Heb. acervos acervos.
e Heb. qui & Tzadok. 1. Chron. 6. 12.
f Heb. uſq; in plenitudinem.

11 Quapropter edicente Jechizkija, ut compararent cellas in domo Jehovæ: compararunt.

12 Quò inferebant oblationem illam, & decimas, & res conſecratas conſtanter: ¹²præerantq; illis anteceſſor Conanja Levita, & Schimhhi frater ejus ſecundus ab eo:

13 Jechiel verò & Hhazazja, & Nachath, & Hhaſaël, & Jerimoth, & Jozabad, & Eliel, & Jiſmachja, & Machath, ac Benaja: ¹³ præfecti erant ſub manu Conanjæ & Schimhhi fratris ejus, inſtitutione Jechizkijæ, regis, & Hhazarjæ ¹³ anteceſſoris domus Dei.

14 Kore verò filius Jimnæ Levitæ janitor verſus orientem, præerat voluntariis oblationibus Dei: ut diſtribueret oblationem Jehovæ, & res ſanctas ſanctarum.

15 ¹⁵ Ad manum autem ejus, Hheden, & Minjamin, & Jeſchuahh, ac Schemahhja, Amarja, & Schecanja per civitates ſacerdotum in ſtato munere: dando cognatis ſuis per diſtributiones ¹⁵tam magno quàm parvo:

16 (Præter generis ipſorum mares, a nato tres annos & deinceps) omni ingredienti domum Jehovæ ad ᵍ officium diurnum: pro miniſterio eorum, in obſervationibus eorum, ſecundum diſtributiones eorum.

g Heb. *rem diei die ſuo.*

17 Et cum recenſione generis ſacerdotum per familias paternas eorum, etiam Levitis a nato viginti annos & deinceps: in obſervationibus eorum, per diſtributiones eorum.

18 Etiam generi ipſorum in omnes parvulos eorum, uxores eorum, filiosque eorum ac filias eorum, toti congregationi: ¹⁸ cùm in ſtato munere ſuo rerum ſanctarum ſanctificaſſent ſe.

19 Tum poſteris Aharonis ſacerdotibus per agros ſuburbanos civitatum eorum, in ʰ unaquaque civitate *præerant* homines, qui expreſſi ſunt ¹⁹ nominibus: ad dandum portiones cuique mari inter ſacerdotes, ſimiliter ſingulis recenſitis genere inter Levitas.

h Heb. *civitate & civitate.*

20 Itaque fecit talia Jechizkija in toto Jehuda: fecitque quod bonum, & rectum, ⁱ ſtatumq; *videtur* cum Jehova Deo ſuo.

i Heb. *ſtabilitatis.*

21 In omni verò opere quod cœperat in miniſterio domus Dei, & in lege ac in pręcepto, quærendo Deum ſuum: ex toto ᵏ animo ſuo exercuit ſe, & ſecundatus eſt.

k Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Per Ephrajimum] *id eſt, partem illam quæ regi Jehudæ parebat, ſive occupatam a ſuperioribus regibus ut ſuprà 13. 19. & 15. 8. ſive ipſe aliqua ex cauſa ad Jehudam defeciſſet, ut tunc Jiſraëlis regnum fluctuabat, & multis motibus agitabatur: ſic infrà 34. 6.* 2 In portis caſtrorum] *id eſt, templi, quò conveniebat populus Dei, & Dei miniſtri quaſi caſtrenſi modo erant collocati.* 4 Portionem ſacerdotum, &c.] *ut deſcribitur Num. 18.* Ut confirmarent] *id eſt, illi rei firmè incumberent, neque diſtraherentur alimenti quærendi cauſa.* 5 Palmæ] *id eſt, dactylorum ſive fructuum e palma: ita hoc loco vocem interpretantur Hhebræi omnes uno conſenſu: nam primitiarum mellis nuſquam in lege fit mentio: & primitiæ ac decimæ tantùm imperantur ex fructibus terræ & animantibus: denique vox ipſa Hhebręa utrunque ſignificat.* 7 Menſe tertio] *ſub feſtum Pentecoſtes.* Septimo] *quo collecta fructuum totius anni abſolvitur: unde feſtum tabernaculorum collectionis dicitur, Exod. 23. 16.* 12 Præerantq; &c.] *id eſt, ſummi quæſtores ſacri erant, ſive ut Jureconſulti vocant, cimeliarchæ.* 13 Præfecti] *id eſt, curatores rationes accepti & expenſi cimeliarchis reddentes.* Anteceſſoris] *id eſt, ſummi ſacerdotis.* 15 Ad manum] *id eſt, conjuncti adminiſtri, ut foris extra Jeruſchalaima iſtas oblationes reciperent.* Tam ma-

gno] *ex lege Deut.18.8.* 18 Cùm in ſtato] *id eſt, cùm primùm ad hanc functionem initiati ſunt, ut continenter de cibariis ſacerdotum & Levitarum pro ętate ac ſexu eorum, providerent.* 19 Nominibus] *ſuprà verſ.15.*

CAPUT XXXII.

Jechizkija adverſus Sancheribum munit Jeruſchalaima, populum confirmat: contra blaſphemias legatorum orans, divinitus cæſis hoſtibus exauditur. Poſteà gravi morbo liberatus & erectus a Deo: beneficiis ejus per ſuperbiam abutitur: reſipiſcentia & precibus iram Dei amolitur: Cui mortuo ſuccedit Menaſchi.

2.Reg.18.13

1 POST res iſtas & firmam conſtitutionem earum, venit Sancherib rex Aſſyriæ: & invadens Jehudam caſtra ponebat contra civitates ejus munitas, [a] cogitans illas diſcindendo ſibi adjungere.

[a] Heb. *dicens diſcindere eas ad ſe.*

2 Videns autem Jechizkija advenifſe Sancheribum: & faciem ejus *obverſam eſſe* [b] ad oppugnandum Jeruſchalaima:

[b] Heb. *ad bellum contra Jeruſchalaima.*

3 Iniit conſilium cum principibus ſuis & dynaſtis ſuis, de obthurandis aquis fontium qui erant extra civitatem: & auxilio fuerunt ei.

4 Nam congregantes ſe populus multus obthurarunt omnes illos fontes, & ' torrentem inundantem per medium regionis, dicendo: cur venientes reges Aſſyriæ invenirent aquas multas?

5 Præterea confirmans ſe, extruxit totum murum illum ' perruptum quem perduxit uſque ad ' turres: foris verò, ' murum alterum, & confirmavit munitionem civitatem Davidis: paravitq; miſſilia [c] copiosè & ſcuta.

[c] Heb. *in multitudinem.*

6 Et impoſuit præfectos militares populo: congregatiſque eis ad ſe in plateam portæ civitatis, locutus eſt, [d] quæ erant eis cordi, dicendo:

[d] Heb. *ſuper cor illorum.*

7 Confirmamini & fortes eſtote, ne timetote neque conſternamini metu regis Aſſyriæ, & metu totius multitudinis quæ *eſt* cum eo: nam nobiſcum major *eſt*, quàm cum eo.

8 Cum eo *eſt* brachium carneum: nobiſcum verò Jehova Deus noſter ad auxiliandum nobis & ad [e] gerendum bella noſtra: ſic innixi ſunt populus verbis Jechizkijæ regis Jehudæ.

[e] Heb. *ad bellandum.*

9 Poſteà miſit Sancherib rex Aſſyriæ ſervos ſuos Jeruſchalaima, dum ipſe obſideret Laciſchũ & totus dominatus ejus cum ipſo: ad Jechizkijam regem Jehudę, & ad omnes Jehudæos qui erant Jeruſchalaimis, ut dicerent:

10 Sic ait Sancherib rex Aſſyriæ: cui rei confiditis, quòd deſidetis in munitione, Jeruſchalaimis?

11 An non Jechizkija incitat vos, [f] ut exponat vos morti per famem & per ſitim, dicendo: Jehova Deus noſter eripiet nos e manu regis Aſſyriæ?

[f] Heb. *ad moriendum.*

12 An non ipſe Jechizkija abſtulit excelſa ejus & altaria ejus: edixitq; Jehudę & Jeruſchalaimis dicendo: coram altari unico incurvatote vos, & in eo adoletote?

13 An neſcitis quid fecerim ego & majores mei omnibus populis terrarum? an [g] ullo modo potuerunt dii gentium terrarum eripere terram ſuam e manu mea?

[g] Heb. *poſſendo potuerunt.*

14 Quis fuit inter omnes deos gentium illarum quas internecioni devoverunt majores mei, qui potuerit eripere populum ſuum e manu mea: ut poſſit Deus veſter eripere vos e manu mea?

15 Nunc itaque ne ſeducat vos Chizkija, neq; incitet vos *incitatione* hujuſmodi, neque credite ei: nam non poteſt ullus Deus ullius gentis aut regni eripere populum ſuum e manu mea, ut e manu majorum meorum: [h] quanto minus dii veſtri eripient vos e manu mea?

[h] Heb. ... *veſtri* ... *&c.*

16 Amplius etiam locuti ſunt ſervi illius contra Jehovam Deum ipſum: & contra Jechizkijam ſervum ejus.

17 Etiam literas ſcripſerat ad probro afficiendum Jehovam Deũ Jiſraëlis: & ad obloquendũ ei dicendo, ſicut dii gentium terrarum, qui non eripuerunt populum ſuum e manu mea: ſic non eſt erepturus Deus Jechizkijæ populum ſuum e manu mea.

18 Quæ proclamabant voce magna Judaicè populo Jeruſchalaimorum qui *erat* ſuper murum, ad metum incutiendum eis, & ad ' turbandum eos: ut caperent civitatem.

19 Ita locuti ſunt de Deo Jeruſchalaimorum: ut de diis populorum terræ, opere manuum hominis.

20 Oravit verò Jechizkija rex, & Jeſchahhja filius Amotzi propheta propter iſta: & clamaverunt cœlum verſus.

2.Reg.19.

21 Quapropter mittens Jehova angelum, excîdit omnem valentem robore & anteceſſorem ac principem in caſtris regis Aſſyriæ: qui reverſus eſt cum pudore vultus in terram ſuam: ubi ingreſſum ædem Dei ſui, prodeùntium e viſceribus ejus *quidam*, proſtraverunt eum gladio.

22 Ita ſervavit Jehova Jechizkijam & habitatores Jeruſchalaimorum e manu Sancheribi regis Aſſyriæ, & e manu omnium: ' ducebatq; eos liberatos undequaque:

23 Adeò ut multi afferrent munus Jehovæ Jeruſchalaima, & res pretioſas Jechizkiję regi Jehudæ: nam elatus erat ante oculos omnium gentium poſteà.

24 Diebus illis ægrotavit Jechizkija [i] lethaliter: quapropter oravit Jehovam: qui alloquens eum, prodigium edidit ei.

2.Reg.20.

[i] Heb. ... *ad moriendum.*

25 At non pro beneficio erga ſe rependit Jechizkija: nam extulit ſe [k] animus ejus: quapropter fuit contra eum fervens ira, & contra Jehudam ac Jeruſchalaima.

[k] Heb. ...

26 Sed cùm ſe depreſſiſſet Jechizkija pro elatione animi ſui, ipſe & habitatores Jeruſchalaimorum: non obvenit eis fervens ira Jehovæ diebus Jechizkiję.

27 ' Erat enim Jechizkijæ divitiarum & honoris [l] quàmplurimum: theſauroſq; comparaverat ſibi ad argentum & ad aurum, & ad lapides pretioſos, & ad aromata, & ad ſcuta, ac ad omnia inſtrumenta deſiderabilia:

[l] Heb. ... *valde.*

28 Apothecas quoque ad proventum frumenti, & muſti ac olei: & [m] ſtabula ad omnia jumenta, & greges per ſtabula.

[m] Heb. ... *pia ad* ... *jumentum* ... *jumentum* ... *necdoche.*

29 Civitates etiam curaverat ſibi, & poſſeſſionem gregum ac armentorum copiosè: dederat enim ei Deus facultates multas valde.

30 Et ipſe Jechizkija obthuraverat [n] alveum aquæ Gichonis ſuperiorem, quam rectà deduxerat infernè ad occidentem civitati Davi-

dis: denique ſecundatus fuerat Jechizkija in toto opere ſuo.

31 Itaque *agentem* cum oratoribus principum Babyloniæ, qui miſerant ad eum, ut inquirerent de prodigio illo quod fuerat in terra, ' dereliquit eum Deus : tentando eum: ut' experiretur quicquid erat ei in animo.

32 Reliquæ autem res Jechizkijæ & benignitates ejus: ecce ſunt ſcriptæ ' in viſione Jeſchahhjæ filii Amotzi prophetæ: præter librum regum Jehudę & Jiſraëlis.

33 Tandem cùm occubuiſſet Jechizkija cum patribus ſuis, & ſepelientes eum in ſuperiore parte ſepulchrorum poſterorum Davidis, honore affeciſſent eum in morte ejus totus Jehuda & habitatores Jeruſchalaimorum; regnavit Menaſche filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

4 Torrentem inundantem] *Gichonem, de quo infrà ver.* 30. 5 Perruptum] *ſub Amatzja a Joaſcho rege Jiſraëlis, ſup.* 25.23. Turres] *portæ Ephrajımi, & portæ angularis, de quibus ibidem.* Murum alterum] *de quo infrà* 33.14. 18 Turbandum] *id eſt, turbatis animis rixas inter oppidanos concitandum: per quas aut deditione, aut faciliore compendio caperentur Jeruſchalaima.* 22 Ducebat] *id eſt, agebat & moderabatur: tranſlatum ab exemplo paſtoris & gregis.* 27 Erat enim] *his ſex verſibus explicantur quæ per prolepſin duobus præcedentibus dicta ſunt: cauſa, & forma elationis.* 31 Dereliquit] *id eſt, ſivit eum agere ex affectu ſuo.* Experiretur] *vide Deut.* 8.2. 32 In viſione Jeſchahhjæ] *a capite* 36 *uſque ad* 40.

CAPUT XXXIII.

Menaſche peſſimè in regno ſe gerens, prophetarum monitis & temporaria captivitate caſtigatur, qua demum reſipiſcens in regnum reſtituitur: in quo cultum Dei ex parte inſtaurat: & morienti ſuccedit impius Amon: deinde huic conſpiratione ſublato, Joſchija.

1 NATUS duodecim annos Menaſche, cùm regnare inciperet : quinquagintaquinque annis regnavit Jeruſchalaimis.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ſecundum abominationes illarum gentium, quas expulerat Jehova a conſpectu Jiſraëlitarum.

3 Nam [a] rurſus ædificavit excelſa quæ demolitus fuerat Jechizkija pater ejus : & erexit altaria Bahhalimis, fecitque lucos, & incurvans ſe toti exercitui cœlorum coluit eos.

4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de qua dixerat Jehova : Jeruſchalaimis erit nomen meum in ſeculum:

5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cœlorum: in duobus atriis domus Jehovæ.

6 Prætereà idem traduxit filios ſuos per ignem in valle filii Hinnomi: & divinationibus, & conjectationibus & præſtigiis uſus eſt, inſtituitque Pythonem & ariolos: plurimum fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum.

7 Et collocavit ſculptile, ſimulachrum quod paraverat in domo Dei, de qua dixerat Deus ad Davidem & ad Schelomonem filium ejus: in domo hac & Jeruſchalaimis, quæ elegi præ omnibus *locis* tribuum Jiſraëlis, collocabo nomē meum in ſeculum:

8 Neq; deinceps amovebo pedem Jiſraëlitarum ab hac terra, quam conſtitui majoribus veſtris: ſi modò [b] obſervanter fecerint quęcunq; præcepero eis, ſecundum totam legem, & ſtatuta ac judicia *edita* per [c] Moſchen.

9 Itaque fecit Menaſche ut aberrarent Jehuda & habitatores Jeruſchalaimorum : faciendo malum amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova a conſpectu Jiſraëlitarum.

10 Et quamvis alloqueretur Jehova Menaſchē & populum ejus: non tamen attenderunt.

11 Quam ob rem adduxit Jehova contra eos principes exercitus qui *erat* regi Aſſyriæ, & ceperunt Menaſchem ° in ſpinis quibuſdam : quem vincientes chalybeis vinculis deduxerunt Babylonem.

12 Ubi cum anguſtia afficeret eum, deprecatus eſt faciem Jehovæ Dei ſui : depreſſitque ſe valde coram Deo majorum ſuorum.

13 Cumque oraſſet eum, exoratus ei exaudivit deprecationem ejus, reduxitquè eum Jeruſchalaima, in regnum ipſius : ita agnovit Menaſche Jehovam eſſe Deum.

14 Poſteà autem ędificavit ' murum exteriorem civitati Davidis ad occidentem Gichonis, ab ipſo torrente uſque ad ingreſſum per ' portam piſcium, quem circunduxit ' clivo, extollens eum valde : ac præpoſuit præfectos copiarum omnibus civitatibus munitis in Jehuda.

15 Et amovens deos alienigenarum, & ' ſimulachrum illud a domo Jehovæ, omniaque altaria quæ extruxerat in monte domus Jehovę & Jeruſchalaimis : projecit extra civitatem.

16 Comparavit verò altare Jehovæ, ſacrificans in eo ſacrificia eucharistica & laudis : ac edixit Jehudæ ut coleret Jehovam Deum Jiſraëlis.

17 Sed adhuc populus ſacrificabant in excelſis: veruntamen Jehovæ Deo ſuo.

18 Reliquæ autem res Menaſchis, uſque ad orationem ejus ad Deum ſuum, verbaque vidētium qui allocuti ſunt eum in nomine Jehovæ Dei Jiſraëlis: ecce ſunt ' inter verba regum Jiſraëlis.

19 Oratio autem ejus, cùm exoratus eſt illi Deus, & totum peccatum ejus ac pręvaricatio ejus, & loca in quibus extruxit excelſa, ac conſtituit lucos & ſculptilia, antequàm ſe deprimeret: ecce ſunt ſcripta inter ' verba Chozai.

20 Tandem cùm occūbentem Menaſchem cum patribus ſuis, ſepeliviſſent in domo ejus: regnavit Amon filius ejus pro eo.

21 Natus viginti duos annos Amon, cùm regnare inciperet : duobus annis regnavit Jeruſchalaimis.

22 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ, quemadmodum fecerat Menaſche pater ejus: nam omnibus ſculptilibus quæ fecerat Menaſche pater ejus, ſacrificabat Amon & colebat ea.

23 Sed non depreſſit ſe coram Jehova, ſicut depreſſerat ſe Menaſche pater ipſius: quin ipſe Amon auxit reatum.

24 Conſpiraverunt autem contra eum ſervi ejus, & morte affecerunt eum in domo ejus.

25 Percuſſerunt verò populus regionis, omnes qui conſpiraverant contra regem Amonem: & regem conſtuerunt populus regionis Joſchijam filium ejus pro eo.

ANNOTATIO.

11 In ſpinis] *id eſt, inter vepres in quibus latitabat, ut 1. Schem. 13. 6.* 14 Murum exteriorem] *id eſt, præmunitionem cœptam a Chizkija ſuprà 32. 5. abſolvit, aut labefactatam ab Aſſyriis inſtauravit.* Portam piſcium] *vide Nechemjæ 3. 3.* Clivo] *vide ſuprà 27. 3.* 15 Simulachrum] *de quo ſup. ver. 7.* 18 Inter verba] *i. in 2. Reg. 21.* 19 Verba Chozai] *liber eſt qui non extat: vide 1. Reg. 11. 41. annotata.*

CAPUT. XXXIIII.

Eodem argumento eſt cum 2. Reg. 22. & initio. 23.

2. Reg. 22.

1 NATUS octo annos Joſchija, cùm regnare inciperet: uno & triginta annis regnavit Jeruſchalaimis.

2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in viis Davidis patris ſui: neq; recedens dextrorſum aut ſiniſtrorſum.

3 Nam octavo anno regni ſui, cùm eſſet adhuc puer, cœpit quærere Deum Davidis patris ſui:' duodecimo autem anno cœpit mundare Jehudã & Jeruſchalaima ab excelſis & lucis, ſculptilibuſq; ac fuſſilibus.

4 Deſtruebant enim' coram eo altaria Bahhalimorum, & ſubdiales ſtatuas, quæ [a] impoſitæ erant eis ſuccidit: & lucos ſculptiliaque ac fuſilia perfringens & comminuens, ſparſit in ſuperficiem ſepulchrorum *hominum* qui ſacrificaverãt in eis.

[a] Heb. *quæ ſuprà ab eis.*

5 Oſſa verò ſacerdotum combuſſit ſuper altaria illorum: ſic' mundavit Jehudam & Jeruſchalaima.

6 Etiam in' civitatibus Menaſchis & Ephrajimi ac Schimhhonis uſq; ad Naphtalin: rutris ipſorum circumquaque:

7 Cumq; demolitus eſſet altaria illa, & lucos ſculptiliaque contudiſſet comminuendo, omneſque ſubdiales ſtatuas ſuccidiſſet per totam terram Jiſraëlis: reverſus eſt Jeruſchalaima.

8 'Anno autem decimo octavo, quo regnabat, purgando regionem & domum: miſit Schaphanem filium Atzaljæ & Mahhaſejam præfectum civitati, & Joachum filium Joachazi a memoria,' ad confirmandum domum Jehovæ Dei ſui.

9 Qui cùm veniſſent ad Chilkijam ſacerdotem ſummum, ' pecuniam inferendam in domum Dei, quam collegerant e manu Menaſchitarum & Ephrajimitarum, & a toto reſiduo Jiſraëlis, atque a toto Jehuda & Binjamine, tradiderunt Levitæ cuſtodes liminis: reverſi Jeruſchalaima.

10 'Tradebant autem in manum' curatorum operis, qui præpoſiti erant in domo Jehovæ: hi verò tradebant illam opificibus qui operabantur in domo Jehovę ad curandum labem, & ad confirmandum domum.

11 Tradebant enim fabris & ſtructoribus ad comparandum lapides cæduos, & ligna' ad catenationes: etiam ad contabulandum' domos quas perdiderant reges Jehudæ.

12 Homines verò iſti agebant fidè in illo opere, nẽpe præpoſiti illis *opificibus* Jachath & Hhobadja Levitæ ex Meraritis, & Zecarja ac Meſchullam e poſteris Kehathitarum dum præeſſẽt: quorum Levitarum quiſque ' doctor erat in inſtrumentorum muſicorum *tractatione.*

13 At bajulis: (nam pręerant *Levitæ* omnibus opificibus [b]'utriq; miniſterio:) ex Levitis quoque iiſq; janitoribus præerant ſcribę & moderatores.

14 Cumque proferrent pecuniam illam illatam in domum Jehovæ: invenit Chilkija ſacerdos librum legis Jehovæ, *traditum* per [c] Moſchen.

15 Et locutus Chilkija dixit ad Schaphanem ſcribam, librum hunc legis inveni in domo Jehovæ: tradiditque Chilkija ipſum librũ Schaphani.

16 Itaque afferens Schaphan librum illum ad regem: cùm adhuc referret regi verbum, dicẽdo, quicquid traditum eſt in manum ſervorum tuorum faciunt:

17 Nam conflantes pecuniam inventam in domo Jehovæ: tradiderunt eam in manum præpoſitorum, & in manum opificum:

18 Indicavit Schaphan ſcriba regi, dicendo: librum dedit mihi Chilkija ſacerdos: legitq; ex eo Schaphan coram rege.

19 Quam ob rem fuit audiente rege verba illa legis: ut lacerarct veſtimenta ſua:

20 Præcepitque rex Chilkijæ, & Achikamo filio Schaphanis, ac Hhabdoni filio Micæ, & Schaphani ſcribę, atque Hhaſajæ ſervo regis, dicendo:

21 Ite, conſulite Jehovam pro me, & pro reliquo in Jiſraële & Jehuda ſuper verbis libri hujus qui inventus eſt: nam magnus eſt æſtus iræ Jehovæ, quæ effuſa eſt in nos: eò quòd non obſervarunt patres noſtri verbum Jehovæ, ut facerent omnino prout præſcriptum eſt in libro hoc.

22 Itaque abiit Chilkija & qui *erant* regis, ad Chuldam prophetiſſam uxorem Schallumi filii Tokehathi filii Chaſræ veſtiarii: ea enim habitabat Jeruſchalaimis in parte ſecunda *ab eo*: & allocuti ſunt eam *verbis* ejuſmodi.

23 Quæ dixit eis, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis, dicite viro illi qui miſit vos ad me:

24 Sic ait Jehova: ecce inducturus ſum malũ contra locum hunc, & contra habitatores ejus: omnes execrationes ſcriptas in libro illo quem legerunt coram rege Jehudæ:

25 Propterea quòd dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis: ut irritarent me omnibus operibus manuum ſuarum: ideò effuſa manebit æſtuans ira mea in locum hũc, & non extinguetur.

26 De rege verò Jehudæ qui miſit vos ad

conſulendum Jehovam, ſic dicitote ad eum: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: *tu* qui audiviſti verba iſta:

27 Quia mollitus eſt animus tuus, & depreſſiſti te a facie Dei, cùm audiviſſes verba ejus contra locum hunc & contra habitatores ejus, & deprimens te corã me, laceraſti veſtimenta tua, ac fleviſti coram me: ideò etiam ego exaudivi: dictum Jehovæ.

28 Ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad ſepulchra tua in pace: ut non videant oculi tui totum iſtud malum, quod ego inducturus ſum contra locum hunc, & contra habitatores ejus: qui retulerunt regi rem.

29 Cùm itaque miſiſſet rex, & congregaſſet omnes ſeniores Jehudæ & Jeruſchalaimorum:

30 Aſcendit rex in domum Jehovæ, omnesque viri Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum, cùm ſacerdotes & Levitæ, tũm totus populus a maximo uſque ad minimum: & legit ipſis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.

31 Deinde ſtans rex in ſtatione ſua, pepigit fœdus ipſum coram Jehova, ſe ſecuturum Jehovã, & obſervaturum præcepta ejus, teſtimoniaque ejus & ſtatuta ejus ex toto corde ſuo, & ex toto animo ſuo: præſtando verba fœderis illius, quæ ſcripta ſunt in libro illo.

32 Stiterat autem quemq; qui inventus eſt Jeruſchalaimis, & in Binjamine: ut facerent habitatores Jeruſchalaimorum ſecundum fœdus Dei, Dei majorum ſuorum.

33 Tunc amovit Joſchija omnes abominationes ex omnibus regionibus, quæ *erant* Jiſraëlitarum: & ' addixit quemque inventum in Jiſraële, ad colendum Jehovam Deum ipſorum: omnibus diebus ejus non receſſerunt a ſequendo Jehova Deo majorum ſuorum.

ANNOTATIO.

3 Octavo anno regni] *i ſimul atque ad regni gubernationem liberiorem pervenit annos ſexdecim natus: a*
paternis corruptionibus animum ad pietatem adjecit: & in privato illius ſtudia ſeſe exercuit. Duodecimo
autem] *quo merum in regni adminiſtratione imperium habuit.* 4 Coram eo] *i. eo jubente & præſente.*
5 Mundavit] *ab externis ſordibus: quantumvis invitis & obnitentibus Jehudæis: quorum iniquitas &*
contumacia inde ab hoc anno redargui palam & damnari cœpit, Jechezkel. 4. 6. 6 Civitatibus Meneſchis, &c.] *de illis loquitur quæ regno Jehudæ ſe adjunxerant, & Jiſraëlitarum erant: ut ſup. 31. 1. Sic*
enim explicatur verſibus 7. & 33. 8 Anno decimo octavo] *ex quo regnum inierat, & a cœpta purgatione ſexto: ſic accipiendum eſſe oſtendunt permulti apud Jechezkelem loci.* Ad confirmandum] *id eſt,*
denuntiandum ex mandato regis ſacerdoti ſummo, ut collectas colligeret, & ex eis domum Dei inſtauraret:
verſu ſequente. 9 Pecuniam inferendam] *ὑστέρωσιν ſive trajectionem verborum alioquin obſcuram*
perſpicuitatis cauſa ſuſtulimus. 10 Tradebant autem] *quatuor hi verſus hyperbaticè inſeruntur hiſtoriæ, ad quam regreſſio eſt verſu 14.* Curatorum operis] *i. illorum quatuor Levitarum, quorum meminit*
verſu 12. 11 Ad catenationes] *i. tigna ſive tranſverſaria ſive arrectaria, quibus catenatis inter ſe, vel*
ut vulgus dicit, incaſtratis, ligneæ cellæ ſacerdotum aut Levitarum cohærebant. Domos] *ſive ſacerdotum*
quæ templo appendebant: ſive Levitarum, quæ atrio. 12 Doctor] *i. primarius quiſque ſui ordinis in diſtributionibus muſicorum: de quibus 1. Chro. 25.* 13 Utrique miniſterio] *i. ſtructuram conficiendi de quo*
ver. 10. & materiam comportandi, de quo hîc. Simile eſt Hhezræ 3. 9. 33 Addixit quemque] *i. regia*
ſua autoritate obſtrinxit: & quamvis propenſos Jehudæorum animos compeſcuit, ne ipſo vivo ab externo
Dei cultu deficerent, tantam adhibuit ſeveritatem diſciplinæ.

CAPUT XXXV.

Joſchija Dei cultum fideliſſimè reſtituit, Paſcha ex Dei inſtituto celebrat: & tandem in bello contra Ægyptum temerè ſuſcepto occiditur.

1 CELEBRAVIT autem Joſchija Jeruſchalaimis Paſcha Jehovæ: jugulaveruntque Paſcha quartodecimo *die* menſis primi.

2 Et conſtituens ſacerdotes in cuſtodiis ſuis: confirmavit eos in miniſterio domus Jehovæ.

3 Edixit verò Levitis ' præparantibus pro toto Jiſraële res ſanctas Jehovæ: ' ponite *eas* coram arca ſancta in iſta domo, quam ædificavit Schelomo filius Davidis rex Jiſraëlis: ' non incumbit vobis onus deportandi humero: nunc ſervite Jehovæ Deo veſtro, & populo ejus Jiſraëli:

4 Et præparate per familias paternas veſtras, ſecundum diſtributiones veſtras: ex præſcripto Davidis regis Jiſraëlis, & ex ſcripto Schelomonis filii ejus.

5 Et aſſiſtite in ſancto ' claſſibus familiarum paternarum, fratribus veſtris [a] popularibus: id eſt, partitio *cujuſque* familiæ paternæ Levitarum.

6 Ita jugulate Paſcha: cumq; ſanctificaveritis vos, ' præparate pro fratribus veſtris facientes ſecundum verbum Jehovæ per [b] Moſchen.

7 Obtulit autem Joſchija popularibus ex grege agnorum & [c] hœdorũ quoq; in ſacrificia paſchalia: ſecundum omnia quæ præſtò erant, ad numerum tricies mille, & ' armentalia ter mille: hæc de facultatibus regis.

8 Similiter principes ejus pro liberalitate, populo ſuo, ſacerdotibus & Levitis obtulerunt: Chilkija *quidem* & Zecarja, & Jechiel anteceſſores domus Dei, ſacerdotibus dederunt in ſacrificia paſchalia bis mille ſexcentas *pecudes*, & armentalia trecenta.

9 Conanja verò cum Schemahhja & Netaneele fratribus ſuis, Chaſchabja quoq; & Jehhiel ac Jozabad principes Levitarum, obtulerunt Levitis in ſacrificia paſchalia, quinquies mille *pecudes* & armentalia quingenta.

10 Itaq; præparato hoc cultu: ſteterunt ſacerdotes in ſtatione ſua & Levitæ per diſtributiones ſuas, ſecundum præceptum regis.

11 Jugulabant autem ' illi ſuum Paſcha: ſacerdotes

[b] Heb. *manu Moſchis.*

[c] Heb. *filiorũ caprarum.*

dotes verò ſpargebant *ſanguinem effuſum* manu illorum: & Levitæ nudabant *pelle*.

12 Et amovebant quod abſumendum erat offerendum Jehovæ, ut redderent illa claſſibus familię paternæ *cujuſque*, popularibus ſuis: ſicut præſcriptum eſt in libro Moſchis: ſimiliter quoque de bobus.

13 Tum coquebant Paſcha igne pro ritu: reliqua verò ſacra coquebant in ollis, & in lebetibus, & in gabatis, cùm celeriter tranſmiſiſſent ad omnes populares.

14 Poſtmodum præparaverunt ſibi & ſacerdotibus: cùm ſacerdotes poſteri Aharonis incumberent offerendo ei quod abſumendum erat, nempe adipibus, uſque ad noctem: ideò Levitæ parabant ſibi & ſacerdotibus poſteris Aharonis.

15 Similiter muſici poſteri Aſaphi in ſtatione ſua *erant* ſecundum præceptum Davidis, tum Aſapho, tum Hemani, & Jeduthuni videnti regis *datum*: janitores quoq; ad [d] unamquamq; portam: non erat illis recedendum a miniſterio ſuo: ſed cognati eorum reliqui Levitę parabant eis.

[d] Heb. *portam & portam.*

16 Ita conſtitutus eſt totus cultus Jehovæ die illo, celebrando Paſcha, & offerendo igne abſumenda in altari Jehovæ: ſecundum præceptum regis Joſchijæ.

17 Celebraruntque filii Jiſraëlis qui præſentes erant, paſcha tempore illo: & feſtum azimorum, ſeptem diebus.

18 Neque celebratum fuit paſcha ſimile huic in Jiſraële a diebus Schemuëlis prophetæ: nec ulli regum Jiſraëlis celebrarant paſcha ſimile ei quod celebravit Joſchija cum ſacerdotibus & Levitis, totoq; Jehuda & Jiſraële præſente & habitatoribus Jeruſchalaimorum.

19 Decimo octavo anno, [e] regnante Joſchija: celebratum fuit Paſcha iſtud.

20 Poſt omnia hæc, cùm conſtituiſſet Joſchija domum, aſcendebat Neco rex Ægypti ad oppugnandum Carcemiſchum ad Euphratem: cui procedebat obviam Joſchija.

21 Et Quamvis mitteret ad ipſum legatos, dicendo: quid [f] mihi tecum, rex Jehudæ? non contra te, *heus* tu, hac die: ſed contra domum belligerantem adverſum me, quò Deus edixit accelerare me: abſtine te a Deo qui mihi adeſt, & ne perdat te:

22 Tamen non avertit Joſchija faciem ſuam ab illo: ſed ut pugnaret contra eum, diſſimulavit ſe, neque auſcultavit verbis Neconis ex [g] verbo Dei: venit autem ad pugnandum, in cōvallem Megidduntis.

23 Ubi cum jaculati eſſent jaculatores in regem Joſchijam: edixit rex ſervis ſuis: devehite me, quia ægrotus factus ſum valde.

24 Devehentes itaque eum ſervi ejus, a curru ejus *demiſſum* impoſuerunt currui ſecundario quem habebat, & deduxerunt eum Jeruſchalaima, ubi mortuus eſt, & ſepultus in ſepulchris majorum ſuorum: toto Jehuda & Jeruſchalaimis lugentibus propter Joſchijam.

25 Lamentatus eſt etiam Jirmeja propter Joſchijam: dixeruntque omnes muſici & muſicæ in lamentationibus ſuis de Joſchija *dicta*, uſq; in hunc diem, quæ dederunt pro ſtatuto in Jiſraële: & ecce ſcripta ſunt in Lamentationibus.

26 Reliquæ autem res Joſchijæ, & benignitates ejus: ſicut ſcriptum eſt in lege Jehovæ:

27 Res, inquam, ejus priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Jiſraëlis & Jehudæ.

[e] Heb. in

[f] Heb.
& tibi.

[g] Heb.

ANNOTATIO.

3 Præparantibus] *ſic enim legitur in emendatiſſimo manuſcripto exemplari ex bibliotheca Illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini: & ſequentia hanc lectionem confirmant.* Ponite eas] *id eſt, ne amplius foris, aut per domos jugulate paſchata: ut cùm propter ſuperiorum regum tyrannidem templum clauſum fuit, & publicus Dei cultus in eo abruptus: quo tempore Deus propter neceſſitatem cultum illum intra privatos parietes a piis obſervatum quaſi in Ægypto fuiſſent pii, clementer tulit.* Non incumbit] *i. quemadmodum non alibi quàm ante arcā offerendū eſt Jehovæ: ita etiā nefas eſt alibi quàm hîc ad templū offerre, ubi perpetua arcæ ſedes a Deo eſt conſtituta: ideoq; neceſſe eſt, non ut arcā huc illuc circūferatis, prout olim Num.7.9. uſq; ad Schelomonis tempora: ſed ut undecunq; huc oblationes conferantur. Deut.12.5. & ſeq.* 5 Claſſibus] *i. in paſchate ſingulis ſocietatibus Jiſraëlitarum convenientibus ad idem paſcha comedendum, ex lege Exod.12.4. miniſtrate: ſic accipiendum infrà verſ.12.* 6 Præparate] *ut feciſſe leguntur ver.11. & ſeq.* 7 Armentalia] *tam in ſacrificia feſti azymorum: quàm in holocauſta & euchariſtica.* 11 Illi] *id eſt, ſinguli offerentes, ut in reliquis ſacrificiis. vide annotata Levit.1.5.* Nudabant pelle] *vide ſuprà.29.34.* 13 Pro ritu] *Exod.12.8.* Reliqua ſacra] *id eſt, partes euchariſticorum cedentes offerentibus.* Tranſmiſiſſent] *Levitę ſeparatis iis quæ Deo cedebant.* 15 Poſteri] *quorum erant vices tunc, cùm hoc paſcha celebratum eſt.* 20 Domum] *& cultum, ſynecdoche.* Carſemiſchum] *fortè Zeugma oppidum Cyrreſticæ, infimus tranſitus Euphratis.* 21 Domum belli gerantem] *id eſt, Aſſyriam, ex 2.Reg.23.29.* 22 Megidduntis] *in Menaſche, Jehoſch.17.11.* 25 Uſque in hunc diem] *id eſt, adhuc extantia.* In Lamentationibus] *quas conſcripſit Jirmeja.* 27 Priores & poſteriores] *id eſt, ante & poſt inventum librum legis.*

CAPUT XXXVI.

Jehoachazi, Jehojakimi, Jehojacinis & Tzidkijæ impiorum, & regni ipſorum infelix exitus, templiq; & urbis ruina, & deportationis tempus deſcribitur.

2.Reg.23.30

1 ACCIPIENTES itaque populus terræ Jehoachazum filium Joſchijæ: conſtituerunt eum regem loco patris ipſius Jeruſchalaimis.

2 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnaret: tribus menſibus regnavit Jeruſchalaimis.

3 Quem amovit rex Ægypti Jeruſchalaimis: & impoſuit mulctam regioni ejus, centenūm talentorum argenti, & talenti auri.

4 Conſtituitq; regem rex Ægypti Eljakimum fratrem ejus ſuper Jehudam & Jeruſchalaima: immutans nomen ejus in Jehojakimum: Jehoachazum verò fratrem ejus aſſumens Neco deduxit

duxit in Ægyptum.

5 Natus vigintiquinque annos Jehojakim, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cumque faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui:

6 Aſcendit contra eum Nebucadnetzar rex Babyloniæ: & vincivit eum catenis chalybeis, ’ut abduceret eum in Babyloniam.

7 Etiam ex inſtrumentis domus Jehovæ deportavit Nebucadnetzar in Babyloniam: quæ indidit templo ſuo in babilone.

8 Reliquæ autem res Jehojakimi, & abominationes ejus quas fecit, & quod’ deprehenſum eſt in eo: ecce ſunt ſcripta in libro regū Jiſraëlis & Jehudæ: regnavitque Jehojacin filius ejus pro eo.

9 Natus octo annos Jehojacin, cùm’ille regnare inciperet, tribus menſibus & decem diebus poſteà regnavit Jeruſchalaimis: & fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

10 Itaque vertente anno, mittens rex Nebucadnetzar deportavit eum in Babyloniam, cum inſtrumentis deſyderabilib. domus Jehovæ: cōſtituitque regem Tzidkijam [a] cognatum ejus ſuper Jehudam & Jeruſchalaima.

11 Natus unum & viginti annos Tzidkija, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruſchalaimis.

12 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui: non depreſſit ſe a facie Jirmejæ prophetæ ex [b] verbo Jehovæ.

13 ’Contrà etiam in regem Nebucadnetzarem rebellavit, qui adjuraverat ipſū per Deum: & obdurans cervicem ſuam, obfirmavit [c] animum ſuum, ne converteretur ad Jehovam Deum Jiſraëlis.

14 Etiam omnes principes ſacerdotum & populi, [d] quàmplurima prævaricati ſunt prævaricatione, ſecundum omnes abominationes gentium: polluentes domum Jehovæ quam ſanctificaverat Jeruſchalaimis.

15 Cumq; mitteret Jehova Deus majorum ipſorum ad ipſos per nuntios, [e] inde a diluculo continenter: eò quòd clementer amplecteretur populum ſuum & habitaculum ſuum:

Jirmejæ 25

[e] Heb. *diluculo ſurgendo & mittendo*

16 Subſannabant nuntios Dei, & ſpernentes verba ejus, dicebant ſe circumduci per prophetas ejus: donec accenſus eſt æſtus iræ Jehovæ in populum ſuum: adeò ut non eſſet curatio.

17 Et induxit contra eos regem Chaldæorum, qui interfecit juvenes eorum gladio in loco ſanctuarii eorum, neque clementia uſus eſt erga juvenem aut virginem, ſenem aut decrepitum: omnes tradidit in manum ejus.

18 Et omnia inſtrumenta domus Dei, majora & minora, theſaurosq; domus Jehovæ, & theſauros regis ac principum ejus: hæc omnia deportavit in Babylonem.

19 Et combuſſerunt domum Dei, ac demoliti ſunt murum Jeruſchalaimorum: quorum omnia palatia [f] comburentes igne, omnia inſtrumenta deſiderabilia perdiderunt.

[f] Heb. *combuſſerunt ad perdendum.*

20 Et deportavit qui reliqui erant a gladio, in Babyloniam: ubi fuerunt illi &’ filiis illius ſervi, uſquedum [g] obtineret Monarchia Perſidis:

[g] Heb. *regnaret regnum Perſidis: ſed ad vitandam amphibologiam nomē mutavimus.*

21 Ad implendum verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ, donec exſolviſſet terra ’ſabbatha ſua: omnibus diebus deſolationis quievit, complendo’ſeptuaginta annos.

Jirme. 25 *&* 29.10.

22 Anno autem primo [h] Cyri regis Perſidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova ſpiritū Cyri regis Perſidis, ut [i] promulgaret per totum regnum ſuum, idq; etiam ſcripto, dicendo:

Hhezræ 1. 1.

[h] Heb. *Coreſchi: ſic dein.*

[i] Heb. *tranſmitteret vocem.*

23 ’Sic ait Cyrus rex Perſidis, omnia regna terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli, & ipſe commiſit mihi ut ædificem ſibi domum Jeruſchalaimis quæ *ſunt* in Jehuda: quis inter vos de toto populo ejus eſt *ædificaturus*? Jehova Deus ejus ſit cum eo, & aſcendito.

ANNOTATIO.

3 Jeruſchalaimis] *captivum abducens eum Riblam*, 2.*Reg*.23.33. 6 Ut abduceret] *non autem eouſque deductus eſt, ſed in itinere mortuus. vide Jirmejæ* 22,18.19 8 Deprehenſum] *rebellionis crimen:* 2.Reg.24.3. 9 Ille] *id eſt pater hujus: nam ipſe cum regnare cœpit, octodecim annorum erat*, 2.*Reg*.24.10: *vide ſimilem locutionem* 2.*Reg*.16.2. 13 Contrà etiam] *Jirmejæ* 27.6. *& ſeq.* 20 Filiis illius] *id eſt, filio & nepoti uſque ad tempora Darii Medi & Cyri: Jirmejæ* 27.7. *& Daniël* 6.1. 21 Sabbatha ſua] *vide Levit*. 26.43. Septuaginta an.] *a deportatione Jehojacinis ſive Jeconjæ, uſque ad regnum Darii Medi & Cyri: nam illud eſſe principium deportationis nominatim docet Jechezkel*. 40 1. 23 Sic ait Cyrus] *Cum Dario Medo ſocero, qui Cyro ſponte adminiſtrationem Babyloniæ conceſſit, & ſimiliter populo Dei benefecit, ut apparet ex libro Daniëlis. ſic Hhezræ* 6.14. *&* 22.

HHEZRÆ

Liber Unus.

LIBER *Hhezræ continet hiſtoriam Jehudæorum reducū inde ab edicto Cyri uſque ad decimū nonum annum Darii Artaxerxis Longimani: Eſtque hiſtoria ſeptem ſeptimanarum annorū, de quibus Daniëlis* 9.35. *id eſt, annorum quadraginta novem.*

Cyri cum Cambiſe	9
Magorum	1
Darii Hyſtaſpis	20
Longimani	19

dotes verò ſpargebant *ſanguinem effuſum* manu illorum: & Levitæ 'nudabant *pelle*.

12 Et amovebant quod abſumendum erat offerendum Jehovæ, ut redderent illa claſſibus familię paternæ *cujuſque*, popularibus ſuis: ſicut præſcriptum eſt in libro Moſchis: ſimiliter quoque de bobus.

13 Tum coquebant Paſcha igne ' pro ritu: ' reliqua verò ſacra coquebant in ollis, & in lebetibus, & in gabatis, cùm celeriter ' tranſmiſiſſent ad omnes populares.

14 Poſtmodum præparaverunt ſibi & ſacerdotibus: cùm ſacerdotes poſteri Aharonis incumberent offerendo ei quod abſumendum erat, nempe adipibus, uſque ad noctem: ideò Levitæ parabant ſibi & ſacerdotibus poſteris Aharonis.

15 Similiter muſici 'poſteri Aſaphi in ſtatione ſua *erant* ſecundum præceptum Davidis, tum Aſapho, tum Hemani, & Jeduthuni videnti regis *datum*: janitores quoq; ad [d] unamquamq; portam: non erat illis recedendum a miniſterio ſuo: ſed cognati eorum reliqui Levitę parabant eis.

[d] Heb. *portam & portam.*

16 Ita conſtitutus eſt totus cultus Jehovæ die illo, celebrando Paſcha, & offerendo igne abſumenda in altari Jehovæ: ſecundum præceptum regis Joſchijæ.

17 Celebraruntque filii Jiſraëlis qui præſentes erant, paſcha tempore illo: & feſtum azimorum, ſeptem diebus.

18 Neque celebratum fuit paſcha ſimile huic in Jiſraële a diebus Schemuëlis prophetæ: nec ulli regum Jiſraëlis celebrarant paſcha ſimile ei quod celebravit Joſchija cum ſacerdotibus & Levitis, totoq; Jehuda & Jiſraële præſente & habitatoribus Jeruſchalaimorum.

19 Decimo octavo anno, [e] regnante Joſchija: celebratum fuit Paſcha iſtud.

20 Poſt omnia hæc, cùm conſtituiſſet Joſchija 'domum, aſcendebat Neco rex Ægypti ad oppugnandum 'Carcemiſchum ad Euphratem: cui procedebat obviam Joſchija.

21 Et Quamvis mitteret ad ipſum legatos, dicendo: quid [f] mihi tecum, rex Jehudæ? non contra te, *heus* tu, hac die: ſed contra ' domum belligerantem adverſum me, quò Deus edixit accelerare me: abſtine te a Deo qui mihi adeſt, & ne perdat te:

22 Tamen non avertit Joſchija faciem ſuam ab illo: ſed ut pugnaret contra eum, diſſimulavit ſe, neque auſcultavit verbis Neconis ex [g] verbo Dei: venit autem ad pugnandum, in cõvallem 'Megidduntis.

23 Ubi cum jaculati eſſent jaculatores in regem Joſchijam: edixit rex ſervis ſuis: devehite me, quia ægrotus factus ſum valde.

24 Devehentes itaque eum ſervi ejus, a curru ejus *demiſſum* impoſuerunt currui ſecundario quem habebat, & deduxerunt eum Jeruſchalaima, ubi mortuus eſt, & ſepultus in ſepulchris majorum ſuorum: toto Jehuda & Jeruſchalaimis lugentibus propter Joſchijam.

25 Lamentatus eſt etiam Jirmeja propter Joſchijam: dixeruntque omnes muſici & muſicæ in lamentationibus ſuis de Joſchija *dicta*, 'uſq; in hunc diem, quæ dederunt pro ſtatuto in Jiſraële: & ecce ſcripta ſunt ' in Lamentationibus.

26 Reliquæ autem res Joſchijæ, & benignitates ejus: ſicut ſcriptum eſt in lege Jehovæ:

27 Res, inquam, ejus ' priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Jiſraëlis & Jehudæ.

[e] Heb, in gno Joſc Reg.

[f] Heb. & tibi.

[g] Heb. m

ANNOTATIO.

3 Præparantibus] *ſic enim legitur in emendatiſſimo manuſcripto exemplari ex bibliotheca Illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini: & ſequentia hanc lectionem confirmant.* Ponite eas] *id eſt, ne amplius foris, aut per domos jugulate paſchata: ut cùm propter ſuperiorum regum tyrannidem templum clauſum fuit, & publicus Dei cultus in eo abruptus: quo tempore Deus propter neceſſitatem cultum illum intra privatos parietes a piis obſervatum quaſi in Ægypto fuiſſent pii, clementer tulit.* Non incumbit] *i. quemadmodum non alibi quàm ante arcã offerendũ eſt Jehovæ: ita etiã nefas eſt alibi quàm hîc ad templũ offerre, ubi perpetua arcæ ſedes a Deo eſt conſtituta: ideoq; neceſſe eſt, non ut arcã huc illuc circũferatis, prout olim Num. 7. 9. uſq; ad Schelomonis tempora: ſed ut undecunq; huc oblationes conferantur. Deut. 12. 5. & ſeq.* 5 Claſſibus] *i. in paſchate ſingulis ſocietatibus Jiſraëlitarum convenientibus ad idem paſcha comedendum, ex lege Exod. 12. 4. miniſtrate: ſic accipiendum infrà verſ. 12.* 6 Præparate] *ut feciſſe leguntur ver. 11. & ſeq.* 7 Armentalia] *tam in ſacrificia feſti azymorum: quàm in holocauſta & euchariſtica.* 11 Illi] *id eſt, ſinguli offerentes, ut in reliquis ſacrificiis. vide annotata Levit. 1. 5.* Nudabant pelle] *vide ſuprà. 29. 34.* 13 Pro ritu] *Exod. 12. 8.* Reliqua ſacra] *id eſt, partes euchariſticorum cedentes offerentibus.* Tranſmiſiſſent] *Levitę ſeparatis iis quæ Deo cedebant.* 15 Poſteri] *quorum erant vices tunc, cùm hoc paſcha celebratum eſt.* 20 Domum] *& cultum, ſynecdoche.* Carſemiſchum] *fortè Zeugma oppidum Cyreſticæ, infimus tranſitus Euphratis.* 21 Domum belli gerantem] *id eſt, Aſſyriam, ex 2. Reg. 23. 29.* 22 Megidduntis] *in Menaſche, Jehoſch. 17. 11.* 25 Uſque in hunc diem] *id eſt, adhuc extantia.* In Lamentationibus] *quas conſcripſit Jirmeja.* 27 Priores & poſteriores] *id eſt, ante & poſt inventum librum legis.*

CAPUT XXXVI.

Jehoachazi, Jehojakimi, Jehojacinis & Tzidkijæ impiorum, & regni ipſorum infelix exitus, templiq; & urbis ruina, & deportationis tempus deſcribitur.

2. Reg. 23. 30

1 ACCIPIENTES itaque populus terræ Jehoachazum filium Joſchijæ: conſtituerunt eum regem loco patris ipſius Jeruſchalaimis.

2 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnaret: tribus menſibus regnavit Jeruſchalaimis.

3 Quem amovit rex Ægypti 'Jeruſchalaimis: & impoſuit mulctam regioni ejus, centenum talentorum argenti, & talenti auri.

4 Conſtituitq; regem rex Ægypti Eljakimum fratrem ejus ſuper Jehudam & Jeruſchalaima: immutans nomen ejus in Jehojakimum: Jehoachazum verò fratrem ejus aſſumens Neco deduxit

duxit in Ægyptum.

5 Natus vigintiquinque annos Jehojakim, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cumque faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui:

2.Reg.24.1.

6 Aſcendit contra eum Nebucadnetzar rex Babyloniæ: & vincivit eum catenis chalybeis, 'ut abduceret eum in Babyloniam.

7 Etiam ex inſtrumentis domus Jehovæ deportavit Nebucadnetzar in Babyloniam: quæ indidit templo ſuo in babilone.

8 Reliquæ autem res Jehojakimi, & abominationes ejus quas fecit, & quod' deprehenſum eſt in eo: ecce ſunt ſcripta in libro regũ Jiſraëlis & Jehudæ: regnavitque Jehojacin filius ejus pro eo.

9 Natus octo annos Jehojacin, cùm'ille regnare inciperet, tribus menſibus & decem diebus poſteà regnavit Jeruſchalaimis: & fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

10 Itaque vertente anno, mittens rex Nebucadnetzar deportavit eum in Babyloniam, cum inſtrumentis deſyderabilib. domus Jehovæ: cõſtituitque regem Tzidkijam [a] cognatum ejus ſuper Jehudam & Jeruſchalaima.

[a] Heb. fratrẽ id eſt, patruũ: vide 1.Chron. 3.16. 2.Reg.25.

11 Natus unum & viginti annos Tzidkija, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruſchalaimis.

12 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui: non depreſſit ſe a facie Jirmejæ prophetæ ex [b] verbo Jehovæ.

[b] Heb. ore

13 'Contrà etiam in regem Nebucadnetzarem rebellavit, qui adjuraverat ipſũ per Deum: & obdurans cervicem ſuam, obfirmavit [c] animum ſuum, ne converteretur ad Jehovam Deum Jiſraëlis.

[c] Heb. cor.

14 Etiam omnes principes ſacerdotum & populi, [d] quàmplurima prævaricati ſunt prævaricatione, ſecundum omnes abominationes gentium: polluentes domum Jehovæ quam ſanctificaverat Jeruſchalaimis.

[d] Heb. multiplicaverunt prævaricari prævaricationem.

15 Cumq; mitteret Jehova Deus majorum ipſorum ad ipſos per nuntios, [e] inde a diluculo continenter: eò quòd clementer amplecteretur populum ſuum & habitaculum ſuum:

Jirmejæ 25

[e] Heb. *diluculo ſurgendo & mittendo*

16 Subſannabant nuntios Dei, & ſpernentes verba ejus, dicebant ſe circumduci per prophetas ejus: donec accenſus eſt æſtus iræ Jehovæ in populum ſuum: adeò ut non eſſet curatio.

17 Et induxit contra eos regem Chaldæorum, qui interfecit juvenes eorum gladio in loco ſanctuarii eorum, neque clementia uſus eſt erga juvenem aut virginem, ſenem aut decrepitum: omnes tradidit in manum ejus.

18 Et omnia inſtrumenta domus Dei, majora & minora, theſaurosq; domus Jehovæ, & theſauros regis ac principum ejus: hæc omnia deportavit in Babylonem.

19 Et combuſſerunt domum Dei, ac demoliti ſunt murum Jeruſchalaimorum: quorum omnia palatia [f] comburentes igne, omnia inſtrumenta deſiderabilia perdiderunt.

[f] Heb. *combuſſerunt ad perdendum.*

20 Et deportavit qui reliqui erant a gladio, in Babyloniam: ubi fuerunt illi &' filiis illius ſervi, uſquedum [g] obtineret Monarchia Perſidis:

[g] Heb. *regnaret regnum Perſidis: ſed ad vitandam amphibologiam nomẽ mutavimus.*

21 Ad implendum verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ, donec exſolviſſet terra 'ſabbatha ſua: omnibus diebus deſolationis quievit, complendo'ſeptuaginta annos.

Jirme. 25 & 29.10.

22 Anno autem primo [h] Cyri regis Perſidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova ſpiritũ Cyri regis Perſidis, ut [i] promulgaret per totum regnum ſuum, idq; etiam ſcripto, dicendo:

Hhezræ 1. 1.

[h] Heb. *Coreſchi: ſic dein.*

[i] Heb. *tranſmitteret vocem.*

23 'Sic ait Cyrus rex Perſidis, omnia regna terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli, & ipſe commiſit mihi ut ædificem ſibi domum Jeruſchalaimis quæ *ſunt* in Jehuda: quis inter vos de toto populo ejus eſt *ædificaturus*? Jehova Deus ejus ſit cum eo, & aſcendito.

ANNOTATIO.

3 Jeruſchalaimis] *captivum abducens eum Riblam*, 2.Reg.23.33. 6 Ut abduceret] *non autem eouſque deductus eſt, ſed in itinere mortuus. vide Jirmejæ* 22, 18.19 8 Deprehenſum] *rebellionis crimen:* 2.Reg.24.3. 9 Ille] *id eſt pater hujus: nam ipſe cum regnare cœpit, octodecim annorum erat*, 2. Reg.24.10: *vide ſimilem locutionem* 2.Reg.16.2. 13 Contrà etiam] *Jirmejæ* 27.6. *& ſeq.* 20 Filiis illius] *id eſt, filio & nepoti uſque ad tempora Darii Medi & Cyri: Jirmejæ* 27.7. *& Daniël* 6.1. 21 Sabbatha ſua] *vide Levit.* 26.43. Septuaginta an.] *a deportatione Jehojacinis ſive Jeconjæ, uſque ad regnum Darii Medi & Cyri: nam illud eſſe principium deportationis nominatim docet Jechezkel.* 40 1. 23 Sic ait Cyrus] *Cum Dario Medo ſocero, qui Cyro ſponte adminiſtrationem Babyloniæ conceſſit, & ſimiliter populo Dei benefecit, ut apparet ex libro Daniëlis. ſic Hhezræ* 6.14. *&* 22.

HHEZRÆ
Liber Unus.

LIBER *Hhezræ continet hiſtoriam Jehudæorum reducũ inde ab edicto Cyri uſque ad decimũ nonum annum Darii Artaxerxis Longimani: Eſtque hiſtoria ſeptem ſeptimanarum annorũ, de quibus Daniëlis* 9.35. *id eſt, annorum quadraginta novem.*

Cyri cum Cambiſe	9
Magorum	1
Darii Hyſtaſpis	20
Longimani	19

CAPUT.

CAPUT I.

Promulgato per Cyrum edicto, populus reditum inſtituit: pauperiores imperatis ſubſidiis juvantur: Et princeps Jehudæ ſacra inſtrumenta ad domum Dei pertinentia, a Cyro recipit.

2.Chron.36.22.& 23.
a Heb. *Cereſchi: ſic ubiq;*
b Heb. *tranſmitteret vocem.*

1 ANNO autem primo [a] Cyri regis Perſidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova ſpiritũ Cyri regis Perſidis: ut [b] promulgaret per totum regnum ſuum, idq; etiam ſcripto, dicendo:

2 Sic ait Cyrus rex Perſidis: omnia regna terrę tradidit mihi Jehova Deus cœli: & ipſe commiſit mihi ut ædificem ſibi domum Jeruſchalaimis quæ *ſunt* in Jehuda.

3 Quis inter vos de populo ejus *eſt ædificaturus*? ſit Deus ejus cum eo, & aſcendito Jeruſchalaima quæ *ſunt* in Jehuda: & ædificato domum Jehovę Dei Jiſraëlis, illius Dei qui' *habitat* Jeruſchalaimis.

4 Et quiſquis' reſiduus fuerit ex omnibus locis ubi peregrinatur: ſublevanto eum homines loci ipſius argento, & auro, & facultatibus, atq; jumentis: [c] prętee voluntariam oblationem ad domũ Dei qui *habitat* Jeruſchalaimis.

c Heb. *cum voluntaria, &c.*

5 Tunc ſurrexerunt primores paternarum familiarum Jehudæ & Binjaminis, ſacerdotũ quoque & Levitarum: &' cujuſcunque excitavit Deus ſpiritum, ut aſcenderent ad ædificandum domum Jehovę qui *habitat* Jeruſchalaimis.

6 Quos omnes [d] vicini eorũ confirmarũt manibus ſuis, inſtrumentis argenteis, auro, facultatibus, jumentisq; ac rebus pretioſis: [e] præter id omne quod voluntariè offerebatur.

7 Etiam ipſe rex Cyrus produxit inſtrumenta domus Jehovæ: quæ eduxerat Nebucadnetzar Jeruſchalaimis, indiderátq; domui deorum ſuorum.

8 Et producta ea Cyrus rex Perſidis per [f] Mithredatem præfectum ærario: numeravit Scheſchbatzari' principi Jehudæorum.

9 Quorum hic erat numerus: pelves aurei triginta, pelves argentei mille, ſeceſpitæ vigintinovem:

10 Crateres aurei triginta, crateres argentei 'ſecundarii quadringenti decem: inſtrumenta alia' *per* millia.

11 Omnia inſtrumenta ex auro, & ex argento, quinquies mille quadringẽta: omnia iſta deportavit Scheſchbatzar, cùm deportata multitudo deduceretur e Babylone Jeruſchalaima.

d Heb.
tu eorum:
metonymia.
e Heb.
præter.
naſmus.
2.Reg.24.
& 25.1
ſeq.
2.Chron.3
f Heb.
manum.

ANNOTATIO.

3 Habitat] *id eſt, fixit habitationem, 2.Schem.7.13.* 4 Reſiduus fuerit] *id eſt, non potuerit proficiſci præ inopia rerum ad tantum iter neceſſariarum.* 5 Primores paternarum &c.] *quorum recenſio eſt cap.2.* Cujuſcunque] *etiam ex aliis tribubus, ut apparet ex 1.Chron.9.3.* 8 Principi Jehudęorum] *id eſt, legato regis, qui Jehudæis reducibus fuerat præfectus, ut eos mitteret in poſſeſſionem terræ ex autoritate regis: vide infrà 5.14.* 10 Secundarii] *ab aureis, quorum uſus erat in ſecunda parte templi, in atrio.* Per millia] *id eſt, non pro ratione formæ: ſed promiſcuè per numerum millenarium tradebantur minora utenſilia: quorum omnium ſumma generalis ſequente verſu exponitur.*

CAPUT II.

Populus Dei qui primùm cum ſuis ducibus & impedimentis poſt Cyri edictum reverſus eſt: & oblatio ab ejus primoribus ad templi inſtaurationem facta, recenſetur.

1 ATQUE' hi *ſunt* homines' illius provinciæ aſcendentes e captivitate illius deportationis, quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ in Babyloniam: ut reverterentur Jeruſchalaima & in Jehudæam, quiſque in civitatem ſuam.

a *qui Hhazarja, Nechem. 7.7.*
b *Rahhamja, ibid.*
c *Miſperetho, ibid.*
d *Nechumo, ibid.*

2 Qui profecti ſunt' cum Zerubbahele, Jeſchuhha, Nechemja, [a] Seraja, [b] Rehhelaja, Mordecaio, Bilſchane, [c] Miſpare, Bigvaio, [d] Rechumo, Bahhana: numerus hominum popularium Jiſraëlis.

3 Poſteri Parhhoſchi, bis mille, centum ſeptuaginta duo.

4 Poſteri Schephatjæ, trecenti ſeptuaginta duo.

5 Poſteri Arachi, 'ſeptingenti ſeptuaginta quinque.

6 Poſteri Pachath-Moabi, ex poſteris Jeſchuhhę & Joabi: bis mille octingenti' duodecim.

7 Poſteri Hhelami, mille ducenti quinquagintaquatuor.

8 Poſteri Zattu, nongenti quadragintaquinque.

9 Poſteri Zaccai, ſeptingenti ſexaginta.

e *qui Binnui, ibid.ver.15.*

10 Poſteri [e] Bani, ſexcenti quadragintaduo.

11 Poſteri Bebai, ſexcenti viginti tres.

12 Poſteri Hhazgadis, mille ducenti vigintiduo.

13 Poſteri Adonikami, ſexcenti ſexagintaſex.

14 Poſteri Bigvai, bis mille quinquagintaſex.

15 Poſteri Hhadinis, quadringenti quinquagintaquatuor.

16 Poſteri Ateris ex Jechizkija: nonagintaocto.

17 Poſteri Betzai, trecenti vigintitres.

18 Poſteri [f] Joræ, centum duodecim.

f *Chariphi ver.24.*

19 Poſteri Chaſchumi, ducenti vigintitres.

20 Poſteri' Gibbaris, nonagintaquinque.

21 Beth-Lechemitæ, centum vigintitres.

22 Netophatæi, quinquaginta ſex.

23 Hhanathothani, centum vigintiocto.

24 Hhaſmavethani, quadragintaduo.

25 Kirjath [g] Hharimani, Cephirani, & Beerothani: ſeptingenti quadragintatres.

g *Jehharimi.ver.29. ibidem.*

26 Ramani, & Gebahhæi: ſexcenti vigintiunus.

27 Micmaſæi, centum vigintiduo.

28 Beth-elitæ, & Hhajani: ducenti vigintitres.

29 'Nebuntini, quinquagintaduo.

30 Poſteri [h] Magbiſchi, centum quinquagintaſex.

h *qui Magpihhaſchi Nechem.10.20.*

31 Poſteri Hhelami' alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor.

32 Poſteri Charimi, trecenti viginti.

33 'Lodæi, Charidæi, & Onuntini: ſeptingenti viginti quinque.

34 Jerechuntini, trecenti quadraginta quinque.

35 Senaani, ter mille ſexcenti triginta.

36 Sacerdotes: poſteri Jedahhjæ e familia Jeſchuhhæ, nongenti ſeptuagintatres:

37 Poſteri Immeris, mille quinquaginta duo:

38 Poſteri Paſchchuris, mille ducenti quadraginta ſeptem:

39 Poſteri Charimi, mille ſeptem decim.

40 Levitæ: poſteri Jeſchuhhæ & Kadmielis e filiis [i] Hodavjæ, ſeptuaginta quatuor.

41 Muſici poſteri Aſaphi, centum vigintiocto.

42 Poſteri janitorum: poſteri Schallumi, poſteri Ateris, poſteri Talmonis, poſteri Hhakkubi, poſteri Chattitæ, poſteri Schobai: hi omnes centum trigintanovem.

43 'Nethinæi: poſteri Tzichæ, poſteri Chaſchuphæ, poſteri Tabbahhothi:

44 Poſteri Keroſi, poſteri [k] Sihhahæ, poſteri Padonis:

45 Poſteri Lebanæ, poſteri Chagabæ, poſteri Hhakkubi:

46 Poſteri Chagabi, poſteri[l] Schamlai, poſteri Chananis:

47 Poſteri Giddeli, poſteri Gacharis, poſteri Reajæ:

48 Poſteri Retzinis, poſteri Nekodæ, poſteri Gazami:

49 Poſteri Hhuzzæ, poſteri Paſeachi, poſteri Beſai:

50 Poſteri Aſnæ, poſteri Mehhunimi, poſteri [m] Nephuſimi:

51 Poſteri Bakbuki, poſteri Chakuphæ, poſteri Charſchuris:

52 Poſteri [n] Batzluthi, poſteri Mechidæ, poſteri Charſchæ:

53 Poſteri Barkoſi, poſteri Siſrę, poſteri Tamachi:

54 Poſteri Netziachi, poſteri Chatiphæ:

55 Poſteri 'ſervorum Schelomonis: poſteri Setai, poſteri Sopherethi, poſteri [o] perudæ:

56 Poſteri Jahhalæ, poſteri Darkonis, poſteri Giddeli:

57 Poſteri Schephatjæ, poſteri Chattilis, poſteri Pocereth-Hatzebajimi, poſteri [p] Ami:

58 Omnes Nethinçi & poſteri ſervorum Schelomonis: trecenti nonaginta duo.

59 Hi quoque fuerunt ex aſcendentibus a 'Telmelacho, 'Tel-Charcha: 'Cerub, [q] Addan, & Immer: ſed ' non potuerunt indicare familiam majorum ſuorum, & ſemen eorum, utrum ex Jiſraëlitis eſſent:

[p] *Amonis, ver. 59. ibid.*

[q] *qui & Addon, ver. 62. ibid.*

60 'Poſteri Delajæ, poſteri Tobijæ, poſteri Nekodæ, ſexcenti quinquagintaduo:

61 E poſteris verò ſacerdotum: poſteri Chabajæ, poſteri Kotzi: poſteri 'Barzillai, qui accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditæ uxore, vocatus eſt de nomine illorum.

62 Iſti quæſiverunt quiſque ſcripturam ſuam qui ſuum genus prædicabant: ſed non inventæ ſunt: quapropter ut [r] polluti abſtenti ſunt a ſacerdotio.

[r] Heb. *polluti ſunt a ſacerdotio.*

63 'Edixit enim 'legatus regis eis: ne comederent de re ſancta ſanctarum: donec exiſteret ſacerdos 'cum Urimis & Tummimis.

64 Tota hæc congregatio universè: 'quadragies bis mille, trecentorum ſexaginta:

65 Præter ſervos eorum & ancillas eorum ' iſtos: ſepties mille, trecentos trigintaſeptem: in quibus erant 'cantores & cantatrices ducentæ:

66 Equi eorum ſeptingenti triginta ſex: muli eorum ducenti quadragintaquinque:

67 Cameli eorum quadringenti trigintaquinque: aſini ſexies mille, ſeptingenti viginti.

68 Ex primoribus autem paternarum *familiarum* cùm perveniſſent ad domum Jehovæ qui *habitat* Jeruſchalaimis, quidam ſponte ſe offerentes ad domum Dei ſtatuendam in ſede ipſius:

69 Pro facultate ſua dederunt in theſaurum ipſius operis auri 'drachmas [s] ſemel & ſexagies mille: & ' argenti pondo quinquies mille, & tunicas ſacerdotum centum.

[s] Heb. *ſex myriadas & mille.*

70 Ita habitaverunt ſacerdotes ac Levitæ, ex quorum populo tum cantores tum janitores *erant*, & Nethinæi in civitatibus ſuis: ſimiliter omnes Jiſraëlitæ in civitatibus ſuis.

ANNOTATIO.

1 Hi ſunt] *id eſt, hæc eſt recenſio illorum qui nomina ſua dederunt in Babylonia, cùm inſtitueretur profectio in Jehudæam.* Illius provinciæ] *Babylonicæ: ſic enim ab habitatione dicuntur: ut Ittai, Gittæus ab habitatione dicitur, 2. Schem. 15. 19.* 2 Cum Zerubbabele &c.] *id eſt, iſtis ducibus.* 5 Septingenti] *qui nomina dederunt in Babylonia: pervenerunt autem in Jehudæam, ſexcenti quinquaginta duo. Nechemjæ 7. 10: reliqui vel conſilio mutato remanſerunt, vel in itinere mortui ſunt. idem dicendum de diverſitate numerorum in ſeq.* 6 Duodecim] *quibus ſex acceſſerant, cùm recenſio in Jehudæa fieret: ſic deinceps, ubi numeri acceſſio occurrit apud Nechemjam.* 20 Gibbaris] *Gibbhonitæ e Binjamine, ut apparet ex Nechem. 7. 25.* 29 Nebuntini] *id eſt, nō ex Nebunte Reübenitarum quæ trans Jardenem erat, & ad regnum Jehudæ non pertinebat: ſed ex altera Nebunte, quæ paſſim in ſcripturis ante captivitatem Nob vocatur: ideò a Nechemja Nebo altera vocatur.* 31 Alterius &c.] *ab eo de quo ver. 7: etiamſi numeri utrobique conveniant.* 33 Lodæi, &c.] *e Binjamine, 1. Chron. 18. 12.* 43 Nethinæi] *vide Jehoſ. 9. 21.* 55 Servorum Schelomonis] *de quibus vide annotata 1. Reg. 9. 21.* 59 Tel-Melacho, &c.] *nomina locorum ſunt in Babylonia & Meſopotamia. videtur autem Tel-Melach eſſe oppidum quod Ptolemæus Telme vocat: ſignificat enim cumulum ſalſum ſive ſterilem, ut erant agri ſub Ure Chaldæorum in quos rivi Euphratis ducti ſunt: teſte Plinio natur. hiſto. lib. 6. 27.* Tel-Charſcha] *ad orientem Babyloniæ, quod vel nomen indicat: fortaſſis quę Ptolemæo Talatha ad Tigrim.* Cerub, Addan, &c] *cum ſuis familiis.* Non potuerunt indicare] *ac proinde certam aliquam poſſeſſionem in Jehudæa obtinere.* 60 Poſteri delajæ] *qui ſe Levitas profitebatur: ut colligitur ex comparatione hujus verſiculi cum præcedente & ſequente.* 61 Barzillai] *de quo 2. Schem. 17. 27.* 63 Edixit] *ex Jehudæorum conſilio, ad quos res iſta pertinebat.* Legatus regis] *quem vulgò commiſſarium vocant: ita enim Perſica voce dicebantur. Is autem fuit Scheſchbatzar, ſuprà 1. 8.* Cum Urimis] *quibus conſuleretur Deus, ex lege Num. 27. 21.* 64 Quadragies bis mille] *Comprehenſis illis qui ſua natalia non potuerunt profiteri,*

tam ex Jiſraëlitis quàm ex Levitis & ſacerdotibus. 65 Iſtos] *id eſt, iſto numero.* Cantores, &c.] *quos Levitæ ad revocandum in uſum muſicam ſacram (quam ſeptuaginta annorum captivitate oblivioni tradiderant) inſtituta profectione pecunia compararant.* 69 Drachmas] *id eſt, quaſi ſemel & ſexagies mille ducatos: nã drachma quadrantem ſicli pendebat.* Argenti pondo] *id eſt, amplius centies vicies quinquies mille daleros. vide 1. Reg. 10.17.*

CAPUT. III.

Jiſraëlitæ reduces altare extruunt: ſacrificiorum uſum revocant: tabernaculorum feſtum celebrant, materiam & opifices curant, Levitas operi præficiunt: & fundamenta templi cum lætitia pariter & luctu jaciunt.

1 Cùm autem advenisset ' menſis ſeptimus, Jiſraëlitis *verſantibus* in civitatibus ſuis: convenerunt populus [a] unanimiter Jeruſchalaima.

2 Ubi ſurgens [b] ' Jeſchuahh filius Jotzadaki cum cognatis ſuis ſacerdotibus, ac Zerubbabel 'filius Schealthielis cum cognatis ſuis, extruxerunt altare Dei Jiſraëlis: ad offerendum in eo holocauſta, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis viri Dei.

3 Cúmque ſtatuiſſent altare [c] 'in ſede ſua, 'quamvis [d] incuteretur ipſis terror a populis aliarum gentium: obtulerunt in eo holocauſta Jehovæ, holocauſta unoquoque mane & veſpere:

4 Et celebrarunt feſtum tabernaculorum, ſicut præſcriptum eſt cum holocauſto [e] ſuo in diem quemq; 'pro numero, ſecũdum ritũ officii diurni die ſuo:

5 Et poſtmodùm holocauſtum juge, & in noviluniis, ac in omnibus ſtatis feriis Jehovæ, & 'res ſacras: denique omnis offerentis voluntariam oblationem, *obtulerunt* Jehovæ.

6 A die primo menſis ſeptimi cœperunt offerre holocauſta Jehovæ: cum templi Jehovæ non eſſet jactum fundamentum.

7 Dederuntq; pecuniam putatoribus ac fabris, cibumq; & potum ac oleum Tzidoniis ac Tyriis: ut adveherent ligna cedrina ex Libano in mare Japhontis, ſecundum facultatem [f] a Cyro rege Perſidis ipſis datam.

8 Anno autem ſecundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruſchalaima menſe ſecundo: cœperunt Zerubbabel filius Schealthielis, & Jeſchuahh filius Jotzadaki, cæteriq; cognati eorum ſacerdotes ac Levitæ, & omnes qui venerant e captivitate Jeruſchalaima, conſtitueruntque Levitas a nato viginti annos & deinceps: ut præeſſent operi domus Jehovæ.

9 Aſſiſtens itaque 'Jeſchuahh, filii ejus & cognati ejus, Kadmiel & filii ejus poſteri [g] Jehudæ ſimul, præfuerunt 'opificibus in domo Dei: & poſteri Chenadadi filii eorum & cognati eorum Levitæ.

10 Itaque fundantibus ſtructoribus templum Jehovæ: conſtituerunt ſacerdotes indutos cum tubis, & Levitas Poſteros Aſaphi cum cymbalis ad laudandum Jehovam, cum [h] *canticis* traditis a Davide rege Jiſraëlis.

11 Qui exclamabant laudando & celebrando Jehovam: quoniam bonus eſt, quoniam in ſeculum benignitas ejus erga Jiſraëlem: totus verò populus vociferabantur vociferatione magna laudando Jehovam: eò quòd fundaretur domus Jehovæ.

12 Multi autem ex ſacerdotibus & Levitis primoribúſque peternarum *familiarum*, ſenes qui viderant domum priorem ' in fundatione ſua, 'hac domo *verſante* ante oculos eorum, flebant voce magna: multi quoque vociferatione ex lætitia efferebant vocem.

13 Ita ut populus non internoſcerent ſonum vociferationis ex lætitia, a voce fletus populi: quia populus vociferabantur vociferatione magna: & vox illa audiretur inde uſque a longinquo.

[a] Heb. *ſicut vir unus*: ut *Judic.* 20.1.

[b] *qui & Jehoſchuahh, Chaggai* 1.1.

Deut. 12.5. & *ſeq.*

[c] Heb. *in ſuis ſedibus.*

[d] Heb. *cum terrore ſuper eos a populis &c.*

[e] Heb. *holocauſto diei: nomen pro ſuo relativo.*

[f] Heb. *Cyri regis Perſidis erga eos.*

[g] *qui & B*

davja ſup.

40.

[h] Heb.

famile 2.C

29.27.

ANNOTATIO.

1 Menſis ſeptimus] *id eſt, in Autumno: quia primum anniverſarium feſtum a Deo præſcriptum, poſt eorum reditum in menſem iſtum incidit.* 2 Jeſchuahh] *princeps Levetici ordinis.* Zerubbabel] *princeps populi.* Filius] *id eſt, nepos, 1. Chron. 3. 19.* 3 In ſede ſua] *id eſt, eo loco, ubi ante ruinam templi fuerat.* Quamvis incuteretur] *id eſt, quamvis finitimi eis minitarentur: non tamen propterea deſtiterunt a reſtituendo quàm primùm Dei cultu: freti promiſſione Dei, Exod. 34.24.* 4 Pro numero &c.] *qui definitur in ſingulos dies. Num. 29.12. & ſeq.* 5 Res ſacras] *id eſt, qualibet alia ſacrificia, de quibus in Levitico.* 9 Jeſchuahh &c.] *de quibus ſuprà 2.40.* Opificibus in domo &c.] *id eſt, ſtructoribus ipſis: ut poſteri Chenadadi qui ſequuntur præerant rebus importandis & deportandis 2. Chro. 34.12. & 13. eſt enim membrum* ἀνανταπόδοτον. 12 In ſuâ fundatione] *id eſt, dum adhuc exiſteret: fuerat enim domus everſa tantùm ante ſexaginta annos, id eſt, captivitatis undecimo, 2. Reg. 25. & 2. Chron. 36. & Jechezkel. 40.1.* Hac domo] *id eſt, ejus fundamento: ſynecdoche.*

CAPUT IIII.

Hoſtes Judæorum fruſtra aſtu conati ſtructuram templi Dei impedire: Toparcharum & ſummi ſenatus operâ duos reges Cambyſem & Darium Hyſtaſpis contra Judæos inflammantes, obtinent interdictum extruendi templum: quod deinde armis tuentur.

1 Audientes autem hoſtes Jehudæ, & Binjaminis: [a] iſtos deportatos ædificare templum Jehovæ Deo Jiſraëlis:

2 Acceſſerunt ad Zerubbabelem, & ad primores paternarum *familiarum*, & ' dixerunt eis: ædificemus vobiſcum, nam ſicut vos requiſituri ſumus Deum veſtrum: & ' eidem ſacrificamus inde a diebus 'Eſar-Chaddonis regis Aſſyriæ, qui deduxit nos huc.

3 Dixit verò eis Zerubbabel, & Jeſchuahh cum reliquis primoribus paternarum *familiarum* Jiſraëlis: non *eſt* [b] veſtrum nobiſcum ædificare domum Deo noſtro: ſed nos *qui una ſumus* ædificabimus Jehovæ Deo Jiſraëlis, ſicut præcepit

[a] Heb. *filios ſtim deportationis.*

[b] Heb.

& nob.

cepit nobis rex Cyrus rex Perſidis.

4 Attamen populus illius regionis debilitabant manus populi Jehudæ: & turbabant eos ne ædificarent:

5 Prætereà mercede conducebant conſiliarios contra eos ad diſſolvendum conſilium eorũ: omnibus diebus Cyri regis Perſidis uſque ad regnum [c] [a]Darii regis Perſidis.

[c] Heb. Darjaveſch: ſic deinceps.

6 Nam in regno [d] [a]Aſſueri, in principio regni ejus: ſcripſerunt accuſationem contra habitatores Jehudæ & Jeruſchalaimorum:

[d] Heb. Achaſchverôſch: ſic deinceps.

7 Ut diebus [a]Artaxerxis ſcripſerat [a]Biſchlam, Mithredates, Tabeel, & reliqui collegæ ejus ad Artaxerxem regem Perſidis: cum exemplari [a]decreti [a]ſcripto Syrè, & expoſito Syrè.

8 [a]Rechum præſes conſilii & Schimſchai legis-peritus ſcripſerunt literas unas contra Jeruſchalaima: Artaxerxi regi in eandem ſententiam.

9 Tunc Rechum præſes conſilii & Schimſchai legis-peritus, & reliqui e collegio eorum: [a]Dinæi, & Aparſatcæi, Tarpelæi, Aperſæi, Arcevæi, Babylonii, Schuſchancæi, Dehavæi, Hhelamęi:

10 Et reliquæ nationes, quas deduxit [a]Oſnapar magnus & glorioſus, ac collocavit in urbe Samariæ: & reliqua regione transfluviali, & quidem [a]eodem tempore.

11 Hoc *eſt* exemplum literarum quas miſerunt ad ipſum ad Artaxerxem regem: ſervi tui, homines transfluviales, [a]tali tempore.

12 Notum ſit regi, Jehudæos qui aſcenderunt abs te, ad nos veniſſe Jeruſchalaima: urbem ipſam rebellem & malam ædificare, muroſq; perficere, ac fundamenta ipſa conjungere.

13 Jam verò notum ſit regi: ſi urbs iſta exædificetur, & muri perficiantur: [e]canonem veterem & vectigal non daturos: ita theſauro regum dãnum attuleris.

[e] Chal. demiſſum vectigalis infra ver. 20.

14 Jam propterea quòd ruinæ templi [f] ſategimus: quia ſpoliationem regis non convenit nobis videre: idcirco mittimus ut notum faciamus regi.

[f] Chal. quia demolitionem templi demoliti ſumus, & nu-...&c.

15 (Nam inquirat aliquis in libro commentariorum majorum tuorum: & inventurus es in libro commentariorum, & cogniturus urbem iſtam urbem fuiſſe rebellem & damnoſam regibus provinciiſque, ac conſpirationem facere in medio ſui inde a diebus ſeculi: propterea urbem iſtam devaſtatam fuiſſe)

16 Notũ facimus regi, ſi urbs iſta exædificabitur, & muri perficientur: propterea partem in transfluviali regione non amplius fore tuam.

17 Reſponſum miſit rex Rechumo præſidi conſilii, & Schimſchaio legis-perito, ac reliquis e collegio eorum qui habitabant in Samaria, & in reliqua regione transfluviali: Pax, & tali tempore.

18 Decretum quod miſiſtis ad nos: explicatè lectum eſt coram me.

19 Et a me conſtituto conſilio, inquiſiverunt & invenerunt urbem iſtam inde a diebus ſeculi contra reges ſeſe extuliſſe: rebellionemque & conſpirationem factam fuiſſe in ea.

20 Etiam reges potentes præfuiſſe Jeruſchalaimis: & dominatos fuiſſe in tota regione trãsfluviali: quibus canon vetus & vectigal dabatur.

21 Jam conſtituite conſilium ad impediendum viros iſtos: ut urbs iſta non ædificetur, donec a me conſilium conſtitutum fuerit.

22 Et cavete errorem committere hac in re: ne creſcat tulna in damnum regum.

23 Tunc ex quo exemplum decreti Artaxerxis regis lectum eſt coram Rechumo & Schimſchaio legis-perito ac collegio eorum: profecti ſunt [g] celeriter Jeruſchalaima contra Jehudæos, quos impediverunt [a]brachio & vi.

[g] Chal. cum celeritate.

24 Tunc impeditum eſt opus domus Dei qui habitat Jeruſchalaimis: & [a] manſit impeditum uſque ad annum ſecundum regni [a] Darii regis Perſidis.

ANNOTATIO.

2 Dixerunt eis] *hoc conſilio ut illis intermixti perſonas inter ſe committerent, & ita opus interverterẽt.* Eidem ſacrificamus &c.] *vide 2. Reg. 17.26.* Eſar-Chaddonis] *filii Sancheribi, de quo 2. Reg. 19.37.* 5 Darii] *Longimani: qui quartus fuit a Cyro. nam quod hiſtorici Xerxem in regibus Perſidis numerant, factum eſt quia bella patris Darii in Græcia adminiſtravit per annos ampliùs ſeptem, deinde ab Artabano præfecto cùm ſe turpiter ex Græcia reciperet, occiſus eſt Dario ſene adhuc ſuperſtite. Quamobrem jure a Metaſthene omiſſus eſt.* 6 Aſſueri] *qui & Darius Hyſtaſpis filius & etiam Aſſuerus Artaxerxes propter ejus anteceſſorem ab hiſtoricis vocatur. hîc autem more ſcripturæ præpoſtero temporum ordine narratio incipit, quia verſus proximus a Dario Longimano finitus eſt, ut ea ratione redeatur eò unde cœperat oratio.* 7 Artaxerxis] *i. Cambyſis filii Cyri, qui vivente patre & foris in expeditione agente, ex Perſarum uſu, regnum adminiſtravit.* Biſchlam &c.] *Toparchæ regionum trans Euphratem.* Decreti] *i. diplomatis, quod a rege ſanciri, & ad ſe remitti poſtulabant.* Scripto Syrè, &c.] *i. tam literis, quàm ſermone Syro: ut obſignatum eò commodiùs promulgari poſſet, Judæis lingua Babylonica (quæ Syra dicebatur) communiter utentibus.* 8 Rechum præſes &c.] *id eſt, ſummus Senatus transfluvialis, per ſynecdochen: nam hi duo præſides erant, partim corrupti pecunia, ſuprà ver. 6. partim autoritate Toparcharum abducti, & odio in Jehudæos inflammati.* 9 Dinæi &c.] *id eſt, ut geographi nominant Dennani, Parætaceni, Tapyri, Perſæ, Araceni, Babylonii, Suſani, Daritæ qui etiam Zapavorteni, & Medorum pars: ex quibus omnibus colonias eò miſerant reges Aſſyriæ, & Senatum compoſuerant.* 10 Oſnapar] *qui ſuprà 2. ver. Eſar-Chaddon vocatur.* Eodem tempore] *i. quo tempore Toparchæ miſerunt decretum, iſti literis ad regem miſſis illud commendarunt.* 11 Tali tempore] *i. die, menſe, & anno. N. nam temporis notatio literis præfigebatur, ut mercatores & pragmatici forenſes ſolent. ſic infrà ver 17.* 23 Brachio & vi] *i. armata manu* ἰνδ ἰαδ υς. 24 Manſit impeditum] *id eſt, quandiu Cambyſes & Darius Hyſtaſpis regnarunt. ſuprà ver. 6.7. & 8.* Darii regis] *Artaxerxis Longimani, qui ex Eſtera Darii Hyſtaſpis filius erat.*

CAPUT V.

Jehudæi de divina voluntate per prophetas moniti, diu intermiſſum opus reſumunt, & vicinis illud impedire conantibus facti ſui rationem reddunt: Qua audita illi Darium regem conſulunt.

1 QUO *anno* prophetavit Chaggai propheta & Zecarja filius Hhiddonis prophetæ, *mandantes* Jehudæis qui erant in Jehudæa & Jeruſchalaimis: nomine inquam Dei Jiſraëlis *mandantes* eis.

2 Tunc ſurgentes Zerubbabel filius Schealthielis, & Jeſchuahh filius Jotzadaki, redorſi ſunt ædificare domum Dei qui *habitat* Jeruſchalaimis: & cum ipſis prophetæ Dei juvantes eos.

[a] Chal. *poſuit vel diſpoſuit: ſic deinceps.*

3 Eo tempore venit ad eos Tatnai princeps trans flumen, & Schethar-Bozenai cum collegio ſuo: qui ſic dixerunt eis, quis [a] contulit vobis jus domum iſtam ædificandi, & murũ hunc perficiendi?

4 Tunc hujuſmodi reſpondimus eis: *&* quæ eſſent nomina virorum qui hoc ædificium ædificarent.

5 Oculus autem Dei eorum aderat reducibus Jehudæis, ita ut non impediverint eos dum cauſa ad Darium perveniret: cujus tunc retulerũt decretum ſuper hac re.

6 Exemplum literarum quas miſit Tatnai princeps trans flumen, cum Schethar-Bozenaio & collegio ſuo, Perſici qui erant trans flumen ad Darium regem.

[b] Chal. *in cujus medio.*

7 Narrationem miſerunt ad eum, [b] in qua ſic ſcriptum erat: Dario regi pax omnis.

[c] Chal. *devolutionis. i. tãtæ magnitudinis ut ferri non poſſint: ſed devolvantur: ſic infrà* 6.4.

8 Notum ſit regi nos profectos eſſe in Jehudæum provinciam, ad domum Dei magni quæ ædificatur lapidibus [c] maximis, & ligna apponuntur parietibus: denique opus iſtud celeriter fit, & proſperatur in manibus eorum.

9 Tunc interrogavimus reduces iſtos, hujuſmodi dicentes eis: quis contulit vobis jus domum iſtam ædificandi, & murum ejus perficiendi?

10 Atque etiam nomina eorum petivimus ab eis, ut nota faceremus tibi: quò ſcriberemus nomen virorum qui ſunt inter primarios eorum.

11 Qui hujuſmodi ſermone reſponderũt nobis, dicendo: nos ſumus ſervi Dei cœli & terræ, & ædificamus domum quæ ædificata fuerat antehac inde a multis annis, quam rex Jiſraëlis magnus ædificaverat & perfecerat.

12 Sed ex quo provocarunt majores noſtri Deum cœli, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris regis Babyloniæ Chaldæi: qui domum hanc deſtruxit, & populum deportavit in Babyloniam.

13 Verùm anno primo Cyri regis Babyloniæ, Cyrus rex contulit jus domum Dei iſtam ædificandi:

Sup. 1. 1.

14 Inſuper etiam inſtrumenta domus Dei aurea & argentea quæ Nebucadnetzar deprompſerat e templo quod *erat* Jeruſchalaimis, & abduxerat in templum Babylonicum: deprompſit eadem Cyrus rex e templo Babylonico, traditáque ſunt *cuidam* Scheſchbatzari nomine, quẽ principem conſtituerat:

15 Edicens ei: inſtrumenta hęc ſuſcipe, abiens deduc ea in templum quod *eſt* Jeruſchalaimis; domusque Dei ædificator in loco ſuo.

16 Tunc Scheſchbatzar ille veniens poſuit fundamenta domus Dei, qui *habitat* Jeruſchalaimis: atque ex eo tempore huculque ædificatur, necdum eſt abſoluta.

[d] Chal. in

17 Nunc itaque ſi regi bonum videtur, perquiratur in [d] tabulario regis illic quod *eſt* in Babylonia: num ita ſit, quòd a Cyro rege collatum ſit jus ædificandi domum Dei iſtam Jeruſchalaimis: deinde voluntatem regis ſuper hoc mittat ad nos.

ANNOTATIO.

1 Chaggai &c.] *Chaggai* 1.1. *&* *Zecarjæ* 1.1. 2 Juvantes eos] *verbo & opere.* 3 Quis contulit &c.] *hoc & ſequente verſu oratio eſt anantapodota: nam petitionis duo ſunt capita, quorum poſterius reticetur: reſponſionis item duo, quorum reticetur prius: vide infrà ver. 9. cum duobus ſequent.* 5 Decretum] *quod habetur capite ſequente.* 8 Ligna apponuntur &c.] *id eſt, parietes tabulis veſtiuntur.*

CAPUT VI.

Darius Longimanus Cyri edictum ſecutus, miniſtris ſuis vetat, ne Jehudæos deinceps in ſtructura templi impediant: pecuniam, materiam, ſacrificia petentibus ſine mora ſubminiſtrari imperat: & contrà venientibus ultimum ſupplicium decernit. Quod præſtantibus ejus miniſtris templum abſolvitur, & conſecratur, reſtitutiſq; in eo ſacerdotum ac Levitarum ordinibus, Paſcha a toto populo celebratur.

[a] Chal. *in loco ſcriptorum.*

1 TUNC Darius rex conſtituit legem: cùm perquiſiviſſent in [a] chartophylacio, ubi tabulæ repoſitę fuerant de Babylonia:

2 Et inventum eſſet Achmetæ in regia quæ *eſt* in provincia Mediæ volumen quoddam: in quo ſic ſcriptum erat Memoriale.

3 Anno primo Cyri regis, Cyrus rex conſtituit legem. domus Dei Jeruſchalaimis intus ædificator, ut ſit locus ubi ſacrificent ſacrificia, & fundamenta ejus attolluntor: *etiamſi eſſet* altitudo ejus cubitorum ſexaginta, amplitudo ejus cubitorum ſexaginta:

4 Ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum: & impenſę e domo regia traduntor.

5 Inſuper etiam inſtrumenta domus Dei aurea & argentea, quæ Nebucadnetzar deprompſerat e templo quod *erat* Jeruſchalaimis & deduxerat in Babyloniam: reſtituunto ut perveniat *unumquodque* in templum quod *erit* Jeruſchalaimis in locum ſuum, & collocetur in domo Dei.

6 Jam *itaque* Tatnai princeps trans flumen, Schethar-Bozenai cum collegio ſuo, Perſici qui eſtis trans flumen: remoti eſtote inde.

7 Sinite opus domus Dei illius: princeps Jehudæorum, & reduces Jehudæorum, domũ Dei hujus ædificanto in loco ſuo.

8 Prçterea a me conſtituitur lex de eo quod facturi eſtis erga reduces Jehudæorum illos, in ædificanda domo Dei illius: ut de facultatibus regiis, de canone transfluviali illico impenſa tradatur viris illis: ne impediatur.

[b] Chal. dem.

9 Etiam quæ opus ſunt, ut juvenci ſubrumi, & arietes, & agni ad holocauſta pro Deo cœli, triticum, ſal, vinum & oleum, prout edixerint ſacerdotes qui *ſunt* Jeruſchalaimis tradendum eſſe ſibi [b] quotidie: error ne committitor.

10 Ut offerant res odoris grati Deo cœli: & orent pro vita regis & filiorum ejus.

11 Prætereà a me conſtituitur lex: ut quiſquis mutaverit rem hanc, amoveatur lignum a domo ejus, quo erecto aboleatur in eo: domusque ejus ſterquilinium fiat hanc ob cauſam.

12 Deus verò cujus nomen habitat illic, dejiciet omnem regem & populum qui extenderit manum ſuam 'ad mutandum, quò deſtruat domum Dei hujus, quæ *eſt* Jeruſchalaimis: ego Darius conſtitui legem, illicò efficitor.

13 Tunc Tatnai princeps transflumen, Schethar-Bozenai, & collegium eorum: propterea quòd mandaverat Darius rex hujuſmodi, illicò effecerunt.

14 Reduces verò Jehudæorum ædificantes proſperabantur ex prophetia Chaggai prophetæ, & Zecarijæ filii Hhiddonis: donec ædificantes perfeciſſent de ſententia Dei Jiſraëlis, & de ſententia' Cyri cum Dario &' Artaxerxis regis Perſidis.

15 Finita autē domo iſta ad diem tertium menſis' Adar: cum eſſet annus ſextus Darii regis:

16 Celebrarunt Jiſraëlitæ, ſacerdotes ac Levitæ & reliqui [c] reduces deportationis, dedicationem domus Dei hujus cum gaudio.

17 Obtuleruntq; in dedicatione domus Dei hujus juvencos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos: & hircos e capris in peccata pro toto Jiſraële duodecim, pro numero tribuum Jiſraëlis.

18 Ubi conſtituiſſent ſacerdotes ex partitione eorum, & Levitas ex diſtributione eorum, in miniſterio Dei qui *habitat* Jeruſchalaimis: ſecundum præſcriptum libri Moſchis. *Num.3.& 4.*

19 Deinde celebrarunt reduces deportationis Paſcha: *die* quartodecimo menſis primi.

20 Nam mundaverant ſe ſacerdotes ac Levitæ pariter, omnes mundi erant: ideò' jugularunt paſcha pro omnibus reducibus deportationis, & pro cognatis ſuis ſacerdotibus, ac pro ſe ipſis.

21 Quod comederunt Jiſraëlitæ qui reduces erant ex deportatione & quiſquis ſeparatus ab immunditia gentium regionis' adjunxerat ſe illis: quærendo Jehovam Deum Jiſraëlis.

22 Denique celebrarunt feſtum azymorum ſeptem diebus cum lætitia: quoniam exhilaverat eos Jehova, & converterat animum 'regis Aſſyriç erga eos: ad confirmandum manus eorum in opere domus Dei, Dei Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

1 Legem] *cujus verba habentur infrà ver.6. & ſequentibus.* Babylonia] *id eſt, regno Babylonico.* 2 Achmetæ] *i. Ecbatanis, ut autores vocant, ubi regia erat Mediæ: fortaſſis ita dicta, quòd reges æſtivam ſtationem illic haberent, ut hybernam Seleuciç ad Tigrim: Strabo lib.11. Eſt enim Achmeta Chaldaicè, quaſi locus æſtivus.* Memoriale] *Inſcriptio voluminis.* 3 Intus] *id eſt, intra mœnia urbis.* Etiamſi eſſet] *hanc partem non per mandatum: ſed per conceſſionem interpretamur: quia certum eſt ex Chaggai Cap. ſecundo verſu tertio, multis nominibus excellentius fuiſſe Schelomonis ædificium: cùm hoc ſecundum pauciore hominum numero, & breviore tempore, & avocantibus in dies inimicis ædificatum ſit.* 8 Impadiatur] *ædificium iſtud, de quo ver.7.* 12 Ad mutandum] *legem meam hanc, ut ver.11.* 14 Cyri cum Dario] *vide 2.Chron.36.23. in annotatione.* Artaxerxis] *ſive Darii Longimani, qui idem Artaxerxes communi Regibus Perſarum appellatione dicebatur: ſic deinceps.* 15 Adar] *qui duodecimus eſt, & maxima ex parte Februario noſtro reſpondet.* 18 Partitione &c.] *quæ habentur 1.Chroni. 24.25.& 26.* 20 Jugularunt] *id eſt, a populo jugulata, pelle nudarunt: & pro ſe ac ſacerdotibus jugularunt & nudarunt: ſynecdoche.* 21 Adjunxerat ſe illis] *ex lege Exodi 12.48. & Num.9.14.* 22 Regis Aſſyriæ] *id eſt, Darii Medi, qui primus gratiam & autoritatem Jehudæis conciliavit, Danielis 6. nam ex quo Arbactus præfectus Mediæ, ſublato Sardanapalo, regnum Aſſyriorum obtinuit: promiſcuè nominatum eſt regnum Aſſyriæ ex jure, & Mediæ ab origine regum: vide Juſtinum lib.1. & Diodorum Siculum lib.3. Nam etiam eodem modo Artaxerxes Rex Perſidis nominatur Rex Babyloniæ ſynecdochicè Nechemjæ 13.6.*

CAPUT VII.

Hhezra Jeruſchalaima ad Eccleſiam ibi reformandam profecturus, regia autoritate munitur: qua fretus magnum Jiſraëlitarum comitatum abducit, & Deo benedicit.

1 DEINDE his rebus geſtis, regnante Artaxerxe rege Perſidis: Hhezra filius 'Serajæ, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ,

2 Filii Schallumi, filii Tzadoki, filii Achitubi,

3 Filii Amarjæ, filii Hhazarjæ, ' filii Merajothi,

4 Filii Zerachjæ, filii Hhuzzi, filii Bukki,

5 Filii Abiſchuhhæ, filii Pinchaſi, filii Elhhazaris, filii Aharonis ſacerdotis primarii:

6 Hic *inquam* Hhezra aſcendit e Babylonia: (erat autem legis peritus promptus in lege Moſchis, quam dederat Jehova Deus Jiſraëlis) cùm dediſſet ei rex, prout manus Jehovæ Dei ejus aderat ei, omnem petitionem ejus.

7 Aſcenderuntq; ex Jiſraëlitis, & e ſacerdotibus ac Levitis, tam muſicis quàm janitoribus Nethinæisque Jeruſchalaima: anno 'ſeptimo Artaxerxis regis.

8 Pervenit verò menſe illius quinto: qui annus ſeptimus erat regi.

9 Siquidem primo die menſis primi ipſe *fuit* [a] autor aſcendendi e Babylonia: primo autem die menſis quinti pervenit Jeruſchalaima, prout manus Dei ejus optima adfuerat ei.

[a] Chal *fundamentum aſcenſus.*

10 Nam Hhezra comparaverat [b] animum ſuum ad ' quærendum legem Jehovæ & ad præſtandum eam: & ad docendum Jiſraëlem ſtatuta ac judicia.

[b] Chal *cor: ſic deinceps.*

11 Hoc autem *eſt* exemplum decreti quod dedit rex Artaxerxes Hhezræ ſacerdoti legis perito, perito rerum [c] quas præcipit Jehova, & ſtatutorum ejus in Jiſraële.

[c] Chal. *præceptorum Jehovæ.*

12 Artaxerxes rex regum: Hhezræ ſacerdoti perito legis Dei cœleſtis, [d] incolumitatem: & ' tali tempore.

[d] Chal. *perfectionem.*

13 A me conſtituitur lex, ut quicunque ſponte ſe obtulerit in regno meo e populo Jiſraëlis,

lis, ſacerdotibusq́; ejus ac Levitis ad proficiſcendum Jeruſchalaima tecum, proficiſcatur.

14 Quandoquidem a rege & ' ſeptem conſiliariis ejus mitteris ad ' quæſtionem habendam in Jehudęa & Jeruſchalaimis: de lege Dei tui, quæ *eſt* tibi ad manum:

15 Et ad deferendum argentum & aurum : & quod rex & conſiliarii ejus ſponte offerunt Deo Jiſraëlis, cujus Jeruſchalaimis *eſt* habitaculum:

16 Cum toto argento & auro quod inveneris in tota provincia Babyloniæ : cum voluntaria oblatione populi & ſacerdotum ſponte offerentium pro domo Dei ſui, quæ *eſt* Jeruſchalaimis,

17 Ut illico emas pecunia iſta, juvencos, arietes, agnos cum munere eorum & libaminibus eorum: & offeras ea in altari domus Dei veſtri, quę *eſt* Jeruſchalaimis.

18 Quod autem tibi & ' cognatis tuis bonum videbitur reliquo argento & auro facere : pro voluntate Dei veſtri facitote.

19 Et inſtrumenta quæ traduntur tibi ad miniſterium domus Dei tui: reddito coram Deo Jeruſchalaimis.

20 Reliqua verò neceſſaria domui Dei tui, quæ acciderint tibi tradenda : tradito ex ærario regis.

21 Præterea a me, me Artaxerxe rege, conſtituitur lex omnibus quæſtoribus qui *eſtis* trans flumen: ut quicquid poſtulaverit a vobis Hhezra ſacerdos peritus legis Dei cœleſtis illico efficiatur:

22 Uſque ad argenti ' talenta centum, & ad tritici ' coros centum, & ad vini ' bathos centum, ac uſque ad bathos olei centum: ſalis verò quantum non poteſt præſcribi.

23 Quicquid eſt ex ſententia Dei cœli, perficitor diligenter in domo Dei cœli: ut non ſit fervens ira contra regnum regis, aut filios ejus.

24 Item notum vobis facimus ullis ſacerdotibus aut Levitis, muſicis, janitoribus, Nethinæis & miniſtris domus Dei iſtius : ' canonem veterem aut veſtigal non licere imponere.

25 Tu autem Hhezra, pro ſapientia Dei tui quæ tibi ad manum *eſt*, conſtitue judices & cauſarum cognitores, qui cauſas cognoſcant in toto populo qui *eſt* transflumen, ex omnibus ſcientibus legis Dei tui : & qui neſciverit eum docetote.

26 Quicunque verò non fecerit legem Dei tui, & legem regis, illico judicatum fiat de eo: ſive morti, ſive [c] exilio, ſive mulctæ facultatum, ſive vinculis *adjudicetur*.

27 Benedictus *ſit* Jehova Deus majorum noſtrorum: qui indidit rem talem animo regis, ad ornandum domum Jehovę quæ *eſt* Jeruſchalaimis.

28 Et erga me advertit benignitatem coram rege conſiliariisque ejus, ac omnibus principibus regis potentibus : ego itaque confirmans me, prout manus Jehovæ Dei mei aderat mihi, congregavi ex Jiſraële primarios qui aſcenderent mecum.

[c] Chal,
cationi
natale
plantam,
exilium
patrum
parater
Levitis

ANNOTATIO.

1 Serajæ] *de quo 2. Reg. 25. 21. vide 1. Chron. 6. 3. & ſequentibus.* 3 Filii Merajothi] *hic ſex brevitatis cauſa omittuntur, de quibus 1. Chron. 6.* 7 Septimo] *id eſt ſecundo ab ędificato templo: vide ſuprà 6. 15.* 10 Quęrendum legem] *id eſt, ad cognoſcendum de obſervatione legis & legitima conſtitutione Eccleſię: quam ideò ſtudioſius in libris duobus Chronicorum propoſuit ad imitationem* 12 Tali tempore] *vide ſuprà 4. 11.* 14 Septem conſiliariis] *id eſt, ſummis Satrapis, qui inde a retecta Magorum fraude ſeptem regibus Perſiæ adfuerunt, & ſoli eorum conſpectu liberè uſi ſunt, Eſter. 1. 10. & 14.* Quæſtionem habendam] *id eſt, ad cognoſcendum utrum ibi res ſint divinæ legi conformatæ.* 18 Cognatis tuis] *id eſt, reliquo conſilio ſacerdotum.* 22 Talenta &c.] *vide Exodi 38. 25. & Nechemja 11. 23.* Coros &c.] *vide 1. Reg. 4. 21.* Bathos] *1. Reg. 7. 26.* 24 Canonem veterem] *ſuprà 4. 13.*

CAPUT VIII.

Hhezræ comites recenſentur: celebrato jejunio, & traditis in manum ſacerdotum ac Levitarum oblationibus, profectio inſtituitur & abſolvitur: poſteà Jeruſchalaimis res conſecratæ in theſaurum reponuntur, & ſacrificia offeruntur Deo, regiaq; decreta executioni mandantur.

1 HI autem *ſunt* primores paternarum *familiarum* & genus eorum : qui aſcenderunt mecum regnante Artaxerxe rege, ex Babylonia.

2 E poſteris Pinchaſi, Gerſchom : e poſteris Ithamaris, Danijel : e poſteris Davidis, Chattuſch.

3 E poſteris Schecanjæ, ' e natis Parhhoſchi, Zecarja : qui cum generis recenſione per mares centum quinquaginta *erant*.

4 E poſteris Pachath-Moabi, Eljehohhenai filius Zerachjæ: & cum eo ducenti mares.

5 E poſteris Schecanjæ filii Jachaziëlis: cum quo tricenti mares.

6 Et e poſteris Hhadinis, Hhebed filius Jonathanis: & cum eo quinquaginta mares.

7 Item e poſteris Hhelami, Jeſchahhja filius Hhathaljæ: & cum eo ſeptuaginta mares.

8 Item e poſteris Schephatjæ, Zebadja filius Micaëlis: & cum eo octoginta mares.

9 E poſteris Joabi, Hhobadja filius Jechielis: & cum eo ducenti octodecim mares.

10 Item e poſteris Schelomithi, filius Joſiphjæ: & cum eo centum ſexaginta mares.

11 Item e poſteris Bebai, Zecarja filius Bebai: & cum eo viginti octo mares.

12 Item e poſteris Hhazgadis, Jochanan filius Katanis: & cum eo centum decem mares.

13 Item e poſteris Adonikami ' poſterioribus, quorum hæc *ſunt* nomina, Eliphelet, Jehhiel, & Schemahhja: & cum eis ſexaginta mares.

14 Deniq; e poſteris Bigvai, Hhuthai & Zabbud: & cum eis ſeptuaginta mares.

15 Cùm autem congregaſſem eos ad ' flumen quod alluit Ahavam, & caſtra haberemus ibi diebus tribus: animum adverti ad populum & ad ſacerdotes: at e Levitis neminem inveni ibi.

16 Quapropter amandavi Elihhezerem, Arielem, Schemahhjam, cum Elnathane, & Jaribo, ac Elnathane, atque Nathane, & Jecarjam ac Meſchullamum primores: Jojaribum quoque & Elnathanem doctores:

17 Cùm mandata dediſſem eis, ad Iddonē primarium in ʼ Caſiphja loco, indens ori eorum verba quibus alloquerentur Iddonem, Achivū & Nethinæos in Caſiphja loco: ut adducerent ad nos miniſtros pro domo Dei noſtri.

18 Qui adduxerunt ad nos, prout manus Dei noſtri optima aderat nobis, virum intelligentē e poſteris Machli, filii Levi, filii Jiſraëlis: nempe Scherebjam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim.

19 Item Chaſchabjam, & cum eo Jeſchahbjam e poſteris Merari: cognatos illius & filios eorum viginti.

20 Ex Nethinæis autem, quos ʼdediderat David ac principes miniſterio Levitarum, Nethinæos ducentos viginti: omnes exprimebantur nominibus.

21 Tum proclamavi ibi jejunium Ahavæ ad flumen: quo affligeremus nos coram Deo noſtro: quærentes ab eo viam rectam pro nobis ac parvulis noſtris, omnibúsque facultatibus noſtris.

22 Nam puduerat me petere a rege copias aut equites, ut auxilio eſſent nobis ab hoſte in hoc itinere: quia allocuti fueramus regem, dicendo: manus Dei noſtri adeſt omnibus quærentibus ipſum, in bonum: robur verò & quidem iræ ejus contra omnes derelinquentes eum.

23 Cùm itaque jejunantes quæſiviſſemus a Deo noſtro hanc rem: exoratus eſt nobis.

24 Tunc diſparavi e principibus ſacerdotum duodecim: cum ʼScherebja, Chaſchabja, & cum eis, ex cognatis eorum decem:

25 Quibus appendi argentum iſtud & aurum & inſtrumenta: oblationem domus Dei noſtri quam obtulerant rex & conſiliarii ejus ac principes ejus, & omnes Jiſraëlitæ qui præſtò fuerant:

26 Appendi, inquam, ad manum eorum argenti talenta ſexcenta quinquaginta, & inſtrumenta argentea centum talentorum: auri centum talenta.

27 Item crateres aureos viginti drachmarum millenûm; & inſtrumenta ex [a] ʼ orichalco præſtante duo, pretioſa ut aurum:

[a] Heb. *æris fulgentis.*

28 Dixíque ad illos, vos eſtis ſancti Jehovæ, hæc quoque inſtrumenta ſunt ſancta; argentum etiam ac aurum ſunt voluntaria oblatio Jehovæ Deo majorum veſtrorum.

29 [b] Sedulò obſervate donec ea appendatis coram principibus ſacerdotum ac Levitarum, principibúſque paternarum *familiarum* Jiſraëlis Jeruſchalaimis: in cellis in domo Jehovæ *rependenda.*

[b] Heb. *ſeduli eſte & obſervate.*

30 Ita receperunt ſacerdotes ac Levitæ pondus illud argenti & auri ac inſtrumentorum: deferendum Jeruſchalaima in domum Dei noſtri.

31 Tunc profecti ſumus a flumine Ahavæ duodecimo *die* menſis primi ad eundum Jeruſchalaima: & manus Dei noſtri adfuit nobis, qua liberavit nos e manu hoſtis, & inſidiantis in hoc itinere.

32 Denique poſtquam pervenimus Jeruſchalaima: & conſedimus ibi diebus tribus:

33 Die quarto expenſum eſt illud argentum & aurum ac inſtrumenta in domo Dei noſtri, ad manum Meremothi filii Urijæ ſacerdotis, & [c] collegæ ejus Elhhazaris filii Pinchaſi: quibuſcum erat Jozabad filius Jeſchuhhæ & Nohhadja filius Binnui Levitę:

[c] Heb. *& cum eo.*

34 Ex numero, ex pondere cuique *attributo*: ʼinſcriptúmque eſt totum illud pondus tempore eodem.

35 Qui venerant a captivitate [d] reduces deportationis obtulerunt holocauſta Deo Jiſraëlis, juvencos duodecim ʼpro toto Jiſraële, arietes nonaginta ſex, agnos ſeptuaginta ſeptem, hircos peccati duodecim: hæc omnia in holocauſtum Jehovæ.

[d] Heb. *filii.*

36 Poſteà tradiderunt edicta regis, ſatrapis regiis, & principibus trans flumen: qui ʼſublevarunt populum & domum Dei.

ANNOTATIO.

3 E natis Parhhoſchi] *ad diſcrimen alterius Schecanjæ de quo verſu* 5. 13 Poſterioribus] *eorum reſpectu qui primùm cum Zerubbabele profecti ſunt, ſup.* 2.13. 15 Flumen] *Maarſarem Ptolemæo, ſive Neharſarin. i. fluvium principalem dictum, qui in unum e lacubus Chaldaicis funditur, ubi eſt oppidum Betava.* 17 In Caſiphja] *i. in regione Caſpiorum in finibus Aſſyriæ ſupra Meſopotamiam conterminorum Armeniæ. Nam etſi hæ regiones procul diſſitæ fuerunt, tamen non dubium eſt, quin brevi ſpatio totum illud iter confecerint, freti diplomate regis, & commoditate Angariarum, ut vocabant Perſæ. i. ſtationum, in quibus equi celeres paſſim diſpoſiti erant juſſu regis.* 20 Dediderat David] *cùm Levitas in ordines diſtribueret,* 1. *Chron.* 25. *&* 26. *vide Jehoſch.* 9.21. *&* 1. *Chron.* 9.2. 24 Scherebja &c.] *Levitis, ſup.* 18. *&* 19. *ver: qui ex officio ſacerdotibus miniſtrabant, ut infrà ver.* 30. 27 Orichalco] *i. electri præſtantiſſimo genere, quod Feſtus vocat aurichalcum.* 34 Inſcriptum] *i. in acta publica relatum, ut publico inſtrumento liberata eſſet illorum fides.* 35 Pro toto Jiſraële] *ut ſuprà* 6.17. 36 Sublevarunt] *ut ſuprà* 1.4.

CAPUT IX.

Hhezra de affinitate Jiſraëlitarum cum exteris certior factus, luget, jejunat, & Dei iram ſedulò pro omnibus publicè deprecatur.

1 HIS autem completis, acceſſerunt ad me principes, dicendo: non ſeperaverunt ſe hic populus, Jiſraëlitæ & ſacerdotes ac Levitæ a populis aliarum regionum: ſecundū abominationes illorum Cenahhanæorum, Chittæorum, Perizzæorum, Jebuſæorum, Hhammonitarum, Moabitarum, Ægyptiorum & Emoræorum *fecerunt.*

2 Nam aſſumpſerunt de ʼ filiabus illorum, ſibi & filiis ſuis, ita ut commiſcuerint ſe ʼ ſemen ſanctum cum populis illarum regionum: etiam manus ipſorum principum & antiſtitum ʼprima fuit in prævaricatione iſta.

3 Itaque audiens rem hanc ʼ laceravi veſtem meam & pallium meum: & ʼ velleus de capillis capitis mei, & barbæ meæ ſedebam deſolatus.

4 Tunc ad me congregaverunt ſe quiſquis trepidabat ad verba Dei Jiſraëlis, propter prævaricationem [a] deportatæ multitudinis: dum ego

[a] Heb. *deportationis.*

ego ſedebam deſolatus , uſque ad *tempus* muneris veſpertini.

5 *Tempore* autem muneris veſpertini ſurrexi ab afflictione mei, idque laceratam habens veſtem meam & pallium meum: & flectens in genua mea expandi manus meas ad Jehovam Deum meum:

6 Ac dixi: Deus mi, pudet me & erubeſco attollere, Deus mi, faciem meam ad te: nam iniquitates noſtræ creverunt ſupra caput, & reatus noſter magnus eſt in cœlum uſque.

7 Inde a diebus majorum noſtrorum ſumus in reatu magno uſq; in diem hunc: adeò ut propter iniquitates noſtras traditi fuerimus nos, reges noſtri & ſacerdotes noſtri in manum regum iſtarũ regionũ gladio, captivitati, & prædæ ac pudori vultus, ſicut eſt hodierno die.

8 At nunc cùm ex minimo momento facta eſt gratia a Jehova Deo noſtro, relinquendo nobis reſiduum, & ponendo nobis clavum in loco ſancto ejus: cùm illuſtrans oculos noſtros Deus noſter, dedit nobis reſtitutionem aliquantulam in ſervitute noſtra:

9 Quamvis ſervi ſimus: tamen in ſervitute noſtra non dereliquit nos Deus noſter: ſed advertit erga nos benignitatem coram regibus Perſidis, dando nobis reſtitutionem: ut extollamus domum Dei noſtri, & reſtituamus vaſtitates ejus: denique dando nobis maceriam in Jehuda & Jeruſchalaimis:

10 Nunc, inquam, quid dicemus, Deus noſter, poſt hoc: cùm dereliquerimus præcepta tua?

11 Quæ præcepiſti per ſervos tuos prophetas, dicendo: terra illa quam ingreſſuri eſtis ad hæreditariò poſſidendum eam, terra impura eſt ab impuritate populorum regionum ejus: propter abominationes eorum, quibus impleverunt eam [b] confertim & paſſim immunditia ſua.

12 Nunc ergo filias veſtras ne traditote filiis illorum, & filias illorum ne aſſumitote filiis veſtris, nec quæritote pacem illorum, & bonum eorum uſque in ſeculum: ut confirmemini & comedatis præſtantiam terræ illius, & hęreditariò poſſidendam tradatis filiis veſtris uſque in ſeculum.

13 Etiam poſt totum id quod evenit nobis propter facta noſtra peſſima & propter reatum noſtrum maximum: quòd tu Deus noſter cohibuiſti infra peccata noſtra: & dediſti nobis reſiduum hujuſmodi:

14 An [c] rurſus irrita faceremus præcepta tua, & quidem affinitatem jungentes cum populis [d] abominandis iſtis? an non percelleres iram contra nos, donec conſumeres, ut non eſſet ſuperſtes aut reſiduum?

15 Jehova Deus Jiſraëlis juſtus eſſes: ſed facti ſumus reſidui ſicut *eſt* hodierno die: ecce coram te ſumus in reatibus noſtris: quamvis nõ ſit conſiſtendum coram te cum hoc.

Levitici
25.&
[b] Heb.
ad os.id
extrem
ad alter
Deut.7.3
23.6.

[c] Heb.
[d] Heb.

ANNOTATIO.

2 Filiabus illorum] *manentibus in ſuperſtitione gentis ſuæ, atque ideò alienis a fœdere Dei: nam hæc ex autoritate tum Dei tum Eccleſiæ matrimonia non ſunt: vide Deut.7.2.* Semen ſanctum] *id eſt, vocatum ad ſanctitatem, & Dei gratia ab aliis ſeparatum.* Prima fuit] *infrà 10.ver.17.& ſequentibus.* 3 Laceravi &c.] *lugentium more, Gen.37.34.* Vellens] *non religioſæ ſuperſtitionis ergò, Levit. 19.27.21. & 5.& Deut.14.ſed præ gravitate mœroris.* 6 Ac dixi &c.] *inſinuatio, ut in cauſa turpiſſima.* Nam iniquitates] *propoſitionis pars prima: confeſſio peccati prioris ante captivitatem, & poſterioris tempore liberationis.* 7 Hodierno die] *in plurima parte noſtrûm.* 8 Ex minimo momento] *id eſt, e paucis annis: hyperbole ad exaggerationem peccati.* Gratia facta eſt] *alter locus exaggerationis, a magnitudine beneficii Dei.* Clavum] *id eſt, veluti trabali clavo ſtatum hunc noſtrum ſancto loco affigendo: ſic Ieſchahh.22.23.* Illuſtrans oculos] *ex gravitate calamitatum defectos: vide 1 Schem 14.28.* 9 Advertit benignitatem] *ut ſuprà 7.28.* Extollamus domum] *id eſt, collapſam erigamus, & cultum in ea reſtituamus: Tertius exaggerationis locus.* Dando maceriam] *id eſt, nos circumquaque muniendo: metaphora.* 10 Poſt hoc] *tantum in nos collatum beneficium.* 11 Quæ præcepiſti] *quartus exaggerationis locus a monitis Dei præcedentibus: quòd plus ſatis præcaverat Deus, ne ignorantiam pro excuſatione adferrent.* 13 Infra peccata] *id eſt, mitiùs eſſe voluiſti: quàm meriti eſſemus peccatis noſtris.* 15 Jehova Deus &c,] *Concluſio, qua juſtitiam Deo tribuit: ſibi & populo reatum, & iram Dei deprecatur ab incepto redemptionis beneficio.* Coram te] *id eſt, exponimus nos tibi, agnoſcentes reatum & indignitatem noſtram.*

CAPUT X.

Hhezra cum adjunctis ſibi ex ſingulis ordinibus, populum Dei a conſuetudine alienigenarum repurgat: illis illarumq; liberis a populo Dei ablegatis.

1 CÙM autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac ſe proſternens ante domum Dei: & congregati ad eum ex Jiſraële congregatione multa valde: viri mulieréſque & pueri, cùm flerent populus ille permulto fletu:

2 Locutus Schecanja filius Jechielis e poſteris Hhelami, dixit Hhezræ: nos prevaricati ſumus in Deum noſtrum: quòd [a] conſociavimus domo uxores alienigenas e populis terræ: ſed nunc eſt [b] quod Jiſraël ſperet hac in re.

3 Nunc ergo pangamus fœdus cum Deo noſtro, ejiciendo omnes uxores & natos ex eis, ex conſilio domini & eorum qui trepidant ad prçceptum Dei noſtri: denique ſecundum legem efficitor.

4 Surge: nam tibi incumbit hæc res, & nos aderimus tibi: confirmare & effice.

5 Itaque ſurgens Hhezra adjuravit principes ſacerdotum, Levitas & totum Jiſraëlem, ut facerent ſecundum rem hanc: qui jurarunt.

6 Poſteà ſurrexit Hhezra ab anteriore parte domus Dei, ut abiret in cellam Jehochananis filii Eljaſchibi: & abivit illuc: cibum nondum comederat, nec aquam biberat, quia lugebat propter prævaricationem deportatæ multitudinis.

7 Ita [c] promulgarunt per Jehudam & Jeruſchalaima, omnibus [d] reducibus deportationis ut congregarent ſe Jeruſchalaima:

[a] Heb. *fecimus ut reſiderent* domi *ſic deinceps.*
[b] Heb. *eſt ſpes Jiſraëli ſuper hoc.*

[c] Heb.
[d] Heb.

8 Et quiſquis non venturus eſſet intra triduum ex conſilio principum ac ſeniorum, anathema fore omnes facultates ejus: ipſum verò 'ſeparatum iri a congregatione deportatæ multitudinis.

9 Quam ob rem congregati omnes homines Jehudæ & Binjaminis Jeruſchalaima tertio die ipſius 'menſis noni, *die* vigeſimo menſis: conſidebant totus ille populus [d] in platea domus Dei, trementes propter hanc rem, & ex pluviis.

10 Tunc ſurgens Hhezra ſacerdos dixit ad eos: vos prævaricati eſtis quòd conſociaſtis domo uxores alienigenas: ſuperaddentes reatui Jiſraëlis.

11 Nunc ergo edite confeſſionem Jehovæ Deo majorum veſtrorum, facientes voluntatem ejus: & ſeparate vos a populis iſtis terræ, & ab uxoribus alienigenis.

12 Cui reſpondentes tota illa congregatio, dixerunt voce magna: ſecundum verbum tuum, ſic noſtrum eſt facere.

13 Verùm populus multus *eſt*, & tempus hoc [e] pluvioſum *eſt*, nec *eſt* vis conſiſtendi foris: hoc autem opus non *eſt* diei unius neque duorum, quia [f] plurimi defecimus in hac re.

14 Conſiſtant, quæſumus, principes noſtri totius hujus congregationis, & quiſquis eſt in civitatibus noſtris qui cõſociaverit domo uxores alienigenas, veniet temporibus deſignatis, & 'cum ipſis ſeniores [g] cujuſque civitatis ac judices ejus: uſquedum avertamus æſtuantem iram Dei noſtri, uſquedum hæc res *confecta ſit*.

15 'Tantùm Jonathan filius Hhaſaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ conſtiterunt ad iſtud: Meſchullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt eos.

16 Facientibus itaq; ſic reducibus ex deportatione, ſeparati ſunt Hhezra ſacerdos, homines primarii paternarum *familiarum* pro familiis paternis ſuis, & hi omnes nominibus expreſſi: ſederuntque a die primo menſis decimi, ad quæſtionem habendam ejus rei:

17 'Uſque ad diem primum menſis primi: quo perfecerunt cum omnibus illis hominibus qui conſociaverant domo uxores alienigenas.

18 Deprehenſi autem ſunt e filiis ſacerdotum, qui conſociaverant domo uxores alienigenas: e filiis Jeſchuhhæ filii Jotzadaki & cognatis ejus, Mahhaſeja, & Elihhezer, & Jarib, & Gedalja:

19 Qui adhibuerunt manum ſuam ad ejiciendum uxores ſuas: & reatum confitentes, 'arietem ex grege pro reatu ſuo *obtulerunt*.

20 Item e poſteris Immeris, Chanani, & Zebadja.

21 Item e poſteris Charimi: Mahhaſeja, Elija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuzzija.

22 Item e poſteris Paſchuris: Eljohhenai, Mahhaſeja, Jiſchmahhel, Netaneel, Jozabad, & Elhhâſa.

23 'Ex Levitis autem: Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja, idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer.

24 Item e muſicis, Eljaſchib: & ex janitoribus, Schallum, & Telem, & Uri.

25 De Jiſraëlitis verò: e poſteris Parhhoſchi, Ramja, & Jezija, & Malcija, & Mijamin, & Elhhazar & Malcija, & Benaja.

26 Item e poſteris Hhelami: Mattanja, Zecarja, & Jechiel, & Hhabdi, & Jeremoth, & Elija.

27 Item e poſteris Zattu: Eljohhenai, Eljaſchib, Mattanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza.

28 Item e poſteris Bebai: Jehochanan, Chananja, Zabbai, Hhathlai.

29 Item e poſteris Bani: Meſchullam, Malluc & Hhadaja, Jaſchub, Scheal, & Ramoth.

30 Item e poſteris Pachath-Moabi, ex Hhadna & Celale: Benaja, Mahhaſeja, Mattanja, Betzaleel, & Binnui, ac Menaſche.

31 Item e poſteris Charimi: Elihhezer, Jiſchija, Malcija, Schemahhja, Schimhhon,

32 Binjamin, Malluc, Schemarja.

33 E poſteris Chaſchumi: Mattenai, Mattatta, Zebad, Elipheleṭ, Jeremai, Menaſche, Schimhhi,

34 E poſteris Bani: Mahhadai, Hhamram, & Uël:

35 Benaja, Bedeja, Celuhu:

36 Vanja, Meremoth, Eljaſchib:

37 Mattanja, Mattenai, & Jahhaſau:

38 Et Bani, & Binnui, Schimhhi:

39 Et Schelemja, & Nathan, & Hhadaja:

40 Mabnadbai, Schaſchai, Scharai:

41 Hhazareel, & Schelemja, Schemarja:

42 Schallum, Amarja, Joſeph.

43 'E Nebuntinis: Jehhiel, Mattitja, Zabad, Zebina, Jaddau, & Joël, Benaja.

44 Omnes iſti duxerant uxores alienigenas: '& erant *quibuſdam* ex iſtis uxores unde [h] ſuſceperant liberos.

[h] Heb. *poſuerant.*

ANNOTATIO.

3 Nunc ergo] *remedium proponit, ſpei de qua dixerat: rationem oſtendens: nimirum ut fœdus cum Deo, alienigenarum conſortio abruptum redintegretur.* Ejiciendo] *id eſt, poſtquam ejecerimus mulieres & partus, quorum conſortio (quia legi impuri ſunt) fœdantur viri, & ipſa Eccleſia fœdaretur, ſi eos toleraret.* Qui trepidant] *id eſt, qui inculpatè hac in re ipſi vixerunt, & in familia ſua non tolerarunt.* 6 Anteriore parte, &c.] *id eſt, a loco atrii populi.* Ut abiret] *ubi conſilium hac de re haberetur: cujus executio ſequentibus verſibus deſcribitur.* 8 Anathema] *vide Levitici 27.28.* Separatum] *id eſt, excommunicatum.* 9 Menſis noni] *ratione anni legalis, de quo vide annotata Exodi 12. Eſt autem is quem vocant Ciſleu, reſpondens ex parte noſtro Novembri.* In platea] *id eſt, in loco atrii nondum cincto muris, ut apparet ex Nechemjæ, 2.8.* 14 Cum ipſis ſeniores] *id eſt, quos magiſtratus cujuſque loci Jeruſchalamus apud conſilium illud maximum ſiſtent: teſtificantes ſe cives ſuos luſtraſſe, eoſq; quos adduxerint reos deprehendiſſe.* 15 Tantùm Jonathan] *ex ſacerdotibus: quod ex antitheſi ſequentis membri colligitur: cauſam vide ſuprà ver. 3. quam ob rem ne ſummus quidem ſacerdos huic conſilio interfuit: vide infrà, ver. 18.* 17 Uſque ad diem, &c.] ὑστέρωσιν *verborum mutavimus ad perſpicuitatem: cujuſmodi eſt 1. Schem. 20. 16 & 2. Chron. 22.2.* 19 Arietem ex grege] *quod per analogiam de ſingulis ſequentibus accipiendum eſt: Simile vide Gen. 49.16.* 23 Ex Levitis] *qui ſacerdotibus miniſtrabant, ut ex antitheſi ſequentium colligitur: cujuſmodi fuit ſuprà ver. 15.* 44 Et erant] *q.d. illas ſive ſola eſſent, ſive cum liberis abdicarunt.*

NECHEMJÆ
Liber unus.

LIBER Nechemjæ inſtaurationem eruſchalaimorum, correctionemq́, reducis populi & labentis cultus Dei deſcribit. Eſtq́, hiſtoria quaſi ſeptuaginta annorum a vigeſimo anno Longimani uſque ad Regnum Darii ultimi.

A vigeſimo Longimani ad finem uſque	Anni	18
Darii Nothi		18
Artaxerxis Mnemonis		10
Darii Ochi		22
Arſanis		3

Cui ſucceſſit Darius ultimus. Annum enim Nothi decimumnonum, ſucceſſori ejus communem fuiſſe ratio temporis oſtendit: & ſic deinceps uſque ad Darium ultimum.

CAPUT I.

Nechemja accepto nuncio de adverſis rebus in Jehudæa luget: & adhibito jejunio Deum orat: ut populo ignoſcat, & ſuis conſiliis faveat.

1 VERBA Nechemjæ filii Chacaljæ: *Fuit autem menſe *Ciſlevo anno *vigeſimo, cùm eſſem *Schuſchane in regia:
2 Ut veniente Chanani uno e cognatis meis, ipſo cum viris quibuſdam e Jehudæa: interrogarem eos de Jehudæis, de reſiduo illorũ qui relicti fuerant ex captivitate, & de Jeruſchalaimis.
3 Qui dixerunt mihi: reliqui illorum qui relicti fuerant ex captivitate ibi in ea provincia, in malo magno & in opprobrio ſunt: & murus Jeruſchalaimorum diruptus, & portæ eorum *manent ſuccenſæ igne.
4 Fuit verò cùm audirem verba iſta, ut ſedens flerem ac lugerem *aliquot* dies: quibus jejunavi & oravi coram Deo Cœli:
5 Ac dixi: *obſecro, Jehova Deus Cœli, Deus fortiſſime, maxime, & ſummè reverende: obſervans fœdus & benignitatem diligentibus ſe, & obſervantibus præcepta ſua:
6 *Sit, quæſo, auris tua intenta, & oculi tui aperti ad auſcultandum orationi ſervi tui qua oro coram te hoc tempore interdiu ac noctu, pro Jiſraëlitis ſervis tuis: & confiteor peccata Jiſraëlitarum, quibus peccavimus tibi: ego quoque & familia patris mei peccavimus.
7 Corruptione corrupimus tibi: ac non obſervavimus præcepta, ſtatutaque ac judicia illa quæ præcepiſti per Moſchen ſervum tuum.
8 *Recordare, quęſo, verbi quod præcepiſti Moſchi ſervo tuo, ut diceret: vos prævaricaturi eſtis: ego diſpergam vos in populos.
9 Cùm autem converſi ad me obſervabitis præcepta mea, & facietis ea: ſi fuerint depulſi ex vobis ad extremitatem Cœli, inde colligam eos, & reducam eos in locum quem elegi ad collocandum nomen meum ibi.
10 At hi *ſunt* ſervi tui & populus tuus: quem redemiſti virtute tua maxima, & manu tua validiſſima.
11 *Obſecro domine, ſit jam auris tua intenta in orationem ſervi tui, & in orationem ſervorũ tuorum, qui ſtudent revereri nomen tuum: & ſecunda, quæſo, ſervum tuum hodie, dans ei miſericordiam *conſequi* coram *viro iſto: ego enim eram pincerna regi.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *ita incipit Nechemja librum ſuum, quia eum Hhezræ conjungit.* Ciſlevo] *qui plurimùm reſpondet Novembri, ſuprà Hezræ 10. 9. Erat autem Chaldæorum annorum ratione menſis tertius, quam rationem hîc Nechemja ſequitur.* Vigeſimo] *Darii Artaxerxis Longimani, ut oſtenditur infrà 2. 1.* Schuſchane] *Suſis Suſianes metropoli quam a Dario Hyſtaſpis ædificatam fuiſſe hiſtorici ſcribunt. Plin. lib. 6. cap. 27. natural. hiſt.* 3 Manent &c.] *ut cùm ruina illata eſt a Nebucadnezzare, 2. Chro. 36. 19.* 5 Obſecro Jehova] *Exordium a natura & fœdere Dei.* 6 Sit quæſo] *Propoſitio: cujus partes ſunt confeſſio peccati, & deprecatio.* 8 Recordare &c.] *Deprecatio primùm a promiſſis Dei his duobus verſibus: deinde a conditione populi, & anteactis erga ipſum Dei beneficiis, ver. 10.* 11 Obſecro] *Concluſio petitoria, ut Eccleſiæ precibus & ſuo inſtituto faveat.* Viro iſto] *Artaxerxe rege.*

CAPUT. II.

Nechemja a rege obtinet dimiſſionem in Jehudæam, & facultatem urbis inſtaurandæ. Quare literis & comitatu inſtructus Jeruſchalaima venit, opus aggreditur, & vicinis contrà nitentibus reſpondet.

1 FUIT verò menſe *Niſane, anno vigeſimo Artaxerxis regis cùm *afferendum eſſet* vinum in conſpectum ejus: ut *afferens vinum porrigerem regi, & non eſſem [a] ingratus in conſpectu ejus.
2 Quapropter dixit mihi rex, quare vultus tuus afflictus eſt cùm non ſis ægrotus? non eſt hæc niſi afflictio [b] animi: *nam timebam quamplurimùm.
3 Itaque dixi regi, rex in ſeculum vivat: quare non eſſet afflictus vultus meus, cùm *civitas ipſa, locus ſepulchrorum majorum meorum

[a] Heb. *malus: ſic deinceps.*

rum vaſtata, & portæ ejus maneant conſumptæ igne?

4 Tum dicente mihi rege: quid illud *eſt* ſuper quo requiris? 'Oravi Deum cœli.

5 Et dixi regi: ſi regi bonum videtur, & ſi gratus *eſt* ſervus tuus coram te: ut mittas me in Jehudæam, in civitatem ſepulchorum majorum meorum & ædificem eam.

6 Dixit verò mihi rex, & conjux aſſidens ei: quouſque eſſet *duratura* profectio tua, & quando reverteréris? itaque bonũ viſum eſt coram rege ut dimitteret me, cùm expoſuiſſem ei 'tempus.

7 Deinde dixi regi: ſi regi bonum videtur, literas 'tradant mihi ad principes trans flumen: ut tranſmittant me uſque dum venero in Jehudæam.

8 Literas quoque ad Aſaphum cuſtodem ſaltus qui *eſt* regi, ut det mihi ligna ad contignãdum portas 'caſtri adjuncti ædi, & ad murum civitatis, & ad 'domum quam ingreſſurus ſum: quas dedit mihi rex, prout manus Dei mei optima aderat mihi.

9 Veni itaque ad principes trans flumen, & tradidi eis literas regis: miſerat autem rex mecum præfectos copiarum & equites.

10 Quod cùm audiret Sanballat 'Choronites & Tobija 'ſervus Hhammonites, diſplicuit eis [d] maximè: adveniſſe hominem ad procurandũ bonum Jiſraëlitis.

11 Denique perveni Jeruſchalaima: ubi cùm fuiſſem diebus tribus:

12 Surrexi noctu, ego & homines pauci mecũ: neque indicavi cuiquam quid Deus meus inderet animo meo faciendum Jeruſchalaimis: & jumentum non erat mecum præter jumentum illud cui inſidebam.

13 Et egreſſus ſum per 'portam vallis noctu, 'tum verſus 'fontem [e] ſerpentis, tum ad 'portam ſterquiliniorum: ubi 'effringebam de muris Jeruſchalaimorum qui fuerant perrupti, & portæ eorum abſumptæ igne.

[e] Heb. *draconis*: *vide Exodi* 7.12.

14 Inde tranſivi ad 'portam fontis, & ad 'piſcinam regis: ſed 'non erat locus jumento quod ſuberat mihi ut tranſiret.

15 Quam ob rem aſcendi ſecundum torrentẽ noctu, cùm effregiſſem de muro: & revertens veni ad portam vallis, ita reverſus ſum.

16 Antiſtites verò neſciebant quò irem aut quid facerem: nam Jehudæis aut ſacerdotibus, aut clariſſimis aut antiſtitibus aut reliquis curatoribus operis adhuc non indicaveram.

17 Dixi itaque ad eos: videtis malum in quo verſamur, Jeruſchalaima vaſtata eſſe, & portas eorum ſuccenſas igne: agite ædificemus murũ Jeruſchalaimorum: ut non ſimus ampliùs opprobrio.

18 Et ubi indicavi eis manum Dei mei quæ *eſt* optima, adfuiſſe mihi, & etiam verba regis quæ dixerat mihi: dixerunt, ſurgamus & ædificemus: confirmaruntque manus ſuas ad hoc bonum.

19 Audiens verò Sanballat Choronites, & Tobija ſervus Hhammonites & Geſchem 'Arabs, ſubſannabant nos & ſpernebant nos: dicentes, quæ *eſt* res iſta quam facitis? an contra regem rebellatis?

20 Quibus reſpondi 'rem ac, dixi: Deus cœli ſecundabit nos, & nos ſervi ejus ſurgentes ædificabimus: vobis verò non eſt 'pars, aut jus, aut monimentum Jeruſchalaimis.

ANNOTATIO.

1 Niſane] *id eſt, ſeptimo ex ratione Chaldæorum, qui primus erat Hhebræis, apud quos dicitur Abib, Exod.* 12. Afferens vinum] *quia vices miniſtrandi regi ad ipſum redierant ex aulicorum uſu: alioquin ſi priùs data fuiſſet opportunitas priùs fuiſſet petiturus.* 2 Nam timebam] *id eſt, partim meorum ſtudio ſollicitabar: partim magnitudine regis & poſtulati deterrebar.* 3 Civitas ipſa] *id eſt, Jeruſchalaima, utitur autem iſta periphraſi ad excuſandum ſtudium ſuum, & probandum regi.* 4 Oravi] *tacitè cum animo meo.* 6 Tempus] *quod exprimitur infrà* 5.14. *&* 13.6. 7 Tradant] *illi quibus hoc a rege demandabitur.* 8 Caſtra] *id eſt, atrii, quod domum Dei ita cingebat, ut caſtellum circumdatur caſtro: ſermonem accommodat ad prophani regis captum.* Domum] *id eſt, prætorianam.* 10 Choronites] *Toparcha Moabitarum a Choronajimis ejus regionis præcipuo loco denominatus, de quo Jeſchabhja* 16.5. *& Jirmejæ* 48.3.5. *&* 34. *verſ.* Servus] *id eſt, Toparcha Hhammonitarum, beneficiarius, quem vulgò vaſallum vocant, regis Perſidis, quod etiam* ἀπὸ κοινοῦ *de Sanballato eſt intelligendum.* 13 Portam vallis] *id eſt, per locum in quo porta vallis anteà fuerat, & poſteà ipſius opera redintegrata eſt. Dicitur autem porta vallis, quòd in valle ad radicem montis eſſet, ubi ſuperior urbs cum inferiore conjungebatur: vide infrà* 3.13. Tum verſus] *prolepſis, quæ explicatur duobus verſibus ſequentibus.* Fontem ſerpentis] *id eſt, fontem Schiloachi: quem ita vocarunt Jehudæi a lento & ſerpente fluxu: vide Jeſchabhjæ* 8.6. Portam ſterquiliniorum] *quæ ferè terminum urbis angularem efficiebat ab oriente: nam per eam ſordes urbis in Kidronem efferebantur, ut quàm remotiſſimæ eſſent a templo.* Effringebam] *id eſt, parietinas explorabã.* 14 Portam fontis] *qua ibatur ad fontem Schiloachi, & Rogelis in civitate Davidis.* Piſcinam regis] *quam cap.* 3.15. *vocat Piſcinam Schelachi, quam Schiloachi rivus efficiebat.* Non erat locus] *id eſt, vadum, in Kidronis torrentis ex oppido effluentis alveo.* 19 Arabs] *Toparcha Arabiæ, ut ſupra ver.* 10. 20 Rem] *id eſt, rem ſicut geſta erat a me apud regem explicavi.* Non eſt pars] *id eſt, neque poſſeſſio, neque jus, aut aliquod veſtigium ſive ſpecies, & prætextus juris.*

CAPUT III.

Structuræ communes triplicis civitatis Jeruſchalaimorum: deinde ſingulares, aliæ, ad regiam, aliæ ad Levitarum ſedem pertinentes, deſcribuntur.

1 SURGENS enim Eljaſchib ſacerdos ſũmus, & cognati ejus ſacerdotes, ædificarunt a 'porta gregis (quam ipſi 'ſanctificaverunt, & ſtatuerunt valvas ejus, inde uſque ad 'turrim centenariam ſanctificaverunt eam) uſque ad 'turrim Chananeelis.

2 Et ad latus ejus ædificarunt Jerechuntini: & ad alterum latus ejus ædificavit Zaccur filius Imri.

3 'Portam autem piſcium ædificarunt Senaani: ipſi contignaverunt eam, & ſtatuerunt valvas ejus, ſeras ejus, & vectes ejus.

4 Ad quorum latus inſtauravit Meremoth filius Urijæ filii Kotzi, & ad horum latus inſtauravit Meſchullam filius Berecjæ filii Meſchezabeelis: & ad horum latus inſtauravit Tzadok filius Bahhanæ.

5 Et ad latus horum inſtaurarunt Tekohhæi: ſed magnifici eorum non ſubmiſerunt collum ſuum ad opus 'domini ipſorum.

6 Portam autem' veterem inſtaurarunt Jojodahh filius Paſeachi, & Meſchullam filius Beſodejæ: ipſi contignaverunt eam, & ſtatuerunt valvas ejus, & ſeras ejus, ac vectes ejus.

7 Et ad latus horum inſtauravit Melatja Gibhhonita, & Jadon Meronothanus, Gibhhonitæ, & Mitzpani: uſque ad ' ſolium principis ' cis flumen.

8 Ad cujus latus inſtauravit Hhuzziel filius Charchajæ '*cum* aurifabris, & ad latus ejus inſtauravit Chananja filius *unius* e pigmentariis: 'reliquerunt autem Jeruſchalaima, quaqua verſum murus latus *erat*.

9 Posteà ad latus horum inſtauravi Rephaja filius Churis, ' præfectus dimidio tractui Jeruſchalaimorum.

10 Et ad latus horum inſtauravit Jedaja filius Charumaphi, atque e regione domus ſuæ: ad cujus latus inſtauravit Chattuſch filius Chaſchabnejæ.

11 'Menſura altera inſtauravit Malcija filius Charimi, & Chaſchub filius Pachath-Moabi: unà cum 'turri furnorum.

12 Et ad hujus latus inſtauravit Schallum filius Locheſchi ' præfectus dimidio tractui Jeruſchalaimorum: ipſe & filiæ ejus.

13 'Portam vallis inſtauravit Channun cum habitatoribus Zanoachi: ipſi ædificaverunt eã, ſtatueruntq; valvas ejus, ſeras ejus, & vectes ejus: ac mille cubitos in muro uſque ad ' portam ſterquiliniorum.

14 Portam verò ſterquiliniorum inſtauravit Malcija filius Rechabi præfectus tractui Beth-Cerem: ipſe ædificavit eam, ſtatuitque valvas ejus, ſeras ejus, & vectes ejus.

15 Item ' portam fontis inſtauravit Schallum filius Col-chozæ præfectus tractui ' Mitzpæ: ipſe ædificavit eam & contexit eam, ſtatuitque valvas ejus, 'ſeras ejus & vectes ejus: murum quoque piſcinæ ' Schelachi inde ab horto regis uſque ' ad gradus deſcendentes e civitate Davidis.

16 Poſt eũ inſtauravit Nechemja filius Hhazbuki præfectus dimidio tractui Beth-tzuris: uſque ex adverſo ſepulchrorum ' Davidis, & uſque ad piſcinam 'factam, & ad ' locum potentiorum uſque.

17 Poſt eum inſtauraverunt ' Levitæ, Rechum filius Bani: ad cujus latus inſtauravit Chaſchabja præfectus dimidio tractui Kehhilæ cum 'tractu ſuo.

18 Poſt eum inſtaurarunt cognati eorum, Bavvai filius Chenadadi, præfectus dimidio tractui Kehhilæ.

19 Inſtauravit verò ad latus ejus Hhezer filius Jeſchuhhę præfectus Mitzpæ menſuram alteram: e regione aſcenſus ad ' armamentarium Miktzohhum.

20 Poſt eum[a] flagrante animo inſtauravit Baruc filius Zabbai menſuram alteram: inde a Miktzohho uſque ad portam domus Eljaſchibi ſacerdotis ſummi.

[a] Heb. an dit ſe, in ravit.

21 Poſt eum inſtauravit Meremoth filius Urijæ filii Kotzi menſuram alteram: inde a porta domus Eljaſchibi uſque ad finem domus Eljaſchibi.

22 Poſt hunc inſtauraverunt ſacerdotes ' viri planitiei.

23 Poſt hoc inſtauravit Binjamin & Chaſchub e regione domus ſuæ: poſt quem inſtauravit Hhazarja filius Mahhaſejæ filii Hhananjæ juxta domum ſuam.

24 Poſt hunc inſtauravit Binnui filius Chenadadi menſuram alteram: inde a domo Hhazarję uſque ad Miktzohhum & 'angulum uſq;.

25 Palal filius Uzai *inſtauravit* e regione Miktzohhi & turris prominentis, a domo regis ſuperiore quę adjacet 'atrio cuſtodię: poſt hunc Pedaja filius Parhhoſchi.

26 Nethinæi autem qui habitabant in 'clivo: inſtaurarunt uſque ex adverſo ' portæ aquarum ad orientem & turris prominentis.

27 Poſt hoc inſtaurarunt Tekohhani menſuram alteram, ex adverſo turris magnæ prominẽtis uſque ad murum clivi.

28 Supra ' portam equorum inſtaurarunt ſacerdotes, quiſq; e regione domus ſuæ.

29 Poſt illud inſtauravit Tzadok filius Immeris e regione domus ſuæ: poſt quem inſtauravit Schemahhja filius Schecanjæ cuſtos ' portæ orientalis.

30 Poſt quem inſtauravit Chananja filius Schelemjæ, & Chanun filius Tzalaphi ſextus menſuram alteram: poſt eum inſtauravit Meſchullam filius Berecjæ e regione cubiculi ſui.

31 Poſt eum inſtauravit Malcija filius alicujus aurifabri uſque ad locum Nethinæorum & aromatariorum, e regione ' portę mandati, uſque ad aſcenſum ' anguli.

32 Inter aſcenſum autem anguli & portam gregis, inſtaurarunt aurifabri & aromatarii.

ANNOTATIO.

1 Porta gregis] *hæc porta ad meridiem urbis erat, in ea vallis parte quæ frontem civitatis Davidis & templi ſpectabat. ita autẽ vocata fuiſſe videtur Hhebræis, & Græcis* προβατικῆ: *quia in ea parte erat forum pecuarium ad commoditatem ſacrificantium, & piſcina illa quinque porticubus conſtans nomine Beth-Cheſda, de qua Johan. 5. 2. Confer cum verſ. 32. & infrà 12. 39.* Sanctificaverunt] *id eſt, precibus Deo commendarunt, & ſpacium ab ea uſque ad turrim centenariam rebus ad uſum templi pertinentibus conſecrarunt: quam ob rem in ambitu erant aurifabri & aromatarii infrà verſ. 32: in platea verò forum pecuarium & piſcina: quàm veriſimile eſt, inde ab hoc tempore, in ſignum approbatæ hujus inſtaurationis fuiſſe ornatam cœleſti illo miraculo, de quo Johan. 5. 4.* Turrim centenariam] *ſitam inter portam gregis & turrim Chananeelis. fortè ſic dicta eſt, quòd centenis cubitis ab utroque loco diſtaret.* Turrim Chananeelis] *quà a porta gregis itur occidentem verſus: de hac Jirmejæ 31. 38. Nam Nechemja a porta gregis incipiens ad occidentem progreditur inde uſque ad ſeptentrionem: & ſic deinceps uſque ad ver. 13. totum urbis ambitum deſcribit, donec in eandem portam recidat.* 3 Portam piſcium] *in civitate Davidis ad occaſum ſita eſt:*

ſic dicta, quòd mare ſpectabat, & piſces a mari per eam afferebantur: de ea vide 2.Chron.33.14. Tzephanja 1.10. & infrà 12.39. 5 Domini ipſorum] *id eſt, Dei, ex cujus beneficio & mandato ſuſcepta erat inſtauratio. ita notat eos ingrati animi: ut Debora Merozitas, Judicum 5.23: & Hhezra poſteros Schelæ, 1. Chron.4.22.* 6 Veterem] *quia muri prioris fuerat: ut refert Joſephus lib.6. de bello Judaico, cap.6. a qua initium habebat murus, civitatem Davidis ab altera Jeruſchalaimorum parte dividens.* 7 Solii principis] *id eſt prætorium, ſynecdochicè: de quo ſuprà 2.8.* Cis flumen] *id eſt, Judææ quæ eſt cis Euphratem.* 8 Cum aurifabris &c.] *in hac quoque parte ſeptentrionali ex adverſo portæ gregis erat aurificum & pigmentariorum vicus: ad commoditatem eorum, qui per hanc regionem urbis templum adibant.* Reliquerunt &c.] *id eſt, non fuerunt ſolliciti de inſtaurando muro mediano, qui ab ea parte, quæ ſupra portam Ephrajimi erat, uſque ad portam veterem protendebatur: ut ſuperiora & inferiora Jeruſchalaima, civitatemq́; Davidis inter ſe divideret: de partibus urbis vide Judicum 1.8.* 9 Præfectus dimidio tractui] *id eſt, illi urbis parti, quæ ad tribum Jehudæ pertinebat.* 11 Menſura altera] *id eſt, tanta quanta inſtauraverat Chattuſch: ſic infrà ſæpius.* Turri furnorum] *ſita inter portam ſterquiliniorum, & murum latum, Nechemjæ 12.38.* 12 Præfectus] *pro Binjaminitis: illorum enim erat ſeptentrionalis tractus urbis.* 13 Portam vallis] *de qua ſuprà 2.13: nam hìc demum Nechemja a parte orientali ad meridianam tranſilit: quia reliquus murus ab oriente ad ſeptentrionem non ita labefactatus fuerat.* Portam ſterquiliniorum] *extremum terminum Jeruſchalaimorum ab oriente: vide ſuprà 2.13 & infrà 12.31.* 15 Portam fontis] *de qua ſuprà 2.14: hìc autem incipit Nechemja de ſingularibus illis operibus agere, quæ vel ad regiam, vel ad domum Dei pertinebant.* Mitzpæ] *in Binjamine: vide Judicum 20.1.* Schelachi] *id eſt Schiloachi, de qua Johan.9.7.* Ad gradus] *quibus deſcendebatur ad altera Jeruſchalaima, Nechem.12.37.* 16 Davidis] *id eſt, quæ pro familia ſua curavit David.* Factum] *a rege Chizkija: vide 2.Reg.18.17. & 20.20.* Locum potentiorum] *ubi præſidiarii civitatis Davidis ſtationem habebant.* 17 Levitæ] *id eſt, genus Leviticum, quod etiam ſacerdotes complectitur: ut apparet ex ſequent.* Tractu ſuo] *id eſt, hominibus tractus ſui: metonymia.* 19 Armamentarum] *turrim ſive munitionem in editiſſimo loco civitatis Davidis: a prærupto ſitu ſuo, appellatam Miktzoahh. 2.Chron.26.9.* 22 Viri planitiei] *de quibus infrà 12.28.* 24 Angulum uſque] *id eſt, alteram turrim quæ angulum efficiebat civitatis Davidis.* 25 Atrio cuſtodiæ] *de quo Jirmeja 32.2. & ſeq.* 26 Clivo] *de quo 2.Chron.27.3.* Portæ aquarum] *ſita ad orientem in civitate Davidis verſus ingreſſum templi, de qua infrà 8.2. & 12.37.* 28 Portam equorum] *portam Aquilonarem civitatis Davidis, quà ibatur ad portam Ephrajimi: vide 2.Reg.11.16.* 29 Portæ orientalis] *id eſt templi, ſpectantis ad orientem.* 31 Portæ mandati] *Videtur ita dicta, quòd ibi ſynedrium haberetur: & de Eccleſiæ legibus ibi reſponderetur conſulentibus.* Anguli] *de quo ſupra ver.24.*

CAPUT IIII.

Jehudæorum hoſtes cœptam urbis inſtaurationem primùm ludificantur: deinde cùm ſuccedere eam intelligunt, conſpirant: Nechemja verò conſpiratione audita Deum precatur, & diſciplinam militarem inſtituit: ita divinitus hoſtium conatus irriti fiunt, & inſtaurationis opus procedit.

1 FUERAT autem, cùm audiviſſet Sanballat nos ædificare murum iſtum: ut accenſus ira indignaretur plurimùm: & ſubſannaret Jehudæos.

2 Dicebat enim coram cognatis ſuis & copiis Samariæ: dicebat, inquam: quid iſti Jehudæi languidi facturi eſſent? an ſinerent eos? an ſacrificaturi eſſent? an abſolverent hoc tempore? an [a] redivivos ſtatuerent lapides, e ruderibus, poſtquam exuſti ſunt?

3 Tobija verò Hhammonita aſſiſtens ei: dixit: etiam ut ædificent, ſi aſcendat vulpes, utiq; perrumpet murum lapideum eorum.

4 Audi, ô Deus noſter, nos eſſe contemptui, & converte probrum eorum in caput eorum: & expone eos prædæ in terra captivitatis:

5 Neque obtegas iniquitatem eorum, & peccatum eorum a facie tua ne deleatur: quia irritaverunt te reſpectu ædificantium.

6 Ita ædificavimus murum iſtum, adeò ut [b] conſtructus fuerit totus murus uſque ad dimidium ipſius: nã populo erat [c] animus ad agendũ.

7 Fuit verò cùm audiret Sanballat, & Tobija Arabeſq́;, & Hhammonitæ, atque Aſchdodæi [d] aſſurrexiſſe ad juſtam conſtitutionem muros Jeruſchalaimorum, & cœpiſſe loca perrupta occludi: accenſa eſt *ira* eorum valde.

8 Quare conſpiraverunt omnes ſimul, ut venientes oppugnarent Jeruſchalaima: aut facerent ei [e] impedimentum.

9 (Quapropter oravimus Deum noſtrum: & conſtituimus cuſtodiam adverſus eos interdiu & noctu metu eorum.

10 Dicebant enim Jehudæi, debilitata eſt vis bajulorum, & pulveris multum supereſt: nos autem non prævalituri eſſemus ædificando murum.)

11 Et dixerant hoſtes noſtri, ne animadvertant, neque videant donec pervadentes medium eorum interficiamus eos: aut [f] ceſſationem afferamus iſti operi.

12 Fuit verò cùm adveniſſent Jehudæi habitantes apud illos: & dixiſſent nobis decies, *cavete vobis* ab omnibus locis per quæ redire poteſtis ad nos:

13 Ut conſtituerem ab imis partibus cujuſq; loci *aliquos* a poſterioribus partibus muri, in locis arduis: conſtitui etiam populum per familias cum gladiis ſuis, ſpiculis ſuis, & arcubus ſuis.

14 Cumq́; luſtraſſe ſurgens, dixi ad clariſſimos & ad antiſtites & ad reſiduum populi: ne timetote ab [g] iſtis: dominum maximum & ſummè reverendum recordamini, & pugnatote pro fratribus veſtris, filiis veſtris, & filiabus veſtris, uxoribus veſtris, & domibus veſtris.

15 Deinde fuit cùm audiviſſent inimici noſtri innotuiſſe nobis, & irritum feciſſet Deus conſilium eorum: ut reverteremur omnes ad murum, quiſque ad opus ſuum.

16 Erat tamen inde ab eo die pars puerorum meorum agens in opere, pars verò eorum tenens cum ſpiculis ſcuta & arcus & loricas: principes autem ſequebantur quamque familiam Jehudæorum.

[f] He. *faciamus ut eſſet iſtud opus.*

[g] Heb. *a facie iſtorum.*

17 Eorum qui ædificabant murum, & qui ferebant onus *cum* onerantibus: una manu ſua *quiſque* agebat in opere: altera tenente miſſile.

18 Structores autem iſti, quiſque gladio ſuo accincti erant ad lumbos ſuos, cùm ædificarent: tubicen verò erat apud me:

19 Dixi enim clariſſimis & antiſtitibus reſiduoq; populi opus hoc multum & amplum *eſt*: ideoq; nos diſparati in muro, longinqui ſumus [h] alter ab altero.

[h] Heb. *vir a fratre ſuo.*

20 In locum ubi audietis ſonum tubæ, illuc congregamini ad nos: Deus noſter pugnaturus eſt pro nobis.

21 Sic faciebamus opus: quorum pars tenebant ſpicula ab aſcenſu auroræ, uſque ad [i] exortum ſtellarum.

[i] Heb.

22 Etiam tempore illo edixi populo: quiſque cum puero ſuo pernoctanto intra Jeruſchalaima: ut ſint nobis noctu ad cuſtodiam, & interdiu ad opus.

23 Ne ego quidem & cognati mei & pueri mei, deniq; [k] cuſtodes qui ſequuntur me exuturi ſumus veſtes noſtras: "cuique gladius ſuus & aqua *eſto*.

[k] Heb. cuſtodiæ.

ANNOTATIO.

2 Dicebat enim] *hæc indignantis ſunt verba, quaſi coram milite arma conclamaret.* An finerent eos] *id eſt, an noſtri homines eos amplius ferrent?* An ſacrificaturi eſſent &c.] *id eſt, an per nos licere ipſis operam dare ſacrificiis ſuis, & munitionem cœptam abſolvere?* 3 Dixit &c.] *hæc verba ſubſannantis ſunt hyperbolica, quibus indignatio ſuperior tollitur: Sic Deus conſulit ſuis, ut ſine impedimento pergant.* 4 Audi ô Deus] *oratio Nechemjæ: quam habuit cùm ſermones hoſtium ad eum perferrentur.* 5 Irritarunt te] *q.d. hæc non propter nos: ſed propter gloriam tuam effice: quam iſti indigniſſimè proculcarunt, dum in nos tuo juſſu ædificantes invecti ſunt.* 10 Debilitata eſt vis] *id eſt, bajuli viribus fracti non eſſent pares ſuſtinendæ & propulſandæ impreſſioni hoſtium.* Pulveris multum &c.] *q.d. neceſſe eſt illos in poſterum multum bajulare.* Non prævalituri eſſemus] *ſub. contra hoſtem, ſi omnium operæ in labore ſtructuræ conſumerentur.* 12 Cavete vobis] *id eſt, certis cuſtodiis & exploratoribus firmate omnes aditus, quibus vos iſti adoriri poſſent. Eſt autem hîc eclipſis verbi conjugati cum cuſtodiæ nomine, de quo ſuprà ver. 9. unde illud ſupplevimus.* 16 Puerorum] *id eſt, cuſtodum, quorum dux eram: alternis enim excubias agebant, & operi murorum incumbebant.* Sequebantur] *id eſt, ad opus deducebant & reducebant.* 23 Exuturi ſumus] *cùm in excubiis erimus.* Cuique gladius] *id eſt, ſinguli armis & cibario instructi comparento: ſynecdoche.*

CAPUT V.

Nechemja expoſtulantem populum, ſervitutis, æris alieni, & bonorum oppignerationis onere liberari curat: & ipſo exemplo ſuo præſens de ſuo remittit, populum publicis oneribus ſublevat; & ſua cum ipſis communicat.

1 ERAT autem clamor populi cum uxoribus ſuis magnus: contra cognatos ſuos Jehudæos.

2 Nam erant qui dicerent: filios noſtros & filias noſtras noſtrum multi 'oppigneramus, ut accipiamus frumentum & comedentes vivamus.

3 Alii erant qui dicerent, agros noſtros, vineaſque noſtras & domos noſtras oppigneramus: ut accipiamus frumentum in ipſa fame.

4 Denique erant qui dicerent: mutuamur pecuniam "pro canone regis: oppigneratis agris noſtris & vineis noſtris.

5 Jam verò "ut caro cognatorum noſtrorum, caro noſtra eſt: ſicut filii eorum, filii noſtri *ſunt*: ecce autem nos ſubjicimus filios noſtros & filias noſtras in ſervos, ſuntque de filiabus noſtris *quædam* ſubjectæ, quarum *redemptio* "nō *eſt* in facultate manuum noſtrarum, cùm agri noſtri & vineæ noſtræ penes alios ſint.

6 Itaque diſplicuit mihi valde: cùm audirem clamorem eorum & verba iſta.

7 Cumque conſilium iniiſſet [a] animus meus apud me: contendi cum clariſſimis & antiſtitibus, dixique eis: onus [b] uniuſcujuſque impoſitum alteri "vos exigitis: & indixi "illorum cauſa congregationem magnam.

[a] Heb. *cor meum.*
[b] Heb. *viri in fratrem ſuũ.*

8 Ubi dixi eis, nos "comparamus fratres noſtros Jehudæos, qui venditi ſunt gentibus, prout eſt in nobis: & etiam vos venderetis fratres veſtros, aut venderentur nobis? qui ſiluerunt, nec invenerunt quod reſponderent.

9 Tum dixi: non *eſt* bona hæc res quam facitis: an non in timore Dei noſtri ambulaturi eſtis: potius quàm *in* "probro iſtarum gentium inimicarum nobis?

10 At etiam ego, cognati mei, & pueri mei "exacturi eſſemus ab eis pecuniam aut frumentum: remittamus, quæſo, onus iſtud.

11 Reſtuite, quæſo, eis hoc ipſo die agros eorum, vineas eorum, oliveta eorum ac domos eorum: præterea centeſimam pecuniæ, aut frumenti, muſtique, aut olei, quam exacturi eſſetis ab eis.

12 Qui dixerunt, reſtituimus, & ab eis non repetemus: ſic facturi ſumus quemadmodum dicis: tum convocavi ſacerdotes, *per quos* adjuravi illos ut facerent ſecundum verbum iſtud.

13 "Etiam lacertum meum excuſſi, dicens, ſic excutiat Deus omnem virum qui non præſtiterit verbum hoc, a domo ejus, & "a labore ejus: & ita ſit excuſſus ac vacuus: dixeruntque tota congregatio, Amen, laudantes Jehovam: feceruntque populus ſecundum verbum iſtud.

14 Etiam ex quo tempore "præceperat mihi ut eſſem princeps in terra Jehudæ: ab anno vigeſimo uſque ad annum trigeſimum ſecundum Artaxerxis regis, duodecim annis: ego cum cognatis meis cibarium principis non comedi.

15 Nam principes priores qui anteceſſerant me, prægravabant populum accipientes ab eis de pane & vino, [c] "præter argenti ſiclos quadragenos: etiam pueri eorum dominabantur in populo: ego verò non feci ita propter reverentiam Dei.

[c] Heb.

16 Etiamq; in opere muri iſtius inſtauravi, & agrum non comparavimus: omneſq; pueri mei congregati erant ibi ad opus.

17 Quin ipſi Jehudæi & antiſtites centum quinquaginta viri, & qui veniebant ad nos ex

gentibus quæ *erant* circa nos: menſæ meæ aſſidebant:

18 Ita ut quod parabatur unoquoque die: bos unus, pecudes ſenæ ſelectæ cum avibus pararétur mihi: & [d] intra diem denum ex quovis vino plurimum: [e] nihilo-minus tamen cibarium principis non petebam, eò quòd gravis fuiſſet ſervitus illa impoſita ipſi populo.

19 Recordare mei, Deus mi, in bonum: quicquid fecerim erga populum iſtum.

[e] Heb. *tamen cum hoc.*

ANNOTATIO.

2 Oppigneramus] *id eſt, alii jam antè oppigneravimus, & alii in dies oppignerare cogimur: eſt enim in tribus his verſibus meſozeugma. Occaſionem verò dedit his querimoniis aſſiduus eorum in inſtaurando muro labor, quo impediebantur a privatis ſuis & domeſticis occupationibus.* 4 Pro canone regis] *de quo Hhezræ 4.13. nam ab hoc canone tantùm immunes erant ſacerdotes, Levitæ & miniſtri domus Dei, Hhezræ 7.24* 5 Ut caro] *id eſt, tantidem ſumus ex jure naturæ, & mandato Dei: Deut. 15.7.* Non eſt in facultate noſtra] *id eſt, non habemus unde redimamus.* 7 Vos exigitis] *id eſt, rei iſtarum exactionum eſtis: ſive debitores compellatis, aut veſtro aut aliorum creditorum nomine: ſive alios ſinatis exigere.* Illorum] *expoſtulantium.* 8 Comparamus] *id eſt, tenemur comparare ex lege Levit. 25.47. & ſequentibus.* 9 Probro] *id eſt, factis probroſis.* 10 Exacturi eſſemus] *ſi cum illis, exemplo veſtro, ſummo jure experiremur.* 13 Etiam lacertum] *Publicæ execrationis formula: id eſt, excuſſo pallio lacertum eduxi: ſynecdoche.* A labore] *id eſt, a facultatibus, ut omnis ipſius labor ſit irritus.* 14 Præceperat mihi] *Deus per regem: ſup. 2.6. & 8. ver.* 15 Præter argenti] *id eſt, amplius denos daleros in diem.* 18 Intra diem denum] *id eſt, certum demenſum vini decimo quoque die in ſingulas horum familias erogabatur.* 19 Recordare, &c.] *q.d. nihil mihi apud homines hac narratione arrogo, cujus teſtis eſt Deus: & multo minus apud Deum, cujus fidem & miſericordiam imploro: fretus non meis factis: ſed ejus bonitate: utcunq; mihi bene ſim conſcius: ſic infrà 13.22.*

CAPUT VI.

Impedimenta Nechemjæ oblata a vicinis hoſtibus, a Pſeudoprophetis, & falſis fratribus, ædificationis & totius adminiſtrationis tempore deſcribuntur.

1 FUIT autem cum auditum eſſet Sanballato, & Tobijæ, Geſchemóque Arabi, reſiduoque inimicorum noſtrorum, me exædificaſſe murum, neq; eſſe reſiduam in eo rupturam: etiam ad hoc uſque tempus valvas me non ſtatuiſſe in portis:

2 Ut mitteret Sanballat cũ Geſchemo ad me, dicendo: age, ineamus conſilium pariter in *aliquo* vicorum in valle Onuntis: illi autem cogitabant afficere me malo.

3 Sed miſi ad eos nuntios qui dicerent: opus magnum facio: ideoque non poſſum deſcendere: quam ob rem ceſſaret hoc opus, cùm deſiſterem ab eo deſcendens ad vos?

4 Et remittentibus ad me [a] in eandem ſententiam quater: reſpondi eis in eandem ſententiam.

5 Tandem miſit ad me Sanballat in hanc ſententiam [b] quintò per puerum ſuum: & literis e manu ejus apertis,

6 Scriptum erat in eis: per gentes auditur, ut [c] Gaſchmu ait, te & Jehudæos [d] cogitare rebellionem: idcirco te ædificare iſtum murum: teq; fore illis regem, cùm res iſtæ fuerint.

7 Inſuper etiam prophetas te conſtituiſſe, qui prædicent de te Jeruſchalaimis, dicendo: rex eſt in Jehuda, adeò ut mox fama perferenda ſit ad regem hujuſmodi rerum: quare nunc age, ineamus conſilium pariter.

8 Tum miſi ad eum dicendo, non *eſt* factum hujuſmodi rerum *quicquam* quas tu dicis: ſed ex [e] animo tuo comminiſceris eas.

9 Nam omnes iſti timorem ſtudebant injicere nobis, dicendo: remiſſæ erunt manus eorum ab iſto opere, ita ut non perficiatur: nunc itaq; *ô Deus* confirma manus meas.

10 Præterea cùm ego veniſſem in domum Schemahhjæ orti Delaja filio Mehetabeelis, qui detentus erat: dixit, conveniamus, in domum Dei [f] intra ipſum templum, & occludamus valvas templi: venturi enim ſunt ad interficiendum te: noctu, inquã, venturi ſunt ad interficiendum te.

11 Cui dixi, an vir qualis *ſum* ego fugeret? aut quis *eſt* qualis ego, qui ingrediatur in templum ut vivat? non ingrediar.

12 Tunc agnovi quòd ecce nequaquam miſerat eum Deus: ſed iſtam prophetiam indixerat mihi: quia Tobija & Sanballat mercede conduxerant eum:

13 Ut conductitius eſſet: ut timens & ita faciens peccarẽ: quod fuiſſet illis [g] argumentũ infamiæ, ut probro exponerent me.

14 Recordare Deus mi, Tobijæ & Sanballati ſecundum opera ejus iſta: atque etiam Nohhadjæ propheteſſæ & reſidui illorum prophetarum, qui timorem ſtudebant injicere mihi.

15 Tandem perfectus eſt murus vigeſimo quinto *die* Elulis: ad quinquageſimum ſecundũ diem.

16 Fuit itaque cùm audirent omnes inimici noſtri, & viderent omnes gentes quæ *erant* circa nos oculis ſuis, ut conciderent valde: quia agnoſcebant a Deo noſtro confectum fuiſſe opus iſtud.

17 Etiam diebus illis frequentarunt clariſſimi Jehudæ literas ſuas [h] miſſas ad Tobijam: ut quæ *erant* Tobijæ, [i] afferebantur ad ipſos.

18 (Nam multi in Jehuda [k] conjurati erant ei: quia gener erat Schecanjæ filio Arachi: & Jehochanan filius ejus duxerat filiam Meſchullami filii Berecjæ.)

19 Etiam benefacta ejus prædicant coram me, & res meas prodebant ei: literas *verò* mittebat Tobija ad injiciendum mihi timorem.

[f] Heb. *in medium templi.*

[g] Heb. *ad nomen malum.*

[h] Heb. *euntes.*

[i] Heb. *venientes.*

[k] Heb. *domini juramenti.*

ANNOTATIO.

2 Valle Onuntis] *tribus Binjaminiticæ infrà 11.35.* Afficere me malo] *id eſt, occidere, εὐφημία.* 6 Cùm res iſtæ] *id eſt, iſtis omnibus confectis & conſtitutis.* 7 Jneamus conſilium] *q.d. ut malo quod*

quod tibi & toti provinciæ imminet, occurramus: & ne nobis eveniat aliquid mali propter vicinum malum.
9 Dicendo] *id eſt, cogitando cum animo ſuo: ut* Exod. 2.14. Nunc itaque] *vide ſimile ſup.* 4.4. 10
Delaja] *ſacerdote primario viſis vigeſimæ tertiæ, de quo* 1. *Chron.* 24.18. Detentus &c.] *id eſt qui ſe voto*
vel religione detineri ſimulabat pro ſalute Nechemjæ: *de cujus periculo ſe divinitus monitum fingebat.* In
domum Dei] *q.d non eſt tutum in urbe eſſe, cùm portæ valvis nondum inſtructæ ſint, ſuprà ver.*1. 11
Qualis ſum &c.] *q.d. hoc non eſſet mihi honorificum: qui Deo confido, & huic populo præſum.* Aut quis eſt]
id eſt, facerem contra teſtimonium conſcientiæ meæ, quæ novit ex lege mihi extero non licere vel vitæ tuendæ
cauſa in templum Dei me recipere, Num. 3.38. 12 Agnovi] *ex eo videlicet quod contrà ſuaderet*
*quàm lex imperat : vide Deut.*13. 13 Conductitius] *id eſt, ſtipendiarius , quem vulgò penſionarium*
vocant, ut continua penſitatione obſtrictus, omnibus modis Nechemjam ad peccatum ſollicitaret. 15 Perfectus
eſt murus] *id eſt, valvis, ſeris, & vectibus ac omni ex parte confirmatus.* Elulis] *id eſt, ultimi menſis*
plurimum Auguſto reſpondentis. Quinquageſimum ſecundum diem] *ex quo murus lapideus fuerat*
ædificatus. 17 Diebus illis] *quibuſcunque ædificatum eſt , & Nechemja Jeruſchalaimis manſit, id eſt,*
ſpatio duodecim annorum. Literas ſuas] *quarum argumentum eſt verſu ultimo.*

CAPUT. VII.

Nechemja officia domus Dei recognoſcit: urbi præſides inſtituit , cuſtodiasq; ordinat: & conventu habito Jiſraëlitas reduces recenſet, ad urbem incolis muniendam: qui omnes pro ſuis facultatibus Deo offerunt.

1 DEINDE fuit, cùm exædificato muro inſtituiſtem valvas ejus: & recenſiti eſſet janitores muſiciq; & reliqui Levitæ:

2 Ut mandatis inſtruerem Chananin fratrem meum, & Chananjam præfectum caſtro ſuper Jeruſchalaima: nam erat vir planè [a] fidus, & timebat Deum præ multis.

[a] Heb. *fidei vel veritatis.*

3 Ac edixi eis: ne aperiuntor portæ Jeruſchalaimorum uſquedum incaleſcat ſol, & dum ʼipſi adſtantes occludent valvas, etiam ʼ tractate: idque conſtitutis cuſtodiis habitantium Jeruſchalaimis, unoquoque in cuſtodia ſua, & unoquoqueʼ ex adverſo loci ſui.

4 Urbs autem ipſa ampla erat ſpatiis & magna: populus verò paucus intra eam: nec erant domus ædificatæ.

5 ʼ Quapropter indente Deo meo in [b] animũ meum, ʼcongregavi clariſſimos antiſtiteſque & populum: ut fieret ʼgeneris recenſio, & inveni libellum recenſionis eorum qui ʼ aſcenderant primùm, in quo inveni ſcriptum.

[b] Heb. *cor.*

6 Hi *ſunt* homines illius provinciæ, qui aſcẽderunt e captivitate illius deportationis quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ: qui reverſi ſunt Jeruſchalaima & in Jehudæam, quiſque in civitatem ſuam,

*Vide Hhezra.*2.

7 Qui venerunt cũ Zerubbabele, Jeſchuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilſchane, Miſperetho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana: numerus hominum popularium Jiſraëlis.

8 Poſteri Parhhoſchi, bis mille centum ſeptuaginta duo.

9 Poſteri Schephatjæ, trecenti ſeptuagintaduo.

10 Poſteri Arachi, ſexcenti quinquagintaduo.

11 Poſteri Pachath-Moabi, ex poſteris Jeſchuhhæ & Joabi: bis mille octingenti octodecim.

12 Poſteri Hhelami, mille ducenti quinquagintaquatuor.

13 Poſteri Zattu, octingenti quadragintaquinque.

14 Poſteri Zaccai, ſeptingenti ſexaginta.

15 Poſteri Binnui, ſexcenti quadragintaocto.

16 Poſteri Bebai, ſexcenti vigintiocto.

17 Poſteri Hhazgadis, bis mille trecenti vigintiduo.

18 Poſteri Adonikami, ſexcenti ſexagintaſeptem.

19 Poſteri Bigvai, bis mille ſexagintaſeptem.

20 Poſteri Hhaddinis, ſexcenti quinquagintaquinque.

21 Poſteri Ateris, ex Chizkija nonagintaocto.

22 Poſteri Chaſchumi, trecenti vigintiocto.

23 Poſteri Betzai, trecenti vigintiquatuor.

24 Poſteri Chariphi, centum duodecim.

25 Gibhhonitæ nonagintaquinque.

26 Beth-Lechemitæ & Netophathæi centum octogintaocto.

27 Hhanathothani centum vigintiocto.

28 [c] Hhazmavethani quadragintaduo.

29 Kirjath-Jehharimani, Cephirani, & Beerothani ſeptingenti quadragintatres.

[c] Heb. vi loci Hha vethi.

30 Ramani & Gebahhæi ſexcenti vigintiunus.

31 Michmaſæi centum vigintiduo.

32 Bethelitæ & Hhajani centum vigintitres.

33 Nebuntini alteri quinquagintaduo.

34 Poſteri Hhelami alterius mille ducenti quinquagintaquatuor.

35 Poſteri Charimi trecenti viginti.

56 Jerechuntini trecenti quadragintaquinque.

37 Lodæi, Chadidæi & Onuntini ſeptingenti vigintiunus.

38 Senaani ter mille nongentini trigenta.

39 Sacerdotes: poſteri Jedahhjæ e familia Jeſchuhhæ nongenti ſeptuagintatres.

40 Poſteri Immeris mille quinquagintaduo.

41 Poſteri Paſchchuris mille ducenti quadragintaſeptem.

42 Poſteri Charimi mille ſeptendecim.

43 Levitæ: poſteri Jeſchuhhæ cum Kadmiele e filiis Hodevæ ſeptuagintaquatuor.

44 Muſici: poſteri Aſaphi, centum quadragintaocto.

45 Janitores: poſteri Schallumi, poſteri Ateris, poſteri Talmonis, poſteri Hhakkubi, poſteri Chatitæ, poſteri Schobai: centum trigintaocto.

46 Nethinæi: poſteri Tzichæ, poſteri Chaſchuphæ, poſteri Tabbahothi,

47 Poſteri Keroſi, poſteri Sihhæ, poſteri Padonis,

48 Poſteri Lebanæ, poſteri Chagabæ, poſteri Schalmai,

49 Poſteri Chananis, poſteri Giddeli, poſteri

Gachadis,
50 Poſteri Reajç, poſteri Retzinis, poſteri Nekodæ,
51 Poſteri Gazami, poſteri Hhuzzæ, poſteri Paſeachi,
52 Poſteri Bezai, poſteri Mehhunimi, poſteri Nephiſcheſimi,
53 Poſteri Bakbuki, poſteri Chakuphæ, poſteri Charchuris,
54 Poſteri Batzelithi, poſteri Mechidç, poſteri Charſchæ,
55 Poſteri Barkoſi, poſteri Siſeræ, poſteri Temachi,
56 Poſteri Netziachi, poſteri Chatiphç:
57 Poſteri ſervorum Schelomonis: poſteri Sotai, poſteri Sopherethi, poſteri Peridæ,
58 Poſteri Jahhalç, poſteri Darkonis, poſteri Giddeli,
59 Poſteri Schephatjç, poſteri Chatilis, poſteri Pocereth-Hatzebajimi, poſteri Amonis:
60 Omnes Nethinæi & poſteri ſervorum Schelomonis, trecenti nonagintaduo.
61 Hi quoque *fuerunt* qui aſcenderunt e Tel-Melacho & Tel-Charſcha: Cerub, Addon & Immer: ſed ſed non potuerunt indicare familiā majorum ſuorum, & ſemen eorum: utrum ex Jiſraëlitis eſſent.
62 Poſteri Delajæ, poſteri Tobijæ, poſteri Nekodæ, ſexcenti quadragintaduo.
63 E ſacerdotibus verò, poſteri Chabajç, poſteri Cotzi: poſteri Barzillai; qui accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditç uxore, vocatus eſt de nomine illorum.
64 Iſti quæſiverunt quiſque ſcripturam ſuam, qui ſuum genus prædicabant: ſed non inventa eſt: quapropter ut polluti abſtenti ſunt a ſacerdotio.
65 Edixit enim regis legatus eis, ut non comederent de re ſancta ſanctarum: donec exiſteret ſacerdos cum Urimis & Tummimis.
66 Tota hæc congregatio universè, quadragies bis mille trecentorum ſexaginta:
67 Prçter ſervos eorum & ancillas eorū iſtos: ſepties mille trecentos triginta ſeptē: quibuſcum erant cantores & cantatrices: ducētæ quadraginta quinque.
68 Equi eorum, ſeptingenti triginta ſex: muli eorum ducenti quadragintaquinque:
69 Cameli, quadringenti trigintaquinq;: aſini, ſexies mille ſeptingenti viginti.
70 TUM pars primorum paternarum *familiarum* contulerunt ad ipſum opus: regis legato conferente in theſaurum, auri drachmas mille, crateras quinquaginta, tunicas ſacerdotum quingentas triginta:
71 E primoribus, inquam, paternam *familiarum* contulerunt in theſaurum ipſius operis, auri drachmas [d] vicies mille, & argenti pondo bis mille ducenta.
72 Quod verò contulerunt reliquum populi: fuit auri drachmæ vicies mille, & argenti pōdo bis mille; ac tunicç ſacerdotū ſexaginta ſeptē.

[d] Heb. *duas myriadas: ſic ver. 72.*

ANNOTATIO.

3 Ipſi adſtantes &c.] *id eſt, cuſtodes: quibus portarum cura mandata fuerit.* Tractate] *id eſt, admotis manibus obſervate an bene ſint clauſæ.* Ex adverſo loci] *.i. in portu & propugnaculis, quæ fuerint in ea urbis regione quam quiſque inhabitat.* 5 Quapropter &c.] *id eſt, cùm iſtam incolarum paucitatem animadverterem Jeruſchalaimis.* Congregavi] *id eſt, convenire juſſi in diem primum menſis ſeptimi: ut audita lectione legis compararentur ad ea facienda, quæ Dei cultui, conſervationi urbis & populi convenire judicarentur. Prolepſis quinque capitum ſequentium.* Generis recenſio] *ac proinde incolarum urbis numerus augeretur: inventis iis qui ad antiquas urbanas familias olim pertinebant, & in oppidum etiam aliis, ſi opus eſſet, aſcitis.* Aſcenderant primùm] *id eſt, qui in Jehudæam duce Zerubbabele pervenerant: nam hæc recenſio prima eſt in Jehudæa facta cum primùm in eam appuliſſent: ſed tamen ſecunda ab ea quæ prius fuerat habita in Babylonia, cùm inſtituere tur profectio, Hhezræ 2. Hinc varietas numerorū orta.* 70 Tum] *cùm Nechemjæ mandato congregati ſunt ſup. ver. 5: quemadmodum primo adventu contulerant, Hhezræ 2. 68.* Ipſum opus] *id eſt, ad omnia quæ forent opus in domo Dei.* Regis legato] *Nechemja, ut nominatim exprimitur infrà 8. 10. & 10. 2.* Drachmas mille] *.i. quaſi mille ducatos.* 71 Argenti pondo] *.i. amplius quinquagies mille quinquaginta daleros: vide 1. Reg. 10. 17.*

CAPUT VIII.

Jiſraëlitarum conventui verbum Dei proponitur, conſternati eriguntur, tabernaculorum feſtum indicitur: quod ſummo ſtudio & religione celebratur, habitis quotidie ſacris concionibus.

1 NAM habitaverant ſacerdotes & Levitæ, janitoresque & muſici & populares ac Nethinæi, deniq; omnes Jiſraëlitæ in civitatibus ſuis: adveniente autem menſe ſeptimo, dum Jiſraëlitæ *inhabitarent* civitates ſuas:
2 Congregati ſunt totus populus [a] unanimis in plateam quç *eſt* ante portam aquarum: dicentes Hhezræ legis perito, ut afferret librum legis Moſchis, quam præperat Jehova Jiſraëli.
3 Adferens itaq; Hhezra ſacerdos legem coram congregatione tam virorum quàm mulierum, & [b] omnium aptorum ad intelligenter audiendum, die primo menſis ſeptimi:
4 Legit in illo ante plateam illam quæ *eſt* ante portam aquarum a luce vſq; ad meridiem, coram viris mulieribusq; ac intelligentibus: auribus totius populi *attentis* ad librum legis.
5 Strabat autem Hhezra legis peritus in ſuggeſtu ligneo quem fecerant ad hanc rem: adſtante ei Mattitja, & Schemahho, & Hhanaja, & Urija, & Chilkija, & Mahhaſeja ad dexteram ejus: a ſiniſtra verò ejus Pedaja, & Miſchaële, & Malcija, & Chaſchumo, & Chaſchabaddana, Zecarja, Meſchullamo:
6 Cùm aperuit Hhezra librum ante oculos totius populi (nam ſuperior toto populo erat:) quem dum apertum habuit, conſiſtebant totus populus.
7 Deinde benedixit Hhezra Jehovæ Deo maximo: cui reſpondentes totus populus Amen, Amen, cum elatione manuum ſuarum, verticem inclinarunt & incurvarunt ſe Jehovæ facie *demiſſa* terram verſus.
8 Similiter Jeſchuahh, & Bani, & Scherebja, Jamin,

min,Hhakkub,Schabbetai, Hodija, Mahhaſeja, Kelita,Hhazarja,Jozabad, Chanan,Pelaja,& alii Levitæ docebant populum legem: 'populo manente in ſtatione ſua.

9 Legebant enim librum illum, legem Dei explanatè: & exponendo ſenſum, dabant intelligentiam per ſcripturam ipſam.

10 Deinde dixit Nechemja,is *eſt* legatus regis, & Hhezra ſacerdos legis peritus, ac Levitæ docentes populum,toti populo: hic dies ſanctus *eſt* Jehovę Deo veſtro, 'ne lugete neque flete: flebant enim totus populus cùm audirent verba legis.)

11 Sed,inquit eis, abite,'comedite pinguia,& bibite dulcia,ac'mittite portiones cuicunq; nihil *eſt* paratum: nam ſanctus *eſt* hic dies domino noſtro, & ne dolore afficiamini:ſed'gaudium Jehovæ ſit robori vobis.

[c] Heb. *juſſiſſent conticeſcere.*

12 Cùm itaque Levitæ [c] repreſſiſſent totum populum,dicendo: ſilete, quia hic dies ſanctus eſt:& ne dolore afficiamini:

13 Abiverunt totus populus ad comedendum & ad bibendum & mittendum portiones, & ad agitandum lætitiam magnam:quòd intellexiſſet verba illa,quæ nota fecerant ipſis.

14 Poſtridie verò congregati ſunt primores paternarum *familiarum* totius populi,ſacerdotes ac Levitæ ad Hhezram legis peritum: idque ad intellectum'habendum in verbis legis.

15 Cumq; inveniſſent ſcriptum in lege: præcepiſſe Jehovam per Moſchen, ut conſiderent Jiſraëlitæ in tabernaculis,in feſto eorum menſe ſeptimo:

16 Et'ut promulgarent ac [d] proclamarent in omnibus civitatibus ſuis & Jeruſchalimis, dicendo,exite in montana, & afferte ramos olivarum,& ramos arborum oleoſarum, ramoſque myrti,& ſpathas palmarum,cum ramis arborum denſarum: ad faciendum tabernacula,'prout ſcriptum eſt:

17 Egreſſi populus attulerunt, & fecerunt ſibi tabernacula quiſq; in tecto ſuo aut in atriis ſuis, ac in atriis domus Dei: etiam in platea'portæ aquarum,& in platea portæ Ephrajimi.

18 Sic cùm feciſſent tota congregatio illa, reduces a captivitate tabernacula, & conſiderent in ipſis tabernaculis: (' etſi non fecerant inde a temporibus Jeſchuhhæ filii Nunis,ita filii Jiſraëlis uſque in diem iſtum) eſſetque lætitia magna valde:

19 Legebat *Hhezra* in libro legis Dei [e] quotidie, inde a die primo uſque ad diem ultimum; celebraruntque feſtum ſeptem diebus, die verò octavo diem interdicti pro ritu.

ANNOTATIO.

1 Nam habitarunt]*cauſa indictæ illius congregationis,de qua ſup.7.5. nimirum ut habitarentur Jeruſchalaima,quæ priùs inopia muri ædificiorumq; quaſi deſerta relinquebantur. hinc autem incipiendum eſſe caput res ipſa indicat.* Menſe ſeptimo]*ex ratione legis Exo.12.nam hic de rebus legalibus agitur: alioquin ratione politica diceretur primus:vide annotata Exod.12.2.* 2 Portam aquarum] *vide ſuprà 3.26.* 5 Mattitja &c.]*qui ſeniores erant e genere Levitico omnes.* 6 Apertum habuit] *id eſt,legit & concionem habuit: ſynecdoche.* 8 Populo manente]*id eſt,ſingulis e populo in ſuis ſedibus ſe continentibus:erant enim propter populi frequentiam plures cœtus & conciones inſtitutæ ibidem,& eodem tempore.* 10 Ne lugete &c.]*ex lege Num.10.10.* 11 Comedite pinguia]*id eſt,bono cibo & potu vos recreate.* Mittite portionem] *ex lege Deut.16.14.* Gaudium Jehovæ]*id eſt,iſta Dei beneficentia exhilarare vos & confirmare debet: cùm vobis terram promiſſam,urbem,templum,cultum,doctrinamq; reſtituerit.* 14 Habendum]*id eſt,ad cognoſcendum ſi quid ſibi & popule ſuo legi imperabatur.* 16 Ut promulgarent]*ſicut imperatum eſt in omnibus congregationibus ſanctis: Levitici 23.4.& Num.10.10.* Prout ſcriptum eſt]*vide Levit.23.40.* 17 Portæ aquarum,&c.] *id eſt,ab una parte oppidi ad alteram: ſynecdoche.* 18 Etſi non fecerant &c.]*id eſt,etſi nunquam habuerunt Jiſraëlitæ in feſto tabernaculorum convocationem ſanctam,& conciones quotidianas.(lege enim tantùm die primo & octavo imperabatur convocatio, Levit.23.35.& 36.) tamen præ ſtudio pietatis & lætitiæ, ſingulis diebus convocationes ſanctas habuerunt.*

CAPUT IX.

Publica Jiſraëlitarum reducum reſipiſcentia lectione legis addita exponitur: Et oratio ſubjungitur: qua Deum laudantes ſe ipſos accuſant,iramq; ejus & graviora ſuplicia deprecantur.

1 'POSTERA die vigeſimoquarto menſis ejuſdem, congregatis Jiſraëlitis in jejunio & ciliciis, & ' terra ipſis impoſita:

[a] Heb. *ſemen Jiſraëlis.*

2 'Diſparati ſunt [a] nati Jiſraële ab omnibus alienigenis:& conſiſtentes confeſſi ſunt peccata ſua,& iniquitates majorum ſuorum.

3 Nam ' illis erectis in ſtatione ſua legebant *Levitæ* in libro legis Jehovæ Dei ſui per quadrantem diei: quo quadrante confitebantur & incurvabant ſe Jehova Deo ſuo,

[b] *qui Chaſchabneja.*
[c] *qui Hodija.*
[d] *qui Petachja,verſ.ſeq.*

4 'Conſcenſoq; 'ſuggeſtu Levitarum,Jeſchuahh,& Bani,Kadmiel,Schebanja,[b] Bunnai,Scherebja,[c] Bani,[d] Cenani: inclamaverunt voce magna Jehovam Deum ſuum.

5 Cùm dixiſſent iidem Levitæ Jeſchuahh, & Kadmiel,Bani,Chaſchabneja,Scherebja,Hodija, Schebanja,Petachja,Surgite,benedicite Jehovæ Deo veſtro a ' ſeculo uſq; in ſeculum: & benedicunto 'nomini glorioſo tuo, atq; ' exaltato ſupra omnem benedictionem ac laudem.

6 ' Tu ille Jehova ſolus es: tu feciſti cœlos, cœlos cœlorum, & omnem exercitum eorum, terram & quicquid *eſt* in ea,maria & quicquid *eſt* in eis, & tu conſervas hæc omnia: 'etiam exercitus cœlorum tibi ſe incurvant.

7 ' Tu es Jehova Deus, qui eligens Abramum eduxiſti eum Ure Chaldæorum: & impoſuiſti ei nomen Abraham.'

8 Et inveniens animum ejus ' fidelem coram te:etiam pepigiſti cum eo fœdus, te daturum terram Cenahhanæi,Chittæi,Emoræi,Perizzæique,ac Jebuſæi,& Girgaſchæi,daturum,inquam, ſemini ejus: & præſtitiſti verba tua, quia juſtus es.

9 ' Nam aſpiciens afflictionem majorum noſtrorum in Ægypto: & clamorem eorum exaudiens ad mare algoſum:

10 Edidiſti ſigna & prodigia contra Parhhonem

nem & contra omnes ſervos ejus, & contra totum populum terræ ejus: noveras enim nos ſuperbiviſſe in illos: & comparaſti tibi nomen ſicut eſt hodierno die.

11 Et mare diffidiſti coram illis, ita ut [e] penetraverint mare per aridam: perſequentes verò eos projeciſti in profunda, tanquam lapidem in aquas valentes.

12 Præterea columna nubis duxiſti eos interdiu: & columna ignis noctu, illuſtrando eis viam qua ituri erant.

13 Deinde ſuper montem Sinai ita deſcendiſti ut alloquereris eos e cœlis: & dediſti eis judicia recta & leges veras, ſtatuta ac præcepta bona.

14 Sabbathum quoque ſanctum tuum notum feciſti eis: cùm præcepta ſtatutáque & legem præciperes eis per Moſchen ſervum tuum.

15 Item panem e cœlo dediſti eis ad famem eorũ, & aquam e petra eduxiſti eis ad ſitim eorum: & edixiſti eis ut venirent ad hæreditariò poſſidendum terram, quam ſublata manu tua *juraveras* te daturum eis.

16 'Ipſi verò & patres noſtri ſuperbè egerunt: & obdurantes cervicem ſuam, non auſcultaverunt præceptis tuis:

17 Renuerunt, inquam, auſcultare: immemores mirabilium tuorum, quæ exercueras erga ipſos: & obdurata cervice ſua conſtituebant ducem, ut redirent ad ſervitutem ſuam rebellione ſua: 'attamen tu Deus condonationum es, gratioſus & miſericors, longanimis & multus benignitate, qui non dereliqueris eos.

18 Etiam cùm feciſſent ſibi vitulum fuſilem, & dicerent: hic *eſt* Deus tuus, qui eduxit te ex Ægypto: denique afficerent *te* contumeliis magnis:

19 Tamen tu miſerationibus tuis maximis non dereliquiſti eos in ipſo deſerto: columna nubis non receſſit ab eis interdiu, ut deduceret eos per viam: aut columna ignis noctu, ut illuſtraret eos & viam per quam ituri erant.

20 Spiritum etiam tuum optimum dediſti ad intelligentiam tribuendum eis: & Man tuum nõ cohibuiſti ab ore eorum, & aquas dediſti eis ad ſitim eorum.

21 Ita quadraginta annis ſuſtentaſti eos in deſerto, non eguerunt: veſtimenta eorum non veterarunt, & pedes eorum non intumuerunt.

22 Et dediſti eis regna & populos, quos 'diſpertitus es angulatim: nam hæreditariò poſſederunt regionem 'Sichonis cum regione regis 'Cheſchbonis, & regionem Hhogi regis Baſchanis.

23 Cúmque 'filios eorum multiplicaſſes ſicut ſtellas cœli: & introduceres eos in terram illam, quò edixeras patribus eorum ut venirent ad hæreditariò poſſidendum eam:

24 Ingreſſi illorum filii hæreditariò poſſederunt terram illam, cùm deprimeres coram eis habitatores ipſius terræ, Cenahhanæos: & hos traderes in manum eorum: nempe reges horum & populos regionis, ut facerent eis pro voluntate ſua.

25 Itaque ceperunt civitates munitas & ſolum pingue, poſſederuntque hæreditariò domos plenas omni bono, ciſternas effoſſas, vineas, & oliveta, & arbores [f] eſculenti fructus plurimas: quibus comedentes ſaturati & ſaginati ſunt, oblectaruntque ſe bonitate tua maxima.

26 Cùm verò mutantes ſe rebellarunt contra te 'rejicientes legem tuam poſt [g] tergum ſuum, & prophetas tuos interficientes, qui conteſtabantur ipſos, ut reducerent ipſos ad te: denique afficerent *te* contumeliis magnis:

27 Tradebas eos in manum hoſtium ipſorum, qui angerent eos: cùm autem tempore anguſtiæ ſuæ inclamarent te, tu e cœlis exaudiebas, & pro 'miſerationibus tuis maximis dabas eis ſervatores, qui ſervabant eos e manu hoſtium ipſorum.

Judicium 2, & 3.

28 Sed ſimulac quies erat eis, [h] rurſus faciebant malum coram te: quapropter relinquebas eos in manum inimicorum eis, qui dominarentur in eos: cumque converſi inclamarent te, tu e cœlis auſcultans eripiebas eos pro miſerationibus tuis, multis temporibus.

29 Conteſtabaris quidem eos, revocando eos ad legem tuam: ſed ipſi ſuperbè agebant, neque auſcultabant præceptis tuis, & in ipſa judicia tua peccabant: in quibus, ſi ea faceret homo, victurus eſſet: exhibebant 'armum refractarium, cervicémque ſuam obdurabant, neque auſcultabant.

Levitic. 18.5

30 Cúmque protrahens erga eos 'annos multos, conteſtatus eſſes eos ſpiritu tuo per prophetas tuos: neque præbuiſſent aurem: tandem tradidiſti eos in manum populorum regionum.

2. *Reg.* 17. & 2. *Chron.* 36. 15. & *ſequentibus*.

31 Sed propter miſerationes tuas magnas non feciſti eorum conſumptionem, neque dereliquiſti eos: quia Deus fortis, gratioſus & miſericors es.

32 'Nunc ergo Deus noſter, Deus fortis, maxime, potentiſſime & ſummè reverende, ſervans fœdus & benignitatem: ne parùm eſto coram te obveniſſe nobis totam hanc moleſtiam, regibus noſtris, principibusq; noſtris, & ſacerdotibus noſtris, prophetiſque noſtris ac majoribus noſtris, totique populo tuo: inde a diebus regum Aſſyriæ uſque in diem hunc.

33 'Quamvis tu juſtus ſis in omnibus quæ obveniunt nobis: nam veritatem exercuiſti, quia improbè egimus:

34 Et cum regibus noſtris principes noſtri ac majores noſtri non fecerunt legem tuam: neq; attenderunt ad præcepta tua & ad teſtimonia tua, quibus conteſtatus es eos.

35 Nam ipſi in regno ſuo, & in beneficio tuo plurimo quod contuleras eis, & in regione ampliſſima & pinguiſſima [i] quam expoſueras eis, non coluerunt te: neque reverſi ſunt a factis ſuis peſſimis.

36 'Ecce nos hodie ſervos: & in terra hac ipſa quam tradideras majoribus noſtris, ut fruerentur fructu ejus & bonitate ejus: ecce nos ſervos *in* ea.

37 *Ecce* ut proventum ſuum efferat regibus, quos præpoſuiſti nobis propter peccata noſtra: etiam in corpora noſtra dominentur & in jumenta noſtra pro voluntate ſua: adeò ut in anguſtia magna ſimus.

---

[f] Heb. *eſcæ in multitudine.*

[g] Heb. *corpus: ſic* 1. *Reg.* 14. 9.

[h] Heb. *revertebantur ad faciendum.*

[i] Heb. *poſueras ante faciem eorum.*

ANNOTATIO.

1 Poſteà]id eſt,cùm audita lege agnoſcerent quàm procul abeſſent ab illa ſanctitate, quam ipſa imperas,
&c. Terra ipſis &c.]vide Jehoſchubhæ 7.6. 2 Diſparati ſunt &c.] ut ſublata iſta conſuetudine
impura cum exteris, ſanctè deprecarentur culpam, hoc capite, & fœdus cum Deo renovarent, capite
10. 3 Illis]id eſt,popularibus. 4 Conſcenſoque]poſt totius legis lectionem. Suggeſtu Levitarum]
id eſt,in ſuo ſuggeſtu Levita quiſque: nam propter frequentiam octonæ conciones erant, in quibus
lex legebatur,& fiebat peccatorum confeſſio. 5 A ſeculo in ſeculum]id eſt,benedictione ſempiterna.
Nomini tuo]Apoſtrophe ad Deum. Exaltato ſupra &c.] id eſt, omnem benedictionem & laudem ſua
amplitudine ſuperanti.hæc autem ſunt verba Levitarum, populum ad laudes Dei & confeſſionem peccati
ſui excitantium. 6 Tu ille]Exordium laudativum a natura Dei,ab opere creationis, & conſervationis.
Etiam exercitus]id eſt,omnes res creatæ etiam altiſſimæ & præſtantiſſimæ tibi obſequuntur. 7 Tu
es &c.]ab electione,fœdere & promiſſionibus. Narratio cujus partes ſunt duæ:beneficiorum Dei, & perverſitatis
Jiſraëlitarum. 8 Fidelem]id eſt,certa fide amplectentem promiſſiones tuas. 9 Nam aſpiciens]
Prolepſis,quæ in ſequentibus explicatur. 16 Ipſi vero]Narrationis ſecunda pars. 17 Attamen]
narrationis ἐργασία, per antitheſin ſive comparationem ſuperiorum partium inter ſe:qua oſtenditur
quàm ſollicitè,diu,variè & prolixè Deus beneficiis & ſignis cum ingrato Jiſraëlitarum animo certaverit.
22 Diſpertitus es angulatim].i.reliquos ſuperſtites eorum huc illuc diſſipatos in ſummas anguſtias conjeciſti.
Sichonis] i.Emoræorum,quibus propriè imperabat Sichon. Cheſchbonis] i.partis agri Moabitarum,
quam antè occupaverat Sichon, Num.21.26. 23 Filios eorum]qui dixerant, conſtituamus nobis
ducem:vide Num.14.21.& ſeq. 26 Rejicientes &c.].i.abjicientes ejus memoriam. 29 Armum
refractarium]metaphora a jumentis & bobus impatientibus oneris & jugi. 30 Annos multos]quàm
diu duraverunt regna Jehudæ & Jiſraëlis. 32 Nunc ergo Deus]Concluſio petitoria:qua graviores ad
poſterum calamitates deprecantur,& orant ut Deus ſuperiorum calamitatum, quas ſubierunt omnis tam
diu,rationem habeat,& tandem aliquando caſtigandi finem faciat. 33 Quamvis] alterum concluſionis
membrum:confeſſio juſtitiæ judiciorum Dei in ſe propter peccata ſua. 36 Ecce nos]Tertius concluſionis
locus,πάθος ad conciliandum Dei miſericordiam.

CAPUT X.

Omnes Jiſraëlitarum ordines fœdere cum Deo renovato ſeſe obſtringunt ad legis Dei & cultus ipſius obſervationem.

1 [a] PRO hoc autem toto,cùm pangeremus Conſtitutionem *fœderis* & ſcriberemus: idq; cum horum obſignatione, principũ noſtrorum,Levitarum noſtrorum, ſacerdotum noſtrorum:

2 ([a] Itaque fuerunt in iſtis obſignationibus: Nechemja legatus regis filius Chacaljæ, & Tzidkija,

3 Seraja,Hhazarja,Tzidkija,

4 Paſchchur,Amarja,Malcija,

5 Chattuſch,Schebanja,Malluc,

6 Charim,Meremoth,Hhobadja,

7 Danijel, Ginnethon,Baruc,

8 Meſchullam,Abija,Mijamin,

9 Mahhazja, Bilgai,Schemahhja: iſti ſacerdotes:

10 Levitæ autem: Jeſchuahh filius Azanjæ, Binnui e poſteris Chenadadi, Kidmiel:

11 Et cognati eorum,Schebanja,Hhodija, Kelita,Pelaja.Chanan,

12 Micai,Rechob,Chaſchabja,

13 Zaccur,Scherebja,Schebanja,

14 Hodija,Bani,Beninu:

15 Primores populi,Parhhoſch, Pachath-Moab,Helam, Zattu,Bani,

16 Bunni,Hhazgad,Bebai,

17 Adonja,Bigvai,Hhadin,

18 Ater,Chizkija,Hhazzur,

19 Hodja, Chaſchum,Betzai,

20 Chariph,Hhanathoth,Nebai,

21 Magphihhaſch,Meſchullam,Chezir,

22 Meſchezabeel,Tzadok,Jaduahh,

23 Pelatja, Chanan,Hhanaja,

24 Hoſcheahh,Chananja,Chaſchub,

25 Locheſch,Pilcha,Schobek,

26 Rechum,Chaſchabna,Mahhaſeja:

27 Item Achija,Chanan,Hhanan,

28 Malluc,Charim,Bahhana.)

29 Reliquum populi,Sacerdotes,Levitæ, Janitores,Muſici,Nethinæi,& quiſquis diſparatus fuit a populis regionum in legem Dei, uxores eorum,filii eorum & filiæ eorum; quiſque [a] notitia prędit us & intelligentia;

30 Firmè adjungentes ſe fratribus ſuis, magnificis eorum,& ineuntes [a] execrationem & juramentum nos ambulaturos in lege Dei, quæ tradita fuit per Moſchen ſervum Dei : id eſt,obſervaturos & facturos omnia præcepta Jehovæ domini noſtri, judiciaque ejus & ſtatuta ejus;

31 Et non daturos filias noſtras populis regionis; & filias eorum non aſſumpturos pro filiis noſtris;

32 Et a populis regionis afferentibus merces, & quamlibet annonam die ſabbathi ad vendendum, nos non accepturos ullo ſabbatho aut die ſacro: & nos deſerturos *culturam* anni ſeptimi, & omne jus vendicandi manu:

33 [a] Inſtituimus nobis præcepta, imponentes nobis [a] trientem ſicli quotannis: ad cultum domus Dei noſtri:

34 Ad panes diſpoſitionis,munusq; juge, & holocauſtum juge ſabbathorum, noviluniorum, ad ſolennitates & ad res ſacras atque ad peccata,ut expietur Jiſraël: denique ad totum opus domus Dei noſtri.

35 Item ſortes [a] conjecimus Sacerdotum, Levitarum & [a] populi pro [b] lignis oblationum: ut afferrent in domum Dei, pro familiis paternis noſtris, temporibus condictis de anno in annum, ad accendendum ſuper altare Jehovæ Dei noſtri: ſicut ſcriptum eſt in lege.

36 Item *inſtituimus* nos allaturos primitias

terræ noſtræ, & primitias omnis fructus cujuſque arboris de anno in annum: ad domum Jehovæ.

37 ᵈPrimogenita quoque filiorum noſtrorum & jumentorum noſtrorum, ſicut ſcriptum eſt in lege: & ᵉprimogenita boum noſtrorum, & pecudum noſtrarum allaturos in domum Dei noſtri ad ſacerdotes, miniſtrantes in domo Dei noſtri:

38 Primitias cujuſque maſſæ noſtræ, & oblationes noſtras, & fructum cujuſque arboris, muſtum & oleum nos allaturos ſacerdotibus in cubicula domus Dei noſtri: decimas verò terræ noſtræ *daturos* Levitis: qui ipſi Levitæ decimaturi ſint in quibuſcunque civitatibus *fuerit* cultura noſtra:

39 Et poſtquam adfuerit ſacerdos filius Aharonis Levitis, quando dabunt decimas Levitæ: ipſos Levitas abducturos decimas ſuarum decimarum ad domum Dei noſtri, in cubicula, in ᵉtheſaurum ejus.

40 Nam ad illa cubicula afferre debent ᵃ Jiſraëlitæ & ᵃ Levitæ oblationem frumenti, muſti & olei: ubi ſunt inſtrumenta ſanctuarii, & ſacerdotes & miniſtri, janitoreſque & muſici: ᵃ ut non derelinquamus domum Dei noſtri.

Num.18.21 & ſequentibus.

ᵉ Heb. *in locum theſauri.*

ANNOTATIO.

1 Pro hoc toto] *id eſt, ad teſtandam ſeriam noſtram abdicationem mali, & ſtudium conſequendæ miſericordiæ: quæ ſuperiore oratione expoſueramus Deo.* 2 Itaque fuerunt] *hyperbaton uſq; ad ver.29.* 30 Execrationem & juramentum] *ad confirmationem fœderis, de quo ver.1.* 33 Inſtituimus nobis] *i. ordinavimus, ita exigente neceſſitate cultus Dei: etiamſi lege non fuiſſet disertè imperatus hic ordo: ſed rei ipſa Num.28.29. quam ob rem hæc non tantùm a vulgo: ſed a Davide rege & Chizkija pro facultatibus ſuis ſubminiſtrata leguntur, 1.Chron.26.29. & 2.Chron.31.3.* Trientem ſicli] *vide annotata Exod.30.12.* 35 Conjecimus &c.] *hoc eſt, quia ſortium a Davide. 1.Chron.24. & 25. ac 26. inſtitutarum numerus integer non aderat: nova ſortitione uſi ſumus.* Populi] *i. Nethinæorum ſive dedititiorum addictorum miniſterio domus Dei, Jehoſch.9.21.* Ut afferrent] *i. toto legitimo miniſterio defungerentur: ſynecdoche.* 37 Primogenita] *i. pretia primogenitorum quæ ſacrificiis inepta erant.* Primogenita boum] *i. ipſa corpora: quia ſacrificiis apta.* 40 Jiſraëlitæ] *quibus de alimento in ſtatas ferias cautum fuerat Lege, Deut.14.23.* Levitæ] *omnes ordinis Levitici: tam ſacerdotes, quàm eorum adminiſtri.* Ut non derelinquamus] *id eſt, ne per nos fiat his rebus omiſſis, ut derelinquatur cultus Dei.*

CAPUT XI.

Jeruſchalaimis incolæ ſorte ordinantur: reliquis in ſuas poſſeſſiones commigrantibus.

1 CONSEDERUNT autem principes iſti populi Jeruſchalaimis: cùm reliquus populus conjeciſſent ſortes, ut educerent unum e denis qui inhabitaret Jeruſchalaima, civitatem ſanctam: novem autem reliquæ partes civitates ſuas.

2 (ᵃQuamvis benedicerent populus omnibus hominibus illis, qui ſponte ſe oblaturi eſſent ad inhabitandum Jeruſchalaima)

3 Iſti, inquam, ſunt primarii ᵃ provinciæ qui inhabitarunt Jeruſchalaima: alias civitates Jehudæ inhabitantibus quibuſque in poſſeſſione ſua per civitates ſuas, Jiſraëlitis, ſacerdotibus, & Levitis, Nethinæiſque, ac poſteris ᵃ ſervorum Schelomonis.

4 Jeruſchalaima itaque ᵃ inhabitarunt e Jehudæis & e Binjaminitis: e Jehudæis, Hhataja filius Hhuzzijæ, filii Zecarjæ, filii Amarjæ, filii Schephatjæ, filii Mahalaleelis, e poſteris Peretzi:

5 Item Mahhaſeja filius Baruci, filii Col-Choze, filii Chazajæ, filii Hhadajæ, filii Jojaribi, filii Zecarjæ, filii Schiloni:

6 Omnes poſteri Peretzi inhabitantes Jeruſchalaima: quadringenti ſexagintaocto viri ᵃ ſtrenui.

7 Hi verò poſteri Binjaminis: Sallu filius Meſchullami, filii Johhedi, filii Pelaja, filii Kolajæ, filii Mahhaſajæ, filii Ithielis, filii Jeſchahhjæ:

8 Et poſt eum Gabbai, Sallai: nongenti viginti octo.

9 Joël autem filius Zicri præfectus erat illis: & Jehuda filius Senuæ ſecundarius in civitate.

10 E ſacerdotibus: Jedahhja filius Jojaribi, Jacin,

11 Seraja filius Chilkijæ, filii Meſchullami, filii Tzadoki, filii Merajothi, filii Achitubi, anteceſſor in domo Dei:

12 Et cognati eorum facientes opus in ipſa domo, octingenti vigintiduo: cum Hhadaja filio Jerochami, filii Pelaljæ, filii Amtzi, filii Zecarjæ, filii Paſchchuris, filii Malcijæ.

13 Item fratres iſtius primores in paternis *familiis*, ducenti quadraginta-duo: cum Hhamaſchſajo filio Hhazareelis, filii Achtzai, nepotis Meſchillemothi, filii Immeris:

14 Et cognati eorum valentes robore, centum vigintiocto: quibus præfectus Zabdiel filius Gedolimi.

15 E Levitis quoque: Schemahhja filius Chaſchubi, filii Hhazrikami, filii Chaſchabjæ, filii Bunni.

6 Item Schabbetai & Jozabad, præfecti ᵃ operi externo pro domo Dei e primoribus Levitarum.

17 Item Mattanja filius Micæ, filii Zabdi, filii Aſaphi primarius, ᵇ primùm celebrabat in ipſa oratione, aut Bakbukija ſecundarius e cognatis ejus: & Hhabda filius Schammuhhæ filii Galalis, filii Jeduthunis:

18 Omnes Levitæ in civitate ſancta, ducenti octogintaquatuor:

19 Janitores verò, Hhakkub, Talmon, & cognati eorum obſervantes in portis: centum ſeptuagintaduo.

20 Reliquum autem Jiſraëlitarum, Sacerdotū, Levitarum in omnibus civitatibus Jehudæ quiſque poſſeſſionem ſuam:

21 Nethinæi verò inhabitabant ᵃ clivum: & Tzicha ac Giſchpa præerant Nethinæis.

22 Præfectus autem Levitarum Jeruſchalaimis, Hhuzzi filius Bani, filii Chaſchabjæ, filii Mattanjæ, filii Micæ: e poſteris Aſaphi muſicis, ᵃ e regione operis domus Dei.

ᵇ Heb. *principium.*

23 Nam 'præceptum regis *datum fuerat* de eis: & constitutio pro musicis, demensum cujusque diei quotidie.

24 Petachja verò filius Meschezabeelis e posteris Zerachi filii Jehudæ, erat [c] administrator regis in omni negotio erga populum.

[c] Heb. *pro manu regis.*

25 In villis autem cum agris earum: e posteris Jehudæ inhabitabant 'Kirjath-Arbahhum cum pagis ejus, & Dibonem cum pagis ejus, & Jekabtzeelem cum villis ejus:

26 Item Jeschuhham, & Moladam, & Beth-Pelethum:

27 Et Chatzar-Schuhhalem, & Beerschebahhum cum pagis ejus:

28 Et Tziklagum, Meconamque cum pagis ejus:

29 Et Hhen-Rimmonem, Tzorhhamque, & Jarmuthum:

30 Zanoachum, Hhadullamum cum villis eorum, Lacischum cum agris ejus, Hhazekam cum pagis ejus: ita [d] commorabantur a Beer-schebahho ad vallem Hinnomi usque.

31 Posteri verò Binjaminis, a Gebahho; Michmaschum & Hhajam & Beth-Elem cum pagis ejus.

32 Hhanathothas, Nobum, Hhananjam:

33 Chatzorem, Ramam, Gittajimas:

34 Chadidum, Tzebohhima, Neballatum:

35 Lodum, & Onuntem cum valle fabrorum.

36 De Levitis autem, 'distributiones Jehudæ & Binjaminis *inhabitabant.*

ANNOTATIO.

2 Quamvis benedicerent] *id est, non modò non impedirent: sed etiam faverent ac beneprecarentur iis, qui voluntariè inhabitaturi essent Jeruschalaima: in quibus fuerunt aliqui ex Ephrajimitis & Menaschitis, 1. Chron. 9. 3.* 3 Provinciæ] *Jehudææ, quæ regni Persici provincia erat.* Servorum Schelomonis] *vide 1. Reg. 9. 21.* 4 Inhabitarunt] *sorte: nam hîc ii tantùm commemorantur quibus sorte obvenit Jeruschalaimorum inhabitatio: At 1. Chron. 9 non hi tantùm: sed etiam incolæ voluntarii recensentur de quibus suprà ver. 2. Quamobrem illic Ephrajimitarum, Menaschitarum, Zerachitarum, aliorumque ex sacerdotibus, Levitis & populo habetur mentio: & longè amplior numerus exponitur.* 16 Operi externo] *id est, curatores erant earum rerum, quæ foris parabantur ad cultum Dei: quorum causa conferebatur triens sicli viritim: de quo suprà 10. 33. vide 1. Chron. 26. 29.* 21 Clivum] *de quo 2. Chron. 27. 3. & suprà 3. 26.* 22 E regione operis] *id est, qui musici instituti erant, ut assisterent toti ministerio quod intus fiebat: ut alii Levitæ foris suprà ver. 16.* 23 Præceptum] *vide Hhezra. 7. 22. quasi dicat, munificentia regis prospectum est musicorum sacrorum alimento: cùm annuam pensionem de suo ærario erogari jussit.* 25 Kirjath-Arbahhum] *hæc omnia loca usque ad 31. vers. erant Jehudæ & Schimhhonis: vide Jehosch. 15. & 19.* 36 Distributiones] *id est, loca ab istis tribubus sibi attributa.*

CAPUT XII.

Primores sacerdotum & Levitarum, & successio summorum sacerdotum usque ad tempora Alexandri magni recensentur: & murorum totius urbis dedicatio, functionumque in templo confirmatio describitur.

1 'ATQUE isti *sunt* primores sacerdotum & Levitarum, qui 'ascenderant cum Zerubbabele filio Schealthielis & Jeschubha: Seraja, Jirmeja, Hhezra:

2 Amarja, [a] Malluc, Chattusch:

3 [b] Schecanja, [c] Rechum, [d] Meremoth:

4 Hiddo, [e] Ginnetoi, Abija:

5 [f] Mijamin, Mahhadja, Bilga:

6 Schemahhja, Jojarib, Jedahhja:

7 [g] Sallu, Hhamok, Chilkija, Jedahhja: hi primores sacerdotum & cognatorum suorum temporibus Jeschuhhæ.

8 'LEVITAE verò: Jeschuahh, Binnui, Kadmiel, Scherebja, Jehuda: Mattanja præfectus celebrationibus, ipse cum cognatis suis:

9 Deinde Bakbukja, & Hhunni cognati illorũ, e regione illorum per 'observationes.

10 'Jeschuahh autem genuit Jojakimum: & Jojakim genuit Eljaschibum, & Eljaschib genuit Jojadahhum.

11 Jojadahh 'verò genuit [h] Jonathanem, & Jonathan genuit Jadduhham.

12 Temporibus autem Jojakimi erant sacerdotes primarii paternarum *familiarum*: ex Seraja, Meraja: ex Jirmeja, Chananja:

13 Ex Hhezra, Meschullam: ex Amarja, Jehochanan:

14 Ex Melicu, Jonathan: ex Schebanja, Joseph:

15 Ex Charimo, Hhadna; ex Merajotho, Chelkai:

16 Ex Hhiddone, Zecarja: ex Ginnetone, Meschullam:

[a] *qui Melicu infrà ver. 14.*

[b] *Schebanja, Ibidem.*

[c] *Charim, vers. 15.*

[d] *Merajoth ibid.*

[e] *Ginneton, vers. 16.*

[f] *Minjamin Mohhadja ver. 17.*

[g] *Sallai, ver. 20.*

[h] *qui Jochanan, ver. 22. & 23.*

17 Ex Abija, Zicri: ex Minjamine ex Mohhadja, Piltai:

18 Ex Bilga, Schamuahh: ex Schemahhja, Jonathan:

19 Ex Jojaribo autem, Mattenai: ex Jedahhja, Hhuzzi:

20 Ex Sallaio, Kallai: ex Hhamoko, Hheber:

21 Ex Chilkija, Chaschabja: ex Jedahhja, Nethaneel:

22 'Atque hi quidem sacerdotes usque ad regnum 'Darii Persæ: LEVITARUM, temporibus Eljaschibi, Jojadahhi, Jochananisque & Jadduhhæ, conscripti sunt primores paternarum *familiarum*.

23 Levitarum *enim* primores paternarum *familiarum*, conscripti in libro Chronicorum: similiter usque ad 'tempora Jochananis nepotis Eljaschibi:

1.Chron.

24 Primores, inquam, Levitarum *fuerunt* Chaschabja, Scherebja, & Jeschuahh filius Kidmiëlis, & cognati eorum e regione eorum ad laudandum, ad celebrandum ex præcepto Davidis viri Dei: 'observatio ex adverso observationis:

25 Mattanja, & Bakbukja, Hhobadja, Meschullam, Talmon, Hhakkub: custodientes janitorum custodiam, in 'ærariis portarum.

26 Isti *jam erant* temporibus 'Jojakimi filii Jeschuhhe, filii Jotzadaki: temporibus quoque Nechemjæ principis, ac Hhezræ sacerdotis legis periti.

27 Ad dedicationem autem muri Jeruschalaimorum 'requisiti sunt Levitæ ex omnibus lo-

locis eorum, quos reducerent Jeruſchalaima: ad celebrandum dedicationē & lætitiam idque gratiarum actionibus & muſica, cymbalis, nabliis & citharis.

28 Itaque congregati ſunt poſteri muſicorum: tum ex planitie circum Jeruſchalaima, & ex villis Netophathæi:

29 Tum ex loco Gilgalis & ex campis Gebahhi & Hhazmaivethi: nam villas ædificabant ſibi muſici circum Jeruſchalaima.

30 Cumque mundaſſent ſe ſacerdotes & Levitæ: mundaverunt populum, portasque & murum.

31 Deinde jubens aſcendere principes Jehudæ verſus ſuperiorem partem muri: conſtitui duas [k] claſſes celebrantium magnas: quarum progreſſiones *erant*, *unius* ad dexteram a ſuperiore parte muri ad portam ſterquiliniorum.

32 (Sequebatur autem iſtos, Hoſchahhja, & dimidium principum Jehudæ:

33 Nempe Hhazarja, Hhezra, & Meſchullam,

34 Jehuda, & Binjamin, & Schemahhja, ac Jirmeja:

35 Et præter ſacerdotes cum tubis: Zecarja filius Jonathanis, filii Schemahhjæ, filii Mattanjæ, filii Micajæ, filii Zaccuris, filii Aſaphi:

36 Et cognati ejus, Schemahhja, & Hhazareel, Milalai, Gilalai, Mahhai, Nethaneel, Jehuda quoque, & Chanani cum inſtrumentis muſicis Davidis viri Dei: & Hhezra legis peritus antecedebat illos.)

37 Deinde ad portam fontis, quæ ex adverſo ipſorum *erat*, aſcenderunt per gradus civitatis Davidis in aſcenſum muri: inde a *muro qui eſt* ſupra domum Davidis uſque ad portam aquarum orientem verſus.

38 Similiter claſſis celebrantium altera quæ procedebat ex adverſo, quam ego ſequebar: dimidiumque populi, a ſuperiore parte ejuſdem muri, ab *ea quæ eſt* ſupra turrim furnorum, ad murum latum uſque.

39 Deinde a parte quæ *eſt* ſupra portam Ephrajimi, & ſupra portam veterem, & ſupra portam piſcium, turrimque Chananeelis & turrim centenariam ad portam gregis vſque: & ſubſtiterunt in porta cuſtodiæ.

40 Deinde ſubſtiterunt duæ illæ laudantium claſſes in domo Dei: ego quoque & dimidium antiſtitum mecum.

41 Sacerdotes quoque, Eljakim, Mahhaſeja, Minjamin, Micaja, Eljohhenai, Zecarja, Chananja cum tubis:

42 Item Mahhaſeja, & Schemahhja, & Elhhazar, & Hhuzzi, & Jehochanan, & Malcija, Hhelamque, & Hhezer: reſonabant etiam muſici cū Jizrachja præfecto ſuo.

43 Et ſacrificarunt die illo ſacrificia magna atque lætati ſunt: nam Deus [l] affecerat eos lætitia magna, etiam fœminis & pueris lætantibus: adeò ut audiretur lætitia Jeruſchalaimorum uſque e longinquo.

44 Præfecti ſunt etiam eo die homines cubiculis ad theſauros, ad oblationes, ad primitias, & ad decimas: ut collegerent in ea ex agris civitatum portiones legales pro ſacerdotibus & pro Levitis: nam lætitia Jehudæorum *erat* de ſacerdotibus & de Levitis conſiſtentibus.

45 Qui obſervaturi erant obſervationē Dei ſui & obſervationem munditiei, muſicorúmque & janitorum: ſecundum præceptum Davidis *&* Schelomonis filii ejus.

46 Nam temporibus Davidis & Aſaphi a priſcis temporibus: primores muſicorum, cum muſica laudationis & celebrationum, Deo aſſiſtebant.

47 Quare omnes Jiſraëlitæ temporibus Zerubbabelis & temporibus Nechemjæ, dabant portiones muſicorū & janitorum, [m] demenſum cujuſque diei quotidie: & conſecrabāt Levitis: Levitæ verò conſecrabant poſteris Aharonis.

[l] Heb. *lætificaverat eos lætitia.*

1. Chro. 24. 25. & 26.

[m] Heb. *rem diei die ſuo.*

Num. 28.

Num. 18.

ANNOTATIO.

1 Atque iſti] *Digreſſio ab hoc verſu uſque ad* 27. *nata ab occaſione ſuperioris recenſionis, ut una ſerie totus eccleſiaſticus & politicus ordo contexeretur.* Aſcenderant] *duabus profectionibus: altera cum ducibus Zerubbabele & Jeſchuhha, Hhezræ 2. altera cum ipſo Hhezra, Hhezræ 7. ſynecdoche.* 9 Obſervationes] *de quibus* 1. *Chron.* 25. 10 Jeſchuahh &c.] *ſeries ſummorum ſacerdotum poſt reditum a captivitate, uſque ad tranſlationem Monarchiæ Perſicæ ad Alexandrum Magnum: cui Jeruſchalaima adorſuro obviam venit Jadduahh. Joſephus Ant. lib.* 11. *cap.* 7. *&* 8. *Hoc autem non debet cuiquam mirum videri a Nechemja ſcribi: cùm a regno Artaxerxis, cui Nechemja inſerviebat, uſque ad Monarchiam Alexandri non intercedant ſexaginta anni.* 12 Jojakimi] *ſacerdotis ſummi poſt Jeſchuhham.*

22 Atque hi quidem] ὑστέρωσις *verborum, quam ad perſpicuitatem ſuſtulimus: vide* 2. *Chro.* 22. 2. *in annotatione.* Darii Perſæ] *poſtremi, qui ab Alexandro fuſus eſt.* Conſcripti ſunt] *quaſi dicat, nihil eſt opus ut a me deſcribantur.* 23 Tempora Jochananis] *id eſt, uſque ad Jadduhham filium ejus.*
24 Obſervatio &c.] *vide* 1. *Chron.* 24. 31. *&* 26. 16. 25 Ærariis portarum] 1. *Chron.* 26. 15.
26 Jojakimi] *cùm Nechemja in Jehudæā primùm miſſus eſt.* 27 Requiſiti ſunt] *id eſt, revocati, cùm a magno illo conventu, de quo ſuprà* 7. 5. *ut alii Jiſraëlitæ, ad ſuas habitationes reverterentur.* 29 Ædificabant] *nam Babylonicis bellis omnia fuerant everſa.* 30 Mundaverunt] *id eſt, purgaverunt rebus immundis.* 31 Verſus ſuperiorem] *id eſt, in editiorem partem alterorum Jeruſchalaimorum orientem verſus: inter portam ſterquiliniorum, & turrim furnorum.* Dexteram] *id eſt, verſus meridiem.* Portam ſterquiliniorum] *de qua ſuprà* 2. 13. 32 Iſtos] *id eſt, ſacerdotes & Levitas prioris claſſis, qui exprimuntur ver.* 35. 35 Præter ſacerdotes] *quorum nomina per claſſes exponuntur infrà ver.* 41. Zecarja &c.] *quos Levitas eſſe conſtat ex progenitore Aſapho, & ex adminiſtrationis genere,* 1. *Chron.* 25.
36 Cognati ejus] *partim Aſapho, partim Hemane & Jeduthune orti, de quibus* 1. *Chron.* 9. *&* 25.
37 Ex adverſo ipſorū] *ex alteris Jeruſchalaimis in civitatem Davidis aſcendentium: vide ſup.* 3. 15. Inde a muro] *id eſt, obiverunt ab interiore parte totum murum civitatis Davidis, a porta fontis ad portam aquarum, quæ erat e regione templi, ſup.* 3. 26. 38 Superiore parte] *de qua ver.* 31. Turrim furnorum] *de hac, & reliquis locis hîc annot. vide ſuprà* 2. *&* 3. 39 Portam Ephrajimi] *ad Septentri-*

tentrionem urbis alterius, quæ cum civitate Davidis magis conjuncta erat. 44 Conſiſtentibus] *id eſt, quod in miniſterio ſuo deinceps eſſent permanſuri, ac non per agros ut anteà erraturi.* 45 Dei ſui] *cultu legitimo exhibendo.* Munditiei] *id eſt, rebus immundis arcendis ut ſuprà ver.30.* 46 Aſaphi] *cum Hemane & Jeduthune: ſynecdoche.*

CAPUT XIII.

Nechemja recepta poſt aliquod tempus rurſus adminiſtratione: exterorum conſortium: intermiſſionem ſacri miniſterii: violationem ſabbathi: & conjugium cum alienigenis ſeverè corrigit.

Deut,23,3.

1 'TEMPORE illo lectum eſt in libro Moſchis, audiente populo: in quo inventum eſt ſcriptum, ut non veniat Hhammonita aut Moabita in congregationem Dei uſque in ſeculum:

2 Propterea quòd non occurrerant Jiſraëlitis pane & aqua: & conduxerant contra eos Bilhhamum ad maledicendum eis: quanquam convertit Deus noſter maledictionem illam in benedictionem.

3 Itaque fuit cùm audirent iſtam legem: ut diſpararent omnem miſcellaneam turbam a Jiſraële.

4 Anteà autem Eljaſchib ſacerdos præpoſitus cubiculo domus Dei noſtri: [a] affinis factus fuerat Tobijæ:

5 'Paraveratque ei cubiculum magnum, ubi prius reponebant munus, thus, 'inſtrumentaque, & decimas frumenti, muſti & olei, [b] præceptas pro Levitis, muſiciſque ac janitoribus: & oblationem ſacerdotum.

6 Sed [c] cùm totum hoc fieret, non eram Jeruſchalaimis: nam anno trigeſimoſecundo Artaxerxis 'regis Babyloniæ redieram ad regem, tantùm [d] exactis '*aliquot* annis, exorata eſt mihi venia a rege.

[a] Heb. *propinquus.*
[b] Heb. *præceptum Levitarum.*
*Num.*18.
Num. 28. & 29.
[c] Heb. *in toto hoc.*
*Sup.*5.14.
[d] Heb. *ad finem annorũ vel anni exoratus ſum a rege.*

7 Cumque veniſſem Jeruſchalaima, & intellexiſſem malum iſtud quod fecerat Eljaſchib pro Tobija, parando ei cubiculum in atriis domus Dei:

8 Malum viſum eſt mihi valde: quam ob rem ejeci omnia inſtrumenta domeſtica Tobijæ foras extra illud cubiculum.

9 Cumque edicente me, mundaviſſent illa cubicula: retuli illuc inſtrumenta domus Dei, munus, & thus.

10 Deinde cognoſcens portionum Leviticarum nihil fuiſſe datum: ideóque diffugiſſe quéque in agrum ſuum, Levitas & muſicos [e] curatores operis:

[e] Heb. *facientes opus.*

11 Contendi cum antiſtitibus, ac dixi: quam ob rem derelicta fuit domus Dei? & congregans illos, reſtitui illos in ſtatione ſua:

12 Omnéſque Jehudæi attulerunt decimas frumenti, muſtíque, & olei, in theſauros.

13 Et quæſtores dedi ſuper theſauros, Schelemjam ſacerdotem, & Tzadokum ſcribam, & Pedajam ex Levitis: atque ad manum eorum Chananem filium Zaccuris filii Mattanjæ: quia fidi reputabantur: quorum erat diſtribuere cognatis ſuis.

14 'Recordare mei, Deus mi, in hac re: & ne finito deleri benignitates meas, quas exercui erga domum Dei mei, & erga obſervationes ejus.

15 Temporibus iiſdem videns in Jehudæa calcantes torcularia ipſo ſabbatho, & aſſerentes manipulos quibus onerabant aſinos: etiámque vinum, uvas, & ficus, ac quodvis onus, & adducentes die ſabbathi Jeruſchalaima: conteſtatus ſum, quo die vendebant commeatum.

16 Tyrii quoque habitabant in ipſa *urbe*, afferentes piſces, & omnes res venales: quas vendebant ipſo ſabbatho Jehudæis, & quidem Jeruſchalaimis.

17 Quapropter contendi cum clariſſimis Jehudæorum: & dixi eis, quæ *eſt* res peſſima hæc, quam facitis, quòd profanatis diem ſabbathi?

Exodi 20

18 An non cùm ita feciſſent majores veſtri, induxit Deus noſter ſuper nos totum malum iſtud, & ſuper civitatem hanc? & vos augetis æſtum iræ contra Jiſraëlem profanando ſabbathum?

19 Fuit itaque cùm 'obumbrarentur portæ Jeruſchalaimorum ante ſabbathum, ut edicente me clauderentur fores, quas edixi ne aperirent uſque poſtridie ſabbathi: præterea ex pueris meis conſtitui in portis, ne ingrederetur onus die ſabbathi.

20 Sed cùm pernoctaſſent aromatarii & propolæ omnium rerum venalium, extra Jeruſchalaima ſemel ac iterum:

21 Conteſtatus ſum eos, dicens ad eos: cur eſtis pernoctes e regione muri? ſi iterabitis, manum immittam in vos: ex tempore illo non veniebant ſabbatho.

22 Edixi verò ' Levitis, ut mundarent ſe, & venientes obſervarent portas, ſanctificando diem ſabbathi: etiam hoc ' recordare mei, Deus mi, & parce mihi pro multitudine benignitatis tuæ.

23 Etiam diebus illis vidi Jehudæos habitatione conſociaſſe ſibi fœminas, Aſchdodæas, Hhammonitidas, Moabitidas:

24 Et filios eorum ex parte loqui Aſchdodæè, neque ſcientes loqui Jehudaicè: ſed ex lingua [f] cujuſque populi ſui.

[f] Heb. po- & populi.

25 Ideò contendi cum eis, 'maledicens eis, & percutiens ex eis aliquos 'glabravi eos: & jurejurando obſtrinxi eos per Deum *dicens*, '*dira imprecamini vobis* ſi dederitis filias veſtras filiis illorũ, aut ſi aſſumpſeritis filiis veſtris aut vobis de filiabus illorum.

26 An non cum iſtis peccavit Schelomo rex Jiſraëlis: quamvis in gentibus multis non fuerit rex par ei: & dilectus Deo ſuo eſſet, adeò ut cõſtituerit eum Deus regem ſuper totum Jiſraëlem? etiam ipſum ad peccandum induxerũt fœminæ alienigenæ.

1.Reg.11.

27 Et vobis an 'auſcultabimus, faciendo totum malum maximum iſtud: prævaricando contra Deum noſtrum: ut habitatione conſocietis fœminas alienigenas?

28 Etiam ' e poſteris Jojadahhi filii Eljaſchibi ſacerdotis ſummi gener erat Sanballato Choronitæ: quem fugavi a me.

29 'Recordare horum, Deus mi, ſecundũ 'pollutiones ſacerdotii, & 'fœderis ſacerdotalis, atque Levitici.

30 Itaque mundavi 'illos ab omni extero: & reſtitui obſervationes ſacerdotibus & Levitis,

quemque in opere ſuo:

31 Tum ad [g] ligna oblationis temporibus conſtitutis,tum ad primitias: Recordare mei, Deus mi,in bonum.

Heb. obla- tionum ligno- rum, ſuprà 10.35.

ANNOTATIO.

1 Tempore illo] *quo Nechemja ſecundò præfecturam Jehudææ conſecutus eſt,infrà ver.6. fuitque hoc adſummum quinquennio poſtquam ad Artaxerxem rediſſet: nam Artaxerxes non ultra 37.annos regnavit.* 5 Paraverat cubiculum] *ex pluribus cubiculis confectum,dejectis intergerinis illorum parietibus: ut apparet ex verbis ſequentibus,& ver.9.* 6 Regis Babyloniæ] *vide in Hhezra 6.22.* Aliquot annis] *adſummum quinque: vide in ver.1.* 14 Recordare mei &c.] *id eſt, exaudi me, & cultum a me reſtitutum conſerva.* 19 Obumbrarentur] *id eſt,cùm ſol vergens ad occaſum, diſpareret a portis Jeruſchalaimorum,hoc eſt,tempeſtivè admodum: quia ſol propter adverſos montes celeriùs illorum conſpectui occultabatur:hoc autem præcepit,rationem habens legis,Levitici 23.32.* 22 Levitis] *qui die quoque ſabbathi,ut reliquis profectis,neceſſaria comparabant.* Recordare mei] *vide ſuprà 5.19.in annotat.* 25 Maledicens] *id eſt,maledicis convitiis eos agitans,prout merebantur.* Glabravi] *id eſt, capillos aut barbam prehendens avelli: ſynecdoche.* Dira imprecamini] *eclipſis,de qua Gen.14.23.* 27 Auſcultabimus] *diſſimulantes aut ferentes factum veſtrum.* 28 E poſteris] *id eſt,nepotibus: fuit enim hic Menaſche frater Jaddubhæ ſacerdotis ſummi: de quo vide Joſephum Antiq.lib.11.cap.7.& 8.* 29 Recordare] *id eſt,vindica.* Pollutiones ſacerdotii] *quibus, inita affinitate iſta, ſacerdotium prophanavit.* Fœderis] *quod rupit, & a quo improbè deſcivit, fœdere adverſus cultum Dei inito cum Sanballato ſocero: Joſephus ibidem.* 30 Illos] *qui volentes abdicarunt impura conſortia.*

ESTERÆ
Liber unus.

LIBER Eſteræ ea quæ Iehudæis temporibus Darii Aſsueri filii Hyſtaſpis memorabilia acciderunt: Evectionem Eſteræ: Hamanis exitiale in Iehudæos conſilium, liberationemq́ eorum: & Mordecaii adminiſtrationem deſcribit. Eſtq́ hiſtoria, quaſi annorum octodecim.

Nam convivium inſtituit	anno	3	cap.1.ver.3.
Ducit Eſteram		7	cap.2.16.
Hamã in Jehudæos cõſpirat,& tandem ſuſpenditur		12	cap.3.7.& 7.10.

Inde ad finem regni ejus Eſter regnat, & Mordecai adminiſtrationem ſummam obtinet.

CAPUT I.

Aſſuerus magnum & diuturnum convivium ſuis exhibet: ſub cujus fine reginam ad oſtentationem advocans & renuentem ex conſilio procerum regno abdicat,promulgata lege in exemplum.

1 FUIT autem temporibus [a] Aſſueri (is eſt Aſſuerus qui regnum obtinebat ab India uſque ad Æthiopiam, centum viginti ſeptem provinciarum)

2 Ut temporibus illis,cùm ſederet rex Aſſuerus in ſolio regni ſui: quod erat [b] Suſis in urbe regia:

3 Anno tertio regni ſui faceret convivium omnibus principibus ſuis:ac ſervis ſuis: principibus copiarum Perſiæ & Mediæ,regulis & præfectis provinciarum,coram ſe:

4 Oſtentando divitias,gloriam regni ſui,& honorem, decorem magnitudinis ſuæ: diebus multis,*nempe* centum octoginta diebus:

5 (Etiam dum completis diebus iſtis, fecit rex toti populo qui præſtò erant Suſis in urbe regia a maximo uſque ad minimum, conviviũ ſeptem diebus: in atrio horti palatii regii.

6 *Aulæa* alba, viridia & hyacinthina, appenſa funiculis byſſinis & purpureis, ad [c] annulos argenteos & columnas marmoreas: lectos aureos & argenteos ſuper pavimentum e porphyrite & marmore: denique habitationem & circumpoſitum apparatum:

7 Et potum præbendo in vaſis aureis, & [d] vaſis inter ſe variis:vinumq́; regium plurimum pro [e] facultate regis.

8 Potum autem ex jure nemo exigebat: ſic enim [f] conſtituerat rex unicuique magiſtro domus ſuæ, ut facerent pro voluntate [g] uniuſcujuſque.

9 Etiam Vaſchti regina fecit convivium fœminarum: in domo regia quæ *erat* regi Aſſuero.

10 Die illorum ſeptimo, cùm [h] hilaris eſſet animus regis vino: edixit Mehumani, Biztæ, Charbonæ, Bigtæ & Abagtæ, Zethari & Carcaſo,ſeptem aulicis miniſtrantibus coram rege Aſſuero:

11 Ut adducerent reginam Vaſchtin in conſpectum regis, cum corona regia:ad oſtentandum populis & principibus pulchritudinem

[a] Heb. A-haſverosch ſemper.

[b] Heb. Schuſchan.

[c] Heb. orbes.

[d] Heb. *vaſis a vaſis diverſis.*

[e] Heb. *ſecundum manum.*

[f] Heb. *fundaverat.*

[g] Heb. *viri & viri.*

[h] Heb. *cùm bonum eſſet cor.*

ejus, quòd bona ſpecie eſſet.

12 Sed cum renuiſſet regina Vaſchti venire ad verbum regis, quod per [l] aulicos illos *afferebatur*: efferbuit rex valde, & æſtuans ira ejus exarſit in eo.

[l] Heb. *per manum aulicorum: ſic ver.* 15.

13 Quapropter dicente rege ſapientibus ' noſcentibus tempora: ('nam ſic negotiũ regis exponebatur omnibus noſcentibus jus & judicia)

14 Et propinquo ſibi Charſchenæ, Schethari, Admathæ, Tarſchiſcho, Mereſo, Marſenæ, Memuchani:' ſeptem principibus Perſidis & Mediæ, videntibus faciem regis, ſedentibus primis in regno:

15 Ex jure quid faciendum regina Vaſchti: eò quòd non fecit edictum regis Aſſueri per aulicos?

16 Dixit Memuchan coram rege & principibus, non contra regem ſolùm perverſè egit Vaſchti regina: ſed contra omnes principes & contra omnes populos qui *ſunt* in omnibus provinciis regis Aſſueri.

17 Cùm prodibit [k] factum reginæ ad omnes fœminas, *futurum eſt* ut ſpernant maritos ſuos in oculis ſuis: dicendo, ipſe rex Aſſuerus edixerat adduci Vaſchtin reginam in conſpectum ſuum: tamen non advenit.

[k] Heb. *res: ſic ver.* 18.

18 Etiam hoc ipſo die dicturæ ſunt principes *fœminæ* Perſidis & Mediæ, quę audiuerunt factum reginæ, omnibus principibus regis: [l] ita plus ſatis contemptus & æſtuantis iræ *nobis erit*.

[l] Heb. pl... *ſatis.*

19 Si regi bonum videtur prodeat edictum regium a conſpectu ejus: &'ſcribatur inter jura Perſidis & Mediæ: ut non [m] pereat: quia non venit Vaſchti in conſpectum regis Aſſueri: ideò regnum ejus tradet rex proximæ ejus, quæ melior *erit* ea.

[m] Heb... *ſiat.*

20 Ita audito edicto regis quod promulgabit in toto regno ſuo, utut magnum eſt: omnes fœminæ tribuent honorem maritis ſuis, a maximo uſque ad minimum.

21 Cumq; bona videretur hęc res in oculis regis & principum: fecit rex ſecundum ſententiam Memuchanis.

22 Nam miſit literas ad omnes provincias regis, ad [n] unamquanque provinciam ſecundum ſcripturam ejus, & ad unumquemque populum ſecundum linguam ejus: ut eſſet quiſque vir dominator domi ſuæ: quod edixit' quiſque lingua populi ſui.

[n] Heb. *ad p... vinciam ... provinciam ... populum ... populum.*

ANNOTATIO.

1 Is eſt Aſſuerus] *intelligit Darium Hyſtaſpis filium, ut Hhezrę 4.6. qui primus ab India ad Aethiopiam uſque regnavit: nam etſi reges Medorum & Perſarum priores magnum imperium obtinebant: tamen illorum nullus fines Æthiopiæ attigit ante Cambyſem filium Cyri, qui ſimulac Ægyptum devicit, quaſi libata tantùm Æthiopia, in Ægypto mortuus eſt, teſte Juſtino lib.* 1: *neque ſeptem annis integris regnavit: cùm hic Aßuerus multò amplius regnaverit, ut oſtenditur infrà* 3.7. *& ſequentibus, vide provinciarum recenſionem apud Herodotum lib.* 3. 5 Toti populo] *præter ſuperiores convivas totum etiam populum regiæ urbis adhibuit: ut oſtendit ver.* 11. 6 Lectos] *quibus convivantes accumbebant pro more antiquo.* Habitationem &c.] *has voces ita interpretamur, ut Chaldaicas origine.* 9 Vaſchti] *Cyri filia, ſoror Cambyſis Artaxerxis: quamobrem etiam Artachſchaſtana vocabatur ſive Artiſthone Herodoto corrupta voce: vide infrà* 2.7. *annotat.* 10 Cùm hilaris eſſet] *i. magis vino quàm ratione ageretur: quo modo evocatio reginæ ad oſtentũ, & ſequentia accipienda ſunt.* 13 Noſcentibus tempora] *vide annotat.* 1. *Chron.* 12.32. Nam ſic] *id eſt, nihil ſine conſilio procerum a rege fieri ſolebant.* 14 Septem principibus] *vide Hhezra* 7.14. 19 Scribatur] *id eſt, in acta regni authentica referatur, ut firmum maneat.* 22 Quiſque] *præfectorum, quibus rex mandarat.*

CAPUT. II.

Delectus puellarum ex toto regno Aßueri habetur, ut ei apta inveniatur uxor: inter quas Eſter aſſumpta omnibus præfertur, & regina creatur: Mordecai verò conſpirationem quorundam aulicorum in regem per Eſteram prodit, quod in regni annales refertur.

1 [a] HIs rebus geſtis, cùm ſedatus eſſet æſtus regis Aſſueri: ' mentionem fecit Vaſchti, & ejus quod fecerat, quodque decretum fuerat in ea.

[a] Heb. *poſt res iſtas: ut infrà* 3.1.

2 Quapropter dixerunt pueri regis miniſtri ejus: quærant *aliqui* regi puellas virgines [b] bona ſpecie,

[b] Heb. *bonas: ſic infrà* 3. *&* 8. *ver.*

3 Et conſtituat rex [c] procuratores in omnibus prouinciis regni ſui, qui congregent quamque puellam virginem bona ſpecie, Suſis urbe regia, in 'gynæcêum, ad manum [d] Hegæ aulici regis, cuſtodis fœminarum: qui adhibeat 'mundum earum.

[c] Heb. *conſtitutos.*

[d] *qui & Hegai, ver.* 18.

4 Deniq; puella quæ bona videbitur in oculis regis, regnet loco Vaſchti: cumq; bona viſa eſſet hæc res in oculis regis, fecit ita.

5 Vir Jehudæus erat Suſis in urbe regia: cujus nomen Mordecai filius Jairis, filii Schimhhi, filii Kiſchi [e] Binjaminita.

[e] Heb. *vir Jeminita.*

6 Qui deportatus fuerat Jeruſchalaimis cum deportatione quæ deportata fuit cum Jeconja rege Jehudæ: quem deportavit Nebucadnetzar rex Babyloniæ.

2. *Reg.* 24.

7 Is nutriebat 'Hadaſſam: ea *eſt* Eſter filia patrui ejus, eò quòd non *eſſet* illi pater aut mater: eratque puella illa pulchra forma & bona ſpecie, quam moriente patre ejus & matre ejus aſſumpſerat Mordecai ſibi in filiam.

8 Fuit itaque cùm audito verbo regis & decreto ejus, congregarentur puellæ multæ Suſis in urbem regiam ad manum Hegai: ut aſſumeretur Eſter in domum regis ad manum Hegai cuſtodis gynæcêi.

9 In cujus oculis cùm bona videretur puella, & obtineret beniguitatem ab eo: [f] celeriter dedit ei mundum ejus &'portiones ejus, ſeptemq; puellas quas viſum fuerat dare ei e domo regis: deniq; [g] dedit ei puelliſq; ejus conditionem optimam in gynæcêo.

[f] Heb. ... *ravit dare.*

[g] Heb. ... *vit eam ... puellas ... optimam.*

10 Non indicaverat Eſter populum ſuum aut genus ſuum: nam Mordecai interdixerat ei ut non indicaret:

11 Sed [h] quolibet die Mordecai obambulabat ante atrium gynæcêi: ut cognoſceret de [i] proſperitate Eſteræ, & quid fieret ea.

[h] Heb. ... *die & die.*

[i] Heb. *pace.*

12 Cùm autem perveniſſet terminus [k] cujuſque

[k] Heb. *puellæ & puellæ.*

que puellæ ut ingrederetur ad regem Aſſuerum, postquam fuerat ipſi *factum* pro jure fœminarum duodecim menſes: (ſic enim complebantur dies mundi earum: ſex menſes oleo myrrhino, & ſex menſes aromatibus mundoque muliebri.)

13 Tunc cum eo puella veniebat ad regem: quicquid indicebat dabatur ei: ut procederet cum ea, a gynæcêo uſque ad domum regis.

14 Veſpere ingrediebatur illa, & mane revertebatur in gynæcêum alterum ad manum Schahhaſchgazi aulici regis, cuſtodis concubinarũ: non redibat amplius ad regem: ſed ſi delectabatur ea rex, vocabatur nominatim.

15 Cùm itaque perveniſſet terminus Eſterę filiæ Abichajilis patrui Mordecaii, quam aſſumpſerat ſibi in filiam, ingrediendi ad regem: non quæſivit quicquam, niſi quod dicturus eſſet Hegai aulicus regis cuſtos gynæcêi: obtinebatque Eſter gratiam in oculis omnium videntiũ eam.

16 Ita aſſumpta Eſter ad regem Aſſuerum, *adducta eſt* in domũ regiam ejus, menſe decimo is *eſt* menſis Tebeth: anno ſeptimo regni ejus.

17 Dilexit enim rex Eſteram prę omnibus aliis mulieribus: & obtinuit gratiam & benignitatem coram eo, præ omnibus aliis virginibus: adeò ut imponeret coronam regiam capiti ejus, & reginam conſtitueret eam loco Vaſchti.

18 Poſteà fecit rex convivium magnum omnibus principibus ſuis & ſervis ſuis, convivium Eſteræ: & [m] immunitatem provinciis conceſſit, deditque munus ſecundum facultatem regiam.

19 Dum autem eſſent aggregatæ virgines ſecundò: & Mordecai conſideret ad portam regis:

20 Non indicabat Eſter genus ſuum aut populum ſuum, quemadmodum interdixerat ei Mordecai: ſed ſermonem Mordecaii Eſter faciebat, ut cùm eſſet alumna apud eum.

21 Diebus illis, cùm Mordecai conſideret ad portam regis: & effervescens Bigtan & Tereſch duo aulici regis ex cuſtodibus liminis, quærerent immittere manum in regem Aſſuerum:

22 Innotuit res iſta Mordecaio, quam indicavit Eſterę reginæ: Eſter verò dixit regi nomine Mordecaii.

23 Cùmque res quęſtione habita deprehenderetur: ſuſpenſi ſunt illi ambo de ligno, & ſcriptum eſt in libro [n] Chronicorum coram rege.

[m] Heb. *quietem, id eſt, vacationem ab oneribus.*

[n] Heb. *verborum dierum.*

ANNOTATIO.

1 Mentionem] *fortaſſis miſericordem, factum cum decreti gravitate comparans: quod tamen ex jure Perſarum & Medorum mutari non poterat. Danijelis 6.16. & infrà 8.8.* 3 Gynęcêum] *id eſt, ut Græci vocant,* παρθενῶνα *ſive domum virginum: nam alterum eſt mulierum, infrà* 14. Mundum] *id eſt, omnia pertinentia ad cultum muliebrem, tam rei pigmentariæ quàm veſtiariæ: ſicut oſtenditur infrà verſ.* 12. 7 Hadaſſam] *quam Herodotus lib.* 3. *&* 7. *Atoſſam vocat ſummæ apud Darium autoritatis, quamvis Herodotus in cæteris plurimùm a veritate aberret: ſive ipſius ignoratione, ſive librariorum imperitia factum ſit, ut nomina uxorum Darii commutata ſint: nam quod ad Vaſchtin pertinet, Atoſſæ tribuit: ut contrà quod ad Atoſſam, attribuit Artiſtonę, quæ eſt Vaſchti: vide ſup.* 1.9. *annot.* Patrui] *Abichajilis, ver.* 15. 9 Portiones] *i. alimenta & pigmenta.* 13 Quicquid indicebat] *i. quemcunq; comitatum aut ornatum expetebat, a gynæciario dabatur.* 14 Alterum] *Concubinarum, ubi aſſervabantur quæ fuerant congreſſæ cum rege.* 15 Non quæſivit] *hoc eſt, non ſtuduit ut ſibi regis animum ullis ornamentis, pigmentis, aut ulla ratione conciliaret: ut teſtatum faceret ſe ad regem invitam perduci: ſed tantum imperata a cuſtode fecit: adeò memor & ſtudioſa erat legis.* 16 Tebeth] *qui noſtro Decembri plurimũ reſpondet.* 19 Aggregatæ eſſent] *i. a gynæcêo regis, ſingulæ ad ſuos ſe recepiſſent.* Conſideret] *id eſt, munus ſuum ordinarium exerceret in aula regis: fortè cuſtodiæ palatii, ut ver.* 21. *ſubindicat.* 20 Interdixerat ei] *prudenter & modeſtè cavens, ne hoc nomine ipſi populóve ſuo invidia gravior, aut periculum crearetur.* 23 Libro Chronicorum] *id eſt, Perſicorum annalium.*

CAPUT III.

Haman regis juſſu ab omnibus adoratur, præterquam à Mordecaio: in quem infenſus Haman obtinet a rege mandatum de toto Jehudæorum genere tollendo, & ad omnes provinciarum præfectos mittit.

1 HIs rebus geſtis, magnificavit rex Aſſuerus Hamanem filium Hammedathæ Agagæum, & extulit eum: adeò ut poneret ſolium ejus ſupra *ſolium* omnium principum qui *erant* apud ipſum.

2 Et omnes ſervi regis qui [a] ingrediebantur portam regis, flectentes incurvaverunt ſe Hamani, quia ſic præceperat de eo rex: ſed Mordecai non flectebat, neque incurvabat ſe.

3 Quam ob rem dicebant ſervi regis qui ingrediebantur portam regis, Mordecaio: quare tranſgrederis præceptum regis?

4 Fuit itaque cùm dixiſſent ad eum [b] quotidie, & non aſcultaſſet eis: ut indicarent Hamani: ad videndum an conſtitura eſſent verba Mordecaii, nam indicaverat eis ſe eſſe Jehudæum.

5 Itaque videns Haman Mordecaium non flectere ſe, aut incurvare ipſi: impletus eſt Haman ęſtu.

6 Sed cùm ſperneret in oculis ſuis mittere manum in Mordecaium ſolum (nam indicaverant ipſi populum Mordecaii:) quærens Haman perdere omnes Jehudæos, qui *erant* in toto regno Aſſueri, populares Mordecaii,

7 Menſe primo, is *eſt* menſis Niſan, anno duodecimo regis Aſſueri: juſſit conjici pur id eſt ſortem coram[c] ſe, de die in diem, & de menſe *in menſem* uſque ad menſem duodecimum, is *eſt* menſis Adar.

8 Dixerat enim Haman regi Aſſuero, eſt populus quidam diſperſus ac diſſipatus inter populos, in omnibus provinciis regni tui: quorum jura diverſa ſunt a *jure* omnium populorum: jura autem regis non exequuntur, ideoque regi non eſt utile ſinere eos.

9 Si apud regem bonum videtur, ſcribatur, ut perdant eos: & decies mille talenta argenti

Infrà 9.24.

[c] Heb. *coram Hamane: antecedens pro ſe & relativo ſuo, ut Gen.* 9.6.

pendum ad manus præfectorum huic operi, ut inferant in theſauros regis.

10 Tum amovens rex annulum ſuum e manu ſua: tradidit illum Hamani filio Hammedathæ Agagæo, oppreſſuro Jehudæos.

11 Et dixit rex Hamani: iſtud argentum, traditum eſto tibi: & ut facias in iſtum populum, ſicut bonum *videtur* in oculis tuis.

12 Itaque vocatis ſcribis regis, menſe ipſo primo, tertiodecimo die, ſcriptum eſt omnino prout præceperat Haman, ad ſatrapas regis, & ad duces qui *erant* in[d] unaquaq; provincia, & ad principes ſingulorum populorum, cuique provinciæ ſecundum ſcripturam ejus, & cuique populo ſecundum linguam ejus: nomine regis Aſſueri ſcriptum, & obſignatum annulo regis.

[d] Heb. *provincia & provincia, & ad principes populi & populi: ſic deinceps.*

13 Miſſæ autem ſunt literæ per curſores in omnes provincias regis: ad perimendum, ad interficiendum, & ad perdendum omnes Jehudæos, tam pueros quàm ſenes, parvulos & fœminas uno die, decimotertio menſis duodecimi, is menſis *eſt* Adar: & ad prædandum ſpolia eorum.

14 Exemplum iſtius ſcripti, ut conſtitueretur jus in unaquaque provincia, patefactum eſt omnibus populis: ut eſſent parati in diem iſtum.

15 Curſores exiverunt citati, cum verbo regis, & jus datum eſt Suſis in vrbe regia: rex verò & Haman ſedebant ad bibendum, cùm [e] cives Suſorum perplexi eſſent.

e Heb. tas Sch perplex

ANNOTATIO.

1 Agageum] *Hhamalekitam, e ſtirpe Agagi: vide Num 24.7.* 2 Flectentes incurvarent] *deferentes ei honorem ſupra humanum, ex regis mandato: qualis regi Perſarum habebatur: nam etiam Conon Athenienſis hanc προσκύνησιν indignam ratus, a colloquio regis abſtinuiſſe dicitur apud Juſtinum lib. 6.* Non flectebat] *tum quia ex ea gente erat, in quam Jehudæis perpetuum bellum Deus indixerat, Exo. 17.14. & Deut. 25.17: tum quia is honor ſoli Deo debebatur.* 4 An conſtitura eſſent] *id eſt, an perſtiturus eſſet conſtanter in ſuo propoſito, & in profeſſione gentis ac religionis ſuæ, Hhamalekitas averſantis.* 7 Niſan] *qui noſtro Martio ex parte reſpondet: in hoc autem libro menſes numerantur ex ratione legis, Exod. 12.* De die in diem] *id eſt, quicunque dies aut menſis ad cædem Jehudæorum perpetrandam ſorte accideret.* Adar] *reſpondens ex parte Februario.* 8 Jura autem regis] *qui juſſerat Hamanem adorari, ita nefariè ſingulare Mordecaii factum in ſe, derivat in Jehudæos omnes, quaſi omnia jura regis convellerent.* 10 Tradidit illum] *in ſymbolum traditæ autoritatis, ut Gen. 41.42.* Oppreſſuro] *id eſt, cui animus erat Jehudæos opprimendi, & dabatur autoritas.* 11 Traditum eſto] *id eſt, acceptum habeo, & eo te dono.* 12 Ad ſatrapas] *nimirum ut conſtituto ab Hamane tempore rrgis edictum promulgarent & exequerentur.* 15 Citati] *id eſt, equis celeribus vecti, quos Perſæ vocabant Angarios: vulgus poſtas dicit.* Cives Suſorum] *i. Jehudæi Suſis habitantes, de hoc mandato certiores facti: ſynecdoche.*

CAPUT IIII.

Mordecai auditum regis decretum graviter lugens, Eſteræ per internuntios ſignificat, eamq; seriò ſui officii admonet: ad quod præſtandum ipſa cum Jehudæis omnibus, indicto jejunio ſe comparat.

1 CÙM itaq; Mordecai cognoviſſet quicquid factum erat: lacerans Mordecai veſtimenta ſua induit cilicium cum cinere: & exiens per civitatem clamabat clamore magno & amaro.

2 Ita venit uſque ante portam regis: non enim erat ingrediendum in portam regis cum indumento cilicii.

3 Et in[a] qualibet provincia, in quemcunque locum verbum regis & edictum ejus pervenerat, luctus magnus erat Jehudæis, jejuniumq; & fletus ac planctus: ciliciumq; cum cinere ſtratum erat multis.

[a] Heb. *provincia & provincia.*

4 Quam ob rem venientes puellæ Eſteræ & aulici ejus cùm indicarent ei, dolens exhorruit regina valde: & miſit veſtimenta ad induendum Mordecaium, & ad amovendum cilicium ejus ab eo: quæ non admiſit.

5 Deinde advocans Eſter Hathacum ex aulicis regis, quem [b] conſtituerat adminiſtrum ipſi, mandata dedit ei de Mordecaio: ut ſciret quid & quare hoc eſſet.

[b] Heb. *conſtituerat coram ipſa.*

6 Egreſſo itaque Hathaco ad Mordecaium: in plateam civitatis quæ *eſt* ante portam regis:

7 Indicavit ei Mordecai quicquid obtigerat ſibi: & præſtitutam pecuniæ ſummam, quam dixerat Haman ſe penſurum in theſauros regis contra Jehudæos ad perdendum eos.

8 Prætereà exemplum ſcripti juris quod poſitum fuerat Suſis ad perimendos ipſos dedit ei, ut oſtenderet Eſteræ & indicaret ei: atque præceptum daret ei veniendi ad regem ad deprecandum eum, & ad rogandum in conſpectu ejus pro populo ſuo:

9 Rediens itaque Hathac, indicavit Eſteræ verba Mordecaii.

10 Dixit verò Eſter Hathaco, & mandavit ei referre ad Mordecaium:

11 Omnes ſervi regis, etiam populus provinciarum regis ſciunt: quicunque vir aut mulier ingreſſus fuerit ad regem in atrium interius, qui non fuerit vocatus, unum eſſe jus de eo morte afficiendo: præterquam cui, extenderit rex ſceptrum aureum, eum vivere: ego verò non fui vocata ut ingrederer ad regem, hic *eſt*, trigeſimus dies.

12 Sed cùm indicaſſent Mordecaio verba Eſteræ:

13 Dixit Mordecai referendum ad Eſteram: ne putes apud animum tuum te ereptum iri in domo regis, ex omnibus Jehudæis.

14 Nam ſi [c] omnino ſilueris tempore iſto, reſpiratio & liberatio conſtabit Jehudæis [d] aliunde: tu verò & domus patris tui peribitis: & quis novit an propter tempus ejuſmodi perveneris ad iſtud regnum?

c Heb. do ſileri.
d Heb.
alio.

15 Tum edixit Eſter referri ad Mordecaium.

16 I, congrega omnes Jehudæos, qui præſtò ſunt Suſis: & jejunate pro me, & ne comedatis, neque bibatis tribus diebus noctu & interdiu: ſimiliter ego quoque cũ puellis meis jejunabo: ita demum ingrediar ad regem, quod non *eſt* ſecundum jus: & cùm perierim periero.

17 [e] Abiit itaque Mordecai: & fecit omnino prout præceperat ei Eſter.

e Heb. vit.

ANNOTATIO.

1 Cognoviſſet] *vel alicujus amici revelatione, vel inimicorum ſermone: etſi in conſtitutum tem-*

pus dilata erat promulgatio. Induit cilicium] *vide Jehoſ.7.6.* 2 Ante portam] *id eſt, plateam regiæ adjacentẽ, infrà ver.6.* Indumento cilicii], *i. habitu lugubri, ſynecdoche: vide Gene.*50.4. 7 Quicquid obtigerat] *id eſt, totam hiſtoriam ſuperioris capitis.* Præſtitutam &c.] *ſup.*3.9. 8 Poſitum] *id eſt, decretum in arcano conſilio regis.* Præceptum daret] *verbis Mordecaii, quaſi jus in alumnam ſuam retinentis ſup.*2.20. 11 Extenderit] *juxta ritum regum Perſidis, ſuos hoc ſymbolo ad ſe vocantium, ut infrà* 5.2. 14 Tempore iſto] *tam periculoſo Jehudæis.* Et quis novit] *argumentum a providente diſpenſatione Dei, cujus uſum nulla occaſione omittendum eſſe docet.* 16 Secundum jus] *ſuprà verſ.*11. Perierim, periero] *vide Gen.*43.14.

CAPUT V.

Eſter ornatu regio Aſſuerũ accedit pro Jehudæis interceſſura: eumq́, cum Hamane ad convivium invitatus, & exceptos convivio, in alterum poſteri diei conviviũ invitat: Haman intereà Mordecaii inurbanitate offenſus, patibulum erigit: de quo ille ex ſuorum conſilio ante proximum reginæ convivium ſuſpendatur.

1 DEINDE fuit ' completo die tertio, ut induta Eſter *indumentis* regiis, conſiſteret in atrio domus regis interiore ex-adverſo ' domus regis: rex autem inſidebat ſolio regni ſui in domo regia, ex-adverſo portę dom⁹.

2 Fuit verò cùm videret rex Eſteram reginam conſiſtentem in eo atrio, (' obtinebat gratiam in oculis ejus): ut ' extenderet rex ad Eſteram ſceptrum aureum quod *erat* in manu ipſius, & accedens Eſter ' tangeret ſummitatem ſceptri.

3 Tum dicente rege: quid tibi Eſter regina *eſt*? aut quæ *eſt* petitio tua? etiam uſque ad dimidium regni, dabitur tibi.

4 Dixit Eſter, ſi apud regem bonum videtur: veniat rex ' cum Hamane hodie ad convivium quod paravi ei.

5 Cùm itaque edixiſſet rex, accelerate Hamanem, ad faciendum verbum Eſteræ: venit rex cum Hamane ad convivium quod paraverat Eſter.

6 Dixit autem rex Eſterę [a] cùm bibiſſet vinũ, quod *eſt* poſtulatum tuum & dabitur tibi? aut quæ *eſt* petitio tua? etiam uſque ad dimidium regni fiet.

7 Cui reſpondens Eſter dixit: *hoc* poſtulatum meum & petitio mea:

8 Si inveni gratiam in oculis regis, & ſi apud regem bonum *videtur* concedere poſtulatum meum & facere petitionem meam: veniat rex & Haman ad convivium quod paravero eis: ubi ' cras factura ſum ſecundum verbum regis.

9 Itaque egreſſus eſt Haman die illo lętus & [b] hilari animo: ſed cùm videret Haman Mordecaium in porta regis, ut neque aſſurgebat neque movebat ſe propter ipſum: impletus eſt Haman contra Mordecaium æſtu.

[b] Heb. *bonus corde.*

10 Continuit tamen ſe Haman, dum rediret domum ſuam: deinde mittens accerſivit amicos ſuos, cum Zereſcha uxore ſua.

11 Quibus ' enarrans Haman gloriam divitiarum ſuarum, & amplitudinem filiorum ſuorum: & quibuſcunque rebus magnificaverat ipſum rex, & quibus extulerat eum ſupra principes & ſervos regis:

12 Dicebat Haman: etiam non introduxit Eſter regina cum rege ad convivium quod fecit, niſi me: quin-etiam in craſtinum invitatus ſum apud eam cum rege.

13 Sed totum hoc non prodeſt mihi: quocunque tempore video Mordecaium iſtum Jehudæum conſidentem in porta regis.

14 Cui dixit Zereſch uxor ejus, & omnes amici ejus: parent patibulum altum quinquaginta cubitos: & mane dic regi, ut ſuſpendant Mordecaium ex eo: & ingredere cum rege ad convivium lætus; quæ res cùm bona videretur coram Hamane, paravit illud patibulum.

ANNOTATIO.

1 Completo die tertio] *nam triduanum indixerat jejunium: quo finito regem ad prius convivium invitat.* Domus regis] *id eſt, illius partis regiæ, quam rex inhabitabat.* 2 Obtinebat gratiam] *ut ſuprà* 2.17. Extenderet rex] *eo ſigno indicans ad cognitionem poſtulati ſe paratum eſſe, & quaſi ad dicendum erigens: ut infrà* 8.4. Tangeret] *ſubjiciendo manum ſummitati ejus, in reverentiæ & ſubjectionis ſignum.* 4 Cum Hamane] *ut eum apud regem præſentem accuſaret decreti per fraudem ſurrepti contra ſuos populares nomine, & in os omnes cavillandi vias ei præcluderet: cùm primùm ſibi juſtam occaſionem a Deo dari perciperet: prout ante ſecundum convivium evenit, cùm Mordecai juſſu regis in ſummam autoritatem evectus eſt.* 8 Cras factura ſum] *id eſt, explicatura petitionem meam: ſic promittit, certior facta divinitus occaſionem explicandæ petitionis intra illud tempus non defuturam.* 11 Enarrans] *ad exaggerandum Mordecaii factum, accumulatione utens.*

CAPUT VI.

Aſſuerus fugiente per noctem ſomno annales recognoſcit: in quibus Mordecaii beneficio lecto, Hamanem ſuppreſſo illius nomine, conſulit quomodo ſit ei beneficium rependendum: ex cujus conſilio adminiſtro Hamane ipſo Mordecaium extollit: Hamani verò conſternato domi eventus triſtis a ſuis denuntiatur.

1 NOCTE illa ' fugiente ſomno regis: edixit afferri librum commentariorum, [a] Chronica, quæ fuerunt lecta coram eo.

2 Cumq; inveniretur ſcriptum indicaſſe Mordecaium de Bigtana & Tereſcho duobus aulicis regis ex cuſtodibus liminis: quòd quæſiviſſent mittere manum in regem Aſſuerum:

3 Dixit rex: quid honoris aut magnificentiæ [b] collatum eſt in Mordecaium propter hoc? dixerunt autem pueri regis miniſtri ejus, non eſt collatum ei quicquam.

[b] Heb. *factũ eſt Mordecaio ſic infr. eodem verſ.*

4 Tum dixit rex, quis *eſt* in atrio? (Haman autem venerat in atrium domus regis exterius, ut diceret regi ſuſpendendum eſſe Mordecaium de illo patibulo quod paraverat illi)

5 Dicentibus verò pueris regis ad eum, ecce Haman ſtat in atrio: edixit rex, egrediatur.

6 Deinde ingreſſo Hamani dixit rex, quid faciendum viro illo cujus honore rex delectatur? ('dicebat verò Haman cum [c] animo ſuo, quem magis delectaretur rex afficere honore quàm me?)

[c] Heb. *corde.*

7 Tum dixit Haman ad regem: viro cujus rex delectatur honore,

8 Adferant indumentum regium, quali induitur rex: & 'cùm impoſitum fuerit 'diadema regium capiti ejus, & equus cui inſidet rex *adductus*:

9 Tradentes indumentum & equum in manum alicujus e principibus regis, qui reguli ſunt: induunto virum illum, cujus honore delectatur rex: & tranſvehunto eum equo illo per plateam civitatis, ꝑclamantóq; corã eo: ita faciendũ eſt viro illo, cujus honore delectatur rex.

10 Edixit itaque rex Hamani: feſtina, ſume indumentum illud & equum quemadmodum dixiſti, & fac ita Mordecaio Jehudæo qui conſidet in porta regis: ne [d] omittito quicquam ex omnibus quæ locutus es.

[d] Heb.

finito.

11 Quam ob rem aſſumens Haman indumentum & equum induit Mordecaium: & tranſvexit eum per plateam civitatis, proclamans corã eo: ita faciendum eſt viro illo cujus honore delectatur rex.

12 Poſteà reverſus eſt Mordecai ad portam regis: Haman verò [e] proripuit ſe domum ſuam lugens, & 'opertus capite.

[e] Heb.

ſus eſt.

13 Ubi cùm enarraſſet Haman Zereſchæ uxori ſuæ, & omnibus amicis ſuis, quicquid obvenerat ſibi: dixerunt ei ſapientes ejus & Zereſch uxor ejus: quandoquidem 'e ſemine Jehudæorum *eſt* Mordecai, ante cujus conſpectum cœpiſti concidere, non prævalebis ei: ſed [f] omnino concides ante faciem ejus.

[f] Heb.

dendo con

des.

14 His adhuc loquentibus cum eo, aulici regis advenerunt: qui [g] celeriter abduxerũt Hamanem ad convivium quod paraverat Eſter.

[g] Heb.

narrare d

docere.

ANNOTATIO.

1 Fugiente ſomno] *Deo ita diſpenſante.* 6 Dicebat verò] *ex præcedente gratia regis tantum ſibi arrogabat: ut ſe eum eſſe ſtatueret, ad quem is honor perventurus eſſet.* 8 Cùm impoſitum] *in textu eſt trajectio, quam ad evidentiam mutavimus.* Diadema regium] *quale regibus beneficiariis & Dynaſtis imponebatur, quos illi megiſtanes vocabant teſte Suetonio in Auguſto Cæſare: vide 2. Reg. 25. 32. & Jeſchahhjæ 10.7. & infrà 8.5.* 12 Opertus capite] *vide 2. Schem. 15. 30. in annotatione.* 13 E ſemine] *quaſi dicant, quandoquidem tibi cum hac gente res eſt, jam actum eſt de te: nam illos a Deo ipſorum evehi, & adverſarios illorum impediri ac dejici, cùm res anteactæ a temporibus Cyri hucuſque oſtendunt: tum inſperata hæc iſtius hominis evectio: ita percellebat eos Deus & afficiebat metu certiſſimo illius decreti contra Hhamalekitas, de quo Exod. 17.14. & Deut. 25.17.*

CAPUT VII.

Eſter in altero convivio regi urgenti, poſtulatum ſuum exponit de ſua & populi ſui incolumitate: Hamanem conſilii autorem accuſat: quem rex e patibulo ſuſpendi jubet, quod Mordecaio paraverat.

1 CùM itaq; veniſſet rex & Haman, [a] cõvivatum cum Eſtera regina:

[a] Heb. *bibitum: ſynecdoche. ut Geneſ. 43.34.*

2 Dixit rex Eſteræ etiam 'die ſecundo, [b] poſtquam bibiſſet vinum: quod *eſt* poſtulatũ tuum Eſter regina, & dabitur tibi? aut quæ *eſt* petitio tua? etiam uſque ad dimidium regni fiet.

[b] Heb. *in cõvivio vini.*

3 Tum reſpondens Eſter regina dixit, 'ſi inveni gratiam in oculis tuis, ô rex, & ſi apud regem bonum videtur: 'concedatur mihi [c] vita mea ad poſtulatum meum, & populus meus ad petitionem meam.

[c] Heb. *anima*

4 'Nam 'venditi ſumus ego & populus meus: quos perimant, interficiant, & perdant: 'quòd ſi in ſervos & ancillas venditi fuiſſemus, ſiluiſſem: ſed non *eſt* iſte hoſtis utilis, [d] damnoſus eſt regi.

[d] Heb. *cum damno regis.*

5 Elocutus verò rex Aſſuerus dixit Eſteræ reginæ: quis *eſt* iſte & ubi iſte *eſt*, quem [e] provexit eò audaciæ animus ipſius, ut faceret ita?

[e] Heb. *implevit cor ſuum.*

6 Cui dixit: vir hoſtis & inimicus Haman peſſimus, iſte *eſt*: quapropter Haman terrefactus eſt a conſpectu regis & reginæ.

7 Tum rex ſurgens in æſtu ſuo a [f] bibendo vino, *abiit* in hortum palatii: Haman verò ſubſtitit ad requirendum pro vita ſua ab Eſtera regina: videbat enim [g] definitum eſſe contra ſe malum *a* rege.

[f] Heb.

vio vini;

ver.8.

[g] Heb.

lutum:

Schem.20.

8 Rex autem rediens ex horto palatii in domum ubi biberat vinum, Hamane procidente ſuper lectum cui accumbebat Eſter, dixit rex: an etiam ſubacturus eſſet reginam apud me in ipſa domo? ſimulatq; verbum hoc prodiit ex ore regis, faciem Hamanis 'operuerunt.

9 Et dicente Charbona uno ex aulicis, coram rege: etiam ecce patibulum quod paravit Haman Mordecaio, qui locutus fuerat bonum pro rege, ſtat ad domum Hamanis altum quinquaginta cubitos: edixit rex, ſuſpendite iſtum ex eo.

Sup. 2.21.

10 Itaque ſuſpenderunt Hamanem ex eo patibulo quod paraverat Mordecaio: & æſtus regis ſedatus eſt.

ANNOTATIO.

2 Secundo die] *id eſt, ſecundi convivii, quod condixerat ſuprà 5.8.* 3 Si inveni] *Exordium a perſona ſua, & rei æquitate.* Concedatur] *Propoſitio.* 4 Nam venditi] *ætiologia propoſitionis, ſive confirmatio.* Venditi ſumus] *ſuprà 3.8. & ſequent.* Quòd ſi] *amplificatio ſuperioris ætiologiæ a comparatione facti hypothetica, & ab utili.* 8 Operuerunt] *ne amplius faciem regis videret: ut fiebat apud Perſas cum iis, qui a gratia regis exciderant.*

CAPUT VIII.

Aſſuerus Mordecaium dignitatibus auget: eiq; ac Eſteræ concedit, ut ſuis verbis Jehudæos confirment, & armari in diem cædis ab Hamane condictum curent: quam denuntiationem Jehudæi læti accipiunt.

1 DIe illa dedit rex Aſſuerus Eſteræ reginæ domum Hamanis hoſtis Jehudæorum: Mordecai verò veniebat in conſpectum regis, cùm indicaſſet Eſter [1] quid is ſibi eſſet.

2 Nam amovens rex annulum ſuum, quem tráſferri juſſerat ab Hamane, tradidit eum Mordecaio: [2] præpoſuitque Eſter Mordecaium domui Hamanis.

3 [3] Deinde [a] rurſus Eſter elocuta eſt coram rege, procidens ante pedes ejus: & flens deprecabatur eum, ut averteret malum Hamanis Agagæi & cogitationem ejus, quam cogitaverat contra Jehudæos.

4 Nam extendente rege ad Eſteram ſceptrũ aureum: ſurgens Eſter conſtitit coram rege:

5 Et dixit, ſi apud regem bonum videtur, & [5] ſi inveni gratiam coram eo, id eſt, ſi recta videtur res hæc corã rege, & [b] grata videor in oculis ejus: [5] reſcribatur ad revocandũ literas illas, cogitationem Hamanis filii Hammedathæ Agagæi, quas ſcripſerat ad perdendum Jehudæos, qui *ſunt* in omnibus provinciis regis.

6 Nam quomodo potero aſpicere illud malum quod obventurum eſſet populo meo, [c] & quomodo potero aſpicere perditionem cognationis meæ:

7 Dixit verò rex Aſſuerus Eſteræ reginæ & Mordecaio Jehudæo: ecce domum Hamanis tradidi Eſteræ: cùm eum ſuſpendiſſent ex patibulo, propterea quòd miſſurus fuerat manum ſuã in Jehudæos.

8 Vos itaque ſcribite pro Jehudæis, ut bonũ *videtur* in oculis veſtris, nomine regis, & obſignate annulo regis: ſed ſcriptura quæ reſcripta erat nomine regis & obſignata annulo regis [8] non eſt revocabilis.

9 Tum convocatis ſcribis regis tempore illo menſe ipſo tertio, is *eſt* menſis [9] Sivan, vigeſimo tertio *die*: reſcriptum eſt omnino prout præcepit Mordecai ad Jehudæos & ad ſatrapas principeſque ac præfectos provinciarum quæ *ſunt* ab India uſque ad Æthiopiam, centum viginti ſeptem provinciæ, ſecundum ſcripturam [d] cujuſque provinciæ, & ſecundum linguam [e] cujuſque populi: ad Jehudæos autem ſecundum ſcripturam ipſorum, & ſecundum linguam ipſorum.

10 Cumque ſcripſiſſet nomine regis Aſſueri, & obſignaſſet annulo regis, miſit literas per [f] curſores celeres, equitantes in equis angariis, [10] regios curſores, natos angaris,

11 ([11] Conceſſiſſe regem Jehudæis qui ſunt in [g] unaquaque civitate, ut congregati reſiſtant pro vita ſua, ut perimant, occidant & perdant omnes copias populi aut provinciæ quæ hoſtiliter invadent ipſos parvulos & fœminas; & ut prædentur ſpolia eorum:

12 [12] Die eodem in omnibus provinciis regis Aſſueri: tertiodecimo menſis duodecimi, is *eſt* menſis Adar.)

13 [13] Exemplum iſtud ſcripturæ conſtituendũ jus in unaquaque provincia, patefactum omnibus populis, idque ut ſint Jehudæi parati in diem iſtum ad ulciſcendum ſe de inimicis ſuis.

14 Curſores equitantes in equis angariis, regii curſores [h] prodierunt celere & citato curſu, cum verbo regis: & jus datum eſt Suſis in urbe regia.

15 Ita Mordecai egrediebatur a conſpectu regis cum indumento regio, hyacinthino & albo, coronaque aurea magna, & ſtola byſſina aut purpurea: & [i][15] cives Suſorum luce perfuſi lætabantur.

16 Jehudæis erat [16] lux & lætitia: gaudiumque ac gloria.

17 Etiam in unaquaque provincia & in unaquaque civitate, in quemcunque locum edictũ regis & jus illius perveniebat, lætitia & gaudium erat Jehudæis, convivium & [k] hilaria: multique ex populis terræ [17] Jehudæi fiebant: nam irruerat in eos metus Jehudæorum.

eb. adjecit
& locu-
t.

eb. bona.

eb. potero
ſpiciam.

[d] Heb. *provinciæ & provinciæ: ſic deinceps.*

[e] Heb. *populi & populi: ſic deinceps.*

[f] Heb. *per manum curſorum in equis*

[g] Heb. *in civitate & civitate.*

[h] Heb. *accelerati & impulſi.*

[i] Heb. *civitas Suſorum lucebat & lætabatur: metonymia.*

[k] Heb. *dies bonus.*

ANNOTATIO.

1 Quid is ſibi eſſet] *id eſt, ut ſuus neceſſarius eſſet: ſic Geneſ.* 33.5. *&* 8. 2 Præpoſuitque] *excisis domeſticis illius infrà* 9.6. *& ſequentibus.* 3 Deinde] *id eſt, poſtquam Haman ſuſpendi juſſus eſt, ſuprà* 7.9. Si inveni] *Exordium, ut ſuprà* 7.3. Reſcribatur] *Propoſitio, cujus argumentatio eſt verſu ſequente; ſimilis ei, qua utitur Jehuda Geneſ.* 44.34. 8 Non eſt] *vide ſuprà* 2.1. *quaſi dicat, videte ut genti veſtræ alia ratione quàm decreti revocatione, conſulatis.* 9 Sivan] *ex parte Maio reſpondens.* 10 Regios curſores] *his duabus vocibus definiuntur curſores angarii, quales in Perſide ſtativis locis erant diſpoſiti, teſte Herodoto lib* 8. *Primùm enim regii curſores dicuntur a functione: Perſicè Achaſchterani, ſive ut Suidas vocat Aſtandæ pro Achaſchtandæ, quod ſonat regios fugientes: deinde etiam nati angaris, id eſt, viris qui angariorum, & parangariorum, aut lati curſus ſervitute tenebantur, quia iſta ſervitus hæreditaria erat & in familias perdurabat: de quibus vide librum* 10. *Codicis, &* 5. *Baſilicorum.* 11 Conceſſiſſe &c.] *ſumma edicti publici.* 12 Die eodem] *id eſt, conſtituto ab Hamane, ſuprà* 3.13. 13 Exemplum] *ſumma ejus eſt quod literis mandabatur ſingulis præfectis.* 15 Cives Suſorum] *id eſt, Jehudæi Suſa inhabitantes: ut docet verſus ſequens.* 16 Lux & lætitia] *id eſt, illuſtris lætitia,* [illegible] 17 Jehudæi fiebant] *id eſt, in Jehudæorum cœtum ſe recipiebant.*

CAPUT IX.

Jehudæi condicto die eos perdunt, qui in ipſos ex Hamanis decreto eodem die fuerant inſurrecturi. Quam ob rem a Mordecaio inſtituitur conſuetudo celebrandi dies ſortium quotannis, & a regina confirmatur.

1 ITAQUE duodecimo menſe, is *eſt* menſis Adar, ipſo die tertiodecimo, quo propè erat ut verbum regis & jus ejus fieret: quo die ſperabant inimici Jehudæorum ſe dominium exerciturum in eos: aut [a] e-converſo quo dominium exerciturierant Jehudæi ipſi in oſores ſuos:

2 Congregaverunt ſe Jehudæi in civitatibus

[a] Heb. *converſo hoc.*

bus ſuis per omnes provincias regis Aſſueri ad mittendum manum in quærentes malum ipſorum: ante quos non conſtitit quiſquam: nam irruit metus eorum in omnes populos.

3 Omnes autem præfecti provinciarum, ſatrapæque & principes, & curatores operum quæ *erant* regi ſublevabant Jehudæos: quia irruerat metus Mordecaii in eos.

4 Nam magnus erat Mordecai in domo regis, & fama ejus obibat omnes provincias: quia vir ille Mordecai [b]pergebat magnus eſſe.

[b] Heb. *iens & magnus.*

5 Itaque percuſſerunt Jehudæi omnes inimicos ſuos percuſſione gladii, & cæde ac perditione: feceruntque contra oſores ſuos pro volũtate ſua.

6 Etiam Suſis in urbe regia interfecerunt Jehudæi, & perdiderunt quingentos viros:

7 Et Parſchãdatham, Dalphonemque, & Aſpatham,

8 Et poratham, Adaljamque, & Aridatham,

9 Et Parmaſchtam, Ariſaiumque, & Aridaiũ, ac Vajezatham:

10 Decem filios Hamanis filii Hammedathæ hoſtis Jehudæorum ʼinterfecerunt: ſed ad prædam ʼnon miſerunt manum ſuam.

11 Die illo cùm perveniſſet numerus interfectorum Suſis in urbe regia, in conſpectum regis:

12 Dixit rex Eſteræ reginę, ʼSuſis in urbe regia interfecerunt & perdiderunt Jehudæi quingentos viros, ac decem filios Hamanis: in reliquis proviciis regis quid fecerint? jam quod *eſt* poſtulatum tuum, & dabitur tibi? aut quæ petitio tua amplius, & fiet?

13 Cui dixit Eſter, ſi apud regem bonum videtur, ʼconcedatur etiam cras Jehudæis qui ſũt Suſis facere ſecundum jus hodiernum: & decem filios Hamanis ʼſuſpendant e patibulo.

14 Edicente ergo rege ut fieret ita, conſtitutum eſt jus Suſis, quo decem filios Hamanis ſuſpenderunt.

15 Et congregantes ſe Jehudæi qui *erant* Suſis, etiam die quartodecimo menſis Adaris, interfecerunt Suſis trecentos viros: ſed ad prædam non miſerunt manum ſuam.

16 Reliqui Jehudæi quoque qui *erant* in provinciis regis congregarunt ſe, ut reſiſtentes pro vita ſua quieſcerent ab inimicis ſuis, & interfecerunt oſorum ſuorum ſeptuagintaquinque millia: ſed ad prędam non miſerunt manum ſuam:

17 Die decimo tertio menſis Adaris: quieverunt autem quarto decimo ipſo, & celebrarunt illum diem convivii & lætitiæ.

18 Jehudæi verò qui *erant* Suſis, congregarunt ſe ipſo decimo tertio & quartodecimo ipſo: quieverunt autem quintodecimo ipſo, celebrantes eum diem convivii & lætitiæ.

19 ʼIdcirco Jehudæi pagani, habitantes in [c]pagis civitatum, celebrarunt diem quartumdecimum menſis Adaris, lætitia & convivio ac [d]hilariis: & miſſu portionum [e]alterius ad alterum.

[c] Heb. *civitatibus pagorũ: vallage.*

[d] Heb. di *no: ſic d ceps.*

[e] Heb. vi *ad pr ſuum: ſi ver.22.*

20 ʼNam reſcripſit Mordecai res iſtas: & miſit literas ad omnes Jehudæos qui *erant* in omnibus provinciis regis Aſſueri, propinquos & longinquos:

21 Inſtituendo eis ut celebrarent diem quartumdecimum menſis Adaris, & diem quintumdecimum in ipſo: [f]quotannis:

[f] Heb. *a ni anne & ann deinceps.*

22 Pro ratione dierum quibus quieverunt Jehudæi ab inimicis ſuis, & menſis qui converſus eſt eis a mœrore in lætitiam, & a luctu in hilaria: celebrando eos dies cõvivii & lætitię, tum miſſu portionum alterius ad alterum, tum donis erga egentes.

23 Ita receperunt quique Jehudæi ſe facturos quod inceperant: & quod ſcripſerat Mordecai ad ipſos.

24 ʼQuoniam Haman filius Hammedathæ Agagæus hoſtis omnium Jehudæorum cogitationem iniverat contra Jehudæos ad perdendum eos: & conjici juſſerat Pur id eſt ſortem ad fũdendum eos & ad perdendum eos.

Sup.3.6.& 7.

25 Sed cùm ʼilla veniſſet coram rege, edixerat rex cum literis, revertatur cogitatio ejus peſſima quam cogitavit contra Jehudæos in caput ipſius: ideò ſuſpenderunt eum filiosq; ejus ex patibulo.

Sup.3.

26 Prætereà vocantes dies iſtos Purim de nomine Pur *ſive ſortis* illius, [g]nempe propter omnia verba epiſtolæ iſtius: & *propter* id ʼquod viderant[h] hujus rei, & *propter* id, quod pervenit ad ipſos:

[g] Heb. p *ſortis.*

[h] Heb. a ſ

27 Inſtituerunt & receperũt Jehudæi in ſe & in ſemen ſuum, & omnes qui eſſent ſe adjuncturi eis, ut non [i]pereat: ſe celebraturos duos dies iſtos, ſecundum reſcriptum eorum & ſecundum condictum tempus eorum: quotannis.

[i] Heb. *tranſ at: ut ſup.v. 19.& inf ver.28.*

28 Et dies iſtos memoratos & celebres *fore* in [k]unaquaque ætate, familia, provincia, & civitate: denique dies Purim iſtos non perituros e medio Jehudæorum, & memoriam eorum non interituram a ſemine ipſorum:

[k] Heb. *in ni ætate & ætate, f & famil provincia & provincia vitate & ci vitate.*

29 Scripſit quoque Eſter regina filia Abichajilis, ut Mordecai Jehudæus, *epiſtolam* ſecundam *ad* omnem [l]ʼratihabitionem: ad ſtabiliendum epiſtolam *dierum* Purim ʼiſtam.

[l] Heb. *fir tatem.*

30 Quas literas miſit *Mordecai* ad omnes Jehudęos per centum vigintiſeptem provincias regni Aſſueri: verbis [m]proſperitatis & firmitatis *præmiſſis*:

[m] Heb. p

31 Ut inſtituant dies Purim iſtos condictis temporibus eorum, quemadmodum ſtabilivit apud eos Mordecai Jehudæus, & Eſter regina: & quemadmodum ſtabiliverant apud ſe ipſos & apud ſemen ipſorum: [n]ʼdocumenta jejuniorũ & clamoris ſui.

[n] Heb. *re ſive verba*

32 Cùm itaque edictum Eſteræ ſtabiliviſſet res iſtas *dierum* Purim: conſcriptum eſt in libro hoc.

ANNOTATIO.

10 Interfecerunt] *non tantum propter has inimicitias: ſed decreti Dei memores de delenda Hhamalkitarum memoria, Exodi* 17.14. *&* *Deut.* 25.17. Non miſerunt &c.] *nam etſi illis a rege permiſſum erat ſuprà* 8.11. *tamen conſultò ſibi a præda temperarunt: rationem habentes legis Dei, quæ vetat derivari in filios iniquitatem parentum: Deut.* 24.16. *Poſterorum verò Hamanis alia ratio fuit, quorum excidium imperaverat Deus Exod.*17.14. *& Deut.*25.17. 12 Suſis io urbe regia] *gratulantis verba.* 13 Concedatur] *ſupererant enim adhuc in urbe Jehudæorum hoſtes: quos Jehudæi, ut pauciores numero erant,*

rant, non potuerant conficeret ſicut oſtendit ver. 15. Suſpendant] *jam interfectos, ad execrationem & exemplum ſuffigant* 19 Idcirco] *id eſt, propter liberationem hoc die partam.* 20 Nam reſcripſit] *id eſt, ſcripto autor fuit iſtius conſuetudinis, de qua duobus verſibus ſequentibus.* 24 Quoniam Haman] *ratio conſuetudinis ſumpta ex literis Mordicaïs ad Jehudæos.* 25 Illa] *Eſter, relativum a ſuo antecedente quàm remotiſſimum: vide ſimile Gen.* 10. 12, *&* 1. *Schem* 7. 16. 26 Quod viderunt] *id eſt, quod in ſingulis locis cognoverunt atque experti ſunt, literis ab Hamane allatis, hoſtibus in cædem paratis, & inſperata liberatione.* 29 Ratihabitionem] *id eſt, quicquid potuit pertinere ad illius conſuetudinis confirmationem & autoritatem.* Iſtam] *quam ſcripſerat Mordecaius, & cujus argumentum explicatum eſt ſuprà inde a verſu* 20. 31 Documenta jejuniorum] *id eſt, qui dies monimento futuri ſunt ſalutis, quam jejunio & precibus fuerant a Deo conſecuti.*

CAPUT X.

Aſſuerus imponit tributum, & Mordecaio autoritatem adminiſtrationemq́ committit: in qua ille ſuis gratificatur & conſulit.

1 POSTEA impoſuit rex Aſſuerus tributum[1] regioni, & inſulis maris.

2 Omnia autem facta autoritatis ejus & potẽtiæ ejus, & explicatio amplitudinis Mordecaïi, qua magnificavit eum rex: [2] an non ſunt ſcripta in libro [a] Chronicorum regum Mediæ & Perſidis?

3 Nam Mordecai Jehudæus ſecundus a rege Aſſuero, magnusq́; apud Jehudæos, & acceptus multitudini fratrum ſuorum erat: procurans bonum populo ſuo, & proloquens proſperitatẽ toti[3] ſemini ſuo.

[a] Heb. verbo- dierum.

ANNOTATIO.

1 Regioni &c.] *id eſt, ab aliis tributum exegit: Jehudæos immunes fecit ab iſto tributo: cùm expeditio in Græciam duce Xerxe pararetur: quam ob rem Herodotus lib.* 3. *etſi ſuppreſſo Jehudæorum nomine, partem Arabiæ Jehudææ conterminam immunem fuiſſe ſcribit: eademq́ cauſa apud Perſas dici Cyrum patrem, Cambyſem dominum, Darium verò cauponem regni extitiſſe.* 2 An non &c.] *quaſi dicat, nihil attinet hîc enarrare: hæc ad fidem ſunt ſatis: vide ſimile* 1. *Reg.* 11. 41. 3 Semini ſuo] *id eſt, genti ſuæ: ſynecdoche.*

Secundæ partis Bibliorum finis.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

BIBLIORVM
PARS TERTIA,
id eſt,
QUINQUE LIBRI
Poëtici, Latini recens ex Hebræo
FACTI, BREVIBUSQUE SCHOLIIS
AD VERBORUM INTERPRETATIONEM
rerúmque methodum pertinentibus illu-
ſtrati ab IMMANVELE TREMELLIO
& FRANCISCO
IUNIO.

PERIIT &
ET
INVENTA
EST

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M. D. LXXXI.

Libri III tomi.

Ijob.
Pſalmi.
Proverbia.
Eccleſiaſtes.
Liber Canticorum.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO POTENTISSIMO, DOMINO IOANNI CASIMIRO, PALATINO COMITI AD RHENUM, BAVARIÆ Duci, &c. gratiam & pacem a Domino.

EDITVRI poëticos ſacræ Scripturæ libros, PRINCEPS Illuſtriſſime, & oblaturi tuæ Celſitudini, neq; multis de ratione hujus inſtituti noſtri apud te præfandum ſtatuimus, neq; rei tantæ apud omneis commendationem a nobis afferendam eſſe. Hanc enim jam olim paterna Dei opt. max. gratia ingeneravit & impreſſit pietati tuæ, & apud omnes bonos teſtificata eſt poſt omnẽ hominum memoriam Spiritus ſancti autoritas, cui neq; arte noſtra quicquam poſſet amplius accedere, neq; impietate multorum decedere. Cùm tamen & peritos ſtrenuóſq; remiges perſonantia cõfirment celeuſmata, & athletas quoſq; fortiſſimos ſpectantis coronæ voces & hortationes accendant, conſilium hoc ſperamus non fore ingratũ T. C. neque militi Chriſtiano ulli futurum ducimus inutile, ſi quas Eccleſiæ veteris & patrum ſanctiſſimorum voces huic operi præmittamus. Noſtræ enim, fatemur, plurimum a rei dignitate & amplitudine eſſent abfuturæ, adeò ſumus apud nos conſcii tenuitatis & infirmitatis noſtræ; neq; verò multum apud quamplurimos autoritate poſſent: ſed quod in nobis exile atque jejunum eſt, id veneranda antiquitas ſua autoritate gratiaq; reſarciet. Communem igitur Baſilii magni & Auguſtini ſententiam de hoc opere adducemus gravitate maxima, elegantia non mediocri, & ſanctimonia ſumma conſertiſſimam. Omnis ſcriptura, inquiunt illi, divinitus inſpirata & utilis ad docendum hac ipſa de cauſa a ſancto Spiritu conſcripta eſt, ut velut in communi quadam ſanandis animis officina omnes homines & ſinguli nobis remedium ex ea perturbationibus propriis aſſumamus: hoc enim remedium (ait quidam) ſublaturum eſt peccata magna. Ac in eis quidem ſunt alia quæ Prophetæ tradunt, alia quæ Hiſtorici, alia item quæ Lex, alia quæ in Proverbiis monitorum formâ: Pſalmorum verò liber quæcunque utilia ſunt ex omnibus comprehendit, futura prædicit, veterum hiſtorias commemorat, legem fert viventibus, gerendorum ſtatuit modum, & (ut ſemel breviterque dicam) publicum bonorum documentorum eſt promptuarium quoddam, ea quæ ſingulis conferũt pro ſtudio ipſorum invenienda & percipienda exhibens. Etenim & veteribus animarum vulneribus medetur, & recentibus velociſſimum ſolet remedium adhibere, & quod affectum eſt curat, & quod integrum eſt conſervat, denique omnino paſſiones tollit (quoad ejus fieri per noſtram infirmitatem poteſt) quæ variè animis hominum in præſente vita dominantur; idq; cum melodica animarum perductione quadam & delectatione modeſtas reddente cogitationes noſtras atq; temperante. Quoniam enim Spiritus ſanctus videbat humanum genus ægrè ad virtutem adduci, & nos propter vitioſitatem naturæ ad voluptates inclinantis rationem rectè vivendi negligere, quid ille fecit? delectabiles cantionum modulos documentis ſuis permiſcuit, ut dum ſuavitate & gratia mulcetur auditus, utilitatem illam percipiamus clàm quæ ex ſermonibus ipſis innaſcitur: quemadmodum periti medici faciunt, qui potanda auſteriora pharmaca præbentes ægris, ſæpe os poculi melle circumlinunt, ne ægri utilitatem ſuam præ auſteritate refugiant. Propterea igitur nobis hæc Pſalmorum carmina modulis aptis excogitata ſunt, ut ſi qui ætate ſunt pueri, aut *plane adoleſcentes moribus ſpecie quidem modulentur, revera autem animas ſuas erudiant. Neq; enim Apoſtolicū, neque Propheticum preceptum facilè ex vulgo quiſquam aut ſegnioribus hominibus unquam memoria complectitur, & illud tenet animo cùm ex Eccleſia egreditur: Pſalmorum verò dicta & modulantur domi, & in foro circumferunt: & ſicubi quis offenſus animo exacerbatur & efferatur valdè, poſtquam fuerit Pſalmi (ut ita dixerim) carminibus incantatus, abſcedit illico ſepulta his ſanctis modulis animi ſui feritate, quamvis acerbiſſima. Pſalmus tranquillitas animarum eſt, brabeutes pacis, perturbationes & fluctus animorum cohibens: mollit enim iracundiam mentis, luxúmque revocat ad temperantiam. Pſalmus amicitias congregat, adunat diſſidentes, reconciliat adverſarios: quis enim amplius inimicum duxerit hominem, qui cum vocem Pſalmi unicam ad Deum emiſerit? Quod igitur omnium bonorum eſt hominibus inter ſe maximum, charitatem exhibet Pſalmorum modulatio, concentum velut commune aliquod hominibus adunandis inter ſe vinculum ſuggerens animo, & compingens populum ad chori unius ſymphoniam. Pſalmus dæmones fugandi inſtrumentum eſt, angelos ad auxilium noſtrum adducendi, armatura in terroribus nocturnis, diurnorum laborum requies, tutamen pueris, juvenibus ornamentum, ſolamen ſenibus, mundus mulieribus aptiſſimus: ſolitudines efficit habitatas, fora ſobria: eſt tyronibus rudimentum, proficientibus incrementum, perfectorum firmamentum, vox totius Eccleſiæ una. Hic ſolennitates illuſtrat, hic triſtitiam quæ eſt ſecundum Deū operatur: Pſalmus enim vel ex lapideo corde lachrymas evocat. Pſalmus angelicum opus eſt, cæleſtis adminiſtratio, ſpirituale thymiama. O verè ſapiens magiſtri illius cogitatum artificioſiſſimè procurantis, ut eâdem operâ cantemus & res utiles addiſcamus, quia hoc pacto hæc documenta magis in animis noſtris informantur. Nam quæ doctrina per violentiam quandam animis inditur, ea non ſolet permanere: quæ verò cum delectatione & gratia inſinuatur atq; inducitur, neſcio quo pacto diutiùs hærere mentibus cernitur, & conſtantiùs memoriæ inhærere. Quid enim eſt, obſecro, quod ex Pſalmis nequeas diſcere? nónne ampliſſimum decus fortitudinis? nónne juſtitiam accuratiſſimam? nónne gravem temperantiam? nónne prudentiam abſolutiſſimam? nónne reſipiſcentiæ rationem? nónne regulas patientiæ? nónne quicquid boni enuntiare poſſis? hîc profectò eſt Theologia perfecta, prænuntiatio Chriſti in carne venturi, minæ judicii, communis reſurrectionis ſpes, ſuppliciorum metus, pollicitatio gloriæ, myſteriorum revelatio: omnium rerum theſauri in hunc Pſalmorum librum, tanquam in magnum aliquid & commune promptuarium, comportati ſunt atque repoſiti. Habes Illuſtriſſ.* PRINCEPS, *Pſalmorum encomium, breve illud quidem verborum numero, ſed ampliſſimum reipſa & magnificentiſſimum, quo magnus ille Baſilius olim utebatur: cujus quidem encomii nos propterea neq; tædet neq; pudet, quòd maximum illum pietate & eruditione virum D. Auguſtinū minimè puduit operi ſuo idem ferè de verbo redditum diſſimulato autore præfigere. Quid ergo? dixeris quiſpiam: vóſne libros omnes poëticos qui in Scriptura extant vocatis Pſalmos, vóſne libris omnibus iſtis eadem tribuitis quæ veteres propriè & ſingulariter aptarunt ei libro quem librum laudum Hebræi appellarunt? nos verò hoc nomine ſanctiſſimo illi laudum vel Pſalmorum Davidicorum (ut συνεκδοχικῶς appellantur) libro nihil derogamus, neq; aliis quicquam ſuprà quàm oporteat temerè arrogamus. Nam libros quia Davide aliiſq; viris Dei fuerunt traditi ut in Eccleſia canerentur, eos κατ' ἐξοχὴν & ſingulariter Pſalmos dici & dicendos eſſe agnoſcimus: alios verò qui ita ſcripti ſunt ut viri boni cantare potuerint eos & arbitratu ſuo cantaverint delectationis ſuæ & inſtitutionis ergô, eos non minus propriè ſed communi voce confirmamus Pſalmos appellari. Itaq; hos libros omnes communiter vocamus Pſalmos quia ſunt rythmici, non proſa oratione ſcripti, ut omnes alii (etſi in his Cantica quædam extant elegantiſſima Moſchis, Deboræ, Davidis, Ieſchahhiæ, Iechizkijæ, Iirmejæ, & Chabbakuki inſperſa) ſed numeris adſtricti ad commoditatem memoriæ & cantus: quo quidem ſcriptorū genere numeroſo verbis, & ſententiarū δεδαιδαλμένῳ ᾄδεσι ποικίλοις optime docti animos, delectari, atq; permoveri nemo non novit qui humanitatem noverit. Quid enim aliud eſt ψαλμὸς, quàm ſpirituale & ſanctum ſcriptionis genus privatim, publicè, canentium, pſallentium, aut ſymphoniam exercentium modulationi accommodum? Sed quid nos de voce hac diu multúmque opus eſt laborare, Chriſtus ipſe diſcipulos ſuos compellans (ſi ad argumentationem ipſius probè attendamus) autor nobis futurus eſt hoc totum librorum Poëticorum corpus librum Luc. 24.44. Pſalmorum appellari. Hi ſunt (inquit) ſermones illi quos dicebam vobis, cùm adhuc vobiſcum eſſem; oportere ut impleantur omnia quæ ſcripta ſunt in Lege Moſchis, Prophetiſque, & Pſalmis de me. Sunt quidem omnes Prophetæ, quorum manus ad exarandam ſcripturam ſa-*

cram

etiam adhibuit Dominus: ſed tria univerſè ex illis omnibus genera conſtituuntur ſcripturæ a Chriſto Servatore noſtro, & Apoſtola confeſſionis noſtræ. Primum eſt lex Moſchis, id eſt, Pentateuchus, ex qua velut perenni & ſalubri fonte ducti fuerunt omnes aliorum ſcriptorum rivi, & ad quam cæteri veteris Teſtamenti libri tanquam ad caput ſuum referri debent. Secundum eſt Prophetarum, qui nudè ſoluta oratione & voce & ſcripto Eccleſiæ Dei tradiderunt quæcunque Spiritus ſanctus clàm infundebat illis, ut cum tota Eccleſia communicarent palàm. Atq; horum quidem Prophetarum alii qui res antegeſtas monumentis literarum conſignarunt, Prophetæ anteriores; alii qui ex præſentibus futura judicia & promiſſa Dei prędicarunt, poſteriores nuncupantur: non ab ordine collocationis (ut recentiores Hebræi ſomniarunt) ſed a rerum quas prædicarunt & conſcripſerunt argumento. Tertium verò genus eſt Pſalmorum, hoc eſt, librorum in quibus res a Moſche Prophetiſque traditæ & ſancto Dei Spititu teſtatæ aptis numeris exponuntur, aut demonſtrantur exemplis tam publicis quàm ſingularibus. Horum igitur Pſalmorum (ut vocavit Chriſtus) commune eſt quicquid boni Patres de cantionibus veteris Eccleſiæ prædicarunt in libro laudum comprehenſis: commune argumentum, communis forma, communis uſus, omnia ad eandem gloriæ Dei prædicationem & ædificationem Eccleſiæ pertinentia. Hæc poëſis ſacra eſt elegantiſſima Legis Prophetarumq; epitome, ab aliis libris hoc uno differens quòd illi oratione fuſa & ſimplice audientibus narrarunt, eos docuerunt, atque commoverunt; hi verò numeroſa & brevi ad memoriam, figuratâ ad vim & efficacitatem oratione protulerunt eadem documenta voluntatis Dei: quæ duo (ut taceamus cantum) compages inquam numerorum & figurarum lumina, quantum in mentibus humanis poſſint, ſupervacaneum fuerit hoc loco exponera. Nam cùm tota cæleſtis theologia in vera, juſtáque Dei & noſtri cognitione ſita ſit: ſi placebit majeſtatem Dei ex natura ejus in Chriſto per libros iſtos cognoſcere, habes Proverbiorum Schelomonis partem: ſi ex creatione & adminiſtratione providentiæ, habes Ijobum; ſi ex gratioſo fœdere cum Eccleſia inito, habes Canticum Canticorum: ſin autem tibi ad cognitionem noſtri, deliniari cupis vaniſſimam quæ a natura eſt animi noſtri, judiciorum, & actionum formam, nihil Eccleſiaſte convenientius: ſi officia Ethica æquè ad pietatem ac humanitatem pertinentia, nihil aptius altera Proverbiorum parte: ſi denique omnia ſimul complecti deſideraveris, en tibi Pſalmorum (ut vulgo appellatur) librum, theſaurum, inquit Ambroſius, virtutum omnium; ſpeculum naturæ divinæ, adminiſtrationis, & gratię: cùm vanitatis, tum officiorum noſtrorum omnium indicem & πάγχρηστον σύλλαβον, in quo explicatam cernas totius hominis & ψυχικοῦ & ſpiritualis anatomen, hortum animæ Chriſtianę & odoramentorum omnium, inſtructiſſimam πανάρετον medicamentorum officinam, certiſſimúmque (ut Epiphanii verbo utamur) πανάριον. Quamobrem non poſſumus ſatis laudare ſanctiſſimum conſilium principis illuſtriſſimi & ſanctiſſimi parentis tui, qui Pſalmorum librum cogitabat ſeorſim vernaculo ſermone editum circungeſtare ſecum, & domeſticis ſingulis geſtandum, legendum, diſcendumq; tradere; ut is ſibi & ſuis omnibus theſaurus eſſet. De operâ autem noſtrâ noluмus apud T. C. aut viros bonos prędicare quicquam: hoc unum confirmabimus, quicquid nobiſcum artis & induſtriæ communicavit Dominus, id nos accuratè optima fide & diligentia attuliſſe cùm ad convenientem verborum interpretationem, tum ad ſimplicem & germanam rerum intelligentiam: cui non parum putamus illud conducem, quòd ordinem & viam aliquam percipiendis & comprehendendis rebus, quàm breviſſimè a nobis fieri potuit tradidimus. Neminis hîc officium improbamus, neminem damnamus, nemini præjudicatum aſſerimus: ſcimus enim lata eſſe valde documenta Domini, eáque ab aliis aliter æquo animo ferimus tractari & veri. Nos bonorum impulſu in agricolationem hanc incubuimus teſtificante Domino in mentibus noſtris: itaque (ut cum Arnobio loquamur) hunc ſacræ Scripturæ laticem, licet tenuiter, ſitim patientibus aperimus ut ſitientes bibant: rogamúſque & obſecramus per ſanctiſſimum nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti & glorioſum adventum ipſius, eos omnes qui ſibi Spiritu ſancto videntur ebrii, & qui re ipſa participes ſunt colleſtium donorum ejus, ut nulla tamen ſitientibus impedimenta patiantur inferri: neque enim qui vino exuberant aquam volentes bibere prohibent. Atque hunc quidem librum theſaurum Eccleſiæ ſacrum, elaboratum a nobis per voluntatem Domini, indicem propenſiſſimi noſtri erga T. C. animi & conſtantiſſimi ſponſorem officii, nunc demum T. C. offerimus: ut quemadmodum hoc commune eſt & fuit ſemper toti Eccleſię documentum, piis ſingulis, & Illuſtriſſimo parenti tuo, eodem etiam modo ſit tibi germano Dei Patris in Chriſto, ſanctæ & catholicæ Eccleſiæ in ſemine incorrupto verbi, & tanti pa-

ri parentis a natura filio : ſit ergo doctrina hæc commendatiſſima, colatur, teneatur, & ferant oculis pietatis tuæ ad gloriam Dei Patris in Ieſu Chriſto capite & Servatore noſtro, ad Eccleſiæ ejus ædificationem & ſalutem æternam T.C.

Illuſtriſſime PRINCEPS, *Deum oramus & Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, ut T.C. quàm diutiſſimè ſervet incolumem, tibi adſit, te ſuo Spiritu regat, & omni benedictionum genere exornet cumulatiſſimè. Amen.*

T. C.

Servi addictiſſimi,

Immanuel Tremellius,
Franciſcus Junius.

IJOBI

ARGUMENTUM.

IJOB, *ſanctum exemplum patientiæ, plurimis & graviſſimis calamitatibus probatus a Deo, & omni ope deſtitutus: durioribus adhuc tentationibus ab uxore & amicis petitur. Nam illa inſanis ludificationibus exagitat virum: hi verò a providentia & iuſtitia Dei ſapientiſſima & potentiſſima, a peccatrice hominum natura, atque a prima illa Ijobi perturbati oratione conjecturam facientes; ſtatuunt in ſingulis ſuis orationibus Ijobum aut maleficentiſſimè vixiſſe apud homines, aut hypocritam fuiſſe coram Deo: alioquin nunquam futurum fuiſſe, ut a Deo juſtiſſimo tam graves plagæ infligerentur ipſi. Hæc ſumma propoſitionis illorum, ſtatus conjecturalis. Ijob verò, etſi interdum pl*ù*s æquo infirmitate carnis exardeſcens, criminationes amicorum ita refellit, ut neque juſtitiam Deo, neque ſibi adimi patiatur: ſed duabus rationibus utitur ad defendendum ſe: una, quòd judicia Dei, utcunque juſta ſint, hominibus ſunt incognita; ac proinde temerè amici de ipſo judicant: altera, quòd Deus ipſe communi experientiâ contrà oſtendit quàm illi aſſerant, etiam in hâc vitâ bonis ſæpiùs malè eſſe quàm malis. Ita ad ſe ipſum veniens primùm utitur teſtimonio conſcientiæ ſuæ, cui aliquando laceſſitus aſpergit murmura: deinde per ἀντικατηγορίαν, ſive criminis tranſlationem amicos reprehendit; quòd cauſam Dei (ut ſibi videbantur) ſuſcipientes, ipſum injuſtè criminarentur. His ſermonibus ultrò citroq; habitis, Elihu velut comparans animos diſſidentes ad reverentiam: documenta exponit de juſtitia & miſericordia Dei, utroſque reprehendit & docet Ijobum humilitatem, a comparatione majeſtatis Dei cum humana ſorte. Poſtremò Deus idem documentum confirmans ab operum ſuorum exemplo, Ijobum primo ad ſilentium, deinde ad confeſſionem & reſipiſcentiam; amicos verò eius ad reconciliationem adducit: reſtituto denique Ijobo ampliùs quàm antè benedicit.*

CAPUT PRIMUM.

Ijob pius & potens operâ Satanæ a Deo exercetur, amiſſis facultatibus & liberis: qua calamitate preſſus in pietate permanet; & ſe ipſum conſolans benedicit Deo.

1 VIR erat in regione [*] Hhutzi, Ijob nomine: eratque vir ille integer, & rectus, timenſque Dei, & recedens a malo.

2 Huic editi fuerunt ſeptem filii & tres filiæ:

3 Eratq; poſſeſſio ejus ſepties mille pecudes, & ter mille cameli, & quingenta juga boum, quingentaque aſinæ, & famulitium permultum: denique erat vir ille maximus omnium [a*] orientalium.

4 Euntes autem filii ejus faciebant convivium domi *ſuæ* quiſque die ſuo; & mittentes invitabant tres ſorores ſuas, [*] ad comedendum & bibendum ſecum.

5 Deinde erat [*] cùm circumegiſſent dies convivii, ut mittens Ijob [*] ſanctificaret eos, & ſurgens manè offerret holocauſta *de* numero illorum omnium. nam dicebat Ijob, fortaſſe [*] peccaverint filii mei, aut [b*] maledixerint Deo apud [c] animum ſuum: ita faciebat Ijob ſingulis diebus [*] illis.

6 Cùm itaque eſſet [*] dies hujuſmodi, advenientibus [*] filiis Dei ut ſiſterent ſe coram Jehova; ſimiliter advenit etiam [*] Satan inter eos.

7 Dicente autem Jehova ad Satanam, unde venis? reſpondens Satan Jehovæ, dixit, [*] a peragrando terram, & a perambulando in ea.

8 Dicente verò Jehova ad Satanam, [d] advertiſtine animum tuum ad ſervum meum Ijobum: quòd non ſit par ei in terra, vir integer, ac rectus, timens Dei, & recedens a malo?

9 Reſpondens Satan Jehovæ, dixit; [*] an gratis timet Ijob Deum?

10 Nonne tu [*] obſepiviſti eum, domumque ejus, & quicquid *eſt* ei circumquaque? operique manuum ejus ita benedixiſti ut pecus ejus in multitudinem eruperit in terra?

11 Enimverò mitte, quæſo, manum tuam, & [*] attinge quæcunque *ſunt* ei; [*] niſi [*] in [e] os tuum maledicturus ſit tibi.

12 Itaque dixit Jehova ad Satanam, ecce quecunq; *ſunt* ei, in manu tua *ſunto*. tantummodo in ipſum ne mittito manum tuam. & exivit Satan a conſpectu Jehovæ.

13 [*] Cùm, inquam, eſſet dies hujuſmodi; quo filii illius & filiæ illius comedebant & bibebant vinum in domo fratris ſui primogeniti:

14 Nuntius veniens ad Ijobum dixit; cùm boves ararent, & aſinæ paſcerent [f] ſecundum eos,

[a] Heb. filio-
rū Orientis.

[b] Heb. bene-
dixerint:
Reg. 21.
& infrà.

[d] Heb. *poſuiſtine cor tuum: ſic infrà. 2.3.*

[e] Heb. *faciem tuam: ſic infrà 2.5.*

[f] Heb. *ad ſpatia eorum, ſive latera.*

15 Irruens Sabæorum gens cepit ea, & pueros percuſſerunt acie gladii: proripui autem me tantummodò ego ſolus, ad indicandum tibi.
16 Adhuc iſto loquente alter adveniens, dixit; ignis Dei cecidit e cœlo, qui exardeſcens in pecudes & pueros conſumpſit eos: proripui autem me tantummodo ego ſolus, ad indicandum tibi.
17 Adhuc iſto loquente alius adveniens, dixit: Chaldæi diſpoſitis tribus [g] agminibus, irruerunt in camelos & ceperunt eos, pueróſque percuſſerunt acie gladii: proripui autem me tantummodo ego ſolus, ad indicandum tibi.
18 Dum iſte loquebatur, etiam alius veniens, dixit; filii tui filiæq; tuæ comedebant ac bibebant vinum in domo fratris ſui primogeniti:
19 Cùm ecce ventus magnus venit a [h] plaga deſerti; quo [i] impetente quatuor angulos domus, corruit illa ſuper pueros ita ut mortui ſint: proripui autem me tantummodo ego ſolus ad indicandum tibi.
20 Tunc ſurgens Ijob laceravit pallium ſuum, & totondit caput ſuum; procidénſque in terram incurvavit ſe;
21 Dicens, nudus exivi ex vtero matris meæ, & nudus redibo illuc; Jehova dedit, & Jehova recepit: ſit nomen Jehovæ benedictum.
22 In hoc toto non peccavit Ijob, neque attribuit inſulſitatem Deo.

[g] Heb. *capitibus: ut Judicum* 7.16.

ANNOTATIO.

1 Vir erat] *Hiſtoriam hanc fuiſſe geſtam docent perſonarum, gentium, & regionum nomina, liberorum Ijobi numerus, & inprimis nobilis illa reſtitutio & inſtauratio Ijobi, de qua cap.* 42. *denique teſtimonium Jechezkelis* 14.14. *& Jacobi*. 5.11. *Tempus etſi certò definiri non poteſt; veriſimile tamen eſt ex perſonarum, gentium, locorumq́ nominibus, & ex ætate quæ Ijobo.* 42. *cap. tribuitur, eum vixiſſe quo tempore Jiſraëlitæ in Aegypto degebant, inprimis verò ex eo quòd poſt latam legem nemini licuit alibi quam coram arca vel tabernaculo Dei ſacrificare, ſine mandato ſingulari. nam amicorum Ijobi unus e poſteris Abrahami, alter e poſteris Nachoris, & alii e poſteris Hheſavi fuerunt: vita verò tam longæva non ita fuit cum poſterioribus ſeculis communicata ut Moſche (quem Jehudæi exiſtimant hujus libri ſcriptorem fuiſſe) teſtatur Pſalmo* 90.10. *Denique Ijob aut non feciſſet contra præſcriptum legis ſacrificans, aut ſcriptura non commendaſſet illius ſacrificia; ſi veniſſet contra legem.* Hhutzi] *vide Gene.* 10.23. 3 Orientalium] *in quam regionem Abrahami filios præter Jizchakum amandatos fuiſſe docet Moſche, Gene.* 25.6. *&* 18. 4. Ad comedendum, &c.] *id eſt, ad convivandum: periphraſis, ut infrà verſ.* 13. *&* 18. 5 Cùm circumegiſſent] *id eſt, quotieſcunque eorum unus fratres convivio acceperat, quaſi actis in orbem vicibus.* Sanctificaret eos] *id eſt, ſanctificationem imperaret, ut mundati ſequenti ſacrificio intereſſent.* Peccaverint] *opere aut verbis inter convivandum.* Maledixerint] *id eſt, non ita ſanctificaverint ut par eſt.* ἀύξησις, *quam pii adhibere ſolent in damnandis peccatis ſuis & ſuorum cùm hypocritæ contrà levare ſoleant peccata ſua etiam graviſſima, inde ab Adami labe.* Illis] *quibus fiebant iſta convivia.* 6 Dies hujuſmodi] *quo convivium agitabatur apud primogenitum, infrà ver.* 13. *&* 18. Filiis Dei] *id eſt, angelis, divinis ſpiritibus miniſtrantibus Deo propter eos qui hæredes ſalutis futuri ſunt: ſic vocantur* διακριτικῶς, *ut a filiis hominum diſcernantur. Sunt autem hæc humanitus dicta, & a terrenis regibus deſumpta, ut* 1. *Reg* 22.19. Satan] *ſpiritus malus, noſtræ ſalutis adverſarius, qui & ipſe Deo ſe ſiſtere & imperata facere cogitur.* 7 A peragrando] *vide* 1. *Petr.* 5. 8. *ſic infrà* 2.2. 9 An gratis, &c.] *quaſi dicat, commodè poteſt te revereri, qui tantam mercedem a te accepit: quam deſcribit verſus ſequens.* 10 Obſepiviſti, &c.] *id eſt, ab omni malo obtexiſti, & adhuc obtegis: metaphora.* 11 Attinge] *id eſt, attingendo amove & perde:* μείωσις *digna improbitate veteratoris Satanæ, vt infrà* 2. 5. Niſi] *ſimilem phraſin vide* 1. *Reg.* 20. 23. *&* 25. In os, &c.] *id eſt, palàm & abjecta omni numinis reverentia, ut alibi dicitur coram Jehova, Gene.* 10. 9. 13 Cùm inquā] *regreſſio ad narrationem cœptam ver.* 6. 15 Sabiorum gens] *Arabiæ deſertæ partem incolentium ex poſteris Keturæ, Gene.* 25.3. *de quibus Jechezkelis* 27. 23. 19. Ventus] *id eſt, turbo ab omnibus partibus domū impetens, ut deſertum perſpiratur vento: ſic Jirmjæ.* 4. 11. *&* 13. 24. 20 Laceravit] *vide Gene.* 37.34 *ſic infrà* 2.12. Totondit Caput] *in ſignum luctus ex more regionis: ſic lamentationum* 2.10. *& Micæ* 1.16. 21 Nudus] *conſolatur ſe primò a lege naturæ de ortu & exitu noſtro: deinde a prudentiſſima adminiſtratione ac ſingulari Dei patris: ex quibus concludit omnem gloriam tribuendam Deo.* Illuc] *id eſt, in terram, quò ſe projiciebat ipſe, ut dicitur præcedente ver.* 22 Non peccauit] *id eſt, neque facto neque dicto hactenus Deum offendit.*

CAPUT II.

Ijob conſtanter pergens in pietate, per Dei voluntatem a Satana corpore ſuo graviſſimè affligitur: ab uxore deridetur, & ab amicis inviſitur.

1 ITERUM fuit quodam die, convenientibus filiis Dei ad ſiſtendum ſe Jehovæ, ut veniret etiam Satan inter eos, ad ſiſtendum ſe Jehovæ.
2 Dicente autem Jehova ad Satanam; vnde nam venis? reſpondit Satan Jehovæ dicens, a peragrando terram, & a perambulando in ea.
3 Dicente verò Jehova ad Satanam: advertiſtíne [a] animum tuum ad ſervum meum Ijobū, quòd non ſit par ei in terra, vir integer, ac rectus, timens Dei & recedens a malo? ut adhuc retinet integritatem ſuam? & incitaſti me [b] ad perdendum res ejus fruſtra.
4 Reſpondit Satan Jehovæ, dicens; pellem pro pelle, & quicquid eſt, viro daturus eſſet pro [c] ſe ipſo.
5 Verùm mitte, quæſo, manum tuam, & attinge oſſa ejus & carnem ejus; niſi in [d] os tuum maledicturus ſit tibi.
6 Itaque dicente Jehova ad Satanam, ecce is in manu tua *eſto*: veruntamen vitam ejus ſerva:
7 Egreſſus Satan a conſpectu Jehovæ; percuſſit Ijobum ulcere peſſimo, a planta pedis ejus uſque ad verticem ejus.
8 Adeò ut aſſumeret ſibi teſtam ad ſcabendum ſe ea: ipſo adhuc ſedente in cinere.

[a] Heb. *cor.*

[b] Heb. *ad devocandū ei.*

9 Tum dicebat ei uxor ejus, adhuc tu retines integritatem tuam; benedicendo Deo atque moriendo?

10 Ad quam ille dixit; ut loqui ſolet aliqua ſtultarum loqueris: ſcilicet bonum illud acceperimus a Deo, & malum hoc non acciperemus? in toto hoc non peccavit Ijob labiis ſuis.

11 Cùm autem audiviſſent tres amici Ijobi totum malum iſtud quod obvenerat ei; profecti ſunt quiſque e loco ſuo, Eliphaz Temanites, & Bildad Schuchites, ac Tzophar Nahhamathites: & convenerunt pariter, ut venirent ad condolendum ei & ad conſolandum eum.

12 Sed cùm ſublatis oculis ſuis e longinquo non agnoviſſent eum, poſtea efferentes vocem ſuam cœlum verſus fleverunt: & lacerantes quiſque pallium ſuum inſperſerunt pulverem capitibus ſuis.

13 Ita ſedebant cum eo humi ſeptem diebus & ſeptem noctibus: neque erat qui alloqueretur eum *ullo* verbo: quia videbant magnum eſſe dolorem illum valde.

1[illegible] [illegible]oſtea aperiens Ijob os ſuum: maledixit [illegible]ei ſuo.

ANNOTATIO.

1 Quodam die] *dum adhuc Ijob eſſet in recente luctu, ut apparet infrà ver. 8.* Convenientibus] *ut ſuprà 1.6.* 3 Fruſtra] *id eſt, nónne percipis ut nihil effeciſti, dum a me conſecutus es facultatem eum ſpoliandi bonis & liberis?* 4 Pellem pro pelle] *quaſi dicat, verum eſt quod vulgò dici ſolet, pellem pro pelle, id eſt, nihil eſſe homini tam charum, quin illud ſui tuendi cauſa exponat: nam quod ille dicebat, proximus ſum egomet mihi, omnium hominum commune eſt.* 5 Attinge oſſa] *propiùs illum preme afflictionibus, ita ut ipſa oſſa & carnem ejus attingant atque tranſverberent.* 6 In manu tua] *id eſt, tibi expoſitus eſt ipſe quem affligas.* Serva] *id eſt, nec appetito, nec adimito.* 8 Adeò ut] *id eſt, adeò ut ne primoribus quidem digitis commodè uti poſſet; & quia aliorum officiis deſtituebatur præ gravitate mali exhorrentium eum (ut ipſe conqueritur infrà 19.13. & ſequentibus) ſaltem confrictum teſta ad ſcabiem ſuam adhiberet.* Sedente in cinere] *id eſt, lugente: vide ſuprà 1.20.* 9 Adhuc tu retines] *quaſi dicat, adhuc in tua ſimplicitate perſiſtis; quòd Deo iſti benedicis, qui te in iſtas mortis anguſtias conjecit, nec uſquam exitum oſtendit? Sarcaſmus.* 11 E loco ſuo] *id eſt, e regionibus ſuis, quæ de nomine autorum ſuorum diſtinctæ fuerunt: Gen. 25. & 36.* Temanites] *e poſteris Temanis nepotis Hbeſavi ex Eliphazo, Gen. 36.11. incolens Arabiam deſertam.* Schuchites] *e poſteris Schuachi filii Abrahami ex Ketura, Gen. 25.2. incolens Arabiam deſertam, fortè quam Plinius vocat Saccæam.* Nahhamathites] *fortè a Timnabho ex poſteris Hbeſavi, de quo Gen. 36.40, per literarum metatheſin: ac potiùs ex oppido Nahhama quod poſtea ceſſit tribui Jehudæ in finibus illius: Jehoſch. 15.41.* 12 Poſtea] *quàm agnoverunt.* Cœlum verſus] *in Hebræa hyſteroſis eſt, quam ad perſpicuitatem ſuſtulimus: ut Jehoſch. 24.26.* 13 Sedebant] *lugentes cum eo, ut ſuprà ver. 8.* Quia videbant] *id eſt, commiſeratione tantæ calamitatis adeò afficiebantur, ut verba eis interciperet, & conſolandi facultatem adimeret.* 14 Maledixit] *nempe ex infirmitate carnis adverſus Spiritum concertantis. Eſt autem in his verbis tranſitio ad ſequentis capitis argumentum.*

CAPUT III.

Ijob ex anguſtiis diei ortus ſui maledicens; contra naturam, & contra Deum propter vitam acceptam & conſervatam contendit.

1 NAM proloquens Jjob, dixit:

2 U*tinam* periiſſet dies quo naſciturus eram; & nox *qua parens* dixit, conceptus eſt mas:

3 Dies ille fuiſſet [a] tenebricoſus, ne requiſiviſſet eum Deus supernè; neque illuxiſſet ei ſplendor:

4 Vendicaſſent eum ſibi tenebræ & umbra [b] lethalis: incubuiſſet ei nubes: pertubaſſent eum atrores diurni:

5 Noctem illam ipſam occupaſſet caligo; ne fuiſſet gaviſa in diebus anni: in numerum menſium ne veniſſet.

6 O ſi illa ipſa nox fuiſſet ſolitaria: ne eveniſſet cantus in ea:

7 Execrati fuiſſent illam [c] qui illuſtrant diem: qui parati ſunt excitare balænam:

8 Tenebroſæ fuiſſent ſtellæ diluculi ejus; dum expectaret lucem, non adfuiſſet: neque vidiſſet palpebras auroræ:

9 Quoniam non clauſit fores [d] uteri mei; nec abſcondit moleſtiam ab oculis meis.

10 Cur non inde a vulva mortuus ſum? ex utero exiens *non* expiravi?

11 Quam ob rem exceperunt me genua? & quare ubera, quæ ſugerem?

12 Nam nunc jacêrem & quieſcerem; dormirem, tunc quies eſſet mihi:

13 Cum regibus & conſiliariis terræ, qui ædificabant *in* vaſtitatibus ſibi:

14 Aut cum principibus quibus erat aurum; qui implebant domos ſuas argento:

15 Aut ſicut abortus abditus non *ampliùs* eſſem: ut infantes, *qui* non viderunt lucem.

16 Illic improbi deſiſtunt a commotione, ac ibi quieſcunt defeſſi viribus:

17 Pariter vincti tranquillè agunt; non audiunt vocem exactoris;

18 Parvus ac magnus illic eſt, ſervuſque liber a domino ſuo.

19 Quare dat *Deus* ærumnoſo lucem? & vitam amaris animo?

20 Quibus præſtolantibus mortem non adeſt illa, quamvis [e] perſcrutentur eam pluſquam theſauros abditiſſimos:

21 Qui lætantur cum exultatione; gaudent, cùm inveniunt ſepulchrum:

22 Viro cujus via eſt abdita, & quem obtexit Deus?

23 Nam ante cibum meum gemitus meus advenit, & effunduntur velut aquæ rugitus mei.

24 Etenim pavor quo expaveram acceſſit me; & quod formidaveram, obvenit mihi.

25 Non quieſcebam; nec eram tranquillus, nec requieſcebam; tamen advenit commotio.

[a] Heb. tenebrarum dies.

[b] Heb. mortis.

[c] Heb. illustrantes diei.

[d] Heb. ventris: ſynecdoche.

[e] Heb. *perfodiant: metalepſis.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Pathetica eſt tota hæc oratio, & poëticis figuris plurimùm referta : cujus partes ſunt tres; Prima*
eſt imprecatio in diem ortus ſui, uſque ad verſum 10. Secunda, deteſtatio vitæ ſuæ ineuntis, cum elegantiſſima
commendatione ſtatus eorum qui exceſſerunt e vivis, a ver. 10. uſque ad 19. verſum. Tertia eſt deteſtatio
præſentis vitæ & conditionis in qua verſabatur: quæ omnia ex infirmitate carnis in Ijobo Spiritui reluctantis
profecta eſſe, oſtenditur ſuprà 2.14. 2 Periiſſet] *Propoſitio ſumma imprecationis adverſus diem*
ortus, atque adeò noctem conceptus ſui; quod genus argumentationis remotum vocant Rhetores : ut ferè fit ab
iis qui cum graviſſimis animi perturbationibus conflictantur. 3 Dies ille] *ἐργασία propoſitionis,*
qua invehitur in diem naturalem, duobus verſibus; deinde in noctem, inde a verſu 5. uſque ad 9. verſum.
Tenebricoſus] *id eſt, quaſi in tenebris ſepultus.* Ne requiſiviſſet] *abdicaſſet, neque rationem*
ejus habuiſſet : id eſt, uno verbo, nullus fuiſſet, eſt enim hîc congeries verborum eodem pertinentium. 4
Vendicaſſent] *imprecationes metaphoricæ a rebus forenſibus ſumptæ : quaſi dicat, quemadmodum vindex judicis*
autoritate in rerum poſſeſſionem mittitur, eas obtinet, & quæcunque diſplicent ſurſum deorſúmque vertit,
ita tenebræ ſempiternáque oblivio in diem iſtum a Deo abdicatum dominatæ fuiſſent. 5 Noctem
illam] *ἐργασία propoſitionis, qua invehitur in noctem, quatuor verſibus, ut diximus in ver. 3.* Ne fuiſſet
gaviſa] *id eſt, ne hoc jus obtinuiſſet, ut inter anni partes recenſeretur: κατὰ προσωποποιΐαν.* 6
Solitaria] *id eſt, a Deo creaturiſque omnibus abjecta, ut ſequentia explicant.* Ne veniſſet cantus]
id eſt, ne fuiſſent ortæ in ea ſtellæ, neque ſuo modo laude ceciniſſent Deo : vide ſimilem phraſin infrà 38.
7. hyperbolæ proſopopœëticæ. 7 Execrati fuiſſent] *id eſt averſati, non feciſſent principium noctis.*
Qui illuſtrant diem] *id eſt, ſydera quæ iſtam diei partem illuſtrant, nempe noctem conceptus mei : ſynecdoche.*
Qui parati ſunt] *id eſt venti, turbines, & procellæ, quibus pulſatæ in profundo belluæ cum fluctibus*
volvuntur. vide Plin. lib. 9. cap. 3. periphraſis ventorum & flatuum. 8 Tenebroſæ fuiſſent]
id eſt, illæ quoque noctem averſatæ finem ejus non feciſſent : ac proinde neque principium habuiſſet, neque finem.
periphraſis, pro eo quod eſt, non fuiſſet. Palpebras auroræ] *id eſt, primùm ſplendorem radiorum*
ab exorituro ſole utrinque in palpebrarum ſpeciem aſſurgentium : metaphora ab eo qui expergiſcitur & palpebras
attollit, quo cum aurora poëticè comparatur. Eandem ſimilitudinem alteri ſermoni accommodatam vide
infrà 41.18. 9 Quoniam] *ætiologia ſuperiorum imprecationum bimembris, pro ratione præcedentis*
optati. Non clauſit fores] *impediendo conceptum. ratio imprecationis in noctem quæ proxime*
anteceſſit : metaphora. Uteri mei] *id eſt, qui continuit atque edidit me.* Nec abſcondit] *impediendo*
nativitatem & exordium vitæ. ratio imprecationis in diem. 10 Cur non inde] *ſecunda pars,*
contentio adverſus naturæ ordinem : ut obſervatum eſt verſu 1. eſt enim vitæ ineuntis deteſtatio quatuor gradibus
diſtincta, his duobus verſibus : qua anteponit vitæ mortem, a tempore quo geſtatus eſt in utero, quo emerſit
ex utero, quo ab obſtetrice exceptus eſt, & quo admota ſunt ei ubera. 11 Genua] *nempe obſtetricis curantis*
novum partum. 12 Nam nunc jacerem] *ætiologia ſuperioris deteſtationis, vocatio a moleſtiis,*
quæ fuerunt ſibi ſubeundæ : quaſi dicat, unica mors ab omnibus hujus vitæ moleſtiis me immunem reddidiſſet,
nam etſi hîc ſparguntur multæ concertantis carnis querimoniæ: tamen apertè his verbis oſtendit, ſe adeò de futura
vita ſecurum eſſe, ut tantùm fuerit ſollicitus de quiete a præſentibus calamitatibus. 13 Cum regibus]
his quinque verſibus amplificat optatum ſuum a communi hominum ſorte : quibus omnibus, ſive ſecundis
rebus utantur ſive adverſis, mors obeunda eſt. Quam ob rem quatuor genera vitæ proſperæ & adverſæ
inter ſe opponit : eorum qui poſſeſſionibus & opibus prævalent, cum abortu aut iis qui ſtatim abripiuntur morte;
opprimentium cum oppreſſis; magnorum cum parvis; & dominorum cum ſervis. Cum regibus autem, id
eſt, ut reges ſunt : ſic verſu ſequente, cum principibus. Ædificabant in vaſtitatibus] *id eſt, ambitioſis ſtructuris*
magnificis in loco quamvis vaſto atque difficili excitatis, ſibi nomen comparabant. 15 Abditus]
id eſt, planè immaturus fœtus, in quo forma & lineamenta corporis nondum diſtincta apparent : ſynecdoche.
Qui non viderunt] *id eſt, ut fœtus grandiuſculi & jam formati, quos Nonius aborſus vocat,*
aut maturi fœtus qui antequam prodeant moriuntur, olim exterricinei dicti. 16 A commotione] *inferenda*
ſubditis videlicet, aut vinctis, aut ſervis : de quibus poſtea. Defeſſi] *ex illata commotione.*
19 Quare dat] *Tertia querimoniæ pars, contentio adverſus ipſum Deum, ut obſervatum eſt ver. 1. Tractatur*
autem duobus modis, per theſin, & per hypotheſin. Dat lucem] *id eſt, in luce conſervat & præſente*
vita. 22 Abdita] *id eſt, ita malis circumcluſa ut neſciat qua erumpat, aut quem tandem ærumnarum*
finem conſequuturus ſit. Obtexit] *id eſt, cooperuit malis : eſt autem hîc tranſitio ad hypotheſin,*
quaſi dicat, ego autem ſum hujuſmodi, cur ergo dat vitam, &c? 23 Nam] *ætiologia hypotheſeos, cujus*
partes ſunt duæ : præſentis mali continua gravitas, & mens ſibi conſcia bene anteactæ vitæ cum ſumma religione
& ſollicitudine. Ante cibum] *id eſt, adeo gravis & perpetua eſt hæc calamitas, ut ne cibi quidem*
aut ullius neceſſitatis cauſa dolores poſſim fallere, & uno momento a gemitibus aberrare : ſic infrà 7.19.
Rugitus] *id eſt, immanes vociferationes : metaphora a leonibus famelicis.* 25 Non quieſcebam] *id*
eſt, ſollicitè obſervabam omnes actiones meas & meorum coram Deo, ne ipſum offenderem, & ad dimovendum
me de ſtatu meo provocarem facto delictóve meo: vide ſuprà 1.1. & 5.

CAPUT IIII.

Eliphaz Ijobum fracti animi arguens, juſtitiam judiciorum Dei quam Ijob reprehendiſſe videbatur, multis argumentis aſſerit, & homines peccati damnat : deinde omnes ad Dei miſericordiam ſuo exemplo revocandos eſſe docet. Poſtremò concludens, Ijobum dehortatur a peccato : & hortatur ad fidem & obſequium, propoſitis promiſſionibus.

1 CUI reſpondens Eliphaz Temanites, [a] dixit:

2 [b] An proferentibus nobis verba apud te, ægrè feres? ſed continere ſermones quis poſſit?

3 [c] Ecce erudiebas multos, & [d] manus remiſſas confirmabas.

4 Labantem confirmabant ſermones tui; & fortificabas genua ſe incurvantia.

5 Cùm autem nunc evenit *hoc* tibi, defetiſceris? cùm attingit te, perturbaris?

6 'An non [a]' religio tua, ſpes tua; expectatio tua, & integritas viarum tuarum *conſtabit*?

7 'Recordare, quæſo, [b] quis unquam innocens periit? aut ubi recti exciſi ſunt?

8 'Quemadmodum vidi, ' arantes afflictionem, & ſeminantes moleſtiam, metunt eam.

9 ' Ab halitu Dei pereunt; & a ' flatu naſi ejus conſumuntur.

10 'Rugitu leonis, & voce ferocis leonis, dentibuſque juvenum leonum commoluntur:

11 Veteris leonis ' perituri ſine præda; & catulorum immanis leonis *dentibus* diſſipantur.

12 'Præterea ad me verbum [c] clanculum perlatum eſt, ex quo percepit auris mea pauxillum;

13 ' Inter cogitationes ' a viſionibus nocturnis: 'cùm irruit altus ſopor in homines.

14 ' Pavor occurit mihi, & tremor; qui plurimum oſſa mea expavefecit:

15 Cùm ſpiritus ante faciem meam [d] tranſmeans, horrificaret pilos carnis meæ.

16 Dum conſtitit, non agnovi aſpectum ejus, imagine *ejus* oculis meis obverſante: & [e]' ſilendo vocem *iſtam* audivi.

17 'An mortalis Deo juſtior eſſet? num opifice ſuo mundior eſſet vir?

18 En ſervis ſuis non crediturus eſſet ' *firmitatem*, angelis, inquam, ſuis appoſiturus lucem.

19 Quanto minùs ' inhabitantibus domos argillaceas? ' quibus in iſto pulvere eſt fundamentum ſuum: [f] qui conteruntur ' antequam tinea;

20 *Qui* ' a mane ad veſperam contunduntur, *qui* ſine diſponente *Deo* in æternum pereunt.

21 Nónne ' ablata excellentia ſua, *quæ* inerat illis; moriuntur, ' ac non ſapientia *vivunt*?

[a] Heb. timor tu...

[b] Heb. quis ...

[c] Heb. furtim: ſuccubreſſi.

[d] Heb. *mutans* locum.

[e] Heb. *ſilenti*

[f] Heb. *quos conterunt: vide infra.* 7. 3.

CAPUT V.

1 'JAM advoca, éſtne qui atteſtetur tibi? 'ad quem verò e ſanctis te convertes?

2 Si ad ſtultum, ' interficiet indignatio; & fatuum morte afficiet zelus.

3 ' Ego vidi ſtultum radicatum; cujus ' execratus ſum habitaculum repentè.

4 'Procul abſunt filii ejus a ſalute: & conteruntur ' in porta, nec *eſt* qui eripiat:

5 'Cujus meſſem ' famelicus comedit, quam [a]' e medio ſpinarum receperit: denique exhaurit ' horridus facultatem eorum.

6 'Cùm non prodeat e pulvere afflictio, & ex humo non efflore ſcat moleſtia;

7 Sed homo ad moleſtiam edatur; ' ut [b] ſcintillæ prunarum in altum evolant.

8 Profectò ' ego requirerem Deum fortem: & in Deo reponerem cauſam meam:

9 'Faciente res magnas quarum non eſt perveſtigatio, mirabiles [c] adeò ut ſint innumeræ.

10 Qui edit pluviam in ſuperficie terræ, & immittit aquas in ſuperficiem [d] agrorum:

11 Ut ponat ' depreſſos in excelſo: & ' pullati extollantur ſalute.

12 Qui irritas facit cogitationes aſtutorum: ut non perficiant manus eorum [e] quicquam:

13 Qui deprehendit ſapientes aſtutiâ ipſorum: adeò ut conſilium reluctantium præcipitetur;

14 Interdiu ' offendant tenebras; & quaſi de nocte palpent in ipſo meridie:

15 Qui ſervat ' à gladio, ab ore illorum: denique ' a manu fortis egentem.

16 Ita adeſt tenui ' ſpes, & ' nequitia obdit os ſuum.

17 'Ecce beatus *eſt* mortalis quem arguit Deus. 'quapropter caſtigationem omnipotentis ne ſpernas.

18 ' Nam idem dolore afficit, qui ' obligaturus eſſet: vulnerat, cujus manus mederentur.

19 In ' ſex anguſtiis eriperet te; etiam in ' ſeptem non ' attingeret te malum:

20 In fame redimeret te a morte; & in bello a [f] manibus armatis:

21 Cùm ' flagellat lingua, abſconderis; neque timeres a vaſtatione ut veniat.

22 'Ad vaſtationem & ad famem ' rideto, & a beſtiis terræ ne timeto:

23 'Nam cum lapidibus agri *erit* fœdus tuum, & beſtiæ agri erunt pacatæ tibi:

24 Et experieris pacem *ineſſe* tentorio tuo; ' reviſeſque habitaculum tuum, ſi non peccabis:

25 Experieris etiam multiplicari ſemen tuum, & prognatos te ſicut herbam terræ *vireſcere*:

26 Pervenies cum ſenio ad ſepulchrum: ſicut [g]' abit meta frugum tempore ſuo.

27 ' Ecce hoc, perveſtigavimus hoc, ita eſt: auſculta huic, & tu cognoſce [h] bono tuo.

[a] Heb. inter duo ſpinar: pro, de inter ſpinas: anaſtrophe.

[b] Heb. filii prunæ exaltant volare. Infra 9. 10.

[c] Heb. uſque ad non eſſe numerum.

[d] Heb. locorum foris.

[e] Heb. eſſentiam, id eſt, ne ſit quicquam.

[f] Heb. *manibus gladii.*

[g] Heb. *aſcendit.*

[h] Heb. *tibi.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *hoc caput cum ſequente ideo conjungimus, quia unica eſt & perpetua oratio. Sunt autem illius partes quatuor: Exordium, verſu* 2. *Ἀνασκευὴ ſive confutatio dictorum Ijobi, uſque ad ver.* 6. *capitis* 5. *Κατασκευὴ ſive confirmatio, uſque ad ver.* 17. *Et concluſio, a ver.* 17. 2 An proferentibus] *Exordium bimembre, quo primùm deprecans faſtidium Ijobi audientiam facit: deinde neceſſitatem explicat habendæ orationis iſtius a bona fide & conſcientia abs qua ſuperiorem orationem Ijobi diſſimulari poſſe negat.* 3 Ecce erudiebas] *ἔκθεσις primus locus ἀνασκευῆς, id eſt propoſitio, qua indigna Ijobi oratio reprehenditur per oppoſitionem anteactæ vitæ ἐκ τοῦ ἀτόπου: quaſi dicat, te qui alios erigebas, nunc animum abjicere, & in religione, ſpe, atque integritate tua tibi non conſtare eſt indigniſſimū. Ineſt autem huic propoſitioni τοῦ φθονοῦντος διαβολὴ id eſt loquentis criminatio, his quatuor verſibus.* Manus remiſſas] *metaphoræ a corpore ad animum tranſlatæ, quibus docet quæ fuerint effecta eruditionis & documentorum, quæ Ijob aliis tradiderat: ſic* 1. *Schem.* 23. 16. *& Jeſcha.* 35. 3. *& infrà* 8. 20. 6 An non] *Expoſitio præſentis officii ab abſurdo.*

Religio tua] id eſt, tua illa ſollicitudo religioſa, quam antè adhibueras in adminiſtratione tua: de quo ſuprà
1.1. & cap.3.25. 7 Recordare] ſecundus locus ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ab impoſſibili, cujus
ſumma eſt, fieri non poteſt, quin ad ſalutem bonorum ut contrà in exitium improborum, Deus & omnes res
creatæ comparentur; cùm hoc demonſtrent omnia manifeſtò omnium ætatum, ſi retrò memoria colligas, documenta.
hæc uſque ad ver.12. 8 Quemadmodum vidi] ἐργασία ſuperioris loci a contrariis, cujus ſe
teſtem oculatum Eliphaz aſſerit. Arantes afflictionem] metaphoræ conſiliorum, actionum & eventorum
ab agricultura ſumptæ. Hæ autem propoſitiones in genere quidem veræ ſunt; ad Ijobum verò malè accommodantur:
hinc enim concluſio hæc tacitè conficitur, afflictionem & moleſtiam metis: ergo araſti & ſeviſti
eam. 9 Ab halitu Dei &c.] humanitus dicta, quibus obſcurè mortis genus perſtringit, quo occubuerant
filii Ijobi, ſuprà 1.19. Flatu naſi] id eſt, vento: ut Exodi 15.8. 10 Rugitu leonis] quaſi dicat,
ſi Deus eos non perdit ſua ipſorum, aut rerum inanimarum opera, perdit per animata: ex quibus conſequitur
nunquam fuiſſe filios tuos evaſuros. Significat autem rugitu leonis a leone rugiente: hypallage rhetorum.
11 Perituri ſine præda] id eſt, graviſſimè preſſi diuturna fame, qua mox alioquin fuiſſet periturus.

12 Præterea] tertius locus ἀνασκευῆς ab impoſſibili, qui primùm 17. verſu exponitur; nam ad ejus explicationem
antequam veniat, fidem & autoritatem ſibi conciliat a teſtimonio cœleſti. 13 Inter cogitationes]
id eſt, dum ego per vigil de rebus tuis cogitarem. A viſionibus] id eſt, prout viſa mihi vigili
& de te cogitanti ſeſe obtulerunt: ſunt enim viſa a ſomniis diſtincta, Num.12.6. & infrà 7.14.
Cùm irruit] id eſt, prima vigilia, cujus tempore homines primùm ſomno altiſſimo gravari ſolent: periphraſis.
14 Pavor] animos ad reverentiam viſi, fidémque revelationis comparans. 16 Silendo] id
eſt, dum ab horrore meo confirmatus, ad illam tacitus attenderem. 17 An mortalis] tertia argumentatio,
ut obſervantum eſt in ver.12. cujus ſumma eſt; hæc eſt communis omnium hominum ſors, ut nulla
ex parte cum Deo juſtitia & puritate comparari poſſint, ac proinde multis calamitatibus juſtè a Deo affligantur.
hinc autem tacitè Eliphaz concludit; quid ergo te miſero fiet, ſi pergas cum Deo contendere, ut antè feciſti?
ſuprà 3.19. 18 Firmitatem] eclipſis conjugati, ut Gen.18.21. Eſt autem hîc ἐξεργασία ſuperioris
propoſitionis per comparationem majoris: ait enim, non eſſet judicaturus ſecundum Angelos: ſed tum de
bono ſuo, tum de honore & gloria deciderent, ſi freti juſtitia ſua cum Deo ſe compararent. 19 Inhabitantibus]
id eſt, ſpiritibus humanis inhabitantibus corpora, quæ domus luteæ per circumlocutionem dicuntur,
ut 2.Cor.5.1. Quibus] domibus, id eſt quæ corpora ſunt caduciſſima, & velut arenæ inſtabili ſuperſtructa.
Qui] mortales. Antequam tinea] id eſt, citiſſimè, & minore negotio quàm tinea conteritur, quæ ſolo attritu
eſt friabilis. 20 A mane &c.] id eſt, totos dies atteruntur calamitatibus, & tamen ne minimam quidem
unicam ferendo eſſent ſine ſingulari adjumento Dei. 21 Ablata excellentia] id eſt, cùm repetitur
ab illis corporibus anima, moriuntur &c. Ac non ſapientia] id eſt, non poſſunt ulla arte mortem effugere:
eſt autem hîc eclipſis contrarii, ut Gen.18.19.

IN CAPUT V.

1 Jam advoca] Quartus ἀνασκευῆς locus τοῦ ἀσυμφόρου, ab inutili: quaſi dicat; cùm jam apud Deum
nihil contendendo efficere queas, advoca ſi potes, qui patrocinentur tibi: concedentis verba. Ad quem] quarti
loci ἐργασία per dilemma hujuſmodi: aut pios ad patrocinium tuum advocaturus es, aut impios. Si pios,
nolent; ſi impios, non poterunt. Jam igitur ad quem qui ſuſcipiat patrocinium? 2 Interficiet] patronum
ſimul & clientem interficiet ira & zelus Dei. 3 Ego vidi] Confirmatio alterius membri dilemmatici,
a teſtimonio ſuo & communi experientia. Execratus ſum] id eſt, videns execrationi addictum
exhorrui: metalepſis. 4 Procul abſunt] ſecundum genus calamitatum quod improbis immittit Deus;
poſteritatis exitium deploratum, & quidem acclamante publico omnium conſenſu. In porta] id eſt,
publicè, metonymia: vide Gene.34.20. 5 Cujus meſſem] tertium calamitatum genus, quòd nulla pars
bonorum penes improbos manet; ſed omnia ad alios perveniunt. Famelicus] id eſt, tenuiſſimus quiſque,
cui nihil alioquin ſuperfuiſſet alimenti. E medio ſpinarum] id eſt, difficillimè, maximis ſumptibus
ſeverit, & proventu nullo receperit cum immani cruciatu. Horridus] id eſt, aut prædo, aut hoſtis: ſic dictus,
tum quia plerumque ita conſtituti ſunt, ſynecdochicè; tum quia horrorem incutiunt obviis, metonymicè:
ſicut Pſal.58.22. 6 Cùm non prodeat] ἔκθεσις ſive propoſitio κατασκευῆς ἐκ τοῦ σαφοῦς, ab evidente;
cujus ſumma eſt, cùm non ſint calamitates acceptæ ferendæ terræ aut caſibus fortuitis, aut denique earum
cauſæ aliò derivandæ; ſed hæreant in ipſo homine propter peccatum ejus: omnibus rebus creatis omiſſis,
ad Deum confugiendum eſſe. 7 Ut ſcintillæ] id eſt, cùm homo ad innatum ſibi peccatum exardeſcat,
ut carbones accenduntur igne; ac proinde ſubeant omnibus momentis ex eo calamitates, ut ſcintillæ e prunis
emicant, &c. 8 Ego requirerem] non autem ut tu adverſus Deum contenderem. 9 Fac,
ente] ſecundus locus κατασκευῆς, exaggeratio ſuperioris propoſitionis a prædicatione potentiæ Dei. Tractatur
autem duobus argumentis, ab adminiſtratione proventuum terræ, & hominum; ex quibus hoc modo
concludit a conſequente: primùm, ſi res tam magnificas præſtat, & terram irrigat ad hominum bonum;
quanto magis homines curaturus eſt? ut Chriſtus Matth.6. Deinde, ſi res humanas ita adminiſtrat, ut improbos,
eorúmque conſilia perdat ad defendendam innocentiam in ſingularibus cauſis; quanto magis vim ſuam
exerturus eſt, in tuenda electorum & credentium ſalute? 11 Depreſſos] penuria & fame. Pullati]
id eſt, lugentes ex inedia: ſynecdoche. 14 Offendant tenebras] id eſt, in rebus etiam evidentiſſimis
cæcutiant: tranſlatæ locutiones. 15 A gladio, ab ore] id eſt, a violentis dictis & factis
illorum. A manu] id eſt, facultate: metonymia. 16 Spes] id eſt, quod ſperavit.
Nequitia] id eſt, vir nequam obmuteſcit præ ſtupore, adeò præſentibus Dei judiciis percellitur: ſed hac hypallage
eſt ἐμφατικωτέρα: ut Pſalmo.107.42. 17 Ecce beatus] tertius locus κατασκευῆς ἐκ τοῦ
συμφέροντος, ab utili: quo tranſitur ad concluſionem totius orationis.

Quapropter] *Concluſio: cujus partes ſunt, dehortatio a malo, & hortatio tum ad officium erga Deum; tum ad doctrinæ comprehenſionem. Eſt autem hîc dehortatio ad Ijobum, continens tacitam reprehenſionem dictorum Ijobi, uſque ad 22. verſum.* 18 Nam] *ætiologia proximæ dehortationis.* Obligaturus eſſet] *ſi non ſperneres; ſed ſubmiſſo animo te ei committeres, ut ſuprà 8.* 19 Sex] *id eſt, in multis afflictionibus verſantem.* Septem] *id eſt, in plurimis: numeri definiti pro indefinitis. eſt autem hæc pars ætiologiæ uſque ad verſum 22. a promiſſionibus Dei hypotheticis ſive conditionalibus, ſi credas, & non ſpernas caſtigationes Dei.* Attingeret te] *ut ſuprà 1.11.* 21 Flagellat lingua] *id eſt, a calumniis & obtrectationibus protegeris.* 22 Ad vaſtationem] *altera pars concluſionis; hortatio ad veram fidem & opera fidei, afflictiones omnes in virtute Dei ſuperantis.* Rideto] *id eſt, adeò fide perſuaſus eſto de reconciliatione & benevolentia Dei, ut nullum ex rebus adverſis damnum metuas.* 23 Nam cum lapidibus] *hortationis αἴτιον id eſt, ſi cum Deo primùm reconciliatus fueris; lapides, feræ, denique omnes res creatæ jure fœderis tibi ſubſervient: humanitus dictum, ut Hoſch. 2.18.* 24 Reviſeſque] *id eſt, reſtitueris in integrum, ſi non amplius Deum offendes.* 26 Abit] *id eſt, deportatur in horreum. Sunt autem hîc promiſſiones allegoricæ, a re ruſtica ſumptæ.* 27 Ecce hoc] *altera hortatio ad doctrinam percipiendam tribus argumentis; ab experientia ipſorum, a certiſſima rei ipſius veritate, & ab utili.*

CAPUT VI.

Ijob reprehenſis acriter amicis neglecti officii, & confutatis Eliphazi rationibus, cauſſam ſuam de integro conſtituit coram illis. Quam deinde explicat duobus locis, narratione ærumnarum ſuarum, & indignationis in quam ex tantarum ærumnarum ſenſu animus ejus abripiebatur, vehementiſſimè.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:

2 Utinam [a] accuratè penderetur indignatio mea; & ærumnæ meæ lancibus trutinæ attollerentur pariter.

3 Nam nunc *quidem* arena marina gravior eſt *indignatio*: idcirco verba mea deglutiuntur.

4 Sed ſagittæ omnipotentis in me *graviores ſunt*, quarum virus ebibit ſpiritum meum: conturbationes Dei, *quæ* acie inſtructa oppugnant me.

5 An rudit onager apud teneram herbam? boâtne bos ad farraginem ſuam?

6 An comeditur inſulſum, abſque ſale? eſtne ſapor in [b] albumine vitelli?

7 Renuit attingere animus meus: iſta ſunt planè languores cibi mei.

8 O ſi quis daret evenire petitionem meam, & ut expectationem meum daret Deus.

9 Et placeret Deo conterere me: ſolveret manum ſuam, ut conficeret me.

10 Eſt enim adhuc conſolatio mea; (quamvis exæſtuem dolore, nec parcat *Deus*) quòd non celaverim ſermones ſancti.

11 Quæ *eſt* vis mea ut durem? aut quis finis meus, ut prorogem vitam meam?

12 An vis lapidea *eſt* vis mea? an caro mea chalibea?

13 An verò non eſt [c] defenſio mea penes me? aut [d] quod res eſt, depulſum eſt a me.

14 Contra [e] *eum* cujus liqueſcit erga amicũ ſuum benignitas: & *qui* timorem omnipotentis dereliquit?

15 Fratres mei [f] fefellerunt, ſicut torrens, ut torrentes alveo tranſeuntes.

[a] Heb. pen- do pen- tur.

[b] Heb. ſali- [illegible]

[c] Heb. auxi- ſum meum.

[d] Heb. eſſen- tia.

[e] Heb. con- [illegible]

[f] Heb. perſe- [illegible]

16 Qui tetri ſunt a glacie; in quibus abſcondit ſe nix.

17 Quo tempore æſtu diffluunt *homines*, *torrentes* excinduntur: dum calet eorum quiſque, [g] diſpereunt e loco ſuo.

18 Huc illuc avertuntur a ſemitis [h] ſuis conſuetis: abeunt in nihilum & pereunt.

19 *Quod* intuenteis cœtus commeantium ex Tema; turbas Sabæorum *qui* expectationem habuerant in illis,

20 Pudet [i] fiduciam habuiſſe: venientes eò uſque erubeſcunt.

21 Nunc enim *qui* fuiſtis, non *eſtis*: videntes conſternationem, timetis.

22 An quia dixerim, date mihi? aut ex facultatibus veſtris munera exhibete propter me?

23 Aut liberate me e manu hoſtis? & e manu violentorum redimite me?

24 Docete me, & ego ſilebo: & quid erravi intelligendum date mihi.

25 O quàm acres ſunt ſermones recti! ſed quid reprehendit reprehenſio a vobis?

26 An reprehendere verba cogitatis? & [k] ventilare ſermones *hominis* animo abjectiſſimi?

27 Etiam in pupillum irruitis; cùm foditis *foveam* contra amicum veſtrum.

28 Sed nunc acquieſcite, reſpicite ad me: & [l] expoſitum erit vobis, ſi mentiar.

29 (Revertimini quæſo, ne eſto iniquitas; revertimini inquam iterum, juſtitia mea ſibi *conſtet*.)

30 An erit in lingua mea iniquitas, an palatum meum non dabit intelligendas ærumnas?

[g] Heb. *extinguũtur.*

[h] Heb. *viæ ſuæ, id eſt cõſuetudinis.*

[i] Heb. *quòd fiducia fuerit. ſic in emendatiſſimo exemplari manuſcripto legimus ex bibliotheca illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini.*

[k] Heb. *ventodare.*

[l] Heb. *ante faciem veſtram.*

CAPUT VII.

1 NONNE præfinitum eſt tempus mortali in terra: & ut dies mercenarii, dies ejus?

2 Sicut ſervus *qui* aſpirat ad umbram; & ſicut mercenarius *qui* expectat [a] dum fecerit:

3 Sic effectum eſt mihi ut poſſideam menſes vanitatis; etiam noctes moleſtiæ [b] conſtitutæ ſunt mihi.

4 Si quando decumbo, dico; ecquando ſurgam & emenſus fuerit veſper? adeo ſatior jactationibus uſque ad diluculum:

5 Induit caro mea vermes, & ramentum pulveris: cutis mea diſrumpit ſe, & liqueſit.

6 Dies mei velociores fuerunt radio textoris; & conſumpti ſunt cum inopia ſpei.

7 Recordare (quandoquidem ventus eſt vita mea,) [c] non eſt oculus meus iterum viſurus

[a] Heb. fecit ſ- ſum.

[b] Heb. conſti- [illegible]

[c] Heb. *non reverſurus eſt oculus meus ad videndum bonum.*

ſurus 'bonum,

8 Nec contemplaturus eſt me oculus [d] perſpicaciſſimus) etiam 'oculi tui ad me reſpicient, unto ut non ſim *ampliùs.*

9 'Ut conſumitur nubes & abit; ita qui deſcendit in ſepulchrum, non aſcenſurus eſt *ampliùs,*

10 Nec reverſurus ampliùs domum ſuam; neque agniturus eum ampliùs 'locus ejus.

11 'Proinde ego non cohibeo os meum, loquor in anguſtia ſpiritus mei: queror in amaritudine animi mei.

12 'An mare ſum? an 'cete? quòd diſponis circa me cuſtodiam?

13 'Cùm dico, ſolabitur me ſponda mea; levabit querelam meam cubile meum:

14 'Tum conſternas me 'ſomniis, & præ 'viſionibus conturbas me:

[d] Heb. *viſus.*

15 Adeò ut eligat 'ſtrangulationem animus meus, mortem potius quàm 'oſſa mea.

16 Aſpernor *ea*, ne 'in ſeculum vivam: 'deſiſte a me 'nam vanitas ſunt dies mei.

17 'Quid *eſt* mortalis, ut magni facias eum: & ut apponas ad eum [e] animum tuum?

18 Ut 'viſites eum temporibus matutinis? momentis explores eum?

19 'Quandiu non reſpicis '*aliorſum* a me? non deſeris me, ' dum deglutiam ſalivam meam?

20 'Peccavi, 'quid agerem tibi, ô 'cuſtos hominum, quare ' propoſuiſti me ſcopum tibi: adeo ut eſſe me, mihi ſit oneri?

21 Imò 'quid non condonas 'defectionem meam, & aufers iniquitatem meam, ' cùm jam in iſto pulvere decumbam ? aut *quid non* [f] tempeſtivè requiſiviſti me, ut non eſſem?

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Iſtius orationis Ijobi ſummæ partes ſunt duæ; ἀνασκευὴ ſive confutatio ſermonis quem habuerat Eliphaz, cap. 5. ver. 6. uſque ad ver. 28. & ἔκθεσις κρινομένου ſive expoſitio quæſtionis quæ agitur, & in ſequentibus controvertitur ad finem uſque ſeptimi.* 2 Utinam] *Exordium patheticum a voto, quo Ijobus ſummam τοῦ κρινομένου explicat, ut a judicio Eliphazi ad ſaniorum hominum judicium provocet.* Penderetur] *tranſlatio a rebus corporeis.* Indignatio mea] *id eſt, æſtus & conflictatio animi mei ex ærumnarum ſenſu proficiſcens, prout explicatur infrà 7.11. & ſequentibus.* Ærumnæ] *id eſt, mala iſta adventitia indignationem animi generantia, de quibus infrà 7.1. & ſequentibus.* 3 Nam] *ætiologia duobus membris ſuperioris verſus reſpondens. hîc enim explicatur indignatio; & ærumnæ, ſequente verſu.* Gravior] *numero & pondere: hyperbole metaphorica.* Deglutiuntur] *id eſt, tum præ multitudine indignationis imparia ſunt illis enuntiandis; tum præ gravitate ſemeſa verba aut potiùs ſuſpiria mihi excidunt.* 4 Sagittæ] *id eſt, ærumnæ immiſſæ a Deo, verſu 2. quaſi dicat, miramini tantam indignationem qua tranſverſus rapitur animus meus: ſed eheu, multum abeſt a gravitate & innumerabilitate malorum quæ ego ſentio: quam ob rem mala ſua ſummè emphaticis tranſlationibus exprimit, cùm illis acumen ſagittarum tribuit: quibus manu omnipotentis immiſſis ac velut veneno irâ ejus infectis ſe ita tranſverberatum eſſe profitetur, ut ſpiritum ipſius exhauriant, conturbent, & quaſi inſtructa acie oppugnent: pathetica omnia.* 5 An rudit onager] *primus locus ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, ab inutili, variis ſimilitudinibus expreſſus, quarum explicatio eſt verſu 7. quaſi dicat; non poſſunt me in hac conditione verſantem paſcere ſermones veſtri, quia partim alieni ſunt, partimque inſulſi: quam ob rem ut onagri & boves cibo ſuo acquieſcunt; contrà verò deſtituti vociferantur: non debet vobis mirum eſſe ſi abhorreo a ſermonibus veſtris.* Teneram herbam] *id eſt, pabulum ſuum.* 6 Albumine] *inſipido, cujuſmodi ſunt verba veſtra.* 7 Renuit] *id eſt, ex animo repudio ſermones veſtros.* Iſta] *id eſt, ſermones iſti quos habetis. quaſi dicat, tantum abeſt ut ſermonibus veſtris recreer, aut eorum condimento reficiatur vita mea, ut contrà cibum ipſum amariorem, vitamq́ue injucundiorem & languidiorem reddant.* 8 O ſi] *exclamatio perergos ex abrupto, graviùs afflicto & perturbato Ijobi animo ex ſermone Eliphazi. quaſi dicat, quandoquidem tam iniqui judices eſtis adverſum me, neque æquioris ullius cognitoris adipiſcendi facultas oſtenditur: jam ad vota mea precedentia redeo.* Quis daret] *id eſt, utinam morerer illicò: periphraſis mortis, duobus verſibus.* 9 Solveret] *id eſt, non ampliùs inhiberet, ſed toto impetu injiceret in me: humanitus dictum, ut illud Pſal. 74. inhibere manum ſuam e ſinu ſuo.* 10 Eſt enim] *ætiologia poſtulati proximi, quòd ſibi bene ſit conſcius.* Quamvis] *occupatio objectionum, quibus Eliphaz & alii uſuri fuiſſent; nimirum a ſenſu præſente carnis, & a gravitate manus Dei.* Non celaverim] *id eſt, profeſſus ſim fidem & cultum Dei ſine intermiſſione.* 11 Quæ eſt] *altera ætiologia optati, verſu 8. & 9. ab infirmitate ipſius cum ſuis ærumnis comparata.* Finis meus] *activè, id eſt, quem iſtis ærumnis meis poſſim imponere.* 12 Lapidea] *ut ſuſtineat tantas ærumnas.* Chalybea] *ut frangat eas.* 13 An verò] *regreſſio ad ἀνασκευὴν cujus hic eſt ſecundus locus ἐκ τῆς εὐφημίας αὐτοῦ, a commendatione fidei & conſcientiæ ſuæ. q. d. utcunque ſermones veſtri me dejecturi eſſent: erigit tamen me fidei & veritatis qua nitor conſolatio.* 14 Contra eum] *id eſt, contra te Eliphaz, & quemcunque alium. Ineſt autem his verbis tranſitio ad tertium locum ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ φήσαντος διαβολῆς, a criminatione ejus qui ſermonem contra habuerat* Cujus liqueſcit] *id eſt, diffluit atque evaneſcit, ut ſequentium verſuum allegoria explicat.* Dereliquit] *arrogando ſibi autoritatem judicandi fratris, Jacobi 4.11.* 15 Fratres mei] *explicatio allegorica tertii loci, uſque ad verſ. 22. cujus ſumma eſt: quemadmodum torrentes hyberno imbrium tempore exundant, cùm non eſt opus ampliore aqua; æſtivo verò & ſiticuloſo dilabuntur, & exareſcente terra quaſi ludificantur ſpem hominum, cùm refrigerio aquarum opus eſt: ita mihi uſu venit ab amicis meis. nam ſecundis rebus cùm uterer, videbar mihi circumfluere illorum adjumentis: nunc verò in tanto calamitatum æſtu, nullum ex eis ſolamen percipio, quaſi exaruiſſent omnes. Dicuntur ergo Ijobi fratres Eliphaz & alii.* 16 Tetri ſunt] *id eſt, hyeme turgent præ aquarum copia: periphraſis.* 17 Æſtu] *id eſt, æſtate flagrante.* Excinduntur] *id eſt, celerrimè pereunt, quaſi uno momento reſecarentur; metaphora; ſic etiam proximum exſtinguendi verbum.* 18

18 Huc illuc] *id eſt, diſfluunt.* 19 Tema; turbas Sabæorum] *Arabiæ deſertæ, ex Ketura, & ex poſteris Jiſchmaëlis. Gen. 25. 3. & 15.* 21 Conſternationem] *id eſt, calamitatem amici veſtri, quæ eſt vobis conſternationi, & deterret vos, ne ii ſitis erga me qui fuiſtis ante hac. Apodoſis ſive applicatio ſuperioris allegoriæ.* 22 An quia] *quartus* ἀνασκευῆς *locus* ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, *ab inhoneſto, per dilemma: Si (inquit) aliquid de facultatibus veſtris peterem (quod honeſtè amicus alter ab altero exigit) aut mihi, aut aliis propter me erogari, operámve adhiberi: inhoneſtum eſſet amico laboranti recuſare: at quanto magis ſutum eſt vobis dedecoroſum, ſi ne illud quidem levamen præſtatis, quod præſtare poſſetis ſine ullo diſpendio jacturáque veſtræ? Sin autem inhoneſti a vobis aliquid peto, docete me & redarguite.* Munera] *ad corrumpendum judicium: id eſt, jus aliqua ratione propter me convellite.* 23 Liberate] *id eſt, vim quæ mihi allata fuit, vi armata aut quocunque modò repellite.* 24 Docete] *quintus* ἀνασκευῆς *locus* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ab impoſſibili, per conceſſionem. q. d. ego tam bene mihi ſum conſcius, ut pro certo habeam nullam mei incuſandi materiam vobis ſubminiſtratam eſſe: ſed quandoquidem ita vultis, agite, experimini ſi quid jure poteſtis reprehendere.* 25 O quàm acres] *ultimus* ἀνασκευῆς *locus* ἐκ τοῦ ἀνακολούθου, *ab inconſequente, amplificatus contrario epiphonemate. magna eſt (inquit) vis & autoritas piæ ac veræ reprehenſionis: at veſtra cujuſmodi eſt? inanis eſt, tantùm hærens verborum aucupiis, & miſerum exagitans, contraquàm debuiſſetis. ſic utitur* ἀντικατηγορίᾳ, *ſive criminis relatione.* Acres] *id eſt, efficaces ad animos permovendos percellendóſque.* Reprehendit] *id eſt, continet aut efficit conveniens cum reprehenſione recta.* 27 Etiam in] *Concluſio* ἀνασκευῆς ἐκ τῆς τῶν φθεγγόντων διαβολῆς, *a criminatione eorum qui ſermonem adverſum habuerant: qua ſtatuit Ijobiſtos non minùs iniquos eſſe, quam ſi pupillum aut innocentem puerum (cujus defenſio omnibus ætatibus lege Dei & naturæ commendata eſt) violentia ſua, quaſi mole injecta, opprimerent.* 28 Sed nunc] *Tranſitio ad* ἔκθεσιν, *alteram orationis partem, cujus exordium tribus his verſibus comprehenditur.* Acquieſcite] *audientiam facit precibus, primùm a perſona ſua, deinde a cognitione & judicio æquorum auditorum, quod illis defertur a Ijobo: poſtremò ab averſatione & deprecatione præcedentium offenſarum.* Reſpicite ad me] *id eſt, habete rationem mei, obſecro, & attendite.* Expoſitum erit] *id eſt, ipſi judices eſtote.* 29 Revertimini] *id eſt, animos veſtros perturbatione abreptos ad rem ipſam revocate: ideóque omnia utrinque integra ſunto, & omiſſa modò dictarum offenſarum recordatione, æquè inter nos audiamus.* Ne eſto iniquitas] *id eſt, ponamus neque me a vobis, neque vos a me ullo verbo offenſos eſſe.* Juſtitia mea] *id eſt, relinquamus juſtitiam eam ſuo loco, & rationem anteactæ vitæ meæ.* 30 An erit] *id eſt, ſi mentiar exponendo calamitates meas coram Deo & vobis.*

IN CAPUT VII.

1 Nonnè] ἔκθεσις *toto hoc capite, cujus partes ſunt duæ; una, explicatio ærumnarum, uſque ad ver. 11: altera, explicatio indignationis, uſque ad finem capitis; prout utramque propoſuerat ſuprà 6. 2.* Propoſitio *autem ærumnarum continetur duobis locis* κατὰ σύγκρισιν: *unus eſt a communi præſentis vitæ miſeria atque laboribus, ver. 1. alter a ſingulari Ijobi ſorte verſantis in ſummis difficultatibus, quæ per comparationem communis illius ſortis amplificatur verſibus ſequentibus. Summa eſt, miramini quòd expetivi aut me non natum eſſe, aut quamprimùm emori: ſed duo argumenta graviſſima me eò pertrahunt, ærumnæ meæ, & indignatio.* Præfinitum] *id eſt, nónne aliqua quiete terminantur labores vitæ noſtræ; ac proinde ſecundum naturam finem laborum expeto?* Dies ejus] *id eſt, labores quotidiani ejus: ſynecdoche.* 2 Sicut ſervus] *ſecundus locus a ſingularibus ſuis calamitatibus, quas amplificat hoc modo: Si alii homines ex communi naturæ lege a labore vacationem expetunt; quid aliud poſſum expetere ego quidem quàm mortem: cùm tota vita mea dies & noctes cum infinitis & graviſſimis calamitatibus conflictetur, quarum finem mors unica eſt allatura.* 3 Sic effectum] *id eſt, indeſinenter in labore rigidiore verſor quàm ſervus & mercenarius ullus.* Etiam noctes] *quæ aliis ad quietem datæ ſunt.* 4 Si quando] ἐργασία *proximæ querimoniæ de ſuis calamitatibus, quas noctu, interdiu, perpetuas & indeſinentes eſſe gradatim oſtendit.* Veſper] *id eſt, nox incipiens a veſpere; ſynecdoche, ut Gen. 1. 5.* 5 Induit] *id eſt, totum corpus vermibus circumtectum eſt, quaſi veſtimento.* Ramentum pulveris] *id eſt, ulcerum manantium ſordes concretas, ut tabum, meliceridas, & ſimilia.* Diſrumpit] *videlicet erumpentibus ulceribus, & liqueſit manantibus.* 6 Dies mei] *Occupatio, qua anticipat objectionem naſcentem ex ſermonibus Eliphazi, ſuprà 5. 17. & ſequentibus, quorum hæc erat ſumma: ſi tibi bene es conſcius, oportet animum tuum confirmari de promiſſionibus Dei ad vitam hanc pertinentibus. Reſpondet verò Ijob; ad utrumque confirmatus ſum, ad vitam, & ad mortem: ſed cùm tempus proſperitatis tanta celeritate effluxerit, & nunc tam manifeſta ſint indicia & documenta ad mortem; quorſum mihi hujus vitæ expectatio?* 7 Recordare] *Concluſio prioris partis* ἐκθέσεως *per apoſtrophen ad Deum. Quaſi dicat, quandoquidem Deus ita planè teſtatur mihi de hac vita cedendum eſſe, nolo vobiſcum amplius contendere; ſed ad Deum orationem convertam, cujus ſumma eſt; cùm tot modis oſtendas vanitatem brevitatémque vitæ meæ, quæſo ut potius tollas, quam ut me diutius in malis hærere ſinas.* Ventus] *id eſt, mox evanitura.* Bonum] *ſub. in hac vita: ſic ſequentia.* 8 Oculi tui] *humanitus dictum, ut infrà ver. 21.* 9 Ut conſumitur] γνώμη, *qua ſe conſolatur Ijob; ſi vitæ finem obtinuerit, deſituras in perpetuum calamitates, ut 2. Schem. 12. 23.* 10 Locus ejus] *id eſt, populares ejus: metonymia.* 11 Proinde] *tranſitio ad alteram partem* ἐκθέσεως, *de indignatione animi, quæ tota in ſequentibus per apoſtrophen ad Deum enuntiatur.* 12 An mare ſum] *primus locus* ἐκθέσεως, *quo comparat conſtitutionem animi ſui cum gravitate affectionum quibus opprimitur. quaſi dicat, ſúmne ita ferox ut mare fervens & æſtuans, aut ut immania cete? quin potiùs nónne omnibus modis ſtudui ſollicitè, ut obtemperarem tibi? at tu, ô Deus, quaſi excubias*

contra me poſitis dies & noctes infeſtas animum meum, & ad vitæ præſentis horrorem adductum, efficis ut præoptem mortem. Cete] *de cujus robore, motu, & validiſſima agitatione vide infrà 41.* 13 Cùm dico] *id eſt, cùm me ad quietem compono, tum ab iſtis quaſi emiſſariis tuis invador.* 14 Somniis] *dormientem.* Viſionibus] *pervigilem: vide ſuprà 4.13.* 15 Strangulationem] *quamvis duriſſimam, ſed præſentiſſimam mortem.* Oſſa mea] *id eſt, vitam corporis mei: ſynecdoche.* 16 In ſeculum] *id eſt diutius.* Deſiſte a me] *hoc eſt, ne amplius vitam prorogato, ſed morte finem affligendi facito. ſic concludit locum primum a precatione.* Nam vanitas] *id eſt, quicquid mihi ampliùs vivendum eſt, futurum eſt mihi calamitoſiſſimum: ſic judicat Ijob, ut ſuprà ver. 6.* 17 Quid eſt mortalis] *ſecundus locus ἐκθέσιος a communi hominum ſorte. quaſi dicat, compara, quæſo, tenuitatem hominis cum aſſiduis probationibus & exercitamentis tuis: an tam magni facis eum, ut magnis & continentibus ærumnis probare velis eum?* 18 Viſites] *affligendo.* 19 Quandiu] *accommodatio ad ſuam perſonam.* Aliorſum] *id eſt, aliò iram tuam convertis: ut Pſal. 79.6. & infrà 14.7.* Dum deglutiam] *id eſt, minimo momento ſaltem.* 20 Peccavi] *tertius ἐκθέσιος locus per confeſſionem & deprecationem culpæ & pœnæ, argumentis ſumptis a natura & officio ſeu adminiſtratione Dei, & a perſona deprecantis. Peccavi autem, id eſt, fateor me eſſe peccatorem.* Quid agerem] *id eſt, ſolvendo impar ſum.* Cuſtos hominum] *id eſt, qui pro bonitate naturæ tuæ ſervas, & adminiſtrationem ſalutis tibi uni vendicas.* Propoſuiſti me] *in quem præter ordinarium illum tuæ adminiſtrationis curſum, collimes & ejaculeris furorem tuum: ut ſuprà 6.4.* 21 Quid non] *concluſio dilemmatica: aut ſatis jam habeto his pœnis, aut me occidito.* Defectionem] *id eſt, afflictionis, defectionis & iniquitatis pœnas.* Cùm jam] *id eſt, cùm tu me in pulverem uſque abjeceris, & ego me ſiſtam tibi animo abjectiſſimo: locus eſt commiſerationis a præſente conditione.* Tempeſtivè] *vide ſuprà in ver. 8.*

CAPUT VIII.

Bildad Ijobum graviter reprehendit quaſi obloquentem juſtitiæ Dei: eam teſtimoniis & exemplis probat, & Ijobum minis deterrere conatur, promiſſionibuſq; revocare.

1 TUNC reſpondens Bildad Schuchites, ʹdixit:

2 ʹQuouſque effaberis iſta? & ʹventus validus ſermones oris tui *futuri ſunt?*

3 ʹAn Deus fortis perverteret judicium? aut an omnipotens perverteret juſtitiam?

4 ʹSi filii tui peccaverunt ei; ideo dimiſit eos ʹin [a] poteſtatem defectionis ipſorum.

5 Si tu ſedulò requireres Deum fortem; & omnipotentem deprecareris;

6 ʹModò purus & rectus ſis: certè jam ʹexpergiſceretur tua cauſa, & ʹperficeret habitationem ʹjuſtitiæ tuæ,

7 Eſſentque [b] priora tua ʹperexigua: adeò poſteriora tua augerentur valde.

8 ʹNam conſule quæſo ætatem priſcam; & compara *te* ad ʹperveſtigationem majorum illorum.

9 (ʹNam [c] heſterni ſumus, neque experti ſumus; nam ʹumbra ſunt dies noſtri ſuper terram.)

10 An non illi docturi ſunt te? ʹdicturi tibi, & ex animo ſuo prolaturi verba?

11 ʹAn attollit ſe juncus abſque cœno, augetur ulva abſque aquis?

12 Adhuc exiſtens ʹin virore ſuo, *cùm* nondum decerpitur; tamen ante omne gramen areſcit.

13 Ita ſunt ſemitæ omnium obliviſcentium Dei fortis: nam expectatio hypocritæ perit,

14 ʹQuem faſtidit ſpes ſua; cujus fiducia ʹeſt domus aranei,

15 Quo innitente domui ſuæ non conſiſtit illa; apprehendente eam non ſtat.

16 ʹSuccoſus eſt, ʹante ſolem; & ʹſupra hortum ſuum tener ramus ejus prodit:

17 In ʹacervo radices ejus implectuntur; ʹdomum lapideam inſpicit.

18 ʹSi perdit eum a loco ejus; adeò ut mentiatur eum *locus dicens*, non vidi te:

19 ʹEn illa lætitia viæ ejus: cùm *educti* e pulvere faciunt ut alter effloreſcat.

20 ʹEcce Deus fortis non ſpreturus eſt integrum: ſed non ʹconfirmat manum maleficorum,

21 ʹDonec ʹimpleverit riſu os tuum, & labia tua jubilo:

22 Oſores tui induantur pudore; & tentorium improborum nuſquam ſit.

[a] Heb. *in manum.*

[b] Heb. *principium tuum perexiguum: adeò conſequens tuum augeretur.*

[c] Heb. *heri.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Oratio eſt ἐπιτιμητικὴ ſive reprehenſiva, conſtans propoſitione, ver. 2. confirmatione reprehenſionis ſuæ uſque ad ver. 20. Et concluſione a promiſſionibus Dei: (cujus ſumma eſt; Ijobum temerè & impiè adminiſtrationi Dei obloqui, quòd non damnet anteactam vitam ſuam & ſuorum; neque judiciis Dei patienter acquieſcat. Finis verò, ut ad ſeriam peccatorum confeſſionem & reſipiſcentiam ſe comparans benedictionem a Deo expectet. Ita quidem ſancta eſt theſis; ſed in hypotheſi ſive ſingulari quæſtione falſi peccatum, dum argumentatur Bildad ex præſentibus calamitatibus Ijobum hypocritarum more in peccatis vixiſſe, eorum nomine affligi, & adhuc mala fide agere quòd inficietur peccata ſua; cujuſmodi ferè eſt ſequentium reprehenſionum in Ijobum ratio.* 2 Quouſque] *Propoſitio reprehenſionis ἐκ τῆς τοῦ ῥήσαντος διαθέσεως, quòd Ijob perturbato vehementiſſimè animo ſermones indignos haberet indigniſſimè.* Ventus validus] *id eſt, quaſi bruto impetu ferris ad conviciandum Deum, proruendum judicia ejus, & convellenda omnia.* 3 An] *primus reprehenſionis locus ἐκ τοῦ σαφοῦς, ab evidente. quaſi dicat, quis neſcit Deum juſtiſſimum eſſe, neq; tua neq; alterius cauſa æquum & bonum convellere?* 4 Si peccaverunt] *ἐργασία ſuperioris loci dilemmatica: neceſſe eſt inquit, ut Deum juſtiſſimum confitearis, ſive filios tuos, ſive te ipſum ſpectes: nam utroſque caſtigavit peccatorum nomine: ſed illos quidem mortem; te verò, ſi ſapis, ad reſipiſcentiam cui benedictiones conjunctæ ſunt.* In poteſtatem defectionis] *id eſt, ut ipſos ſua defectio perderet.* 6 Modo purus] *id eſt, modò converſio non ſit hypocritica, & impura oratio.* Expergiſceretur] *id eſt,* [illegible] *ſibi*

ſibi eſſe curæ: humanitus dictum, ut Pſal.33.23. Perficeret] *id eſt, abſolutè beares.* Juſtitiæ tuæ] *id eſt, tuam, cùm juſtè vives: hypallage αὐξητική.* 7 Perexigua] *id eſt, propè nihil eſſet prior ille ſtatus tuus ad eum qui tibi divinitùs obventurus eſſet.* 8 Nam] *ſecundus locus confirmationis ἐκ μαρτυρίας παλαιᾶς, teſtimonio majorum & omnium temporum universè.* Perveſtigationem majorum] *id eſt, ſciſcitandos & percunctandos majores antiquiſſimos.* 9 Nam heſterni] *ætiologia, cur modeſtè reticendo ſuum teſtimonium ad priſcorum autoritatem & fidem Ijobum revocet, ut confirmet propoſitionem Eliphazi, ſuprà 4.8. Eſt autem tota hyperbolica per μείωσιν dicta, & per comparationem ſui cum priſcis majoribus.* Umbra] *id eſt, breviſſima ætas noſtra eſt, comparata cum majorum ætate, fluxa, inſtabilis, & ipſa ultrò abiens.* 10 Dicturi tibi] *id eſt, dicta mea confirmaturi bona fide.* 11 An attollit] *tertius confirmationis locus ἐκ παραβολῆς, ex comparatione, qua oſtenditur tam eſſe ex ordine & jure adminiſtrationis Deius impii & hypocritæ intercidant, eorumq́ue expectatio præſcindatur; quàm ordinarium eſt, juncum in ſiticuloſis locis areſcere, aut diſſipari telam aranei.* 12 In virore ſuo] *id eſt, tempore viriditatis ſuæ, quo adhuc creſcere, ac non decerpi ſolet.* 14 Quem faſtidit] *id eſt, eum quaſi faſtidiens fugit id ipſum quod ſperat, adeò ut inſperatis calamitatibus opprimatur; metaphora. Eſt autem hîc amplificatio ſuperioris loci ab exemplis duobus, aranei, & arboris, uſque ad 19. verſum.* Eſt domus aranei] *id eſt, adeo fragilis & fallax, ut illa eſt.* 16 Succoſus eſt] *alterum exemplum quo exprimitur allegoricè primùm felicitas improborum, deinde luxurians in aliorum damnum propagatio; & proſtremò exitium. Succoſus autem, id eſt, abundans & circumfluens bonis inſitis & adventitiis.* Ante ſolem] *id eſt, palàm, in oculis omnium agit commodiſſimè.* Supra hortum, &c.] *id eſt, plus æquo luxuriat: his omnibus tacitè Ijobum & ejus filios perſtringit.* 17 In acervo] *id eſt, ita latè radices diffundit, ut fundamenti ſtruem offendat in ædibus domini ſui.* Domum lapideam] *id eſt, luminibus domus efficit. quaſi dicat, ſuprà & infrà damnoſus eſt familiæ domini ſui.* 18 Si perdit eum] *dominus ejus, funditùs extirpando e loco ejus, ita ut nullum veſtigium ejus appareat; quod in ſequentibus per proſopopœiam exprimitur.* 19 En illa lætitia] *Apodoſis ironica ſimilitudinis, Ijobum graviter mordens; etſi ſtatim lenitur promiſſionibus. quaſi dicat, ubi eſt gloria & jactatio illius, cùm avulſæ nullum veſtigium ſuperſit, & in locum ejus altera ſuffecta ſit?* 20 Ecce Deus fortis] *Concluſio a promiſſionibus Dei ad ſuperiores minas mitigandas; ſed tamen oppoſitione ſtatus improborum illuſtrata, velut aculeo infixo in animum Ijobi; ut partim metu a malè gerenda vita deterreret, partim ſpe revocaret ad Deum.* Confirmat] *vide ſuprà 4.3.* 21 Donec impleverit] *Tranſitio a theſi ad hypotheſin: quaſi dicat, te ergo, ſi integer eris, non ſpernet Deus; ſed acceptũ habebis uſquedum, &c. ut ſuprà ver.6.* Impleverit riſu] *id eſt, dederit ampliſſimam materiam gaudii, tibi benefaciendo, & inimicos confundendo.*

CAPUT IX.

Ijob agnita & celebrata juſtitia, ſapientia ac potentia Dei, inficiatur criminationem vitæ ſuæ ſibi ab amicis objectam; & juſtitiam ſuam aſſerens docet ex præſentibus Dei judiciis non eſſe de hominibus judicandum. Poſtremò querimonias ſuas repetens, a Deo multis argumentis adductis mala ſua deprecatur, & concludit flebili optato.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:

2 Verum eſt, novi ita eſſe: nam qui juſtus eſſet mortalis *comparatus* cum Deo forti?

3 Si volet litigare cum eo, non poterit reſpondere ei *ad* unum ex mille.

4 Eſt ſapiens [a] animo & fortis viribus: quis obdurans *animum* adverſus eum proſperitate utitur?

5 Qui refigit montes ita ut non animadvertant *homines*: qui ſubvertit eos in ira ſua.

6 Qui commovet terram e loco ejus; adeo ut columnæ ejus contremiſcant:

7 Quo interdicente Soli, non oritur; qui circa ſtellas obſignat:

8 Qui extendit cœlos ſolus; & calcat excelſa maris:

9 Qui facit Arcturum, Orionem & Pleiadas; ac penetralium Auſtri *ſydera*:

10 Qui facit res magnas, [b] adeóque imperveſtigabiles; & mirabilia, adeóque innumera.

11 Si tranſit præter me, tamen non poſſum videre: ſi tranſmeat, tamen non animadverto eum.

12 Si rapit, quis cogat eum reſtituere? quis dicat ei, quid facis?

13 Deo non revocante iram ſuam; ſub ipſo incurvantur adjutores ſuperbiæ.

14 Quanto minus ego reſponſarem ei? electurus eſſem *habere* verba mea contra eum?

[a] Heb. corde.

Gen.1.

[b] Heb. *uſque, ad non perveſtigationẽ, & uſque ad non numerũ.*

ſuprà 5.9.

15 Cui ſi juſtus ſim, non reſponſabo; *ſed* judicem meum deprecabor.

16 Si provocem, an reſpondebit mihi? non credo auribus percepturum vocem meam.

17 Qui turbine conterreret me, & multiplicaret vulnera mea impunè.

18 Non ſineret me revocare ſpiritum meum; ſed ſaturaret me amaritudinibus.

19 Si viribus *experirer*, fortiſſimum ecce: ſin judicio, quis vadimonium conſtitueret mihi?

20 Si juſtum me aſſererem, os meum condemnaret me: *ſi* integrum me, perverteret me.

21 Integer ſum, non ſum mihi conſcius: *ſed* ex animo meo ſperno vitam meam.

22 [c] Propter hoc unum dico; integrum, ut improbum ipſe conſumit.

23 Quandoquidem flagello mortem affert repentè; ad probationem innocentium ridet.

24 Terra traditur in manum improbi, adeò ut faciem judicum ejus obtegat: ſi non *ille facit*, quiſnam eſt?

25 Nam dies mei velociores fuerunt curſore; aufugerunt, non ſunt experti bonum:

26 Tranſmearunt cum navibus [d] celocibus, ſicut aquila involans in eſcam.

27 Si dico, obliviſcar querimoniæ meæ, derelinquam [e] iram meam, & recreabo me:

[c] Heb. *unum hoc propter ea dico: antecedens cum relativo: pleonaſmus.*

[d] Heb. *deſideriis, id eſt, ita conſtitutis, ut quàm citiſſimè vectorem ad deſiderium perducant.*

[e] Heb. *faciẽs ſic Levitici 17.10. & 1. Schem.1.18.*

28 Formido omnes dolores meos: recognoſco fore ut 'non purges me:

29 *Sed* me tanquam 'improbum fore: quare jam in vanum 'laborarem?

30 'Si lavero me aquis nivalibus, & emundavero ſmegmate manus meas:

31 Tum in foveam demerges me, & 'abominabuntur me veſtes meæ.

32 'Quamvis non ſit vir ſicut ego, ut reſponſem ei, conveniamus 'pariter in judicium:

33 Neque ſit inter nos arbiter, interpoſiturus manum ſuam inter utrumque noſtrum;

34 'Amoturus a me virgam ejus, & terrorem ejus, ne perturbet me:

35 Eloquar, & non timebo ab eo: nam non 'ita ſum conſcius mihi.

CAPUT X.

1 'FASTIDIT anima mea vitam meam; [a] deponam a me querimoniam meam: loquar in amaritudine animæ meæ;

[a] Heb. *relinquam de ſuper me.*

2 Dicam Deo, ne condemnes me; notum fac mihi quam ob rem 'contendas mecum.

3 'An bonum eſt tibi, quòd opprimis? quòd ſpernis laborem manuum tuarum? & conſilium improborum illuſtras?

4 'An oculi carnei ſunt tibi? an ut videt mortalis vides?

5 'An ſimiles diebus mortalium dies tui *ſunt*? aut anni tui ſimiles diebus viri?

6 'Ut inquiras in iniquitatem meam, & de peccato meo quæras?

7 'In notitia tua *eſt* me non eſſe improbum: 'nec tamen eſt quod eripiat a manu tua.

8 'Manus tuæ dolore afficiunt me, quæ fecerunt me: unà circumquàq; *ſunt* quibus perdas me.

9 Recordare, quæſo, quòd ſicut argillam feciſti me: & in pulverem reduceres me?

Gen. 2.7.

10 Nónne 'ſicut lac fudiſti me? & tanquam caſeum coagulaſti me?

11 'Cute & carne induiſti me? oſſibuſque & nervis texiſti me?

12 'Cum vita benignitatem exercuiſti erga me? & viſitatio tua conſervavit ſpiritum meũ?

13 'At iſta recondidiſti in [b] animo tuo: novi hoc eſſe apud te.

[b] Heb.

14 'An ſimulac pecco, obſerves me? & ab iniquitate mea non purges me?

15 Si improbus ſim, hei mihi; ſi juſtus ſim, non 'poſſum attollere caput meum: ſatiare 'ignominia, & reſpice afflictionem meam.

16 'Nam attollit ſeſe *illa*, ut ferox leo 'venaris me: & [c] 'rurſus mirificum te exhibes contra me.

[c] Heb. teri ſitum.

17 Renovas 'teſtes tuos contra me, augens indignationem tuam adverſus me: 'vices & exercitus ſunt contra me.

18 'At quare e vulva eduxiſti me? *ô ſi* expiraſſem, & oculus non vidiſſet me:

19 Eſſem ac ſi nunquam fuiſſem; ex utero in ſepulchrum elatus fuiſſem.

20 'An non paulisper diebus meis 'ceſſabit? deponet a me, ut recreem me paulisper?

21 'Cùm nondum abivero unde 'non ſum rediturus; 'in terram tenebroſam & 'umbræ lethalis.

22 Terram obſcuriſſimam, ſimilem caligini, umbræ lethalis, & 'expertem viciſſitudinum; 'utcunque ſplendeat, ſimilem caligini.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Iſtius reſponſionis Ijobi ſummæ partes ſunt tres: Prima,* ὁμολογητικὴ *ſive confeſſoria juſtitiæ & potentiæ Dei, uſque ad ver. 21: Secunda,* ἀπαγορευτικὴ, *inficians criminationem ſui & defendens integritatem ſuam, uſque ad finem capitis: Tertia,* ἔκθεσις *ſive expoſitio indignationis ſuæ & querimoniæ apud Deum, cap. 10.* 2 Verum eſt] *Confeſſio, ad primam Bildadi propoſitionem reſpondens, ſuprà 8.3. quam in ſequentibus explicat primo per theſin, uſque ad ver. 14. deinde per hypotheſin & accommodationem ad perſonam ſuam uſque ad ver. 21.* 3 Si volet litigare] *homo videlicet de ſua juſtitia adverſus ſapientiſſimam & potentiſſimam Dei juſtitiam.* Ad unum ex mille] *id eſt, millies peragetur reus.* 4 Eſt ſapiens] *Confirmatio propoſitionis ſuperioris a natura Dei.* Quis obdurans] *ab exemplo: eſt autem prolepſis hoc verſu, cujus duæ argumentationes ſigillatim ſequentibus explicantur.* 5 Qui refigit] *confirmatio prioris argumentationis de natura Dei, ab operibus ejus, uſque ad ver. 11.* Animadvertant] *nempe amotionem, adeoq; ullum veſtigium eorum.* 6 Columnæ] *i. ima fundamenta, quaſi dicat, terram a ſummo ad imum.* 7 Quo interdicente] *id eſt, qui efficit noctem & diem: periphraſis: nam donec oriatur ſol, eſt nox: & adveniente die contra, quaſi obſignatæ occultantur ſtellæ.* 8 Calcat excelſa maris] *id eſt, æſtum & fluctus ferventis maris quaſi pede comprimit.* 9 Qui facit arcturum] *id eſt, qui facit ac moderatur annum; cujus partes a ſignis cœli ordinariis deſignantur, principio ducto a Septembri; prout numeratur civilis annus.* Arcturum] *cujus ſydus exoritur undecim diebus ante æquinoctium Autumni, & dimidiam anni partem terminat.* Orionem] *ſydus quod totis noctibus menſe Decembri in hemiſphærio ſupero verſatur, & deinceps uſque ad vergiliarum tempus perſpicuum eſt.* Pleiadas] *Latinè vergiliæ, quæ una cum vere oriuntur, & durant uſque ad Autumnum.* Penetralium auſtri] *intelligit æſtiva ſydera, ut eſt canicula, &c. quæ quia ad polum Antarcticum ſive axem meridianum ſpectant (qui polus velut inferior ſubeſt horizonti noſtro) penetralium Auſtri ſydera appellantur: dicuntur enim penetralia auſtri eleganti phraſi per hypallagen pro Auſtro penetralium, id eſt, abſtruſo & quaſi in penetralibus terræ abſcondito.* 11 Si tranſit] *confirmatio ſecundæ argumentationis ab exemplis. eſt autem hoc primum hypotheticum a perſona ſua, quaſi dicat: ſi quod documentum potentiæ, & ſapientiæ & juſtitiæ ſuæ edit ob oculos meos, non ſum is qui eam cognoſcere & perveſtigare poſſim; adeò inſcrutabilia ſunt judicia ejus & inperveſtigabiles viæ ejus, Rom. 11.33.* 12 Si rapit] *ſecundum exemplum* κατὰ θέσιν, *a perſona eorum quos Deus malis afficit arbitratu ſuo.* 13 Deo non revocante] *tertium exemplum, a perſona eorum qui vires ſuas conſumunt & alienas adhibent ut obſiſtant Deo.* Adjutores ſuperbiæ] *id eſt, ſuperbi, & eorum patroni.* 14 Quanto minus] *altera pars confeſſionis, ut diximus in ver. 2. qua primum ſtatuit ſe non reſponſaturum, ſed ſubmiſſo animo deprecaturum Deum: deinde hoc inſtitutum ſuum*

duabus propoſitionibus hypotheticis confirmat. Quod autem dicit, Quantò minus, comparatio majoris eſt: ſi
nemo (inquit) quantumvis potens & validis auxiliis fultus Deo utiliter obloqui aut obſiſtere poteſt; quid
ego miſer, ſolus, &c? Electurus eſſem] id eſt, de induſtria litigarem, ut ſuprà ver. 3. 15 Si juſtus] id
eſt, ſi ſapiam, & velim in mea juſtitia pergere. Deprecabor] ut facit ſub finem ſequentis capitis. 16 Si
provocem] Propoſitio prior hypothetica, qua docet quàm malè ſibi ſit ceſſurum, ſi cum Deo judicio aut viribus
certare velit: quod amici tanquam homini malè ſano & furenti exprobrabant. Auribus percepturũ]
accepturum provocationem meam. 17 Qui turbine contereret] id eſt, miſerrimè perderet me: periphraſis
duobus verſibus. Turbine] id eſt, ſubita, violenta, & fragoſa plaga, qualem experti fuerant ipſius filii,
ſuprà 1.19. Impunè] id eſt, ſine ullo damno ſuo, ac nemine vindicante me: ſic Proverb. 1.11. 19 Sin judicio]
id eſt, ſi in jus vocare vellem. Quis vadimonium] id eſt, quis tandem judicis partes agens, me & illum
in jus vocaret ad agendum cauſam noſtrã? 20 Si juſtum] altera propoſitio hypothetica. quaſi dicat, ſi
juſtitiam meam cum illius juſtitia comparare vellem, meis ipſius verbis ut meo gladio jugularem me. Integrum
me] comparatione Dei. Pervèrteret] videlicet os meum. 21 Integer ſum] Secunda pars reſponſionis
ad propoſitionem Bildadi quæ eſt ſuprà 8.6. & ſequentibus. Eſt autem hoc verſu prolepſis ſequentium
in reſponſione partium. nam primùm integritatem ſuam, fidem, & conſcientiam adverſus probra quæ objiciebant
illi, aſſerit: deinde oſtendit ſe ſine mala fide faſtidire vitam ſuam, quod capite ſequente explicat. Integer
ſum, (inquit) comparatione veſtri in hac defenſione mea: nam integer ſum ab iis peccatis quæ mihi objicitis
fuiſſe in cauſa cur ita affligar. Non ſum mihi conſcius] ſic diſtinguimus ſecuti fidem manuſcripti exemplaris.
22 Propter hoc unum] ἀνασκευὴ ſive confutatio argumentationis illius Bildadi: Si juſtus eſſes,
non affligeret te Deus, ſup. 8.6. & 20. Atqui te affligit; Ergo injuſtus es. Cui ita reſpondet Ijob, utcunq;
afflictus ſim, mihi ſum bene conſcius: itaq; concludo probos ut improbos a Deo affligi; amplius dico, pro arbitrio
ipſius utroſque conſumi. 23 Quandoquidem &c.] id eſt, quandoquidẽ innocentes necat ſubitò, aut
graviſſimis afflictionibus eos probando delectatur: humanitus dictum. 24 Terra traditur] confutatio alterius
partis argumentationis Bildadi ſup. 8.11. qua dixerat, ut probis benedicit Deus, ſic e contrario improbis
& actionibus eorum in hac vita palàm & apertè reipſa maledicere. confutat autem Ijob ab experientia.
Faciem judicum &c.] id eſt, bonos etiam condemnet, a quibus fuiſſet cõdemnandus: a ſigno ſynecdochicè, ut
Eſteræ 7.8. Ille] nimirum Deus. 25 Nam dies mei] confirmatio ſuperioris argumentationis ab exemplo
ſuo: oſtendit enim, utcunque integer ſit: tamen amiſſam eſſe quàm celerrimè proſperitatem ſuam ver. 25.
& 26. deinde ſe graviſſimè & ſine intermiſſione affligi, verſibus ſequentibus. Dies mei] proſperi, ut ſup. 7.
6. Bonum] diuturnum & conſtans. 27 Si dico] quaſi dicat, ſi quando ſuccurrit ut de liberatione a malis
meis ventura cogitem, præcidunt mihi ſpem mala præſentia. 28 Non purges] id eſt, ut purum me a calamitatibus
liberes: ita concludit Ijob ex rebus præſentibus, ut ſup. 7.6. 29 Improbum fore] ita tractatum
iri, ut vos de improbo dixiſtis. Laborarem] de fovenda aliqua ſpe adverſus iſtas exitiales ærumnas: ſic refellit
ſermonem Bildadi ſuprà 8.6. 30 Si lavero] id eſt, quamvis puriſſimus eſſem hominum, tamen ita
affligeres me: apoſtrophe ad Deum. 31 Abominabuntur] id eſt, horrebunt me etiam omnia mihi proxima,
& juris mei: hyperbole. 32 Quamvis] Concluſio ſuperioris ſermonis, μεταβατικὴ id eſt, tranſitiua ad
querimoniam ſequentis capitis, conjuncta propoſitione quæ eſt in ver. 35. & principio ſequentis capitis; qua
ita ſtatuit Ijob; etſi neque mihi eſt autoritas cum illo contendendi, neque alteri judicandi, aut arbitrium interponendi:
non dubitabo tamen expoſtulare cum illo familiariter, fretus bona fide & conſcientia. Pariter]
id eſt, æquis inter nos legibus, ut inter litigantes ex æquo diſputari ſolet. 34 Ita] nimirum ut vos exprobratis
mihi.

IN CAPUT X.

1 Faſtidit] ut ſuprà 9.21. 2 Ne condemnes] Propoſitio deprecationis primùm, deinde optati: ut
Deus ſeveritatis ſuæ in Ijobum cauſam explicet, cùm ipſe ſibi bene ſit conſcius. Contendas] flagellando
me. 3 An bonum] Confirmatio propoſitionis a rebus abſurdis, quæ etſi in Deum cadere non poſſunt:
tamen pro forma judiciorum ab humana infirmitate de Deo cogitari poſſent. Eſt autem hic primum abſurdum,
ut Deus juſtus opprimat hominem ſibi bene conſcium: ſecundum, ut opifex ſpernat ſuum opus: tertium,
ut probus improbis faveat, hoc verſic. 4 An oculi] quartum abſurdum, ut Deus omnium cognitor
judicio fallatur. 5 An ſimiles] quintum abſurdum concludens ſuperiora omnia: an tota, inquit,
æternitate tua quicquam tibi humanum evênit? ſynecdoche. Sic tranſit Ijob ad hypotheſin cauſæ ſuæ.
6 Ut inquiras] nempe quaſi jam omnia non eſſent tibi exploratiſſima: ut aſſerit ſequente verſ. 7 In
notitia tua eſt] Propoſitio prima, confutans abſurdum primum, de quo ſuprà ver. 3. Nec tamẽ eſt] πάθος
ad movendam miſericordiam: quaſi dicat, veruntamen ne mea quidem integritas, cujus tu mihi teſtis es,
facit ut hac plaga liberer. 8 Manus tuæ] Propoſitio ſecunda pathetica reſpiciens ad abſurdum ſecundum
verſic. 3. amplificata primum κατὰ σύγκρισιν ſive comparationem antecedentis operis Dei cum
præſentibus calamitatibus: deinde per enumerationem ſingulorum Dei operum erga ſe inde a conceptu.
10 Sicut lac] id eſt, conceptum humanum & naturalem effeciſti: periphraſis. 11 Cute
& carne] id eſt, in utero formaſti. 12 Cum vita &c.] id eſt animaſti, & in vita conſervaſti. 13
At iſti] ὑποφορὰ, ſive ſubjectio fidei ad præcedentes quæſtiones. 14 An ſimulac] Tertia propoſitio,
reſpondens tertio abſurdo per dilemma: alia eſt, inquit, apud te ratio eorum qui ex infirmitate
peccant, alia improborum. Si ex infirmitate offendi, an mecum eadem ratione acturus es atque
cum improbo? 15 Poſſum attollere] ita ærumnarum gravitate opprimor: quam ob
rem ad orationem patheticam ſtatim confugit. Ignominia] mea videlicet, id eſt, deſine me ignominia
afficere miſertus mei. 16 Nam attollit] precationis αἴτησιν, duobus verſibus. Venaris]
id eſt, inſectaris plagis: humanitus dictum. Rurſus mirificum] id eſt, ſubinde mirificos dolores mihi
affers. 17 Teſtes] id eſt plagas, teſtes indignationis tuæ, ut infrà 16.8. Vices & exercitus] id
eſt, velut copiæ aliæ aliis ſuccidentes oppugnant me. 18 At quare] Contentio fervens adverſus Deum,

ἐκ τοῦ πάθους ex infirmitate carnis proficiſcens: vide ſuprà 3.10. & ſequentibus. 20 An non] *Conclusio a voto & ardente gemitu, repreſſa ſuperiore contentione adverſus Deum, quaſi victoris ex ea erigentis ſe ad Deum.* Ceſſabit] *renovare dolores: videtur autem Ijob ex his verbis novos eo momento aculeos & tela dolorum perſenſiſſe, quibus ad Deum excitaretur.* 21 Nondum abivero &c.] *id eſt, mortuus fuero: periphraſis.* Non ſum rediturus] *vide ſuprà 7.9. & 10.* In terram] *deſcriptio ſepulchri periphraſtica.* Umbræ lethalis] *id eſt, umbroſiſſimam.* 22 Expertem viciſſitudinum] *in temporibus videlicet: eſt enim perpetua nox ibi.* Utcunque ſplendeat] *id eſt, quæ quantumvis ſole lucente perluſtretur terra, ſemper opaca permanet.*

CAPUT XI.

Tzophar ſermonem Ijobi a comparatione majeſtatis divinæ refellens, docet unicam ſalutis viam eſſe fidei & reſipiſcentiam; ad quam Jjobum hortatur.

a Heb. *vir labiorum.*

b Heb. *occultis ſapientiæ.*

c Heb. *altitudinibus: hypallage.*

1 CUI reſpondens Tzophar Nahhamathites, 'dixit:

2 'An multitudini verborum non reſponderetur? aut an [a] vir loquax juſtus haberetur?

3 ' Ad mendacia tua homines ſilerent?'& te ſubſannantem nemo pudore ſuffunderet?

4 'Dixiſti enim, 'pura eſt diſciplina mea; & ' mundus ſum ante oculos tuos.

5 'At certè, *o ſi* quis daret Deum loqui; & aperire labia ſua adverſus te:

6 Ut indicet tibi [b] occultiſſimâ ſapientiâ, 'duplo majorem fore ad exiſtentem *hanc* (quod animadverte) ſi exacturus eſſet abs te Deus pœnã iniquitatis tuæ.

7 'An profunditatem *ſapientiæ* Dei invenias? aut uſque ad finem *ſapientiam* omnipotentis invenias?

8 *Altior eſt* [c] altiſſimis cœlis, quid ages? profundior' ſepulchro *imo*, quid cognoſces?

9 Longior terra menſura ejus: & latior mari.

10 'Si tranſmeabit ut' dedat: ſive ut' congreget; quis verò avertet eum?

11 'Cùm ipſe novit' homines vanos, & videt nequitiam; an non' conſideraret:

12 'Ut vir' vacuus fiat cordatus: homo' ut pullus onagri natus?

13 'Si tu' comparans animum tuum; expanſurus es ad eum manus tuas:

14 Quandoquidem nequitia eſt in manu tua, procul amove eam: & ne ſinito habitare in tentoriis tuis iniquitatem.

15 Tunc cùm' extuleris faciem tuam e vitio: utique' eris validus, & non timebis.

16 Nam tu moleſtiæ obliviſceris: ſicut aquarum *quæ*' præterierunt recordaberis:

17 Et' ſupra meridiem exurget tempus; 'evolabis, ſimilis matutino eris.

18 'Confide igitur, dum eſt ſpes: ſi' [d] perſcrutatus fueris, ſecurè cubabis:

19 Et recubantem nemo exterrebit: imò precabuntur faciem tuam multi.

20 'Oculi verò improborum deficient, cùm perfugium perierit ab eis; &' ſpes eorum exſpiratione animæ.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis ſummæ partes ſunt, Exordium, ver. 2. & 3: Ἀνασκευὴ ſive confutatio ſermonis quem habuerat Ijob, a 4. ver. uſque ad 13: Κατασκευὴ ſive confirmatio promiſſionum Dei in reſipiſcentem, uſque ad 18. ver. Et Concluſio, inde uſque ad finem.* 2 An multitudini?] *Exordium a neceſſitate, in quam ſibi adduci videbatur Tzophar ut ſermones Ijobi refelleret. Ejus neceſſitatis loci ſunt quatuor amplificati contentione vehementiſſima, hoc & ſequente verſu. Primus ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, ab inhoneſto; Si tibi inhoneſtum eſt tot verba effutire, nobis adhuc inhoneſtius foret ea diſſimulare: & Secundus, ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, ab inutili; Loquacitas non efficiet juſtum.* 3 Ad mendacia tua] *Tertius locus, ab injuſto: Injuſtum eſt mẽdaciis aſſẽtiri.* Et te] *Quartus ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ab impoſſibili: non poſſunt pii non obſiſtere blaſphemantibus.* 4 Dixiſti] *Ἀνασκευῆς ſive confutationis ἔκθεσις, propoſitio argumenti quod ſtatuit confutare.* Pura eſt diſciplina] *id eſt, ego ex puro corde, conſcientia bona & fide non ſimulata verſatus ſum in utenda doctrina Dei, ſup. 6.10.* Mundus ſum] *vitæ ratione ſup. 10.7.* 5 At certè] *ſummum & unicum argumentum confutationis a teſtimonio Dei; quod Ijobo δι' εὐχῆς, precationis modo objicit, velut obfirmate omnibus hominum documentis reſiſtenti.* 6 Duplo majorem] *id eſt, te multò graviores pœnas tuis peccatis meritum eſſe, quàm ſunt hæ quibus affligeris, ſi Deus tecũ ſummo jure agere vellet; ut Hhezræ 9.13.* 7 An profunditatem] *Ἐργασία ſuperioris propoſitionis de occultiſſima ſapientia Dei, quam metaphoricè cum rerum corporearum exemplis comparat, omnibus humanis dimenſionibus eam ſuperiorem eſſe confirmans, hoc ver. & duobus ſequentibus.* 8 Sepulchro imo] *id eſt, omnibus inferis.* 10 Si tranſmeabit] *id eſt, ſi operibus exeret ſe, ut ſuprà 9.11.* Dedat] *abjiciens a ſe.* Congreget] *recipiens ad ſe.* 11 Cum ipſe] *Ἐργασία alterius membri in propoſitione adducti, de peccato hominis & cognitione ejus.* Homines vanos] *ut eſſe præſumeris ex verbis tuis, & ex pœna quam ſuſtines gravitate.* Conſideraret] *ad judicandum, & ad puniendum.* 12 Ut vir] *Uſus animadverſionum Dei, quo comparatur tranſitio ad κατασκευήν.* Vacuus] *corde & intelligentia.* Ut pullus] *id eſt, etiam brutiſſimus inde ab ortu ſuo.* 13 Si tu comparans] *Κατασκευὴ ſive confirmatio hypothetica promiſſionum Dei, qualem alii amici adhibuerunt ſuprà 5.17. & 8.5. & 20.* Comparans] *id eſt ſi ex animo reſipiſces.* 15 Extuleris] *id eſt, te erexeris, & in vitio non ampliùs jacebis: ſic perſtringit Ijobum quaſi in peccato jacentem.* Eris validus] *quod antè planè imparatus jactabas, ſup. 9.35* 16 Præterierunt] *videlicet non reverſuræ.* 17 Et ſupra meridiem] *id eſt, illuſtriſſima gloria circumfulgebis.* Evolabis] *id eſt, quaſi uno momento ex ærumnis iſtis emerges atque eveheris.* 18 Cõfide] *Concluſio exhortatoria ad fidem & reſipiſcentiam tempeſtivam, partim a promiſſionibus Dei adjunctis, partim a metu judiciorum ejus: quem aculeum adhibet ad fodicandum Ijobum: ut ſuprà 8.20.* Perſcrutatus] *id eſt, vias tuas explora-*

ploraveris, & reſipiſcente animo a te abjeceris: ſic Lamentationum 3.40. 20 Oculi improborum] *id eſt, improbi ſua ſpe fruſtrati vitam in lachrymis & ejulatu conſument.* Spes eorum] *id eſt, miſera morte de rebus ſperatis decident.*

CAPUT XII.

Ijob confutatis amarulenter ab experientia & communi rerum creatarum teſtificatione argumentis Tzopharis, & reliquorum mendacibus ſermonibus repudiatis, omnes injuria in Deum arguit. Poſtea redintegrans conſtitutionem cauſæ ſuæ, expoſtulat cum Deo de illatis calamitatibus, easq; argumentis aliquot deprecatur.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit.

2 Scilicet vos eſſe populum: & vobiſcū morituram ſapientiam.

3 Etiam mihi eſt animus ut vobis; non [a] inferior ſum vobis: & apud quem non *ſunt* hujuſmodi?

[a] Heb. ni cado ego pre [illegible] ſic infra 13.2

4 Ut *qui* deriſui *eſt* amico ſuo ſum, quem clamantē ad Deum exaudit: deriſui *eſt* juſtus, integer.

5 Tæda contempta *eſt* ad cogitationem tranquilli: is qui conſtitutus eſt, in nutationibus pedis.

6 Tranquilla ſunt tentoria vaſtatoribus, & ſecura provocantibus iram Dei fortis: cuicūq; efficit Deus ut eveniat *optatum* ad manum.

7 Enimvero interroga, quæſo, jumenta, & docebit te *illorum quodque*: aut volucrem cœli, & indicabit tibi:

8 Aut confabulare cum terra, & docebit te: etiam enarrabunt tibi piſces maris.

9 Quis non cognovit ex omnibus iſtis, manum Jehovæ facere illud;

10 In cujus manu *eſt* anima omnis viventis, & ſpiritus totius carnis humanæ?

11 An non auris verba probabit, ut palatum cibi guſtum aſſumit ſibi?

12 [d] In decrepitis erit ſapientia? & in longitudine dierum intelligentia?

[d] Heb. pro deri[illegible]phora.

13 Penes illum *eſt* ſapientia & fortitudo: illius *eſt* conſilium & intelligentia.

14 En *ita* deſtruit ut non ædificetur: occludit viro *ita* ut non aperiatur.

15 En ita cohibet aquas ut areſcant: aut ita emittit eas ut ſubvertant terram.

16 Apud illum *eſt* robur & ſubſtantia: ejus *eſt* errans & in errorem inducens.

17 Qui facit ut conſulti deveniant in dementiam; & judices ſtultos reddit:

18 Vinculum regum diſſolvit; & cingulum alligat lumbis eorum:

19 Qui facit ut præſides deveniant in dementiam; & valentiſſimos pervertit:

20 Qui amovet [b] ſermonem eloquentibus; & judicium ſenum recipit:

[b] Heb. *labium.*

21 Qui effundit contemptum ſuper ingenuos; & zona validos deſtituit:

22 Qui revelat profunda e tenebris; & educit in lucem umbram lethalem:

23 Qui auget gentes & perdit eas; qui expandit gentes & abducit eas:

24 Qui amovet animum primoribus populi terræ; & facit ut aberrent in loco inanitatis avio.

25 Qui facit ut errent tanquam ebrius, palpent in tenebris [c] deficiente luce.

[c] Heb. *non luce.*

CAPUT XIII.

1 EN omnia vidit oculus meus: audivit auris mea, & percepit ſibi.

2 Utique quod ſcitis, ſcio ego quoque: non ſum inferior vobis.

3 Profectò ego pro omnipotente loquar; & diſceptare pro Deo forti volo.

4 Etenim vos concinnatores mendacii; medici nihili omnes eſtis.

5 O *ſi* quis daret ut [a] omnino ſileretis: nam eſſet vobis pro ſapientia.

[a] Heb. *ſilendo ſileretis.*

6 Audite jam diſceptationem meam: & ad contentiones labiorum meorum attendite.

7 An pro Deo forti loqui debetis iniquitatem? aut pro eo loqui debetis fraudem?

8 An perſonam ejus accipere debetis: cùm pro Deo forti contenditis?

9 An bonum *futurum eſt* cùm perveſtigabit vos; ſi ut illuditur mortali, illuſeritis ei?

10 [b] Omnino reprehendet vos: etiamſi clam perſonam accipiatis.

[b] Heb. *reprehendendo reprehendet.*

11 An non excellentia ejus perturbat vos, & pavor ejus irruit in vos?

12 Memoriæ veſtri ſunt [c] ſimiles cineri: [d] tumulis luti altiora veſtra.

[c] Heb. *ſimilitudines.*

[d] Heb. *altis* [illegible]

13 Silentes deſiſtite a me, ut eloquar ego: & obveniat mihi quidvis.

14 Quam ob rem auferrem carnem meam dentibus meis, & animam meam ponerem in manibus meis?

15 Si enecaret me, non ſperarem? veruntamen vias meas ante faciem ejus probabo.

16 Etiam ipſe mihi erit ſaluti: quamvis in cōſpectum ejus hypocrita non veniat.

17 Audite [e] continenter ſermonem meum, & enuntiationem meam auribus veſtris.

[e] Heb. *audiendo.*

18 Ecce jam diſpono judicium: ſcio me fore juſtum.

19 Quis *eſt* qui contendat mecum? Si nunc ſilerem, expirarem.

20 Tantummodo duo ne facias contra me: tunc a facie tua non abſcondam me.

21 Manum tuam procul amove a me: & terror tuus ne peturbet me.

22 Deinde inclama, ut ego reſpondeam: aut eloquar, ut reddas reſponſum mihi,

23 Quot mihi iniquitates & peccata ſint; defectionē meā & peccatū meū notū fac mihi:

24 Quare faciem tuam abſcondas, & reputes me inimicum tibi?

25 An folium impulſum exagitares? aut ſtipulam aridam perſequereris?

26 Quòd reſcribis contra me amaritudines; & efficis ut poſſideam hæreditariò iniquitates pueritiæ meæ:

27 Ac ponis in compede pedes meos, obſervans omnes ſemitas meas: ſuper radices pedum meorum imprimeris.

CAPUT XIIII.

1 QUANQUAM iſte velut putredo veteraſcit, ut veſtis quam edit tinea,

2 Homo natus muliere, brevis [a] ætate, & ſatur commotione.

[a] Heb. *diebus.*

3 Ut flos, ſimulac egreſſus eſt ſucciditur, & fugit velut umbra, neque conſiſtit:

4 Nihilo minus ſuper iſtum aperis oculum tuum: & me adducis in judicium tecum.

5 Quis edat mundum ex immundo? ne unus quidem.

6 Quandoquidem præciſi ſunt dies ejus, numerus menſium ejus penes te *eſt*: determinationes ejus feciſti, quas non tranſgrediatur:

7 Reſpice *aliorſum* ab eo, donec deſiſtat: uſq; dum exſolverit, ut mercenarius, [b] diurnũ ſuum.

[b] Heb. *diem ſuum.*

8 Nam eſt de arbore ſpes, ſi exſcindatur, adhuc repullulaturam, & tenerum ramum ejus nõ deſtiturum,

9 Cùm valde ſenuerit in terra radix ejus, adeò ut in pulvere jam moriturus fuiſſet pes ejus *ſuccisæ*;

10 Ex odore aquarum regerminat: & agit ramum velut planta.

11 At vir moritur debilitate fractus: cumq; expiravit homo, ubinam eſt?

12 Abeuntibus aquis e lacu, ut flumen exſiccatum exareſcit:

13 Ita vir cùm occubuit, non reſurgit uſquedum non *erunt* cœli, non excitabuntur *viri*: neque expergiſcentur a ſomno ſuo.

14 Utinam in ſepulchro occultares me, abſconderes me donec averſa eſſet ira tua: diſponeres mihi determinationem, recordatus mei.

15 Cùm moritur vir, an revicturus eſt? omnibus diebus præfiniti temporis mei ſperarem: donec rediret immutatio mei.

16 Revocares, & ego reſponderem tibi: opus manuum tuarum expeteres.

17 Si nunc greſſus meos numeres: non ſerves propter peccatum meum:

18 Et obſignatam *ut* in faſciculo defectionẽ meam, adſuas ad iniquitatem meam:

19 Enimverò mons ruens decideret: & rupes refigeretur e loco ſuo.

20 Lapides exterunt aquæ: [c] inundatione abripis *e* pulvere terræ ſponte naſcentia ejus: ita ſpem mortalis perdis.

[c] Heb. du.

21 Prævales ei in æternum, ita ut abeat; & mutans vultum ejus dimittis eum.

22 Si augeantur filii ſui, ignorat: ſin diminuantur, non animadvertit ad eos.

23 Tantummodo carne ejus dolore in ipſo affecta: animus quoque ejus de ipſo luget.

IN CAPUT XII.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis Ijobi ſummæ partes ſunt duæ: ἀνασκευὴ ſive confutatio partim ſingularis ſermonum*
Tzopharis, partim univerſalis amicorum omnium, uſque ad 17. *ver. cap.* 13. *Et nova ἔκθεσις, hoc eſt,*
propoſitio ſive conſtitutio cauſæ ſuæ coram Deo, uſque ad finem. 2 Scilicet] *Exordium ironicum: primus*
locus ἀνασκευῆς, a reprehenſione amarulenta eorum qui ſermonem habuerant. Populum] *id eſt, veri*
homines, quibuſcum ego comparatus ſum vir vacuus, & quaſi pullus onagri, ſuprà 11.12. Vobiſcum morituram]
id eſt, præter vos neminem eſſe ſapientem; Sarcaſmus. 3 Etiam] *amplificatio ironiæ ſuperioris*
per comparationem ſui. Non inferior] *id eſt, non minus habeo animi & intelligentiæ quàm vos; ſic infrà*
13.2. Et apud quem] *altera amplificatio ironiæ.* 4 Ut qui &c.] *ſecundus locus ἀνασκευῆς,*
ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, ab inhoneſto; ſed κατ᾽ εὐφημισμὸν in tertia perſona enuntiatus, ut ſuprà 6.14. *tum ut minùs*
amicorum animi offendantur, tum ut commodiùs ad theſin tranſeatur. Quem] *amicum, &c. Id eſt,*
cui in præſentia Deus benedicit, ut fruatur tranquillitate vitæ; ac proinde quem indignius eſt de miſero amico
malè judicare, maximè qui juſtitiam & integritatem ſuam aſſerit. Deriſui] *Tranſitio ad theſin.*
5 Tæda contempta] *Tertius locus ἀνασκευῆς, Theſis ſive propoſitio contraria ex adverſo illi quam poſuerat*
Tzophar ſuprà 11.13 *& ſequentibus. Tu (inquit) dicis fore ut probus ſecurè in hac vita degat, & glorioſa*
proſperitatis luce meridiem ſuperet: ego verò contrà ab exemplo meo confirmo, primùm virum integrum
ad multas mutationes & caſus tota hac vita comparatum eſſe: deinde ad opinionem eorum qui tranquillè
vivunt quaſi abſumptam tædam abjectum eſſe, nedum ut luceat velut ſol: contrà verò multa improbis
ex animo ſuccedere, utcunque ſtatueris ſuprà 11.20. Nutationibus pedis] *id eſt, calamitatibus, quæ*
parum abeſt quin ipſum hominem proſternant: elegans metaphora, ut Pſal. 18.37. 6 Vaſtatoribus,
&c.] *id eſt, improbis, qui non tantùm contra ſecundam legis tabulam, ſed etiam contra primam veniunt.*
7 Enimverò] *Tertius ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀτόπου, ab abſurdo: nam oſtendit Ijob abſurdum eſſe ut*
iſtam adminiſtrationem Dei negent illi, quam ipſi ob oculos vident, & omnes res creatæ quantumvis ratione
& anima deſtitutæ confirmant. 9 Quis non cognovit] *id eſt, quis non diſcat ex iſtorum ſingulorum*
documentis? ἐργασία ſuperioris propoſitionis de calamitatibus bonorum, & ſecundis rebus improborum.
11 An non auris] *Pathetica reprehenſio, quam de induſtria inſeruit Ijob in medium hunc locum de adminiſtratione*
Dei, ut amicos graviùs perſtringeret, quaſi dicat, vos hactenus rebus a Deo creatis uſi eſtis, &
ſenſibus veſtris diſcreviſtis ea quæ vobis ſapiebant, placebant ad viſum, &c. ſed cùm omnia iſta totidem
ſint documenta mirificæ ipſius adminiſtrationis Dei: an non tandem aliquando aurem & animum advertentes
meliùs judicabitis de adminiſtratione Dei? an ſemper cæci, ſurdi, fatui, & ſtupidi futuri eſtis in percipiendis
omnium rerum documentis & ſermonibus meis? 12 In decrepitis] *Exaggeratio ſuperioris argumenti*
ab ætate amicorum Ijobi, ut qui jam provectiores debuerant experientia longiore iſta didiciſſe.
Jam verò ſe oſtendit reipſa comperire penes Deum unum eſſe, & ab illo ſolo percipi ſapientiam, verſ. ſequent.
13 Penes illum] *regreſſio ad ἐργασίαν quæ fuerat intermiſſa a verſu* 11. *in qua adminiſtrationem*
Dei confirmat, primùm a natura ejus, deinde ab effectis, qualia inter homines quotidie obſervantur.
Penes illum, inquit, id eſt, ejus ſunt, & in ejus adminiſtratione hæc inſunt omnia: ſic naturam adminiſtrationis
explicat hoc verſu. 14 En ita, &c.] *id eſt, ineluctabilis eſt adminiſtratio ejus, cujus exponuntur*
effecta uſque ad finem capitis per antitheſin membrorum. Deſtruit] *ut Sedomum, &c. Gen.*
19. Occludit] *id eſt, protegit quaſi objecta ſtructura, & obſerata porta, ut Lotum. Ibidem.*
15 Cohibet] *ut Geneſ.* 7. *&* 8. 16 Subſtantia] *id eſt, exiſtentia (ut vocant) rerum omnium.*
Errans] *ſive corpore, ut Pſalm.* 107.4. *&* 40. *ſive animo, ut Gen.* 3. *de Serpente, Adamo &*
Chava. 17 Ut conſulti] *ſicut Exodi* 1. *& ſequent. capitib.* 18 Vinculum regum] *ut Gen.* 14.
19 Præſides] *ut ſuprà ver.* 17. 20 Amovet ſermonem] *ut in hiſtoria Schecemitarum. Gen.* 34.
22 Revelas profunda] *ut in hiſtoria Joſephi, Gen.* 37. *&* 41. Umbram lethalem] *id eſt, rem abſtru-*

ſtruſiſſimam. 23 Auget gentes]*ut ante diluvium, Ge.5.&6.* Expādit]*ut Gen.10.& 11.* 24 Amovet animum]*Exod.8.& 14.* 25 Errent]*Gen.19. Eſt autem verborum hyſteroſis, ut 1.Schem.20.16.*

IN CAPUT XIII.

1 En omnia]*confirmatio ſuperiorum; qua docet Ijob ſe iſta omnia partim experientia cognoviſſe, partim fide habere exploratiſſima: quam ob rem nos in ſuperioribus exempla omnia ex priſcis illis temporibus adduximus.* 3 Profectò ego]*altera pars ἀνασκευῆς, confutatio univerſalis ſermonum quos amici in Ijobum ad defendendam Dei juſtitiam habuerant; cujus propoſitio hoc verſu eſt hujuſmodi: vos me exiſtimatis litigare adverſus Deum, & illi (ut vobis quidem videtur) patrocinamini; ſed ego contra tranſlationem criminis inſtitui in vos. quia vos ii eſtis qui Deum patrocinio veſtro offenditis, & gravem ei injuriam facitis, quaſi mendaciis cauſa ipſius defendenda eſſet.* 4 Etenim vos]*αἰτιολογία inſtituti iſtius ἀντεγκλήματος a duabus cauſis; una, quòd Deo nihil proſunt mentiendo; altera, quòd ne Ijobo quidem proſunt ineptis pharmacis & medicamentis adhibitis.* 5 O ſi quis]*audientiam facit primùm κατ' εὐχήν: deinde ab inhoneſto, quia ſtultus qui tacet, ſapiens reputabitur, Prover.17.28. poſtremò ab utili, quia increpationem ſuam ſperat utilem eis & ſalutarem fore.* 7 An pro Deo forti]*Propoſitio increpationis: Pro Deo loqui ſanctum eſt; ſed iniquitatem loqui impium. Iniquitatem verò vocat Ijob, quòd ordinariam illam adminiſtrationem Dei, quàm aſſeruit ſuperiore capite ſinguli pernegaverant, Eliphaz ſuprà 5.3.& ſequentibus: Bildad, ſuprà 8,11.& ſequentibus: & Tzophar ſupra 11.13.& 20.* 8 An perſonam ejus]*id eſt, an ita reſpectu perſonæ Dei abripimini, ut nullam habeatis rationem mei? quod ne quidem cum ipſius Dei juſtitia eſt conſentaneum: ſic infrà 10.ver. hactenus argumenta ab injuſto.* 9 An bonum]*argumentum ab inutili; quo oſtendit primùm hanc rationem ipſis fore inutilem, hoc verſu: deinde verò pernicioſam juſto judicio Dei, tribus verſibus ſequentibus.* Perveſtigabit]*id eſt, recognoſcet & expendet patrocinium veſtrum.* Illuſeritis]*id eſt, mendaciis, cavillis, & tergiverſationibus cauſam illius egeritis, quæ ad decipiendos homines & turpes cauſas velandas adhiberi ſolet.* 10 Etiamſi clam]*id eſt, quantumvis obſcuræ ſint rationes veſtræ, & hominum notitam fugiant: tamen pater ille cœleſtis videt in ſecreto, & ſuo tempore repoſciturus eſt.* 11 An non]*alter locus ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου. q.d. nónne majeſtas Dei præſens vos percellit & deterret a me condemnando, ut etiam facit metus venturi illius judicii? ſuperiore verſu: gradatio.* 12 Memoriæ veſtri]*id eſt, quicquid in vobis eſt maximè memorabile, & altum ſi cum Deo comparabitur, & reipſa nihil eſt: confirmatio proximi argumenti ex comparatione conditionis noſtræ cum excellentia Dei.* 13 Silentes deſiſtite]*Concluſio ἀνασκευῆς, conjuncta tranſitione ad novam ἔκθεσιν.* Obveniat]*id eſt, ſinite me meo periculo loqui.* 14 Quam ob rem]*Occupatio: qua docet Ijob non eſſe cur de ipſo metuant quaſi deſperante, ac præ deſperatione adverſus Deum contendente in ſuam ipſius pernitiem.* Auferrem carnem]*id eſt, me ipſum in deſperationem abiens conſumerem?* Animam meam]*id eſt, vitæ & animi mei omnem curam abjicerem? vide ſimile 1.Schem.19.5.* 15 Si enecaret]*Amplificatio occupationis a circunſtantia mortis. quaſi dicat, tantum abeſt ut omnem vitæ ac ſalutis meæ rationem abjecerim, ut potius in mortis anguſtiis fidem in Deum habiturus, rationem vitæ meæ apud eum depoſiturus, & ſalutem ab eo conſtantiſſimè expectaturus ſim, vero, ſimplice & integro animo.* 16 Hypocrita]*qualem me cogitatis eſſe, & nominatim vocavit Bildad ſuprà 8.13.* 17 Audite continenter]*Exordium ἐκθέσεως.* 18 Ecce]*primum argumentum exordii, a bona fide & conſcientia ſua, quam ſtatuit explicare coram Deo.* Fore juſtum]*id eſt, juſtum habitum iri coram Deo.* 19 Quis eſt]*quaſi dicat, cùm Deus me juſtificet, quis intentabit crimina adverſus me? ſic Rom.8.33.* Si nunc]*ſecundum argumentum a neceſſitate. quaſi dicat, rumperer, ſi hic æſtus apud me continendus eſſet, & non daretur liber expoſtulandi locus.* 20 Tantummodò]*altera pars Exordii ſermone converſo ad Deum, qua poſtulat Ijob ut ad æquam & legitimam diſceptationem cauſæ attendat Deus: idq́ duobus modis: unus, ut ceſſet ab infligendis plagis & inhibeat eas. ver.21: alter, ut ſibi ipſi det ſecuritatem a plagis, & ipſius animum confirmet, quo audeat expoſtulare cum Deo, ver.22.* 21 Manum]*id eſt, plagas: metonymia.* 23 Quot mihi, &c.]*Propoſitio ſumma, ac velut ſtatus totius cauſæ his duobus verſibus, qua Ijob aſſumpta actoris perſona cum Deo expoſtulans, ſe tam bene ſibi conſcium eſſe oſtendit, ut non poſſit ſtatuere cum animo ſuo ſe propter peccata ſua tam graviter flagellari: ac proinde ſi quid ejuſmodi eſt (cujus ſe neſcium profitetur) exponi ſibi a Deo poſtulat. Dicit enim, Quot, id eſt, quid & quantum peccaverim, fac ut ſciam.* 24 Reputes]*id eſt, mecum, ut cum inimico, agas rigidiſſimè.* 25 An folium impulſum]*primus locus contentionis veluti forenſis, ad miſericordiam adducens Deum ab indigno, per comparationem majeſtatis divinæ cum tenuitate ſua: nam Ijob ſe cum folio depulſo & quiſquiliis arentibus comparat: judicium verò Dei graviſſimis & vehementiſſimis figuris explicat, duobus verſibus ſequentibus. quaſi dicat, indignum eſt majeſtate tua ut miſellū homuncionem & abjectiſſimum tot & tantis calamitatibus obruas.* 26 Reſcribis]*id eſt, Judiciale reſcripto tuo in me decernis plagas tam amaras atque difficiles: humanitus dictum ex forenſi uſu.* Iniquitates]*id eſt, pœnas inde a pueritia mea iniquitate meritas.* 27 Ponis in compede]*id eſt, me coërces iſtis malis, quaſi ſontem compedibus vinctum.* Obſervans]*id eſt, ſingulis his malis circumcludens me, quaſi armatis cuſtodibus, ut ſuprà 10.17.* Super radices]*id eſt, veſtigia iræ tuæ uſque ad extremos pedis articulos pertingunt, ut cùm pes ſontis totus utitur gravitate compedum. radices autem pedum vocat ipſos pedes, qui in digitos quaſi radicis partes diffunduntur.*

IN CAPUT XIIII.

1 Quanquam]*ἀπόδοσις, redditio ſive accommodatio ſuperioris argumēti, primùm κατὰ θέσιν, a conditione hominum univerſè; deinde καθ' ὑπόθεσιν, a conditione ipſius ſingulari.* Iſte]*homo natus muliere verſu.2.* 4 Iſtum]*hominem, ac nominatim me qui ſum iſta conditione, & ex ipſorum numero: ſic tranſitio fit a theſi ad hypotheſin.* Aperis oculum]*id eſt, nominatim reſpicis, & quæſtionem habes.* 5 Quis edat]*ſecundus locus contentionis ἐκ τοῦ ἀδυνάτου ab impoſſibili. quaſi dicat ſi mecum peccatorum & immundiciæ*

nominis

nomine experiris, noſti neque me, neque alium mortalium quempiam ſuis viribus ab immunditia liberari poſſe; ac proinde aut judicium tuum graviſſimum illis ſubeundum eſſe, aut adhibendam miſericordiam tuam, quam tu ipſe miſertus infirmæ carnis promiſiſti, Gen. 8.21. 6 Quandoquidem] *tertius locus captandæ miſericordiæ* ἐκ τοῦ πρέποντος, *ab eo quod magis Deum miſericordem decet. quaſi dicat, cõvenientius futurum eſt majeſtati tuæ ut præſente morte contentus ſis, quàm ut toto vitæ curriculo me miſerum hominem rigidiſſimè & præter ordinem exagites.* 7 Reſpice aliorſum] *vide ſuprà 7.19.* Exſolverit diurnum] *id eſt, tranſegerit vitam.* 8 Nam eſt] αἰτιολογία *ſuperioris loci* ἐκ παραβολῆς *a comparatione contrarii, qua Dei miſericordiam captat hoc modo: ſi homo tanta facultate præditus eſſet quantam habet arbor, quæ ſine graviore periculo putatur & ad radicem uſque cæditur, deinde facili negotio repullulat; exiſtimarem leviùs calamitates mihi perferendas eſſe: jam verò cùm neque ligneus ſit homo, neque tam vividus ut ſemel occiſus ſponte repullulet, reſpice aliorſum a me, &c.* 10 Ex odore] *id eſt, vel tantillo humore: metaphora.* Velut planta] *id eſt, ac ſi novella planta, aut viviradix eſſet.* 12 Abeuntibus] *amplificatio ab altera ſimilitudine aquarum pereuntium e lacu, id eſt, alveo ſive conceptaculo ſuo: quam ſimilitudinem aut a cognito aliquo exemplo aut hypotheticè propoſuit; cujuſmodi exemplum memorabile eſt apud Dionem Nicæum in Auguſto & Trajano.* 13 Uſquedum, &c.] *id eſt, nunquam in vitam hanc revertentur.* 14 Utinam] *quartus locus contentionis, optatum hypotheticum ſive conditionale: ſi homo hanc vitam recepturus eſſet, ut verſus ſequens oſtendit.* Occultares me] *ut radix arboris abſconditur terra, ubi ab externis injuriis tuta eſt.* Determinationẽ] *id eſt, tempus quo vitam reciperem.* 15 Revicturus] *hac præſente vita.* Sperarem] *de hac vita a calamitatibus immuni recipienda.* 16 Revocares] *in vitam, & me redivivum ſiſteres.* 17 Si nunc] *Concluſio pathetica ex comparatione ſeveritatis judiciorum Dei, hoc & ſequente verſu, cum infirmitate omnium rerum creatarum, ver. 20. & 21 nominatim verò hominis, uſque ad finem.* Greſſus meos numeres] *id eſt, ſingula facta mea recenſeas, & ad amuſſim metiaris.* Non ſerves] *id eſt, perdas.* 18 Iniquitatem] *id eſt, pœnam hanc meam univerſa peccatorum meorum recordatione accumules, quis mons? quæ rupes? quæ virtus rei creatæ ferat?* 20 Lapides exterunt] *id eſt, continuis plagis quantumvis in ſpeciem mollibus edomas res duriſſimas, & res altiſſimè radicatas aufers.* 22 Si augeantur] *id eſt, morte allata ſenſum omnem illis & notitiam rerum præſentium etiam chariſſimarum adimis.* 23 In ipſo] *id eſt, dum vivit, & caro ejus ſemper doloribus infeſta eſt, & animo ſemper aliquid mæroris hæret: adeò hæc vita abundat & circumfluit malis.*

CAPUT XV.

Eliphaz altera hac oratione Ijobum inſipientiæ & proterviæ in Deum nomine objurgans, revocat ad agnitionem peccati ſui per comparationem juſtitiæ Dei: deinde juſtitiam Dei commendans a manifeſto exitio impiorum in hac vita, Ijobum ab iſta fiducia ſua dehortatur.

1 CUi reſpondens Eliphaz Temanites, 'dixit:

2 'An ſapiens reſponderet ſcientiam [a] 'ventoſam? aut 'impleret Euro ventrem ſuum?

3 Diſceptando verbo *quod* non prodeſt: aut ſermonibus quibus non proficit?

4 'Etiam tu irritam facis reverentiam; & detrahis confabulationem [b] cum Deo forti.

5 'Nam docet iniquitatem tuam os tuum; 'cùm eligas *adhibere* linguam aſtutorum.

6 Condemnat te os tuum, non autem ego; & labia tua teſtantur contra te.

7 'An primus hominum genitus es? aut ante colles formatus?

8 An arcanum Dei [c] intelligis? & 'contrahis ad te ſapientiam?

9 Quid noſti quod neſciamus? quid intelligis quod non *ſit* apud nos?

10 Etiam canus, etiam decrepitus *eſt* inter nos: grandior quàm pater tuus [d] ætate.

11 'An parvæ *ſunt* præ te conſolationes Dei fortis? aut aliquid 'obvolvit *eas* apud te?

12 Quid [e] abripit tibi animum tuum? aut 'quid collimant oculi tui?

13 Quòd convertis contra Deum fortem 'ſpiritum tuum; ita depromis ex ore tuo ſermones?

14 'Quid *eſt* mortalis ut mundus ſit? & ut juſtus ſit natus muliere?

15 En, ſanctis ſuis non crediturus eſſet firmitatem: & [f] cœlites non ſunt mundi in oculis ejus.

16 Quantò minus *vir* abominabilis & fœtidus; vir 'imbibens ut aquam iniquitatem?

17 'Indicabo tibi, audi me: nam id vidi quod enarrabo,

18 Quod ſapientes nuntiant; & non celant, *accepta* a majoribus ſuis:

19 'Quibus ſolis tradita terra; non tranſibat alienum quicquam per medium eorum.

20 'Omnibus diebus improbi, 'ipſe doloribus ſe conficit: & 'numero annorum 'reconditi ſunt violento.

21 'Sonus pavorum *eſt* in auribus ejus; 'in ipſa pace vaſtatorem invaſurum eum.

22 Non credit ſe rediturum 'e tenebris: cùm ſpeculantur, *credit* ſe eſſe expoſitum gladio.

23 'Vagatur propter cibum *dicens* ubinam *inveniam*? cùm ſcit paratum eſſe, ad manum ei *eſt* dies tenebrarum:

24 Perturbant eum oppreſſio & anguſtia: 'prævalet ei, ut rex paratus cum pilata acie.

25 Quia intendit adverſus Deum fortem manum ſuam: & contra omnipotentem 'ſe exhibuit virum;

26 'Incurret ei in collum: in [g] 'denſiſſimum, *in* [h] 'tergina ſcuta ejus.

27 Quia operuit vultum ſuum adipe ſuo; & 'effecit ſtrigas ad ilia:

28 'Et inhabitavit civitates exciſas, domos quæ non inhabitabantur; quæ 'comparaturæ fuiſſent ſe in acervos:

29 Non diteſcet, neque ſtabunt opes ejus: 'neque extendet in terra perfectionem iſtorum:

30 'Non recedet a tenebris, tenerum ramum ejus arefaciet flamma: denique recedet 'ſpiritu oris illius.

31 'Ne credat vanitati qui ſeducitur: nam vanitas

[a] Heb. *venti.*

[b] Heb. *coram Deo.*

[c] Heb. *in arcano Dei audis: ſic Deut. 28.49.*

[d] Heb. *diebus.*

[e] Heb. *capit te corde tuo.*

[f] Heb. *cœli: metonymia.*

[g] Heb. *den- tatem.*

[h] Heb. *ter- ra ſcuto*

vanitas futura eſt [i] compenſatio ejus.
32 [k] Ante diem ejus' complebitur: 'nam ramus ejus non vireſcet.
33 Violenter 'auferet *Deus* omphacem ejus ut vitis: & abijciet ſicut oleæ 'florem ejus.

34 'Nam congregatio hypocritarum erit ſolitaria: & ignis abſumet tentoria [l] *corruptorum* munere.
35 'Quorum venter concipiendo moleſtiam ac pariendo laborem, comparat dolum.

[l] Heb, *muneris*.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis ſummæ partes ſunt duæ: ἀνασκευὴ ſive confutatio ſermonum Ijobi, uſque ad ver. 17. & κατασκευὴ ſive confirmatio earundem reprehenſionum quas ipſe & alii Ijobo enuntiaverāt, inde uſque ad finem capitis.* 2 An ſapiens] *Exordium ſive primus confutationis locus ἐκ τῆς τȣ̃ φύσαντος διαβολῆς a criminatione Ijobi; quem locum bifariam tractat; per communem locum, ver. 2. & 3. & per ſingularem hypotheſin accommodationemq́ ad Ijobum, tribus ſequentibus.* Ventoſam] *id eſt, evanidam ut ventus, quæ nihil habet præter verba in ventos fugientia.* Impleret euro] *id eſt, intus in animo vanas procelloſas, ac fluctuantes cogitationes admitteret.* 4 Etiam tu] *id eſt, nunc demum video te planè deſipere, omni reverentia & invocatione Dei abjecta, ita liberè criminatur, quod priùs hypotheticè propoſuerat ſuprà 4.6.* 5 Nam docet] *ætiologia ſuperioris criminationis. quaſi dicat, nos non damnamus te, ſed tu ipſe.* Cùm eligas] *id eſt, ſciens & prudens cavilleris, ut ſolent aſtuti.* 7 An primus] *ſecundus confutationis locus ἐκ συγκρίσεως id eſt, à contentione ſive comparatione perſonarum colloquentium, quaſi dicat, neque antiquitas, neq́ peritia, neq́ autoritas in te ſunt tantæ, ut nos ulla ratione ſuperare poſſis: quod deinde amplificatur ἐξ ἀντιθέτȣ id eſt, contraria aſſertione, verſu 10. Imò verò, inquit, nos tibi ætate, peritia, & autoritate præimus.* 8 Contrahis ad te] *id eſt, omnibus aliis ademptam tibi ſoli vendicas eam.*

11 An parvæ] *Tertius confutationis locus ἐκ τȣ̃ ἀκολούθȣ a conſequentibus, quo ita argumentatur: cùm nos non vulgares aliquas conſolationes: ſed divinas tibi propoſuerimus, cujuſmodi vir bonus non poteſt abjicere; omnino neceſſe eſt ut tu aut ex præſidentia tui labores, divinas conſolationes faſtidiente: aut aliquo prajudicato alióve ſtudio abreptus ſis: quid abripit tibi, &c?* Obvolvit] *id eſt, ita præſtringit oculos animi tui, ut illas non percipias, quaſi res involucris tectas.* 12 Quid collimant] *id eſt, quid ſpectas, quo ſtudio tranſverſus raperis? metaphora a jaculatoribus ſumpta.* 13 Spiritum tuum] *id eſt, animum indignatione accenſum.* 14 Quid eſt mortalis] *poſtremus confutationis locus, a comparatione naturæ humanæ cum divina, qua idem Eliphaz uſus fuerat ſuprà 4.17. & ſequentibus.* 16 Imbibens] *id eſt, cui tam ordinarium eſt & familiare peccatum, quam cibus & potus.* 17 Indicabo] *κατασκευῆς id eſt, ſecundæ patris in reprehenſione, exordium, quo audientiam facit Eliphaz duobus argumentis, teſtimonio experientiáque ſua, & a communi ſapientum, priſcorum, potentiorum, juſtorumq́ hominum conſentione.* 19 Quibus ſolis, &c.] *id eſt, qui ea autoritate & potentia qua fuerunt præditi, imprimis uſi ſunt ad jus, bonum & æquum, tuendum & ad injuſtum quidvis & alienum a ſuo officio propulſandum.* 20 Omnibus diebus] *Propoſitio, qua conatur Eliphaz quod dixerat ſuprà 5.3. probare, improbum, utcunque prima ſpecie efferri videatur, tamen tum aſſiduis ſuæ conſcientiæ ſtimulis excitari, vexari, & conſternari; tum ſeveriſſimis Dei judiciis flagellari & perdi in hac vita: quod Ijob ſingulis reſponſis ſuis diluerat.* Ipſe ſe] *id eſt, ejus conſcientia ipſum.* Numero annorum] *id eſt, quamdiu vivit.* Reconditi] *id eſt, dolores aſſervati juſto judicio Dei, qui exponuntur infrà uſque ad ver. 31.* 21 Sonus pavorum] *id eſt, eum exagitat ſuus terror a ſequentibus incommodis, prout interminatur Deus Levitici. 26.36. & Deut. 28.65.* In ipſa pace, &c.] *id eſt, omnibus diffidit.* 22 Non credit] *id eſt, deſperat, qui ſummus eſt diffidentiæ gradus.* E tenebris] *id eſt, ex adverſis.* Cùm ſpeculantur] *Amplificatio prioris mali. Quaſi dicat, ne iis quidem fidem habet, qui in ejus ſalutem intenti ſunt. nos hanc interpretationem communi prætulimus propter verbi formam & accentus naturam, omiſſo Maſſoritarum judicio.* 23 Vagatur] *id eſt, terroribus conſcientiæ ita divexatur, ut in maxima abundantia ſummè egeat, laboret de victu ſupra modum, & præſens exitium ſemper ſibi adeſſe cogitet.* 24 Prævalet ei ut rex] *id eſt, ut potente, denſo, & perpetuo exercitu contra ſe armato circumcluditur & opprimitur terroribus conſcientæ ſuæ. Pilatam verò aciem, id eſt, confertam & preſſam in orbem dicimus, ex autoritate Varronis & Servii.* 25 Se exhibuit] *id eſt, arroganter Deum oppugnavit, ut Num. 15.30. eſt autem hic altera pars propoſitionis de judiciis Dei adhibitis ad præſentem pœnam improborum.* 26 Incurrit] *humanitus dictum. Id eſt, quaſi jugulo aut corporis trunco prehendens, impetum faciet in eum.* Denſiſſimum] *id eſt, obeſum corporis truncum, ut explicat verſus ſequens.* In tergina ſcuta] *id eſt, in præſidia firmiſſima quibus circummunitus erat, ut explicatur ver. 28. & 29.* 27 Effecit ſtrigas] *id eſt, ita obeſavit corpus, ut pingue in cute plicaturas effecerit, deſcriptio ſummæ abundantiæ, ut Pſal. 17.10. & 73.7.* 28 Et inhabitavit] *id eſt, regionem labefactatam conſtituit & confirmavit ad munitionem ſuam: adeò potentia valuit.* Comparaturæ &c.] *id eſt, mox fuiſſent corruituræ: vide ſimile ſuprà 3.13.* 29 Neque extendet] *id eſt, truncum aut ramos ſupra terram non amplius efferret iſtis rebus, quibus alioquin perfectus videbatur.* 30 Non recedet] *id eſt, ſemper latebit in terra: aut ſi efferetur mox tenerum ramum, &c.* Spiritu oris] *id eſt, verbo & mandato ex ore procedente: humanitus dictū, ut Pſal. 33.6.* 31 Ne credat] *Concluſio ἐκ πλαγίου obliquè Ijobum perſtringens in tertia perſona, qua dehortatur eum a fiducia vana, argumento ſumpto ab infelice hominum præſidentium exitu.* 32 Complebitur] *nimirum compenſatio, id eſt, antequam juſtum vitæ ſpatium decurrerit, in hac vita luet.* Nam ramus] *id eſt, neque facultatibus, neque genere, neque gloria ſecundabitur: allegoria arboris, hoc & ſequente verſu.* 33 Auferet] *id eſt, tollet poſteros ejus violentia, ut ſyderatione acinos viti adimit.* Florem ejus] *id eſt, gloriam & exſpectationem, ut cùm oleæ flores decutit ſyderatio.* 34 Nam congregatio] *Apodoſis ſive interpretatio ſuperioris allegoriæ, Ijobum obliquè perſtringens, cui iſta obvenerant.* 35 Quorū venter] *i. quorum animus in eo tantùm laborat, ut moleſtiam aliis afferat, aut eos circumveniat dolo: allegoria frequens puerperii; cujus verba, quia in Hhebræo per hyſteroſin dicuntur, evidentiæ cauſa invertimus.*

CAPUT XVI

Ijob increpatis graviſſimè amicis, oſtendit quàm indignè ab ipſis exagitetur, quàm graviter manu Dei prematur, & quantopere ſe ipſe abjiciat: de inde confirmationem graviſſima reprehenſione redorſus, patronum & cognitorem a Deo ſibi dari petit ad tuendam gloriam Dei & innocentiam ſuam coram omnibus. Poſtremò amicos ad reſipiſcentiam hortatus concludit ſibi tantùm de morte cogitandum eſſe.

1 RESPONDENS verò Ijob, 'dixit:
2 "Audivi hujuſmodi multa: ' conſolatores moleſti omnes eſtis.
3 'An finis *eſt* verbis [a] ventoſis?" aut quid exacerbat te, ut reſpondeas?
4 'Etiámne ego ſicut vos eloquerer? ſi eſſet 'anima veſtra loco animæ meæ, accumularem contra vos verba? aut 'moverem contra vos caput meum?
5 ' Fortificarem vos ore meo: & motus labiorum meorum cohiberet *dolorem veſtrum.*
6 'Si loquar, non cohibitur dolor meus: 'ſi deſiſtam, quid a me abit?
7 Tantùm nunc ' fatigat me: ' deſolaſti me toto ' cœtu meo.
8 Quòd rugas obduxiſti mihi pro " teſte eſt: & exurgens in me macies mea in facie mea, teſtatur.
9 'Ira ſua rapit, quaſi inteſtino odio proſequatur me, frendit contra me dentibus ſuis: *quaſi* hoſtis meus, [b] aciem oculorum ſuorum vibrat in me.
10 'Diſtendunt contra me os ſuum,' probroſè percutiunt maxillas meas: una contra me congregati.
11 'Dedidit me Deus fortis' iniquo: & in manus improborum inclinavit 'me.

[a] Heb. *venti.*

[b] Heb. *oculos ſuos acuit in me.*

12 Tranquillus eram &" diſrupit me, & prehendens cervice mea diſſipavit me: & erexit me ſibi in ſcopum.
13 Circumſtans adverſum me ' jaculatores ejus, ' diſſecat renes meos, nec parcit: effundit in terram fel meum.
14 'Irrumpit in me [c] irruptione alia ad aliam: incurrit in me ut robuſtus.
15 'Cilicium 'conſui ad ulceroſam cutem meam: redactus ſum in pulverem ' cornu meo.
16 Facies mea lutulenta effecta eſt præ fletu: denique palpebris meis ' *adeſt* umbra lethalis.
17 'Propterea quod non *eſt* 'violentia in manibus meis: ideo oratio mea pura *eſt hæc.*
18 'O terra,' ne tegas ſanguinem meum: & 'ne ſit locus clamori meo.
19 'Etiam nunc ecce in cœlis teſtem meum, & conſcium meum in excelſis.
20 'Derident me amici mei: ' apud Deum ſtillat oculus meus:
21 'Ut diſceptet *cauſam* viri cum Deo; & filii hominis cum amico ſuo *litigantis.*
22 'Nam [d] anni pauciſſimi evenerunt, & 'itinere unde non ſum reverſurus abeo.
23 Spiritus meus corruptus eſt, dies mei extinguuntur, ſepulchra *adſunt* mihi.

[c] Heb. *tione* *cum* *onis.*

[d] Heb. *numeri* *eſt* Gen. 34. 30.

CAPUT XVII.

1 'QUANDOQUIDEM non ſunt 'ludificationes apud me; ſed' inacerbatione iſtorum pernoctat oculus meus:
2 'Diſpone, quæſo, [a] conſponſorem mihi tecum: quis eſt ?' manui meæ plaudatur.
3 ("Nam animum iſtorum 'abſcondiſti ab intellectu: idcirco " non exaltabis)
4 *Qui* [b] adulationem indicet amicis: ita ut oculi [c] deditorum ei' deficiant.
5 Nam' ſtatuit me, ut parabola populis; & quidem [d] ad tympanum trita, ante *eos* ſim:
6 'Adeo'ut caliget præ indignatione oculus meus: & membra mea velut 'umbra *ſint* omnia.
7 'Obſtupeſcant recti ſuper hac re; & innocens contra hypocritam ſeſe excitet:
8 Et' continuat juſtus viam ſuam: mundúſque manibus [e] amplius fortificetur.
9 'Enimvero [f] quotquot eſtis' revertimini, & venite quæſo: nam non invenio inter vos ſapientem.
10 Dies mei præterierunt, ' cogitationes meæ avulſæ ſunt: [g] quas poſſidere ſolebat animus meus.
11 'Noctem in die diſponunt: *cùm* illuxit *dies*, propinqua eſt *nox* propter iſtas ' tenebras.
12 'Si expectem, ſepulchrum domus mea eſt: in tenebris 'inſtruo ſtrata mea.
13 Foveam appello, ' pater meus es: 'matrem meam & ſororem meam, vermes.
14 'Et ubi jam *eſt* expectatio mea? aut ipſam expectationem meam quis contempletur?
15 'Vectibus [h] ſepulchralibus deſcendent; cum pariter in pulvere [i] deſcendam.

[a] Heb. *conſpondere mihi: infinitivus pro nomine.*

[b] Heb. *adulationi indicet amicos: hypallage.*

[c] Heb. *filiorum ejus* adulationis.

[d] Heb. τυμπανισμȣ̃, *ut ita dicamus, tympanizationis.*

[e] Heb. *fortitudin*

[f] Heb. *ipſi* 1 Reg. 22.28.

[g] Heb. *poſ-ſiones cordis mei.*

[h] Heb. *ſepulchri.*

[i] Heb. *deſcenſus erit.*

IN CAPUT. XVI.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis ſummæ partes ſunt tres:* Ἀνασκευὴ *ſive confutatio, a ver. 2. uſque ad 17.* Κατασκευὴ *ſive confirmatio præcedentis ſuæ querimoniæ, uſque ad ver. 9. cap. 17. Et poſtremò epilogus.* 2 Audivi] *Confutationis exordium* ἐκ τῆς τῶν φήσαντων διαβολῆς *a criminatione confabulantium, partim ex locis inſitis, ver. 2. & 3. partim ex aſſumpto, ver. 4. & ſequentibus. Eſt autem hic primus* ἐκ τȣ̃ ἀσυμφόρȣ *ab inutili: ait enim inutiliter res ſibi perſpectas toties recantari.* Conſolatores moleſti] *ſecundus locus ab inhoneſto, quòd moleſtiam miſero inhoneſtè & præter officium aſſerant.* 3 An finis eſt] *id eſt, ſatiſne dixiſti? ſic nominatim compellat Eliphazum.* Aut quid] *Tertius locus ab injuſto, injuſtè hominem non laceſſitum in calamitoſum invehi.* 4 Etiámne ego] *aſſumptus locus per hypotheſin; a comparatione perſonæ ſuæ & officii, quod amicis exhibiturus eſſet, ſi loco ipſius verſarentur.* Anima veſtra] *id eſt, ſi vos eſſetis loco meo.* Moverem caput] *id eſt, riderémne & ludificarer vos? ut 2. Reg. 19. 21.* 5 Fortificarem] ὑποφορὰ, *ſubiectio ſui officii quod præſtiturus eſſet.* 6 Si loquar] *Secunda pars* Ἀνασκευῆς, *narratio flagellorum Dei & injuriæ quam ab amicis accipiebat Ijob: ut harum partium inter ſe comparatione amplificetur indignitas facti.* Si deſiſtam] *id eſt, ſemper loquens &*

& tacens doloribus excrutior, prout ſequentia oſtendunt uſque ad ver, 10. 7 Fatigat me] *dolor meus.*
Deſolaſti] *Apoſtrophe ad Deum.* Cœtu] *id eſt, familia, ſuprà* 1. *cap. & amicus.* 8 Pro teſte
eſt] *quantopere fatiget me dolor.* 9 Ira ſua] *metaphoricæ locutiones, de Deo humanitus dictæ.* 10
Diſtendunt contra me] *id eſt, inflant buccas, & pleno ore debacchantur in me: alterum narrationis membrum,*
ut obſervatum eſt in ver. 6. Probroſè percutiunt] *id eſt, me palam in os afficiunt inhumaniſſimis*
contumeliis. 11 Dedidit me] *Amplificatio ſuperioris querimoniæ a damnis antè acceptis Chaldæorum*
Sabęorumq́ operâ, ſuprà cap. 1. *& Dei ipſius manu, verſu ſequente: quorum utrunque exaggeratur*
ex circunſtantia temporis: quòd tum maximè ex inſperato accidit tanta calamitas, cùm ſecundis rebus uteretur.
quaſi dicat, Ego cùm hoſtium quos non offenderam injuria, tum manus Dei violentia preſſus, omnino
diffluo; his duobus verſibus: ſed accedit jam ab amicis iſtis cumulus iſte calamitatum, ut in me certatim velut
in ſcopum jaculentur, adeoq́ in virum Deo & hominibus exoſum: quod hîc allegoricè verbis caſtrenſibus
exponitur. Iniquo] *Chaldæis & Sabæis.* Me] *id eſt, res meas: ſynecdoche.* 12 Diſrupit] *igne*
& turbine, ſuprà cap. 1. 13 Jaculatores] *uxor, amici, & alii convitiis me proſcindentes.* Diſſecat
renes] *id eſt, morbus & malis, tanquam immiſſis telis, undequaque confodit totum corpus meum & ejus intimas*
partes; tum ſupra præcordia, ubi jecur cum felle citum eſt, tum infra pręcordia, ubi renes velut ſagittis tranſverberat.
14 Irrumpit] *id eſt, infligit mihi ſubinde recentes plagas vehementiſſimè.* 15 Cilicium
conſui] *altera amplificatio querimoniæ ab effectis, duobus verſibus: quod per tantas ærumnas in luctu,*
ignominia, ſqualore, & præſentiſſima morte verſatur. Conſui] *id eſt, adeo manant ulcera corporis mei, ut*
lugubris amictus, quem primò ſuperiorum ærumnarum cauſa indueram, ſuprà 1. *&* 2. *carni meæ quaſi conſutus*
hæſerit. Cornu meo] *id eſt, robore & gloria mea.* 16 Adeſt umbra] *id eſt, caligant oculi mei*
tanquam moribundi. 17 Propterea &c.] *Tranſitio ad κατασκευὴν, argumento a bona fide & conſcientia*
ſua. Violentia] *id eſt, maleficium illud quod exprobrant mihi amici mei.* 18 O terra] *Exordium*
patheticum: cujus ſumma eſt, Ijobum terram & res omnes creatas obteſtari, ut innocentiæ ipſius teſtificationem
edant: inprimis verò Deum, ut partim adverſantes ſibi redarguat, partim Ijobi cauſam probet.
Ne tegas] *imprecatio hypothetica, quaſi dicat, ſi quam cædem maleficiúmve quod objicitis patravi,*
illud revelet ac teſtificetur terra. Ne ſit locus] *id eſt, ne in cœlum efferatur recipiatúrve clamor meus, ſi*
ſum ejuſmodi. 19 Etiam] *prior cauſa imprecationis a teſtimonio Dei & conſcientię ſuæ.* 20 Derident]
poſterior cauſa imprecationis a perſona adverſariorum, quòd ne in intimis quidem amicis inveniat
fidem, qua cognoſcant de æquitate cauſæ ſuę. Apud Deum] *Propoſitio κατασκευαστικὴ ſive (ut vocant) conſtitutiva*
cauſæ quam in ſequentibus acturus eſt. quaſi dicat, a Deo cum lachrymis peto ut diſceptet, &c. 21
Ut diſceptet] *Status cauſæ duplex: Alter, ut alterutram partem litigantem adverſus Deum compeſcat*
autoritate ſua: alter, ut cauſam hominum inter ſe litigantium definiat. 22 Nam anni] *ætiologia conſtitutionis*
cauſę quæ modò dicta eſt, a perſona ſua, quaſi dicat, Deum vellem in præſentia diſceptationem in
ſe recipere, quia ad mortem propero. Itinere] *ut ſuprà* 7. 9. *&* 10.

IN CAPUT XVII.

1 Quandoquidem] *ſecunda pars κατασκευῆς, petitio, cujus cauſæ ſummatim, ver.* 1. *& petitionis ſumma,*
ver. 2. *continentur.* Ludificationes] *id eſt, criminationes quibus iſti ludificantur me: metonymia.*
In exacerbatione] *id eſt, iſti dies noctesq́ non ceſſant exacerbare animum meum.* 2 Diſpone quæſo]
i. effice ut unus aliquis tuam & meam cauſam uno patrocinio defendat adverſus iſtos, & tua ac mea cauſa
vadimonium conſpondeat. ineſt autem huic forenſi loquendi formulæ ſynecdoche, cùm petit ſponſorem vadimonii,
i. qui conſponſo vadimonio ſe ſiſtat, cauſam agat utriuſque, &c. Manui meæ] *i. ſpondeatur mihi porrecta*
manu ab eo quiſquis ſit: ſynecdoche a communi ſpondentium forma: cui ſimilis eſt Jirmejæ. 50. 15. 3
Nam animum] *ἐργασία cauſarum quæ poſitæ ſunt ver.* 1. *primùm a perſona adverſariorum, ver.* 3. *&* 4.
deinde a ſua, verſibus ſeq. Abſcondiſti ab intellectu] *id eſt, nihil intelligunt, ac proinde cauſa cadent.*
Non exaltabis] *ſecundum illos judicando.* 4 Deficiant] *id eſt, confuſi abeant, dejectis in terram oculis.*
5 Statuit me] *ſcilicet amicorum adulatio.* 6 Ut caliget &c.] *id eſt, totus humore exhauriar ac viribus.*
Umbra] *corporis, ac non amplius corpus: hyperbole.* 7 Obſtupeſcant] *id eſt, animo, dictis,*
& factis viri boni glorientur in Deo, & de hypocritarum confuſione exultent: ſummus finis agendę iſtius cauſæ,
duobus verſibus. 8 Contineat juſtus] *id eſt, perſeveret in ſua juſtitia, ac non iſtarum offenſionum*
argumento avertatur. 9 Enimverò] *Epilogus, cujus partes ſunt duæ: una, hortationis ad amicos conjuncta*
reprehenſione ſermonum antecedentium: altera, querimonia triſtis de miſeria conditionis ſuæ. Revertimini]
id eſt, reſipiſcite. 10 Cogitationes] *de diebus meis & ſtatu illorum recuperando.* 11
Noctem in die] *id eſt, præſentia hæc mala efficiunt, ut dies quamvis lucidus mihi ſit nox; prout ſequentibus*
explicatur. Tenebras] *id eſt, calamitates ut ſuprà* 15. 22. 12 Si expectem] *reſtitutionem mei*
quam proponitis, fruſtra expectavero. Inſtruo ſtrata] *id eſt, jam me ad jacendum in ſepulchro compono,*
qui tenebrarum eſt locus, ſupra 10. 21. 13 Pater meus] *id eſt, tuus domeſticus ſum, ut filius parentum.*
Matrem meam] *id eſt, cognationis veſtræ ſum: hyperbole, quibus ſignificat ſe jam omnem iſtius vitæ cognationem*
& uſum abdicaſſe. 14 Et ubi] *quaſi dicat, quid eſt quod in animo meo poſſit expectationem iſtam*
quam proponitis accendere? aut quis ita dejectus & morti proximus, vitæ pręſentis redintegrationem contemplari?
ſic loquitur ex præſente ſenſu carnis, prout judicium fieri poterat humanitus. 15 Vectibus
ſepulchri] *id eſt, mox videbitis iſtas expectationes quas prædicatis, unà cum corpore feretro efferri in ſepulchrum,*
una intercident cum hac vita mea.

CAPUT XVIII.

Bildad Ijobum graviſſimè increpat, velut omnia ſibi arrogantem, & amicorum monita judiciaq́ Dei damnantem: deinde elegantiſſimis allegoriis improborum ſtatum infelicem percurrit.

1 CUI reſpondens Bildad Schuchites, 'dixit:

2 'Quouſque 'imponetis fines ſermonibus? *quouſque* inſtruetis, ut poſtea loquamur?

3 'Quare reputamur ut jumenta? ſordemus in oculis veſtris?

4 'O qui diſcerpit animam ſuam ira ſua, an propter te derelinquetur terra, & refigetur rupes e loco ſuo.

5 'Imò 'lux improborum extinguitur: neq; ſplendet "ſcintilla ignis ejus.

6 'Lux tenebroſa eſt in tentorio ejus: & lucerna ejus in eo extinguitur.

7 'Anguntur greſſus roboris ejus: & dejicit eum conſilium ſuum.

8 Nam 'immittitur in rete pedibus ſuis: & in caſſem continenter ambulat.

9 Prehendit calcaneo laqueus: conſtringens prævalet ei 'horridus.

10 Abſconditus eſt in terra funiculus ejus: & decipula ejus in ſemita.

11 'Circumquaque perturbant eum 'terrores: & 'disjiciunt eum ad pedes ejus.

12 'Fit famelicum robur ejus: & 'calamitas comparatur ad latus ejus.

13 'Comedit 'vectes cutis ejus, comedit vectes ejus 'primogenitus mortis.

14 'Avulsâ a tentorio ejus fiduciâ ejus, adigit eum *terror* ad 'regem terrorum.

15 'Habitante in tentorio ejus *terrore*, ex quo non *eſt* ejus; ſpargitur ſuper habitaculum ejus ſulphur.

16 'Infernè radices ejus exareſcunt: & ſupernè ſucciditur ramus ejus.

17 'Memoria ejus perit e terra; neque nomen *eſt* ei [a] in plateis.

18 [b] Depellitur a luce in tenebras; & a terra habitabili deturbatur.

19 Neque filius ei, neque nepos in populo ejus; neque ſuperſtes *eſt* in habitationibus ejus.

20 De die ejus ſtupent poſteri; & præſentes [c] apprehenduntur horrore.

21 Profectò iſta ſunt tabernacula iniqui; & iſte locus *viri* [d] non agnoſcentis Deum fortem.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Iſtius reſponſionis ſummæ partes ſunt duæ: Exordium patheticum conſtans pura reprehenſione Ijobi, uſque ad ver. 5. & Propoſitio ad finem uſque: cujus ſtatus eſt, utcúnque ſe Ijob pertinaciter velit defendere, tamen abundè ex comparatione juſtitiæ Dei cum judiciis præſentibus & dictis factisq; Ijobi, amicorum dicta confirmari, Ijobi verò confutari.* 2 Quouſque] *Exordium ex abrupto, velut hominis ſe in medium ſermonem Ijobi inferentis perturbato animo. Eſt autem totum epitimeticum, cujus increpationis loci ſunt duo; ab indigno ver. 2. & 3. & ab impoſſibili, ver. 4.* Imponetis] *plurale eſt ironicum per conceſſionem. quaſi dicat, quandoquidem tu unus in ſententia tua inſtar omnium noſtrum haberi vis, eſto ſanè; an continuò dignum eſt ut ſilentium indicas nobis arbitratu tuo? deinde per gradationem; an etiam ut docendi nos autoritatem tibi uni arroges, & loquendi formulas præſcribas?* 3 Quare reputamur] *ſecundus locus ab indigno, per gradationem. quaſi dicat, an dignum eſt nos a te toties proſcindi, ac non majoris fieri quàm beſtiæ rationis expertes, & cum rebus ſordidiſſimis & abjectiſſimis comparari? ſuprà 12.7. & 17. 3. & 9.* 4 O qui] *alterum membrū exordii:* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ab impoſſibili, amplificatum illuſtri comparatione, hoc modo: tu ipſe vides cum animo tuo, te nihil ira tua & indignatione ampliùs conſequi, quàm ut teipſum excarnifices (quod tamen negaverat Ijob ſuprà 13.14.) putareſne te qui ultrò in perniciem tuam corruis, efficere poſſe ut omnia ſurſum deorſum ferantur, aut cœlum terræ miſceatur? atqui perinde facis cùm ordinem juſtitiæ Dei oppugnas, arrogans juſtitiam tibi ac proinde abjudicans Deo, ac ſi ordinem ſapientiſſimæ iſtius adminiſtrationis convelleres: nam idem eſt juſtiſſimus adminiſtrator hominum, & ſapientiſſimus omnium creaturarum rector Deus.* 5 Imò] *Propoſitio theſeos, id eſt, documenti univerſalis de infelice impiorum exitu; cujus accommodatio ad Ijobum aut tacitè fiebat, aut a Ijobo in capite ſequente interrupta eſt.* Lux] *ſic refellit propoſitionem Ijobi dicentis, utcunque ſibi bene ſit conſcius: tamen extingui dies ſuos, ſuprà 16.23.* Scintilla] *id eſt, vel tantillum proſperitate utitur. In vetere codice manuſcripto mutata litera una legitur, ambitus ignis ejus, quod per gradationem ita accipiendum eſſet, neque lucem ejus duraturam, neque tum quidem cùm ingentem focum accenderit præbiturum lucem. eſt autem his duobus verſibus prima allegoria lucis ad figurandam conditionem improborum.* 6 Lux tenebroſa] *id eſt, aut imaginaria eſt proſperitas, ſi qua eſt; aut ſtatim diſperit.* 7 Anguntur] *Secunda allegoria a feris & avibus, quibus ſemper comparatæ ſunt tendiculæ; quæ oſtendit quamlibet proſperitatem improbi, ut firmiſſima videatur, eſſe perexiguam & peranguſtam, adeoq; ſuis conſiliis ruere: ita confirmat dictum Eliphazi ſuprà 15.20. & ſequentibus.* 8 Immittitur] *Deo diſponente, & illum ſuo ipſius facto deturbante.* 9 Horridus] *nimirum venator ſive auceps, ut ſuprà 5.5.* 11 Circumquaque] *tertia allegoria ab exemplo forenſi reorum, qui graviſſimis criminibus tenentur, uſque ad ver. 16,* Terrores] *ut lictores & apparitores regis, cujus meminit ver. 14. Sic enim iſti ſatellites in tota hac allegoria nominantur.* Disjiciunt] *id eſt, fugientis & vagabundi veſtigiis inſiſtunt, perſequendo reum, donec ſiſtant regi.* 12 Fit famelicum] *id eſt, ſpoliatur omnibus bonis, quæ in indicem relata annotantur fiſco.* Calamitas] *id eſt, tormentis ſubjicitur, & tunditur lateribus, ut mancipia & ſontes tundebantur olim.* 13 Comedit &c.] *id eſt, graviſſima fame premitur, dum cognoſcitur cauſa ejus: hyperbole.* Vectes cutis] *id eſt, artus qui trunco corporis, ut vectes, infixi hærent.* Primogenitus mortis] *id eſt, cruentiſſima mors ac funeſtiſſima. nam Hebræi res ſummas in ſuo genere primogenitas vocant, quaſi dicas duplas: metaphora ſumpta a primogenitorum jure, de quo Deut. 21.17. ſic Jeſchahhjæ 15.3.* 14 Avulſa &c.] *i. omnibus quibus confidebat, puta liberis, familia, bonis, & ſi quæ ſunt ejuſmodi, deportatis, omnia addicuntur regi.* Regem terrorum] *id eſt, principem, qui terrori eſt improbis. Eſt autem hæc periphraſis mortis improbos percellentis, ut præcedente verſu.* 15 Habitante] *id eſt, poſtquam cauſa cognita ab illo abjudicata ſunt bona, immittuntur lictores ad incendendas ædes ejus, in facti perpetuam deteſtationem.* 16 Infernè] *quarta allegoria, qua idem fuerat uſus ſuprà 8.16. & ſeq.* 17 Memoria ejus] *Appodoſis ſive accommodatio ſuperiorum allegoriarum ad theſin de ſtatu improbi, ut obliquè perſtringat Ijobum. Sunt autem hæc ſumma illius capita: ignominia, ipſius & poſterorum excidium, omnium admiratio & horror de judiciis in eum, ac poſtremo cædis illius obliteratio.*

CAPUT XIX

Ijob rejectis superioribus contumeliis amicos explicatione suarum ærumnarum ad misericordiam hortatur, fidem & innocentiam suam palam fieri optat testificatione Dei; & beneficio resurrectionis vitaq; æternæ se consolatur: postremò illos dehortatur ab insectatione sui.

1 RESPONDENS verò Ijob, ' dixit:

2 'Quousque mœrore afficietis animum meum; & attereretis me sermonibus?

3 Jam '[a] decies ignominia affecistis me: non erubescitis *quod* obfirmatis vos contra me.

4 'Enimverò [b] esto, erraverim; mecum 'pernoctet error meus.

5 An vero contra me amplificare debetis probrum meum; & disceptare contra me?

6 'Agnoscite jam quod Deus' subvertit me; & rete suum circumegit mihi.

7 En exclamans violentiam, 'non tamen exaudior: voceferanti non adest judicium.

8 'Viam meam sepsit ut non possim transire; & semitis meis tenebras apposuit.

9 [c] Gloria mea me nudavit; & amovit coronam capitis mei.

10 'Demolitus est me circumquaque 'ut abeam; & 'amovit tanquam arboris expectationem meam:

11 Et accendens contra me iram suam, reputavit me sibi sicut hostes suos.

12 Simul advenientes ' turmæ ejus, aggerarunt contra me viam suam; & castra fecerut circa tentorium meum.

13 'Fratres meos procul a me abegit: & familiares mei ' tantùm abalienant se a me:

14 Desinunt propinqui mei, & noti mei, obliviscuntur mei:

15 Inquilini domus meæ, & ancillę meæ [d] extraneum reputāt me; alienigena sum in oculis eorum.

16 Servum meum inclamo, sed non respondet; dum ore meo deprecor eum:

17 Spiritus meus ' alienus est uxori meæ; utcunque supplicem ' per filios ventris mei:

18 Etiam parvuli spernunt me; cùm surgo, obloquuntur mihi:

19 Abominantur me omnes homines [e] intimi mihi; & quos diligo adversantur mihi:

20 Cuti meæ ' ut carni meæ adhærent ossa mea; denique ereptus sum ' cum cute dentium meorum.

21 'Miseremini mei, miseremini mei, vos amici mei; quia manus Dei plagis afficit me.

22 'Quare persequeremini me, sicut Deus fortis? & carne mea non saturaremini?

23 ' O *si* quis jam Daret ' ut scriberentur sermones mei. O *si* quis daret ut in libro exculperentur:

24 'Stylo ferreo atq; 'plumbo, in perpetuum in rupe inciderentur.

25 'Attamen ego ' novi 'redemptorem meum ' viventem: & 'posteriorem super pulverem resurrecturum:

26 Proinde postquam evigelavero *& vermes* confoderint ' istud; tamen carne mea me visurū esse Deum.

27 ' *Idem* qui sum, ac non alienus visurus sum mihi, & oculi mei aspicient: *postquam* consumpti fuerint ' renes mei cum sinu meo.

28 'Quin imò dicere deberetis, quid persequeremur eum? 'cùm radix rei insit mihi.

29 Metuite vobis [f] a gladio: nam æstus iræ *habet* [g] pœnas iniquitatum cruentas; ' ut cognoscatis quod ex jure *est*.

[a] Heb. *decem vicibus.*

[b] Heb. *veri.*

[c] Heb. *gloriam meam a me nudavit: hypallage.*

[d] Heb. *in extraneum.*

[e] Heb. *secreti mei.*

[f] Heb. *a facie gladii.*

[g] Heb. *iniquitates gladii.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis Ijobi summa partes sunt tres: ἀνασκευὴ sive confutatio superiorum criminationem, conjuncta deprecatione pathetica, usque ad ver. 23. κατασκευὴ sive confirmatio fidei &*
innocentiæ suæ: & Conclusio de amicorum erga se officio. 2 Quousque] *Exordium ἀνασκευῆς ex abrupto, ad refellendum illud quo utebatur Bildad, suprà 18. Sunt autem illius loci duo; unus ab injusto,*
ver. 2. alter, ab inhonesto & maximè importuno, ver. 3. 3 Decies] *id est, multoties: finitus numerus pro*
infinito, ut Levitici 26. 26. 4 Enimverò] *primus locus ἀνασκευῆς hypotheticus sive per concessionem*
dictus, ἐκ τοῦ ἀδίκου, ob injusto, nam sic argumentatur Ijob: Jam professus sum integritatem fidei & conscientiæ meæ: sed ut illud taceam, & confitear me errando provocasse iram Dei, an continuo dignum est
vobis, ut miserias accumuletis misero? Pernoctet] *id est, adhuc hæream in errore meo: metaphora.*
6 Agnoscite jam] *alter locus ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ πρέποντος, ab honesto: honestum esse ut calamitates afflicti cognoscantur, & misericordia de illis capiatur, quas propterea Ijob explicat, usque ad ver. 21. deinde*
amicorum misericordiam implorat. Subvertit] *id est, de pristino statu dejecit, quasi volucrem irretitam.*
7 Non tamen exaudior] *id est, non sublevor ab istis calamitatibus.* 8 Viam meam] *ut suprà 3.*
22. 10 Demolitus est] *id est, ablaqueavit & diruit, tanquam terram arboris radicitus extirpandæ.*
Ut abeam] *id est, peream.* Amovit] *id est, evulsum exarefecit me, sine spe restitutionis.* 12 Turmæ ejus] *id est, multiplices copiæ afflictionum ipsi ministrantium contra me: elegans allegoria a forma*
castrensi. 13 Fratres meos] *id est, auxiliaribus destituit me: quod alterum est damnum in re militari.*
Tantum] *id est, non nisi alieni sunt a me: illorum nemo accedit me.* 17 Alienus, &c.] *id est, avertit*
faciem suam a me, ac si gravè olentem halitum a me non posset ferre. Per filios] *id est, per sanctum jus*
conjugii, & fructus ejus. 20 Ut carni] *id est, ut naturaliter solent adhærere carni.* Cum cute] *id est,*
labiis. quasi dicat, nihil remansit integrum præter sermonis instrumenta. 21 Miseremini] *tertius locus*
ἀνασκευῆς, nimirum πάθος: quo misericordiam implorat a commemoratione suarum calamitatum, duobus
versibus. 22 Quare persequeremini] *quasi dicat, satis esto vobis me tantopere a Deo premi.* Carne
mea] *quasi dicat, satis esto vobis carnem meam esse consumptam, neque velut immanes fere etiam ossa quæ*
supersunt comminuite. 23 O si quis] *κατασκευὴ sive confirmatio bimembris: nam primùm fidem sermonum suorum apud amicos pathetico voto sive oratione confirmat, his duobus versibus: deinde fiduciam suam*
in Deum de salute æterna & carnis resurrectione profitetur: adeo se bona fide & conscientia præditum esse

coram Deo & hominibus oſtendit verſibus ſequentibus. Ut ſcriberentur] *ut palam & in æternum teſtata fieret æquitas cauſæ meæ.* 24 Stylo ferreo] *id eſt, cælo ad literas exarandas.* Plumbo] *in ſulcos literarum infuſo.* 25 Attamen] *Altera pars confirmationis,* ἐπανόρθωσις *ſive correctio ſuperioris dicti ad confirmationem ſuiipſius, & rejectionem nefariæ illius criminationis quam Bildad objecerat; ſuprà 8. 21. quaſi dicat, ſed quid eſt opus me tantopere laborare de probanda vobis juſtitia mea, aut palàm & in æternum apud homines confirmanda? hæc verò demum eſt gloria mea, nimirum teſtificatio conſcientiæ meæ; quâ ita acquieſco in promiſſionibus Dei de reſurrectione & vitâ æternâ mihi ipſi obventura, ut hoc me adverſus omnium tentationum procellas, ac nominatim contumelias veſtras conſoletur.* Novi] *fidei notitia.* Redemptorem meum] *ſive vindicem, quia tum perſonam meam ab interitu tandem vindicaturus eſt in æternum adventu ſuo, tum cauſam meam nunc a procellis totius mundi & contumeliis veſtris. Eſt autem is Deus pater in Filio per Spiritum.* Viventem] *ac proinde utcunque cauſam meam homines oblivione ſepeliant, tamen illam intergram apud Deum vivum aſſervari.* Poſteriorem] *id eſt, hominem redivivum die reſurrectionis in adventu Chriſti: nam poſterior homo, qualis in reſurrectione futurus eſt, cum hoc priore comparatur, ut 1.Cor.15.42.* 26 Iſtud] *iſtas reliquas mei prioris, hominis recubituri in pulvere. Eſt autẽ* ὕστερον πρότερον *in his verbis.* 27 Idem qui ſum &c.] *id eſt, ego ipſe hâc meâ ipſius carne, hiſce oculis. 1.Corin.15.53. & ſequentibus.* Renes mei] *id eſt, totus, ab una parte ad alteram: ſynecdoche.* 28 Qnin imò] *Concluſio ab officio amicorum duplice; uno, erga Ijobum, ut ſanctè de illo cogitarent & humanitate proſequerentur eum, ver. 28. altero, ut ſe coram Deo agentes ſanctè componerent, & ſibi metuerent a vindicta ejus, ſi ſecus porrò facerent.* Cùm radix &c.] *i. cùm fide in Deum radiciatus perrexerim in integritate mea.* 29 Nam æſtus] *i. cùm efficitur ut in iram efferveſcat Deus, non poſſunt ſubterfugi graviſſima ſupplicia quæ penes eũ ſunt.* Ut cognoſcatis] *i. ut ſaltem metu & horrore judiciorum ejus ad officium cognoſcendum revocemini.*

CAPUT XX.

Tzophar occaſione ex verbis Ijobi ſumpta eandem propoſitionem de miſero improborum exitio repetit; & a juſtitia Dei, exemplis ordinariis, atq; autoritate verbi divini confirmat.

1 Cui reſpondens Tzophar Nahhamathites, dixit:

2 Propterea cogitationes me reducſit *ut loquar:* propter *illud* inquam festinatio mea *eſt* in me.

3 Caſtigationem [a] ignominioſam mihi audio: ſed ſpiritus ex intelligentia mea jubet me reſpondere.

4 An hoc noſti? ab æterno, [b] ex quo poſuit *Deus* hominem ſuper terram,

5 Cantum improborum a propinquo, & lætitiam hypocritæ uſque ad momentum eſſe?

6 Si aſcenderit in cælos excellentia ejus; & caput ejus nubem ipſam attigerit:

7 Sicut ſtercus ipſius, in perpetuum peribit: qui viderant eum, dicent, ubi eſt?

8 Tanquam ſomnium avolat quod non inveniunt; & fugatur ut viſum nocturnum.

9 Oculus qui contuebatur eum non perget: neque amplius contemplabitur eum locus ejus.

10 Filii ejus ſtudent gratificari tenuibus: etiam manus ipſius coguntur reſtituere ſubſtantiam ſuam.

11 Oſſa ejus implentur *peccato* adoleſcentiæ ejus: donec cum eo in pulvere jaceat.

12 Quamvis dulce in ore ſuo malum, celaverit ſub lingua ſua:

13 Parcens ei non dereliquerit illud: ſed continuerit illud [c] intra palatum ſuum:

14 Cibus ejus in viſcera ejus converſus, fel aſpidum *fit* [d] in ipſo.

15 Opes abſorpſit, & evomit illas: e ventre ejus depellit eas Deus fortis.

16 Venenum aſpidum ſuxerit; occiderit eũ lingua viperæ.

27 Ne ſpectet rivos, flumina, torrentes, mellis & butyri.

18 Reſtituens laborem ac ſi non abſorpſiſſet, [e] compenſatione opum ſuarum, utique non exultabit.

19 Cùm quaſſat, [f] cogitur derelinquere tenues: cùm domum rapit, non extruit eam.

20 Nam nihil experitur tranquilli in ventre ſuo: cum re deſiderabili ſua non proripit ſe.

21 Non eſt reſiduum cibo ejus: propterea non manet proſperitas ejus.

22 Cum implenda eſſet ſufficientia ejus, anguſtia eſt ei: omnis manus moleſti invadit eum.

23 *Cùm* eſſet impleturus ventrem ſuum, immittit in eum *Deus* æſtuantem iram ſuam: quam depluit in eum loco cibi ejus.

25 Fugientem ab armis ferreis, tranſverberat eum arcus chalibeus.

25 Stringit *gladium* adeò ut exeat e corpore, & coruſcus e fell e ejus: abeuntem invadunt terrores.

26 Omnes tenebræ reconditæ ſunt in repoſitis ei, conſumit eum ignis non accenſum flatu: conteritur ſuperſtes in tentorio ejus.

27 Retegunt cœli pœnam iniquitatis ejus; & terra inſurgens in eum.

28 Demigrat proventus domus ejus: defluunt *pœnæ* in die iræ illius.

29 Hæc *eſt* portio hominis improbi a Deo; & poſſeſſio *ejus* [g] indicta ei a Deo forti.

[a] Heb. *ignominia mea.*

[b] Heb. *apponere hominem*

[c] Heb. *in medio palati.*

[d] Heb. *in medio ejus.*

[e] Heb. ... *compenſatio*... *nu ſuæ:* ... *pellere.*

[f] Heb. *derelinquit.*

[g] Heb. *indicto ipſi a Deo forti.*

IN CAPUT XX.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis ſummæ partes ſunt tres: Exordium, ver. 2. & 3.* κατασκευὴ *ſive confirmatio ſuperioris propoſitionis,* I*mprobis malè eſſe, a ver. 4. ad 29. & Concluſio* 2 Propterea] *quòd dicis nobis metuendum eſſe a Deo & explorandum quid ſit ex jure; ſuprà. 19. 19. Eſt autem hic exordium conſtans duabus partibus: quarũ una audientiã facit & neceſſitatẽ proponendæ iſtius doctrinæ oſtendit ...; ab juſto, quod objecerat Ijob; altera ab honeſto per confeſſionem, verſu 3. qua oſtendit Tzophar ſe hoc ſponte*

carni & infirmitati Ijobi cedere, ut ipsos afficiat probris; se illis nihil moveri, ac proinde nolle refellendis illis operam dare; sed tantùm iis rebus in medium afferendis, quarum testimonium perhibeat Spiritus Dei spiritui suo. Festinatio] *id est, studium eloquendi stimulat, urget, & accelerat me.* 3 Respondere] *ad quæstionem videlicet, omissis probris quæ in nos conjicis.* 3 An hoc nosti] *Confirmationis* ὑπόθεσις *sive propositio, Malis malè esse: quam eò gravius enunciat, quòd nominatim appellat conscientiam Ijobi, & exempla omnium temporum adducit.* 5 Cantum] *id est, prosperitatem: metonymia.* A propinquo] *id est, modò tantùm & recens cœpisse, ac mox desinere.* 6 Si ascenderit] ἐργασία *superioris propositionis, usque ad finem capitis. est autem hîc primus ejus locus per concessionem hyperbolicam.* 8 Tanquam somnium] *alterum simile ad amplificationem superioris loci, de vanitate & interitu improbi.* Quod non] *id est, cujus rem non inveniant somniantes, cùm evigilant: sic Jeschahhjæ 29.7. & 8.* 9 Locus ejus] *ut suprà 7.10.* 10 Filii ejus] *secundus locus de calamitate improbi, non ipsum tantùm, sed posteros etiam pervadente.* Student gratificari] *id est, tenuiores sunt ipsis tenuibus.* Substantiam suam] *quam tenuibus ademerat.* 11 Ossa] *amplificatio prioris loci de persona malefici: per comparationem prosperi status quo abusus est, cum flagellis & judiciis Dei subsequentibus.* Peccato adolescentiæ] *id est, supplicium anteactæ vitæ inde ab adolescentia hominem totum prosternit, velut tabes, aut putredo exedens ossa ejus.* 12 Quamvis] *allegoria de statu improborum, quinque versibus; qua improbrum mala cum cibus comparantur, quæ ipsis venenata & exitiala dicuntur esse.* Celaverit] *nimirum illud veluti cibum mandens.* 13 Non dereliquerit] *id est, non expuerit, ut sequens membrum ostendit. his autem verbis figurat hypocritam, & obliquè Ijobum perstringit; docens Deum pœnas ab illo reposcere non quidem palam male actæ vitæ; sed malæ mentis & mali animi, cujus venenum ipse cogatur ebibere.* 14 Cibus] *id est, malùm quod comparabat animo, ut cibus comparatur ore.* Fel aspidum] *id est, fit venenum lethale ei.* 16 Venenum suxerit &c.] *id est, perinde cedit ipsi maleficium suum, ac si venenum hausisset potentissimum, aut a vipera fuisset morsus.* 17 Ne spectet] *elegans apostrophe, quasi exultantis adversus improbum, & ingentem illius expectationem ludificantis, cum illustribus hyperbolis.* Rivos] *id est, affluentiam rerum secundarum, suavium, & molliter sibi ex animi sententia succedentium.* 18 Laborem] *id est, res alienas labore partas.* Exultabit] *id est, fruetur: sicut exponitur sequente ver.* 20 Nam] *ætiologia superioris doctrinę de vana felicitate improborum, primùm ab infirmitate ipsorum, versibus tribus: deinde a judicio Dei per sequentis sive immediatè (ut loquuntur) a 23. versu usque ad 26 sive mediatè & rerum creatarum opera.* Ventre suo] *id est, in se: synecdoche, qua utitur propter superiorem allegoriam cibi.* 21 Non est residuum] *id est, totum alimentum ei adimitur, ut Psalmo 59.14.* 21 Angustia est ei] *partim a terroribus conscientiæ, partim ab hominibus quos molestia affecerit, sentit angustias tum maximè, cùm se fruiturum putat copiæ cornu & abundantia summa: sic deinceps sequantia.* 25 Exeat] *id est, transadigat corpus & viscera effundat.* Coruscus] *gladius: nomen est ex epitheto: vide Jechezk. 21.15.* Abeuntem] *id est, dum ista effugit, ruit in alia: sic Hhamos 5.19.* 26 In repositis ei, &c.] *id est, aßervatis ei a Deo.* Non accensum] *id est. sponte ardentem, ut stipulæ aut stupa: ut Jesch. 1. 31. & 5.24. ita comparatus est ad incendium, ut cremium aut arefactum lignum: sic etiam Jechezk. 21.3.* 27 Retegunt] *id est, exerunt & notam omnibus faciunt, exsequentes judicium Dei.* 28 Demigrat] *ulciscente & pœnas reposcente terra: nam hic versus per hysterosin membrorum duo maledictionum genera explicat, quæ denunciantur superiore versu, a terra & a cœlo.* Defluunt] *id est, Stillant & ingruunt e cœlo.* 29 Hæc est] *Conclusio, qua Tzophar conatur Ijobum adducere in sententiam suam ab operibus Dei & ab autoritate verbi ejus.*

CAPUT XXI.

Ijob aculeis Tzopharis stimulatus graviùs amicos increpat, propositionem ipsorum de infelicitate improborum confutat ratione, exemplis, & autoritate Dei: quę deinde nominatim sibi accommodat, & amicorum consolationes responsaq́ arguit.

1 RESPONDENS verò Ijob, *dixit:
2 *Audite [a] continenter sermonem meum: & sit istud *loco* consolationum vestrarum.
3 *Ferte me dum ego elocutus fuero; postmodum verò [b] *eloquium meum subsannato.
4 *An ego apud hominem querimoniam meam *instituo*? & *si est, cur *conquerar*, non [c] angustaretur spiritus meus?
5 *Respicite ad me, & stupore corripiamini: & apponite manum ad os.
6 *Certè si recordarer, confestim conturbarer: & apprehenderetur caro mea horrore.
7 *Cur improbi *vivunt? veterascunt? etiam valent viribus?
8 Semen eorum firmum est ante eos cum eis: & prognati eorum in oculis eorum.
9 Domibus eorum pax a pavore est: neque *virgâ Deus instat eis.
10 Bos ejus init, nec ejicit semen: [d] enititur vacca ejus, neque abortit.
11 Emittunt ut gregem parvulos suos: & nati eorum saltitant.
12 Sumunt tympanum & citharam: & lætantur ad sonum organi.
13 Inveterant in bono dies suos: deinde momento in sepulchrum descendunt:
14 *Qui dicebant Deo forti, recede a nobis: nam noticia viarum tuarum non delectamur.
15 Quid est omnipotens ut colamus eum? aut quid proficiemus, cum intercedemus apud eum?
16 *En non *est* in manu eorum bonum eorum: consilium improborum procul *abesto* a me.
17 *Quoties* lucerna improborum extinguitur, & supervenit eis interitus ipsorum, dolores impertitur *Deus* ira sua?
18 *Quoties* sunt ut palea coram vento, & ut gluma quam surripit turbo?
19 *Quoties* Deus reponit filiis illius iniquitatem illius, rependit illi & *cognoscit?
20 *Quoties* vident oculi illius perniciem suam, & de æstuante ira omnipotentis *bibit?
21 *Nam quod *est* studium illius de familia

[a] Heb. audiendo.

[b] Heb. eloquium meum.

[c] Heb. abbreviaretur: sic Exod. 6.8

[d] Heb. liberat

ſua poſt ſe, cùm numero menſes illius truncabuntur?
21 'An Deum fortem *quiſquam* docebit ſcientiam: qua ipſe ' excelſos judicet?
23 'Hic moritur in ' robore perfectionis ſuæ: totus tranquilliſſimus & quietus:
24 'Cujus mulctralia plena ſunt lacte: & medulla oſſium ejus irrigua eſt.
25 Ille verò moritur animo amaro; qui non fruitus eſt bono.
26 Pariter in pulvere jacent: & vermis obtegit eos.
27 'En novi cogitationes veſtras: & commenta *quæ* de me [c] iniquè comminiſcimini:
28 Vos dicere, ' ubi eſt domus ' ingenui? & ubi 'tentorium habitationum ' improborum?
29 'An non interrogaſtis tranſeuntes viâ? & 'ſigna eorum non agnoſcetis?
30 'Nam in die calamitatis ſubtrahitur malus; in die indignationum exportantur *mali*.
31 Quis indicat ei in faciem viam ejus? quod ipſe fecit quis rependet ei?
32 'Tandem ipſe in ſepulchra effertur: & apud tumulum aſſiduus eſt.
33 'Dulceſcunt ei glebæ vallis; & poſt ſe omnes homines trahit, ut ante eum fuerunt innumeri.
34 'Quo modo ergo conſolaremini me vanitate: cùm reſponſionibus veſtris reliqua ſit prævaricatio?

[c] Heb. *violenter facitis.*

ANNOTATIO

1 Dixit] *Iſtius orationis, quæ tota eſt ἀνασκευαστικὴ, partes ſunt tres: Exordium faciendæ audientiæ cauſa, a verſu 2. ad 7. Propoſitio ἀνασκευῆς, a verſu 7. ad 34: & concluſio, ver. 34.* 2 Audite continenter] *id eſt, ne me interpellate aut abrumpite ſermonem meum, ut antè aliquoties feciſtis. Eſt autem primus locus Exordii ab officio eorum. quaſi dicat, quandoquidem non poteſtis me alia ratione conſolari, ſaltem ſilentio me juvate; & ſi patienter me audietis, ponam hoc in conſolationis loco.* 30 Ferte] *amplificatio ſuperioris loci. quaſi dicat, ſaltem ad tempus ferte, &c.* Eloquium meum] *apoſtrophe ad Tzopharem, qui verba Ijobi abrumpens ironicè ea deluſerat, ſuprà 20.2.* 4 An ego] *ſecundus locus Exordii a conſilio ſuo: non eſt mihi, inquit, res vobiſcum, aut cum ullo homine; ad Deum fertur oratio mea, qui expoſtulandi facultatem non intercludit mihi.* Si eſt cur] *tertius locus ἐκ τοῦ πρέποντος ab honeſto: inhoneſtum atque inhumanum eſt vos mihi intercipere facultatem conquerendi in anguſtia ſpiritus mei. hinc oritur exhortatio ad officium humanitatis, ſequente verſu.* 5 Reſpicite &c.] *id eſt, iſtæ calamitates meæ quæ vobis ob oculos verſantur, vos ſaltem ad ſtuporem & ſilentium adducant.* 6 Certè ſi recordarer] *id eſt, ſi vel tantùm meminiſſem tantæ calamitatis, quam alius ferret: conſternaret me ſola recordatio & commiſeratio illius: quanto magis vos præſentes, ſi animum advertetis, neceſſarium eſt obſtupeſcere ad calamitatem meam? amplificatio ſuperioris exhortationis hypothetica, a perſona ſua.* 7 Cur improbi] *ἀνασκευὴ ſive confutatio illius argumentationis; Improbos eſſe quibus malè cedit: cujus partes ſunt duæ; una κατὰ θέσιν, ſive generatim enuntiata de ſtatu improborum, uſque ad 27. verſum: altera καθ' ὑπόθεσιν, per ſingularem accommodationem ad Ijobum. Refellit autem ἀξίωμα illud, primùm per argumentationem contrariam; dicitis improbitatem eſſe in cauſa cur improbi malè pereant; quid ergo cauſæ eſt cur improbi & impii proſperentur? hac uſque 17. verſum: deinde ab exemplo oſtendit non eſſe illud perpetuum; imò potius infrequentius eſſe ut improbi vexentur malis: ad convellendum ἀξίωμα amicorum, & argumentationem ſuam confirmandam.* Vivunt] *id eſt, bona conſtitutione corporis gaudent; proſperitate liberorum, verſu 8. tranquillitate familiæ, verſu 9. fœtura animalium, verſu 10; copia & laſcivia, ver. 11. & 12. & tandem non languida morte utuntur, verſu 13.* 9 Virga] *id eſt, caſtigatione ulla.* 14 Qui dicebant] *Amplificatio argumenti ſuperioris, a gravitate illorum impietatis in Deum, quæ blaſphemis ſermonibus illorum exprimitur, duobus verſibus.* 16 En non eſt] *Occupatio, qua utitur Ijob, ne exiſtimarent amici eum hac ſpecie ad impietatem allectum eſſe, aut in præſentia allici. Hæc eô, inquit, non dico, quòd aut exiſtimem illos penes ſe habere autoritatem in res ſuas arbitratu ſuo, aut quòd animus meus in ſtudium ejuſmodi rapiatur: nam mens mea & animus meus ab iſtis cogitationibus & conſiliis abſunt quàm longiſſimè: ſed ut oſtendam vanitatem propoſitionis veſtræ.* 17 Quoties lucerna] *Confirmatio ab exemplo, ut ſuprà dictum eſt in verſum 7. Quoties, inquit. quaſi dicat, non ita frequenter eveniunt iſta ut extinguatur, &c.* Lucerna improb.] *vide ſuprà 18. 5. & 6.* 19 Cognoſcit] *id eſt, quæſtionem habet: hyſteroſis.* 20 Bibit] *id eſt, inebriatur & conturbatur effuſis calamitatibus: frequens metaphora.* 21 Nam quod, &c.] *id eſt, ut Deus ipſum viventem non excitat malis: ſic non exitat ipſum animus ejus aut conſcientia, ut ſit ſollicitus de rebus poſt mortem eventuris familiæ ſuæ.* Cùm num.] *deſcriptio mortis.* 22 An Deum for.] *Concluſio prioris membri ἀνασκευῆς conſtans duobus capitibus; explicatione brevi juris ſive officii noſtri, & facti ſive eventus cum jure comparati. hîc verò primùm agitur de officio hominum in ſuſpiciendis ac non definiendis Dei judiciis; quia ita ſtatuit Ijob; cùm hæc, inquit, ita ſe habeant, & improbi frequentiùs in hac vita ſecundis rebus, quàm adverſis utantur: ne putetis aut veſtrum, aut meum, aut cujuſquam mortalis eſſe, ut Deo præfigat præſentium judiciorum legem; perinde ac ſi quid, qua ratione. aut quando in improbos agendum ſit ignoraret.* Excelſos] *id eſt, elatos animo, & ſecundis rebus.* 23 Hic moritur] *alterum membrum concluſionis, de facto quod communi omnium ætatum experientia commonſtratur. quaſi dicat, inſipientis eſt de hominibus a præſenti eventu judicare; ſapientis verò Deo committere; cùm tota hæc adminiſtratio & eventus ſit adeò hominibus incertus.* Robore perfectionis] *id eſt, in perfectiſſima felicitate, quanta apud homines eſſe poteſt.* 24 Cujus mulctralia] *id eſt, qui omnibus bonis, quæ fortunæ & corporis vocant, abundat: ſynecdoche.*
27 En novi] *altera pars ἀνασκευῆς, attingens ſingulariter perſonam Ijobi; cujus membra ſunt duo, ſchedis ſive propoſitio, his duobus verſibus; & confutatio verſibus ſequentibus,* 28 Ubi eſt domus] *Ironia, qua utitur Ijob, ut eò melius amicorum animos effingat.* Ingenui] *id eſt, nobilis, principem ante agentis, nimirum Ijobi.* Tentorium habitationum] *id eſt, magnificum, ex multis habitationibus conſtans, ut ſunt prætoria & principum ædes.* Improborum] *ſic filios & familiam Ijobi perſtringit.* 29

An non,&c.] *Confutatio ἐκ τοῦ ἀτόπου; abſurdum eſt, inquit, vos neſcire quod omnibus e plebe notum eſt, non conſulere vos quenquam, neque agnoſcere.* Signa eorum] *id eſt, exempla, quæ cùm eis eveniunt, aliis ſunt documento: hæc autem explicantur verſibus ſequentibus.* 30 Nam in die,&c.] *Confutationis locus ab exemplis,* ἀνταπόδοτος. *nam ſic reſpondet Ijob objectioni amicorum: quod dicitis; Malos malè perire, ab proinde me in perditionem iſtam deveniſſe propter improbitatem meam, falſiſſimum eſt; cùm plerunq; improbi à pervadētibus calamitatibus immunes ſint, nullius judicium ſubeant, aut ab ullo in ordinē cogantur. Inde enim ex contrario ſequitur (quod Ijob reticet) in viros bonos iſtas calamitates incidere.* 32 Tandem ipſe] *Occupatio objectionis iſtius; atqui in ſepulchrum effertur improbus: cui reſpondet Ijob tribus argumentis: primùm ſatis eſſe ad inſtitutum ut commodè vitam tranſegerit & calamitates prævenerit morte; deinde ſepulchrum ipſum conſolationi eſſe, quòd vacuum ſit ab iſtis calamitatibus & mutationibus, ut ſuprà 3.16. & ſequentibus, & 10.22: poſtremò quòd morte nihil accidit ei, quin cum omnibus hominibus omnium ætatum commune ſit.* 33 Dulceſcunt ei,&c.] *hyperbolæ, per proſopopœiam ſenſum & humanas actiones mortuis tribuentes.* 34 Quo modo] *Concluſio, qua aſſerit Ijob ex ſuperioribus, inanes eſſe tum conſolationes tum diſceptationes eorum: conſolationes quidem, quia vanæ erant, & nihil ad ſe accommodatæ; diſceptationes verò, quia etiam in Deum & in Ijobum altercando peccabant.*

CAPUT XXII.

Eliphaz Ijobum a contentione adverſus Deum revocans juſtitiam Dei aſſerit, injuſtitia & impietatis Ijobum arguit, exemplo diluvii deterret, & ad ſeriam reſipiſcentiam ac tempeſtivam revocat, adjunctis Dei promiſſionibus.

1 CUI reſpondens Eliphaz Temanites, ' dixit:

2 'An Deo forti prodeſſe poteſt vir? cùm prodeſt, ex eo proſperatur *Deus*?

3 'An oblectationi eſt omnipotenti, quòd juſtificas te? aut an lucro, quòd integras aſſeris vias tuas?

4 'An de religione tua argueret te? veniret tecum in judicium?

5 Nónne malitia tua multa eſt? neque eſt finis iniquitatibus tuis?

6 'Nam pignus acceperis a fratribus tuis immeritò: & [a] ' nudos nudaveris veſtibus ſuis:

Heb. veſtes nudorum nudaveris: hypallage.

7 Non aquam bibendam laſſo dederis: & a famelico prohibueris panem:

8 Præterea viri [b] lacertoſi fuerit terra hæc: & [c] acceptus perſona habitaverit in ea:

Heb. brachii.

vel, elatus.

9 Viduas dimiſeris vacuas: & lacertus *uterque* pupillis contritus fuerit:

10 'Ideoq; circumſtant te laquei: & perturbat te pavor repentinus:

11 Aut tenebræ, ne videas; & agmen aquarum obtegit te.

12 'An non Deus ' eſt, *inquis*, in altitudine cœli? & aſpice ſummitatem ſydera ut excelſa ſunt.

13 Ideo dicis, quid noſcerit Deus fortis? an per caliginem ' judicaret?

14 Denſæ nubes latibulum ſunt ei, ut non aſpiciat: & ambitum cœlorum obambulat.

15 ' An 'ſemitam ' ſeculi obſervaſti, quam triverunt homines [d] vani?

Heb. vanitatis.

16 ' Qui corrugati ſunt cùm nondum eſſet tempus; ' fluvio effuſo in fundamentum eorum.

17 ' Qui dicebant Deo forti, recede a nobis? & ' quid facturus fuiſſet omnipotens illis?

18 Quorum domos ipſe impleverat bono: ' at conſilium improborum procul *abeſto* a me.

19 Videntes juſti ' lætantur: & innocens ' ſubſannat eos.

20 ' Cùm nondum excinditur ' ſubſtantia noſtra; & ' reſiduum illorum abſumit ignis:

21 ' Aſſueſce, quæſo, cum illo: & pacem habe: in his obveniet tibi bonum.

22 Recipe, quæſo, ex ore ejus legem: & repone dicta ejus in animo tuo.

23 Si ' reverteris uſque ad omnipotentem, [e] ' inſtauraberis: *ſi* procul amoveris iniquitatem a tentoriis tuis:

[e] Heb. *ædificaberis.*

24 ' Idq́ue ponendo pro pulvere lectiſſimum aurum & argentum: & pro rupe [f] ' Ophirinum aurum ' fluviatile.

[f] Heb. *fluminum Ophirum: vel fluminibus.*

25 Nam erit omnipotens lectiſſimum aurum tuum; & argentum, vireſq; tibi.

26 Si tum in omnipotente te ipſum oblectabis: & attolles ad Deum faciem tuam,

27 Supplex orabis eum; tum *inquam* exaudiet te: & ' vota tua perſolves.

28 Cùm primùm decernes ſermonem, [g] præſtabitur tibi: & in viis tuis reſplendebit lux.

[g] Heb. *exurget vel ſtabit tibi.*

29 Cùm ' depreſſerint te, qui loquutus es in exaltatione; tum demiſſum oculis ſervabit:

30 ' Liberabit [h] noxium; eritq́ue liberatus puritate manuum tuarum.

[h] Heb. *non innocentem.*

ANNOTATIO

1 Dixit] *Hujus orationis ſummæ partes ſunt duæ: prior* ἐπιτιμητικὴ *ſive continens reprehenſionem vitæ dictorumq́; Ijobi, uſque ad 20. ver. poſterior* παρακλητικὴ *ſive hortatoria ad reſipiſcentiam, adjunctis amplis promiſſionibus, uſque ad finem.* 2 An Deo forti] *reprehenſionis ſive confutationis locus primus.* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου: *quo oſtendit Eliphaz non eſſe cur Ijob tantopere apud Deum & coram ipſis de ſua integritate glorietur: nam (inquit) ut homo ſit optimus, non poteſt Deum ſibi ullo beneficio obſtringere; ac proinde non potes tibi ipſi coram illo confidere, quaſi de ipſo bene ſis meritus: ut pſaltes de ſe confitetur Pſal.16.2.* 3 An oblectationi] *ſecundus locus, ab inutili, non conducere, aut ad gratiam promerendam, aut ad ullam aliam utilitatem, ſi quis ſe velit juſtificare coram Deo: Lucæ 17.10.* 4 An de religione] *tertius locus a natura Dei juſtiſſima, abs qua virum religioſum & ſanctum non caſtigatum iri docet, hoc verſu; ſed contrà ſeveriſſimam hanc caſtigationem arguit monumentum eſſe ſummæ & infinitæ malitiæ Ijobi, verſu ſequente.* 6 Nam pignus] *ſecunda pars reprehenſionis, amplificatio proximè præcedentis loci de malitia Ijobi; cujus partes ſunt duæ, injuria in homines, uſque ad ver.12. & impietas in Deum, uſque ad 15. ver.*

Harum autem criminationum quia ſtatus conjecturalis eſt, & magis in præſumptionibus quàm certis probationibus poſitus, futuro utitur, pignus acceperis, nudaveris, &c. quaſi dicat, neceſſe eſt ut fatearis te aut hoc, aut illud, aut omnia commiſiſſe, ſi bene attenderis ad juſtitiam judiciorum Dei. Nudos] *id eſt, qui jam nudi ſunt propter injuriam tuam.* 10 Ideoque circumſtant] *accommodatio ad juſtitiam Dei, quaſi ultiones ſumentem de inhumanitate Ijobi, quatuor metaphoris.* 12 An non Deus] *ſecundum caput confirmationis de Ijobi impietate in Deum, quam Eliphaz partim ex cauſa quæ agebatur; partim ex ſuperioribus Ijobi verbis aſtruere conatur per mimeſin illius, his tribus verſibus. Eſt autem hic eclipſis qualem ante obſervavimus 1. Reg. 20. 34. & 2. Reg. 9. 27.* Eſt in altitudine] *quaſi dicat, ideoque longiſſimè a nobis abeſt.* 13 Judicaret] *id eſt, judicis partes ageret.* 15 An] *tertius reprehenſionis locus, ab exemplo eorum qui diluvio olim perierunt, uſque ad ver. 20.* Semitam] *id eſt, rationem vitæ quam ſecuti ſunt, & exitum eorum, de quo verſu ſequente.* Seculi] *id eſt, antiquam.* 16 Qui corrugati] *id eſt, intempeſta morte abrepti ſunt, & diluvio merſi; corrugantur enim hominum merſorum & diu in aquis fluctuantium corpora: ſynecdoche.* Fluvio effuſo] *aquis diluvii terram inundantibus.* 17 Qui dicebant] *ſua impietate & protervia, ut ſup. 21. 14.* Quid] *aliud pro juſtitia ſua: ſic Ijobum obliquè mordet & fodicat.* 18 At conſilium] *epiphonema, quo reſumptis Ijobi verbis ſupra 21. 16. partim velut præripit illi averſationem hanc, tanquam indignè ea abutenti; partim ſibi vendicat & plus omnibus, ſequente verſu.* 19 Lætantur] *approbantes & gratulantes judicio Dei.* Subſannat] *vitam malè geſtam improbans.* 20 Cùm nondum] *ſecunda pars, hortatio ad reſipiſcentiam, cujus propoſitiones ſunt duæ; una de officio Ijobi, tribus verſibus; altera de promiſſionibus, quæ omni reſipiſcenti a miſericordia Dei comparata ſunt.* Subſtantia noſtra] *id eſt, humana natura vel genus: ſic monet Ijobum a circumſtantia temporis. quaſi dicat, dum adhuc ſtas vivus, & dum adhuc potes utilem expectationem venturi illius judicii præcipere animo tuo: nam hæc vera eſt piorum ac fidelium nota in vetere & Novo Teſtamento paſſim, expectatio extremi judicii, in ſecundo adventu Chriſti.* Reſiduum illorum] *id eſt, reliquos peccatores, ſervatos igni in diem damnationis & exitii impiorum, Jeſchahhjæ 66. 15. & ſequentibus. & 2. Pet. 3. 7. & ſequentibus.* 21 Aſſueſce] *propoſitio generalis officii & promiſſionum. nam officium aſſueſcendi cum Deo & pacem colendi exponitur verſu ſequente; promiſſiones verò, reliquo capite.* 23 Reverteris] *id eſt, ſeria reſipiſcentia uteris, & fructus ejus proferes.* Inſtauraberis] *id eſt, tu ipſe, perſonæ, res, & facultates tuæ non tantùm redintegrabuntur; ſed etiam glorioſiùs curabuntur a Deo, ver. 24. & 25. optata tibi ſuccedent omnia, & illuſtrabuntur à Deo, 26. 27. & 28. verſibus; denique & tibi ex iſtis calamitatibus emergenti benedicetur, & aliis propter te, ver. 29. & 30.* 24 Idque ponendo] *allegorica hyperbole ad figurandam inſtaurationem, ſermone tranſlato a ſtructoribus.* Ophirinum] *id eſt, præſtantiſſimum, de quo 1. Reg. 10. 11.* Fluviatile] *id eſt, lectiſſimum ex Ophirino: nam nullum aurum abſolutius eſt fluviato, ut curſu ipſo tritúque perpolitum. Plinius lib. 33. cap. 4. Poſſet tamen non incommodè ad copiam referri, ſi ita interpreteris, fluminibus Ophirum. quaſi dicat, qui aurum non pluris facit quàm rupem, etiamſi perenne illius largumque flumen flueret.* 27 Vota tua perſolves] *id eſt, nulla tibi a Deo niſi gratias agendi occaſio dabitur.* 29 Depreſſerint te] *hæc mala quæ pateris, pro eo quod tam arroganter & protervè adverſus Deum contendis.* 30 Liberabit noxium] *id eſt, tanta erit illius erga te benedictio, ut etiam aliorum miſereatur qui non fuerint innocentes, propter te, ex promiſſione facta Abrahamo Gene. 12. 3. & 18. 24. & ſequentibus. atque huc videtur ſpectaſſe Propheta Jechezkel. 14. 14. & ſequentibus: ubi Ijobi interceſſio cum Noachi & Danielis interceſſione conjungitur.*

CAPUT XXIII.

Ijob ægrè ferens objurgationem amicorum, ſibi judicium conſtitui a Deo petit; fidem ſuam & integritatem profitetur in mediis calamitatibus. Deinde propoſitionem aliorum convellens, docet improbis in hac vita plurimùm bene eſſe; Deum verò tempus judiciorum ſibi aſſervare, & quomodo & quando decrevit, ea demum in improbos familiamque eorum exequi.

1 CUI reſpondens Ijob, ″dixit:
2 ″Etiam hodie rebellionem *haberi* querimoniam meam: ″*cùm* [a]plaga mea gravis exiſtit ſupra gemitum meum?
3 ″O *ſi* quis daret ut [b]ſcirem invenire eum: pervenirem uſque ad ſedem ejus.
4 ″Diſponerem coram eo cauſam: & os meum implerem ″argumentis.
5 Cognoſcerem *quibus* verbis reſponderet mihi: & intelligerem quid diceret mihi.
6 ″An pro amplitudine virium litigaret mecū? non; ſed ipſe inderet vires mihi.
7 ″Illic rectus diſceptat cum eo: & ″liberarē me in perpetuum a judice meo.
8 (″En ſi antrorſum ivero, non aderit: ſi verò retrorſum, non animadvertam eum:
9 Cùm aget ipſe *ad* ſiniſtram, non tamen videbo: ″operiet dexteram plagam, nec tamen reſpiciam)
10 ″Cùm recognoviſſet viam quæ *eſt* apud me, probaviſſet me; ″ſicut aurum exirem.
11 ″Greſſum ejus retinuit pes meus: viam ejus obſervavi, ut non declinarem:
12 Neque præceptum labiorum ejus dimovi: ex inſtituto meo recondidi ſermones oris ejus.
13 ″Sed ſi ipſe ″contra unum *agit*, quis revocet eum? quod animus ejus cupit, id efficit.
14 Nam perficit ſtatutum [c]de me: & hujuſmodi multa ſunt penes eum.
15 Propterea ″a facie ejus perturbor; dum conſidero, expaveſco ab eo:
16 Quia Deus fortis ″emollit animum meum; & omnipotens perturbat me:
17 ″Cùm nondum exciſus ſim a conſpectu tenebrarum; aut a conſpectu meo operiat caliginem.

[a] Heb. *manus*: *metonymia, ut infrà* 27. 11.
[b] Heb. *ut ſcirem & invenirem*.
[c] Heb.

CAPUT XXIIII.

1 ″CUR ab omnipotente non eſſent ″abſcondita ″tempora? ut noſcentes eum non prævideant dies [a]ab eo *præſtitutos*.
2 ″Iis qui terminos movent: *qui* gregem quem rapuerunt paſcunt:
3 Aſinum pupillorum abigunt: pignore capiunt

[a] Heb. *ejus*.

piunt bovem viduæ:

4 Avertunt egentes a via: ſimul 'occultantur pauperes terræ:

5 En *ut* onagri in deſerto prodeunt ad opus ſuum, diligenter perveſtigantes prædam: campeſtris locus 'ei cibum *præbet &* pueris ejus.

6 In agro *meſſem* non ſuam demetunt: & vineam improbus *quiſque* [b] vindemiant:

7 Nudum pernoctare cogunt abſq; veſte; adeò ut uon ſit operimentum in ipſo frigore:

8 Ab inundatione *in* montibus madefiant; & abſque tegumento 'amplectantur rupem:

9 Abripiunt rapinam [c] a pupillo ſugente ubera: & *quo* indutus eſt pauper, pignori accipiunt:

10 Nudum ire cogunt abſque veſtitu; & ' famelicos *qui* portant manipulos:

11 Intra muros ipſorum oleum exprimentes; *&* torcularia calcantes ſitiunt.

12 'E civitate homines gemunt, & anima cōfoſſorum 'vociferatur: ut Deus 'non ſinat diſponi inſulſitatem.

13 'Iſti ſunt inter rebellantes adverſus 'lucem, non agnoſcunt vias ejus: nec ſedent in ſemitis ejus.

14 'In ipſa luce ſurgens occiſor interficit pauperem & egentem; noctu verò eſt ſicut fur.

15 Et oculus ſcortatoris obſervat crepuſculum dicendo, ne contempletur me oculus: & larvam faciei apponit.

16 Perfodit in tenebris domos, quas interdiu deſignaverant ſibi: 'neſciunt lucem:

17 ' Sed pariter *uno* mane eſt illis ' Lethalis umbra: 'cum cognoſcit *Deus*, 'terrores *adſunt* lethalis umbræ.

18 [d] 'Levior eſt quàm ſuperficies aquarum, ' maledicta portione iſtorum in terra: non ' [e] refluit, [f] ſecundum conſuetudinem altarum *ruet*.

19 ' Ut ſiccitas, etiam æſtus arripiunt aquas nivales, *ita* ſepulchrum *eos qui* peccarunt.

20 'Obliviſcitur illius vulva, ſuaviter depaſcente eum verme amplius non commemoratur: ita confringitur velut arbor iniquitas.

21 'Conſociat ei ſterilem 'non parientem: & viduam non afficit bono.

22 ' Trahitque robuſtos vi ſua: ſi conſiſtit *ullus*, diffidit vitæ ſuæ.

23 '*Si* dat ei ut ſecuritate nitatur; tamen oculi ejus intenti ſunt viis iſtorum.

24 *Si* attollunt ſe aliquantulum, mox nemo supereſt: adeo deprimuntur, planè omnes ' decutiuntur: & velut [g] frit ſpicæ ſucciduntur.

25 ' An non igitur ita eſt? quis ementietur me? & rediget [h] in nihilum ſermonem meum?

[b] Heb. ſerò
ligunt: pro-
um vinde-
a, quia ſit
fuerit an-

[c] Heb. ab u-
ribus pu-
llo.

[d] Heb. *levis eſt ſuprà ſuperficiem aquarum.*

[e] Heb. *convertet ſe.*

[f] Heb *conſuetudine ſecundum altarum: hypallage, ut Gen.* 18 11.

[g] Heb. *caput vel cacumen ſpicæ: ſic una voce appellat Varro.*

[h] Heb. *ad non*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis ſummæ partes ſunt duæ: una eſt* Κατασκευὴ *ſive confirmatio hypotheſeos de fide*
*& innocentia Ijobi uſque ad cap.*24. *altera,* ἀνασκευὴ *ſive confutatio theſeos, quâ conati fuerant amici Ijobum*
improbitatis evincere a præſentibus calamitatibus. 2 Etiam hodie] Κατασκευῆς *exordium patheticum*
ex abrupto: quo conqueritur Ijob ſibi injuriam fieri, & eo graviorem, quo cum majoribus calamitatibus
conflictatur. Cùm plaga] *id eſt, graviùs affligor quàm ut poſſim pro gravitate ingemiſcere: amplificatio*
injuriæ, ut ſup. 6.4. 3 O ſi quis] κατασκευῆς *primus locus ab optato, quo docet Ijob ſe bona fide &*
*conſcientia fretum maximè expetere ut ſiſtatur coram Deo: quod copioſè explicat uſque ad ver.*11. 4 Diſponerem]
id eſt, diſpoſitè & ex ordine cum ipſo agerem. Argumentis] *innocentiæ meæ: ſic exponuntur*
expoſtulantis partes, hoc & ſequente verſu. 6 An pro multitudine] *alterum caput forenſis adminiſtrationis,*
de partibus judicis. quaſi dicat, conſtat mihi mea innocentia, quam ego ſcio non oppugnatum, ſed
confirmatum iri a Deo, ut juſtiſſimus eſt. 7 Illic rectus] *Confirmatio a theſi: non patiuntur (inquit)*
repulſam viri boni; neque ego paterer. Liberarem me] *id eſt, probata cauſa impetrarem ab eo liberationem.*
8 En ſi] *Correctio ſuperioris optati, quaſi dicat, ſed quid deſidero quod exorari non poteſt? quia*
Deus liberrimus, cum creaturis agit liberrimè, neque in ordinem humanum cogitur. 9 Operiet] *id eſt,*
incumbet ad dexteram partem. 10 Cùm recognoviſſet] *regreſſio ad ſuperiorem locum de læto eventu*
judicii, ſi concederetur ſibi. Sicut aurum] *id eſt, puriſſimus, ut aurum ex igne.* 11 Greſſum ejus]
ſecundus locus Κατασκευῆς *ſuperioris, ætiologiam continens ab integritate ſua, duobus verſibus. Greſſum*
autem ejus paſſivè accipe, id eſt, ab eo definitum, & monſtratum. 13 Sed ſi ipſe] *tertius locus*
Κατασκευῆς *ab omnipotentia Dei, duobus verſibus; & imbecillitate ſua exhorreſcente ad judicia Dei, tribus*
ſequentibus. Contra unum] *id eſt, unum aliquem caſtigat.* 14 Hujuſmodi multa] *quibus obnitentes*
& refractarios edomet. 15 A facie] *id eſt, ſenſu flagellorum præſentium ejus, & metu futurorum.*
16 Emollit] *id eſt, teneritatem & imbecillitatem affert animo meo attendenti ad omnipotentiam ejus.*
17 Cùm nondum] *id eſt, cùm neque antehac mors prævenerit ærumnas meas, quod optabam ſup. cap.* 3.
neque jam in ærumnis verſans, cernam ullum liberationis modum mihi oblatum eſſe, ſive a morte, quæ finem
calamitatum faciat, ſive a Deo, ut me expediat ab iſtis calamitatibus, quæ tenebrarũ & caliginis nomine indicantur
plerumq; in ſcriptura ſacra.

IN CAPUT XXIIII.

1 Cur ab omnipotente &c.] Ἀνασκευῆς *ſive confutationis iſtius partes ſunt Propoſitio, uſque ad ver.*17.
Occupatio, ac velut quoddam confutationis genus, verſibus 8. *& Concluſio. Hîc autem propoſitionis ſumma*
eſt: Deum tempora judiciorũ ſuorũ ita noſcere ſolum, ut ne cum piis quidem & religioſis hominibus eorũ notitiam
ordinariè communicet; ac proinde non poſſe ab hominibus regulas certas de eo præſcribi, quod ſibi ſoli
vendicavit Deus. Abſcondita] *videlicet hominum notitiæ.* Tempora] *quibus ſive in hoc, ſive in futuro*
ſeculo decrevit impios punire. 2 Iis] Ἐργασία *propoſitionis in ſequentibus, cujus loci ſunt, injuria*
*in res & in perſonas, uſque ad ver.*13. *impietaſq; in Deum, quam evincit ipſorũ conſcientia dum fugit lucẽ,*
*& ad omnem improbitatem projecta eſt, a ver.*13. *uſque ad* 17. *ver.* 4 Occultantur] *id eſt, abdunt ſe in*
loca abſtruſiſſima, ubi latitant eorum metu. 5 Ei] *id eſt, cuiq; eorum campeſtria loca inſerviunt, ut ſequens*
ver. indicat. 8 Amplectantur rupem] *ne ab inundantibus aquis rapiantur.* 10 Famelicos]

id eſt, bajulos, quorum opera condendo in horrea & apothecas frumento abuſi ſunt, vacuos remittunt abſque mercede & alimento ſuo, contra legem Levit. 19.13. & Deut. 24.14. & contra omnem humanitatem, ut amplificatur ſequente ver. 12 E civitate] *id eſt, totas civitates opprimunt graviſſimè.* Vociferatur] *orans Deum ut, &c.* Non ſinat diſponi inſulſitatem] *id eſt, pergere & confirmari tam pravam adminiſtrationem; quæ ideo inſulſitatis nomine perſtringitur, quia nec Deo nec hominibus bonis humanum aliquid ſapientibus probatur.* 13 Iſti ſunt] *altera pars ἐργασίας, ut obſervatum eſt in ver. 2.* Lucem] *ſpiritualem; ſive naturalem in animo & conſcientia eorum ingeneratam, ſive adventitiã, quam Deus teſtificatur verbo & operibus ſuis, de officio erga ſe & res creatas omnes, idq; in Chriſto, qui eſt vera illa lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* 14 In ipſa luce, &c.] *id eſt, totos dies conſumit in maleficiis, prout videtur commodum, hoc verſu; aut clam interdiu comparat quod noctu perpetret, duobus ſequentibus.* 16 Neſciunt] *id eſt, ſtudioſiſſimè hanc lucem fugiunt, & alteram illam ſpiritualem lõgiſſimè abjiciunt.* 17 Sed pariter] *Ἀνασκευῆς pars ſecunda, qua occupat Ijob objectionem hanc; quid ergo? an ſtatuis malis in hac vita ſemper benè eſſe, & bonis plerumq; malè? ad quam reſpondit Ijob, ſe nunquam fuiſſe in ea ſententia; iſta pendêre ex arbitratu* Dei, *judicia ejus in improbos plerumq; uno momento deſignari; denique ſive eos vexare velit; ſive aliquo modo ſecundare, ſingularem illius regulam non poſſe ab hominibus percipi.* Lethalis umbra] *id eſt, exitium.* Cùm cognoſcit] *id eſt, cognitionem ut judex adhibet, quærit, & animadvertit in facinoroſos.* Terrores] *id eſt, ſimulac Deus quæſtionem habere cœpit, ſuis terroribus & furiis animus improbi fodicatur. Sic explicantur principia & progreſſus exitii improborum; quod modò per prolepſin dixit, uſque ad ver. 21.* 18 Levior eſt] *id eſt, citiùs diffluit.* Maledicta] *id eſt, ſententia maledictionis in iſtos a Deo lata.* Refluet] *id eſt, non reciprocabitur, converſuſq; recurret in priſtinum ſtatum, ut fit in æſtuariis; ſed ut aquæ altæ & ex edito loco ruentes, deturbatus in perpetuum manebit: elegans allegoria, ut Gen. 49.4.* 19 Ut ſiccitas] *altera allegoria ab aquis nivalibus; quæ quia ſubtiliores ſunt, eò celeriùs æſtu ab arente terra imbibuntur.* 20 Obliviſcitur illius] *id eſt, perinde diſperit ab hominibus memoria ejus, ac ſi nunquam conceptus eſſet, aut editus ex utero. hoc enim ſynecdochicè accipitur pro toto tempore ejus inde a conceptu.* 21 Conſociat] *ſecunda pars judiciorum Dei in improbos, nimirum quòd etiam eorum familiam affligit & peſſundat graviſſimè; ac primùm quidem uxorem, hoc verſu: deinde liberos, ſequentibus. Nam conſociat, inquit, id eſt, neque vivo eo, neque mortuo, uxori benedicit.* Nõ parientem] *juſto judicio ejus; quamvis non natura ſterilem.* 22 Trahitque] *id eſt, tollit e medio liberos, vel opibus, poteſtate, & honore florentiſſimos.* 23 Si dat] *id eſt, ſi quietem ei ad tempus largitur, obſervat tamen eorum conſilia & actiones, ad efficiendum quod ſequente verſu exponitur.* 24 Decutiuntur] *id eſt, nullo negotio deturbantur.* 25 Annon] *Concluſio, a veritate ſuperioris doctrinæ amicos arguens.*

CAPUT XXV.

Bildad Ijobum confirmantem integritatem ſuam ex comparatione majeſtatis divinæ cœleſtiumq; corporum reprehendit.

1 TUM reſpondens Bildad Schuchites, dixit:

2 Dominatus & [a] *quidem* formidabilis eſt penes illum; [b] colit pacem in excelſis ſuis.

3 An eſt numerus turmariis ejus? & ſupra quem non exurgit lux ejus?

4 Quid ergo juſtus eſſet mortalis *comparatus* cum Deo forti? aut quid purus eſſet natus in muliere?

5 En uſque ad lunam, non tamen ſplenderet: etiam ſydera non pura eſſent in oculis ejus.

6 Quanto minus mortalis, vermis? & filius hominis, lumbricus?

[a] Heb. *pavoris.*

[b] Heb. *facit.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hic ſermo Bildadi confutat priorem propoſitionem Ijobi de innocentia, quam dixerat ſe probaturũ Deo, ſuprà cap. 23. Confutat autem ἀπὸ κοινοῦ τόπου, cujus membra ſunt duo: unum, comparationis hominis cum Deo, uſque ad ver. 5. alterum, cum cœleſtibus corporibus, ver. 5. & 6.* 2 Dominatus, &c] *Propoſitio unius loci communis de omnipotentia Dei, cujus apodoſis hominem cum Deo comparans habetur ver. 4.* Colit] *Confirmatio propoſitionis de reverenda illa potentia Dei tribus argumentis. primùm a tranquilliſſima, convenientiſſima & conſtantiſſima adminiſtratione rerum cœleſtium, hoc verſu; deinde a rerum morem ei gerentium innumerabilitate; poſtremò a præſtantiſſima luce, qua omnes ſuos adminiſtros creaturaſq; ſuperat, ver. 3.* Excelſis] *id eſt, in cœlis & ſupra cœlos.* 3 Turmariis] *id eſt, omnibus cœleſtibus & terreſtribus ad juſſa ejus capeſſenda comparatis.* Non exurgit] *id eſt, quem non ſuperat lux bonitatis ejus?* 4 Quid ergo?] *cùm Deus potentiſſimus, inſtructiſſimus, & optimus omnium ſit, quid homo? &c. comparatio majoris.* 5 En uſque] *altera comparatio majoris, ex ordine gradationis poſita. quaſi dicat, ſed quid hominem cum Deo comparo, cùm ille ne cum rebus quidem creatis cœleſtibus luce comparari poſſit? Quamobrem ut Ijobum afficiat graviùs, appellat ipſius conſcientiam: En, inquit, uſque ad lunam, quaſi dicat, attolle eouſque oculos, & obſerva quantopere obſcuretur, ſi cum Deo comparabitur.* In oculis] *id eſt, collata cum eo.* 6 Vermis] *id eſt, qui cum Deo comparatus nihil amplius eſt quàm vermis præ imbecillitate & vanitate naturæ ſuæ.*

CAPUT XXVI.

Ijob rejectis ironicè ſermonibus Bildadi, ampliùs prædicat omnipotentiam & ſapientiam Dei a rerum cognitione, creatione & adminiſtratione.

1 CUI reſpondens Ijob, dixit.

2 Quam adjuviſti deſtitutum virtute? ſervaſti brachium deſtitutum robore.

3 'Quàm conſuluiſti inſipienti? & quod res eſt, plurimum feciſti notum.

4 'Apud quem enuntiaſti ſermones? & cujus anima prodiit ex te?

5 Ipſi expertes vitæ reformarentur: & ſub aquis habitatores earum.

6 'Nudum eſt 'ſepulchrum coram illo, neque eſt tegumentum 'perditioni.

7 Qui extendit 'Aquilonem ſuper inane: ſuſpendit terram ſuper nihilum.

8 Ligat aquas in 'denſis nubibus ſuis; adeo ut non findatur nubes ſub eis.

9 Continet ſuperficiem 'ſolii; expandit ad illud nubem ſuam:

10 Decreto circinavit 'ſuperficiem aquarum; uſque ad conſummationem 'lucis cum tenebris;

11 'Uſquedum 'columnæ cœli concutiantur, & 'obſtupeſcant ab increpatione ejus.

12 Virtute ſua 'diſrupit mare: & intelligentia ſua diſcidit [a] pelagus.

13 Spiritu ſuo cœlos ornavit: formavit manus ejus 'ſerpentem [b] oblongum.

14 'En iſtæ ſunt partes viarum ejus; ſed quantam particulam rei audimus de eo? at 'tonitru [c] ſummæ potentiæ ejus quis intelligat?

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis partes ſunt duæ: una eſt* Ἀνασκευὴ *ſive confutatio ironica propoſitionis Bildadi, uſque ad ver. 6. altera* Κατασκευὴ *ſive confirmatio infinitæ illius potentiæ Dei, quam prædicaverat Bildad, ut eadem opera jejunitatem ſermonis ejus oſtenderet, & confirmaret ſe optimè de Deo ſentire, uſque ad finem capitis.* 2 Quam adjuviſti] *Confutatio ironica* ἐκ τοῦ ἀνωφελοῦς, *ab inutili, his duobus ver. quam deinde amplificat duobus ſequentibus. Eſt autem hîc confutationis locus ex ironia ſuperioris ſermonis & conceſſione compoſitus, hoc modo: Egregia verò dicta, & ſalutaria ſcilicet: maximè cùm (ut vobis videmini) apud virum infirmum, abjectum, & ignorantem agitis. quaſi dicat, hæc omnia nullius ſunt momenti apud me, ad juvandum, ſervandum, conſulendum, aut edocendum me.* Brachium] *id eſt, virum, ſynecdoche: ita ſe vocat Ijob per* μείωσιν συγχωρητικήν. 3 Quam conſuluiſti] *quaſi dicat, tantùm abeſt ut facto proſitis mihi, ut ne verbis quidem adjuvetis.* 4 Apud quem] *Amplificatio ſuperioris confutationis, primùm a perſona ſua. quaſi dicat, quem putas eſſe me, ut profundas apud me verba iſta? ego verò ampliùs teneo, & ampliùs de Deo quàm tu prædicare poſſum: prout facit inde a verſu ſexto: deinde a perſona adverſarii. quaſi dicat, quis tam bellè te docuit, & ad dicenda iſta veluti amavit? poſtremò ab effectis; quæ per ironiam hyberbolicã exponit ver. 5. quaſi dicat, mirum fuerit profectò, ſi ad tam feſtivos, opportunos, & ſalutares ſermones tuos mortui ipſi e ſepulchro non excitabuntur, aut ex profundo ipſo emergent.* 5 Habitatores] *id eſt, cadavera jam olim ſubmerſa.* 6 Nudum eſt] *Confirmatio prædicationis illius de omnipotentia Dei* κλιμακώδης *ſive per gradationem facta, primùm a centro terræ & univerſa terra, ver. 6. & 7. deinde ab aquis partim cœleſtibus, ver. 8. & 9. partim marinis, ver. 10. & duobus ſequentibus: poſtremò ab ornatu cœli & aquarum, ver. 13.* Sepulchrum] *id eſt, terræ penetralia ſunt illi reſupina & apertiſſima: vide Heb. 4. 13.* Perditioni] *id eſt, loco perditionis in quo animantia conſumuntur: metonymia.* 7 Aquilonem] *id eſt, orbem terrarum, ſynecdochicè: nam Aquilo ut ſuperior pars orbis noſtri, incumbit inferioribus partibus, & omnes ſimul incumbunt nihilo.* 8 Denſis nubibus] *velut aquarum conceptaculis, tam firmis ut non ſtillent niſi ad ipſius voluntatem.* 9 Solii] *id eſt, cœli, Jeſchahhja. 66. 1.* 10 Superficiem aquarum, &c.] *id eſt, mare circunduxit terræ.* Lucis cum tenebris] *id eſt, ſeculi, quod diſcernitur luce & tenebris: vide Jirmejæ, 5. 24.* 11 Uſquedum] *id eſt, donec diſſolvatur mundus: ſynecdoche. vide 2. Petri 3. 7. & 10.* Columnæ cœli] *id eſt, montes, quibus videtur cœlum incumbere velut columnis: vide ſimile 2. Schem. 22. 8.* Obſtupeſcant] *id eſt, diſſiliant, per proſopopœiam dictum.* 12 Diſrupit] *id eſt, diviſit maria, fluenta, lacus, ſtagna, &c. ut conſpiceretur arida.* 13 Serpentem oblongum] *id eſt, balænam, quæ ab immenſa illa longitudine ſua nominatur vectis maris: ut Jeſchahh. 27. 3.* 14 En iſtæ ſunt] *Concluſio iſtius propoſitionis: omnipotentiam Dei & ſapientiam non poſſe niſi minima ex parte intelligi, nedum audiri aut prædicari a nobis.* Tonitru] *id eſt, potentiſſima opera ejus totum orbem longè lateq; perſonantia, & in aureis rerum creatarum omnium etiam ſurdiſſimarum, ut fragoſo tonitru, vehementiſſima vi irrumpentia.*

CAPUT. XXVII.

Ijob Deum teſtem adhibens amicos reprehendit; probos & improbos uſu afflictionum docet innoteſcere: ac poſtremò ſapientiam Dei hominibus quamvis ſagacibus imperveſtigabilem, & Deo ſoli ab æterno cognitam fuiſſe oſtendit.

1 DEINDE 'pergens Ijob proferre ſententiam ſuam, 'dixit:

2 'Ut vivit Deus fortis, *qui* 'ſummovit cauſam meam; & omnipotens, *qui* amaritudine afficit animam meam:

3 Quamdiu anima mea in me erit; & ſpiritum Deus in naſo meo *ſinet*:

4 Non ſunt locutura labia mea iniquitatem; neque lingua mea effabitur dolum.

5 'Abſit [a] a me, ut juſtificem vos: quoad expiravero, non amovebo integritatem meã a me.

6 Juſtitiam meam retineo; neque deſeram eam: non abjiciet *eam* [b] animus meus [c] unquam.

7 'Erit ut improbus inimicus meus: & inſurgens in me ut iniquus.

8 'Nam quæ eſſet expectatio hypocritæ, quam expleverit; cùm decutit Deus deſyderium ejus?

9 An clamorem ejus exauditurum Deum fortem, cùm ſupervenit ei anguſtia?

10 An in omnipotente ſeſe oblectat? invocat Deum 'omni tempore?

11 'Doceo vos in [d] plaga Dei fortis *verſans*: quis ſim erga omnipotentem, non celo.

12 En, vos omnes videtis: '& quare vanitate vaneſcitis?

[a] Heb. *ſuperbiam, id eſt, ſuperbam aquarum congeriem, ubi conſiſtebat terra.*

[b] Heb. *vectis: ut Jeſchahhjæ 27. 3*

[c] Heb. *potentiarum.*

[a] Heb. *mihi.*

Heb. mihi.

Heb. cor meum.

Heb. a diebus meis: ut 1. Reg. 1. 6

[d] Heb *manu: metonymia, ut ſuprà 23. 2.*

[a] Heb. *de cum Deo.*

13 Hæc *eſt* portio hominis improbi [a] a Deo forti; & poſſeſſio violentorum, *quam* ab omnipotente accipiunt.

14 Si multiplicantur filii ejus, *multiplicantur* ad gladium: & prognati ejus non ſaturantur pane.

15 Superſtites ejus ' in ipſa morte ſepeliuntur: & ' viduæ ejus non flent.

16 Si coacervaverit ut pulverem argentum; & velut lutum comparaverit veſtem;

17 Quod comparaverit, juſtus induet: & argentum innocens partietur.

18 Ædificaverit ' quaſi Arcturi domum ſuam: *erit* tamen velut ' tugurium *quod* fecit cuſtos.

19 Dives cubat, cùm nihil dum [f] interverſum eſt; ubi ' oculos ſuos aperit, nihil adeſt.

20 ' Aſſequitur eum velut aquæ, [g] terrorum multitudo: noctu furtim abripit eum turbo.

21 Aſportante ipſum Euro abit; qui in morem procellæ corripit eum e loco ſuo.

22 Ita projiciente in ipſum & non parcente *Deo*; ab ejus manu [h] contentiſſimè ' fugit.

23 ' Explodit eum manibus ſuis; & exſibilat eum e loco ejus.

[f] Heb. tur.

[g] Heb. res.

[h] Heb.

CAPUT XXVIII.

1 'NAM ' eſt *quidem* argento ' eductio: & ' locus auro *quod* liquant:

2 Ferrum e ' pulvere ſumitur: & ' lapide funditur æs:

3 ' Terminum impoſitum tenebris, & omnem perfectionem *mortalis* ipſe perveſtigat; ' lapidem caliginis & umbræ lethalis:

4 ' *Cùm* erumpit torrens ' dimiſſo accola, *aquæ* ' oblivioni traditæ a pede; exhauriuntur, [a] mortalis operâ abſcedunt.

5 Terræ ' ex qua prodit cibus; ' quamvis ſub ea diverſum ſit velut ignis;

6 *Terræ inquam* ejus lapides ' loco Sapphiri; pulveres verò aurum ſunt illi;

7 Semitâ quam non novit volucris, neque contuitus eſt oculus ' cornicis,

8 Quam non calcarunt [b] juvenes feræ; neq; tranſivit per eam immanis leo:

9 In ' ſilicem mittit manum ſuam: evertit radicitùs ' montes:

10 In rupibus diffindendo ' efficit rivos: & quicquid [c] rarum eſt, videt oculus ejus.

11 ' A fletu flumina obligat: denique abſconditum prodit luci.

12 ' At illa ſapientia unde inveniretur? & ubinam eſſet locus intelligentiæ?

13 Non novit mortalis æſtimationem ejus; neque invenitur in terra iſtorum viventium.

14 Abyſſus dicit, non eſt in me: & mare dicit, non eſt penes me.

15 Non poſſet dari aurum aſſervatum pro ea; neque appendi argentum *in* pretium ejus.

16 Non poteſt taxari inſigni auro Ophirio: Sardio pretioſo, aut Sapphiro.

17 Non poteſt *ullus* æſtimare eam auro aut ' nitidiſſima gemma: nec permutationem ejus vaſe auri purgatiſſimi.

18 ' Sandaſtri aut unionis nulla fiat mentio; nam acquiſitio ſapientiæ præit carbunculis,

19 Non poteſt æſtimare eam Topazio Æthiopico: inſigni auro puro taxari non poteſt.

20 Illa igitur ſapientia unde adveniret? & ubinam eſſet locus intelligentiæ?

21 Cùm occulta ſit ab oculis omnis viventis; etiam a volatili cœli abſcondita:

22 ' Perditio & mors dicant; auribus noſtris ' audivimus [d] famam ejus.

23 ' *Solus* Deus intelligit viam ejus; & ipſe ſcit locum ejus.

24 ' Nam ipſe in extremitates terræ intuetur; ſub omnibus cœlis videt.

25 ' Aptando ' pondus aëri; & appendendo aquas ex menſura:

26 ' Faciendo pluviæ ſtatutum; & viam fulgetro tonitruum,

27 ' Jam tum videbat eam, & recenſebat eam: comparabat eam, etiamq; perveſtigabat eam,

28 ' Dixit verò homini; En ' reverentia domini eſt ſapientia: & recedere a malo, intelligentia.

[a] Heb. *a mortali.*

[b] Heb. *filii feræ.*

[c] Heb. *pretioſum, ut 1. Schem. 3. 2.*

[d] Heb. tionem.

ANNOTATIO

1 Pergens] *id eſt, a ſingulari reſponſo facto propoſitioni Bildadi, tranſiens ad integram conſtitutionem ſuæ & amicorum cauſæ, his quinque capitibus.* Dixit] *Totius orationis Ijobi ſummæ partes ſunt duæ: ἀντικατηγορία, hoc eſt, tranſlatio criminis ſive recriminatio in amicos, confutans ſermones ipſorum, his duobus capitibus; & κατασκευή, id eſt, conſtitutio & confirmatio ſermonum ſuorum, tribus ſequentibus. Hujus autem ἀντικατηγορίας partes ſunt,* Propoſitio, *a ver.* 2. *uſq; ad* 8. *confirmatio a ver.* 8. *ad finem capitis uſque. & confutatio, capite ſequente.* 2 Ut vivit] *Exordium propoſitionis a religione juramenti, ad fidem faciendam ſermoni de innocentia ſua & amicorum injuria, uſque ad ver.* 4. Summovit] *id eſt, rejecit, ut nondum de ea cognoſceret.* 4 Non ſunt] *id eſt, nihil tergiverſabor; omnia bona fide & ſine dolo malo enuntiabo rationem duntaxat habens veritatis.* 5 Abſit a me] *Propoſitio, conſtans duabus partibus; criminatione amicorum, & ſui probatione; quæ partes duobus ſequentibus verſibus converſo ordine ex Hebræorum uſu amplificantur.* 7 Erit ut improbus] *id eſt, quiſquis mihi in hac cauſa adverſatur, tandem aliquando injuriæ condemnabitur: prout factum eſt cap.* 42. 7. & 8. 8 Nam quæ] *confirmatio innocentiæ a fide ſua & exſpectatione in Deum, etiam in ipſis afflictionibus. quaſi dicat, vos a rebus hiſce præſentibus judicium facientes, hypocritam ſtatuitis eſſe quem ita graviter Deus affligit; ac proinde me omnes uno ore hypocriſeos condemnatis, ſuprà* 8. 13. & 15. 34. & 20. 5. *Ego verò contrà, cùm jam antè afflictiones proborum improborumq; communes eſſe demonſtraverim, ſuprà* 9. 22. *& ſequentibus; omnino confirmo probos & improbos non ex afflictionum numero aut gravitate cognoſci; ſed ex animi conſtitutione, & afflictionum uſu: nam probi utcunque rebus vel chariſſimis ſpolientur, a Deo exaudiuntur: ſi nondum exaudiuntur; tamen in Deo acquieſcunt, & oblectationem capiunt; denique adverſis rebus æquè ac ſecundis in invocatione nominis Dei perſeverant: hypocritæ verò quid expectarent? cui confiderent? quo delectarentur? quem invocarent? nam ſimulac de rebus ſuis & optatis deturbantur; planè dejiciuntur de mente, & ipſi animum abjiciunt. hæc eſt propoſitio major.* 10 Omni tempore] *id eſt, ſecundis & adverſis rebus*

rebus. 11 Doceo vos] *Aſſumptio, tranſiens hypotheticè ad perſonam ſuam. quaſi dicat, At ego non facio, ut hypocritæ ſolent; ſed animum meum, ut conſtitutus eſt erga Deum in graviſſima hac calamitate, vobis expono, & videtis ipſi.* 12 Et quare] *Concluſio: quaſi dicat, ex malis principiis falsò concluditis: fruſtra tempus conſumitis, & me obtunditis.* 13 Hæc eſt] *Majoris probatio complectens duo capita; unum, de calamitabus quæ etiam improbos invadunt, uſque ad ver. 20. alterum, de miſerrima animi eorum conſtitutione, uſque ad finem capitis.* 15 In ipſa morte] *id eſt, adhuc animam agentes.* Viduæ ejus] *id eſt, ne ab intimis quidem lugentur: ita ſunt omnibus exoſi: ſynecdoche.* 18 Quaſi arcturi] *id eſt, prætorium magnificum, ſplendidum, & alterum velut paradiſum, cœleſtemq́; domum fieri curaverit: denique velut in cœlo fuerit ſententia ſua.* Tugurium] *hoc enim tantiſper durat, dum fructus ſunt in agro.* 19 Oculos ſuos] *id eſt, ſimul atque evigilat.* 20 Aſſequitur eum] *Altera pars ἐργασίας, ut notatum eſt in ver. 13. quaſi dicat, conſcientia ejus longè aliter quàm juſtorum afficitur, perculſa terrorum turbinibus, ventis, & procellis, malorumq́; graviſſimorum infinito numero.* 22 Fugit] *id eſt, deſperat & diffidit ei, ut hoſti infenſiſſimo.* 23 Explodit] *Deus: humanitus dictum.*

IN CAPUT XXVIII.

1 Nam] *Confutationis locus unus, toto hoc capite elegantiſſimis figuris illuſtratus, reſpiciens ad concluſionem Ijobi ſuprà 27.12. Quaſi dicat, Dixi vos in cogitationibus ſermonibuſq́; veſtris evaneſcere atque deſipere: miramini dictum; ego verò hoc uno tantùm argumento contentus ero ad diluendum ſermones veſtros. Sapientia Dei eſt inperveſtigabilis, ac proinde incognita hominibus; vos autem de ea ita loquimini, ut ſi perveſtigaſſetis & exploraſſetis eam: vaniſſimi igitur eſtis qui de ſapientiſſima illa adminiſtratione Dei pro judicio veſtro ſtatuitis. Tota itaque argumentatio eſt ἐκ τοῦ ἀδυνάτου. Sed antequam iſtud ἀδύνατον ſive (ut ita loquamur) impoſſibilitatem oſtendat; diſtinguit ſapientiam humanam a divina; & per comparationem iſtius ſapientiæ quæ homini relicta eſt, ſapientiam Dei amplificat. Eſt autem comparationis iſtius membrum unum de ſapientia humana, uſque ad ver. 12. deinde ab eo verſu eſt comparationis apodoſis.* Eſt quidem argento] *quaſi dicat, eſt quidem homini a Deo attributa mirabilis ars & ſapientia, quæ, ſi alibi uſquam, elucet in metallorum effoſſionibus & diſtinctionibus.* Eductio] *ſive terræ argyritidis effodiendæ. ſive excoquendæ.* Locus] *id eſt, aurifodinæ inveniuntur arte.* 2 Puluere] *id eſt, e ſtricturis ſive glebis, venaq́; ferraria.* Lapide] *æroſo, quem vocant cadmiam; vel in Cypro e chalcite.* 3 Terminum impoſitum] *id eſt, viſcera, fibras, & ſinum terræ intimum.* Lapidem caliginis &c.] *id eſt, abſtruſiſſimos lapides.* 4 Cùm erump.] *id eſt, cùm repentè ſtagnat ſpecus metallica, & cuniculi irrumpentibus aquis exundantur; ea eſt ars & ſapientia hominis, ut etiam profundiſſimas aquas exhauriat, irrumpentes obthuret, & ſpecus areſaciat.* Dimiſſo accola] *id eſt, ab alveo ſuo ordinario qui accolebatur, præceps in cuniculos metallicos exundat.* Oblivioni traditæ] *id eſt, quas pes ullus (ut Hhebræi loquuntur) non novit ſive expertus eſt unquam, quæ pede non poſſunt tranſiri præ profunditate.* 5 E qua prodit] *id eſt, quæ plus ſatu benigna eſt & fertilis, quacunque calcatur.* Quamvis ſub ea] *id eſt, quamvis ſæpe in ſubterraneis ſpecubus venæ terræ ſulphureæ, ſive natura ſua, ſive ferramentorum ictibus irritatæ, ſive lucernis inflammatæ in homines exardeſcant: tamen non deterrentur ipſi.* 6 Loco Sapphiri] *id eſt, lapides illi effoſſi ſtringuntur, & poliuntur in Sapphiros: & ex pulvere diſparatur aurum.* 7 Cornicis] *quamvis oculatiſſimæ, & ſitientis auri, id eſt, uno verbo, ſemita omnibus rebus creatis avia; periphraſis.* 9 Silicem] *qui in fodinis occurſare ſolet: candidam vocant artifices, authore Plinio.* Montes] *qui excavati cunicularioru m operâ dehiſcunt, ſidentibus rimis.* 10 Efficit rivos] *id eſt, flumina librata ex aliis jugis montium, ſubſtructis canalibus ducit; aut ex propinquo derivat: corrugos vocant, inquit Plinius lib. 33. cap. 4.* 11 A fletu] *corrugos pro arbitrio obthurat obicibus, ne etiam tantillùm ſtillent; quod metaphoricè notat fletus appellatio.* 12 At illa ſapientia] *Apodoſis, ut notatum eſt in ver. 1. qua oſtenditur neq́; uſquam inveniri poſſe, ver. 13. & 14. neque ullo pretio, a ver. 15. ad 20. ver. neque a quoquam vivente, verſ. 21. & 22.* 17 Nitidiſſima gemma] *ſic interpretamur ex vocis etymo.* 18 Sandaſtri] *ad vocem Chaldaicam proximè acceſſimus, & vocis etymon: Vide Plinium lib. 37. cap. 7.* 22 Perditio & mors] *id eſt, omnes res creatæ, quæ antè perierunt. quaſi dicat, neque nunc, neque unquam antehac comprehenſa fuit a mortalibus: ſynecdoche.* Audivimus] *nempe tantùm: quaſi dicat, nunquam potuimus cognoſcere aut aſſequi eam. Proſopopœia.* 23 Solus Deus] *altera pars confutationis κατασκευαστική: qua, ubi notitiam ſapientiæ illius omnibus ademit, ſoli Deo aſſerendam docet. Eſt autem hoc verſu propoſitio, cujus ἐργασία in ſequentibus continetur uſque ad finem capitis.* 24 Nam] *Explicatio ſapientiæ Dei ab infinitate ejus in omnia loca, hoc verſu; & omnia tempora, verſibus ſequentibus.* 25 Aptando] *id eſt, inde ab eo tempore quo Deus creabat, aptabatq́; omnia.* Pondus aëri, & appendendo aquas ex menſura] *id eſt, cùm omnes res creatas ex pondere & menſura ordinabat ſapientiſſimè.* 26 Faciendo] *id eſt, cùm leges poneret in futurum totius adminiſtrationis, ordinariæ & extra ordinem.* 27 Jam tum] *id eſt, jam eo tempore illa intimè & familiariſſimè utebatur, ut Proverbiorum 8. ac proinde illam ab æterno obtinet infinitam: ſed homini circumſcripſit, ver. ſequent.* 28 Dixit verò] *Concluſio, a finibus quos ſapientiæ noſtræ circumpoſuit Deus; ut amicos a ſuis judiciis revocet; ſuum ſtudium erga Deum oſtendat, & probet ſe nolle penitiùs in judicia Dei inquirere; quàm prout revelata eſt ab ipſa ſapientia.* Reverentia domini] *ſic Eccleſiaſtis 12.15.*

CAPUT XXIX.

Ijob priſtinæ ſuæ amplitudinis pluribus recordatus, exoptat redintegrationem illius; præſentium calamitatum vim, ex comparatione illius felicitatis graviſſimè amplificat: ſtudium ſuum in colenda humanitate, pietate, officiiſq́; omnibus in Deum & homines profitetur: propter quod in præſentis mali indignationem irrumpens, dira ſibi imprecatur ſi contrà quàm debuit fecerit; Deum provocat, & judicium conſtitui petit.

1 AMPLIUS perrexit Ijob proferre ſententiam ſuam dicens:

2 O ſi quis daret mihi *ut* tanquam mēſibus præcedentibus; tanquam diebus *præcedentibus* Deus conſervaret me:

3 Cùm efficeret ut ſplenderet lucerna ſua ſuper caput meum, ad cujus lumen ambulabam per tenebras:

4 Ut eram diebus hybernorum meorum, arcano Dei in tentorio meo:

5 Cum adhuc omnipotens erat mecum, circunſtantibus me pueris meis:

6 Cùm lavabam veſtigia mea butyro; & rupes fundebat apud me rivos olei:

7 Cùm egrediebar ad portam per urbem; in platea comparabam ſedem meam.

8 Videntes me pueri occultabant ſeſe; etiam decrepiti aſſurgentes ſtabant.

9 Principes continebant ſermones; & manum imponebant ori ſuo:

10 [a] Eloquentes anteceſſores occultabant ſe: eorumq; lingua palato eorum adhærebat.

11 Nam auris audiens beatum prędicabat me: & oculus videns teſtificabatur mihi,

12 Me eripere pauperem vociferantem; pupillumque, & cui adjutor non eſt.

13 Benedictio pereuntis veniebat ſuper me; & [b] animum viduæ ad cantum excitabam.

14 Juſtitiam induebam, & induebat me; velut pallio & cidari judicium meum.

15 Ut oculi eram cæco: & *velut* pedes claudo eram.

16 Pater eram egentibus; & litem *ejus quem* non cognoveram, ipſam perveſtigabam:

17 Perfringebamque molares iniqui; & e dentibus ejus ejiciebam prædam.

18 Itaque dicebam, apud nidum meum expirabo: & ſicut arena, [c] multis diebus utar:

19 Radix mea explicata erit aquis; & ros pernoctabit in ramo meo:

20 Gloria mea *erit ut* novella apud me; & arcus meus in manu mea innovabit *ſe*.

21 Mihi auſcultantes expectabant: & conticeſcebant ad conſilium meum.

22 Poſt verbum meum non iterabant: ita ſuper eos ſtillabat ſermo meus.

23 Expectabant enim tanquam pluviam me; & os ſuum diſtendebant, *ut* ad pluviam ſerotinam.

24 Si jocabar cum eis, non credebant; & lumen vultus mei non dejiciebant.

25 Si eligebam viam eorum, ſedebam primarius: denique habitabam ut rex inter turmarios ſuos; quando lugentes conſolatur.

[a] Heb. *vocis anteceſſores, id eſt, vocales: ſynecdoche.*

CAPUT XXX.

1 NUNC autem rident me minores me [a] tempore: qui ſprevissem parentes eorum apponere canibus gregis mei.

2 Etiam vires manuum eorum quorſum mihi *profuiſſent*? in illis perierat ſenium.

3 Qui præ inopia & fame confugiebant *in* ſolitarium, ſic cancum; [b] heſterna nocte vaſtatum & pervaſtatum *locum*:

4 Qui decerpebant [c] herbas e ſalſilagine cum ſtirpibus: etiam radices, juniperi*que* cibo erant illis:

5 E medio expellebantur: vociferabantur *homines* contra eos, ut *contra* furem:

6 In concavitate vallium habitando, foraminibus pulveris & petrarum,

7 Inter ſtirpes rudebant; ſub urtica [d] pungebantur:

8 Homines [e] flagitioſiſſimi: etiam homines ignominioſiſſimi: afflictiſſimi erant; [f] extorres.

9 Nunc, inquam, modulatio iſtorum ſum: & ſum eis [g] ſermonis argumentum.

10 Abominantur me, longè recedunt a me: & a facie mea non cohibent ſputum.

11 Nam chordam meam ſolvit, & afflixit me *Deus*: ideo habenas a præſentia mea dimiſerūt.

12 Ad dexteram [h] puberes inſurgunt, pedes meos impellunt: aggerant contra me ſemitas [i] exitiales ſuas.

13 Deſtruunt iter meum, ad calamitatem meam conferunt: quod non eſt futurum adjumēto illis.

14 Quaſi irruptione lata, invadunt *me*: ſub vaſtata labe devolvunt ſeſe.

15 Everſus eſt ſuper me *nidus meus*, terrorum multitudo perſequitur ut ventus ingenuitatem meam: ita ut tanquam nubes præterierit ſalus mea.

16 Et jam in me ſeipſam effundit anima mea: obtinent me dies afflictionis meæ.

17 Nox oſſa mea perfodit a me: & nervi mei non recumbunt.

18 [k] Præ magna vi *morbi* mutat ſe veſtitus meus: ut ora tunicę meæ cingit me.

19 Projecit me in lutum; adeo ut comparare me poſſim pulveri & cineri.

20 Vociferor ad te; ſed non exaudis me: cōſiſto; ſed *non* advertis te ad me.

21 Convertis te in crudelem contra me: pro robore manus tuæ, inteſtinum odium exerces adverſum me.

22 Extollis me in ventum, *ei* imponis me; & efficis ut difluam [l] ſubſtantiâ.

23 Nam experior, mors avocat me; & domus conſtituta omni viventi.

24 Enimverò num oratio *aderat*, *cùm* immitteret manum? cùm in oppreſſione ejus propter iſta *erat* vociferatio?

25 An non flebam [m] pro eo cui dura erant tēpora? anxia erat anima mea pro egente?

26 Quod bonum eſpectanti mihi evenit malum; & ſperanti lucem evenit caligo:

27 Viſcera mea effervefacta ſunt, adeo ut non quieſcant: prævenerunt me dies afflictionis.

28 Ater ambulo non a ſole; ſurgens in congregatione vociferor.

29 Frater factus ſum draconibus: & ſocius [n] pullis ululæ.

30 Cutis mea denigrata eſt ſuper me; & oſſa mea exarſerunt præ ſiccitate.

31 Proinde ad luctum redacta eſt cithara mea; & organum meum ad vocem flentium.

[a] Heb. *diebus: ſynecdoche.*

[b] Heb. *heſternæ noctis vaſtationem & pervaſtationem.*

[c] Heb. *ſalſilaginoſam.*

[d] Heb. *abſceſſibus afficiebantur.*

[e] Heb. *filii flagitioſi, etiam filii abſque nomine.*

[f] Heb. *ex terra.*

[g] Heb. *in ſermonem.*

[h] Heb. *pubertas.*

[i] Heb. *calamitatis ſuæ.*

CAPUT XXXI.

1 FOEDUS pepigeram cum oculis meis: & quid advertiſſem animum ad virginem?

2 Nam quæ *eſt* portio [a] a Deo ſupernè? aut

poſſeſſio ab omnipotente de excelſis?

3 Nónne exitium iniquo, & quidem [b]monſtroſum operariis iniquitatis?

4 An non ipſe videt vias meas ? & omnes greſſus meos numerat?

5 'Si ambulavi cum vanitate ; aut feſtinavit ad dolum pes meus:

6 Examinet me lancibus juſtitiæ ; & cognoſcat Deus integritatem meam.

7 Si declinavit greſſus meus a via 'illa , & [c]oculos meos ſecutus eſt animus meus; aut manibus meis adhæret'quicquam:

8 Quod ſeminavero, alius comedat; & propagines meę eradicentur.

9 Si pellectus fuit animus meus ad mulierem ; aut ad oſtium proximi mei 'inſidiatus ſum:

10 Molat alteri uxor mea; & ſuper eam incurvent ſe alii.

11 Nam illud flagitium eſt ; & ea eſt iniquitas [d]a judicibus animadvertenda.

12 Ignis enim iſte ad perditionem uſq; conſumpturus eſſet ; & omnem proventum meum eradicaturus.

13 Si ſprevi cauſam ſervi mei, aut ancillæ meę, litigantium mecum:

14 ('Quid enim facerem , ſi ſurgeret Deus fortis? & ſi viſitaret, quid reſponderem ei?

15 Nónne in utero, qui fecit me, fecit eum ? & diſpoſuit nos in ipſa vulva idem?)

16 Si cohibui me ab'optato tenuium; aut oculos viduæ'confeci;

17 Et comedi fruſtum cibi mei ſolus ; ac non comedit pupillus ex eo:

18 (Nam a pueritia mea adolevit *apud* me tanquam patrem : & ab utero matris meæ ductavi *pupillam* ipſam)

19 Si'aſpexi pereuntem eò quòd non eſſet veſtimentum; & non fuit tegumentum egenti:

20 Si non benedixerunt mihi' lumbi ejus ; quòd de vellere agnorum meorum incaleſceret:

21 Si'agitavi contra pupillum manum meam; quòd viderem in porta auxilium meum:

22 Humerus meus de ſcapula ſua decidat , & brachium meum ab acetabulo defringatur.

23 'Sed pavori erat mihi exitium [e] a Deo forti : cujus excellentiæ non prævaluiſſem.

24 Si poſui *in* auro ſpem meam ; aut inſigni auro dixi, fiducia mea:

25 Si lætatus ſum cùm multę eſſent opes meæ; & cùm ingentes *opes* invenit manus mea:

26 Si aſpiciendo lucem cùm ſplenderet , aut lunam,'pretioſum ambiens:

27 'Pellectus eſt in occulto [f] animus meus; & [g] oſculatum eſt os meum, & manus mea:

28 Etiam hoc fuiſſet iniquitas a judicib⁹ animadvertenda : nam abnegaſſem Deum fortem supernè.

29 Si lætatus ſum de oppreſſione oſoris mei; &'excitavi me cùm obvenit ei malum:

30 (Non enim permiſi peccare palatum meum: petendo execratione animam ejus)

31 'Si non dixerunt [h] contubernales mei, *ô ſi* quis daret de' carne iſtius: non ſaturamur;

32 *Quia* foris non pernoctabat peregrinus; fores meas viatori aperiebam:

33 Si texi more hominum [i] defectiones meas, abdendo ex dilectione mei iniquitatem meam:

34 ('Nam violentiam afferre potuiſſem multitudini magnæ ; ſed 'contemptus familiarum exterrebat me, ita ut conticeſcerem , 'non exirem porta)

35 'Quis det mihi auſcultantem mihi ? en [k] 'ſcopum meum , omnipotens reſpondeat mihi, & libello quem ſcripſerit adverſarius meus.

36 *Diſpeream* ſi non ſuper ſcapulam meam portarem 'eum:'annecterem eum pro diadematis mihi.

37 Numerum greſſuum meorum indicarem 'illi 'ut anteceſſor appropinquarem ad illum.

38 'Si contra me terra mea clamaverit; & pariter porcæ ejus fleverint:

39 Si 'vim ejus comederim abſque pecunia , & animam dominorum ejus [l] defatigarim:

40 Loco tritici prodeat 'ſpina, & loco hordei 'vitium frugum : abſoluta ſunt 'verba Ijobi.

[e] Heb. *exitium Dei fortis.*

[f] Heb. *cor meum.*

[g] Heb. *oſculata eſt manus mea cum ore meo.*

[h] Heb. *homines tentorii mei.*

[i] Heb. *defectionem meã, ut in aliis legitur.*

[k] Heb. *ſignũ meum.*

[l] Heb. *fecerim ſpirare anhelantem.*

ANNOTATIO.

1 Dicens] *Hæc oratio Ijobi κατασκευαςικὴ, ut annotatum eſt ſuprà 27. in ver.1. continetur tribus*
capitibus; cujus ſummæ partes ſunt, propoſitio optati de inſtauratione in priſtinam ſortem. cap.29 altera
Propoſitio calamitatis & indignationis ſuę præſentis , a principio cap. 30. uſque ad ver.24: deinde Contentio
graviſſimis imprecationibus juncta, uſque ad finem cap. 31. 2 O ſi quis] *propoſitio ſumma optati a*
Deo, cujus ſingulæ partes ex ordine toto capite exponuntur. 3 Cùm efficeret] *primus locus optati, beneficentia*
Dei in ipſum, familiam, domum, & bona ipſius, uſque ad 7. ver. frequentibus metaphoris & hyperbolis
illuſtratus. Ambulabam per tenebras] *id eſt, a communibus calamitatibus liber eram.* 4 Hybernorum]
allegoria inſignis, qua ampliùs explicat quod modò dixit , de immunitate ſua a præſentiſſimis &
communibus ærumnis. quaſi dicat, quemadmodum ſtationarii milites degentes in hybernaculis quieſcunt a
laboribus, & eis de cõmeatu prudentis ducis operâ & ſtudio providetur : ita etiam mihi conſulebat Deus, dum
aliis ſubeundæ erant permagnæ moleſtiæ. Arcano] *id eſt, conſilio & providentia velut imperatoris mei.*
6 Lavabam &c.] *id eſt, abundabam & circumfluebam bonis: hyperbolica ſynecdoche : ut Gen.49.11.*
7 Cùm egrediebar] *ſecundus locus optati, honor publicus ab omnibus uno conſenſu ipſi exhibitus, & prædicatus*
ex merito ipſius, uſque ad ver.18. Portam] *id eſt, forum judiciale.* 10 Adhærebat] *id eſt, immota*
ſtabat. 13 Pereuntis] *id eſt, jam jam perituri, niſi auxilio adfuiſſem ei.* 14 Juſtitiam induebam]
id eſt, me honorem habentẽ ſibi honorabat, & mihi judiciuſq; meis teſtimonium apud omnes honorificum
perhibebat. 16 Litem ejus quem] *id eſt, nulla erat apud me perſonarum acceptio : ita jus ex æquo dicebam.*
17 Molares] *id eſt, injuſtorum violetiam retundebam: metaphora a feris.* 18 Itaque dicebam]
tertius locus optati , fiducia & ſecuritas præcepta animo ex ſuperiore Dei benignitate, hominum acclamatione,
& bona conſcientia, uſq; ad ver.21. 19 Radix] *allegorica figuratio proſperitatis ſuæ, a plãtis*
quæ irrigantur, & perpetuò ut novellæ virent. 20 Arcus] *id eſt, robur meum. quaſi dicat, nunquam*

infirmabor. 21 Mihi]*ultimus locus optati, prærogativa ipſius in honoratiorum conſeſſu atque conſilii, uſque ad finem.* 22 Non iterabant]*nimirum ſermonem, id eſt, non agebant ſecundas in dicendo; ſed dicenti mihi acquieſcebant.* 24 Non credebant]*id eſt, in tanta opinione eram apud illos, ut etiam jocabundi ſermonem ſeriò acciperent.* Lumen vultus]*id eſt, nullo mœrore afficiebant me; in omnibus placebant & gratificabantur mihi.* 25 Si eligebam]*id eſt, ſi ultrò eos accedebam.* Quando lugentes]*id eſt, cùm aliqua occaſione conſternatum exercitum in ſpem bonam erigit: eſt enim maximum ſolamen militibus intrepidi ducis præſentia.*

IN CAPUT XXX.

1 Nunc autem]*Altera propoſitio, ut notatum eſt ſuprà 29. in ver. 1. cujus propoſitionis loci ſunt iidem qui prioris propoſitionis: ſed ordine inverſo ex Hhebræorum uſu opponuntur.* Qui ſprevíſſem]*primus locus indignationis, comparatio honoris ſui antecedentis cum ignobilitate, tenuitate & infamia eorum a quibus contemnebatur, uſque ad ver. 11.* Apponere]*id eſt, inſtituere inter opiliones abjectiſſimos & cuſtodes gregis mei: cauſas exponit ſeq.* 2 Perierat ſenium]*id eſt, vitam totam uſque ad ſenium inanem conſumpſerant.* 3 Confugiebant]*hyſteroſin verborum ad evidentiam mutavimus.* Heſterna nocte]*id eſt, recentiſſimam & horridiſſimam vaſtitatem; ita Reipub. & omnibus bonis erant exoſi.* 4 Junipere]*id eſt, bacca e junipero; ſynecdoche.* 7 Rudebant]*id eſt, exclamabant læſi.* Pungebantur]*id eſt, urebantur, adeo ut puſulæ & abſceſſus ex urticarum contactu exorirentur.* 10 Non cohibent]*in ſignum videlicet maximi contemptus & indignationis: ut Num. 12, 14.* 11 Nam]*ſecundus locus indignationis, nimirum infirmatio ipſius; qui opponendus eſt tertio loco ſuperioris propoſitionis uſq; ad verſ. 18. καθ' ὑϛέρωσιν.* Chordam meam]*id eſt, arcus mei, cujus mentionem fecerat ſuprà 29. 20.* Habenas dimiſerunt]*id eſt, effrenatè in me invecti ſunt, quaſi immiſſis vel excuſſis habenis.* 12 Inſurgunt]*allegorica deſcriptio injuriarum, a forma caſtrenſi.* 13 Quod non eſt]*id eſt, etſi nullum ex eo emolumentum ad ipſos perventurum eſt, tamen maligno ſtudio in me omnibus modis irruunt.* 14 Irruptione lata]*id eſt, ut milites in ſtationem meam (de qua ſuprà 29. 4.) labefactatam irrumpunt.* 15 Everſus eſt]*de quo ſuprà 29. 18.* Ingenuitatem]*id eſt, gloriam illam meam, quam extuleram tot verbis ſuprà 29.* 16 Se ipſam effundit]*id eſt, liqueſit & contabeſcit.* 17 Nox]*id eſt, ne ipſum quidem tempus quietis mihi quietem affert; ſed medullitùs exhaurit, & vires adimit motuum & actionum omnium præ nervorum laſſitudine.* 18 Præ magna vi]*tertius locus indignationis: turpis & abjecta ipſius conſtitutio.* Mutat ſe]*id eſt, decoloratur & transfiguratur, dilutus ſanie manante ex corpore meo.* Cingit]*id eſt, conſtringit me; ut ora veſtimenti in quam inſeritur collum, ita agglutinatur ſanie: nam apud veteres reliqua pars veſtimentorum laxa erat præter eam quam vocabant luram.* 20 Vociferor]*quartus locus; adverſatio Dei, qui priùs Ijobo benedixerat ſuprà 29. 2. & ſequentibus.* 22 Extollis]*ut ſtipulam vortex, qui dicitur typhon.* Efficis ut diffluam]*id eſt, velut preſter conſumis & proteris me: metaphora a procellis.* 23 Nam experior]*ætiologia ſuperioris indignationis a ſenſu carnis.* Domus conſtituta]*id eſt, ſepulchrum, ut Pſal. 49. 15.* 24 Enimvero]*tertia pars orationis; cujus capita ſumma ſunt duo: unum, contentio & expoſtulatio, qua Ijob indignitatem ſuarum calamitatum explicat per comparationem anteactæ vitæ ſuæ, uſq; ad ver. 5. cap. 31. alterum, quo hypotheticè ſibi imprecatur dira, ſi ſecus quàm dixerat, vitam tranſegerit, a ver. 5. ad finem. Eſt autem hic prior contentionis locus ab officiis humanitatis, his duobus verſibus; unde ſequitur expoſtulatio, quòd tam inhumanè excipiatur, uſque ad finem hujus capitis.* Num oratio]*id eſt, nónne aliorum calamitoſorum nomine Deum flagellantem deprecabar pio & humano officio? ſic Pſal. 35. 13.* Ejus]*id eſt, ab eo factam.* Propter iſta]*id eſt, hujuſmodi mala qualia jam patior, quorum cauſa ad Deum vociferantur afflicti.* 27 Viſcera]*explicatio iſtius mali & caliginis, de qua expoſtulavit ſuperiore verſu.* 28 Ater]*id eſt, exuſtus & exhauſtus malis, atque luctuoſus; quæ duæ propoſitiones inverſo ordine explicantur duobus ſeq. ver.* 29 Frater]*vociferatione funeſta imitatus eos.* 31 Ad luctum]*id eſt, lætus ille & glorioſus ſtatus meus triſti commutatus eſt.*

IN CAPUT XXXI.

1 Fœdus pepigeram]*poſterior contentionis locus a conſtitutione animi ſui & conſcientiæ coram Deo; quo oſtendit ſe legem animo ſuo dediſſe & omnibus affectibus, poſito ſibi ob oculos timore Dei; nec ideo minus in iſtas calamitates incidiſſe, ut conqueſtus eſt ſuprà 3. 25.* 2 Nam quæ]*αἴτιον initi fœderis, & legis animo ſuo impoſitæ; timor Dei, reformidatio judiciorum ejus, & conſcientia omniſcientiæ (ut ita loquamur) ejus.* 5 Si ambulavi]*alterum membrum ex antitheſi, ut obſervatum eſt ſuprà 30. in ver. 24.* 7 Illa]*quam dixit ver. 1.* Quicquam]*alienum a præſtituta via. quaſi dicat, ſi quid alienum concupiſco, aut pro meo habeo.* 9 Inſidiatus]*ut adulter alienam domum obſidens.* 14 Quid enim]*ætiologia elegantiſſima ſui officii erga infimos quoſque, primùm a judicio Dei aproſopolepto; deinde a lege creationis & naturali jure.* 16 Optato tenuium]*ſubaudi efficiendo; hoc eſt, ſubtraxi me, quo minus eis ſatiſfacerē.* Confeci]*id eſt, fruſtratus ſum, ac ita effeci, ut oculi longiori expectatione conficerentur.* 19 Aſpexi]*tantùm; neque ſubminiſtravi.* 20 Lumbi ejus]*id eſt, ipſe lumbis tectus: vide Deut. 24. 13.* 21 Agitavi]*id eſt, inhumanè repuli, cecídi, aut interminatus ſum, manu mea, id eſt, potentia, & autoritate abuſus.* 23 Sed pavori]*Exceptio per metalepſin. quaſi dicat, Sed non feci, quia timui Deum.* 26 Pretioſum ambiens]*id eſt, cœli ambitum & converſationem, ac quicquid eſſe videtur in eo pretioſum. Sic oſtendit Iiob ſe abhorrere ab omnibus gentium ſuperſtitionibus.* 27 Pellectus eſt &c.]*id eſt, ſi quicquam cogitavi, dixi, aut feci quod ſpectaret ad idololatriam, eſt autē in poſteriore membro hujus verſus ſyllepſis non infrequens, qua unum verbum cum duabus vocibus ſignificatione diverſis communicatur, etſi unius tantùm proprium eſt. quaſi dicat, ſi unquam oſculatum eſt os meum, aut patravit manus mea: ſic Exod. 23. 18. & 34. 25.* 29 Excitavi me]*ad lætitiam geſtiens.* 31 Si non dixerunt]*id eſt, niſi fuerim adeò hoſpitalis, ut hoſpitalitate mea defeſſi domeſtici mei conquererentur non eſſe ſibi tantum otii ab occupationibus & officio hoſpitalitatis exhibendo, ut juſtum cibum capere poſſent: ſic enim accipiendum docent ſequentia.*

Carne iſtius] *id eſt, quam paramus iſti hoſpiti: quaſi dicant, meliùs agitur cum exteris quàm cum domeſticis nam exteris ciborum & temporis ſatis eſt, nobis propter illos vix supereſt interſpiratio ad capiendum cibum.* 34 Nam] *ſenſus eſt, utcunque potentia inſtructus fuerim ad nocendum multis: tamen nihil fuit in quo ullum hominem cogitatione, ſermone, vel facto mihi arrogaverim offendere; ſed ab omni injuria facienda timore Dei cohibitus ſum.* Contemptus familiarum] *in quem violentorum familiæ apud Deum & homines juſto Dei judicio adducuntur.* Non exirem] *ad offendendum quenquam videlicet.* 35 Quis det] *id eſt, utinam conſtituatur judicium, & audiendo cognoſcatur de cauſa mea.* Scopum] *hæc concluſio eſt quò tendit oratio mea; nimirum ut aut Deus mecum diſceptet cauſam meam; aut quiſquis ſit adverſarius meus, libello capita accuſationis ſuæ exhibeat de ſcripto, ut ex eis cognoſcatur: forenſes locutiones quibus perturbatus utitur.* 36 Eum] *libellum. quaſi dicat, tantũ abeſt ut eo confundar, ut potius in meã gloriã ſingula accuſationis capita ceſſura ſint.* Annecterem] *quaſi dicat, triumpharem de adverſario & accuſationibus ejus; adeo mihi ſum bene conſcius: ſic reſpondet ad poſterius membrum verſus 35. de libello* 37 Illi] *Deo reſpondenti: reſpicit ad prius membrum.* Ut anteceſſor] *fretus æquitate cauſæ meæ, non ut affinis culpæ ſed ut princeps ſecurus accederem.* 38 Si contra] *ultima imprecatio, qua exponit Ijob ſe parato animo judicia maledictionesq́; ſubiturum, ſi quiſquam de injuria ipſius juſtè expoſtulaverit: quod elegantiſſima proſopopœia exprimit.* 39 Vim] *ut Gen. 4.12.* 40 Spina] *id eſt, ſpinoſa omnia, lappæ, cardui, tribuli, anonides, &c.* Vitium frugum] *i. aut fruges vitiatæ, aut quæ vitiant fruges earum loco.* Verba Ijobi] *cum amicis his tribus habita.*

CAPUT XXXII.

Elihu ſilentio Ijobi amicorumq́;, velut occaſione utens, & partim illius verbis quibuſdam, partem horum taciturnitate offenſus ſermonem aggreditur: & ab excuſatione orſus neceſſitatem dicendi ſibi afferri docet a ſpiritu Dei, illorum ſilentio, & teſtificatione ſuæ conſcientiæ: tum verba Ijobi repetens pluribus argumentis redarguit: at poſtremò Ijobo copiam reſpondendi ſi velit, facit.

1 CESSANTIBUS ' quoque tribus illis hominibus reſpondere Ijobo; cùm ipſe juſtus *videretur* in oculis ſuis:

2 Accenſa eſt ira Elihu filii Baraceelis 'Buzitæ e familia [a] Syra: in Ijobum *quidem* accenſa eſt ira ejus; propterea quòd juſtam aſſereret animam ſuam præ Deo.

3 In tres verò amices illius accenſa eſt ira ejus; eò quòd non [b] haberent præſtò quod reſponderent: & tamen condemnabant Ijobum.

4 Elihu autem præſtolatus fuerat 'Ijobum in verbis; quia ſeniores eſſent ipſo [c] ætate.

5 Sed vidente Elihu' nullum eſſe reſponſum in ore triũ iſtorum hominum, accenſa eſt ira ejus.

6 Itaque reſpondit Elihu filius Baraccelis Buzita,' dicens; minimus ſum ætate, vos autem decrepiti: idcircò veritus ſum, ac timui [d] oſtendere ſententiam meam vobis.

7 'Dicebam, [e] provecti ætate loquentur; & annoſi notam facient 'ſapientiam.

8 'Profectò ſpiritus ille in mortali; & afflatus omnipotentis efficit eos intelligentes:

9 [f] 'Parvi ſapiũt *eo*; ut ſenes intelligũt judiciũ.

10 'Ideoque dico, [g] auſcultate mihi: oſtendam ſententiam meam ego quoque.

11 'En expectavi verba veſtra, aurem præbens '*attendi* uſque ad [h] ſenſa veſtra; eouſq; *unde* perveſtigatis ſermones.

12 Deniq; ad vos *attendens*, conſideravi quòd ecce nemo Ijobum reprehendat; reſpondeat ſermonibus ejus e vobis.

13 'Ut non dicatis,' inuenimus ſapientiam; Deus fortis impellet eum, non vir:

14 *Reſpondebo*,' quamvis non contra me inſtruxerit ſermones: ſed ' dictis veſtris non reſpondebo ei.

15 'Conſternati ſunt, non reſpondent amplius; 'tranſtulerunt a ſe ſermones.

16 Nam expectavi cùm loquerentur: quia deſiſtunt, nec reſpondent amplius:

17 'Reſpondebo ego quoq; partem meam; oſtendam ſententiam meam ego quoque.

18 'Nam plenus ſum ſermonibus: coarctat me ſpiritus ventris mei.

19 Ecce venter meus ut ' vinum, cui non aperitur; ſicut utres novi finderetur.

20 Eloquar, ut reſpiratio ſit mihi; aperiens labia mea reſpondebo.

21 'Ne, quæſo, [i] accipiam perſonam ullius; & [k] apud hominem non utar præfatione.

22 Non enim novi [l] præfationibus uti: paululum '*utentem*, tollere: me qui fecit me.

Heb. Rami,
Arami,
Syria, ut
Chron. 22.
aphæreſis.
Heb. irve-
reſpon-
Heb. diebus,
infrà ver.
Heb. ab o-
Heb. viri
ſ, &c.
multitudi-
annorum.
Heb. non
Heb. au-
ſcultare. inſi-
pro
modo
tempore.

[h] Heb. *intelligentias veſtras.*

[i] Heb. *accipiam faciem viri.*

[k] Heb. *homini non attribuam cognomen.*

[l] Heb. *ut cognomine utar.*

CAPUT XXXIII.

1 'VERUM enimvero audi quæſo ſermones meos: & omnia verba mea auribus percipe.

2 Ecce jam 'aperio os meum; loquitur lingua mea cum palato meo.

3 [a] Rectum animum meum ſermones mei; & ſententiam labiorũ meorum clarè eloquentur.

4 'Spiritus Dei fortis fecit me; & afflatus omnipotentis vitam indidit mihi.

5 Si poteris reſpondere mihi: inſtrue *reſponſum* coram me, reſiſte.

6 En ego ſecundum ſermonem tuum *agã* pro Deo forti: e luto deciſus ſum etiam ego.

7 Ecce formido mei non perturbabit te: & manus mea ſuper te non erit gravis.

8 'Tantummodo dixiſti [b] me audiente; dum vocem ſermonum audivi:

9 Purus ſum, ſine defectione, nitidus ſum; nec iniquitas eſt in me.

10 En abruptiones quas contra me invenit; reputat me ut inimicum ſibi:

11 Ponit in compede pedes meos; obſervat omnes ſemitas meas.

12 'En hoc, non es juſtus reſpondeo tibi: 'quia major eſt Deus mortali.

13 'Quare adverſus eum litigas; quòd *de* omnibus rebus ſuis non reſpondeat?

14 'Cùm ſemel loquitur Deus fortis, etiam bis; non cernit illud *mortalis*.

15 'Per ſomnium, viſionem nocturnam, cùm irruit

Heb. recti-
cor-

[b] Heb. *in auribus meis.*

Su. 9.21. & 16.17. & 29 14.

Sup. 14.13. & 13.24. & 19.11.

Sup. 13.27.

irruit altus ſopor in homines: in dormitationibus ſuper cubile:

16 Tunc" revelat auri hominum; & eruditionem ' eorum 'obſignat:

17 Ut amoveat homo "opus; ut ſuperbiam a viro "obtegat;

18 'Cohibeat animam ejus a fovea; & vitam ejus, ne [c] trajiciat eam miſſile.

19 'Etiam corripit dolore ſuper cubile ejus; & multitudinem oſſium ejus *dolore* forti.

20 Adeò ut abhorreat vita ejus ipſum cibum; & anima ejus eſcam deſyderabilem:

21 Conſumatur caro ejus a conſpectu; & promineant oſſa ejus *quæ* non videbantur:

22 Denique propinqua ſit foveæ anima ejus, & vita ejus lethalibus *malis*

23 'Si adſit ei ' nuntius, 'interpres ' unus ex mille, qui indicet homini [d] " æquitatem illius:

24 Et [e] ' de gratia eum allocutus dixerit; ' redime eum, ne deſcendat in foveam, expiatione ' *quam* inveni:

25 'Recreatur caro ejus plus quàm in pueritia, revertitur ad dies adoleſcentiæ ſuæ.

26 Cùm ſupplex oraverit Deum, benignè recipit eum, ut aſpiciat faciem ejus cum jubilo: & reſtituit mortali ' juſtitiam ejus.

27 'Contemplatur homines dicens; peccaveram & rectum perverteram: quod ' non profuerat mihi.

28 Redemit animam meam ne tranſiret in foveam, 'ut vita mea lucem reſpiciat.

29 'En omnia hæc operatur Deus fortis; biſ*que* tèr*que* cum viro:

30 Reducendo animam ejus a fovea, ut illuſtretur lumine hujus vitæ,

31 'Attende Ijob, auſculta mihi: ſile ut ego loquar.

32 Si adſunt ſermones *ad* reſpondendum mihi, loquere, quia deſiderio teneor ' juſtificandi te.

33 Sin minus, tu aſculta mihi: ſile, & docebò te ſapientiam.

[c] Heb. *tranſeat per miſſile: hypallage.*

[d] Heb. *rectitudinem.*

[e] Heb. *gratificatus ei.*

ANNOTATIO.

1 Quoque] *ut Ijob ceſſaverat, ſup.* 31. 40. 2 Buzitæ] *id eſt, oriundi Buzo filio Nachoris, Gen.* 22. 21. 3 Non haberent] *id eſt, quòd nullis amplius argumentis & probationibus uterentur, quibus ſententiam ſuam in Ijobum latam defenderent ad juſtificandum Deum.* 4 Ijobum] *& amicos: ſynecdochicè, ut ſequentia oſtendunt: nam Ijob poſtremo loco dixerat, inde a capite* 26. 5 Nullum eſſe reſponſum] *poſtquam Ijob loqui deſiiſſet.* 6 Dicens] *Iſtius orationis ſummæ partes ſunt duæ, prior eſt Inſinuatio, qua ſe excuſat Elihu, & occaſiones oſtendit quibus ad dicendum compellitur, uſque ad finem hujus capitis: altera, eſt oratio ſingularis ad Ijobum, capite* 33. *Hujus autem Inſinuationis partes ſunt duæ; una, qua benevolentiam captat narratione reverentiæ ſuæ erga ſeniores, tum amicos, uſque ad verſum* 15. *tum Ijobum ipſum, inde ad verſum* 21. *altera, petitio qua audientiam facit, & ſimplicitatem ſuam in dicendo bene accipi poſtulat.* 7 Dicebam] *id eſt, perſuadebam mihi de vobis.* Sapientiam] *in vera Dei & noſtri cognitione ſitam, cui adverſantur illa quæ de Ijobo prædicantur ver.* 1. *&* 2. 8 Profectò] *correctio: quaſi dicat: Jam verè agnoſco hoc non eſſe commune ætatis bonum; ſed ſingulare Dei beneficium per communicationem ſpiritus, ſive in juvenibus, ſive in ſenibus.* 9 Parvi ſap.] *id eſt, æquè cum parvis ac magnis communicatur gratia hæc arbitratu Dei.* 10 Ideoque dico] *Petitio audientiæ.* 11 En expectavi] *altera pars narrationis, de reverentia quam facto exhibuit.* Attendi] *id eſt, accuratiſſimè & quam penitiſſimè ſenſa animi veſtri exploravi.* 13 Ut non dicatis] *Propoſitio formæ, quam in agenda adverſus Ijobum cauſa ſervaturus eſt; in qua modeſtè aliorum rationes rejicit. & ſibi aliam viam ineundam eſſe docet, hoc & ſequente verſu.* Invenimus ſapientiam] *q.d. nunc demum ex re præſente manifeſtò deprehendimus nos verè & ſapienter anteà de iſto homine ſtatuiſſe: nam priùs ex tantarum calamitatum aſpectu optimè ſtatueramus non poſſe eas aliunde quàm a Deo immitti: neque in alium: quàm in virum conſceleratiſſimum. Jam verò cùm hic palam obloquatur Deo repudiatis omnibus conſolationibus ejus, profectò confirmatur omnino prior illa ſententia noſtra, & nobis iſta animi obfirmatio omne amplius loquendi deſyderium adimit cum eo homine, quem nemo homo poterit: ſed Deus ſolus de iſta animi pertinacia depellere.* 14 Quamvis, &c.] *Occupatio, qua oſtendit ſibi non ampliùs expectandum ut nominatim provocetur ad dicendum, quia gloriæ Dei, ſeniorum ſilentio, & Ijobi verbis eo adducitur.* Dictis veſtris] *id eſt, eodem modo, iiſdemque argumentis.* 15 Conſternati ſunt] *Apoſtrophe ad Ijobum, ut obſervatum eſt in verſiculo* 6. Tranſtulerunt] *id eſt, curam tecum amplius loquendi abjecerunt.* 17 Reſpondebo] *Propoſitio.* 18 Nam] *Propoſitionis ætiologia per allegoriam hyperbolicam, hoc verſu & duobus ſequentibus* 19 Vinum] *id eſt, muſtum cui non eſt ademptum obthuraculum, ut exhalet.* 21 Ne quæſo] *altera pars inſinuationis, petitio, ut obſervatum eſt in verſu* 6. Ne accipiam autem] *id eſt, liceat mihi per vos ſimpliciter, omiſſis omnibus illis præfationibus quæ ad civilem ſermonem adhibentur, ſenſum animi mei exponere.* 22 Utentem] *id eſt, in cauſa divina te aut iſtos cum perſonarum acceptione compellantem.*

IN CAPUT XXXIII.

1 Verum enimvero] *altera oratio ad Ijobum, cujus partes ſunt quatuor: Exordium, uſque ad verſ.* 8. *Propoſitio, uſque ad ver.* 12. *Confutatio, uſque ad* 31. *ver. & Concluſio. In exordio autem audientiam facit Elihu ab æquitate ſermonis quem habiturus eſt, tribus primis verſibus: deinde duo illa capita Ijobo concedit quæ ad conſtituendum judicium ſibi dari poſtulaverat, ſupra* 13. 20. *& ſequentibus.* 2 Aperio os] *id eſt, jam incipio rem ipſam eloqui. periphraſis ab origine & inſtrumentis ſermonis, qua Ijobum ad audiendum excitat.* 4 Spiritus Dei fortis] *id eſt, ſum creatura ut tu, ac proinde ex æquo mecum, ſi placet, agere potes: ſic pluribus oſtendit hoc ver. & tribus ſequentibus autoritatem & jus quod Ijob habiturus eſt ad defendendam cauſam, prout Ijob optaverat ſuprà* 9. 32. *& ſequentibus.* 8 Tantummodo] *ſumma propoſitio eorum quæ Elihu in oratione Ijobi reprehendenda eſſe obſervaverat: ideò particula (ut vocant) excluſiva utitur, quaſi dicat, omitto quæ tu de gravitate afflictionis tuæ, de indignatione animi*

animi tui, de fide tua in Deum, & de conſcientia bene actæ vitæ teſtatus es, & quæcunque piè de Deo prædicaſti: tantùm ex tua iſta oratione decerpturus ſum quæ tu arroganter; tum de innocentia tua in præſente cauſa, tum etiam de Deo effudiſti. 12 En hoc] *Confutatio, ut obſervatum eſt in verſ. 1; quæ ſimpliciter negat quod Ijob confirmabat. utcunque fueris juſtus & integer (inquit) ſaltem in his ſermonibus injuſtus es: deinde negationem ſuam argumentis probat.* Quia major] *firmamentum ſuperioris negationis a natura Dei. Deus, inquit, non tantùm majeſtate & potentia, de qua tu expoſtulas; ſed etiam veritate, juſtitia, ſapientia, & miſericordia mortales infinitè ſuperat: quare in hac re injuſtus es.* 13 Quare adverſus] *Secundus locus, qui ex prima argumentatione velut fonte ſuo (ut etiam ſequentes loci) derivatur; a comparatione naturæ Ijobi. quaſi dicat, vis igitur ut rationes omnes divinæ adminiſtrationis referantur ad anguſtias ingenii tui? quaſi verò infinita illa profunditas conſiliorum operationumq; Dei humano ingenio, ut puſillum eſt, capi poſſit.* 14 Cùm ſemel] *tertius locus ab experientia: imò verò, inquit, fieri potuit ut tibi Deus jam ſæpe reſponderit; ſed videmus eſſe hebetudinem & oſcitantiam noſtram, ut vix graviter & ſæpe ſollicitantem agnoſcamus.* 15 Per ſomnium] *Confirmatio tertiæ argumentationis a communibus priſci illius ſeculi documentis: hoc ita ſe habere, inquit, ex eo conſtat, quòd modo interdiu, modò noctu, modò per ſomnia, modò per viſiones, ut Num. 12.6. homines docet, vigiles, dormitantes, vel oppreſſos ſomno. hìc verò obſervandum eſt ſcriptum verbum Dei ac legem reticeri: quia illæ tantùm rationes erant documentorum ante legem datam.* 16 Revelat] *id eſt, afflictionum cauſas, uſum & exitum oſtendit, ut Abimeleco Gen. 20.* Eorum] *id eſt, qua ipſi erudiuntur a Deo.* Obſignat] *id eſt, imprimit in animis eorum quos caſtigat. ineſt autem his verbis tranſitio ad quartum argumentum confutationis, a fine documentorum Dei; ſive per revelationes, de quibus ſuprà tribus verſibus; ſive per afflictiones, de quibus a ver. 19 ſive denique per homines & adminiſtrationem verbi, infrà verſ. 23.* 17 Opus] *nimirum ſuum, & animum malum. primus uſus documentorum, reſipiſcentia a malo externa & interna.* Obtegat] *id eſt, efficiat ut non ſit: metaphora a rebus corporeis, ut Pſal. 32.1.* 18 Cohibeat] *ſecundus uſus, noſtra ſalus.* 19 Etiam] *id eſt, ad eoſdem uſus ſic modeſtè tranſit ad præſentem cauſam Ijobi, amplificans locum de afflictionibus uſq; ad ver. 23. ut obſervatum eſt in ver. 16.* 23 Si adſit] *tertius uſus documentorum Dei, fides in promiſſiones gratiæ Dei etiam ab hominibus denuntiatas.* Nuntius] *id eſt, propheta nuntians voluntatem Dei, ut Judicum 2.1.* Interpres] *cujus interventu Deus conſilium ſuum laborantibus explicat.* Unus ex mille] *id eſt, cujuſmodi nuntius & interpres fidus voluntatis Dei eſt rariſſimus.* Æquitatem illius] *Dei, qua omnia & nominatim ipſos laborantes regit & gubernat.* 24 De gratia] *id eſt, cùm pius ille nuntius beneficium & gratiam Dei afflicto prædicaverit, & pro eo oraverit Deum, &c. ut Jacobi 5.14.* Redime eum] *ſummæ orationis quæ apud Deum pro afflictis habenda eſt.* Quam inveni] *id eſt, in Chriſto conſecutus ſum.* 25 Recreatur] *altera pars iſtius* ἐργασίας *de exitu & uſu ſuperiorum documentorum: cujus primus gradus eſt inſtauratio; ſecundus, pax conſcientiæ, ver. 26; tertius, prædicatio liberationis ſuæ a peccatis, verſ. 27. & 28.* 26 Juſtitiam] *quam ei confert in Chriſto, reputans eum pro juſto.* 27 Contemplator] *id eſt, hominum contemplatione adductus exemplum in ſe editum prædicat.* Non profuerat] *id eſt, ſummè nocuerat:* μείωσις. 29 En omnia] *ſumma conſtitutio ſuperioris confutationis &* ἐργασίας 31 Attende] *concluſio ſuperioris argumentationis, audientiam ad alteram proximè ſequentem faciens, & Ijobo dans optionem vel reſpondendi ſi quid habet, quod reſpondeat; vel audiendi orationem alteram quam habiturus erat.* 32 Juſtificandi] *id eſt, hoc velim tibi perſuadeas me non eum eſſe qui auſim te condemnare; etſi in ſuperioribus dictis fuiſti reprehendendus.*

CAPUT XXXIIII.

Elihu Ijobi tacentis ſuperiora verba repetens, abſurditatem eorum demonſtrat a juſtiſſima natura & operibus Dei, præfractos perdentis, & ſervantis calamitoſos invocantes ipſum: tum ad miſericordiam Dei eum revocans a ſuperioribus obmurmurationibus dehortatur: & Deũ poſtremò orat ut illud judicio ſuo præſtare velit.

1 ITERUM reſpondens Elihu, 'dixit:
2 'Audite ſapientes, ſermones meos: & ſcientes aurem præbete mihi.
3 Nam auris ſermones probat; ut palatum guſtat eſcam.
Suprà 13,11
4 'Cauſam *agendam* eligamus nobis: cognoſcamus inter nos quid ſit bonum.
5 Dixit enim Ijob, juſtus ſum; & Deus fortis ſummovit cauſam meam.
Sup. 13. verſ. 18, & 23.10 & ſup. 27.2.
6 *An* in cauſam meam mentiar? mortifera eſt ſagitta mea, ſine defectione.
Suprà 6.4.
7 'Quis vir par Ijobo, imbibiturus eſſet ſannam ut aquam?
8 Et iter facturus eſſet in ſodalitio cum operariis iniquitatis; & ambulaturus cum hominibus [a] improbis?
9 'Ac ſi dixiſſet, non prodeſt viro; ſi vollet '*ambulare* cum Deo.
10 'Idcirco [b] homines cordati, aſcultate mihi: abſit [c] a Deo forti improbitas, & ab omnipotente iniquitas.
11 'Nam opus hominis rependit ei, & ſecundum iter cujuſque facit ut obveniat ei.
12 'Etiam verè Deus fortis non agit improbè, & omnipotens non pervertit judicium.
13 'Quis commiſit ei terram? & quis diſpoſuit orbem habitabilem univerſum?
14 Si apponens ad eum [d] animum ſuum, ſpiritum ejus & animam ejus ad ſe reciperet;
15 Expiraret omnis caro ſimul, & homo in pulverem reverteretur.
16 'Si itaq; eſt intelligentia, audi hoc: aurem præbe voci ſermonum meorum.
17 'An etiam odio habentis judicium ' obligaret *vulnus*? imò an juſtum validum condemnares?
18 'Qui dicit regi, ô nequam; ô improbe, ingenuis:
19 Qui non accipit perſonam principum, neq; agnoſcitur nobilis præ tenui; 'nam opus manuum ejus ſunt omnes.
20 Momento moriuntur, & media nocte commoventur populus ac prętereunt: & [e] amovetur fortis ſine manu.

[a] Heb. *improbitatis.*

[b] Heb. *hominis cordis: ſic verſ. 34.*

[c] Heb. *abſit Deo forti ab improbitate & omnipotenti ab iniquitate: hypallage.*

[d] Heb. *cor.*

[e] Heb. *amovent: imperſonaliter, ut ſuprà* 4.19 & 7.3.

21 Quia oculi ejus *attendunt* ad vias cujuſque, & omnes greſſus ejus reſpicit.

22 Nullæ ſunt tenebræ, nullaque umbra lethalis; ubi ſe abſcondant operarii iniquitatis.

23 " Cùm non pro viro diſponit amplius, ut ambulet contra Deum fortem in judicium:

[f] Heb. *ſine perveſtigatione.*

24 [f] Infinitè conterit validos, & conſtutuit alios in locum eorum,

[g] *ut* 1. *Schē.* 27.6.

25 [g] Hoc pacto recognoſcens facta eorum, ſimul atque 'mutavit noctem, conteruntur.

26 In loco improborum "complodit eos, 'in ſtatione videntium:

[h] Heb. *a poſt eum.*

27 Quandoquidem receſſerunt a [h] ſequendo eum; & ullas vias ejus non animadverterunt:

28 'Inducendo ſuper eorum quemque clamorem tenuis, cùm clamorem pauperum exaudit,

29 (Nam cùm ipſe 'tranquillat, quis inquietabit? & cùm 'abſcondit faciem, quis "contemplabitur eum?) tum ſuper gentem, tum ſuper homines pariter:

30 Ne "regnet homo hypocrita, 'ne ſint tendiculæ populi.

31 "Sed ad Deum fortem; qui dicit condono, non deſtruam, "*dicendum eſt*:

32 'Præterquam *quod* "video, tu doce me: ſi iniquitatem operatus ſum, non pergam.

33 "An ex te eſt *illud?* rependet illud, ſi 'ſpreveris; ſi tu "eligas, profectò non ego: jam quod [i] ſcitis eloquere.

[i] Heb.

34 'Homines cordati dicent mecum, & vir ſapiens auſcultans mihi,

35 Ijob non ſcitè loquitur, & verba ſua imprudenter.

36 'Pater mi, probetur Ijob uſque ad victoriam: propter reſponſiones *quales* hominibus iniquis inſunt.

37 'Nam additurus eſſet ad peccatũ ſuum defectionem, inter nos 'comploſurus eſſet, & multiplicaturus ſermones ſuos in Deum.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis partes ſunt quatuor, Exordium, verſ.2.& 3. Propoſitio, inde uſque ad* 10. *verſ. Confutatio, uſque ad* 33. *verſ. & concluſio, ad finem uſque capitis.* 2 Audite ſapientes] *Exordium a perſona auditorum; quo oſtendit confidere ſe, ſi quid præſentes auditores ſapiunt, grata & utilia documenta allaturum: ac proinde dicta ſua illorum judiciis ſubmittere.* 4 Cauſã] *Propoſitio* τῦ κρινομένου *id eſt, ſermonum Ijobi qui in controverſiam vocandi erant.* 7 Quis vir] *Amplificatio propoſitionis a perſona Ijobi. quaſi dicat Elihu; nemo unquam vir bonus qualem ſe Ijob aſſerit, eò dementiæ venturus eſt, ut probris & ludibrio omnium ſe exponat, integritatem ſibi tum etiam aſſerens cùm obloquitur Deo, quaſi cum ratione inſanire velit. hæc autem omnia allegoricis loquendi formis proponuntur.* 9 Ac ſi dixiſſet] *hoc tantum abſurdum oſtendit Elihu conſequens eſſe ex propoſitionibus Ijobi.* Ambulare] *id eſt, Deum ducem ſequi, ut Gene.* 5.22. 10 Idcirco] *tranſitio ad confutationem; in qua Elihu faciens audientiam unum argumentum adducit, ex quo ſequentia omnia ut fonte profluunt, a natura Dei juſtiſſima, quod argumentum emphaticè per* ἀποτροπὴν *enuntiatur.* 11 Nam] ἐργασία *argumenti* ἐξ ἀντιθέτου. 12 Etiam] *repetitio ſimplex ſuperioris argumenti, ut ea commodius ad ſequentes probationum locos tranſeatur.* 13 Quis commiſit] *probatio a mero imperio & autoritate Dei. quaſi dicat, ne ab ullo quidem ad injuriam faciendam adigi poteſt. quod probatur a creatione, hoc verſu, & potentiſſima adminiſtratione, duobus ſequentibus.* 16 Si itaque] *Apoſtrophe ad Ijobum, qua eum nominatim excitat & compellat, poſito ſuperiore fundamento.* 17 An etiam] *ſumma illa argumentatione, de qua verſ.*10. *jam Elihu fretus, appellat conſcientiam Ijobi, quaſi dicat, dic, quæſo, bona fide, eſtne injuſtitia in Deo, ut protervos probet? imò verò (inquit ille per correctionem) impudentiſſimum fuerit ſi Deum voles condemnare: quod probat duobus attributis, juſtitiæ & potentiæ ejus, ac poſtea copioſiùs amplificat, uſque ad ver.*31. Obligaret vulnus] *id eſt, injuſtè curaret perverſos: ſynecdoche.* 18 Qui dicit] ἐργασία *ſuperiorum attributorum Dei a perſonis, forma, tempore judiciorũ Dei, & aliis circunſtantiis.* 19 Nam opus] *ætiologia a creatione, ut ſup.*31.15 23 Cùm non] *id eſt, cùm decretum eſt non diutiùs differre ſupplicium in eos qui protervè oppugnant Deum: hæc omnia periphraſticè ad deprimendum & conſternandum Ijobum.* 25 Mutavit noctem] *id eſt, protulit lucem, qua revelantur omnia in judicio ejus: vide Epheſ.*5.13. 26 Complodit eos] *ut inflatas veſicas in ſua ipſorum ſede.* In ſtatione] *id eſt, palam in exemplum omnibus; vide Jeſchahhjæ* 26.9. 28 Inducendo] *id eſt, vindictas quas miſeri a Deo popoſcerunt in ſingulos ducendo: metonymia.* 29 Tranquillat] *miſeros afflictos.* Abſcondit faciem] *ab improbis: ætiologia a potentia Dei.* Contemplabitur] *id eſt, quis improborum averſanti Deo auſit obſiſtere?* 30 Regnet] *nimirum amplius.* Ne ſint tendiculæ] *id eſt, ne amplius boni exponantur improborum aucupiis.* 31 Sed ad Deum] *Confutationis uſus* ἐξ ἀντιθέτου, *ſuperiori loco reſpondens qui habetur ver.*10. *Non eſt, inquit Deus damnandus injuſtitiæ eò quòd flagellet; ſed homo qui flagellatur, ac proinde flagellis revocatur ad miſericordiam Dei implorandam; cujus effecta ſunt duo, culpæ & pœnæ meritæ condonatio. revocat autẽ eum argumento non a natura, aut operibus; ſed a verbo & promiſſione ejus ducto, quod certiſſimum eſt & efficaciſſimum veritatis Dei documentum.* Dicendum eſt] *eclipſis ſimilis ei quæ obſervata eſt* 1.Reg.20.34. 32 Præterquam quòd] *ſumma deprecationis afflictorum: cujus capita ſunt duo; unum, quo profitentur pii ſtudium & fidem ſuam ad recipienda documenta Dei, eáque exoptant: alterum, quo exponunt ſuam reſipiſcentiam & peccatorum abnegationem.* Video] *id eſt, cognoſco, ſive de peccatis meis, ſive de mandatis tuis, ſive de gratia & benevolentia erga me.* 33 An ex te] *Concluſio, cujus membra ſunt tria: primum, quo appellat conſcientiam Ijobi, hoc verſu: ſecundum, quo bonorum conſenſionem & commune judicium de Ijobi ſermonibus adducit, duobus ſequentibus: poſtremum, quo ſermonem claudit oratione ad Deum duobus ultimis. Dicit ergo, An ex te? quaſi dicat, viderîs cùm ſermones iſtos habuiſti, extra te raptus fuiſſe malorum gravitate; ſed jam revoco te ad te ipſum; an etiam ex te, id eſt, animo tuo, idem dicturus eſſes, cùm ad te ipſum redieris?* Spreveris] *monentem & revocantem: ſic deterret ab eventu; deinde exẽplo ſuo.* Eligas] *dicere quod antea.* 34 Homines cordati] *A conſenſione omnium bonorum, ut diximus in verſum* 33. 36 Pater mi] *tertius concluſionis locus; optatum, ut tantiſper flagelletur Ijob donec Deo vincenti*

centi cedat, & reſponſis vanis renuntiet, per apoſtrophen ad Deum. 37 Nam additurus] *ætiologia optata a tribus abſurdis: nam, inquit, niſi hoc fiat, metuendum eſt ut bonus Ijob neque ſaluti ſuę, neque ædificationi noſtræ, neque gloriæ Dei conſulat.* Complosurus] *id eſt, nos ludificaturus, & exploſurus cum ludibrio ſermones noſtros.*

CAPUT XXXV.

Elihu Ijobum ad peccati agnitionem hortatus, oſtendit, neque juſtitiam efficere quicquam, neque injuſtitiam efficere Deo; ſed oportere ut omnes afflictionibus edocti ſe abjiciant coram Deo: ac proinde Ijobum ad agnitionem ſui & ſpem in Deum hortatur.

1 AMPLIUS reſpondens Elihu,ʺ dixit.

2 ʺAn hoc ratiocinabaris in cauſa, cùm diceres, juſtitia mea major *eſt* quàm Dei fortis?

3 ʺSi roges, quid profuturum ſit tibi, *dicens*; quid proficerem [a] ſupplicio meo?

4 Ego reſpondeo tibi ſermones; & ʺ ſociis tuis tecum.

5 ʺIntuere cœlum & reſpice: & contemplare ſuperiores nubes, *ut ſunt* altæ ſupra te.

6 Si peccas, quid operaris illi? ſive multæ ſunt defectiones tuæ, quid facis illi?

7 Si juſtus es, quid das illi? aut quid e manu tua accipit?

8 ʺViro cujuſmodi es, improbitas tua; & filio hominis juſtitia tua *aliquid efficiet.*

9 [b]ʺFreti magnitudine efficiunt ut oppreſſi clament; vociferantur propter brachium magnatum.

10 ʺSi non dicit *oppreſſus*, ubi eſt Deus [c] qui fecit me? qui dat Pſalmorum argumentum de ʺ nocte:

11 Quiʺ docet nos præ beſtiis terræ; & præ volatilibus cœli ſapientes nos facit;

12 ʺIbi clamant propter ſuperbiam malorũ; ſed non exaudit.

13 [d]ʺ Meram vanitatem non exaudit Deus fortis, & omnipotens non contemplatur eam.

14 Multo minus ſi dicas, non contemplaris iſtud, *exauditurus eſt*;ʺ judica coram eo, & expecta eum.

15 Nunc enim quia ʺnihil *iſtorum* eſt, viſitat ira ejus: quia non agnoſcit *Ijob*ʺ abundantiam hanc ingentem.

16 Sed Ijob ʺvanitate dilatat os ſuum; abſque ſcientia ſermones multiplicat.

[a] Heb. *peccato meo: per ſynecdochen: ut Zecarjæ 14.19.*

[b] Heb. *præ magnitudine.*

[c] Heb. *qui fecerunt me: ut Gen.1.26. reſpiciens ad perſonas ſanctæ triadis.*

[d] Heb. *tantũ vanitatem.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus ſermonis partes ſunt quatuor: Exordium μεταβατικὸν ſive tranſitivum, ver.2. Propoſitio querimoniarum injuſtarum Ijobi, ver.3. & 4. Confutatio propoſitionis, a ver.5. ad 15. & concluſio.* 2 An hoc] *Exordio hoc tranſitionem facit a ſuperiore ſermone ad ſequentẽ argumentationem; quã propterea ingreditur, quòd Ijob nihil ad ſuperiorem ſermonem reſponderat. quaſi dicat, fieri non poteſt profectò, cùm tu iſtos ſermones de te ipſo contra Deum effutiviſti, ut ad locum illum attenderis quem modo explicavi; nimirũ de juſtitia miſericordiáque Dei, ac de officio tuo.* 3 Si roges] *propoſitio per prolepſin ſive anticipationẽ illius objectionis quam poterat Ijob adducere, occaſione ſumpta ex fine ſermonis præcedentis, hoc modo: quid tu expetis, ut ampliùs prober afflictionibus ſuprâ 34.36? quid illud, obſecro, mihi profuturum eſſet, ſi graviùs adhuc affligerer? quò ſpectaverant Ijobi verba ſuprâ 7.20. & ſequentibus, ad quem ſermonem reſpondet ſubjectio, ſequente verſu.* 4 Sociis tuis] *id eſt, qui idem ſenſerint tecum.* 5 Intuere cœlum] *tota hæc confutatio nititur dilemmate; quo conſultò utitur Elihu, ut totum locum de uſu noſtrarum afflictionum explicet, Ijobi & omnium aliorum cauſâ. Eſt autem hujuſmodi: Afflictiones iſtas neceſſe eſt aut Deo prodeſſe, aut tibi; cùm Deus nihil ſine cauſa agat: Deo prodeſſe nego, ab hoc verſu ad 8. Supereſt ut tibi & tui ſimilibus proſint. Ad priorem autẽ delemmatis partem confirmandam utitur demonſtratione per comparationem minoris: Nihil poteſt efficere in cœlos: Deus eſt ſupra omnes cœlos: ergo multo minus poteris Deum malo vel bono afficere.* 8 Viro] *tranſitio ad alteram partem dilemmatis: Mali vel boni afficiuntur pro malitia vel bonitate ſua; quæ propoſitio hîc universè dicta fuſiùs explicatur uſque ad verſ. 15.* 9 Freti magnitudine] *nimirum magnates, qui mox nominantur.* 10 Si non dicit] *id eſt, ſi homo oppreſſus ad Deum non revertitur, adductus ad fidem, natura, creatione, beneficiiſque ordinariis & extraordinariis ejus; ac denique verbo: is profectò nihil egerit clamoribus vagis, ver. 12. ut Pſalm. 18.42. & Prover. 1.28.* Nocte] *id eſt, etiam cùm nulla ad eum laudandum documenta circumfulgent, intus ſpiritu excitat ad laudes.* 11 Docet] *id eſt, ratione, ſcientia, & ſapientia ſupra res alias creatas inſtruit. hæc totidem ſunt argumenta ad exaggerandam ſtupiditatem hominum in calamitatibus torpentium.* 12 Ibi] *id eſt, in calamitate poſiti.* 13 Meram vanitatem] *ſumma illius propoſitionis quæ ab exemplis & eventis adminiſtrationis Dei confirmata eſt ſuprà, inde a verſu 8. Eſt autem hoc prius membrum comparationis a minore, cujus apodoſis eſt ſequente verſu: Si (inquit) juſto Dei judicio non exaudiuntur aut ſublevantur iis, qui in æſtu calamitatum evaneſcunt, neque ſuas cogitationes ad Deum evehunt; quanto minus exaudiêris, ſi protervè dixeris Deum nullam habere rationem tui; ac proinde velut in cœlum inſpuens, omnem providentiam, autoritatem & adminiſtrationem ei blaſphemè eripueris?* 14 Judica] *brevis hortatio a ſuperioribus documentis; qua Elihu primùm Ijobi conſcientiam appellat, dicens; teipſum judicem facio coram Deo, num ita ſe res habeat ut modo dicebam: deinde illum ad ſpem & fidem in Deum revocat. Eſt autem hoc membrum habendum in concluſionis loco, quæ confirmatur & amplificatur verſibus ſequentibus.* 15 Nihil iſtorum] *id eſt, neque rectè judicas, neque expectas a Deo, ut pium hominem decet.* Abundantiam] *id eſt, abundantiſſimam illam adeoq; infinitam miſericordiam & munificentiam Dei, quam modò prædicavimus.* 16 Vanitate dilatat] *id eſt, vaniſſimè contra Deum quicquid ſibi in buccam venit effutit, præſtrictus mali præſentis gravitate.*

CAPUT XXXVI.

Elihu proponit Ijobo omnipotentiam, bonitatem, juſtitiam, ac miſericordiam Dei; iiſq; confirmatis ab exemplis recentibus ac priſcis, & ab operibus Dei ordinariis atq; extraordinariis, Ijobum excitat ad comparandam ignorationem & infirmitatem ſuam cum infinita notitia potentiaq; Dei, & revocat eum ad miſericordiam gratuitam illius.

1 POSTREMO pergens Elihu,' dixit:

2 'Suſtine me pauliſper, ut oſtendam tibi: nam ſunt adhuc pro Deo ſermones.

3 Proferam ſententiam meam ' e longinquo; & opifici meo tribuam juſtitiam.

4 Nam revera non *erunt* mendaces ſermones mei: interger ſententiis *ero* apud te.

[a] Heb. *cordis.*

5 'En Deus fortis validus eſt, nec tamen 'ſpernit: validus eſt,'virtus [a] animi.

6 'Non ſervat vitam improbo; ſed jus pauperum edit:

7 Non ſubtrahit a juſto oculos ſuos, potius cum regibus ſolio *adeſt*, ut collocet 'illos in æternum atque exaltentur.

8 'Quòd ſi vincti compedibus, captivi detineantur funibus afflictionis,

9 Poſtquam indicavit eis opus eorum; & defectiones eorum invaluiſſet;

[b] Heb. *revelat aurem eorum: ſic verſ.* 15.

10 Et revelavit illis [b] in aurem hujuſmodi 'eruditione; indicens ut revertantur ab iniquitate:

11 Si auſcultent & colant *eum*; conſumunt dies ſuos in bono, & annos ſuos in *rebus* amœnis.

12 Sin autem non auſcultaverint, miſſili tranſmittuntur: & exſpirant in ignoratione.

[c] Heb. *corde.*

13 Hypocritarum verò ex [c] animo, *qui* apponunt iram; nec voceferantur cùm vincivit eos:

14 Moritur 'cum juventa illa ' anima eorum: & vita eorum cum illis ' meritoriis.

15 'Liberat afflictum in afflictione ejus; & revelat oppreſſione eis in aurem.

[d] Heb. *deſcenſus, id eſt, quod deponebatur in menſam.*

16 'Sic etiam averterat re ab ore anguſtiæ, 'in latitudinem cui non ſuberat preſſura: & [d] ferculum menſæ tuæ plenum erat pinguedine.

17 Dum ' judicium improbi compleres: judicium & jus obtinerent.

18 Cùm 'æſtuans ira *obvenit*, *cave* ne ' avertat te exploſione; & magnum pretium redemptionis ' ne abducat te.

19 An æſtimabit nobilitatem tuam? non lectiſſimum aurum; ne *quidem* omnia ' fortificarent vires.

20 ' Ne aſpires ad illam ' noctem, qua abeunt populi *in* locum ſuum.

21 ' Cave tibi, ne reſpicias ad vanitatem; ut hoc eligas præ afflictione.

22 ' En Deus fortis ' extollit virtute ſua: quis ſicut ipſe docet?

23 Quis commiſit ei viam ejus? quis dicit, operaris iniquitatem?

24 'Recordare ut amplifices 'opus ejus; 'quod contemplati ſunt mortales.

25 *Quod* omnes homines viderunt; 'mortalis intuetur e longinquo, *& dicas*:

26 ' En Deus fortis ita amplius eſt ut non cognoſcamus; cujus annorum numero non eſt perveſtigatio.

27 Nam ' ſubtrahit ſtillas aquarum, *quæ* fundebant pluviam ad' calamitatem ejus;

28 Cum fluerent ſuperiores nubes: ſtillarent 'ſuper homines multos.

29 'Si etiam conſideret *homo* ' extenſiones denſarum nubium, ' fragores in ' tugurio illius.

30 En ' extendit ' ſuper eum lucem ſuam; & 'radices maris tegit:

31 ' Cùm illis judicaturus eſt populos; *aut* daturus cibum [e] abundè.

[e] Heb. *ad m… tiplicatum.*

32 ' Manibus obtegit lucem; & interdicit ' ipſi propter ' intercedentem:

33 Indicans in ' eum benevolentiam ſuam ' in pecora, etiam in proventum *terræ*.

34 Etiam ' ad hoc trepidat [f] animus meus: & ſubſilit e loco ſuo.

[f] Heb. *cor meum.*

CAPUT XXXVII.

[a] Heb. *audiendo.*

1 ' AUDITE [a] diligenter conjunctam commotione vocem ejus, & ' loquelam ex ore ejus prodeuntem.

[b] Heb. *alas.*

2 Sub omnes cœlos dirigit eam, & ' lucem ſuam ad [b] oras terræ.

3 Poſt ' eam rugit ſonus, tonat voce excellentiæ ſuæ: ' neque differt illa, quum audienda eſt vox ejus.

[c] Heb. *mirabilibus.*

4 Tonans Deus fortis voce ſua *facit* [c] mirabiliter: facit *res* adeo magnas ut non poſſimus cognoſcere.

5 Cùm nivi edicit, eſto in terra, aut imbri, *ac* pluviæ: mox imber pluviæq; roboris ejus *adſunt*.

[d] Heb. *viros operis ſui.*

6 ' Manum cujuſque hominis ' obſignat; ut recognoſcat omnes [d] operarios ſuos.

[e] Heb. *a flatu Dei fortis edit &c. antecedens pro ſe & ſuo relativo: ut Gen. 9. 6.*

7 Tum ingreditur beſtia in latibulum: & in antris ſuis degit.

8 ' E ſuo penetrali prodit turbo: & a ' diſpergentibus frigus.

9 [e] A flatu ſuo Deus fortis edit glaciem: & 'latitudinem aquarum [f] coarctat.

[f] Heb. *in anguſtum redigit.*

10 Etiam *pro* irrigatione ' fatigat denſam nubem; diſpergit nubem ' lucis ſuæ.

[g] Heb. *verſa ſe in ſapientibus conſiliis ſuis … tus dictum.*

11 Denique ipſe *Deus* 'per viciſſitudines [g] verſat ſecum ſapientia conſilia ſua de opere ' iſtorum, quodcunque præcipit iſtis *faciendum* in ſuperficie orbis, in terra.

[h] Heb. *fac invenire ipſum.*

12 Sive ad flagellum, ſive ad terram ſuam; ſive ad faciendum beneficentiam, [h] efficit ut 'præſtò ſit.

13 ' Auribus percipe iſtud Ijob, conſiſte & conſidera mirabilia Dei fortis.

14 Noſtine cùm diſponit Deus de illis, ut 'ſplendeat lux nubis ſuæ?

15 Noſtine ' de libramentis denſæ nubis, mirabilia *Dei* perfecti ſcientiis,

16 Quibus veſtimenta tua ' calent 'a meridie; quum ' tranquilla eſt terra?

[i] Heb. *ad ſuperiores nubes.*

17 *An* expanderes cum eo *cœlos* [i] junctos ſuperioribus nubibus; ' firmos, ' ut ſpeculum fuſum?

18 'Notum fac nobis quid diceremus ei?non poſſumus inſtruere *ſermones* propter' tenebras.
19 'An in acta referetur ei, ſi loquar? an' diceret quis? at abſorberetur.
20 'Jam enim non reſpiciunt *homines* 'lucem *cùm* nitida eſt in ſuperioribus nubibus,quas ventus tranſiens purgabit;
21 'Per aquilonem [k] aurea lux advenit: in Deo reverenda *eſt magis* gloria,
22 'Omnipotens quem non aſſequimur,amplus eſt virtute: 'ſed judicio & magnitudine juſtitiæ non affligit.
23 'Idcirco reverentur eum mortales: 'non reſpectat ullos ſapientes [l] animo.

[k] Heb. *auri* lux, *repetitio ex ſuperiore verſu.*

[l] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis ſummæ partes ſunt quatuor: Exordium,uſque ad verſ.5. Propoſitio aſſerens potentiſſimam, ſapientiſſimam,juſtiſſimamq; adminiſtrationem Dei, a 5.ver.uſque ad 15. Confirmatio, inde uſque ad ver.22.Cap.37.& concluſio.* 2 Suſtine] *Exordio audientiam facit a perſona Dei, cujus cauſam agit, a cauſæ antiquitate & jure, & a fide perſonæ ſuæ.* 3 E longinquo] *id eſt, prout res fuit non tantùm inde a ſeculis, verùm etiam ante omnia ſecula.* 5 En Deus fortis] *propoſitio aſſerens ſtudium Dei in adminiſtrandis rebus,adverſus murmura quæ Ijobo ex infirmitate carnis exciderant. Quaſi dicat, omnipotens quidem eſt;ſed non ut ſuperbus tyrannus, qui potentia ſua abutatur ut infirmos proterat.* Spernit] *quenquam;ſed omnium rationem habet,ut ſequentibus explicatur.* Virtus animi] *id eſt, non tantùm ipſe eſt validus; ſed etiam infirmis & languentibus mortalium animus ſolus ipſe virtutem præſtat.* 6 Non ſervat] *ἐργασία propoſitionis a diverſitate ſubjectorum: nam malis, (inquit) & bonis potenter, juſtè, & ſapienter præſidet, eventaq; eorum moderatur.* 7 Illos] *juſtos quoſque & pauperes.* 8 Quòd ſi] *Amplificatio ab ordine judiciorum Dei: primum in eos qui reſipiſcunt a malo, uſq; ad ver. 12:deinde in contumaces & palam obnitentes Deo,ver.12. ac poſtremò in hypocritas, ver.13.& 14.* 10 Eruditione] *id eſt, afflictione carceris, qua Deus erudit ſuos providentia ſua: ſic Pſalm. 94. 12.* 14 Anima eorum] *i.ipſi.* Cum juventa illa] *id eſt, æquè morientur & pari judicio Dei conterentur. atque juveniles illi animi, qui protervè obnituntur Deo, & palàm ad omne flagitium projecti ſunt: nam horum meminerat ver.12.* Meritoriis] *ſynecdoche pro flagitioſis omnibus.* 15 Liberat,&c.] *Tranſitio ad confirmationem per anaphoram ſive repetitionem ſummariam illius membri in propoſitione quod ad cauſam Ijobi pertinet, ut habetur verſ.7.& accommodatur in ſequentibus.* 16 Sic etiam] *primus confirmationis locus a perſona Ijobi, quòd mirificam illam adminiſtrationem Dei ipſe expertus eſſet, his duobus verſibus:unde oritur locus doctrinæ, a ver.18. uſque ad 22.* In latitudinem] *deſcriptio allegorica præcedentis felicitatis Ijobi.* 17 Judicium improbi compleres] *id eſt, juſtè de cauſa ejus ſtatueres.* 18 Æſtuans ira] *i. graviſſimum Dei judicium infenſi in te: prius documentum ſive dehortatio a vana fiducia, ver. 18.& 19.* Avertat exploſione] *id eſt, ne Deus explodat te, ſi ita in ipſum invehariſ.* Ne abducat] *id eſt, ne confidas fore cùm ſemel te explodet Deus, ut ullo pretio gratiam ejus de integro tibi concilies; ut copioſiùs ſequens verſus oſtendit.* 19 Fortificarent] *id eſt, tuerentur te ne exploderer is a Deo.* 20 Ne aſpires] *poſterius documentum,ſive dehortatio deſperratione.* Noctē] *id eſt, mortem quam omnes oppetunt,& tu jam toties dixiſti tibi imminere, & teipſum ultrò ad eam aſpirare.* 21 Cave tibi] *ſumma utriuſque dehortationis ſuperioris, a vanitate utriuſque ſtudii: ita tranſitur ad ſecundum confirmationis locum.* 22 En Deus fortis] *ſecundus locus confirmationis a natura, documentis, & operibus Dei; quorum dignitas commendatur primum a forma, quòd nemo docere poteſt operibus ut Deus, hoc verſu;deinde a jure, quòd operum ſuorum leges a nemine accipit, aut jure reprehendi poteſt,verſu ſequente.* Extollit] *videlicet documenta & vias ſuas, ut ſequentia oſtendunt.* 24 Recordare] *amplificatio ſecundi iſtius loci,primùm a ſingulari opere Dei, extra ordinem naturæ facto temporibus Noachi, uſque ad ver. 29.deinde ab aliis tum ordinariis, tum extraordinariis, hoc & ſequente capite.* Opus ejus] *diluvii, ut nominatim explicabit inde a ver.27.* Quod contemplati] *id eſt, totum genus humanum expertum eſt.* 25 Mortalis] *id eſt,nos memoria noſtra jam olim geſtum recordamur.* 26 En Deus fortis] *id eſt, incomprehenſibilis & ſempiternus. Sunt autem hæc per hypotypoſin dicta,ut eo melius animus Ijobi ad ſuſpiciendum Deum adducatur.* 27 Subtrahit] *id eſt, aquas in nubibus ſuo loco continet.ne in orbem terrarum perrumpant, ut olim fecerunt, ſic oſtendit ne mundo quidem ineſſe æternitatem; ſed Deo ſoli, qui pro arbitrio ſuo cum rebus creatis eam communicat.* Calamitatem ejus] *id eſt, diluvium quod immiſit terris.* 28 Super homines] *omnes excepto Noacho cum familia.hoc autem argumentum ex verbis Eliphazi ſuprà 22.15.& ſequentibus de induſtria reſumit Elihu, ut operum Dei admirabilitatem aſſerat: non (ut ille) ad perterrefaciendum Ijobum; ſe potius ad confirmandum in fide & expectatione,quamvis adverſantibus malis,exemplo Noachi, cujus poſtea recordatur, verſ. 32.* 29 Si etiam] *ſecundū amplificationis argumentum ab inſtauratione naturæ quam diluvium interverterat, & perpetua adminiſtratione Dei.* Extenſiones] *id eſt, denſas nubes extenſas in aëre: hypallage.* Fragores] *ventorum luctantium & aërem perſpirantium.* Tugurio] *id eſt, in nubibus, ut Pſal. 18.12.* 30 Extendit ſuper eum] *id eſt,ſerenum cœlum efficit ventis diſpellentibus nubes.* Semper eum] *hominem,id eſt, ſupra nos.* Radices maris] *i. terram,cui incumbunt maria, imbribus humectat & obtegit: ſic per hyſteroſin oſtendit effecta nubium, ventorumq; de quibus ſuperiore verſu.* 31 Cum illis] *id eſt,cùm viſum eſt ipſi,aut judiciis exercere homines,aut beneficiis cumulare, ut infrà 37.12.* 32 Manibus obtegit] *id eſt,modò tenebras efficit,quaſi obducta manu;modo reſtituit lucem, velut abducta manu ad ſuorum preces.* Ipſi] *manui videlicet,ne amplius lucem obtegat.* Intercedentem] *Noachum diluvii tempore, & pios Noachi exemplo accedentes Deum.* 33 Eum] *pium intercedentem, colentem Dei.* 34 Ad hoc] *i.ad conſiderationem iſtius adminiſtrationis Dei,cujus meminit inde a verſ. 29 ut indicat repetitio particulæ Etiam: quam ob rem verſum hunc cum ſuperioribus conjunximus.*

IN CAPUT XXXVII.

1 Audite] *tertium argumentum a tonitruis, fulgetris, pluviis, turbine, ventis, grandine, glacieq́; uſque ad*
ver. 19. Loquelam] *allegoria tonitru in ſcripturis frequens.* 2 Lucem] *fulgura, lucida ut infrà*
38. 24. 3 Eam] *lucem, id eſt, fulgetrum: nam priùs videtur coruſcatio, quàm exaudiatur ſonus.* Neque
differt] *id eſt, fulgetra, tonitruum prænuntia exhibet:* μείωσις. *non differt, id eſt, præmittit.* 6 Manum] *id eſt, immiſſis eiuſmodi tempeſtatibus efficit ut homines domum ab opere ſuo fugiant; ubi dominis licet*
per otium operas ſuas recognoſcere. Obſignat] *id eſt, præcludit ne operetur, tanquam ſigillo impoſito:*
metaphora. 8 E ſuo penetrali] *id eſt, e nubis depreſſæ ſpecu, ut loquitur Plin lib. 2. cap. 48.* Diſpergentibus] *nempe ventis Aquilonaribus, qui nubes diſſipant & frigus efficiunt, infrà ver.* 21. 9 Latitudinem aquarum] *id eſt, ex aquis longè ſe diffundentibus condenſat grandinem.* 10 Fatigat] *huc illuc*
impellendo: metaphora a rebus animatis. Lucis ſuæ] *id eſt, e cujus medio emicant fulgetrorum rimæ, de*
quibus ſuprà ver. 2. 11 Denique ipſe] *ſumma tertii argumenti: ubi oſtendit Elihu totam iſtam administrationem unicæ Dei ſapientiæ acceptam fieri oportere.* Per viciſſitudines] *quas rebus humanis exhibet, modò hoc, modò illud efficiendo.* Iſtorum] μετεώρων, *de quibus locutus eſt inde a principio capitis.*
12 Sive ad flagellum] *fines ſuperioris adminiſtrationis tres: quorum duo extremi homines propriè attingunt, quos Deus vel meritis ſuppliciis afficit; vel benignitate ſua miſericorditer proſequitur; medius univerſè ad res omnes creatas pertinet, quas liberum eſt ipſi pro jure & autoritate ſua afficere bono vel malo.*
Præſtò ſit] *unum quodque illorum.* 13 Auribus percipe] *quartum argumentum a compellatione conſcientiæ Ijobi, ut eam ſerio cum Dei ſapientia comparet; ac proinde agnoſcat tenuitatem ſuam, uſque ad verſ.*
22. *hujus autem tenuitatis duo ſunt loci præcipui; unus, a notitia & intelligentia Ijobi, uſque ad ver.* 17.
alter, ab impotentia, ver 17. 14 Splendeat lux] *id eſt, coruſcatio & fulgetrum emicent.* 15
De libramentis] *id eſt, potéſne judicare de admirabili opere Dei, quo nubes velut æquilibrio ab omnibus cœli partibus conſiſtentes, ac nullis ventis perſpirantibus agitatæ, tantum æſtum a ſole concipiunt, ut homines*
præfocari videantur? 16 Calent] *id eſt, ita incaleſcunt, ut quamvis exilia tibi ſint oneri.* A
meridie] *id eſt, a ſole meridiano.* Tranquilla] *a ventis, & omni aëris agitatione, unde magis ſidit &*
fervet calor. 17 An expanderes] *id eſt, quid poſſes præſtare in creatione, ſi redintegranda eſſet?* Firmos]
id eſt, firmiores quàm hæc inferiora ſint. Ut ſpeculum] *id eſt, pellucidos.* 18 Notum fac] *redit ad compellandum conſcientiam Ijobi, atque ita dehortatur ne amplius obloquatur Deo, argumento per hypotheſin*
ſumpto a perſona ſua. Quaſi dicat, patronum optaſti; ego ſpoſpondi fidem meam ad juſtificandum te, ſi
quid poſſum, ſuprà 33. 32. *ſed non video omnibus expenſis quid præſtare poſſim.* Tenebras] *mentis.*
19 An in acta] *id eſt, putáſne fieri poſſe ut vadetur mecum, & cauſæ iſtius cognitionem ſuſcipi jubeat?*
Diceret] *id eſt, cauſa experiretur contra illum.* 29 Jam enim] *confirmatio ſuperioris propoſitionis per*
comparationem minoris: nemo poteſt (inquit) adverſis oculis nitidum ſolum contueri; quis ergo ferat præſentiam majeſtatis Dei? Lucem] κατ' ἐξοχὴν, *id eſt, ſolem: qui ex eo quoque Ægyptiis appellatur orus.*
21 Per Aquilonem] *id eſt, Aquilonares ventos, qui diſpellunt nubes, ut ſuprà verſ.* 8. 22 Omnipotens] *Concluſio orationem (ut rhetores vocant) efficiens* κυκλοειδῆ. *nam paulùm mutatis vocibus repetit eandem propoſitionem quæ habetur ſuprà* 36. 5. Sed] *id eſt, quamvis ſit potentiſſimus; tamen homines a*
ſe creatos tanti facit, ut non utatur omnipotentia ſua ad eos ſummo jure ac pro merito ipſorum affligendos.
23 Idcirco] *nimirum quòd potentiſſimus Deus omnia judicia temperat ſua miſericordia: alterum membrum concluſionis de officio bonorum in Deum miſericordem, ad quod Ijobum generali hoc documento provocat.* Non reſpectat] *hoc eſt, non propter illos aut propter ullam præſtantiam quæ inſit in illis; ſed propter*
nomen ſuum, etiam ſapientiſſimorum inter homines miſeretur; ſive (uno verbo) ad ſe, non ad illos reſpicit,
cùm miſericordia utitur in Filio delectionis ſuæ.

CAPUT XXXVIII.

Deus Ijobum increpans, ac velut in aciem provocans, evincit de ſapientia, potentia & bonitate ſua argumentis creationis & adminiſtrationis univerſæ, atque ſingularis in res creatas omnes, cœlo, aëre, terra, mari, & abyſſo: quam ob rem Ijob interrogatus a Deo, cedit autoritati ejus, & ſe inferiorem cauſa confitetur.

1 TANDEM reſpondit Jehova Ijobo "e turbine," dicens:
2 "Quis iſte *eſt*, qui obtenebrat conſilium ſermonibus inſcitè?
3 "Accinge nunc ut vir lumbos tuos; & *quod* interrogabo te, notum facito mihi.
4 "Ubinam eras cùm fundarem terram? indica, ſi noviſti intelligentiam.
5 "Quis diſpoſuit menſuras ejus; "quandoquidem ſcitus es? aut quis extendit in ea regulam?
6 Cui rei baſes ejus demerſæ incumbunt? aut quis jecit lapidem angularem ejus,
7 "Cùm canerent ſimul ſtellæ "matutinæ; & "*cui* vociferati ſunt omnes "filii Dei?
8 "Aut *quis* occluſit "valvis mare; "cùm erumperet *tanquam* e vulva exiens?
9 "Cùm ponerem nubem indumentum ejus: & caliginem cunabula ejus?
10 Cùm "diffregi pro eo *terram* decreto meo: & appoſui vectem & valvas:
11 Dicens, hucuſque venies & ne procedito: & hic opponit ſe *littus* ſuperbiæ fluctuum tuorum.
12 "An [a] unquam præcepiſti matutino temporis notum feciſti auroræ locum ſuum,
13 "Ut carperet [b] oras terræ; "cùm excutiuntur improbi ex ea?
14 ("Mutat ſe ea ſicut argilla "ſigillaris; & "ſiſtunt ſe velut indumenta *ejus*.)
15 "Ut prohiberetur ab improbis lux eorum: & brachium elatum frangeretur?
16 "Perveniſtíne uſq; ad profunditates maris; aut in penetrali abyſſi inambulaſti?
17 An revelatæ ſunt tibi " portæ mortis; aut portas umbræ lethalis vidiſti?
18 Conſideraſtíne uſque ad latitudines terræ? indica, ſi noſti eam totam.
19 Quanam via *itur ubi* habitat lux: & tenebrarum ubi *eſt* locus?

[a] Heb. ab

sup. 27.6.

[b] Heb. ala

20 'Cùm perceperis horum unumquodque 'uſq; ad terminum ſuum; & cùm intellexeris 'ſemitas domus ejus:

21 Noveris te' jam tum natum fuiſſe; & numero dies tuos eſſe multos.

22 'Perveniſtine ad theſauros nivis? aut *in* theſauros grandinis inſpectionem habes?

23 'Quæ cohibeo 'ad tempus anguſtiæ: ad diem conflictus & belli.

24 'Quęnam eſt via, *qua* in partes diſſilit 'lux; diſpergente Euro ſuper terram?

25 Quis dividit 'inundationi aquæ ductum? & viam nimbo [e] ſonoro?

Heb. vacuus

26 Demittendo pluviam in terram vacuam viro; in deſertum in quo non *eſt* homo:

27 Ut ſatiet vaſtatum & pervaſtatum *locum*; efferatque productionem teneræ herbæ.

28 'Eſtne pluviæ 'pater? aut quis genuit guttas roris?

29 E cujus utero egreſſa eſt glacies: aut pruinā cœli quis genuit?

30 'Tanquam lapide aquas abſcondentes ſe: cùm ſuperficies abyſſi concreſcit?

31 An ' conſtringes delicias Pleiadum; aut 'lora Orionis diſſolves?

32 Educéſne 'remotiora ſigna *quodque* tempore ſuo? aut Arcturum ' cum filiis ſuis duces?

33 An cognoſcis de ſtatutis cœli; ' an diſponere potes dominatum ejus in terra?

34 An tollere potes ad denſam nubem vocem tuam; ut affluentia aquarum ' tegat te?

35 An emittere potes fulgura ut abeant: an dicent tibi, ecce nos?

36 'Quis indidiſſet præcordiis ſapientiam? aut quis dediſſet menti intelligentiam?

37 Quis ' ſapphirinas efficit nubes ſapientia? & ' utres cœli quis proſternat,

38 'Perfundendo pulverem iſta effuſione; ut glebæ conglutinentur?

CAPUT XXXIX.

1 'AN venari potes immanibus leonibus prædam; ut catervam juvenum leonum explere potes:

2 Cùm incurvant ſe in antris ſuis; conſident in tugurio ad inſidias?

3 Quis comparat ' corvis [a] eſcam ipſorum, cùm pulli eorum ad *Deum* fortem ' vociferantur; aberrantibus [b] penuria cibi?

4 'Poſsisne ' noſcere tempus quo pariunt rupicapræ? *quo* enituntur cervæ, obſerves?

5 Numeres menſes *quos* complent? noſcas tempes partus earum?

6 Ut 'incurvent ſeſe, pullos ſuos edendo 'diſſecent ſe: 'dolores ſuos emittant?

7 'Revaleſcant nati earum, creſcant per agrū: egreſſi non revertantur ad eas?

8 'Quis dimiſit ferum animal liberum: & 'lora onagri quis ſolvit?

9 Cui diſpoſui campeſtria *pro* domo ejus; & *pro* habitaculis ejus ſalſuginoſam terram.

10 Ridet multitudinem urbis: nam fragores exactoris non exaudit.

11 [c] Exploratum in montibus eſt paſcuum ejus: & poſt omnem viriditatem inquirit.

12 An volet unicornis ſervire tibi: pernoctabítne ad præſepia tua?

13 An ligares unicornem ad [d] arationem denſo fune ejus? occarétne convalles poſt te?

14 An fides ei, quia multa eſt vis ejus: aut relinquas ei laborem tuum?

15 Credéſne ei relaturum eſſe ſementem tuā: & *in* aream tuam collecturum?

16 'Alámne pavonum exultabundam; an pennam ciconiæ, aut ſtruthiocamelo *dares*.

17 Qui relinquit terræ ova ſua: & in puluere calefacit ea:

18 Oblitus pedem compreſſurum eſſe illud; & beſtiam agreſtem proculcaturam illud.

19 *Deus* [e] 'torrefaciens excludit pullos ejus [f] alienâ operâ: propter vanitatem laboris ejus [g] ex incuria:

20 Quia [h] deſtituit eam Deus ſapientia: neque impertitus eſt ei iſtam intelligentiam.

21 Quo tempore in excelſum extollit ſe; ' ridet equum & ſeſſorem ejus.

22 'Daréſne equo robur? an indueres collum ejus ' tonitru?

23 An tremefaceres eum ſicut locuſtam? gloriam ronchi ejus terrore?

24 Fodiunt *pedes* in convalle, & lætatur præ virtute; prodiens obviam armis.

25 Ridet pavorem, neque conſternatur; neque revertitur metu gladii,

26 Contra ſe ſonante pharetra; ſplendente haſta & lancea.

27 In fremitu & commotione fodit terram: neque conſiſtit firmus, cùm ſonus tubæ *editur*:

28 Ad ſonum tubę dicit, Ha ha he, cum e longinquo odoratur bellum; tonitru principū & vociferationem.

29 An ex intelligentia tua pennis utitur accipiter? ' pandit alas ſuas verſus auſtrum?

30 An [i] ad præſtitutum tuum ' altum petit aquila? an certè attollit nidum ſuum?

31 Rupem inhabitat & immoratur; in ſcopulo rupis & munitione:

32 Unde perveſtigat cibum; in longinquum oculis ejus intuentibus.

33 Etiam pulli ejus ſorbent ſanguinem; & ubi ſunt confoſſi, ibi eſt.

34 'Deinde reſpondens Jehova Ijobo, dixit:

35 'Satiſne? contra omnipotentem contumacem eſſe *quenquam*? 'increpator Dei reſpondeat ad iſtud.

36 Itaque reſpondens Ijob Jehovæ, dixit:

37 'En, vilis ſum, 'quid reſponſarem tibi? 'manum meam appono ad os meum.

38 Semel locutus ſum; ſed non reſpondebo: aut iterum; ſed non pergam.

[a] Heb. viaticum.

[b] Heb. propter non cibum.

[c] Heb. exploratio montium.

[d] Heb. porcā, ſynecdoche: nam ſulcus, porca & lira ſunt arationis partes.

[e] Heb. torrefacit pullos.

[f] Heb. per manus ejus.

[g] Heb. *non pavore. i. ſollicitudine.*

[h] Heb. *fecit ut obliviſceretur.*

[i] Heb. *ſecundum os.*

ANNOTATIO

1 E turbine] *tum ad majeſtatem ſibi & verbo ſuo comparandam; tum ad deprimendum & humiliandum animum Ijobi, ut Jechezk.* 1.4. Dicens] *Hujus orationis partes ſunt, Exordium,* 2. *&* 3. *verſ. Confutatio, uſque ad capitis* 39. *verſ.* 34: *& concluſio dialogiſtica.* 2 Quis iſte eſt] *Exordii locus prior* ἐκ τῆς τοῦ φήσαντος διαβολῆς, *id eſt, ab Ijobi qui ſermonem habuerat, reprehenſione: cujus reprehenſionis argumenta*

gumenta ſunt duo; unum, quod in toto ſermone ſuo imperitè & ſine conſilio ſenſa animi ſui effundit; alterum,
quòd etiam conſilium Dei obſcurare nititur. 3 Accinge] *alter locus exordii, propoſitio ſive provocatio*
Ijobi ad ſermones conferendos: quod toties antè poſtulaverat: agedum Ijobe, (inquit Deus) ſi potes,
accinge, id eſt, compara & confirma te: metaphora a certaminibus corporeis. 4 Ubinam &c.] *Confutatio*
ſermonum Ijobi quibus adverſus Deum contenderat, erotematicè Ijobo proponitur, ut copia dicendi facta
reſpondeat. Sunt autem tria confutationis argumenta: primùm, a comparatione æternitatis Dei cum
breviſſimo ac recente Ijobi tempore, quo uſus erat Eliphaz, ſuprà 15.7. ſed ratione diverſiſſima; ſecundum, a
tenuitate notitiæ & ſcientiæ Ijobi, hoc verſu: tertium a comparatione operum Dei cum Ijobi infirmitate, ceteris
verſibus. 5 Quis diſpoſuit] *tertium genus argumentorum ab operibus, partim creationis & adminiſtrationis*
univerſæ, toto hoc capite: partim ſingularis adminiſtrationis animantium, capite ſequente.
Hic autem primus locus eſt a creatione & conſtitutione terrę, uſque ad verſum 7. metaphoricè enuntiatum
a comparatione architecturæ. Quandoquidem ſcitus] *Ironia.* 7 Cùm canerent] *Secundus*
locus ἐκ πλαγίου adductus occaſione præcedentis loci, a creatione corporum & ſpirituum cæleſtium; vide
ſuprà 37.3. Matutinæ] *id eſt lucidæ.* Cui vociferati ſunt] *id eſt, cujus laudes prædicarunt ſuo &*
aliorum creationis nomine. Filii Dei] *id eſt angeli, ut ſuprà 1.6.* 8 Aut quis occluſit] *tertius locus*
a creatione & conſtitutione aquarum. Valvis] *de quibus infrà 10. & 11. verſu.* Cùm erumperet]
uno momento ad mandatum Dei & ex theſauro potentiæ ejus, ut fœtus ex utero. 9 Cùm ponerem]
id eſt, mare aliis aquis, tanquam veſtitu & faſciis partum, circuntegerem: elegans allegoria. 10 Diffregi]
id eſt, alveos ejus, velut cunas, exaravi & circummunivi. 12 An unquam] *quartus locus, a conſtitutione*
lucis & tenebrarum. 13 Carperet] *id eſt, exoriens totam terram perluſtraret: ſynecdoche.*
Cùm excutiantur] *deſcriptio lucis ab effectis, hoc & ſequente verſu. Improbi autem matutino dicuntur*
propterea excuti, quod fugiant lucem: unde antegreſſa illa proceſſit allegoria, ſuprà 34.25.
14 Mutat ſe] *id eſt, novam faciem induit, quæ priùs per noctem tota fuerat atra.* Sigillaris] *id*
eſt, ſicut argilla figuli, ſuis operibus, coloribus, cælaturiſque variis, ſic terra multiplicibus bonis exornata conſpicitur.
Siſtunt ſe] *id eſt, fructus terram veſtientes ſe oculis noſtris exhibent.* 15 Ut prohiberetur]
a fine. quaſi dicat, an ſi unquam fuerunt coercendi mali, potuiſti vel tantillum accellerare lucem, ut
deprehenſos, luce ſua, id eſt, vita, rebuſque omnibus, quorum nomine illuſtres habentur, eos ſpoliares? 16
Perveniſtine] *quintus locus ab amplitudine per humanam artem imperveſtigabili, primùm quidem maris,*
his duobus verſibus; deinde terræ, verſ.18. poſtremò cæli, verſ.19. 17 Portæ mortis] *profundiſſimæ*
abyſſi illius, in quas natura hominum viva penetrare non poteſt: vide ſimile ſuprà 28.3. 20 Cum
perceperis &c.] *ironica conceſſio, profecta a ſponſione quę habetur ſuprà ver.3. ſic Jeſchahh.29.16. &*
infrà 40.9. Uſque ad terminum] *id eſt, planè, & ſine exceptione.* Semitas domus] *id eſt, quibus*
in ſtationem ejus perveniatur. 21 Jam tum] *videlicet cùm fundata eſt terra, cæteraque effecta quę ſuprà*
dixit Deus. 22 Perveniſtíne] *hactenus argumenta creationis, ſequuntur alia ab operibus adminiſtrationis,*
ut ſuprà ver.5. obſervatum eſt. primus autem locus eſt a procellis ſingularibus, uſque ad verſ.28.
Perveniſtine, inquit, id eſt, habèſne admininiſtrationem & curator iſtorum inſtitutus es? metaphora ſumpta
a quæſtoribus ærarii. 23 Quæ cohibeo] *id eſt, quorum procurationem adminiſtrationemque reſervavi*
mihi. Ad tempus anguſtiæ] *id eſt, ad quodcunque tempus mihi viſum fuerit: ſynecdoche. nominatim*
autem calamitatum meminit, ut oſtendat ſibi præſentiſſima eſſe inſtrumenta, quibus contumaces retundat.
24 Quænam eſt] *id eſt, qua ratione fiunt coruſcationes, fulgura, procellæ, ventorum concertationes,*
niſi per me? Lux] *vide ſuprà 37.2.* 25 Inundationi] *id eſt, quis facit ut procelloſa nubes e*
cælo exundans, modò huc modò illuc erumpat, tanquam a certis aquæductuum emiſſariis? ſimili argumento
utitur Hhamos, 4.7. & 8. 28 Eſtne] *ſecundus locus ab eo adminiſtrationis genere quod magis*
ordinarium eſt in natura rerum: ut ſunt pluvia & ros, hoc verſu: gelu, pruina, & frigus, duobus ſequentibus:
tempeſtates anni per ſua ſigna diſtributæ, 31.32. & 33. & ſic deinceps. Pater] *præter me, &*
ſic deinceps. 30 Tanquam lapide] *id eſt, glaciem lapideſcentem.* 31 Conſtringes] *id eſt, cohibebis*
Pleiadas, ne vernent & ſuas delicias proferant: vide ſuprà 9.9. Lora Orionis] *id eſt, quaſi ductarios*
funes illius adimes, quibus imbres, tempeſtates, ac frigora ſolet ſecum advehere? 32 Remotiora
ſigna] *id eſt, meridiana, ab aſpectu noſtro magis remota.* Cum filiis] *id eſt, ſignis borealibus* 33 An
diſponere] *id eſt, an cæli curſum & effecta in inferiora moderari potes? quæ inſtituerat Deus Gen.1.14.*
& ſequentibus. 34 Tegat te] *id eſt, tibi miniſtret irrigationem, cùm & quantum voles.* 36 Quis
indidiſſet] *id eſt, unde habuiſſet iſta?* 37 Sapphirinas efficit] *id eſt, quis adeo ſerenat cælum, ut ſpeciem*
reddat ſapphiri? Utres] *id eſt, nubes, velut in utres digeſtas exonerat?* 38 Perfundendo]
id eſt, terram, cùm pulverulenta eſt ab ariditate, immiſſis pluviis fermentando?

IN CAPUT XXXIX.

1 An venari potes] *tertia argumentatio, ab adminiſtratione ſingulari animantium terreſtrium & volatilium.*
Eſt autem in his verbis primum exemplum generis voraciſſimi & famelici, leonum in quadrupedibus,
& corvorum in volatilibus; de ratione ſubminiſtrandi eis alimentum. 3 Corvis] *ſua, & pullorum*
cauſa ſollicitis. Vociferantur] *id eſt, in ſuo nido crocitant, Deum ſuo modo inclamantes.*
4 Poſſiſne] *ſecundum exemplum, a cura & adminiſtratione partus, ſylveſtrium maximè & pernicioſiſſimorum*
animantium. Noſcere tempus] *id eſt, partum iſtarum moderari ſuo tempore? ut ſuprà 38.33.*
ſic ſequentia omnia verba per ſynecdochen: pro eo quod eſt totam adminiſtrationem earum obtinere. 6 Incurvent
ſeſe] *ad partum. quaſi dicat, tune efficis ut cervæ, quæ alioquin ęgerrimè eſſent pariturę, commodiùs*
pariant? nam ante partum purgantur herba quadam quę ſeſelis dicitur, faciliore ita utentes utero,
inquit Plin. lib 8. cap.32. Diſſecent ſe] *id eſt, dilatent naturalia: ſynecdoche.* Dolores ſuos emittant]
id eſt, doloribus partus liberentur ejecto involucro partus, aro & ſeſeli depaſtæ: Ariſtoteles
lib.9. de hiſtoria animalium, cap.5. & Plinius ibidem. 7 Revaleſcant] *ab anguſtiis & difficultatibus*
partus

partus, quibus fracti ſunt. 8 Quis dimiſit] *tertium exemplum commune ferarum omnium, ab immanſueta earum natura quam ſolus moderatur Deus; quo in genere duo ſingularia exempla adducit, onagri, uſque ad ver. 12. & unicornis, uſque ad ver. 16.* Lora] *id eſt, quis indidit ei ferociam & impatientiam jugi?* 16 Alámne] *quartum exemplum, ab ornatu volatilium, & provida adminiſtratione ſtolidiſſimorum animalium, a ſtruthiocameli exemplo, uſque ad ver. 22.* 19 Torrefaciens] *id eſt, ſolis æſtu fovet ova quæ ſtruthiocamelus in arena poſuerat, donec excludantur pulli.* 21 Ridet] *altitudine & celeritate. Ariſtoteles de partibus animalium lib. 4. in fine, & Plin. principio lib. 10. humanitus dictum, ut ſuprà verſ. 10. ſic deinceps.* 22 Daréſne] *quintum exemplum a robore & nobilitate, primùm equi, uſque ad ver. 29. deinde accipitris & aquilæ.* Tonitru] *id eſt, hinnitu vehementiſſimo, qui a fremitus gravitate cum tonitru comparatur. eſt autem his verbis elegantiſſima deſcriptio generoſi equi, qualem Græci φρυαγματίαν velut fremebundum vocant.* 29 Pandit alas] *id eſt, in Auſtralem plagam avolat hyberno tempore, Plin. lib. 10. cap. 8.* 30 Altum petit] *exempla hæc aquilarum de variis earum generibus ſunt accipienda: vide plin. lib. 10. cap. 3.* 34 Deinde] *Concluſio dialogiſtica, ut obſervatum eſt in ver. 1. 38.* 35 Satíſne] *reprehenſio quaſi indignantis in Ijobum, duobus argumentis; a firmitate ſuperiorum argumentorum quæ expoſuit Deus, & a comparatione hominis cum Deo.* Increpator] *Conceſſio ejus quod petierat ſuprà 13.22. qua Ijobum ad ſecundas agendas ſi volet, provocat; ſed indefinitè, quaſi dicat, quiſquis fuerit.* 37 En, vilis ſum] *Confeſſio Ijobi ſingularis ad ſuperiorem propoſitionem Dei; non autem integra, ut fuit poſtea, infrà 42.1. En (inquit) vilis ſum: reſpicit ad ſecundum argumentum, ſeipſum cum Deo comparans:* καθ' ὑστέρωσιν. Quid reſponſarem] *ſubjectio ad primum argumentum, qua exponit Ijob ſe acquieſcere ſuperioribus dictis Dei.* Manum meam] *ut ſuprà 21,5.*

CAPUT XL.

Deus Ijobum reprehendit, docens non ſatis eſſe ut deſiſtat de cauſa, niſi gloriam omnem ipſi tribuat: propterea in ſuperiore argumento pergens, juſtitiam & omnipotentiam ſibi duobus illuſtriſſimis exemplis vendicat.

1 ITAQUE reſpondens Jehova e turbine Ijobo, ' dixit:
2 'Accinge nunc ut vir lumbos tuos: quod interrogabo te, notum facito mihi.
3 'An 'etiam irritum facies judicium meum? condemnabis me, ut juſtus ſis?
4 'Aut an brachium ut Dei fortis eſt tibi? & voce ut ipſe intonabis?
5 'Orna *te* jam excellentia & ſublimitate; gloriaque & decore indue te.
6 'Diſperge indignationes iræ tuæ; & aſpice quicquid eſt excellens, ac dejice illud.
7 Aſpice quicquid eſt excellens, deprime illud: & contunde improbos ' loco ſuo.
8 'Abſconde eos in ipſo pulvere pariter; faciem eorum obliga in abſcondito.
9 'Tunc etiam ego celebrabo te; quod ſervet te dextera tua.
10 'Jam ecce elephantem quem feci 'tecum: *qui* ' fœnum ut bos comedit:
11 Ecce jam, inquam, vis ejus ' in lumbis ejus *eſt*: & robur ejus in [a] umbilico ventris ejus.
12 Arrigit ' caudam ſuam ' ſimilem cedro: 'nervis teſtium ipſius in ramos abeuntibus.
13 'Oſſa ejus ſunt tubulis chalybeis; artus ejus vecti ferreo ſimiles.
14 'Huic primario operi viarum Dei fortis; qui fecit ipſum, adhibuit gladium ipſius;
15 'Quamvis proventum montes proferant ei; & omnes beſtiæ agri ' ludant ibidem.
16 Sub umbroſis cubat; in ' occulto arundinum & cœni:
17 Tegunt eum umbroſa, quodque umbra ſua: cingunt ipſum ſalices torrentis.
18 En 'comprimit flumen, *ut* non feſtinet: confideret irrupturum eſſe Jardenem in os ſuum.
19 *An* ' in oculis ejus capiet eum *quiſquam*? ' tendiculis perforabit naſum?

[a] Heb. *in umbilicis.*

CAPUT. XLI.

1 ' AN extrahas balænam hamo; aut fune *quem* demerſerit lingua ejus?
2 'An appones 'juncum naſo ejus; aut 'ſpina perforabis maxillam ejus?
3 An multis utetur apud te deprecationibus? aut alloquetur te mollibus?
4 An panget fœdus tecum? aſſumes eam ſervum [a] perpetuum?
5 Ludéſne ea tanquam avicula? aut ligabis eam pro puellis tuis?
6 'Apparabúntne convivium propter eam ſocii? 'divident eam inter mercatores?
7 'An implebis [b] harpagonibus cutem ejus? aut fuſcina piſcaria caput ejus?
8 'Pone ſuper eam manum tuam: 'meminiſſe belli ne pergito.
9 En ſpes ejus *capiendæ* mendax eſt: an etiam ad aſpectum ipſius *hominis* dejicietur?
10 Non eſt ferox, qui excitet eam: 'quis ergo eſt, *qui* ſiſtat ſe coram me?
11 Quis prævenit me, & rependam? *quicquid* ſubeſt toti cœlo, meum eſt.
12 'Non ſilebo membra ejus; & ſermonem de viribus, & gratia diſpoſitionis ejus.
13 Quis 'retegit ſuperficiem veſtis ejus: cum [c] geminis habenis ſuis quis accedat?
14 'Fores faciei ejus quis aperiat? circa dentes ejus eſt terror.
15 'Excellentia, viribus ſcutorum; circumcluſa eſt ' ſigillo arctiſſimo.
16 Unum alteri tam propè ſunt; ut ventus non poſſit intervenire illis.
17 [d] Quodq; proximo ſuo cohærent; continentia ſunt ita ut non ſejungantur.

[a] Heb. *ſeculi.*

[b] Heb. *ſpinis.*

[c] Heb. *cum duplo habenarum.*

[d] Heb. *vir cum fratre ſuo.*

18 'Sternutationibus ejus ſplendet lux; & quidem oculorum ejus, velut' palpebræ auroræ.
19 'Ex ore ejus *velut* tędis prodeuntibus; ſcintillis ignis proripientibus ſeſe,
20 *Ita* e naribus ejus prodit fumus:' ut aheni ferventis & cortinæ:
21 *Quaſi* halitus ejus carbones incenderet; & flamma ex ore ejus prodiret.
22 In collo ejus commoratur robur; & ante eam ' exilit mœror.
23 'Melandrya carnis ejus cohærent; firma eſt in ſe, non dimovetur.
24 'Cor ejus firmum eſt ut lapis; firmum, inquam, ut fragmen [e] meræ.
25 Ab excellentia ejus timent fortes: ' metu confractionum ſe purgant.
26 'Aſſequentis eam ' gladius non conſiſtet; haſta, telum, aut lorica.
27 Reputat ut paleam ferrum; ut lignum putre chalybem.
28 Non fugat eum [f] ſagitta; in ſtipulam convertuntur ei lapides fundæ.
29 Ut ſtipula reputantur balliſtæ *lapides*; & ridet ad vibrationem lanceę.
30 'Subduntur ei *ut* acumina teſtacea; ſubſternit' excisum in luto.
31 'Fervefacit tanquam ollam profundum; & mare diſponit ut mortarium unguentarii.
32 'Poſt ſe lucidam reddit ſemitam; putaret *videns* [g] abyſſo canitiem eſſe.
33 Non ſunt in pulvere [h] comparanda ei; quæ agant intrepidè.
34 Quicquid altum eſt, deſpicit; eſtque regina ſuper omnes [i] feras.

[e] Heb. *inferioris molæ.*

[f] Heb. *arcu.*

[g] Heb.

[h] Heb. *pareretu.*

[i] Heb. *feræ* 28.1.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus ſecundæ reſponſionis argumentum cum priore commune eſt: Finis, ut Ijob ad ampliorem & integram prædicationem gloriæ Dei & infirmitatis ſuæ profeſſionem adducatur. Partes verò ſunt, Exordium, verſ. 2.* ἔκθεσις *ſive propoſitio reprehenſionis, a ver. 3. uſq; ad 10. Et confirmatio a duobus ſingularibus exemplis a 10. verſ. uſq; ad finem cap. 41.* 2 Accinge, &c.] *Exordium, ut ſuprà 38. 3.* 3 An etiam] *Propoſitio reprehenſionis Ijobi, quòd imperfectam adhuc confeſſionem edidiſſet: quam ob rem eo nomine illum reprehendit Deus, quòd planè ſibi injuria fieret, niſi apertè Ijob rem totam confiteretur. Hoc autem dicet primùm ab abſurdo, docens abſurdũ eſſe ut taceat Ijob, poſtquam innocentiam ſuam defendit, & de judicio Dei conqueſtus eſt; deinde* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ver. 4.* Etiam irritum facies] *id eſt, nondum revocabis quod anteà de meo judicio expoſtulaſti?* 4 Aut an] *ſecundum argumentum ab impoſſibili, per comparationem potentiæ Ijobi cum potentia Dei.* 5 Orna te] *amplificatio ſynchoretica ſive (ut loquuntur) conceſſiva utriuſq; ſuperioris argumenti de juſtitia & potentia. q.d. experire jam potentiam tuã, & juſta judicia exerce (ſi potes) ea forma, majeſtate, atque efficacia qua exercet Deus: deniq; Deum age.* 6 Diſperge] *id eſt, iram tuam graviſſimam momento uno longè lateq; in omnem præſtantiam diffunde.* 7 Loco ſuo] *id eſt, ubicunque locorum ſint ita ut non ipſi coram te hîc ſiſtantur; ſed potentia tua pervadat, ut potentia Dei.* 8 Abſconde, &c.] *id eſt, tolle omnes, & perpetua oblivione ſepeli.* 9 Tunc] *ironia in ſuprà 38. 20.* 10 Jam ecce] *Confirmatio a duobus exemplis, primùm elephantis, uſque ad finem capitis: deinde de balænæ in mari, cap. 41.* Tecum] *id eſt, inter terreſtria, ut tu es.* Fœnum, &c.] *id eſt, rebus e terra naſcentibus paſcitur; non autẽ ut feræ, raptis; ſynecdoche.* 11 In lumbis] *id eſt, totus robuſtiſſimus eſt ſupernè & infernè.* 12 Caudam] *i. penem* κατ᾽ εὐφημισμόν. Similem cedro] *id eſt, ingentem, hyperbolicè etſi non pro reliqui corporis magnitudine magna eſt, ut res ipſa docet.* Nervis teſtium] *id eſt, quà ſemen a teſtibus, qui longiùs a cauda abſunt, per cremaſteras velut potenſos ramos ad penem dimittitur: nam teſtes elephanto non foris conſpicui ſunt, ſed intus circa renes conditi, teſte Ariſtotele lib. 2. de hiſtoria animalium, cap. 1.* 13 Oſſa ejus] *id eſt, ſunt firmiſſima.* 14 Huic primario] *id eſt, hoc tantum ſpecimen admirabilium Dei operum armavit Deus manu ſive proboſcide, quaſi gladio validiſſimo.* 15 Quamvis] *id eſt, terræ naſcentibus paſcatur, nec armis in aliorum animantium perniciem abutatur, ut quæ veſcuntur rapto.* Ludant] *ſecuræ ab eo.* 16 Occulto arundinum] *id eſt, ripas accolit plurimùm, ubi hæc creſcunt: Ariſtoteles lib. 9. de hiſtoria animal cap. 46. & Plin. libro 8. cap. 10.* 18 Comprimit flumen] *id eſt, amnem in quo ſe abluit, præ mole corporis avertit & obſiſtit ei; quod ſequentia per hyperbolen explicant.* 19 In oculis] *id eſt, apertè, ac non inſidiis ſtructis: vide Plin. lib. 8. cap. 8. & 9. quibus inſidiis capiantur.* Tendiculis] *i. hamis vel uncis in naſum injectis, ut fit piſcibus: ita tranſitio fit ad alterum genus aquaticum, de quo 41. cap.*

IN CAPUT XLI.

1 An extrahas] *ſecundum exemplum, ut obſervatum eſt ſuprà 40. 10. quo ait, An extrahas, id eſt, poteſne capere ut piſces alios?* 2 An appones] *id eſt, poteſne retinere captam?* Juncum] *id eſt, conſtringeſne incerto junco, ut minutos piſces?* Spina] *id eſt, unco piſcatorio.* 6 Apparabúntne] *id eſt, an de captura ejus piſcatores læti convivantur, eamq; ſibi vendicare poſſunt? hîc enim agitur de captura ab hominibus arte, labore, atque induſtria facta.* Divident] *id eſt, an unquam redemptores, qui conducto piſcatoribus pretio capturas in adverſionem comparant, ſibi hoc nomine gratulati ſunt capturam dividentes?*
7 An implebis] *id eſt, an injectis in cutem ejus confertim harpagonibus, poteris eam in littus trahere?* 8 Pone] *ironica conceſſio.* Meminiſſe] *dehortatio, ex diverſo ironiæ reſpondens; cujus* ἐργασία *& accommodatio ad præſentem cauſam, exponitur tribus verſibus ſequentibus.* 10 Quis ergo] *accommodationis argumenta ſunt, a potentia, hoc verſu; atque a juſtitia & jure, verſ. 11.* 12 Non ſilebo] *regreſſio ad explicationem amplitudinis, quæ in balæna eſt.* 13 Retegit ſuperficiem] *i. quis poteſt illam e mari in ſiccum adducere, & nudam ſiſtere coram hominibus? ſic deinceps per gradationem.* Cum geminis] *id eſt, retectam*

retectam quis frænet ? 14 Fores] *id eſt, maxillas ad inſerendum frænum, quæ ita aperiuntur ut ingentes portarum valvæ.* 15 Excellentia] *id eſt, præſtantiſſimis & duriſſimis ſquamis, quæ forma & uſu ſunt balenæ ſcuta: hypallage rhetorum.* Sigillo arctiſſimo] *quod duo ſequentes verſus explicant.* 18 Sternutationibus] *id eſt, cùm natans anhelat, & obviarum undarum turbines volvit, tum retecti oculi illius ferè emicant.* Palpebræ auroræ] *hyperbole, quæ etiam frequens eſt verſibus ſequentibus: de hac autem venuſtiſſima tranſlatione vide ſuprà 3.8.* 19 Ex ore ejus] *id eſt, tam ingentes fumos ore & naribus efflat, ut maximum intus incendium factum diceres.* 20 Ut aheni] *id eſt, ita in ſublime nimbos efflat, ut fervens olla aut cortina bullas.* 22 Exilit mœror] *id eſt, mœrore afficit omnes obvios, ac ſi de illis triumphans exultaret mœror effectus ab ipſa: humanitus dictum.* 23 Melandrya] *id eſt, caro ejus ſolida eſt, neque in melandrya ſive partes aſſulatim diſſilit, ut aliorum piſcium caro. nam melandrya vocantur illa membra, cæſis quernis aſſulis ſimillima, Plin. lib. 9 cap. 15. ſenſus eſt, corpore & corde eſt validiſſima, hoc & ſequente verſu.* 24 Cor ejus] *id eſt, fortis & intrepida eſt.* 25 Metu confractionum] *id eſt, metu periculi inſtantis horrore expiant animos & purificant ſe confitentes Deo, ac fidei ejus ſe committentes. ἐργασία fortitudinis quam propoſuerat ſuperioribus verſibus.* 26 Aſſequentis] *ἐργασία ſive amplificatio roboris quod propoſuerat verſ. 22. & 23. per hyſteroſin.* Gladius] *hoc eſt, omnia arma contererentur, ac nihil præſtabunt: hæc uſque ad verſ. 31.* 30 Subduntur] *id eſt, vibrati in eam lapides tanquam diffracta teſta reſiliunt, & in profundum abeunt.* Exciſum] *id eſt, ferrum comminutum in profundum maris dejicit, ubi lutum eſt.* 31 Fervefacit] *id eſt, totum oceanum turbat; vide Plin. lib. 9. cap. 3. & 6.* 32 Poſt ſe] *id eſt, veſtigia in ſpatium aliquantiſper imprimit, tum quendam velut ſulcum a tergo ducens, tum albentem ſpumam excitans vehemente agitatione ſua.*

CAPUT XLII.

Ijob majeſtatem divinam & ignorantiam ſuam confeſſus, ſe docendum tradit Deo; & reſipiſcentiam ſuam proteſtatur: qua probata, Deus alios reprehendit, reconciliationis viam oſtendit, adminiſtro Ijobo; & huic omnibus modis benedicit.

1 RESPONDENS verò Ijob Jehovæ, 'dixit:

2 'Novi te omnia poſſe:[a] neque averti te poſſe a cogitatione *perficienda*.

3 Quis iſte eſt,' *inquis*, qui occultat conſilium inſcitè; idcirco 'indico me non intellexiſſe: 'mirabilia ſunt ſupra me, adeò ut nequeam cognoſcere.

4 'Exaudi, quæſo, dum ego eloquar: quod rogabo te, notum facito mihi.

5 'Auditione auris audieram de te: nunc autem oculus meus videt te.

6 'Idcirco aſpernor '*illa*, atque pœnitet me; 'in pulvere & cinere.

7 Fuit autem poſtquam elocutus eſſet Jehova verba iſta apud Ijobum; ut ediceret Jehova Eliphazo Temanitæ, accenſa eſt ira mea in te, & in duos amicos tuos, quia' non eſtis locuti de me rectè, ut ſervus meus Ijob:

8 Quam ob rem nunc ſumite vobis ſeptem juvencos, ſeptemq́; arietes, & adite ſervum meum Ijobum 'ut offerendum curetis holocauſtum pro vobis, & ſervus meus Ijob oret pro vobis: nam verè [b] perſonam ejus accipiam; ut non afficiam vos [c] pœna flagitii, quia non eſtis locuti rectè de me, ut ſervus meus Ijob:

9 Itaque abeuntes Eliphaz Temanites, & Bildad Schuchites, Tzophar Nahhamatites fecerunt quemadmodum edixerat ipſis Jehova: acceptiq́; Jehova perſonam 'Ijobi.

10 Deinde Jehova reſtituit [d] 'quod captum fuerat Ijobo, cùm oraſſet pro amicis ſuis: etiam auxit Jehova quicquid fuerat Ijobo, duplo.

11 Et convenientes ad Deum omnes cognati ejus, & omnes cognatę ejus, & omnes familiares ejus antea, comederunt cum eo cibum in domo ejus: & condolentes ei conſolati ſunt eum, de toto illo malo quod induxerat Jehova ſuper eum: ac 'dederunt ei quiſque' numum unum, & quiſque monile unum aureum.

12 'Jehova ergo benedixit fini Ijobi magis quàm principio ejus: nam fuerunt ei quatuordecim millia pecudum, & ſex millia camelorum, & mille paria boum, milleq́; aſinæ.

13 Fuerunt etiam ei ſeptem filii & tres filiæ:

14 Quarum primæ indidit nomen Jemimæ; nomen autem ſecundæ Ketzihhæ; & nomen tertiæ Keren-Happuc.

15 Neque inveniebantur fœminæ pulchræ, ut filiæ Jjobi in tota illa regione; quibus dedit pater earum poſſeſſiones inter fratres earum.

16 Cumq́; vixiſſet Ijob poſtea centum quadraginta annis; & vidiſſet filios ſuos, & [e] nepotes ſuos quatuor generationibus;

17 Mortuus eſt Ijob ſenex, & ſatur dierum.

[a] Heb. neque verti a te poſſe cogitationem, hypallage, ut Gen. 11.6.

[b] Heb. vultum ejus: ſic verſ. 9.

[c] Heb. flagitio.

[d] Heb. *captivitatem Ijobi.*

[e] Heb. *filios filiorum ſuorum.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis partes ſunt duæ, Propoſitio* ὁμολογητικὴ, *ſive confeſſoria, & Petitio.* 2 Novi] *Propoſitionis iſtius partes ſunt duæ; confeſſio omnipotentię & efficacitatis conſiliorum Dei, verſ. 2. & confeſſio ignorantiæ, cujus nunc demum Ijob ſe conſcium agnoſcit, ver. 3.* 3 Inquis] *ſuprà 38.2. ſic exponit tacitè ſe eum eſſe, qui obmurmuraverit Deo.* Indico me] *quaſi dicat, fateor me peccaſſe; ſed ignorans feci.* Mirabilia] *cogitationes & conſilia tua, quæ non tantùm antehac, ſed etiam nunc ſuperant captum meum: ita viam ſternit ad precationem ſequentem.* 4 Exaudi] *Petitio, cujus partes ſunt duæ; una, ut Deus hominem ſuæ infirmitatis conſcium non aſpernetur; altera, ut ignorantem & conſulentem doceat.* 5 Auditione] *confirmatio petitionis duobus argumentis, a beneficio Dei erga ſupplicem, & a ſeria ejus reſipiſcentia. beneficium autem Dei duobus gradibus exponitur, hoc verſu, quòd Deus audiendum & videndum ſe ipſi præbuerit.* 6 Idcirco] *quia beneficium illud antè acceptum, cùm audiviſſem te prædicari; nunc demum altero cumulaſti, quòd te præſentem exhibes.* Illa] *quæ videlicet cogitaveram & dixeram.* In pulvere] *id eſt, ex animo & ſtudioſiſſimè: quod illis externis ſymbolis ſignificabatur.* 7 Non

eſtis] *id eſt, cauſam meam iniquè egiſtis, ut Ijob ſupra expoſuerat cap.13.* 8 Ut offerendum] *id eſt, ut Ijob ſacerdotis partibus defungatur pro vobis, ſacrificio & precibus. ſic Malci-tzedek, & Abraham ante datam legem. Gen.14. & 20.* 9 Ijobi] *ſacerdotio fungentis; nomine Chriſti ſacerdotis & victimæ ſempiternæ noſtræ, quem iſta figurabant.* 10 Quod captum] *id eſt, incolumitatem corporis, bona, amicos, & liberos: quæ omnia fuerant adempta, ut ſequentibus verſibus exponitur.* Duplo] *id eſt, quamplurimùm: numerus finitus pro infinito.* 11 Dederunt] *id eſt, quaſi redivivo atque de integro in priſtinam illam dignitatem ſuam & autoritatem reſtituto, de qua ſuprà 29. honararia obtulerunt, ut eſſent tum amicitiç, tum obſequii ſymbola: ſic enim viri principes munere ſalutabantur, ut 1. Schem.10. 37. & 2. Chron.17.5.* Numum] *vide Gen.33.19.* 12 Jehova] *Regreſſio ad ſermonem interruptum, & propoſitionem καθόλου enuntiatam ſuprà ver.10.*

PSALMI.

Argumentum.

LIBER Pſalmorum ſacras cantiones continet, quæ in Eccleſia vetere fuerunt conſcriptæ uſque ad funeſta tempora Antiochi: ac propterea eſt quædam velut epitome veteris teſtamenti, ſpeculum gratiæ Dei, abſolutaq́; hominis totius anatome; qua exponuntur omnis generis documenta, de promiſſionibus operibusq́; Dei gratioſis erga ſuos, ſeveris in adverſarios, & in omnes fidelibus: item de fide noſtra in promiſſiones ejus, de obſequio, de infirmitatibus, patientia, conſtantia, & liberatione noſtra in rebus adverſis, de legitimo bonorum uſu & gratiarum actione in rebus ſecundis, denique de toto officio noſtro erga Deum, & fide illius erga nos in Chriſto: de quo elegantiſſimæ & illuſtriſſimæ prophetiæ habentur paſſim ad conſolationem & confirmationem Eccleſiæ.

PSALMUS. I.

Virorum bonorum vita deſcribitur; denuntiaturq́; eis felicitas: malis verò infelicitas ex judicio Dei.

1 BEATUS *eſt* vir ille, qui non ambulat in cõſilio improborũ, & viæ peccatorũ non inſiſtit; ac non conceſſu deriſorum non ſedet:
2 Si tamen in lege Jehovæ *eſt* oblectatio ejus; & de lege illius meditatur interdictu ac noctu.
3 Erit enim ut arbor plantata ad rivos aquarum, quæ fructum ſuum edit tempore ſuo, foliumq́; ejus non decidit: id eſt, quicquid faciet, proſperabitur.
4 Non ita improbi *futuri ſunt*: ſed ſicut gluma quam diſpellit ventus.
5 Idcirco non conſiſtent improbi in illo judicio: aut peccatores in cœtu juſtorum.
6 Nam agnoſcit Jehova viam juſtorum: at via improborum perit.

ANNOTATIO.

1 Beatus] *Pſalmus eſt ἀνεπίγραφος, generis didaſcalici: cujus partes ſunt Propoſitio duplex, & confirmatio, verſ. ultimo. Prior propoſitio, tribus primis verſibus, bonorum conſtitutionem explicat; poſterior, verſ. 4 & 5. improborum conditionem, per antitheſin. Prioris ergo propoſitionis ſumma eſt, Bonos beatos eſſe; ideoq́; ſigillatim oſtenditur tum qui ſint boni, verſ.1. & 2. tum quæ illorum felicitas, ver.3. boni duobus modis deſcribuntur; primùm κατ᾽ ἄρσιν ſive ἀφαίρεσιν, quòd abſint a malo; deinde κατὰ θέσιν, quòd ſanctimoniæ hæreant, ver.2. Hoc autem verſu tres ſunt κλίμακες, ad perſonas, formas, & actiones perſonarum pertinentes. In perſonis cenſentur improbi, animo; peccatores, vita; & deriſores, in utroque omnibus modis obfirmati. Formæ ſunt, conſilium, animi; via, vitæ ſive inſtituti; & conceſſus, denotans habitudinem. Actiones verò, ambulare ad certum aliquem finem, quod eſt conſilii; inſiſtere viæ, conſilio capto; & ſedere ac conquieſcere in conſilio & actionibus malis, obſtinatè, cùm vir aut ſua ipſius malitia rapitur, aut aliena traducitur.* 2 Si tamen] *altera bonorum deſcriptio, velut per correctionem ſuperiori juncta. quaſi dicat, beatus qui abſtinet a malo; ſi ſtudet bono; id eſt, ſi vera, viva & ardente fide animum eò refert ut obſequatur Deo, cogitationes, operaq́; conformans voluntati illius explicatæ Lege: ut Pſalm.34.15. & 37.27.* Lege] *id eſt, doctrina Dei, quę ſola eſt omnis boni regula.* 3 Erit] *ſecundum membrum propoſitionis, deſcriptio felicitatis quæ viris bonis adjudicatur, per comparationem arboris: nam tria ponuntur arboris attributa. 1. plantatio ſecundũ aquas; ſymbolum regenerationis & ſucci quem trahimus a Chriſto, nimirum juſtitiæ ejus habitantis in nobis. 2. fructuum productio; ſymbolum ſanctificationis vitę, ad gloriam Dei & commune bonum. 3. conſtans viriditas: ſymbolum perſeverantiæ: quæ omnia exegeticè proponit Pſaltes uno proſperandi verbo.* 4 Non ita] *Altera propoſitio ſuperiori oppoſita, & per hyſteroſin membrorum ei ex adverſo reſpondens.* Sicut gluma] *radice, ſucco, fructu, omniq́; viriditate carens: non autem ut arbor illa, ver.3.* 5 Idcirco] *Exegeſis & accommodatio ejus quod dixerat de gluma, eam diſpelli vento, ad improborum ſtatum. quaſi dicat, propterea quòd ſunt inaniſ-ſimi,*

ſuni, privabuntur beatitate illa de qua ver. 1. Illo judicio] *in beato illo & benedicto ſtatu qui ad judicatur juſtis, ſuprà ver. 1. denique in conſortio juſtorum coram Deo.* 6 Nam] *Confirmatio, ſive αἰτιολογικῶν cauſarum explicatio, ex quibus ſuperiora eventa bonis & malis ſigillatim certa ſunt.* Agnoſcit] *id eſt, in rationes ſuas refert, probat, & curat Deus; ac proinde non perit bonorum via, ſed eos in optatiſſimum ſalutis portum perducit in Chriſto.* Perit] *id eſt, quia eam non approbat Deus, perit via ipſorum cum ipſis. ſynecdoche.*

PSALMUS II.

Impiorum conatus in regnum Davidis & Chriſti; Dei ſecuritas & judicium in illos, regniq́ inſtitutio, amplitudo, firmitas, & effecta proponuntur: quam ob rem adverſarii ad fidem & reſipiſcentiam revocantur; exitium reluctantibus denuntiatur, & obſequentibus ſalus.

1 'QUARE tumultuantur gentes: & nationes meditantur 'inane;

2 Siſtunt ſe reges terræ, & dominatores conſultant ſimul; contra 'Jehovam, & cōtra 'Chriſtum ejus?

3 '*Dicunt*, diſrumpamus 'vincula iſtorum; & projiciamus a nobis denſos funes iſtorum.

4 'Sedens in cœlis 'ridet; dominus ſubſannat eos.

5 'Tunc alloquetur eos in ira ſua; cum æſtu ſuo perturbabit eos:

6 *Dicens*, 'atqui ego [a] inungens regem meum, præfeceram 'Tzijoni 'monti ſanctitatis meæ.

7 'Narrabo [b] ex decreto, Jehova dixit ad me, 'filius meus es: ego 'hodie 'genui te.

8 Pete a me, & dabo 'gentes poſſeſſionem tuam: jus, inquam, poſſeſſionis tuæ fines terræ.

9 Confringes 'iſtos virga ferrea; ut vas figuli diſſipabis eos.

10 'Nunc ergo 'Reges, animadvertite, erudimini, judices terræ:

11 Colite Jehovam cum reverentia; & exultate cum tremore.

12 'Oſculamini 'filium 'ut non iraſcatur, & pereatis '*in* via, ſi exarſerit vel minimum ira ejus: 'beati omnes qui ſe recipiunt ad eum.

[a] Heb. inungens regem meum ſuper Tzijonem.

[b] Heb. *ad decretum.*

ANNOTATIO.

1 Quare] *Pſalmus eſt* ἀντίγραφος, *ut ſuperior, generis didaſcalici; quo theſis ſuperioris pſalmi tum ad Davidem & regnum ipſius accommodatur, velut Chriſti & Eccleſiæ typum; tum etiam propriè ad Chriſtum & Eccleſiam. Partes autem illius ſunt tres; Propoſitio, duobus verſibus; Narratio, inde a verſ. 3. & Concluſio in fine Pſalmi. Ac Propoſitionis quidem illuſtratæ admirativa interrogatione, ſumma eſt, mundum pugnare adverſus regnum Dei; ex cujus circumſtantiis admiratio illa profecta eſt. ſic Act. 4. 25. ad regnum Chriſti accommodatur id quod priùs in regno Davidis fuerat adumbratum, cùm a tam multis hoſtibus peteretur, 2. Schem. a 2. capite uſque ad 10.* Inane] *id eſt, quod effectu ſuo cariturum eſt.* 2 Jehovam] *autorem regni Davidis & Chriſti.* Chriſtum] *id eſt, unctum; ſive Davidem typum, ſive Chriſtum qui eſt typorum veritas.* 3 Dicunt] *ſecunda pars, narratio; ut diximus in verſum 1. quæ continet hypophoram ſive ſubjectionem ad præcedentem interrogationem, de conſiliis & conatu improborum, hoc verſ. deinde expoſitionem potentiæ operumq́ Dei, verſibus ſeq.* Vincula] *id eſt, ſervitutis jugum, quod nobis videtur graviſſimum: ita ſapit mundus.* 4 Sedens] *narratio poſterior, cujus partes ſunt duæ: una, potentiæ Dei, qua oſtenditur Deum nihil de iſtis conſpirationibus laborare, ver. 4 ſed ſuo tempore omnes iſtos gigantes conturbaturum, verſ. 5. & 6. Secunda, miſericordiæ & gratiæ, cum interea temporis Regis ſui & Prophetæ opera voluntatem ſuam explicaturum, uſque ad verſ. 10. Hîc autem ſtudioſè obſervanda eſt elegantiſſima perſonarum, loci, actionum, & operationum comparatio: nam unus Deus, regibus; ſedens, ridens, & ſubſannans, tumultuantibus, meditantibus & conſultantibus; & cœli terræ opponuntur.* Ridet] *humanitus dictum, ut ſequentia.* 5 Tunc] *id eſt, ſimul caſtigabit opere & verbo, qui prædicato antè verbo parere noluerint, & a ſuis inanibus conſiliis diſcedere: tunc autem, id eſt, eo ipſo momento quod decreto ſuo præfinivit Deus; cùm illi obfirmatè nitentur vincula ipſius diſrumpere, & Deo fuerit viſum conturbare ipſos.* 6 Atqui] *Exprobratio caſtigantis Dei: quaſi dicat, hunc elegeram, & vos eum impiè oppugnaſtis.* Tzijoni] *ſedi regni Davidis, & typo Eccleſiæ Chriſti: nam hoc tum de Davide dici poteſt, 1. Schem. 16. 14. tum de Chriſto, Eph. 1. 20. & ſequentibus.* Monti ſanctitatis] *Davidem quidem illi aſpectabili qui erat Jeruſchalaimis; Chriſtum verò monti Tzijoni, & civitati Dei vivi, ac Jeruſchalaimis cœleſtibus, Heb. 12. 22.* 7 Narrabo] *id eſt, fideliter prophetam agam, & exponam voluntatem Dei de perſona regis, hoc verſu; de regno, verſ. 8. & de potentia ac effectis ejus, verſ 9. Eſt autem hîc ſecunda narrationis pars, qua miſericorditer Chriſti & legatorum ejus operâ improbi revocantur ad Deum, antequam exerat potentiam ſuam illis perdendis.* Filius meus] *id eſt, adoptatus in vocationem & adminiſtrationem regni Dei; quod & typicè ad Davidem, & perfectè ad Chriſtum accommodari debet; ut Act. 13. 33. Heb. 1. 5. & 5. 5.* Hodie] *cùm a Schemuele David unctus eſt, 1. Schem. 16. 14. & cùm Chriſtus primogenitus in orbem terrarum inductus eſt, Heb. 1. 6.* Genui] *Davidem, cum ſingulari Dei ſpiritu donatus vir alius factus eſt, ibidem: Chriſtum, cùm in orbem venit, 1. Tim. 3. 16.* 8 Gentes] *quæ finibus quidem terræ promiſſæ in lege continebantur; ſed anguſtum illud regnū typus fuit regni univerſalis Chriſti: nam horū complementum legitur 2. Schem. a principio uſque ad cap. 12. de Chriſto verò, Johan. 3. 35.* 9 Iſtos] *de quibus in principio pſalmi: complementum in Davide, 2. Schem ibidem; in Chriſto, Pſalm. 110. & 1. Cor. 15. Eſt autem hîc unus tantùm effectus regni Davidis & Chriſti, qui ad præſentem cauſam pertinet; alter verò omittitur, bonorum ſalus, expreſſa in fine Pſalmi.* 10 Nunc ergo] *Tertia pars pſalmi, concluſio hortatoria a ſuperioribus documentis, exponens officium hominum, & officii iſtius cauſas, verſ. 12. Nunc ergo, inquit, dum tempus eſt, antequàm adveniat Chriſtus cum virga ferrea, & Deus ipſe vos conturbet in furore ſuo; duo iſta officia præſtate, audientiam, & cultum ex fide.* Reges] *& populi: ſynecdoche.* 12 Oſculamini] *id eſt, fidem date illi ad ſuperiora hæc officia præſtanda: vide Gen. 41. 40.* Filium]

Chriſtum,ut ſupra verſ.7.qui ſuperiore verſu Jehova dictus eſt. Ut non iraſcatur] *cauſæ duæ. vitatio mali,quod verſatur in indignatione filii & hominum perditione; atque felicitas.* In via] *amplificatio a circumſtantia,quòd in medio curſu conſumentur, nedum ut pertingant metam conſiliorum ſuorum.* Beati] *Epiphonema, alteram cauſam felicitatis noſtræ exponens, videlicet ſynceram fidem in Deum.*

PSALMUS III.

David de gravitate afflictionum conquerens,fidem ſuam natura Dei experientiâq; confirmat:itaq; Deum orat pro ſalute ſua & populi.

1 PSALMUS *Davidis, cùm fugeret metu Abſchalomi filii ſui.*
2 Jehova, quàm multi ſunt hoſtes mei, multi inſurgentes contra me!
3 Multi dicentes de anima mea, non eſt ulla ſalus iſti in Deo. Sela.
4 At tu Jehova ſcutum *es* circa me;gloria mea, & extollens caput meum.
5 Voce mea ad Jehovam clamanti, reſpondit mihi e monte ſanctitatis ſuæ.Sela.
6 Ego cubui & dormivi,experrectus ſum;quia Jehova ſuſtentabat me.
7 Non timebo a myriadibus populi;quæ circumſtantes poſuerint *caſtra* contra me.
8 Surge Jehova,ſerva me Deus mi, qui percuſſiſti omnes inimicos meos ad maxillam;dentes improborum confregiſti.
9 Jehovę *eſt* ipſa ſalus;ſuper populum tuum *ſit* benedictio tua.Sela.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Inſcriptio occaſionem pſalmi & argumentum oſtendit:occaſio exponitur 2. Schem. 15. uſque ad 20.cap. Pſalmus argumento eſt ἐυκτικὸς, ex tribus partibus conſtans; Expoſtulatione, Narratione, & Petitione.* 2 Jehova] *Expoſtulatio ſive querimonia, malorum obſidentium,verſ.2.& 3;cujus πάθος anaphoris & homœoteleutis, καὶ τμητικῷ λόγῳ illuſtre eſt.* 3 Sela] *Patheticæ huic admirationi, qua pſaltes numerum & gravitatem hoſtium,contumelias in ſe,& blaſphemias in Deum indigniſſimas expreſſerat,ſubjungit Sela,velut notam attentionis animi,& contenti ſoni.* 4 At tu Jehova] *altera pars,narratio,continens fiduciæ profeſſionem ab officio Dei erga ſuos;quòd inermibus eſt ſcutum, ignominioſis gloria, & proſtratis autor ut ſe ipſos erigant, (in quorum numero propheta ſe ponit) & gloriationem, verſ.7.* 5 Voce mea] *Confirmatio ſuperioris fiduciæ,ab anteacta experientia.* Monte ſanctitatis] *id eſt, e ſuo ſacrario,& cœleſti & terreſtri: vide pſal.2.6.* 6 Cubui] *videlicet ſecurus ab hoſtibus.* 7 Non timebo] *id eſt,ita fido ut nihil timeam: gloriatio fides elegantiſſima,ut infrà 27.1.& ſequentibus: ſecundus narrationis locus.* 8 Surge] *Petitio duplex,pro ſalute regis,& pro ſalute populi,nixa duobus argumentis: unum eſt ſingularium liberationum quas a Deo perceperat David,hoc verſu; alterum natura Dei quòd ſolus eſt omnis ſalutis autor.* Ad maxillam] *id eſt,ita contudiſti, ut omnem nocendi facultatem eis ademeris, & ignominia in os affeceris.* 9 Populum tuum] *etiam qui imprudenter ad Abſchalomum defciverat.*

PSALMUS IIII.

David orans,adverſarios reprehendit improbitatis vanitatiſq; nomine:eoſq; probata cauſa ad fidem & reſipiſcentiam revocat: poſtremò Deum orat ut ſe dirigat verbo & ſpiritu.

1[a] MAGISTRO *ſymphoniæ fidium, pſalmus Davidis.*
2 Invocantem me exaudi, Deus juſtitiæ meæ; in anguſtia dilataſti mihi *locum:*gratiam fac mihi,& audi orationem meam.
3 Filii virorum, quouſque gloria mea ignominiæ *futura eſt*,dilecturi eſtis inanitatem; quæſituri mendacium? Sela.
4 Cognoſcite potius ſeparaſſe Jehovam ſibi eum quem benignitate proſequitur:Jehova exauditurus eſt,cùm inclamavero eum.
5 Commovemini,& ne peccetis: [b] cogitate cum animo veſtro, in cubili veſtro, & [c] deſiſtite. Sela.
6 Sacrificate ſacrificia juſtitiæ: & fiduciam habete in Jehova.
7 Multi dicunt, *o ſi* quis efficiat ut videamus bonum: attolle ſuper nos lucem faciei tuæ Jehova.
8 Indideris lætitiam [d] animo meo;majorem quàm temporis *quo* frumentum illorum & muſtum illorum aucta ſunt.
9 In pace ſimul cubabo & dormiam; cùm tu Jehova ſolus in tuto collocaveris me.

[a] Heb.*præfecto in pulſatilibus,id eſt* ψιλαφητοῖς.

[b] Heb. *dicite in corde veſtro.*

[c] Heb.ſiſte ſe.1.Sam. 14.9.

[d] Heb.cordi meo.

ANNOTATIO.

1 Magiſtro] *Inſcriptio uſum Pſalmi,genus,& autorem indicat. Tempus etſi hîc non exprimitur, videtur tamen ex argumento ad perſecutiones Schaülis referendum eſſe. Pſalmus eſt* ἐυκτικὸς *&* διδασκαλικός, *ex tribus partibus, id eſt,exordio,doctrina,& prece conſtans.* Magiſtro] *id eſt,ſymphoniaco a Davide traditus ut ad fides in ſacris caneretur: nam inſtrumentorum muſicorum alia ſunt* ψιλαφητὰ, alia verò πνευματικὰ,*ut annotavimus in Gen.4.21.* 2 Invocantem] *prima pars pſalmi, exordium;quo exaudiri,gratiam impetrare, & liberari expetit duobus argumentis: primùm ab officio Dei, quem juſta ſuæ cauſæ judicem juſtiſſimum appellat; deinde ab experientia præterita.* Dilataſti] *id eſt,liberaſti ex anguſtia: metaphora.* 3 Filii virorum] *altera pars pſalmi didaſcalica,ad malos pertinens uſque ad verſ. 7.quibus proponuntur duo documentorum genera: nam primùm evincuntur mali ſui,verſ. 3; deinde revocantur ad bonum,uſq; ad verſ.7. Quod autem dicit,filii virorum,id eſt,vos qui freti autoritate regis inſoleſci-*

ſolleſcitis adverſus me, & viri vobis videmini: ſic per apoſtrophen cum magnifica ſidei gloriatione reprehendit eos duobus nominibus, tum quòd gloriam ipſi a Deo prænuntiatam nefariè volebant in ignominiam traducere; tum quòd nihil erant conſecuturi ſuis conſiliis, adeò confidebat veritati Dei, quam ſtatim prædicat. 4 Cognoſcite] revocatio improborum ad bonam frugem triplex oſtenditur: primùm in mente & intelligentia, ut cognoſcant æquitatem hujus cauſæ, quam teſtatur Deus, verſ. 4; ſecundo in animo & voluntate, ut perculſi acquieſcant voluntati Dei, verſ. 5; tertio in vita, ut obedientiæ fructus proferant, ver. 6. Quem benignitate] id eſt me, ut regem quem deſignavit ſtatuat. 5 In cubili veſtro] id eſt, etiam quo tempore & loco ſoletis vos quieti componere, voluntatis Dei ſenſu afficimini. 6 Sacrificia juſtitiæ] id eſt, recto animo & ritu legitimo, ut Pſalmo 51.21. 7 Multi dicunt] Tertia pars Pſalmi, petitio illuſtrata per cõparationem ſtudii improborum vagi; qui bonum quidem univerſè & bruta quadam ratione deſiderant, ſed falluntur in ſingulari definitione ejus. Attolle] ſumma petitionis piis neceſſariæ dum in hac vita per ſpeciem ambulant: eſt enim bonum noſtrum Deus; lux verò divini vultus nobis eſt dux viæ, qua itur ad ipſum bonum. 8 Indideris] Amplificatio petitionis ab effectu lætitiæ, hoc verſu; & ſecuritatis, ſequente. quaſi dicat, ſi tantùm lucem faciei tuæ extuleris, omnino recreaveris me. Quàm temporis] id eſt, multo uberiorem, quàm ſoleat celebrari temporibus meſſis & vindemiæ: vide Jeſchahhjæ 9.3. Judicum 9.27. & alibi frequenter. 9 In pace] ut ſuprà Pſal. 3.5. & 6.

PSALMUS V.

David Deum ſupplicans oſtendit ſe fretum teſtimonio conſcientiæ, & certum de adverſariorum injuria, reverenter Dei beneficentiam implorare: ac ita demum conſtitutus, petit ſe a Deo regi, adverſarios Deo rebellantes retundi, & Eccleſiæ ſubminiſtrari laudationis argumenti.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ ad pneumatica inſtrumenta, Pſalmus Davidis.*

2 Dicta mea auribus percipe, Jehova; conſidera meditationem meam:

3 Attende voci clamoris mei, rex mi & Deus mi; nam ad te oro.

4 Jehova mane auditurus es vocem meam: mane diſpoſiturus ſum apud te *ſermonem*, & ſpeculaturus.

5 Nam non es, o Deus fortis, ſtudioſus improbitatis: non diverſatur *apud* te malum.

6 Non conſiſtunt inſani e regione oculorum tuorum: odiſti omnes operarios iniquitatis.

7 Perdis loquentes mendacium: [a] virum ſanguinarium & doloſum abominatur Jehova.

8 Ego autem pro amplitudine benegnitatis tuæ ingrediar domum tuam: incurvabo me verſus templum ſanctitatis tuæ cum reverentia tui.

9 Jehova, deduc me per juſtitiam tuam propter obſervatores meos: dirige ante me viam tuam.

10 Nam non *eſt* in ore ullius rectum, intimum eorum ærumnæ; ſepulchrum apertum guttur eorum: lingua ſua doloſè blandiuntur.

11 Hos reos perage Deus, decidant a conſiliis ſuis: propter amplitudinem defectionum eorum depelle eos, quia rebellant in te.

12 Cõtrà lætẽtur omnes ſe recipientes ad te, in ſeculum canant dum proteges eos: & exultent in te amantes nominis tui.

13 Quia tu benedicis juſto, Jehova: tanquam clypeo benevolentiâ circunteges eum.

[a] Heb. ſanguinum & doli.

[c] Heb. ſive ſic. 1. Schem. 14.9.

[d] Heb. ante meo.

ANNOTATIO.

1 Magiſtro] *Quod ad inſcriptionem, vide ſuprà 4.1. Pſalmus eſt ἐυκτικὸς, Exordio, Propoſitione, & Petitione conſtans.* Pneumatica inſtrumenta] *Hhebræis Nechiloth dicuntur ea muſicorum inſtrumentorum genera, quæ tubulata ſunt atque excavata; cujuſmodi fuerunt ſacerdotum tubæ & Levitarum buccinæ; quod genus inſtrumentorum quia ſonum edit immiſſo vento, pneumaticum appellatur: Hhebræis verò Nechila, id eſt, perforatum, per contractionem pro Nechilla, mutata vocali brevi in longam; vide ſuprà in Pſalmo 4.1.* 2 Dicta mea] *Exordium audientiam faciens tum a perſona Dei, propter naturam, officium & promiſſiones ejus; tum a perſona ſupplicis.* 4 Jehova] *Propoſitio fiduciæ, ex qua fore dicit ut Deum accedat, ſollicitet precibus, & obſervet effecta promiſſionum Dei; cujus fiduciæ argumenta ſequentibus quatuor verſibus exponuntur.* Manè auditurus] *id eſt, tempeſtivè faciam ut audias me, non deſinam.* 5 Nam non] *Confirmatio fiduciæ duobus argumentis: primùm a perſona adverſariorum, quorum improbitatem ſtatuit Deo exoſam eſſe, tribus verſibus; deinde a perſona ſua, quòd fretus eſt benignitate Dei, & cum reverentia accedit, verſu 8.* 8 Domum tuam] *id eſt, atrium domus; ſynecdoche. vide Nechemjæ 6.11. in annotatione.* 9 Jehova] *Petitio continens membra tria, de Davide, de improbis, & de Eccleſia tota. Primi autem ſumma eſt, ut Deum ducem habeat in via ipſius per omnem juſtitiam: finis ſummus, gloria Dei.* Obſervatores] *tam improbos, de quibus duobus ſequentibus verſibus; quàm probos & pios, de quibus verſibus ultimis.* Viam tuam] *id eſt juſtitiæ tuæ, quàm præſcribis verbo tuo: prima petitio pro perſona ſua.* 10 Nam non eſt] *ſingularis explicatio illius finis propter quem ſe commiſit Deo ſuperiore verſu.* Ullius] *eorum quos commemoravit 5. & 6. verſibus: videlicet niſi tuo Spiritu deduxeris per juſtitiam tuam, & direxeris ante ipſum vitam tuam: quod propterea petii, præcedente verſu.* Intimum eorum] *id eſt, toti intus ærumnas alienas machinantur.* Sepulchrum apertum] *id eſt, nihil loquuntur aut ſpirant niſi cædes, ſanguinem, atque exitium. Hunc autem locum ex hypotheſi ad theſin optimè accommodat Paulus, tùm habeat rationem naturæ humanæ deſtitutæ benignitate Dei, Rom. 3.13. ut modò oſtendimus.* 11 Hos reos] *Secunda petitio in perſonam adverſariorum.* Quia rebellant] *quaſi dicat, non propter me, ſed propter te ipſum.* 12 Contrà lætentur] *Tertia petitio, pro Eccleſiæ totius ædificatione.* 13 Quia tu] *ætiologia laudis quam Eccleſia tribuit Deo, a ſempiterna benedictione & beneficientia ejus, ex gratuita ipſius benevolentia in futurum perſeveratura.*

PSALMUS VI.

David ęgrotus iram Dei flagellumq́ deprecatur, miſericordiam implorat, & ſalutem petit: quę deinde certa fide percipiens adverſus inimicos de attentione & beneficentia Dei inſperata gloriatur.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ fidium, ad* '*gravem ſymphoniam; pſalmus Davidis.*

2 'Jehova, ne in ira tua 'reprehendas me; neque in æſtu tuo caſtiges me.

3 Gratiam fac mihi Jehova, 'quia languidus ſum: cura me Jehova; quia conturbata ſunt oſſa mea,

4 Et anima mea conturbata eſt valde: tu ergo Jehova 'quouſque?

5 'Revertere Jehova, 'eripe animam meam: ſerva me 'propter benignitatem tuam.

6 'Nam non eſt in ipſa morte, recordatio tui: in ſepulchro quis celebraret te?

7 'Defatigor in gemitu meo, 'facio ut natet totam noctem lectus meus: lachrymis meis ſpõdam meam liquefacio.

8 Contabeſcit prę indignatione oculus meus; conſeneſcit 'propter omnes hoſtes meos.

9 'Recedite a me omnes 'operarii iniquitatis; nam audit Jehova vocem fletus mei:

10 Audit Jehova deprecationem meam; Jehova orationem meam ſuſcipit.

11 Erubeſcant & conturbentur valde omnes inimici mei: 'revertantur erubeſcentes 'momento.

ANNOTATIO.

1 Gravem ſymphoniam] *vide* 1.*Chron.*15.21. 2 Jehova] *Pſalmus eſt* εὐκτικὸς *cujus petitio ſeptem primis verſibus; exultatio verò fidei, tribus ultimis continetur. Petitionis partes ſunt duæ, ut ver.* 10. *indicat, ſuis cauſis junctæ: deprecatio mali, hoc eſt, iræ & flagellorum Dei, uſque ad verſ.* 5. *& petitio liberationis atque ſalutis, uſq; ad ver.* 9. Reprehendas] *nempe verberando.* 3 Quia languidus] *ratio deprecationis a conſtitutione perſonæ ſuæ, quam per gradationem amplificat.* 4 Quouſque] *caſtigas & a me averſus manes? apoſiopeſis.* 5 Revertere] ἀνθρωποπαθῶς *dictum, altera petitionis pars, ut obſervatum eſt in verſu* 2. Eripe] *a morte præſentiſſima, ut verſus ſequens oſtendit.* Propter benignitatem] *prima petitionis cauſa a natura Dei & benignis promiſſionibus, quæ non niſi a viventibus piis celebrari poſſunt.* 6 Nam] *Confirmatio cauſæ a gloria Dei, quæ recordatione & celebratione nominis ejus illuſtratur. quaſi dicat, ſi moriar, non potero amplius in vivis prædicare nomen tuum: ſic pſal.* 30.10. *&* 88.11. *&* 115.17. *&* 118.17. *& Jeſchahhjæ* 38.18. 7 Defatigor] *ſecunda cauſa a perſona ſupplicis.* Facio ut natet] *id eſt, me & lectum meum demergo lachrymis, hyperbole: ſicut & ſequentes loquendi formæ, quæ exprimunt gravitatem mali.* 8 Propter omnes hoſtes] *qui hoſtili animo calamitates meas obſervant, & triumphant de me: ſic tranſitur ad alteram hujus Pſalmi partem.* 9 Recedite] *Apoſtrophe ad inimicos, qua David fidei gloriationem & veritatem Dei illis omnibus opponit. quod autem ait; Recedite, ſpe deluſos eſſe illos intelligit.* Operarii iniquitatis] *id eſt, hypocritæ, prout deſcribuntur pſal.*41.7. *& ſequent.* 11 Revertantur erubeſcentes] *qui me fuerant cum lętitia inviſuri, ſi labefactari ſiviſſes me.* Momento] *id eſt, videntes præter expectationenem me divina ope reſtitutum; prout Deus velut ad jactum oculi ſuos liberare ſolet.*

PSALMUS VII.

David perfidè accuſatus, liberationem exoptat a Deo; profeſſus fidem & teſtificationem conſcientiæ ſuæ, mala quæ in ſe ſtruebantur averti petit: poſtremò in fidei gloriatione confirmatus pronuntiat improborum exitium, & Dei laudem a piis prædicatum iri.

1 [a] ODE *varia Davidis: quam cecinit Jehovæ* '*ad verba Cuſchi* '*Binjaminitæ.*

2 'Jehova Deus mi, 'ad te recipio me: ſerva me ab omnibus perſequentibus me, & libera me:

3 Ut non abripiat tanquam leo [b] meipſum; dilacerans, nemine liberante.

4 'Jehova Deus mi, ſi feci iſtud: ſi eſt iniquitas *iſta* 'in manibus meis:

5 Si intuli malum mecum colenti pacem: ('quin eripui hoſtiliter inſequentem me immeritò)

6 Perſequatur inimicus me ipſum & aſſequatur, conculcetque in terra 'vitam meam: & 'faciat gloria mea in pulvere habitet. Sela.

7 'Surge Jehova in ira tua, extolle te propter indignationes hoſtium meorum; & evigilans *attende* ad me, *qui* 'judicium pręcipis.

8 'Cúmque cœtus nationum circumdet te; propter eum' in altum revertere.

9 'Jehova jus dicit populis: judica me Jehova; ſecundum 'juſtitiam meam & ſecundum integritatem meam *pronuntia* de me.

10 'Deficiat quæſo malum improborum, ut ſtabilias juſtum: 'prout explorator es [c] 'animorũ & renum Deus juſte.

11 'Scutum meum in Deo *conſiſtit*; qui ſervat rectos corde,

12 Deo *inquam* judice juſto; & Deo forti 'cõmovente illos quotidie.

13 'Si non 'convertatur *improbus*, gladium ſuum acuat; arcum ſuum tendat, & dirigat ipſum:

14 Et ſibi comparatis armis lethiferis; ſagittas ſuas 'perſequentibus paret:

15 'Ecce parturierit moleſtiam; aut conceperit laborem, ut pariat 'mendacium:

16 Ciſternam foderit & excavaverit eam: 'cadet tandem in foueam *quam* paraverit.

17 Redibit moleſtia ejus in caput ejus: & ſuper verticem ejus injuria ejus 'deſcendet.

18 'Celebrabo Jehovam ſecundum juſtitiam ejus; & pſallam nomen Jehovæ excelſum *eſſe*.

[a] Heb. *ode erratica, id eſt, multiplex & conſtans ex vario carminum genere, ubi plures ſtrophæ (quas recentiores vocãt) juſtas efficiunt periodos: ſic Chabakuk.*3.1.

[b] Heb. *animam meam: ſic ver.6.*

ANNOTATIO.

1 Ad verba Cuſchi] *Etſi hujus alibi mentio nominatim non habetur; non dubium eſt tamen, quin hic ex Schau-*

Schaülis comitatu fuerit, & gravis alicujus criminis Davidem; inſimulaverit falſo: cujuſmodi eſt illud quod inficiatur David, 1. Schem. 24. 10: quæ falſa delatio huic pſalmo occaſionem dedit. Binjaminitæ] *nam gentiles Schaülis primas in regno obtinebant, 1. Schem. 22. 7.* 2 Jehova] *Pſalmus eſt mixtus, εὐκτικὸς & διδασκαλικός, continens ardentiſſimam orationem, uſque ad verſ. 11. & confirmationem propheticam eorum quæ Dei diſpenſatione fuerant eventura, uſque ad finem. Petitionis autem partes ſunt duæ; una, de liberatione ſui, uſque ad ver. 10. altera, de everſione mali, verſ. 10.* Ad te recipio] *primum inſtrumentum orationis, fides in Deum; cujus adjunctum ſalus & conſervatio noſtri, ſequente verſu oſtenditur.* 4 Jehova Deus] *Secundum inſtrumentum petitionis, teſtimonium conſcientiæ, quòd nullius maleficii eſt ſibi cõſcius in ea cauſa cujus nomine apud Schaülem fuerat accuſatus. Tractatur autem iſta propoſitio per ὁρκωτικὸν σχῆμα, duobus modis: nam primum eſt theſis ſive explicatio anteactæ vitæ, duobus verſibus: deinde hypotheſis pœnæ, cui ſe ipſum dedit ſi comperiatur illius criminationis reus, ver. 6.* In manibus meis] *id eſt in me: ſynecdoche.* 5 Quin eripui] *Amplificatio a contrario, cujus veritatem vide 1. Schem. 24. 6. & ſequentibus, & 26. 9.* 6 Vitam meam] *id eſt, me vivum.* Faciat] *id eſt, ignominioſa morte & ſepultura afficiat.* 7 Surge Jehova] *repetitio orationis; qua tranſitur ad petitionis cauſas ut iniqui cohibeantur, innocentes defendantur, & Dei gloria promoveatur: qui tres fines per hyſteroſin Hhebræis perfamiliarem ſequentibus ver. exponuntur.* Judicium præcipis] *id eſt, ſumme & juſtiſſime judex.* 8 Cumq; cœtus] *Amplificatur finis gloriæ Dei a circumſtantiis. quaſi dicat, cùm hoc tempus ſit maximè juri dicendo accommodum, quo tanta eſt Jiſraëlitarum expectatio; non tantùm mihi; ſed etiam gloriæ tuæ & illorum ædificationi conſule.* In altum revertere] *id eſt, conſcende ſolium judicaturus.* 9 Jehova] *ſecundus finis petitionis, argumento per theſin ducto ab officio Dei, quod nominatim ad perſonam ſuam & cauſam ſingularem accommodat.* Juſtitiam] *id eſt, innocentiam in hac cauſa, ut profeſſus eſt ſuprà verſ. 4. & 5.* 10 Deficiat quæſo] *tertius finis petitionis, ut Deus maleficia convellat; ſive ſervatis adhuc, ſive perditis improbis: quam unam rationem eſſe docet ſtabiliendi juſti.* Prout] *Confirmatio a natura Dei omniſcia, & officio ejus.* Animorum & renum] *id eſt, cogitationum & cupiditatum.* 11 Scutum] *altera pars pſalmi, prophetìcè explicans uſum fidei & conſequentia ejus. De uſu autem fidei his duobus verſibus agitur, nimirum quòd ſe committens Deo ſalutem recipit, & quòd improborum cruciatus a Deo immiſſos obſervat.* 12 Commovente] *id eſt, juſtiſſimè eos exagitante atq; divexante: nam reſpicit David ad interminationem Dei Deut. 28. 25.* 13 Si non convertatur] *alterum membrum confirmationis propheticæ de rebus conſequentibus fidem in Deum: docet enim pſaltes primùm quid eventurum ſit improbis, uſque ad verſ. 18. deinde quid pii facturi ſint, verſ. 18. In ſtatu improborum & eventu deſcribendo tres proponuntur allegoriæ; una militiæ, altera partus, tertia foveæ: ad ſignificandas vires, conſilia, & fraudes quibus uti ſolent.* Convertatur] *id eſt, conſilium inſtitutũ non mutet; ſed ita pergat ut ſequentia explicant.* 14 Perſequentibus] *ſatellitibus & adminiſtris nequitiæ ſuæ.* 15 Ecce parturierit] *Amplificatio ſuperioris conditionalis propoſitionis καθ᾽ ὑπόδειξιν, quaſi rem præſentem oculis ſubjiceret; conſilia, conatus, & effecta allegoricè repræſentans.* Mendacium] *id eſt, id quod fallet eum expectatione ipſius.* 16 Cadet] *id eſt, ſua tandem arte, ſuis armis, ſuis conatibus corruet; quod ipſe de Schaüle nominatim dicit, 1. Schem. 26. 10. ſic infrà 11. 3.* 17 Deſcendet] *Quaſi dicat, cœlitus immittetur.* 18. Celebrabo] *altera conſequentia fidei, ut obſervatum eſt ſupra verſ. 13.*

PSALMUS VIII.

David extollit majeſtatem Dei ab operibus in cœlo & in terra, maximè verò in homine tum creato tum inſtaurato per Chriſtum.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ ad* [a] *Gittæa inſtrumenta Pſalmus Davidis.*

2 *Jehova domine noſter, quàm magnificum *eſt* nomen tuum in tota terra: qui [b] ponis decus tuum *ſupra cœlos.

3 *Ab ore infantium & lactentium *fundas robur *illius*; *propter hoſtes tuos, faciendo ut ceſſet inimicus & ultor ſui.

4 Quum reſpicio cœlos tuos, *opus digitorum tuorum; lunam & ſtellas quas ſtatuiſti:

5 *Quid *eſt* mortalis, ut *memor ſis ejus? aut filius hominis, ut viſites eum?

6 Nam *feciſti eum paulò minorem angelis: & gloria ac decore coronaſti eum.

7 Dominum eum præfeciſti operibus manuum tuarum: omnia poſuiſti ſub pedibus *ejus:

8 Greges & armenta quotquot ſunt: & etiam beſtias agreſtes:

9 Aves cœlorum & piſces maris: quod permeat ſemitas marium.

10 Jehova domine noſter, quàm magnificũ eſt nomen tuum in tota terra.

[a] *Heb. ad Gittæum enallage numeri frequens.*

[b] *Heb. ponere: infinitivus pro indicativo præſenti.*

ANNOTATIO.

1 Gittæa inſtrumenta] *id eſt, quibus utebantur poſteri Jeduthunis tertiæ muſicorum claſſis; ex quorum gente erat Hhobed Edom Gittæus & familia ejus. 1. Chro. 16. 38. Dicuntur autem Gittæa, quia penes hanc familiam Gittæam aſſervabantur, & ab ea ſuo tempore pro miniſterio ſacro fratribus muſicis ſubminiſtrabantur, ut docet locorum comparatio 1. Chron. 9. 28. & 26. 20. cum ſequentibus.* 2 Jehova] *pſalmus eſt ἐπαινετικὸς, formæ κυκλοτεροῦς, conſtans ex propoſitione & argumentis laudis. Propoſitio laudis eſt ver. 2. & ultimo, conjuncta exclamatione & admiratione; qua oſtendit in cœlo & in terra Deum ſeſe laudabilem exhibere; quæ duo ſubjecta, terræ & cœli, hoc verſu per prolepſin dicta duobus ſequentibus explicantur.* Supra cœlos] *id eſt, infinitus es majeſtate & gloria.* 3 Ab ore] *altera pars, propoſitio argumentorum ex quibus laudandus eſt Deus: cujus loci ſunt duo, unus ab ipſius adminiſtratione, hoc verſu; altera rebus creatis: maximè verò ab homine, non tantùm prout creatus eſt; ſed etiam reparatus in Chriſto, ſequentibus. Hîc*

autem ab exemplo rerum(quarum hæc alioqui videtur infirmiſſima,illa ἀδύνατος) *oſtenditur quantopere Deus ſit commendabilis.quaſi dicat,inde a tenuiſſimo illo exordio humanæ vitæ,etiam in perpuſillis & recès natis infantibus uſque ad exitum hujus vitæ gloria Dei ſemper illuſtratur (ſicut argumentatur Chriſtus Matth.21.16.) & in rebellib.quoq; potentiſſimè perficitur.* Fundas]*quaſi dicat, jam inde fundamenta jacis agnoſcendi & prædicandi robuſtiſſimi decoris tui.* Propter hoſtes tuos]*evincendos,oraq; eorum obthuranda,ut ſequentia explicant.* 4 Opus digitorum]*id eſt,elaboratiſſimum & planè divinum: humanitus dictum.* 5 Quid eſt mortalis]*tertius locus de conditione hominis, quam argumento eſſe docet ad prædicandam gloriam Dei,duobus modis;primùm a tenuitate hominis ſi ſpectabitur in ſe ipſo : deinde ab amplitudine beneficiorum Dei quibus ornatur. Tenuitatem aſpectabilem oſtendit per comparationẽ corporum cœleſtium,quæ neque generationi neque corruptioni ſunt obnoxia, ut homo eſt ab orbe condito ; amplitudinem verò per comparationem ſpirituum cœleſtium & autoritatem,primùm quidem Chriſto in ſpiritus corporaq; omnia attributam ; deinde verò ab hominibus participatam per Chriſtum in hæc inferiora omnia: vide Heb.2.6.& ſequentibus.* Memor ſis]*ut quatuor verſus ſequentes explicant.* 6 Feciſti]*id eſt, præſtantiam illi propè angelicam cœleſtemq; contuliſti in hac vita.* 7 Ejus]*prioris Adami in creatione, Gen.1.26.& ſequentibus ; & poſterioris,1.Cor.15.27.& Heb.2.8.*

PSALMUS IX.

David de occiſo Goljatho & fuſis Peliſchtæis gratias agit Deo,majeſtatem,officium operaq; ejus celebrat, & pios ad celebrandum hortatur : deinde exponit formam precationis,quam tunc temporis fideles habuerunt pro ſalute ſua & inimicorum dejectione.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ, de morte* [a]'*illius duellatoris*; *pſalmus Davidis.*

2 'Celebrabo Jehovam ex toto [b]animo meo; enarrabo omnia mirabilia tua.

3 Lætabor & exultabo in te;pſallam nomini tuo excelſo,*dicens*:

4 [c]'Revertentes inimici mei retrorſum, corruunt & pereunt a facie tua.

5 'Nam exercuiſti judicium meum & cauſam meam;'ſediſti in ſolio,judex[d] juſte.

6 Increpaſti'gentes, perdidiſti 'improbum; nomen 'iſtorum deleviſti in [e] ſecula ſempiterna.

7 'O inimice, abſolutæ *ne* ſunt vaſtitates in æternum? an civitates extirpaſti?'periit memoria ipſorum,*perierunt* ipſi.

8 At Jehova 'in ſeculum permanet ;'comparans ad judicium ſolium ſuum:

9 'Ut ipſe judicet orbem [f]juſtè; jus dicat nationibus rectiſſimè:

10 Et ſit Jehova 'editus locus attrito; editus,*inquam*,locus temporibus *quibus eſt* in anguſtia.

11 'Itaque fiduciam habebunt in te agnoſcentes nomen tuum : quia non derelinquis quærentes te Jehova.

12 'Pſallite Jehovæ inhabitanti Tzijonem: nuntiate in populis actiones ejus.

13 'Nam'qui repoſcit cædes,'horum recordatur : non obliviſcitur clamoris pauperum,

14 '*Clamantium*, gratiam fac mihi Jehova, reſpice afflictionem meam ab oſoribus meis;exaltans me e'portis mortis:

15 Ut enarrem univerſam laudem tuam in 'portis filiæ Tzijonis : exultem in ſalute tua, *dicens* :

16 'Demerſæ ſunt gentes in foveam *quam* fecerant; ad rete quod abſconderant captus eſt pes earum.

17 Innotuit Jehova judicio *quod* exercuit : opere manuum ſuarum irretitus eſt improbus; [g] meditandum Sela.

18 'Revertantur improbi ad ſepulchrum uſq; ; omnes gentes 'oblitæ Dei.

19 'Non enim in æternum oblivioni tradendus eſt egens : expectatio pauperum *non* peritura eſt in perpetuum.

20 'Surge Jehova,ne roboret ſe mortalis: judicentur gentes coram facie tua.

21 [h] Incute Jehova timorem eis : experiantur gentes ſe mortales eſſe,Sela.

[a] Heb.*illius qui inter: vide 1.Schem.* 17.4.

[b] Heb. *corde.*

[c] Heb. *revertendo.*

[d] Heb. *juſtitiæ.*

[e] Heb *in ſeculum & æternum.*

[f] Heb *in juſtitia, in rectitudinibus.*

[g] Heb.medi- tatum.

[h] Heb.*appone timorem illis.*

ANNOTATIO.

1 Illius duellatoris]*Goljathi,de quo* 1.*Schem.*17. 2 Celebrabo]*Pſalmus eſt* ἐπαινετικὸς *ſive laudativus,duabus partibus conſtans. Prima eſt,laudatio ſingularis prophetæ,uſque ad verſ.12.Secunda, hortatio ad omnes fideles pertinens,ut Deum prophetæ exemplo celebrent verſ.12 & 13: cui ſubjicitur forma orationis,qua utuntur pii ad opem Dei conſequendam,& obtinendum iſtud laudationis argumentum, uſque ad finem pſalmi. Continent autem ſingulę partes ſuas cauſas.Itaque primæ hujus partis membra ſunt duo; propoſitio laudationis, uſque ad verſ.5.& Confirmatio,inde uſque ad* 12. 4 Revertentes] *Formula laudis,quam ſe prædicaturum profitetur pſaltes.* 5 Nam]*Confirmatio ſummæ propoſitionis ab iſto ſingulari Dei beneficio contra Peliſchtæos.* Sediſti in ſolio] *id eſt,judicem egiſti; humanitus dictum.* 6 Gentes]*Peliſchtæos,ut ſi ſententiam ferendo fudiſſes eos.* Improbum]*Goljathum.* Iſtorum]*qui in iſta acie occubuerunt.* 7 O inimice] *Sarcaſmus,quo oſtendit quàm irrita fuerunt Peliſchtæorum conſilia. quaſi dicat, perditionem aliis interminabantur, ipſi verò eam ſubiverunt. Eſt autem hic* ἐργασία *propoſitionis per hunc ſarcaſmum & ſubjectam ei apodoſin.* Periit] *apodoſis per antitheſin elegantiſſimam.* 8 At Jehova]*ſecundum membrum antitheſeos, quo a ſuperiore hypotheſi pſaltes tranſit ad theſin de natura,officio,& operibus Dei.* In ſeculum permanet] *id eſt,natura æternus eſt, ac nunquã interiturus,ut ſunt hoſtes.* Comparans]*id eſt,officio judex juſtiſſimus.* 9 Ut ipſe] *id eſt,ut opere præſtet quicquid judicaverit,perdendo aut ſervando ex calamitatibus.* 10 Editus locus]*id eſt,arx & propugnaculum:metaphora,ut 2.Schẽ.22.3.* 11 Itaque]*concluſio laudationis ſingularis, a fide ingenerata in animis piorũ propter bona illa quæ in ſuperioribus explicavit,ad ſecundã partẽ* μεταβατική. 12 Pſallite] *ſecunda pars,hortatio:ut obſervatũ eſt ſup.ver.2.* 13 Nam qui]*Cõfirmatio hortamẽti a benignitate Dei.*

Qui repoſcit] *id eſt, Deus juſtiſſimus & cædium vindex.* Horum] *pauperum & afflictorum, qui mox nominantur.* 14 Clamantium] *forma orationis, ut obſervatum eſt ſuprà verſ. 2. tum pro ſalute piorum ad gloriam Dei, uſque ad verſ. 18. tum pro confuſione hominum Deo & Eccleſiæ adverſantium, ad finem uſque.* Portis mortis] *id eſt, ab hac certiſſima alioquin morte & præſentiſſima efferens me: pars igitur prior petitionis hoc verſu continetur; finis verò ſequentibus uſq; ad verſ. 18.* 15 Portis filiæ Tzijonis] *id eſt, intra Eccleſiam; quæ filia Tzijonis propterea dicitur, quod Deus ibi ſuam ſedem & convětus Eccleſiæ deſtinaverit.* 16 Demerſæ ſunt] *ut ſuprà 7.16.* 18 Revertantur] *altera pars petitionis adverſus hoſtes, uſque ad finem.* Oblitæ Dei] *id eſt, quæ omiſſa Dei recordatione opprimunt egentes, de quibus verſ. ſeq. ſynecdoche.* 19 Nam] *ætiologia petitionis ab æquo & bono conveniente cum natura Dei.* 20 Surge] *Amplificatio proximè præcidentis petitionis, a modis quos adhibiturus eſt Deus in infirmandis, judicandis, & conſternandis adverſariis; denique mortalibus (ſi opus eſt) afficiendis morte.*

PSALMUS X.

Eccleſia ſe deſtitui ope Dei, & ab improbis opprimi expoſtulans, malum animum, maledicta, maleficia & blaſphemias improborum explicat; bonorumq; perpeſſiones oſtendit. Idcirco Deum ſollicitat ut nominis ſui rationem habens ſuorumq; miſertus improbos contundat & pios liberet.

1 QVARE Jehova 'abſiſtis in longinquo? te occultas temporibus *quibus ſumus* in anguſtia?

2 Superbia ſua improbus perſequitur pauperem: *hi* 'deprehenduntur cogitationibus quas comminiſcuntur *illi.*

3 'Nam laudat "*illa* improbus pro deſyderio animi ſui, & quęſtuoſus [a] prędicat, irritat Jehovam.

[a] Heb. benedicit.

4 'Improbus iſte pro elatione 'vultus ſui non inquirit; non *eſſe* Deum, *ſunt* omnes cogitationes ejus.

5 'Manent viæ ejus quocunque tempore, altè abſunt judicia tua a conſpectu ejus: quicunque ſunt hoſtes ejus, efflat in eos.

6 Dicit cum [b] animo ſuo, non dimovebor; [c] ulla ætate qui non *verſabor* in malo.

[b] Heb. in corde ſuo: ſic infrà verſ. 11. & 13.

[c] Heb. ætate & ætate.

7 Execratione os ejus plenum eſt, fraudibuſque & dolo; 'ſubeſt linguæ ejus 'moleſtia & labor.

8 Conſidet in [d] ſpecu 'villarum, in latebris, occiſurus innocentem: oculi ejus contra inopem deliteſcunt.

[d] Heb. in inſidiis: id eſt, inſidiarum loco.

9 Inſidiatur in latibulo, ſicut leo in tugurio ſuo, inſidiatur ad rapiendum pauperem: rapit pauperem trahendo eum in rete ſuum.

10 Atterit ſe, incurvat ſe: donec deciderit in robuſta ejus *membra* cœtus contritorum:

11 'Dicens cum animo ſuo, oblitus eſt Deus fortis: abſcondit faciem ſuam, non reſpicit [e] unquam.

[e] Heb. *in æternitatem.*

12 'Surge Jehova, Deus fortis attolle manum tuam: ne obliviſcaris pauperum.

13 'Quam ob rem irritans improbus Deum diceret cum animo ſuo; te non inquiſiturum?

Sup. verſ. 4.

14 'Reſpicis, quin tu moleſtiam & indignationem intueris ad reddendum manu tua: [f] *quam* tuæ fidei committit inops; pupilli tu es adjutor.

[f] Heb. *ſuper te derelinquit*

15 'Frange 'brachium improbi: & pravi improbitatem repoſce, *donec* non invenias.

16 'O Jehova rex in [g] ſecula ſempiterna, pereunt 'gentes *ſingulæ* e terra ſua.

[g] Heb. *in ſeculum & æternum: ut ſuprà 9.6.*

17 Deſyderium manſuetorum exaudiviſti Jehova: 'confirma animum horum: adverte aurem tuam:

18 Vindicando pupillum & attritum, ut non pergat amplius violentiam afferre mortalis, e terra.

ANNOTATIO.

1 Quare] *pſalmus eſt ἀνεπίγραφος, generis εὐκτικȣ, ex duobus partibus conſtans; propoſitione querimoniæ & difficultatum quibuſcum fideles conflictantur, uſque ad verſ. 12. & Petione, uſque ad finem. Querimoniæ duo ſunt loci, unus de Deo, quòd opem differat, verſ. 1. alter de improbis, quòd bonos afficiant malis, verſ. 2.* Abſiſtis] *id eſt, ita opem differs ut ſi procul abeſſes a nobis: humanitus dictum, ut ſequentia.* 2 Deprehenduntur] *id eſt, inopinantes opprimuntur.* 3 Nam laudat] *ἐργασία poſterioris illius partis quæ in querimonia dicta eſt, de improborum injuria: cujus duo gradus proleptice ponuntur hoc verſu; ſequentibus verò ſigillatim explicantur uſque ad verſ. 12. Primus eſt αὐθάδεια & gratulatio ſui ipſius cum animo ſuo, atque Thraſonica de maleficiis apud alios gloriatio. Secundus, contumacia in Deum atque blaſphemia.* Illa] *facta & cogitationes, de quibus verſ. 2.* 4 Improbus iſte] *Explicatio ſecundi membri per hyſteroſin, Hhebræorum more.* Vultus ſui] *id eſt, animi, quem indicat vultus: ſynecdoche.* Manent] *id eſt, quæcunque tempora incidant, quaſi immotus ſecundis rebus utitur, non experitur gravitatem judiciorum Dei, unde glorioſè alios ludificatur. explicatio primi gradus uſque ad verſ. 11. in qua docetur quo modo improbi conſtituti ſunt, primùm animo hoc & ſequente verſu, deinde ſermone verſ. 7. poſtremò opere, tribus ſequentibus.* Viæ ejus] *id eſt, inſtitutum & ratio vivendi ejus.* 7 Subeſt linguæ] *vide infrà Pſalmo 66.17.* Moleſtia & labor] *quem videlicet afferat aliis.* 8 Villarum] *id eſt, locorum infrequentium, per ſynecdochen.* 11 Dicens cum animo] *repetitio ſecundi & ſummi gradus nequitiæ, de quo ſuprà in fine ver. 3. & 4. ut eo veluti aculeo infixo, vehementiùs tranſeatur ad petitionem.* 12 Surge Jehova] *Petitio, ut obſervatum eſt in ver. 1. quæ poſt adducta argumenta membratim repetitur, verſ. 15. & ſequentibus.* 13 Quam ob rem] *primum argumentum petitionis, a gloria Dei per graviſſimam contentionem enuntiatum de reprimendis impiorum blaſphemiis in Deum.* 14 Reſpicis] *ſecundum argumẽtum ab officio & natura Dei odio habentis & ulciſcentis malũ: contra quam dicunt improbi ſuprà ver. 11. neq; cognoſcere, neq; repoſciturum eſſe Deũ.* Quam tuæ fidei] *tertium argumentũ a fide piorũ*

in Deum. 15 Prange]*regreſſio ad petitionem; cujus capita ſunt duo, diſſipatio improborum hoc verſu; & miſerorum liberatio ver.* 17. *&* 18. Brachium] *id eſt, omnia violentiæ inſtrumenta, ut exarmatum judices.* 16 O Jehova]*Exclamatio pathetica ad conciliandam miſericordiam, duobus argumentis: unum eſt a funeſta perditione bonorum quos perdunt improbi: alterum, ab officio Dei quod ſemper habuit, & antea ad uſum bonorum ſupplicantium exercuit.* Gentes]*id eſt, cœtus populi tui.* 17 Confirma]*ſecundum petitionis membrum, ut obſervatum eſt ſuprà in ver.* 15.

PSALMUS XI.

David contumeliis & perſecutionibus affectus, graviſſimè inimicos reprehendit, ruinam conſiliorum ſibi adverſantium prænuntiat: Deum judicem cognoſcere, probare, & tandem judicaturum eſſe ſingulos, oſtendit ex æquo & bono.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ*, 'Ode *Davidis*: 'Ad Jehovam me recepi; quomodo dicitis animæ meæ, [a] emigra e 'monte veſtro '*velut* avicula?

2 Nam ecce iſti improbi 'tendunt arcum, aptant ſagittas ſuas nervo: ad jaculandum in caligine contra rectos corde.

3 Atqui iſtis propoſitis deſtruentur: 'juſtus *enim* quid operatus eſt?

4 'Jehova 'in templo ſanctitatis ſuæ *eſt*, Jehovæ ſolium eſt in cœlis: 'oculi ejus vident, 'palpebræ ejus 'explorant filios hominum.

5 Jehova juſtum 'explorat; improbum autem & amantem violentiæ odit animus ejus.

6 'Depluet ſuper improbos prunas, ignem, & ſulphur: [b] 'ventuſq; vario preſtere conjunctus 'portio poculi eorum *erit*.

7 'Sed juſtus Jehova juſtitias 'diligit: rectum 'videt vultus ejus.

[a] *vel, emigrate, id eſt, tu cum tuis hominibus.*

[b] Heb. ven *preſterum.*

ANNOTATIO.

1 Ode]*Quia non diſtinguit inſcriptio utrum Pſalmus fuerit an canticum; vocem utrique generi communem adhibemus. Ode eſt* διδασκαλικὴ, *continens primùm* ἀγῶνα *ſive contentionem adverſus improbos, Schaülem (ut veriſimile eſt) & ejus aſſeclas, uſque ad ver.* 4. *deinde prophetiam ſive prædicationem divinæ adminiſtrationis in bonos & malos.* Ad Jehovam] *contentionis prius argumentum a fiducia ſua in Deum; cui opponit ex adverſo Pſaltes tum amarulentas & blaſphemas inimicorum contumelias, ut* 1. *Schem.* 26 19: *tum conatus impios & fraudulentos, ver.* 2. *de quibus* 1. *Schem. a* 18. *uſque ad finem.* Monte veſtro]*id eſt, in quem vos recipitis tanquam in domicilium veſtrum aut ſecuritatis locum: ſic enim accuratiſſimè perſequebatur eos Schaül. vide* 1. *Sch.* 24. 3. *&* 2. *Sch.* 17. 9. Velut avicula]*id eſt, quàm velociſſimè.* 2 Tendunt arcum]*id eſt comparant arma & dolos contra me & meos.* 3 Atqui]*ſecundum argumentū contentionis ab eventis, quo prædicit David conſiliis, artibus & conatibus ſuis ipſorum omnes adverſarios eſſe ruituros: metaphora a ſtructuris.* Juſtus e.]*ætiologia ſuperioris argumenti a conſcientia juſtitiæ & innocentiæ ſuæ in hac cauſa.* 4 Jehova]*altera pars odes, prædicatio eventus quē ſuperiore verſu dixerat, ideoq; hoc & ſequentibus poſt omnem contentionem copioſè explicat eventū piis ſalutarem ab infinita majeſtate, cognitione, adminiſtratione, juſtitia, & operàtione ejus.* In tēplo ſanctitatis]*id eſt, in cœlis, ut ſequentia exegeticè oſtendunt. quaſi dicat, judex cœleſtis eſt. primus gradationis locus ab uſu forenſi.* Oculi ejus]*id eſt, cognoſcit de omnibus: ſecundus gradationis locus.* Palpebrę]*id eſt oculi, metonymicè.* Explorant]*id eſt, dum cognoſcit de hominibus, diligenter omnia excutit; quod ſequente verſu per antitheſin exponitur.* 5 Explorat]*caſtigando quem amat, ut oſtendit oppoſitio improborum, ad quorum eventa deſcribenda tranſit per occaſionem* ἀντιθέτου, ὕστερον πρότερον. 6 Depluet]*id eſt. horrifica judicia exercebit, quæ ab externis caſibus deſcribuntur: tertius gradationis locus.* Ventus vario preſtere conjunctus]*id eſt, procelloſiſſimus & omnia conflagrans; cujuſmodi eſſe turbinem quem preſterem vocant, teſtatur Plin. lib.* 2. *cap.* 48. Portio poculi]*id eſt, tantum judicium exhauſturi ſunt, ut intus & extrà, corpore & animo conflagrent, experientes gravitatem judiciorum Dei: ſic in ſcripturis metaphoricè deſignatur beneficiorum, caſtigationum, ultionumq; menſura, quam ſuo judicio unicuique demenſus immittit Deus.* 7 Sed]*regreſſio ad ſermonem de bonis, qui fuerat cœptus verſ.* 5. Diligit]*cùm explorando cognovit de juſto homine: ut contrà improbos odiſſe dicitur ver.* 5. Videt]*id eſt, rationem illius habet, & ſingularem ejus curam gerit; non autem ut improbos, averſatur & perdit.*

PSALMUS XII.

David aulicorum calumniis impudentiſſimis preſſus, opem Dei implorat: adducta promiſſione ejus fidem ſuam confirmat, & ſalutem petit.

1 'MAGISTRO *ſymphoniæ ad gravem ſymphoniam, Pſalmus Davidis.*

2 'Serva Jehova. 'nam deſiit beneficus: nam defecerunt veraces ex filiis hominum.

3 Vanum loquuntur [a] alter cum altero: labiis [b] blandis, duplici animo loquuntur.

4 'Excindat Jehova omnia labia blanda; linguam eloquentem grandia.

5 Eorum qui dicunt, lingua noſtra 'prævaleamus, labia noſtra, penes nos 'ſunt: quis eſſet 'dominus nobis?

6 'Propter vaſtationem pauperum, propter exclamationem egentium mox exurgam, 'dicit Jehova: 'locabo in ſalute, 'laqueum tendat ei.

7 Dicta Jehovæ dicta 'pura ſunt: *ut* argentum purgatum in catino terræ, defæcatum 'ſepties.

8 'Tu Jehova ſerva eos: cuſtodi eorum quēque a 'generatione iſta in ſeculum;

9 *In qua* circumquaq; improbi 'obambulant: quaſi extolleretur crapula in filiis hominum.

[a] Heb. *vir cū proximo ſuo.*

[b] Heb. *labia blanditiarum corde & corde*

ANNOTATIO.

1 Magiſtro]*De hac inſcriptione vide ſuprà in Pſal.* 6. 2 Serva] *Pſalmus eſt* ἱκετικὸς, *conſtans petitione,*

Petitione, uſque ad ver. 6. Propoſitione doctrinæ ad confirmandam orationem fidei, ver. 6. & 7. & poſtremò concluſione petitoria, unde pſalmus initium fecerat. Petitionis membra ſunt duo: poſtulatum unum de ſalute, ver. 2. & 3; alterum, de excidio improborum: utrique poſtulato ſua conjuncta ſunt cauſa. Nam deſiit] ætiologia a perſona adverſariorum. neque ſunt, inquit, qui mihi benefaciant; neque ſunt qui fidem præſtent, cùm ſe mihi benefacturos ſimularint. 4 Excindat] alterum poſtulatum non ex affectu animi, ſed ductu ſpiritu Dei pronuntiatum adverſus homines flagitioſiſſimos, Schaülis (ut credibile eſt) aulicos, [illegible] contra Davidem concinnatores. 5 Prævaleamus] ad Davidem evertendum hîc autem per gradationem numeſimq; illorum malitiam deſcribit. Dominus] qui impediat ne labiis utamur pro arbitratu noſtro: ſic propterve Dei & hominum curam omnem abjiciunt, modò Schaüli aſſententur. 6 Propter] altera pars, Propoſitio didaſcalica; cujus membra ſunt duo, promiſſio Dei erga bonos hoc verſu; & confirmatio fidei noſtræ in promiſſiones Dei, ſequente. Locabo] pauperem & calamitoſum. Laqueum tendat] conceſſio truncata, quaſi dicat, omnem lapidem contra juſtum moveat improbus; ſervabo tamen. 7 Pura] non ut illa aſſentatorum, impuriſſima & inaniſſima. Septies] id eſt, optimè & ſæpe: numerus finitus pro infinito, ut Proverb. 6.31. 8 Tu Jehova] Concluſio petitoria accommodans theſin ad ſe & ſuos. Generatione iſta] improborum, quam deſcripſit ver. 2. 3. & ſequentibus. 9 Obambulant] id eſt, ita circumcurſant & circumvolitant ad nocendum bonis, ut ſi crapula cerebrum eorum occupaſſet, & dementaſſet. eſt elegans comparatio eorū quorum animus ſtudiis nefariis rapitur, cum ebriis & ex crapula petulantibus.

PSALMUS XIII.

David de opis divinæ dilatione, infirmitate ſua, & inimicorum importunitate expoſtulans, Deum orat pro ſalute ſua, & inimicorum confuſione, ad glorificandum eum.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ Pſalmus Davidis.*

2 [a]Quouſq; Jehova? [a]obliviſcereris mei in æternum? quouſque abſcondes faciem tuam a me?

3 Quouſque [a] [a]congeram conſilia in animum meum, mœrorem in cor meum totum diem? quouſque attollet ſe inimicus meus contra me?

4 [a]Intuere, exaudi me, Jehova Deus mi: [a]illuſtra oculos meos; ut [a]non [a]dormiam *dormitione* mortis:

5 Ut non dicat inimicus meus, prævalui ei: hoſtes mei exultent, ſi dimotus fuero.

6 [a]Ego verò in benignitate tua fiduciam habeo, exultet animus meus in ſalute tua: canam Jehovæ, quòd bono affecerit me.

[a] Heb. ponā.

ANNOTATIO.

3 Quouſque] *Pſalmus* εὐκτικὸς, *Propoſitione querelæ, & Petitione conſtans. Querelæ loci ſunt tres; primus a perſona Dei, tanquam deſerentis, verſ. 2; ſecundus, a perſona calamitoſi, tanquam luctantis cum ſuis infirmitatibus; tertius, a perſona inimicorum, ver. 3. Quouſque autem, ſubaudi, non intueberis? apoſiopeſis.* Obliviſcereris] *humanitus dictum, ſicut ſequentia; ut ſuprà* 10.1. 3 Congeram conſilia] *id eſt, fluctuabo conſiliis pro calamitatum quibus afficior varietate & multitudine; ita in dubio eſt animus.* 4 Intuere] *petitio tribus gradibus querimoniæ reſpondens, qui habentur ſuprà 2. ver.* Illuſtra oculos meos] *elata ſuper me luce faciei tuæ, ut ſuprà 4.7. quam Deus abſcondiſſe dicitur, ver. 2.* Non dormiam] *ætiologia ſive explicatio cauſarum, quibus ad petitionē adducitur: harum prima eſt a perſona ſua, hoc verſu; ſecunda, a perſona inimici, ver. 5; tertia, a perſona Dei, cujus gloriam hoc pacto prorogatum iri profitetur, ver. 6.* Dormiam dormitione] *periphraſis mortis, metaphorica.* 6 Ego verò] *id eſt, nomen tuum prædicabo ex animo, cujus prædicationis duo ponuntur argumenta: fiducia in Deum ad futurum tempus, & beneficia a Deo antè collata.*

PSALMUS XIIII.

David populi Jiſraëlis vitium & impietatem a Dei & conſcientiæ ipſorum teſtificatione, & vanitate ſtudii illorum oſtendit; fretuſq; promiſſionibus Dei, futuram liberationem lætitiamq; prædicat a ſola illius miſericordia.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* [a]Ode *Davidis:* Dicit ſtultus [a]cum animo ſuo; non *eſt* Deus: [a]corrumpunt, abominandam *quamq;* actionem perpetrant, non *eſt* qui faciat bonum.

2 [a]Jehova e cœlis proſpectat ſuper filios hominum; ut videat an ſit intellegens, requirens Deum.

3 Unuſquiſq; [a]receſſit, pariter [a]putidi facti ſūt: non *eſt* qui faciat bonum, non *eſt* vel unus.

4 [a]An ignari eſſent omnes operarii iniquitatis: [a]edentes populum meum *quaſi* edant panem, Jehovam non invocantes?

5 Ibidem expaveſcunt pavore: [a]quia Deus adeſt generationi juſtæ.

6 [a]Conſilium pauperis pudefacturi eſſetis: ſed Jehova *eſt* receptus ejus.

7 [a]O ſi quis det e [a]Tzijone ſalutem Jiſraëlis: cùm reduxerit Jehova [a]reducem turbam populi ſui; exultabit Jehhakob, lætabitur Jiſraël.

[a] Heb. in corde ſuo.

ANNOTATIO.

1 Ode] *vide annota. pſal.* 11. 1. *Pſalmus eſt,* διδασκαλικὸς, *conſtans ex Propoſitione, Conteſtatione adverſus improbos, & Concluſione prophetica. Propoſitio eſt, populum Judaicum Schaüle duce non ſecus furere adverſus Davidem quàm ſi nullus Deus eſſet; prout hæc fuit conſtitutio mundi omnibus temporibus, ut interpretatur Apoſtolus. Rom. 3.* Stultus] *id eſt, ratione ſua abutens ad inſaniam: ut a natura homo eſt, donec per Spiritum Dei revocetur.* Corrumpunt] *Confirmatio propoſitionis petitur primùm a teſtimonio operum quæ*

illi committunt aut omittunt, hoc verſu; deinde a teſtimonio Dei, duobus ſequentibus; poſtremò verò a teſtificatione propriæ ipſorum conſcientiæ, qui ſummus eſt locus conteſtationis, cujus ante meminimus. 2 Jehova] *explicatio teſtimonii divini ſumpta a judiciorum forma; proſpectat, videt, cognoſcit tanquam judex, hoc verſu, & quæſtione habita deprehendit id quod ſequente verſu dicitur.* 3 Receſſit] *a Deo, neque requiſivit eum.* Putidi facti ſunt] *tantùm abeſt ut res a Deo oblatas velut odorari poſſint atque percipere: nam hoc ex adverſo opponitur ei quod dixerat ſuperiore verſu, an ſit intelligens.* 4 An ignari] *tertius confirmationis locus, ut dictum eſt ſuprà ver. 1. quaſi dicat, fieri non poteſt, quin ita tranſigentes vitam ſint ſibi malè conſcii, hoc verſu; ac proinde etiam tum & eodem loco ubi ſe in maleficiis occupant, terroribus conſcientiæ agitentur, verſu ſequente.* Exedentes] *id eſt, in bonos injurii, & in Deum impii; quod ſynecdochicè duabus loquendi formis oſtenditur.* 5 Quia Deus adeſt] *id eſt, quia Deus juſtorum cauſa conſcientiam improborum, velint nolint, exſtimulat.* 6 Conſilium] *Conteſtatio, a propheta fidelium nomine facta adverſus improbos per apoſtrophen: quaſi dicat, non ſtat per vos quo minus pauperes confundatis; habetis voluntatis & facultatis plus ſatis; ſed unicum eſt impedimentum vobis e cælo, & nobis ſalutare perfugium.* 7 O ſi quis] *Concluſio prophetica ex ſuperiore conteſtatione naſcens; cujus partes ſunt duæ, optatum, & prophetica gloriatio de futura liberatione.* Tzijone] *id eſt, habitaculo Dei.* Reducem turbam] *id eſt, me & meos e terra promiſſa exulantes: vide complementum in regno Davidis 1. Chron. 12. 38. & ſequentibus. Veriſſimum verò complementum in regno Chriſti docetur Evangelio.*

PSALMUS XV.

David oſtendit vera Eccleſiæ præſentis & ſempiternæ membra ex integritate vitæ, juſtitia, & veritate innoteſcere.

1 PSALMUS *Davidis.* Jehova quis commoraturus eſt in tentorio tuo? quis habitaturus in monte ſanctitatis tuæ?
2 Qui ambulat [a] integrè exercétq; juſtitiam: ac loquitur veritatem, *prout eſt* in [b] animo ſuo:
3 Non obtrectat lingua ſua, non afficit proximum ſuum malo; & opprobrium non infert in propinquum ſuum:
4 In cujus oculis contemptus *eſt* [c] reprobus; timentes verò Jehovæ honorat: juratus [d] in dammum ſuum; non tamen mutat.
5 Pecuniam ſuam non exponit fœnori, & munus pro innocente non accipit: qui facit iſta, non dimovebitur in ſeculum.

[a] Heb. *integer.*
[b] Heb. *corde*
[c] Heb. *ſin- ta.*
[d] Heb. *ad ma- le facien- ſibi.*

ANNOTATIO.

1 Jehova] *Pſalmus eſt διδασκαλικὸς, formæ διαλογιστικῆς, quæſtione & reſponſo conſtans. Quæſtio eſt quis in tentorio, id eſt Eccleſia aſpectabili, ſit commoraturus dum peregrinamur a domino, & quis in Eccleſia catholica & cœleſti in ſempiternum habitaturus; denique futurus germanum utriuſque membrum. De hac quæſtione Deus ſalutis author conſulitur, ut oſtendat Pſaltes reſponſum quod ſubjicitur eſſe omni exceptione majus.* 2 Qui ambulat] *reſponſum a ſignis, quibus homo hominē ſuo modo & aliquatenus poteſt internoſcere. Proponuntur autem ſigna tria, Integritas, Innocentia, & Veritas; quæ tria reſpondent tribus illis capitibus novo homini attributis, Eph. 4. 24. ſequentibus autem verſibus καθ᾽ ὑστέρωσιν, ſive ordine præpoſtero ex Hebræorum conſuetudine explicantur.* 3 Non obtrectat] *Explicatio veritatis ab exemplo uno, ſynecdochicè.* Non afficit] *Explicatio innocentiæ ſive juſtitiæ.* Opprobrium] *dictis, aut factis.* 4 In cujus oculis] *explicatio integritatis: reprobos reprobat, & probos probat; non aſſentitur cuiquam; ne ſibi quidem indulget; ita timore Dei in officio continetur: atque hic poſtremus locus ſequente verſu amplificatur duobus aliis exemplis; quia doctrina eſt inprimis παράδοξος: primum, Non eſſe propter damnum abſtinendum a benefactis; deinde, Non eſſe beneficiendum expectatione commodi.* 5 Pecuniam] *id eſt, ſive ex beneficio commodet, ſive ex officio judicet, ſui emolumenti rationem abjicit, & proximum juvat charitate, non utilitate ductus.* Qui facit iſta] *Concluſio a promiſſionibus Dei.*

PSALMUS XVI.

David Deum orat ut ſe ab omni idololatria purum conſervet; & idololatrarum miſeria expoſita bona ſua in Deo prædicat, eúmq; celebrat tum præſentium bonorum nomine, juſtitiæ, & ſanctificationis per ſpiritum, tum etiam venturorum, nimirum reſurrectionis Chriſti & omnium priorum per Chriſtū, ac vitæ æternæ.

1 INSIGNIS Ode *Davidis.* Serva me, Deus fortis; nam me recipio ad te:
2 Dicis Jehovæ, *ô anima mea*, dominus meus es: bonum a me non *pervenit* ad te.
3 Sanctis qui in terra ſunt & magnificis; in quibus tota oblectatio mea eſt.
4 Multiplicant dolores ſuos, *qui* alienum dotant: non libabo libamina eorum ex ſanguine; neque aſſumam nomina eorum in labiis meis.
5 Jehova *eſt* portio prædii mei, & poculi mei: tu ſuſtentas ſortem meam.
6 Funiculi acciderunt mihi in amœnis; etiam poſſeſſio mea elegans eſt pro me.
7 Benedicam Jehovæ qui conſulit mihi; etiam per noctes, erudientibus me renibus meis.
8 Propono mihi Jehovam jugiter: quia a dextera mea *eſt*, non dimovebor.
9 Idcirco lætatur [a] animus meus, & exultat gloria mea: etiam caro mea habitat securè:
10 Quia non es derelicturus animam meam in ſepulchro: non permiſſurus es quē benignitate proſequeris videre corruptionem.
11 Facturus es ut experiar ſemitam vitæ: ſatietatem gaudiorum ante faciem tuam, amœnitatem ad dexteram tuam, in æternum.

[a] Heb. in

ANNOTATIO.

1 Serva me] *Ode eſt generis mixti, partim εὐκτικῆ, partimq́ εὐχαριστικῆ. Petitio eſt uſque ad ver. 3. ſumma ut eſt, Deus prophetam ſervet integrum ab omni labe idololatriæ, prout cauſæ quas adducit, aperte oſtendunt.*

dixit. Nam] ætiologia ſive explicatio cauſarum, ex quibus ſervari petit. Prima eſt a fide ſua in Deum, hoc verſu; & principio ſequentis: ſecunda ab officio ipſius erga proximos, duobus ſequentibus; tertia, ab exemplo idololatrarum, ver. 4. 2 Dicis] ſecunda cauſa ab officio; quo exponit David ſe conſervationem a Deo petere, quia vult officium facere; primùm erga Deum, agnoſcendo & profitendo ex animo dominium ſuum; deinde erga bonos, beneficiis & exemplis ſtudioſè adjuvando; quod ad ampliorem confirmationem enuntiat per apoſtrophen ad animam ſuam. quaſi dicat, teſtis eſt ſpiritus Dei in ſpiritu meo me ad præſtanda hæc officia; non autem carnali ſtudio conſervationem petere. Bonum] quaſi dicat, quandoquidem nullum aliud officium tibi præſtare poſſum quàm profeſſionem & prædicationem juris tui & dominatus in me; ſaltem hoc ex animo faciam: tu quoque viciſſim ſerva me, ut ſanctis poſſim præſtare quod erit penes me. 3 Sanctis] quaſi dicat, ſerva me, ut ſanctis proſim: etiam quæ interjecta ſunt, id eſt, ſecunda ver. 2. pars, & totus ſecundus ver. ſpeciem habent hyperbati. 4 Multiplicant] Tertia cauſa ab exemplo idololatrarum, a quibus videtur ad idololatriam provocatus eſſe durante exilio ſuo, ut innuit expoſtulatio ejus cum Schaüle 1. Schem. 26. 19. quaſi dicat, nihil proficiunt idololatriæ; nam animos ſuperſtitione trepida implent, & exhauriunt domos. Alienum dotant] id eſt, alieno Deo ac potius idolo ſe velut matrimonio copulantes, non accipiunt; ſed conferunt dotem mox in nihilum abituram. Non libabo] id eſt, neque deos illegitimos, neque illegitimè colam; ut gentes quæ ſanguine libant contra legem: Levitici. 3. 17. Neque aſſumam] vide Exodi. 23. 13. Sunt autem hæc per antitheſin poſita, ut commodius tranſeatur ad alteram partem: quaſi dicat, non colam illos; ſed hærebo ſoli Deo: nam Jehova eſt, &c. 5 Jehova eſt] altera pars euchariſtica, ut oſtendit ver. 7. Incipit autem eam per oppoſitionem ſui boni cum idololatrarum damnis. quaſi dicat, illi amittunt omnia; at ego omnia poſſideo, quia poſſideo Jehovam creatorem & conſervatorem omnium. Portio prædii] i. vita mea, per ſynecdochen; ad illos verò idololatras nihil attinet. Tu ſuſtentas] id eſt, non mihi ſervandam committis ſortem meam; ſed ipſe mihi conſervas virtute tua, 1. Pet. 1. 4. & 5. Apoſtrophe. 6 Funiculi] amplificatio ab amœnitate beneficiorum Dei; qua gradatione illuſtratur antitheſis fidelium cum idololatris. Nam idololatris (inquit) nihil accedit ſuperſtitione; pios auget religio: illis etiam quod habent deperit; his conſervatur datum: illis dolores multiplices & infiniti; his amœnitates obveniunt. De funiculis autem vide Deut. 32. 9. 7 Benedicam] Propoſitio euchariſtica a conſcientia beneficiorum Dei, quam duobus verſibus ſuprà per antitheſin attigit, & ſequentibus copioſè explicat, primùm a bonis præſentibus, uſque ad finem ſequentis verſus: deinde a futuris, uſque ad finem. Qui conſulit] id eſt, ſpiritu ſuo me docet: primum beneficium. Etiam per noctes] id eſt, & ita quidem conſulat ut ſpiritus ejus in me habitet, qui omni etiam quietis tempore intimas meas voluntates & ſtudia dirigit; quorum ſedem renibus ſcriptura tribuit, ut ſuprà 7. 10. gradatio, quam ſequens verſus amplificat. 8 Non dimovebor] tranſitio ad beneficia futura, de quibus primùm gloriatur fides, ſequente verſu: deinde proponit ſingularem eorum explicationem duobus reliquis. 9 Gloria mea] id eſt, anima mea, ut Gene. 49. 6. & infra 30. 13. 10 Quia non es] id eſt, excitabis me ex pulvere in reſurrectione mortuorum, atque etiam me in ſemine meo, id eſt, Chriſtum meum non patieris experiri corruptionem in ſepulchro: quia ipſe eſt reſurrectio & vita; ac proinde autor reſurrectionis meæ & piorum omnium: vide Act. 2. 25. & ſequentibus. Videre] id eſt, experiri: metaphora a ſenſu uno ad alterum. 11 Ut experiar] id eſt, ut expertus & emenſus viam iſtius vitæ, vita illa lætiſſima, amœniſſima, & ſempiterna coram te perfruar: ſic duo ponit ventura beneficia quæ animo præceperat David, reſurrectionem carnis, & vitam æternam.

PSALMUS XVII.

David ab inimicis preſſus juſtitiam cauſæ, vitæ innocentiam, & ſimplicitatem ſuam profitetur: ita fretus bonitate Dei ſervari ſe ab inimicis & inimicos conturbari petit, ut bonorum ſuorum quibus confidebant inſtabilitatem experirentur, & ipſe veritatem Dei.

1 'ORATIO *Davidis*. Exaudi Jehova 'juſtitiam, attende ad clamorem meum; aurem præbe orationi meæ, abſque 'labiis [a] doloſis,

2 A facie tua 'judicium meum prodeat: oculi tui 'videant recta.

3 Cùm exploraveris [b] animum meum, viſitaveris 'nocte, 'probaveris me, non 'invenies; *quod* cogito, non tranſgreditur os meum.

4 Quòd ad opera humana; ex verbo labiorum tuorum, ego 'obſervo ſemitas 'effractoris:

5 Continendo greſſus meos in 'orbitis tuis; ne dimoveantur pedes mei.

6 'Ego invoco te, quia exaudis me Deus fortis: inclina aurem tuam ad me, auſculta ſermonem meum.

7 'Separa benignitates tuas, ô qui ſervas recipientes ſe ad dexteram tuam ab inſurgentibus.

8 'Serva me 'tanquam nigrum pupillæ oculi: 'umbrâ alarum tuarum abſconde me:

9 Propter improbos qui vaſtant me; inimicos meos [c] capitales *qui* cingunt me:

10 'Adipem ſuum [d] obſerant; ore ſuo loquuntur ſuperbè:

11 'Greſſum noſtrum nunc circundant nobis: 'oculos ſuos adjiciunt ut declinemus in terram.

12 Similitudo cujuſque eſt tanquam leonis appetentis rapere; & velut juvenis leonis reſidentis in latibulis.

13 'Surge Jehova, anticipa faciem ejus; proſterne eum, 'eripe animam meam gladio tuo ab improbo:

14 Ab hominibus *eripe* manu tua Jehova, ab hominibus 'e mundo, 'quorum portio *eſt* in hac vita, quorum ventrem imples 'recondito *theſauro* tuo: 'ſatiantur filii, & relinquunt excellentiam ſuam infantibus ſuis.

15 'Ego 'in juſtitia videam vultum tuum: 'ſatiabor [e] cùm expergiſcar 'ſimilitudine tua.

[a] Heb. doli.

[b] Heb. cor.

[c] Heb. *in animam, id eſt vitam.*

[d] Heb. *occludunt, id eſt, obſtipant.*

[e] Heb. *in expergiſcendo.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *Hujus odes argumentum inſcriptione ipſa oſtenditur. Partes ſunt duæ; Exordium, uſque ad*

ad ver. 7. & petitio, ad finem uſque. Exordii quo audientiam facit duo ſunt argumenta; unum a perſona ſua, uſque ad ver. 6; alterum a perſona Dei, ver. 6. A perſona ſua audientiam implorans his locis utitur; juſtitia cauſæ, ver. 2; ſimplicitate animi, & orationis ſuæ, ver. 3; & integritate ſtudii ſui in vita informanda, ver. 4. & 5. quæ omnia prolepticè duabus vocibus juſtitiæ, & labiorum fraude vacantium continentur, ver. 1. 1. Juſtitiam] *id eſt, juſtam cauſam meam accipe.* Labiis doloſis] *id eſt, quæ non conveniant cum cogitatione, ver. 3.* 2 Judicium] *id eſt, ſententia & judicati executio.* Videant] *id eſt, demonſtrent ſe videre & probare æquitatem meam.* 3 Nocte] *qua ſolet plurimùm Deus animos hominum ab actionibus humanis evocatos ſollicitare & admonere voluntatis ſuæ, ut Ijobi 4. 13.* Probaveris] *quaſi metallum conflans.* Invenies] *ſub. dolum, de quo ver. 1.* 4 Obſervo ſemitas] *ne incedam per illas.* Effractoris] *id eſt, hominis præfracta audacia omne jus perrumpentis.* 5 Orbitis tuis] *id eſt, quas deſignaſti verbo tuo.* 6 Ego invoco] *alterum argumentum a perſona Dei, & facili attentione ejus ad preces ſervorum ſuorum; quæ experientia ſpem ingenerabat & confirmabat in animo Davidis.* 7 Separa] *Petitio generalis, hoc verſu: cujus membra ſunt duo; unum, ut Deus ſervo ſuo benefaciat, alterum, ut obſiſtat adverſariis propter illum: univerſè autem utrunque petitur hac loquendi forma, ſepara benignitates tuas. quaſi dicat, hactenus ita egiſti nobiſcum, ut ſi benignitates tuæ promiſcuæ eſſent omnibus, ac potius ad illos pertinerent: jam tempus eſt ut ſecernas benignitatem & quos benignitate proſequeris, vindiceſque ab iſtorum abuſu.* 8 Serva me] *prior petitionis locus pro ſalute ſua.* Tanquam nigrum] *id eſt, ſtudioſiſſimè, ut homo ſolet pupillam oculi ſui: ſic Deut. 32. 10.* Umbra alarum] *id eſt, protege me, ut exponitur Ruth. 2. 12, humanitus dictum.* 10 Adipem ſuum obeſant] *i. pingues ſunt, & deſideriis ſuis omnibus circumfluunt: ſic amplificat calamitates ſuas a comparatione adverſariorum, quod bene ſe habeant, arroganter loquantur, & inhumanè vivant inſectantes bonos, duobus verſibus ſequentibus.* 11 Greſſum noſtrum] *i. obſervant me & meos.* Oculos ſuos] *i. hoc unum ſpectant ut ruamus.* 13 Surge Jehova] *altera pars petitionis adverſus improbos.* Eripe] *regreſſio a priorem petitionem. quaſi dicat, illos dejice, ut eripias me.* 14 E mundo] *i. qui ſunt mundani, mundum ſpirant & ſapiunt; neque ad regnum Dei pertinent.* Quorum portio] *hoc eſt, nihil cum altera vita commune habent; ſed hanc eſſe putant ſaginarium ſuum.* Recondito theſauro] *i. opimis rebus: metonymia.* Satiantur] *id eſt, diuturna felicitate abutuntur, prout eſt benignitas & patientia Dei.* 15 Ego] *Concluſio petitionis bimembris, ad vitam præſentem & futuram ſpectans.* In juſtitia] *id eſt, hic mihi ſatis eſt, modò ſententia tua & reipſa demonſtratus juſtus, faciei tuæ luce perfruar, de qua ſupra 4. 7. & 16. 11.* Satiabor] *quaſi dicat, non indignè fero illos hic præſentibus beneficiis ſatiari atque infarciri; per me licet: ego in venturorum bonorum certiſſima fiducia conquieſco.* Cum expergiſcar] *id eſt, reſurgam e mortuis, quos obdormire dicit ſcriptura uſque ad ſecundum adventum Chriſti.* Similitudine tua] *i. videbo te perfectiſſimè ſicuti es, & ſimilis ero tibi, cùm patefactus fuerit Chriſtus glorioſo adventu ſuo: vide 1. Joan. 3. 2.*

PSALMUS XVIII.

Eodem argumento eſt cum 2. Schem. 22.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* * *ſervi Jehovæ Davidis: qui elocutus eſt Jehovæ verba cantici hujus, qua die eripuerat Jehova eum e manu omnium inimicorū ipſius, ut e manu Schaülis:*

2 * *Et dixit*; ex intimis viſceribus diligam te, Jehova, firmitas mea.

3 Jehova, petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus: Deus fortis meus, rupes mea ad quem me recipiam, clypeus meus, & cornu ſalutis meæ, editus locus meus.

4 Laudatum invocans Jehovam, ab inimicis meis ſervor.

5 Circumdantibus me doloribus mortis; & torrentibus *hominum* nequam perterrentibus me:

6 Doloribus ſepulchri circumeuntibus me; occurrentibus mihi tendiculis mortis.

7 In ipſa anguſtia mea, invoco Jehovam, & ad Deum meum vociferor: *qui* exaudit e templo ſuo vocem meam, & vociferatio mea coram eo pervenit ad aures ejus.

8 Et concutitur ac movetur terra, fundamentaque montium commoventur; concutiuntur autem, cùm *ira* accenditur ei:

9 *Cùm* aſcendit fumus per naſum ejus, & ignis ex ore ejus conſumens: prunæ ardent ab eo:

10 Et dimittens cœlum deſcendit; cum caligine ſub pedibus ſuis:

11 Et inſidens Cerubinis volat, volitatque ſuper alas venti.

12 Diſponit tenebras latibulum ſuum, circa ſe tugurium ſuum: [a] tenebroſas aquas, denſitates ſuperiorum nubium.

[a] Heb. tene- bras aquarum

13 A ſplendore *qui eſt* ante eum nubes ejus denſæ tranſeunt: grando & prunæ igneæ,

14 Tonante in cœlis Jehova, & excelſo edente vocem ſuam, grando & prunæ igneæ:

15 Ita emittens ſagittas ſuas, diſpergit illos; & fulgura jaculans fundit illos.

16 Conſpiciuntur etiam imi alvei aquarum, & revelantur fundamenta orbis habitabilis; increpatione tua Jehova, flatu ſpiritus naſi tui.

17 Mittens ex edito aſſumit me, extrahit me ex aquis multis:

18 Eripit me ab inimico meo valentiore; & ab oſoribus meis, cùm robuſtiores ſunt me.

19 *Cùm* occurrunt mihi in [b] tempore calamitatis meæ; tum *eſt* Jehova pro ſcipione mihi.

[b] Heb. die ſuccidio

20 Et educit me in latum; liberat me, quia delectatur me.

21 Tribuit mihi Jehova ſecundum juſtitiam meam; ſecundum puritatem manuū mearum reſtituit mihi.

22 Cùm obſervo vias Jehovæ, neque improbè averto me a Deo meo;

23 Sed omnia judicia ejus in conſpectu meo ſunt; & ſtatuta ejus non amoveo a me:

24 Denique cùm ſum integer coram eo; & caveo mihi [c] ne iniquè agam:

[c] Heb. ab iniquitate mea.

25 Reſtituit Jehova mihi ſecundum juſtitiam meam; ſecundum puritatem manuum mearum

coram oculis ſuis.

26 Cum benigno benignum te exhibes; cum viro integro integrum te exhibes;

27 Cum puro purum te præbes: at cum perverſo eluctaris:

28 Quia tu populum afflictum ſervas; oculos verò elatos dejicis:

29 Quinimò tu illuſtras lucernam meam: Jehova Deus meus ſplendentes efficit tenebras meas.

30 Per te enim tranſcurro turmam; & per Deum meum tranſilio murum.

31 Hujus Dei fortis integra *eſt* via; ſermo Jehovæ purgatiſſimus *eſt*: clypeus eſt omnibus qui ſe recipiunt ad eum.

32 Nam quis *eſt* Deus præter Jehovam? & quis rupes præterquam Deus noſter?

33 Hic Deus fortis *eſt* qui accingit me robore, & reddit integram viam meam:

34 Diſponens pedes meos tanquam cervarũ; ut in excelſis meis ſtatuat me:

35 Docens manus meas prælium; adeò ut frangatur arcus chalybeus brachiis meis.

36 Nam das mihi clypeum ſalutis tuæ, dexteraq; tua ſuſtentat me; & măſuetudo tua adauget me.

37 Dalatas greſſui meo locum meum; neque vacillant malleoli pedum meorum.

38 Perſequor inimicos meos, & aſſequor eos: neque revertor donec conſumam eos.

39 Frango eos adeò ut non poſſint exurgere; cadentes ſub pedibus meis.

40 Accinges enim me robore ad bellum; proſternis inſurgentes in me ſub me.

41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem; ut oſores meos excindam.

42 Vociferantur, ſed non eſt qui ſervet; ad Jehovam, ſed non exaudit eos.

43 Itaque contundo eos tanquam pulverem coram vento; ut lutum platearum frio eos.

44 Liberas me a contentionibus populi: diſponis me in caput gentium, populus quem non noveram ſerviunt mihi:

45 Ad auditionem auris obediunt mihi; alienigenæ [d]mendaciter ſe dedunt mihi:

[d] Heb. *mentiuntur mihi.*

46 Alienigenæ decidunt, & horreſcunt e conclavibus ſuis.

47 Vivit Jehova, & benedicta rupes mea: quapropter exaltetur Deus ſalutis meæ,

48 Deus ille fortis qui præſtat ultiones mihi; & adducit populos ſubter me:

49 Liberans me ab inimicis meis: etiam ſupra inſurgentes in me exaltaſti me; a viro [e]violento eripuiſti me.

[e] Heb. *violentiæ.*

50 Idcirco celebrabo te in gentibus, Jehova; & nomini tuo pſallam:

51 *Dicens, ipſe* magnificam præſtat [f] ſalutem omnimodam regi ſuo: & exercet benignitatem erga unctum ſuum; erga Davidem & erga ſemen ejus uſque in ſeculum.

[f] Heb. *ſalutes Regi.*

ANNOTATIO.

1 Servi Jehovæ] *id eſt, qui vita & regno deceſſurus rationem vitæ, fidei, & adminiſtrationis ſuæ reddidit Deo, ut fidelem ſervum oportuit: ſic contrà cùm regnum aditurus eſſet, elegante Pſalmo ſe Dei ſervum fore profeſſus eſt, & ſe totum commiſit adminiſtrationi & bonæ voluntati Dei, infrà Pſal.* 36. 2 Et Dixit] *de toto hoc Pſalmo vide 2. Schem. 22. eſt autem hîc propoſitio contenta verſibus tribus.*

PSALMUS XIX.

David expoſitis documentis quę Deus exhibet tum in rebus creatis, tum in ſancto verbo ſuo, Deum orat ut peccata ipſi condonet, deducat in ſanctificationem ſpiritus, & ipſum acceptum habeat in Chriſto.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* '*Pſalmus Davidis.*

2 Cœli enarrant gloriam Dei fortis, & opus manuum ejus indicat expanſum eorum.

3 'Dies ad diem' eructat' ſermonem; & nox ad noctem oſtendit ſcientiam.

4 'Non *eſt* ſermo, neque *ſunt* verba: ſine *his tamen* intelligitur vox eorum.

5 'In totam terram' prodeunte delineatione eorum, ſimul *prodierunt* in extremitatem orbis habitabilis ſermones eorum; '*ex quo* Soli diſpoſuit tentorium in eis.

6 Nam eſt' tanquam ſponſus prodiens e thalamo ſuo; [a]lætabundus tanquam robuſtus decurrit viam.

7 Ab extremitate cœlorum exortus ejus, & revolutio ejus ad extremitates eorum *eſt*: nec *eſt* quod abſcondatur a calore ejus.

8 'Doctrina Jehovæ integra *eſt*, reſtituens animam: teſtimonium Jehovæ verax, ſapientiam afferens imperito.

9 Mandata Jehovæ *ſunt* recta, lætificantia [b]'animum: præceptum Jehovę purum, illuſtrãs oculos:

[b] Heb. *cor: ut verſu.* 15.

10 Reverentia Jehovę munda, 'conſiſtens in ſempiternum: judicia Jehovæ *ſunt* ipſa' veritas, juſta ſunt pariter:

11 Deſideratiſſima '*deſiderabiliora* ſunt auro, & quidem auro purgatiſſimo quamplurimo: ac dulciora melle, & quidem [c]'acœto melle.

[c] Heb. *deſtillatione favorum.*

12 'Tum *me* ſervum tuum, commonefactum iſtis; in quorum obſervatione *eſt* emolumentum magnum:

13 ('*Nam* errores quis intelligat?) me, *inquã,* ab occultis abſolve:

14 Tum' a contumaciis ſubtrahe ſervum tuũ, ne dominentur in me; 'tunc integer & inſons ero a defectione magna.

15 [d]Sint accepti' ſermones oris mei, & meditatio animi mei coram te: Jehova 'rupes mea & 'redemptor mi.

[d] Heb. *in benevolentia: ut Levitici.* 22.20.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt generis mixti, partim* διδασκαλικὸς, *partimq;* εὐκτικὸς. *Sunt autem partes illius duæ, Propoſitio doctrinæ, uſque ad verſ.* 12, *& concluſio petitoria, inde ad finem uſque. Doctinæ ſumma eſt; Dei gloriam omnibus modis prædicari, tum a rebus creatis ex naturæ ordine, uſque ad verſ.* 8; *tum a verbo Dei ex diſpenſatione gratiæ, uſque ad ver.* 12. *Quia autem cœlum & quæ in cœlo ſunt; ut expanſum, ſecundo verſu; dies & nox, ver.* 3; *ſol. ver.* 5. *& ſequent. illuſtriſſimũ exhibent divinæ gloriæ documentũ: idcirco*

circò de cœlo tantùm & cœleſtibus rebus hîc agit pſaltes. 3 Dies ad diem]*id eſt, dies diei alteri superveniens; ut hodiernus heſterno, craſtinus hodierno: ſic de nocte.* Eructat]*id eſt, indeſinenter profundit, ut fons perennis aquas profundit largiter: metaphora.* Sermonem]*de Dei gloria ſuo modo: elegans proſopopœia, quam duo verſus ſequentes explicant.* 4 Non eſt ſermo]*Occupatio, qua propheta emollit ſuperiorem proſopopœiam, & docet intelligentiã ejus: non loquuntur quidem ut homines; ſed tamen (inquit) velut loquẽtes a nobis intelliguntur: ſic Rom.1.20.* 5 In totã terram]*amplificatio a tẽpore: non eſt novum (inquit) hoc documenti genus; ſed inde ab initio creationis omnia præconio illorum perſonant.* Prodeunte]*id eſt, cùm eos delineavit Deus ſecundo creationis die, Gen.1.6. & ſeq.* Ex quo]*quarto creationis die, Gen.1.16.* 6 Tanquam ſponſus]*id eſt, inde a creatione ornatiſſimus, indefeſſus, ac velociſſimè percurrit demenſum ſuum, atque efficaciſſimè calore ſuo afficit omnia.* 8 Doctrina]*alterum genus documentorum, ut obſervatum eſt in ver.1. commendatur autem hoc genus a duobus locis: primùm a natura ipſius; quòd documentum hoc integrum, verax, rectumq́ eſt, &c. deinde ab effectis erga pios, quòd ſingula effecta ſuam convenientiam habeant cum prioribus attributis ſingulis de natura verbi. Integra eſt doctrina; ac proinde animos redintegrat, ac ſic deinceps.* 9 Animum]*qui totus perturbatus eſt, dum deſtituitur recto.* 10 Conſiſtens]*ac proinde homines pios & reverentes Dei in eandem imaginem transformans a gloria in gloriam per ſpiritum domini, ut in ſempiternum conſiſtant.* Veritas, juſta]*ac proinde verè hominibus juſtitiam afferunt qua ad ſempiternam illam vitam pervenitur.* 11 Deſiderabiliora]*duobus illis nominibus, & quòd ipſa bona ſunt, & quòd afferunt bonum.* Acœto melle]*id eſt, maximè laudabili, quod per ſe fluit, & non ſidit ſuo velut cubili; ſed ultro e favo ſtillat ut muſtum vel oleum; quod genus propriè acœton appellari docet Plinius lib.11.cap.15.* 12 Tum me]*Conclusio petitoria ab occaſione ſuperioris doctrinæ, & ſtudio conſequendi boni quod illa explicat. Sunt autem petitionis capita tria; primum, liberatio a peccatis per errorem commiſſis, his duobus ver: Secundũ, conſervatio piorum in obſequio Dei & ſanctificatione, ver.14: tertiũ, acceptio perſonæ per Chriſtum, qui primus eſt aditus ad remiſſionem peccatorum & ſanctificationem, quas poſtulaverat ſuperioribus verſibus.* 13 Nam errores]*Occupatio, qua oſtendit David ſe peccata ſua, ſi novisset, fuiſſe expoſiturum Deo ad impetrandam veniam: ſed humanum eſſe erare, & ignorare errorem ſuum.* 14 A contumaciis]*id eſt, ne quando ſim contumax; quaſi dicat, deduc & contine me in obſequio tuo.* Tunc]*cùm hæc duo fuero conſecutus, remiſſionem peccatorum, & ſanctificationem vitæ.* 15 Sermones oris]*id eſt, ego ipſe cum orationibus & cogitationibus meis.* Rupes mea]*vide Deut.32.4.* Redemptor]*in Chriſto, qui ſervat populum ſuum a peccatis ſuis.*

PSALMUS XX.

Eccleſia regi in expeditionem proficiſcenti bene precatur ſuo & regis ſui nomine; fiduciam ſuam in Deum prædicat; & fauſto eventu glorioſè prænuntiato, res ſuas Chriſto Deo commendat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* '*pſalmus Davidis.*
2 'Exaudiat te Jehova [a] tempore anguſtiæ; te in edito collocet 'nomen Dei Jahhakobi:
3 Mittat auxilium tuum 'e ſancto, & 'e Tzijone fulciat te.
4 'Odoretur omnia munera tua, & holocauſtum tuum in cinerem redigat. Sela.
5 Det tibi ex [b] animo tuo, & totum tuum cõſilium impleat.
6 'Canamus de ſalute tua, & in nomine Dei noſtri 'vexillis utamur: impleat Jehova omnes petitiones tuas.
7 'Jam agnoſco Jehovam ſervare 'unctum ſuum, exaudire eum e cœlis ſanctitatis ſuæ; [c] ſumma fortitudine, ſalute dexteræ ſuæ.
8 'Hi curruum, & illi equorum; nos verò nominis Jehovæ Dei noſtri 'recordamur.
9 Illi incurvant ſe, & 'cadunt; nos verò ſurgimus & conſiſtimus.
10 'Jehova ſerva; 'rex ipſe exaudiet nos, quo tempore invocabimus.

[a] Heb. *in die: ſynecdoche: ſic infrà ver. ultimo.*

[b] Heb. *corde.*

[c] Heb. *for- tudine.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis]*Pſalmus eſt εὐκτικὸς, tribus partibus conſtans; petitione, uſq; ad ver.7. confirmatione, uſque ad 10. & concluſione. petitionis loci ſunt duo: unus, quo petit populus & precatur ſalutem regi, uſque ad ver.6. Alter, quo precatur ſalutem, pacem, & lætitiam populi, ver.6.* 2 Exaudiat te]*prolepſis, ſive propoſitio generalis totius petitionis: cujus membra ſunt duo: unum, ut Deus perſonam accipiat & preces exaudiat, quod explicatur verſu 4. Alterum, ut benevolentiam ſuam opere teſtetur, regem ſupra omnia pericula evehens, quod explicatur ver.3. per ὑστέρωσιν.* Nomen Dei]*id eſt, Deus nominatiſſimus & laudatus, ut ſuprà vocavit pſal.18.4. Hypallage.* 3 E ſancto]*id eſt, e cœlis ſanctitatis ſuæ, ut infrà verſ.7.* E Tzijone]*id eſt, ſede aſpectabili ipſius in eccleſia.* 4 Odoretur]*id eſt, te & preces tuas gratè accipiat: Synecdoche a ſignis.* 6 Canamus]*petitionis pars altera, ut obſervatum eſt ſuprà in verſ.1.* Vexillis utamur]*id eſt, ex conflictu & victoria ab hoſtibus triumphemus: ſynecdoche.* 7 Jam agnoſco]*Confirmatio, ſive prædicatio glorioſa eccleſiæ velut jam petitionem adeptæ, qua oſtendit ſe planè de felice eventu in Deo ſecuram eſſe.* Unctum ſuum]*id eſt regem, ſuprà 2.2.* 8 Hi curruum] *ἐργασία ſuperioris prædicationis per ἀντίθεσιν ſive comparationem fiduciæ fidelium cum fiducia infidelium hoc verſu: & eventus utrorumque, verſ. ſequente.* Recordamur]*id eſt, in unica ejus recordatione acquieſcimus.* 9 Cadunt]*id eſt, ex caſu proſtrati jacent, ut docet oppoſitum conſiſtendi verbum.* 10 Jehova]*Concluſio, ſummatim precationem fiduciámque Eccleſiæ repetens.* Rex ipſe]*Chriſtus, qui idem eſt Jehova ſalutis autor.*

PSALMUS XXI.

Pſaltes Deo gratulans de beneficiis ejus, enarrat ſummatim quæ ipſe acceperit ad vitam, ſalutem, & glo-

riam præſentem & ſempiternam pertinentia: exitium adverſariorum prædicat: & Deum orat ut procuret porrò gloriam ſuam.

1 MAGISTRO *Symphoniæ*, *pſalmus Davidis.*

2 Jehova, de robore tuo lætatur rex; & de ſalute tua quàm exultat valde!

3 Deſiderium [a] animi ejus das ei, & pronuntiatum labiorum ejus non avertis. Sela.

4 Imò prævenis eum benedictionibus boni, imponis capiti ejus coronam auri purgatiſſimi.

5 Vitam petiit abs te, dediſti ei; *etiam* longitudinem dierum in ſeculum & ſempiternum.

6 Magna eſt gloria ejus per ſalutem tuam: decus & majeſtatem poſuiſti in eo.

7 Nam diſpoſuiſti illi benedictiones in ſempiternum, lætificaſti eum lætitia a facie tua.

8 Quoniam ipſe rex confidit Jehovæ, ideo fretus benignitate excelſi non dimovebitur.

9 [b] Aſſequitur manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua aſſequitur oſores tuos.

10 Diſponis eos *ut* fornacem ignis tempore feciei iratæ tuæ; Jehova ira ſua abſorbet eos; quaſi conſumat eos ignis.

11 Fructum eorum e terra perdis, & ſemen eorum e filiis hominum:

12 Quoniam intenderunt tibi malum; commenti ſunt cogitationem, non poſſunt *perficere.*

13 Nam ponis eos *velut* [c] tumulum; nervis tuis [d] aptatas *ſagittas* jacularis contra faciem eorum.

14 Exaltare Jehova robore tuo; cantemus & pſallamus fortitudinem tuam.

[b] Heb. *invenit: ſic paulo infrà eodem verſ.*

[c] Heb. *humerū. id eſt, aggerem, quem dorſum ſimiliter vocat Vergilius.*

[d] Heb. *aptas contra faciē: ſyllepſis. ut Exod. verſ. 25.2.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt, εὐχαριϛικὸς, id eſt, gratulatorius, conſtans ex propoſitione ver. 2. narratione cauſarum ad gratulationem pertinentium, uſque ad ver. 14. & concluſione, ver. ultimo.* 2 Jehova] *propoſitio gratulationis duobus nominibus; roboris divini, & ſalutis quam robur divinum præſtat.* 3 Deſiderium] *narratio operum, quibus robur ſuum & ſalutem præſtabat Deus. Sunt autem gradus illius tres: unus, quòd res optatas dedit, hoc ver; alter, quòd ſupra optata dedit, uſq; ad ver. 9; tertius, quòd adverſarios perdit, unde uſque ad ver. ultimum.* 4 Imò] *alter gradus beneficentiæ Dei proleptice hoc verſ. enunciatus: nam duæ ponuntur illius partes; bona vitæ ex benedictione Dei proficiſcentia, ut explicantur ſequente ver. & gloria atque amplitudo, quam explicat ver. 6.* Prævenis] *id eſt, nihil tale cogitanti, nedum optanti exhibes: ut oſtenditur. 1. Sche. 16.* Benedictionibus boni] *id eſt, optimis:* αὔξησις Imponis] *id eſt, committis regnum ampliſſimum & glorioſiſſimum in populo Dei, ver. 6. ſynecdoche.* 6 Magna eſt] *id eſt, duplicem gloriam tribuiſti ei, tum quia ſalutem contuliſti & liberationem ab omni calamitate, tum quia in ſummum majeſtatis faſtigium evexiſti: ſic enim totius anteactæ vitæ, acceptorumq; a Deo beneficiorum recordatur David.* 7 Nam diſpoſuiſti] *amplificatio beneficiorum Dei, a circumſtantia temporis: in quibus ſe ipſum confirmat propheta primùm a revelatione Dei, 2. Schem. 7. deinde a fide ſua promiſſiones amplectente, ver. 8.* 9 Aſſequitur] *tertius narrationis locus ordinarium Dei judicium in adverſarios explicans hic verbis propriis; figuratis verò, in ver. ſequentibus.* 10 Diſponis] *id eſt, perſonas, facultates, & poſteritatem convellis, his duobus ver.* 12 Quoniam] *αἰτιολογία, judiciorum Dei, quæ improbis eventura prædicavit, a nefariis conatibus & conſiliis eorum.* 13 Nam ponis] *Elegans allegoria: qua improborum corpora cum aggere, facies cum ſcopo aggeri infixo comparantur: ſic Ijobi 16. 12. & Lamentat. 3. 12.* 14 Exaltare] *Concluſio petitoria pro gloria Dei, & ſalute lætitiaq; populi ad gloriam ejus.*

PSALMUS XXII.

Pſaltes anguſtias primùm & perpeſſiones infinitas Chriſti explicat, quibus ad ardentiſſimam invocationem eum ex fide recurrentem fuiſſe exauditum teſtatur: deinde prophetiam, ſacerdotium, & regnum illius ſempiternum atque univerſale ad eccleſiam totam perventurum docet.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* [a] *ad diluculum*, *pſalmus Davidis.*

2 Mi Deus fortis, mi Deus fortis, quare dereliquiſti me; longinquus a ſalute mea, a verbis rugitus mei?

3 Deus mi, *quare* invocantem me interdiu non exaudis, & noctu; neque *eſt* ſilentium mihi?

4 Atqui ſanctus es, permanens, [b] perfecta laus Jiſraëlis:

5 Tibi confiſi ſunt majores noſtri: confiſi ſunt, & liberaſti eos.

6 Ad te clamaverunt, & erepti ſunt; tibi confiſi ſunt, nec puduit eos.

7 At ego ſum vermis, ac non vir: opprobrium hominum, & contemptus [c] populo.

8 Omnes videntes me ſubſannant me; diducunt labium, movent caput.

9 Devolvit ſe ad Jehovam (*inquiunt*) liberet eum: eripiat eum, quandoquidem delectatur eo.

10 Cùm tu ſis qui eduxiſti me ex utero, faciens ut confiderem ad ubera matris meæ;

11 In te rejectus ſim ex vulva, inde ab utero matris meæ Deus fortis meus ſis:

12 Ne procul abſis a me; dum anguſtia propinqua eſt, cùm non ſit adjutor.

13 Circundant me juvenci multi; robuſti *juvenci* Baſchanis cingunt me.

14 Dilatant contra me os ſuum, *tanquam* leo rapiens & rugiens.

15 Sicut aqua effundor, & diſparant ſe omnia oſſa mea: eſt cor meum ſimile ceræ; liqueſcit in [d] viſceribus meis.

16 Areſcit ut teſta vis mea, & lingua mea adhæret faucibus meis; & in pulvere [e] lethali collocas me.

17 Nam circundederunt me canes, cœtus maleficorum circumvenerunt me; foderunt manus meas & pedes meos.

18 Enumerare poſſem omnia oſſa mea: ipſi

[d] Heb. *in medio viſcerum meorum.*

[e] Heb. *mortis.*

intuentur, reſpiciunt in me.

Mat. 27. 35. 19 Partiuntur veſtimenta mea inter ſe, & pro indumento meo projiciunt ſortem.

20 Tu ergo, Jehova, ne procul abſis: virtus mea, ad auxilium meum feſtina.

[f] Heb. *e manu canis: ut Gen. 9. ver. 5.* 21 Eripe a gladio animam meam, [f] a cane unicam meam.

22 Serva me ab ore leonis, & a cornibus unicornium, exaudiens me.

23 Enarrabo nomen tuum fratribus meis: in media congregatione laudabo te:

24 *Dicens*, timentes Jehovæ laudate eum, totum ſemen Jahhakobi honorate eum: & timete ab eo totum ſemen Jiſraëlis.

25 Quia non ſpernit, neq; abominatur afflictionem afflicti, neq; abſcondit faciem ſuam ab eo; ſed cùm vociferatur ad ipſum, exaudit.

26 De te laus mea *erit* in congregatione multa: vota mea perſolvam coram reverentibus eum.

27 Comedent manſueti, & ſaturabuntur; laudabunt Jehovam quærentes eum: vivet animus veſter in ſempiternum.

28 Recordabuntur & convertentur ad Jehovam omnes fines terræ; & incurvabunt ſe coram te omnes familię gentium:

29 Quoniam Jehovæ eſt regnum ipſum, & dominium habet in gentes.

30 Comedentes incurvabunt ſeſe omnes pingues terrę, coram eo procumbent quicunque deſcendunt in pulverem: & *qui* animam ſuam non potuit in vita conſervare.

31 Horum ſemen colet eum, accenſebitur domino in quaque ætate.

32 Advenientes annuntiabunt juſtitiam ejus, populo naſcituro, ipſum facere *eam*.

ANNOTATIO.

1 Ad diluculum] *Has voces multifariam redditas, ita accipimus pro diluculo; quia eo demum tempore aurora virtutem ſuam exerit. Nam quòd plerique initium cantionis eſſe exiſtimant, non ſatis videtur cum argumento hujus pſalmi & cum gravitate ac honeſtate eccleſiæ convenire, ut adhibeantur ludicri & populares cantus. Senſus igitur eſt, pſalmũ hunc ſacerdotibus & Levitis fuiſſe traditum, ut ſingulo quoque mane in eccleſia quam primùm aurora erumperet, caneretur; prout moris erat ſacerdotibus & Levitis ex lege ſymphoniam exercere, 1. Chron. 9. 33. & 23. 4. & 29: ſic voluit Deus eccleſiam veterem ſingulis diebus recolere fiduciam de expectatione Chriſti, cujus perpeſſionum & regni viticinium hoc pſalmo continetur.*

Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt generis mixti,* ἐυκτικὸς ϗ ἐυχαριςικὸς: *cujus argumentum, etſi aliqua ex parte & certis tantùm verſibus ad Davidem accommodari poteſt: tamen non dubitamus propriè ad Chriſtum pertinere, de quo David per ſpiritum Dei prophetavit. Conſtat itaque hic pſalmus ex duabus partibus; precatione, quæ conjunctas habet perpeſſiones Chriſti, uſque ad ver. 23. & gratiarum actione, ſive prædicatione beneficiorum Dei & regni ad Chriſtum perventuri, inde ad finem uſque. Nam his duabus partibus, nimirum perpeſſione & gloria, tota Evangelii doctrina continetur: ut docetur 1. Pet. 1. 11.* 2 Mi deus fortis] *Exordium petitionis per exclamationem patheticam, his duobus verſibus, quibus exprimitur virtus fidei adverſus infirmitatem carnis graviſſimè concertantis, & animum ad Deum ſuperata carne & difficultatibus ejus erigentis. Nam fidei opus eſt, Deum noſtrum in mediis procellis cernere, invocare, & invocando perſtare: carnis verò opus & infirmitatis, de abſentia Dei conqueri.* Quare dereliquiſti me] *in iſtis calamitatibus non acceleras ad ſalutem meam, neque exaudis me? ut ſequentia exegiticè docent: nam Chriſto adverſus pœnas præſentes & æternas ex peccatis noſtris dimicante, quaſi latebat Deus, neque vires ſuas exerebat natura divina ejus.* Rugitus] *id eſt, clamoris vehementiſſimi: metaphora.* 3 Silentium] *id eſt, quies ab iſtis calamitatibus; quibus preſſi clamamus, & ſilemus liberati: ſynecdoche.* 4 Atqui ſanctus es] *Propoſitio continens duo membra, cauſas poſtulati, uſque ad ver. 12. & poſtulatum ipſum, verſ. 12. & 20. & duobus ſequentibus. Cauſarum tria ſunt genera: unum eſt a perſona Dei; ſecundum, a perſona adverſariorum; tertium, a perſona ſupplicis. A perſona Dei ponuntur duo argumentorum genera, his 3. verſibus. Prius ex natura ejus, quòd ſanctus, ſempiternus, & laudatiſſimus eſt: poſterius ex officiis erga ſuos & eorum exemplis, quòd laus eſt, fiducia, liberator, & ſervator populi ſui.* 6 Nec puduit eos] *quaſi deluſos expectatione: ſed potius glorioſè ſupra omnes calamitates evecti ſunt: Litotes.* 7 At ego ſum] *Alterum argumentum a perſona adverſariorum, hominem miſerum indigniſſimè exagitantiũ, contumeliis, & ſannis ludificantium, atq; blaſphemiis. tribus ver.* Sum vermis] *id eſt, non pluris apud illos ſio; ut ſequentia oſtendunt.* 8 Diducunt labium] *id eſt, per ludibrium buccas inflant: ſimile eſt Ijobi. 16. 10.* Movent caput] *vide 2. Reg. 19. 21. & Matth. 27. 39. & ſequentibus.* 10 Cum tu ſis] *tertiũ argumentum a perſona ſua; quo adducit non meritum ſuum, ſed antè accepta Dei beneficia inde ab utero.* 11 In te rejectus] *id eſt, totus tuus, & commiſſus curæ fideiq; tuæ ex fœdere tuo: cujus ſumma ſequentibus verbis continetur: ut Gene. 17. 7. & 8.* 12 Ne procul abſis] *ſumma petitionis, quæ fuſiùs poſteà repetitur ver. 20. & ſequentibus. Eſt autem hæc petitio admodum pathetica per antitheſin contrariorum: nam Deum ſalutarem & longinquum anguſtiæ propinquæ opponit; quaſi dicat, indignum eßet te procul abeße, qui ſolus fides & ſalus noſtra es: afflictionem verò ſemper in propinquo ſinere.* Cùm non ſit adjutor] *ullus præter te.* 13 Circundant me] ἐργασία *ſuperiorum argumentorum, a perſona adverſariorum & ſua.* Juvenci] *id eſt, inimici robuſti & ferocientes, qui allegoricè beſtiarum nominibus deſcribuntur.* Baſchanis] *i. præpingues & obeſi, ut juvenci in Baſchane paſti: vide Deut. 32. 14.* 15 Sicut aqua] *altera pars* ἐργασίας *a perſona ſua. ubi hyperbolicè exponit calamitates ſuas corpore, animo, & ſingulis eorum partibus initas. quaſi dicat: caro, adeoq; oßa, cor, viriditas, lingua, totus denique, contabeſco.* 17 Foderunt] *Etſi in vulgatis exemplaribus habentur verba, quæ ſonant tanquam leo manus meas: tamen ad hanc lectionem quam ſervamus, non tantùm argumentationis ordine & ſimplicitate conſtructionis adducimur, Græcorumq; exemplo? ſed etiam duplice Maſſoritarum teſtimonio: Nam teſtantur in bona librorum emendatiorum parte ſcriptum fuiſſe, Caru, quod eſt foderunt: & qui alteram lectionem habent, docent eam non eſſe accipiendam in ordinaria ſignificatione: quam ob rem Chaldæus paraphraſtes utrãq; interpretationem conjunxit; quaſi dicas, foderunt* *vel pertuderunt manus pedeſq; meos, ut leo dentibus ſolet pertundere.* 18 Enumerare poſſem] *præ macie.* Intuentur] *i. tamen ſiccis & fixis oculis reſpiciunt in me gaudentes de malo meo.* 20 Tu ergo] *Petitio; cujus partes ſunt ut Deus adſit, hoc verſ. ut liberet a malo, ver. ſequente, & plenam ſalutem bonumq; conferat, ver.22.* 21 Unicam] *id eſt, ſolitariam vitam meam adjutore omni deſtitutam: ut expoſtulavit ſuprà ver.12.* 23 Enarrabo] *εὐχαριστία altera pars pſalmi, ut dictum eſt in ver.1. cujus partes ſunt, profeſſio publica beneficii a Deo accepti in Eccleſia, cum hortatione: deinde prophetia de regno Chriſti, inde a ver.27. de hoc autem verſu vide Heb.2.12.* 24 Dicens] *hortatio ad eccleſiam, alterum profeſſionis membrum ad propheticum Chriſti officium pertinens.* 25 Quia non ſpernit] *ἀπολογία a beneficio Dei tum ſingulari erga Chriſtum, quando inclamavit patrem, ut ſuprà, & Heb.5.7. tum communi erga membra ejus.* 26 De te] *tranſitio ad alteram εὐχαριστίας partem, per repetitionem ejuſdem laudis, cujus meminerat ſuprà ver. 23. a ſacerdotio Chriſti.* 27 Comedent] *prophetica explicatio regni ad Chriſtum pertinentis: cujus tria capita proleptice ponuntur hoc ver. educatio fidelium, laus Dei, & vita æterna. Ponitur autem laudatio Dei inter præſens tempus educationis, & futurum æternæ vitæ: quia ad utrumque communiter pertinet.* Manſueti] *id eſt, pii, qui domita & abdicata feritate naturæ ſuæ recordantur Dei & ſe ad ipſum convertunt, ſequente ver.* Vivet animus] *apoſtrophe ad manſuetos emphatica.* 28 Omnes fines] *id eſt, incolæ totius terræ ad extremos uſque terminos: metonymia, ut ſuprà 2.8. ſic oſtenditur regnum Chriſti non finibus Judææ circumſcriptum, ſed univerſale fore.* 29 Jehovæ] *vide accommodationem hujus argumenti, Rom.3.29.* 30 Comedentes] *id eſt, cujuslibet conditionis homines, magni & parvi, divites & pauperes, &c. fruentur educatione, quæ prima fuit pars prolepſeos ſuprà 27. vide uſum iſtius argumenti 1.Timoth.2. in principio.* Pingues terræ] *id eſt, ſecundis rebus fruentes, proſperantes: periphraſis.* Qui animam] *id eſt, qui ita premuntur adverſis, ut ſpirare amplius non poſſint.* 31 Colet eum] *ſecundum membrum prolepſeos, ſuprà 27.* Accenſebitur] *id eſt, populo Dei aſcribetur, ut copioſius exponitur pſal.87.* 32 Ipſum facere eam] *id eſt, autorem eſſe omnis juſtitiæ, tum illius qua juſtificat impium in miſericordia, tùm etiam illius qua in judicio damnat.*

PSALMUS XXIII.

Propheta Deum paſtorem ſuum agnoſcens, & ſe viciſſim illius ovem; officia illius erga ſe prædicat, & de futuro animum ſuum confirmat.

1 'PSALMUS *Davidis*. 'Jehova paſtor meus *eſt*, non poſſum egere.

2 ' In caulis [a]herbidis facit ut recubem, 'ſecundum aquas [b]lenes deducit me.

3 'Animam meam quietam efficit, 'ducit me per orbitas juſtitiæ: propter nomen ſuum.

4 ' Etiamſi ambularem per vallem lethalis umbræ, non timerem malum, quia tu mecum es: ' virga tua & pedum tuum ipſa conſolantur me.

5 ' Inſtruis coram me menſam e regione hoſtium meorum: [c] delibutum reddis unguento caput meum, poculum meum exuberans.

6 'Utique bonum & benignitas proſequentur me omnibus diebus vitæ meæ: & quietus ero in domo Jehovæ, [d] quandiu longa erunt tempora.

[a] Heb. teneræ herbæ.

[b] Heb. quietum.

[c] Heb. *pingue.*

[d] Heb. *in lõgitudinem dierum.*

ANNOTATIO

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt didaſcalicus, quo Pſaltes exponit fiduciam ſuam in benignitatem Dei, & finem illius, duobus modis: primùm per narrationem allegoricam, uſq; ad verſum 5. Deinde per ἀναγωγὴν ſive accommodationem allegoriæ ad perſonam ſuam, duobus reliquis.* Jehova] *propoſitio allegoriæ, qua Deus cum paſtore, fidelis cum ove comparatur. Explicatur vero hæc allegoria primùm ſimpliciter, enumeratis partibus quæ ad officium boni paſtoris pertinent, duobus verſ. deinde per hypotheſin, verſ.4.* 2 In caulis] *id eſt, non tantùm alimoniam copioſè, ſed etiam quietem mollißimam & opportunißimam concedit.* Secundum aquas] *id eſt, commoditatem potus & refrigerii exhibet. quaſi dicat, meæ vitæ, quieti, & amœnitati conſulit.* 3 Animam meam] *id eſt, me languentem mea infirmitate labefactatum, & planè confectum inſtaurat: regenerationis ſymbolum.* Ducit me] *id eſt, facit ut ſine metu ſerviam ipſi cum ſanctitate & juſtitia in conſpectu ipſius: Luc.1.74.* 4 Etiamſi ambularem] *hypotheſis, ut obſervatum eſt ſuprà in ver.1. quaſi dicat, etiamſi ignorantia vel infirmitate mea ab ipſo & ipſius grege aberrarem, in ipſo tamen ſecurus ſum. vide Joan.10.28. promiſſionem Dei huic ſecuritati reſpondentem.* Virga tua & pedum] *id eſt, ductus ſpiritus tui ex præſcripto verbi quaſi virga me agit, & quaſi pedo inhibet.* 5 Inſtruis] *ἀναγωγή, ut obſervatum eſt in ver.1. cujus partes ſunt duæ: una, explicatio beneficiorum præſentium, hoc ver.; altera, futurorum cùm in præſente, tùm in futura vita, ſequente ver. Præſentia autem metaphoricè exponit, docens ſe tàm largiter & lautè a Deo curari, ut rebus omnibus circumfluat tùm ad neceſſitatem, tùm ad ornamentum ſuum pertinentibus. Nam oleo & unguentis ferè delibuti erant veteres, elegantiæ atque venuſtatis, non neceſſitatis cauſa: ut Matth.6.17. & 2.Schem.12.20. quam ob rem qui in luctu erant, ab unguentis abſtinebant, ut 2.Schem.14.3.* 6 Utique] *altera pars, ſecuritas de futuro: ut modò diximus.*

PSALMUS XXIIII.

Propheta regno Dei univerſali in res creatas expoſito, ſingulare regnum in eccleſia (cujus notas apponit) explicat; & eam ad honorificè convenienterq; excipiendum regem Chriſtum adhortatur.

2 DAVIDIS '*Pſalmus*. 'Jehovæ *eſt* terra & quod [a] implet eam; orbis habitabilis & habitantes in eo.

2 'Nam ipſe 'ſuper maria fundavit illam, & ſuper flumina ſtabilivit illam.

3 'Quis aſcenſurus eſt in montem Jehovæ?

[a] Heb. *plenitudo ejus.*

& quis ſtaturus eſt in loco ſanctitatis ejus?
4 'Innocens manibus & purus [b] animo; qui non effert ad vanitatem animam ſuam, neque jurat ad fraudem:
5 Is reportat benedictionem a Jehova, & juſtitiam a Deo ſalutis ſuæ.
6 Hęc eſt generatio requirentium eum: quærentium, 'faciem tuam, '*generatio* Jahhakobi. Sela
7 'Attollite portæ capita veſtra, & attollite vos' oſtia ſeculi; ut ingrediatur rex glorię.
8 'Quis *eſt* iſte rex gloriæ? Jehova robuſtiſſimus & potentiſſimus; Jehova potentiſſimus [c] bellator.
9 'Attollite portę capita veſtra: attollite, inquam, oſtia ſeculi, ut ingrediatur rex gloriæ.
10 Quis *eſt* iſte rex gloriæ? Jehova exercituum: is *eſt* rex gloriæ. Sela.

[b] Heb. *corde.*

[c] Heb. *belli.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt didaſcalicus, regnum Chriſti explicans duobus modis: primùm a ſubditis ejus, usq; ad ver. 7; deinde ab adventu ejus in regnum ſuum, inde ad finem usq;. Subditorum ponuntur duo genera: unum, naturâ & creationis jure ad Deum pertinentium, ver. 1. & 2: Alterum, domeſticorum ejus, quos beneficio gratiæ ſuæ & redemptionis recipit ad ſe, ver. ſeq.* Jehovæ eſt terra] *id eſt, res omnes creatæ ad ipſum pertinent, ac proinde eorum ſunt etiam quos Deus ad ſe recipit in Chriſto; ſive uti illis, ſive non uti commodum videatur: ſic accommodat Apoſtolus 1. Cor. 10. 25. & 28.* 2 Nam ipſe] *αἰτιολογία a creationis, ſuſtentationis, & adminiſtrationis jure.* Super maria] *id eſt, ita ſtatuit eam, ut depulſis in ſuos alveos maribus & fluentis, ſuprà extet ad commodam habitationem noſtram. Quamobrem pſal. 104. baſes terrę vocantur ac velut ſtatumina, quibus latera ejus circumquaque fulciuntur.* 3 Quis aſcenſurus] *tranſitio ad alterum ſubditorum genus, quod dialogiſticè exponitur, ut pſal. 15. quaſi dicat, Etſi omnia ſunt Jehovæ; tamen non omnia, ac ne omnes quidem homines apud Jehovam permanſuri ſunt. Quis ergo aſcendet, &c.* 4 Innocens manibus] *ſubjectio. ſive reſponſio ad quæſtionem proximam de notis domeſticorum Dei: quarum genera ſunt tria; primùm integritas vitę, animi, cogitationum, & ſermonum, hoc ver. deinde teſtificatio Dei, ver. ſeq. & poſtremò profeſſio & ſtudium ipſorum ad adeundum Deum, ver. 6.* 6 Faciem tuam] *apoſtrophe ad Deũ.* Generatio Jahhakobi] *i. quæ non ſecundum carnem cenſetur in poſteris Jahhakobi; ſed qui filii ſunt promiſſionis ex fide, ut Rom. 9. 6. & ſeq. & Galat. 6. 16.* 7 Attollite] *altera pars pſalmi dialogiſtica de adventante rege Chriſto; qua per proſopopœiam admonentur pii, ut ſe comparent ad excipiendum eum: nam eccleſia templum Dei eſt; & fidelium ſingulorum animus, allegoricè eſt porta qua intromittitur Chriſtus: ut Apocal. 3. 20. ideoq; jubentur animos ab iſtis rebus terrenis avocatos ſurſum erigere.* Oſtia ſec.] *i. æterna Dei templa æternæ eccleſię, & univerſalis membra.* 8 Quis eſt iſte rex] *quæſtio fidelium de perſona regis, non repellentium quidem; ſed ad majorem ſui confirmationem percunctantium; quibus ita reſpondetur, ut deſignetur Chriſtus a natura & effectis ſuis: a natura, quòd Jehova, id eſt, Deus ſempiternus, robuſtiſſimus, & potentiſſimus bellator eſt, hoc ver; ab effectis verò, quòd omnibus bellis tum ſpirituali ſuo adverſus ſatanã, tum noſtro adverſus omnia victor eſt, quòd exercitus omnes pro arbitrio ſuo agit, & poſtremò quòd gloriam ex natura & rebus geſtis ſibi ac ſuis conſequitur.* 9 Attollite] *repetitionis finem vide in Gen. 41. 32.*

PSALMUS XXV.

David graviter oppreſſus ab adverſariis, benignè a Deo doceri & peccata calamitatum cauſas condonari petit: ſeipſum in horum expectatione, fretus Dei bonitate & teſtimonio fidei ſuæ, confirmat: ac poſtremò ſibi totiq; eccleſiæ poſtulat liberationem a malo.

1 'ODE DAVIDIS. 'Ad te, Jehova, animam meam attollo.
2 Deus mi, in te confido, ne erubeſcam: ne exultent inimici mei de me.
3 Etiam ulli expectantes te, ne erubeſcant: erubeſcant qui perfidè agunt immeritò.
4 'Vias tuas, Jehova, notas fac mihi; ſemitas tuas doce me.
5 Fac ut incedam 'per veritatem tuam, & doce me; nam tu es Deus ſalutis meæ, te expecto totum diem.
6 'Recordare miſerationum tuarum Jehova, & benignitatum tuarum: eas a ſeculo eſſe.
7 'Peccatorum pueritiæ meæ & defectionũ mearũ ne recorderis: pro benignitate tua recordare mei tu, propter bonitatẽ tuã, Jehova.
8 'Bonus & rectus Jehova *eſt*, idcirco docet 'peccatores viam.
9 Facit ut incedant manſueti [a] ex jure, & docet manſuetos viam ſuam.
10 Omnes ſemitæ Jehovæ 'benignitas & fides *ſunt*, cuſtodientibus fœdus ejus & teſtimonia ejus.
11 'Propter nomen tuum, Jehova, etiam condonabis iniquitatem meam: quamvis magna ſit.
12 'Qualis futurus eſt vir ille qui reveretur Jehovam, docentem ipſum quam viam eligat?
13 'Anima ejus in bono commorabitur, & ſemen ejus hæreditariò poſſidebit terram:
14 Arcanum Jehovæ reverentibus ipſum, & fœdus ſuum faciet ut experiantur illi.
15 'Oculi mei jugiter ad Jehovam *reſpiciunt*; quia ipſe educit e reti pedes meos.
16 'Reſpice ad me, & gratiam fac mihi; quia 'ſolitarius & pauper ſum.
17 Oppreſſiones [b] animi mei 'dilatant ſe: ab anguſtiis meis deduc me:
18 Aſpice afflictionem meam & laborem meum; & condona omnia peccata mea.
19 'Aſpice inimicos meos, ut augentur; & odio violento oderunt me.
20 Serva animam meam & eripe me, ne erubeſcam; 'quia recipio me ad te.
21 'Integritas & rectum cuſtodiant me; quia expecto te.
22 Redime Deus, Jiſraëlem ab omnibus oppreſſionibus ejus.

[a] Heb. *injura.*

[b] Heb. *cordis mei.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt ἰυκτικὴ: cujus ſinguli verſus ferè principio ſuo alphabeticum Hebræorum ordinem retinent.*

retinent. Conſtat autem ex tribus partibus; Petitione, uſque ad ver. 8. Confirmatione, uſque ad ver. 18 Concluſione petitoria, inde ad finem uſque. Ad te, Jehova] petitio ſuis cauſis conjuncta, duo capita ſummatim continet: demonſtrationem communicationemq́ boni, ver. 4. & ſequentibus; deinde abolitionem mali peccatorumq́ noſtrorum, ut perſonæ acceptæ ſint ver. 7. Cauſarum genera ponuntur tria, ut obſervatum eſt ſuprà in pſalmo 13. Prima eſt a perſona ſupplicis & bonorum omnium: ſecunda, a perſona adverſariorum, ver. 1. 2. & 3: tertia, a perſona Dei, ver. 6. 7. & 8. 4 Vias tuas] quibus me vis incedere: primum petitionis caput. 5 Per veritatem tuam] id eſt, prout verax es, fideliter & conſtanter præſtans promiſſiones tuas. Argumentum a natura Dei. 6 Recordare miſerat.] id eſt, qua miſericordia erga tuos uſus es inde ab orbe condito, eadem erga me utere: argumentum ab exemplo. 7 Peccatorum] ſecundum petitionis caput; remiſſio peccatorum. 8 Bonus & rectus] Secunda pars pſalmi; confirmatio a natura Dei, operibuſq́ erga electos. Peccatores] quos juſtificet in Chriſto ſecundum electionem gratiæ, ubi manſueti effecti ſunt: ut ſuprà pſal. 22. 27. 10 Benignitas] i. benigniſſimæ & conſtantiſſimæ: auxeſis. 11 Propter nomen tuum] accommodatio ſuperioris theſeos, perinde ac ſi confirmatis ex ea Davidis animus ſtatueret idem in ſe ipſo præſtari: ſic reſpondet argumento quo uſus fuerat ſuprà ver. 6. 12 Qualis] alter confirmationis locus dialogiſticè enuntiatus, ab effectu promiſſionum Dei; nimirum timentes Dei ex fœdere bonum conſecuturos, & elapſuros è malo: unde ſequitur accommodatio ſingularis ad perſonam Davidis, ver. 15. 13 Anima ejus] id eſt, omnium bonorum ſpiritualium & corporalium hæres futurus eſt, ad ſuam & ſuorum utilitatem, ex conſilio & fœdere Dei. 15 Oculi] Tranſitio ad petitionem & concluſionem Pſal. 16 Reſpice ad me] Concluſio petitoria, cujus partes duæ ſunt; una, petitio ſingularis pro perſona ſupplicis; altera, petitio publica pro corpore eccleſiæ, ver. ultimo. Solitarius] i. aliena ope deſtitutus, ut pſalm. 22. 21. 17 Dilatant ſe] i. tam latè occupant, ut animus quaſi præfocetur: primum argumentum a perſona ſuæ calamitatibus. 19 Aſpice inimicos] ſecundum argumentum a perſona inimicorum. 20 Quia recipio] fretus promiſſionibus Dei: tertium argumentum a fide ſua integerrima in promiſſiones Dei, hoc & ſequente ver. 21 Integritas & rectum] fidei meæ. quaſi dicat, promiſſiones tuæ, quibus totus recumbo fide.

PSALMUS XXVI.

David ab hoſtibus preſſus ad Deum judicem confugit, fidem ſuam & vitæ innocentiam probat: ideoq́ liberari ab anguſtiis & gratiam conſequi expetit, ad glorificandum Deum.

1 ODE *Davidis*. Judicem meum age Jehova: quoniam ego in integritate mea ambulo, & Jehovæ confido, me non vacillaturum.

2 Proba me Jehova & tenta me, exanima renes meos & [a] animum meum:

3 Nam benignitas tua coram oculis meis eſt, & continenter ambulo in veritate tua:

4 Non ſedeo cum hominibus [b] vanis, & cum [c] diſſimulatis non convenio:

5 Odi congregationem maleficorum, & cũ improbis non ſedeo:

6 Lavo in innocentia manus meas, & circumeo altare tuum Jehova:

7 Perſonando voce gratiarum actionis, & enarrando omnia mirabilia tua.

8 Jehova, diligo habitaculum domus tuæ; & locum, tabernaculum gloriæ tuæ.

9 Ne aggreges penes peccatores animã meã, & penes viros [d] ſanguinarios vitam meam:

10 Quorum in manibus ſcelus, quorum dextera plena eſt muneribus.

11 At ego in integritate mea ambulo: redime me, & gratiam fac mihi.

12 Pede meo conſiſtente in plano, in congregationibus benedicam Jehovæ.

[a] Heb. cor.

[b] Heb. vanitatis.

[c] Heb. abſconditis.

[d] Heb. ſanguinum.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt* εὐκτική, *conſtans tribus partibus; propoſitione juris ſui, uſq; ad ver. 9; petitione, ad ultimum uſq; ; & concluſione, ver ult. Propoſitionis partes ſunt, exordiũ, quo ſecum agi poſtulat in cauſa ſua ex judiciorũ formula, ver. 1. & 2. & narratio cauſarũ quibus ad poſtulatũ hoc adducitur; quod utrũq́ ver. 1. per prolepſin continetur.* Quoniã ego] *ſumma cauſarũ proleptica, ex quibus ad Dei judiciũ confugit, integritas vitæ, & fides in Deũ, quæ poſtea explicantur inde a ver. 3.* 2. Proba me] *i. judicem te facio, & appello teſtem: introſpice, & penitus cognoſce de cauſa mea: metaphora ab aurificibus.* Renes] *ut ſup. 7. 10.* 3 Nã benig.] *Narratio. quia David tum animũ ſuum erga Deũ, tum vitæ rationem exponit, ut ſup. ver. 1. quæ duo deinceps per* ὑστέρωσιν, *hoc eſt inverſo ordine, explicantur.* 4 Non ſedeo] *explicatio ſecundæ partis de vita ſua* κατ' ἀναίρεσιν καὶ θέσιν, *ut pſal. 1. cùm primo loco inficiatur David ſe malè verſari, duobus verſibus; deinde confirmat ſe vitã bene tranſigere.* Diſſimulatis] *i. multiplicibus, Proteis, & ſeſe in omnes facies vertentibus.* 6 Lavo] *profeſſio vitæ, tũ ratione converſationis humanæ, tum etiã officiorũ ac pietatis in Deum coram eccleſia. Eſt autẽ lavare manus ſuas in innocentia. puriſſimè cum hominibus converſari, ut Ijobi 9. 30* Circumeo altare] *i. te colo, agnoſco. & prædico in Eccle. ſynec.* 8 Jehoua] *Explicatio prioris partis de fide & ſtudio animi ſui in Deũ.* 9 Ne aggr.] *petitio duabus partib. cõſtans, quarũ una eſt, ne Deus ſinat ſervũ ſuum improbis exponi & involvi malo: altera, ut gratiã faciat, & exhibeat nominis ſui benedicendi argumentum, verſ. duobus ultimis.* Penes peccat.] *hoc eſt, vitam meam ne patiare venire in facultatem illorum.* 10 Quorum in manibus] *Amplificatio primùm a perſona adverſariorum ſuorum, hoc ver. deinde a perſona ſua, principio ſequentis.* Quorum dextera] *hoc eſt, qui & malefici ſunt, & ad omne maleficium ſui commodi cauſa paratiſſimi.* 12 Pede meo conſiſtente] *id eſt, cùm non amplius in lubrico & ſalebroſo loco importunitate hoſtium cogar conſiſtere, ſed beneficentia tua liberatus fuero ab his anguſtiis & meliore loco poſitus; tum demum benedicam Jehovæ. Concluſio votiva.*

PSALMUS XXVII.

David vim ſuæ in Deum fiduciæ adverſus omnia pericula prædicans, quia ab Eccleſia aſpectabili abeſſe perſecutionibus cogebatur, ſe eadem fide conſolatur: Dei gratiam, opem, documenta, ductum, & liberationem petit: ac poſtremò ſe & eccleſiam ad confirmandos in Deo animos hortatur.

1 'ODE *Davidis*. 'Jehova 'lux mea & ſalus mea *eſt*, a quo timerem ? Jehova robur vitæ meæ *eſt*, a quo expaveſcerem ?

2 'Belligerantibus contra me maleficis 'ad exedendum carnem meam; hoſtes mei & inimici mei [a] mihi *cedunt*, ipſi corruunt & concidunt.

3 'Si metarentur contra me caſtra : non timeret [b] animus meus : ſi inſurgeret contra me bellum, 'in [c] his ego ſecurus eſſem.

4 'Unum petii a Jehova, id ipſum requiro: 'ut conſideam in domo Jehovæ omnibus diebus vitæ meæ, 'ad videndum amœnitatem Jehovæ, & inquirendũ in templo ejus.

5 'Sed abſcondit me in tugurio ſuo, [d] tempore adverſitatis ; abdit me in abdito tentorii ſui, in rupem attollit me.

6 Ideo jam 'extollitur caput meum ſupra inimicos meos, circumſtantes me: ut ſacrificem in tentorio ejus, ſacrificia clangoris, canam & pſallam Jehovæ.

[a] Heb. *mihi ſunt.*

[b] Heb. *cor meum : ſic ver.* 8. *& ultimo.*

[c] Heb. *in hoc.*

[d] Heb. *die mali.*

7 [e] 'Audi Jehova me voce mea clamantem: gratiamque fac mihi, exaudiens me.

8 'Tuum *illud*, 'requirite faciem meam, [f] cogitat animus meus : faciem tuum, Jehova, requiro.

9 'Ne abſcondas faciem tuam a me, ne avertas in ira ſervum tuum: auxilium meum fuiſti, ne deſeras me, neque derelinquas me, Deus ſalutis meæ.

10 'Nam pater meus, & mater mea derelinquunt me, quamobrem Jehova recipiat me.

11 Doce me, Jehova, viam tuam, & 'deduc me per ſemitam planã; 'propter obſervantes me.

12 Ne tradas me [g] deſyderio hoſtium meorum: 'nam conſiſterent contra me teſtes mendaces, & qui ſpirat violentiam,

13 Niſi crederem me [h] fruiturum 'bonitate Jehovæ, 'in terra viventium.

14 'Expecta Jehovam, confirmare, & fortificabit animum tuum: itaque expecta Jehovam.

[e] Heb. cl

[f] Heb. dic *cor meum.*

[g] Heb. *an me.*

[h] Heb. *vi rum.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt generis mixti, διδασκαλικὴ ϗ ἐυκτικὴ, tribus partibus conſtans : prima eſt propoſitio fiduciæ in Deum, uſque ad verſ.* 7; *ſecunda, petitio, uſque ad ver. ultimum, & poſtrema, concluſio hortatoria.* Jehova lux mea] *propoſitio fiducię duo membra continens; prius, beneficium Dei erga fideles; poſterius, indubitatam in Deum ſecuritatem ex fide, quę eſt effectus alterius.* Lux mea & ſalus mea] *id eſt, liberator meus ab adverſitatibus (quas ſcriptura ferè tenebras vocat) & ſalutis autor omniſq́ boni.* 2 Belligerantibus] *ἐργασία propoſitionis præcedentis, ab anteacta experientia, hoc verſ. unde naſcitur glorioſa illa fiduciæ prædicatio, verſ. ſequentibus.* Ad exedendum] *id eſt, me inhumaniſſimè ferarumq́ more conſumendum.* 3 Si metarentur] *ſummus fiduciæ prædicandæ locus per hypotheſin ſive conditionalem orationem.* Jn his] *id eſt, in mediis caſtris, exercitibus &c. ſi illis circumcluderer : ut pſal.* 3. 4 Vnum petii] *Occupatio. quaſi dicat, omnia quidem in Deo percipio fide, mirificas liberationes, & ſalutem maximam : hoc verò videtur fiduciæ meæ adverſari, quòd deſtituor aſpectabili præſentia ejus, quam tantoperè deſideravi & etiam nunc deſidero, ut cultu ejus libero ac legitimo uti poſſim.* Ut conſideam] *ac non ita errare & vagari compellar.* Ad videndum] *id eſt, ad percipiendum ſancta & auguſta illius dona, & ad conſulendum eum; quæ duo ſunt piorum officia in eccleſia.* 5 Sed abſcondit] *Reſponſio ad occupationẽ præcedentem duobus argumentis : hoc (inquit) non efficit quo minùs fiducia mea ſibi conſtet. Primùm enim beneficia ejus, nimirum liberationes maximas & honores ab eo percipio, hoc verſ. deinde. quamvis hæc omnia deficerent, tamen fide & animo illius cultus ſum particeps, a quo videor longiſſime abeſſe : & de futuro ſum certò perſuaſus me tandem aliquando re ipſa & coram fore participem, ſequente verſ.* 6 Extollitur caput meum] *id eſt, glorioſè prædico adverſus hoſtes, velint nolint, me ſacrificaturum & culturum Deum.* 7 Audi] *ſecunda pars pſalmi, Oratio; cujus membra ſunt tria: exordium audientiam faciens, hoc ver; propoſitio, verſic. ſequente; & petitio, reliquis uſque ad verſ. ultimum.* 8 Tuum illud] *propoſitio, qua mandatum Dei & officium ſuum ex mandato agnoſcit profiteturq́ pſaltes. Eſt autem hîc ὕστερωσις, quam perſpicuitatis cauſa mutavimus.* Requirite faciem meam] *id eſt, in rebus dubiis conſulite, & in adverſis invocate : ſic Deut.* 4.29. 9 Ne abſcondas] *Petitio Davidis, cujus membra ſunt tria : primum deprecatio, ne abjiciatur ab eo, hoc ver; ſecundum, precatio, ut receptus doceatur & deducatur a Deo, duobus ſequentibus; tertium, altera deprecatio, ut ſaltem ſi nondum liberationis tempus advenit, non exponatur adverſariorum libidini, verſ.* 12. *&* 13. *Sunt autem hæc pleraq́ humanitus attributa Deo.* 10 Nã pater] *id eſt, omnes qui naturæ & amicitiæ iure deberent & vellent mihi opem ferre, præ tyrannide nimia me coguntur deſerere, ut ſupra* 25.16. 11 Deduc me in viam planam] *id eſt, in libertatem vindica me : metaphora, ut ſuprà* 26.12. Propter obſervantes me] *vide ſuprà pſal.* 5.9. 12 Nam conſiſterent] *id eſt, non corruerent & conciderent, ut dixit ſuprà verſ.* 2. *ſed voti ſui compotes efficerentur vel ſua fraude vel vi; niſi fiducia certa in te recumberem: argumentum a perſona adverſariorum & ſua.* 13 Bonitate] *id eſt, bonis a te promiſſis.* In terra viventium] *id eſt, in hac ipſa vita, ut pſal.* 116.9. 14 Expecta] *Concluſio, qua ſe & alios hortatur David ad ſpem & fidem in Deo collocandum, & promiſſionem confirmat.*

PSALMUS XXVIII.

David a perditiſſimis adverſariis preſſus, Deum orat pro ſalute ſua & illorum exitio : ſalute accepta, Deum celebrat ſuo & eccleſiæ nomine : ac poſtremò eccleſiæ toti bene precatur.

1 'ODE *Davidis*. Te, Jehova, inclamo, 'rupes mea, 'ne ſurdum agas erga me : ut non 'ſi mutus eris erga me, 'conſimilis fiam deſcendentibus in [a] ſepulchrum.

2 Audi vocem deprecationum mearum; dum vociferor ad te ; dum attollo manus meas 'ad adytum ſanctitatis tuæ.

3 'Ne trahas me penes improbos, & penes operarios iniquitatis ; 'loquentes pacem cum proximis ſuis, malitia *obtinente* in [b] animo eorũ.

[a] Heb. *ciſternam.*

[b] Heb. *cordis : ſic infrà ver.* 7.

4 [a]Da iſtis ſecundum opus ipſorum, & ſecundum malignitatem actionum ipſorum: ſecundum opus manuum ipſorum da eis, redde retributionem ſuam eis.
5 [a]Quia non animadvertunt ad opera Jehovæ, & ad factum manuum ejus: [a]deſtructurus eſt eos, non autem extructurus eos.
6 [a]Benedictus *ſit* Jehova, qui exaudivit vocem deprecationum mearum;
7 Jehova robur meum & ſcutum meum; cui confidente animo meo, adjuvor: idcirco exultat animus meus, ut cantico meo celebrem eum.
8 Jehova robur [a]iſtis, & confirmatio maximè [c]ſalutaris [a]uncti ſui eſt.
9 [a]Serva populum tuum, & benedic [a]poſſeſſioni tuæ: paſceque eos ac extolle eos uſque in ſeculum.

[c] Heb. *ſalutum.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt generis mixti,* ἐυκτικὴ ϗ ἐυχαριςτικὴ. *oratio continetur quinque primis verſ. laudatio verò, ſequentibus tribus; cui poſtremò ſubjicitur concluſio petitoria. orationis partes ſunt duæ; una pro ſalute ſua, tribus verſ. altera pro exitio adverſariorum, verſ. quatuor.* Rupes mea] *ut Deut. 32.4. argumentum ab officio & promiſſionibus Dei.* Ne ſurdum agas] *id eſt, ne abjicias aut negligas: humanitus dictum.* Si mutus] *id eſt, ſi non reſpondeas.* Conſimilis] *id eſt, ſuccumbam & peream: periphraſis mortuorum. ſic deprecatur a perſona ſua.* 2 Ad adytum] *id eſt, ad cælum; ubi eſt ſanctuarium quod fixit dominus, & non homo, Heb. 8.2.* 3 Ne trahas me] *id eſt, ne inducas me in poteſtatem illorum, aut ſinas quaſi mancipium ab illis rapi, ut ſuprà pſalm. 26.9. & 27.12.* Loquentes pacem] *ut de Schaûle legimus 1. Schem. 24.17. & 26.17. & ſequentibus.* 4 Da iſtis] *altera pars orationis, imprecatio adverſus illos quos deſcripſit ſuperiore ver. nimirum improbos, qui opere, ſermone, & animo depravati, obfirmati, & Deo infenſi ſunt. quaſi dicat, juſtitiam tuam in illis exerce.* 5 Quia non] αἰτιολογία *imprecationis per comparationem illorum injuſtitiæ cum juſtitia Dei; iſti (inquit) teſtimonio ſuæ ipſorum conſcientiæ rei ſunt, quòd animum ad opera Dei omnia, & nominatim ſingulare illud erga me electionis meæ, minimè advertunt. Quam ob rem non poteſt Deus non perdere judiciis ſuis, qui non erudiuntur documentis. Ego verò abſit ut benedicam, cui maledicit Jehova. vide 1. Schem. 2.25. in annotat.* Deſtructurus eſt eos] *id eſt, juſtum eſt eos perdere, & re ipſa perdet: metaphora ab ædificiis.* 6 Benedictus] *laudatio primùm a ſingulari beneficio Dei erga prophetam, duobus verſ. deinde a publico erga totam Eccleſiam in Chriſto, ver. 8.* 8 Iſtis] *popularibus meis, id eſt, Eccleſiæ Dei.* Uncti ſui] *Chriſti, in quo tota ſalus conſiſtit cùm Davidis, qui fuit illius typus; tum totius eccleſiæ.* 9 Serva] *Concluſio, qua Eccleſia Deo ſervanda, augenda, & benedicenda modis omnibus commendatur.* Poſſeſſioni tuæ] *id eſt, populo: vide Deut. 9.29.*

PSALMUS. XXIX.

Propheta pios hortatur ad prædicandas Dei laudes, cùm propter documenta naturæ ac nominatim tonitruum, tum propter documenta gratiæ, quam cum eccleſia ſua communicat verbo.

1 [a]PSALMUS *Davidis.* Cedite Jehovæ, [a]filii fortium; cedite Jehovæ gloriam & robur.
2 Cedite Jehovæ [a]gloriam nominis ejus, incurvate vos Jehovæ *reſidenti* [a]in decoro ſanctitatis.
3 [a]Vox Jehovæ [a]ſupra aquas; *vox* Dei fortis [a]glorioſi intonat, vox Jehovæ ſupra aquas multas.
4 Vox Jehovæ [b]potenter, vox Jehovæ decorè.
5 [a]Vox Jehovæ confringit [a]cedros, perfringit etiam Jehova cedros Libani:
6 Et [a]facit ut exiliant ſicut vitulus; Libanus & [a]Schirjon, ut [c]pullus Unicornium.
7 Vox Jehovæ [a]cædit flammas ignis.
8 Vox Jehovæ dolore afficit [a]deſertum, dolore afficit Jehova [a]deſertum Kadeſchi.
9 Vox Jehovæ [a]facit ut pariant cervæ, & [a]denudat ſylvas: [a]verùm in templo ſuo [d]eloquitur totam gloriam ſuam.
10 [a]Jehova [a]in diluvio ſedebat, & ſedet Jehova rex in ſeculum.
11 Jehova robur populo ſuo dat; Jehova [a]benedicit populo ſuo pace ſua.

[a] Heb. *gloriæ.*

[b] Heb. cum virtute, cum decore.

[c] Heb. *filius.*

[d] Heb. *totam ipſius eloquitur gloriam:* ὑςέρωσις.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *pſalmus eſt,* ἐπαινετικὸς, *id eſt, laudativus, conſtans hortatione ad laudem, & argumentis laudis.* Filii fortium] *id eſt, etiam generoſiſſimi & potentiſſimi quique, ac proinde omnes: ſynecdoche.* 2 Gloriam nominis] *id eſt, nominatiſſimam & celeberrimam, qualis convenit majeſtate ejus.* In decoro ſanctitatis] *i. in ſanctuario magnifico: ſic 1. Chron. 16.29.* 3 Vox Jehovæ] *ſecunda pars, argumenta laudis, quorum genera ſunt duo; alia communia, quæ palàm omnibus rebus creatis offeruntur, uſque ad finem ver. 9. alia verò ſingularia erga eccleſiam Dei. Argumentorum autem communium unum tantùm genus exempli causâ ponitur, ut ab eo cætera cognoſcantur: nimirum tonitru, cujus natura oſtenditur, primùm a vehementia verſ. 3. & 4. deinde ab effectis, uſq; ad ver. 9.* Supra aquas] *i. vehementia fragores, plauſus, & ſtrepitus omnes, quantumvis magnos ſuperat. Frequens eſt autem in ſcripturis fremitum aquarum comparari cum ſono vehementiſſimo, ut Jechezkel. 1.24. & 43.2. ſic accipiendum eſſe oſtendit verſ. ſequens.* 5 Vox Jehovę] *altera deſcriptio tonitru ab effectis, quòd omnia validiſſima frangit. ſtabilia commovet, denique omnia perhorreſcit arbitratu Dei autoris ſui.* Cedros] *proceriſſimas, craſſiſſimas & maximè durabiles.* 6 Facit ut exiliant] *id eſt, movet montes, quamvis firmiſſimos.* Schirjon] *vide Deut. 3.8. & 9.* 7 Cædit] *id eſt, coruſcationes, fulgetra, fulguraq; diſſipat.* 8 Deſertum] *id eſt, feras in deſerto verſantes; metonymia.* Deſertum Kadeſchi] *id eſt, animalia quantumvis horrifica; cujuſmodi fuiſſe in hoc deſerto legitur, Deut. 8.15.* 9 Facit ut pareant] *id eſt, cervas, quantumvis præ anguſtia utantur difficiliore partu, cogit abortire: vide Ijobi 39.4. & ſequentibus.* Denudat ſylvas] *feris, quæ trepidè antra ſua latibulaq; petunt, ut ſcribit Virgilius 1. Georg. nam ut de arboribus capiatur, impedit ver. 5.* Verùm in templo ſuo] *ſecundum genus argumentorum laudis, ut obſervatum eſt ſuprà in ver-*

ver. 3. quaſi dicat, hæc quidem glorioſa ſunt; ſed tamen particulæ ſunt duntaxat illius gloriæ quam Deus explicat in eccleſia ſua, non tantùm opere externo, ſed etiam prædicatione verbi. 10 Jehova] *ſumma explicatio gloriæ, quam Deus teſtatur eccleſiæ; primùm a ſempiterna majeſtate ejus, hoc ver. deinde a beneficentiſſima communicatione cum eccleſia, verſ. ſequente.* In diluvio ſedebat] *id eſt, jam tum regnabat, cùm diluvium effectum eſt ſuper terram, Gen. 6. & 7.* 11 Benedicit populo ſuo] *id eſt, pacem ſuam largitur ſuis verbo & communicatione ſpiritus, ac proinde tranquillitatem confert.*

PSALMUS XXX.

David ex fuga reverſus, & domum ſuam a ſceleribus Abſchalomi repurgans, Deum celebrat beneficii erga ſe ſingularis nomine, pios ad laudes Dei prædicandas hortatur; calamitates, inſtaurationemq́; ſui factam a Deo narrat, eiq́; votum laudis exhibet.

1 PSALMUS *Davidis, canticum dedicationis domus illius.*

2 Extollam te Jehova; quoniam [a] evexiſti me, neque lætitia affeciſti inimicos meos de me.

3 Jehova Deus mi: vociferantem ad te, curaſti me:

4 Jehova, eduxiſti e ſepulchro animam meam, conſervans me vivum, ne deſcenderem in [b] ſepulchrum.

5 Pſallite Jehovæ, quos ipſe benignitate proſequitur; & celebrate ad memoriam ſanctitatis ejus.

6 Cùm momento fuit in ira ſua, vita *adeſt* benevolentiâ ejus: veſpere facit ut diverſetur fletus, mane verò *adeſt* cantus.

7 Nam ego dicebam in tranquillitate mea, non dimovebor in ſeculum.

8 Jehova, benevolentiâ tua conſtitueras in monte meo robur; te abſcondente faciem tuam, fui conturbatus.

9 Ad te, Jehova, clamavi; & [c] Jehovam deprecatus ſum, *dicens*,

10 Quid lucri *erit* in ſanguine meo, cùm deſcendam in foveam? an celebrabit te pulvis? nuntiabitne veritatem tuam?

11 Audi Jehova, & gratiam fac mihi; Jehova, eſto adjutor mihi:

12 Convertiſti planctum meum in choream mihi; ſolviſti cilicium meum, & accinxiſti me lætitia:

13 Ut pſallat tibi gloria, ac non conticeſcat. Jehova, Deus mi, in ſeculum celebrabo te.

[a] Heb. *hauſiſti me: metaphora a puteis & ſpecubus, quo reſpicit finis verſ. 4.*

[b] Heb. *ciſternam: ut ſuprà* 28. 1.

[c] Heb. *vel h minum, u alii exempl ribus legun*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt* ἐπαινετικὸς, *tribus partibus conſtans; propoſitione ſingulari laudis, a verſ. 2. ad 5. publica hortatione ad laudes ejus in eccleſia; inde ad verſ. ultimum; & concluſione.* Canticum] *id eſt, quod cecinit David, cùm repeteret ac redintegraret conſecrationem domus ſuæ, quæ inceſtis nefariisq́; Abſchalomi ſceleribus fuerat contaminata,* 2. Schem. 16. 22. *nam moris erat, ut novis ædificiis exſtructis adhiberentur cæremoniæ ad purganda & ſanctificanda loca pro inhabitantium uſu: ut Deutero. 20. 5. & Nechemjæ 12. quam rationem a Davide fuiſſe ſervatam pro repurganda domo, non obſcurè indicatur 2. Schem. 20. 3. cur vero ad hoc potius tempus & hanc domum referamus, docet argumentum ipſum & contextus pſalmi. Eſt autem in hoc verſ. verborum* ἐμπλοκὴ, *quam ad evidentiam ſuſtulimus.* 2 Extollam te] *propoſitio ſingularis laudis, a beneficio liberationis maximæ accepta a Deo, quam per congeriem amplificat David.* 3 Vociferantem ad te] *ut docetur 2. Schem. 15. 32.* Curaſti me] *id eſt, remedium attuliſti malis meis; metaphora.* 5 Pſallite] *hortatio, ut annotatum eſt in verſ. 1. cujus argumenta ſequentibus exponuntur; primùm ab ordinaria adminiſtratione Dei erga ſuos, verſ. 6. deinde a ſingulari exemplo ſuo, reliquis verſ.* Ad memoriam] *id eſt, ut ſanctitatis ejus ſempiterna ſit memoria in eccleſia.* 6 Cùm momento] *quaſi dicat, ita eſt a natura, ut quamvis propter peccata noſtra nobis ſuccenſeat; tamen illico benevolentiâ exerens, nos ad vitam revocet in peccatis noſtris alioqui morituros: quod argumentum ſequentia verba illuſtrant allegoricè.* 7 Nam ego dicebam] *alterum argumentum a ſingulari exemplo ſuo, quod propheta enarrat paucis.* Tranquillitate mea] *id eſt, cùm tranquillè deſidérem Jeruſchalaimis, 2. Schem. 11. 1. & 1. Chron. 21.* 8 Jehova] *id eſt, tu confirmaveras regnum meum, quod ego non cogitabam demens: epiphonema; quo interpretatur illud, in tranquillitate mea, ſuperiore verſ.* Te abſcondente] *id eſt, cùm primùm te avertiſti a me; ut per Nathanem denuntiaverat 2. Schem. 12. 10. & ſequentibus.* 9 Ad te Jehova clamavi] *ut docet hiſtoria 2. Schem. 15. 32.* 10 Quid lucri] *ſumma orationis quam habuit David duobus verſ. comprehenſa; cujus partes ſunt duæ, exordium ab inutili, hoc verſ. & petitio, verſ. ſequente.* In ſanguine meo] *id eſt, ſi occidar.* Cùm deſcendam] *id eſt, ſepeliar; periphraſis: ut ſuprà verſ. 4.* Pulvis] *id eſt, homo in pulverem redactus; metonymia: vide ſuprà 6. 6.* 12 Planctum meum] *de quo vide 2. Schemuel. 15. 30.* In choream] *id eſt, in maximum gaudium: hyperbole.* Solviſti cilicium] *id eſt, ſuſtuliſti luctum & lætitiam attuliſti: ſynecdoche a ſignis.* 13 Gloria] *id eſt, anima, ut ſuprà 16. 9.* Jehova Deus mi] *Concluſio epiphonematica.*

PSALMUS XXXI.

David graviſſima aliqua calamitate preſſus, Deum orat pro ſalute ſua, adducens fidem ſuam in miſericordiam Dei, & miſeriæ ſuæ gravitatem indignitatemq́; explicans: adverſariis impiis exitium imprecatur: deinde quaſi liberatione parta Deum laudat publicorum privatorumq́; beneficiorum nomine, & pios omnes hortatur ad diligendum conſtanter & colendum Deum.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ, Pſalmus Davidis.*

2 Ad te, Jehova, me recipio, ne erubeſcam in ſeculum: juſtitiâ tua libera me.

3 Inclina ad me aurem tuam, citò eripe me: eſto mihi [a] rupes robuſta, locus munitiſſi-

[a] Heb. *ut r pem robori in locum m nitionum*

mus ad ſervandum me.

4 Nam petra mea & munitio mea es; itaque propter nomen tuum 'agita me & 'deducito me.

5 Educito me e reti quod abſconderunt adverſum me: quia tu robur meum *es*.

6 In manum tuam depono ſpiritum meū: 'redemiſti me, Jehova, Deus fortis, '[b] verax.

7 'Odi eos 'qui obſervant vanitates [c] vaniſſimas: nam ego in Jehova confido,

8 Me exultaturum & lætaturum benignitate tua: quia aſpexeris afflictionem meam, agnoveris anguſtias animæ meæ:

9 Ac non tradideris me in manum inimici; ſed 'ſtatueris in lato pedes meos.

10 Gratiam fac mihi, Jehova: 'nam anguſtia *eſt* mihi, 'contabeſcit prę indignatione oculus meus, 'anima mea, & venter meus:

11 Nam deficit mœrore vita mea, & anni mei gemitu: labefactatur [d] iniquitate quam patior virtus mea, etiam oſſa mea contabeſcunt.

12 Apud omnes hoſtes meos ſum probro, & apud vicinos meos valde, pavoriq́; notis meis: aſpicientes me foris, evagantur a me.

13 Oblivione ſepelior ab animo, ut mortuus: 'ſum ut inſtrumentum perditum.

14 Nam audio infamiam a [e] multis, metum circumquaque; conſultando ſimul adverſus me, de intercipienda anima mea cogitant.

15 'Ego verò in te confido, Jehova; dicens, 'Deus meus es.

16 'In manu tua 'tempora mea ſunt; eripe me e manu inimicorum meorum, & a perſequentibus me.

17 'Fac ut luceat facies tua ſuper ſervum tuum, ſerva me benignitate tua.

18 'Jehova, ne erubeſcam, quandoquidem invoco te: erubeſcant 'improbi, excindantur *deſcenſuri* in ſepulchrum.

19 Muta, reddantur labia [f] mendacia; quæ loquuntur contra juſtum, [g] ſuperbè cum elatione & contemptu.

20 'Quam multa eſt bonitas tua, quam recondis reverentibus te; operaris erga recipientes ſe ad te, coram filiis hominum!

21 'Abdis eos in abdito præſentiæ tuæ, ab elationibus virorum: abſcondis eos in tugurio à contentione linguarum.

22 'Benedictus *ſit* Jehova, quia mirificā reddit benignitatem ſuam erga me, *ut* in civitate munita *collocans me*.

23 'Ego quidem dixeram in feſtinatione mea, exciſus ſum a conſpectu oculorum tuorum: Veruntamen audiſti vocem deprecationum mearum, cùm vociferarer ad te.

24 'Diligite Jehovam omnes quos benignitate proſequitur; 'fideles cuſtodientem Jehovā, & rependentem [h] in reliquos, facientem res magnificas.

25 Confirmamini, '& fortificabit animum veſtrum; omnes qui ſperatis in Jehovam.

[f] Heb. *mendacii.*

[g] Heb. *duriū: ut* 1. *Schem.* 2. 3.

[h] Heb. *in reſiduum.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt generis mixti, εὐκτικὸς, εὐχαριστικὸς, καὶ διδασκαλικὸς: at proinde cōſtans ex tribus partibus: precatione uſque ad verſ.* 20. *laudatione, uſque ad verſ.* 24. *& concluſione; didaſcalica, duobus ultimis.* 2 Ad te Jehova] *prima pars pſalmi, precatio: cujus partes ſunt duæ, una pro ſalute ſupplicis, uſque ad verſ.* 18. *altera pro adverſariorum exitio, verſ.* 18. *& ſequente: ut ſupra pſalm.* 28. *In hac autem priore precatione argumenta ducuntur tum a perſona ſupplicis, ut qui in Deum confideret, tum a perſona Dei: qui duo loci proleptiuè hoc verſ. poſiti per ὑστέρωσιν ſequentibus explicantur.* Me recipio] *prior locus a fiducia perſonæ ſuæ.* Juſtitia tua] *poſterior locus, a natura & officio Dei.* 3 Inclina] *ἐργασία precationis, argumento ducto a perſona Dei, uſque ad verſ.* 7. 4 Agito me] *præiens & præmonſtrans viam.* Deducito me] *Senſim & accommodè ad infirmitatem meam, ut fœtæ pecudes duci ſolent: ut Jeſchahh.* 40. 11. 6 Redemiſti me] *Confirmatio ab anteacta experientia.* Verax] *id eſt, qui ſemper idem es ac tibi conſtas; proinde neque promiſſam rem, neque anteactam mutaturus es.* 7 Odi] *alter locus precationis a perſona ſua, ut obſervatum eſt ſupra in verſ.* 2. *cujus duo ponuntur argumenta: unū, quòd integro animo & fide eſt in Deum, uſque ad verſ.* 10. *alterum, quòd graviſſimè & indigniſſimè affligitur, uſq; ad ver.* 15. Qui obſervant] *i. fiduciā habent in caducis rebus, & ſe ad illas recipiunt.* 9 Statueris in lato] *ut ſuprà pſalm.* 4. 2. *&* 18. 20. 10 Nam anguſtia] *ab indigniſſimis ſuis calamitatibus precationem amplificat, ut obſervatum eſt in verſ.* 7. *Oſtendit enim primùm exhauriri vitam, hoc & ſequente ver. Deinde ſe ignominia obrui, duobus ſequentibus; ac poſtremò omnibus modis conſternari, ver.* 14. Contabeſcit] *ut ſuprà pſal.* 6. *ver.* 8. Anima mea] *id eſt, totus animo & corpore.* 13 Sum ut inſtrumentum] *id eſt, nulla eſt cura aut memoria mei.* 15 Ego verò] *regreſſio ad priorem partem argumenti, quæ fuerat intermiſſa inde a ver.* 10 *quaſi dicat, indignum eſt novas miſerias accumulari miſero; ſed fideli & credenti in te, indignius: ſic concludit precationem de ſalute ſua, repetitis ſummatim argumentis a fide ſua & a perſona Dei, his tribus verſ.* Deus meus es] *a fœdere locus.* 16 In manu tua] *locus a potentia, fœderū promiſſionumq́; effectrice.* Tempora mea] *id eſt, terminus & ſtatus vitæ meæ: quam ob rem ne ſinas ab iſtis vitam aut ſtatum proſperum adimi.* 17 Fac ut luceat] *vide ſuprà* 4. 7. 18 Jehova] *tranſitio ad ſecundam precationem, ut obſervatum eſt ſuprà in ver.* 2. Improbi] *a Deo, a bono & æquo alieni, ut ſuprà pſal.* 28. 3. 20 Quàm multa] *ſecunda pars pſalmi, laudatio gratiæ beneficiorumq́; Dei, primùm κατὰ θέσιν, hoc ver. & ſequente, deinde καθ' ὑπόθεσιν & ſingulare exemplum perſonę ſuæ, ver.* 22. *&* 23. *Eſt autem hoc loco graviſſimum epiphonema, quo oſtendit pſaltes theſauros Dei infinitos alios aſſervari piis, alios palam communicari, hoc ver. alios denique clam in ipſorum animis æterna virtute ejus obſignari, & cùm opus eſt exhiberi.* 21 Abdis eos] *i. non tantùm ornas bonis, ſed etiam conſervas a malo.* 22 Benedictus] *laudatio ſingularis: ut dictum eſt in ver.* 20. 23 Ego quidem] *amplificatio laudationis ſingularis ab infirmitate ſua labaſcente propter calamitatum magnitudinem: ad me (inquit) & ad infirmitatē meam non reſpexit Deus; ſed ad benignitatem & miſericordiam ſuam.* 24 Diligite Jehovam] *Concluſio hortatoria ad amorem Dei, hoc verſ. & confirmationem fidei amoriſq́; erga illum, verſ. ſeq.* Fideles cuſtodientem] *αἰτιολογία cur amore proſequi debeamus Deum, ab operibus illius erga bonos, contra improbos, & in omnes magnificis.* 25 Et fortificabit] *αἰτιολογία hortationis, a promiſſionibus Dei.*

PSALMUS XXXII.

Pſaltes beatitatem piorum in remiſſione peccatorum prædicat, & experientia ſua confirmat: deinde fideles informat in fide, invocatione, & obedientia; propoſitaq́ adminiſtratione Dei in bonos & malos, illos hortatur ad gaudium in ſpiritu.

1 DAVIDIS 'Ode *didaſcalica*. 'Beatus [a] levatus *a* defectione, cujus tectum eſt peccatum.

2 Beatus homo, cui non imputat Jehova iniquitatem, & cujus ſpiritui non ineſt dolus.

3 'Cùm 'ſilerem, 'inveteraſcebant oſſa mea; 'in rugitu meo toto die.

4 Nam interdiu & noctu gravis erat ſuper me manus tua; 'convertebatur prętantiſſimus humor meus in ſiccitates æſtivas. Sela.

5 Peccatum meum notum faciam tibi, & iniquitatem meam non tegam (inquiebam) Confitebor defectiones meas Jehovæ; & tu ſuſtuliſti [b] 'pœnam peccati mei. Sela.

6 'Propter hoc oraturus eſt te, quemcunque benignitate proſequeris 'quo [c] tempore obvenerit: '(in inundatione aquarum multarum, ad eum 'non pertingent tantùm) *dicens:*

7 'Tu latibulum es mihi, ab anguſtia cuſtodito me: cantionibus liberationis circumdato me: Sela.

8 'Erudiam te & docebo te qua via ambulaturus ſis; conſilium dabo, *attento* in te oculo meo.

9 'Ne eſtote ut equus, ut mulus, [d] expertes intelligentiæ: cujus os fræno & habena conſtringendum *eſt*, 'ne appropinquet ad te.

10 'Magni dolores *ſunt* improbo: qui autem fiduciam habet in Jehova, benignitas circumdat eum.

11 'Letamini in Jehova, & exultate juſti; & cantate omnes recti [e] animo.

[a] Heb. *levatus defectione, tectus peccato. ſynecdoche.*

[b] Heb. *iniquitatem.*

[c] Heb. *tẽpore obveniendi.*

[d] Heb. *non intelligen.*

[e] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Ode didaſcalica] *Iſtius odes ſummæ partes ſunt tres: prima eſt propoſitio beneficiorum Dei ſua confirmatione juncta, uſque ad verſ. 6. ſecunda, propoſitio officii noſtri, uſque ad verſ. 10, poſtrema, concluſio hortatoria, duobus ultimis verſ.* Beatus] γνώμη: *cujus ſumma eſt, beatitatem hominis poſitam eſſe in remiſſione peccatorum & imputatione juſtitiæ Chriſti, cujus effectus eſt ſanctificatio, ſub finem verſ. 2. juſtificatio autem tribus modis declaratur, primùm quòd peccata tolluntur adeò ut non ſint; deinde quòd teguntur ita, ut ne peccatorum quidem veſtigia & ſordes appareant, hoc verſ. poſtremò, quòd ea non imputet Deus cùm ſemel ſuſtulit delevitq́; ſed tantùm juſtitiam in Chriſto.* 3 Cum ſilerem] *Confirmatio ab experientia ſingulari: cujus partes duas enarrat pſaltes; una eſt, dum continui apud me peccatum meum, Dei manus preſſit me graviſſimè; altera, cum primùm rejeci in Deum atque confeſſus ſum peccata mea, hanc gratiam a Deo expertus ſum.* Silerem] *id eſt, non enuntiarem, ſed diſſimularem peccata mea.* Inveteraſcebant oſſa mea] *id eſt, totus conficiebar animo, nihil erat in me tam firmum, quod non attereretur manu Dei: metaphora.* In rugitu meo] *id eſt, tantiſper dum non adverti ad peccata mea; ſed tanquam fera rationis expers, præſente adverſitatum ſenſu abreptus ſum, & belluinos potiùs quàm humanos gemitus & querimonias fudi.* 4 Convertebatur] *id eſt, viriditas mea exareſcebat tota, & exhauriebar viribus: metaphora.* 5 Pœnam peccati] *id eſt, peccatum & pœnam: reſpicit enim ad propoſitionem ver. 1. peccata tolli, & illis quibus tolluntur bene eſſe.* 6 Propter hoc] *altera propoſitio de officio noſtro, cujus partes ponuntur duæ; prior eſt invocatio fidei, his duobus ver; poſterior, obſequium & attentio ad voluntatem Dei, ver. 8. & 9. propter hoc (inquit) quòd tuis te talem exhibes, ac nominatim mihi; fideles hæc duo officia præſtituri ſunt; orationem fidei, & obedientiam.* Quo tempore obvenerit] *quædam velut inundatio calamitatum; cujus mox meminit.* In inundatione] *id eſt, procellis & fluctibus calamitatum vehementiſſimis, ut ſupra 18.17. & pſalm. 69. paſſim. Eſt autem hæc præſtantiſſima promiſſio Dei erga pios officio ſuo defungentes; cujus verba aliquantum invertimus, quia obſcurior eſt* ἐμπλοκὴ *in Hhebræo textu.* Non pertingent tantùm] *id eſt, ne pertingent quidem; adeò firma eſt Charitas Dei erga nos in Chriſto, Rom. 8.35.* 7 Tu latibulum es mihi] *id eſt, tu unus es perfugium meum: formula orationis fidelium in calamitatibus.* 8 Erudiam te] *apoſtrophe ad fidelem quemque: ſecundum propoſitionis membrum, ut obſervatum eſt ſuprà in verſ 6.* 9 Ne eſtote] *id eſt, ne obſtupeſcite & obbruteſcite ad exercitationes Dei: ſed animos veſtros ſedulò advertite, ut cognoſcatis adminiſtrationem ejus; ne frænos potentiæ ſuæ cogatur adhibere ad edomandam feritatem veſtram.* Ne appropinquet] *ore ſuo, ne mordeat noceátve tibi.* 10 Magni dolores ſunt] *Concluſio; cujus partes ſunt,* αἴτιον *ſive cauſa ex adminiſtratione Dei, hoc verſu, & hortatio, ad pacem & lætitiam ſpiritus, verſ. ſeq. Cauſam ſic exponit propheta: magnis doloribus afficitur improbus, & eò quidem majoribus, quod nullum habet ſenſum benignitatis Dei; fidelem verò etiam in magnis doloribus benignitas Dei circundat atque conſolatur.* 11 Lætamini] *hortatio a ſuperiore cauſa.*

PSALMUS XXXIII.

Pſaltes laudationem Dei commendat a mirificis operibus illius ex ordine vel extra ordinem naturæ factis; nominatim verò contra infideles & erga fideles, quorum cauſa ſingularem Dei providentiam adhiberi in hoc mundo prædicat: poſtremò Eccleſia fiduciam ſuam in illum profeſſa, ſibi exoptat benignitatem illius.

1 'CANTATE juſti in Jehova; rectos decet laudatio.

2 Celebrate Jehovam cithara; nablio & decachordo pſallite ei.

3 Canite ei 'canticum novum, [a] optimè pulſate cum clangore.

4 'Quia rectum eſt verbum Jehovæ, & omne opus ejus [b] conſtans:

5 Amat juſtitiam & 'judicium: benignitate Jehovæ plena eſt terra.

6 'Verbo Jehovæ cœli facti ſunt, & 'ſpiritu oris ejus totus 'exercitus eorum:

7 Congerit quaſi cumulum aquas maris, diſponit in theſauris 'abyſſos.

[a] Heb. *benefacite pulſando.*

[b] Heb. *in veritate ſive conſtantia. Gen. 1.*

8 Timeant a Jehova omnes *incolæ* terræ: ab ipſo metuant omnes habitatores orbis.

9 Nam ipſo dicente eſt *quicquid eſt* : ipſo præcipiente exiſtit.

10 Jehova irritum facit conſilium gentium, infringit cogitationes populorum.

11 Conſilium verò Jehovæ in ſeculum conſiſtit; cogitationes [e] animi ejus in ætate ſingulas.

12 Beata gens illa, cujus Jehova Deus *eſt*: populus *quem* elegit in poſſeſſionem ſibi.

13 E cœlis intuetur Jehova, videt omnes filios hominis.

14 E loco habitationis ſuę, proſpicit in omnes habitatores terræ:

15 Formator pariter cordis eorum, animadvertens ad omnia opera eorum.

16 Non *eſt* rex qui ſervetur multitudine copiarum, potens non eripitur multitudine virium:

17 [d] Mendax *eſt* equus ad ſalutem, & multitudine robori ſui non liberat *ſeſſorem*.

18 Ecce oculus Jehovæ *attendit* ad timentes ſui, ad expectantes benignitatem ipſius:

19 Ut eripiat a morte animam, eorum & vivos conſervet eos in fame.

20 Anima noſtra præſtolatur Jehovam: auxilium noſtrum & ſcutum noſtrum *eſt*.

21 Nam in eo lætatur [e] animus noſter, quia [f] nomini ſancto ejus confidimus.

22 Sit benignitas tua, Jehova, ſuper nos; prout expectamus te.

[e] Heb. cordis in ætatem & ætatem.

[d] Heb. *mendacium.*

[e] Heb. *cor.*

[f] Heb. *ſanctitatis ejus.*

ANNOTATIO.

1 Cantate] *Pſalmus eſt ἀνεπίγραφος, ex parte ἐπαινετικὸς, & ex parte εὐκτικὸς: itaque tribus partibus conſtat; laudatione, tribus primis verſ. narratione ſive propoſitione argumentorum laudis, inde a verſ. 4. uſque ad 20. & concluſione petitoria.* 3 Canticum novum] *i. quod non antiquatur, ſeneſcit aut evaneſcit, ſed perpetuò in eccleſia viget, dum perpetua Dei erga ſe beneficia percipit in Chriſto: prout ſequentia oſtendiis.* 4 Quia rectum] *altera pars: propoſitio ſive narratio argumentorum ad laudes Dei pertinentium ab ordinaria adminiſtratione ejus verbo, & opere; quæ duo ſunt ordinaria documenta juſtitiæ, judicii, & benignitatis ejus: quæ omnia proleptice his duobus verſ. poſita, deinde copioſè explicantur, primùm a creatione & adminiſtratione ordinis naturalis, ver. 6. & 7. deinde ab adminiſtratione qua utitur extra ordinem, contra improbos, & erga eccleſiam ſuam, uſque ad verſ. 20.* 5 Judicium] *id eſt, executionem juſtitiæ adverſus improbos, ut oſtendis benignitatis antitheton; ac proinde exequitur ipſe: nam quodcunque vult, facit pſalm. 115. 3.* 6 Verbo Jehovæ] *ab opere creationis & conſervationis, ut obſervatum eſt in ver. 4.* Spiritu oris] *ut Ijobi 15. 30.* Exercitus] *ut Gen. 2. 1.* 7 Abyſſos] *i. aquas profundas in ſuis alveis.* 8 Timeant] *tranſitio ad ſecundum genus argumentationis ab extraordinaria adminiſtratione Dei; primùm univerſè. 9. verſ. deinde ſigillatim, tum in omnium conſilia præter ipſius voluntatem inita. ver. 10. & 11. tum erga eccleſiam ſuam, ver. 12.* 12 Beata] *epiphonema de felicitate eccleſiæ, quæ cum ſuperioribus Dei operibus comparata eſt magnificentiſſima.* Deus eſt] *vide Gen. 17. 7.* 13 E cœlis] *ἐργασία proximi epiphonematis, a ſollicita attentione & adminiſtratione Dei, quæ humanitus deſcribitur his duobus verſ. deinde accommodatur ad ſingulos homines, conſilia, & facta eorum, tam improborum, ver. 16. & ſequente. quàm bonorum & timentium Dei, ver. 18. & 19.* 14 E loco habitationis] *i. e cœlo, ut 1. Reg. 8. ver. 30. & 43.* 17 Mendax eſt equus] *id eſt, fallens fiduciam & expectationem ſeſſoris.* 18 Ecce] *alter locus de providentia Dei erga pios, quaſi per hypotypoſin.* 19 In fame] *id eſt, in quovis periculo: ſynecdoche exemplorum omnium ſub appellatione unius; quo modo ferè totus hic pſalmus accipiendus eſt.* 20 Anima noſtra] *Concluſio, cujus partes ſunt duæ; profeſſio fiduciæ noſtræ in Deum & gloriationis, duobus ver. & petitio gratiæ, ver. ultimo.* 21 Nomini ſancto] *i. ei nominatiſſimo Deo atque ſanctiſſimo: hypallage Rhetorum.*

PSALMUS XXXIIII.

David ex præſentiſſimo periculo, in quod ſe infirmitate conjecerat, divinitus liberatus, Deum celebrat, & eccleſiam ad celebrandum propoſito ſuo argumento hortatur: deinde doctrinam de officio noſtro attexens providentiam Dei; veritatem atque conſtantiam in nobis ſervandis a malo, redimendiſque explicat.

1 ODE *Davidis, cùm mutaſſet, [a] ſpeciem ſuam coram Abimeleco; eoque ipſum expellente, abiret.*

2 Benedicam Jehovæ omni tempore; jugiter laus ejus *erit* in ore meo.

3 In Jehova jactabit ſe anima mea; audient manſueti, & lætabuntur;

4 *Dicens*: magnificate Jehovam mecum, & extollamus nomen ejus pariter.

5 Quæſivi Jehovam: & exaudivit me; ac ex omnibus pavoribus meis eripuit me.

6 Qui intuentur in eum & confluunt; vultus eorum ne erubeſcant; *ſed dicant*.

7 Iſte pauper invocavit, & Jehova exaudivit; ac ab omnibus anguſtiis ejus ſervavit eum.

8 [b] Caſtra metantur Angeli Jehovæ circa timentes ejus, & eripit eos.

9 Guſtate & videte bonum eſſe Jehovam: beatus vir ille, *qui* ſe recipit ad eum.

10 Timete Jehovam ſancti ejus: quia non *eſt* penuria timentibus eum.

11 Juvenes leones pauperantur atque eſuriunt: quærentes autem Jehovam, non indigent ullo bono.

12 [c] Agite filii, auſcultate mihi: reverentiam Jehovæ docebo vos.

13 Quis *eſt* vir ille, qui delectatur vita; amat dies, *amat* frui bonos?

14 Cuſtodi linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur fraudem.

15 Recede a malo, & fac bonum: require pacem, & ſectare eam.

16 Oculi Jehovæ ad juſtos, & aures ejus ad vociferationem eorum *attendunt*:

17 Irata verò facies Jehovę ad facientes malum, ut excindat e terra memoriam eorum.

18 Clamantes *illos* Jehova audit, & ex omnibus anguſtiis ipſorum eripit illos.

19 Propinquus *eſt* Jehova fractis [d] animo: & contritos ſpiritu ſervat.

20 Multæ *ſunt* afflictiones juſti; ſed ex omnibus

1 Sam. 21

[a] Heb. guſtum ſuum.

[b] Heb. caſtra metatur an[illegible] numeri.

[c] Heb. *venite.*

[d] Heb. *corde.*

bus illis eripit eum Jehova,
21 Servans omnia oſſa ejus; unum ex illis nõ frangitur:
22 At morte afficit improbum afflictio: & oſores juſti [e] diſperduntur.
23 Redimit Jehova animam ſervorum ſuorũ; ita ut non diſperdantur ulli recipientes ſe ad eum.

[e] Heb. *vaſtatur, ut infrà ſequẽti ver.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt ſecunda alphabetica ex ordine Hhebræorum, generis mixti, ἐπαινετικὴ, διδασκαλική. Occaſio illius conſcribendæ exponitur ver. 1. partes ſunt tres: exordium 2. & 3. verſ. propoſitio laudativa, uſque ad verſ. 9. & doctrinæ loci, inde ad finem uſque.* Abimeleco] *vide 1. Schem. 21. 11. in annot.* Expellente] *per ſervos ſuos, quibus in mandatis dedit, ibidem verſ. 15.* Abiret] *in terram Jehuda: ut oſtenditur 1. Schem 22. 1.* 2 Benedicam] *Exordium laudativum ex abrupto, quo exponit David ſe omni tempore ex animo palam in eccleſia celebraturum Deum.* 4 Dicens, magnificate] *propoſitio hortatoria ad laudationem Dei; primùm a ſingulari experientia ſua, deinde a communi fidelium omnium.* 5 Quæſivi Jehovam] *narratio brevis exempli ſui; qua oſtendit ſe non ſimulatione ſtultitiæ; ſed ſolo Dei quem invocavit beneficio liberatum eſſe.* Pavoribus] *de quibus 1. Schem. 21. 13.* 6 Ne erubeſcant] *magnificare Jehovam & extollere nomen ejus, prout ego ſimulans ſtultitiam feci; ſed potiùs audentibus animis prædicent: μείωσις.* 7 Iſte pauper] *prædicatio beneficentiæ Dei a ſingulari exemplo, quod ipſe David proponit Eccleſiæ verbis. quaſi dicat, quid fecerat miſer? primùm occupatus metu, ſuæ ſalutis cauſa ſe ad populum perditum receperat, & conjecerat in præſentiſſimum periculum (nam iſta effugia non probari Deo, docuit propheta Gad 1. Schem 22. 5.) deinde cultum Dei diſſimulaverat ſimulata ſtultitia; ſed eò major fuit miſericordia domini erga eum, quòd abjecta infirmitatis ejus ratione, exaudivit eum. Sic ſeipſum proponit in exemplum toti eccleſiæ, & præit omnibus verba ad ædificationem illius.* 8 Caſtra metantur] *tranſitio ab hypotheſi ad theſin: quaſi dicat eccleſia, iſte miſer non humanitus, ſed divino præſidio ex iſtis periculis ſervatus eſt: certum eſt igitur, pios præſidio Dei & angelorum caſtris circumvallatos & munitos eſſe; ut alia ſcripturæ exempla docent: Gen. 32. 1. & 2. Reg. 6. 17. & alibi paſſim.* 9 Guſtate] *tertia pars odes, continens duos doctrinæ locos; quorum unus eſt de officio noſtro erga Deum, uſque ad ver. 16. alter, de beneficio Dei erga nos, inde ad finem uſque. Officii autem noſtri genera ponuntur quatuor: primum eſt, ut ex perceptis & viſis bonis atque exemplis ejus cognoſcamus eum, hoc ver; ſecundum: ut cognitum timeamus, duobus ſequentibus: tertium, ut timentes audiamus voluntatem ejus, ver. 12; poſtremum, ut auditæ voluntati ejus obſequamur; quibus ſingulis partibus ſuæ promiſſiones propheticè adjunguntur. Ait igitur David, Guſtate & videte, id eſt percipite re ipſa, & cognoſcite exemplis: metaphora.* 11 Juvenes leones] *amplificatio ſuperioris promiſſi per comparationem: quaſi dicat, quicunque viribus ſuis freti atque præſidentes non reſpiciunt ad Deum, miſerè pereunt: fideles verò non item.* 12 Filii] *Dei videlicet, domeſtici eccleſiæ, & diſcipuli prophetarum in ædificatione eccleſiæ laborantium: ſic amico elogio animos illorum dociles efficit atque benevolos.* 13 Quis eſt] *tranſitio ad quartum doctrinę caput per interrogationem, ubi inverſo ordine promiſſionem primo loco ponit, ut ad obſequium (quod explicatur duobus ſequentibus ver.) commodiùs fideles adducat.* Delectatur vita] *id eſt, cupit bene beatéq; vivere, cùm in præſente, tum in futura vita.* 14 Cuſtodi] *obſequii leges verbis, operibus, & animis datæ, primùm κατ᾽ ἀναίρεσιν, ne quid obeatur mali; deinde κατὰ θέσιν, ut fiat & procuretur quod bonum honeſtumq; eſt coram Deo atque hominibus.* 16 Oculi Jehovę] *alter doctrinæ locus de adminiſtratione Dei, continens membra duo: unum de beneficiis ejus erga bonos, alterum de ſuppliciis improborum: quæ duo per prolepſin his duobus ver. enuntiata, in ſequentibus explicantur.* 18 Clamantes illos] *ἐξήγησις ver. 16. reſumptis verbis hypotheſeos, quæ habentur ſuprà ver. 7.* 19 Propinquus eſt Jehova] *majeſtate, virtute, atque auxilio ſive per ſe, ſive per res creatas.* Fractis animo] *id eſt, calamitatium magnitudine confectis, & propè animam agentibus.* 21 Unum ex illis non frangitur] *ſine ejus voluntate: vide Matth. 10. 29. & ſequentibus.* 22 At morte] *ἐξήγησις ver. 17.* 23 Redimit] *Concluſio ad confirmationem & conſolationem piorum.*

PSALMUS XXXV.

David Dei fidem implorans pro adverſariorum exitio & ſalute ſua, injurias indigniſſimè acceptas, & perfidioſiſſimam illorum hypocriſin explicat; ſervari a Deo petit contra fraudulentos illorum conatus, Deumq; appellat teſtem & judicem improbitatis illorum & innocentiæ ſuæ, ad gloriam ipſius & publicum eccleſiæ bonum.

1 ODE *Davidis.* Contende Jehova, adverſus contendentes mecum; impugna impugnantes me.
2 Prehende ſcutum aut clypeum; ac ſurge in auxilium meum.
3 Et exere haſtam, & præclude perſequentibus me; dic animæ meæ, ſalus tua ſum.
4 Pudefiant & rubore perfundantur, quærentes animam meam: agantur retrorſum, & erubeſcant machinantes malum meum.
5 Sint ſicut gluma coram vento, angelo Jehovæ impellente:
6 Sic via eorum [a] tenebroſa & lubriciſſima; & angelus Jehovæ perſequatur eos.
7 Quandoquidem immeritò [b] abſcondunt mihi rete ſuum, immeritò fodiunt foveam contra animam meam:
8 Eveniat ei vaſtatio neſcienti, ut rete ipſius quod abſcondit, capiat eum: in vaſtatione decidat in illam.
9 Sic anima mea exultet in Jehova, gaudeat in ſalute ejus:
10 Omnia oſſa mea dicant; Jehova, quis eſt par tibi: eripiens pauperem a valentiore eo, pauperem, inquam, & egentem a diripiente eum?
11 Inſurgunt teſtes injurii, quæ ignoro repetunt a me:
12 Rependunt mihi malum pro bono, orbitatem animæ meæ:
13 Quamvis ego, ægrotantibus illis, *utens pro* veſte mea cilicio, affligerem jejunio animam

[a] Heb. *tenebræ & lubricitates.*

[b] Heb. *abſcondunt mihi foveam rete ſuum, immerito foderunt contra, &c.*

mam meam, & oratio mea 'in ſinum meum rediret:

14 Tanquam *ad* proximum, tanquam *ad* fratrem mihi continenter 'itarem; tanquam lugens matrem atratus curvarem me.

15 'Cùm verò claudico, 'lætantur congregantes ſe: 'congregant ſe apud me loripides, ut non 'animadvertam; 'lacerant, ac 'non ſilent.

16 '[c]Inter hypocritas *facetos* ſanniones facei; 'frendentes contra me dentibus ſuis.

17 'Domine, 'quandiu aſpicies? 'reduc animam meam 'a vaſtationibus eorum, a juvenibus leonibus 'unicam meam:

18 Celebrem te in congregatione multa, in populo [d]frequenti laudem te.

19 Ne lætentur de me, qui mihi ſunt inimici [e]falſis de cauſis: qui oderunt me immeritò, ne 'nictent oculo.

20 'Non enim pacem loquuntur: ſed contra quietos terræ res [f]fraudulentiſſimas excogitant:

21 Et 'dilatant contra me os ſuum; dicentes, euge, euge, 'videt oculus noſter.

22 Vides Jehova, 'ne ſileas; domine, ne longè abſis a me.

23 Evigila & expergiſcere ad judicium meum: Deus mi & domine mi, ad contentionem meam.

24 Judica me ſecundum juſtitiam tuam Jehova, Deus mi; & ne lætentur de me.

25 Ne dicant [g]cum animo ſuo, euge, anima noſtra; 'ne dicant, abſorbuimus eum.

26 Pudefiant & erubeſcant ſimul, gaudentes de malo meo: induantur pudore & ignominia, qui magnificant *ſe* contra me.

27 'Cantabunt & lætabuntur, qui delectantur 'juſtitia mea; dicentque jugiter; magnificetur Jehova; qui delectatur pace ſervi ſui:

28 Et lingua mea [h]enuntiabit juſtitiam tuam, toto die laudem tuam.

[c] Heb. inter hypocritas facetiæ ſannionis facetiæ ſimilis confractio

Ijobi 20. 17. & Jeſcha 19.11.

[d] Heb. validis.

[e] Heb. falſitatis.

[f] Heb. fraudium.

[g] Heb. *in corde ſuo.*

[h] Heb. *meditabitur.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt* ἐυκτικὴ, *conſtans ex quatuor partibus: exordio abrupto, ſive petitione pathetica, uſq; ad ver.11; propoſitione ſive narratione malorũ ſuorũ, inde uſq; ad ver.17; petitione, uſq; ad 27. & cõcluſione, duobus ultimis. Petitionis autem abruptæ, unde exordiũ ducitur, mẽbra ponuntur duo; unũ,* καταρατικὸν *in adverſarios, ver.1. alterum,* ἐυκτικὸν *pro ſeipſo, ver.2. quæ duo deinde exornat uſque ad verſ.9. poſteà verò amplificat a ſupremo fine, qui eſt gloria & laudatio Dei, uſque ad* 11. 2 Prehende ſcutum] *humanitus dicta.* 5 Sicut gluma] *ut ſuprà Pſal.1.ver.4.* 7 Qandoquidem immeritò] αἰτιολογία *imprecationis ab atrocitate peccati adverſariorum; qua oſtendit David ſe hîc minimè indulgere perturbationibus animi ſui, ſed omnia juſtitiæ Dei tribuere. Eſt autem in hoc ver. obſcuriſſima verborum* ἐμπλοκὴ, *quam perſpicuitatis cauſa mutavimus.* Abſcondunt mihi rete ſuum] *id eſt, moliuntur contra me omnibus artibus: metaphora, ut ſuprà pſal.7. & 9.* 8 Eveniat ei] *id eſt, eorum cuique: ſyllepſis Hhebræorum.* Illam] *foveam, quam fodiſſe dicuntur ver. præcedente.* 9 Sic anima mea] *ſummus finis petitionis, ut obſervatum eſt ſuprà in ver.1.* 10 Omnia oſſa mea dicant] *id eſt, omnibus viribus meis dicam: hyperbole, ut Ijob.31.20. & infrà 51.10.* 11 Inſurgunt] *ſecunda pars, propoſitio ſive narratio querelæ ſuæ: cujus loci ſummi ſunt tres; primus, quòd injuriam graviſſimam patitur, hoc ver. ſecundus, quòd indigniſſimè patitur, ut qui adverſarius omnibus modis benefecerit, uſq; ad verſ.15. tertius, quòd per fraudem & ludibrium exagitatur cum ſimulatione perfidioſiſſima, ver.15. & 16. Videtur autem de illis hominibus intelligere, qui ipſum falſis criminationibus apud Schaülem onerabant; quorum fit mentio 1.Schem.24.10. & 26.19.* 12 Orbitatem animæ meæ] *id eſt, efficiunt ut tanquam orbus vel potius orphanus a Dei patris mei cultu, ab eccleſia, patriaq; abſim; ut idem conqueritur 1.Schem.26.19.* 13 Quamvis ego] *cùm nondum percepiſſem deſperatam illorum malitiam, & reprobationem a Deo.* Cilicio] *vide in Gen.37.34.* In ſinũ meũ] *id eſt, orationem pro illis frequentarem, & ſæpius repeterem, quaſi in ſinu geſtans.* 14 Itarem] *inviſens ad conſolandum eos.* 15 Cùm verò claudico] *id eſt, cùm magnitudine rerum adverſarum nutare & propè corruere videor: metaphora a rebus corporeis.* Lætantur congregantes] *id eſt, dum conveniunt inter ſe ut inviſant me, lætitiam magnam agitant.* Congregant ſe] *id eſt, cùm ad me venitur, ſimiliter dolentes agunt, quaſi eodem malo afficerentur mecum, ſimulatione miſeriæ (ut Auguſtinus loquitur) non compaſſione miſericordiæ.* Animadvertam] *hypocriſin & fraudem ſuam.* Lacerant] *veſtimenta ſua, ut ſi meus dolor afficeret illos graviſſimè: uide Gen.37.34.* Non ſilent] *id eſt, omnia complent planctibus, & bonos conſolatores agunt. Hujuſmodi autem fuiſſe multos* ἐπαμφοτερίζοντας, *deſultorios, & omnia facientes ad gratiam omnium partium, qui modò Schaüli ſubſervirent, modò ſubblandirentur Davidi; apparet ex ipſius Davidis verbis, 1.Chron.12.17. & ex Kehhilæorum & Ziphæorum exemplo 1.Schem.23. & 26.* 16 Inter hypocritas] *id eſt, cùm a me profecti ſunt ad congerrones ſuos.* Frẽdentes] *id eſt, furentes ex ira graviſſima: ſynecdoche.* 17 Domine] *tertia pars odes, petitio, argumento planè cum prima parte conveniens: nam & imprecatur inimicis Deum implorans, & bene precatur ſibi.* Quandiu aſpicies] *tantùm, ac non judicium exercebis?* Reduc] *id eſt, fac ut revertar ad publicum tuum cultum & patriam meam, qua per iſtorum importunitatem carere cogor: nam reſpicit his verbis ad querimoniam, qua uſus eſt ſup. verſ.12.* A vaſtationibus] *id eſt, ne vaſter ab illis, atque dilacerer.* Unicam meam] *vide ſuprà 22.21.* 19 Nictent oculo] *id eſt, amarulenter ludificentur me: ſynecdoche.* 20 Non enim] *Confirmatio petitionis ab injuria adverſariorum, tum publica contra omnes pios, hoc verſ. tum ſingulari contra prophetam, ſequente verſ. Quam ob rem Deum nominatim appellat teſtem, ver.22.* 21 Dilatant] *i. per ludibrium exagitant: ut Ijobi 16.10. & Jeſcha.57.8.* Videt oculus noſter] *videlicet malum quod exoptavimus:* ἀποσιώπησις *mali per euphemiſmum, in hoc genere loquendi frequens: ut Pſalm.54.9. & 59.11. & 118.7.* 22 Ne ſileas] *id eſt, ne quieſcas; ſed compares te ad faciendum judicium: humanitus dicta, his duobus verſ.* 25 Ne dicant] *ampliùs, ut dixiſſe leguntur ſuprà ver.21.* 27 Cantabunt] *Concluſio a rebus conſequentibus, nimirum lætitia Eccleſiæ, gloria Dei, & prædicatione ejus: in qua duo genera recenſentur, laus bonorum omnium, hoc ver. & privata Davidis, ver. ſequente.* Juſtitia mea] *id eſt, aſſertione quam feceris, juſtæ cauſa mea.*

PSALMUS XXXVI.

David regnum populi Dei aditurus, Deum celebrat a beneficentiſſima adminiſtratione ejus erga impios & contumaces, erga res omnes creatas, & erga eccleſiam ſuam: deinde precatur Deum pro ſalute & proſperitate populi Dei & ſuæ.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ:* 'Ode 'ſ*ervi Jehovæ, Davidis.*

2 'Dictum defectionis ad improbum, a'in intimo cordis mei eſt; coram cujus oculis non *eſt* pavor Dei,

3 Quum 'abblanditur ei in oculis ejus; '*ſibi* inveniendam eſſe iniquitatem ſuam, '*quæ* odio habenda *eſſet.*

4 Verba oris ejus [b] vana & doloſa *ſunt:* 'deſinit erudire ad benefaciendum.

5 Vanitatem cogitat in cubili ſuo, inſiſtit viæ 'non bonæ: 'malum non ſpernit.

6 'Jehova, 'in cœlis *eſt* benignitas tua; fides tua uſque ad ſuperiores nubes:

7 Juſtitia tua inſtar montium [c] maximorum; judicia tua *inſtar* abyſſi magnæ: homines & jumenta conſervas, Jehova.

8 'Quàm pretioſa *eſt* benignitas tua, Deus; cùm filii hominum 'ad umbram alarum tuarum ſeſe recipiunt.

9 'Uberrimè explentur pinguedine domus tuæ, & de torrente deliciarum tuarum bibendũ das eis.

10 'Quandoquidem penes te *eſt* 'fons vitæ, 'in luce tua [d] fruamur luce.

11 Protende benignitatem tuam erga cognoſcentes te, & juſtitiam tuam erga rectos [e] animo.

12 'Ne aggrediatur me pes [f] ſuperbi, & manus improborũ, ne inducat me ad aberrandum eò.

13 Ubi cadunt operarii iniquitatis, ita impulſi ut non poſſint ſurgere.

[a] Heb. *in medio.*

[b] Heb. *vanitatis & doli.*

[c] Heb. *Dei fortis: vide Gen.* 30.8.

[d] Heb. *videamus lucem: ſynecdoche frequens, ut pſalm.* 34.13

[e] Heb. *cordis.*

[f] Heb. *viri ſuperbiæ.*

ANNOTATIO.

1 Ode] *Ode eſt generis mixti, ἐπαινετικὴ καὶ εὐκτικὴ, conſtans duabus partibus; laudatione Dei, uſque ad verſ. 10. & precatione, a verſ. 10. ad finem uſque.* Servi Jehovæ] *i. in vocatione & adminiſtratione regni Deo ſervituri; ac proinde fidem & miſericordiam ejus implorantis, ut regnum ſanctè adminiſtrare poſſet; vide ſup. in pſal.* 18.1. 2 Dictum] *prior pars pſalmi laudativa, tria laudationis argumenta continet: primum eſt ab æquanimitate, diuturnaq; patientia & beneficentia Dei erga impios, a 2. verſ. ad 6. uſque; ſecundum, a continuatione beneficæ adminiſtrationis ejus in rebus omnibus creatis, verſ. 6. & 7. tertium, a ſingularibus illius beneficiis erga eccleſiam, ver. 8. & 9. Beneficentia autem Dei erga impios amplificatur à contumaciſſima illorum rebellione; primùm factis atque conatibus, verſ. 3. deinde verbis, verſ. 4. & poſtremò conſiliis & cogitationibus, verſ. 5. quæ omnia ex uno tanquam genere derivantur, nimirum vacuitate a timore Dei, quæ ideo prolepticè ponitur verſ. 2.* Dictum defectionis] *id eſt, quòd a defectione ſemel incepta video animum improbi indies magis ac magis ſollicitari ad novas defectiones & ſcelera, id animo meo inſidet. Videtur enim David ab exemplo Schaülis, quem ſpiritus malus quotidie in nova ſcelera compulerat, impiorum conditionem deſcribere: vide 1. Chronic. 10. 13.* In intimo cordis] *id eſt, me afficit graviſſimè, & animum meum tanquam gladius tranſverberat.* 3 Abblanditur ei] *id eſt, blandè atque indulgenter optata illi ſubminiſtrat.* Sibi inveniendam eſſe] *id eſt, omnibus modis videndum eſſe atque procurandum, ut nefariè adipiſcatur nefaria deſyderia ſua: quas artes Schaül adverſus Davidem adhibuiſſe legitur, 1. Schem inde a 18. cap.* Quæ odio habenda eſſet] *id eſt, quam odiſſet, ſi ſaperet, omneſque boni odiſſe debent.* 4 Deſinit erudire] *id eſt, a bono abſtinens, nihil docet niſi malefacta:* [illegible] *ut ſequente verſ.* 5 Non bonæ] *id eſt, ut quamq; videt peſſimam, pergit in ea.* Malum non ſpernit] *id eſt, nihil mali omittit quin faciat illud, ſed ſtudioſiſſimè amplectitur.* 6 Jehova] *Secundum argumentum laudationis, ut obſervatum eſt in verſ. 2. per apoſtrophen ad Deum.* In cœlis] *id eſt, ſummæ, profundiſſimæ, adeoq; infinitæ ſunt benignitas, veritas, juſtitia judiciaq; tua; quæ amplitudo metaphoricis comparationibus exponitur ad humanum ſenſum accommodis.* 8 Quàm pretioſa] *tertium argumentum laudationis, ut obſervatum eſt verſ. 2. per exclamationem ex admiratione profectam, cujus ſubjectio habetur ſequente verſ.* Ad umbram alarum] *ut ſuprà* 17.8. 9 Uberrimè] *id eſt, omnem victum, neceſſitatem, & amœnitatem cùm præſentis, tum venturæ vitæ ſubminiſtras credentibus in te: allegoriæ.* 10 Quandoquidem] *altera pars pſalmi, precatio; tum publica pro toto regno & eccleſia Chriſti, duobus verſ. tum privata pro Davide in adminiſtratione regni ſui Deo ſervire cogitantis 2. ultimis: publicæ autem precationis tria ſunt poſtulata, lucis, benignitatis, & juſtitiæ.* Fons vitæ] *id eſt, inexhauſta plenitudo atque perfectio, qua fideles perfundis pro demenſo voluntatis tuæ: ſic permanet in allegoria, ver. 10. ad precationem tranſiens.* In luce tua fruamur] *id eſt, glorioſis & illuſtribus bonis tuis; vel præſente & futura proſperitate, cujus cauſas & antecedentia petit, ſequente ver; nimirum miſericordiam Dei, & juſtitiam ex miſericordia collatam.* 12 Ne aggrediatur me] *precatio ſingularis, ut diximus ver. 10. qua ita deprecatur malum, ut ex contrario intelligatur optare conſtantiam in bono.* 13 Ubi cadunt] *id eſt, in eam inſaniam, de qua ver. 2. & ſequentibus: ac proinde in funeſtum & ſempiternum exitium.*

PSALMUS XXXVII.

David pios a maleficorum invidentia ad fidem & ſecuritatem in Deo revocans, elegantiſſimis promiſſionibus utrorumq; ſtatum per comparationem explicat; illorum infauſtam vitam & mortem, horum verò felicem eſſe oſtendens providentia & adminiſtratione Dei etiam in mediis calamitatibus: quamobrem pios hortatur ad fugiendum malum, colendum bonum, & amplectendas fide promiſſiones de ipſorum bono & improborum exitio.

1 'ODE *Davidis*. 'Ne accendaris ira propter maleficos; ne invideas facientibus iniquitatem:

2 Nam 'ſicut fœnum citò ſuccidentur, & ſicut viriditas teneræ herbæ decident.

3 'Confide in Jehova & 'fac bonum : inhabita terram, & 'paſcere fide:

4 'Et oblecta te in Jehova, qui dabit tibi petitiones [a] animi tui.

5 ' Devolve ſuper Jehovam viam tuam, & confide in eo; 'nam ipſe efficiet;

6 Proferens tanquam lucem juſtitiam tuam, & jus tuum tanquam meridiem.

7 '[b] Acquieſce Jehovæ, & continenter expecta eum: ne accendaris ira propter proſperantem via ſua, propter virum efficientem cogitata.

8 Abſiſte ab ira, & derelinque æſtuantem ira; ne accendaris ira, ſaltem ad malefaciendum.

9 ' Nam malefici excindentur; dum expectantes Jehovam, ipſi hæreditariò poſſidebunt terram:

10 Et adhuc paululum, planè non erit improbus: quòd ſi conſideraveris locum ejus; ' non extabit:

11 Manſueti verò hæreditariò poſſidebunt terram, & oblectabunt ſe 'in multitudine pacis.

12 'Cogitante improbo contra juſtũ, & frendente adverſus eum dentibus ſuis,

13 Dominus ridet eum; quia videt advenire 'diem ſuum.

14 [c] Gladium eduxerint improbi, & tetenderint arcum ſuum; ad dejiciendum pauperem & egentem, ad mactandum rectos viâ:

15 Gladius eorum intrabit in cor eorum, & arcus eorum confringentur.

16 'Bonum *eſt* parum cuiq; juſto, plus quàm copia *ſua* 'improbis multis.

17 Nam ' brachia improborum confringuntur: 'ſuſtinet autem juſtos Jehova.

18 'Agnoſcit Jehova ' tempora integrorum; adeò ut poſſeſſio eorum in ſeculum futura ſit:

19 Non erubeſcant tempore malo, ſed diebus famis ſaturentur:

20 'Dum improbi pereunt & inimici Jehovæ, [d] ut quæ pretioſa ſunt in agnis : *ut hæc* conſumuntur ipſo fumo, conſumuntur *iſti*.

21 ' Mutuò accipit improbus, ſed non poteſt reddere: juſtus verò gratiam facit & donat:

22 'Quia benedicti ab illo, hæreditariò poſſident terram: maledicti verò ab illo excinduntur.

23 ' A Jehova greſſus viri ſtatuuntur, cujus delectatur viâ.

24 Cùm cadit, 'non dejicitur; quia Jehova ſuſtentat manum ejus.

25 ' Puer fui, etiam conſenui; neque vidi juſtum ita derelictum, ut ſemen ejus quęreret panem.

26 Toto die gratiam facit & mutuat, tamen ſemen ejus in benedictione *eſt*.

27 'Recede a malo, & fac bonum: ſic 'habita in ſeculum:

28 'Nam Jehova amat jus, neque derelinquit quos benevolentiâ proſequitur, in ſeculum cõſervantur: ſemen verò improborum excinditur.

29 'Juſti hæreditariò poſſidebunt terram, & habitabunt 'in æternum ſuper eam.

30 Juſti *cujus* os meditatur ſapientiam, & cujus lingua loquitur jus,

31 In cujus animo *eſt* lex dei ſui, nullus greſſuum ejus 'labaſcit.

32 'Speculante improbo adverſus juſtum, & quærente morte illum afficere,

33 Jehova non derelinquit illum in manu iſtius; 'neque ſinit eum condemnari, cùm judicatur.

34 'Attende ad Jehovam, & obſerva viam ejus: tum extollet te ad hęreditariò poſſidendum terram, [e] excidium improborum videbis.

35 'Vidi improbum [f] magna vi erumpentem; & ſeſe explicantem, 'tanquam arbor indigena virens:

36 Deinde præteriit, & ecce non *erat* ampliùs: nam quęſivi eum, ſed non inventus eſt.

37 'Obſerva integrum, & aſpice rectum; finem iſtius viri eſſe pacem:

38 Defectores verò perdi pariter, finem improborum excindi;

39 'Nam ſalus juſtorum a Jehova *eſt*, robur eorum *eſt* tempore anguſtiæ.

40 Et adjuvat eos Jehova, ac liberat eos: liberat eos ab improbis ac ſervat eos, quia recipiunt ſe ad ipſum.

[a] Heb. *cordis.*

[b] Heb. *ſile.*

[c] Heb. *aperuerint, vel ſolverint.*

[d] Heb. *pretioſum agnorũ.*

[e] Heb. *excindi.*

[f] Heb. *violẽtum, & ſeſe nudantem.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt didaſcalica alternis ferè verſibus alphabeticum literarum ordinem continens. Conſtat autem ex tribus partibus; propoſitione officii noſtri, inde a ver. 1. uſque ad 7. confirmatione ſive exornatione propoſitionis, a ver. 7. uſque ad 27. poſtremò concluſione hortatoria ad officium noſtrum & certam fiduciam promiſſionum Dei, ad finem uſque. Propoſitionis membra ſunt duo, interdictum adjuncta comminatione, ver. 1. & 2. & mandatum cum promiſſione uſque ad ver. 7.* Ne accendaris ira] *id eſt, ne indignè feras proſperitatem illorum præſentem.* 2 Sicut fœnum] *id eſt, neque ipſi perdurant, neque ipſorũ felicitas.* 3 Confide in Jehova] *mandatum ex adverſo dehortationi ſive interdicto ſuperiori reſpondens, cujus partes ſunt duæ: una, ut animum & cogitationes avertendo a conſuetudine oculorum, ſola fide reſpiciamus in Deum, cujus fructus hoc ver. & tribus ſequentibus exponuntur; altera, ut acquieſcamus cum ſilentio voluntati Dei, in principio ver. 7.* Fac bonum] *primus fructus fidei, bene inſtituta vita & conformata voluntati divinę; cujus vitæ modus eſt ut paſcamur fide; adjunctum verò, promiſſio Dei ad præſentem vitam & habitationem terræ ſanctæ pertinens, quæ fuerunt olim ſymbola cœleſtis vitæ & hæreditatis: ut pietas promiſſionem habet vitæ præſentis ac futuræ, 1. Tim. 4. 8.* Paſcere fide] *id eſt, ex fide vivẽs non ex rebus præſentibus vitam quærens, ut improbi faciunt, ut Chabakuk 2. 4.* 4 Et oblecta] *ſecundus fructus fidei, oblectatio fidei in Deo ſolo acquieſcens.* 5 Devolve ſuper Jehovam] *id eſt, te vitam tuam, & totas rationes tuas illius fidei committe. Ita ſummatim comprehendit quęcunque ad fidem pertinent.* Nam ipſe efficiet] *quæcunq; facto opus fuerint: ſumma promiſſionum quas fides percipit, ſequente verſ. per ſimilitudinem illuſtrata.* 2 Acquieſce Jehovæ] *ſecunda pars pſalmi, confirmatio ſive*

exornatio ſuperiorum documentorum; ad quam tranſitur brevi repetitione illorum, inverſo ordine: nam fidei & ſpei doctrina, priore loco: dehortatio verò poſteriore ponitur, hoc verſ. & exegeticè amplificatur, ſeq. 9 Nam malefici] *αἰτιολογία documentorum: primus confirmationis locus ab eventis, quæ per antitheſin inter ſe comparantur; nimirum exitio improborum, ver. 10. & bonorum conſervatione, ver. 11. quæ hic prolepticè poſita ſunt.* 10 Non extabit] *prout ipſe ab experientia ſua confirmat, infrà ver. 36.* 11 In multitudine pacis] *poſt moleſtias ab improbis perceptas atque ſuperatas, ut ſequentia explicant.* 12 Cogitante improbo] *ſecundus confirmationis locus a providentia & ſapientiſſima adminiſtratione Dei, quia dum tolerat improbum, ridere tamen dicitur, ſequente ver. & dum vult, judicium perficit, aliis ver.* 13 Diem ſuum] *quo placet Deo improbos gladio ipſorum jugulare, & ſervare probos, ut duo ſequentes ver. oſtendunt.* 16 Bonum eſt parum] *Tertius confirmationis locus a conſtitutione præſente animi & conſcientiæ utrorumque: nam per comparationem oſtendit David, non poſſe tam parum eſſe juſto quin animo poſſideat omnia; quia ipſi adeſt majeſtas, cura, promiſſio, efficacitas, & benedictio Dei, 3. ver. ſequentibus: contrà verò improbis nihil tantopere ſupereſſe, ut ipſorum animi poſſint in eo conquieſcere.* Improbis multis] *id eſt, plus percipit boni juſtus unicus, quàm omnes ſimul improbi ex cunctis ſuis facultatibus.* 17 Brachia] *id eſt, omnes illorum facultates, in quibus ſuum robur putant conſiſtere.* Suſtinet] *id eſt, quantumvis infirmos & tenues conſervat.* 18 Agnoſcit] *ut ſupra 1.6.* Tempora] *ſive ſecunda, ſive adverſa: omnium rationem habet, ſequente ver.* 20 Dum] *id eſt, dum contabeſcunt fame & emaciantur, ut liqueſit infumatum tenellorum agnorum pingue, licèt non fuerit propiùs ad ignem admotum: ſimilitudo elegans. Eſt autem hic & duobus ſequentibus ver. explicatio ejus quod dixerat ver. 18. ab exemplo famis; quod peræquè ad alias omnes calamitates ex analogia accommodandum eſt.* 21 Mutuo accipit] *ad levandam famem.* 22 Quia benedicti] *αἰτιολογία iſtius loci a benedictione Dei, ut obſervatum eſt in ver. 16.* 23 A Jehova] *exegeſis prioris membri quod in ſuperiore ætiologia ponitur, a benevolentia & beneficentia Dei; qui etiam labentes ex infirmitate ſuos gratioſè ſuſtinet, 2. ver.* 24 Non dejicitur] *ita ut dejectus maneat, 2. Cor. 4.9. ut improbi contrà in perpetuum dicuntur dejici, Jechezk. 32.4.* 25 Puer fui] *quartus confirmationis locus ab exemplo & experientia. quaſi dicat, ex quo tempore vivo, non animadverti Dei flagella in viris bonis permanere adeò ut ad poſteros uſque deriventur, ſed obſervavi ſemper eſſe temporarias caſtigationes ejus: huic negationi ſubjicitur contraria affirmatio ſequente ver. vide pſalm. 72. 4.* 27 Recede a malo] *Concluſio hortatoria ad obedientiam & fidem: obedientiæ aſcribuntur duo capita reſipiſcentiæ; mortificatio veteris hominis, & excitatio novi in juſtitia & ſanctitate vera: fidei verò aſcribitur promiſſio, fidelem virum jam jam velut in præſentis & perpetuæ vitæ ac hæreditatis poſſeſſionē mittens; cujus propoſitionis exornatio atque confirmatio uſque ad finem oſtenditur.* Habita in ſeculum] *vide Gen. 20.7.* 28 Nam Jehova] *Confirmatio bimembris, reſpiciens ad duo ſuperiora capita reſipiſcentiæ, a conſilio & ordinatione judiciorum Dei: nam (inquit) bonis bene eſt a Deo, & malis peſſimè.* 29 Juſti hæreditariò] *exornatio proximè præcedentis confirmationis: in qua primùm bonorum ſtatus exponitur, uſque ad ver. 35. deinde verò improborum, uſque ad 37. quæ duo capita ſummatim & per anacephalæoſin repetita ver. 37. & 38. concluduntur a prædicatione ſalutis & beneficentiæ Dei.* In æternum] *id eſt, non tam præſentis ſymboli ratione, quàm æternæ vitæ: etſi quod ad vitam præſentem attinet, ſequentia docent juſtum & permanſurum beneficio Dei, ver. 30. & 31. & ab omnibus offenſis conſervatum iri, ver. 32 & 33.* 31 Labaſcit] *id eſt, ſtat firmus; metaphora.* 32 Speculante] *amplificatio ab improborum ſtudio adverſante bonorum felicitati, ut obſervatum eſt in ver. 29.* 33 Neque ſinit eum condemnari] *id eſt, mirificè liberat ad confirmandam veritatem ſuam, & probandam innocentiam illius, cùm opus eſt.* 34 Attende ad Jehovam] *hortatio ad juſtum, μεταβατικὴ ſive tranſitiva ad alterum confirmationis membrum de improborum ſtatu, ut dictum eſt ſuprà ver. 29.* 35 Vidi improbum] *Expoſitio allegorica ſtatus improborum.* Tanquam arbor] *id eſt, nativa arbor ſive voluntaria, quam ſponte producit tellus: nam hoc genus arborum eſſe valentius eò quod arte vel cultura provenit, ipſa natura docet.* 37 Obſerva integrum] *ἀνακεφαλαίωσις, ut obſervatum eſt ſuprà, ver. 29.* 39 Nam ſalus] *αἰτιολογία ſuperioris demonſtrationis ἀνανταπόδοτος: nam cauſam quidem felicitatis bonorum explicat, ſalutem, opem, & liberationem a Deo; ſed infelicitatis quæ improbos manet, narrationem reticet, quæ a contrario facilè colligitur.*

PSALMUS XXXVIII.

David ex divina voluntate preſſus malo graviſſimo, peccata ſua confitetur; de infirmitate animi & corporis ſui, deſolatione ab amicis & inimicorum improbitate conqueritur: quibus omiſſis, ad Deum ſe convertit, & repetitis ſummatim cauſis opem Dei implorat ac ſalutem petit.

1 "PSALMUS *Davidis* "*ad recordandum.*

2 "Jehova, ne in fervente ira tua arguas me; aut in æſtu iræ tuæ caſtiges me.

3 "Nam "ſagittæ tuæ [a] *altè* infixæ ſunt in me, & demiſiſti ſuper me manum tuam.

4 Non *eſt* integritas in carne mea, propter deteſtationem tuam: non *eſt* pax in oſſibus meis propter peccatum meum.

5 Nam "iniquitates meæ " tranſcendunt caput meum; ut onus [b] grave, graviores ſunt quā perferre queam.

6 " Putruerunt, contabuerunt livores mei; propter ſtultitiam meam.

7 Diſtorqueor, incurvor pervalde; toto die atratus pergo:

[a] Heb. *demiſſæ ſunt.*

[b] Heb. *graves ſunt præ me.*

8 Quia ilia mea plena ſunt vilitate, adeò ut non *ſit* ulla integritas in carne mea.

9 Debilitatus & attritus ſum [c] pervaldè, rugio præ fremitu [d] animi mei.

10 "Domine, coram te totum deſiderium meum *eſt*; & ſuſpirium meum a te non eſt abſconditum.

11 Cor meum palpitat, derelinquit me virtus mea; & lux oculorum meorum, "etiam ipſi non *ſunt* penes me.

12 "Amici mei & proximi mei "e regione plagæ meæ ſubſiſtunt, & propinqui mei e longinquo abſiſtunt.

13 Tendunt verò laqueos, qui quærunt animam meam: & qui requirunt malum meum, loquun-

[c] Heb. *uſque valdè.*

[d] Heb. *cordis*

quuntur 'ærumnas, & dolos toto die meditantur:

14 'Quos ego tanquam ſurdus non audio, & tanquam mutus non aperiens os ſuum;

15 Sed ſum tanquam is qui non audit, & in cujus ore non *ſunt* argumenta:

16 'Quia te Jehova expecto; *ut* tu exaudias, Domine Deus mi:

17 'Quia dico, *videndum* ut non lætentur de me; nutante pede meo, contra me magnificent ſe;

18 'Si ego ad claudicationem comparatus fuero, & dolor meus fuerit coram me jugiter.

19 'Quandoquidem iniquitatem meam indico, ſollicitus ſum de peccato meo:

20 Inimici autem mei vivi roborantur, & multiplicantur qui oderunt me [e]falſis de cauſis,

21 Et reddentes malum pro bono, adverſantur mihi; 'eò quòd ſector bonum;

22 'Ne derelinquas me, Jehova: Deus mi, ne longè abſis a me.

23 Feſtina ad auxilium meum, Domine ſalus mea.

[e] Heb. *falſitatis, ut ſup.* 35.19.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt* ἐυκτικὸς, *exordio, narratione, & concluſione conſtans.* Ad recordandum] *id eſt, memoriam ſtatuendam mali ſui, & liberationis acceptæ a Deo. quod genus Pſalmorum docendi cauſa vocare poſſumus* ἀπομνημονευματικόν. 2 Jehova] *exordium ſive petitio ex abrupto, qua iram Dei & flagella deprecatur David.* 3 Nam] αἰτιολογία *petitionis, ſive narratio tribus partibus conſtans: prima eſt a perſona Dei, de calamitatibus quas ipſe infligit, uſq; ad ver.* 10. *ſecunda, a perſona ſua, explicatio infirmitatis ſuæ, ver.* 10. *&* 11. *tertia, a perſona circunſtantium, inde uſque ad ver.* 19. Sagittæ tuæ] *id eſt, plagæ: metaphora. Eſt autem hoc & ſequente ver. gradatio apprimè neceſſaria; qua David a flagellis (quorum aſperitatem ſentiebat (aſſurgit ad ſenſum iræ & deteſtationis Dei: inde verò devenit ad deteſtationis cauſam, nimirum peccatum ſuum.* 5 Iniquitates meæ] *id eſt, peccata & eorum pœnæ; ſynecdoche: nam hîc exornatio eſt querimoniæ, qua uſus eſt proximè præcedente ver.* Tranſcendunt caput meum] *id eſt, tanquam exundantes aquæ demergunt me: metaphora ab aquis: ut pſal.* 42.8. *&* 88.17. *&* 124.4. *&* 5. *ut altera quæ proximè ſequitur, ab oneribus tranſlata eſt.* 6 Putruerunt] *Singularis explicatio plagarum de quibus ſuprà in genere expoſtulaverat. Credibile eſt autem fuiſſe graviſſimum aliquem dolorem, acutiſſimum, multiplicem, & diuturnum: etſi quod genus fuerit mali, non meminimus in ſcriptura legere: niſi fortè hæc quiſpiam allegoricè malit accipere.* 10 Domine] *alter narrationis locus de affectione ſua, cujus teſtem appellat Deum.* 11 Etiam ipſi non] *id eſt, videntur jamjam me deficere gravitate mali.* 12 Amici mei] *tertius narrationis locus, de ratione qua circunſtantes erga ipſum utebantur: ſive amici, hoc ver. ſive inimici, ſequente ver. ac poſtremò ipſe erga omnes, ver.* 14. *&* 15. E regione plagæ meæ] *præ horrore detrectantes accedere; ſimile vide Ijobi.* 19. 13 Ærumnas] *quibus ampliùs afficiant me.* 14 Quos ego] *id eſt, diſſimulo & fero patienter, ut fidelem decet, ver.* 16. 16 Quia te Jehova] ἀπολογία *ſilentii, primùm a fide ſua in Deum, hoc ver. deinde ab improbitate adverſariorum, duobus ver. ſequentibus.* 17 Quia dico] *ſecunda cauſa ſilentii: quaſi dicat, mihi cum Deo res eſt in iſtis calamitatibus; non autem cum iſtis canibus & porcis; apud quos ſi quid dicerem, omnia in ludibrium verterent: & ſi quid ſecus quàm opto paterer malúmque meum continuaretur, ipſum Dei nomen in malo meo blaſphemarent.* 18 Si ego] *hoc eſt, ſi non deſineret malum: exegeſis metaphoræ qua modò uſus eſt, nutante pede meo.* 19 Quandoquidē] *Concluſio petitoria, cujus partes ſunt duæ: cauſarum, tribus ver. & poſtulatorum, duobus ultimis. cauſæ ponũtur duæ; una, a perſona ſua, quòd ſeipſum ſiſtit coram Deo, & peccatum ſuum ex animo confitetur ad glorificandum Deum: altera, a perſona inimicorum, injuſto odio & immeritis maleficiis in Davidē proſequentium, duobus ſequent.* 22 Ne derelinquas me] *Poſtulatum duplex, deprecationis, hoc verſ. & precationis oppoſitæ, verſ. ultimo.*

PSALMUS XXXIX.

David explicato conſilio bene & patienter tranſigendæ vitæ ſuæ, agnoſcit ſe repentè oppreſſum ab inſtituto aberraſſe & obmúrmuraſſe Deo: ita ſeipſum corrigens deprecatur peccata & ſupplicia ſua, & miſericordiam in præſente calamitate ſibi exhiberi poſtulat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ*, '*Jeduthuni*; '*Pſalmus Davidis.*

2 'Dixeram; obſervabo 'vias meas, ne peccem lingua mea: ſervabo circa os meum 'capiſtrum, 'tantiſper dum improbus *erit* corã me.

3 Obmutueram [a]taciturnus, 'ſilebam *etiam* a bono; 'cum dolor meus incrudeſceret.

4 'Incaleſcente verò [b]animo meo in me, in meditatione mea exardeſcente igne; 'locutus ſum lingua mea, '*dicens*;

5 'Fac ut experiar, Jehova, finem meum: 'nam menſura dierum meorũ, quid eſt? experiar quàm durabilis ſum.

6 Ecce, [c]'palmares diſpoſuiſti dies meos, & tempus meum ut nihil *eſt* coram te: 'profectò omnimoda vanitas omnis homo *eſt*, '*quantumvis* conſtitutus. Sela.

7 Profectò 'per imaginem præterit quiſque, profectò in vanum 'perſtrepunt: congregat *quiſpiam*, ſed neſcit quis recepturus ſit ea.

8 'Sed jam quid expecto domine? ſpes mea in te *eſt*.

9 'Ab omnibus defectionibus meis eripe me, [d]probro 'ſtultis ne exponas me.

10 'Obmuteſco, non aperio os meum; quia tu feciſti.

11 'Remove a me plagam tuam, 'a conflictu manus tuæ ego deficio.

12 'Cùm *in* reprehenſionibus 'pro iniquitate caſtigares quempiam, 'diſſolveres ſicut tineam [e]quod ineſt ei deſiderabile: profecto 'vanitas *eſt* omnis homo. Sela.

13 'Audio rationem meam, Jehova, & clamorem meum; aurem adverte ad lachrymas meas, ne ſurdum agas: 'quia peregrinus ſum coram te, inquilinus ut omnes majores mei.

14 'Deſiſte a me, ut recreem me; 'cùm nondũ abeo, ut non ampliùs adſim.

[a] Heb. *taciturnitate.*

[b] Heb. *corde meo in medio mei.*

[c] Heb. *palmarum.*

[d] Heb. *probrum ſtulti ne ponas.*

[e] Heb. *deſyderabile ejus.*

ANNOTATIO.

1 Jeduthuni] *id eſt, genti Jeduthunis & illius claſſi: vide 1. Chron. 25. 3.* **Pſalmus Davidis**] *Pſalmus eſt, ἀπομνημονευματικὸς, ut præcedens, generis εὐκτικοῦ, cujus partes ſunt duæ; una eſt narratio loco exordii, a verſ. 2. ad 5. altera, precatio, ad finem uſque. Videtur autem hic pſalmus ex contextu & argumento de eo tempore ſcriptus eſſe, quo David in ſummas anguſtias conjuratione Abſchalomi conjectus eſt.* 2 Dixeram] *narratio continens primùm explicationẽ animi & conſilii ſui, ver. 2. deinde vitæ ſuæ cum propoſito anteà conformatæ, ver. 3, poſtremò prætermiſſionem & aberrationem a propoſito præ gravitate mali, ver. 4.* Vias meas] *id eſt, vitam totam.* Capiſtrum] *metaphora a jumentis ferocioribus.* Tantiſper] *quotieſcunque Deo videbitur improborum operâ me exercere.* 3 Silebam etiam a bono] *id eſt, ne bonæ quidem & juſtæ defenſionis meæ recordabar apud illos; ſed miſſa faciebam omnia & patienter perferebam: vide exemplum 2. Schem. 16. 5. & ſequentibus.* Cùm dolor meus] *id eſt, mea calamitas ingraveſceret novis accedentibus malis.* 4 Incaleſcente] *id eſt, cùm me ſenſi obrui malorum magnitudine; quorum cauſa animus meus cum graviſſimo æſtu conflictatus eſt, & vehementiſſimè perturbatus; prout demonſtravit cùm Tziba adveniens herum Mephiboſchetum falsò accuſavit appetiti regni, 2. Schem. 16. 1.* Locutus ſum] *vitæ præſentis tædio.* Dicens] *Petitionis quæ ſequentibus verſ. continetur, partes ſunt duæ: una immodeſta ex animi perturbatione naſcens, qua exoptat mortem præſentem, tribus ver. altera, correctio qua veluti reſipiſcens ſe committit Deo inde a ver. 8. ad finem uſque.* 5 Fac ut experiar] *id eſt, moriar: periphraſis mortis pathetica, ad tædium vitæ oſtendendum.* Nam menſura] *αἰτιολογία petitionis, quæ ſequentibus verſibus exponitur.* 6 Palmares] *id eſt, non longiores quàm ſit hominis palmus: hyperbolica metaphora, quam ſequentia verba per gradationem explicant. Eſt autem hic prior locus exegeſeos a quantitate vitæ; poſterior locus, a qualitate & conſequentibus ejus, traditur ſequente verſu.* Profectò] *ἐπιφώνημα generalem vitæ noſtræ conſtitutionem explicans, ab exemplo Davidis.* Quantumvis conſtitutus] *id eſt, firmus & fixus in hac vita: prout David ſuperatis undique hoſtibus in celebri & potente regno eſſe videbatur, cùm orta eſt iſta conjuratio.* 7 Per imaginem] *id eſt, ſpecies eſt evanida: vide 1. Corinth. 7. 31. & infrà 73. 20.* Perſtrepunt] *homines ſtudio rerum hujus vitæ traducti. quaſi dicat, laboravi, cucurri, & ſudavi fruſtrà, & regnum opeſq; tantas comparavi: ſic expoſtulat, quia Abſchalomum videbat furere, & Mephiboſchetum, credebat conaturum; ac proinde incertus erat utrum ſucceſſorem eſſet habiturus, an alium quemquam.* 8 Sed jam] *altera pars petitionis, ad quam tranſitur correctione. quaſi dicat, hei mihi, quid dico? quid mortem expeto? tempus eſt, ut animum meum avocem ab iſtis carnalibus cogitationibus, & me per fidem & ſpem veram committam domino: hinc ſequitur alter petitionis locus a verſ. 9. ad finem.* 9 Ab omnibus defectionibus] *petitio reſipiſcentis prophetæ, duo membra continens: unum eſt deprecatio de liberatione a peccatis & eorum pœnis, uſque ad verſ. 13. alterum de impetranda gratia & inſtauratione ſui, tribus reliquis.* Stultis] *vide Pſal. 14. 1.* 10 Obmuteſco] *id eſt, agnoſco te juſtum autorem hujus caſtigationis meæ, & judiciis tuis acquieſco: confeſſio.* 11 Remove] *deprecatio optimè ſubjecta confeſſioni, qua copioſiùs exponitur quod ſuprà petierat ver. 9.* A conflictu] *αἰτιολογία deprecationis ab imbecillitate ſua.* 12 Cùm] *amplificatio αἰτιολογίας a communi hominum ſorte, quorum nullus, ſi cum gravitate judicii divini ſe ipſum comparabit, eam firmitatem habet qua perferre poſſit; ſed contrà eſt inaniſſimus: vide de hoc argumento in Ijobo multa.* Pro iniquitate] *id eſt, prout peccato fuerit meritus.* Diſſolveres ſicut tineam] *quæ ſolo tractu teritur, ut Ijobi. 4. 19.* Vanitas] *ἐπιφώνημα, ut ſuprà ver. 6. ſed diverſo argumento: hîc enim oſtendit pſaltes non poſſe ab homine (adeò vanus eſt) unicum Dei judicium tolerari.* 13 Audi] *ſecundum membrum petitionis, ut obſervatum eſt ſuprà in ver. 9.* Quia peregrinus ſum] *id eſt, quandoquidem (prout eſt ſors communis omnium mortalium) non poſſum diu in præſente vita conſiſtere, & peregrinari a te; ac proinde tibi miſericordiã exercendi erga miſerum peregrinum oblata eſt occaſio: ſic 1. Chro. 29. 15. & Pſal. 119. 19. ſic accipiendum eſſe oſtendit finis verſus ſequentis.* 14 Deſiſte a me] *graviùs & diutiùs affligendo.* Cùm nondum abeo] *id eſt, antequam moriar, in vitam hanc nunquam reverſurus: ſic Ijobi 10. 21. & ſequente.*

PSALMUS XL.

David ab anteacta experientia privata & publica, a fœdere gratuito Dei, & a ſtudioſo obſequio ſuo ſeipſum in fide confirmans, gratiam & liberationem a Deo petit, improborum ruinam, bonorumq; conſolationem ad gloriam Dei.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ*, *Davidis* ″Pſalmus.

2 [a]″ Conſtanter expectavi Jehovam, qui inclinans ad me audivit vociferationem meam.

3 Et educens me [b]″e lacu tumultuoſo, e luto cœnoſo; ″ ſtatuit ſuper petram pedes meos, ″ firmavit greſſus meos:

4 Denique indidit ori meo″ canticum novũ, laudationem Deo noſtro: videntes multi reverebuntur, & confident in Jehova.

5 ″Beatus *eſt* vir ille, qui ponit [c] in Jehova fiduciam ſuã; neque reſpicit ad ſuperbos aut declinantes ad mendacium.

6 Multa præſtas tu Jehova, Deus mi, mirabilia tua & cogitationes tuas erga nos; [d]non poſſunt diſpoſitè *recenſeri* apud te; ſi indicare velim & eloqui, numeroſiora ſunt [e] quàm ut enarremus.

7 ″Sacrificio & munere non delectatus, ″aures perfodiſti mihi: holocauſtum & [f]oblationem pro peccato non petens:

8 ″Tum dixi, ecce venio: ″in volumine libri ſcriptum eſt de me.

9 ″Facere voluntatem tuam, Deus mi, delector: & lex tua *eſt*″in [g] viſceribus meis.

10 Prædico juſtitiã in congregatione multa: ecce labia mea non cohibeo; Jehova, tu noſti.

11 Juſtitiam tuam non tego [h] in animo meo; non celo fidem tuam & ſalutem tuam dico: non celo benig-

[a] Heb. *expectando expectavi.*

[b] Heb. *e lacu tumultus, & e luto cœni.*

[c] Heb. *Jehovam fiduciã ſuam.*

[d] Heb. *nõ eſt recenſere.*

[e] Heb. *prænarrando.*

[f] Heb. *peccatum, ut Levit. 4. 3.*

[g] Heb *in medio viſcerum meorum.*

[h] Heb. *in medio cordis mei.*

benignitatem tuam & veritatem tuam congregationi multæ.

12 [f]Tu Jehova ne cohibeas miſerationes tuas a me: benignitas tua & veritas tua jugiter cuſtodiant me.

13 Nam circundantia invadunt me mala[i]innumerabilia: aſſequuntur me [l]iniquitates meæ, adeò ut nequeam diſpiſcere, numeroſiores ſunt capillis capitis mei [k][m]animus etiam meus dereliquit me.

14 [n]Velis Jehova, eripere me; Jehova, ad auxilium meum feſtina.

15 [o]Pudefiant & rubore perfundantur pariter quærentes animam meam ad perdendum eam: agantur retrorſum & ignominia afficiantur, qui delectantur malo meo.

16 Deſolentur pro mercede [p] pudoris ſui; [q]qui dicunt de me, euge, euge.

17 Gaudeant & lętentur in te omnes quærentes te, *ac* dicant jugiter, magnificetur Jehova, amantes ſalutis tuæ

18 [r]Cùm ego ſim pauper & egens, Dominus cogitet de me: auxilium meum & liberator meus es; Deus mi ne tardes.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt ἐυκτικὸς, conſtans ex duabus partibus: una eſt propoſitio argumentorum ex quibus in fide confirmatur ad invocandum Deum, uſque ad ver. 12. altera, petitio liberationis & ſalutis, ad finem uſque.* 2 Conſtanter expectavi] *propoſitio argumentationum fidem confirmantium triplex hoc loco ponitur ante petitionem: primùm enim ponuntur magnifica creatoris & gubernatoris opera; tum ſingularia erga Davidem, tribus verſibus; tum publica erga omnes pios, ver. 5. & 6. Deinde proponitur fœdus Dei nobiſcum in Chriſto redemptore noſtro, ver. 7. & 8. Poſtremò proponitur obſequium fidei, quo animi piorum velut ſigillo confirmantur de fœdere ad ipſos pertinente, inde uſque ad ver. 12.* 3 E lacu tumultuoſo] *procellis & fluctibus vehementiſſimarum calamitatum; quæ metaphoricè cum procelloſo & profundo lacu, ac tenace luto comparantur.* Statuit ſuper petram] *id eſt, poſuit me loco firmiſſimo, ut qui e profundo educti rupem conſcendunt in littore, tuti ab omnibus procellis.* Firmavit greſſus] *id eſt, me ex incerto & paluſtri ſolo eductum in firmo collocavit: duplex membrorum antitheſis.* 4 Canticum novum] *vide ſuprà 33. 3. ſunt autem hoc verſu adjuncta duo illius liberationis, quam conſequebatur David; nimirum laus Dei, & eccleſiæ ædificatio: ſic ad alteram partem hujus propoſitionis tranſitio eſt.* 5 Beatus] *altera pars propoſitionis, de publicis Dei beneficiis erga bonos; quorum indicia ponuntur tria, fides, humilitas, & veritas.* 7 Sacrificio & munere] *ſecundus locus argumentationis a fœdere Dei; cujus partes ſunt, Deum habere nos acceptos ſibi ſervos, hoc ver. & nos ſiſtere coram illo ad ſerviendum ipſi, ver. ſequente. utriuſque verò partis eſt interpres & effector Chriſtus: Malachi 3. 1. & Heb. 10. 5.* Aures perfodiſti mihi] *id eſt, me ſervum tuum acceptum habens in perpetuum, ad obedientiam comparaſti atque obſignaſti; ut olim ſervi auris fibula perforabatur ad januam heri ſui: Exodi. 21. 6. & ſequent. Hæc autem de membris Chriſti univerſè dicta aliis verbis accommodantur Chriſto, eò quòd noſtra causâ formam accepit ſervi: quam ob rem Apoſtolus Heb. 10. 5. non dicit ut de Chriſtianis dicitur, aurem perfodiſti; ſed corpus aptaſti: vide copioſiùs de toto argumento hujus loci Jeſcha. 1. & Jirmejæ 7.* 8 Tum dixi] *cum ſervum tuum effeciſti me, & aures perfodiſti mihi.* In volumine libri] *i. in lege, in qua ſervus ex fœdere acceptus præſcribitur ut ſerviant in ſeculum: Exod. 21. 6.* 9 Facere voluntatem] *tertia propoſitio argumentationum ab obſequio Davidis, mente, ſtudio ſive animo, ſermone, & opere: quæ omnia David de ſe non propter ſe, ſed propter Chriſtum prædicat, cujus fide ſanctificantur juſti.* In viſceribus meis] *id eſt, in animo: metonymia.* 12 Tu Jehova] *altera pars Pſalm. petitio illata ex ſuperioribus argumentorum locis: qua eam ipſam miſericordiam, benignitatem, & veritatem implorat David, quam ſuperioribus verſibus prædicaverat. Eſt autem hoc verſu prolepſis ſive propoſitio generalis optati, & illius αἰτιολογία ſequente verſu; quæ duo minutatim ad finem uſque exponuntur.* 13 Iniquitates meæ] *id eſt, iniquitatis pœnæ: ut Gen. 4. 13.* 14 Velis] *explicatio poſtulati quo uſus eſt ver. 12. continens tria petitionis capita: unum, pro liberatione ſupplicis, hoc verſu; ſecundum, pro confuſione improborum, duobus ſequentibus; tertium, pro bonorum exhilaratione: quæ omnia ſpectant ad ſummum illum finem, ut magnificetur Deus, ver. 17.* 15 Pudefiant] *vide ſuprà pſalm. 28. 4. & 35. 4.* 16 Pudoris ſui] *id eſt, vitæ pudendæ ſuæ.* Qui dicunt de me] *id eſt, lætantur de malo meo.* 18 Cùm ego] *Concluſio petitionis, a miſera conditione ſua, & officio Dei.*

PSALMUS XLI.

David in rebus propè diſperatis beatitatem eorum prædicat, qui miſericordiam de afflictis capiunt; ſe in afflictione confugientem ad Deum iniquiſſimè a multis tractatum expoſtulat, & liberationem a Deo petit pro defungenda ſua adminiſtratione, confirmanda fide, & celebrando Deo.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ*, [a] *pſalmus Davidis.*

2 [b]Beatus qui attendit ad attenuatum; *dicens*, tempore mali liberabit eum Jehova:

3 Jehova ſervabit eum & vitę reſtituet eum, beatus reddetur in terra; item, ne tradas eum [a] deſiderio inimicorum ejus:

4 Jehova [c]ſuſtentet eũ, *qui decumbit* in [d]ſponda languoris: [e] totum cubatum ejus [f] ex morbo ejus mutato.

5 [g]Me dicente, Jehova, gratiam fac mihi, [h]ſana animam meam; quia peccavi tibi:

6 [i]Inimici mei dicebant malum de me; quando morietur, & peribit nomen ejus?

7 [k]Quòd ſi quis veniebat ut viſeret, mendacium loquebatur [b] animus ejus, [l] congregabat iniquitatem ſibi: egreſſus foras, eloquebatur.

8 Simul contra me muſſitabant omnes oſores mei; contra me cogitabant quod *eſſet* malo mihi, *dicentes*:

9 Res nequiſſima tenaciter inhæret ei, & qui decumbit [c] non amplius exurget.

10 Etiam [d][m]vir colens pacem mecum, in quo confidebam, comedens cibum meum; [n]ſuſtulit adverſum me calcem.

[a] Heb. ani. ... Pſal. ...

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *non addet exurgere.*

[d] Heb. *vir pacis meæ.*

11 [o]At

11 At tu Jehova, gratiam fac mihi, & exuscita me; ut rependam illis.
12 Ut hac re experiar quòd delectaris me, cum non clanget inimicus meus de me;
13 Sed ego *clangam, cùm* in integritate mea sustentabis me; & restitues me coram te in seculum, *dicens*;
14 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis, a seculo usque in seculum; Amen, iterum Amen.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti,* εὐκτικὸς ϗ ἐπαινετικός, *constans ex partibus tribus; exordio, a versu 2. ad 5. propositione sive narratione, a ver. 5. ad 11. & petitione, reliquis versibus. Etsi autem hic psalmus non incommodè ex verborum proprietate ad tempus alicujus invaletudinis referri potest, de qua nos aliquid in scriptura legere non meminimus: videtur tamen potius allegoricè David descripsisse ægritudinem animi sui, qua affectus est, cùm adventaret Abschalom ipsum de regno depulsurus.* 2 Beatus] *Exordium* ἐκ γνώμης*, id est, a sententia gravi; qua ostendit Psaltes beatos esse misericordes, & eorum officium duobus modis explicat: unus est misericors prædicatio promissionis divinæ erga afflictos, ver. 2. & parte versus tertii: alter, oratio pro illis coram Deo, reliqua parte ver. 3. & ver. 4.* 4 Sustentet] *id est, fulciat & confirmet.* Sponda languoris] *id est, qui rebus adversis postratus jacet.* Totum cubatum] *apostrophe ad Deum, qua utuntur emphaticè boni ad virum attenuatum attendentes.* Ex morbo ejus] *id est, ægritudine animi, prout David exemplo suo docet, sequente versu.* 5 Me dicente] *propositio sive narratio tum ejus quod faciebat David in calamitatibus, hoc versu; tum eorum quæ adversarii contra eum faciebant, versibus sequentibus.* Sana animam meam] *id est, libera me ex hac ægritudine, & peccato meo causa ægritudinis.* 6 Inimici mei] *altera pars narrationis, de inimicorum optatis, factis simulatis adversis consiliis præjudiciis, atque transfugiis, & rebellionibus, usque ad versum 11.* 7 Quòd si quis] *vide suprà 35. 15.* Congregabat] *id est, cogitabat cum animo suo, & fabricabatur.* 10 Vir colens pacem] *id est, mihi intimus & conjunctissimus, nimirum (ut verisimile est) Achitophel: sic psalm. 55. 14. & sequentibus. Hæc autem typicè in Davide (qui figura fuit Christi) gesta, propriè accommodantur Judæ, Joan. 13. 18.* Sustulit adversum me calcem] *i. conatus est me proculcare & pedibus terere; ut calcitrones & refractarii equi calcibus solent petere: metaphora, vide 2. Schem. 16. 17.* 11 At tu Jehova] *petitio, tertia pars psalmi: cujus summa est, ut instauretur David per gratiam Dei, quæ est unica efficiens causa instaurationis; fines verò sequentibus verbis exponuntur.* Ut rependam illis] *i. ut omnes de quibus antè locutus sum, pro justitia tua (cujus me constituisti administrum) remunerari possum, tuendo populum tuum, & iniquos coërcendo: primus petitionis finis.* 12 Ut hac re experiar] *secundus petitionis finis a conservatione sui ipsius.* Quòd delectaris me] *nam turpi illa ejectione Davidis e regno, in dubium vocabatur ipsius autoritas & administratio, ut ipse David agnoscit 2. Schem. 15. 25. & 26.* Cùm non clanget] *id est, non triumphabit victor; synecdoche.* 13 Sed ego clangam] *tertius finis, prædicatio gloriæ & beneficentiæ Dei.*

PSALMUS XLII.

David exulans a populo Dei, ardentissimum studium observandi cultus Dei in ecclesia explicat: se ipsum consolatur spe: de perturbationibus animi sui, miseriarum quas perferebat gravitate, & adversariorum blasphemiis conqueritur; ac postremò animum suum ad spem & fidem in Deum excitat.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi,* ode *didascalica.*
2 Sicut cervus glocitat ad alveos aquarum, sic anima mea glocitat ad te, Deus:
3 Sitiens *est* anima mea Dei, Dei fortis viventis, *dicens*: quando accedam, ut appaream in cōspectu Dei?
4 Sunt mihi lachrymæ meæ cibo interdiu & noctu; [a] dum dicitur ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?
5 Hæc recordans effundo in me animam meam: me solitum esse transire in turba, gradiri *cum* illis usque ad domum Dei cum voce cantus & laudationis, multitudine feriante.
6 Quid dejicis te, anima mea, & perstrepis in me? spera in Deo: nam adhuc celebraturus sum eum, & [b] salutem omnimodam faciei ejus.
7 Deus mi, in me anima mea dejicit se; propterea recordor tui e terra Jardenis, & Chermonitarum, e monte exiguo.
8 *Utcunque* abyssus abyssum inclamet ad sonum emissariorum tuorum, omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ super me transeant;
9 Interdiu mandaturus est Jehova benignitatem suam, & noctu canticum suum [c] ad me, oratione mea ad Deum fortem vitæ meæ *perstabo:*
10 Dicens Deo forti petræ meæ, quare oblivisceris mei? quare atratus incedo propter oppressionem inimici?
11 Sica invadunt ossa mea, probro afficientes me hostes mei; dum dicunt ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?
12 Quid dejicis te, anima mea, & quid perstrepis in me? spera in Deo: nam adhuc celebraturus sum eum, omnimodam salutem faciei meæ, & Deum meum.

[a] Heb. *in dicendo.*

[b] Heb. *salutes faciei ejus: ut infrà vers. 12.*

[c] Heb. *mecum.*

ANNOTATIO.

1 Magistro symphoniæ] *id est, Hemani filio Joëlis filii Schemuëlis, 1. Chron. 6. 33. nam hujus fuit tertia classis Musicorum in sacro ministerio. 1. Chron. 25. 5.* Ode didascalica] *ut suprà 32. 1. hujus odes qua David suo exemplo certamen piorum docet, partes sunt duæ: una, qua expostulat de exilio suo & absentia ab ecclesia Dei, usque ad versum 7. altera, qua expostulat de calamitatibus quæ sibi tantoperè afflicto ab inimicis importantur: utraque verò conclusionem habet amœbæam.* 2 Sicut cervus] *propositio universalis*

ſalis ſtudii quo ad Deum ferebatur David, illuſtrata per comparationem cervi; qui tum omni tempore confugere ad aquas dicitur, cùm anhelus eſt; tum maximè ineunte Autumno, quo tempore propter æſtum eſt ſitis impatientiſſimus: vide Ariſtot. lib. 6. de hiſtoria animalium cap. 29. Glocitat] *id eſt, exclamans accurrit: metaphorica accommodatio ſimilitudinis.* 3 Sitiens eſt anima mea] *prior propoſitio continens partes duas, querimoniam, uſque ad verſum 6. & conſolationem adverſus quærimoniam, verſ. 6. querimoniæ autem ſumma eſt, prophetam ægrè ferre quòd non poſſit Deum accedere ex præſcripto legis, Exod. 23. 17. loci amplificationis duo; unus a conviciis & probris impiorum, verſiculo 4. alter, a præteritorum conventuum recordatione, verſiculo. 5.* 4 Sunt mihi lachrymæ] *id eſt, tantùm paſcor lachrymis, ut Pſalmo 80. 6.* 5 Effundo in me animam] *id eſt, liqueſio & contabeſco: ut Ijobi 30. 16.* 6 Quid dejiciſte] *concluſio propoſitionis præcedentis conſolatoria ad animam; cujus partes ſunt reprehenſio ſive correctio fluctuantis animæ, & conſolatio.* Eum & ſalutem] *id eſt, tum celebrabo ipſum, tum ſalutaria ipſius erga nos beneficia prædicabo: ſic gloriatur David in fide, repentè emergens ex ſuperiore certamine.* 7 Deus mi] *altera pars pſalmi, ut obſervatum eſt ſuprà in verſ. 1. Expoſtulat autem David cum Deo de infirmitate animæ ſuæ, tribus argumentis: primùm eſt (ut ſuprà) ab exilio ſuo, hoc verſ. ſecundum, a miſeriis novis indies ad exilium ipſius accedentibus, ſequente verſ.; tertium a contumelioſis in Deum blaſphemiis, ver. 10 & 11. quibus ſingulis ſuæ conſolationes accommodatè proponuntur.* Propterea] *quòd neque uſquam alibi, neque in me ipſo anima mea poteſt conquieſcere: primus conſolationis locus.* E terra] *id eſt, ubicunque locorum exulare cogar in terminis Jiſraëlitarum, qui hîc ex ordine numerantur: ab oriente, ubi erat Jarden ab Aquilone, qua definitur Chermone monte & Libano; & a meridie, qua montana Judæam terminant. Nam hæc cum Libano monte & Chermone comparata, in exiguis tantùm collibus numerantur.* 8 Utcunque] *metaphorica afflictionum deſcriptio ab exundante nimborum & procellarum vi.* Emiſſariorum] *id eſt, canalium, tuborum, & ſalientium, e quibus aquæ deorſum ruunt præcipites.* 9 Interdiu] *alter conſolationis locus ſecundo calamitatum generi reſpondens, a Dei fide in præſtandis promiſſis, & ab orationibus noſtris.* 10 Dicens Deo forti] *Summa orationis quam profeſſus eſt pſaltes habiturum ſe coram Deo.* Petræ meæ] *tuto perfugio meo, ut ſuprà 40. 3.* 11 Sica invadunt] *tertius locus querimoniæ, ut obſervatum eſt ſuprà in ver. 7. quaſi dicat, blaſphemias in Deum evomunt, & perinde faciunt ac ſi me gladiis confoderent: adeo indignè blaſphemias perfero.* 12 Quid dejicis] *Concluſio, ut ſuprà ver. 6.* Salutem faciei meæ] *id eſt, qui coram & re ipſa mihi autor eſt omnis ſalutis ex gratuito fœdere, quo ſe fore mihi Deum confirmavit: ut 2. Schem. 7. 29.*

PSALMUS XLIII.

David ab adverſariis preſſus vi & fraude, a Deo petit liberationem ex fœdere ad glorificandum eum, & in ſpe confirmat animum ſuum.

1 'VINDICA me Deus, & [a] ſuſcipe contentionem meam a gente ' non benigna; a viro [b] doloſo & iniquo libera me.

2 'Nam tu es Deus roboris mei: quare rejiceres me? quare atratus continenter irem propter oppreſſionem inimici?

3 'Mitte lucem tuam & veritatem tuam; ipſe deducant me: adducant me in montem 'ſanctitatis tuæ, '& in tabernacula tua:

4 Ut accedens ad altare Dei, ad Deum fortem [c] autorem lætiſſimæ exultationis meæ; celebrem te cithara, ô Deus, Deus mi.

5 'Quid dejicis te, anima mea, & quid perſtrepis in me? ſpera in Deo; nam adhuc celebraturus ſum eum, [d] omnimodam ſalutem faciei meæ, & Deum meum.

[c] Heb *lætiam exultationis meæ.*

[d] Heb. *ſalutes faciei meæ: ut ſup. 42. 6*

ANNOTATIO.

1 Vindica me] *Ode eſt ejuſdem generis & agumenti cum ſuperiore, ac velut illius epitome: continens petitionem, ver. 1. exornationem petitionis, uſque ad ver. 5. & concluſionem ver. 5.* Non benigna] *id eſt, maligna; quod de adminiſtris Schaülis dici credibile eſt; ut ſequentia verba de Schaüle.* 2 Nam tu es] *exornatio petitionis primùm a fœdere officioq; Dei; deinde a genere petitionis, quod nihil petat alienum a fœdere, hoc & ſequente verſu; poſtremò a fine, ut omnis gloria tribuatur Deo, ver. 4.* 3 Mitte lucem tuam] *id eſt, fœderis tui documenta exhibe, diſpellens tenebras miſeriæ meæ, ſervans fidem, & reducens me in eccleſiam tuam.* Sanctitatis tuæ] *id eſt, ubi arca reſidet, ſymbolum præſentiæ tuæ ſanctiſſimæ: erat autem tunc temporis Kirjath-Jebharimis, ex quo a Peliſchtæis remiſſa fuerat, 1. Schem. 6. 22.* Et in tabernacula tua] *id eſt, ubicunque locorum tentorium tibi fuerit fixum: his enim temporibus duo fuerunt loca in quibus ordinarius Dei cultus conſervabatur, donec templum a Schelomone extructum eſt: 2. Chro. 1. unus locus fuit tabernaculo legali quod extruxerat Moſche, primùm Nobi, deinde Gibhhone, 1. Schem. 21. & 1. Reg. 3. alter verò arcæ in oppido Kirjath-Jebharimorum, donec a Davide deportata eſt in civitatem ſuam, 1. Chro. 15. & 16. Quamobrem hîc tabernaculorum plurali numero mentionem facit.* 5 Quid dejicis] *Concluſio hortatoria, ut ſuprà 42. 12.*

PSALMUS XLIIII.

Eccleſia majorum documentis, fœdere Dei, & ſtudio quo tenetur Deus amplificandæ gloriæ ſuæ confirmata, graviſſimè expoſtulat cum Deo de ſuis calamitatibus; integritate animi & vitæ ſuæ freta probat ſe tas perpeti pro nomine Dei: & poſtremò opem illius implorat pro ſalute ſua.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ in poſteris Korachi:* ' ode *didaſcalica.*

2 'O Deus, auribus noſtris audivimus; majores noſtri narraverunt nobis *quod* opus operatus ſis temporibus eorũ, temporibus [a] priſcis:

3 Te manu tua gentes expuliſſe, & 'plantaſſe ipſos: malo affeciſſe nationes, & propagaſſe ipſos.

4 'Non enim gladio ſuo hæreditariò poſſederunt terram, & brachium eorum non dedit ſalutem eis: ſed dextera tua, brachiumque

tuum &'lux faciei tuæ; quia eras benevolus eis.
5 'Tu ipſe *es* rex meus, ô Deus: ' præcipe *Deus* [c] omnimodæ ſalutis Jahhakobi.
6 Per te ' hoſtes noſtros cornu feriremus: per nomen tuum conculcaremus inſurgentes in nos:
7 Nam arcui meo non confideo, aut gladio meo non ſervaturo me.
8 ' Cùm ſervaveris nos ab hoſtibus noſtris, & oſores noſtros pudefeceris;
9 Deum laudantes toto die, nomen tuum in ſeculum celebrabimus, Sela.
10 ' Atqui rejeciſti & ignominia affeciſti nos, ' quòd non proceſſeris cum exercitibus noſtris.
11 Feciſti ut retrò cederemus ab hoſte, & oſores noſtri diripiunt ſibi.
12 Tradidiſti nos ut pecudes [d] ' cibarias, & in gentes ' ſparſiſti nos.
13 ' Vendidiſti populum tuum [e] pro re vili, & non auxiſti *rem* pretiis eorum.
14 Expoſuiſti nos probro vicinis noſtris, ſannæ & ludificationi circumſtantibus nos.
15 Poſuiſti nos parabolam in gentibus, ' agitationem capitis in nationibus.
16 Toto die ignominia mea obſervatur mihi, & pudor faciei meæ obtegit me;
17 ' Propter vocem probro afficientis, & blaſphemi; propter inimicum & ultorem ſui.
18 ' Totum hoc evenit nobis; nec tamen obliviſcimur tui, neque mendaciter agimus contra fœdus tuum.
19 ' Non agitur retrorſum [f] animus noſter, aut declinat greſſus noſter a ſemita ſua:
20 ' Quamvis contriveris nos *conjectos* in locum cetorum, & obtexeris nos lethali umbra.
21 ' Si obliti fuiſſemus nominis Dei noſtri, aut expandiſſemus manus noſtras ' ad Deum fortem extraneum:
22 Nónne Deus perveſtigaſſet iſtud? cùm ipſe cognoſcat abſcondita animi.
23 ' Sed propter te occidimur quotidie; æſtimamur ut pecudes [g] mactandæ.
24 ' Evigila, quare dormires Domine? expergiſcere, ne rejicias in æternum.
25 Quare faciem tuã abſconderes? ' obliviſcereris afflictionis noſtræ & oppreſſionis noſtræ?
26 ' Nam dejecta eſt in pulverem vita noſtra, adhæret terrę venter noſter.
27 Surge ' *ad* juſtum auxilium nobis, & redime nos propter benignitatem tuam.

[c] Heb. *ſalutum, ut ſup.* 42.6.

[d] Heb. *cibi.*

[e] Heb. *pro non opibus.*

[f] Heb.

[g] Heb.

ANNOTATIO.

1 Ode didaſcalica] *id eſt, tradita eccleſiæ ad docendum eam de afflictionibus & legitimo uſu earum, cùm immittuntur a Deo: nam videtur hæc ode aut ſcripta fuiſſe a Davide recordatione eorum temporum quibus Jiſraëlitæ a Pelìſchtæis vexabantur inde a diebus Schimſchonis ad Davidem uſque, ut eccleſia ab antecedente exemplo præcaveret ſibi, & ad afflictiones ſeſe compararet; aut ab aliquo viro Dei temporibus captivitatis Babylonicæ, ut hac precationis formula uterentur pii. Eſt autem ode ad docendum quidem tradita, ut oſtendit inſcriptio; ſed tamen genere* εὐκτικῇ, *conſtans ex tribus partibus, Exordio, a ver. 2. ad 10. propoſitione, a ver 10. ad 24. & concluſione petitoria.* 2 O Deus] *Exordii quo utuntur pii ad conciliandam ſibi miſericordiam, loci ſunt tres: unus ab anteactis Dei operibus quæ pii ſe auditu percepiſſe profitentur per fidem, uſque ad ver. 5. alter, a fœdere ſempiterno & officio Dei, cujus conſcios & participes ſe prædicant ſancti, a ver. 5. ad 8. tertius, a gloria Dei, ver. 8. & 9.* 3 Plantaſſe] *vide Exod. 15.17.* Propagaſſe ipſos] *tum gentis incremento, tum amplificatione ſedis: metaphora, ut Pſal. 80.9.* 4 Non enim] αἰτιολογία *ſive confirmatio propoſitionis præcedentis, per contentionem: quæ docet pſaltes non ipſorum, ſed Dei virtutem omnia præſtitiſſe ex mera ipſius benevolentia: vide Exod. 15.13. & ſequentibus: item 23.27. & Jehoſch. 24.12.* Lux faciei tuæ] *id eſt, illuſtris præſentia tua, qua præiviſti & præluxiſti eis: hypallage.* 5 Tu ipſe es] *alter locus a fœdere & officio Dei, ut dictum eſt in ver. 2.* Præcipe] *idem quod a majoribus noſtris audivimus: nimirum ut nos confirmemur, & hoſtes infirmentur. quaſi dicat, ſtat per te qui dictum ac factum potes eadem opera exhibere.* 6 Hoſtes feriremus] *ſi tantùm præciperes: metaphora a feris pugnantibus, ut Deut. 33 17.* 8 Cum ſervaveris] *tertius locus a prædicatione gloriæ Dei in Eccleſia ejus.* 10 Atqui rejeciſti] *quaſi dicat, tantùm abeſt ut res a majoribus auditas nobis in præſentia præſtes, te Deum noſtrum oſtendas, & gloriæ tuæ conſulas, ut contrà jacere omnia videantur. Altera pars pſalmi, propoſitio: cujus partes ſunt duæ, expoſtulatio malorum acceptorum & perpeſſionum eccleſiæ, uſque ad ver. 17. & profeſſio fidei animiq; ſui in Deum integri per medias calamitates, a ver. 18. ad 24.* Quod non proceſſeris] *id eſt, non adfueris & adjuveris nos: quod ſequentium verſuum narratione confirmatur.* 12 Cibarias] *id eſt, quę mox mactandę & cibo futuræ ſunt, ut infr. 23.* Sparſiſti nos] *vide 1. Sch. 14.22.* 13 Vendidiſti] *id eſt, gratis alienaſti nos & ſine emolumento tuo; humanitus dictum a re forenſi.* 15 Agitationem capitis] *vide, 2. Reg. 19.21.* 17 Propter vocem] *id eſt, duobus modis excruciamur: primùm propter gloriam Dei, quam impii protervè blaſphemant: deinde propter mala noſtra, quibus inhumaniter obruimur.* 18 Totum hoc evenit] *ſecunda pars propoſitionis, profeſſio integritatis ſuæ erga Deum in graviſſimis afflictionibus, ut obſervatum eſt in ver. 10. Sunt autem duo integritatis quam profitentur capita prolepticè expreſſa hoc verſu; ipſos non obliviſci Dei, & non mendaciter agere in fœdus illius: quæ utraq; inficiatio ſeq. ver. per* ὑστέρωσιν *exornatur; deinde affirmatio contraria ex adverſo ſubjicitur ver. 23.* 19 Non agitur retrorſùm] *confirmatio poſterioris membri, duobus ver. ab integritate animi operumq; ſuorum, quæ ſynecdochicè a propheta deſcribuntur.* 20 Quamvis] *id eſt, nos velut in mare profundiſſimum & abyſſum calamitatum demerſeris: metaphora.* 21 Si obliti] *confirmatio prioris membri prolepſeos qua uſus eſt ver. 18. a teſtificatione conſcientiæ ſuæ & juſtitiæ Dei.* Ad Deum fortem] *i. quantumvis fortitudinis nomine apud cultores ſuos commendatum.* 23 Sed propter te] *confirmatio cauſæ perpeſſionum ſuarum, nimirum martyrium glorioſum pro Chriſto: vide Rom. 8.36.* 24 Evigila] *concluſio petitoria, qua propheta humanitus implorat opem Dei per gradationem, ut evigilet, exurgat, opem ferat, & liberet, verſu ultimo: quę petitiones ſuis deprecationibus, interrogationibus, & querelis exornantur.* 25 Obliviſcereris] *id eſt, non demonſtrares te recordari noſtri.* 26 Nam dejecta] *id eſt, proximè abſumus a morte: hyperbole.* 27 Ad juſtum auxilium] *id eſt, quantum nobis opus eſt, ut ex hiſce calamitatibus liberemur.*

PSALMUS XLV.

Pſaltes typo connubii Schelomonis cum filia Parhhonis utens, nuptias Chriſti cum eccleſia celebrat: utrumq́ elegantiæ, officii, gloriæ, & fructuum ex matrimonio ſpirituali venturorum nomine commendat: & publica laudatione canticum terminat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ in poſteris Korachi ad* "hexachorda, "*didaſcalicum* "*canticum* [a]' *amicarum.*

2 'Ebullit [b] animus meus verbum bonum; dicturus ſum ego poëmata mea de rege; lingua mea *&* ſtylo, *ut* ſcriba promptus.

3 'Multò pulchrior effectus es filiis hominum: infuſa eſt gratia labiis tuis, "propterea benedixit tibi Deus in ſeculum.

4 'Accinge gladium tuum ſuper femur, "ô robuſte; "*gladium* gloriæ tuæ & decoris tui.

5 Et decore tuo " [c] proſperè equita propter negotium "veritatis & " [d] manſuetæ juſtitiæ: ut 'doceat *de* te res reverendas dextera tua.

6 Sagittis tuis acutis " *infixis* cordi inimicorum regis; populi ſub te conſidant.

7 'Solium tuum, ô Deus, in ſeculum & ſempiternum: ſceptrum [e] rectum, ſcriptum regni tui.

8 Dilexiſti juſtitiam, & odiſti improbitatem; 'propterea unxit te Deus, Deus tuus" oleo gaudii præ "conſortibus tuis,

9 'Myrrha & ſantalis, [f] caſiaq́ omnia veſtimenta tua *prodeuntis* e templis [g] eburneis, "præ iis qui lætificant te.

10 'Filiæ regum inter [h]' charas tuas: collocata eſt conjunx ad dexteram tuam cum inſigni auro Ophirio.

11 "Audi filia, ac vide, & inclina aurem tuam: obliviſcereque populi tui & domus [i] paternæ tuæ:

12 Et delectabitur rex pulchritudine tua: cumque ſit dominus tuus, incurva te ei.

13 " Tunc filię Tyri, divites populi, cum munere faciem tuam precabuntur.

14 Tota honorata filia regis intrò, "fundis aureis veſtita,

15 Cum phrygianis deportatur ad regem, "virgines poſt eam amicæ ejus adducuntur ad te.

16 Deportantur cum [k] ſumma lætitia & exultatione, intrant in palatium regis.

17 'Loco parentum tuorum erunt fili tui: præpones eos' principes in tota terra.

18 "Memorabo nomen tuum [l] in unaquaque ætate; "idcirco populi celebrabunt te in ſeculum & ſempiternum.

[h] Heb. *pretioſas.*

[i] Heb. *patris tui.*

[k] Heb. *cum lætitiis.*

[l] Heb. *in omni ætate & ætate.*

ANNOTATIO.

1 Hexachorda] *Vox Hhebræa varia quidem eſt ſignificatione, ſed origine certa: deducitur enim ab altera voce Hhebraica quæ ſignificat ſex, ut docet Kimchi: quam ob rem tam de inſtrumentis hexachordis, quàm de floribus liliorum dicitur; quia his ſena ſunt folia, & illis chordæ ſenæ. Nos verò ex ambigua voce eam interpretationem elegimus, quæ rebus magis convenit.* Didaſcalicum] *id eſt, traditum eccleſiæ ad docendum & informandum eam de ſacro ſancto conjugio Chriſti.* Canticum amicarum] *id eſt, epithalamium, quod paranymphæ cecinerunt Schelomoni cum filiam Parhhonis duceret. Eſt autem hoc canticum epithalamium, ut diximus, generis laudativi, typicè quidem de Schelomone dictum; ſed propriè ad magnum illud myſterium conjugii quod Chriſtus cum Eccleſia iniit, pertinens: ut pluribus locis oſtendetur. Ejus partes ſunt quatuor; exordium, verſu 2. laudatio ſponſi, a verſu 3. ad 10. laudatio ſponſæ, a verſu 10. ad 18. & concluſio, verſu 18.* Amicarum] *id eſt, quas amore ſuo ad nuptias invitavit, & ſibi amore conjunxit: vide infrà verſu 10.* 2 Ebullit] *Exordium, ut vocant, floridum: quo pii proponunt ſe animo, ore, manibuſq́ omnia effecturos quæ ad celebrandum conjuges & conjugium ſacrum pertinebunt.* 3 Multò pulchrior] *ſecunda pars pſalmi, laudatio ſponſi; quæ tenuiſſima ex parte Schelomoni competit, omnibus verò numeris Chriſto accommodanda eſt. ſunt autem hujus laudationis loci, commendatio elegantiæ, vultus, & ſermonis, hoc verſu. hortatio a potentia magnifica, ad adminiſtrationem regni, tribus ſequentibus: & majeſtatis gloriæq́ ſempiternæ prædicatio, verſu 7, 8. & 9. quorum omnium origo eſt a patre, qui filium unxit & dedit ei ſpiritum ſine menſura, Joan. 3. 34. Quamob rem etſi hæc in ſpeciem Chriſto minimè videntur adfuiſſe dum in forma ſervi ambulavit; non dubium eſt tamen quin propria ſint illius: prout docemur Evangelio quædam in ipſo conſummata eſſe & alia in dies conſummari.* Propterea] *nimirum ut omnes elegantia gratiáque ſuperares, ac potiùs in omnibus autor eſſes elegantiæ & gratiæ.* 4 Accinge gladium] *id eſt, arma tua regia: quæ in Schelomone fuerunt carnalia, in Chriſto verò gladius eſt ſpiritualis verbi procedentis ex ore ipſius, de quo Jeſcha. 11. 4. Heb. 4. 12. & Apoc. 1. 16.* O robuſte] *epitheton Chriſti, cui omnis poteſtas data eſt in cœlo & in terra: & cujus armis omnes munitiones ſubvertimus, ratiocinationes, omnemq́ ſublimitatem quæ extollitur adverſus cognitionem Dei, &c. 2. Corinth. 10. 4. & ſequentibus.* Gladium gloriæ] *id eſt, glorioſiſſima arma majeſtatis tuæ: hypallage.* 5 Proſperè equita] *id eſt, exequere adminiſtrationem tuam ita inſtructus donis: ideoq́ regia hæc adminiſtratio ſequentibus verbis exponitur; tum erga bonos, hoc verſu, tum etiam contra improbos, verſu ſequente metaphora a forma principum terrenorum.* Veritatis] *i. veræ religionis quæ imprimis eſt a vero principe procuranda.* Manſuetæ juſtitiæ] *id eſt, juſtæ adminiſtrationis erga tuos; manſuetudine, id eſt, æquitate & clementia facili temperatæ.* Doceat] *id eſt, commonſtret omnibus & probet adminiſtrationem tuam, quæ tibi apud omnes reverentiam conciliet.* 6 Infixis] ὑστέρωσιν *verborum perſpicuitatis cauſa mutavimus; ut Jehoſchuhhæ 24. 26. & infra verſu 13. Sunt autem hæc omnia typicè dicta de evangelica adminiſtratione Chriſti; quæ aliis eſt odor vitæ ad vitam, aliis verò mortis ad mortem, 2. Corinth. 2. 15. & 16.* 7. Soliū tuum] *majeſtatis, juſtitiæ, & gloriæ divinæ in Chriſto deſcripto ex donis & vocatione Dei: nā hæc ad Schelomonem minimè pertinere, tum ipſa verborum ſeries oſtendit, tum Apoſtolus ad Hebræos. 1. 8.* 8. Propterea] *id eſt, in hunc finem plenitudinem ſpiritus accepiſti, ut iſta præſtes, & ex plenitudine tua omnes accipiamus gratiam pro gratia, Joannis 1. 16.* Oleo gaudii] *id eſt, unctione ſpiritus, per quem regnum Dei eſt juſtitia, & pax, & gaudium in Chriſto: Rom. 14. 17. hæc typicè de Schelomone dicta & ex parte*

facta, ut docetur 1. Regum plenū in Chriſto complementum habent. Oleum autem ſynecdochicè pro unguento accipimus, ut ferè ſit in ſcriptura: cujus unguenti deſcriptio attingitur ſequente verſu. Conſortibus tuis] *id eſt, Chriſtianis, qui tui & dignitatis tuæ participes fiunt per fidem.* 9 Myrrha] *id eſt, unguento confecto ex iſtis præſtantiſſimis & odoratiſſimis generibus aromatum.* Præ iis qui lætificant te] *id eſt, odoratior es, & odoratiora veſtimenta tua, quàm ſit odor eorum qui comitantur te, & ſe nuptiis tuis adjungentes, prædicant te atque exhilarant. Sunt autem illi Chriſtiani, quibus ait Joannes; amicus ſponſi qui ſtat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi, Joannis 3.29.* 10 Filię regum] *tertia pars pſalmi pertinens ad eccleſiam ſponſam Chriſti, cujus fuit typus filia Parhhonis quæ Schelomoni nupſit. ſunt autem tria ſimiliter hujus laudationis capita: primum eſt, commendatio ipſius reginæ & comitatus ejus, hoc verſu; ſecuudum, hortatio ad officium conjugale, fidem, obſequium & honorem exhibendum Chriſto, verſu 11. & 12; tertium, gloriæ adjunctæ & conſequentis prædicatio, cæteris verſibus.* Charas tuas] *id eſt, quas ſola tua charitate complexus, ad nuptias invitaſti, & cooptaſti in comitatum pretioſiſſimum ſponſæ tuæ; ut amicas vocavit ſuprà verſu 1.* 11 Audi filia] *hortatio, ut dictum eſt verſu præcedente.* 13 Tunc] *tertium laudationis caput, prædicatio gloriæ quam eccleſia in Chriſto perceptura eſt; primùm præſentis, velut in ipſo nuptiarum tempore, uſque ad verſum 16. deinde eventuræ ex conjugio Chriſti, nimirum quòd plurimos & potentiſſimos liberos ipſi genitura eſt, verſu 17.* 14 Fundis aureis] *id eſt, veſtimentis, quæ fundis ex auro & inſitivis gemmis circumfulgebunt: omnia (ut ſæpè jam diximus) allegorica.* 15 Virgines poſt eam] *apoſtrophe ad ſponſam; qua celebratur glorioſus adventus ſponſæ; & fructus ex ea perventuri ad Chriſtum prænuntiantur, ſequente verſu.* 17 Loco parentum *vide Jeſcha. 49. & 60. quaſi dicat, nunquam deſitura eſt, ſed perpetuò manſura generatio tua.* Principes] *i. conſortes cæleſtis regni, & reges in Chriſto. Apoc. 1.6. Nam hæc non poſſunt de Schelomone accipi; qui unicum filium habuit regem, & quidem lacerati regni.* 18 Memorabo] *id eſt, ſtatuam monumenta laudis tuæ quæ ſemper in eccleſia durent: concluſio.* Idcirco] *quia his monumentis fuerint informati de gloria nominis tui: ut ſuprà. 22. 23.*

PSALMUS XLVI.

Pſaltes Dei beneficentiam erga pios, & piorum in rebus adverſiſſimis fidem in Deum prædicat, ex præſentia & operibus Dei: ideóque gentes provocat ad cognoſcendum ex operibus Deum: & fiduciæ prædicatione concludit canticum.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ in poſteris Korachi* ' *ad acutam ſymphoniam*, ' *canticum.* 2

2 'Deus nobis *eſt* receptus & robur, auxilium in anguſtiis [a] præſentiſſimum.

3 Idcirco non timeremus, 'ſi commutaret terra *locum*; aut ſi dimoverentur montes *depulſi* [b] in ima maria:

4 Fremerent, lutoſæ fierent aquæ [c] cujuſque illorũ; cõmoverentur montes elatione ejus. Sela.

5 'Flumen, rivi ejus, lætificant ' civitatem Dei; ' ſanctiſſimum, *cætera* ' habitacula excelſi.

6 Deus in medio illius, non dimovetur; adjuvat illam Deus ' ab appetente manè.

[a] Heb. *præſens valde.*

[b] Heb. *in cor marium.*

[c] Heb. *ejus.*

7 Frementibus gentibus, moventibus ſe regnis; edit vocem ſuam, ' liquefit terra.

8 'Jehova exercituũ nobiſcum *eſt*, locus editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

9 [d] ' Agite, videte opera Jehovæ; 'ut diſponat deſolationes in terra,

10 Faciens ut ceſſent bella uſque ad extremitatem terræ; arcum perfringat & truncet haſtam, currus comburat igne.

11 '*Dicens*: deſiſtite & agnoſcite me eſſe Deum; me exaltatum iri ' in gentibus, exaltatum iri in terra.

12 'Jehova exercituum nobiſcum *eſt*, locus editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

[d] Heb. te.

ANNOTATIO.

1 Ad acutam ſymphoniam] *vide 1. Chron. 15.20.* Canticum] *canticum eſt didaſcalicum ex duabus partibus conſtans, propoſitione, cum exornatione propoſitionis, uſque ad ver. 9. & hortatione, ad finem uſque.* 2 Deus nobis] *propoſitio continens capita duo; unum, præſentiſſimæ Dei beneficentiæ erga nos, hoc verſu: alterum, fidei noſtræ in eum conſtantiſſimæ, ver. 3. & 4.* 3 Si commutaret] *Conceſſio hyperbolica, quam ſequentia verba explicant ad demonſtrandam glorioſam* πληροφορίαν *fidei. quaſi dicat, ne his quidem rebus percellar fretus præſentia Dei; tantùm abeſt ut me perterrefaciant omnia finitimorum bella, de quibus 2. Schem. 8. & 1. Chron. 18.* 4 Lutoſæ fierent] *gravi agitatione fluctuum, & terræ cum mari conturbatione.* 5 Flumen] *id eſt, populus Dei urbem & Judæam totam incolens, quantumvis reluctante & invito mundo, tam certa fiducia conquieſcit in Deo, ut flumine hoc contentus ſit & perexiguis rivis ad defenſionem ſui. Eſt autem hoc flumen Kidron ex Gichone ſuperiore & inferiore, ex Schiloacho, aliiſq; rivulis profluens, & ambiens dimidium urbis: ut ex plurimorum locorum inter ſe comparatione conſtat.* Civitatem Dei] *id eſt, Jeruſchalaima, quò veniebant cives & populares Dei ad ſacros cœtus.* Sanctiſſimum] *id eſt Tzijonē, quo fuerat importata arca.* Habitacula] *id eſt, regionem totam, quam Deus ſibi vindicavit, populoq; ſuo habitandam dedit.* 6 Ab appetente manè *id eſt, opportuniſſimè, cùm primùm opus eſt: ſic Exod. 14.17.* 7 Liquefit terra] *id eſt, incolæ terræ diffluunt ad ſolam illius vocem.* 8 Jehova exercituum] *ſumma glorioſæ prædicationis fidei, concludens priorem partem: quæ iiſdem planè verbis alteram quoque concludit in fine Cantici.* 9 Agite] *altera pars Cantici, hortatio ad omnes, ut opus Dei obſervent, duobus verſibus; deſinunt maledicere, & agnoſcant Deum ab operibus, ver. 11. ac poſtremo fideles prædicantes audiant.* Ut diſponat deſolationes] *fuſis & perditis inimicis.* 11 Dicens: deſiſtite] *proſopopœia; qua oſtendit Pſaltes cùm judicia iſta exequitur Deus, perinde eſſe atque ſi palam clamaret & pronuntiaret documenta ſuæ naturæ, majeſtatis, & gloriæ.* In gentibus] *invitis aut volentibus: invitas quidem perdendo, obſequentes verò ſervando ad gloriam meam.* 12 Jehova exercituum] *concluſio ut ſuprà verſu 8.*

PSALMUS XLVII.

Eccleſia Judæorum hortatur gentes ad gratulandum Chriſto & prædicandum eum: primùm a communi ipſarum vocatione ad Evangelium, deinde a potentiſſima regni Chriſti adminiſtratione & gloria.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ in poſteris Korachi, pſalmus.*

2 Omnes populi plaudite manu, clangite Deo voce [a] canora.

3 Nam Jehova excelſus reverendus, rex magnus *eſt* ſuper totam terram.

4 Cogit in caulam populos in locum noſtrum, nationeſque in locum pedum noſtrorum.

5 Seligit nobis poſſeſſionem noſtram, excellentiam Jahhakobi quem diligit. Sela.

6 Aſcendit Deus cum clangore, Jehova cum ſono buccinæ.

7 Pſallite Deo, pſallite; pſallite regi noſtro, pſallite.

8 Nam rex totius terræ *eſt* Deus: pſallite pſalmo didaſcalico.

9 Regnat Deus ſuper gentes; Deus inſidens ſolio ſanctitatis ſuæ.

10 Voluntarii populorum congregantur: populus Dei Abrahami, quia Dei *ſunt* [b] protectiones terræ; valde excellit.

[a] Heb. cantu

[b] Heb. *ſcuta.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt didaſcalicus in genere laudativo, continens partes duas; unam, qua hortatur gentes ut Chriſto adventanti gratulentur, & regnum ſuum ſtatuenti in nobis prædicatione Evangelii, uſque ad verſum 6. alteram, qua hortatur ut Chriſto exaltato in majeſtatem regni pſallant & confidant, inde ad finem uſque.* 2 Omnes populi] *propoſitio prior hortatoria; cujus argumenta tribus verſibus ſequentibus exponuntur.* Plaudite manu] *id eſt, læti & hilares adventanti Chriſto quibuſcunque ſignis poteſtis gratulamini: ſimile vide Nachum. 3. verſu ultimo.* 3 Nam Jehova] αἰτιολογία *hortationis a natura officioq́ Chriſti, hoc verſu, & effectu regni ejus, duobus ſequentibus. Eſt autem hic Jehova Chriſtus, cui omnis poteſtas data eſt in cælo & in terra.* 4 Cogit in caulam] *primus effectus regni Chriſti; vocatio gentium in communionem gratiæ ac velut in Judæorum caulam, ut fiat unum ovile & unus paſtor, Joan. 10. ver. 16. ſoluto ſepto intergerini parietis, & utriſq́ in uno corpore reconciliatis Deo per crucem, Epheſ. 2. 14. prout fuerat a Noacho prædictum Gene. 9. 27. ſic autem accipiendum eſſe hoc verbum, docent probatiſſimi Hhebræorum ſcriptores, R. Jehuda, & Abenhhezra.* In locum noſtrum] *id eſt, in caulam noſtram, ut ſimus unum ovile.* 5 Seligit nobis] *ſecundus effectus regni Chriſti; quod etſi hîc in unum ovile cogimur, tamen ille longè melius nobis proſpicit, comparans hæreditatem incorruptam, quæ nec contaminari poteſt, nec marceſcere, nobis ſervatam in cælis, 1. Pet. 1. 4.* Nobis] *& Judæis & gentibus, qui gratulamur Chriſto.* Excellentiam Jahhakobi] *id eſt, omnia illa excellentiſſima promiſſa & dona, quæ Jahhakobo facta ſunt, ut perveniant ad totum Jiſraëlem Dei.* 6 Aſcendit Deus] *tranſitio ad alteram propoſitionem, ab occaſione gloriæ in quam Chriſtus aſcendit tradito evangelio.* Cum clangore] *id eſt, glorioſiſſimè, ut victor triumphans: prout explicat Apoſtolus ad Coloſſos. 2. 15. humanitus dicta.* 8 Nam rex] αἰτιολογία *hortationis a regno univerſali Chriſti; cujus deſcriptio ſubjicitur tum a majeſtate ipſius, ſequente verſu; tum a fidelium ſe illi ſiſtentium obſequio, verſiculo 10.* Didaſcalico] *ut ſup. 32. 1. quaſi dicat, quo informetis alii alios de regno ipſius, & officio veſtro.* 9 Inſidens ſolio] *ad dexteram patris.* 10 Voluntarii populorum] *id eſt, quicunque ex populis ſe ſubjiciunt ei voluntariè.* Quia Dei ſunt] *cauſa cur pii ad Chriſtum confugiant duæ: potentiſſima adminiſtratio regni, & ſumma ejus gloria.*

PSALMUS XLVIII.

Pſaltes Deum celebrat & gratias ei agit de ſalute in Jehudæos collata; pericula præcedentia explicat: fidem piorum confirmat liberationis acceptæ nomine: & eccleſiam hortatur ad recognoſcendam veritatem promiſſionum Dei.

1 CANTICUM & *pſalmus, poſteris Korachi.*

2 Magnus eſt Iehova, & laudatus valde, in civitate Dei noſtri, monte ſanctitatis ejus.

3 [a] Ornamentum tractus, gaudium totius terræ *eſt* mons Tzijonis, latera Aquilonis, urbs regis magni.

4 Deus in palatiis ejus, agnoſcitur pro loco edito.

5 Cùm ecce reges convenerunt, progreſſi ſunt pariter:

6 Ipſi viderunt, ſimiliter admirati ſunt; conturbati ſunt, accelerarunt *abitum.*

7 Tremor prehendit eos illic, dolor ut parturientis.

8 [b] Euro perfringis naves Oceani.

9 Quemadmodum audiveramus, ita vidimus in civitate Jehovæ exercituum, in civitate Dei noſtri; Deus ſtabilit eam uſque in ſeculum. Sela.

10 Cogitamus ô Deus, benignitatem tuam in medio templo tuo:

11 Sicut nomen tuum, ô Deus, ſic laudem tuam *eſſe* uſque ad extremitates terræ: juſtitiæ plenam eſſe dexteram tuam.

12 Lætetur mons Tzijonis, exultent filiæ Judæ propter judicia tua.

13 Circuite Tzijonem, & cingite eam; numerate turres ejus:

14 Apponite [c] animum veſtrum ad præmunitionem, attollite *oculos ad* palatia ejus; ut enarretis generationi poſteræ.

15 Hunc Deum, Deum noſtrum eſſe in ſeculum & ſempiternum; ipſum deducturum nos uſque ad mortem.

[a] Heb. pulchritudo tractu.

[b] Heb. vento Orientali.

[c] Heb. *cor veſtrum.*

ANNO-

ANNOTATIO

1 Canticum & Pſalmus] *id eſt, Cantio quæ ſimul voce & inſtrumentis ad ſymphoniam canebatur ſic enim hanc & ſimiles pſalmorum inſcriptiones accipimus, in quibus legitur canticum pſalmus, aut e converſo pſalmus canticum. Eſt autem hic pſalmus generis* ἐπαινετικοῦ καὶ εὐχαριστικοῦ, *continens primùm propoſitionem laudandi Deum, uſq; ad ver. 5. deinde confirmationem propoſitionis per narrationem acceptæ liberationis uſq; ad verſ. 10. poſtremò profeſſionem certæ in Deum fiduciæ & glorioſam prædicationem illius, ad finem uſq;. Videtur verò occaſionem hujus pſalmi canendi dediſſe liberatio divinitus facta, cùm cæſis una nocte ab Angelo centum octoginta quinque millibus Aſſyriorum rex Sancherib obſidionem ſolvit, & ſe trepidus recepit ad ſuos: nam multa quæ hoc pſalmo dicuntur, permagnam affinitatem habent cum illa hiſtoria, de qua 2. Reg. 18. & 2. Chron. 32.* 2 Magnus eſt Jehova] *propoſitio laudativa, primùm majeſtatis Dei a ſingulari beneficio ejus in populum ſuum & civitatem obſeſſam, hoc verſu: deinde Jeruſchalaimorum, quo velut inſtrumento ſuos ſervavit Deus, verſu. 3. & 4.* In civitate Dei noſtri] *ubi Deus celebratur ex lege, id eſt, Jeruſchalaimis, quæ vindicans ab hoſte Deus ſalute data magnificaverat ſeſe.* 3 Ornamentum] *id eſt, hic locus is eſt quo liberantur a malo, & ornantur bonis omnibus, ac recreantur Jehudæi, ſoluta obſidione.* Tractus] *totius Jehudææ, ut ſequentibus verbis exponitur: nam antè Jehudæi metu Sancheribi adventantis ſe Jeruſchalaima receperant.* Mons Tzijonis] *id eſt,* ἀκρόπολις *ſive propugnaculum Jebuſi in Tzijone ſitum, quod civitas Davidis dictum eſt, 2. Schem. 5. 7. ſynecdoche.* Latera Aquilonis] *id eſt, templum impoſitum monti Morijæ in ſumma Tzijonis parte, Aquilonem verſus.* Urbs regis magni] *id eſt, tota Jeruſchalaima, quæ Metropolis fuit regni Davidici, & typus eccleſiæ quæ eſt regnum Dei: vide Matth. 5. 35.* 4 Deus in palatiis] *id eſt, ut regio tota ornatur urbe, ſic urbs ornatur Deo; qui commune eſt perfugium utriuſque, urbis & regionis.* 5 Cùm ecce] *ſecunda pars pſalmi, narratio; primùm rerum geſtarum, uſque ad verſ. 9. deinde documentorum & fidei ex rebus geſtis confirmatæ, verſ. 9.* Reges] *id eſt, principes Sancheribo duce, 2. Reg. 18. 24.* Progreſſi ſunt pariter] *ut deſcribitur Jeſchahh. 10. inde a verſ. 18.* 6 Viderunt] *ſtragem divinitus editam, ut antè dictum eſt.* Similiter admirati ſunt] *videntes uno mane omnia cadavera mortuorum, 2. Reg. 19. 35.* Conturbati ſunt] *rei novitate & magnitudine attoniti reverſi ſunt cum pudore vultus, 2. Chron. 32. 21.* 7 Tremor prehendit] *conſternationis ex repentina clade deſcriptio, illuſtrata duobus ſimilibus, parturientis, & naufragi.* 8 Euro perfringis] *apoſtrophe ad Deum epiphonematica; quo oſtendit pſaltes quàm facilè res hominum firmiſſimæ a Deo perrumpantur.* 9 Audiveramus] *tum ab exemplis & documentis majorum, tum prædictione ſingulari Jeſchahhjæ, 2. Reg. 19. 20.* 10 Cogitamus] *tertia pars pſalmi, continens primùm profeſſionem gratæ recordationis beneficiorum quæ Eccleſia accepit a Deo, hoc verſu & ſequente; deinde hortationem ad eccleſiam, ut lætetur, recognoſcat, & prædicit beneficia Dei præterita, præſentia, & futura.* 11 Sicut nomen tuum] *id eſt, ut natura & majeſtate infinitus es, ſic etiam laudem tuam infinitam eſſe, & commendationem nominis.* 12 Judicia tua] *in ulciſcendis adverſariis, & ſervandis nobis: quod poſterius membrum per hypotypoſin ſequentibus verſibus exponitur.* 13 Circuite Tzijonem] *id eſt, luſtrate muros & recognoſcite, ſi fortè vel tantillum labefactati ſunt: ſic oſtenditur complementum promiſſionis quam Propheta denuntiaverat, 2. Reg. 19. 32.* 14 Ut enarretis] *finis hortationis, prædicatio gloriæ Dei.* 15 In ſeculum & ſempiternum] *id eſt, inde a diebus priſcis fœdus initum ſervare, & populo ſuo ſalutem præſtare. vide 2. Reg. 19. 25.*

PSALMUS XLIX.

Pſaltes comparatis ad audientiam animis piorum, fiduciam ſuam in Deum prædicat, & ſecuritatem de reſurrectione carnis ac vita æterna: vanitatem eorum qui aliis rebus confidunt earum rerum incertitudine hominumq; exitio explicat: ac poſtremò pios ab illorum exemplo dehortatus, ad ſui imitationem vocat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ in poſteris Korachi,* '*Pſalmus.*

2 'Audite hoc omnes populi: auribus percipite omnes habitatores mundi:

3 Tum nati *plebeio* homine, tum nati *præſtante* viro: ſimul dives & egens.

4 Os meum locuturum eſt [a] variam ſapientiam, & meditatio animi mei multiplicem prudentiam.

5 'Inclinans ad parabolam aurem meam, pandam in cithara 'ænigma meum.

6 'Cur timerem [b] temporibus mali, '*ut* iniquitas [c] veſtigiorum meorum circundet me?

7 'Eorum qui confidunt in opulentia ſua, & in multitudine divitiarum ſuarum gloriantur;

8 Fratrem [d] nullo modo redimere poteſt quiſquam, non dare Deo redempturam ejus.

9 (Eſt enim cara redemptio vitæ eorum: 'imo ceſſat in ſeculum)

10 Ut vivat adhuc in æternum, non [e] experiatur corruptionem.

11 'Quamvis videat;' ſapientes moriuntur; ſimul ſtultus & brutus pereunt, ac derelinquunt aliis opulentiam ſuam:

12 [f] 'Animus *eſt* illis domos ſuas in ſeculum, habitacula ſua in quamque generationem; vocare de nominibus ſuis per terras.

13 'Neque homo *qui* in honore eſt, [g] commoraturus eſt; 'ſimilis fit jumentis, '*quæ* intereunt.

14 'Hæc *cùm ſit* via iſtorum; expectatio *eſt* eis, & [h] poſteri eorum ' os eorum approbant, Sela.

15 Tanquam pecudes, *ubi* in ſepulchro [i] diſpoſiti fuerint, mors depaſcet eos, 'donec dominentur eis recti ' illo mane: & ' formam eorum [k] conſumat ' infernus *receptam* ' ex habitaculo [l] ejus.

16 ' Enimvero Deus 'redempturus eſt animam meam a [m] ſepulchro, nam recepturus eſt me. Sela.

17 ' Ne timeto cùm dives evaſerit quiſpiam; cùm aucta fuerit gloria [n] domeſtica ejus:

18 (Non enim in morte ſua aſſumpturus eſt illius quicquam, non diſcenſura eſt poſt eum gloria ejus.)

19 Cùm ' animæ ſuæ in vita ſua benedicet; & ' celebrabuntte, ſi ' benefacias tibi.

20 'Ut

[a] Heb. *ſapientias, & meditatio cordis mei intelligentias.*

[b] Heb. *dieb.*

[c] Heb. *calcaneorum.*

[d] Heb. *nõ redimendo redimet.*

[e] Heb. *videat: ſynecdoche.*

[f] Heb. *in medio ſuo domos ſuas in ſeculum, habitacula ſua in ætatem & ætatem vocant, &c.*

[g] Heb. *pernoctabit.*

[h] Heb. *poſt eos.*

[i] Heb. *diſponunt, ut Jjobi. 7. 3.*

[k] Heb. *conſumendo.*

[l] Heb. quod *erat ei.*

[m] Heb. *e manu ſepulchri.*

[n] Heb. *domus ejus.*

20 'Ut perveniat uſque ad ætatem majorum ejus, in æternum *tamen* non ſunt fruituri 'luce.

21 Homo *qui eſt* in pretio, neque eſt intelligens, ſimilis fit jumentis *quæ* intereunt.

ANNOTATIO

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt διδασκαλικὸς, tres partes continens; exordium uſque ad verſ.6. propoſitionem elegantiſſimam ſecuritatis ex fide, a verſu 6. ad 17. & concluſionem hortatoriam ad omnes pios Prophetæ exemplo, inde ad finem uſque.* 2 Audite] *Exordium audientiam faciens; primùm a perſona auditorum, ad quos hujus pſalmi documenta ex æquo pertinent, verſ.2. & 3. deinde a materia ſive argumento; quod duobus nominibus commendatur, tum a natura ipſius, quod ſapientiæ argumentum eſt & intelligentiæ, verſ.4. tum etiam a forma verſ.5.* 5 Inclinans] *id eſt, attendens ſollicitè, ad eamq́ue audiendam & percipiendam me ipſum vobiſcum fideliter comparans, & ex me ipſo exemplum ſtatuens, verſ.6. quod genus ſcriptionis vocatur parabola.* Ænigma] *id eſt, inſignem ſententiam allegoricam: nam allegoriam ſive perſpicuam ſive obſcuriorem, ænigma Hebræi vocant: cujuſmodi eſt verſ.13. & 21.* 6 Cur timerem] *altera pars pſalmi propoſitio Chriſtianæ fiduciæ & ſecuritatis in Deo adverſus omnia mala præſentis & futuræ vitæ per interrogationem, cujus ſubjectio ſive reſponſio habetur verſ.15. & 16. Amplificat autem glorioſam hanc fiduciæ ſuæ prædicationem Pſaltes primùm interrogatione hac, quam modo diximus; deinde comparatione humanæ illius fiduciæ, quæ aut in opulentia, aut in honoribus, aut in gloria, aut in vitæ luxu, ac non in Deo collocatur: quorum omnium tum præſentem inſtabilitatem docet, tum etiam miſerum eorum qui illis confidunt exitium; ac proinde ſtatuit ſibi nihil metuendum eſſe, ut qui rebus iſtis incertis miſeriſq́ue omiſſis conquieſcat in Deo.* Ut iniquitas] *id eſt, ut ex infirmitate vitæ meæ in qua incedo circumveniar calamitatibus, & malè ſit mihi: allegoria.* 7 Eorum] *Exornatio ſuperioris fiduciæ per antitheſin contrariorum ſtudiorum, quibus hæc vita traducitur: ut dictum eſt ſuperiore verſu. Eſt autem primum ſtudium, opulentia, uſque ad verſ.11.* 9 Imò ceſſat] *id eſt, nunquam poteſt perſolvi Deo: correctio.* 11 Quamvis videat] *ſecundum ſtudium, gloria & celebritas nominis.* Sapientes moriuntur] *proſopopœia; qua hominem κενόδοξον inducit pſaltes agnoſcentem cum animo ſuo inſtabilitatem hujus vitæ & opulentiæ.* 12 Animus] *id eſt, gloriam conciliare nomini ſuo ſtudent magnificis operibus hîc illîc extructis.* 13 Neque homo] *id eſt, non amplius utilitatis accipiet ex honoribus ſuis, quàm ſuperiores ex opibus: & ne una quidem nocte poteſt per honores ſuos conſiſtere.* Similis fit jumentis] *vide Eccleſiaſtæ 3.19.* Quæ intereunt] *id eſt, pecoribus morticinis, quæ nullius ſunt uſus niſi ut projiciantur.* 14 Hæc cum ſit] *id eſt, quæ cùm ita ſint; cùm neq́ue opulentia, neq́ue honores, aut gloria cultoribus ſuis ſint adjumento; tamen adeò deſipiunt ipſi & ipſorum poſteri, ut expectationem ſuam in illis collocent: amplificatio ſtultitiæ ab infelice eventu, quem exponit ſequente verſu.* Os eorum] *id eſt, ſententiam & verba.* 15 Donec dominentur] *in Chriſto, cujus regni participes futuri ſunt recti.* Illo mane] *quo reſurgent pii quaſi ex nocte ſepulchri: cùm videlicet ſol juſtitiæ orietur Chriſtus ſecundo adventu ſuo: Maleaci.3.20.* Formam] *id eſt, materiam hanc corpoream & aſpectabilem, de integro animæ ſuæ adunatam.* Infernus] *vox Hebræa ſtationem quamlibet mortuorum in univerſum notat permultis ſcripturæ locis: ideoq́ue modò ad ſepulchrum, modò ad infernum ſynecdochicè, modò ad utrumq́ue ſimul pro ratione locorum accommodanda eſt: nos verò hîc ita accepimus ut argumento, ordini judiciorum Dei, & ſequenti antitheſi convenientius eſſe judicavimus.* Ex habitaculo] *id eſt, ſepulchro, communi corporum humanorum ſede uſque ad diem reſurrectionis: ſic Ijobi 30.23.* 16 Enimvero] *ſubjectio ſive reſponſio ad ſecuram illam & confidentem interrogationem, quæ habetur ſuprà verſ.6.* Redempturus eſt] *hoc eſt, daturus mihi reſurrectionem carnis, & vitam æternam in Jeſu Chriſto; qui meus eſt vindex a corruptione ſepulchri, & inferni damnatione.* 17 Ne timeto] *Concluſio hortatoria ad omnes pios ex ſuperiore hypotheſi ſive exemplo ſingulari Pſaltis: cujus ſumma eſt, non eſſe ferendum ut impiorum exemplis aut ſollicitationibus abducamur; ſed fidei & operibus ejus incumbendum: ſumptis argumentis primùm a vanitate & incerto rerum quibus confiditur; deinde ab inſtabilitate & exitio perſonarum, verſu ultimo. Eſt autem μίμησις in iſtis verbis, ne timeto: vide ſuprà in verſ.6.* 19 Animæ ſuæ] *id eſt, ſibi gratulabitur, indulgebit genio, & negliget Deum: ut Deut. 29.19.* Celebrabunt] *id eſt, utcunque Dei jura cognoſcant; non ſolùm contrà faciunt, ſed etiam facientibus patrocinantur & favent: Enallage numerorum frequens: vide Rom.1.32.* Benefacias tibi] *id eſt, indulgeas.* 20 Ut perveniat] *id eſt, utcunque vivat quàm diutiſſimè.* Luce] *vitæ æternæ; ſed in opacitate tenebriſq́ue ſecundæ mortis permanſuri.*

PSALMUS L.

Pſaltes Deum Tzijone habitantem a natura, majeſtate, gloria, operibus, & verbo maximè commendans, eccleſiam a Deo collectam docet rationem colendi eum foris cæremoniis, & intus ſpiritu: improbos verò ſuæ improbitatis evincens palàm arguit, & ad bonam frugem revocat minis & promiſſionibus illius.

1 PSALMUS '*Aſapho.* '*Deus* fortis, Deus, Jehova 'elocutus erat; 'cum inclamaſſet terram, ab ortu ſolis uſque ad occaſum ejus.

2 E Tzijone [a] 'perfectiſſimæ pulchritudinis *loco*, Deus 'illuceſcit.

[a] Heb. perfectione pulchritudinis.

3 ('Veniat Deus noſter, & ne ſurdum agat) 'ignis ante ipſum conſumit & circa ipſum, procelloſus valde.

4 'Inclamat cœlos, supernèq́ue & terram; ad 'jus dicendum populo ſuo, *dicens:*

5 'Congregate mihi 'quos benignitate proſecutus ſum, 'qui icerant [b] fœdus mecum per ſacrificium.

[b] Heb. *fœdus meum.*

6 'Jam indicarunt cœli juſtitiam ejus, Deum judicem eſſe. Sela.

7 'Audi popule mi, *inquit*, & eloquar; Jiſraël, & conteſtabor te: 'Deus Deus tuus ſim.

8 'Non propter ſacrificia tua arguam te, ut holocauſta tua 'ſint coram me jugiter.

9 'Non accipiam e domo tua juvencum, e caulis tuis hircos:

10 'Cum mea ſit omnis beſtia ſylveſtris, jumenta in montibus mille,

11 Agnoſcam omnes volucres montium, denique animalia agreſtia ſint penes me.
12 Si eſurirem, non dicerem tibi: nam mea eſt terra habitabilis, & plenitudo ejus.
13 An veſcor carne robuſtorum *juvencorum*, aut ſanguinem hircorum bibo?
14 'Sacrifica Deo laudem, & redde excelſo vota tua:
15 Atque invoca me tempore anguſtiæ; eripiam te ut honore afficias me.
16 ' Improbo autem dicit Deus; Quid tua ut enarres decreta mea, & aſſumas fœdus meum in ore tuo:
17 'Cùm tu oderis diſciplinam, & projeceris verba mea poſt te?
18 'Simulac vides furem, acquieſcis ei; & cum adulteris eſt portio tua:
16 Os tuum [c] adhibes ad malum, & lingua tua concinnas dolum:
20 Sedens fratri tuo obloqueris, in 'filium matris tuæ edis infamiam.
21 Hæc te faciente, quia 'agebam ſurdum, cogitas [d] me prorſus eſſe ſimilem tui: arguo te, & [e] 'ordine objicio oculis tuis.
22 'Animadvertite jam hoc oblivioſi Dei; ne rapiam, nec ſit qui eripiat.
23 'Qui ſacrificat laudem, honore afficit me: & ' qui diſponit viam, [f] faciam ut is fruatur ſalute Dei.

[c] Heb. *mittis in malum.*
[d] Heb. *eſſendo eſſe.*
[e] Heb. *ordino in oculis tuis.*
[f] Heb. *faciam ut videat.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt didaſcalicus, conſtans ex duabus partibus; narratione prophetica, uſque ad ver.7. & propoſitione doctrinæ, ad finem uſque.* Aſapho] *id eſt, ipſi aut poſteris ejus traditus: vide 1. Chronicorum 25.2.* Deus fortis] *narratio hæc prophetica vice exordii fungitur ad conciliandam fidem & autoritatem ſequentibus documentis: continet autem duas partes universè; unam, qua proponit adventum Dei Tzijonem, duobus verſibus; alteram, qua formam & uſum adventus explicat, uſque ad verſum 7. utraque verò pars certis argumentis confirmatur: videtur enim hic pſalmus a Davide tum demum conſcriptus eſſe, cùm Angelus Dei apparuit Davidi, & locum habitationis Dei deſignavit, 1. Chronicorum 21.18. & 22.4. poſtquam triennii fame & triduana peſte Jiſraëlitæ afflicti ſunt, 2. Schem. 21. & 24.* Elocutus erat] *id eſt, promiſerat, Deut.12.5. & ſequentibus. quaſi dicat, nunc demum præſtat, quod populo ſuo præſignificaverat lege.* Cùm inclamaſſet] *id eſt, tradidiſſet legem, quam tradendo commovit terram: Exodi.19.18. & Hhebr.12.26.* 2 Perfectiſſimæ pulchritudinis loco] *id eſt, quem locum Deus perfectiſſimis & abſolutiſſimis ornamentis temporariis & æternis decoravit; & cujus amore ſedata eſt ira Dei; quia in eo fuit Chriſti & eccleſiæ typus: ſic ſuprà 48.3.* Illuceſcit] *id eſt, gratioſam ſuam lucem exhibet demonſtrato ſuæ habitationis loco: ſic allegoricè oſtendit gratiam Dei reſtitutam eſſe, poſt illas tenebras & calamitates ſuperiorum temporum: ſic Deuteronomii.33.2* 3 Veniat] *oratio epiphonematica eccleſiæ, inſerta narrationi παρέργως, ut Pſal.132.8. qua petit eccleſia, quandoquidem jam lux Dei Tzijone exoriri cœpit, ut dignetur ipſe perficere quod cœpit ſuorum bono, adeſſe eis, & exaudire eos: ita tranſitur ad alteram narrationis partem, ubi propheticè exponit pſaltes primùm formam glorioſam adventus Dei, hoc verſu deinde uſum illius, ſequentibus.* Ignis ante ipſum] *forma adventantis majeſtatis Dei, allegoricè tranſlata ad eo tempore quo tradidit legem; Exodi.19. quod genus ſcribendi prophetæ frequentare ſolent: ut Chabakuk 3. quaſi dicat, circumfulget gloria & potentia ad perdendum adverſarios, & illuſtrandum ſuos.* 4 Inclamat] *id eſt, autoritate verbi ſui illis, velut præconibus, teſtibus & adminiſtris utitur judiciorum ſuorum; ſic exponit uſum ſive effecta adventus Dei.* Jus dicendum] *quod exponitur infrà, inde a verſ.7.* 5 Congregate mihi] *proſopopœia, qua cœli & terra jubentur populum Deo ſiſtere.* Quos benignitate] *id eſt, Jiſraëlitas, quos Deus prævenit beneficiis, Deuteronomii 4.* Qui icerant] *id eſt, mecum in fœdus convenerant aſperſi ſanguine ſacrificii, Exodi 24.* 6 Jam indicarunt] *Confirmatio ſuperioris narrationis a præſente experientia. quaſi dicat, quis dubitet Deum adventare & Tzijone habitationem ſuam ſtatuere; cùm utrumque judiciis & documentis cœleſtibus confirmetur? judiciis quidem, famis & peſtilentiæ; documentis verò angeli, per prophetam Gadem deſignantis domicilium Dei.* 7 Audi popule mi] *Altera pars pſalmi, propoſitio documentorum: quæ ut priùs lege fuerant præſtituta; ita hoc tempore erant ampliùs ſancienda & religioſiùs obſervanda, deſignato ad cultum loco, Deut.12. ſunt autem documentorum genera duo: unum, ad fideles pertinens, de cultu cæremoniali & vero, qui erat exhibendus Deo, uſque ad verſ.16. alterum, ad improbos, inde a verſ.16. Eſt autem hic verſus quodam velut exordium ad ſequentia documenta, a fœdere mutuo Dei, & populi.* Deus Deus tuus] *id eſt, perſta in fide & fœdere meo: hæc ſumma mandatorum Dei & officii noſtri, cujus duæ partes ſequuntur; una, cæremonialis umbratilis & temporarii uſque ad ver.14. altera ſpiritualis, veri, & æterni, ver.14. & 15.* 8 Non propter ſacrificia] *id eſt, non tantoperè laboro aut infenſus tibi futurus ſum cæremoniarum nomine, quàm ſi frangatur veritas fœderis: hoc enim κατά τι accipiendum eſt, ut interpretatur propheta, 1. Schem 15:22.* Sint] *id eſt, mihi quotidie ex lege offerantur.* 9 Non accipiam] *aut propter ipſa ſacrificia, aut propter me: ſed veritatem ſacrificiorum accipio in Chriſto; hic enim oſtendit Deus, ſacrificia & cæremonias neque ſimpliciter aut per ſe ad cultum Dei & ſalutem neceſſarias eſſe, neque ſemper duraturas; ſed tantùm quatenus præfigurabant Chriſtum; donec plenitudo gratiæ & veritatis exhiberetur in eo.* 10 Cùm mea ſit] *ἐργασία ſive confirmatio ſuperioris propoſitionis; qua confirmat Deus ſe neque ſua neque ipſorum cauſa egere ſacrificiis; primùm a jure dominii ſui & adminiſtrationis in res omnes creatas, duobus verſibus; deinde a natura ſua, quæ ſola eſt omnipotens & αὐτάρκης, verſ.12.13.* 14 Sacrifica] *altera pars officii noſtri, ut obſervatum eſt ſuprà in ver.7. cujus membra ſunt duo; gratiarum actio, & profeſſio accepti a Deo beneficii, hoc verſu; deinde invocatio in rebus adverſis: quibus officiis ſuæ promiſſiones conjunctæ ſunt. Sunt autem hæc officiorum genera ſpiritualia, expreſſa allegoricè a cæremoniis legis.* 16 Improbo autem] *Secundum documentorum genus ad improbos pertinens; in quo tria proleptice reprehenduntur, ipſorum ſermones animo operibuſque adverſantes, opera improba in univerſum, & animus impius, hoc verſu: quæ poſtea minutatim oſtenduntur uſque ad verſ.21. deinde verò minis & promiſſionibus revocantur ipſi, in fine pſalmi.* 17 Cùm tu oderis] *id eſt, animo & factis adverſeris.*

18 Simulac vides furem] *Confirmatio reprehenſionis proleptica qua uſus eſt Deus, ab exemplis anteactæ vitæ, hoc verſu; maledicentiæ, duobus ſequentibus; & impuri animi, verſ. 21. καθ' ὑςέρωσιν.* 20 Filium matris] *id eſt, germanum fratrem; utcunque magna ſit vis ſanguinis & neceſſitudinis a natura.* 21 Agebam ſurdum] *id eſt, copioſa benignitate, tolerantia, atque lenitate diſſimulabam malefacta tua, & ultionem differebam: vide Rom. 2. 3. & ſequentibus.* Ordine objicio] *id eſt, malefacta tua oppono in os, & obtrudo invito ac reluctanti tibi, ita ut inficiari non poſſis.* 22 Animadvertite] *ſecundus locus; revocatio improborum ad reſipiſcentiam, tum minis appoſitis, hoc verſu; tum promiſſionibus, ſequente: ut hæ ad bonum alliciant, illæ deterreant a malo.* 23 Qui ſacrificat laudem] *id eſt, vir bonus, de quo ſuprà verſ. 14.* Qui diſponit viam] *id eſt, obſervat & rectè inſtituit vitam ſuam.*

PSALMUS LI.

David audita reprehenſione & comminatione Dei; ipſius gratiam, peccatorum ſuorum remiſſionem, & ſui inſtaurationem petit; ut duce ſpiritu ſancto ſuæ ipſius ſanctificationi, aliorum inſtitutioni, & Dei gloriæ poſſit incumbere: deinde orat pro ſalute totius populi, ac poſtremò votum de ſe ipſis conſecrandis Deo & gratiis agendis nuncupant omnes boni.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ, 'pſalmus Davidis:*

2 *Cùm veniſſet ad eum Nathan propheta, poſtquam congreſſus fuiſſet cum Bath-Schebahha.*

3 'Gratiam fac mihi, ô Deus, ſecundum benignitatem tuam; ſecundum amplitudinem miſerationum tuarum, dele defectiones meas.

4 [a] Multum ablue me ab iniquitate mea, & a peccato meo munda me:

5 ' Nam defectiones meas ego ' agnoſco, & peccatum meum ' obverſatur mihi jugiter.

6 'Tibi, tibi ſoli peccaveram, '& quod malum *videtur* in oculis tuis feceram: *agnoſco,* 'ut juſtificeris [b] in ſermonibus tuis, purus ſis [c] quando tu judicas.

7 'En, 'in iniquitate formatus ſum, & in peccato fovit me mater mea.

8 En, 'veritate delectaris in renibus: & in occulto ſapientiam notam feceras mihi.

9 'Expiato me muſco, ut mundus ſim; abluito me, ut præ nive albeſcam.

10 'Facito ut audiam gaudium & lætitiam, 'exultent oſſa *quæ* contriveris.

11 'Abſconde iratam faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

12 [d] ' Animum mundum crea mihi Deus, & 'ſpiritum firmum renova [e] intra me.

13 Ne abjicias me a facie tua, & ſpiritum [f] ſanctum tuum ne recipias a me.

14 Redde mihi gaudium ſalutis tuæ, & ' ſpiritu ingenuitatis ſuſtentes me.

15 'Docebo defectores vias tuas, ut peccatores ad te convertantur.

16 Libera me ' a [g] ſanguine, ô Deus, Deus ſalutis meæ: 'cantet lingua mea juſtitiam tuam.

17 Domine ' labia mea aperias, ut os meum annuntiet laudem tuam.

18 Nam 'non delectaris ſacrificio; ut dem: holocauſtum non vis.

19 'Sacrificia 'Dei *ſunt* 'ſpiritus fractus; animum fractum & contritum, ô Deus 'non ſpernis.

20 'Benefac pro voluntate tua Tzijoni, ædifica muros Jeruſchalaimorum.

21 'Tunc delectaberis 'ſacrificiis juſtitiæ, holocauſto, & prorſus conſumendo: tunc offerent ſuper altare tuum juvencos.

[a] Heb. multiplica abluere [illegible]

[b] Heb. in loquio tuo.

[c] Heb. in judicare tuo.

[d] Heb. *cor.*

[e] Heb. *in medio mei.*

[f] Heb. *ſanctitatis tuæ.*

[g] Heb. *a ſanguinibus.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt εὐκτικὸς, conſtans ex duabus partibus; petitione ſingulari a verſ. 3. ad 20. & petitione communi pro Eccleſiæ bono; quarum petitionum occaſio exponitur ſecundo verſ. & 2. Schem. 11. & 12.* 3 Gratiam fac mihi] *Hujus petitionis, quæ ſingulari modo ad Davidem reſpicit, loci ſunt duo; unus eſt poſtulatorum, alter cauſarum quibus David ad hæc poſtulanda adductus eſt, poſtulata ſigillatim apponuntur ſingulis cauſis; cauſæ vero ſunt tres. prima eſt a perſona ſupplicis, uſque ad verſ. 11. nimirum liberatio a peccato, & ſalutis communicatio: ſecunda eſt a perſona aliorum, id eſt, eccleſiæ ædificatio, inde uſque ad verſ. 16. tertia eſt gloria Dei, inde ad verſ. 20. uſque. Continet autem hęc primà petitio capita tria: primùm gratiam Dei, ut efficientem cauſam: ſecundo abolitionem peccati, quæ allegoricis formis ex lege deſumptis figuratur, his duobus verſ. & poſt cauſæ explicationem amplificatur, verſ. 9. tertio lætitiam & pacem in ſpiritu ex duobus illis beneficiis conſequentem verſ. 10.* 5 Nam defectiones meas] *prima poſtulati cauſa, ut dictum eſt in verſ. 3, nimirum confeſſio peccati ex ſeria & conſtante animi reſipiſcentia proficiſcens.* Agnoſco] *id eſt, me his modis defeciſſe a te quos per Nathanem prophetam denuntiaſti mihi, confiteor hîc coram te & propheta tuo, atque adeò coram tota eccleſia palam, hoc pſalmo exarato.* Obverſatur mihi] *id eſt, urget me conſcientia peccati mei.* 6 Tibi, tibi ſoli peccaveram] *id eſt, ita ſpreveram verbum tuum faciendo quod malum videtur in oculis tuis. 2. Schem. 12. 9. ut tu ſolus tamen conſcius eſſes malefacti mei, ibidem verſ. 12.* Et quod malum videtur] *uxorem proximi adulterando, maritum gladio infidelium occidendo, populum Dei exponendo, illam ducendo, denique peccatis meis tam diu indormiſcendo.* Ut juſtificeris in ſermonibus] *id eſt, ut eluceſcat hac confeſſione mea & manifeſtum ſit, quàm juſtè hoc nomine me reprehendas per prophetam tuum, & quàm ſanctè judicia mihi denunties ac denuntiata exequaris: hæc verba a ſingulari Davidis cauſa ad generalem theſin optimè Paulus accommodat, Rom. 3. 4.* 7 En] *amplificatio confeſſionis de peccato a tota anteacta vita inde ab utero. quaſi dicat, quid verò hæc tantùm maleficia confiterer coram Deo, & liberationem ab eo peterem? imò verò inde ab ortu meo reus ſum primùm quidem peccati originalis, hoc verſ. deinde etiam operum illius peccati habitantis in me, effectorum contra naturam, voluntatem, & legem tuam quam declaraſti mihi, ſequente verſ. a quibus omnibus peccatis mundari expeto per miſericordiam tuam. Sic pſalm. 119.*

67.& *Cant.*1.6. In iniquitate] *id eſt, iniquitatis & peccati reus ſum in utero formatus & fotus: hæc tria*
non ad formam conceptus, formationis, & fotus; ſed ad fœtus conſtitutionem pertinent. 8 Veritate] *id*
eſt, vera & ſyncera voluntate ſequendi tui: nam voluntatis & cupiditatum ſedes in ſcriptura renibus ferè
tribuitur, ut ſapientiæ & intelligentiæ ſedes cordi: ſic integritatem ſingularum animæ partium quam Deus
imperat, opponit corruptioni ſuæ, quam ſuperiore verſu confeſſus eſt. 9 Expiato me muſco] *id eſt, aſper-*
*gito me ſanguine æterni illius ſacrificii Chriſti, quod figurabatur lege, Levit.*14.7.& *Num.*19.18. *ſynec-*
doche. 10 Facito ut audiam] *tertium membrum poſtulati primi, ut obſervatum eſt ſuprà verſ.*3.
Exultent oſſa] *ego ipſe exultem, quem tu ſeveriſſimè atteris tum conſcientia graviſſimi peccati mei, tum hor-*
rore judiciorum quæ denuntias mihi. 11 Abſconde] *iteratio poſtulati primùm de abolendo peccato,*
hoc verſ. ſecundo de gratia Dei communicanda, cujus effecta ſunt inſtauratio & confirmatio noſtri, inſtru-
mentum verò communicatio ſpiritus; poſtremò de lætitia & pace in ſpiritu, ut obſervatum eſt ſuprà in ver.
3. *Cauſa autem ſecunda verſ.*15. *exponitur.* 12 Animum mundum] *a peccatis, quæ abjecturus & de-*
leturus es. Spiritum firmum] *id eſt, conſtantem, qui non dimoveatur in poſterum ab obſequio tuo.*
14 Spiritu ingenuitatis] *id eſt, quo ingenuè ſentiam & prædicem me eſſe filium Dei, & in libertate ſpiri-*
*tus ambulem: quamobrem idem ſpiritus adoptionis dicitur, Rom.*8.15. 15 Docebo] *ſecunda cauſa:*
proximorum ædificatio. 16 A ſanguine] *id eſt, ſuppliciis capitalibus, quæ ego ipſe meis ſceleribus ſum*
promeritus. Cantet lingua mea] *tertia cauſa; gloria Dei, promovenda duobus modis, prædicatione hîc &*
ſequente verſu, & ſanctificatione animi ſtudioſoq; obſequio, quo ſiſtunt pii corpora ſua hoſtiam vivam, ſan-
*ctam, & acceptam Deo, Rom.*12.1. 17 Labia mea aperias] *id eſt, his beneficiis des materiam novam*
*laudandi nominis tui: ut pſal.*40.4. 18 Non delectaris] *id eſt, non ſunt animantium ſacrificia in qui-*
bus conquieſcit animus tuus; ſed noſtri ipſorum hoſtiæ in Chriſto. 19 Sacrificia] *id eſt, hoc unum eſt*
inſtar ſacrificiorum omnium, imò longè ſuperat. Dei] *id eſt, accepta Deo, ut ſequentia explicant.* Spi-
ritus fractus] *id eſt, velut comminutus & dejectus ſuæ infirmitatis & indignitatis conſcientia.* Non ſper-
nis] *id eſt, æquiſſimo animo accipis: μείωσις.* 20 Benefac] *altera pars pſalmi; concluſio a petitione boni*
publici; cujus rationem David neglexerat, cùm peccato ſuo provocaret Deum: & populum ejus gladio ini-
micorum exponeret: quod allegoricè cum labe murorum comparatur, quia fideles ſunt lapides vivi in domo
Dei, 1.*Pet.*2.5. 21 Tunc delectaberis] *altera pars concluſionis, votum de legitimis & acceptis Deo ſa-*
crificiis offerendis: quæ tunc quidem pro ritis cæremoniarum legalium offerebantur, nunc verò ſpiritu exhi-
bentur in Chriſto. Sacrificiis juſtitiæ] *vide pſal.*4.6.

PSALMUS LII.

David Doëgum accuſatorem reprehendit ſcelerati facinoris, animi, & mendaciorum nomine: Dei judicia denuntiat: Eccleſię gratulationem prædicat: & fide gloriatur ſe benignitate Dei fretum, tandem aliquando in Eccleſia officia fidei præſtiturum Deo.

1 'MAGISTRO *ſymphoniæ,*' ode *didaſcalica Davidis.*

2 Cùm veniens Doëg Adomæus nuntiaſſet Schaüli, & dixiſſet ei; adivit David domum Achimeleci.

1.*Schem.*22.9.

3 'Quid te jactas in malo, ô potens? ' benignitas *Dei* fortis omni die *perdurat.*

4 Ærumnas excogitatas [a] depromis lingua tua; ' ſimilis *eſt* novaculæ acutæ, ô artifex doli.

[a] Heb. *excogitas lingua tua.*

5 Diligis malum potius quàm bonum; ' mendacium quàm loqui juſtitiam. Sela.

6 'Dilexiſti omnia verba [b] pernicioſa, linguam doloſam.

[b] Heb. *pernitiei, linguam doli.*

7 Etiam Deus fortis ' demoliturus eſt te in æternum, ' abripiet te, & ' avellet te a tentorio; eradicabitq; te e terra viventium Sela.

8 'Quod videntes juſti, ' reverebuntur; & de iſto ridebunt, dicentes:

9 Ecce virum illum, qui non propoſuerat Deum robur ſuum; ſed confidebat amplitudini divitiarum ſuarum, roborabat ſe in ſubſtantia ſua.

10 'Ego verò ut ' oliva virens in domo Dei (confido benignitati Dei) in ſeculum & ſempiternum;

11 'Celebrabo te in ſeculum ' coram eis quos benignitate proſequeris, cum feceris *iſta:*' & expectabo nomen tuum, quia bonus es.

ANNOTATIO.

1 Ode didaſcalica] *conſtat ex tribus partibus; reprehenſione & comminatione adverſus Doëgum, uſque*
*ad verſ.*8 *prædicatione lætitiæ quam pii percepturi ſunt ex judicio Dei, ad* 10. *uſque; ac poſtremò gloria-*
tione fidei, quam animo præcipiebat David, cùm nondum ex calamitatibus emerſiſſet, duobus ultimis: occaſio
explicatur ſecundo verſu. 3 Quid te jactas] *prima pars; increpatio, continet primùm reprehenſionem,*
*tribus verſibus; deinde verò denuntiationem juſti judicii Dei, verſ.*6.& 7. *Reprehenſionis loci ſunt tres; per-*
*tinax maleficentia, hoc verſu: cogitatio, & ſermo, verſ.*4.& 5. Benignitas Dei fortis] *amplificatio pervi-*
caciæ qua utebatur Doëg, a comparatione perſonæ & conſiliorum Dei. quaſi dicat, fruſtra laboras, ubicun-
que glorieris; nam neque tu Deum expugnare potes, utcunque potens ſis; neque tua improbitas benignita-
tem Dei perrumpere. 4 Similis eſt] *ita ſaucias & occidis linguâ, ut culter raſorius ſecat: ſimili-*
tudo elegans, qua exprobrat David occaſionem ſtragis, de qua 1.*Schem.*22.16.& *ſequentibus.* 5 Men-
datium] *nam Schaüli graviter conquerenti de ſervis ſuis, quaſi conjurati cum Davide eſſent, aſſentans*
Doëg indicavit Achimelecum eſſe ex eorum numero. 6 Dilexiſti] *comminationis cauſa paraſceva-*
ſtica ad juſtitiam venturi judicii aſſerendam; quod multis ſimilitudinibus exponitur ſequente verſu.
7 Demoliturus eſt] *quamvis excelsè & firmè extructus tibi videaris.* Abripiet te] *ut candentem*
prunam e medio tollunt artifices, ne damnum afferat; ſecunda metaphora. Avellet te] *id eſt, amove-*
bit, & quaſi paxillum reprobum te refiget Deus; ne amplius Schaüli miniſtrare & ipſius domum adjuvare

possis: tertia metaphora. 8 Quod videntes] *altera pars psalmi, ut observatum est in ver. 1.* Reverebuntur] *id est, reverenter Deum colent.* 10 Ego verò] *conclusio a gloriatione fidei, qua utitur David ostendens se in mediis calamitatibus securum esse certa spe salutis suæ: cujus nomine pollicetur se omnia officia fidei exhibiturum Deo.* Oliva virens] *id est, florens & fructum præstantem proferens in Ecclesia, ab qua nunc exulare cogor.* 11 Celebrabo te] *prius officium fidei; laudare Deum secundis rebus.* Coram eis] *id est, palàm in Ecclesia: ὑστέρωσιν verborum evidentiæ causa mutavimus.* Et expectabo] *alterum officium fidei, sperare in Deo cùm res adversæ obveniunt.*

PSALMUS LIII.

Eodem est argumento cum psalmo. 14.

1 MAGISTRO *symphoniæ* ' *ad pneumaticum instrumentum,* ' ode didascalica Davidis.

2 Dicit stultus cum animo suo, non *est* Deus: corrumpunt, & abominandam perpetrant iniquitatem: non *est* qui faciat bonum.

3 Deus e cœlis prospectat super filios hominum; ut videat an sit intelligens requirens Deum.

4 Quicunque est, retrocessit, pariter putidi facti sunt: non *est* qui faciat bonum, non *est* vel unus.

5 An ignari essent operarii iniquitatis, exedentes populum meum *quasi* edant panem; Deum non invocantes?

6 Ibi expavescunt pavore, '*ubi* non *est* pavor: quia Deus ' dissipat ossa *cujusque* castra habentis [a] ' contra te: ' pudefacis, quia Deus spernit eos.

7 O si quis det e Tzijone [b] omnimodam salutem Jisraëlis: cùm reduxerit Jehova reducem turbam populi sui, exultabit Jahhakob, lætabitur Jisraël.

[a] Heb. *sibi.*

[b] Heb. *salutes.*

ANNOTATIO.

1 Ad pneumaticum] *vide suprà 5. 1.* Ode didascalica] *vide suprà psal. 14. qui ut idem est argumento, ita etiam plurima ex parte cum hoc verbis consonat.* 6 Ubi non est pavor] *id est, ubi nulla apparet expavescendi causa. quasi dicas a Deo nihil metuunt, ab hominibus metuuntur, & tamen suis terroribus & conscientiæ stimulis agitantur.* Dissipat ossa] *id est, penetrat & pertingit usque ad intimas illorum partes, & valentissimas diffringit.* Contra te] *apostrophe ad populum Dei.* Pudefacis] *eos qui populum Dei fuissent pudefacturi: ut psal. 14.*

PSALMUS LIIII.

Davida Ziphæis proditus Deum orat pro salute sua, & sceleratorum exitio: deinde promittit se accepto hoc beneficio, amplius culturum & prædicaturum Deum.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *fidium,* ' ode didascalica Davidis:

2 *Cùm venientes Ziphæi dixissent Schaüli, annon David latitat apud nos?*

3 'Deus propter nomen tuum serva me, & fortitudine tua causam meam age.

4 Deus audi orationem meam, aurem adverte ad sermones oris mei.

5 'Nam 'exteri insurgunt in me, & violenti quærunt [b] vitam meam; non proponunt Deum sibi. Sela.

6 'Ecce, Deus adjuvat me: Dominus '*est* inter eos qui sustentant vitam meam.

7 ' Reddat istud malum ' observatoribus meis, ' per veritatem tuam succide eos.

8 [c] ' Liberaliter sacrificabo tibi; celebrabo nomen tuum Jehova, quia bonus es, *dicens:*

9 ' Ipsum ab omni angustia liberasse me, ut *eam* in inimicis meis videret oculus meus.

[c] Heb. *in liberalitate.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *id est, ad documentum ecclesiæ proposita. Est autem generis εὐκτικοῦ, constans ex duobus partibus; petitione usque ad ver. 8. & conclusione votiva, duobus ultimis: occasio autem indicatur secundo versu.* 3 Deus] *hujus precationis capita sunt duo: unum, pro salute supplicis, his duobus versibus; alterum, pro supplicio adversariorum, vers. 7. quibus precationis capitibus interseruntur causæ.*
5 Nam] *prior causa precationis a persona adversariorum.* Exteri] *id est, qui utcunque Jisraëlitæ sunt secundum carnem & professionem externam, operibus tamen ostendunt se a Deo, a religione, & ab omni humanitate alienos esse; prout sequentia verba docent.* 6 Ecce] *secunda precationis causa, fides Davidis præsentissima in veritatem promissionum Dei; quam deinde eventus ipse a Deo confirmavit, cùm Schaül fuit per nuntium revocatus, 1. Schem. 23. 27.* Est inter] *id est adsistit mihi, & comitatui meo.*
7 Reddat] *secundum precationis caput in adversarios.* Observatoribus meis] *id est, omnes qui me observant ut malefaciant mihi.* Per veritatem tuam] *id est, fidem & constantiam in præstandis promissionibus tuis atque judiciis.* 8 Liberaliter] *conclusio votiva agnoscendi Dei, & prædicandi beneficia ejus.* 9 Ipsum ab omni angustia] *prout hæc duo capita in precatione continentur, suprà vers. 3. & 7.*

PSALMUS LV.

David orta Abschalomi conspiratione, Deum orat pro salute sua & adversariorum ruina ac confusione: deinde seipsum de utriusque rei eventu confirmat, partim a fide sua & experientia beneficiorum Dei; partim ab aliorum impietate & inhumanitate: postremò se & omnes suo exemplo confirmat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ*[a] *fidium*,' ode *didaſcalica Davidis*.

2 ' Auribus percipe, ô Deus, orationem meam' & ne abſcondas te a deprecatione mea.

3 Attende ad me, & exaudi me, 'plango in meditatione mea & perſtrepo;

4 Propter vocem inimici, propter angorem improbi: quia avertunt in me iniquitatem, & [b]irati inteſtino odio proſequuntur me.

5 [c] Animus meus dolet in me, & terrores mortis accidunt mihi:

6 Timor & tremor invadit me, & obtegit me horror:

7 'Adeò ut dicam, *ô ſi* quis daret mihi alam velut columbæ; 'evolarem ubi habitare poſſem.

8 Ecce, quàm [d] longiſſimè evagerer, commorarer in deſerto. Selá.

9 Maturarem effugium mihi; ' a vento [e]rapidiſſimo, a turbine.

10 [f]' Perde, Domine, divide linguam eorum; ' nam video violentiam & contentionem in civitate.

11 Interdiu & noctu circundant eam *verſantes* in muris ejus, iniquitas que & perverſitas in medio ejus *ſunt*.

12 Ærumnæ *ſunt* in medio ejus, & non recedunt a platea ejus fraus & dolus.

13 'Non enim 'inimicus probro afficit me, quod 'ferrem: non oſor meus adverſum me ſe attollit, a quo me abſconderem.

14 'Sed tu mortalis [g]par mihi, ' dux meus & [h] familiaris meus,

15 Qui pariter dulce inibamus [i]conſilium, in domum Dei ibamus cum frequentia,

16 'Decipiet mors [k] invadens eos, deſcendēt in ſepulchrum vivi, nam mala ſunt in commoratione ipſorum, in medio ipſorum.

17 Ego Deum inclamabo, & Jehova ſervabit me.

18 ' Veſpere & mane atq; meridie meditabor & perſtrepam, donec audiverit vocem meam.

19 'Redemit [l] vitam meam a bello *illato* mihi, *collocans* in pace: ' dum contra multos [m] *pauci* eſſent mecum.

20 Audiet Deus fortis, & ' conteſtabitur iſtos; ' ut qui permanet in æternum, Sela: quibus non *ſunt* ' mutationes, neque timent Deum:

21 *Quorum quiſq;* extendit manus ſuas in [n]colentes pacem ſecum, 'profanat fœdus ſuum.

22 Cujus blanda ſunt, [o] butyrina verba, dum bellum inſidet [p] animo ejus: cujus molliora ſunt verba oleo, quamvis *ſint* 'ſtricti gladii.

23 'Rejice in Jehovam *quicquid* dat tibi, & ipſe ſuſtentabit te: non permittet unquam juſto ut dimoveatur.

24 'Tu itaque Deus, detrudes iſtos in 'puteum corruptionis: homines [q]ſanguinarii & doloſi non perducent ad dimidium dies ſuos: ego verò confidam tibi.

[a] Heb. *in pulſationibus: ut ſuprà 4. & 54.*

[b] Heb. *in ira.*

[c] Heb. *cor meum dolet in medio mei.*

[d] Heb. *elongarē vagari.*

[e] Heb *profectionis, id eſt quo omnia diſpelluntur & quaſi proſiciſcuntur ipſius impetu.*

[f] Heb. *abſorbe.*

[g] Heb. *ſec* *dum æſti* *tionem* *i. apud* *& apud* *tes æſtim* *tur quan* *go ipſe 2. Schē. 16. 1*

[h] Heb. *meus.*

[i] Heb. *ſto* *tum.*

[k] Heb. *ſup* *eos.*

[l] Heb. *meam.*

[m] *Eclipſis contrarii, Gen. 18. 1*

[n] Heb. *tos ſuos.*

[o] Heb. *buty* *rina oris.*

[p] Heb. *cor* *ut ſuprà* 5.

[q] Heb. *ſan* *guinum & doli.*

ANNOTATIO.

1 Ode didaſcalica] *conſtat ex duabus partibus universè: prior eſt forma orationis quam habuit, cùm a filio Abſchalamo inita eſt conſpiratio & primùm commota, uſque ad ver. 16. poſterior eſt doctrina prophetica quam ipſe adhibuit ad conſolationem ſuam & documentum eccleſiæ, ad finem uſque.* 2 Auribus percipe] *oratio bipertita eſt: primùm enim agit de perſona ſua, uſque ad verſum 10. deinde verò de perſona inimicorum uſque ad 16. & utrique parti ſuas adjungit cauſas.* 3 Plango] *cauſarum explicatio, quæ reſpiciunt partim ad mala quæ inferebant adverſarii, verſ. ſequente; partim ad humanam imbecillitatem ipſius, ver. 5. & ſequentibus.* 7 Adeò ut dicam] *amplificatio calamitatis ab optato hypothetico, quod ſequentibus verſibus exornatur.* 9 A vento] *id eſt, a repentino hoc & vehementiſſimo motu.* 10 Perde Domine] *ſecundum membrum orationis, imprecatio contra inimicos, figurata duobus judiciis; uno Dathanis & Abirami quos abſorbuit terra, Numer. 16. altero, priſcorum qui turrim Babelis volebant extruere. quaſi dicat, extermina ipſos, aut conſilia eorum pro ſapientia tua.* Nam video] *cauſa imprecationis; primùm a communi improbitate quæ indigniſſimè invaleſcebat in civitate ſancta, duobus verſibus ſequentibus, deinde a ſingulari perfidia & ingrato Achitophelis animo, tribus reliquis.* 13 Non enim inimicus] *confirmatio improbitatis publicæ quam modo dixit, a ſummo autore & moderatore conſpirationis: cujus indignum facinus exaggerat graviſſima antitheſi, hîc & duobus ſequentibus verſibus.* Inimicus] *id eſt, qui juſtas, aut apertas inimicitias exercuiſſe contra me.* Ferrem] *leniter & æquo animo.* 14 Sed tu] *apoſtrophe ad Achitophelem, indignitatem rei amplificans.* Dux meus] *id eſt, princeps conſilii mei.* 16 Decipiet mors] *altera pars pſalmi prophetica, exponens improborum exitium & ſalutem bonorum: quæ duo per prolepſin poſita hoc & ſequente verſu, poſt copioſiùs explicantur. Eſt autem Decipiet metaphoricè dictum, pro eo quod eſt Inopinantes opprimet, & fraudabit conſiliis.* Nam mala ſunt] *id eſt, tum pleni ſunt ipſi, tum undique circumfluunt malitia & maleficiis.* 18 Veſpere & mane] *amplificatio ſui erga Deum officii a circumſtantia temporis, formaq; & aſſiduitate precum quaſi dicat, nunquam ceſſabo importunus eſſe: ſynecdoche.* 19 Redemit] *confirmatio ſuperioris officii & perſeverantiæ erga Deum ab anteacta experientia.* Dum contra multos] *ut 1. Schem. 30.* 20 Conteſtabitur iſtos] *tranſitio ad priorem partem prolepſeos, de qua ſuprà verſ. 16.* Ut qui permanet] *id eſt, qui natura, conſilio, judicioq; æternus eſt, & ſemper ſui ſimilis.* Mutationes] *id eſt, qui nullo pacto ad bonam frugem revocari poſſunt: adeò obduruerunt in contemptu Dei: ita deſcribit illos primùm ab obfirmata impietate, hoc verſ. deinde ab inhumanitate ſequente verſ. poſtremò a perverſiſſima hypocriſi & vulpino animo verſ. 22.* 21 Profanat fœdus ſuum] *id eſt, frangit, cùm primùm videtur commodum.* 22 Stricti gladii] *id eſt, lethalia verba: metaphora.* 23 Rejice in Jehovam] *concluſio hortatoria, qua oſtendit pſaltes uſum fidei, quæcunque eveniunt accepta ferentis Deo & illius adminiſtrationi committentis; prout ſecura eſt de promiſſione ejus, quæ continetur altera parte verſus.* 24 Tu itaque] *accommodatio ſuperioris theſeos ad præſentem cauſam; qua oſtendit David ſe jam animo, per fidem præcipere ruinam adverſariorum, & ſalutem ſuam.* Puteum corruptionis] *id eſt, in ſepulchrum: periphraſis.*

PSALMUS LVI.

David a Schaulis perſecutionibus veniens in Peliſchtæorum manus, Deum orat pro ſalute ſua fidei ſuæ & innocentiæ nomine, & pro adverſariorum exitio: fidem ſuam in Deum prædicat: & ei laudem tribuit de acceptis promiſſionibus, quarum complementum expectabat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ, de anima vim patiente a manipulo longinquorum, inſignis* ode *Davidis: cùm prehenderent eum Peliſchtæi Gathi.*

2 Gratiam fac mihi, Deus: nam anhelus perſequitur me mortalis; toto die oppugnator opprimit me.

3 Anhelant obſervatores mei toto die: quia potentiores *ſunt*, propugnatores *ſint* mihi: ô excelſe.

4 *Qua* die timebo, ego in te confidam.

5 In Deo laudabo verbum ejus; in Deo confidam, non timebo quid faciat caro mihi.

6 Toto die rebus meis dolorem afferunt, contra me omnes cogitationes eorum ad malum *ſpectant*.

7 Conveniunt, deliteſcunt ipſi; veſtigia mea obſervant, ut qui expetunt vitam meam.

8 Pro iniquitate parito eis, in ira populos dejice Deus.

9 [b]Vagationes meas in numerato habes: tu pone quamque lachrymam meam in utre tuo; an non *eſſent* [c] in numerato tibi.

10 Tunc revertentur inimici mei retrorſum, qua die clamabo; hoc ſcio, Deum *aſfore* mihi.

11 In Deo laudabo verbum, in Jehova laudabo verbum.

12 In Deo confido, non timebo quid faciat homo mihi.

13 Mecum *erunt* ô Deus vota tua; perſolvam gratiarum actiones tibi.

14 Cùm eripias animam meam a morte, an non pedes meos a lapſu *eriperes*; ad continenter ambulandum coram Deo in luce hujus vitæ?

[b] Heb. *vagari meum.*

[c] Heb. *in numeratione tua.*

ANNOTATIO.

1 Vim patiente] *Hanc inſcriptionem multis modis ab interpretibus acceptam eſſe conſtat: ſed quia non invenimus alibi præfigi ſacris cantionibus titulos (ut vocant) allegoricos, & videtur incommodum inſcriptiones ipſis argumentis obſcuriores adhibere; placuit magis has voces ſimpliciter interpretari, prout ad argumentum pſalmi, accommodatius viſum eſt. Nam etſi primam vocem ferè columbam interpretati ſunt; certum eſt tamen eſſe alteram quoque propriam & naturalem ſignificationem ejuſdem vocis, prout interpretati ſumus, ut Tzephanjæ 3.1. Senſus igitur eſt, hunc pſalmum formam orationis eſſe omnibus piis traditam, quicunque procul a ſuis verſantes injuriam ab exteris patiuntur; qua conditione erat David cùm prehenderent eum Peliſchtæi.* Inſignis ode] *ut pſalm. 16.1. Eſt autem ode* εὐκτικὴ καὶ ἐπαινετικὴ, *conſtans ex duabus partibus, precationis & laudis, constructis ordine Amœbæo, & concluſione ætiologica, verſu ultimo.* 2 Gratiam fac mihi] *prima pars odes pro gratia & ſalute a calamitatibus conſequenda, cujus partes ſunt precatio, duobus verſ. & laudatio, verſ. 4. & 5 precationis membra duo; poſtulatum & cauſa.* Anhelus] *tum Schaül & adminiſtri ejus, a quibus fugiebat David; tum Peliſchtæi, ad quos confugerat.* 3 Propugnatores ſint mihi] *hunc locum licet vulgo aliter redditum, ſic interpretamur, tum propter Hebraicam diſtinctionem, tum propter conſecutionem verbi pugnare; quod in hac conſecutione ſemper ſignificat propugnare; oppugnare verò nunquam: ut rectè admonet Aben-Hhezra.* 4 Qua die] *prædicatio fidei conſtantis omni tempore, quæ eſt ſequentis laudationis argumentum.* 5 Verbum ejus] *id eſt, promiſſionem. quaſi dicat, quamvis non illico exorem promiſſionis complementum; tamen peræque in Deo gloriari poſſum, fretus promiſſionibus ejus.* Caro] *id eſt ullus homo: ut infrà verſ. 12. & Jeſchahbjæ 31, 3.* 6 Toto die] *ſecunda pars odes, imprecatio adverſus hoſtes, quæ continetur verſ. 8. Circummunitur autem duabus cauſis: una eſt ab adverſariorum improbitate, verſ. 6. & 7. Secunda, a fiducia ſupplicis in benevolentiam & promiſſionem Dei, verſ. 9. & 10.* Rebus meis dolorem afferunt] *id eſt, res meas efficiunt moleſtas mihi.* 8 Pro iniquitate parito] *id eſt, facito ut ipſis laborioſa & ærumnoſa ſit ſua iniquitas: nam iſtos labores, iniquitatis pœnas, modò parere dicitur Deus ut illorum autor, modò improbus ipſe, qui ſibi ſua improbitate generat malum: ut pſalm. 7. 15. ſic accipitur idem verbum Mica 6. 14.* 9 Pone lachrymam meam] *id eſt, ne patiaris inaniter in terram decidere: humanitus dictum.* 11 In Deo] *Glorioſa fidei prædicatio: ut ſuprà verſ. 5. amplificata per congeriem.* 13 Mecum erunt] *id eſt, non tantùm celebrabo verbis, ſed etiam re ipſa quemlibet voluntarium & legitimum cultum præſtabo.* 14 Cùm eripis] *concluſio ætiologica ſuperiorum: qua oſtendit pſaltes ſe hæc officia præſtiturum merito, quia pii e manu inimicorum ſuorum liberantur, ut ſine metu ſerviant Deo cum ſanctitate & juſtitia in ipſius conſpectu, cunctos dies vitæ ſuæ, Luc. 1. 74.*

PSALMUS LVII.

David Schaülem fugiens, gratiam & ſalutem a Deo petit, fidem ſuam in Deum profitetur, exponit adverſariorum improbitatem, & propter gloriam Dei judicia ejus confici poſtulat ad ſalutem ſuam, illorumq; exitium.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ; ne perdas, Davidis odè inſignis: cum fugeret metu Schaülis in ſpeluncam.*

2 Gratim fac mihi, Deus, gratiam fac mihi: nam ad te ſe recipit anima mea; & ad umbram alarum tuarum me recepturus ſum, donec tranſiverint ærumnæ.

3 Invocabo Deum excelſum, Deum fortem perficientem erga me.

4 Mittet e cœlis ut ſervet me, afficiens eum probro qui me anhelus perſequitur: Sela: Mittet Deus benignitatem ſuam, & veritatem ſuam.

5 [a]Ego inter immanes leones *ſum*, jaceo *inter* incendiarios; *inter* [b]homines, quorum dentes haſtæ *ſunt* & ſagittæ, & quorū lingua *eſt* gladius acutus.

6 Exaltare ſupra cœlos, ô Deus; ſuper totam terram gloria tua.

7 Rete aptaverant greſſibus meis, curvaverat animam meam; *quam* foderant ante me foſſā, cadunt in eam. Sela.

8 Erecto [c]animo meo, ô Deus; erecto animo

[a] Heb. *anima mea: ut Numer. 23. 14.*

[b] Heb. *filios hominis.*

[c] Heb. *corde. Pſal. 108. 2.*

mo meo, canam & pſallam, *dicens:*
9 Evigila gloria mea: evigila nablium & cithara; expergefaciam *inde ab* aurora,
10 Celebrans te in populis Domine, pſallens te in nationibus:

11 Magnam *eſſe* uſque ad cœlos benignitatem tuam, & ad ſuperiores uſque nubes, veritatem tuam.
12 Exaltare ſupra cœlos, ô Deus; ſuper totam terram gloriâ tuâ.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *his verbis ſumma petitionis exponitur quæ pſalmis hoc modo inſcriptis continetur: hoc eſt, genus pſalmi eſt ἀπευκτικὸν, ſive (ut ita loquantur) deprecatorium mortis & perditionis, quæ tunc temporis Davidi imminere videbatur: ſic etiam pſalmis ſequentibus.* In ſpeluncam] *quæ erat in deſerto Hhengedi 1. Schem. 24. Sunt autem hujus odes partes in univerſum duæ; petitio, verſ. 2. & petitionis argumenta, quibus ſuo loco ſubjicitur Amœbæus verſus ſummum petitionis finem explicans verſ. 6. & ultimo.* 2 Gratiam fac mihi] *petitio vehementiſſima, quæ oſtendit Davidi fontem liberationum & ſalutis noſtræ.* Nam ad te] *primum petitionis argumentum a fide in Deum, hoc verſu; & oratione fidei, verſu ſequente: ex quibus oritur certa illa prædicatio venturæ liberationis ſuæ & judicii in adverſarios, ver. 4.* Ad umbram alarum] *id eſt, & nunc confido, & ſemper confidam: metaphora a pullis ſub matre delitеſcentibus donec milvus tranſiverit.* 5 Ego inter] *exaggeratio petitionis ab immanitate periculi quo circumcludebatur David: quamobrem cruentos adverſariorum animos, conſilia, & conatus elegantiſſimis comparationibus explicat.* Immanes leones] *Schaülem, & copias ejus furentes adverſus Davidem.* Incendiarios] *id eſt, ardeliones aulicos, qui regis animum irritabant inflammabantque mendaciis: ut ipſe apud Schaülem expoſtulat, 1. Schem. 24.* 6 Exaltare] *verſus Amœbæus, exponens ſummum petitionis finem, nimirum gloriam Dei conjunctam ſalute ſupplicis.* 7 Rete] *ſecundum argumentum petitionis a fraude, vi, & improbitate adverſariorum, ad quas reſpiciens David ruinam illorum prædicat. Sunt autem omnes hæ deſcriptiones allegoricæ, ut alibi ſæpè.* Curvaverat] *Schaül cum ſuis. quaſi dicat, me jam retibus ita conſtrinxerat, ut viderer mox corruiturus eſſe.* Cadunt in eam] *id eſt, ipſi juſto dei judicio impelluntur eò, quò putabant me ruiturum præcipitem: ſic pſalm. 7 ſub finem.* 8 Erecto animo meo] *tertium petitionis argumentum a ſummo fine, qui eſt gloria Dei & illius prædicatio. Erectum autem animum vocat per antitheſin, quem Deus reſtituit e laqueis quorum violentia ſe incurvatum fuiſſe confeſſus eſt David ſuperiore verſu.* 9 Evigila] *forma laudationis continens exordium proſopopœeticum hoc verſu; propoſitionem, ſequente; & confirmationem, ver. 11.* Gloria mea] *ut ſuprà 16.9.* Expergefaciam] *id eſt, adeò cantu meo perſonabo orbis, ut populos excitem, quos nominat ſequente verſu.* 12 Exaltare] *verſus Amœbæus, ut ſuprà verſ. 6.*

PSALMUS LVIII.

David aulicos innocentiam ipſius apud Schaülem nefariè traducentes increpat injuſtitiæ, improbitatis, & pertinaciæ nomine: graviſſima Dei judicia imprecatur illis, venturaque confirmat: ac poſtremò piorum lætitiam, pacem, & ſalutem conjunctam gloria Dei prædicat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ*, *ne perdas*; *Davidis* ode *inſignis*.
2 An revera, ô manipule, juſtitiam loquimini? quæ recta *ſunt* judicatis, filii hominis?
3 Quin etiam ex [a] animo iniquitates operamini; in hac terra violentiam manuum veſtrarum appenditis.
4 Abalienant ſe improbi inde a vulva, aberrant inde ab utero loquentes mendacium.
5 Venenum *eſt* illis [b] ſimile veneno ſerpentis, ſicuti aſpidis ſurdæ obthurantis aurem ſuam,
6 Quæ non auſcultat voci muſſitantium; utentis incantationibus peritiſſimi:
7 O Deus, deſtrue dentes eorum in ore ipſorum; molares juvenum leonum demolire, Jehova.
8 Liquefiant ſicut aqua, [c] continenter abeant: ejus qui tendit *ad jaculandum* ſagittas ſuas, tanquam in ſpicas abeant *ſagittæ*.
9 Sicut limax liqueſcens abeat *quiſque*; ut abortus mulieris, *ut qui* non viderunt ſolem.
10 Cùm nondum ſentient *homines* ſpinas veſtras; *ſpinas* cynoſbati: quo vividior erit, eo magis æſtuante ira procellet [d] quamque.
11 Lætabitur juſtus, cùm viderit ultionem; pedes ſuos lavabit in ſanguine improbi.
12 Dicetque homo, utique eſt fructus juſto; utique eſt Deus, *eſt* [e] judex in terra.

a Heb. *corde*.

b Heb. *ſecundum ſimilitudinem veneni, &c.*

c Heb. *abeant ſibi: ut Gen.* 11.33.

d Heb. *eum*

e Heb. *judices: ut Jehoſchu.* 24.19

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *ut ſupra pſalm. 57.* Ode inſignis] *hujus odes ſcopus eſt ἀπευκτικὸς, ubi deprecatur David periculum quod ſibi a Schaüle & aſſeclis ejus impendere videbatur. Partes ſunt tres; prima eſt reprehenſio & objurgatio adverſariorum, uſque ad ver. 7. ſecunda, imprecatio contra viros illos præfractos & obfirmatos in ſua improbitate, uſque ad verſ. 10. tertia, concluſio a fine judiciorum Dei, tribus verſibus ultimis.* 2 An revera] *objurgationis adverſariorum loci ſunt duo: prior eſt inficiatio, hoc verſu, qua ipſorum conſcientiam appellans David negat ineſſe boni quidquam illorum animis; poſterior, affirmatio & explicatio malæ illorum mentis, conſilii, & facti, verſib. ſeq.* O manipule] *id eſt, aulicorum cœtus in Davidem conſpirans: qui cùm Schaüli a conſiliis eſſent, juſtum, æquum, & bonum procurare debuerant.* 3 Quin etiam] *tranſitio ad alteram objurgationis partem per correctionem.* Appenditis] *id eſt, nullam recti (cujus mentionem fecerat ſuperiore verſu) rationem habetis: ſed omnia libratis atque ponderatis ad uſum violentiæ veſtræ.* 4 Abalienant ſe] *amplificatio malitiæ & improbitatis quam ſuperiore verſu exprobravit, primùm a naturali & ingenita illorum corruptione, quæ poſita eſt in alienatione & aberratione a Deo, hoc verſ. deinde ab obſtinato illorum ſtudio ſe ipſos confirmandi in malo & avertendi a bono, duobus ſequentibus.* 5 Venenum] *allegorica improbitatis obfirmatæ deſcriptio, ut Deut. 32.33* Sicuti aſpidis] *hoc eſt, quorum*

quorum mala ſint incurabilia præterquam ſi confeſtim partes contactæ amputentur, ut loquitur Plinius lib. 8. cap. 23. Surdæ] *id eſt, valdè agens ac adverſus incantamenta, ut ſequentia* [illegible]*: nam aurem utramque ab ea obturari, alteram in terram defigendo, alteram extrema ſui parte contegendo atque occludendo, teſtes ſunt in hunc locum Hieronymus, Auguſtinus, Caſſiodorus, & alii.* 6 Muſſitantium] *id eſt, carmina ſua ſubmiſſè enuntiantium ad incantandum eam: quod ſtudium carminum* [illegible] *hoc loco à Deo de comprobari patet ipſis interdicti verbis diſertè* [illegible] *quæ poſuit Deus Deut. 18. 11. Nam faſcinatores iſti Hebræa appellatione nominantur conſociantes ſocietatem, quia diabolo ſocietatem* [illegible] *ſuæ adhibent.* 7 O Deus] *ſecunda pars pſalmi, imprecatio, ut obſervatum eſt in verſum 2. quæ tota allegoriis deſcribitur.* Deſtrue] *id eſt, omnia quibus offendunt* [illegible] *illis adime, ſive illa comminus offendant, hoc verſ. & initio ſequentis: ſive eminus,* [illegible] *ſine ſequentis verſus ponuntur; primus imprecationis locus.* 8 Liquefiant] [illegible] *hujus qui tendit*] [illegible] *qui ſemper comparatus eſt & inſtructus armis ad jaculandum contra* [illegible] *pſal. 11. 2.* Tanquam in ſpicas] *id eſt, inopes ad nocendum & irrita efficiantur tela eorum, perinde atque ſi* [illegible] *adhiberet ſpicularum loco verbum* [illegible] *Hebræum, quod hac conjugatione hic tantùm legitur* [illegible] *referentes ad conjugatam vocem quæ legitur Deut. 32. 25.* 9 Sicut limax] [illegible] *locum in perſonas ipſos* [illegible] *duobus verſibus.* Liqueſcens] *quo tempore nimirum concha* [illegible] *exſpirat & detracta teſta, ut docet Ariſtoteles lib. 5. de hiſtoria animalium, cap.* [illegible] Ut abortus mulieris] *vide Ijob 3. 16.* 10 Cùm nondum] *concluſio prophetiæ, tum judiciorum Dei adverſus improbos hoc verſ.* [illegible] *conſequentium, nimirum lætitiæ & pacis per Chriſtum ad Eccleſiam Dei ex judiciis ejus perventuræ, duobus ſequentibus.* Nondum ſentient] *id eſt, ſtatim a principio antequam potuerint nocere graviter: apoſtrophe ad improbos.* Spinas cynoſbati] *id eſt,* [illegible] *aculeatas & noxias. quaſi dicat, antequam a vobis experiantur mala.* Quo vividior] *id eſt, quo acrior & paratior erit ad malefaciendum improbus.* 11 Lætabitur] *alterum membrum concluſionis de lætitia, ſalute & pace eccleſiæ, ac prædicatione majeſtatis & gloriæ Dei.* Pedes ſuos lavabit] *id eſt, proculcabit eos & triumphabit victor in Chriſto: hyperbole* [illegible] *de argumento hujus & ſequentis verſus.*

PSALMUS LIX.

David ab adminiſtris Schaülis circumventus, liberationem a Deo petit, tum ſuæ fidei & innocentiæ, tum improbitatis adverſariorum nomine, quorum improbitate deſcripta illis imprecatur quod ad gloriam Dei futurum erat, & ſe Dei laudes grato animo prædicaturum profitetur.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* [a]*ne perdas, Davidis* [b]*ode inſignis; cùm miſiſſet Schaül qui obſervarunt domum illius, ut morte afficerent illum.* 1. Schem. 19. 11.

2 [c]Libera me ab inimicis meis, Deus mi; ſupra erigentes ſe contra me, extolle me.

3 Libera me ab operariis iniquitatis, & ab hominibus ſanguinariis ſerva me.

4 [d]Nam ecce inſidiantur [e]vitæ meæ, conveniunt contra me robuſti; nulla defectione mea, nullóque peccato meo, Jehova. [e] Hebr. animæ meæ.

5 Nulla iniquitate *mea* concurrunt, & comparant ſe: [f]evigila *venturus* obviam mihi, & reſpice.

6 [g]Tu ergo Jehova, [h]Deus exercituum, Deus Jiſraëlis, expergiſcere [i]ad viſitandum [k]gentes iſtas: ne gratiam facias ullis [l]perfidè agentibus iniquitatem. Sela.

7 Revertuntur veſpere, [h]ganniunt ut canis; & circundant civitatem. [h] Heb. per- [illegible]

8 Ecce, [m]eructant ore ſuo, gladios [n]*adhibent* ad labia ſua, ſed [o]quis audit? *inquiunt.*

9 [p]At tu Jehova ridebis eos, ſubſannabis omnes iſtas gentes.

10 [q]Robur obtinente illo, te obſervabo; nam Deus *eſt* editus locus meus.

11 Deus benignitatis meæ præveniet me: Deus faciet [r]ut videam in obſervatoribus meis.

12 [s]Ne occidas eos, ut non obliviſcantur populares mei; exagita eos virtute tua, & dejice eos, clypeus noſter Domine. [c] Heb. *populus meus: Syllepſis.*

13 [t]Peccatum oris ſui, verbum labiorum ſuorum, comprehenſi ſuperbia ſua; tum [u]præ execratione, tum præ macie enarrent.

14 [x]Conſume æſtu, conſume; donec non ſint *amplius*; ut ſciant Deum dominari in Jahhakobo, uſque ad fines terræ. Sela.

15 [y]Qui revertuntur veſpere, ganniunt ut canis; & circundant civitatem,

16 Seipſos exagitent [z]ad comedendum; [a]cum non fuerint ſaturati, tum cogantur pernoctare.

17 [b]Ego verò canam robur tuum & concinam in unum quodque mane benignitatem tuam: te fuiſſe locum editum mihi & perfugium quo die *fuit* anguſtia mihi.

18 [c]Me roborato, tibi pſallam; Deum eſſe locū editum meum, Deum benignitatis meæ.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *vide ſuprà pſal. 57. 1.* Ode inſignis] *id eſt,* ἀποτρεπτική*, quia deprecatur David imminens ſibi a Schaüle malum: conſtat autē ex trib. partibus. propoſitione ſumma poſtulati ſui, verſ. 2. & 3. narratione cauſarum poſtulati, quibus ſubinde petitio interſeritur pro ſe & contra adverſarios, uſque ad verſ. 17. & concluſione euchariſtica, duobus ultimis.* 2 Libera me] *petitio duobus verſibus, ut modo dictum eſt.* 4 Nam ecce] *narratio, ſive cauſarum explicatio ex quibus liberationem petebat David: ſunt autem duæ; una a perſona ſupplicis propter innocentiam ipſius, his duobus verſibus; altera a perſona adverſariorum, ſequentibus.* 5 Evigila] *humanitus dictum. id eſt, demonſtra potentiam tuam, ut qui evigilat, reſpicit, &c. concluſio prioris ætiologiæ a precatione.* 6 Tu ergo Jehova] *tranſitio ad poſteriorem ætiologiam, quaſi continuata precatione, per imprecationem in adverſarios.* Deus exercituum] *id eſt, potentia inſtructiſſime, & fœdere conjunctiſſime.* Ad viſitandum] *vide Geneſ. 21. 1.* Gentes iſtas] *id eſt, copias Schaülis, quæ eodem animo Davidem perſequebantur, quo gentes alienæ a populo Dei facturæ fuiſſent.*

iſſunt. 7 Perfidè agentibus] *id eſt, qui Deum cultu & Davidem honore proſequi ſimulantes, perfidiam perpetrabant quæ ſequentibus verſibus duobus exegeticè deſcribuntur.* 7 Revertuntur] *id eſt, de ſententia ſupra verſ. 3. metalepſis.* Ganniunt ut canis] *id eſt, fremitum inter ſe, & ſe ipſos ad lacerandum me comparant.* 8 Eructant ore ſuo] *id eſt, evomunt & profundunt inter ſe ſermones nefarios.* Adhibent] *id eſt, præter minas etiam arma capiunt ad efficiendos conatus ſuos.* Quis audit] *verba ſcilicet ... tus percipit: ſynecdoche frequens, ſive (ut Donatus vocat) metalepſis.* 9 At tu Jehova] *regreſſio ad imprecationem, quæ eſt inde a verſ. 12. ad eam autem tranſitur primum per affirmationem antitheton, id eſt, ex adverſo reſpondentem impiæ inimicorum confidentiæ, hoc modo: Quis audit? inquiunt. at tu non tantum audis, verum etiam audita & perſpecta rides, hoc verſu: deinde per confirmationem fidei ſuæ & expectationis ſuæ in Deo, duobus ſequentibus.* 10 Robur] *id eſt, tantiſper dum Schaül potitur rerum.* 11 Ut videam] *nimirum quomodo præveniat obſervatores meos quos reprimat, dum prævenit atque protegis me.* 12 Ne occidas eos] *illicò aut eodem momento, ut ratio proximè ſequens, & antitheta imprecatio oſtendunt: ſic alludit hac imprecatione ad ſententiam quam Deus in Kajinum tulit, Geneſ. 4. 11. & 12.* 13 Peccatum] *id eſt, invitis, ut Kajino, extorqueatur confeſſio nequitiæ ſuæ præ horrore & gravitate judiciorum tuorum, quandoquidem ſponte nolunt reſipiſcere.* Præ execratione] *quam perſequeris eos uſque ad necem, & quidem tantam ut corpora eorum contabeſcentia doceant eos confeſſionem peccati ſui.* 14 Conſume] *tandem ſcilicet, poſtquam exagitaveris, dejeceris, emaciaveris, & confeſſionem invitis expreſſeris.* 15 Qui revertuntur] *ſumma repetitio imprecationis, poſito verſu Amœbæo, qui idem eſt cum verſu 7.* 16 Ad comedendum] *id eſt, in quærendo cibo.* Cùm non fuerint] *id eſt, fruſtra quærant cibum illi, & jejuni indormire compellantur.* 17 Ego verò] *Concluſio* εὐχαριστική, *ut dictum eſt ſupra in verſ. 1.* 18 Me roborato] *antitheton verſ. 10. ſuprà.*

PSALMUS LX.

David Syrorum exercitu cæſo Deum contra Edomæos implorat, de prioribus Judæorum calamitatibus expoſtulans: & promiſſis Dei, operibuſq; expenſis, ac fide confirmata, exercitum ad ſtrenuè agendum hortatur fretum promiſſionibus Dei.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ, in hexachordis teſtimonium,* ode *inſignis Davidis, ad docendum:*

2 *Cùm certaret contra Syros* [a] *Meſopotamienſes, & contra Syros Tzobæ; & reverſus Joab percuſſiſſet Edomæos in valle Salis duodecies mille.*

3 O Deus, rejeceras nos, diſruperas nos; iratus fueras, reſtitue *te* nobis.

4 Commoveras terram, diffregeras eam; cura fragmenta ejus, nam vacillat.

5 Feceras ut [b] ſentiret populus tuus *rem* duram, dederas bibendum nobis *tanquam* vinum horrorem.

6 Dediſti timentibus te vexillum, [c] quoutantur; propter veritatem. Sela.

7 Ut liberentur dilecti tui; ſerva dextera tua, & exaudi me.

8 Deus locutus eſt per ſanctitatem ſuam, exultabo: [d] in partem obtineo: Schecemum, & convallem Succotharum metior:

9 Meus Gilhhad, & meus Menaſche, Ephraimque, robur capitis mei; Jehudah legis lator meus.

10 Moab [e] pollubrum meum; ſupra Edomæum projiciam calceum meum: contra me, Palæſtina, clangentem age.

11 Quis deduceret me in civitatem munitam? quis duceret me Edomæam uſque?

12 An non tu, Deus, qui rejeceras nos; ut non procederes, Deus, inter exercitus noſtros?

13 Cedò nobis auxilium *tuum*, ab hoſte: alioqui vanitas *eſt* [f] auxiliatio humana.

14 In Deo faciamus [g] ſtrenuè, & ipſe conculcabit hoſtes noſtros.

[a] Heb *duorum fluviorum*: vide *Gen.* 24. 10 2. *Schem.* 8. 13. 1. *Chron.* 18. 12.

[b] Heb. *videret*: *ſynecdoche.*

[c] Heb. *ad vexillandum.*

ANNOTATIO.

1 In hexachordis] *vide ſuprà 45. 1.* Teſtimonium] *id eſt, cantio teſtificans eccleſiæ toti fidem Davidis, & beneficium victoriæ perceptum a Deo; qua etiam occaſione poſtea ad docendum tradita eſſe dicitur.* Ode inſignis] *ode eſt* ἐυκτικὴ, *conſtans ex tribus partibus; expoſtulatione, a verſ. 3. uſque ad 7. petitione a verſ. 7. ad 14. & concluſione hortatoria, verſ. ultimo.* 2 Reverſus Joab] *a cæde Syrorum, 2. Schem. 8. 13.* Duodecies mille] *poſt quam Abiſchai frater Joabi prima acie adducta percuſſiſſet Edomæorum ſex millia; quam victoriam Joab perſecutus duodecim millia occidit, qui hîc numerantur. Ex his enim numeris collectis aſſurgit numerus octodecim millium, qui illis locis recenſetur.* 3 O Deus] *propoſitio ſumma totius pſalmi, continens expoſtulationem & petitionem, duobus verſ. e quibus expoſtulatio copioſiùs deinde ponitur, uſque ad verſ. 7. petitio verò, ſequentibus.* Rejeceras nos] *id eſt, defenſionem noſtri, exponens nos voluntati inimicorum: vide totum librum Judic. & 1. Schem.* Reſtitue te nobis] *defenſorem, qui ſubduxiſti te.* 4 Commoveras terram] *id eſt, populum tuum externis bellis exagitaveras.* Diffregeras eam] *id eſt, ſeditionibus & civilibus diſcordiis diviſum inter ſe populum vexaveras, ut docet hiſtoria 2. Schem. a primo capite ad 4.* Vacillat] *id eſt, nutat, & mox ruitura videtur antè acceptarum calamitatum nomine.* 5 Dederas bibendum] *id eſt, tremore nos inebriaveras.* Dediſti timentibus te vexillum] *id eſt, populum tuum quem antè afflixeras, tum luce promiſſionum tuarum, tum etiam opere victoria hac recente contra Syros edita ducendum recepiſti, quaſi præeunte vexillo tuo: ſic a re præſente occaſionem ſumens expoſtulationem terminat, ut ad petitionem porrò benefaciendi commodiùs tranſeatur.* Propter veritatem] *id eſt, promiſſionum tuarum conſtantiam & fidem.* 7 Ut liberentur] *altera pars pſalmi, petitio, quæ proleptice hoc verſ. poſita in ſequentibus confirmatur, uſque ad verſ. 13. deinde repetitur eodem verſu. ſunt autem iſtius petitionis argumenta tria; primum eſt a perſona eorum quibus exoptatur ſalus, hoc verſu; ſecundum, promiſſione Dei, tribus ſequentibus; tertium, ab omnipotentia ejus,*

ipsi, quas solo promissiones præstari possunt, versu 11. & duobus sequentibus. 8 Exultabo] *id est, triumphaturus sum de hostibus meis in populo meo: quamobrem primùm populum suum recenset gloriosè, duobus versibus deinde victoriam sibi pollicetur.* Schecemum] *cis Jardenem, ut convallis Succothæorum est trans Jardenem sita.* 9 Robur capitis mei] *id est, potentia regni mei, est utraque hæc tribus ex Josepho orta: attingit enim metaphoram a cornutis animantibus, qua usus est Mosche benedicens Menaschi & Ephrajimo, Deut. 33.17.* Jehudahh legis lator meus] *id est, jus administrationis & autoritatem obtinens in populo Dei, prout perfectissimè completum est in Christo, quem olim adumbrabant typi: sic alludit ad prophetiam Genes. 49.10.* 10 Moab pollubrum meum] *id est, adeo debellatum & abjectum est mihi, ut eum liberè defringam quasi testam, & si quos voluero servare, ad sordidissima ministeria rogam: vide 2. Schem. 8.2.* Projiciam calceum meum] *id est, audacter conculcabo: Synecdoche.* Palæstina] *apostrophe ironica: qua exprobrat David antiquam Pelischthæorum insolentiam, qua contra Jisraëlitas usque a temporibus Schimschonis ferociverant: vide Judic. 16. & 1. Schem. 4. & 28. sic etiam Jischaiah 14.29.* 11 Quis] *nimirum alius præter Deum, qui promisit, & solus est omnipotens ad hæc præstanda? sic unicum eum esse demonstrat versus sequens.* 14 In Deo] *conclusio hortatoria ad exercitum, quasi jam conclamatis armis in procinctu esset ad conserendum manu cum hoste: ut loquitur Joab 1. Chron. 19.13.*

PSALMUS LXI.

David Rex in extremam regionem pulsus auxilium Dei implorat, atque acceptum beneficium nominis, regnum Christi promoveri & amplificari petit, deinde gratum animum pollicetur Deo.

1 MAGISTRO *symphoniæ super Neginath, ode Davidis.*

2 Audi, Deus, clamorem meum; attende orationi meæ.

3 Ab extremitate terræ te inclamo, cùm obruitur animus meus: in rupem *quæ* sit editior me deducito me.

4 Nam fuisti receptus mihi, turris robusta adversus inimicum.

5 Commorabor in tentorio tuo per secula; recipiam me in occultum alarum tuarum. Sela.

6 Cùm tu, Deus, auscultaveris votis meis, dederis hæreditatem *suam* reverentibus nomen tuum.

7 Dies diebus regis superaddito, anni ejus *sint* ut multarum [d] generationum.

8 Maneat in seculum coram Deo: benignitatem & fidem præpara, *quæ* custodiant eum.

9 Sic psallam nomini tuo in perpetuum, rependendo vota mea [e] quotidie.

[d] Heb. *generationis & generationis.*

[e] Heb. *die die.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *ode est* εὐκτικὴ, *ex tribus partibus constans, petitione singulari pro persona sua ipsius, usque ad ver. 6. petitione publica pro Christo & regno ipsius a Davide adumbrato, usque ad ver. 9. & conclusione votiva, ver. 9. videtur autem hujus odes occasionem dedisse Davidis fuga a conspiratione Abschalomi, 2. Schem. 15. & 16.* 2 Audi Deus] *prioris petitionis exordium, quæ summatim proponitur vers. 3.* 3 Ab extremitate terræ] *nam trajecto Jardene fugerat Machanajim ad fines Jisraëlis, 2. Schem. 17.24.* In rupem] *i. e. vehito me in tutum, unde inimicos possim despicere.* 4 Nam fuisti] *ætiologia petitionis ab antecedente experientia.* 5 Commorabor] *brevis conclusio petitionis, a voto fideique obsequio.* Recipiam] *vide Ruth. 2.12.* 6 Cùm tu] *altera pars, petitio publica comprehensa ver. 7. & 8. postquam argumentum illius petitionis ab antecedentibus beneficiis Dei erga suos expositum est, hoc versu. quasi dicat, hæc duo pignora de regno Christi jam nobis data sunt, nimirum exauditio precum, & hæreditas: quamobrem perge benefacere in Christo, &c.* 7 Dies diebus] *i. largire vitam æternam & benedictionum æternitatem per Christum, regnumque ejus in sempiternum continua: ut sequens ver. explicat: primum petitionis caput.* 8 Benignitatem & fidem] *hoc est, effice ut regnum sit justissimum, & his duabus rebus instructissimum, quæ pertinent ad officium regis, Proverb. 20.28. secundum petitionis caput.* 9 Sic psallam] *conclusio votiva, ut dictum est in versum 1.*

PSALMUS LXII.

David oppressus fiduciam in Deum prædicat, officiumque Dei erga se, inimicos reprehendit: se ipsum ecclesiamque exemplo suo confirmat: & omnes a fiducia rerum vanarum revocat ad Deum, & confirmat autoritate verbi ejus.

1 MAGISTRO *symphoniæ in Jeduthune, psalmus Davidis.*

2 Tantummodo in Deo [a] conquiescit anima mea: ab eo salus mea *est.*

3 Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea; locus editus meus, non dimovebor *motione magna.*

4 Quousque [b] machinantes ærumnas in virum, occidemini vos omnes? *quousque eritis* similes muro pando, maceriæ impulsæ?

5 Tantummodo de [c] excellentia ejus consilia ineunt depellendi *eum*, delectantur mendacio; ore suo benedicunt, [e] intra se verò maledicunt. Sela.

6 Tantummodo in Deo conquiesce anima mea; nam ab eo *est* expectatio mea.

7 Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea; locus meus editus, non dimovebor.

8 In Deo *est* salus mea & gloria mea; rupes [d] robusta mea, receptus meus *est* in Deo.

6 Confidite ei omni tempore, ô populus, effundite coram eo [e] animum vestrum: Deus receptui nobis *est.* Sela.

10 Tantummodo vanitas *sunt* nati plebeio homine, mendacium *sunt* nati præstante viro: lancibus illi simul impositi, ascensuri *essent* supra

[d] Heb. *roboris mei.*

[e] Heb. *cor: sic infra ver. 11.*

pra vanitatem.

11 'Ne confidatis opreſſioni, & rapina ne evaneſcatis; opulentiæ ſi abundet, ne apponatis animum.

12 'Semel locutus eſt Deus, 'bis idem audivi robur eſſe Dei.

13 'Et tuam eſſe Domine benignitatem, ut repenſurum cuique ſecundum opus ſuum.

ANNOTATIO.

1 In Jeduthune] *vide pſalm. 39.1.* Pſalmus] *pſalmus eſt διδασκαλικὸς, ex quatuor partibus conſtans: Exordio, verſu 2. & 3. reprehenſione, ver. 4. & 5. doctrina a ver. 6. ad 12. & confirmatione doctrinæ duobus ultimis.* 2 Tantummodo] *exordium ex abrupto continens propoſitionem fiduciæ, de qua gloriatur David adverſus omnes difficultates quaſi repentè emergens ex illarum violentia: nam hic pſalmus videtur conſcriptus, quo tempore Davidem per emiſſarios ſuos perſequebatur Schaül.* 3 Magnū] *id eſt, quæ planè corruam, ut 1. Cor. 10.13.* 4 Quouſque] *reprehenſio adminiſtrorum nequitiæ Schaulis per apoſtrophen, quæ ſimplice narratione illuſtratur, ſequente verſu.* In virum] *id eſt, in me: Enallage perſonæ.* Occidemini] *id eſt, livore & nequitia veſtra ipſorum conſumemini; ut murus pandus atq; diſſiliens ſua ipſius mole corruit, aut nullo negotio dejicitur, ſic accipiendum eſſe comparatio oſtendit. ſimile vide Jeſchahh. 30. 13.* 5 Excellentia ejus] *ſcilicet viri Davidis: de hac autem excellentia vide 1. Sche. 18.* 6 Tantummodo] *tertia pars, continens duo documentorum genera; unum ad pios pertinens, ut in fide pergant; alterū ad improbos, ut a prava confidentia avocentur. Documenta fidei duorum ſunt generum; unum ſingulare ad Davidem ipſum pertinens, tribus verſ. alterum commune totius eccleſiæ a Davidis exemplo, ver. 9.* 7 Tantummodo] *vide verſum 2. & 3. nam hi duo verſus Amœbæi ſunt.* 9 Confidite ei] *ſoli nimirum, at non ulli homini, ver. ſequente.* 10 Tantummodo] *ἀιτιολογία cur non ſit in ullo homine fiducia collocanda: quæ docet manifeſtò in ſuperiore verſu hanc orationem antithetam deſiderari, non eſſe fidendum homini: cujuſmodi ἀνανταπόδοτα multa in ſcripturis extant.* Lancibus illi] *i. ſi ex æquo librari poſſent, invenirentur omnes homines nihilo leviores. Eſt autem in vocibus Hebraicis ſynchyſis poëtica, quam evidentiæ cauſa ſuo ordine repoſuimus.* 11 Ne confidatis] *ſecundum genus documentorum ad improbos Schaülis adminiſtros pertinens & ad omnes univerſè, ne animi illorū in varia hujus mundi ſtudia traducti, diffluant.* 12 Semel locutus eſt] *Confirmatio ſuperiorum documentorum ab autoritate verbi Dei: qua Deus proponitur nobis potens, miſericors, & juſtus ad ea perficienda quæ ſuprà dicta ſunt.* Bis idem audivi] *hoc eſt, ſæpius docuit me & confirmavit Deus.*

PSALMUS LXIII.

David deſiderium ſuum reviſendæ gloriæ aſpectabilis Dei in eccleſia exponit, & expoſtulat cum Deo: ſeipſum præſente Dei gratia conſolatur, & inimicorum ſuorum exitum prædicat ac lætitiam ſuam.

1 'PSALMUS *Davidis cùm eſſet 'in deſerto Jehudæ.*

2 'O Deus, Deus fortis meus es, tempeſtivè requiro te; 'ſitiens eſt tui anima mea, areſcit ad te *ſpectans* caro mea, 'in terra ſicca & 'feſſa ſine aquis:

3 'Ad videndum 'robur tuum & 'gloriam tuam 'ſicut [a] in loco ſancto videbam te:

4 (Nam benignitas tua melior eſt vita) '*ut* labia mea laudent te.

5 Sic benedicam tibi in vita mea, in nomine tuo 'attollam manus meas:

6 Quaſi adipe & pinguedine ſaturabitur anima mea, & labiis [b] canoris laudabit *te* os meū.

7 'Cùm recordor tui 'ſuper ſtrata mea, 'in vigiliis meditor de te:

8 Te fuiſſe ſummo auxilio mihi, ita ut 'in umbra alarum tuarum canerem:

9 *Cùm* [c] adhæreſcens anima mea ſequitur te, ſuſtentat me dextera tua.

10 'Quamobrem iſti *qui* [d] vaſtationem quærunt animæ meæ, 'pervenient ad imas partes terræ.

11 'Facient ut diffluat eorum quiſque [e] per gladium, 'portio vulpium futuri ſunt.

12 'Rex verò ipſe lætabitur in Deo, gloriabitur 'quiſquis jurat per eum, cùm 'obthurabitur os loquentium mendacium.

[a] Heb. *in ſanctitate.*

[b] Heb. *cantionum.*

[c] Heb. *adhæreſcit anima mea poſt te.*

[d] Heb. *vaſtationi quærunt animam meam hypallage.*

[e] Heb. *per manus gladii* [illegible]

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt generis mixti, εὐκτικὸς καὶ διδασκαλικὸς, conſtans ex tribus partibus; petitione ardentiſſima, uſque ad ver. 7. narratione auxilii divini quod ſam tum cum animo ſuo ſentiebat David, inde ad ver. 10. & prophetia ſeu prædicatione glorioſa rerum eventurarum ipſi & adverſariis, ad finem uſque.* In deſerto Jehudæ] *1. Schem. 23. 14. & 15.* 2 O Deus] *prima hæc pars, petitio ut Davidi liceat tranquillè verſari in Eccleſia Dei, duobus potiſſimum argumentis nititur: unum eſt a natura & officio Dei; alterum a difficultatibus & ſtudio Davidis, quæ ſummatim hoc verſ. poſita in ſequentibus amplificantur, verſibus quatuor.* Sitiens eſt] *vide ſupra pſalm. 42. 2. & 3.* In terra ſicca] *id eſt, in deſerto horrido, & ſummis anguſtiis.* Feſſa] *id eſt, quaſi fatiſcente præ ariditate nimia: metaphora ab animantibus.* 3 Ad videndum] *ὑστέρωσιν evidentiæ cauſa tranſpoſuimus, quæ alioqui futura fuiſſet obſcurior.* Robur tuum] *vide 1. Chron. 16.11.* Gloriam tuam] *i. tabernaculi tui, & miniſterii Eccleſiaſtici.* Sicut in loco ſancto] *primus amplificationis locus a commemoratione antè obſervati cultus, a quo ſe arceri indignatur David.* 4 Ut labia mea] *ſecundus amplificationis locus a fine: finis autem duplex ponitur: unus eſt gloria & cultus Dei, hîc & ſequente verſu; alter, pax & lætitia ſupplicis, verſu. 6.* 5 Attollam manus meas] *id eſt, invocabo te: ſynecdoche.* 7 Cùm recordor] *altera pars, narratio; qua ſe ipſum conſolatur David, hoc modo: etſi nunc adeò ſitiens tui avertor importunitate adverſariorum ab adeundo te: hoc tamen interea temporis conſolatur me, quod recordor tui ſem-*

per hoc verſu; antè accepta beneficia commemoro, ſequente verſu; denique animo tibi adhæreſco, & tu vi eſſe confirmatus me, verſ.9. Super ſtrata mea] *id eſt, in tam multis ſtationibus, ad quas cogor exul me recipere.* In vigiliis] *id eſt, per noctem, quam per certas vigilias diſtribuebant veteres: ut Marci 13.35.* 8 In umbra alarum] *id eſt, in tuto & ſecuro loco, ſub defenſione tua: metaphora a pullis pipientibus ſub alis matrum.* 10 Quamobrem] *tertia pars, prophetia eventorum, quæ tum improbis, duobus verſibus; deinde etiam piis ad regnum Chriſti pertinentibus eventura ſunt, verſ.12.* Pervenient ad] *id eſt, morientur in terram corruentes. ſic prædicit duobus verſibus David cladem Jiſraëlitarum, de qua 1. Schem. 31.* 11 Facient] *Peleſchtai.* Portio vulpium] *id eſt, inſepulti jacebunt in montibus, ut beſtias paſcant.* 12 Rex verò ipſe] *id eſt, qui tum regnaturus eſt. ſic modeſtè de ſe ipſo per Enallagen loquitur.* Quiſquis jurat per eum] *id eſt, Deum ex animo profitetur & colit: ſynecdoche, ut videre eſt Deut.6.13.* Obthurabitur] *id eſt, ſinus impoſitus fuerit calumniis: nam alii morte abrepti, alii pudore confuſi futuri erant.*

PSALMUS LXIIII.

David Deum implorans ſalutem petit; de adverſariorum violentia & fraude conqueritur; poſtremò confirmatus fide, excidium improborum divinitus eventurum, & bonorum pacem prænuntiat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* *pſalmus Davidis.*

2 *Audi, ô Deus, vocem meam dum meditor; a pavore *inimici cuſtodi vitam meam.

3 Abſconde me ab arcano *conſilio* maleficorum, a tumultuatione operantium iniquitatem.

4 *Qui exacuunt ſicut gladium linguam ſuam; intendunt *ut* ſagittam ſuam, verbum *amarulentum;

5 Jaculis petendo ex latebris *integrum; repentè jaculis petunt eum, *neque timent:

6 *Confirmant ſibi rem malam; narrant de abſcondendis laqueis; *dicunt, Quis videret *illos?

7 Perſcrutantur iniquitates; *conficimur [a]iis quæ calidiſſimè ſunt perſcrutati: adeò intimum *viri & cor profundum eſt.

8 *Sed ubi jaculis petierit eos Deus, a *ſagitta repentina fuerint plagæ eorum,

9 *Fecerintq; ut ipſa lingua ſua in ſeipſos impingant: vagi ſe in fugam dabunt *quiſquis viderit eos.

10 Quicunq; autem homines *reverentur, cùm nuntiaverint opus Dei, & factum ejus intelligendum propoſuerint:

11 Lætabitur juſtus in Jehova, & recipiet ſe ad eum; denique gloriabuntur omnes recti [b]animo.

[a] Heb. *perſcrutatione perſcrutata.*

[b] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt ejuſdem generis cum ſuperiore, conſtans petitione, uſque ad verſum 8. & doctrina prophetica eventus ad finem uſque.* 2 Audi ô Deus] *petitio liberationis & ſalutis, duobus verſibus continetur: deinde verò ſubjicitur illius amplificatio a perſona, vi, fraude, & conatibus inimicorum, uſque ad verſum 8.* Inimici] *id eſt, quem affert mihi inimicus.* 4 Qui exacuunt] *amplificatio a perſona inimicorum tota allegorica, qua aulicas criminationes cum armis caſtrenſibus comparat: ut pſal.5.& 11.& 57.5.* Amarulentum] *id eſt, virulentum atque venenatum: metaphora a ſagittis.* 5 Integrum] *ſic nominatim probat innocentiam ſuam & ſe comparat cum adverſariis, quos maleficos & operarios iniquitatis nominavit verſu 3.* Neque timent] *nullo timore, nulla reverentia Dei abducuntur, nulla humanitatis lege.* 6 Confirmant ſibi] *id eſt, vi aperta, & cuniculis agunt.* Dicunt] *rebus inſtructis & comparatis ad dolum, gloriantur non poſſe integrum effugere: quod etiam amplificatur ſequente verſu.* Illos] *laqueos.* 7 Conficimur] *id eſt, ut ipſorum judicio, non poſſumus artes tam ſubdolas percipere, nedum effugere; ſic etiam agnoſcimus non eſſe poſitum in facultate noſtrâ, ut mala quæ nobis comparant, poſſimus operâ noſtrâ effugere, aut induſtria cognoſcere. Hoc autem verbum ita accipiendum eſſe oſtendit tum ſeries argumentorum, tum etiam loci conſimiles, Numeror.17.28. Lament.3.22.* Viri] *ſive Scheülis nominatim ſive universè omnium; nam utrumque verum eſt: vide Jirmeja 17.9.* 8 Sed ubi] *prophetia ad conſolationem piorum appoſita, qua explicat David primùm quod improbis eventurum eſt, duobus verſibus; deinde quod bonis, ver.10.& 11.* Sagitta repentina] *ut judicia Dei ſunt velociſſima, & præſentiſſima illius manus: ſic pergit propheta in allegoria, oſtendens Deum multò validiùs uſurum armis ſuis contra illos, quàm illi contra Davidem poſſint.* 9 Fecerintq;] *id eſt, ſe ſuo gladio jugulaverint, & ſibi ipſis creaverint malum.* Quiſquis] *improbus: ut oſtendit antitheſis verſus 11. ſic infrà 66.20.* 10 Reverentur] *Deum exercentem judicia ſua.*

PSALMUS LXV.

David Dei laudem prædicat, tum propter ſpirituales ejus benedictiones cum Eccleſia communicatas in Chriſto, tum propter temporarias & aſpectabiles; universè quidem in orbem terrarum, ſed maximè omnium in habitationem populi ſui e cœlo diffuſas.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* *Pſalmus, *Davidis canticum.*

2 *Tibi *debetur* [a]ſedata expectatio *ac* laus, ô Deus, *qui es* Tzijone; & tibi rependendum eſt votum.

3 O qui exaudis orationem, uſque ad te omnis *caro [b]ventura eſt.

4 [c]*Res iniquas quæ prævaluerant mihi, defectiones noſtras tu expias.

5 Beatus *quem* elegis, & *admoves, *qui* inhabitat atria tua: ſaturâmur *bono domus tuæ, [d]rebus ſanctis templi tui.

6 *Res reverendas injuſtitia proloqueris nobis, ô Deus ſalutis noſtræ; *fiducia omnium extremitatum *terræ & maris longinquarum.

[d] Heb. *ſancti templi tui.*

7 *Sca-

7 'Stabiliens montes virtute ſua, accinctus potentia.
8 Compeſcens ſtrepitum marium, ſtrepitum fluctuum eorum, & fremitum nationum.
9 'Qui facis ut canant exortus matutinos & veſpertinos, incolæ extremitatum reverentes a ſignis tuis.
10 'Viſitas hanc terram & appetis eam, plurimum ditas eam: 'rivo Dei pleno aquæ; paras frumentũ 'illorum cùm ita præparaveris eam.
11 Porcas ejus irrigando, deprimendo liras ejus; imbribus diſſolvis eam, germini ejus benedicis.
12 'Coronas annum bonitatis tuæ, & 'orbitæ tuę ſtillant pinguedinem;
13 Stillant in caulas deſerti, & exultatione colles accinguntur.
14 Veſtiuntur paſcua gregibus, & convalles obteguntur tritico; clangentes agunt, ac etiam canunt.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt ἐπαινετικὸς ſive laudativus, conſtans ex tribus partibus. prima eſt laudatio a beneficiis*
Dei ſingularibus in Eccleſiam ſuam, uſque ad verſ.7. ſecunda a communi rerum creatarum adminiſtratione,
uſque ad verſ.10. tertia a ſingulari benedictione in ſedem populi ſui, inde ad finem uſque. Videtur
autem hic pſalmus a Davide conſcriptus eſſe, poſtquam populo fame & peſtilentia liberato exoratus eſt Jehova
terræ, & cohibita plaga a Jiſraële, 2.Schem.21.14.& 24.25. 2 Tibi debetur] *propoſitio laudationis*
ab officio eccleſiæ, cujus partes ponuntur duæ; una, ut in Deo conquieſcant & ipſum adeant per fidem;
altera, ut gratias agant & habeant beneficiorum acceptorum nomine: quæ omnia typicè proponuntur
ex uſu legis. 3 Caro] *id eſt homo, ut Geneſ.6.12.* 4 Res iniquas] *explicatio argumentorũ*
laudis; quorum genera ſunt hæc, remiſſio peccatorum hoc verſu; reconciliatio per verbum Dei in Eccleſia,
benedictioq; verſ. ſequente; & continuum benedictionum incrementum verbo Dei atque operibus, verſ.6.
5 Admoves] *id eſt, ex electione tua adjungis tibi & Eccleſiæ.* Bono domus tuæ] *id eſt, omni ſpirituali*
benedictione. 6 Res reverendas] *id eſt, auguſtiſſimas promiſſiones in futurum, comprehenſas verbo*
tuo. Fiducia] *tranſitio ad alteram partem, de communi rerum creatarum adminiſtratione.* 7 Stabiliens
montes] *altera pars de adminiſtratione communi; primùm terræ & maris ordinaria & extra ordinem,*
duobus verſibus; deinde rerum cœleſtium, verſ.9. quæ omnia in oculis omnium expoſita ſunt ad fidem &
laudem comparandam Deo, verſ.9. 9 Qui facis] *id eſt, qui totos dies a principio ad finem conſumis in*
docendis hominibus laudem tuam: hunc autem verſum ex poëtica ſynchyſi paulo obſcuriorem tranſpoſitis
membris declaravimus. 10 Viſitas hanc terram] *tertius locus a ſingularibus Dei beneficiis in domicilium*
& habitationem ſuorum, quæ beneficia elegantiſſimis figuris exponuntur. Eſt autem viſitare humanitus
dictum, pro eo quod eſt præſtare rem quam promiſerat Deus, Deut.11.10.& ſequentibus: vide Geneſ.21.
1. Rivo] *id eſt, optima pluvia & abundante, divinitus a Deo immiſſa.* Illorum] *de quibus verſu 4.5.*
& 6. Eſt autem hæc ſpecies benedictionis ſynecdochicè omnibus accommodanda, quas percipimus a Deo ad
præſentem vitam. 12 Coronas] *id eſt, facis ut annus unus aliis præſtet, quemadmodum rex præſtat popularibus.*
Orbitæ tuæ] *id eſt, quacunque placet tibi ambulare ad exerendum benedictiones tuas: hyperbola*
elegantiſſimæ, hîc & duobus ſequentibus verſibus.

PSALMUS LXVI.

Pſaltes ad Dei laudes & gloriam prædicandam populos hortatur ab exemplis ſcripturæ, & ab opere adminiſtrationis tum communis erga omnes, tum ſingularis erga eccleſiam ipſius; ac poſtremò exemplo ſuo Dei laudationem confirmat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ*, 'canticum & *Pſalmus*. 'Clangite Deo, omnes *incolæ* terræ.
2 Pſallite gloriam nominis ejus, 'apponite gloriam laudi ejus.
3 Dicite Deo, quàm reverendus *es* factis tuis: propter amplitudinem roboris tui' mendaciter ſe dedunt tibi inimici tui.
4 Omnes *incolæ* terrę incurvent ſe tibi, & pſallant tibi; pſallant nomini tuo. Sela.
5 'Venite & videte opera Dei; reverendus *eſt* actione erga filios hominis.
6 Convertit mare in aridam; per flumen tranſiverunt pedes, illic lætati ſumus in eo.

Exod.14.21 & ſequentibus. Jehoſchubhæ 3.14.& ſequentibus.

7 Dominatur potentia ſua in ſeculum, 'oculi ejus gentes ſpeculantur: qui rebelles ſunt 'ne efferantur apud ſe ipſos. Sela.
8 'Benedicite populi, Deo noſtro, & [a]facite ut reſonet vox laudis ejus:
9 Qui' reſtituit animam noſtram in vitam, 'neque permittit dimoveri pedes noſtros.
10 'Poſtquam 'probaſti nos Deus, conflaſti nos ut conflatur argentum;
11 'Induxiſti nos in rete ipſum, 'impoſuiſti cingulam *aſinariam* lumbis noſtris:
12 'Feciſti ut inſideret mortalis, *evadens* in caput noſtrum; 'ingreſſi ſimus per ignem & per aquam; tandem eduxiſti nos ad hanc 'ſaturitatem.
13 'Ingrediens domum tuam cum holocauſtis, 'rependam tibi vota mea,
14 Quæ [b]*nuncupaverint* aperta labia mea, & elocutum fuerit os meum in anguſtia mea.
15 'Holocauſta [c]pinguium arietum offeram tibi cum ſuffitu: parabo boves cum hircis. Sela.
16 'Agite, audite, quicunque timetis Deum; ut enarrem quæ fecit animæ meæ.
17 Eum ore meo inclamavi, & quidem 'elato *eo quod* ſubeſt linguæ meæ.
18 'Ad iniquitatem ſi ſpectaſſem [d]animo meo, non exaudiviſſet Dominus.
19 At certè exaudivit Deus, attendit ad vocem orationis meæ.
20 'Benedictus *eſt* Deus; qui non avertit orationem meam [e]*a ſe*, & benignitatem ſuam a me.

[a] Heb. *facite audire vocē.*

[b] Heb. *aperuerint labia mea.*

[c] Heb. *medullatorum.*

[d] Heb. *cordi*

[e] *Eclipſis ut ſubticetur ſuprà. 65.4.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Canticum & pſalmus] *Vide ſuprà 48.1. Pſalmus, eſt ἐπαινετικὸς καὶ προτρεπτικὸς, conſtans, ex tribus partibus; propoſitione publica laudis Dei in Eccleſia, uſque ad verſum 13. confirmatione ab exemplo ſingulari ſupplicis, inde uſque ad verſum 20. & concluſione, verſu 20. Videtur autem hic Pſalmus a Davide conſcriptus eſſe, poſtquam Jiſraëlitæ ab immani Peliſchtæorum tyrannide liberati ſunt, & ipſe a perſecutionibus.* Clangite] *propoſitio hortatoria ad laudandum Deum & promulgandam gloriam Chriſti in tota terra, uſque ad verſ. 5. nititur duobus argumentis: unum eſt ab operibus antea deſignatis in Eccleſia ejus, verſu 6. alterum ab autoritate, potentia, & operibus ejus in exteros, verſu 7.* 2 Apponite] *id eſt, laudate & glorificate eum; cujus laudationis forma exponitur verſu 3. prædicandæ verò gloriæ, verſu 4.* 3 Mendaciter ſe dedunt] *ut 2. Sch. 22.45. & ſup. 18.45.* 5 Venite] *explicatio argumentorũ ad gloriam & laudem Dei pertinentium: quæ univerſè hoc ver. poſita, in duo genera dividuntur, verſibus ſequentibus erga populum Dei, ver. 6. & erga omnes, ver. 7.* 7 Oculi ejus] *ut pſalm. 11.4.* Ne efferantur] *nimirum amplius, ſed potius Deum laudent atque glorificent.* 8 Benedicite] *ſumma repetitio hortamenti ad laudandum Deum, qua tranſitur ad ἐργασίαν prioris argumenti quod poſitum eſt ver. 6. ubi oſtendit pſaltes, ſi uſquam apparet beneficentia Dei in populum ſuum, eam illuſtrem eſſe in liberationibus, & eo quidem illuſtriorem quo graviora ſunt mala uſque ad ver. 13.* 9 Reſtituit] *i. redemit à morte, lethalibúſque periculis.* Neque permittit] *ut ſuprà 55.23.* 10 Poſtquam probaſti nos] *exegeſis allegorica malorum & liberationis acceptæ, quæ ſummatim propoſuerat ver. 9.* Probaſti nos] *prima allegoria a metallis probatis & fuſis ad ignem.* 11 Induxiſti nos] *ſecunda allegoria a venatione ſive aucupio.* Impoſuiſti] *tertia, a jumentis, quibus clitellæ ſub axillaribus loris alligantur per tranſverſum corpus: ſynecdoche, pro eo quod eſt clitellas & grave onus afflictionum injeciſti nobis.* 12 Feciſti ut inſideret] *id eſt, indigniſſimo cuique ſubjeciſti nos; ſic attingit comminationem Dei quæ habetur Deut. 28.43. & 44.* Ingreſſi ſumus] *id eſt, omnia quamvis duriſſima ſubivimus; proverbiale dictum: quarta allegoria.* Saturitatem] *id eſt, hanc bonorum copiam ex tanta inopia.* 13 Ingrediens domum tuam] *Confirmatio ſuperioris propoſitionis ab exemplo ſingulari, duas partes ſimiliter continens; laudationem Dei, tribus ver. & narrationem argumentorum laudis, inde a verſu 16.* Rependam tibi vota] *i. ſolvam [illegible].* 15 Holocauſta] *poëticam verborum ſynchyſin evidentiæ cauſa fugimus, quemadmodum etiam in ſequente verſu.* 16 Agite] *narratio argumentorum laudis, ut obſervatum eſt in verſum 13.* 17 Elato] *i. erecto ad ipſum animo: eſt autem hic elegans periphraſis cordis, ut ſuprà pſalm. 10.7.* 18 Ad iniquitatem] *exegeſis proximè præcedentis membri, pſaltem libero a rebus iniquis & vanis animo Deum adiiſſe, ac proinde gratiosè exauditum eſſe: vide Jacobi 4.3. & ſequentibus.* 20 Benedictus] *concluſio εὐχῆς [illegible] dictum eſt in verſum primum.*

PSALMUS LXVII.

Eccleſia regnum Dei in Jehudæis operari, ad gentes propagari, & adminiſtratione, benedictionibúſque ſpiritualibus & corporalibus declarari petit.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* [a] *fidium*, [b] *Pſalmus & canticum.*

2 Deus gratiam faciat nobis & benedicat nobis, [a] illuſtret faciem ſuam erga nos. Sela.

3 [b] Cognoſcentes in terra [a] viam tuam, in omnibus gentibus ſalutem tuam,

4 Celebrent te populi Deus, celebrent te populi omnes.

5 Lætentur & cantent nationes; cùm [c] judicabis populos [c] rectè, & nationes ipſas in terra deduces. Sela.

6 [a] Celebrent te populi, Deus; celebrent te populi omnes.

7 Terra dante proventum ſuum; benedicat nobis Deus, Deus noſter.

8 Benedicat nobis Deus, & revereantur eum omnes fines terræ.

[c] Heb. *rectitudine.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt εὐκτικὸς, quo eccleſia poſtulat adventum regni Dei in Chriſto: ſunt autem poſtulata tria; primum, ut Deus beneficiat populo quem jam ſibi comparaverat, verſu 2. Secundum, ut iiſdem beneficiis ſpiritualibus populos alios proſequatur & ducat, a ver. 3. ad ver. 6. Tertium, ut omnibus etiam in præſente vita benedicat, tanquam populo uni & adunato per Chriſtum, ad gloriam ipſius: qui ſummus eſt omnium poſtulatorum finis.* 2 Illuſtret faciem ſuam] *vide pſalm. 4.7.* 3 Viam tuam, ſalutem tuam] *id eſt, opus & adminiſtrationem tuam, ſalutaremque gratiam omnibus hominibus; ut Paulus vocat Tit. 2.11.* 5 Judicabis, deduces] *i. regem & paſtorem ages omnium: hæc autem ad Chriſtum pertinere res ipſa loquitur.* 6 Celebrent] *verſus Amœbæus idem cum ver. 4. initium faciens poſtulati tertii, ut obſervatum eſt in verſum 1.*

PSALMUS LXVIII.

David propoſita Dei magnificentia, pios ad laudes illius hortatur ab officio illius, ab exemplis beneficiorum quæ majores acceperant, & a fiducia in qua ſanctos omnes oportuit exemplo, factis, & præſentia ejus confirmari, maximè verò aſcenſu Chriſti in cœlos, cujus virtute præſtantur promiſſiones Dei erga ſuos, & minæ in adverſarios: itaque populum Dei & exteros iterum ad laudes hortatus, concludit ab explicatione cauſarum ex quibus laudem promeretur Deus.

MAGIS-

1 MAGISTRO *ſymphoniæ, Davidis' pſalmus* & *canticum*.

2 'Surgente Deo' diſperguntur inimici ejus, & fugiunt infeſti oſores ejus a conſpectu ejus.

3 'Quaſi impellas fumum, impellis *eos*; ut liquefit cera [a] ab igne, pereunt improbi a conſpectu Dei.

[a] Heb. *a facie ignis.*

4 'Juſti verò lætantes exultant coram Deo; & gaudent in lætitia.

5 'Cantate Deo, pſallite nomini ejus; extollite eum qui 'inſidet amœnitatibus' de nomine ejus Jah, ac exultate coram eo.

6 Pater pupillorum & defenſor viduarum *eſt*, Deus' in habitaculo ſanctitatis ſuæ.

7 Deus' collocat ſolitarios in familia, 'educit vinctos compedibus: at rebelles 'inhabitant [b] locum aridiſſimum.

[b] Heb. *ariditatem. Exodi.* 19.

8 'O Deus cùm procederes coram populo tuo; cùm graderetis per ſolitudinem: Sela:

9 'Terra movebatur, etiam cœli diſtillabant a præſentia Dei; ipſe Sinai, a præſentia Dei, Dei Jiſraëlis.

10 'Pluviam [c] liberaliſſimam ſtillabas, Deus; poſſeſſionem tuam, eamque ' defeſſam tu inſtaurabas.

[c] Heb. *liberalitatum.*

11 Tui [d] catervatim habitabant in ea; te parante per bonitatem tuam 'pauperi illi, ô Deus.

[d] Heb. *caterva tua habitabant.*

12 Dominus dabat ſermonem; earum quæ annuntiabant, exercitus *erat* magnus *dicentium*,

13 Reges exercituum fugiunt, fugiunt: &'quę commoratur domi, partitur ſpolia.

14 'Etiamſi' jacueritis inter duas ſtrues lapideas, '*eritis ſimiles* alis columbæ, 'tectæ argento, *aut* cujus alæ *ſunt* ex fulvo auro effoſſo.

15 'Cum 'expanderet omnipotens reges in hac *terra*,' nivius eris' in Tzalmone,

16 'Monte [e] maximo, monte Baſchanis; monte [f]' frequente gibbis, monte Baſchanis.

[e] Heb *Dei*: *ut Geneſ.* 30. 8.

[f] Heb. *gibborum.*

17 'Quare dejiceretis vos, montes frequentes gibbis? hæc montana deſiderat Deus ad ſedem ſuam, etiam Jehova inhabitabit in æternum.

18 Curruum Dei duæ *ſunt* myriades, multa millia angelorum: dominus cum illis *eſt*, '*Dominus* Sinai in ſanctuario *habitans*.

19 'Aſcendens' in ſublime, 'captivam feciſti captivorum multitudinem, [g] accipiens dediſti dona hominibus; etiam' rebelles' habitando *captivos tenes*,' Jah Deus.

[g] Heb. *accepiſti dona: verbi eclipſis conjugati, ut* Exod.1 quomod cipiend eſſe doce verſ. ſeq & Ap Ephe.4

20 'Benedictus dominus, *qui* [h] quotidie onerat nos *donis*; Deus ille fortis ſalus noſtra. Sela.

[h] Heb. die, ut G 39.10.

21 Deus ille fortis nobis *eſt* Deus fortis, [i] ad ſalutem omnimodam: & Jehovæ Domino *ſunt* 'exitus contra ipſam mortem.

[i] Heb. a lutes.

22 'Tantummodo Deus frangit caput inimicorum ſuorum, verticem' comatum continenter ambulantis in reatibus ſuis.

23 'Dixerat Dominus, ex Baſchane reduco, reduco' ex profunditatibus maris,

24 [k] Ut frangens immergas pedem tuum; linguam canum tuorum, in ſanguine *fluente* ab inimicis, ab unoquoque eorum.

[k] Heb. m gat pedem eclipſis ve conſequen recepta ſcriptura cis quorum planum eſt natura ſe ut Exod. 18.

25 '*Cùm* viderunt inceſſus tuos, o Deus; inceſſus Dei fortis mei, regis mei, *qui eſt*, in ſanctuario;

26 'Præcedebant cantores, pòſt fidicines; inter puellas tympana pulſantes.

27 'In congregationibus benedicite Deo Domino, '*qui eſtis* e ſcaturigine Jiſraëlis.

28 'Illic *ſit*' Binjamin parvus & dominator eorum, principes Jehudæ & cœtus eorũ, principes Zebulunis, principes Naphtali.

29 'Præcepit Deus tuus robuſtũ eſſe te; corrobora, ô Deus,' quod operatus es in nobis.

30 E templo tuo 'propter Jeruſchalaima; tibi afferent' reges donarium.

31 Perde catervam '[l] arundiferam, cœtum' robuſtorum juvencorum cum vitulis populorum, 'fingẽtem ſubjicere ſe cum fragminibus argenti; qui diſſipat populos qui bellis delectantur.

[l] Heb. a dinis.

32 'Veniat magnates ex Ægypto, Æthiopia [m] celeriter tranſmittat manuum ſuarum *donum* ad Deum.

[m] Heb. ſa ut curren manus ſu hoc eſt don ut Græci terpretati Plin. lib. cap.1. tonymia.

33 'Regna terræ cantate Deo; pſallite domino, Sela:

34 'Inſidenti' cœlis cœlorum [n]'antiquorum en, edit vocem ſuam, vocem robuſtam.

[n] Heb. quitatis.

35 'Tribuite robur Deo: cujus excellentia eſt ſuper Jiſraëlem, & cujus robor in ſuperioribus nubibus.

36 'Formidabilis es, ô Deus, 'e ſanctuariis tuis Deus fortis Jiſraëlis ipſe dat robur & vires huic populo: benedictus *ſit* Deus.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt, ἐπαινετικὸς ſive laudativus, conſtans ex partibus quinque; exordio, a verſ.* 2 *ad* 5. *propoſitione hortatoria ad laudem, a verſu* 5. *ad* 8. *confirmatione, a verſu* 8. *ad* 25. *oratione, a verſu* 25. *ad* 33. *& poſtremò concluſione laudativa, inde ad finem uſque. Videtur autem hic Pſalmus a Davide conſcriptus eſſe, cùm regno conſtituto, Peliſchtæis ſuperatis, & domitis Jebuſæis, arcam Dei deportaturus eſſet Jeruſchalaima.* 2. *Schem.* 6. *&* 1. *Chron.* 13. *quam ob rem eundem verſum adhibet ad tranſlationem arcæ mutatis tantùm perſonis, quem adhibuerat Moſche cùm arca profectura eſſet; Num.* 10.35. 2 Surgente Deo] *Exordium a loco communi de effectu præſentiæ Dei, tum in adverſarios, duobus verſibus; tum erga pios & morigeros, verſu* 4. Diſperguntur] *prior effectus præſentiæ Dei in adverſarios, quod funduntur, & fugantur cùm primùm ſe exerit Deus; ut Peliſchtæorum exemplo oſtenditur,* 2. *Schem.* 5. 3 Quaſi] *poſterior effectus in adverſarios, nimirum præceps & præſentiſſimus illorum interitus, illuſtratus duplici ſimilitudine; evaneſcentis fumi, & contabeſcentis ceræ.* 4 Juſti verò] *alterum membrum exordii, de fructu præſentiæ Dei erga pios.* 5 Cantate Deo] *propoſitio hortatoria ad laudationem Dei, duobus nominibus; primùm a majeſtate & natura ejus, hoc verſu; deinde ab officiis, duobus ſequentibus.* Inſidet amœnitatibus] *id eſt, omnia poſſidet amœniſſima, nullis perturbationibus aut angoribus infeſtus eſt, ac proinde eſt omnis amœnitatis autor.* De nomine ejus Jah] *i. de natura ejus ſempiterna, per ſe exiſtente, & quæ aliis dat eſſe: nam hoc proprie ſignificatur appellatione Jah & Jehova; quæ duæ inter ſe conjugata ſunt, & ex eadem radice procedentes: vide Exo.* 6.2. *in annot.* 6 In habitaculo] *i. tum in cœlis, ubi majeſtas ipſius habitat; tum in Jiſraële, ubi præſentiã ſuam aſpectabilẽ conſtituit Deus. quaſi dicat, non opus habet mutare locum, aut laborare ad præſtanda officia ſua: nam ubicunq; locorum eſt, ſemper amœnitates colet, & voluntatẽ ſuam*

ſuum nullo negotio perficit. 7 Collocat] i. auget liberis, qui ſine liberis vivebant: ut pſal.113.9. Educit] ut pſal.107.& 146. Inhabitant] i. deſtituti benedictione Dei areſcunt, & in perpetuis calamitatibus verſantur: ſynecdoche, unum genus ærumnarum exprimens omnium loco. 8 O Deus] tertia pars pſalmi, confirmatio; qua oſtendit Pſaltes quàm vera ſit ſuperior propoſitio laudis, primùm ab exemplo majorum quibus gratioſè benefecit Deus, tum in profectione tota ab Ægypto, ver.8 & 9. tum in poſſeſſione terræ ver.10.& 11. tum denique in hoſtium deturbatione, ver.12.& 13. Secundo a documentis præſentiæ & operum Dei, a verſu 14. uſque ad 23. poſtremò a verbo & promiſſionibus Dei, quibus freti pii debent ſupra omnia adverſa gloriari, inde uſque ad verſum 25. 9 Terra movebatur] id eſt, res omnes creatæ cedebant tibi populum tuum deducenti ut oſtendit hiſtoria inde ab Exodi 7. uſque ad 20. 10 Pluviam liberaliſſimam] vide Deut.11.11. ſecundus exemplorum locus de benedictione Dei in terram, hoc verſu; & in habitatores ejus, ſequente verſiculo. Defeſſam] ex ſiccitate, aliòve incommodo. 11 Pauperi] id eſt, populo tuo, ut ſup. nominavit verſu 8. ſic autem vocat populum, ad amplificandum miſericordiam Dei, qui Jiſraëlitas pauperibus majoribus ortos, Deut. 26. & recens ex ſumma paupertate Ægypti prodeuntes voluit duntaxat gloriari de miſericordia ſua: tertius exemplorum locus, ut obſervatum eſt in ver.8. 12 Earum quæ annuntiabant] ut moris erat in populo Dei ἐπινίκια a choreis puellarum cani, & Deo gratias agi, Exod.15.20. Judic.5.11.& 11.36, & 1.Schem.18.5. 13 Quę commoratur domi] i. mulieres ipſæ imbelles, ut Judic.5.24. 14 Etiamſi jacueritis] tranſitio ad ſecundum laudationis argumentum: quo docet pſaltes etſi permagnum eſt, quòd Jiſraëlitæ ab exemplis majorum confirmantur ipſos a calamitatibus liberatum iri, & illuſtrem gloriam adepturos; tamen hanc confirmationem adhuc majorem accedere quòd Deum ſibi præſentem eſſe vident, & coram eadem opera experiuntur quæ ab exemplo majorum didicerant: quæ propoſitio prolepticè hoc verſu enuntiata, ſequent. exponitur. Jacueritis inter] i. in ſummis anguſtiis, ſordibus, & ſqualore vixeritis: metaphora a calonibus & lixis caſtrenſibus, qui a ventorum & cæli injuria utcunq; ſe defendunt noctu deliteſcẽdo inter lapides focarios, ac proinde omnem in partem fuligine & atrore maculantur. Eritis ſimiles] i. ſplendebitis tamen & circumfulgebitis, atque ab omni atrore vindicabimini, tum præſentia Dei ſanctificante vos, quatuor verſibus ſequentibus; tum operibus maximis quæ Deus effecturus & demonſtraturus eſt in Chriſto, a ver.19. ad 23. Tectæ argento] id eſt, alæ nitidiſſimæ, quaſi deargentatæ aut deauratæ eſſent. 15 Cùm expanderit] ἐργασία ſive exornatio ſuperioris propoſitionis a præſentia Dei, & comitatus angelorum, ver.18. judicia ejus perficientium: quam præſentiam tum ex operibus quæ poſtea explicantur, inde a verſu 19. tum ex ſymbolo aſpectabili eccleſiæ dato demonſtrabat Deus. Expanderet] i. fuderit fugatos aut cæſos. Niveus eris] id eſt, nihilominus quiſque veſtrûm ex ſtrage inimicorum rediens per totam terram circumfulgebit puritate & gloria: altera allegoria, idem ſignificans quod dictum eſt ſuperiore verſu. In Tzalmone] id eſt, in meditullio terræ, ubi ſitus eſt mons Tzalmon cis Jardenem. Judic.9.48. vide 1. Reg. 12.1. ſynecdoche. 16 Monte maximo] i. in parte ulteriore trans Jardenem, ubi ſiti ſunt Baſchanis montes, & ampliſſimum tractum obtinent. Frequente Gibbis] id eſt, conſtante ex multis jugis & collibus. 17 Quare dejiceretis] apoſtrophe proſopopœetica ad montes & terram totam Cenahhaneæ, cujus dignitas explicatur a benevolentia, præſentia, & documentis Dei, hoc verſu, & a gloria miniſtrorum ejus, verſu ſequente. 18 Dominus Sinai] id eſt, idem Dominus qui ſe patribus in monte Sinai patefecit. 19 Aſcendens] ſecundus locus exornationis ab operibus Dei, quorum potentiſſima demonſtratio fuit in reſurrectione Chriſti, & aſcenſu ad cælos: nam hujus effecta ſunt duorum generum prolepticè hoc verſu poſita; unus effectus eſt in adverſarios, quòd captivi ducuntur tenenturque catenis potentiæ Dei; alter verò, erga pios & populares Chriſti, quibuſcum habitat & quos donis ornat Deus. hic autem poſterior effectus duobus verſibus proximè ſequentibus exponitur, ὕστερον πρότερον; prior verò, verſu.22 In ſublime] id eſt, in cælum, ut interpretatur Paulus. Captivam feciſti] i. mundum, carnem, peccatum, mortem, & ſatanam ſubegiſti: vide Colloſ.2.12. & ſequentibus. Rebelles] id eſt, eos qui licet victi ſunt, tamen oppugnant opus tuum & eccleſiæ adverſantur. Habitando] id eſt, divina majeſtate tua Eccleſiam inhabitando in æternum, ut ſuprà ver.17. Jah Deus] i. ô Jehova Chriſte. 20 Benedictus Dominus] epiphonema pertinens ad ſecundum effectum aſcenſus Chriſti in cælos, ut dictum eſt præcedente verſu: nam illius fructus inde a principio pertinuit ad Eccleſiam Dei. 21 Exitus] id eſt, liberationes ab ipſa morte & rebus deploratiſſimis toti populo ſuo præſtat. 22 Tantummodo] id eſt, non ſuos, ſed reprobos tantùm peccatis adhærentes perdit. Comatum] i. horrentem coma, ferociam hominis teſtante: ut Ijobi 5.5. 23 Dixerat dominus] tertius confirmationis locus a verbo & promiſſionibus Dei, cujus veritatem majores fuerant experti & agnoſcentes celebraverant: vide Num.21.27.& ſequent.& Deut.2.& 3. Ex profunditatibus] ut dixerat Exod.14.16. 24 Frangens] caput inimicorum ſuorum, ut ſup.ver.22. 25 Cùm viderunt inceſſus tuos] i. adminiſtrationem tuam, prout prædixeras, omnes ætates expertæ ſunt: tranſitio ad quartam partem pſalmi ab exemplo majorum, qui accepto ſingulari aliquo beneficio Dei gratias agebant & in futurum bene precabantur. 26 Præcedebant] id eſt, ſinguli ſuo ordine celebrabant publicè & orabant Deum: ut Exo.15. Num.21. Judic.5.&c. 27 In congregationibus] prima pars orationis, εὐχαριστία hoc verſu; & quidem publico conventu indicto, ut exponitur ſequente ver. Qui eſtis] i. Jiſraëlitæ omnes: periphraſis. 28 Illic ſit] id eſt, omnes ſummi & infimi, propinqui & longinqui adſint, ut hoc officium exhibeant Deo: oratio aſyndetos. Binjamin parvus] quaſi dicat, etſi tribus Binjaminis paucitate ſua impedire videtur, ac fortaſſe etiam domeſtico adhuc in domum Davidis odio (de quo 1. Chron.12.29.) ne cenſeatur in tribubus; tamen oportet me hunc honorem illi tribuere, ut prima vocetur ad hunc conventum ſacrum. erat autem parva tribus cæterarum comparatione inde a tempore cladis ad Gibhham acceptæ, ut agnoſcit Schaül 1.Schem.9.21. deinde etiam attrita bellis quæ contra regnum Davidis geſſerat. 29 Præcepit Deus] tranſitio ad alterum orationis membrum occaſione ſumpta a præcepto Dei: ſunt autem precationis tres partes; prima, ut ipſe det robur quod imperat, & benefaciat ſuis, duobus ver. ſecunda, ut adverſarios edomet, ver.31. tertia ut exteros advocet in communionem regni ſui, ver.32. Quod operatus es] i. beneficia quæ in majores noſtros & in nos contuliſti. 30 Propter Jeruſchalaima] id eſt, electionem gratuitam & fœdus initum cum Eccleſia tua, quæ vera eſt Jeruſalem mater omnium noſtrum, Galat.4.16. Reges] id eſt, ego & ſuc-

ceſſores mei gratiſſimo animo agnoſcemus te. 31 Arundiferam] *id eſt, armatam ſagittis; ſynecdoche:*
nam ſagittæ olim fiebant ex arundinibus, ut arundinem pro ſagitta dixit Virgil. Æneid.7. Robuſto-
rum juvencorum] *id eſt, ferocientium ducum & militum: allegoria, ut pſalm. 22.13. de iis qui palàm ma-
lefaciunt.* Fingentem ſubjicere ſe] *id eſt, hypocritam: nam hæc duo ſunt genera inimicorum Dei.* 32
Veniant] *tertius precationis locus, ut obſervatum eſt in verſum 29. de amplitudine regni Chriſti.* 33 Re-
gna terræ] *concluſio hortatoria ad laudem Dei, per apoſtrophen ad omnes gentes vocatas in Chriſto.* 34
Inſidenti] *primus locus laudis a majeſtate Dei operibus & verbo teſtata.* Cœlis cœlorum] *ut 1.Reg.8.27*
Antiquorum] *id eſt, ab omni antiquitate, ex quo cœli ſunt.* 35 Tribuite robur] *ſecundus locus laudis,
a benefica adminiſtratione rerum creatarum in cœlo & in terra.* 36 Formidabilis] *tertius locus laudis
a ſingulari ipſius communicatione cum eccleſia ſua.* E ſanctuariis tuis] *id eſt, cœleſti & terreſtri, quod eſt
cœleſtis illius ſymbolum.*

PSALMUS LXIX.

David figura Chriſti graviſſimè coqueſtus de injuriis & perpeſſionibus quas indignè pertulit, & de adverſariorum ſcelere; Deum orat pro ſalute ſua, & inimicorum exitio: ac poſtremò his rebus confectis, Dei laudes a ſe, ab eccleſia, omnibuſq; rebus creatis prædicatum iri docet.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* ″*ad hexachorda,* ″*Davidis* ode.

2 ″Serva me Deus, quia ″perveniunt aquæ uſque ad animam.

3 Demergor in cœnum [a] profundiſſimum, ubi non *eſt* conſiſtendi locus: ingredior profunditates aquarum, & fluentus inundans abripit me.

[a] Heb. *profunditatis.*

4 Fatigor clamando, exſiccatur guttur meum; deficiunt oculi mei ſperantis in Deum meum.

5 ″Cùm plures ſunt quàm capilli capitis mei qui oderunt me immeritò, potentiores ſunt qui conantur me ſuccidere, qui mihi ſunt inimici injuria; tunc quod non rapui, ″ rependere cogor.

6 ″O Deus, tu noviſti ″ſtultitiam meam, & reatus mei non ſunt celati tibi.

7 ″Ne erubeſcant de me expectantes te, domine Jehova exercituum; ne rubore ſuffundantur mea cauſa qui quærunt te, Deus Jiſraëlis.

8 ″Nam propter te ſuſtineo opprobrium, operit ignominia faciem meam.

9 Extraneus effectus ſum fratribus meis, & alienus filiis matris meæ.

10 Quia zelus domus tuæ exedit me, & opprobria probris afficientium te accidunt mihi.

Joan.2.17.

11 ″Cùm flens *affligo* jejunio animam meam, tum hoc vertitur [b] in ſummum probrum mihi.

[b] Heb. *in probra.*

12 ″Cùm ſtatuo veſtimentum meum cilicium, tum ſum illis in parabolam,

13 ″*Qui* confabulantur de me ſedentes in porta; & [c] in odas lyricas bibentibus potum inebriantem.

[c] Heb. *in pulſationes.*

14 ″De me itaque, oratio mea ad te *eſt hæc*, Jehova, ″ tempus *eſt* benevolentiæ: Deus, pro amplitudine benignitatis tuæ exaudi me, pro fide [d] ſalutari tua.

[d] Heb. *ſalutis tuæ.*

15 ″Eripe me e luto, & ne immergar; eripiar ab oſoribus meis, ut a profunditatibus aquarum,

16 Ne inundans abripiat me fluentum aquarum, neq; abſorbeat me profundum: & ne præcludet mihi ″puteus os ſuum.

17 ″Exaudi me Jehova, quia bona *eſt* benignitas tua: ſecundum amplitudinem miſerationum tuarum reſpice ad me.

18 Et ne abſcondas faciem tuam a ſervo tuo; quia eſt anguſtia mihi; feſtina, exaudi me,

19 Appropinqua ad animam meam; vindica eam, ″propter inimicos meos redime me,

20 ″Tu noſti opprobrium meum, pudoremq; meum, & ignominiam meam: coram te ſunt omnes hoſtes mei.

21 Opprobrium frangit [e] animum meum, adeò ut afficiar ægritudine: cumque expecto qui condoleat, nemo adeſt; aut conſolatores, tamen non invenio.

[e] Heb.

22 Quin potius dant pro alimento meo [f] amarorem; & in ſiti mea bibendum dant mihi acetum.

[f] Heb. *num vel cutam.*

Math.27. 34. Marc.15.2 Joan.19.2

23 ″Sit″ menſa eorum ante eos pro laqueo, & pro tendicula ″ad retributiones.

24 ″Obtenebrentur oculi eorum, ut non videant: & fac ut lumbi eorum jugiter nutent.

25 Effunde ſuper eos indignationem tuam, & æſtus iræ tuæ aſſequatur eos.

26 [g] Sint caſtella eorum deſolata, in tentoriis eorum ne ſit habitator:

[g] Heb. *ſtellum lege*

27 ″Quia ″quem tu percuſſiſti perſequuntur, & ſecundum dolorem confoſſorum tuorū ″narrationes contexunt.

28 ″Appone [h] pœnam ad pœnam iniquitatis eorum, & ″ne veniant in juſtitiam tuam.

[h] Heb. *tatem quitatem* Gen.4.13.

29 ″Deleantur de libro viventium, & cum juſtis ne conſcribantur.

30 ″Ego pauper & dolens; cum ſalus tua, Deus, in edito collocaverit me,

31 Laudabo nomen Dei cantico, & magnificabo eum gratiarum actione,

32 Quæ melior videbitur Jehovæ; bove, juvenco, cornuto, *aut* ungulam ſciſſam habente ″*quoquam.*

33 Quod ubi viderint manſueti, lætabuntur; & ″reviviſcet animus veſter, ô quærentes Deum:

34 Quòd attendat ad egentes Jehova, & vinctos ſuos non ſpernat.

35 ″Laudabunt eum cœli & terra, maria, & quicquid repit in eis:

36 Quia Deus ſervat ″Tzjionem, & inſtaurat civitates Jehudæ: ut habitent ibi, & hæreditariò poſſideant eam *terram:*

37 [i] ″Poſteri, inquam, ſervorum ejus poſſideant eam; & amantes nominis ejus habitent in ea.

[i] Heb.

ANNOTATIO.

1 Ad hexachorda] *vide in pſalm. 45.1.* Davidis ode] *ode eſt* ἱκετικὴ, *continens petitionem a verſu*
2. *uſque ad 30. & concluſionem laudativam, inde ad finem uſque. videtur autem David, velut typus Chriſti a*
Deo

Davidem, hanc oden ſcripſiſſe ipſius Chriſti & eccleſiæ nomine : prout evangelica hiſtoria commonſtrat, & Apoſtoli accommodant. 2 Serva me] *prolepſis ſive propoſitio univerſalis eorum quæ petuntur a Deo, continens poſtulatum, & poſtulati cauſam allegoricam. Exornatur autem hæc propoſitio, uſq; ad ver. 30. idq; duobus capitibus; unum eſt, precatio pro ſalute ſupplicis, a verſu 2. ad 20. alterum, imprecatio in adverſarios, uſque ad 30. quorum utrique adhibentur ſuæ cauſæ.* Perveniunt aquæ] *id eſt, verſor in gravi diſcrimine vitæ: quæ allegoria duobus ſequentibus verſibus amplificatur ab omnibus circumſtantiis ex quibus homines mergi ſolent. Prima poſtulati cauſa, a perſona ſupplicis.* 5 Cùm plures] *accommodatio allegoriæ. q. d. cùm tantiſper dum non fuerunt ipſorum conſilia conſtituta, & conventus habitus ad ea perficienda; diſſimularunt, neque intentarunt quidquam : jam verò hæc eſt hora illa quam obſervarunt ipſi, & poteſtas tenebrarum: vide Matth. 26.55. & Lucæ. 22.53. Altera poſtulati cauſa, a perſona adverſariorum.* Rependere cogor] *morte, qua eſt perſolutum pretium pro peccatis mundi: quæ uno rapiendi verbo ſynecdochicè deſignantur.* 6 O Deus] *tertia poſtulati cauſa, a conſcientia Dei.* Stultitiam meam] *id eſt, quæ me onerant & criminantur adverſarii : ſic etiam reatus mei mox appellantur, hoc verſu : quaſi dicat, tu mihi es horum meorum criminum omnium teſtis, quæ objiciuntur mihi.* 7 Ne erubeſcant] *ſumma poſtulati cauſa, gloria Dei in confirmatione fidelium omnium.* 8 Nam propter te] *Amplificatio poſtremæ cauſæ, primùm per explicationem & profeſſionem ſtudii ſui erga Deum; quòd etſi indignè premebatur, infractum tamen permanere docet, tribus verſibus; deinde per antitheſin improbitatis adverſariorum cum officio ipſius erga Deum, ver. 11. 12. & 13.* 11 Cùm flens affligo] *alterum membrum exornationis per antitheſin, ut modò dictum eſt.* 12 Cùm ſtatuo veſtimentum] *id eſt, compono me ad dolorem & luctum: ſynecdoche.* 13 Qui] *id eſt, traducor omnibus modis in publicis & privatis conſeſſibus, ſeriis & ludicris, ſobriis & ebriis, denique apud omnes ludibrio ſum.* 14 De me itaque] *hactenus cauſæ : nunc ſequitur petitio ſalutis, quam ſecundo verſu ſummatim attigerat, uſq; ad ver. 20.* Tempus eſt benevolentiæ] *id eſt, tempus eſt jam ut benevolentia tua utaris erga me, & oſtendas eam.* 15 Eripe me] *petitio reſpiciens ad querimoniam verſus ſecundi & tertii, verſibus duobus.* 16 Puteus] *id eſt, vorago profundiſſima ſine crepidine & effugio ullo: allegoria.* 17 Exaudi me] *accommodatio allegoriæ vehementiſſima, continens petitiones duas, quæ duobus ſequentibus verſibus præpoſtero ordine explicantur.* 19 Propter inimicos meos] *id eſt, ut redemptus & victor triumphem ac exultem de inimicis meis : ſic tranſitur ad imprecationem, alteram orationis partem.* 20 Tu noſti] *ſecunda pars petitionis, imprecatio: ad quam venitur repetita paucis querimonia de probro & calamitate ſua, tribus verſibus.* 23 Sit menſa] *ſequitur poſt querimoniam imprecatio, uſque ad verſum 30. cujus partes ſunt duæ; una, in vitam præſentem, uſque ad verſum 26. altera, in futurum. Maledictionis autem præſentis duo ſunt genera : unum, in ipſas perſonas, tribus verſibus; alterum, in ipſas habitationes & facultates earum, verſic. 26. quæ petitiones ex adverſo reſpondent querimoniis ſuperioribus inverſo ordine.* Menſa eorum] *qui amarore aluerunt me, &c.* Ad retributiones] *hoc eſt, ut talionis pœnam luant : ſic interpretandam eſſe hanc vocem (quæ nuſquam alibi plurali numero ſubſtantivè legitur) evincit Apoſtolus ad Rom. 11.9.* 27 Quia quem tu percuſſiſti] *tranſitio ad alterum orationis membrum; præfixa ætiologia hoc verſu, ab infidelitate, injuſtitia, & inhumanitate hoſtium.* Quem tu percuſſiſti] *ſic Chriſtus percuſſus Dei appellatur Jeſchahh. 53.4.* Narrationes contexunt] *id eſt, ſermone illos ludificantur; & eò quidem atrocius, quò durius illos a te tractari vident : quod Chriſto & piis accidiſſe omnes hiſtoriæ teſtantur.* 28 Appone pœnam ad pœnam] *id eſt, affice eos æterna pœna, quaſi alteram ſuperaddas alteri : humanitus dictum de pœnis æternis quas infligit Deus, prout ſequentia docent.* Ne veniant in juſtitiam] *id eſt, ne accenſeantur juſtis, ut ſequens verſus explicat humanitus.* 29 Deleantur] *ut Exod. 32.32.* 30 Ego pauper] *Concluſio laudativa, continens primùm propoſitionem laudis, uſque ad verſum 36. deinde ætiologiam, duobus ultimis : laudationis autem tria ſunt membra; unum a ſupplice liberato, tribus verſibus; ſecundum, ab eccleſia, verſu 33. & ſequente; tertium, a toto mundo, ver. 35.* 32 Quoquam] *id eſt, ullius animalis quamvis legitimo ſacrificio.* 33 Reviviſcet] *id eſt, qui jam amplitudine calamitatis meæ confuſus proſternebatur, quaſi recepta vita exultabit.* 35 Laudabunt eũ] *nimirum ſuo modo, cùm inſtaurabitur per Chriſtum Eccleſia; vide Rom. 8. proſopopœia.* 36 Tzijonem] *id eſt, Eccleſiam, cujus typus olim fuit Tzijon, & Judæa tota.* 37 Poſteri] *id eſt Jiſraël Dei, & veræ Eccleſiæ membra.*

PSALMUS LXX.

Argumentum eſt idem cum fine Pſalmi. 40.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ*, [a] ode *Davidis* [b] *ad recordandum.*

2 Deus ad eripiendum me; Jehova, ad auxilium meum feſtina.

3 Pudefiant & rubore perfundantur quærentes animam meam : agantur retrorſum & ignominia afficiantur qui delectantur malo meo.

4 Retrocedant pro mercede pudoris ſui, qui dicunt euge, euge.

5 Gaudeant & lætentur in te omnes quærentes te; ac dicant jugiter, magnificetur Deus, amantes ſalutis tuæ.

6 Cùm ego ſim pauper & egens, ô Deus, feſtina mea cauſa : auxilium meum & liberator meus es; Jehova, ne tardes.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *ode eſt ἐυκτικὴ, eodem planè argumento & iiſdem propè vocibus cum pſalmo 40. a verſu 14. ad finem uſque.* Ad recordandum] *vide Pſalmo 38.1.*

PSALMUS LXXI.

Pſaltes fidem ſuam in Deum profeſſus ſervari ab inimicis petit, & Deum a munifica natura ejus, promiſſioni-

ſionibus, operibus anteactis, gloriaq́ ſolicitans adverſariis imprecatur malè: officium ſuum erga Deum liberatione accepta profitetur, & de ea cum animo ſuo confirmatus ſecurè ſpondet ſe gratias acturum Deo.

1 'AD te, Jehova, me recipio; ne erubeſcam in ſeculum.
2 'Juſtitiâ tuâ eripe me & libera me; inclina 'ad me aurem tuam, ac ſerva me.
3 Eſto mihi [a] rupes quam inhabitem, quo veniam jugiter; 'præceptum poſuiſti de ſervando me, quia petra mea & munitio mea es.
4 'Deus mi, libera me e manu improbi; e manu [b] iniquè & præfractè agentis.
5 Nam tu es expectatio mea, domine Jehova; fiducia mea a pueritia mea.
6 'Tibi initor inde ab utero; a viſceribus matris meæ tu abripuiſti me: 'in te *eſt* laus mea jugiter.
7 'Tanquam oſtentum fui multis; adeò es mihi receptus robuſtus.
8 'Impleatur os meum laude tua, toto die gloriâ tuâ.
9 'Ne abjicias me tempore ſenectutis: cùm deficit virtus mea, ne derelinquas me:
10 Quia loquuntur inimici mei de me, qui obſervantes animam meam 'conſultant ſimul:
11 Dicendo, Deus dereliquit eum, perſequimini & prehendite eum; dum nemo *eſt* 'qui eripiat.
12 Deus, ne longè abeſto a me; Deus mi, ad auxilium meum feſtina.
13 Pudefiant, deficiant adverſantes animæ meæ; operiantur opprobrio & ignominia quærentes malum meum.
14 'Ego verò jugiter in expectatione ſum, de tota laude tua; & perrecturus ſum.
15 Os meum narraturum eſt juſtitiam tuam, quotidie ſalutem tuam: quamvis ignorem 'numeros *ejus*:
16 Aggreſſus [c] omnimodam fortitudinem Domini Jehovæ; commemorabo juſtitiam tuam ſolius.
17 Deus, 'docuiſti me a pueritia mea, & hucuſque indicavi mirabilia tua.
18 Quare etiam tantiſper dum [d] ſenex & canus ſum, Deus, ne derelinquas me; donec indicavero 'brachium tuum *huic* generationi, omni venturæ *generationi* fortitudinem tuam.
19 Nam juſtitia tua Deus, in altum uſque *aſſurgit*: quia facis res magnas; Deus quis eſt par tibi?
20 Quia poſtquam feciſti [e] ut experirer anguſtias magnas & malas; [f] rurſus vitæ reſtituis me, & ex abyſſis terræ rurſus facis ut aſcendam.
21 Auges magnitudinem meam, & 'divertens conſolaris me:
22 'Etiam ego celebraturus ſum te inſtrumento nablii, fidemq́ tuam Deus mi: pſallam tibi cithara, ô ſancte Jiſraëlis.
23 Cantabunt labia mea, quando pſallam tibi, & anima mea quam redemeris.
24 Etiam lingua mea quotidie enuntiabit juſtitiam tuam: quòd erubuerint, quòd pudore perfuſi fuerint quærentes malum meum.

Pſal. 31.

[a] Heb. *in rupem habitaculi.*

[b] Heb. *iniquè agentis & pręfracti.*

[c] Heb. f *tudines.*

[d] Heb. f *ctus & t nitus e*

[e] Heb. f *ut vide ſpecul*

[f] Heb. r *teris, ſtitu ſic re facis u cendam, mox in ſ verſu.*

ANNOTATIO.

1 Ad te Jehova] *ode eſt* ἀνεπίγραφος, *generis* ἐυκτικοῦ, *conſtans ex duabus partibus: prior eſt petitio, uſque ad verſum. 22. poſterior, votum laudis & gratiarum actionis, inde ad finem uſque. Petitionis autem ſumma eſt, ut Deus ſervet ſupplicem: quæ petitio per prolepſin enuntiata, verſu 1, ſuis inde argumentis amplificatur: primùm eſt a natura, promiſſionibus, operibus, & gloria Dei, uſque ad ver. 9. ſecundum, a perſona adverſariorum, inde uſque ad ver. 14. tertium, a perſona ſupplicis, inde uſque ad ver. 22. videtur autem hunc pſalmum ſcripſiſſe David, jam ſenex, cùm fugeret ab Abſchalamo filio; ut multis hujuſmodi ver. non obſcurè indicatur.* 2 Juſtitiâ tuâ] *primus locus a natura Dei juſta & gratioſa.* 3 Præceptum poſuiſti] *ſecundus locus a verbo & promiſſionibus Dei quas amplectitur fides, duobus ver. proximè ſequentibus.* 4 Deus mi] *tranſitio ad tertium locum, qui eſt ab operibus ſingularibus Dei erga Davidem, & anteacta ejus fide atque experientia. Fit autem hæc tranſitio per repetitionem poſtulati, de quo ver. 1.* 6 Tibi innitor] *id eſt, tu ſuſtentas me inde a conceptu atque ortu meo.* In te eſt laus mea] *id eſt, nulla pars vitæ meæ vacat tuis beneficiis, ac proinde tota ad laudem tuam pertinet: tranſitio ad quartum locum a gloria Dei.* 7 Tanquam oſtentum] *id eſt, tanta fide & virtute protexiſti me, ut exemplo meo quod ipſis oſtendiſti, multi adducti ſint ad credendum tibi. Hanc enim propriam eſſe vocis Hhebrææ ſignificationem arguunt omnes ſcripturæ loci, ubi perſonis tribuitur.* 8 Impleatur os] *ita mihi benefac, ut nihil in ore geram præterquam beneficia tua, laudandi tui argumenta.* 9 Ne abjicias] *repetitio poſtulati cum amplificatione a perſona ſupplicis: qua ratione tranſitur ad ſecundum argumentorum genus de perſona adverſariorum: in quo primùm impietatem illorum exponit, deinde imprecatur ver. 13.* 10 Conſultant] *vide 1. Schem. 16. & 17.* 14 Ego verò] *tertium argumentum poſtulati a perſona ſupplicis; in quo profitetur pſaltes primùm ſpem ſuam præſentem & fidem in Deum, deinde officium in futurum pollicetur de laudibus Dei prædicandis, poſtremò ab anteacta experientia & acceptis documentis ac beneficiis Dei poſtulatum ſalutis ſuæ repetit, a verſu 17. uſque ad 22.* De tota laude tua] *id eſt, quandoquidem jamq́ laudis argumenta dediſti mihi, & certis quaſi particulis illius aſperſiſti me, liberando me ex urbe, & Achitophelis conſilium evertendo; confido te effecturum ut tota tua laus in plena mea inſtauratione demonſtratur.* 15 Numeros ejus] *vide pſal. 40. 6. Eſt autem in his verbis modeſta correctio. quaſi dicat, narrabo res inenarrabiles, non pro ipſarum amplitudine, ſed pro tenui facultate mea: aggrediens ſaltem, verſu ſequente, & fideliter expendens quæ docueris me, verſu 17.* 17 Docuiſti me] *poſtremus locus a rebus antè geſtis: quarum genera ponuntur duo, documenta de verbo & ſpiritu, hoc verſu; & opera, verſu 19. & ſequentibus* 18 Brachium tuum] *id eſt, opus maximum & valentiſſimum: ut ſequentia exegeticè oſtendunt.* 21 Divertens] *ſupple ad me: humanitus dictum.* 22 Etiam ego] *concluſio votiva laudis omnimodæ, & gratiarum actionis ex animo & corpore.*

PSALMUS LXXII.

David moriturus Deum orat ut Schelomoni ſpiritum juſtitiæ tribuat, legitimamq́ adminiſtrationem & bea-

benedictionem ſuam: deinde juſtâ adminiſtratione & benedictione Schelomonis ac Chriſti elegantiſſimis verſibus celebratâ, benedicit Deo.

1 'PRO *Schelomone.* 'O Deus, judicia tua regi da, & juſtitiam tuam filio regis.

2 Judicet populum tuum[a] juſtè, & pauperes tuos jure.

3 Proferant 'montes 'pacem populo, & colles propter juſtitiam.

4 'Vindicabit pauperes populi; ſervabit 'filios egentis, conteret verò oppreſſorem.

5 Reverebuntur te [b] quandiu erit ſol; & durante luna in generationem æternam.

6 Ut cùm deſcendit pluvia ſuper ſectam herbam; cùm imbres, irrigatio terræ;

7 Florebit temporibus ejus juſtus; & amplitudo pacis, 'donec non ſit luna:

8 Et dominabitur' a [c] mari uno ad alterum, & a flumine [d] quaquà *ſunt* fines terrę.

9 Coram eo incurvabunt ſe [e] barbari, & inimici ejus 'pulverem lingent.

10 'Reges oceani *accolæ* & inſulani munus reddent, reges 'Schebæ & Sebæ donarium offerent:

11 Denique incurvabant ſe ei omnes reges, omnes gentes ſervient ei.

12 Quoniam eripiet egentem vociferantem, & pauperem cui non fuerit adjutor;

13 Parcet attenuato & egenti, animaſque egentium ſervabit;

14 A dolo & a violentia vendicabit animam eorum: adeò pretioſus *eſt* ſanguis eorum in oculis ejus.

15 Ideò 'quandiu vivet, 'dabit ei de auro Schebæ; & orabit 'pro eo jugiter, toto die benedicet ei.

16 '*Ubi* fuerit pugillus tritici in terra, 'in vertice montium, 'commovebit ſe ut Libanus fructus ejus; & florebunt [f] cives ut herbæ terræ.

17 'Erit nomen ejus in ſeculum, durante [g] ſole ſoboleſcet nomen ejus; & benedicentes ſibi in eo, omnes gentes beatum prædicabunt eum.

18 'Benedictus *ſit* Jehova Deus; Deus Jiſraëlis; qui facit mirabilia ſolus:

19 Et benedictum nomen gloriæ ejus in ſeculum: 'impleaturque gloria ejus tota terra; Amē, iterum 'Amen.

20 'Finiuntur orationes Davidis filii Jiſchai.

[f] Heb. *e civitate.*

[g] Heb. *ante ſolem: ut ſuprà. verſ.* 5.

ANNOTATIO.

1 Pro Schelomone] *ode eſt* ευκτικὴ, *qua moriturus David Schelomonem filium regem inſtitutum commendat Deo, & illius ſpecie (prout Schelomo typus fuit Chriſti) regnum Dei in Chriſto venturum optat & prædicat. Quamobrem hæc ode ex tribus partibus conſtat: prima eſt petitio, tribus primis verſibus; ſecunda eſt prophetica regni Schelomonis ac potius Chriſti deſcriptio, a verſu 4. uſque ad 17. tertia, laudatio, ad finem uſque.* O Deus] *cujus petitionis tria ſunt capita: primum, ut Deus ſpiritu juſtitiæ Schelomonem inſtruat ad officium perfungendum, prout petiit Schelomo. 1. Reg. 3. ſecundum, uſus juſtitiæ a Deo collatæ, verſu 2. tertium, fructus benedictionis Dei ex adminiſtrata juſtitia ad ipſum & ad totum regnum perventurus, ver. 3.* 3 Montes] *id eſt, totum regnum montibus abundans: ſynecdoche.* Pacem] *id eſt, omnimodam benedictionem, ut pacis nomen ferè ab Hhebræis accipitur.* 4 Vindicabit] *prophetica explicatio regni Chriſti (quod Schelomonis regno perfiguratum eſt) per exornationem duorum capitum quæ in petitione poſita ſunt, nimirum adminiſtratæ juſtitiæ, & fructus ex ea perventuri. juſtitiæ autem duæ ſunt partes, bonorum defenſio, & improborum ultio: fructus gradibus quatuor diſtinguitur; primus eſt timoris & reverentiæ Dei, verſu 5. ſecundus, incrementi & ædificationis eccleſiæ, verſu 6. & 7; tertius, propagationis regni per vocationem gentium & voluntarium illarum obſequium verſu 8. & ſequentibus; quartus, infinitæ benedictionis ad ſubditos, & gloriæ ad regem perventuræ, inde a verſu 12.* Filios egentis] *id eſt, quos diuturnis calamitatibus preſſit, ac veluti hæreditariis: vide pſalm. 37. 25.* 7 Donec non ſit luna] *id eſt, in perpetuum: vide Gene. 49. 26. annot.* 8 A mari uno uſque ad alterum] *id eſt, Schelomo quidem a mari mediterraneo ad mortuum, & ab Euphrate uſque qua protenditur terminus deſcriptus Exod. 23. Num. 34. Deut. 11. & alibi, ut completum fuiſſe legitur 1. Reg. 4. 20. Chriſtus verò in univerſo mundo.* 9 Pulverem lingent] *id eſt, ponit ſe in terram proſternent, in ſignum fidei, reverentiæ, atque obſequii.* 10 Reges oceani] *vide 1. Reg. 4. 33. & toto decimo capite, quomodo hæc figuratè Schelomoni ex parte contigerint: quæ hodie implentur in Chriſto, ut ſequens verſus explicat.* Schebæ & Sebæ] *vide Geneſ. 10. 7.* 15 Quandiu vivet] *quiſque eorum quos redemerit & vendicaverit.* Dabit ei de auro Schebę] *id eſt, ultrò ex tota facultate ſua præſtabit debitum officium atque obſequium: quod munerum collatione olim ſignificabatur ſynecdochicè, ut 1. Schem. 10. 27.* Pro eo] *id eſt, pro ſalute ejus, & bono totius regni.* 16 Ubi fuerit] *hoc eſt, nihil erit tam exiguum, quod non augeatur vel multiplicetur in immenſum per benedictionem Dei.* In vertice montium] *id eſt, etiam in loco incommodiſſimo.* Commovebit ſe ut Libanus] *id eſt, mutuo confrictu perſtrepet copioſa ſeges, ut arbores Libani; hyperbole.* 17 Erit nomen ejus] *hoc eſt, tum ipſe in ſempiternum vivet, tum de nomine ſuo filios Dei & Chriſtianos a ſe dictos gignet; qui nominis ipſius benedicant, & ſibi de hac ſua prærogativa gratulētur: nam hæc in ſpeciem tantùm Schelomoni evenerunt.* 18 Benedictus ſit Jehova] *Concluſio laudativa.* 19 Impleaturque gloria ejus] *id eſt, ſanctificato nomine ejus adveniat regnum ejus.* 20 Finiuntur] *id eſt, hanc ultimam orationem moribundus habuit. vide 2. Schem. 23. 1.*

PSALMUS LXXIII.

Pſaltes poſt ſpirituale certamen erumpens in commendationem bonitatis Dei, exponit ægritudinem animi ſui & bonorum, qua afficiuntur cùm propter ſecundos improborum ſucceſſus, tum propter calamitates ſuas: deinde rationem ſui expediendi oſtendens, incertum improborum ſtatum certúmque exitium proponit: poſtremò tanquam reſipiſcens ſe totum credit Deo, & illi hæſurum profitetur.

1 PSALMUS *Aſapho.* Atqui bonus *eſt* Jiſraëli Deus, puris [a] animo.

2 Equidem quod ad me, penè declinaverant pedes mei; nihil ferè aberat quin effunderentur greſſus mei.

3 Cùm inviderem inſanientibus, proſperitatem improborum aſpicerem.

4 Nam non *ſunt* nexus uſque ad mortem eorum, ſed pingue *eſt* robur eorum.

5 In labore mortalium non ſunt, & cum *reliquis* hominibus non afficiuntur plagis.

6 Idcirco cingit eos torques ſuperbiæ, operit *velut* ornamentum violentia eos.

7 Emicat præ pinguedine uterque oculus eorum, ſuperant cogitationes animi.

8 Tabifici ſunt, & loquuntur malignè oppreſſionem: *&* e ſublimi loquuntur.

9 Opponunt cœlis os ſuum, & lingua eorũ pervadit terram.

10 Ideoq; redit populus ejus huc, cũ aquæ pleni *poculi* exprimuntur ipſis,

11 Ut dicant, quomodo cognoſceret Deus fortis? aut eſſet notitia in excelſo?

12 Ecce iſtos improbos, ut tranquilli [b] *in* ſeculo augeant vires.

13 Utique inaniter purifico animum meum, & lavo in munditia manus meas:

14 Cùm ſim plaga affectus quotidie, & caſtigatio mea *præſtò ſit* omnibus matutinis.

15 Si dixerim, narrabo [c] talia, ecce generationem filiorum tuorum perfidus fuero,

16 Si cogitem cognoſcere hoc, [d] laboroſum *viſum* eſt in oculis meis:

17 Donec ingreſſus eſſem in ſanctuaria Dei fortis, animadvertiſſem finem iſtorum.

18 Utique in lubricis ponis eos, dejicis eos in vaſtitates.

19 Quomodo [e] abeunt in deſolationem quaſi momento; deſinunt, conſumuntur terroribus?

20 Tanquam ſomnium, poſtquam evigilavit *quiſpiam?* domine, cùm [f] expergiſceris imaginem eorum contemnis.

21 Cùm exacerbatur animus meus, & *in* renibus meis me ipſum exacuebam,

22 Tum eram brutus, qui ignorarem: *velut* jumenta eram apud te.

23 Itaque ego jugiter futurus ſum tecum; prehendiſti manum dexteram meam.

24 Conſilio tuo deduc me, ut poſtmodum in gloriam recipias me.

25 Quis *eſſet* mihi in cœlis *præter te?* & [g] præter te nullo delector in terra.

26 Deficiente carne mea & animo meo; rupes animi mei & portio mea Deus *eſt* in ſeculum.

27 Nam ecce longinqui [h] a te pereunt, exſcindis [i] quicunq; adulterando *deficit* a te.

28 De me itaque, propinquum eſſe Deo mihi bonum *eſt*; pono in Domino Jehova receptum meum, ut enarrem omnia opera tua.

[a] Heb. *corde:* *ut verſ.* 7. *&* *verſ.* 13. *& ſic deinceps.*

[b] Heb. *ſeculi.*

[c] Heb. *ſicut hac.*

[d] Heb.

[e] Heb.

[f] Heb. *expergeſ* *iſtos* *ces.*

[g] Heb.

[h] Heb.

[i] Heb.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt didaſcalicus, continens propoſitionem voluntatis Dei erga ſuos, verſu 1. confirmationem ab experientia prophetæ & piorum hominum, a verſu 2. uſque ad ver. 23. & concluſionem, inde ad finem uſque. De hac autem inſcriptione vide pſalm.* 50. 1. Atqui bonus eſt] *propoſitio ex abrupto, qua propheta per paralepſin (quæ in ſcriptura frequentiſſima eſt) certamina carnis ſuæ & ſpiritus reticens, & quaſi repentè ex difficultatibus eorum emergens, concluſionem proponit tantùm; affirmans utcunque calamitates urgeant, tamen Dei bonitatem ſemper eſſe præſentiſſimam bonis.* 2 Equidem] *confirmatio propoſitionis per narrationem certaminis quod ſubeunt pii, uſque ad verſ. 15. & eventus quem largitur Deus, inde ad 23. Certaminis autem ponuntur duo genera: unum ſingulare prophetæ, qui carnem ſuam fatetur proſperitati improborum, ſuiſq; calamitatibus non ſatis acquievisſe, uſque ad verſum 10. alterum commune piorum, verſibus ſequentibus.* Declinaverant pedes] *id eſt, prægravatus carnis infirmitatibus animus propè aberraverat ab officio: metaphora.* Effunderentur greſſus mei] *id eſt, diffluerem velut aqua, ne inſiſterem viis quas præſcripſit Deus.* 4 Nam non ſunt] *prior locus ætiologiæ a continua improborum proſperitate, uſque ad verſum 10. Eſt autem in his verbis elegantiſſima tranſlatio ad exprimendos ſecundos improborum caſus a textorum telis. quaſi dicat, quum primùm vitam ſuam orſi ſunt, perpetuo curſu eam ſine mora vel impedimento uſque ad extremum vitæ actum peragunt, ut cùm ex æquabili vel enodi ſtamine & trama tela contexitur.* Sed pingue] *id eſt, non ſunt ut exilia fragiliaq; fila, quæ ſubinde ſit opus religare nodis; ſed ſunt velut robuſta, craſſa, æqua, & valentia fila, quæ ad finem uſque illæſa percurrunt telam præſentis vitæ: hac metaphora ſequentibus verſibus exponitur: cui ſimilem vide Jeſchahh.* 38. 10. *&* 14. 6 Torques ſuperbiæ] *id eſt, ſuperba ſua violentiaq; facta gloriæ ſibi & ornamento vertunt.* 7 Superant] *id eſt, ſecundis etiam rebus utuntur ſupra quam ipſi cogitaverant.* 8 Tabifici ſunt] *id eſt, facto & ſermone ſunt exitioſi aliis, quaſi eos conſumant tale.* E ſublimi] *proverbiale loquendi genus.* 9 Opponunt cœlis os ſuum] *id eſt, licenter & impunè in Deum blaſphemias eructant, & in humanum genus contumelias: metonymia.* 10 Ideóque] *Secundus locus ætiologiæ a communi piorum ſenſu.* Cùm aquæ] *id eſt, cùm non tantùm indignam improborum felicitatem obſervant, ſed ſuas etiam calamitates quaſi amaras potiones indies ſibi comparari vident.* 11 Ut dicant] *attoniti rerum gravitate & confirmitate carnis, quaſi in dubium vocantes providentiam & adminiſtrationem Dei.* 13 Lavo in munditia] *ut ſuprà* 26. 6. 15 Si dixerim] *altera pars pſalmi incipiens a diſceptatione dilemmatica; qua docet pſaltes quam rationem tandem ſecutus ſit ad eventus bonorum malorúmque cognoſcendos, poſtquam exploravit has duas judicandi vias quæ duobus hiſce verſibus continentur: nam hoc verſu oſtendit quantopere ipſum caro ſolicitaverit ut judicaret de piis ex re præſente, quod mundus ſolet facere; ſequente verò docet quomodo miſſo ſenſu carnis, & ſpiritus ſui tenuitate agnita adductus ſit ad conſulendum Deum: hæc autem ſunt μεταβατικὰ ad alteram orationis partem de eventu.* Narrabo talia] *id eſt, res ſecundas improborum, & contra bonorum adverſas.* Ecce generationem] *proſopopœia ironica adverſus Deum, qua proterviam improborum expoſuit Pſaltes ludificantium Deum in ſanctis ejus: quæ ex adverſo reſpondet propoſitioni verſus* 12. 17 Ingreſſus eſſem] *id eſt, contuliſſem me ad doctrinam cœleſtem percipiendam, quæ in locis ſanctis & prophetarum ſcholis tradebatur: ſic enim Davidem a Shaüle Najothas ad Schemuelem fugiſſe,*

ubi conventus prophetarum habebatur, legimus 1 Schem. 19. 18. Finem iſtorum] id eſt, exitum quem improbis tribuit Deus obſervaſſem. 18 Utique] propoſitio metaphorica ſtatus & eventus improborum, quem duo ſequentes ver. illuſtrant. 19 Terroribus] vide Ijobi 18. 20 Tanquam ſomnium] id eſt, ipſi cum felicitate ſua evaneſcunt. Cùm expergiſceris] id eſt, incipis exerere vim tuam ad efficiendam juſtitiam tuam: humanitus dictum; ut pſalm. 35. 23. Imaginem eorum] id eſt eos ipſos, qui non amplius ſunt quàm umbra imaginaria, ut pſalm. 39. 7. 21 Cùm exacerbatur] Confeſſio peccati in priore illa cogitatione & voluntate hærentis, ad excitandum ſtudium ſuum & amplificandam gloriam Dei, verſibus ſequentibus. 22 Tum eram] id eſt, non magis ſapiebam in rebus iſtis quàm pecudes. 23 Itaque ego] Concluſio, qua propheta beneficium Dei agnoſcens primùm ſe illi regendum & docendum tradit, ſequente verſu; deinde ſummam Dei majeſtatem cum infirmitate ſua comparans, bonorumq́ eventa cum improborum exitiis, ſe hæſurum Deo perpetuò profitetur ad gloriam ipſius. Prehendiſti manum dexteram] id eſt, in lubrico hujus vitæ labentem ſuſtinuiſti doctrina & operibus tuis, ver. 17. 24 Conſilio tuo] non autem ex ſententia animi mei. 26 Deficiente carne mea] id eſt, quæcunque me anguſtiæ corporis aut animæ urant. 27 Nam ecce] Confirmatio gloriationis piorum in Deo, a contrario improborum eventu, quam ſuprà docuit.

PSALMUS LXXIIII.

Eccleſia graviſſimis calamitatibus ab Antiocho oppreſſa expoſtulat cum Deo de ſuis perpeſſionibus; ſcelera hoſtium proponit: & Deum tamdiu ceſſare conqueſta fœderis ipſius, magnificiorumq́ operum recordatur, indigniſſimorumq́ in Deum facinorum quæ hoſtes perpetraverant: idcirco Deum pro ſalute ſua, gloria nominis ipſius, & hoſtium confuſione ſupplicat.

1 'ODE *didaſcalica*, '*Aſapho.* 'Quare Deus 'rejicis in æternum? 'fumare pergit ira tua in gregem paſtus tui?

2 'Recordare cœtus tui; te acquiſiviſſe [a] antea, vendicaſſe tribum poſſeſſionis tuæ; montem Tzijonis hunc *eſſe in* quo habitabas.

3 'Attolle pedes tuos ad vaſtitates 'æternas, ad omnia mala *quæ* facit inimicus 'in loco ſancto.

4 'Rugientes hoſtes tui in medio ſynagogarum tuarum, 'poſuerunt inſignia ſua [b] *pro* inſignibus.

5 'Nobilis habitus eſt *eorum quiſq;*, 'prout efferebat ſurſum [d] contra implexa ligna ſecures.

6 'Etiam nunc ſculpturas ejus ſimul, vecte & tuditibus tundunt.

7 'Immiſerunt ignem in 'ſanctuaria tua *dejicientes* in terram; prophanarunt tabernaculum nominis tui.

8 Dixerunt [f] cum animo ſuo, vim inferamus eis pariter: incenderunt omnes ſynagogas Dei fortis *dejicientes* in terram.

9 'Inſignia noſtra non videmus; non *eſt* amplius propheta, neque *eſt* apud nos qui ſciat uſque quò.

10 'Quouſque ô Deus, probro afficiet hoſtis? irritabit inimicus nomen tuum in ęternum?

11 Quare auertis manum tuam, '& *quidem* dexteram tuam? 'e medio ſinus tui cohibe.

12 'Atqui Deus 'rex meus *eſt* jam olim, operans [g] omnimodam ſalutem in medio terræ.

13 Tu diſrupiſti robore tuo mare, perfregiſti capita 'cetorum in aquis.

14 Tu conquaſſaſti capita 'balænæ, dediſti 'cibum ipſi populo [h] per deſerta *proficiſcenti.*

15 Tu 'fidiſti fontem & 'torrentem; tu 'arefacis fluvios validos.

16 Tuus *eſt* dies, etiam tua nox: tu paraſti 'lumen *hujus* & ſolem.

17 Tu ſtatuiſti omnes terminos terræ: ipſam æſtatem & hyemem tu formaſti.

18 'Recordare *ſaltem* hujus; [i] inimicum probro afficere, ô Jehova, & populum ſtultum irritare nomen tuum.

19 'Ne tradas *iſti* catervæ [k] vitam 'turturis tuæ; catervæ pauperum tuorum ne obliviſcaris in æternum.

20 Intuêre in fœdus: 'nam repleta ſunt obſcuriſſima loca terræ, caulæ *ſunt* violentię.

21 Qui attritus eſt, ne redeat 'confuſus; pauper & egens laudent nomen tuum.

22 Surge, ô Deus, [l] age cauſam tuam; recordare opprobrii tui *quo afficeris* a ſtulto quotidie.

23 Ne obliviſcaris vocis hoſtium tuorum; ſtrepitus inſurgentium in te, [m] augeſcentis jugiter.

[g] Heb. *ſalutes.*

Exodi. 14.

[h] Heb. *deſertorum.*

Exodi. 16. & *Deut.* 8.

Exod. 17. 6. *Num.* 20. 11.

[i] Heb. *inimicus probro afficit. &c.*

[k] Heb. *animam.*

[l] Heb. *contende contentionem tuam.*

[m] Heb. *aſcendentis.*

ANNOTATIO

1 Ode didaſcalica] *id eſt in perpetuum Eccleſiæ documentum tradita, ut pſalm. 44. 1. Eſt autem hæc ode generis* χετλιαςικȣ̃ ϗ εὐκτικȣ̃, *continens partes tres; Exordium ſive propoſitionem, verſ. 1. 2. & 3. narrationem, a verſ. 4. ad 10. & petitionem, inde ad finem uſque.* Aſapho] *ut pſal. 50. 1. Videtur autem hanc oden Eccleſia Deo cecinisse, quo tempore Antiochus populum Dei duriſſima tyrannide preſſit, & omnem cultum Dei nefariè prophanavit.* Quare Deus] *exordium ſive propoſitio proleptica, conſtans ex duabus partibus; expoſtulatione cum Deo, verſu 1. & petitione, duobus ſequentibus: quæ duæ partes exordii reliquo pſalmo exornantur.* Rejicis] *id eſt, nobis adeſſe & gratificari deſinis tam diu & ſine intermiſſione.* Fumare pergit] *id eſt, ardet: ſynecdoche metaphorica.* 2 Recordare] *id eſt, demonſtra opere te non oblitum eſſe Eccleſię, regni; & religioſi loci, quem antea præſentia tua inſtitutóq́ ſanctificaveras.* 3 Attolle pedes] *id eſt, accurre; humanitus dictum.* Æternas] *id eſt, indeſinentes & perpetuò durantes, ſine intercapedine: ut ver. 1.* In loco ſancto] *id eſt, in templo, urbe, & regione ſancta: quomodo accipiendum eſſe docebunt ſequentia.* 4 Rugientes] *narratio explicans expoſtulationem verſus primi, primùm a maleficiis tyrannicis adverſariorum, uſque ad verſ. 9. deinde a privatione ſingularium beneficiorum Dei, verſ. 9.* Poſuerunt inſignia] *id eſt, omnia ſigna cultus ſacri a Deo inſtituta, publica & privata, in templo, urbe, agro, regione tota, & in hominibus ipſis ſuſtulerunt; ut ſua trophæa, idola, ſtatuas, prophanos cultus, præputium, & omnia illegitima exercitia in populum Dei inveherent: de his videndi ſunt libri Machabæorum, & Joſephus de antiquitatibus Judaicis lib. 12.* 5 Prout efferebat] *quo vehementiùs inteſtina opera ſacra*

ligno affabrefacta & coagmentata diſſipabat. hunc verſum ita reddendum eſſe Hebraicæ voces, accentus & contextus ipſe docent. 6 Etiam nunc] amplificatio a circumſtantia temporis. quaſi dicat, ut hoc quidem hominibus iſtis eſt ſatis, quòd disjecta & diſturbata ſunt omnia: conquirunt rudera quæ vectibus impellant, & minutas particulas quas malleis comminuant; adeò altè infixum hæret odium cultus tui, & religionis noſtræ. 7 Sanctuaria tua] id eſt, loca ſacra, ſynagogas, ſcholas, & ſi quę ſunt ejuſmodi: ut ſequente verſu exponitur. 9 Inſignia noſtra] id eſt, omnia illa priſca teſtimonia & documenta cæremoniarum, quarum pædagogio nos antea inſtituebat Deus. Hoc primùm eſt beneficium ademptum, cui ſubnectuntur duo alia; unum ordinariæ prædicationis verbi; alterum, ſingularis prophetiæ, qua extra ordinem conſolabantur populum prophetæ per ſingulares revelationes ſpiritus. 10 Quouſque ô Deus] altera pars pſalmi, continens primùm expoſtulationem cum Deo, duobus verſibus: deinde patheticam propoſitionem cauſarum ex quibus Deus ad miſericordiam provocatur, a ver. 12. ad 19. ac poſtremò petitionem gratię & liberationis, reliquis verſibus. Expoſtulationis autem partes ſunt duæ: una, quod blaſphematur Deus, hoc verſu; altera, quòd ipſo ceſſante opprimuntur pii, ſequente verſu. 11 Et quidem dexteram] id eſt, liberatricem & pios ſuſtentantem: nam hoc benignum Dei opus erga ſuos in ſcripturis ferè dexteræ attribuitur humanitus. E medio] id eſt, ne ſinito ampliùs otioſam eſſe; ſed velut eductam exerce in adjumentum noſtrum: humanitus dictum, ut de pigro dicitur Proverb. 19 24. & 26. 15. 12 Atqui Deus] propoſitio argumentorum quibus provocatur Deus ad miſericordiam, a conſtantia primùm naturæ ejus fœderiſq; gratioſi; deinde operum ejus tum ſingularium quæ extra ordinem Deus populo ſuo præſtitit, tribus ſequentibus; tum eorum quæ ex ordine naturæ pergunt, ver. 16. & 17. Rex meus] id eſt, curat me ab æterno, recipiens me in fidem & clientelam ſuam. 13 Cetorum] ſive crocodilorum, ut Jechezkelis 29. 3. id eſt, monarchorum, magnatum & ducum, quorum operam adhibuit Parhho ad perſequendum Jiſraëlitas. vide Exod. 15. 4. 14 Balænæ] id eſt, Parhhonis, quem cum copiis obtrivit mare: ſic Jeſchahh. 27. 3. Cibum] id eſt, man & coturnices, de quibus Exodi. 16. & Numeror. 11. hunc autem locum ita accipiendum eſſe oſtendit ipſa verborum ſeries cum hiſtoria comparata: ſimilem conſtructionem vide Jehoſchua 5. 19. & Judic. 1. 15. 15 Fidiſti fontem] id eſt, petram & rupem, ut manaret fontem: frequens ſynecdoche a fine, ut vulgo coquere panem, molere farinam dicimus, ex Jeſchahhjæ 44. 14. & 47. 2. Torrentem] id eſt, aquam multam, ut biberet cœtus & jumenta ejus. Num. 20. 11. Arefacis] id eſt, ut ſiccum aridum effeciſti ad tranſitum populi tui per Jardenem, quo tempore Jarden ſuperabat omnes ripas ſuas. Sic elicit pſaltes theſin ex hypotheſi ſive exemplo ſingulari, ut commodiùs ad alterum genus operum tranſeat. 16 Lumen hujus] id eſt, Lunam cum ſtellis. 18 Recordare] poſtremus commiſerationis locus, ab indignitate blaſphemiarum quas in Deum torquent inimici. quaſi dicat, ut taceamus gratioſum fœdus tuum nobiſcum & opera admirabilia; ſaltem hoc effice, ut nomen tuum vindicetur ab inimicis tuis. 19 Ne tradas] petitio tripertita, pro ratione cauſarum quæ modò adductæ ſunt: quia primùm ſalutem Eccleſiæ, tribus verſibus; deinde gloriam nominis Dei; ac poſtremò compreſſionem impiorum poſtulat. Turturis] id eſt, Eccleſiæ tuæ inermis, imbellis, ſimplicis, & mitis, prout columba eſt: adeoq; turtur, qui minimus cenſetur in columbarum genere, teſte Ariſtotele lib. 5. de hiſtoria animalium, cap. 13. 20 Nam repleta ſunt] id eſt, nihil eſt tam abſtruſum atque reconditum, quo non pervaſerit iſtorum violentia. 21 Confuſus] id eſt, repulſam a te ferens.

PSALMUS LXXV.

David accepto nuntio de Abneri cæde, a novis diſſidiis metuens Deum orat, ut propter nomen ſuum miſereatur populi: officiumq; ſuum erga Deum & populum ſibi conciliatum profeſſus, Deum orat ut pergat regnum ipſi tradere, in quo Deo ſervire & populum juſtè gubernare poſſit.

1 'MAGISTRO *ſymphoniæ,' ne perdas; pſalmus' Aſapho,* &' *canticum.*
2 Celebramus te Deus, celebramus: 'nam propinquum nomen tuum, enarrant mirabilia tua.
3 'Cùm excepero 'conventum, ego [a] rectiſſimè judicabo.
4 'Solutas terræ omniumq; habitatorum ejus, ego aptabo 'columnas, Sela.
5 'Dicens inſanientibus, ne inſaniatis: & improbis 'ne attollatis cornu.
6 Ne attollatis 'contra excelſum cornu veſtrum; *ne* loquamini 'collo duro.

[a] Heb. *rectitudinibus.*

7 'Non enim ab exortu aut ab occaſu, neque 'a deſerto *eſt* [b] exaltatio:
8 'Sed Deus judex; hunc deprimit, & illum extollit.
9 'Nam poculum in manu Jehovę, & vinum turbidum eſt, plenum mixtione, ex quo fundit: veruntamen fæces ejus '*quas* expreſſerint, bibent omnes improbi terræ.
10 'Ego itaque annuntiem in ſeculum, pſallam Deo 'Jahhakobi:
11 Et omnia cornua improborum 'ſuccidam; 'exaltentur cornua juſti.

[b] Heb. *lev.*

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *vide ſuprà pſal. 57. 1. id eſt, pſalmus eſt ἀπευκτικὸς, ſive (ut ita dicamus) deprecativus, quo deprecatur David funeſta illa & exitialia bella quæ inter ipſum & domum Schaülis geſta fuerant, videns utrinque populum miſerè perditum iri, niſi Deus pro miſericordia ſua provideret. Hunc enim pſalmum ad ea tempora pertinere nominatim oſtendit verſus quartus, quibus Abner ad Davidem profectus regnum Jiſraëlis obtulerat ipſi; & Joab totum conſilium nefario ſuo ſcelere ita conturbaverat, ut a gravioribus bellis metus eſſet, 2. Schem. 3. Conſtat autem ex duabus partibus: prima eſt propoſitio locorum ex quibus Dei miſericordia imploratur, a verſu. 2. ad 10. ſecunda, petitio, duobus ultimis.* Aſapho] *ut pſalm. 50. 1.* Canticum] *ut pſalm. 48. 1.* 2 Celebramus te] *prior pars pſalmi, propoſitio locorum ad conciliandam miſericordiam pertinentium. Sunt autem duo loci; unus, a confeſſione beneficiorum præſentium & præteritorum Dei, hoc verſu: alter a profeſſione ſtudii ſui in præſtando officio*

erga Deum & regnum univerſum, verſibus ſequentibus. Nam propinquum] id eſt, [illegible] nobis ſuppeditaſti publica & privata argumenta celebrandi nominis tui, ex quibus cognoſcimus te nobis adeſſe etiam his turbulentis & calamitoſis temporibus: in his enim miraculis Dei non reſpicit propriè David ad priſca jam olim in populo facta; ſed partim ad ſingularia Dei opera erga ipſum, cùm profugus eſſet, reſtitutus, evectus, & in regno unius tribus conſervatus contra vim cæterarum, partim ad publica erga ſuum regnum. 3 Cùm excepero] ſecundus locus comparandæ miſericordiæ, profeſſio officii quod ſe præſtiturum pollicetur David. quaſi dicat, ne ſinas, ô Deus, Judæos & Jiſraëlitas amplius mutuis inter ſe bellis confici, aut conſilium de habendo Jiſraëlitarum omnium conventu (quod jam Abnero autore initum eſt) abrumpi; ſed propter nomen tuum & veritatem tuam effice, ut Jiſraëlitæ in hoc conſilio pergant, & ego meis partibus coram te defungi poſſim. Conventum] in quem Jiſraëlitæ ſuadente Abnero conſenſerant, 2. Schem. 3. 17. & qui poſtmodum Chebrone habitus eſt, 2. Schem. 5. ubi Jiſraëlitas honorificentiſſimè fuiſſe à Rege exceptos legimus 1. Chronic. 11. 3. & 12. 23. ad finem uſque. 4 Solutas terræ] id eſt ſtatum regni & eccleſiæ diſſutum per has diuturnas clades & diſſenſiones inſtaurabo: metaphora, quæ ſequentibus exponitur. 5 Dicens] id eſt, propoſitis Dei judiciis avocans a via ipſorum mala. Ne attollatis] id eſt, ne inſoleſcatis & ferociatis thraſonicè: metaphora a petulcis animantibus. 6 Contra excelſum] quo autore rex fui inſtitutus, 2. Schem. 3. 18. & hic conventus indictus eſt. Collo duro] id eſt, reluctante & renitente adverſus voluntatem Dei: metaphora ad animantibus refractariis & impatientibus jugi. 7 Non enim] αἰτιολογία propoſitionis præcedentis, ne cornua efferant contra excelſum adverſarii verſ. 6. Non eſt (inquit) hoc regnum a mundo, ſed a Deo profectum. A deſerto] id eſt, ſeptentrione aut meridie: nam utrinque Judæa clauditur deſerto. 8 Sed] vide 2. Schem. 3. 1. 9 Nam poculum] occupatio. quaſi dicat, fateor quidem me non ſine gravi damno meo & meorum huc uſque evectum eſſe, ut calamitates bonis æquè ac malis communes ſunt: ſed tamen (utcunque turbulenta ſint & periculoſa omnia) quàm malè cedat improbis, ex parte res præſentes commonſtrant, & tandem exitus adverſariorum funeſtus oſtendet. hæc allegoricè poculi appellatione figurantur, quod ſuis quidem bibendum, improbis verò epotandum præbet Deus; ut Jeſchahhjæ 51. Jirmejæ 25. & alibi. Quas expreſſerint] id eſt, quas ipſi ſua impuritate, gravitate, & pertinacia ſibi comparaverint. 10 Ego itaque] altera pars pſalmi, petitio per paralepſin: nam perinde eſt ac ſi diceret David, ne perdas, ô Deus, ſed potius rationem meam qua tui Jiſraëlitæ conſerventur, ut annuntiem, pſallam, &c. Jahhakobi] id eſt, Jiſraëlis, qui populus unus eſt ad Dei unius fœdus & cultum vocatus; prout etiam deſignavit Elija 1. Reg. 18. 31. 11 Succidam] id eſt, exarmem improbos, & ita mutilem ut ſe in poſterum contra te efferre nequeant. Exaltentur] id eſt confirmentur juſti, ut erecto capite Deum colere & in regno tranquillè verſari poſſint. Sic 1. Schem. 2. 1.

PSALMUS LXXVI.

Pſaltes Deum celebrans de præſentia ipſius & magnifico opere adverſus Aſſyrios, potentium iræ ejus adſequendam voluntatem ipſius oſtendit, & omnes ad Deum colendum hortatur.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* [a] *fidium:* [b] *pſalmus* *Aſapho* & *canticum.*

2 Nobilis *eſt* in Jehuda Deus, in Jiſraële magnum nomen ejus:

3 Cujus tugurium *eſt* Schalemi, & habitaculum Tzijone.

4 Ibi confregit [b] coruſcos arcus; ſcutum, gladiùmque, & bellum. Sela.

5 Illuſtris factus es, magnificus; ex montibus direptionis.

6 Dediderunt ſe in prædam robuſti [c] animo, dormitaverunt ſomnum ſuum: adeò ut non invenerint ulli viri bellatores manus ſuas.

7 Præ increpatione tua, ô Deus Jahhakobi; conſopitus eſt & currus & equus.

8 Tu, tu *inquam*, formidabilis es: ecquis conſiſteret coram te, ex quo iraſceris?

9 Ubi e cœlis facis ut audiatur ſententia; terra timet, & quieta ſidit;

10 Cùm ſurgit ad judicium Deus, ad ſervandum omnes manſuetos terræ. Sela.

11 Cùm æſtus hominum celebrat te, reſiduum æſtuum cingis.

12 Vovete & *vota* reddite Jehovæ Deo veſtro; quicunque circumſtant illũ, afferant munus illi formidabili,

13 *Qui* vindemiat ſpiritum anteceſſorum, formidabilis regibus terræ.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] Pſalmus eſt generis εὐχαριστικοῦ, conſtans ex partibus quatuor: prima eſt exordium, generatim proponens argumenta laudationis Dei, verſ. 2. & 3. ſecunda eſt narratio, a verſ. 4. ad 8. tertia eſt propoſitio doctrinæ ad eccleſiam pervenientis ex narratione, inde ad verſ. 12. quarta, concluſio hortatoria. Videtur autem hic pſalmus, ut etiam pſal. 48. ad tempora Chizkijæ referendus eſſe, quibus copiarum Sancheribi pars magna cœlitus interfecta eſt: 2. Reg. 19. 2. Chron. 32 & Jeſchahh. 37. Aſapho] ut pſalm. 50. 1. 2 Nobilis eſt] Exordium, ut obſervatum eſt in verſ. 1. proponens duo argumenta laudationis Dei; a mirificis operibus ejus quibus ſe ipſum nobilitavit, ut narratur inde a verſ. 4. & a ſingulari ipſius præſentia atque habitatione Jeruſchalaimis, verſ. 3. 3 Schalemi] vide Gen. 14. 18. 4 Ibi] id eſt, apud Jeruſchalaima & Tzijonem, quæ Sancherib obſidebat: narratio. Confregit] id eſt, hoſtes ita cecidit, ut nullis militaribus armis uti poſſent; his vitam adimens, illis frangens animum; perinde atque ſi omnia ipſorum arma diſſiluiſſent: metonymia. Coruſcos] amplificatio ἀσύνδετος. quaſi dicat, potentiſſimum, inſtructiſſimum, & accuratiſſimum exercitum: ſynecdoche. 5 Illuſtris factus es] ἀποστροφὴ ad Deum, inceptam narrationem illuſtrans. Ex montibus] id eſt, nobilitata eſt majeſtas tua ex eo maximè, quòd Aſſyriorum caſtra vicinos montes occupantia diripienda tradidiſti nobis, prout ſequens verſus explicat. 6 Dediderunt ſe] ſuperſtites ex clade, qui mane deſeruerunt caſtra & fuga ſe proripuerint. Dormitaverunt] occiſi ab angelo. Adeò ut non invenerint] his proſtratis, illis ſe in pedes conjicientibus: vide 2. Reg. 19. 32.

19.32. quomodo nihil planè adverſus Jeruſchalaima tentare potuerint; quod hic dicitur invenire manus ſuas, τὸ ἐπιχειρεῖν. 7 Increpatione tua] *id eſt, potente verbo tuo, & nullo negotio: prout denuntiaverat Jeſchahbja 2.Reg.19.20.& ſequ.* Et currus & equus] *id eſt, quiſquis valebat robore, anteceſſor, & princeps in caſtris regis Aſſyriæ 2.Chron.32.21. hi enim maximè curribus & equis vehi ſolent: ſynecdoche.* 8 Tu, tu inquam] *tranſitio ad propoſitionem didaſcalicam per epiphonema.* Ecquis conſiſteret] *communis locus de imbecillitate rerum creatarum adverſus iratum creatorem ſuum, ad quem tranſitur ex ſuperioris hypotheſeos argumento.* 9 Ubi e cœlis] *ἐργασία propoſitionis ab exemplo totius terræ: quod metaphoricè exponit pſaltes, Deum cum judice terreno comparans, duobus verſibus.* 11 Æſtus hominum] *id eſt, cùm æſtuantes & inſolentes adverſus te homines coërcentur judicio tuo; ac proinde materiam præbent celebrandi tui. hic primus uſus ſententiæ Dei, de qua ver.9.* Reſiduum æſtuum] *id eſt, circumvallas & munis populum tuum, quem ex hoſtium tuorum æſtu reſervaſti: reſpicit enim ad prophetiam quæ habetur 2.Reg.19.30. alter uſus ſententiæ Dei, bonorum ſalus.* 12 Vovete] *concluſio hortatoria, ut obſervatum eſt in verſ.1.* Afferant munus] *ut Chizkijæ temporibus factum eſt, 2.Chron.32.23.* 13 Vindemiat ſpiritum] *id eſt, propter ſuos potentibus vitam momento & nullo negotio adimit, 2.Chronic.32.21.*

PSALMUS LXXVII.

Pſaltes Eccleſiam docet quomodo in extremis rerum difficultatibus implorat fidem Dei; certamen carnis exponit in dubium vocantis benignitatem Dei, & victoriam ſpiritus adverſus carnem, ſe ipſum à natura, promiſſionibus, operibuſq; Dei confirmantis.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ, præfecto* poſteris ʻ *Jeduthunis, cùm Aſapho;* ʻ*pſalmus.*

2 Vox mea ad Deum *fertur*, ʻ cùm exclamo; vox mea ad Deum, ut aurem advertat ad me.

3 [a] ʻTempore anguſtiæ meæ dominum requiro: ʻmanu mea noctu perfuſa, & non intermittente: renuente conſolationem admittere anima mea.

4 Recordor Dei, cùm fluctuando perſtrepo: meditor, cùm obruit ſe ſpiritus meus. Sela.

5 Cùm ʻtenes [b] vigiles oculos meos; concutior, ita ut non poſſim eloqui.

6 Reputo ʻtempora inde ab antiquitate, annos *ſuperiorum* ſeculorum.

7 Recordor ʻ muſicæ pulſationis meæ nocte: cùm [c] animo meo meditor, & perſcrutatur ſpiritus meus, *dicens*:

8 ʻAn in ſecula repelleret dominus, aut non pergeret bene velle amplius?

9 An deficeret in æternum benignitas ejus? deſineret ʻſermo [d] in quamque generationem?

10 An oblitus eſſet gratiam facere Deus fortis? an occluderet irâ miſerationes ſuas? Selà.

11 ʻTandem dico; infirmare me iſtud, mutatam eſſe dexteram excelſi?

12 Imo ʻrecordabor actionum Jah: quin recordabor inde ab antiquitate [e] quodque mirabilium tuorum:

13 Et meditabor de unoquoque opere tuo; de actionibus tuis confabulabor, *dicens*;

14 O Deus, ʻin ſanctitate via tua *eſt*; quis Deus fortis magnus *eſt* ut Deus?

15 Tu, ô Deus fortis mirifice; oſtendiſti ʻin populis robur tuum.

16 Vindicaſti ʻbrachio populum tuum; ʻpoſteros Jahhakobi, ʻetiam Joſephum, Sela.

17 ʻ Videntes te aquæ, Deus, videntes te aquæ, formidarunt: etiam ʻ commotæ ſunt abyſſi.

18 ʻExundarunt aquas nubes, ʻ ſonum ediderunt ſuperiores nubes: etiam lapilli tui pervaſerunt.

19 [f] Sonante tonitru tuo ʻin iſto orbe, illuſtrarunt fulgura terram habitabilem: commota eſt & tremuit terra.

20 Per mare ʻviâ tuâ, & ſemitâ tuâ per aquas amplas (nam veſtigia tua non ſunt ʻcognita)

21 Duxiſti ut gregem populum tuum, [g] Moſchis & Aharonis operâ.

[a] Heb. *die; ſynecdoche: ſic infrà ver.6.*

[b] Heb. *vigilias oculorum meorum: hypallage.*

[c] Heb. *corde.*

[d] Heb. *in generationem & generationem.*

[e] Heb.

bile

[f] Heb.

[g] Heb.

ſchis &

ANNOTATIO.

1 Jeduthunis] *de quo ſuprà pſal.39.1.& 1.Chron.25.2.& 3.* Pſalmus] *Pſalmus eſt didaſcalicus: quo propheta oſtendit primùm quanta certamina ſubeat animus ſuus, cùm premitur calamitatibus; deinde quibus modis & argumentis erigatur, ut Eccleſiam ſuo exemplo doceat. Prior pars continetur a verſ.2. ad 11. poſterior, inde ad finem uſque.* 2 Cùm exclamo] *id eſt, cùm preſſus afflictionibus fidem alienam implorare cogor. Propoſitio generalis, quam reliquo pſalmo exornat propheta ab antecedentibus, explicans primùm afflictiones ſuas graviſſimas, uſque ad verſ.6. deinde conflictationem animi, uſque ad verſ. 11. ac poſtremò confirmationem quaſi redeuntis ad ſe & reſipiſcentis animi, ad finem uſque. Ex quibus omnibus aſſurgit hæc propoſitio: cùm affligor & conflictatur animus meus; recordatione fœderis, operumq; Dei revocor ad ipſum implorandum unum.* 3 Tempore anguſtiæ] *ἐργασία ſive exornatio propoſitionem ſuperiorem confirmans per enarrationē trium illorum capitum quæ modò dicta ſunt, nimirum afflictionum, certaminis ſpiritualis, & reſipiſcentiæ.* Manu mea] *id eſt, præ afflictionum gravitate madentibus ex continua lachrimatione manibus meis; ſive precando conſerantur, ſive adhibeantur ad abſtergendos oculos.* 4 Fluctuando] *id eſt, cùm incertus animus huc illuc impellitur, & quaſi undis agitatus querulas voces emittit: metaphora.* 5 Tenes vigi.] *i. ita affligis ut non poſſim dormire.* 6 Tempora] *i. adminiſtrationē ſuperiorum temporum, ut ſequentia docent; ſive univerſalem, hoc verſu; ſive ſingularem, ſequente.* 7 Muſicæ pulſ.] *i. antè acceptorum beneficiorum, quibus dies nocteſq; excitabar ad celebrandum te: ſynecdoche.* 8 An in ſecula] *hypotypoſis conflictantis animi cum graviſſimis & difficillimis neceſſitatibus, ac velut diſceptantis de fide & conſtantia Dei, tribus verſibus.* 9 Sermo] *id eſt, promiſſio quam fecit ſuis.* 11 Tandem dico] *altera hypotypoſis reſipiſcentis & ſe ipſum reprehendentis animi. quaſi dicat, quid? Egóne cùm ſeriem omnium temporum memoria repetens agnoſcam perpetuum curſum beneficentiæ Dei; & vitam meam ante-*

actam

Alias recolens ſentiam fuiſſe perpetuam erga me benignitatem ipſius; nunc demum cederem? [illegible] Dei, tum promiſſionum, operúmque obliviſcerer, ubi ſemel manum ſuam mutat, hoc eſt, rationem adminiſtrandi mei? non patiar me infirmari hoc pacto, neque animo abjecto cedam præſentibus caſtigationibus: elegantiſſima apoſiopeſis indignabundum animum exprimens. 12 Recordabor] ſubjectum efficit, quod præſtare debet [illegible] animus, ubi rediens ad ſe confirmari cupit: iterum ut opera Dei memoria colligat ad recreandum ſe, prout explicantur ad finem uſque. 14 In ſanctitate] id eſt, adminiſtratio tua eſt ſanctiſſima, potentiſſima, & ſummè admirabilis; cujus potentiam omnes populi experti ſunt, verſu ſequente, nominatim verò populus tuus ſenſit ad liberationem & ſalutem ſuam, uſque ad finem pſal. 15 In populis] a quibus, per quos, & ad quos deduxiſti ſervos tuos: ut docet hiſtoria Moſchis in libro Gen. a cap. 11. ad finem uſque. 16 Brachio] id eſt, robore: humanitus dictum. Poſteros Jahhakobi] ex Ægypto, ut habetur Exod. 12. Etiam Joſephum] id eſt, regnum Jiſraëlitarum ipſum, quod atrociſſimis peccatis adeò te provocavit, ut jam planè a gratia tua & ſpe reſtitutionis exciderit: ſic accipitur Hhobadja 18. Zecarja 10.6. & alibi. ſic commendat pſaltes communia & ſingularia beneficia Dei. 17 Videntes te aquæ] periphraſtica deſcriptio tranſitus per mare rubrum: in qua per proſopopœiam docet pſaltes quid mare, quid cœlum, & terra fecerint ad imperium Dei. Commotæ ſunt abyſſi] id eſt, profundum mare, diſcedens atq; dividens ſe, ut iter tuum ſterneretur populo tuo, verſ. 20. 18 Exundarunt] vide Exod. 14. 24. Sonum ediderunt] id eſt, perſtrepebant nimbi & grandines. 19 In iſto orbe] id eſt, regione aëris. 20 Via tuâ] id eſt, quæ tibi ſoli patet, ac familiaris eſt: ut ſequentia verba incluſa parentheſi explicant. Cognita] id eſt, explorata & tentata ab ullo homine.

PSALMUS LXXVIII.

Pſaltes populum Jehudæorum revocans ad cognoſcendum & prædicandum Deum, proponit documenta primùm quidem verbi, deinde verò operum quæ perfecit Deus inde ab exitu ex Ægypto: itaque propoſitis paternis beneficiis & flagellis Dei erga populum ſuum, judiciiſq; in adverſarios graviſſimis, ac nominatim in contumaces Jiſraëlitas, pios confirmat de æternitate ſacerdotii & regni in tribu Jehudæ.

1 ODE *didaſcalica*, *Aſapho*. Auribus percipe, popule mi, doctrinam meam; inclinate aurem veſtram ad ſermones oris mei.

2 Aperiam per parabolam os meum, eructabo occulta inde a priſco *tempore*:

3 Quæ audivimus ac novimus, ut majores noſtri narraverunt nobis.

4 Non celabimus filios eorum, generationem poſteram: [b] narraturos laudes Jehovæ, roburq; ejus, & mirabilia ejus quæ fecit.

5 Nam ſtatuit teſtimonium in Jahhakobo, & legem poſuit in Jiſraële; quæ præcepit majoribus noſtris nota facere filiis ipſorum:

6 Ut ſciant generatio poſtera, filii naſcituri: ſurgenteſque, enarrent filiis ſuis:

7 Et ponant in deo ſpem ſuam, neque obliviſcantur actionum Dei fortis; ſed præcepta ejus cuſtodiant:

8 Nec ſint ut majores eorum, generatio contumax & rebellis; generatio quæ non comparavit animum ſuum, & cujus ſpiritus non fuit conſtans erga Deum fortem:

9 Ut poſteri Ephrajimi armati jaculantes arcu, qui verterunt *terga* tempore prælii:

10 *Quia* nõ ſervaverũt fœdus Dei, & in lege ejus renuerunt ambulare;

11 Obliti actionũ ejus, & mirabilium ejus quæ oſtenderat ipſis.

12 Coram majoribus eorum fecerat miracula; in terra Ægypti, agro [d] Tanitico.

13 Diffiderat mare ut traduceret eos, ſtatuens aquas tanquam acervum:

14 Deduxeratq; eos nube interdiu, & totam noctem [e] lucente igne.

15 Fiderat rupes in deſerto, ut potum præberet in abyſſis plurimum,

16 Educens fluenta e petra, & demittens tãquam flumina aquas.

17 Perrexerunt tamen adhuc peccare in eum, exacerbando excelſum in ipſa *terra* ſicca.

18 Et tentantes Deum fortem cum animo ſuo, petendo cibum pro deſiderio animi ſui;

19 Ac obloquentes contra Deum dixerunt, an poſſet Deus fortis inſtruere menſam in hoc deſerto?

20 En ita percuſſit rupem, ut fluxerint aquæ, & torrentes exundaverint, an etiam cibum poſſet dare, an pararet carnem populo ſuo?

21 Idcirco audiens Jehova, excanduerat: & ignis ſucceſſus erat in Jahhakobum, ac etiam [f] ira arſerat in Jiſraëlem:

22 Quia non crediderant in Deum, neq; confiſi erant in ſalutem ejus:

23 Quamvis præcepiſſet ſuperioribus nubibus ſupernè, & januas cœlorum aperuiſſet,

24 Depluenſq; ſuper eos Man ad comedendum, frumentum cœlorum daret illis;

25 Panem robuſtiſſimorum comederent quiſque; viaticum mitteret eis ad ſaturitatem.

26 Impellens Eurum in cœlis, & inducens robore ſuo Auſtrum,

27 Cùm depluiſſet ſuper eos carnem tanquam pulverem, & ſicut arenam marium volucres alatas;

28 Dejiciens intra caſtra ſua, circa tabernacula ſua;

29 Et comedẽtes ſaturati eſſẽt valdè, & quod concupiverant illi attuliſſet illis:

30 [g] Nondum alienati erant a concupiſcentia ſua, adhuc cibus eorum in ore eorum *erat*:

31 Cùm ira Dei ardens in eos, interficeret e pinguiſſimis eorum, & juvenes Jiſraëlis proſterneret.

32 Poſt totum hoc peccaverunt amplius, neq; crediderunt propter mirabilia ejus.

33 Quamobrem conſumebat vanitate dies illorum, & annos illorum terrore.

34 Cùm occidebat eos, ſi requirebant eum, & converſi manè quærebant Deum fortem,

35 Recordantes Deum fuiſſe rupem ſuam, & Deum fortem excelſum vindicem ſuum;

36 Quamvis conarentur eum decipere ore ſuo, & lingua ſua mentirentur ei,

37 Et animus ipſorum non eſſet comparatus erga eum, neq; conſtantes eſſent in fœdere ejus;

38 Tamen ille miſericors expiabat iniquitatem, ita ut non perderet; & [h] plurimum averte-

[f] Heb. *aſcenderat: ut infrà verſ.* 31. *ſynecdochicè dictum, quia accenſo igne aſcendit flãma: vide Exod.* 25. 37. *Exod.* 16. 14.

[g] Heb. *concupiſcentiam illorum.*

[h] Heb. *multiplicabat avertere.*

vertebat iram ſuam, neque excitabat totum æſtum ſuum,

39 Recordans 'carnem eos eſſe, ventum abeuntem qui non revertitur.

40 'Quoties exacerbaverunt eum in deſerto? dolore affecerunt eum in ſolitudine?

41 Qui [i]ſubinde tentarunt Deum fortem, & ſanctum Jiſraëlis 'circumſcripſerunt,

[i] Heb. *reverſi ſunt & tetarunt.*

42 Immemores manus ejus, diei quo redemerat ipſos ab hoſte:

43 Quo diſpoſuit in Ægypto ſigna ſua, & prodigia ſua in agro Tanitico:

Exod. 7 23.

44 Cùm mutavit in ſanguinem rivos eorum, fluentaq; eorum ne bibere poſſent:

Exod 8.24.
Exod. 8.6.

45 Immiſit in eos colluviem animalium quæ conſumeret eos, ac ranas quæ perderent eos:

Exod. 10. 13.

46 Et dedit brucho proventum eorum, ac laborem eorum locuſtæ:

Exod 9. 23.

47 'Occidit grandine 'vites eorum, & ſycomoros eorum '*igni* qui quacunq; inſidebat conſumeret:

48 Dedidit etiam eidem grandini bruta eorum, & pecora eorum prunis ignitis:

49 Immiſit in eos æſtum iræ ſuæ, excandeſcentiam, indignationemque, & anguſtiam; [k]mittendo 'nuntios malorum:

[k] Heb. *miſſu nuntiorum: ſed hoc fuiſſet ambiguum.*

50 'Libravit iter ad iram ſuam, non cohibuit a morte [l]vitam illorum: & beſtias eorum peſti dedidit:

Exodi. 96.
[l] Heb. *animam.*

51 Et percuſſit omne primogenitum in Ægypto, principium virium in tentoriis '*poſterorum* Chami:

Exod. 11 & 12.

52 Et tranſtulit tanquam pecudes populum ſuum, direxitque eos tanquam gregem per deſertum:

Exod. 15.13.

53 Et deducens eos ſecurè ita ut non metuerent, 'poſtquàm inimicos eorum operuiſſet mare,

54 Adduxit eos in 'terminum ſanctitatis ſuæ, 'montem hunc quem acquiſivit dextera ejus,

Num 21. & *Jehoſch.* 12.

55 Expellens a facie eorum gentes, facienſq; ut 'acciderent funiculo poſſeſſionis: & habitarent in tentoriis earum tribus Jiſraëlis.

*Judic.*1.
& 3.

56 Attamen tentarunt & exacerbarunt Deum excelſum, & teſtimonia ejus non obſervarunt:

57 Sed averſi perfidè egerunt, 'ut majores eorum: 'converſi ſunt, ut arcus [m]fallax.

[m] Heb.
cia.
Deu.
& 21.

58 Nam provocarunt eum per excelſa ſua, & per ſculptilia ſua ad zolotypiam concitarunt eum.

59 Quod 'audiens Deus excanduit, ſprevitque valde Jiſraëlem:

1.Sch

60 Adeò ut deſerens tabernaculum Schiluntis, tentorium *quod* collocaverat inter homines:

61 Traderet in captivitatem 'robur ſuum, & gloriam ſuam in manum hoſtis:

62 Dederetque gladio populum ſuum; ita in poſſeſſionem ſuam excanduerat:

63 Juvenes ejus abſumeret 'ignis, & virgines ejus 'non laudarentur:

64 Sacerdotes ejus gladio conciderent, & viduæ ejus 'non flerent.

65 Deinde 'evigilavit Dominus '*qui viſus fuerat* tanquam dormiens ſicut robuſtus, 'cantillans ex vino.

1.Sch
[n] Heb.
li.

66 Et percuſſit hoſtes ſuos retrò, 'opprobrium [n]perpetuum indidit eis.

67 'Tandem ſprevit 'tentorium Joſephi, & tribum Ephrajimi non elegit.

2.Sch
2.Sch
[o] Heb.
vit,
filio
a prin
ad hoc
nami.
16.

68 'Eligens verò tribum Jehudæ, montem Tzijonis quę diligat,

69 'Ut terram *quam* [o]conſtituit in ſeculum; ædificavit ſimile excelſis *palatiis* ſanctuarium ſuum.

70 Eligenſq; Davidem ſervum ſuum, & aſſumens eum ex caulis gregis:

[p] Heb.
fœta.
2.Sch

71 [p] A tergo fœtarum duxit eum, ad paſcendum Jahhakobum populum ſuum & Jiſraëlem poſſeſſionem ſuam:

[q] Heb.
dexte.
2.Sch

72 Qui pavit eos pro integritate animi ſui, & [q] ſumma 'prudentia manuum ſuarum deduxit eos.

ANNOTATIO.

1 Ode didaſcalica] *hujus odes ſummæ partes ſunt quatuor: Exordium, quatuor primis verſibus; propoſitio, inde ad ver.* 12. *narratio adminiſtrationis Dei & improbitatis populi inde ad verſ.* 68. *& concluſio ab explicatione præſentis ſtatus populi, inde ad finem uſque. Videtur autem hæc ode a rege Chizkija aut propheta Jeſchahhja, aliòve ſub illa tempora fuiſſe ſcripta, quibus regnum Jiſraëlis intercidit,* 2. *Reg.* 17. Auribus percipe] *Exordium audientiam faciens primùm ab officio perſonarum, hoc verſ. deinde a genere documentorum quæ propoſiturus eſt pſaltes, quòd poſita ſunt in myſteriis, verſ.* 2. *quòd vetera, verſ.* 3, *& quòd ad gloriam Dei pertinentia, verſ.* 4. 2 Per parabolam] *id eſt, exempla: quorum alia ſunt hiſtorica & vera, ut hoc pſalmo; alia ficta, ſed tamen ad docendum appoſita; alia denique ex communi uſu deprompta, etſi ſingularem aliquam hiſtoriam minimè attingunt, ut Matth.* 13. *& in Evangeliis paſſim. Eſt autem aperire os ſuum, initium dicendi facere.* Eructabo] *id eſt, copioſè fundam: metaphora a fontibus.* Occulta] *id eſt, documenta quæ ſub exemplis latent: nam hic verſus proleptice complectitur argumentum pſalmi, nimirum exempla in quibus eſt Narrationis ſumma, & exemplorum documenta, quæ propoſitione continentur.* 5 Nam ſtatuit] *propoſitio documentorum Dei, uſque ad verſ.* 8. *& exemplorum ad confirmanda documenta pertinentium, uſque ad verſ.* 12. Teſtimonium] *id eſt, circumciſionem & cæremonias: quibus doctrinam de ſuo fœdere & populi officio, id eſt, legem & evangelium, ſuis teſtificabatur & obſignabat Deus.* 8 Nec ſint ut majores] *quorum hiſtoria continetur in narratione, infrà a verſ.* 12. *ad* 59. 9 Ut poſteri Ephrajimi] *id eſt, regnum Jiſraëlis: quod ſynecdochicè Ephrajimi nomine ſignificari ſolet, quia regnum Jiſraëlis ab ea tribu cœpit, quæ ex eo tempore principatum in decem tribubus obtinuit: ſic apud prophetas paſſim. Hujus autem hiſtoria habetur infrà a verſ.* 59. *ad* 68. Armati] *id eſt, inſtructiſſimi peritia rebuſq; militaribus, ſive ad defendendum ſe ſive ad lædendum: ſynecdoche.* Qui verterunt terga] *id eſt, fuſi & cæſi ſunt, prout Hoſcheahh prædixerat ſub finem capitis* 10. *& Hhamos* 7.17. 10 Quia non ſervaverunt] *vide* 2. *Reg.* 17.7. *& ſequentibus.* 12 Coram majoribus] *'narratio elegantiſſima operum mirabilium Dei & beneficiorum ejus; quę per antitheſin cum ingratis Jiſraëlitarum factis comparata amplificant horum impietatem, & æquitatem judiciorum Dei. Sunt autem iſta opera quibus amplificatur populi improbitas, duobus temporibus diſtincta: primùm eſt, cùm in Ægypto verſati ſunt & in profectione, uſque ad verſ.* 54. *ſecundum, cùm*

cùm miſſi ſunt in poſſeſſionem terræ & eam obtinuerunt, inde ad verſ.68. Prioris autem temporis duplicia ſunt opera: unum, ſingularis beneficentiæ Dei erga ſuos, uſque ad verſ.42. alterum, mirabilium judiciorum in adverſarios, verſibus ſequentibus. Miracula] id eſt, mirabilia opera, de quibus a primo capite Exodi uſque ad 14. 23 Præcepiſſet] id eſt, præcepto ſuo effeciſſet ut nubes diſtillarent man. Aperuiſſet] id eſt, maxima copia profudiſſet: metaphora. 24 Frumentum] id eſt, ſemen, præbens uſum frumenti: vide Num.11.8. 25 Panem robuſtiſſimorum] id eſt, angelorum; quem non paſtores, aut humana opera; ſed ipſi cœleſtes angeli adminiſtri voluntatis Dei ſuppeditabant. Sic dicuntur angeli; quia potentiam ſuam aliquatenus cum eis communicat Deus, quem ſcriptura paſſim robuſtum Jiſraëlis vocat. 26 Eurum, Auſtrum] id eſt, eum ventum qui intermedius eſt inter orientem & meridiem, quem Eurū propriè appellari docet Vitruvius lib.1. 28 Caſtra ſua] id eſt, quæ ſibi vindicabat, & in quibus habitabat proſpiciens populo ſuo: exaggeratio criminis Jiſraëlitarum. 30 Nondum alienati] i. adhuc ſe explebant carnibus quas concupiverant poſt elapſum menſem, de quo Num.11.20. 31 E pinguiſſimis] id eſt, quibuſq; robuſtiſſimis & valentiſſimis corpore: quos non dubium eſt eò inſolentius firma ſui corporis conſtitutione abuſos extuliſſe ſe contra Deum; ut exprobrat Moſche Deut.32.15. 32 Peccaverunt amplius] murmurando adverſus Deum, Num.14. & 16. & 17. 33 Conſumebat] ut denuntiatum eſt Num.14.28. & ſequentibus. 36 Conarentur] i. hypocritas agerent coram Deo. 39 Carnem eos eſſe] i. mortales eſſe a natura ut omnis caro eſt, & evanidos inſtabileſq; ut ventus. 40 Quoties] exclamatio pathetica: quaſi dicat, quis fando poſſit enarrare tot rebelliones, quibus provocarunt Deum? vide Num.14.22. 41 Circumſcripſerunt] i. tantum ſibi arrogarunt, ut infinitam Dei potentiam arbitratu ſuo definirent & quaſi terminos ei circumdarent; modò hæc ab illo præſtanda eſſe affirmantes ex ſententia animi ſui, modò negantes illa præſtari poſſe: quod genus exempla in libris Moſchis recenſentur multa. 47 Occidit] id eſt, corrupit & omnino perdidit: metaphora. Vites] id eſt, omnem proventum terræ & plantas quaſlibet, ſativas, inſativas, humiles, altas, teneras, & agreſtes, ac valentiſſimas: ſynecdoche. Igni qui quæcunque] ſic interpretamur Hhebræam vocem compoſitam; adducti tum illius etymo, tum comparatione ſequentis verſus, & verborum Moſchis Exod.9.23 & 24. 49 Nuntios malorum] id eſt, Moſchem & Ahharonem; per quos tum ſuperiores plagæ, tum aliæ quæ hîc indignationis, &c. nomine comprehenduntur, Ægyptiis prænuntiatæ atque immiſſæ ſunt. 50 Libravit] id eſt, iter profundendæ iræ ſuæ ſuper Ægyptios quaſi ad libram perpendit, injuſtam illorum contumaciam compenſans juſto Dei judicio: elegans metaphora. 51 Poſterorum Chami] id eſt, Ægyptiorum, originem ducentium a maledicto Chamo: Gen.9. & 10. a quo & Ægyptum uſque ad ſua tempora Ægyptiorum lingua Cham fuiſſe dictam teſtatur Hieronymus in Gen. & Chemmin oppidum in Thebaide magnum templo Perſei celebre nominat Herodotus lib.2. 54 Terminum] id eſt, determinatum ab ipſo tabernaculum, per ſynecdochen. Montem hunc] ut Exod.15.17. 55 Acciderent funiculo poſſeſſionis] id eſt, cederent in poſſeſſionem populo Dei: vide Deut.32.8. & 9. 57 Ut majores eorum] qui ex Ægypto exiverant, & perfidè in Deum egerant, ut ſuprà dictum eſt. Converſi ſunt] id eſt, licet prius ſua hypocriſi præ ſe ferebant fidem & utilitatem aliquam; tamen momento efficiebantur inutiles: ut cùm arcus repentè aliquo pacto corruptus fallit expectationem ſagittarii, ſic Hoſche.7.16. 59 Audiens] id eſt, cognoſcens humanitus dictum. 61 Robur, &c.] id eſt, arcam: vide 1.Chro.16.11. 63 Ignis] iræ Dei, id eſt, gladius Peliſchtæorum conſumens. Non laud.] manerent innuptæ; ac proinde illaudatæ epithalamiis, quæ ſolebant decantare paranymphæ ad laudes ſponſi & ſponſæ, ut pſalm.45. Jirmejæ 7.34. & 16.9. & 25.10. 64 Non flerent] ſed præ gravitate mœroris illico extinguerentur: ut narratur de uxore Pinchaſi, 1.Schem.4.19. 65 Evigilavit] i. poſt temporariam ceſſationem (quæ cum dormitione ferè comparatur) opus tandem aggreſſus eſt in adverſarios: humanitus dictum. Qui viſus fuerat] i. quem Peliſchtæi tum deſidere & ab omni opere vacare cogitabant, ſive dormientem ſive vigilem. Nam hæc ex judicio Peliſchtæorum dici hiſtoria docet, cùm ita ſtatuerent ſecum: hic Deus magnificentiſſimus eſt, 1.Schem.4.8. Quid ergo cauſa eſt cur nunc ceſſet a magnificis ſuis operibus, niſi quòd nunc demum dormit & ſe ex anteacto labore recreat; aut ſi vigil eſt, vino obruitur & in præſentia ſui non eſt compos? Cantillans] i. nihil agens, ſed tantùm a vino actus, ſic idololatræ res ridiculas affingunt Deo. 66 Opprobrium perpetuum] cùm Dagonem proſtraviſſet atque confregiſſet; unde invaluit mos apud Peliſchtæos ut non calcent limen inferum in æde Dagonis: quæ ſuperſtitio ipſis probro fuit, 1.Schem.5.5. 67 Tandem] id eſt, poſtquam multa ab Jiſraëlitis perpeſſus, & multa ipſorum cauſa in adverſarios executus, multis modis divexavit eos, neque tamen reſipuerunt ad ferulas ejus; eò poſtremò deventum eſt, ut regnum Jiſraëlis peſſundaret: ut dictum eſt ſuprà verſ.9. Tentorium Joſephi, &c.] id eſt, abjecit regionem & regnum Jiſraëlitarum. 68 Eligens verò] concluſio a beneficio Dei erga Jehudæos; in quorum regione tum ſacerdotium & cultum ſuum, verſ.68. & 69. tum etiam regnum ſtabilivit & ſervavit Deus, verſibus ſequentibus. 69 Ut terram] ὑστέρωσιν verborum ad evidentiam mutavimus, ut 1.Schem.20.16. 72 Prudentia manuum] id eſt, prudentiſſima adminiſtratione; nam manus metonymicè pro opera & adminiſtratione accipitur paſſim.

PSALMUS LXXIX.

Pſaltes enarrat mala graviſſima quæ populus Dei ab Antiocho perpeſſus eſt: impiis juſtam Dei vindictam imprecatur: & Deum pro remiſſione peccatorum Eccleſiæ, ope & liberatione ſolicitat ad gloriam ipſius, confuſionem impiorum, & fidelium bonum.

1 'PSALMUS *Aſapho.* O Deus, ingreſſæ ſunt gentes 'in poſſeſſionem tuam, 'polluerunt templum ſanctitatis tuæ; 'diſpoſuerunt Jeruſchalaima in cumulos.

2 Dederunt cadaver 'ſervorum tuorum cibo volucribus cœli; carnem eorum quos benignitate proſequebaris, beſtiis terræ.

3 Effuderunt ſanguinem eorum velut aquam circa Jeruſchalaima, nec erat qui ſepeliret.

4 Sumus opprobrio vicinis noſtris, ſannæ & ludificationi circumſtantibus nos. *Pſal.44.14.*

5 'Quouſque Jehova? iraſceris in æternum?

ardebit velut ignis zelus tuus?

6 Effunde æſtum tuum in eas gentes quæ non agnoſcunt te; & ſuper regna quæ nomen tuum non invocant.

7 Non *conſumptor* conſumpſit Jahhakobum, & habitaculum ejus deſolaverunt.

8 Ne recorderis adverſus nos iniquitates præcedentium *temporum*: feſtinanter præveniant nos miſerationes tuæ; nam attenuati ſumus valde.

9 Auxiliare nobis Deus ſalutis noſtræ propter honorem nominis tui; & eripe nos, expiationemq́; fac de peccatis noſtris propter nomẽ tuum.

10 Cur dicturæ eſſent iſtæ gentes, ubinam *eſt* Deus iſtorum? innoteſcat in iſtis gentibus ante oculos noſtros, ultione ſanguinis ſervorũ tuorum effuſi.

11 Perveniat ante faciem tuam gemitus vincti, pro magnitudine brachii tui fac ut reliqui ſint [a] qui jam traduntur morti.

12 Redde ergo vicinis noſtris ſeptuplo in ſinum ipſorum; opprobrium ipſorum quo affecerunt te, Domine.

13 Nos autem populus tuus & grex paſtus tui celebremus te in ſeculum, [b] in quamque generationem enarremus laudem tuam.

[a] Heb.
morti
frà pſal.
21.
[b] Heb.
nerati
& gen
nem.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt* χετλιαςικὸς, *conſtans ex tribus partibus; narratione pathetica, uſque ad verſ.5. petitione, uſque ad verſ.12. & concluſione petitoria. Videtur autem hic pſalmus ad Antiochi tempora pertinere, quibus optimè conveniunt ſingulæ narrationis partes.* In poſſeſſionem tuam] *id eſt, in terram Cenahhanææ, ut appellatur* Exo.15.17. Polluerunt] *ſpoliando, funeſtando, & omnia prophana impiaq́ munera obeundo: ut ſcribitur* 1.*Machab.*1.*& apud Joſeph. antiquitat. Judaic.*12.*cap.*7. Diſpoſuerunt] *ſecundo congreſſu, cùm præfectus Antiochi fraude in urbem involavit.* 1.*Machab.*1.30.*& ſequentibus.* 2 Servorum tuorum] *qui conſtantes erant in obſervatione legis tuæ contra impii regis edictum.* 1.*Machab.*1.39.*&* 60. 5 Quouſque Jehova] *altera pars pſalmi, continens primùm expoſtulationem cum Deo, hoc verſ. deinde certa petitionum capita ſuis cauſis conjuncta, in ſequentibus.* 6 Effunde] *petitio; cujus loci ſunt duo: unus, contra adverſarios & impios, duobus verſibus; alter, pro defenſione & ſalute piorum, inde a verſ.*8. Quæ non agnoſcunt] *imprecationis cauſa duplex; pertinax ignoratio Dei, hoc verſ. & maleficia in Eccleſiam, ſequente.* 8 Ne recorderis] *alterum petitionis membrum, precatio pro eccleſia; cujus partes ſunt, ut Deus peccata condonet per miſericordiam velut calamitatum cauſas, hoc verſ. deinde ut opem & ſalutem afferat, tribus de cauſis: prima eſt gloria nominis ejus, verſ.*9.*ſecunda, blaſphemiarum in Deum & maleficiorum in Eccleſiam coërcitio. verſ.*10.*tertia, afflictorum inclamantium Deum commiſeratio, verſ.*11. Iniquitates pręcedentium] *id eſt, quas nos & majores noſtri antehac perpetravimus.* Præveniant] *antequam oneri ærumnarum noſtrarum ſuccumbamus.* 10 Innoteſcat] *i. palàm fiat gentibus, idq́; viventibus, videntibus & præſentibus nobis, te non abeſſe; ſed tuis præſentem eſſe.* 11 Pro magnitudine] *id eſt, ampliſſima adeoq́; infinita virtute tua: humanitus dictum.* Fac ut reliqui ſint] *id eſt, tuos jam jam in præſentiſſimis mortis anguſtiis verſantes reſerva.* 12 Redde ergo] *Concluſio ſummam petitionis continens, nimirum imprecationem contra improbos, & precem pro ſalute & lætitia bonorum.* Septuplo] *vide Gen.*4.15. In ſinum] *i. prolixè & cumulatè; ut quæ ſine numero dantur, in gremium profundi ſolent: metaphora, ut Jeſchahh.*65.6.*&* 7.*& Jirmeja* 32.18.

PSALMUS LXXX.

Eccleſia in deportatione ab hoſtibus preſſa Deum ſollicitat de pręſtando officio ipſius: perpeſſiones ſuas exponit: præterita Dei beneficia comparat cum indignitate malorum præſentium: & liberationem ſalutemq́; a Deo petit ad gloriam ipſius.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ ad hexachorda; pſalmus teſtimonii Aſapho.*

2 O paſtor Jiſraëlis auribus percipe; ductor Joſephi tanquam gregis, inſidens Cerubinis illuceſce.

3 Coram Ephrajimo, Binjamineque, & Menaſche excita potentiam tuam; & veni ad plenam ſalutem *afferendam* nobis.

4 O Deus, reſtitue nos, & fac ut luceat facies tua; ita ſervabimur.

5 Jehova Deus exercituum, quouſque fumaturus es contra orationem populi tui?

6 Cibas eos pane lachrymarum, & bibendũ præbes eis de lachrymis triental,

7 Exponis nos contentioni vicinis noſtris, & inimici noſtri ſubſannant [a] *nos.*

8 O Deus exercituum reſtitue nos, & fac ut luceat facies tua; ita ſervabimur.

9 Vitem ex Ægypto tranſtuleras; expuleras gentes ut plantares eam.

10 Expediveras ante eam, feceraſque ut [b] ageret radices ſuas & impleret terram,

11 Operirentur montes umbrâ ejus, & palmitum ejus cedri [c] maximæ.

12 Emittebat ramos ſuos uſque ad mare, & ad flumen teneros ramos ſuos.

13 Quare perrupiſti macerias ejus, adeò ut carpant eam omnes [d] viatores,

14 Suffodiat eam porcus ſylveſtris, & animal agreſte depaſcat eam?

15 O Deus exercituum, revertere jam, intuere e cœlis & reſpice: ac viſita vitem hanc,

16 Et ſurculum quem plantaverat dextera tua; ſaltem *reſpice* ad [e] propaginem *quam* fortificaveras tibi,

17 Incenſam igne, ſucciſam: ab increpatione faciei tuę pereunt.

18 Adſit manus tua [f] viris dexteræ tuæ, filiis hominis quos fortificaſti tibi.

19 Non enim retrocedimus a te; in vita conſerva nos, ut nomen tuum invocemus.

20 Jehova, Deus exercituum reſtitue nos, fac ut luceat facies tua; ita ſervabimur.

[a] Heb. *ſubſãnant* nos *ſibi: pleonaſmus uſitatus.*
*Exod.*15.17.
[b] Heb. *radicaret radices Pſal.*44.3.

[c] Heb. D
fortis: ſic p
36.7.
[d] Heb.
ſeuntes vi

[e] Heb.
ut Ge
22.

[f] Heb.
Enallag
apparet
ver. ſe

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Ad hexachorda] *Vide ſuprà in pſal. 45.1. & 60.1.* Pſalmus] *pſalmus eſt ἐυκτικὸς, diſtinctus in tres partes Amœbæo verſu terminatas: quarum prima eſt propoſitio ſummæ petitionis, a verſu 2. ad 5. ſecunda, expoſtulatio de perpeſſionibus Eccleſiæ, a verſ. 5. ad 15. tertia, pathetica petitio ſalutis a comparatione antè acceptorum beneficiorum cum præſentibus perpeſſionibus, inde ad finem uſque. Videtur autem hic pſalmus ſcriptus fuiſſe temporibus deportationis Babylonicæ: ut partim hiſtoriæ comparatio cum hoc pſalmo, partim verba commonſtrant Chaldaiſmum quendam redolentia.* Teſtimonii] *id eſt, quo Eccleſia ſupplicans teſtificabatur fidem ſuam in Deum de promiſſa liberatione poſt annos ſeptuaginta, Jirmejæ 29.10.* 2 O paſtor] *Exordium ſive petitio ſummæ audientiæ, gratiæ, beneficentiæ, & ſalutis, a perſona Dei, & præterita adminiſtratione ejus, quæ paſtoris allegoria deſignatur. quaſi dicat, tu qui olim liberaſti, paviſti, & deduxiſti populum tuum, & Eccleſiæ tradidiſti cultum tuum, ac proinde eadem ſemper officia obtines liberandi tuos, & inſtaurandi cultus tui, age, auribus percipe, &c.* Jiſraëlis] *id eſt, tuorum omnium.* Joſephi] *vide ſuprà 77.16.* Inſidens Cerubinis] *id eſt, qui nobis reſponſa dandi, nos regendi, & tuendi cultum aſpectabilem tuum munus in te recepiſti, atque præſtitiſti, Exodi 25.8. & 22. & Numeror. 7.89.* Illuceſce] *ut Deut. 33.2.* 3 Ephrajimo] *id eſt, reliquiis Ephrajimi & aliarum tribuum, quæ regno Jehudæ adhærentes in tuo cultu permanſerunt: prout factum eſſe poſt reditum a deportatione Babylonica legitur 1. Chronic. 9.3.* Excita] *id eſt, velut torpeſcentem vel dormientem excita.* 4 Reſtitue nos] *in ſede noſtra, & cultu tuo.* Fac ut luceat] *ut ſuprà pſalm. 4.7.* 5 Jehova] *altera pars pſalmi, expoſtulatio graviſſima, iram Dei humanitus diverſis allegoriis exprimens.* 6 Pane lachrymarum] *ut ſuprà 42.4* Triental] *id eſt, non communem cyathum, aut menſuram calamitatum; ſed magna pocula atque inſolita afflictionum epotanda præbes. Eſt enim triens ſive triental tertia pars ſextarii, quatuor cyathos communes capiens.* 7 Exponis nos] *id eſt, facis ut vicini omnes, quibuſcum pax & amicitia colenda fuerat, perpetuis rixis & contentionibus exagitent reliquias noſtras, quæ in Jehudæa commoratæ ſunt: de quibus 2. Reg. 25.15. & Jirmejæ inde a 37. capite.* 9 Vitem] *Tertia pars pſalmi continens primùm commiſerationis locos duos; unum, a præteritis jam olim Dei beneficiis, quatuor verſibus; alterum, a præſentibus calamitatibus, verſu 13 & 14. deinde petitionem, ad finem uſque. Eſt autem tota commiſeratio allegorica a ſimilitudine vitis: quam ſimilitudinem ſcriptura frequentat plurimùm, ut interpretatur Jeſchahhja 5.7.* 10 Expediveras] *ut exponitur Exodi 23.28. & Jehoſch. 24.11.* Impleret terram] *id eſt numero, magnitudine, & gloria præſtaret: hyperbole.* 12 Emittebat ramos] *id eſt, vim ſuam atque dominatum regni protendebat in omnes terminos quos definiveras: vide ſup. 72.8.* 13 Perrupiſti macerias ejus] *id eſt, ſuſtuliſti manum tuam qua circummuniebatur; ut minatus erat Deus, Deut 31.17. & Jeſchahh. 5.5.* 14 Suffodiat] *id eſt, roſtro proruat terram, & effodiat quod abſconditum eſt ſub ea: nam verbum eſt compoſitum Chaldæum potius quàm Hebræum origine, quod ſignificat rem abſconditam, ut theſaurum, effodere.* Porcus ſylveſtris] *id eſt, impuriſſimæ gentes atque feriſſimæ ab imo ad ſummum perdant radicitus.* 15 Revertere jam] *petitio, qua Eccleſia opem Dei implorat humanitus.* Jam] *cùm propè eſt, ut pereamus funditus, infrà verſ. 17.* E cœlis] *quandoquidem aſpectabilis tua præſentia ſublata eſt; cujus recordatione antè nominabatur inſidens Cerubinis.* Viſita] *ut Gen. 21.1.* 16 Surculum] *id eſt, totum corpus populi, quod prius deportatum ex Ægypto collocaveras in terra tua.* Ad propaginem] *id eſt, regnum Jehudæ, quod ſingularibus promiſſionibus & beneficiis confirmaſti in Chriſto, & devinxiſti tibi.* 17 Succiſam] *id eſt, everſam flamma & ferro.* Pereunt] *tum Jiſraëlitæ omnes, tum Judæi ipſi.* 18 Adſit] *exegeſis ſuperioris allegoriæ.* Viris dexteræ] *id eſt, tibi adeò charis, ut dexteram tuam ad eos ducendum & regendum ſemper adhibueris; non autem aliis curandos commiſeris.* 19 Non enim retrocedimus a te] *ætiologia ſuperioris dicti, quos confirmaſti tibi. quaſi dicat, nos tui ſumus, antehac a te & nunc etiam confirmati: cujus rei documentum exhibemus tibi, conſtantiam noſtræ fidei atque officii.*

PSALMUS LXXXI.

Pſaltes Jiſraëlitas ad liberum Dei cultum exhortans, magnifica ejus opera in exitu ex Ægypto proponit, & doctrinam mandatorum promiſſionumque legis: deinde populum inofficioſæ vitæ reprehendens, revocat ad ſeriam reſipiſcentiam perceptionemque beneficiorum Dei.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* [a] *ad Gitteæ inſtrumenta* [a] ode, *Aſapho.*

2 [a] Cantate Deo robori noſtro, [a] vociferamini Deo Jahhakobi.

3 Sumite[a] pſalmodica inſtrumenta; & apponite tympanum, cytharam amœnam cum nablio.

4 Clangite in novilunio buccina;[b] ſtativis quibuſque feriis, diebus feſtis noſtris.

5 [a] Nam ſtatutum in Jiſraële eſt, ritus a Deo Jahhakobi:

6 [a] Qui teſtimonium [a] in[c] Joſepho impoſuit ipſum; [a] cum proceſſiſſet contra terram Ægypti, ubi[d] ſermonem ignotum audiebam.

7 [a] Amovi, *inquit,* [a] ab onere humerum ejus; manus ejus a [a] lacuſculo *intritæ* [e] abierunt,

8 Cùm in anguſtia illa exclamares, liberavi te: [a] exaudivi te [a] in latebris tonitru: [a] probavi te [a] *uſque* ad aquas Meribæ. Sela.

9 [a] Audi popule mi, & conteſtabor te ô Jiſraël, ſi auſcultaveris mihi,

10 *Si* non erit in te Deus fortis extraneus, neque incurvabis te Deo forti alienigenæ:

11 [a] Ego ſum Jehova Deus tuus, qui feci ut aſcenderes e terra Ægypti: [a] dilata os tuum, & [a] impleturus ſum illud.

12 Sed [a] non auſcultavit populus meus voci meæ, & Jiſraël non acquievit mihi.

13 Quapropter [a] dimiſi eos; pergunt ex [f] ſententia animi ſui, abeant cum conſiliis ſuis.

14 [a] O ſi populus meus auſcultaſſet mihi, *ſi* Jiſraëlitæ in viis meis ambulaſſent;

[f] Heb. *in aſpectu cordis ſui. ut Deut. 29.19.*

15 Vel momento inimicos eorum depreſſiſſem, cùm in hoſtes eorum convertiſſem manum meam.

16 Oſores Jehovæ [g] mendaciter ſe dediſſent ei, & futurum fuiſſet tempus iſtorum in ſeculum.

17 Denique cibaret eum adipe tritici, etiam ex rupe melle ſatiarem te.

[g] Heb. *mentiti fuiſſent ei: ut pſalm.* 18.45. *&*.6. 3.

ANNOTATIO.

1 Ad Gittæa inſtrumenta] *vide pſalm.* 8.1. Ode] *ode generis eſt didaſcalici, continens primùm exordium ſive hortationem ad populum, a verſu.2.ad 5. deinde narrationem ætiologicam, inde uſque ad verſum 14. poſtremò concluſionem, qua Deus populum revocat ad reſipiſcentiam & expectationem promiſſorum ejus, ad finem uſque. Videtur autem hæc ode poſt tempora Judicum conſcripta eſſe, cùm a Schemuele aut Davide cultus Dei inſtauratus eſt.* 2 Cantate] *id eſt, omnibus modis celebrate, in omni conventu ſacro.* 5 Nam ſtatutum] *narratio ætiologica, ſive exponens cauſam præcedentis exhortationis, hoc verſu & ſequente. Duæ ſunt (inquit) cauſæ, ex quibus per ſabbatha, neomenias, ſolennitates bis modis colendus eſt Deus, Exodi 23. & Numeror. 28. & 29. una eſt, operum ipſius ad confuſionem hoſtium & liberationem noſtram, uſque ad verſ.9. altera, doctrinæ continentis mandata legis & promiſſiones Evangelii, verſibus ſequentibus.* 6 Qui teſtimonium] *exegeſis præcedentium verborum, nimirum ritus a Deo Jahhakobi.* In Joſepho] *id eſt, in toto Jiſraële, cujus terminos orientem & occidentem verſus obtinebat Menaſche e poſteris Joſephi; Jehoſch.17. ſynecdoche.* Cùm proceſſiſſet] *id eſt, Ægyptios terra & mari profligaſſet, & populum adduxiſſet Maram uſque, Exodi.15.23.* Sermonem ignotum audiebam] *id eſt, peregrinus eram: periphraſis.* 7 Amovi, inquit] *recenſio prioris cauſæ cur celebrandus ſit Deus: de qua a primo capite Exodi uſque ad 17.* Ab onere] *id eſt, a duriſſima ſervitute, de qua Exodi 1. & 6.* Lacuſculo intritæ] *id eſt, ſordidiſſimis quibuſque miniſteriis; ſynecdochicè: non enim tantùm ſtruebant ædificia, lateres coquebant, & ſimilia obibant munera; ſed etiam ſtramen conquirere, & intritæ lacuſculos ſive labella bajulare humeris cogebantur, ſordidiſſimo miniſterio: quod Hhebraica hac voce ſignificari teſtatur Abben-Hhezra.* 8 Exaudivi te] *invocante Moſche, Exodi* 14.15. In latebris] *id eſt, columna illa nubis (quæ profecta a conſpectu Jiſraëlitarum ſtabat a tergo eorum inter utraque caſtra) intonante adverſus Ægyptios, Exodi* 14.24. Probavi te] *ut Exodi* 15.25. Uſque ad aquas Meribæ] *de quibus Exodi.17. quaſi dicat, pertuli mores tuos atque exploravi, uſque dum veniſti ad montem Chorebum; ad quem ex aquis Meribæ profectus accepiſti legem; verſibus ſequentibus.* 9 Audi popule mi] *altera cauſa, nimirum doctrina quam Deus propoſuit lege; prout ſummatim expoſuerat ad fontes amaros, Exodi* 15.26. 11 Ego ſum Jehova] *affirmatio ſermonis quem habet Deus ad populum ſuum, ab æternitate, fœdere, & operibus ſuis erga populum. quaſi dicat, tam certè ac verè hæc promiſſa mea completurus ſum, quàm me certum eſt Jehovam Deum tuum eſſe, ac eduxiſſe te, &c.* Dilata os tuum] *id eſt, tantùm pleno ore, plena fiducia, atque libertate, etiam importunè pete.* Impleturus ſum] *id eſt, et petitiones tuas præſtiturus, & cantica laudis inditurus ori tuo ex perceptis beneficiis.* 12 Non auſcultavit] *tum in deſerto ambulans, tum in regione Cenahhanæa habitans; ut hiſtoria Judicum commonſtrat.* 13 Dimiſi eos] *vide Judic.2. & 10. verſu 11. & ſequentibus.* 14 O ſi] *concluſio, qua Deus* ἀνθρωποπαθῶς *populum revocat ad reſipiſcentiam & perceptionem bonorum ſuorum, ut Deut.32.29. & Jeſchahhjæ 48.18.* 15 Cùm in hoſtes] *id eſt, ſola adverſione manus deturbaſſem eos.* 16 Futurum fuiſſet tempus] *id eſt, iſta populi felicitas & hoſtium depreſſio futura fuiſſet perpetua.* 17 Cibaret eum] *ſupple tempus; id eſt, ſinguli anni opimum craſſumq; triticum ei ſubminiſtraſſent: ſimilem metaphoram vide Deut.32.14.* Etiam ex rupe] *Deut.* 32.13.

PSALMUS LXXXII.

Pſaltes Deum judiciis præeſſe docet: judices improbos reprehendit, & ad officiū revocat ab infortunato totius reipublicæ & ipſorum exitu; judiciaq; commendat Deo.

1 PSALMUS *Aſapho.* Deus aſtat in cœtu Dei fortis, inter [a] magiſtratus judicat.

2 Quouſque judicabitis [b] iniquè, & [c] perſonam improborum ſuſcipietis? Sela.

3 Judicate *ſecundum* tenuem & pupillum, afflictum & pauperem juſtum pronuntiate:

4 Liberate tenuem & egentem, e manu improborum eripite.

5 Ignorantibus & non animadvertentibus, in tenebris continenter ambulantibus illis; dimoventur omnia fundamenta terræ.

6 Ego dico; Dii *quidem* eſtis, & filii excelſi vos omnes:

7 *At* certè ut plebeius homo morituri eſtis, etiam ſicut unus aliorum principum caſuri eſtis.

8 Surge, ô Deus, judica terram: tu enim poſſeſſionem habes *judiciorum* in omnibus gentibus.

[a] Heb. *Deos, i. vicarios Dei in adminiſtrando jure: ut Exodi.*22.28.

[b] Heb. *iniquitatem.*

[c] Heb. *faciē: ut Deut.*1 17. *Exod* 3 6.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *pſalmus eſt didaſcalicus, conſtans ex doctrina verſ.1. reprehenſione, uſque ad verſum 8. & precatione ad Deum, verſu ultimo. Eſt autem doctrinæ locus de præſentia Dei in omni conceſſu judicum tum admonitionis ad judices, tum precationis ſequentis fundamentum.* In cœtu Dei fortis] *id eſt, in omni conſeſſu judicum, ut ipſorum judicum dominus, & judiciorum autor, Deut.1.17. & 2.Chronic.19.6.* 2 Quouſque] *hujus reprehenſionis ad judices loci ſunt tres: primus eſt increpatio corruptionis in judicando, hoc verſu; ſecundus, contraria hortatio ad bene judicandum, duobus ſequentibus; tertius, propoſitio eventuum qui ex corruptis judiciis conſequuntur tum in republica, verſ.5. tum in privatis judicum perſonis, verſu 6. & 7.* 3 Tenuem] *id eſt, qui præ tenuitate neque facultatem nocendi habet, neq; defendendi*

di ſui;ſed improbitate aliena opprimitur,verſu ſequente. 5 Ignorantibus]prior eventus perverſorum judiciorum, ruina reipublicæ: cujus modos tres proponit pſaltes; primus eſt, ignorantia judicum in jure; ſecundus, incuria & oſcitantia,in cognoſcendis cauſis; tertius (qui generalis eſt) ſtudioſus tenebrarum amor, cæco judicio, nulla prælucente aut verbi Dei,aut rationis ad pietatem & humanitatem face. Dimoventur]id eſt,peſſundantur & ruunt omnia. 6 Ego dico] alter eventus; mors communis, & præceps caſus corruptorum judicum in ruinam æternam: quam tamen præmollit pſaltes humili præfatione, & conceſſione honorifica gradus in quem a Deo evecti ſunt. Dii quidem eſtis]id eſt, Dei ſermo ad vos factus eſt,ut exerceatis judicia ipſius; 2.Chronic.19.6.ſic interpretatur Chriſtus Joannis 10.34.& 35. Filii excelſi]id eſt,quaſi hæredes, ſuccedentes in partem aliquam judiciariæ autoritatis ipſius,quam vobis attribuit,ut parentes principes liberis. 7 Ut plebeius homo]id eſt, non tantùm cadetis communi morte,ſed etiam celebri & ſingulari aliqua, ut Jeſchahh.14.10. 8 Surge Deus]concluſio petitoria,ut Deus jus dicat in terra;quæ alioqui præ judiciorum conſtupratione tota videtur collapſura,verſ.5. Tu enim] ut Gen.18.25.

PSALMUS LXXXIII.

Pſaltes de inimicorum injuriis in populum Dei & impietatem in Deum conqueſtus,graviſſimè ipſis exitium imprecatur ad gloriam Dei.

1 CANTICUM &'*Pſalmus,Aſapho.*
2 'O Deus,[a]ne agas ſilentium;ne ſurdum
agas,neq; quieſcas,ô Deus fortis.
3 'Nam ecce inimici tui perſtrepunt, & oſores tui'extollunt caput.
4 Contra populum tuum callidè ineunt[b]cõſilium,& conſultant contra'abditos tuos,
5 Dicentes,agite excindamus'iſtos, 'ne ſint gens;ut non memoretur nomẽ Jiſraëlis ampli'.
6 Nam conſilium inierunt [c] animis paribus, contra ſe fœdus pepigerunt.
7 'Tentoria Edomæorum & 'Jiſchmahhelitarum,Moabitę &'Hagareni,
8 'Gebalitæ,Hhammonitæq;, & Hhamalekitæ;Paleſtini cum habitatoribus Tyri:
9 Etiam Aſſyrius 'adjunxit te iſtis,ſunt brachium'poſteris Loti.Sela.
10 'Fac iſtis ut Midjanitis;ut Siſeræ, ut Jabini in torrente Kiſchonis:
11 Qui exciſi fuerunt'ad Hhẽ-dorum,facti ſunt fimus terræ.
12 Redige ipſos ingenuos iſtorum ut Hhorebum,& ut Zeebum;ut Zebachum, & Tzalmunnahhum,omnes Toparchas iſtorum, *Judi.7.&.8.*
13 Qui dicunt,hæreditariò poſſideamus nobis habitacula Dei.
14 Deus mi,pone eos' velut rotam;ut ſtipulam coram vento.
15 Ut ignis exurit ſylvam,& ut flamma accendit montes,
16 Ita proſequere eos procella tua, & turbine tuo conturba eos.
17 Reple faciem eorum [d]ignominia; 'ut [e] requiratur nomen tuum,ô Jehova.
18 Pudore perfundantur, & conturbentur uſque in ſeculum;erubeſcantque & pereant:
19 Ut [f]cognoſcatur, te, cui ſoli nomen *eſt* Jehova;excelſum eſſe ſupra totam terram.

[d] Heb.*levitate.*
[e] Heb.*requirant:verbum perſonæ tertiæ pro imperſonali,ut verſ. ultimo.*
[f] Heb.*cognoſcant,ut ſuprà.verſ.17.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus]*Pſalmus eſt ἐυχτικὸς, continens exordium, verſu 2.propoſitionem ſive narrationem earum rerum de quibus expoſtulat pſaltes, a verſu 3.ad 10.& imprecationem, ad finem uſque. Videtur autem hic pſalmus aut a rege Chizkija,aut ab aliquo propheta temporibus ipſius conſcriptus eſſe; cùm Sancherib tam propria ambitione,quàm finitimarum gentium (quæ ipſi parebant) ſollicitatione adductus cum maximis copiis repentè Jehudęam invaſit: 2.Reg.18.& 19.* 2 O Deus]*exordium ad faciendam audientiam:humanitus dictum.* 3 Nam ecce] *propoſitio continens duo expoſtulationis capita; unum,de animo infenſo & peſſimis conſiliis contra populum Dei,uſque ad verſ.6.alterum, de impietate blaſphema & contumelioſa in Deum ipſum,verſ.6.quibus expoſtulationis partibus ſubjicitur recenſio gentium quæ criminibus iſtis tenebantur,uſque ad verſ.10.* Extollunt caput]*id eſt,omni metu poſito, & audentibus animis erigunt ſe ad ſcelera ſua perpetranda.* 4 Abditos tuos]*id eſt,quos recondis penes te, velut pretioſum peculium tuum,* Exodi 19.5. *ac proinde tutos ab omni injuria & inviolatos ſervas ſub umbra alarum tuarum, ſuprà 17.8.& 27.5.* 5 Iſtos] *Judæos, in quibus adhuc Jiſraëlis nomen conſervatur.* Ne ſint gens] *id eſt, ne amplius efficiant populum unum: ſicut decem tribubus fuerat factum, & prædixerat Jeſchahhja 7.8.* 7 Tentoria]*id eſt,Scenitæ Arabes in tentoriis commorantes; aut potius milites degentes in tentoriis ex uſu caſtrenſi: hypallage.* Jiſchmahhelitarum] *qui in poteſtatem Jiſraëlitarum non venerant; ſed animo infeſto in eos ferebantur.* Hagareni] *qui partim Schaülis, partim Jarobhhami ſecundi temporibus venerant in poteſtatem Jiſraëlitarum, 1.Chronic.5.* 8 Gebalitæ]*ſive Giblæi vicini Tzidoniis, de quibus 1.Reg.5.18.* 9 Adjunxit ſe]*id eſt,recens ſuſcepit eaſdem inimicitias,quas finitimi omnes ſuperioribus temporibus continenter geſſerant.* Poſteris Loti] *id eſt, Hhammonitas & Moabitas confirmat, qui prius fuerant imbecilliores quàm ut nobis damnum afferre poſſent: ut docent hiſtoriæ Aſæ & Jehoſchaphati, 2.Chronic.14.& 20.* 10 Fac iſtis] *tertia pars,imprecatio.* 11 Ad Hhen-dorum]*prope Tahhanacum & aquas Megidduntis, Judic.5.19.* 14 Velut rotam].*i.fac ut ipſi tanquam rotati in præceps ferantur, & ſua ipſorum volubilitate ac inſtabilitate decidant de conſiliis ſuis.* 17 Ut requiratur]*ſummus finis precationis,nimirum gloria Dei: quæ poſita eſt tum in invocatione, hoc verſu; tum in agnitione æternitatis,majeſtatis, & potentiæ ejus,verſu 19.*

PSALMUS LXXXIIII.

Pſaltes a ſacris cœtibus exulans deſiderium ſuum exponit: piorum in Eccleſia converſantium felicitatem explicat:Deumq; precatur ut miſericordia utatur ad reducendum ſe,atque in gratia confirmandum.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ ad Gittæa inſtrumenta poſteris Korachi,* Pſalmus.

2 Quàm amabilia *ſunt* tabernacula tua, ô Jehova exercituum.

3 Deſiderio afficitur, etiámque deficit anima mea *veniendi* ad atria Jehovæ: cor meum & caro mea exclamant *veniendi* ad Deum fortem viventem,

4 Ad altaria tua, Jehova exercituum, rex mi & Deus mi: etiam paſſer invenit domum, & hirundo nidum ſibi, *in* quo ponat pullos ſuos.

5 Beati qui inhabitant domum tuam, perpetuò laudant te. Sela.

6 Beatus homo, cui facultas *eſt* in te ſemitarum *quas habent pii* in [a] animo ſuo.

[a]Heb. *corde.*

7 *Beati qui* tranſeuntes per vallem mori fontem conſtituunt eum, *quos* etiam benedictionum operit pluvia.

8 Pergunt ab acie ad aciem, compâret *quiſque* apud Deum Tzijone.

9 Jehova Deus exercituum, audi orationem meam; auribus percipe ô Deus Jahhakobi. Sela.

10 O ſcutum noſtrum, aſpice, ô Deus; & intuere faciem Chriſti tui.

11 Nam melior *eſt* dies *unus* in atriis tuis, quàm mille: eligo frequentare limen in domo Dei mei, magis quàm habitare in tentoriis improbitatis:

12 Quia ſol & ſcutum *eſt* Jehova Deus, gratiam & gloriam dat Jehova: non cohibet bonum *ab* ambulantibus in integritate.

13 O Jehova exercituum; beatus homo, qui fiduciam habet in te.

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt* εὐκτικὸς, *Davidis (ut veriſimile eſt) propter Schaülis tyrannidem exulantis: continens primùm patheticam propoſitionem deſiderii quo afficiebatur David, uſque ad verſ. 9. deinde petitionem, uſque ad 13. ac poſtremò concluſionem epiphonematicam, verſ. 13.* 2 Quàm amabilia] *exclamatio pathetica de laudibus eccleſiæ aſpectabilis: quam in ſequentibus propoſitionis verſibus explicat primùm a ſingulari conſcientia ſua, verſ. 3. & 4. deinde a publico piorum in ea verſantium exemplo, uſque ad verſ. 9.* 3 Deſiderio afficitur] *propoſitio ſingularis ſenſus, quem habebat David in animo ſuo, verborum coacervatione & hyperbole exponens gravitatem* πάθους. 4 Ad altaria] ὑστέρωσιν *verborum in his libris frequentem perſpicuitatis cauſa mutavimus.* Etiam paſſer] *argumentum a comparatione minoris: paſſeribus (inquit) hirundinibúſque niduli in domibus humanis conceduntur, etſi nihil ad homines attinent; me autem, qui ſervus ſum tuus & membrum Eccleſiæ tuæ, quantò indignius eſt a domo tua exulare?* 5 Beati] *poſterior pars propoſitionis a communi piorum exemplo; quorum felicitas in domo, extra domum, in itinere, etiam cùm res adverſæ obveniunt, prædicatur.* Qui inhabitant] *ut ſacerdotes & Levitæ ſacrorum adminiſtri.* 6 Beatus] *id eſt, ô felices eos, quibus aditus in Eccleſiam, ut mihi, non intercluſus eſt; ſed per te patet liberè.* 7 Beati] *id eſt, felices illos, qui etſi difficiliore itinere utuntur, tamen ad Eccleſiam Dei pervenire poſſunt: nam ſi coguntur ſiticuloſa (ut erat vallis mori, 2. Schem. 5. 23. 24.) peragrare, nihilominus recreantur conſideratione fontis divini, ad quem contendunt: & ſimiliter quamvis pluvioſo cœlo, lætantur tamen, quia liberè poſſunt Deum accedere. quaſi dicat, mihi non eſſet grave etiam Libycas ſolitudines peragrare, aut ſubire imbres vehementiſſimos, modò Deum adire poſſem.* Benedictionum pluvia] *id eſt, quæ ferè immittitur ad communicandam cum terra benedictionem Dei, & fœcundat eam.* 8 Ab acie ad aciem] *id eſt, a cœtu uno ſacro ad alterum quotidiè abeunt, ad exercendum publicè totum cultum Dei: metaphora a re militari.* Compâret quiſque] *ex lege Exod. 23. 17.* Tzijone] *ubi tum cultus Dei fuerat inſtitutus, cùm pſalmum hunc exararet David, & præcedentis ſuæ calamitatis documentum traderet Eccleſiæ Dei.* 9 Jehova Deus] *altera pars pſalmi, precatio, duob. ver. cui ſubjungitur ſua explicatio cauſarum, ver. 11. & 12.* 10 Chriſti tui] *i. cùm meam faciem miſertus mei, quem unxiſti regem, 1. Schem. 16. tum filii tui æterni, quem unxiſti prophetam, ſacerdotem & regem piorum omnium, & in quo exiſtit hujus regni typici veritas.* 11 Nam melior eſt] *cauſa precationis, fructus & lætitia ad pios qui in Eccleſia commorantur perveniens; cujus fons eſt Deus pro miſericordia ſua erga eos beneficus, ſequente verſu.* Quàm mille] *ſupple in tentoriis improbitatis, quod* ἀπὸ κοινοῦ *repetendum eſt ex fine verſus.* Limen in domo] *id eſt, verſari in Eccleſia, ſynecdochicè, & ire de cœtu in cœtum, ſuprà verſ. 8.* In tentoriis improbitatis] *id eſt, extra Eccleſiam, ubi nulla eſt ſanctimonia & bonitas.* 12 Sol & ſcutum] *id eſt, autor illuſtrium bonorum & gloriæ, ac omnis mali propulſator, ut ſequentia verba explicant.* Non cohibet bonum] *ſed arcet, propulſat atque defendit a malo, tanquam ſcutum.* Ambulantibus in integritate] *i. qui non tantùm verſantur in cœtu Eccleſiæ, ſed re ipſa ex Eccleſia ſunt.* 13 O Jehova] *concluſio epiphonematica, ut dictum eſt in ver. 1. qua ſtatuit utcunque miſerè ejectus ſit, aut in poſterum per Dei voluntatem agitandus; ſic tamen, etſi abſentem corpore, animo tamen & fide præſentem, cum Deo & cum Eccleſia communicaturum: ut ſuprà pſal. 42. & 43.*

PSALMUS LXXXV.

Pſaltes ab exemplo præcedentis liberationis cum Deo expoſtulans, Deum orat pro liberatione Eccleſiæ: deinde ſe ipſum ad verbum Dei audiendum revocans pios conſolatur, cùm proximæ liberationis ſpe, tum alterius æternæ per adventum Chriſti ad Eccleſiam pertinentis.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ in poſteris Korachi,* pſalmus.

2 Benevolus fueras, ô Jehova, terræ tuæ: reduxeras turbam captivam Jahhakobi.

3 Condonaveras iniquitatem populi tui, texeras omne peccatum eorum. Sela.

4 Receperas omnem excandeſcentiam tuam; averteras, quò minus æſtuaret, iram tuam.

5 Revertere *ad* nos, ô Deus ſalutis noſtræ; & irritam fac indignationem tuam contra nos.

6 An in ſeculum iraſcereris contra nos, protraheres iram tuam [a] in quamque generationem?

7 An non tu [b] reverſus, vitæ reſtitueres nos, ut populus tuus lætentur in te.

[a]Heb. in
neration
& gener
nem.
[b]Heb. re
teris viv
ficares

8 'Oſtende nobis, Jehova, benignitatem tuam: & ſalutem tuam da nobis.

9 'Audiam quid loquatur Deus ille fortis Jehova; nam eloquitur 'pacem erga populum ſuum, & erga eos quos benignitate proſequitur: ſed ne revertantur 'ad ſtultitiam.

10 'Utique 'propinqua *eſt* 'timentibus eum ſalus ejus, 'habitatura eſt gloria in terra noſtra.

11 'Benignitas & fides occurrent inter ſe, juſtitia & pax oſculabuntur ſe.

12 'Fides 'e terra 'germinabit, & 'juſtitia e cœlis proſpectabit.

13 'Etiam Jehova dabit 'quod bonum eſt, ut terra noſtra edat proventum ſuum,

14 'Faciens ut juſtitia præeat ſibi, 'dum [c]conferet ad iter pedes ſuos.

[c] Heb. *ponet.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *pſalmus eſt generis mixti, ἐυκτικὸς ϗ διδασκαλικὸς: itaque duæ ſunt partes illius; una eſt*
precatio, uſque ad ver. 9. altera verò, prophetia de inſtauratione glorioſiſſima per Chriſtum: in cujus adven-
tum Eccleſia calamitoſa & graviſſima tyrannide Antiochi preſſa videtur ſe totam rejeciſſe, ex prophetia Da-
nielis de regno Chriſti. 2 Benevolus] *precationis (quæ prior pars eſt pſalmi) membra ſunt duo: pri-*
mum eſt argumentum ab exemplo anteactæ adminiſtrationis Dei, ut flectatur ad miſericordiam, tribus verſibus;
poſterius verò, petitio miſericordiæ & ſalutis, quatuor ſequentibus. Eſt autem hoc exemplum liberationis
Judæorum a captivitate Babylonica, ver. 2. cujus cauſa conſtituitur in Deo ſolo condonante peccata, verſ.
3. & iram dimittente, ver. 4. prout Hhezra & Nechemja ſuis orationibus in Eccleſia profeſſi ſunt.
5 Revertere ad nos] *precatio qua implorat Eccleſia præſentiam, miſericordiam, gratiam, benignitatem,*
& ſalutem Dei, inſerto altero argumento a natura Dei tarda ad iram & proclivi ad miſericordiam, ver. 6.
& 7. Hæc autem verba revertere ad nos, *exemplo Chaldæi paraphraſtæ ita reddidimus; ut accipienda eſſe*
oſtendit ver. 7. nam hoc genus ellipſeos eſt frequentiſſimum. 7 Populus tuus] *id eſt, ut tuis ſit bonum,*
& tibi gloria: qui duo fines conjuncti ſunt. 8 Oſtende] *id eſt, re ipſa præſta, ut docet altera pars ver-*
ſus. 9 Audiam] *altera pars pſalmi didaſcalica, in qua propheta primùm ſe ipſum ac populum Dei ad*
officium revocat omiſſis querimoniis, hoc ver. deinde promiſſiones Dei elegantiſſimis verbis & figuris expli-
cat, reliquis verſibus. Eſt autem officium duplex: unum, ut a ſenſu carnis expoſtulantis de miſeria ſua avocen-
tur pii ad audiendas promiſſiones & conſolationes Dei; alterum, ne immorigerâ ſua vita ipſi intercludant
ſibi conſequendarum promiſſionum viam. Eſt itaque hoc principium correctio quædam. quaſi dicat, quid con-
queror? aut quid loquor? quin potius mihi auſcultandum eſt quid loquatur Deus. Pacem] *id eſt, omne*
bonum & proſperitatem terminatis calamitatibus ut pollicitus erat Deus, Dan. 8. 14. & Dan. 9. Ad
ſtultitiam] *id eſt, idololatriam & alia ſcelera, in quæ ſolicitabat Antiochus.* 10 Utique] *explicatio*
proſperitatis, quam per prophetas denuntiatam fideles audiebant. Propinqua eſt] *quaſi dicat, mox futu-*
rum eſt ut ab horrenda iſta tyrannide liberemur extincto Antiocho, Dan. 8. 14. quæ liberatio teſſera quæ-
dam & particula futura eſt æternæ illius ac glorioſæ liberationis & ſalutis, quam conferat Chriſtus: quam-
obrem ad eam tranſitur ſequentibus verbis. Timentibus eum] *qui non convertentur ad ſtultitiam, ſu-*
periore ver. Habitatura eſt] *i. futurum eſt ut Deus præſentia ſua glorificet Eccleſiam; quam terra olim fi-*
gurabat, ubi Eccleſia erat. Hæc autem gloria cujuſmodi ſit, exponunt ſequen. 11 Benignitas & fides]
ſuperioris gloriæ explicatio primùm quidem ſpiritualis, duobus verſibus; deinde temporalis, ver. 13. ſunt autem
in hac ſpirituali gloria binæ relationes: una, benignitatis dei ad fidem hominum benignitatem & gratiam e-
jus obviis ulnis excipientium: altera, juſtitiæ Dei ad pacem hominum ſive tranquillitatem conſcientiæ per
fidem, Rom. 5. 1. quæ vera ſunt effecta unici mediatoris Chriſti. 12 Fides] *cum pace per fidem in*
Chriſtum. ſynecdoche. E terra] *id eſt, ex animis piorum: metonymia.* Germinabit] *id eſt, ſe exeret,*
& fructum pacis afferet. Juſtitia] *proficiſcens ex benignitate Dei: ſynecdoche, ut antè.* 13 Etiam
Jehova] *ſumma promiſſionum: Jehova (inquit) temporales omnes ac ſpirituales promiſſiones exhibebit.*
Quod bonum eſt] *id eſt, quantum ex uſu erit Eccleſiæ Dei.* 14 Faciens ut juſtitia] *id eſt, non tem-*
porales illas benedictiones tantùm communicabit; ſed etiam ſpirituales, dum procedet regnum Chriſti, & erit
thronus juſtitiæ, (ut appellat David pſalm. 45.) in hoc mundo. Dum conferet] *id eſt, dum veniet ad*
inſtituendum regnum Chriſti; & nos fide incedemus in regno Chriſti habitantis & inambulantis in nobis,
uſque ad conſummationem ſeculi: humanitus dictum.

PSALMUS LXXXVI.

David in ſuis calamitatibus Deum invocans, ſuam imbecillitatem, fœdus cum Deo, & fidem in Deum profitetur: ſalutem ab eo petit propter naturam, gratiam, & gloriam ejus: & poſtremò de inimicis conqueſtus requirit aliquam ſignificationem boni & conſolationem a malo.

1 'ORATIO *Davidis*: 'Inclina Jehova, aurem tuam, exaudi me: nam pauper & egens ſum.

2 Serva animam meam, nam is ſum quem benignitate proſequeris: ſerva tuum ſervum, tu Deus mi, fiduciam habentem in te.

3 Gratiam fac mihi Domine; quia te inclamo toto die.

4 Lætifica animam ſervi ſui: quia ad te, domine, animam meam attollo.

5 'Tu enim Domine bonus es & [a]condonans, multuſque benignitate omnibus invocantibus te.

6 'Auribus percipe, Jehova, orationem meam; & attende ad vocem deprecationum mearum.

7 Tempore anguſtiæ meæ invoco te, quia exaudis me.

8 Non *eſt* par tibi inter illos Deos, ô Domine; neque *ſunt* paria operibus tuis *opera*.

9 'Omnes gentes quas *eis* afficis venientes, incurvant ſe coram te domine: & honorem habent nomini tuo:

10 Quia magnus es atque mirificus, tu Deus ſolus es.

11 'Doce me, Jehova, viam tuam, pergam in veri-

[b] Heb. *cor meum : ſic ſequente verſ.*

[c] Heb. *animam meam.*

veritate tua; 'aduna [b]animum meum ad timendum nomen tuum.
12 Celebrabo te domine, Deus mi, ex toto animo meo; & honore proſequar nomen tuum in ſeculum:
13 Cùm benignitate tua magna erga me, eripueris animam meam a ' ſepulchro imo.
14 'O Deus, ſuperbi inſurgunt contra me, & cœtus violentorum quærunt[c] vitam meam; qui non proponunt te ſibi.
15 'Tu autem, domine, deus fortis, miſericors, & gratioſus es; longanimis, & multus benignitate ac fide.
16 Reſpice ad me, & gratiam fac mihi; da robur tuum ſervo tuo, & ſerva ' filium ancillæ tuæ.
17 'Effice erga me ſignum [d] quod bono ſit; ut videntes oſores mei pudore profundantur, cùm tu Jehova adjuveris me & conſolatus fueris me.

[d] Heb. in num.

ANNOTATIO.

1 Oratio] *id eſt, orationis forma, quam David præſcripſit piis, ut in gravibus rerum difficultatibus uterentur. Quamobrem nullam adhibuit circumſcriptionem temporum, perſonarum, aut locorum, ut alibi fecit; ſed iis tantùm argumentis utitur quæ fidelibus omnibus convenire poſſunt. Conſtat autem pſalmus ex quatuor partibus, prout tres ſunt argumentorum loci: prima eſt petitio ſalutis a perſona ſupplicis, uſque ad ver. 6. ſecunda eſt petitio eadem a perſona Dei, uſque ad verſ. 14. tertia, a perſona adverſariorum, verſ. 14. poſtrema, concluſio petitionis tres locos coacervans ad conſequendam miſericordiam, verſu. 15. & ſequentibus, ad finem uſque.* Inclina Jehova] *primus petitionis locus a perſona ſupplicis: ubi exponit pſaltes Deo imbecillitatem & miſeriam ſuam, hoc ver. benignitatem Dei ſecum communicatam ex gratia & fœdere ejus, cultum, fidemq́; ſecundo verſu: conſtantem invocationem, verſu 3. & ſpem firmam, verſ. 4. quorum omnium fundamentum eſt natura Dei. verſ. 5.* 5 Tu enim] *ætiologia ſuperioris profeſſionis a natura Dei; quæ eſt* μεταβατικὴ *ſive tranſitiva ad alterum argumentorum genus.* 6 Auribus percipe] *ſecundus orationis locus a perſona Dei, ubi fiduciam ſuam confirmat David, Deúmque ſupplicat primùm a natura ejus, hoc verſu; deinde a ſingulari experientia ſua, verſu 7. tertiò ab operibus quibus Deus extollit ſe ſuprà omne quod dicitur Deus, & omnes homines, a verſu 8. ad 11. poſtremò a gloria ipſius, quæ piorum ductu & ſalute conjuncta eſt, a verſ. 11. ad 14.* 9 Omnes gentes] *id eſt, adeò ſupra omnes homines te evehis magnificè, ut ipſæ cogantur profiteri & gloriam tibi cedere; prout etiam infideles, infeſta gentes & inimicæ Deo feciſſe leguntur, Geneſis 20. Exodi 8. & ſequentibus, 1. Schem. 6. & aliis locis.* 11 Doce me] *id eſt, doctrina, ductu, & virtute tua ita me regito, ut glorificem te.* Aduna] *id eſt, effice ut cor meum ab aliis omnibus timoribus & curis liberatum unum ſit, id eſt, totum ſolidumq́; permaneat in timore tuo, ac non ſuſpenſum hæreat: ut Hoſche. 11. 7.* 13 Sepulchro imo] *ſummis & profundiſſimis periculis: metaphora.* 14 O Deus] *tertia pars, a perſona adverſariorum, ut obſervatum eſt in verſ. 1.* 15 Tu autem domine] *concluſio miſericordiam implorans a perſona Dei; hoc verſu; ſupplicis, ſequente; & inimicorum, ultimo.* 16 Filium ancillæ tuæ] *id eſt, vernam tuum, in fœdere tuo a parentibus genitum atque educatum, domeſticum Eccleſiæ tuæ, ut pſalm. 116. 16.* 17 Effice erga me ſignum] *id eſt, facto & opere ſignifica, ac demonſtra tibi curæ eſſe bonum meum, iis modis qui exponuntur in fine verſus.*

PSALMUS LXXXVII.

Pſaltes Eccleſiæ, Dei laudes prædicat, a præſentia & beneficiis Dei erga illam, futuraq́; gentium vocatione.

[a] Heb. *honorabilia prædicatur.*

[b] Heb. *Rahab & Babelem, &c. metonymicè: ſic accipitur Rahab, Jeſchahbjæ. 51. 9. & infrà 89. 11.*

1 'POSTERIS *Korachi,* '*pſalmus & canticum.* 'Fundationem ſuam ' inter montes ſanctitatis.
2 'Deligit Jehova portas Tzijonis; ' ſuprà quàm ulla tabernacula Jahhakobi.
3 [a]'Honorificentiſſima *ſunt* quæcunque prædicantur de te, ô civitas dei. Sela.
4 'Memoro [b] Ægyptium, & Babylonium, apud ' nocentes me; ecce, Paleſtinum, & Tyrium cum Æthiope, ' hunc genitum eſſe ibidem:
5 'Ideo de Tzijone fore ut dicatur, hic & ille vir genitus eſt in ea; ipſúmque ' ſtabiliturum eam ' excelſum:
6 Jehovam annumeraturum conſcribendo populos, hic genitus eſt ibidem. Sela.
7 'Quapropter ' canunt æquè ac [e] exultant, omnes fontes vitæ meæ de te.

[e] Heb. *choreas ducunt vel tripudiant omnes fontes mei.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt* ἐπαινετικὸς *ſive laudativus, conſtans ex propoſitione laudis univerſe, uſque ad ver. ultimum; & concluſione, ver. ultimo.* Fundationem ſuam] *propoſitio laudis hoc pſalmo continetur duplex; prior eſt a perſona Dei, Eccleſiam præſentia ſua & beneficiis honeſtantis, uſque ad ver. 4. poſterior a perſona eorum qui in Eccleſia converſaturi ſunt; quia Judæi accenſuri ſunt gentes Eccleſiæ ſuæ, & Deus cooptaturus, ut fiat unum ovile ſub paſtore uno, a verſ. 4. ad ultimum. Per fundationem autem Dei intelligit pſaltes Eccleſiam, quam Deus ſecundum æternum decretum ſuum & beneplacitum voluntatis ſuæ fundavit in Chriſto.* Inter montes ſanctitatis] *id eſt, quam fundavit in Cenabhanæa, montoſa regione ſanctificata ad habitationem ſuam & populi ſui, ut Exodi 15. 13. & 17.* 2 Diligit] *id eſt, ſingulari quodam modo ſuæ dilectionis erga Eccleſiam in hoc loco ſignificationē exhibet: ut cùm ſacrificandus eſſet Jitzchak, Gene. 22. cùm extenſurus eſſet manum ſuam Angelus contra Jeruſchalaima, 2. Schem. 24. 16. denique cùm præſentia, verbo, & opere oſtendit ſe locum illum elegiſſe ad habitationem ſuam, donec advenit tempus quo neq; in monte, neq; Jeruſchalaimis adorandus eſſet Deus, Joan. 4. 21.* Suprà quàm] *ut ipſe Deus explicat Deut. 12. 5.*

12.5.& ſequentibus. 3 Honorificentiſſima ſunt] *id eſt, nihil honorificum non prædicatur de te, & nihil prædicatur de te quin ſit honorificentiſſimum.* 4 Memoro] *altera propoſitio laudis, ut obſervatum eſt in verſ.1. quaſi dicat, maximum quidem eſt, Deum huic Eccleſiæ adeſſe, eam fundaſſe, eam diligere, in ea coli, eamq; omni honore proſequi: ſed amplius adhuc afficior, quoties cogito Deum pro decreto ſuo immutabili effecturum, ut hæc tua bona & honores qui nunc anguſtis finibus terminantur, ad omnes gentes perveniant ut generentur in Chriſto, hoc verſ. Eccleſiæ accenſeantur, verſ. ſequente; ac proinde eorum nomina in cœlis ut in terra conſcripta habeantur, verſ.6.* Noſcentes] *id eſt, familiares meos & cives ejuſdem Eccleſiæ.* Hunc genitum eſſe] *id eſt, jam prædeſtinatum & præfinitum eſſe, ut fiat Dei & Eccleſiæ filius regeneratione ſpiritus per fidem Chriſti, quod ſequentis verſ. exegeſis oſtendit.* 5 Ideo de Tzijone] *id eſt, fore ut gentiles in Eccleſia Chriſti agnoſcantur, & Deus adoptatis gentibus per Chriſtum Eccleſiam ſervet; quæ alioqui per Judæorum incredulitatem, & urbis ac templi excidium intercidiſſe videretur.* Stabiliturum] *i. in ſtatu conſervaturum, & confirmaturum, ut portæ inferorum non prævaleant ei.* Excelſum] *Chriſtum, in cujus manum omnia dedit pater: qui idem eſt Jehova, ſequente verſ.* 7 Quapropter] *concluſio prædicans allegoricè laudes Eccleſiæ, ſuperiorum bonorum nomine.* Canunt æquè ac exultant] *id eſt, quicquid in me vitæ eſt conſpirat quodammodo, ut concentum quendam & quaſi harmoniam ſymphonicam edat tuarum laudum, & gloria illa ac exultatione geſtiat.*

PSALMUS LXXXVIII.

Pſaltes formam dat fideli cuique Deum accedendi in privatis malis: itaque exponens mala & mortem ſuam præſentiſſimam, expoſtulat cum Deo: propter gloriam ejus in vita ſervari petit: & propter malorum gravitatem urget ſibi liberationem dari.

1 CANTICUM *& pſalmus in poſteris Korachi, magiſtro ſymphoniæ,* [a] *ad pneumaticum inſtrumentum canendus: didaſcalicus Hemanis Ezrachitæ.*

2 [b] O Jehova, Deus ſalutis meæ; interdiu clamo, & noctu coram te.

3 Veniat in conſpectum tuum oratio mea, inclina aurem tuam ad clamorem meum.

4 [c] Nam ſaturata eſt malis anima mea, & vita mea ad ſepulchrum pertingit.

5 Reputor cum deſcendentibus in [a] ſepulchrum, ſum ſimilis viro [b] quem deficit virtus.

6 *Reputor* inter mortuos, [c] ſemotus; ut confoſſi, jacentes in ſepulchro, quorum non recordaris amplius, qui manu tua exciſi ſunt.

7 Ponis me in [d] ſepulchro omnium infimo; in tenebroſiſſimis, in profundis locis.

8 [e] Super me incumbit æſtus tuus; adeò omnibus irrumpentibus tuis fluctibus affligis. Sela.

9 Procul amoves notos meos a me, proponis me in [e] ſummam abominationem eis; incluſus ſum ita ut non poſſim evadere.

10 Oculus meus mœret præ afflictione; invoco te Jehova totum diem, pando ad te manus meas.

11 [d] An mortuis efficies opus mirabile? [e] aut expertes vitæ exurgent celebraturi te? Sela.

12 An enarraretur in ſepulchro benignitas tua? fides tua in perditione?

13 An cognoſceretur in tenebris mirabile *opus* tuum, & juſtitia tua in terra oblivionis?

14 [e] Atqui ego ad te, Jehova, vociferor; & uno quoque mane oratio mea prævenit te.

15 [f] Quare ô Jehova, abjicis [f] me? abſcondis faciem tuam a me?

16 [e] Pauper ſum & moribundus a concuſſione, perferens terrores tuos animi pendeo.

17 Super me tranſeuntibus æſtibus tuis, conturbationes tuæ reſcindunt me,

18 Circundantes me ſicut aquæ toto die; cingentes me pariter.

19 Procul amoves a me amicum & ſocium, [e] notis meis *ſum* tenebroſo loco.

[f] Heb. *animam meam: ſynecdoche.*

ANNOTATIO.

1 Canticum & pſalmus] *Hic pſalmus etſi dicitur didaſcalicus, hoc eſt, in perpetuum Eccleſiæ documentum traditus, ut ſuprà pſal.42.1. propriè tamen eſt* χετλιασμὸς, *quo pſaltes cum Deo expoſtulat de graviſſimis ſuis calamitatibus: tria enim ſummatim continet. primum eſt exordium, quo audientiam facit, verſ.2. & 3. ſecundum, propoſitio pathetica calamitatum ipſius, inde uſque ad verſ.11. tertium, expoſtulatio cum Deo, ad finem uſque. Videntur autem hic pſalmus & ſequens conſcripti eſſe a duobus fratribus, quorum fit mentio 1. Reg.4.30. & 1. Chronic.2.6. ut Eccleſia formulas haberet expoſtulationum, quibus uteretur cùm in privata aliqua & ſingulari difficultate, hoc pſalmo; tum in publicis afflictionibus & everſione reipublicæ, pſalmo ſeque: nam hi viri ſapientes inſtructi ſpiritu Dei præviderunt, & præviſi mali documenta literis conſignarunt ad præmonendam & armandam Eccleſiam.* Ad pneumaticum] *vide in pſalm.5.1.* 2 O Jehova] *Exordium, ut dictum eſt in verſ.1.* 4 Nam ſaturata eſt] *propoſitio calamitatum de quibus conqueritur pſaltes per prolepſin, hoc verſu: quarum una eſt, quòd jam in morte verſatur, prout amplificat tribus verſib. ſequent. altera, quòd obruitur malis graviſſimis ex quibus mortem præſentem videat, verſu 8. & duobus ſequentibus. Nam hæ duæ partes prolepticè hoc verſu poſitæ, per* ὕστερον *Hebræis familiarem inverſo ordine exponuntur.* 6 Semotus] *nimirum ab omni hominum conſortio & communicatione, ac nihil commune cum aliis habens; ut qui laborant ex elephantiaſi primùm extra caſtra ex lege, Levit.14. deinde extra urbes in inſulas & ſemotas domos relegabantur, ut 2. Reg.15.5. & 2. Chronic.26.21. quod genus hominum hac ratione civiliter mortuum dici poteſt.* 8 Super me] *alterum membrum* ὑστερώσεως, *de afflictionibus minitantibus præſentem mortem: quarum loci ſunt tres, a perſona Dei, hoc verſ. amicorum, ſequente; & ipſius ſupplicis, verſ.10.* 11 An mortuis efficies] *tertia pars pſalmi, expoſtulatio cum Deo ad liberationem conſequendam, duobus argumentis: prius eſt ab eventu; fore ſi moriatur ut gloriam Dei minimè prædicet, cui omninò conſultum vult Deus, tribus verſibus; poſterius, a fide ſua præſente, & prædicatione gloriæ Dei etiam in graviſſimis tentationibus, ad finem uſque.* Aut expertes vitæ] *vide ſuprà pſal.6.6.* 14 Atqui ego] *ſecundus locus expoſtulationis, ut dictum eſt in verſ.11.* 15 Quare ô Jehova] *contentio brevis expoſtulationi inſerta, hoc ver.* 16 Pauper ſum] *re-*

greſſio ad expoſtulationem; qua oſtendit pſaltes omninò tempus eſſe ut ſui miſereatur Deus, per repetitionem earundem calamitatum quas narraverat ſuprà, verſ. 8. 9. & 10. 19 Notis meis ſum tenebroſo] *id eſt, ſum incognitus; adeò jam illis ſepultus eſſe videor in profundis malorum tenebris; ut ſuprà vocaverat, verſ. 7.*

PSALMUS LXXXIX.

Pſaltes benignitatem fidémque Dei cùm in rebus omnibus creatis, tum in Eccleſia teſtificatam celebrat: dignitatem Eccleſiæ, quæ eſt regnum Dei, & promiſſiones regno toti ac regi factas commemorat; deinde contraria eventa & adverſitates quas Eccleſia perferebat proponens, expoſtulat cum Deo; liberationem & inſtaurationem petit, ac tum demum benedicit Deo.

1' DIDASCALICA ode, *Ethanis Ezrachitæ.*

2 'Benignitates Jehovæ *in* ſeculum canam, in[a] quamque generationem notam faciam 'fidem tuam ore meo.

3 Nam [b]ſtatuo fore ut in ſeculum benignitas 'ædificetur; in cœlis ipſis ſtabilias fidem tuam, *qua dixiſti,*

4 Pepigi fœdus cum electo meo, 'juravi Davidi ſervo meo:

5 'Uſque in ſeculum me ſtabiliturum ſemen tuum, & ędificaturum in quamque generationem ſolium tuum. Sela.

6 'Quapropter celebrant 'cœli mirabile *opus* tuum, Jehova; etiam fidem tuam 'in congregatione ſanctorum.

7 Quis enim 'in ſuperiore nube par æſtimetur Jehovæ? aſſimiletur Jehovæ inter 'filios fortium?

8 Deus fortis *eſt* formidabilis in conſilio ſanctorum plurimùm, & reverendus ſupra omnia quæ circunſtant eum.

9 O Jehova, Deus exercituum, quis *eſt* par tibi robuſtus Jah? 'nam fides tua circunveſtit te.

10 Tu dominaris in ſuperbiam maris; cùm attollunt ſe fluctus ejus, tu reprimis eos.

11 Tu contriviſti tanquam confoſſum [c]Ægyptium: brachio roboris tui diſperſiſti inimicos tuos.

12 Tui *ſunt* cœli, etiam tua *eſt* terra; orbem habitabilem & ea quæ ipſum implent, tu fundaſti.

13 Aquilo & [d]Auſter quos tu creaſti, 'Tabor & Chermon de nomine tuo cantant.

14 Tibi brachium *eſt* cum potentia; robuſta *eſt* manus tua, elata dextera tua.

15 Juſtitia & judicium habitaculo ſolii tui; benignitas & fides præeunt faciei tuę.

16 'Beatus *eſt* populus, 'qui agnoſcunt clangorem; '*qui* in luce faciei tuæ pergunt, Jehova,

17 In nomine tuo exultant toto die, & in juſtitia tua attollunt ſe:

18 Nam decus roboris eorum es, & pro benevolentia tua attollitur 'cornu noſtrum.

19 Jehovę enim *eſt* 'ſcutum noſtrum, & ſancti Jiſraëlis rex noſter.

20 'Tunc allocutus per viſionem eum 'quem benignitate proſequebaris; dixiſti, diſpoſui 'auxilium contra robuſtum, extuli electum e populo.

21 'Inveni Davidem ſervum meum, oleo [e]ſancto meo unxi eum;

22 Qui cum manus mea ſit ſtabilis, etiam brachium meum fortificet eum.

23 Non aget exactorem inimicus contra eum, & [f]deditus iniquitati non affliget eum:

24 Sed contundam a facie ejus hoſtes ejus, & oſores ejus plaga afficiam.

25 Adeò fides mea & benignitas mea affutura eſt ei, ut in nomine meo extollatur cornu ejus.

26 Nam 'imponam 'mari manum ejus, & 'fluminibus dexteram ejus.

27 'Ipſe inclamabit me, tu pater mi; mi Deus fortis, & rupes ſalutis meæ:

28 Etiam ego 'primogenitum conſtituam eũ, excelſum ſupra reges terræ.

29 In ſeculum ſervabo ei benignitatem meam, & fœdus meum fidum erit ei.

30 Diſponamque in æternum 'ſemen ejus, & ſolium ejus 'ut *ſunt* dies cœlorum.

31 'Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint:

32 Si ſtatuta mea prophanaverint, & præcepta mea non obſervaverint;

33 Viſitabo quidem virga defectionem eorũ, & plagis iniquitatem eorum:

34 Sed benignitatem meam non irritam faciam ab eo, neque mentiar contra fidem meam.

35 Non prophanabo fœdus meum, & pronũtiatum labiorum meorum non mutabo.

36 Semel juravi per ſanctitatem meam, Davidi non mentiar:

37 'Semen ejus in ſeculum fore, & 'ſolium ejus ut ſolem coram me:

38 Ut luna ſtabile fore in ſeculum: & 'ut [g] teſtes in ſuperiore nube fideles. Sela.

39 'At tu abjeciſti, & ſpreviſti: excanduiſti contra 'unctum tuum.

40 Deteſtatus es fœdus ſervi tui, prophanaſti *dejicens* in terram coronamentum ejus.

41 Dirupiſti omnes macerias ejus: expoſuiſti munitiones ejus contritioni.

42 Diripuerunt eum omnes [h]viatores, eſt probro vicinis ſuis.

43 'Extuliſti dexteram hoſtium ejus, lætificaſti omnes inimicos ejus.

44 Etiam retudiſti acumen gladii ejus, neque ſtabiliviſti eum in bello.

45 Feciſti ut ceſſet nitor ejus, & ſolium ejus in terram detruſiſti.

46 Curtaſti 'dies adoleſcentiæ ejus, operuiſti eum pudore. Sela.

47 'Quouſque Jehova? abſcondes te in æternum? ardebit tanquam ignis æſtus tuus?

48 'Recordare mei, [i]quàm temporarius ſim. quorſum in vanum creaſſes omnes filios hominis?

49 Quis vir ita vivat ut non [k]experiatur mortem, eripiat ſe ipſum a ſepulchro? Sela.

50 Ubi *ſunt* benignitates illæ priſtinę Domine, quas juraveras Davidi per fidem tuam?

51 Recordare, Domine, opprobrii ſervorum tuorum: me 'geſtare in ſinu meo *opprobrium* omnium maximorum populorum,

[a] Heb. *in generationem & generationem: ſic inf. verſ. 5.*

[b] Heb. *dico.* 2. Schem. 7. 8 *& ſequentibus.*

[c] Heb *Rahabum, ut ſuprà* 87. 4. *Exod.* 14 & 15.

[d] Heb. *dextera* plaga: *ut Exo.* 26. 18.

[e] Heb. *ſanctitatis meæ.* 2. Schem. 7.

[f] Heb. *filius iniquitatis.*

1. Ioh. 14.

[g] Heb. *lege.*

[h] Heb.

[i] Heb. *tempori*

[k] Heb. *ſic pſal.* 13.

52 Quo affecerunt inimici tui Jehova; quo affecerunt [l]veſtigia Chriſti tui.

53 [m]Benedictus *ſit* Jehova in ſeculum; Amen, iterumq; Amen.

ANNOTATIO.

1 Didaſcalica ode] *de occaſione hujus odes vide ſup. in pſal.* 88. *Eſt autem hæc ode documentum inſigne Eccleſiæ tum ad celebrandam benignitatem Dei, tum ad implorandam illius miſericordiam in rebus adverſis. Quamobrem tres ſummæ partes ſtatuendæ ſunt hujus odes: prima eſt laudatio Dei ab operibus & fœdere ejus, uſq; ad ver.* 39. *ſecunda eſt expoſtulatio petitione conjuncta, uſq; ad ver.* 53. *poſtrema, concluſio epiphonematica a laudibus Dei, ver. ult.* 2 Benignitates] *propoſitio ſummæ primæ partis de celebrando Deo, quatuor ver. continetur: ea eſt, benignitatem Dei cùm in rebus omnibus creatis perſpici, ver.* 3. *tum maximè in regno Davidis, id eſt, in Chriſto & Eccleſia, ver.* 4. *&* 5. *hæc ita proleptice poſita, ſigillatim deinde confirmantur uſque ad expoſtulationis locum: primùm quidem benignitas & fides Dei in rebus creatis, ad ver.* 6. *uſque ad* 16. *deinde verò benignitas & fides in Eccleſiam, inde ad ver.* 39. Fidem tuam] *id eſt, veritatem & conſtantiam in omnibus rebus tuis.* 3 Ædificetur] *id eſt, ſemel in rerum creatione & ſtructura demonſtrata procedat & pergat, quantiſper durabunt ſecula.* 4 Juravi] *ad confirmationem fœderis, ut infrà ver.* 50. *& pſal.* 132.11. 5 Uſq; in ſeculum] *duæ promiſſionis partes, hæredum & hæreditatis regiæ: ut factæ fuerant Abrahamo, Gene.* 15. 6 Quapropter] *exornatio prioris partis nimirum laudis quam Deus ſibi a rebus omnibus creatis comparavit.* Cœli] *& cœlites, quos per ſynecdochen intelligendos eſſe docent tres ſequentes ver.* In congregatione ſanctorum] *id eſt, teſtificantur Eccleſiæ, & documento ſunt.* 7 In ſuperiori nube] *i. in cœlis: ſic infrà ver.* 38. Filios fortium] *id eſt, potentiſſimos terræ; ut ſuprà ver.* 29.1. *& Jechezk.* 17.13. *&* 32.21. 9 Nam fides tua] *id eſt, undequaque exornaris veritate & conſtantia operum tuorum.* 13 Tabor] *ad occidentem ſpectans, & Chermon ad orientem, Deut.* 3. 8. *Jehoſ.* 19.22. 16 Beatus eſt] *altera exornatio ſecundæ partis in propoſitione poſitæ, ut dictum eſt in ver. ſecundum: qua propheta docet primùm generatim quæ ſit benignitas Dei erga Eccleſiam ſuam, uſque ad ver.* 20. *deinde verò nominatim erga regem, quàm benignæ datæ ſint promiſſiones in Chriſto, inde ad ver.* 20. Qui agnoſcunt clangorem] *id eſt, qui ſigna a te velut imperatore proficiſcentia, & verbum tuum audiunt: ut Num.* 23.25. Qui in luce faciei tuæ] *i. te præeuntem opere ſequuntur, & prælucentem verbo.* 18 Cornu noſtrum] *ut* 1. *Schem.* 2.1. *& infrà* 25. 19 Scutum noſtrum] *id eſt, defenſio & protectio noſtra a malis.* 20 Tunc allocutus] *explicatio ſingularis benignitatis Dei erga regem, ut obſervatum eſt in ver.* 16. *qua exponit pſaltes, primùm quæ futura ſit gloria regni tum temporaris tum ſpiritualis, uſque ad ver.* 27. *deinde quæ veritas & conſtantia regni in Chriſto, ver.* 27. *& tribus ſequen. poſtremò quæ ratio erga temporarium regnum propter Chriſtum ſit ſervanda a Deo, inde a ver.* 31. Quem benignitate proſequebaris] *Schemuelem prophetam,* 1. *Sche.* 16. Auxilium contra robuſtum] *id eſt, regem, qui vindicet populum a potentibus inimicis: ut poſtulaverant Jiſraëlitæ,* 1. *Schem.* 8. *ſub finem.* 21 Inveni] *i. proſpexi,* 1. *Schem.* 16.2. 26 Imponam mari] *ut promiſerat Deus Exod.* 23.31. *& completum legitur* 2. *Sche.* 8. *&* 10. Mari] *rubro & mediterraneo.* Fluminibus] *Euphrati, Jardeni, Paludi Serbonidi, &c.* 27 Ipſe inclamabit] *Secundum membrũ de veritate regni in Chriſto, a mutuis & reſpondentibus inter ſe officiis Chriſti erga Deum patrem, hoc ver. & patris erga Chriſtum, tribus ſequentibus. nam hæc univerſè & plenè ad Chriſtum pertinent: tenuiter verò, tanquam ſuis typis, regibus aliis accommodari poſſunt.* 28 Primogenitum] *id eſt, caput & principem ſummum Eccleſiæ meæ, adeoq; omnis creaturæ: ut ſequentia verba exponunt.* 30 Semen ejus] *ſpirituale, id eſt, filios Dei genitos per ſanctificationem ſpiritus, Heb.* 2.10. *& ſequentibus.* Ut ſunt dies cœlorum] *id eſt, in æternum: periphraſis.* 31 Si dereliquerint] *tertiũ membrum de ratione quam ſervaturus eſt Deus in filios infirmos ſuos, ut dictum eſt in ver.* 20. 37 Semen ejus] *id eſt, Eccleſiam genitam incorrupto ſemine verbi. ut ver.* 30. Solium ejus] *id eſt, regnum, ſynecdochicè.* 38 Ut teſtes] *i. æquè duraturum eſſe atque aſpectabilia omnia in cœlo documenta, de quibus infrà Pſalm.* 97.6. 39 At tu abjeciſti] *altera pars pſalmi expoſtulationem continens, uſque ad ver.* 47. *& petitionem patheticam, uſque ad* 53. Unctum tuum] *id eſt, regem e domo Davidis: nam hic Pſalmus in monumentum datus eſt Eccleſiæ prophetico ſpiritu, ut ſuo tempore caneretur Deo: cujuſmodi fuit tempus deportationis Babylonicæ.* 48 Extuliſti dexteram] *id eſt, ſuperiores effeciſti inimicos.* 46 Dies adoleſcentiæ] *quibus florere & quaſi adoleſcens augeri debuerat ex promiſſione tua.* 47 Quouſque Jehova] *tranſitio ad expoſtulatione ad petitionem, per figuram quam Rhetores ἀγῶνα ſive contentionem vocant, hoc verſiculo.* 48 Recordare mei] *petitio miſericordiæ & inſtaurationis; primùm a perſona ſupplicum, qui ita vanitatem ſuam agnoſcunt ut ſe tamen profiteantur eſſe creaturas Dei; duobus verſibus: Deinde a perſona Dei teſtificantis benignitatem ſuam opere, fœdere, atque juramento. verſiculo.* 50. *poſtremò a perſona inimicorum, duobus ſequentibus,* 51 Geſtare in ſinu] *id eſt, patienter diſſimulare atque abſcondere.* 52 Veſtigia Chriſti tui] *i. ſigna omnia atque documenta Chriſti habitantis & inambulantis in nobis; ſive præterita ad prophetiam, ſacerdotiũ, regnum, & cultum Dei pertinentia; ſive præſentia quibus Chriſtus nos conſolatur verbo: ſive futura de promiſſionibus adventus ejus.* 53 Benedictus ſit Jehova] *concluſio epiphonematica a laudibus Dei quas utrobique ſecundis & adverſis rebus prædicare debet Eccleſia.*

PSALMUS XC.

Moſche gratiam Dei ex ſempiterno decreto ejus in ſanctos celebrans, exponit tum inſtabilitatẽ vitæ humanæ, tum miſeriã Jiſraëlitarum quos Deus morti adjudicaverat: ideoq; precatur Deum, ut populũ ſuum renovans ducat ipſum in omni ſanctimonia, & gloriam ſuam demonſtret in ductu & ſanctificatione populi ſui.

ORATIO *Moſchis* [a]*viri Dei.* [b]O Domine: tu [c]habitaculum fuiſti nobis, [d] inquaque generatione.

2 Cùm nondum montes editi eſſent, aut formaſſes terram orbemq; habitabilem; deniq; inde a ſeculo & uſq; in ſeculum tu Deus fortis *es.*

3 Redigis mortalem eò uſque ut ſit contritus: dicens, revertimini filii hominum.

4 Nam mille annos ſi prætereat, *ſunt* in oculis tuis ut dies heſternus; & *ut* vigilia [b] nocturna.

[b] Heb. *in nocte.*

5 Inundatione abripis eos, ſomnus ſunt: ipſo mane *ſunt* ut fœnum tranſiens,

6 Ipſo mane quo effloruit tranſiens, ipſo veſpere exciſus atque exareſcens.

7 At conſumimur ira tua, & tuo æſtu conturbamur.

8 Proponis iniquitates noſtras tibi, occulta noſtra lumina faciei tuæ.

9 Nam omnes dies noſtri divertunt excandeſcentia tua; conſumimus annos noſtros, ſimiles ſermoni *ſunt*.

10 In diebus ipſis annorum noſtrorum *ſunt* ſeptuageni anni, aut (ut *ſimus* [c] valentiſſimi) octogeni anni; etiam excellentiſſimum eorum [d] laborioſum *eſt* & moleſtum: cùm abierit avolamus illicò.

[c] Heb. *in fortitudinibus.*

11 Quis agnoſcit robur iræ tuæ, aut excandeſcentiç tuæ ſecundum timorem tuum?

12 Numerare dies noſtros ita doce *nos ut* inducamus [e] animum ſapientem.

13 Revertere Jehova, quouſque? & pœniteat te propter ſervos tuos.

14 Satia nos uno quoque mane benignitate tua, ut cantemus & lætemur omnibus diebus noſtris.

15 Lætifica nos, ut dies *multos* afflixiſti nos; annis *multis* [f] experti ſumus malum.

16 Perſpicuum ſit erga ſervos tuos opus tuum, & decor tuus in filiis eorum.

17 Deniq; adſit amœnitas Jehovæ Dei noſtri nobis, & opus manuum noſtrarum inſtitue in nobis; ipſum, inquam, opus manuum noſtrarum inſtitue.

[d] Heb.

[e] Heb.

[f] Heb.

ANNOTATIO.

1 Oratio Moſchis] *Hujus orationis partes ſunt tres. prima eſt exordium benevolentiam captans a perſona Dei, duobus verſibus; ſecunda, narratio adminiſtrationis illius, & conditionis noſtra a verſu 3. ad 12. tertia, precatio, inde ad finem uſque. Videtur autem Moſche populo Dei orationem hanc conſcripſiſſe, cùm reverſis exploratoribus, Num. 13. 25. populus obmurmuraſſet Deo, & Deus ſententiam mortis dixiſſet majoribus viginti annis; ut hoc ſaltem haberent ederentq́; documentum reſipiſcentia ſua, & ſaluti ſua abjectæ proſpicerent.* Viri Dei] *ut Deut. 33. 1.* O Domine] *Exordium a perſona Dei: cujus primùm mirificam adminiſtrationem & gratiam erga ſuos adducit inde ab orbe condito, hoc verſu: deinde æternum decretum ſive conſilium ex beneplacito voluntatis ipſius ad laudem gratiæ ipſius glorioſiſſimæ, verſu 2.* Habitaculum] *id eſt, qui facis ut ſecurè habitemus freti protectione tua, Deut. 33. 27.* 3 Redigis] *ſecunda pars orationis, narratio: in qua exponit Moſche primùm communem omnium hominum mortalitatem, uſque ad ver. 7 deinde præſentem Jiſraëlitarum calamitatem, qui provocata indignatione Dei addicti fuerant morti, Numeror. 14. a ver. 7. ad 12. poſtremò confeſſionem ignorantiæ & ſtuporis populi, quodammodo veluti ſtertentis etiam tum cùm vexaretur indignatione Dei, verſu 11. Eſt autem hîc periphraſis, pro eo quod eſt, ſolo verbo tuo facis ut moriatur homo.* Revertimini] *corpore in terram, animo ad Deum qui dedit illum, Gene. 3. 19. & Eccleſiaſt. 12. 7.* 4 Nam mille annos] *amplificatio propoſitionis, de mortalitate noſtra, ab hypotheſi; cujuſmodi eſt Eccleſiaſt. 6. 6. Eſt autem in hoc verſu* ἐμπλοκὴ *verborum, ſive (ut grammatici vacant) ſynchyſis, quam nos ad evidentiam mutavimus.* 5 Inundatione] *explicatio fragilitatis humanæ a ſimilibus; quæ tum potentem Dei manum, tum vanitatem noſtram explicant familiariſſimè.* 7 At conſumimur] *altera pars narrationis, qua expoſtulat propheta cum Deo de ſingulari illo judicio, Num. 14 quaſi dicat, non ita nobiſcum agitur ut cum cæteris hominibus; ſed multo graviùs agitur ira tua, hoc verſu; & de peccatis noſtris, verſu ſequente.* 8 Proponis] *id eſt, jaculatis in nos tela indignationis tuæ, propter peccata quibus & intus & extrà diffluimus.* 9 Nam omnes dies] ἐργασία *expoſtulationis a decreto Dei, & executione illius, quæ jam tum cœperat ob oculos Jiſraëlitarum verſari ſublatis autoribus murmurationis, Num. 14. 36.* Excandeſcentia] *de qua ver. 7.* Conſumimus an.] *peccatis noſtris, de quibus ver. 8.* Similes ſer.] *i. dicto celerius effluunt, manentq́; irrevocabiles.* 10 In dieb.] *i. ordinariè non ultrà vivitur.* Laborioſum eſt & mo.] *omnibus quidem propter inſtabilitatem vitæ & conditionis ipſorum, Judæis verò hoc tempore propter pœnas, errores, vagationes, & probroſam mortem, in quas divinitus damnati fueraut, Num. 14. 28. & ſequentibus.* Cùm abierit] *excellentiſſimum videlicet dierum, quod modo nominavit.* 11 Quis agnoſcit] *tertia pars narrationis, confeſſio, qua fit iter ad precationem ſequentem. quaſi dicat, utcunque tamen judicia tua exerceas, nemo expergiſcitur & ſe ad reſipiſcentiam comparat.* Secundum timorem tuum] *id eſt, quem tu doces nos, & injicis minis, ſignis, atque operibus: nam his modis Deum injeciſſe timorem ſui docetur, Num. 14. & ſequent.*

12 Numerare] *tertia pars pſalmi, petitio; cujus partes ſunt duæ; una, ut Deus miſertus populi animum ipſius informet in notitia infirmitatis ſuæ, duobus; ver. altera, ut bonis proſequatur, lætitiam eis afferat, & hoc pacto glorificet nomen ſuum, ad finem uſque.* Ita doce] *id eſt, ſecundū timorem tuum, de quo verſu præcedente.* Inducamus animum] *ne deſipiamus, ut antè fecimus.* 13 Pœniteat te] *ut Gene. 6. 6.* 15 Afflixiſti nos] *in Ægypto, ut docetur Exod. a 1. cap. ad 12.* 16 Perſpicuum ſit] *ſummus petitionis finis, gloria Dei.* 17 Denique] *ſumma totius petitionis, continens ſuperiores fines; ut Deus gloriam ſuam procuret in ſuis, & ſuos viciſſim ad gloriam ipſius promovendam comparet.*

PSALMUS XCI.

Pſaltes fiduciam ſuam quam collocavit in Deo ſtatuens piis in exemplum, eos hortatur ut certa fide recumbant in Deo: defenſionem prænuntiat ab omni malo: ac poſtremò Dei verbis omnia bona præſentis & futura pollicetur.

CONSIDENTI in latibulo excelſi, in umbra omnipotentis continenter pernoctanti.

2 Dico, in Jehova *eſt* receptus meus, & propugnaculum meum; Deus meus *eſt*, cui confido.

3 Quandoquidem ipſe erepturus eſt te a

Liqueo

laqueo aucupantis, a peſte [a] ærumnoſiſſima;
4 Ala ſua protecturus te, cùm ſub alas ipſius te receperis; clipeus & parma *eſt* fides ipſius;
5 Ne timeto a pavore nocturno, à ſagitta volitante interdiu:
6 A peſte in caligine pervadente, a lue vaſtante in meridie.
7 Cadentibus ab *altero* latere tuo mille, & decies mille a dextera tua; ad te non accedet:
8 Tantùm oculis tuis intueberis, & retributionem improborum videbis.
9 Cùm tu Jehovam, qui receptus meus eſt; excelſum ſtatueris habitaculum tuum;
10 Non dabitur occaſio ut attingat te malum, & plaga non appropinquabit ad tentoriũ tuum.
11 Nam angelis ſuis præcipiet de te, ut conſervent te in omnibus viis tuis:
12 Ambabus palmis ſuſtineant te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.
13 Super ferocem leonem & aſpidem incedes, conculcabis juvenem leonem & draconem.
14 Quia in me (*inquit Deus*) amore propendet, ideo liberabo eum; in edito collocabo eum, quia agnoſcit nomen meum:
15 Simulac invocaverit me, exaudiam eum; ipſi adero in anguſtia: eripiam eum, & honore afficiam eum;
16 Longitudine dierum ſatiabo eum, denique efficiam ut [b] fruatur ſalute mea.

[b] Heb. *videat*

ANNOTATIO.

1 Confidenti] *Hic pſal. (quem Judæi Moſchis eſſe exiſtimant) eſt didaſcalicum, continens partes duas: unam, qua pſaltes exemplo ſuo oſtendit fidem eſſe habendam in Deo, & omne bonum ab ipſo expectandum, uſq; ad ver. 14. alteram, qua Deus loquens ſuperiorem prædicationem beneficiorum confirmat in eos qui ipſum colunt, inde ad finem uſq;. Sunt autem hoc pſalmo voces emphaticotatæ, ad fidem piorum & beneficia Dei exaggeranda, ut quod in ipſo limine dicat pſaltes, pium confidere & pernoctare apud Deum, quaſi dicat, diem noctemq; in Deo conquieſcere fide, neq; de ullo humano caſu laborare; ut pulli ſub alis matrum ſecure latere ſolent.* 2 Dico] *id eſt, prædico & confirmo ab exemplo meo.* 3 Quandoquidem ipſe] *accommodatio exempli ſui ad fideles: qua oſtendit pſaltes tantùm ipſis videndum eſſe ut confidant Deo, ac proinde fore ut non tantùm liberentur a malo, verum etiam ſpernant & triumphent de malo.* A laqueo] *i. ab omni periculo quod tibi ſtruebitur.* 4 Ala ſua protecturus] *i. defendet te ab omni malo, ut explicatur uſq; ad ver. 14.* Parma] *vel ſeptum, aut munimentum ambiens & circumtegens ab hoſtium injuriis: nam ſic accipi non minus cõmodè hanc vocem poſſe oſtendit etymologia.* Fides ipſius] *i. conſtantia veritáſq; promiſſionum, quæ ſummatim comprehenduntur tribus poſtremis ver.* 5 Ne timeto] *ſed confidas, prout pſaltes in ſeipſo confidentiæ exemplum ſtatuit, ſup. ver. 2.* A pavore nocturno] *i. ab ullis apertis, occultis, internis, externis, corporeis, aut ſpiritualibus malis, ullo unquam tempore: ſic ver. ſeq.* 8 Tantùm oculis] *non autem ſenties ea incommoda, quibus alios ante oculos tuos, ad latera tua videbis opprimi.* 9 Habitaculum] *ut ſup. 90.1.* 11 Nam angelis ſuis] *i. non tantùm ipſe operabitur ad ſalutem tuam; ſed etiam, cùm opus erit, cœlites adminiſtros ſuos adhibebit ad conſervandum te.* In omnibus viis tuis] *ambulantis, conſidentis, pernoctantis, & conquieſcentis in Deo pro vocatione tua: hæc diſſimulabat diabolus, cùm ſollicitaret Chriſtum, Matth. 4.6.* 13 Incedes] *nimirũ ſine damno & offenſa: ut Jeſchahhja ſimile prædicat de regno Chriſti cap. 11.6. & ſeq. & Hoſch. 2.18.* Conculcabis] *i. ſuperata omnia mala contemnes, & triumphabis de illis: ſimiles promiſſiones vide Marc. 16.18.* 14 Quia in me] *altera pars pſalmi, promiſſiones Dei continens in nomine ipſius, quarum fidem commendaverat pſaltes ſuprà ver. 4.* In edito collocabo] *id eſt, ſuprà omne periculum eveham.*

PSALMUS XCII.

Eccleſia ſeipſam comparans ad laudandum Deum opera ejus admiratur, repentinos improborum quamvis florentiſſimorum caſus, & ſuam ſalutem honoremq; a Deo acceptum narrat: ac poſtremò æternam fidelium Dei ſervorum felicitatem prædicit ad laudandum Deum.

1 PSALMUS *& canticum, in diem ſabbathi.*
2 Bonum *eſt* celebrare Jehovam; & pſallere nomini tuo, ô excelſe;
3 Annuntiare uno quoque mane benignitatem tuam, & fidem tuam quibusq; noctibus,
4 Ad decachordum & ad nablium, ad [a] citharam cum meditatione.
5 Quia lætitia afficis me Jehova opere tuo, de factis manuum tuarum cantabo.
6 Quàm magna ſunt facta tua, Jehova; valde profundæ ſunt cogitationes tuæ.
7 Vir brutus non agnoſcit, & ſtultus non animadvertit iſtud,
8 Cùm germinant improbi velut herba, florentq; omnes operarii iniquitatis; *fieri* ut perdantur uſque in æternum:
9 Te autem ô excelſe, in ſeculum *eſſe* Jehovam.
10 Nam ecce inimici tui Jehova, nam ecce inimici tui pereunt; [b] diſſiliunt omnes operarii iniquitatis:
11 Attollis verò tanquam monocerotis cornu meum, perfundendo me oleo virente:
12 Illa intuente oculo meo in obſervatoribus meis; de inſurgentibus contra me maleficis, audientibus auribus meis.
13 Juſtus ut palma germinabit, ut cedrus in Libano creſcet.
14 Plantati in domo Jehovæ, in atriis Dei noſtri germina profundent.
15 Adhuc abundabunt in canitie, pingues & virentes erunt,
16 Ad annuntiandum rectum eſſe Jehovam rupem meam, neque *eſſe* ullam iniquitatem in eo.

[b] Heb. *diſparant ſe.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt ἐπαινετικός, continens primùm propoſitionem laudationis Dei, uſque ad ver. 5. deinde narrationem operum ejus quibus ſibi laudem comparat Deus, inde ad verſ. 13. poſtremò prophetiam de felicitate bonorum, ad finem uſque.* In diem ſabbathi] *id eſt, concinendus in eccleſia die ſabbathi, quo habebatur convocatio ſancta.* 2 Bonum eſt celebrare] *propoſitio, laudandum eſſe Jehovam de beni-*

gnitate ipſius erga bonos, & fide tum in promiſſis, tum in minis præſtandis; & propterea omnibus modis efferendum. 5 Quia lætitia] *altera pars pſalmi, narratio ætiologica, id eſt, explicans cauſas quarum nomine celebrandus eſt Deus: Eſt autem hoc ver. totius narrationis argumentum ſummatim poſitum: quod primum exornatur duobus ver. deinde ſigillatim exponitur, quinque ſequentibus.* 6 Quam magna] *prior exornationis ſive amplificationis locus per exclamationem; opera & conſilia Dei eſſe altiſſima & profundiſſima, atque adeò infinita.* 7 Vir brutus] *poſterior amplificationis locus, adminiſtrationem Dei adeò mirificam eſſe, ut eam non comprehendat mundus.* 8 Cùm germinant] *narrationis partes duæ: una, de inſtabilitate improborum; qui utcunque floreant, juſto Dei judicio & ſua ipſorum improbitate deturbantur, hoc ver. altera, Deum natura, conſiliis, operibusq; ſemper ſibi conſtare, tam ad perdendum improbos, quàm ad ſervandum bonos; ut ſequentes verſus demonſtrant.* 10 Nam ecce] *confirmatio ſuperioris dicti a præſente & quotidiana experientia.* Diſſiliunt] *id eſt, diffringuntur, & veluti comminuti in fragmenta abeunt.* 11 Attollis verò] *id eſt, auges me maximis, conſtantibus, & infractis viribus, ut Num. 23.26.* Perfundendo me] *id eſt, me viribus & gratia inſtructum in ſuper ornando; ut pſal. 23.5.* 12 Obſervatoribus meis] *inimicis, atque maleficis, ut pſal. 5.9.* 13 Juſtus] *concluſio a doctrina prophetica de proſperitate piorum, argumento ſumpto a conſtantia Dei, ver. 9. & experientia adminiſtrationis ejus, quæ modo expoſita eſt. Eſt autem elegans allegoria, qua pii cum arboribus præſtantiſſimis, Eccleſia ſive templum Dei cum Libano & plantario amœniſſimo feraciſſimoq; comparatur.* 15 Adhuc] *id eſt, quantumvis veteres non veteraſcent; ſed fructus a Deo acceptos in æternum proferent, vegetati & virentes per ſpiritum illius: qui fructus ſequente verſu exponitur, nimirum prędicatio gloriæ Dei conſtantiſſima.*

PSALMUS XCIII.

Pſaltes amplitudinem regni Chriſti & potentiam celebrat, ab univerſali rerum creatarum, & ſingulari æternaque Eccleſiæ adminiſtratione.

1 'JEHOVA regnat, celſitate indutus; indutus Jehova, robore ſe accingit: etiam 'ſtabilitur orbis habitabilis, ne dimoveatur.

2 Stabile *eſt* 'ſolium tuum [a]ante ullum tempus, ante ſeculum tu *regnas*.

3 'Utut attollant flumina, ô Jehova, attollant flumina ſonum ſuum; attollant flumina fragorem ſuum:

4 Sonis aquarum multarum, magnificis fluctibus irrumpentibus maris; magnificentior eſt in alto Jehova.

5 'Teſtimonia tua firma *ſunt* valde: domui tuæ decora ſanctitas, ô Jehova, in longitudinem dierum *eſt*.

[a] Heb. *ante tunc. i. ante ullum certũ & finitum tempus, de quo vox illa, tunc, ab homine enuntiari poſſet: ut Prover. 8. 22.*

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Ode eſt* ἐπινίκιον *continens laudes regni Chriſti (qui idem eſt Jehova, Rex inſtitutus a patre) a celſitate & robore ejus, quæ hoc verſu universè dicta, confirmantur tribus documentis: primum eſt, a creatione & conſervatione mundi, altera parte hujus verſus; ſecundum, ab adminiſtratione potentiſſima & magnificentiſſima, tribus ſequentibus; tertium, a ſingulari ipſius ratione erga Eccleſiam, verſu ultimo. Eſt autem tota hæc explicatio de regno Chriſti allegorica, ſumptis ab ordine humano locutionibus.* Stabilitur] *i. ab ipſo conditus & conſtitutus conſervatur.* 2 Solium tuum] *id eſt, regnum & adminiſtratio ejus: metonymia.* 3 Utut] *exornatio magnificæ adminiſtrationis Chriſti per coparationem aquarum. quaſi dicat, nulla flumina, nulla maria, ac ne diluvium quidem ipſum furentium supernè & infernè aquarum tam ſunt magnifica, quàm magnificus es in adminiſtratione tua.* 5 Teſtimonia tua] *id eſt, ſingularis illa ratio, qua tuam præſentiam & benevolentiam Eccleſiæ teſtatam facis: ſive ſalutari verbo, quod ſceptrum Chriſti appellatur; ſive opere ſanctificationis æternæ, quam Deus cum Eccleſia communicat in Chriſto.*

PSALMUS XCIIII.

David cum ſuis a perfido Schaülis comitatu vexatus, Deum orat ut manum adhibeat ad ulciſcendos improbos: improbitatem, maleficia, & blaſphemias narrat; improbos objurgat dementiæ ipſorum nomine: & bonos ab eventu quem Deus utriſque largiturus eſt, a promiſſionibus ejus, & a ſuo ipſius exemplo conſolatur.

1 'O FORTIS 'Deus ultionum Jehova, ô Deus fortis ultionum 'illuceſce.

2 Attollere ô 'judex terræ, [a] redde retributionem ſuperbis.

3 'Quouſque improbi ô Jehova, quouſque improbi exultabunt?

4 Eructantes loquentur [b] ſuperbè, ſeſe prędicabunt omnes operarii iniquitatis?

5 Populum tuum conterent, & poſſeſſionem tuam affligent?

6 Viduam & peregrinum interficient, ac pupillos occident;

7 Dicentes, non reſpicit Jah; neque animadvertit Deus Jahhakobi?

8 'Animadvertite, ô 'brutiſſimi in populo: & ſtultiſſimi, quando intelligentes eritis?

9 'An plantator auris, an non audiat? aut formator oculi, an non intueatur?

10 An caſtigator gentium, an non reprehendat? qui docet homines ſcientiam, *an non cognoſceret.*

11 'Jehova cognoſcit cogitationes hominum, [c] eſſe vanitatem ipſam.

12 'Beatus ille vir quem 'caſtigas Jah, & quem ex lege tua doces,

13 'Ad prę ſtandum quietem ei a diebus [d] adverſitatis, 'dum foditur improbo fovea.

14 'Non enim deſerit Jehova populum ſuum, & poſſeſſionem ſuam non derelinquit;

15 'Sed uſq; ad juſtitiam revertetur judicium, & poſt illud 'omnes recti corde.

16 'Quis ſurrecturus fuiſſet pro me contra maleficos? quis ſe ipſum ſtitiſſet pro me contra operarios iniquitatis?

17 Niſi Jehova pleno auxilio fuiſſet mihi, parum abeſt quin 'habitaſſet in loco ſilentii [e], vita mea.

18 Cùm dico, dimovetur pes meus; benignitas

[a] Heb. *fac ut revertatur retributio ſuper ſuperbos.*

[b] Heb. *durũ: ut 1. Schem. 2.3.*

[c] Heb.
ipſa ſun
mitas:
ctio, ut Ge
1.4.

[d] Heb.

[e] Heb.
mea.

tas tua, ô Jehova, ſuſtentat me.

19 Cum multæ ſunt cogitationes meæ apud me, 'conſolationes tuæ oblectant animam meam.

20 'An conſociaretur tibi ſolium 'ærumnarum, 'formantis moleſtiam 'præter ſtatutum,

21 Turmatim convenientium contra animam juſti, & ſanguinem innoxium condemnantium?

22 'Imò *eſt* Jehova mihi pro edito loco, & Deus meus pro rupe receptus mei:

23 Is convertit contra eos iniquitatem ipſorum, & 'malitia ipſorum excindit ipſos; excindit ipſos Jehova, Deus noſter.

ANNOTATIO.

1 O fortis Deus] *Ode eſt generis mixti, ἐυκτικὴ ϗ διδασκαλικὴ. Itaque ſumma illius partes ſunt duæ: una, precatio, ut Deus ulciſcens improbos ſuis conſulat, uſque ad verſ. 8. altera verò, doctrina prophetica æquè ad improbos atque ad bonos pertinens, inde ad finem uſque. Precationis autem partes ſunt duæ, una eſt petitio, duob. verſibus; altera, querimonia enarrans petitionis cauſas, ſequentibus quinque. Petitionis ſumma eſt, ut Deus ſe glorificet conſervando ſuos & improbos ulciſcendo; cujus argumenta ducuntur a natura potentiſſima & juſtiſſima, officio, operibuſq; ipſius.* Deus ultionum] *id eſt, qui uniuſcujuſq; ultionis autor atque effector es, Deut. 32.35.* Illuceſce] *ut Deut. 33.2.* 2 Judex terræ] *ut Gen. 18.25. pſal. 82.8. & infra ver. 10.* 3 Quouſque] *ſecundum precationis membrum, querimonia de inſolentia improborum thraſonica inter ſe, duobus verſibus: de maleficiis contra innocentes, ver. 5. & 6. & de blaſphemiis ſermonibus in Deum. verſ. 7.* 8 Animadvertite] *altera pars pſalmi, partim ἐπιτιμητικὴ, id eſt, reprehenſionem ſeveriſſimam continens improborum, uſque ad ver. 12. partim verò παρακλητικὴ, id eſt, ſpectans ad conſolationem & confirmationem piorum, ad finem uſq;. Continet autem hæc reprehenſio objurgationem, hoc ver. & redargutionem, ſequentibus.* Brutiſſimi] *ſic compellat impios graviſſimis nominibus, propter miſeram & dementem illorum conditionem, judiciumq; perverſiſſimum, quod redarguitur verſibus ſequentibus. ut ſup. 92.7.* 9 An plantator] *redargutio ἐξ ἀτόπȣ, id eſt, ex abſurdo, quaſi dicat, adeò abſurdum eſt Deo (qui viſum auditumq; dedit hominibus) viſum & auditum adimere, ut qui hoc ſentiant, penitus mente captos & brutiſſimos eſſe oporteat: ſimili argumento utitur Deus Exodi 4.11.* 11 Jehova cognoſcit] *ſubjectio, qua propheta utitur ad ſuperiorem argumentationem contra impios. Eſt autem ea accipienda ſynecdochicè, ut omnibus membris præcedentibus reſpondeat, quaſi dicat, audit, videt, corrigit, cognoſcit, & tamen vanitatem iſtam audiens, videns & cognoſcens, diſſimulat, donec tempus juſtitiæ conſtituerit, de quo ver. ſeq.* 12 Beatus ille vir] *tranſitio ad conſolationem bonorum per epiphonema, hoc ver. & ſequente. Continet autem hic conſolationis locus primùm deſcriptionem eventus qui bonos & malos conſecuturus eſt, his duobus verſibus: ſecunda confirmationem, tum à fide promiſſionum & veritate Dei, ver. 14. & 15. tum ab exemplo ſuo, inde ad finem uſque.* Caſtigas] *id eſt, affligis & flagellas etiam impiorum operâ, quam expoſuit ſupra verſ. 5. & 6.* 13 Ad præſtandum] *id eſt, tandem aliquando a calamitatibus liberandum; quia temporariæ ſunt ac non perpetuæ afflictiones ejus, ut explicatur pſal. 37.* Dum foditur] *id eſt, comparatur & ſtruitur ultio quam Deus inflicturus eſt iis qui affligunt bonos, poſtquam perfecta eſt & abſoluta illorum iniquitas: vide 2. Theſſ. 1.5. & ſequentibus.* 14 Non enim] *primus confirmationis locus, a fide & veritate fœderis promiſſionumq; Dei.* 15 Sed uſque] *id eſt, judicium Dei (quod in hoc ſeculo magis exercet bonos quam improbos, & cujus principia tantùm in hac vita ducuntur) tandem ad plenam & conſtantiſſimam juſtitiam perducetur, ut ſuum cuique jus tribuatur: affligentibus afflictio; afflictis verò regnum Dei, pro quo patiuntur.* Omnes recti corde] *nimirum revertentur, id eſt, inſtaurabuntur poſt judicium Dei conſtitutum: ſive hîc liberati a malis, quod propheta reſpicit; ſive in futuro ſeculo omnibus bonis cumulati in Chriſto.* 16 Quis ſurrecturus] *alter confirmationis locus ab exemplo ſuo: quo oſtendit pſaltes actum fuiſſe de ſe, niſi ſuccurriſſet Deus; ita deſperatus erat & abjectus ab omnibus.* 17 Habitaſſet in loco ſilentii] *id eſt, mortuus fuiſſem & ſepultus: periphraſis. vocatur autem ſepulchrum locus ſilentii a propheta, quia ſepultis adempta eſt omnis facultas celebrandi Deum, hic, & pſal. 115.17. vide ſupra 6.6.* 19 Conſolationes tuæ] *id eſt, quas ego per ſpiritum tuum percipio ex natura & verbo tuo: prout has conſolationes ſequentes verſus oſtendunt.* 25 An conſociaretur] *id eſt, an juſtus judex totius terræ non faceret judicium, ſed injuſtitiam ferret: ut Gen. 18.25. ſic conſolabatur ſe propheta à natura Dei.* Ærumnarum] *id eſt, tyrannicum, ærumnas aliis afferens immeritò, ut ſequentia docent.* Formantis] *id eſt, fingentis, comminiſcentis, atque perpetrantis: metaphora.* Præter ſtatutum] *id eſt, contra jura & leges.* 22 Imò] *contraria affirmatio ex adverſo reſpondens contentioni ſuperiori, qua ſtatuit pſaltes ſibi eſſe conſtantem conſolationem in Deo protegente ſuos, hoc verſ. & adverſarios profligante, ver. ultimo.* 23 Malitia ipſorum] *id eſt, retorquet in ipſos malum ipſorum, ut ſuprà dixerat ver. 2.*

PSALMUS XCV.

David Eccleſiam ad cultum & obſequium Dei hortatur, a fœdere inito cum Deo, & majorum exemplis.

1 'AGITE, cantemus Jehovæ; clangamus rupi ſalutis noſtræ.

2 Eamus ante faciem ejus cum gratiarum actione, cum pſalmis clangamus ei.

3 Nam Deus fortis magnus *eſt* Jehova; & rex magnus 'ſupra omnes Deos:

4 'In cujus manu *ſunt* ima veſtigia terræ, penes quem *ſunt* vires montium:

5 Cujus eſt ipſum mare, ut qui fecit illud; & arida, *quam* manus ejus formarunt.

6 Venite, incurvemus nos & procumbamus; flectamus genua coram Jehova qui fecit nos.

7 'Cùm ipſe *ſit* Deus noſter, nos verò populus paſtus ejus, & grex [a]ductus ejus; hodie ſi vocem ejus audieritis,

8 Ne obduretis [b] animum veſtrum, ut 'in contentione; ut 'illo tentationis in deſerto:

9 Ubi tentaverunt me majores veſtri; probaverunt me, etiam [c]experti ſunt opus meum.

10 Quadraginta annis 'faſtidio habui generatio-

Heb. 3. & 4.

[a] Heb. *manus*, *metonymia.*

[b] Heb. *cor: ut infrà. ver. 10*

[c] Heb. *viderunt.*

rationem *illam*; dicens populus ſunt errabundi animo, & ſunt ignorantes viarum mearum.

11 Quibus juravi in ira mea, eos non ingreſſuros [a] in requiem meam. Num.1

ANNOTATIO.

1 Agite] *Ode eſt ἐπαινετικὴ, continens exhortationem ad laudem Dei promovendam primùm cultu, uſque ad verſ.7. deinde verò obſequio, inde ad finem uſque. Cultum exponit pſaltes ver.1.2.& 6. cauſam verò interſerit a naturâ, officio, operibusq; Dei, tribus medius verſibus. Hunc autem pſalmum a Davide conſcriptũ eſſe confirmat Apoſtolus, Heb.4.7.* 3 Supra omnes Deos] *id eſt, ſupra omne quod dicitur Deus, ut ſuprà pſal.86.8.* 4 In cujus manu] *id eſt, quia omnia, quamvis abditiſſima & valentiſſima, regit arbitratu ſuo.* 7 Cùm ipſe ſit] *altera pars pſalmi, qua ſpiritus Dei hortatur populum ad obſequium, primùm a fœdere officioq; mutuo, hoc verſ. deinde a majorum exemplo, ſequentibus.* 8 In contentione] *id eſt, ut ſemper majores veſtri obfirmato animo contenderunt adverſus Deum, tentarunt, & probarunt illum in deſerto: quemadmodum ſequentia verba exegeticè docent, & legitur Num.14.22.* Die tentationis] *id eſt, toto tempore, quo verſantes in deſerto nihil niſi tentarunt Deum: ſic probroſè totum profectionis tempus tentationem nominat.* 10 Faſtidio habui] *.i. ut faſtidioſos exagitavi variis erroribus, ſuppliciisq; & morte affeci, Num.14.33.* 11 In requiem meam] *ubi Jehoſchuahh eorum poſteros collocavit poſt annos quadraginta: cujus ſpecie David reliquam eſſe aliam requiem populo Dei figuravit, Heb.4.8. & 9.*

PSALMUS XCVI.

Pſaltes Eccleſiam gentium cum Judæis hortatur ad laudationem Dei; tum creationis & adminiſtrationis potentiſſimæ nomine, tum regni ſempiterni, in cujus poſſeſſionem miſſus eſt adventu ſuo Filius per voluntatem patris.

1.Chronic. 16.23.

1 [a] CANITE Jehovæ [a] canticum novum, canite Jehovæ tota terra.

2 Canite Jehovę, benedicite nomini ejus; prædicate de die in diem ſalutem ejus.

3 Narrate in gentibus honorem ejus, in omnibus populis mirabilia ejus,

4 Magnum Jehovam & laudatum valde, reverendum eſſe ſupra omnes Deos.

5 Nam omnes dii populorum *ſunt* idola, Jehova verò cœlos fecit.

6 Gloria & decor coram eo, robur & ornatus in ſanctuario ejus *ſunt*.

7 Cedite Jehovæ familiæ populorum, cedite Jehovæ honorem & robur.

8 Cedite Jehovæ honorem nominis ejus; afferte munus, & venite ad atria ejus.

9 Incurvate vos Jehovæ in decore ſanctitatis, formidate a conſpectu ejus tota terra.

10 Dicite in gentibus, Jehova regnat, etiam ſtabilietur orbis habitabilis, ne dimoveatur: judicaturus eſt populos [a] rectiſſimè.

11 Lætabuntur cœli, & exultabit terra; perſtrepet mare, & [b] quę ipſum implent.

12 Exultabit ager & quicquid *eſt* in eo, tunc cantabunt omnes arbores ſylvæ:

13 Ante [a] faciem Jehovæ cùm venerit, nam venit [a] ad judicandum terram: judicaturus eſt orbem habitabilem per juſtitiam, & populos per fidem ſuam.

[a] Heb.

[b] Heb.

ANNOTATIO.

1 Canite] *canticum eſt Davidis ἐπαινετικὸν, continens primùm exhortationem ad laudes Dei, verſibus quatuor: deinde argumenta laudis tum a præſentibus beneficiis, a verſ.5. ad 10. tum a futuris, quæ propheticè de regno Chriſti prædixit David. Hoc autem canticum cecinerunt. Jiſraëlitę paucis vocibus immutatis, cùm arca inferretur Jeruſchalaima, 1 Chron.16. quod pſaltes univerſè ad omnes gentes accommodat, poſtquam ad regnum Chriſti vocatæ ſunt.* Canticum novum] *ut ſuprà 33.3.* 13 Faciem Jehovæ] *Chriſti venientis in mundum.* Ad judicandum terram] *id eſt, adminiſtrandum, & judicis partes defungendum in ea.*

PSALMUS XCVII.

David prophetans regnum Chriſti, magnificentiam illius explicat, everſionem idololatriæ & ſuperſtitionum omnium, lætitiamq; & bonum fidelium obſequentium Deo: quos idcirco ad obſequium & laudem Dei provocat.

1 [a] JEHOVA regnat, exultet terra, lætentur regiones [a] plurimæ.

2 [a] Nubes & caligo circumſtant eum, [a] juſtitia & judicium locum ſolii ejus.

3 Ignis ante eum procedit, & inflammat circumquaque hoſtes ejus.

4 [a] Perluſtrant fulgura ejus orbem habitabilem, videns formidat terra.

5 Montes ut cera liquefiunt a præſentia Jehovæ, a præſentia Domini totius terræ.

6 [a] Indicant cœli juſtitiam ejus, adeò ut videant omnes populi honorem ejus.

7 [a] Pudore ſuffundantur omnes colentes ſculptile, qui ſe jactant de [a] idolis; incurvate vos ei omnes dii.

8 [a] Audiens lętatur [a] Tzijon; exultantq; filiæ Jehudæ propter judicia tua, ô Jehova.

9 Tu enim es Jehova excelſus ſupra omnem terram, valde [a] elatus es [a] ſupra omnes Deos.

10 [a] Amantes Jehovæ, odio habete malum: [a] ſervans animas ſuorum quos benignitate proſequitur, e manu improborum eripit eos.

11 [a] Lux [a] ſata eſt juſto, & rectis [a] animo lætitia.

[a] Heb.

12 [c] Lætamini juſti in Jehova, & celebrate eum ad memoriam ſanctitatis ejus.

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Pſalmus eſt propheticus de regno Chriſti: in quo primùm amplitudo & magnificentiæ regni deſcribitur, uſque ad verſum 7. deinde uſus illius exponitur tum contra regnum ſatanæ, ver.7. tum erga Ec-*

ga Eccleſiam Dei, uſque ad ver. 10. & poſtremò concluditur exhortatione fidelium ad obſequium & laudem, reliquis verſibus. Eſt enim hic Jehova Chriſtus, ad cujus expectationem Eccleſia vetus his pſalmis excitata eſt: ut primus verſus ſummatim docet. Plurimæ] id eſt, omnes, quibus imperaturus eſt Chriſtus: ſynecdoche. 2 Nubes & caligo] deſcriptio regni Chriſti, cujus meminerat pſaltes in principio verſus primi. Eſt autem deſcriptio tota figurata, qua oſtendit pſaltes nihil eſſe in terra aut in cœlo quod non obſequatur & teſtimonium exhibeat regnanti Chriſto, idq; longè glorioſiùs quàm olim factum ſit cùm lex traderetur, Exod. 19. & Deut. 4. & 5. Ait enim nubes & caligo, id eſt, inacceſſus eſt & incomprehenſibilis præ gloria. Juſtitia & judicium] id eſt, juſtiſſimus eſt in ſuos, & in adverſarios, verſu ſequente. 4 Perluſtrant] id eſt, potentiſſimus eſt, adeò ut nihil quamvis firmum coram eo poſſit conſiſtere, duobus verſibus. 6 Indicant] id eſt, glorioſiſſimus eſt, cujus gloriæ & juſtitiæ ſpecula evidentiſſima relucent in cœlis, & omnium populorum oculis ſunt expoſita, ut fiant inexcuſabiles: ut pſalm. 19. 2. 7 Pudore ſuffundantur] altera pars pſalmi, de uſu magnificentiſſimi illius regni quod modò prædicavit pſaltes; primùm quidem in idololatras, & idola ipſa, adverſus quæ glorioſa apoſtrophe propheta utitur, hoc verſu; deinde in Eccleſiam Dei, ſequentibus. Idolis] vide Levit. 19. 4. 8 Audiens] ſecundus locus de uſu regni Chriſti in Eccleſia: eſt autem duplex; primus, pax & gaudium in ſpiritu per auditionem verbi; ſecundus agnitio judiciorum & juſtiſſimæ adminiſtrationis ejus. Tzijon] id eſt, Eccleſia a te recreatur verbo & opere ſic pſalm. 48. 12. 9 Elatus es] judiciis tuis, de quibus verſu 8. Supra omnes Deos] ut ſuprà 95. 3. 10 Amantes Jehovæ] concluſio hortatoria ad ſectandum bonum, fugiendum malum, & Deum autorem boni celebrandum. Servans animas] ætiologia ſuperioris documenti a promiſſionibus vitæ præſentis & futuræ, duobus verſib. 11 Lux] vide Eſter 8. 16. Sata eſt] id eſt, repoſita, & latens velut ſemen mandatum terræ; ſed ſuo tempore proditura.

PSALMUS XCVIII.

Pſaltes Judæos, gentes, & res omnes creatas hortatur, ut gratulentur Chriſto de inimicis triumphanti.

1 'PSALMUS. Cantate Jehovæ 'canticum novum, quia mirabilia fecit: 'ſalutem attulit ei Dextera ipſius, & brachium ſanctitatis ipſius.

2 'Notam fecit Jehova ſalutem ſuam, ante oculos ipſarum gentium revelavit juſtitiam ſuã.

3 'Recordatus eſt benignitatis ſuæ, & ſuæ fidei erga domum Jiſraëlis: vident omnes fines terræ ſalutem Dei noſtri.

4 'Clangite Jehovæ tota terra, [a] fragore edito cantate & pſallite.

5 Pſallite Jehovæ cithara, cithara & [b] pſalmodia.

6 Tubis & ſono buccinæ clangite coram rege Jehova.

7 Perſtrepat mare, & quæ [c] implent ipſum, orbis habitabilis & habitantes in eo.

8 Flumina complodant manu, pariter montes cantent,

9 Coram Jehova, quia advenit 'ad judicandum terram; judicaturus eſt orbem habitabilem [d] juſtè, & populos [e] rectiſſimè.

[b] Heb. *voce pſalmi.*

[c] Heb. *plenitudo ipſius: ut ſup. 96. 11*

[d] Heb. *in juſtitia.*

[e] Heb. *in rectitudinibus: ut ſuprà. 96. 10.*

ANNOTATIO.

1 Pſal.] Pſalmus eſt propheticus de Chriſto rege, qui devicta carne, mundo, peccato, morte, & ſatana triumphavit. Eſt autem ἐπαινετικὸς conſtans primùm narratione magnificentiæ ejus, verſ. 2. & 3. deinde hortatione ut res omnes creatæ applaudant triumphanti Chriſto, a ver. 4. ad finem; quæ duo ſummatim proponuntur ver. 1. Canticum novum] ut ſuprà 33. 3. Salutem attulit] i. vicit inimicos ſuos virtute ſua: humanitus dictum. vide Jeſchahh. 59. 16. & 63. 5. 2 Notam fecit] i. ſalutem ſuam omnibus gentibus gratiosè promulgavit. 3 Recordatus eſt] id eſt, demonſtravit ſe recordari promiſſionis factæ Abrahamo, Gen. 22. 18. ut Gen. 8. 1. 4 Clangite] altera pars pſal. hortatio ad laudem, ſcatens hyperbolis & allegoriis ad amplitudinem gaudii adumbrandam. 9 Ad judicandum] ut ſup. 96. 13.

PSALMUS XCIX.

Pſaltes infinitam potentiam Chriſti regis noſtri, juſtitiam, & gratiam in omnes gentes prædicat: ab exemplo majorum conſtantem eam fore docet: ac proinde omnes hortatur ad colendum & prædicandum regem.

1 'JEHOVA regnat ' commoveantur populi: ' inſidens Cerubinis *regnat*, 'nutet terra.

2 '*Regnat* Jehova Tzijone magnus, etiam altus *eſt* ſupra omnes populos.

3 Celebrent nomen tuum magnum & reverendum, *quia* ſanctum eſt.

4 '*Tu* quoq; [a] 'robuſtiſſime rex, judicium amans: tu, *inquam*, conſtituis [b] quod eſt rectiſſimum, judicium & juſtitiam ' in Jahhakobo tu perficis.

5 Exaltate Jehovam Deum noſtrum, & incurvate vos ad 'ſcabellum pedum ejus; *quia* ſanctus eſt.

6 'Moſchem & Aharonem cum ſacerdotibus ipſius, Schemuelemque cum invocantibus nomen ipſius; inclamantes Jehovam, ipſe illicò exaudivit eos:

7 In columna nubis allocutus eſt eos: obſervantes teſtimonia ipſius, & ſtatutum *quod* dederat eis.

8 'Jehova Deus noſter, tu exaudiviſti eos: Deus fortis condonans fuiſti eis, etiam cùm ultionem ſumeres de actionibus eorum.

9 Exaltate Jehovam Deum noſtrum, & incurvate vos ad montem ſanctitatis ejus: quia ſanctus *eſt* Jehova Deus noſter.

Exod. 29 & 32. *Num.* 17. 11. 1. *Schem.* 12. 20.

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] Ode eſt ἐπαινετικὴ continens hortationem ad laudes Dei, Amœbæis tribus clauſulis repetitam, a tribus argumentis: primum eſt ab amplitudine & potentia infinita regni, tribus primis verſibus; ſecundum, a beneficentia, juſtitia, & gratia in populum Dei collata per Chriſtum, duobus verſibus; tertium, ab exemplo majorum, inde ad finem uſque. Commoveantur] id eſt, ſerio timore perculſi comparentur ad

Chriſtum regem ſuum agnoſcendum. Inſidens Cerubinis] *id eſt, ille ipſe Deus qui Jiſraëlitis præſentem ſe aſpectabilem fecit, & reſponſa dedit, Exod. 25.22. ſic prolepticè hoc ver. comprehendit pſaltes duo ſequentia documenta.* Nutet terra] *id eſt, contremiſcat a præſentia ejus. quaſi dicat, res omnes creatæ, animatæ, atque inanimæ perculſæ præſentia ejus exhibeant ei ſummam reverentiam.* 2 Regnat Jehova] *id eſt, nunc demum Chriſtus demonſtrat ſe tam gentium, quàm Judæorum regem eſſe.* 4 Tu quoque] *ſecundus locus a beneficentia, ut dictum eſt in ver. primum.* Robuſtiſſime rex] *id eſt, qui es robur ipſiſſimum, & de tuo regibus ſervisq; tuis ſuppeditas robur.* In Jahhakobo] *id eſt, in Eccleſia tua, quæ olim definiebatur Jahhakobi ſive Jiſraëlis nomine.* 5 Scabellum pedum ejus] *id eſt, ad ſolum uſq; vel pavimentum templi, cui dicuntur eſſe tanquam impoſiti pedes Jehovæ inſidentis Cerubinis; ut 1. Chronic. 28.2.* 6 Moſchem & Aharonem] *tertius locus ab exemplo; quo oſtendit pſaltes meritò ab Eccleſia Catholica Chriſtum regem prædicandum eſſe per comparationem minoris, hoc modo: ſi intercedente Moſche & ſacerdotio Levitico Deus populum Jiſraëlis proſecutus eſt ſummis beneficiis, exaudiens eos, alloquens, condonans, & parcens in graviſſimis offenſionibus: quantò magis prædicandum eſt regnum Chriſti filii & hæredis in domo Dei, qui ſacerdotio æterno nos conciliavit patri? Hoc autem genus argumentationis in Epiſtola ad Hebræos copiosè exponitur.* 8 Jehova Deus noſter] *emphatica apoſtrophe ad Deum; qua propheta oſtendit eum populi miſertum eſſe pro veritate fœderis ſui, mera ſua gratia.*

PSALMUS C.

Pſaltes Eccleſiam ad laudes Dei hortatur propter gratuitam electionem, vocationem, & beneficentiam conſtantem ipſius.

1 'PSALMUS *pro gratiarum actione.* Clangite Jehovæ " omnes *incolæ* terræ.

2 Colite Jehovam cum lætitia, venite in conſpectum ejus cum cantu.

3 Agnoſcite Jehovam "eſſe Deum, ipſum effeciſſe nos ("non autem nos ipſos) populum ſuum & gregem paſtus ſui.

4 Ingredimini portas ejus cum gratiarum actione, atria ejus cum laude: gratias agite ei, benedicite nomini ejus.

5 Nam bonus *eſt* Jehova, in ſeculum *eſt* benignitas ejus, & uſque ad [a]generationem quamque ' fides ejus.

[a] Heb. g
rationem
generati

ANNOTATIO

1 Pſalmus] *Pſalmus hic euchariſticus hortatur Eccleſiam ad colendum & prædicandum Deum, duobus argumentis: unum eſt gratuita electio & vocatio noſtra in communionem fœderis cum Deo, uſque ad ver. 3. alterum eſt perpetuus & conſtans beneficiorum fructus, ex quo vocationis divinæ facti ſumus participes, ver. 4. & 5.* Omnes incolæ terræ] *tam gentes, quàm Judæi: ut interpretatur Apoſtolus ad Rom. 15.* 3 Eſſe Deum] *id eſt, autorem fœderis & dominum noſtrum.* Non autem nos ipſos] *id eſt, nos nulla juſtitiâ noſtrâ, aut recto animo dignitatem hanc nobis comparaſſe; ſed ex gratuita ipſius benevolentia factum eſſe ut ſimus ipſi filii. vide Deut. 7.7. & 9.4. & ſequentibus.* 5 Fides] *id eſt, conſtantia ad bonitatem & benignitatem communicandam cum Eccleſia.*

PSALMUS CI.

David rex factus Deo ſpondet ſe procuraturum ſanctificationem ſuam, conſilii, comitatus ſui, totius regni, & Eccleſiæ.

1 'DAVIDIS *pſalmus.* ' Benignitatem & jus canam: tibi, ô Jehova, pſallam.

2 ' Animadvertam ' viâ integrâ, quando ' venturus ſis ad me: continenter ambulabo in integritate [a]animi mei, [b] 'intra domum meã.

3 Non proponam mihi ob oculos rem nefariam: [c] factum " declinantium odi, non adhærebit mihi.

4 ' Animus perverſus recedet a me; malum non agnoſcam.

5 " Linguâ lædentem clàm proximum ſuum, " ipſum excindam: elatum oculis, & [d] tumentem animo, ipſum non potero *ferre*.

6 ' Oculi mei *attendent* ad veraces terræ, ut confideant mecum: ambulans via integra, is miniſtrabit mihi.

7 Non habitabit intra domum meam faciens dolum, loquens mendacia non ſtabilietur coram oculis meis.

8 'Singulis matutinis excindam omnes improbos terræ, ad reſcindendum a civitate Jehovæ omnes operarios iniquitatis.

[a] Heb. *cordis*: ſic verſ. 4. 5.
[b] Heb. *in medio domus*: ſic infrà ver. 7.
[c] Heb. *facere*: infinitivus pro nomine.
[d] Heb.
cordi.

ANNOTATIO.

1 Davidis Pſalmus] *Pſalmus eſt didaſcalicus, quo David in regno conſtitutus Deo ſolenniter vovet ſe officio ſuo fideliter defuncturum: conſtat itaque duabus partibus; exordio, quo profitetur David ſe hoc ſolenni cantico obſtrictum iri ad præſtandum officium ſuum, ver. 1. deinde narratione, ſive expoſitione ſingularis officii quod promittit Deo, ad finem uſque. Videtur autem hic pſalmus a Davide non ante ſuſceptum regnum conſcriptus eſſe, ſed poſtquam rex confirmatus eſt; quo tempore ea conſtituit quæ ad cultum Dei & civilem adminiſtrationem pertinebant.* Benignitatem & jus] *id eſt, duo hæc me procuraturum ſpondeo Domino, tum ut benignitas a me popularibus meis proſit, tum ut jus adverſus improbos exerceatur: quæ duæ ſunt verorum principum laudes: vide 2. Schem. 9.1.* 2 Animadvertam] *narratio, ſive expoſitio officii quod David vovebat Domino, conſtans ex tribus partibus: prima eſt de inſtituto & vita ipſius regis, a verſ. 2. ad 5. ſecunda, de inſtituto regalis conſilii, comitatus, & miniſterii, a verſ. 5. ad 8. tertia, de caſtigatione improborum, & purgatione totius regni per ſeveram obſervationem diſciplinæ civilis & Eccleſiaſticæ, verſic. 8.* Via integra] *id eſt, quàm integerrimè potero.* Venturus ſis ad me] *id eſt, me recepturus ad te ex hac vita, aut alioqui rationem exacturus adminiſtrationis meæ. quaſi dicat, ſemper attendam ad finem meum,*

ut

ntimè & religioſè ambulem. Intra domum] i. etiam clàm intra privatos parietes. 3 Declinantium] a via recta, cujus meminit ſuperiore verſu. 4 Animus perverſus] i. dabo operam ut deponam veterem hominem cum concupiſcentiis ejus, & quod ſemel depoſuero amplius non invadat me. 5 Lingua lædentem] id eſt, maledicos atq́ maleficos depellam a me: ſecunda pars. 6 Oculi mei] i. bonos conſiliarios atque adminiſtros ſollicitè adhibebo. 8 Singulis matutinis] tertia pars: id eſt, indeſinenter regnum, regnum, Eccleſiamq́ purgabo a malo.

PSALMUS CII.

Eccleſia in captivitate diu verſata Deum ſupplicat: ſuas calamitates, ærumnasq́ proponit; ſe ipſam confirmat recordatione naturę & promiſſionum Dei, quarum complementum prædicat fore in adventu Chriſti, & communi vocatione gentium itaque Deum orat ut ſuæ naturæ, promiſſionis, & gloriæ recordatus Eccleſiam conſervet, eiq́ benedicat in æternum.

1 'ORATIO ' *pro paupere; cùm 'obruitur, ante Jehovam effundente meditationem ſuam.*

2 'Jehova, audi orationem meam; & vociferatio mea ad te perveniat.

3 Ne abſcondas faciem tuam a me, quo die *eſt* anguſtia mihi: inclina ad me aurem tuam, quo die inclamo; [a] feſtinanter exaudi me.

4 'Nam conſumuntur ut fumus dies mei, & oſſa mea ut focus exardeſcunt.

5 Percuſſum tanquam herba exareſcit cor meum; quia 'obliviſcor comedere cibum meum.

6 'Præ voce gemitus mei, adhæreſcit os meum carni meæ.

7 'Similis ſum plateę deſerti; ſum tanquam bubo vaſtitatum.

8 [b] Aſſiduè ſum ſimilis paſſeri, ſolitario in tecto.

9 Toto die probro afficiunt me inimici mei; inſanientes contra me, 'per me jurant.

10 Nam 'cinerem tanquam panem comedo, & potiones meas cùm fletu miſceo,

11 Propter indignationem tuam, & ferventem iram tuam: 'quia ſuſtuliſti me, & abjeciſti me.

12 Dies mei ſimiles ſunt ' umbræ inclinatæ: & ego ſicut herba exarui.

13 ' Tu autem Jehova in ſeculum permanes, & recordatio tui [c] in quamque generationem.

14 'Tu [d] ſurgens miſereberis Tzijonis: quia tempus eſt faciendi gratiam ei, quia advenit ſtatum tempus,

15 'Quo delectentur ſervi tui 'lapidibus ejus, & pulveri ejus 'gratiam faciant.

16 'Ut revereantur gentes nomen Jehovæ, & omnes reges terræ honorem tuum;

17 Cùm ædificans 'Jehova Tzijonem, apparuerit in honore ſuo,

18 Reſpexerit ad orationem ' nudatiſſimi, & 'non ſpreverit orationem eorum.

19 ' Conſcribatur hoc ' in generationem poſteram, ut ' populus recreatus, laudet Jah:

20 Quòd proſpectaverit ex alto *loco* ſanctitatis ſuæ, Jehova e cœlis in terram intuitus ſit,

21 Ad exaudiendum ſuſpirium vincti, ad ſolvendum [e] eos qui jam traduntur morti;

22 Ut enarrent ' Tzijone nomen Jehovæ, & laudem ejus Jeruſchalaimis:

23 'Congregantibus ſe populis ſimul, & regnis ad colendum 'Jehovam,

24 '*Qui* affligens 'hac via vires meas, curtat dies meos.

25 'Dico *itaque*, mi Deus fortis, 'ne auferas me [f] 'mediis diebus meis: [g] 'per generationem æternam *ſunt* anni tui:

26 'Antè *quàm* terram fundaſſes, & opus manuum tuarum *eſſent* cœli.

27 Iſta peritura ſunt, tu autem permanes; iſta, inquam, omnia ut veſtimentum veteraſcent, ut indumentum mutabis ea atque mutabuntur.

28 Tu verò idem es, & anni tui non finiuntur.

29 'Filii ſervorum tuorum habitent, & ſemen eorum ſtabiliatur coram te.

[e] Heb. *filios mortis: ut pſal.* 79.11.

[f] Heb. *in medio dierum meorum.*

[g] Heb. *& generationem & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *hujus orationis (quam Danielem aut alium prophetam ſcripſiſſe ſub finem deportationis Babylonicæ veriſimile eſt) partes ſunt quatuor: prima eſt exordium audientiam faciens, verſ. 2. & 3. ſecunda, expoſtulatio ſive narratio mali quo obruebatur Jiſraël, uſque ad verſ. 13. tertia, propoſitio argumentorum quibus confirmatur animus ad ſollicitandum & expectandum Deum, inde uſque ad verſ. 25. poſtrema, concluſio petitoria, ad finem uſque.* Pro paupere] *nimirum populo Jiſraëlis ſolitario, nudo, vincto, & verſante in morte præſentiſſima apud Babylonios.* Obruitur] *ut pſal. 61. 3.* 2 Jehova] *exordium, ut modò dictum eſt.* 4 Nam] *expoſtulatio, ſive narratio malorum quæ perpetiebatur populus: ſunt autem illius tres loci; primus a vanitate & imbecillitatę ipſius, tribus verſibus; ſecundus, ab improbitate aliorum miſeros perfidè deſtituentium, tribus alteris; tertius, ab ira & plagis inflictis a Deo, a verſ. 10. ad 13.* 5 Obliviſcor] *id eſt, tam graviter premor anguſtiis; ut non recordetur animus, ſed faſtidiat cibum.* 6 Præ voce gemitus] *id eſt, diuturnitate malorum clamorumq́ emacior atque exhauſtior: ſic Ijobi 19. 20.* 7 Similis ſum] *id eſt, ab omnibus relictus ſum, duobus verſibus; & omnibus exoſus, verſ. 9.* 9 Per me jurant] *id eſt, faciunt de nomine meo juramenti & execrationis formulam: ſic Num. 5. 27. & Jeſchahh. 65. 15.* 10 Cinerem tanquam panem] *id eſt, in terram dejectus ſum miſer: hyperbole noëmatica.* 11 Quia ſuſtuliſti me] *id eſt, graviſſimè & valentiſſimè abjeciſti me: ut cùm non molli remiſſoq́ brachio, ſed elato aliquid vibratur aut detorquetur in terram: metaphora.* 12 Umbræ inclinatæ] *id eſt, propè eſt ut occidam, quemadmodum occidente ſole maximæ ſunt umbræ & inclinatiſſimæ.* 13 Tu autem Jehova] *tertia pars pſalmi, propoſitio argumentorum quibus fideles confirmantur & adducuntur ad invocandum Deum. Sunt autem argumenta duo; unum, a natura Dei conſtante; alterum, a gloria ejus:*

quæ duo proleptice hoc verſu poſita in ſequentibus ex ordine explicantur. 14 Tu ſurgens] *explicatio prioris argumenti a conſtante tum natura Dei qua eſt miſericors, tum promiſſionibus quas antè fecerat populo de reſtitutione poſt annos ſeptuaginta, Jirmejæ 25.& 29.10. poſtremò a fine, ut innoteſcat Deus; verſ. 16. & ſequentibus.* 15 Quo delectentur] *id eſt, quo populus tuus expectatione ſua fruatur, & terram (quæ nunc deſolata jacet) antiquo honori cultuiq́ reſtituat.* Lapidibus] *id eſt, ſtructura redintegrata: ſynecdoche.* Gratiam faciant] *id eſt, deſertant terram & quaſi lugentem recreent: proſopopœia.* 16 Ut revereantur] *finis petitionis, gloriæ Dei illuſtratio; quæ tenuiter quidem effecta eſt in reſtitutione populi; ſed perfectè adventu Chriſti, vocatione gentium, & inſtauratione Eccleſiæ catholicæ abſoluta: quo ſequentia omnia pertinent.* 17 Jehova] *Chriſtus, ut infrà verſ. 23.* 18 Nudatiſſimi] *id eſt, deſerti ab omnibus, abjecti, & egentis populi. hanc vocem propter antecedentia & ſequentia, ipſumq́ vocis etymon ſic viſum eſt accipere.* Non ſpreverit] *id eſt acceperit: litotes.* 19 Conſcribatur] *explicatio poſterioris argumenti a gloria Dei, quæ tenuibus illis principiis fuit in Eccleſiam Chriſti diffundenda: prout reſtitutio populi ex deportatione Babylonica figura fuit & documentum reſtitutionis per Chriſtum.* In generationem poſteram] *id eſt, ad utilitatem & documentum Eccleſiæ Chriſti, cujus dies ultimi ſive poſteri appellantur, ut Jeſchahh. 2.2. & Hebr. 1.1.* Populus recreatus] *id eſt Eccleſia inſtaurata, reſtitutaq́ a Chriſto.* 22 Tzijone] *id eſt, in Eccleſia: vide pſalm. 2.6.* 23 Congregantibus] *id eſt, Eccleſia ſive cœtu fidelium ex omnibus gentibus convocato, adunatoq́ per Chriſtum: cujus ſanguine ex utriſque factum eſt unum corpus, Epheſ. 2 13. & 14.* Jehovam] *id eſt, Chriſtum liberatorem ſuum, de quo verſ. 20. & 21.* 24 Qui affligens] *id eſt, qui idem nunc ad tempus autor eſt præſentis calamitatis meæ, qua jamjam videor moriturus.* Hac via] *id eſt, hac ratione ac modo.* 25 Dico itaque] *ultima pars pſalmi, continens deprecationẽ præſentis mali, hoc verſu; & precationem ſempiterni boni, verſ. ultimo: ducto argumento a conſtante natura Dei, de quo ſuprà verſ. 13. & ſequentibus.* Ne auferas me] *id eſt, ne ſinas me evaneſcere; ſed pro miſericordia tua gratiam fac mihi, ut ſuprà verſ. 14. ſic compellat Eccleſia Chriſtum ſervatorem ſuum.* Mediis diebus] *id eſt, caſu præpropero & præveniente nos, antequam tempus præſtitutum promiſſionum tuarum venerit; ut ſuprà verſ. 14.* Per generationem] *id eſt, tu ſempiternus es, ac proinde filios in æternum gignis: humanitus dictum.* 26 Antequam] *explicatio ſive exornatio æternitatis Dei a comparatione rerum creatarum; ſive in præteritum tempus, quo Deus omnes res creatas præceſſiſſe dicitur, hoc verſu; ſive in futurum, quo dicitur permanſurus illis pereuntibus, duobus ſequentibus.* 29 Filii ſervorum tuorum] *id eſt, vera & germana Eccleſiæ tuæ membra conſerventur in æternum virtute tua, & tibi curæ ſint.*

PSALMUS CIII.

David ſeipſum ad benedicendum Deo excitans recenſet gratiam illius erga ſe, & erga Eccleſiam totam verbo, operibusq́ teſtatam, ac poſtremò erga res omnes creatas potente ipſius regno demonſtratam: ideoq́ res omnes creatas in cœlo & in terra invitat ad Dei laudes ſecum prædicandas.

1 'ODE *Davidis.* Benedic anima mea Jehovæ, & omnia inteſtina mea nomini ſanctitatis ejus.

2 'Benedic anima mea Jehovę, & ne obliviſcaris [a] ullius 'beneficiorum ejus:

3 'Qui condonat omnes iniquitates tuas, qui medetur omnibus morbis tuis:

4 Qui vendicat a fovea vitam tuam, qui circumtegit te benignitate & miſerationibus.

5 'Quo ſatiante bonis quibuſque os tuum; [b] ſervas te recentem tanquam aquila, *tanquam* 'pueritia tua.

6 Facit ' [c] quæ 'juſta ſunt Jehova, & judicia omnibus oppreſſis.

7 Notas facit vias ſuas Moſchi, poſteris Jiſraëlis actiones ſuas.

8 'Miſericors & gratioſus Jehova; longanimis, & multus benignitate,

9 'Non in æternum litigat, neque in ſeculum '*iram* aſſervat;

10 Non ſecundum peccata noſtra facit nobis, neque ſecundum iniquitates noſtras refert nobis;

11 Sed 'quàm alti ſunt cœli ſupra terram, prævalet benignitas ejus erga timentes eum:

12 Quàm longè abeſt oriens ab occidente, longè amovet a nobis defectiones noſtras.

13 'Ut miſeretur pater filiorum, miſeretur Jehova timentium ipſum.

14 'Nam ipſe novit 'figmentum noſtrum, memor pulverem nos eſſe.

15 Ipſius mortalis ſimiles fœno dies eſſe; ſicut flos agri, ſic florere *ipſum.*

16 Quum ventus pervadit ipſum, mox non eſſe; ' [d] neque agnoſci ipſum amplius a loco ſuo.

17 At benignitas Jehovæ inde a ſeculo uſque in ſeculum *eſt* erga timentes ipſum, & juſtitia ejus erga filios filiorum:

18 Erga obſervantes fœdus ipſius, & erga memores mandatorum ejus ad faciendum ea.

19 'Jehova in cœlis ſtabilivit ſolium ſuum, & regnum ipſius in omnia dominium habet.

20 'Benedicite Jehovę, angeli ejus; valentiſſimi robore, efficientes verbum ejus, auſcultantes voci verbi ejus.

21 Benedicite Jehovæ omnes 'exercitus ejus, 'miniſtri ejus facientes placitum ejus.

22 Benedicite Jehovæ ' omnia opera ejus in omnibus locis dominationis ejus; benedic anima mea Jehovæ.

[a] Heb. *omnium.*

[b] Heb. *renovas te.*

[c] Heb. *juſtitias.* *Exo. 34. 6. Nechemjæ. 9.17 & pſal. 86.15.*

[d] Heb.

Deut. 7.9
Gen. 1

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt* ἐπαινετικὴ, *generis (ut vocant)* κυκλοειδὴς, *continens exordium ſive propoſitionem laudis, duobus verſibus; narrationem argumentorum ad laudem Dei pertinentium, a verſu 3. ad 20. & concluſionem hortatoriam ad laudes Dei prædicandas, in fine. Sunt autem quatuor ſequentes Pſalmi certo conſilio adjuncti, ut uno contextu haberet Eccleſia laudationum Dei argumenta, tum ordinaria erga Eccleſiam,*

Eccleſiam, hoc Pſal. & res omnes creatas, Pſal. 104. tum extraordinaria, ſive erga Eccleſiam beneficiorum ſalvationumq́ nomine, Pſalm. 105. & 106 ſive erga omnes, Pſalmo 107. 2 Benedic anima mea] exordium, quo ſeipſum excitat, hortaturq́ propheta ad benedicendum Deo ex toto corde, toto animo, totiſq́ viribus. Beneficiorum] quæ totidem ſunt argumenta laudis ſequentibus expoſita ſic tranſitur ad narrationem ſive recenſionem beneficiorum Dei. 3 Qui condonat] narratio ſive recenſio beneficiorum Dei, primùm ſingularium erga prophetam ipſum, tribus verſibus; deinde communium erga Eccleſiam totam, a verſ. 6. ad 19. poſtremò, univerſalium erga res omnes creatas, verſ. 19. 5 Quo ſatiante] id eſt, qui animum tuum ita alit & fovet beneficiis, ut ſemper ſit vegetus & recens, infractusq́ permaneat ab omnibus incommodis. Quamobrem hæc firma piorum conſtitutio cum vegeta aquilarum ſenectute comparatur; quæ a natura ſunt vivaciſſimæ, & amplius adhuc victuræ eſſent (adeò ſunt vegeto corpore) niſi ſuperius roſtrum illarum aduncum ſenio ſuccreſcens curvitate ſua roſtrum inferius conſtringeret, unde fit ut aquilæ conficiantur inedia: vide Ariſtot. lib. 9. de hiſtoria animalium cap. 32. & Plinium lib. 10. cap. 3. Pueritia tua] id eſt, ita recentem ſervas, ut ſi de integro natus & puer factus eſſes: ſimile eſt eodem pertinens, Judic. 5. 21. 6 Facit quę] alter locus beneficiorum communiter ad Eccleſiam pertinentium; cujus partes ſunt benefacta, hoc verſ. & documenta, ſequente verſu. Quæ juſta ſunt] vide ſuprà pſalm. 97. 2. 8 Miſericors] explicatio actionum Dei quas modò nominavit; maximè verò gratiæ & miſericordiæ erga Eccleſiam, qua Deus dicitur remittere iram, pœnas, & peccata; & omnia nobis paternè condonare, miſertus noſtri & ſuæ gloriæ rationem habens, hæc uſque ad verſ. 19. 9 Non in æternum] explicatio gratiæ Dei, quam ſuperiore verſ. dixerat. Iram aſſervat] ſimilem locutionem vide Levit. 19. 18. & Nachum. 1. 2. 11 Quam alti ſunt cœli] elegantes ſimilitudines duæ a rebus aſpectabilibus ſumptæ, ad amplificandum Dei gratiam & miſericordiam. quaſi dicat, altior eſt illa, latior, & profundior quàm totus mundus, qua ſuos bonis cumulat & abercet mala. 13 Ut miſeretur] explicatio miſericordiæ, quam nominaverat pſaltes verſ. 8. a comparatione patris. 14 Nam ipſe novit] ætiologia miſericordiæ Dei erga nos, continens cauſas duas; notitiam miſeriæ noſtræ, tribus verſibus; & conſtantem ipſius naturam in benignitate, juſtitiaq́ conferenda ex fœdere cum Eccleſia inito per Chriſtum, verſ. 17. & 18. Figmentum] id eſt, quaſi figulinam & fragilem conſtitutionem noſtram, ut ſequentibus exponitur. 16 Neque agnoſci] ut Jobi 7. 10. 19 Jehova] tertium argumentorum genus ad laudem Dei pertinentium, nimirum dominatus ejus univerſalis in cœlo & in terra. 20 Benedicite Jehovæ] Concluſio, qua provocat ad laudes Dei primùm res omnes creatas, duobus verſibus; deinde omnia facta ejus, & poſtremo ſuum ipſius animum, verſu ultimo. 21 Exercitus ejus] ut Geneſ. 2. 1. Miniſtri ejus facientes] id eſt, quæcunque res creatæ vos comparatis ad placita ejus exequenda, ſive animatæ, ſive inanimæ, ut pſalm. ſequente verſ. 4. 22 Omnia opera ejus] id eſt perſonæ, res, facta, quæcunque creavit aut facit, omnia Dei laudes veſtris modis & facultatibus teſtatas facite.

PSALMUS CIIII.

Pſaltes ſeipſum ad Deum laudandum concitans, enarrat argumenta laudis ejus a rebus creatis: itaque ordinem creationis cœli & terræ, & diſpoſitionem ex parte attingens; adminiſtrationem rerum diſpoſitarum a Deo & uſum earum quem creaturæ percipiunt in aëre, terra, & mari, omniumq́ conſervationem a Deo factam exponit: poſtremò omnia ſecum ad prædicandas Dei laudes hortatur, & contrà venientibus malè precatur.

1 'BENEDIC anima mea Jehovæ. Jehova Deus mi, magnus es valde; magnificentiam & decorem 'induiſti,

2 'Amiciens te luce tanquam panno, extendens cœlos tanquam aulæum.

3 Qui contignat aquis ' cœnacula ſua; qui diſponit denſas nubes in vehiculum ſuum, qui itat ſuper 'alas venti.

4 'Qui facit angelos ſuos ventos, miniſtros ſuos 'ignem flammantem.

5 Fundavit terram ſuper baſes ejus, ne dimoveretur 'in ſeculum & perpetuum.

6 Abyſſo ut indumento operueras eam, ſupra montes ſtantibus aquis:

7 Ex 'increpatione tua diffugerunt, a voce tonitru tui accelerarunt *fugam*.

8 'Conſcenderunt *per* montes, deſcenderunt *per* convalles; in locum quem fundaveras ipſis.

9 'Terminum oppoſuiſti, ne tranſeant; ne revertantur ad operiendum terram.

10 ' Qui emittis fontes per valles, *ut* inter montes ambulent,

11 Potum præbeant omnibus animantibus agri, frangant onagri ſitim ſuam,

12 Juxta illos volatilia cœli habitent, e medio frondium edentia vocem.

13 'Qui irrigat montes e 'cœnaculis ſuis, 'ut a fructu operum tuorum ſatietur terra.

14 Faciens ut germinet fœnum ad jumenti, & herba ad hominis [a] uſum; ut depromant cibū e terra:

15 ' Qui vino lætificat cor mortalis, [b] nitidam efficit faciem oleo; & cibo cor mortalis fulcit:

16 'Satiantur arbores Jehovæ, cedri Libani quas plantavit:

17 (Ubi aviculę nidificent) 'abietés domicilia ciconiæ,

18 'Montes excelſiſſimi [c] rupicaprarum, petrę [d] montanorum murium perfugium.

19 [e] 'Statuit lunam 'in ſtata tempora, ſolem agnoſcentem occaſum ſuum.

20 Diſponis tenebras, ut ſit nox: qua erepunt omnia animantia ſylvę;

21 Juvenes leones 'rugientes ad prædam, & quidem quærendo a Deo forti eſcam ſuam.

22 Exorto ſole recipiunt ſe, & in luſtris ſuis recubant:

23 Prodit homo ad opus ſuum, & ad culturā ſuam uſque ad veſperam.

24 'Quàm ampla ſunt opera tua, ô Jehova! *quàm* ea omnia [f] ſapienter feciſti! quàm plena eſt terra 'poſſeſſione tua!

[a] Heb. *miniſterium.*

[b] Heb. *nitidam efficiendo.*

[c] Heb. *rupicapris.*

[d] Heb. *montanis muribus*

[e] Heb. *facit,*

[f] Heb. *in ſapientia.*

g Heb. *lato ſpatiis.*

25 'In ipſo mari magno & [g] ſpatioſo; illic reptilia *ſunt* atque innumera, animantia parva cum magnis.
26 Illic naves ambulant; 'balæna quam formaſti, ludendo in eo.
27 'Omnia iſta in te expectationem habent, ut des eſcam ipſorum tempore ſuo;
28 Te dante ipſis colligunt, aperiente manum tuam ſatiantur bono:
29 Abſcondente faciem tuam conturbantur, recipiente ſpiritum eorum expirant, & in pulverem ſuum revertuntur:
30 Emittente ſpiritum tuum 'recreantur: deinique renovas faciem terræ.
31 'Sit honor Jehovæ in ſeculum, 'lætetur Jehova in operibus ſuis:
32 Quo intuente terram, tremit illa; attingente ipſos montes, fumant.
33 Canam Jehovæ in vita mea, pſallam Deo meo quantiſper ero.
34 'Suavis erit de eo meditatio mea, ego lætabor in Jehova.
35 Deficiant peccatores a terra, & improbi amplius non ſint: benedic anima mea Jehovæ, halelu-jah.

ANNOTATIO.

1 Benedic anima mea] *Ode eſt ἐπαινετικὴ, quam non dubitamus a Davide conſcriptam eſſe, & ſuperiori ode de induſtria conjunctam, velut cohærentem argumento. Conſtat autem ex tribus ſummatim partibus: prima eſt exordium ſive propoſitio totius argumenti, verſ.1. ſecunda, narratio argumentorum ad laudẽ Dei pertinentium a naturæ conſtitutione & conſervatione, a verſ.2. ad 31. tertia, concluſio a benedictione Dei, inde ad finem uſque. Sunt autem hujus exordii membra duo; unum, quo ſeipſum comparat pſaltes; alterum, quo orationem ad Deum dirigit, & proponit magnificentiam ejus ab operibus, quibus quaſi ſpecioſis ornamentis dicitur circumveſtiri Deus.* Induiſti] *humanitus dictum: ut ſequentia ferè omnia attributa Deo.* 2 Amiciens] *narratio naturalium argumentorum ad Dei laudes pertinentium; non ſigillatim quidem omnia explicans; ſed generatim & certis exemplis complectens documenta gloriæ Dei. Sunt autem ea aut creationis, cujus exponuntur opera tribus primis diebus effecta a Deo, uſque ad verſ.10. aut ordinariæ adminiſtrationis in cœlo, terra, & mari, inde uſque ad verſ.27. aut denique conſervationis, uſque ad verſum 31. In operibus porrò creationis recenſentur primùm res ſuperiores, uſque ad verſ.5 deinde inferiores, de terra & aqua, uſque ad 10. quibus omnibus ornari Deus dicitur humanitus, tanquam rex magnificus intus & foris omnibus inſtructus quæ ad cultum regalem pertinent, & ſtipatus valentiſſimo ſatellitio.* 3 Cœnacula ſua] *id eſt, regionem aëris, velut in cœnacula nubibus diſtinctam.* Alas venti] *ut ſuprà pſalm. 18.11. & Jeſchahh 19.1.* 4 Qui facit] *id eſt, ventis & igne utitur nuntiis, adminiſtriſq; voluntatis & judiciorum ſuorum; adeò ut angelorum quoque appellationem jure obtineant.* Ignem flammantem] *id eſt, coruſcationes, fulgura, & ſimilia ætherea.* 5 In ſeculum] *id eſt, tantiſper dum ſeculum duraturum eſt, immota maneat; cùm alia levitate ſua huc illuc deferantur.* 7 Increpatione] *id eſt, mandato Dei velut intonante, quod habetur Gen.1.6.* 8 Conſcenderunt] *id eſt, dictum ac factum eſt: cùm primùm mandavit Deus, præcipites aquæ in ſuas ſtationes devenerunt, neque obſtiterunt adverſi montes, convalles, aut aliud quidquam, quin mandato Dei confeſtim obtemperarent.* 9 Terminum oppoſuiſti] *ut Ijobi 38.10. & Jirmejæ 5.22. hoc autem de ordine naturæ accipiendum eſt: nam diluvium extra ordinem accidit: Geneſ. 7.* 10 Qui emittis] *tranſitio ad ſecundum narrationis locum, de adminiſtratione ordinaria Dei: ubi agitur de uſu primùm aquarum inferiorum & ſuperiorum, uſque ad verſ. 19. deinde diei & noctis, a verſ.19. ad 25. & poſtremò maris, verſ.25. & 26.* 13 Qui irrigat] *hactenus de aqua fontana: nunc de aqua pluvia, & nubium diſtillatione.* Cœnaculis ſuis] *de quibus ſuprà verſ.3.* Ut a fructu] *id eſt, ut homines & animantia ſingula comedant de fructibus terræ, quos tuum opus ſuppeditat: metonymia. ſic accipiendum eſſe ſequentes verſus commonſtrant, in quibus primùm de voluntariis & inſativis plantis, verſ.14. poſtea de ſativis & cultura hominis provenientibus, verſ.15. denique de omnibus universè agitur uſque ad verſ.19.* 15 Qui vino] *id eſt, qui gratioſè largitur hominibus non tantùm vitam, ſed etiam ſubſidia vitæ quælibet: ſive neceſſaria, ut panis eſt; ſive utilia, ut vinum; ſive jucunda & ad ornatum voluptatemq; pertinentia, ut ſunt unguenta ex oleo.* 16 Satiantur] *id eſt, cujus opere aluntur abundè inſativæ plantæ, non ab hominibus, ſed a Deo poſitæ & cultæ: quod genus plantarum eas ferè ſuperat amplitudine quæ ſeruntur arte.* 17 Abietes] *Hhebraicam hyſteroſin & pleonaſmum relativi cum antecedente in hoc ſermone frequentiſſimum evidentiæ cauſa ſuſtulimus.* 18 Montes excelſiſſimi] *id eſt, cujus opere etiam aſperrima & horrentia loca ſatiantur.* 19 Statuit lunam] *id eſt, lunam & ſolem diſponit, ut noctis & diei inſtrumenta eſſent: quorum uſus in ſequentibus explicatur, uſque ad verſ.25.* In ſtata tempora] *de quibus Geneſ.1.14.* 21 Rugientes] *id eſt, rugitu ſuo tanquam voce eſcam exoptantes a Deo; quod ſequens epexegeſis oſtendit.* 24 Quàm ampla ſunt] *exclamatio conjuncta admirationi; in quam propheta irrumpit, poſtquam obſervavit uſus tam mirificos adminiſtrationis Dei. Eam autem commendat tribus nominibus, a potentia maxima, ſapientia, & innumerabilitate operum Dei.* Poſſeſſione tua] *id eſt, rebus quas poſſides & regis, ut poſſeſſor juſtus.* 25 In ipſo mari] *tertia pars adminiſtrationis Dei, ſpectans mare & quæ ſunt in eo: ut obſervatum eſt ſuprà verſ.10.* 26 Balæna] *vide Ijobi.41.* 27 Omnia eſta] *terreſtria, aëria, & aquatilia: tertius narrationis locus de rerum conſervatione, ut dictum eſt in verſ.10.* 30 Recreantur] *id eſt, propagatione ſeminis quaſi de integro creantur, & renovantur rerum creatarum formæ.* 31 Sit honor Jehovæ] *concluſio a laudatione Dei, cujus tria ſunt membra; primum eſt, generalis provocatio rerum creatarum ad laudem tribuendum Deo, duobus verſibus: ſecundum, ſingularis profeſſio laudis quam ſuo nomine pſaltes attribuit Deo, verſ.33 & 34. ultimum, improborum excidium, eorumq; omnium qui Dei laudibus adverſantur, verſ. ultimo: quæ tria clauduntur hortatione eadem quæ habetur in principio pſalmi.* Lætetur Jehova] *id eſt, res omnes creatæ ita laborent in promovendo honore Dei, ut ipſis delectetur Deus: & revereantur potentiam ejus; quæ alioqui ſolo intuitu vel contactu perderet etiam valentiſſimas ipſarum, niſi honorarent Deum; ſequente verſu.* 34 Suavis erit] *id eſt, ex animo lætiſſimo & alacerrimo hono-*

honorem ei tribuam, adductus ſuavitate ipſius & beneficiorum quæ ab ipſo accipimus: ad hanc interpretationem nos adducit ſequentis membri comparatio. 35 Halelu-jah] *id eſt, laudate Jah: ſed Hhebræas voces quæ olim in vetere Eccleſia & Apoſtolorum ſcriptis ſervata ſunt, ſimiliter ſervare placuit; ut Apocalypſ.19.verſ.1.3.& ſequentibus.*

PSALMUS CV.

David hortatur Eccleſiam Dei ad celebrandum & colendum ipſum, tum propter gratuitum fœdus cum ipſis a Deo initum, tum propter ſingularia illa Dei beneficia quæ ab ipſo populus accepit, inde a fœdere cum Abrahamo inito. Quamobrem illis ſummatim & ordine expoſitis, docet omnia accepta eſſe ferenda gratuitæ promiſſioni Dei, & agnoſcenda ſancto ac fideli obſequio.

1 'CELEBRATE Jehovam, proclamate nomen ejus; notas facite in populis actiones ejus.

2 Canite ei, pſallite ei; confabulamini de omnibus mirabilibus ejus.

3 Laudibus vos efferte in nomine [a] ſancto ejus, lętetur [b] animus quærentium Jehovam.

4 Requirite Jehovam & robur ejus; quærite faciem ejus jugiter.

5 Recordamini 'mirabilium ejus quæ fecit; prodigiorum ejus, & judiciotum oris ejus,

6 O ſemen Abrahami ſervi ejus, ô electi ejus filii Jahhakobi.

7 'Hic *eſt* Jehova Deus noſter, in tota terra judicia ejus *ſunt*.

8 Recordatur in ſeculum fœderis ſui, verbi quod præcepit in mille generationes,

9 Quod pepigit cum Abrahamo, & juramẽti ſui *præſtiti* Jitzchako,

10 Quod præſtitit Jahhakobo in ſtatutum, Jiſraëli in fœdus [c] perpetuum:

11 Dicendo, tibi daturus ſum terram Cenahhani, 'funiculum poſſeſſionis veſtræ.

12 'Quamvis eſſent homines [d] pauci, planè pauci & inquilini in ea,

13 Itarentque a gente in gentem, a regno in populum alium:

14 Non permiſit [e] cuiquam opprimere eos, etiã reprehendit propter eos reges,

15 Ne attingitote (*inquiens*) unctos meos, & prophetas meos ne afficitote malo.

16 Cùm 'advocans famem ſuper terram, omnem 'ſcipionem panis fregit;

17 Miſerat ante eos virum prętantem; *qui* [f] ad ſervitutem venditus erat, Joſephum:

18 Cujus pedem afflixerunt 'compede, ferrum ſubivit [g] ipſe,

19 Uſq; ad tempus quo erat adventurum 'verbum ipſius: 'ſermo Jehovæ probavit eum:

20 Mittens rex expediri juſſit eum, & dominator populorum idem ſolvit eum.

21 Præpoſuit eum dominum familiæ ſuæ, & dominatorem in totam poſſeſſionem ſuam:

22 'Ut vinciret principes ejus ex animo ſuo, & ſeniores ejus 'informaret.

23 Deinde venit Jiſraël in Ægyptum, & Jahhakob peregrinatus eſt in regione 'Chami.

24 Ubi cùm feciſſet Deus ut fœtificaret populus ſuus valde, & potentiorem eum effeciſſet hoſtibus ſuis;

25 'Mutavit [h] animum iſtorum ut odio haberent populum ſuum; ut machinarentur contra ſervos ſuos. — [h] Heb. *cor.*

26 Miſit Moſchem ſervum ſuum, Aharonem quem elegerat: — *Exo.* 3. & 4.

27 Qui propoſuerunt 'apud eos verba ſignorum ejus, & prodigiorum in regione Chami.

28 Miſit tenebras, & obtenebrarunt eam; ' neque rebellarunt *ſigna* contra verbum ejus. — *Exod.*10. 21.

29 Mutaverat aquas illorum in ſanguinem, & morte affecerat piſces eorum. — *Exod.*7.23.

30 Abundè produxerat terra illorum ranas, invadentes penetralia 'regum illorum. — *Exod.* 8. 6.

31 Simulac edixit, advenerat colluvies animalium; pediculi in totum terminum eorum. — *Exod.*8.17. & 24.

32 Reddiderat pluvias eorum grandinem, ignem [i] maximè flammantem in regione illorum: — *Exodi.*9. 23. [i] Heb. *flammarum.*

33 Quibus percuſſit vites illorum, & ficus illorum; confregitque arbores termini illorum.

34 Simulac edixit, advenerat locuſta; & melolontha, eaque innumera: — *Exod.*10.13.

35 Quæ comedit omnem herbam regionis eorum, comeditq; fructum terræ illorum.

36 Tandem percuſſit omne primogenitum in regione illorum, 'principium omnis potentiæ illorum. — *Exod.*12.29.

37 Tum eduxit eos cum argento & auro, 'nec fuit in tribubus ejus qui labaret. — *Exod.*12. 35. *Exod.* 11. 8. & 12.38. & *ſeq.*

38 Lætati ſunt Ægyptii cùm exirent hi, quia irruerat pavor horum ſuper ipſos.

39 Expandit nubem pro tegumento, & ignẽ ad illuſtrandum noctem. — *Exod.*13.21.

40 Petente *populo*, adduxit coturnices; & pane cœlorum ſatiavit eos. — *Exod.*16.

41 Aperuit rupem, & effluxerunt aquæ; ambulantes 'per ſiticuloſa *loca, ut* fluvius. — *Exod.* 17. 6. & *Num.* 20 11.

42 Quia recordabatur verbi ſanctitatis ſuæ, cum Abrahamo ſervo ſuo *habiti*; — *Gen.*15.13.

43 Ideo eduxit populum ſuum cum gaudio, cum cantu electos ſuos. — *Exodi.* 15. & *Num.* 33. 3.

44 Deditq; eis regiones gentium, qui 'laborẽ nationum hæreditariò poſſident: — *Num.*20. & 21.

45 Ut obſervent ſtatuta ejus, & leges ejus cuſtodiant. Halelu-jah. — *Deut.*31.12. & *ſeq.*

ANNOTATIO.

1 Celebrate] *ode eſt,* ἐπαινετικὴ, *continens exordium, ſive propoſitionem hortatoriam ad celebrandum & colendum Deum, uſque ad verſ.7. deinde narrationem cauſarum ſingulari modo ad Eccleſiam pertinentium. Quamobrem hic pſalmus a Davide appoſitè duobus præcedentibus adjunctus eſt, ut apparet ex 1.Chron.16.* 5 Mirabilium ejus] *prolepſis, id eſt, propoſitio ſumma ſequentis narrationis.* 7 Hic eſt Jehova] *narratio cauſarum ex quibus Eccleſia provocatur ad laudandum & colendum Deum. Sunt autem in univerſum duæ; una eſt, fœdus ipſius gratuitum cum Eccleſia; altera, mirabilis adminiſtratio ex fœdere:*

quæ duo ſummatim hoc verſu poſita ex ordine poſtea tractantur: fœdus quidem, a verſ.8. ad 12. adminiſtratio verò, inde ad finem uſque. 11 Funiculum] *vide Deut.32.9.* 12 Quamvis eſſent] *altera pars narrationis de mirifica adminiſtratione Dei, ad quam tranſit propheta per occupationem hanc, duobus verſibus. Sunt autem tres narrationis partes; prima, de rebus mirificè a Deo geſtis ante profectionem in Ægyptum, uſque ad verſ.16. ſecunda de rebus in Ægypto geſtis, inde uſque ad verſum.37. poſtrema, de rebus geſtis poſt exitum ex Ægypto.* 16 Advocans] *id eſt, efficiens potenti verbo: humanitus dictum, ut 2.Reg.8.1. ſecunda pars narrationis, ut dictum eſt in verſum 12.* Scipionem panis fregit] *ut Levit.26.26.* 18 Compede] *tanquam criminis capitalis fuiſſet reus: vide Gene.39.20.* 19 Verbum ipſius] *Dei videlicet, qui Joſepho per ſomnia revelaverat ea quæ ipſi erant eventura, Geneſ.37.7. & 9.* Sermo Jehovæ] *id eſt, Jehova ex conſilio arcano & voluntate ſua exploravit his modis fidem ejus in ſervitute & carcere, ut metalla in catino probari ſolent: hypallage.* 22 Ut vinciret] *id eſt, ut ſummus in regno eſſet, & ſecundus a rege regiam poteſtatem obtinens, Geneſ.41.40. & 44.* Informaret] *ut factum eſt Geneſ.41.33. & ſequentibus.* 23 Chami] *ut ſuprà 78.51. & infrà verſ.27.* 25 Mutavit animum eorum] *id eſt, fecit ut rex & Ægyptii novi exiſterent, qui non agnoſcerent Joſephum: de hoc autem loquendi genere vide Exodi 4.19.* 27 Apud eos] *tum Jiſraëlitas, tum Ægyptios, Exodi 5. & ſequent.* 28 Neque rebellarunt] *id eſt, non fuerunt irrita, ſed planè ut Moſche dicebat effecta ſunt.* 30 Regum] *id eſt, regis, & procerum regni.* 36 Principium omnis potentiæ] *ut Gen.49.3. & pſal.78.51.* 37 Nec fuit] *quaſi dicat, omnes incolumes ex Ægypto egreſſi ſunt, liberi ab omnibus non tantùm externis, ſed etiam internis impedimẽtis; quemadmodum Deus promiſſione ſua declaraverat Exodi 11.7. quò etiam pertinent verba promiſſionis quæ poſtea redintegrata eſt ad fontes amaros: Exodi 15.26.* 41 Per ſiticuloſa loca] *id eſt, per deſerta Sinis & Tzinis.* 44 Laborem nationum] *ut promittitur Deut.10. & 11.*

PSALMUS CVI.

Eccleſia ad Deum laudandum omneis excitans, tenuitatem humanam confitetur non tantùm imparem eſſe celebrando Deo verbis & operibus, ſed etiam peccatis ſuis gloriam Dei convellere: quapropter confeſſa peccata ſua majorum exempla adducit, quibus multa contra fœdus iniquè perpetrata Deus ſemper condonavit pro fœdere & miſericordia ſua: & ſalutem precata, atque in ea confirmata benedicit Deo.

1 HALELU-JAH. Celebrate Jehovam, quia bonus eſt; quia in ſeculum benignitas ejus.

2 'Quis eloquatur [a] ſummam potentiam Jehovæ, [b] efferat totam laudem ejus?

[a] Heb. *potentias.*

[b] Heb. *faciat ut audiatur.*

3 O beatos qui obſervarent 'rationem *hanc*, qui 'exerceret juſtitiam quovis tempore.

4 'Recordare mei Jehova, 'pro [c] benevolentia qua proſequeris populum tuum; 'viſita me ſalute tua:

[c] Heb. *benevolentia populi tui.*

5 [d] Ut fruar bono electorum tuorum, ut læter lætitia gentis tuæ; ut me laudibus efferam cum poſſeſſione tua.

[d] Heb. *ut videam bonũ: ut pſal.*34.13.

6 Peccavimus cum majoribus noſtris: iniquè fecimus, improbè egimus.

7 'Majores noſtri in Ægypto non intellexerant 'mirabilia tua, non recordati fuerant amplitudinis 'benignitatum tuarum; ſed 'occaſionẽ dederant mutandi *eas* ad mare, [e] ingreſſuri mare algoſum.

[e] Heb. *in mare algæ* ituri.

8 Attamen ſervavit eos propter nomen ſuum, ut notam faceret potentiam ſuam.

9 Cumque ipſo increpante mare algoſum, exſiccatum eſſet; deduxit eos 'per ejus abyſſos, quaſi *per* deſertum.

10 Ita ſervans eos a manu oſoris, vindicavit eos a manu inimici;

11 Operuerunt verò aquæ hoſtes eorum, unus ex illis non eſt relictus ſuperſtes.

12 'Quamvis crediſiſſent verbis ejus, ceciniſſent laudem ejus;

*Exo.*14.31. *& Exod.*15.

13 [f] Feſtinanter obliti ſunt operum ejus, 'non perdurarunt ad conſilium ejus:

*Exod.*15.24.

[f] Heb. *feſtinarunt, obliti ſunt.*

14 Sed ducti concupiſcentia in deſerto, tentaverunt Deum fortem in ſolitudine:

*Num.*11.

15 Adeò ut tradens illis [g] quod petebant, 'immitteret maciem [h] in illos ipſos.

[g] Heb. *petitionem eorũ.*

[h] Heb. *in animam eorũ.*

16 Poſtea invidentibus Moſchi in caſtris, Aharoni 'ſancto Jehovæ;

*Num.*16.

17 Aperiens ſe terra deglutivit Dathanem, & operuit cœtum Abirami:

18 Exardeſcenſque ignis 'in cœtum illorum, flamma incendit improbos.

19 Fecerunt vitulum Chorebi, & incurvaverunt ſe fuſili:

Exod.32.

20 Et mutantes 'honorem ſuum, in [i] formam bovis comedentis herbam,

[i] Heb.

21 Obliti ſunt Dei fortis ſervatoris ipſorum; qui fecerat *res* magnas in Ægypto,

22 Mirabilia 'in regione Chami, terribilia ad mare algoſum.

23 Quamobrem dixerat ſe perditurum eos; niſi Moſche electus ipſius 'cõſtitiſſet in irruptione illa coram ipſo, ad avertendum æſtum ipſius, ne perderet.

24 Spreverunt quoque 'terram [k] deſiderabilem, non credentes verbo ejus:

[k] Heb. *derii.*

Num.14.

25 Et murmurantes in tentoriis ſuis, non auſcultarunt 'voci Jehovę.

26 Quapropter 'ſublata manu ſua juravit eis, ſe 'dejecturum eos in ipſo deſerto,

27 Etiam dejecturum 'ſemen eorum in gentibus, & diſperſurum eos in regionibus.

28 Præterea copulaverunt ſe etiam cum idolo Pehhoris, & comederunt ſacrificia 'mortuorum;

Num.

29 Adeò provocantes *Deum* ad indignationem factis ſuis, ut irrumperet in eos plaga:

30 Donec conſiſtente Pinchaſo & judicium exercente; coërcita eſſet plaga illa;

31 Quod reputatum eſt ei ad juſtitiam, per [l] quamque generationem uſque in ſeculum.

[l] Heb. *rationem generat*

32 Item ferventem irã concitarunt ad aquas contentionis; ita ut 'malè fuerit Moſchi propter ipſos:

Numer.

33 Cùm exacerbantibus illis ſpiritum 'ipſius, pronuntiaſſet labiis ſuis *exacerbationem ſuam.*

34 Non perdiderunt populos illos, de quibus 'edixerat Jehova ipſis:

Judic. a verſ.

35 Sed commiſcentes ſe cum illis gentibus, didicerunt opera earum;

36 Colueruntque terricula earum, quæ ipſis fuerunt in tendiculam,

37 Nam ſacrificaverunt filios ſuos, filiaſque ſuas dæmonibus:

38 Et effuderunt ſanguinem innoxium, ſanguinem filiorum ſuorum, filiarumque ſuarum quas ſacrificabant, terriculis Cenahhanæorum; adeò ut contaminata eſſet terra iſtis [m] cædibus.

39 Et polluerunt ſe operibus ſuis; actionibus ſuis, ſcortantes.

40 Quapropter accenſus ira Jehova in populum ſuum; abominatus eſt poſſeſſionem ſuam:

41 Adeò ut traderet eos in manum gentium, ut dominarentur in eos oſores eorum:

42 Et opprimentibus ipſos inimicis ſuis, deprimerent ſe ſub manu eorum:

43 Multoties eripuit eos; quamvis ipſi exacerbaſſent eum conſilio ſuo, & attenuati eſſent propter iniquitatem ſuam;

44 Reſpiciens ad anguſtiam [n] eorum, audito clamore eorum.

45 Et recordantem pro eis fœderis ſui; pœnituit ipſum pro amplitudine benignitatum ſuarum:

46 Adeò ut [o] conciliaret illis miſericordiam coram omnibus qui captivos detinebant eos:

47 Serva nos Jehova, Deus noſter, & congrega nos ex iſtis gentibus; ad celebrandum nomen ſanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.

48 Benedictus Jehova Deus Jiſraëlis, inde a ſeculo uſque in ſeculum: & dicat totus populus; Amen, halelu-jah.

[n] Heb. *eis.*

[o] Heb. *daret eos miſericordiæ: hypallage: ſic. Gen.* 43.14. 1.*Chronic.* 16.35.

ANNOTATIO.

1 Halelu-jah] *Ode eſt* ἐπαινετικὴ, *quemadmodum hoc principium oſtendit. Conſtat autem ex partibus quatuor: prima eſt, exordium hortans ad celebrandum Deum, verſ.* 1. *ſecunda, propoſitio imbecillitatis humanæ, quæ neque verbis neque operibus Deum pro merito celebrare poteſt; ſed Deum glorificat confeſſione infirmitatis ſuæ, ut loquitur Apoſtolus* 2. *Corinth.* 12. 9. *Hanc rationem pſaltes ſervat a verſu* 2. *ad* 7. *tertia eſt, narratio indigniſſimorum facinorum quæ majores perpetraverunt, & beneficentiæ Dei erga homines ingratos, a verſu* 7. *uſque ad* 47. *quarta, concluſio poſtulatoria & laudativa, duobus ultimis verſibus.* 2 Quis] *propoſitio ac velut correctio ſuperioris exhortationis. quaſi dicat pſaltes, quid ergo? an Deus ab homine convenienter laudari poteſt? eſſent profecto beati, ſi qui præſtarent; ſed, eheu, plurimum abſumus ab eo convenienter celebrando; qui neque lingua valemus, neque vitæ integritate comparati ſumus ad eum condignè celebandum, verſu* 2. *&* 3. *Quamobrem nullum melius celebrandi eum argumentum datur, quàm ſi imploremus miſericordiam ejus, verſu* 4. *&* 5. *& confiteamur peccata noſtra, verſu* 6. 3 Rationem hanc] *ore prædicandi & celebrandi Deum.* Exerceret juſtitiam] *id eſt, vitam ſuam componeret, velut ſpectatum aliquod ſimulachrum & documentum laudis ejus conſtans atque perpetuum.* 4 Recordare mei] *ut Geneſ.* 8.1. Pro benevolentia] *id eſt gratuita miſericordia, qua duceris in populum tuum, & antehac in majores noſtros ductus es; prout ſequens narratio explicat: ſimile argumentum eſt ſuprà pſalm.* 85.2. Viſita me] *ut Gen.* 21.1. 7 Majores noſtri] *narratio, explicans alteram confeſſionis partem de peccatis majorum, & miſericordia Dei condonante peccata, injuſtoſque beneficiis proſequente. Sunt autem hujus narrationis exempla multa: e quibus hoc primum eſt de rebellione in deſerto & tranſitu maris rubri, uſque ad verſ.* 12. Mirabilia tua] *opera quæ inde a creatione Deum feciſſe audiverant.* Benignitatum tuarum] *quas inde a tempore vocati Abrahami exercueras in populum tuum, ac nominatim in Ægypto coram oculis ipſorum: de quibus actum eſt ſuperiore pſalmo.* Occaſionem dederant] *id eſt, quantum in ipſis erat, ſalutem cœptam indignitate ſua abruperant. vide* Exodi 14.10. *& ſequentibus.* 9 Per ejus abyſſos] *id eſt, inter duas aquarum congeries, quæ Jiſraëlitis ceſſerunt, ac ſi locus a natura ſiticuloſus fuiſſet:* vide Exodi 15.5. 12 Quamvis] *tranſitio ad alia exempla indignitatis Jiſraëlitarum, quæ per congeriem exponuntur ad illuſtrandam beneficentiam conſtantem Dei.* 13 Non perdurarunt] *ſed obmurmurarunt ei re adhuc recentiſſima, Exodi* 15.24. 15 Immitteret maciem] *id eſt, emaciaret eorum corpora qui concupiverant carnem, & morte afficeret: litotes.* 16 Sancto Jehovæ] *id eſt, quem ſanctificavit Deus ad obeundum ſacerdotium ſuum, & ſanctum eſſe reipſa demonſtravit:* Num. 16.5. *&* 7. 18 In cœtum illorum] *Korachi, & aliorum qui admoverant thus:* Num. 16.35. *&* 17.10. 20 Honorem ſuum] *id eſt, Deum, quo nudati omnem ignominiam apud inimicos fuerant ſubituri: Exodi* 32. 25. 22 In regione Chami] *ut ſuprà* 78.51. 23 Conſtitiſſet] *id eſt, interceſſiſſet deprecans iram Dei, & populum labefactatum reconciliaſſet Deo: metaphora a re caſtrenſi, ſic Jechezkel* 13.5. *& infrà verſ.* 30. 24 Terram deſiderabilem] *ſpiritualium benedictionum temporaliumque nomine, Deut.* 8.7. *&* 11.10. 25 Voci Jehovæ] *id eſt, mandato ejus, quod habetur Deut.* 1.21. 26 Sublata manu ſua] *ut Gene.* 14.22. Dejecturum eos] *ut factum eſſe legimus Deut.* 2.13. *& ſequentibus.* 27 Semen eorum] *id eſt, filios erroribus, captivitate, & cædibus afflicturum,* Num. 14.33. *& Jechezkelis* 20.23. *quomodo completum eſſe legimus* Num. 14.45. *&* 21.1. *& Deut.* 1.44. *&* 2.13. 28 Mortuorum] *id eſt, deorum vita carentium, Num.* 25.2. 32 Malè fuerit] *id eſt, eorum occaſione ab ingreſſu terræ promiſſæ excluſus ſit Moſche, ut ipſe conqueritur Deut.* 1.37. *&* 4.21. 33 Ipſius] *Moſchis indignatione abrepti,* Num. 20.10. *Eſt autem hic ellipſis conjugati, ut Geneſ.* 18.21. 34 Edixerat] *Deut.* 7.2. *& ſequentibus.* 36 Tericula] *ut* 1. *Schem.* 31.9. In tendiculam] *ut prænuntiaverat Deus* Exod. 23.33. 37 Sacrificaverunt filios] *contrà quàm præceperat Deus Levit.* 20.2. *& Deut.* 12.31. *&* 18.10. Dæmonibus] *ut Deut.* 32.17. 38 Contaminata eſſet] *prout ſanguine contaminari dicitur, Num.* 35.33. 39 Scortantes] *id eſt, miſſo conjugali erga Deum officio, quidvis aliud potius quàm Deum pro libito animi ſui amplectentes; quod vetuerat Deus. Num.* 15.39. 43 Quamvis ipſi] *occupatio duarum objectionum: atqui impii erant, & ad paucitatem redacti attenuatique ab hoſtibus: quibus reſpondet pſaltes; liberatio igitur ipſorum non ab ipſis, ſed a Deo noſtro eſt.* 45 Fœderis ſui] *id eſt, duobus nominibus beneficit populo, propter miſericordiam ſuam infinitam, & propter fidem veritatemque promiſſionum ſuarum*

ex fœdere. Pœnituit] *ut Geneſ.6.6.humanitus dictum.* 47 Serva nos] *concluſio continens partes duas; petitionem beneficentiæ Dei gratioſæ a majorum exemplo, hoc verſu; & laudationem Dei ſolennem in Eccleſia, verſ.48.* Ex iſtis gentibus] *apud quas multi Jiſraëlitarum profugi, captivi, aut inquilini fuerant, donec regnum ad Davidem pervenit; ut factum fuiſſe conſtat ex hiſtoria Judicū, & Schaulis: nam hos verſus Davidis eſſe oſtenditur 1.Chron.16.*

PSALMUS CVII.

Pſaltes bonitatem & benignitatem Dei celebrat ab exemplis exulum in regionibus exteris errantium, captivorum, ægrotantium, eorum qui in mari jactantur, deniq; mutationum omnium quæ ſingulis regionibus & perſonis uſu veniunt providentia ejus: & omnes ad laudes Dei hortatus, hominum vecordiam admiratur magnifica Dei opera non animadvertentium.

1 [a] CELEBRATE Jehovam, quoniam bonus *eſt*; quoniam in ſeculum benignitas ejus.

2 'Prædicent redempti Jehovæ, quos redemit [a] ab anguſtia,

3 *Quos* ex regionibus congregavit; ab oriente, & ab occidente; ab Aquilone, & ' a mari:

4 *Qui* errarunt per deſertum, per 'ſolitudinem viæ; civitatem [b] habitabilem non invenientes:

5 Famelici, etiam ſitibundi; in quibus animus ipſorum ſeſe 'obruebat:

6 Cùm clamantes ad Jehovam in oppreſſione ipſorum, ex anguſtiis ipſorum eripuerit ipſos,

7 Et deduxerit ipſos per viam rectam, ut pervenirent ad civitatem habitabilem;

8 Celebrent ' apud Jehovam benignitatem ejus; & mirabilia ejus ' apud filios hominum;

9 'Eum ſatiare animam appetentem, & animam famelicam explere bono.

10 'Qui deſident in tenebris & lethali umbra, vincti afflictione & ferro;

11 ' Quia dederunt occaſionem mutandi ſermones Dei fortis, & ' conſilium excelſi ſpreverunt;

12 Quorum deprimit iſta moleſtia animum; *qui* labant, nemine adjuvante:

13 Cùm clamantes ad Jehovam in oppreſſione ipſorum, ab anguſtiis ipſorum ſervaverit ipſos,

14 Eduxerit ipſos ex tenebris & umbra lethali, vincula ipſorum diruperit:

15 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;

16 'Eum frangere valvas chalybeas, & vectes ferreos ſuccidere.

17 'Stulti *qui* propter viam defectionis ſuæ, & propter iniquitates ſuas affligantur,

18 Quorum animus omnem cibum abominatur, qui pertingunt uſque ad ' portas mortis:

19 Cùm clamantes ad Jehovam in oppreſſione ipſorum, ab anguſtiis ipſorum ſervaverit ipſos,

20 'Mittens verbum ſuum curaverit ipſos, & 'liberaverit a foveis ipſorum:

21 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;

22 Et ſacrificantes ſacrificia gratiarum actionis, enarrent opera ejus cum cantu.

23 'Qui deſcendunt in mare navibus, exercentes artem in aquis amplis;

24 Ipſi *qui* vident opera Jehovæ, admirabilia ejus in profundo:

25 Quemadmodum edicens conſtituat ventum procelloſum, qui attollat fluctus illius:

26 *Quemadmodum* 'aſcendant ad cœlos, deſcendant ad abyſſos; 'anima ipſorum malo ſeipſam diſſolvat,

27 [c] Titubent, ſeſe moveant tanquam ebrius; & tota peritia eorum 'abſorbeatur:

28 Cùm clamantes ad Jehovam in oppreſſione ipſorum, ex anguſtiis ipſorum eduxerit ipſos,

29 Reſtituerit procellam [d] malacię, ſilentibus fluctibus illarum *aquarum*,

30 Et lætantes ipſos, poſtquam conticuerunt *fluctus*; deduxerit ad portum [e] optatum:

31 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum.

32 Exaltentq; eum in congregatione populi, & in conſeſſu ſeniorum laudent eum.

33 'Redigit 'flumina in deſertum, & proceſſus aquarum in ſiticuloſum ſolum:

34 Terram [f] fructuoſam in ſalſuginoſam, propter maliciam habitantium in ea,

35 ' Redigit deſertum in ſtagnum aquarum, & terram ſiccaneam in proceſſus aquarum;

36 Efficiens ut habitent ibi famelici, & conſtituant civitatem habitabilem,

37 Et conſitis agris ac plantatis vineis, comparent [g] proventum fructuoſum.

38 Qui ita benedicit eis, ut multiplicentur valde, & jumenta eorum 'non minuit.

39 Ut 'contrà minuuntur atque incurvantur, præ coarctatione mali & mœrore,

40 Cùm effundens contemptum ſuper ingenuos, facit ut errent per inanitatem aviam:

41 Collocátque in edito egentem ab afflictione, & ' diſponit tanquam gregem familias.

42 'Videant recti & lætentur; omnis verò 'nequitia obdat os ſuum.

43 Quotus quiſque ſapiens eſt qui obſervet iſta, ut animadvertamur benignitates Jehovæ?

[a] Heb. *a manu anguſtiæ.*

[b] Heb. *habitationis: ſic deinceps.*

[c] Heb. *[illegible] dicet.*

[d] Heb. *[illegible] ti, vel ſi[illegible] tio.*

[e] Heb. *[illegible] ctationis, [illegible] deſyderii [illegible] ſorum.*

[f] Heb. *fr[illegible] ctum.*

[g] Heb. *fr[illegible] ctum prove[illegible] tur: hyp[illegible]*

ANNOTATIO.

1 Celebrate Jehovam] *Ode eſt ἐπαινετικὴ, conſtans ex propoſitione laudis, verſu 1. narrationibus quinque ad laudis argumenta pertinentibus, quas Amœbæi verſus ferè terminant, a verſ.2. ad 42. & con-*

cluſione, duobus verſibus ultimis. *Eſt autem hic pſalmus quatuor ſuperioribus nominatim adjunctus; ut extraordinarium genus operum, quæ Deus exercet in omnes homines, ad laudem ipſius facere cognoſcatur; ut dictum eſt ſupra in pſalmum* 103. 2 Prædicent] *prima narratio de vagis, & in regione externa cum ſummo vitæ diſcrimine peregrinantibus, uſque ad verſ.* 10. 3 Amari] *id eſt, a meridiano tractu, ubi ſitum eſt mare rubrum, & ſinus Avalites.* 4 Solitudinem viæ] *id eſt, in viam, ubi ſemita nulla eſt.* 5 Obruebat] *ut pſal.* 77.4. 8 Apud Jehovam] *id eſt, privatim ex animo ſuo.* Apud filios hominum] *id eſt, palàm & publicè.* 9 Eum ſatiare] *id eſt, theſin ſive doctrinam univerſalem de beneficentia Dei in calamitoſos profiteantur, ab hypotheſi vel ſingulari exemplo & experientia ſua: ſic deinceps.* 10 Qui deſident] *ſecunda narratio, de captivis quos aliena vincula conſtringunt, ut ſuorum peccatorum pœnæ inflictæ a Deo.* 11 Quia dederunt] *id eſt, quia fuerunt immorigeri Deo, ac proinde benignitatem ipſius a ſe averterunt; cujus promiſſiones ad pios & obſequentes pertinent.* Conſilium excelſi] *de ipſis beneficio proſequendis, ſi morem gererent.* 16 Eum frangere] *id eſt, ab arctiſſimis vinculis & carceribus ſonticis liberationem dare.* 17 Stulti] *tertia narratio, de ægris qui decumbunt graviſſimè propter peccata ſua.* 18 Portas mortis] *ut pſal.* 9.14. 20 Mittens verbum] *id eſt, ſuo juſſu.* Liberaverit a foveis] *id eſt, morte præſentiſſima & ſepulchro ipſis jam comparato: ſic enim accipiendum eſſe evincit contextus hujus hyperboles; quo modo accipitur Lament.* 4.20. 23 Qui deſcendunt] *quarta narratio de nautis, vectoribus, & omnibus per mare negotiantibus.* 26 Aſcendant ad cœlos] *tum fluctus maris, tum navigantes ipſi qui jactantur fluctibus: graviſſima hyperbole.* Anima ipſorum] *id eſt, nauſea, & jactatione adeò vomant, ut animam illico acturi videantur, quaſi cum vomitione liqueſcens profunderetur.* 27 Abſorbeatur] *id eſt, exhauriatur, neſciant quid amplius facto ſit opus, & omnibus tentatis de modo ſalutis deſperent humanitus.* 33 Redigit flumina] *quinta narratio, de agrorum & perſonarum mutationibus effectis a Deo; quæ per antitheſin illuſtratæ ſunt ſingulæ.* Flumina in deſertum] *id eſt, agros in ſteriles & ſiccos, duobus verſibus.* 35 Redigit] *id eſt, contrà ex agris ſterilibus efficit ubertimos & habitationi commodiſſimos, verſ. ſeq.* 38 Non minuit] *id eſt, auget: litotes.* 39 Contrà] *ſupple cùm maledicit eis: nam ellipſis eſt contrarii; ut Gen.* 18.19. 41 Diſponit tanquam gregem] *id eſt, multiplicat familias egentium, & fœcundat tanquam greges.* 42 Videant recti] *concluſio pſalmi, cujus partes ſunt duæ; una, de officio omniū quib. cernenda proponuntur opera Dei magnifica; tum bonorum, ut iis recreentur; tum improborum, ut confundantur & obſtupeſcant illis, hoc verſ. altera verò, brevis expoſtulatio de ſtupore & oſcitantia omnium hominum vel ſapientiſſimorum, qui in tot, tantis, & tam frequentibus miraculis, documentiſq; bonitatis & benignitatis Dei dicuntur cæcutire, ſeq. verſu.* Nequitia obdat] *ut Ijobi* 5.16.

PSALMUS CVIII.

David ingreſſus adminiſtrationem regni & de hoſtibus debellandis cogitans, Deo gloriam ipſius commendat in benignitate & fide præſtanda; promiſſiones ejus commemorat, auxilium implorat, & ſe eodem duce ad opus accingit.

1 CANTICUM & *Pſalmus Davidis.*
2 Erecto [a]animo meo, ô Deus; canam & pſallam, etiam [a]gloria mea.
3 Evigila nablium & cithara: expergefaciens me ab aurora,
4 Celebrabo te in populis, Jehova; & pſallam tibi in nationibus.
5 Magnam eſſe ſupra cœlos benignitatem tuam, & ad ſuperiores uſque nubes veritatem tuā.
6 Exaltare ſupra cœlos, ô Deus; & ſuper totam terram gloria tua:
7 Ut liberentur dilecti tui; ſerva dextera tua, & exaudi me.
8 Deus locutus eſt per ſanctitatem ſuam; exultabo, in partem obtineo Schecemum, & convallem Succothiarum metior:
9 Meus Gilhhad, meus Menaſche; & Ephrajim robur capitis mei, Jehuda legiſlator meus *eſt.*
10 Moab pollubrum meum; ſupra Edomæum projiciam calceum meum; contra Palæſtinam clangentem agam.
11 Quis deduceret me *in* civitatem munitam? quis duceret me Edomæam uſque?
12 An non *tu* ô Deus, *qui* rejeceras nos, ut non procederes, ô Deus, inter exercitus noſtros?
13 Cedò nobis auxilium *tuum* ab hoſte; alioquin vanitas eſt auxiliatio humana.
14 In Deo faciamus ſtrenuè, & ipſe proculcabit hoſtes noſtros.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Pſalmus eſt* εὐκτικὸς, *continens partem pſalmi* 57. *partemq;* 60. *Conſtat autem exordio votivo, quo ſpondet pſaltes ſe celebraturum Deum, uſque ad verſ.* 6. *deinde petitione, verſ.* 6. *&* 7. *tertiò confirmatione a promiſſionibus Dei, a verſ.* 8. *ad* 11. *poſtremò concluſione petitoria, inde ad finem uſque.* 2 Gloria mea] *id eſt, animo meo, ut exponitur pſalmo* 57.9. *quaſi dicat, quicquid eſt in me glorioſum, gloriabitur in Deo.* 10 Clangentem agam] *id eſt triumphabo victor: quod altero pſalmo per ſarcaſmum Peliſchtæis exprobraverat.*

PSALMUS CIX.

David improbiſſimis malevolorum calumniis traductus apud regem, expoſtulat cū Deo illarum nomine: calumniatoribus, eorum familiis, nomini, & ſaluti malè precatur propter obfirmatam illorum malitiam: Deum orat pro ſalute ſua ad gloriam ipſius: qua accepta, ſe benignitatem Dei celebraturum profitetur.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* [a]*Davidis pſalmus.* [a]O Deus laudis meæ, [a]ne ſurdum agas.
2 Nam [a]os improbi & os [a]doloſum contra me aperuerunt ſe, oblocuta ſunt mihi lingua mendace:
3 Et verbis [b]odioſis circumvenerunt me, oppugnantia me immeritò.

[b] Heb. *odii.*

4 Adverſati ſunt mihi loco dilectionis meæ, 'qua eram *in* oratione;

5 Reponentes mihi malum pro bono, & odium pro dilectione mea.

6 'Præfice illi improbum, qui adverſans 'in ſiſtat ad dexteram illius:

7 [c]Cùm in jus venerit, abeat [d]damnatus; & oratio illius 'illi ſit [e]crimini:

8 Sint dies illius 'pauci, curationem illius accipiat alter:

9 Sint filii illius pupilli, & uxor illius vidua:

10 Et continenter [f]vagantes filii illius, mendicent quærantque *ſtipem* 'e locis deſolatis ſuis:

11 'Illaqueet fœnerator quicquid *eſt* illi, & diripiant extranei laborem illius:

12 Ne ſit illi 'qui protendat benignitatem, neque ſit qui gratiam faciat pupillis illius:

13 Sit poſteritas illius [g]excidio addicta, in generatione altera deleatur nomen eorum:

14 'In memoria ſit iniquitas majorum illius apud Jehovam, & peccatum matris illius ne deleatur:

15 Sint coram Jehova jugiter, ut excindat e terra memoriam eorum.

16 'Propterea quòd 'non eſt recordatus exercere benignitatem; ſed perſecutus eſt virũ pauperem, egentemque, & affectum ægritudine [h]animi, ad afficiendum morte;

17 'Et [i]optavit ut maledictio obveniret ei; neque oblectatus eſt benedictione; ſed *ut* procul eſſet ab eo,

18 'Ut indueretur maledictione velut chlamyde ſua; & ingrederetur velut aqua intra eum, & velut oleum in oſſa ejus:

19 'Adſit illi, tanquam panno amiciat ſe; & pro zona jugiter ſe accingat ea.

20 'Hoc *eſto* [k]præmium adverſantium mihi a Jehova, & obloquentium malum contra animã meam.

21 'Tu autem, ô Jehova domine, exerce *benignitatem* ergà me propter nomen tuum; quia bona *eſt* benignitas tua, eripe me.

22 'Nam pauper & egens ſum, & cor meum confoſſum eſt in medio mei:

23 'Ut umbra cùm declinat, abire cogor; 'exagitor ut locuſta:

24 Genua mea labant præ jejunio, & caro mea emaciatur [l]exhauſta pinguedine:

25 Inſuper probro ſum illis, videntes me 'movent caput ſuum.

26 'Auxiliare mihi, ô Jehova Deus mi; ſerva me pro benignitate tua:

27 Ut agnoſcant manum tuam hanc eſſe, te Jehovam feciſſe hoc:

28 Utut maledicant ipſi, tu benedicito: qui inſurrexerunt erubeſcant, ut ſervus tuus lætetur.

29 Induantur adverſarii mei ignominia, & amiciant ſe tanquam pallio pudore ſuo.

30 'Celebrabo Jehovam valde ore meo, & in medio multorum laudabo eum;

31 Quòd aſſiſtat ad dexteram egentis, ut conſervet ab illis qui abjudicant [m]vitam illi.

[c] Heb. *cùm judicabitur*.

[d] Heb. *improbus: metalepſis*.

[e] Heb. *peccato*.

[f] Heb. *vagando vagentur filii ejus, & mendicent*.

[g] Heb. *ad excindendum: ſimile vide Num. 24. 22*

[h] Heb. *cordis*.

[i] Heb. *amavit maledictionem ut eveniret: trajectio*.

[k] Heb.

[l] Heb.

[m] Heb.

ANNOTATIO.

1 Davidis Pſalmus] *Pſalmus eſt* εὐκτικὸς; *quem videtur David Deo cecini*ſſ*e, cùm ſub finem regni Schaülis animadverteret omnia eſſe perditiſſima: ut conſimilibus verbis utitur Schaülem alloquens, 1. Schem. 26, 19. Sunt autem hujus pſalmi partes quatuor; prima eſt exordium ſive propoſitio ſumma totius cauſæ, uſque ad verſum 6, ſecunda, imprecatio in adverſarios ab omni pietate & humanitate alieniſſimos, inde uſque ad verſ. 21. tertia, precatio ſupplicis pro ſalute ſua, uſque ad verſ. 26 poſtrema, concluſio, reliquis verſibus.* O Deus] *exordium audientiam faciens a perſona Dei, in quo laudem ſuam totam conſiſtere exponit pſaltes, hoc verſu; a perſona adverſariorum & ſua, quatuor ſequentibus.* Ne ſurdum agas] *ut pſalm. 28. 1.* 2 Os improbi] *vide 1. Schem. 24. 10. & 26. 19.* 4 Qua eram in oratione] *id eſt, pro ipſis concipiebam preces, ut Pſalm. 35. 13.* 6 Præfice illi] *ſecundus locus, imprecatio, qua malè precatur David tum ipſi adverſario, tribus verſibus; tum familiæ, duobus verſ. tum etiam bonis, honoribus, & nomini illorum omnium coram hominibus, verſ. 11. 12. & 13. & ſaluti coram Deo, verſ. 14. & 15. de quo orationum genere vide Pſalm. 28. 4. & 5. ſenſus autem eſt, duriſſimo dominatu atque tyrannici eum ſervum effice.* Inſiſtat ad dexteram] *id eſt, indeſinenter obſerves, urgeat, coërceat.* 7 Illi ſit crimini] *id eſt, quo magis ſe crimine liberare, defendendo aut deprecando conabitur, eo ſe amplius oneret.* 8 Pauci] *id eſt, pauciores quàm ex naturæ lege; ut factum eſt in Juda, cui ſequentia verba accommodantur Actor. 1. 20.* 10 E locis deſolatis] *id eſt, everſa domo & familia ſua.* 11 Illaqueet] *id eſt, ad ſe avertat & intercipiat, velut retibus, bona eorum.* 12 Qui protendat benignitatem] *id eſt, qui aut dexteram porrigat in adjumentum ipſius, aut antè porrectam adhibere pergat: metaphora.* 14 In memoria ſit] *id eſt, Deus peccata illius ſemper ſibi proponat in æternum punienda: humanitus dictum.* 16 Propterea] *amplificatio ſuperioris imprecationis* ἐκ παραβολῆς *id eſt, per comparationem malæ mentis, mali animi, & maleficiorum, quibus in viros bonos certo conſilio & deliberata malitia utebantur, cum pœnis quas ipſi infligi a Deo petit, ut pœna ſit par noxiæ; uſque ad verſum 20.* Non eſt recordatus] *id eſt, de induſtria oblitus eſt, & omiſit benefacere.* 17 Et optavit] *id eſt, toto ſtudio incubuit ut bona averterentur a viris bonis, & mala obruerent eos: ſic accipiendum eſſe hunc locum docent ipſa tempora verborum.* 18 Ut indueretur] *id eſt, ut omnibus malis corporalibus & ſpiritualibus omni ex parte involutus perfunderetur, obrueretur, & ſubmergeretur: elegantiſſimæ allegoria.* 19 Adſit illi] *maledictio videlicet quam in viros bonos procuravit, ut involvat & conſtringat ipſum.* 20 Hoc eſto præmium] *ſumma imprecationis, qua David ſui mentionem faciens tranſitum parat ad ſequentem locum.* 21 Tu autem ô Jehova] *tertia pars, precatio: qua David Deum orat pro ſalute ſua, primùm a natura, fœdere, & gloria ipſius, hoc verſu; deinde a perſona ſua, quatuor ſequentibus.* 22 Nam pauper] *ſecunda cauſa a calamitatibus ipſius, quaſi dicat, miſerrimus ſum & omni ope deſtitutus; ut ſuprà in genere dixerat, verſ. 16.* 23 Ut umbra] *id eſt, quàm velociſſimè.* Exagitor] *id eſt, diſcurſare cogor propter diligentiſſimam perveſtigationem & perſecutionem hoſtium meorum, ut locuſta diſſilit: ſic enim feciſſe Davidem docetur 1. Schem. 23. 26.* 25 Movent caput] *vide 2. Reg. 19. 21.*

26 Auxiliare mihi] *concluſio continens primùm anacephalæoſin totius orationis præcedentis; ubi inverſo ordine David Deum orat pro ſalute ſua ad gloriam ipſius, tribus verſibus; & pro confuſione adverſariorum, verſ.* 29. *deinde profeſſione utitur ſui erga Deum officii & grati animi, duobus verſibus ultimis.*

30 Celebrabo] *altera pars concluſionis, profeſſio adminiſtrationis glorioſæ Dei, ad fidem piorum confirmandum.*

PSALMUS CX.

David de vocatione Chriſti Domini noſtri ad regnum ſpirituale in Eccleſia & ad æternum ſacerdotium prophetat: deinde proponit potentiſſimam victoriam de inimicis Chriſti; & triumphum ejus.

1 'DAVIDIS *Pſalmus*. '[a] Dixit Jehova 'Domino meo, ' ſede ad dexteram meam; donec' diſpoſuero inimicos tuos [b] in ſcabellum pedum tuorum.

2 'Scipionem [c] robuſtum tuum emiſſurus eſt Jehova 'Tzijone, *dicens* 'dominare in medio inimicorum tuorum.

3 Populus tuus *aderit* [d] maximè omnium voluntarius' die copiarum tuarum: in decoris locis ſanctitatis 'inde ab utero, ' ab aurora, tibi *aderit* ' ros juventæ tuæ.

4 Juravit Jehova, & non pœnitebit *eum*; tu *es* ſacerdos in ſeculum' ſecundum ordinem Malcitzedeki.

5 ' Domine, ' *qui ſedet* ad dexteram tuam; ' frangens die iræ ſuæ ' reges,

6 Judicium exercebit in gentes; ' complens corporibus, frangens caput, in regionibus 'plurimis.

7 ' De torrente in via bibet; idcirco ' attollet caput.

ANNOTATIO.

1 Davidis pſalmus] *Pſalmus eſt propheticus de regno & ſacerdotio Chriſti; ac proinde didaſcalicus, conſtans ex duabus partibus: una eſt propoſitio officiorum quæ Deus pater cõmiſit filio, uſque ad ver.* 5. *altera eſt propoſitio eorum quæ Chriſtus effecturus eſt pro officio ſuo, inde ad finem uſque.* Dixit Jehova] *propoſitionis de officiis Chriſti in hoc quidem pſalmo membra ſunt duo; unum, de regno ipſius, tribus verſibus; alterum de ſacerdotio, ver.* 4. *In regni autem explicatione tria proponit pſaltes: vocationem æternam a Deo patre in regiam adminiſtrationem & gloriam, hoc verſ. adminiſtrationem univerſalem & potentiſſimam per ſpiritum & prophetiam ſive doctrinam Evangelii, invitis hoſtibus, verſicul.* 2. *& fideliſſimum ac ſtudioſiſſimum ſubditorum Chriſti obſequium. verſiculo* 3. Domino meo] *Meſſiæ ſive Chriſto, Deo æterno cum patre & ſpiritu ſancto, qui homo factus in temporum plenitudine, etiam Davidis ipſius eſt dominus ex creationis & redemptionis jure, Matth.* 22. 43. *& alibi.* Sede ad dexteram] *hoc eſt, ſummum a me honorem imperiumque obtine, ſupra omne imperium ac poteſtatem collocatus, &c. Epheſ.* 1. 20. *humanitus dictum: hoc enim ſigno reges honeſtare eos ſolent quos honoribus ſummis proſequuntur, ut* 1. *Reg.* 2. 19 *& pſalm.* 45. 10. Diſpoſuero] *id eſt, ſubjecero pedibus tuis; quod explicatur copioſè* 1. *Corinth.* 15. 23. *& ſequentibus.* 2 Scipionem] *id eſt verbum evangelii, quod eſt potentia Dei in ſalutem omni credenti. Rom.* 1. 16. *& ſpiritualis armatura, divinitus valida ad ſubverſionem munitionum & omnis ſublimitatis quæ extollitur adverſus cognitionem Dei, &c.* 2. *Corinth.* 10. 4. *& ſequentibus.* Tzijone] *id eſt, ex Eccleſia Judæorum per totum orbem terrarum ſceptrum regni ſui Evangelium tranſmiſſurus, Jeſchahh.* 2. 3. *& Mic.* 4. 2. Dominare] *potente verbo & ſpiritu Eccleſiam in mediis hoſtibus alente, & in hoſtes efficaciter dominante, Heb.* 4. 12. 3 Die copiarum tuarum] *id eſt temporibus Evangelii; quibus tuorum aciem ducturus, & inimicos debellaturus es, donec eos confeceris ſpiritu oris tui & illuſtri adventu tuo aboleveris. His enim temporibus militans Eccleſia eſſe dicitur ex ſcripturæ teſtimonio, & documentis patrum.* In decoris locis] *id eſt, in Eccleſia tua; quæ appellatur templum ſanctum Domino: allegoria ſumpta a figuris veteris Eccleſiæ; ut pſal.* 29. 2. Inde ab utero] *id eſt, quum primùm per ſpiritum tuum ſemine incorrupto verbi regenerati fuerint in Eccleſia tua, & revelatus fuerit in ipſis Dei filius: ut loquitur Apoſtolus Galat.* 1. 16. Ab aurora] *id eſt, diligentiſſimè ſiſtent ſe tibi: quæ diligentia ferè in ſcriptura hac temporis circumſtantia notari ſolent: ut Ijobi* 8. 5. *pſalm.* 78. 34. *proverb.* 7. 15. *& alibi.* Ros juventæ tuæ] *id eſt, innumera multitudo electorum comparebit in Eccleſia tua, tanquam ſtillans ros e cœlo, & ſub auroram depluens.* 4 Juravit Jehova] *alterum propoſitionis membrum de ſacerdotio Chriſti, de quo legenda Epiſtola ad Heb. inde a cap.* 4. Secundum ordinem Malcitzedeki] *id eſt, veritatem & complementum exhibens illius ſacerdotii, quod in Malcitzedeko figuratum eſt, nam ſive hiſtoriæ formam ordinemque ſpectes; ita narratum quaſi ſine patre, ſine matre, ſine genere eſſet, ſine initio dierum & fine vitæ: ut hoc pacto ſacerdotii Chriſti repreſentaretur æternitas: ſive rem ipſam ſpectes; non fuit ſacerdos ſecundum ordinem Aharonis, generis Levitici, ex lege mandati carnalis; ſed Abrahamum ipſum & quodamodo Levin decimavit, figurans ſacerdotium alium qui factus eſt ſacerdos ex vi indiſſolubilis vitæ, & jurejurando adhibito, Heb.* 7. 5 Domine, qui ſedet] *altera pars pſalmi de effectu potentiſſimæ adminiſtrationis Chriſti regis noſtri; continens victoriam reportatam de omnibus inimicis: quæ allegoricè humano bello, ſtrage inimicorum, & victoris perſequentis exultatiſque geſtu figuratur. Enunciatur autem converſa ad Deum oratione, ad confirmandam prophetiæ hujus veritatem.* Qui ſedet] *id eſt rex Chriſtus, de quo verſu* 1. Frangens] *ut pſalm.* 29. Reges] *id eſt, omnem ſublimitatem quæ extollitur adverſus cognitionem Dei.* 2. *Corinth.* 10. 5. 6 Complens corporibus] *id eſt, adverſarios omnes ad unum malè perdens; & ſatanæ adminiſtros, ſatanámque ipſum (qui mortis imperium obtinet conterens ſub pedibus noſtris, Rom.* 16. 20. Plurimis] *id eſt omnibus: ut pſal.* 97. 1. 7 De torrente] *id eſt, victoriam conſtantiſſimè perſequetur, quemadmodum ſtrenui duces ne cibo quidem aut potui indulgent, cùm fuſos hoſtes proſequuntur.* Attollet caput] *id eſt, victoriam plenam conſecutus gloriabitur atque triumphabit; quam Deus pater filio promiſerat ſuprà, verſu* 1.

PSALMUS CXI.

Pſaltes Eccleſiam ſuo exemplo hortatus ad laudationes Dei, amplitudinem operum ejus erga Jiſraëlitas, & ſancti fœderis proponit: deinde recordatus officii quod a ſuis ſtipulatur Deus, omnes provocat ad reverentiam & laudationem ejus.

1' HALELU-JAH. Celebrabo Jehovam ex
toto [a] animo,' in conſilio rectorum &
cœtu;
2 'Magna opera Jehovæ, [b] expoſita omnibus
qui delectantur illis,
3 [c] Glorioſum & decorum opus ejus, & ju-
ſtitiam ejus, permanentem in æternum.
4 'Memoriam' comparavit mirabilibus ſuis,
gratioſus & miſericors Jehova.
5 'Eſcam dedit timentibus ſe, recordatus' in
ſeculum fœderis ſui.
6 'Vim operum ſuorum indicavit populo
ſuo, dando eis poſſeſſionem gentium.
7 Opera manuum ejus *ſunt* ' veritatis & ' ju-
dicii' conſtantia omnia mandata ejus:
8 Fulta in æternum, in ſeculum; facta [d] fi-
deliter & rectè.
9 'Redemptionem mittens populo ſuo, præ-
cepit in ſeculum fœdus ſuum; ſanctum & reve-
rendum *haberi* nomen ſuum.
10 [e]' Caput ſapientiæ *eſt* reverentia Jehovæ,
[f] ſucceſſus optimus omnibus 'facientibus iſta:
laus ejus permanet in æternum.

[a] Heb. *corde.*

[b] Heb. *quæſita, id eſt, adeò prompta ut ea quærere amplius non ſit opus: metalepſis, ſicut Jeſchahh.* 65 1.

[c] Heb. *gloriæ & decoris.*

Exodi. 16.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Pſalmus eſt* ἐπαινετικὸς, *conſtans exordio ſive propoſitione laudis Dei, tribus verſibus; narratione factorum ejus erga Eccleſiam, a ver.* 4. *ad ultimum; & concluſione, verſ. ultimo. Hic porrò pſalmus & ſequens ad notandam dignitatem ipſius & levandam memoriam, ordine alphabetico conſcriptus eſt. Exordii autem partes ſunt, hortatio ad laudes Dei qua propheta utitur ab exemplo ſuo, ver.* 1. *& propoſitio ſumma rerum ad laudes ejus pertinentium, duobus ſequen.* In conſilio rectorum] *id eſt, privatim & publicè in Eccleſia.* 2 Magna] *epitheta quatuor operum Dei laudabilium his duobus verſibus continentur: quibus ex adverſo ſigillatim reſpondent narrationis membra, verſ.* 4. *&* 5. 4 Memoriam compar.] *altera pars pſalmi, narratio rerum divinitus collatarum in Eccleſiam Jiſraëlitarum, uſque ad ver.* 9. *& reciproci Jiſraëlitarum erga ipſum officii, ut laudetur & ſanctificetur Deus, ver.* 9. Comparavit] *id eſt, memorabilia opera & judicia exercuit, cùm liberaret populum ex Ægypto.* 5 Eſcam dedit] *id eſt, aluit populum quadraginta annis in deſerto. Quamobrem Propheta alimentum deſerti, & portionem ſingulis attributam proprio nomine appellavit prædam.* In ſeculum] *id eſt, perpetuò ad fœdus ſuum reſpiciens; non ad indigniſſima illorum murmura & rebelliones, quibus provocabant ipſum.* 6 Vim operum] *quæ duobus ſequen. verſibus exponitur.* 7 Veritatis] *erga pios qui veritatem amplectuntur.* Judicii] *in adverſarios.* Conſtantia] *id eſt, ſtata, firma, quæ neque ab ipſo revocantur, neque ab ullo ſubterfugi poſſunt.* 9 Redemptionem mittens] *id eſt, cùm Jiſraëlitas tam mirificè liberaret (ut ſuprà dictum eſt) hoc officium erga ſe reſtipulatus eſt Deus: ut obſervatum eſt in ver.* 4. 10 Caput ſapientiæ] *concluſio, per* ὑστέρωσιν *continens duas narrationis partes: unam, de officio noſtro ut revereamur Deum, freti promiſſione Dei fore ut ſecundet nos benedictionibus; alteram de laudibus Dei in ſempiternum prædicandis, quibus pſalmus incipitur & clauditur. Eſt autem caput ſapientiæ non tantùm fons aut principium, ſed primaria & ſumma ſapientia: vide Deut.* 4.6. Facientibus iſta] *nimirum quæ mandavit & ſtipulatus eſt Deus, & quæ hoc pſalmo fuerunt expoſita.*

PSALMUS CXII.

Pſaltes pios hortatur ad laudationem Dei, propter felicitatem omnimodam quam largitur bonis.

1 ' HALELU-JAH. 'Beatus [a] quiſquis re-
veretur Jehovam, in mandatis ejus
delectatur valde.
2 'Potens in terra *eſt* ſemen ejus, generationi
rectorum ' benedicitur:
3 Opes & divitiæ in domo ejus, & ' juſtitia
ejus permanet in æternum.
4 [b] 'Micat in tenebris lux juſtorum: gratio-
ſus *eſt*, miſericors & juſtus.
5 Bonus quiſque gratioſè largitur, & mutuò
dat; moderatur res ſuas ' ex officio.
6 'Quia' in ſeculum non dimovetur, in me-
moria [c] perpetua *eſt* juſtus.
7 A [d] rumore malo non timet, erecto ' animo
ſuo confiſus Jehovæ:
8 Fultus animo ſuo non timet,' donec vide-
at *malum* in hoſtibus ſuis.
9 'Diſpergit, dat egentibus; juſtitia ejus per-
manet in æternum: ' cornu ejus elevatur ho-
nore.
10 ' Improbus autem videns indignatur, den-
tibus ſuis frendens contabeſcit; ' deſiderium
improborum perit.

[a] Heb. *vir: ut infrà.*

[b] Heb. *oritur in tenebris lux quæ* eſt *rectis.*

ANNOTATIO.

1 . Halelu-Jah] *pſalmus eſt genere quidem* ἐπαινετικὸς, *ut hoc principium oſtendit; ſed tamen verſatur totus in narratione felicitatis quam pii divinitus conſequuntur. Conſtat itaque primùm hortatione ad laudem, his duabus vocibus; deinde narratione illius felicitatis, uſque ad ver.* 9. *ac poſtremò antitheſi infelicitatis qua conficiuntur improbi, ver.* 9. *& ultimo.* Beatus] *prolepſis, id eſt, propoſitio ſummæ narrationis, exponens notas viri boni, nimirum reverentiam Dei & verbi ipſius; deinde una voce ſummatim felicitatem denuntians, quæ in ſequentibus explicatur.* 2 Potens] *explicatio felicitatis piorum, cujus partes a propheta tres conſtituuntur; prima eſt, felicitas totius familiæ domeſtica, duobus verſibus; ſecunda, domeſticæ felicitatis cum exteris communicatio, verſ.* 4. *&* 5. *tertia, conſtans animi ſecuritas ab* ...

ni malo, verſ.6.7.& 8. *Conſtituitur autem hæc prima felicitas in genere, honore, opibus, & vita, ut Abrahamo fuerat factum Gen.*11.34. Benedicitur] *a Deo atque hominibus.* 3 Juſtitia ejus] *id eſt, juſtæ vitæ ſanctæq; præmia: metonymia.* 4 Micat in tenebris] *id eſt, ita circumfluit domi ſecundis rebus (quæ lucis nomine in ſcriptura ferè appellantur) ut in alios calamitatibus preſſos gratioſè, miſericorditer, & juſtè profundat de benedictionibus ſuis.* 5 Ex officio] *tum erga domeſticos, tum erga exteros: quod officium luculenter exponit Paulus* 2.*Corinth.*8.& 9. 6 Quia in ſeculum] *ætiologia, ſive explicatio cauſæ cur in mediis calamitatibus proſperentur ſancti; ut dictum eſt verſ.*4.*qua ratione tranſitur ad tertium felicitatis locum.* In ſeculum non dimovetur] *id eſt, dimovetur quidem; ſed non in perpetuum hæret, dejiciturq; calamitatibus, ut loquitur Apoſtolus* 2.*Corinth.*4.8.& 6.8. *& ſequentibus.* 8 Donec videat] *id eſt, ut tunc quidem metuit ſibi a malo, cùm impendentes undique hoſtes ipſi minitantur malè; ac proinde multò minus metuit, cùm illos in ſuum ipſorum malum dejectos videt: id eſt, nunquam metuit.* 9 Diſpergit] *conclusio narrationis, continens hoc verſu ſummam anacephalæoſin felicitatis juſtorum quæ modò dicta eſt, & antitheſin infelicitatis improbis obventuræ, verſu ſequen.* Cornu] *id eſt, caput, ut* 1.*Schem.*2.1. 10 Deſiderium] *id eſt, improbæ cogitationes, conſilia, labores, & conatus in bonos irriti fient a Deo: ut Pſalm.*146.4.

PSALMUS CXIII.

David Eccleſiam Dei ſuo exemplo provocat ad laudationem ejus propter majeſtatem, providentiam, & adminiſtrationem mirificam ac glorioſam ejus.

1 'HALELU-JAH. Laudate ſervi Jehovæ, laudate nomen Jehovæ.

2 'Sit nomen 'Jehovæ benedictum, [a]deinceps uſque in ſeculum:

3 Ab ortu ſolis uſque ad occaſum ejus, *ſit* laudatum nomen Jehovæ.

4 'Elatus ſupra omnes gentes Jehova *eſt*, ſupra ipſos cœlos gloria illius.

5 'Quis *eſt* par Jehovæ Deo noſtro? [b] qui 'altiſſimè habitat:

6 [c] Qui in infimis perſpicit, in cœlis & in terra;

7 'Erigens pulvere tenuem, e ſterquiliniis elevans egentem,

8 Faciendo 'ut conſideat cum ingenuis, cum ingenuis populi ſui:

9 Faciens ut [d] quæ ſterilis erat in familia, ſedeat mater liberorum læta. Halelu-Jah.

[c] Heb. *qui infimè demittit reſpiciendo.*

[d] Heb. *ſterilis familiæ:* 1. *Schem.*2.5.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Pſalmus hic* ἐπαινετικὸς *primùm hortationem ad laudandum Deum, hoc verſu; deinde laudationem, duobus ſequentib. ac poſtremo laudationis argumenta reliquis continet. Videtur autem David hunc pſalmum exaraſſe, cùm divinitus regnum accepiſſet, & publicum hoc beneficium cum domeſtico in Channæ beneficio comparans canticum hoc cum illo confirmaſſe, quod habetur* 1.*Schemu.*2. 2 Sit nomen] *laudatio Dei amplificata circumſtantiis temporis & loci. quaſi dicat, in tempus infinitum infinitis locis.* 4 Elatus] *laudationis argumenta duûm generum; prius eſt, ab ipſa majeſtate Dei, hoc verſu; poſterius, ab operibus, inde ad finem uſque.* 5 Quis eſt par] *tranſitio ad commendationem operum Dei per interrogationem: ubi explicantur infinitas providentiæ, potentiæq; ejus, duobus verſibus: & operum admirabilitas, reliquis.* Altiſſimè habitat] *nimirum in cœlis, verſ. ſequent.* 7 Erigens] *ut* 1.*Schem.*2.8. *vide* 2.*Schem.*7.8. 8 Ut conſideat] *id eſt, ut principatum obtineat: ſynecdoche.*

PSALMUS CXIIII.

Propheta narrat admirabilem conſternationem rerum creatarum in adventu Dei cum populo ſuo, cauſamq; conſternationis petens, eas reſpondentes fingit, & omnem potentiam, gloriamq; Deo tribuentes.

1 'EXEUNTE Jiſraële ex Ægypto, familia Jahhakobi a populo peregrini ſermonis:

2 'Fuit Jehuda ſanctitatis illius, Jiſraël dominiorum illius.

3 Ipſum mare 'videns profugit, ipſe Jarden divertit retrorſum.

4 Ipſi 'montes ſubſilieruent velut arietes, colles, ut [a]ſubrumæ pecudes.

5 'Quid tibi *erat* ô mare, cur fugeres; 'ô Jarden, diverteres retrorſum;

6 O montes, cur ſubſiliretis velut arietes; colles, velut ſubrumæ pecudes?

7 'A præſentia Domini [b]' intremo ego terra, a præſentia Dei Jahhakobi:

8 'Qui mutat ipſam rupem *in* ſtagnum aquarum, ſaxum in fontem aquarum.

[b] Heb. *parturientis more indoleſcere me: infinitum pro finito tempore.*

ANNOTATIO

1 Exeunte] *Pſalmus eſt didaſcalicus; continens narrationem, quatuor verſibus; & dialogiſmum, totidem verſibus, petitum ex narrationis argumento.* 2 Fuit Jehuda] *id eſt, Jiſraëlitæ fuerunt populus Dei, & ille viciſſim Jiſraëlitarum Deus, Exodi.*6.6. & 16.6. 3 Videns] *id eſt, ſentiens ſuo modo: proſopopœia.* 4 Montes] *id eſt, juga montana Sinai.* 5 Quid tibi erat] *dialogiſmus, quo per proſopopœiam mare, Jardenem, monteſq; interrogat pſaltes, duobus verſibus: ad quam interrogationem reſponſum ſubjicitur, duobus alteris.* 7 A præſentia] *reſponſio proſopopœetica terræ; cujus appellatione etiam aquæ ſynecdochicè continentur.* Intremo] *id eſt, & tum ob præſentiam ejus intremui; & ſemper ejus præſentia ita afficior, ut non poſſim ad ejus adventum non intremiſcere.* 8 Qui mutat ipſam rupem] *id eſt, e rupe educit ipſos fontes: hyperbole, qua amplificat David hiſtoriam quæ legitur Exodi* 17.6.& *Num.*20.11. *& ſequentibus.*

PSALMUS CXV.

Eccleſia ſervari a Deo petit propter gloriam ipſius, & idololatrias perdi; ſingulos ad fidem hortatur, promiſſiones accommodat, & laudes Dei in hac vita ſe prædicaturam ſpondet.

1 'NON propter nos Jehova, non propter nos; ſed nomini tuo ' da honorem propter benignitatem tuam, propter fidem tuam.
2 Quare 'dicerent gentes, ubi *eſt* nunc Deus iſtorum?
3 'Atqui Deus noſter 'in ipſis cœlis *eſt*, quicquid placet facit.
Pſal.135.15. 4 'Terriculis illarum argenteis & aureis, operi manuum humanarum,
5 Os *eſt* eis, ſed non loquuntur; oculi *ſunt* eis, ſed non vident:
6 Aures *ſunt* eis, ſed non audint; naſus *eſt* eis, ſed non odorantur:
7 Manus eis, ſed non palpant; pedes eis, ſed non ambulant, non mutiunt gutture ſuo.
8 'Similes illis ſunt qui faciunt illa, quiſquis confidit illis.
9 'Jiſraël confide Jehovæ, 'auxilium horum & ſcutum horum eſt.
10 *Vos* 'e familia Aharonis confidite Jehovę, auxilium horum & ſcutum horum eſt.
11 'Timentes Jehovam confidite Jehovæ, auxilium horum & ſcutum horum eſt.
12 Jehova 'recordatus noſtri 'benedicet: benedicet familię Jiſraëlis benedicet familiæ Aharonis:
13 Benedicet timentibus Jehovam, parvulis ſimul ac magnis,
14 [a] Augebit Jehova vos, vos & filios veſtros.
15 Benedicti eritis Jehovæ, 'qui fecit cœlos & terram.
16 Ipſi cœli, cœli ſunt Jehovæ; terraque, *quam* dedit filiis hominum.
17 'Non qui mortui ſunt laudant Jah, neque quicunque deſcendunt in 'locum ſilentii.
18 'Sed nos benedicemus Jah, deinceps uſque in ſeculum, Halelu-jah.

ANNOTATIO.

1 Non propter nos] *Pſalmus eſt generis mixti, continens primùm petitionem ut gloriam ſuam vindicet*
Deus, uſque ad verſ.9. deinde prophetica documenta a verſ.9. ad 17. ac poſtremò concluſionem laudativam.
Quem pſalmum videtur conſcripſiße David, cùm ſuſcepto regno hoſtes populi debellaturus eßet, aut ſingulare
aliquod periculum impendêre ab idololatris videretur. Da honorem] *id eſt, effice quicquid noviſti*
nomini tuo fore honorificum, non propter nos; ſed propter naturam tuam, promiſſioneſq́ fœderis. Eſt autem
hoc loco prolepſis ſive petitionis ſumma; ut Deus ſuis benefaciat tanquam ipſorum Deus, & avertens inimicorum
ludibria omnipotentia ſua, inimicos Dei & populi ſui confundat, verſ.8. 2 Dicerent] *nimirum*
ſi deſereres nos & illorum manibus exponeres. quaſi dicat, ludificarentur nos, & blaſphemarent te.
hæc eſt explicatio ſuperioris cauſæ ex abſurdo. 3 Atqui Deus noſter] *ſubjectio ad abſurdam iſtam*
blaſphemamq́ ludificationem hoſtium; qua primùm Deus verus aſſeritur, hoc verſ. deinde dii falſi non cum
ipſo, ſed ne cum ipſis quidem hominibus aut ullo animalculo docentur comparandi eſſe, uſque ad verſ.8, neque a
cultoribus eorum ampliùs quàm ab idolis ipſis metuendum. In ipſis cœlis eſt] *id eſt ſuprà omnia, majeſtate*
potentia, & opere omni loco in omnibus efficiente placita ipſius. 4 Terriculis] *ut 1. Schemuel.*
31.9. ἀντέγκλημα ſive recriminatio & tranſlatio criminis quod idololatræ objiciunt Deo, in idola ipſa;
cujus recriminationis argumenta ſunt hæc: primùm ab effectu, quòd nihil ſunt niſi dolorifica, & moleſta ſuperſtitione
animos humanos torquentia, non conſolantia & ſervantia, ut Deus eſt: deinde a materia, quòd
(ut ſint pretioſiſſima) tamen res ſunt terreſtres atque inanimæ, Deus verò incorporeus in cœlis habitat: tertio,
ab origine, quòd manus humanæ ea pepererunt, cùm Deus æternus contrà atque increatus nutu ſuo creaverit
omnia: poſtremò quòd otioſa ſunt, nulla vitæ facultate prædita; ſed potius ludicra tantùm viventium
ſimulachra; Deus autem quicquid placet facit. 8 Similes illis ſunt] *quaſi dicat, enerventur, adimunturq́*
idolorum autoribus cultoribuſq́ animi & ſenſus ipſi, ne glorię tuæ abſiſtere aut populo nocere
poſſint. 9 Jiſraël] *ſecundus locus pſalmi, quo propheta pios ad fidem hortatur in Deum propter promiſſiones*
& opera ejus, tribus verſibus; deinde promiſſiones ſigillatim populo Dei accommodat uſque ad verſ.17.
Auxilium horum] *nimirum confidentium Jehovæ.* 10 E familia Ahar.] *id eſt, Sacerdotes &*
Levitæ, qui ſacerdotibus donati erant. Numer.18. & ſequent. 11 Timentes Jehovam] *ex quacunque*
gente ad cognitionem & cultum Dei veniatis. 12 Recordatus noſtri] *id eſt, qui ſemper re ipſa*
demonſtrat ſe rationem habere noſtri ex fœdere. Benedicet] *promiſſio universè dicta, quæ deinceps ſingulis*
membris accommodatur eodem ordine qui ſervatur tribus pręcedentibus verſibus. 15 Qui fecit
cœlos & terram] *id eſt, cujus benedictio pleniſſima eſt; cùm idem ſit autor, conſervator, & Dominus cœlorum*
ſuorum, & terræ quam attribuit nobis. 17 Non qui mortui ſunt] *concluſio laudativa qua exponit*
Pſaltes, quòd non morimur, id gloriæ Dei tribuendum eſſe; ac proinde vitam in gloria Dei eſſe occupandam;
ut pſal.6.6. Locum ſilentii] *ut pſalm.94.17.* 18 Sed nos] *viventes nimirum atque liberati,*
quemadmodum antè petierat.

PSALMUS CXVI.

David deducta arca Dei Jeruſchalaima, in Eccleſia amorem ſuum erga Deum profitetur beneficiorum acceptorum nomine: pericula ſua, fidem, & infirmitatem narrat; ſalutem Dei omnibus modis prædicat; ac poſtremò petit in eadem ſalute ſervari, ut Deum amplius prædicet.

[a] Heb. *diligo: nam exaudit Jehova: trajectio.*

1 [a] DILIGO Jehovam; nam exaudit vocem meam, deprecationes meas.
2 'Nam inclinavit aurem ſuam mihi, cùm in 'diebus meis invocârem ipſum,
3 Et 'circundantibus me doloribus mortis, angoribuſq́; ſepulchri obvenientibus mihi; anguſtiam & mœrorem inveniens,
4 Nomen Jehovæ invocarem, *dicendo*; 'obſecro

ſecro Jehova, libera animam meam.
5 'Gratioſus Jehova & juſtus; Deus, inquam, noſter [b] miſericors,
6 Servans 'ſimplices Jehova; [c] cùm attenuatus ſum, mihi confert ſalutem.
7 'Redi anima mea in requiem tuam; cùm Jehova beneficus ſit erga te.
8 'Quandoquidem eripuiſti [d] 'me ipſum a morte; oculos meos a lachrymis, pedem meum a lapſu:
9 'Continenter ambulabo coram Jehova, in 'regionibus viventium.
10 'Credidi cùm *hæc* loquerer, ego fatus fueram [e] ſuper modum.
11 Ego dixeram [f] 'accelerando, 'omnis homo eſt mendax.
12 'Quid rependerem Jehovæ? omnia beneficia ejus [g] ſuperant me.
13 'Poculum [h] 'omnis ſalutis [i] acceptum *exhibebo*, & nomen Jehovæ prædicabo.
14 Vota mea Jehovæ rependens, [k] mox 'coram toto populo ejus, *dicendo*:
15 'Pretioſa *eſt* in oculis Jehovæ, mors intentata iis quos ipſe benignitate proſequitur.
16 Obſecro Jehova, cum ego *ſim* ſervus tuus, ſim ſervus tuus, 'filius ancillæ tuæ; ſolveris vincula mea, *pretioſa ſit vita mea.*
17 'Tibi ſacrificabo ſacrificium gratiarum actionis, & nomen Jehovæ prædicabo:
18 Vota mea Jehovæ perſolvam, mox coram toto populo ejus,
19 'In atriis domus Jehovæ, in medio veſtri Jeruſchalaima. Halelu-Jah.

[g] Heb. ſunt *ſupra me.*
[h] Heb. *ſalutum.*
[i] Heb. *ſummam.*
[k] Heb. *coram mox toto:* σύγχυσις, *ut verſ.* 18.

ANNOTATIO.

1 Diligo Jehovam] *Pſalmus eſt didaſcalicus: in quo David ad regnum evectus contexit primùm exordium, ver.* 1. *ſecundo narrationem fidei ſuæ & amoris erga Deum ab exemplo anteactæ vitæ ſuæ, uſque ad ver.* 12. *deinde propoſitionem conſilii ſui de omni officio ac pietate erga Deum exercenda in Eccleſia, tum præteritorum beneficiorum, tum futurorum nomine; inde ad finem uſque: quæ in exordio per prolepſin omnia proponuntur, ver.* 1. 2 Nam inclinavit] *narratio, ſecunda pars pſalmi, qua propheta explicat ſecundum membrum exordii inverſo ordine, narrans beneficia Dei erga ſe in anguſtiis quibus premebatur, duobus verſibus; & conſtitutionem animi ſui in ipſis anguſtiis, verſibus ſeq.* Diebus meis] *afflictionis meæ; ut ſequens verſus explicat: ſic infrà pſalm.* 137.7. *& Lament.* 1. 21. 3 Circundantibus me] *ut* 2. *Schem.* 22.5. *&* 6. *& pſalm.* 18. 4 Obſecro Jehova] *ſecunda pars narrationis; qua propheta docet quæ fuerit animi ſui conſtitutio in calamitate ſua. Tria autem narrantur in hac conſtitutione; primùm orationis ſumma, hoc ver. deinde fides & fidei argumenta, uſque ad verſum* 10. *ac poſtremò infirmitas & perturbatio humana animi, ver.* 10. *&* 11. 5 Gratioſus] *explicatio fidei illius certiſſimæ, qua David ad Deum orandum adductus eſt: ubi primùm naturam officiúmque Dei erga fideles omnes & ſeipſum nominatim explicat ad confirmandum ſe, duobus verſibus; deinde animum ſuum confirmat ab acceptis beneficiis, in ſpe ſalutis & præſentis vitæ, tribus ſequen. poſtremò hanc orationem & expectationem, fructus eſſe fidei ſuæ oſtendit, principio ver.* 10. 6 Simplices] *qui humanis conſiliis deſtituuntur, ab iis abſtinent, animoq́ſimplice ſe committunt Deo.* 7 Redi anima mea] *id eſt, ne amplius eſto perturbata; ſed conquieſcito in Deo propter naturam & beneficentiam ejus.* 8 Quandoquidem] *confirmatio beneficentiæ Dei ab anteacta experientia, quæ enuntiatur per Apoſtrophen ad Deum, ut ſit emphaticotera.* Me ipſum] *id eſt, non tantùm mortem, verùm etiam dolores & impedimenta avertiſti a me, quæ dolorem fuiſſent allatura: gradatio.* 9 Continenter ambulabo] *id eſt, non peribo ab hoc periculo; ſed pro certo habeo me ſuperſtitem evaſurum, ad gloriam Dei in hac vita procurandam.* Regionibus viventium] *id eſt, terra: periphraſis.* 10 Credidi, cùm hæc loquerer] *id eſt, tum demum vigebat & triumphabat fides in animo meo, cùm Deum hac oratione, & me ipſum his argumentis compellarem, quæ modò dicta ſunt. Sic tranſit ad tertium locum, quo confitetur infirmitatem ſuæ carnis repudiantem promiſſiones Dei, niſi ſpiritus Dei fidem ſuſtentaſſet in ſpiritu ejus.* 11 Accelerando] *id eſt, cùm præceps raperer in perturbationes carnis; ut accipitur pſal.* 31.23. Omnes homo mendax] *id eſt, nunc demum video Schemuelem non Dei ſpiritu propheticè, ſed ſuo ſenſu humanitus ac mendaciter locutum eſſe, cùm me ad regnum Jiſraëlis indicaret perventurum eſſe. ſic David ex infirmitate non Deum quidem apertè, ſed Schemuelem perſtringebat; quaſi Dei voluntatem non ſatis exploraſſet Schemuel, & tranſiliiſſet modum vocationis ſuæ.* 12 Quid rependerem] *tertia pars pſalmi, propoſitio conſilii; cujus conſultatio hoc verſu habetur, definitio verò ſequentibus.* 13 Poculum] *definitio hujus conſultationis duas partes continet: unam, officii præſentis, duobus verſibus; alteram, futuri, ad finem uſque. Ac officii quidem leges ponuntur iſtæ; præſentis publica profeſſio nominis Dei, & beneficiorum ejus in Eccleſia, duobus verſibus; futuri verò, oratio, qua fideles ſe in reliquam vitam committunt Deo, verſ.* 15. *&* 16. *ut eadem officia perſolvant Deo; quod Propheta facit tribus ver. ultimis. Senſus eſt, holocauſtis & eucharisticis oblatis Deo, epulum ſacrum populo faciam ad recordationem multifariæ ſalutis quam percepi a Deo: ut narratur feciſſe.* 1. *Chron.* 16. 1. *& ſequentibus.* Omnis ſalutis] *id eſt gratiarum actionis de omni ſalute quam Deus in me contulit.* 14 Coram toto populo] *id eſt, omnibus Jiſraëlitis, quos congregaverat Jeruſchalaima ad deducendum arcam Jehovæ,* 1. *Chron.* 15.3. 15 Pretioſa eſt] *id eſt, Deus meo exemplo demonſtravit quàm ſibi ſit chara vita fidelium, qui meam toties, tot modis, tantiſq́ viribus appetitam conſervavit. Eſt autem hîc oratio continens petitionem duobus verſibus; & votum, reliquis.* 16 Filius ancillæ tuæ] *vide ſuprà pſal.* 86.16. 17 Tibi ſacrificabo] *id eſt, agnoſcam & profitebor te.* 19 In atriis domus Jehovæ] *id eſt, in Eccleſia.*

PSALMUS CXVII.

Pſaltes hortatur gentes, ut regnum Chriſti celebrent.

Rom.15.11.

1' LAUDATE Jehovam omnes gentes, laudationibus commendate eum omnes nationes:

2 Quia invaleſcit erga nos benignitas ejus, & fides Jehovæ in ſeculum. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Laudate] *Ode eſt,* ἐπαινετική, *provocans omnes gentes ad agnoſcendum regnum Chriſti, propter benignitatem, & veritatem, ac conſtantiam promiſſionum ejus, quæ ex mera ipſius benignitate profecta ſunt.*

PSALMUS CXVIII.

David typus Chriſti Eccleſiam ad Dei laudes prædicandas hortatus, a ſuo exemplo commendat liberationes ejus & ſuam ipſius fidem, eum tum ſuis, tum Eccleſiæ totius verbis celebrat: figurat Eccleſiam euntem in templum, gratias agentem Deo, precantem in futurum, & ſacerdotes Eccleſiæ benedicentes, ſacrificia imperantes, omnes denique Deum laudibus efferentes.

1' CELEBRATE Jehovam, quia bonus *eſt*, quia in ſeculum benignitas ejus.

2 Dicat nunc Jiſraël, eſſe in ſeculum benignitatem ejus.

3 Dicant nunc [a] qui ſunt ex 'familia Aharonis, eſſe in ſeculum benignitatem ejus.

[a] Heb. *familiæ.*

4 Dicant nunc timentes Jehovæ, eſſe in ſeculum benignitatem ejus.

5 'Ex ipſo angore invocavi Jah, reſpondens *collocavit* me in lato Jah.

6 Jehova *adeſt* mihi, non timebo: quid faceret mihi homo?

7 'Jehova adeſt mihi cum auxiliatoribus meis: ideo ego 'deſpicio oſores meos.

8 Melius *eſt* recipere ſe ad Jehovam, quàm fiduciam habere in ullo homine.

9 Melius *eſt* recipere ſe ad Jehovam, quàm fiduciam habere 'in ingenuis.

10 'Omnes gentes circundederant me; [b] ſed in nomine Jehovæ enervavi eas.

[b] Heb. *in nomine Jehovæ ſed, &c. ſic duob. ver. ſeq. trajectio.*

11 [c] Etiam atque etiam circumdederant me; ſed in nomine Jehovæ enervavi eas.

[c] Heb. *circũdederãt me etiam circundederant me.*

12 Circumdederant 'tanquam apes, extinctæ ſunt ut 'ignis ſpinarum: nam in nomine Jehovæ enarvavi eas.

13 [d] 'Graviter impuleras me ut caderem, ſed Jehova auxilio fuit mihi.

[d] Heb. *impellendo impuleras.*

14 Robur meum & carmen Jah, is fuit mihi ſaluti.

Exod.15.2.

15 'Vox cantus & ſalutis *eſt* in tentoriis juſtorum; *dicens,* dextera Jehovæ agit ſtrenuè:

16 Dextera Jehovæ elata, dextera Jehovæ agit ſtrenuè.

17 'Non moriar; ſed vivam, ut enarrem opera Jah.

18 [e] 'Severè caſtigavit me Jah; ſed morti non tradidit me.

[e] Heb. ca gando ca gavit.

19 'Aperite mihi 'portas juſtitiæ, *ut* ingreſſus per eas celebrem Jah;

20 Hanc ipſam portam ad Jehovam, per quam juſti intrant.

21 'Celebrabo te; 'quia exaudiens me, fuiſti mihi ſaluti.

22 'Quem lapidem 'ſpreverant ſtructores, is eſt in 'caput anguli.

23 A Jehova eſt 'hic, eſtq́ mirabilis in oculis noſtris.

24 Hac ipſa die 'effecit Jehova; exultemus & lętemur in ea.

25 Obſecro Jehova, ſerva nunc; obſecro Jehova; proſpera nunc.

26 'Benedictus *eſt* qui venit in nomine Jehovę; benedicimus vobis 'e domo Jehovæ,

27 Dei fortis Jehovę, 'qui illuſtravit nos; ligate ſacrificia feſti funibus, 'uſque ad cornua altaris.

28 'Deus fortis meus es, ideo celebrabo te; Deus meus, exaltabo te.

29 Celebrate Jehovam, quia bonus *eſt*: quia in ſeculum benignitas ejus.

ANNOTATIO.

1 Celebrate Jehovam] *Ode eſt,* ἐπαινετική, *continens exordium* προκελευστικὸν *ad laudes tribuendas Deo, quatuor verſibus: propoſitionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium a ſingulari exemplo Prophetæ, a ver. 5. ad 15. narrationem gratulationis mutuæ inter Eccleſiam & advenientem regem, inde uſque ad verſum 27. poſtremò concluſionem laudativam convenientem cum principio pſalmi, duobus ultimis. Videtur autem David Pſalmum hunc conſcripſiſſe, cùm ſuperatis aliis gentibus a poſtrema ſua expeditione in Hhammonitas reverteretur, 2. Sche. 12. 26. & ſeq.* 3 Familia Aharonis] *vide ſuprà pſalm. 115. 10.* 5 Ex ipſo] *ſecunda pars, propoſitio exempli ſui ſingularis cujus in ſumma duo ſunt loci; unus, de liberationibus præteritis, hoc verſu: alter, de fide & conſtantia Dei, ac præſtantiſſima fiducia Davidis in promiſſiones illius; qui loci per prolepſin his duobus ver. poſiti, deinceps explicantur.* 7 Jehova adeſt mihi] ἐργασία *ſecundi loci prolepſeos de divina fide & prophetæ fiducia, tribus verſibus: cujuſmodi fiducia prędicatur pſal. 3. & 27. & alibi.* Deſpicio] *id eſt, ſecurus, ac non trepidus in eos reſpicio.* 9 In ingenuis] *id eſt, etiam in potentibus multis: gradatio.* 10 Omnes gentes] ἐργασία *prioris loci prolepſeos de liberationibus a Deo acceptis, per* ὑστέρωσιν *Hhebræis frequentiſſimam; continens brevem narrationem impetuum quos ab hoſtibus pertulit, & victoriarum quas ipſi attulit gratioſè Deus, uſque ad verſum 15.* 12 Tanquam apes] *id eſt, plurimis ac confertis agminibus circumquaque: ut Deut. 1. 44.* Ignis ſpinarum] *id eſt, quàm ocyſſimè velut in fumum abierunt, & inanes effecti ſunt: ut Eccleſiaſt. 7. 6.* 13 Graviter] *apoſtrophe ad hoſtem unumquemque: in qua David tum jus victoriæ ſuæ explicat, quòd ab hoſtibus graviſſimè laceſſitus eſſet; tum ſalutem Dei opponit irritis omnium conatibus.* 15 Vox cantus] *tertia pars pſalmi, narratio mutuæ gratulationis privatim ad adventum regis, quatuor verſibus; & publicè in Eccleſia, reliquis.* In tentoriis juſtorum] *id eſt, in urbe populi Dei, & habitationibus Jiſraëlitarum gratulantium Deo & regi.* 17 Non moriar] *ut conſpiraverant hoſtes; quemadmodum ipſe de Peliſchtæis docet pſalm. 9. 7.* 18 Se-

verè caſtigavit] *quaſi dicat, Dei quidem conſilium fuit, ut me inimicorum opera caſtigaret; ſed inimicorum contrà ut profligarent me, quod non permiſit Deus: ſic Jeſchah. 10.6. & 7. & Zacar. 1.15.* 19 Aperite mihi] *altera pars gratulationis publicæ in Eccleſia: cujus partes ſunt, aditus in domum Dei, duobus verſibus; oratio Eccleſiæ ad Deum, ad ver. 26. & poſtremò oratio Dei ad regem & populum per ſacerdotes ſuos, verſ. 27. & 28.* Portas juſtitiæ] *id eſt, domus Dei, quam ſoli ingrediuntur juſti Deum juſtiſſimum adeuntes, ut ſequens verſus exponit.* 21 Celebrabo te] *oratio populi, conſtans ex prædicatione beneficiorum Dei, tribus verſibus; & precatione, verſ. 25.* Quia exaudiens me] *primum beneficium ſingulare: ut ſuprà ver. 5.* 22 Quem lapidem] *ſecundum beneficium publicum pertinens ad regem, hoc verſu; totumque regnum, ſequent. quod typicè in Davidis perſona ſtabilitum, perfectè & abſolutè inſtitutum eſt in Chriſto & in Eccleſia: ut ipſe Chriſtus accommodat, Matth. 21.42. & alibi. Lapis enim eſt typicus David, cui totum Eccleſiæ tanquam lapidi diatono ſive frontato incubuit: verus autem lapis Chriſtus, in quo totum ædificium congruenter coagmentatum creſcit, ut ſit templum ſanctum domino; Epheſ. 2.20.* Spreverant ſtructores] *id eſt, proceres in populo Dei, tum Schaulis temporibus, tum etiam Iſchboſcheti; ſi Davidem reſpicimus: ſin autem Chriſtum, ſacerdotes & alii omnes, qui ex officio extruere Eccleſiam, non deſtruere debuerant.* Caput anguli] *id eſt, firmamentum ſive fundamentum totius Eccleſiæ coagmentatæ in Chriſto; prout figuratè Juda & Jiſraël coaluerant in Davide.* 23 Hic] *videlicet angulus, id eſt, conſtructio & coagmentatio Eccleſiæ.* 24 Effecit] *nimirum ſalutem regi & regno, ut coaleſcerent & firmè conſtringerentur.* 26 Benedictus eſt] *tertia pars gratulationis, ut obſervatum eſt in verſum 19. continens ſacerdotum verba omnibus benedicentium ex officio, Deut. 10.8. & ſacrificia imperantium.* E domo Jehovæ] *id eſt, a Jehova, quem veſtro nomine accedimus, & cujus nomine benedictionem vobis denuntiamus depromptam ex theſauro ipſius, Num. 6.27.* 27 Qui illuſtravit] *id eſt, perfudit nos hac proſpera & glorioſa victoria: ſic enim lux apud Hebræos proſperitatem & lætitiam ſonat: ut Eſter. 8.16.* Uſque ad cornua altaris] *id eſt, in toto atrio confertim: nam ulteriùs tranſire populo nefas erat.* 28 Deus fortis] *concluſio a laudatione Dei ſingulari & publica, quæ adhibebatur cùm iſta euchariſteria offerentur Deo.*

PSALMUS CXIX.

David in graviſſimo ſuo exilio ſe ipſum hoc pſalmo conſolans, felicitatem piorum in ſtudio, fide, & obſequio voluntatis Dei poſitam eſſe docet: ideoque in notitiæ illius, ſtudio, fide, & obſequio informari a Deo petit; & ab omnibus impedimentis ſuæ carnis, peccati, mundi, ſatanæ, hoſtiumque omnium conſervari: ac poſtremò ſibi de tota anteacta vita, & æquitate in cauſa bene conſcius, Deo ſeipſum & reliquæ vitæ ſuæ adminiſtrationem commendat ad gloriam ipſius & ſalutem ſuam.

ALEPH

1 BEATI INTEGRI ' viâ, qui ambulant in lege Jehovæ:

2 Beati cuſtodientes teſtimonia ejus, ex toto [a] animo quærentes eum:

3 *Qui* etiam non operantur iniquitatem, *ſed* in viis ejus ambulant,

4 *Quas* tu præcepiſti mandatis tuis, obſervari valde.

5 'Utinam ' comparentur viæ meæ, ad obſervandum ſtatuta tua.

6 Tunc non erubeſcam, cùm 'intuebor in omnia præcepta tua:

7 Sed celebrabo te [b] recto animo, diſcendo jura juſtitiæ tuæ:

8 Statuta tua obſervabo 'admodum, ' ne derelinquas me.

BETH

9 [c] 'Quomodo ' purificabit ' puer ſemitam ſuam? obſervando *eam* ſecundum verbũ tuum.

10 'Ex toto animo meo ' quæro te, ne ſinas me errare ' a præceptis tuis.

11 In animo meo recondo ſermonem tuum, ut non peccem [d] in te.

12 Tu benedicte Jehova, doce me ſtatuta tua.

13 'Labiis meis recenſeo omnia jura oris tui:

14 De via teſtimoniorum tuorum gaudeo, ut de omnibus opibus:

15 De mandatis tuis meditor, & intueor ſemitas tuas:

16 In ſtatutis tuis me ipſum oblecto, non oblivi ſcor verbi tui.

GIMEL

17 'Beneficium confer in ſervum tuum, *ut* dum vivo, obſervem verbum tuum.

18 Retege oculos ' meos, ut intuear mirabilia ex lege tua.

19 ' Peregrinante me in hac terra, ne abſcondas a me præcepta tua.

20 *Nam* [e] comminuor ipſe, ob deſiderium erga jura tua omni tempore.

21 '*Tu qui* perdis ſuperbos; maledictos; qui errant a præceptis tuis,

22 Devolve a me opprobrium & contemptũ, ' quia teſtimonia tua cuſtodio.

23 'Etiam conſidentibus principibus, de me ſermones frequentantibus; ſervus tuus meditatur 'de ſtatutis tuis:

24 Etiam teſtimonia tua oblectationes meæ *ſunt*, [f] conſiliarii mei.

DALETH

25 ' Adhæret pulveri [g] vita mea: vivum ſerva me ſecundum verbum tuum.

26 'Vias meas recenſentem exaudiviſti me; doce me ſtatuta tua,

27 Fac ut viam mandatorum tuorum intelligã, ut mediter de mirabilibus tuis.

28 ' Stillat anima mea præ mœſtitia, erige me ſecundum verbum tuum.

29 ' Viam falſitatis amove a me, & legem tuam gratioſè largire mihi.

30 Viam veritatis *quam* eligo, judiciorum tuorum *quæ* propono *mihi*.

31 Inhæreo teſtimoniis tuis Jehova, ' ne ſinas me erubeſcere.

32 Viam præceptorum tuorum percurram, cùm ' dilataveris animum meum.

HE

33 ' Doce me, Jehova, viam ſtatutorum tuorũ; quam cuſtodiam ' *in* finem *uſque*.

34 Fac ut intelligam, ut cuſtodiam legem tuã; obſervemque eam ex toto animo.

35 Fac ut incedam itinere præceptorum tuorum; nam eo delector.

[e] He. *comminuitur anima mea.*

[f] Heb. *homines conſilii mei.*

[g] Heb. *anima mea.*

36 Flecte animum meum ad ſtatuta tua,' neque *ſinas* deflecti ad quæſtum.
37 'Averte oculos meos, ne'reſpiciant vanum; in viis tuis fac ut vivam.
38 Præſta ſervo tuo ſermonem tuum, qui addictus eſt reverentiæ tui.
39 Averte'opprobrium meum, quod reformido; quia jura tua bona ſunt.
40 'Ecce deſidero mandata tua, in juſtitia tua fac ut vivam.

VAV

41 'Cumque obvenerint mihi 'benignitates tuæ Jehova; ſalus tua ſecundum ſermonem tuum:
42 Reſpondebo probro afficienti me'rem; quia fiduciam habeo in verbo tuo.
43 Sed ne abripe ab ore meo verbum [h] 'verum admodum: quandoquidem jura tua expecto:
44 Et obſervabo legem tuam jugiter, in ſeculum & ſempiternum:
45 Continenterq; ambulabo ' in ipſa latitudine, quia mandata tua quæro:
46 Et loquar de teſtimoniis tuis coram regibus, neque erubeſcam.
47 Et me oblectans in præceptis tuis, quæ diligo,
48 'Attollam manus meas ad præcepta tua quæ diligo, & meditabor de ſtatutis tuis.

ZAJIN

49 'Recordare verbi cum ſervo tuo *habiti*, de quo ſpem feciſti mihi.
50 'Hæc eſt conſolatio mea in afflictione mea: ſermonem tuum vivificare me;
51 Superbis deridentibus me admodum, a lege tua me non declinare:
52 Recordari judiciorum tuorum inde a ſeculo Jehova, & meipſum conſolari:
53 'Preſtere prehendente me ab improbis, deſertoribus legis tuæ,
54 Pſallendi argumenta eſſe mihi ſtatuta tua, 'in loco peregrinationum mearum;
55 Recordari me noctu nominis tui Jehova, & obſervare legem tuam.
56 Hæc *conſolatio* eſt mihi, me mandata tua cuſtodire.

CHETH

57 'Portio mea *es* Jehova, 'dico; obſervando verba tua.
58 'Deprecor faciem tuam ex totó animo, 'gratiam fac mihi ſecundum ſermonem tuum:
59 'Reputo vias meas, ut'referam pedes meos ad teſtimonia tua.
60 Feſtino ac non cunctor, obſervare mandata tua.
61 Turbis improborum diſpoliantibus me; legis tuæ non obliviſcor.
62 Media nocte ſurgo ad celebrandum te propter jura juſtitiæ tuę.
63 Socius ſum omnibus qui reverentur te, & obſervantibus mandata tua.
64 'Benignitatis tuæ, ô Jehova, plena eſt terra; ſtatuta tua doce me.

TETH

65 'Bono affeciſti ſervum tuum Jehova, ſecundum verbum tuum.
66 Præſtantiam rationis & ſcientiæ doce me: nam præceptis tuis credo.
67 'Cùm nondum loquerer, ego errabam: nunc autem ſermonem tuum 'obſervo.
68 Bonus es & beneficus, doce me ſtatuta tua.
69 'Concinnantibus contra me falſitatem ſuperbis, ego ex toto animo cuſtodio mandata tua.
70 'Obeſatur quaſi adipe cor illorum, ego lege tua oblecto me.
71 Bono mihi fuit me affligi, ut diſcerem ſtatuta tua.
72 Melior *eſt* mihi lex oris tui, multis millibus *nummûm* aureorum & argenteorum.

JOD

73 'Manus tuæ fecerunt me & aptaverunt me: redde me intelligentem, ut diſcam præcepta tua.
74 Timentes tui videant me & lætentur, quòd in verbo tuo expectationem habeam.
75 Agnoſco Jehova, [i] juſta eſſe judicia tua; & te' in fide afflixiſſe me.
76 Adſit jam benignitas tua, ut conſoletur me ſecundum ſermonem tuum *habitum* cum ſervo tuo.
77 Obveniant mihi miſericordiæ tuæ ut vivam: quia lex tua *eſt*[k] omnis oblectatio mea.
78 'Erubeſcant ſuperbi, quòd [l] falſis de cauſis pervertant me; meditante me de mandatis tuis.
79 'Convertantur ad me timentes tui, & cognoſcentes teſtimonia tua.
80 Erit animus meus integer in ſtatutis tuis, ut' non erubeſcam.

CAPH

81 'Conſumitur *deſiderio* ſalutis tuæ anima mea, in verbo tuo expectationem habeo.
82 Conſumuntur oculi mei *deſiderio* ſermonis tui; dicendo, Quando conſolaberis me?
83 Quamvis ſim 'ſimilis utri ad fumum: ſtatutorum tuorum non oblitus ſum.
84 Quanti erunt 'dies ſervi tui? quando exercebis in perſequentes me judicium?
85 Fodiunt mihi ſuperbi foſſas, [m] qui ſe non conformant legi tuæ.
86 Omnia præcepta tua *ſunt ipſa* veritas: falſis de cauſis perſequuntur me, auxiliare mihi.
87 Propemodum conſumpſerunt me *dejectum* in terram: quamvis ego non dereliquerim mandata tua.
88 Pro benignitate tua vivum ſerva me, ut obſervem teſtimonium oris tui.

LAMED

89 'In ſeculum ô Jehova, verbum tuum 'conſiſtit in cœlis:
90 [n] In unaquaque generatione fides tua: cùm ſtatueres terram, illa conſtabat.
91 Ad 'judicia tua perſtant hodie, quia illa omnia ſunt ſervi tui.
92 Niſi lex tua eſſet omnis oblectatio mea, [o] jam diu periiſſem in afflictione mea.
93 In ſeculum non obliviſcar mandatorum tuorum: nam illis vivum conſervas me.
94 'Tuus ſum, conſerva me; quia mandata tua quæro.
95 'Me expectantibus improbis ad perdendum me, teſtimonia tua conſidero.
96 Omni' perfectioni video eſſe finem: 'latum *verò eſſe* mandatum tuum valde.

---

[h] Heb. *veritatis admodum.*

[i] Heb.
tiam,

[k] Heb.
ctatio
mea: ſic
92.

[l] Heb.
tate: ſic
ver. 86.

[m] Heb.
non ſecun-
dum leg-
tuam ſu-

[n] Heb.
neratione
generatio-

[o] Heb.

Mem

97 'Quàm diligo legem tuam, toto die eſt meditatio mea.

98 Inimicis meis ſapientiorem ' me reddit præceptis tuis: nam in ſeculum adeſt mihi.

99 Omnibus doctoribus meis intelligentior ſio; quia teſtimonia tua meditatio mea ſunt.

100 Senibus prudentior ſum, quia mandata tua cuſtodio.

101 Ab omni ' ſemita mali cohibeo pedes meos, ut obſervem verbum tuum.

102 A judiciis tuis non recedo, quia tu doces me.

103 Quàm ſuavia ſunt palato meo *judicia* ſermonis tui: ſuaviora melle ori meo.

104 Mandatis tuis prudens ſum: idcirco odi omnem ſemitam falſitatis.

Nun

105 'Lucerna pedi meo verbum tuum *eſt*, & lux itineri meo.

106 Juravi quod præſtabo, me obſervaturum jura juſtitiæ tuæ.

107 Afflictus ſum admodum; Jehova, vivum conſerva me ſecundum verbum tuum.

108 'Voluntarias oblationes oris mei accepta quæſo Jehova, & jura tua doce me.

109 'Anima mea in manu mea jugiter *verſante*, tamen legis tuę non obliviſcor:

110 Ponentibus improbis laqueum mihi, a mandatis tuis non aberro.

111 Poſſideo teſtimonia tua in ſeculum; quia gaudium animi mei ſunt.

112 Inclino animum meum ad faciendum ſtatuta tua; in ſeculum, ' in finem uſque.

Samec

113 'Cogitationes *alias* odi, legem autem tuam diligo.

114 Latebra mea & ſcutum meum es, in verbo tuo expectationem habeo.

115 Recedite a me malefici, ut cuſtodiam præcepta Dei mei.

116 Suſtenta me ſecundum ſermonem tuum, ut vivam; neque pudefacias me ab expectatione mea.

117 Suffulci me ut ſalvus ſim, & reſpiciam ad ſtatuta tua jugiter.

118 Conculcas omnes errantes a ſtatutis tuis: quia ' falſus eſt dolus eorum.

119 '*Tanquam* ſcoriæ, facis ut ceſſent omnes improbi terræ; ' idcirco diligo teſtimonia tua.

120 Horret pavore tui caro mea; adeò a judiciis tuis ' timeo.

Hhajin

121 'Exerceo ' judicium & juſtitiam: ne permittas me oppreſſoribus meis.

122 'Obi vadimonium pro ſervo tuo in bonum; ne opprimant me ſuperbi.

123 Oculi mei conſumuntur *deſiderio* ſalutis tuæ, & ſermonis [p] juſti tui.

124 Fac erga ſervum tuum ſecundum benignitatem tuam, & ſtatuta tua doce me.

125 Servus tuus ſum, prudentem me redde; ut cognoſcam teſtimonia tua.

126 Tempus eſt ut faciat Jehova; ' irritam faciunt legem tuam.

127 'Propterea amplius diligo præcepta tua, quàm aurum & quidem aurum purgatiſſimum,

128 Propterea *quòd* omnia mandata de omnibus [q] recta agnoſco, omnem ſemitam falſitatis odi.

Pe

129 'Mirabilia *ſunt* teſtimonia tua: idcirco cuſtodit ea anima mea.

130 [r] Aditus verborum tuorum illuminat, prudentiâ inſtruit ſimplices.

131 'Os meum diſtendo, & anhelo: quia præceptorum tuorum cupidus ſum.

132 'Reſpice ad me, & gratiam fac mihi; prout *eſt* jus erga amantes nomen tuum.

133 'Pedes meos inſtitue in ſermone tuo, & ' ne ſinas dominari in me ullam iniquitatem.

134 Redime me ab oppreſſione hominum, ut obſervem mandata tua.

135 Fac ut præluceat facies tua ſervo tuo, & doce me ſtatuta tua.

136 'Rivi aquarum deſcendunt *ex* oculis meis, propter *eos qui* non obſervant legem tuam.

Tzade

137 'Juſtus es Jehova, & rectus judiciis tuis.

138 Prçcepiſti [s] juſta teſtimonia tua, & fidelia valde.

139 Conficit me zelus meus, quòd ' obliviſcantur verbi tui ' hoſtes mei.

140 Purgatus *eſt* ſermo tuus valde; quapropter ſervus tuus diligit ipſum,

141 Parvus ego & contemptus *diligo*; mandatorum tuorum non obliviſcor,

142 Juſtitiæ tuæ juſtitiæ [t] perpetuæ, & legis tuæ [u] veracis.

143 Oppreſſione & anguſtia obvenientibus mihi, præcepta tua *ſunt* oblectationes meæ.

144 Juſtitia teſtimoniorum tuorum *eſt* in ſeculum: prudentem me effice ut vivam.

Koph

145 'Invocantem ex toto animo exaudi me Jehova, *ut* ſtatuta tua cuſtodiam.

146 Invocantem te ſerva me, *ut* obſervem teſtimonia tua.

147 Veniens ante *te* in ipſo crepuſculo ut vociferer, in verbo tuo ſpem habeo.

148 Præveniunt oculi mei excubias, ad meditandum de ſermone tuo.

149 Voci meæ auſculta ſecundum benignitatem tuam, Jehova: ſecundum judicia tua vivum conſerva me.

150 Appropinquantibus ſectatoribus ſceleris, *qui* a lege tua longè abſunt;

151 Propinquus es Jehova, & omnia præcepta tua *ſunt* ipſa veritas.

152 Pridem novi de teſtimoniis tuis, te ' in ſeculum fundaſſe ea.

Resch

153 'Reſpice afflictionem meam, & libera me: quia legis tuę non obliviſcor.

154 [x] Suſcipe cauſam meam, & vindica me: pro ſermone tuo vivum conſerva me,

155 *Ita ut* [y] procul ſit ab ' improbis ſalus: quia ſtatuta tua non quærunt.

156 Miſerationes tuæ amplæ ſunt Jehova, ſecundum judicia tua vivum conſerva me.

157 *Ut* multi ſint perſequentes me & hoſtes mei, a teſtimoniis tuis non declino.

158 Simulac video perfidè agentes, faſtidio

[p] Heb. juſti.

[q] Heb. *rectifico.*

[r] Heb. *janua.*

[s] Heb. *juſtitiam teſtimoniorum tuorũ & fidem: hypallage.*

[t] Heb. *in ſeculum.*

[u] Heb. *veritatis.*

[x] He. *contende contentionem meam.*

[y] Heb. *procul ab eſſendo ab improbis ſalutem.*

me ipſum torqueo: quòd ſermonem tuum non obſervent.

159 Vide me, mandata tua me diligere, Jehova; ſecundum benignitatem tuam vivum conſerva me.

160 [z] Præſtantiſſimum verbum tuum *eſt* ipſa veritas: & in ſeculum *eſt* quodque judicium [a] juſtum tuum.

[z] Heb. *caput ſive præſtantia verbi tui: hypallage, ut Exod.* 30.23

[a] Heb. *juſtitiæ tuæ.*

SCHIN

161 Principibus perſequentibus me immeritò, a verbo tuo pavet animus meus.

162 Gaudeo de ſermone tuo, ut qui invenit prædam amplam:

163 Falſitatem odi & abominor, legem tuam diligo.

164 Septies quotidie laudo te, de judiciis juſtis tuis:

165 Pacem multam eſſe diligentibus legem tuam, neque eſſe eis offendiculum.

166 Expecto ſalutem tuam Jehova, & præcepta tua facio.

167 Obſervat anima mea teſtimonia tua, diligoque ea valde.

168 Obſervo mandata tua ac teſtimonia tua; quia omnes viæ meæ coram te ſunt.

TAV

169 Appropinquet clamor meus ante faciem tuam, Jehova; ſecundum verbum tuum prudentem redde me.

170 Perveniat deprecatio mea ante faciem tuam; ſecundum ſermonem tuum eripe me.

171 Eructabunt labia mea laudem, cùm docueris me ſtatuta tua.

172 Cantabit lingua mea ſermonem tuum, omnia præcepta tua [b] juſtiſſima eſſe.

173 Adſit manus tua ad auxiliandum mihi; quia mandata tua eligo:

174 Deſidero ſalutem tuam Jehova, & lex tua *eſt* [c] omnis oblectatio mea.

175 Vivat anima mea, ut laudet te; & judicia tua auxilientur mihi.

176 Erro ut pecus quæ perit, require ſervum tuum: nam præceptorum tuorum non obliviſcor.

[b] Heb. juſ-*titiam.*

[c] Heb. d-
ctationes
meæ.

ANNOTATIO.

ALEPH. 1 Beati] *Pſalmus eſt generis mixti, continens promiſcua documenta & preces in ſingulis ogdoadibus;*
quæ ordine alphabetico a Davide conſcriptæ ſunt ad inſignem Pſalmi doctrinam notandam, & faciliùs me-
moria complectendam: ut obſervatum eſt ſuprà Pſal. 111.1. *Continet autem hæc prima ogdoas integrum*
totius Pſalmi argumentum, nimirum theſin ſive propoſitionem generalem de felicitate bonorum obſequenti-
um Deo, quatuor verſibus; deinde hypotheſin ſive accommodationem ſingularem ad perſonam ſupplicis, qua-
tuor cæteris. Via] *id eſt, inſtituto vitæ, cùm illa præceptis Dei conformatur tum animo, ſequente ver-*
ſu; tum factis, verſu 3. *ſic etiam infrà iter & ſemita appellatur.* 5 Utinam] *tranſitio ad hypotheſin,*
in qua pſaltes primùm voto ſe commendat Deo, hoc verſu; deinde conſtantiam, gratias, & obſequium ſpon-
det, ſequentibus. Comparentur] *id eſt, providentiâ tuâ diſponantur omnia quæ ad vitam meam bene*
inſtituendam pertinent, hoc verſu; & ego ipſe conſerver a te, ver. 8. 6 Intuebor in omnia] *id eſt,*
recognoſcam & tenebo illa, edoctus a te. 8 Admodum] *id eſt, quantum & quantiſper in me facul-*
tas erit: verborum autem ἐμπλοκὴν, *evidentiæ cauſa mutavimus.* Ne derelinquas me] *id eſt, adſis &*
BETH. *cuſtodias; ut dictum eſt in verſum* 5. *litotes.* 9 Quomodo purificabit] *hac ſecunda ogdoade primùm*
διαλογιστικῶς *Propheta exponit ſummam ſuperioris theſis, ver.* 9. *deinde rationes vitæ ſuæ comparat*
cum hac regula, & committit Deo. Purificabit] *id eſt, vitam beneficio Dei purgatam per remiſſionem*
peccatorum, vindicare a novis peccati ſordibus & puram ſervare poterit. Puer] *id eſt, filius & ſervus*
Dei, quiſquis eſt. 10 Ex toto animo] *propoſitio inſtituti ſingularis, quo propheta uſus eſt in animo ſuo*
informando: quod beatorum attributum eſt, ſuprà verſu 2. *Duo itaq; continet; petitionem a Deo, ut ſervi ſui*
ſtudia promoveat, & narrationem ſtudii ſui. Quæro te] *ſecundum verbum tuum, quod partim accepi &*
recondi in animo meo, ver. 11. *partim amplius doceri peto, ver.* 12. A præceptis tuis] *quâ viâ tu*
quærendus & conſequendus es. 13 Labiis meis] *altera pars ogdoadis, expoſitio ſtudii, qua David oſtendit*
GIMEL. *ſe boni & fidelis diſcipuli officium facere.* 17 Beneficium] *tertia ogdoas eſt* εὐκτικὴ, *in qua per pro-*
lepſin beneficentia Dei imploratur, ver. 17. *deinde partes ejus duæ nominatim petuntur; una, ut Deus ab in-*
firmitatibus & impedimentis naturæ inhærentibus liberet, tribus verſibus; altera, ut liberet ab adventitiis
malis, quibus piorum animos oppugnat mundus, quatuor verſibus. 18 Meos] *id eſt, mentis meæ. quaſi*
dicat, explica me ex ignoratione mea. 19 Peregrinante me] *id eſt, quandiu vivo peregrè a Domino,* 2.
Corinth. 5.6. 21 Tu qui perdis ſuperbos] *altera pars ogdoadis, petitio, ut Deus ſervum ſuum a contu-*
meliosis liberet, & adverſus mundi impetus confirmet: quam petitionem confirmat pſaltes argumento a ju-
ſtitia Dei, hoc ver. quaſi dicat, tu ſemper juſtè peſſundediſti ſuperbos, & tibi conſtas in judiciis tuis; jam
itaque mihi hoc ipſum beneficium præſta. 22 Quia teſtimonia] *id eſt, quibus eo nomine ab iſtis*
afficior, quia teſtimonia tua, &c. 23 Etiam] *amplificatio ſuperioris petitionis a conſtante ipſius officio*
DALETH. *erga legem Dei.* De ſtatutis tuis] *nimirum neglecto fortiter ipſorum probro & contemptu.* 25
Adhæret] *id eſt, dejectus & proſtratus ſum calamitatibus: metaphora. Eſt autem quarta ogdoas* εὐκτικὴ,
qua pſaltes primùm precatur ſe illuſtrari & regi verbo Deo: quatuor verſibus; deinde adverſantia verbo
Dei, deprecatur. Precatur autem argumentis ſumptis a præſente malo, hoc verſu; a præcedentibus Dei be-
neficiis, ſequente; poſtremò a ſtudio animi ſui flagrantiſſimo, ver. 27. *&* 28. 26 Vias meas] *id eſt, cùm*
me, calamitates meas, animum meum, & vitæ inſtitutum exponens, tuæ fidei committerem. 28 Stil-
lat] *id eſt, velut liquefacta contabeſcit, adeò in lachrymas effundor: hyperbole.* 29 Viam falſitatis]
id eſt, ignorationem veræ doctrinæ quæ mihi a natura hæret, lege tua per gratiam adime, his duobus verſi-
bus; & libera infirmitate vitæ, ut in vera doctrina fide & prompto obſequio ambulem; duobus aliis. 31
Ne ſinas me erubeſcere] *id eſt, eò infirmitatis prolabi atque deſidere, ut mihi probroſa ſit vita mea.* 32
Dilataveris] *id eſt, anguſtum & tenuem ſpiritum meum ampliaveris, & donorum tuorum capacem effeceris,*
HE. *propter quorũ tenuitatẽ nunc mœrore conficitur: ſic vocatur amplitudo animi,* 1. *Reg.* 4.28. 33 Doce me]
quinta

quinta ogdoas in ſuperiore petitione pergens; qua primùm inſtitui & informari petit in bono, quatuor verſibus;
deinde impedimenta deprecatur, reliquis quatuor. In finem uſque] id eſt, tota vita: ſic infrà ver.
112. 36 Neque ſinas deflecti] tranſitio ad deprecationem ſequentem, propoſita una ſpecie quæ maximè
familiaris eſt, ut conſcendatur ad genus proximè ſequente verſu. 37 Averte oculos meos] id eſt, ſtudia
animi mei avoca ab iis rebus quæ hominibus videntur expetendæ & ſuſpiciendæ, duobus verſibus: & ab omni
maleficio libera. quaſi dicat, rege & confirma animum, vitamq́; meam. Reſpiciant] id eſt, ad res vanas ſe
convertant, abducti a voluntate tua. 39 Opprobrium] id eſt, malum quod bono juri tuo adverſatur,
ac proinde jam metuo; deinceps verò probroſum mihi futurum eſſet: ut ſuprà dixit ver. 31. 40 Ecce]
concluſio ſummæ petitionis, qua tranſitur ad votum ſequentis ogdoadis. 41 Cûmq; obvenerint] ſexta **VAV.**
ogdoas eſt ἐπαγγελτικὴ, id eſt, promiſſionem continens ſive votum grati animi erga Deum, acceptorum beneficiorum
nomine. Conſtat autem profeſſio hæc primùm libera declaratione apud adverſarios per ſpiritum
Dei, verſ. 41. & 42. deinde vitæ integritate & proteſtatione apud omnes, tribus ſequentibus; ac poſtremò ſancto
ac pio uſu apud Deum cum animo ſuo, ver. 47. & 48. Benignitates tuæ] quas ego ſuprà petii, & tu
promiſiſti. 42 Rem] id eſt, non diſſimulabo; ſed ita planè ut ſe res habuerit eloquar. 43 Verum
admodum] id eſt, veriſſimum: periphraſis. 45 In ipſa latitudine] id eſt, magna, & regia, ſive conſularis
via: metaphora. 48 Attollam] id eſt, avidè manum admovens excipiam, evolvam, & perveſtigabo
mandata tua: metaphora. 49 Recordare] ſeptima ogdoas primùm petitionem gratiæ Dei continet, **ZAJIN.**
ver. 49. deinde documentum & expoſitionem animi ſui conſtantis, ſeptem reliquis. De hoc autem recordandi
verbo vide Gen. 8.1. 50 Hæc eſt conſolatio] narratio animi conſolationem percipientis tum
ex promiſſionibus Dei pios confirmantibus, conſolantibus, & recreantibus, 6. verſibus; tum ex teſtimonio bonæ
conſcientiæ. 53 Preſtere] id eſt, celerrima graviſſimaq́; procella, metaphora: vide Pſal. 11.6.
54 In loco peregrinationum] id eſt, ubicunque locorum verſer in terra; periphraſis terræ: vide Geneſ.
47.9. 57 Portio mea es] octava hæc ogdoas tertium conſolationis locum explicat; nimirum orationem **CHETH.**
animi freti promiſſionibus Dei, & ad ipſius gratiam in ſua infirmitate confugientis. Continet itaq́;
primùm petitionem gratiæ fundatam promiſſione Dei, hoc & ſequente verſu; deinde explicationem & accommodationem
duarum partium quæ promiſſione continentur, nimirum profeſſionem officii quod a nobis
ſtipulatur Deus, a verſ. 59. ad 64. & petitionem beneficii promiſſi, ver. 64. Dico] id eſt, recolo te dixiſſe,
ego ſum Deus tuus; continenter ambula coram me, &c. Gen. 17.1. 58 Deprecor] conſcius videlicet imbecillitatis
meæ. Gratiam fac] id eſt, præſta promiſſionem propter verbum tuum in Chriſto, non habita ratione
infirmitatis meæ. 59 Reputo vias] id eſt, contendo ad præſtandam ſtipulationem tuam pro tenuitate
mea: ſic explicatur ſecunda pars verſus primi, verſibus quinque. Referam pedes] i. redeam ad obſequium
tuum, abs quo natura defecerat; deponamq́; veterem hominem cum concupiſcentiis ejus, & novum induam.
64 Benignitatis tuæ] petitio, ut Deus tenuitatis miſertus promiſſionem præſtet; ad quam adhibetur
argumẽtũ a beneficentia Dei in res omnes creatas. 65 Bono affeciſti] nona ogdoas ſimiliter εὐκτικὴ, **TET.**
continet petitionem documentorum Dei, primùm ab anteacta ipſius beneficentia erga ſupplicem, hoc verſu;
deinde a perſona ſupplicis fidem offerentis & indignitatem ſuam confitentis, duobus ſequentibus, tertio a natura
Dei, ver. 68. poſtremò a bona conſcientia, reliquis verſibus. 67 Cùm nondum loquerer] id eſt,
inde ab ortu meo ſum peccator, alienus a lege tua, & filius iræ; ſed fide teneo promiſſiones tuas in animo meo:
ſic Pſalmo 51.7. Obſervo] nimirum animo; ut Gen. 37.11. 69 Concinnantibus] explicatio bonæ
conſcientiæ, quæ non tantùm immota eſt a calamitatibus, hoc & ſequente verſu; verùm etiam per illas
augeſcit in notitia & ſtudio voluntatis Dei, duobus reliquis. 70 Obeſatur] id eſt, magis ac magis indies
induratur: metaphora: ſic Jeſchahh. 9.10. 73 Manus tuæ] decima ogdoade ſimiliter εὐκτικῇ **JOD.**
David inſtitui a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, quæ tum in ſalute creaturæ illuſtris futura eſt coram
omnibus bonis, duobus verſibus; tum in præſtatione promiſſionum ejus, ver. 75. & 76. ſecundò a perſona
ſua, verſ. 77. tertiò a perſona adverſariorum, verſ. 78. poſtremò a perſona bonorum, verſ. 79. quæ
omnia deinde promiſſione animi grati concluduntur. 75 In fide] id eſt, juſtè, ac non præter verbum tuum.
79 Convertantur ad me] id eſt, adjungant ſe mihi, cognita & demonſtrata per judicia tua æquitate
cauſæ meæ: ſic Ijobi 6.29. 80 Non erubeſcam] quod eveniret, ſi a ſtatutis tuis recederem: **CAPH.**
ut ſuprà verſ. 31. & pſalm. 44.22. 81 Conſumitur] undecima ogdoade David opem Dei &
ſalutem petit; primùm a perſona ſua, tribus verſibus; deinde a perſona Dei & adverſariorum, quorum improbitatem
cum juſtitia Dei & innocentia ſua comparat, verſibus quatuor: poſtremò a voto grati animi,
verſu 88. 83 Similis] id eſt, arefactus, exhauſtus viriditate, & quaſi confectus, atque in rugas abiens.
84 Dies ſervi tui] id eſt, hoc tempus calamitoſum quo premitur ſervus tuus, quàm diu eſt duraturum?
vide ſuprà pſalm. 116,2. 89 In ſeculum] duodecima ogdoade David ſalutem a Deo petit duobus **LAMED.**
argumentis. prius eſt a natura Dei, conſtantiaq́; & efficacitate verbi ejus, uſque ad verſum 94. poſterius
a perſona ſua, reliquis. Efficacitatem verbi Dei explicat primùm univerſè, ut generali cœli & terræ
creatione, & adminiſtratione, hoc & ſequent. verſu; deinde a ſingulari & extraordinaria, verſ. 91. poſtremò
a ſua ipſius experientia. Conſiſtit] id eſt, conſtans & firmum permanet. 91 Judicia
tua] præſtanda nimirum atque exequenda. 94 Tuus ſum] ſecundus locus, ſive argumentatio petitionis:
ut dictum eſt in verſum 89. 95 Me expectantibus] id eſt ita conſtanter quæro atque conſidero,
ut nullis inimicorum tentamentis avocer, adductus majeſtate verbi tui: in quo omnia invenio ampliſſima
& perfectionis infinitæ, quantumvis gravibus premar anguſtiis, verſu ſequente. 96 Perfectioni]
videlicet rerum creatarum. Latum] ita ut finis illius videri non poſſit, id eſt, infinitum; μείωσις.
97 Quàm diligo] decima tertia ogdoade, David occaſione ſumpta ab amplitudine verbi **MEM.**
quem modò commendaverat, rapitur in duas exclamationes; quibus celebrat amorem ſuum erga verbum
Dei, primùm propter præſtantiam ſcientiæ & intelligentiæ quam ſuprà omnes eſt conſecutus ex meditatione
& ſtudio illius, quatuor verſibus; deinde propter præſtantiam uſus quem percepit ex verbo, cæteris.
98 Me reddit] lex tua informans in præceptis tuis. 101 Semita mali] ut ſuprà ver. 1. 105 Lucerna] **NUN.**
decimaquarta ogdoade, David ad petitionem regreditur ſalutis & gratiæ, verſ. 107. & ſequent. ad

quam conſequendam adhibet argumenta tria; unum, promiſſionis Dei & efficacitatis per ſpiritum, demonſtratæ
verbo, hoc verſu: alterum, ſtudii ſui & animi conſtantiſſimi ad obſequendum Deo, ſequent. verſu; tertium,
miſeriæ ſuæ, verſ. 107. qui loci deinde copioſiùs exponuntur verſ. 109. & ſequentibus. 108 Voluntarias
oblationes] *id eſt, orationes meas & gratiarum actiones. quaſi dicat, ſerva me propter laudem tuam,*
quam ſalute accepta celebrabo: ſyllepſis, ſive noëma. 109 Anima mea] *id eſt, quamvis ego verſer*
in præſentiſſimis periculis: ſic 1. Schem. 28. 21. & Ijobi 13. 14. 112 In finem uſque] *vide ſuprà*
SAMEC. *verſ. 33.* 113 Cogitationes] *decimaquinta ogdoade David pergens in petitione, opem Dei ſalutemque*
implorat, ver. 116. & ſequente: ideoque primùm ſtudium ſuum exponit Deo, & adverſariis abjicit, tribus primis
verſibus: deinde ſeipſum confirmat a judiciis Dei; ſeveris quidem in malitioſos: gratioſis verò erga eos
qui ſeipſos dijudicant, ne cum mundo condemnentur, tribus ultimis verſibus ogdoadis. 118 Falſus eſt] *hoc*
eſt, inanis, vana eſt hypocriſis, quæ ſuos ipſius concinnatores fruſtratur. 119 Tanquam ſcoriæ] *id eſt,*
verbo tuo, & afflictionibus, judiciisque, tanquam igne, conſumis & abjicis: ſic Jeſchahh. 1. 25. & Malach. 3.
3. Idcirco] *quia latebra & ſcutum es diligentibus te, improborum verò juſtus judex.* 120 Timeo]
quaſi dicat, non quidem a præſentia tua metuo, ut Adam Gen. 3. nam contrà, illam mihi adeſſe expeto;
ſed ab infirmitate mea ne provocem judicia tua: ſic ponitur elegans ἐπανόρθωσις *eorum quæ ſuprà dixerat,*
HHAJIN. *horret pavore tui.* 121 Exerceo] *decima ſexta ogdoade, quæ tota eſt* εὐκτικὴ, *David poſtulat primùm*
ſervari a malo, duobus verſibus; deinde affici bonis & inſtitui verbo, tribus ſequen. idque tum a perſona ſua, cujus
obſequium, fidem, & ſtudium explicat ſparſim, tum a perſona Dei & adverſariorum, verſ. 126. Judicium
&] *id eſt, æquo & bono faciendo operam do: quo teſtimonio confirmatur animus meus de electione*
& vocatione mea. 122 Obi vadimonium] *id eſt, compare, & te ipſum ſiſte coram adverſariis meis,*
ſuſcipiens cauſam meam metaphora ab uſu forenſi. 126 Irritam faciunt] *eò audaciæ proruperunt adverſarii*
mei, ut non tantum contra me, ſed contra verbum ipſum tuum apertè veniant, & illud labefactare tentent.
127 Propterea] *ætiologia cur David informari petat in cognitione legis: nimirum quòd legem*
PE. *bonam & ſanctam eſſe novit; ſe autem ultrò diligere bonum, & malum odiſſe profitetur.* 129 Mirabilia]
decimaſeptima ogdoas continet primùm profeſſionem ſtudii erga doctrinam Dei, tribus verſibus: deinde
petitionem, quatuor verſibus; poſtremò expoſtulationem de adverſariis contra legem venientibus, verſic. 136.
ſtudii autem cauſæ afferuntur duæ; una, admirabilitas legis; altera, efficacitas, de qua pſalmo 19. 131
Os meum diſtendo] *id eſt, omnibus nervis contendo ut aſſequar: metaphora ab anhelis & feſſis viatoribus.*
132 Reſpice ad me] *petitio gratiæ, hoc verſu: cujus triplex effectus ſequentibus demonſtratur; informatio*
vitæ, verſiculo ſequente; liberatio ab anguſtiis, verſic. 134. & documenta verbi per ſpiritum, verſic. 135.
133 Pedes meos] *id eſt, rationem vitæ meæ: metaphora.* Ne ſinas dominari] *id eſt, me a viis tuis*
abducendo in me eam dominium obtinere: etſi volentibus nobis facere bonum adjacet malum, & peccatum
habitat in carne noſtra: vide Rom. 7. 136 Rivi aquarum] *id eſt, effundor in lachrymas, non tantùm*
mea, ſed etiam improborum cauſa quorum miſereor, ut infrà verſic. 139. & omnium maximè legis tuæ cauſa,
TZADE. *quam violari fero indigniſſimè.* 137 Juſtus es] *decimaoctava ogdoade David viam vitæ ex verbo*
doceri petit, a juſtitia, integritate, fide, conſtantia, & utilitate verbi. 139 Obliviſcantur] *id eſt, non*
agnoſcant. Hoſtes mei] *rex Schaül, proceres, & magnates regni, quibuſcum ſe ut parvum, tenuem, &*
KOPH. *contemptum comparat, duobus verſibus ſequentibus.* 145 Invocantem] *decimanona ogdoade David*
ſalutem a Deo petit primùm a perſona ſua, quæ obſequium ſpondet, duobus verſibus; & præſens ſtudium explicat,
duobus alteris; deinde a perſona Dei benigniſſima, præſentiſſima, conſtantiſſimaque in verbo ſuo,
verſibus quatuor reliquis. 152 In ſeculum] *id eſt, conſtituiſſe ut ſint æterna: nam hic verſus exegeticè*
RESCH. *finem ſuperioris explicat.* 153 Reſpice] *vigeſima ogdoade David ſalutem petit primùm a perſona*
ſua, æquitate cauſæ, & æquitatis ſtudio, duobus verſibus, quæ cauſa amplificatur per comparationem
adverſariorum, verſ. 155. deinde a perſona Dei, cujus miſericordia, benignitate, & fide judiciorum fretus,
ſe conſtanter ſalutem expectare teſtatur, quinque reliquis. 155 Improbis] *id eſt, adverſariis*
SCHIN. *cauſam iniquam agentibus.* 160 Ipſa veritas] *id eſt, certiſſimum eſt, fideliſſimum, & conſtantiſſimum*
ut ſequentia explicant. 161 Principibus] *viceſimaprima ogdoade David primùm conſtitutionem*
animi ſui erga Deum & verbum ejus explicat; qua continentur metus, oblectatio, amor, laus, & expectatio,
ſex verſibus: deinde vitæ conformatio atque obſequium. A verbo tuo] *non autem a principibus abſterretur.*
164 Septies] *id eſt, ſæpenumero: numerus finitus pro infinito, ut Levit. 26. 18.* De judiciis]
quorum ſumma ſequent. verſu continetur. 165 Offendiculum] *quod ipſis pacem adimat.*
TAV. 168 Omnes viæ meæ] *id eſt, tu vides, agnoſcis, inſtituis, & curas vitam meam.* 169 Appropinquet]
ultima ogdoade David doceri, juvari, & ſervari a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, uſque ad
verſum 173. deinde propter fidem ſuam in promiſſiones Dei, ver. 173. & ſequent. poſtremò concludit pſalmum
generali petitione opis Dei ad gloriam ipſius & ſalutem ſuam, duobus ver. ultimis. 173 Eligo]
nimirum præ rebus omnibus. 176 Erro ut pecus] *id eſt, incerta ſede huc & illuc vagari cogor.* Quæ
perit] *id eſt, quæ procul a grege & paſtore ſuo vagatur errabunda; ut ſequentia verba oſtendunt.* Require]
ut paſtor amiſſam pecudem: ut Luc. 15. 4. Præceptorum tuorum] *id eſt, audio vocem tuam, ut ovis tua;*
Joan. 10. 3. & ſequentibus.

PSALMUS CXX.

David rex narrat liberationem acceptam divinitus a ſuis calamitatibus; orationemque commemorat qua apud Deum conqueſtus eſt tum de calumniis, tum de perſecutionibus & exilio, quæ ipſi fuerant perferenda.

1 CANTICUM [a] *excellentiſſimum.* Ad Jehovam in maxima anguſtia mea clamavi, & exaudivit me.

2 Jehova, eripe [b] me a labio [c] falſo, a lingua doloſa.

3 Quid datura eſt tibi, quidve adjectura tibi

[a] Heb. *excellentiarum: ſic pſalmis 14. ſequen.*

[b] Heb.

[c] Heb.

tibi lingua doloſa,
4 *Verba* '*ſimilia* ſagittis robuſti acutis, comparanda 'prunis juniperorum?
5 'Hei mihi, quia peregrinor [d] tam diu, 'habito [e] tanquam ſcenitæ 'Kedareni.
6 Plurimum [f] habitaſſe videtur ſibi anima mea, apud 'oſorem pacis.
7 'Ego pacem *diligo*: at cùm loquor, ipſi ad bellum *conclamant*.

[f] Heb. *habitavit ſibi: pleonaſmus, ut Geneſ.* 11. 33.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt generis* εὐκτικῦ, *continens narrationem, verſ.* 1. *& orationem, ſequentibus. narrat autem David quomodo conflictans cum graviſſimis difficultatibus in exilio ſuo Deum inclamaverit, & fuerit exauditus: ex quo apparet pſalmum hunc a Davide jam evecto ad regnum conſcriptum eſſe.* 2 Jehova] *hujus orationis partes ſunt, petitio ad Deum, hoc verſu; reprehenſio adverſariorum Davidem calumniis obruentium, duobus ſequen. & poſtremò flebilis expoſtulatio, tribus ultimis.* A labio] *id eſt, ſermonibus improborum Davidem apud regem Schaülem traducentium, ut ipſe cum Schaüle expoſtulat,* 1. *Schem.* 24. *&* 26. 3 Quid datura eſt] *id eſt, quid proderit tibi: apoſtrophe.* 4 Similia ſagittis] *id eſt, maximè lethalia, & præſentiſſimam mortem afferentia, adeoq́; obvium quicquid eſt conflagrantia.* Prunis juniperorum] *quæ dicuntur eſſe ardentiſſimæ & vivaciſſimæ: quemadmodum Hieronymus ſcribit Fabiola manſione decimaquinta.* 5 Hei mihi] *expoſtulatio de ingrata habitatione, quòd extra regionem promiſſam habitare cogeretur, hoc verſu, & de tolerantia eorum ad quos ſe recipiebat, ſive in Cenahhanæa, ſive in regionibus exteris: duobus ſequent.* Habito tanquam] *id eſt, indeſinenter vagari & errare cogor, ut incolæ Arabiæ deſertæ & Petrææ faciunt: ſic autem accipere præpoſitionem Cum, magis placuit; tum quia nuſquam legitur David in tantis, tam frequentibus, & variis errationibus ad regiones illas profugiſſe, tum quia ſic accipitur aliis locis: ut Ijobi* 3. 13. *& Pſalm.* 143. 7. Kedareni] *ſic Lampridius vocat, Plinius Kedræos in Arabia Petræa, a Kedare Jiſchmahhelis filio, cujus fit mentio Gene.* 25. 13. 6 Oſorem pacis] *id eſt, homines infenſos mihi: enallage numeri.* 7 Ego pacem] *exegeſis ſuperioris verſus. Eſt autem hìc ellipſis contrarii, ut Gen.* 18. 19.

PSALMUS CXXI.

David conflictum animi ſui in periculis exponens, ad Deum converſa oratione ſe committit ei, & confirmat in fide promiſſionum ejus.

1 'CANTICUM [a] *excellentiſſimum.* 'Attolleremne oculos meos ad iſtos montes? unde veniret auxilium meum?
2 'Auxilium meum *ſit* a Jehova, qui fecit cœlos & terram.
3 'Ne permittat [b] 'dimoveri pedem tuum, ne 'dormitet 'cuſtos tuus.
4 'Ecce non dormitat, neque dormit cuſtos Jiſraëlis.
5 Jehova cuſtos tuus; Jehova, umbra tua '*eſt* ad manum dexteram tuam.
6 Interdiu ſol non percutiet te, aut luna noctu.
7 Jehova ſervabit te ab omni malo, ſervabit animam tuam.
8 Jehova ſervabit [c] 'proceſſum tuum & reditum tuum, ex hoc tempore uſque in ſeculum.

[c] Heb. *procedere tuum, & venire tuum.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt didaſcalicum, continens propoſitiones tres: prima eſt diſceptatio animi conflictantis cum multis calamitatibus, ver.* 1. *ſecunda, oratio animi ex diſceptatione ſua emergentis, & ad fidem in Deum ſeſe erigentis, ver.* 2. *&* 3. *tertia eſt confirmatio erecti animi a promiſſionibus Dei, ver.* 4. *& ſequent.* Attolleremne] *i. fruſtra huc illuc circumſpectarem ad conſequendam opem: nam rationem habet Cenahhanæa, quæ montoſa eſt; ut dictum eſt, Exod.* 15. 17. 2 Auxilium meum] *oratio ſuperantis certamen animi; qua David ſe committit Deo propter naturam, opera, & officium ejus ex gratuita promiſſione in Chriſto.* 3 Ne permittat] *explicatio auxilii divini, quod David per apoſtrophen precatione ſibi accommodat.* Dimoveri pedem tuum] *id eſt, titubare, labi, vel corruere te: ſynecdoche.* Dormitet] *id eſt, tantillum ceſſet ab auxilio tuo: humanitus dictum, ut ſequentia.* Cuſtos tuus] *Deus, ex promiſſione ad quam tranſitur ſeq. verſu.* 4 Ecce] *promiſſionis Dei explicatio: qua docetur primùm præſentiſſima illius efficacitas, duobus ver. deinde conſtantiſſima, reliquis.* 5 Eſt ad manum dexteram tuam] *ut pſal.* 16. 8. 8 Proceſſum tuum, &c.] *id eſt, omnes occupationes tuas: ut Num,* 27. 17.

PSALMUS CXXII.

David eccleſiæ ſtudiis & officioſo cultu Dei recreatus, lætitiam ſuam prædicat: urbis, Eccleſiæ, & regni totius ſtatum commendat: omnibus bene precatur, & omnia bona a ſe ſpondet.

1 'CANTICUM [a] *excellentiſſimnm Davidis.* 'Lætor [b] de eo quod dicitur mihi, domum Jehovæ adeamus:
2 *Quod* [c] conſiſtunt pedes noſtri intra portas veſtras, ô Jeruſchalaima:
3 'Jeruſchalaima [d] 'optimè conſtructa, [e] civitas 'quæ planè coagmentata eſt inter ſe pariter:
4 Quò aſcendunt tribus, 'tribus Jah, [f] 'ad teſtimonium Jiſraëlitarũ; ut celebrent nomen Jehovæ:
5 Quia ibi conſident 'throni juris, throni 'domus Davidis.
6 'Expetite 'pacem Jeruſchalaimorum, *dicentes*; tranquilli ſint amantes tui:
7 Sit pax in præmunitione tua, tranquillitas in palatiis tuis.
8 Propter fratres meos & amicos meos; eloquor nunc, pax *ſit* in te.
9 Propter domum Jehovę Dei noſtri, [g] procurabo bonum tibi.

[g] Heb. *requiram.*

ANNOTATIO

1 Canticum] *Canticum eſt* συνηδυςικὸν *ſive gratulatorium; quo David arca Dei recepta in civitatem ſuam,*

am, & Eccleſia conſtituta, gratulatur ſibi & Eccleſiæ toti de hac benedictione Dei: itaque primùm proponit lætitiam ſuam & illius cauſas, uſque ad ver.6. deinde omnes cohortatus bene precatur Eccleſiæ, & ſuum officium erga illam conſtanter profitetur, ad finem uſque. Lætor] *propoſitio lætitiæ qua utitur David, duas habet cauſas; una eſt ſtudium quod ſuo tempore in fidelibus animadvertit, hoc verſu; altera, effectum illius ſtudii, cultus Dei aſſiduus, ver. ſeq.* 3 Jeruſchalaima] *ergaſia, ſive exornatio ſuperiorum cauſarum ad lætitiæ amplificationem, a laudibus civitatis, hoc verſu; Eccleſiæ, ver. ſeq. & regni tum ſpiritualis tum terreni, ver. 5.* Optimè conſtructa] *ut oſtenditur 2. Schem. 5.9. & 1. Chron. 11.8.* Quæ planè coagmentata eſt] *i. non ut antehac ſtructura oppidorum, religione, & adminiſtratione differens, (nam tria fuerant oppida; religio verò & adminiſtratio duplex, populi Dei & Jebuſæorum) ſed omnibus modis coagmentata, junctis oppidis, hoc verſu; religione animorum, ſequente; & ſingulari adminiſtratione, ver. 5.* 4 Tribus Jah] *i. tribus populi Dei.* Ad teſtimonium] *i. ad arcam teſtimonii, de qua Exod. 25.21. & 22.* 5 Throni juris] *id eſt, juridica omnis adminiſtratio tum Eccleſiaſticæ, tum civilis; prout mandaverat Deus, Deut. 17.8. & ſequentibus.* Domus Davidis] *id eſt, regni Davidis, cujus complementum Chriſtus.* 6 Expetite] *altera pars Pſalmi, qua primùm omnes cohortatur David ad conferenda vota, duobus verſibus: deinde nominatim ipſe idem officium pollicetur Eccleſiæ & Deo, in fine.* Pacem Jeruſchalaimorum] *id eſt, privatam, publicam, intus & foris; ut ſequentes locutiones oſtendunt.*

PSALMUS CXXIII.

Eccleſia graviſſimè oppreſſa ſe ad Deum erigit, gratiam ejus implorat, & hoſtibus Dei malè precatur.

[a] Heb. *excellentiarum: ut ſupr. 120.*

1 'CANTICUM [a] *excellentiſſimum.* Ad te attollo oculos meos, ô *tu* 'qui ſedes in cœlis.

2 Ecce ut oculi ſervorum *ſpectant* 'ad manũ dominorum ſuorum, ut oculi ancillæ ad manum heræ ſuæ: ita oculi noſtri ad Jehovam Deum noſtrum, 'donec gratiam fecerit nobis.

3 Gratiam fac nobis Jehova, gratiam fac nobis; quia ſatis *eſt*, ſaturi ſumus contemptu.

4 Plurimum [b] ſatura ſibi videtur anima noſtra: 'iſtâ ſannâ *ſaturentur* ipſi 'tranquilli, iſte contemptus *obveniat* ſuperbis.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt* ἐυκτικὸν, *continens propoſitionem duobus verſibus; & petitionem duobus. propoſitione oſtendit Pſaltes, quomodo & quantiſper ſit aditurus Deum: petitione verò poſtulat primùm gratiam Eccleſiæ fieri, verſ. 3. deinde ærumnas impiis hoſtibus Dei & Eccleſiæ imponi, verſ. 4.* Qui ſedes in cœlis] *id eſt, Deus omnipotens: periphraſis.* 2 Ad manum] *id eſt, opem & auxilium; non dubitantes de fide, adjumento, & defenſione illorum.* Donec gratiam] *id eſt, continenter atque importunè: ut Lucæ 18. in principio.* 4 Iſta ſannâ] *imprecatio: alterum petitionis membrum: ut pſalmo 79.6. ſic autem accipiendum eſſe hunc locum voces & diſtinctiones apertè clamant.* Tranquilli] *id eſt, qui præſenti ſua tranquillitati confidentes ea abutuntur, & ludificantur nos ſuperbè in calamitatibus noſtris.*

PSALMUS CXXIIII.

Eccleſia mirificas Dei liberationes a conatibus mundi prædicans, benedicit Deo, & ſe in poſterum de ope illius confirmat.

[a] Heb. *excellentiarum: ut ſuprà, 120.*
[b] Heb. *niſi Jehova quòd adfuiſſet: trajectio: ſic verſ. ſeq.*
[c] Heb. *tranſiiſſet ſuper animam noſtram ſic ſequente ver.*

1 'CANTICUM [a] *excellentiſſimum Davidis.* [b] Niſi Jehova adfuiſſet nobis, dicat nunc 'Jiſraël;

2 Niſi Jehova adfuiſſet nobis, cùm inſurgerent contra nos homines;

3 'Tunc vivos obſorbuiſſent nos, exardeſcente ira eorum in nos.

4 Tunc illæ aquæ inundaſſent nos, torrens [c] ſuperaviſſet nos:

5 Tunc ſuperaviſſet nos *torrens*, aquæ ſuperbiſſimæ.

6 Benedictus Jehova, qui non expoſuit nos prædæ dentibus eorum.

7 Anima noſtra ut avicula erepta eſt à laqueo aucupantium, laqueo effracto nos erepti ſumus.

8 Auxilium noſtrum in nomine Jehovæ, qui fecit cœlos & terram.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt didaſcalicum, quo David Eccleſiæ totius nomine omniumque temporũ, primùm narrat mirificas liberationes effectas a Deo, verſibus quinque; deinde benedicit Deo propter liberationes ſuas, ver. 6. & 7. poſtremò concludit prædicatione gratiæ & opus Dei conſtantiſſimè, ver. ultimo.* Jiſraël] *id eſt, populus Dei: ut ad Galatas 6.16.* 3 Tunc vivos] *hyperbolæ allegoricæ.*

PSALMUS CXXV.

Pſaltes ſtabilitatem Eccleſiæ prædicat, & inſtabilitatem afflictionum ejus: deinde Deum orat pro ſanctificatione illius, & proſperitate, improbis ejectis.

[a] Heb. *excellẽtiarum: ut ſuprà Pſal. 120.*

1 'CANTICUM [a] *excellentiſſimum.* Qui confidunt Jehovæ; 'ſimiles ſunt monti Tzijonis: *qui* non dimovetur, in ſeculum permanet.

2 Ut Jeruſchalaima montes circumſtant, ita Jehova 'circumſtat populum ſuum; ex hoc tempore uſque in ſeculum.

3 'Nam 'non quieſcet virga 'improbitatis, ſuper 'ſortem juſtorum, 'ut non extendant juſti ad ullam iniquitatem manus ſuas.

4 'Benefac Jehova bonis, & rectis ex [b] animis ſuis:

5 'Qui autem inclinant *animos ſuos* ad itinera tortuoſa ſua, [c] amandet eos Jehova cum operariis iniquitatis; 'pax *ſit* ſuper Jiſraëlem.

AN-

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt mixtum; partim didaſcalicum ad conſolationem Eccleſiæ, tribus verſibus; partim* ἱκετικόν, *duobus ultimis.* Qui confidunt] *prioris partis didaſcalicæ loci ſunt duo; unus, de firmitate Eccleſiæ, quæ fundata eſſe dicitur & circummunita virtute Dei ſempiterna, duobus verſibus; alter, de inſtabilitate improborum, ſi quando videtur Deo Eccleſiam ſuam per illos caſtigare, ver.* 3. Similes ſunt monti] *id eſt, ædificati ſunt ſuper petram, quam nullæ procellæ ac ne inferorum quidem portæ ſuperabunt: Matth.* 7.24. *&* 16.18. 2 Circumſtat] *id eſt, circumquaque protegit: ut ſuprà Pſalm.* 5.13. *&* 34.8. *&* 91. *& Zecarjæ* 2.9. 3 Nam] *occupatio ad objectionem, atqui videmus Eccleſiam malis perſæpe expoſitam: eſt quidem expoſita, inquit Pſaltes; ſed tanquam ad momentum, ita ut ipſis calamitatibus fundamentum & defenſio piorum efficiatur illuſtrior.* Non quieſcit] *id eſt, non permanet; ſed paulo momento transfertur, & liberantur boni* 1. *Corinth.* 10.13. *Hoc autem e contrario ſibi arrogantes improbos, & refellentem Deum inducit Jeſchahhjæ* 28.15. *& ſequentibus.* Improbitatis] *id eſt, improborum, hypocritarumq́, a quibus & propter quos Eccleſia Dei ferè exercetur, & quorum meminit Pſaltes, verſ.* 5. Sortem juſtorum] *id eſt, Eccleſiam, & hæreditatem piorum.* Ut non extendant] *id eſt, ut poſſint ſufferre, pietate & ſanctimonia integra: prout loquitur Paulus* 1. *Corinth.* 10.13. 4 Benefac] *petitio, altera pars pſalmi.* 5 Qui autem inclinant] *id eſt, hypocritas in Eccleſia verſantes. quaſi dicat, Eccleſiam ſuam ſanctificet & purget ab omni malo: quo genere imprecationis uſus eſt ſuprà pſal.* 123. Amandet] *id eſt, ejectos ex Eccleſia malè perdat: ut Matth.* 21.41. *& Lucæ* 12.46. Pax ſit] *id eſt, ut bene ſit Eccleſiæ bonorum, ſublatis improbis.*

PSALMUS CXXVI.

Eccleſia admirabilem ſibi & gentibus liberationem ſuam a Deo factam prædicat, eandemq́ optat ab illo perfici.

1 CANTICUM [a] *excellentiſſimum.* Cùm reduceret Jehova multitudinē captivorū 'Tzijonis, 'eramus velut qui ſomniant.

2 Tunc 'impletum eſt riſu os noſtrum, & lingua noſtra cantu: [b] cùm diceretur inter gentes, 'magnifica Jehova efficit erga iſtos.

3 Magnifica Jehova efficit erga nos, ſumus læti.

4 'Reduc Jehova, multitudinem captivorum noſtrorum; tanquam fluenta *reducens* in regionem ſiccam.

5 'Qui ſeminarunt cum lachrymis, cum cantu metant.

6 *Qui* portans [d] 'acquiſitum ſemen, [e] continenter ibat flendo, *is* [f] omnino redeat cum càntu, reportans manipulos ſuos.

[d] Heb. *acquiſitionem ſeminis.*

[e] Heb. *eundo ibat & flendo.*

[f] Heb. *redeundo redeas.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Hujus cantici (quod temporibus Cyri factum eſſe videtur pomulgato illius edicto de reverſione Judæorum) partes ſunt duæ; narratio, tribus verſ. & precatio ut Deus reditum ſecundet, tribus reliquis.* Cùm reduceret] *in narratione magnificatur opus Dei, duobus argumentis: primum eſt ab inſpirato & incredibili liberationis modo, quem prius admirati ſunt quàm agnoſcerent pii, verſ.* 1. *deinde a communi populorum teſtificatione, ver.* 2. *ex quibus conficitur glorioſa illa lætitia & prædicatio Judæorum verſ.* 3. Tzijonis] *id eſt, Eccleſiæ Judæorum: ſynecdoche.* Eramus velut] *id eſt, videbamur nobis ſomniare; tanta fuit liberationis admirabilitas: & vix dum nobis perſuaſimus, donec vidimus gentes prædicare magnificam liberationem noſtram, & nobis miniſtrare: Hhezræ* 1. 2 Impletum eſt] *id eſt, confirmati & exhilarati ſumus; ut exponit verſ.* 3. *ſynecdoche.* 4 Reduc Jehova] *petitio, ut Deus cœptam liberationem perficiat: quæ duabus allegoriis elegantibus exprimitur.* Tanquam fluenta] *comparatio; qua propheta gratiam Dei liberantis cum fluentis, populum verò cum terra ſiticuloſa comparat; & gratia Dei irrigari petit quam nemo poſſit avertere.* 5 Qui ſeminarunt] *altera allegoria, qua populus in captivitatem abductus egentibus agricolis & ſemen ad alimoniam ſuam neceſſarium terræ committentibus comparatur; rediens vero lætis meſſoribus ex copioſa meſſe.* 6 Acquiſitum ſemen] *id eſt, aliunde comparatum prece vel pretio: ſic notatur egentiſſimus agricola, & cum populo captivo comparatur.*

PSALMUS CXXVII.

Pſaltes nihil poſſe aut comparari, aut conſervari ac ne genus quidem propagari, docet ſine benedictione Dei; ac proinde omnia ab illo expectanda eſſe.

1 'CANTICUM [a] *excellentiſſimū pro Schelomone.* Niſi Jehova 'ædificet domum, fruſtra laborent ædificatores ejus de ea: niſi Jehova cuſtodiat civitatem, fruſtra ſedulus ſit cuſtos:

2 Fruſtra *ſint* vobis [b] 'qui ſummo diluculo ſurgant, qui tardè ſedeant, qui 'veſcantur cibo dolorum: 'ita dat 'dilecto ſuo ſomnum.

3 'Ecce poſſeſſio 'Jehovæ *ſunt* filii: merces *eſt* fructus ventris.

4 'Ut ſagittæ ad manum robuſti, ita ſunt [e] pueri.

5 Beatus vir ille qui 'impleverit pharetram ſuam illis: 'non erubeſcent, ſed 'periment inimicos in porta ipſorum.

[e] Heb. *filii pueritiæ: periphraſis.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt didaſcalicum, quod videtur David paulò ante mortem ſuam pro Schelomone filio conſcripſiſſe: ut perpetuum hoc haberet documentum fidei in toto adminiſtratione ſua: continet itaque documenta duo; unum, de privata & publica rerum adminiſtratione, duobus verſibus: alterum, de ſingulari generis propagatione tribus reliquis: quæ omnia David a Dei benedictione expectanda docet. Quamobrem nos reddidimus pro Schelomone: ut Pſalm.72.1.* Ædificet domum] *id eſt, benedictione verbi ſui adſit ædificantibus.* 2 Qui ſummo diluculo] *id eſt, operarii vel cuſtodes laborioſiſſimi, qui nullo pacto ſuę quieti aut cibo indulgeant; ſed omnes nervos diligentiſſimè contendant & indeſinenter ad perficiendum munus ſuum.* Veſcantur] *id eſt, qui ne cibum quidem capiant tranquillè, animo a labore, ſolicitudine, & metu vacuo.* Ita dat] *ἀνταπόδοσις breviſſima, ac propterea obſcurior; ſenſus eſt, Deus ædificat & cuſtodit tutiſſimè, quemadmodum dictum eſt, quietemq́; liberam ab omnibus impedimentis concedit ei quem diligit, & qui de dilectione ejus confirmatus ſe committit ei.* Dilecto ſuo] *paronomaſia ad alterum Schelomonis nomen, de quo 2.Schem.12.25.* 3 Ecce poſſeſſio] *alterum membrum, ut dictum eſt in verſ.1.* Jehovæ] *id eſt, data a Jehova, ut poſtea appellatur merces: ſic Geneſ.15.1. Sunt autem in hoc loco tres benedictionis gradus: generationis, hoc verſu: educationis ingenuæ atque morigeræ, ſeq. verſu; & fructus qui ex liberis benè inſtitutis percipitur, verſu ultimo.* 4 Ut ſagittæ] *id eſt, pueri bene inſtituti ſunt optimum patris familias inſtrumentum. ut ſagittæ terſæ ſunt apta inſtrumenta militi.* 5 Impleverit pharetram] *id eſt, ſe iis liberis inſtruxerit: allegoria.* Non erubeſcent] *id eſt, non cedent inimicis, ſed ſuperabunt ipſos, & poſſidebunt portam inimicorum ſuorum: ut promittitur Gen.22.17.* Periment] *ut hoc verbum ita interpretemur, poſtulat ratio allegoriæ, conſtructio, & ſimile exemplum 2.Chron.29.10.*

PSALMUS CXXVIII.

Pſaltes piorum felicitate propoſita, demonſtrat quàm grato animo ſit percipienda benedictio Dei publica in Eccleſiam, & privata in pios ſingulos.

[a] Heb *excellentiarum: ut ſuprà Pſal.* 120.
[b] Heb. *veſcêris: ſynecdoche*

1' CANTICUM [a] *excellentiſſimum*, Beatus quiſque timens Jehovæ, qui ambulat in viis ejus.
2 Labore enim manuum tuarum [b] fruêris: beatus eris, & bene erit tibi.
3 Uxor tua ut vitis fructifera 'ad latera domus tuæ, filii tui 'ut plantæ olearum; circunſtabunt menſam tuam.
4 'Ecce, cùm ita benedicatur vir timens Jehovę:
5 Benedicit tibi Jehova 'e Tzijone: [c] fruere igitur bono Jeruſchalaimorum omnibus diebus vitæ tuæ,
6 Et 'reſpice natos filiis tuis; 'pax *eſt* ſuper Jiſraëlem.

[c] Heb. *reſpice: ſynecdoche.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt didaſcalicum, quo Pſaltes primùm generatim benedictionem Dei erga pios prædicat, tribus verſibus: deinde ſpeciatim quaſi in rem præſentem ducit fideles ſingulos, a præſente ſua & Eccleſiæ experientia, tribus reliquis.* 3 Ad latera] *id eſt, ut pergulana vitis, quæ ad maceriam appoſita fit fructuoſior, ita fœcundabitur uxor benedictione Dei.* Ut plantæ olearum] *id eſt, virides, & ſemper frondentes augeſcent.* 4 Ecce] *altera pars, qua excitantur pii ad recognoſcendas & percipendas benedictiones Dei, tum publicas Eccleſiæ, ſequent. verſu; tum ſingulares erga ſe, verſ.6.* 5 E Tzijone] *id eſt, ab Eccleſia in qua habitat, benedictione perfundens Eccleſiam & te ipſum in Eccleſia.* 6 Reſpice natos] *id eſt, ſingularem Dei benedictionem percipe erga familiam tuam, vita longæva, & fœcunda prole.* Pax eſt] *Concluſio epiphonematica.*

PSALMUS CXXIX.

Eccleſia ſuas in præſente ſeculo afflictiones a mundo & liberationes a Deo prædicat. funeſtumq́; adverſariorum exitium.

[a] Heb. *excellentiarum: ut ſuprà.* 120.

1' CANTICUM [a] *excellentiſſimum.* 'Multum affecerunt me anguſtiis inde a pueritia mea, 'dicat nunc Jiſraël:
2 Multùm affecerunt me anguſtiis inde ' a pueritia mea ' etiam non prævaluerunt mihi.
3 Super tergum meum araverunt 'aratores, 'produxerunt quamque ſtrigarum ſuarum.
4 Jehova juſtus, 'truncavit ' denſos funes improborum.
5 'Erubeſcent & agentur retrorſum, omnes oſores Tzijonis.
6 Erunt tanquam fœnum tectorum, quod ' antè quàm extrahat *fœniſeca falcem*, exaruit:
7 'Quo non implet manum ſuam meſſor, aut lacertum ſuum, qui manipulos facit:
8 Neque dicent qui tranſeunt; benedictio Jehovæ adſit vobis, benedicimus vobis in nomine Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt didaſcalicum; quo Eccleſia docet, primùm ſe graviſſimè ab hoſtibus oppreſſam, a Deo liberatam eſſe, quatuor verſibus; deinde hoſtium & improborum omnium ruinam prædicat, reliquis verſibus.* Multum] *prior pars cantici exponens mala Eccleſiæ trib. verſ. & liberationem, ver.4.* Dicat nunc] *.i. agnoſcat ſemper & prædicet ſalutem ſuam, & ruinam adverſariorum, nimirum tantiſper dū præſens tempus durat.* 2 A pueritia] *.i. ab orbe condito, cùm cœpit Eccleſia eſſe: quæ allegoricè cum homine uno comparatur, hîc; & cum arvo, verſ.3.* 3 Aratores] *id eſt, hoſtes, quibus Deus tanquam admini-*

miniſtris utitur ad ſarriendum, arandum, & colendum Eccleſiam ſuam. Produxerunt] *id eſt, nullam partem agri Dei intactam reliquerunt, quin ſummo labore effoderent.* 4 Truncavit] *id eſt, quamvis valida & firma conſilia, conatus, opera illorum, idq; nullo negotio diſſecat, cùm opus eſt, ad aſſerendam juſtitiam ſuam.* Denſos funes] *quibus aratrum trahebant in dorſo Eccleſiæ: ſic perſtat in allegoria.* 5 Erubeſcent] *ſecunda pars cantici de funeſto adverſariorum caſu, duobus verſibus; jejunitate ſive ſterilitate illorũ ex maledictione Dei, verſ. 7. & contemptu, verſu ultimo: quæ omnia ſimiliter allegoriis a re ruſtica ſumptis exprimuntur.* 6 Antè quàm extrahat] *id eſt, ſtatim exareſcit, non expectato tempore fœniſecii: allegoria prior fœni ſive graminis; ut Ijobi 8.12.* 7 Quò non implet] *poſterior allegoria a ſegetibus.*

PSALMUS CXXX.

Pſaltes ſibi maximas liberationes obtigiſſe narrat invocanti Deum, ideoq; ſe Deo confidere: & Eccleſiam ad fiduciam eandem hortatur promiſſionibus.

1 CANTICUM [a] *excellentiſſimum.* Ex 'profunditatibus 'inclamavi te Jehova, *dicens:*

2 'Domine, auſculta voci meæ: ſint aures tuæ intentæ ad vocem deprecationum mearum.

3 'Si iniquitates obſervaveris, Jah; Domine, quis poſſit conſiſtere?

4 'Sed apud te *eſt* condonatio, 'ut reverenter colaris.

5 'Expectavi Jehovam, expectavit anima mea: 'etiam in verbo ejus expectationem habeo.

6 'Animus meus erga dominum *ſtudioſior eſt*; quàm excubiarum erga matutinum, 'excubantium ad matutinum uſque.

7 'Expectationem habeat Jiſraël in Jehova; quia apud Jehovam *eſt* benignitas, & plurimum apud eum 'redemptionis:

8 Et ipſe redimet 'Jiſraëlem, ab omnibus iniquitatibus ejus.

[a] Heb. excellentiarum: ut ſuprà, 120.

[c] Heb. reſpice: ſynecdoche.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt didaſcalicum, quo Propheta primùm hiſtoriam ſuam narrat, ſex verſibus; deinde Eccleſiam informat in fide ab exemplo ſuo, duobus ultimis. In hiſtoria autem ſua primùm res anteactas exponit, verſibus quatuor; deinde præſentem conſtitutionem animi ſui a præcedentibus experimentis, verſ. 5. & 6. Quamobrem hic pſalmus appoſitiſſimè ſuperiori ſubjectus videtur.* Profunditatibus] *id eſt, profundiſſimis & immanibus periculis: metaphora ab aquis, ut Pſalm. 69. 2. & 3.* Inclamavi te] *vide ſimilem planè narrationem Pſal. 116.* 2 Domine] *ſumma orationis quam habuit Pſaltes in afflictionibus; cujus partes ſunt duæ; petitio ſalutis, hoc verſu: & cauſa petitionis, duobus ſequentibus.* 3 Si iniquitates] *ætiologia petitionis. quaſi dicat, benefac nobis non propter nos, hoc verſ. ſed propter gloriam tuam, verſ. ſequentibus.* 4 Sed apud te eſt] *id eſt, habeto rationem gloriæ tuæ, quæ verſatur tum in fide & veritate promiſſionum tuarum, tum in cultu ejus; quæ duo planè intercideriint, ſi iniquitates noſtras obſervaret Deus; & nos judicio ſuo perderet.* Ut reverenter] *id eſt, ut condonatione tua conſerventur qui te colant: noëmatica paralepſis, ut verſ. ſeq.* 5 Expectavi Jehovam] *& expectationem meam conſecutus ſum: paralepſis: ſic tranſitur ad alteram narrationis partem de præſente Prophetæ animo. quaſi dicat, experientia mea effecit ſpem, quæ nunquam pudefaciet me: Rom. 5. 4. & 5.* Etiam] *nimirum ut antè habui, & beneficia inde conſecutus ſum.* 6 Animus meus] *id eſt, magis deſydero frui Deo, quàm ulli excubitores matutino, utcunque vigiliis defeſſi.* Excubantium] *id eſt, perpetuarum excubiarum, quibus nemo ſucceſſerit; ſed quæ per totam noctem vigilaverint.* 7 Expectationem] *ſecunda pars cantici, continens documentum fidei in Deum, hoc verſu; & promiſſionem confidentibus; ſequente verſu.* Redemptionis] *proficiſcentis ex benignitate ejus.* 8 Jiſraëlem] *qui expectationem ſuam in Jehova habuerit.*

PSALMUS CXXXI.

David demiſſum ſuum animum ſimplicémque profeſſus, Eccleſiam ad humilitatem, ſimplicitatémque cohortatur.

1 CANTICUM [a] *excellentiſſimum Davidis.* Jehova, 'non fuit altus [b] animus meus, neq; elati oculi mei; ac non aggreſſus ſum res magnas aut [c] arduas ſuprà quàm conveniat mihi.

2 An non compoſui & ſedavi animum meũ, ſimilis depulſo a lacte apud matrem ſuam: ſimilis depulſo a lacte apud me *fuit* animus meus.

3 'Expectationem habeat Jiſraël in Jehova, ex hoc tempore uſque in ſeculum.

[a] Heb. excellentiarum: ut ſupra pſal. 120.

[b] Heb. cor.

[c] Heb. mirabiles præ me.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt didaſcalicum quo Pſaltes primùm animi ſui ſimplicitatem exponit, duobus verſibus; deinde Eccleſiam hortatur ad imitationem ſui, verſu 3.* Non fuit altus] *i. neque animo, neque ſignis, neque facto aſpiravi ad regnum & Schaülis everſionem, aut* [illegible] *quidquam ingens ex me ipſo tentavi; ſed certa fiducia recubui in te, & acquievi voluntati tuæ.* 3 Expectationem habeat] *id eſt, meo exemplo nunquam alat ingentes ſpiritus; ſed a divina voluntate pendeat.*

PSALMUS CXXXII.

David arcam Dei ducturus Jeruſchalaima ſolicitudinem ſuam, votum, officiúmque exponit Deo: orat ut Deus veniat in civitatem ſuam, & regno, ſacerdotio, populóque benefaciat: ideoq; promiſſiones antè a Deo factas adducit

[a] Heb. *excellentiarum: ut ſupr.* 120.
[b] Heb. *cum toto affligi eum.*

1 CANTICUM [a] *excellentiſſimum*. 'Memor eſto, Jehova, Davidis; [b] cum tota 'afflictione ejus:
2 'Juraſſe Jehovæ, voviſſe ampliſſimo 'Deo Jahhakobi, *dicendo*:
3 *Diſperĕam*, ſi ingrediar tentorium 'domus meæ, ſi conſcendam ſpondam 'ſtratorum meorum;
4 'Si dem ſomnum *ſuum* oculis meis, palpebris meis dormitationem:
5 Donec invenero locum pro Jehova, *locum* tabernaculorum pro ampliſſimo *Deo* Jahhakobi.
6 'Ecce audiveramus 'eā fuiſſe' in Ephratęa regione, inveneramus eam in agris 'Jahharis:
7 'Accedimus ad tabernacula ejus, incurvamus nos ante ſcabellum pedum ejus.
8 'Surge Jehova, aditurus requiem tuam; tu & arca roboris tui.
9 'Sacerdotes tui induantur juſtitia, & quos benignè accipis cantent.
10 'Propter Davidem ſervum, ne avertas 'faciem uncti tui.
11 'Juravit Jehova Davidi 'veritatem, a qua non avertet ſe, *dicens*; De fructu ventris tui ponam in ſolio tuo.

2. *Schem.* 7. 12.

12 Si obſervaverint filii tui fœdus meum & teſtimonia mea ſingula quæ docebo eos; etiam filii illorum uſque in ſempiternum ſeſſuri ſunt in ſolio tuo.

1. *Reg.* 8. 25. & 2. *Chron* 6. 16.

13 Nam elegit Jehova Tzijonem, expetivit pro habitatione ſua, *dicens*:
14 Hæc *eſt* requies mea uſque in ſempiternum; hìc habitaturus ſum, quia hoc expetiveram.

Pſal. 78.

15 'Viatico ejus [c] affatim benedicam, egentes ejus ſaturabo cibo:
16 Sacerdoteſque ejus induam ſalute, & quos in ea benignè accipio, [d] omnino cantabunt *illi*.
17 Ibi efficiam ut 'germinet cornu Davidis, *ubi* aptavi 'lucernam uncto meo.
18 Inimicos ejus induam 'pudore; ſuper ipſum verò 'florebit coronamentum ejus.

[c] Heb. *ben dicendo ben dicam.*
[d] Heb. *can tando canta bunt.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt* εὐκτικὸν *conſtans ex partibus duabus: una eſt oratio ſive petitio, uſque ad verſ.* 11. *altera eſt ætiologia petitionis exponens promiſſiones Dei, inde ad finem uſque. Videtur autem hic Pſalmus conſcriptus fuiſſe, cùm arca ex domo Hhobededomi deducenda eſſet Jeruſchalaima:* 1. *Chronic.* 15. Memor eſto] *id eſt, demonſtra te meminiſſe & reſpicere ad Davidem, ſtudiumq; animi ejus contentiſſimum approbare, præſtando petitionem ejus: ut Geneſ.* 8. 1. *Eſt autem hìc prolepſis ſive generalis petitionis propoſitio, cujus duæ partes in ſequentibus per* ὑϛέρωσιν *explicantur.* Afflictione ejus] *id eſt, anxia animi ſolicitudine, quæ deinceps exponitur uſque ad verſum.* 6. 2 Juraſſe Jehovæ] *expoſitio afflictionis, ut modò dictum eſt. quaſi dicat, ego ſemper verſor in eadem ſolicitudine quam habebam antequam in Hhuzzam irrumperes, nimirum, ut arca fœderis adducatur ad me: & quod prius tibi jurejurando adhibito voveram, idem votum adhuc integrum perſtare ſentio; etſi me jam prius hoc deſiderio afflictum, ampliùs aliquantiſper tua irruptione in Hhuzzam conturbaſti atque afflixiſti.* 2. *Schem.* 6. & 1. *Chronic.* 13. Deo Jahhakobi] *cujus ſimile votum benedictione tua comprobaſti, Gen.* 28. 3 Domus meæ] *quam recens ædificandam curavi in civitate Davidis: ut oſtenditur* 2. *Schem.* 5. 9. & 1. *Chronic.* 15. 1. *Nam non fuit adeò arrogans David, ut voto ſuo ſe legem putaret poſſe Deo præſcribere, ut quamprimùm veniret arbitratu ipſius; neque adeò temerarius, ut ſponderet ſe ſub dio habitaturum, non cubaturum, & noctes inſomnes docturum donec apportaretur arca; quod opus fuit multorum dierum: ſed religio fuit illi migrare in novum domicilium ſuums, niſi priùs, Deus ibidem ſuam ſedem conſtituiſſet. Similis poſtea religio illi fuit, cùm de templo ædificando cogitaret; ut teſtantur ipſius ad Nathanem verba,* 2. *Schem.* 7. 2. Stratorum meorum] *quæ in novo domicilio comparata ſunt.* 4 Si dem] *nimirum in mea domo.* 6 Ecce] ἐργασία *ſive exornatio alterius membri prolepſeos: in qua David primùm narrat officium ſuum præteritum, hoc verſu; & præſens, ſequente; deinde exponit petitionem ſuam, tribus verſibus.* Eam] *nimirum arcam, quæ nominatur infrà verſ.* 8. *Relativum ante ſuum antecedens; ut alibi.* In Ephratæa] *id eſt, Schilunte, in tribu Ephrajimi; ubi aſſervata eſt inde a temporibus Jehoſchubbæ, uſque ad obitum Hheli ſacerdotis, dum a Peliſchtæis capita eſt,* 1. *Schem.* 4. 11. Jahharis] *ſive ſilvæ, id eſt, in urbe Jahharimorum, quæ in loco plano & ſylvoſo ſita eſt, quamobrem a ſylvis dicta eſt Kirjath-Jehharim, id eſt, urbs ſylvarum; a planitie verò dicitur Bahhal, vel Bahhala, vel Kirjath-bahhal, atque etiam Bahhales Jehudæ, id eſt, plana loca; hìc verò agri ſive campi.* 7 Accedimus] *in domum Hhobed-Edomi, ubi relicta fuerat arca, cùm David judicio Dei in Hhuzzam exercito fuiſſet conſternatus;* 2. *Schem.* 6. 10. & 1. *Chronic.* 13. 13. 8 Surge Jehova] *petitio, de qua vide* 2. *Chronic.* 6. 41. *Continet autem hæc petitio precationem pro domicilio Dei, & piorum ſanctificatione, duobus verſibus; & deprecationem iræ quam in priore deductione fuerant experti, verſ.* 10. 9 Sacerdotes tui] *id eſt, adminiſtri ſacrorum, qui ſe ſanctificarunt ritè, ampliùs ſanctificentur a te: ſic accommodat ad ſingularem hanc profectionem promiſſum illud Dei. de quo infrà verſ.* 16. *confer cum* 1. *Chron.* 15. Quos benignè accipis] *id eſt, populus tuus:* 1. *Chron.* 15. 28. 10 Propter Davidem] *id eſt, Chriſtum filium Davidis, qui ſubinde in Prophetis appellatur David: ut Hoſch.* 3. 5. Faciem uncti tui] *id eſt, meam, qui unctus ſum in Chriſto tuo per Schemuëlem ex mandato tuo,* 1. *Schem.* 16. *His autem verbis paratur tranſitus ad ſequentem ætiologiam; qua copioſè explicatur quod modò dictum eſt, propter Davidem ſervum tuum. quaſi dicat, propter quem juraſti, &c. quæ in ſequentibus verſ. apponuntur.* 11 Juravit] *altera pars cantici; explicatio promiſſionum, quibus freta fides ad orandum Deum ſuperioribus verbis adducta eſt.* Veritatem] *id eſt, promiſſionem firmiſſimam & conſtantiſſimam: ut ſequentia verba exponunt. Sunt autem hujus promiſſionis loci quatuor: gentis Davidicæ æternitas, duobus verſibus; urbis & regionis ſanctificatio ex præſentia Dei, verſ.* 13. & *duobus ſequen. ſacerdotium, verſ.* 16. & *regnum florentiſſimum, duobus ultimis.* 15 Viatico ejus] *id eſt, rebus neceſſariis ad præſentem vitam, quæ peregrinatio eſt a Domino.* 17 Germinet cornu] *id eſt, amplientur & propagentur vires regni: metaphora ab animantibus quorum ramoſa*

ſunt

ſiunt cornua. Lucernam] *id eſt, ubi jam cœpi inſtituere dignitatem & ſplendorem regium. ut 2. Schem. 21.17. & 1. Reg. 11.36.* 18 Pudore] *id eſt, pudendo exitio, quod ſaluti opponitur, ver. 16.* Florebit] *id eſt, florens permanebit, nec marceſcet unquam: metaphora, ut ſuperiore verſu.*

PSALMUS CXXXIII.

David communionem ſanctorum celebrat; & elegantibus comparationibus figurat bona, amœnitatemque illius.

1 [a] CANTICUM [a] *excellentiſſimum Davidis.* [a] Ecce quàm bonum & quàm amœnum *eſt*, habitare [a] fratres [a] etiam unà.
2 *Eſt* ut unguentum illud optimum ſuperfuſum capiti, deſcendens ſuper barbam, barbam Aharonis; quod deſcendit uſque ad oram [a] veſtium ejus.
3 [a] Ut ros [a] Chermonis, *ut* qui diſcendit ſuper montes Tzijonis: [a] nam illic mandat Jehova [a] benedictionem ſuam, vitam uſque in ſeculum.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt didaſcalicum; quo Propheta communionem ſanctorum celebrat, a bonitate & amœnitate ejus.* Ecce] *propoſitio prolepticè continens duo epitheta communionis ſanctorum, quæ per ὑςέρον Hhebræis familiarem poſtea explicantur.* Fratres] *id eſt, filios Dei, Eccleſiæ membra, ejuſdem doctrinæ & vitæ participes in Chriſto.* Etiam unà] *id eſt, etiam inter ſe communionem colere, ut Deus cum ipſis colet: eſt enim communio ſanctorum duplex, cum Deo, & cum Eccleſia.* 2 Eſt ut] *expoſitio amœnitatis per comparationem, de qua vide Exodi 30.23. & ſequentibus. quaſi dicat, ut amœnum eſt olco unctionis perfundi Aharonem totū, omniaque veſtimenta ejus, & omnibus circumſtantibus odori eſſe: ita amœnum eſt corpus convenientium in nomine Dei, quos Deus certiſſimè ſua perſona ornat, & donis ſpiritus odoratiſſimis.* Veſtium ejus] *de quibus Exodi 28.* 3 Ut ros Chermonis] *explicatio bonitatis; quæ primùm adumbratur duabus comparationibus, poſtea nudis verbis exponitur.* Chermonis] *quo ager Baſchanis fertilis redditur.* Nam illic] *nimirum ubi fratres habitant etiam unà, ver. 1.* Benedictionem ſuam] *id eſt, omne bonum cum remiſſione peccatorum, & vitam æternam.*

PSALMUS CXXXIIII.

Pſaltes Eccleſiam totam hortatur ut benedicat Deo, adjunctis promiſſionibus.

1 [a] CANTICUM [a] *excellentiſſimum.* [a] Ecce, benedicite Jehovæ omnes ſervi Jehovæ; qui perſtatis in domo Jehovæ [a] ſingulis noctibus.
2 [a] Attolite manus veſtras [b] ſanctè, & benedicite Jehovæ.
3 [a] Benedicet tibi Jehova e Tzijone, qui fecit cœlos & terram.

[b] Heb. *ſanctitate.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt* ἐυχαριςικὸν, *continens primùm hortationem ad corpus Eccleſiæ ut benedicat Deo, duobus verſibus; deinde promiſſionem, ultimo.* Ecce] *quaſi dicat, cùm tuum, ô Eccleſia, corpus ita ſit adunatum in Chriſto, & tantis benedictionibus cumulatum, ut ſuperiore pſalmo dictum eſt; agedum, benedicite Jehovæ, tum vos ſacerdotes & Levitæ, hoc verſu; tum populus totus, ſequente.* Singulis noctibus] *id eſt, non tantùm interdiu, ſed etiam nocte obſervatis obſervationes ejus; ut Num. 18.1. & ſequent. & 1. Chron. 9.33.* 2 Attollite] *i. orate & gratias agite: hortatio ad Eccleſiam totam.* 3 Benedicet] *id eſt, perget ornare gratos animos veſtros ſua illa benedictione, de qua ſuperiore Pſalmo, ver. ultimo.*

PSALMUS CXXXV.

Pſaltes Eccleſiam hortatur ad laudandum Deum, omnipotentiæ in res creatas & inimicos ipſos, bonitatiſque erga Eccleſiam nomine: quæ omnia per comparationem idolorum graviſſimè amplificat.

1 [a] HALELU-JAH. Laudate nomen Jehovæ, laudate ſervi Jehovæ.
2 [a] Qui ſtatis in domo Jehovæ, in atriis domus Dei noſtri.
3 Laudate Jah, quia [a] bonus *eſt* Jehova: pſallite nomini ejus, quia amœnum *eſt*:
4 Quia Jahhakobum ſibi elegit Jah, Jiſraëlem in peculium ſuum.
5 Nam ego novi magnum eſſe Jehovam, & dominum noſtrum ſuperiorem omnibus diis.
6 [a] Quicquid placet ſibi, Jehova facit; in cœlis ac in terra, per maria & omnes abyſſos.
7 Faciens ut aſcendant vapores ab [a] extremitate terræ; fulgura cum pluvia facit, depromit ventum [a] e theſauris ſuis.
8 Qui Percuſſit primogenita Ægypti, [b] tam hominum quàm jumentorum:
9 Cùm immiſiſſet ſigna & prodigia in mediū tui, Ægypte; contra Parhhonem & contra omnes ſervos ejus.
10 Qui percuſſit gentes amplas, & interfecit reges robuſtos:
11 Sichonem regem Emoræorum, & Hhogum regem Baſchanis; omniaque regna Cenahhanæorum:
12 [a] Et dedit terram eorum poſſeſſionem; poſſeſſionem Jiſraëli populo ſuo.
13 O Jehova, nomen tuum *eſt* in ſeculum; Jehova, [a] memoria tui in [c] quamque generationem

[b] Heb. *ab homine uſque ad jumenta: Exod. 12.29*
Deu. 2. & 3.
Jehoſch. 12.
[c] Heb. *generationem & generationem*

tionem.
14 'Quòd ſi judicat Jehova populum ſuum, mox de ſervis ſuis pœnitet ipſum.
15 'Terriculis gentium argenteis & aureis, operi manum humanarum,
Pſa.115.4. 5.&.6. 16 Os illis *eſt*, ſed non loquuntur, oculi *ſunt* illis, ſed non vident:
17 Aures *ſunt* illis, ſed non audiunt; etiam non *eſt* ſpiritus in ore illorum.
18 Similes illis futuri ſunt qui faciunt illa, quiſquis confidit illis.
19 'Domus Jiſraëlis benedicite Jehovæ, domus Aharonis benedicite Jehovæ:
20 Domus Leviticæ *tribus* benedicite Jehovæ; timentes Jehovæ benedicite Jehovæ, dicendo:
21 Benedictus *ſit* Jehova e' Tzijone, inhabitans Jeruſchalaimis. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode eſt ἐπαινετικὴ, continens primùm exordium hortatorium ad laudationem Dei, tribus verſibus; deinde propoſitionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium: a ver. 3. ad 15. poſtea exornationem a comparatione idolorum & idololatrarum, a ver. 15. ad 19. poſtremò concluſionem ejuſdem argumenti cum exordio, ad finem uſque.* 2 Qui ſtatis] *id eſt, ſacerdotes, Levitæ, & populus, quibus ſua atria erant: ut 2.Chron. 4.9.* 3 Bonus eſt Jehova] *propoſitio ſumma argumentorum ad laudes Dei pertinentium: nimirum Deum natura ſua bonum & amœnum eſſe, hoc ver. talemq́ ſe exhibere ſuis, verſu ſequente; potentiſſimum verò etiam exteris, ver. 5. quæ duo poſtea copioſiùs exponuntur per ὑϛερώσιν.* 6 Quicquid placet] *explicatio poſterioris membri prolepſeos de omnipotentia Dei, tum in rebus omnibus creatis, duobus verſibus; tum in hoſtibus Dei & populi ipſius demonſtrata, a verſu 8. uſq; ad 12.* 7 Extremitate terræ] *una ad alteram.* E theſauris ſuis] *id eſt, ſpecubus & locis abditis, in quibus velut theſauris continet ventos Deus.* 12 Et dedit terram] *explicatio prioris membri de benitate & amœnitate Dei erga populum ſuum; quæ non tantùm in hac traditione terræ poſita eſt, ſed in conſtante beneficentia, quam per exclamationem enuntiat Pſaltes, ſequente verſ.* 13 Memoria tua] *id eſt, documenta memoriæ tuæ, quæ tradis populo tuo.* 14 Quòd ſi] *id eſt, ſi juſto ſuo judicio interdum caſtigat: occupatio objectionis quæ fieri potuit, Deum non ſemper indulgere Eccleſiæ ſuæ, ſed graviter flagellare: cui objectioni reſpondetur, ſi non ſemper indulget, ac non ſemper verberat; ſed ſuorum miſertus ferulam abjicit, & paternè ſuos recipit, quaſi pœniteret ipſum duriter cum illis egiſſe: humanitus dictum, ut Gen.6.6.* 15 Terriculis] *exornatio ſuperiorum documentorum, a comparatione potentiæ Dei cum impotentia idolorum, tribus verſibus; & exitus bonorum cum exitu idololatrarum, ver. 18. de terriculis autem vide 1. Schem. 31.9.* 19 Domus Jiſraëlis] *concluſio, ut dictum eſt ſuprà in ver. 1. ſingulos ordines nominatim hortans.* 21 Tzijone] *id eſt, ubi aſpectabilem præſentiam ſuam conſtituit, in Eccleſia.*

PSALMUS CXXXVI.

Pſaltes hortatur Eccleſiam ad prædicandas Dei laudes propter beneficentiſſimam naturam & majeſtatem ipſius, benignáque opera in creatione, adminiſtratione, & conſervatione rerum omnium, ac inprimis Eccleſiæ demonſtrata.

1' CELEBRATE Jehovam, quia bonus *eſt*; quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
2 Celebrate 'Deum deorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
3 Celebrate dominum dominorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
4 'Eum qui facit mirabilia magna ſolus, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
Gen.1. 5 Qui fecit cœlos' intelligentiâ, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
6 Qui expandit terram' ſuper aquas, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
7 Qui fecit lumina magna, quia in ſeculum *eſt* benignitatis ejus:
8 Solem ad dominium *obtinendum* interdiu, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
9 Lunam cum ſtellis ad dominia *obtinenda* noctu, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
Exod 12.29. & ſequentibus. 10 'Quia percuſſit Ægyptios in primogenitis illorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
11 Et eduxit Jiſraëlem e medio illorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
12 Manu robuſta & brachio extento, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
Exod. 41.21. 13 Qui ſecuit mare algoſum' in ſegmenta, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
14' Et tranſmiſſit Jiſraëlem per medium illius, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
15 Excuſſitque Parhhonem & copias illius in mare algoſum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
16 Qui duxit populum ſuum per deſertum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus. Exod. 15. & ſequentibus Num. 20. & 21.
17 Qui percuſſit reges magnos, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
18 Et interfecit reges magnificos, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
19 Sichonem regem Emoræorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
20 Et Hhogum regem Baſchanis, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
21 Deditque terram' iſtorum in poſſeſſionem, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
22 Poſſeſſionem Jiſraëli' ſervo ſuo, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
23 'Qui in abjectione noſtra recordatur noſtri, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus:
24 Et aſſerit nos ab hoſtibus noſtris, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
25 Qui dat cibum 'omni carni, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.
26 Celebrate Deum fortem cœlorum, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus.

ANNOTATIO.

1 Celebrate] *Ode eſt ἐπαινετικὴ, continens propoſitionem hortatoriam ad laudes Dei, primùm a natura & ſumma majeſtate ejus, tribus verſibus; ſecundò ab operibus admirabilibus, inde uſque ad ver. 26. & concluſionem*

ſionem hortatoriam ejuſdem argumenti cum principio. Eſt autẽ hæc ode αντιςροφος, *ſive ſingulos verſus eadem clauſula terminans; ut doceatur tum laudum noſtrarum, tum operum Dei omnium fontem eſſe unicum benignitatem Dei: quod documentum quia perpetuum eſt, propterea hæc ode quotidie in vetere Eccleſia ab Levitis cantata eſt, 1. Chron. 16. 41.* 2 Deum deorum] *vide Deut. 10. 17.* 4 Eum qui facit] *alterum membrum propoſitionis de laudatione Dei ab operibus ipſius: quæ hoc quidem verſ. proleptice ponuntur; deinde verò diſtribuuntur in opera creationis, uſque ad verſ. 10. & opera adminiſtrationis, uſque ad ultimum.* 5 Intelligentia] *id eſt, ſapientiſſimè & intelligentiſſimè: ſic Proverb. 3. 19.* 6 Super aquas] *ut ſuprà Pſal. 24. 2.* 10 Qui percuſſit] *alterum genus operum ad laudem Dei pertinentium, nimirum benigna ipſius adminiſtratio, tum ſingularis contra inimicos Eccleſiæ ſuæ, & erga Eccleſiam ipſam, extra ordinem & ordinariè, uſque ad verſ. 25. tum univerſalis erga omnes propter benignitatem ipſius, verſ. 25.* 13 In ſegmenta] *utrinque diſparato mari, Exodi 14. 22.* 21 Iſtorum] *& Cenabhanæorum omnium; ut dictum eſt ſuperiore pſal. ver. 10. & 11. ſynecdoche.* 22 Servo ſuo] *id eſt, quem in fidem ſuam recepit, ut ſibi ſerviat.* 23 Qui in abjectione] *tranſitio ad ordinariam adminiſtrationem Dei beneficentiſſimam, tum erga Eccleſiam, duobus verſibus; tum erga creaturas omnes, verſ. 25.* 25 Omni carni] *& rebus creatis omnibus conſulit, ſynecdochicè.*

PSALMUS CXXXVII.

Sacerdotes & Levitæ captivi ad ſacras cantiones cantandas ſollicitati, oſtendunt a ſe bona fide fieri non poſſe: in luctu ſuo conſtanter permanent, Edomæiſq; & Babylonis ſeveriſſimum Dei judicium imprecantur atque denuntiant.

1 'AD 'flumina Babyloniæ 'ibi ſedentes, etiam *atque etiam* flevimus; cùm recordaremur Tzijonis:

2 Ad ſalices [a] in ea, ſuſpendimus 'citharas noſtras:

3 'Quamvis ibidem peterent a nobis [b] cantiones lætas qui captivos abducebant nos, & qui 'contumulaverant nos, *dicentes*; canite nobis de [c] canticis Tzijonis.

4 'Quomodo fuiſſemus cantaturi 'canticum Jehovæ, 'in ſolo alienigenarum?

5 'Si obliviſcar veſtri, ô Jeruſchalaima; 'obliviſcatur *ſui* dextera mea.

6 'Adhæreat lingua mea palato meo, ſi non 'recorder tui: ſi non [d] 'revocem ad Jeruſchalaima caput lætitiæ meç.

7 'Recordare Jehova, 'contra [e] Edomæos 'diei Jeruſchalaimorum: qui dicebant; 'nudate, nudate, quantiſper fundamentũ ejus *erit* in ea.

8 [f] 'Gens Babylonica vaſtanda; beatus *ſit*, qui rependet tibi maleficium tuum quo affeciſti nos:

9 Beatus, qui 'prehendet; & diſſipabit parvulos tuos allidens ad petram.

[a] Heb. in medio eju.

[b] Heb. verba cantici, & ...mulatorum noſtri verba *lætitiæ.*

[c] Heb. canticulo ...pameri.

[d] He. *faciam ut aſcendant Jeruſchalaima ad caput: hypallage.*

[e] Heb. *filios Edomi.*

[f] Heb. *filia. Babyloniæ vaſtata, id eſt, quæ certiſſimè vaſtaberis.*

ANNOTATIO.

1 Ad flumina] *Canticum eſt generis mixti, didaſcalicum, &* ευκτικὸν, *cujus partes ſunt tres: prima eſt narratio ludificationis qua hoſtes in Jiſraëlitas captivos utebantur, tribus verſibus; ſecunda, confirmatio facti piorum in gravibus illis tentationibus, verſ. 4. 5. & 6. poſtrema, imprecatio & interminatio judiciorum Dei, tribus ultimis.* Flumina Babyloniæ] *id eſt, monarchiæ Babylonicæ: nam Judæi non in ſolam Babyloniam propriè dictam abducti ſunt, ſed diſperſi in ditionem Babylonicam: ut ex Jechezkele, Danijele, & Hhezra conſtat evidentiſſimè.* Ibi ſedentes] *id eſt, ad vada conſiſtentes, donec trajeciſſent omnes.* 2 Citharas noſtras] *id eſt, inſtrumenta muſica noſtra abjecimus, & omne canendi ſtudium: ſynecdoche. Hinc autem videntur Pſalmum hunc pii ſacerdotes Levitæ conſcripſiſſe, ad inſtitutionem & confirmationem Eccleſiæ.* 3 Quamvis] *id eſt, ne illorum quidem autoritati paruimus quorum eramus mancipia, ut vel tantillum diſſimulato luctu ipſis in ea re gratificaremur, & ſacras cantiones prophano abuſu contaminaremus.* Contumulaverant nos] *id eſt, & gentem noſtram & habitationes noſtras, urbémque & templum Dei noſtri in funeſtum & miſerabilem tumulum redegerant: ut pſal. 79. 1. ſynecdoche. Sic autem Hhebræum nomen interpretamur adducti germano illius etymo, ſuperiorisque membri & totius argumenti conſyderatione.* 4 Quomodo fuiſſemus] *confirmatio facti piorum, cur ſuis hoſtibus morem non geſſerint; cujus partes ſunt, ætiologia, hoc verſu; &* κατάρα *ſive devotio ſui ipſorum, ſi ab officio ſuo diſcederent, duobus ſequentibus.* Canticum Jehovæ] *prior ratio ſilentii piorum, a cantionum genere, quas ſacras Deo eſſe agnoſcunt; non autem prophanas, ad libidinem inimicorum Dei abutendas.* In ſolo alienigenarum] *ſecunda ratio. quaſi dicat, non eſt hujus loci, neque temporis: nam cantica illa ad cultum Jehovæ in Eccleſia aſpectabili pertinentia fuerunt tantùm in terra quam ſanctificaverat decantanda.* 5 Si obliviſcar] *alterum membrum confirmationis, nimirum devotio, quaſi dicat, diſpeream ſi fecero; abſit a me tam indignum facinus, ut quaſi oblitus veſtri cantica lætitiæ canam.* Obliviſcatur ſui] *id eſt, fiat abalienata atque emortua, potius quàm ut canam: metaphora.* 6 Adhæreat] *id eſt, potius exareſcat quàm ut cãtet iſtorum arbitratu: qua in re perinde facerem, ac ſi Tzijonis & Jeruſchalaimorum obliviſcerer.* Recorder tui] *id eſt, perpetuo luctu meam de te recordationem teſtatam faciam.* Revocem] *id eſt, totam & perfectam lætitiam meam conſtituam in recordatione urbis, & ſpe reſtitutionis illius: alibi nuſquam lætitiæ argumentum inveniam.* 7 Recordare] *tertia pars odes reſpiciens adverſarios, & continens primùm imprecationem, hoc verſ. deinde propheticam denuntiationem graviſſimæ illorum ruinæ.* Contra Edomæos] *ut pſal. 79. 12. horum autem inſanam debacchationem in templum, urbem, & populum Dei vide Jirmejæ 49. 7. & Jechezk. 25. 12. prædictionem verò ruinæ ipſorum ibidem, & Lament. 4. 21.* Diei] *calamitoſi quo everſa ſunt: pſal. 116. 2.* Nudate] *id eſt, ſubruite ad ima fundamenta uſque; ne fundamentorum quidem veſtigia relinquite: in Edomæos autem contrariam denuntiationem vide Malcaci. 1. 3.* 8 Gens Babylonica] *prophetica denuntiatio ruinæ Babylonicæ, cum exclamatione bene optante illis per*

Exod. 15. & ſequentibus Num. 20. & 21.

quos ruina Babyloniorum erat eventura : de quo Jeſchabh.13.& Jirmejæ 50.& 51. 9 Prehendeſ[...] *eſt,qui ſeveriſſimè in te judicia Dei exercebit pro atrocitate maleficiorum tuorum: ut Jeſchabh.13.16.*

PSALMUS CXXXVIII.

David Deum celebrat propter benignum verbum & opera ejus erga ſe: a gentibus ſuo exemplo celebratum iri docet,ac poſtremò ſe committit Deo.

[a] Heb. *corde.*
[b] Heb. *diis.*

1 'ODE *Davidis*. Celebrabo te ex toto [a]animo meo, 'coram [b] poteſtatibus pſallam tibi.

2 Incurvabo me verſus templum ſanctitatis tuæ, & celebrabo nomen tuum,'propter benignitatem tuam & propter fidem tuam: 'quamvis magnifices ſupra totum nomen tuum,ſermonem tuum.

3 'Quo die clamavi, eodem exaudiviſti me; 'feciſti ut efferret me ex animo robur.

4 'Celebrabunt te Jehova, omnes reges terræ; cùm audierint 'ſermones oris tui:

5 Et canent de viis Jehovæ, magnam eſſe gloriam Jehovæ:

6 Quamvis elatus ſit Jehova, tamen depreſſum 'aſpicere; quamvis altus, e longinquo pernoſcere.

7 'Si ambulo in media anguſtia,vivum conſervas me: 'in faciem inimicorum meorum extendis manum tuam, & ſervat me dextera tua.

8 Jehova perficiat pro me: Jehova benignitas tua in ſeculum *eſt*; *ab* operibus ' manuum tuarum ne deſiſtas.

ANNOTATIO.

1 Ode] *Ode eſt generis mixti,* ἐπαινετικὴ ϗ εὐκτικὴ: *conſtat itaque duabus partibus; laudatione Dei,uſque ad verſ.7.& petitione,duobus ultimis. Laudatio autem duplex eſt; una,ſingularis a Davide,tribus verſibus; altera,communis omnium gentium quæ ad Chriſti regnum vocandæ erant,inde ad verſ.7.* Coram poteſtatibus] *id eſt, publicè,ne apud ullos quidem proceres diſſimulabo: ut pſal.107.32.& 119.paſſim:quomodo accipiendum eſſe docet ver.4.* 2 Propter benignitatem] *ut ſuprà pſal.115.1.* Quamvis] *correctio, ut ſuprà pſal.71.15.quaſi dicat,etſi longè ampliora ſunt quæ denuntias & præſtas verbo tuo,quàm ut ab hominibus vel nominari poſſint,aut tu eorum nomine convenienter celebrari.* 3 Quo die] *confirmatio ab exemplo ſuo.* Feciſti ut efferret] *.i. confirmaſti & roboraſti me.* 4 Celebrabunt te] *altera pars laudationis, ut dictum eſt in verſ.primum.* Sermones oris tui] *id eſt,duobus nominibus laudabunt te, de verbo tuo,hîc; & de adminiſtratione ex verbo, ſequente verſ.ut 2.Chron.2.12.& ſequentibus.* 6 Aſpicere] *non otioſè,ſed cum efficacitate; id eſt, omnino ejus rationem habere · ſic ſequentia.* 7 Si ambulo] *tranſitio ad petitionem,cujus argumentum hoc loco ponitur unum,ab anteacta Dei beneficentia hîc;alterum, ſequente verſu,a natura Dei conſtante in beneficiis.* In faciem] *id eſt,velut ſiniſtrâ illos percutis, cùm me conſervas dexterâ: ut pſal.3.8.* 8 Manuum tuarum] *ſiniſtræ nimirum in propulſandis hoſtibus,& dexteræ in conſervando me.*

PSALMUS CXXXIX.

David ſe totum & omni ex parte Deo perſpectum eſſe agnoſcens, profitetur ſtudium ſuum adhærendi Deo & fugiendi a malo;ac poſtremò ad confirmandam hanc profeſſionem ſuam, ſi opus erit, ſe amplius probandum committit Deo.

[a] Heb. *aſſuefactus es.*
[b] Heb. *præ me: ſimile vide inf. ver.12*
[c] Heb. *obtenebrarent præ te.*

1 MAGISTRO *ſymphoniæ*,'*Davidis pſalmus*. Jehova, 'perveſtigas me & cognoſcis.

2 Tu cognoſcis 'ſedere meum & ſurgere meum, intelligis cogitationem meam 'e lõginquo.

3 Iter meum & accubitum meum circumplecteris,& omnium viarum mearum [a]peritus es:

4 Cùm nondum *eſt* ſermo in lingua mea,en,ô Jehova,noſti ipſum totum:

5 'Retrò & antè obſides me,& imponis mihi manum tuam.

6 Mirabilior *eſt* ſcientia *tua* [b]quàm ut fallam, edita eſt,non poſſum prævalere illi.

7 'Quò irem a ſpiritu tuo? aut quò a facie tua fugerem?

8 Si ſcanderem cœlos,illic es; aut ſtratum ponerem in ſepulchro,ecce ades.

9 *Si* aſſumerem alas auroræ, habitaturus in extremitate maris;

10 Etiam illuc manus tua deduceret me, & prehenderet me dextera tua.

11 Sin autem dicerem; utique tenebræ velut crepuſculo obvolvent me: atqui 'nox lux *eſt* circa me:

12 Ne tenebræ quidem ita [c] obtenebrare poſſunt quin tu pervideas:ſed nox ut dies illuſtrat, perinde *ſunt* tenebræ atque ipſa lux.

13 'Tu enim poſſides 'renes meos, '*ex quo* obtegebas me in utero matris meæ.

14 'Celebro te, 'eò quòd [d] ſuſpiciendis *operibus iſtis* in admirationem traducor: *celebro* mirabilia opera tua, [e]quàm maximè novit animus meus.

15 'Non celata *eſt* 'vis mea tibi; *ex quo* factus ſum 'in abdito,artificioſè confectus, '*velut* in imis partibus terræ.

16 'Maſſam meam vident oculi tui, & in libro tuo hæc omnia ſcripta ſunt; *ex quibus* diebus formabantur, 'cùm nondum ullum ex eis extaret.

17 'Quamobrem apud me, ô quàm pretioſæ ſunt cogitationes tuæ;Deus fortis; 'quàm numeroſę ſunt ſummæ earum!

18 Narrarem illas, *ſed* arena plures ſunt: 'invigilo ut adhuc ſim tecum.

19 '*Quòd* ſi interempturus es,ô Deus, improbum; & viros ſanguinarios, 'Recedite a me

20 Qui dicunt 'tibi [f] ſceleratè; *qui* ' extollunt [g] vanè inimicos tuos.

21 An non oſores tuos,ô Jehova, odio habeo? & de inſurgentibus in te faſtidio me ipſum torqueo?

22 [h] Perfecto odio odi illos? inimicorum loco ſunt

[d] Heb.m rendis.
[e] Heb.a valde.
[f] Heb.in ſ lus.
[g] Heb.in vanitate.
[h] Heb.per fectione

eo ſunt mihi?
23 'Perveſtiga me Deus fortis, & cognoſce animum meum; proba me, & cognoſce cogitationes meas.
24 Denique vidi[i] an ego ingrediar via moleſta tibi: & deduc me' via[k] perpetua.

[i] Heb. *an via moleſtiæ in me ſit: hypallage: pro eo quod eſt: an ego ſim in via moleſtiæ.*
[k] Heb. *ſeculi.*

ANNOTATIO.

1 Davidis pſalmus] *Pſalmus eſt propriè ἐυκτικὸς, quem orationis μέγεθος & figurarum poëticarum frequentatio*
reddit obſcuriorem. Conſtat autem ſummatim ex tribus partibus: prima eſt, quædam veluti advocatio
teſtificationis Dei, qua David ſe hominum calumniis obrutum, ſaltem a Deo pernoſci & probari docet,
uſque ad ver. 14. ſecunda, explicatio animi ſui, inde uſque ad verſ. 23. tertia, petitio, ut amplius, ſi opus
eſt, ipſum probet Deus & dirigat, duobus ultimis. Perveſtigas me] *id eſt, explicata eſt tibi penitus, &*
perſpecta funditus conſcientia mea: metaphora. Eſt autem hæc propoſitio, quæ ſequentibus verſibus elegantiſſimè
exornatur. 2 Sedere meum] *id eſt, ſive ſedeam, ſive ſurgam, ſive quid agam corpore, ſive animo*
verſem, intus & extrà totus tibi perſpectus ſum. E longinquo] *id eſt, longè antequàm animo inſederit*
meo, ut oſtendit ver. 4. 5 Retrò & antè] *id eſt, omni ex parte me circumtenes, antrorſum,*
retrorſum, supernè, infernè, dextroſum. ſiniſtrorſum: ſynecdoche, ut quinque verſibus ſequentibus exponitur. 7
Quò irem] *explicatio ſcientiæ Dei mirificæ a duabus circumſtantiis; loci, his quatuor verſibus; & temporis,*
ver. 11. & ſequen. 11 Nox lux eſt] *quaſi dicat, mihi quidem & rebus creatis obſcura & cæca; nox eſt*
tibi verò omnia ſunt perſpecta, nuda, & patentia oculis tuis: Heb. 4. 13. 13 Tu enim] *ætiologia*
ſuperioris profeſſionis ſive proteſtationis, a ſingulari hominis genitura per mirificam adminiſtrationem Dei.
quaſi dicat, meritò omnia iſta tibi perſpecta ſunt; quia ea non tantùm creatione tibi comparaſti ſingula, verùm
etiam adhuc creationis & redemptionis jure poſſides. Renes meos] *id eſt, quicquid in me latet:*
ſynecdoche. Ex quo obtegebas] *id eſt, inde a conceptu meo.* 14 Celebro te] *ſecunda pars*
pſalmi: qua pſaltes explicat ſtudium animi ſui, tum in celebranda Dei beneficentia erga ſe, uſque ad ver. 17.
tum in præſtando obſequio, & voluntate ipſius confirmanda voluntati Dei, a verſ. 17. uſque ad verſ. 23.
Eò quòd] *ſic oſtendit Pſaltes ſe tranſire ad ſecundum hunc locum, ſumpta occaſione ex ſuperiore argumento.*
Quàm maximè] *id eſt, ex toto animo & facultate mea, quam tu inde ab ortu meo optimè cognoſcis,*
duobus ſeq. verſibus. 15 Non cælata eſt] *quaſi dicat, te ipſum teſtem adhibeo hujus integritatis meæ, qua*
incumbo in laudationem tuam; ut qui me inde a principio noveris. Vis mea] *quam totam occupari in laudibus*
tuis dixi, ſuperiore verſu. In abdito] *matris utero.* Velut in imis partibus] *id eſt, mirificentiſſimè,*
& ſupra omnem humanam facultatem & artificium. 16 Maſſam meam] *id eſt, quicquid eſt in*
me, expoſitum eſt ac velut deſcriptum in oculis tuis. Cùm nondum] *id eſt, non tantùm cùm cœperunt*
eſſe noviſti ea, verùm etiam antèquàm eſſent. quaſi dicat, ab æterno cognoviſti providentia tua. 17
Quamobrem] *alterum membrum propoſitionis; in qua David oſtendit ſe his beneficiis adductum inſti*
ut ſe totum ſtudioſè committat Deo, amando quod Deus amat, duobus verſibus: & abhorrendo ab iis quæ
odit Deus, ver. 19. & ſequentibus. Quam numeroſæ] *ut pſalm. 40. 6.* 18 Invigilo] *id eſt,*
dies noctéſque operam do, ut quemadmodum hactenus, ſic etiam in poſterum continenter adhæream tibi. 19
Quòd ſi] *altera explicatio ſtudii in eos a quibus abhorret Deus; ut dictum eſt ver. 17. quaſi dicat, ſi tu iſtos*
impuros tantoperè odiſti, ut eos juſto judicio tandem perditurus ſis, prout tua eſt vindicta, Deut. 32. 35. ſaltem
vides me obſequentem juſtitiæ tuæ odiſſe illos, faſtidire, & fugere, prout eſt mei officii. Recedite a me]
verba ſunt impiorum & maleficorum hominum, qui Deum & viros bonos abjiciunt a ſe: quamobrem hæc
verba cum principio ſequentis verſus conjungenda ſunt: ut ſimile habetur 2. Chron. 30. 18. & 19. 20
Tibi] *& tuis, odio tui.* Extollunt vanè] *id eſt, non ſolùm mala faciunt, ſed etiam facientibus patrocinantur,*
Rom. 1. 32. 23 Perveſtiga] *petitio; ut dictum eſt ſuprà in verſum primum. quaſi dicat,*
tu iſtorum teſtis es, ego verò tuus ſum: propterea ſi opus eſt, ecce me paratum ad ſubeundum probationes tuas:
ut ſuprà pſalm. 26. 24 Via perpetua] *id eſt, conſtante in obſequio tuo.*

PSALMUS CXL.

David Deum ſupplicat pro liberatione ſua; impiis adverſariis male precatur: & ſeipſum confirmat in fiducia certa juſtitiæ ſalutiſque Dei.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* ' *pſalmus Davidis.*
2 Libera me, Jehova, ' ab hominibus malis; ' a viris [a] violentiſſimis cuſtodi me:
3 'Qui cogitant mala cum [b] animo, quotidie conveniunt '*ad* bella:
4 'Exacuunt linguam ſuam ' ſimilem ſerpentis, venenum ' ptyados ſubeſt labiis eorum. Sela.
5 Serva me Jehova a manibus improborum, a viris violentiſſimis cuſtodi me: qui cogitant 'impellere pedes meos.
6 'Abſcondentibus ſuperbis laqueum mihi, funeſque pandentibus rete ad orbitam, tendiculas ponentibus mihi; Sela,
7 Dixit Jehovæ, Deus fortis meus es; auribus percipe Jehova vocem deprecationum mearum.
8 Jehova Domine, robur ſalutis meę; obtexiſti ' caput meum [c] tempore pugnæ.
9 'Ne concedas, Jehova, [d] quæ concupit improbus; ſceleratam cogitationem ejus ne provehas, *ne* efferant ſe. Sela.
10 'Venenum circumdantium me, moleſtia 'labiorum ipſorum obtegat eos.
11 'Demittantur ſuper eos prunæ; in ignem dejiciat eos, in ſcrobes *unde* non ſurgant.
12 Vir [e] maledicus ne ſtabiliatur in terra; viri violenti malum [f] venando impellat ipſum, quò fuerat impulſurus me.
13 'Novi acturum eſſe Jehovam cauſam afflicti, ejus egentium.
14 Utique juſti celebrabunt nomen tuum, cōſidebunt recti in conſpectu tuo.

[c] Heb. *die armorum: metonymia.*
[d] Heb. *concupita improbi.*
[e] Heb. *lingua: metonymia.*
[f] Heb. *venetur ipſum ad impulſiones.*

ANNOTA-

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt εὐκτικὸς, conſtans ex duabus partibus, petitione, duodecim verſibus; & concluſione animum ſupplicis confirmante de beneficentia Dei, duobus ultimis. Petitionis loci ſunt duo; unus, quo precatur David pro ſalute ſua, novem verſibus: alter, quo adverſariis malè precatur, tribus reliquis.* 2 Ab hominibus] *prima petitionis cauſa, a perſona adverſariorum injuſtam cauſam agentium & injuſtiſſimè.* A viris violentiſſimis] *Schaüle & adminiſtris ipſius, vi & fraude Davidem perſequentibus, quemadmodum deinceps explicat.* 3 Qui cogitant] *id eſt, qui omne malum fabricantur mihi apertè & clàm, animo conſilioq́ue, hoc verſu, ſermone, & opere, ver. 4. & ſequentibus: ſic amplificat petitionis cauſam a perſona adverſariorum, quòd non tantùm cauſam iniquam agunt, verùm etiam rationibus iniquiſſimis.* Ad bella] *ut ſuprà pſalm. 120. 7.* 4 Exacuunt] *id eſt, cominus & eminus vibrant in me virus ſuum.* Similem ſerpentis] *id eſt, venenatam, ut vipera.* Ptyados] *id eſt, aſpidis illius, quæ ſuo loco ſtans venenum ſuum procul exſpuit.* 5 Impellere pedes meos] *id eſt, dejicere me: metaphora.* 6 Abſcondentibus] *ſecunda petitionis cauſa, a fide ſupplicis in Deum, anteacta experientia veritatis Dei erga ipſum mirificas liberationes præſtantis, tribus verſibus. Sunt autem hoc verſu metaphoræ ab aucupibus & venatoribus.* 8 Caput meum] *i. me, tanquam galea & ſcuto.* 9 Ne concedas] *concluſio ſuperioris petitionis, cujus poſtremus finis tranſitum parat ad imprecationem ſequentem.* 10 Venenum] *imprecatio, ut dictum eſt ſuprà in ver. 1. qua David perſtans in ſuperioribus allegoriis ea ipſa mala quæ cudunt adverſarii in ipſos retorqueri petit; quamobrem nos Hebræam vocem, habita ſuperioris allegoriæ & proximè ſequentium verborum ratione, venenum potius quàm caput interpretati ſumus, ut Deut. 32. 33.* Labiorum] *id eſt, quam afferunt ipſorum labia.* 11 Demittantur] *id eſt, conflagrent, & corruant.* 12 Venando impellat] *id eſt, malum conſilium ipſorum ſit conſultoribus ipſis peſſimum.* 13 Novi] *concluſio παρακλητικὴ, ut ſuprà diximus, a ſalute juſtorum & gloria Dei, quæ ſalute juſtorum conjuncta eſt.*

PSALMUS CXLI.

David tribulibus ſuis mandato Schaülis ipſum proſequentibus, opem Dei implorat: improbitatem autorum perſecutionis ſuæ exponit, fidemq́ue ſuam: quibus nominibus ſervari a Deo petit.

1 PSALMUS *Davidis.* O Jehova inclamo te, feſtina ad me; auribus percipe vocem meam, cùm invoco te.

2 Statuatur oratio mea, *ut* ſuffitus coram te; elatio manuum mearum, *ut* munus veſpertinum.

3 Compone Jehova, obſerva os meum [a] cuſtodiens moderare quicquid efferunt labia mea.

4 Ne ſinas inclinari [b] animum meum ad rem malam, ad agitandum actiones per improbitatem cum [c] ſtrenuis operariis iniquitatis: etiam ne ineſcer rebus amœnis eorum.

5 Retundat me juſtus, benignitas *erit*; & corripiat me, unguentum *erit* [d] præſtantiſſimum; ne irritum faciat *a* capite meo: quo amplius fecerit, eo *amplius* oratio mea *erit* in malis eorum.

6 At dimovent ſe per latera petrarum judices iſtorum, quamvis intelligant ſermones meos amœnos eſſe.

7 Quaſi diſſecaret quis & diffinderet in terra; diſperguntur oſſa noſtra, *trudenda* in os ſepulchri.

8 Sed ad te Jehova domine, *reſpiciunt* oculi mei; ad te recipio me, ne nudes animam meam.

9 Serva me [e] a laqueo *quem* tetenderunt mihi, & tendiculis operantium iniquitatem.

10 Cadant in retia jacula quiſque ſua improbi; unà ego dum tranſiturus ſum.

[a] Heb. *cuſtodi ſuper haurire labiorum meorum.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *viris.*

[d] Heb. *caput: ut Exod. 30. 23.*

[e] Heb. *a m nibus laqu*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt εὐκτικὸς, continens exordium, duobus verſibus; & petitionem, reliquis: quem videtur conſcripſiſſe David de tempore fugæ ſuæ, cum ex mandato Schaülis obſervaretur a tribulibus ſuis in montibus Hhengedi, 1. Schem. 24.* 2 Statuatur] *id eſt, ita ſit accepta tibi, ut legitimæ illæ ceremoniæ, de quibus Exodi 29. & 30.* Elatio manuum] *i. ſupplicatio: ſynecdochicè.* 3 Compone Jehova] *hujus petitionis partes ſunt duæ; prima eſt precatio pro ductu & ſalute ſua, uſq; ad ver. 10. ſecunda, imprecatio ver ult. Precationis autem quæ componendi verbo prolepticè continetur, partes ſunt duæ; una, ut Deus ſermonem, & animum ſupplicis componat, hîc & ver. ſequente, eaq́ue prudentia informet, qua ſibi ab omni maleficio caveat dum ſaluti ſuæ cupit conſulere; altera, ut ipſum conſervet a malo, ver. 9.* Moderare] *id eſt, ſermones meos rege; ne quid temerè profundam, aut adverſarii mei ſubdolè aliquid hauriant ex imprudentis animo.* 4 Ne ſinas] *id eſt, confirma me adverſus mala & bona; ne ad dexteram aut ſiniſtram traducar minis vel alectamentis.* 5 Retundat] *ætiologia prior petitionis a perſona adverſariorum per elegantiſſimam hypotheſin. q. d. ſi juſtus me perſequeretur, & juſta de cauſa affligeret; ferrem, & orarem pro illo, hoc verſu: ſed iſti conſcii cum animo ſuo æquitatis meæ, & velint nolint optimè convicti, inſidiantur mihi, ver. ſequente: adeò ut penè rumpamur afflictionibus, ver. 7.* Benignitas erit] *id eſt, ducam pro maximo beneficio.* Ne irritum faciat] *id eſt, ne deſinat unquam odoratiſſimis ſuis reprehenſionibus & jucundiſſimis me aſpergere.* In malis eorum] *id eſt, quæcunque mala feram ab eis, non exacerbabunt animum meum; ſed potius efficient ut gratis precibus eos commendem Deo.* 6 Dimovent ſe] *ἀπόδοσις præcedentis hypotheſeos, ut dictum eſt ver. 5. q. d. utcunque redarguat eos ipſorum conſcientia, & doceat æquitatem cauſæ meæ; tamen omnes anguſtias & fauces montium obſervant ut inſidientur mihi.* Petrarum] *id eſt, arduarum rupium, in quibus habitacula ſua ſtatuebat David.* Iſtorum] *id eſt, non tantùm plebes populares*

ut Ziphæis, Mehhonitis, & cæteris; ſed etiam primores quique certatim Schaüli miniſtrantes. Sermones meos] id eſt, me ne verbo quidem ullum offendere, ſed gratificari quàm poſſum maximè. 7 Quaſi diſſecaret] id eſt, jam tanta vi me & meos circumſtant, & in nos omnes involaturi ſunt; ut mox diffringendi & membratim diſcerpendi ſimus illorum impetu niſi tu, ô Deus, ſuccurreris; quod diſcrimen elegantiſſima ſimilitudine lignariorum adumbratur. 8 Sed ad te] altera ætiologia petitionis, a fide ſua in Deum & promiſſiones ejus. Ne nudes] id eſt, ne deſtituas defenſione & ſalute tua: metaphora. 9 Serva me] ſecunda pars petitionis: ut obſervatum eſt in ver. 3. 10 Cadant] id eſt, ipſi ſuis artibus capiantur; ego verò tecum, duce te prætergrediar incolumis: metaphora a piſcibus. Retia jacula] vide in Jeſchahh. 19.8.

PSALMUS CXLII.

David a Schaüle & comitatu ejus circumcluſus, Deum orat pro ſalute ſua, ad gloriam ipſius in Eccleſia prædicandam.

1 'Ode didaſcalica Davidis: cùm eſſet in ſpelunca, 'oratio.
2 Voce mea ad Jehovam clamo: voce mea apud Jehovam deprecor.
3 'Effundo coram eo mediationem meam, anguſtiam meam coram eo indico.
4 'Cùm 'obrueret ſe in me ſpiritus meus, totiestu 'agnoviſti ſemitam meam: *cùm* 'quocunque itinere pergerem, abderent laqueum mihi.
5 'Intuere ad dexteram & reſpice *ad ſiniſtram*; ut non *eſt* mihi qui recognoſcat *me*: periit effugium a me, non *eſt* qui [a] curet vitam meam.
6 Clamo ad te Jehova, dicens; tu *es* receptus meus, portio mea ' in terra viventium.
7 Attende ad clamorem meum, nam attenuatus ſum valde: eripe me a perſequentibus me, quia fortiores ſunt me.
8 'Educ ' e clauſtro [b] vitam meam ad celebrandum nomen tuum; 'me cingent juſti, cùm beneficium contuleris in me.

[a] Heb. *quærat anima mea.*

[b] Heb. *animã: ut ver.* 5.

ANNOTATIO.

1 Ode didaſcalica] *ut pſal.* 44.1 Oratio] *hujus orationis partes ſunt duæ, exordium audientiam faciens, ver.* 2. *&* 3. *& petitio, reliquis verſibus.* 3 Effundo] *ut ſuprà* 102. 1. 4 Cùm obrueret ſe] *hujus petitionis ſumma eſt ut ſervetur David, diſtincta tribus cauſis: prima eſt ab officio Dei, quod antè ſervo ſuo præſtiterat ad ſalutem ipſius, hoc verſu; ſecunda, a perſona ſupplicis in extremis rerũ difficultatibus erigentis ſe ad Deum fide, tribus ſeq. tertia eſt a fine, gloria Dei ver. ultimo.* Obrueret ſe] *ut ſuprà pſal.* 77. 4. Agnoviſti] *ut pſalm* 1.6. Quocunque itinere] *i. ubique inſidiarentur mihi: periphraſis.* 5 Intuere] *ſecundus petitionis locus, ut dictus eſt ſuperiore ver. Eſt autem hîc ellipſis oppoſiti. q.d. obſerva ab omnibus partibus, & animadverte me omni ope deſtitutum eſſe.* 6 In terra viventium] *id eſt, in hac ipſa vita, ut pſal.* 27.13. 8 Educ] *tertius locus: ut obſervatum eſt ver.* 4. E clauſtro] *i. præſentiſſimo hoc periculo quo circumcluſus ſum in hac ſpecu, circumſtantibus inimicis.* Me cingent] *i. conveniet circa me frequens juſtorum corona, ut me audiat prædicantem nomen tuum, & mecum prædicet.*

PSALMUS CXLIII.

David Deum implorans, indignitatem ſuam confitetur; injuriam ſibi factam in hac cauſa narrat & anguſtias animi ſui: ac propterea a Deo ſervari & inſtitui petit, inimicos verò perdi ad gloriam ipſius.

1 'Psalmus *Davidis.* O Jehova, audi orationem meam, aures adhibe ad deprecationes meas; 'pro fide tua exaudi me, pro juſtitia tua.
2 'At ne congrediaris judicio cum ſervo tuo; nam 'non eſſet juſtus coram te ullus vivens.
3 'Perſequitur enim inimicus animam meam; 'atterit *dejiciens* in terram catervam meam: facit 'ut reſideam in tenebricoſis *locis*; '*ſumus* quaſi mortui [a] olim:
4 Adeò ut 'obruat ſe in me ſpiritus meus; in medio mei deſolatus videatur ſibi animus me'.
5 'Recordans [b] dierum Priſcorum, meditans totum opus tuum; factum manuum tuarum recolens,
6 Pando manus meas ad te; anima mea, ut terra 'feſſa, *ſitiente* tui, Sela,
7 *Dicens*: 'Feſtina, exaudi me Jehova, conſumitur ſpiritus meus; ne abſcondas faciem tuam a me. nam 'conſimilis fio deſcendentibus in [c] ſepulchrum.
8 'Fac ut audiam mane benignitatem tuam, quia in te fiduciam habeo: notam fac mihi viam qua 'ambulaturus ſum, quia ad te attollo animum meum.
9 Eripe me ab inimicis meis, Jehova: apud te [d] 'tectum contineo *illum.*
10 Doce me facere placitum tuum, quia tu Deus meus *es*: tuo ſpiritu bono deduc me 'quaſi 'per terram planam.
11 'Propter nomen tuum Jehova, vivum conſerva me; propter juſtitiam tuam educ ex anguſtia animam meam:
12 Et propter ' benignitatem tuam excinde inimicos meos; & perde omnes affligentes animam meam; quia ego *ſum* ſervus tuus.

[c] Heb. *ciſternam: ut pſa.* 28.1.

[d] Heb. *tego.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt ἰυκτικὸς, continens exordium, duobus verſibus: expoſtulationem, quatuor ſeq. & petitionem, inde ad finem uſque.* Pro fide tua] *id eſt, propter promiſſiones gratioſas, juſtamq́ naturam tuam, qua æquam cauſam iniquitate vindicas.* 2 At ne congrediaris] *elegans deprecatio ex adverſo reſpondens ſuperiori poſtulationi, ne reſpiciat Deus ad indignitatem perſonæ; ſed ad juſtitiam ſuam quæ perſonam quamlibet in æquis cauſis ſe defenſuram recipit. q.d. juſtitiam tuam imploro, ut ſuſcipias defendendam æquitatem cauſæ meæ; mihi verò, ut perſonæ cuiquam, agnoſco juſtitiam nullam ineſſe, ſi comparanda ſit cum Deo: ſatis eſt cauſam meam cum iſtorum cauſa comparari; juſtitiam Dei imploro, non meam aſſero:*

atque ita imploro, ut æquitatem cauſæ meæ (quia ipſius cauſa eſt) defendi ab ipſo velim; ac proinde me ad probandam cauſam conſervari. Non eſſet juſtus] *ſi congredereris judicio cum ipſo.* 3 Perſequitur enim] *expoſtulatio, ſive narratio injuriarum ab hoſtibus acceptarum, hoc verſu; calamitatis in quam devenit ſupplicis animus, ſeq. verſu; & ſtudii ad Deum contendentis, ver. 5. & 6.* Atterit] *id eſt, non tantùm me; ſed totum comitatum meum familiámque exagitat: ut 1. Schem. hiſtoria factum fuiſſe oſtendit, & ipſe conqueſtus eſt ſuprà pſalm. 141. 7.* Vt reſideam] *ego cum meis.* Sumus quaſi mor.] *i. cogimur in tenebroſis ſpecubus verſari, & lucem fugere inimicorum importunitate.* 4 Obruat ſe] *ut ſup. 77. 4.* 5 Recordans] *i. me in fide confirmans a præcedentibus exemplis.* 6 Feſſa] *ut ſuprà pſal. 6. 3. 2.* 7 Feſtina] *hujus petitionis partes ſunt duæ; precatio uſque ad ver. 12 & imprecatio, ver. 12. Precationis ſumma eſt, ut Deus Davidem exaudiat, hoc verſu; eumque liberet a malo, & informet deinceps in obſequio ſuo, ſeq. ver. tribus: cauſæ duæ; una, a perſona ſupplicis; altera, a gloria Dei cum ſalute ſervi ſui conjuncta, ver. 11.* Conſimilis ſio] *nimirum ſi faciem tuam abſconderis.* 8 Fac ut audiam] *id eſt, verbo & opere præſta: ſynecdoche. Eſt autem in hoc verſu prolepſis ſive petitio duplex, cujus duo membra ex ordine ſeq. ver. exponuntur.* 9 Tectum contineo] *id eſt, depono apud te conſervandum animum meum: ut pſalm. 31. 6.* 10 Per terram planam] *id eſt, ſine offenſa tui, aut cujuſquam.* 11 Propter nomen tuum] *i. prædicationem nominis tui; ut pſal. 142. 8.* 12 Benignitatem tuam] *erga me ſervum tuum: imprecatio pertinens ad promiſſionem Dei, Gen. 11. 35.*

PSALMUS CXLIIII.

David prædicata Dei erga ſe & humanum genus beneficentia, hoſtibus malè precatur; ſibi totique regno ſalutem & benedictionem omnimodam exoptat: & commendat felicitatem populi Dei.

Pſal. 18. 3. & 35.

1 ODE *Davidis.* Benedictus *ſit* Jehova rupes mea; qui docet manus meas prælium, digitos meos bellum:

2 Benignitas mea & propugnaculum meum, editus locus meus & liberator meus, *aſſiſtens* mihi; ſcutum meum, ad quem me recipio, qui ſubſternit populos mihi.

2 Schem. 22. 48. & Pſal. 18. 48.

3 Jehova, quid *eſt* homo ut agnoſcas eum? filius mortalis, ut rationem habeas ejus?

Pſal. 8. 5.

4 Homo, vanitati ſimilis *eſt*; dies ejus *ſunt* ut umbra prætereuntis.

Pſal. 62. 10.

5 Jehova, inclina cœlos tuos & deſcende: tange iſtos montes, & fument:

6 [a] Immitte fulgur, & diſperge eos; emitte ſagittas tuas, & funde eos:

[a] Heb. *fulgura fulgur.*

7 Extende manum tuam ex alto: libera me & eripe me ex aquis multis, e manu alienigenarum,

8 Quorum os loquitur vanum, & quorum dextera *eſt* dextera falſitatis.

9 Deus, canticum novum canam tibi; nablio, decachordo pſallam tibi,

10 Danti ſalutem regibus, liberanti Davidē ſervum ſuum a gladio [b] malefico.

11 Libera me, & eripe me e manu alienigenarum, quorum os loquitur vanum, & quorum dextera *eſt* dextera falſitatis:

12 Ut filii noſtri tanquam plantæ bene educatæ in [c] tenera ætate ſua; filiæque noſtræ ſicut antarii lapides excisi, ſint ſtructura templi:

13 [d] Promptuaria noſtra plena proferāt [e] juge alimentum: pecudes noſtræ millenis pariant, myriadibus auctæ *ſint* in chortibus noſtris,

14 Boveſque noſtri [f] præpingues: nulla irruptio, nulláque [g] eruptio, denique nulla *ſit* querela in plateis noſtris.

15 Beatus ille populus cui ita *eſt*; beatus *ergo* populus, cujus Jehova *eſt* Deus.

[b] Heb.
vel malo.
[c] Heb. *in*
tritie. al-
goria
nuatio.
[d] Heb.
laria: ſe
cantur
& prom
aria, a ſ
[e] Heb. *de*
mento in
mentum.
[f] Heb. *gra*
ter onuſti.
[g] Heb. *ex*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt generis mixti, διδασκαλικὴ καὶ εὐκτικὴ: quam videtur conſcripſiſſe David, poſtquam ad regni faſtigium evectus victorias aliquas conſecutus eſſet, cùm hoſtes exteri in ditionem ipſius irrupturi eſſent, ſive Peliſchtæi, 2. Schem. 5. ſive alii, de quibus 2. Schem. 8. Conſtat itaque ex tribus partibus; exordio laudativo, uſque ad ver. 5. petitione, uſque ad 15. & concluſione epiphonematica, ver. ultimo.* Benedictus ſit] *Exordii partes ſunt duæ; prior eſt laudatio Dei a ſingularibus erga Davidem & regnum ipſius beneficiis, duobus verſibus: poſterior, amplificatio a publica & communi hominum miſeria, ad quorum habendam curam ſe demittit Deus; ver. 3. & 4. ut 2. Schem. 7. 18. & 19.* 2 Benignitas mea] *id eſt, fons benignitatis qua perfruor.* 3 Jehova] *exclamatio erotematica, amplificans beneficentiam Dei per comparationem majeſtatis ejus cum indignitate hominis.* 4 Homo] *ſubjectio ad præcedentem interrogationem.* Umbra prætereuntis] *i. prætervolantis avis, ut Ijobi 14. 3. vel ſi cui magis placet, umbra prætereuntis.* 5 Jehova] *petitionis loci ſunt duo: primus eſt imprecatio adverſus hoſtes, duobus verſibus: ſecundus, poſtulatio liberationis, a ver. 7. ad 14.* Inclina] *ut 2. Schem. 22. 10. humanitus dictum.* Iſtos montes] *i. hoſtes potentiſſimos; quod genus allegoriæ apud prophetas eſt frequentiſſimum.* Fument] *id eſt, in fumos abeant.* 6 Immitte fulgur] *i. tuis cœleſtibus armis, potentiaque proſterne: humanitus dicta.* 7 Ex aquis multis] *i. erumpentibus torrentibus hominum nequam, ut pſal. 18. 5. & 124. 4. quod ſequentium verborum epexegeſis commonſtrat.* 8 Quorum os] *prima cauſa petitionis, ab adverſariorum improbitate.* 9 Deus] *ſecunda cauſa, a prædicatione gloriæ Dei.* Canticum novum] *ut ſuprà 33. 3.* 10 Danti ſalutem] *argumentum cantici, narratio communium & ſingularium beneficiorum.* 11 Libera me] *ἀναφορὰ petitionis, qua uſus erat ſuprà ver. 7. & 8. ut commodiùs tranſeatur ad tertiam petitionis cauſam.* 12 Ut filii] *tertia petitionis cauſa, bonum populi Dei.* Antarii lapides] *id eſt, angulares, frontati, ſive (ut Græci vocant) diatoni, ex quibus duplex murus dicitur.* Exciſi] *id eſt, ornati, culti, & affabrefacti.* Sint ſtructura templi] *i. ædificentur, & coagmentati aſſurgant in templum ſanctum domino, Epheſ. 2. 21.* 13 Promptuaria noſtra] *id eſt, ſit benedictio tua in bona temporaria noſtra.* 14 Boveſque noſtri] *ſimiliter millenis pariant, &c. ſic interpretandum eſſe diſtinctiones oſtendunt.* Nulla irruptio] *id eſt, nihil mali invadat, nihil boni evadat, & nihil inſit triſte, ſed jucun-*

da

15 Beatus] *concluſio epiphonematica: qua ſtatuit pſaltes, ſi beati habentur qui benedictiones hujuſmodi poſſident, omnino beatos eſſe qui poſſident Deum benedictionum fontem.*

PSALMUS CXLV.

David ſe ipſum & res omnes creatas ad Dei laudes prædicandas excitans, celebrat magnificam potentiam, & juſtiſſimam bonitatem illius, quam erga omnes exhibet.

1 'LAUDATIO *Davidis*. 'Exaltabo te Deus mi, Rex; & benedicam nomini tuo in ſeculum & ſempiternum.

2 Quotidie benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in ſeculum & ſempiternum:

3 Magnum eſſe Jehovam & laudandum valde, imò magnitudini ejus 'non eſſe perveſtigationem.

4 'Generatio generationi laudibus commendet opera tua, prout [a] omnimodam potentiam tuam 'indicant,

5 Decorem gloriamq́ majeſtatis tuæ; & res mirabiles tuas,' *quas* eloquar:

6 Et robur mirabilium tuorum prędicent: & quamq; magnitudinum tuarum; *quam* enarrabo:

7 Memoriam amplæ bonitatis tuæ 'eructent, & juſtitiam tuam cantent:

8 'Gratioſum & miſericordem Jehovam *eſſe*, longanimem & magnum benignitate,

9 Bonum *eſſe* Jehovam omnibus, & miſericordiam ejus in omnibus operibus ejus.

10 'Celebrent te Jehova omnia opera tua, & quos benignitate proſequeris benedicant tibi:

11 Gloriam regni tui prædicent, & potentiam tuam eloquantur;

12 Ut notas faciant filiis hominum potentias ejus, & gloriam decoremq́ue regni ejus.

13 'Regnum tuum, regnum *eſt* omnium ſeculorum; & dominium tuum [b] in unamquamq; generationem.

14 Suſtentat Jehova 'omnes cadentes, & erigit omnes incurvatos.

15 Oculi omnium ad te ſpectant, quibus tu das eſcam ſuam tempore ſuo:

16 Aperis manum tuam, & ſaturas [c] quicquid vivit ex beneplacito.

17 Juſtus Jehova in omnibus viis ſuis *eſt*, & benignus in omnibus operibus ſuis.

18 Propinquus *eſt* Jehova omnibus invocantibus ipſum, omnibus qui invocant ipſum fide.

19 Placitum timentium ſe efficit, & vociferationem eorum audiens ſalutem dat eis.

20 Servat Jehova omnes amantes ipſum, omnes verò improbos perdit.

21 'Laudationem Jehovæ eloquatur os meum: & benedicat omnis caro nomini ſancto ejus, in ſeculum & ſempiternum.

[b] Heb. *in omnem generationem & generationẽ*.

Pſa. 104. 27

[c] Heb. *omne vivens*.

ANNOTATIO.

1 Laudatio Davidis] *hujus laudationis partes ſunt quatuor: prima eſt profeſſio ſingularis laudis quam David attributurus eſt Deo, tribus verſibus; ſecunda, provocatio omnium temporum, rerum creatarum, factorumq́ ad promulgandas communi opera laudes Dei, inde uſque ad verſ.* 13. *tertia, propoſitio argumentorum ad laudes Dei pertinentium, a verſ.* 13. *ad* 21. *poſtrema, concluſio, verſu ultimo. Eſt autem hic Pſalmus alphabetico ordine conſcriptus, excepto verſu uno: vide ſuprà pſal.* 111. 1. Exaltabo] *exordium, cujus duo verſus ſunt antiſtrophi.* 3 Non eſſe perveſtigationem] *ut Jjobi* 5. 9. 4 Generatio] *ſecunda pars, provocatio ætatum omnium ad laudandum Deum ab operibus ejus: quæ prolepticè hoc verſu poſita, duobus nominibus commendantur, nimirum glorioſæ potentiæ, ver.* 5. *&* 6. *& bonitatis juſtiſſimæ, ver.* 7. *poſtea verò per hyſteroſin Hhebræorum in ſequentibus illuſtrantur magnificis appellationibus, uſque ad verſum* 13. Indicant] *nimirum facta tua: ut pſal.* 19. 5 Quas eloquar] *infrà hoc pſalmo inde a verſu* 12. 7 Eructent] *ut pſal.* 19. 3. 8 Gratioſum] *ſumma propoſitio juſtiſſimæ bonitatis Dei, quam tenentur res creatæ omne: celebrare; ut dictum eſt in verſ.* 4. 10 Celebrent te] *altera propoſitio glorioſæ potentiæ Dei celebrandæ a rebus creatis: ut ſuprà verſ.* 4. 13 Regnum tuun] *tertia pars, propoſitio rerum ad laudes Dei pertinentium, quarum, ut ſuprà, duo ſunt capita; unum glorioſæ potentiæ quam Deus omnibus exhibet, his duobus verſibus; alterum, juſtæ bonitatis, a verſ.* 15. *ad* 20. *quo verſu ſummatim, velut corollario, continetur bonitatis & potentiæ Dei prædicatio.* 14 Omnes cadentes] *quos ſuſtentandos novit pro bonitate ſua, ſine qua nemo ſuſtentatur, erigitur; &c.* 21 Laudationem] *concluſio hortatoria; qua ſe & omnes provocat Pſaltes ad laudandum Deum; ut in exordio.*

PSALMUS CXLVI.

Pſaltes ſe & pios hortatus ad laudes Dei ipſi ſoli aſſerendas, eum laudat ſingularium erga pios beneficiorum, creationis, conſervationis, adminiſtrationisq́ rerum omnium, & regni æterni nomine.

1 'HALELU-JAH. Lauda anima mea Jehovam.

2 Laudabo Jehovam in vita mea; pſallam Deo meo, [a] quandiu futurus ſum.

3 Ne fiduciam habetote 'in ingenuis; in *ullo* filio hominum, penes quem nulla *eſt* ſalus.

4 Exit ſpiritus ejus, revertitur in terram ſuam: 'die eodem pereunt cogitationes ejus.

5 'Beatus, [b] cui auxilio *eſt* Deus fortis Jahhakobi, cujus expectatio *eſt* in Jehova Deo ſuo:

6 Qui fecit cœlos & terram, mare & quicquid *eſt* in eis; qui conſervat *ea* [c] conſtanter in ſeculũ:

7 'Qui exercet judicium erga oppreſſos; dat cibum famelicis, Jehova ſolvit vinctos:

8 Jehova aperit *oculos* cæcorum, Jehova erigit incurvatos, Jehova amat juſtos:

9 Jehova ſervat peregrinos, pupillum & viduam ſtatuminat; viam verò improborum ſubvertit.

10 Regnabit Jehova in ſeculum: Deus tuus, ô Tzijon, in [d] unamquamque generationem. Halelu-Jah.

[d] Heb. *generationem & generationem*.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode eſt* ἐπαινετικὴ, *continens primùm hortationem & propoſitionem laudis divinæ,*

*quatuor verſibus; deinde argumenta illius laudis, inde ad finem uſque. Hortationi autem (quæ primo verſu continentur) opponitur inſignis dehortatio, ne fiducia, adeoq; fiduciæ & laudis argumenta conſtituantur in ullo homine, ver.*3.*&* 4. 3 In ingenuis] *id eſt, ne in potentiſſimis quidem; quorum vanitatem oſtendit a naſcendi ſorte, ab imbecillitate vitæ, a moriendi neceſſitate, & repentino conſiliorum caſu.* 4 Die eodem] *quo ſunt inita; id eſt, repentè momento uno concidunt.* 5 Beatus] *propoſitio argumentorum laudis Dei, quorum genera ſunt tria: primum eſt, ſingularis conſcientia beneficiorum ejus erga nos per fidem, hoc verſu; ſecundum, creatio, & rerum creatarum adminiſtratio præſens, ordinaria, & extra ordinem, quatuor ſequentibus; tertium, æternitas regni, ejus in Eccleſia, verſ. ultimo.* 7 Qui exercet judicium] *id eſt, qui ſuccurrit ſingulis, prout opus eſt: quo ſequentia omnia exempla pertinent.*

PSALMUS CXLVII.

Pſaltes Eccleſiam hortatur ad prædicandum nomen Dei propter liberationes, beneficiaq; ejus erga ipſam, & propter conſtantiam operum & verbi.

1 'LAUDATE Jah, 'quia bonum *eſt* pſallere Deo noſtro: quia amœnum *eſt*, decens *eſt* laudatio.

2 'Ædificator Jeruſchalaimorum Jehova, 'depulſos [a] Jiſraëlitas congregat:

[a] Heb. *Jiſraëlis.*

3 'Qui ſanat fractos [b] animo, velut obligans in doloribus eorum.

[b] Heb. *corde.*

4 'Supputans numerum ſtellarum, quotquot ſunt 'nominibus vocans,

5 Magnus *eſt* dominus noſter, & multus viribus; [c] cujus intelligentia eſt innumerabilis.

[c] Heb. *intelligentia ejus non eſt numerus.*

6 Statuminat manſuetos Jehova, deprimit improbos in terram uſque.

7 'Acclamate Jehovæ gratiarum actione, pſallite Deo noſtro cithara:

8 'Qui obtegit cœlos denſis nubibus; qui comparat terræ pluviam, qui facit ut proferant montes fœnum:

9 Dat jumentis cibum ſuum, [d] 'pullis corvorum qui [e] crocitant.

[d] Heb. *filiis.*
[e] Heb. *clamant.*

10 'Non potentia equi delectatur, non crura præſtantis viri accipit;

11 *Sed* acceptos habet Jehova timentes ſui, qui expectationem ſuam habent in benignitate ipſius.

12 'Laudibus commendate, Jeruſchalaima, Jehovam; lauda Deum tuum, ô Tzijon:

13 Nam 'confirmat vectes portarum tuarum, benedicit filiis tuis in medio tui:

14 Diſponens termino tuo pacem, 'adipe tritici ſatiat te:

15 Quo emittente ſermonem ſuum in terram, [f] quàm celerimè excurrit 'verbum ejus:

[f] Heb. *in celeritate uſque.*

16 Qui edit nivem 'ſicut lanam, pruinam quaſi cinerem diſpergit:

17 Dejicit 'gelu ſuum tanquam fruſta, coram frigore ejus quis conſiſtat?

18 Emittens verbum ſuum, liquefacit iſta: ſimulac efflat ventum ſuum, effluunt aquæ.

19 'Indicat verba ſua Jahhakobo, ſtatuta ſua & jura ſua Jiſraëli.

20 Non fecit ita ulli genti; ideoq; 'jura iſta non noverunt. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Laudate Jah] *Ode eſt* ἐπαινετικὴ, *Eccleſiam hortans ad laudationem Dei a factis illius, communiter quidem erga omnes; ſed inprimis erga Eccleſiam. Conſtat itaque hic pſalmus primùm exordio celeuſtico ad laudationem Dei, ver.*1. *deinde propoſitione & narratione rerum ad laudes ejus pertinentium, a ver.*2. *ad* 19. *& concluſione, duobus ultimis.* Quia bonum eſt] *de his duabus cauſis vide pſal.*133.1. 2 Ædificator] *hujus propoſitionis pro ratione argumentorum laudis, tres ſunt partes; primum argumentum eſt de liberatione ſuorum a malo, uſque ad verſ.*7. *ſecundum, e beneficentia & gratioſa ipſius adminiſtratione, inde ad verſ.*12. *tertium, de conſervatione in bono & forma iſtius adminiſtrationis quam ſolo verbo præſtat, inde ad verſ.*19. *Eſt autem ædificator Eccleſiæ Deus, quia illius autor, fundator, curator, & architectus eſt.* Depulſos Jiſraëlitas] *id eſt, electos ſuos, quibus promiſſio facta eſt Deut.*30.4. 3 Qui ſanat] *ex promiſſione Exodi.*15.26. 4 Supputans] *id eſt, Deus ille qui ſedet in cœlis, qui omnia pernovit vel minutiſſima, & qui omnibus imperat etiam in ipſis cœlis, hic verè magnus eſt: ſic amplificat Pſaltes potentiam & providentiam Dei quam adhibet ad liberationem Eccleſiæ, ab exemplo rerum cœleſtium.* Nominibus vocans] *id eſt, nominatim imperans cuique pro autoritate & potentiâ ſua, ut Jeſchahh.*40.26. 7 Acclamate] *ſecundus locus propoſitionis, ut dictum eſt in verſ.*2. *quo tranſitur repetita hortatione ad laudem Dei.* 8 Qui obtegit] *id eſt, quia omnia ſapienter ordinat, ut rebus creatis benefaciat: gradatio, quam ſecutus eſt Hoſcheabh.*2.21. *&* 22. 9 Pullis corvorum] *vide Ijobi* 39.3. 10 Non potentia] *id eſt, hanc beneficentiam exercet Deus, non propter dignitatem ullam rerum creatarum; ſed propter ſe & eccleſiam ſuam.* 12 Laudibus] *tertius locus de confirmatione & conſervatione piorum in bono: quo tranſitur repetita hortatione, ut ſuprà ver.*7. 13 Confirmat] *id eſt, munit ab omni malo.* 14 Adipe tritici] *vide Deut.*32.14. 15 Verbum ejus] *id eſt, res, quam edixit verbo, illico efficitur: ut pſal.*33.9 *quod ſequente exemplo illuſtratur tribus verſibus.* 16 Sicut lanam] *id eſt, lanæ perſimilem colore, levitate, & forma: quamobrem vellera nivis a Virgilio nominantur in Georgicis: ſic ſequentia.* 17 Gelu ſuum] *id eſt, grandines.* 19 Indicat verba] *concluſio Eccleſiam hortans ad laudandum Deum, pro ſingulari theſauro verbi, quem cum illa gratioſè communicavit Deus.* 20 Jura iſta] *quæ Deus docet verbo, & quorum nomine laudandus eſt ab Eccleſia.*

PSALMUS CXLVIII.

Pſaltes res omnes creatas a ſummo ad imum hortatur ut Deum celebrent, propter majeſtatem ipſius, & beneficentiam erga Eccleſiam.

1 'HALELU-JAH. Laudate Jehovam [a] cœlites; laudate eum in excelſis.

[a] Heb. *e cœlis*

2 Laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes exercitus ejus.

3 Laudate eum ſol & luna, ludate eum omnes ſtellæ [b] lucidæ.

4 Laudate eum' cœli cœlorum, & ' aquæ quę ſupra hoc cœlum *ſunt*.

5 Laudent nomen Jehovæ' quę ipſo præcipiente illico creata ſunt.

6 Quæ ſtabilivit in ſempiternum, in ſeculum; *quibus* decretum dedit quod nullum transgrediatur.

7 Laudate Jehovam [c]'terreſtria; cete, & omnes abyſſi:

8 Ignis, & grando, nix, & exhalatio; ventus [d] procelloſus efficiens verbum ejus:

9 Ipſi montes, & omnes colles; arbores [e] fructiferæ omnéſque cedri:

10 Ipſæ beſtiæ, & omnia jumenta; reptilia & aves [f] alatæ.

11 Reges terræ omnéſque nationes; principes & omnes judices terræ.

12 Juvenes etiamq; virgines; ſenes cũ pueris,

13 ' Laudent nomen Jehovæ: quia editum *eſt* nomen ejus ſolius, decor ejus ſupra terram & cœlum:

14 Et' effert cornu populi ſui, laudem omnium quos benignè accipit; Jiſraëlitarum, populi propinqui ſibi. Halelu-Jah.

[b] Heb. lucis.

[c] Heb. è terra: ut ſupra ver.1.

[d] Heb. procellæ.

[e] Heb. *fructus*.

[f] Heb. *alæ*.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode eſt* ἐπαινετικὴ, *continens hortationem ad res omnes creatas ut celebrent Deum, primùm cœleſtes, uſque ad ver. 7. deinde terreſtres, inde uſque ad ver. 13. ac poſtremò cauſas explicat, duobus ver.* 4 Cœli cœlorum] *ut 1. Reg. 8.27.* Aquę] *id eſt, nubes in expanſo collocatæ. Gen. 1.* 5 Quæ ipſo] *id eſt, creaturæ cœleſtes & adminiſtræ voluntatis ejus: periphraſis, qua Pſaltes utitur ad majeſtatem Dei, verbi, operúmque ejus adminiſtrandam, & jus in creaturas omnes aſſerendum.* 7 Terreſtria] *id eſt, inferiora omnia, etiam aquatica, & aëreæ; ſynecdochicè.* 13 Laudent nomen] *tranſitio ad laudationis cauſas: quarum una eſt ab ipſa majeſtate Dei, hoc verſu; altera, a ſingularibus ipſius operibus in Eccleſia ſua, cujus reſtitutionem res omnes creatæ expectant exerto capite, & Angeli ipſi cupiunt introſpicere: Rom. 8.19. & 1. Petri 1.12.* 14 Effert cornu] *id eſt, evehit Eccleſiam ſuam in maximum robur & gloriam per Chriſtum.*

PSALMUS CXLIX.

Pſaltes Eccleſiam hortatur ut Deum collaudet, propter benevolentiam & ſalutem ab eo acceptam, deniq; propter verbum ipſius potentiſſimum Eccleſiæ traditum.

1 'HALELU-JAH. Cantate Jehovę' canticum novum; laudem ejus in 'congregatione eorum quos benignè accipit.

2 Lætetur Jiſraël in [a] eo qui fecit ipſum, filii Tzijonis exultent in ' rege ſuo.

3 Laudent nomen ejus ' tibia; tympano & cithara pſallant ei:

4 Quia benevolus *eſt* Jehova erga populum ſuum, ornat manſuetos ſalute.

5 'Geſtiant benignè accepti prę gloria, 'cantent in cubilibus ſuis;

6 [b]'Ea quibus exaltat *ipſos* Deus fortis, *cantent* gutture ſuo; & gladium [c] bipennem inditum manui ipſorum,

7 ' Ad exercendum vindictam in gentes, increpationes in nationibus:

8 Ad vinciendum reges eorum catenis, & honoratos eorum compedibus ferreis:

9 Ad exercendum in eos ' jus ſcriptum; '*quod* decus eſt omnibus iis quos benignè accipit. Halelu-Jah.

[a] [illegible] Eſa. 33.10.

[b] Heb. *exaltantia Dei fortis*.

[c] Heb. στομάτων.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode eſt* ἐπαινετικὴ, *conſtans ex duabus partibus; quarum priore hortatur Eccleſiam ut Deum laudet propter gratiam & pacem ſalutarem ab eo acceptam, uſque ad ver. 5. poſteriore verò hortatur ad laudationem propter glorioſam communicationem efficaciamq; verbi, inde ad finem uſque.* Canticum novum] *ut pſalm. 33.3.* Congregatione] *id eſt, in Eccleſia: periphraſis: ſic etiam accipiuntur ſequentia.* 2 Rege ſuo] *Chriſto, cujus typus erat David.* 3 Tibia] *id eſt, quibuſcunque modis fieri poterit ab ipſis legitimè: ut pſal. 81. 3.* 5 Geſtiant] *altera hortatio, ut obſervatum eſt in ver. 1.* Cantent] *id eſt, dies noctéſq; in laudationibus perſtent.* 6 Ea quibus] *id eſt, omnia beneficia quibus ſingulariter ac ſupra omnes populos ipſum evexet Deus: ut ſuprà Pſalm. 148.14. nominatim verò verbum; qui gladius eſt oris ipſius, ad eos uſus pertinens qui deinceps explicantur: ut 2. Theſ. 2.8. Hebræ. 4.12. & Apoc. 1.16.* 7 Ad exercendum] *vide 2. Cor. 10.4. & ſeq. hæ autem allegoricè loquendi formulæ pertinentes ad ſpiritualis gladii efficacitatem, ſummatim exponuntur ver. ultimo.* 9 Jus ſcriptum] *id eſt, prout continentur in ſcriptura ſacra ſine adjectione, diminutione aut mutatione ulla: ut Deut. 12.32. & 29.29.* Quod decus] *ut Deut. 4.6. & ſequentibus.*

PSALMUS CL.

Pſaltes Eccleſiam hortatur ut Deum omnibus modis laudet, propter ſanctitatem, potentiam, & magnificentiam ejus.

1 'HALELU-JAH. Laudate Deum fortem de ſanctitate ejus, Laudate eum de [a]'expanſo robore ejus.

2 Laudate eum de [b]' omnimoda potentia ejus, laudate eum ' ſecundum amplitudinem [c] maximam ejus.

3 Laudate eum ' clangore buccinæ, laudate eum nablio & cithara.

4 Laudate eum tympano & tibia: laudate eum hydraulis & organo.

[a] Heb. expãſi roboris: hypallage.

[b] Heb. potentiarum.

[c] Heb. magnitudinis ejus: hypallage; ut ver. 1.

5 Lau-

5 Laudate eum cymbalis [d] ſonoris, laudate eum [e] ſiſtris.
6 ' Tota ipſa anima laudet Jah : Halelu-Jah.

[d] Heb. *auditionis.*
[e] Heb. *cymbalis clangoris, id eſt, ſiſtris vel crotalis.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode eſt* ἐπαινετικὴ, *ac velut concluſio totius libri, continens hortamentum ad laudationem Dei in Eccleſia: in quo primùm exponuntur cauſę laudationis, duobus verſibus; deinde laudationis genera, reliquis.* Expanſo robore] *id eſt, quòd robur ad omnes res creatas diffunditur; in quo ſunt, moventur, & vivunt.* 2 Omnimoda potentia] *id eſt potentiſſimis illius factis & ſingulari adminiſtratione.* Secundum] *tranſitio ad ſecundam partem de laudationis forma.* 3 Clangore buccinę] *id eſt, omnibus modis: ut ſup. 149.3.* 6 Tota ipſa] *i. ſinguli ex tota anima ſua ſpirent laudationem Dei: ſynecdoche.*

FINIS PSALMORUM.

PROVERBIA

ARGUMENTUM.

LIBER Proverbiorum ſacra ethica Chriſtianaq; continet, id eſt, præcepta moralia de ſanctorum officiis erga Deum & homines, pro ratione pietatis quam Deus præſtituit, æquitatiſq; & humanitatis quam lex naturæ adumbravit in nobis, & Deus expreſſit verbo: quarum illa novem primis capitibus, hæ verò cæteris ex ordine continentur.

CAPUT I.

Schelomo expoſito uſu libri, docet ſapientiam in reverentia Dei & ſtudio ejus verſari; ad eam homines provocat; & dehortatur a ſtudiis omnibus & allectamentis contrariis, tum propter naturæ legem, tum propter verbum Dei, quod in obſequentibus minas graviſſimas, obſequentibus verò pacem denuntiat.

1 ' PROVERBIA ' Schelomonis filii Davidis, regis Jiſraëlitarum:
2 ' Ad ſciendum ſapientiam & eruditionem, ad intelligendum dicta ' prudentiæ:
3 ' Ad percipiendum eruditionem intelligentiæ, juſtitiæ juriſque & [a] omnis recti:
4 Ad dandum ' fatuis aſtutiam, ' puero ſcientiam & ſolertiam:
5 ' *Quibus* auditis ſapiens adjiciat [b] diſciplinam, & intelligens induſtria conſilia comparet:
6 Ad [c] docendum ' proverbium & interpretationem, verba ſapientum & ' ænigmata eorum.
7 ' Reverentia Jehovæ *eſt* caput ſcientię: ſapientiam ac eruditionem ſtulti ſpernunt.
8 ' Audi, ' filii mi, eruditionem patris tui; ' neque deſeras doctrinam matris tuæ:
9 ' Nam ' abjectio [d] gratioſa erunt capiti tuo, & torques faucibus tuis.
10 ' Fili mi, ' ſi pellicere volent te peccatores; ' ne acquieſcito.
11 Si dixerint, ' veni nobiſcum; inſidiemur ſanguini, abſcondamus nos contra innocentem ' impunè:
12 ' Abſorbebimus eos velut ſepulchrum vivos, & integros ut deſcendentes in [e] foſſam:
13 ' Omnem ſubſtantiam pretioſam [f] conſequemur, implebimus domos noſtras ſpoliis:
14 ' Sortem tuam conjicies inter nos: ' marſupium idem eſto nobis omnibus:
15 Fili mi, ' ne ambulato via *communi* cum illis, cohibe pedem tuum a ſemita illorum.
16 ' Quia pedibus ſuis ad malum concurrunt, & feſtinant ad effundendum ſanguinem:
17 ' Fruſtra enim panditur rete, ' ante oculos omnis [g] alitis:
18 ' Præterea ipſi in ſanguinem ſuum inſidiantur; *quod* abſcondunt ſe, in animas ipſorum *eſt*.
19 ' Ita *ſe habent* ' cœtus ' omnium [h] deditorum quæſtui; *quæſtus* animam eorum [i] qui dediti ſunt ipſi, intercipit.
20 [k] ' Summa ſapientia ' foris ' recantat, in plateis edit vocem ſuam:
21 ' In ſummo turbarum proclamat; ' ad fores portarum, in civitate quaque ſermones ſuos eloquitur, *dicens*:
22 ' Quouſque ô fatui amabitis fatuitatem; & deriſores deriſionem deſiderabunt ſibi: & ſtolidi odio habebunt ſcientiam?
23 Revertimini ad correctionem meam: ecce, eructabo vobis ſpiritum meum, nota faciam verba mea vobis.
24 ' Quandoquidem invito & renuitis, extendo manum meam & nemo advertit;
25 Sed [l] ' abſtrahitis vos ab omni conſilio meo, & correctioni meæ non acquieſcitis:
26 Ego quoq; in calamitate veſtra ' ridebo, ſubſannabo cùm advenerit [m] id quod expaveſcitis;
27 Cùm advenerit tanquam ' fremebunda vaſtatio id quod expaveſcitis, & calamitas veſtra tanquam turbo adventaverit; cùm irruerit in vos oppreſſio & anguſtia.
28 Tunc invocabunt me, ſed non exaudiam; ' mane quærent me, ſed non invenient me:
29 Propterea quòd oderunt ſcientiam, & reverentiam Jehovæ non elegerunt;
30 Non acquieverunt conſilio meo, contemnentes omnem correctionem meam.
31 ' Sic ' comedent de fructu vię ſuæ, & ex conſiliis ſuis ſaturabuntur.

32 ' Nam

[a] Heb. *rectitudinum.*
[b] Heb. *perceptionem: ſic deinceps.*
[c] Heb. *faciẽdum intelligere.*
[d] Heb. *gratiæ.*
[e] Heb. *ciſternam.*
[f] Heb. *invenicmus: ſic hoc libro paſſim.*
[g] Heb. d *nia ala.*
[h] Heb. q *ſtuoſi q*
[i] Heb. *norum ipſ*
[k] Heb. *ſa entia foris cantat.*
[l] He. *abſ bitis omn conſilium um a vob hypallage: infrà. 4.15*
[m] Heb. *veſter: ſic verſ.*

32 ʼNam quies fatuorum interficiet eos, & tranquillitas ſtolidorum perdet eos.

33 ʼQui verò auſcultat mihi habitabit ſecurè, id eſt, tranquillus ʼa pavore mali.

ANNOTATIO.

1 Proverbia] *id eſt, ſententiæ, verba, ſive dicta graviter & paucis concinnata, quæ in omnium animis hærere, & in ore verſari debent, denique ſpeculum eſſe totius vitæ & adminiſtrationis noſtræ. Quamobrem non incommodè etiam potuiſſent reddi ſententiæ: ſed quia bene convenit proverbiorum appellatio, ſi latè accipias; propterea communem hanc vocem retinuimus. Sunt autem in hoc libro duo proverbiorum ſive ſententiarum genera: unum, commune totius vitæ noſtræ, quo informamur quomodo oporteat nos conſtitutos eſſe & affectos erga ſapientiam cœleſtem, atque ex ea componere vitam noſtram, novem capitibus; alterum, ſingulare ſive documenta complectens ſingularia pro ratione perſonarum, animorum, dictorum, factorum, aliarumq́ circumſtantiarum, inde a capite 10. ad finem uſque. Hujus porro capitis ſummæ partes ſunt duæ: prima* ἐπιγραφὴ *ſive inſcriptio, 6. verſibus: altera, propoſitio documentorum ad pios pertinentium. Inſcriptione docentur duo: quis autor ſit, hoc verſu; & quis finis totius operis, 5 ſequentibus.* Schelomonis] *id eſt, quæ elocutus eſt Schelomo, alii verò diverſis temporibus ſelecta ex pluribus in hunc librum retulerunt, tanquam magis ad Eccleſiæ inſtitutionem pertinentia, prout innuitur infrà 25.1. & 30.1 & 31. ac videtur quidem prima hæc pars a Schelomone ita ut eſt fuiſſe conſcripta, uſque ad caput 10. altera verò deinde collecta. Quamobrem alienum eſt de tempore quo hic liber ſcriptus eſt laborare.* 2 Ad ſciendum] *ſecunda pars inſcriptionis, de uſu libri. Eſt autem duplex illius uſus, proleptice hoc loco poſitus; prior, ſapientia, id eſt, abſoluta, conſtans, & efficax rerum divinarum, humanarumq́ ſcientia, qui finis eſt præcipuus; poſterior, eruditio, hoc eſt, hominis qui a natura rudis eſt & imperitus, revocatio a ruditate ſua, & informatio ad ſapientiam: qui duo fines per* ὑϛέρωσιν *Hebræis familiarem in ſequentibus verſibus explicantur.* Prudentiæ] *id eſt dicta, quibus prudens efficiatur homo, ad comparandam & conſervandã eruditionem & ſapientiam.* 3 Ad percipiendum] *expoſitio ſecundæ partis prolepſeos, qua exponitur officium tum diſcipulorum, hoc verſu; tum docentium, ſequente.* 4 Fatuis] *id eſt, inſipientibus, imperitis, quorum animus tanquam puerorum præ imperitia hùc illùc momento traduci poteſt.* Puero] *inconſiderato: ut Epheſ. 4. 14.* 5 Quibus] *expoſitio prioris partis prolepſeos: qua oſtendit hoc libro non imperitos tantùm erudiri, ſed etiam ſapientes augeri ac confirmari, hoc verſu; atque alios informari, ſequente verſu.* 6 Proverbium] *id eſt, gravia ſapientum dicta: ut prioris membri in hoc verſu poſterius exegeticum eſt.* Ænigmata] *ut Pſalm. 49. 5.* 7 Reverentia] *propoſitio, ſummam & argumentum continens novem priorum capitum. Omnis, inquit, ſcientia noſtra quam ad ſapientiam & eruditionem ſpectare diximus, duobus capitibus continetur: unum eſt, & quidem primarium, reverentia Dei, quæ ſumma eſt ſapientia, & aditus ad omnem ſapientiam: alterum, prudentia ſive informatio vitæ noſtræ ad ſapientiam & eruditionem propter reverentiam Dei, abs qua velut fonte profluunt ſapientiæ & eruditionis rivi. Hæc ut ita accipiamus, facit antitheſis a Schelomone in hoc libro frequentata, cujus membra ferè ſunt* ἀνταπόδοτα. *quaſi dicat, fons & caput ſcientiæ eſt reverentia Jehovę, rami verò ſive rivi manantes ex eo ſunt ſapientiæ & eruditionis ſtudium; ſtulti autem rivos eruditionis & ſapientiæ ſpernunt, quia non agnoſcunt fontem neque reverentur. Ex hac propoſitione ſumma profluunt omnes hortationis & dehortationis loci, qui poſteà ſequuntur. Nam ſapientię quidem traduntur documenta quatuor cap. primis, prudentiæ verò ad comparandam & tenendam ſapientiam cap. 5. & ſequente; ac tum demum confirmatio apponitur capit. 7. 8. & 9.* 8 Audi fili mi] *primum documentum eruditionis & ſapientiæ, eam a nobis audiendam & tenendam eſſe: quod his duobus capitibus exponitur. Ac primùm quidem prolepticè hoc verſu, eruditio & ſapientiæ doctrina commendatur; deinde verò per* ὑϛέρωσιν *tractantur copioſè tam eruditio ſive revocatio a malò, toto hoc capite inde a verſu 10. quàm provocatio ad ſapientiam, capite 2.* Fili] *ut Pſalm. 34. 12. Huic autem gratioſiſſimæ appellationi reſpondent parentum nomina, id eſt, patris & matris, quæ Deo & ſibi tribuit Schelomo.* Neque deſeras] *ſed conſtantiſſimè teneas.* 9 Nam adjectio] *ętiologia hortationis, quæ copioſè ſecundo capite explicatur: cujus hortationis argumentum hi duo verſus continent.* Adjectio] *erit gratioſus, Deo & hominibus, infrà 3. 4. Reſpicit autem ad puerorum ſtudia; qui ut vario ornatu, muneribusq́ liberaliter adducuntur, ſic homines promiſſionibus Dei.* 10 Fili mi] *explicatio ſecundæ partis prolepſeos, nimirum eruditionis & avocamenti a malo, uſque ad verſum 16. cujus argumenta ſunt duo; unum, ab ipſius naturę documentis, uſque ad verſum 20. alterum, a documentis ſapientię æternæ Dei per verbum, inde uſque ad finem capitis.* Si pellicere] *prout quatuor verſibus proximè ſequentibus exponitur.* Ne acquieſcito] *id eſt, nullo pacto aſſentitor, neque aurem advertito: ut exponitur ver. 15.* 11 Veni nobiſcum] *familiaris proſopopœia, qua commodiſſimè figuratur maleficorum improbitas alienam vitam bonaq́ ſibi arrogantium, tum fraude, hoc verſu; tum apertis viribus, verſu ſequente.* Impunè] *id eſt, nemine percipiente aut pœnas repoſcente a nobis: adeò arroganter Deo & hominibus obloquuntur impii: ſic autem accipitur hæc particula Ijobi 9. 17. & infrà 23. 29.* 12 Abſorbebimus] *thraſonica hyperbole.* 13 Omnem ſubſtantiam] *ſuaſionis locus, a ſpecie utilis.* 14 Sortem tuam] *id eſt, partem communis prædæ noſtræ tibi recipies ſorte nobiſcum ex æquo: ſumpta locutio a legitima negotiatorum ſocietate.* Marſupium] *id eſt, agedum, ineamus hanc ſocietatem: ſic concluditur hortatione illorum ſermo.* 15 Ne ambulato] *id eſt, ne te conſociato palam, aut clàm.* 16 Quia pedibus] *primum naturæ argumentum a juſto, quod inter homines coli poſtulat humanitas. quaſi dicat, injuſti ſunt; te autem natura vetat injuſtum eſſe.* 17 Fruſtra] *ſecundum argumentum ab incerto. quaſi dicat, utcunque ſibi videantur eſſe certi de potiunda prædà; tamen non magis confirmare poſſunt ſe effecturos conſilia ſua, quàm auceps ſe capturum aves prætervolantes & obſervantes retia.* Ante oculos] *id eſt, quæ retia tum homines plerumque obſervant, tum Deus hominum cuſtos ſemper.* 18 Præterea] *tertium argumentum a funeſto ipſorum exitio, quod ſibi comparant ipſi malo ſuo: ut Pſal. 7. 13. & ſequentibus, ac alibi paſſim.* 19 Ita ſe habent] *concluſio ſuperiorum argumentorum per affirmationem ſimplicem.* Cœtus] *id eſt, ſocie-*

tates & corpora (ut jureconſulti vocant) convenientium; ut Gen.37.25. Omnium] *quaſi dicat, nemo illorum evolare aut effugere exitium poteſt, & inevitabile eſt judicium Dei: antitheſis elegans cum verſ.17.*
20 Summa ſapientia] *ſecundum genus documentorum, ut obſervatum eſt in verſ.10. in quo Schelomo per proſopopœiam inducit ſapientiam Dei homines accedentem & proponentem conſilium Dei, uſque ad finem capitis. Eſt autē Chriſtus ſumma hæc ſapientia, de qua hîc & capite 8. agitur, ipſiſſima Dei ſapientiſſimi ſapientia, in qua reconditi ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & intelligentiæ, & per quam ſapientiæ rivi in homines diffunduntur verbo. Quamobrem honoris cauſa plurali numero dicitur ſapientiæ, quaſi dicas, tota ſapientia, & omnis ſapientiæ autor.* Foris] *id eſt, ubiq; & palam, quod ſequentia continent.* Recantat] *id eſt, ſubinde & indeſinenter proclamat.* 21 In ſummo] *id eſt, ex edito loco, ubicunque maxima eſt frequentia: ſumpta locutio a concionum ritu.* Ad fores portarum] *vide Gen.34.20.* 22 Quouſque] *hujus orationis partes ſunt tres: revocatio ad reſipiſcentiam, duobus verſibus; denuntiatio in futurum, a ver.24. uſque ad 31. & concluſio ſummam complectens judiciorum Dei, duobus ultimis. Reſipiſcentiæ autem locus continet increpationem mali, hoc verſu; & hortationem ad amplectendum promiſſum bonum, ſeq. verſu* 24 Quandoquidem] *ſecunda pars, denuntiatio contra cerebroſos contemnentes ſapientiam Dei: cujus cauſa duobus verſibus continetur, minæ ſequentibus.* 25 Abſtrahitis vos] *id eſt, rebellione veſtra abjicitis conſilium, quod vobis propono ad ſalutem veſtram: ſic infrà 4.15.* 26 Ridebo] *id eſt, non curabo vos: ut Pſal.2. ver.4. humanitus dicta.* 27 Fremebunda vaſtatio] *id eſt, furens nimbus aut grando maxima vi irrumpens ſubito. Significat enim hæc vox repentinam & frementem rupturam rei cujuſlibet, quicquid obvium eſt perrumpentis atque devaſtantis: ut Ijobi.30.14. & Jechezkel.38.9.* 28 Mane quærent] *id eſt, diligentiſſimè & indeſinenter, quaſi dicat, inde ab aurora.* 31 Sic] *nimirum neglecti & derelicti a me.* Comedent] *id eſt, malum quod ſeverunt metent ad ſatietatem: metaphora, ut infrà 22.8.* 32 Nam] *concluſio exponens ſummam judiciorum Dei contra improbos, hoc verſu; & erga bonos per antitheſin, ſequente verſu: qua docet Deus exitium improborum ab ipſis eſſe: ut Hoſche.13.8.* Quies] *id eſt, conſtans & pervicax illorum reſidentia in malo, in quo ſibi allubeſcunt & omnem proſperitatem pollicentur: ut Jirmejæ.48.11. & Tzephanję 1.12.* 33 Qui verò] *altera pars antitheſeos, μεταβατικὴ ſive tranſitiva ad hortationem ſequentis capitis.* A pavore] *non autem tantùm a malo: adeò confirmabitur illorum animus promiſſionibus, & defendetur virtute Dei.*

CAPUT II.

Schelomo hortatur ad reverentiam Dei, fidem, & ſanctificationem, adductis promiſſionibus ejus de bono & ſalute noſtra, ac liberatione ab omni malo.

1 'Fili mi, ſi' acceperis dicta mea, & præcepta mea reconderis apud te,
2 *Si* attendendo ad ſapientiam aures tuas, inclinaveris animum tuum ad intelligentiam:
3 Quin etiam 'ſi prudentiam inclamaveris, ad intelligentiam edideris vocem tuam;
4 Si quæſieris eam velut argentum, & tanquam abditos theſauros ſcrutatus fueris eam:
5 'Tunc intelliges 'reverentiam Jehovæ, & 'agnitionem Dei [a] conſequeris.
6 Nam Jehova dat ſapientiam, ex ore ejus ſcientia & intelligentia *procedit*:
7 'Repoſitum habet pro rectis [b] quicquid revera eſt; ſcutum pro ambulantibus [c] integrè,
8 Cuſtodiendo itinera juris: & viam eorum quos benignè accepit conſervat,
9 'Tunc intelliges juſtitiam, & jus; & [d] quicquid rectum *eſt*, 'omnem orbitam bonam:
10 'Cùm venerit ſapientia in animum tuum, [e] & ſcientia menti tuæ amœna erit:
11 'Solertia obſervabit te, intelligentia cuſtodiet te,
12 Eripiendo te 'a via mali, a [f] viris loquentibus perverſitates,
13 Qui derelinquunt 'itinera recti, ut ambulent per vias 'tenebrarum,
14 Qui lętantur faciendo malum, exultant in perverſitatibus [g] peſſimis,
15 Qui itineribus ſuis perverſi ſunt, & præfracti orbitis ſuis:
16 Eripiendo te a muliere extranea, ab alienigena quæ [h] dictis ſuis blanditur,
17 Quæ derelinquit 'ducem adoleſcentiæ ſuæ, & 'fœderis Dei ſui obliviſcitur:
18 (Nam 'propendet ad mortem domus ejus, & ad 'expertes vitæ orbitæ ejus;
19 Quicunque adeunt eam, non revertuntur, 'neque aſſequuntur itinera vitæ)
20 'Ut ambules per viam bonorum, & itinera juſtorum obſerves.
21 'Nam recti 'inhabitabunt terram, & integri reliqui fient in ea:
22 Improbi verò e terra excindentur, & perfidè agentes avellentur ex ea.

[a] Heb. *invenies: ut ſup.* 1.13.
[b] Heb. *eſſentiam.*
[c] Heb. *integritatis.*
[d] Heb. *rectitudines: ut ſuprà* 1.3.
[e] Heb. *& ſcire animæ tuæ amœnum erit.*
[f] Heb.
[g] Heb.
[h] Heb.

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hoc toto capite proponit Schelomo hortamentum ſive provocationem ad bonum, quam alteram eſſe partem documenti prioris diximus ſuprà capite 1. ver.8. Sunt autem hujus hortationis partes ſummæ tres: prima hypothetica ſive conditionalis propoſitio officii noſtri, verſibus quatuor; ſecunda, expoſitio ſalutarium promiſſionum, quas obſequentibus denuntiat & præſtat dominus, inde uſque ad verſum 21. tertia, concluſio, duobus verſibus ultimis.* Si acceperis] *conditio* κλιμακώδης *in qua gradatim aſſurgit Schelomo per ſingulas partes officii noſtri: ut doctrinam percipiamus, perceptam teneamus, hoc verſu, & amplius percipiendæ tenendæq; operam demus diligente attentione, ſequente verſu, precibus, verſu 3. & labore omni, ſtudio, atque induſtria, verſu.4.* 3 Si prudentiam] *id eſt, Deum adieris caſtè pro conſequenda prudentia, ut Schelomo feciſſe legitur 1. Regum 3.6. & ſequentibus, & faciendum docet Jacobus. 1.5. ſic enim accipiendum eſſe oſtenditur verſu 6.* 5 Tunc intelliges] *expoſitio promiſſionum, quæ certiſſimè conjunctæ ſunt pietati quam modò delineavit Schelomo. Sunt autem promiſſiones duplices, aliæ in communicatione bonorum poſitæ, uſque ad verſum 11. aliæ in propulſatione mali, uſque ad 21. Rurſum bonorum*

communicatio duplex promittitur, primùm reverentiæ & fidei in Deum, quæ caput est sapientiæ nostræ, & suas promissiones habet, usque ad vers. 9. prolepsis [illegible] *: deinde obsequii & sanctimoniæ per fidem, inde ad ver. 12.* Reverentiam Jehovæ] *à quo acceperis, & amplius deinceps sperabis te accepturum: prius membrum prolepseos, quod explicatur ver. 6.* Agnitionem [Dei] *id est, hac fide & reverentia præditus experieris te agnosci à Deo, secundum membrum prolepseos, quod exponitur vers. 7. & 8.* 7 Repositum habet] *id est, adeò agnoscit Deus & curat rectos, ut omnibus in dies augeat illos, & virtute servet.* 9 Tunc intelliges] *alterum genus promissi boni, ut observatum est in vers. 5.* Omnem orbitam] *id est, rationem bene & sanctè instituendæ vitæ.* 10 Cùm venerit] *id est, cùm superiorum promissionum & doctrinam acceperis de reverentia Dei, hac posteriore abundabis.* 11 Solertia] *alterum promissionum genus de propulsatione malorum omnium spiritualium & corporalium, quæ alioqui impenderent, bonis tum per maleficia, tum per allectamenta: quorum illa viris, usque ad vers. 16. hæc mulieri tropicè attribuuntur. quasi dicat, Deus te ea solertia & intelligentia instruet, qua tibi caveas ipse à malis omnibus* [illegible] *vitam tuam vel labefactare tentant, ut scelerati ganeones & meretrices provocant lubricum adolescentiæ.* 12 A via mali] *id est, depravata vita, in quam natura infirmitate laberis, & improborum dictis factisque provocaris.* 13 Itinera recti] *id est, illustria & spectata, quæ lucem amant, neque arguuntur ab ea: ut loquitur Apostolus Ephes. 5. 13.* Tenebrarum] *id est, obliquas, ac proinde lucifugas: ut ad Rom. 13. 12.* 17 Ducem] *id est, justum maritum suum: periphrasis.* Fœderis Dei] *id est, conjugalis pacti inter ipsos conventi autore Deo: ut Malach. 2. 14.* 18 Propendet] *id est, lubrica est & perniciosa: periphrasis.* Expertes vitæ] *id est, mortuos & sepultos: ut Psal. 88. 11.* 19 Neque assequuntur] *id est, non revivescunt, aut in vitam redeunt: periphrasis.* 20 Ut ambules] *id est, vitam bene instituas: antithesis ad superiora respiciens, quâ munitur ad conclusionem via.* 21 Nam recti] *conclusio asserens justitiam judiciorum Dei, duobus membris antithetis: ut suprà 1. 32. & 33.* Inhabitabunt] *ut Psalm. 37. 29.*

CAPUT III.

Schelomo pios ad reverentiam Dei, fidem, & obsequium, ac sui abnegationem vocat elegantissimis promissionibus & confirmatis illis autoritate Dei, ab omnibus mundi istius avocamentis dehortatur proposita veritate judiciorum Dei.

1 FILI mi, doctrinæ meæ ne obliviscaris; sed præcepta mea custodiat [a] animus tuus:

2 Nam longitudinem dierum [b] annosamque vitam, cum pace adjicient tibi.

3 Benignitas & fides ne derelinquant te; alliga eas faucibus tuis, inscribe eas tabulæ cordis tui:

4 Ita [c] consequere gratiam, & [d] successum optimum; ante oculos Dei & hominum.

5 Fiduciam habe in Jehova ex toto animo tuo: intelligentiæ verò tuæ ne innititor.

6 In omnibus viis tuis agnosce eum, & ipse diriget itinera tua.

7 Ne esto sapiens [e] judicio tuo; reverere Jehovam, & recede a malo.

8 [f] Salutare *id* erit umbilico tuo, & irrigatio ossibus tuis.

9 Honora Jehovam de substantia tua, & de præcipuo totius proventus tui:

10 Ita implebuntur horrea tua saturitate, & musto lacus torcularii tui perrumpent.

11 Eruditionem Jehovæ, fili mi, ne spernito, neque tædeat te correctionis ejus:

12 Nam quem diligit Jehova corrigit; & quidem ut pater filium, *cui* bene vult.

13 Beatus homo *qui* consequitur sapientiam, & homo qui provehit intelligentiam:

14 Melior enim *est* negotiatio ejus negotiatione argenti, & auro effosso proventus ejus:

15 Pretiosior *est* carbunculis, & omnia oblectamenta tua non possunt æquari ei.

16 Longitudo dierum in dextera ejus *est*, in sinistra ejus divitiæ & honor:

17 Viæ ejus viæ *sunt* amœnitatis; & omnes semitæ ejus, pacis:

18 Arbor vitæ est prehendentibus eam, denique tenentium eam beatur *quisque.*

19 Jehova sapientiâ fundavit terram, statuit cœlos intelligentiâ:

20 Scientia ejus abyssi diffissæ sunt, & superiores nubes destillant rorem.

21 Fili mi, ne decedant ab oculis tuis, custodi [g] eam quæ verè est *sapientia*, & solertiam.

22 Eruntque vita animæ tuæ, & gratia faucibus tuis:

23 Tunc obibis securè viam tuam, & pedem tuum non offendes:

24 Cùm cubabis, non expavesces; sed cubanti suavis erit somnus tuus.

25 Ne timeto a pavore repentino; & a vastatione improborum, ut adveniat:

26 Nam Jehova aderit fiduciæ tuæ, & servabit pedem tuum a captura.

27 Ne cohibeto bonum [h] ab eis, qui opus habent, cùm est in potestate manus tuæ efficere *illud:*

28 Ne dicito proximo tuo, abi, deinde revertere, cras enim daturus sum: cùm fuerit penes te.

29 Ne fabricator contra proximum tuum rem malam, qui considet securè tecum:

30 Ne contendito cum ullo homine immeritò, nisi affecerit te malo.

31 Ne invideto ulli violento, neque eligito ullas vias ejus:

32 Nam abominationi *est* Jehovæ præfractus; apud rectos autem arcanum ejus *est*.

33 Execratio Jehovæ incumbit domui improbi, at habitaculum justorum benedicitur.

34 Quandoquidem derisores ipse deridet, mansuetis autem dat gratiam:

35 Honorem sapientes possident; stolidos verò tollit ignominia.

[g] Heb. *essentiam: ut suprà. 2. 7. Psal. 19. 11.*

[h] Heb. *a dominis ejus, nimirum cohibiti boni: cujus dominum illum efficit necessitate, & te dispensatorem Deus: quamobrem hæc beneficia in scripturis appellantur justitia, ut infrà 11. 18. & Daniel. 3. in fine, & 2. Corin. 8. 9. Psal. 37. 1.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Secundum documentum ſapientiæ hoc capite continetur: quo Schelomo docet primùm veram legem omnis ſapientiæ poſitam eſſe in Dei reverentia, fide, atque obſequio, abnegatis ſenſibus & ſtudiis carnis noſtræ, uſque ad verſum 13. deinde bonorum promiſſiones adducit, quæ ad nos ex illa fiducia in Deum perveniunt, inde uſque ad verſum 27. poſtremò ſtudia contraria reprehendit & ab illis dehortatur propoſita juſtitia judiciorum Dei, ad finem uſque. Eſt autem his duobus verſibus primis commune exordium horum documentorum quæ diximus, hortationum promiſſionumq́; ſummam complectens.* 2 Cum pace] *id eſt, omnis generis proſperitate, ut alibi paſſim.* 3 Benignitas] *propoſitio ſumma documenti. quaſi dicat, ne committas incuria aut oblivione tua, ut benignitas & fides, quas tecum voluit communicatas Deus, dimoveantur a te: quod ſequentia verba adumbrant allegoriis.* Alliga] *id eſt, ſermone & animo eas continenter recole, ut obſequaris opere: ut Exod. 13. 9.* 4 Ita conſequere] *propoſitio ſumma bonorum ad nos pervenientium, prout deinceps exponuntur inde a verſu 17. Sunt autem illa duûm generum: gratia apud Deum, & proſperitas coram hominibus.* 5 Fiduciam habe] *expoſitio prioris propoſitionis quæ poſita eſt verſ. 3. ubi oſtendit Schelomo ad benignitatem Dei fidémque continendam tria nobis opus eſſe: primùm, ut nos ipſos abnegantes adhibeamus fidem integram in Deum, agnitionem, reverentiam, atque obſequium animo gratiſſimo, uſque ad verſum 9. ſecundùm, ut rebus proſperis bene utamur ad honorem ejus, verſ. 9. & 10. tertium, ut rebus quoque adverſis bene utentes, in officio noſtro informemur & crucem feramus patienter verſ. 11. & 12.* 7 Tuæ] *id eſt, humana, ſive carnis, de qua Rom. 8. 5. & ſequentibus.* 8 Salutare] *promiſſio ſynecdochica; pro eo quod eſt, intus & foris, corpore & animo tibi optimè affectus. Eſt autem hæc promiſſio allegorica, qua pii in Eccleſia foti cum infantibus in utero matrum verſantibus comparantur: nam ut illis (inquit) alimentum ſubminiſtratur umbilico ad intimas etiam partes confirmandas, ſic pii in Eccleſia fide, agnitione, reverentia, & obſequio Dei paſcuntur atque educantur.* Irrigatio] *id eſt, robur tuum, ut medulla quæ confirmat oſſa; ſine quo ne id quidem quod in te eſt valentiſſimum, poſſet quicquam: ſic Ijobi 21. 24.* 9 De præcipuo] *ut Maleaci 1. 7. & ſequentibus.* 13 Beatus] *ſecunda pars, prædicans felicitatem eorum qui documenta fidei & reverentiæ Dei perceperunt, primùm ab earum præſtantia, verſ. 14. & 15. deinde ab adjunctis & conſequentibus, inde ad verſum 19. quibus ſubjicitur confirmatio ab autore tum hujus ſapientiæ, tum bonorum omnium ad ſapientiam hanc pertinentium, uſque ad verſum 27.* Qui provehit] *id eſt, promovet apud ſe, & proficit in intelligentia.* 16 Longitudo dierum] *id eſt, omnia bona adjuncta habet, & velut ambabus manibus largitur.* 18 Arbor vitæ] *id eſt, certiſſimum ſymbolum æternæ vitæ, quam homo prius ſibi abjudicaverat neglecta reverentia Dei atque obſequio, Geneſ. 3.* 19 Jehova] *confirmatio ſuperiorum documentorum & promiſſionum ab autore: qui ut cælum, terram, & res omnes creavit, ordinavit, conſervat, atque adminiſtrat; ita eâdem ſapientia in nobis promiſſa ſua effecturus eſt, ut obſervatum eſt in verſum 13. Quapropter ſummatim ſuperiores hortationes repetuntur, & confirmationis locis inſeruntur, verſ. 21. & 25.* 20 Abyſſi diffiſſæ] *id eſt, fontes & flumina ex intimis terræ ſpecubus & ſpiramentis manant, quaſi diffindat ſe terra: metonymia, abyſſi aquarum pro faucibus aquam manantibus.* 22 Eruntque vita] *id eſt, verba hæc ſemina erunt & alimenta vitæ æternæ atque ſuaviſſima: auxeſis, quia verbum Dei ſummè vivificum ac ſuaviſſimum credentibus, dicitur eſſe ipſa vita & gratia.* Faucibus] *id eſt, toti homini: metaphora a guſtu.* 23 Tunc obibis] *id eſt, proſperè conficies quicquid agendum erit, & confectis rebus ſecurè conquieſces: allegoria.* 25 A pavore] *id eſt, ne ullum malum quod expaveſcimus eveniat tibi, aut certè opprimat cùm per voluntatem Dei evenerit: ut infrà 24. 16.* 26 Servabit] *ne intercipiaris, aut captus conſtringaris hæreáſq́; in malis.* 27 Ne cohibeto] *poſtremus locus, quo hominem a ſtudiis contrariis avocat Schelomo, ut in fide & reverentia Dei poſſit incedere. quaſi dicat, ſi ritè in Deum credere ipſúmq́; revereri cupis, cave tibi ne in proximum (quod ſecunda tabula prohibetur) pecces, ſive opere officium quod præſtare poſſis recuſando, duobus verſibus; ſive conſiliis & verbis offendendo, verſ. 29. & 30. ſive animum ad æmulationem & imitationem improborum provocando, verſ. 31. quibus modis omnibus violatur fides in Deum & reverentia.* Cùm eſt in poteſtate] *id eſt, cùm potes illis commodè benefacere.* 28 Ne dicito] *id eſt, ne differto beneficentiam.* 30 Ne contendito] *ſive privatis jurgiis, ſive litibus in jure.* 32 Nam abominationi] *ætiologia ſuperiorum documentorum, a juſtitia Dei & judiciorum ejus.* Arcanum ejus] *id eſt, intima & familiariſſima benevolentiæ communicatio, prout ſequentis verſus membra antitheta oſtendunt.* 33 Execratio] *id eſt, maledictio, de qua Maleaci 2. 2.* 34 Quandoquidem] *concluſio ab omnipotentia & juſtitia Dei, hoc verſu; aſtruens juſtitiam judiciorum ejus, ſeq. verſu.* Deridet] *id eſt, ludificatur & ipſorum expectationem fruſtratur.* Gratiam] *id eſt, quicquid ipſis gratum eſt & ſuave.* 35 Poſſident] *id eſt, conſtanter obtinent.* Tollit] *id eſt, momento ipſos, & ipſorum expectationem abripit.*

CAPUT IIII.

Schelomo præcedentia timoris Dei, fidei, reſipiſcentiæ, & abnegationis noſtri documenta confirmat ab exemplo ſuo: & ad ſapientiam hortatus, ſuaviſſimis promiſſionibus revocat ab omni improborum conſortio, rerumq́; malarum communicatione.

1 AUDITE filii eruditionẽ patris, & attendite ad cognoſcendum prudentiam:

2 Nam diſciplinam bonam trado vobis; doctrinam meam ne derelinquite.

3 Cùm filius eſſem apud patrem meum, tener & unicus coram matre mea;

4 Docens ille me dicebat mihi; retineat verba mea [a] animus tuus; obſervans præcepta mea vive. a Heb.

5 Acquire ſapientiam, acquire prudentiam; ne obliviſcitor, neque declinato a ſermonibus oris mei.

6 Ne derelinquito illam, & conſervabit te; dilige illam, & cuſtodiet te.

7 Quæ caput eſt ſapientiæ, *eam* acquire ſapientiam; & tota acquiſitione tua acquire prudentiam.

8 Extolle eam, & exaltabit te; honorabit te, cùm amplexaberis eam.

9 Indet capiti tuo adjectionem gratiæ, coronam [b] ornatiſſimam tradet tibi.

10 Audi fili mi, & percipe ſermones meos: ita multiplicabuntur tibi anni vitæ.

11 Viam ſapientiæ doceo te, deduco te per orbitas recti.

12 Cùm ambulabis, nihil arctabit greſſum tuum: etiamſi cucurreris, non offendêris.

13 Prehende eruditionem illius, ne deſiſtito; cuſtodi illam, quia eſt vita tua.

14 Iter improborum ne ingreditor, neque incedito per viam malorum.

15 [c] Abſtrahe te ab ea, ne tranſito per eam; declina ab ea, & præteri.

16 Nam non dormiunt *illi*, niſi malefecerint; & eripitur ſomnus illorum, niſi fecerint ut impingat *quiſpiam*:

17 Quia veſcuntur cibo improbitatis, & vinũ [d] omnimodæ violentiæ bibunt.

18 Iter enim juſtorum ſimile *eſt* luci ſplendidæ, [e] pergenti lucere; adeò ut *eorum quiſque ſit* ſtabilis diei:

19 Via *verò* improborum, ſimilis *eſt* caligini; neſciunt in quid impacturi ſint.

20 Fili mi, ad verba mea attende; ad ſermones meos inclina aurem tuam.

21 Ne efficiant *illi* ut recedant ab oculis tuis, ſerva hæc [f] in animo tuo:

22 Nam *verba* vitæ ſunt iis qui conſequuntur ipſa, & toti [g] carni cujuſque eorum [h] ſalutaria.

23 Supra omnem obſervationem cuſtodi cor tuum, nam [i] ex eo prodeunt actiones vitæ.

24 Remove abs te perverſitatem oris, & pravitatem labiorum procul amove abs te.

25 Oculi tui e regione intueantur, & palpebræ tuæ [k] ſpectent recta coram te.

26 Expende orbitam pedis tui, ut omnes viæ tuæ ſtabiles ſint:

27 Ne declinato dextrorſum aut ſiniſtrorſum, amove pedem tuum a malo.

[d] Heb. *violentiarum.*

[e] Heb. *pergenti & lucenti uſque ad ſtabilem diei.*

[f] Heb. *in medio cordis tui.*

[g] Heb. *carni ejus: ſyllepſis: ut verſ. 18.*

[h] Heb. *curationis verba.*

[i] Heb. *ex eo ſunt egreſſiones vitæ.*

[k] Heb. *dirigant* intueri: *vide Geneſ. 12.8.*

ANNOTATIO.

1 Audite filii] *Hujus capitis partes ſunt tres: prima, exordium attentos, dociles & benevolos lectores faciens, tum a genere doctrinæ, tum ab auctoris exemplo, quatuor verſibus: ſecunda, hortatio ad ſapientiam, a verſ. 5. uſque ad 14. tertia, dehortatio a communicatione cum improbis & converſatione prava, inde ad finem uſque.* 2 Nam diſciplinam] *prior locus a genere doctrinæ, quòd & bona eſt ipſa, & bonum affert percipientibus.* 3 Cùm filius] *poſterior locus ab exemplo ſuo.* Unicus] *id eſt, unicè dilectus & ſingulari ſtudio inſtitutus: nam alioqui plures fuerunt filii Davidis ex eadem matre: 1 Chro. 3. 5.* 4 Docens ille] *nam huic officio erga filium, Davidem minimè defuiſſe tum pietate illius evincitur, tum etiam confirmatur 1. Chron 28.* Retineat] *prolepſis ſive propoſitio, ſumma ſequentium documentorum, continens præcepta & promiſſiones, quæ deinceps ſuo ordine explicantur.* Vive] *id eſt, vita & promiſſionibus illius fruere: ut Gen. 20. 7.* 5 Acquire] *ſecunda pars: in qua proponuntur ſummatim hortationes & promiſſiones capitis primi & ſecundi, de ſapientia & prudentia acquirenda, tenenda, amplianda, honoranda, & omnibus modis proſequenda: ut expoſitum eſt principio capitis ſecundi.* 7 Quæ caput eſt] *id eſt, reverentiam Jehovæ: ut ſuprà 1. 7.* Tota acquiſitione] *id eſt, omnia quæ habes, ſi opus eſt, expone illius comparandæ cauſa: ut Matth. 13. 44.* 8 Honorabit te] *ex promiſſione 1. Schem. 2. 30.* 9 Adjectionem gratiæ] *ut ſuprà 1. 9.* 12 Cùm ambulabis] *id eſt, omnino proſperaberis, neque dejicieris ullis adverſis rebus: ut Pſal. 1. 3. & 91. 11. & ſequentibus.* 13 Vita tua] *id eſt, adminiſtra & dux ad vitam: αὔξησις.* 14 Iter improborum] *tertia pars, complectens duo interdictorum genera: unum, ne ſit communicatio cum hominibus improbis, uſque ad verſum 20. alterum, ne ſit communicatio cum rebus malis, ad finem uſque: quod genus documentorum propoſitum eſt ſuprà cap. 1. & 3.* 16 Nam non] *id eſt, ut homo jejuno ſtomacho vix poteſt indormiſcere, ſed ſubinde excitatur fame; ita ſunt iſti, qui maleficia cibo & potui anteponunt, ac proinde nunquam conquieſcunt niſi ipſi perpetraverint maleficia, aut alios ad ea perpetranda adduxerint.* 18 Iter enim] *ætiologia præcedentis dehortationis ex antitheſi ſive comparatione beatitudinis bonorum cum improborum infelicitate: unde apparet dehortationem eſſe ἀνταποδοτον: quaſi dicat, ne ingrediaris via improborum, ſed juſtis adjunge te: Iter enim juſtorum, &c.* Simile eſt luci] *id eſt, tota illorum vita illuſtris eſt, & abundat bonis: ut Pſal. 97. 11. & 2. Schem. 23. 4.* Pergenti lucere] *id eſt, nunquam occidenti: ut Jeſchah. 60. 20.* Stabilis] *id eſt, nunquam concidat, ſed ſemper luce Dei præeunte erectus ambulet: ſic accipiendum eſſe docet ſequentis verſus membrum quod huic reſpondet.* 19 Similis eſt caligini] *id eſt, denſiſſimis malis, velut tenebris, circumfuſa eſt, quas nulla arte poſſunt effugere, quin juſto Dei judicio corruant.* Neſciunt] *tantum abeſt ut cavere poſſint, atque evertere judicia Dei.* 20 Fili mi] *tranſitio ad alterum dehortationis genus, ut dictum eſt verſ. 14. cujus exordium tribus verſibus continetur.* 23 Supra omnem obſervationem] *hujus documenti ἀπεριλήπτου, ſive dehortantis a malo partes ſunt quatuor: prima, ut animus ſit integer & purus a malo, hoc verſu; ſecunda, ut ſermones puri, ſequente; tertia, ut oculi & ſynecdochicè ſenſus omnes animorum adminiſtri continentes ſint, verſiculo 25. quarta, ut conatus & actiones omnes, quas fere pedibus ſcriptura tribuit, verſ. 26.* Cuſtodi cor tuum] *id eſt, obſerva, proba, expurga ab inſito malo, & ab adventitio abſtine; quam ſtudioſè fons a purgamentis & ſordibus conſervatur, ut ex lege 12. tabularum Romanos obſervaſſe ſcribit Frontinus lib. 2.* Nam ex eo] *id eſt, ut fons eſt vivendi, ita etiam bene vivendi fontem oportet eſſe, ac proinde ſartum tectum ſervari ab omni malo: vide Matt. 15. 18. & ſequentibus.* 25 E regione] *id eſt, recta ſpectent; nihil pravè, aut obliquè aut denique inconſtanter: quod ad alios quoque ſenſus pertinere ſuprà monuimus. Eſt autem allegoricum dicendi genus a viatoribus aut curſoribus, quorum oculos non diſcurſare oportet, ſed ad iter ſuum ſollicitè attendere.* 27 Ne declinato] *concluſio ſuperiorum documentorum, quaſi dicat, in omnibus rectum te exhibe & obſervantiſſimum itineris quod præſcripſit Deus, Deut. 4. 2. & 5. 38.*

CAPUT V.

Schelomo pios ad prudentiam hortans, a vocat a voluptatis carnalis libidiniſq; ſtudio: præſenſiſſima damna exponit quæ eam conſequuntur: hortatur ad bona ſanctè utenda, & amandam caſtè colendamq; uxorem, maximè propter cognitionem & judicia Dei.

1 [a] FILI mi, ad ſapientiam meam attende, ad intelligentiam meam inclina aurem tuam:

2 [a] Ut obſerves [a] omnimodam ſolertiam, & ſcientiam labia tua cuſtodiant.

3 [a] Quamvis favum ſtillent labia extraneæ, & mollius oleo *ſtillet* palatum ejus:

4 Attamen [a] poſterius ejus amarum *eſt* ut abſinthium; acutum ut gladius [b] bipennis:

5 Pedes ejus deſcendunt *ad* mortem, [a] *ad* ſepulchrum greſſus ejus pertinent.

6 [a] Iter vitæ ne expendas, [a] moventur orbitę ejus [c] te imprudente.

7 Nunc itaque filii auſcultate mihi, & ne recedite a ſermonibus oris mei:

8 [a] Procul facito ab illa iter tuum, & ne appropinquato ad oſtium domus illius:

9 [a] Ut non [a] cedas aliis decorem tuum, & annos tuos [a] crudeli:

10 Ut non ſatientur extranei [d] facultatibus tuis, & [a] labores tui maneant in domo alieni:

11 Gemaſque [e] tandem, conſumpta carne tua [a] & corpore tuo,

12 Ac dicas, quomodo odi eruditionem, & correctionem ſprevit [f] animus meus,

13 Neque auſcultavi voci doctorum meorum, & ad docentes me non inclinavi aurem meam?

14 [g] Fermè verſor in omni malo, [a] in medio congregationis & cœtus.

15 [a] Bibe aquam e ciſterna tua, & fluenta e medio putei tui.

16 Spargant ſe [a] fontes tui foras, in plateis rivi aquarum:

17 [a] Sint tibi [h] ſeorſim, ac non extraneis tecum:

18 [a] Erit ſcaturigo tua benedicta, [a] ſed lætare de uxore adoleſcentiæ tuæ.

19 [a] Sit cerva [i] amiciſſima, & rupicapra gratioſa: ubera ipſius uberent te omni tempore, in amore ejus errato jugiter.

20 [a] Et quare errares fili mi cum extranea, & amplectereris [a] pectus alienæ;

21 Cùm coram oculis Jehovæ viæ cujuſque *ſint*, & omnes orbitas ejus expendat?

22 [a] Iniquitates ſuæ capient ipſum, improbum inquam iſtum; & funibus peccati ſui tenebitur:

23 Ipſe morietur [k] expers eruditionis, & [a] in amplitudine ſtultitiæ ſuæ oberrabit.

[a] Heb. *ſolertiar.*

[b] Heb: *ςομάτων.*

[c] Heb. cùm *non noſcis.*

[d] Heb. *virtute tua.*

[e] Heb. *in fine tuo.*

[f] Heb. *cor meum.*

[g] Heb. *pa* *parum ab* quin *verſ* *&c.*

[h] Heb. *ſoli* *tibi.*

[i] Heb. *am* *rum, &* *pra g*

[k] He. *in* *ditione.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hoc capite & ſequente Schelomo proponit documenta prudentiæ, quæ ad comparandum & tenendum ſapientiam pertinent: itaque primùm hoc capite hominem prudentia inſtruit adverſus illecebras voluptatis ad quam homo a natura proclivis eſt. Sunt autem hujus capitis partes præcipuè tres: exordium, uſque ad verſum 8. propoſitio documenti prudentiſſimi, inde ad verſum 20, & confirmatio, ad finem uſque.*
2 Ut obſerves] *id eſt, ut prudentia utaris in adminiſtratione ſermonibuſquè tuis.* 3 Quamvis]
hæc verba oſtendunt ſuperiori præcepto ſuum interdictum opponendum eſſe, hoc modo: attende ad me, at non ad verba ſimulata & mellita exteræ: cujus dehortationis cauſæ redduntur poſt hujus verſus anticipationem, nimirum quod aliena eſt a piis natura, animo, religione, & vita, hoc verſu; deinde quòd eventus perditionis ex ea conſequuturus eſt, duobus ſequent. tertiò quod conſilio fraudulento utitur, verſ.6. 4 Poſterius ejus] *id quod poſtea conſequitur ex ejus communicatione: ſic alludit ad corporis conſtitutionem, quaſi mulier ſit a fronte ornata, a tergo verò teterrima.* 5 Ad ſepulchrum] *id eſt, tam propinqui ſunt ruinæ quos abducit illa, quam ii quorum pedes jam oram ſepulchri attingunt.* 6 Iter vitæ] *id eſt, toto conſilio callide providet ne ad vitam reſpectes, aut animadvertas fraudes ſuas.* Moventur orbitæ] *id eſt, agilitate & volubilitate ſumma temperantur omnes actiones ejus momentis ſingulis ad decipiendum te: metaphora ab aurigis.* 8 Procul facito] *propoſitio documenti prudentiſſimi, diſtincta duobus membris: unum eſt, hoc malum longè fugiendum eſſe, uſque ad verſum 15. alterum, bonum prudenter utendum, inde ad 20. In fuga autem mali ponitur præceptum, hoc verſu: & cauſæ, ſequentibus.* 9 Ut non cedas]
cauſæ fugiendi mali ponuntur quatuor, & quidem a rebus humanis ſumptæ, amiſſio honoris, vitæ, bonorum, duobus verſibus; & ſera nimis reſipiſcentia omnibus amiſſis, verſu. 11. & ſequentibus: divinæ verò cauſa in fine capitis continentur. Cedas aliis] *id eſt, honorem tuum proſtituas coram omnibus etiam externis.* Crudeli] *id eſt, marito, fratribus, agnatis, aut rivalibus; qui omni excuſatione aut redemptione abjecta in te ſævituri eſſent: ut copioſiùs exponitur infrà 6. ſub finem.* 10 Labores tui] *id eſt, facultates labore partæ: metonymia.* 11 Et corpore] *id eſt, etiam toto exeſo ad oſſa & medullas uſque:*
12 Ac dicas] *mimeſis, ſive hypotypoſis miſeri reſipiſcentis ſerò.* 14 In medio] *id eſt palàm, effectus omnium miſerrimus.* 15 Bibe aquam] *altera pars prudentis documenti, de utendo bono; cujus membra ſunt duo ex adverſo ſuperioribus reſpondentia; unum, potius providendum eſſe pio, ut bonis omnibus bene utatur & augeſcat benedictionibus Dei, uſque ad verſum 18. alterum, ut caſtè & continenter cum uxore vivat, ſi cupit in his benedictionibus confirmari, inde ad 20. Boni autem uſus allegoricè cum aquis comparatus conſtituitur in privata utilitate, hoc verſu; & benefica cum aliis communicatione, verſu ſequente.* 16
Fontes tui] *id eſt, ſalientes aquæ ex fonte tuo, ut ſequens membrum explicat.* 17 Sint tibi ſeorſim]
id eſt, ne committas, ut libidine abductus foras dilapides bona tua, & in exteros transfundi ſinas. 18
Erit ſcaturigo] *id eſt, affluens benedictionibus Dei, quibus utaris & benefacias aliis.* Sed lætare] *id eſt, tantum uxore tua alacri animo contentus eſto: ſecundum membrum documenti, ut dictum eſt in verſ. 15.*
19 Sit cerva] *id eſt, quemadmodum cervus poſt Arcturi ſydus eſt cervæ amantiſſimus, illam perſequitur, illa*

illa ſe explet, & cum illa inſanus oberrat, aut caprea mas fœminam; ita ſtudium tuum adhibeto ad uxorem tuam elegantiſſima allegoria. Eſt autem in his verbis eclipſis relati; ut Levit.21.4. pro eo quod eſt, ſit uxor tibi, ut cerva cervo de quorum natura vide Ariſtot.lib.6. de hiſtoria animalium capit.29. & Plin. lib.8. cap.32. 20 Et quare] *confirmatio ſuperiorum documentorum: primùm a cognitione Dei, ſequente verſu; deinde a judiciis juſtiſſimis, duobus ultimis.* Pectus alienæ] *ſupple, ac non conquieſceres in uxore tua.* 22 Iniquitates ſuæ] *id eſt, ipſe ſuis maleficiis incubans parit malum ſuum, & ſibi reſtem facit.* 23 In amplitudine] *id eſt, pœnas luet peccatorum ſuorum, & nunquam conſequetur bonum, ſed vivus hærebit in perpetua morte.*

CAPUT VI.

Schelomo in documentis prudentiæ pergens, dehortatur pios ab inofficioſis & imprudentibus officiis, pigritia, & maleficiis: atque ad contraria ſtudia excitans, concludit hæc documenta generali exhortatione a conſequentibus bonis erga morigeros, & eventuris malis in eos qui contrà venerint.

1 FILI mi, ſi ſpopondiſti pro amico tuo; compoſiſti extraneo manum tuam:

2 Illaqueaſti te ſermonibus oris tui, captus es ſermonibus oris tui.

3 Fac iſtud jam, fili mi, & eripe te, quandoquidem conveniſti in manum proximi tui: age ſubjice te, & [a] interpella proximum tuum.

4 Ne concedito ſomnum oculis tuis, aut dormitationem palpebris tuis.

5 Eripe te ut caprea e manu *venatoris*, & ſicut avis e manu aucupis.

6 Abi ad formicam, ô piger; aſpice vias ejus, & ſape.

7 Cùm non ſit illi ductor, moderator, aut dominator;

8 Comparat æſtate cibum ſuum, comportat per meſſem eſcam ſuam.

9 Quouſque piger jacebis? quando ſurges a ſomno tuo?

10 [b] Pauculis ſomnis, pauculis dormitationibus, paucula complicatione manuum, cubando;

11 Interea advenit tanquam viator expeditus paupertas tua, & egeſtas tua tanquam [c] vir clypeatus.

12 Homo nequam, vir nihili, ambulat [d] perverſo ore.

13 Nictat oculis ſuis; verba facit pedibus ſuis, docet digitis ſuis:

14 Omnimoda perverſitate inſidente [f] animo ſuo, fabricatur omne malum omni tempore; cõtentiones immittit.

15 Idcirco repentè adveniet calamitas ejus; ita ſubitò diffringetur, ut non ſit curatio.

16 Sex iſta odit Jehova, imò ſeptem abominationi *ſunt* animæ ejus:

17 Oculi elati, lingua [g] fallax; manuſque effundentes ſanguinem innocentem:

18 Animus qui fabricatur cogitationes [h] iniquas: pedes [i] feſtinanter currentes ad malum:

19 Conſtans mendacia teſtis falſus, denique immittens contentiones inter fratres.

20 Cuſtodi, fili mi, præceptum patris tui; neq; deſerito doctrinam matris tuæ:

Supr.1.8.

21 Alliga ea cordi tuo jugiter, annecte ea faucibus tuis.

Supr.3.3.

22 Quocunque icabis, *illa* deducet te; cùm cubabis, obſervabit te; cùm experrectus fueris, illa confabulabitur tecum;

23 (Nam lucerna præceptum eſt, & doctrina lux; viaq; vitæ correctiones [k] erudientes)

24 Ad ſervandum te a muliere [l] malefica, à blanditia linguæ alienæ.

[k] Heb. *eruditionis.*

[l] Heb. *mali.*

25 Ne deſiderato pulchritudinem ejus cum animo tuo, neque capiat te palpebris ſuis:

26 Nam propter mulierem meretricem *devenitur* uſque ad fruſtum panis: etiam uxor viri animam pretioſam venatur.

27 An accepturus eſſet quiſquam ignem in ſinum ſuum, & veſtes ejus non adurerentur?

28 An ambulaturus eſſet quiſquam ſuper prunas, & pedes ejus non cremarentur?

29 Ita *eſt* qui congreditur cum uxore proximi ſui: non relinquetur impunis quiſquis tetigerit eam.

30 Non [m] afficitur contemptu fur; qui furatur ad explendum animum ſuum, cùm eſurit:

[m] Heb. *contemnunt: ut Ijobi.7.3.*

31 Sed deprehenſus, rependit ſepties: qualibet ſubſtantia domus ſuæ reddit.

32 Adulterans *autem* mulierem *eſt* [n] demens: perditurus [o] ſe ipſum, ipſe faciat iſtud.

[n] Heb. *defectus corde, ut infrà 7.7.*

[o] Heb. *animam ſuam.*

33 Plagam & ignominiam [p] conſequetur, probrumq; ejus non delebitur:

[p] Heb. *inveniet.*

34 Nam zelotypiæ *ineſt* æſtus viri; ideo nõ utitur clementia die ultionis:

35 Non habet rationem ullius redemptionis; neque acquieſcit, quamvis [q] multa adhibeas munera.

[q] Heb. *multiplices munus.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Schelomo hoc capite proponit tria documenta prudentiæ in adminiſtratione noſtra: primum eſt, de imprudentibus & inconſideratis officiis, uſque ad verſum 6. ſecundum, de omiſſis & neglectis officiis, uſque ad 12. tertium, de nequitia a juſtis officiis ſuis diſcedente, uſque ad 20. poſtremò hæc prudentiæ documenta concludit hortatione ab adjunctis & conſequentibus bonis; contrariaq; dehortatione propter eventura mala, inde ad finem uſque. Eſt autem primum hoc documentum de fugiendis inofficioſis officiis, proprium* πολυπραγμόνων, *qui non obſervata facultate ſua & officio erga ſuos, aliis imprudenter officioſi eſſe cupiunt: quod fidejuſſorum ſpecie hoc loco intelligendum eſt.* Spopondiſti] *id eſt fidejuſſiſti pro altero. quaſi dicat, ne temerè fidejubeto; aut ſi fidejuſſeris, mox fidem liberato: nam ut planè non fidejubeatur pro ullo non vetat Schelomo; cùm hoc & bonorum exemplis confirmetur Gen.42.37. & 43.9. & doceatur Eccleſiaſt.29.19.* Complosiſti] *id eſt, jungens dexteram dediſti fidem: ſynecdoche.* 2 Illaqueaſti te] *id eſt, imprudens tibi laqueum periculoſum induiſti.* 3 Jam] *id eſt, quàm primùm: ut duo ſequentes verſus explicant.* Eripe te.]

te] *duobus modis qui ſequuntur: te ſubmittendo ei cui dediſti fidem, & eum urgendo pro quo fidejuſſeras.* Conveniſti in manum] *id eſt, manus comploſione conventionem iniiſti cum amico ut fidejuberes pro eo: ut ver. 1. ſic convenire in fœdus, Jirmejæ 34.10.* Interpella] *i. urge ut fidem tuam liberet.* 6 Abi ad formicam] *ſecundum documentum, de fugienda officiorum negligentia; quò tranſitur occaſione ſumpta a proximo mandato fidei illico liberandæ. quaſi dicat, ne putes tibi tantum otii eſſe a rebus tuis, ut alienas levitate cures, aut illis deceptus indormiſcas: ſed reſpice ad te, abi, &c.* Vias ejus] *i. rationes agendi ſingulares; de quibus plura Ariſtot. lib. 9. de hiſtoria animalium cap. 38. & Plin. lib. 11. cap. 30.* 7 Cùm non ſit] *id eſt, non habeant ex ſuo numero qui præſit ſibi, & ſuas actiones diſpeſcat atque moderetur; ſed æquabilitatem inter ſe colant in rebus & officiis: ut Ariſtoteles ipſe narrat lib. 1. de hiſtoria animal. cap. 1.* 10 Pauculis] *id eſt, tantiſper dum pauculam quietem ſumis, ut tu quidem dicis: conceſſio ironica.* 11 Tanquam viator] *id eſt, involat in te citius cogitatione tua; & quidem tanta vi, ut nulla facultas illius propulſanda tibi ſuperfutura ſit.* 12 Homo nequam] *tertium documentum de fugienda nequitia: qua deſcripta uſque ad verſum 15. denuntiatur infelix exitus illius, verſ. 15. & Dei odium, verſ. 16. & ſequentibus.* Ambulat] *id eſt, totus perverſus eſt ſermone, corpore, & animo: ac perverſitati omnium hominum omnino incumbit.* 13 Nictat oculis] *id eſt, nihil rotundè eloquitur, omnia ſui corporis membra ad falſitatem componit: ut infrà 10.10.* 15 Adveniet calamitas] *ut ſuprà 1.27.* 16 Sex iſta] *veluti ad nequitiam, cujus ſuprà meminit, pertinentia.* 17 Oculi elati] *id eſt, ſuperbus, ſynecdochicè a ſigno: ſic deinceps mendax, ſanguinarius, fraudulentus, maleficus, perjurus teſtis, rixarum autor: ut de Paulo illo legitur apud Ammianum lib. 14. qui propterea catena dicebatur.* 19 Inter fratres] *id eſt, etiam inter conjunctiſſimos.* 20 Cuſtodi] *concluſio documentorum prudentiæ, continens primùm hortationem propter bonum noſtrum, uſque ad verſ. 25. deinde verò dehortationem a rebus contrariis propter malum, ad finem uſque.* 23 Nam lucerna] *id eſt, cœleſtia hæc documenta prælucent credentibus, & via ſunt ad vitam æternam: ut Pſalm. 19.9. & 119.105.* 24 Ad ſervandum te] *id eſt, continendum ne aut voluptate carnali abripiaris, aut aliis malis quæ hoc capite propoſita ſunt ſynecdochicè. quaſi dicat, hæc prudentia te ab illecebris voluptatis & omnibus impedimentis officii tui integrum ſervabit.* 25 Ne deſiderato] *alterum membrum concluſionis; ut dictum eſt in verſum 20.* 26 Nam propter] *cauſa dehortationis; ſcortatio (inquit) & bona & vitam exhaurit: quæ prolepticè dicta ſequentibus exornantur: ſic infrà 29.3.* Uxor viri] *id eſt, juncta viro, ſive maritata; ideoq; adultera.* Venatur] *id eſt, venatione intercipit: ut Jechezkel. 13.18.* 27 An accepturus] *exornatio ſuperioris ætiologiæ primùm a ſimilitudine ignis; ut Ijobi 31.12. his tribus verſibus; deinde a comparatione furti cum adulterio, verſu 30. & ſequentibus.* 29 Non relinquetur] *id eſt, neque jura humana effugiet, neque judicium Dei, qui ſcortatores & adulteros damnabit, Heb. 13.4.* 30 Non afficitur] *comparatio exaggerans indignitatem adulterii a conſequentibus malis, hoc modo: furi qui egeſtati ſuæ conſulit furto, neq; vita neq; honor adimitur: ne tum quidem cum furti tenetur manifeſtò, aut ſæpius in factum recidit; ſed ſatis eſt juſto rei ablatæ domino, ut redhibeat rem ſuam ex lege; honorem verò & vitam ejus minimè perſequitur: adulteri autem conditio planè diverſa eſt: nam petitur illius vita, honor, &c. publico & privato jure, ſi vel ſemel evincatur adulterii, & res viro aut agnatis vindicibus innotuerit.* 31 Septies] *id eſt, ſæpius, quoties peccaverit: ut Pſalm. 12.7.* Qualibet ſubſt.] *i. ita cum domino rei furtivè paciſcitur & componit; ut quicquid in facultate ſua habet, res aut perſonas, offerat ad compenſandum damnum arbitratu ejus; honorem autem vitamq; integram ſervat.* 32 Adulterans] *ἀπόδοσις ſive accommodatio elegans comparationis, quæ prolepticè hoc verſu poſita ſequentibus exornatur.* Perditurus] *venuſtiſſima conceſſio ad puerum informandum accommodata. q.d. ſi ſalutem cupis, ne facito iſtud: ſinito eos facere qui omni animi impetu incumbunt in perditionem ſui, facultatum, honoris, vitæ, omnium denique quibus in hac vita fuiſſent uſuri.* 33 Plagam] *id eſt, ipſum corpus adulteri plagis exponetur, & vita ignominiæ perpetua.* 34 Nam zelotypiæ] *id eſt, ipſum adulterum petet vir aut vindex quilibet, ac non acquieſcet pretio: ut ſuprà 5.9.* Die ultionis] *id eſt, cùm primùm oblata eſt ulciſcendi ratio: ac proinde non ſinitur adulter ſæpius relabi in ſcelus, quod de fure dixerat ſuprà ver. 31.*

CAPUT VII.

Schelomo hortationes ad ſapientiam & prudentiam confirmat, adducta experientia, quam obſervavit, in conditione miſerorum lenociniis voluptatis inſervientium, & funeſto illorum exitu.

ſupr. 2.1.

1 *FILI mi, obſerva ſermones meos; & præcepta mea reconde apud te:

ut ſupr. 4.4.

2 Obſervans præcepta mea vive, doctrinamque meam ut *pupillam oculorum tuorum.

ſupr. 3.3.

3 *Alliga ea digitis tuis, inſcribe ea tabulæ cordis tui:

4 *Dic ſapientiæ, ſoror mea es, & affinem prudentiam voca;

5 Ut ſervet te a muliere extera, ab aliena [a] ſermonibus ſuis *blandiente.

6 *Nam per feneſtram domus meæ, ex feneſtella proſpectans,

7 Vidi inter fatuos, animadverti inter filios puerum [b] dementem:

8 *Qui* tranſiens per vicum juxta angulum illius, *via ad domum illius gradiebatur.

[a] He. *ſermones ſuos molliente: ut ſupr. 2.16.*

[b] Heb. *defectum corde: ut ſupr. 6.32*

9 *Crepuſculo, veſpere diei; [c] nigra nocte, & caliginoſa *animadverti*,

10 Cùm ecce mulier *proceſſit* obviam ei; ornatu meretricio, & * [d] circumſpecta animo.

11 (* *Quæ* *ſtrepera eſt & *contumax, *in cujus domo non [e] hærent pedes ejus:

12 [f] Modò foris, modò in plateis; aut *prope quemque angulum inſidiatur)

13 Et prehendens eum oſculata eſt eum; *obfirmansq; vultum ſuum, dixit ei,

14 *Sacrificia euchariſtica apud me *ſunt*, hodie reddidi vota mea:

15 Idcirco prodii obviam tibi, ſtudioſè quærendo faciem tuam, commodè invenio te.

16 *Cadurcis inſtruxi ſpondam meam; [g] *variam* emblematis, [h] linteis *Ægypti.

17 Suffivi cubile meum; myrrha, ſantalis, & cinna

[c] Heb. *in nigredine noctis & caligine.*

[d] Heb. *cuſtodita corde.*

[e] Heb. *habitant, ut inf. 8.12.*

[f] Heb. *vicem foris, vicem in, &c.*

[g] Heb. ſpondam *ſegmentorum, i. ſegmentatam, ſive teſſellatam.*

[h] Heb. *funiculo, id eſt, filo: metonymia.*

cinnamomo.

18 ᵍAge, incumbamus ubertim amoribus ad matutinum uſque; nos ipſos exhilaremus amatoriis.

19 Nam ʰnon *eſt* vir domi ſuæ, abiit via ⁱlonginqua:

20 Loculum pecuniæ accepit in manum ſuam: die ſtato redibit domum ſuam.

21 Flexit eum multitudine ᵍdiſciplinæ ſuæ, ᵏblanditia labiorum ſuorum impulit eum.

22 ᵍSequitur eam ſubitò, tanquam bos ad mactationem abit, ᵍ& velut ˡcompeditus ad ᵍeruditionem ſtultorum,

23 Donec ᵍdiſſecet ᵐculter jecur ipſius, quemadmodum feſtinat avis ad laqueum, neſciens contra vitam ſuam illum eſſe.

24 ᵍItaque nunc filii, auſcultate mihi; & attendite ad ſermones oris mei.

25 Ne declinato ad vias illius ⁿanimus tuus, ne abberrato in ſemitas illius:

26 Nam multos confoſſos dejecit, & numeroſi *ſunt* omnes interfecti ab illa.

27 Viæ ad ſepulchrum *ſunt viæ ad* domum ejus, deſcendentes ad ᵍpenetralia mortis.

Heb. verſus.

k Heb. mollitie.

l Heb. compede.

ᵐ Heb. *diviſorius: communis ſagittarũ & aliorum punctim ferientium armorum appellatio: ut Jechezk.* 21. 26.

ⁿ Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *His tribus capitibus adhibet Schelomo confirmationem documentorum ſapientiæ & prudentiæ, quæ hactenus poſita ſunt. Eſt autem confirmatio duplex; una, ab exemplo, quod ipſe confirmat teſtimonio ſuo, hoc capite; altera, a teſtimonio Dei & ſapientiæ ipſius æternæ, duobus ſequentibus. Itaque hujus capitis partes ſunt tres; prima, exordium, uſque ad verſ. 6. ſecunda, narratio, uſque ad 24. poſtrema, concluſio* ἀποτρεπτικὴ *ſive dehortatoria, ejuſdem cum exordio argumenti, reliquis verſibus.* 2 Pupillam] *id eſt, ſtudioſiſſimè: ut Pſal.* 17. 8. 3 Alliga] *id eſt, continenter exerce, & recole: vide Exod.* 13. 9. 4 Dic ſapientiæ] *id eſt, ſapientiam prudentiamque germanè colito, & adjungito te ei quàm familiariſſimè: metaphora.* 5 Blandiente] *ut ſuprà* 5. 3. & 4. *Hæc autem ſynecdochicè de omni voluptaria & depravata vita intelligenda ſunt.* 6 Nam] *narratio elegantiſſima, ut dictum eſt in verſum* 1. 8 Via ad] *contrà quàm præcepit ſuprà* 5. 8. 9 Crepuſculo] *id eſt, obſervavi toto noctis tempore: periphraſis* κατὰ μεριςμόν. 10 Circumſpecta animo] *id eſt, aſtutè circumſpiciens omnes artes occultandæ fraudis ſuæ, ut ineſcet imprudentes: ut ſuprà* 5. 6. 11 Quæ ſtrepera] παρέκβασις *ſive digreſſio ab inſtituta narratione, deſcribens meretricem ad præmuniendos adoleſcentes.* Strepera] *id eſt, loquax, verbis circumfluens ad perſuadendum accommodatis: ut infrà ver.* 21. Contumax] *id eſt Deo, legibus naturæ, honeſtatis, & mariti immorigera.* In cujus] *id eſt, vaga contra officium honeſtæ matronæ: Judic.* 5. 24. & *Tit.* 2. 5. 12 Propè] *vide Gen.* 31. 14. & 15. 13 Obfirmans] *i. impurè atque impudicè perfricta fronte Deo hominibuſq́ mentiens: ut ſequentis mimeſeos verba docent.* 14 Sacrificia] *verba invitantis blandè, duobus verſibus: appellat autem ſacrificia ſynecdochicè, quod apud ſe habet de ſacrificiis reliquum, ex lege ſacrificantibus attributum.* 16 Cadurcis] *verba pellicientis a cœna adoleſcentem ut apud ſe maneat, præſentium lectiſterniorum commoditate, 2. verſibus.* Ægypti] *id eſt, e lino Ægyptio xylino, omnibus candore molliciaq́ præferendo: ut loquitur Plinius lib.* 18. *cap.* 1. 18 Age] *verba abducentis in ſcelus adoleſcentem,* 3. *verſibus.* 19 Non eſt vir] *confirmatio ſecuritatis ad licentiùs perpetrandum ſcelus, a diuturna abſentia viri ex longa profectione: quæ duobus ſignis oſtenditur ſeq. verſu, numero pecuniæ, & diei certa ad reditum condictione.* 21 Diſciplinæ ſuæ] *ut ſuprà ver.* 11. *Nam illa artifex lenociniorum comparatur magiſtræ, tyrunculis verò quicunque fidem adhibent illius magiſterio: ut ver. ſequente.* 22 Sequitur eam] *id eſt, demens tum ab illa trahitur in exitium ſuum, tum ipſe ultrò ineſcatus advolat: quæ duo elegantiſſimis comparationibus exornantur.* Et velut comped.] *gradatio allegorica. q. d. imprudens cùm meretricem ſequitur, non animadvertit ſe lanienam ingredi, & ingreſſum catenis compedibuſq́ obligari, ut ligantur boves laniandi: id eſt, ſe ſubire judicium capitale a Deo atque hominibus, quod nullo pacto poſſit effugere: ut ſuprà* 5. & 6. Eruditionem ſtult.] *id eſt, pœnam, qua demum ſerò ſapiunt ſtulti: periphraſis ſupplicii.* 23 Diſſecet culter] *id eſt, viam aperiat effundendo ſanguini, ut cùm mactatur bos.* 24 Itaque nunc] *concluſio; ut dictum eſt ſuprà in verſum* 1. *revocans a voluptatibus, metu exitii.* 27 Penetralia mortis] *id eſt, mortem æternam, a qua revocari non poſſunt gradus: metaphora.*

CAPUT VIII.

Schelomo documenta ſapientiæ & prudentiæ confirmat teſtimonio cœleſti ſapientiæ æternæ Dei: quæ omnes homines invitans ad ſe, naturam ſuam potentiſſimam & beneficentiſſimam exponit credentibus in ſe; eaq́ confirmata ab eſſentia ſua ſempiterna atque operibus, homines ad ſui ſtudium provocat.

1 ᵍNONNE ſapientia ᵍclamat, & intelligentia edit vocem ſuam,

2 In faſtigio editorum locorum; per viam; in loco multarum ſemitarum conſiſtens,

3 Ad latus portarum, in ᵃaditu urbis; in ingreſſu oſtiorum; recantant ᵍdicendo,

4 ᵍVos, ô ᵍviri præſtantes, inclamo; & vox mea *plebeios* filios hominum.

5 Intelligite fatui aſtutiam, & ſtolidi ᵇanimum advertite.

6 Audite, nam ᶜpræſtantia eloquar; & ᵍapertura labiorum meorum *eloquar* recta.

7 ᵍNam veritatem meditatam efferet palatum meũ, & ᵈabominationi labiis meis *eſt* efferre ᵉimprobitatem.

8 ᵍJuſti *ſunt* omnes ſermones oris mei, nihil *eſt* in eis contortum aut perverſum.

9 Omnes *ſunt* obvii prudenti, & rectiis iis qui conſequuntur ſcientiam.

10 Accipite eruditionem meam, ac non pecuniam; & ſcientiam potius quàm *aurum* effoſſum lectiſſimum.

11 Nam melior *eſt* ſapientia carbunculis, & omnia oblectamenta non poſſunt æquari ei.

12 ᵍEgo ᵍ*ſum* ſapientia, ᶠᵍcohæreo aſtutiæ; &

ᵈ Heb. *abominatio labiorum meorum.*

ᵉ Heb. *injuſtitia.*

Supr 3. 15.

ᶠ Heb. *inhabito aſtutiam: ut ſupr.* 7. 11.

& ſcientiam [g]ſummæ ſolertiæ [h]præſentem habeo,

13 'Reverentiam Jehovæ, odium mali: faſtum & elationem, viamque mali, denique os [i]perverſitatibus deditum odi.

14 'Meum *eſt* conſilium, '& [k]quicquid eſt; [l]mea *eſt* prudentia, meum robur.

15 'Per me' reges regnant, & dominatores decernunt juſtitiam.

16 Per me principes gerunt principatum; & ingenui, omnes, judices terræ.

17 'Ego amantes mei amo, & ſtudioſè quærentes me inveniunt me.

18 Divitiæ & honor penes me *ſunt*, ſubſtantia [m]perdurans & juſtitia.

19 Melior *eſt* 'fructus meus *auro* effoſſo, & quidem purgatiſſimo; & proventus meus argento lectiſſimo.

20 Per iter juſtitiæ deduco, [n]per medias ſemitas juris;

21 Efficiendo ut poſſideant amantes mei 'id quod eſt, denique theſauros eorum impleo.

22 'Jehova 'poſſidebat me principio vię ſuæ; ante opera ſua, [o]ante ullum tempus.

23 'Ante ſeculum inuncta fui; 'ante principium, ante primordia terræ.

24 'Cùm nullæ eſſent abyſſi, edita eram; cùm nulli eſſent fontes [p]graves aquis.

25 Cùm nondum factum eſſet ut montes demerſi incumberent *terræ*, ante colles edita eram.

26 Adhuc non fecerat terram, aut rura: 'imò principium, 'pulveres orbis habitabilis.

27 'Cùm aptaret cœlos, 'ibi eram; cùm ſtatueret ambitum in ſuperficie abyſſi,

28 Cùm 'fortificaret ſuperiores nubes ſupernè, cùm roboraret fontes abyſſi,

29 Cùm imponeret mari ſtatutum ſuum, & aquis ne tranſgrediantur *præſtitutum* oris ipſius; cùm 'ſtatueret fundamenta terræ.

30 'Cùm itaque ſim apud eum, '[q]educans, & ſim 'deliciæ [r]quotidianę; lætificans 'coram eo omni tempore,

31 Et lætificans in orbe habitabili 'terram ejus, 'atque deliciis meis filios hominum:

32 'Nunc filii auſcultate mihi: beati enim *ſunt* *qui* vias meas obſervant.

33 Audite eruditionem, & ſapite; & ne vos abſtrahite.

34 Beatus homo qui auſcultat mihi, 'ſedulò inſiſtendo foribus meis quotidie, obſervando poſtes oſtiorum meorum.

35 Nam [s]'qui conſequitur me, conſequitur vitam, 'quò provehit benevolentia a Jehova.

36 At 'qui peccat in me, vim facit animæ ſuæ: omnes 'oſores mei amant mortem.

[g] Heb. *ſolertiarum.*

[h] Heb. *invenio.*

[i] Heb. *everſionum.*

[k] Heb. *eſſentia.*

[l] Heb. *ego prudentia: rectum pro obliquo, ut Geneſ. 27. 36. & Zecarjæ. 7. 5.*

[m] Heb. *antiqua. i. æterna: ut Dan. 7. 9. & ſequentibus.*

[n] He. *per mediũ ſemitarũ.*

[o] Heb. *ante tunc: ut Pſal. 93. 2.*

[p] Heb. *gravitates aquarum.*

[q] Heb. ab *cendo.*

[r] Heb. die, *die: ſic inf. 34. ver.*

[s] Heb. *nien me,* *tam, ut* *12. 1.*

ANNOTATIO.

1 Nonne] *tranſitio ad alterum confirmationis locum, de quo ſuprà 7. 1. per antitheſin æternæ ſapientiæ Dei & cœleſtium documentorum ejus, cum procaciſſima meretrice & illius lenociniis. Continentur autem hoc capite duo; nimirum brevis narratio velut ſubjiciens oculis noſtris occurſantem Dei ſapientiam, tribus verſibus: deinde ſacram illius concionem, ad finem uſque capitis.* Clamat] *i. palàm prædicat, & nos invitat ad ſe fiducia & libertate ſumma: non autem meretriciis ſuſurris, tempore veſpertino, clàm, abſtruſis locis pueros imperitos doloſè ſollicitat: quæ omnia ſequentium verſuum oppoſitione illuſtrantur. q. d. quid illam ſceleratam auditis admurmurantem? &c. cùm ſe ipſam tã clara voce & illuſtribus documentis exponat Dei ſapientia?* 3 Recantant] *ſapientia nimirum & intelligentia: ut ſuprà 1. 20.* 4 Vos ò viri] *ſacra hæc concio continet partes quatuor: exordium, uſque ad verſ. 12. propoſitionem dignitatis, efficacitatis, & utilitatis ſuæ, inde ad 22. confirmationem ab autoritate ſua ſempiterna & divina, uſque ad 30. & concluſionem, a verſ. 30. ad finem uſque. Exordio autem hominum omnis generis attentionem, docilitatem, & benevolentiam captat tum a perſona auditorum, uſque ad verſum 7. tum a natura præſtante doctrinæ ſuæ, ſequentibus.* Viri præſtant.] *ut Pſal. 49. 3. huic autem perſonarum diſtributioni accommodatur doctrina per ὑϛέρωσιν, duobus ſequentibus verſibus.* 7 Nam] *alter locus exordii a genere doctrinæ; quod vera eſt, juſta, recta, facilis, pretioſiſſima, & jucundiſſima.* Improbitatem] *id eſt, res falſas, quibus improbi delectantur.* 12 Ego] *ſecunda pars concionis, propoſitio, qua exponit Dei ſapientia primùm naturam ſuam, tribus verſibus; deinde opera & effecta, a verſ. 15. uſque ad 22.* Sum ſapient.] *id eſt, quòd vos ad me revoco, non injuria facio: nam ego ea ſum ſine qua nemo ſapit; ſed in qua & per quam ſapientes ſunt & efficiuntur quicunque ſapiunt. Hæc autem non de verbo ſonante aut ſcripto, atque tranſeunte; ſed de æterno illo Dei ſermone Chriſto accipienda ſunt, qui Dei potentia ac ſapientia eſt, & factus eſt nobis a Deo ſapientia, 1. Corinth. 1. 24. & 30.* Cohæreo aſtut.] *id eſt, ſum prudentiſſima: periphraſis, humanitus dicta.* 13 Reverentiam] *id eſt, ſum juſtiſſima.* 14 Meum eſt] *id eſt, ſum conſultiſſima in capiendis, & potentiſſima in efficiendis conſiliis.* Et quicquid eſt] *nimirum ex conſilio; id eſt, conſiliorum effectus & complementum: ſic tranſitur ad alterum propoſitionis membrum.* 15 Per me] *alterum propoſitionis membrum de operibus & effectis: quo exponit Dei ſapientia omnem communicationem autoritatis, gratiæ, bonorum, gloriæ, juſtitiæ, ſanctificationis, & vitæ ęternæ ab ipſa proficiſci.* Reges regnant] *i. a me eſt omnis autoritas, duobus verſibus, ut Danielis 2. 21. & Rom. 13. 1.* 17 Ego] *i. a me eſt gratia Dei erga amantes me, Joan. 14. 21.* 19 Fructus meus] *i. quem ego cum amantibus mei communico, habitans in eis & ambulans juſtitiâ mea. Sunt enim hi fructus in vità quidem præſente remiſſio peccatorum & ſanctificatio, ver. 20. in futura verò, æterna plenitudo bonorum omnium in communione Dei, ver. 21.* 21 Id quod eſt] *i. quod nunquam eſſe deſinit.* 22 Jehova] *tertia pars concionis; nimirum confirmatio, tum a natura hujus ſapientiæ Dei, quòd Deus eſt unus æternus cum patre & ſpiritu ſancto, uſque ad ver. 27. tum ab operibus, quòd omnia cum patre creavit, conſervat, atq; adminiſtrat, Joan. 1. & 5. 17. Coloſ. 1. 16.* Poſſidebat me] *i. eram apud Deum jam tũ, cùm creationi rerum omnium impreſſurus eſſet veſtigia majeſtatis ſuæ, Joan. 1. 1. quod ſequens gradatio amplificat.* 23 Ante ſeculũ] *i. in officio meo inſtitutus ſempiterno decreto Dei, ut Prophetam, Sacerdotem, & regem agam, ſimq; Eccleſiæ caput: quo nomine Meſſias ſive Chriſtus metonymicè appellatur.* Ante princep.] *nimirum viæ illius, ut præcedente verſu.* 24 Cùm nullæ] *i. ab æterno genitus ſum, quod docetur his tribus verſibus.*

verſibus. 26 Imò princip.] *i. ne quidem cœperat: ſimilis gradatio, ac ver. 22.* Pulveres] *i. ne pulverem quidem aut maſſam creaverat, ex quo effictus & formatus eſt orbis.* 27 Cùm aptaret] *alterum membrum confirmationis ab operibus in cœlo, aëre, aquis, & terra: ut dictum eſt in ver. 22.* Ibi eram] *i. unà eram atque operabar, Joan. 1. 3.* 28 Fortificaret] *i. potente verbo conſtitueret nubes, ut quaſi doliis utribuſq; contineantur firmæ.* 29 Statuerit fundamen.] *id eſt, fundaret ut immota ſit: per. phaſis.* 30 Cùm itaque] *ultima concionis pars, concluſio; continens primùm anacephalæoſin ſuperiorum, duobus verſibus; deinde hortationem ad percipiendam ſapientiam, reliquis.* Educans] *id eſt, res creatas conſervans, ac nominatim Eccleſiam alens verbo & ſpiritu, in vita præſente & futura.* Deliciæ quotidianæ] *id eſt, cùm ſim veritas & vita æterna tum ſuaviſſima in Deo, tum etiam jucundiſſima in æternum hominibus credentibus in me: quod universè dictum poſtea accommodatur futuræ vitæ, hoc verſu; & præſenti, ſeq. ver.* Coram eo] *id eſt, homines perfundens lætitia planè divina, cùm in cœlis perfectè poſſeſſuri ſunt ſatietatem gaudiorum, & percepturi ante faciem ejus per magnificam communionem Chriſti. Pſal. 16. 11.* 31 Terram ejus] *id eſt, rebus omnibus creatis, quæ in hac terra ſunt, benedicens.* Atque diliciis] *id eſt, humanum genus ſuaviſſimis benedictionibus corporalibus, ſpiritualibuſq; perfundens; imprimis verò Eccleſiam, ut corpus ſuum, cujus ſervator eſt Chriſtus.* 32 Nunc filii] *hortatio, alterum concluſionis membrum; qua ſapientia homines ad ſe ſalutaribus promiſſionibus advocat, & damnoſis interminationibus deterret a malo.* 34 Sedulò inſiſt.] *id eſt, toto animo & tota mente requirendo me: metaphora a clientibus fores patronorum obſidentibus.* 35 Qui conſequitur] *id eſt, ego ſum vita, Joan. 11. 25. Ac proinde quotquot me acceperint, nempe qui credunt in nomen meum, dat eis hanc dignitatem Deus per Chriſtum, ut filii Dei fiant, Joan. 1. 12.* Quò provehit] *id eſt, quam non ipſius virtus conſequitur, ſed gratia Dei & benevolentia ſalutaris elargitur.* 36 Qui peccat in me] *id eſt, qui peccatis oppugnat me, itaque ſe alienat a benevolentia Dei: ſic reſpondet hic verſus ſuperiori per antitheſin.* Oſores mei] *qui non oderunt ſe ipſos, & omnia propter me; ſed magis quærunt quæ ſua ſunt, quàm quæ ſunt Chriſti.*

CAPUT IX.

Schelomo ſapientiæ Dei opus potentiſſimum in Eccleſia, doctrinam & eventa ex oper. doctrinaq; ejus conſequentia comparat cum opere, doctrina, & eventis inſipientiæ.

1 [a]' SUMMA ſapientia ædificavit ' domum ſuam, ' excisis columnis ſuis ' ſeptem.

2 Mactavit [b] animalia ſua; miſcuit vinum ſuum, etiam inſtruxit menſam ſuam:

3 ' *Et* miſſis puellis ſuis; invitat ' ſuper pinnas, & loca excelſa urbis,

4 ' Dicens iſti; ' quiſquis fatuus, divertito huc, *quiſquis eſt* [c] demens.

5 Venite, viſcimini ' cibo meo, & bibite de vino *quod* miſcui.

6 Relinquite fatuos, & vivite; incedentes per viam prudentiæ.

7 ' Qui erudit ' deriſorem, recipit ſibi ' ignominiam: & qui corripit improbum, *recipit* [d] convitium ſibi.

8 Ne corripito deriſorem, ut non odio proſequatur te: corripe ' ſapientem, & amabit te.

9 Da ſapienti, ut ſapiat amplius: notum fac juſto, ut augeat diſciplinam,

10 ' Principium ſapientiæ reverentiam Jehovæ, & ' agnitionem ſanctorum *principium* prudentiæ.

11 Nam per me multiplicabuntur dies tui, & [e] adjicientur tibi anni vitæ.

12 Si ſapias, ſapies ' tibi: ſin deriſor eris, ſolus ' reportabis.

13 ' Mulier [f] ſtolida ' ſtrepera eſt: [g] fatua, etſi neſcit quicquam,

14 Tamen ſedet ' ad oſtium domus ſuæ; ſuper ſolium, in locis excelſis urbis.

15 Ad avocandum [h] viatores, qui *etiam* rectà eunt itineribus ſuis.

16 Et dicit iſti, quiſquis fatuus, divertito huc, & *quiſquis eſt* demens.

17 ' Aquæ ' furtivæ ſuaves *quidem* ſunt, & cibus ' latebrarum amœnus;

18 Sed ignorat ille ' expertes vitæ illic eſſe, [i] in profundiſſimo ſepulchro ' invitatos [k] ab ea.

[e] Heb. *adjicient tibi annos: ut Ijobi. 7. 3.*

[f] Heb. *ſtoliditatis.*

[g] Heb. *fatuitatis.*

[h] Heb. *tranſeuntes via, qui dirigunt itinera ſua.*

[i] Heb. *in profunditatib. ſepulchri.*

[k] Heb. *ejus.*

ANNOTATIO.

1 Summa ſapientia] *Hujus capitis (quo velut quidam ſuperiorum epilogus continetur) ſummæ partes ſunt duæ ex adverſo inter ſe reſpondentes: una, de cœleſti ſapientia, uſque ad verſum 13. altera de humana inſipientia, quæ cum muliere comparatur, inde ad finem uſque.* *Divinæ autem ſapientiæ locus tres partes continet: unam, de opere illius, duobus verſibus; alteram, de verbo humanum genus invitante ad communionem eorum quæ præparavit Chriſtus ſapientia Dei accedentibus ipſum fide, uſque ad verſum 7. tertiam, de uſu verbi communicati a Chriſto, qui hominibus indicitur, inde ad 13.* Domum ſuam] *ſpiritualem videlicet Eccleſiam, quam hîc incohat Chriſtus, in cœlis perficit.* Exciſis columnis] *id eſt, fundavit, ſtabilivit, & ornavit eam abſolutiſſimè: hæc allegoricè de ſacra domo Dei dicta, ſicut epulæ ſequente verſu, vitam æternam & gloriam figurant, quam in ea ſancti percepturi ſunt.* Septem] *id eſt, quàm abſolutiſſimè: nam numerus ſeptenarius in operibus Dei perfectionem notat.* 3 Et miſſis] *altera pars, de invitatione per adminiſtros verbi, qui cum puellis pudicis & modeſtis comparantur accommodatè ad allegoriam, ut eò ſit illuſtrior antitheſis illius deſperatæ Thaidis, de qua ver. 13.* Super pinnas] *id eſt, palam & ubique, in ambitu, foro, plateis oppidi.* 4 Dicens iſti] *qui mox principio concionis nominatur: hîc enim evidentiæ cauſa verborum ἐμπλοκὴν evolvimus. Eſt autem hujus breviſſimæ concionis ac potius invitationis ſumma poſita in reſipiſcentia, cujus partes duæ: una, invitatio ad convictum ſapientiæ, & conſtantem fructum bonorum ejus: altera, dehortatio, his tribus verſibus.* Quiſquis fatuus] *hanc ipſam invitandi formam adhibet inſipientia, infrà ver. 16. ſed ſequentibus diſcrepat.* 5 Cibo meo] *id eſt, quem dedit mihi pater communicandum vobiſcum, non autem furtivo illo, de quo infrà dicit.* 7 Qui erudit] *tertia pars de induſtria ab autore interpoſita ad explicandam ſuperiorem invitationem; qua docetur quæ*

perſonæ omittendæ & quæ vocandæ ſint, uſque ad verſum 10. *quid docendæ,ver.*10. *& qui eventus ex ha invitatione & alimento verbi conſecuturus,ver.*11.*&* 12. Deriſorem] *id eſt,hominem deſperata ſalutis,qui oblatrat & obgrunnit verbo ſalutari,ac nefariè ludificatur.* Ignominiam] *exemplum vide Matt.* 11.16. 8 Sapientem] *id eſt,qui animo ita eſt comparato, ut non derideat, ſed audiat ſapientiam & ſe in ea informari ſinat: ut definitur infrà* 10.8. 10 Principium ſapientię] *ſumma doctrinæ cœleſtis duas partes continens; officium reverentiæ erga Deum, & communionis cum ſanctis,quæ ſignificatur agnitionis nomine. Vocatur autem utrumque principium ſapientiæ & prudentiæ, quia hîc in nobis inchoantur verbo,neque antè abſolventur quàm Prophetia ceſſet in nobis,& ſimus in cœleſtibus cum Chriſto.* Agnitionem]*conjunctam ſtudio atque officiis: ut ſuprà* 2.5. 12 Tibi] *id eſt bono tuo.* Reportabis] *nimirum deriſionem.q.d.tua ludificatio non illi (ut putas) fraudi erit qui ſaluti tuæ conſultum voluit; ſed in te ipſum judicio Dei retorquebitur.* 13 Mulier ſtolida] *ſecunda pars capitis ſuperiori oppoſita,qua exponuntur inſipientiæ opera, tribus verſibus; invitatio, ver.* 16. *& eventus conſectarius, duobus verſibus ultimis.* Strepera]*ut ſuprà* 7.11. 14 Ad oſtium]*id eſt,ut foris meretrix impudentiſſimè & procaciſſimè inſidiatur & perducit imprudentes; ita inſipientia ſtat in propatulo expoſita, & plurimos abducit, multosq́; etiam rectà ad ſapientiam tendentes inverecundè ſollicitat.* 16 Quiſquis fatuus] *invitatio ſimilis in ſpeciem ei quæ habetur ſuprà ver.* 4. *ſed abducens tamen a via ſapientiæ.* 17 Aquæ furtivæ] *expoſitio eventus quem conſequuntur ii qui auſcultant inſipientiæ. Eſt autem duplex; unus,ſuavitatis ad breve tempus ſenſum hominum titillantis; alter perditionis & mortis æternæ: ut Ijobi* 20. 5. *& ſequentibus.* Furtivæ]*id eſt,non juſtè,ſed præter leges Dei & ſapientiæ(in qua,per quam,& propter quam omnia facta ſunt)ex perturbatione carnis comparatæ. Hoc autem fit duobus modis; ſive quis rebus quas ſibi conceſſit Deus abutatur præter voluntatem illius, ſive alienis animum ſuum expleat : ut vulgò dictum eſt; dulcia eſſe poma cùm abeſt cuſtos.* Latebrarum]*id eſt,qui in latebris editur,ne malum redarguatur a luce: vide Rom.*13.12.*& Epheſ.*5.13. 18 Expertes vitæ] *id eſt,jam in morte verſari cùm illam adeunt, & quamvis vivant mortuos eſſe: ut loquitur Apoſtolus* 1.*Timoth.*5.6. Invitatos ab ea] *& acquieſcentes invitanti.ſynecdoche.*

CAPUT X.

Schelomo pios omnes inſtituens tanquam filios,bona honorémque illis obvenire docet benedictione Dei. Quamobrem informans eos in omni pietate & officio, docet obſequium integritatem animi, charitatem, prudentiam, beneficentiam, & modeſtiam in correctionibus tum adhibendis, tum recipiendis: ac poſtremò divinas benedictiones illis denuntiat, & ſigillatim quæcunque de bonis prædicantur, illuſtrat improborum comparatione.

1' PROVERBIA Schelomonis.Filius ſapiens lętitia afficit ' patrem, filius verò ſtolidus [a] mœſtitię *eſt* matri ſuæ.

[a] Heb.*mæſtitia matris ſuæ.*

2 'Non proſunt ' theſauri improbitatis,' ſed juſtitia eripit a morte.

3 ' Non ſinit eſurire Jehova animam juſti, 'ſubſtantiam verò improborum depellit.

4 Pauper *fit* ' qui agit [b] manu doloſa: manus autem ' ſedulorum ditat *ipſos.*

[b] Heb.*manu doli.*

5 ' Comportat in æſtate ' filius intelligens: ' ſomno ſopitus *eſt* in meſſe ' filius pudefaciens.

6 'Benedictiones *adſunt* ' capiti juſti, at os improborum ' obtegit violentia.

7 ' Memoria juſti *eſt* [c] benedicta, nomen autem improborum ' putridum eſt.

[c] Heb.*in benedictionem.*

8 'Sapiens [d] animo ' accipit pręcepta,ſtultus verò ' labiis ſe ipſum ' conturbat.

[d] Heb.*corde: ſic deinceps.*

9 Qui ambulat in integritate, ambulat 'ſecurè; qui autem pervertit vias ſuas,' [e] documento erit:

[e] Heb. *documentum fiet, ut ſuprà. ver.*8.

10 'Qui nictans oculo 'dat moleſtiam; & ſtultus labiis ſe ipſum conturbat.

*ut ſuprà. ver.*6.

11 ' Scaturigo vitæ *perfundit* os juſti: at os improborum obtegit violentia.

12 ' Odium excitat ' contentiones: omnes verò defectiones ' obtegit charitas.

1.*Petr.*4.8.

13 'Labiis prudentis adeſt pręſens ſapientia,ut virga tergo ' [f] dementis.

[f] Heb.*defecti cordei*

14 Sapientes ' recondunt ' ſcientiam: 'ori autem ſtulti contritio propinqua *eſt.*

15 'Subſtantia divitis *eſt* ' *tanquam* urbs munita ejus: contritioni *eſt* tenuibus paupertas eorum.

16 ' [g] Quod opere ſuo comparat juſtus, *comparat* ' in vitam: proventus improbi ' in peccatum.

[g] Heb.*opus juſti opus in vitam.*

17 ' Iter ad vitam *eſt* ſervantis eruditionem: derelinquentis verò correptionem *iter* errorem affert:

18 'Qui tegit odium, *viri* labiis fallacibus; & qui profert infamiam, *id* eſt,ſtolidi.

19 ' Multitudine verborum non ceſſabit defectio: ſed ' cohibet labia ſua intelligens.

20 ' *Velut* argentum lectiſſimum *eſt* lingua juſti,' animus improborum perparvi *eſt.*

21 Labia juſti paſcunt multos, ſtulti verò [h] dementiâ ' moriuntur.

[h] Heb. *de ctu cordis*

22 ' Benedictio Jehovę ipſa ditat,' neque addit moleſtiam ſecum.

23 'Prout ludus *fuerit* ſtolido facere ſcelus; & *exercere* ſapientiam; viro intelligenti:

24 Quod [i] formidat improbus, id eveniet ei; [k] quod autem deſiderant juſti,dabit *Deus*:

[i] Heb.*for do impro*

[k] Heb.*de derium rum.*

25 Ut tanquam tranſeunte turbine ' non exter improbus: ' juſto verò ſit fundamentum [l] perpetuum.

*Pſal.*1.4.

[l] Heb.*ſec*

26 ' Ut acetum ' dentibus, & velut fumus ' oculis; ita *eſt* ' piger ' mittentibus ipſum.

27 'Reverentia Jehovæ adjicit dies, anni verò improborum decurtantur.

28 Spes juſtorum ' *eſt* lætitiæ, expectatio verò improborum ' perit.

29 ' Robori *eſt* cuique integro ' via Jehovæ, contritioni verò operariis iniquitatis.

30 Juſtus [m] nunquam dimovetur,improbi verò ' non inhabitabunt terram.

[m] Heb.*in culum*

31 'Os juſti ' abundè profert ſapientiam: a lingua vero [n] perverſitatum reſciſſa eſt.

[n] Heb.*e ſionum*

32 Labia juſti ' experientur benevolentiam,os verò improborum pœnam [o] perverſitatum.

[o] Heb.*e ſionis nymia*

ANNO.

ANNOTATIO.

1 Proverbia] *id eſt, ſententiæ ethicæ ad vitæ morúmque informationem, omniáque pietatis officia*
pertinentes. Dicuntur autem Schelomonis, quia ex variis illius ſcriptis concinnatæ ſunt: ut diximus ſuprà
in principium capitis primi . *Continentur verò hoc capite tria documentorum genera: primum, de bonis*
pervenientibus ad filios pios in Deum & parentes ſuos, uſque ad verſum 8. ſecundum, de officiis illorum, uſque
ad verſum 22. tertium, de cauſa iſtarum benedictionum piis obvenientium & contrà, ad finem uſque: quæ
tria prolepticè ac diſtinctè tribus primis verſibus hujus capitis exponuntur. Patrem] *id eſt, parentes,*
ſynecdochicè; ut etiam in ſequente membro. 2 Non proſunt] *adverſus mala irruentia*
& invadentem mortem, Pſalm. 49. Theſauri improbitatis] *id eſt, quicquid improbus improbitate*
collectum poſſit objicere ad liberationem ſui. Sed juſtitia] *etiam ſine theſauris illis omnia mala ſuperat,*
& efficit ut ne ipſa quidem mors juſto ſit noxia. 3 Non ſinit] αἴτιον *ſuperioris verſus:*
hæc (inquit) non homines quidem efficiunt; ſed moderatur Deus, qui non ſinit, &c. Subſtantiam]
aut illam, aut illius uſum, aut benedictionem ſuam adimendo: quarum rationum primam ſubjicit ſequente
verſu. 4 Qui agit] *periphraſis improbi, qui ſegnis in officio ſuo res alienas malis artibus*
tentat avertere. Sedulorum] *id eſt, qui ſedulò ſatagunt rerum ſuarum, & ab alienis abſtinent.*
5 Comportat] *id eſt, comparat facultates & vitæ conſulit, dum tempeſtivum eſt.*
Filius intelligens] *ac proinde ſua intelligentia præcavens ſibi & ſuis a pudenda paupertate.*
Summo ſopitus] *id eſt, deſes, non amplius agens quàm ſi alto ſomno dormiret, cùm agendi eſt tempus.*
Filius pudofaciens] *id eſt, ſibi & ſuis pudorem afferens inſipientia ſua.* 6 Benedictiones
] *id eſt, omnia bonorum genera divinitus ipſi tribuuntur, & memoriæ ipſius; verſu ſequente.*
Capiti] *id eſt juſto, ſynecdochicè: ſed quia omne munus bonum donúmque perfectum supernè deſcendit*
a patre luminum, Jacobi 1.17. propterea capitis potius meminit; quod primum perfunditur, optimè percipit,
& ex quo ad cætera membra derivatur bonum. Obtegit] *id eſt, obſtruit & obturat, adeò*
ut ſua ipſius violentia præfocetur. 7 Memoria juſti] *id eſt, grata eſt, ſuavis, & odora juſtorum*
abſentium, aut mortuorum recordatio. Putridum eſt] *id eſt, ingratum & exoſum, ut quæ putriditate*
ſua fœtent. 8 Sapiens animo] *ſecundum documentum de officiis pii & bene morati filii tum*
erga Deum & parentes, uſque ad verſum 12. tum erga omnes exteros. Accipit præcepta] *id eſt, animo*
compoſito admittit, & re obſequitur. Labiis] *id eſt, cujus animus incompoſitus labia commovet ad*
obmurmurandum præceptis. Conturbat] *id eſt, obloquendo & præcepta rejiciendo ſibi ipſi malum affert:*
ut ſequens verſus oſtendit. 9 Securè] *confirmatus de benevolentia Dei, & parentum erga ſe.*
Documento erit] *caſtigationibus* [illegible] *in exemplum aliis ſtatuentur.* 10 Qui nictans
] *exegeſis proximè præcedentis membri: perverſos (inquit Schelomo) cùm dico, duo improborum genera*
intelligo; unum, hypocritarum & coram quaſi ad oculum ſe obſequi fingentium, clàm verò omnia ludificantium;
quod malum παροιμιωδῶς nictatione oculorum figuratur, ut ſuprà 6. 13. alterum protervorum,
apertè præceptis datis reſiſtentium: vide ſimilem conſecutionem infrà verſu 18. Dat moleſtiam]
id eſt parentes maximis moleſtiarum molibus exercet, dum officioſum ſimulat; ac longè gravioribus quàm ſi
apertè inſaniret. 11 Scaturigo vitæ] *id eſt, perennis vita, metaphoricè.* 12
Odium excitat] *hactenus de piis; nunc de bonis officiis agitur, ut obſervatum eſt in verſum 8. Sunt autem*
hæc duplicia, ac amica converſatione cum proximis, animo, verbo, & opere, uſque ad verſum 17. & de
mutua correctione ac inſtitutione, uſque ad 22. Contentiones] *id eſt,* [illegible] *& contentioſas*
exprobrationes peccatorum ab humanitatis charitatiſque officio alieniſſimas. Obtegit] *id eſt, non*
promulgat; ſed aut diſſimulat quicquid bona fide & conſcientia poteſt, aut corrigit compaſſione miſericordiæ,
ex mandato Dei, Levitici 19.17. 13 Labiis] *id eſt, ſapienter ponderat, & facit verba*
ſua. Dementis] *qui imprudenter effutit quicquid in buccam venit.* 14 Recondunt
] *id eſt, reconditam habent, quam depromant ore ubi opus eſt: ut Matth. 12. 35.* Scientiam]
conjunctam ſuo fructu, nimirum ſalute ipſius & eorum qui audiunt. Ori autem] *id eſt, metonymicè,*
ſermonibus. quaſi dicat, tanta eſt inſcientia ſtulti, ut vix poſſit vel ſemel hiſcere, quin profundat ore ſuo
voces aut in jugulum ipſius redituras, aut aliis obfuturas. 15 Subſtantia] *nunc de officiis*
opere præſtandis agitur: ut dictum eſt in verſum 12. Tanquam urbs] *præſidium & munitio*
eſt, qua ſe & alios communicatis beneficiis defendit a malo. 16 Quod opere] *confirmatio*
ſuperioris propoſitionis a conſilio juſti bona comparantis: ut Epheſ. 4. 28. In vitam] *id*
eſt, ad neceſſitates ſuæ & aliorum vitæ. In peccatum] *id eſt, non ut neceſſitati, ſed ut voluptati,*
aut depravatis ſuis ſtudiis inſerviat. 17 Iter ad vitam] *altera pars de recipiendis documentis*
& correctionibus a proximo, verſibus quinque. hoc (inquit) vitæ inſtitutum, & ratio his ſapientiæ
monitis conformata, ſalutare eſt exemplum & documentum ad vitam; ut contrà immorigeri exemplum atque
documentum avocat a vita. 18 Qui tegit] *exegeſis præcedentis membri, qua exponit Schelomo*
duo illorum genera qui correctionem derelinquunt: ut ſuprà ver. 10. nimirum hypocritas, & refractarios
ſtolidos. 19 Multitudine verborum] *id eſt, neuter iſtorum liber eſt a peccato, quaſcunque excuſationes*
facti aut ſimulationes præ ſe ferat; cùm non acquieſcit reprehenſionibus ut deſinat male facere. Cohibet
] *id eſt, non obmurmurat, ſed acquieſcit reprehenſioni, edoctúſq; factum ſuum damnat.* 20 Velut
argentum] *hæ duæ ſententiæ ponuntur hortationis loco ad ſanctè accipiendas reprehenſiones, doctrina*
(inquit) virorum bonorum & præſtantiſſima eſt, hoc verſu; & utiliſſima atque ſalutaris, ſequente.
Animus improborum] *nimirum ſermone ipſorum explicatus nihili faciendus eſt.* 21 Moriuntur
] *tantum abeſt ut alios paſcant.* 22 Benedictio Jehovæ] *tertium documentum de cauſa*
eorum quæ ſuprà expoſita ſunt: hæc (inquit) omnia contingunt divinitus, ut ſuprà verſu 3. Neque
addit moleſtiam] *id eſt, perfectiſſimè ditat, procul ab omnibus moleſtiis quæ improbis comparatæ ſunt,*
verſibus ſequentibus. 23 Prout ludis] *id eſt, prout ex animo fecerunt bonum aut malum, ita Deus*

reddet ſecundum opera ipſorum, Rom.2.6. 25 Non extet] *id eſt pereat: ut deinceps exponitur inde a ver.27.iſta antitheſis.* Juſto verò ſit] *ut Matth.7.24.& 15.18.* 26 Ut acetum] *ſecundum improborum genus, qui non malum quidem perpetrant, ſed omittunt faciendum bonum. Eſt autem membrum ἀνανταπόδοτον. quaſi dicat, ut facienti ſcelus, ſuum ſcelus rependitur; ita etiam deſerenti officium ſuum, & moleſtiam afferenti aliis, reſtituetur ſua moleſtia.* Dentibus] *quos aceti vis habetat.* Oculis] *quos infeſtat fumus, moleſtiaque afficit.* Piger] *id eſt, quiſquis deſerit officium ſuum, ſynecdochicè.* Mittentibus ipſum] *non tantùm ad legationem, ſed etiam ad omne opus & officium ipſius.* 27 Reverentia] *bonos a maleficiis abſtrahens, & in officiis continens, contra quàm faciunt improbi.* 28 Eſt lętitię] *nimirum quia eſt ad vitam, verſibus ſequentibus.* Perit] *ac proinde triſtiſſima eſt, verſibus ſequentibus.* 29 Robori] *adverſus omne malum & contritionem.* Via Jehovæ] *id eſt, adminiſtratio.* 30 Non inhabitabunt] *in ſeculum ſcilicet, ſed brevi excindentur.* 31 Os juſti] *his duobus verſibus Schelomo ſuperiora documenta contrahens exponit tum duo vitæ ſermonúmque genera, hoc ver. tum eventa, ſequente.* 32 Experientur] *id eſt, fructum percipient, hi benevolentiæ Dei, illi perverſitatis ſuæ.*

CAPUT XI.

Schelomo documenta proponit de ſimplicitate, modeſtia, integritate, juſtitiaque hominum in privatis & publicis rebus: item de prudentia in ſermonibus habendis & dijudicandis, conſiliiſque & officiis præſtandis, de honore mulieris, de beneficentia viros mulieresque decente, de domeſtica adminiſtratione, ac poſtremo de documentorum & caſtigationum uſu.

a Heb. *doli, abominatio Jehovæ: & lapis integer, beneplaciti ejus: ſic infrà. ver.20. Levit.19.35 Deut.25.13.*

1 LANCES [a] doloſę abominationi *ſunt* Jehovę: pondus verò integrum acceptum *eſt* ei.

2 'Advenienti ſuperbiæ evenit ignominia: apud modeſtos autem *eſt* ſapientia.

3 Integritas rectorum ' deducit eos: at perverſitas perfidioſorum 'devaſtat eos.

4 'Non prodeſt ſubſtantia die excandeſcentię: juſtitia autem eripit a morte.

5 Juſtitia integri 'dirigit viam ejus, at improbitate ſua concidit improbus.

6 Juſtitia juſtorum eripit ipſos, at ' ærumnâ *ſuâ* perfidioſi capiuntur.

b Heb. *multarum virium.*

7 Cùm moritur homo improbus, perit expectatio; etiam 'ſpes [b] valentiſſima perit.

8 Juſtus ex anguſtia liberatur, & devenit improbus in locum ejus.

9 ' Ore hypocrita corrumpit proximum ſuum: at 'ſcientiâ, juſti liberantur.

10 'De bono juſtorum, & cùm pereunt improbi, ' exultat urbs cantu.

11 Benedictione rectorum effertur urbs: ore autem improborum deſtruitur.

c Heb. *defectu cordis.*
d Heb. *prudentiarum.*
e Heb. *ſpiritu*
f He. *confringendo confringitur.*
g Heb. *gratiæ*
h Heb *violenti*
i Heb. *animæ ſuæ vir benignitas.*

12 'Spernente proximum ſuum [c] demente, vir [d] prudentiſſimus ſurdum agit.

13 ' Ambulans *cum* detractione revelat arcanum: at fidus [e] animo tegit rem.

14 Ubi non *ſunt* prudentia conſilia, corruit populus; ſalus autem *eſt* in 'amplitudine conſiliarii.

15 [f] Omnino confringitur, qui ' ſpondet pro extraneo: 'qui autem odit complodentes, ſecurus *eſt*.

16 ' Mulier [g] gratioſa continet honorem, ut [h] potentiores continent divitias.

17 Beneficus *eſt* [i] ſibi ipſi 'vir benignus, ' turbat autem carnem ſuam crudelis.

18 'Improbus [k] comparat præmium 'falſum, ſerentis verò juſtitiam merces *eſt* fida:

19 [l] Probè adhærens juſtitiæ *ſerit* ad vitam; ſectans verò malum, ad mortem ſuam.

20 [m] Abominationi *ſunt* Jehovæ perverſi [n] animo: accepti verò ei integri viâ.

21 ' [o] Conjunctis operis non conſequitur impunitatem malus, ' ſemen verò juſtorum liberat ſe.

22 'Velut monile aureum ad roſtrum porci, *eſt* mulier pulchra & averſans rationem.

23 Deſiderio juſtorum tantummodo bonum, expectationi improborum *provenit* ' excandeſcentia.

24 Eſt qui diſpergens, tamen augetur amplius; ſed qui cohibet ſe a recto, tantummodo ' ad egeſtatem.

25 [p] ' Animus beneficus pinguis efficitur; & qui ubertim communicat, idem amplius [q] ' profundet.

26 Comprimentem triticum, execrabuntur [r] populares: benedictio autem *incumbet* capiti venum dantis.

27 Studioſè quærens bonum *alius*, ' conquirit benevolentiam: quærenti verò malum, ipſi eventurum eſt.

28 Qui confidit in divitiis ſuis, ipſe 'decidet; at 'tanquam ramus juſti efflorescent.

29 ' Qui conturbat domum ſuam, ' poſſidebit ventum; ' & ſtultus, ſervus *efficietur* ſapienti [s] animo.

30 Fructus juſti '*eſt fructus* arboris vitę, cùm diſciplinâ imbuit animas ſapiens.

31 En juſtum, in terra hac ' rependitur *eiquanto* magis improbo & peccatori?

32 ' Qui amat eruditionem, amat ſcientiam: qui verò odit correptionem, brutus *eſt*.

k Heb. *f*
opus falſi-
tis: ſic Le
19.13.
l Heb. *pr*
juſtitiæ: ſ
lem conſe
tionem
ſuprà ver.
18.
m Heb. *a*
minatio J
hovæ: ſ
prà ver 1.
n Heb.
benepla
ejus.
o Heb.
ad
ut infrà
p Heb.
benedi
q Heb.
r Heb.
s Heb.

ANNOTATIO.

2 Advenienti] *id eſt, ſuperbia parit ignominiam autori ſuo: modeſtia verò ſapit, & ſibi ab ignominia præcavet.* 3 Deducit eos] *per totam hanc vitam, uſque in tranquilliſſimum ſecuritatis portum; prout ſequentia explicant uſque ad verſum 9.* Devaſtat] *id eſt, profligat & perdit.* 4 Non prodeſt] *quia devaſtetur ab excandeſcentia & invadente morte: ut ſuprà 10.2.* 5 Dirigit viam] *id eſt, erectum conſervat in via.* 6 Ærumna ſua] *i. qua alios onerant perfidè.* 7 Spes valentiſſ.] *i. judicio ipſius firmiſſima & fulta maximis viribus.* 9 Ore] *i. falſis & ſimulatis verbis alios eodem perducit, quò devenit ipſe.* Scientia]

entia] *id eſt, cognitione falſitatis & cautione prudente ſe ipſos a corruptione ſervant.* 10 De bono] *verborum* ἐμπλοκὴν, *quæ eſt in contextu Hebraico, evidentiæ cauſa mutavimus.* Exultat] *propter bona ab illis pervenientia ad cives, & ab iſtis mala, ſequen. verſu.* 12 Spernentem] *id eſt, contemptim obterante contumeliis, & rodente calumniis: ut ſeq. verſu.* 13 Ambulans cum] *ut Levitici 19.16.* 14 Amplitudine] *id eſt, in conſiliario amplo, prudentibus conſiliis, varieque inſtructiſſimo.* 15 Spondet pro] *id eſt, fidem ſuam interponit negotiis alienis.* Qui autem odit] *id eſt, qui tanquam odiſſet, improbat eorum levitatem qui porrectis dexteris temerè fidejubent, ſuprà 6.1.* 16 Mulier gratioſa] *id eſt, quæ prædita reverentia Dei ornatur occulto illo cordis homine, ſito in incorruptione lenis & quieti ſpiritus, qui eſt coram Deo pretioſus, & apud omnes bonos gratioſus, infrà 31.30. & 1. Petri 3.4.* 17 Vir benignus] *qui aliis benefacit; ut contrà crudelis, qui a benefaciendo abſtinet.* Turbat carnem] *id eſt, ſe ipſum damno afficit, naturæ & humanitatis leges abjiciens: ut duo ſequentes verſus explicant.* 18 Improbus] *nimirum crudelis iſte, ſuperiore verſu.* Falſum] *tum quia fallit ipſum quicquid præmii loco expectavit, tum quia longè diverſum præmium conſequitur, vers. 19.* Juſtitiam] *id eſt, beneficium: ut ſuprà obſervatum eſt. 3.27.* 21 Conjunctis operis] *id eſt, licet contendat omnes nervos, omnes machinas admoveat, omnia adjumenta comparet.* Semen] *id eſt non tantùm ipſe, ſed etiam poſteri liberantur. quaſi dicat, iſte aſcitus multis ſe unum nequit liberare, hujus verò cauſa bene eſt multis.* 22 Velut monile] *id eſt, tam decet inſanam pulchritudo, quàm monile ſuem.* 23 Excandeſcentia] *id eſt, malum quo ringantur atque excandeſcant: ſynecdoche.* 24 Ad egeſtat.] *id eſt, non poteſt non maledici & fieri egens avaritia iſtius.* 25 Animus beneficus] *id eſt, quiſquis ex animo benefacit, amplius Dei benedictione ditabitur: metaphora, ut Judic 3.29.* Profundet] *id eſt, novis bonis quæ profundat, a Deo cumulabitur.* 27 Conquirit benevolentiam] *id eſt, eam ſibi conciliat apud Deum & homines: ſic concludit ſuperiorem ſermonem de beneficentia.* 28 Decidat] *ut folium marcidum, aut putridus ramus.* Tanquam ramus] *vireſcens, frondeſcens, floreſcens, &c. ſic accipitur* Nechem. 8.16. 29 Qui conturbat] *ſtulta adminiſtratione ſua.* Poſſidebit ventum] *id eſt, faciet ut ſua poſſeſſio in ventos abeat, ſitque totus vacuus. quaſi dicat, aërem tantùm habebit.* Et ſtultus] *id eſt, imo ne ſe ipſum quidem poſſidebit; debebit animam, quod aiunt.* 30 Eſt fructus arboris vitæ] *id eſt, vivificus eſt doctrina ſua.* 31 Rependitur ei] *id eſt, caſtigatur a Deo in hac vita peccatorum nomine: ſic accipitur 1. Petri 4.17.* 32 Qui amat] *id eſt, juſtus, qui caſtigationibus Dei acquieſcit, gratias de illis agit, eiſque excitatur ad ſapiendum magis ac magis: ut Pſal. 94.12.*

CAPUT XII.

Bonis benevolentia Dei, malis judicium denuntiatur: mulierum conditio, cogitationum & ſermonum fructus; miſericordiæ, ſedulitatis, juſtitiæ, humilitatis, veritatis, integritatiſque, & contrà exitus proponitur, quem attribuit Deus: & explicata prudentium hominum, diligentium, juſtorumque ratione, æterna illorum vita prædicatur.

1 BONUM provehit benevolentia a Jehova: at virum [a] ſceleratum condemnat.

2 *Non ſtabilitur homo improbitate,* radix autem juſtorum non dimovetur.

3 *Uxor [b] ſtrenua * corona *eſt* mariti ſui; ſed tanquam * putredo in oſſibus ejus *eſt* * ea quæ pudefacit.

4 Cogitationes juſtorum *ſunt* [c] juſtę; aſtuta conſilia improborum, [d] doloſa.

5 Verba improborum [e] inſidiantur ſanguini; os autem rectorum eripit *illos.

6 Evertunt ſe improbi ita ut non ſint: familia autem juſtorum ſtabit.

7 Pro ratione intellectus ſui * laudabitur vir: ſed perverſus [f] animo erit contemptui.

8 Melior *eſt* qui agnoſcit ſe vilem & ſervum habet, eo qui ſe extollit honore & deficitur cibo.

9 Curat juſtus vitam jumenti ſui: miſerationes autem improborum ſunt * *miſerationes* crudelis:

10 Qui colit tellurem ſuam, ſatiatur cibo; qui verò ſectatur [g] *vana, *eſt* [h] demens.

11 Deſiderat improbus præſidium * malorum, ſed radix juſtorum dat *illud.*

12 *In defectione labiorum *eſt* tendicula mali, at * egreditur ab anguſtia juſtus.

13 Ex fructu [i] oris *ſui* vir ſatiatur bonus, * etiam retributionem operum ſuorum homo recipit ſibi.

14 Via ſtulti recta *videtur* in oculis ipſius; at qui auſcultat conſilio, ſapiens eſt.

15 Stulti ipſius indignatio eodem die agnoſcitur, * tegit verò ignominiam aſtutus.

16 Efflat veritatem qui indicat quod [k] juſtum eſt, teſtis autem falſiſſimus efflat [l] dolum.

17 Eſt qui pronuntiat ſimilia [m] transfodienti gladio; at lingua ſapientum, medicinę.

18 Labium [n] verax ſtabilitur in æternum; * donec momentum tranſigam, lingua [o] falſa.

19 * Dolus *recidit* in cor fabricantium malum; in conſiliarios autem pacis, lætitia.

20 [p] * Non abjicietur juſtus in ullam moleſtiam, improbi autem pleni erunt malo.

21 Abominationi *ſunt* Jehovæ labia [q] fallacia; qui autem agunt [r] fideliter, accepti ſunt ei.

22 Homo callidus * tegit ſcientiam, animus autem ſtolidorum proclamat ſtultitiam.

23 Manus ſedulorum dominabitur, [s] doloſa autem erit [t] tributaria.

24 Sollicita anxietas in animo viri * deprimit illam, res autem bona * lętificat illam.

25 Excellentior *eſt* proximo ſuo juſtus, at via improborum * ſeducit eos.

26 * Non aſſabit [u] doloſus quod venando cęperit, ſubſtantia autem hominis prętioſa ſedulus fruitur.

27 In itinere juſtitię *eſt* vita, & via ſemitæ ejus [x] * immortalis eſt.

[k] Heb. *juſtitiam.*

[l] Heb. *falſitatem.*

[m] He. *transfoſſionibus gladii: hypallage.*

[n] Heb. *veritatis.*

[o] Heb. *falſitatis.*

[p] Heb. *non objicietur in juſtum ulla moleſtia: hypallage.*

[q] Heb. *falſitatis.*

[r] Heb. *fidem benevolentia ejus: ut ſupr. 11.1. ſupr. 10 4.*

[s] Heb. *doli.*

[t] Heb. *in tributum.*

[u] Heb. vir *doli, venationem ſuam*

[x] Heb. *nec mors.*

ANNOTATIO.

2 Non ſtabilitur] *ſed eradicatur; quomodo accipiendum eſſe docet antitheſis.* Radix] *id eſt, juſtitia ipſorum radicata in Chriſto per benevolentiam Dei: ſic infrà 11.* 3 Uxor ſtrenua] *qualis deſcribitur infrà capite ultimo.* Corona] *id eſt, decus & gloria; ut 1. Corinth. 11.7.* Putredo] *id eſt, malum tabificum, exedens & conſumens virum.* Ea quæ] *id eſt, malè morata, quæ ſuis eſt pudori.* 5 Illos] *quorum ſanguini inſidiantur improbi.* 7 Laudabitur] *id eſt, tandem laudem conſequetur, ita diſpenſante Deo: hujus rei exemplum ſeq. verſu apponitur.* 9 Miſerationes crudelis] *id eſt, planè nullæ.* 10 Vana] *id eſt, inutilia & aliena a functione & conditione ſua, ut ex priore membro colligitur.* 11 Malorum] *id eſt, adverſus mala. quaſi dicat, vellet quidem ſtabiliri & defendi ab omni malo; ſed inane eſt deſiderium ejus: ut ſuprà ver. 2.* 12 In defectione] *id eſt, injuſtus ſuis ipſius verbis ſibi mortem parat, & omnem anguſtiam.* Egreditur] *id eſt, aut cavet ab anguſtia juſtè expenſo ſermone ſuo, aut ſe, cùm inciderit, ab ea liberat: ut ſeq. ver.* 13 Etiam] *amplificatio, qua tranſitur a ſermone ad opera, ſeq. ver.* 15 Tegit] *id eſt, cohibet ſe ab indignatione, quæ ipſi futura eſſet ignominioſa.* 18 Donec momentum] *id eſt, falſi non amplius momento durant, ſeq. verſu.* 19 Dolus] *id eſt, ipſi ſuo dolo interimuntur, quod triſtitiam adfert graviſſimam.* 20 Non abjicietur] *id eſt, quæcunque moleſtia obtingat ei, non permanebit abjectus in ea, ſuprà ver. 12.* 22 Tegit ſcientiam] *id eſt, tectam & reconditam penes ſe habet, neque effundit temerè.* 24 Deprimit illam] *id eſt, manum (de qua in præcedente verſu) remiſſam & ſegnem efficit metus ſollicitus de futuro malo.* Lętificat] *id eſt, alacrem & promptam efficit fructus præſentis boni.* 25 Seducit eos] *cùm ſe anteponant juſtis & excellentiores eſſe judicent, idque (ut verſu ſeq. docetur) falſiſſimè.* 26 Non aſſabit] *id eſt, inter os & offam multa illi accident incommoda, & impedimenta fruendi boni quod captaverat.* 27 Immortalis] *ſimilem vocis compoſitionem vide infrà 30.31.*

CAPUT XIII.

Diſciplinæ ſtudioſis, bonis, modeſtis, diligentibus, veracibus, & integris ſuæ promiſſiones apponuntur, & contrà: divitiarum commoda & incommoda, uſus ſapiens & conſultus, & ratio eas comparandi exponitur: ſpei, doctrinæ, ſapientiæ, prudentiæq́ effecta; item veritatis, & diſciplinæ, converſationiſque conſequentia oſtenduntur; & bonis viris opes, liberos, vitámq́ bene inſtituentibus bona denuntiantur, improbiſq́ malæ.

1 FILIUS ſapiens *auſcultat* eruditioni patris; at ' deriſor ne ulli *quidem* auſcultat increpationi.

[a] Heb. *de fructu oris viri comedit bonum: ut ſuprà 12.13.*

2 [a] Fructu oris *ſui* quiſque fruitur bonus, anima verò perfidioſorum *fructu:'* violentiæ.

[b] Heb. *animam ſuam.*

3 Qui ' cuſtodit os ſuum, conſervat [b] ſe ipſum: qui ' divaricat labia ſua, contritio *eveniet* ei.

4 ' Deſiderio permovetur anima ipſius pigri, ſed nihil aderit; anima verò ſedulorum ' efficietur pinguis.

[c] Heb. *falſitatis.*

5 Rem [c] falſam ' odit juſtus, ' improbum verò *illa* reddit fœtidum atque pudefacit.

[d] Heb. *peccati virum.*

6 Juſtitia cuſtodit integrum viâ, improbitas verò ' pervertit [d] peccatorem.

7 Eſt qui divitem ſe jactat cùm deſint omnia; item qui pauperem ſe fingit, cui ſubſtantia *eſt* ampla.

8 ' Redemptura vitę viri ſunt divitię ſuę: at pauper non audit increpationem.

[e] Heb. *lætabitur.*

9 ' Lux juſtorum [e] clara erit; at lucerna improborum extinguetur.

[f] Heb. *tantùm in ſuperbia.*

10 [f] ' Merâ ſuperbiâ *vir* edit jurgium, at penes conſultos *eſt* ' ſapientia.

11 Subſtâtia ' ex vanitate, diminuetur: qui autem congregat ' manu, augebit *eam.*

[g] Heb. *cor.*

12 Spes protracta ægrum efficit [g] animum: ' arbor autem *eſt* vitæ, deſiderium adveniens.

1. Schem. 2. 30.

13 Contemptor ' verbi, corrumpetur ille: qui autem reveretur præceptum, ipſe donatur pace.

14 Doctrina ſapientis *eſt* ' ſcaturigo vitę, ad recedendum a tendiculis mortis.

15 [h] Succeſſum bonum dat ' gratia, via autem perfidioſorum *eſt* aſpera.

16 Omnis aſtutus agit ſcientiâ, ſtolidus autem pandit ſtultitiam.

17 Nuntius ' improbus incidit in malum; legatus autem [i] optimæ fidei, ' medicinam facit.

18 Paupertas & ignominia *erit* [k] abſtrahenti ſe ab eruditione: qui autem ſervat correptionem, ' honorabitur:

19 ' Deſiderium effectum ſuave erit animę *hujus*, at ' abominationi *eſt* ſtolidis recedere a malo.

20 Qui ambulat cum ſapientibus, ſapientior fiet: qui verò ſe conſociat ſtolidis, efficietur pejor.

21 Peccatores inſectatur malum, juſtos autem compenſat bonum.

22 Bonus poſſeſſionem tradit [l] nepotibus, ſuntque reconditæ juſto opes peccatoris.

23 [m] ' Multus *eſt* cibus novellantibus pauperibus: ſed eſt qui conſumit ſe [n] inertiâ.

24 Qui cohibet virgam ſuam, odit filium ſuum: qui autem amat eum, tempeſtivè imbuit eum eruditione.

25 ' Juſtus comedit ad ſatietatem animę ſuę; venter autem improborum eget.

ANNOTATIO.

1 Deriſor] *Stultè ludificans ſapientiæ documenta: ut opponitur ſapienti, ſuprà 9.7. & 8. & 12.* 2 Violentiæ] *ut Gen. 6.11.* 3 Cuſtodit] *ne videlicet extra metas officii ſui excurrat, aut divagetur ſermone.* Divaricat] *id eſt, diſtendit quodammodo & proſtituit os ſuum ad ſermones quoslibet, ut impurum ſcortum, præter officium ſuum: metaphora a pedibus ſcorti; Jechezk. 16.25.* 4 Deſiderio] *id eſt, tantummodo deſiderat, nec quicquam amplius: ac proinde nihil ex omnibus coacervatis deſideriis conſequitur. verborum ἐμπλοκὴν ad perſpicuitatem trajecimus.* Efficietur pinguis] *id eſt, ſuprà quàm optat, cumulabitur.*

labitur bonis: ut ſuprà 11.25. 5 Odit juſtus] *velut fœtidam & putentem averſatur.* Improbum] *id eſt, at contrà improbus tantopere diligit & amplexatur falſitatem; ut malit putridus eſſe & exoſus omnibus bonis, quàm ab ea diſcedere.* 6 Pervertit] *id eſt, everſum perdit.* 8 Redemptura] *id eſt, divitiæ, æquè ac paupertas, ſua habent commoda, atque incommoda: nam ut divitibus ad vitam hanc commodæ ſunt divitiæ, & pauperibus paupertas incommoda; ſic contra illæ divitibus ſunt incommodæ, quia plurima creant ab aliis pericula poſſeſſori ſuo: paupertas verò commoda ſaltem eo nomine, quod animus liber eſt ab invidorum inſidiantium metu, & cantat vacuus coram latrone viator.* 9 Lux juſtorum] *id eſt, juſti vita, gloria, & gaudio in æternum perfruentur: pro eo quod eſt, juſti in luce ſua lætabuntur: ut Pſal.* 97.11. 10 Mera ſuperbia] *id eſt, inconſulto & ferociente animo.* Sapientia] *induſtriè cavens ab accendendis, inflammandis aut fovendis jurgiis.* 11 Ex vanitate] *i. quibuſcunque vanis rationibus, aut falſis, ne furtiſve comparata.* Manu] *id eſt, juſto labore ſuo: metonymia.* 12 Arbor autem] *id eſt, proprium medicamentum, & ſalutare animo ægro ex deſiderio.* 13 Verbi] *nimirum divini, quod poſtea præceptum & doctrinam vocat.* 14 Scaturigo] *id eſt, perennis vita: ut ſuprà* 10.11. 15 Gratia] *id eſt, reverentia Dei & ſapientia gratioſa: ut ſuprà* 11.16. 17 Improbus] *id eſt, infidus dat pœnas infidelitatis, & ſibi nocet.* Medicinam facit] *id eſt, ſibi & aliis prodeſt, cùm rei veritatem exponit, & bona fide facit officium ſuum.* 18 Honorabitur] *id eſt, divitiis & honore florebit.* 19 Deſiderium] *id eſt, hic qui correctionem recipit; fructum tranquillum juſtitiæ percipiet, & deſideriorum ſuorum: Heb.* 12.11. Abominationi eſt] *id eſt, fugit ſtolidus caſtigationes, & abhorret ab earum uſu; atque inde non explebitur deſiderio ſuo; ſed paupertate & ignominia obruetur. Oratio* ἀνανταπόδοτος, *quales multas hoc libro inveniri diximus ſuprà* 1.7. 23 Multus eſt cibus] *id eſt, non poteſt non abundare pauper, cùm ſedulus eſt, & ſi vel in horrentibus locis colendis occupat: divitem verò ſua exedit inertia, cujus bona hoc pacto ad juſtum transferuntur.* 25 Juſtus] *id eſt, juſto, qui ex fide vivit, ſemper eſt ſatis; improbis verò nunquam.*

CAPUT XIIII.

Mulieris officium, recti, modeſtiæ, diligentiæ, veritatis, ſtudii ad ſapientiam tenendam conſequentiæ, & converſationis leges, judiciique in probandis inſtitutis vitæ, adhibita prudentia, exponuntur: perſonarum pro ratione opum acceptio damnatur; labor, ſapientia, veritas, & reverentia Dei commendatur, civitatis decus, & civium inter ſe officia humanitatis, juſtitiæ, & prudentis obſequii prædicantur.

1 SAPIENTUM fœminarum *quæque* ædificat domum ſuam; ſtulta autem manibus ſuis deſtruit eam.

2 Qui ambulat [a] rectè, reveretur Jehovam: præfractus verò viis ſuis, ſpernit eum.

3 Ori ſtulti ineſt baculus ſuperbiæ; labia verò ſapientum conſervant ipſos.

4 Cùm deſunt boves, præſepe mundum *eſt*; amplitudo autem proventuum, *eſt* viribus bovis.

5 Teſtis [b] optimæ fidei non mentitur, efflat autem mendacia teſtis [c] falſus.

6 Quærenti deriſori ſapientiam, ea non extat; ſcientia autem, prudenti facilis eſt.

7 Abi a conſpectu viri ſtolidi, & [d] *quem* noſti non eſſe præditum verbis ſcientiæ.

8 Sapientia aſtuti, *eſt* advertere ad viam ſuam; ſtultitia autem ſtolidorum, ad dolum.

9 Stultos conciliat reatus; inter rectos autem, quod acceptum eſt *conciliationem facit*.

10 [e] Animus agnoſcit [f] ſuam ipſius amaritudinem; & in lætitia ipſius non intermiſcet ſe extraneum *quicquam*.

11 Domus improborum perdetur: tentorium autem rectorum florebit.

12 Eſt via *quæ* recta *videtur* in conſpectu virorum, cujus finis *eſt* viarum ad mortem.

13 Etiam ex riſu dolet animus: & [g] tandem lætitia *fit* mœror.

14 Viis ſuis ſatiabitur *vir* averſo animo, *abſiſtit* autem [h] a conſortio ejus vir bonus.

15 Fatuus credit omnibus rebus, aſtutus autem advertit ad greſſum ſuum.

16 Sapiens timens recedit a malo; ſtolidus verò infert ſe, adeò præfidens eſt.

17 [i] Præceps irâ efficit ſtultitiam, ſed [k] viro circumſpectiſſimo *eſt* odio.

18 Poſſident fatui ſtultitiam, aſtuti autem coronamentum texunt ſcientiæ.

19 Incurvant ſe mali coram bonis, & improbi ad portas juſti.

20 Etiam proximo ipſius odio eſt pauper, amici autem divitis multi *ſunt*.

21 Contemptui proximo ſuo futurus eſt peccator *iſte*: qui autem gratiam facit pauperibus, ô beatum illum.

22 Nonne errant qui fabricant malum? benignitas verò & fides *eſt* fabricantium bonum.

23 In omni labore *eſt* emolumentum; at [l] in verbo labiorum tantùm, egeſtas *eſt*.

24 Corona ſapientum *ſunt* divitiæ ipſorum, ſtultitia ſtolidorum ſtultitia *manet*.

25 Liberat animas teſtis [m] verax, conflat autem mendacia [n] doloſus.

26 In reverentia Jehovæ *eſt* fiducia [o] valida, qui filiis ſuis eſſe ſolet receptui.

27 Reverentia Jehovæ *eſt* ſcaturigo vitæ, ad recedendum a tendiculis mortis.

28 In multitudine populi *eſt* decor regis; at defectu nationis contritio dominatoris *advenit*.

29 [p] Tardus ad iram abundat intelligentia: [q] præceps autem animo excitat ſtultitiam.

30 Vita carnium *eſt* animus ſanans; putredo verò oſſium, invidentia.

31 Qui opprimit tenuem, probro afficit opificem ejus: hunc autem honorat, qui gratiam facit egenti.

32 In malum ſuum impellit ſe improbus; recipit ſe etiam in morte ſua juſtus.

33 In animo prudentis requieſcit ſapientia: *quæ autem eſt* [r] in ſtolidis *ſtoliditas*, ſe cognoſcendam exhibet.

34 Juſtitia exaltat gentem, [s] probro autem *eſt* nationibus peccatum.

35 Benevolentia regis erga ſervum intelligentem; excandeſcentia autem ejus erit contra pudefacientem.

[l] Heb. *verbū labiorum tãtùm egeſtati* eſt: *hypallage.*

[m] Heb. *veritatis.*

[n] Heb. *doli.*

[o] Heb. *roboris.*

Sup. 13.14.

[p] Heb. *longus irarum.*

[q] Heb. *brevis ſpiritu, attollit.*

ſup. verſ. 17.

[r] Heb. *in medio ſtolidorum*

[s] Heb. *probrum nationum.*

ANNOTATIO.

1 Sapientum] *Quæ Deum timent, & domeſticas ſuas occupationes curant in ſanctificatione & modeſtia.* Ædificat] *id eſt, ſervat & auget familiam: tranſlatio a ſtructoribus.* 2 Qui ambulat] *id eſt, ex genere vitæ, veluti fructibus, homo cognoſcitur, utrum pius ſit an impius.* 3 Baculus ſuperbiæ] *id eſt, ſermones arrogantiſſimi, quos velut baculos ferulâſque audientibus ſubminiſtrat, ut cædatur ipſe.* Conſervant] *quia ſapientes modum & prudentiam ſermonibus ſuis adhibent, ne ſibi aut ulli ſint damno.* 4 Boves] *aratores videlicet; domiti & aſſuefacti culturæ: ſynecdoche, pro operariis omnibus.* Præſepe mundum] *id eſt, omnia vacua, ſynecdochicè: ut Hhamos 4.6.* 6 Facilis] *inventu; ut quæ ſe omnibus exhibet, ſuprà 1.20. & 8.1.* 9 Stultos conciliat] *id eſt, improborum animos conjungit ſcelerum communicatio.* Quod accept.] *id eſt, quicquid Deo & rectis hominibus probatur, hoc rectos alios cum aliis conciliare ſolet.* 10 Animus] *αἴτιον ſuperioris ſententiæ: malefici maleficos amant, & recti rectos; nam ita eſt comparatus ſingulorum animus, ut probet omnia, quæ grata ſunt adjungat ſibi, & quæ ingrata amaráque ſunt refugiat.* Extraneum] *id eſt, alienum, abs quo abhorret animus.* 12 Viarum ad] *ut oſtendunt duo ſequentes verſus.* 16 Infert ſe] *nimirum in malum, quod ſequentis verſus exemplum commonſtrat.* 18 Stultitiam] *id eſt, fructum ſtultitiæ ſuæ recipiunt, metonymicè: de quo ſeq. verſu.* Coronamentum] *id eſt, ſcientiæ ſuæ fructum glorioſiſſimum conſequuntur.* 21 Peccator iſte] *qui pauperem odit, & colit divitem.* 22 Errant] *id eſt, abſunt ab itinere vitæ, ad quam benignitas & veritas Dei ducit.* 23 Labore] *id eſt, ſedula occupatione hominis ad functionem ſuam.* Verbo labiorum] *id eſt, ubi quieſcunt cætera membra ab operibus ſuis; & lingua tantùm occupatur, eſtque actuoſiſſima ſtrepitu inani ſuo.* 24 Corona] *id eſt, ornamento ſunt divitiæ ad ſapientiam accedentes: ſtultorum verò poſſeſſorum ſtultitiam nulla ex parte minuunt.* 25 Conflat] *ut animas perdat.* 26 Filiis ſuis] *quos genuit in Chriſto ſemine incorrupto verbi, ut in ſui reverentia ambulent.* 30 Vita carnium] *id eſt, vir animo humano atque benefico (qui proptereà metaphoricè ſanans appellatur) toto corpore bene habet, lætus vitam tranſigit, & alios lætificat: invidiæ verò tormentum ne valentiſſimas quidem partes corporis integras relinquit; ſed eas tabefacit, corrumpit, putriditate infeſtat, & fœtidum omnium judicio totum hominem reddit.* 31 Opificem] *id eſt, Deum: vide Matth. 25.35. & ſeq.* 32 Recipit ſe] *a malo, adeò ut ne mors quidem ipſa ſit ipſi mala.* 33 Se cognoſcendam] *id eſt, diu diſſimulari non poteſt: eſt autem hic ellipſis contrarii: ut Gen. 18.19.* 35 Pudefacientem] *ut ſuprà 10.5.*

CAPUT XV.

Leges ſermonum qui inter homines habentur, & bona ex legitimo illorum uſu conſequentia, Dei judicium de bonis & malis, ſtultorum faſtidium in documentis boni & tota ſorte ſua: iracundiæ, pigritiæ, ſtultitiæ, imprudentiæ, carnalium ſtudiorum, ſuperbiæ, avaritiæ, temeritatis in homines & in Deum, immodeſtiæ erga doctrinam animi, & contrà, conſequentia explicantur.

1 RESPONSIO mollis avertit æſtum iræ: verbum autem [a] moleſtum excitat iram.

[a] Heb. *moleſtiæ.*

2 Lingua ſapientum bonam profert ſcientiam: os autem ſtolidorum eructat ſtultitiam.

3 In omni loco oculi Jehovæ *ſunt*, ſpeculantes malos & bonos.

4 Curatio linguæ, arboris vitæ *eſt*: perverſitas autem ex ea, *velut* confractio a vento.

5 Stultus *eſt qui* ſpernit eruditionem patris ſui; qui autem obſervat correptionem, valde aſtutus *eſt*.

6 In domo juſti robur *eſt* magnum: quod autem ad proventum improbi, conturbatur.

7 Labia ſapientum ſpargunt ſcientiam: [b] animus autem ſtolidorum, [c] quod abeſt a recto.

[b] Heb. *cor: ſic deinceps.*
[c] Heb. *non rectum.*
[d] Heb. *benevolentia ejus.*

8 Sacrificium improborum, abominationi *eſt* Jehovæ: oratio autem rectorum, [d] accepta *eſt* ei.

9 Abominationi *eſt* Jehovæ via improbi; eum autem qui ſectatur juſtitiam, diligit.

10 Eruditio *videtur* mala derelinquenti iter; qui odit correptionem, morietur.

11 Sepulchrum & perditio coram Jehova *ſunt*, quantò magis [e] animi hominum?

[e] Heb. *corda filiorum hominis.*

12 Non diligit derifor corripientem ſe, ſapientes non adit.

13 Animus lætus bene afficit vultum: & dolore animi ſpiritus frangitur.

14 Animus prudentis quærit ſcientiam: os autem ſtolidorum paſcitur ſtultitia.

15 Omnes dies pauperis, mali *ſunt*: [f] læti autem animo, *ſunt* convivium juge.

[f] Heb. *boni corde.*

16 Melius *eſt* parum cum reverentia Jehovæ, quàm theſaurus amplus ubi *eſt* vexatio.

17 Melius *eſt* cibarium oleris ubi *eſt* dilectio, quàm bovis ſaginati ubi *eſt* odium.

18 Vir [g] iracundus miſcet contentionem, longanimis autem ſedat litem.

19 Via pigri *eſt* velut ſepimentum ſpinoſum: iter autem rectorum aggeſtum *eſt*.

20 Filius ſapiens lætificat patrem, ſtolidus autem homo ſpernit matrem ſuam.

21 Stultitia, lætitiæ eſt [h] dementi; at [i] vir intelligens rectè ambulaturus eſt.

22 [k] Irritæ fiunt cogitationes, cùm deeſt [l] conſilium: at in amplitudine conſiliariorum aſſurgit *cogitatio*.

23 Lætitia huic viro eſt *ex* ſermone oris ſui: nam res tempore ſuo, ô quàm bona *eſt*!

24 Iter vitæ ſurſum *eſt* intelligenti, ut recedat a ſepulchro deorſum.

25 Domum ſuperborum evellit Jehova, conſtituit autem terminum viduæ.

26 Abominationi *ſunt* Jehovæ cogitationes mali; mundorum autem *ſermones*, *ſunt* ſermones amœni.

27 Conturbat domum ſuam, qui [m] deditus eſt quæſtui; qui verò odit dona, victurus eſt.

28 Animus juſti meditatur ad loquendum; os autem improborum eructat mala.

29 Procul abeſt Jehova ab improbis, orationem autem juſtorum exaudit.

30 Ut lumen oculorum lætificat animum, *ita* audi

g Heb.
anis
Supr.
h Heb.
fecto
i Heb.
telligen
dirige
lare.
k Heb.
tas fac
guat
infuor
fecito
l Heb.
Supr.
m Heb
ſtuoſu
ſtu
19.

auditio bona pinguefacit oſſa.
31 Auris auſcultans correptioni vitæ, [n] inter ſapientes commorabitur.
32 Qui [o] abſtrahit ſe ab eruditione, ſpernit animam ſuam: qui autem auſcultat correptioni, poſſidet animam.
33 *Anteit* reverentiam Jehovæ eruditio ſapientiæ, & ante honorem abjectio.

ANNOTATIO.

1 Reſponſio] *quatuor primi verſus de oratione ſermonis noſtri, docent primùm quæ conſequantur ex hominum ſermone, hoc verſu: deinde quæ ſit ſermonis habendi ratio, nimirum ut adhibeatur ſcientia, ver. 2. & reverentia Dei omnia pernoſcentis, ver. 3. ac poſtremò bona & mala conſequentia illuſtrantur comparationibus ver. 4.* 4 Arboris vitæ] *id eſt, medicina ſalutaris atque vivifica.* Perverſitas] *id eſt, cùm lingua perverſè agit, ſubitas & vehementiſſimas calamitates affert.* 6 Conturbatur] *videlicet nullo negotio, adeò infirmus eſt.* 8 Sacrificium] *id eſt, quantumvis ſolennis & ſumptuoſa cultus divini oſtentatio: cui ſimplex juſtorum oratio comparatur.* 10 Eruditio] *diſtributio improborum qui abominationi ſunt Jehovæ, ſuperiore verſu; alii (inquit) apertè eruditionem fugiunt, & viam juſtam: alii verò odium animo diſſimulant, & illudunt hominibus ſpecie cultus Dei; ſed penitiſſimas illorum cogitationes perſpicit Deus, ſeq. verſu.* 12 Deriſor] *ut ſuprà 3.34. id eſt, contemptor Dei doctrinam odit, doctóque pariter doctrinæ nomine.* 13 Vultum] *id eſt, totum hominem, ſynecdochicè.* Spiritus frangitur] *id eſt, veluti anhelus & ſuſpirioſus efficitur homo, & reſpiratio ipſius quaſi interſcinditur.* 15 Pauperis] *id eſt, hominis ſua ſorte minimè contenti, ut ſequentia oſtendunt.* Convivium juge] *id eſt, tam ſunt jucundi dies homini quieſcenti in ſua ſorte, quàm ſi ſemper lautiſſimis epulis aleretur.* 16 Reverentia] *animum hominis tranquillante.* Ubi eſt vexatio] *id eſt ubi poſſeſſor animo fluctuat atque incertus eſt, quia deſtituitur reverentia Dei.* 19 Pigri] *qui pigratur officium facere, & rectum colere.* Sepimentum] *id eſt, ita lenta eſt atqui difficilis, ac ſi tota ſpinoſa & ſalebroſa eſſet.* Aggeſtum] *id eſt, facillimum & commodiſſimum, velut inſtrato aggere.* 23 Lætitia] *id eſt, vir iſte ſapiens & conſiliis ampliſſimus plurimùm recreatur & gratulatur ſibi, cùm videt conſilia ſua bene cecidiſſe, & prout dixerat eveniſſe.* 24 Surſum] *id eſt, in cœlis vita eſt, at proinde cogitat de cœleſtibus, & ad cœleſtia tendit: Philip. 3.20. & Coloſſ. 3.1.* A ſepulchro] *id eſt, à morte quam ſtudium harum rerum terreſtrium eſſet allaturum.* 25 Evellit] *id eſt, funditus & radicitus perdit.* Viduæ] *id eſt, humilium abjectorúmque, ſynecdochicè.* 28 Eructat] *temerè incogitatéque profundit.* 29 Procul abeſt] *id eſt, non exaudit humanitus dictum.* 30 Ut] *id eſt, quemadmodum oculus rerum bonarum aſpectu hominem totum afficit, ita etiam auris rerum bonarum ſalutariúmque auditu, de quibus ſequentes verſus.* 13 Inter ſapientes] *id eſt, in ſalute erit, quam ſapientibus attribuit Deus.* 33 Anteit] *id eſt, antequam vir ſapientiam obtineat & reverentia Dei ducatur, quæ caput eſt ſapientiæ; eum erudiri oportet in documentis ſapientiæ.* Et ante honor.] *id eſt, ordo idem eſt fructuũ qui ex eruditione & reverentia Dei percipiuntur: nam eruditioni abjectio & humilitas; ſapientiæ verò & reverentiæ Dei conjunctus eſt ſummus honor, quo Deus ſuos timentes proſequitur.*

CAPUT. XVI.

Singularis Dei adminiſtratio ſcientiáque prædicatur, propter quam homines ad fidem & obſequium ejus revocantur: reverentibus ipſum gratia & pax, ſuperbis ruina denunciatur: etiam reges quacunque autoritate ſint ad idem officium provocantur: ſapientiæ, juſtitiæ, modeſtiæ, ſtudii in verbo Dei, eloquentiæ, fideliſque doctrinæ fructus exponuntur: cogitationum noſtrarum ſermonúmque alienorum probatio docetur, veneranda ſenectutis autoritas, & hominis animum ſuum cohibentis virtus commendatur: poſtremò abdicata fortuna omnia eventa tribuuntur Deo.

1 PENES hominem *ſunt* acies *cogitationum* [a] animi, ſed a Jehova *eſt* ſermo linguæ.
2 Ut omnibus [b] viis *ſuis* vir purus videatur in oculis ſuis; tamen perpendit ſpiritus Jehova.
3 Devolve in Jehovam facta tua, cogitationéſque tuas; & comparabuntur.
4 Omnes operatus eſt Jehova propter ſe, etiamque improbum ad diem mali:
5 Abominationi *eſt* Jehovæ omnis altus animo; [c] conjunctis operis non conſequitur impunitatem.
6 Benignitate & veritate expiatur iniquitas: quamobrem reverentiâ Jehovæ, recede a malo.
7 Cùm benevolentia proſequitur Jehova vias alicujus, etiam inimicos ejus pacatos reddit ei.
8 Melius *eſt* parum cum juſtitia, quam [d] ampliſſimus proventus, cum injuria.
9 Animus hominis excogitat viam ſuam, ſed Jehova ſtatuit greſſum ejus.
10 Sagacitas *inſideat* labiis regis, in judicio ne prævaricetur os ejus.
11 Scapus & lances judicii Jehovæ *ſunt*, opus ejus *ſunt* omnia [e] pondera loculi.
12 Abominationi *ſit* regibus committere improbitatem: nam juſtitiâ ſtabilitur ſolium.
13 [f] Accepta *ſunto* regibus labia juſta; & loquentem recta, rex diligito.
14 *In* æſtuante ira regis *ſunt* nuntii mortis; ſed vir ſapiens expiabit eam.
15 [g] In lucida facie regis vita *eſt*, cujus benevolentia *eſt* velut denſæ nubes pluviæ ſerotinæ.
16 Comparare ſapientiam, ô quàm melius *eſt* auro effoſſo; & comparare prudentiam, optatius argento.
17 Agger rectorum *eſt* recedere a malo; conſervat [h] ſeipſum, qui cuſtodit viam ſuam.
18 Ante confractionem ſuperbia, & ante lapſum [i] alti *ſunt* ſpiritus.
19 Melius *eſt* ſubmiſſum eſſe ſpiritu cum manſuetis, quàm partiri ſpolium cum ſuperbis.
20 Qui attendit ad verbum, conſequitur bo-

[e] Heb. *lapides: metonymicè.*
[f] Heb. *benevolentia regum, labia juſtitiæ.*
[g] Heb. *in luce faciei.*
Supr. 3.14.
[h] Heb. *animam ſuam.*
[i] He. *altitudo ſpiritus.*
Supr. 11.2.

ANNOTATIO.

1 Sapientum] *Quæ Deum timent, & domeſticas ſuas occupationes curant in ſanctificatione & modeſtia.* Ædificat] *id eſt, ſervat & auget familiam: tranſlatio a ſtructoribus.* 2 Qui ambulat] *id eſt, ex genere vitæ, veluti fructibus, homo cognoſcitur, utrum pius ſit an impius.* 3 Baculus ſuperbiæ] *id eſt, ſermones arrogantiſſimi, quos velut baculos ferulâſque audientibus ſubminiſtrat, ut cædatur ipſe.* Conſervant] *quia ſapientes modum & prudentiam ſermonibus ſuis adhibent, ne ſibi aut ulli ſint damno.* 4 Boves] *aratores videlicet; domiti & aſſuefacti culturæ: ſynecdoche, pro operariis omnibus.* Præſepe mundum] *id eſt, omnia vacua, ſynecdochicè: ut Hhamos 4.6.* 6 Facilis] *inventu; ut quæ ſe omnibus exhibet, ſuprà 1.20. & 8.1.* 9 Stultos conciliat] *id eſt, improborum animos conjungit ſcelerum communicatio.* Quod accept.] *id eſt, quicquid Deo & rectis hominibus probatur, hoc rectos alios cum aliis conciliare ſolet.* 10 Animus] *αἴτιον ſuperioris ſententiæ: malefici maleficos amant, & recti rectos; nam ita eſt comparatus ſingulorum animus, ut probet omnia, quæ grata ſunt adjungat ſibi, & quæ ingrata amaráque ſunt refugiat.* Extraneum] *id eſt, alienum, abs quo abhorret animus.* 12 Viarum ad] *ut oſtendunt duo ſequentes verſus.* 16 Infert ſe] *nimirum in malum, quod ſequentis verſus exemplum commonſtrat.* 18 Stultitiam] *id eſt, fructum ſtultitiæ ſuæ recipiunt, metonymicè: de quo ſeq. verſu.* Coronamentum] *id eſt, ſcientiæ ſuæ fructum glorioſiſſimum conſequuntur.* 21 Peccator iſte] *qui pauperem odit, & colit divitem.* 22 Errant] *id eſt, abſunt ab itinere vitæ, ad quam benignitas & veritas Dei ducit.* 23 Labore] *id eſt, ſedula occupatione hominis ad functionem ſuam.* Verbo labiorum] *id eſt, ubi quieſcunt cætera membra ab operibus ſuis; & lingua tantùm occupatur, eſtque actuoſiſſima ſtrepitu inani ſuo.* 24 Corona] *id eſt, ornamento ſunt divitiæ ad ſapientiam accedentes: ſtultorum verò poſſeſſorum ſtultitiam nulla ex parte minuunt.* 25 Conflat] *ut animas perdat.* 26 Filiis ſuis] *quos genuit in Chriſto ſemine incorrupto verbi, ut in ſui reverentia ambulent.* 30 Vita carnium] *id eſt, vir animo humano atque benefico (qui propterea metaphoricè ſanans appellatur) toto corpore bene habet, lætus vitam tranſigit, & alios lætificat: invidię verò tormentum ne valentiſſimas quidem partes corporis integras relinquit; ſed eas tabefacit, corrumpit, putriditate infeſtat, & fœtidum omnium judicio totum hominem reddit.* 31 Opificem] *id eſt, Deum: vide Matth. 25.35. & ſeq.* 32 Recipit ſe] *a malo, adeò ut ne mors quidem ipſa ſit ipſi mala.* 33 Se cognoſcendam] *id eſt, diu diſſimulari non poteſt: eſt autem hic ellipſis contrarii: ut Gen. 18.19.* 35 Pudefacientem] *ut ſuprà 10.5.*

CAPUT XV.

Leges ſermonum qui inter homines habentur, & bona ex legitimo illorum uſu conſequentia, Dei judicium de bonis & malis, ſtultorum faſtidium in documentis boni & tota ſorte ſua: iracundiæ, pigritiæ, ſtultitiæ, imprudentiæ, carnalium ſtudiorum, ſuperbiæ, avaritiæ, temeritatis in homines & in Deum, immodeſtiæ erga doctrinam animi, & contrà, conſequentia explicantur.

1' RESPONSIO mollis avertit æſtum iræ: verbum autem [a] moleſtum excitat iram.

2 Lingua ſapientum bonam profert ſcientiam: os autem ſtolidorum eructat ſtultitiam.

3 In omni loco oculi Jehovæ *ſunt*, ſpeculantes malos & bonos.

4 Curatio linguæ, 'arboris vitæ *eſt*: ' perverſitas autem ex ea, *velut* confractio a vento.

5 Stultus *eſt qui* ſpernit eruditionem patris ſui; qui autem obſervat correptionem, valde aſtutus *eſt*.

6 In domo juſti robur *eſt* magnum: quod autem ad proventum improbi, ' conturbatur.

7 Labia ſapientum ſpargunt ſcientiam: [b] animus autem ſtolidorum, [c] quod abeſt a recto.

8 ' Sacrificium improborum, abominationi *eſt* Jehovæ: oratio autem rectorum, [d] accepta *eſt* ei.

9 Abominationi *eſt* Jehovę via improbi; eum autem qui ſectatur juſtitiam, diligit.

10 'Eruditio *videtur* mala derelinquenti iter; qui odit correptionem, morietur.

11 Sepulchrum & perditio coram Jehova *ſunt*, quantò magis [e] animi hominum?

12 Non diligit' deriſor corripientem ſe, ſapientes non adit.

13 Animus lętus bene afficit ' vultum: & dolore animi ' ſpiritus frangitur.

14 Animus prudentis quærit ſcientiam: os autem ſtolidorum paſcitur ſtultitia.

15 Omnes dies ' pauperis, mali *ſunt*: [f] læti autem animo, *ſunt* ' convivium juge.

16 Melius *eſt* parum cum ' reverentia Jehovæ, quàm theſaurus amplus ' ubi *eſt* vexatio.

17 Melius *eſt* cibarium oleris ubi *eſt* dilectio, quàm bovis ſaginati ubi *eſt* odium.

18 Vir [g] iracundus miſcet contentionem, longanimis autem ſedat litem.

19 Via 'pigri *eſt* velut ' ſepimentum ſpinoſum: iter autem rectorum ' aggeſtum *eſt*.

20 Filius ſapiens lætificat patrem, ſtolidus autem homo ſpernit matrem ſuam.

21 Stultitia, lętitię eſt [h] dementi; at [i] vir intelligens rectè ambulaturus eſt.

22 [k] Irritæ fiunt cogitationes, cùm deeſt [l] conſilium': at in amplitudine conſiliariorum aſſurgit *cogitatio*:

23 ' Lętitia huic viro eſt ex ſermone oris ſui: nam res tempore ſuo, ô quàm bona *eſt*!

24 Iter vitę ' ſurſum *eſt* intelligenti, ut recedat ' a ſepulchro deorſum.

25 Domum ſuperborum ' evellit Jehova, conſtituit autem terminum ' viduæ.

26 Abominationi *ſunt* Jehovæ cogitationes mali; mundorum autem *ſermones*, *ſunt* ſermones amœni.

27 Conturbat domum ſuam, qui [m] deditus eſt quęſtui; qui verò odit dona, victurus eſt.

28 Animus juſti meditatur ad loquendum: os autem improborum ' eructat mala.

29 'Procul abeſt Jehova ab improbis, orationem autem juſtorum exaudit.

30 'Ut lumen oculorum lætificat animum, *ita* audi

[a] Heb. *moleſtiæ.*

[b] Heb. *cor: ſic deinceps.*

[c] Heb. *non rectum.*

[d] Heb. *benevolentia ejus.*

[e] Heb. *corda filiorum hominis.*

[f] Heb. *boni corde.*

[g] Heb.

antis

Supr.

[h] Heb.

ſecto

[i] Heb.

tellig

dirig

lare.

[k] Heb.

tas fac

gatio

infu

finito

[l] Heb.

num.

Supr.

[m] Heb

ſtuoſ

ſtuit

19.

auditio bona pinguefacit oſſa.

31 Auris auſcultans correptioni vitæ, [n] inter ſapientes commorabitur.

32 Qui [o] abſtrahit ſe ab eruditione, ſpernit animam ſuam: qui autem auſcultat correptioni, poſſidet animam.

33 *Anteit* reverentiam Jehovæ eruditio ſapientiæ, & ante honorem abjectio.

ANNOTATIO.

1 Reſponſio] *quatuor primi verſus de oratione ſermonis noſtri, docent primùm quæ conſequantur ex hominum ſermone, hoc verſu: deinde quæ ſit ſermonis habendi ratio, nimirum ut adhibeatur ſcientia, ver. 2. & reverentia Dei omnia pernoſcentis, ver. 3. ac poſtremo bona & mala conſequentia illuſtrantur comparationibus ver. 4.* 4 Arboris vitæ] *id eſt, medicina ſalutaris atque vivifica.* Perverſitas] *id eſt, cùm lingua perverſè agit, ſubitas & vehementiſſimas calamitates affert.* 6 Conturbatur] *videlicet nullo negotio, adeò infirmus eſt.* 8 Sacrificium] *id eſt, quantumvis ſolennis & ſumptuoſa cultus divini oſtentatio: cui ſimplex juſtorum oratio comparatur.* 10 Eruditio] *diſtributio improborum qui abominationi ſunt Jehovæ, ſuperiore verſu; alii (inquit) apertè eruditionem fugiunt, & viam juſtam: alii verò odium animo diſſimulant, & illudunt hominibus ſpecie cultus Dei; ſed penitiſſimas illorum cogitationes perſpicit Deus, ſeq. verſu.* 12 Deriſor] *ut ſuprà 3. 34. id eſt, contemptor Dei doctrinam odit, doctóque pariter doctrinæ nomine.* 13 Vultum] *id eſt, totum hominem, ſynecdochicè.* Spiritus frangitur] *id eſt, veluti anhelus & ſuſpirioſus efficitur homo, & reſpiratio ipſius quaſi interſcinditur.* 15 Pauperis] *id eſt, hominis ſua ſorte minimè contenti, ut ſequentia oſtendunt.* Convivium juge] *id eſt, tam ſunt jucundi dies homini quieſcenti in ſua ſorte, quàm ſi ſemper lautiſſimis epulis aleretur.* 16 Reverentia] *animum hominis tranquillante.* Ubi eſt vexatio] *id eſt ubi poſſeſſor animo fluctuat atque incertus eſt, quia deſtituitur reverentia Dei.* 19 Pigri] *qui pigratur officium facere, & rectum colere.* Sepimentum] *id eſt, ita lenta eſt atque difficilis, ac ſi tota ſpinoſa & ſalebroſa eſſet.* Aggeſtum] *id eſt, facillimum & commodiſſimum, velut inſtrato aggere.* 23 Lætitia] *id eſt, vir iſte ſapiens & conſiliis ampliſſimus plurimùm recreatur & gratulatur ſibi, cùm videt conſilia ſua bene cecidiſſe, & prout dixerat eveniſſe.* 24 Surſum] *id eſt, in cœlis vita eſt, at proinde cogitat de cœleſtibus, & ad cœleſtia tendit: Philip. 3.20. & Coloſſ. 3.1.* A ſepulchro] *id eſt, à morte quam ſtudium harum rerum terreſtrium eſſet allaturum.* 25 Evellit] *id eſt, funditus & radicitus perdit.* Viduæ] *id eſt, humilium abjectorúmque, ſynecdochicè.* 28 Eructat] *temerè incogitatéque profundit.* 29 Procul abeſt] *id eſt, non exaudit humanitus dictum.* 30 Ut] *id eſt, quemadmodum oculus rerum bonarum aſpectu hominem totum afficit, ita etiam auris rerum bonarum ſalutariúmque auditu, de quibus ſequentes verſus.* 13 Inter ſapientes] *id eſt, in ſalute erit, quam ſapientibus attribuit Deus.* 33 Anteit] *id eſt, antequam vir ſapientiam obtineat & reverentia Dei ducatur, quæ caput eſt ſapientiæ, eum erudiri oportet in documentis ſapientiæ.* Et ante honor.] *id eſt, ordo idem eſt fructuũ qui ex eruditione & reverentia Dei percipiuntur: nam eruditioni abjectio & humilitas; ſapientiæ verò & reverentiæ Dei conjunctus eſt ſummus honor, quo Deus ſui timentes proſequitur.*

CAPUT. XVI.

Singularis Dei adminiſtratio ſcientiáque prædicatur, propter quam homines ad fidem & obſequium ejus revocantur: reverentibus ipſum gratia & pax, ſuperbis ruina denuntiatur: etiam reges quacunque autoritate ſint ad idem officium provocantur: ſapientiæ, juſtitiæ, modeſtiæ, ſtudii in verbo Dei, eloquentiæ, fideliſque doctrinæ fructus exponuntur: cogitationum noſtrarum ſermonúmque alienorum probatio docetur, veneranda ſenectutis autoritas, & hominis animum ſuum cohibentis virtus commendatur: poſtremò abdicata fortuna omnia eventa tribuuntur Deo.

1 PENES hominem *ſunt* acies *cogitationum* [a] animi, ſed a Jehova *eſt* ſermo linguæ.

2 Ut omnibus [b] viis *ſuis* vir purus videatur in oculis ſuis; tamen perpendit ſpiritus Jehova.

3 Devolve in Jehovam facta tua, cogitationeſque tuas; & comparabuntur.

4 Omnes operatus eſt Jehova propter ſe, etiamque improbum ad diem mali:

5 Abominationi *eſt* Jehovæ omnis altus animo; [c] conjunctis operis non conſequitur impunitatem.

6 Benignitate & veritate expiatur iniquitas: quamobrem reverentiâ Jehovæ, recede a malo.

7 Cùm benevolentia proſequitur Jehova vias alicujus; etiam inimicos ejus pacatos reddit ei.

8 Melius *eſt* parum cum juſtitia, quam [d] ampliſſimus proventus, cum injuria.

9 Animus hominis excogitat viam ſuam, ſed Jehova ſtatuit greſſum ejus.

10 Sagacitas *inſideat* labiis regis, in judicio ne prevaricetur os ejus.

11 Scapus & lances judicii Jehovæ *ſunt*, opus ejus *ſunt* omnia [e] pondera loculi.

[e] Heb. *lapides metonymicè.*

12 Abominationi *ſit* regibus committere improbitatem: nam juſtitiâ ſtabilitur ſolium.

13 [f] Accepta *ſunto* regibus labia juſta; & loquentem recta, rex diligito.

[f] Heb. *benevolentia regum, labia juſtitiæ.*

14 *In* æſtuante ira regis *ſunt* nuntii mortis; ſed vir ſapiens expiabit eam.

15 [g] In lucida facie regis vita *eſt*, cujus benevolentia *eſt* velut denſæ nubes pluviæ ſerotinæ.

[g] Heb. *in luce faciei.*

16 Comparare ſapientiam, ô quàm melius *eſt* auro effoſſo; & comparare prudentiam, optatius argento.

Supr. 3.14.

17 Agger rectorum *eſt* recedere a malo; conſervat [h] ſeipſum, qui cuſtodit viam ſuam.

[h] Heb. *animam ſuam.*

18 Ante confractionem ſuperbia, & ante lapſum [i] alti *ſunt* ſpiritus.

[i] He. *altitudo ſpiritus. ſupr.* 11.2.

19 Melius *eſt* ſubmiſſum eſſe ſpiritu cum manſuetis, quàm partiri ſpolium cum ſuperbis.

20 Qui attendit ad verbum, conſequitur bo-

num; & qui confidit Jehovæ, ô beatum illum!
21 Sapiens animo vocandus eſt prudens, ſuavitas autem labiorum addit diſciplinam.
22 Scaturigo vitæ *eſt* intelligentia [k] poſſidentis ipſam: at eruditio ſtultorum, *ſcaturigo* ſtultitiæ
23 Animus ſapientis intelligenter moderatur os ſuum, & per labia ſua addit diſciplinam.
24 Ut favus mellis *ſunt* ſermones amœni; res dulcis animę, & ſanans [l] oſſa.
25 Eſt via *quæ videtur* recta in conſpectu hominis, cujus finis *eſt* viarum ad mortem.
26 [m] Ipſe moleſtus moleſtiam affert ſibi. nam reflectitur in ipſum os ejus.
27 Vir nequam effodit malum; cujus labiis inſidet, velut ignis adurens.
28 Vir [n] perverſitatibus deditus immittit contentionem, & ſuſurro disjungit ducem.
29 Vir [o] violentus pellicit proximum ſuum, ut deducat eum [p] viâ iniquâ:
30 Connivens oculis ſuis dum cogitat res perverſas; conſidens [q] ſermones ſuos, perficit malum.
31 Corona [r] ornatiſſima *eſt* canities, *qua* in via juſtitiæ invenitur.
32 Melior eſt longanimis robuſto; & qui dominatur [ſ] in animum ſuum, eo qui capit civitatem.
33 In gremium conjicitur ſors: a Jehova autem *eſt* tota ratio ejus.

[k] He. *domini ipſius, id eſt, intelligentis: ſimile ſu.1.17 ſupr.13.14.*

[l] Heb. *os. ſup.14.12.*

[m] Heb. *anima moleſti.*

[n] Heb. *per- verſitatu*

[o] Heb. *lentia.*

[p] Heb. *bona.*

[q] Heb. *ſua, micl.*

[r] Heb. *tus.*

[ſ] Heb. *ritum*

ANNOTATIO.

1 Acies cogitat.] *id eſt, innumeras quidem cogitationes homo verſat animo; ſed ne hiſcere quidem poteſt, aut movere linguam ſine diſpoſitione Dei.* 2 Perpendit] *id eſt, quaſi numero & pondere pernovit omnia, ut qui potentior eſt corde noſtro. 1. Ioan. 3. 20.* 3 Devolve in] *documentum ex ſuperioribus: quaſi dicat, cùm extra ipſum nulla ſit operatio, & nulla cogitatio quamvis abſtruſa eum fugere poſſit; vide ut te committas ei.* Facta tua] *de quibus ver. 2.* Cogitationes] *de quibus ver. 1.* 4 Omnes operatus] *ætiologia præcedentium a creationis fine, cujus ipſe Deus in ſingulis rationem habet, & a nobis rationem haberi par eſt: ſummus eſt (inquit) creationis finis, gloria Dei; quæ optimè lucet atque explicatur tum in ſalute æterna vaſorum miſericordiæ, tum in perditione vaſorum iræ deſtinatorum exitio, Rom. 9. 22.* 6 Benignitate] *miſerentis Dei, ut patris benigniſſimi.* Reverentia] *ut ſtudioſus filius fugit offenſam patris.* 10 Sagacitas] *id eſt, conſultiſſima prudentia in rebus dijudicandis, præcavendis, & veluti addivinandis: nam vox Hbebræa media eſt ſive anceps, quæ non tantùm in malam partem accipitur, ſed etiam in bonam, hîc & Jeſchahh. 3. 3. vide Jechezk. 13. 6.* 11 Scapus] *ætiologia ſuperioris præcepti, quòd judicium Dei ac non hominum eſt, Deuteron. 1. 17. & 2. Chronicorum 19. 6. judicii autem accuratiſſimam obſervationem figurat enumeratis trutinæ partibus.* 14 Nuntii mortis] *id eſt, omnia tum minitantur mortem.* 15 In lucida facie] *id eſt, cùm placido & ſereno vultu, jucundóque reſpicit.* Velut denſa nubes] *id eſt, non tantum vitam ſervat, ſed etiam omnibus bonis ad ſaturitatem cumulat.* 17 Agger] *id eſt, velut in loco circummunito, aggeſto, tuto, editóque verſantur, qui cavent a malo: metaphora.* Qui cuſtodit] *id eſt, qui ſe continet in iſto aggere.* 19 Submiſſum eſſe] *id eſt, humiliter ſe gerere, ut qui ab hoſte victi & ſub jugum miſſi ſunt.* Partiri ſpolium] *id eſt, inſoleſcere, ſéque elatè gerere, ut cùm milites victoria parta partiuntur prædam.* 20 Ad verbum] *Dei, ut ſequente membro oſtenditur.* 21 Suavitas] *id eſt, facundia ſive eloquentia per magna eſt ad prudentiam acceſſio, quò alios in prudentia vir bonus & ſapiens informare poſſit.* 22 Scaturigo vitæ] *id eſt, intelligentia ſubſidio eloquentiæ adjecto expoſita, vitam conſervat ſuis diſcipulis, & contrà.* Stultitiæ] *ac proinde mortis.* 24 Vt favus] *id eſt, ſermones pii ſunt jucundi, utiles, & neceſſarii animæ, & corpori.* 26 Ipſe moleſtus] *id eſt, qui res moleſtas aut temerè, aut improbè eloquitur.* Os ejus] *id eſt, moleſtus ſermo in ipſum recidit, metonymicè.* 27 Vir nequam] *id eſt, malignus & maledicus.* Effodit] *id eſt, omnibus artibus perveſtigat viam perficiendi mali: metaphora a cunicularis.* 28 Suſurro] *id eſt, emiſſarius, explorator, qui captat rumores quos auribus amicorum inſuſurret ad inflammandas lites.* Diſjungit] *ſupple ab amico, pro eo quod eſt diſſenſiones excitat: eclipſis relati: ut Levit. 21. 4.* Ducem] *id eſt, principem amicitiæ, amicum ſummum: ut infrà 17. 9 & Pſal. 55. 14.* 29 Vir violentus] *id eſt, omnes juris, æqui & boni, leges perfringens: quo ſenſu violentia ferè accipitur, ut Gene. 6. 11.* 30 Connivens] *deſcriptio improbi, de quo ſuperiore verſu, a ſigno oculorũ & a ſermone; quos accommodare dicitur ad conſilia ſua peſſima, donec perfecerit.* Conſidens] *id eſt, non apertè explicans conſilium ſuum: ſed doloſè ea tantùm in medium afferens, quæ ad perducendos homines judicat profutura, & ſtudioſè amputans contraria.* 31 Quæ in via] *id eſt, quæ piè & juſtè vitam tranſigit; non autem omnis canities promiſcuè.* 33 In gremium] *id eſt, nihil eſt tam fortuitum judicio hominum, quàm cùm ſors in gremium aut urnam conjicitur; fortuitus enim videtur eventus ſortis: attamen ne ſors quidem ipſa caſu fortuitò contingit; ſed Deus infinita providentia ſua quicquid ſorte accidit, ſigillatim diſponit.* Tota ratio] *id eſt, ſingularis ſingularum rerum diſpenſatio, quam infinita Dei providentia in infinitum rebus omnibus adhibet ſingulariter.*

CAPVT. XVII.

Pacis & prudentiæ bonum Deo probatæ explicatur; malignitas & contemptus pauperum condemnatur; propagatio generis, dignitas incorrupta, charitatis officia reprehenſionum effecta, evitatio ſtultorum, maleficorum, rixoſorum, injuſtorum, & inſipientium, certorum amicorum comparatio, litigioſorum, perverſorúmque declinatio; malum generis depravati, triſtitiæ, corruptionis, temeritatis, injuſtæq; reprehenſionis, & modeſtiæ bonum enarrantur.

1 MELIOR eſt buccea *cibi* ſicci, quiſcum *eſt* tranquillitas; quã domus plena [a] mactatis animalibꝰ, in qua *ſit* contentio.
2 Servus intelligens dominatur in filium pudefacientem, & inter fratres partitur poſſeſſionem.

ſup. 15. 17.

[a] Heb. *mactationibus contentionis.*

3 'Fuſorium vas argento *adhibetur*, & catinus auro: qui autem probat corda, *eſt* Jehova.

4 Maleficus attendit ad [b] ſermonem moleſtum, [c] fallax aurem advertit ad linguam [d] ærumnoſam.

5 Qui ſubſannat pauperem, probro afficit opificem ejus; qui delectatur calamitate, [e] non impunis erit.

6 Corona ſenum *ſunt* [f] nepotes, & ornamentum filiorum *ſunt* patres ipſorum.

7 'Ingratus *eſt* ſtulto [g] ſermo excellentiæ, multò magis ingenuo ſermo [h] vanus.

8 '*Velut* [i] gemma gratiſſima, *eſt* munus in oculis [k] dediti ei; ' quocunque ſpectet, proſperatur.

9 'Qui tegit defectionem, quærit dilectionem: qui verò 'renovat rem, disjungit '[r] ducem.

10 Urit increpatio prudentem, magis quàm ſi [l] percutias ſtolidum centies.

11 Tantùm rebellionem quærit malus: tandem 'nuntius crudelis mittetur in eum.

12 'Occurrat urſa orba in virum, ac non ſtolidus in ſtultitia ſua.

13 Qui reddit malum pro bono, non amovetur malum a domo illius.

14 'Laxat aquas, *qui eſt* caput contentionis: quare antequam ' ſeſe immiſceat, litem ipſam deſere.

15 Qui [m] abſolvit improbum, & qui [n] condemnat juſtum; abominationi Jehovæ *ſunt* ambo.

16 'Ecquare pretium *eſt* in manu ſtolidi: cùm ad poſſidendum ſapientiam animus deſit *illi*?

17 Omni tempore diligit, qui amicus eſt; & frater in anguſtia ' enaſcitur.

18 Homo [o] demens 'complodit manum, ſpondens ſponſionem 'ante amicum ſuum.

19 ' Diligit defectionem, qui diligit jurgium: [p] ' ampliat januam illius, qui quærit fracturam.

20 Perverſus animo non [q] conſequetur bonum, & verſutus lingua ſua incidit in malum.

21 Qui gignit ſtolidum, *gignit* ad mœrorē ſibi; neque lętaturus eſt pater ſtulti.

22 Animus lætus ' bene medicinam facit, ſpiritus autem fractus exſiccat ' oſſa.

23 Munus e ſinu ' improbus accipit, ad pervertendum itinera juris.

24 ' Adeſt faciei prudentis ſapientia, ' oculi autem ſtolidi *vagantur* ad extremitatem terræ.

25 Indignationi *eſt* patri ſuo filius ſtolidus, & amaritudini genitrici ſuę.

26 Mulctare etiam juſtum, non *eſt* bonum: percutere ingenuos, præter rectum *eſt*.

27 Cohibet ſermones ſuos [r] vir ſcitus; & ' frigidus *eſt* ſpiritu, [s] vir intelligens.

28 Etiam ſtultus [t] quietè conſiſtens, ſapiens reputatur; obthurans labia ſua, prudens.

[o] Heb. *defectus corde.*

[p] He. *exaltat.*

[q] Heb. *inveniet.*

[r] Heb. *ſciens ſcientiam.*

[s] Heb. *intelligentiæ.*

[t] Heb. *ſilens ut Exod. 14. 14.*

ANNOTATIO.

1 Plena mactatis] *id eſt, lautiſſimarum epularum locus, ac vino abundantium, quo invaleſcente contentiones fervent.* 2 Servus intell.] *id eſt, prudentia infimos extollit, ſummos verò dejicit imprudentia.* Pudefacientem] *ut ſuprà 10. 5.* Inter fratres] *id eſt, hæreditatem cum fratribus adit, filii pudefacientis loco.* 3 Fuſorium vas [*id eſt, omnia probant homines arte, præterquam hominum mentes; quas unus Deus ſcrutatur: Jirmeja 17. 9. & 10.* 7 Ingratus eſt] *ſi homo nihili (ſiquis) elegantes ſermones & libero homine dignos iniquè ferre ſolet; quantò magis vir ingenuo & liberali animo ſermones illiberales & vanos odiſſe debet?* 8 Velut gemma] *id eſt, munus corruptionis in conſtuprandis judiciis gratioſiſſimum eſt apud avaros judices; ac proinde facit, ut qui judicia corrumpit, optatum ſuum conſequatur.* Quocunque] *id eſt, ad quemcunque finem munus corruptionis oblatum ſit, ei ſuccedit ex ſententia animi.* 9 Qui tegit] *id eſt, qui defectiones & offenſas partium inter ipſas diſſimulat, is optimus eſt amicitiarum conſervator & conciliator.* Renovat] *id eſt, recordando refricat & offenſiones inſtaurat.* Ducem] *ut ſuprà 16. 28.* 11 Nuntius crudelis] *id eſt, carnifex, aut quiſquis eſt adminiſter judiciorum Dei in ſtultum non reſipiſcentem plagis.* 12 Occurrat] *id eſt, ſatius fuerit in hoc quàm in illud incidere: de gravitate autem periculi ab urſis vide 2 Schem. 17. 8 & Hoſch. 13. 8.* 14 Laxat aquas] *id eſt perinde facit ac ſi ora ſtagnorum & emiſſaria reſeraret, quibus exundet aqua, & abripiat quoſque obvios: neque de integro obthurandi & coërcendi aquas facultatem habet.* Se ſe immiſceat] *id eſt, fundatur, & exundet latius. quaſi dicat, principiis obſta.* 16 Ecquare [*quaſi dicat, nihil prodeſt ſtulto, imò miſerum eſt manibus plenus eſſe, & animo nullo, aut planè vacuo: indignus eſt bonis, qui dedignatur ſapientiam.* 17 Enaſcitur] *id eſt, emergit vis amicitiæ illius germanæ, quæ prius ſecundis rebus non fuerat explorata.* 18 Complodit] *ut ſuprà 6. 1. & 11. 15.* Ante amicum] *id eſt, leviſſimè, non expectans dum rogetur ab amico ſuo ut fidejubeat.* 19 Diligit] *id eſt, autor contentionum & inflammator rixoſus diligit omne malum, cùm nullum malum non oriatur ex contentionibus.* Ampliat] *id eſt, quo magis procurat ut diſſuantur & diſrumpantur amicitiæ contentionibus excitatis, eò majorem januam nequitiæ & defectioni aperit.* 22 Bene medicinam] *id eſt, bene afficit hominem totum, adeò ſalubris eſt.* Oſſa] *id eſt, etiam intima & valentiſſima corrumpit.* 23 Improbus] *ſive litigator dans munus depromptum e ſinu ſuo, ſive judex accipiens.* 24 Adeſt faciei] *id eſt, ipſe vultus ſapientis conſtans & placidus index eſt ſapientiæ.* Oculi] *id eſt, oculi ipſi ſtultorum inconſtantes & vagi ſunt, adeò ut animorum inſtabilitatem indicent, & vacuitatem ſapientiæ.* 27 Frigidus] *id eſt, moderatus, continens, ſedatus animo, qui non præceps exardeſcit in iram; ſed ab æſtu animi prudenter cavet.*

CAPUT XVIII.

Obſtinatorum notæ, improbitatis fructus & ſapientiæ, judiciorum æquitas in ſermonibus & prudentia, ſuſurronum pigrorúmque damna, fiduciæ in deum fructus, confidentiæ in divitias & temeritatis effecta, patientiæ & prudentiæ bona maximè in contentionibus, linguæ uſus, piæ uxoris utilitas; divitum pauperúmque ratio, & amicitiæ neceſſitas exponuntur.

1 'PRO deſiderio quærit [a] cerebroſus, [b] omnibus quæ ſunt ' immiſcet ſe.

2 Non delectatur ' ſtolidus intelligentia; ſed [c] ' iis quæ exiſtunt in animo ipſius.

[c] Heb. *revelantibus ſe cordis ſuo: infinitivus pro participio.*

3 Adveniente improbro advenit etiam contemptus,& cum [d] ignominioſo probrum.

4 *Velut* aquæ profundæ *ſunt* verba ore viri præſtantis *enunciata*; torrens eructans,*eſt*'ſcaturigo ſapientiæ.

5 Accipere[e]perſonam improbi non *eſt* bonum, pervertere juſtum in judicio.

6 [f]Sermones ſtolidi ineunt contentionem, & os ejus 'contuſiones advocat.

7 Os ſtolidi contritioni *eſt* ei,& labia ejus tendicula [g] vitæ ejus.

8 'Verba ſuſurronis ſimilia *ſunt verbis* eorum qui ſæpenumero contuſi ſunt : attamen ea deſcendunt'in penetralia ventris.

9 Etiam ſe gerens remiſſè in opere ſuo,'frater eſt [h] diſperdenti.

10 Turris [i] robuſta *eſt*,nomen Jehovæ;quò accurrens juſtus,in edito collocatur.

11 Subſtantia divitis *eſt tanquam* urbs [k] munita ejus, & tanquam murus editus in cogitatione ipſius.

12 Ante confractionem attollit ſe animus viri, anteit verò honorem abjectio.

13 Reſpondenti [l] aliquid,cùm nondum audierit:*id* [m]ſtultum *eſt* ei & ignominioſum.

*Sup.*21.2.
[d] Heb.*viro ignominiæ.*
*Sup.*13.14.
[e] Heb.*vultum.*
*Deut.*1.17.
[f] Heb.*labia.*
[g] Heb.*anima.*
[h] Heb.*domino diſperditionis.*
[i] Heb.*roboris*
*Pſa.*61.4. & 91.14. *ſup.*10.15.
[k] Heb.*roboris*
*ſup.*16.18. & 15.33.
[l] He. *verbum ſive rem.*
[m] Heb. *ſtultitia eſt ei & ignominia.*

14 Spiritus viri'ſuſtentat ægritudinem ipſius, ſpiritum autem fractum quis attollat?

15 Animus prudentis 'poſſidet ſcientiam, & auris ſapientum'quęrit ſcientiam.

16 Donum hominis [n]'in lato collocat eum, & ante faciem magnatum adducit eum.

17 'Juſtus *videtur* qui primus eſt in lite ſua;donec adveniente proximo ejus, perveſtiget illum judex.

18 Contentiones [o] ſubmovet ſors,& inter robuſtos dirimit.

19 'Frater defectione provocatus *firmior eſt* urbe munita,& contentiones *horum ſunt* ut vectis arcis.

20 Fructu oris [p] cujuſque ſatiatur venter ejus proventu labiorum ſuorum *quiſq;* ſatiatur.

21 Mors & vita *ſunt* [q] in poteſtate linguæ : 'prout *quiſq;* amat uti ea, comedet fructum ejus.

22 'Conſequitur bonum,qui conſequitur uxorem;ut provehit benevolentia a Jehova.

23 Supplicationes eloquitur pauper,dives autem loquitur dura.

24 [r] Viro cui ſunt amici,colenda *eſt* amicitia: 'Eſt enim amicus conjunctior fratre,

[n] Heb. *dilatat eum.*
[o] Heb. *ceſſare facit.*
[p] Heb. *viri.*
*ſup.*12.14. & 13.2.
[q] Heb. *in manu.*
*Infr.*19.14.
[r] Heb. *viro amicorum.*

ANNOTATIO.

1 Pro deſiderio]*id eſt,vir* αὐθάδης *pervicax, in ſenſu animi ſui conquieſens, aliena conſilia ſpernens,ſeq; ab omnium conſortio & communicatione ſubducens,denique nihil non faſtidiens præ ſe, nihil procurat niſi pro libito.* Immiſcet ſe]*nimirum pro deſiderio rebus æquè alienis ac ſuis.* 2 Stolidus]*nimirum cerebroſus iſte, & pervicax.* Iis quæ exiſtunt]*id eſt,omnibus quæ ipſi veniunt in mentem.* 4 Scaturigo] *id eſt, os ſapientis profundens & communicans largè ſapientiam.* 6 Contuſiones]*id eſt,ſibi accerſit malum : ut ſeq.verſu.* 8 Verba ſuſurronis]*id eſt, ſuſurro apud eos quorum perniciem machinatur,ſe quàm maximè abjicit, Deum & homines teſtatur, fidem implorat, & omnibus nervis contendit ut abjectiſſimus eſſe videatur ad tegendas fraudes ſuas, & conciliandam fidem : ut Pſalm.*10.10 In penetralia]*id eſt, cor ipſum transfigunt.* 9 Frater eſt]*id eſt,alter bonorum diſſipator eſt: propè tantundem facit, quantum helluones,nepotes,& patrimoniorum decoctores.* 14 Suſtentat]*id eſt erectum conſervat,& conſolatur in afflictionibus ejus.* 15 Poſſidet]*id eſt,ita obtinet,ut eam ſibi adimi non ſinat ulla ægritudine aut malo.* Quærit ſcient.]*ſi ea amplius opus habet ad ſuſtentandum ſe.* 16 In lato colloc.] *id eſt,liberat eum ab anguſtia,& evehit.* 17 Juſtus]*id eſt,qui primus cauſam ad judices defert, juſtam cauſā videtur agere,donec audiatur adverſarius & de lite cognoſcatur; aut,ſi nulla ſeſe offert cognoſcendi ratio, ſors litigantes dirimat,ſeq.verſu.* 19 Frater]*id eſt,fratrum offenſorū iræ ſunt acerbiſſimæ & violentiſſimæ: quæ non citius domari poſſint,quam expugnari munita oppida; aut citius frangi, quàm vectes validiſſimi.* 21 Prout quiſque]*id eſt,ut ſeverit,ita metet:maledicentia quidem mortem, vitam verò bonus uſus linguæ.* 22 Conſequitur bonum]*videlicet cùm inde a creatione non fuerit bonum hominem eſſe ſolum, Gen.*2 18.*ordinem autem verborum evidentiæ cauſa invertimus.* 24 Eſt enim amicus] *id eſt, inveniuntur amici,qui plus quàm fraternas amicitias colant : ut ſuprà* 17.17.

CAPUT XIX.

Integritatis laus,inconſideratæ vitæ reprehenſio,divitiarum pretium, & paupertatis uſus,falſitatis,elationiſq; in ſtolidis & ſervis indignitas,clementia,regia autoritas,domeſtica mala a liberis & uxore obvenientia,pigritia,obedientia,miſericordia, liberorum inſtitutio, cogitationum a Deo præſtatio, beneficentia, reverentia Dei integra,fatuorum informandorum ratio,filiorum inſtitutio,falſorumq; teſtium malitia & pœna exponuntur.

1 MELIOR eſt pauper ambulans [a] integrè,'*divite* perverſo labiis ſuis qui *quidem* eſt ſtolidus.

2 'Æquè [b] cujus non dignoſcit animus quod non eſt bonum,ac præceps pedibus peccat :

3 Stultitia hominis pervertit viam ipſius, & 'adverſus Jehovam indignatur [c] animus ejus.

4 Subſtantia addit amicos multos, tenuis autem ab amico ſuo diſjungitur.

5 Teſtis falſitatum non impunis erit, & conflator mendaciorum non proripiet ſe.

[a] Heb. *integritate ſua.*
[b] Heb. *in ignorare animam non bonum.*
[c] Heb. *cor; ſic deinceps.*
*ſuprà.*14.20.
Infr. verſ. 9.

6 Multi precantur faciem ingenui, & quiſque amicus adhæret viro [d] munifico.

7 Omnes fratres'pauperis odio habent eum; 'etiam qui amicus ejus *eſt*, *ſinguli* procul abſunt ab eo;'perſequenti verbis,non adſunt.

8 'Poſſidet animum,qui diligit [e] ſe ipſum, obſervat intelligentiam ad [f] conſequendum bonum.

9 Teſtis falſitatum non erit impunis,& conflator mendaciorum peribit.

10 'Non decet ſtolidum oblectatio,multò minꝰ

ſervum

[d] Heb.*doni.*
[e] Heb.*animam ſuam.*
[f] Heb.*inveniendum.*
*ſupr.verſ.*5.
*Inf.*30.22.

servum dominari in principes.

11 Intellectus hominis [g] longanimem efficit eum; & ornamento *est* ei, * præterire defectionem.

12 * Vt rugitus leonis juvenis, *est* indignatio regis; ut ros autem super herbam, benevolentia ejus.

13 [h] Ærumnarum causa *est* patri suo filius stolidus, * & stilla continua jurgia mulieris.

14 Domus & substantia possessio *est* [i] patria, * à Jehova autem *est* uxor intelligens.

15 * *Dedita* pigritię, quę injicit altum soporem; & dolosa anima esuriet.

16 Qui observat pręceptum, servat [k] seipsum; qui spernit vias suas * supplicio affectus morietur.

17 * Mutuat Jehovę, qui gratiosè largitur tenui; & beneficium ipsius rependet ipsi.

18 Castiga filium tuum, dum est spes; & [l] ad perniciem ejus ne condonato animus tuus:

19 * Magnus esto irarum æstu, condonando mulctam: *dicens* te, si eripias, deinde amplius [m] mulctaturum.

20 * Ausculta consilio, & accipe eruditionem; ut sapias [n] tandem.

21 * Multæ cogitationes insunt animo cujusque; sed cosilium Jehovæ ipsum stabit.

22 * Quod summè [o] desideret homo, *est* benignitas ipsius: at melior est pauper * viro mendace.

23 Reverentia Jehovæ [p] vitalis est: * nam satur *præditus ea* commoratur, nec visitatur malo.

24 Abditam habet piger manum suam * in sua manica, etiam ad os non reducit eam.

25 * Si derisorem percutias, fatuus fiet astutus; & corripiendo prudentem, intelliget scientiam.

26 * Devastat patrem, fugat matrem; filius * pudefaciens, & afficiens probris:

27 * Desine, fili mi, ut auscultes eruditioni, aberrare a sermonibus scientiæ.

28 Testis nequam deridet jus: * adeò os improborum absorbet iniquitas:

29 Parata sunt in derisores istos judicia, & contusiones tergo stolidorum.

[g] Heb. *prolongat iram suam.*
Sup.16.32.
Sup.16.14. & 15.
[h] Heb. *ærumnæ.*
Sup.17.25.
Infr.27.15.
[i] Heb. *patrum.*
Sup.18.22.
Supra.10.4. & 5. & 13.4
[k] Heb. *animam suam.*
[l] Heb. *ad mortem efferre ei: infinitivus pro nomine.*
[m] Heb. *addituram mulctam.*
[n] Heb. *in extremitate tua*
Supr.16.1. & 9.
[o] Heb. *desiderium hominis.*
[p] Heb. *ad vitam.*
Infrà 26.15

ANNOTATIO.

1 Divite] *Eclipsis contrarii supplenda ex comparatione membri oppositi: vide Gene.18,19.* 2 Æquè] *id est; quemadmodum sibi malè consulit qui non respicit ad pedes, ut discernat iter commodum ab incommodo; ita etiam peccat, qui animo inconsiderato fertur non secernens bonum a malo; cujus inconsiderati animi consequentia exponitur ver. sequente.* 3 Adversus Jehovam] *id est, non sibi, sed Deo attribuit casum suum; ut qui inconsideratè offendit, arguit lapidem.* 7 Etiam qui] *id est, qui non oderunt quidem; sed tamen amicitiæ, quam verbis ostendunt, fructum nullum egenti afferunt: gradatio, ut Ijobi 6.15 & seq. & 19.12. & seq.* Persequenti verbis] *id est, quantumvis illos verbis & precibus sollicitet.* 8 Possidet animum] *id est, pauper & afflictus si amat salutem suam, non propterea animũ abjicit; sed patientiâ possidet animam suam, Luc.21,19* 10 Non decet] *id est, stolido conveniunt flagra, suprà 10.13. & servitus servo: non autem deliciarum copiæ, aut dominatio; quibus uti nesciunt.* 11 Præterire defectionem] *nimirum cum aut dissimulari bona fide potest, aut ex usu & necessitate futurum est: quo argumento exempla Davidis proponuntur 2.Schem.3.39. & 16.10.* 12 Ut rugitus] *id est, lethalis est illius indignatio, & vitalis benevolentia* 13 Et stilla] *id est, virum familiamque exedit rixosa mulier, ut stillicidium lapidem.* 14 A Jehova] *singulari modo.* 15 Dedita pigritię] *id est, & pigri cessantes ab officio, & fraudulenti contra officium venientes, judicio Dei punientur.* 16 Supplicio affectus] *hoc verbum, quia scriptura compositum est, ita visum est reddere* 17 Mutuat Jehovæ] *id est, Jehova beneficium pauperi collatum, fert acceptum sibi.* 19 Magnus esto] *id est, quod si videbitur condonare pœnas meritas filio; salutem increpa gravissimè, & indignationem præ te fer in peccatum ejus, addita interminatione hac; te si eripias, id est, absolvas ab hac pœna merita, eò gravius deinceps hoc nomine castigaturum, cùm in peccatum reciderit; ut Deus fecit Exodi. 32.34* 22 Quod summè] *id est, nihil est tantoperè expetendum homini, imprimis diviti, quàm ut ex animo benefaciat.* Viro mendace] *id est, divite beneficentiam denegante paupertatis specie, aut non ex animo conferente.* 23 Nam satur] *id est, vitam præsentem & futuram agit beatissimè: ut Psal. 34,10. & suprà 14.26.* 24 In sua] *id est, piger ne tum quidem cùm opus est maximè, manum exerit extra os manicæ suæ, ut operi admoveat; sed illam adeò studiosè in ea continet, ut etiam cibum in os suum inferi patienter ferat. Manicam autem reddidimus a forma gabatæ; cujus nomen per translationim videtur manicis accommodari ironicè, hic & infrà 26.15.* 25 Si derisiorem] *id est, duobus modis instituuntur fatui ab alieno exemplo verberibus improborum, & verbis documentisque bonorum.* 26 Devastat] *id est filius sceleratus parentes evertit bonis; & eorum animos ita avertit a se, ut fugiant & exhorrescant ipsum.* Pudefaciens] *vide suprà 10.5.* 27 Desine] *id est, totum te dedito doctrinæ sanctæ; ac propterea animum & cogitationem avocato a rerum sermonumque malorum consuetudine.* 28 Adeò os] *id est, quod iste ludificatur jus, certa malitia facit; quæ ipsum totum possidet, ac velut absorbet sermones ejus, ut nihil nisi iniquitatem crepent eructentque. Quamobrem illorum supplicium sequente versu exponitur.*

CAPUT XX.

Ebriosorum, iras graves concitantium, pigrorumque vitia exponuntur: improborum probitatem sermone & opere externo fingentium hypocrisis repudiatur; simplicitas coram Deo & hominibus commendatur; pigritiæ falsitatis in commerciis, temeritatis, malitiæque damna, prudentium consiliorum usus, impietatis in parentes, subitarum opum, ultionis, falsitatis, ignorantiæ Dei, sacrilegii, mala à Deo & hominum judicio obvenientia, juventutis & senectutis ornamentum, improborumque fructus ostenduntur.

1 * DERISOR *est* vinum, * tumultuosus potus inebrians: ideò quisquis oberrat in eo, non sapit.

2 * Vt rugitus leonis juvenis, *est* terror regis; in quem excanduerit, peccaverit [a] in vitam suam.

Heb. *doni*
Heb. *animam suam.*
Heb. *intuiendum.*
Supr.ver.5.
Inf.30.21.

[a] Heb. *animæ suæ.*
Sup.19,12.

[b] Heb. *honor.*

3 [b] Honorificum viro *eſt* ſuperſedere a lite: quiſquis autem ſtultus *eſt*, immiſcebit ſe.

4 *Qui* propter hyemem piger, non arat; mendicabit in æſtate, cùm nihil *aderit*.

5 Ut aquæ profundæ, conſilium *eſt* in [c] animo viri; attamen vir [d] intelligens haurit illud.

[c] Heb. *corde: ſic deinceps.*
[d] Heb. *intelligentiæ.*

6 [e] Maxima pars hominum, prædicat quiſque benignitatem ſuam: virum autem uſquequaque [f] veracem quis inveniat?

[e] Heb. *multitudo hominũ.*
[f] Heb. *fidelitatum.*

7 Continenter ambulans in integritate ſua juſtus, *beatus eſt*; beati filii ejus poſt eum.

8 Rex inſidens ſolio judiciali, ventilat in oculis ſuis omne malum.

9 Quis dicere poſſit, purificavi animum meum; mundus ſum a peccato meo?

1. Reg. 8.46.

10 [g] Diverſa pondera, diverſæque menſuræ; abominationi *ſunt* Jehovæ æquè utraque.

[g] Heb. *lapis: & lapis.*
Deut. 25. 13. & 14.
Sup. 11.1. & 16.11.

11 Actionibus ſuis præbeat ſe cognoſcendum etiam puer, an purum & an rectum *ſit* opus ejus.

12 Aurem audientem & oculum videntem, Jehova fecit æquè utrumque.

13 Ne diligito ſomnum, ut non efficiaris pauper; aperi oculos tuos, ſatiare cibo.

Sup. 6.9. & *ſeq.* & 19.15

14 [h] Peſſimum *eſt*, ait emptor, ſed cùm [i] digreſſus fuerit, tum ſe ipſum laudat:

[h] Heb. *malũ mali: vide. Gene.* 9.25.
[i] Heb. *digreſſus ſibi: ut Gen.* 11.33.

15 Eſt aurum & copia carbunculorum *pretioſa*: at inſtrumentum [k] pretioſiſſimum *eſt* labiorum ſcientiæ.

[k] Heb. *pretii.*

16 Cape veſtem ejus, qui ſpopondit *pro* extraneo; & pro aliena *ſpondentem*, pignerare eum.

17 Suavis *eſt* viro cibus falſitatis; ſed poſtea impletur os ejus ſcrupis.

18 Cogitationibus in conſilio confirmator, & prudentibus conſiliis gere bellum.

19 Revelanti arcanum, qui ambulat cum detractione; & ei qui ſeducitur labiis ſuis, ne admiſceto te.

Sup. 11.13

20 Maledicentis patri ſuo aut matri ſuæ, extinguetur lucerna [l] in nigris tenebris.

[l] Heb. *in ni-gredine tene-brarum.*

21 Poſſeſſioni acceleratæ in principio, etiam fini illius non benedicetur.

22 Ne dicas, rependam malum; expecta Jehovam, & ſervabit te.

23 Abominationi *ſunt* Jehovæ [m] diverſa pondera; & lances [n] doloſæ non *ſunt* res bona.

Levit. 19.1
[m] Heb. *lap-& lapis: ut ſup. verſ.* 10.
[n] Heb. *dol.*

24 A Jehova *ſunt* greſſus viri: homo autem quid intelligit viæ illius?

Pſal. 37.23.

25 Tendicula *eſt* homini deglutire ſacrum, & poſt vota requirere.

Sup. 16.9.

26 Ventilat improbos rex ſapiens, poſtquam convertit in eos rotam.

27 *Velut* lucerna Jehovæ eſt anima hominis, *qua* perveſtigat omnia penetralia ventris.

Sup. ver. 5.

28 Benignitas & fides cuſtodiunt regem, & ſuſtentat benignitate ſolium ſuum.

29 [o] Ornamento juvenibus *ſunt* vires ipſorum, & [p] decori ſenibus canities.

[o] Heb. *or-namentum ju-venum.*
[p] Heb. *de ſenum.*

30 [q] Strigiles *ſunt* pro malo livores, vulnus, & plagæ *pervadentes* penetralia ventris.

[q] Heb. *ab-ſtertio.*

ANNOTATIO.

1 Deriſor eſt] *Id eſt, vinum ita ludificatur vinolentos, ut deriſores & tumultuoſi fiant; itaq; apud alios præbeant ſe ſe ridiculos.* 4 Cùm nihil] *id eſt, cùm ſe egentem videt, & vacuitatem ſolam reportat pigritiæ fructum.* 5 Ut aquæ] *id eſt, adeò profundæ ſunt hominis cogitationes, ut nemo noverit eas, niſi ſpiritus hominis quieſt in ipſo.* 1. *Corinth.* 2.11. *ſed eas tamen rimatur, obſervat, recognoſcit, & expiſcatur prudens, infrà verſ.* 27. 6 Uſquequaque veracem] *id eſt, qui quantum de ſe prædicat, tantundem bona fide præſtet.* 8 Inſidens ſolio] *id eſt, jus dicens exequitur: ſynecdoche.* Oculis ſuis] *id eſt, inſpectionem faciens ipſe, cognitionem habens, judicium ferens, & judicatum fieri curans, ſynecdochicè.* 11 Actionibus ſuis] *id eſt, nemo unquam ſit hypocrita, aliudve lingua aut opere ſimulet, & aliud geſtet animo; ſed inde a pueritia ſe totum ad veritatem & ſimplicitatem componat.* 12 Aurem] *ætiologia ſuperioris verſus: veritas & ſimplicitas (inquit) colenda eſt animo & ſenſibus: nam Deus homini animum & ſenſus indidit, ac proinde cognoſcit eos penitus: ut* Pſalmo 94.7. *& ſequentibus.* 13 Aperi oculos] *id eſt, invigila rebus tuis, & bene erit tibi.* 14 Peſſimum eſt] *id eſt, emptor ut merces minore comparet, linguam verſat & commaculat mendaciis dicens, peſſimum eſt tanti facere te mercem tuam; & tantiſper (quod aiunt) aginatur dum merces auferat; profectus verò ſibi mercatum ſuum gratulatur: ſed utcunque pretioſas merces comparaverit, nihil eſt labiis ſcitis & ſanctis pretioſius, ſequent. verſu. Similiter autem de venditore dicendum eſt: qui itidem ut emptor, res ſuas pluris faciendo pretium oblatum averſatur dicens, hui, tantam rem tam parvi facere? quamobrem ſequent. verſu utrumque membrum apponitur, & aurum quo emptor merces comparat, & gemmæ quas venditor pretio accepto tradit.* 16 Cape veſtem] *id eſt, ab eo qui leviter ſe immiſcet negotiis alienis, & fidem ſuam interponit temerè, ne mutuito pignus exigere: nam ſi temerarius eſt in rebus ſuis, non ſapit in tuis: quod vulgo dici ſolet, Qui ſibi ipſi non ſapit, nec aliis ſapit: vide ſuprà* 11.15. *neque pugnat documentum hîc cum mandato Dei, Exodi.* 22.26. *nam illic agitur de paupere fratre propter difficultates ſuas domeſticas mutuante, hîc autẽ de ſponſore temerario, qui ſi pauper eſt, non poteſt creditoribus ſatiſdare, ac proinde ſponſio illius accepta eſſe: vide infrà* 22.26. 17 Suavis eſt] *id eſt, primùm, quidẽ delectat virum falſitatis fructus: ſed poſtea damnoſus eſt & exitialis: ut ſup.* 9.17. *& ſeq. &.* 14.12. 19 Revelanti] *id eſt, conſilia ini cum ſapientibus: cave a malitioſis detractoribus, & ab imperitis futilibuſq; viris.* 20 Extinguetur lucerna] *id eſt, omni proſperitate privabitur, planè maledictus erit in hac & futura vita.* 21 Acceleratæ] *id eſt, celeriter comparatæ: nam non poſſunt opes celeriter, niſi ex vanitate comparari.* 22 Ne dicas] *id eſt, abſtine ab omni vindicta, & vindictæ ſtudio.* Expecta Jehovam] *id eſt, vindictam committi Deo, dicenti, mea eſt ultio: Deut.* 32.35. 24 Homo autem] *id eſt, etſi Deus ſingulis hominum paſſibus actionibuſq; moderatur; tamen infinita eſt hominis ignorantia, cum non intelligat; & oſcitantia, cùm non animadvertat mirificam & ſingularem adminiſtrationem illius.* 25 Tendicula eſt] *id eſt, laqueos mortis ſibi induit quiſquis Deum offendit, res ipſius aut ſacras aut conſecrandas avertendo, id eſt, tollendo quod jam illius eſt, aut quod illi debetur retinendo.* Poſt vota] *id eſt, laborem in eo conſumere, ut retineantur res votivæ & promiſſæ Deo; Deut.* 23.21. *& ſeq.*

ſeq. 26 Ventilat improbos] *id eſt, bonus rex improbos ferre non poteſt; ſed quàm diligentiſſimè perſequitur atq; exterminat, ut bonus colonus paleam & acus disjungit a tritico.* Convertit in eos] *id eſt, excuſſit, velut currente rota diſcutiuntur grana a paleis in trituratione: de hac trituræ forma vide Jeſchahh.28. ſub finem.* 27 Velut lucerna] *id eſt, Deus in hominis animo accendit lucem, qua res penitiſſimas introſpicat: ac proinde regis ſapientis animo prælucet ut recognoſcat improbos, terat, & ventilet: vide infrà 25.2.3.* 28 Benignitas & fides] *vide Pſal.101.* 30 Strigiles] *id eſt, mali graviſſimis pœnis ſunt coërcendi & in officio continendi: ut equis ſtrigoſis deſtringendis & cogendis refractariis ſtrigiles, calcaria, & alia ejuſmodi adhibentur: ut ſupra.10.13.*

CAPUT XXI.

Potentiſſima Dei adminiſtratio juſtiſſimaq; inconſiderati animi, malè partarum opum, improbitatis, inconſtantiæ etiam muliebris, invidiæq; damna; documentorum & judiciorum uſus, inhumanitatis pœna, donorum vis, injuſtitiæ, luxus, muliebrium contentionum mala cum juſti adminiſtratione comparata fructibusq; juſtitiæ & ſapientiæ; ſuperborum, pigrorum, improborum, mendacium, perverſorumq; eventa proponuntur, & omnia ſapientiſſimo, prudentiſſimoq; conſilio Dei tribuuntur.

1 UT *ſcapha in* rivis aquarum, [a] animus regis *eſt* in manu Jehovæ; quocunq; vult, inclinat eum.

2 Ut unaquaque viâ *ſuâ* vir rectus *videatur* in oculis ipſius; tamen perpendit animos Jehova.

3 Exercere juſtitiam & jus, magis dilectum *eſt* Jehovæ quàm ſacrificium:

4 [b] Elatio *verò* oculorum, & amplitudo animi; aratio *denique* improborum, peccatum *eſt*.

5 Cogitationes ſeduli, tantùm emolumento *ſunt*: omnes autem præcipitis, tantùm ad egeſtatem.

6 Comportati theſauri lingua falſitatis, *ut* vanitas impelluntur: *qui quærunt*, quærunt mortem.

7 Vaſtitas improborum diverſabitur *apud* ipſos, quia renunt exercere jus.

8 Quiſquis [d] viâ *ſuâ* volubilis *eſt*, is alienus *eſt*: purus autem, cujus rectum *eſt* opus.

9 Melius eſt habitare in angulo tecti, quàm *cum* muliere contentioſa, [e] & domo conſociari.

10 Animus improbi deſiderat malum, non gratioſus videtur in oculis ejus proximus ipſius.

11 Cùm mulctatur deriſor, reſipiſcit fatuus; & cùm intelligentia imbuitur ſapiens, percipit ſcientiam.

12 Intelligentia imbuit juſtum a domo improbi, qui pervertit improbos in ipſorum malum.

13 Qui obthurat aurem ſuam a clamore tenuis; etiam ipſe clamabit, ſed non exaudietur.

14 Donum in abdito, evertit iram; & munus in ſinu, æſtum iræ vehementem.

15 Lætitiæ *eſt* juſto facere jus, contritioni verò operariis iniquitatis.

16 Homo aberrans a via intelligentiæ, in cœtu vitæ expertium quieſcet.

17 [f] Vir egens *erit*, qui amat lætitiam; qui amat vinum & [g] ungentum, non erit dives. [f] He.egeſtatis [g] Heb.*oleum, ut verſ.*20.

18 Redemptio pro juſto erit improbus, & loco rectorum perfidus.

19 Melius eſt habitare in terra deſerti, quàm *cum* muliere contentioſa & indignabunda. *ſup.verſ.*9.

20 Theſaurus deſideratiſſimus & unguentum *eſt* in habitaculo ſapientis: ſtolidus autem homo abſorbet illud.

21 Qui ſectatur juſtitiam & benignitatem; conſequetur vitam, juſtitiam, & honorem.

22 Civitatem potentium conſcendit ſapiens, ac dejicit robur fiduciæ ejus.

23 Qui obſervat os ſuum & linguam ſuam, conſervat ab anguſtiis animam ſuam. *ſup.*18.21.

24 Superbi, contumacis deriſoris nomen eſt illi; qui exercet excandeſcentiâ *ſuâ* ſuperbiam.

25 Deſiderium pigri morte afficit eum; quia renuunt manus ejus facere *quidquam*. *ſupr.*13.4.

26 Totum diem [h] afficitur deſiderio; juſtus verò dat, neque cohibet *manum*. [h] Heb.*deſiderat deſiderio.*

27 Sacrificium improborum abominationi *eſt*; quanto magis, cùm ſcelerate offert illud? *ſupr.*15.8.

28 Teſtis mendaciorum peribit; vir autem qui auſcultat, in æternum loquetur. *ſupr.*19.5.

29 Obfirmat vir improbus faciem ſuam; rectus autem, ipſe aptat viam quamque ſuam.

30 Nulla *eſt* ſapientia, nullaque intelligentia, & nullum conſilium, ex adverſo Jehovæ.

31 Equus aptatur ad diem prælii, ſed Jehovæ *eſt* ipſa ſalus. *Pſal.*3.9.& 33.17.

ANNOTATIO.

1 Ut ſcapha] *id eſt, eſt quidem animus omnium hominum gubernaculum; quo, velut naves in mediis aquis, reguntur corpora & actiones noſtræ: tamen ne ipſorum quidem regum animus ex ſe ipſo permovetur, impellitur, inhibetúrque; ſed Deus in ſingulorum animis veluti clavum tenet. Eſt autem hoc loco eclipſis relatis: ut ſup.5.19.* 3 Exercere] *id eſt, mavult Deus obedientiam quàm ſacrificium, 1.Schem.15.22.& Jeſchahh.1.10.& ſequent: Hoſche.6.6.& Micæ 6. ſuperciliosa verò, inſolens, & phariſaica improborum juſtitia eſt abominationi, ſequente verſu.* 4 Aratio] *id eſt, quicquid exarare & perficere improbi operibus ſuis moliuntur.* Peccatum] *ac proinde ſunt exoſa Jehovæ: noëma.* 6 Comportati] *id eſt, malè parta malè dilabuntur, & ſuos autores perdunt ut ſequente verſu.* Qui quærunt] *eclipſis verbi per ἀναδίπλωσιν repetendi, in ſcripturis frequens, ut ſuprà 17.21.& infrà 25.8.* 7 Vaſtitas] *id eſt, ipſi vaſtabuntur, peribuntq; malo ſuo cum theſauris ſuis.* 8 Alienus eſt] *ſupple a puritate, de qua ſequentibus*

tibus verbis: ſic Jacobi 1.8. 9 In angulo] *id eſt, loco importuniſſimo ſubdio; ubi ſolis, ventorum, pluviæ, omnibus denique cœli injuriis ſis expoſitus.* 10 Deſiderat] *id eſt, flagrat invidia, & omnibus male cupit præterquàm ſibi.* 12 Intelligentia] *id eſt, Deus judicia ſua per ſe aut per adminiſtros ſuos perficiendo in improbis, informat bonos.* 14 Donum] *& oblatum, & acceptum.* In ſinu] *ut ſuprà* 17.23. 16 In cœtu vitæ] *id eſt, corruet ad mortem, in qua ſiſtere gradum & in æternum manere compelletur.* Quieſcet] *nimirum a ſua aberratione, conſtrictus vinculo mortis.* 17 Qui amat] *id eſt, quiſquis ſybariſſat, genio indulget, & luxui: ut duo exempla ſequentia docent* 18 Redemptio] *id eſt, in malum quod juſtis comparatum, improbi decidunt; & quaſi juſtorum redemptura eſſent, obtruduntur malo: ut ſuprà* 11.8. *juſti verò ab anguſtiis liberantur.* 20 Theſaurus] *id eſt ſapiens bona & ornamenta ſibi abundè comparat, & conſervat parta; quæ ſtolidus contra abligurit* 22 Civitatem] *id eſt, præſtat & ſuperat ſapientia robur: ut Eccleſiaſtæ* 9.14. *& duobus ſeq.* 24 Superbi] *id eſt, qui ſuperbè facit, dignus eſt cui publica ſuperbiæ nota inuratur. Hanc autem interpretationem, ex fide antiquiſſimi codicis manu ſcripti de bibliotheca Illuſtriſſimi Principis Palatini Electoris amplexi ſumus.* 25 Morte afficit] *quia non advenit; ut dicitur ſuprà* 20.4. *contrà enim arbor eſt vitæ deſiderium adveniens; ſuprà* 13.12. 26 Deſiderio] *tantum abeſt ut bona aliis largiri poſſit.* Neque cohibet] *nimirum ab opere, ut piger facit: ac proinde comparat in dies quod det labore ſuo; ut Epheſ.* 4.28. 27 Cùm ſcelerate] *id eſt, ſcelerato animo, ut Bilhham, Num.* 23. *& rationibus ſceleratis interdictiſq; a Deo; ut Maleaci* 1. 28 Teſtis mendac.] *id eſt, qui temerè mendacia pro teſtimonio dicit, & res incompertas inauditaſque effutit.* Qui auſcultat] *id eſt, auritus teſtis, etiamque oculatus; denique quiſquis res compertas cognitaſque teſtatur, ſynecdochicè.* In æternum] *id eſt, omni tempore & loco securè teſtari poteſt: figuratum dicendi genus, & hyperbolicum; ut Horatius, Serviet æternum qui parvo neſciet uti.* 29 Obfirmat vir] *id eſt, improbus obſtinatè libidinem ſuam, non officium curat, & pudorem omnem abjicit: contrà verò rectus officio incumbit, neglectiſque omnibus ſtudiis & perturbationibus carnis honori ſuo conſulit: metaphora a viatoribus, quorum illi tumultuariè oberrant, hi verò circumſpiciunt & comparant iter ſuum.* 30 Ex adverſo] *id eſt, quæ cum ſapientia, intelligentia, cōſiliòve Dei comparari poſſint, aut ei obſiſtere: ut ſequentis verſus exemplo demonſtratur.*

CAPUT XXII.

Fama prædicatur non opibus, ſed prudentia & timore Dei comparata. juventutis inſtitutio, divitiarum uſus, ſuperbiæ abdicatio, ſimplicitatis & gratiæ cura, inertiæ & ſcortationis malum, pueriliis diſciplinæ bonum, & mala ex avaritiæ ſtudio provenientia exponuntur: deinde propoſita nova doctrinæ commendatione ſubjiciuntur interdicta de non opprimendis infirmioribus, non adjungendis ſibi iracundis, non exhibenda temeritate, neque movendo termino; ſed diligentia ad legitimum opus adhibenda.

1 OPTATIUS eſt ' nomen divitiis amplis, argento & auro gratia melior.

2 'Dives & pauper inter ſe occurrunt, efficiente hos omnes Jehova.

3 Aſtutus prævidens malum abſcondit ſe, fatui autem 'tranſeuntes mulctantur.

4 Præmium 'manſuetudinis, reverentiæq; Jehovę; *ſunt* divitiæ & honoris, & vitæ.

5 ' Aculei, laquei ſunt in via perverſi: qui obſervat animam ſuam, procul erit ab eis.

6 Inſtrue quemque puerum [a]' pro ratione viæ ipſius; etiam cùm ſenuerit, non recedet ab illa.

[a] Heb. *ſecundum os.*

7 ' Dives in pauperes dominatur: & ſervus fit, qui mutuatur *a* viro mutuante.

8 ' Qui ſeminat iniquitatem, metet moleſtiam: & ' virgâ excandeſcentiæ ſuæ deficiet.

Iobi. 4.8.

9 'Bonus oculo, ipſe benedicetur; qui dederit de pane ſuo tenui,

10 'Ejiciendo deriſorem, ſimul exibit contentio; ceſſante autem litigio, etiam ignominia *ceſſabit.*

11 ' Qui amat munditiem [b] animi; cujus ineſt labiis gratia, ejus amicus *eſt* rex.

[b] Heb. *cordis: ſic deinceps.*

12 Oculi Jehovæ cuſtodiunt ' ſcientiam, ſpervertit autem res perfidioſi.

13 'Dicit piger, leo foris *eſt*, in medio platearum occiderer.

Sup. 15.19.

14 Ut foſſa profunda, *eſt* os extranearum; qui deteſtationi *eſt* Jehovę, corruet illûc.

Sup. 7.25. *& ſequenti.*

15 Stultitiam alligatam 'animo pueri, eam virga eruditionis amovebit procul ab ipſo.

Sup. 13.24. *&* 19.18.

16 'Qui opprimit tenuem, ut amplificet [c] rem ſuam: & qui dat diviti, tantum ad egeſtatem deveniet.

17 ' Inclina aurem tuam, & auſculta verbis ſapientum; & [d] animum tuum adhibe ad ſcientiam meam:

18 Nam amœnum erit, ſi ſervaveris hæc ' in ventre tuo; *ſi* comparentur pariter in labiis tuis:

19 [e] *Si* fuerit in Jehova fiducia tua; & *quòd* notum facio tibi hodie, etiam tu *feceris.*

20 Nónne ſcripſi tibi [f] præſtantiſſima *documenta, poſita* in conſiliis & ſcientia,

21 Notum faciendo tibi quod certum eſt, ſermones [g] veraces; ' ut referas ſermonibus veritatem, miſſuris ad te?

22 'Ne diripias tenuem, eò quòd tenuis ſit; neque conteras pauperem ' in porta.

23 Nam Jehova agit cauſam eorum, & rapiet rapientium eos animam.

24 Ne colas amicitiam cum [h] iracundo, & cum [i] furibundo ne congrediaris:

25 Ut non diſcas itinera ejus, & aſſumas tendiculam [k] tibi ipſi.

26 Ne ſis ex complodentib' manu, ex ſpondentibus debita:

27 ' Si non ſit tibi [l] quod reddas, quare acciperet cubile tuum [m] a te?

28 Ne moveto terminum [n] antiquum, quem aptarunt majores tui.

29 Vidiſti virum diligentem in opere ſuo? ante reges ' conſiſtet, non conſiſtet ante obſcuros.

[c] Heb.

[d] Heb. *appone.*

[e] Heb. *Jehovam,*

[f] Heb. verba: *ſuprà* 8.

[g] Heb. *tatis.*

[h] Heb. *no iræ.*

[i] Heb. *æſtuum.*

Sup. 15.

[k] Heb. *ma tuæ.*

Sup. 6.1 11.15.

[l] Heb. *dendum.*

[m] Heb. *te.*

[n] Heb. *Deut.* 19

ANNOTATIO.

1 Nomen] *id eſt, fama & gloria, ut Eccleſiaſt.* 7.1. 2 Dives] *ἐργασία ſuperioris documenti: non eſt (inquit) bonum conſtans in divitiis, aut malum in paupertate poſitum; commeant ſemper, ac veluti viatores, divites in pauperum locum, pauperesq; in divitum bona tranſeunt, auctore & diſpenſatore Deo: ſed prudentia, manſuetudo, & reverentia Dei, duobus ſeq. verſ. nomen & gloriam comparat, quæ omnibus illis caducis divitiis longè anteponenda eſt.* 3 Tranſeuntes] *id eſt, temerè & imprudenter quocunque rapit animus ſeſe inferentes, itaque ſubeuntes mala.* 5 Aculei] *antitheſis ſuperioris verſus: ut prudentibus, manſuetis, reverentibúſque Jehovam ſunt opulentiſſimi honores & vita; ſic contrà perverſos confodiunt duriſſimi infamiæ aculei, & mortis laquei ſtrangulant juſto Dei judicio.* 6 Pro ratione viæ] *id eſt, omninò prout ad vitam piè, juſtè, honeſtè, & legitimè tranſigendam informandus eſt, in iis rebus quæ ad Dei cultum, hominum ſocietatem, ſingulariaq; officia pertinent.* 7 Dives] *cujus duo genera exponuntur verſ. 8. & 9.* 8 Qui ſeminat] *id eſt, ut ſementis, ita eſt meſſis.* Virga excand.] *id eſt, ut arroganter ſua indignatione flagellavit pauperes, ita flagellabitur, & conſumetur flabello iræ Dei, quod ſibi improbitate ſua accerſiverit.* 9 Bonus oculo] *id eſt, miſericors atque beneficus.* 10 Ejiciendo] *id eſt, deriſore præſente litigia excitantur ad ignominiam; abſente verò ceſſant.* 11 Qui amat] *id eſt, hujuſmodi hominem etiam reges ſtudiosè adjungunt ſibi, non ut deriſorem ejiciunt: quin etiam Deus ipſe curat eum ſtudioſiſſimè, ſeq. verſu.* 12 Scientiam] *id eſt, ſcitam puritatem cordis, & gratiam labiorum.* 13 Dicit] *id eſt, laborem fugit, pigritiamq; fovet quibuſcunque modis, & defendit eam.* 16 Qui opprimit] *id eſt, utique peccant qui ex impotentiorum detrimento ſua emolumenta captant, & qui beneficia quæ in pauperes jure fuiſſent collaturi avertunt ut ad divites transferant: proinde utriſque maledicturus eſt Deus.* 17 Inclina] *hortatio ad documenta hæc percipienda, a ſuavitate & utilitate eorum, verſ. 18. & 19. & a præſtantia, verſ. 20. & 21.* 18 In ventre] *id eſt, in animo vel corde: metonymia.* 21 Ut referas] *id eſt, ut conſulentibus te reſponſa certa & vera dare poſſis.* 22 Ne diripias] *ſequentia documenta binis aut pluribus verſibus ferè continentur uſque ad caput 25. quia ſingulis ſua cauſæ, aut eventa ſubnectuntur.* In porta] *id eſt, in judicio, ſpecie juris.* 27 Si non ſit] *quaſi dicat, qui pro alienis debitis ſpondet, ſe divitem, aut certè ſolvendo eſſe profitetur: quamobrem cùm ad diem ſolutionis ventum eſt, non poteſt ſe defendere exceptione legis Exod. 22.26. ſed ſponſione minimè præſtita ita condemnatur, quaſi poſſit ac nolit facere: quid ergo (inquit) adeò temerarius eſſes? vide ſuprà 20.16.* 29 Conſiſtet] *id eſt, dignus eſt qui conſiſtat; atq; etiam in pretio erit per benedictionem Dei.*

CAPUT XXIII.

Modeſtiæ apud principes adhibendæ, avaritiæ, & avarorum convictus fugiendi, ſtultorum converſationis omittendæ præcepta: termini non movendi, diſciplinæ tradendæ & accipiendæ, zeli ſancti amplectendi, ſapientiæ colendæ, commeſſationes fugiendi, parentum colendorum & obſequio recreandorum, & meretricis averſandæ documenta proponuntur: ac poſtremò ebrietatis forma effectaq; traduntur.

1 QUANDO ſedebis ad veſcendum cum dominante, [a]diligenter conſidera quid propoſiturus ſis tibi:

2 Alioquin inderes cultellum faucibus tuis, ſi [b]præditus appetentia eſſes.

3 Ne afficiaris deſiderio cupediarum ejus: eſt enim cibus [c]mendax.

4 Ne fatiges te ut diteſcas; a prudentia tua deſiſte.

5 An facies ut involent oculi tui in eas? illico non ſunt: nam [d]omnino comparant ſibi alas; ut aquila avolat cœlum verſus, *avolant.*

6 Ne veſcitor cibo maligni oculo, neq; afficitor deſiderio cupediarum ejus:

7 Nam ut æſtimat *ſe* cum animo ſuo, ita ille *cibus tibi æſtimandus* eſt: comede & bibe, dicet tibi; ſed animus ejus, [e]non adhæret tibi:

8 Bucceam tuam quam comederis, ipſam evomito: ubi corruperis, res tuæ *erunt* amœniſſimæ.

9 [f] Audiente ſtolido ne loquaris; nam ſpernet *te* cum prudentia dictorum tuorum.

10 Ne moveas terminum [g]antiquum, & agros pupillorum ne invadas:

11 Nam vindex eorum fortis, ipſe aget cauſã illorum contra te.

12 [h] Adhibe ad eruditionem animum tuum, & aures tuas ad ſermones ſcientiæ.

13 Ne ſubtrahas a puero caſtigationem: cùm percuſſeris eum virgâ, non morietur;

14 Tu virgâ percutito eum: & animam ejus a ſepulchro eripies.

15 Fili mi, ſi ſapit animus tuus; lætabitur animus meus, etiam ego *lætabor*; *ſuprà.10.1.*

16 Et exultabunt renes mei, loquentibus labiis tuis recta.

17 Ne æmuletur animus tuus peccatores, ſed [i]reverentes Jehovæ toto die:

[i] Heb. viros *reverentiæ Jehovæ.*

18 Cùm enim ſit [k]merces, utique expectatio tua non ſuccidetur.

[k] Heb. *finis metonymicè.*

19 Auſculta tu fili mi, & ſape: ac incede hâc viâ *ex* animo tuo.

20 Ne ſis ex ebrioſis vino, ex [l]commeſſatorib. *ingurgitantibus* carne ſeſe:

[l] Heb. *comeſſatorib. carnis ſibi.*

21 Nam ebrioſus & comeſſator pauper fiet, & [m]pannunculos induit dormitatio.

[m] Heb. *laceris*

22 Auſculta patri tuo qui genuit, te; neque contemnas, cùm ſenuerit, matrem tuam: *ſup.19.15.* *ſupr.1.8.*

23 Veritatem compara; ac non vendito; ſapientiæ, eruditioniſq;, & prudentiæ.

24 [n] Valde exultat pater juſti, genitor ſapientis lætatur de eo.

[n] Heb. *exultando exultat.*

25 Lætetur pater tuus & mater tua, exultétque genitrix tua.

26 Cedò, fili mi, animum tuum mihi; & oculi tui vias meas ſtudioſè cuſtodiant: *ſupr.2.*

27 Nam foſſa profunda meretrix *eſt*, & puteus anguſtus aliena: *ſupr.22.14.*

28 Etiam ipſa ut prædator inſidiatur, & perfidos inter homines adjicit.

29 Cui væ? cui ehu? cui contentiones? cui

Jeſchah. 5. 22.
[o] Heb. *dat.*
[p] Heb. *oculum vide Levit.* 13. 5.
[q] Heb. *itat ad rectitudines: ſic Cantic.* 6. 19.
[r] Heb. *fine ſuo.*

loquacitas? cui vulnera impunè? cui rubor oculorum *eſt*?

30 Immorantibus apud vinum, euntibus ad inveſtigandum *vinum* miſtum.

31 Ne reſpicito vinum, cùm rubeſcit: cùm [o] exhibet in poculo [p] colorem ſuum, continenter [q] movetur rectiſſimè:

32 [r] Tandem velut ſerpens mordebit, & ut vipera punget:

33 Oculi tui reſpicient alienas, & animus tuus eloquetur perverſitates:

34 Eris ut qui jacet [f] in medio mari, & ut qui jacet in corona carcheſii.

35 Percutientibus me, *inquies, alii* non ægrotavi, tundentibus me non ſenſi: quando expergiſcar, pergam, requiram iſtud amplius.

Epheſ. 5. 18.
[f] Heb. *in corde maris.*

ANNOTATIO.

1 Quando ſedebis] *id eſt, cum principibus ſummiſq; viris agens, judicium & prudentiam adhibeto, ut animum tuum temperes: nam hoc a convictus ratione ad omnem converſationem accommodandum eſt* ἀναλόγως. Quid propoſiturus] *id eſt, quem cibum ſumpturus.* 2 Inderes cultell.] *id eſt, ipſe tibi creares periculum mortis intemperantia tua.* 3 Cibus mendax] *id eſt, cupediæ aulicæ ſuos homines decipiunt, quia convictus aulicus & gratia eſt inſtabilis.* 4 Prudentia tua] *videlicet hac carnali, quæ potiùs eſt diffidentia, cùm homo rapitur diteſcendi ſtudio.* 6 Maligni oculo] *id eſt, ſordidi, prapari, & illiberalis viri, cui opponitur bonus oculo, ſuprà* 22. 9. 7 Ut æſtimat te] *id eſt, pluris facit cibum ſuum quàm te ipſum, ut ſequentia hoc verſu oſtendunt: quamobrem viciſſim oportet cibum illius nihili abs te fieri, ac potiùs tibi faſtidioſum eſſe, ſequent. verſu.* 8 Ipſam evomito] *id eſt, quàm celerrimè compenſato, & deinceps ab illa, velut infeſta & faſtidioſa, abſtineto: hyperbole.* Ubi corruperis] *id eſt, ſimulac depuleris a te iſtum convictum & converſationem, carebis iſto tædio & vives lætiſſimè: metaphora a re medica, in qua uſus eſt* ἐμετικῶν, *id eſt, vomitum concitantium, ad levandum ſtomachum.* 10 Pupillorum] *i. infirmiorum omnium, ſynecdochicè.* 16 Exultabunt] *i. ex intimo animi affectu exultabo: nam renibus voluntatis ſedem ſcriptura tribuit.* 18 Cùm enim] *id eſt, cùm certiſſimum & conſtantiſſimum præmium ſit a Deo revertentibus ſe repoſitum, te quoq; fiducia eadem fretum convenit in ſancto zelo pergere.* 21 Dormitatio] *ex crapula & ingluvie videlicet.* 23 Ac non vend.] *i. nullo pretio, nullâve ex cauſa abalienato a te veram ſapientiam, &c.* 26 Vias meas] *id eſt, quas ego doceo te: verbum autem Hebræum ſtudioſè cuſtodire interpretati ſumus compoſita ſignificatione, quia in ſcriptura compoſitum eſt ex volendi & cuſtodiendi verbo.* 27 Profunda] *id eſt, malum eſt lubricum, & vix evitabile iis qui ſemel in illud barathrum & anguſtias abrepti ſunt.* 29 Cui] *quæſtio ænigmatica, cujus ſubjectio habetur ver. ſequente, & documentum inde eruitur, reliquis verſ. ſenſus eſt ænigmatis; quiſnam eſt vir idem quiritabundus, ſuſpirioſus, rixator, loquax, plagis abundans, & rubicundus?* 30 Vinum miſtum] *id eſt, infuſum quod bibatur, & temperatum ex regionis uſu: ut ſuprà* 9. 2. & 5. 31 Continenter movet.] *id eſt, ſpeciem ambulantis in poculo exhibet, & fervet ſua generoſitate atque exilit, quæ rectiſſima ſunt generoſi vini indicia.* 32 Ut vipera] *etymo ſive notatione vocis adducti ſic interpretamur: quia vipera non parit ova, ut alii ſerpentes, ſed catulos juſtos excludit: quod indicatur hac appellatione.* 33 Oculi tui] *id eſt, impudicus, impurus, & perverſus omnibus modis efficieris, ſi te dedas vino: ut proverbio dici ſolet, ſine Cerere & Baccho friget Venus.* 34 In corona] *ſive galea (ut Ammianus vocat) ubi maxima ſentitur maris agitatio.* 35 Percutientibus] *id eſt, & eò quidem miſeriorem te efficiet ebrietas, quòd tibi ipſe de ſtupore corporis & animi gratulaberis, & (quod longè pejus eſt) te ipſum de induſtria provocabis ad continuandam & augendam laſciviam tuam.*

CAPUT XXIIII.

Maleficiorum averſatio, ſapientiæ procuratio & uſus, diligentia in difficultatibus alienis levandis & ſapientia comparanda imperatur: afflictionum noſtrarum modus, alienarum commiſeratio, maleficorum inſtabilitas, reverentia Dei & magiſtratus, effectaq; reverentiæ tum publica tum privata erga noſtros & exteros exponuntur: ac poſtremò pigri conditio figuratur.

[a] Heb. *viros mali: ſupr.* 23. 17.
[b] Heb. *cor: ſic deinceps.*

1 NE æmulator [a] malignos, neque deſiderato eſſe cum eis:

2 Nam vaſtationem meditatur [b] animus eorum, & moleſtiam labia eorum proloquuntur.

3 Sapientiâ ædificator domus, & intelligentia ſtabilitor.

4 Et ſcientiâ penetralia implebuntur, omni ſubſtantia pretioſa & amœna.

5 Vir ſapens *eſt* cum robore, & virum ſcientem fortificat virtus:

ſup. 11. 14. & 15. 22. & 20. 18.
[c] Heb. *dominum ſcelerum.*
[d] Heb. *hominis ſtultitiæ, peccatum.*

6 Nam prudentibus conſiliis geres tibi bellum, & ſalutem *comparabis* amplitudine conſiliariorum.

7 *Nimis* altæ *ſunt* ſtulto ſapientiæ: in porta non aperit os ſuum.

8 Cogitantem malefacere, ipſum [c] ſceleſtiſſimum vocant.

9 Scelus [d] ſtulti *eſt* damnabile; abominandũ verò hominis deriſoris.

10 *Si* remiſſè te geras, tempore anguſtiæ anguſta *erit* virtus tua.

11 Eripe raptos ad mortem; nam a declinantibus ad necem an cohiberes te?

12 Si dicas, en, ignoramus hoc: nónne expendens animos ipſe intelliget, & qui cuſtodit animam tuam ipſe cognoſcet, & reddet cuique ſecundum opus ipſius?

13 Comede fili mi, mel, quia bonum eſt; & favum, dulcem palato tuo:

14 Ita cognoſcito ſapientiam *fore* animæ tuæ: ſi aſſecutus fueris; utiq; erit [e] merces, & expectatio tua non excindetur.

15 Ne inſidiator, ô improbe, habitaculo juſti; ne devaſtato accubitum ejus:

16 Nam *ut* ſepties cadat juſtus, exurgit tamẽ: improbi verò corruunt malo.

17 Cùm cadit inimicus tuus: ne lætator; cumq; corruit, ne exultato animus tuus:

18 [f] Ut aſpicientis Jehovæ in oculis non videa-

[e] Heb.
ut ſup. 2
ſupr. 17
[f] Heb.
deat Je
via, &
ſit in oc
jus.

videatur malum, & convertat ab eo iram suam.

19 Ne accendaris irâ propter maleficos, ne invideas improbis:

20 Nam non erit finis malo, sed lucerna improborum extinguetur.

21 Reverere Jehovam, fili mi, & regem; cum variis ne commisceto te:

22 Nam repentè consurget calamitas eorum, & oppressionem istorum amborum quis novit?

23 Etiam hæc & sapientes *pertinent*: agnoscere [g] personam in judicio non *est* bonum.

24 Dicentem improbo, justus es; exsecrabuntur populi, detestabuntur nationes:

25 Corripientibus verò erit amœnitas, & obveniet eis benedictio *cujusque* boni:

26 Labia osculabitur, ejus qui respondet verba recta.

27 Apta foris opus tuum, & para illud in agro tibi; postea etiam exstrues domum tuam.

28 Ne sis testis temerè contra proximum tuum, aut fatuum agito labiis tuis:

29 Ne dicito, quemadmodum fecit mihi, ita faciam ei; reddam isti viro secundum opus ipsius.

30 Juxta agrum viri pigri transivi, & juxta vineam hominis [h] dementis:

31 Ecce autem, [i] assurrexerant in eo toto chamæleones: tegebatur superficies ejus urticis; & maceria ejus [k] lapidea destructa erat.

32 Quod videns ego, apposui animum meum; respiciens percepi eruditionem.

33 Paucùlis somnis, pauculis dormitationibus, paucula complicatione manuum cubando,

34 Interea adveniet, ut viator expeditus, paupertas tua; & egestas tua, tanquam vir [l] clypeatus.

g Heb. vultum

g Deu. 1.17.

h Heb. *defecti corde.*

i Heb. *ascenderat ille totus chamæleonibus: hypallage.*

k Heb. *lapidum.*

supr. 6.10. & 11.

l Heb. *clypea*

ANNOTATIO.

3 Sapientia] *Antithesis superiorum versuum, ad quam demonstrandam imperativo utimur.* 4 Et scient.] *id est, cùm scienter administrabitur domus, omne genus benedictionum obtinebit.* 6 Tibi] *id est, bono tuo.* 7 Nimis alta] *id est, non potest sapientiam stultus pertingere, quæ tamen prudenti facilis est, suprà 14.6.* In porta] *id est, in publicum consessum minimè vocatur, aut vocatus obmutescit stultitiæ suæ nomine.* 8 Cogitantem] *id est, qui verò incumbit maleficiis, publico judicio & communi consensu condemnatur.* 9 Scelus stulti] *conclusio duorum præcedentium versuum: longè iniquius ferri quæ à derisoribus & contemptoribus æqui boniq; perpetrantur, quàm ea quæ stulti committunt: quia illa omnibus abominationi sunt; hæc verò etsi reprobantur, tamen non judicantur tantæ atrocitatis esse. sic accipi vocem peccati ostendit antithesis; ut & peccatoris nomen,* 1. Reg. 1.21. 10 Si remissè] *id est, nisi sedulo & proximos tuos adjuveris, duobus versibus sequentibus; & tibi consulueris in comparanda sapientia, vers. 13. & 14. tandem pessimè futurum est tibi: quapropter age, incumbe documentis quæ sequuntur.* Angusta erit] *id est, quicquid virtutis habere tibi videberis, enarrabitur, eritq; nihili cùm pervadet calamitas.* 11 Raptos] *id est, iniquè oppressos.* 12 Si dicas] *quasi dicat, ne putes tibi excusationem fore segnitiæ tuæ, obductis causis ignorantiæ aut infirmitatis, quasi aut nescieris pessimè cum illis agi, aut rationem juvandi illos atque liberandi minimè tenueris: nam Deus judex ejusmodi est, qui perpendat intima corda, optimè cognoscat, & justissimè judicaturus sit.* Qui custodit] *a malo videlicet, quo devenit proximus tuus; tu autem ab eo liberaris, ut oppressis opituleris: sic Estera 4.13. & 14.* 13 Mel] *nimirum sapientia, de qua seq. versu.* 16 Cadat] *in afflictiones scilicet, insidiante & procurante te.* Exsurgit] *id est, restituitur, & redintegratur a malo.* Malo] *id est, vel unico malo deficiunt differeuntq; cùm multis ac propè infinitis non frangatur justus, Ijobi 5.19. & sequentibus.* 21 Cum variis] *id est, variantibus ac perfringentibus Dei suorumq; Principum mandata, denique deficientibus vita sua immorigera a reverentia Dei & regis.* 22 Nam repentè] *ætiologia documenti de reverentia, primùm a malo contravenientibus accessuro, hoc versu; deinde a sapientum exemplo, versu sequente.* Oppressionem] *id est, momentum, quo futurum est ut ista duo hominum genera opprimantur.* 23 Etiam hæc] *id est, nam etiam sapientes reverenter Deum & regem colunt.* Agnoscere person.] *regressio ad præceptum ver. 21. quo exponitur fructus ususq; legitimus reverentiæ Dei & regis, tum in publicis officiis, usque ad vers. 27. tum in privatis.* 25 Cujusque boni] *id est, ab omnibus unius boni.* 26 Labia osculabitur] *i. omnes boni colent te, & sponte se subjicient tibi: vide Gen.* 41.40. Qui respondet] *id est, qui justè judicat.* 27 Apta] *id est, primùm prospice & cura res necessarias, ut sunt quæ foris afferuntur domum: deinde per commoditatem licebit colere domum tuam, & rebus non ita necessariis incumbere: quemadmodum de apibus narrat Plin. lib. 11. cap.* 10. 28 Fatuum agito] *huic verbo quod licenter a nomine ductum est & sine exemplo, novam interpretationem tribuimus; pro eo quod est, neque publicè neque privatim ita desipito, aut otium habeto a rebus tuis, ut in proximum tuum invehatis verbis, hoc & seq. versu.* 30 Juxta] *Apologus, spectans ad documentum versus* 27.

CAPUT XXV.

Officium regis in suos, & horum in regem exponitur, litigiorum modus & sermonum, reprehensionumq; commodè & modestè faciendarum & accipiendarum: usus amicitiæ, veritasq; officiorum erga amicos, & inimicos: fugiendæ detractionis & rixæ leges, boni sermonis fructus, adversitatum bonis evenientium a sceleratis indignitas; deniq; vanitas hominum honori suo velificantium, & effrænatorum proponitur.

1 ETIAM hæc proverbia Schelomonis *sunt* quæ contulerunt homines Chizkijæ regis Jehudæ.

2 Honor Dei *est* abscondere rem, honor autem regum pervestigare rem.

3 Ut cœlo altitudine, terræq; profunditate; ita animo regum non *sit* pervestigatio.

4 Ut auferendo scorias ab argento, prodit conflatori vas.

5 *Ita* auferendo improbum a conspectu regis, Supr. 20.8.

Luc. 14. 10.
[a] Heb. *dicere tibi* magistrum aulę, *ascende huc, quàm deprimere te.*
[b] Heb. *in fine ejus.*
[c] Heb. *litem tuam litiga.*
[d] Heb. *non revertatur.*
[e] Heb. *secundum modos suos.*
sup. 13. 17.
Infr. vers. 25.
[f] Heb. *falsitatis: sic ver.* 18.
supr. 15. 1.
[g] Heb. *ossis virum.*
Inf. vers. 27.
[h] Heb. *comedere: infinitivus pro præsente: ut Psa.* 8. 2.
[i] Heb. *pretiosum habe.*

regis, ſtabilitur juſtitia ſolium ejus.
6 'Ne arrogato tibi decorem coram rege, & in loco magnatum ne ſtato:
7 Nam melius eſt [a] dici tibi, aſcende huc, quàm deprimi te coram ingenuo: ' quod vident oculi tui.
8 Ne prodito ad litigandum ' feſtinanter: ut non quod facturus eſſes, [b] 'tandem *fiat tibi*; 'afficiente ignominia te proximo tuo.
9 [c] 'Cauſam tuam age cum proximo tuo; ſed arcanum alterius ne retegito:
10 ' Ne probro afficiat te qui audit, & infamia tua ſit [d] irrevocabilis.
11 '*Velut* mala aurea cum figuris argenteis, *eſt* verbum dictum [e] ' commodè.
12 '*Velut* monile aureum, & ornamentum ex inſigni auro; *eſt* reprehenſor ' ſapiens apud aurem auſcultantem.
13 ' Ut frigus nivale tempore meſſis, *eſt* legatus fidus mittentibus ipſum: nam 'animam dominorum ſuorum reſtituit.
14 '*Velut* vapores & ventus, quibus non *adeſt* pluvia: *eſt* vir qui ſe jactat de dono [f] falſo.
15 Longanimitate pellicitur ductor, & lingua mollis frangit [g] 'oſſeum.
16 'Mel inveniens [h] comedis quod ſatis eſt tibi, ne ſaturatus illo evomas illud:
17 [i] Studioſè contine pedem tuum a domo proximi tui, ne ſaturatus tui odio habeat te.
18 Ut marculus, gladiúſque, ac ſagitta acuta; *eſt* vir teſtans contra proximum ſuum teſtimonium falſum.
19 'Ut dens fractus, & pes luxatus; *eſt* fiducia [k] in perfidum die anguſtiæ.
20 'Ut qui [l] imponit *ſibi* veſtem tempore frigoris, aut acetum nitro; ita *eſt* qui canit cantica apud animum malè affectum.
21 ' Si eſuriat oſor tuus, ciba eum pane; & ſi ſitiat, da ei bibendam aquam:
22 ' Nam *velut* prunas concervabis ſuper caput ejus, & Jehova rependet tibi.
23 'Ut [m] cæcias gignit pluviam, ita vultum indignabundum lingua [n] ſimulantis.
24 Melius eſt habitare in angulo tecti; quàm *cum* muliere contentioſa, & domo conſociari.
25 Ut aquæ frigidæ erga animam feſſam, ita auditio bona è terra longinqua *eſt*.
26 ' Ut fons calcibus conturbatus; aut ſcaturigo corrupta; *eſt* juſtus qui dimovetur coram improbo.
27 Comedere mellis plurimum, non eſt bonum; ita perveſtigare honorem ſuum, [o] inhoneſtum.
28 Ut civitas diſrupta abſque muro; ita *eſt* cuicunque non *eſt* imperium in ſpiritum ſuum.

[k] Heb. *perfi*
[l] Heb. *or*
ſe veſte. &c.
Exodi. 23. 5.
Rom. 12. 20.
[m] Heb. *ve*
Aquilonis.
[n] Heb. *viri abſconſioni*
ſupr. 19. 13. & 21. 9.
Sup. verſ. 13.
Sup. verſ. 16.
[o] Heb. *non honor.*
Supr. 16. 32.

ANNOTATIO.

1 Etiam hæc] *Vide ſuprà* 1. 1. Quæ contulerunt] *id eſt, ex variis ſcriptis decerpta in unum corpus redegerunt, ac fortaſſe ex actis publicis & commentariis rerum geſtarum Schelomonis: prout ſequentia apophthegmata bona ex parte ad ethicam & civilem adminiſtrationem pertinentia videntur oſtendere.* 2 Honor] *id eſt, gloria Dei eò maximè illuſtris eſt, quòd inſcrutabilia ſunt judicia, viæ imperveſtigabiles, incognita mens & conſilium ejus, Rom.* 11. 33: *ſed contra Regi nihil eſt tam honorificum, quàm omnia penitus introſpicere, de ſingulis rebus cognoſcere, & in lucem proferre quæcunq; ad regiam dignitatis cognitionem pertinent, quæ quanta ſit docetur ver. ſequente.* Perveſtigare] *& notam facere ſententiam ſuam judicando juſtè.* 3 Ut] *explicatio ſuperioris documenti de officio regis, quaſi dicat, infinita quodammodo eſſe debet regis ſolicitudo & imperveſtigabilis de cognoſcendis & ſapienter adminiſtrandis rebus: neque magis ab ullo homine definiri aut circumſcribi poteſt terminus verè regalis animi in perveſtigandis rebus, quàm cœli altitudo, aut profunditas terræ comprehendi.* 6 Ne arrogato] *hactenus de officio Principis: jam de officio ſubditorum in principes, & aliorum in alios. Hic autem datur præceptum modeſtiæ: ut ſuprà* 23. 1. 7 Quod vident oculi] *id eſt, quod te communis experientia, & quotidiana exempla docent.* 8 Feſtinanter] *id eſt, inconſideratè litem ſuſcipiendo, vel agendo.* Tandem fiat] *ex lege Deut.* 19. *ſub finem. Eſt autem hic ecclipſis ejuſdem verbi, ut ſuprà* 21. 6. Afficiente] *id eſt, cùm te ignominioſè calumniæ vicerit, rerumq; peregerit.* 9 Cauſam tuam] *id eſt, pro eo ac potes, abſtineto à proximo in jus vocando: fraternè illum accedito, cum eo rem perficito, & honori ipſius conſulito. Matth.* 5. 25. *&* 18. 15. 10 Ne probro] *id eſt, ne tibi ipſi ignominioſum ſit, & proximo tuo: tibi quidem, quòd ſummo jure ac potius ſumma injuria proximum proſequens diceris inexorabilis & implacabilis: proximo verò, quod eadem opera afficietur infamia diuturna: quorum utrumque eſt ab humanitate alienum.* 11 Velut mala] *id eſt, pretioſiſſimum eſt ac jucundiſſimum: quemadmodum pretioſa ſunt opera ex auro & argento, figuris venuſtis & toris guttiſq; intercurſantibus diſtincta.* Commodè] *id eſt, aptè, habita temporis, loci, hominumq; ratione: ut Cicero lib* 1. *de oratore definit.* 12 Velut] *exemplum ſuperioris documenti à ſpecie reprehenſionum.* Sapiens] *id eſt, prudens, conſideratus, ac non ineptus, ut idem Tullius loquitur.* 12 Ut frigus] *id eſt, tam ſuavis eſt legatus hujuſmodi, quàm nivarium colum vel ſaccus æſtivo tempore ad refrigerandum adhibitus potui: quo veteres in regionibus illis calidioribus fuiſſe uſos hiſtoria omnes teſtantur.* Animam domin.] *quæ expectatione nuntii, velut gravi æſtu, priùs confici videbatur.* 14 Velut] *id eſt, jactator chreſtologus, qui montes auri & argenti pollicetur & nihil efficit (ut ille Antiochus* δώσων *propterea nominatus) eſt velut nubes ſine aquis: ut loquitur in Epiſtola Juda verſ.* 12. 15 Oſſeum] *id eſt, duriſſimum & rigidiſſimum: ut Gene.* 49. 14. *Hujus autem rei exempla habentur Judic.* 8. *&* 1. *Schem.* 25. 16 Mel inveniens] *documentum de legitimo uſu amicitiæ per comparationem mellis: docet enim utriuſque uſum ſuavem ac mellitum eſſe, abuſum verò* [illegible] 18 Ut marculus] *id eſt, omnibus modis pernicioſiſſimus eſt: ut exemplum eſt* 1. *Reg.* 21. 19 Ut dens] *id eſt, amicus incertus in re incerta cernitur: ut dens fractus aut pes eliſus, cùm edendum vel incedendum eſt.* 20 Ut qui] *id eſt, triſtitiam diſſolvit cantus; ut veſtes diſcutiunt frigus, & acetum diſſolvit nitrum; & quidem diſſolvit omnium maximè, quia eſt frigidiſſimum: hanc enim eſſe naturam nitri (quod terræ quoddam opificium eſt: ſucco calore condenſatum) docet Ariſtoteles lib.* 4. *meteoron, caput* 6. *&* 7. *muſica*

verò harmonia (quemadmodum etiam vinis infrà 31.) usum istum esse docent exempla Saulis 1.Sam. 16.24 Eliseiq; 2.Reg.3.15. & Darii regis, Danielis 6.19. 21 Si] *id est, benefac ei qui odio prosequitur te: Matth.5.44.* 22 Nam velut] *id est, benefaciens inimico, duo præstabis: primum beneficiis vinces illius malum; deinde si non ipsi, saltem feres domino: quibus ex rebus hæc consecutura sunt, tum quòd beneficia tua illi velut prunæ candentes videbuntur, sive ipse removeat sive obfirmet se; tum quòd Deus copiosam messem rependet tibi. Sic accommodanda esse hujus beneficentiæ consilia cum eventis ostendit membrorū inter se comparatio: nam priore beneficii consilium exponitur, eventus Deo relinquitur, ac propterea reticetur, posteriore verò eventus ponitur, & reticetur consilium piorum. Est autem illud, ut gratè ferant domino, etiamsi non esset ulla remunerationis, aut vitæ æternæ expectatio.* 23 Ut cæcias] *hunc ventum, quia Judæam perflat a superiore Assyriæ parte, quam scriptura Aquilonalem vocat, ita interpretamur; etsi ventus hic propriè inter Aquilonem & orientem situs est: nam scriptura non ita accuratè duodecim, sexdecim, aut triginta duos (ut nautæ) ventos observat, sed cælum ventosq; in regiones dumtaxat quatuor distinguere consueta est. Hanc porrò cæciæ naturam esse ut obliquè feratur, nubibusq; & pluviosus sit, docet Aristoteles lib.2. meteoron cap.6. unde proverbium, Ut cæcias nubes.* 26 Ut fons] *id est, indignissimum est justum ab improbo perturbari, quemadmodum aquarum fontem corrumpi fertur iniquissimè: prius cavebatur duodecim tabulis, teste Frontino de aquæductibus lib.2.*

CAPUT XXVI.

Inhonora stultorum conditio, inanis maledictio, supplicium stultorum & reprehensionis leges, ejusdem importunitas & imprudentia; arrogantis, pigri, turbulenti, fallacis, susurronis, & inimici fingentis amicitiam conditio exponitur, cautio imperatur, supplicium denuntiatur.

1 Ut nix æstati, & ut pluvia messi; ita non convenit stulto honor.

2 Ut avicula errando, ut hirundo volitando; ita maledictio [a] immerita non adventura est.

3 Ut flagellum *adhibetur* equo, frænum asino; ita virga tergo stolidorum.

4 Ne respondeto stolido secundum stultitiam ejus, ne adæqueris ei tu quoque.

5 Responde stolido secundū stultitiam ejus, ne sit sapiens in oculis suis.

6 Quasi detruncet pedes *nuntio*; [b] ita violentiæ pœnam ebibet, qui mittit verba [c] per stolidum.

7 Tollite [d] cothurnos a claudo, & sententiam *quæ est* in ore stolidorum:

8 [e] Ut qui applicat lapidem balistæ; ita qui præbet stolido honorem, *facit*.

9 Ut spina veniens in manum ebrii, ita *est* sententia in ore stolidorum:

10 Ut plurimùm dolore afficit omnes *ebrius*; ita mercedem dans *sibi* stolidus, etiam mercedē dat transeuntibus.

11 Ut canis redit ad vomitum suum, ita stolidus iterat stultitiam suam.

12 Vidisti virum sapientem in oculis suis? expectatio *est* de stolido *melior* quàm de illo.

13 Dicit piger, immanis leo *est* in via; leo *est* inter plateas:

14 Ut janua circumagitur in cardine suo, ita piger in lecto suo:

15 Abditam habet piger manum suam in sua manica, defetiscitur reducendo eam ad os suum:

16 Sapientior videtur piger in oculis suis, quàm septem [f] revocantes ad rationem *ipsum*.

17 Prehendit aures canis, qui transiens excandescit in lite non sua.

18 Ut insaniens, qui jaculatur [g] malleolos, sagittas, & [h] lethalia:

19 Ita *est* quisquis decipit proximum suum; & dicit nónne ridebam?

20 Ut deficientibus lignis extinguitur ignis; ita cùm non *est* susurro, silet contentio.

21 Ut carbo ad prunas, & ligna ad ignem; ita vir contentiosus *est* ad accendendum litem.

22 Verba susurronis similia sunt *verbis* eorum qui sæpenumero contusi sunt; attamen ea descendunt in penetralia ventris

23 Ut [i] argenti scoria obducta testæ, *ita* sunt labia prosequentia, & animus malus

24 Labiis suis alium se simulat osor, cùm in medio sui disponit dolum.

25 Quando gratiosam præbebit vocem suam, ne fidito ei: nam septem abominationes insunt animo ejus.

26 Tegitur odium deceptione, sed revelabitur malitia ejus in congregatione.

27 Qui fodit foveam, in eam decidet; & qui devolvit lapidem, in ipsum revertetur *lapis*.

28 *Vir* lingua fallace odit [k] quos attriturus est, & ore [l] blando perficit impulsionem.

[f] Heb. *reducentes rationem.*

[g] Heb *scintillarum* tela

[h] Heb. *mortis* instrumenta

*Sup.*22.10.

*sup.*18.8.

[i] Heb. *argentum scoriarū: hypallage.*

*Psal.*7.16.

[k] Heb. *atterendos suos.*

[l] Heb. *molli.*

ANNOTATIO.

2 Non adventura] *id est, in aërem abibit, ac non incidet in eum cui immeritò maledicitur.* 4 Ne respondeto] *id est, prudentiam adhibeto in sermonibus cum stulto; & diligenter observato tum quid, quando, quomodo respondeas, tum etiam quando non respondeas.* Ne adæqueris] *id est, imiteris stultitiam ejus, & æquè stolidus habearis.* 5 Responde] *altera sententia antithetos, quando sit respondendum stulto: cui adhærent sequentia documenta; de sermonibus illi minimè committendis, & retundenda ipsius arrogantia, adimendisq; cothurnis quorum nomine gloriatur.* 6 Quasi detruncet] *id est, tam sibi injuriam facit qui stolido sermones perferendos committit, quàm qui truncat nuntium. Nam neque stultus mandata, neque fractus cruribus iter institutum conficit.* 7 Tollite] *id est, ut lorripedem recti derident cothurnos induentem quibus ineptus est, & personam sive larvam abutenti detrahunt; ita etiam retegendus est, ac multò minus ferendus stolidus in superbo sermone suo; quem ille*

vel maximè ridiculum, tamen tot ſententiis quot verbis abundare putat. 8 Ut qui] *id eſt, qui ſtolidæ perſonæ aut verbis honorem habet indebitum, gladium porrigit manui furioſi, & ei quodammodo arma ſubminiſtrat ad nocendum, eúmque confirmat in malo: perinde ac ſi quis lapidem aut miſsile quodvis graviſsimum imponeret tormento illius qui temerè ejaculaturus eſſet.* 9 Ut ſpinæ] *i. non melius utitur ſtultus verbis, quàm ebrius ſpinis; qui & ſe ipſum, & quoſque obvios vino mentem abripiente ulcerat: quod ſequenti verſu explicat.* 10 Mercedem dans] *id eſt plagas, quæ præmia ſunt ſtultitiæ ſuæ, non tantùm ſibi ipſi infligit; ſed etiam eadem præmia cum aliis communicare cupit, quamvis immerentibus, ac nihil tale cogitantibus.* 11 Ut canis] *q.d. neque tamen, ut Phryx, ſapit plagis; ſed eòdem ſtultitiæ ſubinde recidit: ſimile vide 2.Pet.2.22.* 16 Septem] *id eſt plurimi: numerus finitus pro infinito, ut ſuprà 24.16.* 17 Prehendit] *id eſt, malum accerſit ſibi, ut qui canem auribus prehenſum irritat ad mordendum ſe.* 18 Ut inſaniens] *id eſt, non majoris faciendus eſt vir fallax & circumveniens amicum ſuum ſpecie ludicra, quàm vir furioſus planè.* 23 Ut argenti] *id eſt, inimicus animo ſpeciem amici officioſi præ ſe ferens, ſimilis eſt teſtæ deargentatæ ſcoriâ.* 25 Quando] *lex de cautione a perfidioſis.* Septem] *ut ſuprà verſ.16.* 26 Tegitur] *hactenus de maleficiis & cautione: nunc de pœna ad fallaces perventura.* In congregatione] *id eſt, palàm & publicè.* 27 Qui devolvit] *ſurſum verſus videlicet, ac velut in adverſum montem.*

CAPUT XXVII.

Præfidentis gloriationis & ſtultorum indignationis malum; piæ amicorum reprehenſionis uſus, ſaturitatis & inconſtantiæ damna, amicorum uſus, filiorum officium, prudentis & imprudentis comparatio, aſſentatoris malum rixoſæq; mulieris, conſuetudinis & officiorum uſus, humani vultus & animi inſtabilitas, ſtultitia indomita, & frugalitatis in re domeſtica præſtantia exponitur.

1 NE glorieris de die craſtino, quia neſcis quid pariturus ſit dies. — *Jacobi 4.13 & ſeq.*
2 Laudet te *os* extranei, non autem os tuum; alieni, non autem labia tua.
3 Gravitas lapidi *eſt*, & pondus arenæ; ſed indignatio ſtulti gravior *eſt* duobus illis.
4 Crudelitas æſtuanti iræ *illius eſt* & exundatio iræ: & quis conſiſtat coram invidia *illius*?
5 Melior *eſt* correptio manifeſta, amore occulto.
6 Fidelia *ſunt* vulnera amici: deprecanda verò oſcula oſoris. — *Pſal.141.4. & 5.*
7 Anima ſatura calcat favum; animæ verò famelicæ omne amarum dulce *eſt*.
8 Ut avicula *quæ* errat a nido ſuo; ita *eſt* vir qui errat a loco ſuo.
9 Ut unguentum & ſuffitus lætificat animũ: ita dulcedo amici ſui *quemque*, magis quàm conſilium [a] proprium. — [a] Heb. *animæ ſuæ.*
10 Amicum tuum & amicum paternum tuum ne derelinquito, domumq; fratris tui ne ingreditor tempore calamitatis tuæ: melior eſt vicinus propinquus fratre longinquo.
11 Sape fili mi, & lætifica animum meum: ut reſpondere poſſim ei qui exprobraturus eſſet mihi rem *aliquam*.
12 Aſtutus prævidens malum abſcondit ſe; fatui tranſeuntes mulctantur. — *ſupr.22.3.*
13 Cape veſtem ejus qui ſpopondit *pro* extraneo, & pro aliena ſpondentem pignerare eum. — *ſupr.20.16.*
14 Ei qui benedicit amico ſuo voce magna manè, tempeſtivè ſurgendo; maledictio imputabitur ei.

15 Stilla continua tempore imbris vehementiſſimi, & mulier [b] contentioſa æquæ ſunt inter ſe. — *ſup.19.13.* [b] Heb.
16 Abſcondentium eam *quiſque* abſconderit ventum: ut unguentum dexteræ ipſius proclamat, *proclamabit illa.*
17 Ut ferrum ferro acuit vir, ita virum acuit facies amici ſui.
18 Ut qui cuſtodit ficum, comedet fructum ejus; ita qui obſervat dominum ſuum honorabitur.
19 Ut in aquis facies faciei obverſatur, ita [c] animus hominis unius alteri. — [c] Heb.
20 Ut ſepulchrum & perditio non ſatiantur; ita oculi hominis non ſatiantur.
21 Fuſorium vas argento, & catinum auro; denique *adhibet* vir *rem quamque* ex [d] præſcripto laudationis ejus: — [d] Heb.
22 *Sed* ſi contunderes ſtultum in mortario [e] cum mola piſtillo, non recederet ab eo ſtultitia ejus. — [e] Heb.
23 [f] Diligenter cognoſce præſentes pecudes tuas, appone animum tuum ad greges;
24 Nam num *eſt* in ſeculum robur, & an coronamentum futurum eſt in [g] quamque generationem?
25 Simulac prodiit fœnum, & conſpicua eſt tenera herba; colliguntor herbæ montium.
26 Agni erunt ad veſtitum tuum, & pretium agri hirci:
27 Inſuper quantum ſatis erit lactis [h] caprini ad cibum tuum; ad cibum familiæ tuæ, & [i] victũ puellis tuis. — [h] Heb. [i] Heb.

ANNOTATIO.

3 Gravior eſt] *id eſt, minus ferri poteſt: ut ſequens verſ. exponit.* 4 Crudelitas] *q.d. omnia illius ſtudia neque modum neque finem habent, donec ipſum autorem perimant: Ijobi 5.2.* 5 Occulto] *id eſt otioſo, ceſſante ab amicitiæ officiis.* 6 Fidelia ſunt] *id eſt, tutum eſt, ac proinde expetendũ, ut amicus ab amico reprehendatur etiam graviſſimè: quod hyperbolicè ſignificatur vulnerum appellatione.* Deprecanda] *quia ſunt infida & ad perniciem ſpectantia: ut habentur Joabi exempla 2.Sam.3.27. & 20.9.* 8 Ut avicula] *id eſt, qui temerè ſedes mutat, & conditioni ſuæ non acquieſcit, ſed nova conſilia ſuſcipit non benè explorata voluntate Dei & vocatione ſua; is non magis ſapit aut conſtat ſibi quàm avicula.* 9 Dulcedo] *id eſt, ſuavis conſiliorum communicatio: ſic accommodari dulcedinis vocem conſiliis in ſcriptura receptum eſt: ut Pſal.55.15.* 10 Domumque fratris] *videlicet potiùs quàm amici domum, qui omni*

omni tempore diligit: ut suprà 17.17. & 18. 24 Propinquus] *id est, qui præsto semper est & velut ad manum, ut difficultates tuas sublevet.* 11 Lætifica] *sapientiâ animi tui & prudentiâ instituens in honestate vitam: quibus modis liberi sunt parentibus lætitiæ & honori, suprà 10.1. & 23.24. & sequentibus.* Respondeam] *id est, tuæ ipsius vita confirmem, quàm bene functus sim officio parentis boni.* 14 Ei qui] *id est, assentator fallax, qui officia sua singulis momentis fingit & prædicat, maledictus est: hîc enim assentatio uno simulati officii genere describitur synecdochicè.* 16 Abscondentium] *id est, nulla ratione potest cohiberi malum istud, aut ignominia contineri, quin pervagetur in aures omnium; citius ventum pugno detinueris, aut odorem unguenti compresseris, ne ad alios perferatur, quàm ignominiam hanc averteris ne latè diffundatur.* Proclamat] *id est, tanta vi se prodit, ac si quis clamet: metaphora. Est autem hîc ellipsis ejusdem verbi, ut suprà 21.6.* 17 Ut ferrum] *id est, amicus amici consuetudine præsentiaque informatur, augescitque, ac veluti acuitur.* Acuit] *metaphora similitudinem accommodans, cujus habetur affinis altera, Gen.4.22.* 19 Ut in aquis] *id est, animus quidem hominis indicatur vultu: sed tamen ita multiplex est & instabilis vultus, ut tantùm quodammodo internoscere possit alter animum alterius; quemadmodum in aqua fluctuante atque instabili imago faciei humanæ variis & contortis modis tantùm effingitur.* 20 Oculi hominis] *id est, concupiscentia oculorum, sive animus oculis utens administris: synecdoche.* 12 Fusorium vas] *hic versus cum sequente conjungendus est hoc sensu: est suus singulis rebus & instrumentis usus, suaque ad usum adhibendi ratio: purgantur aurum & argentum suis modis, omnia denique humana arte suo justo & laudato usui aptantur; sed stultum purgandi, aptandi, informandique nulla ratio est.* 23 Diligenter cognosce] *id est, rei tuæ familiari atque domesticæ industriam diligentiam adhibeto coram.* 24 Nam num] *id est, putarésne opes tuas tibi velut affixas esse, neque posse avelli unquam à facultate tua? imò verò lubricæ sunt & fluxæ, quantumvis magnificæ atque gloriosæ: propterea convenit te diligentiam in conservandis illis & administrandis adhibere, idque coram, non autem segniter in aliena opera conquiescere.* 25 Simulac] *exemplum præceptorum domesticorum à re rustica, cujus fructus seq. versibus exponitur.* 26 Pretium agri] *id est, copiosissimè sobolescent, atque adeò suppeditabunt pretium comparandi agri & amplificandæ possessiones tuas.*

CAPUT XXVIII.

Conscientiæ effectus; improborum publica & privata instabilitas judiciaque perversa; integritatis in paupertate & obsequii fructus; usuræ, improbitatis, arrogantiæ, & astutiæ administrationis eventa; resipiscentiæ & timoris Dei commodum; tyrannidis conditio, homicidarum aversatio, frugalitatis & diligentiæ studium benedictionibus junctum; corrupti judicii, subitarum divitiarum, filii contumacis, præfidentis viri, malefactorumque eventa in privata & publica administratione exponuntur, & contrà.

1 FUGIUNT improbus *quisque*, nemine persequente: justi autem *sunt* similes juveni leoni confidenti.

2 [a] Ubi defectione laborat regio, multi *sunt* principes ejus: ubi autem homo *est* prudens & peritus, ita prorogat *principatum Princeps*.

3 Vir pauper qui opprimit tenues, *similis est* pluviæ everrenti, adeò ut desit cibus.

4 Qui derelinquunt legem, laudant improbos: at qui observant legem, [a] miscent *prælia* cum illis.

5 Homines [b] dediti malo non animadvertunt jus; quærentes autem Jehovam, animadvertunt omnia.

6 Melior est pauper ambulans [c] integrè, quàm perversus [d] viarum alterâ, quamvis sit dives.

7 Qui custodit [f] legem, filius est prudens; qui autem se consociat comessatoribus, ignominia afficit patrem suum.

8 Qui auget substantiam suam usura & fœnore, gratiosè largituro tenuibus congregaverit eam.

9 Qui avertit aurem suam ab audienda lege, etiam oratio ejus abominationi *est*.

10 Qui seducit rectos in viam malam, in [a] foveam suam ipse decidet; integri verò possidebunt bonum.

11 Sapiens videtur in oculis suis vir dives, sed tenuis prudens [a] perscrutatur eum.

12 [c] Exultantibus justis amplus est ornatus; [d] erectis autem improbis pervestigatur homo.

13 Qui tegit defectiones suas, non prosperabitur; qui verò fatetur & derelinquit, afficietur misericordia.

14 Beatus homo, qui admodum [a] pavet jugiter; qui autem obdurat animum suum, ruet in malum. *sup.14.16.*

15 [d] Ut leo rugiens & ursus discursans, *est* dominator improbus in populum tenuem.

16 Antecessor carens [e] omni intelligentia, & multus oppressionibus [f] *decurtabit*: qui *autem* odit quæstum, prolongabit dies. [e] Heb. *intelligentiis.*

17 [f] Homo oppressus propter sanguinem [f] hominis; ad foveam usque fugiat, ne sustentanto eum. [f] Heb. *animæ*

18 [a] Qui ambulat integrè, servator: qui verò perversus est [g] altera viarum, corruat [h] in ea. *sup.24.21.* [g] Heb. *duabus viis: ut supr. ver.6.* [h] Heb. *in una.*

19 Qui colit tellurem suam, satiatur cibo: qui verò sectatur *homines* vanos, satiatur paupertate. *supr.12.10.*

20 Vir [i] optimæ fidei amplus *est* benedictionibus; at præceps ad ditescendum non erit impunis. [i] Heb. *fidelitatum.*

21 Agnoscere [k] personam non est bonum; [a] nam propter bucceam panis deficeret vir. *supr.20.21.* [k] Heb. *vultu.* *supr.18.5. & 24.23.*

22 Accelerat ad substantiam *parandam* vir [a] malignus oculo, sed ignorat inopiam obventuram sibi. *supr.20.21.*

23 Qui corripit hominem [a] ut [l] sequatur me; gratiam consequetur potius, quàm [m] qui blanditur linguâ. [l] Heb. *post me.* [m] Heb. *qui mollit linguam: ut supra.2.16.*

24 Qui [a] diripiens patrem suum, aut matrem suam dicit, non *est* defectio; socius est viro [n] interfectori. [n] Heb. *corruptori: ut Exod.12.23.*

25 [o] Amplus animo suo, miscet contentionem: qui autem confidit Jehovæ, pinguis efficietur. *suprà.13.10.* [o] Heb. *latus.*

26 Qui confidit [p] animo suo, est stolidus; qui [p] Heb. *corde.*

[q] Heb. *in ſapientia.*

autem ambulat [q] ſapienter, is eripiet ſe.

27 Ei qui dat pauperi, non erit egeſtas; occultans verò oculos ſuos, amplus erit maledictionibus.

28 Erectis improbis abſcondit ſe homo; ſed pereuntibus illis augentur juſti.

ANNOTATIO.

2 Ubi defectione] *ſenſus eſt; cùm in Republica aut reges principeſque viri, aut populus, aut utrique ſimul deſciſcunt ab officio ſuo; frequentes mutationes oriuntur: ſed ubi aut utrique ſimul in officio permanent, aut ab una tantùm parte, principum populariúmve, unus aliquis vir prudens & peritus ſua autoritate utroſque aut certè partem alteram moderatur, ſtatus manet diuturnior. Exemplum vide 2. Sam. 20.16. & ſequentibus.* 4 Miſcent prælia] *id eſt, non tantùm damnant, ſed etiam re ipſa obluctantur.* 5 Quærentes] *id eſt, ſpirituales judicant omnia, 1. Corinth. 2.15.* 6 Viarum altera] *id eſt, dextera, aut ſiniſtra; ſive ea quæ per exceſſum diſcedit ab integritate, ſive ea quæ per defectum aberrat; ut omnis virtus duobus extremis vitiis circumcluſa eſt: ſic infrà ver. 18. viarum nomen accipitur ſynecdochicè.* 7 Legem] *id eſt, Dei parentúmque doctrinam, quos obſequio ſuo honorat: ut ſuprà 10.1.* 10 Foveam ſuam] *nimirum quam ipſe aliis paravit; ac proinde bonum, quod ab aliis avertere tentabat, minimè obtinebit.* 11 Perſcrutatur eum] *non ex ſpecie tantùm judicat, ut dives facit; ſed etiam ex doctrina Dei inſipientiam & vitiis præſidentis optimè poteſt cognoſcere. q.d. dives non ſe ipſum, ſed res ſuas ſcrutatur; & ſe ex illis æſtimat: prudens verò, etiamſi pauper ſit, & ſeipſum ſcrutatur & divitem.* 12 Exultantibus] *id eſt, ubi imperium eſt penes juſtos, beati ſunt omnes, & omni ornamentorum genere cumulati: dominantibus autem improbis nemo res ſuas ſecurè poſſidet, aut ipſe ſecurus eſt; ſed vi & fraude etiam rei penitiſſimè perſequuntur, ut prædæ ſint improbis: vide ver. ultimo.* 14 Pavet] *i. ſerio pavore ad confeſſionem peccati ſui, & ad fugam ac reſipiſcentiam illius ſemper adducitur: ut dixerat verſu præcedente, ex quo hic pavor circumſcribendus eſt.* 15 Ut leo] *id eſt, tyrannus in populum tenuem infirmumque graſſans, leones & urſos feritate ſua ſuperat.* 16 Decurtabit] *eclipſis contrarii, ut dictum eſt, Geneſ. 18.19.* 17 Homo] *id eſt, nemo homicidæ miſeretor, aut privatè publicè ve foveto: ut Geneſ. 9.6. & Exod. 21.14.* 18 Qui ambulat] *exornatio ſuperioris præcepti per antitheſin.* 21 Nam propter] *id eſt, qui ſemel in judicio fines integritatis tranſilit, poſtea nulla reverentia aut honeſtate retinetur: ſed corrumpere judicia non dubitat ſpe leviſſimi emolumenti.* 22 Malignus oculo] *ut ſuprà 23.6.* 23 Ut ſequitur me] *id eſt, documenta Dei, quæ ego trado.* 24 Diripiens patrem] *id eſt, filius contumax, qui parentum facultates intervertens reprehenſiones ludificatur, tam reus eſt capitalis criminis quàm ſi homicida eſſet. Deuter. 21.18.* 25 Amplus animo] *i. qui ſibi, ac non Jehovæ fidit, ſuſcipiet rixas, quibus tandem conficietur: pius verò conquieſcens in Deo, ditatur Dei benedictionibus; vide ſuprà 11.25.* 27 Oculos ſuos] *nimirum a paupere.*

CAPUT XXIX.

Contumacium ruina, publicæ & privatæ adminiſtrationis effecta; corruptionis, aſſentationis, defectionis, negligentiæ in judiciis, ludificationis, ſtultitiæ, inhumanitatis, ſtoliditatis, inclinationis ad res falſas, & contrà eventa exponuntur: integritatis verò, fidei, correctionis privatæ & publicæ fructus; indulgentiæ, iracundiæ, ſuperbiæ, maleficii perpetrati, aut diſſimulati, infidelitatis, impietatiſque, & contrà effecta oſtenduntur.

1 [a] VIR qui ſæpius correptus obdurat cervicem, repente confringetur ita ut non *ſit* curatio.

2 Cùm augentur juſti, lætatur populus: cùm autem dominatur improbus, ſuſpirat populus.

3 Vir amans ſapientiam, lætificat patrem ſuum; qui autem conſociat ſe meretricibus perdit ſubſtantiam.

4 Rex judicio ſtabilit regionem, [b] vir autem oblatis muneribus ſerviens deſtruit eam.

5 Vir qui blanditur amico ſuo, rete pandit contra pedes ejus.

6 Defectioni cujuſque ineſt [c] triſtis tendicula; juſtus autem cantat & lætus eſt.

7 Cognoſcit juſtus cauſam tenuium, improbus non animadvertit ut cognoſcat.

8 Homines [d] deriſores [e] inflammant urbem: at ſapientes avertunt iram.

9 Vir ſapiens qui diſceptat cum viro ſtulto; ſive commoveatur, ſive rideat, nulla tamen *eſt* quies.

10 Homines ſanguinarii oderunt integrum: recti autem quærunt [f] *ipſum.*

11 Totum ſpiritum ſuum profert ſtolidus: at ſapiens [g] ponè reprimit eum.

12 Dominatoris attendentis verbo falſitatis, omnes miniſtri *ſunt* improbi.

13 [h] Rudis & induſtrii qui inter ſe occurrunt, illuminat oculos amborum Jehova.

14 Regis qui judicat [i] fideliter tenues, ipſius ſolium in perpetuum ſtabilitur.

15 Virga & correptio dat ſapientiam: at puer permiſſus *ſibi* pudefacit matrem ſuam.

16 Cùm creſcunt improbi, creſcit defectio: juſti verò caſum eorum vident.

17 Caſtiga filium tuum, & quietem afferet tibi; dabit etiam delicias animæ tuæ.

18 Cùm non *eſt* viſio, nudatur populus: qui autem obſervat legem, ô beatum illum.

19 Verbis non caſtigatur ſervus, qui intelligens tamen non reſpondet.

20 Vidiſti virum præcipitem verbis ſuis? expectatio *eſt* de ſtolido melior quàm de illo.

21 Qui delicatè educat a pueritia ſervum ſuum, [k] tandem erit orbus liberis.

22 [l] Iracundus miſcet contentionem: & [m] furibundus multus *eſt* defectione.

23 Elatio hominis deprimit eum, depreſſum autem ſpiritu ſuſtentat honor.

24 Qui partitur cum fure, odit ſe ipſum, & qui execrationem audiens non indicat.

[a] Heb. *vir correptionum*

ſuprà. 11.10. & 28.28.

ſupr. 10.1. & 15.20.

[b] Heb. *vir oblationum.*

[c] Heb. *mala: ut Gene.* 40.7.

[d] Heb. *diriſionis.*

[e] Heb. *ſufflãt i. ſufflando inflammant, ſynecdochicè.*

[f] Heb. *animam ejus: ſic infrà* 24.

[g] Heb. *in poſteiore.*

ſuprà. 14.33. & 15.2.

25 Trepidus homo *ſibi* ponit tendiculam: qui autem confidit Jehovæ, in edito collocatur.

26 Multi quærunt faciem dominantis: verùm a Jehova *eſt* jus [o] uniuſcujuſque.

27 Abominationi *eſt* juſtis vir [p] iniquus, & abominationi improbo rectus via.

[o] Heb. *viri.*

[p] Heb. *iniquitatis.*

ANNOTATIO.

3 Perdit ſubſtantiam] *Id eſt, ſe & facultates omnes, ſynecdochicè; at proinde triſtitiam parentibus affert: ſuprà 5.9. & ſequentibus.* 5 Rete pandit] *id eſt perinde facit ac ſi inſidiaretur vitæ: ut Jeſchahh. 3. 11.* 9 Defectione cujuſque] *id eſt, ſuum cuique peccatum tandem malum & triſtitiam affert: qui autem ſibi benè ſunt conſcii & juſtitiam colunt, pacem & gaudium poſſident.* 7 Non animadvertit] *id eſt, negligit.* 9 Vir ſapiens] *id eſt, quocunque modo ſapiens conetur ſtultum corrigere, nihil efficit tamen; ſed ille inquieto animo permanet.* Commoveatur] *ſapiens videlicet, hoc eſt ſeverè, aut jocosè agat, nihil amplius præſtat.* 10 Oderunt] *ideoq; averſantur; cùm recti contrà requirant, quia amant, ut eum adjungant ſibi.* 11 Eum] *nimirum animum ſuum. i. continet quicquid habes in animo, ut ſuo tempore & loco proferat.* 13 Rudis &] *id eſt, duo ſunt in hac vita hominum genera, alii rudes, imperiti & idiotæ ſunt, ac velut pauperes animi facultatibus; alii verò callidi & fraudulenti: cumq; & humanæ ſocietatis & privatorum negotiorum ratio poſtulet ut inter ſe occurrant; videndum eſt utrique ut coram Deo gerant res ſuas, & integrè ambulent; qui idem vitam utrique conſulit, & adhuc præſentem lucem commodat.* 16 Cùm creſcunt] *expoſitio quomodo filius ſibi permiſſus pudefaciat parentes: malitia enim (inquit) cum ætate creſcit, ſi flagris non expellitur: unde conſequitur defectio, & poſtremò ruina miſerabilis.* 18 Viſio] *id eſt, doctrinæ Dei ex lege & prophetis prædicatio.* 19 Verbis] *utiliter, hoc eſt, nuda verborum caſtigatione non emendatur ſervus ſurdum agens, ac proinde hero non obſequens.* 21 Qui delicatè] *id eſt, qui ſervo indulget, dominum comparat ſibi & familiæ ſuæ: qui tandem vel ipſos liberos extrudat miſerè, aut etiam enecet. Hanc interpretationem ex R. Jehuda aliis prætulimus: cujus exemplum eſt in Jarobhamo, & compluribus regibus Jiſraëlis.* 24 Qui partitur] *id eſt, in ſe ipſum injurius eſt, non tantùm qui committit ſcelus, verùm etiam qui commiſſum diſſimulat: vide Levit. 5. 1.* 25 Trepidus homo] *id eſt, non ſecurus de benevolentia Dei: vide ſuprà 28. 14.* 26 Multi quærunt] *id eſt, meritò quidem adeuntur judices; ſed inprimis adeundus eſt Deus, in cujus manu eſt animus regis, ſuprà 21.1.*

CAPUT XXX.

Agur piorum fidem in Chriſtum & abnegationem ſui proponit ex verbo Dei: precationem adhibet de iis rebus quæ ad animum & corpus pertinent: detractione interdicit, reproborum genera explicat: deinde ſpecies inſatiabiles, incognitas, hominibus intollerabiles, ſapientes, & invictas in exemplum proponit: omneſq; ad humilitatem & modeſtiam hortatur.

1 VERBORUM Aguris filii Jake comportatio: dictum viri de Ithiele, de Ithiele inquam & Ucale *ſit.*

2 Nam brutus ſum ex *quo* vir *ſum*, nec *eſt* intelligentia hominis mihi:

3 Neque didici ſapientiam, aut ſcientiam ſanctorum novi.

4 Quis aſcendat cœlos & deſcendat? quis colligat ventum pugillis ſuis? quis liget aquas in pallio? quis ſtabiliat ullos fines terræ? quod *eſt* nomen hujus, & quod nomen filii ipſius? ſi noveris?

5 Totus ſermo Dei purgatiſſimus *eſt*, ſcutum *eſt* recipientibus ſe ad ipſum.

6 Ne adjicito ad verba ejus; ut non corripiat te, néve mendax eſto.

7 Duo peto abs te: ne prohibeas a me, tantiſper dum vivo.

8 Vanitatem & rem [b] mendacem longè amove a me: paupertatem aut divitias ne des mihi; ale me cibo demenſi mei:

9 Ne ſaturatus ementiar ac dicam; quis *eſt* Jehova? néve pauper factus furer, denique abutar nomine Dei mei.

10 Ne [d] inſimules ſervum apud dominum ſuum, ne maledicat tibi, & reus peragaris.

11 Generatio *eſt quæ vel* patri ſuo maledicit, & matri ſuæ non benedicit:

12 Generatio munda in oculis ſuis, quamvis [e] a ſorde ſua non ſit abluta:

13 Generatio cujus oculi quàm elati ſunt, & cujus palpebræ extollunt ſeſe:

14 Generatio cujus dentes *ſunt* gladii, & cujus molares cultri, ad conſumendum pauperes e terra, & egentes ab hominibus.

15 Præter hirudinem *cui* duo ſunt [f] rami, præbe præbe; tria ſunt inſatiabilia, *imò* quatuor non dicentia ohe:

16 Sepulchrum, & [g] occluſa vulva; terra non ſatiatur aquis, & ignis non dicit ohe.

17 Oculum qui ſubſannat patrem, aut ſpernit obedientiam matris, effodient corvi vallis, aut comedent eum [h] juvenes aquilæ.

18 Tria iſta occulta a me, imò quatuor hæc non novi:

19 Viam aquilæ in cœlo, viam ſerpentis in rupe; viam navis in alto mari, & viam viri in virgine.

20 Ita *eſt* via mulieris ſcortantis: comedit, deinde abſtergit os ſuum; tum dicit, non ſum operata iniquitatem.

21 Sub tribus commovetur terra; imò ſub quatuor, *quæ* non poteſt ferre:

22 Sub ſervo, cùm regnat; & ſtulto cùm ſatur eſt cibo:

23 Sub exoſa, cùm mariatur; denique *ſub* ancilla, cùm hæres efficitur heræ ſuæ.

24 Quatuor iſta parva terræ; tamen ſunt ſapientia, apprimè ſapientia:

25 Formicæ populus [i] infirmus; quæ comparant æſtate cibum ſuum:

26 Mures montani, populus invalidus; diſponunt in petra domum ſuam:

27 Rex non *eſt* [k] locuſtis, tamen procedunt confertæ omnes:

28 Aranea manibus prehendit, quæ *eſt* in palatiis [l] regalibus.

29 Tria iſta [m] bene procedunt, imò quatuor bene

[f] Heb. *filiæ, ut Geneſ.* 49 22.

[g] Heb. *occluſio vulvæ.*

[h] Heb. *filii aquilæ.*

[i] Heb *non robuſtus. Supr.* 6.6.

[k] Heb. *locuſtæ, tamen procedit, &c. Enallage numeri.*

[l] Heb. *regis.*

[m] Heb. *bene faciunt proceſſum, bene faciunt ambulando.*

bene ambulant.

30 Vetus leo robuſtiſſimus inter beſtias, qui non retrogreditur metu cujuſquam.

31 "Accinctus lumbis *equus*, aut caper: & rex,"[n] "in quem nemo inſurgit.

[n] Heb. *non ſurgere contra ipſum.*

32 "Si ſtultus fuiſti efferendo teſive cogitaſti; "manum ori imponito:

33 "Nam ut preſſura lactis educit butyrum, & preſſura naſi educit ſanguinem; ita preſſura irarum educit litem.

ANNOTATIO.

1 Verborum] *Hoc caput non eſſe Schelomonis evincunt inſcriptio, ſcribendi forma, & petitio ipſa, ver. 7. & ſequentibus. Hac enim inſcriptione docetur autor fuiſſe. Agur filius Jake, cujus mentionem alibi in ſcriptura fieri non meminimus. Eſt autem proverbiis Schelomonis hoc caput adjunctum propter argumenti ſimilitudinem, & brevitatem ipſius.* Comportatio] *id eſt, collecta documentorum, quæ ex Aguri verbis decerpta ſunt & coacervata: ut infrà 31, 1. quod Hhebræa voce, ut polyſema eſt, planè ſignificatur eadem ratione qua verbum alterum eſt adhibitum ſuprà 25.1. Continentur autem hoc capite documenta primùm ſpiritualis vitæ, uſque ad verſ. 7. deinde præſentis, uſque ad 10. ac poſtremò miſcella documenta & obſervationes.* Dictum viri] *i. hæc eſt ſententia, tum Aguri Prophetæ, tum virorum omnium qui aguntur Spiritu Dei; quam debent conſtituere apud ſe, de expectatione Chriſti & ſalutis ſuæ.* De Ithiele] *id eſt Chriſto Deo, qui nobis præſens eſt, & per quem omnia poſſumus: nam Ithiel vox eſt compoſita ex tribus partibus, quaſi dicas, mecum Deus fortis, ut Hhimmanuel, Jeſchahh. 7.14. Ucal vero ſimiliter nomen eſt factum a verbo quod ſignificat poſſe: ut his duabus appellationibus monerentur pii de ſui ſanctificatione per Dei præſentiam & potentiam infinitam in Chriſto: prout quinque ſequentibus verſibus exponitur. Tantùm hoc obſervandum eſt ex vocali brevi & puncto quod Grammatici vocant Dagheſch confectam eſſe vocalem longam in prima ſyllaba prioris vocabuli. Repetitionis porrò cauſa non obſcura eſt, nimirum ampliùs declaratio præcedentis nominis, hoc modo: Ac meritò quidem pii in Chriſto gloriari debent, tum quia idem eſt Deus & homo, adunata hypoſtaticè natura Dei cum natura noſtra in ipſo; tum quia omnis poteſtas data eſt ipſi in cælo & terra ad perficiendam ſalutem noſtram. Hæc prior eſt documenti ſpiritualis confirmatio a perſona Chriſti. Sunt autem hujus ſpiritualis documenti partes duæ: una, de ſumma ſalutis noſtræ, quam ſinguli fideles debent extra ſe in Chriſto ponere, uſque ad verſum 5. altera, de ratione illius ſalutis participandæ verbo, ver. 5. & 6.* 2 Nam] *altera confirmatio ſuperioris propoſitionis a natura noſtra: quia a natura nihil ſcimus eorum quæ ad ſalutem pertinent, duobus verſibus; & nihil poſſumus extra Chriſtum, ver. 4.* Ex quo virſum] *id eſt, inde ab ortu meo.* Hominis] *id eſt, quæ primùm fuit in homine antequam obbruteſceret, ac proinde in homine ineſſe deberet.* 3 Scientiam ſanctor.] *id eſt, ſalutis & vitæ æternæ, quò ſoli ſancti pervenient.* 4 Quis] *ſupple alius quàm Ithiel. Jam confirmat ab imbecillitate noſtra quaſi dicas, neque ſcimus viam ſalutis, neque poſſumus ex nobis ipſis cognoſcere: nam ſalutis fons apud Deum eſt ſuprà omnes cælos; non poteſt autem quiſquam cælos conſcendere, ut cognoſcat viam ſalutis noſtræ, & deſcendens ad nos afferat: deinde ſubjungitur his verbis gradatio elegantiſſima ad evincendam infirmitatem noſtram: quid dico (inquit) neminem in cælos aſcendere? imò ne ventos quidem in aëre, ac ne aquas quidem inferiores gubernare, poſtremò ne terræ quidem ipſius quam calcamus, finem tantillum ſtabilire poteſt: quis ergo aſcenderet homo & expiſcaretur voluntatem Dei? & quis alius hæc faceret niſi Ithiel & Ucal, id eſt, Chriſtus omnipotens, propheta, Sacerdos, & Rex noſter: vide Joan. 3.13.* Quod eſt nomen] *quaſi dicat, expone ſi vel de nomine ſaltem, id eſt, leviſſimè, a natura poſſis eum cognoſcere, qui hæc omnia præſtat in rebus creatis, & in nobis quoque præſtiturus eſt; qui & autor ſit ſalutis quam expectamus, & eam de cælis ad nos afferat: hæc vero non naturæ ſunt bona, ſed gratiæ munera: caro & ſanguis non revelat iſta, ſed pater quis eſt in cælis, Matthæi 16.17. nemo novit filium niſi pater, neq; patrem agnoſcit quiſquam niſi filius, & cui voluerit filius revelare. Matthæi 11.27.* 5 Totus ſermo] *altera pars documenti ſpiritualis de ratione ſalutis conſequendæ: in qua ſpectantur duo; unum a Deo, nimirum verbum ſalutis, & efficacitas Spiritus, hoc ver. alterum a nobis, nimirum fides & obſequium integrum, verſu ſequente.* 6 Neve mendax] *id eſt, ne minuito, aut mutato de veritate illius illius quicquam; quod mendacii eſt.* 7 Duo] *ad vitam ſpiritualem & corporalem pertinentia, uſumq; ejus legitimum, ut oſtendunt duo ſequentes verſus: ſic orare nos docuit Chriſtus altera parte orationis ſuæ, poſtquam preces expoſuit ad gloriam Dei pertinentes; ut hactenus propheta regnum Dei in nobis explicavit.* 8 Vanitatem] *id eſt, remitte nobis peccata noſtra, & ne nos inducas in tentationem; ſed libera nos a malo.* Mendacem] *id eſt, alienam a verbo veritatis: ut ſuprà verſ. 6.* Paupertatem] *quod dixit Chriſtus, panem noſtrum quotidianum, &c.* 9 Saturatus] *ut Deut. 8.10.* 10 Ne inſimules] *id eſt, pacem & amicitiam cum quibusq; vel tenuiſſimis colito, & concordiam inter omnes foveto.* Ne maledicat] *id eſt, Deum imploret contra te, qui miſerorum patronus eſt & vindex: Exod. 22.23.* 11 Generatio eſt] *ſequentes ſententiæ ferè ſunt tetracoli. Hac autem prima quatuor improborum genera deſcribuntur: pervicaces, hypocritæ, ſuperbi & calumniatores inhumani.* 15 Cui duo ſunt rami] *id eſt, quæ biſulcam habet linguam itaque binis ramis ſanguinem indeſinenter ſugit, ex quibus etiam preciſo ore veluti ſiphonibus defluit ſanguis, ut loquitur Plinius lib. 32. cap. 10.* Præbe] *id eſt, indeſinenter ſugentes & ſanguinem attrahentes, tam aperto ſtudio quaſi loquerentur.* 16 Occluſa] *videlicet ne concipiat q. d. quæ ſemen injectum minimè continet.* 17 Oculum] *id eſt, filium immorigerum, aut parentibus iniquum in nullam rem condemnabit Deus.* 19 Virgine] *id eſt, lupa perfrictæ frontis, quæ ſe poſt maleficium virginem impudenter aſſerit & pro intacta venditat: quomodo accipiendum eſſe ſequens verſus oſtendit.* 20 Comedit] *id eſt, perpetrato maleficio ita ſe obfirmat quaſi integra eſſet a viro: euphemiſmus res obſcenas honeſtis verbis exprimens.* 21 Quæ non poteſt] *nimirum quin commoveatur. quaſi dicat, quatuor hæc ſunt apud homines intolerabilia.* 26 Mures montani] *quos Græci chœrogryllios ſive arctomyas vocant, quibus abundare Syriam teſtatur Hieronymus ad Suniam & Fretelam. Hujus ſententiam nunc demum amplectimur, & reponendam eſſe judicamus Levit. 11. & Deut. 14. pro eo quod diximus cuniculum: idque maximè hac ratione adducti quòd cuniculum leporini generis eſſe omnes vident, & arenoſa potius loca*

quàm petroſa perfodere. 18 Aranea] *de cujus ſolertia vide Plinium lib. 11. cap. 24.* Manibus] *id eſt, pedibus, qui utrinque ita conſtituti ſunt ut patula hominum manus ad tractanda fila, & eſcam retibus ſuis deprehendendam.* 31 Accinctus lumbis] *id eſt, equus edoctus militiam, ſternax, pugnax, & generoſus, de quo Ijobi 39.22. & ſequentibus. Hanc autem interpretationem etymo vocis & argumento adducti aliis prætulimus.* In quem] *vide ſuprà 12.27.* 32 Si ſtultus] *ſenſus eſt; iſta quæ modò diximus ſe efferant per nos licet: ſed virum Dei nolo altum loqui aut ſapere.* Manum] *id eſt, contineto ſermones tuos: proverbiale dictum, ut Ijobi 29.9.* 33 Nam] *id eſt, ſtulto ſermone tuo litem accenderes, & tibi malum accerſeres.*

CAPUT XXXI.

Rex docetur cavere a mulieribus & a vino, juſtitiamq́; diligenter colere: deinde inſtituitur ut bonam uxorem a Deo expetat, & encomium illius deſcribitur.

1 VERBORUM Lemuelis regis comportatio, quibus erudiverat ipſum mater ipſius.

2 Quid *dicam*, fili mi? ecquid fili uteri mei? & quid fili votorum meorum?

3 Ne dedito fœminis robur tuum, & vias tuas facientibus ut deleantur reges.

4 Abſit regibus, ô Lemoël, abſit regibus bibere vinum; & dominatoribus deſiderium potus inebriantis:

5 Ut non cùm biberit obliviſcatur ſtatuti, & mutet jus [a] ullorum afflictorum.

6 Date potum inebriantem perituro, & vinum amaris animo:

7 Bibat ut obliviſcatur paupertatis ſuæ; & moleſtiæ ſuæ non ſit memor amplius.

8 Aperi os tuum pro muto, in cauſa omnium [b] qui jam traduntur excidio.

9 Aperi os tuum, judica [c] juſtè; cauſam age pauperis & egentis.

10 Fœminam [d] ſtrenuam quis inveniet, cùm [e] longè ſuperet carbunculos pretium ejus?

11 Confidit ei [f] animus mariti ejus, & ſpolia non deficiunt.

12 Afficit eum bono, non autem malo; omnibus diebus vitæ ſuæ.

13 Quærit lanam aut lina, conficitq́; pro voluntate manuum ſuarum.

14 Eſt ſimilis navibus [g] negotiatoriis, è longinquo advehit cibum ſuum.

15 Et ſurgens dum adhuc nox *eſt*; dat [h] eſcam domui ſuæ, & penſum puellis ſuis.

16 Cogitat agrum, & accipit eum; de fructu manuum ſuarum plantat vineam.

17 Accingit robore lumbos ſuos, & confirmat brachia ſua.

18 Ipſius guſtantis bonum eſſe mercimonium ſuum, non extinguitur noctu lucerna.

19 Manus ſuas immittit ad verticulum, & manus ejus tenent fuſum.

20 Volam ſuam pandit pauperi, & manus ſuas extendit egenti.

21 Non timet familiæ ſuæ a nive: nam tota familia ipſius veſtitur [i] penulis duplicibus.

22 Cadurca parat ſibi, xylinum & purpureum *eſt* veſtimentum ipſius.

23 Notus eſt in portis maritus ejus, conſidens cum ſenioribus regionis.

24 Sindonem conficit ac vendit, & cingulũ *quod* tradit negotiatori.

25 Robur & decor *eſt* veſtitus ejus, & ridet [k] ad tempora ſequentia.

26 Os ſuum aperit [l] ſapienter, & doctrina benignitatis inſidet lingua ejus.

27 Speculatur [m] rationes familiæ ſuæ, cibúmque pigritiæ non comedit.

28 Aſſurgentes filii ejus beatam prædicant eam, maritus ejus ſimiliter laudat eam,

29 *Dicens*: multæ [n] fœminæ fecerunt ſtrenuè tu verò [o] ſuperas omnes illas.

30 [p] Fallax *eſt* gratia & vana pulchritudo, mulier reverentia Jehovæ *prædita*, ipſa laudem comparat ſibi.

31 Date ei de fructu manuum ejus, & laudent eam in portis facta ejus.

[i] Heb. *diploidibus, quas Latini notarunt appellatione lenæ.*

[k] Heb. *ad diẽ poſterum: ſynecdoche.*

[l] Heb. *in ſapientia.*

[m] He. *ambulationes.*

[n] Heb. *filiæ.*

[o] Heb. *aſcendus ſupr. omnes eas.*

[p] Heb. *falſitas gratia, & vanitas pulchritudo.*

1. Pet. 3.3. & ſequentib.

ANNOTATIO.

1 Verborum Lemuelis] *id eſt, quæ Schelomo prius ad ſe a matre habita monimentis literarum tradidit, cùm rex eſſet: nam etſi mutatum eſt Schelomonis nomen, & ſervatis tantùm literis poſterioribus nomẽ alterum a matre inditum; tamẽ non dubium eſt quin illa auditis promiſſionibus Dei Schelomoni puero, hoc nomine ſibi gratulata ſit, eumq́; informarit in futura adminiſtratione regni. Formatum eſt autem nomen Lemuel ſive Lemoël ver. 4. a blanda matre per aphæreſin primæ literæ de nomine Schelomonis, & adjectionem nominis El quod eſt Deus fortis, ſignificatq́; Lemuel eum qui Dei fortis eſt.* Comportatio] *ut ſuprà 30.1.* Mater ipſius] *Bathſchebahh certior facta de inſtitutione Dei, ut manifeſtum eſt ex 1. Reg. 1. 13. Continentur autem his verbis primùm Exordium 2. verſu; deinde genera documentorum duo; unum, de adminiſtratione publica & rebus eò pertinentibus, uſque ad verſ. 10. alterum œconomicum, inde ad finem uſque.*

2 Quid dicam] *exordium ἐξ ἀπορίας, id eſt, a dubitatione; quæ ſermonis qui mox ſubjicitur, gravitatem demonſtrat evidentiſſimè.* Votorum meorum] *id eſt, pro quo non deſino nuncupare vota Deo, quem unicè diligo.* 3 Ne dedito] *prius genus documentorum πολιτικῶν continens partes duas; unam, eorum a quibus cavendum eſt, quinque verſibus; alteram, eorum quæ ſunt præſtanda in tota adminiſtratione, verſ. 8. & 9.* Facientibus] *id eſt, fœminis, quarum cauſa ſæpe domus, oppida, & regna univerſa deleta ſunt.* 4 Bibere vinum] *avidè & voluptariè, ut ſequens membrum oſtendit, & ætiologia verſus proximi.* 6 Date] *id eſt, ei qui præ anxietate & amaritudine animi propè eſt ut pereat, vinum dandum eſſet ut exhilaretur animo & obſit nemini, ſi quando dari oporteret: conceſſio duobus verſibus.* 7 Paupertatis] *id eſt, mali, ſynecdochicè.* 8 Aperi] *altera pars documentorum πολιτικῶν ut dictum eſt in verſum 3.* Pro muto] *qui ſuam cauſam agere & ſe defendere*

ſendere non audet vel poteſt: ſynecdoche. Qui jam traduntur] *id eſt, miſeros verſantes in præſentiſſimo vitæ diſcrimine juſtè vindicato, ut ſequens verſus imperat.* 10 Fœminam] *altera pars documenti hujus, continens encomium mulieris alphabetico ordine exaratum: quo videtur Bathſchebah Schelomonem filium præmonuiſſe, tum ut ſtudiosè obſervaret quam ſibi uxorem adjuncturus eſſet, tum ut ſollicitè rem ſuam commendaret Deo & aſſiduis precibus piam uxorem exoraret, quam ſola benevolentia Jehova afferre poteſt, non autem homo ſua induſtria conſequi: ſuprà 18.22. & 19.14. Sunt autem hujus encomii partes tres: exordium, hoc verſu; propoſitio ſive deſcriptio ſtrenuæ mulieris, uſque ad verſ.29. & concluſio, inde ad finem uſque.* 11 Confidit] *deſcriptio mulieris ſtrenuæ a corpore & ſpiritu: corporalis adminiſtratio continet duo membra; unum, officii erga virum ſuum, alterum erga familiam totam: quæ duo prolepticè hoc verſu poſita ſequentibus exponuntur uſque ad verſum 25.* Spolia non defic.] *id eſt, tam circumfluit bonis omnibus familia ejus quàm milites ſpoliis expugnata urbe, aut hoſte ſuperato.* 12 Afficit eum] *de officio in virum.* 13 Quærit lanam] *de officio domeſtico in familiam totam.* Lanam] *id eſt, materiam quamlibet opificii, in quo ſe familia exerceat.* 16 Et accipit] *id eſt, dato pretio comparat, quem colat.* De fructu] *id eſt, ex lucro manibus facto.* 17 Accingit] *i. ut aliis penſum tribuit, ſic ipſa quoque eſt in opere.* 18 Non extinguitur] *id eſt, vigilantiam & diligentiam adhibet operi.* 20 Volam ſuam] *id eſt, de fructu laboris ſui cum egentibus liberaliter communicat.* 23 Notus eſt] *id eſt, ſtudium ipſius perſpicitur etiam in ornamentis viri decoris & convenientibus dignitati ejus: ſic enim accipiendum eſſe verſum hunc demonſtrant antecedentia & conſequentia.* 25 Robur ut decor] *alter locus encomii de conſtitutione animi ſermonumque, & ratione quam mulier ſancta ſervat tota vita ſua.* Ridet] *hoc eſt, nihil eſt anxia aut ſollicita de rebus venturis, ſed freta bona conſcientia ſe comparat in omnem eventum, & ab imminentibus malis, adeoque morte ſecura eſt: quæ ſecuritas ferè ridendi verbo exprimitur: ut Ijobi 39.10. & 25.* 28 Aſſurgentes] *id eſt, ſapiente hac adminiſtratione ſua laudem ſibi comparat, quæ ſequentibus verſibus concluſionis loco proponitur.* 29 Multæ] *concluſio laudativa, ut dictum eſt ſuprà in verſ.10. Sunt autem laudationis loci ſumpti a comparatione, primùm adminiſtrationis aliarum mulierum, hoc verſu; deinde ipſarum perſonarum inter ſe, verſu ſequente.* 31 Date ei] *id eſt, tribuite ei laudem quam officiis ſuis promeruit.* In portis] *id eſt, palam, & publica conſenſione omnium.*

ECCLESIASTES.

Argumentum.

LIBER Eccleſiaſtæ profeſſionem continet qua Schelomo ductus ſpiritu Dei voluit coram Eccleſia eius teſtificari ſeriam reſipiſcentiam ſuam, & inſtituere omnes in via veritatis. Propterea exponit primùm rationem ſtudiorum ſuorum & inſtitutæ vitæ; deinde obſervationem omnium earum occupationum quibus ſe homines dedunt, & impias cogitationes quibus ſe implicant; ac poſtremò multiplicem adminiſtrationem tum inconſtantiſſimorum hominum, tum Dei ſapientiſſimi: quæ omnia (hac una excepta adminiſtratione Dei) omnino vanitatis damnat, adminiſtrationem Dei aſſerit, homines ad publica privatáque humanitatis officia & pietatis revocat, mortem & judicium Dei rebellantibus denuntiat, & in officio confirmat pios.

CAPUT I.

Sapiens omnis humani ſtudii laborisque vanitatem in hac vita ſummam eſſe docet, tum propter hominum ipſorum, tum propter rerum vanitatem de quibus laborant: & ab experientia ſua hoc argumentum confirmat de iis rebus quæ in ſcientia & cognitione poſitæ ſunt.

1 VERBA [a] Eccleſiaſtis filii Davidis, regis, Jeruſchalaimis.

2 Vanitas [b] vaniſſima, inquit Eccleſiaſtes, vanitas vaniſſima; iſta omnia *ſunt* vanitas.

3 Quid emolumenti *eſt* homini; ex toto labore ſuo quo laborat, ſub ſole?

4 [c] Generatio una abit, & altera advenit: quamvis terra in ſeculum permaneat;

5 Oriſque ſol, poſtquam occiderit ſol; iterum ad locum ſuum aſpiret, [d] ubi oriatur:

6 Properet ad meridiem, & circumeat ad Aquilonem, [e] converſatione ſua circumiens properet [f] aër, & ſecundum circuitus ſuos revertatur aër:

7 Omnia flumina properent ad mare, nec tamen mare impleatur; quocunque loci flumina properant, eodem revertantur [g] properè.

8 Singulæ res iſtæ fatigantur, non poſſet quiſquam eloqui; non ſatiaretur oculus videndo, neq; impleretur auris auditu.

9 Id quod fuit, idem *eſt* quod futurum eſt, & id quod fit idem *eſt* quod fiet, neque *eſt* quidquam novi ſub ſole.

10 Eſt aliquid *de* quo dicitur, aſpice hoc, novum eſt; *quod* jam fuit per ſecula, [h] quod fuit ante nos.

11 Non *eſt* memoria de prioribus: etiamque de

[a] Heb. animæ *Eccleſiaſticæ: ſic deinceps.*

[b] Heb. *vanitatum vide Geneſ.9.25 ſic deinceps.*

[c] Heb. *generatio abit & generatio advenit.*

[d] Heb. *oriatur ipſe ibi.*

[e] Heb. *circũiens circũiens.*

[f] Heb.
tu:
lib.
voc

[g] Heb.

[h] Heb.

de poſterioribus quæ futura ſunt, non erit de ipſis memoria apud *illos* qui erunt in poſterum.

12 'Ego Eccleſiaſtes, 'cùm eſſem rex ſuper Jiſraëlem Jeruſchalaimi;

13 'Applicans animum meum ad diſquirendũ & ad explorandum ſapientiam de omni 'eo quod fit ſub cœlis (hæc eſt occupatio 'mala quam dedit Deus filiis hominum, ut occuparent ſe in ea)

14 Vidi omnia facta quæ fiunt ſub ſole; quòd ecce, iſta omnia *ſunt* 'vanitas & afflictio ſpiritus:

15 'Perverſum non poſſe corrigi, & defectum non poſſe[i] in numerum venire.

16 'Locutus ego cum [k] animo meo dicendo; ecce, ego amplificavi & adjeci ſapientiam ſupra omnes qui præfuerunt ante me Jeruſchalaimis, & animus meus [l] percepit multum ſapientiæ & ſcientiæ.

17 Adjeci quoque animũ meum ad cognoſcendum 'ſapientiam, & ſcientiam [m] omnis inſaniæ & ſtoliditatis; cognovi 'etiam hoc eſſe afflictionem ſpiritus.

[i] Heb. *numerari.*
[k] Heb. *corde: ſic deinceps.*
[l] Heb. *vidit.*
[m] Heb. *inſaniarum.*

ANNOTATIO.

1 Verba] *Totus hic liber didaſcalicus eſt, conſtans ex duobus potiſſimùm documentis: unum eſt, de vanitate ſtudiorum omnium mundi, quibus homo ſe addicit, natura duce; alterum, de ſtabilitate pietatis & reverentia Dei ſupra omnem mundum: quod poſterius pluribus locis hic illic inculcatum copioſè tandem ſub finem libri explicatur. Præfigitur autem toti huic operi inſcriptio, qua Schelomo conſilium ſuum in hac ſcriptione, tempus, & locum explicat. Nam cùm ſe ipſum animam, id eſt perſonam, Eccleſiaſticam nominat; apertè conſilium & tempus definiuntur, quo hæc verba ab ipſo fuerunt habita: conſilium quidem, ut abjuraret ſceleratam vitam ſuam inde a defectione (de qua 1. Reg. 11. peſſimè traductam, ut reſipiſcentiam profiteretur, & ſolenni hoc ſcripto reconciliatus haberetur cum Deo & cum Eccleſia, abs qua fuerat abſtentus, ut loquuntur patres: tempus verò, quia hæc a Schelomone tum demum ſcripta ſunt, cùm a Deo reprehenſus eſſet, & reſipiſceret, ætate jam provecta, & comparata rerum tam multarum quæ hoc libro continentur longa experientia; ut obſervatum eſt 2. Chronic. 11. 17. Cùm autem nominat Jeruſchalaima, Eccleſiam Dei intelligit, in qua tum hos ſermones habuit, & eis traditos in ſempiternam memoriam literis conſignavit. Quamobrem ſive Eccleſiaſtem interpretemur, id eſt, ſermonem in Eccleſia habentem, ut pœnitentes faciunt; ſive Eccleſiaſticum, id eſt, de integro Eccleſiæ adunatum; non magni intereſt: quia duo hæc conjuncta ſunt inter ſe, pœnitere in Eccleſia, & in eam recipi. Illa autem ſtudiorum humanorum vanitas tractatur primùm γενικῶς, propoſitis rebus quæ tum in cognitione, tum in uſu verſantur, duobus primis capitibus; deinde verò κατὰ μέρος, id eſt, particulatim ſive membratim, ab exemplis ſingularibus ad ſcientiam & uſum pertinentibus, inde a cap. 3. Cæterùm hujus capitis reliquæ partes ſunt tres: prima eſt, propoſitio ſumma de vanitate, verſ. 2. & 3. quæ etiam repetitur in concluſione libri; ſecunda, confirmatio propoſitionis a noſtra ipſorum vanitate & ſtudiorum noſtrorum, a ver. 4. ad 12. tertia, confirmatio a ſingulari ipſius Schelomonis obſervatione & experientia; quæ reliquo hoc capite ſtudio ſcientiæ, deinceps verò aliis capitibus ſtudio aliarum rerum accommodatur.* 2 Iſta omnia] *de quibus deinceps acturus eſt in hoc argumento.* 3 Sub ſole] *id eſt, in hac vita, quid eſt quod homo ſuo labore poſſit efficere?* 4 Generatio] *ſubjectio ad præcedentem queſtionem. quaſi dicat, nihil profectò emolumenti humanitùs poteſt homini accedere duabus de cauſis: una, a natura hominis, cùm ipſe homo vanitati ſubjectus ſit & celerrimè decedat, quatuor verſibus; imò quamvis non decederet, tenuior tamen eſt quàm ut ea ipſa quibus operam dat vel abſolutè eloqui, vel mente poſſit comprehendere, verſ. 8. altera, a natura rerum in quibus occupatur homo, verſ. 8. & ſequent.* Quamvis] *amplificatio vanitatis humanæ per comparationem aliarum rerum quæ in natura ſunt; quarum hæ perſtant, aliæ verò etſi ad tempus diſpareant, tamen in ſtatum ſuum priſtinum revertuntur perpetua ſua converſatione. quaſi dicat, homo rerum omnium res vaniſſima eſt: nam neque immotus permanet, ut terra; ſed momento deficit; neque poſtquam ſemel abiit revertitur, ut alia fiunt de quibus tribus ſequent. ſed ſemel mortuus ad vitam hanc nunquam revertitur.* In ſeculum] *homines vani comparatione: hoc enim* [illegible] *non ſimpliciter eſt accipiendum, ut apparet ex Pſalm. 102. 27. & 2. Pet. 3. 10.* 5 Ad locum ſuum] *id eſt, ad orientem: periphraſis. vide Pſalm. 19. 6. & 7.* 6 Properet] *id eſt, perpetuo motu agitetur, & per cunctas res meabilis totoq; mundo conſertus ultrò citróq; commeet: ut loquitur Plinius lib. 2. cap. 5. & 38.* 7 Quocunque loci] *id eſt, aquæ in mare profluentes iterum ad eadem principia remeant; ſive nubibus liquore egreſſo in ſublime, & ex ſede aëris coacto in liquorem genitis (ut ex Ariſtotele legendum eſt apud Plinium lib. 2. cap. 42.) ſive aquis ſe mutuo implexu jungentibus terræ, & per venas illius diſcurrentibus, ſiphonumq; modo emicantibus: qua ratione manifeſtum eſt quare tot fluminum quotidiano acceſſu maria non creſcant, finéſve ſuos tranſileant: ut loquitur idem Plin. lib. 2. cap. 65.* Revertuntur] *a mari in quod influunt.* 8 Singuli res] *nimirum in quibus laborat homo ſub ſole: altera cauſa vanitatis, ut obſervatum eſt in verſ. 4.* Fatigantur] *perpetua ſui agitatione, ac proinde ſua infirmitate in vanitatem abeunt, verſ. 2. metalepſis.* Non poſſet] *id eſt, prius emoriatur homo & ipſe vanitati cedat, quàm poſſit rerum iſtarum vanitatem ſermone complecti, ſenſibus percipere, aut mente comprehendere.* 9 Id quod fuit] *exornatio ſuperioris documenti de fatigatione & vanitate rerum omnium; tum a naturali earum corruptione, generatione, mutatione, ortu, & interitu, duobus verſibus; tum a perpetua earum oblivione verſ. 11. Senſus eſt: res iſtæ, facta, & eventa eadem ſunt quidem ſpecie tenus; ſed mutantur in dies individua (ut vocant) ſingularia: ſive ut paucis dicamus, omnia ſunt eadem ſpecie, ſed differente numero, factiſq; & eventis variis.* 10 Eſt aliquid] *id eſt, nihil eſt, quantumvis videatur novum, & inauditum ſit, quod non ſemper fuerit antehac, aut certè aliquo tempore præcedente.*

12 Ego Eccleſiaſtes] *tertia pars confirmatio ſingularis, ut obſervatum eſt ſupra in verſ. 1. ſub finem.* Cùm eſſem rex] *ac proinde potentia, opibus, & facultate plus valerem quàm alii omnes ad iſta exploranda: ut ipſe loquitur infra 2. 7. & 11. Ponuntur autem deinceps ſingularia capita earum rerum quas Schelomo ſe obſervaſſe & exploraſſe confitetur, ad confirmandum locum de rerum iſtarum omnium vanitate. Quamobrem nos ea ſuo quæq; loco notabimus.* 13 Applicans] *primum caput*

obſervationum Schelomonis, de rebus ſcientia & cognitione comprehenſis, hiſtoricis atque Ethicis. Hiſtori*carum autem genera duo ponuntur, phyſica ſive naturalis hiſtoria, & geſta: incubui (inquit) comparandæ cognitioni rerum naturalium & geſtarum; ſed deprehendi tandem, ut res ipſas, ita earum cognitionem vanam eſſe, homini laborioſam, & ad regnum cœlorum inutilem.* Eo quod fuit] *ſive naturę ordine productum, ut 1. Reg. 3. & 4. ſive extra ordinem a Deo aut rebus creatis effectum.* Mala] *id eſt, laborioſa & moleſta, ut poſtea interpretatur, verſ. 14.* 14 Iſta omnia] *tum res, factaq; ipſa, tum accurata iſtorum perveſtigatio natura duce, ac non præeunte verbo Dei & percipiente fide.* Vanitas] *duo de his rebus earumq; ſcientia hoc loco predicantur: unum, quòd ipſæ per ſe vanæ ſunt, neque ſalutem nobis regnumq; cœlorum afferunt; alterum, quòd magis animos humanos torquent & affligunt: quorum prius verſ. ſequent. poſterius verſ. 16. & 17. explicatur.* 15 Perverſum] *i. totam hanc peritiam & perveſtigationem rerum adeò vanam eſſe, ut ne minimam rem quidem contortam corrigere, aut perditam repreſentare poſſit; nedum cœleſtem vitam ſubminiſtrare.* 16 Locutus] *tranſitio a phyſica ad obſervationem ethicam, de qua hoc & ſequente verſu.* 17 Sapientiam] *id eſt, ethicam ſive moralem doctrinam, quæ in ſapientia vitam informat, & de ſtultitia monet, eamq; fugiendam docet: periphraſis diſciplinæ moralis.* Etiam] *ut de hiſtorica notitia dictum verſ. 4.*

CAPUT. II.

Sapiens vanitatem rerum humanarum docet ab incerto illarum uſu, quem ſe expertum fuiſſe, confitetur itaq; oſtendit primùm vanitatem lætitiæ quam ex uſu vel maximarum commoditatum perceperat; deinde humanę illius ſapientiæ cum ſtultitia comparatę; ac poſtremò imbecillitatem hominis in bono ſuo fruendo, aut transferendo pro voluntate ſua; quia omnia pendent ex œconomia Dei.

1 DEINDE quia multitudini ſapientiæ ineſt multum indignationis; & qui auget ſcientiam, auget dolorem:

2 Dixi ego cum [a] animo meo, agedum, miſcebo *vinum* [b] lætè; fruere igitur bono: ſed ecce, etiam illud *eſt* vanitas.

3 De riſu dico, inſanus eſt; & de lętitia, ecquid facit?

4 Exploravi animo meo, ut [c] continuarem potationem in carne mea (idq; animum meum ducens in ſapientia ipſa) & [d] amplecterer ſtoliditatem: uſq; dum vidi utrum *hoc* bonum ſit filiis hominum, quod facturi ſint ſub cœlis numero dierum vitæ ſuæ.

5 [e] Maxima opera feci; ædificavi mihi domos, plantavi mihi vineas:

6 Paravi mihi hortos & pomaria; in quibus conſevi arbores [f] quaſque fructiferas:

7 Paravi mihi piſcinas aquarum, ad irrigandum illis nemus [g] ferax arborum:

8 Comparavi ſervos & ancillas, & vernæ fuerunt mihi; etiam poſſeſſio armentorum & gregum multa fuit mihi præ omnibus qui fuerunt ante me Jeruſchalaimis:

9 Congeſſi mihi etiam argentum & aurum, & peculium regum ac provinciarum; comparavi mihi cantores & cantatrices, deniq; delicias filiorum hominis, ſymphoniam [h] & quidem omnimodam:

10 Ita magnus fui & auxi *iſta* plus quàm ullus qui fuerit ante me Jeruſchalaimis; etiam ſapientia mea perſtante mihi.

11 Cùm autem quicquid expetiverant oculi mei non ſepoſuiſſem ab eis, non cohibuiſſem animum meum ab ulla lætitia; ſed animus meus lætaretur ex omni labore meo, & hoc [i] ceſſiſſet in partem meam ex omni labore meo:

12 Reſpexi ego ad omnia opera mea quæ fecerant manus meæ; & ad laborem quem [k] laborioſè feceram: ecce autem, iſta omnia *ſunt* vanitas & afflictio ſpiritus; ut non *eſt* emolumentum ſub ſole.

13 Quamobrem converti me ego ut aſpicerem ſapientiam, & [l] omnem inſaniam ac ſtoliditatem. (quid enim *facturus eſſet* homo qui [m] ſequeretur eum regem? id quod jam [n] factum eſt.)

14 Vidi quidem ego eſſe emolumentum ſapientiæ prę ſtoliditate, ut *eſt* emolumentum lucis præ tenebris:

15 Sapientem ipſum, *ut* cui *ſunt* oculi in capite; ſtolidum autem in tenebris ambulare: ſed agnovi ſimiliter ego eventum eundem evenire omnibus iſtis.

16 Propterea dixi ego cum animo meo; ſecundum eventum ſtolidi etiam mihi, mihi eventurum eſt: cur ergo ſapuero ego tum amplius? & dixi cum animo meo hoc quoque eſſe vanitatem.

17 Nam non erit memoria tum [o] ſapientis tum ſtolidi in ſeculum; quandoquidem quę jam ſunt, diebus adventuris ea omnia oblivioni traduntur: ecquî moritur ſapiens ipſe cum ſtolido?

18 Itaque odi hanc vitam; quia malum videretur mihi hoc opus quod fit ſub ſole: nam hæc omnia *ſunt* vanitas & afflictio ſpiritus.

19 Odi etiam ego omnem laborem meum, quem ego elaboro ſub ſole; quòd relicturus ſum eum homini qui futurus eſt poſt me:

20 Et quis ſcit utrum ſapiens futurus ſit an ſtolidus, qui dominaturus eſt in omnem laborem meum quem elaboravero & quem [p] ſapienter comparavero ſub ſole? etiam hoc vanitas *eſt*.

21 Quapropter ego averti me, deſtituendo ſpe animum meum; de iſto omni labore quem elaboravi ſub ſole:

22 Siquidem eſt homo cujus labor *confectus ſit* ſapientia, ſcientiaq; & æquitate; homini autem qui non laboraverit in illo, tradit illum in partem ipſius: hoc quoque vanitas *eſt*, & malum magnum.

23 Nam quid ſupereſt illi homini ex omni labore ſuo & ex afflictione animi ſui, qua ille laboravit ſub ſole?

24 Cùm omnibus diebus illius adfuerint dolores, & indignatio occupationi ejus; ne nocte quidem quieverit animus ejus? etiam hoc vanitas *eſt*.

25 Non *eſt* bonum penes hominem; ut comedat, bibat, efficiatque ut [q] animus ſuus fruatur bono ex labore ſuo: etiam hoc vidi ego a manu Dei ipſius eſſe.

26 (Nam quis [r] frueretur eo, & quis [ſ] confeſtim do.

[a] Heb. *cordi: ſic deinceps.*
[b] Heb. *cum lætitia: & vide bonum.*
[c] He. *ut protraherem in vinum.*
[d] Heb. *ut prehenderem.*
[e] Heb. *magnificavi opera mea.*
[f] Heb. *cujuſque fructus.*
[g] Heb. *pullulans arboribus.*
[h] Heb. *& ſymphonias.*
[i] Heb. *fuiſſet pars mea.*
[k] Heb. *laboraveram faciendo.*
[l] Heb. *inſanias.*
[m] Heb. *veniret poſt.*
[n] Heb. *fecerunt: perſonale pro imperſonali: ut Ijobi. 7. 3.*
[o] Heb. *ipſi ſapienti* *ſtolido.*
[p] Heb. *ſa* *ro comparando.*
[q] Heb. *at anim* *ſua bon*
[r] Heb. *co* *deret.*
[ſ] Heb. *ſe* *nares fe*

feſtim frueretur præterquam ego?)
27 Homini enim qui bonus *videtur* in conſpectu ipſius, *Deus* dat [a]ſapientiam, & ſcientiam [b]cum lætitia: [c]peccatori autem dat occupationem ad congregandum & ad congerendum, ut tradat ei qui bonus *videbitur* in conſpectu [t] ſuo. [d]Etiam illud vanitas *eſt*, & afflictio ſpiritus.

[t] Heb. *Dei ipſius: antecedens pro ſe & relativo ſuo.*

ANNOTATIO.

1 Deinde quia] *Hunc verſum, quia tranſitum facit a ſcientia & cognitione animi ad uſum corpori animoq; communem, a ſuperiore capite ad ſecudum tranſtulimus. Senſus enim eſt: cùm animadverterem non hiſtoricam ſcientiam modò, ſed ethicam quoque humanitus nunquam hominem explere; ſed ſi tota vita nihil velit aliud agere (ut ait Tullius li. 3. de oratore) ipſa tractatione & quæſtione quotidie ex ſe gigni aliquid quod cum deſidioſa delectatione veſtigetur, & agitatione rerum ſit infinita cognitio, laborem alium ex alio nectens, aut deniq; faſtidium afferens; tum retuli me ad obſervationem commoditatum omnium quæ ad hanc vitam pertinere videbantur, & exploravi ſi quid tandem earum uſus præſtaret homini. Sunt autem hujus capitis membra tria: unum eſt, de uſu commoditatum ad hanc vitam pervenientium, uſque ad verſ. 13. alterum, de uſu ſapientiæ ad vitam tranſigendam pertinentis, inde uſque ad verſ. 19. tertium, de jure ſive facultate percipiendi ex ſe bona & commoda hujus vitæ, aut ea in alios arbitratu ſuo transferendi, ad finem uſque.* 2 Miſcebo vinum] *verba hominis ſe ipſum ad hilariter agendam vitam cohortantis. Ponitur autem unum genus commoditatis, quo homines hilarantur: ſed ſynecdochicè comprehenduntur omnia, de quibus deinceps agitur ſuo ordine. Hic enim conſilium, deinde factum, verſ. 4. & ſequentibus; poſtremò eventus verſ. 11. & 12. proponitur: quæ omnia proleptice hi duo verſus continent: quem ordinem Schelomo ferè in ſequentibus obſervavit, priore loco rei veritatem, poſteriore judicium carnis explicando, ut infrà 3. 17.* 3 Dico] *id eſt, nunc demum ſtatuo, humano riſu lætitiaq; expenſa quæ de rebus iſtis percipitur.* Inſanus eſt] *id eſt, hominem malè ſanum arguit: metonymia.* Ecquid facit] *hoc eſt, quid emolumenti affert tandem?* 4 Animum meum] *id eſt, cùm nondum defeciſſem a reverentia Jehovæ, quæ caput eſt ſapientiæ; ſed me ipſum adhuc in cultu illius externo continerem: ſic infrà verſ. 10. Senſus eſt, adhuc integro ſtatu religionis & reipublicæ, ſivi me delabi in iſtas delicias, uſque ita ineſcari ut paulatim in Dei & mei ipſius oblivionem traducerer.* Stoliditatem] *id eſt, inirem hanc ſtolidam viam & rationem vivendi voluptariam.* Uſque dum vidi] *id eſt, re ipſa ſenſi factúſq; ex me periculo fui ad reſipiſcentiam provocatus.* Utrum hoc] *ſupple, an verò ut deducant & regant animum ſuum via ipſa ſapientiæ in timore Dei.* 9 Symphoniam] *id eſt, muſicam harmoniam quamque vocis, ſoni, aut utriuſq; & omne genus melodiæ: nam vox Hebræa de qua tantopere interpretes laborarunt, ſignificat propriè vaſtationem: & quia ea eſt natura melodiæ, ut ex vocibus paribus diſparibuſq;, itemq; ſonis ſimilibus & contrariis conficiatur ipſa, in quorum mixtura & temperatione alterum ab altero ita frangitur ac veluti vaſtatur, ut ex omnibus concinnum aſſurgat μέλος concordiaque diſcors (ut Ovidius loquitur) propterea huic muſicæ commoditati nomen vaſtationis inditum eſt.*
10 Sapientia mea] *ut ſuprà verſ. 4.* 12 Ut non eſt emolum.] *id eſt, ut nullum eſſe iſtorum emolumentum confirmavimus ſuprà 1. 3.* 13 Quamobrem] *tranſitio ad uſum & eventum ſapientiæ mundanæ ac ſtultitiæ, quem ſecundum locum eſſe diximus ſuprà in verſum 1.* Quid enim] *occupatio, quæ explicat Schelomo emphaſin pronominis, quo ſuprà uſus eſt dicens, converti me ego, & ubiq; ferè utitur. Dixerit quiſpiam, quid ergo? tune facere potes judicium de rebus omnibus, vanitatemque earum evincere e tua unius experientia? falleris, neque enim noviſti res omnes, neque potuiſti noſſe. Reſpondet, ego verò novi & potui noſcere: quia tantus ſum rex, ut omnes alios tum ſcientia, tum facultate ſuperarim. Quamobrem quiſquis amplius laboraverit in rebus explorandis & cognoſcendis, is actum (quod aiunt) egerit; nedum æquaverit me, aut aliqua cognitione vel facultate anteiverit.* 14 Vidi quidem] *conceſſio elegans, de dignitate ſapientiæ præ ſtultitia in hac vita.* Lucis præ] *id eſt, videntis præ cæco, aut viſus præ cæcitate, quo modo accipiendum eſſe docet verſus ſeq.* 15 Sapientem] *id eſt, ut in viro oculato ipſius oculi tanquam ſpeculatores, & in capite tanquam in arce mirificè ad uſus neceſſarios & facti & collocati altiſſimum locum obtinent, ex quo plurima conſpicientes fungantur ſuo munere, (ut loquitur Cicero lib. 2. de natura Deorum) ita ſapienti viro ſua eſt ſapientia; qua circumſpicit multa, res bonas adhibet, & fugit contrarias.* Stolidum autem] *ut cæcum, ſine judicio & ſapientiæ luce vitam hanc tranſigere.* 16 Dixi ego] *nimirum ex ſapientia mundana, & ſpecie rerum quæ huic vitæ eveniunt judicans.* Secundum eventum] *id eſt, æquè moriuntur utriq;.* Tum] *id eſt, cùm mors invadet me, quid profuerit mihi ſapuiſſe, iſta humana ſapientia?* 17 Nam] *confirmatio proximè præcedentis propoſitionis: nam (inquit) non tantùm morte evaneſcit iſta ſapientia, ſed etiam memoria illius obliteratur tempore.* Ecqui] *epiphonema, tanquam indignè ferentis communem illum & perſpectum omnibus eventum mortis, qua ſapiens ipſe, ſapientia, & memoria ipſius intercidit: quæ indignatio amplificatur ſequente verſu.* 19 Odi etiam] *tertius locus de jure aut facultate percipiendi transferendive commoda hujus vitæ arbitratu noſtro: ut dictum eſt in verſum 1.* Quod relicturus] *id eſt, non poſſum ipſe toto frui.* 20 Et quis] *alterum incommodum, quòd bona quæ relinquit homo non poteſt transferre ex animi ſui ſententia. Hæc autem duo mala proleptice hi duobus verſibus poſita, per ὕστερον πρότερον ſequentibus explicantur.* 21 Deſtituendo ſpe] *id eſt, ſpem abjiciendo facultatis iſtius conſequendæ: nam utrumq; revera Schelomo expertus eſt, cùm & de Rechabhamo incertus eſſet quod genus vitæ ſequeretur, & de bona regni parte avertenda interminationem audiviſſet, 1. Reg. 11.* 22 Siquidem eſt homo] *amplificatio indignationis & adjectionis animi, a comparatione plebei hominis cujuſq;. Non mirum eſt (inquit) ſi hanc vitam acerbam puto; cùm nemo vel tenuiſſimus ſit æquo animo perlaturus, ut bona ſua ad exterum transferantur.* 25 Non eſt bonum] *[illegible] alterius partis prolepſeos, quæ poſita eſt ſuprà verſ. 19. de impotentia hominis ad utendum fruendum ex ſe bonum.* A manu Dei ipſius] *ut homo utatur fruatur bono ex animi ſui ſententia.*
26 Nam quis] *ſimilis occupatio, ut ſuprà verſ. 13. quaſi dicat, Ego verò hoc poſſum confirmare, ſi quiſquam poteſt; qui alios & commodorum abundantia & facultate ſupero, diligentiaque mea comparavi.*

27 Sapientiam] *ad comparandum bona.* Cum lætitia] *id eſt, læto & hilari eorum uſu.* Peccatori] *id eſt, homini quem improbat, aut quem ut improbum his moleſtiis exagitare placuerit.* Etiam illud] *alterum tantopere inſudare acquirendis bonis, quibus neque uti ipſe poſſis, neque ex libito refundere: concluſio ſermonis; ut ſuprà verſ.24.*

CAPUT III.

Schelomo ex temporis converſionibus confirmans rerum omnium inſtabilitatem & variationem, profectam ex ſapientiſſima Dei adminiſtratione homines occupantis & ad reverentiam ſui revocantis; docet id ipſum ab exteris exemplis eorum qui inhumanè opprimunt & qui opprimuntur: & diſceptationes quas ſenſus carnis ex iſta adminiſtratione dictare ſolet homini, graphicè exprimit.

1 'CUIQUE ſua *eſt* tempeſtas, & tempus cuiq; 'voluntati ſub cœlis:

2 'Tempus pariendi & tempus moriendi, tempus plantandi & tempus extirpandi *quod fuit* plantatum:

3 Tempus occidendi & tempus curandi, tempus 'rumpendi & tempus ædificandi:

4 Tempus flendi & tempus ridendi, tempus plangendi & tempus ſaltandi:

5 Tempus projiciendi lapides, & tempus congerendi lapides, tempus amplectendi & tempus longè recedendi [a] ab amplexu:

[a] He. *ab amplexando.*

6 Tempus acquirendi & tempus perdendi, tempus ſervandi & tempus abjiciendi:

7 Tempus lacerandi & tempus conſuendi, tempus ſilendi & tempus loquendi:

8 Tempus amandi & tempus odio habendi, tempus belli & tempus pacis.

9 'Quid emolumenti *eſt* ei qui facit, in eo in quo ipſe laborat?

10 ' Vidi hanc *eſſe* occupationem, quam dedit Deus filiis hominum ut occupent ſe in ea:

ſuprà. 1.13.

11 *Ipſum* unumquodque facere 'pulchrum ſuo tempore; 'etiam [b] quamdiu ſeculum eſt proponere [c] animo illorum ('excepto eo quod non aſſequitur homo) 'opus quod facit ipſe Deus; 'a principio uſque ad finem.

[b] Heb. *cum ipſo ſeculo.*
[c] Heb. *cordi: ſic deinceps.*

12 Novi non eſſe bonum penes illos; niſi 'ut lætetur *quiſque*, & ut faciat bonum in vita ſua:

ſupr. 2.25.

13 Quin etiam quicunque homo comedit & bibit fruiturque bono ex toto labore ſuo, *id* donum Dei eſſe.

14 Novi quicquid facit Deus, ' id eſſe [d] ſemper; ad illud nihil poſſe addi, & de illo nihil poſſe detrahi: Deumque ipſum facere, ut ' timeant *homines* a facie ipſius:

[d] Heb. *in ſeculum.*

15 Id quod fuit jam eſſe, & quod futurum eſt jam fuiſſe: Deum ipſum denique ' repetere inter ſe [e] conſequentia.

[e] Heb. *conſequens: enallaze numeri.*

16 'Nam adhuc reſpiciens ſub ſole; ' loco juris 'ibi improbitatem, loco inquam juſtitiæ ibi improbitatem eſſe:

17 'Dixi ego cum animo meo, juſtum & improbum ipſum judicaturus eſt Deus; quia 'tempus *quidem* eſt cuique voluntati; ſed [f] qui præeſt toti iſti facto, ibidem eſt.

[f] Heb. qui
ſuper
hoc fa
hi.

18 ' Dixeram ego cum animo meo ſecundum rationem [g] humanam, cùm 'declararet eos ipſe Deus; & viderem 'hos beſtias eſſe illis:

[g] Heb.
homin
infr. ver.

19 'Eventum filiorum hominis ſimilem eſſe eventui ipſius beſtiæ, & eventum eundem illis eſſe; ut moritur hæc, ita mori illum; & ſpiritum eundem omnibus ipſis eſſe: itaque præſtantiam hominis præ beſtiis nullam eſſe, ſed omnia iſta eſſe vanitatem:

20 Horum unumquodque ire in locum eundem; unumquodq; eſſe ex pulvere, & unumquodque redire in pulverem.

21 ' Quis animadvertit ſpiritum humanum qui aſcenderit ſurſum, & ſpiritum beſtiæ qui deſcenderit infra terram?

22 Quapropter [h] videbatur mihi nihil eſſe bonum, ' quàm ut lætaretur homo in operibus ſuis, eò quòd ea ſit pars ejus: ' quis enim adducat eum ut videat id quod futurum eſt poſt ipſum?

[h] Heb.
bon.

23 'Sed [i] rurſus ego cùm viderem omnes oppreſſos qui afficiuntur ſub ſole ('nam ecce lachrymæ eorum qui opprimuntur, quibus nullus *eſt* conſolator, aut *evadendi* e manu opprimentium ſe virtus; quibus denique nullus *eſt* conſolator)

[i] Heb.
ſus ſum
& vidi.

24 'Laudabam primùm ego mortuos ipſos qui jam ſunt mortui, præ vivis qui vivunt adhuc:

25 Sed melius viſum eſt poſtea 'utriſque hactenus non fuiſſe, non [k] expertum eſſe factum iſtud peſſimum quod fit ſub ſole.

[k] Heb.

26 ' Videbam enim ego omnem laborem & omnem æquitatem [l] factorum ſuorum ipſam eſſe invidiæ homini a proximo ſuo. Etiam 'hoc vanitas *eſt*, & afflictio ſpiritus.

[l] Heb.
ſui.

ANNOTATIO.

1 Cuiq;] *Hactenus Schelomo de ſua ipſius & ſingulari experientia in cognitione uſuq́ rerum humanarum: nunc autem tranſiturus ad obſervationem factorum & eventorum quæ percepit in aliis, tranſitum parat poſita ſententia hac generali; qua tum præcedentem doctrinam confirmat, tum ſequentium fundamenta jacit. Senſus enim eſt, nihil mirum eſſe, quòd & omnem ſcientiam humanam & uſum iſtius mundi in vanitate poſuerit; quia ut fluunt ſemper & volvuntur ac revolvuntur perpetua converſione tempora, ita etiam res omnes, conſilia, facta, & eventa, denique omnia quæ ſunt in tempore inſtabilitati temporis ſubjecta ſunt; ideoq́ ſemper fieri ut unum pereat, alterum ſuccedat pereunti, & omnia ſuis vicibus eveniant. Non enim his verbis docet quid ſit ex jure fieri, aut mitti; ſed quid fiat in rerum natura, & quid eveniat. Cuiq́ autem, nimirum rei, perſonæ, facto, & eventui in toto hoc mundo.* Voluntati] *id eſt, ſtudio & conſilio, quod de quacunq́ re, perſona, facto, aut eventu initum eſt. quaſi dicat, omnia intus & foris corpore & animo inſtabilitati temporum ſubjecta ſunt: unus deus ſupra cœlos ſempiternam ſtabilitatem ubiq́ obtinet.* 2 Tempus pariendi] *id eſt, tempus quo paritur, & ſic deinceps.* 3 Rumpendi] *quo deſtruitur diruiturq́ quod ædificatum fuerat.* 9 Quid emolumenti] *concluſio ex ſuperiore propoſitione, confirmans quod doctum eſt*

eſt ſup.1.3. Rerum (inquit) inſtabilium inſtabile eſt, adeoq́ nullum emolumentum: Iſta autem omnia ſunt inſtabilia: itaq́ rerum iſtarum emolumentum ad neminem, quantumvis contendat: pervenire poteſt: quod ut melius intelligatur, utitur Schelomo commoratione, uſque ad verſ.16. 10 Vidi] hujus commorationis partes ſunt tres, binis verſib. diſtinctæ: prima eſt, Deum omnes iſtas res homini exhibere, & mutationibus præeſſe juſtiſſima adminiſtratione & convenientiſſima; ſecunda, hominem non amplius poſſe uti aut percipere, quàm videtur Deo; tertia, hanc æternam eſſe legem adminiſtrationis Dei, quam nemo queat infringere; & quidem propter finem ſanctiſſimum. 11 Pulchrum] id eſt, bonum, decorum, & omnibus numeris conveniens, denique pro modo juſtiſſimæ ſapientiæ ſuæ tum gloriæ ipſius, tum peccatis noſtris vanitatiq́ reſpondens. Etiam] amplificatio, qua oſtendit Deum non nunc demum adminiſtratione iſta ſed ſemper omni memoria uſum & uſurum eſſe. Excepto eo] id eſt, præter illud genus operum, quæ hominis captum ſuperant, & quod Deus ſibi aſſervat in arcano conſilio ſuo. Opus] in quo occupent ſe, ut præcedente verſ. A principio] ſeculi, id eſt, in æternum, quàm diu ſeculum eſt. 12 Ut lætetur] id eſt, alacriter conquieſcat in iis quæ exhibet Deus, & vitam tranquillè juſteq́ agat. 14 Id eſſe] nunquam ſecus eſſe quàm placuit Deo. Timeant] revereri & pendêre a nutu ipſius diſcant; quod prius abjecit homo, & quo omnibus modis miſericorditer a Deo revocatur. 15 Repetere] id eſt, efficere adminiſtratione ſua, ut res aliæ aliis ſuccedant, & per vices revertantur, quaſi in orbem agerentur. Locutio ſumpta a ſphæra cœleſti, quæ moderatur tempora. quaſi dicat, facit ut ita revolvantur quæ ſunt in tempore, quemadmodum tempus ipſum, quod ea continet, revolvitur. 16 Nam adhuc] jam venit Schelomo ad confirmationem vanitatis & inſtabilitatis univerſi, ab obſervatione exemplorum quæ percipit foris. Eſt autem in hoc capite primum exterorum exemplorum genus de opprimentibus & oppreſſis. In quo exemplo explicando primùm exponit Schelomo factum, hoc verſu; deinde verum judicium de eo, ſequente verſu; ac poſtremò judicium ex ſenſu carnis profectum, uſque ad finem capitis: quem ordinem a Schelomone teneri monuimus ſuprà 2.2. Loco juris] id eſt, pro juſtitia in mundo injuſtitiam coli. Ibi] ſub ſole, in præſente ſeculo. 17 Dixi] id eſt, poſtremò ſtatui & concluſi cum animo meo; poſtquam emerſi ex illis diſceptationibus carnis, quæ deinceps exponuntur. Tempus quidem eſt] id eſt, habent quidem injuſti ſuum tempus, quo animos ſuos injuria expleant; ſed alterum tempus ſuccedet, & jam jam Deus præſens de illorum violentia cognoſcit: ſic exponendum eſſe locum hunc cõmonſtrat alter infrà 5.8. 18 Dixeram] narratio carnalis diſceptationis atque judicii, tum de opprimentibus, uſque ad verſ.23. tum de oppreſſis, inde ad finem uſque. Declararet] id eſt, faceret ut innoteſceret mihi, perſpectaq́ eſſet illorum violentia. Hos beſtias eſſe] id eſt, involare & irruere beſtiarum more, ut vorent illos: quod proverbio dicitur, homo homini lupus. 19 Eventum] quaſi dicat, ex factorum ſimilitudine ſimilem utriſque eventum eſſe ſtatuebam, eandem mortem, eademq́ mortis conſequentia.

21 Quis animad.] ironica confutatio, qua utitur caro adverſus piam doctrinam de differentia inter animas & eventa ex morte. quaſi dicat, audio quidem neſcio quid ſuſurrari de ſubſtantia animæ humanæ, cœleſtem eam eſſe, & morte ad cœlos tranſcendere; beſtiarum contrà animam terrenam quandam facultatem eſſe corporibus ita adhærentem, ut ſine ſuo ipſius interitu anima beſtiæ nunquam a ſuo corpore ſeparetur: ſed quis horum alterum, aut utrunq́, vidit? certius eſt ex communibus factis & eventis quæ ante oculos ſunt, idẽ de utroq́ judicium facere. 22 Quàm ut lætaretur] in hac vita; ac nihil de futura vita ſolicitus eſſet, quam boni prædicant. Quis enim] ætiologia cur non judicet caro curandam eſſe ſibi futuram vitam, ſed abutendum præſentibus: nam (inquit) unde proficiſceretur hæc vita? quo autore ad hominem perveniret? aut qui certò eam cognoſceret? ut ſuperiore verſu. 23 Sed rurſus] hunc verſum & ſequentes, quia ad ſuperius argumentum & ſpeciem planè pertinent (ut oſtendimus ſuprà in verſ. 16.) hoc capite concluſimus. Senſus autem eſt, Schelomonem animadvertiſſe fieri non poſſe ut homo perpetuo curſu rerum ſecundarum in hac vita utatur, hoc verſ. ac proinde in aliam ſententiam adductum eſſe, tribus ſeq. Nam ecce] hypotypoſis, qua exprimit Schelomo præſentes omnibus ætatibus & graviſſimas calamitates; quaſi omnes homines in rem pręſentem vocans. 24 Laudabam] id eſt, mortem anteponebam vitæ. 25 Utriſque] nimirum vita, & morte. 26 Videbam enim] ætiologia, cur meliorem conditionem ejus qui nunquam fuerit, caro exiſtimet: nam (inquit) cùm duo ſint ſtudia a natura indita; unum, ut lętetur homo: alterum, ut faciat bonum in vita ſua, ſuprà verſ.12. vidi neutrum homini integrum aut ſalutare eſſe; ſed invidiam homini conciliari utriuſq́ nomine: tanta eſt aliorum in alios inhumanitas. Hoc] id eſt, totum hoc ſtudium, totáq́ diſceptatio & judicium carnis, de quo inde a verſ.18.

CAPUT IIII.

Schelomo rerum omnium inſtabilitatem vanitatémq́ confirmat ab exemplis pigrorum, avarorum a ſocietate hominum abſtinentium, & regum in ſua imprudentia obfirmatorum, ac deniq́ regnorum omnium.

1 'STOLIDUS 'complicat manus ſuas, & 'conſumit 'carnem ſuam, *dicens*,

2 'Meliorem eſſe [b] plenam volam quietis, plenis pugnis moleſtiæ & afflictionis ſpiritus:

3 'Sed [c] rurſus ego vidi *hoc eſſe* vanitatem ſub ſole.

4 'Eſt unus *aliquis* cui deeſt ſecundus, cui tũ filius tum 'frater deeſt; 'nec tamen *eſt* finis omni labori ejus, 'etiam oculus ejus non ſatiatur divitiis; *ut dicat*, Eccui ego laboro, quòd deſtituo animam meam bono? etiam hoc vanitas & occupatio [d] mala *eſt*.

5 'Meliores *ſunt* duo quàm unus; quia eſt ipſis premium bonum ex labore ſuo:

6 'Nam ſi cadant, eorum unus erigit ſocium ſuum; 'væ autem illi, unico illi qui ceciderit, cùm non adſit ſecundus ad erigendum illum.

7 Etiam ſive cubent duo, [e] concaleſcunt illi, unicus autem quomodo incaleſceret?

8 Sive fortior ſit altero unus quiſpiam, ipſi ambo obſiſtent ei: 'denique filum triplicatum non citò abrumpitur.

9 'Melior *eſt* puer indigus & ſapiens; rege ſene & ſtolido, 'qui neſcit admoneri amplius.

10 'Nam *ille* e [f] vinculis prodit ad regnandum: 'cùm *hic* etiam in regno ſuo naſcatur pauper:

[e] Heb. *caleſcet illis.*

[f] Heb. *domo vinctorum.*

g Heb. cum puero illo.

h Heb ad ullum qui ſit ante ipſos, etiam poſteros non lætaturos de eo.

11 Vidi omnes viventes qui ambulant ſub ſole,[g] adjungentes ſe puero illi ſecundo qui ſtaturus eſt loco hujus:

12 Non eſſe finem ulli populo;[h] de ullo qui præſit ipſis etiam poſteros non lætaturos eſſe: nam hoc quoque vanitas *eſt* & afflictio ſpiritus.

ANNOTATIO.

1 Stolidus] *Secundum exemplorum exterorum genus, ad confirmandam vanitatem, quam prædicavit, pertinens. Eſt autem hoc genus de vanitate & malis quæ non aliunde accedunt, ut in ſuperiore genere; ſed quæ ab ipſis hominibus in ſe proficiſcuntur: quo in genere tria exempla ponuntur hoc capite: primùm eſt de ſtolido & deſidioſo, tribus verſibus; ſecundũ, de avaro & ſordido, qui ſine ulla cauſa aut ſpecie juſti inhiat quæſtui, ſuo magno malo, a verſ. 4. uſque ad 9. tertium, de rege aut quibuſvis potentioribus, qui ſtultis animi ſui ſtudiis abducuntur: quæ duo poſteriora exempla elegantiſſimè illuſtrantur per comparationem contrarii.* Complicat] *ut Prover. 6. 10. & 24. 33.* Carnem ſuam] *id eſt, ſe ipſum, cùm tandem exhauriatur fame.* 2 Meliorem] *id eſt, ſtatuit ſibi melius eſſe ut poſſideat parum (ita enim neq; ſe fatigat ipſe rebus comparandis, neque earum nomine ab aliis fatigatur) quam ut multum obtineat ſe ipſe conficiendo, aut malum ab aliis acceſſendo. quaſi dicat, piger longè melius ſecum agi exiſtimat, quàm cum iis qui ſe ipſos labore cruciant, aut rerum partarum nomine ab aliis cruciantur: deniq; omnium maximè ſe putat ſapere, Proverb. 26. 16.* 3 Sed rurſus] *id eſt, ut ſtudia illa mea & actiones, de quibus capite 2. exemplaq; opprimentium & oppreſſorum, de quibus capite 3. vanitati annumeravi: ſic etiam rurſus pigritiam agnovi vanam eſſe.* 4 Eſt unus] *ſecundum exemplum, videlicet avari: ut dictum eſt in verſ. 1.* Frater] *id eſt, cognatus, gentilis, vel neceſſarius aliquis.* Etiam oculus] *id eſt, ne tum quidem expleretur animus ejus, ſi tantum poſſideret quantum cernit oculus.* 5 Meliores] *exornatio ſuperioris documenti de vanitate avaritiæ iſtius* μισανθρώπȣ, *a contrario; per contentionem fructuum qui ex ſociali vita percipiuntur, & damnorum ex ſolitaria. quaſi dicat, melius cum illis agitur; meliuſq; illis quàm his ſuccedit.* 6 Nam ſi cadant] *expoſitio præmii quod modò dictum eſt, ab exemplis corporeis; quæ ſynecdochicè omnibus fructibus accommodanda ſunt ſocialis vitæ.* Væ] *non imprecantis, ſed malum eventurum denuntiantis verba.* 8 Denique filum] *id eſt, imò valentiores erunt, quò plures inter ſe operas conſociaverint: proverbiale dictum.* 9 Melior eſt] *tertium exemplum, ut diximus in verſ. 1. quod ſimiliter exornatur per comparationem contrarii.* Qui neſcit] *id eſt, obfirmato & pervicace in ſtoliditate ſua; cui ex adverſo ſapiens opponitur, cujus proprium eſt in ſapientiæ monitis proficere, ut Prover. 1. 5. & 10. 8.* 10 Nam ille] *ætiologia duplex: prior eſt a conſtitutione perſonarum de quibus agitur, hoc ver; poſterior a conſtitutione popularium, ver. 12.* Cum hic] *id eſt, cùm utcunq; a natura hæres videatur regni, tamen inde ab ortu ſuo pauper ſit primùm quidem mente & conſilio, deinde etiam re ipſa; ut qui inopia conſilii in paupertatem maximam detrudatur: ſic enim pauperis appellationem menti quoque attribuit Schelomo Proverb. 29. 13.* 11 Vidi] *hypotypoſis rerum novarum & mutationis ſubitæ in regno imprudenter adminiſtrato; quaſi ſubjiciat oculis dementem ſenem deturbatum de ſolio, ſuffectumq; puerum.* Secundo] *id eſt, qui ſecundus regnat, ut ſequentium verborum epexegeſis docet.* 12 Non eſſe finem] *id eſt, populares & ſubditos nunquam ſua ſorte contentos eſſe, ac ne ſapienti quidem regi plurimùm acquieſcere: propterea non eſſe mirum ſi malè inſipientibus accidat.* De ullo] *quaſi dicat, non in præſentia tantùm populum inconſtantem eſſe, ſed etiam ſemper futurum.* Hoc quoque] *nimirum regnare ipſum, & plurimum autoritate poſſe.*

CAPUT V.

Schelomo rationem docet qua homines ſibi a ſuperiorum vanitatum ſtudiis cavere poſſint, nimirum reverentia Dei, ſanctiſq; cogitationibus de providentia & adminiſtratione ejus: deinde vanitatem explicat quæ poſſeſſioni ipſorum fructum terræ ineſt, uſumq; docet a natura nobis attributum.

a Heb. propinquus ad audiendum.

1 OBSERVA pedem utrumq; tuum cùm adis domum ipſius Dei, ut[a] praſtò ſis ad audiendum potius quàm *ad* dandum *donarium* ſtolidorum *aut* ſacrificium: nam hi nõ advertunt ſe facere malum.

2 Ne acceleres ore tuo, & animus tuus ne feſtinet proferre quicquam coram ipſo Deo; nam Deus ipſe in cœlis *eſt*, tu autem ſuper terram; idcirco ſunto verba tua pauca:

3 Quia ut prodit ſomnium multa occupatione, ita vox ſtolidi multitudine verborum.

b Heb. non eſt oblectatio in ſtolidis. Deut. 23 21 Proverb. 20. 25.

4 Cùm nuncupaveris votum Deo, ne differto perſolvere illud; nam[b] non oblectatur ſtolidis: id quod voveris, perſolve.

5 Melius eſt ut non voveas, quàm ut voveas ac non perſolvas.

6 Ne permittito ori tuo ut peccato obſtringat carnem tuam; & ne dicito coram angelo illo errorem iſtud *eſſe*: (ecquid efferveſceret Deus ipſe propter vocem tuam, & perderet opus manuum tuarum?

7 Nam ut multitudini ſomniorum vanitates, ita verbis multis inerunt) ſed Deum ipſum reverere.

8 Si oppreſſionem pauperis,[c] interverſionemque juris ac juſtitiæ videris in ipſa provincia; ne mireris de iſta voluntate: nam altus ſuperior alto obſervat, imò[d] altiſſimus ſuperior iſtis.

9 Jam emolumentum terræ pro omnibus *eſt*; pro rege *emolumentum* agri culti.

10 Qui amat pecuniam, non ſatiatur pecunia; & qui amat ullam multitudinem *quæ* non *ſit* proventus: etiam hoc vanitas eſt.

11 Cùm multum eſt bonum iſtud, multi ſunt qui comedunt ipſum: quid ergo commodi domino ejus, obvenit præter aſpectum oculorum ipſius?

12 Dulcis *eſt* ſomnus illius qui ſervit, ſive parum ſive multum comederit: ſaturitas autem ipſius divitis non permittit ei ut dormiat.

13 Eſt malum[e] efferens ægritudinem *quod* vidi ſub ſole: divitiæ quæ aſſervantur domino ſuo

c Heb. rapinam.

d Heb. alti; plurale pro ſingulari ſuperlativo, myſterium S. Triados notans, ut Jehoſch. 24. 19.

e He. ægri metonymia: ſic infrà verſ. 16.

ſuo 'in malum ipſius,

14 Aut pereunt divitiæ illæ 'in occupatione ᵍmala; 'ita ut *quem* genuit filium, non *habeat* in manu ſua quicquam.

15 Quemadmodum prodiit ex utero matris ſuæ, nudus ᵍiterum abit ut venerat: & quicquam non reportat labore ſuo, quod deferat in manum ſuam.

16 Quamobrem etiam hoc malum eſt afferens ægritudinem; omnino prout venit, ita abit: ecquid emolumenti eſt ei, quòd 'laboraverit vento,

17 Etiám*que* omnibus diebus ſuis in tenebris comederit; id eſt, indignatione multa, & ægritudine ſua, & fervente ira?

18 'Ecce quod vidi ego, [h]bonum pulchrum eſſe comedere ac bibere, & [i]frui bono ex toto labore ſuo quo laborat ſub ſole numero dierum vitæ ſuæ, quos dat ei ipſe Deus: nam ea *eſt* pars ejus.

19 Etiam cuicunque homini dedit ipſe Deus divitias & facultates, & cui copiam fecit comedendi ex illis & percipiendi partem ſuam, ac lætandi de labore ſuo: hoc donum Dei eſſe.

20 'Quòd ſi non multum, 'recordetur diebus vitæ ſuæ Deum ipſum [k]annuere lætitiæ animi ipſius.

Heb. mali: ſupra 4.4

Heb. revertetur abeundo

Job. 1. 21. 1. Timoth. 6. 7.

[h] Heb. *bonũ quòd pulchrũ ſit: trajectio.*

[i] Heb. *videre bonum.*

[k] Heb *teſtimonium perhibere lætitiæ cordis.*

ANNOTATIO.

1 Obſerva] *Hujus capitis documenta ſunt duo: unum eſt de officio noſtro erga Deum & proximos, quod Schelomo de induſtria iſtis generibus vanitatis ſubjicit, de quibus hactenus, veluti certiſſimum pharmacum adverſus illa, per digreſſionem, a verſ. 1. uſque ad 9. ſecundum eſt explicatio tertii exterorum exemplorum generis, de vanitate bonorum quæ etiam legitima via ab hominibus comparantur, ad uſum præſentis vitæ pertinentium, inde uſque ad finem capitis. Sunt autem in digreſſione hac duo capita: de reverentia quam exhibere nos convenit Deo, quinque verſibus; & de judiciis ſermonibusq; noſtris temperandis coram Deo & hominibus, tribus ſeq. Quod autem hîc dicit, obſerva, &c. perinde eſt quaſi dicat, neque tibi de ſapientia tua, neque de rebus tuis, neque de potentia tua ad alios opprimendos, neque de ſufficientia (ut ita dicamus) tui ipſius præ aliis tibi gratulator (nam hæc quatuor vanitatis genera in ſuperioribus capitibus ex ordine poſita ſunt) ſed quicquid eſt penes te, Deo acceptum ferto, ipſum quam reverentiſſimè adito, audito, colito, atque honorato.* Cùm adis domum] *quod tibi omnino faciendum eſt, ſi ſapias & noris bona tua.* Ad audiendum] *id eſt, obſequendum legi Dei quæ in domo ipſius exponitur. quaſi dicat, Vide ut te ipſum potius tradas ei, quàm ſacrificia: ſic 1. Schem. 15. 22.* Se facere malum] *ut dictum eſt ſacrificium improborum eſſe abominationi Jehovæ, Proverb. 15. 8. & 21. 27.* 2 Proferre quicquam] *ſive petendo a Deo, ſive promittendo; ne agas inconſideratè.* Nam Deus] *id eſt, ſummus & infinitus eſt; ac proinde nihil abjectiſſima tenuitas noſtra ad ampliſſimam majeſtatem ejus.* Idcirco] *ut commodius tibi caveas a feſtinatione & offenſa ejus: vide Matth. 6. 7.* 3 Quia ut prodit] *id eſt, ut multitudo occupationum ſomnium creat, ita multitudo verborum non poteſt ſtulti aliquid non gignere atque profundere.* Vox ſtolidi] *id eſt, ſermo ſtultus, quali utuntur ſtolidi peccatores.* 6 Ne permittito] *id eſt, neque verbo, neque cogitatione obtrectes adminiſtrationi Dei; quaſi res per fortunam aut imprudentem adminiſtrationem accidant: ſecundum documentum, ut diximus in verſum 1.* Carnem tuam] *id eſt, te ipſum: ſynecdoche.* Coram angelo illo] *nimirum Chriſto, de quo Exodi 23. 20. & ſequentibus. quaſi dicat, ne quidem in corde tuo dicito, cujus cognitor eſt Chriſtus angelus fœderis, Malcaci 3. 1.* Errorem iſtud eſſe] *quo aguntur iſta de quibus verſ. 8.* Ecquid efferveſceret] *ut interminatus eſt Deus ibidem, Exodi 23. 21.* 7 Nam ut multitudini] *ætiologia non abſimilis ei quam adhibuit in ſuperiore documento, verſ. 3. nihil (inquit) proderunt excuſationes apud Deum, ſi ita offenderis; neque majoris fient quàm ſomnia vaniſſima: Proverb. 10. 19.* Deum ipſum] *nimirum illum angelum, ſervatorem & ducem populi ſui.* 8 Si oppreſſionem] *hîc nominatim occurrit Schelomo vanitati, quàm expreſſit cap. 3. & 4. & confirmat pios.* De iſta voluntate] *id eſt, improbo hominum ſtudio.* Altus] *Deus qui in cœlis eſt, ſuprà verſ. 2. & omnem altitudinem humanam numeris omnibus excellit.* Imò altiſſimus] *cujus infinita eſt altitudo, omnia obſervans velut infinitis oculis: ut figuratur Jechezkel. 1. 18. & 10. 12. & Zecarjæ 3. 9. & 4. 10.*

9 Jam] ἀνάβασις *ſive regreſſio ad inſtitutum ſermonem de vanitate rerum omnium. Eſt autem hîc tertium exemplum exterum, quo tranſitur per comparationem bonorum inte ſe. quaſi dicat, hæc ergo eſt bonorum omnium quæ ab homine comparantur vanitas: cúmque horum bonorum duo ſint genera; alia quæ ex ſe ad vitam quodammodo conferunt, ut proventus terræ; alia, quæ non ipſam quidem vitam adjuvant, ſed illorum ſunt adminicula; quod de bonorum vanitate diximus, ad utrumq; genus pertinet: utriuſque enim ſtudium & poſſeſſio, vanitatis eſt.* Emolumentum terræ] *contentio ſive comparatio horum bonorum inter ſe, 2. verſibus: nullum, inquit, bonum quod fortuitum vocant, tam eſt homini neceſſarium quàm fructus terræ, ſine quo ne reges quidem ipſi vivere poſſent: de altero non vivitur.* Pro rege] *hanc interpretationem ut germanam & convenientem optimè, amplexi ſumus, quam confirmant diſtinctiones veteris codicis manu ſcripti ex bibliotheca Illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini.* 10 Non ſatiatur] *non poteſt ex pecunia ipſa ſine permutatione tolerare vitam ſuam.* 11 Cùm multum] *id eſt, etiam iſtius boni, de quo nunc agitur, ut tritici, vini, & ſimilium, copia magna poſſeſſori vana eſt; ac non tantùm pecuniæ, de qua ſuperiore verſ.* 12 Dulcis eſt] *amplificatio. quaſi dicat, non modò inutilis eſt, ſed etiam moleſta; adeò ut melius ſit ſervo quàm domino, & quieſcat ſuaviùs.* Saturitas] *id eſt, copia illa maxima qua abundat & circumfluit: ſic accipitur Proverb. 3. 10.* 13 Eſt malum] ἐξεργασία, *exornatio, ſive ſingularis explicatio vanitatis, de qua modò dictum eſt. Hanc autem ſic explicat prolepticè: hoc bonum quod non tantùm vanum, ſed ægrum quoque eſſe diximus, vanitatis evincitur duobus modis: Nam aut ipſum domino ſuo ruinam affert, aut repentèe manibus domini viventis videntíſque elabitur. Quæ duo membra prolepſeos his duobus verſibus poſita, exponuntur per* ὕστερον πρότερον *hoc & ſequente capite.* In malum ipſius] *ut exponitur capite ſequente.* 14 In occupatione] *id eſt, quamvis ille contendat laborioſiſſimè in conſervando & augendo bono.* Ita ut] *id eſt, ipſe cum poſteris*

pauper ſit; quo modo amplificatur iſtius hominis calamitas. 16 Laboraverit vento] *id eſt, fruſtrà opes labore cumulaverit, quæ momento quaſi ingruentibus ventis diſſipentur: proverbialis loquendi forma, quæ vanitatem iſtius boni explicat, ut etiam moleſtiam ſeq. verſu.* 18 Ecce quod vidi] *propoſitio judicii quod fecit Schelomo de uſu iſtius boni, expenſa ejus (ſicut aliorum antea) vanitate: ſimile eſt ſuprà 3.22.* 20 Quòd ſi non multum] *ſupple, eſt illud quod dederit Deus; ex ſuperiore verſu.* Recordetur] *id eſt, hoc ſaltem ſtatuat, Deum ſibi gratioſum eſſe; & utcunq; tenuia ſint bona quæ ab illo accepit, tamen ad explendum lætitia animum hominis ſatis eſſe: quia natura paucis contenta eſt, adjuncta verò pietate quæſtum maximum habet, 1. Timot. 6.6. & ſequentibus.*

CAPUT VI.

Schelomo pergens in explicanda vanitate iſtorum bonorum, demonſtrat eam tum ex eo quòd non ſemper penes eundem dominum permanent, ſed hûc illûc commeant; tum etiam quòd neque dominum ſuum, neq; ſe a vanitate vindicant: denique nihilo faciunt meliorem quemquam.

1' EST malum quod vidi ſub ſole, idque maximum ſuper homines:

2 Viro cui dederit Deus ipſe divitias, facultateſque, & honorem, & cujus animus non deſtituatur ulla re qua delectetur, cùm huic non facit copiam Deus ipſe fruendi re illa, ſed vir alienus fruitur illa: hoc vanitatem & ægritudinem peſſimam eſſe.

3 Si gignat quis centenos *liberos*, & annis multis vivat; quamvis multi ſint dies annorum ejus, ſi anima ejus non ſatietur bono illo, adeoq; ſepultura non ſit ei; 'dico, meliorem eſſe eo abortivum.

4 'Nam 'in vanitate venit, & in tenebris ambulat, ac in tenebris nomen illius obtegitur.

5 *Hic* 'etiam ſolem non vidit, neq; expertus eſt; [a]tolerabilius eſt huic quàm illi.

6 'Etiam ſi vivat bis mille annos, & bono non fruatur; nónne in locum eundem 'hi omnes abeunt?

[a] Heb. *quies huic præ illo.*

7 'Ut omnis labor hominis 'obveniat ori ipſius, etiam [b] deſiderium ejus non expletur.

8 'Nam quid amplius eſt ſapienti, quàm ſtolido ipſi? quid ad pauperem fruens, 'dum ambulant coram viventibus?

9 'Melior eſt, *inquies*, 'inſpectio oculorum, quàm [c] curſus deſiderii: etiam hoc vanitas eſt & afflictio ſpiritus.

10 'Quicquid ſit, 'jam inditum eſt nomen ejus, & cognitum eum eſſe hominem; neque poſſe contendere cum 'eo qui valentior eſt ipſo.

11 Cùm adſunt res multæ, multiplicant vanitatem; quid amplius iſti homini *eſt*?

12 Nam quis novit quod bonum eſt homini in hac vita numero dierum vitæ [d] vaniſſimæ ſuæ, quos tranſigit velut umbram? [e] quis *eſt* qui indicaturus ſit homini [f] id quod 'inſtat ipſi poſthac ſub ſole?

[b] Heb. *ani-ma: ut Pſal. 27.12. & infrà verſ.*

[c] Heb. *in nome.*

[d] Heb. *va tatis ſuæ.*

[e] He. *qui p u's ſi in celeri ſermonis quens.*

[f] Heb. *id quod eſt poſt ipſ*

ANNOTATIO.

1 Eſt malum] *Explicatio prioris membri prolepſeos, quæ poſita eſt ſup. 5.13. de bonis iſtis quæ domino ſuo ruinam quodammodo afferunt, uſq; ad verſ. 7. Sunt autem hujus capitis duæ partes; una, explicatio iſta membri proleptici; alter, concluſio ſuperioris membri de hoc vanitatis genere, per conceſſionem elegantiſſimam, a verſ. 7. ad finem uſq;.* 3 Dico] *ex ratione carnis; ut Ijobi 3.* 4 Nam] *confirmatio judicii quod modò dictum eſt, per comparationem ſtatus in quo uterque verſatur, tum vir ille liberis & annis abundans, hoc verſ. tum abortivus, verſ. ſequent.* In vanitate] *id eſt, vanus eſt illius ortus, progreſſus, & interitus, miſeriisq; cumulatus; quæ tenebrarum nomine ſignificantur.* 5 Etiam ſolem non vidit] *id eſt, abortivus in ipſo ortu finem miſeriarum fecit, quæ communes ſunt hominum ſub ſole.* 6 Etiam ſi] *amplificatio per gradationem hypotheticam vitæ quàm longiſſimæ.* Hi omnes] *nimirum hic bis millenarius, annoſuſq;, & abortivus, de quibus modò dictum eſt.* 7 Ut omnis labor] *altera pars capitis qua concludit Schelomo ſuperiorem ſermonem de bonorum iſtorum vanitate, hoc modo: bona hæc quæ dicuntur fortuita, non tantùm inſtabilia ſunt, ut duobus captibus demonſtravimus; ſed etiam infirma, adeò ut nunquam animum humanum expleant.* Obveniat ori] *id eſt, velut ſponte ingerat ſe in os, & laboranti commodiſſimè ſuccedat ex animi ſententia: ſynecdoche* 8 Nam] *confimatio proximè præcedentis dicti, de infirmitate bonorum ad ſedanda hominum deſideria, per enumerationē: videamus, inquit, ſapientes, ſtolidos, pauperes, abundantes; quid tandem amplius reportant, obſecro?* Dum ambulant] *id eſt, in hac vita: periphraſis.* 9 Melior eſt] *hic verſus dramaticè reſponſionem carnis ſubjicit, & Schelomonis judicium, quod ſequentibus verſib. confirmatur.* Inſpectio oculor.] *id eſt, rei præſentis fructus atq; perceptio, quam alii præ aliis conſequuntur: ſynecdoche.* 10 Quicquid ſit] *confirmatio judicii quod modò pronuntiavit Schelomo, qua graviſſimè confutat illam malam rerum æſtimationem. Eſto ſanè, inquit, hoc habeat amplius: primùm non eò minus eſt homo vanitati humanæ obnoxius, de qua ſuprà capite 1. neq; ſe ab ea vanitate poteſt eximere, hoc verſ. deinde quæcunque comparat, ipſa vana ſunt, & vanitatem adjiciunt poſſeſſoribus, verſ. ſequent. poſtremò non ita valet homo judicio a natura ſua, aut tantum conſecutus eſt experientia, ut certò poſſit ſtatuere quid ſibi aut in præſentia ſit bonum, aut in poſterum ſit futurum ſtabile, verſ ultimo.* Jam inditum] *id eſt, homo dicitur & eſt; a quo humani nihil eſt alienum.* Eo qui valent.] *id eſt, Deo, quo autore vanitati ipſe cùm rebus creatis ſubjectus eſt. Rom. 8.20.* 12 Inſtat ipſi] *id eſt, mox ipſi eventurum eſt, velut jam a tergo imminens.*

CAPUT VII.

Schelomo bonis præſentibus famam famæ mortem anteponit, velut morientibus & vivis utilem: itaq; homines ad ſapientiam, reverentiam, & obſequium adminiſtrationis Dei per abnegationem ſui & ad charitatem

...exhortatur, opinionem ſuæ ſapientiæ damnat, & infinitam eſſe hominis malitiam, maximè verò mulieris ſceleſtæ, oſtendit.

1 'MELIOR eſt *homini* fama 'unguento optimo; 'ſed dies mortis die 'quo ille naſcitur.

2 'Melius eſt adire 'locum luctus, quàm adire locum convivii; eò quòd ille 'eſt finis omnium hominum: 'qui autem vivit, inditurus eſt *illud* [a] animo ſuo.

3 'Melior eſt indignatio riſu, quia [b] triſtitiâ vultus melior efficitur animus.

4 Animus ſapientum '*erit* in loco luctus: animus autem ſtolidorum in loco lætitiæ.

5 Melius eſt audire increpationem ſapientis, quàm ut quis audiat canticum ſtolidorum:

6 'Nam ut [c] crepitus ſpinarum ſub olla, ita *eſt* riſus ſtolidi: etiam hoc vanitas eſt.

7 'Cùm oppreſſio adigat ad inſaniam ſapientem, & perdat animum donatio,

8 Melior eſt finis rei 'principio ejus: melior eſt 'longanimis quàm elatus animo.

9 [d] 'Ne perturbatè ſpiritu tuo 'indigneris: nam 'indignatio in ſinu ſtolidorum reſidit.

10 Ne dixeris, quid *eſt* cur dies priores fuerint meliores iſtis? nam non ex ſapientia rogares ſuper hoc.

11 'Bona eſt ſapientia cum poſſeſſione, & emolumento aſpicientibus ſolem:

12 Nam *alii* in umbra ſapientiæ, *alii* in umbra pecuniæ ſunt; ſed *majoris* emolumenti ſcientia eſt, ſapientiam vivum conſervare [e] poſſeſſorem ſuum.

13 'Reſpice opus ipſius Dei: nam quis poſſit corrigere id quod perverterit?

14 [f] 'Tempore boni verſare in bono, tempore autem mali [g] utere: 'etiam hoc ex adverſo illius facit Deus ipſe, [h] ea ratione ut non poſſit aſſequi homo [i] eorum quæ inſtant ſibi quicquam.

15 'Iſta omnia vidi diebus vanitatis meæ; eſſe juſtum qui pereat in juſtitia ſua, & eſſe improbum qui prolonget *dies* in malitia ſua.

16 'Ne eſto juſtus [k] nimium, neque ſapere tibi videtor amplius: quare 'deſolationem tibi accerſeres?

[b] Heb. *ani-*
ma: ut Pſal.
27.12.&
infrà verſ.

[c] Heb. *in*
nuna.

[d] Heb.
tatis ſuæ.

[e] He. *qui*
u' ſ
in celerit
ſermonis
quens.

[f] Heb. *id*
quod eſt
poſt ipſu.

17 Ne 'improbus ſis nimium, neque ſis ſtolidus; quare morereris [l] ante tempus tuum?

18 'Melius eſt ut prehendas 'hoc, quin etiam ab hoc 'ne remittas manum tuam: reverentem Dei 'exire ex omnibus iſtis.

19 Hæc ſapientia robur confert ſapienti, magis quàm decem dominatores qui ſunt in eadem civitate:

20 'Quamvis homo nemo ſit juſtus in terra, qui faciat bonum, ac non peccet.

21 'Etiam ad omnia verba quę [m] dicuntur, ne adhibeto animum tuum: cùm 'non debeas audire *vel* ſervum tuum maledicentem tibi:

22 'Nam etiam [n] multoties conſcius eſt animus tuus, te quoque maledixiſſe aliis.

23 'Omnia illa probavi 'inſapientia: 'cùm dicerem, ſapio, ipſa longinqua erat à me.

24 'Longinquiſſimum quicquid fuit *ſemper*, & quàm profundiſſimum quis inveniat?

25 'Converti me ego, idque *ex* animo meo, ad ſciendum & ad explorandum & quærendũ ſapientiam, & ratiocinium *ejus*: ſimiliter 'cognoſcendum improbitatem ſtoliditatis, ſtoliditatis inquam & [o] omnis inſaniæ:

26 'Inveni autẽ ego 'amarius *quiddam* morte, nimirum 'fœminam illam cujus in animo *ſunt* 'retia, & plagæ, 'cujus in manibus vincti: 'qui bonus *videtur* coram Deo ipſo, liberatur ea; peccator verò capitur ea.

27 Vide, hoc inveni (inquit Eccleſiaſtes) [p] ſemel atque iterum *quærendo* 'aſſequi ratiocinium:

28 (Quo amplius quærit anima mea *ratiocinium*, tamen non aſſequi: hominis *quidem* unius cujuſque ex mille aſſequi; at fœminæ [q] omnibus iſtis inſtructæ 'non aſſequi)

29 'Solummodo vide hoc *quod* invenio, Deum ipſum feciſſe hominem rectum, ipſos autem 'quærere ratiocinia plurima.

30 'Quis eſt par illi ſapienti? aut quis noſcenti interpretationem rei? ſapientia hominis 'ita illuſtrat faciem ejus, ut firmitas vultus ejus 'duplicetur.

[l] Heb. *in non tempore tuo.*

[m] Heb. *dicunt, forma imperſonali.*

[n] Heb. *vicibus multis.*

[o] Heb. *inſaniarum.*

[p] Heb. *una* vice *ad alteram.*

[q] Heb. *cum omnibus iſtis.*

ANNOTATIO.

1 Melior eſt] *Schelomo expoſita bonorum ad vitam præſentem pertinentium vanitate, nunc demum incipit eam gradatim demonſtrare per aliarum rerum comparationem. Sunt autem eæ tres, quæ ex ordine iſtis rebus anteponuntur: prima eſt fama, quàm leviter tantùm perſtringit Schelomo, hoc verſu; tum quia in hominum opinione tantùm poſita eſt, tum quia incerta propter hominum inſtabilitatem, quorum fama vix ante mortem certa nominari poteſt: ſecunda eſt mors, quæ non tantùm morientibus finem imponit vanitatis, ſed etiam vivis documentum eſt ad ſapientiam, a verſu 1. uſque ad 9 tertia vero & ſuprema eſt ſapientia in rebus præſentibus & ordinatione Dei conquieſcens, & ab omni faſtidioſa operum Dei hominumque perveſtigatione abſtinens, inde ad verſum 23. quæ omnia tandem concluduntur confirmatione a Schelomonis ipſius experientia & obſervatione, inde ad finem capitis.* Unguento optimo] *id eſt, ampliſſimis & gratioſiſſimis bonis corporeis, ſynecdochicè.* Sed dies mortis] *ſecundus gradationis locus, quaſi dicat, melior eſt mors ipſa bonis præſentibus, & fama: nam fama vanitatis conſolationem aliquam afferre poteſt, mors autem vanitatem adimit: & fama quidem ad mortem uſque inſtabilis eſt; morte autem, ſi qua fama eſt, conſtans efficitur.* Quo ille naſcit.] *id eſt, nativitatis & vitæ totius ex quo natus eſt; per ſyllepſin in ſcripturis frequentatam.* 2 Melius eſt] *explicatio proximè præcedentis membri de præſtantia mortis, a duobus locis: prior eſt a perſona aſtantium, qui documentum vitæ hauriunt ex morte, uſque ad verſ. 7. poſterior a perſona ipſorum morientium, quorum inſtabilis & varius volubiliſque ſtatus morte adimitur, verſ. 7. & 8.* Locum luctus] *id eſt, ſepulchretum, funus, rogum, aut ſimilia.* Eſt finis] *id eſt, ultimus actus & exitus iſtius vitæ: hæc prior cauſa ad morientes pertinens.* Quia autem] *hæc poſterior cauſa, quæ per ὕστερον πρότερον proximè explicatur.* 3 Melior eſt] *id eſt, utilius futurum eſt homini ut verſetur cum triſtibus, lugentibuſque, ac velat dolore indignabundis, quàm cum iis qui læto animo & exporrecta fronte agitant hilaria.* 4 Erit] *id eſt, ſtudioſè perſequetur verſabiturque cum calamitoſis, ut indies poſſit proficere.*

ficere. 6 Nam ut] *id eſt, riſus eſt inſtabilis, ut ignis e ſpinis ſubjectus ollæ: in quo exultare quidem videtur flamma, ſed conſumptis ſpinis illico extinguitur.* 7 Cum oppreſſio] *explicatio alterius cauſæ prolepſeos, quæ prior poſita eſt ſuprà verſ. 2. Senſus autem eſt, cùm homo tanta feratur inconſtantia, ac ne ſapientes quidem ſibi cavere in hac vita poſſint, quin perturbentur & corrumpantur ipſorum animi amore, odio, ſpe, metu, &c. optabiliorem ipſis eſſe mortem, quam lubricam hanc & fallacem vitam.* 8 Principio ejus] *cui plerumq; in rebus humanis non reſpondet finis.* Longanimis] *qui ſapienter animóq; patiente ſemper obſervat finem; non autem elato animo præceps abripitur in præjudicia ſua. Sic paratur tranſitus ad ſequentia documenta ſapientiæ.* 9 Ne perturbatè] *documenta hæc ſapientiæ duas partes continent; unam, ut compoſito & tranquillo animo acquieſcamus voluntati & adminiſtrationi Dei, uſque ad verſ. 21. alteram, ut aliena facta, dictáve non inquiramus curioſè, verſ. 21. & 22.* Indigneris] *de præſente adminiſtratione, ut ſequens verſus oſtendit.* Indignatio in ſinu] *id eſt, ſtolido ſunt animo, qui ita indignātur.* 11 Bona eſt ſapient.] *id eſt, ne fiducia poſſeſſionis tuæ efferaris eo uſque ut obloquaris Deo; ſed ſapientiam adhibe, quæ te ita recreatura eſt, ut viatorem ſolis æſtu confectum reficit umbra.* 13 Reſpice] *id eſt, agnoſce & acquieſce in eo quod exhibet Deus.* 14 Tempore] *id eſt, utere ſecundis & adverſis rebus prout dabit Deus; neque de venturo tempore laborato.* Etiam hoc] *id eſt, Deus omnia bona & mala compenſat, & librat juſtiſſimè trutina ſapientiæ ſuæ; idq; arcano conſilio ſuo & ratione, quam non poteſt quiſquam mortalium inveſtigare & conſequi.* 15 Iſta omnia vidi] *quaſi dicat, hæc eadem fuerunt mihi videnda & ferenda; quæ alioqui judicio meo viſa fuiſſent indigniſſima, niſi animum ad providentiam Dei advertiſſem.* 16 Ne eſto] *id eſt, temperato judicia tua, ne aut plus æquo tibi tribuas, quod capitale eſt; aut plus æquo te abjicias, quod deſperantis eſt.* Deſolationem] *id eſt, faſtu & arrogantia tua rueris in perniciem præceps.* 17 Improbus ſis] *nimirum judicio tuo, ut ſuperiore verſu, cujus hîc eſt antithetos.* 18 Melius eſt] *ſupple quàm ut te extollas, aut abjicias.* Hoc] *documentum videlicet quod mox ſubjicitur.* Ne remittas] *id eſt, firmiſſimè teneto, amplexator, neque latum unguem a documento hoc diſcedito.* Exire] *id eſt, liberum eſſe immunemq; ab omnibus iſtis vanis cogitationibus, ac proinde opus eſſe ut incumbas reverentiæ Dei, cujus fructus duobus verſibus proximis exponuntur, & ſermonis totius concluſionem efficiunt, verſu ultimo.* 20 Quamvis] *occupatio, qua diluit Schelomo objectionem peccatoris titubantis propter peccata ſua: tua eſt, inquit, infirmitas; ſed virtus Dei perficitur in infirmitate tua, ſi reverentiæ ejus adhæſeris, & nitaris veritate ejus.* 21 Etiam] *altera pars documenti, de qua diximus in verſum 9.* Non debeas] *ſed diſſimulare ex prudentiæ & charitatis lege.* 22 Nam etiam] *ætiologia a teſtificatione noſtræ ipſorum conſcientiæ, ut Galat. 6. 1.* 23 Omnia illa] *confirmatio vanitatis quam rebus omnibus ſub ſole attribuit Schelomo, primùm a ſingulari ipſius experientia, duobus verſibus; deinde a communium exemplorum obſervatione, inde ad finem uſque.* In ſapientia] *id eſt, cùm nondum planè in apoſtaſiam ruiſſem: ut ſuprà 2. 4. & 10.* Cùm dicerem] *id eſt, cùm mihi viderer ita ſapere, ut nihil fugeret cognitionem meam, tum longius abfui a ſapientia quàm opinione conceperam.* 24 Longinquiſſimum] *ætiologia, qua exponit Schelomo cur tam procul abfuerit a ſapientia. Non eſt, inquit, humanarum virium conſequi res remotiſſimas, abſtruſiſſimas, & quaſi in profundo merſas; nihil autem eſt tam remotum ab homine quàm ſapientia, Ijobi 28. & Proverb. 2. 6.* 25 Converti me] *ſecundus confirmationis locus, ab obſervatione de aliis facta. Docet enim Schelomo ſe ab opinione ſapientiæ ſuæ traductum eſſe ad expendendam pariter aliorum ſive ſapientiam ſive ſtultitiam, quaſi animo potuiſſet modum comprehendere, & utriuſque rationes ſecum ſubducere.* Cognoſcendum improb.] *id eſt, ineundum & conſequendum ratiocinium ejus: quemadmodum dixit de ſapientia. Sunt enim analogica duo hæc contraria membra prolepſeos, quæ deinceps per ὕστερον πρότερον explicantur; improbitatis quidem, verſibus 4. proximis, ſapientię vero ratiocinium, verſ. ultimo.* 26 Inveni autem] *explicatio ratiocinii facti de improbitate, ut modò dictum eſt. Putabam (inquit) me ſummam aliquam ac velut finem improbitatis conſecuturum eſſe ratiocinando, ſed infinitam eam eſſe deprehendi in iſto genere.* Amarius quiddam] *id eſt amariſſimum, magis metuendum & fugiendum quàm mors ipſa ſit.* Fœminam illam] *id eſt, mulierem nequam, animo & corpore ſpirantem, molientem, & perpetrantem omnia malorum genera.* Retia & plaga] *id eſt, doli, artes, & technæ omnis generis ad venandum, ineſcandum, decipiendum, & necandum homines, tanquam feras, volucres, aut piſces.* Cujus in manibus] *id eſt, quæ miſeros homines captivos agit, traducit, & præbet oſtentui triumphans de illis.* Qui bonus videtur] *q. d. abs qua nemo ſine ſingulari ope, gratiaq; Dei integrum ſe ſervare poſſit; adeò vafra eſt lenociniorum malorumq; artifex.* 27 Aſſequi ratiocinium] *videlicet improbitatis, quæ eſt in impura iſta muliere.* 28 Non aſſequi] *id eſt, planè videre improbitatem mulierum iſtarum infinitam eſſe.* 29 Solummodo] *concluſio iſtius ratiocinii de improbitate. q. d. omiſſa hac infinita quæſtione de æſtimanda hominum, mulierumq; improbitate; concluſi tandem certiſſimè, ſatis eſſe homini ut prioris ſuæ conditionis bonum Deo acceptum referat: malum verò, ac potius infinitas rationes mali quibus implicatus eſt, fateatur a ſe ipſo proficiſci, deploret, abdicétq; ut Deum tandem ad priorem ſtatum recuperandum adeat.* Quærere ratiocinia] *id eſt, miſſo ratiocinio recti quod Deus indiderat & mandaverat ipſi, infinita alia ratiocinia, cogitationes, ſtudiaq; ſuſcepiſſe.* 30 Quis eſt par] *alterum membrum prolepſeos, quo oſtendit Schelomo definitam quidem eſſe ſapientiam reverentia Dei, ſuprà ver. 18. ſed dignitatem & bonum illius infinitum eſſe: ut dictum eſt verſ. eodem & ſequente.* Ita illuſtrat faciem] *id eſt, ipſum glorioſum & illuſtrem reddit, ſynecdochicè.* Duplicetur] *id eſt, in dies augeſcat, confirmeturq;, & in imaginem rectiſſimi Dei transformetur ex gloria in gloriam, ſicut a domini ſpiritu, 2. Corinth. 3. 18.*

CAPUT VIII.

Schelomo expoſito civili popularium in magiſtratus officio, totius civilis adminiſtrationis vanitatem oſtendit ex abuſu tyrannico adminiſtrantium; quibus mortem & judicium, bonis verò liberationem & præmium denuntiat: ac poſtremò ſententiam carnis cum divino hoc teſtimonio comparat.

1 EGo *video* [a] præstitutum regis obſervandum eſſe: ſed pro ratione juramenti Dei.

2 Ne [b] perturbatè a facie ejus abito, ne perſiſtito in re mala: nam quicquid volet, facturus eſſet.

3 Ubicunque verbum regis eſt, *ibi* dominatio; ecquis dicat ei, quid facis?

4 Qui obſervat præceptum, non experitur rem malam: tempus enim ac rationem novit [c] animus ſapientis.

5 Nam cuique voluntati eſt tempus & ratio: ſed malum hominis multum incumbit ei.

6 Qui non agnoſcit id quod futurũ eſt; nam quomodo futurum ſit, quis indicet iſti?

7 Nullus homo dominatur ſpiritui ſuo ut contineat ſpiritum ſuum; nulláque eſt dominatio in die mortis, nullumque miſſile in iſto prælio: denique non liberat [d] conflictatio [e] utentem ipſa.

8 [f] In tota hac re vidi, cùm adhiberem animum meum ad omne opus quod fit ſub ſole; tempus *interdum eſſe*, quo dominatur homo in hominem malo ſuo.

9 Nam ita *dominatos* animadverti improbos [g] ſepeliri, poſtquam deceſſerunt; poſtquam e loco ſancti abierunt, oblivioni tradi in ea civitate in qua ſic fecerunt: etiam illud vanitatem eſſe.

10 Quia nullum efficitur decretum, [h] compenſatio iſtius mali citò: idcirco [i] provehit animus hominum eò audaciæ illos, ut faciant malum.

11 Quamvis peccatori facienti malum centies, etiam prorogaret Deus *dies*: quin etiam novi ego fore bonum timentibus Dei, qui timuerint a facie ejus:

12 Bonum autem non fore improbo, neque prorogaturum eſſe dies similes umbræ; illi qui non timet a facie Dei ipſius.

13 Eſt vanitas quæ fit ſuper terram, quòd ſunt juſti quibus obtingit ſecundum opus improborum, & ſunt improbi quibus obtingit ſecundum opus juſtorum: dixeram, hoc quoque *eſſe* vanitatem.

14 Quapropter laudaveram ego lætitiam; nullum eſſe bonum homini ſub ſole, niſi ut comedat ac bibat & lætetur: hoc enim adjacere ipſi ex labore ſuo diebus vitæ ſuæ, quos dat ei Deus ſub ſole.

[g] Heb. *ſepultos.*

[h] He. *factum, pro compenſatione factũ metonymia.*

[i] He. *plenum eſt cor filiorũ hominis in ipſis: ut Eſteræ.* 7.5.

ANNOTATIO.

1 Ego video] *Schelomo ſumpta occaſione ex tertio documento præcedentis capitis, vanitatem rerum hujus mundi demonſtrat ab inſtabili & incerta adminiſtratione ejus, hoc & ſequente capite: qui quartus eſt locus vanitatis a Schelomone in rebus exteris obſervatus. Iſtius enim adminiſtrationis genera ſunt duo: unum, ab hominibus, hoc capite; alterum a Deo, ſequente: quod utrumque genus ita varium eſt, ut nihil certum de eo humanitus ab ullo homine definiri poſſit. Porrò in hoc capite continentur duo: unum, de officio hominum civiliter inter ſe converſantium, uſque ad verſum 8. alterum, de eo quod fit, idq; ferè præter officium, ac de factorum eventu, inde ad finem uſque. Eſt autem in hoc verſu 1, ſumma propoſitio humani officii erga poteſtates ſuperiores, quæ ſequentibus verſibus ad bonos & malos accommodatur. Eclipſin verò ex verſu 8. velut huic loco accommodatiorem, ſupplevimus.* Sed pro ratione] *moderatio obſequii quod homines debent poteſtatibus: parendum eſt, inquit, ſed non niſi bona fide & conſcientia: quia non eſt poteſtas niſi a Deo; ac proinde jus non habet homines ab obſequio avocandi, quod Deus a ſuis jurejurando exigit, & illi fide data ſe exhibituros receperunt.* 2 Ne perturbatè] *exornatio ſuperioris documenti, continens primùm mandatum obſequii, duobus verſibus; deinde eventum ad bonos & malos perventurum, reliquis.* A facie ajus abito] *id eſt, ne ab obſequio illius ſubducito te animo perturbato.* In re mala] *id eſt, perturbatione & rebellione.* Quicquid volet] *id eſt, ageret tecum arbitratu ſuo ſive jure, ſive injuria: ut ſequens verſus oſtendit.* 3 Ubicunque verbum] *hoc eſt, verbi ſui autoritate plurimum efficit; tuum verò quid efficeret apud regem? quid prodeſſet litigare cum rege?* 4 Qui obſervat] *accommodatio ad bonos obſequentes magiſtratui.* Tempus enim] *nimirum tum obſequendi, tum diſſimulandi, tum ab obſequio diſcedendi.* 5 Cuique voluntati] *ſupple efficiendæ legitimè.* Sed malum hominis] *accommodatio ad malos, qua oſtendit improbis illis Schelomo eventurũ malè, qui indicantur ſequente verſu.* 6 Qui non agnoſcit] *id eſt, qui inſipiens eſt, neque judicio utitur ad obſequendum poteſtati.* Nam quomodo] *id eſt, quis ex inſipiente facere poſſit ſapientem?* 7 Nullus homo] *expoſitio mali quod inſipientibus & in obſequentibus denuntiatum eſt ſuprà verſ. 5. nemo eſt, inquit, tanta authoritate, dignitate, potentia, vel armis, agilitate denique induſtriáque præditus, qui labore ullo & contentione vindictam regis eluctari poſſit & frangere, ſive ſua, ſive aliorum opera.* Ut contineat] *id eſt, vitam ſuam conſervet: ut ſequentibus explicatur.* Mortis] *quam rex mandaverit.* In iſto prælio] *quod rex in rebellem aggreſſus fuerit.* Denique non liberat] *id eſt, inane eſt quicquid tentat & molitur ad depellendam mortem.* 8 In tota hac re] *nimirum tota hac civili adminiſtratione magiſtratuum & popularium. Eſt autem hîc altera pars capitis, de eo quod fit ex vanitate præter jus, ut obſervatum eſt in verſum 1. Continentur autem in hac parte duo: unum eſt, rectum judicium de prava adminiſtratione ex teſtimonio ſpiritus Dei, uſque ad verſum 13. alterum eſt judicium depravatum carnis, verſ. reliquis: quem ordinem a Schelomone ſervari monuimus, ſuprà. 2. 2.* Malo ſuo] *id eſt improbè, ita ut poſtea conſequatur præmium mali ſui: ut ſequentibus exponitur.* 9 Loco ſancti] *id eſt, e magiſtratu, & judiciali ſolio; quæ functio & ſedes Dei eſt, Deuter. 1. 17. & 2. Chronic. 19. 6.* Etiam illud] *dominium ipſorum tyrannicum.* 10 Quia nullum effic.] *graviſſima ſententia, qua exponitur cauſa tum hominum improborum audaciæ, hoc verſu; tum bonorum liberationis, & mali quod improbi tandem perpeſſuri ſunt, duobus ſequent. q. d. eò aluntur improbi in maleficiis, quòd vindictam tardam eſſe vident, ac propterea ſibi impunitatẽ pollicentur: ut Pſalmo 50. 21.* 11 Quãvis] *amplificatio graviſſima hujus ſententiæ, per hypotheſin ἀδύνατον.* 12 Similes umbræ] *ut Ijobi 8. 9. & alibi paſſim.* 13 Eſt vanitas] *propoſitio ſententiæ carnis; ut obſervatum eſt ſuprà verſ. 8.* Dixeram] *vide ſuprà 3. 18. & ſequentibus.*

CAPUT IX.

Schelomo tranſiens ad obſervationem adminiſtrationis Dei, docet eam humanas mentes ſuperare: carnales de ea cogitationes explicat quæ hominibus ſpiritus Dei luce carentibus obverſantur; quòd eventa omnia non tantùm perſonarum, ſed etiam conatuum, & conſiliorum impiè caſui & fortunæ tribuant, & ad ſcelera ſua abutantur iſta cogitatione.

1 Cùm autem adhiberem [a] animum meum ad cognoſcendum ſapientiam, & ad perſpiciendum ipſum negotiū quod fit ſuper terram; ſi etiam interdiu & noctu ſomnum oculis ſuis quiſpiam non[b] percipiat.

2 Animadverti totum opus Dei, non poſſe hominem aſſequi illud opus quod fit ſub ſole; quamvis [c] laborioſè homo quærat, non tamen aſſecuturum eſſe: quin etiam ſi cogitet ſapientiſſimus cognoſcere, non tamen poſſe aſſequi.

3 Veruntamen totum hoc videbam animo meo (quanquam declarat totum hoc juſtos & ſapientes, factáque eorum in manu Dei ipſius eſſe; [d]tum re amata, tum exoſa non uti homines, *non* eſſe earum ullam [e] expoſitam ipſis)

4 His omnibus, quemadmodum reliquis omnibus *evenire*, eventum eundem eſſe juſto & improbo, bono ſive mundo & immundo; tam ſacrificanti quàm ei qui non ſacrificat, ita bono ſicut peccatori, juranti quemadmodum juramentum reverenti:

5 Hoc peſſimum eſſe in omnibus quę fiunt ſub ſole, quòd eventus idem fit omnibus; quin etiam animum filiorum hominum *qui* expletus fuerit malo, & quorum animo *inſederit* omnis inſania [f] quandiu vixerunt, itidem poſtea *concedere* ad alios mortuos.

6 Nam uter ſit qui eligatur, in tota hac vita adeſt fiducia: quin cani viventi eſt melius, quàm leoni mortuo.

7 Viventes enim ſciunt ſe morituros eſſe; mortuos autem neſcire quicquam, nec eſſe amplius eis mercedem, cùm oblivioni tradita fuerit memoria eorum:

8 Tum [g] rem amatam eis, tum exoſam eis, tum deſideratam eis jam periiſſe; & partem nullam eſſe eis amplius [h] unquam in ulla re quæ fit ſub ſole.

9 Agedum, comede cum lætitia cibum tuum, & bibe animo hilari vinum tuum; [i] quandocunque benevolè proſequitur Deus ille facta tua.

10 Omni tempore ſunto veſtimenta tua [k] nitida, & unguentum infuſum capiti tuo ne deficito.

11 Fruere vita cum uxore quam amas, omnibus diebus vitę vaniſſimæ tuę, quam uxorem dedit tibi *Deus* ſub ſole, omnibus diebus vaniſſimis tuis; cùm hoc ſit pars tua in vita & in labore tuo quo laboras ſub ſole.

12 Quicquid aſſequitur manus tua ut facias pro facultate tua, fac: nam nullum *eſt* opus, aut ratiocinium, aut ſcientia, ſapientiáve in ſepulchro quò iturus es.

13 Convertens me animadvertebam ſub ſole non eſſe levium curſum, neque robuſtorum prælium, nec etiam ſapientum cibum, neque etiam prudentum divitias, neque etiam ſcitorum gratiam; ſed tempus & caſum accidere omnibus his:

14 Etiam neſcire hominem tempus ſuum, ſicut neſciunt piſces qui capiuntur reti malo, & *ut neſciunt* aves quæ capiuntur laqueo; ſicut iſta, irretiri filios hominis tempore mali, cùm irruit in eos repentè.

15 Etiam hanc animadvertebam ſapientiam ſub ſole, quæ magna *eſt* apud me;

16 Civitatem quandam parvam in qua homines pauci erant; cùm veniens contra eam rex magnus circumſideret, & extrueret contra eam munitiones magnas;

17 Invenit in ea virum indigum ſapientem, qui liberavit ipſe civitatem iſtam ſapientia ſua, nec tamen quiſquam recordatus eſt viri indigi illius.

18 Dico autem ego, meliorem eſſe ſapientiam robore; quamvis ſapientia illius indigi deſpiciatur, & verba ejus non audiantur:

19 Verba ſapientum [l] ſubmiſſorum audienda eſſe, potius quàm clamorem dominantis cum ſtolidis ſuis:

20 Meliorem eſſe ſapientiam armis bellicis; aberrantem verò unum perdere boni plurimum:

21 Ut muſcarum [m] mortuarum *una* [n] efficit ut fœtorem eructet unguentum pigmentarii; *ſimiliter* pretioſum [o] nomine ſapientiæ & gloriæ *virum, fœtidum efficere* ſtoliditatis parum:

22 Animum ſapientis adeſſe dexteræ ipſius, animum verò ſtolidi ſiniſtræ ipſius.

23 Nam etiam in ipſa via cùm ſtolidus ambulat; animus ejus eſt demens, & prædicat omnibus ſtolidum ſe eſſe.

---

[a] Heb. *cor: ſic deinceps.*

[b] Heb. *videat*

[c] Heb. *laboret homo quærendo.*

[d] Heb. *tum amorem, tum odium neſcire homines: amor pro re amata, metonymicè: ut infrà ver. 8.*

[e] Heb. *ante eos: ut Gen. 13. 9.*

[f] Heb. *vita ipſorum.*

[g] Heb. *amorem eorum, tum odium eorum, tum zelum eorum: ut ſuprà ver. 3.*

[h] Heb. *in ſeculum.*

[i] Heb. *cùm jā*

[k] Heb. *alba.*

[l] Heb. *quieu.*

[m] Heb, *tu.*

[n] Heb. *ut fæt eructet.*

[o] Heb. *pientia, ria.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *duos hoſce verſus omnino ad ſequentia pertinere res ipſa loquitur: nam hoc demum loco Schelomo tranſitionem facit ab humana adminiſtratione ad alterum adminiſtrationis genus quod ſupra homines eſt, & illud inductionibus explicat, hoc capite; quemadmodum indicavimus ſupra* 8. 1. *Hoc autem capite tria iſtius adminiſtrationis exempla percurrit Schelomo: primum eſt, de eventu perſonarum omnium, uſque ad verſum* 13. *ſecundum, de eventu factorum atque conatuum, verſ.* 13. *&* 14. *tertium, de eventu conſiliorum, inde ad finem uſque: quibus omnibus inductionis locis præponitur commune exordium, duobus verſibus, omnia quæ hîc adminiſtrantur vindicans & aſſerens Dei œconomiæ; prout ordinem hunc a Schelomone obſervari monuimus ſuprà* 2. 2. *& alibi.* Sapientiam] *id eſt, peritiam totius hujus adminiſtrationis.* Si etiam] *id eſt, etiamſi aciem oculorum & animi ſui contendat indeſinenter his obſervandis & comprehendendis ratione: quod poſterius membrum ſequente verſis ex ordine illuſtratur, ut verſus ille eſt hujus exegeticus.* 3 Veruntamen] *primus inductionis locus, exponens judicium carnis de adminiſtratione Dei*

tria

erga perſonas ipſas, ut diximus in ver. 1. Totum hoc] *quod ſequent. exponitur uſque ad 13.* Quanquam] *ἐπανόρθωσις ſive correctio elegantiſſima totius judicii carnalis, quo fecit tranſitionem Schelomo. quaſi dicat, quæcunque dico me animo meo indidiſſe, & deinceps expoſiturus ſum; nolo ita accipi quaſi nunc demum eſſem in ea ſententia, & diſpenſationem iſtarum rerum abjudicarem Deo: abſit. imò verò furor eſt hominem contra ſentire quàm res ipſæ loquantur manifeſto: nihil enim vel tantillum aut perſonis (de quibus uſque ad verſum 13.) aut factis (de quibus deinceps) evenit, quin ipſæ perſonæ, res, facta teſtentur ſingula quæque nutu & voluntate Dei gubernari; penes hominem nihil eſſe.* Juſtos & ſapient.] *ſimiliterque injuſtos & inſipientes cum factis ipſorum: eclipſis contrarii, de qua diximus Geneſ. 18. 19. Nam ita accipiendum eſſe oſtendit antitheſis ſequent. verſu.* In manu Dei] *id eſt, cognoſci, curari, & gubernari a Deo.* Non uti] *nimirum per ſe, ſua ipſorum facultate, & arbitratu ſuo. hanc autem eſſe ſignificationem Hhebraici verbi permulti loci indicant: ut Ijobi 38. 33. & 39. 4.* Non eſſe] *eclipſin negationis ἀπὸ κοινοῦ repetimus de ſuperiore membro: ut pſalm. 9. 19. & alibi paſſim.* 4 His omnibus] *juſtis & ſapientibus, factiſque eorum.* Sacrificanti] *id eſt, pio & impio, colenti Deum & non colenti, ſynecdochicè.* 5 Quin enim animum] *amplificatio indignationis, a comparatione eventus eorum qui indigniſſimè totam vitam ſuam in impietate & inhumanitate tranſegerint.* Poſtea] *quam ita vixerint, planè cum aliis omnibus æquari morte.* 6 Nam] *ætiologia atheorum, ex conſimili ſpecie eventus humani confirmantium animas cum corporibus emori, cujus partes ſunt duæ: una, fructum nullum cui homo jure poſſit confidere, niſi in hac vita, percipi poſſe; altera, nihil mortuis ſupereſſe, ac proinde quidvis vel obſcuriſſimum & tenuiſſimum anteponendum eſſe nobiliſſimorum animantium cadaveribus.* Uter ſit] *id eſt, ſive juſtus, ſive injuſtus probetur tibi, cujus vitam, ſtudia, & facta imiteris: tamen (inquiunt Epicurei) neutrum genus vitæ aliam expectationem boni, præterquam præſentis, habere poteſt.* Adeſt fiducia] *id eſt, præſentia ſunt bona quibus homo confidenter utatur, ac non futurorum expectatione ſe ipſum lactet.* Cani viventi] *proverbiale dictum, quo Epicurei vitam ſolent morti honeſtæ, quamvis turpiſſimam, anteferre.* 7 Viventes enim] *confirmatio proximè pręcedentis dicti, melius eſſe vivo quàm mortuo. Viventes enim, inquit, noſcunt, utuntur, & percipiunt fructum præſentis vitæ: mortui planè nihil horum.* Se morituros eſſe] *ac proinde ſibi hodie vivendum putant, dicentes, comedamus, bibamus, nam cras moriemur: Jeſchahh. 22. 13. & 1. Corinth. 15. 32. quod exponitur copioſè ver. 9. & ſequentibus.* Mercedem] *id eſt, fructum rerum quibus confidunt, ſuperiore verſu.* Memoria eorum] *cum ipſis, id eſt, cùm mortui fuerint: periphraſis mortis.* 9 Agedum] *mimeſis, vel imitatio & effictio documentorum quæ ex ſua illa notitia colligunt Epicurei, ut dictum eſt in verſum 7.* Quandocunque] *id eſt, quamdiu facultatem habes, ſive ſit a Deo illo quem iſti prædicant, ſive aliunde: ironicus ſermo.* 10 Sunto veſtimenta] *id eſt, curato te molliter: ſynecdoche.* 13 Convertens me] *ſecundus locus inductionis de eventu factorum, quem animalis homo attribuit caſui: ut obſervatum eſt ſuprà in verſum 1. Quod autem dicit (convertens me) noëmaticum eſt q. d. cùm autem viderem non eſſe poſitum in hominum facultate, ut ipſi de ſe ſtatuant arbitratu ſuo; converti animum & cogitationem meam ad obſervationem factorum ſingularium, de quorum eventu ex ſenſu carnis hoc modo judicabam.* 14 Tempus ſuum] *id eſt, calamitatis ſuæ.* Malo] *id eſt, calamitoſo & damnoſo ſibi.* 15 Etiam hanc] *tertius inductionis locus de humanorum conſiliorum eventu: ut diximus in verſum 1. quo oſtendit ſapientum conſilia reipublicæ ſalutaria apud multos parvum honorem conſequi; imprudentia & ſtolida perpetuam ignominiam: ac propterea ſtatuit non pendere conſiliorum eventum ab hominum facultate.* Apud me] *ut apud omnes ſanos, qui ferè ſunt pauci.* 16 Civitatem quandam] *parabola ſive exemplum de conſiliorum uſu.* 17 Ipſe] *ſolus, ac non alius.* 19 Submiſſorum] *id eſt, infimorum, qui ſubmiſſe ſolent apud dominatores agere, adeoque (ut proverbio dicitur) bolitorum.* Clamorem dominantis] *id eſt, clamorem ſtolidi dominatoris, & cunctorum adminiſtrorum ejus.* 20 Aberrantem] *i. unum aliquem ſapientem aberrantem a conſilio ſapientię perdere conſilia, res, facta, & honorem ipſum, ac exiſtimationem, ſequent. verſu.* 22 Animum ſapientis] *id eſt, ſapientem nihil niſi cogitatè agere, & cum animo ſuo prius expendere quàm dexteram ad opus admoveat.* Animum verò ſtolidi] *id eſt, ſtolidum incogitatè ferri, & rationem ac ſapientiam a ſe depellere; ut quæ averſantur homines ferè ſiniſtra depelluntur: metaphoricæ locutiones a gladiatoribus ſumptæ, qui dextera adverſarios petunt, ſiniſtra depellunt atque protegunt ſe.* 23 Nam etiam] *confirmatio membri poſterioris antitheti: ſtolidus, inquit, non tantùm ſapientiam a ſe populſavit; ſed ipſo vultu, greſſu, & ſignis omnibus clamat ſtoliditatem ſuam. Hos autem tres verſus, quia cum ſuperioribus omnino cohærent, in idem caput incluſimus.*

CAPUT X.

Schelomo formam docet modeſtiæ qua homines uti erga potentiores debent, & illius utilitates explicat: deinde adminiſtrationis bonæ & malæ eventa prædicat: ac poſtremò ſubditos ad ſanctè cogitandum, quoad ejus fieri poteſt, de potentioribus hortatur.

1 Cùm ſpiritus ejus qui dominatur [a] ſe efferat contra te, locum tuum ne deſerito: nam *vir* ſanans ſedat peccata magna.

2 Eſt malum *quod* vidi ſub ſole, ſecundum errorem qui procedit a facie imperantis:

3 Poni ipſam ſtoliditatem in *dignitatibus* celſis & amplis; divites verò in ipſa abjectione ſidere.

4 Vidi ſervos inſidentes equis, principes autem euntes tanquam ſervos ſuper terram.

5 Qui fodit foſſam, in eam cadit; & qui perrumpit maceriam, mordet eum ſerpens:

6 Qui amovet lapides, dolore afficitur eis; qui findit ligna, periclitabitur eis.

7 Si poſtquam hebetaverit ferrum, is [b] aciem non exacuat, ſed vires intendat: at emolumento [c] ad dirigendum *eſt* ſapientia.

8 Si momorderit ſerpens [d] nondum adhibita incantatione, tum nullum eſt emolumentum *incantationis* [e] tenenti verba ejus.

9 Verba oris ſapientis ſunt [f] gratioſa, la-

[b] Heb. facie.

[c] Heb. *dirigendi.*

[d] Heb. *in non incantatione.*

[e] Heb. *domino linguæ illius.*

[f] Heb. *verba gratiæ.*

biis verò [g] *ſuis* ſtolidus ' abſorbet ſe :

10 Initium verborum oris ejus , ſtoliditatis eſt ; & finis *verborum* oris ejus , inſaniæ peſſimæ .

11 Ut ſtolidus ipſe multis utatur verbis : neſcit iſte homo quid ſit *quod dicat*, aut ' quid futurum ſit poſtea; quis indicaret ei?

12 Labor ſtolidorum fatigat ipſorum quemq; : ut qui neſciat ' ire in civitatem .

13 'Hei tibi regio, cujus rex puer *eſt* ; & cujus princepes ' mane comedunt.

14 O te beatam regionem, cujus rex 'natus *eſt* clariſſimis; & cujus principes ſuo tempore comedunt, ad robur, non autem ad compotationem .

15 ' Pigritiâ 'ambarum attenuatur contignatio, & demiſſione manuum perſtillat domus;

16 'Cùm ad lætitiam parant convivium, & vinum lætificat viventes; pecuniaque ipſa ' facit ut iſta omnia reſpondeant.

17 'Ne quidem in conſcientia tua regi maledicito, & in conclavibus cubilis tui ne maledicito diviti: 'nam *vel* avis cœlorum perferret vocem illam, & [h] ales indicaret verbum.

[g] Heb. *ſtolidi : ut Gene. 9. 6.*

[h] Heb

ANNOTATIO.

1 Cùm ſpiritus] *Schelomo duobus poſtremis generibus vanitatis, quæ ex ordine fuerunt expoſita capite 8. & 9. ſua velut pharmaca ſalutariaq; documenta ponit eodem ordine, hoc & ſequente capite : ac primùm quidem hoc capite (quod octavo capiti reſpondet) agitur de civili adminiſtratione ; ſuntq; illius documenta tria : primum eſt, de modeſtia & ſubmiſſione animi prudenter apud principes colenda, uſque ad ver.* 13. *ſecundum, de eventu humanæ adminiſtrationis, uſque ad ultimum ; tertium, de reprimendis etiam cogitationibus quæ interdum homini ſuper forma adminiſtrationis obverſantur, ver. ultimo.* Locum tuum] *id eſt, modeſtè in ſtatione tua te contineto, neque rebellato, ut ſuprà* 8. 2. *ſed potius omnes artes ad curandum ſanandumq; ſpiritum ejus adhibeto : quod membrum antitheton ſupplendum eſt ex ſequente ætiologia.* Nam vir ſanans] *iſtius documenti cauſæ exponuntur tres : prima , his verbis, ſanari principem & a magnis peccatis revocari; ſecunda, præcaveri & declinari malum alioqui ſubdito ipſi eventurum , atque inevitabile, a ver.* 2. *ad* 9. *tertia, bonam gratiam recuperari, & reconciliatam retineri, ver.* 9. *quæ tria oppoſitione ſtolidi illuſtrantur, inde ad verſum* 13. Sanans] *nimirum ſpiritum regis abjectione ſua.* 2 Eſt malum] *ſecundum* ἄρτιον *de antevertendo malo ; quod poſtea plurimis atque elegantiſſimis comparationibus exprimitur.* Secundum errorem] *id eſt, prout delirant reges & errant humanis ſuis infirmitatibus , modò hoc modò illud decernentes.* 3 Ipſam ſtollidit.] *id eſt, homines (ut ita dicamus) ſtoliditate ſtolidiores: emphaſis .* Divites] *nimirum omni generi ſapientiæ, ut membrum oppoſitum docet : ſic enim contrà accipitur pauperis nomen, Prover.* 29. 13. 5 Qui fodit] *explicatio mali quod homini creat immodeſtia & imprudentia, quatuor ſimilitudinibus.* 7 Si poſtquam] *id eſt, ſi imprudenter & inconſideratè fodiat, ſubruat, tollat, findatq; , tanquam non curato ferro quod fuerit hebetatum, ſynecdochicè : nam hæc conditio etſi de proxima tantùm ſimilitudine ad verbum dicitur , communicanda eſt tamen cum ſuperioribus .* Vires intendat] *id eſt, præſumens ſe vi effecturum , conſumat in eo laborem ſuum. Senſus horum ſimilium eſt : videmus iſta opera ab hominibus non effici inconſiderata vi, ſed arte atque induſtria: quanto minus vi perrumpat homo ſpiritum dominatoris inflammatum ?* 8 Si momorderit] *amplificatio iſtius mali ex imprudentia proficiſcentis, quod eſt immedicabile, & fruſtra labor in recuperanda, gratia conſumitur, ut inania ſunt admorſo incantatori intempeſtiváq; ſua incantamenta.* 9 Verba] ἄρτιον *tertium, ut diximus in verſum* 1. *quod illuſtrat ſtolidorum antitheſis ſubſequens.* Abſorbet ſe] *id eſt perdit, ut tres verſus exponunt : quibus gradatim oſtenditur ipſum neque apud alios ſapere, neque ſe intelligere , neque labore proficere , aut conſequi aliud niſi fatigationem ſui ipſius.* 11 Quid futurum] *nimirum quod dicat. q. d. neque principium , neque finem in dicendo ſuæ orationis videt.* 12 Ire in civitat] *id eſt, vel movere pedem rectè, & urbis ſuæ viam cognoſcere, quam etiam addiſcunt cæci.* 13 Hei tibi] *ſecunda pars, docens eventum quem regiones ex principum adminiſtratione conſequuntur.* Mane comedunt] *i. intempeſtivè, ad luxum, non ad confirmationem ſui; ex ſequente verſu.* 14 Natus eſt clariſſimis] *i. bene inſtitutus eſt & informatus in adminiſtratione regni.* 15 Pigritia] *comparatio rei privatæ cum publica, quaſi dicat, nulla domus ſecundatur, ubi manus ad opus neceſſarium non adhibentur, ſed ad luxum vitámq; perditam: quanto minus reſpublica, in qua princepes profuſi & ad omne ſcelus libidinemq; projecti ſunt?* Ambarum] *quæ non curant mederi ſtillidicio tigna comminuenti .* 16 Cùm ad lætit.] *i. cùm omnia in luxum profuſa ſunt.* Facit ut iſta omnia] *i. comparat iſta omnia pretio ſuo : verbum enim accipimus in tertia conjugatione , ut Ijobi* 20. 3. 17 Ne quidem] *tertium documentum , ut ſuprà diximus.* Nam vel avis] *ratio hyperbolica, pro eo quod eſt, principes & potentiores ſunt auritiſſimi : vix quicquam ſit aut dicitur , quod ipſorum cognitionem fugiat.*

CAPUT XI.

Schelomo hominem ad beneficentiam fidémq; in promiſſiones Dei hortatur, aſſerit infinitam adminiſtrationem ejus; cui obſecundare oporteat : ac poſtremò negligentes ad cogitationem mortis, vanitatiſque præſentis revocat .

1 ' PROJICE ' panem tuum ' [a] ſecundum aquas ; nam multiplicantibus diebus inventurus es eum.

2 ' Da partem ſeptem, aut etiam octo ; ' cùm neſcias quid futurum ſit mali ſuper terram.

3 ' Cùm repletæ denſæ nubes pluvia , ſuper terram [b] minutim demiſerint *eam*, ſive deciderit planta ' ad meridiem , ſive ad Aquilonem : quo loco ceciderit planta 'ibi futura eſt.

4 ' Qui obſervat ventum , non ſeminabit; & qui reſpicit ad denſas nubes, non metet.

5 ' Quemadmodum ignoras ' quæ *ſit* via venti, ut *ignoras* '*quæ via* oſſium in utero gravidæ: ita ignoras opus ipſius Dei , qua *via* faciat hæc omnia :

6 'Mane ſere ſemen tuum, & veſpere ne remit-

[a] Heb. *ſecundum faciem aquarum.*

[b] Heb . *friaverint demittendo. i. aſperſerint : ſimile verbū eſt Pſal.* 18.

43

mittito manum tuam : nam ignoras quidnam rectum ſit, hócne, an illud, an verò ambo hæc unà bona ſint.

7 'Eſt quidem dulcis hæc lux, & bonum hiſce oculis aſpicere hunc ſolem :

8 Sed ſi annos multos vivens homo in eis omnibus lætetur; attamen [c]recordari eum oportet 'dies tenebrarum ; quamvis *illi* multi ſint, quicquid evenit vanitatem eſſe.

[c] Heb. *recordabitur.*

ANNOTATIO.

1 Projice] *ad poſtremum vanitatis genus, quo animalis homo oppugnat adminiſtrationem Dei (ut capite 9. diximus) Schelomo ſuum adhibet ἀντίδοτον & ſalutare documentum, de officio corporis & animi noſtri: corporis quidem per beneficentiam & communicationem eleemoſynæ; animi vero, per fiduciam certam in Deum promiſſionéſque & operationes ejus. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una, quia utrumque officium conjunctim explicat, beneficentiæ & fidei, uſque ad verſ. 7. altera, qua hominem ab hujus vitæ amore fiduciáque revocat, & viam ſternit ad ſequentis capitis documenta.* Panem] *id eſt, ſemen, ex quo fit panis: ut Pſal. 104, 15. quæ ſynecdochica appellatio a fine in ſcripturis frequentiſſima eſt.* Secundum aquas] *id eſt, in loca irrigua, ac proinde feracibus benedictionis; quo modo accipitur Jeſchahh. 32. 20. ſenſus eſt, quemadmodum bonus agricola loca irrigua conſerit certa cum fiducia & expectatione benedictionum Dei; ſic tu in hac vita memento agricolam eſſe & operarium Dei, ut omnibus benefacias & de tuo communices; pro certo habens illud, Jehovæ ſeri quod benefit, & irrigari benedictione ejus : ut Proverb. 19. 17. & Jeſchahh. 58. 7. & ſeq.* Multiplicantibus] *id eſt, ſuccedente tempore, quo meſſis advenit.* 2 Da partem] *id eſt, diſtribue quàm plurimis potes: ut Pſal. 112. 9. eſt autem hic numerus finitus pro infinito; ut Micæ. 5. 5* Cùm neſcias] *id eſt cùm omnia iſta incertiſſima ſint, & omnibus momentis infeſta malis quàm plurimis : ut Lucæ. 16. 9. ac proinde fac ut bene colloces, quod ſeq. verſu docetur.* 3 Cum] *promiſſio pergens in eadem allegoria, qua oſtenditur non poſſe melius collocari bona quàm apud homines beneficentiâ: nam (inquit) ut ſementem benedictione aſpergit Deus, & ſator eam ibidem recipit cum fœnore, id ipſum quoque conſtat fore in beneficentia tua.* Ad meridiē] *id eſt, omnibus promiſcuè benefac; nam idem dicitur allegoricè quod ſcribit Paulus Gal. 6. 10.* Ibi futura eſt] *nimirum tibi, id eſt, certiſſimè recepturus es mirifica Dei œconomia.* 4 Qui obſervat] *occupatio allegoria. q. d. ne diffidentia utitor ut manum a benefaciendo retrahas, neve has aut illas excuſationes obtendas, ignavos ruſticos imitando; qui dum hęc aut illa cauſantur, juſtum ſementis meſſiſq; tempus ſinunt effugere; ſed Dei adminiſtrationi confidens, fac quicquid facto opus eſt, duobus ſequent. ver.* 5 Quemadmodum ignoras] *expoſitio admirabilitatis quæ eſt in operibus Dei, ab exemplo duarum rerum quæ hominibus quotidie obverſantur, venti in aëre, & fœtus in utero.* Quę ſit via] *id eſt, unde veniat, quo tendat, & quàm diu: ut Joan. 3. 8.* Quæ via oſſium] *id eſt, quæ ratio fingendi & confirmandi fœtus.* 6 Mane] *id eſt, omni tempore benefacito, quantiſper tempus eſt : ut Joan. 9. 4.* 7 Eſt quidem] *ſecunda pars, occupatio : qua reſponſionem ignavorum hominum refellit Schelomo : dices, inquit, quorſum ego tam diu laborarem? ſuavius eſt, in rebus præſentibus conquieſcere, & ſibi indulgere : reſpondet, ſi per aliquot annos ſuave eſſet, adeóq; tota vita a mœrore immunis ageretur; duo tamen cogitanda ſunt; unum, mortem aliquando eſſe obeundam : alterum, ea ipſa quæ huic vitæ conceduntur, eſſe vaniſſima.* 8 Dies tenebrarum] *id eſt, mortem, periphraſticè.*

CAPUT XII.

Schelomo hominem ſibi præſidentem compellans ad cogitationem Dei, ſenii, mortiſq; revocat; & totum opus concludit a confirmatione vanitatis rerum iſtarum omnium, atque hortatione ad ſtudia ſalutaria in reverentia, obſequio & ſpe Dei adventuri, humanumq; genus judicaturi adventu ſuo.

1 'LÆTARE, juvenis, in juventa tua; & [a] exhilaret te animus tuus diebus juventutis tuæ; deniq; perge in viis [b] animi tui & aſpectibus occulorum tuorum : ' ſed cognoſce fore, ut propter omnia hæc adducat te Deus ipſe in judicium.

2 'Amove ergo 'indignationem ab animo tuo, & averte malum a carne tua : 'nam juventa, ut [c] ortus ipſe, '*eſt* vanitas:

3 'Et recordare creatoris tui diebus juventutis tuæ; 'tantiſper dum non adveniunt 'dies ipſius mali, & pertingunt anni 'quibus dicas, non *eſt* mihi in iſtis delectatio :

4 'Tantiſper, dum non obtenebreſcit ſol, & lux, lunáque ac ſtellæ; 'neque recurrunt denſæ nubes poſt pluviam :

5 Quo tempore commovebuntur 'cuſtodes illi domus, & pervertent ſeſe '[d] valentes robore; & intermittent 'molitrices illæ cùm 'mandent, & 'obtenebreſcent illi qui ſpectant per ſpeculas:

6 Occludentúrque valvæ foro, dejecta '[f] ſonora molitione : '& ſurget ad vocem aviculæ, 'deprimenturque [g] omnia canora :

7 'Etiam a re alta timebunt, & contritionibus in via; & 'efflorescentem amygdalum, & pinguefacientem ſe locuſtam, 'irritam faciet *animus* iſte appetens : 'cùm abit homo in locum ſeculi ſui, circumituris in platea lugentibus:

8 'Tantiſper dum non procul amovetur 'funis argenteus, & excurrit 'orbis aureus; '& frangitur hydria ad ſcatebram, diſrumpiturque 'rota ad ciſternam,

9 Redeunte ipſo 'pulvere in terram quemadmodum fuerat, ſpiritu autem redeunte ad Deum qui dederat illum.

10 'Vanitas [h] vaniſſima, inquit Eccleſiaſtes : omnia hæc *ſunt* vanitas.

11 'Quamobrem potius ('cùm fuerit Eccleſiaſtes ſapiens; præterea docuerit ſcientiam populum, & appendens, ſcrutatuſque concinnaverit ſententias multas:

12 Quæſiverit Eccleſiaſtes [i] aſſequi verba delectabilia; & ſingula ſcripta rectè, 'verba fidelia,

13 Verba

[g] Heb. *omnes filiæ cantici.*

[h] Heb. *vanitatum: ut ſupr. 1. 2.*

[i] Heb. *invenire verba delectationis, & ſcriptum rectitudine, verba veritatis.*

13 Verba ſapientum ' ſimilia aculeis, & ſimilia ' clavis ' infixis [k] ad caulas; tradita 'a paſtore eodem)

14 'Potius inquam,' ex iſtis, fili mi, admonitus eſto: faciendi libros multos nullus eſt finis, & lectio multorum [l] fatigationi *eſt* carni.

15 [m] 'Summa rei *eſt*, his omnibus auditis, DEUM IPSUM REVERERE, ET PRÆCEPTA EJUS OBSERVA: QUIA HOC EST 'TOTUM HOMINIS.

16 Nam 'omne opus Deus ipſe adducet in judiciũ cũ omni re occulta, ſive bonum ſive malum.

[k] Heb. *dominus collectionum, i. locus in quæ congregatur pecus.*

[l] Heb. *fatigatio carnis.*

[m] Heb.

ANNOTATIO.

1 Lætare juvenis] *Hujus capitis duæ ſunt partes: prior eſt concluſio proximè præcedentis loci de adminiſtratione*
Dei, uſque ad verſum 10. *poſterior, concluſio totius operis, ad ſtudium, reverentiam, & obſequium*
Dei homines excitans, inde ad finem uſque. Sunt autem in hac priore parte conjuncta documenta duo,
quæ hoc ver. prolepticè continentur: unum, de præſente officio noſtro; alterum, de eventu mortis & judicii
quod facturus eſt Deus: quorum prius membrum hoc verſu enuntiatur, per conceſſionem ironicam ad juvenem
fretum bona ætate ſua, & in rebus iſtis exultantem. Sed cognoſce] *correctio alterum documentum*
exponens juveni, ad revocandum eum a conſuetudine animi ſui & ſenſuum, de quibus modò locutus eſt
ironicè. 2 Amove ergo] *expoſitio prioris documenti, qua ſapiens juvenem ad bonam frugem revocat*
ab utili. Indignationem] *id eſt, peccatum quo indignatio Dei accerſitur, metonymia. quaſi dicat, animo*
& corpore tuo peccatum, quod Deo inviſum & tibi damnoſum eſt, ſtudioſè averſator. Nam] *occupatio:*
quia accipere poteſt juvenis indignum eſſe ut ea ætate careat juventutis bonis; reſpondet Schelomo, non
poſſe de juventute melius judicium fieri, quàm tum a principio ipſius, hoc verſu, tum ab exitu, ſequentibus.
Eſt vanitas] *id eſt, inſtabilis eſt & momento evaneſcens.* 3 Et recordare] *id eſt, ſtudio tuo & obſequio*
teſtificator te etiam in lubrica illa ætate duci recordatione & reverentia Dei: hæc enim ſola recordatio
viros bonos facit. Tantiſper dum] *altera confirmatio vanitatis quæ in juventute eſt, ab interitu illius*
primùm ſenio, dinde morte: quorum utrumq; deinceps figuratur elegantiſſimè. Dies ipſius mali] *id eſt,*
dies ſenectutis, quæ propterea veteribus ætas mala dicta eſt, ut pluribus oſtendit Nonius Marcellus: qua eadem
ratione juventutem Cicero bonam ætatem vocat, libro de ſenectute. Quibus dicas] *id eſt, moroſi*
& difficiles anni, quales ferè in ſenectute ſunt. 4 Tantiſper dum] *id eſt, dum adhuc es juvenis,*
& frueris ætate bona. Eſt enim in his verbis periphraſis allegorica ſenectutis: qua docet ſapiens
ſenes interdiu, noctu, ideſinenterq; cum difficultatibus perpetuis conflictari; quas ſcriptura ſolet cum tenebris,
proſperitatem verò cum luce comparare. Neque recurrunt] *id eſt, neque calamitates ſubinde ſuccedunt*
aliæ aliis, ut in ſenectute fit. Hæc autem ſenectutis incommoda universè dicta, hoc verſu & ſuperioris
fine, minutatim ſequentibus explicantur. 5 Cuſtodes] *id eſt, brachia quæ ad totius corporis*
cuſtodiam data ſunt, ſive adhibendis bonis, ſive propulſandis malis; & quibus tu juvenis fretus tantopere
gloriaris. Valentes robore] *id eſt, tua illa crura, quibus rectè & firmè ingrederis.* Molitrices] *id eſt,*
dentes illi tui, quibus ſtrenuè comminuis cibum hebetabuntur, ita ut ſubinde recurrentibus doloribus cogaris
ægrè & lentè mandere. Obtenebreſcent] *oculi.* 6 Occludenturque] *id eſt, moroſiſſimus eris, ita*
ut neque foris neque domi ullam delectationem capere poſſis, aut ex rebus quamvis jucundiſſimis recreari.
Propterea dicit occluſum iri valvas foro, pro eo quod eſt, a foro abſtinere & a frequentia, ubi delectationem
juventus percipit. Sonora mollitione] *id eſt, valente illa manducatione (qua in juventute uteris) amiſſa,*
& proſtrata cibi appetentia. Et ſurget] *id eſt, vel aviculæ unius garritu excitabitur, & cantum*
illius moroſè faſtidiet. Deprimenturque] *id eſt, nullam cantionem aut muſicam ſymphoniam (quæ alioqui*
animos humanos ſolet afficere. Proverb. 25. 20.) grato animo accipiet, ſed jubebit omnia conticeſcere: vide
hiſtoriam Barzillai 2. Schem. 19. 32. & ſeq. 7 Etiam a re] *id eſt, incedentes metuent ne in lapillum*
extuberantem offendant: nullum erit tam æquabile ſolum, ubi non metuant ab offenſione & attritu pedis.
Effloreſcentem] *id eſt, ne vere quidem ipſo (quo arbores & animalia omnia letari quodammodo &*
geſtire videntur) ipſius faſtidium avertetur; ſed omnia verni temporis beneficia nihili faciet: hic enim deſcribitur
ver ab unius arboris & animalculi exemplo, per ſynecdochen. Irritam faciet] *id eſt, abhorrebit*
tuus iſte animus; qui nunc iſtarum rerum, delectationumq; eſt cupidiſſimus. Cùm abit] *id eſt, cùm jam*
verſatur in ætate decrepita, propediem moriturus, & a propinquis efferendus funere. 8 Tantiſper dum]
id eſt, dum adhuc commodum eſt & integrum; antequam tibi Deus indignatus adimat tum ornamenta in quibus
exultas, tum ſubſidia vitæ, hoc ver. adeoq; vitam ipſam, ver. ſequente. Funis argenteus] *id eſt, inſtrumenta*
argentea, ut ſunt catenæ, lora, cingula, & ſimilia. Orbis aureus] *ut ſunt annuli, bullæ, monilia,*
& cætera ejus generis. Et frangitur] *id eſt, abrumpuntur commoditates tuæ ad hanc vitam pertinentes:*
quod ſynecdochicè exemplo uno figuratur. Rota] *qua vertente hauſtrum in ciſternam inducitur educiturq;,*
quando profunda eſt. q. d. neque propinquis bonis, neque remotis utendi facultatem habiturus es. 9
Pulvere] *id eſt, humano corpore: ut Geneſ. 3. 19.* 10 Vanitas vaniſſ.] *concluſio hæc totius operis*
duas partes continet: unam, qua rerum omnium quæ in hac vita ſunt vanitatem (ut antè) aſſerit, hoc verſu;
alteram, qua homines ad ſtudium veritatis, reverentiam Dei, obſequium voluntatis ejus, & judicii venturi
expectationem revocat. 11 Quamobrem] *cùm iſta omnia ſint, vanitas, ac proinde ſtudium eorum*
vaniſſimum: eſt enim hîc tranſitio ad alterum documentum, ut homines vanitate miſſa dedant ſe ſtudiis
melioribus. Cùm fuerit] *hyperbaton, quo anticipat Schelomo objectionem eorum, qui reſponſaturi eſſent*
ſe minimè teneri ut autori habeant fidem. Proponit enim Schelomo cauſas, cur doctrina ipſius ſit accipienda:
prima, quòd ſapientia fuerit imbutus a Deo, ut doceret populum Dei, hoc verſu; deinde, quòd in ea
ſapientia cognoſcenda, conſequendaq; laboraverit, tum ſua ipſius experientia, ver. 12. tum aliorum documentis,
maximè verò ductu ipſo & autoritate Dei, ver. 13. 12 Verba fidelia] *id eſt, certiſſima fide amplectenda:*
quorum uſus & autoritas ſeq. ver. demonſtratur. 13 Similia aculeis] *primus uſus verbi Dei,*
ut ſtimulis agantur pii, & a naturali ſua ſegnitie ad officium incitentur. Clavis] *ſecundus uſus, ut pii ad*
officium adducti in ea contineantur, circumcluſi certis velut pagulis verbi Dei in Eccleſia ejus. Infixis]
i. qui palos in terram depactos cum cratibus conjunctos tenent: ut ferè faciunt opiliones in caulis ſuis ambulatoriis.

bulatoriis. A paſtore eodem] *Chriſto Joan* 10. *cujus unius verbum omnibus ſeculis in Eccleſia eſt audiendũ.* 14 Potius] *regreſſio ad inſtitutam hortationem, quæ interrupta fuerat inde a principio verſus undecimi.* Ex iſtis] *id eſt, hiſce documentis meis inſtruitor potius, quàm ut incumbas cognoſcendæ & explorandæ vanitati, quæ ineſt aliis ſtudiis omnibus, ut ſeq. verba commonſtrant.* 15 Summa rei eſt] *hactenus de ſtudiorum genere: nunc explicatur ſumma veri & ſalutaris ſtudii, hoc & ſeq. verſu.* Totum hominis] *id eſt, totum in quo homo ſe occupare debet, & ſine quo totus homo nihil eſt niſi vanitas.* 16 Omne opus] *id eſt, omnia facta, dicta, & cogitationes, quamvis occultiſſimas: cùm omnia ſint nuda & patentia oculis ejus, Heb.* 4. 13. *& ſummo illo die ante omnium oculos aperiendi libri.*

LIBER CANTICORUM.

ARGUMENTUM.

LIBER Cantici, quem Schelomo conſcripſit θεοπνεύστως, *exponit rationem ſpiritualium ſponſaliorum, quę placuit Chriſto inire cum Eccleſia in terris verſante. Itaque declarat primùm ſermones ultrò citroq́ habitos in contrahendis ſponſalibus, deinde mutui amoris gravitatem & officia convenientia inter amantes verbo & facto gratulantes. Poſtea quia amor ille gratioſè cõciliatus mera benevolentia ſponſi, non raro ab Eccleſia in terris imprudenter ſponſum ſuum offendente prætermittitur, laborans Eccleſia de recuperanda ſponſi diſcedentis gratia curatur a ſponſo, & de conſtantiſſima ipſius benevolentia confirmatur: ita communi opera ſe ad beatiſſimũ illum nuptiarum diem comparant. Poſtremò quia non potuit matura eſſe Eccleſia niſi accedente gentium plenitudine, poſtquam de ea ſermo habitus eſt, canticum totum mutua profeſſione ſtudii inter ſponſum & ſponſam, officiiq́ concluditur.*

CAPUT I.

Eccleſia ſtudio ſponſi abrepta amplexum ejus expetit, odoratum nomen ejus commendat, & laudaturam vovet: ab indignitate ſua ſe purgat, & ſponſum advocat: quam ſponſus edocens ornat factis & promiſſionibus: itaque gratulantes inter ſe celebrant alter alterum, & bona, habitationemq́ communem ſuam per communionem ſpiritus.

1 'CANTICUM canticorum, quod *eſt* Schelomonis.

2 'Oſculetur me oſculis oris ſui:' nam 'boni *ſunt* amores tui, [a]meliores 'vino.

3 'Ad odoratum ungenta tua *ſunt* optima; *velut* unguentum, diffuſum nomen tuum; idcircò puellæ diligunt te.

4 'Trahe me, poſt te' curremus: cùm introduxerit me 'rex ipſe' in conclavia ſua, exultabimus & lætabimur in te, commemorabimus amores tuos meliores vino; ' recta *commemorabunt* diligentes te.

5 'Nigra ſim, at decora ſum, [b] ô Jeroſolymitanæ: 'ſimilis *ſim* 'Scenitis Kederenis, *at* 'ſimilis *ſum inhabitantibus* aulæa Schelomonis.

6 'Ne reſpiciatis ad me,' quòd ſim ſubnigra, 'quòd contuitus ſit me ſol: '*quòd* filii matris meę 'accenſi ira contra me' diſpoſuerint me cuſtodem vinearum aliarum, '[d] quòd vineam meam mihi non cuſtodiverim.

7 'Indica mihi, *tu* quem diligit anima mea, ubi nam paſcas, ubi nam cures recubare *gregem* 'meridie: 'cur enim eſſem quaſi extendens tentorium apud greges ' ſociorum tuorum?

8 QUANDOQUIDEM [e]'ignoras, ô pulcherrima fœminarum; [f]' egredere ne inſiſtas veſtigiis illius gregis, & paſce ' capellas tuas 'ſupra tabernacula aliorum ' paſtorum.

9 'Equitio [g] juncto curribus Parhhonis 'comparo te amica mea.

10 Decore ſunt genæ tuæ *velut*' lineis lapillorum, collum tuum *velut* tomicibus.

11 'Lineas aureas faciemus tibi, cum punctis argenteis.

12 'INTEREA dum rex ' in accubitu ſuo *eſt*, 'nardinum edit odorem ſuum.

13 'Ut faſciculus myrrhinus 'inter ubera mea commorans, *eſt* amicus meus mihi.

14 Ut bacca 'cypri in plantariis 'Hhen-gedi, amicus meus *eſt* mihi.

15 'ECCE pulchra es amica mea, ecce pulchra es: oculi tui *ſunt* 'columbini.

16 'ECCE te, pulcher es dilecte mi, etiam amœnus; etiam ſponda noſtra eſt ' virens.

17 'Tigna domorum noſtrarum ſunt e cedris 'ambulacra noſtra e brutis.

[e] Heb. *ignoras tibi: pleonaſmus.*

[f] Heb. *egredare tibi* ab eundo *in veſtigiis.*

[g] Heb. *cum curribus.*

ANNOTATIO.

1 Canticum cantic.] *id eſt, ſummum & præſtantiſſimum, vide Gene.* 9. 25. *Eſt autem hæc generalis totius libri inſcriptio, libri argumentum ſcriptoremq́ exponens. Argumentum eſt epithalamium excellentiſſimum ſive connubiale canticum, quo Schelomo decantavit ſacram illam, auguſtiſſimam, & beatiſſimam deſponſationem conjunctionemq́ Chriſti cum Eccleſia, quam æternus ipſius amor erga Eccleſiam conciliavit, & continet, beneficentiâq́ promovet; donec tandem Chriſtus jam Eccleſiæ deſponſatus ſecundo adven-*

tu ſuo ſacrum illud conjugium perficiat coagmentato & adunato totius Eccleſiæ corpore, ut ſit Deus omnia
in omnibus. Scriptor eſt Schelomo; quem non dubium eſt animo & cogitatione res omnes humanas & ſuum
ipſius conjugium cum filia Parhhonis longè tranſcendiſſe: etſi ubique propriè typicè de ſancta illa communione
locutus eſt. Scriptum eſt dramaticum, in quo colloquentes inter ſe perſonæ introducuntur, ſponſus ſponſa,
& amici, amicæq; utriuſque, huic connubio gratulantes. Cæterùm toto hoc capite exponuntur duo:
unum eſt Eccleſiæ ad Chriſtum aſpirantis & Chriſti amicè eam advocantis colloquium, ſpecie amantium
qui diutius ferre non poſſunt abſentiam alter alterius, uſque ad verſ. 9. alterum, mutua de bonis ipſorum inter
ſe gratulatio, inde ad finem uſque. 2 Oſculetur] hujus amantium provocationis membra
ſunt duo; Eccleſiæ flagrantis amore Chriſti, uſque ad ver. 8. & Chriſti reſpondentis, Eccleſiæq; demonſtrantis
viam perveniendi ad congreſſum ſuum, ver. 8. Sermo autem Eccleſiæ primùm patheticè ſtudium ipſius
exponit ergà ſponſum, uſque ad verſum 5: deinde apud amicas ſe purgat, quod invenuſtior, eoq; ſponſo
indigna videatur, ver. 5. & 6. poſtremò ardenter ſponſum inclamat: quæ omnia frequentibus apoſtrophis
conſcripta grave amantis pathos affectionémq; animi repræſentant. Suntq; prima hæc optantis Eccleſiæ
verba cum animo ſuo: utinam me, inquit, ſponſus ille meus Chriſtus præſens amplectatur, & junctus pere
maneat mihi, me nunquam deſerat; ſed amantiſſima ſua conjunctione in æternum proſequatur.

Nam boni] apoſtrophe pathetica ad ſponſum, qua Eccleſia exponit cauſas optati ſui: nimirum quòd ex ipſo
mirificam ſuavitatem percipiat, etiam tum cùm peregrinamur ab ipſo, duobus verſibus; & quòd eò fidelius
atque animoſius ſponſum prædicatura ſit, ver. 4. Boni] i. ſuaves atque ſalutares. Vino] i. convivio lautiſſimo
& inſtructiſſimo, ſynecdochicè. 3 Ad odoratum] i. odoratiſſimus es, & odoratiſſima vel nominis
tui recordatio, omnibus unguentis antecellens: ac propterea non tantùm mihi, ſed amicis quoque meis dilectiſſima.
4 Trahe me] id eſt, infirmiſſimæ mihi vires tuas adhibe pro gratuito amore tuo, cùm nemo
ad te venire poſſit niſi trahatur divinitus, Joan 6.44. Curremus] ego & puellæ meæ, miniſterio meo,
& virtute tua: quòd proximè ſequentia verba oſtendunt. Rex] Chriſtus dominus a patre conſtitutus &
regia poteſtate invictaq; præditus. In conclavia ſua] in quibus omnes ſuos theſauros Chriſtus aſſervat
ſponſæ. q. d, quò amplius bona domus ſuæ luſtraverit mecum, mihiq; velut ſponſæ crediderit ea; eò melius incumbemus
laudationi ejus ego & amicæ meæ. Recta commemorabunt] id eſt, non meæ tantùm amicæ,
ſed amici etiam tui ſanctiſſimum hunc noſtrum & rectiſſimum amorem uno ore prædicabunt. 5
Nigra ſim] occupatio duplex, qua ſe purgat Eccleſia apud amicas ſuas, id eſt, ſingularia ipſius membra quæ
ſe indies adjungunt Eccleſiæ, hoc modo: ſcio quidem adverſariorum probra & criminationes quibus obruor
perventuras eſſe ad aures veſtras: ſed neque ſum mihi conſcia, ut iſti exprobrant; neque vos oportet eò
animum advertere, ut a conſortio ſponſæ abducamini. Præterea vos quoque fortaſſe locum dantes infirmitati
veſtræ exiſtimabitis me indignam eſſe quæ conveniam in manum tanti regis; quòd partim afflictionibus,
partim peccatis afflictionum cauſis veluti torrefacta atque exuſta ſum: ſed quoties ego animum
adverto ad blandam illam compellationem ſponſi, qua utitur infrà verſ. 9. & ſequentibus, quam idem jam
nunc teſtificatur ſpiritu ſuo in conſcientia mea; omnino ſtatuo me neque afflictionibus neque peccatis meis
ab ipſo avertendam eſſe, imò verò gratam & jucundam fore ei; cùm ipſe me purget ornétque lavacro regenerationis
per verbum ſuum. Similis ſim] quaſi dicat, oblatrent iſti me tam nigram & invenuſtam
eſſe quàm ullus Æthiops. Eſt autem in his verbis elegans metonymia, qua non obſervata locus videtur obſcurior.
Similis ſum inhabitant.] id eſt, ſum ornatiſſima & venuſtiſſima: ne Schelomo quidem cum univerſa
gloria ſua, aut comitatus ejus in auleis degens tam gratioſus eſt quàm ego ſum: vide 1. Reg. 10. 6
Ne reſpiciatis ad me] ſed ad Chriſtum ſponſum meum gratioſè me compellantem, & ſuis bonis ornantem;
altera occupatio, ut modo diximus. Quòd ſim ſubnigra] id eſt, velut infuſcata afflictionibus & peccatis,
quæ figurantur verbis ſequentibus. Quòd contuitus] id eſt, quòd oppreſſione vel perſecutione, tanquam
ſole torrefacta ſim; ut Matthæi 13. 6. accipitur ſolis appellatio. Quòd filii] id eſt, peccatum
originale ſive innatum mecum inde ab utero, & in me habitans; cujus vi tum ad committendum malum, tum
ad omittendum officium abrepta ſum: vide Pſal. 51.7. Accenſa ira] id eſt, peccatum augeſcens & ſe ipſum
inflammans, ut fieret ſummè peccans per legem acceptam a Deo: vide Rom. 7. Diſpoſuerint me]
id eſt, quod peccatum peccans me ad colenda & obſervanda opera carnis tenebrarumq; pertraxerit, & nunc
etiam detineat plus ſatis; quod planè eſt tum ab officio meo, tum a lege mentis meæ alienum, Rom. 7.22. Hæc
autem omnia ruſtica allegoria exponuntur, ad declarandam amplius indignitatem peccati habitantis in nobis,
& præſtantiam vocationis noſtræ. Quòd vineam meam] id eſt, quòd ob officio meo, quamvis utili
atque ſalutari, diſceſſerim. 7 Indica mihi] apoſtrophe Eccleſiæ ad ſponſum. q. d. ne putetis me aut alienis
criminationibus, aut mea ipſius indignitate abſterreri, quò minus accedam ſponſum: ego jam ad illum
converto orationem meam; inclamabo vobis præſentibus, & reſpondebit mihi. Sunt autem hæc verba Eccleſiæ
inclamantis allegorica; quibus Chriſtum cum paſtore comparat ovili ſuo cibum commodum & quietem
proſpiciente; ut pſal. 23. Itaque oſtendit quàm beata ſit conditio eorum qui ſequuntur Chriſtum; & contrà
quàm miſera conditione uteretur, quàm diu in peccato vixit. Meridie] quo tempore ne mihi quidem capere
quietem licet, niſi veniam ad te. Cur enim eſſem] ætiologia petitionis a ſtudio ardentiſſimo Eccleſiæ:
nolo, inquit, vel ad tempus cum iſtis converſari, ac ne quidem præ me ferre quaſi apud iſtos æquo animo
agere poſſem; quo fortaſſe, niſi maturè reſponderes, mea infirmitate prolaberer. Quid enim aut honoris
tibi, aut emolumenti mihi inde accederet? quapropter peto ut jam nunc indices. Sociorum tuorum]
i. paſtorum externorum, qui nihil te attinent, ſed tantùm communicant tecum paſtoris ſpecie & appellatione. 8
Quandoquidem] reſponſum Chriſti ad Ecleſiam, ut obſervatum eſt, 2. verſu. continet autem hoc reſponſum
per ὑστέρωσιν primùm ſententiam ſponſi de prima quæſtione verſus 7. in hoc verſu; deinde benignam teſtificationem
animi ſui propenſiſſimi beneficiorumq; erga Eccleſiam; ut confirmet Chriſtus occupationem qua Eccleſia
uſa eſt verſu 5. & 6. & tranſitionem faciat ad gratulationem illam mutuam, in qua ſecundum hujus
capitis membrum conſtituimus. Ignoras] id eſt, nondum planè cognoſcis, ſed ex parte tantùm: ac propterea
amplius informari cupis. Egredere] id eſt, ne tentorium ponito cum iſtis, quod proximè dixiſti, neque
illis ratione ulla adhæreto. Sic reſpondet ſecundæ quæſtionis parti. Capellas] fidelium gregem.

Supra tabernacula] *id eſt, pios ſupra hunc mundum evehe, & cœleſtis doctrinæ alimento paſce.* Paſtorum] *quos Eccleſiæ ſocios propterea vocaverat, ver. 7.* 9 Equitio juncto] *tranſitio ad ſecundum locum gratulationis mutuæ: ut obſervatum eſt in verſ. 2. in qua primùm ternis verſibus inter ſe gratulantur, deinde ſingulis: ac poſtremò quaſi ſymphonia ſuę communis domus præſtantiam concinunt ambo, verſu ultimo. Prædicat autem Chriſtus in Eccleſia dona ſua, Eccleſia verò bona in Chriſto reſidentia & ad ſe pervenientia.* Comparo] *id eſt, ſimilem efficio virtute ſpiritus, & verbo aſſero te longè amplius præſtare cæteris ornamento atque dignitate, quàm Parlhonis equitatum cæteris: quod beneficium ab amore ſponſi in ſponſam profectum, his tribus verſibus explicatur: a dignitate perſonarum, præſentium ornamentorum, & ampliùs etiam eventurorum ex promiſſione: quæ omnia ſimilitudine regii equitatus illuſtrantur.* 10 Lineis Lapillorum] *quę orientalium equitatui ferè adhibebantur: ut Judic. 8. 24. quaſi dicat, quemadmodum in regali equitatu illo curules equi aureas habent ornatas gemmis, & tonites, id eſt, colliaria pretioſiſſima; ita jam pretioſè inſtructa es.* 11 Lineas aureas] *id eſt, etſi jam ornatiſſima es, amplius te ornabimus tamen; hoc enim beneficium eſt patris, filii, & ſpiritus ſancti: ideoq́ plurali verbo utitur.* 12 Interea] *reciproca laudatio, quam Eccleſia canit Chriſto propter ſuaviſſimum odorem ejus, qui ad ipſam pervenit verbo & adminiſtratione ſpiritus.* In accubitu ſuo] *id eſt, in cœlis, dum Eccleſia peregrinatur a domino.* Nardinum] *id eſt, perfundor odoribus ſuaviſſimis, tribus verſibus; quanto magis cùm patefacta vita mea revelabor cum ipſo in gloria? Coloſſ. 3. 4.* 13 Ut faſciculus] *ἐμπλοκὴν verborum ad evidentiam trajecimus, hìc & ſequente verſu.* Inter ubera] *ut ſerta & coronaria odoramenta eo loco a puellis geſtari ſolent.* 14 Cypri] *vide Plinium lib. 12. cap. 24.* Hhen-gedi] *vide Geneſ. 14. 7.* 15 Ecce pulchra es] *concluſio ſponſi gratulabunda.* Columbini] *gratioſi, ſimplices, & caſti, ut columbarum ſunt.* 16 Ecce te] *gratulatio ſponſæ, a pulchritudine ſponſi, & liberorum procreatione.* Virens] *id eſt, fructuoſa, ſynecdochicè.* 17 Tigna domor.] *concluſio ſymphoniaca ſponſi & ſponſę, domum ſuam concelebrantium a pretio & commoditate ſumma.* Ambulachra] *id eſt, paradromides, ſive ambulationes continentes, quibus ſponſus & ſponſa inviſunt inter ſe. Brutas autem arbores interpretamur, ſecuti vocem Hhebraicam, quam adhuc ſua ætate ſervatam fuiſſe oſtendit* Plinius *libro* 12. *cap.* 17.

CAPUT. II.

Sponſus dignitatem ſuam & ſponſæ prædicat: cui ſponſa viciſſim reſpondens eum laudat, eiq́ fert accepta omnia bona ſua: officia ejus erga ſe convivio figurat, ſummumq́ ſuum amorem in eum deliquio: deinde ſponſi adventum ad ſe, vocationem ſuam, & promiſſiones ampliſſimas exponit quę in Eccleſia percipiuntur Evangelii prædicatione: ideoq́ de communione ejus gloriatur, & præſentiam expetit uſque ad promiſſionum complementum ſecundo adventu ejus.

1 EGO *ſum* roſa Scharonis, lilium convallium.

2 Ut lilium inter ſpinas, ita *eſt* amica mea inter filias.

3 Ut malus inter arbores ſylvæ, ita *eſt* amicus meus inter filios: in umbra ejus ſummè deſidero ut ſedeam; nam fructus ejus dulcis *eſt* palato meo.

4 Introduxit me in locum [a] convivii, [b] habens pro vexillo amorem erga me.

5 Fulcite me lagenis iſtis, [c] ſuſtentate me illis malis: nam ægra amore ſum.

6 Siniſtra ejus *eſt* ſubter caput meum, & dextra ejus amplectitur me.

7 Adjuro vos [d] Jeroſolymitanæ, *emanete* cum capreis, aut cum cervis agri: ne excitate, neque expergefacite hunc amorem, uſque dum voluerit.

8 Vox dilecti mei *eſt*, ecce illum, advenit, ſaliens ſuper iſtos montes, ſubſultans ſuper iſtos colles,

9 Similis dilectus meus capreæ, aut hinnulo cervorum; ecce illum ſtantem poſt parietem noſtrum, proſpicientem e feneſtris, [e] emicantem ex clathris.

10 Proloquens amicus meus dixit mihi; [f] ſurge amica mea, pulchra mea, & veni.

11 Nam ecce, hyems tranſiit; pluvia præteriit, [g] abiit.

12 Florentia conſpiciuntur in terra; tempus minuritionis advenit, & vox turturis auditur in terra noſtra.

13 Ficus ipſa protulit groſſulos ſuos, & vites ipſæ primâ uvâ edunt odorem: ſurge amica mea, pulchra mea, & veni.

14 Columba mea *degens* in fiſſuris iſtis petrę, in latibulo [h] prærupto, oſtende mihi aſpectus tuos, fac ut audiam vocem tuam: nam vox tua ſuavis *eſt*, & aſpectus tuus decens.

15 Prehendite nobis vulpes, [i] vulpeculas corrumpentes vineas; dum vineæ noſtræ [k] effecerunt uvam primam.

16 Dilectus meus meus *eſt*; & ego illius, qui paſcit in liliis.

17 Donec aſpiraverit dies ille, & fugerint umbræ iſtæ: revertere, ſimilis eſto, dilecte mi, capreæ aut hinnulo cervorum *currenti* in montibus diſparatis.

[f] Heb. *ſurge tibi, veni tibi: pleonaſmus: ut Gene.* 12. 33. *& ſic infrà ver. ſeq. &* 13.

[g] Heb. *abiit ſibi.*

[h] Heb. *præcipitii.*

[i] Heb. *vulpes parvas,*

[k] Heb. ſunt *uva prima.*

ANNOTATIO.

1 Ego ſum] *Hujus capitis partes in univerſum duæ ſunt: una eſt, vox ſponſi ſe ipſum & ſponſam ſuam prædicantis, duobus verſibus; altera, oratio ſponſæ prædicantis ſponſum, beneficia ejus narrantis atque invocantis ipſum, uſque ad finem. Prædicatio autem ſponſi continet primùm explicationem allegoricam præſtantiſſimæ & ſuaviſſimę virtutis ejus omnibus teſtatæ, inprimis verò Eccleſiæ per communicationem ſpiritus, hoc verſu: deinde dignitatis quę ab ipſo ad Eccleſiam totam pervenit, ſequent. verſ.* Roſa Scharon.] *id eſt, odoratiſſima, ut roſa locis apricis gaudet, eſtq́ odoratior: vide 1. Chronicorum 27. 29. idem judicium de ſequente epitheto.* 2 Ut lilium] *id eſt, tam ſuperat Eccleſia alios omnes cœtus dignitate atque pręſtantia, quàm lilium ſpinas: cæteri omnes ſunt ſpinæ, ſi cum Eccleſia comparantur.* 3 Ut malus] *hæc oratio ſponſæ continet primùm propoſitionem dignitatis ſponſi & ſtudii Eccleſię erga ipſum, hoc verſu, deinde narrat mutui illius inter ſe amoris officia, uſque ad verſum 16. ac poſtremò fructum iſtius*

amoris perpetuum a ſponſo petit, duobus verſibus ultimis. Ita eſt] *nimirum fructuoſiſſimus atq; ſuaviſſimu*
umbrâ & fructibus, ut verba ſequentia explicant. Ut ſedeam] *id eſt, permaneam in ipſo, & ipſe in me;*
quod duo ultimi verſus exponunt. 4 Introduxit me] *narratio hæc allegorica ſingularia duo Chriſti erga*
Eccleſiam officia depingit: unum, vitæ & ſalutis allatæ, ſub ſpecie convivii & curationis, uſq; ad ver. 8. alterū,
voluptatis, pacis, & bonorum omnium ad ipſam pervenientium, ſpecie verni temporis, rerumq; vernantium, &
ſe quodammodo coram Eccleſia ſiſtentium ad miniſterium ejus, inde uſq; ad ver. 16. Habens] *i. unice ſuo amore*
erga me, velut inſigni ob oculos poſito, animum meum ad ſe pertrahens; ut milites a duce convocantur
& continentur ſub ſignis. Sic autem hunc locum diſtinximus adductis aliquot veterum exemplarium fide. 5
Fulcite me] *Eccleſiæ ad amicas verba, æſtuantis amore Chriſti & in medio convivio velut deliquiū animi*
ex amore patientis. Sunt autem illius in hac infirmitate adjumenta duo: unum, amicarum, miniſtrantium de
bonis ſponſi. i. prophetarum, apoſtolorum, & ſervorū Dei, hoc ver. alterū. ſponſi ipſius Chriſti, qui unus efficaciter
curat Eccleſiam, ſeq. verſu. Illis lag.] *i. ſalutari potu ſponſi mei.* Illis mal.] *pomis odoratis e penu Chriſti:*
ut languentibus odoramenta ad nares apponi ſolent. Nam] *i. non deſino æſtuare, donec perfectè fruar congreſſu*
ſponſi mei in cœleſti gloria. 6 Siniſtra] *i. ſponſus ipſe manum utramq; admovet ad ſuſtentandum*
me in hac infirmitate mea, & in expectatione futuri illius beatiſſimi congreſsus ſua virtute ſuſtinet. Eſt autem
hæc ſuſtentandi forma ſumpta ab antiqua ratione accumbendi in conviviis: prout veteres accumbentes, non
ſedentes (ut hodie) epulabantur. 7 Adjuro] *verba ſponſæ per apoſtrophen ad amicas, velut requieſcentes in*
ulnis ſponſi ſui: quibus monet eas, ne Chriſto conquieſcenti in amplexu ipſius ulla ratione moleſtæ ſint. Hæc
autem ſponſæ potius quàm ſponſi verba eſſe ſtatuimus; tum quia ſponſi non eſt adjurare, ſed jubere pro imperio;
tum quia ſequentes locos omnes, qui hoc ipſo argumento ſunt, a ſponſa pronuntiari conſtat; tum etiam deniq;
quia veterum honeſtas poſtulabat ut ſponſa amicas ſuas compellaret, non autem ſponſus: quam honeſtatem
alibi in toto hoc libro obſervat Schelomo; ut contra ſponſus imperat ſuis amicis, infrà ver. 15. Emanete] *i.*
foris verſamini, ne interturbetis aut negotium faceſſatis ſponſo. Nam hoc toto capite ita loquitur ſponſa, quaſi
convivium in prædio ruſtico haberetur. Hunc amor.] *i. ſponſum quem amo unicè: metonymia.* Uſq; dū]
i. unquam. q.d ab omni illius offenſa, & provocatione vel leviſſima abſtinete. 8 Vox dilect.] *alter locus*
narrationis de voluptate, pace, & omnibus bonis, ad quæ perluſtranda & jam jam ex parte percipienda ſponſus
advocat ſponſam ſuam, ut dictum eſt in verſum 4. cujus loci partes ſunt duæ, quas Chriſtus verbo ſuo in Eccleſia
perficit: una eſt, quòd Eccleſia bona exhibet, & velut ex hibernis peccati tempeſtatibus liberatam recreat,
uſq; ad ver. 15. altere, quòd per amicos adminiſtros ſuos depellit mala, ver. 15. Hęc autem omnia venuſtiſſimè
figurantur, quaſi ſponſus quieſcente ſponſa rus profectus eſſet, & illa jam ad ſponſi redeuntis vocem excitaretur,
& exultaret gaudio. Saliens] *i. quàm ocyſſimè, ut ſequentis ver. declarat comparatio.* 9 Ecce il.]
q.d. ecce dicto celerius jam aſtat mihi, eſt præſentiſſimus: verba autem hæc ſponſæ gradatim explicant mirificum
opus Chriſti erga ſe; cujus primùm vocem audit, deinde venientem proſpicit, & poſtremò illico præſentem
videt. Emicant.] *i. florentiſſimo, jucundiſſimoq; conſpectu ſe exhibentem mihi, metaphora a floridis*
arboribus, quibuſcum Chriſtus eſt comparatus, ſup. ver. 3. 10 Proloquens] *proſopopœia ſponſi Eccleſiam*
ſuam invitantis, non quidem ad plenum & abſolutum fructum bonorum omnium, quæ aſſervantur in cœlis;
ſed ad omnia illa certiſſima venturi fructus documenta & pignora, quæ verbo & opere per ſpiritum æternum
cum Eccleſia voluit communicata Chriſtus. 11 Nam ecce] *exornatio vocationis ſponſæ, qua modo uſus eſt*
Chriſtus, a comparatione temporis præcedentis vocationem, & ſubſequentis: præcedens tempus, inquit, totum hybernum
fuit atq; procelloſum, quo aliena fuit a vocatione & in peccatis jacens: hoc verò ex quo vocata es totum
eſt virens, florens, germinans, jucundum, ſuave, atque fructuoſum; denique animum tuum & ſenſus omnes
amœniſſimè expleturum. 14 Columba mea] *i. pulcherrima, integerrima, & caſtiſſima amica mea,*
quæ ante jacta fundamenta mundi in ſempiterno decreto ac electione Dei tanquam in rupe inacceſſa & immota,
delituiſti, nunc etiam deliteſcis, & in æternum ibidem conquietura es: alterum genus allegoriæ, quo Chriſtus
compellat ſponſam ad fruenda bona quę in præſentia exhibet vocatione ſua. Oſtende mihi] *id eſt, accede*
ad me, converſare mecum, confabulare, ambula continenter mecum, & eſto integra. Nam vox tua]
id eſt, tu enim Deo accepta es per gratuitam electionem ejus, interventu Chriſti. 15 Prehendite] *apoſtrophe*
ſponſi ad amicos: qua interea dum fruitur ſponſæ colloquio, jubet amicos operam dare, ut omnia tollant
quæ hęreditati Eccleſię eſſent obfutura, ſive doctrinæ ſive morum improbitate. Vulpeculas] *quaſi dicat,*
ne minimis quidem parcite: omne malum, & occaſionem, ſpeciemq; mali amovete. 16 Dilectus
meus] *concluſio ſuperioris narrationis; qua Eccleſia primùm gloriatur de præſtantiſſima ſua communione*
cum Chriſto; deinde præſentiam illius exoptat toto curriculo hujus vitæ, donec perfectè cum ipſo adunata
ſit in cœlis. Qui paſcit] *id eſt qui in ſatietate gaudiorum & amœnitatibus ad dexteram ſuam alit ſuos,*
ut paſtor optimus: Pſalm. 23. 17 Dies ille] *glorioſi adventus tui, quo revelabitur Eccleſia perfectè*
aſſumpta in communionem tuam, & bonis tuis omnibus glorioſè perfruetur. Umbrę iſtæ] *quæ tantiſper*
offuſæ ſunt, dum Eccleſia verſatur in hoc mundo. Revertere] *id eſt, cura ut mihi adſis quàm velociſſimè,*
neque a me latum unguem diſcedas. In montibus diſparatis] *id eſt, Gilbhadis, quos fluvius Jarden a reliqua*
Judea diſparat: ut 2. Schem. 2. 29. Horum autem montium potius quàm aliorum in Judęa meminit,
quia ſumma in illis fuit prę́ſtantia & commoditas venationis; cùm nondum fuiſſet occupata Chamath & domus
ædificata in ſaltu Libani, quo tempore iſta a Schelomone conſcripta ſunt.

CAPUT III.

Eccleſia exponit ſtudium ſuum maximum amplius prehendendi in dies & obtinendi ſponſi: deinde quia de gloria ſponſi confirmata eſt, oſtendit ſibi honeſtius & utilius eſſe ut hîc non detineat ſponſum, ſed conſcendentem in thalamum ſuum cœleſtem proſequatur.

1 'IN cubili meo per noctes quærens eū quem amat anima mea; quærens eum, cum 'non inveniſſem eum, *dixi*,

2 'Jam ſurgam, & obibo civitatem, per vicos & per plateas quæram eum quem diligit anima mea; ſed quærens eum 'non inveni eum.

3 'Invenientibus me cuſtodibus 'qui obeunt civitatem *dixi*, an eum quem diligit anima

mea vidiſtis?

4 Paululum præteriveram ab illis, cùm inveni eum quem diligit anima mea: prehendi eum, 'non ſitura eum uſque dum introduxero eum in domum 'matris meæ, & in conclave genitricis meæ.

5 'Adjuro vos Jeroſolymitanæ, *emanete* cum capreis, aut cum cervis agri: ne excitate, neque expergeſacite hunc amorem, uſque dum voluerit.

6 'Quænam *eſt* illa [a] 'quæ aſcenderet ex deſerto, velut *ſuffumigata* [b] excitatis fumis; ſuffumigata myrrha & thure, præſtantiore quàm omnis pulviſculus aromatarii?

7 'Ecce lectus ejus *præſtantior eſt* eo qui eſt Schelomoni, quem circumſtant ſexaginta potentes e potentibus Jiſraëlis,

8 Omnes [c] ſtringentes gladium, edocti bellum; quiſque *accinctus* gladio ſuo ſuper femur ſuum, a pavore ſingulis noctibus:

9 'Thoro *quem* paravit ſibi rex Schelomo, ex lignis Libani;

10 Cujus columnas fecit argenteas, cujus ſtratum aureum, cujus ſtragula purpurea; cujus [d] interiora *quaſi* pavimentata amore, 'a puellis [e] Jeroſolymitanis,

11 'Prodite, & ſpectate puellæ Tzijonis regem Schelomonem; cum corona quam [f] curavit ei mater ejus die ſponſaliorum ejus, & die lætitiæ [g] animi ejus.

Heb. aſcen-

Heb. dati-

ſimi.

[c] Heb. *prehendentes.*

[d] Heb. *medium pavimentatum.*

[e] Heb. *Jeruſchalaimorũ.*

[f] Heb. *coronavit.*

[g] Heb. *cordis.*

ANNOTATIO.

1 In cubili] *Hujus narrationis partes ſunt duæ: una eſt, qua Eccleſia exponit ſuum ſtudium prehendendi*
Chriſtum atque poſſidendi, uſque ad verſum 6. altera, qua veluti ſe ipſam corrigens cupit prehendi ab
ipſo & manere apud ipſum, inde ad finem uſque. Prioris autem ſumma eſt, eccleſiam interdiu, noctu, domi,
foris, in urbe, in agro, ubivis denique flagrare deſiderio Chriſti, & in eo conquieſcere. Non inveniſſem]
id eſt, non ſatis perciperem eum præſentem pro deſiderio meo: nam ad ſenſum noſtrum & eccleſiæ ipſius interdum
videtur abeſſe Chriſtus; aut non adeſſe propè; etſi re ipſa eſt præſentiſſimus. 2 Jam ſurgam] *hæc*
omnia allegoricè humanitúſq; dicta ſunt, pro eo quod eſt, quæram ex toto ſtudio & tota facultate mea. Non
inveni] *ſatis ex ſententia animi mei, ut ſuprà verſu 1.* 3 Invenientibus me] *continuatio*
allegoriæ, pro eo quod eſt: in quoſcunque incidebam, etiam præfectos cuſtodiæ publicæ, non diſſimulabam, neque
me pudebat Chriſti; ſed palam exponebam me ejus amore languentem eſſe, ut dixerat ſuprà 2.5. Qui obeunt
civitat.] *id eſt, circitores, qui ſingulas excubias recognoſcunt de nocte.* 4 Non ſitura] *quaſi*
dicat, & quidem prehendi eo animo ut divertat ad me, & permaneat apud me donec dies ille aſpiraverit de
quo ſuprà 2.17. Matris meę] *vide infrà 7.6.* 5 Adjuro vos] *propoſitio Eccleſiæ obtinentis ſponſi*
conſortium, ne qua illi fiat moleſtia, ut ſuprà 2.7. Quænam eſt] *nimirum præter me? altera pars, qua*
Eccleſia veluti ſermonem corrigens quo uſa fuerat verſu 4. luſtratis bonis ſponſi ſui dicit; quid? an fuerem
ut ille apud me diverteret, ac non ego potius laborarem ut conveniam in domum ipſius? cui omnia ſunt inſtructiſſima
ordoratiſſimaq́, & thalamus ipſe longè glorioſior omni gloria Schelomonis. Quam ob rem
gloriam hanc Chriſti, & ipſius ſpiritualis thalami, ubi Eccleſia conquieſcit cum Chriſto, commendat allegoricè
tum ab odore, hoc verſu; tum a ſecuritate, pretio, & ornatu, ſequentibus. Quæ aſcenderet] *id eſt, certa*
fide extra ſe & ſuprà totum mundum inaniſſimum pietatis efferretur ad Chriſtum, ſuavitate odorum ipſius &
ornamentorum delectata? 7 Ecce] *amplificatio dignitatis quæ ineſt cubili Chriſti & Eccleſiæ, per*
comparationem cubilis Schelomonis, qua ſe ipſam Eccleſia ad officium excitat. 9 Thoro] *id eſt,*
thalamo conjugali, virente (ut dixit ſuprà 1.16.) atque fœcundo: nam hoc propriè Hhebraica voce deſignatur.
10 A puellis] *id eſt, quæ omnia plumario opere & phrygionico acu pinxerunt Jeroſolymitanæ,*
11 Prodite] *id eſt, obſervate & animadvertite: planè videbitis gloriam hanc Schelomonis nihil eſſe ad ſponſi mei gloriam.*

CAPUT IIII.

Chriſtus Eccleſiæ perfectionem laudat: & velut amore illius abreptus poſt quam exclamavit, celebrat ſuavitatem ſermonum, ornamentorum, fidei, officiorum, & fructuum ejus. Quamobrem Eccleſia agnoſcens quicquid boni habet, a Chriſto in ſe perfectum eſſe, amplius ipſum celebrāt, & ſibi adeſſe petit ac benefaceret quod Chriſtus ex parte annuit.

1 'ECCE pulchra es, amica mea, ecce pulchra es, 'oculi tui columbini præ 'crine tuo: pilus tuus, 'ut gregis caprarum 'quæ detondent de monte Gilhhadis.

2 Dentes tui ſimiles gregi 'æquarum *pecudum*, cùm aſcendunt ex lavacro; 'quæ omnes [a] e gemelliparis *ſunt* in quibus 'nulla *eſt* orba:

3 Velut filum dibaphum labia tua, & ſermo tuus decens 'velut fragmen malogranati; 'utrumque temporum tuorum prę crine tuo.

4 'Simile turri Davidis collum tuum, ædificatæ ad 'armaria: de qua millena ſcuta pendent, omnes umbones 'potentum:

5 'Duo ubera tua ſimilia *ſunt* duobus hinnulis gemellis capreæ, 'paſcentibus inter lilia.

6 'Donec aſpiraverit 'dies ille, & fugerint iſtæ umbræ; [b] 'ibo ad montem hunc myrrhæ & collem thuris.

7 'Tota pulchra, amica mea (id eſt, 'vitio nullo exiſtente in te.)

8 'Mecum inde a Libano, 'ô ſponſa, mecum inde a Libano venies; contemplaberis a vertice Amani, a vertice 'Scheniris & Chermonis, e luſtris leonum, e montibus pardorum.

9 'Rapis animum meum, ſoror mea ſponſa: rapis animum meum uno *aſpectu* oculorum tuorum, uno torque [e] a faucibus tuis.

10 Quàm pulchri *ſunt* amores tui, ſoror mea ſponſa, quàm boni ſunt amores tui, 'præſtantiores vino; & odor unguentorum tuorum pręſtantior omnibus aromatis:

11 'Favum ſtillant labia tua, ô ſponſa, mel & lac ſubſunt linguę tuæ; & odor veſtium tuarum *eſt* velut odor Libani.

12 'Ut hortus clauſus es, ſoror mea ſponſa: ut 'ſcaturigo clauſa, fons obſignatus.

13 'Propagines tuæ *ſunt* mali punicæ, tanquam pomarii: cum fructu rerum pretioſarum, 'cypri cum nardis,

14 Nardus & crocus, calamus odoratus, & cinnamo-

[e] Heb. *a collulis tuis.* ὑποκοριστικῶς

[d] Heb. *thuris*

cinnamomum, cum omnigenis arboribus [d] thuriferis; myrrha & ſantali, cum omnibus præſtantiſſimis aromatum.

15 O Fons hortorum, putee aquarum viventium; & fluentium ſuprà quàm Libani,

16 Evigila Aquilo, & veni Auſter, perfla hortum meum, perfluant *aquę* aromata ejus: veniat amicus meus in hortum ſuum, ut comedat fructum rerum pretioſarum ſuarum.

17 Ingressus hortum meum, ſoror mea ſponſa, decerpo myrrham meam cum aromatibus meis: comedo favum meum cum melle meo, bibo vinũ meum cum lacte meo: comedite amici; bibite & inebriamini dilecti.

ANNOTATIO.

1 Ecce] *Hoc toto capite continentur duo: unum eſt reſponſum Chriſti Eccleſiam ſponſam ſuam celebrantis, uſque ad verſum 15. alterum eſt oratio Eccleſiæ omnia bona ſua ferentis accepta Chriſto, & præſentiſſimam illius opem porrò implorantis cum reſponſione Chriſti, tribus verſibus ultimis. Chriſti autem reſponſum continet primùm deſcriptionem ſingularem & allegoricam membrorum Eccleſiæ, uſque ad verſ. 6. deinde verò Chriſtus amorem ſuum erga Eccleſiam, & promiſſiones officiaq́ amoris explicat: poſtremò ad laudes Eccleſiæ revertitur, inde a verſ. 9.* Oculi tui] *deſcriptio ſingularis pulchritudinis, quam generatim Eccleſię ineſſe modo dixit, ab enumeratione partium: vide ſupra 1.15.* Crine tuo] *id eſt, crine tuo modeſtè & pudicè compoſito, & reducto procul ab oculis; non autem projecto & laſcivè extuberante, quod impudicarum eſt.* Ut gregis] *id eſt, comptiſſimus & nitidiſſimus, prout eſt in capris bene paſtis & curatis.* Quæ detondent] *id eſt, virgulta decerpunt loco ſibi opportuniſſimo.* 2 Æquarum pecudum] *dentium laus triplex ſignificatur: prima eſt, omnium inter ſe æqualitas; ſecunda, nitor; tertia, perfectus & abſolutus numerus duobus ordinibus dentium inter ſe reſpondentibus.* Quæ omnes e gemellip.] *id eſt, tam ſimiles inter ſe & convenientes ſuperior dens quiſque cum inferiore ſuo, quàm ferè convenit inter gemellos: quemadmodum etiam utitur infrà, ver. 5. in comparatione uberum.* Nulla eſt orba] *i. nullus dens deſideratur in ſuo ordine, ut cùm gemelli paræ ovi cuique ſui adſunt agni.* 3 Velut filum] *pro eo quod eſt, labia ſunt tibi parva atque rubentia.* Velut fragmen] *i. roſeo colore eſt.* Utrumq; temporum] *cum genis ſubjacentibus, quæ pari & convenienté robore decoratæ ſunt: ſynecdoche.* 4 Simile] *i. collo es rectiſſimo, venuſtiſſimo, & rebus pretioſis inſtructiſſimo; ſicut eſt turris illa eminentiſſima Jeruſchalaimorum, quæ a Davide extructa fuit inclivo Miktzoahh pro armamentario, ad atrium cuſtodię: vide Nechem. 3.19. & 25.* Armaria] *ubi appendebantur arma acuta, polita, atque comparata ad uſus neceſſarios: quod compoſitio vocis Hebrææ ſonat, & ſequentia verba interpretantur.* Potentum] *i. ducum imperium habentium in regis copias; ut 2. Schem. 23. & Nechemjæ. 3.16.* 5 Duo ubera] *i. ſunt ſimillima inter ſe & pleniſſima, quaſi hinnuli optimo loco paſti. Hæc autem omnia hactenus de venuſtate & elegantia Eccleſię dicta, univerſè denotant eam eſſe abſolutiſſimam & perfectiſſimam, ut concluditur verſ. 7. neque dubium eſt quin idem de omnibus membris inde ab uberibus uſq; ad imos talos analogicè ſit intelligendum: prętereа non dubitamus, quin ut ſingulis membris Eccleſiæ ſuæ ſunt functiones, ita ſingularia hæc membrorum attributa ſigillatim accommodari poſſint: ſed non fuit conſilii noſtri in illis excutiendis minutatim operam conſumere; ne aut pauciora quàm debentur afferamus, aut plura ingrediamur quàm promiſſimus.* Paſcentibus inter lilia] *vide ſuprà 2.16.* 6 Dies ille] *quo conſummabuntur nuptiæ: vide ſuprà 2.17. Continentur autem his tribus verſibus promiſſiones Chriſti reſpondentes ad poſtulata Eccleſiæ, ſuprà 3. Pollicetur enim Chriſtus primùm præſentiam ſuam in Eccleſia quamdiu peregrinamur a domino, deinde illo tempore tranſacto pollicetur ſe perducturum Eccleſiam in domum ſuam, verſ. 8. & 9.* Ibo ad montem] *id eſt, Hieruſalem cœleſtem in cœlum, ubi jam recepti ſunt amici qui me colunt, & quorum officia mihi ſunt odoratiſſima.* 7 Tota pulchra] *altera promiſſio ſanctificationis per ſpiritum, hoc ver; & vitæ æternæ, ſequente.* Vitio nullo] *q. d. cùm effecero ut ab omni peccato & labe peccati liberata ſummam tuam pulchritudinem perfectionemq́ conſequaris, & te hoc pacto ad beatum illum nuptiarum diem comparavero; tum demum te aſſumpturus ſum.* 8 Mecum] *id eſt, totam te colligam, nemo peribit ex manibus meis; ſed ex omnibus tuis finibus quamvis remotiſſimis recipiam te, & a periculoſiſſima feriſſimaq́ hujus mundi colluvie vindicabo.* O ſponſa] *hîc primùm nomine iſto appellatur, ratione diei illius beatiſſimi qui nuptiis a ſponſo dictus eſt: quemadmodum etiam ſoror ſequente ver. intimæ neceſſitudinis & germanitatis nomine.* Scheniris] *vide Deut. 3.9. Schenirem autem hîc propriè vocat Chermonis partem quam Emoræi obtinuerant.* 9 Rapis] *regreſſio pathetica ad laudes Eccleſiæ ſpecie hominis in amorem ſummum exardeſcentis: qua ſimul atq; Chriſtus graviſſimis acclamationibus adumbravit amorem ſuum, duobus verſibus figuratè exponit ſuavitatem orationis ornamentorum, fidei, officiorum, & fructuum ejus, uſque ad verſum decimum quintum.* 10 Præſtantiores vino] *ut ſuprà Eccleſia prædicaverat de ſponſo 1.2.* 11 Favum] *hoc eſt, mellitiſſima eſt oratio tua, & odor jucundiſſimus.* 12 Ut hortus clauſus] *id eſt, optima fide caſtam conſervas te mihi, & tuos fructus integros; qui fructus allegoricè duobus ſequentibus verſibus exponuntur.* Scaturigo] *id eſt, conceptaculum ſalutaris illius doctrinæ, qua omnes mei agri ſive horti partes, areolæ, & plantæ irrigantur; & quod nemini extero pervium eſt, quia nemo ingreditur illùc niſi per me.* 13 Propagines] *id eſt, plantæ omnes tuæ ſunt pretioſiſſimæ.* Cypri] *vide ſuprà 1.14.* 14 Santali] *ut Numerorum 24.6.* Præſtantiſſimis aromat.] *vide Exod. 30.23.* 15 O fons] *altera pars capitis, qua Eccleſia modeſtiſſimè accipiens quę ipſi attribuit Chriſtus ſuprà verſ. 12. & ſequentibus, oſtendit ipſum omnis boni autorem eſſe, & amplius benedici petit pręſentia ejus. quaſi dicat, quid ergo, ô Chriſte quo alio nomine ſignificare poſſim, infinitos illos theſauros ſapientiæ & intelligentiæ, plenitudinemq́ deitatis quę in te habitat corporaliter? quòd ſcaturiginem & fontem me vocas, agnoſco me fontis uſum præſtare meis: verùm tu ille es cui fontis, putei, aquarum perennium, aëris, omnis denique vitæ & ſalutis nomen attribuendum eſt: imò verò tu fons ille es, ego tantùm rigo ex fonte tuo; tu puteus ex quo haurio, tu aqua perennis, tu aër vivificus; ego cibum, potum, omnia denique de manu tua dono accipio: quamobrem peto ut porrò imploranti fidem tuam adjumento ſis præſentia tua.* Viventium & fluent.] *id eſt, perennium & abundantiſſimarum: quibus verbis figuratur infinita omnibus numeris beneficentia Chriſti.* 16 Evigila Aquilo] *id eſt, tu, qui aëris uſum præſtas ad fœcundandum hortum tuum, & veluti ventorum percuſſu aërem perpurgas, tempeſtateſq́ ſerenas & pluvioſas efficis pro commoditate horti tui.* Perfla hortum] *id eſt, quaſi perflando*

ſtando effice quod mihi ex uſu eſſe videris: petitio accommodata ad poſteriorem comparationem ventorum cum Chriſto, per ὑϛέρωσιν. Perfluant aquæ aromata] *nimirum aquæ illæ viventes tui fontis & putei, de quo verſu 15. petitio reſpiciens ad priorem comparationem: utraq; autem proximis verbis nudè explicatur.* Veniat amicus meus] *id eſt, accedat & habitet in me, ut promiſerat Chriſtus ſuprà verſu 6.* Ut comedat] *id eſt, ut cum ſponſa ſua convivetur, quod illa deſideraverat ſuprà 3.4. nam hîc quoque, ut in cælis, hortus tuus eſt, ait illa.* 17 Ingreſſus hort.] *excuſatio ſponſi, cur non ſtatim & omnino votis Eccleſiæ reſpondeat, nimirum quòd adhuc ipſi tempus eſt reſidendi in cælis cum myriadibus angelorum & ſpiritibus juſtorum conſecratorum, donec advenerit juſtus nuptiarum dies.* Decerpo] *id eſt, comparo ſanctis locum, & tranſeuntes ad me excipio amantiſſimè in cæleſti gloria. Hunc autem verſum ad ſuperiora pertinere res ipſa loquitur.*

CAPUT V.

Eccleſia, Chriſti a ſe diſceſſum ſuis peccatis acceptum ferens, offenſionem ſuam narrat & pœnas meritas: opem piorum omnium implorat ad ſtudium ſuum erga ipſum communi opera exponendum: ſponſum deſcribit & locum quo recepit ſe, ac ſeipſam in fide confirmat.

1 EGO dormivi, licet animo meo vigilante; cùm voci dilecti mei pulſantis, aperi mihi ſoror mea, amica mea, columba mea, integra mea; nam caput meum oppletum eſt rore, capilli mei aſperſionibus [a] nocturnis;

2 *Reſpondi*, exui tunicam meam, quomodo induerem eam? lavi pedes meos, quomodo inquinarem eos?

3 Dilectus meus demittebat manum ſuam a foramine, cùm viſceribus meis frementibus in me,

4 Surrexi ego ad aperiendum dilecto meo; & manus meæ ſtillarunt [b] myrrhinum, digitíque mei myrrhinum liquidum in manubriis ſeræ.

5 Aperui ego dilecto meo, ſed dilectus meus ſubducens ſe prætererat: exanimata ſum propter [c] colloquium ejus: quæſivi eum, ſed nō inveni eum; inclamavi eum, ſed non reſpondit mihi.

6 Invenientes me cuſtodes qui obeunt civitatem percuſſerunt me, vulnerarunt me; abſtulerunt carbaſum meum a me cuſtodes murorum.

7 Adjuro vos [d] Jeroſolymitanę; ſi inveniatis dilectum meum, quid indicaretis ei? ægram amore me eſſe.

8 QUID *eſt* dilecto tuo præ *alio* dilecto, ô pulcherrima [e] fœminarum? quid *eſt* dilecto tuo prę *alio* dilecto, quòd ita adjuras nos?

9 DILECTUS meus [f] candore & rubore, vexillarius eſt e myriade.

10 Caput ejus, inſigne aurum, purgatiſſimū; capilli ejus criſpi, nigri ut corvus:

11 Oculi ejus ut columbarum, juxta alveos aquarum; loti in ipſo lacte, ſiti inſitione:

12 Genæ ejus ſimiles areolæ [g] aromaticæ, adultis plantis [h] unguentariis; labia ejus liliis ſtillantia [i] myrrhinum liquidum.

13 Manibus ejus *inſunt* orbes aurei inſiti beryllo thalaſſio: *eſt* viſceribus ejus nitor eboris tecti ſapphiris.

14 Crura ejus *ſunt* columnæ marmoreæ innixæ ſtylobatis auri purgatiſſimi; aſpectus ejus ut Libanicarum, lectiſſimus ut cedrorum illius.

15 Palatum ejus [k] dulciſſimum *eſt*, deniq; totus *eſt* [l] deſideratiſſimus: hic *eſt* dilectus meus, & hic amicus meus, ô Jeroſolymitanæ.

16 Quo abiit dilectus tuus, ô pulcherrima fœminarum? quò ſe vertit dilectus tuus, ut quæramus eum tecum?

17 DILECTUS meus [m] deſcendens abiit in hortum ſuum, ad areolas [n] aromaticas; ut paſcat in hortis, colligátque lilia.

18 Ego ſum dilecti mei, & dilectus meus meus *eſt*, qui paſcit in liliis.

[e] Heb. *inter fœminas*.

[f] Heb. *candido & rubente colore*.

[g] Heb. *aromatis*.

[h] Heb. *unguentorum*.

[i] Heb. *myrrham tranſeuntem; ut ſuprà ver. 4.*

[k] Heb. *dulcedines*.

[l] Heb. *deſiderabilia*.

[m] Heb. *deſcendit*.

[n] Heb. *oramatis*.

ANNOTATIO.

1 Ego dormivi] *Hujus capitis, quod dramaticum eſt, ſummæ partes ſunt duæ; una eſt, lamentatio Eccleſiæ ſe ipſam incuſantis de officio non ſatis diligenter convenienterq; in ſponſum præſtito, uſq; ad verſum 7. altera eſt confabulatio ſponſæ cum puellis amicis ſuis; quibus conſulentibus Eccleſia reſpondit de conditione ſponſi ſui, habitatione, & mutua inter ipſos communicatione, inde ad finem uſque.* Dormivi] *id eſt, torpebam ſanè velut ſomno oppreſſa fide, minimè verò extincta. Continet autem hæc narratio primùm confeſſionem delicti, quatuor verſibus; deinde calamitatum quæ ex delicto evenerunt, duobus ſequentibus.* Aperi mihi] *ſermo Chriſti ad Eccleſiam accedentis, cujus commemoratione Eccleſia amplificat indignitatem facti ſui: tam blandè (inquit) compellavit me, tam gratioſè, tam honorificè, denique tam ſollicitè, quàm ſi ſua res, ac non potius mea ageretur.* Caput meum] *id eſt, nullum malum aut incommodū defugi, quin ſuſceperim propter te.* 2 Reſpondi] *id eſt, diſceptavi cum animo meo, titubavi fide, & præpedita infirmitate mea ita ſum cunctata, quaſi non potuiſſem ſine frigoris damno, aut ſordium incommodo aperire fores: denique ſtulta pluris feci tam exiguum incommodum in fungendo officio meo, quàm tot mala & incommoda, quæ ſponſus propter me voluntariè ſuſceperat.* 3 Dilectus meus] *id eſt, hoc reſponſo audito deſiſtebat, & recipiebat ſe: humanitus dicta.* A foramine] *nimirum ſeræ, quo aperiuntur fores.* Viſceribus meis] *id eſt, pœnitentia adducta, & reſipiſcens cum animo meo.* 4 Et manus meæ] *ſecundus locus pertinens ad amplificandam indignitatem, nimirum quòd Chriſtus foribus veſtigia odorata adventus ſui nihilominus impreſſit, ut excitaret & efficeret ſegnem Eccleſiam. quaſi dicat, ita perfudit fores meas copioſè benedictione ſua & odore Evangelii, ut illarum ipſarum tactu perfunderer, & revocarer ad cogitationem indigni facinoris mei.* In manubriis] *id eſt, quòd ſponſus eò infuderat ſua injecta manu.* 5 Aperui] *explicatio malorum quæ ſegneſcenti Eccleſiæ comparata ſunt: quorum primum eſt quòd ſponſus ſe ad tempus ſubducit; ſecundum, quòd Eccleſia veluti exanimatur propter culpam*

ſuam diſcendente ſponſo, nec ſtatim ſe iterum exhibente, hoc verſu tertium, quòd eo abſente multa mala Eccleſię laboranti obveniunt, ſeq. verſ. 6 Invenientes me] *i. omnes infeſti fuerunt mihi, etiam illi a quibus fueram cuſtodienda: ut ſuprà 3.3.* 7 Adjuro vos] *altera pars capitis, dialogiſmus Eccleſiæ cum puellis amicis ſuis, ut ſuprà 2.7. qua poſtquam confeſſa eſt Eccleſia ardentiſſimum amorem ſuum, occaſionem capiunt puellæ rogandi Eccleſiam primùm de ſponſo verſu 8. & ſeq. reſpondetur: deinde verò de loco, verſ. 16. ad quæ ſigillatim Eccleſia reſpondet.* Quid indicaretis] *quaſi dicat, neque ego vos celo amorem meum, neque a vobis celari peto; ſed potius liberè exponi a vobis, & renuntiari dilecto meo.* 8 Quid eſt] *prior quæſtio, quid ſit in ſponſo ſingulare quod tanti faciat Eccleſia.* 9 Dilectus meus] *deſcriptio ſponſi allegorica, qui primùm a vivo colore deſcribitur hoc verſ. deinde a ſingulari membrorum enumeratione.* Vexillarius eſt] *i. præ omnibus nativo ſucco, & colore tēperatiſſimo ac conveniente inſtructus eſt; quæ ſunt indicia firmiſſimæ valetudinis: metaphora a re militari.* 10 Inſigne aurum] *pretioſiſſimum & ſplendidiſſimū.* 11 Columbarum] *ut ſuprà 1.15.* Juxta alveos] *id eſt, columbarum lautiſſimarum: periphraſis.* Loti] *id eſt, quorum album eſt lacteum, & nitens albedine.* Siti] *id eſt, tam convenientes & apti ſuis foraminibus, ut inſitivæ gemmæ in annulorum palis.* 12 Similes areolæ] *id eſt, florentes barba convenientiſſima & odoratiſſima.* Liliis] *id eſt, odoratiſſima, & tam decorè eminentia quàm liliorum labra.* 13 Manibus ejus] *inſunt ei omnia pretioſiſſima & ſplendidiſſima.* Eſt viſceribus ejus] *hoc eſt, pectus ejus, adeoq; corpus totum cultum eſt pretioſiſſimè & convenientiſſimè metonymia.* 14 Stylobatis] *id eſt pedibus, qui ſtylobatarum uſum tibiis exhibent.* 15 Palatum ejus] *id eſt, ſermo: metonymicè.* Totus eſt deſiderat.] *ut pſalm. 45.3.* 16 Quò abiit] *ſecunda quæſtio puellarum, ut diximus in verſum 7.* 17 Deſcendens abiit] *figurata eſt locutio genere eclypſeos ſynecdochico, quod frequentari in ſcripturis ſæpè monuimus. Utitur autem hoc genere loquendi ſponſa, rationem habens puellarum quibuſcum agebat; quia omni ex parte declivia erant Jeruſchalaima: itaque ad hortos ſuos venientes oportebat deſcendere.* In hortum ſuum] *de quo ſuprà 4.6. & 17.* Ut paſcat] *i. convivetur, quod dixerat ſuprà 4.17.* 18 Ego ſum dilecti mei] *concluſio epiphonematica totius ſermonis ad puellas, ſimilis ei quæ habetur ſuprà 2.16. qua profitetur Eccleſia ſe, quicquid accidat aut dicatur, ſtudio conſtante eſſe erga ſponſum ſuum, & de illius erga ſe ſtudio magis ac magis confirmari, atq; hoc pacto alit & accendit deſiderium ſuum. Hos autem tres poſtremos verſus quia cum ſuperiore argumento & nihil cum ſequentibus commune habent, in hoc caput retulimus.*

CAPUT VI.

Chriſtus perhibens ſtudio Eccleſiæ ſuæ teſtimonium, prædicat pulchritudinem ſpiritualem ejus ſpectatam & confeſſam omnibus: deſiderium nuptiarum quo tenetur explicat; eamq; confirmat primùm vocatione, deinde bonorum quæ ipſi credidit celebratione, ac poſtremò promiſſione præſentiæ ac beneficentiæ ſuæ erga illam uſque ad optatiſſimum nuptiarum diem.

1 'PULCHRA es, amica mea, 'ut Tirtza; decora 'ut Jeruſchalaima; 'terrifica, ut vexillationes.

2 'Adverte oculos tuos ex adverſo mei, 'ut illi efferant me: 'pilus tuus *eſt* ut gregis caprarū, quæ detondet e Gilhhade.

3 Dentes tui ſimiles gregi ovium, cùm aſcendunt e lavacro; quæ omnes *ſunt* e gemelliparis, in quibus nulla orba eſt:

4 Velut fragmen malogranati utrumq; temporum tuorum *eſt*, præ crine tuo.

5 'Ut ſexaginta *ſint* reginæ & octoginta cōcubinæ,[a] puellæq; innumeræ:

6 'Unicam illam columbam meam, integrā meam; unicam illam 'apud matrem ſuam, puram illam apud genetricem ſuam; ſimulac viderint puellæ, beatam prædicabunt, reginæ & concubinæ laudabunt *dicentes*:

7 'Quæ *eſt* illa ſpectata velut aurora, pulchra ut luna, pura ut ſol, terrifica ut vexillationes?

8 'Ad hortos[b] putatos deſcenderam ad inſpiciendum virentes plantas vallis; ad inſpiciendum 'an floreſceret vitis, geminarent mali punicæ.

9 'Nondum percipientem 'hæc, animus meus 'impoſuit me curribus populi mei ingenui, *ut dicerem*,

10 'Revertere, revertere, ô [c]Schulammitis; revertere, revertere, 'ut ſpectemus te: 'Quid ſpectatis in illa Schulammitide? 'velut chorū Machanajimorum.

11 'O quàm pulchri ſunt pedes tui cum iſtis calceis, 'filia ingenui: 'ambitus femorum tuorū *ſunt* velut monilia, opus manuum artificis:

12 Umbilicus tuus *velut* crater rotundiſſimus; 'ne deficiat illius mixtio: *ſed* venter tuus *ſit* '*ut* acervus tritici ſepitus liliis.

13 Duo ubera tua ſimilia *ſunt* duobus hinnulis, gemellis capreæ:

14 Collum tuum ſimile turri 'eburneæ, oculi tui 'piſcinis [d] artificioſiſſimis ad portam [e]frequentiſſimam: naſus tuus ſimilis 'turri Libani ſpectanti [f]verſus Damaſcum.

15 '*Quod in* capite tuo impoſitum eſt tibi, ſimile *eſt* coccineo, & vitta capitis tui ſimilis *eſt* purpuræ: 'Rex alligaretur ſuis ambulacris.

16 'Quàm pulchra es & quàm amœna, ô amor, in deliciis iſtis.

17 'Illa ſtatura tua ſimilis *eſt* palmæ, & 'ubera tua botris.

18 'Dico, 'conſcendam palmam, prehendam palmites ejus: 'eruntq; jam ubera tua ſicut botri vitis, & odor naſi tui ſicut poma;

19 Palatúmq; tuum 'ut vinum *odoris* optimi, [g]movens ſe amantiſſimè rectiſſiméq; 'efficiens ut loquantur labia dormientium.

ſupr. 4.

[a] Heb. *puellarum non* ſit *numerus.*

[b] Heb. *putationis vel tonſionis: quia ineunte vere purgantur & collucātur, & aptantur pomaria ad commoditatē fructuum.*

[c] Heb. *id eſt, reddita perfectiſſima, ex conſilio Dei & vocatione.*

ſuprà 4.5.

[d] Heb.

artificio

ctis.

[e] Heb.

multoru

[f] Heb.

Damaſc.

[g] Heb.

ad amor

ad recti

nes: ut

verb. 2

Eſt aut

us nom

morum

nia ca

catum p

ma litera

apocope

2.Reg.1

& Pſal.

2.& inf.

7.6.

ANNOTATIO.

1 Pulchra es] *Hujus capitis (quo anxiam ac velut diſcurſantem Eccleſiam confirmat ſponſus) tres ſunt præcipuæ partes: prima eſt, qua ſponſus laborantem & ingemiſcentem de culpa ſua ſponſam conſolatur, & confirmit ſibi tam acceptam eſſe, quàm antè unquam fuerit, uſque ad verſum 8, ſecunda eſt, qua ſponſus narrat deſiderium ſuum de conficiendis nuptiis, verſu 8, tertia, qua animum ſuum ſtudiumq; erga eccleſiam exponit, donec advenerit nuptiarum dies, a verſu 9. ad finem uſque. Quod autem dicit, pulchra es, ita accipiendum eſt*

eſt: ne exiſtimes, ô ſponſa, excidiſſe decorem illum tuum, aut me ab amicitia tua defeciſſe propter pręcedens incommodum: non ſum ita faſtidioſus, ut iſtius nevi nomine te deformatam judicem: cum tu jam ſatis abluiſti lachrymis & reſipiſcentia tua: quamobrem quod dixeram ſuprà 4.2. & ſequentibus, idem etiam nunc confirmo, ſpeciem tuam mihi eſſe acceptiſſimam. Ut Tirtza] oppidum amœniſſimum in finibus Jiſraëlitarum ad Euphratem ſitum, ubi propterea diſrupto regno Jarobhham conſtituit regiam, ut legitur 1. Reg. 14. 17. Ut Jeruſchalaima] olim longè clariſſima urbium orientis, ut ait Plinius lib. 5. cap. 14. Terrifica] id eſt, inexpugnata virtute & fide, ut infrà verſu 7. 2 Adverte] confirmantis & erigentis verba. quaſi dicat, jubeo te bono animo eſſe, & fide certa ad me reſpicere. Hæc autem verba ita accipimus, quia vox Hhebræa communem avertendi & advertendi ſignificationem habet: hæc autē ex verſu 10. comprobatur. Ut illi efferant] id eſt, ut conſolationem & gloriam percipiam ex fide tua: nam Chriſtus ex dolore Eccleſiæ contriſtatur, lætitia verò pariter afficitur. Pilus tuus] id eſt, conſtans eſt pulchritudo tua, de qua ſuprà 4. neque ulla infirmitate tua poteſt emarceſcere, quia poſita eſt tota in gratia & virtute mea. 5 Ut ſexaginta] amplificatio pulchritudinis Eccleſiæ per hypotheſin ampliſſimam: etiamſi multæ reginæ, concubinæq́, & innumerus comitatus eſſet; non tantùm non adæquarent te; ſed etiam ipſæ ultrò palmam tibi cederent, tribus verſibus. 6 Unicam illam] electam ex omnibus populis, & mihi chariſſimam. Apud matrem ſuam] id eſt, quæ dum adhuc in terra hæret necdum convenit in domum ſponſi ſui, omnino adhæret matri ſuæ, Jeruſalem cœleſti: atque hoc pacto circumfulget tanta gloria, ut apud mundum ſit in admiratione propter dona & præſtantiam ſpiritualem ſuam: ut Deut. 4.6. vide infrà 7.6. 7 Quæ eſt] confeſſio amplitudinis quæ eſt in Eccleſia, per gradationem elegantiſſimam. 8 Ad hortos] ſecunda pars, qua ſponſus Eccleſiam conſolans oſtendit ſe non faſtidio aut indignatione diſceſſiſſe; ſed potius ingente ſtudio quo tenebatur perficiendi ſanctiſſimas illas nuptias profectum eſſe, ut de tempore illarum cognoſceret. Quod autem hortum putatum hoc loco reddimus, eo adducimur ipſius Hhebræi nominis notatione, & ſequentium verborum convenientia: nam nucem quidem interpretantur Hhebræi, quia non invenitur alibi, ne quid non dicerent; ſed nulla fuit cauſa cur hortus nucum potius quàm pomorum diceretur, & hoc pacto a nativa radicis ſignificatione diſcederent. An floreſceret] id eſt, adventaret tempus indictum nuptiis, cujus hæc fuerunt indicia; ut oſtendit ſponſa infrà 7.3. quam eandem rationem ſervavit Chriſtus Matth. 24.32. 9 Nondum] tertia pars, qua exponit ſponſus quid conſilii ceperit, poſtquam animadvertit nondum adveniſſe tempus illud ſperatum nuptiarum. Hæc] nimirum floreſcere vitem, germinare malum punicam, & tempus adventare. Impoſuit me] id eſt, fecit ut quàm celerrimè conſilium caperem recurrendi ad te cum amicis & comitatu meo, qui populus ingenuus eſt & voluntarius: ut Pſal. 110.3. 10 Revertere] hic ſermo Chriſti ad Eccleſiam tria complectitur; primum, vocationem Eccleſiæ, hoc verſu; deinde deſcriptionem formæ & elegantiæ, inde ad 18. poſtremò promiſſionem de præſtandis officiis erga amicam, donec nuptię conſummentur, duobus ultimis. Vocatio autem hîc repræſentatur ſpecie hominis e longinquo contendentis voce, quàm poteſt maximè: ut errantem revocet verbo. Ut ſpectemus te] ego & amici, ſuperiore verſu. Quid ſpectatis] apoſtrophe ad amicos; quos interrogando excitat ſponſus, ut amplitudinis gloriæ, quæ in Eccleſia eſt, ſpectatores ſint & teſtes. Velut chorum] ſubjectio, ſive amicorum ad ſponſum, ſive (quod magis probamus) ipſius ſponſi ad quæſtionem ſuam: videtis, inquit, quàm glorioſa & quàm ſpectato fortiq́ comitatu ſtipata ſit Eccleſia. Planè cùm hanc turbam occurſantem mihi conſpicio; videre mihi videor lætum illum diem, quo Jiſraëlitæ revertentes ad Davidem maximo gaudio & lætitia omnium exceperunt eum Machanajimis, & gratioſè ab eo excepti ſunt: vide hiſtoriam 2. Schem. 19. Poteſt quidem Hhebraica vox reddi appellativè: verùm hoc cum Schelomonis ſcopo & ſuperioribus exemplis convenientius eſſe judicamus. 11 O quàm pulchri ſunt] gratulatio ſponſi ad ſponſam propiùs accedentem, continens deſcriptionem illius ab imo ad ſummum, uſque ad verſum 16. Filia ingenui] id eſt, puella nobiliſſima & generoſiſſima. Ambitus femor.] periphraſis cinguli, quod ſponſæ geſtare ſolent quàm maximè pretioſum. 12 Ne deficiat] pathetica amantis exclamatio, accommodata ſimilitudini cratêris: quaſi dicat, utinam nunquam macreſcas, vel exhauriaris. Ut acervus tritici] id eſt, fructuoſiſſimus ſit pariter, & odoratiſſimus. 14 Eburnea] i. albiſſimæ & nitidiſſimæ. Piſcinis artific.] id eſt, lucidiſſimis atque clariſſimis; ut ſunt piſcinæ Jeroſolymitanæ, quæ omnes ſecundum portam gregis factæ ſunt. Dicitur autem porta gregis frequentiſſima, quia illa una ſimul aditum patefaciebat ad tria Jeruſchalaimorum oppida, & ad templum ipſum domumq́ Davidis, in eaq́ habebatur forum maximum, ut obſervatum eſt Nechemjæ 3.1. Turri Libani] ædificatæ in domo ſaltus Libani, de qua 1. Reg. 7.2. 15 Quod in capite] id eſt, mitra tua, ejuſq́ redimicula. Rex alligaretur] quaſi dicat, nullus eſt rex tanta gloria præditus, qui aſpectu tuæ iſtius gloriæ expleri poſſet; ſed confixus & ſtupens ad aſpectum ejus perpetuo videndi tui deſyderio tanquam vinctus teneretur: tanti gloriam tuam præ ſua & totius mundi gloria faceret. 16 Quàm pulchra] regreſſio ad exclamationem patheticam verſus undecimi, concludens ſummam eſſe pulchritudinem ſponſæ, ex ſuperiore enumeratione partium & tu (inquit) pulchra es, & ornamenta tua. 17 Illa ſtatura tua] id eſt, corpore es valentiſſimo atque rectiſſimo. Ubera tua] quaſi dicat, mammas geris venuſtiſſimas atque firmiſſimas, ut ſunt botri denſis acinis. 18 Dico] tertius locus ſermonis Chriſti, ut diximus verſ. 10. continens tum promiſſionem officiorum quæ Chriſtus Eccleſiæ interea exhibiturus eſt, tum effectorum quæ ipſe Chriſtus ex Eccleſia percepturus. Eſt autem noëma in hoc verbo, pro eo quod eſt, promitto tibi, & quod promitto perficiam. Conſcendam palmam] id eſt, verſabor tecum, purgabo te, & ſingulares fructus recognoſcam ac percipiam ex te; quemadmodum in palmis curantur palmites, qui ex ramis palmarum prodeuntes, flores germinaq́ ad fructum proferunt: de palmis, earumq́ palmitibus vide Plinium libro 13. cap. 4. Eruntq; jam] altera pars promiſſionis, de effectis præſentiæ & benignitatis Chriſti erga Eccleſiam ſuam: hac mea præſentia, inquit, jam jam futurum eſt ut vegeta ſis tota, odora, grata, & omnibus qui ad te accedent ſalutaris fæcundiâ tuâ: quæ omnia humanitus uberibus, vultui, & palato tactu comparationibus tribuuntur. 19 Ut vinum] id eſt, odoratiſſimum, ſuaviſſimum, & ſopitos ſenſus excitans pura adminiſtratione verbi. Efficiens ut loquantur] hyperbolica locutio, ſi ſpectes ſimilitudinem; ſed tamen veriſſima, ſi prædicationem Evangelii (quod eſt verbum vitæ & incorruptum ſalutis ſemen) conſiderabimus.

CAPUT VII.

Eccleſia audito ſponſi erga ſe ſtudio, ſe committit ei: viciſſim quærit ſigna futurarum nuptiarum, earũq; diem exoptat: amicas officii admonet : ardentiſſimum ſuum amorem in ſponſum exponit, & ab illo in perpetuum redamari petit.

1" EGo dilecti mei *ſum*, ' quandoquidem erga me *eſt* appetitus ejus.

2 ' Age, dilecte mi, 'prodeamus rus; ' pernoctemus 'ad cypros.

3 [a] Surgentes adeamus vineas, videamus an floreat vitis, an aperiat ſe prima uva, germinẽt mali punicæ : " ubi datura ſum amores meos tibi;

4 " Amabiles iſtos flores edentes odorem, & ' ſecundum oſtia noſtra omnes pretioſos fructus, recentes ſimul ac veteres : *quos* dilecte mi, repono tibi.

5 ' O *ſi* quis daret te 'ut fratrem *eſſe* mihi, ſugentem ubera matris meæ : inveniens te foris oſcularer te, [b]' etiam non contemnerer ego.

6 'Deducerem te, introducerem te in domum 'matris meæ, 'quæ docet me: 'bibendum darem tibi de vino aromatite, de ſucco malogranatorum.

7 'Siniſtra ejus ſub capite meo, & dextera ejus amplexante me,

8 Adjuro vos [c] Jeroſolymitanæ; quid excitaretis, aut quid expergefaceretis hunc amorem, uſque dum voluerit?

9 'Quæ *eſt* illa quæ 'aſcendat ex ipſo deſerto, aſſociatura ſe dilecto ſuo? 'ſub ipſa malo expergefacio te, ubi enixa eſt te ' mater tua, ubi enixa eſt *quæ* peperit te.

10 ' Impone me ut ſigillum [d] animo tuo, ut ſigillum brachio tuo : nam fortis *eſt* ut mors amor, 'durus ut ſepulchrũ zelus, prunæ ejus prunæ *ſunt*, ignisq; 'flammæ divinæ.

11 ' Aquæ multæ non poſſent extinguere hunc amorem, ne flumina quidem inundarent eum; ſi daret quis omnem ſubſtantiam domus ſuæ pro hoc amore, [e] planè contemneretur,

[a] Heb. *ſurgamus ad vineas.*

[b] He. *etiã nõ contemnerent me.*

[c] Heb. *ſiliæ Jeruſchale morum.*

[d] Heb. cor

[e] Heb. ca nendo co nerent d

ANNOTATIO.

1 Ego dilecti mei] *Eccleſia his duobus capitibus pro facultate ſua Chriſto par pari referens, ſtudium ſuum flagrantiſſimum explicat erga optatiſſimum illum nuptiarum diem. Quamobrem hoc capite continentur duo : primùm enim Eccleſia universè animum ſuum erga ſponſum explicat, verſu 1. deinde (quia hujus Eccleſiæ ſubjacentis Chriſto membra ſunt duo, plenitudinis Jehudæorum, & plenitudinis gentium omnium) exponit vetus Eccleſia ſe jam tum fuiſſe in maxima expectatione ſponſi, & officia ſua exhibere, ad finem uſque capitis: de altera autem quæ poſita eſt in plenitudine omnium gentium, agetur ſequent. capite.* Quandoquidem] *id eſt, quandoquidem tantum eſt ſtudium dilecti mei erga me, ut me averſantem dilexerit prior, aberrantem revocaverit, offendenti condonaverit, certatimq; ſua beneficia in me contulerit, ſe denique ipſum mihi tradiderit, quod ſuperiore capite oſtendit ; non poſſum non eſſe illius. Hæc verba totius Eccleſiæ adjungentis ſe Chriſto Capiti ſuo.* 2 Age] *his verbis Eccleſia vetus (quæ jam tum florebat Schelomonis temporibus) per Apoſtrophen ſponſum ſuum invitat primùm ad obſervandum communi ſtudio tempus venturum connubii, duobus verſibus : quia hæc ſemper fuit certiſſima piorum nota, ut multis locis exponit Apoſtolus : deinde bona ſua omnia addicit ſponſo, verſ. 4. ac proſtremò ſe ipſam præ gravitate amoris ſui, inde ad finem uſque.* Prodeamus rus] *quaſi dicat, noli, quæſo, ſolus & ſeorſim a me ſtudium in cognoſcendo optato illo tempore conſumere, ut ſuprà dixiſti 6.8. ſed communem operam eo conferamus, cùm æquè ſtudioſa ſim matrimonii iſtius conſequendi.* Pernoctemus] *quaſi dicat, nolo amplius imparata offendi, ut ſuprà 5. tædet me & pudet oſcitationis meæ: meum eſt vigilare tecum, & noctes æquè ac dies obſervare ſigna glorioſi adventus tui.* Ad cypros] *cognituri videlicet an floreant, ut ſequente verſu: vide ſuprà 6.8.* 3 Ubi datura] *id eſt, quo tempore & quibus ſignis certiſſimè percipietur inſtare nuptiarum diem, quo perfecto amore perfectè adunabimur Chriſto.* 4 Amabiles] *ſecunda pars orationis ſponſæ, qua ſua omnia addicit Chriſto; & nominatim oſtendit ſe interea temporis omnia munera, flores, odoramenta, ſertaq; coronaria comparare in nuptiarum diem.* Secundum oſtia] *id eſt, etiam ea quibus veſtibula domorum & aditus inſterni ſolent diebus nuptialibus.* 5 O ſi quis] *tertia pars, in qua primùm optatum ſuum exponit Eccleſia, duobus verſibus ; deinde ſocias admonet ne ſibi cum ſponſo verſanti impedimento ſint, verſ. 7. & 8. poſtremò vehementiam ſui amoris oſtendit cum petitione.* Ut fratrem] *id eſt, germanum mihi eſſe atque domeſticum, ut jam jam tuo amplexu & colloquio frui poſſem quàm familiariſſimè.* Etiam non] *id eſt, libera eſſem tot ludificationibus & contumeliis, quibus tantiſper impii me exagitant dum dies ille advenerit.* 6 Deducerem te] *id eſt, hic ipſe dies nuptiarum eſſet : periphraſis.* Matris meæ] *i. univerſalis Eccleſiæ : quæ tota aſſurgens in corpus unum, ut virgo caſta, ſiſtetur domino glorioſa, Ephe. 5.27. Hoc autem ut melius intelligatur, ita habendum eſt: Hhebræi unum aliquod totum appellant patrẽ vel matrẽ, partes verò nominãt filios vel filias. Eccleſia autem in ſcriptura utroque modo conſideranda eſt; nimirũ aut universè, aut ex parte. Univerſalis autem Eccleſia ſimiliter cõſideratur duobus modis: nam modò continetur Eccleſiæ nomine Chriſtus cum electis ſuis omnibus, quæ propterea mater quoque ſponſi appellatur ver. 9. & Eccleſia ſoror, ſup. 4.9. & infrà 8.1. modò electi tantùm, ut hoc loco, ſup. 3.4. & 6.6. & aliis conſimilibus (quæ eadẽ diſtinctio in Novo quoque Teſtamento ſervatur, ubi Eccleſia cũ capite ſuo ferè appellatur Chriſtus, 1. Cor. 12.12. & Epheſ. 3.4. id eſt, Chriſtus, ut patres dixerunt, myſticus: ſeorſim verò a Chriſto, appellatur Eccleſia Chriſti aut corpus ipſius) Ex parte verò quoties conſideratur Eccleſia, aut temporibus diſtinguitur, aut locis: a temporibus ſumma diſtinctio eſt, ut altera dicatur vetus ante adventum Chriſti; altera nova, ex quo Chriſtus diſjecta maceria effecit ovile unum. Utraque autem Chriſti ſoror eſt, velut ejuſdem matris filia ex electione Dei.* Quæ docet me] *i. inſtituit & informat in omni pietate, officióque maximè erga te.* Bibendum darem] *i. exciperem te hilariſſimè : metaphora a convivio.* 7 Siniſtra ejus] *apoſtrophe ad ſocias, qua informantur quàm religioſè cavere ſibi debeant ab omni offenſione ſponſi, ut ſuprà 3.5.* 9 Quæ eſt illa] *expoſitio ſummi amoris quo Eccleſia proſequitur ſponſum,*

ſum per comparationem: an fuit (inquit illa) unquam ſponſa, quæ tantos labores perferret, tantaq́; pericula ſuſciperet ad conſequendum dilectum ſuum? Hæc igitur ſunt illa pignora meæ voluntatis erga te, quod fide ſuperavi omnes difficultates, ut pervenirem uſque in domicilium tuum cœleſte, de quo Heb.12.22. Aſcendat ex ipſo deſerto] *i. veterem hominem deponat, abnegans ſe & mundum ipſum totum, qui deſertum & ſolitudo in ſcriptura dicitur: ut Jeſchahh* 40. 3. Sub ipſa malo] *i. in ipſa Jeruſalem cœleſti, ac velut in cunis & cubili tuo.* Mater tua] *vide ſuprà in verſum 6.* 10 Impone me] *petitio patheticè interjecta illi expoſitioni amoris quæ cœpta eſt ſuperiore verſu. q.d. Eccleſia, viciſſim ferto me in animo tuo, in oculis, in manibus, &c. ut monilia pectori, & annuli digitis apponuntur.* Durus] *i. vehementiſſimus, invictiſſimus, & ardentiſſimus: ut ſequentis verſus comparationes oſtendunt.* Flammæ divinæ] *i. maximæ, quam Deus potentiſſima ſui luce ſpiritus in perpetuum duraturam accendit.* 11 Aquæ multæ] *i. adeò firmus eſt amor, ut neque vi ulla, neq; fraude & promiſſionibus expugnari poſſit.*

CAPUT VIII.

Eccleſia vetus deliberat de vocatione gentium, & partem lætitiæ ſuæ collocat in cooptatione ejus: Chriſtus ſtudium ſuum unicum erga Eccleſiam exponit, & prædicari ab ea cupit: quod accipiens Eccleſia, viciſſim præſentiam & opem illius implorat.

1 'SOROR 'nobis *eſt* 'parva, cui nondum *ſunt* ubera: ' quid faciemus ſorori noſtræ 'dic quo ſermo fiet de ea?

2 'Cùm murus fuerit *ædificandus*, ædificabimus in eo ' palatium argenteum: cùm autem janua erit *munienda*, circummuniemus eam tabulato cedrino.

3 'Me exiſtente *velut* muro, & uberibus meis velut turribus; tunc fuero in oculis ejus 'propè conſecuta pacem.

4 'VINEA eſt Schelomoni in ᵃ loco ferace: locat vineam ſuam cuſtodibus, quiſque affert pro fructu ejus ' millenos *ſiclos* argenti.

5 Vineæ quę mea *eſt*, ' apud me *permanent*; milleni illi ' tui Schelomo, etiam ducenteni *ſicli* cuſtodientium fructum ejus.

6 ' O quæ habitas 'in iſtis hortis, ᵇ'ſociis attendentibus ad vocem tuam prædica me.

7 ᶜ'ACCURRE, dilecte mi, ' & ᵈ ſimilis eſto capreæ aut hinnulo cervorum, *qui verſaris* 'in montibus aromatum.

ᵇ Heb. *ſocius attendentes ad vocem tuam fac audire me.*
ᶜ Heb. *fuge.*
ᵈ Heb. *ſimilis eſto tibi.*

ANNOTATIO.

1 Soror nobis eſt] *Hujus capitis loci ſunt tres: primus, quo Eccleſia vetus agit de cooptatione gentiū in eandem gratiam & conditionem per Chriſtum, tribus verſibus; ſecundus, quo Chriſtus ſuum erga Eccleſiam utramq́; commune ſtudium exponit, tribus alteris; poſtremus, quo Eccleſia præſens implorat ſponſi fidem & ſe committit ei, ver. ult. Cur autem Eccleſiam hanc noſtram ex gentibus collectam ſororem nominet vide, ſupra 7.6.* Nobis] *i. mihi & tibi, ô ſponſe.* Parva] *videlicet immatura ante plenitudinem temporum: Gal. 4. quod ſequentium verborum epexegeſis docet.* Quid faciemus] *cùm ego adminiſtrando, tum etiam tu dando efficaciter incrementum, & augendo benedictionibus.* Dic quo] *i. cùm myſterium illud ſacri connubii a temporibus æternis tacitum, ex imperio æterni Dei omnibus gentibus declarabitur; ut fide adjungantur tibi: ut Rom.16.25.* 2 Cùm murus] *ſubjectio ad præcedentem quæſtionem, qua inter ſe ſtatuunt Chriſtus & Eccleſia quid ſint facturi in illa temporum plenitudine, per novam allegoriam, duobus ver. ſenſus eſt, quo tēpore cooptabitur Eccleſia gentium (quę anguſtis Jeruſchalaimorum finibus præ multitudine capi non poterit, Jeſcha.49.20. & Zecarjæ 2.8.) erit inducenda nova civitatis forma, & diruto muro mediano meo novus quaſi murus & novæ portæ ad ampliandam civitatem curandæ: quapropter nos communem operam in hac Eccleſiæ ædificatione conſumemus. Significatur enim civitas appellatione muri & portæ ſynecdochicè ut alibi in ſcriptura paſſim.* Palatium] *i. regiam pretioſiſſimam, & magnificentiſſimam, ut ſit domus magni regis, prout vocatur pſal.48.3.* 3 Me exiſtente] *i. cùm ego adunato gentium cœtu in civitatem unam cum illis coaluero, tum bonam partem deſiderii mei fuero conſecuta: nam propè erit tempus, quo in communionem perfectam pacis recipiar adventu ſponſi, ut nuptiæ conſummentur.* Propè conſecuta pacem] *i. non procul abero ab illa tranquillitate animi & felicitate, de qua nunc laboro tantopere: jam videbor mihi in limine ejus verſari: nam illi dies ultimi paſſim appellantur.* 4 Vinea eſt] *ſecundus locus, oratio ſponſi: qua primùm oſtendit quàm pretioſa ſit ipſi Eccleſia per comparationem vineæ, duob. verſib; deinde ipſam ad prædicationem ſui Evangelii excitat, ver. 6. Eſt autem hoc comparationis argumentum: ne rex quidem ipſe (ut vineam habeat feraciſſimam vini generoſiſſimi) eam aut ipſe poteſt colere, aut totum illius fructum percipere; ſed colendam aliis locat, & aliquid iis de proventu tenetur attribuere, hoc verſu: Ego verò, inquit ſponſus, neque aliis colendam loco, neque mihi quicquam de ea detrahi ſinam; adeò ſum illius zelotypus; ſed oculi mei ſemper verſantur in ea, verſu ſeq.* Millenos ſiclos] *i. permagnum quidem fructum reddit Schelomoni (numerus certus pro incerto) ſed aliquam ſibi reſervat partem, utpote ducentenos ſiclos. Eſt enim hæc oratio* ἀνανταπόδοτος, *cujus membrum poſterius recipiendum eſt ex ſeq. ver.* 5 Apud me perma.] *videlicet fructus, i. illius ne tantillum quidem alienari ſino, aut aliena voluntate adminiſtrari.* Tui] *i. quos tu ex vinea tua percipis, eos ego ipſe conficio ex vinea mea, & amplius multo: apoſtrophe ſponſi glorioſa ad Schelomonem.* 6 O quæ habitas] *apoſtrophe ad Eccleſiam verſantem in terris & peregrinantem a domino, ut dictum eſt in verſum 4.* In iſtis hortis] *id eſt, ſingulis Eccleſiis, quas ſtudio ſingulari Chriſtus ipſe excolit.* Sociis] *id eſt, coram omnibus hominibus in terra converſantibus, qui vivere nolent ut porci & canes; ſed doctrinæ ſalutari animum advertere.* 7 Accurre] *concluſio, qua Eccleſia accipiens mandatum ſponſi de prædicando ipſius nomine, præſentiam ipſius implorat ad ducendum atque regendum ſe. q.d. certum eſt mihi facere quod jubes; ſed tu ipſe adeſto & dato quę jubes, promiſſaq́; perficere glorioſo adventu tuo feſtinato.* Et ſimilis eſto] *ut ſuprà 2.17.* In montibus aromat.] *id eſt, in cœlis, ut ſuprà 4. 6. ſimilis concluſio, ut Apoc.22.20. etiam veni Domine Jeſu. Amen.*

TERTIAE PARTIS BIBLIORUM FINIS.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

BIBLIORVM

PARS QUARTA,

id eſt,

*PROPHETICI LIBRI OM*nes, numero xvi. Latini recèns ex Hebræo facti, brevibuſque Scholiis ad verborum interpretationem rerumq́; methodum pertinentibus illuſtrati ab IMMANUELE TREMELLIO & FRANCISCO JUNIO.

PERIIT ET INVENTA EST

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M.D.LXXXI.

AUTORES IIII TOMI.

- Jeſchahhja
- Jirmeja
- Jechezkel
- Danijel
- Hoſchehha
- Joël
- Hhamos
- Hhobadja
- Jona
- Mica
- Nachum
- Chabakkuk
- Tzephanja
- Chaggai
- Zecarja
- Maleaci.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI ET POTENTISSIMO DOMINO, DOMINO GVILHELMO, LANDGRAVIO HASSIAE, COMITI IN CATZENELBOGEN, DIETZ, ZIGENHEIM, & NIDDA, &C.

Gratiam & pacem a Deo Patre & Domino
Jeſu Chriſto.

ANNUS *jam ſextus agitur*, PRINCEPS *Illuſtriſſime, ex quo in novam Teſtamenti veteris translationem Deo autore & duce incubuimus. Cujus laboris & lucubrationis noſtræ ſpecimen aliquod in publicum edidimus; ut noſtram in Deum fidem, in Eccleſiam officium, in omnes ſtudium probaremus: aut teſtatum certè faceremus animum Chriſtianum noſtrum, ſi qui fortè Cenſores tam duri ac moroſi offenderentur, qui improbare poſſent quod per Chriſtum confidimus Domino probatum eſſe. Neq; verò dubitamus quin illius laboris noſtri qui in lucem jam antè prodiit partem aliquam delibaverit C. T. & pro ea pietate ac peritia quam gratioſè voluit communicatam Dominus, interpretationem noſtram cum præcedentibus aliis comparaverit. Ac illa quidem interpretatione nonnihil adjumenti pro modulo noſtro afferre viris bonis omnino voluimus: attuliſſe & agnoſcunt quidam, & nos citra jactationem omnem confidimus in Domino; etſi non quantum debetur rerum cœleſtium & divinarum amplitudini: ſed quantum tenuitas noſtra ad rei tantæ illuſtrationem potuit optima fide, non mediocri diligentia, reverentiaq; maxima comportare. Planè quid præſtiterimus & novit Dominus, & boni permulti ſentiunt, & T.C. facillimè poteſt judicare in hoc ſcriptorum genere exercitatiſſima:* ἁμέραι δ' ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτατοι, *ut ait Pindarus. Cùm autem bonam elaboratæ illius noſtræ lucubrationis partem princeps Illuſtriſſimus piæ memoriæ* FRIDERICUS PALATINUS *Elector, partemq; illuſtriſſimus illuſtriſſimi parentis filius* D. JOANNES CASIMIRUS *Comes Palatinus, &c. ſibi vindicaverint, quæ ipſorum dicatæ nominibus in conſpectum publicum pervenerunt, ut ſubeuntes judicium bonorum omnium Eccleſiam Chriſti utilitate aliqua, & pios illos Principes honore afficeremus quem deberi a nobis agnoſcimus: noluimus profectò, nec verò bona fide potuimus committere, ut in hoc opere noſtro ac potius cultura Domini reticeretur nomen T. C. ampliſſimum. Te itaq; Princeps Illuſtriſſime, T.C. ſecundum Deum appellamus, ut ſtudium illud noſtrum, operam, laborem, atq; induſtriam fideliter in hoc argumento conſumptam accipias humanitate tua, judicio probes, veritate colas, & religione tuearis. Hoc enim conſilium noſtrum, hæc ſumma voluntatis noſtræ, ut Dei gloria illuſtretur acceſſione laboris noſtri, ædificetur Eccleſia illius, pietas T. C. & fides in cultu Dei & veritatis ſanctæ perveſtigatione occupata apud omnes homines prædicetur, ac noſtrum denique in T.C. ſtudium officiumq; conſtantiſſimum innoteſcat. Quòd ſi ea humanitate quam T.C. omnibus ſolet exhibere hoc munus noſtrum, noſtrum autem? imò verò Dei opt. max. acceperit, exemplo tuo futurum novimus atq; confidimus ut veritatem, quam ſine cujuſquam præjudicio, ſine offenſione, ſine contentione, & ſine animi (ita nos Deus amet) abalienatione exponimus, eodem animo ſanctè ac religioſè amplexentur quicunque hos libros a nobis quàm accuratiſſimè fieri potuit recognitos & quàm ſimpliciſſimè illuſtratos attigerint. Nihil hîc neceſſe eſt de horum librorum autoritate & argumento agere, eaq; apud T. C. apud viros bonos, apud Eccleſiam ſanctam prædicare: quorum dignitas, autoritas & majeſtas piis omnibus,*

& argumentum quoque T.C. eſt perſpectiſſimum. Noſtram operam ut magnopere commendemu vetat pudor, impedit officium noſtrum, & avertit præſtantiſſima illa rerum divinarum humanarumq́; notitia quam T.C. jam diu literarum ſacrarum auditione, lectione, meditatione, & oratione adepta eſt. Formam & præcedentes libri oſtendunt, & T. C. optimè omnium pervidebit. Quanquam in hoc opere non injuria poſsumus confirmare, amplius aliquid in legentium oculis emicaturum eſse quàm in præcedentibus libris fuerit cognitum. Nam primùm accuratè verba ſimplicia & conjuncta expendimus Prophetarum omnium, eorumq́; ſenſum pro eo ac fieri potuit interpretando expreſſimus: deinde verò intellectum, ſi quando opus eſſe videbatur, breviter aperuimus: tum ſeriem argumentorum, methodumq́; concionum certam (hanc enim apprimè in his libris ducimus eſse neceſſariam) certis compendiis explicavimus: denique omnia a nobis in hac cauſa eadem fide facta ſunt qua nos animas noſtras Deo & patri Domini noſtri Jeſu Chriſti committimus, exertoq́; capite jucundiſſimum & optatiſſimum illius Domini & ſervatoris noſtri adventum expectamus. Quę cùm ita ſint, petimus humillimè a T.C. ut noſtrum hoc officium pio humanoq́; ſtudio (prout facturam confidimus) accipiat & probet: deinde a piis omnibus, ut autoritate Dei opt. max. exemplo T.C. ſuaq́; ipſorum pietate & humanitate adducti ita de officio noſtro ſentiant & de labore judicent, ut pietatis in Deum (cui ſervimus ſpiritu mentis noſtræ) charitatis erga fratres in Chriſto ſingularis, & communis in omnes humanitatis legibus præcipitur.

Illuſtriſſime PRINCEPS, *Deum oramus & patrem Domini noſtri Jeſu Chirſti, a quo omnis bona donatio profluit, ut T.C. diutiſsimè ſervet incolumem, tibi adſit, te ſuo ſpiritu regat, & confirmet ad omne opus bonum, ac omni benedictionum genere exornet cumulatiſsimè.* AMEN.

T. C.

Servi addictiſſimi,

Immanuel Tremellius,
Franciſcus Junius.

JESCHAHHJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Jeſchahhjæ Prophetæ omnia prophetiarum genera complectitur quæ ad verum legis divinę uſum demonſtrandum pertinent, nimirum doctrinas, redargutiones, hortationes, reprehenſiones, & conſolationes omnimodas; quas voluit ſpiritus Dei & privatim & publicè tum ad tempora ipſius, tum ad ſequentia, tum denique ad ultima (quibus exhibitus eſt Chriſtus) exponere Eccleſiæ ad ædificationem ipſius. Quamobrem optimè in duo prophetiarum genera diſtribuitur; quarum aliæ veteres ſive legales dicantur, aliæ novæ & Evangelicę. Ac veteres quidem hîc illîc Evangelicis promiſſionibus conſperſę ſunt, quia omnes prophetiæ quotquot ſunt ab orbe condito complementum ſuum habent in Chriſto, per Chriſtum, & propter Chriſtum: ſed tamen non inconvenienter in tres claſſes diſtingui poſſunt. Prima eſt earum quæ ipſi Judeæ fuerunt indictę uſque ad cap. 13. ſecunda earum quę exteris Judęorum hoſtibus in gratiam Eccleſiæ denuntiatę ſunt etiámque ipſi Jiſraëlitarum regno, uſque ad caput 29. tertia, earum quæ Judæis excidium per Babylonios venturum, captivitatem, & mala graviſsima prædixerunt, adhibitis ſuis de regno Chriſti conſolationibus, uſque ad caput 40. Nam tria capita hiſtorica a capite 37. cur παρέργως, fuerint poſita, ſuo loco oſtenditur. Evangelicæ verò prophetię partim liberationem a captivitate Babylonica, velut ſymbolum ſpiritualis liberationis noſtræ, exponunt novem capitibus: deinde ad veritatem ipſam & complementum promiſsionum venientes, Eccleſiam Chriſtianam informant de electione & conſilio Dei, de gratuito fœdere, de perpeſsionibus & gloria futura Chriſti, de prædicatione Evangelii, de vocatione gentium, & de communicatione beneficiorum Dei omnium cum Eccleſia Chriſti, ad gloriam Dei & ſalutem æternam illius.

CAPUT I.

Propheta conteſtatus cœlos & terram, verbis Dei expoſtulat de ingrato animo apoſtaſiáque populi: obdurationem exprobrat adverſus multas & graviſſimas calamitates quas fuerat perpeſſus, hypocriſin illius redarguit, exhortatur ad reſipiſcentiam adjectis promiſſionibus, ſceleſtam optimatum vitam reprehendit; ac poſtremò judicium omnibus durum, bonis ſalutare, improbiſq́ exitioſum denuntiat.

1' VISIO Jeſchahhjæ filii Amotzi, quam vidit de Jehuda & Jeruſchalaimis; [a] temporibus Huzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ, regum Jehudæ.

2 'Audite cœli, & auribus percipe terra; nam 'Jehova loquitur: 'filios educavi & extuli, ipſi autem 'defecerunt a me.

3 'Agnoſcit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe [b] domini ſui: Jiſraël 'non agnoſcit, populus meus non animadvertit.

4 'Ah, gens peccatrix, populus [c] graviſſimus iniquitate, ſemen [d] maleficentiſſimum, filii corruptores: 'dereliquerunt Jehovam, ſpreverũt ſanctum Jiſraëlis, adverterunt ſe retrorſum.

5 'Qamobrem *quo* percutimini amplius, augetis apoſtaſiam?' totum' caput '*confectum eſt* eadem ęgritudine, & totum cor languidum.

6 'A planta pedis uſque ad caput non eſt in iſto *corpore* integritas; *ſed* vulnus, & livor, ac plaga [e] ſanioſa: *quæ* neque cómprimuntur, neque alligantur, *quarum* denique nulla emollitur oleo.

[e] He. *humida.*

7 'Regio veſtra deſolata fuit, ' civitates veſtræ exuſtæ igne: terram ipſam veſtram coram vobis, 'extranei conſumpſerunt; ' quin etiam ita deſolata eſt, ut *ſolet* ſubverſione extraneorum; '

8 'Et reliqua facta eſt filia Tzijonis, ut tugurium in vinea, ut tegillum in cucumerario; ' ut civitas obſeſſa.

9 'Niſi Jehova exercituum reliquos feciſſet nobis ſuperſtites, utcunque paucos; ut Sedomum eſſemus, Hhamorę ſimiles eſſemus.

10 ' Audite verbum Jehovæ, 'ductores Sedomi; auribus percipite ' doctrinam Dei noſtri, popule Hhamoræ.

11 ' Quorſum mihi multitudo ſacrificiorum veſtrorum, dicit Jehova?' 'Satur ſum holocauſtis arietum, & adipe pinguium: & ſanguine ju-

vencorum, agnorumq́ue & hircorum non delector.

12 Quòd advenitis' ut compareatis'in conſpectu meo; quis quæſivit hoc a manu veſtra, ut'conculcetis atria mea?

13 Ne pergitote offerre'munus vanitatis, ſuffitus abominationi *eſt* mihi: novilunio, & ſabbatho convocare convocationem('non poſſum *ferre* iniquitatem) denique 'interdicti die;

14 'Novilunia veſtra, & 'ſtatas ferias veſtras 'odit anima mea: ſunt mihi [f] laborioſæ, defeſſus ſum ferendo.

15 Propterea'expandentibus vobis manus veſtras, occulto oculos meos a vobis; etiam cùm utimini multa oratione, non exaudio:'manus veſtræ [g] cædibus plenæ ſunt.

16 'Lavate vos, purificate vos, amovete malignitatem actionum veſtrarum 'ex adverſo oculorum meorum; deſinite malefacere.

17 'Diſcite benefacere, quærite' jus; erigite oppreſſum, jus dicite pupillo, ſuſcipite cauſam viduæ.

18 'Venite' jam, & ' diſceptemus, inquit Jehova:' ſi fuerint peccata veſtra 'velut dibapha, 'tanquam nix exalbeſcent; ſi rubra fuerint velut coccineum, ſimilia lanæ erunt.

19 Si acquieſcetis ut audiatis, bono hujus terræ' fruemini.

20 Sin autem renuatis atque rebelletis, 'gladio conſumemini: nam 'os Jehovæ locutum eſt.

21 'Quomodo effecta eſt meretrix urbs fidelis? & pleniſſima jure, in qua juſtitia'pernoctabat, ea nunc homicidarum *plena eſt*?

22 'Argentum tuum [h] abiit in ſcorias, merū tuum inſpurcatum eſt aqua.

23 Principes tui contumaces &'ſocii furū; unuſquiſq;'amat munus, & ſectatur retributiones: pupillo non dicunt jus, & cauſa viduæ non pervenit ad eos.

24 Propterea dictum'domini Jehovæ exercituum, robuſti *Dei* Jiſraëlis: Eheu,' conſolationem capiam, de hoſtibus meis, & ultionem ſumam de inimicis meis.

25 'Nam referam manum meam contra te, 'ut defecem [i] ſua purgatione ſcorias tuas: & amovebo [k] totum ſtannum tuum:

26 'Reſtituámque' judices tuos ſicut primùm, conſiliarios tuos ſicut principio; poſtmodum [l]' vocaberis civitas juſta, urbs fidelis:

27 'Tzijon' judicio redimetur, & ' reduces ejus 'juſtitia.

28 [m]'Fragmenta autem defectorum & peccatorum pariter; ac derelinquentium Jehovam, ' deficient:

29 'Nam pudefient propter' lucos quos' deſideraſtis, & erubeſcetis propter hortos quos 'elegiſtis.

30 'Cùm eritis ſimiles quercui defluenti folio ſuo; & ſimiles horto, cui nulla eſt aqua.

31 'Eritque fortiſſimus quiſque velut ſtuppa, & opus ejus velut ſcintilla; 'ardebuntque ambo pariter, adeò ut nullus poſſit extinguere.

[f] Heb. *labori*:

[g] Heb. *ſanguinibus*.

[h] Heb. *eſt*.

[i] Heb. *ſecun-dum ſuam purgation*

[k] Heb. *omne ſtannum tuu*

[l] Heb. *voca-bitur tibi vitas juſti*

[m] Heb.

ANNOTATIO.

1 Viſio] *Continentur hoc verſu libri totius* ἐπιγραφὴ *ſive inſcriptio generalis: qua autor, genus, & argumentum ſcripti, tempuſq́; exponuntur. Autor, ac potius ſcriptor nominatur Jeſchahhja; de cujus parente etſi nihil certi ex ſcripturis cognoſcere poſſumus, non dubium eſt tamen quin Jeſchahhja propheta fuerit ſummæ autoritate, ut ex 2. Reg. 19. & 2. Chronic. 32.32. & tota ipſius prophetia conſtat. Genus ſcripti demonſtratur viſionis nomine: eſt enim viſio, omnis doctrina divinitus revelata; quia Deus, quibuſcunque viſum eſt revelare, res ipſas quodammodo videndas & ſpectandas oculis ſervorum ſuorum exhibet ad obſignandam earum certitudinem, ut idem Propheta periphraſticè exponit infra 2.1. & deſcribit cap. 6. Argumentum eſt de conſilio, voluntate, & adminiſtratione Dei ad populum ipſius pertinente & Eccleſiam totam Christi, de qua luculentiſſimè Jeſchahhja concionatus eſt. Nam etſi hìc illìc prophetiæ de populis regniſque exteris inſertæ ſunt, Aſſyriis, Babyloniis, Ægyptiis, Moabitis, Hhammonitis, Edomæis, Paleſtinis, Tyriis, Tzidoniis, Samaritanis, Græcis, Romanis, omnibus denique impiis Eccleſiæ Dei adverſātibus; tamē hæc omnia propterea de Jehuda & Jeruſchalaimis dicuntur enuntiari, quia ad hiſtoriā Eccleſiæ pertinent, cujus tam interfuit adverſarios Dei & ſuos peſſundari potentia regni Dei, quàm ſe ab illorum impetu & tyrannide vindicari. Tempus quo prophetavit, quàm fuerit diuturnum, ex nomine quatuor regum ſatis indicatur: nam (ut miſſum faciamus quod a Judæis traditur Prophetam hunc imperio Menaſchis ſerra diſſectum eſſe, & veſtigiis tantùm ſcripturæ ſacræ inſiſtamus) ſi ab ultimo Huzzijæ regis anno, infrà 6. 1. dicamus prophetaſſe, uſque ad 15. Jechizkijæ, quo Babylonios legatos ad eum miſſos fuiſſe eſt credibile, 2. Reg. 20 12. non potuit minus annis quadraginta quinque prophetaſſe amplius utrum prophetaverit (quod tamen vero ſimilius eſt) nihil poſſimus certo ſtatuere. Duo hìc nobis dicenda reſtant: unum, de univerſo ordine prophetiarum; alterum, de quinque primis capitibus hujus prophetiæ. Ad ordinem quod attinet, certum eſt neque prophetas, neque ſacerdotes (per quos prophetiæ in ſacrarium relatæ ſunt) ſemper habuiſſe temporum rationem; ſed tamen ſi capitum ſeriem obſervabimus uſq; ad 40. comperiemus ferè ſua tempora prophetiis attributa eſſe ex ordine: inde ad finem uſq;, non illud fortè quo prophetiæ dictæ ſunt; ſed argumenti ipſius tempus obſervatum eſſe: nam primùm de inſtauratione veteris Eccleſiæ agitur, uſque ad caput 49. deinde verò de plena reſtitutione Eccleſiæ per Chriſtum, ad finem uſque. Prima autem hæc capita quinque continent purorum & ſimplicium documentorum ſummam, quibus Propheta conatus eſt Eccleſiam bene inſtituere antè quàm obſignaretur divinitus illius populi obcæcatio. cap. 6.* 2 Audite cœli] *hujus capitis partes ſunt quinque: prima eſt propoſitio, qua Deus expoſtulat de ingratiſſimo populo erga ſe, uſque ad verſum 5. ſecunda eſt redargutio, a ver. 5. uſque ad ver. 16. tertia eſt exhortatio conjuncta promiſſionibus & minis, inde uſq; ad 21. quarta reprehēſio impuræ illorum vitæ, uſq; ad 24. ult. concluſio prænuntians gravitatē Judæorum Dei certa miſericordia tēperatam, inde ad finem uſq;. Hujus autem propoſitionis exordium eſt patheticum, ut Deut. 32. 1. quo Propheta cœlum, terramq́; conteſtatur, quaſi afficiantur verbo Dei; cùm populus neque verbo, neq; beneficiis, ac ne brutorum quidem exemplis revocaretur ad officiū ſuum, duobus ver. quibus ſubjicitur graviſſima indignantis exclamatio ver. 4.* Jehova loquitur] *ad cujus vocem ipſa elementa, inanimaq́; omnia percelluntur, & obſequūtur voluntati Dei.* Filios] *ſumma expoſtulationis: iſtos adoptavi (inquit Deus) pro meis, adoptatos educavi, edu-*

educans ornavi & in ampliſſimam dignitatem evexi. Defecerunt] atque etiamnum deficiunt, alienatiq́
permanent. 3 Agnoſcit] amplificatio per comparationem brutorum animantium. Non agnoſcit]
videlicet me, dominúmq́ ſuum averſatur. 4 Ah gens] exclamatio pathetica, ut diximus in
verſum 2. continens gradationem elegantiſſimam ad exaggerandum peccatum Jiſraëlitarum; quòd ita in
peccatis vivant, ut amplitudine eorum prægraventur, iis velut patriis & avitis hæreant pertinaciſſimè, denique
omnibus nervis contendant ut peccatorum moles amplius accumulent. Dereliquerunt] apoſtrophe,
qua juſtiſſimam cauſam iſtius exclamationis exponit Deus a ſceleribus populi; quæ ſimiliter gradatim tribus
verbis oſtenduntur, & exaggerantur a natura & gratia Dei quę illis innotuerat. Reliquerunt me, inquit,
revocantem ſpreverunt, & oppoſuerunt cervicem: ut ipſe Jechizkija ex Jeſchahhjæ verbis docet, 2.
Chron. 29. 6. 5 Quamobrem] ſecunda pars, ut diximus in verſum 2. qua primùm ſtatuitur ſummus
redargutionis ſequentis & reprehenſionis locus, hoc verſu: deinde verò ſigillatim exponitur. Increpationis
ſumma eſt; non potui apud me continere vos beneficiis: quî fit ut ne caſtigationibus quidem aſperrimis quas
experti eſtis revocemini ad bonam frugem; ſed potius certatim exardeſcatis in apoſtaſiam? Hæc duo poſtea
ordine explicantur: afflictiones, uſque ad verſum 10. apoſtaſia verò ad 16. Totum caput] ἐργασία,
allegoricè oſtendens caſtigationes Judæorum per comparationem corporis humani, quæ comparatio apud
Jeſchahhjam eſt frequens. Caput] id eſt, tota adminiſtratio politica & Eccleſiaſtica infirmata eſt; &
quod maximè in populo firmum eſſe debet, idipſum eſt tenuiſſimum. 6 A planta pedis] id eſt, in toto
regno nihil eſt integrum: ſcatent vulneribus, livore, & pure omnia; atque ejuſmodi quæ neque gravibus medicamentis
curari, neque ſuavibus unguentis mitigari poſſint. 7 Regio veſtra] explicatio ſuperioris allegorię,
docens quàm miſer antè fuerit ſtatus procerum & populi in regno Judæorum. Civitates veſtræ]
videlicet invadente Chazaële Rege Syriæ, & Joaſcho rege Jiſraëlitarum, 2. Reg. 12. & 14. & 2. Chron. 25.
Extranei] Chazaël Rex Syriæ temporibus Joaſchi, 2. Reg. 12. 18. & Joaſch rex Jiſraëlis temporibus Amatzjæ,
2. Reg. 14. & 2. Chron. 25. Quin etiam] id eſt, neque tantùm externis bellis, ſed etiam inteſtinis
motibus ab ipſis domeſticis attrita eſt; idq́ tam graviter quàm fuiſſent facturi extranei. hoc enim primùm
a Hhathalja cœptum eſt, 2. Reg. 11. deinde perfectum a conjuratis contra Joaſchum & Amatzjam, 2. Reg.
12. & ſequentibus & 2. Chronico. 24. & 25. 8 Et reliqua facta] id eſt, totum regnum Judęæ ita
exhauſtum & expilatum eſt; ut elapſo vindemię cuſtodiéve tempore tuguriola cuſtodum (ubi inſtrumenta
ruſtica aſſervantur) exportari ſolent: quod fecerunt partim Chazaël, partim ſtipendiarii Jiſraëlitæ, partim
verò Joaſch rex Jiſraëlitarum; ut iiſdem capitibus, quę modò dicta ſunt, exponitur. Ut civitas obſeſſa]
cujus aditus, & exitus aut invius, aut periculoſiſſimus eſt. q. d. omnes regni partes, omniaq́ itinera diligentiſſimè
fuerunt obſeſſa; cùm bellis non tantùm externis, ſed etiam internis fluctuavit. 9 Niſi Jehova]
amplificatio peccati Judæorum a miſericordia Dei, viam ſternens ad exprobrationem apoſtaſiæ Judæorum:
acceptum, inquit, ferendum eſt ſummę benignitati Dei, quòd non abſumpti ſumus, ut Lament. 3.
22. nam niſi Deus, qui exercitus illos contra nos armaverat propter peccata noſtra, ſui nominis rationem
habuiſſet: jam diu de nobis actum eſſet, ut de Sedomo & Hhamora olim, Gen. 19. Hic autem locus nominatim
quidem a propheta de ſuis temporibus dictus eſt: ſed universè tamen ad omnia tempora pertinet, quibus
Eccleſia tenetur confiteri indignitatem ſuam, & miſericordiam Dei ex gratuita electione ejus: ut Rom.
9. 29. 10 Audite] exprobratio apoſtaſiæ Judæorum, ut dictum eſt ſuprà in verſum 5. quos propterea
graviſſimè & ſigillatim conteſtatur, hoc verſu. Ductores Sedomi] id eſt, malitia atque ſceleribus cum
Sedomitis comparandi: quibus propterea non immeritò graviſſimum excidium importaſſet Deus, niſi fuiſſet
miſertus noſtri propter nomen ſuum. Doctrinam] quæ ſequentibus verbis exponitur, nimirum de improbitate
veſtra, officio impoſterum, & conſtantia judiciorum promiſſionúmq́ Dei. 11 Quorſum] occupatio
graviſſima, ut Pſalmo. 50. qua anticipat propheta objectionem Judæorum: quo jure (dixerit quiſpiam)
apoſtatas, Sedomitas, & Hhamoræos nos vocas, qui ſacrificia, templum Dei, ſolennitates omnes, &
cultum externum lege inſtitutum tam ſtudioſè obſervamus? imò verò, inquit Propheta, quid iſta ad apoſtatas
pertinent? aut quid iſtis apud Deum ſe effecturos putant? Non iſta, ſed homines ipſos ſibi ſanctificari
jubet Deus, & homines iſtis (ut vocant) meritis præfidentes averſatur. Satur ſum] id eſt, faſtidio,
ἀνθρωποπαθῶς. 12 Ut compareatis] ex formula legis quæ habetur Exod. 23. 17. & 34. 23. In conſpectu
meo] id eſt, non tantùm corpore, ſed etiam animo integro ſiſtatis vos & exhibeatis mihi. Conculcetis]
tantùm; non autem animum veſtrum ſiſtatis atque offeratis mihi: quod idem propheta objicit infrà
29. 13. 13 Munus vanitatis] id eſt, quod vanum eſt apud me, imò verò abominationi eſt, intollerabile
eſt, ut Proverb. 15. 8. & 21. 27. gradatio, quę ſimiliter repetitur ſequente verſu. Non poſſum
ferre] hanc videlicet iniquitatem apoſtaſiæ & animi per hypocriſin cultum Dei ſimulantis: pathetica parentheſis,
evidentiſſimè exprimens affectum indignabundi & averſantis animi. Interdicti die] id eſt,
quocunque die ab omni opere ſervili ceſſaviſtis ex interdicto, ſive feriæ eſſent legitimæ, ſive indictivæ, ut
Joëlis 1. 14. 14 Novilunia] de quibus Num. 28. & 29. Odit anima] id eſt, odi ex animo; ἀνθρωποπαθῶς,
ut ſequentia. 15 Expandentibus vobis] id eſt, in veſtris difficultatibus inclamantes averſor;
ut qui non tantùm indigni eſtis; ſed etiam imparati, illotis & cruentis manibus acceditis. Manus veſtrę]
nimirum quas expanditis me verſus. q. d. vos adhuc madetis ſanguine & cædibus, omniq́ peccatorum genere
circumfluitis, cùm acceditis me: quamobrem non eſt cur ſperetis exaudiri a me, niſi vos ipſos ab iſta impuritate
repurgetis; quod ſequentes verſus docent: ſynecdoche. 16 Lavate vos] tertia pars, exhortatio,
conjuncta ſuis promiſſionibus & minis, ver. 18. & duobus ſequent. Exhortationis autem ſumma eſt, primùm
ſeria reſipiſcentia abſtinens a malo, hoc verſu; & ſe in bono occupans, ſequente: deinde blanda provocatio ad
æquam diſceptationem cauſæ, verſiculo 18. Eſt autem primum hoc verbum metaphoricum, reſpiciens
ad cruentatas manus, quas modo exprobraverat. Ex adverſo oculorum] id eſt, ex animo &
corpore veſtro, palàm & clàm: quia omnia penitus introſpicit Deus. 17 Diſcite] id eſt, colite diſciplinam,
& exercitia beneficentiæ. Jus] i. ſinguli privatim & publicè quicquid eſt officii veſtri recognoſcite;
quod proleptice dictum poſteà minutatim accommodatur officiis miſericordiæ. 18 Venite jam] ſecundum
exhortationis membrum; ut ſi Judæi nondum reſipiſcere a peccatis didicerunt, ſaltem ex æquo diſceptantem

Deum & rationes blandè ineuntem cum ipſis audiant; viciſſim ſi quid cauſæ habent, proferant ipſi, tantiſper dum placet Deo a Judicis partibus abſtinere. Jam] *quandoquidem nondum reſipiſcitis.* Diſceptemus] *id eſt, amicè: & ex æquo inter nos de cauſa conferamus, ut alter alterum patienter audiat; prout fit partibus inter ſe litigantibus & conferentibus ad tranſigendam cauſam: quod genus conteſtationis adhibet Deus ad frangendam aut evincendam hominum improbitatem, & teſtandam patientiam ac miſericordiam ſuam, ut Jirmejæ 2. & Micæ 6.* Si fuerint] *quaſi dicat, confirmo fore, ſi tantùm aurem accommodabitis, ut vero ſenſu juſtitiæ meæ & peccati veſtri afficiamini; & promitto me aboliturum peccata veſtra pro miſericordia mea.* Velut dibapha] *id eſt, graviſſima & atrociſſima: comparatio eſt a colore ſanguinis, cujus dixerat plenas manus eſſe.* Tanquam nix] *id eſt, ablutis peccatis fietis albi, & puri: hypallage. Eſt autem eadem metaphora, Pſalm. 51.9.* 19 Fruemini] *non autem fruentur & conſument extranei: ut ſuprà ver. 7.* 20 Gladio conſumemini] *vos ipſi, ac non tantùm terra veſtra exhaurietur: prout actum eſſe poſtea temporibus Achazi legimus, 2. Chron. 28.* Os Jehovæ] *in lege ſua, Levit. 26. & Deut. 28.* 21 Quomodo] *quarta pars reprehenſio; quam tum demum adhibet Deus, cùm Judæi neque ad reſipiſcentiam adducti ſunt, neque ad æquam illam diſceptationem oblatam a Deo. ſuprà 18. Eſt autem tota hæc reprehenſio pathetica per comparationem temporum inter ſe: priùs (inquit) fideliter audiebant, ſapiebant, officium & jus colebant, aut denique reſipiſcebant moniti: nunc autem ut procaciſſima meretrix, aut ſceleratiſſimus quiſpiam homicida, reſipiſcentiam fugiunt perfricta fronte; monentem Deum non audiunt, ac potius prophetas revocantes mulctant; ut de Joaſcho & Amatzja legimus, 2. Chronic. 24.20. & 25.15.* Pernoctabat] *id eſt, dies noctesque colebatur.* 22 Argentum tuum] *allegoria exponens univerſam optimatum corruptionem & omnium ordinum, quam ſequens ver. exponit: ſic Jechezkel. 22.18. & 19.* 23 Socii furum] *probatis, & participatis furtis: ut Hoſche. 6.9.* Amat munus] *ut Exod. 23.8. & Deut. 16.19.* 24 Propterea] *ultima pars: qua Deus oſtendit ſe invitum tandem eò pertrahi, ut immorigeros ac non audientes quidem & præfractos Judæos, tanquam hoſtes conjuratos, verberet, hoc verſu: quorum verberum uſus & effecta ſequentibus exponuntur.* Domini] *qui ſe priùs non tantùm ut patrem, ſed etiam ut æqualem Judæis ſtiterat, verſu 18. nunc autem judicis partes aſſumit, quas æterna potentia ſua exequatur in contemptores ſui fœderis gratuiti; quò ſpectant omnia hæc Dei epitheta.* Conſolationem capiam] *humanitus dictum; ac ſi Deus ex offenſis acceptis contriſtaretur, & levamen ex ultionibus perciperet.* 25 Nam referam] *expoſitio allegorica judicii & ultionis, quam ſumpturum ſe dixit Deus, ſuperiore verſu: ſubduxeram, inquit, ferulas meas, de quibus ſuprà verſu 5. & ſequentibus; ſed eas, & graviores eis repetam atque importabo.* Ut defæcem] *id eſt, ut manu mea, tanquam artifex, eos qui improbi ſunt a probis ſeparem, refundendo totam rempublicam velut adulterinum nummum: ſic Jirmejæ 9.7. & Maleaci. 3.3. atque hîc generalis eſt afflictionum effectus, quas denuntiat Deus propter duplicem uſum qui deinceps exponitur.* 26 Reſtituamque] *prior uſus, inſtauratio & reformatio totius reipub. atque Eccleſiæ, diſparatis improbis, duobus verſibus.* Judices tuos] *id eſt, ſummatum ordines, ad quos utraque adminiſtratio pertinet, & quibus corruptis non poteſt totus etiam privatorum ſtatus non eſſe corruptiſſimus.* Vocaberis] *id eſt, re ipſa eris, & diceris, agnoſcerisque ea quæ antè fuiſti, ſuprà ver. 21.* 27 Tzijon] *brevis occupatio; qua propheta docet nihil eſſe quod ſibi propterea Eccleſia arroget, aut homines ulli: nam totum illud opus a Deo eſſe, qui judicio ſuo bonos diſparat a malis, & ſervat propter juſtitiam ſuam.* Judicio] *illo quod denuntiavit verſu. 25.* Reduces] *id eſt, quicunque a peccatis ſuis revertentur ad Deum vivum, abducti judiciorum ſenſu & exemplis ad reſipiſcentiam.* Juſtitia] *qua Deus juſtiſſimè præſtat bona omnia quæ promiſit verbo, ut Pſalm. 51.16.* 28 Fragmenta] *ſecundus uſus contra improbos, qui hoc verſu per eandem allegoriam metallorum enuntiatus, ſequentibus explicatur: nam fragmenta vocat particulas & rejectamenta ſcoriæ, quibuſcum improbi comparantur.* Deficient] *id eſt, conflagrabunt omnino, & gravitate ignis divini conſumentur.* 29 Nam pudef.] *ætiologia a vanitate idolorum, quibus confidunt improbi: conſumentur, inquit; nam non poterunt dii ipſorum juvare ipſos.* Lucos] *diis illorum conſecratos; prout legimus Hhuzzije & aliorum temporibus excelſa non amota fuiſſe, 2. Reg. 15.4. & 16.4.* Deſideraſtis] *apoſtrophe ad populum, graviùs exprimens ipſius idolomaniam; cujuſmodi Apoſtrophæ leguntur in Prophetis paſſim.* Elegiſtis] *non acquieſcentes loco quem elegi, Deut. 12.5. & 2. Chronic. 6.6.* 30 Cùm eritis] *id eſt, infeliciſſimè marceſcetis & exareſcetis; ut illas ipſas arbores & excelſa videtis marceſcere, in quibus idola colitis. Exponit enim propheta his duobus verſibus rationem qua Deus improbos perditurus eſt: primùm, inquit, ſua ipſorum infirmitate peribunt, hoc verſu; deinde qui volent robore experiri cum Deo, ſuo robore ſe conficient ipſi, ſequente verſu.* 31 Eritque] *id eſt, quiſquis robore fretus reluctabitur, ſuo ipſius labore incendetur & conflagrabit, ut ſtuppa igne.* Ardebuntque] *id eſt, peribit ipſe cum opere ſuo, & ſuo ipſius gladio jugulabitur.*

CAPUT II.

Propheta perſpiciens obfirmatum populi animum, provocat eum ad zelotypiam prænuntiata vocatione, fide, officióque gentium: eum increpat vanitatis, avaritiæ, & idololatriæ nomine: graviſſima Dei judicia interminatur eventura in idola, & in populum, ac nominatim ſummos, infimos, viros & mulieres propter peccata ipſorum: pios verò & reſipiſcentes conſolatur enuntiatis promiſſionibus de adventu Chriſti, in quo prædicit glorioſam fore Eccleſiam, percepta ſanctitate & vita ejus, remiſſione peccatorum & defenſione ſingulari.

1 'VERBUM quod [a] viſione percepit Jeſchahhja filius Amotzi, 'de Jehuda & Jeruſchalaimis.

2 'Erit ergo [b] 'ultimis temporibus, '*ubi* conſtitutus fuerit mons domus Jehovæ in vertice aliorum montium, & elatus ſupra colles; ut confluant ad eum omnes gentes:

3 'Eantque populi multi dicentes; venite, ut aſcendamus in montem Jehovæ, in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis ſuis, & ambulemus in itineribus ejus: 'nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovæ Jeruſchalaimis:

4 'Qui

[a] Heb. *vidit*.

[b] Heb. *in extremitate dierum*.

4 'Qui judicem aget inter gentes,& corripiet populos multos: ut tundant gladios ſuos in ligones , & haſtas ſuas in falces ; non attollat [c]gens una in alteram gladium, 'neque diſcant amplius bellum.

5 'Domus Jahhakobi, [d] agite, ambulemus in luce Jehovæ.

6 ' Quandoquidem 'deſeris populum tuum, domum Jahhakobi; 'quia pleni ſunt ab oriente *malis*,& præſtigiatores *ſunt* ut Peliſchtæi:denique 'natis alienigenarum acquieſcunt;

7 'Et repleta eſt terra illius argento & auro, & [e] infinitis theſauris; repletaque eſt terra illius equis,& infinitis curribus;

8 'Repleta eſt etiam terra illius idolis ; operi manuum ſuarum quiſq; incurvant ſe, illi quod fecerunt digiti ipſius;

9 'Et ſe deprimit plebeius homo , ſeque demittit vir pręſtans: 'propterea ne parcito iſtis.

10 'Ingredere in aliquam rupem, & abſconde te in ipſo pulvere; propter pavorem Jehovæ, & propter decorem excellentiæ ejus :

11 'Oculis [f] altis homo demittetur,& deprimetur altitudo hominum :editusque erit Jehova ſolus 'die illa:

12 Cùm dies erit Jehovæ exercituum contra omnem 'ſuperbum & excelſum ; & contra omnem elatum, 'ut demittatur,

13 Et 'contra omnes cedros Libani celſiſſimas & elatiſſimas,& contra omnia 'robora Baſchanis,

14 Et contra omnes montes celſiſſimos , & contra omnes colles elatiſſimos,

15 Et contra omnem turrim altam, & contra omnem murum munitum,

16 Et contra omnes 'naves oceani, & contra omnes imagines [g] deſideratiſſimas:

17 Tunc deprimetur [h] altus homo,& demittetur celſitudo hominum : editúſque erit Jehova ſolus die illo:

18 'Idolorúmque *celſitudo* penitus 'tranſmeabit;

19 Cùm ' venient in ſpeluncas rupium & in hiatus pulveris: propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentiæ ejus, cùm ſurget ad violenter exagitandum hanc terram.

20 'Tempore illo abjiciet homo 'idola argentea ſua & idola aurea ſua; quæ fecerunt quiſque ſibi ad incurvandum ſe *illis*, 'talpis & veſpertilionibus.

21 Ingrediendo in cavernas rupium & in ſcopulos petrarum ; propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentię ejus, cùm ſurget ad violenter exagitandum hanc terram.

[g] Heb. *deſyderii.*

[h] Heb. *altitudinis homo.*

CAPUT III.

1 'ABSTINETE vos ab ipſo homine, 'cui halitus *eſt* in naſo ipſius: nam 'qua in re æſtimandus eſſet?

2 'Nam ecce dominus ille Jehova exercituũ amoturus eſt Jeruſchalaimis & a Jehuda 'ſcipionem & bacillum; omnem ſcipionem 'panis, & omnem ſcipionem aquæ.

3 'Potentem & bellatorem; judicem & prophetam, 'ſagacemque ac 'ſenem:

4 Præfectum quinquagenis, & [a] honorabilem; conſiliariúmque ac [b] peritum artificem, & intelligentem eloquentię.

5 'Daturus autem ſum (*inquit*) pueros principes eorum, qui facinoroſè dominentur in eos.

6 Ita opprimet in populo [c] alter alterum, quiſque proximum ſuum: ſuperbient puer in ſenem,& vilis in honoratum.

7 'Si prehendat quis ' fratrem ſuum e domo paterna ſua, *dicens*, 'veſtis eſt tibi , ductor eſto nobis; 'ut ruina iſta ſub manu tua ſit:

8 [d]'Jurabit die illo dicendo, 'non eſſem obligaturus, 'etiam domi meæ non *eſt* panis neque veſtis: ne ponatis me ductorem populi :

9 'Cùm corruerint Jeruſchalaima & Jehuda ceciderit: 'quia lingua eorum & actiones eorũ ſunt adverſus Jehovam, ad exacerbandum oculos 'gloriæ illius.

10 'Obfirmatio vultus eorum teſtatur contra ipſos, cùm peccatum ſuum 'ſicut Sedom enuntient, non celent : 'væ animo ipſorum, quia afficiunt ſe ipſos malo.

11 'Dicite juſto, bene eſſe ; nam fructu actionum ſuarum fruituros eſſe.

12 'Væ, 'improbo malè eſt: nam retributio manuum ipſius eſt futura ipſi.

13 ' Populum meum opprimentium quiſque 'eſt parvulus,& fæminæ dominium exercent in eum: Popule mi, 'qui ducunt te, ſeducunt; & viam itinerum tuorum 'tegunt.

14 'Siſtit ſe ad litigandum Jehova, qui conſiſtit ad judicandum populos:

15 Jehova ad judicium advenit contra 'ſeniores populi ſui & principes ejus; 'at vos depaviſtis hanc vineam, rapina pauperis *eſt* in domibus veſtris.

16 Quid vobis *eſt*, quòd conteritis populum meum;& faciem pauperum commolitis: dictum domini Jehovę exercituum.

17 'Pręterea ait Jehova; eò quòd 'altæ ſunt filiæ Tzijonis,& ambulant [e]'extento gutture ,& 'nutantes oculis: [f] continenter minutis paſſibus incedunt, pedibúſque ſuis 'compeditas agunt:

18 Idcirco ſcabie afficiet dominus 'verticem filiarum Tzijonis , & Jehova 'pudendum earũ nudabit.

19 Tempore illo amovebit dominus ornamentum iſtud 'periſcelidum; 'ocellatáque opera , & 'lunulas,

20 Myrothecidia, 'catelláſq;,& 'bracteolas.

21 Tiaras,& armillas, redimiculáq, [g] 'bucculáſque '& amuleta.

22 Annulos,& [h]'monilia naſo impendentia.

23 'Syntheſes veſtium,& amicula,& ventralia, & 'aciaria,

24 Speculáque, & 'ſindones,& mitras,& carbaſa ,

25 Eritque 'loco aromatis *ut* exiſtat ' tabes,& loco cinguli 'diſſolutio,& loco operis [i]pexi 'calvitium,& loco 'ſegmentatæ cicladis cinctus cilicii; 'uſtio loco pulchritudinis.

26 'Homines tui gladio cadent , etiam [k] potentes tui bello.

27 Quamobrem mærentibus & lugentibus 'portis illius ; cùm ' expurgata ' deſidebit in terra ,

28 'Prehendent ſeptem mulieres virum eundem tempore illo, dicendo; cibum noſtrum comedemus, & veſtimentum noſtrum induemus : tantummodo [l]' vocemur de nomine tuo, 'aufer probum noſtrum.

[e] Heb. *extentæ guttur.*

[f] Heb . *eundo & parvulas agendo incedunt.*

[g] Heb. *domus animæ.*

[h] Heb. *monilia naſi.*

[i] Heb. *continentis , id eſt ita pexi ut continens eſſe videatur.*

[k] Heb. viri *potentiæ tuæ.*

[l] Heb . *invocetur nomen tuum ſuper nos.*

CAPUT IIII.

1 [a]' TEMPORE illo erit 'germen Jehovæ gloriæ & honori; & 'fructus ipſe terræ excellentiæ & ornamento [b] 'ſuperſtitibus Jiſraëlis.

2 'Erit enim *ut* qui relictus fuerit Tzijone, & reſiduus Jeruſchalaimis, ſanctus [c] dicatur; 'quiſquis adſcriptus fuerit illi vitæ Jeruſchalaimis:

3 'Cùm laverit Dominus excrementum filiarum Tzijonis, & [d] cædes Jeruſchalaimorum abluerit e medio ipſorum; 'ſpiritu judicii & ſpiritu ſublationis.

4 'Creabitque Jehova ſuper unumquodq; habitaculum montis Tzijonis, id eſt, ſuper 'convocationes ejus, 'nubem interdiu, fumumque, & ſplendorem ignemq; [e] flammantem noctu: nam 'ſuper totam gloriam *erit* 'protectio:

5 'Cujus *protectionis* tugurium erit umbraculo interdiu ab æſtu, & receptui atque latibulo ab inundatione & a pluvia.

[a] Heb. *die.*

[b] Heb. *evaſioni.*

[c] Heb. *dicatur ei, imperſonaliter: ut ſuprà.* 1. 26.

[d] Heb. *ſanguines.*

[e] Heb. *fla-
ma.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hanc inſcriptionem ad tria capita pertinere conſtat, quibus Jeſchahhja ſecundò Judæos docet voluntatem & judicia Dei, pioſq; erigit promiſſionibus. Videtur autem huic concioni habendę data eſſe occaſio a pervicacia Judæorum, quos ſuperior concio nihil affecerat. Quamobrem ut eos qui neque bonis allici, neque malis abſterreri a peccando poterant, alieno exemplo provocaret; proponit Jeſchahhja primùm doctrinam de Evangelica vocatione gentium, tribus verſibus: deinde Judæos ab exemplo illius prophetiæ provocat, verſu 5. & ne iniquè eos provocare videatur, graviſſimam peccatorum enuntiationem adhibet, a verſu 6. ad 9. tertiò evictis peccati, interminatur judicia Dei ſeveriſſima in populum, & idola, a verſ. 9. ad 19. quæ judicia poſtea exornantur ſigillatim uſque ad caput 4. poſtremò concludit ſuam concionem elegantiſſima conſolatione piorum a promiſſionibus Dei, capite 4.* De Jehuda] *nam quod vocatio gentium in ipſo limine poſita eſt, propter Judæos fiebat; ut hoc pacto, ſi fieri poſſet, adducerentur ad reſipiſcentiam: ut Deuteronom. 32.21. & Rom. 10.19.* 2 Erit ergo] *quaſi dicat, quandoquidem ſuperiore concione nihil effectum eſt apud vos, ſed permanetis in peccato, propterea gentes aſſumet Deus: paralepſis in ſcripturis uſitatiſſima.* Ultimis temporibus] *nimirum Chriſti adventu, & doctrina Evangelii, qua tandem revelatum eſt & explicatum totum conſilium Dei in Chriſto.* Ubi conſtitutus] *id eſt, ubi Eccleſia Dei prædicatione verbi ipſius velut ſpectanda exhibebitur & cognoſcenda in oculis omnium: allegoria, qua comparat Propheta Eccleſiam Dei civitati in monte omnium editiſſimo poſitæ; unde fax Evangelii totum orbem & ipſas montium anguſtias perluſtrare poſſit, ac proinde omnibus innoteſcere.* 3 Eantque] *id eſt, accedant fide per charitatem operante ad Deum colendum, audiendum, & obſequendum ei in Eccleſia.* Nam] *ætiologia cur gentes ad Eccleſiam tantùm ſibi confluendum eſſe profiteantur: nam (inquiunt) nuſquam alibi doctrina verbumq; Dei ſalutare exaudiri poteſt: tantùm in Eccleſia eſt, & ab ea in pios omnes derivatur, prout illa eſt columna & ſtabilimentum veritatis, 1. Timoth. 3.15. vide in verſum 6.* 4 Qui judicem] *id eſt, omnes inter ſe quamvis alieniſſimas conciliabit, adductas ad unum Deum, unam fidem, unum baptiſma, unum corpus, & unum ſpiritum, id eſt, Eccleſiam unam, & vocatas in unam ſpem vocationis ſuæ: Epheſ. 4. 4. quo argumento ſtudebunt ſervare unitatem ſpiritus per vinculum pacis: quod hîc allegoricè pro temporum ratione Jeſchahhja prænuntiat.* Neque diſcant] *ſed ſtudeant paci, Epheſ. 4. 3.* 5 Domus Jahhak.] *ſecunda pars, exhortatio, Judæos revocans a viis ſuis pravis ad bene utendam præſentem lucem, ut Joan. 12. 35. cui ex adverſo reſpondet dehortatio infrà 3.1.* 6 Quandoquidem] *reprehenſio ætiologica, ſive cauſam explicans tum ſuperioris prophetię de vocatione gentium, tum hortationis proximæ ad Judæos; qua docet Propheta utriuſque cauſam eſſe poſitam in ſceleribus illorum, & indignatione Dei ipſos propter ſcelera reprobante: vide Rom. 9. & 10. & 11. Enuntiatur autem hic locus per apoſtrophen ad Deum, velut certiſſimum teſtem & vindicem ſcelerum quę inſitiabantur Judæi, ad exaggerandam reprehenſionem.* Deſeris] *id eſt, jam jam præſtò es, ac velut in procinctu, ut abjicias populum tuum; quod flagellis tuis (de quibus ſuprà capite 1.) ex parte oſtendiſti.* Quia pleni ſunt] *quaſi dicat, ex omnibus populis finitimis & circumſtantibus omne genus ſcelerum hauſerunt ſtudioſiſſimè, & in regione ſua accumularunt: nam Syros & Meſopotamienſes (quos nefariis artibus abundaſſe vel una hiſtoria Bilhbami docet) ab oriente eſſe, & Peliſchtæos ab occidente docet propheta infrà 9. 12.* Natis alienigen.] *id eſt, non acquieſcunt doctrinæ & verbo Dei, quod gentes amplexaturæ ſunt, ſuprà ver. 3. ſed extera omnia præferunt ſimplicitati divinæ legis.* 7 Et repleta] *id eſt, exterorum ſtudiis abducti non dant operam regno Deo; ſed pecuniæ, opibuſq;, & humanis viribus.* 8 Repleta eſt] *id eſt, exteris ſtudiis abrepti, & locupletati, ſua abundantia in dedecus Dei & idololatriam abutuntur: ut Hoſche 2.8.* 9 Et ſe] *id eſt, omnes ſunt idololatræ, tum infima tum ſumma conditione homines.* Propterea] *epiphonema patheticum, quo Propheta exardeſcens zelo gloriæ Dei judicium ipſius ſeveriſſimum in idololatras imprecatur, qui non acquieverint domui Jahhakobi, & ſe ad lucem Jehovæ converterint.* 10 Ingredere] *tertius locus, interminatio graviſſimorum judiciorum Dei in Judæos pertinaces, & idola ipſorum. Sunt autem hujus interminationis partes duæ: una eſt prolepſis ſive propoſitio ſumma iſtorum judiciorum, uſque ad verſum 20. altera eſt* ἐξεργασία *ſive exornatio prolepſeos, explicans copioſiùs ſingula ipſius membra,* ὕϛερον πρότερον: *primùm enim judicium idolis denuntiatur, uſque ad finem capitis; deinde hominibus, capite 3. Incipit autem hæc comminatio a vehementiſſima apoſtrophe ad populum; cùm Propheta per Sarcaſmum, ſuperbum & præfidentem populum exagitat certiſſima fiducia judiciorum Dei. quaſi dicat effuge (ſi potes) manum horrendam Dei, aut terribilem conſpectum ejus; ſed non ſuccedet: ut oſtendit ſubjectio ſequentis verſus.* 11 Oculis altis] *ſubjectio ſuperiorem Sarcaſmum explicans, & conatus humani vanitatem: ut infrà* 8.10. Die illa] *id eſt, tempore illo, quod octo ſequentibus verſibus exponitur: videlicet cùm in homines judicia exercebit, uſque ad verſum 17. & in idola ipſa, verſ. 18.* 12 Superbum]

epitheton eorum qui verbo Dei non acquieſcentes extera ſtudia conquirunt, mundo hærent, & idola anteponunt
Deo, quod ſuprà exprobravit Propheta a verſ. 6. Ut demittatur] *prout confirmatur verſ.*
17. 13 Contra omnes cedros] *id eſt, homines quamvis valentiſſimos, munitiſſimos, &c. quæ allegoricè*
quatuor verſibus ſubjiciuntur. Robora] *ut ſuprà 1.30.* 16 Naves oceani] *id eſt, homines*
opulentiſſimos & ornatiſſimos, allegoricè. 18 Idolorumque] *altera pars divini judicii, ut dictum*
eſt in verſum 11. Tranſmeabit] *id eſt, mutabitur planè & abolebitur illorum dignitas, in quam falſa*
hominum opinione evecta ſunt. 19 Venient] *idololatræ fugientes a judiciis Dei, abjectis idolis ſuis, ut*
ſeq. verſus exponit. 20 Tempore illo] *ἐργασία ſive exornatio poſterioris membri prolepſeos, de perditione*
idolorum; ut obſervavimus in verſum 10. Idola argentea] *quæ viſum hominum ſuperſtitioſorum*
afficiunt dignitate ſua. Talpis & veſpert.] *q.d. cæcis & luſcitioſis, nihil aut perparum videntibus: ironia*
lepida.

IN CAPUT III.

1 Abſtinete vos] *tranſitio ad ſecundum locum prolepſeos de judicio Dei in homines contumaces, per*
dehortationem ex adverſo reſpondentem hortationi quæ propoſita eſt ſuprà 2.5. quaſi dicat, Deo adhæreſcite,
& toti pendete ab ipſo, non ab hominibus. Cui halitus] *id eſt, qui infirmiſſimus eſt, cujus vita eſt*
fumus, ac proinde nulla ex parte eſt cum Deo omnipotente comparandus. Qua in re] *quaſi dicat, quid*
eſt homo? quid eſt homini? aut quid ineſſe poteſt tantùm, quod non intereat ex ſe, aut amittatur per voluntatem
Dei momento uno? ſic poſita theſi deinceps tranſit Jeſchahhja ad hypotheſin, & Judæis hoc dictũ
accommodat toto capite. 2 Nam ecce] *exornatio prioris membri prolepſeos judicium Dei hominibus*
accommodans, ut dictum eſt ſuprà 2.10. Docet enim propheta judicium Dei longè latèque Judæam
totam pervaſurum, ſummos, infimos, viros, & mulieres, bona, & corpora: viros quidem; uſque ad verſum
17. mulieres verò, inde ad finem uſque; poſtquam de bonis & rerum omnium poſſeſſione ac uſu actum eſt, hoc
verſu. Hæc autem judicia non uno tantùm certo tempore effecta ſunt, cùm ea jam inde a ſuis temporibus
cœpiſſe Propheta docuerit ſuprà 1.5. & ſequentibus; ſed ad tempora omnia conſequentia pertinent, quibus
omnia hæc mala mutationéſque Judæi perpeſſi ſunt, uſque ad plenum rejectionis tempus. Scipionem]
id eſt, quicquid pertinet ad vitam hominum ſuſtentandam, & magnum, & parvum: metaphora.
Panis] *id eſt, cibi & potus, ſynecdochicè.* 3 Potentem] *denuntiatio continens*
tum judicium divinum in perſonas; cujus genera ſunt hæc, amotio perſonarum aptarum, duobus
verſibus; inſtitutio ineptarum ad adminiſtrationem, & ἀταξία illius conſequens, verſ. 5. & 6. &
ἀναρχία, verſu. 7. & 8. tum confirmationem juſti illius judicii, verſ. 10. & ſequentibus. Sagacemque]
vide in Proverb. 16.10. Senem] *judicio, ac non ætate tantùm: quomodo pueri poſtea ſunt*
accipiendi, verſ. 5. & 13. 5 Daturus] *ineptorum regum & principum inſtitutio, efficiens*
ἀταξίαν ſequentis verſ. ut diximus verſu 3. 7 Si prehend.] *ἀναρχία, tertius maledictionis locus: ut*
diximus verſ. 3. Fratrem ſuum] *ad quem ex lege deferendus erat principatus Deut. 17.15. & qui eodem*
jure fratres ſuos tenebatur vindicare multò magis in publicis calamitatibus, ſi facultate inſtructus eſſet,
quàm in privatis, quarum præceptum habetur Levit. 25. Veſtis] *id eſt, facultate ampliore inſtructus es:*
ſynecdoche. Ut ruina iſta] *id eſt, ut manum admoveas ad labem reipublicæ noſtræ curandam & inſtaurandam:*
metaphora a ſtructoribus, qui collectis ruderibus faciunt opus redivivum. 8 Jurabit] *id eſt,*
ejurabit magiſtratus, adducta imbecillitate & tenuitate ſua. quaſi dicat, neminem invenient Judæi qui defenſionem
ipſorum in ſe velit recipere: ita a Deo abjecti, ab exteris preſſi, & a ſe ipſis confecti erunt mutuis
inter ſe diſſidiis & ſeditionibus. Non eſſem obligat.] *id eſt, non poſſem curare aut ſanare vulnera veſtra:*
metaphora a re medica. Etiam domi meæ] *id eſt, ne meis quidem difficultatibus domeſticis poſſem*
conſulere; quanto minus ſuſcipere veſtras? 9 Cùm corruerint] *id eſt, cùm ſtatus publicus ſemel*
labefactatus fuerit: prout factum eſt in primis inde a temporibus Alexandri magni. Quia lingua] *ætiologia*
a blaſphemiis Judæorum & peccatis in Deum: qua tranſitus comparatur ad confirmationem denuntiati
illius judicii. Gloriæ] *id eſt, Dei illius, qui & in ſe ipſo glorioſus eſt, & glorificandus a nobis, atque*
adeo ſe in improbis glorificaturus. 10 Obfirmatio] *confirmatio juſti illius judicii Dei quod propheta*
denuntiavit, a Judæorum obduratione in peccatis: quorum proinde damnationem ſtatam eſſe docet:
primùm a naturali judicio & conſenſu omnium, bonis bene eſſe oportere, & malis malè, tribus verſibus; deinde
a juſtitia Dei jamjam adverſus populum diſceptantis opere & verbo, verſ. 13. & tribus ſequen. Sicut Sedom.]
id eſt palàm, pertinaciſſimè & impudentiſſimè, ut de Sedomitis dicitur Geneſ. 13.13 & 19.5.
Væ animo ipſorum] *q.d. non poſſunt iſtis non evenire mala, qui in mala ultrò projecti ſunt, & ſibi fabricantur*
mala. 11 Dicite juſto] *amplificatio proximè præcedentis ſententiæ a contrario, qua Jeſchahhja*
reprehendit ſecuritatem Judæorum ſecunda omnia ſibi pollicentium: ne dicatis, inquit, vobis bene fore, qui
injuſti eſtis; nihil ad vos pertinent promiſſiones juſtis factæ; ſed eas potius juſto concedite: vide Deut. 29.
18. & 19. 12 Væ] *exclamatio pathetica denuntiantis graviſſimas calamitates exitiumque injuſto populo.*
Improbo malè eſt] *utcunque ſibi de rebus præſentibus gratuletur.* 13 Populum meum] *ſecundus*
confirmationis locus a juſtitia Dei: in quo propheta primùm introducit Deum exponentem populo ſuo
indigniſſimam adminiſtrationem publicam civilem & Eccleſiaſticam, ſingularemque depravationem omnium,
hoc verſu; deinde pertinaces, obfirmatoſque conteſtantem, tribus verſibus ſeq. Eſt parvulus] *conſilio, judicioque,*
ut ſuprà verſ. 5. q.d. non magis ſapiens, conſilio, judicio, & adminiſtratione valens, quàm parvulus; aut
ſuarum cupiditatum potens, quàm mulier. Qui dicunt te] *id eſt, ſacerdotes & Levitæ, quorum officium*
eſſet ducere te in lege & luce Jehovæ: ut Deut. 17.9. & 33.10. Tegunt] *id eſt, celant te doctrinam*
legis, in qua tibi eundum eſſet, neque recedendum dextrorſum aut ſiniſtrorſum, Deut. 5.38. ſic accipitur hoc
verbum Numeror. 4.20. 14 Siſtit ſe] *deſcriptio Dei comparentis ad conteſtationem Judæorum,*
ſumpta a re forenſi: Judex, inquit, totius terræ (ut vocat Abraham Geneſ. 18. 25.) jam præſtò eſt,
ut

ut contendat cum populo. Hinc autem incipit ſecundus locus, nimirum conteſtationis, ut diximus ſuperiore verſu. 15 Seniores] officio & dignitate, quamvis re ipſa cum pueris & mulieribus comparandi. At vos] Dei conteſtantis verba per paralepſin. q.d. veſtrum erat ſeniorum, & verorum principum munere perfungi (de quo Exodi 18. & Deut. 1.) non autem puerorum modo, aut mulierum inſoleſcere: at vos, &c. Continet autem hæc conteſtatio crimina duo, vim factam alienis bonis, hoc verſu; & injuriam perſonis, ſequent. verſu. 17 Præterea] ſecundus locus judiciorum Dei contra mulieres, ut diximus ſuprà in verſum 2. in quo exponuntur primùm cauſa, mollities effœminatiſſima quæ indicium eſt infiniti luxus, ut oſtenditur Deut. 28. 56. deinde judicia trium generum: quòd delicias ſuas amittent, verſibus ſeptem ſequent. quòd malis graviſſimis, duriſſimiſq́ afficientur, verſ. 25. & quòd ſui erigendi facultatem nullam neque viri neque mulieres deinceps conſequentur, tribus ultimis. Altæ ſunt] id eſt, elatæ animo, quod ſequentibus ſignis oſtenditur. Extento gutture] id eſt, exerto, ut erectis cervicibus oſtentent frontem. Nutantes oculis] id eſt, ſuis nictationibus laſciviam ſuam facientes palàm. Minutis paſſibus] i. minutim & numeroſè paſſus conſerunt, ut natare potiùs ſumma terra quàm ambulare videantur. Compeditas agunt] id eſt, leges numerorum & greſſuum modulos obſervant, ut in ſaltationibus cinædi faciunt: quaſi compedes ſemper obtinerent, quibus ad modificandos aſturconum & tolutariorum greſſus utuntur veterinarii, donec modulis aſſuefacti ſint: prout hodie videmus fieri, cùm muli aut equi tolutim incedere docentur. 18 Verticem] quem ſuperbè extollunt, & ornant molliſſimè. Pudendum earum] ac non tantùm pedes, quos ſuis modulis & ſua arte diſſimulabant incedentes. 19 Periſcelidum] id eſt ornamentorum crurulium quibus ad pedes alligatis diſcebant modificare greſſus, ut diximus ſuperiore verſu. Ocellataque] ut ſunt reticula, & quæcunque raro textu confecta ſunt, ut ſint tranſlucida; impudicarum ornamenta. Lunulas] ut Judic. 8. 21. 20 Catellaſq;] pendentes de collo, aut pro cingulis impoſitas. Bracteolas] ſive ramenta auri & argenti, ut Capitolinus vocat in Aelio Vero, id eſt, tenuia veluti foliorum ſegmenta ex auro vel argento, quę veſtibus ita appenduntur, ut quaſi ſtellæ in oculis micent continuo motu: unde nomen apud Hhebræos habent. 21 Bucculas] id eſt, ſuperba illa aulicarum inſtrumenta, quibus os ſuum contegunt velut paſtomidibus: eſt enim os meatus animæ ſive anhelitus, cujus obex propterea Hhebræis domus animæ appellatur. Et amuleta] Hhebræa vox ab incantando & excantando dicitur: quod cum ea criminatione convenit, qua Propheta uſus eſt ſuprà 2. 6. quamobrem amuleta viſum eſt reddere. 22 Monilia naſo imp.] id eſt, fronti impoſita, cujuſmodi ferè baccata geſtari ſolent. 23 Syntheſes veſtium] id eſt, multiplicem mundum muliebrem veſtimentorum, ad varietatem & mutationem frequentem. Aciaria] ſive (ut Græci vocant) ῥαφιδοθήκας, quibus acus & aciculæ infigi aut includi ſolent. 24 Sindones] id eſt, ſuppara è lino Ægyptiaco: quamobrem etiam Tyriæ ſindones veteribus poëtis dictæ ſunt. 25 Loco aromatis] id eſt, unguentorum, & odoramentorum quibus diffluunt. Tabes] tum loco mollis unguenti corpora illarum infeſtans, tum aërem fœtore corrumpens odoramentorum loco. Diſſolutio] nimirum cinguli, ita ut laceræ ſint mulieres, nudæ, atque turpes. Calvitium] id eſt, deformitas ſumma: quia coma mulieri eſt gloriæ, 1. Corinth. 11. 15. q.d. tam graves erunt ærumnæ & calamitates publicæ privatæq́, ut puellæ comam ſibi avellant præ luctu, & ultrò gloriam ſuam & ornamentum a ſe abjiciant. Segmentatæ cycladis] hanc interpretationem ipſa nominis Hhebraici notatio nobis ſubminiſtrat. Eſt enim compoſitum ex nomine fruſtum ſive ſegmentum ſignificante, & altero ſignificante orbem ſive rotunditatem: quamobrem intelligimus hac voce, illa mulierum luxurioſarum ornamenta, quæ cùm induenda ſunt, a capite primùm inſeruntur, & demiſſa inde ſupra femora ita conſtringuntur in ſpeciem cinguli, ut tota cyclas, id eſt, ſegmentatus ille orbis ad imos uſque talos dependeat ex anguſto latus, & ima ſui parte velut quoddam tintinnabulum ſpatium ampliſſimum circumſcribens; quod genus veſtimentorum novum non eſſe ex Græcis autoribus conſtat. Uſtio] id eſt, pro eo quod colebant faciem ſuam venuſtatis cauſa & a ſolis cœliq́ injuriis ſtudioſè defendebant, trahentur & rapientur foras ab hoſtibus, retectæq́ ſoli exponentur atque torreſcent. 26 Homines tui] ſecundum judiciorum genus, ut obſervatum eſt ſuprà in verſum 17. per apoſtrophen ad Tzijonem. 27 Portis] id eſt, finibus omnibus Judææ, ſynecdochicè. Expurgata] id eſt, exhauſta incolis & bonis, dirutaq́ ædificiis; quo modo affecta terra lugere dicitur per proſopopœiam. Deſidebit in terra] nimirum Tzijon lugens calamitatem ſuam; προσωποποιητικῶς: ab uſu lugentium, qui ſolebant in terra ſedere atque recumbere, ut 2. Schemu. 12. 16. Ijobi 1. 20. & 2. 13. 28 Prehendent] id eſt, tanta erit penuria virorum, tanta deſolatio mulierum, ut ne unus quidem vir in ſeptenas familias inveniri poſſit. Amplificatur autem hæc deſolatio tribus conditionibus iniquiſſimis: una, quòd mulieres ambituræ ſint & prehenſuræ virum; altera, quòd victum & res omnes neceſſarias ipſi oblaturæ, quod propriè virorum officium eſt: tertia, quòd plures contra jus, morem, & ingenium in virum unum conſenſuræ. Vocemur] id eſt, duce nos, maritus eſto nobis. Aufer] id eſt, fac ut liberos ſuſcipiamus ex te: nam probroſa olim erat ἀτεκνία.

IN CAPUT IIII.

1 Tempore illo] concluſio totius concionis, ut obſervatum eſt ſuprà 2. 1. continens duo promiſſionum genera; unum de juſtitia, ſanctificatione, redemptione, & gloria, quam Eccleſia percipit in Chriſto, uſque ad verſum 4. alterum, de æterna fide & defenſione ejus, duobus ſequentibus. Tempus autem illud intelligendum eſt, quo Chriſtus judicia antè denuntiata effecit, & ſuo adventu populum ſuum purgavit, infrà ver. 3. Germen Jehovæ] id eſt, Chriſtus Jehova, infrà verſ. 4. qui intermortuo regno Dei propemodum, excitatus eſt a Deo patre & ſubmiſſus, velut germen è radice repullulans. alii pro Eccleſia repullulante accipiunt ex reliquiis Jiſraëlis, hoc ſenſu; Eccleſia è reliquiis Jiſraëlis collecta erit ornatiſſima; alii pro donis ſpiritualibus quæ Jehova in Eccleſiam profundit: ſed cùm proprium apud Prophetam nomen Eccleſiæ ſit Jiſraël aut reliquiæ Jiſraëlis, hoc verſu, & ſequent. præterea gratiæ ſive dona Dei evidentiſſimis verbis exprimantur, deinde hoc proprium ſit attributum Chriſti, quod deinceps procedente tempore copioſius

pioſius expoſuit idem Propheta infrà 11. *cujus ſummam hoc caput continet; interpretationem hanc aliis prætulimus. deniq; ipſa quoque verborum conſecutio ſimplicius ita conſtruitur, quàm ſi dixeris, erit germen Jehovæ reliquiis Jiſraëlis, id eſt, germinabunt a Jehova: dona verò nuſquam ſic appellantur, ſed Chriſtus ipſe hanc appellationem & cognatas obtinet infrà* 11.1. *Jirmejæ* 23.5. & 33.15. *Zecarjæ*. 3.8. & 6.12. Fructus ipſe] *epitheton Chriſti, qui ex radice penè mortua ſuboleſcens, cum ſurculo comparatur qui e terra naſcitur, quod infrà cap.*11. *copioſius exponitur*. Superſtitibus] *id eſt, Eccleſia*. 2 Erit enim] *expoſitio rationum, quibus Chriſtus gloriam collaturus eſt in Eccleſiam ſuam. Sunt autem duæ; Juſtitia & ſanctitas illius quæ efficitur noſtra ad vitam æternam, hoc verſu; & remiſſio peccatorum atque abolitio, ver. ſequente*. Quiſquis adſcriptus] *id eſt, ordinatus ad vitam æternam ex decreto Dei: ut loquitur Lucas Act.* 13.48. 3 Cùm laverit] *id eſt, malum ex Eccleſia ſuſtulerit, tum palcam exurendo igne inextinguibili, tum ſuorum peccata ventilando atque perpurgando ſpiritu ſancto & igne: ut Joannes prædicabat Matth.* 3. & *alibi*. Spiritu judicii] *id eſt, ſpiritu divino ſuo, qui unus omnia ſcrutatur*, 1. *Corinth*. 2.10. *ac proinde ſolus juſtiſſimo judicio omne malum tollit e populo Dei: quamobrem ignis in ſcripturis appellatur ab officio ſuo*. 4 Creabitque] *alterum genus gloriæ, nimirum fides & defenſio æterna quam obtinemus in Chriſto, ne unquam de vita, cui adſcripti ſumus, decidamus; ſed ſine metu e manu inimicorum noſtrorum liberati ſerviamus ipſi cum ſanctitate & juſtitia in ipſius conſpectu cunctos dies vitæ noſtræ, Lucæ* 1.74. Convocationes] *id eſt, ſingulos cœtus Eccleſiaſticos, qui omnes ad Tzijonem ſpiritualem pertinent*. Nubem interdiu] *allegoria reſpiciens ad ſignum illud aſpectabile præſentiæ Dei quod præivit Jiſraëlitis proficiſcentibus ex Ægypto, Exodi* 13.21. *pro eo quod eſt, dux erit & defenſor Eccleſiarum ſingularum, quæ undequaque confluent ad cœleſtem Jeruſalem*. Super totam gloriam] *decoremq́; excellentiam, & ornatum præſtitum Eccleſiis, ſuprà verſ.* 1. *Senſus eſt, proteget in Eccleſiis ſuis glorioſum ornatum ſuum, & dona ſua propter nomen ſuum conſervabit*. Protectio] *alludit ad tegmina quibus totum opus tabernaculi contectum erat, quod exponit ſequente verſu*. 5 Cujus protect.] *id eſt, quemadmodum tabernaculum olim circumtectum erat ab omnibus cœli injuriis, ita unaquæque Eccleſia (prout tabernaculum eſt & templum ſanctum Domino) planè circummunietur adverſus omnia mala ſtudio providentiaq́; Dei*.

CAPUT V.

Propheta per vineæ parabolam diſceptat verbis Dei cum Eccleſia Judæorum; beneficia illius ingratumq́; iſtorum animum exponit: peccata ex avaritia, luxu, certaq́; malitia ab ipſis perpetrata exprobrat: maledictionem & ultionem ſuam ſingulis denuntiat: præcedentes calamitates iiſdem peccatis tribuit, & graviſſimas e Chaldæis venturas prædicit.

1 ACCINAM nunc 'dilecto meo canticum dilecti mei, ' de vinea ipſius: 'vinea eſt dilecto meo [a] ' in clivo uberrimo,

2 'Quam circummunivit, & elapidavit, conſevitque generoſis vitibus, & extruxit turrim in ea, ac etiam torcular excidit in ea: ſed cùm expectaſſet ut ederet uvas, edidit labruſcas.

3 'Nunc autem habitatores Jeruſchalaimorũ, imò viri Jehudæ ſinguli; 'judicate quæſo inter me[b] & vineam meam,

4 Quid faciendum amplius fuerit vineæ meæ quod non fecerim in ea? Quamobrem cùm expectaſſem ut ederet uvas, edidit labruſcas?

5 'Jam itaque, notũ faciam nunc vobis quid facturus ſim vineæ meæ; amovebo ſepem ejus ut ſit depaſtioni, diſrumpam maceriam ejus ut ſit conculcationi:

6 Et exponam eam deſolationi; non putabitur, neque reſarrietur, ſed aſſurget ſentis & vepres: inſuper nubibus interdicam, ne demittant in eam pluviam.

7 'Cùm vinea Jehovæ exercituum ſit domus Jiſraëlis, & viri Jehudæ planta deliciarum ejus: & quamvis expectaverit 'officium, ecce 'pertinacia; juſtitiam *expectaverit*, ecce autem 'clamor;

8 'Væ conjungentibus domum domui, agrum agro[c] adhibentibus; 'donec nihil *amplius* ſit loci, & efficiamini habitatores vos ſoli in media 'hac terra.

9 [d] 'Me audiente, Jehova exercituum *juravit*: *ne vivam*, niſi domus multæ deſolationi ſint, magnæ & præſtantes; adeò ut nullus ſit futurus habitator.

10 Quindecem jugera 'vinearum reddent 'bathum unicum, & ſementis ' cori reddet 'epham.

11 'Væ ſurgentibus ſummo mane, *ut* potum inebriantem ſectentur; prorogantibus ad crepuſculum uſque, *ut* vinum incendat ipſos.

12 In quorum conviviis eſt cithara ac nablium, tympanum, tibiáque ac vinum: 'opus autem Jehovæ non intuentur & factum manuum ejus non conſiderant.

13 'Idcirco 'migrat populus meus, [e] quòd 'expers ſit ſcientiæ: & [f] honoratiſſimi ejus homines *ſunt* ' famelici, ac multitudo ejus aret ſiti:

14 Idcirco 'dilatat ſepulchrum [g] ſe ipſum, & diſtendit os ſuum [h] in immenſum: ut deſcendat 'decor illius & multitudo illius cum 'tumultuatione ſua, & qui exultat 'in illa.

15 ' Ita deprimitur homo plebeius, & demittitur vir præſtans; oculíque celſorum deprimuntur:

16 Et exaltatur Jehova exercituum judicio ſuo, & Deus fortis ſanctiſſimus ſanctificatur juſtitia:

17 Ut paſcant 'agni pro more ſuo, & vaſtitatibus pinguium 'advenæ fruantur.

18 'Væ 'trahentibus iniquitatem funibus vanitatis; & veluti denſo fune plauſtri, peccatum:

19 Dicentibus, feſtinet, acceleret opus ſuum, ut videamus; & appropinquans adveniat conſilium ſancti Jiſraëlitarum, ut experiamur.

20 Væ dicentibus de malo bonum eſſe, & de bono malum: ſtatuentibus tenebras pro luce, & lucem pro tenebris; ſtatuentibus amarum pro dulci, & dulce pro amaro.

21 Væ ſapientibus [i] judicio ſuo, & coram facie ſua intelligentibus.

22 Væ valentibus potare vinum, & [k] ſtrenuis admiſcendum potum inebriantem:

23 [l] 'Ab-

[e] He. *ex non ſcientia.*

[f] Heb. *honoris ejus* homines.

[g] Heb. *animam ſuam.*

[h] Heb. *ad non modum.*

[i] Heb. *in oculis ſuis: ut Proverb.* 3.7.

[k] Heb. *viris roboris.*

l Heb. *Juſtificantibus.*
m Heb. *amoventibus ab eo.*

23 [l]Abſolventibus improbum propter munus;& juſtitiam juſtorum [m] abjudicantibus ab unoquoque eorum.

24 'Idcirco ut abſumit ſtipulam 'lingua ignis, & torridum gramen flamma deficit;'radici iſtorum quaſi tabes inerit, & flos iſtorum ut pulviſculus abibit: Quia contemnunt doctrinam Jehovæ exercituum, & ſermonem ſancti Jiſraëlitarum ſpernunt.

25 'Propterea accenſus eſt ira Jehova in populum ſuum,& extendens manum contra eum, percuſſit eum ' adeò ut commoti fuiſſent ipſi montes,fuitq́;'cadaver iſtorum ſucciſum in mediis plateis:his omnibus non eſt averſa ira ejus, ſed adhuc'manus ejus extenta.

26 Nam cùm attollens vexillum ad ' gentes e longinquo, & ſibilans advocaverit ad ſe ab extremo terræ : ecce cito velox adveniet *exercitus.*

27 'Nullus *erit* feſſus,nulluſque impingens in eo,'non dormitabit neque dormiet;etiam 'non ſolvetur zona lumborum ejus, neque avelletur corrigia calceamentorum ejus:

28 Cujus ſagittæ *erunt* acutiſſimæ,& omnes arcus ejus intenti;ungulæ equorum ejus 'ſimules rupi reputabuntur,& rotæ *curruum* ejus 'ſimiles turbini:

29 'Rugitus ei ut immanis leonis : rugienſque ut juvenes leones fremet , & prehendet prædam, ſalvamque deportabit, & nemo eripiet.

30 Fremet enim ' in ipſum ' tempore illo, quaſi'fremitu maris: ' utut ipſe contentiſſimè intueatur in terram , tamen ecce tenebræ, *id eſt,* 'anguſtia ſimulatque'illuxerit;'*mox* obtenebratus fuerit effuſis *fluctibus* ejus.

ANNOTATIO.

1 Accinam] *Hujus capitis (quod Jeſchahbja carmine cecinit ad exemplum Moſchis Deut.32.) ſumma partes ſunt quatuor : prima eſt propoſitio,priore parte hujus verſus;ſecunda,narratio, uſque ad verſum 7. tertia,denuntiatio generalis juſtorum judiciorum Dei in populum ingratum & rebellantem Deo, inde uſque ad verſ.25.quarta,ſingularis accommodatio judiciorum Dei præteritorum futorumq́; ad præſentem cauſam,inde ad finem uſque . Etſi autem hoc caput nulla inſcriptione a præcedentibus diſtinguitur; tamen quia ſummatim argumentum continet duarum concionum præcedentium , ſeorſim viſum eſt ponere, velut concionem diſparatam.* Dilecto meo] *id eſt,Chriſto ſponſo Eccleſiæ,cujus amicus & adminiſter ſum.* De vinea ipſius] *ſumma totius argumenti allegorica.* Vinea eſt] *narratio continens expoſitionem rei, hoc verſu;factorum,ſequente ; & conſilii,quatuor ſequentibus.* In clivo] *q.d.quàm commodiſſimè, & convenientiſſimè quò etiam ſpectat prior pars ſeq.ver.* 2 Quam circummunivit] *narratio facti duplicis;nimirum curæ quam adhibuit Chriſtus in informanda,ſervanda,augenda, & perficienda vetere Eccleſia; & indignitatis qua Eccleſia vetus provocavit Chriſtum.* 3 Nunc autem] *expoſito conſilii divini in caſtigandis Judæis: qua primùm ex argumento ſuperioris parabolæ ipſos adigit ad damnandum factum ipſorum,& probandum ſuum,duobus verſibus (qua ratione Nathan apud Davidem uſus eſt 2.Schem.12.) deinde ſententiam ſuam judiciumq́; denuntiat,verſ.5.& 6.* Judicate] *q.d. appello conſcientiam veſtram, vos ipſi cognoſcite, & bona fide ſtatuite , per utrum ſteterit quominus fructum dignum conditione ſua protulerit: ſi vel tantillum meritò a me deſiderabitur , ego præſtabo: ſed cùm partibus meis planè perfunctus ſim; quid ſupereſt niſi ut vinea in culpa dicatur eſſe?* 5 Jam itaque] *expoſitio ſententiæ aut judicii allegorica,ut diximus in verſum 3.pro eo quod eſt,abjiciam ſtudium illius,nudabo præſidio , bonis,& ornamentis meis,exponamq́; omnibus injuriis.* 7 Cùm vinea] *tranſitio ad tertiam partem, quam diximus eſſe generalem denuntiationem judiciorum Dei,per accommodationem præcedentis allegoriæ ad Judæos; qui hoc verſu beneficiorum Dei & improbitatis ſuæ evincuntur , deinde pro ratione peccatorum verberantur denuntiatione parium judiciorum Dei,& peccatis reſpondentium.* Officium] *id eſt, ut miſſa nativa ſua conditione (quę ſterilis eſt & malarum duntaxat rerum ferax) facerent officium ſuum.* Pertinacia] *nimirum in vetere homine & corruptione naturali , quæ amplificatur demonſtrandi particula.* Clamor] *vide Geneſ.18.20.* 8 Væ] *hujus denuntiationis loci ſunt tres , quibus ſingulis continentur exprobratio peccati, & convenientis pœnæ interminatio : primus locus eſt avaritiæ ſordidiſſimæ,uſque ad verſum 11.ſecundus,intemperantiſſimi luxus, inde uſque ad verſum 18. tertius , malitiæ, & obfirmationis in malo , uſque ad verſum.25.* Donec] *quaſi dic.quorum avaritia adeò eſt inſatiabilis, ut ne tum quidem ſatis habituri ſint cùm nihil amplius ſupererit acquirendum, & totam terram ſoli omnibus expulſis poſſederint arbitratu ſuo . Hunc locum adducti diſtinctionibus Hhebraicis ſic interpretamur.* Hac terra] *cujus poſſeſſiones neque vendendæ , neque acquirendæ erant lege mancipii , Levit.25.23. & Numerorum 36.7. Hoc enim indicium eſt publici ſtatus depravatiſſimi,ut* 1. Reg. 21. 9 Me audiente]*hactenus peccatum ; ſequitur conveniens pœna juramento Dei confirmata , ac proinde inevitabilis: quam ſe non ex opinione tantùm , aut communibus minis comprehenſis lege cognoviſſe docet propheta;ſed ex ſingulari revelatione Dei , prout manifeſtum eſt ex ſingulari illa denuntiatione quæ ponitur ſub finem capitis . Sunt autem duo denuntiationis membra,ut in exprobratione; unum in prædia urbana, hoc verſu; alterum , in ruſtica , verſu ſequente.* 10 Bathum] *id eſt,amphoram Atticam : vide 1.Reg.7.26.* Cori] *vide Levit.27.16.* Epham] *vide Exodi 16.37.* 11 Væ] *ſecundus locus denuntiationis , ut dictum eſt in verſum 8.* 12 Opus autem] *id eſt,nihil reſpiciunt , nihil audiunt , nihil denique ſapiunt niſi luxum ſuum ; & ad nihil eorum quæ facit Deus animum aut ſenſus advertunt : ſic Hhamos 6.6.& ſequentibus.* 13 Idcirco] *hic ſubjicitur peccatis interminatio, ut ſuprà.* Migrat] *id eſt,pergunt Judęi ſummi & infimi cum iiſdem calamitatibus conflictari , quæ cœperunt Joaſchi & Amatziæ temporibus, ut ipſe oſtenderat ſuprà 1.5.& ſequentibus, & repetit infra verſ. 25. Sunt autem calamitates iſtæ , exilii , mortis, & abjectionis omnimodæ, tribus verſibus.* Expers] *id eſt, nulla præditus cognitione, aut animadverſione factorum Dei ; ſed brutus eſt , ut loquitur David Pſalm. 92.7.* Famelici] *pro eo quòd cibo & potu luxurioſiſſimè abuſi ſunt.* 14 Dilatat] *proſopopœia, qua inſatiabilem conditionem ſepulchri comparat cum luxu Judæorum inſatiabili.* Decor illius] *id eſt, ſummi & infimi,patricii & plebeii; hypallage : ſic enim accipiendam eſſe oſtendit præcedens verſus.* Tumultuatione] *id eſt,ſtrepitu illo , qui in comeſſationibus & perdito luxu perſonare ſolet.* In illa] *videlicet*

delicet urbe & regione tota. 15 Ita] *id eſt, his judiciis domantur improbi quicunque ſint, hoc verſu; Dei gloria aſſeritur, verſu ſeq. & pii proſpiciuntur, verſ. 17.* 17 Agni] *quibus comparantur pii in ſcriptura paſſim.* Advenæ] *pii reſtituti in poſſeſſione terræ quam improbi occupaverant, & inimici exhauſerant; ut ſuprà dixit Propheta.* 18 Væ trahent.] *tertius denuntiationis locus adverſus malitiam & obſtinationem Judæorum. Sunt autem hîc genera malitiæ plura: primum eſt ſtudium accumulandi peccata, quo utuntur ii qui ludificantur Deum, duobus verſibus; ſecundum, confuſio juſti & injuſti, & communis omnium perverſitas, ver. 20. tertium, præfidens ſui exiſtimatio, ver. 21. quartum, affectata totius naturæ & ſenſuum omnium conturbatio ad ſtabiliendum malum, & convellendum bonum, ver. 22. & 23.* Trahentibus iniquit.] *i. nihil agitantibus niſi malum omni ſtudio ſuo: allegoria.* 19 Feſtinet] *verba ludificantium Deum, & irriſorum qui in ſuis ipſorum cupiditatibus incedunt, ut vocantur 2. Petri 3. 3.* 24 Idcirco] *exprobrata hactenus malitia, Propheta venit ad denuntiationẽ pœnæ: qua oſtendit contumaces iſtos (qui ſibi tam graves viſi ſunt ad exuendam pietatem & humanitatem) fore aptiſſimos incendio, atque leviſſimos, nullo negotio judiciis Dei conſumantur.* Lingua ignis] *id eſt, extrema flamma in ſpeciem linguæ ſe ipſam protendens: metaphora.* Radici iſtorum] *id eſt, ab imo ad ſummum diſperdentur, exſtirpabuntur, conſumentur radicitus.* 25 Propterea] *quarta pars, ſingularis explicatio judiciorum Dei adverſus Judæos, tum eorum quæ priùs fuerant perpeſſi, ut Joaſchi & Amatziæ temporibus, de quibus ſuprà diximus, & hoc verſu agitur: tum eorum quæ in poſterum erant perpeſſuri ab Aſſyriis, Chaldæis, finitimiſq; omnibus, verſibus ſequent.* Adeò ut commoti] *id eſt, graviſſimè percuſſit, & tantis malis afficit, ut ipſi montes fuiſſent ſurſum deorſum abituri, ſi Deus in eos tantam indignationem deonerare voluiſſet: ſic per comparationem durities plus quàm ſaxea populo exprobratur.* Cadaver iſtorum] *tam bellis exteris, quàm civilibus: quia exteris Jeruſchalaima bis capta ſunt, primùm a Syris, 2. Chronic. 24. 23. deinde a Joaſcho rege Jiſraëlitarum, 2 Reg. 14. & 2. Chronic. 25. civilibus verò, occiſi ſunt reges ipſi, & occiſores mulctati.* Manus ejus] *vexillo ſublato accerſens hoſtes, & judicia ſua exequens.* 26 Gentes] *Syrorum. Aſſyriorum, Ægyptiorum, & Chaldæorum, quos excitavit Deus ut perficerent judicium ipſius, tanquam datis ſignis militaribus.* 27 Nullus erit feſſus] *exaggeratio interminationis per deſcriptionem exercitus cujuſq; qui in Judæam erat irrupturus, primùm a conſtitutione militum, armorum, equorum, & omnium ad militiam pertinentium, duobus verſibus; deinde ab opere ipſorum effectiſq;, duobus reliquis.* Non dormitabit] *id eſt, non aget ſegniter: ſed ipſas potius noctes in obſidione occupabit: ut Jir. 6. 5.* Non ſolvetur] *id eſt, indeſinenter in armis erit, & ſine impedimento in expeditione perget.* 28 Similes rupi] *id eſt, infractæ atque duriſſimæ, quæ nullo itinere atterantur.* Similes turbini] *id eſt, velociſſimæ, ocyores Euro.* 29 Rugitus] *altera pars deſcriptionis, exponens mala quæ efficiet exercitus: nimirum quòd ſola voce conſternabit, fremitu ſuperabit, vi depopulabitur & deportabit prædam, denique omnem ſui eripiendi facultatem oppreſſis adimet.* 30 In ipſum] *nimirum qui ſe aut populum eripere conatus fuerit e manu Chaldæorum: prout factum eſt, in poſteris Joſchijæ, & iis qui Gedaljam interfecerunt ut in Ægyptum transfugerent, 2. Reg. tribus ultimis, & 2. Chronic. ultimo, & Jirmejæ 41. & ſequentibus.* Tempore illo] *quoties rebellionem molietur.* Fremitu maris] *id eſt, graviſſimo & horrendo; prout ſequentia verba exponunt allegoricè.* Utut ipſe content.] *allegoria, qua Propheta irritos Judæorum conatus explicat per comparationem hominum qui jactantur alto: quemadmodum enim (inquit) qui fluctibus agitantur, littus quàm ſtudioſiſſimè proſpectant, & lucis ipſius aut phari alicujus aſpectu recreantur; ita Judæi liberationem exoptantes minimis quibuſque occaſionibus in ſpem libertatis erigentur: ſed fruſtrà.* Anguſtia] *epexegeſis tenebrarum.* Illuxerit] *id eſt, lux aliqua, aut ſpes libertatis vindicandæ affulſerit, & animos ſuos Judæi ad eam recuperandam erexerint: prout frequentibus rebellionibus factum eſt.* Mox obtenebr.] *id eſt, ut qui jactatur fluctibus, illicò lucis quam viderat conſpectu orbatur, ingruentibus illis ſubinde & profundo immergentibus: ita Judæi decidentes expectatione ſua novis Chaldæorum copiis ſubinde atterentur, recurſantibus in eorum cervices fluctibus, & allidentibus ipſos. Hanc interpretationem cùm penitus introſpeximus, aliis omnibus præferimus: ſic Jirmejæ 8. 15.*

CAPUT VI.

Propheta Deum conſpicit in ſolio, ſtipatum ſatellitio ſuo ad judicandum Judæos: cujus verbum prædicantibus angelis terra contremiſcit, & ipſe exterretur: deinde per ſignum ab Angelo adhibitum infirmitate liberatus mittitur a Deo, atque confirmatur, ut populo duritiem exprobret, obſignet, & augeat prædicatione verbi, donec novem ferulis correptus decima tandem in exitium abeat.

1 ANNO quo mortuus eſt rex Hhuzzija, tum vidi dominum inſidentem ſolio celſo & elato; cujus fimbriæ complebant templum ipſum:

2 Seraphim aſtantes supernè *erant* ei; ſenis alis unuſquiſque, quarum binis tegebat faciem ſuam, & binis tegebat pedes ſuos, ac binis volabat:

3 Et clamans [b] alter ad alterum dicebat, ſanctus, ſanctus, ſanctus *eſt* Jehova exercituum: implenda fuerat tota hæc terra gloria ejus.

4 Tum commoti ſunt poſtes liminum a voce inclamantis, & domus ipſa impleta eſt fumo.

5 Quamobrem dixi, Hei mihi, quòd exſcindor; quia vir pollutus labiis ſum, & in medio populi polluti labiis habito: cùm regem illum Jehovam exercituum viderint oculi mei.

6 Sed advolans ad me unus ex iſtis Seraphim habens in manu ſua prunam, *quam* forcipibus ſumpſerat ab altari,

7 Admovit ori meo dicens, ecce, attingit hoc labia tua: jam amovetur iniquitas tua, & peccatum tuum expiatur.

8 Deinde audivi vocem Domini, dicentis; quem miſſurus ſum? & quis iturus eſt nobis? cui dixi, En ego, mitte me.

9 Tum

[c] Heb. *audiendo.*
[d] Heb. *videndo.*

9 'Tum dixit, i, & dicito populo iſti: [c] 'audite continenter, 'at ne intelligatis; & [d] videte continenter, neque cognoſcatis.

10 'Fac ut 'pingueſcat cor populi iſtius, & 'aures ejus ingraveſcant, oculique ejus connive-ant; 'ne videat oculis ſuis, & auribus ſuis audiat, & corde ſuo intelligat, 'convertenſque ſanet ſe.

11 'Dicenti autem mihi, 'quouſque domine? dixit: 'uſque dum vaſtatis civitatibus adeò ut nullus ſit habitator, & domibus adeò ut nullus ſit homo, etiam ipſa regio vaſtata ſit deſolatione:

12 Et procul amovente Jehova hominem quemque, 'maxima ſit ipſa derelictio [e] in iſta terra.

13 'Nam adhuc in ea *erit* decima *derelictis*, & [f] rurſus 'erit depaſtioni: 'ſicut quercubus illis & ſicut roboribus quæ ſunt ad *portam* injectus 'ſtatumen eſt, *ita* ſemine ſancto ſtatumen ejus eſt.

[e] Heb. in
dio iſtius
terræ.
[f] Heb.
tura

ANNOTATIO.

1 Anno] *nunc demum eſt hoc capite ſecundum tempus, quo Jeſchahhja prophetavit. Cùm enim prim[is] temporibus Hhuzzijæ regis populum ad bonam frugem revocaſſet promiſſionibus & minis; nunc demum populi obfirmationem & excæcationem denuntiat, ut obſervavimus ſuprà, 1.1. quo magis admiranda eſt harum prophetiarum autoritas, cùm obduratio hæc populi & tot flagella quæ deinde fuerunt perpeſſuri, tot antè annis fuerint prænuntiata: nam Jotham ſexdecim annis regnavit tranquillè, Achaz hoc tempore quaſi puer quadriennis erat; veruntamen Propheta definit eas calamitates quæ deinceps inde a temporibus Achazi erant Judæam pervaſuræ. Continentur autem hoc capite tria: primum eſt magnifica admiratio majeſtatis Dei, quinque verſibus: ſecundum, expoſitio vocationis a Deo, & autoritatis officiiq́ Prophetæ imperati, inde ad verſum 11. tertium, prophetia graviſſimorum malorum quæ Judæis erant eventura juſto judicio Dei tribus verſibus ultimis. Exponitur verò præſtantia majeſtatis Dei primùm a conſtitutione ipſius, hoc verſu; deinde a perſona angelorum cœleſtium, duobus ſequentibus; poſtremò ab Eccleſia in terris verſante, verſ.4.& 5.* Quo mortuus] *id eſt, quo rex Jotham regnare cœpit: ſic autem potius definit quàm a Jothami regno, quia Jotham vivo adhuc parente regnum adminiſtraverat, 2.Reg.15.5. itaque hac locutione omnem dubitationem tollit.* Dominum] *Jeſum Chriſtum, ſermonem æternum Patris, cui Deus omne judicium dedit, ut interpretatur Joannes 12.41.* Inſidentem ſolio] *ut regem judicemq́ potentiſſimum & magnificentiſſimum effectum a Patre.* Cujus fimbriæ] *id eſt, glorioſiſſimum & ſanctiſſimum. Nam gloria diſpanſis illis fimbriis, id eſt, regali ornatu ſynecdochicè, ſanctitas verò habitatione templi deſignatur: ut poſtea declarant Seraphim, ex quorum verbis interpretamur hoc viſionis genus.* 2 Seraphim] *id eſt, electi angeli e cœlo, urentes tanquam ignis, ac proinde purgaturi bonos per vocationem Dei, & conſumpturi malos: nam viſiones quas Deus exhibet, ad rerum ſuarum argumenta accommodandas eſſe pro certo habemus: propterea Deum cum judice, angelóſque flammantes cum ſatellitibus comparari. Eſt autem hic ſecundus locus illuſtrans majeſtatem Dei a perſona factiſq́ angelorum, hoc verſu; & a confeſſione ac prædicatione ipſorum, verſu ſeq.* Supernè] *id eſt, in eodem loco, celſo, & elato, ubi inſpexi ſolium Dei.* Tegebat] *dans omnem gloriam Deo, & hoc ſigno publicè teſtans a ſua tenuitate non poſſe ferri aſpectum infiniti ſplendoris, gloriæ, & majeſtatis Dei.* Tegebat pedes] *quaſi hominum infirmitati conſulens, qui ad aſpectum emicantis illius ſcintillæ ſive particulæ quam angeli de gloria divina conſecuti ſunt, planè deficerent.* Volabat] *id eſt, quàm celerrimè ad juſſa Dei omnipotentis capeſſenda expeditus erat.* 3 Clamans] *id eſt, uno ore conclamantes & hymnum Deo concinentes: nimirum poſtquam decretum Dei acceptum eſt de iis exequendis quæ deinceps narrantur: paralepſis in ſcripturis ad vitandas repetitiones frequens.* Dicebat] *brevis hymnus iſte quem angeli dixerunt domino, accepto decreto de judiciis ipſius contra Jehudæos, continet duas partes; unam, qua ſanctitatem Dei infinitatem ipſi viiſque ipſius omnibus & judiciis ineſſe in ſempiternum aſſerunt; quod genus affirmationis triplice ejuſdem vocis enuntiatione oſtenditur, ut Jechezkel.21.27. quaſi dicas, omnino omnium ſanctiſſimus eſt Deus, & ſanctificandus ab omnibus: alteram, qua juſtitiam confirmant illius judicii, quod Prophetæ huic erant indituri, & per ipſum populo denuntiaturi. q.d. oportuerat populum hunc ſanctificare gloriam Dei ſui, prout receperat Exod.19.8.& 24.3.* Hæc terra] *quæ Dei eſt, peculiari quodam jure, & in qua coram habitat.* 4 Tum commoti] *id eſt, templum ipſum & res inanimæ audito Angelorum clamore cohorruerunt; poſtquam evicti ſunt Judæi, & percepta ſeveritas judiciorum Dei in illos.* Fumo] *ſigno præſentiæ Dei exardeſcentis in juſtiſſimam ultionem Judæorum, ut alibi præſentiam ſuam teſtatus eſt nube ad gratiam & pacem teſtificandam populo, 1.Reg.8.10.* 5 Quamobrem] *conſpecto Deo, & audito ab angelis decreto ejus.* Hei mihi] *vide Geneſ.16.13.* Pollutus labiis] *id eſt, qui ne verbo quidem ritè ſanctificavi gloriam Dei, neque adhuc comparatus ſum aut aptus ad ſanctificandum eam: ſynecdoche.* 6 Sed advolans] *ſecunda pars de vocatione Prophetæ; in qua docetur, primùm quomodo ad vocationem ſuam comparatus atque vocatus ſit: deinde quorſum aut ad quod prophetandi genus. Ratio comparandi ſive informandi Prophetæ eſt duplex; una, quòd abſumptæ & amotæ ſunt infirmitates ejus, duobus verſibus; altera, quòd functio nominatim fuit ipſi impoſita, verſ.8.* Unus ex iſtis] *adminiſter voluntatis Dei ad confirmandum Prophetam, ut ſequentia oſtendunt: nam non ampliùs hic verbo & ſacramento in Propheta efficit per ſe ipſum, quàm miniſtri Dei in Eccleſia: ſed unus eſt ſpiritus qui operatur omnia in omnibus.* Prunam] *id eſt, igniculum virtutis donorumq́ ſpiritus Dei, ad repurgandum, illuſtrandum, & confirmandum me.* Ab altari] *figura Chriſti, ex cujus plenitudine haurimus omnes per ſpiritum ipſius.* 7 Ecce] *demonſtratio, qua angelus ad ſacramentum adhibita oſtendit tam certum eſſe donum Dei intrinſecus, quàm extrinſecus eſt ſignum.* Attingit hoc] *ſic Jirmejæ 1.9.& Daniel.10.16.* Iniquitas tua] *id eſt, tuus ille metus & pollutio labiorum de qua conqueſtus es, ut fortiſſimus ſis [illegible]rum in tua hac functione contra Jiſraëlitas: non enim hîc primùm Jeſchahhja vocatur ad prophetandi munus; ſed denuo confirmatur propter gravitatem ſequentis prophetiæ, ne perſpectis difficultatibus animum abjiceret; ut Jechezkeli perſæpè factum eſt.* 8 Deinde] *poſtquàm me confirmavit Deus.* Quem] *videlicet hominem; quia viſum eſt Deo hos theſauros ſuos in teſtaceis vaſculis collocare, ut ejus virtus præ-*

ſtantia

ſcientia ſit Dei, & non ex nobis, 2. Corinth. 4.7. Nobis] *nam conſilium eſt Dei Patris, filii, & ſpiritus ſancti: ut Geneſ. 1.26.* 9 Tum dixit] *uſus Prophetiæ quam Jeſchahhjæ imperavit Deus & ſequentibus omnibus, uſque in adventum Chriſti; nimirum ut auditione verbi (quod pii odorantur ad vitam) impii obdurentur, & ipſis fiat odor mortis ad mortem ſuo ipſorum vitio: quamobrem eadem ratione a Chriſto atque Apoſtolis duo hi verſus permultis locis contra Judæos adducuntur.* Audite continenter] *imperandi modus in hac prophetia tum ſanctam Prophetarum audaciam in prophetando demonſtrat. quaſi dicat, audite ô ſcelerati, velitis nolitis, verbum Dei judicis: tum præſentiſſimam veritatem & efficaciam verbi; quod ita verberat impiorum aures ut animus obſtupeſcat: prout in Judæis factum eſt, donec planè ſeipſos reſciderunt a Chriſto.* At ne intelligatis] *quaſi dicat, quandoquidem vitio corruptæ & depravatæ voluntatis veſtræ verbum Dei non emendavit vos, ſed potius attonitos hactenus reddidit; & nunc quoque perſtatis in iſta depravatione voluntatis veſtræ: ſtat ſententia Dei judicis ſeveriſſimi, ut quiſquis non habet, aut cui non eſt datum noſſe myſteria regni cœlorum, etiam quod habet tollatur ab eo; ac proinde vos non magis reſipiſcatis aut percipiatis verbum ejus quàm deſperati ſontes, qui nullis judicum documentis, promiſſionibus, minis, evictionibuſque ad officium ſuum adducuntur, ſed potius vos ipſos adverſus omnia obfirmetis, verſu ſequent. Nam quæcunque hîc dicuntur, ad formam judicialem pertinent; quaſi Deus ſceleratos populi animos tum verbo tum flagellis non edomaret, ſed ipſi ſe adverſus judicem & omnia flagella obfirmarent.* 10 Fac] *amplificatio. q.d. effice prædicatione verbi & denuntiatione judiciorum meorum, ut non tantùm contineat ſe in eodem ſtatu malitiæ, non intelligendo; ſed ut omnibus modis augeſcat malitia ipſius irritata verbo, omnibuſq; modis obfirmetur: ut de Parhhone legimus, & idem Propheta repetit infrà 29.* Pingueſcat] *id eſt, obeſum reddatur, occalleſcat, & obduretur magis ac magis: metaphora a rebus corporeis, in quibus omne pingue ſenſus expers eſſe conſentiunt Phyſici.* Aures ejus] *id eſt, quemadmodum qui tonitru graviſſimè percelluntur, eorum auditus & viſus hebetatur; ita indies iſti obſtupeſcant in tonante verbo meo.* Ne videat] *finis obdurationis, nimirum perditio contumacium corpore & animo: qui finis ſingulis ſuperioris obnuntiationis partibus ex adverſo reſpondet ordine præpoſtero.* Convertenſque] *id eſt, converſione ſua recipiat ſanitatem corporis & animi, & a peccatis ſuppliciiſq; peccatorum ſuorum liberetur.* 11 Dicenti autem] *tertia pars de graviſſimis malis in Judæos eventuris, quæ Deus occaſione ſumpta a quæſtione Prophetæ deinceps explicat.* Quouſque] *nimirum ego & Prophetæ omnes tui continenter clamabimus ſine fructu, & refractarios rebelleſq; obfirmabimus verbo?* Uſque dum] *id eſt, uſque ad excidium totius regni, & deſolationem terræ, Babyloniorum operâ.* 12 Maxima ſit] *id eſt, deſolatio eveniat qualis antea non fuit: de qua in fine Regum, Chronicorumq;, & apud Jirmejam multa.* 13 Nam adhuc] *exegeſis verborum præcedentium, (maxima ſit derelictio, &c.) qua oſtendit Propheta ſe plurimas adhuc deſolationes immiſſurum eſſe, antequam maximam hanc per Chaldæos importet: decies, inquit, per hoſtes exteros populum hunc flagellaturus ſum; decima verò oppreſſione maximè derelinquetur, & deportabitur per Chaldæos. Fuerunt nempe Judæi cæſi & oppreſſi primùm a Syris, temporibus Achazi, 2. Chronic. 28. deinde ſub Chizkija bis, 2. Reg. 18. ſub Menaſche ſemel, 2. Chronic. 33. ſub Joſchija ſemel, 2. Chronic. 35. ſub Joachazo ſemel, ſub Jehojakimo bis, ſub Jehojacine ſemel, ſub Tzidkija ſemel 2. Reg. ultimo, & 2. Chronic. ultimo: qua poſtrema clade accepta miſſus eſt Nebuzar-Adan præfectus ſatellitum ad exhauriendum Judæam, 2. Reg. 25.11. & regio per multos annos deſolata.* Erit depaſtioni] *id eſt, abſumetur, metaphoricè: ut Numer. 24.22.* Sicut quercubus] *ætiologia cur Deus non ſit populum celeriter, neque omnino perditurus: nimirum quòd habet rationem Chriſti & corporis electorum ipſi coaleſcentium per fidem in populo, qui cuncti & ſinguli dicuntur ſanctitatis ſemen. Explicatur autem hoc familiari ſimilitudine & ob oculos omnium poſita: videtis, inquit, aggeſtum illud iter, quo a domo regis in templum pergitur, querceto hinc inde confirmatum eſſe, & arbores terram quæ alioqui ruitura eſſet continere firmitate ſua: idem vobis ſtatuendum eſt de reliquiis bonorum quæ inter vos habitant: nam juſto Dei judicio deturbaremini illicò, & periretis funditus, niſi ſuorum rationem haberet Deus: ut ſuprà 1.9. De hoc autem aggeſto itinere vide 1. Reg. 10.5. & 2. Reg. 12.21. & 1. Chro. 26.16.* Statumen eſt] *nimirum terræ injectæ ſive aggeri, quem ſtatuminant & continent utrinque arbores depactæ in aggeris lateribus.*

CAPUT VII.

Propheta regi Achazo de conſpiratione Syrorum & Jiſraëlitarum conſternato liberationem ipſius & excidium illorum denuntiat: diffidenti dat optionem ſigni, quodcunque voluerit: impiè repudiantem increpat, exprobratq; abjectionem fœderis Dei in Chriſto cum Eccleſia initi: ſignum liberationis exitiiq; illius quod denuntiaverat, in puero ſuo ſtatuit; ac poſtremò Achazo, familiæ, & regno ſeveriſſima judicia Dei prænuntiat propter infidelitatem & rebellionem ejus.

1 FUIT autem temporibus Achazi, filii Jothami, filii Hhuzzijæ regis Jehudæ, aſcendente Retzine rege Syriæ, & Pekacho filio Remaljæ rege Jiſraëlis Jeruſchalaima, ad oppugnandum ea (quæ tamen non potuit expugnare)

2 Ut nuntiaretur *domui Davidis, dicendo, acquieſcit Syria *cum Ephrajimo; & commovetur [a] animus illius, animuſque populi illius, ſicut commoventur arbores ſylvæ propter ventum.

3 Quapropter edixit Jehova Jeſchahhjæ, prodi jam obviam Achazo, tu & *Schear-jaſchub filius tuus; [b] *in extremum aquæ ductum piſcinæ *ſuperioris ad aggerem agri fullònici.

4 *Ubi indices ei, cave tibi ut ſis quietus, ne timeto, & cor tuum ne molleſcat, propter duas *caudas titionum fumigantium iſtas; propter [c] accenſam iram Retzinis cum Syris, & filii Remaljæ:

5 *Propterea quòd init conſilium contra te Syrus malum; *Ephrajim & *filius Remaljæ, dicendo;

6 Aſcendamus contra Jehudæam, ut [d] fatigemus eam, & [e] diſſectam adjungamus eam nobis:

[b] Heb. *in extremitatem aquæ ductus.*

[c] Heb. *accenſionem iræ.*

[d] Heb. *tædio afficiamus.*

[e] He. *diſſecemus eam ad nos.*

bis: aut præficiamus Regem in ea filium Tabeelis.

7 Ita ait Jehova Deus, non exiſtet, neque extabit *illud*.

8 Nam caput Syriæ Damaſcus, & caput Damaſci Retzin; deinde intra ſexaginta quinque annos atteretur Ephrajim, [f] ut non ſit populus,

9 Cum capite Ephrajimi Schomrone; & capite Schomronis filio Remaljæ. An non creditis? quòd non confirmamini.

10 Quamobrèm perrexit Jehova edicere Achazo, dicendo:

11 Pete tibi ſignum a Jehova Deo tuo; [g] e profundis pete, aut ex rebus altiſſimis.

12 Dicente autem Achazo, non petam, neque tentabo Jehovam:

13 Dixit *Propheta*, Audite jam domus Davidis: an parva res *eſt* præ vobis, fatigare homines quòd etiam fatigatis Deum meum?

14 Idcircò dat dominus ipſe vobis ſignum: Ecce virgo illa concipiet & pariet filium: & vocabis, *ó virgo*, nomen ejus Hhimmanuelem.

15 Butyrum & mel comedet, ut ſciat hic *puer* ſpernere malum & eligere bonum:

16 Quin etiam cùm nondum noverit hic puer ſpernere malum & eligere bonum; relinquetur illa terra, cujus cauſa tædet te, [h] á duobus regibus ſuis.

17 Faciet Jehova ut veniant contra te, & contra populum tuum, & contra domum [i] paternam tuam tempora qualia non venerunt, ex qua die receſſit Ephrajim a Jehuda; per Regem Aſſyriæ.

18 Erit enim die illa, ſibilante Jehova ad muſcas quæ ſunt in extremitate rivorum Ægypti; & ad apes quæ ſunt in regione Aſſyriæ:

19 Ut venientes conquieſcant omnes in vallibus deſertorum locorum, & in projecturis petrarum; & in omnibus virgultis, ac in omnibus laudatis arboribus.

20 Tempore illo abradet Dominus novacula iſta mercenaria, [k] transfluviali, Rege Aſſyriæ, [l] pilum capitis & pedum; etiamque barbam ipſam conſumet.

21 Eritque tempore illo, *ut* qui aſſervaverit buculam [m] armentariam, & duas pecudes,

22 Erit, inquam, *ut* præ copia [n] præbiti lactis comedat butyrum: nam butyrum & mel comedere poterit quiſquis reliquus fuerit in media hac terra.

23 Erit etiam tempore illo, *ut* ſit omnis locus ubi ſunt mille vites, millenûm *ſiclorum* argenti; ſit *inquam* in ſenticetum & in vepretum:

24 Sagittis & arcu *instructus* venturus ſit eò; cum [o] ſentibus & vepribus obſita erit tota hæc terra.

25 In omnes verò illos montes qui ſarculo ſarriendi fuiſſent, non adveniet eò timor ſentium & veprium: ſed erit *locus* [p] quo emittatur bos, & quem conculcet parva pecus.

[f] Heb. *populo*

[g] Heb. *profundum fac petendo, aut exalta ſurſum: vide Geneſ. 12.8.*

[h] Heb. *a facie duorum regũ ipſius.*

[i] Heb. *patris tui dies, quales non, &c. ſic deinceps.*

[k] Heb. ... *giendus* ... *transfl*...

[l] Heb. ... *& pilum* ... *lege.*

[m] Heb. ... *menti.*

[n] Heb. ...

[o] Heb. ... *& ve*... *ris.*

[p] Heb. ...

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *nunc demum pervenitur ad tempus tertium, quo Jeſchahhja prophetavit, nimirum Achazo rege. Continet autem hoc caput primùm narrationem diffidentiæ & infidelitatis Achazi contra promiſſiones annuntiatas, ſignumq; oblatum Dei; deinde ſummam ſententiæ Dei, quæ denuntiatur tum in Reges inimicos, tum in ipſum infidelem populum Judæorum; quæ duo capita judiciorum Dei per viſionem explicantur.* 2 Domus Davidis] *id eſt, Regi, proceribuſq; regni.* Acquieſcit] *id eſt, Retzin regi Syriæ convenit cum Pekacho rege Jiſraëlitarum, ut oppugnent te communi opera.* Cum Ephrajimo] *id eſt, Jiſraëlitis, quorum potentiſſima & præcipua tribus erat Ephrajim, & primus rex Ephratæus: ſynecdoche.* 3 Schear-jaſchub] *hoc nomen etſi proprium eſt, non eſt tamen fortuitò aut imprudenter puero inditum; ſed certo conſilio, ad ſignificandum miſericordiam Dei reducendis & ſervandis reliquiis. Eſt enim Schear-jaſchub (ſi verbum de verbo reddas) reliquum revertetur: qua appellatione ſignum dedit Jeſchahhja tum liberationis illius æternæ qua reliquiæ ſalvæ factæ ſunt, ſuprà 1.9. & 4.2. & infrà 10.21. tum liberationum ſingularium, quas reſipiſcentibus pollicebatur Deus, cùm Judæi undique cæderentur & in captivitatem raperentur, ut hiſtoria docet 2. Chronic. 28. Jubet autem hoc loco Deus Schear-jaſchubum puerum cum Propheta Regem accedere, ut promiſſiones Dei eò certius ac vehementius definirentur ad confirmandum Regem, infrà verſ. 15. & ſequentibus.* In extremum aquæ] *id eſt, extra urbem ex adverſo regiæ, ubi ſpatiatur Achaz: vide 2. Regum 18.17.* Superioris] *id eſt, quæ a ſuperiore Gichone murum ſupremum urbis ambiente efficitur: ſic appellatur comparata cum inferiore, de qua infrà 22.9.* 4 Ubi indices] *prioris hujus ſermonis quem Jeſchahhja cum Achazo habuit, primus locus eſt hortationis, hoc verſu: ſecundus, denuntiationis, qua Deus ſuis liberationem, hoſtibus excidium prædicit, uſque ad ver. 9. tertius, reprehenſionis propter diffidentiam Achazi, verſ. 9.* Caudas titionum] *id eſt, a torribus extremis, quos ego jam tantis calamitatibus incendi ut penè exuſti ſint, ac nihil amplius niſi fumigare poſſint: & qui propediem omnino exurentur, ut ſequentibus propheta explicat. Reſpicit enim Deus ad præterita bella quibus regna Syriæ & Jiſraëlis attrita fuerant: Syriæ quidem, a Joaſcho filio Joachazi. 2. Reg. 13.25. Jiſraëlis verò, inteſtinis conſpirationibus, & bellis, 2. Reg. 15. & utrumque adventu Pulis Regis Aſſyriæ, 2. Reg. 15.19. & 1. Chronic. 5.26.* 5 Propterea quod] *ſecundus locus, quo Deus primùm cauſam judiciorum exponit, nimirum nefaria conſilia Syrorum cum Jiſraëlitis, duobus verſibus; deinde ſententiam pronuntiat, tribus.* Ephrajim] *id eſt, Jiſraëlitæ, ut ſuprà verſ. 2.* Filius Remaljæ] *Pekach, cujus nomen ad indignitatem reticetur.* 6 Filium Tabeelis] *id eſt, tertium aliquem Syrum hoc nomine dictum: nam Tabeel ſive Tabrimmon Syrorum eſt appellatio, qui Rimmonem colebant pro Deo.* 8 Nam] *hanc prophetiam ſuis terminis a Jeſchahhja circumſcribi pro more certum eſt; ſed in accommodatione temporis variant ſententiæ: quamobrem nos duas illarum probatiores lectoribus afferemus. In ſumma quidem conſentiunt omnes exitium regno utrique denuntiari; ſed tempus pleraque ex antecedente Hhamoſi prophetia petunt in fine capitis ſeptimi, hoc modo: Hhamos biennio prophetavit ante terræ motum, quem Zecarja 14.5. temporibus Hhuzzijæ contigiſſe docet, Judæi eodem anno putant*

quo rex Hhuzzija ſacrificandi munere ſibi arrogato percuſſus eſt lepra, (fuit autem is annus vigeſſimus quartus regni Hhuzzijæ) itaque hoc modo ſupputant: a vigeſimo ſecundo Hhuzzijæ ad ultimum ſunt triginta anni, Jothami quindecim, Achazi quatuordecim, Chizkijæ ſex: ita conficiuntur anni ſexaginta quinque, intra quos regnum Syriæ primùm, deinde regnum Jiſraëlitarum deletum eſt. Nos autem alteram hanc magis probamus ut in hac prophetia non antecedentium temporum, ſed ſequentium ratio ex prophetarum uſu habeatur. Nam Jeſchahhja his verbis oſtendit primùm regnum Syriæ mox exciſum iri, & regem moriturum, quod ad ſummum quarto poſt anno neceſſe eſt eveniſſe: ut ponamus hæc a propheta dici primo ipſo Achazi anno: deinde a Syrorum clade uſque ad plenam Jiſraëlitarum deportationem, aut ab ipſo tempore hujus prophetiæ, fore ut effluant ſexaginta quinque anni. Quamvis enim ſexto anno Chizkijæ regnum Jiſraëlis fuerit abolitum; tamen non ſtatim Jiſraël deſtitit eſſe populus, cùm pars tantùm aliqua illius deportata eſſet: verùm omnino populus eſſe tum demum deſtitit, cùm per Eſar-chaddonem filium Sancheribi novæ coloniæ introductæ ſunt, & Jiſraëlitæ omnes in ſervitutem rapti: quod ipſi Samaritani exponunt, Hhezræ 4. 2. Quamobrem ſeriem temporum ita ſtatuimus: a quarto Achazi anno, quo regnum Syriæ intercidit, ad finem ſunt anni undecim, Chizkijæ viginti novem: ita anno Menaſchis regnantis vigeſimo quinto fuerit ultima illa Jiſraëlitarum tranſlatio: ſin autem a Prophetiæ tempore inceperis, dicetur res incidiſſe in annum vigeſimum primum aut vigeſimum ſecundum Menaſchis, quo fortè tempore Menaſche captivus in Babyloniam abductus eſt. Caput Syriæ] id eſt, civitas mater ſive metropolis, nimirum atteretur: vide 2. Reg. 16.9. ſic ſequente verſu. Intra ſexaginta] id eſt, temporibus Menaſchis, quibus Eſar-chaddon deportavit totas reliquias Jiſraëlis: ſive is ſexageſimus quintus annus fuerit ab hac prophetia, ſive ab exitio Syriæ, quod quarto poſt anno ad ſummum geſtum eſt. Ut non ſit populus] id eſt, totus ita atteretur, ut rempublicam nullam omnino habeat: hoc autem tum demum accidit cùm reliquiæ deportatæ ſunt; non autem cùm a Schalman-eſere devicti tantùm ex parte fuerunt deportati: quod factum eſt poſt annos quaſi novemdecim ab hac prophetia; a quo tempore uſque ad deportationem ab Eſar-Chaddone factam interceſſerunt anni fermè quadraginta ſex, quibus adhuc ſuæ fuerunt Jiſraëlitis Reſpublicæ, utcunque tenues. 9 Filio Remaljæ] quem quarto poſt anno ad ſummum interfecit Hhoſcheahh, 2. Reg. 15. 30. An non creditis?] reprehenſio diffidentiæ Achazi: quam propterea Jeſchahhjæ objicit, quòd Achazum animadverteret perſtare in ſua illa trepidatione, cujus facta eſt mentio ſuprà verſu 2. Non confirmamini] nimirum hac promiſſione Dei, ſed potius in veſtra trepidatione pergitis. Sic viſum eſt hunc locum potius accipere quam ut vulgò redditur, tum propter nativam vocum ſignificationem, tum etiam propter antecedentia & conſequentia, quibus interpretationem hanc meliùs cohærere omnes vident. 10 Quamobrem] cùm nudo verbo non confirmaretur rex, tum placuit Deo adhibere ſignum ad infidelitatem Achazi evincendam. 11 Signum] quo confirmeris de hac liberatione & ſalute quam Deus ſe promittit effecturum, ſi quidem non confirmaris verbo. E profundis] quaſi dicat, optio tibi datur ut e cœlo, aut e terra, aut unde vis petas: nam hoc quoque Deus offert, & præſtiturum pollicetur. 12 Non petam] indignantis verba, quibus Achaz primùm conſilium Prophetæ de petendo ſigno recuſat accipere, deindè promiſſionem ſuperiorem totam ludificatur, hoc modo: putáſne me adeò deſipere ut iſtius Jehovæ, quem prædicas, periculum faciam, committendo ipſi exitum iſtius belli graviſſimi, & in iſta opinione fidei, quam a me poſtulas, vecordia tabeſcendo? non faciam (inquit) oportet me alia via mihi proſpicere. Hunc locum ſic interpretamur propter ſequentia, & ſummam illam impietatem Achazi inde a principio regni, quæ exponitur 2. Chronicorum 28.19 & ſequentibus. 13 Dixit propheta] hujus ſermonis partes ſunt tres: prima eſt reprehenſio, hoc verſu, & ſequente: ſecunda, promiſſionis erga pios confirmatio, duobus ſequentibus: tertia, caſtigationum & judiciorum Dei quæ Regi & Judæis infidelibus ventura erant denuntiatio, ver. 17. & ſequentibus. Domus Davidis] exaggeratio impietatis Achazi, quaſi dicat, ô ingratiſſimi, degeneres a Davide patre, in Deum impii, & immemores promiſſionum beneficiorumq́; maximorum ejus. An parva] ut Numer. 16.9. Homines] id eſt, facitiſne tam parvi hoc malum, quod omnibus per ſcelera & improbitatem veſtram eſtis moleſtiſſimi, ac nominatim mihi, cujus prophetiam tam protervè repudiatis; ut etiam audeatis jam in Deum ipſum invehi arrogantiſſimè, quaſi aut nolit, aut non amplius poſſit promiſſa efficere? Meum] cui hæreo & ſervio, ac non amplius tuum: ut ſuprà dixerat verſu 11. 14 Idcirco] ætiologia ſuperioris reprehenſionis, amplificans indigniſſimam Achazi infidelitatem ab æterna benevolentia Dei, quam Eccleſia inde ab orbe condito perceperat ex fœdere illius: qui poteſtis (inquit Propheta) tam impiè Deo obſiſtere, cùm ipſe benigniſſimè jam olim ſemen mulieris, Abrahami filium Davidiſq́; promiſerit, ut in eo promiſſiones omnes etiam ſingulares ratę ſint? 2. Corinth. 1.9. Atqui idcirco ſignum hoc toti Eccleſiæ, ac nominatim familiæ veſtræ dedit, ut credatis omnibus univerſalibus & ſingularibus, publicis privatiſq́; promiſſionibus ejus, ac non infidelitate ipſum fatigetis: nam qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum, qui non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur? Rom. 8. 32. Dat] id eſt, ut Eccleſiæ ſuæ jam olim exhibuit verbo, ita etiamnum vobis & regno veſtro, in quo eſt Eccleſia ipſius, gratiosè offert: ſic enim accipitur dandi vel edendi verbum Deut. 13. 1. & alibi. Signum] id eſt, miraculoſum documentum, ac fundamentum fœderis omniumq́; promiſſionum ejus. Ecce] demonſtrandi particula tum rei certitudinem oſtendit, tum attentionem perpetuam a piis adhibendam docet cæteris rebus omiſſis. Virgo illa] cujus ſemen conterit caput ſerpentis, jam olim a Deo promiſſa, & a patribus expectata: nimirum Maria, ut interpretatur Angelus Matth. 1. 22. Et vocabis] id eſt, vocare poteris, & re ipſa agnoſces atque teſtaberis: apoſtrophe ad matrem. Hhimmanuelem] id eſt, nobiſcum Deum fortem: nam ſermo caro factus eſt, &c. Joan. 1. 14. 15 Butyrum & mel] confirmatio promiſſionis Dei erga pios de ea liberatione quam Jeſchahhja prædicaverat ſuprà verſ. 7. & 8. a præſente ſigno Schear-jaſchubi pueri, quem propterea Deus adduci mandaverat ver. 3. quaſi dicat Propheta, etſi infidelitate ſua depellit a ſe domus Davidis beneficentiam Dei, non eſt tamen cur ego aut piorum quiſquam dubitemus de hac ventura liberatione: ego verò hoc filio meo ſpondere auſim, & prout imperavit Deus puerum in ſignum liberationis noſtræ & excidii iſtorum ſtatuere, ut ipſe meminit infrà 8. 18. Eſt itaque ſententia hujus verſus: ne puer quidem hic damnum accipiet ab ipſis regibus; ſed vivet invitis illis, educabitur, & grandeſcet: ac proinde hoc ſigno regnum Judæ de conſervatione ſua confirmatum eſto. deinde ſubjungitur amplificatio, ſequen. ver. imò *verò, inquit, jam reges iſti perierint, antequam hic puer incipiat ſapere. Quamobrem evidentiæ cauſa nominativum, qui in ſeq. ver. expreſſus eſt* ὑποζευγματικῶς, *in hoc verſu repetivimus, pro certo habentes hoc ſimpliciſſimum eſſe conſilium Jeſchabhjæ.* Comedet] *id eſt, non deſtituetur commodis hujus vitæ per iſtos Reges, ſed ut parvulus molliter nutrietur.* Ut ſciat] *id eſt, ut educatus adoleſcat, qua ætate diſcriminant adulti inter bonum & malum: noëmatica periphraſis, ut ſequen. ver.* 16 Relinquetur] *id eſt, tolletur morte e regnis ſuis, 2. Reg. 15. 30. & 16. 9. nam uterque intra quartum Achazi annum periit.* Illa terra] *Syriæ, & Jiſraëlis.* 17 Faciet Jehova] *tertia pars, denuntiatio pœnarum quas Deus ſumpturus erat de infidelibus, ut diximus in verſum 13. quæ hîc per prolepſin dictæ ſequentibus exponuntur.* Ex qua die] *id eſt, a defectione Jiſraëlitarum, de qua* 1. Reg. 12. Regem Aſſyriæ] *cui tu, non Jehovæ confidis; ut ſuprà dixerat Achaz ver. 12.* 18 Erit enim] *expoſitio ſingularis prolepſeos primum e factis hoſtium, uſque ad ver. 21. deinde ab eventis, ad finem uſque cap.* Die illa] *qua Deus te & familiam paternam tuam judicaturus eſt, nimirum temporibus tuis, filiiq; tui.* Muſcas] *id eſt, hoſtes numeroſiſſimos & velociſſimos Ægypti accolas, tum Peliſchtæos ſub Achazo, Edomæóſque, 2. Chronic. 28. 17. & 18. tum Æthiopas ſub Chizkija, 2. Reg. 19. 9.* Apes] *id eſt, confertiſſimos, potentiſſimos, velociſſimos, & militari diſciplina inſtructos Aſſyrios: allegoriæ.* 19 Ut venientes] *id eſt, oppida & agros occupabunt.* Virgultis] *vocem Hebræam ſic interpretamur hoc loco & infrà 55. 13. propter ipſum etymon.* 20 Abradet] *id eſt, expilabit & exhauriet omnia in regno tuo: altera allegoria.* Mercenaria] *id eſt, quam mercede conduxiſti, obſtringens te & regnum tuum fide data Aſſyrio, & penſitationem exhibens, 2. Reg. 16. 7. & 8.* Transfluviali] *id eſt, quæ trans Euphratem eſt.* Pilum capitis] *id eſt, omnia a ſummo ad imum; nihil relinquet intactum in toto regno, quod allegoricè cum corpore comparatur.* 21 Eritque] *amplificatio calamitatis Judæorum ab eventis ſuperiorum calamitatum, ut diximus in verſum 18. ſunt autem hæc ſummatim duo; hominum infrequentia, his duobus verſibus; & regionis totius horriditas, tribus reliquis.* 22 Ut prę copia] *id eſt, ut abundet lacte propter raritatem inhabitantium, ideoq; ſolus laboret de butyro comedendo & occupando lacte.* Nam butyrum] *à tanta erit penuria habitatorum, ut ad eos alendos ea tantùm futura ſint plus ſatis, quæ ultrò provenient in horrente incultaq; terra.* 23 Erit etiam] *alter effectus, ut dixmus in verſum 21.* Ubi ſunt mille] *i. locus uberrimus, cultiſſimus, & pretioſiſſimus horreſcet.* 24 Sagittis] *id eſt, & quidem adeò horrebit locus, ut feris tantùm propè ſit pervius, atque ita abundet illis, ut nemini tutum ſit ingredi niſi armata manu. Reſpicit enim ad interminationem legis Levit. 26. 22.* 25 Qui ſarculo] *id eſt, incultos: periphraſis.* Non adveniet eò] *id eſt, non defugietur locus illius qui nunc planè videtur horridus; ſed utcunque nunc horreat, præ aliis locis amœniſſimus tum videbitur: tam gravis & acerba futura eſt Dei in regionem hanc maledictio.* Quò emittatur] *id eſt, totius regionis paſcuoſiſſimus & feraciſſimus habebitur.*

CAPUT VIII.

Propheta aſpectabili ſymbolo docet judicia Dei in Syros, Jiſraëlitaſq; & Judæos quoque infidelitatis, obſirmationis, & alienationis a Deo nomine: deinde verò conſolatur pios, oſtendens non fore perpetuas calamitates per benevolentiam Dei, cujus periculum jam antea perſæpè fecerant, ſed ipſos Aſſyrios (quorum facta & conſilia reprehenduntur graviſſimè) vindictam a Deo ſeveriſſimam certa ratione, loco, & tempore perpeſſuros: inprimis verò fundamentum conſolationum proponit in Chriſto, cujus gentem, dona, efficia, effectaq; in res omnes creatas, in bonos, & malos ad promovendum regnum ſuum exponit: ac poſtremò hujus infinitæ beneficentiæ nomine Eccleſiam Chriſti docet laudem ejus de malis depulſis & perceptis bonis.

1 EDIXIT autem Jehova mihi, ſume tibi volumen magnum; cum Maher-ſchalal-chaſch-bazo, & ſcribe in eo ſtylo [a] humano.

[a] Heb. *mortalis.*

2 Quamobrem [b] adhibui mihi teſtes fidos, Urijam ſacerdotem & Zecarjam filium Jebereciæ:

[b] Heb. *conteſtatus ſum mihi.*

3 (Cùm enim acceſſiſſem ad prophetiſſam, conceperat pepereratque filium) & dixit Jehova mihi, voca nomen hujus Maher-Schalal-Chaſch-bazum:

4 Nam cùm nondum noverit hic puer proferre, pater mi, aut mater mea: aſportabit opulentiam Damaſci, & prædam Schomronis [c] ſervus Regis Aſſyriæ.

[c] Heb. *qui eſt coram rege: periphraſis ſervorum, militum, atque ſatellitum.*

5 Deinde perrexit Jehova alloqui me amplius dicendo:

6 Propterea quòd ſprevit populus iſte aquas Schiloachi euntes ſenſim; & gaudium *eſt* apud Retzinem & filium Remaljæ:

7 Idcircò inquam, ecce Dominus faciet ut aſcendant contra iſtos aquę illius fluminis fortiſſimæ & ampliſſimæ, Rex Aſſyriæ, & omnis gloria ejus: qui aſcendens ſupra omnes alveos ſuos, ienſq; ſuper omnes ripas ſuas,

8 Permeabit Jehudam, inundabit, ac tranſibit, uſque ad collum pertinget. [d] implebuntque paſſæ alæ illius latitudinem terræ tuæ, ô Hhimmanuel.

9 Conſociamini, ô populi, & conterimini; aurem que præbete quotquot *eſtis in* locis longinquis terræ: accingimini & conterimini, accingimini & conterimini.

10 Inite conſilium, & irritum fiet: loquimini verbum, & non exiſtet; ſed Hhimmanuelis.

11 Nam ita edixit Jehova mihi adhibita confirmatione manus; cùm erudiret me non eundum via populi iſtius, dicendo:

12 Ne dicatis, conjuratio; in quibuſcunque dicit populus iſte conjuratio: & timore iſtius ne timeatis, neque expaviſcendum dicatis.

13 Jehovam exercituum ipſum ſanctificate; & [e] ipſe ſit timori vobis, idemque ſit pavori vobis;

14 Et erit ſanctificationi *vobis*: in lapidem autem alliſionis & in rupem offenſionis ambabus domibus Jiſraëlis, in laqueum & in tendiculam habitatori Jeruſchalaimorum:

15 In quæ offendant multi; & cadentes confringatur, aut irretiti capiantur.

16 Liga conteſtationem: conſigna legem inter diſcipulos meos.

17 Nam præſtolans Jehovam, qui abſcondit faciem ſuam a domo Jahhakobi; & expectans

[d] Heb.

[e] Heb.

ctans eum;

18 Ecce ego & nati quos dedit mihi Jehova, in ſigna & in oſtenta apud Jiſraëlitas *ſumus*; a Jehova exercituum habitante in monte Tzijonis.

19 Cùm enim edicunt vobis, conſulite Pythones aut ariolos, qui pipiunt & qui muſſitant: nónne populus Deum ſuum conſulit, pro viventibus mortuos *conſulendo*?

20 Adverſus legem & adverſus conteſtationem, an non obloquuntur [f] in ſententiam iſtam cuicunque nulla eſt [g] lucis ſcintilla?

21 Quapropter peragrabit illam difficultatibus preſſus atque famelicus: eritque cùm eſurierit & efferbuerit, ut maledicat Regi ſuo & Deo ſuo, ſive ſuſpiciat ſurſum;

22 Sive in terram intueatur: quia ecce oppreſſio & tenebræ, obſcurato anguſtia & caligine impulſo *aderunt*.

CAPUT IX.

1 SED [a] non obſcurabitur quæ affecta fuerit anguſtia, cùm tempus hoc prius leviùs affecerit terram Zebulunis & terram Naphtali, & poſterius illud affecerit graviùs: via maris, ſecundum Jardenem, Galilæa [b] populoſa,

2 Populus ejus qui ambulant in tenebris, videbunt lucem magnam: ſuper conſidentes in terra umbræ lethalis lux ſplendebit.

3 Amplificans hanc gentem, non magnificaſti lætitiam: lætati ſunt coram te quaſi lætitia *quæ agitatur* in meſſe, cùm exultarunt partientes prædam;

4 Cùm jugum oneris illius & virgam humeri illius, ſceptrum opprimentis illum cõtrivisti; ut die Midjanitarum.

5 Quando tota conflictatio, *id eſt*, confligẽs *quiſque* in concuſſu, etiam veſtimentum volutatum in [c] cædibus; quaſi [d] abiit in exuſtionem, pabulum ignis.

6 Sed puer naſciturus eſt nobis, filius dabitur nobis, cujus humero adſit principatus ipſe: cujus nomen vocat *Jehova*, admirabilem, conſiliarium, Deum fortem robuſtiſſimum, Patrem æternitatis, Principem pacis.

7 Amplitudini illius principatus, & paci nullus erit finis, in ſolio Davidis & in regno ejus, ſtabiliendo illud & fulciendo illud jure & juſtitia: ab iſto tempore in ſeculum uſque, zelus Jehovæ exercituum facturus eſt iſtud.

8 Verbum miſit Dominus Jahhakobo, & accidit Jiſraëli;

9 Ut cognoſcerent populus iſte totus, Ephrajim, & habitator Schomronis; *qui* elatione & [e] inſolentia animi dicunt,

10 [f] Lateritia opera ceciderunt, ſed lapide cæſo extruemus; ſycomori exciſæ ſunt, ſed cedros ſufficiemus.

11 Sed cùm in editum ſuſtulerit Jehova hoſtes Retzinis contra ipſum, etiam inimicos hujus commiſcebit:

12 Syros [g] ab oriente, & Peliſchtæos ab occidente, ut devorent Jiſraëlem toto ore: his omnibus non avertetur ira ejus, ſed adhuc manus ejus *erit* extenta;

13 Quia hic populus non fuerit reverſus uſque ad ipſum percuſſorem ſuum, & Jehovam exercituum non requiſierint.

14 Exſcindet enim Jehova ex Jiſraële caput & caudam; ramum, etiam juncum die eodem:

15 (Senex & [h] honorabilis is *eſt* caput: propheta verò docens falſitatem eſt cauda)

16 Quòd fuerint ductores populi hujus ſeductores; & qui ducuntur in eo, obtecti.

17 Idcirco de juvenibus ejus non lætabitur Dominus, & pupillorum ejus ac viduarum ejus non miſerebitur, quia totus eſt hypocrita & maleficus, & os omne loquitur flagitia: omnibus his non avertetur ira ejus, ſed adhuc manus ejus erit extenta.

18 Nam exardeſcet improbitas velut ignis *qui* ſentes ac vepres abſumit; & incendet perplexa *ligna* ſylvæ, adeò ut in minutiſſimum pulverem abeant [i] elato fumo.

19 Præ excandeſcentia Jehovæ exercituum obſcurabitur *populus* terræ: eritque iſte populus quaſi pabulum ignis, nemo in fratrem ſuum clementia utetur.

20 Nam ut ſcindat ad dexteram, tamen eſuriet; & comedat ad ſiniſtram, tamen non ſaturabuntur: ſinguli carnem brachii ſui comedent;

21 Menaſche Ephrajimum, & Ephrajim Menaſchem; ſimul iſti contra Jehudam: omnibus his non avertetur ira ejus, ſed adhuc manus ejus erit extenta.

CAPUT X.

1 VÆ decernentibus decreta iniqua, & ſcribentibus moleſtiam *quam illi* præſcripſerint:

2 Ad evertendum de cauſa tenues, & ad rapiendum jus pauperum populi mei; ut ſint viduę prædæ ipſis, & pupillos diripiant.

3 Ecquid facturi eſſetis die viſitationis & vaſtationis e longinquo adventuræ? ad quem confugeretis pro auxilio? aut ubi relinqueretis gloriam veſtram?

4 Abſque me incurvaretur infra vinctum, & infra interfectos caderent: omnibus illis non averteretur ira ejus, ſed adhuc manus ejus extenta eſſet.

5 Væ Aſſyrio virgæ iræ meæ; quamvis baculus ſit in manu ipſorum indignationis meæ,

6 Et in gentem hypocrytam immittens ipſũ, contra populum [a] in quem excandui, dem mandata ipſi; ut prædetur prædam, & ut diripiat rapinam, denique ut diſponat illum conculcationi, tanquam lutum platearum.

7 Nam ipſe non ita [b] ſibi proponit, & [c] animus ejus non ita cogitat; ſed perdere [d] ex ſententia animi ſui, & exſcindere gentes [e] non paucas:

8 Nam dicit, nónne principes mei pariter reges *ſunt*?

9 Nónne ut Carcemiſch *eſt* Calno? nónne ut Arpad, Chamath? an non ut Damaſcus,

[f] Heb. *ſecundum verbum iſtud.*

[g] He. *auroræ.*

[g] Heb. *ab anteriore, & Peliſchtæos a poſteriore: vide Deut.* 11.24.

[h] Heb. *elatus facie, ut ſupr.* 3.4.

[i] Heb. *elatione fumi.*

[a] Heb. *excandeſcẽtiæ meæ.*

[b] Heb. *imaginatur: ut Judic.* 20.5.

[c] Heb. *cor: ſic deinceps.*

[d] Heb. *ex corde ſuo.*

[e] *vel non parvas.*

Schomron ?

10 Quemadmodum aſſecuta eſt manus mea regna [f] idolorum ſuorum , quorum ſculptilia præſtabant *diis* Jeruſchalaimorum & Schomronis ;

[f] Heb. quodque *idoli ſui.*

11 An non quemadmodum feci Schomroni & idolis ejus , ita facturus eſſem Jeruſchalaimis & terriculis eorum?

12 Atqui futurum eſt, cùm perfecerit Dominus totum opus ſuum in monte Tzijonis & Jeruſchalaimis ; animadvertam in fructum [g] inſolentis animi regis Aſſyriæ, & in ornatum elationemq́; oculorum ejus.

[g] Heb. *magnitudinis cordis : ut ſuprà 9.9*

13 Quia dixerit, virtute manus meę feci, & ſapientia mea , quòd prudentia inſtructus ſim ; ideò amovi terminos populorum, etiam inſtructiſſimos eorum deprædatus ſum & dejeci, ut potentiſſimus, habitatores :

14 Imò aſſecuta eſt tanquam nidum manus mea *nidum* opulentiæ populorum, & quaſi reciperem ova derelicta, totam terram ego recepi: neque eſt qui agitet alam, aut aperiat os y aut pipiat.

15 An gloriabitur ſecuris contra cædentem ipſa? an ſe magnificabit ſerra contra agitatorem ſuum? cùm agitant virgam, *an magnificabit ſe* contra eos qui tollunt ipſam? cùm attollunt baculum, *an* non lignum *eſt* ?

16 Idcirco immittet Dominus ipſe Jehova exercituum, in pingues ejus maciem : & in loco gloriæ ejus ardebit ardor ſimilis ardori ignis.

17 Erit enim lux Jiſraëlis pro igne, & ſanctus illius pro flamma ; quæ incendet & conſumet vepres ejus & ſentes ejus eodem die;

18 Gloriamque ſylvę ejus, & arvorum ejus, & [h] ſpiritu & carne abſumet : eritque cùm diſſolvetur profugus;

[h] Heb. *ab anima uſque ad carnem.*

19 Denique reliqua ligna ſylvæ illius [i] pauca erunt, adeò ut puer ſcribere poſſit ea.

[i] Heb. *numeri, id eſt, facilè numerabilia : ut Gen. 34.30.*

20 Erit autem tempore illo, ut non pergat ultra reliquum Jiſraëlis , & qui evadęt in domo Jahhakobi, inniti percuſſore ſuo ; ſed innitetur Jehova ſancto Jiſraëlis [k] fideliter.

[k] Heb. *in fide.*

21 Reliquum revertetur, reliquum Jahhakobi ad Deum fortem robuſtiſſimum,

22 (Nam ſi fuerit populus tuus Jiſraël numero, ſicut arena maris, reliquum revertetur ex eo) conſummationem præciſam inundaturum juſtitiâ :

23 Nam conſummationem & quidem præciſam, Dominus Jehova exercituum facturus eſt in medio totius terrę hujus.

24 Idcirco ita ait Dominus Jehova exercituum ; ne timeto, popule mi habitator Tzijonis, ab Aſſyrio : virga ſua percutiet te, ſed baculum ſuum efferet pro te [l] ratione Ægypti:

[l] Heb.
ver. 26.

25 Nam adhuc pauliſper, minus puſillo *tempore*, conſummata indignatione, tum ira mea incumbet conſumptioni iſtorum.

26 Excitabit enim contra iſtum Jehova exercituum flagellum , percuſſionem ſimilem Midjanitarum ad rupem Hhorebi , & ſimilem baculo ſuo prope mare , & tollet iſtum ratione Ægypti.

Judic. 7. & Exod. 14.

27 Et erit tempore illo ut amoveatur onus ejus ab humero tuo , & jugum ejus a collo tuo ; imò deſtruetur jugum propter oleum.

28 *Cùm* pervenerit Hhajanam regionem verſus tranſierit Migrone ; Micmaſchi depoſuerit [m] impedimenta ſua :

[m] Heb. i
ſtrumenta.

29 Trajecerint tranſitum , Gebahhi in diverſorium diverterint; trepidaverit Rama, Gibhha Schaulis fugerit :

30 Claram ede vocem tuam filia Gallimorũ; fac ut audiatur Lajiſchum uſque, ô paupercula Hanathoth :

31 Cùm migraverit Madmena : habitatores Gebimorum ſe confirmaverint *ad migrandum:*

32 Adhuc ipſo die *quo* Nobi ſtabit; agitaverit manum ſuam contra montem filiæ Tzijonis, collem Jeruſchalaimorum:

33 Ecce, Dominus Jehova exercituum collucaturus eſt ramum violenter ; adeò ut proceri ſtatura exſcindantur, & alti deprimantur;

34 Et circumputabit perplexa ſylvæ ferro ſuo: denique Libanus ipſe per magnificum caſurus eſt.

CAPUT XI.

1 Nam prodibit virgula e trunco ſucciſo Jiſchai, & ſurculus e radicibus ejus effloreſcet,

2 Super quo quieſcet ſpiritus Jehovæ, ſpiritus ſapientiæ & intelligẽtiæ, ſpirit⁹ cõſilii & potentiæ, ſpiritus ſcientiæ & reverentiæ Jehovæ :

3 Cujus [a] odoratus erit conjunctus reverentia Jehovæ : non autem ad aſpectum oculorum ſuorum judicabit , neque ad auditum aurium ſuarum corripiet.

[a] He. *odorari.*

4 Sed vindicabit juſtè tenues, & corripiet ex æquo manſuetos terræ : percutiet verò terram virga oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorum morte afficiet improbum.

5 Erit enim juſtitia, cingulum lumborum ipſius ; & fides ipſa, cingulum feminum ipſius.

Pſal. 45. 4. & 5.

6 Quapropter commorabitur lupus cum agno, & pardus cum hœdo recubabit ; vitulusque & juvenis leo , ac *pecus* pingue ſimul erunt, & puer parvulus ducet ea.

7 Et vacca urſaque compaſcentibus , ſimul recubabunt catuli earum; & leo ſicut bos comedet ſtramen:

8 Et oblectabit lactentem ſuper foramen aſpis, & ſuper ſpecum viperæ depulſus a lacte manum ſuam injiciet.

9 Non afficient malo, neque corrumpent in toto monte ſanctitatis meæ : quia plena erit terra hæc ſcientiâ Jehovæ, velut aquis [b] alveum maris operientibus.

[b] Heb.
metonymia.

10 Erit etiã tẽpore illo ut ad eũ qui e radice Jiſchai ſtabit in ſignum populorum, gentes [c] conſulturæ veniant ; & ſit requies ejus [d] glorioſa.

[c] Heb. conſu
lant.

[d] Heb. glo

11 *Erit enim* tempore illo, ut adhibeat Dominus ſecundò manum ſuam ut acquirat reliquum populum ſuum; qui reliquus fuerit ab Aſſyria, & ab Ægypto, & a Patroſo, & ab Æthiopia, & a Hhelamo, & a Schinhhare, & a Chamatha, & a regionibus [e] maritimis:

[e] Heb. m

12 Et ſublato ſigno gentibus recipiat depulſos Jiſraëlitarum , & diſperſa *membra* Jehudæ congreget ex quatuor [f] oris terrę:

[f] Heb. ali

13 Et amota invidentia Ephrajimi, hoſtibuſque Jehudæ excisis ; Ephrajim non invideat Jehudę, & Jehuda non agat hoſtiliter contra

Ephraji-

Ephraſjimum:
14 Sed [g]involent in humerum Peliſchtæorum
ad occidentem, una diripiant [h] populos orientis: in [i]Edomæos & Moabitas immittant manum ſuam, & Hhammonitæ obediant eis:
15 Etiam devovebit anathemati Jehova [k] ſinum maris Ægypti, & agitabit manum ſuam
contra [l]ipſum flumen, [m]ea inſlante vento ipſius: percutienſque ipſum flumen per [n] ſeptem fluenta, efficiet ut conculcet *ea* calceis *populus ſuus.*
16 Erit enim agger reliquo populo ſuo, qui reliquus fuerit [o] ex Aſſyria; quemadmodum fuit Jiſraëli, quo tempore aſcendit e terra Ægypti.

CAPUT XII.

1 [b]Itaque dices tempore iſto, celebrabo te Jehova, quia iratus fuiſti mihi; ſed aversa ira tua [c] conſolaris me.
2 [d]Ecce Deus fortis ſalus mea *eſt*; confidam ac non expaveſcam: non robur meum & carmen *eſt* Jah Jehova, qui fuit mihi ſaluti.
3 [e]Cumque hauſeritis aquas cum gaudio, e fontibus hujus ſalutis;
4 Dicetis tempore illo; [f]Celebrate Jehovam, proclamate nomen ejus, notas facite in populis actiones ejus: commemorate editum eſſe nomen ejus:
5 Pſallite Jehovæ, quoniam [a] excellenter fecit: notum fiat iſtud in tota terra.
6 Claram ede vocem, & canta quæ habitas Tzijone: magnum eſſe in medio tui ſanctum Jiſraëlis.

IN CAPUT VIII.

1 Edixit] *Superiori prophetiæ, quæ privatim Achazo & domui Davidis prænuntiata eſt, optimè concio hæc ad populum ſubjicitur: quæ etſi longa eſt, commodè tamen in quatuor partes diſtribui poteſt. Prima eſt prolepſis ſive propoſitio ſummæ totius concionis, quatuor primis verſibus: ſecunda eſt denuntiatio tum maleficiorum populi, tum judiciorum Dei in populum maleficum, uſque ad finem capitis: tertia eſt conſolatio piorum uberrima, tribus ſeq. capitibus: ultima eſt concluſio εὐχαριστικὴ, duodecimo capite. Sunt autem in hac prolepſi partes duæ prudenter diſtinguendæ: una eſt, ſigni aſpectabilis quod Jeſchahhja ſtatuit in filio ſuo; altera verbi, quod non tantùm prædicat, verùm etiam teſtibus adhibitis conſcribit, ut ſit Judæis teſtimonio.* Volumen magnum] *tum quia permagna eſt prophetia quæ in volumen fuit referenda, tum quia grandibus literis fuit exaranda; ut apud omnes teſtimonio eſſet.* Cum Maher.] *id eſt, cum filiolo tuo recens edito, quem in ſignum hujus prophetiæ daturus es, ut Schear-jaſchubum ſuprà cap. 7. Eſt autem in his verbis ὑπαλλαγὴ a nobis ad evidentiam commutata, quâ non perſpectâ hic locus fuit adhuc multis quæſtionibus & difficultatibus involutus.* Stylo humano] *id eſt, quo efformatas literas quivis hominum etiam rudiſſimus poſſit cognoſcere, & prophetiam legendo percurrere; ut Chabakuk 2. 2.* 2 Quamobrem] *nimirum ut filio nomen imperatum a Deo imponerem coram Eccleſia, & hoc ſigno adducerer ad prophetiam hanc prædicandam, literarúmque monumentis obſignandam.* Teſtes] *id eſt, viros nominatim advocatos, ut teſtarentur nomen illud filio meo impoſitum in Eccleſia, cum circumcideretur: nam eo tempore indita fuiſſe olim a parentibus nomina conſtat ex Gene. 21. 3. & 4. & Luca 1. 59. & 2. 21. Atque ex hoc ritu profectum eſſe illum noſtris conſtat, quo certi homines ſpeciatim, maximè verò calamitoſis temporibus (ut iſta futura erant) adhibentur teſtes acceſſus ad Chriſtum & ad Eccleſiam per baptiſmum, & nominis baptiſmo inditi: ex quo ritu Propheta occaſionem ſumpſit, ut teſtes filii ſui ad alterum hoc ſingulare teſtimonium adhiberet.* Fidos] *id eſt, fide dignos atque idoneos, quorum autoritas & teſtimonium permagni futurum erat in populo: nam alioqui ad probitatem & integritatem fidei in Deum non ſpectat Propheta, cùm Uriſæ perfidia ſatis nota ſit ex hiſtoria Achazi, quæ poſtea evenit, 2. Reg. 16. 10. & ſequentibus.* 3 Cum enim] *hæc hiſtoricè (ut narrantur) accipimus.* Prophetiſſam] *id eſt, uxorem meam.* Maher-ſchalal] *id eſt, accelerando prædam feſtinat diripiens, nimirum Aſſyriorum exercitus: ut ſequens verſus explicat. Eſt autem hoc ipſum nomen per anticipationem poſitum, ſuprà verſ. 1. quo Deus promiſſionem domui Davidis factam nunc demum voluit in filio Prophetæ coram Eccleſia obſignare. Quamobrem etiam ſynonyma verba in hoc quidem nomine ſunt ad celeritatem ſummam melius exprimendam, vide Gene. 41. 32.* 4 Cum nondum] *id eſt, ante annum, aut breve aliquod tempus ſimile: periphraſis maximè familiaris.* Aſportabit] *id eſt, deprædabitur Syros & Jiſraëlitas: quod geſtum eſt quarto Achazi anno, 2. Reg. 16. 9.* 5 Deinde] *tranſitio ad ſecundam hujus concionis partem; quâ Jeſchahhja judicia Dei denuntiat in Syros, Jiſraëlitas, & Judæos, quæ infantis nomine fuerant præſignificata.* 6 Propterea quòd] *hujus denuntiationis partes ſunt duæ; exprobatio ſcelerum quibus populi iſti tenebantur, hoc verſu; altera judiciorum quibus illos erat viſitaturus Deus, duob. ſeq. quod utrumq; caput deinceps exornatur, uſque ad finem hujus capitis.* Populus iſte] *Judæus.* Aquas Schiloachi] *i. iſtis defenſionibus ſuis non fuit contentus, neque acquievit promiſſioni Dei ultro pollicentis ſe daturum ſalutem ipſi unica virtute ſua; ſed copias exteras & arma ſtrepentia conduxit ad depellendum hoſtem: ſynecdoche in ſcripturis frequens, ut Pſal. 46.* Euntes len.] *i. nihil crepantes, aut præ ſe ferentes magnum, quod infideles æſtimant: lentum enim & quaſi ſerpentem fuiſſe Schiloachi fluxum oſtenditur Nechemjæ 2. 13.* Et gaudium eſt] *id eſt, Syri & Jiſraëlitæ ultro delectantur malo veſtro, ac petulanter vos infeſtant ipſi minimè laceſſiti, ut expreſſit ſuprà 7. 6.* 7 Contra iſtos] *Syros & Jiſraëlitas, quo conſilio Achaz illius operam conduxerat.* Illius fluminis] *Euphratis, quem allegoricè accipit pro Aſſyrio exercitu: quod ſequentium verborum exegeſis docet.* Gloria ejus] *id eſt, copiæ de quibus gloriatur, infrà cap. 10.* Aſcendens] *id eſt, tranſiliens omnes pacti conventi leges, allegoricè.* 8 Permeabit] *tum ſuperſtite adhuc Achazo per expilationes barbaras, 2. Reg. 16. 18. & 2. Chronic. 28. 20; tum regnante Chizkija filio, 2. Reg. 18.* Uſque ad collum] *id eſt, uſque ad Jeruſchalaima, in quibus erat caput regni: allegoria regnum comparans cum humano corpore, ut infra 30. 28. vide Deut. 33. 12. ut 2. Reg. 18. & 2. Chronic. 32. oſtenditur.* Implebuntque] *id eſt, Judæam totam occupabunt.* Terræ tuæ] *q.d. quæ neque illius eſt, neq; iſtorum; ſed quam tu tibi vindicaſti, & planè abſque te perituram ab illa vindicaturus es.* ô Hhimmanuel]

---

[a] Heb. *excellentiam.*

nuel] *id eſt Chriſte, fili Davidis, rex Judæorum, ſuprà* 7.14.   9 Conſociamini] *ſuperiori denuntia-
tioni ſua exornatio ſubjicitur: qua primùm, ut antè, populi peccata exponit, uſque ad verſum* 21. *deinde
ventura judicia, in fine capitis: quæ duo per apoſtrophen ſarcaſticam his duobus verſibus objiciuntur populo,
q.d. agite quidlibet, confirmate vos fœderibus, conſiliis, armis, auxiliis, & ſi quid eſt hujuſmodi: id tantum effi-
cietur quod placebit Deo.*   Populi] *Syri cum Jiſraëlitis, & Aſſyrii cum Judæis.*   Conterimini] *ex
decreto Dei; quod propterea enuntiat Jeſchahhja imperandi modo.*   Auremque præbete] *ita ut cognito
judicio ipſius celebris efficiatur Deus, & munera Regi Jechizkijæ offerantur: quod legimus factum* 2. *Chro.*
32.23.   10 Sed Hhimmanuelis] *id eſt, hoc verbum fiet, quod pronuntiatur per me Himmanuelis
Chriſti adminiſtrum.*   11 Nam ita edixit] *hujus exornationis qua peccata judiciaque proponuntur,
prior pars exprobrat populo tria peccatorum genera; quæ eadem reprehenduntur in Schaüle,* 1. *Chronic.* 10.13
primum eſt infidelitas maxima, præſidia ſibi extra Deum comparans, uſque ad verſum 16. *ſecundum, ob-
ſirmatio pertinaciſſima, verſu* 16. *& duobus ſequentibus; tertium atque graviſſimum, dæmonum conſulta-
tio, verſ.* 19. *&* 20.   Adhibita confirmat.] *id eſt, me ipſum confirmans adverſus populum & om-
nia adverſa per promiſſionem, & virtutem ſuam, quemadmodum oſtenditur ſequente verſu: ſic* 1.
Schem. 23.16.   12 Ne dicatis] *id eſt, neque animo conſentiatis, neque verbo conveniat vobis cum
hoc infideli populo. hic enim exponitur primum peccati genus, ut diximus proximè præcedente verſu, nimirum
infidelitas publica Judæorum non acquieſcentium aquis Schiloachi, ſed aliena auxilia fœderaque Deo negle-
cto procurantium: quod ſtudium Deus conjurationem vocat, ut eo magis ab illo ſervos ſuos deterreat: neque
populum totum dehortatur (cujus obſirmationem docet infrà ver.* 16. *& ſeq.) ſed tantùm Prophetam cum
piis & electis e populo, ad quos ſermonem habet.*   Dicit populus iſte] *i. ſtatuit fœderatos ſibi eſſe adjungen-
dos, quorum ope ab exteris incommodis defendatur.*   Timore iſtius] *i. infidelis timore; qualis timor ita per-
cellit iſtum, ut promiſſa Dei repudiet, concilietque in fœdus conjuratos.*   13 Sanctificate] *credendo pro-
miſſionibus ejus, & fiduciam veſtram in eum liberè oſtendendo: ut Numer.* 20.12.   14 Vobis] *eclipſis,
quæ ex antitheto membro facilè percipitur.*   Ambabus domibus] *Jiſraëlitarum Pekacho, & Judæorum
Achazo parentium. Eſt autem hîc explicatio veri effectus Chriſti contra infideles, ut infrà* 28. 16.   15
In quæ] *exegeſis ſuperiorum ſimilitudinum, lapidis, & laquei.*   16 Liga] *ſecundus exprobrationis locus
de obſirmatione Judæorum, ut diximus ſuprà in verſum* 11. *quem ſimiliter enuntiat Deus Prophetæ & piis
coram toto populo, ut teſtatum faciat pervicacem eſſe illorum obdurationem; ac proinde neque prophetias,
neque legem ipſam ad illos amplius pertinere; ſed ad credentes tantùm* θεοδιδάκτους.   Conteſtationem]
id eſt, prophetiam hanc & volumen tuum (de quo ſuprà ver. 1.*) involve, ne amplius ſit in oculis iſtorum,
quandoquidem ut infideles ludificantur eam.*   Conſigna legem] *id eſt, eam annuntia, committe, &
crede illis quos noſti doctos a Deo eſſe, ut infrà* 54.13.   17 Nam præſtolans] *confirmatio decreti Dei
contra obſtinationem Judæorum, a ſignis præſentibus & præteritis quæ Propheta dederat ex mandato Dei,
ut oculorum aſpectu infidelis populus magis afficeretur.*   Qui abſcondit faciem] *id eſt, ſe verbum-
que ſuum ſubtrahit, & me volumen jubet complicare atque recipere.*   18 Ecce ego] *id eſt, prop-
terea quòd populus iſte jam adeò occalluit ut nihil proficiat auditione legis atque Prophetarum, imperavit
Deus ut iſtorum oculis ſigna exhiberem judiciorum ſuorum, in me & in liberis meis: ac primùm quidem in
Schear-jaſchubo, capite* 7. *quo ſigno denuntiavi graviſſimam ultionem populo, adeò ut reliquiæ tantùm
ad ſalutem perventuræ ſint: deinde in hoc puerulo Maher-ſchalal-chaſchbazo, quo ſigno oſtendi maximam
fore direptionem iſtarum gentium: ac poſtremò in me, cùm voluminis complicatione & legis apud credentes
conſignatione demonſtravi populo huic ipſum a Deo derelictum eſſe. Quod judicium Dei cùm a prophetis
typicè tantùm deſignari potuerit, a Chriſto verò (ut Prophetarum principe) exhibitum ſit & re ipſa in Ec-
cleſia præſtitum; non mirum eſt ſi Apoſtolus hunc typum per anagogen ad ſuam æternam veritatem accom-
modat, Heb.* 2. 13.   19 Cùm enim] *tranſitio ad tertium peccatorum genus per ætiologiam, hoc modo:
meritò ſanè populus iſte a Jehova deſeritur, & ſignis de graviſſimis calamitatibus præmonetur. Nam non
tantùm infidelitate alienam opem implorat, non tantùm ſe ipſe in peccatis obſirmat, & averſatur Deũ; ſed
diabolo operam dat, & pios in idem ſcelus ſollicitat, ut ſeducantur ſi fieri poteſt. Hoc autem Propheta expri-
mit ſermone converſo ad pios, ut eos inſtituat de atrocitate iſtius criminis, & confirmet in bono.*   Pytho-
nes] *id eſt, magos aut divinos quoſlibet ſynecdochicè.*   Qui pipiunt] *amplificatio indigni facinoris po-
puli a vanitate iſtarum divinationum, quam ipſa forma arguit: non ſunt, inquit, iſti ſeductores tanta facul-
tate præditi, ut aut ore aperto claraque voce enuntient, aut verbis planis explicent quæ dicenda forent, ſicut nos
prophetæ judicia Dei palam voce quàm maxima planiſque verbis prædicimus: ſed in ventre ſuo, aut imis fau-
cibus ita pipiunt, ut pulli nondum excluſi ſuo putamine; aut ſi quid voce efferunt, ita illud muſſant, ut Si-
billa ex tripode: quam eandem rationem Propheta explicat infrà* 29. 4. *& hiſtorici paſſim.*   Nonne
populus] *dehortationis ſuæ cauſas duas Propheta affert; unam ex abſurdo, non eſſe homini communicatio-
nem ullam cum Deo, qui mortuos conſulat: alteram, rationem iſtam conſulendi mortuos & a lege ac prophetis
aberrandi, gentium earum eſſe quæ ignorant Deum: Deut.* 18.9. *& ſeq.*   Mortuos] *id eſt, eos qui rebus
mortuis ad divinationem abutuntur.*   20 Cuicunque] *id eſt, quiſquis planè ignorat Deum.*   21
Quapropter] *concluſio ſecundæ hujus partis a ſumma deſcriptione judiciorum Dei, ut dictum eſt in ver.* 9.
*tam miſeri, inquit, futuri ſunt, ut neque in cœlo neque in terra ipſis oſtendatur ſalus ulla, ſpes ſalutis, aut con-
ſolatio.*   Illam] *terram Jiſraëlis.*   Difficultatibus preſſus] *impius quiſque Judæus, & Jiſraëlita.*   Effer-
buerit] *præ indignatione & deſperatione.*   Regi ſuo] *cujus opera videlicet fuiſſet ſervandus ab hoſtibus &
difficultatibus rerum, ac liberandus in terra.*   Deo ſuo] *cui confidebat, ſentiens ſe fruſtra confiſum eſſe.*   Sur-
ſum] *ad Deum ſuum.*   22 In terram] *ad regem ſuum.* ὑστέρωσις.   Oppreſſio] *gradatio; pro eo quod eſt,
erit calamitas, & vacuitas ab omni luce, aut ſpe ex calamitatibus evadendi.*   Obſcurato] *id eſt, verſato
in denſiſſimis & confertiſſimis miſeriis, atque exagitato ab illis magis ac magis; quod compleri cœptum eſt in-
de a temporibus iſtis, bellis ſubinde emergentibus.*

IN CAPUT IX.

1 Sed non obſcurab.] *tertia pars concionis, conſolatio; qua pii ex Jehuda & Jiſraële confirmantur.*

aut adverſum futuras calamitates. Sunt autem hujus conſolationis universè argumenta tria: primum eſt
ab inſtabilitate prædictarum afflictionum, ne fortè defetiſcantur piorum animi, toto hoc capite, & verſibus
quatuor primis ſequentis capitis; ſecundum eſt, a miſero caſu excidioq; ipſorum hoſtium, qui populum Dei
malo affecerint, ſequente capite inde a ver. 5. tertium & ſummum eſt a promiſſione regni Chriſti, in quo
fons ineſt liberationum omnium ſingularium, cap. 11. Quod autem ad primum hunc conſolationis locum, obſervandum
eſt proponi in genere conſolationem totam, duobus primis verſibus, non fore nimirum perpetuas
illas oppreſſiones quibus erat populus Dei caſtigandus: deinde confirmatur hic conſolationis locus a benevolentia
Dei erga populum ſuum propter venturum Chriſtum, uſque ad verſum quintum. Non obſcurabitur]
id eſt, poſtquam multa incommoda fuerit perpeſſa terra promiſſa tota, non ſemper manebit in illis, ac
velut perpetuis tenebris obruetur; ſed liberabitur tandem Eccleſia per adventum Chriſti. Tempus hoc]
nimirum quo mox Tilgath-Pileſer rex Aſſyriæ ab Achazo conductus Jiſraëlitas erat invaſurus, 2. Reg.
15.29. Levius affecerit] quàm ſequens tempus affecturum eſt: nam pars tantùm Jiſraëlis deportata,
& terræ occupata eſt, ibidem. Terram Zebulunis] id eſt, Jiſraëlitas, per ſynecdochen: ſed horum potiſſimùm
fit mentio, quia ab his cœpit tum calamitas per Aſſyrios, tum liberatio per prædicationem Evangelii
Chriſti, ſeq. ver. Poſterius illud] quo Schalman-eſar totum Jiſraëlem invaſurus erat, occupaturus, & deportaturus,
2. Reg. 17. Viâ maris] ſequitur definitio certiſſima liberationis per Chriſtum: qua propheta exponit
exortum ac veluti primam lucem Evangelii ibi cœpturam eſſe nominatim, ubi cœperat calamitas; &
locum verbis apertiſſimis circumſcribit, prout accommodat Matthæus 4.15. His enim verbis definitur inferior
Galilæa, non autem ſuperior, ut plerique exiſtimant: quæ ſecundum Jardenem protenditur, ad mare
Tyberiadis ſive lacum Genezareth adjacet, & feraciſſima regio eſt, teſte Moſche Deut. 33.23. ac proinde
populoſiſſima. Galilæa populoſa] quod plerique appellationem hanc tribuunt ſuperiori Galilææ, quia
gentibus eſt contermina, habet quidem ſpeciem; ſed locus iſto exemplo caret: præterea a circumſtantiis abeſt quæ
modò poſitæ ſunt: ac poſtremò diſcedit ab interpretatione Matthæi. Nam has omnes circumſtantias nobis
quidem conſtat non ad ſuperiorem, ſed ad inferiorem Galilæam pertinere. Fefellit quidem illos nomen gentium:
ſed nos amphibologiam interpretatione noſtra ſuſtulimus. 2 Populus] id eſt, Zebulunitæ & Naphtalitæ.
Ambulant in tenebris] id eſt, non tantùm corporalibus, ſed etiam ſpiritualibus malis, velut
denſis tenebris, obruuntur. Videbunt] id eſt, incipient videre atque percipere lucem liberationis ſuæ, unde
cæteris etiam Jiſraëlitarum partibus affulgebit: nam in partibus illis primùm prædicavit Chriſtus, lucem
ſuam cum hominibus communicans, & ibi fecit prima miracula. 3 Amplificans] promiſſionis præcedentis
de liberatione & ſalute populi cauſa nunc demum exponitur κατὰ σύγκρισιν, ut diximus in verſum 1.
Eſt autem hæc σύγκρισις ſive comparatio inſtituta inter ſuperiorem adminiſtrationem quæ præceſſit adventum
Chriſti, & illam quæ eſt in regno ipſius: tota inquit, ſuperior adminiſtratio varia fuit ſecundis, adverſis,
lætis, triſtibus, duris, facilibus, turbulentis, quietis, omnibus denique rebus inſtabilibus; adeò ut ne magnificentiſſimæ
quidem victoriæ ſuo luctu vacaverint: ſed regni hujus quod ſuſcepturus eſt Chriſtus, eoq; Eccleſiam
ſuam illuſtraturus, in eo pax futura eſt ſempiterna: hujus comparationis prius membrum tribus verſibus
continetur, poſterius verſibus 6. & 7. Hanc gentem] q.d. cùm populum tuum inſigni aliquo bono,
victoria, aut honore auxiſti, lætitiam tamen ſtabilem minimè præſtitiſti. Lætati ſunt] id eſt, nullam lætitiam
conſecuti ſunt ἀκονιτὶ καὶ ἀναιμωτὶ, ſine ſudore & ſanguine; ſed permagno illis conſtitit: nam ardui
labores lætitiam brevem anteiverunt, ut ſudores meſſem; & pugnæ graves ſpolia, hoc verſu: quod duobus ſequentibus
exornatur. 4 Cùm jugum] id eſt, quoties liberaviſti populum tuum ab exterorum tyrannide,
quæ metaphoris duabus figuratur. Ut die Midjanit.] quo divina victoria a Jiſraëlitis reportata
eſt; quam etiam propter nobilitatem in exemplum propheta iterum adducit infrà 10.26. 5 Quando
tota] id eſt, quo die tota Midjanitarum caſtra, divinitus inter ſe commiſſa, tanquam igne accenſo, cum rebus
ſuis omnibus conſumpta ſunt: etiam huic victoriæ, inquit, ſuæ fuerunt difficultates; & lætitia quam
inde percepit populus, non longo intervallo mutata eſt. In concuſſu] id eſt, repentino motu, quem inter ipſos
Midjanitas excitavit Deus, ut obverterent gladium alter in alterum. 6 Sed] altera pars συγκρίσεως,
ut dictum eſt in verſum. 3. Puer] Jeſus Chriſtus, is de quo prophetæverat ſuprà 7.14. Etſi puerum
fortaſſe altera etiam de cauſa nominavit, nimirum ut tenuitatem & infirmitatem quæ illi in ſpeciem futura
erat oſtenderet, ut Zecarjæ 9.9. qua ratione ampliùs hæc comparatio illuſtratur. Filius] Dei videlicet,
qui ſolus vocavit nomen illius cùm illum nobis traderet. Cujus humero] id eſt, cui nullum jugum unquam
imponi poſſit, ſed qui obtineat ampliſſimum & conſtantiſſimum imperium: ut accipitur infrà 22.22. Hoc
enim membrum eſt antitheton jugi illius & virgæ, quæ humero populi incubuiſſe dicitur ſuprà ver. 4. Hujus
autem regni conditionem deinceps explicat primùm a vocatione Dei, hoc verſu; deinde ab effectis, verſu
ſequente. Jehova] æternus pater æterni filii: nam Deus ſolus hæc nomina magnifica poteſt & dare & accipere;
ut ipſe dicit infrà 42.8. & 48.11. Admirabilem] tum natura ipſius, tum operibus univerſis, atque
imprimis erga Eccleſiam explicatis: eſt enim Deus qui facit mirabilia ſolus, Pſal. 72.18. & 136.4.
Conſiliarium] ut Proverb. 8.14. Patrem æternitatis] qui ipſe ſempiternus eſt, & idem in omnibus æternitatis
autor. Principem pacis] id eſt, autorem & effectorem pacis noſtræ omnes in uno corpore
reconciliantem Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam: Epheſ. 2.16. ut ſine metu e manu inimicorum
noſtrorum liberati ſerviamus ipſi, Lucæ 1.74. 7 Zelus] id eſt, hæc Deus Pater in Chriſto effecturus
eſt propter nomen ſuum. 8 Verbum] exornatio præcedentis conſolationis a circumſcriptione prophetica
eorum temporum quibus judicia Dei fuit perpeſſurus populus, donec per zelotypiam Dei miſſus eſt
Chriſtus ad liberationem ejus; ſumpta occaſione a verbis proximè præcedentibus. Continentur autem hac
exornatione tria: primùm eſt, narratio miſericordiæ Dei, a peccatis populum revocantis verbo, tribus verſibus;
ſecundum, prophetica narratio judiciorum, quæ ita eventura erant immorigeris verbo ut minimè perderentur
pro meritis ipſorum, uſque ad caput 10. tertium, narratio beneficentiæ Dei propter ſe ipſum ſervantis
reliquias ex populo tam immorigero, verſibus quatuor ſequentis capitis. Jahhakobo] id eſt, toti
populo, Judæis & Jiſraëlitis. 9 Populus iſte] Judæorum. Ephrajim] id eſt, Jiſraëlitæ, per ſynecdochen.
10 Lateritia opera] proverbiale dicendi genus, quo pervicaces in Deum utuntur. q. d. utcunq;

nos miſerè attriverit Deus, tamen vel ipſo invito res noſtras magnificentius inſtaurabimus, & ſuperabimus judicia ejus, reſarciemusq́ virtute noſtra: ſic Maleaci 1.4. 11 Sed cùm] tranſitio a verbo ad judicia Dei, quia verbo prævidet Propheta non fore ut reſipiſcat populus. Eſt itaque in hac continuatione ſermonis paralepſis. q.d. ſed quandoquidem fruſtra Dominus immiſit verbum, jam audiamus verbera quibus uſurus eſt. Tres autem illorum gradus pro ratione temporum a propheta ſtatuuntur: primus, adventu Tiglas-Piliſeri, tribus his verſibus; ſecundus, adventu Schalman-eſeris utroque, a verſ. 14 ad 18. tertius, adventu Sancheribi & Eſar-Chaddonis in Chizkijam & Menaſchem, a verſ. 18. ad finem capitis. In editum] i. ſuperiores effecerit Aſſyrios, 2. Reg. 16.9. Hujus] Jiſraëlis. Commiſcebit] i. faciet ut promiſcuè omni ex parte convolent operam dantes Aſſyrio, ut verſus ſeq. oſtendit. 12 Toto ore] i. ferarum more inhumaniſſimè conſumendo, & nulla ratione parcendo. 14 Exſcindet enim] per Schalman-eſerem, 2. Reg. 17. atque hic ſecundus eſt judiciorum gradus, ut diximus ver. 11. Caput & caudam] i. a ſummo ad imum, a præſtantiſſimo ad abjectiſſimum: metaphoræ ab animantibus & plantis, quas ſequens verſus explicat. 16 Quòd fuerint] ætiologia a communi corruptione omnium, ut ſuprà 3.3. 17 Non lætabitur] ſed velut invitus ſupplicium ſumet de omnibus. 18 Nam exard.] tertius gradus judiciorũ, quòd populus non tantùm opprimetur Aſſyriorum dominatu Sancheribo & Eſar-Chaddone rege, ſed etiam ſua ipſius operâ magis ac magis labefactabitur; prout non dubium eſt hos in alios fuiſſe tyrannidis Aſſyriorum adminiſtros, quod malum hoc verſu allegoricè enuntiatum ſequentibus exponitur. In minutiſſimum] i. ſuo ipſorum igne in pulverem & fumum abeant. 19 Obſcurabitur] i. opprimetur adverſitatibus, ut ſupra ver. 1. 20 Utſcindat] i. licet populus undequaque ſtudeat adipiſci victum, & hic illic conquirat, erit ſemper egentiſſimus. Carnem brachii] id eſt, propinquos & neceſſarios ſuos: auxeſis. 21 Simul iſti] ut credibile eſt feciſſe, cùm Sancherib Chizkijam oppugnavit, & Eſar-Chaddon Menaſchem deportavit. Sic enim hoſtes operâ eorum quos bello ſuperaverunt abuti multis exemplis conſtat, ut 1. Schem. 14.22.

IN CAPUT X.

1 Væ decernentibus] tertius exornationis locus, quo narratur primùm gravitas ſcelerum, quibus Jiſraëlitæ tenebantur & maledictionem Dei ſibi accerſebant (quod ſpectat ad amplificandam Dei miſericordiam) duobus verſibus; deinde miſericordia Dei ſuccurrentis inopibus ad gloriam ſuam, duobus alteris. Decernentibus] i. tum autoribus maleficiorum, tum etiam adminiſtris. 3 Ecquid] nimirum ſine me, ſeq. ver. q.d. nónne peccatis veſtris ipſi concideretis, deſtituti omni ope, & tota gloria veſtra ſpoliati, niſi miſererer me veſtri: elegans conteſtatio ad amplificandam Dei miſericordiam erga electos. Ubi relinqueritis] i. cujus fidei committeretis? ubi deponeretis aſſervandam? 4 Abſque me] i. niſi ratione ducerer nominis & veritatis meæ. Infra vinctum] i. fieret omnium longè miſerrimus, mancipio abjectiſſimo aut cadaveri putri minimè comparandus. Omnibus illis] i. nec dum conquieſceret ira ejus morte, ſed præcipitaret in damnationem æternam. 5 Væ Aſſyrio] ſecundus locus conſolationis, a miſero exitio eorum qui populum afflixerint, ut diximus ſuprà 9.1. Sunt autẽ hujus denuntiationis contra Aſſyrios tres partes: prima eſt propoſitio ſumma judicii & maledictiones Dei contra Aſſyrium, duobus verſibus: ſecunda narratio conſiliorum & factorum Aſſyrii quibus ſibi creabit malum, a ver. 7. ad 16. tertia, narratio prophetica tum judicis quod adhibiturus eſt Deus pro liberatione populi, uſque ad ver. 28. tum expeditionis totius, itineris, loci, & temporis, quo ſuum illud judicium effecturus eſt Deus, inde ad finem capitis. Virgæ iræ] id eſt, quo, tanquam virga, iram meam ſum in Jiſraëlitas profuſurus. Quamvis] occupatio, qua anticipat Deus objectionem hanc: atqui ſi virga tua ſunt, quo jure illis maledici poteſt? reſpondet Deus, quamvis utar ipſius operâ, & per injuſtos adminiſtros juſtiſſimè & ſapientiſſimè conſilium meum exequar; tamen non continuò immunes a maledictione putandi ſunt. Nam bene foret illis, ſi quo conſilio utitur Deus in adminiſtrandis judiciis ſuis, eodem illi in exequendis ducerentur: verùm alius eſt planè eorum animus: ſic paratur tranſitus ad narrationem verſus 7. Baculus ſit] id eſt, ipſi, velut baculo vel fuſte cædentes Jiſraëlem, exerceant indignationem meam. 6 In gentem] Jiſraëlis, & Judæ. Prædetur prædam] quòd propheta ſignificaverat ſuprà 8.3. 7 Nam ipſe] narratio ætiologica, ut modò diximus, qua exponit Propheta primùm glorioſum conſilium invadentis, quinque verſibus; deinde ſuperbiſſimam gloriationem ex victoria, ver. 12. & duobus ſeq. ac poſtremò conteſtationem adjicit ad excutiendam inanem confidentiam ejus, verſu 15. 8 Principes] id eſt, duces ſervientes mihi: ut 2. Reg. 18.24. exponit Rabſchake. 9 Nónne] i. nónne hanc adæquavi illi, utcunque fuerit potens? Carſemiſch] de quo 2. Chro. 35.20. Calno] ſive Calne, de qua Gen. 10.10. Arpad] de quo 2. Reg 18.34. Chamath] vide Gen. 10.18. 10 Præſtabant] dignitate, facultate, numero, & ſi quid eſt ejuſmodi quod cenſent idololatræ. 11 Terriculis] vide 1. Schem. 31.9. 12 Atqui] repetitio denuntiationis, μεταβατικὴ ad narrationem ſuperbæ gloriationis ex victoria, ut diximus in ver. 7. Cùm perfecerit] id eſt, caſtigationem inſtitutam abſolverit, tempore Chizkijæ obſeſſis Jeruſchalaimis. Fructum inſ.] i. inſolentiſſimam jactationem, quam oſtendunt proximè ſeq. ver. 13 Quia dix.] confer hos verſus cum 2. Reg. 18. & 19. & infrà 36. Inſtructiſſ.] terminos videlicet, id eſt, regiones potentiſſimas & munitiſſimas. Eſt autem in tota hac verborum ſerie gradatio elegantiſſima. 14 Imò] thraſonica allegoria, qua Aſſyrius omnia ſibi arrogat, & hoſtes comparat cum aviculis abjectiſſimis. Agitet alam] ad evolandum aut involandum. Aperiat os] ad impetendum me. Pipiat] ad implorandam opem, aut expoſtulationem faciendam. 15 An gloriabitur] conteſtatio, ut diximus ver. 7. qua Deus Aſſyrium contrà evincit imbecillitatis ipſius; ſe cum artifice, illum cùm inſtrumento comparans. Contra cædentẽ] ut Aſſyrius contra Deum extulit vocem ſuam, ſicut idem propheta loquitur 2. Reg. 19.22. An non lig.] i. nulla facultate præditum admovendum ſe, aut efficiendum quicquam. 16 Idcirco] tertia pars, narratio Prophetica bimembis, ut dictum eſt ſuprà in ver. 5. Continet autem hoc prius membrum narrationem judicii contra Aſſyrios, quatuor verſibus; & uſus ex judicio hoc ad populum perventuri, ver. 20. uſque ad 28. Immittet Dominus] qua nocte percuſſit angelus Jehovæ in caſtris Aſſyriorum centum octoginta millia, 2. Reg. 19.35 & 2. Chron. 32.21. Pingues] i. potentes: ſic Judic. 3.29 & Pſal. 78.31. Maciem] i. dum repentè ipſos conſumentem macie. Loco gloriæ] i. ubi gloria Dei habitat ante mœnia Jeruſchalaimorum.

Ardor] *i. lues ardentiſſima confeſtim Aſſyrios tabefaciens.* 17 Lux Jiſraëlis] *Deus Jiſraëlitas illuſtrans*
& ſanctificans. Vepres ejus] *Aſſyrios, quibus ut ſentibus vepribusq́; cohorrebat terra.* Eodem
die] *eadem nocte, quæ pars eſt diei: ſynecdoche.* 18 Gloriam] *i. omnes valentes robore, de quibus gloriatur,*
2. Chro. 32. Cùm diſſolvetur] *cùm rex ipſe profugus, & quidem contentiſſimè ſe proripiens fuga, quaſi*
perſequente igne conſumetur a filiis ſuis: ut factum eſſe legimus in libris Regum, & Chron. ibidem 19
Reliqua ligna] *i. ſuperſtites Aſſyrii: pergit enim in allegoria.* 20 Erit autem] *explicatio uſus ad populum*
perventuri ex precedente judicio & liberatione, nimirum fidei & reſipiſcentiæ. Percuſſore ſuo]
i. Aſſyrio; virga percutiente ipſum, baculo indignationis Dei, ſuprà ver. 5. Jehova] *qui verus eſt percuſſionis*
autor, virgam ſuam in percuſſionibus occupans, ut ſupra 9.13. 21 Reliquum revertetur] *expoſitio*
nominis Schear-Jaſchub, quo ſuprà uſus eſt 7.3. 22 Nam ſi fuerit] *ætiologia promiſſionis Dei erga*
reliquias, ab æterno conſilio & potentia ejus, ut accommodat Apoſtolus Rom. 9. 27. Conſummationem
præciſam] *qui ſolus Deus fortis potentiſſimus per juſtitiam ſuam & propter veritatem ſuam id præciſè*
conſummaturus eſt quod ab æterno definiverit, ut ſequens verſus explicat. Inundaturum] *i. plenè effecturum,*
ita ut nullo conſilio, nulla vi, non amplius quàm exundans amnis, ſiſti aut impediri poſſit; etſi primùm
in ſpeciem aquulæ lenis ſenſim videbatur, ſuprà 8.6. 23 Præciſam] *i. præciſè ut decrevit beneplacito*
voluntatis ſuæ. 24 Idcirco] *apoſtrophe ad populum, ſummam ſuperiorum judiciorum continens*
ad confirmandum ipſum, quatuor verſibus. Virga ſua] *i. ita agitabit te Deus per Aſſyrium, ut per*
Ægyptium olim majores tuos. Baculum ſuum efferet] *Jehova ad defenſionem & liberationem tui, ut cùm*
Moſche baculum juſſus eſt protendere ad ſecandum mare. Exo. 14.16. 25 Conſummata indig.] *mea*
ſcilicet, qua excandui in te, quemadmodum dixit ſuprà ver. 5. & 6. Tum ira mea] *ut effectum eſt die illo*
cujus meminit ſuprà, ver. 17. 26 Excitabit enim] *i. momento illos ita perdet per noctis unius ſpatium,*
ut Midjanitas & Ægyptios olim. Baculo ſuo] *quem protendi mare verſus a Moſche imperavit Deus, Exodi*
14.26. 27 Propter oleum] *i. propter Chriſtum liberaberis, in quo quieſcit ſpiritus Jehovę, quia*
unxit eum infrà 61.1. eſt autem hoc propterea poſitum, ut tranſitio comparetur ad tertium conſolationis locum,
cap. 11. quod totum hujus promiſſionis eſt exegeticum. 28 Cùm pervenerit] *alterum narrationis*
membrum, quo Propheta expeditionem totam Aſſyrii, iter, tempusq́;, & locum circumſcribit, quo judicium
hoc effecturus eſt Deus, ad finem uſque. Hhajanam] *i. agrum Hhaji, quod antè everſum fuerat, Jehoſchu.*
8. Migrone] *de quo 1. Schem. 14.3.* Micmaſchi] *de quo 1. Schem. 13.2.* 29 Tranſitum] *de quo*
1. Schem. 14.1. Gebahhi] *erat enim Gebahh a meridie, contra alterum ſcopulum ex adverſo Micmaſchi,*
1. Schem. 14.6. 30 Claram ede] *apoſtrophe quaſi in rem præſentem ventum eſſet, deſcribens miſerabilem*
& altiſſimum ejulatum. Gallimorum] *in tribu Binjaminis, ut alia omnia, præter Lajiſchum, uſq́;*
ad verſ. 32. Lajiſchum uſque] *i. ad ſummum uſque terminum & remotiſſimum terræ: vide Judic. 18.*
32 Adhuc ipſo] *i. cum vix dum Nobo profectus, ad murum acceſſerit.* Agitaverit] *i. cùm primùm*
caſtris poſitis ad Jeruſchalaima, bellum Jeruſchalamiis denuntiaverit, nec dum fuerit jaculatus ſagittam,
aut miſſilia diffuderit, 2. Reg. 19.32. 33 Ecce] *i. tunc temporis Deus Aſſyrios profligabit: quod*
eadem allegoria ſylvæ a Propheta figuratur. Ramum] *i. procerem quemque.* 34 Libanus] *i. quamvis*
elatiſſimi & numeroſiſſimi: allegoria. Per magnificum] *Deum utentem angeli opera; aut etiam angelum*
potentia Dei armatum: nam propterea etiam angeli robuſtiſſimi appellantur. Pſal. 78.25. itemq́; virtutes,
& poteſtates, potentiæ, imperia, dominiaq́;, Epheſ. 1.21. & Coloſ. 1.16.

IN CAPUT XI.

1 Nam prodibit] *tertius locus conſolationis, ut dictum eſt ſuprà 9.1, a promiſſione regni Chriſti, qui*
fons & cauſa eſt liberationum omnium generalium ſingulariumq́;, corporalium & ſpiritualium. Sunt
verò in hoc conſolationis loco deſcriptiones duæ: una eſt perſonæ, officiorumq́; Chriſti, quinq́; primis verſibus;
altera effectorum, inde ad finem uſque. Hoc autem verſu allegoricè prænuntiatur Chriſtus, & ſtatus ſtirpis
regiæ ex qua naſciturus erat, ut illuſtrior ſit comparatio beneficentiæ Dei cum judicio proximè præcedente,
quod per allegoriam ejuſdem generis eſt adumbratum. Virgula] *id eſt, humilis in ſpeciem & abjectus*
Chriſtus, ut obſervatum eſt ſuprà 9.6. Trunco ſucciſo] *id eſt, regia ſtirpe Davidis, quæ tum principatum*
omnem amiſerit, & extincta tota videbitur. In ſumma, hoc verſu gens ipſa Chriſti, adeoq́;
Chriſtus deſcribitur; dona in Chriſtum collata, verſu ſequente; regia verò adminiſtratio & officium ejus ſanctiſſimum,
tribus aliis. 2 Spiritus Jehovæ] *id eſt, virtus & dona infinita ſpiritus, quæ ſequenti*
accumulatione a Propheta deſignantur. 3 Cujus odorat.] *id eſt, qui non infirmè, tenuiter, atque*
humanitus ſingula odorabitur, & cognoſcet in ſpeciem; ſed recto judicio penitus omnia cognoſcens judicabit.
Reverentia Jehovæ] *& reliquis donis ſpiritus quæ modò dicta ſunt, ſynecdochice: ſic enim Hebræi*
ſolent ab ultimo per ὑϛέρωσιν *incipere.* Ad aſpectum] *ſine notitia & cæteris donis.* 4 Virga
oris] *id eſt, verbo potente ſuo.* 6 Quapropter] *altera pars conſolationis, ab effectu Chriſti quæ ad*
nos perveniunt regno ipſius. Sunt autem hæc effectorum genera, primum, pacis in univerſitate conſervatio,
uſque ad verſ. 10. ſecundum, electorum convocatio & adunatio, uſque ad verſ. 14. tertium, adverſariorum
domatio ad commoditatem & uſum ſuorum, inde ad finem. Primum hoc porrò effectorum genus totum eſt hyperbolicum:
ut infrà 65.25. Commorabitur lup.] *i. potentiſſimi ferociſſimi, & damnoſiſſimi quiq́; ad Eccleſiam*
adducentur domiti potentia Chriſti; ac ne trepidi quidē pueruli ſibi ab illis amplius metuent. 7 Comedit
ſtramen] *i. non amplius in homines graſſabitur, ſed communi pabulo utetur creatione inſtituto, ut*
Gen. 1.30. pro eo quod eſt, inſtaurabuntur omnia. 9 In toto monte ſancti.] *i. in eccleſia nihil erit damnoſum;*
ſed diligentibus Deum omnia conferent ad bonum, qui ex propoſito ipſius vocati fuerint, Rom. 8.28.
Velut aquis] *q.d. erit in Eccleſia mare immenſum cognitionis Dei, ut etiam prophetatur infrà 54. 13. &*
Jer. 31.34. 10 Erit etiam] *ſecundum genus effectorum, ut diximus in ver. 6. ſumptum ex prophetia*
Jahhakobi Geneſ. 49.10. Requies ejus] *id eſt, Eccleſia, domus Dei, in qua requieſcit Chriſtus, ut*
Pſalm. 132.14. 11 Secundò] *ut primò fecerat, cùm liberaret ex Ægypto.* Patroſo] *vide Gen. 10.*
14. Hhelamo] *Gen. 10.22.* Schinhhare] *Gen. 10.10.* Chamatha] *Gen. 10.18.* 12 Depulſos Jiſr.]

ex promiſſione, Deut. 30.4. 14 Involent] *i. mutuas operas præſtent, & communes vires uno conſenſu adhibeant ad ſubjugandos & domandos hoſtes regni ſpiritualis Chriſti: ut olim in adipiſcenda poſſeſſione terræ (quæ ſymbolum erat ſpiritualis regni) a Deo fuerat imperatum, Judic. 1.* 15 Ipſum flumen] *Nilum Ægypti.* Ea inflante] *nimirum fluenta Nili (quæ mox nominantur) & ipſum mare. q. d. ita accumulante aquas vento ipſius, ut omnia cedant & ſe accommodent ad ſalutem populi Dei, quemadmodum fuerat olim factum, Exod. 14. & Jehoſch. 3.* 3 Septem fluenta] *oſtiis ſuis ſeptem irrumpentia in mare.* 16 Ex Aſſyria] *& Babylone, quia regnum utrumq́ coaluit poſtea in eandem Monarchiam: quod genus ſynecdoches receptum in ſcriptura eſt, ut Hhezræ 6.22. hæc autem allegoricè dicuntur ad figurandam liberationem ſpiritualem per Chriſtum, cujus aliæ omnes fuerunt typi atque particulæ.*

IN CAPUT XII.

1 Itaque] *Concluſio laudativa totius concionis (ut dictum eſt ſuprà 8.1.) continet duo laudationis genera pro duabus partibus ſalutis acceptæ a Deo per Chriſtum: unum eſt, liberationis a malo, duobus verſibus; alterum, infinitæ beneficentiæ quam in Chriſto percipiunt credentes, verſibus quatuor reliquis.* Conſolaris me] *verbo & opere.* 2 Ecce] *propoſitio fiduciæ in Deum ad futurum tempus, propter naturam, officium, gratiamq́ Dei, & experientiam anteactam ejus.* 3 Cumque hauſerit] *tranſitio ad alterum laudationis genus, ex profuſis in Eccleſiam beneficiis Chriſti ſalutaribus.* 4 Celebrate Jehovam] *laudatio Dei a majeſtate, operibuſq́ ejus, & ſingularibus in Eccleſiam beneficiis.*

CAPUT XIII.

Deus per Prophetam Babyloniis (qui populum erant deportaturi) ruinam denuntians, primùm claſſicum canit, deinde luctum Babyloniis imperat: formam funeſtiſſimi judicii ſui & perſonas adminiſtras explicat, vaſtationem Babyloniæ, & liberationem populi: quæ ut melius memoriæ mandari a populo poſſit, Propheta canticum præſcribit, quo horrendum Dei judicium in Babyloniam figuratè explicat, deinde verbis Dei ipſius continuas calamitates Babyloniis denuntiat, & juramento exemplūq́ confirmat atq́ omnipotentia ejus.

[a] Heb. *onus Babeli.*

1 [a]’ONEROSA prophetia in Babylonios quam vidit Jeſchahhja filius Amotzi.

2 ’Super ’montem eminentem attollite vexillum, ’efferte vocem ad illos: agitate manum; ut ’ingrediantur portas ingenuorum.

3 ’Ego præcepi ’ſanctificatis meis; etiam ’vocavi potentes meos ad iram meam *exequendam*, exultantes *in* excellentia mea.

[b] Heb. *tumultus.*
[c] Heb. *belli.*

4 ’Vox multitudinis in iſtis montibus *auditur ad* ſimilitudinem populi ampli: vox [b] tumultuoſa, regna gentium congregatarum, Jehova exercituum luſtrat exercitum [c] bellicum.

[d] Heb. *vaſa.*

5 Veniunt e terra longinqua, ’ab extremitate cœlorum, Jehova & [d] inſtrumenta indignationis ſuæ, ad corrumpendum ’ totam iſtam terram.

6 ’Ejulate, nam propinquus *eſt* dies Jehovæ; cùm vaſtatio ab omnipotente advenerit.

7 Idcirco ’omnes manus remiſſę erunt, & omne cor humanum colliqueſcet,

8 Et conturbabuntur, tormina & dolores corripient *eos*, ſicut parturiens indoleſcent; quiſque de proximo ſuo ’admiratione rapientur, *quod ſit* [e] ’facies inflammatiſſima facies eorum.

[e] Heb. *facies flammarum.*

9 ’Ecce, dies Jehovæ advenit, ’ſævus & excandeſcentiâ & accenſâ irâ; ad ’ diſponendum iſtam terram in deſolationem, ut peccatores ejus perdat ex ea.

10 ’Nam ’ſtellę cœlorum & ſydera eorū non facient ut luceat lux ſua; tenebroſus erit ſol ab exortu ſuo, & luna ſplendidam non edet lucem ſuam.

[f] Heb. *in improbos iniquitatem ipſorū.*

11 Et animadvertam in orbis habitabilis malitiam & [f] in improborum iniquitatem; faciamq́ue ut ceſſet faſtus ſuperborum, elationēq́ue violentorum dejiciam.

12 ’Faciam ut pretioſior ſit mortalis auro purgatiſſimo, & homo inſigni auro Ophirino:

13 (’Idcirco cœlos commoveo, & concutitur terra e loco ſuo; in excandeſcentia Jehovæ exercituum, [g] & quo die accenditur ira ejus.

14 ’Nam erit ut caprea depulſa, & ut pecus, ’nullo colligente: quiſque ad populum ſuum ſpectabunt, & quiſque in terram ſuam fugient:

15 Quicunque inventus fuerit transfodietur, etiam omnis decrepitus cadet iſto gladio:

16 Et ’parvuli eorum illidentur ante oculos eorum; diripientur domus eorum, & fœminę eorum vitiabuntur.

17 ’Ecce ego excito contra iſtos ’Medum; qui argentum non æſtimabunt, & ipſo auro non delectabuntur:

18 Sed *ipſorum* arcus pueros allident; & fructus ventris non miſerebuntur, filiolis non parcet oculus eorum.

19 ’Eritq́ue Babylon, ’ornamentum regnorum, ornatus excellentiaq́ Chaldæorum; ſimilis [h] ſubverſioni, qua Deus ſubvertit Sedomum & Hhamoram.

20 ’Non conſidebit in æternum, neq; habitabit in [i] generationem quamque: neque figet tentorium ibi ’Arabs; & paſtores non facient ut recubent ibi *greges*:

21 Sed recubabunt illic [k] fera, & implebunt domos eorum [l] noxia animalia: habitabuntq́ue illic [m] ululæ, & ’ſcopes ſaltabunt illic:

22 Clamabitq; ’terrificum animal in viduatis palatiis ipſius, & [n] ſerpens in templis [o] voluptariis; propinquum autem eſt ut adveniat ’tempus ejus, & ’dies ejus non protrahentur.

[g] Heb. *d…*
die acc…
nis ira…
[h] He. *ſ…*
ſioni Dei
Sedom…
nomine…
Hebræ…
borum…
conſtructi…
obtinet.
Gen. 19.
[i] Heb. …
rationem…
generat…
[k] Heb. *d…*
ta, id eſt,…
fertiū…
[l] Heb. *f…*
tia…
dolorum…
malum…
milia…
ſa: id…
particip…
ductum…
interjecti…
dolentis.
[m] Heb. …
ulula, …
vit. 11. 16…
[n] Heb. …
id eſt…
ſerpentis…
nus: vide…
7.12.
[o] Heb. *vo…*
luptatis.
[a] Heb. *d…*
Jiſraëli…

CAPUT XIIII.

1 ’NAM miſerebitur Jehova Jahhakobi, & ’eliget rurſus Jiſraëlitas quos reponat in terra ipſorum; ’adjungétque ſe advena ipſis, & aſſociabunt ſe domui Jahhakobi.

2 ’Nam accipient ipſos populos, adducéntque eos in locum ſuum, & conſtituent ſe poſſeſſores eorum [a] Jiſraëlitæ in terra Jehovæ, [b] ut

[b] ut ſervi ſint & ancillæ; & captivos ducent eos qui captivis abuſi fuerint ipſis, dominabunturque in exactores ſuos.

3 Et erit, quo die requiem præſtiterit Jehova tibi a dolore tuo & a commotione tua; ac a ſervitute dura illa [c] quæ exercita fuerit in te;

4 Ut proferas parabolam hanc de rege Babyloniç, ac dicas; quomodo ceſſavit exactor, ceſſavit aurea?

5 Fregit Jehova baculum improborum, ſceptrum dominantium.

6 Percutientis populos excandeſcentia plaga eſt [d] immota: dominans [e] iracunde gentibus agitatur percutione, *quam* non cohibebit.

7 Quieſcit, tranquilla eſt tota terra; fragorem edunt cantu.

8 Etiam abietes lætantur de te, cedri Libani, *dicentes*; ex quo occubuiſti, non aſcendit ullus cæſor contra nos.

9 Sepulchrum infernè commotum eſt tua cauſa, ad occurrendum advenienti tibi, excitat tibi expertes vitæ, omnes duces terræ: facit ut ſurgant e ſoliis ſuis omnes Reges gentium;

10 Qui omnes alloquentes te dicant; etiam tu infirmatus es ſicut nos? nobis ſimilis factus es?

11 Deducitur in ſepulchrum faſtus tuus, ſtrepitus nabliorum tuorum; ſubſternitur tibi lumbricus, & obtegit te vermis.

12 Quomodo decidiſti de cœlis Lucifer, nate Aurora? ſucciſus es uſque in terram? debilis es ſupra gentes?

13 At tu dicebas [f] cum animo tuo, in cœlos aſcendam ſupra ſtellas Dei fortis, exaltabo ſolium meum: & ſedebo in monte conventus in lateribus Aquilonis:

14 Aſcendam ſupra excelſa nubis denſæ, me æquabo excelſo.

15 Veruntamen in ſepulchrum dejiciendum, ad latera foveæ,

16 Videntes te conſiderabunt te, in te advertent *dicentes*: hiccine vir ille eſt qui commovebat terram, qui concutiebat regna?

17 Diſponebat orbem habitabilem ſicut deſertum, & civitates ejus deſtruebat; vinctos ſuos non ſolvebat *reverſuros* domum?

18 Omnes Reges gentium, quotquot ſunt; occubuerunt [g] glorioſè quiſque domi ſuæ:

19 Tu verò abjiceris e ſepulchro tuo, ut ſurculus abominandus, *ut* veſtimentum interfectorum, [h] onuſtorum crebris ictibus gladii: *ut* deſcendentes ad lapides foveæ, ut cadaver proculcatum.

20 Non adunaris illis in ſepultura, quia terram tuam corrupiſti, populum tuum interfeciſti; non prædicabitur in ſeculum ſemen maleficorum.

21 Parate filiis ejus mactationem propter iniquitatem majorum ipſorum; ne ſurgentes hæreditariò poſſideant terram, & impleant faciem orbis habitabilis civitatibus.

22 Nam inſurgens contra eos, dictum Jehovæ exercituum; exciſurus ſum Babyloniæ nomen, & reſiduum, filiumq; ac nepotem, dictum Jehovæ:

23 Et diſponam eam [l] ut ſit hæreditaria poſſeſſio anatariæ, & ſtagna aquarum; everramq; eam everriculo perditionis, dictum Jehovæ exercituum.

24 Juravit Jehova exercituum dicendo; *mentiar*, niſi quemadmodum [k] propoſui mihi, ita fuerit, & quemadmodum conſilium inivi, illud extiterit:

25 Cum frangendo Aſſyrium in terra mea, ſuper montes meos proculcavero eum; ut amoveatur ab illis jugum ejus, & onus ejus ab humero illius amoveatur.

26 Hoc illud conſilium eſt, quod initum fuit contra totam illam terram; & hæc illa manus extenſa contra omnes iſtas gentes.

27 Nam Jehova exercituum ineunte conſilium, ecquis irritum faciat? & manum ejus extentam, ecquis avertat?

[g] Heb. *in gloria.*

[h] Heb. *onuſtorum gladio*

[l] Heb. *in hæreditariam poſſeſſionem.*

[k] Heb. *imaginatus ſum.*

ANNOTATIO.

1 Oneroſa] *Cùm propheta ſuprà capite 5. & 6. ſub finem, non obſcurè maximam cladem Judæis, everſionemq́ regni per Chaldæos futuram prænuntiaſſet, populum, tempus, expeditionemq́ futuram ita circumſcribens, ut non poſſet de ea dubitari: nunc demum his duobus capitibus populum Dei conſolatur duobus argumentis; nimirum narratione prophetica judicii quo Deus Babylonios perditurus eſt, hoc capite; & narratione reſtitutionis populi, in qua ſit Deum celebraturus & judicium in Babylonios decantaturus, ſequente capite. In narratione autem hujus capitis (ut nihil de inſcriptione dicamus, verſu 1.) tria ex ordine rerum geſtarum exponuntur: primùm eſt proclamatio, qua Medi ad arma, Babylonii ad flebilem ejulatum provocantur, uſq; ad verſ. 9. ſecundum eſt narratio malorum, quæ Babylonii divinitus & humanitus perpeſſuri ſunt, inde ad ver. 19. tertium, eventus ex illa clade a Medis accepta conſecuturus, ad finem uſque. Quamobrem huic prophetiæ & aliis ejuſdem argumenti optimè attributa eſt oneris ſive oneroſæ prophetiæ appellatio.* 2 Super montem] *tota hæc proclamatio per hypotypoſin ſcripta, quaſi jam in rem præſentem ventum eſſet, primùm ex autoritate Dei Medos armat, qui diſertè nominantur infrà ver. 17. & bellicam rationem apparatumq́ deſcribit elegantiſſimè, verſibus quatuor: deinde maximam conſternationem Babyloniis imperat, ver. 6. & duob. ſeq.* Montem eminentem] *nam inde ſolent dari bellorum tumultuumve ſignificationes in montoſis regionibus & inſulis: cujuſmodi eſt Medorum regio, in qua prædicit fore ut arma conclamentur: ſic infrà 18. 3.* Efferte vocem] *id eſt, propinquos voce, & longinquos ſignificatione ad arma convocate.* Ingrediantur portas] *id eſt, invadant & occupent terminos Babyloniorum, qui ex aliena præda erant locupletiſſimi.* 3 Ego præcepi] *ætiologia ſuperioris proclamationis, a decreto & arcano inſtinctu Dei.* Sanctificatis] *id eſt, Medis & Perſis, quos ego deſtinavi atq́ comparavi ad exequendum judicium meum.* Vocavi po.] *id eſt, potentia inſtructos, & excellentia, atque exultabunda alacritate, quę milites fortes decet.* 4 Vox multitud.] *id eſt, conveniunt milites frequentia maxima, & Jehova tanquam imperator congregatos luſtrat.* 5 Ab extremitate] *i. locis quàm longinquiſſimis: emphatica hyperbole.* Totam iſtam] *Babyloniam.* 6 Ejulate] *altera pars proclamationis ad Babylonios, ut diximus in ver. 2.* 7 Omnes manus] *id eſt, infirmabuntur Babylonii & corpore & animo: vide Danielis. 5.* 8 Admiratione rapientur] *cogitantes ſe prius ingenuos ſtrenuoſq́ fuiſſe, & Medis aliisq́ gentibus imperaſſe; jam verò ignavia torpere, & in miſeram ſervitutem rapi ignominioſiſſimè.* Facies inflam.] *id eſt, perfuſa rubore & confuſione maxima.*

maxima. 9 Ecce] ſecunda pars narrationis, ut diximus in verſum ſecundum, ſimiliter per hypotypoſin calamitates Babyloniorum explicans. Sævus & excan.] id eſt, quo Deus excandeſcens & accenſus ira ſeviet in Babylonios. Diſponendum iſtam ter.] hoc enim maximè factum eſt cùm Cyrus Euphratem derivavit, & in varias paludes diſtraxit per bonam partem Babyloniæ: prout evidentiùs exponitur infrà. 14. 23. 10 Nam ſtellæ] explicatio ſingularis interminationis quę poſita eſt ſuperiore verſu: cœli (inquit) & terra omnibus adverſabuntur, uſque ad verſ. 14. & Medi non parcent cuiquam, inde ad ver. 19. Stellæ] quæ alioqui in Chaldæa ſunt evidentiſſimæ propter patentia camporum æquora (ut ait Cicero lib. 1. de divinatione) & nubium raritatem. Eſt autem allegoria, ad ſignificandum graviſſimas calamitates, in prophetis frequens. Stellam porrò a ſydere hoc loco diſtinguit propheta, ut Græci aſtera & aſtrum: nimirum ut ſtella ſive aſter ſit ſingulare aliquid ſydus verò vel aſtrum ſit quiddam ex pluribus ſtellis coagmentatum, cujuſmodi ſunt ſigna aſtronomiæ. 12 Faciem] id eſt, Medorum Perſarumq́ animos Babyloniam invadentium ita inflammabo, ut omnibus modis ſuperbos iſtos & violentos perſequantur, neque ullo pretio huc adduci poſſint ut parcant illorum vitæ, ut dicitur infrà ver. 17. quod non dubium eſt tum demum eveniſſe, cùm occupata eſt Babylonia, & rex Belchatzar interemptus Danijel. 5. 13 Idcirco] brevis ætiologia, qua Deus hypotheſin judicii ſui venturi in Babylonios confirmat theſi: idcircò (inquit) id eſt, propter malitiam, iniquitatem, faſtum, & violentiam, non poſſum non excandeſcere & accendi, quam cœlum & terra ipſa perhorreſcunt, & (cùm opus eſt) commoventur ad teſtificanda & præſtanda judicia mea: quod ut fieret evidentius, hunc verſum parentheſi incluſimus. 14 Nam erit] ἐργασία comminationis quæ poſita eſt ver. 12. nullo (inquit) pretio ſuperbi iſti redimentur: nam fugientes illos perſequentur Medi, hoc verſu: inventos confodient; & antequam confodiant, omnes contumelias atrociſſimas facient vivis illis atq́ videntibus, verſibus duobus ſequen. Nullo colligente] id eſt, neq́ ullus vel ex gentilibus & neceſſariis ipſorum (ut ſequentia verba explicant) audebit iſtorum quenquam in domum ſuam recipere. 16 Parvuli eorum] vide Pſal. 137. 9. 17 Ecce ego] concluſio ſuperioris interminationis, in qua judicium graviſſimum & gentem nominatim definit; quam ſuprà obſcurè indicaverat ver. 2. & tribus ſequentibus. Medum] id eſt, Darium Medum cum copiis ſuis, & auxiliaribus generi Cyri Perſarum regis. 19 Eritq;] tertia pars narrationis, ut diximus ſuprà in ver. 1. exponens miſerabilem deſolationem, vaſtitatemq́ Babylonię: quæ non tota uno tempore exhauſta eſt; ſed tamen eò redacta tandem, ut tantùm duraret ibi Jovis Beli templum Veſpaſiani temporibus: vide Plin. lib. 6. nat. hiſt. cap. 26. Ornamentum] hęc per appoſitionem legenda ſunt, q.d. quę nunc caput eſt Chaldaicarum gentium, & ſummam claritatem obtinet in toto orbe, ut ait Plinius ibidem. 20 Non conſidebit] id eſt, ita vaſtabitur, ut neque ſuis incolis futura ſit commoda ad habitationem vel commorationem, neque exteris egentiſſimis; ac ne pecudibus quidem, cùm planè diruta fuerit, ad paſcuum. Primùm enim bellis variis attrita eſt, deinde oppreſſa regulorum poſt Alexandri magni mortem tyrannide, ac poſtremò exhauſta vicinitate Seleuciæ, quam propterea Nicator rex condidit intra lapidem nonageſimum. Arabs] id eſt, Nomades Scenitæ, & Attali latrones, Babyloniæ contermini. 21 Scopes] aves deformes motu ſatyrico, olim inauſpicatæ, voce incondita, quarum meminit Homerus Odyſſ. 5. Latini etiam aſiones vocant, Galli ſua appellatione dominas: quæ avis eſt imitatrix, ac paraſita, & quodam genere ſaltatrix, ut loquitur Plinius lib. 10. natur. hiſt. cap. 23. Quamobrem nos habita ratione proximè præcedentis membri, & huic adjuncti verbi maluimus ſic interpretari; quàm ad ſatyros, faunos, tragopanades, aut ejuſmodi portenta accommodare. 22 Terrificum animal] id eſt, draco: nam Propheta primùm de quadrupedibus, tum de volucribus egit, ſuperiore verſu; nunc de reptilium genere. Tempus ejus] i. quo incipient hæc mala invadere Babyloniam; cœperunt autem illa poſt ducentos fermè annos quàm hęc a Propheta fuerunt prænuntiata. Dies ejus] quibus florebit regnum Babyloniæ, & in Judæos deportatos tyrannidem exercebit. q.d. non durabit diu illorum gloria, aut veſtra calamitas: qui finis eſt μεταβατικὸς, ad narrationem ſequentem.

IN CAPUT XIIII.

1 Nam miſerebitur] altera pars narrationis, in qua exponitur primùm cauſa & forma inſtaurationis & amplificationis Eccleſiæ, duobus verſibus; deinde uſus promiſſionis Dei perceptæ in Eccleſia, a ver. 3. ad finem uſque. Eliget rurſus] id eſt, gentem, quæ in ſpeciem fuerat rejecta & alieno dominatui expoſita, perinde recipiet quaſi de integro electa foret: humanitus dictum. Adjungetq;] promiſſio vocationis gentium per Chriſtum, in quo demum conſummata eſt inſtauratio in plenitudine Judæorum & gentium, ut totus Jiſraël ſervetur, Rom. 11. 2 Nam accip.] allegorica figuratio regni ſpiritualis Chriſti, in quo fideles ſervi & ancillæ comparantur Domino miniſterio verbi, ut prædixit Joël 2. 29. infideles verò velut mancipia abjectiſſima coguntur in ordinem, & ſubjiciuntur potentiæ Chriſti & Eccleſiæ ejus. 3 Et erit] ſecundus locus de uſu proximè præcedentium beneficiorum Dei, cùm ab Eccleſia fuerint percepta, ut diximus in ver. 1. Eſt autem hic uſus, prædicatio judiciorum & veritatis Dei, quam præſcribit Eccleſiæ propheta ad finem uſque capitis. 4 Parabolam] id eſt, cantionem quæ in ore ſit omnium; ut Numer. 21. 27. Sunt autem hujus cantionis ſive prædicationis quæ imperatur Eccleſiæ, partes quinque: prima eſt propoſitio ſumma ruinæ Babylonicæ a judicio Dei, tribus verſibus; ſecunda, narratio ſarcaſtica, qua res omnes creatæ etiam mortuæ utuntur ad ludificandum Babyloniam, a verſ. 7. uſque ad 18. tertia, narratio prophetica judiciorum quæ Deus ampliùs in Babyloniam exerciturus eſt, uſque ad ver. 24. quarta, confirmatio a promiſſione, juramento, & exemplis judiciorum Dei, verſ. 24. & ſequentibus; ultima, concluſio, duobus reliquis. Quomodo] propoſitio διαλογιστική, qua per admirationem videntur omnes quærere, qui potuerit fieri ut rex tantus & tantum regnum unica nocte intercideret. Exactor] tyrannus ſævus. Aurea] Chaldaica vox ad perſtringendam Chaldaicæ monarchiæ ſuperbiam ex fiducia opum maximarum conflatam: quo ſpectat deſcriptio illa Danijelis 2. & 3. 5 Fregir] ὑποφορὰ ſive ſubjectio ad præcedentem admirationem, duobus verſibus exponens quis, quo, quantóque malo affecerit Babylonios, & quamobrem. Baculum] id eſt, durum imperium, quaſi exerceretur in belluas: allegoria. 6 Percutientis]

id eſt, Babylonii, qui percutiebat & vexabat populos indigniſſimè, ut exempla multa apud Danijelem oſtendunt. Eſt immota] id eſt, plagam iſtam neque amoturus eſt Deus (qui inflixit) unquam, neque ullus effecturus potentia ſua ut amoveatur a Babylonio. Iracunde] id eſt, iſta intoleranda iracundia, quâ etiam [illegible] hominibus imperabat, & de omnium vita conſcientiaq; tyrannicè ſtatuebat, ut apud Danijelem videre eſt. Cohibebit] ipſe, aut alius quiſpiam. 7 Quieſcit] altera pars cantionis, ut diximus in verſ. 4. qua per proſopopœiam res omnes & viventes & ſenſus vitæq; expertes inducit Propheta lætitiam agitantes de funeſto caſu Babyloniæ; primùm quidem totam terram, hoc verſu; deinde arbores, ſequente verſu; poſtremò verò mortuos, inde ad verſum 18. Tota terra] id eſt, habitatores terræ, metonymicè. 8 Etiam] amplificatio a rebus ſenſu carentibus, quibus hyperbolicos exultatio & ſermo tribuitur ex tranquillitatis ſenſu. Abietes] ex quibus terra & mari magnifica opera conſtruebantur ad Regum Babyloniorum libidinem. Libani] cui reges Babyloniæ ac deinde Perſidis præficiebant ſaltuarios, ut Nechemjæ 2.8. 9 Sepulchrum] ultimus proſopopœiæ locus (ut obſervatum eſt verſ. 7.) quo ſepulchrum, velut dux mortuorum, ſuas omnes copias excitat, ut Babylonium collapſum alloquantur, & velut indignum qui ſepeliatur ſecum, repudient a conſortio ſuo. 10 Dicant] hujus ſermonis ficti partes ſunt duæ: una eſt qua faſtum immaniſſimum Babylonii per contentionem exagitant, uſque ad verſum 15. altera, qua etiam honore & beneficio ſepulturæ illum indignum judicant & abjiciunt a ſe, verſibus reliquis. Etiam tu] ironicus ſermo per admirationem, tribus verſibus, qui deinde amplificatur per comparationem præſidentis animi & gloriationis qua fuerant uſi Reges Babylonii, ver. 13. & 14. 11 Deducitur] id eſt, cares omni honore ſepulturæ, juſtaq; ipſa (quæ tibi ut potentiſſimo Regi fuerant ſolvenda) velut ſepulta jacent, neque adhibentur tibi. Hoc enim non dubium eſt eveniſſe, ex hiſtoria quæ habetur Danijelis 5. Subſternitur tibi] id eſt, cares omni pollinctura, conditurâq; aromatica quæ Regibus adhiberi ſolet, vermibus & putredini omni ex parte expoſitus. 12 De cœlis] id eſt, e ſumma illa velut cœleſti luce & dignitate tua: allegoria dignitatem ſummam figurans commodiſſimè. Lucifer] ſtella præveniens ſolem & ante matutinum exoriens magnitudine alia ſydera exſuperans, & claritatis tantæ ut unius hujus ſtellæ radiis (præter ſolem & lunam) umbræ reddantur: quam alii Veneris, alii Iſidis, alii Junonis, alii matris Deûm appellavêre: ut oſtendit Plinius lib. 2. cap. 8 natur. hiſtor. Quamobrem allegoricè ad figurandam dignitatem Babylonii hæc appellatio ipſi attributa eſt. Nate aurora] id eſt, velut alumnus & comes auroræ, ut pulli hærentes lateribus matrum apud Hebræos nominantur, quemadmodum obſervatum eſt Geneſ. 18.7. Succiſus es] altera allegoria, a ſimilitudine arboris cujus nulla extent veſtigia: quæ allegoria ſimiliter de Nebucad-netzare dicitur Danijel. 3. Debilis] id eſt, magis dejectus juſto judicio Dei quàm unquam gens ulla fuerit: nam aliorum quidem imperiorum, poſtquam everſa ſunt, ſua ſuperfuerunt veſtigia: hujus verò ne ipſum quidem nomen aut tenuiſſima imperii particula manſit. Ita his verbis ineſt gradatio, cujus cauſa verbum Hhebræum accipimus [illegible], ut Ijobi 14.11. 13 At tu dicebas] alterum membrum contentionis, exprobrans gloriationem Babylonio. quaſi dicat, ubi nunc eſt illa gloriatio tua qua tu dicebas, cœleſtem quandam dignitatem obtinebo: quod ſequentibus verbis proponit thraſonica illa regis gloriatio. In cœlos aſcendam] id eſt, ſedem, dignitatem, imperium, poteſtatemq; divinam mihi vindicabo: quod finis ſequentis verſus explicat. Sedebo in monte] id eſt, Dei ipſius ſedem occupabo, & quidem [illegible] æſtimatum honorem qui attributus eſt Deo in monte Tzijonis a Judæa gente. In lateribus Aquil.] ad quæ ſpectat mons Tzijon, ſi cum ſitu Jeruſchalaimorum comparatur. 15 Veruntamen] altera pars ſermonis, ut oſtendimus in verſum 10. qua exponunt mortui ne volentibus quidem Medis & Perſis ſepelire Babylonium, poſſuros eſſe mortuos; ſed cum recognitum conſenſu uno e numero ſuo ejecturos, propter intolerandam ejus tyrannidem. 18 Omnes reges] tertia pars, prophetica narratio graviſſimorum judiciorum Dei: tum veluti præſentium quæ Judæi erant viſuri in regem Babyloniæ, tribus verſibus; tum deinceps amplius eventurorum, verſ. 21. & ſequentibus. Glorioſe] id eſt, non ita turpiter ut tu. 19 E ſepulchro tuo] id eſt, in quo alioqui fuiſſes ſepeliendus. Ut ſurculus] triplex ſimilitudo evidentiſſimè hoc loco deſcribit abjectiſſimum ſtatum Babylonii: prima eſt putris ſurculi; ſecunda veſtimenti undiquaque proſciſſi & fœdati ſanguine; tertia, cadaveris, quod ita negligitur, libere proculcatur omnium pedibus, & ne tum quidem ſepeliatur cùm fovea præſto eſt; ſed jacens ad cippum aut monumentum foveæ deſeratur. 20 Semen maleficorum] id eſt, tuum: ſic tranſitur ad ſequentem narrationis partem. 21 Parate] alter locus narrationis, quo oſtendit Propheta non ſemel tantùm perditum iri Babyloniam, ſed ſæpius etiam inpoſterùm, donec tota deſerta ſit: quamobrem ad majorem emphaſim primùm certi velut milites, adminiſtri judiciorum Dei acerſuntur, & mandatum accipiunt: ut ſupra 13. 2. & ſequentibus; deinde judicium exponit Deus quod ipſe effecturus eſt duobus ſequentibus. Fuerunt autem iſti adminiſtri judiciorum Dei tum Medi & Perſæ, tum etiam Macedones, Characeni, Attali latrones, Parthi, & alii de quibus ſparſim in hiſtoriis habetur mentio. Iniquitatem majorum] id eſt, ſimilem omnino & quam fecerant majores, ut ſolent accumulare iniquitates quoſcunque abdicavit Deus: ſic 2. Reg. 24. 3. Hanc interpretationem comprobant verba proximè ſequentia: quaſi dicat, æquè atque majores ſui tribubus ſuis abſumentur ſuaque amplitudine, niſi hoc facto averteretur. 22 Exciſurus] iſtarum copiarum, quas modò accerſivi, operâ. 23 Diſponam eam] id eſt, deſertiſſimam efficiam & paluſtrem totam: quod factum eſſe magis ac magis, ex quo tempore Euphrates derivatus eſt Cyri & Orchoënorum operâ, ipſe Ptolemæus teſtis eſt. Anatariæ] Aquilæ vitam agentis circa lacus; quam Græci Morphnon & Percnon vocant, alii Plancum, de qua Plinius lib. 10. natur. hiſtor. cap. 3. nam hæc interpretatio magis cum hoc loco videtur convenire; & vocis etymologia, ſimiliumq; locorum comparatione confirmatur: infrà 34. 11. & Tzephanjæ 2. 14. 24 Juravit] confirmatio ſuperiorum interminationum in Babyloniam, primùm a juramento Dei, hoc verſu; deinde ab exemplo judicii præcedentis contra Aſſyrios, ſequente verſu. Mentiar] eclipſis in juramentis frequens, ut Numerorum 14. 35. 25 Cùm frangam] prophetica definitio temporis, quo in Babylonios judicia ſua exerciturus eſt Deus; nimirum poſtquam perfecerit interminationem quam prius Aſſyriæ denuntiaverat, cap. 10. 26. & 27. ſic *priorem illam everſionem Aſſyriorum monarchiæ tanquam ſignum proponit, hujus longo pòſt intervallo eventuræ, ut apud Jirmejam exempla leguntur quamplurima.* Iſtius] *populi mei.* 26 Hoc illud conſ.] *concluſio, ut dictum eſt ſuprà in verſum 4.* Illam terram] *Babyloniam.* Iſtas gentes] *Babylonias, & parentes imperio Babylonico.* 27 Nam Jehova] *ætiologia ab ineluctabili Dei omnipotentia: quali utitur Perſa quidam apud Herodotum in Calliope verbis elegantiſſimis.*

CAPUT XV.

Propheta Peliſchtæis bonam partem Judææ iniquè poſſidentibus excidium luctuoſum denuntiat operâ Regis Chizkijæ: itaque populum Dei confirmat, & inſtituit Regem.

a Heb. *onus.*

1' QUO anno mortuus eſt rex Achaz, fuit a'oneroſa prophetia hæc.

2 ' Ne lætator, tu Palæſtina tota, 'quòd confracta fuerit virga ' percutientis te: nam' e radice ſerpentis prodit 'vipera, etiam fructus illius preſter volans.

3 Deinceps paſcent ' primogeniti tenuium, & egentes ſecurè cubabunt; cùm 'enecavero fame radicē tuam & reſiduū tuum 'interfecerit.

4 'Ejula porta, exclama civitas, diffluere te Palæſtinam totam: nam 'ab Aquilone 'ut fumus advenit, 'neque ullus ſe ſubducturus eſt in cœtibus ejus.

5 'Quid ergo reſponſurus eſt legatis 'gentis? 'Jehovam fundaſſe Tzijonem, ut in eam ſe recipiant pauperes populi ſui.

ANNOTATIO.

1 Quo anno] *id eſt, cùm Chizkija ſolus regnare cœpit: nunc demum incipit tempus quartum Prophetiarum Jeſchahhjæ, nimirum quas Chizkija regnante prophetavit. Quamobrem ut hoc caput cum præcedente jungatur, neque temporum ratio ferre poteſt, neque argumentum. Sunt autem hujus capitis partes iſtæ, inſcriptio, ver. 1. denuntiatio inſtantis mali in Peliſchtæos, tribus verſibus; & concluſio ab explicatione cauſæ, ver. ultimo.* Oneroſa prophet.] *ut ſuprà 13.1.* 2 Ne lætator] *etſi hæc denuntiatio ad emphaſim compellat Peliſchtæos, non dubium eſt tamen quin ad confirmandam regis novi Judæorumq; fiduciam hoc modo fuerit enuntiata. q.d. non eſt, quod vos, ô Judæi, animum porrò abjiciatis & cedatis potentiæ Peliſchtæorum; quin potius bono animo eſtote: nam hoc ego confidenter Peliſchtæis denuntio, non eſſe cur læ[illegible]entur ampliùs de victoria ſua, de præda, de oppidis captis, 2. Chronic. 28.18.* Quòd confracta] *id eſt, quòd inde a temporibus Hhuzzijæ liberum vobis fuerit per ignaviam Achazi in Judæam involare, depopulari, occupare, conturbare omnia ſine ullo impedimento.* Percutientis te] *id eſt, Hhuzzija, qui Peliſchtæos affecit malis graviſſimis. 2. Chron. 26.6.* E radice ſerp.] *id eſt e ſtirpe Hhuzzijæ, qui vos momordit graviter ut ſerpens: allegoria.* Vipera] *id eſt, rex Chizkija, qui vos admorſurus eſt graviùs, imò graviſſimis & immedicabilibus malis ſumma alacritate affecturus: quod ſequens gradatio docet. Nam inde a temporibus Chizkijæ Peliſchtæos per ſe tentaſſe quidquam non meminimus legere.* 3 Primogeniti] *id eſt, tenuiſſimi Judæi & ſummè attenuati attritique calamitatibus, in hoc ſuo Rege velut paſtore conquieſcent, & fruentur bono: vide Ijobi 18.13.* Enecavero fame] *id eſt fame & bello, parentes & liberos, magnos & parvos conſumpſero, & cùm turres ipſas cuſtodum, tum civitates munitas everterò quod factum eſt opera Chizkijæ 2. Reg. 18.8.* Interfecerit] *Chizkija.* 4 Ejula] *explicatio ſummi illius excidii quod modò attigerat, per proſopopœiam.* Ab Aquilone] *id eſt, ex Judæa, quæ ratione Peliſchtææ ad Aquilonem ſita eſt.* Ut fumus] *id eſt, tanta celeritate, vi, & acrimonia, ut non magis obſiſtere Peliſchtæi poſſint Chizkijæ, quàm venienti fumo & omnia rimanti diligentiſſimè: & quem ignis iræ meæ accenſus excitabit & impellet in vos.* Neque ullus] *id eſt, non molleſcent, aut frangentur animi Judæorum Chizkijæ miniſtrantium in exequendis Dei judiciis, ſed procedent cuncti alacerrimè.* 5 Quid ergo] *concluſio, qua propheta Regem novum informat, quid qua fiducia ſit Peliſchtæorum legatis reſponſurus.* Gentis] *Peliſchtææ.* Jehovam fundaſſe] *id eſt, oſtendet Rex nihil ad ſe pertinere quid Peliſchtæi obtendant, quid poſſint, quidve poſſideant in Judæa, ſed ſe fretum promiſſionibus & potentia Dei procuraturum ſedulò, ut miſeri ſui populi ſedes recuperentur, & tota Judæa ſarta tecta conſervetur.*

CAPUT XVI.

Propheta Moabitis graviſſimas calamitates luctumq; maximum prænuntiat: æquas conditiones a Deo oblatas ipſis in regno Davidis commemorat: inſolentiam illorum exprobrat: ultionem Dei deſcribit, & præfinit tempus illius.

1' ONEROSA prophetia Moabi: Cùm noctu vaſtata fuerit 'Hhar-Moabitarum, exciſa fuerit; cùm noctu vaſtata fuerit 'Kir-Moabitarum, exciſa fuerit:

2 'Aſcendet 'Bajithum, & 'Dibonem, 'Bamothas cum fletu: ſuper 'Nebunte & ſuper 'Medeba Moab ejulabit; 'in omnibus capitibus ejus calvitium *erit*, omnis barba exciſa.

3 In compitis ejus accingentur cilicio: ſuper tecta ejus & in plateis ejus quiſque ejulabit, deſcenſurus cum fletu ſuo.

4 Et exclamabit ' Cheſchbon, Elhhaléque; 'Jahatzum uſque audietur vox eorum: propterea expediti Moabi vociferabuntur; a vitę ſuæ tædebit ipſum, *dicendo*:

a Heb. *anima ſua mala videbitur ipſi.*

5 b'Animus meus Moabum inclamat, 'clauſuras ejus, 'Tzohharem uſque, *quaſi* 'vitulam trimam: 'quoniam 'per clivum Luchithę cum fletu aſcendit, quoniam via, Choronajimorum clamore d fragoſo 'boant.

6 Nam aquæ 'Nimrimorum 'deſolatæ erunt: 'exareſcet enim fœnum, deficiet tenera herba, viriditas non erit.

7 Idcirco 'reſiduum fecerit: at e quæcunque recondiderint, 'in vallem Arabum exportabunt ea.

8 Nam 'circuibit exclamatio illa terminum Moabi; ' ad confluentes uſque ejulatus ejus, etiam

b Heb.
meum.
c He.
ejus.
d He.
gere.
e Heb.
ſuas

etiam 'Beer-Elima ejulatus ejus;

9 Quòd ' aquæ Dimonis plenæ ſanguine futuræ ſint, cùm 'diſponam in Dimone additamenta: f 'evadentibus *verò* Moabitis ' leonem, & reſiduo terræ.

10 ' Mittite 'agnum Dominatoris terræ, ' a Petra ad deſertum uſque; ' ad Montem filiæ Tzijonis.

11 ' Alioqui erit *Moab* quemadmodum avis vaga, nidus dimiſſus: ' erunt g Moabitides ad vada Arnonis.

12 'Ini conſilium, fac judicium, diſpone ' tanquam noctis, umbram tuam ipſo meridie: abſconde propulſos, vagantem ne prodito.

13 Commorentur apud te ' propulſi mei; ô Moab, eſto latibulum ipſis a conſpectu vaſtatoris: 'nam 'deſinet qui premat, deficiet vaſtator, conſumentur calcatores ſinguli e terra:

14 Et ſtabilietur 'benignitate ſolium, cui inſideat h conſtanter in tentorio Davidis; 'judex & procurans jus, & promptus ad juſtitiam.

15 '*Verùm* audivimus ſuperbiam Moabi, faſtuoſum eſſe admodum: *ut* ' faſtus ejus & ſuperbia ejus, & excandeſcentia ejus, non ita fient mendacia ejus.

16 ' Idcirco ejulabit Moabita ad Moabitam, unuſquiſq; ejulabit, 'de fundamentis Kir-chareſethæ eſſabimini, 'veruntamen contrita ſunt.

17 Quinetiam vites Cheſchbonis elanguent, vitis 'Sibmæ; 'Domini gentium 'retundunt lectiſſimas plantas ejus, ' Jahhzerem uſque attingunt, errant per deſertum: propagines ejus evelluntur, 'trajiciunt mare.

18 Idcirco defleo fletum Jahhzeris, vitem Sibmæ; irrigo te lachryma mea, ô Cheſchbon & Elhhale: quoniam de æſtivis fructibus tuis, & de meſſe tua 'celeuſma concidit,

19 Et intercepta eſt lætitia & exultatio ex arvis, & in vineis non cantatur, non agitatur vociferatio: vinum in lacubus non calcat calcator, 'celeuſma facio ut ceſſet.

20 Idcirco 'viſcera mea propter Moabum, tanquam cithara perſtrepunt; & interanea mea propter Kir-Chereſum.

21 ' Itaq; erit ut perſpicuum ſit fatigari Moabum in excelſo ſuo, cùm veniens 'ad ſanctuarium ſuum deprecatum, nihil tamen potuerit.

22 Illud eſt verbum quod locutus fuerat Jehova ad Moabum ' inde ab illo tempore.

23 Nunc verò loquitur Jehova dicendo, 'intra tres annos, ut ſunt anni mercenarii, vilis reddetur gloria Moabi cum tota ſua multitudine maxima: ita ut reſiduum ſit parvum, minus puſillo, invalidum.

ANNOTATIO.

1 Oneroſa prophet.] *Vide ſuprà 13.1. Hujus prophetiæ partes præcipuæ ſunt tres: prima eſt propoſitio calamitatum luctuoſiſſimarum quæ Moabitis erant eventuræ, uſque ad verſum 10. ſecunda eſt conteſtatio exprobrans beneficia a Deo oblata, ingratúmque Moabitarum animum, quo denuntiatas calamitates ſibi acceſſiverunt, inde ad verſum 22. tertia, concluſio circumſcribens tempus quo Deus ſuam illam ſententiam erat executurus, duobus verſibus ultimis. In hac autem propoſitione deſcribuntur cladis initia, duabus ſummis civitatibus per Schalman-eſerem excisis, verſu 1. luctus graviſſimus totam regionem pervadens, uſque ad verſum 6. & cauſæ ex quibus Moabitæ in tantum luctum compellentur: nimirum horriditas regionis totius, verſu 6. commeatus qui ſupererat repentina conſumptio, verſu 7. miſerabilis incolarum fuga, verſu 8. & horrenda ſtrages, verſu 9.* Hhar] *ut Numer. 21.28. metropolis Moabitarum in agro ejuſdem nominis.* Kir-Moabitarum] *id eſt, kir-cheres ſive kir-chareſeth, ut nominatur infrà ver. 16. & 20. quod enim vulgò interpretes confundunt cum kiro, cujus fit mentio 2. Regum 16. 9. planè abſurdum eſt; cùm illud Medorum ſit, hoc verò diſtinctionis cauſa kir-Moabitarum appelletur, aut kir-cheres, id eſt ſolis, qui fortaſſe ibi colebatur.* 2 Aſcendet] *id eſt, huc illuc circumcurſabit incertus, Deos & homines implorans fruſtra.* Bajithum] *oppidum ab inſigni idololatria dictum κατ' ἐξοχὴν, quod alibi dicitur Behhon, Bahhal-Mehhon, & Beth-bahhal-Mehhon Numer, 32.3. & 38. & Jehoſch. 13.17. in finibus Reubenitarum, 1. Chro. 5.8.* Dibonem] *Reubenitis attributum, Jehoſch. 13.17.* Bamothas] *ſive Bamoth-bahhalem, id eſt, excelſa Bahhalis, ut Jehoſchu. ibidem.* Nebunte] *ſimiliter Reubenitarum, Numer. 32.38.* Medeba] *Medava Ptolemæo, termino Reubenitarum, Numer. 21.30. & Jehoſchu. 31.16.* In omnibus capitibus] *id eſt, capillum vellent barbamq; præ luctu, quod moris fuiſſe infidelibus oſtendit Moſche Levit. 19.27. & 21.5. & Deuteron. 14.1.* 4 Cheſchbon] *hæc oppida ſimiliter fuerant Reubenitis attributa, Numer. 32.37. & Jehoſchu. 13.17.* Jahatzum] *id eſt, uſque ad ultimos fines: locus eſt inſignis clade Sichonis, Numer. 21.23. & Meraritarum habitatione, Jehoſchu. 21.36.* 5 Animus meus] *proſopopœia emphatica ſtrenuorum Moabitarum, tentantium populares ſuos profugientes confirmare. quaſi dicat, inclamo ex animo & contendo quam maxima voce poſſum, ut fugientes revocem: ſed fruſtra.* Clauſuras ejus] *id eſt, munitiones limitaneas, quibus aditus & exitus regionum præcluduntur tanquam vectibus: quamobrem Hhebræi vectes vocant, græci φρουρὰς quaſi προόρους, Latini clauſuras ſive claſuras; unde Suidas κλεισούρας appellationem ſumpſit, & transformavit in Grecam vocem quæ ſignificat clavem termini.* Tzohharem] *de qua Gene. 19.22. ſenſus eſt, tam magna voce contendo (inquit ſtrenuus Moabita) ut mea vox ipſos Moabitarum terminos & lacum Aſphaltitem prætervolans Judæam quoque perſonet, quæ terminatur Tzohhare.* Vitula trima] *comparatio elegans ad explicandam vim maximam contentionémque vocis. quaſi dicat, non clamo, ſed boo ac velut intono, ut Moabitarum popularium meorum luctum frangam, & animos confirmem: nam certum eſt juvencam inſuetam jugo, minimè effœtam, ac proinde ferociorem, graviores boatus & valentiores edere; cujuſmodi ferè eſt triennis.* Quoniam] *ætiologia contentionis inclamando, quæ modò dicta eſt: planè (inquit) mihi ſumma vi boandum eſt; cùm hic omnia ſummo luctu perſonent; proinde vix niſi adhibito clamore ſummo, ac ne vix quidem exaudiri poſſim.* Per clivum] *id eſt, montes & valles ejulatibus ipſorum reboant, ab uno termino ad alterum: nam aſcenſus Luchith Judæam ſpectabat, deſcenſus verò Choronajimorum (ut nominatur Jirmejæ 48.5.) in altera parte ex adverſo erat.* Boant] *hic Propheta verbo ficto utitur & κακοφωνίᾳ, ad repræſentandam inconditam tumultuantium vocem.* 6 Nimrimorum] *rivorum confluentium ad Nimram ſive Beth-Nimram in Gaditarum agro, Numer. 32.3. & 36. Hi autem propterea hic nominantur, quòd vallem Moabitarum rigant, ubi ſita eſt Nimra attri-*

buta Gaditis, Jehoſchuahh. 13. 27. Deſolatæ erunt] id eſt, exhaurientur, areſcent. Exareſcit enim] id eſt, ipſa convallis, ut ut ſit irrigua, tota erit ſterilis: quod elegantiſſima gradatione deſcribit Propheta. 7 Reſiduum fecerit] conceſſio ironica, quaſi dicat Propheta, comportent illi commeatum arbitratu ſuo, & de cibario ſibi proſpiciant per me licet: non effugient tamen hæc judicia Dei. In vallem] id eſt, invadentes agrum & occupantes Aſſyrii, omnia promptuaria veſtra exhaurient, & ad finitimos Arabas Aſſyrio regi fœderatos ſpolia aſſervanda devehent: nam propter hoc officium aliaq; hujuſmodi immunes fuiſſe Arabas ante meminimus ex Herodoto lib. 3. Vallem autem idcirco nominat, quia ex Moabitarum agro in Arabiam deſertam ibatur per deſcenſum Choronajimorum, in montibus quos Ptolemæus vocat Alſadamos. 8 Circuibit] id eſt, pervadet agrum totum in oras uſque extimas. Ad confluentes] fluminis Arnonis, quibus definitur terminus Moabitarum, Numer. 21. 15. Hanc vocem, quam alii propriam faciunt, appellativè accipimus. Beer-Elima] id eſt, puteum potentum, a principibus Jiſraëlitarum effoſſum: ſic appellatur locus de quo Numer. 21. 16. & ſequentibus, communi Moabitarum appellatione, qui principes, Elim, id eſt potentes, vocant, ut Exodi 15. 15. 9 Aquę Dimonis] his verbis alludit Jeſchahhja ad hiſtoriam illam quæ legitur 2. Reg. 3. quaſi dicat, quemadmodum temporibus Jehoſchaphati rivus ille, qui a via Edomææ influere tum primùm cœpit in agrum Moabitarum, non tantùm ſanguinis ſpecie rubuit, qua Moabitæ decepti ſunt; verùm etiam ipſorum ſanguine auctus eſt; ita quoque deinceps facturus ſum, & eò amplius. Videtur enim Dimon nomen eſſe illius rivi, de quo ternis caſtris bibendum dederat Deus in illa expeditione, impoſitum ex eo quòd totus rivus eodem die ſanguine Moabitarum infectus eſt, & ſanguineus Moabitis viſus. Eſt enim Dimon, ſi interpreteris, ſanguineus: quò ſpectat alluſio in verbis Prophetæ, quam Latinis verbis aſſequi non poſſumus. Diſponam] id eſt, pergam ſanguinem Moabitarum fundere, & amplius fundam: nam utrumque hoc deſignant Hhebræi, addendi ſive pergendi verbo. Evadentibus] id eſt, faciam ut Moabitarum quicunque fugerint extra terminos ſuos, aut intus remanſerint, ſint unguibus dentibusq; ferarum expoſiti: ut de Jiſraëlitis dicitur 2. Reg. 17. 25. Leonem] id eſt, fera animantia, ſynecdochicè. 10 Mittite agnum] altera pars prophetię, ut diximus in verſ. 1. qua propheta conteſtatur Moabitas, exponens primùm leges & conditiones quibus Moabitarum reliquiæ a Davide fuerant conſervatæ, & in fidem clientelamq; receptæ, ut verbo uno attingitur, 2. Schem. 8. 2. deinde indomitam ipſorum ſuperbiam exprobrat, verſ. 15. ac poſtremò ſententiam dicit ſeveriſſimam probata juſtitia Dei, uſq; ad verſum 22. Sunt autem hæ leges trium generum: prima, de præſtando canone imperato, hoc verſu; ſecunda, de officiis omnibus regi populoq; Dei præſtandis, verſu 12. & 13. tertia, de fide in promiſſiones Dei, & reciproca Dei regiiq; in ipſos beneficentia, uſque ad verſum 15. Agnum] id eſt, agnorum numerum imperatum, ſyllepticè; qui primùm Davidi & Schelomoni penſitatus eſt, deinde lacerato regno ceſſit Jiſraëlitis, ut apparet ex 2. Reg. 1. 1. & 3. 4. quamobrem hoc loco nominatur agnus dominatoris terræ, id eſt, regis Judæ, qui ex jure & autoritate Dei ſupremus erat illorum Dominus. A petra] id eſt, univerſi mittite, ex omnibus finibus veſtris, qui a meridie agro Edomæorum, a ſeptentrione deſerto Jardenis terminantur. Fuit enim Petra ſive Jokteel Edomæorum metropolis, 2. Reg. 14. 7. Ad montem] Jeruſchalaima ad Regem. 11 Alioqui] niſi pareant Moabitæ domui Davidis, fugabuntur, deportabuntur, & funeſta omnia patientur. Erunt Moabit.] id eſt, extra ſuos terminos deportabuntur. 12 Ini conſilium] id eſt, vide ne ampliùs Jiſraëlitis & populo Dei afflicto deſis; ſed conſilio & modis quibuſcunque poteris adjuves, & deſiſtas ab antiqua inhumanitate tua; ut Deut. 23. 4. nominatim reprehenditur. Tanquam noctis] id eſt, eſto illis ſecurum perfugium, & jucundum refrigerium a meridiano æſtu. 13 Propulſi mei] id eſt, e populo meo. Nam] tertius locus exponens promiſſiones Dei accipiendas fide; quarum partes ſunt hæ, liberatio a malo, hoc verſu; & præſtatio omnis boni in regno Davidis per Chriſtum, ſequente verſu. Deſinet] id eſt, ceſſabit hoſtis affligens populum meum. 14 Benignitate] qua Deus proſequitur domum Davidis in Chriſto. Judex] cùm Chizkija typus, tum Chriſtus abſolutiſſima typorum veritas. 15 Verùm] ſecunda pars conteſtationis, ut diximus in verſum 10. Faſtus ejus] id eſt, utcunque turgeat, nihilominus planè de mendace jactatione ſua decidet. 16 Idcirco] tertia pars conteſtationis, ſententiæ dictio. De fundamentis] quæ ſola ex omnibus Moabitarum oppidis vetuſta erant, nec fuerant everſa trium regum expeditione, 2. Regum 3. Veruntamen] paralepſis in pathetico ſermone frequens: cogitabamus (inquiunt Moabitę) tam bene hoc tempore conſtitutum eſſe Kir noſtrum atque olim ſtetit, cùm a tribus regibus oppugnaretur: ſed mendax fuit fiducia noſtra: nam & oppidum corruit, hoc verſu; & totus ager exhauſtus eſt: quod per proſopopœiam lugentium deinceps proponitur, uſque ad verſum viceſimum primum. 17 Sibmæ] Reubenitis attributæ, Numer. 32. 38. Domini gentium] id eſt, gentes extera imperium occupantes. Retundunt] id eſt, identidem calcant & atterunt. Jahhzerem] oppidum Meraritis aſſignatum ex tribu Gadis, Jehoſchu. 21. 39. Trajiciunt mare] id eſt, ſelecta in alias regiones deportantur. Hac autem ſpecie vinearum ſynecdochicè comprehenduntur omnia facultatum & poſſeſſionum genera, quia vitibus maximè pręſtabat Moabi regio. 18 Celeuſma] id eſt, vox clamantium, & agitantium hilaria ex meſſe & fructibus perceptis. 19 Celeuſma fac. &c.] id eſt, non poſſum ſerio luctum potiùs quàm lætitiam impero. 20 Viſcera mea] id eſt; ego ex intimis viſceribus meis conturbatus, ut cithara verberata & pulſata, ſonitum luctus mei ad populares meos effero. 21 Itaque erit] id eſt, deſolatio Moabitarum omnibus expoſita erit, non tantùm de hominibus, ſed etiam de diis ſuis deſperantium. Ad ſanctuarium] id eſt, templum idolorum ſuorum. 22 Illud eſt verbum] concluſio continens primùm definitionem temporis ex quo facta eſt cum Moabitis conteſtatio, quæ præceſſit inde a verſu 10. deinde illius temporis intra quod Deus judicium antè denuntiatum effecturus eſt, ſequente verſu. Inde ab illo tem.] ex quo Moabitæ venerant in poteſtatem Davidis, 2. Sche. 8. 23 Intra tres annos] ab hac prophetia, quam principio regni Chizkijæ denuntiatam eſſe judicamus ex initio præcedentis capitis: nam quod alii tres hoſce annos putant incipere ex quo Samaria cœpit obſideri, id eſt, ex anno quarto Chizkijæ, præter mentem ſcripturarum eſt. Feſellit autem eos, quòd exiſtimabant Schalman-Eſerem tum demum in Moabitas involaſſe, cùm Samariam expugnaſſet: nos autem potius in hac ſententia ſumus agrum Moabitarum ab illo occupatum eſſe cùm ad oppugnandam Samariam veniret, ne quid a tergo relinqueret quod ſibi damnoſum eſſe *aut copiis ſuis.* Ut ſunt anni merc.] *id eſt, præciſè ad illud tempus quod præfixit Deus, cui neque addetur neque diminuetur quicquam: ſic infrà* 21. 16.

CAPUT XVII.

Propheta Syris & Jiſraëlitis exitium denuntians graviſſimum, officium ipſorum exponit in perpeſſionibus, obſtinationem narrat, & propterea omnia ipſorum bona Aſſyriis adjudicat ex autoritate Dei, ipſos verò excidio & infinitis calamitatibus.

1' PROPHETIA [a] oneroſa' Damaſci. Ecce Damaſcus amovebitur [b] ne ſit civitas; eritque' acervus ruinæ.

2 Derelictæ' civitates Hharohheris; pro gregibus erunt, ubi recubantes nemo' exterreat:

3 Deſinet enim munitio ab Ephrajimo, & regnum a Damaſco, ac reſidua Syria:' ſicut gloria 'Jiſraëlitarũ erunt, dictum Jehovæ exercituũ.

4 'Erit autem tempore illo; *quo* attenuabitur gloria Jahhakobi, & pingue carnis ejus emaciabitur,

5 'Erit inquam, perinde ac ſi colligeret [d] meſſor ſegetem, & brachium ejus ſpicas demeteret: deniq; erit ut qui legit ſpicas 'in convalle Rephaimorum.

6 Tantùm relinquetur in eo 'racematio, ut cũ 'ſtringitur olea, duæ trèſ*ve* baccæ in vertice ſummi rami: quatuor *aut* quinque in ramis ipſius fructiferæ, dictum Jehovæ Dei Jiſraëlis.

7 'Tempore illo oportet reſpicere hominem ad opificem ſuum, & oculos ejus ad ſanctum Jiſraëlis ſpectare.

8 Non autem reſpicere ad iſta altaria, ad opus manuum ipſius; & quod fecerunt digiti ipſius, non ſpectare, aut lucos, aut ſubdiales ſtatuas.

9 'Sed 'tempore illo erunt civitates [g] robuſtæ ejus ſimiles 'derelicto virgulto ſummoq; ramo, quas dereliquerint *Aſſyrii*, 'propter filios Jiſraëlis: denique erit deſolatio:

10 'Quia oblita es Dei 'ſalutis tuæ, & rupis munitionis tuæ non es recordata: idcirco' *ut ut* plantaveris plantas [h] amœniſſimas, etiam palmite [i]' extraneo conſeveris ipſum;

11 Quo die plantaſti curaveris ut adoleſcat, etiam mane ipſo feceris ut ſemen tuum effloreſcat: 'acervus meſſis erit 'die [k] ægritudinis & doloris mortiferi.

[g] Heb. *roboris ejus ut derelictio virgulti.*

[h] Heb. *amœnorum* fructuum.

[i] Heb. *extranei.*

[k] Heb. *agræ* plagæ.

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Etſi Propheta hoc capite non Damaſcenis tantùm, ſed Jiſraëlitis etiam (quibuſcum fœdere juncti erant) Dei judicium denuntiat; non dubium eſt tamen quin ad Damaſcenos plurimum pertineat: quia Propheta conſilium fuit Damaſci ruinam per comparationem Jiſraëlis confirmare: quaſi dicat, non eſſe cur Damaſceni meliora ſperent, cùm ne ſuis quidem Jiſraëlitis amplius ſit parciturus Deus. Continentur itaq; hoc capite primùm propoſitio ſumma eventuri judicii in utroſq;, tribus verſibus: deinde enarratio illius judicii, tribus ſequent. poſteà confirmatio a peccatis illorum, tribus aliis; denique concluſio ſummatim ſuperiora complectens, duobus ultimis. Quod autem ad tempus attinet quo hæc prophetia completa eſt, non obſcurum eſt ex verbis Prophetæ, verſu 4. nam Jiſraëlitæ priores expugnati ſunt, 2. Reg. 17. deinde verò Syri (qui conſilia cum Jiſraëlitis rebellantibus communicaverant) eadem opera cum illis deportati; quod per ſynecdochen ex 2. Reg. 17. intelligendum eſt. Capta quidem fuerat Damaſcus a Tiglath-Pileſere ante annos aliquot, & Syria occupata, 2. Reg. 16. 9. ſed tum demum diruta eſt per Schalman-Eſerem, & incolæ deportati in Kirũ, cùm Jiſraëlis regnum everſum eſt: quod ſexto fermè quintóve anno poſt hanc prophetiam accidit.* Damaſci] *& Jiſraëlis ſyllepticè: ſed nominatim Damaſci prophetia appellatur tum propter eam cauſam quàm ſuprà attigimus; tum quia Damaſci ruina poſterior fuit, ac proinde priorem complectitur.* Acervus ruinæ] *id eſt, rudetum.*

2 Civitates Hharohh.] *id eſt, totus tractus trans Jardenem (qui ſuis incolis Rëubenitis, Gaditis, & Menaſchitis per Tiglath-Pileſerem exhauſtus eſt, 2. Reg. 15. 29. & 1. Chron. 5. 26. propter defectiones quidem Damaſci & Jiſraëlis conturbatur, commeantibus & remeantibus Aſſyriorum copiis, adeò ut miſeris incolis non ſit integrum in agro ſuo paſcere; ſed adveniens Schalman-Aſar, ſibi conſulet diſpendio veſtro, ne amplius copiæ tranſmittendæ ſint, nam munitiones evertet & rebelles deprortabit. Sic fiet ut regio trans Jardenem (quæ intermedia eſt) liberata milite liberè depaſcatur, ut eſt alioqui paſcuoſiſſima, Numer.* 32. Exterreat] *ut nunc exterretur frequente milite.* 3 Sicut gloria] *id eſt, ut regnum & munitiones Jiſraëlitis, denique omnia de quibus gloriantur eripientur ipſis, idem quoque Damaſco accidet.*

4 Erit autem] *ἐργασία propoſitionis (ut ſuprà diximus) per ſimilitudines evidentiſſimas.* 5 Erit inquam] *id eſt, accuratiſſimè Jiſraëlitas & Syros metet ac colliget Aſſyrius, quos deportet in regionem ſuam.* In convalle] *prope Jeruſchalaima, Jehoſch. 15. 8. nam ſimilitudine populari Propheta utitur.*

6 Racematio] *id eſt, perexiguus incolarum numerus; quem tamen ipſum deportavit poſtea Eſar-chaddon, ut jam antè obſervavimus in caput 9.* 7 Tempore illo] *confirmatio denuntiati iſtius judicii ab obduratione populorum quibus interminatur Deus.* 9 Sed tempore illo] *nimirum cùm adveniante hoſte non reſpicient ad Deum, ſed potius ad idola ſua, quæ tum Syris & Jiſraëlitis communia erant.* Derelicto virgulto] *id eſt, reliquiæ Syrorum & Jiſraëlitarum erunt abjectiſſimæ; ut cùm putato ligno tenuia virgulta cremiaq; breviſſima omittuntur a lignatoribus.* Propter filios] *his verbis utitur Propheta, reſpiciens ad conſilium Dei; qui totum Jiſraëlem noluerat Aſſyrio tradere, ſed partem conſervaverat, ut tempus ipſis ad reſipiſcendum concederet.* 10 Quia] *concluſio per apoſtrophen ad Jiſraëlitas, quibus ſuum peccatum exprobratur, & pœna indicitur.* Salutis tuæ] *id eſt, qui te ſemper atque adeò a recenti illo periculo cujus modò memini, ſervavit integram atque confirmavit.* Ut ut plantaveris] *id eſt, regionem tuam colueris & ſtudioſiſſimè confirmaveris, ut certum ex ea fructum percipias.* Extraneo] *id eſt, exquiſitiſſimo; ut exotica ferè non niſi pretioſa afferuntur.* 11 Acervus meſſis] *id eſt, quicquid, quocunque ſtudio, & quantacunque copia præparaveris, adventu Aſſyriorum momento uno conſumetur; tanquam ſi numeroſa caſtra nanciſcerentur parvulum acervum tritici, unde tolerarent vitam.* Die ægritudinis] *id eſt, obſidionis, vaſtationis, & ruinæ tuæ per Aſſyrium.*

CAPUT XVIII.

Propheta gentium quæ Sancheribo operam daturæ erant in obſidione Jeruſchalaimorum, excidium prædicit, ſimiliterq́ Æthiopum: & ſtudium Dei erga Judæos explicans, maximam hoſtium cladem figurat, gratiarum ipſi a populo agendarum argumentum.

1 'VÆ 'multitudini populorū amplorum, *qui* ſicut perſtrepere ſolent maria, perſtrepunt;& tumultuantibus nationibus, *quæ* tumultuatione qualis eſt aquarum validarum tumultuantur;

2 *Multitudini* nationum ſecundum tumultuationem aquarum multarum tumultuantium; nam'increpabit ipſam ita ut fugiat [a] quàm longiſſimè:& agitabitur'ut gluma montium coram vento,& ut rota coram turbine.

3 Tempore veſpertino,'ecce terror; cùm nondum *illuxerit* manè 'nemo aderit: 'Hæc *eſt* pars proculcantium nos, & ſors diripientium nos.

4 'Vę terræ [b] 'umbroſæ oris, [c] quę *eſt* 'ſecundum flumina Æthiopiæ:

5 'Mittenti'per mare legatos,& 'inſtrumentis ſcirpeis per ſuperficiem aquarum, *dicendo*: 'ite nuntii'leves ad gentem'diſtractam &'depilatam, ad populum 'formidabilem ex eo loco atque ulterius:gentem 'omnibus [d] delineantem & conculcantem,'*inquientes* 'flumina ſpernere terram ejus.

6 'Omnes incolæ orbis habitabilis, & habitatores terræ:' cùm attollam vexillum montium, videbitis; & cùm clangam tuba,audietis.

7 Nam ita ait Jehova ad me,'quieſco, ſed 'intueor in locum meum:' ut æſtum ſerenum ſuper olus,ut denſum rorem in æſtu meſſis, *huic eſſe*.

8 'Nam ante meſſem cùm perfecta gemma & omphacio educato exiſtit flos; ut exſcindit flagella ſuis falcibus, & 'ſarmenta amovet amputatque *vinitor*:

9 '*Ita* derelinquentur 'pariter volucribus montium & beſtiis terrę; 'ut æſtatem tranſigant cum hoc volucres,& omnes beſtię terræ cum hoc hyement.

10 Tempore illo 'adducetur munus Jehovę exercituum *de* populo diſtracto & depilato, de populo inquam formidabili ex eo loco atque ulterius; gente omnibus delineante & conculcante, cujus ſpreverant flumina terram ad locum nominis Jehovę exercituum, *ad* montem Tzijonis.

[a] Heb.*ultra longinquum & perſecutionem patietur.*

[b] Heb.*umbræ alarum.*

[c] Heb.*a tranſitu.*

[d] Heb.*lineæ lineæ & conculcationis: ſic verſu 10.*

ANNOTATIO.

1 Væ] *Etſi huic capiti nulla appoſita eſt inſcriptio, tamen non dubitamus quin de Aſſyriis & Æthiopibus ſit accipiendum; cùm ita planè poſtulet gentium, factorum, judiciorúmque deſcriptio, qua propheta utitur. Sunt itaque hujus capitis partes præcipuæ tres: prima eſt prophetia contra populos Sancheribo militantes, tribus verſ. ſecunda prophetia contra Æthiopas; quam certo conſilio Deus per anticipationem inſeri hoc loco voluit, ne fortè Judæi cogitarent fore ut per illum ab Aſſyrio liberarentur, duobus ver. tertia eſt narratio, qua Deus ſibi uni vendicat liberationem populi ſui, ultionémque de hoſtibus, & ſibi accepta hæc ferri poſtulat, inde ad finem uſque.* Multitudini] *id eſt, multis illis populis qui in Aſſyriorum caſtra convenerant, ut Sancheribo militarent, cum bellico apparatu maximo: quod Propheta figurat eadem ſimilitudine quam adhibuerat ſuprà 8.7.* 2 Increpabit] *id eſt, cohibebit ſubitò, ut verbo cohibet mare: quod increpatione ſcriptura deſignare ſolet: ut Pſal.106.9.* Ut gluma] *vide Pſal.83.14.* 3 Ecce terror] *miſſo viz. angelo Jehovæ, 2.Regum 19.35.& 2.Chron.32.21.& infrà 37.* Nemo aderit] *cæſis centum octoginta quinque millibus, & aliis fuga dilapſis, ibidem.* Hæc eſt pars] *epiphonema ad populum Dei.* 4 Væ terræ] *altera pars, prophetia in Æthiopas, ut diximus in verſu 1.* Umbroſæ oris] *id eſt, cujus oræ montibus maximis & opaciſſimis circumcluſæ ſunt, quales undique ad mare rubrum eſſe teſtatur Strabo libro Geographicorum ultimo.* Secundum flumina] *i. Æthiopiæ ſub Ægypto, quæ duobus fluminibus maximis alluitur, & profundit Nilum: vide Strabonem lib.17.& Plin.nat.hiſt.lib.5.ca.9. Æthiopiam autem ſub Ægypto in ſcripturis quoties nominamus, Meroën quoque intelligimus ubi regnabat Candace, prout ab Elephantina & Syene incipere docet Herodotus in Euterpe: quamvis alioqui Geographi inter Ægyptum & Æthiopiam ſeorſim Meroën collocent.* 5 Mittenti] *nimirum regi Tirhakæ, qui abſente Sancheribo indixit bellum Aſſyriæ per legatos, & acie inſtructa tentavit invadere, 2.Reg.19.9.* Per mare] *rubrum videlicet, ſinumq́ Avalitem, & Perſicum.* Inſtrumentis ſcirpeis] *id eſt, naviculis e ſcirpo, junco, aut papyro contextis; quibus Ægyptii, Æthiopesq́ propter Catadupos, Cataractas, & periculoſa vada utebantur, tum quòd leviores eſſent, tum quòd adverſis fluctibus ſcopulisq́ (quibus Nilus abundat) cederent, ac non diſſilirent aut frangerentur ſicut lignum: vide Plinium lib.6.capite 22.* Ite] *verba regis Tirhakæ legationem mittentis in Aſſyriam ut eam bello laceſſeret, quibus exponit ſingulas cauſas conſilii & inſtituti ſui.* Leves] *id eſt, legationem veſtram obite quàm velociſſimè, ut repentè involem imparata regione, & abſente rege.* Diſtractam] *i. diſperſam hùc illùc, & multis locis occupatam.* Depilatam] *id eſt, exhauſtam ſuo milite.* Formidabilem] *i. quæ omnibus nationibus terrori eſt cis, & trans regionem ſuam.* Omnibus delineant.] *id eſt, quæ omnibus aliis jus dare arrogat, imperare illis arbitratu ſuo & pedibus illas iniquiſſimè terere.* Inquientes] *ſumma legationis, Æthiopem nihil morari neque curare minas Aſſyrii, & quàm parvi faciat omnes illius vires re ipſa oſtenſurum eſſe.* Flumina] *id eſt, Æthiopas accolas fluminum, de quibus ſuperiore verſu.* 6 Omnes incolę] *tertia pars, prophetica narratio, qua Deus primùm revocat omnes ab inanibus iſtis judiciis, ut ſolum opus ipſius exſpectent, hoc verſu: deinde ſibi aſſerit defenſionem, ſecuritatémque populi ſui, & adverſariorum excidium, tribus ſequent. ac poſtremò gratias ſibi agendas prænuntiat, verſu ultimo.* Cùm attollam] *id eſt, cùm bellum Aſſyriis ſuo tempore inferam: humanitus dictum ſynecdochicè: nam ſignum pro re ſignata de more ponitur.* 7 Quieſco] *id eſt, in præſentia ſuperſedeo ab efficiendo judicio, tanquam otioſus ſpectator.* Intueor] *id eſt, populo meo & ſedi meæ proſpicio tamen.* Ut æſtum] *id eſt, animadverto Aſſyrium hunc planè adverſum eſſe populo & ſedi meæ; atque ita damnoſum ut torrens æſtus oleribus, aut denſæ nubes irrorantes meſſem, cùm æſtus tempeſtivus eſſet.* 8 Nam] *expoſitio promiſſionis qua modò uſus eſt Deus, ſe intueri in ſedem ſuam, per ſimilitudinem vinitoris luxuriantia vitis flagella caden-*

iu,

ti, ut commodiùs maturetur vitis, & paſcatur alimento ſuo. ſunt autem hujus ſimilitudinis membra ἀνταπόδοτα, quorum prius ſupplet ea quæ deſiderantur in poſteriore, ut contrà poſterius ea quæ priori deſunt. Sarmenta] *quæ relinquit humi; non autem curat ut vitem, ex ſequente verſu.* 9 Ita] *nimirum exciſi Aſſyrii & amoti per angelum Dei, 2. Regum* 19.35. Pariter] *æquè ac Æthiops, de quo verſu* 4. *&* 5. Ut æſtatem] *id eſt, ut annum integrum paſcantur illis præ occiſorum copia.* 10 Adducetur] *id eſt, munera de ſpoliis Aſſyriorum, qui tam magnifici fuerant, magnifica offerentur Deo: ut factum olim fuiſſe poſt inſignes victorias legimus, Numer.* 31. *&* 2. *Schem.* 8.11.

CAPUT. XIX.

Deus per Prophetam civiles motus & tyrannidem paulò pòſt Ægyptios oppreſſuram denuntiat: Regem & conſiliarios compellat ac ludificatur: graviora etiam in futurum prædicit, donec Ægyptus edometur; ac poſtremò vocationem illorum, omniumq́ aliarum gentium proponit ad communionem cum Deo & Eccleſia ipſius in regno Chriſti.

1 'PROPHETIA [a] oneroſa Ægypti. 'Ecce Jehova ' inſidens denſæ nubi levi, invaſurus eſt Ægyptum, ' adeò ut commoveantur idola Ægypti a conſpectu ejus, & cor Ægyptiorum colliqueſcat in medio ipſorum.

2 'Nam commiſcebo, *inquit*, [b] Ægyptios inter ſe, ut pugnent quiſque contra fratrem ſuum, & quiſq; contra amicum ſuum; civitas contra civitatem, regnum contra regnum.

3 Et ' exhauſto ſpiritu Ægypti in medio ipſius, ubi ' conſilium ejus abſorpſero; conſulent 'ſua idola, & præſtigiatores, pythoneſq́ue, & ariolos:

4 ' Et concludam Ægyptios in manum ' dominorum [c] durè dominantium; donec 'Rex rigidus dominetur in eos, dictum Domini Jehovæ exercituum.

5 'Nam deperdent aquas [d] ne influant in mare, adeò ut ' fluvius ſiccetur & areſcat:

6 'Et retrò abjicientes flumina, exhaurient & ſiccabunt rivos [e] ductos aggeribus: 'arundo & alga languebunt:

7 ' Papyri juxta rivos, in [f] ora rivorum: & omnis ſementis rivorum 'areſcet, depelletur nec erit amplius:

8 ' Et mœrebunt 'piſcatores, lugebuntq́ue omnes qui projiciunt in rivos hamum: & qui expandunt 'retejaculum in ſuperficie aquarum, languebunt:

9 Et 'erubeſcent opifices [g] lineorum, generoſorumq́; & textores 'alborum *operum*.

10 'Denique erunt 'propoſitis ipſius contriti; 'omnes faciētes 'excipulū, ſtagnaq́ [h] voluptaria.

11 'Enimverò ſtulti ſunt Principes 'Tzohhanis; ſapientum & conſiliariorum Parhhonis, conſilium obbruteſcet: 'quomodo dictatis 'Parhhoni, 'filius ſapientum ſum, filius 'regum [i] antiquiſſimorum.

12 Ubi ſunt 'illi? ubinam ſapientes tui 'qui indicent jam tibi? ' cognoſcant igitur quid conſilii ceperit Jehova exercituum contra Ægyptum.

13 'Stultè agent 'Principes Tzohhanis, decipientur Principes ' Nophi: ſeducent Ægyptum ' *uſque ad* [k] extremitatem tribuum illius.

14 ' Jehova miſcente in medio ejus ſpiritum [l] perturbatiſſimum; ' facient ut erret Ægyptus in omni opere ſuo, ſicut oberrat ebrius in vomitu ſuo:

15 'Neque exiſtet in Ægypto opus; *nihil* quod faciat ' caput aut cauda, ramus aut juncus.

16 Tempore illo erit Ægyptus ſimilis mulieribus: trepidabit enim & pavebit propter agitationem manus Jehovæ exercituum, quam agitabit contra ipſam.

17 'Eritq; terra Jehudæ Ægypto titubationi; quicunq; mentionem fecerit ejus apud ſe, pavebit: propter conſilium Jehovæ exercituum, quod capturus eſt contra eam.

18 'Tempore illo erunt 'quinque civitates in terra Ægypti loquentes [m] ſermone Cenahhanæo, & juratæ Jehovæ exercituum: 'civitas deſtructionis dicetur unaquæque.

19 Tempore illo ' erit Jehovæ altare in media terra Ægypti, & 'ſtatua juxta terminum ejus Jehovæ:

20 ' Eritque in ſignum & teſtimonium de Jehova exercituum in terra Ægypti; cùm inclamant Jehovam propter oppreſſores, immittere eis ſervatorem & magnatem qui eripiat eos.

21 Ita innoteſcet Jehova Ægyptiis, agnoſcéntque Ægyptii Jehovam tempore illo: & colent ſacrificio & munere, & voventes votum Jehovę pendent.

22 'Si plaga afficiet Jehova Ægyptum, [n] ' plagis afficit & ſanat: cùm converſi fuerunt uſque ad Jehovam, & exoratus fuerit eis, ſanabit eos.

23 Tempore illo erit ' agger ' ex Ægypto in Aſſyriam, qua commeent Aſſyrii in Ægyptum, & Ægyptii in Aſſyriam: ut colant Ægyptii cum Aſſyriis.

24 Tempore illo erit [o] Jiſraëlitarum gens tertia Ægyptiæ & Aſſyrię: ' *denique* benedictio in medio *populo* terræ.

25 Cui benedicturus eſt Jehova exercituum, dicendo: benedictus populus meus Ægyptius, & opus manuum mearum Aſſyrius, & poſſeſſio mea Jiſraëliticus.

[k] Heb. *angulum: ut Judic.* 20.2.

[l] Heb. *perverſitatum.*

[m] Heb. *labios ut Gen.* 11.1.

[n] Heb. *plaga afficiendo & ſanando.*

[o] He. *Jiſraël.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis, quo Propheta populum Dei conſolatur a judiciis ipſius contra Ægyptios & vocatione gentium ad regnum Chriſti, duæ ſunt partes ſummæ: prior eſt judiciorum, uſque ad verſum* 18. *poſterior promiſſionum, ad finem uſque. Judiciorum autem deſcriptio tribus membris conſtat: primum eſt de civilibus motibus quibus paulò pòſt quaſſanda erat Ægyptus, uſque ad verſum* 11. *ſecundum reprehenſionem ſarcaſticam continet totius adminiſtrationis, duobus ver. tertium denuntiationem graviorum adhuc judiciorum Dei in poſterum, donec ſe ad Deum converterint, inde ad verſum* 18. Ecce Jehova] *particula demonſtrandi emphaſim habet, qua Propheta res paulò pòſt futuras, velut præſentes, digito commonſtrat: regnabat enim hoc tempore in Ægypto Sethon ſacerdos Vulcani vir ſtolidus, ut refert Herodotus in Euterpe: quo mortuo ſequentia omnia, prout a Propheta fuerant denuntiata, evenerunt. Continet autem hic verſus prolep-*

ſin, id eſt, propoſitionem ſummam totius hujus prophetiæ. Inſidens] ſynecdoche anthropopathica, quaſi Deu quàm velociſſimè in nubibus accurreret, ut Pſal. 18. 10. & ſequent. Hoc autem nominatim Ægypto denuntiat Propheta, quia illi nubes hujuſmodi habebant pro inauſpicatiſſimis; cùm Ægyptus nubibus minimè infeſta ſit. Adeò ut commoveantur] finis judiciorum Dei, pertinens ad ſecundam partem capitis; nimirum ut idola omnia & homines Deo cedant; illa planè labefactata; hi verò dejecti animis, ut ad Deu vivum convertantur. 2 Nam commiſcebo] id eſt, civiles motus & graviſſimos excitabo: quod factum eſt, cùm Sethone mortuo duodecim reguli tyrannidem in Ægypto occuparunt, magnifica opera confecerunt miſerum populum opprimendo, Pſammetichum unum de ſuo numero expulerunt, & ab eo poſteà viciſſim expulſi ſunt, donec ſolus regnum obtineret, quo tyrannicè abuſus eſt, ut multis narrant Herodotus & Diodorus Siculus. 3 Exhauſto ſpiritu] id eſt, Ægypto veluti exanimata tantis civilibus bellis: hyperbole ex comparatione humani corporis. Conſilium ejus] id eſt, ita exagitavero, ut neſciant quò ſe vertant, aut quid conſilii capiant. Sua idola] id eſt, dæmonia quæ ipſis reſponſum dabant, maximè verò idolum Latonæ, in oppido quod vocatur Butum contra oſtium Nili Sebenniticum, de quo Herodotus ibidem: ubi etiam exponit varias iſtorum regulorum conſultationes. 4 Et concludam] id eſt, conſtrictos tenebo Ægyptios & obſeſſos bellis civilibus, regulorúmque ſuorum tyrannide, ut illi ſuos piſces in vivariis tenent: elegantiſſima deſcriptio tyrannidis. Dominorum] nimirum duodecim tyrannorum, qui Sethoni ſucceſſerunt. Rex rigidus] Pſammetichus, qui tandem ſolus obtinuit tyrannidem. 5 Nam deperdent] id eſt, omnia opera naturæ miſeri ſui populi operâ oppugnabunt, & aquas Nili avertent vel ad ſiccitatem uſque, ut ſtagnum Mœrios cum ſuis Pyramidibus & Labyrintho perficiant, adducti ſola libidine animi ſui: vide Herodotum ibidem. Fluvius] Nilus, divortio facto in ſtagnum Mœrios. 6 Et retrò abjicientes] id eſt, non curantes publicam utilitatem, quam Ægyptus tota percipit ex derivato Nilo; ſed veluti a tergo ponentes, ut indulgeant ſuis voluptatibus. Arundo] paluſtres herbæ & frutices in ripa Nili naſcentes: ſynecdoche. His autem verbis & tribus verſibus ſequentibus exponuntur damna perventura ad Ægyptios ex dirivatione Nili in ſtagnum Mœrios, & alia voluptaria. 7 Papyri] hanc vocem plerique pro virentibus rebus accipiunt ex inepta accommodatione loci alterius: ſed nos tum notatione & forma vocis, tum antitheto in altera parte hujus ver. poſito adducimur, ut interpretemur βιβλον ſive papyrum. Nam vocis etymon & forma accedit ad alterum nomen, quo ſignificatur cutis; quia papyrus Nili in multas cutes ſive coria & plagas (ut artifices vocant) diſſecabatur arte: vox verò antitheta oſtendit hoc loco agi de rebus inſativis quas producit Nilus, cujuſmodi eſſe papyrum (ut carentem ſemine) teſtatur Plinius lib. 13. naturalis hiſtoriæ, cap. 11. Accedit huc, quod papyrus una fuit ex præcipuis opibus Ægypti; quorum detrimenta commemorantem Prophetam non eſt credibile papyri oblitum fuiſſe, qui algam & juncum nominaverit. Areſcit] gradatio elegantiſſima, qua ex ordine oſtenditur ut perrecturum ſit judicium Dei in Ægyptiorum damna. 8 Et mœrebunt] exhauſtis videlicet rivis, vivariis, & piſcinis ſuis. Piſcatores] ſummi opifices Ægypti, & apprimè neceſſariam artem exercentes; quia Ægyptus plurimùm piſcibus veſcebatur ſuperſtitiosè a multis carnibus abſtinens, & quia noxia animalia quibus abundat Nilus venabantur: ut docent hiſtorici. Retejaculum] ſic vertimus ex Plauto illud retis genus quod Herodotus lib. 2. vocat ἀμφίβληστρον. Eſt enim retejaculum accipiendum non pro illis permagnis plagis quibus utuntur piſcatores multi, neque pro funda aut everriculo, ſed pro minoribus illis plagis, quas piſcator in ſuperficiem aquarum projiciens revolvit & retrahit ad ſe peridromo aut reſte, piſcibus involutis: hoc enim genus eſſe ex eo demonſtrat Herodotus, quòd eos qui in paludibus habitant ſingulos narrat ſua habere retia, quæ per diem adhibeant piſcibus capiundis, per noctem verò circumdandis cubilibus adverſus culices conopæorum loco. atque ex hoc uſu probabile eſt hæc retia apud Hhebræos nomen ſortita eſſe, ab atrore culicum per noctem retibus iſtis inſidentium. 9 Erubeſcent] id eſt, inopia materiæ, quam inopiam iſti effecerint derivato Nilo, ſua expectatione deluſi omnes artifices ceſſabunt ab iſtis ſuis opificiis, quorum mercibus olim Ægyptus commendabatur; teſte Plinio lib. 18. cap. 1. Alborum] ex lino, byſſo, xylino, aliiſque rebus pretioſis quas profert Ægyptus, ut Eſtera 1. 6. 10 Denique] concluſio, incommoda ſummatim exponens tempore pacis ad Ægyptios perventura, de quibus inde a ver. 5. actum eſt. Miſer (inquit) populus (ut paucis abſolvam) non ab exteris, ſed a ſuis hominibus indignè occupabitur in officiis vaniſſimis & laborioſiſſimis, prout Jiſraëlitas antè occupaverant. Propoſitis ipſius] id eſt, conſiliis, quæ Ægyptus ipſa, ſive ipſi Principes Ægypti ſibi propoſuerint, quaſi dicat, ſuis cædentur virgis. Omnes facientes] id eſt, Ægyptii, quibus reges tanquam mancipiis & abjectis operis duriſſimè abutentur. Excipulum] id eſt canalem, & inſtrumenta omnia eò pertinentia, ut excepta Nili aqua in ſtagnum Mœrios duceretur, & deduceretur de eo arbitratu Regum. Erat enim ſtagnum ter mille ſexcentorum ſtadiorum in ambitum, quinquaginta paſſuum juſtorum altitudine.

11 Enimverò] ſecundus locus, σαρκασμὸς, ut diximus in ver. 1. Tzohhanis] vide Numero. 13. 22. Quomodo dictatis] apoſtrophe ad conſiliarios & adulatores aulicos, quos reprehendit tum mendaciis adulationis nomine, hoc verſu; tum ignorationis, verſu ſequente. Parhhoni] Sethoni (ut diximus in verſum 1.) Regi contempto & ſtolido. Filius ſapientum] id eſt, quidam velut alumnus ſapientiæ, quæ permanſit apud majores meos. Regum antiquiſſimorum] nam ſacerdotes Ægyptii jactabant a primo rege ad Sethonem progenies hominum fuiſſe trecentas quadraginta unam, id eſt, duraſſe regnum decies mille trecentos quadraginta annos. 12 Illi] nimirum reges majores tui; apoſtrophe ad Regem. Qui indicent] id eſt, conſilia bona proponant tibi & proſpiciant regno, ut fidos conſiliarios & viros bonos decet. Cognoſcant igitur] tranſitio ad ſequentem locum. quaſi dicat, veniant ſaltem, & attendant ad ea quæ amplius ſum denuntiaturus. 13 Stultè agent] tertius locus, ut diximus in verſum 1. quo exponit Propheta primùm conturbationem ſummatum populi, & totius regni a præſentibus malis, tribus verſibus: deinde conſternationem & metum ab aliis opinione præceptis, ver. 16. & 17. Principes] quorum divulſis conſiliis diſtractum fuit regnum; ut ſuprà diximus. Nophi] id eſt Mempheos, quod oppidum fuit ſummum Æthiopiam verſus, impoſitum Nilo, conditum a rege Mene, clarum amplitudine ſua, pyramidibus, & monumentis Regum: quod idem appellatur Moph. Hoſch. 9. 6. a monte propinquo Mophi, cujus meminit Herodotus lib. 2. Principes autem hoc pacto diſtribuit, eò quòd hi duo ſummi conventus in Ægypto eſſent; unus, mare medi-

terra

terraneum; alter, Æthiopiam verſus. Uſque ad extremitatem] *id eſt, univerſam conturbabunt, nullus erit nomos liber ab iſtorum inſania.* 14 Jehova miſcente] *id eſt, fundente in illos efficacitatem erroris; quem velut medicatum poculum exhauriant, ut ſummatum animi, judicia, conſiliaq́; pervertantur: metaphora.* Facient] *id eſt, inſania ſua miſerum populum in tantas anguſtias conjicient, ut neque bono animo in opus incumbere poſſit, neque conſilium capere. Nam inde a Pſammeticho regnum Ægypti continenter infeſtum fuit maximis calamitatibus.* 15 Neque exiſtet] *id eſt, nihil ad exitum perducetur, ſive inſtituerint ſummi, ſive infimi; adeò erunt perturbata omnia. Hoc autem effectum eſſe vel ex eo liquet, quod Pſammetichum in obſidenda Azoto fuiſſe occupatum per annos viginti octo narrat Herodotus in Euterpe.* Caput aut cauda] *vide ſuprà 9.14.* 17 Eritque] *id eſt, non tantùm a Deo, verùm etiam a populo ejus ſibi metuent, & ſola recordatione afficientur graviter: ſic alludit Propheta ad ſermonem Ægyptiorum, Exod. 14.25.* 18 Tempore illo] *ſecunda pars capitis, de vocatione gentium: in qua duæ partes explicantur; prior de communicatione cum Deo, uſque ad verſum 23. poſterior, de communicatione cum Eccleſia qua delectatur Deus, tribus ultimis. Tempus autem illud intelligit, quo gentes ſerio metu Dei perculſæ committent ſe illi, illum alloquentur ut populus ipſius, & fidem dabunt illi: quod ſynecdochicè Ægypti nomine deſignatur, quemadmodum Ægypti & Aſſyriæ, infrà verſu 23.* Quinque] *id eſt certæ, quæ certò definitæ ſunt in conſilio Dei ad vitam æternam: numerus finitus pro infinito.* Civitas deſtructionis] *id eſt ſervata, educta ex deſtructione, ereptaq́; divinitus: quaſi dicas reliquias civitatum; ut reliquias populi nominavit ſuprà 1.9. & 10.21. ſimile genus conſtructionis vide infrà 25.6.* 19 Erit Jehovæ altare] *id eſt, coletur Deus: ſynecdoche.* Statua] *id eſt, monimentum & profeſſio publica quam Ægyptii ſtatuent ad teſtandam fidem, & cōmunionem ſuam cum Deo & Eccleſiæ ejus, & ad agnoſcendam grato animo miſericordiam Dei, ſervantis reliquias ex beneplacito voluntatis ſuæ. quibus nominibus Jiſraëlitæ olim poſuerant monimenta Jehoſch. 4. & 22. ſic accipiendum eſſe verſus ſequentes docent.* 20 Eritque] *id eſt, his modis oſtendent ſe natura, efficroq́; & operibus Dei ita confirmatos eſſe de ſalute ſua, ut in maximis anguſtiis glorientur de fide in Deum, & ſpe certa liberationem ab eo expectent.* 22 Si plaga] *id eſt, communicabit cum eis promiſſiones factas Davidi, 2. Schem. 7.14.* Plagis afficit] *id eſt, hoc ipſius eſt officium atque auctoritas: ut 1. Schem. 2.6. ac proinde præſtabit ſuis, ut ſequentia docent.* 23 Agger] *id eſt, communio ſpiritualis & Eccleſiaſtica: quæ allegoricè humanis communicationibus figuratur.* Ex Ægypto] *id eſt, communio hæc erit poſterorum Chami cum Jepheti poſteris, & utrorumque cum Jiſraëlitis ex genere Schemi; ut prædixerat Noach, Geneſ. 9.17.* 24 Denique benedictio] *id eſt, omnes populi totius terræ benedictione perfundentur in Chriſto.*

CAPUT XX.

Propheta ſigno dato denuntiat cladem Ægyptiorum atque Æthiopum; qua oſtendit fore ut Peliſchtæi conſternati abjiciant omnem ſpem liberationis ab illis expectatæ.

1 ANNO quo venit ᵃ Tarthan ᵃ Aſchdodum, mittente eum Sargone Rege Aſſyriæ; quo oppugnavit Aſchdodum, & cepit ipſum:

2 Tempore illo locutus eſt Jehova ᵃ per Jeſchahhjam filium Amotzi, edicendo: abi, & ſolve iſtud ᵃ cilicium a lumbis tuis, & calceamentum tuum extrahe de pede tuo: cùm feciſſet ita, incedens ᵃ nudus & diſcalceatus,

3 ᵃ Elocutus, inquam, eſt Jehova; quemadmodum incedit cervus meus Jeſchahhja nudus & diſcalceatus; ᵇ tertii anni ſignum & oſtentum contra Ægyptios & contra Æthiopas:

4 Ita abducet rex Aſſyriæ captivam multitudinem Ægyptiorum, & deportandam turbam Æthiopum ᵃ puerorum & ſenum, nudam & diſcalceatam; etiam denudatos nate, in probrum ᵃ Ægyptiorum.

5 Ita ᵃ perterrefacti erubeſcent; ab Æthiopibus expectatione ſua, & ab Ægyptiis gloriatione ſua.

6 Et dicit incola ᵃ regionis iſtius tempore illo; Ecce, ita habet expectatio noſtra, quò confugiebamus ad auxilium, ut eriperemur a conſpectu regis Aſſyiæ: & quomodo evaderemus ᵃ nos?

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hujus capitis (quod brevitate ſua obſcurum, variis interpretationibus amplius obſcuratum eſt) tres ſunt præcipuæ partes: notatio temporis, verſu 1. ſignum a Propheta ex Dei mandato exhibitum, verſu 2. & prophetica ſigni explicatio, cæteris verſibus. ſumma eſt, fore ut Ægyptiorum Æthiopumque copiæ intra triennium fuſæ veniant in poteſtatem Aſſyriorum ac proinde fruſtra Peliſchtæos auxilium & liberationem ab illis expectaturos.* Eſt igitur hic annus, ſententia noſtra, duodecimus regni Chizkijæ; quo Sancherib rex Aſſyriæ, qui hîc nominatur Sargon, pergebat occupare civitates munitas Jehudæ; ex quibus tum erat Aſchdod; tam propter jus quod Jehudæ attribuitur, Jehoſchu. 15.47. quàm propterea quod Chizkija priùs illud cum Palæſtina reliqua occupaverat, 2. Regum 18.8. & ſuprà 15. Tarthan] *unus e principibus Sancheribi, de quo 2. Regum 18.17.* Aſchdodum] *Azotum vulgò, clarum idolo Dagonis, 1. Schem. 5.2. Satrapia Peliſchtæorum, Jehoſch. 13.3. & urbis amplitudine præſtantiaq́; quam celebrat Herodotus lib. 2.* 2 Cilicium] *id eſt, villoſum veſtimentum tuum, quo ferè utebantur Prophetæ, ut apparet ex Zecarja 13.4.* Nudus] *id eſt, nudatus veſte ſua prophetica, ſynecdochicè: ut 1. Schem. 19.24. nam hæc ita geſta eſſe adeò apertè ipſa verba docent & ſignum flagitat; ut planè ſit alienum viſionem tantùm hoc quidem loco ſtatuere. Quamobrem hoc ita factum fuiſſe intelligimus; Prophetam exuta toga induſiatum fuiſſe; denique ad eum modum compoſitum quo ſolent eſſe qui in captivitatem rapiuntur; ut rei cum ſigno conveniat.* 3 Elocutus] *nunc demum apponitur prophetica ſigni explicatio: qua continentur hiſtoria illius victoriæ quam conſecutus eſt Sancherib contra Ægyptios & Æthiopas, & hiſtoria deſperationis Peliſchtæorum, poſtquam viderunt captivos abduci eos a quibus liberationem expectaverant, binis verſibus.* Tertii anni] *id eſt, ſignum eſt tertio anno poſt hanc prophetiam fore ut fundantur, cædantur & captivæ fiant Ægyptiorum & Æthiopum copiæ, quas ducturus eſt Tirhaka: ut per occaſionem attigerat ſuprà 18.2. Nam etſi*

Ægyptiorum in caſtris nulla ſit mentio; tamen cùm illorum res magis quàm Æthiopum ageretur, inter ſe fœderati eſſent, & Sethon rex Ægyptiorum eſſet ignaviſſimus (quæ Herodotus in Euterpe docet) nihil mirum eſt ſi copiæ omnes Æthiopi creditæ ſunt. 4 Puerorum] *nimirum eorum qui duce Tirhaka in aciem proceſſerant extra fines ſuos: pueros enim pro adminiſtris & gregario milite, ſenes verò pro hominibus conſilio & autoritate valentibus hoc loco accipimus.* Ægyptiorum] *Æthiopumq́, ſynecdochicè.* 5 Perterrefacti] *Aſchdodæi & Peliſchtæi reliqui, ut ſeq. verſu.* 6 Regionis iſtius] *Peliſchtææ: nam quod aliis ad Judæam referri placet, nobis minimè probatur: tum quia ab iſta expectatione Chizkija erat alieniſſimus, tum quia vocem Hhebraicam qua propheta utitur Judææ accommodari nuſquam meminimus.* Nos] *nimirum ſoli ſine aliorum auxilio: fuerant enim Peliſchtæi omnino debilitati a Chizkija, ſuprà 15. & amplius xhauſti hac ſua recente clade, invadentibus Aſſyriis & occupantibus.*

CAPUT XXI.

Propheta graviſſimum populi dolorem in deportatione Babylonica exprimens, conſolatur eum ab excidio regni Babylonici per Medos & Perſas, & ſigno de eo confirmatur: deinde Edomæis ruinam, niſi reſipiſcant; at poſtremò incolis Arabiæ Petrææ miſerrimam fugam & cladem prænuntiat.

1 '[a] ONEROSA prophetia 'deſerti maris; 'ſicut [b] turbo vehementiſſimus 'in Auſtrum permeando, 'a deſerto eventura, 'e regione formidabili:

2 'Viſio dura nuntiatur mihi: 'Perfidus iſte perfidè agit, & vaſtator iſte vaſtat; 'Aſcende Hhelam, obſide 'Madai; totus gemitus 'hujus faciam ut ceſſet, *dicentis*:

3 'Idcirco implentur lumbi mei ægritudine; tormina corripiunt me quaſi tormina parturientis: cōtorqueor ex auditu, conturbor ex viſu,

4 Errat animus meus, horror perterrefacit me; 'crepuſculum [c] deſideratiſſimum mihi diſponit mihi in trepidationem.

5 'Inſtrue menſam, 'ſpeculetur [d] ſpeculator, comede, bibe: 'ſurgite ô Principes, 'ungite ſcutū.

6 'Nam ita edixit Dominus mihi: Abi, 'conſtitue ſpeculatorem, quod viderit indicet.

7 Cùm itaque 'viderit [e] 'currus, 'duplices equites, currus aſinorum, & currus camelorum: & attendiſſet [f] attentè, attentiſſimè:

8 'Clamavit, *ut* leo; In ſpecula, Domine, ego conſiſtam jugiter interdiu, & in obſervatione mea ego perſtabo totis noctibus.

9 'Interea ecce jam ingreſſi erant currus virorum, duplices equites: tunc 'elocutus eſt dicens, 'cecidit, cecidit Babylon, & omnes ſculptiles 'Deos ejus 'perfringens *dejecit* in terram.

10 'O tritura mea, & [g] edite in area mea: quod audivi ex Jehova exercituum Deo Jiſraëlis, annuntio vobis.

11 'Prophetia oneroſa Dumæ: Ad me 'clamat 'e Sehhire; 'vigil quid 'de nocte, vigil quid loquitur?

12 Dicit vigil; 'advenerat mane, 'ſed etiam nox *advenit*: 'ſi quæſituri eſtis, quęrite, revertimini, venite.

13 'Prophetia oneroſa 'in Arabiam: 'Per ſylvas, in Arabia pernoctabitis, ô cœtus commeantes 'Dedanæorum.

14 'Obviam ſitienti venientes 'afferant aquas; incolæ regionis Themæ, cibo ſuo præveniant 'evagantem:

15 Cùm propter 'gladios evagabuntur; propter gladium 'extenſum, & propter arcum tenſum, denique propter gravitatem belli.

16 'Sic enim ait Dominus ad me: intra annum, 'ut ſunt anni mercenarii, tum deficiet tota gloria 'Kedaris:

17 Et reliquus numerus jaculatorum, potentes Kedareni diminuentur: quoniam Jehova Deus Jiſraëlis locutus eſt.

[a] Heb. *onus*: *ut ſupr.* 13.1. *& inf.* 11. *&* 13.
[b] Heb. *turbines*.
[c] Heb. *deſyderii mei*.
[d] Heb. *ſpeculatio*.
[e] Heb. *currum par equitum, ſyllepſis*: *ut* 2. *Reg.* 6. 17. *& infr. verſ.* 9.
[f] Heb. *attentione, multitudine attentionu.*
[g] Heb. *ſi tiamu.*

ANNOTATIO.

1 Oneroſa] *Etſi hoc caput ſecundum varias prophetias fuit dividendum; tamen tum propter duarum poſteriorum brevitatem conjunctas retinuimus, tum etiam ne capitum numerus augeretur. Sunt itaque hîc prophetiæ tres: prima in Babyloniam, 10. verſibus; ſecunda in Edomæam, ver. 11. & 12. tertia, in Arabiam reliquam, ad finem uſque. Primæ autem prophetiæ partes in univerſum duæ ſunt, una, qua hoſtes regni Babylonici a Deo provocantur in Babyloniam, uſque ad verſum 6. altera, qua eventus & funeſtus Babyloniæ caſus exponitur, uſque ad verſum 10. quæ propheta deinde concludit apoſtrophe ad populum elegantiſſima, verſu 10.* Deſerti maris] *id eſt, Babyloniæ: ſic enim appellatur obſcuriore nomine Babylonia & Chaldæa tota, tum propter ingentes paludes & lacus Chaldaicos, in quibus altera pars Euphratis Babylonem & Otrin permeans conſumitur, ut ſcribit Plinius lib. 5. nat. hiſtor. cap. 26. tum etiam propter ſtatum, in quo futura erat Babylon cùm a Cyro obſeſſa eſt. Nam mare ingens ſive palus trecentorum viginti ſtadiorum in latitudinem operâ Nitocris reginæ ſeptentrionem verſus effecta fuerat, & regio quoque ſupra Babylonem verſus pagum nomine Ardericam, in quamplurimos anfractus deducto Euphrate deſerta facta, ut ſcribit Herodotus in Clio: quæ regionis forma propheticè his verbis præfigurata eſt.* Sicut turbo] *id eſt, impetu & celeritate ſumma, quam ſinuoſus & tortuoſus Euphrates minimè ſit impediturus.* In Auſtrum] *id eſt, in Babylonem, quam Darius & Cyrus a latere ſeptentrionis adorſi ſunt.* A deſerto] *id eſt, ab ea parte quam Nitocris ſinuato Euphrate & mari effoſſo deſertam effecerat.* Regione formidabili] *videlicet Media, abs qua jam antè Nitocris illa ſibi metuens curaverat fieri maxima illa opera, quæ modò diximus.* 2 Viſio dura] *quam onus ſive oneroſam prophetiam nominavit, præcedente verſu.* Perfidus iſte] *hinc uſque ad ver. 6. populo ſubminiſtrat Propheta Dei verba, quibus in captivitate Babylonica confirmaretur de ruina Babylonis & liberatione ſua: ac propterea advocat Deus illos quorum operâ erat utrumque effecturus. Cauſæ hîc ponuntur duæ: una, impietas & improbitas Babyloniorum; altera, populi calamitas: quæ duo per ὕστερον ſequentibus explicantur. Perfidi enim & vaſtatoris appellatione Babylonius intelligitur in perfidia ſua contra Deum & inhumanitate pergens: quemadmodum apud Danijelem exemplis Nebucad-Netzaris & Belſchatzaris oſtenditur, a primo capite ad 6.* Aſcende Hhelam] *id eſt, Perſa ſynecdochicè. eſt enim Hhelam incola Elymaidis ad Mediam: vide Gene. 10. 22.* Madai] *ut Geneſ. 10. 2. ſic nominatim oſtenduntur populi, quibus adminiſtris poſt annos amplius centum ſeptuaginta erat uſurus*

uſurus Deus, Dario Medo & Cyro Perſa ducibus, ad evertendum imperium Babylonicum. Huius] nimirum Eccleſiæ indignè perferentis perfidiam & inhumanitatem iſtius, quam poſtea compellat verſu. 10. quaſi dicat, non poſſum amplius ferre iſtorum improbitatem, & hujus querimonias: tempus eſt hanc liberandi, & iſtum perdendi. 3 Idcirco] propter iſtorum perfidiam, inhumanitatem, & ærumnas meas: verba Eccleſiæ gemitus ſuos exponentis allegoriis graviſſimis. 4 Crepuſculum] id eſt, ne ipſam quidem noctem, humanæ quieti attributam & mihi optatiſſimam, ſinit quietam eſſe; ſed noctes æquè ac dies abutitur me, ut duriſſimus dominus mancipio abjectiſſimo: cujus ſola recordatio ita animum meum afficit, ut totas etiam noctes cohorreſcam. 5 Iuſtrue menſam] hîc Deus ad denuntiationem revertens Babylonios primùm per conceſſionem vocat ad diem feſtum celebrandum, de quo Danjel. 5. deinde altera parte verſus obſeſſores excitat & claſſicum canit, ut Babylonem irrumpant. Speculetur] id eſt, genio tantùm indulgeto; ne laborato de cuſtodia Babylonis; qui volet ſolicitus eſto. Nam iſta indefinita imperandi genera ſunt negligentium, ac ferè inutilia, ut docet Xenophon Κύρυ παιδείας α. Surgite] apoſtrophe, ad Darium & Cyrum Medorum & Perſarum duces. Ungite ſcutum] id eſt, arma veſtra comparate ad irruptionem: ſynecdoche. 6 Nam ita] altera pars hujus prophetiæ, qua Deus ſuperiorem denuntiationem viſione confirmat, & Babylonis excidium præfinit; quod ſupra obſcurius fecerat, capite 13. & 14. Conſtitue ſpeculatorem] id eſt, ut amplius confirmeris de prænuntiato excidio Babylonis ad liberationem populi, ac proinde alios in eadem expectatione confirmare poſſis; adhibe teſtem alterum, nimirum Prophetam aliquem ex diſcipulis tuis, qui res viſas ad te referat. Hîc autem propterea ſpeculator dicitur, quod officium eſſet populi, velut e ſpecula venturum in Babylonem judicium certa fiducia præcipere: quod ſtudium opponitur Babyloniorum oſcitantiæ, de qua præcedente verſu. 7 Vidiſſet] in viſione a Deo exhibita. Currus] ſigna hæc quæ videnda exhibuit Prophetæ Deus figuræ ſunt exercitus, quo Darius & Cyrus Babylonios expugnarunt. Cùm enim Babylonii (ut docent hiſtoriæ prophanæ, & nominatim recenſet Herodotus libro. 1.) equitatu valerent plurimùm, viſum eſt Dario & Cyro hac arte Babylonios aggredi, ut equis illorum camelos tantùm & mulos Perſicos objicerent; quorum illi equos aſpectu & odore deterrent, hi viribus ſunt valentiores & velociores: quod ſtratagema Cyrus jam anteà experientia didicerat, in prælio ad Sardeis commiſſo contra Crœſum, ut ibidem refert Herodotus. Hoc autem naturale eſſe odium inter camelos & equos docent Ariſtot. de hiſtoria animalum, & Plin. lib. 8. cap. 18. Mulos verò orientales, viribus & celeritate præſtare, vel ex Abſchalomi hiſtoria conſtat, & ex Perſarum angariis. Etſi haud ſcimus an commodiùs mulorum nomen impedimentis tribuatur, cùm dimidius ferè exercitus in commeatu apportando occuparetur: quia deſerta erat regio ſupra Babylonem, totus ager operâ Babyloniorum exhauſtus, & in oppidum comportatus. Hæc ex Herodoto, Cteſia, & Diodoro Siculo. Duplices equites] id eſt, duos ordines equitum, horum ſupernè, illorum infernè ingredientium Babylonem. 8 Clamavit] id eſt, quàm maxima voce potuit teſtatus eſt hanc attentionem ſuam, & ſtudium amplius attendendi inpoſterùm ad ea quæ dicturus, facturus, aut demonſtraturus eſſet Dominus. 9 Interea ecce] id eſt eodem momento, cùm nondum abſolviſſet ſpeculator oſtendere ſtudium ſuum, jam illi ordines Babylonem irruperant ab utraque parte. Elocutus eſt] ſpeculator. Cecidit cecidit] repetitio, ſummæ lætitiæ & celeritatis ſignum: cujus lætitiæ rationes ſubjiciuntur, ab honore Dei, & liberatione Eccleſiæ. Deos] quos laudabat Belſchatzar, cùm ſacris vaſis convivans abuteretur in contemptum Dei, Danjel. 5.4. Perfringens] nimirum Deus per Medos & Perſas. 10 O tritura] apoſtrophe ad Eccleſiam: cujus Propheta ſe membrum eſſe agnoſcens, docet Eccleſiam quantum ſit beneficium Dei revelantis conſilia ſua, & quantum ipſius ſtudium in informanda de illis Eccleſia: trituram autem & editum in area vocat populum Dei, qui in Babylonia quaſi in area fuerat trituratus atque ventilatus, ut cùm triturando e gluma, & follibus ſuis utriculiſq; triticum educitur: quæ ſimilitudo in ſcripturis eſt frequentiſſima: ut infrà 28.27. 11 Prophetia oner.] ſecunda hæc prophetia, quò brevior, eò eſt obſcurior. Nos ſententiam noſtram (ut ſimpliciſſima videtur) afferemus. Dumam pleriq; accipiunt ſynecdochicè pro Jiſchmahhelitis, ab illo Duma cujus ſit mentio Geneſ. 25.14. Sed hoc improbamus duabus de cauſis maximè: una eſt, quòd Sehhir mons Edomæorum hîc nominatus eſt; altera, quòd Duma illa æquè ac Kedar ſequente Prophetia continetur. Dumam itaque accipimus pro Edomæa per aphæreſin, ut cùm Ram pro Aram, Paſdammim pro Epheſdammim, & ſimilia dicuntur: ac propterea duos hoſce verſus accommodamus Edomæis, hoc argumento: priore verſu Edomei ludificantur ſtudium & attentionem pervigilem piorum, & minas Dei contemnunt; poſteriore verò Propheta eaſdem minas repetens docet judicia Dei inſtare, niſi mox reſipuerint; quæ deinde abſolutè & ſine ulla conditione denuntiantur infrà. 34.5. Clamat] Edomæus ridens. E Sehhire] monte Edomææ, Geneſ. 36. & Deut. 2. Vigil] id eſt Propheta, qui ſe cuſtodem eſſe gloriatur, & excubare pro ſalute populi, judiciáq; Dei explorare. De nocte] id eſt de calamitatibus, quas alii toties cantarunt nobis eventuras eſſe. 12 Advenerat mane] id eſt, excuſſo jugo Jiſraëlitarum e collo tuo (ut dicitur Geneſ. 27.42) libertate, copia bonorum, ac proſperitate uſus es. Sed etiam nox] id eſt, altera tibi inſtat ab Aſſyrio calamitas, qua velut tenebris noctis obſcuraberis. Si quæſituri] Deum videlicet reſipiſcentiâ. quaſi dicat, ſi eſt vobis in animo, mox facite ut ad Deum convertamini, & ſtatim redite ab inſtituta via veſtra: quæ hortatio fraterna ad Edomæos emphaſin habet, poſitis verbis pluribus aſyndetis. 13 Prophetia oneroſa] tertia hæc prophetia ſimiliter oſtendit quantam cladem Sancherib Arabibus Judææ conterminis allaturus ſit, poſtquam Peliſchtæos & alios circumjacentes debellaſſet, juſto Dei judicio: ac propterea primùm calamitatem deſcribit, tribus verſibus; deinde præfinit tempus, duobus ultimis. In Arabiam] Petræam videlicet, Judææ Ægyptoq; conterminam; quæ proinde ſæpius Æthiopibus & Ægyptiis operam ſuam commodaverat contra populum Dei, ac fortaſſe etiam Tirhake contra Sancheribum. Per ſylvas] id eſt, latebitis metu Sancheribi. Dedanæorum] poſterorum Abrahami ex Ketura, Geneſ. 25.3. 14 Obviam] ἐγχώρια ab hiſtoria incolorum Arabiæ deſertæ, ubi ſita eſt Tema Jiſchmahhelitarum, Geneſ. 25.15 quâ ſummam penuriam Petræis Arabibus fore oſtendit, cùm ab iis ipſis mendicaturi ſint victum, qui ex ſuo agro non poſſunt ſe ipſos alere. Evagantem] incolam Arabiæ Petrææ. 15 Gladios] id eſt, armatas Sancheribi copias. Extenſum] id eſt, pervadentem totam Arabiam.

16 Sic enim] *confirmatio a tempore, ut antè diximus.* Ut ſunt] *vide ſuprà* 16.23. Kedaris] *id eſt, Arabiæ Petrææ ſynecdochicè: vide Pſalm.*120.5.

CAPUT XXII.

Propheta Judæam ab Aſſyrio vaſtandam alloquens luctum venturum illius deſcribit: Judæos reprehendit quòd mediis humanis, non deo confidant: ſeveriſſimam ultionem verbis Dei prænuntiat Reipublicæ; & nominatim Schebnæ præfecto prætorio, quem deturbandum de autoritate ſua, & alterum ſubſtituendum, poſt graviſſimam reprehenſionem pronuntiat.

[a] Heb. *onus: ut ſupr.*13.1.

1 'PROPHETIA [a] oneroſa 'vallis viſionis. 'Quid tibi jam eſt, 'quod aſcendis tota in tecta tua?

2 *Quòd* tumultuationibus plena, civitas ſtrepera, es ô urbs *antè* exultabunda? 'confoſſi tui non ſunt confoſſi gladio, neque mortui bello?

[b] Heb. *vincti ſunt ab arcu.*

3 '*Quòd* omnes ductores tui 'evagantes pariter, [b] 'ita vincti ſunt ut non utantur arcu: quicunque præſentes ſunt tuorum, vincti pariter, 'a longinquo fugiunt?

4 'Propterea dico,' reſpicite *aliorſum* a me, amaritudine afficiam *me* in iſto fletu; ne urgeatis ut conſolemini me, '*nimirum* propter vaſtationem 'filiæ populi mei:

5 'Quia dies eſt 'vexationis, conculcationiſque, & perplexitatis Domino Jehovæ exercituum, in valle viſionis; '*dies* deſtructionis muri, & 'vociferationis ad montana.

6 Et 'Hhelamita geſtat pharetram, cum curribus hominum *&* equitibus: & 'Kir expromit clypeum.

[c] Heb. *ponendo ponant.*

7 'Eveniet enim 'lectiſſimis convallibus tuis, ut impleantur curribus; cum equitibus ſuis [c] 'continenter ponant *caſtra* 'ad portam:

8 Quia 'retegente *hoſte* 'operimentum Jehudæ 'intueris quidē eo tempore in arma 'domus ſaltus,

9 'Et rimas civitatis Davidis conſideratis multas eſſe, & colligitis aquas 'piſcinæ 'inferioris,

10 Domóſque Jeruſchalimorum 'recenſentes, diruitis 'domos quaſdam ad muniendum murū.

11 Inſuper 'conceptaculum facitis inter duos muros pro aquis 'piſcinæ veteris; ſed 'non intuemini 'in opificem illius, & formatorem ejus 'e longinquo *tempore* non animadvertitis:

12 'Cúmque 'vocaverit Dominus Jehova exercituum tempore illo; ad fletum, & ad planctum, & 'ad calvitium, & ad cincturam cilicii;

13 Ecce lętitiam & gaudiam, occidendo boves, & jugulando pecudes, 'comedando carnes, bibendo vinum, *dicentium*; edamus & bibamus, 'cras enim morturi ſumus.

14 'Atqui revelavit ſe, [d] me audiente, Jehova exercituum; ne *vivam*, ſi expietur iſta iniquitas vobis, 'donec moriamini, iniquit Dominus Jehova exercituum.

[d] Heb.in ribus me: *ut ſuprà.*5,

15 'Ita ait Dominus Jehova exercituū; age, accede 'adjutorem iſtum, Schebnam, 'qui præeſt domui.

16 'Quid tibi hîc? & quis tibi hîc *eſt*? quòd excidiſti tibi 'hîc ſepulchrum: 'ô cędens in edito ſepulchrum ſuum, ô ſtatuens in petra habitaculum ſibi.

17 'Ecce Jehova, 'qui contegit te integumēto '*quantum poteſt eſſe* viri; & qui amicit te [e] bellè,

18 [f] 'Egregiè volutabit te volutatione, *ut* pilam in regionem amplam ſpatiis: ibi morieris, ibiq; *deſinent* curricula gloriæ tuæ; 'ô ignominia domus domini tui.

[e] Heb. ciendo.

[f] Heb.volu *tando volu bit te.*

19 Propulſo te de ſtatu tuo, *inquiens*, de ſtatione tua deſtruet te.

20 'Erit autem 'die illa, ut vocem ſervum meum 'Eljakimum filium Chilkijæ:

21 Et 'induens eum tunica tua, baltheoque tuo confirmans eum, dominationem tuam tradam in manum ejus; ut ſit 'loco patris habitatoribus Jeruſchalaimorum, & domui Jehudæ:

22 'Et imponam clavem domus Davidis 'humero ejus: eo aperiente nemo claudet, & claudente nemo aperiet:

23 Et 'infigam eum velut paxillū in loco firmo, eritq; 'ſolio honori, *&* domui paternæ ſuæ.

24 'Et appendent ei totam gloriam domus paternæ ipſius, 'prognati & editæ illa, 'omnia inſtrumenta *etiam* minimi; [g] 'tum inſtrumenta craterum, tum omnia inſtrumenta utrium.

[g] Heb.ab *ſtrumentis craterum que ad om nia.&c.*

25 'Die illa, dictum Jehovæ exercituum, diſcedet paxillus iſte infixus in loco firmo: & amputatus decidet, excinderturq; 'onus illud quod erat impoſitum ei; nam Jehova locutus eſt.

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis prophetia eſt duplex: una ad rempublicam totam pertinens, uſque ad verſum* 15. *altera, ad Schebnā præfectum prætorio, inde ad finem uſque. Prioris autem prophetiæ partes ſunt tres: prima eſt propoſitio dialogiſtica calamitatum & luctus Judæis omnibus eventuri; uſque ad verſum* 7. *ſecunda, propoſitio cauſarum quibus ad calamitatem iſtam importandam adducitur Deus, uſque ad verſum* 14. *tertia eſt concluſio qua ſententiam fert Deus de immittendis in Judæam calamitatibus, verſ.* 14. Vallis] *id eſt Judææ; quæ a ſitu quidem vallis nominatur, quia montoſa eſt; viſionis verò, & quia Deus præſentiam ſuam quodammodo aſpectabilem vivendámque populo ſuo exhibebat, & quia ſedes fuit prophetarum Dei, ad quam propriè olim prophetiæ tum aliæ omnes, tum hæc ipſa pertinuerunt: ſic infrà verſ.* 5. *Cæterùm quod interpretibus viſum eſt piorem hanc prophetiam referre ad ea tempora, quibus Judæam totam occupavit Babylonius poſt annos ampliùs centum, nobis minimè placet: quia ſingula quæ hîc dicuntur animadvertimus planè ad tempora Chizkijæ pertinere, & ſecunda prophetia hujus capitis confirmat.* Quid tibi] *dialogiſmus quo Propheta Judæam de calamitatum & luctus cauſa interrogat, tribus verſibus: Judæa verò reſponſionem ſubjicit, tribus alteris.* Quòd aſcendis] *i. comparas te ut publicè in oculis omnium teſtatum facias luctum ingentem tuum: nam ita publicè in tectis & plateis agitabatur luctus in malo publico, ut Jirmeję* 48.38. 2 Confoſſi tui] *i. quòd homines tui non expectato adventu hoſtis, velut transfoſſi, exanimantur metu.* 3 Quòd omnes ducto.] *i. quòd omnes in fugam ſe dant, abjectis armis.* Evagantes] *id eſt, vagi hûc illûc diſcurrunt, & alii concurrunt Jeruſchalaima,* 2. *Chronic.* 32.3. Ita vincti ſunt] *i. oppreſſi metu ac velut conſtricti, ita ut arma capiendi non ſit illis animus.* A longinquo]

ginquo] i. cùm adhuc procul abeſt hoſtis. 4 Propterea] reſponſio hæc Judææ primùm gravitatem luctus velut immedicabilis explicat; deinde cauſam, quæ paucis verbis expoſita in fine verſus, duobus ſequentibus explicatur. Reſpicite alio:-] id eſt, ſinite me, aliis rebus incumbite quàm ut me conſolemini. Nimirum propter] ἀπόδοσις particulæ propterea, poſitę in principio verſus: quæ ut evidentior fieret, vocem nimirum interjecimus. Filiæ populi] id eſt, unius cujuſque oppidi in Judæa, quod Jeruſchalaimis velut matri paret. 5 Quia dies] exornatio ſive explicatio præcedentis cauſæ a duobus locis: nimirum a perſona Dei, hoc verſu; & a perſona inimicorum, verſu ſeq. Vexationis] id eſt, quo Judæa, vallis viſionis dicta, a Domino vexatur, conculcatur, &c. Dies deſtructionis] id eſt quo oppida Judææ tormentis bellicis deſtruuntur: hæc ut ita accipiamus adducimur tum evidentiâ loci, tum Hhebraicis diſtinctionibus. Vociferationis] id eſt, quo ſinguli cedentes hoſti perfugium vociferando in montanis quærunt. 6 Hhelamita] id eſt, Perſa ſynecdochicè, ut ſuprà 21.2. Kir] id eſt Medus, ſynecdochicè: vide 2. Reg. 16.9. 7 Eveniet enim] ſecunda pars, prophetica cauſarum propoſitio quibus Deus ſeverum hoc judicium exequitur. Lectiſſimis] id eſt agro tuo, quem prius depopulatus eſt, deinde eo ordine peragravit Sancherib, de quo ſuprà 10. 28. in ſecunda expeditione, cùm veniret ad obſidendum Jeruſchalaima. Ad portam] i. munitas quaſque civitates Jehudæ obſideat diligentiſſimè, 2. Reg. 18.13. 8 Retegente] id eſt cùm fines tui, aut civitates præſidiariæ & loca limitanea ab inimicis invaduntur atq; expugnantur. Operimentum] id eſt, præmunitiones & propugnacula, metaphoricè. Intueris quidem] id eſt, animum appellis ad rationes humanas, quibus proſpicias defenſioni tuæ; quod non eſt ſimpliciter ex ſua ipſius natura damnandum: vide 2. Chronic. 32. Domus ſaltus] id eſt armamentario regio, ubi ex ſaltibus & ſylvis miſſilia omnia, tormenta, & machinæ omnes bellicæ cōparantur. Sic malumus hanc appellationem metonymicè accipere, quam referre ad domum ſaltus Libani a Schelomone extructam, 1. Reg. 7.2. & 10.17. & 21. quia hæc jam longo intervallo Judæorum eſſe deſierat. 9 Et rimas] vide 2. Chronic. 32. 5. Piſcinæ] id eſt, piſcinam novam facitis ad confirmandum locum: itaque nominatur facta Nechem. 3.16. quia ex aquis fontium extra civitatem erat effecta, 2. Chron. 32.3. & 4. Inferioris] vide ſuprà 7.3. 10 Recenſentes] id eſt, luſtrantes numerum civium, & ſingulos ad munus ſuum bellicum comparantes. Domos quaſdam] ineptas videlicet & incommodas ad defenſionem muri, quæ ſtantes fuiſſent impedituræ. 11. Conceptaculum] quò deduceretur aqua Gichonis ex ſuperiore alveo infernè ad occidentem civitatis Davidis, 2. Chronic. 32.30. & 2. Reg. 20.20. Piſcinę veteris] id eſt ſuperioris, ut ſuprà 7.3. quam efficiebat Gichon ex vetere porta profluens. In opificem] id eſt, Deum effectorem illius vexationis, conculcationis, & perplexitatis, de quibus ver. 5. E longinquo] id eſt, qui jam pridem conſilio ſuo admirabili præſtituit vobis & informavit illud malum. 12 Cumque] confirmatio præcedentis exprobrationis a ſigno: ad Deum (inquit) vos non reſpicere ſic probo; nam non reſpicitis ad opera ejus: luctuoſa fuerunt temporibus Achazi, & adhuc luctuoſa ſunt; vos autem ridetis, comeſſamini; &c. Vocaverit] judiciis ſuis in vos, & in Jiſraëlitas fratres veſtros. Ad calvitium] id eſt, neque tantùm habendum dolorem in animo veſtro; ſed etiam ſignis publicis & externis teſtando reſipiſcentiam veſtram. Nam etſi calvitium induci pro mortuo interdictum eſt lege (Levit. 19.27. & 28. & Deuter. 14.1.) tamen certum eſt in ſancta reſipiſcentia, cui nihil cum deſperatione commune eſt, calvitium probari atque imperari: ut Micæ. 1.16. 13 Cras enim] id eſt, poſtmodum deſinemus eſſe: propterea, dum vita ſupereſt, voluptatibus nos expleamus: ſic 1. Corinth. 15.32. atheorum & perditorum hominum ſermo. 14 Atqui] concluſio hujus interminationis, ut diximus in verſum. 1. Donec moriamini] id eſt, unquam: nam in hac vita locus eſt remiſſionis peccatorum & veræ reſipiſcentiæ; deinde verò mors ſola manet immorigeros, ut Chaldæus ipſe interpres obſervavit. 15 Ita ait] ſecunda hæc prophetia (quæ cum ſuperioris argumento planè conjuncta eſt, ut oſtendit adjutoris appellatio) duas partes continet: unam, denuntiationem judicii in Schebnam, uſque ad verſum 20. alteram, prophetiam de ſufficiendo in locum illius Eljakimo, verſ. ſequentibus. Adjutorem] id eſt, fautorem & magiſtrum impiorum iſtorum, quibus modo judicium denuntiatum eſt. Qui præeſt domui] id eſt, præfectum prætorio. Videtur autem hic Schebna ex hoc loco, & 2. Reg. 18. fuiſſe vetus præfectus prætorio inde a temporibus Achazi: quibus vetus illa vulpes in impietate & maleficiis conſeneſcens ita invaluit autoritate, ut nōn potuerit quamprimum a Chizkija abdicari; ac proinde ipſius Chizkijæ temporibus impios & maleficos confirmaſſe, & reformationem publicam & privatam, eccleſiaſticam & politicam toto conatu impediviſſe: propterea cùm percepta fuit ipſius impietas a Rege, ex præfecto prætorio (ut hîc nōminatur) ſcriba honorarius affectus eſſe, velut emeritus ætatis nomine, 2. Reg. 18.18. 16 Quid tibi hîc] id eſt, quam hæreditatem a parentibus tuis, aut quam agnationem habes Jeruſchalaimis, ut hîc tibi inſtituas ſepulchri locum? non meminiſti te hæreditatem planè nullam a parentibus habuiſſe? inopem, egentem fuiſſe, & terræ filium? hic primus locus eſt iſtius partis, nimirum reprehenſio graviſſima; cui ſubjicitur denuntiatio, tribus verſibus. Hîc] in hac civitate, Jeruſchalaimis. O cędens] id eſt, tu qui ſumma amplitudine & dignitate ſepulchrum tibi hîc curaſti excidendum. 17 Ecce] hæc denuntiatio venturam calamitatem Schebnæ proponit duplice ſimilitudine: una, pilæ quæ in longinquiſſimum projicitur, duobus verſibus; altera ad ficu, ver. 19. Qui contegit te] id eſt, qui unus te in hoc faſtigium dignitatis evehit: dignitas enim ut ab inſignibus veſtimentis cognoſcitur, ita ſynecdochicè in ſcriptura deſignatur veſtimentorum appellatione, ut Gen. 41. 41. & ſequentibus. Hoc autem verbum Hhebraicum ex comparatione ſequentis membri ita reddimus, ſervata ſignificatione ſimplicis verbi quod legitur Nechem. 3.15. Quantum poteſt] id eſt, ampliſſimo: erat enim Schebna ſecundus a Rege. 18 Egregiè] id eſt procul arcebit & divexabit te: ſive in exilium fuerit actus a rege, ſive ab Aſſyriis interceptus, ſive ultrò ipſe e Judæa profectus, poſtquam & dignitate ſua & honoribus excidiſſet: nam horum nihil meminimus in ſcriptura definiri. O ignominia] id eſt, qui par pari non retuliſti, ſerviens Domino tuo regi; ſed omne genus ignominiæ domui illius inuſſiſti, qui te omni genere honoris cohoneſtaverat. 20 Erit autem] altera pars, ut dictum eſt in verſum 15. Die illa] qua Deus ſententiam hanc contra Schebnam cœperit exequi. Eljakimum] de quo 2. Reg. 18.18. & 26.37. 21 Induens eum] vide ſupra verſ. 17 Loco partis] ut Gen. 45.8. 22 Et imponam] id eſt, plenam adminiſtrationem regni ſecundo loco a rege committam ei, ut imperet, vetet, permittat, puniat, deni-

que efficiat quicquid juſtum fuerit, & cohibeat injuſtum : allegoria in ſcripturis frequens. Humero] *vide ſuprà 9.6.* 23 Infigam eum] *id eſt, confirmabo eum indignitate ipſius, & ſtabiliam vehementiſſimè; ut erga omnes fungatur officio ſuo, & viciſſim omnes ab ipſo pendeant : vera deſcriptio pii magiſtratus hærentis promiſſionibus Dei, duobus verſibus.* Solio] *id eſt Regi ſynecdochicè.* Domui pater.] *id eſt, Jehudæ, hîc & ſequen. verſu, ut nominaverat ſuprà ver. 21.* 24 Et appendent] *officium bonorum popularium erga magiſtratum pium, figuratum eadem allegoria quæ cœpta eſt ſuperiore verſu.* Prognati] *i. omnes viri & mulieres e Judæorum gente, ſine diſcrimine ætatis, ſexus, &c. aut perſonarum acceptione.* Omnia inſtrument] *i. non tantùm homines curæ futuri ſunt ipſi, & quidem homines tenuiſſimi; ſed etiam minutiſſima ipſorum inſtrumenta, ne quam jacturam faciant ipſi, aut ab aliis damnum patiantur.* Tum inſtrumenta] *i. omnia inſtrumentorum genera ſuſtentabit, & parva, cujuſmodi ſunt crateres; & magna, cujuſmodi utres; quorum hi ad excipiendum, illi ad fundendum liquorem pertinent : ſpecies pro genere, ſynecdochicè.* 25 Die illa] *ἀνάβασις ſive regreſſio ἀντίθετος ad ſermonem de Schebna, concludens prophetiam hanc deſcriptione allegorica judicii quod perpeſſurus erat Schebna, contrariis planè verbis quàm Eljakimo promiſit Deus, verſibus præcedentibus.* Onus illud] *i. quicunque pependerunt ab eo, & in eo conquieverunt.*

CAPUT XXIII.

Propheta promulgans luctum Tyriis & propter eos aliis gentibus; faſtum illorum, conſilium Dei in dejiciendo faſtu, & ſententiam ejus explicat; exemplo confirmat; tempora judiciorum circumſcribit per Nebucadnetzarem & Alexandrum Magnum : & poſtremò illis promittit vocationem ad regnum Chriſti per gratuitam Dei miſericordiam.

1 'PROPHETIA oneroſa Tyri : 'Ejulate 'naves Oceani; 'vaſtatam eſſe [a]' a domeſticis, 'ab advenis, a 'regione Cittæorum, revelatur in illam.

2 'Silete habitatores 'inſulæ; tu *quam* mercatores Tzidonis pervagantes mare, implent:

3 'Cujus proventus aquis multis *eſt* 'ſemen Schichoris, 'meſſis rivi *Ægyptiaci* : & quæ es mercatus gentium.

4 'Erubeſce Tzidon; quia loquitur 'mari 'munitio maris, dicendo: 'non parturio, neque pario, neque educo juvenes, *aut* tollo virgines.

5 Quemadmodum 'rumore de Ægypto, 'intremant æquè rumore Tyri.

6 'Tranſite per Oceanum, ejulate habitatores 'inſulæ.

7 'Hæccine vobis exultabunda *videretur*; cujus pedes a diebus [b] præcedentibus, præcedente ſtatu ipſius ducunt eam ad 'peregrinandum procul.

8 'Quis cepit conſilium hoc contra Tyrum illā 'coronariam? cujus mercatores erant principes, cujus negotiatores honoratiſſimi terræ.

9 Jehova exercituum conſilium illud cepit; ad [c] fœdandum faſtum omnis gloriæ, ad elevandum omnes honoratiſſimos terræ.

10 'Remea in terram tuam, 'ſimilis rivo : [d] navis Oceani, 'nulla eſt zona amplius.

11 'Manum ſuam extendit ſuper mare, commovet regna. Jehova præcipit 'contra Cenahhanem perdere munitiones iſtius,

12 Dicens, non perges amplius exultare : ô oppreſſa 'virgo filia Tzidonis, ad Cittæos ſurge, tranſi, etiam illîc non erit quies tibi.

13 'En terram Chaldæorum; 'ipſe populus illius non eſt, Aſſyrius 'fundavit eam pro barbaris : 'erexerant exploratorias ſpeculas ſuas, exciraverant palatia illius; *Aſſyrius* diſpoſuit illam 'in ruinam.

14 'Ejulate naves Oceani, quia vaſtatur munitio veſtra.

15 'Erit autem tempore illo, cùm 'oblivioni tradita fuerit Tyrus 'ſeptuaginta annis, ſecundum dies '[e] regni unius : *ut* 'exactis ſeptuaginta annis 'ſit Tyro ſimile canticum meretricio.

16 'Sume citharam, circui civitatem, ô meretrix oblivioni tradita : [f] optimè pulſa, utere quàm plurimo cantico, ut renovetur memoria tui.

17 'Sed erit ut exactis 'ſeptuaginta annis 'reviſat Jehova Tyrum, quæ reverſa fuerit ad quæſtum ſuum : 'deinde ſcortabitur cum omnibus regnis regionis, in ſuperficie terræ.

18 'Tandem erit merx ejus, & quæſtus ejus [g] ſanctificatus Jehovæ; 'non reponetur in theſaurum neque recondetur : 'ſed pro habitatoribus [h] expoſita Jehovæ erit merx ejus, 'ad comedendum in ſaturitatem & ad tegumentum validum.

[a] Heb. *a domus, ab adventus* viris.

[b] Heb. *antiquitatis.*

[c] Heb. *prophanandum.*

[d] Heb. *filia.*

[e] Heb. *regi*
ut apud Da
nijelem ſe

[f] Heb. *ben*
fac pulſa
multiplica
canticum.

[g] Heb. *ſan-*
ctitas.

[h] Heb. *cor*
Jehova
Gen.13.9

ANNOTATIO.

1 Propheta] *Hæc prophetia ad conſolationem populi, contra Tyrios prænuntiata fuit iis temporibus, quibus ſtare Tyrus & inexpugnabilis eſſe videbatur : nam præter naturam loci munitiſſimam celeberrima victoria acceſſerat contra Schalmam-Eſeris & Phœnicum claſſem, ut ex Menandro Tyrio Joſephus narrat ſub finem libri 9. antiquitatum Judaicarum. Cùm itaque Tyrii naturæ loci, induſtriæ, opibúſq; ſuis confiderent, & omnibus eo nomine invicti eſſe putarentur, in propinquos Jiſraëlitas & alios ferocirent, nihil denique non arrogarent ſibi; declarat hoc capite Propheta non eſſe cur alii habitationem Tyri expetant, aut ipſi de ea ſibi gratulentur, novas enim indies illis calamitates exorturas. Continentur itaque hoc capite documenta quatuor : primùm eſt, denuntiatio luctus pro ea lætitia quæ tum agitabatur, uſque ad verſum 8. ſecundum, explicatio cauſæ ex qua hic luctus Tyriis importatus eſt, inde ad verſum 15. tertium, prophetia ſingularis tempora ex ordine circumſcribens quibus erat affligenda Tyrus, uſque ad 18. ultimum, prophetia de vocatione illius ad gratiam Dei & ſui ſanctificationem, verſu ultimo.* Ejulate] *exordium ex abrupto per prolepſin, quo ad luctum provocantur omnes Tyrii, & alii victum quærentes Tyria navigatione; & cauſæ ponuntur, quas Propheta deinceps explicat.* Naves] *id eſt naucularii, & mercatores ex navigatione facientes quæſtum, metonymicè : ut infrà ver. 10. & 14.* Vaſtatam eſſe] *i. vaſtandam, ut ſequentia omnia propheticè. Hîc autem proponuntur tria vaſtationis tempora per congeriem, quæ ſingula ex antiqua hiſtoria conſtant evidentiſſimè.* A domeſticis] *i. ſervis Tyriorum, qui cùm attritas dominorum vires animadverterent, conſpiratione facta omnē liberum populum cum dominis interfecerunt, Rempublicā inva-*

*invaſerunt, & Stratonem fecerunt regem, ut ſcribit Juſtinus lib.*18. Ab advenis] *Chaldæis ſive Babyloniis, autore Nebucadnetzare, qui Tyrum annos tredecim obſeſſam expugnarunt: vide Jirm.*47. *Jechezkel.*26. *& ſeq. & Joſephum lib.*1. *contra Apionem Alexandrinum.* Regione Cittæor.] *id eſt, Cilicia, unde profectus Alexander Macedo irrupit in Orientalem tractum: vide Gene.*10.4. 2 Silete] *id eſt, miſſam facite iſtam exultationem veſtram (de qua ver.* 7.) *& a commerciis veſtris præpediti luctu quieſcite. Hic enim promulgatur luctus (ut antè diximus) Tyriis, duobus verſibus; & commeantibus Tyrum omnibus, in ſeq.* Inſulæ] *Tyri, quæ inſula fuit, donec Alexandri Magni operibus continens effecta eſt.* 3 Cujus proventus] *id eſt, quæ proventum colligis ex alieno agro tuis navigationibus.* Semen Schichor.] *id eſt linum Ægypti, quæ ſynecdochicè a termino ſuo appellatur: vide Jehoſchu.*13.3. Meſſis] *id eſt, triticum quo abundat Ægyptus, irrigata rivis e Nilo ductis; ut dictum eſt ſuprà* 19. 4 Erubeſcet Tzidon] *apoſtrophe ad Tzidonem, quæ fuit quodammodo parens Tyri: nam Tzidonii a rege Aſcaloniorum expugnati, (ut Juſtinus ibidem ait) navibus appulſi Tyrum urbem condiderunt. quaſi dicat, antehac quidem gloriata es de iſto felice partu; jam verò alia ſunt tempora, quibus Tyrus orba & ἄτεκνος futura eſt.* Mari] *id eſt, omnibus e mari appellentibus ad ſe, metonymicè.* Munitio maris] *id eſt Tyrus, periphraſis.* Non parturio] *id eſt, jam meis orbata ſum, & inepta aliis inpoſterum comparandis, ac velut gignendis: allegorica expoſtulatio.* 5 Rumore de Ægypt.] *cùm audientes populi judicium Dei contra Ægyptios, commoti ſunt, dolore correpti, turbati, tremefacti, & diffluxerunt irruente ſuper ipſos pavore magno, ut narrat Moſche Exodi* 15.14. *& ſeq.* Intremant] *populi perculſi judicio Dei contra Tyrum.* 6 Tranſite] *hypotypoſis elegantiſſima præcedentis luctus; qua Propheta primùm Tyrios migrare & vagari jubet per maria incertis ſedibus (nam etiam hujuſmodi occaſionibus Tyrii novas ſedes compararunt, & Carthaginem, Leptin, Uticam, & Gades condiderunt, deinde ſermone ad alias gentes converſo Tyrum per ludibrium traducit, ſequente verſu* Inſulæ] *Tyri: ut ſuprà verſu* 2. 7 Hęccine vobis] *ſarcaſmus, ex comparatione præſentis abjectionis cum antecedente faſtu & gloria.* Peregrinandum procul] *id eſt, quærendas peregrinas ſedes, de quibus modò diximus.* 8 Quis] *ſecunda pars, de autore & cauſa luctus Tyriorum.* Coronariam] *id eſt, quæ non tantùm ipſa regina erat, ſed etiam gignibat quodammodo reges, & mercatores ſuos opibus coronabat; ut ſequentia verba explicant.* 10 Remea] *apoſtrophe ad mercatores exteros, illuſtrans gravitatem mali Tyriis eventuri.* Similis rivo] *id eſt indeſinenter & citò, ut rivus a natura fertur ſecundo alveo.* Nulla eſt zona] *id eſt, planè infirmata eſt Tyrus, nullæ ſunt amplius vires illi, nulla latera, quibus accingatur aut ſe ipſam confirmet: ut Ijobi* 12.21. 11 Manum ſuam] *explicatio conſilii quod Jehova cepiſſe contra Tyrum dicitur. Sunt autem hæc Prophetæ verba, dicentis; Tyrii Tzidone orti, ac proinde Cenahhanæorum reliquiæ, nunc mare obtinent arbitratu ſuo, & omnia regna vicina commovent victo Schalman-eſere atque Phœnicibus; & his victoriis partis omnes ſibi ceſſuros exiſtimant. ſed aliud viſum eſt Jehovæ.* Contra Cenahh.] *id eſt Cenahhanæos, qui adhuc ſuperſunt, Tyri, Tzidone, & cæteris locis.* 12 Virgo filia] *id eſt, Tyre a Tzidoniis condita, ut meminimus in verſum* 4. Cittæos] *Cilicas: ut verſu* 1. 13 En] *confirmatio prophetiæ, exemplo Babylonici regni quod Sancheribi majores occupaverant atque everterant; ut apparet ex* 2. *Regum* 17.24. *&* 30. *&* 19.12. *cui argumento ineſt comparatio a majore.* Ipſe populus] *id eſt, jam nulla eſt ipſorum reſpublica, ſed devenit in poteſtatem alterius.* Fundavit] *id eſt, ſtatuit in ea colonos barbaros, regioni incognitos.* Erexerant] *Babylonii, ſeſe omnibus modis confirmantes.* In ruinam] *id eſt, evertit totam regionem.* 14 Ejulate] *ἀπόδοσις præcedentis exempli, concludens hanc partem verbis primi verſus. Hæc autem prædictio de tempore Nebucadnetzaris accipienda eſt; qua tranſit Propheta ad ſingularem temporum deſcriptionem, quam ſuprà diximus.* 15 Erit autem] *tertia pars exponens ſtatum Tiri, qui fuit primùm ſeptuaginta annis a vaſtatione effecta per Babylonios, hoc verſu: deinde a tempore Cyri ad Alexandrum uſque Macedonem; quæ ſpatia definiuntur ipſis temporibus hiſtoriæ Judæorum (ut ex ſcriptura commonſtrabimus) uſque ad verſum ultimum.* Oblivioni tradita] *id eſt, neglecta & nullo pretio habita.* Septuaginta annis] *deportationis Babylonicæ a Nebucadnetzare ad Cyrum uſque.* Regni unius] *nimirum Babylonici.* Exactis] *id eſt, ineunte regno Perſico; cùm Cyrus regnare cœpit, qui alienus erat ab odio illo hæreditario, quo proſequebantur Tyrum Babylonii propter obſidionem diuturnā, cujus antè ex Joſepho meminimus.* Sit Tyro] *id eſt, refloreſcens Tyrus opibus, ad ſe pelliciat iterum mercatores ſuos; ut ex parte cognoſcitur ex Hhezræ* 3.7. 16 Sume citharam] *apoſtrophe ad Tyrum, qua propheta oculis ſubjicit florentem ſtatum & luxuriantem Tyri, ex quo cœpit aſſurgere ineunte regno Perſico: nimirum per annos centum viginti fermè, quibus ſtetit regnum Perſarum.* 17 Sed erit] *explicatio ſecundæ calamitatis importatæ ab Alexandro Magno.* Septuaginta annis] *ab inſtauratione videlicet Jeruſchalaimorum, ut indicatur in Chronico libri Nechemjæ. Cur autem his annis ſpatia Tyriis definiat, hæ rationes adduci poſſunt; quòd hæc Judæis ſcripta ſunt; & quòd communis mox prædicanda fuit vocatio Tyriorum ad regnum Chriſti, de quo verſu ultimo.* Reviſat] *id eſt, ſecundò reſcindet per Alexandrum.* Deinde] *id eſt, ne iterato quidem judicio revertetur in bonam frugem: ſcribit enim Juſtinus Tyrios Alexandri auſpiciis conditos parſimonia & labore quærendi citò convaluiſſe.* 18 Tandem] *ultimum documentum de vocatione piorum ad regnum Dei, ut diximus in verſum* 1. *cui ſimile eſt ſuprà* 19.18. *& ſeq.* Non reponetur] *id eſt, tam ſeria erat Tyriorum reſipiſcentia, ut non amplius ſtudeant coacervandis opibus; ſed omnia liberali animo ſanctificent & conferant in uſum quem præſcribit Deus, & exponit Propheta ſequente membro.* Sed pro habitat.] *id eſt, omnes poſſeſſiones ac facultates ſuas conſecrantes Deo diſpertient Eccleſiæ, prout cuique opus erit, & nullus erit egens inter eos: vide Actor.* 2.44. *& ſequent. &* 4.34. *& ſequent.* Ad comedendum] *id eſt, ad juſtum alimentum & amictum, quibus contenti ſunt pii,* 1. *Tim.*6.8.

CAPUT XXIIII.

Propheta ſummam contrahens judiciorum omnium quæ ſuprà denuntiaverat, reſidui ſervati per electionem Dei lætitiam explicat, & celebrem gratiarum actionem de improbis deturbatis & ſalute in bonos collata: deinde formam exponit judiciorum, quibus adverſarios perditurus & ſuos traducturus eſt in admirationem Deus: tum præſcripta laudatione qua Eccleſia ſuam firmitatem in Deo, & fidem in illum operaq; illius

prædi

prædicat. Propheta informat tandem populum de officio ipſius in mediis calamitatibus; adverſariorum exitium cum verberibus piorum comparat; gratiam Dei aſſerit, & de futura liberatione confirmat.

1 'ECCE Jehova 'exhauſturus eſt 'terram, & exinaniturus eam; & 'pervertens ſuperficiem ejus diſperſurus eſt habitatores ejus.

2 'Eritque perinde populo ac 'præſidi, perinde ſervo ac domino ſuo, perinde ancillæ ac heræ ſuæ; perinde emptori ac venditori, perinde mutuo danti atque mutuo accipienti, perinde fœnore accipienti ac ei qui fœnerat ipſi.

3 [a] Planè 'exhaurietur terra, & planè 'diripietur; quia Jehova elocutus eſt ſermonem hunc.

[a] Heb. *exhauriendo exhaurietur, & diripiendo diripietur.*

4 'Lugebit, 'cōcidet terra; 'languebit, concidet orbis habitabilis: languebunt [b] 'celſi populorum terræ.

[b] Heb. *celſitudo populi terræ.*

5 'Etiam hæc terra contaminata eſt ſub habitatoribus ſuis; quia tranſgrediuntur 'leges, mutant 'decretum, irritum faciunt 'fœdus [c] perpetuum.

[c] Heb. *ſeculi.*

6 Idcirco 'execratio conſumet terram, & deſolabuntur habitantes in ea: 'idcirco 'exardeſcent habitatores terræ, & reliqui fient mortales perpauci.

7 'Lugebit muſtum, 'languebit vitis; ſuſpirabunt omnes læti [d] animo.

[d] Heb. *corde.*

8 Ceſſabit gaudium 'tympanorum, deſinet ſtrepitus exultantium; ceſſabit gaudiū citharæ:

9 Cum cantico 'non bibent vinum, 'amareſcet potus inebrians bibentibus ipſum:

10 'Confringetur urbs [e] inanis futura; clauditur omnis domus, [f] ne *quiſquam* ingrediatur.

[e] Heb. *inanitatis.*

[f] Heb. *ab ingrediendo.*

11 'Querela erit ſuper ipſo vino in plateis; 'adveſperaſcet omnis lætitia, emigrabit gaudium terræ:

12 'Reliquum factum in civitate, deſolatione; & vaſtitate atteretur porta.

13 'Quando 'ita fuerit in medio terrę inter populos iſtos, 'ſimiles [g] olivis deſtrictæ oleæ, ſimiles racemis cùm finita eſt vindemia,

[g] Heb.

14 Hi efferentes vocem ſuam cantabunt propter excellentiam Jehovæ; claram vocem edent 'inde a mari, *dicentes*,

15 'Idcirco 'in ipſis ignibus glorificate Jehovam: 'in inſulis maris, nomen Jehovę Dei Jiſraëlis.

16 'Ab ora terrę 'pſalmos audiveramus, decorem *fuiſſe* 'juſto; 'jam autem dico, 'macies eſt mihi, macies eſt mihi; Hei mihi: perfidi perfidè agunt, & perfidia quidem [h] perfidiſſima perfidè agunt.

[h] Heb. dorum.

17 Pavor, & fovea, & laqueus [i] imminent tibi; ô habitator terræ.

[i] Heb. te.

18 Erit enim *ut* fugiens [k] ab audito pavore incidat in ipſam foveam; & qui aſcendet e medio ipſius foveę, capiatur laqueo: 'nam cataractæ ex alto aperientur, & concutientur fundamenta terræ.

[k] Heb. *pavoris.*

19 [l] 'Omnino confringet ſe terra, omnino diſrumpet ſe terra; omnino nutabit terra.

[l] Heb. *fringendo cōfringet, rumpēdo rumpet, & ſequentia ſuprà ve*

20 Omnino commovebitur terra tanquam ebrius, & evagabitur ut tegillum; & ingraveſcente ſuper eam defectione 'ipſius, ita cadet ut non ſurgat amplius.

21 Et erit tempore illo, 'animadvertente Jehova in exercitum excelſi cujuſq; cum ipſo excelſo; & in omnes Reges terræ cum terra ipſorum;

22 'Ut colligantur [m] collecti, vincti in foveā, & occludantur in clauſtro; & 'poſt [n] multos dies deſiderentur.

[m] Heb. *ctio, vi per ſyll*

[n] Heb. *tudines rum.*

23 'Denique pudebit ipſam lunam, & erubeſcet ſol ipſe: cùm regnabit Jehova exercituum in monte Tzijonis & Jeruſchalaimis, & coram ſenioribus ſuis '*erit* [o] glorioſus, *dicentibus*,

[o] Heb.

CAPUT XXV.

1 'JEHOVA Deus meus es, exalto te, celebro nomen tuum, quia feciſti mirum: 'conſilia a lōginquo *tempore prædicta* fides *ſūt*, veritas.

2 'Nam diſpoſuiſti ex civitate acervum, *ex* urbe munita ruinam: 'palatium extraneorum ex civitate, in ſeculum non ædificabitur.

3 'Idcircò honorabunt te populus fortis, urbs gentium formidabilium reverebuntur te:

4 Quòd fueris munitio tenui, munitio egenti, cùm aliqua anguſtia eſſet ei; 'receptus ab inūdatione, umbra ab ęſtu, 'cùm ſpiritus violentorum ſimilis eſſet: [a] inundationi labefacturæ murum:

[a] Heb. *inundationi muri.*

5 'Sicut æſtum in ſiccitate, tumultuationem extraneorū depreſſeris; æſtum, *inquam*, umbrâ denſa, '*qui* propagini violentorum reſpondebat.

6 'Faciet autem Jehova exercituum omnibus populis 'in monte hoc 'convivium *rerum* pinguium, convivium [b] *vini* defęcati; pinguium *inquam* ſaginariorum, *vini* fæcibus expurgatis:

[b] Heb. *faciū: quod genus locutionis explicant ſequentia: ſimile vide ſuprà* 19.18.

7 Et 'abſorbebit in monte hoc [c] 'ſpeciem iſtius veli obvelantis omnes populos, & iſtius operimenti obducti ſuper omnes gentes:

[c] Heb. *faci*

8 Abſorbebit ipſam mortem 'in victoriam, & abſterget Dominus Jehova lachrymas ab omnibus faciebus; & opprobrium populi ſui amovebit a tota terra (nam Jehova locutus eſt)

9 Ut dicat tempore illo; 'ecce Deus noſter hic *eſt*, expectamus eum & ſervat nos: hic *eſt* Jehova quem expectamus, exultabimus, & lætabimur de ſalute ejus.

10 'Nam quieſcet manus Jehovæ in monte hoc: triturabitur verò 'Moab 'in loco ſuo, ut trituratur palea 'ad ſtercorationem.

11 'Expandet enim manus ſuas in medio ejus, ſicut expādere ſolet natator ad natādū; & demittet 'ſuperbiam ejus, [d] 'cataractis manuum ſuarū:

[d] Heb. *cataractis*

12 'Ita munitionem editumq; locum murorum tuorum deprimet, demittet; deturbabit in terram, uſque in pulverem.

CAPUT XXVI.

1 'TEMPORE illo cantabitur canticum hoc 'in regione Jehudæ: 'civitas [a] fortis eſt nobis, 'ſalutem diſponit muris & præmunitioni *Deus, dicendo*,

[a] Heb. *roboris.*

2 'Aperite portas, & ingrediatur gens 'juſta conſervans [b] omnem fidem.

[b] Heb. *fides.*

3 [c] 'Cogitationi innitenti cuſtodis [d] continuam pacem, cùm tibi confidit.

[c] Heb. *mento.*

[d] Heb. *pacem.*

4 'Confidite Jehovæ uſque in ſempiternum: nam in Jah Jehova 'rupes ſeculorum *eſt*:

5 Sed deprimit 'habitatores *loci* alti, urbem editam: 'dejicit eam, dejicit eam uſque in terram

ram, deturbat eam uſque in pulverem:
6 Ut conculcet eam pes; pedes pauperis, veſtigia tenuium.
7 'Iter' juſto e 'rebus æquiſſimis, recto orbitam juſti libras.
8 'Etiam ' *in* itinere judiciorum tuorum, Jehova, expectamus te; ad nomen tuum & ad memoriam tui *fertur* deſiderium animæ:
9 Animo meo deſidero te per noctem; etiam ſpiritu meo *qui eſt* in me, tempeſtivè quæro te: 'nam cùm judicia tua extant in terra, juſtitiam 'diſcunt incolæ orbis habitabilis:
10 'Cùm gratia fit improbo, non diſcit juſtitiam: 'in terra f æquiſſima iniquè agit, & non conſiderat celſitudinem Jehovæ.
11 'Jehova, 'cùm exaltatur manus tua, non vident; videbunt erubeſcentes g zelum erga populi: quin etiam ignis ipſos hoſtes tuos conſumet.
12 'Jehova, diſpones pacem nobis: nam etiam 'omnes h res noſtras confeciſti nobis.
13 ' Jehova Deus noſter, imperabant nobis domini 'præter te: tantùm per te 'recordamur nominis tui.
14 '*Hi* mortui non reviviſcent; expertes vitæ non reſurgent: propterea viſitans perdidiſti eos, & profligaſti omnē memoriam eorum.
15 'Adjeciſti huic genti Jehova, *vitam*; adjiciens huic genti glorificas te: *genti quam* procul amoveras *ad* omnes extremitates terræ.
16 Jehova, in ipſa anguſtia viſitaverunt te: fuderunt 'ſubmiſſam orationem, caſtigatione tua *premente* ipſos.
17 Ut prægnans i propinqua partui, dolet, exclamat in doloribus ſuis; ita fuimus a conſpectu tuo, Jehova:
18 Gravidi fuimus, doluimus, quaſi 'pareremus ventum: k' ſalutem ullam non fuiſſemus effecturi terræ, neque caſuri fuiſſent incolæ orbis habitabilis.
19 'Reviviſcunt mortui tui, l cadavera quæq; mea reſurgunt: 'expergiſcimi, *inquis*, & cantate qui inhabitatis pulverem; ' nam ros olerum ros tuus eſt, poſtquā in terrā expertes vitæ dejeciſti.

i Heb. *appropinquans ad pariendum.*

k Heb. *ſalutes.*

l Heb. *cadaver meum.*

CAPUT XXVII.

1 'AGE popule mi, 'intra in conclavia tua, & occlude fores tuas tibi: latita quaſi exiguo momento, donec præterierit indignatio.
2 'Nam ecce Jehova proditurus eſt ' e loco ſuo, ad animadvertendum iniquitatem habitatoris terræ in eum; & reteget terra a cædes ſuas, neque obteget ultrà interfectos ſuos.
3 Tempore illo animadvertet Jehova 'gladio ſuo duriſſimo, maximoque & validiſſimo, 'in balænam b ſerpentem oblongum, & in balænam ſerpentem tortuoſum; & interficiet draconem qui *eſt* 'in mari.
4 'Die illa, vineam 'rubentis meri, acclamate ei.
5 'Ego Jehova ſum cuſtoditurus eam, momētis irrigaturus eam; ne quis inviſat eam, noctes dieſque cuſtoditurus ſum eam.
6 'Æſtus non eſt mihi: qui c induxerit me 'ſente & vepre ad prælium, *hunc* cautè ingrediens 'eam ſuccendam *ex* ea 'ſimul:
7 'Sin prehendet robur meum facturus pacem mecum; 'pacem fecerit mecum.
8 Ut 'advenientes Jahhakobi poſteri radicentur facie, effloreſcet, & germinabit Jiſraël; denique implebunt ſuperficiem orbis habitabilis proventu.
9 d' An ut percuſſit 'percuſſorem ejus, percutit eum? an ut interfecti ſunt ' interfecti illius, interficiuntur?
10 e' Moderate ' emittendo eum contendis cum eo: '*illum* aufert ſpiritu ſuo duro, '*quaſi* tēpore Euri.
11 'Idcirco hac re expiatur iniquitas Jahhakobi, & hic eſt totus fructus ut amoveat peccatum ejus; 'cùm diſponet omnes lapides altaris ut lapides calcis diſſipatos, 'nec conſiſtent luci aut ſubdiales ſtatuæ:
12 'Sed *illius* civitas munita erit ſolitaria, caula disjecta, & derelicta velut deſertum; 'ubi paſcebat vitulus, & ubi recubabat, etiam abſumet ramos ejus.
13 Arefacto ramo ejus, frangentur *ramuſculi*, 'mulieres venientes incendent illum: quia nō eſt f populus ulla intelligentia præditus; idcirco non miſeretur ejus, qui fecit eum; & qui formavit eum, non facit gratiam ei.
14 'Erit autem 'tempore illo, excutiente Jehova inde 'a fluxu illius fluminis uſque ad torrentem Ægypti; ut vos 'colligamini g 'ſigillatim, ô Jiſraëlitæ.
15 Eritque tempore illo, 'quando clangetur buccina magna, ut veniant qui perierant in terra Aſſyriæ, & qui depulſi fuerant in terram Ægypti; & incurvent ſe Jehovæ in monte ſancto Jeruſchalaimis.

e Heb. *in medio: metaphora.*

f Heb. *populus intelligentiarum.*

g Heb. *ad unum unum.*

ANNOTATIO.

1 Ecce Jehova] *Quatuor hæc capita propterea unà conjunximus, quòd unius ſunt concionis; ut narratio & ſeries argumentationum oſtendet. Sunt autem hujus concionis tres præcipuæ partes: prima eſt, narratio prophetica judiciorum quæ Deus in gratiam populi ſui effecturus erat (ut Propheta denuntiavit capitibus antecedentibus, quibus hæc concio velut colophon fuit impoſita) uſque ad verſum 6. capitis 25. ſecunda pars eſt, narratio prophetica formæ quam Deus adhibiturus erat in judiciis exequendis ad Eccleſiæ, bonum & conſolationem, inde ad finem capitis 26. tertia, eſt inſtitutio populi in retinendo officio ſuo, & amplectendis promiſſionibus Dei, quæ exponuntur inde ad finem capitis 27. In prima autem propoſitione continentur tria: narratio judiciorum Dei contra peccatores, duodecim verſibus, & gratiæ ejus erga Eccleſiam, uſque ad verſ. 16. deinde confirmatio denuntiati illius judicii, uſque ad finem capitis; & poſtremò uſus illius, nimirum prædicatio gloriæ Dei in Eccleſia, quinque primis verſibus capitis vigeſimi quinti.* Exhauſturus] *tum habitatoribus, ut ſex primi verſus oſtendunt; tum rebus omnibus, ſex alii verſ. quæ duo his verbis proleptice continentur.* Terram] *id eſt, ſingulas illas regiones ſuis verberibus caſtigaturus quamque.* Pervertens] *i. ferens, agens ſurſum deorſum omnia; tum ad perſonas, tum ad res ipſorum pertinentia: ut ſequens verſus demonſtrat.* 2 Eritque] *id eſt, omnes perſonarum omniū ordines confundentur calamitatibus æquè ſummos atq; infimos opprimentibus.* Præſidi] *vide Gen. 41. 45. Nos enim hoc quidem loco hanc ſignificationem malumus, quàm vulgarē illā ſacerdotis, propter antitheton.* 3 Exhaurietur] *ut dixerat de Ægypto ſup. 19. 3.* Diripietur] *ut ſup. 8. 3. & 10. 6. & 11. 14. & 18. 3.* 4 Lugeb.] *ut ſup. 3. 27. & 19. 8.*

Concidet] *ut prædixerat ſuprà* 1.30. Languebit] *ut ſuprà* 16.17.& 19.8. Celſi populor.] *ut com-*
minatus fuerat ſuprà 2.11.& *ſequentibus,*& 3.1.& 9.14. 5 Etiam hæc terra] *ætiologia, a pecca-*
hominum aſſerens juſtitiam Dei ; quam propheta amplificat per comparationem Judæorum, ſeq. verſu; ut
ad alterum judiciorum genus tranſeatur. ſimile vide Numer. 35.33. Leges] *naturales & politicas, ad*
publica & privata hominum officia pertinentes. Decretum] *poſitum in cæremoniis & externo Dei cul-*
tu. Fœdus perpetuum] *cum Abrahamo initum circumciſione, Gen.*17. *& redintegratum in traditione*
*legis, Exod.*24. 6 Execratio] *videlicet cui ſe Jiſraëlitæ ipſi devoverunt ſi tranſgrederentur leges, mu-*
*tarent decretum, irritumq́; facerent fœdus perpetuum : Exod.*24.*& Deut.*29.10. *& ſequentibus. nam hoc*
prius membrum ad Jiſraëlitas reſpicit, de quibus nominatim dixerat poſteriore loco. Idcirco] *uniusin*
propterea quòd gentes tranſgrediuntur legem, cujus opus ſcriptum geſtant in cordibus ſuis, una teſtimonium red-
*dente ipſorum conſcientia,&c. Rom.*2.15. *Nam hoc poſterius membrum per* ὑστέρωσιν *de aliis gentibus eſt ac-*
cipiendum, quarum Propheta meminerat priore loco. Exardeſcent] *id eſt, incendio iræ Dei conflagrabunt,*
ut ſuprà 9.18.& 10.16. 7 Lugebit muſtum] *altera pars prolepſeos, de qua ver.*1.*expreſſa proſopopœia*
vehementiſſimis. Languebit vitis] *ut ſupra* 16.17. 8 Tympanorum] *de quibus ſuprà* 5.12. 9
Non bibent] *i. non convivabuntur pergræcando.* Amareſcet] *i. ingratus erit, adeò obruentur calamitati-*
bus: metaphora. 10 Confringetur] *ut de Babylone & Tyro dictum eſt ſuprà* 13.& 23. 11 Quere-
la erit] *ut ſuprà* 16.16. Adveſperaſcet] *i. occidet, ut ſol ineunte veſpera, & terminabitur luctu : meta-*
phora. 12 Reliquum factum] *i. denique nihil omnino integrum relinquetur.* 13 Quando] *ſecundus*
locus narrationis de gratia Dei erga Eccleſiam, ut monuimus verſu 1. *quo continentur primùm explicatio ſa-*
lutis percipiendæ a Deo, hoc verſu; deinde profeſſio illius, & gentium omnium provocatio ad percipiendam &
agnoſcendam illam, duobus ſeq. Ita fuerit] *i. judicia Dei perfecta fuerint.* Similes olivis] *i. illi qui ſe-*
cundum electionem gratiæ reſidui facti fuerint, & ſervati a Deo : ut ſuprà 17.6.& 9. 14 Inde a mari]
i. ubicunque fuerint in omnibus finibus terræ. 15 Idcirco] *genus ſive formula profeſſionis, qua boni a Deo*
ſervati hortantur alii alios, propter probationem ſive experimentum mirificæ liberationis ſuæ; qua ſpem in ſe
*ipſis confirmant, & in aliis exemplo doctrinaq́; excitant : ſpes autem non pudefacit, Rom.*5.5. In ipſis ignib.]
i. vos qui adhuc verſamini in mediis tribulationibus, exemplo noſtro ſecuri de liberatione veſtra, gaudete ſpe,
*in afflictione tolerantes, Rom.*12.12. In inſulis maris] *i. quicunque, quocunque loco, & inter quoſcunque*
ſitis. 16 Ab ora] *confirmatio judiciorum quæ modò prædicta ſunt, primùm a peccatis præſentibus perfi-*
diáque populi, in quam non poteſt ira Dei non revelari e cœlo, tribus verſib. deinde a fide cæterarum rerum
in cœlo & terra, in exequendis & teſtificandis Dei judiciis, ad finem uſque capitis. Sunt autem prima hæc
verba emphatica, quibus Propheta amplificat indignitatem præſentem a comparatione priſcæ dignitatis quæ
*in populo Dei emicuerat; ut Pſal.*44. Pſalmos] *i. beneficia Dei quæ Pſalmorum ſunt argumenta, & præ-*
dicationis illorum : ſynecdoche. Juſto] *i. populo Dei alieno a præſente perfidia, & amplectenti juſtitiam Dei*
per fidem Chriſti. Jam autem] *expoſtulatio graviſſima abundans anaphoris, homœoteleutis, antonomaſiis,*
metaphoris, gradationibus, & comparationibus patheticis ; quibus exaggerat Propheta tum peccata, hoc verſu;
tum peccatorum pœnas, ſequentibus, uſque ad verſum ult. Macies eſt] *id eſt, mœrore a rebus iſtis indeſi-*
nenter contabeſco. 18 Nam cataractę] *id eſt, communis erit cœli & terræ conſpiratio ad efficienda judi-*
*cia Dei. Sunt autem hæc verba deſumpta ex Moſche Gene.*7.11 *per allegoriam ; & ex Davide Pſal.*18.8.
19 Omnino confringet] *i. peſſundabuntur & ruent omnia : quod hîc exaggeratur congerie verborum.*
20 Ipſius] *i. habitatorum, metonymicè, ut ſeq. verſu.* 21 Animadvertente Jehova] *i. Reges & ſubdi-*
*tos, ſummos & infimos puniente, ut dixerat ſuprà ver.*2. 22 Ut colligantur] *i. captivi teneantur po-*
tentia Dei quicunque adverſantur ipſi : metaphora a regno humano ad regnum ſpirituale Dei. Poſt mul-
tos dies] *id eſt, longo intervallo non extollant ſe adverſus Deum, neque extent inimici ejus. Hoc autem pro-*
priè ſignificari viſitandi verbo in hac conjugatione cùm abſolutè ponitur, exempla omnia confirmant. 23
Denique] *i. nulla planè lux ſive gloria lunæ aut ſolis ipſius futura eſt, ſi cum Dei regnantis in Eccleſia luce*
comparabitur; puderet ipſos, ſi cum Deo committendi eſſent : proſopopœia hypothetica. Erit glorioſus] *tum*
gloria ſua operumq́; ſuorum maximè, tum ſanctorum prædicatione : ad quam hæc verba ſunt [illegible]

IN CAPUT XXV.

1 Jehova] *Tertius locus propoſitionis præcedentis, de uſu judiciorum Dei. Eſt autem uſus illorum in Eccle-*
ſia, prædicatio gloriæ Dei, qualis habetur his quinque verſibus : in quibus primùm gloria Dei prædicatur, & cau-
ſæ illius prolepticè ponuntur hoc verſu ; deinde cauſæ proponuntur duæ : una eſt, judiciorum in hoſtes Eccle-
*ſiæ, ver.*2. *altera, beneficiorum in Eccleſiam, verſibus ſequentibus.* Conſilia] *id eſt, promiſſiones & minæ,*
quas ab æterno decretas in conſilio tuo prædixiſti ſuo tempore, nunc demum fideliſſimè atque veriſſimè comple-
tæ ſunt. 2 Nam] *exornatio præcedentis ætiologiæ, qua docet Propheta complementum minarum, hoc ver.*
*& promiſſionum, ver.*4.& 4. *ut antè diximus.* Palatium] *i. ita evertiſti & ſubruiſti oppidum, ut ne ab ex-*
teris quidem advenis ex totius oppidi ruderibus unica domus excitari poſſit. 3 Idcirco] ἀναφορὰ *ſive*
repetitio laudationis, tranſitum comparans ad ſequentem cauſam. 4 Receptus] *exornatio beneficentiæ*
Dei fideiq́; erga pios duabus comparationibus ; quæ poſtea his duobus verſibus ordine exponuntur. Cum ſpi-
ritus] ἐργασία *prioris comparationis, qua hoſtes Eccleſiæ cum aquis inundantibus, Deus verò cum receptus &*
perfugii loco comparatur. 5 Sicut æſtum] ἐργασία *ſecundæ comparationis, qua tumultatio extraneorum*
cum æſtu ſicciſſimo, & Dei protectio erga ſuos cum denſiſſima umbra comparatur. Qui propagini] *id eſt,*
qui æſtus improbus erat optatiſſimus atque gratiſſimus : quia illi, dum torrentur pii calamitatibus, ſe valde au-
geri judicant, & tanquam luxuriare ſuas propagines : pergit enim Propheta in allegoria. 6 Faciet au-
tem] *ſecunda hæc prophetia formam exponit tum judiciorum quibus propter Chriſtum uſurus eſt Deus, hoc ca-*
pite; tum laudum quibus Eccleſia prædicatura eſt beneficentiam illam Dei, cap. ſequente. Forma autem judicio-
rum eſt duplex : una, ut inimicæ gentes amicè ad ſacrum Chriſti epulum & communionem provocentur verbo,
*uſque ad ver.*10. *altera, ut contumaces qui extolluntur adverſus cognitionem Dei profligentur, ver.*10.& *ſeq.*
In mon-

In monte hoc] *cujus meminit ſuprà 24.23 ut etiam prædixerat ſuprà 2.2.* Convivium rerum] *i. opimum & munificentiſſimum, quod exhibetur ſanctis prædicatione Evangelii & virtute ſpiritus Chriſti: allegoria res ſpirituales figurans corporeis: ut Matth. 22. & Luc. 14.* 7 Abſorbebit] *enarratio beneficiorum quæ populi in convivio Chriſti percepturi ſunt: primum eſt, vindicari illos ab excæcatione, & quaſi ſublato velamine donari cognitione Dei, hoc verſu; ut oſtendit Paulus 2. Corinth. 3. ſecundum eſt, domita poteſtate mortis donari vita æterna, 1. Corinth. 15.54. tertium, donari gaudio & pace per ſpiritum ſanctum, Rom. 14.17. & Apocalyp. 21.4. ex quibus conſequitur effectus, ver. 9. nimirum conſtantiſſima beneficii divini prædicatio.* 8 In victoriam] *id eſt, ita ut in ſempiternum devicta & proſtrata jaceat, neque amplius in beatos illos convivas Chriſti dominetur.* 9 Ecce Deus noſter] *elegantiſſima prædicatio illius pacis a Deo, & gaudii per ſpiritum ſanctum, de quibus modò diximus.* 10 Nam quieſcet] *ætiologia ſuperioris prophetiæ a præſentia Dei benigna in Eccleſia; qua tranſitio comparatur ad alteram ſpeciem judiciorum ejus contra præfractos atque contumaces, ut diximus in verſum 6.* Moab] *id eſt, contumax quiſque & perverſus hoſtis Dei & Eccleſiæ, ſynecdochicè, ut infrà 31.8.* In loco ſuo] *id eſt, ubicunque fuerit.* Ad ſtercorationem] *i. abjectiſſima palea, quæ nullum alium uſum præſtat quàm ut ea ſtercorentur agri.* 11 Expandet enim] *altera comparatio venuſtiſſima ad explicandum judicium Dei contra inimicos ſuos; pro eo quod eſt, omnia ſubjiciet ſibi.* Superbiam ejus] *de qua ſuprà 16.15.* Cataractis] *id eſt, ampliſſimis & valentiſſimis manibus ſuis, quibus ſuperbiam rebellium ita compreſſurus eſt ut obicibus & cataractis coërcentur aquæ. Hanc interpretationem, quia optimè cum allegoria convenit, aliis præferimus.* 12 Ita] *apoſtrophe ad Moabum, & omnes homines adverſantes Deo, quos docet ad ferulam ipſius ita diffluxuros ut aqua diffluit; ſicut dicitur Exod. 15.15.*

IN CAPUT XXVI.

1 Tempore illo] *expoſita prophetia de beneficiis Dei erga Eccleſiam, ſubjicitur pars altera de prædicatione Eccleſiæ; cujuſmodi ordinem jam ante obſervavimus principio capitis præcedentis. Sunt autem in hoc cantico partes quatuor: prima eſt, exordium prædicans firmitatem Eccleſiæ in Deo, verſibus 2.3. ſecunda, propoſitio Eccleſiæ omnes ad ſe & ad Deum jubentis accedere per fidem, uſque ad verſum 7. tertia, confirmatio ab operibus Dei, inde ad verſum 19. poſtrema verò, concluſio, verſu 19.* In regione Jehudæ] *id eſt, in Eccleſia, quæ olim ea regione circumſcripta & figurata erat.* Civitas fortis] *id eſt. Eccleſia, in qua nos verſamur, eſt potentiſſima; quippe quæ munita eſt præſentia & præſidio Dei.* Salutem diſponit] *id eſt, in ſalute quam dedit ſervat, adeò ut ne ipſæ quidem inferorum portæ prævaleant adverſus eam: Matthæi 16.18.* 2 Aperite] *amplificatio ſuperioris prædicationis, a forma gratioſiſſima quam obſervat Deus; tum ſervos ſuos & adminiſtros Eccleſiæ informando, ut pateſiant januæ Evangelii miniſterio ipſorum, tum juſtos & pios in Eccleſiam intromittendo.* Juſta] *nimirum ex fide in Chriſtum qui juſtificat impium, ut ſequentia verba docent exegeticè.* 3 Cogitationi] *tranſitio ad ſecundam partem, videlicet propoſitionem; qua Eccleſia omnes ad Deum provocat in Chriſto, ſumpta occaſione ex præcedentibus Dei verbis: quæ primùm epiphonemate confirmat, hoc verſu; deinde omnes jubet eandem fidem in Deum adhibere ad percipiendam ſalutem, uſque ad verſum 7. Eſt autem cogitationis nomen ſynecdochicè accipiendum, pro viro qui tota cogitatione & toto animo confidenter nititur Deo per fidem in Chriſtum, ut fine verſus explicatur.* 4 Confidite] *propoſitio Eccleſiæ omnes ad fidem hortantis a natura, promiſſione, & operibus Dei, ut modò diximus.* Rupes] *ut Deut. 32.4. id eſt, immota arx & propugnaculum fidelium: quod illuſtratur antitheſi ſequentis verſus.* 5 Habitatores loci] *id eſt, omnem ſublimitatem quæ extollitur adverſus cognitionem Dei, 2. Corinth. 10.5.* Dejicit eam] *id eſt, certiſſimè & indeſinenter dejicit: nam hic eſt uſus ἀναδιπλώσεως, ut ſuprà ver. 3.* 7 Iter juſto] *tertia pars, narratio confirmans hortationem præcedentem ab operibus Dei: quorum aſſeritur primùm juſtitia & æquitas ſumma, uſque ad verſum 11. deinde veritas, uſque ad 19.* Juſto] *illi qui definitus eſt ſuprà ver. 2. & 3.* Rebus æquiſſimis] *id eſt, facis ut omnia fidelibus tuis ſuccedant æquiſſimè, & utramq; lancem ſecundarum & adverſarum rerum juſtiùs quàm ulla aurificis ſtatêra moderaris: quod dictum ſimiliter amplificatur repetitione, ut antè vidimus.* 8 Etiam] *accommodatio, qua Eccleſia ſuperiorem theſin de adminiſtratione Dei confidit ad ſe pertinere, & eam a ſe experti docet, ut Dei juſtitiam magis, ac magis agnoſcat ex ipſius operibus.* In itinere] *id eſt, tantiſper dum in hac vita verſamur, & exercemur judiciis tuis.* 9 Nam] *ætiologia præcedentis propoſitionis & optati a depravatione carnis noſtræ; quæ adeò fera & indomita eſt etiam in filiis Dei, ut retundi non poſſit & juſtitiam illius diſcere, niſi crebris gravibuſq; ferulis revocetur: ac proinde in reliquo mundo longè ferocior eſt, cùm neque gratioſis verbis, neque verberibus corrigatur; ſed tantùm evincatur, velit nolit, ut fiat inexcuſabilis.* Diſcunt] *pios quidem ad ſalutem docentibus calamitatibus juſtitiam Dei, impios verò convincentibus; ut Jud. 3.2.* 10 Cùm gratia] *ἐπιτασία ſuperioris dicti ex antitheſi diverſæ adminiſtrationis: verè, inquit, judicia tua opus eſt adhiberi. ſi voles ut ad ea animum advertat mundus: nam quò magis certat beneficentia tua cum improbitate illius, eò amplius obliviſcitur tui & præfidit ſibi.* In terra æquiſſ.] *id eſt, quò æquiorem te in ipſum, leniorem & mitiorem exhibes, eò fit ſceleratior.* 11 Jehova] *altera pars narrationis, qua Eccleſia aſſerit veritatem judiciorum Dei prolepticè, tum in improbos, hoc verſu; tum erga pios, ſequente: quæ poſtea pluribus exponuntur elegantiſſimè, uſque ad verſum 19.* Cùm exaltatur] *id eſt, non conſyderant celſitudinem tuam (quod dixit ſuperiore verſu) ſed experientur tandem ſuo magno malo: ſic aſſeritur cum veritate juſtitia judiciorum Dei, & cum noxia comparatur pœna.* 12 Jehova] *ſecundum membrum prolepſeos, quo Eccleſia docet improbis velut ſtipulæ conflagrantibus, Eccleſiam utcunque ferventem adverſis rebus, tanquã in olla, manu Dei conſervatã eſſe; & porrò ſtatuit conſervatã iri ex anteacta Dei adminiſtratione.* Omnes res] *id eſt, quæcunq; adhuc nobis evenerunt, ſive cùm alii inſolenter cruciarunt nos (de quibus agitur duobus verſibus proximè ſequentibus) ſive cùm ſervaſti & liberaſti nos miſericorditer.* 13 Jehova Deus] *exornatio ſuperioris dicti, Deum confeciſſe res omnes Eccleſiæ: quæ per antitheſin hic confitetur ſe ita preſſam fuiſſe mundi tyrannide, ut neque per illum licuerit facere mentionem Dei, neque ipſa per ſe potuerit;*

ac proinde per Deum ſolum effectum eſſe, ut Eccleſiæ ſua facultas reſtitueretur ad laudandum illum. Præter te] *qui tum illegitimè dominium occupabant in populum Dei, tum eo perinde abutebantur, ac ſi Deus*
immiſiſſet ipſos; denique nihil minus quàm de conſilio ipſius cogitabant, ut dictum eſt ſuprà 16.5. & ſequen.
Recordamur] *i. ſuperſtites ſumus, ut celebremus te in æternum liberati metu omnium inimicorum, verſu*
ſequente. 14 Hi mortui] *id eſt, domini iſti & tyranni non amplius impedient nos, quin celebremus te:*
alludit enim his verbis & ſequentibus ad genus illud liberationis quo uſus eſt Deus cùm educeret populum ex
Ægypto, Exodi 14. & 15. 15 Adjeciſti] *amplificatio ſuperioris narrationis de veritate judiciorum*
Dei in Eccleſiam admirabilium, a circumſtantiis: primùm enim, inquit, erant depulſi in terras externas, hoc
verſu: deinde ſummis anguſtiis & doloribus preſſi, duobus ſequen. tertiò planè perditi & mortui, niſi majeſtas
tua ſuccurriſſet, verſu 18. & 19. & tamen (ait Eccleſia) eadem opera gloriæ tuæ conſuluiſti, & ſaluti meæ.
16 Submiſſam orat.] *ut ſolent qui demiſſi ſunt & dejecti caſtigationibus cum lacrymis ſubmiſſè deprecari.*
18 Pareremus ventum] *id eſt, nihil unquam poſſemus parere; ſed perpetuis torminum ventrumq;*
inter ſe in utero colluctantium cruciatibus conſtringeremur. Salutem ullam] *exegeſis verborum*
proximè præcedentium. q.d. Eccleſia, non fuiſſet mihi ex me facultas aut virtus pariendi, aut præſtandi quicquam
ad ſervandum meos, aut deturbandum adverſarios: ſed utrumque penes Deum eſt, qui præſtat utrumq;
verbo, ſequente verſu. 19 Reviviſcunt] *id eſt, inſtaurantur, & ex calamitatibus, tanquam*
ex morte, rediviva membra Eccleſiæ ſervantur verbo illo potente tuo. Eſt autem hìc concluſio cantici, qua
Eccleſia ſingulare Dei beneficium prædicans ſibi de mirifica hac ſalute gratulatur. Expergiſcimini] *proſopopœia, qua Deus inducitur populum ſuum ex anguſtiis, velut e ſepulchro, excitans ad gloriam ſuam.*
Nam ros olerum] *ætiologia a potentia verbi Dei: verbum Dei (inquit Eccleſia) cum cœleſti rore, fideles dejecti*
malis cum ſemine in terram projecto, corrupto & moriente comparantur: quemadmodum autem ros e
corrupto ſemine excitat herbam, ita verbũ Dei reſtituit pios cum putri ſemine comparatos.

IN CAPUT XXVII.

1 Age popule] *ultima pars prophetiæ per apoſtrophen ad populum Dei; qua inſtituitur populus de officio*
ſuo, & promiſſionibus Dei erga ſe: quorum illud, hoc verſu continetur; hæ verò, reliquo capite: hæ autem
partim poſitæ ſunt in proſligandis adverſariis, verſu 2. & 3. partim in ornandis, curandis, educandis,
purgandis, & colligendis Jiſraëlitis, inde ad finem. Intra] *id eſt, recipe te ad Dei protectionem fide, & in*
ſtatione in qua ipſe te collocaverit firma patientia in ſpe & ſilentio conquieſce, neque iſtis calamitatibus quæ
terras pervaſuræ ſunt dimovetor. Reſpicit autem propheta his verbis ad formam liberationis ex Ægypto,
qua interdixerat Deus ne exiret ullos e porta domus ſuæ, qua nocte proceſſurus erat ad percutiendum Ægyptum,
Exod. 12.22. 2 Nam ecce] *prior promiſſionum locus, ultio de adverſariis, ut Exod. 12.*
23. E loco ſuo] *id eſt, e cœlis, unde revelatur ira Dei in omnem impietatem & injuſtitiam hominum,*
Rom. 1.18. 3 Gladio ſuo] *i. infinita potentia ſua & potente verbo: humanitus dictum.* In balænam]
i. in ſublimitatem omnem ſpiritualem & corporalem, quæ extulerit ſe adverſus Deum vi, fraude, vel
utroq; ſimul: quæ omnia allegoricè his appellationibus figurantur. In mari] *id eſt, in fluctuante hujus ſeculi*
æſtuario. 4 Die illa] *ſecundus promiſſionum locus, propoſitio ſumma beati ſtatus in quo Eccleſia futura eſt*
& ſibi gratulatura in Domino: quæ deinceps exponitur ſuis gradibus a cura & attentione Dei erga illam, ut
qui ſolus eſt autor & effector beatitudinis. Rubentis meri] *id eſt, feracem vini generoſiſſimi, quod in*
ſcripturis ferè a rubore commendari ſolet: ut Gen. 49.12. & Proverb. 23.31. allegoria contraria illi qua
Propheta uſus eſt ſuprà 5.2. 5 Ego Jehova] *pergit in eadem allegoria vineæ, ut ſuprà 5. ubi contrariæ*
minæ ſimilibus verbis exponuntur. 6 Æſtus non eſt] *occupatio illius objectionis quam poterant*
Jehudæi ex argumento ſuperiorum prophetiarum adducere: quid? dixerit quiſpiam, nihil niſi graviſſimas &
ſeveriſſimas minas prophetiæ tuæ denuntiant, incurſiones, depopulationes, cædes ab Aſſyriis, Ægyptiis, &
Babyloniis: ecquando igitur tempus iſtius promiſſionis quam modò ſignificas futurum eſſet? hanc objectionem
anticipat Deus per prophetam: ne putetis, inquit, me iracundum eſſe, moroſum, atque difficilem: non eſt
in me, ſed in vobis culpa iſtarum calamitatum: ego vos fugientes revoco, accedentes obviis ulnis amplector,
& cupientes pace dono. Quamobrem non eſt quod dubiteris de fide & miſericordia mea: ſi pergatis in improbitate,
pergam in judiciis; ſin autem pacem quæratis, jam expoſita eſt omnibus quærentibus eam: hæc eſt
complexio duorum verſuum. Sente & vepre] *id eſt, obfirmata malitia & peccatis ſuis, allegoricè: ut ſuprà*
5. Eam] *vineam videlicet, id eſt, Eccleſiam, in qua perfidi, hypocritæ, & contumaces ſe extulerint*
adverſus Deum. Simul] *videlicet eos omnes qui Deum ad prælium indignis ſuis facinoribus provocaverint.*
7 Sin prehendet] *altera pars dilemmatis, promiſſio erga fideles prehendentes Deum fide, & conquieſcentes*
in robore ejus. Pacem fecerit] *id eſt, illico facta fuerit, cùm fidem & reſipiſcentiam ſuam exponet:*
ſic regreditur Propheta ad promiſſionem cœptam. 8 Advenientes] *regreſſio ad promiſſionem,*
quam præcedens occupatio interruperat; qua Propheta continuat allegoriam vineæ. 9 An ut percuſſit]
amplificatio beneficentiæ Dei, quam promiſſionibus ſignificaverat, a fine caſtigationum quibus in Eccleſiam
utitur, quæ illuſtrantur per comparationem earum quas in ſuos inimicos adhibet Deus. Hæc autem antitheſis
hoc verſu poſita per interrogationem explicatur ſubjectione elegantiſſima, quatuor verſibus ſequen.
Percuſſorem ejus] *id eſt, inimicum a quo populus Dei infeſtatur: de quibus caſtigationibus dictum eſt inde a*
capite 13. ſuprà. Interfecti illius] *id eſt, homines, e percuſſoribus & inimicis populi, quos Deus curavit*
interfici. 10 Moderatè] *ſubjectio ad quæſtionem præcedentem: qua Propheta primùm modum caſtigationum*
explicat in populum & in adverſarios Dei prolepticè, hoc verſu; deinde uſu propoſito exornat,
tribus ſequentibus. Emittendo eum] *e terra promiſſa in miſeram ſervitutem, ſub Aſſyriis & Babyloniis.*
Illum] *hoſtem ſuum, percuſſorem populi ſui.* Quaſi tempore] *id eſt, abripit & convellit radicitus.*
11 Idcirco] *amplificatio gratiæ Dei in caſtigationibus populi ſui, a fine aut uſu earum; nimirum ut*
purgetur populus a peccatis ſuis. Cùm diſponet] *i. ex animo tollet abolebitq; omnia quæ adverſantur gloriæ*
Dei, ut paſſim imperatur lege. Nec conſiſtent] *i. evertentur & cædentur.* 12 Sed illius] *alterum membrũ*
pro-

prolepſeos de caſtigationibus Dei in adverſarios, quæ dicuntur fore graviſſimæ, & humanis rebus deſcribuntur. Ubi paſcebat] *id eſt, omnia ſurſum & deorſū perdet ab humili herba ad ſummas arbores.* 13 Mulieres] *id eſt, etiam imbecilla mulierum manu conſumentur; adeò dejectæ futuræ ſunt.* 14 Erit autem] *ſumma promiſſionum de reſtitutione populi; quæ eſt veluti quædam concluſio totius prophetię, & ſignum primum aditusq́; ad promiſſiones reliquas quæ antè dictæ ſunt.* Tempore illo] *quo Deus inimicos ita conſumpſerit, ut Babylone factum eſt.* A fluxu] *id eſt, ab Euphratis alveo uſque ad Schichorem Ægypti terminum, de quo Jehoſch.13.3.* Colligamini] *id eſt, eruamini & educamini e media illa veluti area, in qua populos per Cyrum eſt trituraturus Deus.* Sigillatim] *ut etiam prophetat Jirmeja 3.14. & Jechezk.39.28.* 15 Quando clangetur] *id eſt, promulgabitur mandato Cyri per totum regnum ipſius, 2.Chronic.36.22. & Hhezræ 1.1.*

CAPUT XXVIII.

Propheta regno Jiſraëlis propter faſtuoſum & præſidentem animum ruinam denuntiat: Judæis ſalutem promittit: & quia hos in illorum ſcelera prolapſos eſſe cognoverat, ea graviſſimè exprobrat, indocilitatem evincit, improbitatem illudentem Deo increpat, & exitium perſtantibus in ea ſeveriſſimum prædicit: ac poſtremò credentes & reſipiſcentes confirmat de mirifica Dei adminiſtratione.

1 VÆ coronæ faſtus, ebrioſis Ephrajimi, cujus ornatus decor *eſt* flos caducæ *plantæ*; eis[a] qui præſunt valli[b] pinguiſſimæ, obtuſis vino.

2 Ecce robuſtus & fortis Domino, ſimilis inundationi grandinis turbini[c] exitiali; ſimilis inundationi aquarum validarum exundantium, dejiciet in terram manu.

3 Pedibus conculcabuntur; corona faſtus, ebrioſi Ephrajimi.

4 Tum erit turba florum caducæ *plantæ*, decor ornatus illius quiſquis præeſt valli pinguiſſimæ; ut fructus præcox cùm nondum eſt æſtas quem ubi videt[d] quiſpiam dum adhuc eſt in manu ſua, deglutit.

5 Tempore illo erit Jehova exercituum pro corona decoris & pro diademate ornatus, reliquo populo ſuo:

6 Et pro ſpiritu judicii; ei qui præſidet judicio, & [e] potentibus regerentibus bellum in portam.

7 Veruntamen etiam iſti vino errant, & potu inebriante oberrant: præſes ac Propheta errant potu inebriante, abſorbentur a vino: oberrant præ potu inebriante, errant in functione videntis, titubant in judicatione:

8 Nam omnes menſæ plenæ ſunt vomitū & excremento, non *ſupereſt* locus.

9 Quem doceret ſcientiam, & cui proponeret intelligendum documentum? depulſis a lacte, avulſis ab uberribus?

10 Cùm pręceptum præcepto, præceptum pręcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi; pauculum hîc, pauculum illîc *fuerit additum*:

11 Cùm[f] peregrino ſermone & lingua exotica allocutus ſit populum iſtum:

12 Cùm dixerit eis, hęc *eſt* ipſa requies, quietem tribuite laſſo, & hæc eſt reſpiratio; & noluerint auſcultare:

13 Sed fuerit eis verbum Jehovæ, præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi, pauculum hîc pauculum illîc; ut pergegerent, & corruentes retrorſum confringerentur & irretiti caperentur;

14 Idcircò audite verbum Jehovæ, viri[g] irriſores; dominatores populi hujus qui *eſt* Jeruſchalaimis.

15 Quoniam dicitis; pepigimus fœdus cum morte, & cum ſepulchro egimus cautum: flagellum inundantis cùm tranſibit, non obveniet nobis; quia diſponimus fallaciam receptum noſtrum, & in mendacio abſcondimus nos.

16 Idcirco ita ait Dominus Jehova; ecce ego[h] fundamentum poſui in Tzijone lapidem: lapidem probationis, angularem, pretioſum, fundationem[i] fundatiſſimam; qui credit, non præfeſtinabit.

17 Diſponam enim judicium ad lineam, & juſtitiam ad perpendiculum; ut excernat grando receptum fallaciæ, &[k] latibulo *ſuo* aquæ inūdent.

18 Tum abolebitur fœdus veſtrum cum morte, & cautio veſtra cum ſepulchro non ſtabit; flagellum inundantis cùm pertranſibit, tum eritis ei conculcationi.

19 Ex quo tranſiverit, intercipiet vos; nam[l] quolibet mane pertranſibit interdiu & noctu: eritq́ue tantummodo commotioni,[m] cùm proponet intelligendum documentum.

20 Nam brevius erit ſtratum quàm ut protendat ſe; & ſtragula anguſta, cùm colliget *ſe cubans*.

21 Nam ſicut in monte Peratzimorum exurget Jehova; ſicut *in* valle ad Gibhhonem iraſcetur: ad faciendum factum ſuum, extraneum factum ſuum, ad operandum opus ſuum, alienum opus ſuum.

22 Nunc itaque ne pergatis ludificari, ut non confirmētur vincula veſtra: nam conſummationem & quidem præciſam audivi a Domino Jehova exercituum contra totam hanc terram.

23 Aures adhibete & audite vocem meam, attendite, & audite ſermonem meum.

24 An totum diem arat arator ad ſeminandū? ſulcat & occat terram ſuam?

25 An non cùm æquavit ſuperficiem ejus, & ſparſit melanthium, cyminumq́ue diſperſit; aut diſpoſuit triticum præſtans, vel hordeum inſigne, vel ſpeltam *in* termino ſuo;

26 Deinde colligat illud ad eam rationem, *quam* Deus ejus docet eum?

27 Nam non tribula trituratur melanthium, aut rota plauſtri ſuper cyminum verſatur; ſed baculo excutitur melanthium, & cyminum virga.

28 Panis verò comminuitur: non tamen in perpetuum[n] pergit triturare ipſum, aut qua-

[h] Heb. *fundator lapidis.*

[i] Heb. *fundationis.*

[k] Heb. *latibulo aquarum inundent: ut Gen.9.6.*

[l] Heb. *in mane mane.*

[m] Heb. *proponendo.*

[n] Heb. *triturandi triturat.*

tic rota plauſtri ſui, neque equitibus ſuis comminuit ipſum.

29 [a]Etiam hoc a Jehova exercituum prodiit, qui mirificus eſt conſilio, magnificus re ipſa.

ANNOTATIO.

1 Vę coronæ] Hujus capitis duæ ſunt præcipuæ partes: una, de regno Jiſraëlitarum, quod in exemplum Judæis proponitur verſibus quatuor; altera, de regno Judæorum, a ver. 5. ad finem uſque. Tractatur autem prior hæc pars per ſimilitudines elegantiſſimas, & comparationem ſingulorum judiciorum Dei cum peccatis Jiſraëlitarum, quæ prolepticè expoſita ſunt hoc verſu. Coronæ faſtus] id eſt, ſuperbiſſimo regno Jiſraëlitarum; ut Hoſch. 5.5. & 7.10. & infrà ver. 3. Cujus ornatus] id eſt, qui momento defluxuri ſunt, ut flos marceſcentis herbæ: nam ſtatim hoc regnum labefactatum eſt per Schalman-eſerem anno ſexto Chizkijæ, 2. Reg. 18.10. Eis qui præſunt] id eſt, principibus opulentiſſimi regni, ac proinde luxu propter ſummas opes diffluentis. Valli pinguiſſimæ] id eſt, agro Jiſraëlitarum, qui tanquam vallis ſubjacet Libano, eſtq; uberrimus: ut oſtendunt Jahhakob & Moſche Gen. 49. & Deut. 33. 2 Ecce robuſtus] ſingularis explicatio maledictionis, a perſona Aſſyrii quem Deus erat in Jiſraëlitas immiſſurus, & a malorum gravitate quæ erant perpeſſuri. Robuſtus] nimirum Schalmaneſer Aſſyrius cum copiis, adminiſter judiciorum Dei contra Jiſraëlitas. Manu] videlicet una. quaſi dicat, nullo negotio: nam regnum totum intra triennium occupatum eſt. 4 Ut fructus] id eſt, velociſſimè decerpetur, & avidiſſimè conſumetur; ut ſequentia verba explicant: nam una expeditione regnum Jiſraëlitarum deletum eſt; non autem ſæpius reſtitutum, ut regno Jehudæorum fecerunt Babylonii. 5 Tempore illo] ſecundus locus prophetiæ de regno Jehuda, ut diximus in verſum 1. Sunt autem hujus prophetiæ partes quatuor: prima, eſt promiſſio ſalutis in Judæa permanſuræ, cùm profligabitur Jiſraël, duobus verſibus: ſecunda, querela de peccatis Judæorum, & conteſtatio, inde ad verſum 14. tertia, denuntiatio judiciorum Dei in futurum, uſque ad verſum 22. poſtrema, concluſio a doctrina & uſu ſuperiorum omnium, ad finem uſque. Tempus autem illud intellige quo fuerunt Jiſraëlitæ profligati, & Judæi ſervati incolumes. Pro corona] id eſt, erit gloria, decus, & ornamentum Judæorum. 6 Et pro ſpiritu] id eſt, autor erit effectorq; judiciorum, quæ in Judæa pacis & belli tempore fuerint opus. Et qui præſid.] id eſt Regi, & omnibus militiam forenſem exercentibus. Et potentibus] i. ducibus, militibusq; hoſtem non tantùm propulſantibus, ſed etiam invadentibus terminos illius, ut 2. Reg. 18.8. 7 Veruntamen] ſecunda pars prophetiæ, ut diximus in ver. 5. continens primùm querimoniam de indignitate Judæorum, ver. 7. & 8. deinde conteſtationem, uſq; ad verſ. 14. Præſes] ut Gen. 41.45. nam interpretationem hanc alteri præferimus propter finem verſus, quam hic pertinere non dubitamus. 8 Non ſupereſt] videlicet purus a ſordibus & immunditie ipſorum. 9 Quem doceret] conteſtatio contra Jehudæos per occupationem: dicetis fortaſſe (inquit propheta) vos non ita abſorberi a vino, & in peccatis ſepultos eſſe, quin adhuc poſſitis percipere ſpiritum judicii a Domino; imò vos ſpiritum illum obtinere; ſed fruſtra illud obtenditis: nam primùm non magis valetis ſenſu ad percipienda documenta judiciorum Dei quàm pueruli, ſenſu infantes eſtis, hoc verſu; deinde verò non eſtis infantes malitia, ſed ſcurræ, deriſores, & contemptores Dei, verſu decimoquarto. 10 Cùm præceptum] ἐργασία proximè præcedentis criminationis in Judæos de infantia & inſcientia illorum, quatuor verſibus: ſic enim argumentatur Propheta, neque puerilia rudimenta domeſticorum, & minutiſſimæ accuratiſſimæq; præceptiones & inſtitutiones a Deo propoſitæ, neque extraneorum durities profuit ad vos informandos, neque paternum imperium, tribus verſibus: ſed his omnibus tanquam pueruli abuſi eſtis in perniciem veſtram verſiculo. 13. et quis veſtrûm ergo eſt quem doceat Deus? Pręceptum præc.] alludit propheta ad viam illam facilem qua informantur pueri, quibus præceptiones ſubinde dantur & inculcantur, & manus ad ſcriptionem ducitur, denique documenta ſingularum rerum ſingulis propè momentis quàm facillimè fieri poteſt traduntur eis: quod officium per prophetas a Deo factum eſſe conſtat, ut 2. Chronic. 36.15. 11 Cùm] quaſi dicat, cùm Deus pueros facilibus & obviis domeſticorum ſuorum documentis non credentes, per extraneos in Judæam introductos exercuerit & caſtigaverit; quod ſæpius factum fuiſſe commonſtrant ſacræ hiſtoriæ: ſecundum ad infidelitatem evincendam argumentum, ut loquitur Paulus 1. Corinth. 14. 12 Cùm dixerit] tertium argumentum ad evincendam infidelitatem. quaſi dicat, cùm Judæi ab extraneis vexati atque afflicti audiverint Deum ſibi redintegrantem promiſſiones ſuas, niſi per ipſos ſtaret quo minus eas obtinerent: ut 2. Reg. 21. 8. & 9. Quietem tribuite] id eſt, ſiquidem laſſi eſtis & cruciatibus magnis fatigati; videte ut quietem hanc obtineatis obſervando præcepta mea. 13 Sed fuerit] id eſt, ac potius omnia illa documenta Dei (quæ hîc ſynecdochicè intelligenda ſunt) Judæorum improbitate in ruinam ipſorum converſa ſunt: ut infidelibus Evangelium & omnia quæ Deus exhibet per ſe ſalutaria, odori ſunt mortis ad mortem per ipſorum vitium: 2. Cor. 2.16. 14 Idcirco] tertia pars, denuntiatio judiciorum Dei: in qua propheta Judæis primùm omnem excuſationis ſpeciem adimit, exprobrans impietatem ſummam & ludificationem Dei, duobus verſ. poſtea judicium ſeveriſſimum prædicit. 15 Pepigimus fœdus] id eſt, nos ab omni malo ſumus ſecuriſſimi: thraſonicæ hyperbolæ. Egimus cautum] id eſt, tantum nobis proſpeximus, quantum viri cauti & prudentis eſt proſpicere. Flagellum inundantis] id eſt, malum repentè invadentis Dei, ut torrentes ſolent irrumpere: duplex allegoria, qua propheta uſus eſt ad ſervandam antonomaſiam. Diſponimus] id eſt, ut moles & obices opponuntur aquis irrumpentibus, ita nos adverſus iſta mala quæ interminaris nobis, ſagaciſſimè proſpeximus, velut objectis aggeribus: quos tu fallaciæ nomine & mendacii appelles licet, nos tamen illis freti in ſecuritate vivimus. 16 Idcirco] jam ſequitur denuntiatio judicii, ut in verſum 14. dictum eſt: qua exponitur primùm quæ ſit cauſa & fundamentum omnium judiciorum Dei, nimirum Chriſtus, qui unus ſalutis piorum & exitii infidelium effector eſt, hoc verſu; deinde quæ forma judiciorum in deriſores iſtos futura ſit, verſibus ſequent. Ecce ego] emphatica exprobratio adverſus incredulos ineſt particulæ demonſtrandi & toti huic orationi. quaſi dicat, ego ab æterno poſui fundamentum Eccleſiæ Chriſtum, eundem vobis expoſui & Eccleſiæ toti, ut fide adhærentes ei non traduceremini præcipites ad amplectenda ſtudia & judicia carnis veſtræ; ſed fide in ipſum (quæ eſt demonſtratio rerum futurarum) patienter expectantis opus

Dei: jam verò cùm omiſſo Chriſto, abjectaq́; fide feſtinetis ad res præſentes, quæ amantes ſui omnino confuſuræ ſunt; propterea diſponam, &c. ut verſu ſequente. Lapidem] *Chriſtum, ut Pſalm.* 118. 22. Probationis] *id eſt, electum, veluti probatiſſimum; quomodo interpretatur* 1. *Petri* 2.6. Angularem] *ut Pſalm.* 118. *ibidem.* Fundationem] *id eſt, cui omnes qui ſuperſtructi fuerint, non poterunt concuti, neq; vel ab ipſis inferorum portis ſuperari, Matth.* 7.24. & 16.18. Non præfeſtinabit] *id eſt, ex impatientia & infidelitate ad res præſentes non confugiet, ut fecit Achaz ſuprà* 7. *& vos quoque, ô irriſores, facitis, qui mavultis cum morte & ſepulchro paciſci quàm pendêre ex promiſſionibus Dei: quod vobis in confuſionem exitiumq́; ceſſurum eſt. Quamobrem hoc verbum per metalepſin à Græcis redditum eſt* καταισχυνθῇ *vel* καταισχυνθήσεται, Rom. 9.33. & 1. *Pet.* 2.6. 17 Diſponam] *deſcriptio judiciorum Dei, illuſtrata per antitheſin peccatorum, quibus ſuæ comparantur pœnæ à juſtitia Dei ſapientiſſima: atque hujus veritatem propterea Deus metaphoricè appellat lineæ & perpendiculi nominibus.* Ut excernat] *id eſt, ut quicquid ſtruxiſtis (velut ſtraminea caſa arenæ impoſita) repentino Dei judicio ut grandine corrumpatur, & torrentium impetu abripiatur: allegoriæ, ut Matth.* 7. *ibidem. Excernere autem quod dicit, accipiendum eſt de illis quaſi ramentis populi ſui; quæ non tantùm everſurum ſcopis, ut anteà, ſed etiam pala minatur ejecturum e medio ſuorum: quod Hhebræum verbum ſignificat.* 19 Ex quo] *id eſt, ubi cœperit in vos irrumpere, non deſinet donec pereatis e via.* Eritque tantummodo] *id eſt, neque tantùm gravitate operis Dei commovebimini in exitium veſtrum, verùm etiam verbo, quod nunc petulanter ludificamini: denique conſternabimini omnibus teſtimoniis præſentiæ Dei, à quo abhorrebitis tanquam judice ſeveriſſimo. hæc ut ita accipiamus facit comparatio ver.* 9. 20 Nam brevius erit] ἐργασία *proximè præcedentis denuntiationis, Deum pertranſiturum interdiu & noctu, Judæosq́; gravitatem judiciorum experturos; quod per* ὑστέρωσιν *exponitur: primùm enim nocturnæ anguſtiæ, hoc verſu; poſtea diurnæ verſu ſequenti ab exemplo demonſtrantur.* Brevius erit] *id eſt, infernè, ſupernè, nulla denique ex parte poterit ſe à Dei flagellis tegere.* Colliget ſe] *id eſt, corpus ſuum in arctum contrahet.* 21 Sicut in monte] *id eſt, ita vos ex improviſo opprimet citra humanam artem, ut olim Peliſchtæos,* 2. *Schem.* 5.22. *& ſeq. &* 1. *Chron.* 14. 13. Ad Gibhhonem] *percuſſit enim Peliſchtæos Deus inde à Gibhhone Gezerum uſque,* 2. *Schem.* 5.25. & 1. *Chron.* 14. 16. Alienum] *id eſt, inſolens & ſummè admirabile.* 22 Nunc itaque] *quarta pars, concluſio, ut diximus in verſ.* 5. *cujus in univerſum loci ſunt duo: prior, quo revocat Judæorum reliquias ad reſipiſcentiam, ut ſibi præcaveant à malo, duobus verſibus; poſterior, quo Dei adminiſtrationem & veritatem aſſerit ut tempeſtivè reſipiſcant, ver.* 24. *& ſequentibus.* Ut non con.] *id eſt, non conſtringamini valentioribus vinculis potentiæ Dei, ac proinde vincti non permaneatis, donec ex ardeſcente igne iræ Dei conſumamini. q.d. peccatis vincula hominum confirmantur, ſolvuntur reſipiſcentia: videte ergo ut reſipiſcatis maturè.* Conſummationem] *ut ſuprà* 10.22. & 23. Præciſam] *niſi reſipiſcatis, ut modò dictum eſt: nam hæ promiſſiones & minæ hypotheticæ ſunt ex lege.* 24 An totum diem] *ſecundus concluſionis locus, quo propheta adminiſtrationem & veritatem Dei aſſerit per comparationem agricolæ; ut illuſores humano exemplo evincat ſuo tempore judicium Dei eventurum, & pios confirmet in expectatione ejus: ſua ſunt (inquit propheta) rebus omnibus agendis tempora, novandi, arandi, occandi, æquandi, ſerendi, metendi, colligandi, & excernendi grani, & ſuæ rationes ſingulis; quæ omnia agricolarum prudentia diſcernit à Deo indita: qui ergo poſſit Deus autor prudentiæ vacare prudentia in adminiſtratione ſua? populum ſuum quodammodo novavit, aravit, occavit, &c. jam verò audivis tempus meſſis impendêre, quod vocatur conſummatio præciſa, ver.* 22. *ne itaque ampliùs ludificemini.* 26 Colligat] *id eſt, ex iis demeſſis manipulos efficit, circumpoſitis vinculis, de quibus diximus in ver.* 22. Ad eam rationem] *id eſt, ut manipulis illis ſuis faciat quod Deus lege naturæ faciendum docuit; videlicet excutiendo granum ſuis modis, acusq́; & ſtipulam ab eo excernendo; ut grana recondantur, & paleæ conſumantur.* 27 Nam non] *hi duo verſus velut per parentheſin inſerti ſunt, exegetici illius rationis quam proximè Propheta nominavit. Rationem hanc (inquit) Deus indidit agricolis, ut leviora & teneriora ſemina leviùs, graviora fortioraq́; graviùs excutiantur.* 28 Panis] *id eſt, triticum ex quo panis conficitur, metonymicè. ut Eccleſiaſt.* 11.1. Comminuitur] *nimirum tribula, rota plauſtri, & equitibus, ut ſequentia verba oſtendunt: quod genus excutiendi frumenti in partibus illis & Italia tota uſitatum eſſe conſtat. Vide Varronem lib.* 1. *de re ruſtica ca.* 43. Non tamen] *alterum exemplum prudentiſſimæ adminiſtrationis Dei: conſolandis bonis: ut non ſemper ſerit beneficia, ita etiam non ſemper triturat & affligit malis. His autem verbis obſervandum eſt reticeri alteram partem exempli, de judicio Dei adverſus improbos: quod modeſtiſſimum loquendi genus docet quàm ſanctè Propheta de Judæis cogitaverit, quos ad reſipiſcentiam provocabat.* 29 Etiam hoc] *hac eadem prudentia utitur Deus in momentis temporum & rationibus obſervandis; ut bonos beneficiis & afflictionibus perducat ad perceptionem quietis ſuæ, & improbos perdat.*

CAPUT XXIX.

Propheta urbi & templo Dei excidium à Babyloniis denuntiat propter ignorantiam, obfirmationem, & hypocriſin Judæorum: quas ubi comprobavit, primùm in ſubdolas mentes venturum judicium prædicit, & pios excipit: poſtea verò in contumaces, quia regnante Tzidkija auxilium ab Ægyptiis imploratum, prophetarumq́; monita neglecta ſunt: quapropter in utrumq́; hominum genus venturam ſeveritatem judiciorũ Dei per Babylonios prædicit: reliqua verò de ſalute & gloria promiſſa exemplo Sancheribi confirmantur, & de hoſtium profligatione: poſtremò concio hortatione ad reſipiſcentiam & promiſſis concluditur.

1 VÆ [a] Arieli, Arieli; in urbem [b] caſtra metatus eſt Davidis: [c] adjicite annum ad annum; [d] ſacrificiis feſtorum capita exſecent.

2 [e] Attamen anguſtabo Arielem; eritque [f] mœror & mœſtitia, [g] cùm erit mihi *urbs* ut Ariel.

3 [h] Nam caſtra metabor [i] pilata acie contra te; & obſidens te ſtatione, erigam contra te obſidionalia munimenta:

[d] Heb. feſtis: Exod. 23.

4 Adeò ut dejecta,'e terra loquaris,& e pulvere muſſitet ſermo tuus; 'ſitq; quaſi pythonis e terra,vox tua,& e pulvere ſermo tuus pipiat.

5 Nam erit'ut pulviſculus tenuis multitudo extraneorum tuorum;&'velut gluma tranſiens multitudo violentorum,adeò erit in momento repentè.

6 A Jehova exercituum'viſitabitur 'tonitru, & terræ motu,ſonoque magno;turbine, & procella,flammâque ignis conſumentis.

7 ' Erit enim tanquam ſomniaret viſo nocturno multitudo omnium iſtarum gentium, quæ militaturæ ſunt contra Arielem,& ſinguli militaturi contra eam munitionemq; ejus, & anguſtaturi eam:

8 Erit inquam, ' ac ſi ſomniaret famelicus quòd ecce comedit; cùm autem expergiſcitur, vacua eſt anima ejus;aut quaſi ſomniaret ſitiens quòd ecce bibit; expergefactus autem ecce laſſus eſt,& anima ejus appetit; ita erit multitudo omnium iſtarum gentium quæ militaturæ ſunt contra montem Tzijonis.

9 'Cunctantur,quin 'admiramini; 'delicias agunt,quin'vociferamini: 'inebriantur, at non vino; vacillant,non autem inebriante potu.

10 Sed ' perfudit vos Jehova ſpiritu ſoporis alti,& obſtipavit oculos veſtros;'cum prophetis etiam primorum veſtrorum prudentiſſimorum *oculos* obtexit.

11 Ideo eſt vobis viſio iſtorum omnium ſimilis verbis literarum obſignatarum,[b] quæ ſidentur'ſcienti literas,dicendo,lege quæſo hoc; dicet,non poſſum,quia obſignatum eſt.

12 Sin autem dentur literæ'ei qui neſcit literas, dicendo, lege quæſo hoc; dicet, neſcio literas.

13 'Dixit enim Dominus, 'propterea quòd appropinquans populus iſte, ore ſuo & labiis ſuis honorant me;cor autem ſuum procul amovet a me:eſtq; reverentia eorum erga me, [c] quā præcepto hominum edocti ſunt:

14 Idcirco ecce ego perrecturus ſum res mirificas agere cum populo iſto [d] continenter, & admirabiles:& peribit ſapientia ſapientũ ejus, prudentiáq; prudentum ejus'ſeſe abdet.

15 'Væ [e] 'abdentibus in profundum a Jehova conſilium; qui exiſtente 'in tenebris opere ſuo quoque dicunt,'quis videt nos? & quis animadvertit nos?

16 [f]'Res inverti a vobis an ſicut lutum figuli reputandum eſt? 'cùm'dicet opificium de opifice ſuo non fecit me,etiam figmentum'dicet de fictore ſuo,non intelligit.

17 'An non adhuc pauliſper, *tempore* perpuſillo; etiam convertetur Libanus in arvum, & arvum pro ſylva reputabitur?

18 'Et audient die illa ſurdi iſti'verba literarum,& 'ex caligine atque e tenebris oculi cæcorum videbunt:

19 'Et cumulabunt manſueti in Jehova lætitiam,egentiſſimiq; hominum in ſancto Jiſraëlis exultabunt:

20 Quod deſierit violentus, defeceritq; deriſor;& exciſi fuerint quicunque ſedulò obſervant vanitatem,

21 Peccati reum peragentes hominem 'propter verbum, & corripienti in porta ponentes tendiculum; denique pervertentes ſua inanitate juſtum.

22 "Idcirco ita ait Jehova de domo Jahhakobi,'qui redemit Abrahamum: 'non jam erubeſcet 'Jahhakob,neque jam facies ejus expalleſcet:

23 Sed cùm videbit natos ſuos, ' opificium manuum mearum in medio ſui, ſanctificantes nomen meum;tum 'ſanctificabunt ſanctum Jahhakobi, & Deum Jiſraëlis expaveſcendũ prædicabunt:

24 Ut cognoſcant ''errabundi ſpiritu prudentiam,& 'ſuſurrones diſcant doctrinam;

CAPUT XXX.

1 'VÆ ' filiis contumacibus,dictum Jehovæ, ad agitandum 'conſilium, at'non ex me; & ad [a] 'obducendum tegumentum, at non ſpiritus mei: ut adjiciant peccatum peccato:

2 ' Proficiſcentibus ut deſcendant in Ægyptum,cùm os meum'non conſuluerunt;ut roborentur robore Parhhonis,& recipiant ſe in'umbram Ægypti.

3 'Nam erit vobis robur Parhhonis pudori,& receptus iſte in umbram Ægypti ignominiæ.

4 Cùm fuerint 'Tzohhane principes 'iſtius, & legati iſtius 'Chaneſum pervenerint:

5 'Omnes pudefaciet'per populum, non profuturos illis;non adjumento,neq; emolumento; ſed pudori,etiámq; probro *futuri ſunt*.

6 ' Onus 'jumentis Auſtralibus;'in terram 'oppreſſionis & anguſtiæ, '*ad eos* ex quibus immanis leo,juveniſq; leo,vipera,& preſter volãs *proditurus eſt*, deportabunt humero aſinorũ opes ſuas,& gibbo camelorum theſauros ſuos, 'ad populum *qui* non proderunt.

7 ' Nam Ægyptii in vanum & inaniter adjuvabunt:idcirco proclamo'de hoc, 'fortitudinem ipſis fore ut maneant.

8 'Nunc veni,inſcribe hoc tabulæ apud eos,& in libro exara ipſum: 'ut ſit [b] temporibus ſequentibus in ſempiternum,uſq; in ſeculum.

9 Nam populus [c] rebellis eſt, filii mendaces; filii qui nolunt audire legem Jehovæ:

10 Qui edicunt videntibus, ne videatis;& prudentibus,ne provideatis nobis recta; loquimini nobis blanda,providete illuſiones:

11 Recedite a via, deducite ab itinere; facite 'ut ceſſet a facie noſtra ſanctus Jiſraëlis.

12 Idcirco ita ait ſanctus Jiſraëlis; quandoquidẽ ſpernitis verbũ hoc: confiditis autẽ fraudi & [d] præfractæ vitæ,ac innitimini ei:

13 Idcirco erit vobis iniquitas iſta, ' ſimilis rupturæ cadentis *muri*, [e] *quæ* ventrem faciebat in muro edito:cujus repentè in momento advenit fractura.

14 'Franget autem eam quaſi fractura utris figulorum contuſi,non parcet: adeò ut non inveniatur in contuſione ejus teſta ad capiendum ignem e foco,aut ad depromendum aquas e lacuna.

15 ' Ita enim dicit Dominus Jehova ſanctus Jiſraëlis,'reverſione & deſcenſu ſervabimini;in tranquillitate,& fiducia erit potentia veſtra:ſed non acquieſcetis,

16 Dicentes, 'nequaquam,ſed 'inſidentes equo fugiemus,idcirco fugietis:at levi jumento vehemur: idcirco leviores erunt qui perſequentur vos.

17 'Mille

[b] Heb. *quas ſidunt:imperſonaliter dictũ.*

[c] Heb. *præcepto hominum edocti.*

[d] Heb. *res mirificas faciendo,& miram.*

[e] Heb. *profundantes ut abdere.*

[f] Heb. *perverſio vos.*

[a] Heb. *tegendum tegumento.*

[c] Heb. *rebellionis.*

[d] Heb. *præfracto.*

[e] Heb. *tumentis.*

[b] Heb. *die poſt venturo.*

17 [f]Mille hominum ab increpatione unius, ab increpatione quinque fugietis *omnes*: donec reliqui fiatis ſimiles cippo in vertice hujus montis, & ſimiles vexillo in hoc colle.

[f]Heb. mille pro.

18 Idcirco autem exſpectabit Jehova gratiam facere vobis, & idcirco elaturus eſt ſe ad miſerendum veſtri; quia Deus juris *eſt* Jehova, beati omnes qui exſpectant eum.

19 Nam populus Tzijone habitabit, Jeruſchalaimis: [g]porrò non flebis, omnino gratiam faciet tibi ad vocem clamoris tui; ſimul ac audierit, exaudiet te.

[g]Heb. flendo non flebis; gratiam faciendo gratiam faciet tibi.

20 Dabit quidem vobis Dominus panem anguſtię, & aquas oppreſſionis: ſed non inclu detur angulo ampliùs ullus docentium te; quin oculi tui videbunt doctores tuos:

21 Et aures tuę audient verbum a tergo tuo, dicentium; hæc illa *eſt* via, incedite per eam, cùm dexteram aut cùm ſiniſtram petetis:

22 Et polluetis rectorium ſculptilium argenti tui, & amictum fuſilis ex auro tuo; ſeparabis ea, ut laborantem ex menſibus; apage, dices eorum cuique:

23 Tum dabit pluviam ſementis tuæ qua conſeveris terram, adeò ut panis, proventus terræ ſit uber & pinguis: depaſcent pecora tua die illa paſcuum latum.

24 Boves etiam, & aſelli colentes tellurem farraginem meram comedent; quæ ventilata fuerit vanno & ventilabro.

25 Eruntque ſuper omnem montem altum & ſuper omnem collem elatum, rivi, proceſſus aquarum; tempore cædis magnæ, cùm ceciderint turres.

26 Et erit lux ipſa lunæ ſicut lux ſolis, lux autem ſolis erit ſeptupla, ut lux ſeptem dierum; quo die obligaverit Jehova fracturam populi ſui, & fractionem plagæ illius curaverit.

27 Ecce nomen Jehovæ venit e longinquo, ardens ira ſua & gravitate incendii: cujus labia erant plena indignatione, & lingua ut ignis cōſumens:

28 Et ſpiritus ejus tanquam torrens inundans *eum qui* ad collum dividebat; agitando gentes agitatione vanitatis, fecit ut errent fræno impoſito maxillis populorum.

29 Illud canticum eſt vobis, ut noctis qua ſanctificatur feſtum: & lætitia [h]animi, qualis eſt euntis cum tibia, ut veniat in montem Jehovę ad rupem Jiſraëlis:

[h]Heb. *cordis*

30 Feciſſe Jehovam ut exaudiatur decor vocis ſuę, & deſcenſum brachii ſui demonſtraſſe, indignatione iræ, & flamma ignis conſumentis; diſperſione & inundatione ac lapide grandinis:

31 Cùm voce Jehovæ contritus eſt Aſſyrius, *qui* virga ſolitus erat percutere.

32 Sic erit [i]omnis locus quà tranſibit virga fundatiſſima, cui impoſuerit Jehova eam, cum tympanis & cum citharis; quando [k]bellorum agitationem ipſam expugnaverit.

[i]Heb. *omnia tranſitus virgæ fundationis.*

[k]Heb. *bella agitationis: hypallage.*

33 Etenim paratus eſt [l]jam antè exitii locus, hic etiam ipſi regi conſtitutus eſt, profundiſſimum, latiſſimum fecit *Jehova*: pyrę ejus, ignis, & lignorum multum *eſt*, flatus Jehovæ quaſi torrente ſulphuris incendit eam.

[l]Heb. *ab heſterno die: ſynecdoche ut Geneſis 31.2*

CAPUT XXXI.

1 VÆ deſcendentibus in Ægyptum ad auxilium, & *qui* innituntur equis; qui confidunt curribus cùm multi ſunt, & equitibus cùm ſunt numeroſi valde; neque reſpiciunt ad ſanctum Jiſraëlis, & Jehovam non requirunt.

Suprà 30.1. & seq.

2 Atqui ipſe etiam ſapiens eſt, qui cùm infert malum, verba ſua non ſinit amoveri: ſed inſurgit in domum maleficorum, & in auxilium operantium iniquitatem.

3 Ægyptius verò homo *eſt*, non autem Deus fortis; & equi eorum caro, non autem ſpiritus: quare Jehova extendente manum ſuam corruet adjutor, & cadet adjutus, pariterque hi omnes deficient.

4 Sed ita ait Jehova ad me; quemadmodum rugiens leo & juvenis leo ad prædam ſuam, cùm vocatur contra eum multitudo paſtorum, a voce eorum non terretur, & a ſtrepitu eorum non demittit ſe: ita deſcenſurus eſt Jehova exercituum ad militandum pro monte Tzijonis, & pro colle ejus.

5 Sicut aves volucres, ſic proteget Jehova exercituum Jeruſchalaima; protegendo etiam eripiet, tranſeundo etiam liberabit.

6 Revertimini ad eum, [a]quem ſumma apoſtaſia provocant filii Jiſraëlis.

[a]Heb. *in quē profundant apoſtaſiam ſive profundam faciunt. ſuprà 30.22.*

7 Cùm die illa ſpernent quiſque idola argentea ſua, & idola aurea ſua; quod faciūt vobis manus veſtræ, peccatum *denique*:

8 Tum cadet Aſſyrius gladio non virili, & gladius non humanus conſumet eum; & fugâ conſulet ſibi [b]metu gladii, juvenéſque ejus & lectiſſimi ejus [c]tributarii erunt.

[b]Heb. *a facie.*

[c]Heb. *tributo.*

9 Nam petra ejus præ formidine [d]evaneſcet, & conterentur præ ſigno principes ejus; dictū Jehovæ, cui ignis *eſt* Tzijone, & furnus Jeruſchalaimis.

[d]Heb. *tranſibit.*

ANNOTATIO.

1 Væ] *Hujus concionis, quam tribus hiſce capitibus contineri judicamus, quatuor ſunt in univerſum partes: prima eſt denuntiatio ſumma judiciorum in totum regnum & populum Judæorum, quæ per Babylonios erat effecturus Deus, uſque ad verſum 15. ſecunda & tertia ſunt prioris denuntiationis partes, quibus judicium illud univerſè pronuntiatum duobus modis accommodat pro perſonarum ratione: ſecunda enim pars eſt denuntiatio contra hypocritas, a verſu 15. hujus capitis ad finem uſque: tertia verò, contrà deſertores Dei manifeſtos, capite 30. quarta eſt concluſio, populum ad bonam frugem revocans, capite 31. Primæ autem denuntiationis partes ſunt duæ: propoſitio, uſque ad verſum 9. & narratio cauſarum ex quibus hoc judicium eventurum eſt, uſque ad verſum 15. Hoc enim væ, non eſt imprecantis, ſed prænuntiantis vocabulum, quo Propheta excidium tum ipſius templi, tum civitatis oſtendit.*

Arieli] *id eſt, altari, ac proinde templo ſynecdochicè; eſt autem Ariel vox compoſita, ſignificans de verbo ad verbum leonem Dei fortis: quo nomine intelligitur* ἐσχάρα *ſive focus ingentis illius altaris ærei, de quo*

2.Chronic.4.1.quia velut immanis leo holocauſta allata conſumebat igne perpetuo, cujus mentio eſt in fine
hujus prophetiæ infrà 31.9.ſic etiam accipitur Jechezk.43.15.& 16. Eſt autem in priore hujus verſus
membro prolepſis ſive propoſitio ſumma utriuſque calamitatis, quam ſequentia verba ex ordine interpretantur.
Caſtra metat.] Deus per Babylonios, temporibus Tzidkijæ, 2.Reg.& 2.Chronic. ultimo
cap. Adjicite] apoſtrophe ad obſeſſos, qua Propheta oſtendit diuturnam fore obſidionem, & inutilem
Judæorum laborem in defendenda urbe, atque adeò irritum externum cultum Dei quem adhibuerint: nam
obſidio illa duravit triennio, 2.Reg.25.4.& Jirmejæ 52. 2 Attamen] id eſt, neque viribus veſtris,
quas ad propulſandos Chaldæos occupabitis, neque ſacrificiis quibus vos iram meam amolituros præſumitis,
impediar quo minus in ſummas anguſtias templum meum, urbémque veſtram, & vos ipſos redigam.
Mœror &] id eſt, ſumma & incredibilis anxietas. Cùm erit] id eſt, cùm urbem æquè atque templum
perdam. 3 Nam caſtra] ἐξεργασία ſuperioris denuntiationis, uſque ad verſum 9. Pilata acie] ut Ijob
15.24.harum autem minarum complementum vide 2.Reg.25.4. 4 E terra loquar.] id eſt, humillimè,
& ſubmiſſiſſimè, ut ii faciunt qui corpore & animo abjecti ſunt. Sitque quaſi] vide ſuprà 8.19.
5 Ut pulviſculus] id eſt, erit multitudo numeroſiſſima: nam omnes copias Nebucadnezzar adducit.
Velut gluma] id eſt, promptiſſima erit & velociſſima ad exequenda ſine mora judicia mea. 6 Viſitabitur]
urbs Davidis videlicet. Tonitru &] id eſt, fragoſis, repentinis, vehementibus, immedicabilibúſque
plagis: quæ hac verborum congerie allegoricè deſignantur. 7 Erit enim] ætiologia proximè
præcedentis congeriei, qua graviſſimas calamitates Propheta deſignavit: non eſt mirum, inquit, ſi Chaldæi
in vos intonaturi ſunt, &c. nam rapientur odio contra vos inſaturabili, neque ſatis habebunt unquam
vos crudeliſſimè & inhumaniſſimè contumeliis, plagis, cædibus, incendiiſque confeciſſe: quod genus illis
ſæviſſimi & inexplebilis duabus ſomniantium figuris illuſtratur. 7 Ac ſi ſomniaret] id eſt, ſemper
ardentiſſimè eſuriet (ut ita loquamur) & ſitiet malis afficere te, neque adhuc allatis graviſſimis malis
acquieſcet: quam rabiem optimè deſcribit Jirmeja in Lamentationibus. 9 Cunctantur] narratio,
ut diximus in verſ.1.qua exponuntur excidii prædicti cauſæ duæ: una eſt ſtupor & cæcitas populi
Judæorum, verſibus quatuor; altera, obdurationis a Deo ſententia, verſ.13.& 14. In his autem verbis
(quorum alluſiones ſunt elegantiſſimæ) eſt conteſtatio, qua Propheta primùm omnibus palàm facit ſtuporem
populi, deinde per apoſtrophen ad populum ipſius officium oſtendit, quod ſi ſaperet facturus eſſet. Hæc ita accipienda
eſſe diſtinctiones docent, quæ extant in manuſcriptis exemplaribus noſtris. Cunctamini, inquit,
nimirum reſipiſcere & credere monitis ſervorum Dei. Admiramini] id eſt, rapti in admirationem Dei
vos tradite, & glorificate ipſum. Delicias agunt] id eſt, genio indulgent & cupiditatibus. Vociferamini]
ad Deum videlicet, miſſis deliciis & omni luxu implorantes miſericordiam ejus, & tempeſtivè
judicia prævertentes. Inebriantur] Judæorum animi ſtudiis occupati, ne accipiant Prophetarum verba:
metaphora. 10 Perfudit vos] id eſt, Deus obthuravit animum & oculos veſtros juſto judicio ſuo:
allegoria. Cum prophetis] id eſt, neque tantùm plebeios, ſed etiam utriuſque ordinis, civilis & Eccleſiaſtici,
curatores ſoporavit: quod ſequente ſimilitudine illuſtratur. 11 Scienti literas] periphraſis
peritorum, ut prophetæ atque primores ſunt. 12 Ei qui neſcit] periphraſis imperiti & illiterati vulgi.
13 Dixit enim] altera pars narrationis, nimirum ſententia obdurationis a Deo; exponens cauſam
& judicium ejus. Propterea quòd] duæ judiciorum cauſæ; una hypocriſis, altera ſuperbia non
acquieſcens præceptis Dei, ſed humana anteponens. 14 Seſe abdet] id eſt, non ampliùs extabit, peribit,
ut modò dixit: metaphora. 15 Væ abdent.] ſecundus hic concionis locus explicat unum peccati
genus, cujus cauſa in populum judicium denuntiatum eſt, nimirum hypocriſin, ut diximus in verſum 1. Sunt
autem tres hujus loci partes: prima eſt propoſitio ſumma judicii in hypocritas, hoc verſu; ſecunda, confirmatio
per redargutionem, a verſu 16.ad 22.tertia, piorum conſolatio, inde ad finem capitis. Abdentibus
in] id eſt, iis qui omnem induſtriam conſumunt in conſiliis capiendis, quæ etiam Deum ipſum
fugere videantur; adeò ſua hypocriſi conantur celare Deum, & putant notitiam ejus poſſe ſubterfugere; ut
ſequentia verba explicant. In tenebris] id eſt, in abditiſſimo occultè inſtitutis, & ſententia ipſorum
imperveſtigabilibus conſiliis. Quis videt nos] quaſi dicat, ne Deus quidem ipſe videt. 16 Res
inverti] confirmatio per redargutionem ἐξ ἀντιθέτου a perſona ipſorum, & perſona Dei: prius enim argumentum
eſt; putatiſne vobis eſſe tam facile factu ut evertatis conſilia Dei, & rebus omnibus utamini arbitratu
veſtro, quàm facile eſt figulo tractare lutum atque transformare? hoc verſu: poſterius autem, uno verò
hoc unius Dei eſt, atque ita ſe habere facto experiemini, verſ. ſeq. Cùm dicet] hypotheſis ironica ſive conceſſio,
qua in ludibrium traducit Deus hypocritarum arrogantiam: mirum eſt, inquit, vos ita deſipere, ut ne
ipſa quidem naturæ principia cognoſcatis: prius enim opus negabit opificem ſuum, aut factum infectum erit,
quàm conſilia & cogitationes veſtræ fugiant cognitionem meam; nedum ut minimam meorum conſiliorum
partem labefactent. Dicet] i. dicere poterit: nam potentialis eſt (ut vocant) ſignificatio. 17 An non]
altera pars antitheſeos, qua Deus, contra quàm putabant hypocritæ, potentiam ſuam aſſerit. quaſi dicat, meum
eſt momento dejicere elatos, & exaltare humiles: quod per allegoriam hoc verſu dictum, in ſequentibus
ab effectis illuſtratur. 18 Et audient] effectus interminationis de cædendo Libano, quo ferè elati
& inſolentes homines figurantur: tam graviter (inquit Deus) percutiam illos, ut velint nolint cogantur
audire, videre, & ſentire modis omnibus judicia mea; ad quorum denuntiationes agebant ſurdos, & cæcutiebant
ad ſigna. Verba liter.] de quibus ſuprà verſ.11.& 12. Ex caligine] in quam ſe putaverant
profundiſſimè abditos eſſe a Jehova, ſuprà verſ.15. 19 Et cumulabunt] effectus promiſſionis
de arvo in ſylvam attollendo, verſ.17. 21 Propter verbum] id eſt, ſuſcepta offenſione etiam leviſſima
de cauſa, aut planè nulla. 22 Idcirco] tertia pars, conſolatio reliquiarum, a promiſſionibus Dei
malum arcentis ab Eccleſia, eamq́; ſervantis, & informantis. Qui redemit] id eſt, adductus ſola ſua &
gratuita miſericordia, qua Abrahamum ſervavit, ex idololatria liberans, & poſterorum ſalutem ſpopondit
ei. Non jam] id eſt, cùm prædictum opus effecero. Jahhakob] id eſt, Eccleſia, quæ hactenus abundavit
filiis degeneribus, ac propterea probris affecta eſt atque deformata. 23 Opificium manuum]
id eſt, regenitos ſpiritu meo; quomodo accipit Paulus Epheſ.2.10. Sanctificabunt] Eccleſia cum filiis ſuis.

ſeu. 14 Errabundi] *id eſt, miſeri homines ſeducti a via veritatis, ac proinde huc illuc impulſi variis doctrinarum ventis.* Suſurrones] *qui priùs prophetis obſtrepuerant, eorumq́ monita tulerunt indigniſſimè, diſcant conticeſcere & placidè accipere ſermonem Dei.*

IN CAPUT XXX.

1 Væ] *tertius hic concionis locus, qui hoc toto capite exponitur, alterum genus peccati explicat quo populus in ſe accerſivit judicia Dei, nimirum defectionem. Conſtat autem ex quatuor partibus: prima eſt propoſitio & denuntiatio ſumma contra defectores, uſque ad verſum 8. ſecunda, narratio mandati quod Propheta accepit a Deo denuntiandum populo, inde uſque ad verſ. 15. tertia, conteſtatio graviſſima cum populo, uſque ad verſum 27. poſtrema, confirmatio ab exemplo Aſſyriorum, ad finem uſque capitis.* Filiis contumacibus] *id eſt, Judæis, qui regnante Tzidkija contumacia majorum ſua cumularunt, obdurantes cervicem ſuam, & animum obfirmantes, &c. 2. Chron. 36.13. cujus contumaciæ inſigne documentum fuit rebellio in Nebucadnetzarem contra fidem datam & prophetarum monita, & conſociatio cum Ægyptiis, de qua hic agitur & Jirmejæ 37. & Jechezk. 17.* Conſilium] *de rebellione in Babylonium, & fœdere cum Ægyptio.* Non ex me] *cujus videlicet dicuntur filii: ſic amplificatur criminis atrocitas.* Obducendum tegumentum] *id eſt, aſciſcendam ſibi protectionem defenſionemq́ aliam, quàm Spiritus Dei, nimirum eam quæ ſequentibus 6. verſibus exponitur; idq́ tam occultè, ut non prius de ea Nebucadnetzar cognoverit quam copias in Judæam immiſiſſet: ac propterea recipere eas coactus eſt inopinato adventu Ægyptii, Jirmejæ 37.11.* 2 Proficiſcentibus] *id eſt, euntibus in Ægyptum, ut fœdus jungant & conſequantur auxiliares copias.* Non conſuluerunt] *quin potius nuntios meos ſubſannarunt & ſpreverunt verba mea, 2. Chron. 36.16 μιμητικῶς.* Umbram Ægypti] *ad fruendum protectione ejus, ut modò dixit, & figuratur Jechezk. 17.7.* 3 Nam erit] *ἐξεργασία ſive exornatio denuntiationis præcedentis, quinque verſibus.* 4 Tzohhane] *vide Numer. 13.22. hæc autem hiſtoria habetur Jechezk. 17. ut antè diximus.* Iſtius] *regis Jehudæ, nimirum Tzidkijæ.* Chaneſum] *id eſt, Daphnas Peluſias (ut Herodotus vocat libro 2.) quæ cæteris ſcripturæ locis appellantur Tachpenes de nomine illius reginæ quæ memoratur 1. Reg. 11.19. aut etiam Tachpanches Jirmejæ 43.7. Obiter tamen obſervandum eſt corruptum eſſe Herodoti locum tum in Græco contextu, tum in Latina interpretatione, ubi hoc modo legendum eſt,* ἐπὶ Ψαμμητίχου βασιλέως φυλακαὶ κατέστασαν ἔν τε Ἐλεφαντίνῃ πόλι πρὸς Αἰθιόπων, ϗ ἐν Δάφνῃσι τῇσι Πελουσίῃσι ἄλλη πρὸς Ἀραβίων ϗ Ἀσσυρίων, ϗ τὰ λοιπά. *Hujus interpretationis noſtræ autorem ſecuti ſumus Jonathanem Chaldæum.* 5 Omnes pudeſ.] *nempe rex Judæorum: id eſt, hac defectione ſua & Ægyptiorum ſocietate nullam pudendam omnibus ſuis popularibus afferet.* Per populum] *id eſt, Ægyptios, qui ipſis potius confuſioni & damno futuri erant: ut ſequentia oſtendunt, & docet Jirmeja 2.36.* 6 Onus] *amplificatio, per antitheſin ſive comparationem ſtudii & numerorum ad Ægyptios tranſmiſſorum, cum malis quibus Judæos ipſos affecturi ſunt & beneficia illorum, compenſaturi. Hæc autem verba non facere initium novæ alicujus prophetiæ tam perſpicuè verborum ſeries commonſtrat & interpretatio noſtra, ut pluribus non ſit opus.* Jumentis Auſtr.] *id eſt, camelis Arabum & aſinis, quemadmodum ſequentia docent.* In terram] *id eſt, Ægyptum, ad cujus nomen alludit Hebræum oppreſſionis vocabulum.* Oppreſſionis &c.] *id eſt, quæ tantum opprimi & in anguſtias cogi ex more, non adjuvari Judæos poſſunt.* Ad eos] *id eſt, Ægyptios, Judæis tam mortiferos quàm ſunt leones, viperæ &c.* Ad populum] *ut ſupra ver. 5.* 7 Nam Ægypt.] *vide Jirmejæ 37.7.* De hoc] *conſilio & inſtituto Judæorum ad legationem mittendam.* Fortitudinem ipſis] *id eſt, ſi fortes & ſalvi eſſe volunt, ne legationem in Ægyptum mittant.* 8 Nunc] *ſecunda pars hujus loci, nimirum narratio, ut diximus in ver. 1. cujus membra ſunt duo: unum, obſignatio prophetiæ propter incredulitatem populi, quatuor verſibus: cujus generis obſignationem adhibuerat* Moſche *ex præcepto Dei, Deut. 31.19. & ſeq. alterum, ſumma* Prophetiæ *de exitio populi, uſque ad ver. 15.* Ut ſit] *ut Deut. 31.19.* 11 Ut ceſſet] *id eſt, deſinat nos per prophetas obtundere.* 13 Similis rupt.] *id eſt, proinde fuerit hæc iniquitate veſtra, ac ſi vectibus aut malleis jam inclinantem murum veſtræ reipublicæ momento deturbaretis in cervices veſtras: ſic Pſal. 62.4.* 14 Franget] *id eſt, & quidem franget minutiſſimè, ut Jirmejæ 19.11. amplificatio.* 15 Ita enim] *tertia pars hujus loci, conteſtatio: qua propheta primùm contumaciam populi cum Dei mandato comparat, hoc verſu, & ſequentis parte; deinde graviſſimas calamitates prænuntiat, tribus ſequentibus; ac poſtremò piorum animos conſolatur erigitq́ ampliſſimis promiſſionibus, uſque ad verſum 27.* Reverſione] *id eſt, ſi tranquillis & ſedatis animis certa fide conquieſcentes in Deo, non autem Ægyptios implorantes (ut ſupra verſu 7.) ad Chaldæorum regem, cui vos Deus tradidit, revertamini atque deſcendatis: ut Jirmejæ 38.17. & ſequen.* 16 Nequaquam] *id eſt, nolumus reverti; ſed potius omnia tentare, ut illorum effugiamus manus: vide Jirmejæ ibidem.* Inſidentes equo] *vide hiſtoriam 2. Reg. & 2. Chron. ultimis cap. & Jirmejæ 39. & 52.* 17 Mille ſe minimi] *confer cum Jirmejæ 37.10. ex decreto Dei Levit. 26.8. & Deut. 32.30.* Reliqui fiatis] *i. reliquiæ ex vobis ſervatæ per electionem gratuitam parvo numero, ſpectandæ proponantur in oculis omnium gentium, ad colligendam Eccleſiam Dei, ut ſup. 1.2.* In vertice] *i. in Eccleſia verſantes, quæ Tzijone monte figuratur.* 18 Idcirco] *tum ut vos perdat, tum ut reliquias ex vobis ſervet.* Expectabit] *i. differet, donec judicium de impiis fuerit executus.* Quia Deus] *id eſt, propter ſe utrumq́ effecturus eſt.* Beati omnes] *epiphonema μεταβατικὸν ad alterum locum de conſolatione piorum* 19 Nam populus] *conſolatio a promiſſionibus Dei primùm de reſtitutione Eccleſiæ, hoc verſum; tum de incorrupto Dei cultu, tribus ſequentibus; poſtremò de benedictionibus Dei in terra & cœlo, ver. 23. & ſequent.* 20 Dabit quidem] *occupatio, ne offenderentur piorum animi malorum ſenſu quæ inciderunt poſt reſtitutionem: docet enim Deus ſe quidem caſtigaturum eſſe virga hominum, ſed nunquam ſuos relicturum eſſe orphanos, quin a doctoribus & miniſtris Dei aſſiduè corrigantur, informentur, &c.* 21 Cum dexteram aut] *id eſt, cùm aberrabitis a recta via: aut aliquantum deflectetis.* 22 Et polluetis] *id eſt, abhorrebitis ab iis omnibus quæ cultui divino adverſantur.*

Separabis ea] *id eſt, abjicies & abſtinebis ſtudioſiſſimè, velut a re turpiſſima & impuriſſima.* 23 Tum
dabit] *id eſt, Deus tibi ſe hoc modo colenti benedicet.* 24 Boves etiam] *id eſt, adeò abundabis pro-*
ventu terræ, ut etiam optimus & purgatiſſimus cibo jumentis eſſe poſſit: hyperbole. 25 Eruntque] *id eſt,*
irrigua erunt omnia, etiam quæ natura fuerint ariidiſſima. Tempore cædis] *id eſt, cùm Deus Ec-*
cleſiam ſuam repurgaverit cæſis hypocritis & contumacibus, in quos antè invectus eſt. Turres] *ut ſuprà*
2.15. 26 Et erit] *i. illuſtriſſima erunt & glorioſiſſima omnia in reſtitutione Eccleſiæ: hyperbole.* Quo
die] *i. cùm Eccleſiam ex inutilibus & abalienatis membris laborantem admota manu, tanquã chirurgus, cura-*
verit: metaphora. 27 Ecce] *poſtrema pars hujus loci, confirmatio prophetiæ ab exemplo Aſſyriorum*
quod exponitur verſibus quinque, tum verò ad prophetiam accommodatur duobus ultimis. In exemplo au-
tem proponuntur duo: primum eſt mirificum judicium Dei contra Aſſyrios, duobus verſibus; alterum fructus
inde perveniens cùm ad Judæos exultantes, tum verò ad Deum ipſum, cujus beneficium & gloria perpetuo
cantico celebratur. Nomen Jehovæ] *id eſt, majeſtas Dei nominatiſſima.* E longinquo] *id eſt, quan-*
do judicio non tantùm Aſſyriorum, ſed Judæorum quoque, ac denique carnis, procul à Judæis abeſſe videba-
tur, ut hos liberaret illóſque perderet: conceſſio. Ardens ira] *id eſt, zelotypus pro defenſione & liberatio-*
ne Eccleſiæ ſuæ, ac proinde armis potentiſſimis inſtructus ad præſtanda judicia ſua: quæ allegoricè & huma-
nitus tribuuntur Deo. 28 Eum qui] *id eſt, Aſſyrium, qui jamq; rerum omnium potiri videbatur,*
omnibus occupatis præter Jeruſchalaima: vide ſuprà 8.8. Gentes] *ex quibus conflatus erat Aſſyrio-*
rum exercitus. Vanitatis] *id eſt tanta agitatione, ut illi in vanitatem abeant.* Fecit ut errent] *id*
eſt, ita propulſabit ut palantes reliquiæ reverterentur in regionem ſuam. Fræno] *vide 2. Reg. 19. 28. &*
infra 37. 29 Illud canticum] *id eſt, hoc tanto beneficio habetis quod lætemini, & unde glorificetis*
Deum. Ut noctis] *id eſt, tam celebre & lætum, quàm eſt principium feſtorum ſolennium, quæ à noctis in-*
cipiebant ex lege. Lætitia] *vide pſalm. 42.5. & 84.5. & ſequent.* [illegible] 30
Feciſſe] *argumentum cantici prædicantis beneficium Dei erga Eccleſiam ſuam, duobus verſibus.* De-
cenſum brachii] *id eſt, tanquam homo exerto & vibrato brachio, virium ſuarum documentum inſigne con-*
tra Aſſyrios edidiſſe. Et flamma] *his quatuor comparationibus effecta iræ Dei quâ profligati ſunt Aſſy-*
rii, optimè deſcribuntur, perinde ac ſi igne fuiſſent conſumpti, in minutiſſima fruſta (quod ſuprà dixit ver-
ſu 14.) diſſiliviſſent, torrentibus abrepti & merſi, aut grandine attriti eſſent: etſi utrum angelus Dei his ar-
mis adverſus Aſſyrios uſus fuerit, an verò hæc dicantur διὰ παραβολῆς, non poſſumus confirmare. 31
Qui virga] *ut ſuprà 10. 5. & 24.* Solitus erat] *nam multoties Jiſraëlem afflixerant Pul, Tiglath-pileſer,*
Schalman-eſer & Sancherib, de quib. 2. Reg. 15. & ſeq. 32 Sic erit] *ἀπόδοσις ſive accommodatio exem-*
pli ad argumentum hujus prophetiæ; quæ docet Propheta populum quidem Dei ab hoſtibus malè perpeſſurum,
ut caſtigetur paterna diſpenſatione; ſed tamen ſemper illis fore exitum lætum a Deo, hoſtibus verò ingratiſſi-
mum. Virga fundatiſſ.] *id eſt, certiſſima ex Dei decreto immutabili, ſuper quo fundata eſt, ac proin-*
de immota, ut nulla arte evitabilis. Cum tympanis] *id eſt, reddetur lætiſſima & exhilarabitur libera-*
tione Dei: ſynecdoche ab uſu veterum, cujus exempla ſunt Exodi 15.20. & 1. Schem. 18. 5. & Pſalm. 68.
26. Bellorum] *id eſt, hoſtes, quorum ſuos agitat operâ, profligaverit.* 33 Etenim] *exaratio pro-*
ximè præcedentis membri de adverſariorum expugnatione, cujus forma allegoricè deſcribitur. Exitii] *hic*
ſingularem vocem adhibet ad notandum ſingulare judicium quo in regem Babylonis erat uſurus Deus: nam
deducitur a nomine Topheth, qui locus fuit amplus (unde nomen habet) ab idololatris celebratus, ut ex Jir-
mejæ 7. & 19. conſtat: quemadmodum etiam ante hæc tempora filios ab Achazo Rege in eodem loco fuiſſe
exuſtos legimus 2. Chron. 28. 3. Cùm itaque impuriſſima illa ſacrificia palàm fierent ad portam Jeruſcha-
laimorum maxima pompa atque apparatu, Propheta illuſtriſſimum Babylonii regis exitium magnificentiſſimè
efficiendum in oculis Eccleſiæ ipſius nominat conjugata & affini voce; quò etiam ſpectant ſingula illa de-
ſcriptionis verba ſequentia. Profundiſſimum latiſſ.] *exegeſis magnifica loci quem Propheta modò*
nominavit, ut oſtendat convenientia fore Dei judicia cum perſonis: vide ſuprà 14. nam quòd illic Propheta
prædicit fore ut Babylonius ſepulchro cum aliis non capiatur, hîc altera locutione oſtendit. Pyra ejus] *ſic*
pergit in allegoria a comparatione eorum qui in valle Hinnomi comburebantur, adhibitis rebus quæ hîc dicun-
tur ad incendium, & conflagrationem illorum.

IN CAPUT XXXI.

1 Væ] *Ultima pars concionis, concluſio, hoc capite continetur; cujus partes ſunt duæ: una eſt prophetiæ*
præcedentis repetitio ſumma, uſque ad verſum 6. altera, exhortatio ad reſipiſcentiam promiſſionibus conjun-
cta, ad finem uſque. Repetitionis porrò duo ſunt loci: minæ contra Judæos & Ægyptios, tribus verſibus; &
promiſſiones erga Eccleſiam, ver. 4. & 5. 2 Atqui] *ἀντανάκλασις qua refringit Propheta vanam Ju-*
dæorum, Ægyptiorumq; confidentiam per comparationem ſapientiæ & potentiæ Dei: eſto ſanè, inquit, ſint
ſapientes, ſint potentes Ægyptii: jam verò multoties fecerunt periculum quàm facilè ipſorum ſapientiam
& potentiam deludat & evertat Deus, ut legimus Exodi 1. & ſequent. Quamobrem non dubium eſt quin i-
dem porrò ſit facturus ad vindicandum gloriam ſuam. Maleficorum] *quos, filios contumaces & po-*
pulum rebellem nominavit, ſuprà 30. 1. & 9. In auxilium] *id eſt, in Ægyptios opitulantes, Judæ-*
is. 4 Sed] *Occupatio, qua temporat Propheta proximè præcedentes minas; cadent quidem (in-*
quit) adjutor Ægyptius, & Judæus adjutus Babyloniorum operâ; ſed reliquias ſervabo & liberabo e ma-
nibus illorum: ut copioſè promiſit ſuprà 30.19. & ſequentibus. Quemadmodum rugiens] *id eſt,*
planè imperterritus a numero potentiâque hoſtium Eccleſiam infeſtantium. Pro monte Tzijonis] *id*
eſt, Eccleſia, ſynecdochicè. 5 Sicut aves] *nimirum protegunt nidum ſuum, ita Deus Eccleſiam ſuam*
perget protegere, protegendo eripere, &c. gradatio. Eſt autem hic eclipſis relati nominis, ut Levit. 21. 4.
Tranſeundo] *quaſi dicat, nocte una, ſicut in Ægypto factum eſt, Exodi 12.29. nam nocte una ſimiliter de-*
jectum eſt, Babyloniorum regnum ad liberationem populi, Danijel. 5.30. 6 Revertimini] *altera con-*
cluſionis locus, reliquias populi exhortans ad reſipiſcentiam, hoc verſu; tum promiſſiones ſubnectens. 7

Cùm die illa] *expoſitio promiſſionum in reſipiſcentes, quorum reſipiſcentia deſcribitur hoc verſu περιφραστικῶς.* 8 Tum cadet] *id eſt, quando reconciliatus fuerit Deus cum reſipiſcente Eccleſia, omnia ſuccedent optimè: Deus enim ipſe Eccleſiam ſuam protegens victoriam tribuet ab omnibus hoſtibus, eorum ſpoliis locupletabit Eccleſiam, denique cumulabit benedictionibus: quæ promiſſio ſynecdochicè ab exemplo recentis victoriæ contra Aſſyrium (quo uno potentiſſimo hoſte fuerat tunc infeſtata Eccleſia) deſcribitur.* Aſſyrius] *id eſt, quiſquis, ut Aſſyrius fuerit hoſtis Eccleſiæ: ſynecdoche, ut ſuprà 25.10.* Non virili] *ſed divino, id eſt, ſpiritu Dei, ut Zecarjæ 4.6.* Tributarii erunt] *id eſt, Eccleſiæ miniſtrabunt & ſervient: ut Pſal. 72.8. & ſequentibus. hinc autem apparet non propriè hoc quidem loco agi de cæde exercitus Aſſyriorum regnante Chizkija (quia tunc temporis minimè effectum eſt, ut ulli Aſſyriorum fierent tributarii) ſed victoriam Eccleſiæ in regno Chriſti cum illa victoria comparatam, numeris omnibus illi anteferri. quaſi dicat, & illud fiet, & multo amplius.* 9 Petra ejus] *id eſt, receptus ejus, cui confidit tanquam firmiſſimo munimento regni, dejicietur, & habitatores diffluent formidine.* Præ ſigno] *id eſt, metu ſigni aut vexilli, quod contra ipſos Deus erexerit; ut Exodi 17.15.* Cui ignis eſt] *his attributis Dei ſummas cauſas attingit Propheta prædictæ adminiſtrationis: Deus (inquit) in Eccleſia ſua habitat, & in ea depoſuit quicquid tum ad cultum ſuum, tum ad ultionem de hoſtibus ſumendam pertinet: ac proinde quicunque in Eccleſiam involvuntur & Dei cultum labefactare volunt, ſe ipſos tanquam in furnum ardentem, ingerunt in iram Dei: ut dictum eſt ſuprà 30.30. & 33.* Ignis] *ad colendum Deum ſacrificiis.* Furnus] *ad conſumendos adverſarios Dei & Eccleſiæ.*

CAPUT XXXII.

Propheta adminiſtrationem regni Chriſti à doctrina, veritate, & ſimplicitate commendans, pioſque ad certam illius expectationem erigens, deſolationem totius Judææ antegreſſuram prænuntiat, ut populares reſipiſcerent: deinde fructus & effecta regni Chriſti in Eccleſia prædicans concludit ſermonem æternæ beatitudinis promiſſione.

1 EN juſtè regnaturus eſt Rex, & principes jure principatum gerent:

2 Et erit vir tanquam abſconſio à vento, & latibulum ab inundatione: ut rivi aquarum in arido loco, ut umbra petræ ingentis in terra feſſa *ex ſiti*.

3 Neque connivebunt oculi videntium, ſed aures audientium auſcultabunt:

4 [a] Animuſque inconſideratorum intelliget ſcientiam, & lingua balborum [b] expeditè eloquetur *verba* explanata.

5 Neque flagitioſo amplius indetur nomen ingenui, & tenax non dicetur liberalis:

6 Sed flagitioſus *dicetur* flagitium eloquens, cujus animus efficit iniquitatem; exercendo hypocriſin, & proloquendo in Deum errorem, exhauriendo animam famelici, & potum ſitientis ſubtrahendo.

7 Et tenacis inſtrumenta mala *dicentur*: qui ſcelerata conſilia init ad perdendum humiles ſermonibus falſitatis, etiam cùm egens eloquitur jus.

8 Ingenuus verò, qui ingenua conſilia init, & qui rebus ingenuis inſiſtit.

9 Fœminæ tranquillæ, ſurgite, audite vocem meam: filiæ confidentes auribus percipite ſermonem meum.

10 [c] Annis multis continentibus commovebimini, ô confidentes: quia defecerit vindemia, collectio non provenerit.

11 Trepidate ô tranquillæ, commovemini ô confidentes; exuite atque nudate vos, denique accingimini lumbis.

12 Propter ubera plangant; propter agros [d] deſideratiſſimos, propter vitem fructiferam.

[d] Heb *deſiderii.*

13 In terra populi mei ſpina ſentica aſſurget: uſtio in omnibus domibus lætis, *in* urbe exultabunda.

14 Nam palatium deſeretur, ſtrepitus civitatis derelinquetur: clivus & exploratoria ſpecula erit pro ſpeluncis uſque in ſeculum, gaudio onagris, paſcuo gregibus:

15 Donec infundatur ſuper nos ſpiritus de excelſo; & redigatur deſertum in arvum, & arvum pro ſylva reputetur:

16 Habitetque in deſerto illo judicium, & juſtitia in arvo reſideat.

17 Tunc erit opus juſtitiæ pax; effectus, inquam, juſtitiæ tranquillitas & ſecuritas uſque in ſeculum:

18 Nam reſidebit populus meus in caula pacis; & in habitaculis [e] ſecuriſſimis, atque in locis ad quietem tranquilliſſimis:

[e] Heb *ſecuritatum.*

19 Illa ut petat grandinis caſus ſylvam, & depreſſione deprimatur civitas.

20 O vos beatos, qui ſeveritis ſecundum omnes aquas; qui immiſeritis eò pedem bovis & aſini.

ANNOTATIO.

1 En juſtè] *Hujus prophetiæ, quam propheta ſcripſit ad conſolationem Eccleſiæ per regnum Chriſti, partes præcipuæ ſunt quatuor: prima eſt hypotypoſis ſive propoſitio oculis quaſi ſubjiciens conſtitutionem illius regni, uſque ad verſum 9. ſecunda eſt hortatio populi ad prævertendas reſipiſcentia* [illegible] *illius regni conſtitutionem, uſque ad verſum 15. tertia, deſcriptio bonorum, quæ percepturi fuerint pii ex regno Chriſti, uſque ad verſum 20. ubi eſt concluſio epiphonematica. Sunt autem in hypotypoſi illius regni obſervanda duo: unum eſt ſalutaris adminiſtratio, duobus verſibus: alterum, vera inſtitutio & ſimplicitas in publica & privata adminiſtratione omnium, verſibus ſequentibus.* Rex] *Chriſtus: nam de Chizkija aut alio ullo accipere alienum eſſe à vero tum ſequentes promiſſiones oſtendunt, tum verò antecedentium calamitatum deſcriptio; quam propheta in hoc capite poſuit de induſtria, ut ſuperiorum eſſet corollarium.* Principes] *id eſt, adminiſtri regis & Eccleſiæ ſanctè miniſtrabunt, allegoria ab humano regno.* 2 Vir] *homo Chriſtus, ſpes & perfugium noſtrum, mala depellet à ſuis, & bona conferet; quæ figurantur ſuis comparationibus hoc verſu.* Terra feſſa] *ut Pſalm. 63.2.* 3 Neque connivebunt] *expoſitio veræ inſtitutionis in Eccleſia per Chriſtum, hoc verſu quidem allegorica, ſequente verò plana, quaſi dicat,*

cat, omnes erunt edocti a Deo veritatem, infrà 54.13. Eſt autem hoc verſu oppoſitio [illegible] *eclipſis contrariorum, hoc modo; neque connivebunt oculi, neque obſurdeſcent aures; ſed videbunt oculi, & aures, &c.* 5 Neque flagit.] *expoſitio ſimplicitatis ex certiſſima veri notitia profectæ: verè, inquit, diſcernent ſpiritus, & verè ac ſine hypocriſi agent quoſcunque Chriſtus inſtituerit; at pravi malum malum, & bonum bonum appellant.* 6 Cujus animus] *exegeſis flagitioſi, qui deſignatur ab animo, verbis, & factis in Deum, atque in homines.* Errorem] *id eſt, quicquid aberrat a veritate ejus.* 7 Inſtrumenta] *id eſt, non tantùm ipſe malus judicabitur; ſed etiam omnia quibus utetur ingrata omnibus & faſtidioſa erunt, tanquam maculata contagione peccati: quamobrem hac alluſione emphatica Propheta uſus eſt, cujus lepos in vertendo perit.* Qui ſcelerata] *exegeſis tenacis, quòd falſitate corrodit omnia & ne egentiſſimo quidem ulli parcit in cauſa juſtiſſima.* 9 Fœminæ tranquillæ] *ſecunda pars, qua regnum Judæorum ſingulæq́; civitates ejus provocantur ad reſipiſcentiam, ut antevertant judicia ſeveriſſima, quæ antè denuntiaverat Deus, & hîc ſummatim complectitur.* Tranquillæ] *id eſt, civitates diffluentes luxu, & nihil mali jam ſentientes, aut in poſterum præcaventes animo; ſed otio torpentes.* Surgite] *ut verbum Dei accipiatis reverenter: vide in Gen. 49.33.* 10 Annis multis] *ſeptuaginta deportationis, & aliis etiam conſequentibus: ut oſtendit præfinitio temporis verſ. 15. & 15.* Defecerit vind.] *id eſt, terra exſolverit ſabbatha ſua, ut prædixerat Deus Levit. 26.34. & 43.* 11 Exuite] *nimirum ordinariis veſtibus, ut lugubres induatis, & cilicio accingamini. quo etiam modo hortatur Joël 1.13.* 12 Propter ubera] *id eſt, eſtote in luctu graviſſimo, ac ne infantes quidem ſugentes ubera ab eo liberate: ut Jonæ 3.5. & ſeq.* 13 Uſtio] *ſic accipimus hanc vocem, ut ſuprà 3.25. adducti fide hiſtoriæ 2. Reg. 25.12. & 2. Chron. 36.19. & Nechemjæ 1.3. & 2.3.* 14 Palatium] *domus regis ſuccenſa igne.* Strepitus] *vel multitudo, ut Lament. 1.1.* Clivus] *de quo 2. Chron. 27.3. & Nechem. 3.26. ubi erat turris magna & prominentiſſima (quam ab uſu vocabant ſpeculatoriam) teſte Nechemja ibidem: Joſephus a ſitu Ophlam vocat propter Hebræam clivi appellationem, lib. 6. de bello Judaico. cap. 6.* Uſque in ſeculum] *id eſt, diu, per longum tempus: nam tempus calamitatum definitur ſeq. verſu.* 15 Donec] *tertia pars, in qua deſcribuntur bona piis eventura cùm extiterit plenitudo temporum. Sunt autem duo bonorum genera proleptice hoc verſu poſita: unum, eſt communicatio ſpiritus & virtutis Dei in Chriſto; alterum, effectus ſanctæ hujus communicationis, bonis ſalutaris, & improbis capitalis.* Spiritus] *qui propter effecta proximè ſequentia appellatur ſpiritus judicii & ſpiritus ſublationis, ſup. 4.4.* Redigatur deſert.] *i. pius, qui priùs horridus eſſe videbatur, ſit tanquam excultus ager fructum ferens Domino.* Arvum pro] *i. impius elatus, qui priùs videbatur eſſe cultiſſimus, horreſcat; quod antè dixerat verſu. 5. & ſeq. ſic ſup. 29.17.* 16 Habitetq́;] *ἐργασία, ſive exornatio effectorum ſpiritus Dei in ſanctis: erunt, inquit, fructus ſpiritus in arvo, id eſt, Eccleſia Dei, juſtitia, pax, & gaudium: ut Rom. 14.17.* 19 Ut ut petat] *i. quamvis totus mundus alioqui inhorreſcat malis, hi tamen ab omnibus immunes conſervabuntur. Deſcribitur autem mundus κατὰ μερισμὸν, cùm ſylvam & civitatem Propheta nominat. q. d. ut ut perdantur omnia in urbe & ruri: ſic etiam piorum ſecuritatem commendat Propheta Pſal. 46.* 20 O vos beatos] *concluſio epiphonematica, qua Propheta pios cum beatiſſimis agricolis comparat qui agrum optimum coluerint, propter venturam meſſem.* Secundum omnes] *id eſt, locis tam irriguis ut eſt Eccleſia Dei; vide in Eccleſiaſt. 11.1.* Qui immiſeritis] *i. colueritis immiſſo bove, &c. periphraſis culturæ.*

CAPUT XXXIII.

Hac concione Propheta prædicaturus magnificentiam regni Chriſti, primùm univerſè adverſariis Dei exitium & piis ſalutem prænuntiat: deinde argumentis a natura gratiaq́; Dei, & Aſſyriorum exemplo petitis confirmat juſtos de fide & defenſione Dei; de ſtabilitate regni Chriſti, & amplitudine Eccleſiæ ejus: poſtea gentibus adverſis excidium earúmq́; regionibus horrendam vaſtitatem prædicit; quorum judiciorum nomine poſtremò res omnes docet recreatum iri, itaq́; ad inſtaurationem Eccleſiæ conſpiraturas, ut regnum Chriſti ex omnibus gentibus ad ipſum converſis conſtituatur per redemptionem ejus.

1 VÆ tibi vaſtator, qui ipſe non vaſtaris; & tibi perfide, [a] contra quem non agitur perfidè: cùm deſieris *eſſe* vaſtator, vaſtaberis; cùm abſolveris perfidè agere, perfidè agetur contra te.

2 Jehova, gratiam fac nobis, te expectamus: eſto brachium horum ſingulis matutinis, etiam ſalus noſtra tempore anguſtiæ:

3 [b] A ſonoro ſtrepitu pervagantur populi, ab exaltatione tua diſperguntur gentes:

4 Et colligitur præda veſtra, collecta bruchi; [c] diſcurſione qualis eſt præfocuri idum diſcurſantis in eam.

5 Editus eſt Jehova, nam habitat altum; implet Tzijonem judicio & juſtitia.

6 Eſt itaque firmitas temporis tui, robur [d] omnis ſalutis, [e] ſapere te & noſſe: reverentia Jehovæ eſt theſaurus ejus.

7 En [f] valentiſſimi horum clamaverant foris; legati pacis amare fleverant:

8 Deſolati erant aggeres, ceſſaverat [g] viator; irritum fecerat fœdus, ſpreverat civitates, non habebat rationem *ullius* mortalis:

9 Lugebat, languebat terra, pudebat Libanum, languebat; erat Scharon quaſi ſolitudo, ſudebatque Baſchan & arvum:

10 Nunc ſurgam, dixit Jehova; nunc exaltabor, nunc extollam me.

11 Concipitis torridum gramen, parietis ſtipulam; ſpiritus veſter, eſt ignis conſumpturus vos.

12 Ita fuerunt populi *velut* *ineditis* [h] fornacibus calcariis: *ut* ſpinæ ſucciſæ, igne exuſti ſunt.

13 Audite longinqui quod feci; & agnoſcite propinqui potentiam meam.

14 Expaverant Tzijone peccatores, corripuerat tremor hypocritas: quis diverſabitur *aiebant*, ex nobis *cum* igne conſumente? quis diverſabitur ex nobis *cum* ardoribus [i] perpetuis?

15 Qui ambulat [k] juſtiſſimè, & qui loquitur [l] rectiſſimè: qui ſpernit lucrum ex fraudibus, qui excutit manus ſuas ne teneat munus, qui obſtipat aurem ſuam ne audiat [m] cædes, & obſignat oculos ſuos ne videant malum.

16 Hic *velut* altiſſima loca habitabit, in propugna-

[a] Heb. *cùm perfide non egerint contra te: tertia pluralis imperſonaliter: ſic in fine verſus*

[b] Heb. *a ſono ſtrepitus: hypallage.*

[c] Heb. *ſecundum diſcurſionem locuſtarum.*

[d] Heb. *ſalutũ*

[e] Heb. *ſapientia* tua & *ſcientia.*

[f] Heb. *Ereel. quod dicitur Ariel. 2. Schẽ. 23.20.*

[g] Heb. *tranſiens itinere.*

pugnacula petrarum, locum editum ejus; panis ejus dabitur, aquæ ejus ſtatæ *erunt*:

17 Regem in pulchritudine ſua videbunt oculi tui, ſpectabunt terram [n] longinquiſſimam:

18 [o] Animus tuus meditabitur terrorem; *dicens*, ubi eſt legiſperitus? ubi penſator? ubi cenſor turrium?

19 Populum robore præditum non videbis; populum [p] profundioris ſermonis quàm ut intelligatur, [q] peregrinæ linguæ, ac [r] non intellectæ.

20 Aſpice Tzijonem, urbem conventuum noſtrorum: oculi tui videant Jeruſchalaima, caulam tranquillam, tentorium *quod* non diſſipabitur, cujus paxillorum nullus recedit in æternum, neque ulli funes ejus diſrumpentur:

21 Sed ibi magnificus Jehova erit nobis loco fluviorum, rivorumq; amplorum ſpatiis: non itura eſt in eo [f] claſſis impulſa remis, neque navis magnifica pervaſura eum.

22 Nam Jehova vindex noſter, Jehova legiſlator noſter; Jehova Rex noſter, ipſe ſervabit nos.

23 Deſerent rudentes tuos: cùm nondum confirmaverint erectum malum ſuum, non expanderint velum, tunc dividetur præda ſpolii permulti, claudi diripient prædam.

24 Neque dicet habitator, ægrotus ſum: populus habitans in ea, levatus *erit* ab iniquitate.

[f] Heb. *claſſis remi.*

CAPUT XXXIIII.

1 ACCEDITE gentes ad audiendum, & nationes attendite; audiat terra, & quæ implent eam, orbis habitabilis, & quæcunque progignuntur in eo.

2 Nam fervens ira *eſt* Jehovæ contra omnes gentes, & æſtuans ira contra omnem exercitum earum: internecioni devovebit eas, tradet eas mactationi:

3 Et confoſſi earum projicientur, cadaverumque earum aſcendet fœtor: & colliqueſcent montes ex ſanguine eorum:

4 Etiam contabeſcet totus exercitus cœlorum, convolventurque tanquam liber cœli; & totus exercitus eorum decidet ut decidit foliũ e vite, & ut deciduus fructus e ficu.

5 Nam inebriatus eſt in cœlis gladius meus: ecce ſuper Edomæos deſcendet in judicium, & ſuper [a] populum quem devovi internecioni.

6 Gladius Jehovæ implebitur ſanguine, pinguefiet adipe, ſanguine agnorum & hircorum, adipe renum arietum: cùm ſacrificium erit Jehovæ Botzræ, & mactatio magna in terra Edomæorum.

7 Deſcendent quoque unicornes cum eis, & juvenci cum robuſtis *tauris*; adeò ut inebrietur terra eorum ſanguine, & pulvis eorum, adipe pinguefiat:

8 Cùm dies ultionis Jehovæ, annus retributionum ob cauſam Tzijonis *erit*.

9 Itaque mutabuntur torrentes ejus in picem, & pulvis ejus in ſulphur; eritque terra ejus pro pice ardente.

10 Noctu & interdiu non extinguetur, in ſeculum aſcendet fumus ejus: a generatione in generationem vaſtata manebit, [b] in ſempiternum nemo tranſibit per eam:

11 Sed hæreditariò poſſidebunt eam platea, & anataria, noctuaque, & corvus inhabitabunt eam: & extendet ſuper eam lineam deformationis, & lapides inanitatis:

12 Clariſſimos ejus ad regnum vocabunt, ſed nemo erit ibi; & omnes principes ejus futuri ſunt nihil.

13 Et aſſurget in palatiis ejus ſpinarum multitudo, chamæleon, & ſpina in munitionibus ejus: eritq; caula draconum, atrium ululis:

14 Et concurrent feræ animalia cum terrifico, & ſcops proximo ſuo acclamabit: tantùm ibi reſidet ſtrix, invenietque ſibi quietis locum:

15 Ibi nidificabit merula, & ponet; cumq; eruperit, colliget ad umbram ſuam: tantùm ibi congregabuntur milvi [c] alter cum altero.

16 Quærite ex libro Jehovæ, & legite; unum ex his non defuturum eſt, unum alterum non deſiderabunt: nam os meum eſt quod præcipit, & ſpiritu ſuo idem congregabit ea.

17 Nam cùm projecerit illis ſortem, & manu ſua diſtribuerit illis ad amuſſim; uſque in ſeculum hæreditariò poſſidebunt illam, per [d] generationem quamque habitabunt in illa.

[b] Heb. *in æternitatem æternitatum.*

[c] Heb. *mulier* ad *ſociam ſuam: ſic verſu ſequente.*

[d] Heb. *generationem & generationem*

CAPUT XXXV.

1 LÆTABUNTUR de his deſertum & ſolitarius locus; & exultabit ſolitudo, ac florebit tanquam roſa:

2 Magis ac magis florebit, & exultabit etiam exultatione *ſua* & cantu: gloria Libani dabitur ei, decor arvi & Scharonis; iſta videbunt gloriam Jehovæ, decorem Dei noſtri, *& dicent*,

3 Confirmate manus remiſſas, & genua labantia fortificate:

4 Dicite [b] inconſideratis animo; confirmamini, ne timeatis: ecce Deus veſter, ultio advenit, retributio Dei, ipſe advenit ſervaturus vos.

5 Tunc aperient ſe oculi cæcorum, & aures ſurdorum patefient:

6 Tunc ſaliet claudus velut cervus, & cantabit lingua muti: erupiſſe in deſerto aquas, & torrentes in ſolitudine:

7 Abiiſſe torridum locum in ſtagnum, & ſiticuloſum in ſcaturigines aquarum; in caula draconum, cubili cujuſque, gramen eſſe cum arundine & junco.

8 Et erit illic agger & via, quæ via ſanctitatis vocabitur, quâ non tranſibit pollutus, ſed erit iſtorum: [c] viator, ne ſtulti quidem poterunt deerrare.

9 Non erit ibi leo, & [d] violenta ulla fera non conſcendet eam, non invenietur ibi: ſed ambulabunt *ea* vindicati:

10 Et redempti Jehovæ revertentur, & pervenientque Tzijonem cum cantu, & lætitia [e] perpetua ſuper caput ſuum: gaudium & lætitiam aſſequentur, fugientq; mœror & gemitus.

[c] Heb. *incedens via.*

[d] Heb. *violenta ferarum.*

[e] Heb. *ſeculi.*

ANNOTA-

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Hæc concio comprehenſa tribus capitibus, a Propheta de induſtria fuit objecta ſuperioribus ſermonibus;
*quia nunc demum ſingularia judicia omnia omittuntur, ut tranſeatur ad juſtam conſtitutionem regni
*Chriſti, quod poſt judicia illa omnia erat adventurum: Sunt autem in hac concione ſummatim quatuor
partes: prima eſt prolepſis, ſive propoſitio, univerſè malis malum, & bonis bonum denuntians, verſibus quatuor:
ſecunda eſt propoſitio ſive explicatio ſecundæ partis prolepſeos per ὑστέρωσιν *Hhebræis familiarem, toto
hoc capite: tertia eſt explicatio prioris partis prolepſeos, toto capite* 34. *poſtrema eſt concluſio, exponens gloriam
regni Chriſti, piorumq́ gloriationem ex conſtitutione ejus, capite* 35. *Hac autem prolepſi primùm mala
improbis prædicuntur, ver.* 1. *deinde bona invocantibus Deum per fidem, tribus ſequentibus: nam quæ hoc
loco dicitur, non ad certam aliquam & ſingularem gentem referimus; ſed ad omnes reluctantes Deo, & Eccleſiam
ejus vi ac fraudibus infeſtantes.* Qui ipſe] *id eſt, qui præſentibus commodis, & divitiis benignitatis
ac patientiæ Dei abuteris, ut alios non laceſſitus circumvenias.* Cùm deſieris] *id eſt, cùm
menſuram ſcelerum tuorum ad ſaturitatem impleveris, & cumulaveris.* 2 Jehova] *alterum membrum
prolepſeos exponens fidelium preces, hoc verſu; & conſecutura bona, duobus ſeq.* Horum] *id eſt, tuorum
defenſio te expectantium: ſic Eccleſia pro ſingulis precatur, & ſinguli pro Eccleſia tota.* 3 A ſonoro]
*explicatio bonorum quæ in ſalute percipiunt pii: unum eſt, liberatio a malis, hoc verſu; alterum, omnis boni
perceptio, verſu ſeq.* Sonoro ſtrepitu] *id eſt, vel ſolo auditu judicii adventantis tui perduntur: quæ verba
elegantiſſimè opponit Propheta præcedentibus, eſto brachium horum ſingulis matutinis, etiam ſalus, &c.*
4 Et colligitur] *i. & vos, ô pii, de hoſtibus triumphatis, eorúmque ſpoliis locupletamini: apoſtrophe gratulatoria
ad pios, quam Propheta conficit ex accumulatione & obſervatione omnium judiciorum Dei inde a
temporibus Abrahami, prout in ſcriptura leguntur.* Collecta bruchi] *id eſt, præda vobis erit quicquid
ſibi comparavit hoſtis, qui tanquam bruchus & locuſta depopulatur omnia.* Praſocuridum] *id eſt, locuſtarum
viriditatem terræ exedentium, quæ Græcis dicuntur hoc nomine ab effectu: ſic Hhamos. 7.1.* 5
Editus eſt Jehova] *ſecundus hic locus expoſitionem continens ſecundæ partis prolepſeos, ut antè diximus, explicat
primùm argumenta propoſitionis, uſque ad verſum* 13. *deinde documenta fidei & ſanctimoniæ ad obtinendas
promiſſiones, uſque ad verſum* 20. *poſtremò per hypotypoſim oſtendit promiſſionum fructum, ad finem
uſque capitis. Argumenta autem ducuntur a natura & fœdere Dei, hoc verſu; a fide noſtra & pietate
in Deum, ver. ſequente; poſtremò ab operibus, ac nominatim a recente exemplo rei geſtæ contra Aſſyrios, verſibus
ſequen.* Implet Tzijonem] *id eſt, præſens eſt ex fœdere cum Eccleſia inito, ut judicet improbos,
& juſtitiam in ſuis exerceat.* 6 Eſt itaque] *ſenſus eſt, neque vita ſtabilis, neque firma ſalus poteſt cuiquam
contingere, niſi per fidem quæ in ſapientia ſcientiaq́ certa verſatur; & niſi theſaurum pietatis reconditum
poſſideat in bona conſcientia, qua repulſa non poteſt non fieri naufragium fidei, 1. Timoth. 1.19.*
7 En valentiſſimi] *tertium argumentum, ut diximus ver. 5. exponens hiſtoriam calamitatis Judæorum
ver. 7. 8. & 9. & mirificæ liberationis a Deo, tribus ſeq. quo exemplo voluit Propheta Judæos ita confirmare,
quaſi in rem præſentem adduxiſſet manu.* Valentiſſimi horum] *id eſt, præfecti Judæorum, miſſi a
rege Chizkija ut audirent legationem Rab-ſchakis. 2. Reg. 18.37.* Legati pacis] *id eſt, qui bellum refugiebant,
& pacem factam cum Aſſyrio ſervari & coli poſtulabant.* 8 Deſolati erant] *id eſt, averſa
omnis commeandi ratio, obſeſſis per Aſſyrium itineribus: quod genus calamitatis ſimiliter narrat Debora
Judic. 5.6.* Irritum fecerat] *Sancherib accepta pecunia, 2. Reg. 18.17.* Spreverat civitates]
tum deſtruendo, tum etiam gloriando, 2. Reg. 18.33. & 19.12. 9 Lugebat] *i. miſerrima erant omnia
atque miſeranda: metaphora proſopopœetica.* Scharon] *vide 1. Chron. 5.16.* Baſchan &] *id eſt, paſcua
& arva, ſynecdochicè, ut infrà 35.2.* 10 Nunc ſurgam] *altera pars narrationis, ut dictum eſt
ver. 7. qua conſilium Dei, objurgatio improborum, & profligatio docentur, tribus verſibus.* Exaltabor]
opere mirifico: humanitus dicta. 11 Concipitis] *increpatio allegorica, qua Deus Aſſyriorum conſilia
& conatus cremio, animos verò igni ardenti comparat, quæ unà conſumi ſolent.* 12 Ita fuerunt] *eventus
Aſſyriorum deſcriptus allegoricè, prout narratur 2. Reg. 19.* 13 Audite] *ex ſuperioribus argumentis
profluunt duo illi propoſitionum rivi de quibus in verſum 1. prior, vocans pios ad fidem & ſanctimoniam,
hoc capite; poſterior, judicium improbis denuntians, capite ſeq. Hujus autem propoſitionis exordium
hoc verſu continetur: documenta, ſex verſibus ſeq. ac poſtremò hypotypoſis, ut diximus in verſum 5.*
Longinqui prop.] *id eſt, omnes, ex Judæis & gentibus.* 14 Expaverant] *propoſitio de fide & ſanctimonia
piorum, occaſione ſumpta a dubitatione & incredulitate hypocritarum, qui inſtruente obſidionem
Sancheribo diffidebant promiſſionibus Dei, & perfidiam ſuam obvelabant ſpecie quadam reverentiæ; quaſi
tenuitatem ſuam ex animo cognoviſſent indignam eſſe quæ accederet infinitam majeſtatem Dei: cujuſmodi
exemplum in Achazo vidimus ſuprà 7.12.* Cum igne conſumente] *ſic abutitur hypocriſis apertis Dei
verbis, Deut. 4.24. quaſi dicerent, fruſtra expectaretur liberatio a Sancheribo; quia oblita eſt Judæa fœderis
Jehovæ, & fecit ſibi ſculptile: quamobrem nihil amplius a Deo expectandum eſt quàm ut conſumat nos, quia
ignis conſumens Deus zelotes eſt; ac proinde ſtat ſententia ejus de ulciſcendis peccatis, non autem de inſtaurando
fœdere & continuando nobiſcum.* Ardoribus perp.] *i. quis ſubſiſtat ad conſtantiſſima judicia ejus? quæ
non poſſunt ab hominibus expugnari: vide ſup. 10.16. hæc enim verba ſunt deſperantium de ſalute, quam
Deus per ſervos ſuos promiſerat.* 15 Qui ambulat] *ſubjectio adverſans ſuperiori hypocritarum deſperationi
qua Deus pios & juſtos (quorum definitio hoc verſu continetur) confirmat in expectatione promiſſorum Dei.*
16 Hic] *promiſſa quæ juſto fiunt his quatuor verſibus, continent liberationem a malis & malorum metu,
bonorúmq; omnium communicationem, quam privatè & publicè in Eccleſia pii percepturi ſunt.* Locum
editum] *Tzijonem, Eccleſiam Dei.* Panis ejus] *id eſt, omnibus vitæ ejus commodis a Deo conſuletur:
ſynecdoche.* 17 Regem] *id eſt, non amplius ſqualentem & luctuoſum videbis Regem, aut regionem
occupatam; ſed gloria magnificentiſſima abundavit Rex, & inimicos ſuperabit, quorum ſedes quanvis
longinquas te vidente adjunget ſibi. Hoc autem typicè quidem in Chizkija factum eſt, 2. Chron. 32.23.
ſed perfectum & conſummatum in Chriſto.* 18 Animus tuus] *id eſt, nihil metues amplius; ſed habe-*

bit delectationem ſecura præteritorum malorum recordatio, adeò ut liberè queas ludiſicari omnia conſilia, rationes, conatus, & turbas hoſtium inſenſorum tibi: atque huc ſpectavit Paulus 1.Cor.1.20. Meditabitur] non ſollicitus, ſed exultabundus. Ubi eſt] hic ſermo eſt piorum, qui ad Eccleſiam ſe recipientes & freti præſidio Dei ſecurè hoſtibus inſultant: quod his interrogationibus Propheta facit. quaſi dicat, ſi quid eſt in rebus humanis ad bellum rectè gerendum opus, hæc profectò ſunt; conſilia a peritis, pecuniæ à penſatoribus ſive quæſtoribus, munitiones a cenſoribus & tribunis militaribus, robur denique & copia militum: ſed ubi ſunt iſta omnia? ſi fortè poſſunt Deo obſiſtere: evanuerunt jam olim; & in perpetuum; ut liqueſcit cera ab igne, ita peribunt improbi a conſpectu Dei, Pſal.68.3. Legiſperitus] videlicet caſtrenſis ſive militaris. Penſator] quæſtor præfectus ærario militari. Cenſor turrium] id eſt, tribunus præfectus cenſendis & curandis machinis, tormentis, munitionibusque bellicis, ſynecdochicè. 19 Non videbis] id eſt, nullo pacto experieris, ac ne videbis quidem. 20 Aſpice] hypotypoſis confirmans promiſſiones præcedentes, qua proponuntur oculis piorum duo; præſtantia Eccleſiæ propter Deum habitantem & inſidentem in ea, tribus verſibus; & fructus ad ſingulos perventuri, duobus ultimis. Caulam tranq.] allegoria duplex, Eccleſiæ quidem infirmitatem & tenuitatem proponens, ſed ita ut eò amplius commendetur Dei erga illam beneficentia. 21 Sed ibi] hoc eſt, quemadmodum Meſopotamia fluviis circumquaque firmata eſt, Euphrate & Tigri, & ſicut Ægyptus Nilo in omnes partes deducto; ſic Deus, imò valentius multò Eccleſiam firmaturus eſt, & futurus pro rivo ampliſſimo, ut ſit Eccleſia extra omnem teli jactum: ſimiliter alibi Deus igneum murum ſe fore prædicit Eccleſiæ ſuæ, Zecarjæ 2.8.& 9. Non itura] id eſt, non perferet rem ullam adverſantem nobis; ſed potius judicio ſuo perdet & immerget, ſicut olim Ægyptios: μείωσις.

23 Deſerent] apoſtrophe glorioſa ad claſſem inimicorum, qui Eccleſiam cogitant invadere: illi, inquit Propheta, primo impetu a Deo conſternati cum animis abjicient omnia, & præda erunt Eccleſiæ. Claudi] id eſt, etiam tenuiſſimi quique nullo negotio depopulabuntur illos; adeò offendunt imperatos a rebus omnibus: proverbium facilitatem rei quæ agitur indicans, ut 2.Schem.5.6. 24 Neque dicet] id eſt, omnes incolumitatem & pacem obtinebunt per remiſſionem peccatorum, juſtificati fide in Chriſtum Jeſum Regem & ſervatorem noſtrum.

IN CAPUT XXXIIII.

1 Accedite] Nunc demum venit Propheta ad priorem partem prolepſeos, de qua diximus ſuprà 33.1. nimirum ad propoſitionem judicii divini improbis eventuri. Sunt autem hujus propoſitionis tres partes: prima eſt exordium, hoc verſu, quemadmodum in ſuperiore quoque propoſitione fuiſſe oſtendimus, ſuprà 33.13. ſecunda eſt narratio judiciorum futurorum a Deo, uſque ad verſum 16. tertia eſt confirmatio, duobus ultimis. Eſt autem exordium hoc patheticum, quo Propheta res omnes creatas provocat, ut afficiantur gravitate judiciorum Dei, quemadmodum fecerat ſuprà 1.2. 2 Nam fervens] narratio hæc judiciorum Dei duas partes continet convenientes exordio: unam, de judiciis Dei contra homines improbos, uſque ad verſum 9. alteram, de effectis judiciorum in terram ipſam, & res creatas omnes, inde ad verſum 16. 3 Colliqueſcent montes] hyperbole elegantiſſima optimè exprimens ſeveritatem judiciorum Dei, ut ſequente verſu. quaſi dicat, cœlum, & terra exhorreſcent tam atroces pœnas quas Deus ſumpturus eſt de inimicis ſuis, ut ſuprà 13.10. 4 Etiam contabeſcent] ſimilem planè hyperbolen, atque hinc deſumptam vide Apoca. 6. 12. & ſeq. 5 Nam inebriatus eſt] ætiologia à decreto Dei, pro eo quod eſt; res jámque in cœlis concluſa atque confecta eſt: fixum eſt decretum, & immutabile. Inebriari autem dicitur gladius metaphoricè, id eſt, rubere & circumfluere ſanguine, ut Jirmejæ 46.10. Super Edomæos] hos primo loco Propheta nominat, tum quia ex propinquitate erant notiſſimi, tum quia Jehudæis ab omni memoria hoſtes fuerant infenſiſſimi, ut Pſalm.137.7. Hhamos 1.11. Hhobadjæ 10. & ſeq. Lament.4.21. Jechezk.25.12. & ſup.21.11. Super populum] id eſt, ſuper alios omnes excidio deſtinatos. 6 Gladius Jehovæ] altera deſcriptio judiciorum Dei: qua oſtendit quam gratum ſibi futurum eſt cùm inimicos Eccleſiæ profligabit; a ſimilitudine ſacrificiorum, quæ ipſi odora fuerunt olim in Eccleſia per Chriſtum. Sanguine] quaſi dicat, conſumam eos planè: nam ſanguis & adeps in ſacrificiis (quibuſcum improbi comparantur) ſolebant conſumi Jehovæ, Levit.3.16.& 17. Botzræ] quam Ptolemæus Boſtram vocat, in Edomæa. 7 Unicornes] id eſt, etiam indomiti & potentiſſimi quique potentia Dei mittentur ſub jugum: nam unicornium natura indomita eſſe dicitur, ut Ijobi 39.12. & ſeq. Adeò ut] hyperbole, ut ſuprà 3.& 4. id eſt, copioſè perfundetur. 8 Ob cauſam Tzijo.] id eſt, propter Eccleſiam. 9 Itaque] altera pars narrationis, ut diximus in verſum 2. de effectis Dei terrificis; quorum duo in univerſum ponuntur capita: unum, fore terras incendio, duobus ver. alterum, fore horridas, deſertas, & ſolitarias tantùm beſtiis habitabiles. 11 Platea] vide Levit.11.18. Anataria] vide ſuprà 14.23. Et extendet] id eſt, quiſquis inſtaurare conabitur, fruſtra conſumet operam: ita Deus materiam adimet ædificandi, & res ædificatas deſtruet, Malachi 1.4. 12 Clariſſimos ejus] id eſt, non potuerunt inſtaurare regnum amiſſis regibus, neque domos ſuas de integro extruere. Verborum autem ἐμπλοκὴν, quæ verſu hoc ineſt, ad evidentiam tranſpoſuimus. 14 Feræ animalia] vide ſuprà 13.21. 15 Merula] avis ſolitaria (unde Merulam dictam volunt Grammatici) aſſultim incedens, qui ſaliendi uſus apud Hhebræos avi nomen dedit. Ponet] ova ſua. Eruperit] id eſt, excluſa fuerit pullities, quæ per eclipſin hoc loco intelligitur. 16 Quærite] confirmatio ſuperiorum denuntiationum ab eventu, quo veritatem ſermonis ſui examinandam & probandam Deus exhibet, ut Deuter.18.22. Libro Jehovæ] id eſt, libro prophetiarum, quas Jehova edit per prophetas ſuos actos ipſius ſpiritu. Os meum eſt] id eſt, dixi, & præſtabo dictum verbo potentiſſimo. 17 Nam cùm] id eſt, ex quo ſemel regiones iſtas feris habitandas aſſignaverit, nunquam deſinet maledictio eis regionibus pronuntiata: aſſignationem autem propheta figurat duobus modis, ſorte & funibus, qui modi tunc in uſu erant: ut terra tribubus ſorte, & agri funibus in familias diſtributi ſunt, Numer.26.54. & Jehoſch.18.

IN CAPUT XXXV.

1 Lætabuntur] Concluſio totius concionis, ut dictum eſt ſuprà 33.1. qua Propheta partim hyperbolicis

orationibus, partim puris atque ſimplicibus præſtantiam illius regni explicat quod conſummatur in Chriſto. Sunt autem hyperbolæ duorum generum: prius eſt de rebus creatis rationis expertibus; poſterius, de hominibus. Cæteris rebus creatis tribuuntur duo hyperbolicè: unum eſt ſenſus tum effectu ſui, alterum eſt ſenſus ad homines habitus, quatuor verſibus primis. quaſi dicat, geſtient quodammodo omnia, & gloriam Dei prædicabunt in Chriſto. De his] *tum liberatione bonorum, capite 33. tum judicio in hoſtes Eccleſiæ, capite 34.* Deſertum] *id eſt, etiam loca quæ videntur omnium ineptiſſima.* 2 Arvi] *ut ſuprà 33.* 3 Confirmate] *id eſt, alii alios docete, jubete bono animo eſſe, & ſalutaribus monitis adjuvate: metaphoræ; ut Ijobi 4.3. quæ verſu ſequente exponuntur.* 5 Tunc aperient ſe] *alterum genus hyperbolæ: quod tamen ex parte, quoties viſum eſt, in corporibus præſtabat Chriſtus, & in animis ſuorum quotidie præſtat.* Cæcorum] *ut Matth. 9. 27. & 11.5. & 12.22. & 20,30. & 21.14. & Joan. 9.* Surdorum] *ut Matth 11.5. & Marci 7.32.* 6 Saliet] *ut Matth. 11.5. & 15.30. & 21.14. Joan. 5. & Actor. 3.1. & 8.7. & 14.8.* Muti] *ut Matth. 9.32. & 12.22. & 15.30.* Erupiſſe] *argumenta cantus fidelium, omnia inſtaurata & reſtituta eſſe in Chriſto: quod figuratè hoc & ſequente verſu exponitur.* 7 Cubili cujuſque] *id eſt, in locis etiam abditiſſimis & incultiſſimis; ſic accipiendum eſſe hunc locum Hhebraicæ diſtinctiones docent.* Gramen eſſe] *id eſt, locum qui fuerat aridiſſimus (qualem dracones expetunt) uliginoſum effectum eſſe.* 8 Et erit illic] *ſecunda pars concluſionis, qua tum Eccleſiæ acceſſus, duobus verſibus; tum fructus, verſu ultimo exponuntur: ſumpta allegoria ex conſtitutione priſcę illius Eccleſiæ, quæ erat Tzijone.* Agger &] *id eſt, aggeſta & excelſa via: hypallage, ſive potius* ἓν διὰ δύο, *ut Grammatici dixerunt.* Pollutus] *id eſt, infidelis, aut ſceleratus ullus.* Illorum] *nimirum quorum oculi & aures apertæ, crura correcta, & linguę explicatæ fuerint beneficio Chriſti ad prędicandum Deum, id eſt, quos ille vindicaverit atque redemerit, ut ſequentia docent.* 9 Leo] *id eſt, inimicus ullus Dei, aut Eccleſiæ damnoſus.* 10 Pervenient] *id eſt, recipientur in Eccleſiam, & ingredientur in ea.* Cum cantu] *ut ſolebant qui feſtis anniverſariis proficiſcebantur Jeruſchalaimum, ut annotavimus ſuprà 30.29.* Perpetua] *ac proinde illam priſcæ Eccleſiæ lætitiam numeris omnibus ſuperante.* Fugientque mœr.] *id eſt, & quidem conſtantiſſimum aſſequentur gaudium, nullo pacto mutabile.*

CAPUT XXXVI.

Eodem eſt argumento, & propè iiſdem verbis cum 2. Reg. 18.

2. Reg. 18. 13 — 1 FUERAT enim decimo quarto anno regis Chizkijæ, ut aſcendens Sancherib rex Aſſyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas, occuparet eas.

2. Reg. 18. 17 — 2 Miſit autem rex Aſſyriæ Rab-ſchaken Laciſcho Jeruſchalaima, ad regem Chizkijam, cum copiis numeroſis: qui ſubſtitit ad aquæ ductum piſcinæ ſuperioris, *qui eſt* in aggere agri fullonis.

3 Et egreſſus eſt ad eum Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui; cum Schebna ſcriba, & Joacho filio Aſaphi a memoria.

4 Ad quos dixit Rab-ſchake, dicite jam ad Chizkijam; ſic ait rex maximus rex Aſſyriæ, quæ *eſt* fiducia iſta qua confidis?

5 [a] Dixero (veruntamen verba futilia) *adeſſe* conſilium & fortitudinem ad bellum; nunc cui confidis quòd rebellas contra me?

6 Ecce fiduciam habueris in ſcipione arundinis iſtius quaſſatæ iſto, in Ægyptio; quo ſi quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *eſt* Parhho Rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipſo.

7 Quòd ſi dixeris ad me, in Jehova Deo noſtro fiduciam habemus: an non is *eſt* cujus abſtulit Chizkija excelſa & altaria, edicens Jehudæ & Jeruſchailamis, coram altari hoc iucurvate vos?

8 Sed nunc miſceto quæſo bellum cum Domino meo Rege Aſſyriæ: & dabo tibi bis mille equos, ſi poteris ſuppeditare qui equitent eos pro te.

9 Quomodo ergo averteres faciem ducis unius e ſervis domini mei minimis? ſed fiduciam tuam habes in Ægyptio, propter currus & propter equites.

10 At nunc au abſque Jehova aſcendi contra regionem hanc ad perdendum eam? Jehova edixit mihi, aſcende iu regionem iſtam, & perde eam.

11 Dixit verò Eljakim, Schebnaque, & Joach ad Rab-ſchaken, alloquere quæſo ſervos tuos Syrè intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, audiente hoc populo qui eſt ſuper murum.

12 Sed dixit Rabſchake, an ad dominum tuum, aut ad te miſit me Dominus meus, ut loquerer verba hæc? nónne ad homines iſtos qui deſident ſuper murum, ut comedant excrementa ſua, & bibant lotium ſuum vobiſcum?

13 Itaque ſubſiſtens Rab-ſchake exclamavit voce magna Judaicè, & dixit; audite verba Regis maximi, Regis Aſſyrię.

14 Ita ait Rex: ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit eripere vos.

15 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova, dicendo; certò eripiet nos Jehova: non tradetur civitas hæc in manum Regis Aſſyriæ.

16 Ne auſcultetis Chizkijæ: nam ſic ait Rex Aſſyriæ, tranſigite mecum munere, & prodite ad me; ſic comedite quiſque *fructum* vitis ſuę, & quiſque *fructum* ficus ſuæ, ac bibite quiſque aquas ciſternæ ſuæ:

17 Uſque dum veniens aſſumam vos *deducendos* in terram ſimilem terrę veſtræ; terram frumenti & muſti *feracem*, terram *abundantem* pane & vineis:

18 Ne fortè ſeducat vos Chizkija dicendo; Jehova eripiet nos: an eripuerunt dii gentium quiſque terram ſuam e manu Regis Aſſyriæ?

19 Ubi *ſunt* dii Chamathæ, & Arpadi? ubi dii Tzepharvajimorum? quin etiam eripuerunt*ne* Schomronem e manu mea?

20 Qui ſunt inter omnes deos regionum iſtarum, qui eripuerint regionem ſuam e manu mea: ut eripiat Jehova Jeruſchalaima e manu mea?

21 Obticuerunt autem, neque reſponderunt ei quicquam; præceptum enim Regis fuerat edicentis; ne reſpondeatis.

22 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, Schebnaque ſcriba, & Joach filius Aſaphi a memoria, ad Chizkijam laceris veſtibus: & indicaverunt ei verba Rabſchakis.

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Hoc caput & tria ſequentia in hunc locum inſerta ſunt, non tantùm ad lucem ſuperioribus prophetiis afferendam, ut à Jeſchahhja conſcripta ſunt; verùm etiam quia commodè ad proximè ſequentis prophetiæ interpretationem pertinent. Nam hac hiſtoria geſta, & mirifica liberatione accepta divinitus, occaſio prophetæ data eſt prophetandi de regno Chriſti; & ex gloria Chizkijæ ac totius regni, amplificandi gloriam Chriſti & Eccleſiæ, quæ tribus præcedentibus capitibus fuit explicata.* 5 Dixero] *concesſio ironica. quaſi dicat, ut demus te virum eſſe valentem conſilio & fortitudine; certum eſt tamen te [illegible] nihil præſtare contra regem tam potentem poſſe. Hinc conficitur altera pars, cui ergo confidis? an Ægyptiis an Deo? &c.*

CAPUT XXXVII.

Eodem eſt argumento cum 2. Reg. 19.

1 FUIT autem cùm audiret Rex Chizkija, ut laceraret veſtimenta ſua; & tegens ſe cilicio ingrederetur domum Jehovæ:

2 Et mitteret Eljakimum qui præerat domui, & Schebnam ſcribam, ac ſeniores ſacerdotum, tectos ciliciis; ad Jeſchahhjam filium Amotzi prophetam.

3 Qui dixerunt ad eum, ſic ait Chizkija, dies anguſtiæ, & increpationis, irritationiſque eſt dies hic; cùm venerint filii uſque ad os matricis, & vis non adſit ad partum.

4 Utinam audiat Jehova Deus tuus verba Rabſchakis, quem miſit Rex Aſſyriæ dominus ejus ad afficiendum probro Deum viventem, & arguat hujuſmodi verba quæ audierit Jehova Deus tuus: itaque effer precationem pro hoc reſiduo quod præſens eſt.

5 Cùm itaque veniſſent ſervi Regis Chizkijæ ad Jeſchahhjam,

6 Dixit ad eos Jeſchahhja, ſic dicitote ad dominum veſtrum: ſic ait Jehova, ne timeto propter verba iſta quæ audiviſti, quibus blaſphemarunt pueri Regis Aſſyriæ me.

7 Ecce ego indam ei ſpiritum, ut audito rumore revertatur in terram ſuam: tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.

8 Itaque reverſus Rabſchake invenit Regem Aſſyriæ oppugnantem Libnam: audiverat enim eum profectum eſſe Laciſcho.

9 Audiens autem de Tirhhaka Rege Cuſchi, dicentes, procedit ut pugnet contra te: audiens, inquam, miſit nuntios ad Chizkijam, edicendo:

10 Sic alloquimini Chizkijam Regem Jehudæ, dicendo, ne decipiat te Deus tuus, in quo tu fiduciam habes, dicendo; non tradentur Jeruſchalaima in manum Regis Aſſyriæ.

11 Ecce tu audiviſti quid fecerint Reges Aſſyriæ omnibus aliis regionibus, internecioni devovendo incolas earum: & tu eripereris?

12 An eripuerunt eas dii gèntium, quas perdiderunt majores mei? Gozanem, & Haranem? & Retzephum, & Hhedenitas qui ſunt Telaſſari?

13 Ubi eſt Rex Chamathæ, & Rex Arpadi? & Rex civitatis illius Tzepharvajimorum, Henahhi, & Hhivæ?

14 Cumque accepiſſet Chizkija literas e manu nuntiorum, & legiſſet illud; aſcendens *in* domum Jehovæ, explicavit illud Chizkija coram Jehova.

15 Et precatus eſt Chizkija Jehovam, dicendo:

16 Jehova exercituum, Deus Jiſraëlis, inſidens Cerubinis, tu es Deus ille ſolus, omnibus regnis terræ; tu feciſti cœlum & terram.

17 Inclina, Jehova, aurem tuam & audi, aperi, Jehova, occulos tuos & vide; audi, inquam, omnia verba Sancheribi, qui miſit ad probro afficiendum Deum viventem.

18 Verum eſt, Jehova: vaſtaverunt reges Aſſyriæ omnes [a] gentes illas, & regionem illarum:

19 Et tradiderunt deos illarum igni; quia dii non erant, ſed opus manuum hominis, lignum aut lapis, ideo perdiderunt eos.

20 Nunc itaque Jehova Deus noſter, ſerva nos e manu illius; ut cognoſcant omnia regna terræ, te Jehovam ſolum eſſe.

21 Tum miſit Jeſchahhja filius Amotzi ad Chizkijam, qui diceret: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis, quòd precatus es me contra Sancheribum Regem Aſſyriæ:

22 Hoc eſt verbum quo edicit Jehova *reſpondens* ei: contemnit te, ſubſannat te virgo filia Tzijonis, poſt te caput movet filia Jeruſchalaimorum.

23 Quem probro affeciſti ac blaſphemaſti? & contra quem extuliſti vocem? utique attollis *in* ſublime oculos tuos contra ſanctum Jiſraëlis.

24 Per ſervos tuos probro affeciſti Dominum, cùm diceres, multitudine curruum meorum ego aſcendi ſummitatem montium, latera Libani: & ſuccidam proceras cedros ejus, lectiſſimas abietes ejus; ingrediar etiam [b] celſiſſimam extremitatem ejus, ſylvas, arva ejus.

25 Ego effodio ut bibam aquas; nam exſicco planta pedum meorum omnes rivos locorum obſeſſorum.

26 An non audiviſti inde a longinquo tempore, me id facere? & a diebus priſcis formare illud? nunc adduco illud, ut ſis ad deturbandum in acervos vaſtos civitates munitas.

27 Ideo habitatores earum contracti manu, territi ſunt & erubuerunt; fuerunt *ut* herba agri, ut holeracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & ager tactus uredine antequam in culmum aſſurgat.

28 Utique ſeſſionem tuam, & profectionem tuam, & inceſſum tuum novi; etiam furorem tuum contra me.

29 Quoniam tu furis contra me, & tumultuatio tua aſcendit ad aures meas; ideo ponam hamum meum in naſo tuo, & frænum meum

[a] Heb. *terras, metonymicè.*

[b] Heb. *celſitudinem extremitatis ejus.*

inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quam veniſti.

30 Illud autem eſtò tibi hujus *rei* ſignum, comedere vos anno uno ſponte natum, & anno altero ſponte renatum: anno demum tertio ſerite & metite, ac plantate vineas, & comedite fructũ earum;

31 Nam reſiduum domus Jehudæ, quod relictũ fuerit, rurſus radicabitur inſernè; & proferet fructum supernè;

32 Cùm Jeruſchalaimis prodibit reliquum, & reſiduum e monte Tzijonis: zelus Jehovæ exercituum facturus eſt iſtud.

33 Propterea ſic ait Jehova de Rege Aſſyriæ, non eſt ingreſſurus in civitatem hanc, neque jaculaturus huc ſagittam, neque oppoſiturus ei ſcutum; neque diffundet contra eam miſſilia catapultaria.

34 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictum Jehovæ.

35 Nam protegam civitatem hanc ad ſervandum eam, propter me & propter Davidem ſervum meum.

36 Itaque prodiens angelus Jehovæ percuſſit in caſtris Aſſyriorum centum octoginta quinque millia: cumque ſurrexiſſent mane, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.

37 Quare profectus abivit, & reverſus eſt Sancherib Rex Aſſyriæ; conſeditq; Nineve.

38 Ubi fuit, ipſo ſe incurvante in æde Niſroci Dei ſui, ut Adramelech, & Schareetzer filii ejus percuterent eum gladio, ipſi verò proriperent ſe in terram Ararati: & regnavit Eſar-Chaddon filius ejus pro eo.

CAPUT XXXVIII.

Eodem eſt argumento cum principio 2.Reg.20. Inſeritur autem ode Chizkijæ, qua ægritudinem & perturbationem animi ſui in morbo, orationemq́; ad Deum exponit; beneficium acceptum narrat: fidem in Deum profitetur; & gratias ei immortales ſpondet.

2.Reg.20. 1 DIEBUS illis ægrotavit Chizkija lethaliter: ad quem veniens Jeſchahhja filius Amotzi Propheta dixit ad eum, ſic ait Jehova; da præcepta familiæ tuæ, nam tu brevi moriturus es, ac non vives.

2 Quapropter advertens Chizkija faciem ſuam ad parietem, oravit Jehovam.

3 Et dixit; obſecro Jehova, recordare jam me continenter ambulaſſe coram te fideliter & animo integro, & quod bonum videtur in oculis tuis feciſſe: flevitq; Chizkija fletu magno.

4 Tum fuit ſermo Jehovæ ad Jeſchahhjam, dicendo:

5 Abi, & dicito ad Chizkijam; ſic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam, vidi lachrymas tuas, ecce ego addam diebus tuis quindecim annos;

6 Et e manu regis Aſſyriæ eripiam te, & civitatem hanc; protegamq; civitatem hanc.

7 Atque hoc tibi eſto ſignum a Jehova, facturum eſſe Jehovam rẽ iſtam quam locutus eſt.

8 Ecce ego reducturus ſum umbram graduum illorum, quæ deſcendit 'gradibus Achazi, cum ſole retrorſum decem gradibus: & reverſus eſt ſol decem gradibus, iiſdem gradibus quibus deſcenderat.

9 'Scriptum Chizkijæ regis Jehudæ; cùm ægrotaſſet, & a revaluiſſet ex ægritudine ſua.

10 'Ego dicebam, b reſciſſis diebus meis 'aditurus ſum portas ſepulchri; privor 'reſiduo annorum meorum.

11 Dicebam, 'non ſum viſurus Jah Jah in terra viventium: non intuebor hominem amplius inter habitatores mundi.

12 c 'Habitatio mea transfertur, & transportatur a me, tanquam tentorium paſtorale: 'ad excidium perduxi, ut textor *ſtamen*, vitam meam; 'a peniculis reſecturus eſt me; 'a die uſq; ad noctem d perempturus es me.

13 Proponebam, 'dum mane erat, tanquam leonem, ita fracturum eſſe *Deum* omnia oſſa mea; a die uſq; ad noctem te perempturũ eſſe me.

14 'Ut grus *aut* hirundo, ita pipiebam: gemebam ut columba, *dicens*: attolluntur oculi mei in ſublime, ô Domine, 'oppreſſio *ſit* mihi, pertexe me.

15 'Quod eloquebar, 'ſtatim prædixit mihi, idemq́; fecit: 'progredior omnibus annis vitæ meæ ultra amaritudinem animæ meæ.

16 'Domine, per 'hæc e vivitur: etiam his 'ſingulis ineſt vita ſpiritus mei, his facis ut revaleſcam, & vivum f conſervas me.

17 Ecce 'ad pacem *advenit* amara mihi amaritudo; ſed tu propenſus amore *eduxiſti* animam meam a fovea g excedente, quia 'abjeciſti poſt tergum tuum omnia peccata mea.

18 'Non enim ſepulchrum celebrat te, aut mors laudat te: non habent expectationem in fide tua 'qui deſcendunt in h ſepulchrum.

19 Vivens, vivens, ipſe celebrabit te ut ego hodie: pater filiis notam faciet fidem tuam.

20 'Jehova *præſtò eſt* ad ſervandum me; ideo odas lyricas meas pulſabimus omnibus diebus vitæ noſtræ in domo Jehovæ.

21 Edixerat enim Jeſchahhja: i ſumatur palatha ficuum, & appingatur ulceri, & revaleſcet.

22 Et dixerat Chizkija; quod eſt ſignum, me aſcenſururum eſſe in domum Jehovæ?

a Heb. *viveret: ut Numer.* 21.8.
b Heb. *in reſciſsione dierum meorum.*

ANNOTATIO.

8 Gradibus Achazi] *id eſt, qui gradus deſcripti ſunt in ſolario Achazi.* 9 Scriptum] *hæc inſcriptio argumentum ſequentis cantici exponit: primum enim docet Chizkija quid ſecum Deus egerit, & ipſe cum Deo quo tempore decumbebat, uſque ad verſ.* 15. *deinde ſanitatem a Deo receptam narrat, fidemq; in ipſum & immortales gratias profitetur, ad finem uſque cantici.* 10 Ego dicebam] *prior hæc narrationis pars exponit tum expoſtulationem Chizkijæ cum animo ſuo, quia intempeſtivam eſſe mortem ſentiebat apud ſe, & habendæ prolis deſiderio ex promiſſione Dei tenebatur, quatuor verſibus; deinde poſtulationem a Deo, ver.* 14. Aditurus ſum] *id eſt, ſi res ita ſe habet ut Propheta denuntiavit, præpropere me oportet mori: periphraſis mortis.* Reſiduo annor.] *i. annis qui mihi ſupererant agendi ex naturæ lege.* 11 Non ſum viſurus] *quaſi dicat, ergo tum a fructu præſentiæ Dei aſpectabilis in populo ſuo, tum a communione Eccleſiæ viventium ſubtrahar; quæ duo efficiunt ut mihi vita jucunda ſit.* 12 Habitatio mea] *id eſt,*

eſt, vita mihi adimitur: quod duplice comparatione figuratur, hoc verſu, tugurii & telæ. Ad excidium] *id eſt, quemadmodum textor eouſque perducit telam, donec ſit tempus ſtaminis præcidendi, quod involutum eſt jugo, ſic ego pertexui vitam meam.* A peniculis] *ſic pergit Chizkija in texturæ ſimilitudine: cùm pertexuerim, inquit, vitam meam, jam advenit tempus quo Deus a peniculis ſive peniculamento ſuo diſſecturus eſt telam vitæ meæ, id eſt, finem illius effecturus: ſunt enim peniculi ſive peniculamenta telæ extrema ſtamina quæ textor circumvolvit jugo, nec poteſt cum reliqua tela propter brevitatem ſtaminis reliqui percurrere, ac propterea ab ea ſolet reſecare. Hhebræum autem vocabulum ita accipimus adducti ſimili loco Cantic. 6.15. ubi accipitur pro vitta ſive loro cincinnos capitis diſcriminante, ad quam rationem peniculi telæ a textoribus componi ſolent.* A die uſque] *id eſt, hoc ipſo die, antequam nox advenerit: ut verſu ſequente apoſtrophe ad Deum.* 13 Dum mane] *id eſt, ipſo die, quemadmodum interpretantur ſequentia.* 14 Ut grus] *hic verſus conſtitutionem animi poſtulantis exponit ſimilitudinibus, & poſtulati ſummam: nimirum ita corpore & animo infirmatum fuiſſe Chizkijam, ut vix poſſet prologui, ac proinde ſupplicaſſe paucis.* Oppreſſio fit] *i. hic morbus me conficit, & intempeſtivè opprimit, antequam decurrerim ſtadium vitæ meæ, & ita intricat quodammodo, ut tela vitæ meæ (quæ adhuc ſupereſt pertexenda) nequeat perfici: quamobrem tu ipſe pertexe me, id eſt, effice ut juſtum vitæ ſpacium percurram, fretus potentia tua. Hæc ita accipienda eſſe oſtendit ſeries allegoriæ. Verbum autem Hhebræum quod alii interpretantur fidejubere, alii dirigere, alii recreare, nos pertexendi ſignificatione accipimus, a conjugato nomine ſubtegmen ſive tramam ſignificante, Levit. 13.50. & ſequent.* 15 Quod eloquebar] *altera pars narrationis, continens profeſſionem beneficii a Deo accepti, tribus verſibus; & gratiarum actionem ad gloriam Dei, tribus reliquis.* Statim] *Jeſchahhjam nondum egreſſum ex atrio mediano præmittens ad me, 2. Reg. 20. 4.* Progredior] *id eſt, nunc ſupervivo illi amaritudini.* 16 Domine] *apoſtrophe ad Deum, qua Chizkija theſin ſive propoſitionem univerſalem de virtute verbi operumque Dei (ex quibus vita conſtat omnibus hominibus) accommodat ſuæ hypotheſi.* Hæc] *quæ dicis & facis.* Singulis illis] *i. non aliunde vivo quàm ex verbo procedente ab ore tuo, Deut. 8. 3.* 17 Ad pacem] *id eſt, poſtquam mihi & toti regno meo pacem tribueras ab Aſſyrio & omnibus inimicis meis, ſtatim in morbum graviſſimum incidi.* Abjeciſti poſt tergum] *id eſt, texiſti & condonaſti ea quorum nomine affligebar: humanitùs dictum.* 18 Non enim] *ætiologia reſtitutionis vitæ & remiſſionis peccatorum, nimirum gloria Dei: ut Pſal. 6. 6.* Qui deſcendunt] *id eſt, corpora ſepulta.* 20 Jehova] *concluſio a profeſſione fidei & laudationis Dei.*

CAPUT XXXIX.

Eodem eſt argumento cum fine 2. Reg. 20.

1 TEMPORE illo miſit Merodac Baladan filius Baladanis Rex Babyloniæ literas cum munere ad Chizkijam; audiverat enim ægrotaſſe, & confirmatum eſſe.

2 Quibuſcum lætatus Chizkija, oſtendit eis totum gazophylacium ſuum, argentum, & aurum, & aromata, atque oleum præſtantiſſimum[a] totamque domum vaſorum ſuorum, denique quicquid inveniebatur in theſauris ſuis: non fuit quidquam quod non oſtentaret eis Chizkija, in domo ſua, & in tota ditione ſua.

3 Quapropter ingreſſus Jeſchahhja Propheta ad Regem Chizkijam; dixit ad eum, quid dixerunt homines illi? & unde venerunt ad te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua venerunt ad me, Babylone.

4 Iterum dicenti, quid viderunt domi tuæ? dixit Chizkija, quicquid eſt domi meæ viderũt, non fuit quicquam quod non oſtenderim eis in theſauris meis.

5 Tum dixit Jeſchahhja ad Chizkijam, audi verbum Jehovæ exercituum:

6 Ecce, dies venturi ſunt, quibus deportabitur quicquid eſt domi tuæ, & quod recondiderunt majores tui uſque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quidquam, ait Jehova.

7 De filiis etiam tuis qui prodibunt ex te, quos geniturus es, aſſument; ut ſint aulici in palatio Regis Babyloniæ.

8 Dixit verò Chizkija ad Jeſchahhjam, bonum eſt verbum Jehovæ quod locutus es; præterea dixit, quandoquidem futura eſt pax & ſtabilitas diebus meis, *bonum eſt*.

CAPUT XL.

Deus promulgans conſolationes Evangelii prædicit duo teſtimonia illius; unum Joannis Baptiſtæ, alterum Apoſtolorum & ſervorum Chriſti reſipiſcentiam & fidem in Chriſtum prædicantium: & quia labefactata eo tempore videbitur Eccleſia, infirmos animos confirmat, tum a potentia Dei homines & Deos omnes ſuperante, tum a ſingularibus in Abrahamum & Eccleſiam totam beneficiis: itaque promiſſiones ampliſſimas repetit, idololatras & idola omni facultate nuda eſſe docet, quam ſibi arrogant, & in Chriſto promittit explicatum iri.

1 CONSOLAMINI, conſolamini populum meum, dicit Deus veſter.

2 Loquimini [a] ea quæ ſunt cordi Jeruſchalaimis, & prædicate eis, completum eſſe tempus præfinitum eorum, exſolutam eſſe iniquitatem eorum; ea accepiſſe e manu Jehovæ [b] duplà pro omnibus peccatis ſuis.

3 [c] Vox clamantis, [d] in deſerto parate viam Jehovæ, adæquate in ſolitudine aggerem Deo noſtro,

4 Omnis vallis attolletur, & omnis mons colliſque deprimentur, & [e] abibit quod curvum eſt in planum, & ſalebroſa in convallem.

5 Ut reveletur gloria Jehovæ, & videant omnis caro pariter os Jehovæ locutum eſſe.

6 [f] Vox dicens, prædica, etiam dicit: quid prædicaturus ſim? omnem carnem eſſe gramen, etiam omnem [g] benignitatem ejus ſimilem eſſe flori agri.

7 Exareſcit gramen, decidit flos, cùm ſpiri-

[e] Heb. *erit.*

tus Jehovę perflat ipſum; utique gramen eſt populus.
8 Exareſcit gramen, decidit flos; at verbum Dei noſtri permanet in ſeculum.
9 Montem altum [d] conſcende, ô quæ evangelizas Tzijoni, attolle [e] potenter vocem tuam quæ evangelizas Jeruſchalaimis: attolle, ne timeto, dic civitatibus Jehudę: ecce Deus veſter.
10 Ecce Dominus Jehova contra robuſtum venturus eſt, & brachium ejus dominaturum eſt in illum: ecce merces illius apud ipſum eſt, & opus illius coram ipſo.
11 Velut paſtor gregem ſuum paſcet, in brachium ſuum congregabit agnellos, & in ſinu ſuo portabit, fœtas ducet commodè.
12 Quis menſus eſt pugillo ſuo aquas, & cœlos ſpithama expendit, aut complexus eſt trientali pulverem terræ: & ponderavit ſtaterâ montes, & colles lancibus?
13 Quis expendit ſpiritum Jehovę? ut vir a conſiliis ei docuit eum?
14 Cum quo communicavit conſilium ut inſtrueret ſe, doceretque ſe iter judicii: doceret, inquam, ſe ſcientiam, & viam [f] ſummæ prudentiæ notam faceret ſibi?
15 En, gentes tanquam gutta e ſitula, & tanquam flos pulviſculi *in* lancibus reputantur: en, inſulas ut rem minutiſſimam diſpoſiturus eſſet.
16 Etiam Libanus non ſufficeret ad comburendum, & animalia ejus non ſufficerent holocauſto.
17 Omnes gentes velut nihil ſunt coram eo, minus nihilo & inanitate reputantur ei.
18 Cui ergo aſſimilabitis Deum fortem, & quam ſimilitudinem comparabitis ei?
19 Sculptile tegit artifex, & aurifex auro obducit illud: & catenas argenteas conflat.
20 [g] Qui ita indigus eſt ut non habeat quod offerat, lignum non putreſcens eligit: artificem peritum quærit ſibi ad parandum ſculptile, quod non dimoveatur.
21 An non cognoſcitis? an non auditis? an non indicatur a principio vobis? an non intelligitis *unde* a fundamentis terræ,
22 Eum qui inſidet ambitui terræ, cui habitatores ejus ſunt velut locuſtę: qui extendit velut conopæum cœlos, & diſtendit eos ſicut tentorium ad habitationem,
23 Qui diſponit dominatores in nihilum, judices terræ ſicut rem inanem efficit?
24 Neque plantantur, neque ſeruntur, neque radicatur in terra ſucciſus truncus eorum: quia vel inſufflante eo in illos exſiccantur: ac turbo quaſi ſtipulam tollit eos.
25 Cui ergo aſſimilaretis me, aut æqualis eſſem? ait ſanctus.
26 Attollite in ſublime oculos veſtros, & videte quis creaverit iſta, producens numero ſuo exercitum ipſorum: omnibus iſtis indiderit nomen præ amplitudine virium, prout fortis eſt robore, *adeò ut* quidquam non deſit.
27 Quare diceres Jahhakob & loquereris Jiſraël: abſcondita eſt via mea a Jehova, & a Deo meo cauſa mea præterit?
28 An non noviſti? nonne audiviſti Deum æternum Jehovam, creatorem extremitatū terræ non defetiſci, neq; defatigari? nulla *eſt* pervestigatio prudentiæ ejus.
29 Dat defeſſo virtutem, & defecto viribus robur copioſè ſuppeditat.
30 Defetiſcuntur quidem pueri & defatigantur, & juvenes [h] prorſus impingunt:
31 At expectans Jehovā mutant vires, aſcendunt [i] pennis velut aquilæ; currunt, neque defatigantur; pergunt, nec defetiſcuntur.

IN CAPUT XLI.

1 [a] SILENTES accedite me inſulæ, & nationes mutent vires: accedant, tunc loquentur, pariter ad judicium appropinquabimus.
2 Quem excitaverat ab oriente *Deus*, [b] juſtè vocans eum [c] ad veſtigia ſua: expoſuit [d] ei gentes, & fecit ut in Reges dominaretur, reddidit ſimiles pulveri gladio ejus, ſimiles ſtipulæ impulſæ arcui ejus.
3 Perſecutus illos pervaſit [e] incolumis, itinere *quo* pedibus ſuis non venerat.
4 Quis operatus eſt & fecit *illud*? quis vocat generationes inde a principio? ego Jehova primum *quodque*, etiam ultima ego idem *operor, facio, & voco.*
5 Videntes inſulæ timent, extrema terræ trepidant: appropinquant & conveniunt.
6 Quiſque proximo ſuo auxiliantur, & fratri ſuo dicit confirmare.
7 Et confirmat faber lignarius aurifabrum, [f] malleator eum qui tundit incudem: dicit de ferrumine, bonum eſt, & firmat illud clavis *ut* non moveatur.
8 At tu, Jiſraël ſerve mi, tu Jahhakob quem elegi: ſemen Abrahami, amici mei;
9 Tu quem prehendi ab extremitatibus terrę, & a ſelectis ejus evocavi te, dicens tibi, ſervus meus es, elegi te, neque ſperno te:
10 Ne timeto, quia tecum ſum; ne ſtupeto, quia ego ſum Deus tuus: fortifico te, etiam auxilior tibi, etiam ſuſtento te dextera [g] juſta mea.
11 En, erubeſcent, & ignominia perfundentur quicunque exardeſcunt contra te: erunt tanquam nihil, & peribunt [h] adverſarii tui.
12 Quærens eos non invenies eos: [i] qui certant tecum, erunt tanquam nihil, & tanquam nihilum homines [k] oppugnantes te.
13 Cum ego Jehova Deus tuus prehendam dexteram tuam; qui edico tibi, ne timeto, ego auxilier tibi.
14 Ne timeto, vermicule Jahhakobi, [l] Jiſraëlitarum: ego auxilior tibi, dictum Jehovæ, & redemptoris tui ſancti Jiſraëlis.
15 Ecce diſpoſiturus ſum te in tribulam novellam recentibus [m] bipennibus: triturabis montes, & comminues eos, & colles tanquam glumas diſpones:
16 Ventilabis eos, & ventus auferet eos, ac turbo diſperget eos: tu verò exultabis in Jehova, in ſancto Jiſraëlis gloriaberis.
17 Ipſos pauperes egenteſque ipſos, qui quærunt aquas & nullæ adſunt, quorum lingua ſiti deficit, ego Jehova exauditurus ſum, Deus Jiſraëlis non derelicturus ſum eos.
18 Aperiam in locis eminentibus flumina, & in medio convallium fontes: diſponam deſertum in ſtagnum aquarum, & terram ſolitariam in proceſſus aquarum.

19 Ponam

[d] Heb. *aſcende tibi: vide Geneſ.* 11.33.
[e] Heb. *in potentia.*
[f] Heb. *prudentiarum.*

[a] Heb. *ſilete ad me.*
[b] Heb. *juſtitia.*
[c] Heb. *ad pedem ſuum.*
[d] Heb. *coram eo: ut Gen.* 13.9.
[e] Heb. *pace.*
[f] Heb. *lævās, vel lævigans malleo.*

19 'Ponam in deſerto cedrum, lectiſſimam cedrum, myrtumq; & arborem oleoſam: ponam in ſolitudine abietem, tædam, 'arboreſque opacas pariter:

20 Ut videant & cognoſcant, & [n] adhibeant ſeu intelligant pariter; manum Jehovæ facere iſtud, & ſanctum Jiſraëlis creare ipſum.

21 'Producite cauſam veſtram, ait Jehova; admovete firmaméta veſtra, ait Rex Jahhakobi.

22 'Proponant & indicent nobis ea quæ obventura ſunt: 'priora quænam ſunt indicatę, ut apponamus [o] animum noſtrum, & cognoſcamus 'finem eorum, aut eventura pronuntiate nobis.

23 'Indicate iſtorum ſigna inpoſterum, ut cognoſcamus vos eſſe Deos; 'etiam benefacite aut malefacite, ut obſtupeſcamus videntes pariter.

24 En vos minus quã nihil eſtis, & opus veſtrũ minus nihilo: [p]abominabilis *qui* eligit vos.

25 'Excitaturus ſum 'ab Aquilone qui veniat, ab ortu ſolis qui invocet nomen meum; qui veniens ' proculcet antiſtites tanquam lutum, & tanquam figulus cœnum.

26 'Quis indicavit inde a principio, ut cognoſceremus, aut inde ab antiquitate, ut diceremus, 'juſtus eſt? neque ullus eſt qui indicet, neque ullus qui prænuntiet, neque ullus qui audiat ſermones veſtros.

27 'Primarium Tzijoni, *in quo*, ecce, ecce iſta; & Jeruſchalaimis evangelizantem dabo.

28 'Nam cùm reſpicio, nullus eſt vir, etiam ex iſtis nullus eſt conſultus; ut cùm interrogo eos, reſpondeant [q] quidquam.

29 En hi omnes ſunt vanitas, nihil ſunt opera eorum; ventus & inanitas fuſilia eorum.

[n] Heb. appo-
ut Ju-
19.30.

[o] Heb. cor.

[p] He. *abominationis vir.*

[q] Heb. *verbum.*

ANNOTATIO.

1 Conſolamini] *Horum capitum quæ conjungimus unicam concionem eſſe ipſa argumentationum ſeries oſtendit manifeſtiſſimè. Sunt autem hujus concionis quatuor præcipuæ partes: prima eſt propoſitio beneficii evangelici, uſque ad ver. 12. ſecunda eſt confirmatio promiſſionum Evangelicarum luculentiſſima, uſque ad ver. 10. ſequentis capitis: cui adhæret repetitio & exornatio earundem promiſſionum inde ad ver. 21. tertia eſt confutatio idolatrarum & eorum omnium qui non acquieſcunt in Deo, ver. 21. & quatuor ſeq. poſtrema eſt concluſio de integro aſſerens promiſſiones Dei, a ver. 26. ad finem uſq; Propoſitionis verò pars eſt proleptica, univerſè evangelii beneficia pręnuntians, duobus primis verſib. pars verò diſtinctè prædicationem evangelii accommodat primùm Joanni Baptiſtæ pręcurſori Chriſti, ver. 3. & duobus ſequentib. deinde apoſtolis omnibus & miniſtris Evangelii, a ver. 6. ad 12. quæ omnia cùm ad conſolationem Eccleſiæ olim labefactatæ & jacentis pertinuerint, & mirificentiſſimè a Deo uno impetu præter expectationem omnium fuerint præſtita; propterea Deus vehementiam & celeritatem facti ex abrupto indicat per repetitionem: cujus repetitionis in ſcriptura uſum vide Gen. 41. 32.* 2 Duplum] *i. plus ſatis pœnas luiſſe ad Dei judicium, ut infrà 61. 7. & Jirm. 16. 18. Deum non ampliùs meritas ab illa pœnas repoſcere, atq; ita contentum eſſe iis quas Chriſtus vas & ſponſor Eccleſiæ pertulit, quaſi Eccleſia ipſa luiſſet pœnarum duplum, remiſſionis peccatorũ, & reconciliationis cum Deo nomine: atq; hæc duo ſunt officia promiſſionum Evangelii, remiſſio peccatorum, & reconciliatio in Chriſto, quæ ſequentibus verſibus circumſcribuntur prædicatione Joannis Baptiſtæ, & ſequentium ſervorum Dei.* 3 Voce cla.] *hęc verba autore Chriſto & Evangeliſtis omnibus de Joan. Bap. accipienda ſunt, cujus exponitur primùm prædicationis ſumma, hoc verſu; deinde effecta, verſu ſequente; ac poſtremò finis ſummus, ver. 5. nam quod aliis placet ad reverſionem ex deportatione pertinere, minimè probatur nobis; tum propter autoritatem eorum quos modò diximus, tum etiam propter verborum proprietatem, quæ non niſi coactè ad reditum populi poſſunt accommodari, cùm potiùs reſpiciant adventantem Deum.* In deſerto] *hoc ita diſtinguendum eſſe oſtendit Hhebræa diſtinctio, & comparatio ſequentis membri: neq; dubitamus quin eadem diſtinctio ſervanda fuerit in Novo Teſtamento: ſunt autem hæc allegoricè dicta de fide in adventantem Chriſtum, & de reſipiſcentia.* 4 Omnes vall.] *id eſt, ex omni hominum genere multos convertet ad Dominum Deum ipſorum, &c. ut paret Domino populum inſtructum; qui cum agro aut itinere comparari ſolet: vide Lucæ. 1. 16. & 17. & 76. & 3. 3. & ſeq.* 6 Vox dicens] *altera pars prædicationis, ut dictum eſt in ver. 1. qua exponuntur primùm vocatio apoſtolorum miniſtrorumq; Dei ab ipſo; ſecundò donum quod nunquam a vocatione divellit Deus; tertiò ſumma prædicationis, ut de Joanne Baptiſta dictum eſt. Continet autem prædicatio Evangelica primùm doctrinam pœnitentiæ, qua homo vetus proſternitur ut ſalutem extra ſe quærat, tribus verſibus; deinde doctrinam fidei in Chriſtum & promiſſiones ejus, tribus verſibus aliis.* Benignitatem] *id eſt, quicquid benigniſſimè in eam contulit Deus ad naturę ornamentum & bonum. Nam hæc verba hominem animalem ſpectant, prout in ipſo eſt, ac non regenitum ſpiritu ſanctificationis in Chriſto.* 8 At verbum] *quaſi dicat, hoc unum ſemen incorruptum eſt & immortale, quod poteſt ſervare animas hominum, ut dicitur 1. Pet. 1. 23. & Jacob. 1. 21. ſic comparatur tranſitus ad ſeq. locum de fide in Chriſtum & in verbum ejus.* 9 Montem al.] *adhortatio ad Eccleſiam, ut palàm, intrepidè, & cum libertate ſumma promulget adventum Chriſti, doctrinamq; fidei.* Deus veſt.] *Chriſtus adveniens; qui poſtea dicitur Dominus Jehova.* 10 Ecce] *promiſſionum in adventu Chriſti, quas pii amplectuntur fide, partes exponuntur duę: una, potentiſſima operatio in adverſarios, hoc verſu; altera, leniſſimus piorum ductus, cura, & adminiſtratio, ver. ſeq.* Merces] *i. proculdubio rependet peccata ejus, quæ omnia ſunt expoſita in oculis ejus.* 12 Quis men.] *confirmatio promiſſionum proximè pręcedentium, ut dictum eſt in ver. 1. petitur a duob. locis, nimirum a comparatione rerum creatarum cum ipſo creatore, quarum natura, vis, opus, efficacitas, &c. demonſtrantur nihil ad Deum accedere, uſq; ad ver. 18. unde eruuntur certi doctrinæ loci, uſq; ad finem capitis: deinde ab enarratione operum ſingularium Dei in Abrahamum & Eccleſiam totam, capite ſeq. uſque ad ver. 10. ex qua enarratione naſcitur repetitio earundem promiſſionum & amplificatio, uſq; ad ver. 21. Sunt autem comparationis argumenta tria: primum eſt, ab omnipotentia Dei in creatione & ſuſtentatione rerum omnium demonſtrata, hoc verſu; ſecundum ab omnimoda ſapientia, duob. ſeq. tertium a majeſtate infinita, ver. 15. 16. & 17.* Pugillo] *hac voce & ſeq. aliis exponit Propheta quàm ſit facile Deo res omnes creatas ſuſtentare & regere, ut quæcunque promiſit nullo negotio & reb. omnib. ſibi miniſtrantibus exequatur. q. d. quemadmodum res minimas his exiguis modis & inſtrumentis homines capiunt, tractant, & appendunt; ita Deo tam facile, adeoq; facilius eſt hanc univerſitatem rerum & ſingulas ejus partes minimo negotio*

A

gotio regere arbitratu ſuo. 15 Flos pul.] id eſt, minutiſſimum illud quod lancibus hærere ſolet præ tenuitate ſua, adeò leve eſt natura ſua. Diſpoſiturus] nimirum ſi placeret tanta eſt majeſtas ipſius. quod duo ſequent. verſus amplificant. 16 Non ſuf.] videlicet ſi litandum eſſet ipſi pro amplitudine majeſtatis ipſius. 18 Cui ergo] præcedenti confirmationis loco, ut diximus in ver. 12 ſubjiciuntur documenta duo, prout legitima concionis forma poſtulat: prius documentum pertinet ad idololatras; poſitum partim in reprehenſione ſtudii quo Deum idolis ſuis conantur effingere fruſtra, tribus verſibus; partim in redargutione inſipientiæ ipſorum, quinque verſibus; partim in hortatione ad veram cognitionem Dei, ver. 26. poſterius verò documentum ad Eccleſiam pertinet; in quo partim reprehenditur diffidentiæ ſuæ, ver. 27. partim ad certam fiduciam revocatur, ad finem uſque capitis. 19 Tegit] pingendo ſuis coloribus, veſtiendo, &c. ut materia incerta ſit, & ſuperſtitione magis afficiat animos. Catenas] quibus vinctum idolum ſtare poſſit. 20 Qui ita] amplificatio vaniſſimi illius ſtudii ab exemplo egentium; qui cùm non habent quod offerant, quo tegant, aut ornent idola ſua, lignum firmius a carie eligunt: atque hoc pacto evincuntur omnes vanitatis quæ in idolis eſt; cùm hic ſuperiorum (utcunque compta & culta fuerint) infirmitatem videat; illi verò qui ditiores ſunt damnent tenuitatem hujus, & ſuorum idolorum inanitatem pigmentis ſuis teſtatam faciant. 21 An non] redargutio elegantiſſima, ut diximus in ver. 18. 22 Eum qui] id eſt, Deum periphraſticôs: ſed propterea circumlocutio adhibetur, & hanc congeriem operum mirabilium Dei neceſſe fuit exponere, ut plana eſſent hujus redargutionis argumenta tum ab ordinaria adminiſtratione, hoc ver. tum a ſingulari quæ præter naturæ ordinem evenit, duobus ſequentibus. 24 Neque plant.] ἐργασία allegorica a plantarum & ſeminum ſimilitudine, exponens id quod modò Propheta dixerat, Deum diſponore in nihilum, & ſicut inanitatem efficere dominatores. 25 Cui ergo] concluſio redargutionis, ut ſuprà ver. 18. 26 Attollite] hortatio didaſcalica, ut diximus in ver. 18. de agnoſcendo Deo tum ex creatione hujus univerſitatis, tum ex imperio ſummo. Indiderit] id eſt, nominatim imperet: ut Pſal. 147. 4. Non deſit] quin ſiſtat ſe coram vocante, & ipſi pareat. 27 Quare] alter documentorum locus ſpectans Eccle. ut ver. 18. oſtendimus. Abſcondita] id eſt, Deus nullam ampliùs habet rationem mei, nec porrò curat me: ſic anticipat propheta infidas populi querimonias, in quas pleriq; delapſi ſunt ante adventum Chriſti propter diuturnas & graves calamitates ſuas; quarum nomine dixerat ſuprà, conſolamini, &c. 28 Non def.] id eſt, quemadmodum non deſinit gubernare extremitates terræ, ita non deſinere ipſū, aut ceſſare a curatione Eccl. ſuæ. 30 Defetiſc.] ἐργασία ſuperioris dicti per antitheſin luculentiſſimam: ruunt quidem, inquit Propheta, quicunq; aut imprudentia tanquam pueri non reſpiciunt ad Deum, aut præfidentia tanquam juvenes feroces ipſum negligunt: ſed bene eſt illis qui expectant Deum. 31 Mutant] videlicet in melius, id eſt, augeſcunt & confirmantur. Aſcendunt] id eſt, quàm celerrimè ex difficultatibus evolant; & quemadmodum aquilæ contento in cœlum volatu ſuperant omnes alites, ita omnia tranſcendunt freti benignitate Dei: ſic Ijobi. 11. 17.

IN CAPUT XLI.

1 Silentes] ſecundus confirmationis locus, ut diximus ſuprà in 40. 12. a ſingularib. Dei beneficiis in Abrahamum & Eccleſiam totam, nunc demum a Propheta demonſtratur, & præmunitur ſuo exordio. Primùm enim Deus exteros omnes populos conteſtatur. qui ſuo malo ſæpiùs Dei fidem in Eccleſiam fuerant experti, hoc ver. deinde narrat ſua beneficia in Abrahamū, uſq; ad ver. 4. itemq; in Eccleſiā, ver. 4. & ſeq. ita expoſitu promiſſionum evangelicarum argumentis ad eas explicandas Propheta regreditur, ver. 10. & ſeq. Mutent vi.] i. ſe confirment quibuſcunq; modis poterunt, ut fiat inter nos conteſtatio. 2 Quem excit.] id eſt, Abrahamum, de cujus vocatione Gen. 11. 33. & Jehoſch. 24. 3. Juſtè vo.] id eſt, juſtiſſimè & efficaciſſimè regens pro vocatione ſua, cujus lex habetur Gen. 17. 1. continenter ambula coram me, & eſto integer. Gentes] de quibus Gen. 14. 3 Itinere] videlicet Damaſcum uſq;, & Chobam, Gen. 14. 15. 4 Quis vo.] id eſt, quis non dico Abrahamo tantùm, ſed omnibus in univerſum imperat? ſic enim accipitur vocandi verbum, ut ſuprà 40. 26. Ego Je.] quaſi dicat, totum eſt a me: nihil planè a principio ad finem uſq; geritur ſine me. qui ſenſus ut planior ſit, ecliptica verba ex hoc ipſo verſu expreſſimus. 5 Videntes] exornatio beneficentiſſimæ adminiſtrationis Dei in Eccleſiam per antitheſin: qua docet propheta idololatras operibus Dei conſternari, indurariq;, nec ab idolis tamen juvari poſſe, tribus verſibus; Eccleſiam verò operibus illius & ſermone Dei confirmari, ver. 8. & 9. Appropinquant] id eſt, magis ac magis alienati a Deo vero confugiunt frequentes ad idola ſua, hoc ver. ſe obfirmant, ſeq. ver. & ſtudioſiſſimè in dies ſuperſtitiones novas excogitant, ut a terroribus quos Deus injicit liberentur terriculorum ſuorum operâ. 8 At tu] ἀντίδοσις antitheti, de quo diximus in ver. 5. tranſitum comparans ad ſequentem narrationem promiſſionum Dei. 9 Ab ext.] id eſt, ab extrema uſq; Ægypto, ut narratur in lib. Exod. A ſelectis] id eſt, e poteſtate Regum potentiſſimorum, qui tum in Ægypto fuerunt. 10 Ne timeto] hortatio ad fidem conſtantem a promiſſionibus Dei, quarum partes ſunt duæ: prior eſt præſentiæ & virtutis Dei ad ſervandum populum, hoc ver. poſterior [illegible] potentiæ ad perdendos adverſarios, duobus verſibus: quæ duo proleptice poſita deinde per [illegible] explicantur. Juſta mea] id eſt, quæ juſtitiæ tuæ vindex futura eſt, & ultrix illorum injuſtitiæ. 13 Cum ego] ἐξεργασία præcedentis hortationis & promiſſionum Dei: hortationis quidem, duobus verſibus: promiſſionum verò, ſeq. 14 Vermicule] id eſt, qui in pulvere proſtratus jaces afflictionum gravitate, ut Pſal. 22. 7. 15 Ecce] exornatio allegorica poſterioris membri prolepſeos, de excidio adverſariorum Dei & Eccleſiæ, duob. ver. ut ſuprà verſ. 11. & 12. Bipennem] i. ſtylorum pinnas utrimq; habentem, ut quamcunque in partem vertaris adverſarios teras. Montes] i. hoſtes quamvis elatiſſimos & potentiſſimos perdes, utcunq; vermiculus eſſe videaris. 16 Tu verò] tranſitio ad prius membrū prolepſeos, de quo ver. 10. exponens ſingularem Dei beneficentiam erga Eccleſiam, uſq; ad ver. 21. elegantiſſimis allegoriis rerum omnium ad præſentis vitæ commoda pertinentium. 18 Aperiam] i. irrigabo & fœcundabo terram ſiccaneam, idq; etiam permutato (ſi opus erit) naturæ ordine. 19 Arboresq;] Hhebræam vocem quæ nuſquam alibi legitur ſic interpretamur, propter etymon conjugatæ vocis, qua ſignificatur lucus. 21 Producite] tertia concionis pars, confutatio, primùm adverſarios provocat ſarcaſmo, hoc verſu; deinde tum ipſorum hominum, tum idolorum

quibus confidunt vanitatem arguit, tribus verſ. ac poſtremò majeſtatem Dei aſſerit, verſu 25. 22 Proponant] *primum vanitatis argumentum, quòd idola & idolorum cultores res futuras, ac ne mox quidem futuras, certo poſſunt prædicere.* Priora] *i. quamprimùm eventura.* Finem eorum] *id eſt, ultimum eventum ex prioribus illis conſequentem.* 23 Indicate] *ſecundum argumentum, quòd ne præſignificare quidem illi res venturas poſſint.* Etiam benefacite] *tertium argumentum, quòd nihil planè boni malive queant efficere: ex quibus conficitur doctrina ſequentis verſus.* 25 Excitaturus ſum] *antitheſis potentia Dei, qua prædicit & interminatur ſubverſionem regni tenebrarum per Eccleſiam Chriſti, ex omnibus orbis terrarum partibus adunatam ad invocandum nomen ejus.* Ab aquilone] *& meridie; ſimiliter ab ortu & occaſu, eſt enim eclipſis contrariorum in hac loquendi forma, ut Gen. 18.19.* Proculcet] *Hhebraicam verborum* ἐμπλοκὴν *hoc loco perſpicuitatis ergó mutavimus.* 26 Quis indicavit] *concluſio totius ſermonis, qua Deus ſummatim ſuperiorem antitheſin his duobus verſibus repetens ſibi omnem gloriam aſſumit omnia in Chriſto prædicendi, præſignificandi, & efficiendi arbitratu ſuo; deinde* αἰτιολογικῶς *totam gloriam omnibus idolis hominibusq; adimit, duobus ultimis. Quis ergo, nimirum ex iſtis diis, aut hominibus.* Juſtus eſt] *id eſt, non injuſtè, ſed meritò ſibi hanc gloriam arrogat.* 27 Primarium] *alterum membrum antitheſeos, quo demonſtrat Deus ſe omnia ea præſtare in exhibitione Chriſti quę modò dicta ſunt, quia idem eſt ſapientia Dei, & potentia Dei ad ſalutem credentium: Non efficiuntur, inquit, neque prædicantur hæc ulla virtute aut ſcientia hominum; ſed is demum unus effecturus & prædicaturus eſt cui donavero. Eſt autem ille Chriſtus primarius ſive caput Eccleſiæ, plenus gratiæ & veritatis, de cujus plenitudine perenni ac præſentiſſima hauſturi ſunt omnes, & in quo ecce iſtarum prophetiarum omnium invenitur complementum: hunc (inquit Deus) dabo Eccleſiæ potentem dictis & factis, ut efficiat res prophetiis prænuntiatas, & prophetias evangelicas committat ſuis ad ædificationem Eccleſiæ, evangelizaturus per ipſos, & futurus cum ipſis uſque ad conſummationem ſeculi. Hunc locum ut ita accipiamus cogunt diſtinctiones Hhebraicæ, ipſa argumentatio, & prophetiæ ſequentis comparatio.* 28 Nam cùm] *ætiologia præcedentis promiſſionis de Chriſto, qua confirmat Deus ſe gratioſè propterea mittere filium in mundum, quòd nemo ex diis aut hominibus prophetare poſſit per ſe; nedum ſalutem ſibi comparare, aut præſtare alteri.*

CAPUT XLII.

Deus perſonam, adminiſtrationem, vocationemq; Chriſti præfigurat, & Eccleſiæ catholicę gratias: cauſas adventus Chriſti exponit, hoſtium profligationem & ſuorum liberationem; populum inobſequentem reprehendit, & ex acceptis plagis evincit injuſtitiæ: deinde ad expectationem ſalutis ſuæ propter ſe ipſum revocans, promiſſiones ſingulares facit fidelibus inſtaurationis in Chriſto: quas tandem confirmat autoritate ſua, & Chriſti Eccleſiæq; teſtimonio.

1 'EN 'ſervus meus, quem ſuſtento, electus meus, quem benignè accipit anima mea: 'indam ſpiritum meum ipſi, 'judiciū gentibus proferet.

2 'Non vociferabitur, neque attollet *ſe*; neque faciet ut audiatur foris vox ſua.

3 ' Arundinem quaſſatam non franget, & [a]ellychnium ipſum fumigans non extinguet 'ad veritatem proferet judicium.

4 'Non faciet ut fumiget, neq; quaſſabit, donec diſponat in terra judicium: & in doctrina ejus 'regiones expectationem habebunt.

5 'Sic ait Deus ille fortis Jehova, creator cœlorum, & qui extendit eos, qui expandit terrā & res prognatas ex ea; qui indit animam populo agenti in ea, & ſpiritū ambulātibus in ea:

6 Ego Jehova vocavi te [b] juſtè, ' ut confirmem manum tuam: & cuſtodiens te tradam te 'in fœdus populi, in 'lucem gentium:

7 'Ad aperiendum oculos cæcos; ' ad educendum clauſtro vinctum, e [c] carcere ſedentes in tenebris.

8 'Ego ſum Jehova, illud eſt nomen meum; & gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam ſculptilibus.

9 'Priora ecce evenerunt: & nova ego indico; cùm nondum exoriuntur, ' pronuntio vobis.

10 'Cantate Iehovæ 'canticum novum, *canticum* laudis ejus ab extremo terræ; qui deſcenditis in mare, & in *flumina* [d] implentia illud, inſulæ & habitatores earum:

11 Attollant *vocem* deſertum & civitates ejus, villæ *quas* inhabitat 'Kedar: canant 'habitatores petræ, e vertice montium vociferentur:

12 '[e] Tribuant Jehovæ gloriam, & laudem ejus in regionibus indicent.

[e] Heb. *ponant.*

13 'Jehova velut robuſtus prodibit, ut vir [f] bellicoſiſſimus evigilans 'zelo: clanget, etiam 'barriet, contra hoſtes ſuos potenter ſe geret,

[f] Heb. *bellorum.*

14 *Dicens:* 'ſilui [g] jam olim, ſurdum egi, continui me: ut parturiens clamabo, deſolabo, exhauriamque pariter:

[g] Heb. *a ſeculo: ut Geneſ. 6.4.*

15 ' Vaſtabo montes & colles, omnemque herbam eorum arefaciam; & diſponam flumina in regiones, & ſtagna arefaciam:

16 Ut deducam cæcos per viam *quam* non noverant, ſemitis quas ignorabant agam eos; diſponam tenebras coram eis in lucem, & obliqua in planitiem: hæ ſunt res *quas* faciam eis, neque derelinquam eos.

17 Avertentur retrorſum, ſuffundentur pudore qui confidunt ſculptili; qui dicunt ſuſili, vos eſtis dii noſtri.

18 'O ſurdi, audite; & ô cæci, intuemini ad videndum.

19 Quis eſt cæcus niſi 'ſervus meus? & ſurdus ſicut 'nuntius meus quem mitto? quis cæcus ut 'donatus pace, cæcus inquam, ut ſervus Jehovæ?

20 'Videndo multa tamen non obſervas, aperiendo aures tamen non audit.

21 'Jehova delectabatur *ipſo* propter juſtitiam ſuam; magnificabat doctrinā, & 'reddebat magnificum.

22 At ipſe eſt populus direptus & proculcatus; [h] 'illaqueant juvenes quotquot ſunt, & in carceribus abdūtur: ſunt prædæ, nemine eripiente; conculcationi, nemine dicente, reſtitue.

[h] Heb. *illaqueando.*

23 'Quis inter vos auribus percipit hoc? at-

tendit,ut auſcultet in poſterum?

24 Quis exponit proculcationi Jahhakobum & Jiſraelem diripientibus?nónne Jehova ? hic eſt cui peccavimus ; non enim acquieverunt ut in viis ejus ambularent, neque auſcultaverunt legi ejus.

25 Quapropter"effudit ſuper illum æſtu iram ſuam, & "robur belli: ſed etſi inflammat eum circumquaque,non animadvertit; & ſi incendit eum,tamen non reponit in [i] animo.

[i] Heb.*corde.*

26 "Nunc verò ſic ait Jehova creator tuus ô Jahhakob,& formator tuus ô Jiſraël : ne timeto;nam vindicavi te; " vocavi te nomine tuo ; meus es.

27 Cùm tranſis per aquas,tibi adſum ; & per flumina,ne inundent te;cùm ambulas per ignē; non ureris,& flamma non incendit te.

28 Nam ego Jehova Deus tuus ſanctus Jiſraëlis ſervator tuus ſum:"dedi in redemptionem tui Ægyptum,Æthiopiam & Sebam loco tui.

29 "Ex quo pretioſus viſus es in oculis meis, honoratus fuiſti, quia ego dilexi te: & ſubjeci homines tibi, & nationes [k] deſiderio tuo.

[k] Heb.*animæ tuæ.ut pſal.* 27. 12.

30 Ne timeto;nam tibi adſum: ab oriente reducam ſemen tuum,& ab occidente congregabo te.

31 Edicam Aquiloni,redde;& meridiei,ne cohibeto:reduc filios meos e longinquo, & filias meas ab extremitate terræ;

32 Omnem qui vocatur de nomine meo,"quem ad gloriam meam creavi;quem formavi,etiámque feci:

33 [l] Produc populū "cæcum cui ſunt oculi, & ſurdos quibus ſunt aures.

[l] Heb.*producere.*

34 " Omnes gentes congregentur pariter & colligantur nationes ; quis in illis indicaret iſtud? "vel priora pronuntiēt nobis:edant teſtes ſuos "ut juſtificentur,aut audiant "& dicant verum eſt.

35 "Vos teſtes mei eſtis, dictum Jehovę, & "ſervus meus quem elegi, ut ſciatis & credatis mihi,intelligatiſque me ipſum eſſe: " ante me non eſſe [m] formatum a Deo forti, & poſt me nō futurum *quidquam*.

[m] Heb.*formatum Dei fortis.*

36 Ego,ego ſum Jehova; & nullus eſt præter me ſervator.

37 Ego indico, & ſervo, & prænuntio, non autem ullus in vobis alienus *Deus*; & vos teſtes mei *eſtis*, dictum Jehovæ, me Deum fortem eſſe.

38 Etiam [n] antequam eſſet dies,ego ille ſum;& nemo e manu mea eripit:cùm operor, " quis avertat illam?

[n] Heb.*ante diem.*

ANNOTATIO.

1 En ſervus meus] *Concionem hanc commodè præcedenti conjunctam eſſe ex eo apparet,quòd exponit præcedentis concluſionis argumentum de Chriſto capite Eccleſiæ & authore prophetiarum omnium, ut proximè nominatus eſt verſu 27. Continet autem hæc concio primùm propoſitionem officiorum Chriſti ex vocatione Dei patris erga Eccleſiam,& viciſſim Eccleſiæ in ipſum,uſque ad ver.13. deinde narrationem proſopopœeticam operum quæ Deus effecturus eſt in Chriſto,uſque ad verſ.18. tertiò reprehenſionem populi, uſque ad verſum 26. poſtea conſolationem a promiſſionibus miſerentis Dei,inde ad verſum 34. poſtremò confirmationem,ad finem uſque. Quamobrem ut hæc concionis forma & ſeries argumentorum evidentior eſſet, partem illam quæ vulgò in caput ſequens relata eſt a verſu 26. cum ſuperioribus conjunximus. Sunt autem in propoſitione membra tria: primum,quo exponitur gratioſa Chriſti adminiſtratio atque ſalutaris, verſibus quatuor;ſecundum,quo exponitur vocatio a Deo ad illam adminiſtrationem, verſibus quinque ſequentibus; tertium,de mutuo Eccleſiæ officio erga ipſum,tribus reliquis.* Servus meus] *Chriſtus,qui ſe exinanivit ipſe forma ſervi accepta,ſimilis hominibus factus &c. Philip. 2.7. ſic 1. Chron. 17.19.* Indam ſpiritum] *ut ſuprà* 11.2. *& Joan.* 3.34. Judicium gent.] *id eſt,ſpiritu inſtructus ſine menſura Prophetam* aget,*ſacerdotem,& regem:ſed ea forma & efficacitate quæ deinceps explicatur.* 2 Non vociferabitur] *id eſt,ſpiritu lenitatis adminiſtrabit,in humilitate & miſericordia: ut Zecarjæ 9.9.* 3 Arundinem quaſſ.] *id eſt,infirmis miſericorditer conſulet,nutantes in pietate confirmans, & præditos ſcintilla pietatis aliqua veluti moribunda fovens & excitans: quam in ſententiam hic locus adducitur Matth.12.17. allegoriæ.* Ad veritatem] *id eſt,non falſò odorabitur, cognoſcet,atque judicabit ad aſpectum oculorum ſuorum, vel auditum aurium; ſed ex veritate adminiſtrabit omnia,ut ſuprà* 11.3. 4 Non faciet] *id eſt, nemini erit offenſioni: nam quibus eſt offendiculo, eos non offendit ipſe,ſed ipſi offendunt vitioſitate ſua:ut ſuprà* 8.15. Regiones] *id eſt,gentes vocatæ ad Evangelium adventu Chriſti,ut ſuprà* 2. 2. *& ſequent.*

5 Sic ait] *ſecundum membrum de vocatione Chriſti,ut antè dictum eſt. quam præmunit Deus argumentis a mirifica creatione,conſervatione,& adminiſtratione rerum omnium,hoc ver.* 6 Ut confirmem] *id eſt,tibi adſim in tota adminiſtratione tua, ut Joan.* 5.19. *& ſequentibus.* In fœdus pop.] *id eſt, ut ſis angelus fœderis, Maleaci* 3.1. *& electos omnes in uno corpore reconcilies Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam,veniénſque evangelizes pacem omnibus, Epheſ.*2.16. *ſic diſtinguuntur officia Chriſti,ſacerdotium, atque Prophetia,quorum effecta per* ὑστέρωσιν *ſequente verſu exponuntur.* Lucem gent.] *ut infrà* 49. 6. *& Luc.* 2.32. 7 Ad aperiendum]*ut ſuprà* 35.5. Ad educendum] *ut ſuprà* 9.2. *& infrà* 61.1. 8 Ego ſum Jehova]*confirmatio præcedentis inſtituti de Chriſto,primùm a natura vocantis & mandantis Dei,gloriámque ſuam ſibi ſoli aſſerentis in Chriſto, ut qui Deus eſt unicus cum Patre & ſpiritu ſancto, hoc verſu; deinde a veritate antegreſſorum operum quæ denuntiaverat Deus; quo argumento ſe effecturum confirmat quicquid prænuntiavit, verſu ſequente.* 9 Priora].*i. prophetata prius in nomine meo.* Pronuntio vobis]*ac proinde tā certò eventura ſunt quàm evenerunt priora:oratio* ἀνταπόδοτος. 10 Cantate] *hortatio Eccleſiæ ad mutuum officium gratiarum actionis & prædicationis Dei.* Canticum novum]*ut Pſalm.*33.3. 11 Kedar]*vide Pſal.*120.5. Habitatores petræ]*id eſt,etiam feriſſimi homines,omniúmque maximè barbari,a pietate ac humanitate alieni,ad quos perventurum eſt beneficium Chriſti.* 13 Jehova]*ſecunda pars,nimirum narratio proſopopœetica operum Dei in Chriſto (ut ſuprà diximus) tum erga ſuos, tum in adverſarios: quæ duo prolepticè hoc verſu poſita deinde* ὕστερον πρότερον *præpoſtero ordine explicantur.* Zelo]*id eſt,ſtudio zelotypiæ,quo afficitur Deus propter Eccleſiam ſuam.*

Barriet] *id eſt, horrenda voce inclamabit, ut olim feciſſe Romanos milites narrat Vegetius cùm iniretur prælium ad hoſtes conſternandos.* 14 Silui] *humanitus dicta per gradationem: quibus oſtendit Deus & patientiæ ſuæ magnitudinem, & judiciorum gravitatem fractâ patientia; quæ judicia non tantùm homines, ſed res ipſorum omnes dicuntur pervaſura, ad teſtandam indignationem ejus & zelum erga Eccleſiam, ſequen. verſu.* 15 Vaſtabo] *id eſt, potius ordinem naturæ evertam, & cælum miſcebo terræ, quàm Eccleſiam deſeram. Sunt autem hæ omnes minæ promiſſioneſq; allegoricæ ex prophetiarum uſu.* 18 O ſurdi] *tertia pars, nimirum reprehenſio populi cæcutientis & obſurdeſcentis ad opera monitaq; Dei, ad quam tranſitus paratur exclamatione, hoc verſu. Sunt autem in hac reprehenſione primùm exprobratio cæcitatis, verſu 19. & ſeq. deinde confirmatio a juſtiſſima adminiſtratione Dei, uſque ad ver. 26.* 19 Servus meus] *nimirum populus Judæorum liberatus ex Ægypto & e manu hoſtium ſuorum, ut ſerviret Deo, ut ſuprà 41.8.* Nuntius meus] *id eſt, ſicut Sacerdotes & Levitæ mei, inſtituti ut docerent Jiſraëlem judicia & legem Dei, Deut. 33.10. & Malеac. 2.7.* Donatus pace] *id eſt populus, quîcum Deus fœdus æternæ pacis & omnis benedictionis iniverat.* 20 Videndo] *hæ frequentes apoſtrophæ augent pathos.* 21 Jehova] *confirmatio cæcitatis ſurditatiſq; Judæorum a præſentibus Dei, judicis juſti, caſtigationibus; cujus peccati indignitas ab antegreſſa Dei benignitate amplificatur, hoc verſu.* Reddebat] *opere: nam triplex gradus dignitatis ponitur a Deo in populum collatæ, videlicet amoris, colloquii, & operis.* 22 Illaqueant] *i. hoſtes, quibuſcunque per iram Dei exponuntur Judæi, etiam fortiſſimos illorum quoſque captivos ducunt.* 23 Quis inter vos] *apoſtrophe ad populum pathetica. q. d. quis veſtrûm tam gravia monita accipit, aut his verberibus reſipiſcit? cæci ergo, & ſurdi eſtis, ac ſenſus expertes.* 25 Effudit] *elegans ſignificatio miſericordiæ divinæ in ipſa judiciorum executione. Æſtu quidem (Propheta inquit) afficitur Deus propter peccata noſtra; ſed tamen æſtum illum ſuum ita moderatur, ut illius particula tantùm nos aſpergat, quæ ita dicitur: itaque non conſumit nos æſtu, ſed iræ demonſtratione revocat: hoſtes verò contrà, ut infra 66.15.* Robur belli] *id eſt, bella vehementiſſima: hypallage.* 26 Nunc verò] *quarta pars concionis, nimirum conſolatio a promiſſionibus Dei: quæ confirmantur a natura ejus, ab opere creationis, a vocatione populi, & a ſingularibus exemplis beneficentiæ Dei erga vocatum aſcitumq; populum: quæ omnia proleptice hoc verſu poſita ſequentibus exponuntur.* Vocavi te] *id eſt, illius vindicius ſingulare dominium mihi in te comparavi (ut ſuprà 40.26.) ac proinde peculiari ratione meus es: ut Exod. 19.5.* 28 Dedi in redemp.] *his verbis Deus ſe ſervatorem eſſe populi confirmat. primùm a recente exemplo de quo ſuprà cap. 18. deinde generali liberationum omnium commemoratione, ſeq. verſu. Eſt autem exemplum recens Regis Tirhakæ, qui Sancheribo Judæam infeſtante cum maximis copiis adventavit Ægyptiorum atque Æthiopum: atque ita deveniens in Judæorum locum (ut loquitur Sapiens Proverb. 11.8.) ipſe fuſus eſt, & Judæi liberati; ac proinde quodammodo Judæis redemptioni fuit.* 29 Ex quo] *quaſi dicat, denique ex quo mihi fuiſti peculium, præ omnibus aliis populis honore & dominatione valuiſti propter amorem meum erga te.* 32 Quem ad glor.] *gradatio elegans, qua Deus ordinē ſuæ benignitatis in electos explicat: quia primùm inde a creatione inſtituit illos ad gloriam ſuam ex propoſito æterno bonæ voluntatis ſuæ, deinde eos vocat & juſtificat, reformatq; ſpiritu regenerationis, ac poſtremò ornat & glorificat, ut ait Apoſtolus Rom. 8.29. hoc autem ſignificari faciendi verbo ſæpius oſtendimus; ut Deut. 32.6.* 33 Cæcum cui ſunt] *id eſt populum Dei, qui ex cæco & ſurdo per gratiam Dei oculatus & auritus factus eſt.* 34 Omnes gentes] *ultima pars, confirmatio ſuperiorum omnium, primùm per comparationem Dei loquentis cum gentibus obloquentibus Deo, hoc verſu; deinde a ſanctiſſimo teſtimonio Chriſti & Eccleſiæ, ſequent. verſu: ex quibus aſſeritur categorice majeſtas & veritas Dei ad præſtandum ea quæ dixit, tribus verſibus ultimis. Tractatur autem prius argumentum per conceſſionem ſive provocationem ironicā: cujuſmodi leguntur in ſcripturis paſſim.* Vel priora] *ut ſuprà 41.22.* Ut juſtificentur] *ut ſuprà 41.26.* Et dicant] *id eſt, cedant veritati Dei.* 35 Vos teſtes] *apoſtrophe ad pios, qui adunati Chriſto membra ſunt Eccleſiæ.* Servus meus] *Chriſtus, ut ſuprà verſu 1.* Ante me] *id eſt, omnia per me fieri & ſine me nihil fieri eorum quæ fiunt, neque futurum eſſe unquam.* 38 Quis avertat] *vide ſuprà 14.27.*

CAPUT XLIII.

Deus Babylonici regni excidium prædicit, & mirificam liberationem populi ad gloriam ſuam: peccata populo exprobrat, ut omni præſidentia ſpoliet ipſum, & ſibi arroget liberationis laudem: ac poſtremò inſtaurationem Eccleſiæ catholicæ promittit in Chriſto.

1 Sic ait Jehova vindex veſter, ſanctus Jiſraëlis: propter vos miſſurus ſum in Babyloniā, & dejecturus vectes omnes, Chaldæoſq; cum navibus[a] celeberrimis ipſorum.

2 Ego Jehova ſum ſanctus veſter, creator Jiſraëlis Rex veſter.

3 Sic ait Jehova qui edit in mari viam, & in aquis validis ſemitam,

4 Qui educit currus, & equos, copias & robur; pariter jacebūt, non reſurgent, exſpirabūt, ut [b] ellychnium extinguentur.

5 Ne recordemini priorum, & antiqua ne conſideretis:

6 Ecce ego facturus ſum rem novam, jam exorietur, an non noſceretis illam? etiam diſponam in deſerto viam, in ſolitudine flumina.

7 Honorabit me beſtia agri, dracones, & [c] ululæ; cùm poſuero in deſerto aquas, flumina in ſolitudine, ad præbendum potum populo meo, electo meo.

8 Populus quem formavi mihi, laudem meam enarrabunt.

9 Nam me non invocas Jahhakob, cùm laboras apud me Jiſraël:

10 Non offers mihi parvam pecudem holocauſtorum tuorum, & ſacrificiis tuis non honoras me: non premo te ut ſervias munere, neque fatigo te thure.

11 Non comparas mihi pecunia calamum odoratum, & adipe ſacrificiorū tuorū non irrigas me: quin ſervitute premis me propter peccata tua, fatigas me iniquitatibus tuis.

12 Ego, ego ipſe deleo defectiones tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordor.

[c] Heb. *filiæ ululæ: ut Levit.* 11.16.

13 'Revoca in memoriam mihi, diſceptemus unà; enarra tu, ut juſtificeris:

14 'Pater tuus primus peccaverit, & 'interventores tui defecerint a me.

d Heb. *ſanctitatis.*

15 Proinde eſſem. prophanaturus principes [d]ſacros; & expoſiturus anathemati Jahhakobum, & Jiſraëlem contumeliis.

16 'Jam verò audi Jahhakob ſerve mi, & Jiſraël quem elegi.

17 Sic ait Jehova qui fecit te, & formavit te ex utero, adjuvaturus te; ne timeto, ſerve mi Jahhakob, & 'Jeſchurun quem elegi:

18 Nam effundam 'aquas ſuper ſitientem, & fluenta ſuper aridam; effundam ſpiritum meum ſuper 'ſemen tuum, & benedictionem meam ſuper prognatos tuos.

19 Et effloreſcent velut inter gramen, velut ſalices *inquam* ſecundum proceſſus aquarum.

20 'Hic dicet, Jehovæ ſum, & iſte vocabit *ſe* de nomine Jahhakobi: ille verò ſcribet manu ſua, *ſum* Jehovæ, & de nomine Jiſraëlis cognominabit ſe.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hanc concionem ita componendam eſſe ut fecimus, res ipſa loquitur: Eſtquè tota quoddam
veluti argumentum breve ſequentium capitum. Duo enim ſummatim continet, quæ copioſiùs deinceps exponuntur;
caſum regni Babylonici, duobus primis verſibus; & liberationem populi, reliquo capite.* Propter vos]
id eſt, ut vos gratioſè liberem & inſtaurem. Vectes] *id eſt, munimenta omnia, ſynecdochicè
ut 1. Schem. 23. 7.* Celeberrimis] *id eſt, quas ipſi celebrant viribus earum præſidentes, & quarum
nomine apud alios decantantur Babyloniorum vires. Nam etſi Babylonia Euphrate, Tigri, Baſilio, Naharſariſo,
Narraga, & fluviis multis aliis, canalibúſque irrigua erat, quibus maxima erat navigandi
per Babyloniam commoditas; tamen ipſa quoque navigandi facultas utendarumq́; navium a Cyro adempta
eſt in expugnatione Babylonis, ut demonſtratum eſt ſuprà 21.* 2 Ego Jehova] *confirmatio a natura
Dei, officio & beneficiis.* 3 Sic ait Jehova] *altera pars capitis: qua Deus primùm liberationem
populi profligatis Chaldæis ad gloriam ſuam promittit, uſque ad verſum 9. deinde populum hypocriſeos nomine
reprehendit, ut quiſquis gloriatur glorietur in domino, uſque ad verſum 16. ac poſtremò plenam reſtitutionem
prædicit in Chriſto ad finem uſque capitis.* Qui edit] *id eſt, qui invia loca mirificè reddit pervia,
non tantùm Eccleſiæ ſuæ, ut eam liberet omnipotentia ſua (quemadmodum olim factum eſt in mari rubro, &
in Jardene, Exodi 14. & Jehoſchu 3.) ſed etiam iis quorum operam Deus adhibet ad vindicandam Eccleſiam,
ut Cyro Euphrates factus eſt pervius ad occupandam Babylonem ab utraque parte oppidi. Herodotus lib.
1.* 4 Qui educit] *id eſt, duces Chaldæorum ſingulos cum Rege.* 5 Ne recordemini] *expoſitio
uſus juſti & finis beneficiorum Dei, nimirum gloriæ ipſius in Eccleſia prædicatio. Hoc autem interdictum
non ſimpliciter, ſed* κατά τι *accipiendum eſt. quaſi dicat, etſi præcedentes liberationes vobis in perpetuum
celebrandæ ſunt, ut de liberatione in Ægypto præcipitur Exodi 12. & 13. tamen tanta erit novi hujus
beneficii dignitas, ut huic uni maximè prædicationi vobis ſit incumbendum: ut Jirmejæ 16. 14. & 15.*
6 Etiam] *id eſt, quemadmodum olim populo viam paravi per avias ſolitudines, & de viatico proſpexi
in locis ariddiſſimis; ita etiam facturus ſum.* 7 Honorabit me] *videlicet in populo meo quaſi dicat,
nullo damno afficiet meos; ſed reverentia proſequentes eum aut cedent ei, aut ſervient: reſpicit enim
ad hiſtoriam exitus ex Ægypto, qua noxia animalia populo ceſſerunt, Deut 8. 15. alia verò fuerunt cibo,
ut Exodi. 16. 14.* 8 Quem formavi mihi] *id eſt, qui ſunt opus meum, conditi in Chriſto Jeſu
ad opera bona quæ præparavi ut verſentur in eis, Epheſ. 2. 10.* 9 Nam me] *ætiologia honoris quem
ſibi attribui Deus præcipit, ab improbitate populi, cui exprobratur ſua hypocriſis, tribus verſibus, & a
natura ac fœdere Dei efficace in nobis per remiſſionem peccatorum, verſu 12. quæ duo poſtea per conteſtationem
confirmantur, uſque ad verſum 16.* Invocas] *id eſt colis, ſynecdochicè: ut Geneſ. 4. 26. ſimilem
exprobrationem vide ſuprà 1. 11. & ſequentibus.* Apud me] *id eſt, ante faciem meam, ut dicitur ibidem
verſu 12.* 10 Non offers mihi] *ſed dæmonibus: quia ſacrificium improbi eſt abominationi
Jehovę, Proverb. 15. 8. vide Deut. 32. 17.* 11 Servitute premis] *id eſt, me ipſum angis, mihique moleſtus
es: dictum* ἀνθρωποπαθῶς*: ut ſuprà 1. 14.* 13 Revoca in memoriam] *conteſtatio*
συγχωρητική*, ad confirmandum ſuperius documentum de gratuita peccatorum remiſſione in Chriſto. quaſi
dicat, profer juſtitiam tuam, ſi qua fortè eſt, & ſi obliviſcor ejus.* 14 Pater tuus] *ſubjectio ad præcedentem
conteſtationem: ſi ad diſceptationem (inquit Deus) cauſa veniatur, invenieris non tantùm peccaſſe
in me, ſed etiam inde a conceptu peccator eſſe, ut patres tui; neque tibi ullum eſſe qui ritè intercedere
tua cauſa poſſit: adeò omnes ordines tui, omnéſque ætates corruptæ ſunt.* Interven.] *i. Sacerdotes & Levitæ
ipſi, quorum interventus ſacer inſtitutus eſt a Deo, Nu. 3. Nam diſtribuuntur Jiſraëlitæ, hoc verſu,
in ordinem popularem & ſacrum; & ſuæ pœnæ utrique ordini* ὕστερον πρότερον *denuntiantur ſeq. verſu, quæ
fuiſſent eventuræ niſi ad gloriam ſuam reſpexiſſet Deus.* 16 Jam verò] *poſtremus locus exponens promiſſiones
reſtitutionis in Chriſto ex fœdere æternóque decreto Dei.* 17 Jeſchurun] *vide Deut. 32. 15.*
18 Aquas] *id eſt, ſpiritum & benedictionem omnimodam in Chriſto copioſè largiar, quemadmodum hæc allegoria
ſequente membro exponitur.* Semen tuum] *id eſt, Eccleſiæ filios ex Judæis & gentibus adunatos &
genitos in Chriſto ut apparet ex verſu 20.* 20 Hic dicet] *id eſt, profitebuntur ſinguli ſe filios eſſe Dei
& Eccleſiæ, ut Pſal. 87.*

CAPUT XLIIII.

Deus mirificam liberationem populi e Babylonia promiſſurus, fidem ſuam aſſerit & promiſſionum certitudinem, partim ab æternitate ſua conſtantiáque operum & ſermonis ſui ſuprà Deos, & res creatas omnes, partim a fœdere gratuito & beneficiis ex fœdere in populum ſuum collatis: deinde ad promiſſiones veniens Cyrum nominat, vocationem & facta ejus prophetat quę per ipſum ad gloriam ſuam effecturus erat: Babyloniorum blaſphemias retundit, & omnia effecturum docet quæ ad regnum Chriſti viderit pertinere; nominatim

tim verò idola Babyloniorum exagitat, ex quorum clade ſuos confirmat de curatione ſua, officii admonet, atque redarguit: & ſimiliter Babyloniis ruinam prænuntiat propter ipſorum inhumanitatem erga populum Dei, blaſphemam & magicam præſidentiam, luxumq́ perditiſſimum: quorum omnium factorum gloriam Deus ſibi arrogans, populum ſuum perverſitatis increpat, promiſſiones ſuas confirmat, & concludit ab explicatione ſtudii ſui erga populum, breviq́ promiſſorum repetitione.

1 SIC ait Jehova Rex Jiſraëlis & vindex ejus, Jehova exercituum; ego *ſum* primus & ego ultimus, ac præter me nullus *eſt* Deus.

2 Quis ergo ut ego prædicat, & indicat iſtud, aut ordinat iſtud mihi ex quo diſpoſui populum [a] æternum; ut ſigna & quæ eventura ſunt [b] indicentur illis?

3 Ne paveatis, neque timeatis; an non inde ab eo tempore pronuntiavi tibi ac indicavi, & vos teſtes mei eſtis? an eſt Deus præter me? utique nulla *eſt* rupes, nullam novi.

4 Formatores ſculptilis omnes ſunt rei inanis *formatores*, & deſiderabilia eorum non poſſunt prodeſſe: ac teſtes iſtorum ſunt ipſa; non vident, neque cognoſcunt, ut erubeſcant.

5 Qui format Deum fortem, & ſculptile fundit, [c] ad nullam utilitatem *fundit*.

6 En omnes ſe conſociantes ei erubeſcent, & fabri ipſi magis quàm homines *ulli*: congregent ſe omnes, conſiſtant, pavebunt, erubeſcent unà.

7 Faber [d] ferrarius *cum* norma & operatur prunis & malleis format illud: cùm operatur illud brachio [e] robuſto ſuo, etiam eſurit & nullis *eſt* viribus; non bibens aquam defetiſcitur.

8 Faber [f] lignarius extendit regulam, delineat ipſum amuſſi, aptat illud in angulos ſuos, aut circino format illud: deinq; facit illud ad ſtructuram viri, ſecundum ornatum humanum, ut deſideat domi:

9 Cædendo ſibi cedros cùm ſumpſit cupreſſum & robur, aut quæ fortificat ſe inter arbores ſylvæ; *aut cujus* planta vavit ſurculum, & pluvia educaverit:

10 Tunc eſt homini ad comburendum, qui ſumit ex eis ut calefiat, etiã accendit furnum ut coquat panem; etiam operatur Deum fortem cui incurvat ſe, aptat ipſum in ſculptile ante quod procumbit.

11 Partem ejus exuſſit igni, ſ ad partem ejus carnes comedit, aſſat aſſum, & ſatiatur; etiam caleſit, dicitque, eia, concalui, vidi ignem:

12 Reſiduum autem ejus in Deum fortem aptat exculpendo illud; procumbit coram eo, incurvatque ſe, & deprecatur ipſum dicens, eripe me, nam Deus fortis meus es.

13 Non norunt, neque animadvertunt; illud obducere oculos ipſorum, [g] ne videant, & corda ipſorum, ne intelligant.

14 Neque revocat ad [h] animum ſuum, neque ſcientia neque prudentia *ineſt* ut dicat; partem iſtius exuſſi igne, etiamque coxi ad prunas iſtius panem, aſſavi carnem quam comedo: & reliquum iſtius in rem abominandam aptavero? ante [i] id quod provenit ex arbore, procubuero?

15 Paſcens cinere animum illuſum avertit; adeò ut non eripiat [k] ſe ipſum; neque dicat, an non falſitas *eſt* ad dexteram meam?

16 Recordare horum Jahhakob, & Jiſraël, cùm ſervus meus ſis: formavi te, ſervus meus es, Jiſraël non tradêris oblivioni [l] a me.

17 Deleo ut denſa nubes defectiones tuas, & velut nubes peccata tua; revertere ad me, nam vendico te.

18 Cantate cœli, facere Jehovam *hæc*, clangite ima terræ; fragorem edite montes cantu, ſylva, & quæcunque arbor eſt in ea: vendicare Jehovam Jahhakobum, & in Jiſraële gloriari.

19 Sic ait Jehova vindex tuus, & formator tuus ex utero: ego Jehova facio omnia, extendo cœlos ſolus, expando terram per me ipſum:

20 *Is ſum* qui irrita facturus eſt ſigna mendacium, & ex divinis ſtultos effecturus: reducturus ſapientes retrorſum, & ſcientiam eorum infatuaturus:

21 Præſtiturus verbum ſervi ſui, & conſilium nuntiorum ejus abſoluturus: qui dico de Jeruſchalaimis, habitabuntur, & de civitatibus Jehudæ, ædificabuntur, & *quæ* vaſtitates iſtius erecturus ſum:

22 Qui edicturus ſum ipſi profundo, exſiccare; & flumina tua arefacturus:

23 Edicturus [m] Cyro paſtori meo, ut omnem delectationem meam perficiat; utque edicat Jeruſchalaimis, reædificantor, & templo, fundator.

CAPUT XLV.

1 SIC ait Jehova uncto ſuo Cyro, cujus confirmaturus ſum dexteram ad ſternendum coram eo gentes, ut lumbos regum diſſolvam; ad aperiendum coram eo valvas, ut portæ non occludantur:

2 Ego tibi præiturus ſum, & in æqualia adæquaturus; valvas chalybeas fracturus & vectes ferreos ſucciſurus:

3 Daturuſque tibi theſauros obſtruſiſſimos, & repoſitas opes [h] abditiſſimas, ut cognoſcas me Jehovam, [c] qui voco te nominatim, Deum Jiſraëlis eſſe.

4 Propter ſervum meum Jahhakobum, & Jiſraëlem electum meum, propterea me vocaſſe te de nomine tuo, cognominaſſe te quamvis ignores me.

5 Ego Jehova & nullus præterea, præter me nullus Deus: accingo te, quamvis ignores me:

6 Ut cognoſcant ab ortu Solis & ab occaſu ejus, nullum eſſe præter me; me Jehovam eſſe, & nullum præterea:

7 Formantem lucem & creantem tenebras, facientem pacem, & creantem malum; me Jehovam facere omnia iſta.

8 Deſtillate cœli ſupernè, & ſuperiores nubes fluant juſtitiâ; aperiat ſe terra, & *terreſtria* edant fructum ſalutis, juſtitiaque efflorescat ſimul, me Jehova patrante illud.

9 Væ litiganti cum fictore ſuo, teſta cum *aliis* teſtis [d] terreis: an dicturum eſt lutum fictori ſuo, quid facturus eſſes, cùm [e] ad opus illud tuum nullæ ſint manus?

10 Væ

[a] Heb. ſeculi.

[b] Heb. unde-

[g] Heb. *a videndo, ab intelligendo.*

[h] Heb. *cor: ſic deinceps.*

[i] Heb. *proventum arboris.*

[k] Heb. *animam ſuam.*

[l] Heb. *mihi.*

[m] Heb. *Coreſcho: ſic deinceps.*

[d] Heb. *terræ.*

[e] Heb. *opus tuũ non ſint manus ad iſtud:* ἰμπλοκὴ *verborum Hebræis receptam concurſu relativi cum antecedente.*

10 Væ illi qui dicit patri, ' quid geniturus eſſes? & fœminæ, quid paritura eſſes?

11 'Sic ait Jehova ſanctus Jiſraëlis, & formator ejus: 'iſtorum ſigna petite a me, ' de filiis meis & de 'opere manuum mearum interdicite mihi.

12 ' Ego feci terram, & hominem ſuper eam creavi; ego manibus meis extendentibus cœlos, omni quoque exercitui eorum præcepta dedi.

13 Ego excitaturus ſum 'illum 'juſtè, & omnes vias ejus æquaturus: ipſe ' reædificaturus eſt civitatem meam, & deportatos meos remiſſurus non pretio neque munere, ait Jehova exercituum.

14 'Sic ait Jehova, 'labor Ægypti, & merx Æthiopiæ, Sabæorumq́; [f] ' procerorum ad te tranſibunt & tua erunt, ' te ſequentur, [g] compediti tranſibunt: tibiq́ue incurvabunt ſe, te deprecabuntur *dicentes*, tantùm in te *eſt*, Deus fortis, & nullus *eſt* præterea, nuſquam præterea Deus.

15 Utique tu Deus fortis ' abdens te, Deus Jiſraëlis ſervator es.

16 'Erubuerunt, etiamq́ue ignominia affecti ſunt omnes iſti; pariter abiverunt cum ignominia fabri imaginum.

17 Jiſraël ſervatur per Jehovam ſalute [h] æterna: non erubeſcetis, neque ignominioſi reddemini [i] in ſempiterna ſecula.

18 ' Nam ſic ait Jehova creator cœlorum, ille ipſe Deus formator terræ & opifex ejus, idem ſtabiliens eam, '*qui* non ad inanitatem creavit eam, *ſed* ad inhabitandum formavit eam: ego *ſum* Jehova, & nullus præterea.

19 ' Non clàm loquor, *non* in loco terræ [k] tenebroſæ; ' non edico ſemini Jahhakobi, inaniter quærite me: ego Jehova eloquor juſtitiam, indico recta.

20 ' Congregamini & advenite, appropinquate unà, qui evaſiſtis ex gentibus; '*qui* ignari erant geſtantes lignum ſculptilis ſui, & deprecantes [l] pro Deo forti non valentem ſervare:

21 ' Indicate: & admovete, etiam conſilium [m] ineatur unà: quis pronuntiavit hoc a [n] priſcis diebus, ab eo tempore indicavit iſtud? an non ego Jehova, nullúſque amplius Deus præter me, Deus fortis, juſtus & ſervator? nullus præterquam ego.

22 Reſpicite ad me, ut ſervemini omnes fines terræ: nam ego *ſum* Deus fortis, & nullus præterea.

23 ' Per me juravi, prodiit ex ore meo [o] juſtè verbum, quod non revocabitur; mihi incurvatum iri omne genu, juraturam omnem linguam.

24 'Tantummodo in Jehova, de me inquiet, [p] omnis juſtitia & robur *eſt*: ' ad ipſum veniat congreſſurus, at erubeſcent; quicunque exardeſcunt contra eum, *erubeſcent*.

25 In Jehova juſtificabuntur, & gloriabuntur totum ' ſemen Jiſraëlis.

CAPUT XLVI.

1' PROCUBUIT ' Bel, ' reflexus eſt ' Deus vaticinus, fuerunt terricula eorum *impoſita* ' beſtiæ & jumento, geſtamina veſtra onerata, oneri ſunt ' defeſſæ.

2 Reflexi ſunt, procubuerunt pariter, neque potuerunt *Babylonii* eripere onus: ſed [a] ipſimet in captivitatem abiverunt.

3 ' Aſcultate mihi domus Jahhakobi, totumq́ue reſiduum domus Jiſraëlis; ' qui bajulamini inde ab utero, qui geſtamini inde a vulva:

4 Et uſque ad ſenium ego ipſe, & uſque ad canitiem ego portaturus ſum; ego feci & ego geſtabo, ego inquam, portaturus ſum & erepturus.

5 'Cui aſſimularetis me & æquaretis; aut compararetis me ut ſimiles eſſemus?

6 'Qui prodigunt aurum e marſupio, & argentum ' ſcapo appendunt; mercede conducunt conflatorem qui faciat *ex* eo Deum fortem, cui procumbentes etiam incurvent ſeſe:

7 Geſtant eum humero, portant eum, deinde collocant eum in ſede ſua, ubi ſtat, e loco ſuo non recedit; etiamſi *quis* clamet ad eum, non exaudit, ab anguſtia ipſius non ſervat ipſum.

8 'Recordamini hujus, & præbete vos viros; revocate, ô defectores, in [b] animum,

9 Recordamini priorum inde a ſeculo; me eſſe Deum fortem, & nullum præterea *Deum eſſe*, & neminem parem mihi:

10 Indicantem a principio finem, & ab antiquitate quæ nondum facta ſunt: dicentem *me*, conſilium meum ſtare, & omnem delectationem meam facere me:

11 Voco ' ab oriente ' volucrem, e terra longinqua [c] effectorem conſilii mei: & locutus ſum, & adducam iſtud; formavi, & faciam iſtud.

12 ' Auſcultate mihi robuſti animo, qui longinqui eſtis a juſtitia:

13 'Admoveo juſtitiam meam, non longinqua eſt; ſed ſalutem meam ' non retardabit: nam diſponam in Tzijone ſalutem, Jiſraëli ' ornatum meum.

CAPUT XLVII.

1 ' DESCENDE, ac ſede in pulvere, ' virgo filia Babylonis; ſede humi, [a] defecta ſolio filia Chaldæorum: nam ' non perges [b] vocari tenera & delicata.

2 'Accipe molas, & mole farinam; ' retege crines tuos, ' denuda veſtigium, retege crus, tranſi flumina.

3 'Retegetur nuditas tua, etiam videbitur turpitudo tua: ultionem ſumam, neque [c] feram obſtare quenquam mihi.

4 'Inquit vindex noſter Jehova exercituum nomine ſuo, ſanctus Jiſraëlis:

5 Sede ſilens, & ingredere in ' tenebras filia Chaldæorum: nam non perges vocari domina regnorum.

6 'Efferbueram ' contra populum meũ, prophanaveram poſſeſſionem meam, & tradideram eos in manum tuam: non exhibuiſti eis miſericordiam, ſuper ſenem aggravaſti jugum tuum valde.

7 Et dixiſti, in ſeculum ero domina: unquam non repoſuiſti hæc in [d] animo tuo, non recordata es finem illius.

8 Nunc itaque audi hoc voluptaria deſidens

---

[f] Heb. hominum menſuræ ut Nume. 13.32.

[g] Heb. in cōpedibus.

[h] Heb. ſeculorum.

[i] Heb. uſque in ſecula æternitatis.

[k] Heb. te- brarum.

[l] Heb. De fortem.

[m] Heb. ineat, in- perſonale

[n] Heb. ab liquitate tunc.

[o] Heb. juſti- tiâ.

[p] Heb. ju- tiæ.

[a] Heb. anima ipſorum in captivitatem abivit.

[b] Heb. cor: ſic deinceps.

[c] Heb. vi- conſilii me

[a] Heb. nullo ſolio.

[b] Heb. vocabunt te: ſic verſu. 5.

[c] Heb. occurram homini: hypallage pro eo quod eſt, occurret mihi homo.

[d] Heb. cor- ſic deinceps.

ſecurè, dicens cum animo ſuo, Ego *ſum*, & nulla præter me amplius: non ſedebo vidua, neque experiar orbitatem.

9 Imò evenient tibi duo iſta momento die eodem, orbitas & viduitas: planè ſupervenient tibi cum multitudine præſtigiarum tuarum, cum fortitudine incantationum tuarum maxima.

10 Quia confiſa es malitiæ tuæ dicens, nullus videt me: ſapientia tua & ſcientia tua ipſa pervertit te, ut diceres cum animo tuo, ego *ſum*, & nulla præter me amplius:

11 Idcirco superveniet tibi malum cujus ignoras ortum, & obruet te ærumna quam non poteris expiare; denique ſuperveniet tibi repentè vaſtitas quam ignoras.

12 Sta jam cum incantationibus tuis & cum multitudine præſtigiarum tuarum in quibus laboraſti a pueritia tua; ſi fortè poſſis proficere, ſi fortè præbebis te fortem.

13 Defetiſceris multitudine conſiliorum tuorum: ſtent jam [h] aſtrologi, qui contemplantur ſtellas, qui notas faciunt in menſes *prædictiones* ſuas; & ſervent te ab iis quæ superventura ſunt tibi.

14 Ecce ſunt tanquam ſtipula, ignis comburit eos, non eripiunt [i] ſe ipſos e flamma: nullus ſupereſt carbo ad caleſcendum, *nedum* ignis ad ſedendum ex adverſo ejus.

15 Ita ſunt tibi quibus *cum* laboraſti: negotiatores tui a pueritia tua, ſinguli in [k] partes ſuas aberrant, nemo ſervat te.

[h] Heb. *obſervatores cœlorum.*

[i] Heb. *animam ſuam e manu flammæ.*

[k] Heb. *tranſitum ſuum: id eſt, quocunque permeare poſſunt ut vitæ ſuæ conſulant.*

CAPUT XLVIII.

1 AUDITE hoc domus Jahhakobi, qui vocant ſe de nomine Jiſraëlis, & ex aquis Jehudę prodierunt; qui jurant per nomen Jehovæ, & Dei Jiſraëlis mentionem faciunt, non [a] fideliter neque juſtè:

2 Quamvis a civitate ſancta ſe vocent, & Deo Jiſraëlis innitantur; cujus nomen eſt Jehova exercituum.

3 Quę priora inde ab eo tempore indicaveram, & ex ore meo prodeuntia pronuntiaveram; repentè effeci, atque evenerunt.

4 Ex præſcientia mea erat te durum eſſe; & nervum ferreum eſſe cervicem tuam, frontemque tuam chalybæam:

5 Quapropter indicavi tibi ex eo tempore, cùm nondum eveniret pronuntiavi tibi; ne diceres, terriculum meum fecit iſta, & ſculptile meum aut fuſile meum præcepit iſta.

6 Audiveras, reſpice totum hoc; & vos an non indicabitis? pronuntio tibi nova [b] ex hoc tempore & recondita, quæ ignoraſti,

7 Quæ nunc creantur, non autem ab eo tempore; & quæ ante diem *hunc* non audiviſti, ut non dicas, ecce noveram ea,

8 *Quorum* nihil audiviſti, neq; noviſti, neque ab illo tempore aperuit aurem tuam. Quamvis noverim te [c] omnino acturum eſſe perfidè, & defectorem ex utero vocari te:

9 Propter nomen meum [d] longanimis ero, & *propter* laudem meam refrænabo *iram* contra te; ut non excindam te.

10 Ecce conflabo te, non autem cum argento: ſelectum efficiam te catino afflictionis.

11 Propter me, propter me faciam: nam quomodo prophanaretur illud? & gloriam meam alteri non dabo.

12 Auſculta mihi Jahhakob, & Jiſraël vocate a me: Ego ipſe ſum primus, etiam ſum ultimus.

13 Etiam manus mea fundavit terram, & [e] dexterę meæ palmus expendit cœlos: me vocante ea, conſiſtunt pariter.

14 Congregamini vos omnes, & audite: quis ex illis indicat iſta, Jehova diligens hunc facturus eſt dilectationem ſuam in Babylonem & brachium ejus in Chaldeos?

15 Ego, ego locutus ſum, etiam vocavi eum; adducturus ſum eum, & ſecundabit viam ſuam.

16 Accedite ad me, audite iſtud, non a principio in occulto locutus ſum; ex quo tempore fuit hoc, ibi ſum: nunc enim Dominus Jehova mittit me, & ſpiritus ejus.

17 Sic ait Jehova, vindex tuus ſanctus Jiſraëlis; ego Jehova Deus tuus doceo te proficere, deduco te via *qua* ambules.

18 O ſi attendiſſes ad præcepta mea: ita fuiſſet tanquam flumen pax tua, & juſtitia tua ut fluctus maris:

19 Et fuiſſet velut arena ſemen tuum, & prognati e viſceribus tuis ut ſcrupi illius; non *tamen* excindetur, neque perdetur nomen ejus a conſpectu meo.

20 Exite a Babylonia, fugite a Chaldæis, voce [f] canora indicate, pronuntiate hoc, proferte hoc uſque ad extremitatem terræ: dicite, vindicavit Jehova ſervum ſuum Jahhakobum:

21 Neque ſitiunt, *cùm* per vaſtitates deducit eos; aquas e rupe profundit eis: quaſi findat rupem ut fluant aquæ.

22 Nulla eſt pax, inquit Jehova, improbis.

[e] Heb. *dextera mea palmavit, ut ita dicamus.*

Gen. 22. 17.

[f] Heb. *cantus.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Concionem hanc ab hoc loco incipiendam eſſe tum præcedentis concionis verba oſtendunt, tum hujus argumentum: nam cùm in præcedente concione duæ ſummatim partes eſſent expoſitæ, de reverſione populi e Babylonia, & de inſtauratione regni per Chriſtum; jam Propheta priorem partem aggreditur, & capitibus quinque explicat, quæ propterea in concionem unam copulavimus. Sunt autem hujus concionis (ut eam in pauca membra dividamus) ſummæ partes quatuor: prima eſt exordium, toto hoc capite; ſecunda, narratio prophetica rerum gerendarum ex decreto Dei, tribus capitibus uſque ad verſum 12 capitis 48; tertia, confirmatio, inde ad verſum 16. deinde concluſio, ad finem uſque. Exordium autem quod hoc capite diximus contineri, ſumit Deus a perſona ſua, fidem ſuam aſſerens, & populum ſuum confirmans de ſuis promiſſionibus, duobus argumentis: unum eſt, ab æterna, omnipotente, & conſtantiſſima natura ſua, operum ſuorum, & ſermonis ſui, uſque ad verſum 16. alterum eſt a fœdere & effectis ejus, inde ad finem uſque capitis. Prius autem argumentum propoſitum ſummatim verſu 1. illuſtratur ſequentibus per* [illegible] *ſive comparationem veri Dei cum falſis.* Ego ſum primus] *id eſt, natura ſempiternus,*

ac proinde dictis & factis conſtantiſſimus, & aliorum omnium principia atque exitus in manu habens.
2 Quis ergo] *antitheſis, qua Deus ex antegreſſa propoſitione ſibi uni aſſerit facultatem & offi-*
cium prophetandi in Eccleſia, aliiſque omnibus abjudicat. Populum æter.] *id eſt Eccleſiam, quam*
ab æterno elegit Deus, ſuóque tempore vocavit, ut in æternum ſanctificet. Signa] *unde ſupra 41.*
22. & 23. 3 Ab eo tempore] *nimirum ex quo diſpoſui populum æternum.* Rupes] *ut Deu-*
teron. 32.4. hæc autem toties a propheta inculcantur, ut populus Dei adverſus Babyloniorum idola firmo
eſſet ſecuróque animo; quemadmodum etiam facit Jirmeja 10. 4 Formatores] *ἐργασία proximè præ-*
cedentis antitheſeos, qua confirmavit Deus nullum eſſe Deum & nullam rupem præter ſe: nam cætera, inquit,
idola ſunt, quæ nullam utilitatem, ſed confuſionem juſtam cultoribus afferunt, hoc verſu: cujus utrumque
membrum ſingulis verſibus deinde exponitur. Ac teſtes] *id eſt, idola ipſa teſtantur & clamant in ipſo-*
rum idololatrarum animis ſe nihil eſſe, cùm nullo ſenſu aut intellectu ſint prędita: quod unum ſatis eſſet ad
perfundendos pudore idololatras. 6 Se conſociantes] *id eſt, qui adhærent illis, & quaſi ſpirituali con-*
jugio cum illis copulantur: ut Numer. 25.3. Magis quàm homi.] *ex interminatione Dei Exodi 20.*
5. Congregent ſe] *conceſſio idololatras graviter provocans, infauſtúmque exitum omnibus præ-*
nuntians. 7 Faber ferrar.] *confirmatio præcedentium propoſitionum; quarum una eſt, idola ad*
nullam utilitatem eſſe, & probatur uſque ad verſum 13. altera, confuſionem afferri ab illis in cultores
ipſorum, quæ probatur verſu 13. & duobus ſequent. Inutilia autem eſſe probantur, ab operariis, inſtru-
mentis, materia, & uſu illius, ipſorúmque impotentia. Cùm operatur] *id eſt, etiam in iſto opere ſen-*
tit laſſitudinem; neque a Deo quem cudit ſublevatur, neque reficitur, niſi ſumptis alimentis quæ Deus ve-
rus ſubminiſtrat. 9 Aut quæ fort.] *id eſt, ſive arborem voluntariam cædat quæ ſponte naſcitur,*
ſive plantatam & cultam humana arte; materia illa, quæcunque tandem ſit, in varios & planè differentes
uſus conſumitur; ac proinde nihil divinum habet, niſi quantum affingit hominis voluntas & ſuperſtitio.
13 Non norunt] *confirmatio alterius propoſitionis, ut diximus in verſum 7. nimirum idola confuſioni*
eſſe ſuis cultoribus; primùm enim excæcantur idolis ſuis ipſorum oculi & corda, duobus verſibus; deinde eti-
am in dies obfirmantur ad ſuam ipſorum perditionem, verſu 15. Illud obducere] *id eſt, idola in a-*
nimis hominum quoddam velut tectorium & verum eſſe ad obcæcandos idolatras, non autem ſpecillum ad
cernendum Deum. 15 Paſcens cinere] *id eſt, luctificus Deus, nihil niſi luctum & mala omnia*
importans cultoribus: periphraſis idoli. Nam cinerem pro luctu & miſeriis luctuoſis accipi omnibus notum
eſt: ut Pſalmo 102.10. & infrà 61.3. Illuſum] *id eſt, qui jam idolorum velo captus & excæca-*
tus eſt. Avertit] *id eſt, magis ac magis ſeducit, & tranſverſum rapit: alter gradus confuſionis, ut dixi-*
mus in verſum 13. Non eripiat] *id eſt, præceps ruat in perditionem ſuam, ac ne cogitare quidem de*
ſalute velit, aut falſitatem cui adhæret agnoſcere. Eſt ad] *id eſt, in falſitatem incumbo, cùm do ope-*
ram idololatriæ: ut Eccleſi. 9.22. 16 Recor.] *tranſitio ad alterum hujus exordii argumentum, in quo*
Deus Judæos propoſito idololatrarum exemplo ad fœdus ſuum revocat, quod a ſe integrum perſtare o-
ſtendit. Primùm itaque fœdus ſuum proponit populo, & res omnes creatas conteſtatur de veritate ejus, tri-
bus verſibus; deinde fœderis effecta futura, a verſu 19. ad finem uſque. Non traderis] *etſi oblitus mei*
peccaviſti in me: quamobrem ſequitur proximè prædicatio remiſſionis peccatorum gratuitæ: ſic infrà 49.
15. 17 Ut denſa nubes] *nimirum delet & abluit ſordes quæ in terra ſunt, cùm pluviam profun-*
dit in terram: eclipſis relati, ut Levit. 21.4. & Proverb. 5.19. Nam vendico] *quaſi dicat, melius age-*
tur tecum quàm cum idolorum cultoribus; quibus nulla utilitas, nullæ vindiciæ, nulla ſalus: ſed totus luctus
eſt ab idolis ſuis. 18 Cantate] *conteſtatio, ut diximus in verſum 16.* 19 Sic ait Jehova]
tranſitio ad effecta fœderis, ut diximus in verſum 16. qua Deus ab exemplo creationis, & adminiſtrationis
rerum omnium, hoc verſu, confirmat ſe promiſſiones effecturum, quæ ſummatim proponuntur quatuor verſibus
ſequentibus. 20 Is ſum] *propoſitio ſumma totius ſequentis narrationis; primùm de ſapientiſſimis*
Babyloniorum conſiliis adimendis, & verbo Dei unius præſtando, duobus verſibus; poſteà de modo & inſtru-
mento quod Deus erat adhibiturus ad judicia ſua, duobus verſibus ultimis: quæ duo per ὕστερον πρότερον exponun-
tur, inſtrumenti quidem ratio capite 45; judicia verò, ſequentibus. Signa mendacium] *de quibus infrà*
47.10. *& ſequentibus.* 21 Servi ſui] *id eſt, Chriſti, cujus ſpiritu acti Prophetę locuti ſunt, 2. Petri. 1.*
21. Nuntiorum ejus] *id eſt, Prophetarum, quorum opera Chriſtus utitur ad nuntiandam voluntatem*
ſuam. 22 Qui edicturus ſum] *id eſt, Babyloniam paluſtrem, in qua Judæi demerſi quodammodo*
& ſepulti erant futuri, ita comparaturus, ut commodè ex ea liberentur Judæi, & ipſi hoſtes in eam per-
rumpant: nam Judæos commodiſſimè ex Babylonia reverſos eſſe hiſtoriæ Hhezræ & Nechemjæ docent,
Cyrum verò ſiccato Euphrate Babylonem irrupiſſe ex Prophetis & hiſtoriis ante confirmavimus.
Cyro] *primo Perſarum Regi, cujus nomen de induſtria exprimi voluit Deus, ut hoc ſigno Eccleſia amplius*
confirmaretur de veritate ſermonis Dei: quemadmodum factum fuerat de Joſchija 1. Reg. 13.3. nam a tem-
pore hujus Prophetiæ quo enuntiata eſt, uſque ad complementum ejus (ut ab ultimo Chizkijæ anno nume-
remus) fuerunt minimum anni 170. Paſtori meo] *id eſt, paſtoris officium facturo erga populum me-*
um, liberando, remittendo, curando, fovendo, omnia denique præſtando quæ fuerint opus. Utque
edicat] *quemadmodum narratur 2. Chron. 36.22. & 23. & Hhezræ 1. Eſt autem totus hic verſus ad narra-*
tionem μεταβατικός.

IN CAPUT XLV.

1 Sic ait] *Secunda pars concionis, quam propheticam narrationem eſſe diximus ſuprà in caput 44.*
nunc demum incipit: in qua Deus mirificam ſuam adminiſtrationem prædicit in perdendis Babyloniis, &
ſervandis ſuis. Sunt autem hujus narrationis duæ partes: una eſt prolepſis ſive propoſitio & narratio bre-
vis rerum gerendarum, cauſarum, & conſiliorum Dei, hoc capite: altera eſt ἐργασία, id eſt, expoſitio ſive
explicatio fuſior hujus narrationis in ſequentibus capitibus. Hujus ergo capitis tria ſunt membra; primum, de
nomine, vocatione, & rebus gerendis a Cyro, tribus verſibus: ſecundum, de cauſis iſtius adminiſtrationis, de

de ad verſum 14. *tertium, de conſilio promovendi his rationibus & ſuo tempore inſtaurandi regni per Chriſtum,*
inde ad finem uſque: e quibus primum membrum fuſiùs explicatur capit. 46. & 47. *ſecundum capite*
48. *ad tertium tota reliqua prophetia pertinet, quam non dubium eſt permultis vicibus prophetatam eſſe.*
Uncto ſuo] *id eſt, vocato & inſtituto divinitus ad perficiendam voluntatem Dei, quæ mox ſubjicitur: metonymia*
eſt ſigni pro re ſignificata, ex Judæorum uſu: ut 1. *Reg.* 19. 15. Cujus confirmat.] *id*
eſt, cui non ſolùm vocatio, ſed etiam donum a Deo obventurum eſt, ut præſtet hæc mandata Dei. quaſi dicat,
cui affecturus ſum, ut Reges & regiones ſubjuget; quemadmodum fuiſſe factum docent hiſtorici: ſynecdoche.
2 Inæqualia] *id eſt, difficultates omnes ita ſublaturus, ut nullo negotio etiam potentiſſimas*
regiones perdomes. 3 Ut cognoſcas] *tranſitio ad explicationem cauſarum, ex quibus Deus ad hæc*
judicia per Cyrum efficienda adducitur; quarum una eſt, ut agnoſcatur Deus, & fides ipſius ſtudiúmque in
populum ſuum, tum a Cyro, hoc & ſequenti verſu, tum a gentibus, verſibus 3. *ſequentibus; tum a rebus creatis*
omnibus, ver. 8. *altera, ut Babyloniorum blaſphema & ſcelerata vita caſtigetur, a ver.* 9. *ad* 14. *Hujus autem*
agnitionis exemplum extat 2. *Chron.* 36. 23. & *Hhezræ* 1. 2. *nimirum qualis in viro ignorante Dei eſſe*
poteſt, non autem ſalutaris: ut fine duorum ſequentium verſuum confirmatur. 4 Cognominaſſe]
nam proprium illi nomen, teſte Herodoto & Juſtino, fuit Spaco, id eſt, canis, Medorum lingua, a cane
quæ expoſitum infantem lactaverat, Coreſch verò cognomen fuit honorificum a Perſis inditum, quod ſonat
Dominum. 7 Pacem] *id eſt, omne bonum & proſperitatem; cujus contrarium eſt malum, quod*
proximo membro nominatur. 8 Deſtillate] *provocatio rerum creatarum omnium ad teſtificandum*
& prædicandum ſalutare juſtúmque Dei opus, & quibuſcunque modis poterunt miniſtrandum ei: quæ omnia
enuntiantur allegoricè. 6 Væ litiganti] *tranſitio ad alteram cauſam judiciorum Dei, nimirum nequitiam*
Babyloniorum: cujus primùm indignitas conjuncta maledictione, his duobus verſibus exponitur, perinde
eſſe ac ſi figmentum in figulum, aut ſemen genitale in parentes efferretur: deinde potentia Dei aſcribitur
adverſus illorum blaſphemias, uſque ad verſum 14. Teſtæ] *id eſt, qui utcunque alat ingentes animos,*
tamen æquè teſta eſt fragilis ad voluntatem figuli atque altera quævis: de hoc faſtu vide Danjel. 5. An
dicturum eſt] *ſimile argumentum contra Aſſyrium vide ſuprà* 10. 15. Quid facturus eſſes] *i. non*
poteris facere quod dicis: te invito permanebimus, neque Judæi iſti eripientur nobis. Cùm ad opus] *i.*
cùm vires te deficiant, & ſis imbecillior quàm ut præſtes ea quæ prænuntiaviſti de noſtra everſione, iſtorúmque
liberatione. 10 Quid genituros] *quaſi dicat, laboras fruſtra: penes me eſt poteſtas rerum conficiendarum,*
non autem penes te. 11 Sic ait Jehova] *aſſertio potentiæ Dei: ut diximus in verſum* 9.
Iſtorum ſigna] *objectio ironica in Babylonios: agite, inquit Deus, negate iſta ſi quidem vultis, aut ſi poteſtis*
impedite: ſed tamen ſigna præſentia jam ſatis evincunt dictorum meorum veritatem; ſequent. verſu:
opus autem meum, cui obſiſtitis, vobis invitis ſuo tempore conſummabo, verſu 13. De filiis meis]
Judæis liberandis. Opere manuum] *id eſt, toto eo quod me denuntiavi per Cyrum effecturum eſſe.*
12 Ego feci] *dicta confirmat Deus a ſignis & elementis rerum naturalium inanimarúmque.* 13
Illum] *Cyrum, cujus antè memini ver.* 1. Juſtè] *id eſt, prout juſtitia mea denuntiat peccatis veſtris,*
& juſtè effectura eſt ad meorum liberationem. Reædificaturus] *ut ſuprà* 44. 25. Non
pretio] *id eſt gratis, non tantùm non accipiens munus ad dimittendum populum, ſed ipſe ultrò offerens liberationem*
& munera, Hhezræ 1. *vide infrà* 52. 3. 14 Sic ait] *tertium membrum, ut diximus in*
verſum 1. *quo Deus oſtendit conſilium ſuum: ſe non alium ad finem iſta effecturum eſſe, quàm ut promoveat*
hoc pacto & inſtauret regnum ſuum tempore ſuo per Chriſtum, qui fundamentum eſt & finis prophetiarum
omnium. Quamobrem prædicuntur duo: primùm, gentes his principiis adductum iri ad colendum &
prædicandum Deum, quatuor verſibus; ſecundum, Deum illas ultrò vocaturum, aucturum eſſe, & confirmaturum
in notitia & fide in Chriſtum, a ver. 18. *ad finem uſque.* Labor Ægypti] *de quo* 1. *Reg.* 10. 28.
Procerorum] *id eſt, potentiſſimorum agro & mercibus: fuerunt enim Sabæi propter thuris & odorum*
merces clariſſimi, ad utraque maria porrectis gentibus, Perſicum & Rubrum, teſte Plinio lib. 6. *natur. hiſtor.*
capite 28. Te ſequentur] *id eſt, adjungent ſe, & ſubmittent Chriſto in Eccleſia.* 15 Abdens te] *id eſt,*
qui a temporibus æternis reticuiſti apud gentes myſterium tuum, nunc verò feciſti manifeſtum, & per ſcripturas
ad obedientiam fidei omnibus gentibus declaraſti, ut ait Apoſtolus Roman. 16. 25. *& qui præterea non*
adumbras te imaginibus, aut ſpeciem eſſentiæ tuæ communicas, ſed inviſibilis permanes. Hæc duo interpretationis
membra conjungenda eſſe ex ſeq. verbis colligimus. 16 Erubuerunt] *exornatio præcedentis dicti*
a ſpectato judicio ejus, per antitheſin ultionis in idololatras & Babylonios ipſos, ſalutiſque communicatæ
cum populo. 18 Nam ſic ait] *alterum membrum promiſſionis ex conſilio Dei, ut ſuprà diximus verſu* 14.
quo Deus confirmat ſe gentes ad ipſum confluentes æterna benedictione & ſalute donaturum eſſe, quam in
fine ſuperioris verſus penes Jiſraëlem eſſe confitebantur. Qui non ad] *id eſt, qui non vult profligatis*
hoſtibus & idolis terram deſertam eſſe, ſed habitari a ſuis; ac proinde ſtatuet gentes cum Judæis in Eccleſiã
cooptare. Hæc autem dicuntur allegoricè, comparatione ſumpta a rebus bellicis. 19 Non clam]
id eſt, nunc demum me ſermonem & beneficia mea expono palàm, contra quàm ſuprà dixerant gentes verſu
15. Non edico] *id eſt, non fruſtra voco Eccleſiam meam, ſed ad juſtitiam & vitam æternam; ut*
ſequentia docent. 20 Congregamini] *prænuntiatio luculentiſſima vocationis gentium ad Evangelium*
Chriſti, tribus verſibus: cui ſubjungitur confirmatio a juramento Dei patefacti in Chriſto filio ſuo,
tribus verſibus ultimis. Qui ignari erant] *id eſt, qui prius alieni erant a Deo & promiſſionibus ejus,*
Epheſ. 2. 12. 21 Indicate] *id eſt, nuntiate, & vocate alii alios, convenite, & conſilia inite fidei*
& reſipiſcentiæ; quæ duo ponuntur hoc & ſequent. verſu. 23 Per me juravi] *confirmatio a juramento,*
ut dictum eſt verſu 20. *qua Chriſtus primùm aſſerit autoritatem ſuam, hoc verſu; deinde totam ab*
Eccleſia ſibi attributum & delatum iri docet, duobus ſequentibus: quo ſenſu accipiendum eſſe locum hunc docet
Apoſtolus Roman. 14. 11. & *Philip.* 2. 10. 24 Tantummodo] *prædicatio Eccleſiæ glorianti in*
Chriſto, quam Chriſtus de ſe futuram dicit. Ad ipſum veniat] *provocatio glorioſa in hoſtes: quaſi dicat*
Eccleſia, agedum, veniant, ſiqui pugna experiri cum Chriſto volent. 25 Semel Jiſraëlis] *id eſt,*
Eccleſia Dei ex omnibus gentibus adunata.

IN

IN CAPUT XLVI.

1 Procubuit] ἐργασία, id eſt, exornatio narrationis, quæ procedente capite facta eſt, nunc demum incipit,
ut diximus ſuprà 45. 1. ac primùm quidem exornantur res geſtę, duobus capitibus; deinde verò cauſæ iſtarum,
capite 48. Res autem geſtæ in duo judiciorum genera dividuntur: narrantur enim judicia Dei effecta
contra idola, hoc capite; deinde contra Babylonios ipſos idololatras, capite ſequent. & ſingulis iſtis narrationis
partibus ſuus uſus ſuaq; doctrina ſubnectitur. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una eſt narratio
(ut modò diximus) duobus verſibus comprehenſa; altera eſt doctrina ad populum Dei, eruta ex narratione
præcedente, toto capite. Bel] nomen eſt idoli, quod unum in pretio fuit apud Aſſyrios, Perſas,
& Babylonios: alii Saturnum eſſe volunt filium Oceani; alii Jovem (unde Jupiter Belus appellatur Plinio
libro 6. natur. hiſtor. capite 26.) alii denique Solem: quod magis probamus, quia Solem ab Aſſyriis, Perſis,
& Babyloniis pro Deo ſummo habitum eſſe, & igni tanquam illius particulę cultum exhibitum omnes hiſtoriæ
teſtantur: unde factum eſt ut temporibus Joſchijæ equi, currus, & cultus Soli eſſent dicati Jeruſchalaimis,
ſuperſtitione invecta per Aſſyrios, 2. Reg. 23.11. Dicitur autem Bel illarum gentium ſermone
tanquam dominus, pro eo quod dicunt Hhebræi Bahhal. Reflexus eſt] hac loquendi forma
non dubium eſt quin Propheta ad fatidica illa oracula reſpexerit, quæ religionis ſpecie edebantur: nam ſtabant
proceræ ſtatuæ, ſacerdotes verò ex tripode aut alio inſtrumento, veluti Deum a tergo conſulentes, reſponſa
dabant: jam verò, inquit Propheta, illi reflexi & complicati ſunt, ademptaq; facultas amplius edendi
oracula. Deus vaticinus] vocem qua Propheta utitur appellativè accipimus pro idolis omnibus
quæ ſuperſtitioſi conſulebant, a verbo æquè Babyloniis atque Hhebræis uſitato, quod ſignificat Prophetare.
Beſtiæ & jumento] nimirum deportanda in Perſidem veluti captiva, ut prædæ eſſent, poſt expugnatam
Babylonem: enallage numeri, ut in fine verſus. Defeſſæ] nimirum beſtiæ & jumento
in Perſidem exportanti. Erant enim aurea, pretioſaq; & gravia multa; ut conſtat ex Danjele 5.
3 Aſcultate] ſecunda hæc pars didaſcalica, ſumpta occaſione ex præcedente hiſtoria Judæos inſtituit,
primùm fideles & pios, uſque ad verſum 8. deinde infirmos Judæorum, itemq; impios, & hypocritas, ad finem
uſque. Eſt autem utriuſque loci commune exordium his duobus verſibus, in quibus Deus per antitheſin
ſingularia ſua officia in populum ſuum explicat, oſtendens, quàm procul ab idolorum conditione abſit, quæ
niſi a ſuis ferantur & eripiantur pereunt. Qui bajulamini] id eſt, quos ego bajulo, quemadmodum
portat quis filium ſuum, Deuteronomi. 1. 31. & tanquam Aquila aſſumens porto vos ſuper alas meas, Exodi
19. 4. & Deuteronom. 32.11. 5 Cui aſſimilaretis] primus doctrinæ locus, quo præmonentur
pii ut ſibi prudenter & ſanctè a falſis Babyloniorum commentis & ſuperſtitionibus caveant, obſervantes naturam
Dei optimi maximi atque in ipſos beneficentiſſimi. Simile vide ſuprà 40. 18. & 25. 6
Qui prodigunt] amplificatio a comparatione idolorum cum majeſtate Dei (ut ſuprà ibidem) & officiorum
quæ idololatræ coguntur diis ſuis inutilibus exhibere, cum illis officiis quæ cultoribus ſuis facit Deus,
hoc & ſequent. verſu. Scapo] id eſt, trutina, ſynecdochicè: eſt enim ſcapus trutinæ pars ex qua dependent
lances. 8 Recordamini] ſecundus doctrinæ locus ad Judæos infirmos, aut ignorantes Dei, ut conſimiliter
imbuti vera notitia Dei, ſi qua infirmitate cedentes Babyloniorum tyrannidi cultum Dei veri dimiſerint,
ſaltem his duobus argumentis ad bonam frugem revocentur: primùm documentis rerum creatarum
& operum præteritorum Dei, verſu 9. & 10. deinde præſentiſſima liberatione quam per Cyrum promiſit
Deus, & juſto tempore effecit, verſu 11. 11 Ab oriente] id eſt Perſide. Volucrem] id eſt, Cyrum,
ducem expeditiſſimum, qui tam leviter difficultates omnes ſuperaturus eſt quàm ſi prætervolet. 12
Aſcultate] tertius doctrinæ locus ad impios & hypocritas, quibus denuntiat Deus ſe propter nomen ſuum
effecturum promiſſiones ſuas, & juſtitiam adhibiturum ad ſalutem Eccleſiæ ſuæ & ipſorum confuſionem.
13 Admoveo] id eſt, vos inviti & fugientes, experiemini tamen juſtitiam meam. Non
retardabit] id eſt, præciſè complebit ſuo tempore juſtitiam meam; neque impedietur nequitiâ veſtrâ, aut in
ſupplicio de vobis ſumendo ita occupabitur ut gratiæ ſalutaris opus avertat. Ornatum meum]
ut ſuprà 44.18.

IN CAPUT XLVII.

1 Deſcende] Altera pars narrationis propheticæ contra Babylonios idololatras (ut diximus ſuprà 46.1.
hoc toto capite continetur. Sunt itaque hujus (ut antè diximus) partes duæ: una, qua judicia Dei graviſſima
in Babylonios exponuntur, verſibus quinque; altera, qua cum Babyloniis conteſtatur de ſuorum judiciorum
cauſis, reliquo capite. Virgo] id eſt, Babylonia tota ſive Chaldæa, cujus monarchia corpori
virginis comparatur, quia videbatur ſibi indomita, & erat in ſummo luxu deliciiſque perdita. Non
perges] ſed mancipium eris abjectiſſimum, duobus verſibus ſequentibus. 2 Accipe molas] id eſt, ſede
in piſtrinum & mole, ut mancipium turpiſſimum & abjectiſſimum: vide Exodi 11.5. Retege crines]
id eſt, luge capillis paſſis: ſynecdoche. Denuda veſtigium] id eſt, omiſſis ſoccis & mollibus calceamentis,
ad triſtiſſimum iter te compara: quo etiam ſpectant verba ſequentia: vide ſuprà 20.2. 3 Retegetur]
id eſt, pro eo quòd molliſſimè & lautiſſimè induiſti te, in miſeriam tantam detruderis atque paupertatem, ut
ne pudenda quidem de tuo poſſis contegere. 4 Inquit] eclipſis, ut 1. Reg. 20.34. 5 Tenebras]
id eſt, ſummas anguſtias, ignominiamq; maximam; cujus nomine deſideratura es ipſa in tenebris deliteſcere.
6 Efferbueram] altera pars capitis, conteſtatio; qua propheta ſuorum judiciorum cauſas evincit
fuiſſe in Babyloniis ipſis, primùm propter arrogantiſſimam inhumanitatem ipſorum, uſque ad verſum 10. deinde
propter blaſphemam præſidentiam ſuæ magiæ & incantationum, inde ad verſum 15. poſtremò propter
intollerabilem faſtum animo conceptum ex infinitis opibus, verſu ultimo: quibus ſingulis peccatis ſua nunc
judiciaq; attexuntur. Contra popul.] idem argumentum vide Zecarjæ 1.15. 7 Finem illius]
nimirum poſſeſſionis meę, de qua verſu 6. q.d. non obſervaſti quem finem calamitatum Deus præſtare ſolet &
præſtiturus ſit Eccleſiæ ſuæ: ut Deuteronom. 8.16. 8 Ego ſum] q.d. cætera præ me nihil ſunt: ſic verſu
10.

10 Non ſedebo]*id eſt, Regem & regnum florentiſſimum perpetuò habitura ſum.* Vidua]*Rege,*
tanquam marito. Orbitatem] *a civibus & popularibus, aut ſubjectis regno, veluti filiis.* 9 Imò
evenient]*prænuntiatio judicii, de quo Danijel. 5. verſ. ultimo.* Cum fortitudine]*id eſt, neque te defendent*
iſta: tranſitio ad ſecundam cauſam. 10 Quia confiſa] *ſecunda cauſa, ut diximus in verſum 6.*
nimirum blaſphema & contumelioſa in Deum perſuaſio de magicis incantationibus & ſcientia tota Babyloniorum;
cujus crimen, hoc verſu; pœna, verſu ſequente exponitur: deinde amplificatur utrumq; ſarcaſmo elegantiſſimo,
tribus verſibus. Nullus videt]*q.d. ne Deus quidem novit rationes meas.* Sapientia]*ea nimirum*
quæ exagitatur verſu 12. & ſequent. 11 Expiare]*id eſt, avertere incantationibus tuis: ſic ludificatur*
magos. 12 Sta jam]*ſarcaſmus gravis in Babylonios, ut diximus in verſum 10.* Incantationibus]
vide Pſalm. 58. 6. 13 Defetiſceris] *ironica oratio. q.d. fruſtra laboras ut te ipſam confirmes*
tuâ induſtriâ, niſi ſapientiſſimos quoſque doctorum tuorum adhibueris, ut conſulant tibi: agedum, experiantur
illi. Et ſervent te] *ἐμπλοκὴν verborum, quæ in contextu Hebræo implicata ſunt, tranſtulimus ad evidentiam.*
14 Ecce]*emphatica demonſtratio vanitatis quæ eſt in omnibus Chaldæis & mathematicis,*
quibus eventurum Propheta oſtendit ut ab igne ipſo, quem pro Deo habebant, conſumantur. Nullus
ſupereſt carbo] *id eſt, planè abſumuntur ipſi, & Deus ipſorum cum ipſis extinguitur.* 15 Ita ſunt]
tertia cauſa, ut diximus in verſum 6, ad quam tranſitur ejuſdem pœnæ accommodatione ad ſummas opes Babyloniorum,
& luxum profuſiſſimum.

IN CAPUT XLVIII.

1 Audite] *Hoc capite (quemadmodum diximus ſuprà 45. 1.) continentur tria: primum eſt expoſitio*
alterius membri quod in narratione poſitum eſt ſuprà 45. 4. de cauſa iſtorum judiciorum Dei, uſque ad ver.
12. ſecundum eſt confirmatio narrationis, a ver. 12. ad 16. tertium, concluſio, ad finem uſque, ut ſuprà diximus
in principium capitis 44. Summa autem cauſa judiciorum Dei per conteſtationem explicatur, qua Deus
populum evincens improbitatis, duobus primis verſibus, per comparationem exemplorum antecedentium, uſque
ad verſum 6. oſtendit ſe nulla dignitate populi, ver. 7. & 8. ſed ſua unius gloria adductum eſſe ut populum
affligat, & ex afflictione liberet juſtitiâ ſuâ, uſque ad verſum 12. De nomine Jiſraël.]
idem argumentum ad exprobrationem populi vide copioſè explicatum Hoſch. 12. & 13. Ex aquis]
id eſt, qui ex Jahhakobo, tanquam ex fonte promanarunt: ut Deuteronom. 33. 28. & Pſalm. 68, 27.
Qui jurant]*id eſt, qui non eſtis integri erga Deum veſtrum: ſic Jirmeja 5. 2.* 2 Innitantur] *id eſt,*
ſe niti glorientur. 3 Quæ priora]*comparatio rerum antegeſtarum prædictarumq; qua Deus utitur*
his quatuor verſibus, tota eò ſpectat ut demonſtret ſibi fuiſſe quidem perſpectam improbitatem populi, ſed
gratis propter gloriam ſuam immeritis etiam & averſantibus beneficia ſua prædixiſſe, & ſuo tempore contuliſſe:
deinde verò ſequitur accommodatio, qua confirmat Deus ſe nunc eandem rationem ſequi ob eandem
cauſam. Inde ab eo tempore]*ex quo domus es Jahhakobi, & vocas te de nomine Jiſraëlis.*
Repentè]*id eſt, ſimul atque viſum eſt, etiam nullis præcedentibus mediis, aut adverſantibus.* 4
Ex præſcientia]*ut teſtatur Exodi 32. 9. & Deuteronom. 31. 27. & 32. toto capite.* 5 Ne diceres]
id eſt, ne res jam olim prædictas & ſuo tempore præſtitas attribueres diis novis, qui e propinquo adveniunt
& recens ſunt facti, ut Deuteronom. 32. 17. 6 Reſpice]*id eſt, animadverte ut re ipſa*
effecta ſint quæcunque audiveras ex me, & nihil prædictorum meorum exciderit; ut Jehoſch. 22. 3. &
1. Schem. 3. 19. An non indicabitis]*id eſt, an diſſimulabitis ea omnia quæ in vos fuerunt collata?*
neque certa fide amplectemini prædictiones meas, quibus vos teſtimonium oportuit perhibere ab anteacta
experientia? ut ſuprà 42. 35. Pronuntio] *tranſitio ad accommodationem exemplorum, de qua*
in verſum 3. Nova]*nimirum de captivitate per Babylonios, excidio Babyloniorum, & liberatione tua*
per Cyrum. 7 Nunc creantur] *id eſt, nunc primùm in lucem eduntur, patefiuntq; admirabiliter;*
ut exponunt verba ſequentia. 8 Aperuit aurem] *id eſt, perveniens ad aures tuas penetravit.*
Quamvis]*prophetiæ ſummam incipit Jeſchahhja ab occupatione. quaſi dicat, non eſt quod metuas ut non*
præſtem ea quæ antè dicta ſunt propter duritiem tuam: nam propter me effecturus ſum, ſequente verſu.
10 Non autem cum arg.] *id eſt, non agam ſummo jure tecum; quia ſi ab omni ſcoria, ut argentum,*
expurgandus eſſes, totus diſperires. 11 Illud]*nomen meum, de quo verſu 9.* Alteri non
dabo]*id eſt, non ſinam eripi mihi; aut aliò a me transferri.* 12 Auſculta] *tertia concionis pars,*
confirmatio; qua primùm Deus a perſonæ ſuæ operumq; amplitudine prophetiam obſignat, quatuor verſibus;
deinde Propheta fidem ſuam in ſua vocatione & adminiſtratione teſtatam facit, verſu 16. Vocate a
me]*id eſt, qui vocaris populus meus, ut ſuprà ver. 1. & 2.* 13 Conſiſtunt pariter] *id eſt, ſe ſiſtunt*
ad exequenda judicia mea, ut Pſalm. 119. 91. 14 Ex illis] *diis videlicet, de quibus verſu 5.*
15 Vocavi eum] *Cyrum, de quo ſuprà 45. 1.* 16 Accedite] *prophetæ verba, confirmantis*
fidem ſuam quam adhibuerat ad enuntiandum verbum Dei, & diligentiam ad audiendum ex Deo,
prout vocatus fuerat. Non a principio]*id eſt, ex quo fuit verbũ Dei ad me, non diſſimulavi, ſed palàm*
concionatus ſum. Ibi ſum]*nimirum in ea tanquam ſpecula ubi me collocavit Deus, ut verbum ab ipſo*
audiam, & ad vos referam, ut ſuprà 21. 8. & 10. Spiritus ejus] *Dei Patris & Filii, cum Patre*
& filio; unus æternus Deus, quo uno acti olim homines ſancti locuti ſunt, 2. Petri 1. 21. 17 Sic
ait Jehova]*ultima concionis parte, id eſt, concluſione, Deus primùm officia ſua universè in Jiſraëlitas commemorans,*
hoc verſu, per hypotheſin ſummas benedictiones exponit eventuras Judæis ſi paruiſſent ipſi, ver.
18. & 19. deinde ſummatim repetit res antè promiſſas propter nomen ſuum, de beneficentia erga ſuos, &
hoſtium ſtatu miſerrimo, tribus verſibus ultimis. Ego Jehova]*quaſi dicat, præſto quod mearum eſt partium.*
18 O ſi attend.] *ſimile vide Deuteron. 32. 29.* Fuiſſet tanquam]*id eſt, nunquam deſiiſſent fluere, ſed*
omnia bona ſe ultrò dediſſent tibi. Ut fluctus maris]*id eſt, continenter perrexiſſet, ut fluctus excipiunt*
alii alios. 19 Non tamen]*tranſitio ad ſummam promiſſionum, ſimili argumento atque uſus eſt ſuprà*
ver. 8. & 9. 20 Exite] *prophetica hortatio, quaſi in rem præſentem Judæos adducens, & præmonens*
de liberatione ventura. Fugite] *ne communi cum Babyloniis judicio pereatis, & circumveniamini ira*

Dei, quæ denuntiatur illis ver. ultimo: ut Jirmejæ 51.6. & 45. ſimilis cauſa adducitur Gene. 19.15. Voce canora] *q.d fruimini beneficio Dei, & fruentes animo grato prædicate.* 21 Neque ſitiunt] *id eſt, æquè admirabiliter illis de viatico proſpicit, atque olim proſpexit majoribus ex Ægypto exeuntibu: vide Hhezræ 1.* 22 Nulla eſt pax] *ac proinde ne copulemini cum illis, aut conſortium habeatis; ſe fugite, ut ſuprà: vide infrà 57.21.*

CAPUT XLIX.

Chriſtus ad Judæos miſſus, poſtquam de illorum contumacia apud Deum Patrem conqueſtus eſt, mittitur ad Gentes, & narrat promiſſiones Evangelicas primùm ſibi factas de reconciliatione, juſtitia, vita, & gloria per ipſum comparanda: deinde factas Eccleſiæ de benevolentia, beneficiisq; Dei in ipſam, & propagatione ipſius in gentibus, invito Satana & omnibus adverſariis, per Evangelium.

1 'AUSCULTATE inſulæ mihi, & attendite nationes 'e longinquo: Jehova inde ab utero 'vocaverat me, e viſceribus matris meæ 'memoriam conſtituerat nominis mei.

2 'Et diſpoſuit os meum veluti gladium acutum, in umbra manus ſuæ abſcondens me: & diſpoſuit me in 'ſagittam nitidam, in pharetra ſua abſcondens me.

3 Dixerat mihi, 'ſervus meus es; 'Jiſraël *eſt de* quo per te gloriaturus ſum:

4 Ego verò dixi, [a] 'fruſtra laboro, inaniter & vanè vires meas conſumo: 'veruntamen officium meum penes Jehovam *eſt*, & opus meum penes Deum meum.

[a] Heb. *in vacuum laboro, ad inanitatē & vanitatē.*

5 'Nunc autem dicit Jehova, qui 'formaverat me inde ab utero, [b] ut ſerviam ipſi; [c] ut reducam Jahhakobum ad ipſum, cùm Jiſraël 'non reciperet ſe: 'quia glorioſus ſum in oculis Jehovæ, & Deus meus eſt robur meum.

[b] Heb. *in ſervum ſibi.*

[c] Heb. *ad reducendum.*

6 Dicit inquam; 'levior *videris* quàm ut ſis mihi ſervus ad erigendum tribus Jahhakobi, & cuſtoditos [d] Jiſraëlitas reducendum? atqui cōſtitui te 'in lucem gentium, ut ſis ſalus mea uſque ad extremitatem terræ,

[d] Heb. *Jiſraëlis.*

7 'Sic ait Jehova vindex 'Jiſraëlis, ſanctus ejus; 'ei quem contemnit [e] quiſque, *quem* abominatur gens, ſervo 'dominantium Reges videntes aſſurgent, principeſque incurvabunt ſeſe: propter Jehovam 'qui fidelis *eſt*, ſanctum Jiſraëlis qui elegit te.

[e] Heb. *anima.*

8 'Sic ait Jehova, 'tempore [f] accepto exaudiam te, & in die ſalutis auxiliabor tibi; & cuſtodiens te, diſponam te in 'fœdus populi, ad confirmandum 'terram, ad efficiendum ut poſſideat poſſeſſiones deſolatas:

[f] Heb. *acceptionis, vel benevolentiæ.*

9 Dicendo 'vinctis, exite; iis qui ſunt in tenebris, revelamini: 'per vias paſcent, & in omnibus clivis paſcuum eorum erit.

10 Non eſurient neque ſitient, neque feriet eos ęſtus aut ſol: nam qui miſeretur eorum ducet eos, & ſecundum ſcaturigines aquarum deducet eos.

11 Et diſponam omnes montes meos [g] ut ſint pervii, & *in* aggeribus meis 'emineant.

[g] Heb. *in viam.*

12 Ecce iſti e longinquo venient: ecce quoque illi ab Aquilone & [h] ab occaſu, denique iſti 'à terra Sinæorum.

[h] Heb. *amari.*

13 'Cantate cœli, & exulta terra, & fragorem edite montes cantu: quia conſolatus eſt Jehova populum ſuum, & pauperum ſuorum miſertus.

14 'Quòd ſi dicat Tzijon, dereliquit me Jehova; & Dominus oblitus eſt mei:

15 'An obliviſci poteſt mulier fœtus ſui, ut non miſereatur filii uteri ſui? 'etiam hæ obliviſci poſſint; tamen ego non obliviſcar tui.

16 En 'in manibus ſculpſi te: muri tui e regione mei *verſantur* jugiter.

17 Feſtinabunt 'filii tui: deſtructores tui & vaſtatores tui *ex* te exibunt.

18 Attolle circumquaque oculos tuos, & vide, iſti omnes congregantes ſe accedunt tibi: ut vivo ego, dictum Jehovæ, iſtis omnibus tanquam ornamento veſtieris, circumligabis eos *tibi* tanquam ſponſa.

infrà 60

19 'Cum vaſtitates *erunt* tuæ, & deſolationes tuæ, & terra [i] diſtructa tua; qua jam anguſtaberis præ habitatoribus, procul profectis eis 'qui abſorbebant te:

[i] Heb.

20 Adhuc dicent [k] te audiente 'filii orbitatis tuæ; anguſtus eſt mihi hic locus, retrocede mihi ut habitare poſſim:

[k] Heb.

21 Adeò ut dicas cum [l] animo tuo, quis genuit mihi iſtos, cùm fuerim orba & ſolitaria? hûc illûc migrans ac [m] fugitiva *fui*, & iſtos quis educavit? en ego relicta fui ſola, iſti ubinam fuerunt?

[l] Heb.

[m] Heb.

22 'Sic ait Dominus Jehova, ecce ſuſtollam ad gentes 'manum meam, & ad populos efferam vexillum meum; ut afferant filios tuos lacerto, & filiæ tuæ ſuper humerum portentur:

23 Et erunt reges nutritii tui, & fœminæ principes eorum [n] nutrices tuæ vultu in terram *demiſſo* 'incurvabunt ſe tibi, 'pulveremq; pedum tuorum lingent: ut experiaris me eſſe Jehovam, non erubeſcere eos qui expectant me.

[n] Heb.

24 'An auferretur a robuſto captura? an etiam captiva turba 'juſti eriperetur?

25 Quin ſic ait 'Jehova, imò turba captiva robuſti auferetur, & captura 'violenti eripietur: nam adverſus contendentes tecum ego contendam, & filios tuos ego ſervabo:

26 'Efficiamq; ut comedant oppreſſores tui ſuam ipſorum carnem, & velut muſto ſanguine ſuo inebrientur; ut agnoſcant 'omnis caro, me Jehovam eſſe ſervatorem tuum, & vindicem tuum, robuſtum *Deum* Jahhakobi.

ANNOTATIO.

1 Auſcultate] *Cùm Propheta inde a capite 40. duos conſolationis locos ſibi propoſuerit explicandos, unum de reverſione Judæorum ex captivitate Babylonica, alterum de inſtauratione Eccleſiæ per Chriſtum, nunc demum incipit Propheta ſpeciatim hunc ſecundum locum exponere, & in eo argumento pergit ad finem uſque Prophetiæ. Hoc autem caput quædam eſt veluti præfatio, ac potius ſummum argumentum [illegible]*

rum'que ſequantur omnium: nam primùm Chriſtus per prophetam omnes nationes vocans, ſibi conciliat autoritatem a narratione vocationis ſuæ, 6. verſibus; deinde promiſſiones ſibi & Eccleſię factas, ad finem uſq; capitis: in quibus argumentis duobus tota prophetiæ reliqua conſumitur. 1 Ac in vocatione quidem explicatur vocatio Chriſti a Deo patre ad ſanctam illam functionem Mediatoris inter Deum & Eccleſiam ipſius, duob. ver. deinde oſtenditur ex quibus Eccleſia ſit vocanda per Chriſtum ver. quatuor. E longinquo] i. quamvis longè abſitis uſque ad extremas terras. Vocaverat me] i. vocavit ab æterno, ac proinde jam vocaverat cùm in utero matris conciperer. Eſt enim Chriſtus ſemen illud benedictum, in quo ſalus ab æterno conſtituit Eccleſiæ, & promiſſiones ſalutis factæ ſunt, Galat. 3.16. idq; ex vocatione Dei patris, Hebr. 5.4 & 5. Memoriam conſtit.] ut Gen. 3.15. 2 Et diſpoſuit] i. armavit me verbo ſuo efficaciſſimo, quod cum gladio & ſagitta acutiſſima cõparatur, adjunctis promiſſionibus de defenſione mei & miniſterii: vide Ephe. 6.17. Heb. 4.12. & Apocalypſ. 1.16. Sagittam] ut Pſal. 45.6. 3 Servus meus es] ut ſuprà 42.1. Jiſraël eſt] i. jubeo te primùm Jiſraëli proponere verbum glorioſum meum, & in Jehudæis primùm gloriam meam explicare: ut Matthæi 10.6. & 15.24. Actor. 13.46. & 28.25. & ſequent. 4 Fruſtra laboro] i. non audit, neque accipit verbum Jiſraël. Veruntamen] amplificatio indignitatis a teſtimonio conſcientiæ & Dei ipſius in conſcientia: ego, inquit Chriſtus, totas vires meas conſumpſi in Judæis informandis; Deus Pater teſtis eſt, & teſtificatur conſcientiæ meæ, qui ſolus officium & opus meum optimè cognovit. 5 Nunc autem] videlicet cùm omnibus meis viribus apud Judæos conſumptis expertus eſt illorum contumaciam Deus. Formaverat me] id eſt, æterno decreto ſuo comparaverat, ut ſuprà ver. 1. Non reciperet ſe] ad Deum vocantem Judæos per Evangelium Chriſti. Quia glorioſus] i. quia Pater amat filium, & omnia tradidit in manus illius; non autem eum contemnit, quod perverſi Judæi faciunt: ac proinde non vult ferre ut miniſterium filii ſui inutile ſit atque inglorium: ſicut parabola oſtenditur Matth. 22. 6 Levior videris] Judæis videlicet, ut explicat ſequens verſus. Cuſtoditos] i. quos ego ſingulari ſtudio cuſtodiveram hactenus, veluti peculium præ omnibus aliis populis, & tanquam pupillam oculi: Deuter. 32.10. In lucem gentium] i. ut perfundas omnes gentes illuſtratione tui Evangelii, ut ſuprà 42.6. vide Actor. 13.46. 7 Sic ait Jehova] altera pars capitis, propoſitio nimirum Evangelicarum promiſſionum, primùm erga Chriſtum, uſq; ad ver. 14. deinde erga Eccleſiam in Chriſto, ad finem uſq;: quæ duo membra prolepticè hoc verſu continentur. Jiſraëlis] id eſt, electorum Dei. Ei quem] id eſt, Chriſto, quem quiſque ex Judæorum gente ſpernit, abominatur, ac velut in duriſſimam ſervitutem cogit. Dominantium] Judæorum videlicet, qui ſibi dominatum confingebant etiam in ſervitute graviſſima, & libertatem ſibi aſſerebant, ut Joan. 8.33. Qui fidelis eſt] id eſt, verax & conſtans in promiſſis præſtandis, ut 1. Corinth. 1.9. 8 Sic ait Jehova] explicatio prioris promiſſi in Chriſtum; nimirum fore ut in Chriſto habeatur reconciliatio ex fœdere, hoc verſu; remiſſio peccatorum & liberatio, ſequente verſu; omnis benedictio depellens mala, & bona conferens, verſ. 10. & 11. mirifica electorum ad ipſum concurſatio, verſ. 12. denique rerum creatarum omnium gratulatio, ver. 13. Tempore accepto] quo benevolentia & ſalus Dei promulgata eſt per Evangelium, 2. Corinth. 6.2. Fœdus populi] id eſt, ut ſis reconciliationi ex fœdere: ſic Danijel. 9. verſ. ultimo. Terram] id eſt, Eccleſiam, & illius habitationem, ſynecdochicè. 9 Vinctis] ut ſuprà 42.7. Per vias paſcent] id eſt, ubique occurrent ipſis benedictiones Dei, hîc & verſibus duobus ſequentibus: quę benedictiones allegoricè figurantur, ſumptis ſimilibus a tempore liberationis Ægyptiacæ. 11 Emineant] nimirum quos Chriſtus e vinculis ſatanę & poteſtate tenebrarum extraxerit. 12 A terra Sinæor.] id eſt, meridiem verſus, quam in partem Sinæi terminum Judæa conſtituebant, Gene. 10.17. deſertumq; Sinis, & mons Sinai ſpectabant, Exod. 16.2. 13 Cantate cœli] id eſt, vos res omnes creatæ gratulamini Chriſto, & filiis Dei vindicatis in libertatem glorię, Roman. 8.19. & ſequentibus. 14 Quòd ſi dicat] tranſitio ad alterum promiſſionum Evangelicarum caput, quæ ſunt de ſtudio Dei erga Eccleſiam, uſque ad verſum 17. & de propagatione & multiplicatione illius, uſque ad finem. Tranſitur autem per occupationem. 15 An obliviſci] reſponſio ad præcedentem occupationem a comparatione minoris. Etiam hæ] hypotheſis ad amplificandum ſtudium Dei in Eccleſia. 16 In manibus] id eſt, ſemper obverſaris mihi, & nunquam deſino curare te; ut Pſalm. 121.4. humanitus dictum. 17 Filii tui] id eſt, qui tibi gignentur in Chriſto per ſemen incorruptum verbi: jam enim hoc verſu tranſitur ad multiplicationem Eccleſiæ, quæ illuſtratur per hypotypoſin ſeq. verſu; deinde exornatur, tribus. 19 Cùm] id eſt, quando terrã totã quæ nunc vaſtata eſt, &c. occupabis, tamen tanta futura eſt multitudo filiorum Dei, ut vix poſſit capere omnes terra: hyperbole. Qui abſorbebant] id eſt, vaſtatoribus tuis, ut ſuprà ver. 17. vide Pſal. 124.3. 20 Filii orbitatis tuæ] id eſt, gentiles, qui tibi agnaſcentur cùm Judæis orbata fueris. 22 Sic ait] ὑποφορὰ ſive ſubjectio, qua Deus reſpõdes præcedenti admirationi Eccleſię, & docet ſe ex quavis gente illi conciliaturum liberos, alumnos, &c. Manum meam] cum vexillo Evangelii, quod eſt potentia Dei ad ſalutem cuivis credenti; Rom. 1.16. hæc autem omnia allegoricè dicuntur de amplificatione regni ſpiritualis Chriſti, ut Prophetæ ſolent. 23 Incurvabunt ſe tibi] id eſt, honorem exhibebunt Chriſto in te habitanti velut capiti tuo (ut Pſalm 72.11.) & te in Chriſto honorabunt. Pulveremq;] ut Pſal. 72.9. 24 An auferretur] inquient gentes & prædones omnes expilantes Eccleſiam, quorum ſermonem anticipat Deus. q.d. ludificantur hoſtes Eccleſiæ promiſſiones meas duobus argumentis; tum quòd ſibi numeris omnibus videntur valentiores eſſe, tum quòd juſto bello Eccleſiam ſibi ſubjectam & mancipatam putant, ut ſuprà 45.9. & ſequent. ſed ad hæc argumenta reſpondetur verſibus ſeq. Juſti] mancipiis & poſſeſſoris: nam etſi Deus populum ſuum & filios ſuos vocet, tamen hoc ſemper ſibi arrogant adverſarii, ut juſti ſint illorum domini: ſic duobus argumentis utuntur, potentiæ ſuę, & juris. 25 Jehova] Deus æternus, ac proinde infinitè omnes hoſtes ſuperans potentia ſua: ſic reſpondetur priori objectionis argumento. Violenti] ac proinde non juſti domini, quod hoſtes de ſe prędicant: reſponſio ad poſterius argumentum. Hæc autem reſponſionis membra deinceps exornantur, hoc & ſeq. verſu. 26 Efficiamque] id eſt, committam ipſos inter ſe, ut talionis pœnas inferam ipſis, & quemadmodum carnem & ſanguinem tuum exhauſerunt, ſic etiam alii ab aliis conſumantur. Omnis caro] id eſt, omnes homines, etiam impii & adverſarii.

CAPUT L.

Chriſtus Judæorum Eccleſiam ſibi adverſantem objurgans oſtendit Deum nihilominus fœdus ſuum erga ipſam integrum conſervaſſe potentia ſua, ac proinde ſe a Patre vocatum atque miſſum eſſe ut eam conſtanter vocet ad reſipiſcentiam: itaq; contumacibus denuntiato gravi judicio, reſipiſcentes confirmat de gratia Dei ex fœdere, & gentium exemplo provocat ad fidem & patientiam: deinde Eccleſiam feſſam afflictionibus & invocantem ſe confirmat Deus, & conſolatur promiſſionibus perficiendis in adventu ſuo.

1 SIc ait Jehova, ubi *eſt* libellus [a] repudii matris veſtræ quo dimiſerim eam? aut quis *eſt* ex creditoribus meis cui vendiderim vos? en iniquitatibus veſtris venditis vos, & defectionibus veſtris dimittitur mater veſtra.

[a]Heb. *abſciſſionis: ut Deut.* 24.1.

2 Quamobrem cùm venio, nemo adeſt? cùm voco, nemo reſpondet? [b] an ullo modo brevior eſt manus mea [c] quàm ut redimat? & an nullę ſunt in me vires ad eripiendum? en increpatione mea exſicco mare, diſpono flumina *in* deſertum, fœtet multitudo piſcium eorum mortua ſiti, eò quòd deſit aqua:

[b]Heb. *abbreviando abbreviata eſt.*
[c]Heb. *a redemptione.*

3 Induo cœlos atrore, velut cilicium pono operimentum eorum.

4 Dominus Jehova dedit mihi linguam [d] eruditiſſimam, ut ſciam [e] tempeſtivè eloqui defeſſo verbum: excitat [f] unoquoque manè, excitat mihi aurem ad audiendum ut *audiuntur* eruditiſſimi.

[d]Heb. *eruditorum.*
[e]Heb. *tempeſtivare, ut ita dicamus.*
[f]Heb. *ſingulo manè ſingulo manè.*

5 Dominus Jehova aperit mihi aurem; & ego non rebello, retrorſum non averto me.

6 Corpus meum expono percuſſoribus, & malas meas depilantibus; faciem meam non abſcondo a contumeliis & ſputo.

7 Quia Dominus Jehova auxiliatur mihi, ideo non afficit me ignominia: idcirco compono faciem meam tanquam ſilicem, quia novi fore ut non pudefiam.

8 Propinquus eſt qui juſtificat me, quis contendat mecum? conſiſtamus unà: quis [g] experiatur jure contra me? accedat ad me.

[g]Heb. D nus cauſæ meæ.

9 En, Dominus Jehova auxiliaturus eſt mihi, quis eſt condemnaturus me? en; omnes iſti ut pannus veteraſcent, tinea conſumet eos.

10 Quis eſt inter vos timens Jehovæ, auſcultans voci ſervi ejus? qui ambulat in tenebris, cui nullus eſt ſplendor, confidat nomini Jehovæ, & innitatur Deo ſuo.

11 En vos omnes accedentes ignem, circumcingentes malleolis: ite in focum ignis veſtri, & in malleolos quos ſuccendiſtis; e manu mea eſt hoc vobis, in dolore jacebitis.

CAPUT LI.

1 AUSCULTATE mihi ſectatores juſtitię, quærentes Jehovam; intuemini in rupem *unde* exciſi eſtis, & in cavum [a] foveæ *unde* effoſſi eſtis.

[a]Heb. *ciſternæ. Geneſ.* 11, & *ſeq.*

2 Intuemini in Abrahamum patrem veſtrum, & in Saram quæ peperit vos: cùm unicum evocans eum benedixerim ei, & multiplicaverim eum.

3 Nam conſolabitur Jehova Tzijonem, cōſolabitur omnes vaſtitates ejus, & diſponet deſertum ejus tanquam Hhedenem & ſolitudinem ejus tanquam hortum Jehovæ: gaudium & lætitia invenietur in illo, gratiarum actio & vox [b] pſalmodica.

[b]Heb. *pſalmodiæ.*

4 Attendite ad me popule mi, & natio mea ad me aurem advertite: nam doctrina a me prodibit, & jus meum in lucem populorum [c] collocabo.

[c]Heb. *faciam ut quieſcat.*

5 Propinqua *eſt* juſtitia mea, prodibit ſalus mea, & brachia mea populos judicabunt: in me inſulæ expectationem habebunt, & brachium meum expectabunt.

6 Attollite in cœlum oculos veſtros, & intuemini in terram deorſum; cœlos velut fumum evanituros eſſe, & terram ut pannum veteraturam, habitatoreſque ejus ſimiliter morituros: ſalus verò mea in ſeculum erit, & juſtitia mea non atteretur.

7 Auſcultate mihi qui agnoſcitis juſtitiam, popule in quorum [d] animo doctrina mea *eſt*; ne timetote probrum mortalis, & præ contumeliis iſtorum ne conſternamini.

[d]Heb. *corde.*

8 Nam quaſi pannum exedet eos tinea, & tanquam lanam exedet eos blatta: juſtitia autem mea in ſeculum erit, & ſalus mea [e] in omnes generationes.

[e]Heb. *in generationem generationum.*

9 Evigila, evigila, indue robur, brachium Jehovæ; evigila ut diebus [f] priſcis: *in* generationes æternas; an non tu illud es quod conſcidit [g] Ægyptum, *quod* dolore affecit balænam?

10 An non tu illud es quod exſiccavit mare, aquas abyſſi magnæ: quod diſpoſuit profunditates maris *ut eſſent* via qua tranſirent vindicati?

[f]Heb. *an quitatis rationis lorum.*
[g]Heb. *Ra hab: ut Pſ. 87.4. E 7. & ſeq.*

11 Ita redempti Jehovæ revertantur, & ingrediantur Tzijonem cum cantu, lætitiaq; [h] perpetua ſuper caput ſuum: gaudium & lętitiam aſſequantur, fugiant mœror & gemitus.

[h]Heb. *ſe*

12 Ego ego ipſe ſum conſolator veſter: quæ es tu quòd timeas a mortali morituro, & a filio hominis *qui ut* fœnum reddetur:

13 Quòd obliviſcaris Jehovę opificis tui, qui extendit cœlos & fundavit terram, paveas que jugiter quotidie propter æſtum ejus qui anguſtia afficit, quaſi compararet ſe ad perdendum? & ubi *eſt* æſtus ejus qui afficit anguſtia?

14 [i] Feſtinanter educet peregrè vinctū, *qui* ſolvendus eſt: non morietur in iſta fovea, neque deficietur pane ſuo.

[i]Heb. *feſ bis: ut* 22.5.

15 Atqui ego ſum Jehova Deus tuus, qui dirumpo mare cujus fremunt fluctus: Jehova exercituum nomen *eſt* ipſi.

16 Qui indidi verba mea ori tuo, umbra manus meæ tegens te; me plantaturum cœlos, & fundaturum terram, & dicturum Tzijoni populus meus es.

17 Expergiſcere, expergiſcere, ſurge urbs Jeruſchalaimorum; quę bibiſti a manu Jehovæ poculum æſtus ejus, craſſamentum, poculum [k] horrificentiſſimum bibiſti, exſuxiſti.

[k]Heb. *ris; ſic ver.*

18 Nemo ducebat eam ex omnibus filiis quos pepererat, & nemo prehendebat manum ejus ex omnibus filiis quos educaverat.

19 Tuo

19 'Duo iſta obvenerunt tibi;' quis condoleret tibi? vaſtatio & contritio, fameſque & gladius, '*per* quem conſolarer te?

20 Filii tui defecti animo jacent in capite omnium platearum, ut bubalus[l] 'irretitus; pleni æſtu Jehovæ, increpationi Dei tui.

Heb. retis.

21 'Idcirco audi jam hoc, ô afflicta; & ebria, non autem ex vino.

22 Sic ait Dominus tuus Jehova, & Deus tuus, cauſam acturus populi ſui: ecce recipio de manu tua poculum horrificentiſſimum, caſſamentum, poculum æſtus mei; non perges bibere illud amplius:

23 Sed ponam illud in manu affligentium te, 'qui dicebant animæ tuę, abjice te, ut tranſeamus: quibus exponebas tanquam humum corpus tuum, & tanquam plateam tranſeuntibus.

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *tota hæc concio(quemadmodum ſuperiore capite diximus de ſequentibus prophetiis omnibus)*
ad explicationem pertinet illius dicti quo utebatur Chriſtus verſu 4. Sunt autem partes illius quatuor:
prima eſt conteſtatio, qua Chriſtus in Judæos utitur uſque ad verſum 10. ſecunda, propoſitio reliquias Judæorum
vocans ad reſipiſcentiam ut ſalvæ fiant, inde ad verſum 9. ſequentis capitis: tertia, oratio reliquiarum
quæ ſolicitè expectaverant adventum Chriſti, uſque ad verſum 12. poſtrema, reſponſio Dei accipientis
orationem Eccleſiæ, & promiſſa ſua de integro confirmantis, inde ad finem uſque. In hac porrò conteſtatione
Chriſtus Judæos evincit per complexionem, hoc modo: aut per te factum eſt ut te dimitterem, aut per me:
per me autem minimè factum eſt; cùm neque officium meum, neque potentiam, neque voluntatem meritò deſiderare
poſſis: ſequitur ergo hoc per te effectum eſſe propter peccata tua: quod poſterius complexionis membrum
ſive dilemmatis, verſu primo & parte ſecundi; prius verò ſequentibus reliquis exponitur. Ubi eſt libellus]
ut evidentior ſit hæc argumentatio, ita conjungenda eſt cum ſequente verſu. miror me, ait Chriſtus, cùm ad
meos venio, a meis non recipi. Quid verò cauſæ eſt cur neque venientem admittatis me, neque reſpondeatis
advocanti? an ego unquam dimiſi, aut alienavi vos? neutrum profectò probabitis: ſed quòd ita diſceſſionem
facitis a me, id planè acceptum ferendum eſt improbitati veſtræ. Neutrum probaturos eſſe Judæos
confirmat Deus ex ritu uſitato legis: alienantur, inquit, ex lege liberi a patria poteſtate, cùm aut repudiatur
mater propter adulteria cum adulterino ſemine, ut Hoſche. 2. aut venduntur propter paupertatem liberi,
ut Exodi 21.7. horum autem neutrum factum, &c. Iniquitatibus veſtris] *id eſt, iniquè facitis,*
eſtiſque in me & in vos ipſos injurii; in me, quia jus meum erga vos mihi adhuc ſervavi integrum; in vos autem,
quia ipſi vobis abjudicatis libertatem filiorum Dei: ut ſi quis miſer filius familias nulla neceſſitate preſſus,
& omnibus bonis a patre abundans, ſe ipſum certa malitia venderet. Mater veſtra] *id eſt Eccleſia*
Judæorum: ſic enim totum corpus in ſcriptura ſolere appellari oſtendimus Cantic. 7.6. 2 An ullo modo]
quaſi dicat, ſenſiſtiſne ullo pacto minutam eſſe aut potentiam meam; aut voluntatem erga vos?
potentiam confirmat duobus verſibus; de voluntate deinceps agit. En increp.] *confirmatio potentiæ*
a priſcis quibuſdam exemplis; ad quæ iterum præſtanda, cùm opus fuerit, tam potentem ſe eſſe confirmat
Deus quàm olim fuit. Exſico] *ut Exodi 14.* Diſpono] *ut Jehoſch. 3.* Mortua] ἐμπλοκὴν
verborum evidentiæ cauſa tranſponimus. 3 Induo] *ut Exodi 10.* Velut cilicium] *comparatio*
cœli atri & lugubris cum atratis & lugentibus; quomodo fuit cœlum Ægyptiis luctificum, cùm nubes
procederet inter caſtra Ægyptiorum & Jiſraëlitarum, Exodi 14. 20. 4 Dominus Jehova]
confirmatio alterius partis, nimirum benevolentiæ Dei erga Eccleſiam Judæorum, ut diximus in verſu 2. Deus,
inquit Chriſtus, tantopere vos amat ut jam mittat filium ſuum inſtructum rebus omnibus ad ſalutem veſtram
pertinentibus, ſpiritu & verbo, quod Pater ſuppeditat Filio, & Filius ab ipſo accipit, hoc verſu; obſequio,
ſequente verſu; patientia, verſu 6. & conſtantia fidei, verſu 7. qua armatus Chriſtus audacter
laceſſit omnes adverſarios, verſu 8. & 9. Defeſſo] *ut Matth. 11. 28.* Excitat unoquoque]
id eſt, indeſinenter me informat ſpiritu; non autem per momenta, ut omnes prophetas alios. Ut
audiuntur] *id eſt, ad ſtudioſiſſimè & diligentiſſimè audiendum.* 5 Aperit mihi aurem] *id eſt, ad*
obſequium informat me, ut quæ audivi a Patre hæc loquar vobis, Joan. 8.26. & exequar voluntatem ejus
qui miſit me, perficiamque opus ipſius, Joan. 4.34. 6 Corpus meum] *id eſt, in obſequio ejus qui miſit*
me perſto patientiſſimè, exinanio me, & ſubmitto in omnia mala etiam iniquiſſima, factus obediens uſque
ad mortem crucis, Philip. 2.7. & 8. Percuſſoribus] *ut Joan. 19.* 7 Non afficit] *id eſt, totam,*
quanta quanta eſt, nihili facio. Compono faciem] *id eſt, obfirmo me adverſus omnes injurias:*
ſimile eſt Jirmejæ 1.18. & Jechezk. 3.8. 8 Quis contendat] *ut Joan. 8. 46. Hoc autem eodem*
argumento Paulus, ut ſtrenuus miles & imitator Chriſti, utitur & utendum docet, Rom. 8. 33. & ſequent.
10 Quis eſt] *altera parte concionis, id eſt, propoſitione, Chriſtus primùm univerſè Eccleſiam Judæorum*
vocat ad fidem in verbum ſuum & reſipiſcentiam, hoc verſu; deinde ſeorſim quaſi diſtributa in duas
claſſes Eccleſia, tum impios compellat, ſequente verſu; tum reſipiſcentes conſolatur, principio capitis ſequentis.
Servi ejus] *id eſt, vocis meę, qui ſum ſervus Dei, ut ſuprà 42.1.* In tenebris] *tum Phariſaicæ*
ignorantiæ in qua perierant oves Jiſraëlis, tum calamitatum omnium, ut ſuprà 9.2. 11 En vos
prius membrum propoſitionis: quo Chriſtus primùm ſuperbos illos Phariſæorum ſpiritus totamque penè Eccleſiam
Judæorum evincit impietatis, quod in tenebris illis ſpiritualibus ſe ſibi accenſuros lucem putaverint, &
humanas traditiones tanquam malleolos comportaverint, neglecta luce verbi Dei & face Evangelii quam
offerebat Chriſtus; deinde ſententiam fert condemnationis, ut Joan. 9.41. Ite in focum] *quaſi dicat,*
cum non acquieſcatis igni ſacro, pergitote in prophano veſtro; ſed perituri tamen, ut filii Aharonis,
Levit. 10.2. ſic obſignat Chriſtus primùm obdurationem & excæcationem eorum, deinde æternam condemnationem.
Hoc] *nimirum excæcatio ad graviorem condemnationem, ut Matth. 13.14.*

IN CAPUT. LI.

1 Auſcultate] *Poſterius membrum propoſitionis, quo Chriſtus reſipiſcentes Judæorum reliquias conſolatur*

latur & confirmat, propoſitis argumentis primùm ſpei, fideiq́; certæ in gratiam Dei, uſque ad verſum 7. deinde patientiæ, ver. 7. & 8. Ad ſpem autem & fidem comparat, partim recordatione Abrahami & Saræ, ac proinde promiſſionum fœderis ad ipſos natura pertinentium, tribus verſibus; partim exemplo gentium, quo Jehudæos provocat Deus ut percipiant efficaciam Evangelii, uſque ad verſum 6. partim a præſtantia beneficiorum ſuorum, ver. 6. Rupem] *id eſt, Abrahamum & Saram, ut ſequente verſu exegeſis oſtendit. Eſt autem hoc dictum allegoricè, ſumptum a latumia ſive lapicidina unde effodiuntur & eruuntur lapides, quemadmodum* Propheta *allegoriam fontis adhibuit ſuprà* 48. 1. *Hæc autem allegoria hìc propterea ponitur, quòd magis cum argumento convenit: nam ſic argumentatur Chriſtus, promitto me conſolaturum & inſtauraturum* Eccleſiam, *utcunque vaſtata ſit ac penè nulla, verſu* 3. *hoc autem ut faciliùs credatis, cogitate vos ex iis parentibus ortos eſſe qui nunquam genuiſſent liberos, niſi Deus potente verbo, tanquam malleo e rupe lapides, excidiſſet; ac proinde vos, qui in eodem fœdere eſtis, eandem virtutem Dei ejuſdem experturos.* 3 Nam] *ætiologia, cur debeant pii reſpicere ad promiſſiones factas Abrahamo & ad hiſtoriam ejus: nam, inquit, ſi eò reſpicietis, eandem ſalutem conſequimini, quæ allegoricè figuratur, hoc verſu.* Hhedenem] *de quo Gene.* 2. 8. 4 Attendite] *ſecundum argumentum, quo Chriſtus Judæorum Eccleſiam ad fidem hortatur, æmulatione & exemplo gentium, ut Deuteronom.* 32. 21. 5 Propinqua eſt] *id eſt, jam propè eſt, cum juſtitiâ meâ ſalutarem doctrinam meam, id eſt, Evangelium, communicabo cum gentibus, & illæ accepturæ ſunt.* 6 Attollite] *tertium argumentum ad conciliandam fidem, a præſtantia beneficiorum quæ promittit Deus: quæ beneficia amplificantur comparatione rerum creatarum omnium.* 7 Auſcultate mihi] *ſecundum documentum, ad patientiam adverſus momentaneas afflictiones & ſcandalum Evangelii Chriſti, ne Judæi boni & timentes Dei propterea animum abjicerent.* 9 Evigila] *tertia pars, oratio reliquiarum Eccleſiæ exoptantium adventum Chriſti & declarationem Evangelii ad ſalutem ſuam: quod optatum Eccleſia ab exemplis antegreſſis beneficentiæ Dei confirmat, hoc & ſequente verſu.* Balænam] *vide Pſalm.* 74. 13. & 14. *ubi habetur idem orationis genus.* 11 Ita redempti] *finis petitionis, Eccleſiæ ſalus, quæ iiſdem verbis fuerat promiſſa, ſuprà* 35. 10. 12 Ego ego] *ultima pars, nimirum Dei reſponſio ad querimonias ſanctarum reliquiarum Jiſraëlis adventum Meſſiæ expectantium; qua Deus eas conſolatur, primùm confirmando a præſente metu per comparationem imbecillitatis hoſtium cum Eccleſiæ dignitate, & omnipotentia ſua, verſu* 12. & 13. *deinde a promiſſionibus reſtitutionis, verſu decimoquarto: quibus poſtremò ſubjicitur ſua exornatio, uſque ad finem capitis.* Quæ es tu] *objurgatio lenis, qua Eccleſiam quaſi labantem in tenebris revocat, tum ad agnitionem dignitatis ad quam electa & vocata fuerat a Deo, hoc verſu; tum ad recordationem majeſtatis Dei, verſu ſequente: quorum neutrum oſtendit Deus ab adverſariis labefactari poſſe. quaſi dicat, quid times? quin potius cogitas conditionem tuam, hoſtiumq́; tuorum, & recordatione Dei conſolaris te?* 13 Quaſi compararet ſe] *id eſt, quaſi jam gladium ſtrictum momentis ſingulis vibraturus eſſet in cervices tuas.* Ubi eſt æſtus] *id eſt, etſi gladius ſtrictus eſt in manibus ejus; quando percepiſti adverſarium agere omnia pro furore ſuo, neque potentia mea cohiberi?* 15 Atqui] *exornatio ſuperioris reprehenſionis, qua Deus eadem confirmationis argumenta amplificans a potentia ſua, & dignitate Eccleſiæ, ex fœdere & promiſſionibus ejus, verſu* 15. & 16. *excitat Eccleſiam ad ſpem præſentiſſimam liberationis ſuæ, & ultionis de adverſariis, verſu* 17. & *ſequent.* Diſrumpo mare] *id eſt, nihil non poſſum ad liberandam Eccleſiam & profligandos hoſtes: alludit ad liberationes Ægypti.* 16 Me plantaturum] *id eſt, me inſtauraturum eſſe omnia per Chriſtum pro Eccleſia mea, ut copioſius promittitur infrà* 65. 17. & 66. 22. 17 Expergiſcere] *hypotypoſis promiſſionum Dei de ſalute Eccleſiæ & hoſtium internecione, amplificata per antitheſin præcedentium Eccleſiæ calamitatum.* Quæ bibiſti] *id eſt, afflictiones graviſſimas perpeſſa es: allegoria, ut Pſalm.* 75. 9. & 80. 6. & *alibi paſſim.* Craſſamentum] *ſic interpretamur vocem Hhebræam; quia ipſa notatio vocis oſtendit id tantùm ſignificari, quod craſſum & fæculentum eſt, atque ex liquidis potionibus excerni ſolet, colari aut alio modo auferri: crapulam etiam appellat Plinius.* 18 Nemo deducebat] *id eſt, ab omnibus deſerta erat, cùm ebria eſſet calamitoſo poculo.* 19 Duo iſta] *nimirum vaſtatio ex gladio, & contritio ex fame, quæ duo per* ὑςέρωσιν *inter ſe componuntur.* Quis condoleret] *nimirum hominum, præterquàm ego? ait Chriſtus, quandoquidem ab exteris afflicta, a tuis deſerta es.* Per quem] *alium præter me: reſpicit enim ad illud quod antè dixerat, ego ego ipſe ſum conſolator veſter, verſu* 12. 20. Irretitus] *ac proinde omnino impos ſui.* 21 Idcirco] *alterum membrum antitheſeos, cujus meminimus in verſum* 17. 23 Qui dicebant] *id eſt, qui inſolenter & thraſonicè conculcabant te.*

CAPUT LII.

Deus Eccleſiam Judæorum excitat ut ſe componat in adventum Chriſti, per quem oſtendit ſibi eſſe in animo eam liberare: liberationis cauſas exponit, gloriam ſuam, & jus in Eccleſiam, gratuitamq́; benevolentiam: tum rationem ſalutis ſuæ explicans proponit ſummam doctrinæ Evangelicæ de fide & reſipiſcentia, quam doctrinam percipientes oſtendit ſervatum iri perpeſſionibus & gloria conſequente Chriſti.

1 'EVIGILA, evigila,' indue robur tuum, ô Tzijon: ' indue veſtes ornatus tui Jeruſchalaimorum civitas [a] ſancta. nam 'non [b] perget invadere te amplius 'præputiatus & immundus.

2 Excute te ipſam e' pulvere, ſurge, ſede *urbs* Jeruſchalaimorum: [c] explica te e' vinculis colli tui, ô captiva filia Tzijonis.

3 ' Nam ſic ait Jehova,' gratis vendidiſtis vos: & [d] ſine pecunia vendicabimini.

4 ' Nam ſic ait Dominus Jehova,' in Ægyptum deſcenderat populus meus [e] olim' ad peregrinandum illic:' Aſſyrius quoque' pro nihilo oppreſſit eum.

5 'Nunc autem, quid mihi hîc *eſt*? dictum Jehovæ: 'nam captus eſt populus meus gratis; ' dominatores ipſius ejulant, dictum Jehovæ; & jugiter quotidie nomen meum irritatur.

6 Idcirco experietur populus meus' nomen meum: idcirco, *inquam*, illo ipſo die' me illum

qui

[a] Heb. *ſanctitatis.*
[b] Heb. *invadet.*
[c] Heb. *ſolve te.*
[d] Heb. *non argento.*
[e] Heb. *principio.*

qui loquitur, ecce adeſſe.

7 'Quàm decentes ſunt 'ſuper iſtos montes pedes evangelizantis, pronuntiantis pacem, evangelizantis bonum, pronuntiantis ſalutem: dicentis Tzijoni, regnat Deus tuus!

8 Vocem ſpeculatores tui, attollunt [f] vocem, pariter cantant: ſed [g] oculis ſuis videre coràm, cùm 'reducit Jehova Tzijonem.

9 'Fragorem edite, cantate pariter 'vaſtitates Jeruſchalaimorum: quia conſolatur Jehova populum ſuum, vendicat Jeruſchalaima:

10 'Nudat Jehova brachium ſanctitatis ſuę ante oculos omnium gentium, ut videant omnes fines terræ ſalutem Dei noſtri.

11 Diſcedite, diſcedite, exite 'illinc, immundū ne attingitote: exite e medio iſtius; purgate vos 'portantes vaſa Jehovæ.

12 Nam 'non feſtinatione exibitis, neque fuga proficiſcemini: quia 'præiturus eſt vobis Jehova, & [h] extrema acies veſtra erit Deus Jiſraëlis.

13 'Ecce proſperabitur 'ſervus meus; extolletur, & elevabitur, & altus erit valde,

14 Cùm obſtupuerint 'de te multi, dicentes: adeò corruptum eſſe prę ullo aſpectum iſtius, & formam iſtius prę filiis hominum:

15 'Ita perſperget *ſtupore* gentes multas, propter eum 'obdent Reges os ſuum: quando 'quod non narratum fuerat eis, 'videbunt, & quod non audierant animadvertent.

Heb. vocem ...latorū ...rum, ut ...us diſtin... ...ctè. Heb. oculo ad oculum ...re, id eſt, ...minus, ...ſimè, ut ...mer. 14. 14.

[h]Heb. *colligens vos: vide* *Numer.* 10. 25.

ANNOTATIO.

1 Evigila] *Poſtquam Deus reliquias Judæorum promiſſionibus conſolatus eſt, nunc demum per Prophetam veluti in rem præſentem adducit, hoc capite 5 & Eccleſiam ad præſentem Chriſtum Evangeliumq; ipſius percipiendum hortatur. Sunt itaque hujus capitis duæ partes: prima eſt hortatio ad excipiendum grato animo Chriſtum, & ſalutem ejus ex conſilio quod cepit Deus de Eccleſia liberanda per Chriſtum, uſque ad verſum 7. ſecunda, deſcriptio Eccleſię qualis fuit in adventu Chriſti, a perſona miniſtrorum ejus & miniſterio.* Indue robur] *id eſt, confirma animum, quem abjeciſſe videbaris, ſuprà* 51. 9. Indue veſtes] *id eſt, depone luctum, & ad lætitiam te compara in adventum ſponſi tui.* Non perget] *id eſt, jam tibi affertur ſalus ſempiterna, vacua omnibus incommodis.* Præputiatus &] *id eſt, quiſquis adverſatur ſanctitati aut ſaluti tuæ, ſynecdochicè a ritibus legis.* 2 Pulvere] *id eſt, luctu, qui agitabatur in pulvere: ut Ijobi* 1. 20. *&* 2. 8. *&* 12. Vinculis colli] *id eſt, ſervitute ſpirituali: ut Lucæ* 1. 74. 3 Nam ſic ait] *ætiologia lætitię, a conſilio Dei quod mox efficiendum prædicatur.* Gratis] *id eſt, ego qui ſum Dominus veſter nullum pretium accepi cùm venderemini, ut Pſalm.* 44. 13. *& ſuprà* 50. 1. *ac proinde rem vendiſam meo jurè recepturus ſum.* 4 Nam ſic ait] *explicatio conſilii, quod Deus paucis propoſuit, pręcedente verſu.* In Ægyptum] *oratio ἀνταπόδοτος, cujus utraque pars terna membra complectitur, hoc modo: in Ægyptum venit populus, Ægyptius de nihilo oppreſſit, ego oppreſſum liberavi; de Aſſyrio itidem, in Babyloniam abductus eſt, de nihilo oppreſſit Babylonius, & ſimiliter liberavi: quorum exemplorum ſubjicitur accommodatio ſequente verſu.* Ad peregrinandum] *ut Gen.* 47. 4. Aſſyrius] *id eſt, Babylonius, qui idem fuit Rex Aſſyriorum: nam etiam Babylonia omnium hiſtoricorum conſenſu olim habita eſt pars Aſſyriæ.* Pro nihilo] *id eſt gratis, ſine pretio (ut dixit præcedente verſu) illo tanquam ſuo mancipio abuſus eſt.* 5 Nunc autem] *accommodatio exemplorum antecedentium ad conditionem Judæorum miſerè ſervientium ſatanæ & peccato cum adventaret Chriſtus: nihil amplius, inquit, mihi acceſſit ex iſta Judæorum alienatione, quàm ex ſuperioribus: quamobrem cùm non vendiderim eos, aut nullum venditionis pretium acceperim, meos eſſe confirmo, & pro meis vendicaturus ſum, hoc & ſequente verſu.* Nam captus] *exornatio præcedentis dicti, nihil amplius inde obvenire Deo, per antitheſin: primùm enim, inquit, nihil accepi; deinde verò, quod eſt indignius, non tantùm non accepi, ſed injurias patior in ſervis meis; atque adeò blaſphemias in me ipſum, quod eſt omnium indigniſſimum.* Dominatores] *id eſt, illi ipſi in quos autoritatem contuleram ut præeſſent populo meo imperio doctrinaq;, ii graviſſimè affliguntur, & ſervitutem cum cæteris ſerviunt.* 6 Nomen meum] *in Chriſto æterno æterni Patris filio, ut Exodi.* 23. 21. Me illum] *id eſt Chriſtum, ſermonem Dei patris, qui Deus eſt patefactus in carne.* 7 Quàm decentes] *ſecunda pars capitis, qua propheta rationem deſcribit mirificæ liberationis quam conſecutura eſt Eccleſia in Chriſto. Sunt autem iſtius rationis duæ partes ſummæ, quæ proleptice hoc verſu continentur: una eſt prædicatio Evangelii de regno Dei, quę deinde exponitur uſque ad verſum* 13. *altera eſt ipſa conſtitutio regni in perſona Chriſti quę annuntiatur Evangelio, tribus verſibus ultimis. Tranſitur verò ad ſermonem hunc ex abrupto, perinde atque ſi piis conſidentibus in ſummis tenebris lux repentè exoriretur, & conſpicui fierent miniſtri Evangelii, ut ſuprà* 9. 2. Super iſtos montes] *id eſt, Judæa montoſa, ut Exodi* 15. 17. 8 Reducit] *id eſt, Chriſtus inſtaurat Eccleſiam, allegoricè.* 9 Fragorem edite] *forma prædicationis, qua uſuri ſunt præcones Evangelii in ipſo adventu Chriſti: cujus duo ſunt capita: unum eſt gloriatio fidei amplectentis beneficium Chriſti & omnem gloriam tribuentis Deo, duobus verſibus: alterum eſt ſeria reſipiſcentia & ſanctificatio noſtri ipſorum ſecura in Domino, verſu* 11. *&* 12. Vaſtitates] *id eſt, ô Eccleſia Dei, quæ priùs vaſtata miſerè & labefactata fuiſti.* 10 Nudat] *id eſt, tanquam explicato brachio opus ſuum erga Eccleſiam efficit: metaphora ab opificibus in aliquid ſerio incumbentibus.* 11 Illinc] *nimirum e vaſtitatibus, de quibus ſuprà ver.* 9. *quaſi dicat, eripite vos reſipiſcentia e tantis malis in quibus adhuc verſati eſtis, & ſanctificationi veſtræ incumbite.* Portantes vaſa] *id eſt, Chriſtiani omnes, quorum eſt regnum ſacerdotale, qui ſunt domus ſpiritualis, ſacerdotium ſanctum ad offerendum ſpirituales hoſtias acceptas Deo per Chriſtum,* 1. *Petr.* 2. 5. *& Apocalypſeos* 1. 6. 12 Non feſtinatione] *id eſt, cum triumpho provehemini e ſervitute iſta in gloriam filiorum Dei; μείωσις.* Prȩiturus] *id eſt, ducturus; & omni ex parte conſervaturus, quaſi primam aciem & poſtremam ageret: metaphora a re caſtrenſi, qua gloriam liberationis in Chriſto omnibus modis præferendam docet Ægyptiacæ.* 13 Ecce] *altera pars, de conſtitutione regni in perſona ipſa Chriſti: qua exponit Deus finem quidem illius fore infinitam gloriam, ſed prȩituras perpeſſiones & abjectionem maximam,* 1. *Pet.* 1. 11. *ſequente verſu: ex quibus ſequitur maxima piorum omnium admiratio, verſu ultimo.* Servus meus] *Chriſtus, ut ſuprà* 42. 1. 14 De te] *apoſtrophe ad Chriſtum.* 15 Ita] *nimirum ex comparatione tantæ abjectionis &*

gloriæ Chriſti, & bonorum quæ hoc pacto nobis afferuntur admiratione. **Obdent**] *id eſt, non obloquentur; ſed ſilentium præſtabunt, dociles ad prædicationem Evangelii, ut Ijobi. 29. 9.* **Quod non narrat.**] *id eſt, Evangelium, quod a temporibus æternis tacitum fuerat inter gentes, Rom. 16. 25.* **Videbunt**] *id eſt, percipient oculis fidei.*

CAPUT LIII.

Propheta Eccleſiæ Judæorum objicit quòd pręcedenti Evangelicę prędicationi fidem non habeat: ac propterea hiſtoriam Chriſti elegantiſſimè explicans agnoſcit duo quidem eſſe in Chriſto quorum nomine offenſa eſt vetus Eccleſia, nimirum infirmitatem Chriſti, & ſcandalum crucis; ſed adverſus has offenſionis cauſas Eccleſiam pręmunit, docens Chriſtum & infirmitates & crucem ipſam ſubiviſſe propter nos, ac proinde vitam æternam ingreſſurum eſſe, & nobis benefacturum donec in eandem vitam perveniamus.

1 QUIS credit [a] prædicationi noſtræ: & brachium Jehovæ in quo revelatur?

2 [b] Aſſurgit quidem ut tenera planta coram illo, & tanquam radix e terra ſolitaria: non eſt forma ei neque decor; & quando intuemur eum, non *ineſt* aſpectus cur deſideremus eum.

3 Contemptus & [c] abjectiſſimus virorum, doloribus affectus, & familiaris morbo; & quaſi abſcondens faciem a nobis, contemptus ita ut non æſtimemus illum.

4 Veruntamen morbos noſtros ipſe pertulit, & dolores ipſos noſtros bajulavit: quamvis nos æſtimemus eum plaga affectum, percuſſum [d] a Deo, & afflictum.

5 Nam ipſe dolore afficitur ex defectionibus noſtris, atteritur ex iniquitatibus noſtris; caſtigatio pacis noſtræ imponitur ei, & livore ejus fit curatio nobis.

6 Omnes nos, ut ovis erravimus, quiſque in viam ſuam nos convertimus; & Jehova facit ut incurrat in eum [e] pœna omnium noſtrûm.

7 Exigitur *pœna*, & ipſe affligitur, neq; aperit os ſuum; ut parva pecus ad mactationem ducitur, & velut ovis coram tonſoribus ſuis obmuteſcit: neque aperit os ſuum.

8 Per coarctationem & per judicium tollitur; at generationem ejus quis enarraturus eſt? nam exſcinditur *quidem* e terra viventium, ex defectione populi mei plaga eſt ipſi:

9 Qui *populus* expoſuit improbis ſepulchrum ipſius, & diviti in [f] mortem ſuam: eò quòd non fecit violentiam, neque eſt dolus in ore ipſius:

10 At Jehova delectatus conterere ipſum, morbo affecit *dicens*; quandoquidem exponit [g] ſeipſe ſacrificium pro reatu, videbit ſemen, prolongabit dies: & delectatio Jehovæ [h] per eum proſperabitur.

11 Exemptum moleſtia [i] ſeipſum videns ſatiabitur, cognitione ſui juſtificabit juſtus ſervus meus multos: quorum iniquitates ipſe bajulaverit.

12 Idcirco partem dabo ei pro multis, ut cum juſtis partiatur prędam: pro eo quod profudit in mortem ſe ipſum, & cum defectoribus annumeratus eſt, & ipſe peccatum multorum perferens pro defectoribus interceſſit.

[a] Heb. *auditioni.*

[b] Heb. *aſcendit.*

[c] Heb. *deſitus virorum, vir dolorum, & cognitus morbi.*

[d] Heb. *Dei.*

[e] Heb. *iniquitas.*

[f] Heb. *mortes ſuas.*

[g] Heb. *ſe re tum anim ipſius meto nymia,*

[h] Heb. *per manum ej*

[i] Heb. *an mam ſuam ut ſuperius ver. & ſeq.*

ANNOTATIO.

1 **Quis credit**] *Poſtquam propheta ſummam Evangelicę prędicationis de regno Chriſti advenientis explicavit; nunc oſtendit quomodo Evangelium Chriſti Judæis fuit ſcandalo, & ſcandalum illud anticipat, exponens hiſtoriam perpeſſionum Chriſti & conſecuturæ gloriæ. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una eſt anticipatio qua Propheta per admirationem traducit Judæorum incredulitatem, prædicationem Evangelii quæ præceſſit abdicantium, verſu 1. altera, qua incredulitatis cauſas & remedia explicat per narrationem hiſtoriæ Chriſti, & conſilii quod Deus init de Chriſto & Eccleſia ejus.* **Brachium Jehovæ**] *id eſt, Evangelium, potentia Dei ad ſalutem credentibus, quod tectum eſt iis qui pereunt; ut ait Apoſtolus 2. Corinth. 4. 3.* 2 **Aſſurgit**] *ſuperiori anticipationi ſubjicit reſponſionem Propheta; ut Judæos præmoneret totamq́; Eccleſiam, ne unquam de Chriſto ex ſpecie judicium facerent, ſed partim cauſas perpeſſionum, partim eventa obſervarent. Sunt ergo hujus reſponſionis præcipui loci duo: unus, quo opponit ſcandalo infirmitatis Chriſti facta potentiæ ejus miraculoſiſſima, ver. 3. & 4. & ſcandalo perpeſſionum Chriſti vitioſitatem noſtram, cujus nomine Chriſtus ſpondebat in judicio Dei, uſque ad ver. 8. alter, quo comparat cum aſpectabili infirmitate & ignominia Chriſti certiſſimam juſtiſſimamq́; liberationem & gloriam ejus ex conſilio Dei ad commune bonum totius Eccleſiæ, inde ad finem. Priore autem loco tenuitas, infirmitas & contemptio Chriſti exponitur, duobus verſibus: cauſa verò, in verſu 4. & ſeq. quaſi dicat, verum quidem eſt omnia iſta quorum aſpectu offendimini in Chriſto magna eſſe humanitus; ſed quicquid infirmum eſt in ipſo, a nobis eſt, a nobis ſuſcepit: & noſtra cauſa perlaturus eſt: quamobrem iniquum eſt nos de eo offendi qui fidejubet pro offenſis noſtris, eaſq́; præſtat.* **Ut tenera planta**] *ut ſupra 11. 1.* **Illo**] *nimirum qui non credit prædicationi, ſed Chriſti ſpeciem ita obſervat ut offendat in eum, tanquam lapidem alliſionis & rupem offenſionis, ut ſupra 8. 14.* **Intuemur eum**] *ſecundum carnem.* 3 **Familiaris morbo**] *id eſt, continenter verſans in difficultatibus rerum, & omni infirmitate humana excepto peccato.* **Abſcondens faciem**] *id eſt, quaſi leproſus, ab hominum conſortio ſeparatus, & faciem obvelans, ex lege Levit. 13. 45.* 4 **Veruntamen**] *remedium ſcandali quod percipitur ex infirmitate Chriſti, hic exponitur, ut diximus in ver. 2. quod in ea tamen infirmitate ediderit palam mirifica majeſtatis divinæ documenta curandis hominibus.* **Morbos noſtros**] *id eſt, omnes infirmitates noſtras; ut exponitur Matth. 8. 17.* **Eum**] *non autem nos in ipſo.* 5

Nam ipſe] *ἐργασία præcedentis dicti, propter nos Chriſtum affici duobus modis; primùm quod peccata noſtra tollit, deinde quòd pax noſtra eſt, & nos reconciliat Deo per crucem ipſius, Epheſ. 2. 14.* **Pacis noſtræ**] *id eſt, pacem nobis conciliatura cum Deo & proſperitatem omnem comparatura, quas alioqui amiſeramus, ut ſequen. verſu exponitur.* 7 **Exigitur pœna**] *videlicet iniquitatum noſtrarum omnium, ut proximè dictum eſt.* 8 **Per coarctationem**] *alterum membrum reſponſionis, quod per prolepſin hoc verſu poſitum, ſequentibus ordine exponitur: quaſi dicat propheta, verum quidem eſt nos nonnunquam infirmi-*

infirmitate illa offendi quæ videtur in Chriſto, verùm etiam maximè ignominioſo judicio & morte ipſius: ſed non ſatis eſt ad præſentem iſtius conſtitutionem reſpicere; quin potius introſpiciendus eſt eventus ille glorioſus ex conſilio Dei, qui exponitur inde a verſ.10. Nam coarctationis nomine omnes anguſtiæ, injuriæ, contumeliæ, verbera, mala denique omnia intelligenda ſunt, quæ tum a Judæis, tum agentibus perpeſſus eſt. Generationem] *id eſt, æternitatem, ſive tempus quo perduraturus eſt Chriſtus: nam his verbis ineſt antitheſis. Eſt quidem ſublatus, inquit Propheta; ſed ab hac mortali vita in immortalem tranſmiſſus, nec jam mori poteſt, aut mors ultrà ei dominabitur.* Nam exſcind.] *exornatio præcedentis antitheſeos, cujus prius membrum, hoc & ſequente verſu; poſterius, tribus ultimis exponitur.* Ex defectione] *id eſt, per improbitatem Judæorum, qui deficientes a Deo ex definito conſilio & providentia ejus prodiderunt & abnegarunt Chriſtũ in conſpectu Pilati; ut loquitur Petrus Actor.2.23. & 3.13. hæc ut ita accipiamus efficit ſequentis verſ. comparatio.* 9 Improbis] *id eſt gentibus, quæ olim improborum nomine ſolebant deſignari, ut Act.2.23. quemadmodum etiam gentiles dicuntur peccatores Galat.2.15.* Sepulchrum] *id eſt crucifigendum, trucidandum, & ſepeliendum ipſum, ſynecdochicè.* Diviti] *id eſt, Pontio Pilato præſidi Judææ, idque in mortem ſuam, id eſt, ea lege ut ſanguis ipſius ſuper populum & ſuper filios ejus recideret & repoſceretur a Deo, ſi quidem in re peccatum eſſet; ut Matth.27.25. quamobrem etiam Propheta mortes dixit plurali numero.* Eò quòd] *id eſt, quia non poterant ferre juſtitiam, integritatem, & ſimplicitatem factorum & dictorum ejus: ut Chriſtus ipſe Judæis objicit Joan.10.32.* 10 At Jehova] *exornatio alterius partis prolepſeos, de qua verſ.8.* Exponit] *ut Galat.2.20.* Sacrificium] *ut 2.Corinth.5.21. & 1.Pet.2.24.* Videbit ſemen] *id eſt filios Dei, quos geniturus eſt in Eccleſia ſemine incorrupto verbi.* 11 Exemptum] *id eſt, cùm declaratus filius Dei per reſurrectionem ex mortuis aſcendet in cœlos, tum ipſe perfectiſſima gloria & bonis cumulabitur ſedens ad dextram Dei patris omnipotentis, tum in alios profundet dona ſua, ut oſtendit Paulus Epheſ.4.7. & ſequen. ſic Pſalm.16.* Juſtificabit] *ut Rom.3.26.* 12 Idcirco] *nimirum ut plenam ſalutem Eccleſiæ comparare poſſit, delendo peccata in cruce, & juſtitiam cum ſuis communicando. Eſt autem hîc alterum argumentum amplificans gloriam Chriſti; quòd ut efficiat ea quæ antè dicta ſunt, Deus Pater illum omnibus donis inſtructurus eſt quæ fuerint opus.*

CAPUT LIIII.

Propheta expoſita Chriſti hiſtoria orationem convertit ad Eccleſiam ejus, docens fructus quos ab eo percептura eſt: itaque promiſſiones Evangelicas propheticis figuris explicat, de propagatione & univerſitate Eccleſiæ, peccatorum remiſſione, reconciliatione & gratia, gloriaq; & ſalute æterna in Chriſto.

1 'CANTA 'ſterilis *quæ* non parit, fragorem ede cantu, & claram ede vocem *quæ* non dolet: nam plures *futuri ſunt* filii 'deſolatę quàm filii 'conjugatæ, ait Jehova.

2 'Dilata locum tentorii tui, & aulæa habitaculorum tuorum, [a] extendantur, ne cohibeto: prolonga funes tuos, & clavos tuos confirma.

3 'Nam dextrorſum & ſiniſtrorſum protumpes: & ſemen tuum gentes hæreditariò poſſidebit, ac civitates deſolatas efficient habitabiles.

4 'Ne timeto, quia non erubeſces; & ne ignominia confuſa eſto, quia non pudebit te: ſed verecundię adoleſcentię tuæ obliviſceris, & probri viduitatis tuæ non recordaberis amplius.

5 Nam [b] conjunx tuus *erit* opifex tuus, cujus nomen Jehova exercituum: & vindex tuus ſanctus Jiſraëlis, 'Deus totius terræ, vocabitur.

6 Nam ut ' uxorem derelictam & dolentem [c]animo revocat te Jehova: & uxorem adoleſcentiæ, quamvis 'ſpreta ſis, ait Deus tuus.

7 Ad momentum parvum dereliqueram te, ſed miſerationibus 'magnis congregabo te.

8 Pauculo fervore 'abſconderam faciem meam momento a te: ſed benignitate [d] ſempiterna miſereor tui, ait vindex tuus Jehova.

9 Nam *ut* aquæ Noachi hoc mihi *eſt*, qui juravi non tranſituras aquas Noachi amplius 'ſuper terram: ſic juro, fore ut non effervescã contra te, & non increpem te.

10 Quamvis hi montes recederent, & hi colles dimoverentur: attamen benignitas mea a te non recedet, & fœdus pacis meæ non dimovebitur, ait miſerator tuus Jehova.

11 'O afflicta, procellis agitata, conſolatione deſtituta: ecce ego collocaturus ſum cum [e] ornaméto lapides tuos, & fundaturus te ſapphiris.

12 Et diſponam ' pyropo ſpecularia tua, & portas tuas lapidibus carbunculi; denique totũ terminum tuum lapidibus [f] delectantibus.

13 'Et omnes filii tui [g]edocti erunt a Jehova, an plaque pax filiorum tuorum.

14 Juſtitia ſtabilieris: procul eſto 'ab oppreſſione, quia non timebis; & a terrore, quia non appropinquabit ad te.

15 [h] En, 'nullus omnino habitabit a me; qui habitans apud te, in te irruat.

16 'En ego creavi fabrum ſufflantem in ignẽ prunarum, & proferentem inſtrumentum ad opus ſuum; ſimiliter ego creavi interfectorem ad perdendum.

17 'Nullum inſtrumentum formatum contra te proſperabitur, & omnem linguam inſurgentem contra te in jus condemnabis: hęc eſt poſſeſſio ſervorum Jehovæ, quorum juſtitia eſt ex me; dictum Jehovæ.

Heb.ſeru… …m anima ſua morte… mia. Heb.per …anum qui… Heb.an… …am ſuæ; ſuperum …r. & ſeq.

…4.17.

…Heb.exten. …imper… …ſudder.

Heb.conju… …facto… …de… …tremi… …dictum. …ſpiritu.

Heb.ſeculi. …ſ.8.21. …99 & …em.

[e]Heb. *fuco: ut 1. Chron. 29.2.*

[f]Heb. *delectationis.*

[g]Heb. *edocti Jehovæ: Joan. 6.45.*

[h]He. *en habitando habitabit nullus.*

ANNOTATIO.

1 Canta] *Explicatis perpeſſionibus & gloria conſequenti Chriſti: nunc demum Propheta ad Eccleſiam Chriſtianam ſermonem habet, ut quæ filios Dei in Chriſto eſſet genitura; quia Chriſtus Eccleſiæ veteri ſive Judæorum ſynagogæ erat ſcandalo, ut ſuperiore capite dictum eſt; ac proinde hæc filios ex carne tantùm, non ex promiſſione gignebat Deo. Sunt autem in hoc capite tres promiſſiones Evangelicæ, quæ fiunt Eccleſiæ: prima eſt, de multiplicatione & propagatione Eccleſiæ per totum orbem terrarum, tribus verſibus; ſecunda*

eſt de redintegrando Dei fœdere in remiſſionem peccatorum, & gratuitam reconciliationem vel gratiam æternam, uſque ad verſum 11. tertia eſt de tradenda gloria & ſalute cum hoſtium excidio conjuncta, ad finem uſque. Sterilis] *id eſt, ſublimis Jeruſalem, Eccleſia libera, mater omnium noſtrûm, quæ non ſecundum carnem gignit, ſed ſecundum ſpiritum ex fœdere & promiſſionibus in Chriſto. Sic autem appellatur Eccleſia Chriſtiana reſpectu Eccleſiæ veteris, quę uſque ad tempora Chriſti fuerat conjugata Deo, & filios ſecundum carnem genuerat.* Deſolatæ] *id eſt, Eccleſiæ illius ſterilis, quæ in adventu Chriſti deſolata erat & deſtituta liberis, ut ſuprà dixerat* 51.18. Conjugata] *id eſt veteris Eccleſiæ, cui ſe Deus ſacro connubio junxerat, ut indicatur infrà verſ. 5. & 6.* 2 Dilata] *id eſt, ex Eccleſia ſingulari Judææ fies catholica ſive univerſalis: allegoria, quam ſequens verſus explicat.* 4 Ne timeto] *ſecundus promiſſionum Evangelicarum locus, de peccatorum remiſſione, hoc verſ. reconciliatione, duobus ſequent. & gratia æterna, a verſu 7. ad 11.* 5 Deus totius terrę] *ac non Judæorum tantùm, ut dicebatur priùs.* 6 Uxorem derelictam] *videlicet quæ jam longo intervallo non gignebat ex promiſſione filios, ſed tanquam ſterilis ſpernebatur a ſynagoga, ut verſ. 1.* Spreta ſis] *ex ſterilitate, quæ olim probroſa habebatur.* 7 Magnis] *id eſt æternis, ut exponitur ſequente verſu.* 8 Abſconderam faciem] *id eſt, ſterilem & deſolatam reliqueram te: humanitus pergit in allegoria.* 9 Super terram] *totam videlicet, ad perdendum omnia.* 11 O afflicta] *tertius promiſſionum locus de gloria & ſalute Eccleſiæ, quæ per allegorias & hyperbolas exprimuntur.* 12 Pyropo] *Hhebræam vocem adducti notatione ipſius ſic interpretamur hoc loco, & Jechezk.* 27.16. 13 Et omnes] *vide ſuprà 11.9.* 14 Ab oppreſſione] *id eſt, ab omni oppreſſionis metu abeſto animus tuus.* 15 Nullus omnino] *id eſt, neque ego ipſe anguſtia ſum affecturus te, neque alios perpeſſurus; ſed impediturus potentiâ meâ, quæ deinceps confirmatur. ſimili argumento ſe ipſum confirmat Chriſtus in ſua functione, ſuprà 51.7. & ſequent.* 16 En ego] *confirmatio præcedentis promiſſionis a potentia Dei in res omnes, ex creationis & adminiſtrationis jure.* 17 Nullum inſtr.] *id eſt, nemo factis aut dictis poterit nocere tibi; ſed in omnibus plus quàm victrix futura es per Chriſtum qui diligit te, Rom.* 8.37. Hæc eſt poſſeſſio] *epiphonema prophetiam claudens, & promiſſiones omnes aſſerens unicæ Dei beneficentiæ.*

CAPUT LV.

Chriſtus per Prophetam gentes omnes affectas ſuæ vanitatis conſcientia vocat ad fidẽ in Deum & veram reſipiſcentiam: hortatur ut doctrinam Evangelii religioſè imbibant: & amplis promiſſionibus allicit.

1 'HEUS 'quiſquis ſitit, venite ad iſtas aquas, '& cui nulla eſt pecunia ' venite, comparate & comedite: venite inquam, comparate abſque pecunia & abſque pretio vinum & lac.

2 'Cur expenditis pecuniam pro nullo cibo, & laborem veſtrum [a] pro re minimè ſatiatura? [b] auſcultate continenter mihi, & comedite bonum, atque oblectet ſe hac pinguedine anima veſtra.

3 Inclinate aurem veſtram, & venite ad me, audite ut vivat anima veſtra: & pangam vobiſcum fœdus [c] perpetuum, benignitates 'Davidis 'certiſſimas.

4 'En teſtem nationum conſtituo eum; ' anteceſſorem, & præceptorem nationum.

5 En gentem quam non agnoveras vocabis, & gens quæ non agnoverãt te 'ad te accurrent: propter Jehovam Deum tuum, & propter ſanctum Jiſraëlis, cùm 'ornaverit te.

6 'Requirite Jehovam, [d] 'cùm præſtò eſt; invocate eum, cùm eſt propinquus.

7 Derelinquat improbus viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas: revertaturque ad Jehovam ut miſereatur ipſius; & ad Deum noſtrum, quia [e] plurimùm condonat.

8 'Non enim cogitationes meæ *ſunt ut* cogitationes veſtræ, neq; *ut* viæ veſtræ viæ meæ: dictum Jehovæ:

9 Sed *ut* alti ſunt cœli ſupra terram; ita altæ ſunt viæ meæ ſupra vias veſtras, & cogitationes meæ ſupra cogitationes veſtras.

10 ' Nam cùm deſcendit pluvia aut nix de cœlo, rurſus illûc non revertitur, ſed inebriat terram ipſam, facitque ut pariat ipſa & producat; ut edat ſemen ſatori, & panem comedenti.

11 'Sic eſto verbum meum quod egreſſum fuerit ex ore meo, non revertatur ad me vacuum; ſed faciat 'id quo delector, & proſperetur 'id quod emiſero.

12 'Nam cum lætitia egrediemini, & cum pace deducemini: ipſi montes & colles fragorem edent coram vobis cantu, & omnes arbores agri complodent manum.

13 Loco 'virgulti aſſurget abies, loco 'paliuri aſſurget myrtus: 'ut ſit Jehovæ in nomen, in ſignum perpetuum *quod* non exſcindetur.

[a] Heb. *pro non ad ſaturitatem.*

[b] Heb. *auſcultate auſcultando.*

[c] Heb. *ſeculi: ſic verſ.* 13.

[d] Heb. *cùm invenitur ipſe.*

[e] Heb. *multiplicat condonando: vide Geneſ.* 12.1.

ANNOTATIO.

1 Heus] *Poſt generales promiſſiones factas Eccleſiæ catholicę per Chriſtum, ſuperiore capite; nunc demum Chriſtus ſigillatim regenerandos quoſque Eccleſiæ filios provocat primùm ad fidem, uſque ad verſum* 6. *deinde ad reſipiſcentiam, uſque ad verſ.* 10. *ac poſtremò commendans prædicationem Evangelii, promiſſiones ampliſſimas facit ſingulis ipſum adituris fide & reſipiſcentia, ad finem uſque.* Quiſquis ſitit] *id eſt, quiſquis ſuæ ariditatis conſcientia preſſus expetit beneficia Dei ad ſpiritualem vitam pertinentia: quæ omnia allegoricè aquarum, vini, lactis, panum, boni, ſaturitatis, & pinguedinis nomine deſignantur, hoc & ſequente verſu: ſic Matth. 5.6. & Joan. 7.37.* Et cui] *id eſt, qui non tantùm vita cœleſti, cujus nunc ſitientes eſtis, a natura deſtituimini; ſed etiam omnibus rationibus omnino caretis quibus cœleſtis vita comparari poſſit: nam gratuita ſunt piis omnibus donum & vocatio Dei.* Venite] *per fidem, cui gratis confertur donum Dei.* 2 Cur expend.] *reprehenſio cauſam explicans vocationis præcedentis, nimirum quòd omnes extra Eccleſiam Dei operam conſumant in rebus infructuoſis & fallacibus, quibus allegoricè res bonæ & pingues opponuntur.* 3 Davidis] *id eſt, ea ipſa beneficia quæ olim fœ-*

dere meo Davidi promiſeram in Chriſto, 2. Schem.7. Certiſſimas] *id eſt, firmiſſimas & conſtantiſſimas; prout fuerunt excitato Chriſto a mortuis, qui non amplius reverſurus eſt in ſepulchrum, ſed in ſeculum benignitatem ſuam Eccleſiæ preſtiturus; Actor.13.34.* 4 En] *παρέκβασις ſive digreſſio duobus verſibus, qua Deus Pater filios ſuos cooptans in Eccleſiam Evangelio Chriſti, confirmat primùm vocationem Chriſti in animis eorum omnium qui ab ipſo vocantur, hoc verſ. deinde vero functionem, qua Chriſtus Eccleſiam ex gentibus promiſcuè dicitur collecturus efficacitate ſpiritus, ſequent. verſ.* Anteceſſorem] *id eſt, Regem & Prophetam.* 5 Ad te accur.] *ut ſuprà 2.2. & ſequent.* Ornaverit te] *id eſt, declaraverit te filium ſuum per reſurrectionem a mortuis, aſſumpſerit in cælos, & glorificaverit; ut cœptum eſt compleri die Pentecoſtes, Actor.2.* 6 Requirite] *alter locus de vocatione ad reſipiſcentiam, ut dictum eſt in verſ.1.* Cùm præſtò eſt] *id eſt, ſe vobis facilem & benignum exhibet: humanitus dictum.* 8 Non enim] *ætiologia, cur Deus homines revocet a viis & cogitationibus ipſorum, hoc & ſequente verſu, explicans duo verba proximè præcedentia, quòd plurimum condonet Deus. Nam (inquit Deus) etſi facta & cogitationes veſtræ videntur in infinitum peccati affines eſſe, tamen anguſtiora ſunt illa & humiliora factis & cogitationibus meis, quibus ſum condonaturus peccata veſtra: ego ſtatui, & præſtabo efficiamq́; ut infinitas peccatorum veſtrorum, ſi reſipiſcetis, infinitis modis a miſericordia mea ſuperetur: non eſt infinitas peccati veſtri comparanda cum infinitate miſericordiæ & condonationis meæ: ſic Pſalm.103.10. & 11.* 10 Nam] *tertius locus commendans prædicationem Evangelii a magnificentiſſimis Dei promiſſionibus in Eccleſiam, quas Deus explicat ſimilitudine pluviæ & nivis in terram decidentis, hoc verſu: deinde verò Eccleſiæ accommodat, ſequentibus. De hac autem ſimilitudine vide Matth.13.3. & ſequentib. & Hebr.6.7. & ſequent.* 11 Sic eſto] *id eſt, vos videtote ut ſitis bona terra: experimini vos ipſos, & augeſcite in ſenſu benedictionum Evangelii.* Id quo delector] *id eſt, fructum acceptum Deo, qui fructus eſt ſpiritus & vitæ, Rom.8.13. & 14.* Id quod emiſero] *id eſt verbum meum: periphraſis.* 12 Nam] *promiſſiones allegoricæ lætitiæ & pacis in ſpiritu, quæ exornantur elegantiſſimis hyperbolis, ut Pſal.72. & 96. & ſequent.* 13 Virgulti] *ut ſupra 7.19.* Paliuri] *Hhebræam vocem ex etymo ſic placuit reddere, quia compoſita eſt ex duabus vocibus, quarum una ſpinam, altera oppreſſionem & exitium ſignificat, quaſi dicas ſpinam exitialem. Eſt enim ſpinis paliurus acutis, ut ait Virgil. Eclog.* Ut ſit Jehovæ] *id eſt, ut de hoc verbo Evangelii, & benedictionibus illud conſequentibus celebretur & ſanctificetur nomen Dei magis at magis.*

CAPUT LVI.

Deus doctrinam Evangelii de fide & reſipiſcentia per prophetam ad omnes gentes docet perventuram eſſe, ſine diſtinctione perſonarum: deinde Judæis graviſſimum judicium prænuntiat propter ſceleratam doctorum avaritiam & luxum, popularium oſcitantiam, omniumq́; ordinum idololatriam, & conſociationem cum improbis: quæ crimina poſtquam objecit graviſſimè, tandem promittit ſe ne his quidem cauſis adductum iri ut ſummo jure cum ipſis agat, ſed lugentium prædicit ſe miſerturum, & improbos disjecturum ad ſtabiliendum regnum ſuum.

1' SIc ait Jehova, 'obſervate jus, & exercete juſtitiam: nam [a] proximè ſalus mea ventura eſt, & juſtitia mea revelanda.

2 Beatus 'mortalis *qui* fecerit illam, & filius hominis *qui* prehenderit illam; 'obſervans ſabbathum ne prophanet illud, & obſervans manū ſuam ne faciat ullum malum.

3 'Neque loquatur alienigena qui ſe adjungit Jehovæ, dicendo, [b] omnino diſcrevit me Jehova a populo ſuo: neque dicat eunuchus, en ego ſum 'lignum aridum.

4 'Nam ita ait Jehova de eunuchis, qui 'obſervaverint ſabbatha mea, & elegerint id quo delector; apprehenderintq; fœdus meum:

5 Etiam daturus ſum eis in domo mea & intra muros meos ſpatium & nomen 'melius quàm filiorum aut filiarum; nomen [e] perpetuum daturus ſum eorum cuiq;, quod non exſcindetur.

6 'Alienigenas verò qui adjūxerint ſe Jehovæ ad miniſtrandum ei, & ad diligendum nomen Jehovæ, ut ſint ei ſervi; quiſquis obſervaverit ſabbathum ne prophanet illud, & apprehendentes fœdus meum;

7 Adducam ipſos quoque ad 'montem ſanctitatis meę; & lętificabo eos in domo orationis meæ; 'holocauſta eorum & ſacrificia eorum [d] accepta erunt in altari meo: nam domus mea domus orationis vocabitur 'omnibus populis.

8 Dictum Domini Jehovæ 'congregantis depulſos Jiſraëlis; *illos* 'amplius aggregaturus ſum ei, ad aggregatos ejus.

[e] Heb. *ſeculi.*

[d] Heb. *in benevolentiam erunt.* *Matthæi 21.13.*

CAPUT LVII.

1' OMNES 'beſtiæ [a] agreſtes venite ad comedendum, omnes beſtiæ [b] ſylveſtres.

2 'Speculatores iſtius cęci, quotquot ſunt non agnoſcunt, quotquot ſunt canes *ſunt* muti, non poſſunt latrare; indormiſcunt, jacent, amant dormitationem.

3 Et iſti canes [c] avidiſſimi non norunt 'ſaturitatem; propterea ipſi paſcunt ſe, neſciunt 'docere: quotquot ſunt, ad viam ſuam ſe convertunt, quiſque ad lucrum ſuum ab extremitate illius *una ad alteram.*

4 '*Aut dicunt,* venite, ſumam vinum, & ingurgitabimus nos potu inebriante: eritque ſimilis huic dies craſtinus, *imò* major, excellentior valde.

5 'Juſtus perit, & nemo homo reponit in [d] animo: homines inquam [e] benigni recipiuntur nemine advertente, [f] ante adventum 'ipſius mali recipi juſtum;

6 Ingredi 'pacem, requieſcere '*in* cubilibus ſuis; quiſquis ambulat in æquitate ſua.

7 'At vos 'appropinquate huc, filii præſtigiatricis; ſemen adulteri, quod ſcortaris.

[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *benignitatis.*
[f] Heb. *ante faciem: ut Geneſ.36.6.*

8 'Contra quem oblectatis vos? contra quem 'dilatatis os, "protrahitis linguam? an non eſtis nati 'defectione, ſemen [g] "falſum,

[g] Heb. *falſitatis.*

9 *Eorum* "qui incaluerunt in lucis, ſub "omni arbore virente; jugulantes natos ipſos in torrentibus, ſub ſcopulis petrarum?

10 "Inter læves lapillos torrentis pars tua *eſt*, illi ipſi ſors tua ſunt: 'etiam in illis fundis libamen, offers munus; "an ſuper iſtis conſolationem caperem?

11 In monte alto & elato ponis cubile tuum, etiam illuc aſcendis ad [h] faciendum ſacrificium:

[h] Heb *ſacrificandum ſacrificium.*

12 Etiam 'poſt oſtium poſtemque ponis monimentum tuum, cùm a me retectura te aſcendis, dilatas cubile tuum, cædens tibi amplius *cubile* quàm "illorum ſit, amas concubitum illorum, ſpatium *amplius* proſpicis:

13 Et contemplata *mittis* " ad regem 'cum [i] unguentis, & auges pigmenta tua: mittis inquam legatos tuos in longinquum uſque, & 'demittis te uſque in ſepulchrum.

[i] Heb oleo.

14 'Amplitudine viæ tuæ fatigata non dixiſti, animum abjicio: 'catervam manus tuæ inveniſti, idcirco non ægrotas.

15 'Et a quo ſollicita timuiſſes ut mentireris, cùm me non recorderis, non reponas in [k] animo tuo? "an non me tacente, quemadmodum [l] olim, etiam me non metueres?

[k] Heb. *corde.*
[l] Heb. *a ſeculo.*

16 Ego indicabo 'juſtitiam tuam, & facta tua 'quę non profutura ſunt tibi.

17 "Cùm clamveris, eripiant te 'congregationes tuæ; atqui eas omnes tollet ventus, intercipiet vanitas: "qui verò recipit ſe ad me, 'poſſidebit terram, & hæreditariò obtinebit montem ſanctitatis meę.

18 Et dicet, 'aggerate, aggerate; comparate viam; tollite offendiculum e via populi mei.

19 "Nam ſic ait ſublimis & elatus, inhabitans æternitatem, cujus nomen *eſt* ſanctus, "*qui in* ſublimi & ſancto habito: etiam 'cum eo qui attritus eſt demiſſusque ſpiritu *habito*, ut vivum conſervem ſpiritum demiſſorum, & vivum conſervem [m] animum contritorum.

[m] Heb. *cor. ſic ver.21.*

20 Nam in ſeculum non contendam, neque in æternum effervescam: nam ſpiritus a conſpectu meo 'obrueretur, & animæ *quas* ego feci.

21 Propter iniquitatem 'quæſtus ejus efferbui & percuſſi eum; "abſcondendo me, inquam, efferbui, quia ibat averſus per viam animi ſui.

22 'Vias ejus video, ſed curabo eum: & deducā eum, reddamque conſolationes ei, id eſt, 'lugētibus ejus;

23 "Creans proventum labiorū; [n] "ſummā pacem, 'longinquo & propinquo, inquit Jehova, ut curem eum.

[n] Heb. *pacem pacem.*

24 "Improbi verò *erunt* "ut mare 'propulſum: nam quieſcere non poteſt, & aquæ ejus expellunt 'cœnum & 'lutum:

25 *Ita* nulla eſt pax, inquit Deus meus, improbis.

Suprà.48. 22.

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *Hujus concionis (qua cõtinetur ſũma doctrinæ Evangelicæ) partes præcipuæ ſũt tres:*
prima eſt propoſitio doctrinæ Evangelii de fide & reſipiſcentia, ad omnes homines ſine diſcrimine pertinentis,
toto hoc capite; ſecunda eſt conteſtatio ſive reprehenſio adverſus Judæos qui inde a temporibus Jeſchahhjæ
uſque ad tempora adventus Chriſti contumaces Deo fuiſſe evincuntur, a verſu 1. capitis 57. uſque ad ver-
ſum 17. poſtrema eſt narratio tum promiſſionum Dei erga bonos, tum judiciorum in improbos, inde ad finem
uſque. Obſervate jus] *id eſt, reſipiſcite; nam propinquum eſt regnum cœlorum: ut Matth. 3.2.*
& 4.17. 2 Mortalis] *id eſt, quiſquis ſit, ſive Judæus, ſive alienigena, ut deinceps exponitur.*
Obſervans ſabbathum] *id eſt, colens pietatem in Deum (cujus documenta & exercitamenta ampliùs ob-*
ſervabantur in ſabbatho) & officium in proximos; ac proinde doctrina & vita ſe conformans voluntati Dei:
ſic verſu 4. 3 Neque loquatur] *occupatio qua oſtendit Propheta non eſſe cur ex legali ritu (Deut.*
23.) ſibi metuant ulli ut cooptari poſſint in populum Dei, quia ritus illi in regno Chriſti dicuntur perituri.
Lignum aridum] *id eſt, minimè pertinens ad corpus populi, quod comparatur cum arbore virente in domo*
Dei per benedictionem ejus, ut Pſal. 92.13. & ſequentibus. 4 Nam ita ait] *explicatio promiſſionum*
Dei, quæ ſuperioris occupationis partibus reſpondet per ὑστέρωσιν. Obſervaverint] *id eſt, ſanctitati*
doctrinæ & vitæ operam dederint ex fœdere, ut verſu 2. 5 Melius quàm] *id eſt perpetuum, quod non*
exſcindetur in ſeculum; cùm tamen generatio filiorum filiarumq́ exſcindi poſſit. ſic accipiendum oſtendunt
verba ſequentia. 6 Alienigenas] *alterum membrum reſponſionis ad occupationem verſus tertii.*
7 Montem] *id eſt Eccleſiam, ut ſuprà 2.2.* Holocauſta eorum] *id eſt, ſpirituales hoſtiæ, de quibus Rom.*
12.1. nam hæc allegoricè dicuntur a figuris legalibus. Omnibus populis] *id eſt, omnibus promiſcuè pate-*
bit, & cuivis genti, ut in eam recipiantur omnes ſine acceptione perſonarum; ut Marci 11.17. 8 Con-
gregantis depulſos] *ex promiſſione Deut. 30.4.* Amplius aggreg.] *id eſt, alias oves in hanc caulam*
cum meo hoc grege adducturus, Joan. 10.16. & Ephes. 2.13. & ſequent.

IN CAPUT LVII.

1 Omnes beſtię] *Secunda pars concionis, qua exponit Propheta cur depulſos Jiſraëlis modò nomina-*
verit; nimirum quia Deus juſto judicio ſuo gentes inimiciſſimas & ferociſſimas contra populum erat ac-
cerſiturus, Aſſyrios, Babylonios, Græcos, Syros, Ægyptios, & Romanos, qui Judæam infeſtarent atque
conſumerent, hoc verſ. deinde cauſas horrendi iſtius judicii per conteſtationem proponit, uſque ad verſum
17. Beſtiæ] *id eſt, gentes quas modò nominavimus; ſumpta allegoria a grege & feris gregem infeſtan-*
tibus, ut alibi a vite, Pſalm. 80.9. & ſuprà 5.7. 2 Speculatores] *hæc conteſtatio (quæ eſt ſuperio-*
ris interminationis αἴτιον*) exponit primùm oſcitantiam & perfidiam miniſtrorum Eccleſiæ, tribus verſi-*
bus; deinde populi totius negligentis juſtos, verſ. 5. & 6. poſtremò his nominibus Deus utrumque ordinem
Eccleſiaſticum & popularem objurgat, inde a ver. 7. 3 Saturitatem] *nimirum quæſtus & avaritiæ*
ſuæ, ut finis verſus indicat. quaſi dic. quærunt avidiſſimè quæ ſua ſunt, non autem quæ ſunt Chriſti: ut Je-
chezk.

chezk.34.& Jirmeja 23. Docere]*id eſt, paſcere populares pabulo ſacro verbi Dei.* 4 Aut dicunt] *id eſt, alii avaritia æſtuant, alii perduntur luxu.* 5 Juſtus perit] *altera pars αἰτίου de oſcitantia populi, ut diximus verſ.2.* Ipſius mali]*quale denuntiavit Deus ſuprà ver.1. ſic de Chanoco dicitur, Sapient.4.10. & de Abrahamo, Geneſ.15.15. & de Chizkija, 2.Reg.20.18. & 19. & de Joſchija, 2.Reg.22.20.* 6 Pacem] *apud Deum, relictus quacunque ratione agitationibus mundi.* In cubilibus ſuis] *id eſt, in ſepulchris, quæ ſunt corporibus noſtris cubilia uſque ad reſurrectionis diem.* 7 At vos] *objurgatio, ut diximus verſ.2. qua Deus Judæis omnibus antiquam & a parentibus traductam improbitatem exprobrat, cùm matrem præſtigiatricem, patrem adulterum, & ipſorum quemque ſcortatorem vocat.* Appropinquate]*nimirum ad conteſtationem cauſæ & judicium, ut ſuprà 41.1.* 8 Contra quem] *conteſtatio confirmans duo crimina objecta præcedente verſu; primum quidem parentum, hoc & ſequente verſu; deinde verò ipſorum, ver.10. & ſeq. q.d. nónne contra me ſpectant hæc omnia, & in me ſunt contumelioſa?* Dilatatis os]*ut Pſal.22.14. & 35.21.* Protrahitis linguam]*ad ludibrium & contumeliam.* Defectione]*id eſt, matre impura quæ defecit a me.* Falſum]*id eſt, patre adultero: ut ſuperiore verſu.* 9 Qui incaluer.]*nimirum in ſua ſcortatione ſpirituali, ſervientes dæmonibus, ac non Deo.* Omni arbore] *prout factum fuiſſe a temporibus Achazi legimus, 2.Reg.16.3. & 4.* 10 Inter læves] *altera pars conteſtationis, ut dictum eſt ver.8. q.d. & tu ambulas nunc quoque in peccatis parentum tuorum; iſta eſt hæreditas tua, peccati illorum æmulatio omnibus in locis; in torrentibus ſub ſcopulis petrarum, hoc verſ. & in excelſis palàm, verſ. ſequente; etiam in domo mea, verſ.12. nec dum tibi ſatis eſt, verſ.13. & 14.* Etiam] *videlicet ut majores tui.* An ſuper iſtis]*indignantis exclamatio pathetica. q.d. an unquam poſſem conquieſcere, niſi ſcelera tua & contumelias in me illatas ulciſcerer?* 12 Poſt oſtium]*ubi verba ſuæ legis inſcribi mandaverat Deus, Deut.6.9. & 11.20.* Illorum] *videlicet parentum, id eſt, parentes ſuperas peccatorum gravitate & multitudine.* 13 Ad regem] *Aſſyriæ Tiglathpeleſerum, 2.Reg.16.7.* Cum unguentis]*id eſt, omnibus modis te comparans ut impuriſſimum ſcortum, & alliciens exteros qui ſcortentur tecum etiam oblatis muneribus, ut ibidem ſcriptum eſt: ſic Jechezk.16.33.* Demittis te] *ut cùm dixit Achaz, ſervus tuus & filius tuus ſim, 2.Reg. ibidem: elegantiſſima hyperbole.* 14 Amplitudine] *id eſt, pertinaciſſima fuiſti nefariæ voluntatis tuæ, ita ut nullum laborem ſubterfugeres ad conciliandos amatores tuos.* Catervam manus tuæ]*id eſt, Aſſyrios tibi conciliaſti, qui tibi ſunt ad manum judicio tuo.* 15 Et a quo]*concluſio præcedentis conteſtationis. q.d. quid plura? ſcortum es impudentiſſimum, quòd neminem vereris, a nemine tibi metuis; ſed palàm pervicaciſſimè gloriaris in ſcortatione tua, ut ſuprà 3.10.* An non]*q.d. nónne etiam porrò pergeres, ſi diſſimularem ampliùs & reticerem impuritatem tuam? vide Eccleſ.8.10.* 16 Juſtitiam tuam]*antiphraſis ironica.* Quæ non profut.]*id eſt, non poterunt ſervare te, ut exponitur principio ſequentis verſus.* 17 Cùm clamaveris] *conceſſio ironica, tranſitum comparans ad poſtremam concionis partem, de funeſto improborum caſu & bonorum ſalute: quæ duæ partes κατὰ πρόληψιν enuntiatæ his duobus verſibus exornantur poſtea & copioſius exponuntur per ὑστέρωσιν, ad finem uſque capitis.* Congregationes tuæ]*de quibus ſuprà verſ.14.* Qui verò] *non autem tu cum omnibus catervis & congregationibus tuis.* Poſſidebit terram]*id eſt, tum ipſe benedictiones meas (quarum ſymbola ſunt terra & mons Tzijonis) obtinebit, hoc verſ. tum etiam ut alii commodè obtineant procurabit.* 18 Aggerate]*id eſt, adhibete quæcunque commoda ſunt ad promovendam Eccleſiam, & removete incommoda: allegoria, ut ſuprà 40.3. & 4.* 19 Nam ſic ait]*exornatio antecedentis prolepſeos, qua Deus confirmat ſe utrumque effecturum potentia ſua, ut ſerventur electi, uſque ad verſum 24. & improbi malè pereant, duobus ultimis.* Qui in ſublimi] *id eſt, qui e cœlis revelo, & ſuo tempore revelaturus ſum ampliùs ſanctitatem & potentiam meam, tum ſuper humilitatem piorum, de quibus proximè; tum ſuper infidelitatem & injuſtitiam impiorum, Rom.1.18.* Cum eo]*id eſt, ei adſum, humanitus dictum.* 20 Obrueretur]*ut Pſalm.61.3. & 102.1.* 21 Quæſtus ejus]*de quo ſuprà ver.3.* Abſcondendo me] *humanitus dictum, ut Pſal.10.1.* 22 Vias ejus]*q.d. novi quidem totam vitam eorum impuram eſſe, ſed tamen propter me curaturus ſum.* Lugentibus]*ut Matth.5.4.* 23 Creans prov.]*id eſt, efficiens magnificentiſſimè & potentiſſimè, ut conſolationes (quæ περιφραστικῶς proventus labiorum, id eſt ſermonis Dei, appellantur) locum in piis habeant.* Summam pacem]*id eſt, perpetuam & conſtantiſſimam quietem ab antecedentibus malis, facta reconciliatione per Chriſtum: nam regnum Dei eſt juſtitia & pax & gaudium per ſpiritum ſanctum. Rom.14.17.* Longinquo &]*id eſt, æquè alienigenis ac Judæis ipſis; ut ſuprà 56.3. Actor.2.39. & Epheſ.2.17.* 24 Improbi verò]*alterum membrum prolepſeos, ut diximus in verſum 19.* Ut mare propul.]*id eſt, nullam habebunt pacem, ut ſeq. verſu exponitur.* Propulſum]*videlicet ventis, flatibuſque externis, & fluxu ac refluxu ſuo, tanquam euripus. Nam hæc duo ad deſcriptionem improborum pertinent, quia tum ipſi per ſe, tum adventitio impulſu agitantur.* Cœnum &]*id eſt, impuriſſima omnia & ingrata Deo improbi egerunt, ut cœnum ejicitur exagitato mari, quo magis a Deo ſollicitantur ad reſipiſcentiam immiſſis calamitatum procellis.*

CAPUT LVIII.

Propheta accepto Dei mandato Judæorum hypocriſin reprehendit, legitimumque jejuniorum uſum explicat, & promiſſiones adducit ipſis eventuras ſi pietatem in Deum & officia in proximum coluiſſent: deinde quòd non obvenerint promiſſiones, in cauſa fuiſſe oſtendit non imbecillitatem Dei, ſed Judæorum ſcelera: quæ poſtquam Propheta ſuo & popularium nomine confeſſus eſt, promittit nihilominus fore ut Deus in Chriſto propter nomen ſuum adverſarios ſuos profliget, ſalutem Eccleſiæ conferat, eamque regat ſpiritu & verbo.

1 EXCLAMA gutture, ne cohibeto, tanquam buccina extolle vocem tuam: & indica populo meo defectionem ipſorũ, & domui Jahhakobi peccata ipſorum:

2 Ut me [a] quotidie requirãt & ſcientia viarum mearum delectentur: velut gens quæ juſtitiã facit, & jus Dei ſui non derelinquit; rogẽt me jura juſtitiæ, acceſſu Dei delectentur.

[a] Heb. *die die.*

3 Quare dum jejunamus, *dicitis*, non reſpicis? dum affligimus animam noſtram, non agnoſcis: en, quo die jejunatis, [b] præſtatis id quod delectat, ut omnes labores veſtros exigatis.

4 En ad contentionem & jurgium jejunatis, & ad percutiendum pugno [c] improbiſſimo; non jejunatis, [d] (prout ſunt hæc tempora) ut efferatis in excelſum vocem veſtram.

5 An hujuſmodi eſſet jejunium quod eligo, dies quo affligit homo animam ſuam? an incurvare ut juncum caput ſuum? an *ut quis* cilicium ac cinerem *ſibi* ſternat? an hujuſmodi vocabis jejunium, & diem [e] acceptum Jehovæ?

6 Nónne hoc eſt jejunium quod eligo, ut ſolvatis nexus improbitatis, diſſolvatis faſces [f] loris *vinctos*: ac dimittatis conquaſſatos *ut ſint* liberi, & omne lorum diſrumpatis?

7 Nónne ut partiaris eſurienti panem tuum, & pauperes [g] ejectos introducas domum? cùm videris nudum, ut tegas eum; & a carne tua non abſcondas te?

8 Tunc erumpet velut aurora lux tua, & ſanitas tua protinus effloreſcet, & anteibit te juſtitia tua, gloria Jehovæ [h] extremum agmen tuum aget.

9 Tunc invocantem te Jehova exaudiet, vociferanti dicet, ecce me: ſi amoveris [i] ab animo tuo lorum, [k] porrectionem digiti, & elocutionem vanitatis;

10 Expromp ſeris verò famelico animum tuum, & animam afflictam ſatiaveris: tum exorietur in tenebris lux tua, & in caligine tua tāquam meridiana *lux*;

11 Nam ducet te Jehova jugiter, & exſatiabit in [l] ſumma ariditate animum tuum, oſſaq; tua expedita reddet: eriſq; tanquam hortus irriguus, & velut ſcatebra aquarum, cujus nō fallunt aquæ:

12 Ædificabuntq; ex te *geniti* deſolationes [m] antiquas, fundamenta [n] per multas generationes *jacentia* eriges: deniq; [o] vocaberis inſtaurator ruinæ, reſtitutor ſemitarū in habitationē.

13 Si averteris a ſabbatho pedem tuum, ne facias id quo delectaris die [p] ſancto meo; & vocaveris ſabbathum delicias, ſanctum Jehovæ, honoratum, honoraveriſque ipſum non exercendo vias tuas, non præſtando id quo delectaris, aut loquendo verbum:

14 Tunc oblectantem te in Jehova, veham te ſupra excelſa terræ: & faciam [q] ut fruaris poſſeſſione Jahhakobi patris tui, quia os Jehovæ loquitur.

[b] Heb. *invenitis delectationem: ſic ver.* 13.

[c] Heb. *improbitatis.*

[d] Heb. *ut eſt hæc dies, ut audire faciatis.*

[e] Heb. *benevolentiæ.*

[f] Heb. *lori.*

[g] He. *rebellatos, id eſt, expulſos ac ſi rebelles eſſent.*

[h] Heb. *colliget te: ut Numer.* 10.25. *& ſuprà* 52.12.

ſuprà 52.

[i] Heb. *a* *tui.*

[k] Heb. *porrigere digitum, & loqui vanitatem.*

[l] Heb. *ſicci-* *tibus.*

[m] Heb.

[n] Heb. *tionis & generationis.*

[o] Heb. *vocabitur tibi.*

[p] Heb. *ſanctitatis meæ.*

[q] Heb. *modo.*

CAPUT LIX.

1 EN non eſt brevior manus Jehovę quàm ut ſervet, neque gravior auris ejus quàm ut audiat:

2 Sed iniquitates veſtræ diſterminant inter vos [a] & Deū veſtrum; & peccata veſtra faciunt ut occultet faciem a vobis, ne exaudiat.

3 Nam manus veſtræ contaminatæ ſunt ſanguine, & digiti veſtri iniquitate: labia veſtra loquuntur falſum, lingua veſtra perverſitatem loquitur.

4 Nemo eſt, qui clamet pro juſtitia, & nemo qui diſceptet pro fide: *quiſque* [b] confidit rei inani, & loquitur vanum, concipit laborem, & parit mendacium.

5 Ova aſpidis excludunt, & telas aranei texunt: qui comedit ex ovis eorum, morietur; etiam qui aſpergitur, *quaſi* irrumpat vipera.

6 Telæ illorum non erunt pro panno, neque operient ſe factis ſuis: facta illorum ſunt facta [c] iniqua, & opus violentiæ *eſt* in manibus eorum.

7 Pedibus ſuis ad malum concurrunt, & feſtinant ad fundendum ſanguinem innoxium: cogitationes eorum ſunt cogitationes iniquæ, vaſtitas & contritio in aggeribus illorum *eſt*.

8 Viam pacis ignorant, & nullum *eſt* jus in orbitis illorum: ſemitas ſuas depravant iſtis, cuique incedenti [d] per aliquam earum; *hic* expers eſt pacis.

9 Idcirco procul exiſtente jure a nobis, & non aſſequente nos juſtitia, dum expectamus lucem ecce tenebræ, [e] ſummum ſplendorem *expectantes* in ſumma caligine ambulamus.

10 Palpamus velut cæci parietem, velut defecti oculis palpamus *inquam*; offendimus ipſo meridie tāquam intempeſta nocte, in rebus pinguiſſimis ſimiles mortuis *ſumus*:

11 Fremimus ſicut urſi quotquot ſumus, & velut columbæ [f] continenter gemimus: expectamus jus, ſed nullum adeſt; ſalutem, ſed procul abeſt a nobis.

12 Nam multiplicatę ſunt defectiones noſtræ coram te, & peccatorum noſtrorum quodque teſtatur contra nos: defectiones enim noſtræ ſunt penes nos, & iniquitates noſtræ; agnoſcimus iſta:

13 *Nempe nos* deficere, & mentiri in Jehovā, & avertere nos [g] a ſequendo Deo noſtro; loqui oppreſſionem & apoſtaſiam, concipere & meditari ex [h] animo verba [i] falſa.

14 Sic averſum eſt retrorſum jus, & juſtitia e longinquo conſiſtit: quia corruit in platea veritas, & æquitas non poteſt incedere.

15 Imò eſt ipſa veritas ſublata, & qui recedit a malo facit ut inſanus habeatur: quod videt Jehova, & malum videtur in oculis ejus, nullum eſſe jus.

16 Cùm itaque vidit nullum eſſe virum, & obſtupuit nullum eſſe interventorem; ſalutem attulit ei brachium ipſius; & juſtitia ipſius, hæc fulcivit eum:

17 Nam induit juſtitiam quaſi loricam, & galeam ſalutis capiti ſuo; induit inquam, veſtium ultionis indumentum, & amicivit ſe zelo quaſi pallio.

18 Planè ſecundum facta, planè ſecundum ea rependet, æſtum hoſtibus ſuis, retributionem inimicis ſuis; inſulis ipſis retributionem rependet:

19 Ut revereantur inde ab occaſu nomen Jehovæ, & inde ab ortu ſolis gloriam ejus: cùm invadentem tanquam fluvium hoſtem, ſpiritus Jehovæ *flans* contra eum fugaverit;

20 Et advenerit Tzijoni vindex; & [k] converſis a defectione in Jahhakobo, dictum Jehovæ.

21 De me autem, hoc *erit* fœdus meum cum iſtis, ait Jehova; ſpiritus meus qui eſt in te, & verba mea quæ poſui in ore tuo: non recedent ex ore tuo, aut ex ore ſeminis tui, aut ex ore ſeminis ſeminis tui, ait Jehova, [l] ex hoc tempore uſque in ſeculum.

[a] Heb. *& inter Deum.*

[b] Heb. *confidere ſuper inanitate. & loqui vanum, concipere laborem, & parere, infinitus pro finito modo.*

[c] Heb. *iniquitatis: ſic ſeq. verſu.*

[d] Heb. *per eam.*

[e] Heb. *ſplendores in caliginibus.*

[f] Heb. *gemendo.*

[g] Heb. *a* *Deum* *ſtrum.*

[h] Heb.

[i] Heb. *ti.*

[k] Heb. *verſis de-* *ctionis.*

[l] Heb. *nunc.*

ANNOTATIO.

1 Exclama] Hujus concionis (qua Propheta pergit explicare indigniſſima Judæorũ facta & cõparare cũ infinita Dei miſericordia) ſummæ partes ſunt quatuor: exordium, paucis complectens concionis argumentum, duobus verſibus; propoſitio graviſſimæ conteſtationis inter Deum & populum, reliquo capite; confirmatio juncta confutatione, capite 59. uſque ad verſum 21. & concluſio a promiſſione magnificentiſſima, verſu ultimo. Eſt autem exordium ſumptum a mandato Dei, quo Propheta inſtructum ſe & armatum eſſe, adeòque impulſum oſtendit, ut cum malitia Judæorum certet. Gutture] videlicet toto, pro eo quod eſt, plenis faucibus, quàm maxima voce poteris contende: ut illud (ne cohibeto) quod proximè ſequitur oſtendit. Tanquam bucc.] id eſt, ſupra modum: quibus verbis melius ſignificatur tum ſervorum Dei audacia, tum populi ſurditas obſirmata. Defectionem] quæ deſcribitur inde a verſu 3. 2 Utut me] id eſt, quamvis hypocritæ ſint, & viros bonos ſimulent externa ſpecie. Requirant] in ſpeciem videlicet: ſic reliqua hoc verſ. Acceſſu Dei] id eſt, templi, in quo ſedem collocaverat Deus. 3 Quare] propoſitio ſummi argumenti a populo objecti per expoſtulationem, cujus nomine deinceps cum eo conteſtatur Deus. Eſt autem argumentum a præſumptione meritorum, ut fuit illius Phariſæi apud Lucam 18.9. & ſequentibus. En quo die] reſponſio Dei ad expoſtulationem populi duo complectitur: primùm redargutionem hypocriſeos popularis, uſque ad verſum 8. deinde confirmationem promiſſionum Dei erga ἀνυποκρίτους, inde ad finem capitis. Populi autem peccata veluti digito commonſtrantur, primùm quod jejuniorum dies conſumunt in maleficiis, deinde quòd ne jejunia quidem ipſa ad ſuum uſum conferunt, hoc & ſequente verſu. Quod delectat] id eſt, rerum veſtrarum eo commodiùs & diligentiùs ſatagitis, quod magis vos delectat, quàm ullus cibus aut potus; tanta flagratis avaritia, ut ſuprà 57.3. Labores veſtros] ut Proverb. 5.10. 4 Ut efferatis] quæ germana eſt cauſa cur jejunium Deus inſtituerat, Levitici 16.29. & 23.27. 5 An hujuſmodi] exornatio præcedentis redargutionis a definitione jejunii, tribus verſibus. Cilicium accin.] ſimulato luctu, ut Ijobi 2.8. & 12. 6 Nexus inprob.] id eſt, fratres veſtros vobis improbiſſimè nexui deditos, & in ſervitutem tractos contra legem, Levit. 25.39. & Deut. 15. ſic Nechem. 5.2. Faſces loris] id eſt, ſarcinas graviſſimas, quibus ſupra modum oneratis fratres veſtros. Nam quo graviores ſunt ſarcinæ, eo validiùs compinguntur loris: ſic interdicitur inhumanitate per ſynecdochen, ut contrà ſequente verſu imperatur humanitas. 7 A carne tua] id eſt, fratre tuo: ſic Nechem. 5.5. 8 Tunc erumpet] altera pars, nimirum confirmatio promiſſionum Dei (ut diximus verſum. 3.) hypothetica ſive conditionalis. ſi populus integrè proximis benefaceret, uſque ad verſum 13. & Deum coleret, ver. 13. & 14. Lux tua] id eſt, pax & proſperitas glorioſa, ut Eſther. 8.16. Juſtitia tua] id eſt, Chriſtus juſtitia noſtra, Jirmejæ 23.6. & 33.15. vide ſuprà 52.12. 9 Si amoveris] id eſt, ſi animo, opere, & ſermone averſaberis inhumanitatem, & ab ea abſtinebis. Digiti] id eſt, manus ad ullum opus improbum, aut etiam extremi digiti ἐμφατικῶς. 10 Expromſeris] id eſt, ex animo liberaliter, hilariterq́; communicaveris cum difficultatibus illius. In tenebris] id eſt, nulla tanta adverſitatum caligo futura eſt, quin tu pace & lætitia in Domino veluti luce perfruaris, quam duo ſequentes verſus exponunt. 12 Ædificabuntq́;] id eſt, omnia per te & tuos quaſi recreabuntur, utcunque fuerint conturbata. 14 Veham te] ut Deuter. 32.13. Quia os Jehovæ] ætiologia promiſſionum omnium a perſona Dei, tranſitionem comparans ad confutationem ſequentem.

IN CAPUT LIX.

1 Ennon eſt] Tertia pars concionis, nimirum confirmatio redargutionis promiſſionumq́; præcedentium: qua Propheta primùm potentiam Dei & voluntatem aſſerens, verſ. 1. peccata, ut calamitatum cauſas populo exprobrat, uſque ad verſum 9. deinde cùm ſuo ipſius, tum populi totius nomine confitetur illa coram Deo, uſque ad verſum 16. poſtremò confirmat Deum potentia ſua propter ſe promiſſiones ſuas nihilominus effecturum in Chriſto, uſque ad verſum ultimum. 2 Diſterminant] velut interjectus paries, ut Jechezkel. 43.8. 4 Qui clamet pro] id eſt, cauſam juſtam agendam ſuſcipiat, aut propugnet fidem. Concipit] ut Pſal. 7.15. 5 Ova aſpidis] allegoria vehementiſſima, ad figurandam malitiam animorum, & vanitatem operum atque perniciem. Telas aranei] ut Ijobi 8.14. & 15. Quaſi irrumpat] gradatio elegantiſſima. quaſi dicat, etiam cui aſperguntur guttæ iſtorũ venenatorum operum, is perinde afficitur ac ſi repentè in ipſum vipera irrueret: tanta ineſt vis malo. 6 Telæ illorum] id eſt, utcũque aliis damnoſi fuerint, nihil tamen utilitatis ad ipſos perventurum eſt. 7 Pedibus ſuis] hæc verba non tantùm ad Judæos iſtius temporis pertinuiſſe oſtendit Apoſtolus, Rom. 3.15. & ſequentib. ſed etiam ad omnes homines, quatenus deficiuntur gloria Dei & conſiderantur extra Chriſtum. Quapropter etiam Propheta ipſe cum populo ſuo communiter peccata ſua confitetur, verſ. 9 & ſequentibus. Aggeribus] id eſt, viis aggeſtis ipſorum ſtudio. 8 Viam pacis] id eſt, neque apud ſe, neque cum aliis ſciunt pacem colere, ut ſuprà 57.24. Iſtis] nimirum ſingulis obviam incedentibus, ut ſequentium verborum exegeſis docet. Expers eſt pacis] id eſt, per iſtorum importunitatem nemo degit in pace & proſperitate, ut ſequens confeſſio peccatorum oſtendit. 9 Idcircò] ſecunda confirmationis pars; qua propheta & populus confitentur juſtitiam caſtigantis Dei, & peccata ſua, ut dictum eſt in verſum 1. Non aſſequente] nimirum quamvis nos ea ſit perſecutus miſericors Deus. Tenebræ] id eſt, omnis adverſitas, ut contrà lucis nomine proſperitatem ſignificare diximus, ſuprà 58.8. 10 Palpamus] id eſt, ita conturbati ſumus juſto Dei judicio, ut ne præſentibus quidem commodis iiſq́; ampliſſimis ſciamus uti. 11 Jus] nimirum a Domino, qui populi ſui ſalutem curæ ſibi futuram promiſit. 14 Non poteſt inced.] nimirum per plateam, id eſt, quia ne in publico quidem veritatem & æquitatem colimus, ut ſequens verſus confirmat. 15 Facit ut inſanus] id eſt, propinat ſe deridendum omnibus cum ſuo juſtitiæ & æquitatis ſtudio; adeò corrupta ſunt tempora: ut 2. Reg. 9.11. & Sapient. 5.4. Quod videt] concluſio confeſſionis ἀνταπόδοσις.

q.d. æ

q.d. ac proinde nos ita ſerverè caſtigat Deus. 16 Cùm itaque] *tertium confirmationis membrum, quo Deus miſero populo & peccata ſua confitenti (ut antè vidimus) aſſerit ſe nihilominus præſtiturū promiſſiones ſuas, ut dictum eſt in verſum 1. Itaque primùm Dei potentiam velut armatam figurat humanitus, duobus verſibus; deinde effecta, nimirum publica ipſius judicia in adverſarios, & conſervationem Eccleſiæ, tribus ſequentibus.* Interventorem] *id eſt, hominem ullam pium, qui poſſet intercedere ad ſervandam Eccleſiam, niſi idem fuiſſet Deus.* Ei] *nimirum viro qui neq; ſe ipſum poterat ſiſtere coram Deo, neq; pro altero intercedere; ſed jam erat in peccatis mortuus, Epheſ. 2.1.* Brachium] *i. Chriſtus, potentia Dei, & ſapientia Dei, 1. Cor. 1.24.* Juſtitia ipſius] *idem Chriſtus, qui factus eſt nobis ſapientia a Deo, juſtitiaq; & ſanctificatio, & redemptio, 1. Cor. 1 30.* 17 Induit] *videlicet Chriſtus interventor noſter, regnum ſatanæ poteſtatemq; tenebrarum debellaturus.* Quaſi loricam] *ut Epheſ. 6.14.* Galeam ſalutis] *ut Epheſ. 6.17. & 1. Theſſa. 5.8.* 18 Inſulis ipſis] *id eſt, omnibus ad unum rependet, etiam longinquiſſimis.* 19 Tanquam fluvium] *id eſt, exundantem ſummo impetu contra Eccleſiam ipſius non tantùm ſtiterit ſuo ſpiritu; ſed etiam perdomuerit, atque expulerit. Comparatio aquarum exundantium cum hoſtibus Eccleſiæ, ut Pſal. 124.* 20 Tzijoni] *id eſt Eccleſiæ, ut ſequentia ſonant.* 21 De me autem] *concluſio ab elegantiſſima promiſſione ſpiritus Dei & Chriſti, manſuri in æternum cum Eccleſia ejus, & docturi omnia quæ dixit Chriſtus, Joan. 14.16. & 26. & capitibus ſeq.*

CAPUT LX.

Propheta Eccleſiam (ad cujus ſalutem Chriſtus gratuita miſericordia a patre miſſus eſt) primùm excitat ut lucem Evangelii diffundat per orbem terrarum: deinde oſtendit quàm numeroſa potensq; futura ſit acceſſione gentium: & poſtremò promiſſiones explicat de ſalute, proſperitate, & gloria æterna quam Deus collaturus eſt in Eccleſiam per Chriſtum.

1 SURGE, luce, quandoquidem advênit lux tua: & gloria Jehovæ ſuper te orta eſt.

2 (Nam ecce tenebræ operiunt terram, & caligo nationes) ut ſuper te oriatur Jehova, & gloria ejus ſuper te conſpicua ſit;

3 Ut accedant gentes ad lucem tuam, & Reges ad ſplendorem [a] exortum tibi.

[a] Heb. *ortus tui.*

ſuprà 49.18.

4 Attolle circumquaque oculos tuos & aſpice; omnes iſti congregantes ſe accedunt tibi: filii tui e longinquo adveniunt, & filiæ tuę ad latus [b] tanquam a nutriciis apportantur.

[b] Heb. *nutricantur.*

5 Tunc timebis, deinde conflues; expaveſcet quidem, ſed dilatabitur cor tuum: quando mutabitur erga te fremitus maris, copiæ gentium accedent tibi.

6 Agmen camelorum operiet te, dromades Midjanis & Hhephæ, omnes e Scheba venient; aurum & thus afferent, laudeſque Jehovæ prædicabunt:

7 Omnes greges Kedaris congregabuntur ad te, arietes Nebajothi miniſtrabunt tibi: [c] aſcendentes altare meum accepti erunt, ita domum ornatus mei ornabo.

[c] Heb. *aſcendent in benevolentia altare meum.*

8 (Cujus *eſſent* iſti qui ut denſa nubes convolant, & velut columbæ ad feneſtras ſuas?)

9 Nam me inſulæ expectabunt, & claſſes Oceani inprimis, ut adducant filios tuos e longinquo, argentum ſuum & aurum ſuum ſecum; ad nomen Jehovæ Dei tui, & ad ſanctum Jiſraëlis, quando ornabit te.

10 Et ædificabũt alienigenæ muros tuos, & Reges eorum miniſtrabunt tibi; cùm fervore meo percuſſero te, & benevolentia mea miſerebor tui.

11 Nam [d] apertas tenebunt portas tuas jugiter interdiu & noctu, non occludentur: ut introducant ad te copias gentium, etiam Regibus earũ adductis.

[d] Heb. *aperient.*

12 Nam gens ipſa & regnum quæ non ſervient tibi peribunt; & hæ gentes [e] penitus deſolabuntur.

13 Gloria Libani ad te perveniet, abies, tæda, arboreſque opacæ pariter; ad ornandum locum ſanctuarii mei, ut locum pedum meorum cohoneſtem.

14 Et adibunt te [f] demiſſè filii affligentium te, & incurvabunt ſe ad plantas pedum tuorum quicunque ſpernebant te; atque vocabunt te civitatem Jehovæ, Tzijonem ſancti Jiſraëlis.

15 Pro eo quòd fuiſti derelicta & exoſa, adeò ut nullus pertranſiret; contrà [g] diſponam tibi excellentiam perpetuã, gaudium [h] cujuſque generationis.

16 Nam ſuges lac gentium, & mammas Regum ſuges; ut experiaris me Jehovam eſſe ſervatorem tuum, & vindicem tuum *Deum* robuſtũ Jahhakobi,

17 Pro ære adducam aurum, & pro ferro adducam argentum, & pro lignis æs, ac pro lapidibus ferrum: & imponam [i] tibi præfectos pacis, exactoreſque juſtitię tibi.

18 Non audietur ampliùs violẽtia in terra tua, vaſtatio aut contritio in terminis tuis; ſed prædicabis ſalutem *in* muris tuis, & *in* portis tuis laudem.

19 Non erit tibi ampliùs ſol in lucem diurnam & quod ad ſplendorem lunæ, non illuſtrabit te: ſed erit tibi Jehova luci [k] perpetuæ, & Deus tuus ornamento tibi.

20 Non occidet ampliùs ſol tuus, & luna tua non recipiet ſe: nam Jehova tibi erit luci perpetuæ; itaque completi erunt dies luctus tui:

21 Et populares tui quotquot erunt juſti, in ſeculum hęreditariò poſſidebunt terram; ut ſurculus plantarum mearum, opere manuũ mearum, glorietur.

22 Parvus erit in millenos, & exiguus in gentem numeroſam: ego Jehova tempore ſuo accelerabo iſtud.

ANNOTATIO.

1 Surge] *Poſtquam Deus ſe unum autorem ſalutis Eccleſiæ fore confirmavit propter gloriam ſuam, præcedente capite; nunc demum Eccleſiam comparata hac ſalute excitat, ut Dei beneficia erga ſe agnoſcat, & in*

& iis in ſempiternum perfruatur. *Sunt itaque hujus capitis tres partes in univerſum: prima, qua Deus Eccleſiam ad lucem Evangelii perfundendam excitat, tribus verſibus; ſecunda, qua narrat vocationem efficacem, miniſterium, & officia gentium ad Eccleſiam confluentium, à ver.4. ad 15. tertia, qua narrantur beneficia quæ Deus ipſe in Eccleſiam ex Judæis & gentibus adunatam collaturus eſt, inde ad finem uſq.* Luce] *id eſt, lucernam ſive facem Evangelii qua tu illuſtrata es, gentibus præfer.* Lux tua] *Chriſtus, qui idem lux vera eſt, quę illuminat omnem hominem venientem in mundum, Joan.1.9.* Gloria Jehovæ] *id eſt, glorioſum miniſterium Evangelii per Chriſtum, ut oſtendit Apoſtolus 2.Cor 3.7.& ſequentibus & 4.4.*

3 Tenebræ operiunt] *id eſt, adhuc gentes ſedent in tenebris ignorationis Dei.* Oriatur] *id eſt, hic exortus perluſtret gentes alias illuſtratione Evangelii Chriſti, ut ſuprà 2.2.& ſequent.* 4 Attolle] *ſecunda pars, ut diximus in verſum 1. qua Deus per hypotypoſin demonſtrat quantus repentè futurus ſit fructus prædicationis Evangelii; nimirum quòd concurſuræ ſunt gentes infinito numero, verſ.4.& 5. Deum in Eccleſia cultura & ei miniſtraturæ, inde ad verſum 15.* Tanquam a nutr.] *ut ſuprà 49.22.* 5 Tunc timebis] *amplificatio elegantiſſima ad figurandum maximam concurſationem gentium ab eo quod ferè evenit humanitus: quemadmodum, inquit, ſi quis repentè maximas turbas concurſantes viderit, primùm commovetur animus illius, deinde agnitis illis confirmatur; ita futurum eſt ut commovearis præ multitudine hominum ſe adunantium tibi, & obſtupeſcat animus tuus admiratione, ut Actor.10.45.* Deinde] *i. depoſito tandem timore, viciſſim populis concurſantibus occurres, officioſè gratulatura atque exceptura, ut Actor.10.45.& 11.1.& ſeq.* Dilatabitur] *lætitia & charitate erga illos, ut 2.Cor.6.11.& 7.3.* Mutabitur] *i. quando gentes, quæ prius tanquam furens mare perniciem tibi minari videbantur, mutatis animis accedent tibi: ut ſequentia verba explicant.* 6 Operiet te] *i. terram tuam: ſunt autem hæc omnia allegoricè dicta ratione Judææ, ubi tum ſtabat Eccleſia.* Hhephæ] *populi inter Midjanitas, dicti a primo Midjanis filio, Gen.25.4.* E Scheba] *vide Gen.10.7.* 7 Kedaris] *vide Pſal.120.5.* Nebajothi] *qui Nabathææ in Arabia petrææ nomen dedit, primogeniti Jiſchmahbelis, Gen.25.13.* 8 Cujus eſſent] *nimirum alterius præter me? ſic enim antecedentium & conſequentium ratio poſtulat hæc verba accipi per occupationem, qua Deus confirmat promiſſiones ſuas de multiplicatione Eccleſiæ.* Ut denſa nubes] *id eſt, confertis agminibus, atque leviſſimè: nam levitas nubium eſt propria; ut ſuprà 19.1.* Feneſtras ſuas] *id eſt, columbarii ſui: nam columbæ quæ natura ſociales ſunt, cum piis, & columbarium cum Eccleſia comparatur.* 9 Nam me inſ.] *exornatio præcedentis promiſſionis, ver.7. qua allegoricè demonſtrat Deus primùm pios omnes operam conſumpturos, in ornanda Eccleſia, duobus verſibus; deinde Eccleſiam viciſſim omnibus apertam fore, verſ.11. poſtremò hoſtium alios judicio Dei perituros, ver.12. alios verò Deo ſe tandem & Eccleſiæ ipſius ſubmiſſuros, utcunque fuerint magnifici, ver.13.& 14.* Inprimis] *id eſt, primùm quidem in me habebunt fidem; deinde verò propter me in ornanda Eccleſia mea laborabunt, & quidem ornanda perſonis, ac rebus ſuis omnibus pro facultate ſua.* Ornabit te] *præſentia ſua, & ſanctificatione ſpiritus per verbum.*

10 Cum fervore] *ut ſuprà 54.8.& 57.20.* 11 Apertas tenebunt] *nimirum miniſtri Eccleſiæ, quorum opera Deus utitur ut ſingulis horis animæ lucrifiant Chriſto, & intromittantur in Eccleſiã.* 12 Nã gens ipſa] *anticipatio objectionis quæ oritur ex præcedente verſu: at periculum eſt (dixerit quiſpiam) ne hoſtes Eccleſiæ eo faciliùs in ipſam involent: minimè verò, inquit Propheta. nam aut peribunt illi divinitus, hoc ver. aut ſub jugum miſſi miniſtrabunt tibi.* 13 Gloria Libani] *id eſt, per iſtos, tanquàm mancipia & ſerviles operas, præſtabuntur tibi miniſteria omnia quæ opus erunt ad excolendam te: allegoria ſumpta a Nethinæis, ſervis Schelomonis, & aliis quorum fit mentio libro 1.Reg.& in libris Hhezræ & Nechemjæ.* Locum ſanctuarii] *id eſt, templum meum, quod eſt Eccleſia.* 15 Pro eo quòd] *tertia pars, exponens beneficia quibus Deus ipſe Catholicam Eccleſiam ſuam proſecuturus eſt, ut diximus in verſum 1. quæ beneficia generatim promiſſa, hoc ver. ſequentibus exornantur.* 20 Sol tuus] *id eſt, proſperitas tua illuſtrior luce ipſa Solis & Lunæ, quam allatura eſt tibi perpetua præſentia Domini; ut altera pars verſus indicat.* 21 Ut ſurculus] *id eſt Chriſtus, cui tanquam ſurculo e ſtirpe Davidis, ſuprà 11.1. inſita ſunt Eccleſiæ membra a Domino.* Plantarum] *id eſt, piorum Eccleſiæ membrorum, qui tanquam malleolis aut taleæ inoculantur aut emplaſtrantur in Chriſto per ſpiritum, ut ſit Eccleſia una glorioſa in ipſo: ſic infrà 61.3.* 22 Parvus] *explicatio præcedentis allegoriæ, fore ut quemadmodum inoculata planta in ramos plurimos diffunditur admirabili Dei operatione, ſic piorum etiam minimus in infinitum propagetur.* Accelerabo] *id eſt, efficiam ut quàm celerrimè Chriſtiana Eccleſia propagetur.*

CAPUT LXI.

Chriſtus prædicans plenitudinem ſpiritus a Patre acceptam & vocationem ſuam, exponit beneficentiſſimas ſuas operationes in Eccleſiam, fore ut omnia ſervant Eccleſiæ, & Eccleſia Deo ex novo fœdere: quapropter de adminiſtratione ſua gratulans Deo & Patri, oſtendit ſe ornaturum eſſe Eccleſiam ſponſam ſuam juſtitia, vita, & gloria æterna; eandémque ſalutem ab adminiſtris ſuis prædicari verbo, & opere procurari mandat.

1 'SPIRITUS Domini Jehovæ *eſt* ſuper me: 'eò quòd unxit Jehova me ad evangelizandum manſuetis, miſit me 'ad obligandum fractos [a]animo, ad proclamandum captivis libertatem, & vinctis aperturam ergaſtuli,

2 Ad proclamandum annum [b] acceptum Jehovæ, & diem ultionis Dei noſtri; ad conſolandum omnes lugentes:

3 Ad *conſolationem* adhibendam lugentibus Tzijonis, ad dandum eis ornatum loco ' cineris, unguentum gaudii loco luctus, amictum laudis loco ſpiritus ' contracti: ut vocentur illi 'quercus juſtitiæ, 'ut planta Jehovæ glorietur:

4 'Ut ædificent deſolationes [c] antiquas, ſolitudines priſcas reſtituant; renovéntque civitates [d]deſolatas, ſolitudines [e]multarum generationum.

5 'Nam adſtantes extranei paſcent greges veſtros; & alienigenæ agricolæ *erunt* veſtri, & vinitores veſtri:

6 Vos verò ſacerdotes Jehovæ vocabimini, miniſtri Dei noſtri [f] dicemini; 'opibus gentium fruemini, & gloria earum ſummè efferetis vos.

[c] Heb. *ſeculi: ſic verſ.7. & 8.*

[d] Heb. *deſolationis.*

[e] Heb. *generationis & generationis.*

[f] Heb. *dicetur vobis.*

7 Loco pudoris veſtri dupli, & ignominiæ *quam* cantabant horum portionem *eſſe*; idcirco in terra illarum duplum hæreditariò poſſidebunt, lætitia perpetua his futura eſt.

8 Quia ego Jehova amo jus, odi rapinam conjunctam holocauſto; ideo diſponam opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum pangam eis.

9 Et innoteſcet in gentibus ſemen eorum, & prognati eorum [g] inter populos; omnes videntes eos agnoſcent eos, eſſe ſemen cui benedicit Jehova.

[g]Heb. *in medio populorum.*

CAPUT LXII.

1 [a] OMNINO gaudeo in Jehova, exultat anima mea in Deo meo; quia induit me veſtibus ſalutis, pallio juſtitiæ amicivit me: tanquam ſponſum *qui* adminiſtrat ornatum, & veluti ſponſam ornantem ſe inſtrumentis ſuis.

2 Nam ut terra profert germen ſuum, & ſicut hortus ſata ſua producit; ita Dominus Jehova producturus eſt juſtitiam, & laudẽ coram omnibus gentibus.

3 Propter Tzijonem non tacebo, & propter Jeruſchalaima non quieſcam: donec prodeat ut ſplendor juſtitia ejus, & ſalus ejus ut lampas ardeat.

4 Videbunt enim gentes juſtitiam tuam, & omnes Reges gloriam tuam; & indetur tibi nomen novum, quod os Jehovæ prefixerit;

5 Cùm eris [b] coronata ornatu manu Jehovæ, & cidari [c] regia manu Dei tui.

6 [d] Non diceris amplius derelicta; & terra tua non dicetur amplius deſolata: ſed [e] tu vocaberis deliciæ meæ, & terra tua maritata; quia delectabitur Jehova te, & terra tua maritabitur:

7 Ut cùm ducit juvenis virginem, *cùm uxores* tibi ducunt filii tui, gaudio, inquam, ſponſi cum ſponſa gaudebit tecum Deus tuus.

8 Super muros tuos, *urbs* Jeruſchalaimorũ, præficio cuſtodes, toto die & tota nocte jugiter nõ tacituros: qui commemoratis Jehovam, ne *eſto* ſilentium vobis;

9 Et ne permittatis ſilentium eſſe de illo; donec ſtabiliat, & donec diſponat [f] Jeruſchalaimis laudem in terra:

10 *Sed dicite*; juravit Jehova per dexteram ſuam, & per brachium roboris ſui; non dabo frumentum tuum amplius cibo inimicis tuis, neque bibent alienigenæ muſtum tuum, in quo laboraveris:

11 Sed colligentes illud comedent illud, ut laudent Jehovam, & congregantes hoc bibent ipſum in atriis ſanctitatis meæ.

12 Tranſite, tranſite in portas, parate viam populi; aggerate, aggerate aggerem, amovete lapides, attollite vexillum ad populos.

13 Ecce Jehova pronuntiat ad extremum uſque terræ, dicite filiæ Tzijonis, ecce ſalus tua advenit: ecce merces hujus penes ipſum, & operæ pretium hujus ante ipſum eſt:

14 Ut vocent hos populum, ſanctum, vindicatos Jehovæ; & tu voceris requiſita, civitas non derelicta.

[a]Heb. *gaudendo gaudeo.*

[b]Heb. *cum corona ornatus.*

[c]Heb. *regni.*

[d]Heb. *non dicetur tibi, &c.*

[e]Heb. *tibi vocabitur chephtzibah id eſt oblectatio mea in ipſa.*

[f]Heb. *Jeruſchalaimi.*

ANNOTATIO.

1 Spiritus Domini] *Hac concione, quam Chriſtus per Prophetam habuit, exponuntur tria: primum eſt, quæ fuerint dona & quæ vocatio Chriſti, verſibus quatuor primis hujus capitis; ſecundum, quæ operatio, reliquo hoc capite; tertium, quæ functio ſive adminiſtratio ad præſtandum operationes ſuas ex dono & vocatione Dei, toto capite 62. quæ tria ab uno & eodem ſpiritu preſtari docet Apoſtolus* 1. Corinth. 12.4. *& ſequent. in Chriſto quidem abſolutiſſimè, ut qui ſpiritum ſine menſura acceperit; in aliis verò, pro demenſo donationis Dei. Hæc autem de Chriſti perſona eſſe, non de alio Propheta ullo, res ipſæ commonſtrant meridie clarius. Nam his verbis,* ſpiritus Domini eſt ſuper me, *plenitudinem ſpiritus ſibi aſſerit, ex qua accipiunt omnes, Joan* 1.16. *illis verò,* eò quòd unxit, &c. *vocationem plenam ſimiliter arrogat ſibi, qua ſingulares aliorum omnium vocationes nituntur, ut ipſe Chriſtus docuit Math.* 28.18. Eò quòd unxit] *quaſi dicat, non me inermem, aut imparatum a rebus neceſſariis mittit Deus; ſed ut mitteret, priùs inſtruxit ſpiritus plenitudine. Eſt enim ungendi verbum hîc ſumptum metonymicè, ut Pſalm.* 45.8. *& alibi ſæpè.* Ad obligandum] *id eſt, ad curandum mortales, liberandum, & reconciliandum Deo: quò ſpectant omnes illæ allegoricæ loquendi formæ quæ mox ſequuntur.* 3 Cineris] *id eſt luctus, metonymicè a ſigno: ut ſuprà* 58.5. Contracti] *id eſt, qui præ conſcientia malorum ſuorum anguſtus atque abjectus eſt; ut contrà cùm liberatur ex anguſtiis animus, dicitur dilatari: vide Pſal.* 119.32. Quercus juſtitiæ] *id eſt, tanquam arbores, in Chriſto inſiti firmè radicentur per fidem; & in juſtitia ac ſanctificatione ſpiritus ambulantes per Chriſtum, in Eccleſia pro plantis Dei habeantur; & ab exteris quoque prædicentur, fructuum quos protulerint nomine: ut* 1. *Timoth.* 3.7. Ut planta] *quæ in Chriſtum, tanquam in truncum educatum ex ſurculo, fuerit inſita a Deo: ut ſuprà* 60.21. 4 Ut ædificent] *i. inſtaurent Eccleſiam Dei, allegoricè.* 5 Nam adſtant.] *ſecunda pars capitis de operatione Chriſti in Eccleſia, nimirum fore ut hoſtes ipſi miniſtrent Eccleſiæ, & Eccleſia miniſtret Deo; ac proinde omnia bonorum genera benedictione Dei conſequatur: ſic* 1. *Cor.* 3.22. 6 Opibus gentium] *primum benedictionis genus, nimirum jus, & autoritas Eccleſiæ vindicata per Chriſtum in res omnes creatas; quæ per antitheſin miſeri, & ignominioſi ſtatus præcedentis illuſtratur, ſequente verſu.* 7 Dupli] *id eſt, quo plus ſatis perfuſi eſtis: ſic blandè parcit Deus Eccleſiæ ſuæ, & honorificè loquitur; ut ſuprà* 40.2. Horum portionem] *id eſt, Judæorum, qui tum erant Eccleſia Dei: apoſtrophe a ſecunda perſona ad tertiam.* Duplum] *id eſt abundè, plus ſatis: numerus finitus pro infinito.* 8 Quia ego] *ſecundum benedictionum genus, fore ut Deus fœdus perpetuum in Chriſto ineat cum Eccleſia, & omiſſis cæremoniis legis cultum ſpiritualem & verum inſtituat in Eccleſia ſua; adeóque inſcribat utrumque, fœdus inquam & cultum ſpiritualem, in cordibus populi ſui: ut Hebr.* 8. *ex Jirmejæ loco exponitur.* Amo jus] *ac proinde non poſſum amare Eccleſiam injuſtam, ſervitutem Deo*

non novitate ſpiritus, ſed vetuſtate literæ. Holo.] *i. veteri legi, ac cæremoniis, ſynecdochicè; & toti miniſterio
literæ, quod miniſterium mortis & condemnationis appellatur, 2. Corinth. 3.7. & ſeq.* Diſponam] *i.
renovabo ſpiritum mentis eorum, & induam eis novum hominem, qui ſecundum Deum conditus eſt ad juſtitiam
& ſanctimoniam veram, Epheſ. 4.23. ut me colant in ſpiritu & veritate, Joan. 4.23.* 9 Et inno.]
*tertium benedictionis genus, nimirum gloria Eccleſiæ per ſanctificationem ſpiritus: etſi intergerini parietis ſeptum
ſolutum erit, & lex cæremonialis per carnem Chriſti abolita, ut ait Paulus Epheſ. 2. 14.*

IN CAPUT LXII.

1 Omnino gaudeo] *Tertia pars, de adminiſtratione (ut antè diximus) in qua Chriſtus velut exultabundus
gratulatur Deo de beneficio in ſe & in Eccleſiam ſuã ſponſam collato per prolepſin, hoc verſu; de inde
ſpeciatim adminiſtrationem explicat, primùm ſuam ipſius erga Eccleſiam, uſque ad verſum 8. deinde miniſtrorum
Eccleſiæ, quibus dat mandata ſua, inde ad finem uſque.* Me] *Chriſtum videlicet myſticum, hoc eſt,
primùm Prophetam illum noſtrum, Sacerdotem, & Regem pleniſſimè; deinde Eccleſiam totam per ipſum: ut
ſequentia verba explicant.* Ornatum] *juſtitiæ & vita, quam Chriſtus ſponſus exhibet Eccleſiæ.* 2
Nam ut] *prior pars adminiſtrationis, qua Chriſtus erga Eccleſiam utitur, duabus partibus continetur; nimirum
quod Deus per Chriſtum juſtitiam daturus eſt Eccleſiæ, deinde quòd laudem & gloriam ampliſſimam;
quæ duo prolepticè hoc verſu poſita, ſequentibus exornantur.* Dominus Jehova] *id eſt Chriſtus,
æternus Deus cum Patre & Spiritu Sancto, per ſpiritum ſuum intus ſecundum divinam naturam operans,
& per verbum ſuum, quod ſecundum naturam humanam prædicavit, ſequente verſu.* 3 Donec]
i. donec totum opus ſalutis fuerit conſummatum. 4 Nomen novum] *nimirum quod explicatur verſu 6.*
5 Cùm eris] *id eſt, quando Chriſtus Deus & ſervator tuus te adjunget ſibi, & coronam atque ornamentũ
ſuum tibi impoſuerit: ut ſuprà ver. 1.* 8 Super muros tuos] *altera pars adminiſtrationis Chriſti, per ſervos
ſuos in Eccleſiam: qua primùm jubentur uſque ad conſummationem ſeculi prædicare promiſſiones Dei juramento
confirmatas, quatuor verſibus; deinde Eccleſiam totam ex Jehudæis & gentibus tum diſciplina ſancta,
tum Evangelii promulgatione colligere; ut Matth. 28.18. & ſequent.* Cuſtodes] *id eſt, paſtores &
doctores, allegoricè.* Qui commemoratis] *apoſtrophe ad ſervos Chriſti, continens mandatum adminiſtrationis
ipſorum.* 9 De illo] *Chriſto, Jehova, quem commemoratis.* 10 Sed dicite] *eclipſis contrarii,
ut Gen. 18.19. Eſt autem hic ſumma Evangelii, ſalus ab omnibus inimicis, & vita, gloriaq́ æterna.* 11
In atriis] *id eſt, coram Deo, gratias ei agentes tanquam Sacerdotes Jehovæ, ut ſupra 61.6. alludit ad legalem
ritum Levit. 6.* 12 In portas] *i. per totam ditionem, quàm latè patet Eccleſia.* Parate viam]
*id eſt, ſingulis membris Chriſti & Eccleſiæ proſpicite pro facultate veſtra, venientes adjuvando, dormientes
excitando, nihil cogitantes & ignorantes accerſendo, & ſi quæ ſunt hujuſmodi: allegoricè.* 13 Ecce Jehova]
*confirmatio præcedentis propoſitionis, a continuis documentis quæ Chriſtus Eccleſiæ ſuæ ubique locorum
tradit per ſpiritum ſuum, qui operatur omnia in omnibus.* Filię Tzijon.] *id eſt Eccleſia, genita per
doctrinam quæ Tzijone profecta eſt, ut ſuprà 2.3.* Salus tua] *id eſt, Chriſtus ſalutis autor.* Merces
hujus] *id eſt, jam re ipſa obtinet mercedem ſuam pro operibus & perpeſſionibus ſuis, nimirum ſalutem Eccleſiæ
quam redemit ſanguine ſuo.* 14 Hos] *i. filios tuos, ô Eccleſia: nam verba ſunt doctorum Eccleſiam
compellantium, & ſervatos quaſi digito commonſtrantium.* Requiſita] *tum a Chriſto redimente, tum ab
electis omnibus, a quibus relicta videbatur, ut ſuprà 49. & 60.*

Rode Crue

CAPUT LXIII.

Eccleſia Judæorum ſermonem inſtituens cum adveniente Chriſto, cognoſcit ex ipſo quis ſit, & quàm magnificè de hoſtibus triumphet & ſuos conſervet: ac propterea repentè adducta ad celebrandum præteritam illius beneficentiam qua populum ex Ægypto liberaverat, orat Chriſtum ut propter Dei fœdus & gloriam, ac propter blaſphemam & inhumanam impietatem hoſtium Eccleſiæ, placeat miſericordiam de ea capere, & gratis ſalutem afferre; & quamvis peccati conſcia, Deo ſe exhibet, profitetur reſipiſcentiam, ſalutemq́ ſuorum poſtulat: quapropter Chriſtus a ſe Eccleſiam ex gentibus collectum iri reſpondet, ſe ultionem de Judæis ſumpturum eſſe, & reliquias ſervaturum: Judæóſq́ conteſtatus fert ſententiam condemnationis adverſus impios, & pios promiſſionibus magnificis regenerationis, lætitiæ, vitæ, proſperitatis, & omnimodæ benedictionis conſolatur.

1 ' QUIS hic *eſt* veniens ' ex Edomæa [a] 'madefactus veſtibus 'Botzræ, iſte 'decorus veſte ſua, 'peregrè agens amplitudine virium ſuarum? ' ego qui loquor juſtè, ſufficiens ad ſervandum.

2 'Quare rubidus es veſtibus tuis, & veſtimenta tua ut calcantis in torcularis lacu?

3 'Torcular calcavi ſolus; nam ex populis nullus vir *potuit certare* mecum; ſed calcavi eos ira mea, & conculcavi eos æſtu meo: ita inſperſus eſt *ſanguis* [b] cujuſque robuſtiſſimi illorum veſtimentis meis, & omnes veſtes meas contaminavi;

4 'Quando dies ultionis ex [c] animo meo, & 'annus vendicandorum meorum venit.

5 Cùm autem intuerer' nullum eſſe adjutorem, & obſtupeſcerem quòd nemo fulciret; 'ſalutem attulit mihi ' brachium meum, & æſtus meus ipſe fulcivit me:

6 Ira calcavi populos ira mea, &' inebriavi eos æſtu meo; denique dejeci in terram robuſtiſſimum quemque eorum.

7 'Benignitates Jehovæ commemorabo, laudes Jehovæ, planè pro omnibus quæ contulit nobis Jehova: & amplitudinem bonitatis erga domum Jiſraëlis, quam contulit eis ſecundum miſericordiam ſuam & ſecundum amplitudinem benignitatum ſuarum.

8 'Nam ' dixit; utique populus meus ſunt, filii 'non mendaciter acturi: ideo fuit illis ſervator.

9 In omni' anguſtia eorum' non affecit *eos* anguſtia: ſed' Angelus faciei ejus ſervavit eos; dilectione ſua & clementia ſua ipſe vindi-

cavit eos; & ' imponens eos ſibi bajulavit eos omnibus diebus ſeculi.

10 Nam ipſis rebellantibus, & ' dolore afficientibus ' ſpiritum ſanctitatis ejus; ' mutabatur quidem ipſis in inimicum, ipſe repugnabat eis:

11 Sed recordabatur dierum [d] priſcorum, Moſchis, populi ſui, *dicens:* ' ubi *eſſet* qui eduxit iſtos e mari cum ' paſtore gregis ſui? ubi *eſſet* qui poſuit in medio iſtius ' ſpiritum ſanctitatis ſuæ?

[d] Heb. *ſeculi.* *Exod.* 14.

12 Qui deduxit *iſtos,* ' ad dexteram Moſchis *exiſtens*, brachio onatus ſui? qui diffidit aquas propter iſtos, ut compararet ſibi nomen [e] perpetuum?

[e] Heb. *ſeculi.*

13 Qui egit iſtos per abyſſos; tanquam equũ per deſertum, *adeò ut* non impegerint?

14 'Ut jumentum in convalle deſcendens, ſpiritus Jehovæ quietè egit eum: ' ita duxiſti populum tuũ, ad comparandũ tibi nomen ornatus.

CAPUT LXIIII.

1' INTUERE e cœlis, & vide ' ex habitaculo ſanctitatis tuæ, & ornatus tui: ubi eſt ' zelus tuus, [a] & maxima potentia tua? ' fremitúſne viſcerum tuorum & miſericordiæ tuæ erga me continerent ſeſe?

[a] Heb. *& potentiæ tuæ.*

2 ' Tu enim pater noſter es; ' quamvis Abraham neſciret nos, & Jiſraël non agniturus eſſet nos: tu Jehova pater noſter es, vindici noſtro a ſeculo nomen eſt tibi.

3 Quare ſineres aberrare nos, Jehova, ' a viis tuis? ' torrefaciens obdurares [b] animum noſtrum a reverentia tui? ' revertere propter ' ſervos tuos, tribus poſſeſſionis tuæ.

[b] Heb. *cor.*

4 ' Ad minimum uſque hæreditariò poſſident populum ſanctitatis tuæ, hoſtes noſtri conculcant ſanctuarium tuum,

5 ' Sumus *illi*; [c] nunquam dominatus es iſtos, neque invocatum eſt nomen tuum ſuper iſtos: ' utinam ' lacerans cœlos deſcenderes, a facie tua ' montes diffluerent,

[c] Heb. *a ſeculo non dominatus es.*

6 ' Quemadmodum conflagrante igne cremia, [d] aquarum bullas excitat ignis, ut notum faceres nomen tuum hoſtibus tuis; a facie tua gentes contremiſcant.

[d] Heb. *aquas bullat.*

7 Faciens terribilia ' *quæ* non expectaſſemus; *utinam* deſcendas, a facie tua montes diffluant.

8 ' Et inde a ſeculo [e] inaudita, auribus minimè percepta; *quæ* oculus non vidit, ô Deus, præter te, *Deus* comparet præſtolanti ipſum.

[e] Heb. *non audiverunt, non perceperunt auribus.*

9 ' Occurris gaudenti, & exercenti juſtitiam, *qui* in viis tuis ' memores ſunt tui: en tu effervеſcis cùm peccamus; ſi [f] perpetuò ' in illis *ſtetiſſemus*, ſervati fuiſſemus.

[f] Heb. *ſeculo.*

10 Sed ſumus ' ut immundus omnes nos, & ſicut panniculus [g] abjectiſſimus omnes juſtitiæ noſtræ; diffluimuſque velut folium omnes nos, & iniquitates noſtræ ut ventus auferunt nos;

[g] Heb. [illegible] *tionum.*

11 ' Nec ullus eſt qui invocet nomen tuum, excitans ſe ad ' prehendendum te; cùm abſcondiſti faciem tuam a nobis, & diſſolvis nos [h] per iniquitates noſtras.

[h] Heb. *manu iniquitatum noſtrarum.*

12 ' Jam verò Jehova, pater noſter es: nos *quidem* lutum ſumus, tu verò fictor noſter es, & opus manus tuę ſumus omnes.

13 Ne efferveſcas Jehova [i] quamplurimùm, neque in æternum recorderis iniquitatis: en intuere quæſo, nos omnes ſumus populus tuus.

[i] Heb. *uſque valde: ſic verſ. ultim.*

14 Civitates ſanctitatis tuæ ſunt deſertum: Tzijon eſt deſertũ, eſt Jeruſchalaimis deſolatio.

15 Domus ſanctitatis noſtræ, & ornatus noſtri, *in* qua laudarunt te majores noſtri, eſt *expoſita* conflagrationi ignis; & una quæq; rerum deſideratarum noſtrarum eſt vaſtationi.

16 An ' propter illas contineres te Jehova? ſileres, & affligeres nos quàmplurimum?

CAPUT LXV.

1 [a] ' EXPOSITUS ſum eis qui non interrogabant, inventus ſum ab eis qui nõ quærebant me; dixi, ecce me, ecce me, ' ad gentem *quæ* non vocatur de nomine meo.

[a] Heb. *quæſitus: ut Pſal.* 111.2. *Rom.* 10.20.

2 ' Expanderam manus meas toto die ad populum rebellem; qui ambulant via non bona, [b] ſequendo cogitationes ſuas:

[b] Heb. *poſt.*

3 *Ad* populum qui provocant me [c] in os jugiter; ſacrificantes ' in hortis, & adolentes in [d] lateritiis:

[c] Heb. *in faciem meam: ut Jjobi.* 1.11.

[d] Heb. *lateribus.*

4 ' Qui ſedent ad ſepulchra, & apud ' cuſtodita pernoctant; ' qui comedunt carnes [e] porcinas, & fragmen *carnium* abominandarum *ex* inſtrumentis ſuis:

[e] Heb. *porci.*

5 ' Qui dicunt appropinqua [f] ad tuos, ne attingito me, quia ſanctior ſum te: ' iſtis fumus *eſt* in naſo meo, ignis ardens toto die.

[f] Heb *ad te.*

6 ' Ecce ſcriptum eſt coram me: non tacebo, niſi rependero, atque rependero ' in ſinum eorum,

7 Iniquitates veſtras, & iniquitates patrum veſtrorum pariter, ait Jehova, qui adoleverunt in iſtis montibus, & in iſtis collibus probro affecerunt me; quapropter remetiens opus eorum ' primùm *regeram* in ſinum eorum.

8 Sic ait Jehova; ut cui [g] præſtò eſt muſtum in botro, is dicit, ne perdito iſtum, quia benedictio eſt in eo: ita facturus ſum propter ſervos meos; ne perdam iſtos omnes,

[g] Heb. *invenitur.*

9 Nam excipiam e Jahhakobo ſemẽ, & e Jehuda hæredẽ ' montium meorũ: & poſſidebũt hæreditatem iſtã electi mei, & ſervi mei habitabũt iſtic.

10 Eritq; ' Scharonitis regio caula gregum, & ' convallis Hhacoris cubile armenti; pro populo meo, qui requiſierint me.

11 ' Vos verò deſertores Jehovæ, ' qui obliviſcimini montis ſanctitatis meæ; ' qui inſtruitis turmæ illi menſam, quiq; impletis [h] ' numeris illis libamen:

[h] He. [illegible] *illi. ſed numeri pluralis tantùm hæc ſignificatum dicuntur.*

12 [i] Tradam quoq; numeros veſtros gladio, omnes vos mactationi ſuccumbetis, eò quòd clamanti mihi non reſpondiſtis, & loquentem non audiviſtis: ſed feciſtis quod malum videtur in oculis meis, & id quo non delector elegiſtis.

[i] Heb. *dinumerabo vos: paronomaſia.*

13 ' Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce ſervi mei comedent, vos autem eſurietis: ecce ſervi mei bibent, vos autem ſitietis: ecce ſervi mei lætabuntur, vos autem erubeſcetis.

14 Ecce ſervi mei canent præ [k] hilaritate animi; vos autem clamabitis præ dolore [l] animi, & præ contritione ſpiritus ejulabitis:

[k] Heb. [illegible] *te cordis.*

[l] Heb. *cordis: ſic infr. verſ.* 15.

15 Et dimittetis nomen veſtrum *ut ſit* execrationi electis meis, cùm morte affecerit te Dominus

mus Jehova; ſervis verò ſuis indet ʼnomen aliud:
16 Ut qui ſibi benedicturus eſt in terra, benedicat ſibi per Deum ʼfirmi, & juraturus in terra
juret per Deum firmi: cùm oblivioni traditæ
fuerint hæ anguſtiæ priores, & cùm abſconditæ
fuerint ab oculis meis.
17 Nam ecce ʼego creaturus ſum cœlos novos,
& terram novam; neque commemorabuntur
hæc priora, neque venient in animum.
18 ʼSed gaudete & exultate in ſempiternum,
quos ego recreo: nam ecce ego recreo *urbem*
Jeruſchalaimorum exultatione, & populum ejus
gaudio.
19 Et exultāte me de Jeruſchalaimis, & ʼgaudēte de populo meo; non audietur in ea amplius
vox fletus, aut vox clamoris.
[m]Heb. dieb. 20 Non exiſtet illinc amplius infantulus [m] æ-
tate, aut ſenex, cujus non impleat dies *Deus*: nā
puer, ʼnatus centum annos morietur; peccator
autem, *etiam* natus centum annos ʼ maledictus
erit.
21 Et ædificantes domos inhabitabunt eas;
& plantantes vineas, comedent fructum earum.
22 ʼNon ædificabunt & alius inhabitabit, non
plantabunt & alius comedet: ſed ʼut ſunt dies
arboris, dies erunt populi mei, & opus manuum
ſuarum deterent electi mei.
23 ʼNon laborabunt inaniter, neque gignent
ʼad conturbationem: nam ſemen benedictorum
Jehovę erunt, & prognati eorum cū ipſis.
24 Eritq; ʼnondū clamātibus ut ego reſpondeā:
adhuc ipſis loquentibus, ut ego exaudiam.
25 ʼLupus & agnus paſcentur unà, & leo ut
bos comedet ſtramen, ſerpenti autem pulvis erit cibo: non malefacient, neq; corrumpent in
toto monte ſanctitatis meæ, ait Jehova.

ANNOTATIO.

1 Quis hic eſt] *Tota hæc Prophetia (in qua tria capita conjungenda eſſe putavimus) eſt διαλογιστικὴ, ac proinde tribus quæſtionibus reſponſiſq; continetur. Quæſtiones proponit Eccleſia Judæorum, reſponſa Chriſtus. Prima quæſtione Eccleſia Chriſtum tanquam ex improviſo advenientem & hoſtes ſuos ulciſcentem non agnoſcens, quærit quis ille ſit, & cognoſcit ex Chriſto, hoc verſu: ſecunda, cruentatas illius veſtes admirans quærit illius rei cauſam, verſ. 2. cui reſpondet Chriſtus, verſibus quatuor: tertia denique Eccleſia repentè adducta partim in admirationem antegreſſorum Dei operum, reliquo capite; partimque in metum ex peccatorum ſuorum conſcientia, implorat miſericordiam Chriſti, toto capite ſequente; cui reſpondet Chriſtus, capite 65.* Ex Edomæa] *id eſt, ex regione hoſtium Eccleſiæ, ſynecdochicè. Edomæa autem potius quàm alia ulla regio nominatur, tum propinquitatis, tum graviſſimæ ac hæreditariæ hoſtilitatis nomine: ut Pſalm. 137. & Lament. 4. 21.* Madefactus] *non tam ſudore ſuo quàm hoſtium ſanguine, ut ſecunda quæſtione explicatur.* Botzra] *Edomæorum metropolis, ut ſuprà 34. 6.* Decorus] *id eſt, cujus decorem & gloriam ex ipſius veſte ſanguine conſperſa, & reportatam victoriam cognoſcimus.* Peregrè agens] *id eſt, peragrans & pervadens ſecurè omnes hoſtium regiones, non alienis copiis aut collecta manu, ſed ſola potentia ſua.* Ego qui loquor] *reſponſum Chriſti, quo ſe verum Eccleſiæ Prophetam, ſacerdotem, & Regem profitetur.* 2 Quare rubidus] *ſecunda quæſtio.* 3 Torcular] *reſponſum Chriſti ad quæſtionem accommodatam, allegoricè explicat victoriam Chriſti de hoſtibus, ut ſuam Eccleſiam potenter ſervet. Hanc autem victoriam commendat duobus modis: primùm, quòd nemo hoſtium tam fortis fuit qui poſſet ipſi obſiſtere, duobus verſibus; deinde quòd ſolus eam comparaverit nemine adjuvante, duobus alteris: quæ duo prolepticè his tribus primis verbis expoſuit.* 4 Quando dies] *i. cùm exoptata mihi plenitudo temporum advenit; ut vocat Paulus Galat. 4. 4.* Annus vendicandorum] *id eſt, verus ille jubilæus, quem legalis ritus figuraverat, Levit. 25. & 27.* 5 Nullum eſſe] *id eſt, ne Eccleſiam quidem ipſam ad ſalutem ſuam & liberationem ab hoſtibus conferre aliquid poſſe.* Salutem attulit mihi] *id eſt, Eccleſiæ meæ, quæ eſt corpus Chriſti & complementum ejus qui omnia implet in omnibus, Epheſ. 1. 23.* Brachium] *id eſt, ſola virtus mea, & zelus Jehovæ; ſuprà 8.* 6 Inebriavi] *id eſt, magna pocula atq; inſolita afflictionum & iræ meæ potanda præbui: ut Pſal. 75. 9. & ſup. 51. 22.* 7 Benignitates] *hac tertia parte, Eccleſia admirans magnificentiam præſentem Chriſti orat ipſum pro ſalute ſua, uſq; ad caput 65. Hujus autem orationis partes ſunt quatuor: prima eſt exordium, quo Eccleſia Deum adducit ad continuandam promiſſionum veritatem, & confirmat ſe ipſam in expectatione earum, per laudativam narrationem anteactæ Dei beneficentiæ, toto hoc capite: ſecunda, eſt propoſitio poſtulati, principia capitis ſequentis uſque ad verſum 9. tertia eſt confirmatio poſtulati, tribus verſibus: quarta, concluſio, a verſu 12. ad finem.* 8 Nam dixit] *narratio benignitatis & beneficentiæ Dei erga populum, hoc verſu: quæ deinde amplificatur ab ingratis populi factis, & Dei conſtantia in benignitate præſtanda propter gloriam ſuam, verſu ſequente. atque hæc duo reliquis exornantur.* Dixit] *id eſt, humanitus ſecum reputavit, tanquam bonus parens benè ſperans de liberorum fide atque obſequio.* Non mendaciter] *quaſi dicat, non erunt tam impii atque impudentes ut degenerent à me: humanitus dictum.* 9 Anguſtia] *id eſt, quæ ii Deum indigniſſimè affecerunt: humanitus dictum, ut ſeq. verſu.* Non affecit eos] *id eſt, non malum, ſed bonum rependit pro malo.* Angelus] *id eſt, Chriſtus mediator Dei & hominum, de quo Exodi. 23. 20. Propterea autem Angelus faciei appellatur, tum quia tanquam ſacerdos æternus miniſtrat coram facie Dei & intercedit pro nobis, atque adeò eſt in ſinu patris, Joan. 1. 18, tum quia nobis eſt à Patre imago Dei inviſibilis, Coloſ. 1. 15. quem qui vidit, vidit Patrem, Joan. 14. 9.* Imponens eos ſibi] *ut Exod 19. 4. & Deut. 32. 11. & ſuprà 46. 4.* 10 Dolore afficient] *ut Pſalm. 78. 40.* Spiritum ſanctit.] *quem ex communicatis ipſius donis agnoſcebant: nam qui repugnante luce verbi Dei & ſpiritus accenſa in conſcientia ipſius aliquid perpetrat, is ſpiritum dicitur extinguere, 1. Theſſa. 5. 19 ſpiritui mentiri, Actor. 5. 3. & dolore eum afficere: ut hoc loco. Eſt autem hæc tota narratio inprimis evidens (ſi qua in vetere Teſtamento) ad confirmandam doctrinam Chriſtianam de uno Deo & tribus perſonis.* Mutabatur] *id eſt, certabat contra ipſorum improbitatem, & reprimebat afflictionibus, tanquam ſi fuiſſet hoſtis: humanitus dictum, ut Pſal. 18. 27.* 11 Ubi eſſet] *proſopopœia ſummè pathetica, qua figuratur Deus diſceptans cum animo ſuo, & ſe ad miſericordiam revocans propter gloriam ſuam; quo argumento utebatur*

Moſche, Exod. 32.11. q.d. ubi amplius videretur gloria Dei? ubi extaret ſublato populo ipſius? Paſtore] i.
Moſche. Spiritum ſanct.] i. Deum ipſum, Patrem & filium præſentem in ſpiritu ſancto, quem illi quodammodo
extinguebant, ut dictum eſt verſu.10. 12 Ad dexteram] i. Moſchem quaſi manu ducens, & dexteram
illius agens ad perficiendum opus ſuum. 14 Ut jumentum] id eſt, leniter & commodè duxit, ut ſolet
jumentum duci in deſcenſu montis ardui. Ita duxiſti] apoſtrophe ad Deum, μεταβατικῶς ad ſecundam
orationis partem.

IN CAPUT LXIIII.

1 Intuere] Altera pars orationis, nimirum propoſitio poſtulati, ut diximus ſuprà in verſum 7. præcedentis
capitis; qua Eccleſia ſalutem a Chriſto petit, primùm propter fœdus cum ipſa initum, officiaque jam olim
promiſſa & præſtita Eccleſiæ, tribus verſibus; deinde propter intolerantiam hoſtium Deo & Eccleſiæ adverſantium,
verſu 4. & 5. quibus cauſis expoſitis, poſtulatum quod fuerat cœptum verſ.1. copioſè explicatur, uſque
ad verſum 6. Ex habitaculo] id eſt, e cœlis, periphraſticè. Zelus tuus] majoribus noſtris opere demonſtratus
ad ſervandum ipſos. quaſi dicat, jam non extat, nuſquam apparet amplius: humanitus dictum.
Fremitúſne] id eſt, nunquámne velut pœnitentia adductus miſereberis mei? metonymicè: ſic Cantic.5.3.
2 Tu enim] prior cauſa poſtulati, ut diximus verſu præcedente, a fœdere Dei conſtantiſſimo. Quamvis]
occupatio brevis: atqui (dixerit quiſpiam) Deus pater eſt Abrahami & Jiſraëlis ambulantium coram
ſe; vos autem planè a fœdere diſceſſiſtis, & majorum veſtigia in fide reverentiáque Dei ambulantium ita omiſiſtis,
ut ne ipſe quidem Abraham aut Jiſraël (ſi in vivis eſſent) vos pro filiis agnoſcerent, Deut.32.5.
reſpondent; fatemur quidem nos ita depravatos eſſe vitioſitate noſtra ut indigni ſimus qui Dei, Abrahami,
vel Jiſraëlis filii appellemur; ſed nitimur ſolo Dei fœdere gratuito, quod ſcimus eſſe conſtantiſſimum, ut Deus
ipſe eſt. ſic perſtringitur brevi argumentum illud quod poſteà adjicitur verſu 9. & duobus ſequentibus. 3
A viis tuis] id eſt, obſequio, fide, & cultu tuo, quem obſervari vetant adverſarii, & tua gloria flagitat.
Torrefaciens] miſera ſervitute, qua ſervitur ſatanæ, peccato, & omnibus inimicis Dei, tanquam in fornace
ferri: ex qua incommodorum conſuetudine ferè exuitur pietas, & induitur obduratio. Revertere] id eſt,
tanquam reverſus, tuos a ſuis erroribus revoca: humanitus dictum. Servos tuos] id eſt, propter gratiam
& fœdus tuum, quo nos tibi ſervos gratuitò comparaſti. 4 Ad minimum] ſecunda cauſa, ut diximus
in verſum 1. 5 Sumus illi] videlicet in quos dominaris, & ſuper quos invocatur nomen tuum: nam
hæc zeugmaticè petenda ſunt ex ſequente membro. Utinam] regreſſio ad poſtulatum expoſitis argumentis
ejus, quod elegantiſſimis comparationibus illuſtratur. Sunt autem hujus poſtulati duo capita: unum, adverſus
hoſtes Dei & Eccleſiæ, uſque ad verſum 8. alterum pro Eccleſia, ut doctrina Evangelii afferretur per Chriſtum,
verſ.8. Lacerans] humanitus dicta. Montes] ut Judic.5.5. 6 Quemadmodum] elegans comparatio
montium diffluentium cum aquis ferventibus in olla ad luculentum ignem: quæ allegoria in fine verſus
exponitur. 7 Quæ non expect.] id eſt, omnem hominum cogitationem ſuperantia, quæ ne in mentem
quidem hominis aſcenderunt, ut 1.Corinth.2.9. 8 Et inde a ſeculo] id eſt, myſteria Evangelii
revelata per ſpiritum, in quæ deſiderant angeli introſpicere; ut interpretantur Apoſtoli. 1.Corinth.2.9. &
1.Petri 1.12. 9 Occurris] tertia pars orationis, nimirum confirmatio poſtulati, ut dictum eſt in
verſ.7. capitis præcedentis, qua Eccleſia primùm miſericordiam Dei erga reſipiſcentes & juſtitiæ ſtudioſos explicat:
deinde peccata ſua confitetur; qua in confeſſione ſyncera poſita ſunt initia reſipiſcentiæ, ut oſtendit
David Pſalm.32.5. quæ duo prolepticè hoc verſu ponuntur; poſteà verò exornatur peccatorum confeſſio,
verſ.10. & 11. ex qua poſtremò concluſio efficitur implorans miſericordiam Dei erga reſipiſcentem Eccleſiam,
ad finem uſque. Eſt autem occurrendi verbum humanitus attributum Deo. Gaudenti &] id eſt, ei qui cum
gaudio incumbit juſtitiæ. In illis] nimirum viis Dei, quarum meminit priore membro. Eſt autem in his
verbis elegans hypotheſis, cui adverſativa confeſſio ſubjicitur. 10 Ut immundus] id eſt, peccatis noſtris,
tanquam lepræ ſordibus, ab ipſius Dei hominúmque conſortio ſeparati: vide Levitici 13.45. 11
Nec ullus eſt] id eſt, ac ne tuis quidem ferulis cæſi reſipuimus: exaggeratio. Prehendendum] id eſt,
conſequendum, ut loquitur Apoſtolus Philip.3.12. 12 Jam verò] concluſio ex antecedentibus
confecta: ut dictum eſt in verſ.9. 16 Propter illas] nimirum iniquitates noſtras, de quibus ſuprà.
quaſi dicat, indignum eſſet te magis ad peccata noſtra reſpicere, quàm ad gloriam tuam in liberatione Eccleſiæ
poſitam.

IN CAPUT LXV.

1 Expoſitus] Ad antecedentem Eccleſiæ poſtulationem hoc capite reſpondet Chriſtus: ut diximus ſuprà
in 63.1. Sunt autem hujus reſponſi tres ſummatim partes: prima eſt narratio vocationis Eccleſiæ ex gentibus
& Judæorum caſtigatorum reliquiis, uſque ad verſum 11. ſecunda, conteſtatio Judæorum, inde ad
verſ.18. tertia, concluſio a magnificis Dei promiſſionibus in filios ſuos, ad finem uſque capitis. Ad gentem]
id eſt, gentibus, quæ prius alienæ fuerunt a republica Jiſraëlis, extraneæ a pactis promiſſionis, &c. Epheſ.
2.12. 2 Expanderam] ſecundus narrationis locus, quo Deus exponit primùm improbitatem Judæorum,
verſ. quatuor, & ultiones ſuas verſ.6. & 7. deinde vocationem reliquiarum ſecundum electionem gratiæ.
tribus ſequent. Eſt autem expandere manus humanitus attributum Deo, pro eo quod eſt invitare & vocare
ad ſe. 3 In hortis] id eſt, pomariis & lucis, quos idolis conſecraverant: ut ſuprà 1.29. Lateritiis]
id eſt altaribus ſuis ſtructilibus, omiſſo altari Dei. 4 Sedent ad ſepulch.] id eſt, necromantias,
de quibus Deut.18.11. & ſup.8.19. Cuſtodita] nempe idola: quæ ita per contemptum vocantur, propterea
quòd ipſa non cuſtodiunt cultores ſuos, ſed cuſtodibus habent opus: ut ſuprà 46. contrà quàm ſe facere
Deus prædicat Deut.32.10. Qui comedunt] contra legem Levit.11. & Deut.14. 5 Qui
dicunt] id eſt, arrogantes & faſtuoſos hypocritas, quibus etiam integerrimi Prophetæ & germanæ Eccleſiæ
membra præ ipſis ſordent. Iſtis] id eſt, contra iſtos exarſit ira mea. 6 Ecce ſcriptum eſt] id eſt,
mihi eſt compertiſſimum, neque unquam excidet e memoria mea: ut Deut.32.34. In ſinum] vide Pſal.79.
12.

12. 7 Primum] *id eſt, in quo inde a principio tum ipſi, tum majores ipſorum ſeſe occuparant; quo modo Petrus vanam converſationem vocat πατροπαράδοτον, 1. Petr. 1.18.* 8 Sic ait Jehova] *jam tranſit Chriſtus ad exceptionem reliquarum, tribus ver.* 9 Montium meorum] *ut Exod. 15.17.* 10 Scharonitis] *vide 1. Chron. 5.16. & 27.29.* Convallis Hhacoris] *id eſt, Jerichuntina, per ſynecdochen, de qua Jehoſch. 7.26. & Hoſch. 2.15. hac in regno Juda, illa verò in regno Jiſraëlis: ut ſignificetur illa futura regnorum conglutinatio, de qua Hoſch. 1.11. Jechez. 37.14. & alibi.* 11 Vos verò] *ſecunda pars reſponſi, nimirum conteſtatio & ſententia condemnationis adverſus Judæos degeneres, hoc & ſequen. ver. quæ deinde exornantur elegantiſſima antitheſi promiſſionum erga bonas reliquias, & denuntiationum in iſtos, uſque ad ver. 18.* Qui obliviſcimini] *i. tanquam obliti negligitis, neq; acceditis.* Qui inſtruitis] *ſic loquitur Propheta per contemptum, idola velut digito exerto commonſtrans.* Numeris illis] *quibus velut exercitibus cœlum, terra, & aqua inſtructa ſunt, ut Gen. 2. 1. nam illis ſervitur contra præceptum Dei, Exodi. 20.4.* 13 Idcirco] *exornatio antecedentis ſententiæ; ut diximus in verſum 11.* 15 Nomen illud] *quàm nunc obtineant, videlicet quod exprimitur ſeq. verſu: ſic ſuprà 62. 4. & ſeq.* 16 Firmi] *i. populi ſancti, qui fundatus & radicatus in Deo immotus permanebit, ac ne portæ inferorum quidem prævalebunt ei.* 17 Ego creaturus] *i. omnia inſtauraturus ſum in Chriſto: ut ſuprà 25.8.* 18 Sed gaudete] *concluſio reſponſionis Chriſti a promiſſis ampliſſimis, per apoſtrophen ad pios: quibus regeneratis prædicuntur lætitia, hoc & ſequent. verſu, vita, verſu 20. pax & proſperitas, tribus ſeq. idq; per efficatiatē providentiæ Dei, ver. 24. quę omnia exornantur communi hyperbole, verſu ultimo.* 19 Gaudente] *ut Deut. 28.63. & ſuprà 62. 6. & 7.* 20 Natus] *id eſt, juſtum vitæ ſpatium decurret ſine impedimento ullo.* Maledictus erit] *id eſt, quo magis longæva utetur vita, eò majores maledictiones experietur.* 22 Non ædificabunt] *contrà quàm impiis denuntiat Deus, Deut. 28. 30. & ſeq.* Ut ſunt dies arb.] *id eſt, robuſti atque diuturni, ut Pſal. 52.10. & 92.13.* 23 Non laborabunt] *quod impiis interminatur Deus, Levit. 26.16. & Deut. ibidem.* Ad conturbationem] *id eſt, ut conturbatis rebus omnibus tradantur populo extraneo, & abeant in captivitatem, Deut. 28.32. & 41.* 24 Nondum clam.] *novit enim Pater cæleſtis nos indigere his omnibus antequam oremus, Matth. 6. 32.* 25 Lupus & agnus] *vide ſuprà 11.6. id eſt, nihil damnoſum eſſe poterit Eccleſiæ, ut Hoſch. 2.18. & Marc. 16.18.*

CAPUT LXVI.

Deus externam ſanctimoniam hypocritarum abdicans, oſtendit ſe in humilibus habitare: itaque Eccleſiam Judæorum confirmans adverſus hypocritarum faſtum, multiplicationem perpetuam ei pollicetur, Judæos & gentes hortatur ad lætitiam ex fructu operum ipſius: quibus ſe impios perditurum, gentes in communionem Eccleſiæ & cultus ſui vocaturum, denique æternum triumphum de hoſtibus comparaturum ipſis pollicetur.

1. Reg. 8.27. Actorum. 7. 49.

1 'SIC ait Jehova, cœlum ipſum ſolium meum *eſt*, & terra ſcabellum pedum meorum. 'ubinam *eſſet* domus quam ædificaretis mihi? & ubinam locus quieti meæ?

2 Atqui, omnia iſta fecit manus mea, & *per eam* exiſtunt omnia iſta, dictum Jehovæ: ſed in hunc intueor, in pauperem & contritum ſpiritu, ac trepidantem ad verba mea.

3 'Qui jugulat bovem, *ac ſi* ' percuteret virũ; qui mactat parvam pecudem, *ac ſi* decollaret 'canem; qui offert munus, *ac ſi* 'ſanguinem porci; qui adolet thus, *ac ſi* [a] muneraretur idolum: etiam iſti 'eligunt vias ſuas, & abominationibus ſuis anima eorum delectatur:

4 Etiam ego' eligam propter facinora eorum, & inducam [b] quæ formidant eis; eò quòd mihi vocanti nemo reſponderit, loquenti non auſcultaverint: nam fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & id quo non delector elegerunt.

[a] Heb. *benedictionem afferens vanitati.*

[b] Heb. *formidines.*

5 'Audite verbum Jehovæ qui trepidatis ad verbum ejus; dicunt 'fratres veſtri, oſores veſtri, 'procul arcentes vos, 'propter nomen meum, honoratur Jehova: ſed 'ubi conſpicuus erit in lætitia veſtra, iſti erubeſcent,

6 'Voce tumultuoſa e civitate, voce e templo; voce Jehovæ, rependente retributionem inimicis ſuis.

7 'Cùm nondum parturiet, pepererit: cùm nondum invadet dolor eam, jam 'poſuerit marē.

8 'Quis audivit rem hujuſmodi? quis vidit talia? an efficeretur ut pariat 'terra die uno? an gigneretur gens vice una? quòd parturit, ſimulque parit 'Tzijon filios ſuos.

9 'An ego aperirem os matricis, & non gignerem? ait Jehova: an ego qui gigno, 'amplius occluderem? ait Deus tuus.

10 'Lætamini cum *urbe* Jeruſchalaimorum, & exultate in ea omnes amantes eam; gaudete cum ea gaudio 'quicunque lugebatis de ea:

11 Ut ſugatis & ſaturemini ubere conſolationum ejus; ut exprimatis & delicias agatis e ſplēdore gloriæ ejus.

12 'Nam ita ait Jehova, ecce ego extenſurus ſum ad eam 'tanquam fluvium pacem, & velut torrentem inundantem gloriam gentium, quam ſugatis: ad latus portabimini, & ſuper genua oblectabimini.

Suprà. 49. 22. & 60.4.

13 Ut quiſpiam quem mater ſua conſolatur; ſic ego conſolaturus ſum vos, & Jeruſchalaimis conſolatione perfundemini.

14 Quod cùm videbitis, gaudebit [c] animus veſter, & 'oſſa veſtra ut herba tenera refloreſcent; '& agnoſcetur manus Jehovæ erga ſervos ſuos, & indignatio contra inimicos ſuos.

[c] Heb. *cor.*

15 'Nam ecce Jehova 'cum igne venturus eſt, & curribus ſuis ſimilibus turbini; ad reddendum cum 'æſtu iram ſuam, & increpationē ſuam cum flammis [d] ardentibus.

[d] Heb. *ignis.*

16 Jehova enim igne diſceptaturus eſt, & gladio ſuo contra omnem carnem: & 'multiplicabuntur confoſſi Jehovæ.

17 'Qui ſanctificant ſe, & qui mundant ſe 'in hortis, [e] ſequentes *alter* alterum palàm; qui comedunt carnem porci, & rei abominabilis, muriſque: pariter conſumentur, dictum Jehovæ.

18 'De me autem, 'cùm [f] factorum erga hos cogitationumq; erga hos *quæque* adveniet, congregando omnes gentes & linguas: quæ veni-

[e] Heb. *poſt unum in medio ipſo.*

[f] Heb. *factorum horum & cogitationum horum.*

entes viſuræ ſunt gloriam meam;

19 Ponam in his ſignum, & mittam ex his qui evaſerint ad gentes in Oceanum, Pulem, & ludum jaculantes arcu, Tubalem & Javanem: regiones longinquiſſimas, quæ non audiverant [g] famam meam, neque viderant gloriam meam, ut indicent gloriam meam in gentibus.

20 Et adducent omnes fratres veſtros ex omnibus gentibus muneri Jehovæ, equis, & curribus, & pilentis, muliſque, ac veredariis, ad montem ſanctitatis meæ Jeruſchalaima, ait Jehova; quemadmodum offerunt [h] Jiſraëlitæ munus inſtrumento mundo in domum Jehovæ.

21 Atque etiam ex iſtis aſſumam in ſacerdotes & Levitas, ait Jehova.

22 Nam quemadmodum cœli illi novi & terra ipſa nova quam ego facturus ſum, conſtitura ſunt coram me, dictum Jehovæ: ita conſtiturum eſt ſemen veſtrum & nomen veſtrum.

23 Eritque de novilunio [l] in novilunium alterum, & de ſabbatho in ſabbathum alterum; ut veniat omnis caro ad incurvandum ſe coram me, ait Jehova.

24 Et egreſſi videbunt cadavera hominum illorum qui defecerunt, a me: nam vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, eruntque nauſeæ omni carni.

[g] Heb. *auditionem.*

[h] Heb. *filii Jiſraëlis.*

[l] Heb. *in novilunium ſuum, & ſic ſequentia.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis (qua propheta exitium veteris ſynagogæ & Chriſtianæ Eccleſiæ conſtitutionem explicat) quatuor ſunt capita: primum eſt conteſtatio Judæorum & hypocritarum, quibus tum ipſorum ſcelus & ſupplicium, tum humilium reliquiarum ſalus prænuntiatur, verſ. quatuor: ſecundum eſt propoſitio ad ſanctas Judæorum reliquias, quæ de hypocritarum caſu & liberorum in Eccleſia gignendorum promiſſionibus confirmantur, inde ad ver. 10. tertium eſt hortatio ad amicos Eccleſiæ, ut lætentur cum ea & benedictiones Dei participent ad gloriam ipſius, uſque ad verſum 15. poſtremum eſt narratio benedictionum quas effecturum ſe Deus promiſerat, inde ad finem uſque.* Ubinam eſſet] *quaſi dicat, putaretiſne, ô hypocritæ, me excelſiſſimum in manufactis templis habitare? Actor. 7. 48. & 17. 24. ac proinde iſto templo capi & includi infinitam majeſtatem meam? non eſt illa mea habitatio juſta; ſed in animo pauperum & contritorum ſpiritu, ibi unanimiter habitaturus & ambulaturus ſum, 2. Corinth. 6. 16.* 2 In hunc intueor] *id eſt, hi demum ſunt vera templa mea: nam alioqui ſtructura illa templi aſpectabilis deſtituta veris ſervis Dei templiſque illius viventibus, erat ingrata Deo: quamobrem utrumque conjunxit Schelomo dicens; ut ſint oculi tui aperti erga domum hanc, auſcultando orationi qua oravit ſervus tuus, &c. 1. Reg. 8. 29. & ſequen.* 3 Qui jugulat] *in templo videlicet ex ritu externo legis; ſed non objecto & contrito animo, ac trepidante ad verba Dei, ut ſuprà 1. & 58.* Percuteret virum] *id eſt, homicidium perpetraret. quaſi dicat, non magis mihi acceptus eſt, quàm qui ſceleratè cædem perpetrat contra legem.* Canem] *id eſt, animal ineptum ſacrificiis, ſynecdochicè.* Sanguinem porci] *nam utroque interdicitur lege, ſanguine, & ſue: cùm munera e ſimila, oleo, & vino, non autem ex ſanguine fierent, Levit. 2. ſus verò neque in publico Dei cultu, neque in privato uſu permiſſa eſſet, Levit. 11. 7.* Eligunt] *non autem iis inſiſtunt quas ego elegi.* 4 Eligam] *id eſt, delectum habebo, & exquiſitas pœnas immittam eis.* 5 Audite] *ſecunda pars, propoſitio ad reliquias Judæorum ſanctas, ut obſervavimus in ver. 1.* Fratres veſtri] *qui in propatulo Judæi ſunt ſecundum literam & carnem, ſed revera Judæis germanis inimici.* Procul arcentes] *ut ſuprà 65. 5.* Propter nomen meum] *faſtuoſorum hypocritarum verba, qui Deum inglorium & inhonoratum fore jactant, niſi ab ipſis coleretur, aliorum cultum præ ſuo nihili faciunt, & Deum perinde ſibi obſtrictum putant, ac ſi in ære ipſorum eſſet. Hæc autem ita fuiſſe accipienda clarè diſtinctiones docent.* Ubi conſpicuus] *id eſt, cùm gloriam ſuam explicaverit illuſtratione Evangelii ad lætitiam veſtram & totius Eccleſiæ, de qua infrà ver. 10.* 6 Voce tumultuoſa] *i. Evangelio, ad cujus auditionem, quaſi tumultus invadentis, turbatur mundus (ut Matth. 2. 3.) quia prædicatio illius in iis qui pereunt eſt odor mortis ad mortem; poſtquam Deus hujus ſeculi excæcavit eorum mentes, ne irradiet eos lumen Evangelii gloriæ Chriſti, 2. Corinth. 2. 16. & 4. 4.* 7 Cùm nondum] *ſecundus locus propoſitionis, de gignendis mirificè Eccleſiæ liberis: ut ſuprà 49. 18. & ſeq. & 60. 4. Erit, inquit Deus, hic Eccleſiæ partus longè glorioſior & admirabilior quàm Hhebræarum in Ægypto, Exodi. 1. 19.* Poſuerit] *id eſt, ediderit: ut de merala dictum eſt ſuprà 34. 15.* 8 Quis audivit] *exaggeratio mirifici operis Dei in genitura Eccleſiæ, per comparationem.* Terra] *id eſt, populus metonymicè.* Tzijon] *id eſt, Eccleſia.* 9 An Ego] *ſubjectio ad interrogationem præcedentem, qua Deus totum genituræ opus in Eccleſia ſibi arrogat, & porrò facturum pollicetur, per comparationem genituræ naturalis: ego, inquit, qui aliis ſum gignendi autor, an non ipſe gignerem nunc & in ſeculum arbitratu meo?* Amplius occlud.] *id eſt, deinceps non propagarem Eccleſiam, committendo ei ſemen incorruptum verbi?* 10 Lætamini] *tertium concionis caput ad Judæos, & gentes amicas Eccleſiæ quæ priùs fuerant illi inimicæ, ut diximus in verſum 1. continens hortationem, duobus ver. & ætiologiam, tribus.* Quicunque lugebatis] *id eſt, piæ Judæorum reliquiæ bene cupientes Eccleſiæ: nam ex his duobus coagulata eſt Eccleſia Chriſti: ac propterea ſeorſim ſui fines proponuntur* ὕϛερον πρότερον, *ſequen. verſu.* 12 Nam] *ætiologia ab ampliſſimis Dei promiſſionibus erga Eccleſiam & omnes amantes ejus.* Tanquam fluvium] *vide ſuprà 48. 18.* 14 Oſſa veſtra] *id eſt, vos qui tam miſerè, proſtratâ & ſepultâ malis Eccleſia, jacetis velut arida putridaque oſſa per terram, divinitus inſtaurabimini: ut Jechezk. 37.* Et agnoſcetur] *tranſitio ad narrationem ſequentem, propoſitis duabus illius partibus, quæ deinde per* ὑϛέρωσιν *explicantur.* 15 Nam ecce] *ultima pars concionis, narratio operum Dei in Eccleſia: quorum unum eſt indignatio Dei contra hypocritas, tribus verſibus: alterum, Eccleſiæ multiplicatio & dignitas, in ſequen.* Cum igne] *cujus meminit Joan. Matth. 3. 12. ſic perſtringitur allegoricè vehementia, celeritas, & gloria judiciorum Dei, hoc & ſeq. ver.* Æſtu] *vide ſuprà 42. 25.* 16 Multiplicabuntur] *id eſt, infiniti erunt, quos Deus conficiet ſuo potente verbo, & ſpiritu oris ſui.* 17 Qui ſanctificant ſe] *explicatio hoſtium, quos confoſſurus eſt Dominus: nimirum qui cultum divinum idolis exhibent, & vitam inſtituunt contra legem.* In hortis]

de quibus ſuprà 1.29. & 65.3. 18 De me autem] *altera pars narrationis, de operibus Dei erga ſervos ſuos; ut diximus verſ.14. & 15. in quibus numerantur iſta, vocatio gentium in Eccleſiam miniſterio ſanctarum reliquiarum ex Judæis, tribus verſ. communis & æqua illorum dignitas in miniſterio Dei, tribus alteris; & Eccleſiæ totius de hoſtibus triumphus, verſ. ultimo.* Cùm factorum] *id eſt, cùm plenitudo temporum advenerit, quæ effecturus ſum ea quæ cogitavi & ſtatui in conſilio meo, & vocaturus gentes in Eccleſiam.* 19 Ponam in his] *id eſt, ſignabo ſervos meos intus virtute ſpiritus, & adminiſtrationem ipſorum ſignis fidei confirmabo, Marci 16.17. & 20.* Qui evaſerint] *id eſt Judæorum reliquias.* In Oceanum] *id eſt, mari æquè ac terra ad Evangelium provocabo, ut exempli gratia nationes aliquot deinde nominantur.* Pulem] *id eſt, Cyrenas ſive Pentapolim & ulteriorem Aphricam, ubi regnavit Aphulla ab Agathocle Siculo circumventus, corruptè Ophellas apud Juſtin. lib. 22.* Ludum] *vide Geneſ. 10.22.* Jaculantes] *ut Jirmejæ 46.9.* Tubalem] *vide Gen. 10.2.* 20 Fratres veſtros] *non quidem genitos ſecundum carnem (ut ſuprà verſ. 5.) ſed a Deo genitos ſpiritu per fidem.* 21 Ex iſtis] *videlicet gentibus, quæ in munus oblatæ fuerint Jehovæ.* 22 Cœli illi novi] *de quibus ſuprà 65.17.* Conſtitura ſunt] *ac proinde miniſtratura mihi in ſeculum ad bonum Eccleſiæ.* 23 Eritq́; de] *id eſt, Eccleſia indeſinenter colet me, non autem anniverſariis ritibus ex veteri lege: vide in Hhamos 8.5.*

JIRMEJA.

ARGUMENTUM.

LIBER *Jirmeję Prophetę duo genera documentorum complectitur, prophetica atque hiſtorica. Ac prophetica quidem (prout omnium prophetarum iſtud commune eſt) verum legis divinæ uſum demonſtrant doctrina, redargutionibus, & cæteris: nominatim verò verſantur in acerbiſſimis & graviſſimis reprehenſionibus ſuorum temporum, & denuntiationibus judiciorum Dei quę paulò pòſt effecta ſunt: deinde verò in conſolationibus Eccleſię afflictiſſimæ, tum adductis promiſſionibus ampliſſimis de regno Chriſti; tum etiam prædictionibus ſingularium aliquot judiciorum quæ in hoſtes Eccleſię erant eventura, capite 46. & ſequentibus. Hiſtorica verò quæ in hunc librum paſſim inſerta ſunt, ad comprobationem prophetiarum evidentiamq́; pertinent. Prophetavit autem Jirmeja in Judæa & in Aegypto Judæis omnibus, inde a decimo tertio anno Joſchijæ, minimùm annos quadraginta tres; ut demus primo ipſo anno quo in Aegyptum tranſlatus eſt, ipſum deſiviſſe. Nam Joſchijæ annos novendecim prophetavit, deinde viginti duos Jehojakimi & Tzidkijæ: hoc deportato Nebuzar-adan in Judæa manſit in ſequentem annum: quo profectò, cœperunt civiles illi motus quos Jirmeja ipſe perſcripſit, capite 40. & ſequentibus. poſtmodum verò in Aegyptum deportatus eſt, atque in ea prophetavit cap. 43. & 44. quę quidem omnia unius anni geſta dici non poſſunt.*

CAPUT I.

Jirmeja vocationem ſuam ex conſilio æterno Dei, excuſationesq́; ſuas exponit: deinde repetitum Dei mandatum cum pomiſſionibus & ſignis ad prophetię argumentum pertinentibus narrat, ac poſtremo ſummam prophetiarum de Judæorum everſione, & ſui confirmationem in officio ſuo adverſus Judæos obſtinatos explicat.

1 VERBA Jirmejæ filii Chilkijæ; ex ſacerdotibus qui erant Hhanathothis in terra Binjaminis.

2 Ad quem fuit verbum Jehovæ [a] temporibus Joſchijæ filii Amonis Regis Jehudæ, decimo tertio anno quo regnabat:

[a] Heb. diebus.

3 *Fuit* etiam temporibus Jehojakimi filii Joſchijæ regis Jehudæ, donec abſolveretur undecimus annus Tzidkijæ filii Joſchiæ regis Jehudæ: donec deportarentur [b] Jeruſchalaimani menſe quinto.

2.Reg.25.11 [b] Heb. Jeruſchalaima, metonymicè.

4 Fuit igitur verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Cùm nondum formaviſſem te in utero, agnovi te; & cùm nondum prodiiſſes ex vulva, ſanctificavi te: Prophetam ipſis gentibus conſtitui te.

6 Me autem dicente, ahah Domine Jehova, ecce neſcio loqui; ſed puer ſum:

7 Edixit Jehova mihi, ne dicito, puer ſum: ſed ad quęcunque miſero te, ito; & quæcunq; præcepero tibi, loquitor.

8 Ne timeto ab iſtis; nam adſum tibi ad eripiendum te, dictum Jehovæ.

9 Et extendens Jehova manum ſuam tetigit os meum; dixitq́; Jehova ad me, ecce indo verba mea ori tuo.

10 Vide, præficio te hodierno die gentibus ipſis & regnis, ad extirpandum, & ad demoliendum, & ad perdendum, & ad deſtruendum; ad ædificandum, & ad plantandum.

11 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me dicendo: quid vides Jirmeja? cui dixi, baculum amygdali video.

12 Tum dixit Jehova ad me, [c] bene vides: ut

[c] Heb. *beneſeciſti videndo: vide. Geneſ.12.8.*

[d] Heb. amygdalaturus ſum, ut ita dicamus.
[e] Heb. a facie Aquilonis.
[f] Heb. aperiet ſe.

[d] ' ut citò amygdalus floret, incubiturus ſum in verbum meum ut efficiam ipſum.

13 Poſtea fuit verbum Jehovæ ad me ſecundò, dicendo, quid vides? cui dixi, ' ollam ferventem video, cujus ' facies [e] verſus Aquilonem eſt.

14 'Tum dixit Jehova ad me, 'ab Aquilone [f] erumpet 'iſtud malum ſuper omnes habitatores hujus terræ:

15 Nam ecce ego evocaturus ſum omnes familias, regna Aquilonis, dictum Jehovæ; ut venientes 'ponant quiſque ſolium ſuum ad oſtium portarum Jeruſchalaimorum, & contra omnes muros iſtius *urbis* circumquaque & contra omnes civitates Jehudæ.

16 'Quamobrem ' elocuturus ſum jura mea contra iſtos propter totam malitiam eorum; qui dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis, & incurvaverunt ſe operi manuum ſuarum.

17 Tu itaque ' accinge lumbos tuos, & ſurgens eloquere apud eos quicquid ego præcepero tibi: [g] ne conſternator attritus conſpectu illorum, ut non conteram te in conſpectu ipſorum.

[g] Heb. ne conteraris a facie eorum.

18 Ego enim ' ecce pono te hodie velut civitatem munitam, & velut columnam ferream, muroſq; aheneos toti huic terræ; regibus Jehudæ, principibus ejus, ſacerdotibus ejus, & populo hujus terræ:

19 Qui oppugnabunt te, ſed non prævalebunt tibi: nam adſum tibi, dictum Jehovæ, ad eripiendum te.

ANNOTATIO.

1 Verba Jirmejæ] *Hoc capite continentur duo, generalis totius libri inſcriptio, tribus verſibus; & ſingularis narratio vocationis qua Jirmejam in functione prophetica conſtituit Deus, reliqua parte capitis. Quamobrem Propheta in univerſum appellavit verba ſive res, quia non tantùm documenta prophetica, verùm etiã hiſtoricæ narrationes hoc libro continentur quæ a Jirmeja conſcriptæ ſunt.* Chilkijæ] *non illius filii Schallumi & ſacerdotis ſummi qui legem reperit, 2. Reg. 22. 8. nam ille Jeruſchalaimi, ut ſummus ſacerdos, habitabat; ſed alterius cujuſpiam ex aliis ſacerdotibus qui Hhanathothi habitavit: quò relegatum fuiſſe Ebjatharem e genere Ithamaris, cùm abdicaretur ſacerdotio, legimus 1. Reg. 2. 26. Quamobrem non dicit Jirmeja, ſacerdotis ſummi, ſed ex ſacerdotibus, &c.* 2 Ad quem] *id eſt, quem Deus prophetare juſſit annos quadraginta unum, & amplius: nam a decimo tertio anno Joſchijæ ad undecimum Tzidkijæ anni ſunt 41. deinde verò in Ægypto; aliquantum temporis prophetavit, infrà 43. & 44.* 4 Fuit igitur] *hæc altera pars capitis narrat primùm vocationem Jirmejæ a Deo, uſque ad verſ. 8. deinde promiſſionem quæ cum vocatione ſemper conjuncta eſt, verſ. 8, tertiò donum, ver. 9. poſtremò adminiſtrationem & operationem ex dono, verſ. 10. quę omnia deinde adhibitis ſignis confirmata, verſ. 11. & 13. ampliùs explicantur, reliquo capite.* 5 Agnovi te] *id eſt, certo conſilio deſtinavi & ſanctificavi ad hoc munus ut de ſe loquitur Apoſtolus Galat. 1. 15.* 6 Ahah] *excuſatio qualis fuit illa Moſchis Exod. 6. 11. & 7. 3.* Sed puer ſum] *id eſt, ad verba tua proloquenda infantiſſimus, & præſtanda infirmiſſimus, ut explicat ſequens Dei confutatio.* 9 Tetigit os meum] *ut hoc ſacramento & verbo Prophetam inſtitueret & confirmaret: ſic Jeſchahh. 6. 6. & 7.* 10 Præficio te] *nimirum Prophetam, ut ſuprà ver. 5.* Gentibus ipſis] *exteris, ac non Judæis tantùm.* Ad extirp.] *i. ut aliis ruinam, aliis incolumitatem prædicatione verbi a me teſtatam facias: ſic enim adminiſtri Dei in ſcripturis paſſim id dicuntur facere, quod Deus verbo ipſorum prędicit & præſtat: quemadmodum Moſchem Deus alloquitur ſingulis ferè mandatis contra Parhhonem, & Ægyptum, Exod. 7. & ſeq. & Jeſchahh. 6. 10.* 12 Ut citò Amygd.] *id eſt maturè admodum: nam amygdalus hyeme concipit exoriente Aquila, floret prima omnium menſe Januario, Martio verò pomum maturat: ut ait Plinius lib. 16. cap. 25. unde illam Hhebræi a maturandi celeritate nominarunt.* 13 Ollam fervent.] *figuram Judææ, in qua futurum erat ut Judæi tanquam carnes fervērent calamitatibus; ut Jechezk. 11.* Facies] *id eſt, pars anterior obverſa igni.* 14 Tum dixit] *hac exornatione Deus primùm Prophetiarum ſummam exponit, duobus verſibus; deinde vocationem Jirmejæ & conſilium ſuum, duobus alteris: ac poſtremò prophetam in vocatione confirmat, ut ſuprà ver. 8.* Ab Aquilone] *id eſt, a Babyloniis, & aliis gentibus operam navantibus Babylonio, quæ ad Aquilonem ſpectant: ut ſequens verſus explicat.* Iſtud malum] *vehemente igne figuratam, quod ſigillatim deinceps a propheta prænuntiatum atque conſcriptum eſt.* 15 Ponant quiſque] *vide complementum 2. Reg. 24. 4. & 12. & 25. 4. & infrà 52.* 16 Quamobrem] *propoſitio clementis conſilii, de præmonendo adhuc & revocando in bonam frugem populo ante ultimum excidium: quemadmodum etiam publico ordine ex autoritate Regis Joſchijæ effectum eſt, ac proinde malitia Judæorum amplius obſignata, ut narratur 2. Chronic. 36. 14. & ſequent.* Elocuturus ſum] *per te, Jechezkelem, Tzephanjam, Cheldam, & alios prophetas ſervos meos.* 17 Accinge lumbos tuos] *id eſt, compara te ad perfungendum officium tuum: metaphora a viatoribus.* 18 Ecce pono te] *id eſt, confirmo te in hac functione tua, ut ſtes firmus contra obfirmationem iſtorum, & infractus atque immotus permaneas.*

CAPUT II.

Deus animum populi ſibi concilians commemoratione anteactæ benignitatis & fœderis ſui conteſtatur Judæos, docens a ſe nihil mali, ſed omnia bona in ipſos profecta eſſe; ipſos verò contrà & majores arguit improbitatis & injuriæ maximæ: quam confirmat Deus exemplis gentium, rerum inanimarum atteſtatione, antegreſſis ſuppliciis, & infami illorum defectione a Deo, transfugioq; ad exteros homines & Deos: quapropter pœnas indicit juſtas pervicaciæ ipſorum injuſtiſſimæ, poſt oblatam denuò miſericordiam.

[a] Heb. in auribus Jeruſchalaimorũ.
[b] Heb. eunte te poſt me: ſic deinceps.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 'Abi & proclama [a] audientibus Jeruſchalaimanis dicendo; ſic ait Jehova, ' recordor tibi benignitatis ' adoleſcentiæ tuæ, amoris ſponſalium tuorum; [b] te proſecuta me per deſertum, per terram non ſatam.

3 'Sanctitatem fuiſſe Jiſraëlem Jehovæ,' primitias proventus ejus:' quotquot comedebant illũ, reos fuiſſe, malũ eveniſſe eis, dictũ Jehovæ.

4 Audite verbum Jehovæ, domus Jahhakobi; & omnes familiæ domus Jiſraëlis.

5 Sic ait Jehova, quid invenerunt patres veſtri in me iniquitatis, quòd longè abſceſſerunt a me, & ſecuti vanitatem evanuerunt,

6 Adeò ut ne dicerent quidem, ubi eſt Jehova, qui eduxit nos e terra Ægypti; qui fecit ut incederemus per deſertum, per terram campeſtrem & [c] ſepulchralem, per terram ſiccam & umbræ lethalis, per terram quam non pertranſibat quiſquam, & ubi nullus habitabat homo?

7 Quòd poſtquam introduxi vos in terram arvorum, ad fruendum fructu ejus & bono ejus; ingreſſi polluiſtis terram meam, & poſſeſſionem meam expoſuiſtis abominationi?

8 Quòd ſacerdotes non dixerunt, ubi eſt Jehova? & qui tractant legem non agnoverunt me, ac paſtores defecerunt a me: denique Prophetæ ipſi prophetarunt per Bahhalem, & [d] inutilia ſecuti ſunt?

9 Idcirco adhuc contendo vobiſcum, dictū Jehovæ, etiam cum [e] nepotibus veſtris contendam.

10 Nam peragrate regiones Cittæorum, & videte; aut ad Kedarenos mittite & animadvertite valde: videte inquam an fuerit quid hujuſmodi;

11 An mutaverit gens deos, quamvis illi non *ſint* dii: at populus meus mutavit gloriam ſuam in *idolum* inutile.

12 Obſtupeſcite cœli de hac re, & horreſcite, deſolemini valde, dictum Jehovæ.

13 Nam duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt ſcaturiginem aquarum [f] perenniū, ut effoderent ſibi ciſternas, ciſternas fractas, quæ non capiunt aquas.

14 An ſervus Jiſraël, an [g] verna eſt? quamobrem eſt prędæ?

15 Contra eum rugiunt juvenes leones, edunt vocem ſuam: & exponunt terram ejus deſolationi, civitates ejus ſuccenduntur, ut nullus inhabitet?

16 Etiam Nophæi & Daphnæi depaſcunt te verticem.

17 An non hoc facis tibi; dum derelinquis Jehovam Deum tuum, quo tempore ducit te via ſua?

18 Nunc enim, quid tibi eſt in via Ægypti, bibendo aquas Schichoris? aut quid tibi in via Aſſyriæ, bibendo aquas fluminis *Euphratis*?

19 Erudiat te malitia tua, & averſiones tuę corripiant te; agnoſce inquam & vide malum & *quidem* amarum eſſe quid derelinquis Jehovam Deum tuum: non enim pavor mei inceſſit te, dictum Domini Jehovæ exercituum.

20 Quamvis [h] jam olim fregerim jugum tuum, diſruperim vincula tua, ideoq; dixeris, non ſervitura ſum; tamen ſuper omnem collem altū, & ſuper omnem arborem virentem tu peragras ſcortans.

21 Atqui ego te plantaveram vitem generoſam, totum ſemen [i] fidele, quomodo ergo mutata es mihi in degeneres palmites vitis alienæ?

22 Nam ut abluas te nitro, & [k] plurimum adhibeas tibi ſmegmatis; obducat ſe auro inſigni iniquitas tua coram me, dictum Domini Jehovę:

23 Quomodo dictura eſſes, non pollui me, Bahhalimos ſecuta non ſum? vide viam tuam in iſta valle, agnoſce quid feceris, ô dromas velox, ô [l] quæ corrigia notat vias ſuas.

24 Onager fœmina *eſt*, aſſueta deſerto, quę pro deſiderio animæ ſuę haurit ventum, cujus occaſionem quis revocet? omnes quærentes iſtam non fatigantur, menſibus ejus invenient eam.

25 *Dicenti* enim, cohibe pedem tuum ne diſcalceetur, & guttur tuum a ſiti: dicis, animus abjiceretur? nequaquam: nam amo *deos* exteros, & eos ſecutura ſum.

26 Tanquam pudore furis cùm deprehenditur, ita pudefacient domum Jiſraëlis; ipſos, Reges ipſorum, Principes ipſorum, Sacerdoteſque ipſorum, & Prophetas ipſorum:

27 Qui dicunt ligno, pater meus es, & lapidi, tu peperiſti me; quia obverterunt mihi cervicē, non autem faciem: tempore verò mali ſui dicunt, ſurge & ſerva nos.

28 At ubi ſunt dii tui quos feciſti tibi? ſurgant, ſi ſunt ſervaturi te tempore mali tui: nam *pro* numero civitatum tuarum ſunt dii tui, Jehuda.

29 Quare contenditis mecum? vos omnes defeciſtis a me, dictum Jehovæ.

30 In vanum percuſſi filios veſtros, eruditionem non acceperunt: conſumpſit gladius veſter Prophetas veſtros, tanquam leo interfector.

31 O generatio, vos animadvertite verbum Jehovæ, an *ut* deſertum fui Jiſraëli? an terra caliginoſiſſima? quamobrem dicunt populus meus, dominamur, non ſumus venturi amplius ad te?

32 An obliviſcitur virgo ornatus ſui? ſponſa eorum quæ alligat ſibi? at populus meus obliti ſunt mei diebus [m] innumeris.

33 Quid bonam prædicas viam tuam, quærendo [n] quod amas? idcircò etiam malas ipſas docuiſti vias tuas.

34 Etiam in alis veſtium tuarum inveniuntur ſanguis animarum egentium, *ſanguis* innocentium; non effoſſione, invenio hæc, ſed ſuper omnes iſtas *alas*.

35 Attamen dicis, quia innocens ſum, utiq; averſa eſt ira ejus a me: ecce ego diſceptaturus ſum tecum, eò quòd dicas, non peccavi.

36 Quid curſitas adeò, mutando viam tuam? etiam ab Ægyptiis erubeſces, quemadmodum erubuiſti ab Aſſyriis.

37 Etiam ab illo prodibis manibus impoſitis capiti tuo: nam ſpernit Jehova fiducias tuas, ut non ſecunderis in eis,

38 Dicendo, ſi dimiſerit quis uxorem ſuā, & illa profecta ab eo [o] nupſerit viro alteri, an reverteretur ad eam rurſus? nónne [p] omnino cōtaminaretur terra illa? tu verò quamvis ſcortata ſis cum amicis multis, tamen reverteteris ad me, dictum Jehovæ.

39 Attolle oculos tuos ad eminentia loca, & vide ubi non fuiſti vitiata; juxta vias ſediſti illis, tanquam Arabs in deſerto: & contaminaſti terram ſcortatione tua & malitia tua:

40 Et quamvis cohiberentur imbres, ſerotinaq; pluvia non eſſet: frons mulieris ſcortantis fuit tibi, renuiſti pudore ſuffundi.

41 An non ſaltem ab hoc tempore inclamabis me, pater mi, tu dux adoleſcentiæ meæ?

42 An aſſervaturus eſt *Deus* iram in ſeculum? an obſervaturus in æternum? ecce loqueris & perficis iſta mala quantum potes.

ANNO-

[c] Heb. foſſæ.

Judic. 2. 10. & ſeq.

[d] Heb. quæ non proficiunt: verſ. 11.

[e] Heb. filios filiorum veſtrorum.

[f] Heb. viventium.

[g] Heb. natus domi.

[h] Heb. a ſeculo.

[i] Heb. ſeminis, ſive veritatis.

[k] Heb. multiplices tibi borya.

[l] Heb. *corrigians, ut ita dicamus.*

[m] Heb. *nullo numero.*

[n] Heb. *amorem.*

Deut. 24. 1.

[o] Heb. *fuerit viri alterius.*

[p] Heb. *contaminando cōtaminaretur.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit verbum] *Hujus concionis (quæ temporibus Joſchijæ videtur fuiſſe habita) partes præcipuæ ſunt tres: prima eſt exordium; verſ. 2. & duobus ſequent. ſecunda eſt conteſtatio, uſque ad ver. 36. tertia, ſententiæ dictio, ad finem uſque.* 2 Abi] *his verbis, ut in ſeq. omnibus prophetiis, autoritatem ſibi conciliat Propheta a mandato Dei.* Recordor] *exordium hoc Deus adhibet ut audientiam faciat apud populum recordatione præteritorum ſuorum beneficiorum, & conſtantis ſuæ miſericordiæ ex fœdere: quibus* [illegible] *ſe adhuc eò adduci oſtendit, ut populum ſuum per adminiſtros verbi ſollicitet, ut diximus ſup. 1. 16.* Adoleſcentiæ tuæ] *id eſt, qua te adoleſcentem amplexus ſum, cùm ex Ægypto educerem te: ſic ſequentia νυμφαγωγικῶς.* 3 Sanctitatem] *ut Exodi 19.6.* Primitias] *id eſt, qui ſanctus fuit Domino ex omnibus populis terræ, ut primitiæ ex omnibus fructibus agri ſunt ſanctæ, prout interpretatur Deus Exodi 19.5.* Quotquot comedebant] *id eſt, quemadmodum qui ſacrum proventum intervertit, reus fit & pœnas luit ex lege, Levit. 5.21. ita reos peractos eſſe & pœnas pependiſſe inimicos ejus; ut Ægyptios, Hhamalekitas, Sichonem, Hhogum, Midjanitas, Cenahhanæos, &c.* 5 Quid invenerunt] *conteſtatio hæc, qua graviſſimè in populum ſuum totum Deus invehitur, duas partes in univerſum continet: unam, qua Deus conteſtatur, verſibus 4. ſe planè innocentem eſſe, neque ullam cauſam præbuiſſe maleficiis Judæorum; quæ deinde evincuntur certis argumentis, uſque ad verſum 29. alteram, qua conteſtatur ſe e contrario omni benignitate Judæos proſecutum eſſe, inde ad verſum 36.* Evanuerunt] *ut Rom. 1.21.* 6 Ne dicerent quidem] *id eſt, omnem Dei beneficiorumq́; ejus memoriam abjicerent.* Sepulchralem] *id eſt, in qua humanitus non potuiſſetis vivere: ut Deut. 8.15.* 7 Terram arvor.] *Cenahhanæam promiſſam.* 9 Adhuc contendo] *nimirum ut antea contendi per Prophetas ſervos meos.* Cum nepot.] *poſtremò videlicet: nam Joſchijæ nepotes & filii poſt conteſtationes multas cum ipſis & toto populo tandem deportati ſunt.* 10 Nam peragr.] *confirmatio præcedentis objectionis maleficiorum, ex quatuor potiſſimùm argumentis petitur: primum eſt ab exemplo & comparatione gentium exterarum, his quatuor verſibus; ſecundum a ſuppliciis quæ immittit Deus judex juſtiſſimus, verſibus quatuor alteris; tertium, a demonſtratione præſentis mali & ſubjectione ante oculos, quod Judæi etiam tum auxilia hominum deorumq́; alienorum omiſſo Jehova procurarent, a verſ. 18. ad 25. poſtremum, ab inanitate idolorum cum Deo comparata, uſque ad verſum 29. Eſt autem hujus argumenti ſumma, gentes non ita diis ſuis infidas eſſe, ut Judæi vero Deo: quod tum ipſorum conſcientiæ cognoſcendum & videndum committit, duobus verſibus; tum auget communi rerum creatarum teſtificatione per emphaticam exclamationem, verſ. 12. & 13. ut Deut. 32.1. & Jeſchahh. 1.2.* Cittæorum] *vide Num. 24.24.* Kedarem] *vide Pſalm. 120.5.* 11 Gloriam ſuam] *ut Pſalm. 106.20.* 12 Obſtupeſcite] *exclamatio pathetica, ut diximus in verſ. 10.* 14 An ſervus] *ſecundum argumentum a flagellis Dei, ut diximus in verſ. 10. ad quod tranſitur per admirationem. Eſtne hic populus ſervus? inquit Propheta; qui tractatur ſervorum more; non autem amplius ut filius Dei, aut ut puella libera ipſi conjugata.* Eſt prædæ] *id eſt, non amplius a Deo Patre in libertatem aſſeritur; ſed duræ ſervituti mancipatur, ut fuerat factum temporibus Menaſchis, 2. Reg. 21. & 2. Chron. 33.* 16 Etiam Noph.] *id eſt, non tantùm Aſſyriis & Babyloniis, ſed Ægyptiis quoque ſunt expoſiti: ſunt enim Noph & Daphne Ægypti oppida, de quibus vide Jeſchahh. 19.13. & 30.4. hoc autem ad amplificationem ponitur, quia tunc Ægyptij adhuc infirmiores erant; videlicet attriti partim bellis exteris ab Aſſyriis & Babyloniis, partim civilibus, ut dictum eſt Jeſchahh. 19.* Depaſcunt te vert.] *id eſt, utcunque infirmi ſunt, tamen ſummam partem liberè infeſtant, id eſt, oram tribus Judæ meridianam: nam regio vel populus toti corpori comparatur: ut Deut. 33.12.* 17 Via ſua] *id eſt, in qua mandavit ut ſequaris ipſum: ſic comparatur tranſitus ad argumentum tertium, per viæ illorum antitheſin.* 18 Nunc enim] *tertium argumentum, a rebus præſentibus; quòd Judæi fiduciam partim in hominibus exteris collocarent, duobus verſibus; partim in idolis, verſu 20. & ſeq.* Quid tibi eſt] *nempe commodi ex adjunctione iſtorum.* Schichoris] *vide Jehoſchuhh. 13.3.* 19 Erudiat te] *id eſt, ex ipſis malitiæ tuæ fructibus ſaltem diſce ſapere: ut Judic. 3.1. & 2.* Malum &] *id eſt, hoc malum tuum eſſe graviſſimum, ac proinde tibi eſſe ultimi exitii cauſam ex teipſa; ut Ijobi 20.11. & ſequent.* 20 Quamvis] *altera pars argumenti tertii, nimirum Judæos immemores beneficiorum Dei inde ab Ægypto, & ſponſionum factarum Deo, ad idola perfidè deſciviſſe: quæ duo deinceps exornantur ab aſſiduitate & obfirmatione illorum, uſque ad verſum 26.* Non ſervitura ſum] *domino alteri, idolis Exod. 19.15. & 24.3. & Jehoſch. 24.21.* Super omnem collem] *ut Jeſch. 57.9.* Scortans] *ſcortatione ſpirituali cum idolis, cui maledicit Deus Exod. 20.5.* 21 Atqui ego] *exprobratio allegorica poſſeſſionis traditæ, ad amplificationem perfidiæ: ut Exod. 15.17. Pſalm. 44.3. & 80.9. & Jeſch. 5.2.* Fidele] *id eſt, quod non facilè poſſet amoveri, ſed fide perſtares immotum ex promiſſione: cujus reſpectu Deus fidelis appellatur, Deut. 32.4. & Judæi contrà eſſe dicuntur filii in quibus non eſt fides, ibidem verſu 20.* Mutata es] *ut Deut. 32.20. & 32.* 22 Nam] *amplificatio criminis ſuperioris per ὑπόθεσιν, a comparatione adulteræ. quaſi dicat, lava, munda, orna, compara te utcunque voles; hoc viſ. non poteſt tamen celari ulla ex parte tua impuritas; quæ non tantùm mihi perſpecta eſt, ſequenti verſu; ſed etiam omnibus adeò manifeſta, ut ne ulli quidem imperitiſſimo ſit magnopere laborandum in ea videnda atque evincenda, verſ. 24.* 23 In iſta valle] *tum valle Hinnomi, de qua Jehoſch. 15.8. & infrà 19. tum aliis vallibus, in quibus ad torrentes ſacrificabatur, Jeſchahh. 57.9. & 10.* Dromas velox] *id eſt, quæ velociſſimè ad idololatriam abriperis præceps, velocius dromade.* O quæ corrigia] *id eſt, ſcortum adeò effuſum præ aſſiduitate ſceleris, ut quocunque te vertas, terram velut corrigiis & veſtibus tuarum ſordium coinquines.* 24 Onager fœm.] *altera comparatio, vehementiſſimum ſtudium ſcortationis, & libidinem impotentiſſimam, obfirmationemq́; denotans.* Deſerto] *cui comparantur loca idololatriæ deſtinata.* Hauſit ventum] *id eſt, libero cœlo fruitur; non quieſcit uno loco, ſed huc illuc diſcurſat liberè: ut Ijobi 39.8.* Cujus occaſ.] *id eſt, quam nemo oblata veneris occaſione ab ea impedire poteſt: ita ſervis & liberis ſeipſam ad libidinem projicit; ut Jechez. 16.24.* Omnes quærentes iſtam] *id eſt, ſi quis adulteram iſtam quærere inſtitueret, nullo negotio inventurus eſſet; quia extant ſingulis paſſibus veſtigia ſordium illius,*

tanquam mulieris ex mensium profluvio laborantis: sic accipitur vocabulum mensium Hosche.5.7. 25 Cohibe] *verba revocantis & per euphemismum scelesta adulteria reprehendentis: nam pedis appellatione crura & pudenda significari solent; ut Jechez.16.25. quasi dicat, ne amplius te ipsam ita prostituito; sed animum tuum sitientem nefariæ istius libidinis ab insaturabili istâ veneris siti cohibeto.* 26 Tanquam pudore] *quartum argumentum, ab inanitate & inutilitate exterorum Deorum, de quibus præcedente versu.* Pudefacient] *idola videlicet cultores suos: ut Jeschah.44.6.& 15.* 27 Tempore verò] *ut Judi.10.10.* 28 Surgant] *sarcasmus, ut Deut.32.37. Judic.10.14. & Hosche.13.10.* 29 Quare contenditis] *altera pars contestationis, ut dictum est suprà vers.5. qua Deus de obduratione Judæorum conquerens, duobus versibus beneficentiam suam commemorat, & comparat cum ingrato Judæorum animo, usq; ad versum 36.* 30 Consumpsit glad.] *id est, homicidæ fuistis Prophetarum: ut Asæ, Joaschi, & Menaschæ temporibus antè fuerat factum, quod exprobrat Christus, Matth.23.34. & sequentibus.* 31 An ut desertum] *id est, cùm ego deduxi te ex Ægypto per desertum, an durus erga te fui atque difficilis, ut est ipsa terra quâ tu ambulabas? imò verò ubique te ut sponsam modis omnibus exornavi etiam in deserto ipso? jam verò cùm in possessionem terræ feracis pervenisti, cur tibi dominium arrogas, & me dominum tuum repudias.* 33 Quid bonum præd.] *id est, cur adeò es impudens ut te justifices? cùm tamen vitam tuam consumas in conciliandis amatoribus, & explenda tantùm tua libidine?* Idcirco] *id est, hac tua impudentia qua omnes superas, etiam improbissimos doces improbitatem: quamobrem hæc impudentia veluti digito commonstratur, ver.34.& 35.* 34 Etiam in] *id est, nihil est in te aut circa te non commaculatum sanguine: omnia testificantur adversus te.* Non effossione] *id est, non sunt clam peccata tua, ut pervestigatione sit opus; palam sunt, omnium oculis exposita.* 36 Quid cursitas adeò] *id est, quid causæ est cur te conjungas Ægyptio, & deficias a Babylonio (in cujus manus Menasche fuerat traditus) atque fiduciam tuam ita in Ægyptio colloces, ut Achaz antea collocaverat in Assyrio? 2. Reg.16.7. Nam etsi hoc disertè in scripturis legi non meminimus; non dubium est tamen quin hoc fœdus cum Ægyptio aut per Menaschem postliminio reversum, aut per improbum Amonem fuerit initum: ac propterea Necos exponit Joschijæ se non adventare ut bellum gerat adversus ipsum, 2.Chron.35.21. Hinc autem incipit ultima pars, nimirum sententiæ dictio: qua continetur expositio pœnarum quas Judæi erant luituri, his duobus versibus; & earum causæ, sequentibus.* Ab Ægyptio] *qui Joschijam interfecit, Joachazum cepit, & Judæos a Babylonio minimè liberavit.* Ab Assyrio] *ut exponitur 2.Chron.28.20.& sequent.* 37 Manibus impos.] *id est, in luctu gravissimo; ut ferè lugebant mulieres, 2.Schem.13.19.* Ut non secunderis] *sed contrà propter perfidiam tuam in Deum & in Babylonium exscinderis: liptote.* 38 Dicendo] *hæc verba a præcedentibus divelli est iniquissimum: pendent enim ab eo quod proximè dixit propheta, respuit Jehova fiducias tuas, & illius dicti causam deinceps explicat. Est autem ita ab oblata Dei misericordia hypotheticè, hoc modo: si post tot scelera jam resipisceres & reverteteris ad me, adhuc mihi accepta esses, hoc ver. sed perrexisti in peccatis tuis seq. ver. neque ullis ferulis ad me revocari potuisti, ver.40. deniq; ne nunc quidem resipiscis, sed omnibus viribus contendis ad malum, duobus ultimis.* Si dimiserit] *argumentum a comparatione legalis exempli.* An reverteretur] *id est, an revertentem illam reciperet?* Reverteteris] *id est, reciperem te.* 39 Sedisti illis] *id est, sedens præstolata es meretricum more: ut Gen.38.14.* Tanquam Arabs] *id est, prædo, ex grassationibus vivens, & vias observans: ut Jesch.13.20.* 41 Saltem ab] *id est, nunc demum saltem resipiscens coles me, & adhæresces mihi.* 42 Asservaturus est] *nimirum si resipueris, nónne condonaturus esset? ut Psal.103.9. & infrà 3.7.* Ecce] *demonstratione hac Deus omnem culpam futuri mali in Judæis esse arguit, & se omni officio erga ipsos perfunctum esse confirmat.*

CAPUT III.

Propheta per similitudinem sororum, Jisraëlis improbitatem & Jehudæ contumaciam exponit: Judæos ad fidem & resipiscentiam hortatur, tum propter fœdus & promissiones Dei amplissimas, si invocabunt ipsum & vitam corrigent, tum propter ventura mala nisi resipiscant: quæ mala postquam Propheta vehementissimè figuravit, confirmat eventura esse propter peccata totius populi; cujus conscientiam appellat, & judicem constituit justitiæ Dei: tum ad eos orationem convertens qui leniùs cum populo agendum judicabant: ipsos & res creatas omnes provocat in testimonium malignæ obfirmationis ordinum omnium & hypocriseos, quas non posse non castigari a Deo ostendit: postremò Deus Prophetæ functionem acerbam confirmat, & propheta functionem accipiens judicium Dei severissimum proponit, de populi reprobatione.

1 DIXIT autem Jehova ad me [a]temporibus Joschijæ regis, vidistine quid fecerit [a]aversa Jisraël? [a]profecta est illa super omnem montem altum, & sub omnem arborem virentem, ubi scortata es.

2 Cumque dicerem postquam fecisset omnia hæc, ad me revertatur, non est reversa; vidente [a]hoc perfida sorore ejus Jehuda.

3 Itaque [a]visum est mihi omnibus de causis quibus adulterata est aversa Jisraël, [a]dimittere eam, & dare libellum [b]repudii ei: nec tamen timuit perfida Jehuda soror ejus, sed abiens ipsa scortata est quoque.

4 Fuitq; præ [c]famosa scortatione sua ut [a]contaminaret terram: nam adulterabatur cum [a]lapide & cum ligno.

5 [a]Nec tamen [a]toto hoc reversa est ad me perfida soror illius Jehuda ex toto [d]animo suo; sed [e]falso, dictum Jehovæ.

6 Quapropter dixit Jehova ad me, [a]justificat [f]se ipsam aversa Jisraël, magis quàm perfida Jehuda.

7 [a]Abi & proclama verba hæc [a]versus Aquilonem, dicens, revertere aversa Jisraël, dictum Jehovæ: non faciam ut irruat facies mea irata in vos. nam benignus sum, dictum Jehovæ, non asservo *iram* in seculum.

8 Tantummodo agnosce iniquitatem tuam, te a Jehova Deo tuo defecisse: nam [g]*a* sparsim invisisti vias tuas ad exteros sub omni arbore virente, & voci meæ vos non auscultastis, dictum Jehovæ.

9 [a]Revertimini filii aversantes, dictum Jehovæ, nam ego conjugio junctus sum vobis: &

[d]Heb. *corde.*
[e]Heb. *in falsitate.*
[f]Heb. *animã suam.*
[g]Heb. *sparsisti.*

& ' recipiam vos, unum ex civitate, & binos ex familia, ut adducam vos Tzijonem.

10 ' Ubi daturus ſum vobis paſtores [h] ex ſententia animi mei, qui paſcent vos ſcientia & intelligentia.

[h]Heb.ſecundum cor meũ.

11 Eritque cùm augeſcetis & fœtificabitis in hac terra temporibus illis, dictum Jehovæ, ut ' non dicant amplius, arca fœderis Jehovæ, neque [i] veniat in animum: neque recordabuntur ejus, neque recenſebunt, nedum ut [k] magnificetur ampliùs.

[i]Heb.aſcendat ſuper cor.
[k]Heb.fiat, ut Deut. 32.6

12 Tempore illo vocabunt ' urbem Jeruſchalaimorum *urbem* ſoli Jehovæ, & congregabuntur eò omnes gentes ad nomen Jehovæ, Jeruſchalaima: neque [l] ſequentur amplius ſententiam animi ſui mali.

[l]Heb.ibunt ampliùs poſt aſpectum. cordis ſui.

13 Temporibus illis euntes domus Jehudæ cum domo Jiſraëlis; venient pariter ' e terra Aquilonis in terram, quam poſſidendam tradidit majoribus veſtris.

14 ' Nam ego indicens quomodo repoſiturus eſſem te inter filios, & daturus tibi terram [m] deſideratam, poſſeſſionem [n] decoram, exercituum gentium; ' dico, ' pater mi invocato me, & [o] a me ſequendo ne avertas te.

[m]Heb.deſiderii.
[n]Heb.decoris.
[o]Heb.a p
me.

15 ' Utique perfidè deſcivit ' uxor ab amico ſuo; utique perfidè egiſtis in me domus Jiſraël, dictum Jehovæ.

16 Vox ' in locis eminentibus audiatur, fletus, deprecationes [p] Jiſraëlitarum; quia perverterunt viam ſuam, obliti ſunt Jehovæ Dei ſui, *dicentis*,

[p]Heb.fili
Jiſraëlis.

17 Revertimini filii averſantes, curabo averſiones veſtras: *vox inquam audiatur*, ' ecce nos accedimus te, quia tu *es* Jehova Deus noſter.

18 Utique falsò ' a collibus, multitudine montium *expectatur*: utique in Jehova Deo noſtro *eſt* ſalus Jiſraëlis.

19 Nam ' pudendum iſtud conſumpſit laborem patrum noſtrorum ' a pueritia noſtra; greges eorum, & armenta eorũ, filios eorum, & filias earũ.

20 Jacemus in pudore noſtro, & operit nos ignominia noſtra: quia Jehovæ Deo noſtro peccavimus nos & patres noſtri a pueritia noſtra uſque in hodiernum diem, neque auſcultavimus voci Jehovę Dei noſtri.

CAPUT IIII.

1 ' SI reverſurus es Jiſraël, dictum Jehovæ, ad me revertere: nam ſi amovebis abominationes tuas a facie mea, & ' non vagaberis,

2 Si jurabis, vivit Jehova, [a] verè, ritè, & juſtè; etiam ' benedicent ſibi in ipſo *Jiſraële* gentes, & in ipſo laudabunt ſeſe.

[a]Heb.in veritate, in jure, & in juſtitia.

3 ' Nam ſic ait Jehova viris Jehudæ, & Jeruſchalaimanis; novellate vobis novale, & ne ſetis in ſpinis:

4 ' Circumcidite vos Jehovæ, & amovete præputia [b] animi veſtri, viri Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum: ne prodiens tanquam ignis æſtus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum veſtrarum.

[b]Heb.cordis: ſic deinceps.

5 ' Indicate in Jehuda, & Jeruſchalaimis pronuntiate ac dicite, clangite tuba in terra: convocate inquam, [c] cogite multitudinem, & dicite, ' congregamini, & ingrediamur in civitates [d] munitas:

[c]Heb.implete.
[d]Heb.munitionis.

6 ' Attollite vexillum Tzijone, confirmate, ne conſiſtite: nam malum ego adducturus ſum ' ab Aquilone, & contritionem magnam.

7 ' Aſcendit leo ex ' perplexo vepreto ſuo, & interfector gentium proficiſcitur, prodit e loco ſuo; ut exponat terram tuam deſolationi: *&* civitates tuæ deſtruantur, ita ut nemo inhabitet.

8 ' Propterea accingite cilicia, plangite & ejulate: quia non eſt averſus æſtus iræ Jehovæ a nobis.

9 ' Erit enim die illo, dictum Jehovæ, ut pereat animus Regis, & animus Principum; obſtupeſcantq́; Sacerdotes, & Prophetæ mirentur;

10 Et dicam, aha Domine Jehova, utique [e] plane dicêris ſeduxiſſe populum hunc, & Jeruſchalaima, ' dicendo pax erit vobis: ' cùm pertigerit gladius uſque ad animam.

[e]Heb.ſeducẽdo ſeduxeris.

11 ' Tempore illo (dicendum eſt populo huic & Jeruſchalaimis) ' ventus nitidus ' locorum eminentium in deſerto, [f] viâ ad filiam populi mei; ' non ad ventilandũ neque ad purgandum,

[f]Heb.via filiæ.

12 Plenus ventus, ' fortior iſtis adveniet ' mihi: ' nunc etiam ego eloquor ' jura eis.

13 Ecce tanquam nubes aſcendit, & ' tanquam turbo currus ejus, leviores ſunt aquilis equi ejus: ' væ nobis quia vaſtati ſumus.

14 ' Ablue a malo cor tuum, Jeruſchalaima, ut ſerveris: quouſque pernoctabit *illud* [g] in animo tuo, cogitationis vanitatis tuæ?

[g]Heb.in me
dio tui.

15 ' Nam vox indicat majorem quàm Danis, & pronuntiat vanitatem majorem quàm montis Ephrajimi.

16 ' Commemorate ' iſtis gentibus, ecce pronuntiate Jeruſchalaimis; cuſtodes adveniunt e terra longinqua, ' eduntque contra civitates Jehudę vocem ſuam.

17 Ut qui obſervant ' agros, ſunt contra eam circumquaque; quia mihi rebellis fuit, dictum Jehovæ.

18 ' Via tua & actiones tuæ faciunt iſta tibi: hoc mali tui eſt, quòd amarus ſit, quòd pertingat in cor tuum.

19 ' Viſcera mea, viſcera mea, doleo, [h] pręcordia mea, fremit mihi cor meum, non poſſum ſilere: nam ' ſonum buccinæ audis anima mea, clangorem belli,

[h]Heb.parie
tes cordis

20 ' Contritionem ſuper contritionem proclamari, quia vaſtanda eſt tota hæc terra: repentè vaſtabuntur tentoria ' mea, momento aulæa mea.

21 ' Quouſque viſurus ſum vexillum? auditurus ſonum buccinæ?

22 ' Quoad ſtultus erit populus meus, *quoad* me non agnoſcent, *quoad* filii ſtolidi erunt, neque intelligentes erunt: *quoad* ſapientes erunt ad malefaciendũ, & benefaciendi ignorantes.

23 ' Cùm reſpicio terram, ecce ' res inanis eſt & vacua: ſin autem cœlos, ' nulla eſt lux eorum.

24 Si reſpicio iſtos montes, ecce ' commoventur: & omnes iſti colles leviſſimè movent ſe.

25 Si aſpicio, ecce nullus eſt homo: etiam omnes aves cœlorum evagantur.

26 Si aſpicio, ecce arva ipſa ſunt deſertum: & omnes civitates iſtius dejectæ ſunt propter Jehovam, propter æſtum iræ ejus.

27 ' Nam ſic ait Jehova, deſolata futura eſt tota hæc terra: ' ſed conſummationem nondum fecero.

28 Ad hæc lugebit terra, & atrati erunt cœli ſupernè; eò quòd locutus ſum, cogitavi, neque pœnitet me, neque avertam me ab eo.

29 A ſono equitum & jaculantium arcu fugient omnes oppidani: venient in ipſas nubes, & in petras aſcendent, omnis civitas derelinquetur, & nemo habitator in eis *erit*.

30 Tu autem *regio populi* vaſtandi, quid facis quòd induis te dibapho, quòd ornas te ornatu aureo, quòd laceras fuco oculos tuos? in vanum reddis te pulchram: reſpuunt te amaſii, animam tuam quærunt.

31 Nam vocem quaſi parturientis audio, anguſtiam ſimilem primiparæ, vocem filiæ Tzijonis ſubinde anhelantis, pandentis manus ſuas, dicendo, væ jam mihi, quòd feſſa fuerit anima mea *quærendo* interfectores.

CAPUT V.

1 PERCURRITE plateas urbis Jeruſchalaimorum, & videte jam atque cognoſcite & diſquirite in plateis ejus; an inveniatis virum, an ſit qui exerceat jus, requirat fidem, & condonabo illi.

2 Sed cùm vivit Jehova dicunt, [a] hoc pacto falsò jurant.

3 O Jehova, oculi tui an non *ſpectarent* ad fidem? percutis eos, ſed non dolent; conſumis eos, renuunt accipere eruditionem: reddunt faciem ſuam obfirmatiorem petra, renuunt converti.

4 Quamobrem ego dicebam, utique tenues *ſunt* iſti: ſtultè agunt, quia ignorant viam Jehovæ, jus Dei ſui.

5 [b] Ibo ad magnates ipſos, ut alloquar eos; nam ipſi norunt viam Jehovæ, jus Dei ſui: at ipſi pariter fregerunt jugum, diruperunt vincula.

6 Idcirco percutiet eos leo e ſylva, lupus [c] veſpertinus vaſtabit eos, pardus obſervabit ad civitates eorum, quiſquis egredietur ex eis, diſcerpetur: quia plurimę ſunt defectiones eorum, numeroſæ averſiones eorum.

7 Ubi eſt huic *urbi unde* condonem tibi? filii tui derelinquunt me, & jurant per [d] eos qui nō ſunt dii: ſimulac ſatiavi eos adulterantur, & in domum meretricis turmatim conveniunt.

8 Ut equi paſti ſunt cùm mane ſurgunt: quiſque ad uxorem proximi ſui adhinniunt.

9 An propter iſta non viſitarem? dictum Jehovę: & an de gente hujuſmodi non ſumeret ultionem anima mea?

10 *Dicens*, Aſcendite in muros ejus, ac perdite, & conſummationem ne facitote: amovete pinnas ejus, quia iſti non *ſunt* Jehovę.

11 Nam [e] omnino perfidè egerunt contra me; domus Jiſraëlis, & domus Jehudæ, dictum Jehovæ.

12 Ementiuntur Jehovam, & dicunt, non *ita* eſt: neque eventurum eſt nobis malum, & gladium & famem non [f] experturi ſumus:

13 Et iſti prophetæ [g] abibunt in ventum, & verbum nullum eſt in eis: ita fiet ipſis.

14 Idcirco ſic ait Jehova Deus exercituum, eò quòd loquimini verbum iſtud, ecce ego redditurus ſum verba mea in ore tuo velut ignē; populum autem hunc *velut* ligna quę ille conſumat.

15 Ecce ego adducturus ſum contra vos gentem e longinquo, ô domus Jiſraëlis, dictum Jehovæ: *quæ* gens robuſta eſt, gens [h] antiquiſſima eſt, gens cujus ignorabis linguam neque intelliges quid loquetur:

16 Cujus pharetra velut ſepulchrum apertum, omnes erunt potentes,

17 Et comedet meſſem tuam, & cibum tuum, *quem* comediſſent filii tui & filiæ tuæ, comedet greges tuos & armenta tua; comedet vites tuas & ficos tuas: depauperabit civitates munitas tuas gladio, quibus tu confidis.

18 Sed ne temporibus quidem illis, dictum Jehovæ, fecero vobiſcum conſummationem.

19 Nam erit cùm dicetis, propter quid facit Jehova Deus noſter nobis omnia iſta? ut dicas ad eos: quemadmodū dereliquiſtis me, & ſerviviſtis diis alieniginarum in terra veſtra ita ſervituri eſtis exteris in terra non veſtra.

20 Indicate hoc in domo Jahhakobi, & pronuntiate ipſum in Jehuda, dicendo,

21 Audite jam hoc, popule ſtolide & excors: quibus oculi ſunt & non vident, quibus aures ſunt & non audiunt:

22 An me non reverebimini? dictum Jehovæ, an a facie mea non contremiſcetis? qui diſpoſui arenam terminum mari, ſtatuto [i] perpetuo, quod non tranſgredietur: quamvis incutiant ſe, non tamen prævalent; quamvis fremant fluctus ejus, non tamen tranſgrediuntur illud.

23 At populo iſti *eſt* [k] animus contumax & rebellis: ut receſſerunt, pergunt:

24 Neque dicunt cum animo ſuo, revereamur jam Jehovam Deum noſtrum, qui dat pluviam tempeſtivam & ſerotinam tempore ſuo: ſeptimanas, ſtatuta meſſis ſervat nobis.

25 Iniquitates veſtræ avertunt iſta, & peccata veſtra cohibent bonum hoc a vobis.

26 Nam [l] præſtò ſunt in populo meo improbi: *quiſque* contemplatur [m] ut tendentes aucupes, ſtatuunt perditionis inſtrumenta, homines capiunt.

27 Ut cavea plena avibus, ita domus eorum plenæ ſunt dolo: propterea magni & divites ſunt,

28 Pingues, nitidi ſunt; etiam tranſcendunt [n] res malas, cauſam non judicant, cauſam pupilli, tamen proſperantur: & jus egentium non judicant.

29 An propter iſta non viſitarem? dictum Jehovæ: an de gente hujuſmodi non ſumeret ultionem anima mea?

30 Res ſtupenda & horrenda fit in terra hac:

31 Prophetæ ipſi prophetant [o] falsò, & ſacerdotes dominatum exercent [p] horum operâ, & populus meus ita amant: quid autem facturi eſtotis [q] tandem?

CAPUT VI.

1 CONGREGATE vos Binjaminitæ e medio Jeruſchalaimorum, & Tekohhi clangite buccina, & Bethceremum verſus extollite incendium: quia malum prof-

[i] Heb. *ſeculi.*

[k] Heb. *cor: ſic verſ. ſeq.*

[l] Heb. *inveniuntur.*

[m] Heb. *ſecundum tendere.*

[n] Heb. *res mali.*

[o] Heb. *in falſitate.*

[p] Heb. *per manus horũ.*

[q] Heb. *in extremitate hujus.*

prospectatur ab 'Aquilone, & contritio magna.
2 'Decoræ & delicatæ assimilaveram filiam Tzijonis:
3 Ad eam venturi sunt 'pastores cum gregibus suis, fixuri adversus eam tentoria circumquaque: depasturi quiq; spatium suum.
4 a 'Comparate contra eam bellum, surgite & ascendamus 'ipso meridie: 'væ nobis, quia abiit dies, quia inclinarunt umbræ vespertinæ.

aHeb. *sanctificate.*

5 'Surgite & ascendamus ipsa nocte; & perdamus palatia ejus.
6 'Nam sic ait Jehova exercituum, cædite ligna, & diffundite contra Jeruschalaima b missilia catapultaria; hęc ipsa civitas visitanda est, cquanta quanta est oppressio est in medio ejus.

bHeb. *catapultam: metonymia: ut* 2. *Reg.* 19.32

7 Sicut manat puteus aquas suas, ita manat illa malitiam suam; violentia & vastatio auditur in ea, ante faciem meam jugiter, ægritudo & percussio.

cHeb. *tota ipsa.*

8 Erudire, ô urbs Jeruschalaimorum, ut non 'luxetur anima mea a te; ut non reddam te desolatam, terram non inhabitatam.
9 Sic ait Jehova exercituum, d prorsus racemabunt tanquam vitis reliquias Jisraëlis: '*dicentes*, refer manum tuam, ut vindemiator cum qualis.

dHeb. *racemando.*

10 'Quos alloquar & contestabor ut audiant? ecce 'præputiata est auris eorum, adeò ut non possint attendere: ecce verbum Jehovę est eis e probrosum, non delectantur eo.

eHeb. *probro.*

11 Quamobrem ' æstu Jehovæ plenus sum, defessus sum continendo, effundendus est super parvulum foris, & super cœtum juvenum pariter: quin etiam vir cum fœmina capientur, senex cum f decrepito.

fHeb. *pleno dierum.*

12 Et devolventur domus eorum ad alienos, agri & uxores pariter: cùm extendam manum meam super habitatores istius terræ, dictum Jehovæ.
13 Nam a minimo eorum usque ad maximū eorum quisquis est g deditus est quæstui; etiam a Propheta usque ad Sacerdotem, quisquis est agit falsò.

infrà 8.10.
gHeb. *quæstuosus est quæstus.*

14 Nam curant contritionem filiæ populi mei h 'secundum curationem mali leviculi, dicendo, pax pax: etsi nulla est pax.

hHeb. *secundum leviculum.*

15 'Fecerúntne ut erubescerent cùm abominationem fecerunt? neque '*illi* i prorsus erubescunt, neque ignominia afficere sciunt '*isti*: idcirco cadent cum illis cadentibus, tempore quo visitabo illos corruent, ait Jehova.

iHeb. *erubescendo.*

16 'Sic dicente Jehova, 'state secundum vias & aspicite, ac interrogate de semitis k antiquis; quænam sit via boni, & ambulate per eam, ita invenietis requiem animæ vestræ: dixerunt, non ambulabimus.
17 Me constituente etiam super vos 'speculatores, dicendo, 'attendite ad sonum tubæ; dixerunt, non attendemus.
18 'Idcirco audite ô gentes, & agnosce ô cœtus, 'quæ insint istis.
19 Audi ô terra, ecce ego adducturus sum malum in populum istum, ' fructum cogitationum ipsorum; quia ad verba mea non attendunt, & ipsam quoque legem meam spreverunt.
20 Quorsum mihi thus e Scheba advenit, & calamus odoratus, præstantissimus e terra longinqua? holocausta vestra non sunt l accepta, & sacrificia vestra non sunt suavia mihi.
21 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego dispositurus sum populo huic 'offendicula, in quæ offendant 'patres & filii pariter, vicinus, & amicus ejus, pereántque.
22 Sic ait Jehova, ecce populus venturus est 'e terra Aquilonis; & gens magna excitabitur e lateribus terræ;
23 Ar cum & hastram vexillarem tenebunt, crudelis erit quisque, neque miserebuntur, vox eorum quasi mare fremet, & equis vehentur, gens instructa ut vir ad bellum contra te, ô filia Tzijonis.
24 'Audientibus nobis rumorem ejus, remittentur manus ' nostræ; angustia prehendet nos, dolor tanquam parturientis.
25 Ne exitote in agrum, & via ipsa ne pergitote; quia gladius inimico est, formido circumquaque.
26 O filia populi mei, accinge cilicium, voluta te in cinere, luctum unigeniti m age, planctum n amarissimum; nam repentè venturus est vastator contra nos.
27 'In exploratoria specula constitui te apud populum meum, *in* munitione; ut cognoscas & explores viam eorum.
28 Omnes sunt o contumacium contumacissimi, ambulantes *cum* detractione, p chalybei & ferrei: omnes corruptores sunt:
29 'Exarescit follis, igne consumitur plumbum: in vanum q pergit conflare '*conflator*, nam mala avelli non possunt.
30 'Argentum reprobum r vocabuntur illi, quia reprobat Jehova illos.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus concionis (qua Deus in universum peccata contumacissima Judæis exprobrat, suppliciaq̧ denuntiat per Babylonios adventura) partes sunt quinque: prima est narratio peccati, cujus Jisraëlitæ & Judæi rei erant coram Deo, usque ad versum 7. secunda est hortatio ad resipiscentiam & fidem suis argumentis confirmata, inde usque ad caput 5. tertia, est confirmatio peccati & suppliciorum quæ antè fuerant dicta, inde usque ad versum 10. capitis 6. quarta est confutatio eorum qui negabant ita præcisè desperandum esse de populo & denuntianda judicia Dei, usque ad versum 27. postrema est conclusio summatim continens Prophetæ confirmationem in functione sua, ad finem usque. Narratio autem quam primo loco statuimus, per antithesin Jisraëlitarum Judæ contumaciam & obstinationem ostendit, quinque versibus: ac propterea Jisraëlitas Judæis anteponit, versu 6. & minus injustos pronuntiat.* Temporibus Josch.] *id est, iis ipsis temporibus quibus Judæi recuperata lege, instaurato Dei cultu, & fœdere redintegrato cum Deo, secum optimè actum hac externa specie judicabant. Nam etsi ad mandatum Joschijæ Ecclesia instaurata est, tamen non dubium est quin repetito fœdere Judæorum perfidia magis fuerit aucta evictaq̧, ut versu 3. & 5. Propheta exponit. Quamobrem ab eo ipso tempore quo fœdus redintegraverat cum Judæis Dominus, id est, ab anno 13. Joschiję, peccatum Judęorum incipit Jechezkel. 4.6.* Aversa] *videlicet a Deo, quicum fœdus iniverat & conjugio spirituali juncta fuerat, infrà versu 9. allegoria in scripturis frequens.* Profana] *nimirum ex quo cœpit corrumpi animus Schelomonis, 1. Reg. 11.4. inde ab eo tempore scortata est cum [illegible] sui,*

ſui, ut tu Jehudah hactenus ſcortata es. 2 Hoc] nimirum averſionem ſcortationemq́; Jiſraëlitarum,
& revocationem meam. 3 Dimittere eam] id eſt, abjicere a me, exterisq́; tradere, ut factum legimus
2.Reg.17.& 18. 4 Contaminaret] ut adulterio terra contaminari dicitur, Deuteron.24.4. Lapide]
id eſt, idolis lapideis & ligneis, metonymicè. 5 Nec tamen] id eſt, tota hæc fœderis & cultus Dei
redintegratio per Joſchijam effecta, mera fuit hypocriſis in Judæorum populo. Toto hoc] exemplo
videlicet averſionis Jiſraëlitarum, & ſeveriſſimi ſupplicii quod de averſa Jiſraële ſumpſit Deus. 6 Juſtificat]
hoc eſt, juſtior eſt, aut potius minus injuſta, ut expoſuimus ſuprà in verſum 1. ſic Jechezk.16.51.& 23.11.
dictum πρός τι. 7 Abi] ſecunda pars concionis Judæos & Jiſraëlitas hortatur ad reſipiſcentiam
& fidem, hoc & ſequent. verſu, duobus argumentis: primùm a fœdere & promiſſionibus reſtituendæ & amplificandæ
Eccleſiæ, uſque ad verſum 14. quibus ſubnectitur ſuæ reſipiſcentiæ forma, uſque ad verſum 5. capitis 4. deinde
a prophetica venturorum malorum denuntiatione niſi reſipiſcant, uſque ad caput 5. Verſus Aquilonem]
q.d. hoc ſigno demonſtra a te non tantùm Judæos revocari, ſed etiam Jiſraëlitas; qui in Mediam &
Aſſyriam fuerant deportati Aquilonem verſus, 2.Reg.17.6. 8 Sparſim inviſiſti] id eſt, non uni tantùm
idolo adjunxiſti te, ſed omnes vias & ſemitas perveſtigaſti, ut cum ſingulis adulterari poſſes. 9 Revertimini]
prius argumentum hortationis, a fœdere conjugali & promiſſionibus Dei, ut diximus in verſum 7.
Recipiam vos] id eſt, reſiduum veſtri conſervabo ſecundum electionem gratiæ, & intromittam in Eccleſiam
meam, tum ex Judæis & Jiſraëlitis, tribus verſibus; tum ex gentibus omnibus ad Eccleſiam agglutinatis per
fidem & reſipiſcentiam cum Judæorum reliquiis, ver.12.& 13. 10 Ubi daturus] ut copioſius promittitur
infrà 23.& Jechezk.34. Sunt autem hæ promiſſiones accipiendæ de regno ſpirituali Chriſti, ut ſequens
verſus oſtendit. 11 Non dicent ampl.] id eſt, non ampliùs glorientur de externis ſymbolis, aut nitantur
ceremoniis: ſed veri adoratores adorent Deum ſpiritu & veritate, quales Pater quærit qui ipſum adorent, Joh.4.23.
Eſt autem in his verbis gradatio elegans; non gloriabuntur ac ne recordabuntur quidem: quorum
verborum epexegeſis ſequenti membro continetur. 12 Urbem Jeruſch.] id eſt, Eccleſiam, quam tum
figurabant Jeruſchalaima. 13 E terra Aquilonis] id eſt, e loco ſuæ captivitatis, quæ figurata eſt ſpiritualis
illa captivitas unde eripiuntur filii Dei per Chriſtum, & vindicantur in libertatem ſuam, atq; in Eccleſia
collocantur, quam terra promiſſa adumbrabat. 14 Nam ego] ætiologia ſuperiorum promiſſionū
erga reſipiſcentes, a decreto Dei gratioſo & immutabili erga filios ſuos: quorū reſipiſcentia informatur primùm
ſanctis precibus ad Deum, toto hoc capite, deinde emendatione vitæ, quatuor primis verſibus ſeq. capitis:
quæ duo proleptice hoc verſu proponuntur. Dico] id eſt, non aliam viam promiſſionum conſequendarum
expono tibi, quàm orationem fidei & reſipiſcentiam. Pater mi] q.d. etſi indigna es quæ voceris filia, tamen
freta veritate & conſtantia mea me agnoſcito tibi patrem in æternum eſſe. 15 Utique] exornatio prioris
membri prolepſeos; ut Jiſraël a veteri perfidia ſua, hoc verſu, invocet Deum revocantem ſe, verſibus
ſequen. Uxor ab amico ſuo] id eſt, domus Jiſraëlis a Deo, ut ſequentia explicant. 16 In locis eminentibus]
id eſt, palàm vox illa audiatur confeſſionis veſtræ, quæ exponitur a ſecunda parte verſus 17.
ad finem uſque capitis. 17 Ecce nos] hujus confeſſionis & orationis qua Jiſraëlitæ ſiſtunt ſe Domino,
partes ſunt duæ: una, qua ad Deum convertuntur, his primis vocibus; altera, qua cauſas enarrant quibus
ſe committunt Deo. Sunt autem illa primùm a natura & fœdere gratioſo Dei, hoc verſu: deinde ab effectis
ejus, quæ per antitheſin idololatriæ amplificantur, duobus ſequen. poſtremò ab impotentia piorum, qui ſe
in peccatis jacere & ſepultos eſſe agnoſcunt, ac proinde ſe minimè poſſe exurgere ſentiunt niſi Deus ipſorum
miſereatur, verſu ultimo. 18 A collibus] id eſt, idolis quæ in montibus colebantur; metonymia.
19 Pudendum] id eſt idolum, ut infrà 11.13.& Hoſche.9.10. A pueritia noſtra] id eſt, nunquam deſtitit
nobis obeſſe, atque rebus noſtris.

IN CAPUT IIII.

2 Si reverſurus] Altera pars reſipiſcentiæ, de emendatione vitæ, ut diximus ſuprà 3.14. Eſt autem hæc
conceſſio vehementiſſima ad flectendos animos; pro eo quod eſt, ſi unquam debes (ut vulgus loquitur) te convertere,
aut ſi unquam futurum eſt ut convertaris, quæſo jam convertaris ad me. Non vagaberis] id eſt,
vias quàm plurimas ſparſim non inveris, ut dixit ſuprà 3.2. ſed in me uno acquieveris. 2 Benedicent]
ex promiſſione Geneſ.22.18. 3 Nam ſic ait] ætiologia præcedentis hortationis ad reſipiſcentiam
& emendationem vitæ (quæ primùm allegoria hoc verſu; deinde typo circumciſionis figuratur, ſequen. verſ.)
propter mala graviſſima impendentia eis divinitus qui abnuerint reſipiſcere: ita comparatur tranſitus ad ſecundum
hortationis argumentum. Comparatur enim Judæorum populus cum agro jam diu inculto & ſpinis
horrente, reſipiſcentia verò cum novatione & runcatione ſpinarum, ut Hoſch.10.12. 4 Circumcidite]
ut Deut.10.16. 5 Indicate] ſecundum hortationis argumentum, a prophetica malorum denuntiatione
quæ obſirmatis erant eventura: quo in argumento continentur tria; primùm, denuntiatio, uſque ad verſum
14. deinde hortatio hypothetica, ſi velint Judæi prænuntiata mala declinare, inde ad verſum 19. poſtremò
pathetica exornatio per hypotypoſin, uſque ad cap. 5. Sunt autem hoc loco Dei verba denuntiantis trepidationem
Judæis ab hoſtis violentia, tribus verſibus; ſtuporem, ver.9.& 10.& hoſtium violentiam, verſ.11.
& duobus ſeq. Congregamini] verba Judæorum inter ſe, in munita loca metu hoſtis ſe recipientium.
6 Attollite] id eſt, conclamate arma, ſynecdochicè. Ab aquilone] ut ſuprà 1.14. 7 Aſcendit leo]
id eſt, Chaldæus potentiſſimus & ferociſſimus: ut Jeſcha.5.29. Perplexo vepr.] id eſt, e denſo latibulo
perrumpit, etſi jam minimè cernitur. 8 Propterea] brevis repetitio hortationis ad reſipiſcentiam &
tempeſtivum luctum (quem ciliciis ſcriptura depingit ſynecdochicè) propter iram Dei & ſtuporem omnibus
obventurum ab hoſtium violentia. 9 Erit enim] quemadmodum fuiſſe geſtum ſacra hiſtoria
narrat 2.Regum, & 2.Chronic. ultimis capitibus, & copioſè infrà 39.& 52. Sunt autem hujus ſtuporis
duo genera: unus eſt infidelium proprius, ut ſtupeant attoniti & confundantur judiciis Dei, hoc verſu; alter
fidelium, ut in tanta rerum conturbatione de nulla re ſint tantoperè ſoliciti quàm de gloria & veritate Dei,
quæ ab improbis ita oppugnari ſolet ac ſi Deus ipſe Eccleſiam ſuam feſelliſſet: atque hoc ſuo ipſius exemplo
demonſtrat Propheta, verſu ſequente. 10 Dicendo] per pſeudoprophetas videlicet; qui cùm Sa-

tanæ minstrarent, perversè tamen obtendebant nomen Dei, infrà 6.14.& 7.4.& 10.8.23.] [illegible] pertigerit] id est, cùm Deus exequens severum judicium suum vos morti tradet. 11 Tempore illo] narratio prophetica violentæ irruptionis Chaldæorum in Judæam; qua Propheta per antithesin [illegible] præcedentia pseudoprophetarum verba, & veritatem Dei ex eo asserit, quòd disertè ventura mala pronuntiat Deus: quod genus argumentationis sæpiùs usurpatur apud Jeschahbjam capite 40.& sequentibus. Ventus nitidus] id est Babylonius, qui tanquam ventus vehementissimus tollet everteto; omnia: allegoria. Locorum eminent.] id est, qualis loca eminentia in patentibus latisq; campis exposita solet percellere: [illegible] ostendit Propheta nihil fore quod Chaldæorum impetum remoretur. Non ad ventilandum] sed ad perdendum videlicet; eclipsis contrarii, ut Genes.18.19. 12 Fortior istis] id est, qui abripiet istos omnes, quorum meminerat suprà vers.9.& 11. Mihi] id est, qui perficiat mandatum & voluntatem meam: quamobrem Nebucadnetzar servus Dei appellatur, infrà 25.9.& 27.6. Nunc etiam ego] verba Prophetæ, quibus ostendit se fideliter prænuntiare populo judicia quæ Deus imperavit verbis præcedentibus. Jura] quæ Deus dedit superioribus verbis, & Propheta exponit seq. vers. pergens in eadem allegoria. 13 Tanquam turbo] ut Jeschahb.5.28. Væ nobis] Prophetæ verba, communem Judæorum calamitatem deplorantis. 14 Ablue] hortatio ad resipiscentiam, ut diximus suprà in versum 5. conjuncta primùm contestatione, hoc & seq. versu; tum denuntiatione infesti adventus Babyloniorum, duobus seq. ac postremò malitiæ Judæorum incusatione, vers.18. 15 Nam vox] exornatio præcedentis dicti de cogitationibus vanitatis Judæorum: clamare nimirum iniquitatem ipsorum plusquam Jisraëlitarum, quorum fines Dane & Ephrajimo terminabantur, ubi idola sua collocaverant, 1.Reg.12.29. simile est suprà 3.6. 16 Commemorate] denuntiatio adventus Babyloniorum in Judæam obfirmatam, ut diximus suprà vers.14. Istis gentibus] id est, Judæis, ut sequens membrum ostendit. Custodes] qui videlicet observant agros, seq. versu, ne quid effugiat aut eripiatur sibi. Eduntque] id est, invadunt cum barritu militari, [illegible] chicè. Dicuntur autem hi duo versus allegoricè a similitudine venatorum, qui [illegible] facta in ambitu sylvæ omnes transitus observant, ne feræ vociferatione facta consternatæ & perterritæ effugiant in patentes campos. 17 Agros] id est, agrorum aditus, ne erumpant e sylvis feræ. 18 Via tua] incusatio Judæorum, ut diximus in versum 14. qua docet Propheta quòd hostis tam infestus est, & quòd morte ipsos mulctaturus est, id suis ipsorum peccatis acceptum ferendum esse, propter quæ Deus Chaldæis ipsos, ut feris venatoribus, exposuerit. 19 Viscera mea] exornatio pathetica præcedentis denuntiationis, primùm per hypotyposin Prophetæ deplorantis calamitates populi, tribus versibus, & maleficia calamitatum causas, usque ad vers. 27. deinde judicium Dei ad luctus sui confirmationem repetentis, ad finem usque capitis. Quare [illegible] ad exprimendam hujus χετλιασμοῦ vehementiam initium fit per congeriem, & [illegible] repetitionem, ut ferè lugentes faciunt. Sonum buccinæ] id est, denuntiationem belli Spiritu Dei afflatum intelligis. 20 Contritionem super] id est, novas subinde clades alias aliis succedere usque ad destitutionem regni: prout factum esse inde a temporibus Joschijæ legimus, 2.Reg.24.& 25. Mea] id est, populi mei habitationes, synecdochicè sic infrà 6.24. 21 Quousque] interrogatio lugubris, viam faciens ad maleficiorum hypotyposin. 22 Quòd] subjectio ad præcedentem interrogationem, exponens peccata suppliciaq; populi, quæ enumeratione singulari demonstrantur quatuor versibus seq. 23 Cùm respicio] id est, omnia horrent peccatis ubique; ac proinde tam severa Dei judicia in regionem hanc propter peccata immittentur, ut omnia Judææ futura sint luctuosissima: quod hyperbolis elegantissimis Propheta narrat versibus quatuor. Res inanis est] cùm priùs afflueret lacte & melle, dum ambularent coram Deo: Exod.3.8. Nulla est lux] id est, velut atri ac lugubres erant, ut Jesch.5.30. 24 Commoventur] abhorrentis a peccatis, & severis Dei judiciis, ac proinde decutientes habitatores suos, ut sequens versus indicat. 27 Nam sic ait] confirmatio præcedentis hypotyposeos a decreto Dei irrevocabili, quemadmodum Deus jam antè per Chuldam prophetissam dixerat, 2.Reg.22.14. Sunt autem hujus confirmationis partes duæ: una, qua Deus gravissimum judicium enuntiat, tribus versibus; altera, qua per apostrophen Judæorum fiduciam inanem excutit, duobus ultimis. Sed consum.] i. non dum consummavero iram & judicium meum, cùm terram desolavero; sed desolatam perditis continebo, ut permaneat in luctu longissimo, seq. vers. secundum legis interminationem, Levit.26.34.& 43. 28 Lugebit] id est, desolata manebit, allegoricè. Atrati] ut suprà ver.23. nam priùs insignis erat & illustris terra, cùm oculi Jehovæ curarent eam, Deut.11.12. 29 Venient in ipsas nubes] i. in loca prealta & ardua, ut consulant saluti suæ: hyperbole. 30 Tu autem] apostrophe ad Judæam, quæ cum scorto impudentissimo comparatur, [illegible] suo & lenociniis pelliciente amatores suos. Fuco] ut de Izebela dicitur 2.Reg.9.30. Animam tuam] id est, vitam, ut alibi passim. 31 Primiparæ] nam a natura difficiliores esse primos quosq; partus inter medicos convenit. Quòd fessa fuerit] id est, quòd ad lassitudinem usque maximam discursaverim, ut amatores conciliarem mihi, & pro amatoribus interfectores compararem. Nam ita allegoricè Judæi confitentur se perniciem sibi justo Dei judicio accersivisse ab iis, quorum operam sibi jucundam fore speraverant: ut de Assyrio narrat Jeschahbja 8.7.

IN CAPUT V.

1 Percurrite] Tertia pars concionis, nimirum confirmatio tum peccati quod Judæis Propheta exprobrat, versibus quinq; tum supplicii denuntiati, ver.6. quæ duo primùm exornantur per contestationem usq; ad ver. 20. deinde amplificantur, usq; ad ver.10. seq. capitis. Exprobratur autè peccatum Judæorum primùm ex eo quòd nemo justus in illis inveniri possit, etsi unius causa Deus se urbi totius misertuum esse pollicetur, [illegible] ver; deinde ex eo quòd ferulis non corriguntur, sed obdurantur magis, ver.3. postremò quòd ne ipsi quidem præfecti & administratores populi resipiscerent, sed januam omnis licentiæ sibi totiq; populo aperirent. Illi] nimirū urbi propter justū illū, ut Gen.18.23.& seq. 3 O Jehova] apostrophe ad Deū velut testē, cognitorē & judicē obfirmationis populi. Percutis eos] i. & infideles sunt, & quò magis verberas, eò magis in perfidia obfirmantur. 4 Isti] nimirum qui renuunt accipere eruditionem, & obfirmant sese. Tenues enim hic accipiuntur pro vulgo & plebe infimatus 2.Reg.24.16.& 25.15.& infrà 40.7. Ignorant] i. imperiti sunt: pa-

periphraſis: ſic Joan.7.49. 5 Jugum] Dei legis, & omnis diſciplinæ. 6 Idcirco] brevis pœnæ inſtantis denuntiatio, ſcatens allegoriis. Leo] ut ſuprà 4.7. Lupus veſp.] i. hoſtis veteratorius, qui ſimilis eſt lupo jam diu exercitato in præda veſpere comparanda, ut feræ ſolent, Pſal.104.20. ſic Chabakuk.1.8. & Tzephan.3.3. Pardus] cujus proprium eſt inſidere condenſis arborum, occultari earum ramis, & in prætereuntia deſilire, ut narrat Plinius lib.10. natur. hiſtor. cap.73. ſic Hoſch.13.7. 7 Ubi eſt] exornatio duarum præcedentium confirmationis partium, ut diximus verſ.1. confirmat tũ Judæorum peccata per conteſtationem uſque ad verſum 14. tum ſupplicia divinitus infligenda, uſque ad verſum 20. quibus duabus partibus deinde ſua ſigillatim amplificatio ſubjungitur. Incipit autem hæc conteſtatio ab eodem argumento quod propoſuerat Deus, verſu 1. condonarem (inquit) ſi quiſquam aut quicquam eſſet quare ad condonandum adducerer: ſed ubi eſt? q.d. nuſquam eſt in tota civitate ſancta. Filii tui] id eſt, omnes deficiunt a Deo, in idolis gloriantur, & in ſpirituali atque corporali ſcortatione volutantur. 10 Dicens] brevis deſcriptio judicii ex mandato Dei per Chaldæos exequendi, ut habetur 2.Reg.24.& 25. Conſummationem] id eſt, ſed ne his quidem rebus geſtis exiſtimate vos conſummaviſſe judicia mea: adhuc plura vobis & mihi reſtabunt facienda, ut ſuprà 4.27. & infrà ver.18. Amovete pinnas] id eſt, diruite muros, ut 2.Reg.25.13. & Nechem.1.3. & 2.3. 12 Non ita eſt] ut Jehova per Prophetas dicit: vide 2.Chron.36.15. 13 Ita fiet] id eſt, potiùs hæc mala in ipſos recident, & nos malè mulctabimus ipſos: prout denuntiant vobis, ipſos gladio perdemus & fame: ſic tentatum fuiſſe in Jirmejam, legimus infrà 11.& 18.& 20.& 26.& 37.& ſeq. 14 Idcirco] exornatio ſuppliciorum, ut diximus in verſum 7. qua Deus primùm Prophetam inſtruit & armat potente verbo, ut liberè judicia pronuntiet, hoc verſu; deinde judicia illa explicat, quinque ſequentib. Tuo] apoſtrophe ad Jirmejam, qui prænuntians verbo calamitates populi illud facere dicitur quod Deus præſtat opere, verſibus ſeq. ſic Jechezk.24.5.& 9. vide ſuprà 1.10. 15 Gentem e longinquo] ut Jeſch.5.26. ex lege Deut.28.49. Antiquiſſima] id eſt, cujus monarchia & Reſpublica iam olim fuit rerumpublicarum princeps: vide Geneſ.10.10. 16 Velut ſepulchrum apert.] id eſt, multos conficiet & conſumet ſagittis e pharetra, metonymicè. 18 Conſummationem] ut ſuprà verſ.10. 20 Indicate] jam ſequitur amplificatio duorum præcedentium locorum confirmationis, ut diximus verſ.7. primùm enim conteſtatio peccati Judæorum illuſtratur, hoc toto capite; deinde judiciorum prænuntiatio, verſibus novem capitis ſeq. 21 Quibus oculi ſunt] ut Jeſchahh.42.18.& 33. 22 An me] primum conteſtationis argumentum, increpans obfirmationem Judæorum ab exemplo admirabilis operis Dei, qui arenâ coërcet immanes fluctus maris. 23 Ut receſſerunt] id eſt, nulla re coërcentur, cum decretum Dei arenâ coërceat fluctus maris ingentiſſimos. 24 Neque dicunt] ſecundum conteſtationis argumentum: neque revocantur (inquit Deus) ſingularibus erga ipſos beneficiis. Septimanas] id eſt, annos illos intermiſſionis terræ, quibus ſingularem benedictionem Deus promiſerat, Levit.25.20.& ſequent. Statuta] quæ ipſe promiſit in meſſem, Levit.26.4.& 10. 26 Nam præſtò ſunt] deſcriptio iniquitatis Judæorum, quam neque exemplis omnipotentiæ, neque beneficentia Dei corrigi Propheta demoſtravit, tribus verſibus. Contemplatur] deſcriptio allegorica obfirmatæ & accuratiſſimæ malitiæ populi, hoc & ſequent. verſu, cui ſimilis eſt Proverb.1.17. 27 Dolo] id eſt, rebus dolo partis. Propterea] id eſt, neque tantùm non afficiuntur conſcientia mali, ſed etiam ex illis augeſcunt, in illis gloriantur, ditantur, pingueſcunt, &c. 28 Tranſcendunt] id eſt, expertes ſunt omnis mali: non ſunt nexus eis uſque ad mortem eorum, &c. ut Pſal.73.4.& ſequent. 29 An propter iſta] regreſſio ad conteſtationis verba, ſuprà verſ.9. 30 Res ſtupend.] videlicet quæ exponitur ſeq. verſ. 31 Dominatum exerc.] id eſt, dominos agunt in hæreditatem Domini, ut dicitur 1.Petr.5.3. idque miniſterio pſeudoprophetarum, quos ſacerdotes ad conciliandam ſibi autoritatem ſubmittebant. Facturi] videlicet niſi reprimeremini ſuppliciis, quæ mox denuntiantur.

IN CAPUT VI.

1 Congregate vos] Amplificatio alterius partis in confirmatione poſitæ: qua Propheta veluti bellicum canens maximas clades Judæis prænuntiat, uſque ad verſum 10. Binjaminitæ] id eſt, Judæi omnes ſynecdochicè: ſed Binjaminitæ probroſè videntur appellari propter ſcelus Gibhhæ, de quo Judic.19.& ſeq. ut Hoſch.9.9.& 10.9. q.d. ſcelerati adulteri: quomodo vocantur principes Sodomi & populus Hhamoræ, Jeſchahh.1.10. E medio] id eſt, excurrite in fines veſtros ad repentinam hoſtilis adventus ſignificationem. Tekohhi] quod oppidum erat Jehudæ, ut apparet ex 1.Chron.2.24.& 4.5.& 11.28. Beth-ceremum] in Binjamine, ut colligitur ex Nechem.3.14. Incendium] id eſt, ignis ſignificationem, ut Plinius nominat: Græci appellãt φρυκτοὺς, & ſpeculatorias turres φρυκτώρια. Aquilone] ut ſuprà 1.14. vide ſuprà 4.6.& 20. 2 Decoræ] id eſt pace, & bonis omnibus, gloriáque Judæam exornaveram, & ſaturaveram: ut ſuprà 5.7.& 24. ſed ea ipſa ornamenta hoſtes adverſus Judæam provocatura ſunt, ut prædixerat Jeſchahhja Chizkijæ, 2.Reg.20.17. 3 Paſtores] id eſt Reges, Principes, & duces cum copiis: ſic infrà 12.10. 4 Comparate] ethopœia, qua Propheta verba Regum & ducum exprimit ſtudio & celeritate inter ſe contendentium, ut certatim invadant Jeruſchalaima. Ipſo meridie] id eſt, quam primùm, antequam inclinet dies. Væ nobis] indignantium verba, quòd non maturè ſatis ex ſententia animi ſui impreſſionem fecerint. 5 Surgite] q.d. noctes potius inſomnes ducamus, quàm ut obſidionem & everſionem Jeruſchalaimorum differamus: ut Jeſchahh.5.27. 6 Nam ſic ait] confirmatio præcedentis denuntiationis à decreto Dei, quo primùm hoſtes provocantur, deinde cauſa juſtitiam Dei aſſerens exponitur, hoc & ſeq. verſu: tum patheticè Judæa ad reſipiſcentiam revocatur, verſ. 8. ac poſtremò judicium deſtinatum pronuntiatur, verſ.7. 8 Luxetur] id eſt, tanquam luxatum aut eliſum membrum diſcedat abs te, & tu abſcindaris ab illa tanquam abalienatum membrum: metaphora optimè communionem Dei cum fidelibus explicans: ut Jechezk.23.17. 9 Dicentes refer.] id eſt, ſubinde revertentes ad ſpolia Judææ exportanda, donec tota fuerit exhauſta. Nam ſæpius & per partes Judæa expilata eſt: ut narratur infrà 52.28.& ſequentibus. 10 Quos alloquar] quarta pars concionis, nimirum confutatio vanæ Judæorum præſidentiæ (qui negabant ita præciſè deſperandum de populo, & denuntianda judicia Dei) a

malitia & obſirmatione illorum adverſus verbum ejus, uſque ad verſum 18. *deinde ab hypocriſi & ſimulatione externa cultus, verſu* 20. *quibus malis ſua pœna denuntiantur, verſib. ſeq. Exponitur autem illa malitia ab enumeratione partium: duæ ſunt (inquit) Judæorum partes, popularis & Eccleſiaſtica, ut ſuprà* 5.31. *popularis obſtinatio deplorata eſt, hoc verſu; ac proinde maledicta, duobus ſequent. eccleſiaſtica vero deterior eſt, quòd non tantùm* Prophetæ *&* Sacerdotes *ipſi obſirmantur, ſed alios etiam obdurant falſo promiſſionibus, tribus ſeq. Quamobrem rebellio utriuſque ordinis tandem concluditur, verſ.* 16. *&* 17. 10 Præputiata eſt] *id eſt, occluſa & obſtructa, veluti obducta cute aut adipe, atque obſtipata, neque accipiat verbum Dei. præputium Hhebræis accipitur pro re quavis putanda reſecandâque; ut Levit.* 19.23. 11 [illegible]] *[illegible] eſt, verbis propheticis graviſſimam Dei indignationem teſtificantibus; ut ſuprà* 4.19. 14 Sanando] *id eſt, ut curantur afflatu vel palpatione leviculi puerorum caſus, cùm tamen graviſſima ſint & mortifera mala populi.* 15 Feceruntne] *id eſt, an unquam* Prophetæ *iſti populum reprehenderunt [illegible] nomine?* Illi] *populares.* Iſti] *Sacerdotes & Prophetæ, quibus hæc cura fuerat mandata, Levitici* 10. *ſic infrà* 8.9. 16 Sic dicente] *ſumma præcedentis rebellionis explicatio quale fuit in populo, hoc verſu; & in Prophetis ac Sacerdotibus, verſu ſeq.* State ſecundum vias] *id eſt, non tantùm ex privata, ſed etiam ex publica majorum adminiſtratione & vitæ genere obſervate, atque cognoſcite quod vitæ genus ſit vobis amplectendum, ut ſecuram porrò agatis vitam: allegoria.* 17 Speculatores] *Sacerdotes & Prophetas tum ordinarios, tum extra ordinem: ſic Jeſchahh.* 57.2. Attendite] *videlicet quæ ſignificetis & pronuntietis populo: ut Jechezk.* 3.2. *&* 33.7. 18 Idcirco] *altera pars conſirmationis, quâ Deus præfractos Judæos omiſſos faciens, gentes omnes & terram ipſam conteſtatur, duobus verſ. hypocriſin redarguit, ver.* 20. *& ſententiam fert exitii, ver.* 21. *quam ſequentib. explicat.* Quæ inſunt] *id eſt, pœnas quorum iſti peraguntur rei, & ſententiam meam.* 19 Fructum] *ut Proverb.* 1.31. 21 Offendicula] *id eſt, inſtrumenta exitialis ruinæ, quæ exponuntur duobus verſ. ſeq.* Patres &] *ut ſuprà ver.* 11. *id eſt, omnes promiſcuè, ſynecdochicè.* 22 E terra Aquil.] *ut ſuprà* 1.14. 24 Audientibus nobis] *exornatio præcedentis interminationis a conſternatione, vaſtatione, & luctu Judæorum graviſſimo, tribus verſibus.* Noſtræ] *id eſt Judæorum: in quorum numero modeſtè ſe ipſum comprehendit Propheta per ſynecdochen.* 27 In exploratoria] *concluſio totius concionis: quâ primùm Deus Prophetam confirmat in functione ſua, hoc ver. deinde Propheta, tanquam rebus cognitis & exploratis, ſummam totius concionis repetit de improbitate & reprobatione populi: ſimilem allegoriam vide Jeſchahh.* 21.6. *& ſeq.* 29 Exareſcit] *ἐργασία præcedentis dicti, Judæos in ſe ipſis ferreos & chalybeos eſſe, & adjuncta ſibi omnia corrumpere: verè (inquit Propheta) ſunt ferrum & chalybs; non autem argentum, ut videri volunt: nam tantùm abeſt ut mala, tanquam ſcoriæ, ab ipſis diſpareantur, ut contrà non magis fundi & conflari poſſint quàm ferrum aut chalybs: imò potius exſiccantur Æolipylæ, contrahuntur & exuruntur folles, plumbúmque totum (quod ad commoditatem fuſuræ adhiberi ſolet) omnino evaneſcit, quàm ut liquari poſſint ad purgationem ſui.* Conflator] *ſive Deus opifex ſummus, ſive adminiſtri ipſius.* 30 Argentum reprob.] *appellatio συγχωρητικὴ ſive per conceſſionem dicta, argentum, inquit, dici volunt: dicantur ſanè; ſed reprobos tamen eſſe, & reprobatos a Deo artifice ſapientiſſimo cognoſcent omnes.*

CAPUT VII.

PROPHETA *Judæos a prava converſatione revocans, ad reſipiſcentiam & veram in Deum unum fidem hortatur promiſſionum ab ipſo acceptarum nomine: illorum peccata conteſtatur, & certiſſimas pœnas denuntiat: ſtuporem, obſirmationem & præſumptionem arguit, judiciáque Dei ventura explicat: propter quæ ſeſe ad luctum convertens, populum ſuum deflet: abeſſe ab illo deſiderat, ne peccata illorum horrendáque judicia videre cogatur: inanem illorum fiduciam in legem, & Prophetarum deliramenta evincit a rebellione ipſorum: luctum vehementiſſimum omnibus indicit: ac poſtremò conſolatus bonos, fore prænuntiat ut Judæi una cum reliquis gentibus judicio divinitus retundantur.*

1* VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Sta *in porta domus Jehovæ, ut proclames ibi verbum hoc: & dicito, audite verbũ Jehovæ omnes Jehudæi, qui intratis per portas has ad incurvandum vos Jehovæ.

3 *Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, *bonas efficite vias veſtras, & actiones veſtras: tum faciam ut habitetis in loco hoc.

4 *Ne habitote fiduciam veſtram in rebus [a] falſis, dicendo: *templi Jehovę, templi Jehovæ, templi Jehovæ iſta *ſunt*:

5 Sed omnino bonas efficitote vias veſtras & actiones veſtras; ſed omnino exercitote jus inter virum unum [b] & alterum.

6 Peregrinum, pupillum, & viduam ne opprimitote, & ſanguinem innoxium ne effunditote in loco hoc: denique [c] Deos alienos ne proſequimini malo veſtro:

7 Et faciam ut habitetis in loco hoc, in terra quam tradidi majoribus veſtris; inde a ſeculo uſque in ſeculum.

8 *Ecce vos habetis fiduciam veſtram in verbis falſis, [d] minimè profuturis.

9 An furando, occidendo & adulterando, jurandoque falſò, & adolendo Bahhali; denique ſequendo deos alienos quos non noviſtis,

10 Etiam venietis & ſtabitis coram me in domo hac [e] quæ vocatur de nomine meo, & dicetis, *eripimur* ut perficiatis omnes abominationes iſtas.

11 An ſpelunca effractorum eſſe videtur domus hæc in oculis veſtris, quę vocatur de nomine meo? *etiam ego ecce proſpexi, dictum Jehovæ.

12 *Nam ite jam in locum meum qui erat Schilunte, ubi feceram ut habitaret nomen meum primùm; & videte id quod feci ei propter malitiam populi mei Jiſraëlis.

13 Itaque nunc eò quòd facitis omnia opera iſta, dictum Jehovæ; & dum alloquor vos [f] mane a diluculo continenter non auditis, & inclamanti vos non reſpondetis:

14 Ideo facturus ſum huic domui quæ vocatur de nomine meo, in qua vos confiditis, & huic loco quem dedi vobis & majoribus veſtris; quemadmodum feci Schilunti:

15 Et abjiciam vos a facie mea; *quemadmodum

[a] Heb. *falſitatis: ſic infrà ver.* 8.

[b] Heb. *& inter amicum ipſius,*

[c] Heb. *ne ite poſt Deos alienos in malum vobis: ſic ver.* 9.

[d] Heb. *ad non prodeſſe: ut Jeſchahh.* 445.

ſicut abjeci omnes fratres veſtros, *totum ſemen Ephrajimi.

16 *Tu ergo ne orato pro populo iſto, neque efferto pro iſtis clamorem & orationem, neque intercedito apud me: nam minimè eſſem exauditurus te.

17 *An minimè vides quid iſti faciant in civitatibus Jehudæ, etiam in plateis Jeruſchalaimorum?

18 *Ipſi filii colligunt ligna, eorumq́; patres accendunt ignem, ac fœminæ depſunt maſſam ad faciendum *lucunculos [g] *rebus cœleſtibus, & libandum libamina diis alienis, ut irritent me.

19 *An contra me *eſt*, *quòd* iſti irritant? dictum Jehovæ; an non contra ipſos, propter pudorem faciei ipſorum?

20 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce ira mea & æſtus meus effunditur in locum hunc, ſuper homines, & ſuper jumenta, & ſuper arbores agri, ac ſuper fructum terræ; ardébitque ſic ut non extinguatur.

21 *Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis: *holocauſta veſtra adjicite ad ſacrificia veſtra, & comedite carnem eorum.

22 Nam *non ſum locutus cum majoribus veſtris, neque præcepi eis quo die eduxi eos e terra Ægypti; de rebus holocauſti & ſacrificii:

23 Sed rem hanc præcepi eis, edicendo, auſcultate voci meæ, ut ſim vobis Deus, & vos ſitis mihi populus; & ambulate in tota via illa quam præcepi vobis, ut benè ſit vobis.

24 Non tamen auſcultarunt, neque inclinarunt aurem ſuam, ſed ambularunt in conſiliis, in [b] ſententia animi ſui peſſimi; denìq; *hæc *fuerunt* ipſis a tergo, non autem a fronte.

25 Inde e tempore quo exiverunt majores veſtri e terra Ægypti uſque ad diem hunc; cùm miſerim ad vos omnes ſervos meos prophetas quotidie [i] diluculo & continenter:

26 Non tamen auſcultaverunt mihi, neque inclinaverunt aurem ſuam, ſed obdurarunt cervicem ſuam, pejùs fecerunt quàm majores ipſorum.

27 *Cùm loqueris ad illos omnia verba iſta, ſimiliter non auſcultabunt tibi, & cùm inclamabis eos non reſpondebunt tibi.

28 *Quamobrem dicito ad eos, hæc *eſt* gens *qui non auſcultant voci Jehovæ Dei ſui, neque accipiunt eruditionem: periit fides & exciſa eſt ex ore ipſorum.

29 *Tonde comam tuam, & abjice, & extolle *in locis editioribus lamentationem: quia ſprevit Jehova & deſeruit generationem [k] in quam excanduit.

30 Quia fecerunt Jehudæi quod malum videtur in oculis meis, dictum Jehovæ; *poſuerunt abominationes ſuas in hac domo quæ vocatur de nomine meo ad polluendum eam.

31 Et ædificaverunt excelſa *Topheti, quod eſt in valle filii Hinnomi, ad comburendum filios ſuos & filias ſuas igni; quod non præceperam, neque [l] ſubierat in animum meum.

32 Idcircò ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm non dicetur amplius *Topheth & vallis filii Hinnomi; ſed vallis interfectionis: nam etſi ſepelient Tophethi, tamen nullus *ſupererit* locus:

33 Sed erunt cadavera populi iſtius eſca volatilibus cœli & beſtiis terræ; nemine deterrente.

34 Ita faciam ut ceſſet ex civitatibus Jehudæ, & ex plateis Jeruſchalaimorum vox gaudii & vox lætitiæ, *vox ſponſi & vox ſponſæ: nam vaſtationi erit hæc terra.

CAPUT VIII.

1 TEMPORE illo, dictum Jehovæ, *depromentes oſſa regum Jehudæ & oſſa principum ejus, oſſaque Sacerdotum, & oſſa Prophetarum; denique oſſa habitantium Jeruſchalaimis, e ſepulchris ipſorum,

2 Expandent ea ſoli, & lunæ, totiq́; exercitui cœlorum, *quæ diligunt, & quæ colunt, & [a] quæ ſequuntur, & quæ *conſulunt, denique quibus incurvant ſe: non colligentur, neq; ſepelientur, pro fimo in ſuperficie terræ erunt:

3 Et optatior erit mors quàm vita toti reſiduo, iis qui reſidui erunt ex *familia peſſima hac; in omnibus locis reſiduis quò depulero illos, dictum Jehovæ exercituum.

4 *Præterea dices ad eos, ſic ait Jehova, *an ita cadunt ut non poſſint reſurgere? ſi converteretur, an non reverteretur *Deus*?

5 Cur averſus eſt populus hic, *urbs* Jeruſchalaimorum, averſione [b] pervicaciſſima? retinent dolum, renuunt converti.

6 Attendi & audivi, [c] prava loquuntur, nullum virum pœnitet malitiæ ſuæ ut dicat, quid feci? quiſque eorum converſus eſt in curſu ſuo, ut equus [d] præceps ruens in prælium.

7 *Etiam ciconia in cœlo novit ſtata tempora ſua, & turtur, grúſq́;, & hirundo obſervāt tempus adventus ſui: at populus meus non noverunt jus Jehovæ.

8 *Quomodo dicitis, ſapientes ſumus, & lex Jehovæ penes nos eſt? utique ecce ad falſitatem operatur ſtylus, *ad falſitatem operantur* legiſperiti.

9 *Fecerúntne ſapientes ut *erubeſcerent, *conſternati ſunt & capti? ecce verbum Jehovæ ſpernunt, & cujus rei ſapientia ineſſet eis?

10 *Idcirco tradam uxores eorum aliis, agros eorum poſſeſſoris hæreditariò: nam a minimo uſque ad maximum quiſquis eſt, [e] deditus eſt quæſtui, etiam a Propheta uſque ad Sacerdotem quiſquis eſt, agit [f] falſò.

11 Nam curant contritionem filiæ populi mei [g] ſecundum curationem mali leviculi, dicendo, pax, pax: etſi nulla *eſt* pax.

12 Fecerúntne ut erubeſcerent, cùm abominationem fecerunt? neque *illi* [h] prorſus erubeſcūt, neq; ignominia ſciunt affici: idcirco cadent cum illis cadentibus, [i] quo tempore viſitabo illos corruent, ait Jehova.

13 [k] *Omnino extirpabo eos, dictum Jehovæ; nullæ ſunt uvæ in iſta vite, nullique fici in iſta ficu, etiam ipſa folia deciderunt, & *quæcunq; [l] adhibeo eis prætereunt.

14 Dicentes: quorſum nos *deſidemus? congregamini, & ingrediamur civitates [m] munitas ut quieſcamus ibi: *at Jehova Deus noſter quietos reddet nos, cùm dederit bibendum nobis [n] *ſuccum cicutæ, quia peccavimus Jehovæ.

---

[g] Heb. operi[illegible] ſic [illegible] Gen. 33. 14. ſuprà 44. 17.

Exod. 19. 5. & 24. 3.

[b] Heb. obſtinatione: ut ſuprà 3. 19.

[i] Heb. manè ſurgendo & mittendo: ut 2. Chron. 36. 15.

[k] Heb. excandeſcentiæ ſuæ.

[l] Heb. aſcenderat in cor.

[a] Heb. poſt quas ambulant.

[b] Heb. aver[illegible] ſive perpetua.

ſuprà 6. 15.

ſuprà 6. 13. & ſeq.

[e] Heb. quæſtuoſus quæſtus.

[f] Heb. falſitatem.

[g] Heb. ſecundum leviculum: ut ſuprà 6. 14.

[h] Heb. erubeſcendo.

[i] Heb. tempore viſitationis illorum.

[k] Heb. recipiendo recipiam eos.

[l] Heb. addo. ſuprà 4. 5.

[m] Heb. munitionis.

[n] Heb. aquas.

15 Expecta pacem, ſed nihil *erit* boni; tempus curationis, ſed ecce *aderit* terror.

16 Inde a Dane auditur ronchus equorum illius, a ſono hinnituum robuſtorum ejus contremiſcit tota terra; qui veniunt ut conſumant terram & [o] quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea.

[o] Heb. *plenitudinem ejus.*

17 Nam ecce ego immiſſurus ſum in vos ſerpentes aſpides; contra quos nulla prodeſt muſſitatio, ut mordeant vos, dictum Jehovæ.

18 [p] Quod me recreaturum eſſet eſt in mœrore, in me [q] animus meus languidus eſt.

[p] Heb. *recreans me.*
[q] Heb. *cor meum.*

19 Ecce ſonus vociferationis filiæ populi mei propter *advenas* terræ [r] longinquiſſimæ dicentis, an Jehova minimè *eſt* Tzijone? an rex ejus minimè *eſt* in ea? cur irritaverũt me, *an illæ*, ſculptilibus ſuis, vanitatibus alienigenarum?

20 Præteriit meſſis, finita eſt æſtas; & nos non ſervamur.

21 Propter contritionem filiæ populi mei cõteror; atratus incedo, ſtupor corripit me.

22 An opobalſami nihil *eſt* in Gilhhade? an medicus nullus *eſt* ibi? nam cur non [ſ] convaluit filia populi mei?

[r] Heb. *longinquitatum.*
[ſ] Heb. *aſcendit ſanatio*, ſicut 2.Chro. 24.13. & Nehem. 4.7.

CAPUT IX.

1 O SI quis daret caput meum eſſe aquas, & oculum meum ſcaturiginem lachrymarum; ut deflerem interdiu & noctu confoſſos filiæ populi mei.

2 O ſi quis poneret me in deſerto, in diverſorio viatorum, ut derelinquerem populũ meum, & abirem ab eis: nam omnes ſunt adulteri, interdicti *die* perfidè agunt:

3 Et intendunt lingua ſua arcum ſuum [a] falſum, neque in fide invaleſcunt in terra; ſed de malo in malum procedunt, neq; agnoſcunt me, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *falſitatis.*

4 Quiſque ab amico ſuo cavete, & ulli fratri ne confiditote: nam omnis frater [b] omnino ſupplantat, & omnis amicus *cum* detractione ambulat:

[b] Heb. *ſupplantando.*

5 Et quiſque amico ſuo illudunt, ac veritatẽ non loquuntur; docent linguam ſuam loqui falſum, perverſè agendo defetiſcuntur.

6 Tua habitatio *eſt* in medio [c] dolo; pro dolo renuunt cognoſcere me, dictum Jehovæ.

[c] Heb. *doli.*

7 Idcirco ſic ait Jehova exercituum, ecce ego conflans eos probavi eos: ſed quomodo facturus ſum propter filiam populi mei?

8 Culter jugulans lingua eorum *eſt*, dolum loquitur: ore ſuo cum amico ſuo pacem eloquitur, at [d] in animo ſuo diſponit inſidias ſuas.

[d] Heb. *in medio.* *ſup.* 5.9. & 29.

9 An propter iſta non viſitarem eos? dictum Jehovæ; an de gente hujuſmodi non ſumeret ultionem anima mea?

10 Propter hos montes extollam fletum & lamentum, & propter caulas deſerti lamentationem: nam accendentur adeò ut nullus tranſeat, neq; audiatur vox pecoris; [e] tam aves cœli quàm jumenta, evagabuntur, abibunt:

[e] Heb. *ab ave cœli & uſque ad jumentum.*

11 Et diſponam Jeruſchalaima in acervos, luſtrum draconum; & civitates Jehudæ diſponam *in* deſolationem, adeò ut nullus inhabitet.

12 Quis eſt vir ille ſapiens qui doceat iſtud, & id quod edixerit os Jehovæ ſibi indicet? propter quid pereat hæc terra, incendatur tanquã deſertum, adeò ut nullus pertranſeat?

13 Dicit enim Jehova, quia derelinquunt legẽ meam quam expoſueram eis; neq; auſcultant voci meæ, neque ambulant in illa;

14 Sed [f] ſequuntur ſententiam animi ſui; & Bahhalimos, quod docuerunt ipſos majores ipſorum:

[f] Heb. *eunt poſt aſpectum cordis ſui: & poſt Bahhal.*

15 Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis: ecce ego cibaturus ſum iſtos populum hunc abſinthio, & bibendum daturus eis [g] ſuccum cicutæ:

[g] Heb. *aquas ut ſup.* 8.14.

16 Nam diſpergam eos in gentes quas non noverunt ipſi aut patres ipſorum, mittamque poſt eos gladium donec conſumpſero eos.

17 Sic ait Jehova exercituum, animadvertite & vocate lamentatrices ut adveniant, & ad [h] præficas mittite ut adveniant.

[h] Heb. *peritas*

18 Et [i] feſtinanter extollant de nobis lamentum; deſcendentibus lachrymis ex oculis noſtris, & ex palpebris noſtris fluentibus aquis.

[i] Heb. *feſtinent ut extollant.*

19 Nam [k] ſonorum lamentum auditur de Tzijone, quomodo vaſtamur? erubeſcimus valde, quia derelinquimus terram, quia dejiciunt *hoſtes* tabernacula noſtra.

[k] Heb. *ſonus lamenti.*

20 Quin audite fœminæ verbum Jehovæ, & percipiat auris veſtra verbum oris ejus: ut doceatis filias veſtras lamentum, & [l] altera alteram *doceat* lamentationem.

[l] Heb. *fœmina amicam ſuam.*

21 Nam aſcendit mors ad feneſtras noſtras, ingreſſa eſt in palatia noſtra; ad exſcindendum parvulos e vicis, juvenes e plateis,

22 (Eloquere, ſic *habet* dictum Jehovæ) & ceciderunt cadavera humana ut fimus in ſuperficie agri; & ut manipulus a tergo meſſoris, quẽ nullus colliget.

23 Sic ait Jehova, ne glorіator ſapiens in ſapientia ſua, neq; gloriator potens in potentia ſua; neq; gloriator dives in divitiis ſuis:

24 Sed in hoc glorietur qui gloriatur, ſe intelligere & cognoſcere me, me eſſe Jehovam exercentem benignitatem, jus, & juſtitiam in terra: quia iſtis delector, dictum Jehovæ.

1. Cor. 1.31. 2. Cor. 10.17.

25 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, quibus animadvertam; in omnem circumciſum cum præputiato,

26 In Ægyptios, & in Jehudæos, & in Edomæos, & in Hhammonitas, & in Moabitas, denique in omnes amputatos latere, qui habitant in deſerto: nam omnes iſtæ gentes præputiatæ ſunt, etiam tota domus Jiſraëlis præputiata ſunt corde.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè eſt argumento quo ſuperiores duæ) partes ſunt quinque: prima eſt exordium per narrationem mandati a Deo accepti, duobus verſibus; ſecunda eſt propoſitio hortans ad reſipiſcentiam & fidem, promiſſioneſq; & minas denuntians, uſque ad verſum 17. tertia eſt confirmatio ſingularum propoſitionis partium, uſque ad verſum 12. capitis 9. quarta eſt confutatio inanium defenſionũ quibus Judæi ſe purgare conabantur, inde ad verſum 23. poſtrema eſt concluſio bonis conſolationem afferens, & impiis omnibus promiſcuè judicium denuntians, ad finem.* 2 In porta] *atrii maximi, quod etiam atrium populi appellatur.* 3 Sic ait] *ſecunda hæc pars, propoſitio, continet hortationem ad reſipiſcentiam & fidem*

& fidem veram, uſque ad verſum 7. Idque propter certiſſimas Dei promiſſiones, ver. 7. deinde a contrario conteſtatur peccata Judæorum, pœnasq́; denuntiat irrevocabiles, inde ad 17. Bonas efficite] propoſitio ſumma hortationis & promiſſi, quæ ſequentibus quatuor verſibus exponuntur. 4 Ne hab.] i. ne arrogetis promiſſiones vobis, tanquam ſi perpetuò hæreant vobis & ſine cōditione fuiſſent datæ: quod eſt falſiſſimū. Templi Jehovæ] id eſt, quid reprehendis, ô Propheta, in operibus noſtris? aut cur conſtantiſſimas Dei promiſſiones in dubium vocas? de iſtis omnibus quæ tu adducis ſumus adeo confirmati, ut nihil ſuprà. Nam opera hæc noſtra nónne ſunt templi Jehovæ, a Jehova imperata lege? promiſſiones verò nónne huic templo conjunctæ ſunt? ac proinde nónne tam firmæ atque conſtantes ſunt erga nos, quàm firmum eſt templum? hoc templum requies eſt Dei uſque in ſempiternum, Pſal. 132.14. Quamobrem pro certo habemus fidelem Deum propter templum ſuum conſervaturum eſſe regionem noſtram, & nos cultores ſuos. 8 Ecce] altera pars propoſitionis, qua propheta ex contrario primùm peccata redarguit & hypocriſin Judæorum, uſque ad verſum 11. deinde pœnas denuntiat graviſſimas, ſequentibus. 10 Eripimur] id eſt, tuti ſumus ab omni periculo, nihil poteſt damno eſſe nobis, quia ſervat nos Deus quem colimus in templo ſuo. Ut perficiatis] id eſt, ut porrò ad maleficia veſtra revertamini. 11 Etiam] id eſt, quandoquidem non pluris domum meam facitis quàm ſpeluncam latronum, jam proſpexi quid mihi ſit faciundum: ut ſequentibus per prophetiam explicat. Hîc enim tranſitio eſt ad judicia Dei denuntianda templo & populo: quæ duobus exemplis ante geſtis illuſtrantur. 12 Nam ite] prius exemplum de abjectione templi, de quo 1. Schem. 4. Pſal. 78.60. & 132.6. 15 Quemadmodum abjeci] ſecundum exemplum de abjectione populi, de quo 2. Reg. 17. Totum ſemen] id eſt, regnum Jiſraëlitarum, ſynecdochicè: ut Jeſch. 7.8. 16 Tu ergo] id eſt, fixum & certum eſt decretum, quod nemînis cauſa revocaturus ſum. 17 An minime] tertia pars concionis, nimirum confirmatio ſingularum antecedentium in propoſitione partium: quæ primùm convicit Judæorum peccata, verſ. 17. & 18. deinde juſtiſſimas pœnas ſtatuit, duobus ſequentibus: quarum partium ſequitur ἐργασία ad confutationem uſq;. Confirmatur autem peccatū non amplius ab ipſa populi conſcientia (ut altera concione factum eſt ſuprà 5.1.) ſed a propheta ipſius teſtimonio. 18 Ipſi filii] id eſt, omnes a ſummo ad infimum certatim exercent idololatriam. Lucunculos] vox Hebræa peculiaris eſt hujus Prophetæ, quæ ſignificatur liba quædam ἔκτυπα, id eſt, certas formas expreſſas habentia pro ratione idolorum quibus erant offerenda: quod genus liborum Romani appellabant lucuntes ſive per diminutionem lucunculos a Lucumonibus Hetruſcis maximis ſuperſtitionum artificibus. Rebus] de quibus copioſè infrà 8.2. 19 An cont.] hoc eſt, non mihi, ſed ſibi ſuo facto malefaciunt ipſi, ut declarat ſeq. ver. 21 Sic ait Jehova] ἐργασία hæc confirmationis (ut diximus in ver. 17.) præcedentia Prophetæ verba exornat primùm explicatione peccatorum pœnarumq́; uſque ad verſum 4. capitis 8. deinde amplificatione, uſque ad 18. tertiò pathetica lamentatione Prophetæ, inde ad verſum 12. capitis 9. Explicantur autem in hac prima parte peccata Judæorum tum majorum, uſque ad verſum 26. tum eorum qui temporibus Jirmejæ vixerunt, verſ. 27. & 28. deinde ſubjiciuntur pœnæ quas ſe ſumpturum interminatur Deus. Holocauſta veſtra] id eſt, abite cum ſacrificiis & holocauſtis veſtris, & ea omnia ad uſus veſtros & comeſſationes traducite: ingrata ſunt mihi; ut Jeſchahh. 1.13. & Hhamos 5. 22 Non ſum locutus] videlicet ſolùm aut ſimpliciter: ellipſis, ut Gen. 32.28. nam præceperat quidem Deus per Moſchen, ſed alio reſpectu; ac proinde alia magis obſervari voluerat. 24 Hæc] nimirum auſcultare mihi, & inclinare aurem ſuam ad verba mea, &c. q. d. oculos confixerunt tantùm in externos ritus, hæc autem quæ præcipua ſunt, tanquam a tergo reliquerunt; ut loquitur Chriſtus Matth. 23.23. 27 Cùm loqueris] alterum membrum explicationis peccatorum quibus Judæi tenebantur tempore Jirmejæ, ut majores ſui. 28 Quamobrem] cùm neque majores, neque iſti auſcultent. Qui non auſcultant] id eſt, gens ab omni pietate in Deum & officio erga homines aliena; ac proinde toti legi Dei immorigera. 29 Tonde] altera pars explicationis de pœnis divinitus eventuris; quæ Deus Judææ luctum imperat, primùm quia deſerturus eſt ipſos peccatorum cauſa, tribus verſibus; deinde quia eſt omnes hoſtibus expoſiturus, qui neque vivis neque mortuis parcant, inde ad verſum 4. ſequent. capitis. Luctus autem ſynecdochicè tonſura & miſerabilibus lamentis ſignificatur; ut Ijobi 1.20. In locis] ut ſuprà 3.16. 30 Poſuerunt] ut narratur 2. Reg. 21.4. & 2. Chron. 33.4. 31 Tophethi] vide Jeſchahh. 30.33. Valle] de qua Jehoſch. 15.8. 32 Topheth] id eſt, amplus & latus locus, Syriaca appellatione: quomodo accipiendum ſequens antitheſis oſtendit. Nam (inquit propheta) non erit ſpatioſus ſatis ut omnes ſepeliendos capiat: propterea non amplius obtinebit antiquam ſuam appellationem. 34 Vox ſponſi &] i. feſtivum ullum epithalamium: ſic infrà 16.9.

IN CAPUT VIII.

1 Depromentes] videlicet everſis omnium ſepulchretis atque monumentis, ut indicatur 2. Chronic. 36.19. cùm dicuntur Chaldæi omnia inſtrumenta deſiderabilia perdidiſſe, & Nechem. 2.3. 2 Quæ diligunt] id eſt, quibuſcum ſcortantur, ſynecdochicè. Conſulunt] ſive res cæleſtes obſervando, ſive petendo oracula. 3 Familia] vide Levit. 20.5. 4 Præterea] ſecundus ἐργασίας locus, ut diximus ſuprà 7.21. nimirum amplificatio tum peccati Judæorum, uſque ad verſum 10. tum pœnæ, inde ad 18. Amplificatur autem peccatum per comparationem miſericordiæ Dei præſentiſſimæ, hoc verſu; cum ſtupore & obfirmatione Judæorum, tribus ſequentibus, & cum faſtuoſa præſumptione, verſ. 8. & 9. An ita cad.] i. præcipitantur quidē Judæi in ruinā ſuā graviſſimè: ſed quantus quantus ſit caſus, omnino major eſt Dei miſericordia, qua erigerentur ſi reſipiſcentes ad ipſum ſeſe converterent. 7 Etiam ciconia] argumentum amplificationis per comparationem volucrium remeantium & commeantium ſuis temporibus, cui ſimilis eſt Jeſchahh. 1.3. 8 Quomodo dicitis] redargutio falſæ præſumptionis & confidentiæ ab effectis contrariis, ut Rom. 2.17. & Jacob. 2.16. & ſeq. Eſt autem hîc apoſtrophe ad ſacerdotes, Prophetas, & doctores legis. 9 Fecerúntne] id eſt, an ullum ſpecimen fructúmve ſapientiæ ſuæ in docendo & reducendo populo ediderunt? Erubeſcerent] populares, quos doctrina ipſorum mandaverat Deus vocari ad fidem & reſipiſcentiā. Conſternati] authoritate Dei & legis videlicet, ut renuncient malo ſuo: nam hic primus eſt aditus, quo capti-

vædicuntur omnes cogitationes ad obediendum Chriſto, ut oſtendit Apoſtolus 2.Cor.10.5. 10 Idcirco]
altera pars amplificationis de pœnis (ut diximus in verſum 4.) qua in parte exponuntur duo: primùm quæ
& quàm graves pœnæ ipſos maneant pro peccatis ſuis, uſque ad verſum 16. deinde quomodo & per quos, ver.
16. & 17. 13 Omnino extirpabo] exornatio præcedentis interminationis per ſimilitudinem planta-
utilis, quam Deus velut bonus agricola eradicatum iri denuntiat: ut Jeſchahh.5. Quæcunque] id eſt,
nullam culturam a me admittunt; ſed operam & expectationem agricolarum meorum ludificantur: ut ſuprà
5.12. 14 Deſidemus] videlicet expectantes Deum, & hærentes iſtiu Prophetarum verbo. At
Jehova] ironica reſponſio Prophetæ, qua ludificatur inanem Judæorum præſidentiam, hoc modo: certè quieſcetis;
ſed longè aliter quàm exiſtimatis: nam peribit animus Regis, animuſq; Principum: ut ſuprà 4.9.
Succum cicutæ] ſoporiferum videlicet, atque lethiferum. q.d. ſoporabit exponendos morti. 15 Expecta]
ironia traducens Judæorum præſidentiam, neque pacem illis fore, neque ſpem recuperandæ pacis cùm adempta
fuerit; ſed fore cùm liberationem ſperabunt, ut eo magis ingraveſcant mala: ut Jeſchahh.5.30.
16 A Dane] id eſt, ab extremis finibus: hyperbole. 17 Nam ecce] comparatio ad exponendum implacabilem
Chaldæorum animum & virulentiſſimum accommoda. De hac autem comparatione vide Pſalm.
58.6. 18 Quod me] tertius ἐργασίας locus, pathetica Prophetæ lamentatio: qua primùm luctum ſuum
& cauſas exponit proleptice, quatuor verſibus; deinde optatum, tribus; poſtremò cauſas luctus ſui copioſè
explicat, uſque ad verſum 12. capitis ſequent. Eſt autem periphraſis animi in his verbis, quod me recreaturum
eſſet: nam animus lætus bene medicinam facit, Proverb.17.22. 19 Ecce ſonus] cauſæ luctus
ponuntur duæ: una quædam veluti diſceſſio & ſeparatio Dei a populo ſuo, de qua Eccleſia conqueritur; altera
eſt peccatorum gravitas, quam Deus Judæis exprobrat per dialogiſmum, hoc verſu: unde conſequuntur
publicæ calamitates, ver.20. & prophetæ luctus, ver.21. 20 Præteriit meſſis] videlicet a nobis q.
d. Judæorum Eccleſia, omnia commoda omneſq; eorum percipiendorum rationes nobis perierunt, & nos pariter
perivimus. Nam lætitia in ſcripturis tempore meſſis & vindemiæ (quæ in deſinentem æſtatem incidit) figurari
ſolet: ut Pſal.4.8. & Jeſchahh.9.3. 22 An opob.] ſecundus lamentationis locus, continens optata
tria: unum, ut curetur populus Judæorum, quod metaphoricè ſignificatur rebus corporeis, hoc verſu: alterum,
ut propheta condignè pro atrocitate ſupplicii miſerias popularium deflere poſſit, verſu 1. ſeq. capitis tertium,
ut jamjam ſibi liceret abeſſe per voluntatem Dei, ne tantarum calamitatum ſpectator eſſet, malorumq;
præſentium, quæ deinde enarrantur à ver.2. Opobalſami] vide Gen.37.25.

IN CAPUT IX.

2 Nam omnes] Ætiologia optatorum præcedentium a duabus cauſis; una eſt, indigniſſima & impuriſſima
vita populi, uſque ad verſum 7. altera, pœna graviſſima divinitus infligenda, unde ad verſum 12.
Interdicti die] exaggeratio perfidiæ a tempore: ne ipſis quidem diebus qui feſti erant Domino, integram fidem
conſervaſſe. 4 Quiſque] apoſtrophe ad populum ſuum πρὸς ἄγνοιαν: ut ver.6. 6 Pro dolo]
id eſt, malunt adhærere ſuo dolo, quàm eo omiſſo mihi ſe adjungere. 7 Idcirco] altera cauſa luctus; ut
oſtendimus ver.2. Ego conflans] ut ſuprà 6.29. Sed] id eſt, cùm videam me in vanum conflare, & ab
iſtis mala avelli non poſſe (ut ſuprà ibidem) quid porrò faciendum eſt? hæc autem conſultationis ſpecies ſummè
eſt emphatica: ut Jeſchahh.5.3. 10 Propter hos montes] id eſt, Judæam, quæ montoſa eſt, Exod.
15.17. & Deut.11.11. Extollam] id eſt, faciam ut extollantur lamenta. Deſerti] id eſt, planitiei paſcuæ
inter montes ſitæ: ut Jehoſchuhh.15.61. Accendentur] id eſt, planè deſolabuntur, tanquam pervadente
igne. 12 Quis eſt] quarta pars concionis, confutatio: atqui habemus (dicebant Judæi) legem &
prophetas: non eſt peritura lex ex ore noſtro: ut ſuprà 8.8. & infra 18.18. habetis quidem, ait propheta: ſed
neq; Propheta eſt ullus qui eloquatur, hoc verſu; neq; ullus in populo qui auſcultet legi, duobus ſeq. ac proinde
duo vobis reſtant: unum, ut pœnas pendatis Deo, ver.15. & 16. alterum, ut præficas deflentes mala veſtra
conducatis, quia ne vobis quidem lugendi tempus dabitur; uſque ad verſum 23. ſic Jechezk.24.16. & ſequentibus.
15 Abſinthio] id eſt, rebus amariſſimis tractabo: nam amaritudinem abſinthio comparat ſcriptura,
ut Proverb.5.4. infrà 23.15. Lament.3.15. & 19. & Apocalypſ.8.11. 20 Quin] amplificatio.
q.d. non vacat diu aut longiùs excurrere ad conducendas præficas: agite, ô mulieres, ad planctum aliæ alias
& puellas veſtras informate, qui deſcribitur duobus verſibus proximis. 22 Eloquere] exaggeratio lamenti,
cujus gravitatem ſibi neceſſariò fuiſſe enuntiandam propheta docet ab iterato præcepto Dei: quod nos
propterea parentheſi incluſimus. Sic autem præſcribitur lamentum iſtud, ut olim a Moſche canticum juſſu
Dei, Deut.31.19. & ſequentibus. Ut manipul.] id eſt confertim, per ſtrues cadaverum quàmplurimas.
23 Sic ait] concluſio bimembris, qua primùm revocantur pii a fiducia rerum omnium ad fidem in Deum
ipſos conſolaturam in maximis anguſtiis, duobus verſibus; deinde impiis judicium denuntiat, duobus ultimis.
24 Benignitatem] erga pios, & jus in impios: ut Pſal.101.1. x juſtitia quæ regula eſt utriuſq;. 25 Circumciſum]
id eſt, Judæos promiſcuè cum alienigenis prout per Regem Babyloniæ factum eſt, ut idem prophetat
infrà 27.6. & ſequentibus. 26 In Ægypt.] quibus omnibus ſigillatim ſuas calamitates prænuntiat,
infrà 46. & ſequentibus. Amputatos lat.] id eſt, Arabas, quos eodem modo propheta nominat infrà 25.
23. & 49.32. de qua conſuetudine ita ait Herodotus in Thalia: dicunt Arabes tonderi ſui capillamenti comam,
ut ipſe Dionyſius tonſus eſt: tondentur autem in ſubrotundam formam, circumradentes tempora.
Præputiatæ] ut Deut.10.16. & ſuprà 4.4.

CAPUT X.

Propheta Judæos ab idololatria gentium revocat certis argumentis ad reverentiam Dei: ſtuporem illorum & dementiam in ſequendis idolis Deo neglecto redarguit; & palàm gentibus prædicari jubet idolorum vanitatem, certa fiducia fœderis & beneficentiæ Dei: contumacibus clades a Babyloniis eventuras prænuntiat: poſtremò pii ſe ſiſtentes Deo judicia ipſius æquo animo ſubeunt, & moderationem petunt ad gloriam Dei & ſalutem ſuam.

1 AUDITE hoc verbum quod eloquitur Jehova vobis, ô domus Jiſraëlis:

2 'Sic ait Jehova, ſecundum 'viam Gentium iſtarum ne diſcitote, & ' a ſignis cœlorum ne conſternemini, 'quia conſternantur Gentes ab illis:

3 'Nam ſtatuta ipſorum populorum *ſunt*, 'vanitas *eſt*: 'cùm lignum ipſum ex ſylva cæcidit, 'opus manuum artificis ad normam,

4 'Argento & auro pulchrum reddit ipſum; clavis & malleis confirmant iſta, 'ut non[a] amittat.

5 'Tanquam palma 'opere continente ſunt; ne loquuntur quidem, [b]'omnino portandi ſunt, quia non poſſunt incedere: ne timetote ab iſtis, quia non affectura ſunt malo, etiamque benefacere non *eſt* penes ipſa.

6 'Ex eo quòd nullus eſt par tibi, ô Jehova; *quod* maximus es, & maximum nomen tuum potentia,

7 Quis non revereatur te, 'Rex ipſarum Gentium? cùm in te conquieſcat '*illa*; cùm *maximus ſis* in omnibus ſapientibus Gentium & omni regno ipſarum, ex eo quòd nullus *eſt* par tibi.

8 'At [c]' unà obbruteſcunt & ſtolidi ſiunt: eruditio 'vanitatum *eruditio* 'ligni eſt.

9 Argentum ductum ex Oceano advehitur, & aurum ex 'Uphazo, opus artificis & manuum conflatoris: hyacinthinum & purpureum veſtimentum eorum; opus peritorum ſunt omnia,

10 Jehova verò Deus [d]'verus *eſt* Deus [e]' vivens, & Rex [f]'ſempiternus: a ' cujus fervore commovetur terra, neq; ſuſtinere poſſunt Gentes indignationem ejus.

11 (Sic dicitote illis, dii iſti qui cœlos & terram non fecerunt; perituri ſunt è terra, & e *regionibus* ſub cœlo ipſi)

12 'Qui fecit terram virtute ſua, ſtabiliit orbem habitabilem ſapientia ſua; & prudentia ſua extendit cœlos,

13 Quo vocem ſuam edente fremitus aquarũ eſt in cœlis: qui effert vapores ab extremitate terræ; fulgura cum ipſa pluvia facit, & producit ventum e theſauris ſuis.

14 'Magis obbruteſcit omnis homo; quàm ut animadvertat 'pudefacere omnem conflatorem ſculptili: nam falſum eſt fuſile ejus, nec ſpiritus eſt in *ullo* eorum.

15 Vanitas ſunt, opus [g] aberrationis maximæ; [h]' quo tempore viſitabuntur illi, peribunt *ipſa*.

16 'Non ſicut iſtarum *eſt*, ſed formator omnium eſt Jahhakobi portio; viciſſim Jiſraël tribus poſſeſſionis ipſius: Jehova exercituum nomen eſt ei.

17 'Recipe e terra 'mercem tuam, quæ habitas 'in munitione hac.

18 Nam ita ait Jehova, ecce ego funda ejaculaturus ſum habitatores hujus terræ hac ipſa vice, & anguſtia affecturus ſum eos, ut 'deprehendant *iſta & dicant*,

19 'Hei mihi propter contritionem meam, ægerrima eſt plaga mea: ' ego autem dicebam,[i] utiq; hic morbus eſt quem perferam.

20 Tentorium meum vaſtatum eſt & omnes funes mei dirupti; filii mei exeunt a me adeò ut non extent ulli, nullus extendat amplius tentorium meum & erigat aulæa mea.

21 ' Nam obbrutuerunt ipſi paſtores & Jehovã non conſuluerunt: idcirco non ſecundabuntur, & totus grex paſcalis eorum diſpergetur.

22 [k]'Sonorus rumor ecce advenit, & commotio magna e ' terra Aquilonis; ad diſponendum civitates Jehudæ *in* deſolationem, luſtrum draconum.

23 'Novi Jehova, non eſſe penes hominem viam ipſius; non eſſe penes virum ambulantem vel dirigere greſſum ſuum.

24 Caſtiga me Jehova, veruntamen [l] modicè; ne *caſtiges* in ira tua, ut non comminuas me.

25 Effunde æſtum tuum in eas Gentes quæ non agnoſcunt te, & ſuper familias quæ nomen tuũ non invocant; ſed comedunt Jahhakobum, ac ita comedunt eum ut abſumant eum, & caulam ejus deſolant.

[a] Heb. *ſinat exire.*

[b] Heb. *portando.*

[c] Heb. *in uno.*

[d] Heb. *veritatis.*

[e] Heb. *viventium: ut Jehoſ.* 24.19.

[f] Heb. *ſeculi.*

[g] Heb. *aberrationũ, ſive ſeductionum.*

[h] Heb. *tempore viſitationis illorum.*

[i] Heb. *ægritudo.*

[k] Heb. *ſonus auditionis. ſuprà* 9.11.

[l] Heb. *in modo. Pſal.* 79.6. & 7.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis membra præcipua ſunt quinque: primum eſt exordium ſimpliciſſimum, audientiam faciens ab autoritate Dei, & auditorum officio, ver. 1. ſecundum, propoſitio doctrinæ de contemnendis idolis, & reverendo Deo, a ver. 2. ad 8. tertium eſt redargutio Judæorum qui ſe implicaverant gentili idololatriæ, uſque ad verſum 17. quartum, prophetica venturæ cladis denuntiatio, uſque ad verſum 23. quintum, concluſio ab oratione quam Propheta habet coram Deo æquè bonorum omnium ac ſuo nomine, tribus verſibus ultimis.* 2 Sic ait Jehova] *hujus propoſitionis capita ſunt duo: unum, de idolis minimè curandis, verſibus quatuor; alterum, de reverentia uni Deo habenda, ver. 6. & 7. Neglectus autem idolorũ duo continet, ut non detur illis opera, & non timeantur: quia timor & ſuperſtitio religionem idolorum ſolet efficere, hoc ver. cauſæ verò exponuntur, ſequentibus.* Viam] *id eſt, ritus ad idololatriam pertinentes, & ad ſtudia aliena ab honore Dei: quæ Gentes propinquæ per totam Syriam eò colebant ſtudioſius, quò propiùs a luce Judæorum aberant.* A ſignis cœlorum] *quæ Gentes reverentur & colunt, habentes pro diis; ut ſuprà Judæis fuit exprobratum 7.18. Senſus eſt, duo ſunt Gentibus Deorum genera: uni ſunt ficti nuda cogitatione, alteri ſunt quidem in rebus creatis, ſed ab illis gentibus coluntur pro Deo. Vos autem ne ab illis quidem debetis metuere qui in maxima autoritate & exiſtimatione ſunt apud gentes, ut ſunt corpora cœleſtia.* Quia con.] *i. ne proptereà timeatis ab illis, ſi iſtæ gentes ab illis ſtolidè ſibi metuant.* 3 Nam ſtatuta] *ætiologia ſuperioris documenti, continens cauſas ex quibus contemnenda ſunt idola. Eſt autem hæc prima ab efficiente cauſa: quid enim ex illis effecit deos, niſi ſtulta opinatio & inſtitutum populorum?* Vanitas eſt] *ſecunda cauſa a natura idolorum & fine, quæ copioſiùs exponuntur infrà ver. 14. & 15. ut Jeſchahh. 44.4.* Cùm lignum] *tertia cauſa a materia, ut Jeſchahh. 40.20. & 44.9.* Opus manuum] *quarta cauſa ab inſtrumentis, ut Jeſchahh. ibi. ver. 7. & 8.* 4 Argento &] *quinta cauſa a forma, quam ipſe artifex adeò conſcius eſt cùm animo ſuo inanem & caducam eſſe, ut operam conſumat plurimam ad idolum ſuum a deformatione, ruina, & perditione vindicandum, ut Jeſchahh. 40.19. & 44.7.* Ut non amit.] *i. ut factus ille Deus non ſinat ſuum aurum & argentum emungi ſibi.* 5 Tanquam palma] *ſex-*

ta cauſa ab inutilitate ipſorum: nam rigidi ſunt ut trunci, neque ſibi utiles, neq; aliis: ut Jeſchahh. 44.5. Opere continente] *id eſt, ut ſtipites rigent.* Omnino] *ut Jeſchahh.46.1. & 7.* 6 Ex eo quòd] *alterum caput propoſitionis de reverentia Dei, ut diximus in verſum.2.* 7 Rex ipſarum] *i. qui regnum & imperium ſummum obtines in eas ipſas gentes quæ non agnoſcunt te, eóque uteris ex ſententia tua.* Illa] *potentia, cujus meminit ſuperiore verſu: nam his & ſequentibus verbis per* ὕστερον *verborũ ex uſu Hhebræorum eaſdem cauſas reverentiæ Dei repetit, quę poſitæ ſunt præcedente verſu.* 8 Atunà] *tertia pars, ut diximus in verſum 1. nimirum redargutio Judæorum in communem idololatriam cum gentibus delapſorum: quæ hoc verſu generatim propoſita, deinde per antitheſin naturæ, operúmque Dei & idolorum confirmatur, uſque ad verſum 14. & tandem amplificatur antitheſi effectorum erga cultores, ver. 14. & duobus ſequen.* Unà] *id eſt, Judæi cum gentibus convenientes in eandem idololatriam.* Vanitatum] *id eſt, in omnem vanitatem homines ſeducens, ut ver. 15. & ſuprà 2.5.* Ligni] *id eſt, idoli e ligno, metonymicè ad contemptum: etſi per ſynecdochen comprehenduntur idola omnia.* 9 Uphazo] *id eſt, Ophiro, de quo 1.Reg.9.28. ut Danielis 10. 5.* 10 Verus] *non autem eruditionem tradens vanitatis, ut idola.* Vivens] *non mortuus & rigens, ut ſtipes.* Sempiternus] *non ex materia corrupta, & ab hominibus principium habens.* Cujus fervore] *id eſt, qui omnia agit, ſurſum deorſum vertit arbitratu ſuo; non autem artificum manu & voluntate agitur, aut portatur humeris.* 11 Sic dicitote] ἐργασία *præcedentis antitheſeos per Apoſtrophen ad Judæos; qua docet illos armatos fide certa in Deum verum, viventem, & ſempiternum, potiùs debere non tantùm ab idolis abſtinere, ſed etiam gentes ſermone ipſarum redarguere cum omni fiducia & libertate ſancta; ut fecerunt tres illi, Daniel. 3. Quamobrem hic verſus Syrico ſermone conſcriptus eſt.* 12 Qui fecit terram] *regreſſio ad commendationem Dei, primùm ab operibus creationis, hoc verſu; deinde adminiſtrationis, verſu ſequente.* 14 Magis obbruteſcit] *amplificatio præcedentis redargutionis a rebus conſequentibus idololatriæ; nimirum quod homines dementes facti ampliùs dementantur, & ipſo ſenſu communicarent: ut exponitur Jeſchahhja* 44. 13. Pudefacere] *id eſt, ſibi ab artifice afferri maximum pudoris, ignominiæ, & confuſionis argumentum; cùm homo verus falſo, animatus in animo honorem divinum habeat, hoc verſu; vanitatem pro veritate amplectatur, aberrationem pro recto itinere, & mortem pro vita, ſequente verſu.* 15 Quo tempore] *id eſt, uno momento peribunt cum ſuis cultoribus, quando Judæos idololatras viſitabit Deus: ſic Jeſchahh. 46.* 16 Non ſicut] *epiphonema, quo propheta indignitatem idololatriæ qua Judæi cum gentibus communicabant ſummatim oſtendit; a mutuo fœdere, quo Deus ſe populo, & populus Deo ſeſe obſtrinxerat. Longe præſtantius, inquit, eſt jus Jiſraëlitarum cum Deo: qui non idola gentium amplectuntur (quid enim Deo cum idolis?) non Solem, Lunam, aut cœleſtia corpora, quæ uſu cum illis obtinent, ut Deut. 4. 19. & 28. & 29. 26. ſed Deum ipſum verum, viventem, & ſempiternum poſſident.* 17 Recipe] *quarta pars, nimirum denuntiatio judicii divinitus in Judæam immittendi, quod perſtrinxerat ver. 15. Continet autem hæc denuntiatio primùm præceptum allegoricum, ut Judæi conſarcinent & convaſent omnia, pro eo quod eſt, ut ſe ad fugam aut captivitatem comparent, ut Jechezk. 12. deinde planam, & apertã denuntiationem illius Judicii, verſibus. ſeq.* Mercem tuam] *id eſt, pretioſas facultates tuas, & eas maximè de quibus ſuprà ver. 9. ironicè.* In munitione hac] *id eſt, Jeruſchalaimis.* 18 Deprehendant] *id eſt, re ipſa experiantur id quod prædicenti per Prophetas mihi noluerunt credere.* 19 Hei mihi] *formula luctus quo uſuros Judæos propheta narrat, duobus verſibus.* Ego autem] *amplificatio luctus ab antegreſſa confidentia. quaſi dicat, me miſeram, quod prædicentibus jam olim minimè crediderim; ſed ſi quod malum mihi obveniret, illud fore putaverim velut acceſſiunclam febriculæ, unde illico liberarer.* 21 Nam obbrut.] *ætiologia præcedentis denuntiationis; cujus ampla interpretatio petenda eſt ex duabus concionibus præcedentibus.* 22 Sonorus rumor] *hypotypoſis ad exaggerationem Prophetiæ.* Terra Aquil.] *ut ſuprà 1.14.* 23 Novi] *concluſio, qua Propheta animum ſuum exponit, & informat pios in eodem inſtituto, ut ſe totos committant Deo, & ipſum orent pro ſalute Eccleſiæ ad gloriam Dei. ſenſus eſt: Ego (inquit Propheta) & pii omnes ſentientes mecum, credentes huic decreto tuo quod planè ſtatuiſti contra Judęam exequi, non præſumimus de virtute aut arte noſtra, ut judicia tua poſſimus effugere, aut ab iis vel greſſum unum & latum (quod aiunt) unguem diſcedere: ſibi confidunt impii, ut ſuprà 8.14. nos contrà nobis omnino diffidimus, hoc verſu: ſed quandoquidem ſtat ſententia ut nos omnes caſtiges propter peccata noſtra, non refugimus paternam caſtigationem tuam: ecce, ſiſtimus nos tibi, facito quod bonum & æquum eſt in nobis; ſed in juſtitia tua memor eſto miſerationum tuarum, pro gloria tua & infirmitate noſtra temperans caſtigationes tuas, ver. 24. Quòd ſi æſtus iræ tuæ profundendus eſt; ecce gentes, quæ neque gloriæ tuæ curam habent, neque populi tui miſerentur, ver. ultimo: hæc illa eſt materia æſtui iræ tuæ commodiſſima.*

CAPUT XI.

Deus Jirmejæ & ſacerdotibus Hhanathothanis imperat ut fœdus legis exponant populo cum promiſſionibus & minis: Jirmeja ſolus mandato parens generale fœdus explicat, & popularibus ſuis accommodans primùm conteſtatur eos peccatorum nomine, deinde ſeveriſſimum judicium pronuntiat: utrumq; verò confirmat partim Dei ipſius teſtificatione, partimq; ſua experientia a ſuis ipſius civibus: tum prænuntiata illis clade ſe ipſum confirmans adverſus præſentia ſcandala, præſumptionem Judæorum confutat propoſito Dei conſilio rigidiſſimo, & bonos promiſſis inſtaurandæ Eccleſiæ conſolatur.

1 [a] VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Audite verba fœderis hujus; [a] quæ eloquamini viris Jehudæ & habitatoribus Jeruſchalaimorum.

3 [a] Dicito ergo ad illos, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: maledictus vir ille qui non auſcultaverit verbis fœderis hujus, *Deut.27.26.*

4 Quod præcepi majoribus veſtris, quo [a] tempore eduxi eos e terra Ægypti ex catino

ferri, edicendo; auſcultate voci meæ, ut faciatis iſta omnino prout præcipio vobis: eritiſq; mihi in populum, & ego ero vobis Deus:

Deut.4.20.

5 Ut præſtem juramentum quod juravi majoribus veſtris me daturum eis terram affluentem lacte & melle, prout eſt hodie: 'cui reſpondens dixi, Amen, Jehova.

6 'Deinde edixit Jehova mihi, proclama omnia verba iſta in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum, dicendo; auſcultate verba fœderis hujus ut faciatis ea.

7 'Nam [b] omnino conteſtatus ſum majores veſtros, quo tempore evexi eos e terra Ægypti uſq; in diem hunc, [c] inde a diluculo continenter dicendo; auſcultate voci meæ:

8 Non tamen auſcultarunt, neque inclinarunt aurem ſuam; ſed ambulaverunt quiſq, [d] ex ſententia animi ſui peſſimi: ideo adduxi ſuper eos omnia verba fœderis hujus quod præceperam facere, ac non fecerunt.

[b] Heb.conteſtando.
[c] Heb.manè ſurgendo & conteſtando.
[d] Heb.aſpectu cordis ſui:
u Deut. 29. 19.

9 Dixit itaque Jehova ad me, 'præſtò eſt conjuratio; in viris Jehudæ & habitatoribus Jeruſchalaimorum;

10 Averſi ſunt ſupra iniquitates majorum ſuorum priſcorum, qui renuerant auſcultare verbis meis, & ipſi ſequuntur deos alienos colendo eos; irritum fecerunt domus Jiſraëlis & domus Jehudę fœdus meum quod pepigeram cum majoribus ipſorum.

11 'Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego adducturus ſum contra eos malum ex quo non poterunt exire: 'etiamſi inclamarent me, non exaudirem eos.

12 Tunc abeuntes civitates Jehudæ & habitatores Jeruſchalaimorum inclamabunt ipſos Deos quibus ipſi ſuffitū faciunt: ſed [f] omnino non ſervabunt ipſos tempore mali ipſorum:

[f] Heb. ſervando non ſervabunt.

13 Quamvis pro numero civitatum tuarum ſint dii tui, ô Jehuda; & pro numero platearum Jeruſchalaimorum diſpoſueritis altaria 'pudendo, altaria ad ſuffitum faciendum Bahhali.

14 'Tu ergo ne orato pro populo iſto, neque efferto pro iſtis clamorem & orationem: nam minimè eſſem exauditurus quo tempore inclamarent ipſi propter malum ipſorum.

15 'Quid eſſet [f] amabile mihi domi meæ? '*an* facere iſtam ſuum graviſſimū ſcelus? *quoſque* ampliſſimos?' nam [g] carnes ſanctæ perierunt abs te: cùm *adeſt* malum tuum, tum demum exultas.

[f] Heb. *pro amato mihi.*
[g] Heb. *caro ſanctitatis tranſiverunt.*

16 'Olivam virentem,' pulchram fructus ſpecie vocaverat *te* Jehova nomine tuo:' ad ſonum conflictus procellarum maximi incendet ignem præterea, cùm fregerint propagines ejus.

17 Nam Jehova exercituum qui plantaverat te, elocutus eſt contra te malum; propter malitiam domus Jiſraëlis & domus Jehudę quam exercuerunt inter ſe, ad provocandum me adolendo Bahhali.

18 'Ac Jehova quidem oſtendit mihi ita ut agnoſcerem:' tum demonſtraviſti mihi actiones eorum,

19 Cùm eſſem 'velut agnus aut bos qui ducitur ad mactandum: nam ignorabam eos contra me inire cogitationes, *dicendo*; 'perdamus ligno pro cibo ejus, aut exſcindamus eum e terra viventium, ut nomen ejus non commemoretur amplius.

20 At ô Jehova exercituum judex [h] juſtiſſime, probator renum & cordis; viſurus ſum ultionem tuam de eis: nam tibi 'revelavi cauſam meam.

[h] Heb. *juſtitię*
*Pſal.*7.10.

21 'Idcircò ſic ait Jehova [i] de Hhanathothanis, quærentibus animam tuam, dicendo; ne vaticinator in nomine Jehovę, & non morieris manibus noſtris:

[i] Heb. *hominibus Hhanathotharum: ſic ver.*23.

22 Idcirco *inquam* ſic ait Jehova exercituum, ecce ego animadverſurus ſum in iſtos: ipſi juvenes morientur gladio; filii eorum, & filiæ eorum morientur fame:

23 Et reſiduum non erit ipſis, cùm adducam malum in Hhanathothanos anno viſitationis eorum.

CAPUT XII.

1 'JUSTUS es Jehova, 'ſi contendere velim tecum:' veruntamen judicia eloquar [a] tua, cur via improborum ſuccedat? cur tranquilli ſint [b] quicunque agunt perfidè?

2 Plantes eos, etiam radicentur? pergant, etiam edant fructum ii; quorum in ore propinquus es, ſed longinquus a renibus ipſorum?

[a] Heb.penes te.
[b] Heb.omnes agentes perfidè perfidiam.

3 'Nempe tu Jehova agnoſcis me, pervides me; ideo probas animum meum, [c] ut adhæreat tibi: 'avellendo iſtos ut oves *trahendas* ad mactationem, & præparando eos ad diem interfectionis,

[c] Heb. ut ſit tecum.

4 'Quouſque *ais*, lugeret terra; & herba totius agri exareſceret? præ malitia habitantium in illa, deficerent ſingula jumenta & volatilia? 'quia dicunt, non videt finem noſtri.

5 'Quando cum peditibus curris, defatigant te; quomodo ergo miſceres te cum equis?' etiam in terra [d] proſpera 'cui confidis, *defatigant te*; ecquî faceres in elatione Jardenis?

[d] Heb.pacis.

6 Quandoquidem etiam fratres tui & domeſtici patris tui, etiam ipſi perfidè agunt in te, ipſi quoque convocant poſt te multitudinem; ne credito iſtis, quamvis alloquantur te bonis *verbis*.

Deut.27.26.
a Heb. dic:
ſynecdoche.

7 'Derelicturus ſum domum meam, deſerturus poſſeſſionem meam: traditurus [e] eam quam diligebat anima mea in manum inimicorum ipſius.

[e] Heb. *dilectionem animæ meæ: metonymia.*

8 'Eſt mihi poſſeſſio mea ſimilis leoni in ſylva, edit contra me vocem ſuam; idcirco odi eam.

9 Avis 'digitata eſt mea poſſeſſio mihi,' ô aves, circumquaque in eam: agite, congregate omnes beſtias agri, facite ut veniant ad comedendum.

10 'Paſtores multi corrupturi ſunt vineam meam, conculcaturi portionem meam; redacturi portionem mihi [f] deſideratiſſimam in deſertū deſolatiſſimum.

11 Diſpoſiturus eſt eam *quiſque* in deſolationem, lugebit per me deſolata; deſolabitur tota hæc terra, quia nemo eſt qui reponat in [g] animo.

[f] Heb. *deſiderii mei in deſertum deſolationis.*
[g] Heb. *corde.*
*Jeſch.*57.5.

12 In omnes clivos per deſertum venturi ſunt vaſtatores: nam gladius Jehovæ conſumpturus eſt ab extremitate terrę [h] una ad alteram, nulla pax erit ulli carni.

[h] Heb. *uſque ad extremitatem terræ.*

13 'Cùm ſeminaverint triticum, ſpinas metent; cùm indoluerint laboribus, non proficient: nam erubeſcetis ex proventibus veſtris præ æſtu iræ Jehovæ.

14 *Sic ait Jehova de omnibus vicinis meis malis, *qui attingunt poſſeſſionem quam poſſidendam tradidi populo meo Jiſraëli: ecce ego convulſurus ſum eos e terra ſua, cùm domum Jehudæ convellero e medio eorum.

15 Eritq́; poſtquam convulſero illos, ut [i] rurſus miſereat me iſtorum; & reducam ipſorum quemque * in poſſeſſionem ſuam, & quemque in terram ſuam.

16 Erit etiam ſi [k] omnino didicerint vias populi mei jurando per nomen meum, vivit Jehova, quemadmodum docuerunt populum meum jurare per Bahhalem; ut * ædificentur in medio populi mei:

17 Quòd ſi non auſcultaverint, tum convellam gentem illam [l] continenter, & perdam; dictum Jehovę.

[i] Heb. *revertar ut miſerear.*

[k] Heb. *diſcendo didicerint.*

[l] Heb. *convellendo, & perdendo.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè argumento eſt cum ſuperioribus) capita ſunt quinque: primum eſt exordium, verſibus quinque; ſecundum, propoſitio, uſque ad verſum 15. tertium, confirmatio rerum in propoſitione enarratarum, ad finem uſque capitis. 11. quartum, confutatio ad eandem confirmationem pertinens, capite 12. uſque ad ver. 14. quintum, concluſio prophetica, inde ad finem uſque. Exordium autem facit audientiam primùm ab autoritate imperantis Dei, ver. 1. deinde a recordatione fœderis jam olim initi, ver. 2. poſtremò a denuntiatione pœnarum quas de ruptoribus ſui fœderis ſumpturus eſt Deus, & contrariarum promiſſionum erga obſequentes, tribus reliquis verſibus.* Edicendo] *tum ipſi Jirmejæ, tum Hhanathothanis gentilibus ipſius; qui ſacerdotes erant: ac proinde ex officio promulgare legem tenebantur.* 2 Quæ eloquamini] *videlicet vos, qui ſacerdotes eſtis, ut doceatis Jahhakobum judicia Dei, & Jiſraëlem legem ejus: Deuter. 33.10.* 3 Dicito ergo] *tu & ſacerdotes ipſi, ſynecdochicè. Continet autem hoc mandatum theſin ſive propoſitionem generalem legis, qua maledictio immorigeris importatur, & promiſſiones obſequentibus.* 5 Cui reſpondens] *id eſt, ego ſolus acquievi vocationi & mandato Dei ad pronuntiandum doctrinam generalem legis, quod ſacerdotes præſtare tenebantur: ſic accipiendum eſſe commonſtrant ea quæ ſequuntur, verſu 18. & ſequentibus. Sacerdotes non tantùm recuſaſſe promulgationem fœderis, ſed periculum etiam Jirmejæ intendiſſe.* 6 Deinde] *ſecunda hęc pars, quam propoſitionem appellavimus, continet primùm ſummam theſeos præcedentis, ſive univerſæ doctrinæ fœderis ex lege, hoc verſu; deinde conteſtationem Judæorum, uſque ad verſum 11. tertiò ſententiæ irrevocabilis dictionem, quatuor verſibus.* 7 Nam omnino] *conteſtatio, ut modò diximus, totam Judæorum gentem reſpicit, primùm majores ipſorum, hoc & ſequente verſu; deinde illud ipſum ſeculum in quo Propheta converſabatur, duobus alteris.* 9 Præſtò eſt conjur.] *id eſt, hæc generatio certiſſimè cum majoribus ſuis & inter ſe conjurata eſt quodammodo, ut ſe adverſus me obfirmarent: quod exponitur ſequente verſu.* 11 Idcirco] *tertius locus propoſitionis, ſententiæ dictio.* Etiamſi clamar.] *id eſt, decretum hoc meum futurum eſt irrevocabile, neque ipſorum cauſa mutabitur, neque tua, infrà ver. 14.* 13 Pudendo] *ut ſuprà 3.19.* 14 Tu ergò] *vide ſuprà 7.16.* 15 Quid eſſet] *tertia pars, confirmatio duarum præcedentium in conteſtatione partium, tum objurgationis acerbiſſimæ de peccatis ipſorum, tum ſententiæ latæ; primùm a juridica cognitione Dei, quę falli non poteſt, uſque ad verſum 18. deinde ab ipſius Prophetæ teſtimonio contra Judæos omnes, & ſuos ipſius cives, inde a ver. 18.* An facere iſtam] *id eſt, an inceſta & impuriſſima iſta ſcortatio cum idolis mihi allubeſceret? cui ego ſemper fui infenſiſſimus, velut zelotes juris conjugalis mei. Nam rem ita habuiſſe, & omnes etiam ampliſſimos ruiſſe in idololatriam pręcipites, conſtat ex hiſtoria Joſchijæ, item ſuprà 5.4. & 5. & Jechezk. 8.* Nam carnes] *id eſt, nullum ſacrificium juſtum (quod ſynecdochicè carnis appellatione deſignatur) offerre potes ad abolenda peccata & conciliandum Deum; quia & impura es ipſa, ac poinde non potes non impurare oblationes tuas, Levit. 22.25. & tua impuritate pertinaciſſimè delectaris.* 16 Olivam] *allegoria, qua propheta antegreſſam populi dignitatem exprobrat, & futuram calamitatem figurat elegantiſſimè.* Pulchram] *id eſt, pulcherrimè efflorеſcentem, quæ faciebat ſpem maximam ſui.* Ad ſonum] *futuræ calamitatis figuratio: erunt (inquit propheta) veluti concurſantes ventorum procellæ, quæ in hunc locum irruentes decutient flores tuos, perfringent ramos, id eſt, parvos & magnos trucidabunt; deinde oppidum ipſum tanquam arboris truncum conſument igne: quæ quidem geſta eſſe oſtendunt ultima capita Regum, Chronicorum, & Jirmejæ.* 18 Ac Jehova] *alter locus confirmationis a teſtimonio Prophetæ: qui modeſtiſſimè oſtendit ſe non curioſè quidem perveſtigaſſe peccata populi ſui, tanquam ſi odio ſtudióve aliquo abduceretur; ſed cùm nihil ejuſmodi cogitaret, a Deo adductum eſſe ad notitiam improbitatis ſuorum popularium.* Tum demonſtraviſti] *apoſtrophe ad Deum emphatica, ut hoc pacto magis evincat populares ſuos ſe nihil dicere de ſuo, Deum ipſi autorem & teſtem eſſe.* 19 Velut agnus] *id eſt, ſimpliciſſimo animo obirem functionem meam (ut Chriſtus Apoſtolis præcepit Matth. 10.16.) & mei contrà quærerent necem meam; ut ſequentia explicant.* Perdamus] *id eſt, enecemus eum fame, aut gladio, ut demonſtrat antitheſis pœnarum verſu 22. Eſt autem ironica locutio conjuratorum, qui lignum pro cibo nominant. quaſi dicant, includamus eum loco anguſto aut abſtruſo; ubi ſi volet comedere, ligna ipſa aut parietes comedat.* 20 Revelavi] *id eſt, revelatam committo.* 21 Idcirco] *denuntiatio pœnæ ſingularis in Hhanathothanos, tribus verſibus: quæ ſingulis improbi illorum conſilii partibus reſpondet.*

IN CAPUT XII.

1 Juſtus es] *Quarta concionis pars, confutatio: quid ita vaticinaris, inquient, cùm illis bene ſit adhuc, & tibi malè? reſpondet propheta, neque hoc quod in præſentia eſt, neque illud quod prædico, alienum eſt a juſtitia Dei: & res præſentes & futuras illa adminiſtrat, neque ab eo abjudicari poteſt juſtitia, ullius hominis quantumvis juſti operâ; ſed ipſe ſibi invitis omnibus eam vindicaturus eſt, ut Pſal. 51.6.* Si concedere] *id eſt, ſi proſperitatem improborum, & meam bonorumq́; calamitatem ægrè ferens tecum diſceptare audebit quiſquam: ut Ijobi. 8.3. & 9.2. & ſequentibus.* Veruntamen] *propoſita confeſſione de juſtitia Dei inexpugnabili, jam exponitur objectio duobus verſibus. quæ a Propheta ſolvitur verſ. 3. deinde exornatur*

natur ſequentibus. Eſt autem objectio ἀνανταπόδοτος *cur improbi & hypocritæ proſperentur, inquit: reticetur enim contrarium membrum, cur juſti utantur rebus adverſis, ut oſtendit reſponſum ver. 3.* 3 Nempe] *ſubjectio ad præcedentem objectionem, qua primum uſum adverſitatum in bonis explicat, deinde proſperitatum in improbis: nam (inquit) boni rebus adverſis agnoſcuntur & reſpiciuntur, id eſt, curantur a Deo, probantur ad tempus, & docentur adhærere Deo: improbi verò proſperè interea agentes ſaginantur, ut pecudes ad mactationem: ſic pſal. 94.13.* Avellendo] *id eſt, cum intereà improbos alios momento abripis tanquam in lanienam e ſaginario, alios ad futura judicia comparas juſtiſſimè, prout illi afficere bonos cogitant, ſuprà 11. ver. 19.* 4 Quouſque] *ethopœia, qua propheta Dei conſilium explicat humanitus, quod paucis dixerat præcedente ver. Sunt autem hujus conſilii partes duæ: una, de cauſis; altera, de judiciis quæ toti Judææ pronuntiat Deus. Cauſæ ſunt totius regionis & omnium animantium horriditas propter atrocitatem ſcelerum, hoc ver. & bonorum omnium qui Deo curæ ſunt defatigatio, ver. 5. & 6.* Quia dicunt] *i. quia præfractè negant providentiam Dei, omnipotentem illius adminiſtrationem nihil ad ſe pertinere jactant, & prophetias ludificantur, tanquam ſi non eſſent ſibi eventura mala.* 5 Quando] *ſecunda cauſa, ut modò diximus: cujus hic eſt ſenſus, Judæi omnes nunc ita ſe habent, ac ſi caſtra adverſus Deum facerent & adverſus bonos. Quemadmodum autem in caſtris alii ſunt pedites, alii equites, quorum hi longè illis ſunt velociores; ita etiam in Judæorum cœtu alii ſunt omnium obfirmatiſſimi & velociſſimi ad maleficia, ut ſuprà 8.6. alii nondum tantopere obdurati aut apti ad ea perpetranda: ſed tamen tanta eſt illorum omnium pervicacia, ut ne minimum quidem calonem ſiſtere poſſis, aut ſuperare & revocare a malitia ad Deum. Quid ergo cum Jeroſolymitanis facias, qui maleficiorum autores ſunt obſtinatiſſimi, ſi apud tuos nihil efficis? qui tyrunculi ſunt, ſi cum illis comparentur.* Etiam in terra] *ſenſus eſt, Judæa quodammodo in duo hominum genera diviſa eſt: quorum uni non ita exundant peccatis, ſed equiore (ut ita dicam) conditione ſunt: alteri præcipites exundant in omnia peccata & augeſcunt, ut cum Jarden fluvius diffunditur præter ripas ſuas: vide Jehoſch. 3.15.* Cui confidis] *id eſt, de qua bene ſperas, ut cum Hhanathothanis fecit: nam ſequens verſus eſt hujus exegeticus.* 7 Derelicturus] *altera pars conſilii, de judiciis Judææ eventuris, ut diximus in verſum 4. quæ comprehenditur verſibus ſeptem.* 8 Eſt mihi poſſeſſio] *exornatio juſtitiæ Dei duobus comparationibus, leonis hoc ver. & avis rapacis, ſequente.* 9 Digitata] *id eſt, rapax uncis unguibus tanquam digitis in prædam involans: ſic vocat Plinius lib. 11. natur. hiſt. cap. 47.* O aves] *provocatio Chaldæorum & cæterarum gentium contra Judæos. per* ὑϛέρωσιν*: nam Deus priore loco aves provocat contra digitatam avem, & poſteriore beſtias contra leonem, ſervatis comparationibus.* 10 Paſtores] *ut ſuprà 6.3.* 13 Cùm ſeminaver.] *ex interminatione Levit. 26. 16. & Deut. 28.38.* 10 Sic ait Jehova] *concluſio, qua Deus primùm in ſumma judicium ſe effecturum eſſe de Judæis & gentibus promiſcuè denuntiat, hoc ver. ut ſuprà 9. 25. deinde bonos conſolatur promiſſa inſtauratione Eccleſiæ ex Judæis & gentibus converſis ad ipſum, tribus ultimis.* Qui attingunt] *id eſt, ſunt finitimi Judææ.* 15 In poſſeſſ.] *ſpiritualem videlicet, id eſt, Eccleſiam.* 16 Ædificentur] *id eſt, cooptentur in Eccleſiam per fidem.*

CAPUT XIII.

Deus typo cinguli propoſito ſua in populum beneficia, illius ingratum animum & maleficia, eventuramque illi perditionem præfigurat: judicium a ſe graviſſimum in omnes pronuntiat: populares, Regem, Reginamque ipſam ad humilitatem, fidem, & reſipiſcentiam revocat, ut præveniant caſum obnuntiatum: poſtremò peccata & pertinaciam eorum conteſtatus fert ſententiam de publico Judæorum caſu.

1 SIC ait Jehova ad me, 'abi, & compara tibi cingulum [a]lineum, & imponito illud lumbis tuis; 'in aquas autem ne inferto ipſum.

2 Itaque comparans cingulum, ex verbo Jehovæ impoſui lumbis meis.

3 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me [b]iterum dicendo,

4 'Accipe iſtud cingulum quod comparaſti, quod impoſitum eſt lumbis tuis: & ſurge, abi ad Euphratem, & 'abſconde illud ibi in projectura petræ.

5 Tum abiens abſcōdi ipſum ad Euphratem, quemadmodum præceperat Jehova mihi.

6 Fuit autem [c]exactis diebus multis, ut diceret Jehova mihi, ſurge, abi ad Euphratem, & recipe inde illud cingulum quod præceperam tibi ut abſconderes illic.

7 Quamobrem abiens ad Euphratem, cùm effodiſſem recepi cingulum illud e loco ipſo ubi abſconderam ipſum: ſed ecce 'corruptum erat cingulum, non erat aptum ad rem ullam.

8 Tum fuit verbum Jehovæ ad me dicendo,

9 Sic ait Jehova, ita corrumpam faſtum Jehudæ & faſtum Jeruſchalaimorum maximum.

10 Populi iſtius peſſimi, qui renuunt auſcultare verbis meis, qui ambulant [d]ex ſententia animi ſui, & ſequuntur deos alienos colendo eos, & incurvando ſe eis: eritque ſimilis cingulo iſti quod non eſt aptum ad rem ullam.

11 Nam quemadmodum adhæret cingulum lumbis viri, ita feceram ut adhæreret mihi tota domus Jiſraëlis & tota domus Jehudæ, dictum Jehovæ, ut eſſet mihi populus, & ad nomen, & ad laudem, & ad ornatum: ſed non auſcultarunt.

12 'Quapropter dicito ad eos verbum hoc, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis, omnis 'uter implendus eſt vino; quibus dicentibus ad te, [e]an verò ignoramus utrem implendum eſſe vino?

13 Dicito ad eos, ſic ait Jehova, ecce ego repleturus ſum omnes habitatores terræ hujus; etiam ipſos reges, qui inſident pro Davide in ſolio illius, & ſacerdotes, & prophetas, denique omnes habitatores Jeruſchalaimorum 'ebrietate:

14 Et diſſipabo eos [f]unum cum altero, tum patres, tum filios pariter, dictum Jehovæ: non utar clementia, neque parcam, ne miſerebor; quin perdam eos,

15 'Audite & auribus percipite, ne exaltetis vos:

[d] Heb. *in aſpectu cordis ſui, & ambulant poſt Deos.*

[e] Heb. *an noſcendo non novimus.*

[f] Heb. *virum ad fratrem ſuum.*

vos : nam Jehova loquitur.

16 Cedite Jehovæ Deo veſtro gloriam, 'cùm nondum tenebras effecerit, & cùm nondum offenduntur pedes veſtri in [g] montibus cæcioribus intempeſta nocte: cùm expectantibus vobis lucem diſpoſuerit eam in umbram lethalem, redegerit in caliginem.

17 'Quòd ſi non auſcultabitis hoc, in latebris flebit anima mea propter ſuperbiam : & [h] valde lachrymabitur, deſcendent inquam ex oculo meo lachrymę, quia captivus abducendus eſt grex Jehovæ.

18 'Dic regi & [i] Auguſtæ, [k] abjectiſſimè conſidite: nam deſcenſurus eſt principatus utriuſq; veſtrûm, corona ornatus veſtri.

19 'Civitates [l] Auſtrales occludētur ita ut nullus apperire poſſit: deportabitur Jehuda tota, deportabitur ' *civitas* pacatorum.

20 'Suſtollite oculos veſtros, & reſpicite iſtos venientes ab Aquilone : ubi eſt ' grex ille qui traditus fuerat tibi? pecudes ' ornatus tui?

21 'Quid dictura es, cùm animadvertet in te? nam ' tu docuiſti iſtos ſupra te, duces, in capite *eſſe*: an non dolores corripient te, quales mulieris [m] parturientis?

22 Quòd ſi dicas cum [n] animo tuo, curobventura ſunt mihi iſta? propter amplitudinem iniquitatis tuæ ' retegentur fimbriæ tuæ, violenter auferentur [o] ſoleç tuæ.

23 An mutare poteſt Æthiops cutem ſuam, aut 'pardus liventes maculas ſuas? etiam vos poſſetis bene facere, ô edocti malefacere.

24 'Ideo diſpergam eos velut ſtipulam 'prætereuntem, ad ventum ' deſerti.

25 Hæc ſors tua, portio [p] demenſa tibi a me, dictum Jehovæ; ' quæ oblita es mei, & fiduciã habes in falſo.

26 Nam ' etiam ego denudaturus ſum *te*, fimbriis tuis obductis faciei tuæ; ut videatur ignominia tua.

27 Adulteria tua, & hinnitus tuos, [q] ſceleſtam ſcortationem tuam ſupra colles in agro, vidi abominationes tuas : væ tibi, urbs Jeruſchalaimorum; num mundabis te? [r] 'poſt quãtum adhuc temporis?

[g] Heb. *montibus intempeſtæ noctis.*

[h] Heb. *lachrymando lachrymabitur.*

[i] Heb. *Dominæ.*

[k] Heb. *abjicite & ſedete.*

[l] Heb. *Auſtri.*

[m] Heb. *partu*

[n] Heb. *corde.*

[o] Heb. *veſtigia, metonymicè.*

[p] Heb. *menſurarum tuarum*

[q] Heb. *ſcele ſcortationes tuæ.*

[r] Heb. *poſt quãdo adhuc*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis, exitium Judæis ſimiliter denuntiantis, ſummæ partes ſunt tres: prima eſt propoſitio judicii, uſque ad verſum* 15. *ſecunda eſt hortatio ad omnes ordines ut auſcultent Deo, uſque ad verſum* 21. *tertia eſt confirmatio judicii propoſiti per conteſtationem, ad finem uſque. Propoſitionis autem membra ſunt duo: unum eſt typus cum ſuo exegemate* 11. *primis verſibus : ſecundum eſt allegoria conſimiliter explicata, ver.* 12. *& duobus ſeq.* Abi &] *in hoc typo repræſentat Propheta Deum, cingulum verò populum quem ſibi adjunxit Deus; ut exponitur ver.* 9. *& ſeq.* In aquas] *id eſt, hoc ſingulum tibi ſemper adhæreto, & ab omni humore qui ipſum corrupturus eſſet conſervato: typus curæ & beneficiorum Dei erga populum.* 4 Accipe] *hîc jam propheta typus eſſe populi ex parte incipit, ut oſtendat facto Judæorum accidiſſe ut corrumperentur ipſi; quia ad Euphratem profecti ſunt, ut Aſſyriorum copias ſibi adjungerent: prout exprobratur infrà ver.* 21. Abſconde] *typus Judæorum exiſtimantium ſe in umbra Aſſyriorum ſecurè deliteſcere.* 7 Corruptum erat] *ut Judæi corrupti fuerant Aſſyriorum contagio, 2. Reg. 16. & ſe corrumpendos ac perdendos exhibuerunt judicio Dei, ver.* 9. 12 Quapropter] *altera pars propoſitionis, allegoria: ut diximus in verſum* 1. Uter] *i. lagena figulina, per* κατάχρησιν: *ut Jeſchahh.* 30. 14. 13 Ebrietate] *id eſt, vehementiſſimis calamitatibus, quibus ita obruentur, ut non amplius ſciant quò ſe vertant quàm ebrii ſepulti vino: ſic Jeſchahh* 51. 17. *& ſequen.* 15 Audite] *ſecunda pars, hortatio ad humilitatem, fidem, & reſipiſcentiam, ut antevertatur ſeveriſſimum judicium illud Dei : quo primùm populares admonentur, tribus verſibus, deinde Rex Reginaq;, tribus alteris.* 16 Cùm nondum] *id eſt, antequàm teterrimas illas calamitates importet, quæ cum tenebris ferè in ſcriptura comparantur; ut contrà cum luce proſperitas.* 17 Quòd ſi] *modeſtiſſima explicatio infelicitatis inobſequentibus eventuræ. quaſi dicat, vos omnino peribitis, & ego lugebo caſum veſtrum propter peccata veſtra.* 18 Dic Regi] *altera pars hortationis, ut diximus ver.* 15. 19 Civitates Auſtr.] *id eſt, oppida Ægypti, in quæ vos effugituros confiditis, non recipient vos; ſed occluſa permanebunt Chaldæorum metu.* Civitas pacator.] *id eſt, Jeruſalem, in qua pace perpetua & proſperitate uſuri vobis videmini: eſt autem alluſio ad nomen Jeruſchalaimorum.* 20 Suſtollite] *hypotypoſis emphatica.* Grex ille] *videlicet populus Jehovæ (ut ſuprà ver.* 17.) *cui tu paſtor datus es.* Ornatus tui] *nam in multitudine populi eſt decor Regi, Proverb.* 14. 28. 21 Quid dictura es] *ultima pars, conteſtatio confirmans judicia modò denuntiata primùm ab explicatione cauſarum, tribus verſibus; deinde ſententiæ dictione, quatuor ultimis. Sunt autem cauſæ tres : infidelium conſociatio & honor atque imperium illis attributum, hoc verſu; maleficiorum ab illis hauſtorum perpetratio, verſu ſeq. & obfirmatus atque impœnitens animus, ver.* 23. Tu docuiſti] *advocante videlicet Achazo 2. Reg.* 16. 7. 22 Retegentur] *id eſt, in captivitatem traheris miſerrimè: nam hoc ſignificant hæ locutiones duæ per ſynecdochen, ut Jeſchahh.* 20. 23 Pardus] *epicœne: nam mares non dicuntur varii, ſed fœminæ variæ, ut teſtis eſt Plinius lib.* 8. *natur. hiſt. cap.* 17. *parœmia.* 24 Ideò diſper.] *ſententiæ dictio; ut annotavimus in ver.* 21. Prætereuntem] *id eſt, leviſſimam, quæ non poteſt loco uno conſiſtere; ſed minimo vento huc illuc impellitur.* Deſerti] *id eſt, pleniſſimè, & ſine impedimento perflantem, ut ſuprà* 4. 11. 25 Quæ oblita es] *id eſt, me negligens retexiſti, & proſtituiſti te aliis.* 26 Etiam] *videlicet quemadmodum oblita es mei, & fiduciam in aliis collocans denudaviſti te.* 27 Poſt quantum] *q. d. quod ſpacium amplius tibi concedi velles ut reſipiſceres a maleficiis tuis, cùm ſis pervicaciſſima? fruſtrà prorogaretur tempus : emphatica conteſtatio.*

CAPUT XIIII.

Deus per prophetam famem graviſſimam Judeæ denuntiat : quamobrem Propheta videns illa malorum initia eſſe implorat Dei fidem & miſericordiam; cui reſpondet Deus ſe nulla cauſa decretum ſuum revocaturum eſſe; & transferente Jirmeja crimen in Pſeudoprophetas, tum his, tum popularibus ruinam denuntiat : tertiò deprecante Jirmeja, ampliùs decretum ſuum confirmat. Itaque Jirmeja ſolicitus de ſe-

ſalute Eccleſiæ & ad flebile lamentum converſus conſolationem à Deo accipit, & expoſita fide quam adhibuerat ad perfungendam vocationem ſuam, in functione porrò adverſus omnia mala confirmatur.

1 VERBUM Jehovæ quod fuit ad Jirmejam, ſuper ' verbis cohibitionum.

2 'Lugebit Jehuda & 'portæ ejus elangueſcent, atrati erunt *jacentes* humi: & querela Jeruſchalaimorum 'aſcendet.

3 Etiam magnifici eorum emittent 'minimos ſuos ad aquas: venientes ad foſſas non invenient aquas, revertentur ſuis vaſis vacuis, erubeſcent & pudore ſuffuſi 'operient caput ſuum.

4 Propter terram attritam, eò quòd non fuerit pluvia in terra; erubeſcentes agricolę operient caput ſuum,

5 Quin etiam cerva in agro, quod pepererit derelinquet; quia non erit tenera herba.

6 Et onagri ſtantes in clivis, 'haurient ventum ut dracones, deficient oculi eorum: quia nulla erit herba.

7 'Quandoquidem iniquitates noſtræ teſtātur contra nos, ô Jehova, fac propter nomen tuum: nam multæ ſunt averſiones noſtræ, tibi peccavimus.

8 O ſpes Jiſraëlis, ſervator ejus tempore anguſtiæ: 'quare eſſes ut peregrinus in hac terra, & tanquam viator *qui* divertit ad pernoctandum?

9 Quare eſſes 'ut vir fatiſcens; tanquam robuſtus non valens ſervare? atqui tu 'in medio noſtri *es* Jehova, & [a] de nomine tuo vocamur; ne relinquas nos.

10 'Sic ait Jehova de populo hoc, 'ita diligunt evagari, pedes ſuos non cohibent: ideò Jehova non accipit eos benevolè; nunc recordatur iniquitates eorum, & viſitat peccata eorum.

11 Deinde edixit Jehova mihi, 'ne orato pro populo iſto in bono.

12 Cùm jejunabunt, non exaudiam clamorem eorum, & cùm offerent holocauſtum & munus, non ſum benevolè accepturus ea; ſed gladio, & fame ac peſte ſum conſumpturus eos.

13 'Quamobrem dicente me, Aha, Domine Jehova, ecce iſti Prophetæ dicunt eis, non eſtis [b] experturi gladium, & fames non erit vobis: ſed pacem [c] firmam daturus ſum vobis in loco hoc:

14 'Dixit Jehova ad me, falſum Prophetæ iſti prophetant in nomine meo; non miſi eos, neque præcepi eis, neque allocutus ſum eos: viſione [d] falſa, & divinatione, ac re nihili, doloque [e] animi ſui iſti prophetas agunt vobis.

15 Idcirco ſic ait Jehova, quod ad Prophetas iſtos qui prophetant in nomine meo cùm ego non miſerim eos; ii ipſi qui dicunt gladius aut fames non erit in terra hac, gladio & fame deficient ii ipſi Prophetæ.

16 Populus autem iſte, quibus ipſi prophetant, erunt projecti in plateis Jeruſchalaimorum præ fame & gladio, nec ullus erit ſepeliens eis ipſos, uxores ipſorum, filioſque ipſorum, ac filias ipſorum; adeò effundam ſuper ipſos 'malitiam ipſorum.

17 Dicito itaque ad ipſos verbum hoc, [f] 'deſcendant ex oculis meis lachrymę noctu & interdiu, & ne deſiſtant: nam contritione magna frangetur virgo filia populi mei, percuſſione ægra valde.

18 Si exeam in agrum, ibi ecce confoſſi gladio; ſin autem ingrediar civitatem, ibi ecce ægritudines famis: nam tum Propheta, tum Sacerdos 'nundinantur contra terram, '& non agnoſcunt.

19 'An [g] omnino ſpernis Jehudam? an Tzijonem 'faſtidit anima tua? quare percutis nos ita ut nulla ſuperſit nobis curatio? quare 'expectando pacem nullum adeſt bonum; & *expectando* tempus curationis, tantùm ecce terror?

20 Agnoſcimus Jehova, improbitatem noſtram, iniquitatem patrum noſtrorum; nos peccaſſe tibi.

21 Ne contemnito propter nomen tuum, ne vilipendito 'ſolium gloriæ tuæ: recordare, ne irritum facito fœdus tuum nobiſcum.

22 An ſunt inter 'vanitates gentium qui pluviam edant? & an [h] cœleſtes *dii* edunt imbres? 'nónne tu is es Jehova Deus noſter? ideò expectamus te, quia tu facis omnia iſta.

[c] Heb. *firmitatis.*

[d] Heb. *falſitatis.*

[e] Heb. *cordis ſui.*

[f] Heb. *deſcēdāt oculi mei lachrymā: hypallage emphatica.*

[g] Heb. *ſpernendo.*

[h] Heb. *cœli.*

CAPUT XV.

1 SED dixit Jehova ad me: 'ſi inſtaret Moſche & Schemuel coram me, minimè eſſet animus meus erga populum iſtum: 'emitte à facie mea, & exeant.

2 Eſto verò, ſi dicant ad te, quò exibimus? ut dicas ad eos, ſic ait Jehova, qui ad mortem *exiturus eſt*, ad mortem *exito*; & qui ad gladium, ad gladium; & qui ad famem, ad famem; & qui ad captivitatem, ad captivitatem.

3 'Præficiam enim iſtis quatuor [a] genera, dictum Jehovæ, gladium ad interficiendum, & canes ad trahendum; & volatilia cœlorum, ac beſtias terræ ad comedendum & ad perdendum:

4 Et 'tradam eos in commotionem omnibus regnis terrę propter Menaſchem filium Jechizkijæ regis Jehudæ, ob ea 'quæ fecit Jeruſchalaimis.

5 Nam quis uteretur clementia erga te, urbs Jeruſchalaimorum? aut quis condoleret tibi? aut quis accederet 'ad interrogandum de [b] proſperitate tua?

6 Tu deſeruiſti me, dictum Jehovæ, retrorſum abiviſti: ideò extendo manum meam contra te ut perdam te; defeſſus ſum 'pœnitendo.

7 Itaque 'ventilabo eos ventilabro 'in portis hujus terræ, orbabo, perdam populum meum: cùm a viis ſuis non revertantur.

8 Numeroſiores mihi erunt viduę ejus quàm arena [c] marina: adducam contra eos, contra 'matres *&* juvenes vaſtatorem ipſo meridie; faciam ut irruat in eam repentè, civitatem inquā 'terroribus.

9 Elangueſcet 'quæ pariebat ſeptenos, efflabit animam ſuam, 'occidet ſol ejus dum adhuc futurus eſſet dies ipſorum: erubeſcet & pudebit eam, denique reſiduum iſtorum gladio exponam coram inimicis ipſorum, dictum Jehovæ.

10 'Hei mihi mater mea, quòd peperiſti me [d] in quem intendatur lis, & in quem intendatur

[b] Heb. *pace.*

[c] Heb. *marium.*

[d] Heb. *virum litis & virū contentionis toti, &c.*

tur contentio à tota hac terra: ' non dedi mutuum, neque mutuò dederunt mihi; unusquisque maledicit mihi.

11 'Ait Jehova,' an non [e] reſiduo tuo eſſet bene? an non interveni' em pro te tempore mali & tempore anguſtiæ apud inimicum?

12 'An ferrum fracturum eſſet ' ferrum [f] Aquilonare, & chalybem?

[e] Heb. *reſiduum tuum eſſet in bonum.*
[f] Heb. *ab Aquilone.*
Infr. 17.3.

13 Opes tuas & theſauros tuos direptioni exponam 'abſque pretio; idq; propter omnia peccata tua, & in omnibus terminis tuis.

14 Faciamq; ut tranſeas penes inimicos tuos, in terram *quam* ignoras: cum ignis accenſus ira mea in vos inflammatus fuerit.

15 ' Tu noſti Jehova, recordare mei, & viſita me, ac ultionem ſume pro me de perſequentibus me; pro longanimitate tua ' ne intercipito me: agnoſce me ferre propter te opprobrium.

16 ' Cùm adfuerunt verba tua, [g] admiſi illa; fuitq; verbum tuum mihi gaudio & lętitiæ [h] animi mei: quandoquidem vocor de nomine tuo, ô Jehova Deus exercituum.

[g] Heb. *comedi, metaphoricè: ut Jechez.* 2.11.
[h] Heb. *cordis: quia vocatur nomen tuum ſuper me.*

17 Non ſedi in concilio irriſorum, aut exultavi [i] ex adverſo manus tuæ; ſolitarius ſedi: quia 'indignatione repleviſti me.

18 Quare eſſet dolor meus [k] æternus? & plaga & percuſſio mea mortifera? ſi renueret curari, [l] omnino eſſes mihi ' ſimilis fallaci,' aquis inſtabilibus.

[i] Heb. *a facie.*
[k] Heb. *æternitatis.*
[l] Heb. *exiſtendo eſſes.* *ut ſuprà* 1.18. *&* 19.

19 ' Idcirco ſic ait Jehova, quandoquidem ' converteris prout converto te,' coram me ſtas; quandoquidem inquam ' educis rem pretioſam a vili, tanquam os meum es: ' reverti debuerant iſti ad te,' non autem tu reverti ad eos.

20 ' Ideo oppono te populo iſti pro muro æneo munitiſſimo, ut oppugnantes te non prævaleant tibi: quia tecum ſum ad ſervandum te & ad eripiendum te, dictum Jehovæ.

21 Eripiam enim te e manu malorum, & redimam te e manu violentorum.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis argumentum totum ab ipſa inſcriptione quæ habetur ver.* 1. *facilè cognoſci poteſt: nam tota eſt* διαλογιστικὴ, *continens ex parte deprecationes Prophetę & piorum omnium, partim denuntiationes, & reſponſa Dei. Sunt itaque hujus concionis (ſi* ἐπιγραφὴν *ſive inſcriptionem exceperis) partes ſex: prima eſt prophetica propoſitio eventuræ famis, uſque ad verſum* 7. *ſecunda eſt deprecatio Eccleſiæ, verſ.* 7.8. *&* 9. *cui reſpondet Deus ac prophetę nominatim, ſibi decretum eſſe irrevocabile cùm de immittenda fame, tum de aliis omnibus calamitatibus, verſ.* 10. *& duobus ſeq. tertia eſt deprecatio transferens crimen in prophetas ad populum excuſandum, ver.* 13. *cui reſpondet Deus ipſos æquè perituros, & luctum indicit Prophetæ ad ſignificandum populo decretum Dei, inde ad verſ.* 19. *quarta eſt deprecatio ſimiliter confitens peccata publica & miſericordiam implorans, ad finem uſque capitis; cui reſpondet Deus per confirmationem & amplificationem decreti ſui, primis verſibus* 9. *capitis* 15. *quinta eſt lugubris expoſtulatio Prophetæ, qui maximam peccantium contradictionem expertus conqueritur de difficultatibus adminiſtrationis ſuæ, ver.* 10. *& eum confirmat Deus, quatuor ſequentibus: ultima eſt oratio Prophetæ pro ſalute ſua omiſſo populo, verſ.* 15. *& tribus ſequen. cui omnia ſpondet Dominus, tribus verſibus ultimis.* ἐμπλοκὴν *autem verborum, quam inſcriptio habet, mutavimus ad evidentiam.* Verbis cohibit.] *id eſt, deprecationibus, quas Propheta & boni fundebant coram Deo, ut amolirentur judicia Dei publicè denuntiata.* 2 Lugebit] *prima pars, denuntiatio famis vehementiſſimę: quam denuntiationem factam eſſe temporibus Joſchijæ, ut præcedentes conciones omnes, minimè dubitamus. Nam integrum hujus concionis argumentum refertur in illud Joſchijæ tempus* 2. *Reg.* 23.26. *& ſequentibus.* Portę ejus] *id eſt, incolæ totius Judææ, metonymicè.* Aſcendet] *id eſt, quàm maxima voce edetur paſſim.* 3 Minimos ſuos] *id eſt, etiam eos ipſos qui miniſterio inepti ſunt propter ætatem imbecillam, preſſi aquarum inopia: ut de Achabo legimus,* 1. *Reg.* 18.5. *& ſequentibus.* Operient] *ut* 2. *Schem.* 15.30. 6 Haurient ventum] *id eſt, nihil habebant unde famem aut ſitim expleant; ac proinde enecabuntur inopia cibi & potus, quam dracones, ſerpentes & venenata pleraque ferunt ſine graviore incommodo, modò libero cœlo perfruantur: ut narrant Ariſtotel. li.* 8. *de hiſtoria animalium, cap.* 4. *& Plin. lib.* 10. *natur. hiſt. cap.* 72. 7 Quandoquidem] *ſecunda pars, ut diximus in verſum* 1. *continens deprecationem, trib. verſib. & decretum Dei, tribus alteris. Deprecationis partes ſunt duæ, confeſſio, hoc verſ. & deprecationis argumenta a gloria Dei & promiſſionibus fœderis, duobus ſequentibus.* 8 Quare eſſes] *id eſt, quare negligeres adminiſtrationem noſtram, neque magis te immiſceres rebus noſtris quàm peregrinus in Republica aliena? quod tibi foret contumelioſum, ac ſi tantùm diverſaturus fuiſſes ad tempus, non autem permanſurus in ſeculum cum populo tuo ex promiſſione tua, fide noſtra, & antegreſſa experientia.* 9 Ut vir fatiſc.] *id eſt, defeſſus præ anteactis laboribus; quaſi non poſſes ampliùs ſervare tuos, deminuto & fracto robore: nam hujus verbi epexegeſis ſequent. continetur.* In medio noſtri] *id eſt, Deus es conſtantiſſimus & ſemper idem in populo tuo: propterea nos gloriamur de te, colimus & profitemur te.* 10 Sic ait Jehova] *decretum Dei compenſantis errores ſpirituales populi ſuppliciis paribus, hoc verſu; & decreti immutabilitatem oſtendens, duobus ſequentibus.* Ita diligunt] *quaſi dicat, ipſi ſunt in cauſa, amant errare huc illuc & diſcurſare ad idola ſua: itaque faciam ut errent.* 11 Ne orato] *ut ſupra* 7.16. *&* 11.14. *quaſi dicat, fruſtra tu & ipſi operam conſumpſeritis: ſtat ſententia.* 13 Quamobrem] *tertia pars continens deprecationem per tranſlationem criminis in Pſeudoprophetas, hoc verſ. & ampliorem explicationem decreti, quinque ſequentibus.* 14 Dixit Jehova] *hoc decreto primùm indicatur falſitas Prophetarum, hoc verſu; deinde tum ipſorum exitium, verſu ſequente; tum populi adhærentis ipſis, verſ.* 16. *poſtremò luctus prophetæ imperatur ut certiſſimam calamitatem præfiguret, verſ.* 17. *&* 18. *Complementum autem iſtorum habetur in fine* 2. *Reg. &* 2. *Chron. & Jirmejæ.* 16 Malitiam] *id eſt, pœnas malitiæ ipſorum debitas.* 17 Deſcendant] *id eſt, jam verò me lugere oportet palàm, & deſtituta ſerias veſtras.* 18 Nundinantur] *ut ſuprà* 5.31. Et non agnoſcunt] *id eſt, populares terra non vident exerceri nundinationem ſui, atque ita amant: ut ſuprà ibidem, & hîc verſ.* 10. 19 An omnino] *quarta pars, continens primùm deprecationem pro ſalute Eccleſiæ ad Dei gloriam, quatuor verſibus; deinde iteratam explicationem & confirmationem decreti irrevocabilis, verſib.* 9. *ſequentis capitis. Sunt autem*

tem in deprecatione primùm querimonia,hoc verſu; deinde confeſſio peccati verſ.20.ut ſuprà verſ.7.poſtremò deprecatio ipſa propter gloriam Dei,duob. ultimis. Faſtidit] *ex lege Levit.26.11.* Expectando pacem] *ut ſuprà* 8.15. 21 Solium gloriæ tuæ] *id eſt, Judæam,qua regnum Dei tum continebatur;ſynecdochicè.* 22 Vanitates] *id eſt, idola, quæ Judæi a gentibus colenda receperant, de quibus ſuprà 10.2.ut Deut.32.21.* Nónne tu] *ut Pſal.147.8.& Hoſche.2.21.& Zacarjæ 10.1.*

IN CAPUT XV.

1 Sed dixit] *Hoc reſponſum confirmat ſententiam ante latam per conceſſionem,verſ.1.& categoricam denuntiationem, ver.2.quæ ſequentib.exornatur.* Si inſtaret Moſche] *hypothetica enuntiatio per conditionem impoſſibilem. quaſi dicat, ſi duo iſti viventes in medio iſtius populi eſſent, nihil efficerent apud me: ut Jechezk.14.14.* Emitte] *id eſt, prophetando denuntia ipſos a me repudiatos & rejectos eſſe.* 3 Præficiam] *exornatio præcedentis decreti,duobus verſibus; quod deinde amplificatur per conteſtationem,verſ.5.& 6.& denuntiationem ſummæ calamitatis promiſcuè omnes pervaſuræ.* 4 Tradam] *ex lege Deuter.* 28.25. Quæ fecit] *id eſt, quæ ut reciperentur & obſervarentur in Judęa autor fuit Menaſche.* 5 Ad interrogandum te] *id eſt,ſalutandum te vel unico verbo: gradatio elegantiſſima.* 6 Pœnitendo] *ut Gene.6.6.* 7 Ventilabo] *ut Levit.26.33.* In portis] *id eſt,in omnibus terminis, ſynecdochicè.* 8 Matres &] *ut Gen.32.11.* Terroribus] *id eſt,terrificentiſſimè.* 9 Quæ pariebat] *id eſt, fœcunda mulier & valentiſſima,multorum futura mater: numerus certus pro incerto.* Occidet ſol] *id eſt,momento mutabitur clariſſima quæq; & illuſtriſſima gloria in calamitates tenebroſiſſimas: ſic enim lucem & tenebras a Prophetis accipi ſæpè docuimus.* 10 Hei mihi] *quinta pars, lugubris expoſtulatio Prophetæ de difficultatibus adminiſtrationis ſuæ,hoc verſu, de quibus ipſum conſolatur & confirmat Deus, quatuor ſeq.* Non dedi mutuum] *id eſt,hæſi quàm ſimpliciſſimè functioni meæ, nihil prætereà egi cum iſtis hominibus: ab omni occaſione litis quæ humanitus moveri potuiſſet, ſuperſedi prudens: quod ſynecdochicè deſignatur hîc mutui contractus nomine.* 11 Ait Jehova] *reſponſum Dei primùm confirmat Prophetam adverſus inimicos omnes internos & externos,hoc & ſeq. verſ. deinde prophetiam adverſus Judæos,duobus alteris.* An non] *id eſt,iſti qui reſiduum a ſe ſuperſtes fore putant,te verò extinctum iri interminantur,peribunt ipſi a Chaldæis; tu autem reſiduus eris,& beneficia ab illis accipies: ut narratur infrà 40.nam (inquit Deus) ego ſum interceſſurus,ut defendam te ab hoc populo qui inimicus eſt tibi,& gratioſum te apud Chaldæos reddam.* 12 An ferrum] *confirmatio præcedentis promiſſionis per comparationem: ſunt iſti ferrei (inquit Deus) ſed ego qui intervenio pro te,ſum tibi murus chalybeus: non eſt quòd metuas ut frangaris ab iſtis hominibus.* Ferrum Aquil.] *id eſt, chalybem, ut ſequens epexegeſis docet: nam Chalybes populi ſunt in Ponto ad Aquilonem ſiti, a quibus chalybs appellationem habet teſte Virgilio lib.2. Georg. & Strabone lib.12.Geographic.* 13 Abſque pretio] *ut Pſalm.44.13.* 15 Tu noſti] *ultima pars, oratio; qua Propheta Deo ſe, ſuam fidem, & adminiſtrationem probans totum committit ipſi ad ſervandum ipſum,& adverſarios judicandos, quatuor verſibus; cui Deus ſpondet viciſſim omnia ſalutaria, tribus ultimis.* Ne intercipito] *ſed ſervato in functione mea: eclipſis contrarii; ut Geneſ.18.19.* 16 Cùm adfuerunt] *exornatio præcedentis propoſitionis, qua Propheta primùm fidem ſuam, obedientiam, & ſtudium (de quo dixerat, tu noſti,pręcedente verſ.) exponit duobus verſibus,deinde curari & ſervari petit ſuo & piorum nomine verſ.18.* 17 Indignatione] *adverſus populum hunc in peccatis obfirmatum & rejectum a te: quam obrem ſe ſolitarium ſediſſe ait, ut Moſchem feciſſe legimus Exod.33.7. & ipſe optavit ſuprà 9.2.* 18 Similis fallaci] *cùm ſalutem & curam Eccleſiæ tuę in te receperis ab æterno.* Aquis inſtab.] *id eſt,torrentibus, qui momento coorti momento evaneſcunt: ut depinguntur Ijobi 6.15. & ſequentibus. Nam contrà Deus fons appellatur ſalutis Eccleſię. Jeſchahh.12.3.* 19 Idcirco] *reſponſum Dei probantis officium Jirmejæ,hoc verſ.& confirmantis ab omnibus adverſis, duobus ſeq.* Converteris prout] *id eſt,adhibes te ad ea quæ impero tibi,ſynecdochicè.* Coram me ſtas] *id eſt,miniſtras mihi, ut interpretatur Moſche Deut.10.8.* Educis] *id eſt, prophetando diſcernis quicquid bonum eſt a malo, & incorruptè ac ſine acceptione perſonarum verum doces,& falſum abdicas,tanquam ſi ego ipſe loquerer.* Reverti] *nimirum ſi vellent ſervari; quod planè negligunt perſtantes in obfirmatione ſua.* Non autem tu] *Pſeudoprophetarum exemplo videlicet,qui ad illos revertentur averſi a me, & ſua dicta illorum ſtudiis accommodant: ut ſuprà 14.14.& Micæ 2.11.* 20 Ideo] *nempe quia non revertuntur ad te, ſed opponunt ſe ipſos tibi.*

CAPUT XVI.

Deus per Prophetam graviſſimas calamitates populo denuntiaturus,typicè conjugio, liberorum procreatione, luctu,conviviiſq; interdicit: deinde Judæorum peccata conteſtatus & ſententia lata,pios promiſſa redintegratione Eccleſię ex Judæorum reliquiis & gentibus conſolatur: omnia confirmat a juſtitia, ſententiaq; infinita, & præſentia ſua in Eccleſia: quamobrem Propheta oratione ad Deum converſa petit judicia ipſius effici,ſe a Deo curari, & veritatem prophetiarum ſuarum re ipſa aſſeri: ac poſtremò accepto Dei mandato ſummatim fœdus cum populo jam olim initum,promiſſiones, minaſq; repetit.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Ne [a] ducito tibi uxorem, neque ſunto tibi filii aut filiæ in loco iſto.

3 Nam ſic ait Jehova de filiis & de filiabus natis in loco iſto; & de matribus ipſorum quæ pepererint ipſos, & de patribus ipſorum qui genuerint ipſos in terra iſta:

4 Mortibus [b] ægerrimis morituri ſunt, non plangentur, neque ſepelientur, pro fimo in ſuperficie terræ erunt: & gladio ac fame deficient, eritq; cadaver eorum cibo volatilibus cœli & beſtiis terræ.

5 Quin ſic ait Jehova, ne ingreditur in domum deſignatoris, neque ito ad plangendum, neque condoleto eis: nam recepi pacem meam

[b] Heb *ægritudinum.*

a populo iſto, dictum Jehovæ, benignitatem & miſerationes.

6 Cùm mortui fuerint magni & parvi in terra iſta, non ſepelientur, neque plangent eos; [c] neque cæſuram ſibi, neque calvitium inducet ſibi pro illis *quiſquam*:

[c] Heb. *neque cædetur, neq; calvabitur ipſis: imperſonaliter.*

7 Neque impartientur *cibum* illis in luctu ad conſolandum ullum de mortuo; neque bibendum dabunt eis ex poculo conſolationum de patre ullius & de matre ullius eorum.

8 Denique in domum convivii ne ingreditor, ut aſſideas eis ad comedendum & ad bibendum:

9 Nam ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; ecce ego facturus ſum ut ceſſet a loco iſto ante oculos veſtros & diebus veſtris, vox gaudii & vox lætitiæ, vox ſponſi & vox ſponſę.

10 Eſto autem cùm indicaveris populo iſti omnia verba hęc; ſi dixerint ad te, propter quid elocutus eſt Jehova contra nos totum malum maximum iſtud? & quæ eſt iniquitas noſtra, aut quod peccatum noſtrum quo peccavimus Jehovæ Deo noſtro?

Suprà 5.19.

11 Ut dicas ad eos, eò quòd dereliquerunt majores veſtri me, dictum Jehovæ, & [d] ſecuti deos alienos coluerunt eos & incurvaverunt ſe eis: me autem dereliquerunt, & legem meam non obſervarunt:

12 Vos verò [e] pejus feciſtis quàm majores veſtri; nam ecce [f] ſequimini quiſq; ſententiam animi ſui peſſimi non auſcultando mihi:

13 Propterea ejiciam vos e terra iſta in terram quam ignoraſtis vos & majores veſtri, & coletis ibi Deos alienos interdiu & noctu: quamdiu non dedero vobis gratiam.

[d] Heb. *abeuntes poſt.*

[e] Heb. *malè egiſtis faciendo præ majoribus.*

[f] Heb. *itis poſt aſpectum cordis veſtri.*

Infrà 23.7. & 8.

14 Idcirco ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovę: quibus non dicetur amplius, vivit Jehova qui evexit Jiſraëlitas e terra Ægypti:

15 Sed, vivit Jehova, qui evexit Jiſraëlitas e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depulerat eos: poſtquam reduxero eos in terram ſuam quam dederam majoribus ipſorum.

16 Ecce ego miſſurus ſum ad piſcatores multos, dictum Jehovæ, ut piſcentur eos; & poſtmodum miſſurus ſum ad multos venatores, ut venentur eos ex omni monte, & ex omni colle, etiam ex projecturis petrarum:

17 Quia oculi mei *advertunt* ad omnes vias eorum, non ſunt abſconditæ a facie mea; neque eſt abdita iniquitas eorum ex adverſo oculorum meorum.

18 Et rependam priùs duplum iniquitatis eorum & peccati eorum; eò quòd prophanaverint terram meam cadaveribus rerum deteſtabilium ſuarum, & abominationibus ſuis impleverint poſſeſſionem meam.

19 Jehova robur meum & munitio mea, perfugiumq; meum in die anguſtiæ: ad te gentes venient e finibus terræ ac dicent, utique falſum poſſidebant majores noſtri, vanitatem & [g] inutilia.

20 An facturus eſſet ſibi homo deos? atqui iſti non *ſunt* dii.

[g] Heb. *inquibus nihil utile.*

21 Idcirco ecce ego faciens ut experiantur illi vice hac, demonſtrabo his manum meam & potentiam meam; ut cognoſcant nomen meum eſſe Jehovam.

CAPUT XVII.

1 PECCATUM Jehudæ ſcriptum eſt ſtylo ferri, & [a] ſcalpro lapidis perdiuturni, exaratum in tabula cordis eorum, ad cornua altarium veſtrorum:

[a] Heb. *ungula ſive ungue.*

2 Cùm recordentur filii illorum altarium ſuorum, & lucorum ſuorum; ad arbores virentes, ad colles altiſſimos.

3 Montem meum cum ipſo agro, copias tuas, omnes theſauros tuos direptioni exponam; *propter* excelſa tua, propter peccatum in omnibus terminis tuis:

ſuprà 15.13.

4 Ita intermiſſionem facies tu, & *qui ſunt* apud te a poſſeſſione tua quam dederam tibi, faciamq; ut ſervias inimicis tuis in terra quam ignoras: nam ignem accendiſtis in ira mea, *qui* uſque in ſeculum inflammabitur.

5 Sic ait Jehova, maledictus vir ille qui fiduciam habet in homine, & ſtatuit carnem brachium ſuum; a Jehova autem recedit [b] animus ejus.

[b] Heb. *cor.*

6 Erit enim ſimilis nudatiſſimæ *arbori* in loco campeſtri, quæ non [c] ſentit cùm advenit bonum; quæ [d] ſita eſt *in* ſicciſſimis *locis* in deſerto, terra ſalſuginoſa & inhabitabili.

[c] Heb. *videt: ſic ver. 8.*

[d] Heb. *habitat.*

7 Benedictus vir ille qui fiduciam habet in Jehova, & cujus confidentia *eſt* Jehova:

Pſal. 1.1.

8 Nam erit ſimilis arbori plantatæ ſecundum aquas, & ſecundum proceſſum aquarum mittenti radices ſuas, quæ non ſentit cùm advenit æſtus, ſed ſunt folia ejus virentia: & anno cohibitionis non eſt ſolicita, neque deſinit quin faciat fructum.

9 Fraudulentum cor ipſum ſupra omnia, & mortiferum eſt; quis cognoſcat ipſum?

10 Ego Jehova ſcrutator cordis, probator renum; idq; ut dem cuiq; ſecundum vias ſuas, ſecundum fructum actionum ſuarum.

Pſal. 7.10.

11 Ut perdix colligit ova ſed non [e] excludit, ita comparans divitias ſed injuria; mediis diebus ſuis derelinquet eas, [f] & tandem erit ſtultus.

[e] Heb.

[f] Heb. *fine ſuo.*

12 Solium gloriæ, *ſolium* excelſi inde a principio; *eſt* locus ſanctuarii noſtri.

13 O expectatio Jiſraëlis Jehova, omnes derelinquentes te erubeſcant: caſtigationes meæ in hac terra conſcribantur, quia dereliquerunt ſcaturiginem aquarum perennium Jehovam.

14 Sana me Jehova & ſanabor, ſerva me & ſervabor; quia laus mea es.

15 Ecce iſti dicunt ad me, ubi *eſt* verbum Jehovæ? eveniat jam:

16 Atqui ego non urſi ne *eſſe* paſtor [g] obſequens tibi, & diem mortiferum non concupivi, tu noſti: quod prodiit ex labiis meis, coram facie tua eſt.

[g] Heb.

17 Ne ſis mihi terrori, receptus [illegible] die mali.

18 Erubeſcant qui perſequuntur me, ne autem erubeſcam ego; terreantur ipſi, ne autem terrear ego: adduc contra eos diem mali, [h] duplici contritione frange eos.

[h] Heb. *contritione.*

19 Sic edixit Jehova mihi, abi ut conſiſtas in porta [i] popularium iſtorum, per quam ingrediuntur reges Jehudæ, & per quam egrediuntur: atque in omnibus portis Jeruſchalaimorum:

[i] Heb. *populi.*

20 Et dicito ad eos, audite verbum Jehovæ

Reges Jehudæ, omnesq́; Jehudæi; & omnes habitatores Jeruſchalaimorum, qui ingredimini per portas iſtas.

21 Sic ait Jehova, cavete [k] vobis ipſis: & ne portetis onera die ſabbathi, aut inferatis *ea* in portas Jeruſchalaimorum:

k Heb. *animabus veſtris.*

22 Neque educatis onera e domibus veſtris die ſabbathi, neque ullum opus faciatis: ſed ſanctificate diem ſabbathi quemadmodum pręceperam majoribus veſtris:

Exod.20.8. & 23.12. & 31.13.

23 Qui non auſcultarunt, neque inclinarunt aurem ſuam; ſed obdurarunt cervicem ſuam, nõ auſcultando neq; accipiendo eruditionem.

24 Erit enim ſi [l] omnino auſcultaveritis mihi, dictum Jehovæ, non inferendo onera in portas civitatis hujus die ſabbathi: & ſanctificando diem ſabbathi, ne faciatis in eo ullum opus;

l Heb. *auſcultando.*

25 Ut ingrediantur per portas civitatis hujus Reges ac Principes ſedentes ſuper ſolium Davidis, vecti curribus & equis, ipſi, & Principes eorum, viri Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum: [m] conſiſtatque civitas hæc in ſeculum:

m Heb. *conſideat.*

26 Et veniant ex civitatibus Jehudæ, & ex locis circum Jeruſchalaima, tum e terra Binjaminis, tum ex loco humili, & ex ipſo monte, atque ex Auſtrali plaga afferentes holocauſtum & ſacrificium munuſque cum thure: & adducentes [n] euchariſtica in domum Jehovæ.

n Heb. *gratiarum actionem: ſynecdochicè.*

27 Quòd ſi non auſcultaveritis mihi ut ſanctificetis diem ſabbathi, & non portetis onus ingrediendo in portas Jeruſchalaimorum die ſabbathi; utique accendam ignem in portis ipſius, qui conſumet palatia Jeruſchalaimorum, & non extinguetur.

ANNOTATIO.

1 Et fuit]*Hujus concionis, quæ eodem argumento eſt cum præcedentibus ſummę partes ſunt quatuor præter*
inſcriptionem verſ.1.prima eſt propoſitio judiciorum Dei cum typo triplice, uſque ad verſ. 10.ſecunda eſt
conteſtatio Judæorum de peccatis ipſorum, inſerta piorum conſolatione de inſtauranda Eccleſia, & judicii
denuntiatione, uſque ad verſ. 5.capitis 17.tertia eſt confirmatio propoſitionum præcedentium, uſque ad verſum
19.poſtrema eſt concluſio a brevi repetitione fœderis, promiſſionumq́; & minarum comprehenſarum fœdere. 2 Ne ducito]*hujus propoſitionis typi & partes ſunt tres: primus typus venturas calamitates exponit,*
tribus verſibus; ſecundus & tertius gravitatem earum amplificant, nimirum nullum fore conſolationis
locum, a verſ.5. ad 8. & nullam planè lætitiam. verſ.8. & 9. 5 Quin]*alter typus & pars propoſitionis,*
ut modò diximus: in quo Propheta gradatim funebres cæremonias & ordine perſequitur: prima eſt, ut qui in
luctu ſunt, antequam efferatur funus, a deſignatoribus ſive magiſtris funebrium cæremoniarum informentur
de cultu, amictu, ritu, ordine, & cæteris rebus ad compoſitum luctum pertinentibus, quos homines Tullius &
Seneca deſignatores vocant; ſecunda eſt proſecutio funeris: tertia eſt lugentium conſolatio elato funere:
quas partes Propheta perſequitur, verſibus ſequent. Recepi]*id eſt, ſubtraxi & ademi.* 6 Non ſepelient.]*id eſt, nulla adhibebuntur deſignatorum documenta, tumultuariè fient omnia.* Neque cæſur.]
quam a gentibus acceptam Judæi obſervabant, contra legem, Levit.19. & Deut. 14. 7 Neque impart.]*id eſt, comites qui funus proſecuti fuerint, non conficient ſilicernium, id eſt, cœnam qua veteres funus*
executi utebantur ad conſolandos proximos & neceſſarios mortui: ſic Jechezk. 24.17. & ſeq. 8 Convivii]*videlicet ullius quod celebretur hilariter & feſtivè inter populares.* 9 Vox gaudii] *ut ſuprà 7.*
34. 10 Eſto autem]*ſecunda pars concionis (ut diximus in verſum 1.) qua Deus per prophetam primùm*
Judæos conteſtatur & ſententiam fert exilii, quatuor verſibus, deinde bonos promiſſionibus inſtaurandę Eccleſiæ erigit, verſ.14. & 15. ac poſtremò ſingulas hujus conteſtationis & promiſſionis partes exornat, ſeq.
13 Quamdiu]*id eſt, toto tempore quo vos decrevi exulare, neque vobis conciliare gratiam apud dominos*
veſtros; ut factum eſt temporibus Cyri. Sunt autem hæc verba μεταβατικὰ ad ſequentem promiſſionem.
14 Idcirco]*nimirum quia tempus ſimiliter conſtitui quo gratiam ineatis apud Regem Cyrum, qui dominabitur vobis.* Non dicetur] *id eſt, majus erit poſterius beneficium priore, ac proinde prioris recordationem obſcurabit. Nam beneficium hoc non ſimpliciter ad tempus reverſionis Cyro regnante pertinet; ſed ad*
totum illud tempus quod reverſionem eſt conſecutum, uſque in adventum Chriſti: ut perſtringit verſus ſequens, & copioſiùs explicant tres verſus ultimi, hoc capite. 16 Ecce] *exornatio, ut diximus in verſum*
10.primùm judicii efficiendi in Judæis quod verſ.13. Deus denuntiaverat, comprehenſa tribus verſibus; deinde promiſſæ inſtaurationis, tribus alteris; ac poſtremò conteſtationis qua Deus ad ſeveram ſententiam ferendam adducitur, verſibus quatuor cap. ſequentis. Piſcatores] *id eſt, Ægyptios verſantes in aquis &*
piſcationi deditos: ut narrat Jeſchahhja 19. nam Parhho Neco interfecit Joſchijam, Joachazum vinctũ
abduxit, & regioni impoſuit mulctam præficiens Jehojakimum, 2.Reg.23.29. & ſequent. Venatores]
Chaldæos ſive Babylonios, inde a temporibus Nimrodi celebres ab iſto venationis genere, id eſt, latrones maximos; vide Geneſ.10.8. & 9. complementum verò 2.Reg.24. & 25. & infrà ultimo. 18 Prius] *videlicet quàm dies illi veniant qui fuerunt promiſſi, verſ.14 & 15.* Duplum iniquit.] *id eſt, pœnarum abundè: ut Jeſchahh.40.2.* Cadaveribus] *id eſt, humanis ſacrificiis, quibus ſe litare abominandis ſuis*
idolis exiſtimabant: ut infrà 19. & Jechezk.16. Abominationibus] *id eſt, idolis abominandis.*
19 Jehova]*apoſtrophe ad Deum, qua tranſit Propheta ad ſecundum exornationis locum de promiſſionibus*
magnificis reſtituendæ Eccleſiæ, tum ex piis Judæorum reliquiis, de quibus ſuprà verſ.15. tum ex Gentibus
ad Deum converſis per illuſtrationem Evangelii gloriæ Chriſti. Meum] *& ſanctarum videlicet reliquiarum, quas ad ſalutem prædeſtinaveris ex populo meo.* Venient] *fide & reſipiſcentia.* Falſum]
confeſſio Gentium, quam confirmant ſequente verſu, de vanitate idololatriæ. 20 Non ſunt dii] *re*
ipſa videlicet, etſi opinione ſunt: ſuprà 10.3. 21 Idcirco] *nimirum ut Gentes cum Judæorum reliquiis vocentur ad participationem gloriæ Dei.* Illi] *Judæi, executione ſententiæ meæ.* His] *gentibus convocandis ad fidem Evangelii.*

IN CAPUT XVII.

1 Peccatum] *Tertia pars exornationis de peccato Judæorum, duobus verſibus, & ſententia contra eos*

lata, duobus alteris, ut fuerant propoſita ſuprà 16.11. & ſequentibus. ſenſus eſt, peccatum adeò tenaciter hærere animis Judæorum, adeò firmè impreſſum eſſe, & ipſos adeò obduratos, ut deſperetur de ipſorum reſipiſcentia. Stylo ferri] id eſt, fortiſſimo, qualem eſſe oportet quo ferrum inciditur. Lapidis p.] a ſcalpro valentiſſimo, quali opus eſt ad ſcalpendos lapides firmiſſimos, qui in æternitatem ſervantur, neque gelicidiorum tempeſtate, neque tactu ignis, neque aſperginibus, neque alia ulla ratione facilè corrumpuntur: cujus generis Statonienſes lapides eſſe narrant Vitruvius lib. 2. de architectura cap. 7. & Plinius lib. 36. natur. hiſt. cap. 22. Nam ab hac firma & ſolida natura iſtius lapidis orta eſt Hhebræa appellatio, quaſi lapidem ſervabilem dicas: quod pleroſque interpretes adduxit ut exponerent adamas. Exaratum] id eſt, ita impreſſum ut intimè hæreat, & foris ſit expoſitum, privatè & palàm. Altarium veſtror.] apoſtrophe ad Judæos, idololatriam indigniſſimam exprobrans. Cum record.] confirmatio præcedentis dicti de obfirmatione Judæorum, ab ipſa puerorum teſtificatione; qui parentum idololatriam imbibentes nunquam Jehovæ, ſed idolorum ſemper recordantur: ut ſuprà 7.18. 3 Montem meum] Tzijonem, ubi erat templum, de quo ſuprà 7. Ipſo agro] id eſt, Judæa tota. 4 Intermiſſionem f.] id eſt, ad tempus exulabis, & terra habebit intermiſſionem a te tuiſque omnibus: alluſio ad legem Exod. 23.11. Deuteronom. 16. ex interminatione quæ eſt Levit. 26.34. & ſequen. In ſeculum] id eſt, longum tempus, ut Exod. 21.6. fuit enim ſpatium annorum ſeptuaginta, infrà 25.11. & 29.10. 5 Sic ait] tertia pars, confirmatio præcedentium propoſitionum de improborum caſu & bonorum ſalute. Continet autem hæc confirmatio membra duo: primum eſt propoſitio juſtitiæ Dei in omnes, verſibus quatuor; ſecundum, exornatio, quatuor alteris; tertium eſt optatum Prophetæ pro ſalute Eccleſiæ & ſua, verſ. 13. & 5. ſequentibus. juſtitiæ autem divinæ argumenta ſunt duo; unum contra improbos, hoc & ſequente verſu; alterum erga bonos, verſ. 7. & 8. prout ſuperiore capite poſita fuerant in conteſtatione. Carnem] vide Jeſchahh. 31.1. & ſequent. 6 Nudatiſſimæ] vide Pſalm. 102.18. Hoc autem de arbore accipiendum eſſe tum adjuncta oſtendunt, tum antitheſis verſ. 8. Bonum] id eſt, imbrem, aut aliud aliquid tempeſtivum plantis & commodum. Salſuginoſa] id eſt, infructuoſa: ut oſtendit antitheſis Pſalm. 107.34. 8 Cohibitionis] id eſt, quo cohibentur tempeſtates fructibus accommodæ, ſive imbres, ſive æſtus, ſive aliud impedimentum, tanquam vindemians intempeſtivè proventuros fructus. Solicita] metaphoricè, ad ſignificandam fidei in viro bono πληροφορίαν. 9 Fraudulentum] ſecundum membrum, ut diximus in verſ. 5. quo tacitè occupatur objectio: atqui unde futura eſſet iſta adminiſtratio, ut bonis bene ſit, & malis malè: cùm hominis improbi animus ita ſit multiplex, ut a nemine perveſtigari poſſit; bonorum verò expectatio nuſquam appareat? reſpondet Propheta, & improborum animos quantumvis tortuoſos novit & corrigit Deus, tribus verſ. & bonis certiſſimè proſpicit, verſ. 12. unde ſequitur precatio Prophetæ ad Deum, 6. verſ. Cor ipſum] videlicet hominis; cùm neque aliis notum eſſe poſſit, neque ipſum ſibi: adeò malitia, infirmitatibuſque abundat, & ignoratione: perſtringit autem Judæos qui fraudibus putabant Deum & Prophetas ejus a ſe ludificatum iri, cùm in idololatria pergerent, & Prophetis molirentur mortem. 11 Ut perdix] ſenſus eſt, quemadmodum perdicem videmus ova multa collectim ponere, ut ea foveat & excludat ſimul; perſæpe tamen accidere ut aut ipſa intercipiatur ab aucupe, aut ova frangantur a mare pruriente, aut a cucullo, denique aliqua ratione impediatur ne collecta ova per juſtum tempus fovere poſſit ut excludantur pulli: ſic etiam accidit iniquis providentia Dei, ut dementes homines congeſtis ſuis theſauris ſpolientur tempeſtivè, & rebus partis abuti non poſſint pro expectatione ſua. Mediis d.] ut Pſalm. 102.25. 12 Solium gloriæ] altera pars reſponſionis, unde ſit bene bonis: nimirum a Deo Rege glorioſo, excelſo, ſempiterno, & ſemper in Eccleſia verſante, boniſque adſtante. Noſtri] id eſt, piorum, ex quibus conſtituitur Eccleſia. 13 O expectatio] oratio brevis Prophetæ ſumpta occaſione ex præcedente verſu; qua Deum precatur ut inimicos ſuos perdendo gloriæ ſuæ conſulat, & Prophetæ ſuo; quæ duo prolepticè hoc verſ. poſita in ſequentibus copioſius exponuntur. Caſtigationes meæ] id eſt, conciones quaſcunque habui ad caſtigandum & reducendum populum hunc. Conſcribantur] id eſt, hic te præſente, & coram illis a te velut judice in acta referantur. Scaturiginem] ut ſuprà 2.13. 14 Sana me] prior poſtulati locus ſpectans ad ſecundum membrum prolepſeos præcedentis verſ. per ὑστέρωσιν Hhebræis frequentiſſimam. Petit enim Propheta ſibi a Deo proſpici, verſibus quatuor; deinde retundi adverſarios, verſ. 18. Petitionis autem quam facit pro ſe ipſo, membra ſunt duo: unum, ut Deus ipſum magis ac magis ſanctificet, & conſervet ad gloriam ſuam, hoc verſu; alterum, ut Deus teſtimonium perhibeat functioni ipſius adverſus refractarios & illuſores Dei, tribus ſequent. Sanabor] videlicet amplius: prout fideles omnes dum in hac vita verſantur, laborant ex ſuis infirmitatibus, & Dei beneficio ab eis expetant liberari, quod figuratur Joan. 13.10. Laus mea] id eſt, certa fiducia glorior de te apud omnes adverſarios; ad proinde me hærere in meis infirmitatibus, futurum eſſet tibi inglorium. 15 Dicunt] ut apud Jeſchahh. 5.18. & 19. 16 Non urſi] defenſio Prophetæ adverſus ludificationes contumacium, a vocatione Dei & functione ſua: quicquid mihi exprobrent (ait Propheta) tu laus mea & vindex meus es: nam primùm vocatio mea eſt a te, cui ego malui obſequi quam ſubterfugiendo officium vitam mihi expetere a vocatione liberam; quæ quidem vita mihi futura fuiſſet mortifera, ut tu fueras interminatus ſuprà 1.17. & antea Jonæ exemplo oſtenderas: deinde functio mea, fideſque & diligentia quam ad functionem adhibui, tibi ſunt perſpectiſſimæ: denique tum in vocatione, tum in functione explorata eſt tibi conſcientia mea. 17 Terrori] quem interminatus fueras ſubterfugienti vocationem tuam, ſuprà ibidem. Receptus meus] ex promiſſione, ſuprà 1.8. & 19. & 15.20. 18 Dupla contr.] ut ſuprà 16 18. 19 Sic edixit] ultima pars, concluſio a ſumma repetitione fœderis, uſque ad verſum 24 deinde conjunctarum promiſſionum, minarúmque, inde ad finem. 21 Ne portetis] id eſt, ne violetis cultum Dei, cujus documenta & exercitamenta proponebantur ſabbathis, ſynecdoche: ut Jeſchahh. 56.2. Nam eo die commodiùs ſibi ſuis rebus incumbere videbantur: ut Nechem. 13.15. & ſequen. 25 Ut ingrediantur] id eſt, ut regnum totum permaneat florentiſſimum. 26 Tum ex loco] id eſt, ex ſingulis partibus ad tribum Jehudæ pertinentibus; nam ita diſtribuitur ſors Jehudæ, Jehoſch. 15. 27 In portis] id eſt, in toto termino, ſynecdochicè.

CAPUT

CAPUT XVIII.

Deus typo & ſermone per Jirmejam Judæis ſuum jus & facultatem in ipſos exponit; & ad reſipiſcentiam hortatus conteſtatur ipſos impietatis nomine, judiciumq́ venturū denuntiat: poſtremò Propheta impium contra ſe conſilium exponens, Dei fidem implorat ad defenſionem ſui, & pœnam adverſariorum.

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Surge, & deſcendito in domum figuli; & ibi faciam ut audias verba mea.

3 Deſcendi itaque in domum figuli, ubi ecce is faciebat opus in ſuis 'ſellis.

4 Cumq́; corrumperetur vas illud quod ipſe faciebat ex argilla, in manu figuli; [a] iterum fecit ex ea vas alterum, quemadmodum rectum viſum eſt in oculis ipſius figuli facere.

5 Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

6 'An ſicut figulus iſte non poſſem facere vobis, ô domus Jiſraëlis? dictum Jehovę: ecce ut argilla in manu figuli, ita vos eſtis in manu mea, ô domus Jiſraëlis.

7 'Cùm eloquar contra gentem & contra regnum, me convulſurum & demoliturum & perditurum momento:

8 Converſa gente illa a malo ſuo contra quam locutus fuero, 'pœnitebit quoque me ejus mali quod cogitaveram facere ei.

9 Econtrario cùm loquar de Gente & regno, me ædificaturum & plantaturum momento:

10 Si fecerit quod malum *videtur* in oculis meis non auſcultando voci meæ; viciſſim pœnitebit me illius boni quo dixero me benefacturum ei.

11 Nunc itaque alloquere jam viros Jehudæ & habitatores Jeruſchalaimorum, dicendo; ſic ait Jehova, ecce ego 'fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: revertimini jam quiſque a via ſua peſſima, & bonas efficite vias veſtras, actionesq́; veſtras.

12 'Dicunt autem, animum abjicimus *revertendi*: ſed [b] cogitationes noſtras ſequamur, & quiſque ex ſententia animi ſui peſſimi faciamus.

13 'Idcirco ſic ait Jehova, interrogate jam inter gentes 'quis audierit talia: rem fœdam valde fecit virgo Jiſraëlis.

[a] Heb. reverſus eſt & fe-cit.

Suprà 7.3.

[b] Heb. poſt ...gitationes ...ſtras ea- ...& quiſ- ...effectum ...i ſui,

14 'An derelicturus eſſet *viator* præ rupe agrum? *præ* [c] nivoſo Libano? an deſererentur aquæ *præ* [d] inſolenter frigidis fluentes?

15 Nam obliti ſunt 'mei populus meus, vanitati adolent: & 'faciunt ut impingant inter ſe in viis ſuis, 'a ſemitis [e] perpetuis, 'eundo itineribus *multis*, via non aggeſta:

16 Ut exponam terram eorum deſolationi, ſibilis perpetuis: quiſquis tranſiturus eſt per eam obſtupeſcat, & 'agitet caput ſuum,

17 *Velut* [f] Euro diſpergam illos coram inimico; 'cervice, non autem facie *obverſa* reſpiciam eos tempore calamitatis ipſorum.

18 'Præterea dicunt, [g] agite, cogitemus contra Jirmejam cogitationes; 'nam non eſt peritura lex a Sacerdote, & conſiliū a ſapiente, & verbum a Propheta: agite, percutiamus eum 'propter iſtam linguam, & 'ne attendamus ad ulla verba ejus.

19 'Attende Jehova ad me, & audi vocem contendentium mecum.

20 'An rependendum eſt pro bono malū, quòd fodiunt foſſam [h] mihi? recordare me ſtetiſſe coram te, ut loquerer pro eis bonum, ad avertendum ęſtum tuum ab eis.

21 'Idcirco expone filios eorum fami, & fac ut diffluant [i] per gladium, ſintq́; uxores eorum orbę ac viduæ, & viri eorum [k] interfectione moriantur: juvenes eorum percutiantur gladio in prælio.

22 Audiatur clamor e domibus eorum, cùm adduxeris contra eos turmam repentè: quia foderunt foſſam ad capiendum me, & laqueos occultarunt pedibus meis.

23 Nam tu Jehova, noſti totum conſilium eorū contra me ad mortem; ne expiato iniquitatem eorum, & peccatum eorum a conſpectu tuo ne deleto: ſed [l] propellantur in offendiculum coram te, tempore iræ tuæ age contra eos.

Suprà 2.10.

[c] Heb. *nive Libani: hypallage.*

[d] Heb. *extraneis frigidis: ſic accipitur vox extranei Jeſchah.* 28. 21.

[e] Heb. *ſeculi: ſic ver. ſeq.*

Infrà 19. & 25.9.

[f] Heb. *vento Orientali: ut Exod.* 14. 21.

[g] Heb. *venite, bis hoc ver.*

[h] Heb. *animæ meæ.*

[i] Heb. *per manus gladii: κατάχρησις.*

[k] Heb. *ſint interfecti mortis.*

[l] Heb. *ſint propulſi.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis præter inſcriptionem verſus* 1. *tres ſunt in univerſum partes: prima eſt propoſitio omnipotentiæ Dei Judæos gubernantis, coërcentis, & juſto judicio perdituræ, uſque ad verſum* 12. *ſecunda eſt conteſtatio ipſorum contumaciæ, uſque ad verſum* 18. *tertia eſt Prophetæ oratio propter nefariam illorum contra ipſum conſpirationem, & Dei gloriam. Propoſitionis partes ſunt, typus, uſque ad verſ.* 5. *& anagoge typi: uſque ad* 12. 3 Sellis] *figularibus.* 6 An ſicut] *anagoge, ſive ſumma accommodatio typi: quæ deinde exornatur per theſin, verſibus quatuor; & accommodatur hypotheſi, verſ.* 11. 7 Cum eloquar] *ἐμπλοκὴν verborum perſpicuitatis cauſa, hîc & ver.* 9. *mutavimus.* 8 Pœnitebit] *ut Gen.* 6.6. *De hoc autem argumento vide Jechezk.* 3. *&* 33. 11 Fingo] *videlicet ut argillam figulus: alludit enim ad præcedentem typum.* 12 Dicunt autem] *tranſitio ad ſecundam partem, de qua in verſum* 1. *per narrationem Judæorum pervicaciæ Deo rebellantium & inter ſe animos contumaces confirmantium.* 13 Idcirco] *conteſtatio ſimilis ei quæ habetur ſuprà* 2. *qua Propheta Judæorum improbitatem primùm evincit exemplo gentium, hoc verſu; & duabus ſimilitudinibus, verſ.* 14. *&* 15. *deinde judicium eventurum confirmat, verſ.* 16. *&* 17. Quis audierit] *nedum fecerit: emphaſis, ut* 1. *Cor.* 5.1. 14 An derelicturus] *ſenſus eſt; nullus eſt viator tam demens, qui aſperum iter aut ſaxoſum nivoſumq́ anteponat plano & facili: neque eſt homo qui aquas ſalubres poſtponat illis quæ aut nimio gelu, aut nimia frigiditate ſua ſunt periculoſæ. Hunc verſum ſic accipiendum demonſtrat ἀπόδοσις, ſequentis ver. ſimilia hæc duo per ὑστέρωσιν explicans.* 15 Mei] *qui ſum ſcaturigo aquarum perennium, ſuprà* 2.13. *&* 17.13. Faciunt ut imp.] *ut ſuprà oſtendit ver.* 12. A ſemitis] *id eſt, itinera plana & trita, quæ Deus proponit, deſerentes.* Eundo itin.] *id eſt, vagando, ut faciunt idololatræ: periphraſis.* 16 Agitet caput] *id eſt, ludificetur & ſubſannet, ut* 2. *Reg.* 19.21. 17 Cervice non] *id eſt, non dignabor vos reſpicere, ut qui miſericordiam capiunt ſolent aſpicere; ſed averſus a vobis permanebo; humanitus dictum: ſic Proverb.* 1.26. 18 Pręterea] *tranſitio ad tertiam partem, per narrationem improbi & præfracti Judæorum conſilii adver-*

ſus Jirmejam: quæ occaſio fuit ut eo ampliùs ſe ipſum Deo committeret oratione ſequente. Nam non eſt] *id eſt, Pſeudopropheta eſt, non poſſunt quæ iſte prophetat evenire omnibus ordinibus quos conſtituit Deus: Eccleſia penes nos eſt, non poteſt Deus Eccleſiam ſuam & ordines quos in Eccleſia conſtituit perdere; ut ſuprà* 5.12. Propter iſtam lin.] *id eſt, quia audacter res importunas, falſas, & odioſas lingua ſua effutit, & impudens Pſeudopropheta eſt.* Ne attend.] *id eſt, nihil accipiamus eorum quæ dicit, ne curemus aut quæcunque prophetat, aut quæcunque ad probationem ſui adducturus eſſet: nam indignus eſt, qui audiatur, jam plus ſatis auditus eſt, qui non aſſentitur noſtris ordinibus; ſed ab illis condemnatus eſt. Quamobrem hoc ipſo verbo in oratione Jirmeja utitur: non attendunt iſti (inquit) tu igitur Jehova attende, &c.* 19 Attende] *hæc oratio duas partes continet; unam, de Prophetæ bono; alteram, de adverſariorum ſuppliciis: quæ duo prolepticè notata hoc verſ. ſequentibus exponuntur.* 20 An repend.] *expoſitio prioris membri prolepſeos, qua oſtendit Propheta ſe indigniſſimè mala ab eis perpeti quibus bene cupiverat feceratq́.* 21 Idcirco] *expoſitio poſterioris membri: cujus poſtulata non ex ſtudio carnis, ſed ex teſtificatione ſpiritus Dei profecta ſunt, qui Prophetam tum de obſirmatiſſima illorum malitia, tum de judicio irrevocabili fecerat certiorem.*

CAPUT XIX.

Deus per Prophetam typo & ſermone Judææ toti cladem & everſionem ſummam prænuntiat; qua audita Paſchchur Jirmejam prehendit, in carcerem trudit, & poſtridiè injuriæ factæ nomine ſententiam de captivitate ſua ignominioſa & ſuorum omnium a Deo per Prophetam accipit: tum Jirmeja ad Deum converſus adducit vocationem ſuam, expoſtulat de ſuis perpeſſionibus, fidem Dei vocantis implorat in adverſarios, fiduciamq́, certam præcipiens animo Deum ſuorum liberatorem & vindicem prædicari jubet.

1 'SIc ait Jehova, abi & compara ' lagenam figuli teſtaceam; [a] adhibens 'de ſenioribus populi, & de ſenioribus ſacerdotum.

[a] Heb. *& de ſenioribus.*

2 Deinde 'progreſſus in ' vallem filii Hinnomi, quæ *eſt* ad oſtium 'portæ [b] orientalis; proclamato 'ibi verba illa quæ edixero tibi.

[b] Heb. *ſolaris.*

3 'Et dicito, audite verbum Jehovæ reges Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum: ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, ecce ego adducturus ſum malum contra locum hunc, quod quiſquis audiverit, ' tinnient aures ejus.

4 'Eò quòd dereliquerunt me, & 'alienum reddiderunt locum hunc, adolentes in eo diis alienis quos non noverunt ipſi, majoreſq́; eorum, & Reges Jehudæ; ac impleverunt locum hunc ſanguine 'innocentum:

5 Et ædificaverunt excelſa Bahhalis ad comburendum filios ſuos igne, holocauſta Bahhali: quod non præceperam, neque locutus fueram, neque [c] venerat in animum mihi:

[c] Heb. *aſcenderat in cor meum.*

Suprà 7. 32.

6 Idcirco, ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm non vocabitur locus hic amplius 'Topheth, aut vallis filii Hinnomi; ſed vallis interfectionis.

7 Nam exhauriam conſilium Jehudæ & Jeruſchalaimorum in 'loco hoc, faciens ut corruant gladio coram inimicis ſuis, & manu quærentium animam ipſorum: tradamq́; cadaver eorum 'cibo volatilibus cœli, & beſtiis terræ:

Suprà 18.16

8 Et exponam civitatem hanc deſolationi & ſibilo: 'quiſquis tranſibit prope eam, ſtupebit, & ſibilabit propter omnes plagas ejus.

9 Faciamque ut comedant carnem filiorum ſuorum, & carnem filiarum ſuarum, & quiſque carnem amici ſui comedant; 'præ oppreſſione & præ anguſtia qua augent eos inimici eorum, & quærentes animam eorum.

10 'Deinde frangito ipſam lagenam, ante oculos illorum hominum qui ituri ſunt tecum.

11 Et dicito ad eos, ſic ait Jehova exercituum, ita frangam populum hunc & civitatem hanc, ut qui frangit vas figuli, 'quod non poteſt curari amplius: & Tophethi [d] ſepelientur, eò quòd nullus ſupererit locus ad ſepeliendum.

[d] Heb. *ſepeli- ent: imperſo- naliter.*

12 Ita facturus ſum loco iſti, dictum Jehovæ, & habitatoribus ejus; & redditurus civitatem iſtam ſimilem Tophetho.

13 Et erunt domus Jeruſchalaimorum, domuſq́; Regum Jehudæ ut locus Tophethi; immundiſſimæ: omnes domus illæ ſuper quarum tecta adoleverint toti exercitui cœlorum, & libaverint libamina diis alienis.

14 Deinde reverſus Jirmeja Tophetho, quò miſerat ipſum Jehova ad prophetandum; ſubſtitit 'in atrio domus Jehovæ, dixitque ad totum populum,

15 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, ecce ego adducturus ſum contra civitatem hanc, & contra omnes civitates ejus totum illud malum quod elocutus ſum contra eam: quia obdurarunt cervicem ſuam, ut non auſcultarent verbis meis.

CAPUT XX.

1 'AUDIENS autem Paſchchur filius 'Immeris Sacerdos, qui erat 'præfectus anteceſſor in domo Jehovæ; Jirmejā prophetantem verba iſta,

2 Percuſſit Paſchchur Prophetam Jirmejam: poſuitque eum in 'cippo qui *erat* ' in porta Binjaminis ſumma, quæ *erat* ad domum Jehovæ.

3 Fuit autem poſtridie cum eduxiſſet Paſchchur Jirmejam e cippo; ut 'diceret ad eum Jirmeja, non 'Paſchchurem vocat Jehova nomen tuum, ſed 'Magor miſſabibum.

[a] Heb. *daturus ſum te formidini: hypallage.*

4 Nam ſic ait Jehova, ecce ego [a] inditurus ſum tibi formidinem, tibi & omnibus amicis tuis, qui corruent gladio inimicorum ſuorum oculis tuis videntibus: cùm totum Jehudam tradam in manum Regis Babyloniæ, qui deportabit eos in Babyloniam, & percutiet eos gladio:

5 Cùm tradam totum robor civitatis hujus, totumque laborem ejus, & quicquid ejus eſt pretioſum; denique omnes theſauros Regum Jehudæ tradam in manum inimicorum ipſorum, ut diripiant eos & capiant eos, & deducant eos in Babyloniam:

6 Tu quoq; Paſchchur & omnes [b] domeſtici tui abibitis in captivitatem; & Babylonem pervenies, ibique morieris, & ibi ſepelieris, tu & omnes amantes tui quibus prophetaſti falſò.

[b] Heb. hab *tatores do tuæ.*

7 'Pellexiſti me Jehova, quando 'pellectus

ſum; fortior fuiſti me, & prævaluiſti: ſum deriſioni toto die, totus iſte *populus* ſubſannat me.

8 Nam 'ex quo proloquor, 'exclamo; violentiam & vaſtationem clamo: quia eſt verbum Jehovæ mihi probro & ludificationi totum diem.

9 'Si dicam, non commemorabo eum, neque loquar amplius nomine ejus: atqui 'eſt in [c]animo meo quaſi ignis ardens incluſus oſſibus meis, & defetiſcor ſuſtinendo, nec poſſum amplius:

[c] Heb. corde.

10 Quamvis audiam infamem ſermonem 'multorum Magor-miſſabibi, '*dicentium*, indicate quod indicemus, omnis mortalis [d]qui pacem colere debebat mecum, obſervantium 'claudicationem meam: fortaſſis pellicietur & prævalebimus, aut ſumemus ultionem noſtram de eo.

[d] Heb. pacis meæ.

11 Atqui Jehova adeſt mihi ſimilis potenti formidabili: idcirco qui perſequuntur me impingent, neque prævalebunt, erubeſcent valde cùm 'non ſecundabuntur, cùm ignominia [e]perpetua non poterit tradi oblivioni.

[e] Heb. ſeculi. Infrà 23.40.

12 'Itaque ô Jehova exercituum probans juſtum, inſpiciens renes & cor; videam ultionem tuam de iſtis, quia tibi revelavi cauſam meam.

Suprà 11.20.

13 'Canite Jehovæ, laudate Jehovam: quia eripuit animam egentis e manu maleficorum, *dicentis*,

14 'Maledictus dies quo genitus fui, dies quo peperit me mater mea, ne ſit benedictus.

15 'Maledictus ille vir qui nuntiavit patri meo, dicendo, natus eſt tibi filius mas; [f]valde lætificavit eum:

[f] Heb. *lætificando.*

16 Sitq; vir ille 'ſimilis civitatibus quas evertit Jehova, neque pœnituit eum; 'cùm audiviſſet clamorem manè, & vociferationem tempore meridiano:

17 Quòd non affecerit me morte, *egreſſum* ex vulva; aut fuerit mihi mater mea ſepulchrum meum, & vulva ejus *ut* gravidæ perpetuò.

18 Ecquare e vulva egreſſus ſum ut viderem moleſtiam ac mœrorem, & conſumerentur pudore dies mei?

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *Duo hæc capita, quia perpetuam narrationem continent, unà conjunximus. Continentur autem hac narratione tria potiſſimùm: primum eſt de prophetia quam ex mandato Dei typo & ſermone Judæis præſignificavit Jirmeja, toto hoc capite; ſecundum eſt de certamine quod ſervo Dei prophetanti fuit oblatum, & ſingulari denuntiatione Prophetæ in adverſarios, 6. primis verſibus capitis 20. tertium eſt precatio inde ad finem uſque.* Lagenam] *ad typum qui exponitur infrà verſ. 12.* De ſenioribus] *id eſt, certos homines autoritate præditos ex utroq; ordine civili & Eccleſiaſtico tibi adjungito; ut in illis ſiſtas quodammodo totum Judææ corpus.* 2 Progreſſus] *nimirum a ſuburbano figulorum vico, qui extra portam Orientalem ad vallem filiorum Hinnomi pertinebat: qui tractus erat argillaceus & figlinæ accommodus.* Vallem] *de qua Jehoſch. 15.8.* Portæ Orient.] *de qua Nechem. 3.29. nam eandem eſſe demonſtratur infrà ver. 14.* Ibi] *videlicet utrobiq; in valle Hinnomi & ad portam Orientalem, ut feciſſe poſtea videbimus.* 3 Et dicito] *hujus prophetiæ partes ſunt duæ: prophetia ipſa, uſque ad verſum 10. & typus, verſibus quatuor; Prophetiæ autem ſumma eſt hoc verſu; exornatio, ſequent.* Tinnient aur.] *vide 1. Schem. 3.11.* 4 Eò quòd] *exornatio continet primùm cauſas, duobus verſibus; deinde judicium & pœnas, verſ. 6. & ſequen.* Alienum reddid.] *id eſt, effecerunt peccatis ſuis ut non ampliùs agnoſcam pro meo.* Innocentum] *quos ſacrificarunt Moleco, ſuprà 7.31. & proximè ſequent. verſu.* 6 Topheth] *vide Jeſchahh. 30.33.* 7 Loco hoc] *id eſt, urbe Jeruſchalaimorum & toto agro, ſynecdochicè.* 9 Præ oppreſſ.] *ex comminatione, Deut. 28.53.* 10 Deinde frang.] *typus, ut diximus in verſum 3. cujus explicatio ſequentibus continetur.* 11 Quod non pot.] *id eſt, reſtitui in ſtatum priſtinum. Nunquam enim Judæorum regnum a deportationis tempore fuit redintegratum, & priſtinæ dignitati ac amplitudini reſtitutum.* 14 In atrio d.] *ad oſtium portæ Orientalis, de qua ver. 2.*

IN CAPUT XX.

1 Audiens] *Secunda pars, de certamine quod pro veritate Dei fuit ſubeundum Prophetæ, duobus verſibus; & ſingulari denuntiatione publicorum privatorumq; judiciorum Dei, quatuor ſequent.* Immeris] *ex decimaſexta Sacerdotum ſorte, 1. Chron. 24.14.* Præfectus antec.] *id eſt, ſecundus a Sacerdote ſummo, ut erat El-hhazar vivo Aharone patre, Num. 4.* 2 Cippo] *vide 2. Chron. 16.10.* In porta] *de qua 2. Chro. 23.20.* 3 Diceret] *ſingularis denuntiatio judicii divini in Paſchchurem, cum notatione certa formæ, temporis, & aliarum circumſtantiarum, ac cauſæ.* Paſchchurem] *id eſt, qui extendit pallorem; ſive efficit autoritate & violentia ut palleſcant homines undique & ab ipſo metuant: ſicut in Jirmeja opere demonſtraverat. Hoc vocis etymon amplectimur adducti contrariæ appellationis antitheſi. Vox enim compoſita eſt ex duobus verbis, quorum prius diffundere eſt, ut Levit. 13. poſterius palleſcere, Jeſchahh. 29.22.* Magor-miſſ.] *id eſt, formidinem circumquaque, pro eo quod eſt, qui omnibus ex partibus formidine percelletur.* 7 Pellexiſti me] *tertia hæc pars duobus membris continetur, oratione, uſque ad verſum 13. & laudatione, inde ad finem uſque. In oratione verò primùm Propheta narrat neceſſitatem functionis ſuæ & adverſantium certamina, quatuor verſibus; deinde opem Dei præſentiſſimam, verſ. 11. ac poſtremò optatum, verſ. 12.* Pellectus] *ad ſuſcipiendam & obeundam functionem meam. quaſi dicat, tu unus mihi autor es vocationis meæ, & recuſanti vim quodammodo attuliſti, ſuprà 1.17. & 17.16.* 8 Ex quo proloq.] *id eſt, cœpi obire prophetandi munus.* Exclamo] *id eſt, infinitis ludificationibus, probris, contumeliis, & malis exagitor; quæ mihi clamores miſerabiles extorquent, faciuntq; ut expoſtulem tecum de violentia & vaſtatione quam moliuntur adverſum me: metalepſis.* 9 Si dicam] *id eſt, atque nunc etiam ſi impedimentis illis deterritus ſtatuerem ſuperſedere a functione hac, non poſſem: tanta eſt vis verbi & vocationis tuæ, ut me oporteat in voces aut in ſermonem propheticum erumpere: ſic Ijobi 32.18. & ſeq.* Eſt in animo] *videlicet verbum Jehovæ, cujus meminit præcedente verſ.* Nec poſſum] *videlicet ſuſtinere aut inhibere verbum Dei.* 10 Multorum] *qui ſequentibus verbis ſpeciatim exponuntur,*

nimirum Paſchchuris,Pſeudoprophetarum,amicorum,& inimicorum. Dicentium indic.] *periphraſis Pſeudoprophetarum,qui nundinantur cum populo dicentes,quid vultis prophetari vobis? & prophetabimus: ut Micæ 2.11.* Claudicat.]*tum a functione,tum a vita mea, ut ſequentia verba docent. eandem metaphoram vide Pſal.35.15.& 38.18.* 11 Non ſecundabuntur]*id eſt,non ſuccedet quod optant adverſum me; ſed ipſi perpetua confuſione a Deo afficientur.* 12 Itaque] *oratio, ut antè diximus, ultionem petens de adverſariis non ex carnali & privato ſtudio,ſed ex teſtificatione ſpiritus Dei, conſcientia decreti irrevocabilis contra Judæos,& divinæ gloriæ deſiderio in defendenda præſtandaq; veritate.* 13 Canite]*altera pars,laudatio Dei,ut diximus in verſum 7. quam Propheta prædicari jubet ex præcepta animi fiducia de liberatione ſua & piorum omnium, quos graviſſimæ calamitates opprimunt: quæ calamitates ſequentibus verſibus amplificantur per ethopœiam,tanquam ſi quis pius obſeſſus malis conturbaretur ne acquieſceret Deo,& ſermone inveheretur in diem nativitatis ſuæ.quaſi dicat,eum meritò celebrandum eſſe, qui bonos circumventos malis,nullum modum aut finem videntes calamitatum, ſed de exitu propè deſperantes liberat providentia omnipotente,paternaq; benevolentia.* 14 Maledictus] *ethopœia pii circumventi malis graviſſima,cui ſimilis eſt Ijobi 3.* 16 Similis civitatibus]*id eſt,malè perierit, ut civitates illæ, Geneſ.19.24.& ſequentibus.* Cùm audiviſſet] *id eſt,cùm noctu & interdiu, clàm & palàm,privatò publiceq; impudentiſſimam & projectiſſimam ad omnia peccata audaciam libidinemq; civium percepiſſet Deus: ut Deus ipſe teſtatur,& facta comprobant Geneſ.18.& 19. Sic enim accipitur clamoris vocabulum Geneſ.18.20.& 19.13.*

CAPUT XXI.

Tzidkija obſeſſis Jeruſchalaimis Prophetam conſulit;qui ad poſtulatum Regis reſpondens peſtem,famem, & gladium prænuntiat,expugnationemq; oppidi: quamobrem populo dat conſilium ut vitæ ſuæ proſpiciat deditione,& domui Regis nominatim ut ſibi conſulat reſipiſcentia.

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova;cùm miſiſſet ad ipſum Rex Tzidkija Paſchchurem ' filium Malcijæ, & Tzephanjam 'filium Mahhaſſejæ Sacerdotem, ut dicerent,

2 Conſule queſo pro nobis Jehovam, quia Nebucad-retzar Rex Babyloniæ bellum gerit contra nos: fortè facturus eſt Jehova nobiſcum pro omnibus mirabilibus ſuis, ut aſcendat ille a nobis.

3 'Dixit autem Jirmeja ad eos: ſic dicitote ad Tzidkijam:

4 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis,ecce ego'averſurus ſum inſtrumenta bellica quæ ſunt in manu veſtra,quibus pugnatis adverſus Regem Babyloniæ, & adverſus Chaldæos qui obſident vos extra murum,& recepturus illos [a] intra civitatem hanc.

[a] Heb. *in medium civitatis hujus.*

5 ' Nam præliaturus ſum ego vobiſcum manu extenta & brachio forti; idque ira & æſtu ac fervore magno,

6 Et percuſſurus habitatores civitatis hujus,tum homines, tum jumenta: peſte magna morientur.

7 'Poſtea autē,dictum Jehovæ,tradam Tzidkijam Regem Jehudæ,ſervosque ejus, & populum ipſum,id eſt,qui reſidui fuerint in civitate hac a peſte,a gladio,& a fame, in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ,& in manum inimicorum ipſorum,ac in manum quærentium animam ipſorum: qui percutiet eos acie gladii, non parcet eis,neque clementia utetur, neque miſerebitur.

8 'Ad populum verò hunc dicito, ſic ait Jehova: ecce ego propono vobis ' viam vitæ, & viam mortis.

9 Qui deſidebit in civitate hac, morietur gladio,aut fame,aut peſte: qui autem egreſſus defecerit ad Chaldæos qui obſident vos, utiq; vivet,eritq; ipſi anima ſua'loco ſpolii.

10 Nam oppoſui iratam faciem meam civitati huic in malum,ac non in bonum, dictum Jehovæ:in manum Regis Babyloniæ tradetur, ut exurat eam igne.

11 'Quod autem ad domum Regis Jehudæ,audite verbum Jehovæ.

12 O domus Davidis,ſic ait Jehova,[b] exercete quolibet manè jus,& eripite eum qui [c] rapinam patitur e manu opprimentis: ne prodiens velut ignis æſtus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum veſtrarum:

[b] Heb. Ju-
catu.
[c] Heb. rapi

13 Ecce me contra te,'ô quæ inſides 'iſti cōvalli,rupes iſtius planitiei;dictum Jehovæ:'qui dicitis,quis deſcendet ad nos? aut quis intrabit in habitacula noſtra?

14 Nam animadvertam in vos ſecundū fructum actionum veſtrarum, dictum Jehovæ; & ſuccendam ignem'in ſylva illius, qui conſumet omnia quæ circumſtant illam.

ANNOTATIO.

1 Verbum]*Hujus capitis duæ ſunt partes:narratio occaſionis ex qua Prophetam Rex voluit conſuli,duobus ver.& prophetia,reliquis.* Filium Malcijæ]*e quinta ſacerdotum ſorte,1.Chro.24.9.* Filium Mahhaſſ.]*e vigeſimaquarta ſacerdotum ſorte,1.Chro.24.18.* 3 Dixit autem]*hujus prophetiæ partes in univerſum duæ ſunt:una,qua denuntiatur publica calamitas,uſque ad verſum 8.altera,qua conſilium datur,& domus regia populuſq; totus ad bonam frugem revocatur,propoſitis interminationibus,inde ad finem uſque. Calamitates autem prolepticè ſeq.verſu,in duo tempora diſtribuuntur: unum eſt,quàm magna & multa incommoda Judæi perpeſſura ſint antequam oppidum capiatur, quod exponitur ver.5. & 6.alterum eſt,quæ mala oppido capto conſecutura ſint, ut exponuntur verſ.7.* 4 Averſurus ſum] *id eſt,reducturus a muris; quia nemo poterit iis uti ad defenſionem,multis gladio cadentibus,aliis peſte & inedia deficientibus: ut indicatur verſ.6.& 7.* 5 Nam præliaturus]*nimirum peſte,fame & gladio: prius membrum prolepſeos.* 7 Poſtea autem]*ſecundum membrum prolepſeos,ut ſuprà diximus in verſ.3.de calamitatibus Tzidkijæ & populo eventuris.* 8 Ad popul.]*altera pars, continens duo conſiliorum genera: unum,deditionis, tribus verſ.alterum, juſtitiæ colendæ,verſ.11.& ſequent.* Viam vitæ] *quæ exponitur ſequent.verſ.*

9 Loco ſpolii] *id eſt, ſaltem vitam incolumem reportabit pro deditionis pretio: ſic infrà 39.18.& 45.5.* 10 Oppoſui] *ut Levit.17.10.& 20.5.* 11 Quod autem] *altera pars conſilii; quia regnum ampliùs ſtare non poteſt judicio Dei, ut ſtirps regia ſaltem vitæ ſuæ conſulat reſipiſcentia.* 13 O quæ inſides] *periphraſis propugnaculi Tzijonis, quod appellatur civitas Davidis, 2.Schem.5.9. Nam Tzijonem ab omnibus partibus circumſtabant convalles, eratq́; ab ortu planities, quam rupes ſive propugnaculum illud defendebat.* Iſti convalli] *quæ dicitur convallis Rephaimorum & vallis Hinnomi, ut continentes ſunt, Jehoſch.15.8.* Qui dicitis] *videlicet præſidentes naturæ loci & munitionibus, ut Jebuſæi fecerant, 2.Schem.5.6.* 14 In ſylva] *id eſt, in domo Jehovæ, & domo Regis, domibúſque magnatum, quæ ex pretioſa materia a ſylva Libani apportata fuerant extructa: metonymia; ut Jeſchahh. 22.8. ſic accipimus adducti comparatione aliorum locorum, 2.Reg.25.12.& 2.Chronic.36.19.& infrà 22.7.& 52.13.*

CAPUT XXII.

Propheta ex Dei mandato Regem, Principes, & populum ad reſipiſcentiam hortatur promiſſionibus & minis: deinde obſervata omnium ordinum malitia, primùm Regibus ſingulis, Joachazo, Jehojakimo, & Jeconjæ ſuas calamitates prædicit; tum etiam omnibus principibus & magiſtratibus, adhibita tamen conſolatione de futura Eccleſiæ reſtitutione & amplificatione per Chriſtum: ac poſtremò tum pſeudoprophetas falſitatis redarguit, decipientes populum viſionum ſomniorumq́; divinorum ſpecie; tum populares impietatis, ludificantes bonos Prophetas Dei: & ſeveriſſimum Dei judicium utriſque prænuntiat.

1 SIc ait Jehova, deſcende *in* domum Regis Jehudæ; ut eloquaris ibi verbum hoc;

2 Et dicito, audi verbum Jehovæ, Rex Jehudæ qui ſedes in ſolio Davidis; tu, ſervíque tui, & populus tuus, qui intratis per portas iſtas.

3 Sic ait Jehova; [a] exercete jus & juſtitiam, & eripite [b] eum qui rapinam patitur e manu oppreſſoris: & peregrino, pupillo, ac viduæ ne vim faciatis, ne violentia utamini, & ſanguinem innocentem ne effundatis in loco iſto.

a Heb.facite. Supra 21.12. b Heb.raptū.

b Heb. Judicate. c Heb.rapiū.

4 Nam ſi [c] omnino feceritis rem hanc; utique ingredientur per portas domus hujus, Reges ſedentes pro Davide in ſolio ejus, vecti curribus aut equis, ipſe *Rex* cum ſervis ſuis & populo ſuo:

c Heb.facienda. Supra 17.25

5 Sed ſi non auſcultaveritis verbis iſtis; per me juro, dictum Jehovæ, in vaſtitatem [d] abiturā eſſe domum hanc.

d Heb.futuram.

6 Nam ſic ait Jehova de domo Regis Jehudæ, *velut* Gilhhad tu mihi *fueras, ut* caput Libanū; *mentiar,* niſi diſpoſuero te *ut* deſertum, ut civitates non habitabiles,

7 Et præparavero contra te perditores, quemque cum inſtrumentis ſuis: qui cædent lectiſſimas cedros tuas, ac dejicient in ignem.

8 Itaque tranſeuntibus gentibus multis prope civitatem hanc; ſi dixerint [e] alter alteri, propter quid fecit Jehova ita civitati maximæ iſti?

e Heb.vir ad ...um ſuū.

9 Tum dicent, eò quòd dereliquerunt fœdus Jehovæ Dei ſui; & incurvantes ſe diis alienis coluerunt eos.

10 Ne fleatis pro mortuo, neque condoleatis ei; [f] omnino flete pro abeunte, quia non revertetur amplius ut videat ſolum [g] natale ſuum.

f Heb.flendo. g Heb.nativ...tis ſuæ.

11 Nam ſic ait Jehova de Schallumo filio Joſchijæ Regis Jehudę, qui regnabat loco Joſchijæ patris ſui, qui egreſſus eſt e loco hoc: non eſt reverſurus eodem ampliùs:

12 Sed in loco quò deportaverunt eum, illic moriturus eſt; ita terram hanc non videbit ampliùs.

h Heb.in non ...tia. i Heb.in non ... k Heb.opus.

13 Væ ædificanti domum ſuam [h] injuſtitiâ, & cœnacula ſua [i] injuriâ; amici ſui ſervitutem exigenti gratis, & [k] mercedem operis ejus non danti ei:

14 Qui dicit, ædificabo mihi domum [l] ampliſſimam, & cœnacula ſpatioſiſſima; & lacerat ſibi feneſtras meas & tectum [m] cedrinum, deinde pingit Indico.

l Heb.*menſurarum: ut Num.*13.32.

m Heb.*e cedro.*

15 An regnaturus es, quia tu miſces te cum iſta cedro? pater tuus an non comedit ac bibit? cùm exercuit jus & juſtitiam, tum bene fuit ei.

16 Cùm judicavit cauſam pauperis & egentis, tum bene fuit: an non illud eſt? hujus rei ſcientia eſt apud me, dictum Jehovæ,

17 Minimè ſpectare oculos tuos & [n] animum tuum, niſi ad quæſtum tuum; & ad ſanguinem innocentem quem effundas, & ad fraudem, & ad concuſſionem quam perficias.

n Heb.*cor.*

18 Idcirco ſic ait Jehova de Jehojakimo filio Joſchijæ Regis Jehudę, non plangent eum heu frater mi, aut heu ſoror: non plangent eum, heu domine, aut heu decus ejus:

19 Sepultura *aſini* ſepelietur, tractus & projectus ultra portas Jeruſchalaimorum.

20 Aſcende Libanum & clama, ac in Baſchane ede vocem tuam: clama etiam trans vada, cùm fracti fuerint omnes amatores tui.

21 Allocutus ſum te in ſumma tranquillitate tua, dixiſti, non auſcultabò: hæc via tua *eſt* a pueritia tua; nam non auſcultaſti voci meæ.

22 Omnes paſtores tuos depaſcet ventus, & amatores tui in captivitatem abibunt: tunc certè erubeſces, & rubore ſuffunderis propter omnem malitiam tuam.

23 O quæ deſides in Libano, quæ nidificas in ipſis cedris; quàm [o] gratulaberis tibi, cùm invadent te tormina, dolor tanquam parturientis.

o Heb.*grataeris tibi.*

24 Ut vivo ego, dictum Jehovæ, etiamſi eſſet Conja filius Jehojakimi Regis Jehudæ ſigillum in manu dextera mea; tamen inde evellam te:

25 Et tradam te in manum quærentium animam tuam, & in manum eorum [p] a quibus tu formidas; nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, & in manum Chaldæorum.

p Heb.*a quorum facie.*

26 Et ejiciam te, ac matrem tuam quæ peperit te, in terram alienam, ubi non fuiſtis nati: & ibi moriemini.

27 De terra verò ad quam iſti elaturi ſunt

[q] deſiderium ſuum ut revertantur illûc; illûc non ſunt reverſuri.

q Heb. animam: ut Pſal. 27.12.

28 'An ſimulachrum contemptum, quod diſpergitur, eſſet vir iſte Conja? an inſtrumentum in quo nulla *eſt* delectatio? cur ejecti eſſent ipſe & 'ſemen ipſius, & projecti in terram quam non norunt?

29 O terra, terra, terra, audi verbum Jehovæ.

30 Sic ait Jehova, 'ſcribite virum iſtum liberis carentem *fore*, virum non proſperaturum [f] unquam; imò non proſperabitur ' de ſemine ejus quiſquam ſeſſurus in ſolio Davidis, & dominaturus ampliùs in Jehudam.

f Heb. diebus ſuis.

CAPUT XXIII.

1' VÆ paſtoribus qui perdunt & diſpergunt gregem paſcui mei, dictum Jehovæ.

2 Idcirco ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis contra iſtos paſtores 'qui paſcunt populum meum; vos diſpergitis oves meas & diſpellitis eas, non autem viſitatis eas: ecce ego animadverſurus ſum in vos malignitatem actionum veſtrarum, dictum Jehovę.

3 'Deinde ego congregabo reſiduum 'ovium mearum ex omnibus regionibus quò diſpulerã eas, & reducam eas ad caulam ſuam; ubi 'fœtificabunt & augeſcent:

4 Conſtituamque ſuper eas paſtores, qui paſcent eas; ita ut non timeant ampliùs, neque conſternentur, neque 'deſiderentur, dictum Jehovæ.

5 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, quibus excitabo 'Davidi 'germen juſtum: qui regnabit rex, ſecundabiturque, ac exercebit jus & juſtitiam in terra.

6 Diebus ejus ſervabitur Jehuda, & Jiſraël habitabit ſecurè: atque 'hoc nomen ejus eſt quo vocabit eum Jehova juſtitia noſtra.

7 Idcirco ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; quibus non dicetur amplius, vivit Jehova, qui evexit [a] Jiſraëlitas e terra Ægypti:

Suprà 16.14

a Heb. *filios Jiſraëlis.*

8 Sed vivit Jehova, qui evexit & qui deduxit ſemen domus Jiſraëlis e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depuleram eos, cùm reſidebunt in terra ſua.

9 'Quod ad Prophetas ipſos, 'frangitur cor meum [b] in me, eliduntur omnia oſſa mea, 'ſum ut vir ebrius, & ſimilis viro quem ſuperat vinũ: 'propter Jehovam, & propter verba ſanctitatis ejus.

b Heb. *in medio mei.*

10 'Nam adulteris plena eſt hæc terra; nam propter execrationem luget hæc terra, areſcunt caulæ deſerti; eſtque concuſſio iſtorum peſſima, & potentia iſtorum [c] iniquiſſima:

c Heb. *non recta*: μείωσις

11 Quia tam Propheta quàm Sacerdos contaminant *eam*: 'etiam domi meę invenio malitiam eorum, dictum Jehovæ.

12 Idcirco erit via ſua ipſis [d] quaſi 'lubriciſſima cum caligine, in qua impellantur & cadant; cùm adduxero contra eos malum, anno viſitationis ipſorum, dictum Jehovæ.

d Heb. *lubricitatum.*

13 'In Prophetis quidem Schomronis videram inſulſitatem; prophetabant 'per Bahhalem; & ſeducebant populum meum Jiſraëlem:

14 At in Prophetis Jeruſchalaimorum video rem horrendam, adulterando & ambulando in falſitate; 'quòd confirmant etiam manus maleficorum, ut non revertantur ullus a malitia ſua: ſunt mihi omnes iſti ut 'Sedomi, & habitatores iſtius *urbis* ut *habitatores* Hhamoræ.

15 Idcirco ſic ait Jehova exercituum de iſtis Prophetis, ecce ego 'facturus ſum ut comedant iſti abſinthium, & facturus ut bibant iſti ſuccum cicutæ; quia a Prophetis Jeruſchalaimorum prodiit contaminatio in totam hanc terram.

16 Sic ait Jehova exercituum, ne auſcultetis verbis iſtorum Prophetarum qui prophetant vobis, vanos efficiunt iſti vos; viſionem [e] animi ſui eloquuntur, non ex ore Jehovæ.

e Heb. *cordis: ſic deinceps.*

17 Dicunt [f] continenter iis qui ſpernunt me, loquutus eſt Jehova, pax erit vobis: & cuique ambulanti [g] ex ſententia animi ſui dicunt, non superveniet vobis malum.

f Heb. *dicendo.*

g Heb. *in affectu cordis ſui.*

18 Nam 'quis ſtetit in conſilio Jehovæ, & vidit vel audivit verbum ejus? quis attendit ad verbum ejus & audivit?

19 Ecce 'turbo Jehovæ æſtu proditurus eſt, ac turbo permanens; ſuper caput improborum permanebit.

Infrà 30.23

20 Non avertetur ira Jehovæ donec perfecerit, & donec præſtiterit cogitationes animi ſui: [h] tandem animadvertetis hoc ' animadverſione,

h Heb. *in extremitate horum dierum.*

21 Me non mittente Prophetas iſtos, ipſos cucurriſſe; me non alloquente ipſos, prophetaſſe ipſos:

22 Quòd ſi 'ſtetiſſent in conſilio meo; utique pronuntiaturos fuiſſe verba mea populo meo, & revocaturos eos a via ſua mala, & a malignitate actionum ſuarum.

23 'An Deus e propinquo ſum ego? dictum Jehovæ; ac non Deus e longinquo?

24 An deliteſcere poteſt quiſquam in latebris, ut ego non videam ipſum? dictum Jehovę: an non cœlos & terram ego impleo? dictum Jehovæ.

Pſal. 139.

25 'Audio quid dicant iſti Prophetæ qui prophetant nomine meo falſum, dicendo; ſomniavi, ſomniavi.

26 'Quouſque tandem? an eſt *ſomnium* in animo iſtorum prophetarum qui prophetant falſum? imò ſunt Prophetæ doli animi ſui:

27 Qui putant ſe facturos ut obliviſcatur populus meus nominis mei per ſomnia ſua, quæ enarrant quiſque amico ſuo: quemadmodum obliti fuerant patres eorum nominis mei 'per Bahhalem.

28 Propheta ille penes quem ſomnium eſt, enarret ſomnium; & penes quem eſt verbum meum, eloquatur verbum meum [i] verè: 'quid iſti paleę cum tritico? dictum Jehovæ.

i Heb. [illegible] *tate.*

29 'An non ita verbum meum eſt ut ignis? dictum Jehovæ; & ſicut malleus efficiens ut diſſiliat petra?

30 'Idcirco ecce me contra iſtos Prophetas, dictum Jehovæ, qui 'ſuffurantur verba mea quiſque ab amico ſuo.

31 Ecce me contra Prophetas iſtos, dictum Jehovæ; qui [k] adhibent linguam ſuam 'ut dicant dictum.

k Heb. *accip- unt.*

32 Ecce me contra prophetantes ſomnia falſa, dictum Jehovæ, qui enarrantes ea ſeducunt populum meum falſitatibus ſuis, & ' ra-

piditate ſua: cùm ego non miſerim eos, neque præceperim eis, & omnino non proſint populo huic, dictum Jehovæ.

33 Cùm itaque rogabit te populus hic, aut aliquis Propheta, aut ſacerdos, dicendo; quæ eſt [l]oneroſa prophetia Jehovæ? tum dicito ad eos id quod *eſt* oneroſæ prophetię; nempe deſerturus ſum vos, dictum Jehovæ:

[l] Heb. onus: ſic deinceps: ut Jeſchabh. 13.1.

34 Nam in prophetam illum, ac in Sacerdotem illum, & in ipſum populum qui dixerit, oneroſam prophetiam Jehovæ; utiq; animadvertam in virum illum & in domum illius.

35 Sic dicturi eſtis quiſque ad amicum ſuum & quiſque ad fratrem ſuum; quid reſpondit Jehova? aut, quid locutus eſt Jehova?

36 Onus autem Jehovæ ne commemorate amplius: nam ipſum onus futurum eſt cuique verbum ſuum, ſi perverteritis verba Dei viventis, Jehovæ exercituum Dei noſtri.

37 Sic dicturus es ad prophetam ipſum, quid reſpondit tibi Jehova, aut quid loquitur Jehova?

38 Sed quandoquidem oneroſam prophetiã Jehovæ dicitis, idcirco ſic ait Jehova, eò quòd dicitis verbum iſtud oneroſa prophetia Jehovę; quamvis miſerim ad vos qui dicant, ne dicatis, oneroſa prophetia Jehovę;

39 Idcirco ecce me, qui obliturus ſum veſtri [m] continenter: nam deſeram vos, & civitatem quam dederã vobis & majoribus veſtris, *abjectos* a conſpectu meo:

40 Et imponam vobis [n] opprobrium perpetuum, ignominiamq; perpetuam; quæ non poterit tradi oblivioni.

[m] Heb. *obliviſcendo.*

[n] Heb. *opprobrium ſeculi, & ignominiã ſeculi.*

Suprà 20.11.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Ab hoc capite ad finem uſque prophetiarum Jirmejæ non eſt obſervata temporum ratio in illis conſcribendis, tum quia liber qui primùm a Jirmeja conſcriptus fuerat, bonâ ex parte conſciſſus & exuſtus eſt, infrà 36. tum quia veriſimile eſt ſequentes prophetias tumultuariè (ut erant tempora) a Jirmeja fuiſſe compoſitas. Videtur autem prophetia hæc in Jehojakimi tempora incidiſſe, cùm cœpiſſet ille regnare beneficio Regis Ægypti: ut narratur 2. Reg. 23. 34. Sunt verò in hac prophetia tres in univerſum partes: prima eſt exordium, duobus verſibus; ſecunda eſt theſis ſive propoſitio generalis petita ex lege, tribus ſequent. tertia eſt hypotheſis ſive prophetia ſingularis præcedentem theſin ad omnes ordines accommodans, ad finem uſque ſeq. capitis.* 2 Tu ſerviq́ue] *prolepſis, ſive diſtributio ſumma ordinum regni, ad quos deinde Propheta in ſua hypotheſi ſigillatim orationem habet.* 3 Sic ait Jehova] *theſis ſummatim complectens documenta legis: mandata quidem & interdicta ſynecdochicè, hoc verſu: promiſſiones, ver. 4. & minas, ver. 5.* 6 Nam ſic ait] *prophetica hæc hypotheſis (ut ſuprà attigimus) ſingularia Dei judicia prædicit ordinibus ſingulis eventura: ac primùm quidem univerſè toti regno, his quatuor verſibus; deinde verò minutatim regibus ipſis, toto hoc capite; tum principibus & toti ſtirpi regiæ, 8. primis verſibus: ſeq. capitis; poſtremò verò popularibus, ad finem uſque.* De domo] *id eſt, de regno toto, ut ſequentia oſtendunt.* Velut Gilhhad] *ſumma hæc denuntiatio proponit primùm judicium Dei ſeveriſſimum, duobus verſibus; deinde cauſas, duobus alteris. Exponitur autem judicium, & amplificatur allegoricè per comparationem præcedentis ſtatus, hoc modo: fuiſti mihi in tanto pretio ut celeberrimum te effecerim (inquit Dominus ad regnum Jehudæ) & tam frequens atque populoſum, quàm fuit unquam Gilhhad nobilibus ſuis emporiis celebre, oppidis frequentiſſimum, ac munitiſſimum; Gene. 37. 25. & Deut. 3. jam verò contrà exhauriam te civitatibus & habitatoribus. Præterea inſtruxeram te & locupletaveram rebus optimis atque ampliſſimis, quarum præſtantia cedrorum Libanicarum amplitudinem longè ſuperabat: jam verò immiſſurus ſum quoſdam veluti putatores, qui omnem tuam dignitatem abripiant tibi, & perdant funditus ſine ſpe ulla reſtitutionis.* 10 Ne fleatis] *ſingularis hæc prædicatio judiciorum Dei eventurorum Regibus, tres partes continet: prima eſt de judicio in Joachazum ſive Jochananem, uſque ad ver. 13. ſecunda in Jehojakimum fratrem illius, uſque ad ver. 24. tertia, in Jeconjam filium Jehojakimi, uſque ad finem capitis.* Pro mortuo] *i. pro Joſchija qui in bello occubuerat q. d. non eſt cur Joſchijam defunctum lugeatis: bene conſultum eſt ipſi, ut non videret omnia mala quæ mox eventura ſunt, 2. Reg. 22. 20. Præterea ne illum quidem deflere vobis vacabit per tempus, quia jam advenit novum luctus argumentum. Nam Joachaz ita captivus abducitur, ut pro mortuo civiliter jam jam habendus ſit, & celebrandus luctus ipſius.* Abeunte] *Joachazo videlicet in captivitatem 2. Reg. 23. 33.* 11 Schallumo] *i. Joachazo (vide in 1. Chron. 3. 15.) cui fortè boni omnis cauſa hoc nomen a populo cùm ungeretur inditum eſt: etſi probabilius videtur Jirmejam hoc nomen Joachazo tribuere ironicè. quaſi dicat, hunc alterum fuiſſe Schallumum, qui non multo amplius regnum obtinuerit, quàm Schallum filius Jabeſchi præfuit Jiſraëlitis 2. Reg. 15. 13.* 13 Væ ædif.] *ſecunda pars exponens copioſius judicium Dei in Jehojakimum, ut diximus ver. 10. qua primùm exponuntur cauſæ judicii, uſque ad verſum 18. deinde judicium ipſum deſcribitur, ad verſum 24. uſque. Cauſæ autem exponuntur primùm per theſin, quam ne ipſe quidem Jehojakim fuiſſet oppugnaturus, duobus verſibus, deinde per conteſtationem ſingularem Jehojakimi, ver. 15 & ſequent.* Ædificanti] *ut Jeſchahh. 5. 8. Eſt autem gradatio in hac theſi: quia primùm objicitur injuſta res alienæ occupatio, deinde alieni laboris abuſus ingratiſſimus, ac poſtremò rerum ſacrarum uſurpatio: quæ omnia ne Regibus quidem licere Propheta docet.* Servitutem exig.] *exemplo Ægyptiorum, quibuſcum fœdus perfidè junxerat, ut a Chaldæis deficeret.* Et mercedem] *contra legem Levit. 19. 13. & Deuteronom. 24. 14. & 15.* 14 Lacerat ſibi] *id eſt, ad uſum ſuum.* Deinde pingit] *id eſt, rerum e domo mea amotarum loco obducit colorem floridum Indici, ne fraus manifeſta ſit. Eſt enim Indicum floridi coloris genus, quod Hhebræi vocant Schaſchar, hîc & Jeshezk. 23. 14. a Saſuris (ut vocat Plinius lib. 6. natur. hiſt. cap. 19.) Indiæ populis ultra Gangem a quibus exportatur. Arabes compoſita voce appellant Sarcim, q. d. Sar-cannæ quia in cannis naſcitur, ut teſtis eſt Dioſcorides lib. 5. cap. 67.* 15 An regnaturus] *conteſtatio ſingularis præcedentem theſin applicans Jehojakimo: quam Propheta exaggerat exemplo patris Joſchijæ, duobus verſibus. quaſi dicat, an his artibus regnum tuum ſtabilitum iri exiſtimas? quod in Deum contumelioſus es, hoc verſu; & in homines injuſtiſſimus, verſu 17. non ita ſe geſſit pater.* Miſces te] *id eſt, res ſacras admiſces tuis: hypallage.* Comedit ac] *id eſt, proſperè potitus eſt regno,*

gno, ſynecdochicè. 16 An non illud] *id eſt, nónne tu illa facis quæ antè dicta ſunt? nónne illorum*
criminum reus es? ut neges pertinaciſſimè, & omnes alii ignorent, ego certè optimè novi. 18 Idcirco]
deſcriptio judicii, ut dictum eſt in ver. 13. Plangent] *qui ſunt e ſtirpe regia, Regem aut Reginam deflebunt.*
Non plangent] *populares.* 19 Sepultura aſini] *i. inſepulta ſepultura, ut Cicero in Philip. 1.*
vocat: quæ ſequentibus verbis explicatur. Portas] *id eſt, terminos Judææ, ſynecdochicè.* 20 Aſcende]
ſarcaſmus ad familam Jehojakimi; quo oſtendit Propheta ſive Libanum & Baſchanem verſus Aſſyrios
inclamet ut ſuppetias ferant, ſive vada tranſmeet ad inclamandos Ægyptios, omnia fore inutilia: ut
narratur 2. Reg. 24.9. Vada] *Schichoris fluvii, paludis Sirbonidis, & Nils, ad Ægyptum pertinentia.*
Fracti] *id eſt, Aſſyrii quidem domiti & ſub jugum Babyloniorum miſſi, Ægyptii verò attriti: ut modò diximus.*
Nam hi fuerunt amatores Judææ: ſicut meminit ſuprà 2.36. 22 Paſtores] *id eſt, Principes regni.*
Depaſcet] *id eſt, abibunt illi in ventum.* Amatores tui] *id eſt, ſacerdotes & Prophetæ*
quibuſcum ſcortaris: ut exprobratur infrà 23.9. & 10. 23 O quæ deſides] *ironia, hanc partem*
judicii concludens ab infauſti exitii comparatione cum præſente gloria. 24 Ut vivo ego] *tertia pars,*
exponens judicium Dei in Jeconjam, ut diximus verſ. 10. qua primùm ipſius, domuſque totius calamitas prædicitur,
verſibus quatuor: deinde ne ex ipſis quidem inpoſterum futurus Rex ullus prædicitur, tribus verſibus
ultimis. Conja] *id eſt, Jeconja per aphæreſin, qui etiam Jehojakin dictus eſt.* Sigillum] *id eſt,*
annulus ſignatorius; pro eo quod eſt, etiamſi fuiſſet Jeconja mihi chariſſimus, quem ſemper in oculis ferrem.
Evellam te] *ut narratur 2. Reg. 24.14. & ſequent.* 28 An ſimulachrum] *interrogatio pathetica,*
tranſitum faciens ad alterum judiciorum genus de perdenda tota Jeconjæ ſtirpe: perinde ac ſi Judæi in admirationem
adducti dicerent, non eſſe credibile fore ut ita perderetur totum genus regium: cui admirationi reſpondet
Propheta per exclamationem, & terram teſtem adhibet fore ut tota hæc gens pereat. Non poſt deportationem
dominatus ad poſteros Davidis ex Nathane recidit, ut diximus 1. Chron. 3.17. Semen
ipſius] *id eſt, gens ipſius tota ex ſemine Joſchiję profecta.* 30 Scribite] *id eſt, referte in acta ſententiam*
hanc a Deo latam, & decretum irrevocabile. De ſemine] *i. de hac gente, ut ver. 28. diximus,*
ex qua regnavit quidem Tzidkija, ſed minimè proſperatus eſt.

IN CAPUT XXIII.

1 Væ paſtor.] *Secunda prædicatio judiciorum ſingularium (ut diximus in ver. 6. capitis præcedentis) adverſus*
regiam ſtirpem, Principes, & magiſtratus, duobus verſibus; cui graviſſimæ interminationi (quia non
poterat compleri niſi cum integra everſione regni) Propheta conſolationem ſubjicit promiſſa inſtauratione
abſolutiſſima per Chriſtum, 6. verſibus ſeq. 2 Qui paſcunt] *id eſt, quorum eſt paſcere, quemadmodũ*
Græci vocant ποιμένας λαῶν. 3 Deinde] *promiſſio inſtaurationis Eccleſiæ, hoc ver. per Evangelium,*
ſeq. ver. ſub Epiſcopo ſummo & paſtore animarum noſtrarum Chriſto, ver. 5. ad juſtitiam & ſalutem noſtram,
ver. 6. & ad Dei gloriam, ver. 7. & 8. Ovium mearum] *non tantùm Jehudæ, ſed etiam Jiſraëlis,*
ver. 6. ex quo manifeſtum eſt non eſſe hæc verba reſtringenda ad reverſionem e Babylonia, ſed liberationem
ſpiritualem per Chriſtum hîc agi. Fætificabunt] *gignendo gentes in Chriſto prædicatione Evangelii.*
4 Deſiderentur] *id eſt, deſit ulla ovis tradita in manum Chriſti, Joan. 10.28. & 29.* 5 Davidi]
q. d. non autem ex vobis, ac ne ex Schelomone quidem; ſed ex Davide per Nathanis genus. Confer ſingula
hujus promiſſionis membra cum Jeſchahh. 11. Germen] *id eſt, Chriſtum, qui tanquam ſurculus ex*
trunco intermortuo repullulaſcens germinavit juſtitiam ad ſalutem Eccleſiæ ſuæ: ſic infrà 33.14. & Zecarja
3.8. & 6.12. 6 Hoc nomen] *id eſt, Chriſtus Jehova qui juſtitia noſtra eſt, Eccleſiam ſuam vocabit*
ſalutis & ſecuritatis populum, ac reipſa ornabit his tantis beneficiis: ſic accipiendum eſſe oſtendit comparatio
ſimilis loci infrà 33.14. Eſt autem hic locus evidentiſſimus ad confirmandam naturam divinam,
& beneficum Chriſti; ſicut humanam demonſtraverunt præcedentia verba. 9 Quod ad] *tertia*
prædicatio ſingularium judiciorum Dei, ut diximus in verſum 6. capitis præcedentis, nimirum contra omnes
ſubditos: qui diſtribuuntur in duos ordines, unum Eccleſiaſticum Prophetarum Sacerdotumque, alterum popularem:
Eccleſiaſtico ſua fit denuntiatio, uſque ad verſum 33. populari, ad finem uſque. In hac autem denuntiatione
contra Eccleſiaſticos proponitur primùm ſumma totius argumenti, verſibus quatuor: deinde exornatio,
ſequentibus. Frangitur cor] *verba Prophetæ indignantis.* Sum ut vir ebrius] *id eſt, totus*
perturbatus ſum. Propter Jehovam] *id eſt, ita afficior zelo Dei graviter, & ſtudio vindicandæ veritatis*
illius. 10 Nam] *ætiologia: indigniſſimè fero (inquit) quia tota Judæa circumfluit maleficiis per*
Prophetas & Sacerdotes ipſos. 11 Etiam domi meæ] *i. ne in æde quidem mea a ſceleribus ſuis abſtinent,*
ubi ſaltem eos oportuit affici meï præſentis reverentia: ut Jechezk. 8. 12 Lubriciſſima] *ut Pſalm.*
35.6. elegans allegoria, ad ſignificandum malum inexpugnabile. 13 In prophetis] *exornatio hæc*
ſententiæ præcedentis in Prophetas latæ duas partes continet, ex prophetarum diſtributione: prior eſt, de Prophetis
jactantibus viſiones & oracula a Deo, uſque ad verſum 25. poſterior eſt de prophetis revelationes
per ſomnia ſibi factas prædicantibus: quæ duo revelationis genera fuiſſe olim in Eccleſia oſtendit Deus, Numeror.
12.6. In hoc autem membro primùm indignitas ſceleris per comparationem exponitur, duobus verſibus,
& denuntiatur pœna, verſu 15. deinde populus de falſitate & judicio in ipſos venturo præmonetur, uſque
ad verſum 23. ac poſtremò confirmatur ab omnipræſentia & omniſcientia Dei, ut ita loquamur, verſ. 23.
& 24. Per Bahhalem] *quod videlicet fuit tolerabilius, quàm ſi prophetaſſent in nomine meo:*
quod iſti impiè perfideque faciunt. 14 Quòd confirmant] *id eſt, quòd etſi Dei jura cognoſcunt,*
eos qui talia faciunt dignos eſſe morte; non ſolùm ea faciunt ipſi, ſed etiam facientibus patrocinantur tum
exemplis vitæ, tum nefariis documentis. Sedomi] *ut Jeſchahh. 1.9. & 10.* 15 Facturus
ſum] *id eſt, enecabo eos amarulentiſſimis & graviſſimis mortis generibus, quorum amaror abſinthio, pernicies*
verò cicutæ ſucco figuratur: ut ſuprà 8.14. & 9.15. 18 Quis ſtetit] *nimirum alius præter*
nos? eclipſis in hoc genere locutionis frequens, ut Proverb. 30.3. Sic Jirmejæ & Prophetis bonis qui præterea
fuerunt eodem tempore, ſuam ordinariam dignitatem & autoritatem obiecerunt: ut ſuprà 7. & 8. & 18.
18. quod confirmat comparatio verſus 22. 19 Turbo Jehovę] *deſcriptio judicii, per compa-*

parationem illius de quo Geneſ.19.24. 20 Animadverſione] id eſt, certiſſimè & evidentiſſimè. 22 Stetiſſent] id eſt, ſi me conſuluiſſent, & ex ore meo acceptas prophetias voluiſſent proloqui, hæc bonorum Prophetarum officia fuiſſe facturos. 23 An Deus] confirmatio præcedentis denuntiationis a natura Dei (ut diximus in verſum 13.) qua Pſeudoprophetarum conſcientias transverberat: putatiſne (inquit Deus) humani aliquid de majeſtate mea? ſi exiſtimatis me velut longinquum & reſidentem in cœlo res veſtras ignorare; at Deum me e longinquo eſſe veſter ipſorum animus teſtis eſt: ſin autem propinquum putatis certis latebris deludi poſſe, at ſcitis nullas eſſe adverſum me latebras, cùm cœlos & terram impleam majeſtate mea: dilemma graviſſimum per comparationem humani ſtatus cum natura Dei. 25 Audio quid dicant] poſterior pars ſententiæ de Prophetis ſomnia venditantibus, ut diximus in verſum 13. quos primùm redarguit Deus, quatuor verſibus ſeq. deinde fert ſententiam tribus. 26 Quouſque tandem] redargutio hæc primùm negat ſomnia divina pſeudoprophetis obvenire, hoc ver. deinde conſilium ipſorum doloſum reprehendit, ſequente verſu; ac poſtremò docet nihil eis commune cum Prophetis aut cum verbo Dei eſſe, verſ. 28. & 29. 27 Per Bahhalem] id eſt, nomine Bahhalis ut factum fuerat Achazi, Menaſchis, Ammonis, aliorúmque temporibus. 28 Quid iſti paleæ] id eſt, quid commune eſt iſtis pſeudoprophetis & doctrinæ eorum cum Prophetis doctrinaq; Dei? proverbiale dictum. 29 An non] amplificatio præcedentis argumenti a duplice comparatione: quid dico (ait Deus) nihil iſtorum paleæ cum tritico commune eſſe? imò verò hæc ſunt certiſſima verorum falſorumq; Prophetarum, ac veri falſiq; verbi documenta, quod Propheta bonus tanquam aurifex igne, verbo Dei utitur in probandis & purgandis piis, ducendiſq; & informandis in omni opere bono; cùm alii contrà nundinentur dicentes, indicate quod indicemus vobis, ſuprà 20.10. Præterea Propheta bonus non cedit perverſorum & ſaxeorum hominum pertinaciæ; ſed verbo Dei tanquam malleo perfringit: iſti contrà obdurationem confirmant blandimentis ſuis. 30 Idcirco] ſententiæ latio, ut diximus in verſum 26. ἀναφορικὴ ad vehementiam. Suffurantur] id eſt, verbum meum ſibi cognitum, quo tanquam igne aut malleo deberent uti; ſacrilegè diſſimulant: primus gradus ſceleratæ prophetiæ. 31 Ut dicant] id eſt, ut commenta ſua pro dictis Jehovæ in populum diſſeminent; nam hoc tritum erat Prophetarum jam olim exordium: ſecundus gradus. 32 Rapiditate ſua] id eſt, volubilitate ſermonis & ſapientia humana verborum qua ferè enituntur præſtare qui rei veritate carent, ut fucum faciant imprudentibus: tertius gradus. Non proſint] ſed obſint: μείωσις, ut ſuprà verſ.10. 33 Cùm itaque] ſecundum membrum prædicationis tertiæ judiciorum Dei, ut diximus in verſum 9. quo Propheta toti populo ludificanti Prophetas Dei (ut dicitur 2.Chron. 36.16.) graviſſimum judicium denuntiat ſummatim, duobus ver. deinde admonet, tribus ſequent. ac poſtremò ſententiam fert, tribus ultimis. Quæ eſt oneroſa] ironicum interrogandi genus, quo Jehudæi præfracti & minas Dei habentes pro fabulis exagitabant Prophetas ejus. 34 Qui dixerit] nempe ironicè & per ludibrium, ut modò demonſtravimus. 35 Sic dicturi] videlicet conſulentes ſeriò, ac ſine ludibrio. 36 Verbum ſuum] id eſt, ſermo iſte ironicus, quo Jehovam & verbum ipſius ludificabitur, ipſi conſtabit magno. 39 Obliturus ſum] humanitus dictum, cujus exegeſin ſequentia verba continent.

CAPUT XXIIII.

Deus typis & ſermone inſtaurationem venturam Eccleſiæ tum Judæorum, tum etiam catholicæ; & novi Regis populiq; deportationem futuram prænuntiat.

1 VISIONEM oſtendit mihi Jehova; nempe ecce duo calathi ficuum compoſiti ante templum Jehovæ: poſtquã deportaſſet Nebucad-retzar Rex Babyloniæ Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ, Principeſq; Jehudę, & fabros ipſos lignarios, ac fabros ferrarios Jeruſchalaimis, & abduxiſſet eos in Babyloniam.

Reg.24. 14.& ſeq.

2 Calathus unus erat ficuum bonarum valde, quales ſunt [a] præcoces ficuum: & calathus alter ficuum malarum valde, quæ non poſſent comedi præ pravitate.

[a] Heb. ficus præcocium:

3 Dicenti autem Jehovæ ad me, quid tu vides Jirmeja? dixi, ficus: has bonas ficus, bonas valde; illas verò malas, malas valde, quæ non poſſunt comedi præ pravitate.

4 Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis, ut ficus bonas iſtas; ita [a] agnoſcam [b] deportatos Jehudæos, quos emiſi ex loco hoc in terram Chaldæorum, in bonum:

Heb. depor- tationē Jehu

6 Et [c] adjiciens oculos meos ad illos in bonum, reducam illos in terram hanc; ubi ædificabo illos, ac non demoliar, & plantabo illos, ac non evellam.

[c] Heb. apponens.

7 Nam inditurus ſum illis cor ad cognoſcendum me, me eſſe Jehovam, eruntq; mihi [d] populus, & ego ero illis Deus: cùm reverſi fuerint ad me ex toto corde ſuo.

[d] Heb. in populum, & ego ero illis in Deum.

8 Quemadmodum verò ficus iſtas malas quæ non poſſunt comedi præ pravitate: (nam ſic ait Jehova) ita exponam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Principes ejus, ac reſiduum Jeruſchalaimorum qui reſidui ſunt in terra hac, etiam qui habitaverint in terra Ægypti:

9 Exponam, inquam, eos commotioni in malum apud omnia regna terræ; opprobrio, & parabolæ, dicterio, & maledictioni in omnibus locis quò depulero eos.

Deut.28.37 ſuprà 15.4.

10 Et mittam in eos gladium, famem, ac peſtem; donec conſumpti fuerint e terra quam dederam ipſis & majoribus ipſorum.

ANNOTATIO.

1 Viſionem] *Hujus prophetiæ tempus manifeſtum eſt ex verſ.1. partes verò duæ ſunt: una typica, tribus primis verſib. altera anagogica, typos quos Deus exhibuerat Prophetæ explicans, reliquo capite.* Ante templum] *velut in conſpectu domini juſti & judicis, qui poſtea ſententiam pro jure ſuo de illis laturus eſt.* 4 Tum fuit] *tranſitio ad anagogen, cujus partes (ut typi) ſunt duæ: una, promiſſionis erga pios deportatos, & uni-*

& universè totam Eccleſiam Chriſti: altera, comminationis in cæteros impios, qui deportandi erant & exagitandi infinitis cruciatibus, ternis verſibus. 5 Agnoſcam] *ex electione videlicet: atque hic primus gradus eſt beneficiorum Dei, quæ allegoricè ſequent. verſu; deinde ſimpliciter & nudè verſ. 7. proponuntur.* 7 Indicturus] *promiſſio evangelica: ut infra 31.33.* 8 Quemadmodum] *id eſt, ut ſolent abjici acerbæ ficus atque immaturæ, & omnium arbitrio exponi.* Nam ſic ait] *parentheſis ad confirmationem dicti, quia hæc denuntiatio humanitus incredibilis eſſe videbatur, conſtituto per Nebucad-retzarem novo Rege beneficiario.* Etiam qui] *id eſt, qui occiſo Gedalja in Ægyptum ſeſe receperint: ut narratur infrà 43. & 44.*

CAPUT XXV.

Propheta Dei verbis Regem & Judæos conteſtatur, quòd fuerint immorigeri mandatis ipſius ac propterea captivitatem annorum ſeptuaginta prædicens eis, judicia quoque in alias gentes finitimas communiter eventura, & tandem in Babylonios prænuntiat: poſtremo ſententiam fert Dei nomine de omnium illarum gentium ruina, & luctu funeſtiſſimo divinitus obventuro.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejã contra totum populum Jehudæ anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ (qui annus *eſt* primus Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ)

2 Quod elocutus eſt Jirmeja Propheta; apud totum populum Jehudæ & apud omnes habitatores Jeruſchalaimorum, dicendo,

3 A decimotertio anno Joſchijæ filii Amonis Regis Jehudæ uſque in diem hunc (hic viceſimus tertius annus eſt) fuit verbum Jehovæ ad me; quod eloquutus ſum vobis [a] inde a diluculo continenter, nec tamen auſcultaſtis.

[a] Heb. *manè ſurgendo & loquendo: ut ſuprà 7.13.*

4 Miſit etiam Jehova ad vos omnes ſervos ſuos Prophetas [b] inde a diluculo continenter, quibus non auſcultaſtis (ac ne inclinaſtis *quidem* aurem veſtram ut audiretis)

[b] Heb. *manè ſurgendo & mittendo: ut ſuprà 7.25.*

5 Qui dicerent, revertimini jam quiſque a via ſua mala, & a pravitate actionum veſtrarum; ita manete in ea terra quam tradidit Jehova vobis & majoribus veſtris; a ſeculo uſque in ſeculum:

6 Et ne [c] proſequamini deos alienos colendo eos & incurvando vos eis; neque provocetis me opere manuum veſtrarum, ut non malefaciam vobis.

[c] Heb. *eatis poſt.*

7 Sed non auſcultaſtis mihi, dictum Jehovæ: ut provocaretis me opere manuum veſtrarum, malo [d] veſtro.

[d] Heb. *vobis.*

8 Idcirco ſic ait Jehova exercituum, eò quòd non auſcultaſtis verbis meis:

9 Ecce ego miſſurus ſum ut aſſumam omnes [e] nationes Aquilonis, dictum Jehovæ, *miſſurus* inquam ad Nebucad-retzarem Regem Babylonię ſervum meum, & adducturus illas contra terram hanc & contra habitatores ejus, atque contra omnes gentes iſtas circumquaque: quas internecioni devovens exponam eas deſolationi, & ſibilo, ac vaſtitatibus [f] perpetuis:

[e] Heb. *familias.*

ſuprà 18.16.

[f] Heb. *ſeculi: ſic deinceps.*

ſuprà 7.34. *&* 16.9.

10 Et faciam ut pereat ex eis vox gaudii, & vox lætitiæ, vox ſponſi & vox ſponſæ; ſonus molarum, & lux lucernæ:

11 Eritque tota terra iſta vaſtationi, & deſolationi: ac ſervient gentes iſtæ Regi Babyloniæ ſeptuaginta annis.

12 Deinde erit completis ſeptuaginta annis, *ut* animadvertam in Regem Babyloniæ & in gẽtem illam, dictum Jehovæ, iniquitatem ipſorum, id eſt in terram Chaldæorum; exponamque *gentem* illam deſolationibus perpetuis:

13 Et adducam contra terram illam omnia verba mea quæ loquutus ſum contra illã; quicquid ſcriptum eſt in libro iſto, quod prophetavit Jirmeja contra omnes gentes.

14 Cùm [g] ſervitutem exegerint ab his ipſis quoq; gentibus amplis, & Regibus magnis, tum rependam eis ſecundum opus eorum, & ſecundũ factum manuum eorum.

[g] Heb. *ſerv verint ſibi per hos: ut* Exod. 1.14.

15 Nam ſic edixit Jehova Deus Jiſraëlis mihi, ſume poculũ iſtud vini, iſtud *poculum* æſtus e manu mea: & bibendum dato iſtud omnibus illis gentibus ad quas ego mitto te,

16 Ut bibant & concutiantur atque inſaniant; propter gladium quem ego miſſurus ſum inter eas.

17 Itaque ſumpſi illud poculum e manu Jehovæ, ut bibendum darem omnibus iſtis gentibus ad quas mittebat me Jehova:

18 Jeruſchalaimis, & civitatibus Judęæ, regibuſque ejus & principibus ejus; tradendo eos vaſtitati, deſolationi, ſibilo, & maledictioni ipſo hodierno die:

19 Parhhoni Regi Ægypti & ſervis ejus, Principibusq; ejus & toti populo ejus:

20 Et toti iſti miſcellaneę turbæ, id eſt, omnibus Regibus terræ Hhutzi; & omnibus regibus terræ Peliſchtæorum, & Aſchkeloni, & Hhazzę, Hhekronique, & reſiduo Aſchdodi:

21 Edomæis, & Moabitis, & Hhammonitis:

22 Et omnibus Regibus Tyri, omnibuſque Regibus Tzidonis; & omnibus Regibus regionis illius quę eſt [h] ſecundum mare:

[h] Heb. *in tranſitu ris.*

23 Item Dedani, & Temæ, Buzoq;, & omnibꝰ amputatis latere;

24 Id eſt, omnibus Regibus Arabiæ; & omnibus Regibus miſcellaneæ turbæ, habitantibus in deſerto:

25 Item omnibus regibus Zimræi, omnibuſque Regibus Hhelami & omnibus Regibus Mediæ:

26 Et omnibus Regibus Aquilonis, propinquis & remotis [i] uni cum altero, ac omnibus regnis cujuſque regionis quæ eſt ex adverſo hujus terræ; denique Rex Scheſchaci bibet poſt iſtos.

[i] Heb. *cum fratr ſuo.*

27 Et dices ad eos, ſic ait Jehova exercituum, Deus Jiſraëlis, bibite & inebriamini, etiam vomite, ac cadite ita ut non ſurgatis; propter gladium quem ego immiſſurus ſum inter vos.

28 Eſto autem, ſi renuant accipere poculum e manu tua bibendum; ut dicas ad eos, ſic ait Jehova exercituum, [k] omnino bibituri eſtis.

[k] Heb. *bi- bendo.*

29 Nam ecce in ea civitate [l] quæ de nomine

meo

[l] Heb. *ſu quam voca- tur nom meum.*

meo vocatur, ego initium feci afficiendi malis; & vos [m] omnino impunes essetis? non eritis impunes; nam gladium ego proclamo contra omnes habitatores istius terræ, dictum Jehovæ exercituum.

30 [t]Tu itaq; prophetato ad illos omnia verba ista: & dicito ad illos, Jehova ex alto [v]rugiet, & [x] ex habitatione sanctitatis suæ edet vocem suam; [n] omnino rugiet in habitaculo suo, [y] celeusma quale est calcantium efferret contra omnes habitatores istius terræ:

31 Pervadet strepitus usque ad extremitatem terræ, quia contentio est Jehovæ cum gentibus istis, disceptat ipse contra omnem carnem: improbos istos expositurus est gladio, dictum Jehovæ:

32 Sic ait Jehova exercituum, ecce afflictio processura est de gente in gentem; & turbo magnus excitabitur e lateribus terræ:

33 Eruntq; confossi Jehovæ tempore illo [o] ab extremitate una terræ ad alteram: non plangentur, neq; recipientur, neq; sepelientur, pro fimo in superficie terræ futuri sunt.

34 Ejulate pastores, & clamate, & volutate vos magnifici [p] pecuarii; quia completi sunt dies vestri [q] ut mactemini: *dies* inquam dispersionum vestrarum, quibus cadetis, [r] ut ut fictis vasa desiderabilia:

35 Peribitque perfugium a pastoribus, & [s] ratio evadendi a magnificis pecuariis.

36 Vox [t] clamosa pastorum, ejulatúsq; magnificorum pecuariorum *audietur*, quia vastaturus est Jehova pascuum eorum:

37 Et succidentur caulæ [u] utentes pace, propter æstum iræ Jehovæ

38 *Æstuantis*, ut juvenis leo [x] derelinquens tugurium suum: nam erit terra istorum desolationi propter æstum [y] *gladii* opprimentis, & propter æstum iræ ipsius.

[m] Heb. inno-
centes existen-
nocentes
efferetis:
Exod.
20.7.

[n] Heb. rugi-
endo rugiet.

[o] Heb. ab ex-
tremitate ter-
ræ usq; ad ex-
tremitatem
ejus.

[p] Heb. *gregis: sic duobus ver. seq.*

[q] Heb. *ad mactandum.*

[r] Heb. *ut vas desiderii.*

[s] Heb. *evasio.*

[t] Heb. *clamoris.*

[u] Heb. *pacis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis summæ partes sunt quatuor, præter inscriptionem contentam duobus versibus: contestatio, inde ad versum 8. interminatio venturi mali, inde ad versum 15. typus, inde ad versum 30. ac postremò sententiæ latio, inde ad finem usque.* Totum pop.] *& alios similiter, per synecdochen, qui postea in hoc capite recensentur.* Qui annus] *quemadmodum etiam apparet ex 2. Reg. 24. 14. & 25. 11. incidit autem hic primus Nebucadnetzaris annus in desinentem annum tertium Jehojakimi, & ineuntem quartum, ut constat ex Daniele 1.1.* 3 A decimo tertio] *contestatio, qua suum & aliorum Dei Prophetarum officium Jirmeja comparat cum rebellione Judæorum. De tempore autem vide suprà 1.2.* 8 Idcirco] *secunda pars, interminatio in Judæos æquè ac in omnes finitimos (ut suprà 9.25.) usque ad ver. 12. deinde verò in Chaldæos ipsos ad consolationem Ecclesiæ, ver. 12. & duobus seq.* 9 Missurus] *id est, spiritu, velut nuntio transmisso, excitaturus: humanitus dictum.* Servum meum] *id est, effecturum voluntatem meam velut administrum, ut Cyrus appellatur illius pastor, Jeschahh. 44. 23.* 10 Sonus molar.] *id est, omnis commoditas victus, & vel minima prosperitas; quæ lucis nomine in scripturis figuratur.* 11 Gentes istæ] *id est, Judæa cum aliis Gentibus, synecdochicè: ut copiosiùs explicatur infrà 29. 10. & sequentibus.* 12 Exponamq;] *ut prædixerat Jeschahhja 13. & 14. & 21. & 47. narraturq; gestum, Daniel. 5.* 15 Nam sic edixit] *transitio ad quartum locum de typo mandato divinitus; qui ætiologicus est eorum quæ modò Propheta dixit, fore ut Babylonius servitutem exigat non tantùm a Judæis, sed etiam a gentibus Regibusq; magnis.* Poculum] *ut Jeschahh. 51. 17.* Bibendum dato] *nempe Prophetia; id est, bibituris illas prophetato; vide suprà 1.10. sic deinde illi Deus tradere quod prophetet, & ipse vicissim sumere, ac bibendum dare dicitur, ver. sequentibus.* 18 Tradendo] *id est, pronuntiando sententiam excidii, quam contra Judæam jam tulit Dominus.* 16 Parhhoni] *ut copiosiùs exponitur infrà 46.* 20 Miscellaneæ] *id est, variis populis, quorum nomina sequentibus exponuntur; fines autem inter ipsos non tantùm conjuncti, sed etiam confusi erant & permixti dominatus.* Hhutzi] *vide Genes. 10. 23.* Omnibus regibus] *id est, tum regibus, tum rebus publicis quæ in Pelischthæa erant: vide infrà 47.* Residuo] *nam Aschdodum sive Azoton Psammetichus pater Parhhonis Neconis annis viginti novem obsederat, itaque bona ex parte everterat Rempublicam, teste Herodoto in Euterpe.* 21 Edomæis] *de quibus infrà 49. 7. & sequentibus.* Moabitis] *de quibus infrà 48.* Hhammonitis] *de quibus infrà 49. 1.* 22 Tyrii] *de quibus infrà 47. 4.* Regionis] *id est, Syriæ superioris, Pelischthæis fœderatæ, infrà 49. 23.* 23 Dedani &] *i. gentibus Arabiæ petrææ, de quibus infrà 49. 28. Hoc autem Dedane & sequentibus synecdochicè continentur posteri plures Keturæ, Nachoris, & Jischmahhelis. Nam Dedan filius est Keturæ, Gen. 25. 3. Tema Jischmahhelis, Gene. 25. 15. & Buz Nachoris. Gene. 22. 21.* Amputatis latere] *vide suprà 9. 26.* 24 Arabiæ] *petrææ videlicet, ut docet sequentium comparatio.* Miscellaneæ] *id est, Arabum Scenitarum, Nomadum, Attalorum, aliorumq; sine claustris & civitatibus in Arabia deserta degentium, ut scribitur infrà 49. 31. & seq.* 25 Zimræi] *id est, incolarum felicis Arabiæ, synecdochicè. Sunt enim Zimræi sive Zimranæi populi felicis Arabiæ, dicti a Zimrane; cujus mentio est Gene. 25. 2. Zamarenos vocat Plinius lib. 6. natur. histor. capite 28.* Hhelami] *vide Gene. 10. 22. & infrà 49. 34.* 26 Uni cum altero] *id est promiscuè, ut dictum est suprà 9. 25.* Quæ est ex adverso] *periphrasis circumjacentium & finitimarum regionum.* Schefchaci] *id est, Babyloniæ festa agentis, ut scribitur Danielis 5. & apud Herodotum lib. 2. Est enim Schefchac lingua Babylonica festum diem celebrans, & Schace festi dies, ut refert Athenæus lib. 14. ex Beroso & Ctesia: Est autem hæc nominis mutatio referenda ad σεμνότητα orationis, de qua Hermogenes tomo quarto de inventione: qua commutatione idcirco Propheta usus est, quòd hac una appellatione vellet dum ipsum casus Babylonici velut digito commonstrare, hîc & infrà 51. 41. confer cum Jeschahh. 21. 5.* Bibet] *alludit ad convivium, de quo Daniel. 5.* 27 Etiam vomite] *id est, ita obruimini poculo indignationis Dei, ut non tantùm conturbemini, sed omnem facultatem vos exonerandi & vitam ipsam amittatis. Pergit enim propheta in typica sua allegoria.* 29 Nam ecce] *elegans ætiologia, de qua vide 1 Petri 4. 17. & sequent. sic Jechezk. 9. 6.* 30 Tu itaque] *ultima pars, sententiæ latio, concludens precedentem contestationem & typum: qua primùm terrores denuntiantur, duobus versibus; deinde horrendæ strages, luctusq; funestissimus, versibus seq.*

Rugiet]*id eſt, ut leo in prædam viſam incurſurus, horrendum intonabit: nam tota hac ſententia eſt allegorica, Deum cum leone, Reges & principes cum paſtoribus, populos cum gregibus, regiones cum paſcuis & caulis comparans.* Ex habitatione]*id eſt, e cœlo.* Celeuſma]*vide Jeſchahh.16.18.* 38 Derelinquens]*nimirum ut in prædam involet.* Gladii]*ut infrà 46.16.& 50.16.*

CAPUT XXVI.

Jirmeja ineunte Jehojakimi regno omnes ad reſipiſcentiam hortatur, & recuſantibus judicium denuntiat: ac propterea comprehenſus a Sacerdotibus & Prophetis accuſatur, publico judicio purgatur, & autoritate Achikami a violentia Regis defenditur.

a' PRINCIPIO regni Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ, fuit verbum hoc a Jehova, edicendo,

2 Sic ait Jehova, ſta in atrio domus Jehovæ, ut eloquaris apud omnes ' civitates Jehudę venientes ad incurvandum ſe *in* domo Jehovæ, omnia verba quæ præcipio te eloqui eis: ne ſubtrahito verbum:

3 Si fortè auſcultantes revertantur quiſque a via ſua mala; ut ' pœniteat me mali quod ego cogito facere illis propter pravitatem actionum illorum.

4 Itaque dicito ad eos, 'ſic ait Jehova: niſi auſcultaveritis mihi, ut ambuletis in lege mea quam propoſui vobis,

5 Auſcultando verbis ſervorum meorũ Prophetarum quos ego mitto ad vos, ut [a] inde a diluculo mittenti nondum auſcultaſtis;

[a] Heb. *manè ſurgendo & mittendo.*

6 Utique reddam domum hanc ſimilem Schilunti, & civitatem hanc tradam maledictioni apud omnes gentes terræ.

7 'Audiebant autem ſacerdotes, ac Prophetæ, 'totuſque populus; Jirmejam proloquentem verba iſta in domo Jehovæ.

8 Quare fuit cùm abſolviſſet Jirmeja proloqui quæcunque præceperat Jehova proloqui apud totum populum; ut prehenderent eum Sacerdotes, & Prophetæ, totuſque populus ille, dicendo, [b] omnino moriturus es.

[b] Heb *moriendo.*

9 Cur prophetaſti nomine Jehovæ, dicendo, ſimilis Schilunti futura eſt domus hæc, & civitas hæc ita vaſtabitur, ut nullus ſit habitator? congregabaturq; ' totus populus ad Jirmejam *in* domum Jehovæ.

10 ' Audientes autem principes Jehudæ res iſtas, aſcenderunt e domo Regis *in* domum Jehovæ: & conſederunt ad oſtium portæ Jehovæ 'recentioris.

11 Tum alloquuti ſunt Sacerdotes, & Prophetæ ' Principes illos, & omnes *ſeniores* populi, dicendo; [c] crimen capitale *eſt* in viro iſto: nam prophetavit contra civitatem hanc, quemadmodum audiviſtis auribus veſtris.

[c] Heb. *jus mortis viro iſti: ſic infrà ver. 16.*

12 ' Tum alloquutus eſt Jirmeja omnes illos Principes, totumq; populum, dicendo: Jehova miſit me ad prophetandum contra domum hanc & contra civitatem hanc omnia verba quæ audiviſtis.

13 Nunc ergo bonas efficite vias veſtras, & actiones veſtras, & auſcultate voci Jehovæ Dei veſtri: & pœnitebit Jehovam iſtius mali quod eloquutus eſt contra vos.

14 De me autem, ecce me in manu veſtra: facite mihi ut bonum & ut rectum *videtur* in oculis veſtris.

15 Veruntamen [d] omnino ſcitote, ſi morte afficitis me, 'ſanguinem innocentem vos imponere vobis, & civitati huic, & habitatoribus ejus: nam [e] verè miſit me Jehova ad vos, ad proloquendum [f] vobis audientibus omnia verba iſta.

[d] Heb. *ſcit*

[e] Heb. *in veritate.*

[f] Heb. *in auribus veſtris.*

16 'Tunc dixerunt Principes illi, omneſque *ſeniores* populi ad Sacerdotes & ad prophetas; nullum eſt in viro hoc crimen capitale, cùm nomine Jehovæ Dei noſtri ſit alloquutus nos.

17 Et ſurgentes: [g] quidam e ſenioribus terræ; alloquuti ſunt totam congregationem populi, dicendo:

[g] Heb. *viri: ſic infrà ver. 23.*

18 'Mica Moraſchtites [h] prophetabat temporibus Chizkijæ regis Jehudæ, & alloquebatur totum populum Jehudæ, dicendo; ſic ait Jehova exercituum, Tzijon *ut* ager arabitur, & urbs Jeruſchalaimorum *in* cumulos erit, & mons hujus domus in excelſa [i] ſylvoſa.

[h] Heb. *erat propheta: ut ver. 20. Mica. 3.11.*

[i] Heb. *ſilva*

19 An [k] omnino morte affecerunt illum 'Chizkija Rex Jehudæ, & totus Jehuda? an non reveritus eſt Jehovam, & deprecatus eſt faciem Jehovæ, aque pœnituit Jehovam illius mali quod eloquutus fuerat contra eos? nos ergo facimus malum magnum contra [l] nos ipſos.

[k] Heb. *afficiendo.*

[l] Heb. *animas noſtras.*

20 'Et quamvis etiam quidam prophetans nomine Jehovæ, Urija filiꝰ Schemahhjæ ex Kirjath-Jehharimis; prophetaſſet contra civitatem hanc & contra terram hanc omnino ſecundum verba Jirmejæ.

21 Cumq; audiviſſet Rex Jehojakim & omnes potentes ejus, omneſque principes verba ejus, ' & quæſiviſſet Rex eum afficere morte (quod audiens Urija timuit, fugienſq; venit in Ægyptum:

22 Sed miſit Rex Jehojakim quoſdam in Ægyptum; Elnathanem filium Hhacboris, & [m] alios cum eo in Ægyptum,

[m] Heb.

23 Qui educentes Urijam ex Ægypto, reduxerunt eum ad Regem Jehojakimum) & percuſſiſſet eum gladio, abjeciſſetque cadaver ejus in ſepulchra [n]' popularium:

[n] Heb. *filiorum populi.*

24 Veruntamen 'manus Achikami filii Schaphanis adfuit Jirmejæ, ut non traderet eum in manum populi ad morte afficiendum ipſum.

ANNOTATIO.

1 Principio]*Totum hoc caput eſt διηγηματικὸν, id eſt, narrativum: nam poſt obſervatam temporis circumſtantiam ver. 1. narrantur quatuor: primum eſt prophetiæ argumentum, quam ex mandato Dei pronuntiavit Jirmeja, uſque ad verſum 7. ſecundum, criminatio, tribus verſibus; tertium, litis conteſtatio, uſq; ad verſum 16. quartum, ſententia Prophetam abſolvens, conjuncta exequutione illius.* 2 Civitates]*id eſt cives, metonymicè.* 3 Pœniteat]*vide Gene.6.6.* 4 Sic ait Jehova]*ſumma Prophetiæ, nimirum*

rum hypothetica interminatio;ut ſuprà 7.cui ex adverſo reſpondens promiſſio (quæ hîc reticetur) ponitur infrà ver.13. 7 Audiebant]*ſecunda pars narrationis, de criminatione Jirmejæ.* Totusq; pop.] *qui tum videlicet in atrio erat: ſic ſeq.verſu.* 9 Totus populus]*reliquus videlicet qui per urbem erat.* 10 Audientes]*tertia pars narrationis, de litis conteſtatione: qua accuſatur Jirmeja,ver.11. & Propheta ſe ipſum defendit, verſibus quatuor ſeq.* Recentiores]*i. ſupremæ, quam Rex Jotham curaverat ædificari, 2.Chron.27.3.* 11 Principes illos] *id eſt, totum conſilium juſtè conſtitutum ex utroq; ordine: ut apparet ex ver.17.* 12 Tum alloquutus] *defenſio Jirmejæ juridicialis abſoluta (ut vocant Rhetores) incipiens & concludens a vocatione Dei, & jure ab ipſo factum aſſerens: quapropter promiſſionem hypotheticam proponit, ver.13. & hypotheticam interminationem, duobus ſeq.* 15 Sanguinem innocent.]*i. vos veſtra ipſorum culpa reos peragi injuſtiſſimæ & crudeliſſimæ cædis meæ.* 16 Tunc dixerunt] *ſententia, cujus* αἴτιον *exponitur tribus ver. ſeq. & exequutio, reliquis.* 18 Mica]*confirmatio ſententiæ a præjudicato ſimilis exempli.* 19 Chizkija &c.]*i. juſtum legitimumq; conſilium ex regiis & popularibus: ut ſuprà ver.11.* 20 Et quamvis]*narratio exequutionis ſententiæ, & liberati juſto judicio Jirmejæ, contra illegitimam Regis violentiam: cujus exemplum his quatuor verſibus continetur.* 21 Et quæſiviſſet]*ſine conſilio legitimo re non quæſita, cognita, & legitimè judicata, denique ſine ulla juris formula.* 23 Popularium]*i. contemptiſſima, & abjectiſſima: cujuſmodi fuerunt quos Latini vocabant puticulos teſte Varrone lib.4. de lingua Lat.* 24 Manus]*i. autoritas & auxilium: fuerat enim Achikam jamdiu conſiliarius in comitatu Regis Joſchijæ, ac proinde plurimùm autoritate poterat.*

CAPUT XXVII.

Deus per prophetam typo & ſermone venturum Nebucadnetzaris dominatum prædicit in gentes omnes finitimas, & ipſis conſulit: deinde Regem futurum Judæorum ſimiliter admonet ut ſe dedat Babylonio & a Pſeudoprophetis caveat: & omnes ordines ad temporarium Babylonii obſequium provocat adductis minis & promiſſionibus.

1 IN principio regni Jehojakimi filii Joſchijæ regis Jehudæ; fuit verbum hoc ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Sic edixit Jehova mihi, compara tibi vincula & lora quæ indas collo tuo.

3 Deinde mittito illa ad Regem Edomæorum, & ad Regem Moabitarum, & ad regem [a] Hhammonitarum, & ad regem Tyri, & ad Regem Tzidonis; [b] per legatos qui venturi ſunt Jeruſchalaima ad Tzidkijam Regem Jehudæ:

[a] *Heb. filiorum Hhammoni.*

[b] *Heb. per manum legatorum.*

4 Et mandato illis ut dominis ſuis indicant: ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, ſic indicitote dominis veſtris:

5 Ego feci terram, homines, & jumenta quæ ſunt in ſuperficie terræ virtute mea maxima, & brachio meo extento: ideo trado illam cui rectum videtur in oculis meis.

6 Nunc itaque ego trado omnes regiones iſtas in manum Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ ſervi mei: quin etiam beſtias agri trado ei ut ſerviant ei.

Daniel 2.

7 Servient autem ei omnes iſtæ gentes, filioq; ejus, & [c] nepoti ejus; donec adveniat tempus terræ ipſius etiam illud, cùm [d] ſervitutem exigent ab eo gentes amplæ & Reges magni.

[c] *Heb. filio filii ejus.*

[d] *Heb. ſervient ſibi per eum.* Exodi 1.14. & ſuprà 25.14.

8 Erit igitur ut in gentem illam & in regnum illud quæ non ſervient ipſi Nebucad-netzari Regi Babyloniæ, & quæ non indet colum ſuum jugo Regis Babyloniæ; gladio & fame, ac peſte animadvertam in gentem iſtam, dictum Jehovæ, donec conſumpſero eas manu illius.

9 Vos ergo ne auſcultetis Prophetis veſtris, aut divinis veſtris, aut ſomniis veſtris, aut planetariis veſtris, aut præſtigiatoribus veſtris; qui alloquuntur vos dicendo, non eſtis ſervituri Regi Babyloniæ.

10 Nam falſum iſti prophetant vobis; ut longè abducam vos a terra veſtra, & cùm depulero vos pereatis.

11 Gentem verò illam quæ inducet collum ſuum in jugum Regis Babyloniæ, & ſerviet ei; ipſam utique relinquam in terra ſua, dictum Jehovæ, ut colat eam & habitet in ea.

12 Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ alloquutus ſum ſecundum omnia verba iſta, dicendo; inducite colla veſtra in jugum Regis Babyloniæ, & ſervite ei populóque ejus; ita vivite.

13 Quare moreremini tu & populus tuus gladio, fame, & peſte; quemadmodum eloquutus eſt Jehova de gente quæ non ſervierit Regi Babyloniæ?

14 Ne ergo auſcultetis verbis iſtorum prophetarum qui alloquuntur vos, dicendo; non eſtis ſervituri Regi Babyloniæ: nam falſum iſti prophetant vobis,

15 (Non enim miſi eos, dictum Jehovæ; ſed ipſi prophetant nomine meo falſò) ut depellam vos, & pereatis vos & ipſi prophetæ qui prophetant vobis.

16 Etiam ſacerdotes, & totum populum ipſum alloquutus ſum, dicendo; ſic ait Jehova, ne auſcultetis verbis prophetarum veſtrorum qui prophetant vobis, dicendo, ecce inſtrumenta domus Jehovæ reducentur ex Babylonia jam [e] mox: nam falſum iſti prophetant vobis.

[e] Heb. *celeritate.*

17 Ne auſcultetis eis, ſervite Regi Babyloniæ, ita vivite: quare eſſet civitas hæc [f] deſolationi?

[f] Heb. *deſolatio.*

18 Quòd ſi Prophetæ ſunt, & ſi eſt verbum Jehovæ cum ipſis; intercedant, quæſo, apud Jehovam exercituum, ut non veniant hæc inſtrumenta quæ reliqua ſunt in domo Jehovæ, domoque Regis Jehudæ, ac Jeruſchalaimis in Babyloniam.

19 Nam ſic ait Jehova exercituum; de iſtis columnis, & de iſto lacu, ac de baſibus, denique de [g] reliquis inſtrumentis quæ reliqua ſunt in civitate hac,

[g] Heb. *reliquo inſtrumentorum.*

20 Quæ non accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ, cùm deportaret Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ Jeruſchalaimis in Babyloniam; & omnes clariſſimos Jehudæ & Jeruſchalaimorum:

2.*Reg.*24.14.& *ſeq.*

21 Nam, *inquam*, ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; de iſtis inſtrumentis; quæ reliqua

2.Reg.25.16
2 Chro.36.
18.& infrà
52.

qua ſunt *in* domo Jehovæ, & in domo Regis Jehudæ, ac Jeruſchalaimis:

22 In Babyloniam deferentur & illic erunt; uſque in diem quo viſitaturus ſum hos, dictum Jehovę, quo faciam ut aſcendant hi, & reducam illa in locum hunc.

ANNOTATIO.

1 In principio] *Hujus prophetiæ (quæ inſcriptionem ſuam habet ver.1.) ſummæ partes ſunt duæ: una eſt denuntiatio prophetica ſervitutis, quam ſervitura erant finitima regna omnia Regi Babyloniæ, uſque ad ver. 12. altera eſt prophetia didaſcalica ad populum Dei, inde ad finem uſque.* Principio] *id eſt, ante annos undecim quàm Tzidkija cœpiſſet regnare, revelata eſt divinitus prophetia hæc, & a Jirmeja obſignata; cùm nondum magnus ille Nebucad-netzar in Babylonia regnaret: ut oſtenditur ſuprà 25.1.* 2 Sic edixit] *prior hæc prophetiæ pars continet typum, duobus ver. & explicationem, ſequentibus 6.* Compara tibi] *videlicet in tempus illud quo cœpturus erat Tzidkija regnare: ſic enim autoritas côciliatur prophetiæ, & omnis malè de Propheta ſuſpicandi occaſio tollitur.* Indas] *videlicet illorum unum, ad figurandum regnum Tzidkijæ, ut apparet ex ſeq. cap.* 3 Illa] *nimirum alia ad reges exteros pertinentia.* Venturi] *& conſpirationem juncto fœdere inituri, de qua 2. Chron. 36.13.* 5 Ego feci ter.] *theſis ſive propoſitio generalis, exponens cauſam & fundamentum hypotheſeos, quæ ſequentibus verſibus continetur. Eſt autem cauſa ſumpta a creatione & jure Dei in res creatas omnes.* 6 Nunc itaque] *hypotheſis continens primùm explicationem typi, tribus verſib. deinde conſilium, tribus alteris.* Regis Babyl.] *futuri poſt quadriennium, ut ſuprà 25.1.* 7 Filioque ejus] *Evilmerodaco cujus mentio eſt 2. Reg. 25. 30. & infrà 52.3.* Nepoti] *Bel-ſchatzari, de quo Daniel. 5.1.* Tempus terræ] *id eſt, quo viſitaturus ſum terram, ut infrà ver. ultimo: nimirum poſt annos ſeptuaginta, ſuprà 25.12. & infrà 29.10.* Gentes amplæ] *Perſæ & Medi, de quibus Jeſchahh.21.* 9 Vos ergo] *propoſitio conſilii, ut diximus ver. 6.* 12 Etiam Tzidkijam] *ſecunda pars Prophetiæ, qua datur conſilium, primùm Regi Judęorum, 4. ver. deinde ſacerdotib. & populo toti, 3. ver. ac poſtremò ultima deportatio prænuntiatur reliquis ver.* 13 Quare moreremini] *αἴτιον præcedentis conſilii, ad quod regreditur Propheta ſequent. ver.* Eloquutus] *ſuprà ver.8.* 16 Inſtrumenta] *quæ deportata fuerant in Babyloniam temporibus Jehojakimi & Jeconjæ, 2.Chron. 36.7. & 10.* 18 Quòd ſi] *ἀντιπαράστασις, qua Propheta docet prophetas illos, ſi ſunt ſervi Dei, non debere illius iram mendaciis ſuis cumulare, ſed certiſſimè eventuram amoliri atque deprecari coram Deo: ſic comparatur tranſitus ad propheticam denuntiationem ſequentem.* Si eſt verbum] *id eſt, ſi Deo ſunt chari, & ullam cum eo communicationem habent.* 19 Columnis] *de quibus 1. Reg.7.* 22 In diem] *de quo 2. Chron. 36.22. & Hhezræ.1.*

CAPUT XXVIII.

Jirmeja præcedentem concionem typo & ſermone Judæis ſignificans, a Chananja reprehenditur: quem bona Judæis, finitimiſq; gentibus, & mala Chaldæis ominantem Jirmeja redarguit, & protervè in ſe irruenti ac lorum ſuum frangenti cedit; donec a Deo remiſſus prophetiam ſuam amplificat, & mortem Chananjæ prædicit, quam eventus comprobavit.

1 CÙM autem fuiſſet *illud* ab anno illo, principio regni Tzidkiję regis Jehudę, ad annum uſque *illius* quartum menſe quinto; alloquutus eſt me Chananja filius Hhazzoris Propheta qui erat Gibhhone, in domo Jehovæ, ante oculos ſacerdotum & totius populi, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, dicendo; fregi jugum Regis Babyloniæ.

3 Intra biennium [a]juſtum ego reducturus ſum in locum hunc omnia inſtrumenta domus Jehovæ; quę accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ e loco hoc, & deduxit in Babyloniam:

4 Etiam Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ, & [b] omnes deportatos Jehudæ qui venerunt in Babyloniam, ego reducturus ſum in locum hunc, dictum Jehovæ: cùm fregero jugum Regis Babyloniæ.

5 Tum alloquens Jirmeja Propheta Chananjam Prophetam illū; ante oculos ſacerdotum, & ante oculos totius populi, qui aſtabant in domo Jehovæ:

6 Dixit Jirmeja Propheta, amen, ita faciat Jehova: præſtet Jehova verba tua quę prophetaſti, reducendo inſtrumenta domus Jehovæ, & omnes deportatos e Babylonia in locum hunc.

7 Verū tamen audi quæſo verbum hoc quod ego loquor; [c] te audiente, & audiente toto hoc populo.

8 Prophetæ illi qui fuerunt ante me & ante te inde a ſeculo; illi prophetaverunt contra regiones amplas & contra regna magna bellum, & afflictionem *famis*, & peſtem:

9 Propheta ille qui prophetat pacem; cùm evenit verbum ipſius Prophetæ, cognoſcitur ille Propheta eſſe quem miſit Jehova [d] verè.

10 Tum capiens Chananja Propheta lorum illud a collo Jirmeję Prophetę, fregit illud:

11 Et loquutus eſt Chananja ante oculos totius populi, dicendo; ſic ait Jehova; ita frangam jugum Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ intra biennium juſtum e collo omnium iſtarum gentium: tum abibat Jirmeja Propheta itinere ſuo.

12 Sed fuit verbum Jehovæ ad Jimejam; poſtquam fregiſſet Chananja Propheta lorum illud e collo Jirmeję Prophetæ, edicendo,

13 Abi & alloquitor Chananjam, dicendo; ſic ait Jehova, lora lignea fregiſti, ſed compara loco illorum lora ferrea.

14 Nam ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, jugum ferreum impoſiturus ſum collo omnium gentium iſtarum, ut ſerviant Nebucad-netzari Regi Babyloniæ, & ſervituræ ſunt ei: quin etiam beſtias agri traditurus ſum ei.

[a] Heb. *dierum: ut Gen. 41.1. ſic infrà ver.11.*

[b] Heb. *omnem deportationē: ſic ver.6.*

[c] Heb. in au- *ribus tuis, in auribus, &c.*

[d] Heb. in ve- *ritate.*

15 Deinde dixit Jirmeja Propheta ad Chananjam prophetam; audi jam Chananja, non miſit te Jehova, ſed tu feciſti ut fiduciam poneret populus hic in falſo.

16 Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego emiſſurus ſum te a ſuperficie terræ, hoc anno tu moriturus es; quia * apoſtaſiam ſuaſiſti contra Jehovam.

17 Et mortuus eſt Chananja Propheta, anno illo menſe ſeptimo.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Totum hoc caput narrativum eſt eorum quæ conſecuta ſunt ex præcedente prophetia. Narrat enim Jirmeja primùm contradictionem Chananjæ, verſibus 4. & redargutionem ſuam, verſibus 5. ſequentibus: deinde contrarium typum a Chananja exhibitum cum ſua interpretatione, verſ. 10. & 11. & interminationem Dei a Jirmeja prænuntiatam, effectamq́; a Deo, inde ad finem uſque.* Fuiſſet illud] *id eſt, cùm typo & ſermone, quam Deus imperaverat ſuprà 27.3. voluntatem Dei judiciumq́; ſignificare perrexiſſem per quadriennium. Nam particula Hhebraica tertio loco ſignificationem accipit præpoſitionis uſque: quo etiam modo interpretati ſumus 1.Schem. 18.10. & alibi.* Propheta] *officio videlicet, quamvis re ipſa falſus eſſet: nam ex gente Sacerdotum erat ad quos pertinebat Gibhhon, Jeboſch. 21.17.* 2 Fregi] *id eſt, in conſilio meo conſtitutum eſt frangere.* 5 Ante oculos] *id eſt publicè, prout publicè peccaverat: quò ſpectat documentum Pauli 1.Tim. 5.20.* 6 Dixit Jirmeja] *hujus redargutionis duæ ſunt partes; exordium a voto, captans auditorum benevolentiam, ac potiùs (ut Rhetores vocant) inſinuatio, hoc & ſequente verſu; deinde confutatio, ſequent.* 8 Prophetæ] *confutationis duo ſunt argumenta: prius, quod populo improbiſſimo pacem & proſperitatem prædicat, id a lege & omnibus ſanctorum Prophetarum teſtimoniis diſcrepare, ver. 8. deinde eventum ipſum eſſe commonſtraturum quàm falſa ſit Chananjæ prædicatio: quas duas pſeudoprophetarum notas, a doctrina videlicet & ab eventu, docuit Moſche Deuteron. 13. & 18.20.* 10 Lorum illud] *quod ipſi ſupererat, ut figuraret jugum Babyloniorum Judæis imponendum; ut diximus ſuprà 27.2.* 11 Iſtarum gent.] *contra quas antè prophetaſti.* Abibat] *contentionem fugiens videlicet, & conſulens ædificationis (quæ inter rixandum nulla eſt) donec Deus opportunitatem exhiberet ſervo ſuo commodam ad ædificandum, ut factum fuiſſe narratur ſequente verſu.* 16 Apoſtaſiam] *ut Deut. 13.5. & infrà 29.32.*

CAPUT XXIX.

Propheta Judæos in deportatione Babylonica verſantes literis admonet de officio in captivitate, de promiſſa in futurum liberationis tempore, & de calamitatibus eorum qui deportationem refugerint pſeudoprophetarum mendaciis: itaque orationem in pſeudoprophetas convertens ipſos reprehendit, & funeſtum exitium ſingulis prænuntiat.

1 *HÆC autem ſunt verba Epiſtolę quam miſit Jirmeja Propheta Jeruſchalaimis; ad [a] reliquos ſeniores deportatos, & ad Sacerdotes, & ad Prophetas, atque ad totum populum, quem deportaverat Nebucad-netzar Jeruſchalaimis in Babyloniam:

[a] Heb.reli- um ſeniorū portationis

2 Poſtquam egreſſus eſſet Jeconja rex & Auguſta, ac aulici principes Jehudæ ac Jeruſchalaimorum; fabriq́; lignarii, & fabri ferrarii Jeruſchalaimis:

2.Reg.24. 14.& ſeq.

3 Per El-hhaſam filium Schaphanis & Gemarjam filium Chilkiję (quos mittebat Tzidkija Rex Jehudæ ad Nebucad-netzarem Regem Babyloniæ in Babyloniam) dicendo:

4 *Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; [b] omnibus deportatis quos deportavi Jeruſchalaimis in Babyloniam:

[b] Heb.toti portationi m, &c. & deinceps.

5 *Ædificate domos, & inhabitate: ac [c] conſerite hortos, & veſcimini fructu eorum.

[c] Heb.plan- ta ſic infrà 28.

6 Ducite uxores, & gignite filios ac filias; accipite etiam filiis veſtris uxores, & filias veſtras tradite viris ut pariant filios filiaſq́ue: & augeſcite iſtîc, ac ne minuamini:

7 Denique quærite [d] proſperitatem iſtius *civitatis quò deportavi vos, & orate pro ea Jehovam; nam cum proſperitate ejus futura eſt vobis proſperitas.

[d] Heb.pacem; & deinceps.

8 Sic enim ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, *ne decipiant vos *prophetę veſtri qui ſunt inter vos, & divini veſtri; neq; auſcultetis ſomniis veſtris, *quæ vos ipſi curatis ſomniari:

9 Quia falsò iſti prophetant vobis nomine meo: non miſi eos, dictum Jehovæ.

10 *Sic enim ait Jehova, nam ubi implebuntur Babyloniæ ſeptuaginta anni, viſitabo vos: & præſtabo erga vos verbum meum illud optimum, reducendo vos in locum hunc:

2.Chro.36. 21.

11 *Cùm ego agnovero *dandas vobis* cogitationes quas ego cogito de vobis, dictū Jehovę, cogitationes [e] proſperitatis, non autem adverſitatis; dandum vobis finem, [f] eumq́ue expectatiſſimum.

12 *Cùm invocaverîtis me ut abeatis, & oraverîtis me, tum exaudiam vos:

13 Et quærentes me invenietis, cùm requiſiverîtis me ex toto [g] animo veſtro.

14 Præſtò enim futurus ſum vobis, dictum Jehovæ, & reducturus [h] captivos veſtros, congregaturusq́ue vos ex omnibus gentibus, & ex omnibus locis quò depulero vos, dictum Jehovę: & reducturus vos in locum hunc unde deportavi vos:

[e] Heb. *pacis, non autem mali.*

[f] Heb. *& expectationis.*

[g] Heb. *corde.*

[h] Heb. *captivitatem veſtram.*

15 *Cùm dixerîtis, excitaverat nobis Jehova Prophetas *prophetantes*, * *eundum* in Babyloniam.

16 Nam ſic ait Jehova de Rege qui ſedet in ſolio Davidis, & de toto populo qui reſidet in civitate hac; fratribus veſtris qui non egreſſi ſunt vobiſcum * in illa deportatione:

17 Sic ait, *inquam*, Jehova exercituum, ecce ego immiſſurus ſum in hos gladium, famem, ac peſtem: & expoſiturus ſum eos tanquam ficus horrendas, quæ non poſſunt comedi præ pravitate.

Suprà 24.

18 Nam perſequar eos gladio, fame, ac peſte; & exponam eos commotioni apud omnia regna terræ, execrationi, & deſolationi, ſibiloq́; & opprobrio apud omnes gentes quò depulero eos:

19 Eò quòd non auſcultant verbis meis, dictum Jehovæ; cùm mitto ad eos ſervos meos Prophetas [i] inde a diluculo continenter, ut non auſcul-

[i] Heb. *manè ſurgendo & mittendo:* ut 2.*Chro.* 36.15.

auſcultabatis, dictum Jehovæ.

20 *Vos itaque audite verbum Jehovæ; omnes deportati quos miſi Jeruſchalaimis in Babyloniam.

21 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis de [k] Achabo filio Kolajæ, & de Tzidkija filio Mahhaſejæ, qui prophetant vobis nomine meo falſum :. ecce ego traditurus ſum eos in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, ut percutiat eos ante oculos veſtros:

22 Et ſumetur ab ipſis [l] maledictionis formula apud omnes deportatos Jehudæ qui ſunt in Babylonia, dicendo; diſponat te Jehova ut Tzidkijam, & ut Echabum, quos torrefecit Rex Babyloniæ igne:

23 Eò quòd commiſerunt flagitium in Jiſraële, adulterantes cum uxoribus amicorum ſuorum, & loquentes verbum nomine meo [m] falſum quod non præceperam eis: *ego verò ſum iſtorū cognitor ac teſtis, dictum Jehovæ.

24 *Schemahhjam verò *Nechelamæum alloquitor, dicendo,

25 *Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, dicendo; eò quòd tu miſiſti nomine tuo literas ad totum populum qui eſt Jeruſchalaimis, & ad Tzephanjam filium Mahhaſejæ Sacerdotem, atque ad omnes ſacerdotes,* dicendo,

26 *Jehova diſpoſuit te Sacerdotem in loco Jehojadahhi Sacerdotis cùm ſitis præfecti * in domo Jehovę contra omnem virum *amentem & Prophetam agentem; ut ponas eum in cippo aut in [n] *ſcapha :

27 Nunc ergo quare non increpaſti *ſaltem* Jirmejam Hhanathotanum, qui Prophetam agit vobis?

28 Quandoquidem miſit ad nos in Babyloniam, dicendo, longa eſt *captivitas* : ædificate domos, & inhabitate; ac conſerite hortos, & veſcimini fructu eorum.

29 (Legerat enim Tzephanja Sacerdos literas iſtas, [o] audiente Jirmeja Propheta)

30 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam, edicendo,

31 Mitte ad omnes deportatos dicendo; ſic ait Jehova de Schemahhja Nechelamęo : eò quòd prophetat vobis Schemahhja, quamvis ego non miſerim ipſum, facitque ut fiduciam ponatis in falſo:

32 Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego animadverſurus ſum in Schemahhjam Nechelamæum, & in ſemen ejus; non erit ei quiſquam qui habitet in medio populi hujus, neque videbit bonum quod ego facturus ſum populo meo, dictum Jehovæ: quia apoſtaſiam ſuaſit contra Jehovam.

[k] *qui idē dicitur Echab, ſeq. ver.*

[l] Heb. *maledictio : metonymia.*

[m] Heb. *falſitatis.*

[n] *Heb. ſugentis navicula.*

ſuprà ver.5.

[o] *Heb. in auribus Jirmejæ Prophetæ.*

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Hujus capitis partes in univerſum duæ ſunt: inſcriptio tribus verſibus; & epiſtola Pro-*
phetica, ad finem uſque. 4 Sic ait] *hæc epiſtola (cujus inſcriptionem hic verſus continet) duo habet pro-*
phetiarum genera: unum commune & ad Judæos omnes ſpectans, uſque ad verſ. 20. alterum ſingulare con-
tra Pſeudoprophetas & adverſarios Jirmejæ, ad finem uſque. Communis autem prophetiæ tres ſunt partes:
prima qua Deus deprotatos pedem in Babylonia figere jubet uſque, ad verſum 10. ſecunda, qua liberationem
in ſuum tempus pollicetur in reſipiſcentibus, uſque ad verſum. 16. tertia, qua reliquis in Judæa conſiſtenti-
bus aut alibi extra Babyloniam, infinita mala prænuntiat, verſ. 16. & tribus ſequentibus. 5 Ædi-
ficate] *id eſt, ita inite rationes veſtras & vitam inſtituite, ut diu manſuri in Babylonia: ſynecdoche.* 7
Civitatis] *id eſt, totius regni Babylonici, ſynecdochicè.* 8 Ne decipiant] *videlicet prædicando mox*
futuram eſſe liberationem, ac proinde vos a veris prophetiis & juſtis actionibus quas indixi vobis avertendo,
Prophetę] *falſi, quorum duo ponuntur genera, ut totidem verorum Prophetarum ſunt, Numer. 12. nam*
Prophetæ boni ex viſionibus & ſomniis agunt, mali verò divinationibus & commentis ex animo ſomniis a-
butuntur. Quæ vos ipſi] *exegeſis præcedentis dicti: verè, inquit, veſtra ſunt ſomnia: nam vos*
illa pretio redimitis, ut ſuprà 20.10. 10 Sic enim] *ſecunda pars communis prophetiæ, confir-*
mans monita præcedentia de ſede Babylonica colenda, & averſandis Pſeudoprophetis, a definito promiſſionis
tempore, de quo ſuprà 25.12. 11 Cùm ego cogn.] *id eſt, quando mihi viſum fuerit preſtare*
promiſſiones meas. 12 Cùm invocav.] *ex promiſſione Levit. 26.40. & ſequent. & Deut. 30.1. &*
ſequent. cujus rei complementum extat Danijelis 9. & in libris Hhezræ & Nechemjæ. 15 Cùm di-
xeritis] *id eſt, cùm longis perpeſſionibus edocti fuerîtis gloriam tribuere Deo, & veritatem prophetiarum ejus*
confiteri, ut Danijel. 9.6. & 12. Fundum in Bab.] *id eſt, ſubeundam eſſe captivitatem iis qui ſibi conſul-*
tum voluerint: ſic tranſitur ad ſequentem locum de graviſſimis eorum calamitatibus, qui ſpernentes Prophe-
tarum monita dedere ſe recuſaverint, & ultrò ſubire captivitatem. 16 In illa dep.] *de qua ſuprà*
ver. 2. Eſt autem hic pars tertia communis Prophetię, non eſſe expetendum ut qui in Babylonia ſunt in
Judæam revertantur, quod Pſeudoprophetæ narrabant: nam peſſimè cum illis actum iri. 20 Vos
itaque] *ſecunda pars epiſtolę, cujus exordium, hoc verſu, reſpicit ad monitum quo utebatur ſuprà, ver. 8. Sunt*
autem in hac parte prophetiæ duæ: una, contra pſeudoprophetas, tribus verſibus ſequent. altera, contra quen-
dam Prophetam ex proceribus adverſantem Jirmejæ, verſ. 24. & ſeq. 23 Ego verò] *confirmatio*
judicii prænuntiati, a certiſſima notitia teſtimonioq; Dei. 24 Schemahhjam] *altera Prophetia, ut dixi-*
mus ver. 20. Nechelamęum] *Hanc vocem patronymicam eſſe demonſtrat terminatio: ſed utrum a*
patre, an verò a patria ducatur incertum eſt. Nos ſuſpicamur hic ineſſe paronomaſian, & Schemahhjam
fuiſſe Nachamæum, a Nachamo progenitore cujus mentio eſt, 1. Chronic. 4. 19. alluſiſſe verò Jirmejam per
epentheſin unius literæ, ut perſtringeret illius ſtudium erga Pſeudoprophetarum ſomnia. 25 Sic ait Je-
hova] *hæc prophetia duo continet: narrationem cauſæ, quinq; verſibus; & dictionem ſententiæ, tribus ultimis.*
Dicendo] *id eſt, in hæc verba, aut in hanc ſententiam, quam tres verſus ſequentes exponunt.* 26 Jeho-
va] *ſumma epiſtolæ, qua Schemahhja ſacerdotibus primùm exponit officium ipſorum, hoc ver. deinde repreben-*
dit delictum, duobus ſequentibus. Quemadmodum (inquit) magnus ille Jehojadahh ſacerdos vindex olim fuit
Reipublicæ, 2. Reg. 11. & 2. Chron. 23. ita vos vindices ſanæ doctrinæ in Eccleſia conſtituit Deus. Erat enim
Tzephanja ſacerdos ſecundanus, ut habetur 2. Reg. 25.21. Amentem] *ut 2. Reg. 9.11. ſic a viris*
prophanis appellantur ſervi Dei. Scapha] *Hhebraicam vocem, quæ nuſquam alibi legitur, penuria*
Latinitatis ita ſumus coacti reddere, ut nefarius iſte zelus gradatione aliquatenus explicetur. Eſt enim vox
Hhebræa

Hhebræa compoſita, ſignificans genus illud cruciatus cujus meminit Plutarchus in Artoxerxe: compingebantur duæ ſcaphæ pari commenſu inter ſe reſpondẽtes, ita ut corpus hominis inditum quaſi in vagina eſſet. Quod genus cruciatus ſive ad cuſtodiam atrociſſimam, ſive ad quæſtionem, ſive ad necem offerretur vinctis, præbebatur illis mel temperatum lacte, & invitis etiam infundebatur in os unde viverent, &c. quæ ibi Plutarchus copioſè narrat. Quamobrem Hhebræi ex forma cruciatus & victus una voce dixerunt naviculas ſugentis, quia homo in binas naviculas hoc pacto inditus alebatur ſuctu, & hac appellatione anguſtiſſimum quemque carcerem duriſſimumq́ deſignarunt: qualis hodie videtur in muris quem Galli vocant calegam.

CAPUT XXX.

Propheta juſſus promiſſiones de inſtauranda Eccleſia conſcribere, primùm figurat malorum quibus Judea opprimenda erat amplitudinem: deinde expoſita promiſſione pios hortatur ad fidem, docens Deum cùm in afflictionibus præſentem eſſe, tum fore magnificum in perdendis adverſariis, & liberandis ſervandiſq́ ſuis: quamobrem promiſſiones magnificas de regno Chriſti prædicat ad Judeos & gentes perventuro; & quamvis futurum ſit ut Eccleſia in hoc ſeculo tum externis mundi incurſionibus, tum ſuis ipſius infirmitatibus infeſtetur; fideles tamen conſolatur a benedictionibus, ſtudioq́ & fœdere Dei efficaciſſimo, & confirmat documentis & comparationibus.

1 ' VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

2 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis, edicendo; ſcribe tibi omnia verba quibus alloquor te, in libro:

3 'Quòd ecce dies venturi ſunt, ' dictum Jehovæ, cùm reducam captivam multitudinẽ populi mei Jiſraëlis & Jehudæ, ait Jehova; & me reducente eos in terram quam dederam majoribus ipſorum, poſſidebunt eam.

4 Hęc ergo ſunt verba quæ eloquutus eſt Jehova, ' de Jiſraële & de Jehuda.

5 'Nam ſic ait Jehova, vocem trepidationis 'audimus; pavoris, nulliusq́ue pacis.

6 'Interrogate jam, & videte an pariat mas: cur video unumquemque virum *ſtare* manibus ſuis *appoſitis* ad lumbos ſuos, velut puerperam, & 'converſos eſſe omnes vultus [a]in ſpeciem morbi regiis *dicendo*,

7 Eheu, quia magnus eſt dies hic, adeò ut nullus fuerit par ei: ' ut ut tempus anguſtiæ *eſt* Jahhakobo, tamen ex eo ſervabitur.

8 Erit enim die illo, dictum Jehovæ exercituum, ut frangam jugum ' iſtius a collo tuo, & vincula tua diſrumpam; neque [b] ſervitutem exigent ab ipſo amplius extranei:

9 Sed ſervient Jehovæ Deo ſuo, & ' Davidi Regi ſuo quem excitabo ipſis.

10 'Tu ergo ne timeto, ſerve mi Jahhakob, dictum Jehovæ, neque conſternator Jiſraël: nã ecce ego ſervaturus ſum te e longinquo, & ſemen tuum e terra captivitatis ſuæ, ut reverſus Jahhakob quieſcat ac tranquillus ſit, nemine perterrefaciente.

11 Tibi enim adſum, dictum Jehovæ, ad ſervandum te: cùm faciam conſummationem in omnibus gentibus quò diſperſero te, veruntamen in te non facturus ſum conſummationem; ſed caſtigaturus ſum te [c] modicè, non autem [d] prorſus impunem relicturus te.

12 'Nam ſic ait Jehova; ' mortifera *erit* confractio tua, ægerrima percuſſio tua.

13 'Nemo adjudicabit cauſam tuam ' compreſſioni; curationes, emplauſtrum nullum proderit tibi.

14 Omnes amantes tui obliviſcentur tui, te non requirent: cùm ' plaga inimici percuſſero te, caſtigatione *inimici* ſævi; propterea quòd multa eſt iniquitas tua, numeroſa peccata tua.

15 ' Quid exclamares propter confractionem tuam, mortiferum eſſe dolorem tuum? propterea quòd multa eſt iniquitas tua, numeroſa ſunt peccata tua, 'facio iſta tibi.

16 'Idcirco quicunq; 'conſumunt te conſumentur, & omnes prementes te quotquot ſunt in captivitatem abibunt: & erunt conculcantes te conculcationi, & omnes diripientes te exponam direptioni:

17 Cùm faciam ut ad juſtam conſtitutionem [e] aſſurgas, & a percuſſionibus tuis curabo te, dictum Jehovæ: quia ' depulſam vocaverint te, *dicentes*, ' Tzijon iſta eſt, nemo requirit eam.

18 'Sic ait Jehova, ecce ego reducam captivam turbam tentoriorum Jahhakobi, & tabernaculorum ejus miſerebor: ędificabiturq́; civitas ' in aggere ſuo, & palatium pro ratione ſua [f] conſiſtet.

19 Et ' prodibit ex eis *vox* gratiarum actionis & vox ridentium: cùm multiplicabo eos & non minuẽtur, amplificaboq́; eos, & non exigui fient:

20 Eruntq́; filii ejus ut olim, & cœtus ejus coram me ſtabilietur; animadvertam verò in omnes opprimentes eum;

21 Et erit 'magnificus ejus ex ipſo, & dominator ejus e medio ipſius prodibit, quem ' jubebo accedere ut appropinquet ad me: nam 'quis ille eſt qui ſpondeat cum [g] animo ſuo ſe appropinquaturum ad me? dictum Jehovæ:

22 Denique eritis mihi populus, & ego ero vobis Deus.

23 'Ecce turbo, Jehovæ æſtu proditurus eſt, turbo 'indeſinenter hoſpitans; ſuper caput improborum permanebit.

24 Non avertetur [h] æſtuans ira Jehovæ, donec perfecerit & donec præſtiterit cogitationes animi ſui; [i] tandem animadvertetis illud.

[e] Heb. *aſcendat ſanitas tibi: ut 2. Chro. 24. 13.*

[f] Heb. *ſedebit*

[g] Heb. *corde: ſic ver. 24.*

Suprà 23. 19

[h] Heb. *æſtus iræ.*

[i] Heb. *in extremitate dierum.*

CAPUT XXXI.

1 ' TEMPORE illo, dictum Jehovæ ? ero Deus omnibus familiis Jiſraëlis, & ipſi erunt mihi populus.

2 Sic ait Jehova, 'invenit gratiam in deſerto populus 'eorum qui ſuperſunt a gladio; Jiſraël, me eunte, ad collocandum eum.

3 'A longinquo *tempore* Jehova apparebat mihi, *inquies*; ' imò dilectione [a] perpetua diligo te, idcirco extendo *erga* te ' benignitatem.

4 ' Adhuc ædificaturus ſum te, ut ædificeris

[a] Heb. *ſeculi.*

ris, virgo Jiſraëlis; adhuc ornabis te tympanis tuis, & procedes cum choro ludentium.

5 Adhuc conſeres vineas in montibus Schomronis; plantabunt plantatores, & [b] ſolutis ſacris veſcentur.

[b] Heb *prophanabût: ut Deut.20.6.*

6 Nam dies eſt futurus, quo clamabunt cuſtodes in monte Ephrajimi; ſurgite, & aſcendamus Tzijonem, ad Jehovam Deum noſtrum.

7 Sic enim ait Jehova, cantate Jahhakobo lætitiam, & claram vocem edite [c] palàm ante ipſas gentes: pronuntiate, laudate, ac dicite, Serva Jehova populum tuum reſiduum Jiſraëlis.

[c] Heb. *in capite ipſarum gentium.*

8 Ecce ego adducam eos e terra Aquilonis, & congregabo eos a lateribus terrę, inter ipſos cæcum, & claudum, gravidam, & puerperam pariter: congregatione magna revertentur huc.

9 Cum fletu venientes & cum deprecationibus reducam eos; faciam ut eant ſecundùm torrentes aquarum via recta, in qua non impingant: quia ſum Jiſraëli pater, & Ephrajim primogenitus meus eſt.

10 Audite verbum Jehovæ, ô gentes, & annuntiate in regionibus e longinquo *ſitis*; ac dicite, qui ſparſerat Jiſraëlem congregat eum, & ſervat eum ut paſtor gregem ſuum:

11 Quia redimit Jehova Jahhakobum, & vẽdicat eum e manu fortioris eo.

12 Tum venientes cantabunt in excelſo Tzijonis, & confluent ad bonitatem Jehovæ, cum frumento, & cum muſto, & cum oleo, & cum fœtibus gregis & armenti: eritque anima eorum ſimilis horto irriguo, neq; pergent mœrere ampliùs.

13 Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes ac ſenes pariter; cùm mutavero luctum eorum in gaudium, & conſolatus fuero eos, ac lętificavero eos a mœſtitia ipſorum:

14 Et irrigabo animam ſacerdotum pinguedine; & populus meus bonitate mea ſaturabuntur, dictum Jehovæ.

15 Sic ait Jehova, vox in Rama audita eſt, lamentum *&* fletus [d] multus amariſſimus, Rachel deflet filios ſuos: renuit conſolationem admittere de filiis ſuis, quia nullus ſuper eſt.

[d] Heb. *amaritudinum.*

16 Sic ait Jehova, cohibe vocem tuam a fletu, & oculos tuos a lachrymis; quia eſt merces operi tuo, dictum Jehovæ; quòd reverſuri ſunt e terra inimici;

17 Eſt, inquam, expectatio [e] tandem tibi, dictum Jehovæ; fore ut revertantur filii ad terminum ſuum.

[e] Heb. *ad extremum tuũ.*

18 [f] Omnino audio Ephrajimum condolentem ſibi, *dicendo*, caſtigaſti me ut caſtigarer tanquam vitulus non aſſuetus: converte me ut convertar, quia tu es Jehova Deus meus.

[f] Heb. *audiendo audivi.*

19 Nam poſtquam converſus fuero, pœnitebit me; & poſtquam oſtenſum fuerit mihi, applaudam femori: erubeſco, etiamque ſuffundor rubore, quòd feram opprobrium pueritiæ meæ.

20 An filius charus mihi eſt Ephrajim? an natus [g] ſummæ oblectationis? *eſt*, nam ex quo loquutus ſum contra eum, [h] omnino recordor ejus adhuc: idcirco perſtrepunt viſcera mea propter eum, [i] omnino miſerebor ejus, dictum Jehovæ.

[g] Heb. *oblectationum.*

[h] Heb. *recordando recordor.*

[i] Heb. *miſerendo miſerebor.*

21 Statue tibi hermas, diſpone tibi pyramidas, adhibe animum tuum ad iſtum aggerem qua via iviſti: revertere, virgo Jiſraëlis, revertere ad civitates tuas iſtas.

22 Quouſque pergeres ſubducere te, ô filia averſa? nam patrat Jehova rem novam in terra, fœmina ambit virum.

23 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, adhuc dicturi ſunt verbum hoc in terra Jehudæ & in civitatibus ejus, cùm reduxero multitudinem captivam earum: benedicat tibi Jehova, ô habitaculum juſtitię, mons ſanctitatis.

24 Nam habitabunt in ipſa, Judæa, & omnibus civitatibus ejus pariter; agricolæ, & [k] pecuarii.

[k] Heb. *& qui proficiſcuntur cum grege.*

25 Cùm ſatiavero animam defeſſam, & omnẽ animam mœſtam explevero:

26 In hoc invigilo, & inſpicio; etiam ſomnus meus ſuavis eſt mihi.

27 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, quibus conſeram domum Jiſraëlis & domum Jehudæ ſemine hominum & ſemine jumentorum:

28 Et erit quemadmodum ſedulus fui contra eos extirpando, & demoliendo, & deſtruendo, perdendoque, ac malis afficiendo; ita ſedulus ero erga eos ædificando & plantando, dictum Jehovæ.

29 Temporibus illis non dicent ampliùs, patres comederunt omphacen & dentes filiorũ obſtupeſcunt:

30 Sed quiſque propter iniquitatem ſuam morietur: omnis hominis qui comederit omphacen, obſtupeſcent dentes ipſius.

Jechezk.18.

31 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; quibus pangam cum domo Jiſraëlis & cum domo Jehudæ fœdus novum:

Hebr.8.8.

32 Non ſecundum illud fœdus quod pepigeram cum majoribus eorum, quo die prehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Ægypti: nam ipſi irritum fecerunt fœdus meum, & ego conjugio junctus manſiſſem eis? dictum Jehovæ.

33 Nam hoc illud eſt fœdus quod pangam cum domo Jiſraëlis poſt dies hos, dictum Jehovæ; indam legem meam [l] menti eorum & cordi eorum inſcribam eam, & ero eis Deus & ipſi erunt mihi populus.

[l] Heb. *eorum.*

34 Non autem *ſolùm* docebunt ampliùs quiſque amicum ſuum & quiſque fratrem ſuum, dicendo, cognoſcite Jehovam: nam quotquot erunt, cognoſcent me, a minimo eorum uſque ad maximum eorum, dictum Jehovæ: me condonare iniquitatem ipſorum, & peccati ipſorum non recordari ampliùs.

35 Sic ait Jehova, qui diſponit ſolem ad lucem interdiu, ſtatuta lunæ & ſtellarum ad lucem noctu; qui diſrumpit mare & fremunt fluctus ejus, cui nomen *eſt* Jehova exercituum:

Gen.1.14
Jeſch.51.

36 Si amovebuntur ſtatuta iſta a conſpectu meo, dictum Jehovæ; etiam ſemen Jiſraëlis ceſſabunt eſſe gens in conſpectu meo omnibus diebus.

37 Sic ait Jehova, ſi poterunt menſurari cœli ſupernè, aut perveſtigari fundamenta terræ infernè; etiam ego ſpernam totum ſemen Jiſraëlis propter omnia quæ fecerunt, dictum Jehovæ.

38 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; cùm ædificabitur Jehovæ civitas, hęc a turri Chananeelis uſque ad portam anguli.

39 Et procedet adhuc linea menſoria e re-

gione illius verſus ' collem ſcabioſi, ac ' deflectet Gohham verſus:

40 Et tota ' convallis cadaverum ac cineris, cum omnibus agris illis, uſque ad torrentem Kidronis ad angulum uſque ' portæ equorum Orientem verſus, *erit* [m] ſancta Jehovę: non extirpabitur, neque deſtruetur amplius [n] unquam.

[m] Heb. *ſanctitas.*

[n] Heb. *in ſeculum.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus prophetiæ (quæ capitibus duobus continetur & exegetica eſt illius quam perſtrinxerat ſuprà 23.3. & ſequentibus) partes ſunt in univerſum quinque: prima eſt inſcriptio generalis, primis quatuor verſibus; ſecunda eſt propoſitio tum miſeriarum præſentium, tum venturæ liberationis & gloriæ filiorum Dei, uſque ad verſum 12. tertia eſt exornatio & prophetica enarratio ſingularum propoſitionis partium, uſque ad verſum 35. ſequent. capitis: quarta eſt confirmatio, tribus verſibus: poſtrema, concluſio typica, promiſſiones ſummatim repræſentans ad catholicam Eccleſiam perventuras, tribus verſibus ultimis. Inſcriptionis autem membra ſunt hæc: Deum Prophetiæ autorem eſſe, hoc verſu; mandare ut literis obſignetur, ſequente verſu; & ſummam prophetiæ ſpectare ad reſtitutionem Eccleſiæ, verſ. 3. ut ſummatim concluditur verſ. 4.* 3 Quòd] *ſummum argumentum totius prophetiæ, ut modò diximus.* 4 De Jiſraële &] *id eſt, de toto populo ſuo, & Eccleſia Chriſti.* 5 Nam ſic ait] *propoſitio hæc, quæ principium eſt prophetiæ, duabus partibus continetur: quarum una miſerias populi Dei, dolorem, luctumq; explicat, tribus verſibus; altera, liberationem mirificam ſalutem, & gloriam a Deo obventuram, in fine verſus 7. & duobus ſequentibus; ac tum demum de hortatione concluditur verſ. 11. & 12.* Audimus] *hæc verba ſunt Dei condolentis Eccleſiæ ſuæ, & ſe ipſum communicare cum afflictionibus illius paternè oſtendentis. quaſi dicat, verum quidem eſt omnia jam perſonare terroribus & adverſa eſſe, hoc verſ. frangi animos etiam fortiſſimos, ſequente verſu; & lugere omnes, verſ. 7. ſed longè alia ratio poſtea futura eſt.* 6 Interrogate jam] *elegans hypotypoſis doloris acerbiſſimi, a forma parturientium.* Converſos eſſe] *id eſt, expalleſcere, ac potius exhauſto ſanguine liveſcere tanquam mortui ſint.* 7 Ut ut tempus] *tranſitio ad alterum propoſitionis locum, ut diximus in verſum 5. de promiſſione ſalutis: cujus ratio, ſequente verſu; & uſus, verſu 9. explicatur.* 8 Iſtius] *videlicet qui te premit jugo.* 9 Davidi] *Chriſto, filio dilectionis Dei, ex ſemine Davidis: ut dixerat ſuprà 23.5. ſic Jechezk. 34.23. & 37.24.* 10 Tu ergo] *hortatio ad conſtantem fidem in Deum, ab antecedentibus propoſitionis argumentis per ὑστέρωσιν, nimirum a liberatione & ſalute divinitus conſequutura, hoc verſu; & ab uſu calamitatum, quibus impii judicantur, & caſtigantur boni, ſequente verſu.* 12 Nam ſic ait] *tertia hæc pars propoſitionem explicat, primùm enarratione ſingularum illius partium, uſque ad verſum 23. deinde exornatione, ſequentibus. In enarratione autem exponuntur primùm miſeriæ & calamitates præſentes in Eccleſiam immittendæ juſtitia Dei, uſque ad verſum 16. deinde liberatio Eccleſiæ, & glorioſa inſtauratio per unicam Dei miſericordiam in Chriſto, inde ad verſum 23.* Mortifera erit] *nimirum humanitus. quaſi dicat, graviſſimè quidem affligêris, atque ita ut omnes deſperent de reſtitutione tui, tribus verſibus; ſed ne exclames; quia ictus ſalutares, non lethales futuri ſunt, verſ. 15.* 13 Nemo] *allegoria ab arte chirurgica. quaſi dicat, tam deſperatum erit ulcus tuum, ut neque curationem, neque ſolamen adhibere quiſquam poſſit, & vel amici tui ad recordationem tui perhorreſcant. Nam etiam Judæi captivi cum mortuorum oſſibus comparantur, Jechezk. 37.* Compreſſioni] *id eſt, ut comprimatur ad ſuppurationem, ſicut fit in vomicis.* 14 Plaga inimici] *id eſt, per inimicum Chaldæum, & tibi infenſiſſimum, ac ſupra modum ſævientem illata; quam tamen Deus potentia ſua moderaturus eſt, ut caſtigationis autor; ex promiſſione verſus undecimi.* 15 Quid exclamares] *reſpiciens ad ſævitiem duriſſimam hoſtium, & miſerias tuas; non autem ad juſtam adminiſtrationem meam.* Facio iſta] *nempe ut ab illis te purgem igne afflictionum, veluti candente ferro, ſive cauterio.* 16 Idcirco] *ut experiaris me iſta facere ad purgationem tui, inquit, tum adverſarios aliud ſpectantes perdam propter blaſphemias & ſcelera ipſorum, duobus verſibus; tum etiam liberabo te, ſequentibus.* Conſumunt te] *id eſt, ſtudent conſumere; non autem curare, ut eſt conſilii mei.* 17 Depulſam] *videlicet per ludibrium & blaſphemam contumeliam.* Tzijon] *alluſio ironica ex vocis ambiguo etymo, qua hoſtes Tzijonis nomen traducunt in contemptum, quaſi ſignificet arentem & deſertum locum: quam ironiam ſequentes voces confirmant.* 18 Sic ait Jehova] *promiſſio liberationis & inſtaurationis allegorica: nam etſi particula ejus aliqua exactis ſeptuaginta annis fuit præſtita, fuit tamen illud quædam veluti proluſio perfectæ liberationis in Chriſto; ad quam Prophetam reſpexiſſe ſequentes verſus docent manifeſtiſſimè.* In aggere ſuo] *qui definitur infrà tribus verſibus ultimis ſequentis capitis.* 19 Prodibit] *id eſt, offerentur ſacrificia laudis, fructus labiorum per Chriſtum, Hebr. 13.15.* 21 Magnificus] *id eſt, Rex & dominator Chriſtus, idemq; Sacerdos in ęternum ſiſtens nos Deo & Patri.* Jubebo accedere] *i. vocabo in ſacerdotium: ſic accipiendum eſſe docetur Pſalm. 110. & infrà 33. ſub finem.* Quis ille eſt] *id eſt, quis ſibi ipſi ſumat hunc honorem, niſi Chriſtus vocatus a Deo, & factus Pontifex? Hebr. 5.4. & ſeq.* 23 Ecce turbo] *exornatio, ut diximus in verſum 12. illuſtrans præcedentia propoſitionis & enarrationis membra: ac primùm quidem futurum impiorum ſtatum elegante allegoria, duob. verſibus; deinde piorum ad Eccleſiam Dei pertinentium, verſibus 35. ſequentis capitis.* Indeſinenter hoſp.] *i, inimicos Dei & Eccleſiæ pervadens, & quaſi hoſpitium ex hoſpitio quærens, donec ſingulos conſumpſerit.*

IN CAPUT XXXI.

1 Tempore illo] *ſecundus locus exornationis, quo primùm communio & benedictio Dei erga fideles proponitur, uſque ad verſum 15. deinde quædam incommoda diluuntur quæ non viderentur alioqui cum regno Chriſti conſentire, inde ad verſum. 23. ac poſtremò benedictiones Dei in Eccleſiam copioſius exponuntur,*

nuntur, verſibus 13. ſequentibus. In prima autem propoſitione duo beneficia continentur: unum, communionis cum Deo & fœderis ejus ex beneplacito æterno, tribus verſibus; alterum, benedictionum ex fœdere, ver. 4. & 5. quas Deus opera piorum teſtatas facit tum inter ipſos in Eccleſia Judæorum, uſque ad verſum 12. tum etiam palàm & univerſè ſpectantibus audientibusq; gentibus, & ad Eccleſiam convocatis, inde ad verſum 15. quæ omnia evincunt tempus illud de regno Chriſti accipiendum eſſe. 2 Invenit gratiam] argumentum promiſſionis præcedentis quo Deus ad liberandum Eccleſiam adducitur, a beneplacito æterno & anteacta beneficentia: de cujus fide & conſtantia dubitantem quodammodo piorum animum Deus confirmat διαλογιστικῶς, ſequente verſu. Eorum] id eſt, Judæorum & Jiſraëlitarum; quia una voce dicuntur Jiſraël ſequente membro per epexegeſin. 3 A longinquo] quaſi dicant nutantes pii, olim quidem exercuit, ſed jam refrixiſſe & obſoleta videtur Dei beneficentia. Imò] correctio dicti præcedentis: qua Deus infirmam piorum fidem ſtatuminat. Benignitatem] quæ ſequentibus continetur, nimirum ut benedictionibus perfundatur pius coram tota Eccleſia & gentibus omnibus. 4 Adhuc ædificaturus] promiſſiones allegoricæ (ut ante diximus) de inſtauratione a Deo, & gratiarum actione ſolenni ab Eccleſia, hoc verſu; ac poſtremò de uſu commoditatum omnium legitimo, verſu ſequente. 6 Cuſtodes] id eſt, præcones Evangelii, epiſcopi gregis, & adminiſtri Chriſti. Surgite] Summa præconii Evangelici, quo primùm Judæorum populus vocatur ad Deum & Eccleſiam, hoc verſ. & in fide ſalutis ſuę inſtituitur, tribus ſequentibus; deinde gentes ipſæ, ver. 10. & ſeq. 8 Eos] videlicet qui mortem gerentes mandato meo laudabunt & precabuntur me. Cæcum & claudum] id eſt, ne minimum quidem, aut infirmiſſimum perire ſinam de manu mea. 9 Cum fletu] id eſt, ſolicitos de ſalute ſua, ut dixerat ver. 7. Secundum torrentes] ut Pſal. 23. 2. 10 Audite] altera pars præconii Evangelici, de vocatione gentium, ut diximus in ver. 6. 12 Venientes] electi videlicet ex Judæis & gentibus: quorum ſtatus allegoricè legalibus figuris exprimitur, & terrenis promiſſionibus. Cum frumento, &c.] id eſt, omnia grati animi teſtimonia perhibentes; ut olim fiebat euchariſticis. 15 Sic ait Jehova] expoſita præſtantia regni Chriſti, ne quis exiſtimet omnia in hoc ſeculo corpore & animo fore abſolutiſſima, duas occupationes gravium incommodorum quæ fideles in regno Chriſti hîc experiuntur, Propheta diluit, ut diximus in verſ. 1. prior eſt, externas tamen perpeſſiones in regno Chriſti non eſſe hîc deſituras, ſed fore ut ſtatim a Chriſto nato furorem ſuum ſatanas exerceat, tribus verſibus: poſterior eſt, etiam remanſuram in piis ſuæ infirmitatis internæ conſcientiam, quæ exponitur ſequentibus. Prioris occupatio habetur hoc verſu, ſolvitur duobus ſequentibus; poſterioris verò occupatio continetur ver. 18. & 19. ſolutio, tribus ſequentibus. Vox in Rama] id eſt, in agro Ramæ, & toto Bethlechemi tractu: ut exponitur Matth. 2. 17. Rachel] elegans proſopopœia, quaſi dicatur ſepulchrum aut Rachel ipſa in ſepulchro ſuo luxiſſe, & deſleviſſe ſtragem illam miſerabilem quæ ab Herode fuit edita. Erat enim ſepulchrum Rachelis Bethlechemum verſus in confinio Jehudæ & Binjaminis, Gen. 35. 19. & 1. Schem. 10. 2. 16 Sic ait Jehova] ſolutio præcedentis occupationis; utcunq; furat Satanas & ſanctorum vitã appetat, Eccleſiam tamen liberos novos indies habituram eſſe tum ex Jiſraëlitis, tum ex cooptatis gentibus; qui in terram inimici latent, id eſt, in regno Satanæ & in poteſtate tenebrarum, donec revertantur ad Eccleſiam, vocati a Chriſto. Eſt merces] id eſt, non erit irritum tuum hoc ſtudium erga liberos; ſed ampliore beneficio a Deo compenſabitur, quòd alii comparabuntur & ſe adjungent tibi. 17 Ad terminum] id eſt, in Eccleſiam: ſervatur enim priſcus terræ promiſſæ typus qui adumbrabat Eccleſiam. 18 Omnino audio] ſecunda occupatio, ut diximus in verſum 15. qua Deus primùm Eccleſiam perculſam ſuæ infirmitatis præſentis & malorum conſcientia, & ſe ipſi committentem & orantem pro fide ac ſalute ſua inducit per ethopœiam, duobus verſibus; neque propterea a ſe abjici teſtatur, ſed potiùs ſe animo eſſe benevolo in eam, ver. 20. verbo docere eam, ver. 21. ac mirificè potentiſſimo ſuo opere amplificare, ver. 22. Ephrajimum] id eſt, Eccleſiam Chriſti ex Jiſraëlitis collectam, ſynecdochicè. Caſtigaſti me] hæc orationis formula tres partes continet: prima eſt confeſſio peccatorum & juſtitiæ Dei peccatores coërcentis & revocantis afflictionibus; ſecunda eſt petitio, ut Deus miſericordia ſua ex gratuito fœdere plenum uſum fructúmq; afflictionum præbeat Eccleſiæ, id eſt, veram fidem, reſipiſcentiam, & fructos dignos reſipiſcentia in ſuis ingeneret, hoc ver. tertia eſt profeſſio tum efferendorum in poſterum fructuum acceptis donis a Deo, tum præſentis zeli a præteritis peccatis & pœnis eorum abhorrentis, ſequente verſu. 19 Applaudam femori] ex animo dolens graviſſimè: ſynecdoche a ſigno, ut Jechezk. 21. 17. 20 An filius] reſponſio ad præcedentem occupationem; quis putaret, inquit Dominus, Eccleſiam cum ſuperioribus his malis conflictantem mihi charam eſſe? ſed tamen omnino chara eſt, &c. ut ſuprà verſ. 18. expoſuimus. Loquutus ſum] id eſt, his malis afflixi eum immiſſu verbo meo: quaſi dicat, in acerbiſſimis malis ſemper capio de eo miſericordiam, ut Chabakkuk 3. 2. Perſtrepunt] humanitus dictum, a comparatione terreſtrium progenitorum. 21 Statue tibi] allegorica docendi ratio, qua Deus Eccleſiam veluti a ſe peregrinantem monet ut indicia & documenta ipſius animo obſervans ipſum ſequatur liberationem præſtiturum, tanquam cippis, dædalis, & aliis viarum monimentis poſitis. Hermas] id eſt, ſtatuas & ſigna iter commonſtrantia. Pyramidas] id eſt, obelos & columnas mucronatas ſive faſtigiatas, ut ſummi arborum rami, unde nomen habent. Aggerem] videlicet quo itum eſt ex Judæa in Aſſyriam: ſed allegoricè accipiendus eſt pro via totius Eccleſiæ, ut Jeſchahh. 19. 23. 22 Quouſque perg.] quaſi dicat, procede in medium, neque pudore aut metu a ſequenda vocatione mea deterretor: nam ſi pudet te tui ipſius, ſum honori tibi: ſi metuis, ſum virtus tua: ego recipio in me, & præbebo virtutem tibi plus quàm virilem ad ſalutem tuam. Averſa] id eſt, quæ a me abieras in perditionem tuam. Nam patrat] quaſi dicat, vide ut confeſtim arripias occaſionem oblatam: nam ſi Eccleſia Dei (quæ cum fœmina comparatur) ſi & Judęis propriis ſuis liberis caruerit propter averſionem veſtram, non poteſt illa profectò orba permanere; ſed tanquam vidua & (quemadmodum appellatur Jeſchahh. 54. 1.) ſterilis virum ambiet, & filios aliunde ſibi comparabit filiasq;. 23 Sic ait] expoſitio benedictionum Dei, ut diximus ſuprà in verſ. 1. Continentur autem in his benedictionibus primùm beneficia liberationis, habitationis, vitæ, commodorumq; omnium quæ promittit Deus, tribus verſibus: deinde cauſa benedictionum, amor Dei efficaciſſimus, tribus alteris; tertiò inſtrumenta, nimirum juſtiſſima Dei adminiſtratio, verſ. 29. & 30. & fœderis novi communicatio verbo & ſpiritu ſuo, ver. 31. & quatuor ſeq. Habitaculum] id eſt, Eccleſia, allegoricè.

24 Agricolæ &] *id eſt, optimi quique populares, ſimpliciſſimi, & utiliſſimi, ut probat Ariſtot. lib. 6. Politic. cap. 4.* 26 In hoc invig.] *id eſt, oculus fero (quod aiunt) Eccleſiam: ut Jeſchahh. 15. & 16. vigili & dormienti mihi ſemper obverſatur recordatio & ſtudium illius: humanitus dictum. Eſt autem hic ſecundus promiſſionum locus, ut diximus in verſum 23.* 27 Conſeram] *id eſt, Eccleſiam, quæ prius inculta videbatur deſertaq́, multiplicabo veluti ſementem: metaphora.* 28 Sedulus fui] *ut figuraverat Deus ſuprà 24.* 29 Temporibus illis] *tertius promiſſionum locus, de forma & ratione qua Eccleſiam adminiſtraturus eſt Deus, ut diximus ſuprà 23.* Non dicent] *id eſt, opere demonſtrabo juſtitiam meam, & a blaſphemis iſtorum contumeliis vindicabo: ſic Jechezk. 18.2.* Patres comederunt] *proverbiale dictum, pro eo quod eſt, majorum delicta luunt immerentes filii: ſic Judęi Deum injuſtitiæ criminabantur, ut ſibi juſtitiæ gloriam aſſererent.* 32 Non ſecundum] *ſed præſtantioribus promiſſis ſancitum in Chriſto, ut ſequentes verſus tres exponunt: quod pluribus oſtenditur 2. Corinth. 3. & Heb. 7. & tribus ſequent.* Fœdus] *ſcriptum in tabulis lapideis, ut docet promiſſionum ſequent. antitheſis.* Et ego] *indignantis Dei verba, quæ ad evidentiã negatione categorica exprimit Apoſtolus Heb. 8.9.* 33 Cordi eorum] *id eſt, non atramento, ſed ſpiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, ſed in carneis tabulis cordis exaratum: prout repetitur duobus proximè ſequent. capitibus, Jechezk. 36. & 2. Corinth. 3.3.* 34 Non autem ſolum] *vide Jeſchahh. 11.9. id eſt, in priore fœdere docuerunt Moſche & Prophetę litera tantummodò: in poſteriore verò erunt omnes docti a Deo, venient ad Chriſtum quos Pater traxerit, & unctionem habentes a ſancto illius ſpiritu cognoſcent omnia, Joan. 6.44. 1. Corinth. 1. 7. & 2.10. & ſeq. & 1. Joan. 2.20. Eſt autem in his verbis eclipſis apud Hhebræos frequens, ut obſervavimus Gen. 32.28. & 1. Schem. 8. 7.* 35 Sic ait Jehova] *confirmatio, ut diximus in verſum 1. a comparatione rerum creatarum, quas potius perituras confirmat Deus quàm ut jota unum promiſſionum ſuarum excidat.* 38 Ecce] *concluſio a repetitione promiſſorum typica.* A turri Chan.] *id eſt, tota ab extremitate una ad alteram. Perſequitur autem his & ſequentibus verbis juſtum ambitum Jeruſchalaimorum, incipiens a Meridiano latere, qua templum & Regia conjungebantur alteri Jeruſchalaimis ad portam Chananeelis, & inde procedens ad Orientem, ubi porta anguli communis erat terminus ab Oriente & Septentrione: vide Nechemjæ 3.1. & 2. Reg. 14. 13.* 39 Collem ſcabioſi] *id eſt, collem in quo impuri aut immundi quacunquè ſcabie, extra oppidum relegati ex lege, habebant ſuas habitationes: quapropter etiam in eam partem deducebantur rei plectendi morte, in loco qui dictus eſt Gulgolta, ſive calvariæ locus ut eſt in Evangelio. Terminat autem hic collis Jeruſchalaima ab Aquilone occaſum verſus.* Deflectet] *videlicet ab Aquilone Meridiem verſus, ubi terminus Occidentalis Jeruſchalaimorum eſt, habens a Septentrione collem ſcabioſi & a Meridie Gobham. Eſt autem Gobha arduus collis in parte exteriore civitatis Davidis, terminum ab occaſu & Meridie finiens: fortaſſe ita dictus quòd aſcenſum haberet laborioſiſſimum.* 40 Convallis cadaverum] *id eſt, vallis Raphaæorum & filiorum Hinnomi, ubi ſacrificabantur liberi, & abibant in cineres: ut meminimus ſuprà 7.31. & alibi ſæpè. A Gobha autem incipit reflecti terminus ab Occidente in Meridiem.* Portæ equor.] *de qua vide Nechemjæ 3.28. Ante hanc autem erat angulus civitatis Davidis, qui introrſum reflectebatur a Meridie Aquilonem verſus.*

CAPUT XXXII.

Propheta pro ratione typi imperati a Deo agrum comparat, & promiſſione reſtitutionis accepta cum Deo expoſtulat quòd non videretur præſens obſidio & propinqua occupatio captivitasq́ promiſſioni reſpondere: quamobrem Deus utrumque in ſe recipiens judicium mox futurum exponit, & promiſſiones affirmat conſequuturas ſuo loco.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, anno decimo Tzidkijæ Regis Jehudæ: *is eſt annus decimus octavus Nebucad-retzaris.

2 Tunc autem copiæ Regis Babyloniæ obſidebant Jeruſchalaima; & Jirmeja Propheta erat incluſus atrio cuſtodiæ quæ *erat* in domo Regis Jehudæ.

3 Nam incluſerat illum Tzidkija Rex Jehudæ, dicendo: cur prophetas dicendo? ſic ait Jehova, *ecce ego tradituturus ſum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ ut capiat eam.

4 Etiam Tzidkija Rex Jehudæ non eripiet ſe e manu Chaldæorum, ſed [a] omnino tradetur in manum Regis Babyloniæ; & alloquetur os illius [b] eum in os, & oculi hujus oculos illius videbunt:

5 Deniq; in Babyloniam abducet Tzidkijã, ubi futurus eſt donec viſitem ipſum, dictum Jehovę: quod pugnatis contra Chaldęos, non proſperabimini.

6 Dixit ergo Jirmeja: fuit verbum Jehovæ ad mę, dicendo,

7 *Ecce Chanameel filius Schallumi patrui tui venit ad te, dicturus; compara tibi agrum meum qui eſt ad Hhanathothas; nam *tuum *eſt* jus redempturæ ut compares.

8 Cùm ergo veniens ad me Chanameel filius patrui mei ſecundum verbum Jehovæ, ad atrium cuſtodiæ, indixiſſet mihi, compara quæſo agrum meum qui *eſt* ad Hhanathotas, qui *eſt* in terra Binjaminis, nam tuum eſt jus hæreditatis, & tuum redempturæ, compara tibi: & agnoviſſem verbum Jehovæ id eſſe:

9 Comparavi agrum illum a Chanameele filio patrui mei, qui *eſt* ad Hhanathotas; & appendi ei pecuniam, [c] ſeptendecem ſiclos argenti:

10 Et ſcribens in literis obſignavi, [d] adhibui teſtes; cùm appendiſſem pecuniam trutina.

11 Deinde ſumens literas emptionis; *tum* obſignatas *præcepti & ſtatutorum, tum [e] publicas;

12 Tradidi literas emptionis Baruco filio Nerijæ filii Machſejæ, ante oculos Chanameelis [f] patruelis mei, & ante oculos teſtium qui ſubſcripſerant literis emptionis: ante oculos omnium Jehudæorum qui reſidebant in attrio cuſtodiæ.

13 Et præcepi Baruco ante oculos eorum, dicendo,

14 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraë-

[a] Heb. tradē- do tradetur.

[b] Heb. cum ore hujus.

[c] Heb. *ſeptem ſiclos & decem argenti.*

[d] Heb. *conteſtatus ſum: ut Jeſcha. 8.2. ſic deinceps.*

[e] Heb. *patentes.*

[f] Heb. *patrui.*

lis, ſume literas has, literas emptionis has, tum obſignatas, tum literas publicas haſce; & repone eas in vaſe teſtaceo, ut permaneant dies multos;

15 'Nam ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; adhuc comparabuntur domus, & agri, vineæque in terra hac.

16 'Itaque oravi Jehovam; poſtquam dediſſem literas emptionis Baruco filio Nerijæ, dicendo,

17 'Eheu Domine Jehova, ecce tu feciſti cœlos, & terram virtute tua maxima, & brachio tuo extento: 'nō poteſt occultari g tibi ulla res:

*Gen.*18.14.

g Heb. *a te: ſic infrà ver.* 27.

18 Exerces benignitatem in milleſimos, & rependis iniquitatem patrum 'in ſinum filiorum ipſorum poſt ipſos: Deus ille fortis, maximus, potentiſſimus, cujus nomen *eſt* Jehova exercituum,

19 Magnus conſilio, & amplus actione: cùm oculi tui aperti ſpectent in omnes vias hominū, ut des cuique ſecundum vias ipſius & ſecundū fructum actionum ipſius;

20 Qui diſponens ſigna & oſtenta in terra Ægypti, uſque in diem hunc; tum in Jiſraële, tum in reliquis hominibus h comparaſti tibi nomē, quale eſt hodierno die.

h Heb. *feciſti: ut Gen.*12.2.

21 Nam eduxiſti populum tuum Jiſraëlem e terra Ægypti; ſignis, & oſtentis, ac manu forti, brachioq; extento, & terrore magno,

22 Et dediſti eis terram hanc quam juraveras majoribus eorum te daturum eis; terram affluentem lacte & melle.

23 Sed quia ingreſſi & hæreditatiò poſſidentes eam non auſcultarunt voci tuę, & in lege tua non ambulaverunt, quæcunque præceperas eis facere non fecerunt: feciſti ut eveniret eis tota afflictio hæc.

24 Ecce miſſilia catapultaria venerunt in civitatem ad capiendum eam, & civitas traditur in manum Chaldæorum qui oppugnant eam, cum gladio, & fame, ac peſte: deniq; quod proloquutus es fit, ut ecce tu vides.

25 Interea tu edicis mihi, Domine Jehova, compara tibi agrum iſtum pecunia, & adhibe teſtes: cùm civitas ipſa traditur in manum Chaldæorum.

26 'Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

27 Ecce ego ſum Jehova Deus omnis carnis: an mihi occultari poſſet ulla res?

*Num.*16.22.

28 Idcirco ſic ait Jehova; 'ecce ego trado civitatem hanc in manum Chaldæorum, & in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, ut capiat eam.

29 Et ingreſſi Chaldæi qui oppugnant civitatem hanc ſuccendant civitatem hanc igne, & comburant eam; adeoque domos ipſas, 'ſuper quarum tectis adoleverunt Bahhali, & libaverunt libamina diis alienis, ut provocarent me:

30 Quia fuerunt filii Jiſraëlis & filii Jehudæ tantummodo facientes quod malum *videtur* in oculis meis inde a pueritia ſua: quia filii Jiſraëlis tantummodo provocant me opere manuum ſuarum, dictum Jehovæ:

31 Quia in iram meam & in æſtum meum i incumbit civitas hæc, ex quo die ædificaverunt eam uſque in diem hunc; ut amoveam ipſam a facie mea:

i Heb. *incumbit mihi pro naſum.*

32 Propter omnem malitiam filiorum Jiſraëlis & filiorum Jehudæ, quam exercuerunt ad provocandum me ipſi, Reges eorum, Principes eorum, Sacerdotes eorum, & Prophetę eorum; cùm viri Jehudæ, tum habitatores Jeruſchalaimorum:

33 Qua 'obverterunt mihi cervicem, non autem faciem; & docenti eos k inde a diluculo cōtinenter minimè auſcultant ad percipiendum eruditionem;

k Heb. *mane ſurgendo & docendo.*

34 Sed poſuerunt abominationes ſuas 'in domo l quæ vocatur de nomine meo, ad polluendum eam,

l Heb. *ſuper quam vocatur nomen meum.*

35 Et ædificaverunt excelſa Bahhali, quæ *ſunt* in valle filii Hinnomi, ad traducendum filios ſuos & filias ſuas 'Moleco; etſi non præceperā eis, neque m venerat in animum meum ut facerent abominationem hanc: ut ad peccandū inducerent Jehudam.

m Heb. *aſcenderat in cor.*

36 'Nunc, inquam, idcirco ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis; de civitate hac quam vos dicitis tradi in manum Regis Babyloniæ, gladio, & fame, ac peſte.

37 Ecce ego congregaturus ſum illos ex omnibus regionibus, quò depulero ipſos ira mea, & æſtu meo, ac fervore magno: & reducens eos in locum hunc facturus ſum ut habitent ſecurè:

38 Denique erunt mihi populus, & ego ero ipſis Deus.

Suprà 24.7.

39 Indam enim illis cor unum & viam unam ad reverendum me omnibus diebus; ad bonum ipſorum & filiorum ipſorum poſt ipſos:

Suprà 31.33

40 Et pangam ipſis fœdus n perpetuum, fore ut non avertam me a proſequendis ipſis, benefaciendo ipſis: & reverentiam mei indam o animo ipſorum, ut non recedant a me.

n Heb. *ſeculi.*

o Heb. *cordi.*

41 Ita gaudebo de ipſis benefaciendo ipſis; cùm plantavero ipſos in terra hac p firmè, ex toto corde meo & ex tota anima mea.

p Heb. *in firmitate.*

42 Nam ſic ait Jehova, queadmodum adduxero in populum hunc totum malum maximum iltud; ita ego adducturus ſum ſuper eos totum hoc bonum quod ego q promitto ipſis.

q Heb. *loquor erga ipſos: ut Gen.* 18.19.

43 'Tum comparabitur ager in terra hac; quā vos dicitis deſolatam eſſe adeò ut nullus inſit homo aut jumentum, traditam eſſe in manum Chaldæorum:

44 Agros pecunia comparabunt, & inſcribendo literis, & obſignando, atque adhibendo teſtes ' in terra Binjaminis, & in circumjacentibus locis Jeruſchalaima, ac in civitatibus Jehudæ, tum in civitatibus r montanis, tum in civitatibus humilis regionis, tum in civitatibus plagæ Auſtralis; cùm reduxero captivam multitudinem illorum, dictum Jehovæ.

r Heb. [illegible]

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes ſunt quatuor: prima eſt inſcriptio, narrationem continens temporū & occaſionis hujus prophetiæ; quinque verſibus: ſecunda eſt propoſitio ſumma narrationis typicæ & promiſſionis Dei, uſque ad verſum 16. tertia eſt expoſtulatio Prophetæ cum Deo, uſque ad verſum* 26. *poſtrema confirmatio, inde ad finem uſque.* Is eſt annus] *vide ſuprà* 25.1. 3 Ecce ego] *vide complementum 2. Reg. & 2. Chron. ultimis capitibus, & infrà* 39. & 52. 7 Ecce] *ſecunda hæc pars, propoſitio, continet narra-*

narrationem typi divinitus imperati uſque ad verſ.15. deinde uſum illius, ver.15. Tuum eſt jus] *ex lege Levit.25.32. & ſeq. Eſt autem in hoc ver. apoſiopeſis, qua reticet Propheta mandatum Dei, ne idem bis repetendum eſſet.* 11 Præcepti] *id eſt, quibus literis obſignatis continebatur tum diſerta narratio mandati quod Propheta a Deo acceperat, tum accurata deſcriptio ſingularum cautionum ad jura privati iſtius contractus pertinentium.* Publicas] *id eſt, fide publica confirmatas a magiſtratu, ad ratihabitionem privati contractus.* 15 Nam ſic ait] *q.d. poſt tempus a Deo conſtitutum mihi futuræ ſunt uſui: eſt autem hic anagoge typi.* 16 Itaq;] *tranſitio ad tertiam partem, expoſtulationem, ut diximus in verſ.1.* 17 Eheu] *expoſtulatio hæc duo continet; narrationem bonitatis & beneficentiæ Dei erga ſuos, uſque ad verſum 23. & expoſitionem præſentis ac futuri judicii contra Judæos, quod conqueritur* Propheta *non ſatis cum typo imperato convenire, ver.23. & duobus ſeq.* Non poteſt occul.] *q.d. fateor quidem (prout omnium ſcientiam obtines) te videre iſtud; ſed ego planè non video quo pacto hæc ſe habitura ſint.* 18 In ſinum] *vide in Pſa. 79.12.* 26 Fuit verò] *tranſitio ad quartam partem, nimirum confirmationem præcedentis typi atque prophetiæ; qua Deus primùm jus & ſcientiam totius adminiſtrationis ſibi arrogat, ſeq. verſu; deinde judicium ſuum juſtiſſimum in Judæam aſſerit, uſque ad verſ.36. ac poſtremò promiſſiones confirmat a ſe nihilominus effectum iri.* 28 Ecce] *ſecunda hæc confirmationis pars eſt hyperbatica: nam cœpit Deus dicere, idcirco, id eſt, ut cognoſcas me effecturum eſſe promiſſiones meas: quamobrem in regreſſione eadem particula, idcirco, repetitur finito hyperbato, infrà ver.36.* 29 Super quarum tect.] *vide 2.Reg.23.12. & ſuprà 19.13.* 33 Obverterunt] *ut ſuprà 2.27.* 34 In domo] *ut ſuprà 23.11. vide 2.Reg.23.4.* 35 Moleco] *vide Levit.18.21.* 36 Nunc inquam] *regreſſio ad promiſſionem cœptam ſuprà ver.28. cujus promiſſionis duæ ſunt partes; una Evangelica, pertinens ad catholicam Eccleſiam Chriſti, uſque ad verſum 43. altera, ſingularis de reverſione Judæorum, duobus ultimis.* 43 Tum] *id eſt, cùm incipiam præſtare has promiſſiones meas.* 44 In terra] *id eſt, in toto regno Jehudæ, cujus fuerunt partes Binjamin & Jehuda. De hac autem diſtributione Jehudæ vide Jehoſch.15.*

CAPUT XXXIII.

Deus Eccleſiam ad erigendos animos hortatus, promiſſiones facit de ipſa liberanda, inſtauranda, ornandaq; pace & ſtabilitate æterna ad gloriam ſuam in Chriſto: & promiſſis ſuis confirmatis aliorum ſententias, judiciaque contraria confutat naturæ documentis.

1 'FUIT autem verbum Jehovæ ad Jirmejam, ſecundò; cùm ipſe adhuc detineretur in atrio cuſtodiæ, dicendo;

2 'Sic ait Jehova facturus 'iſtud, Jehova 'formans iſtud ad ſtabiliendum ipſum; Jehova nomine.

3 'Invoca me, & reſpondebo tibi; ac indicabo tibi magna & abſtruſa, 'quæ non agnoſcis.

4 'Nam ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis; de familiis civitatis hujus & de familiis Regum Jehudæ, demoliendis, *exponendis* in [a] miſſilia catapultaria & in gladium,

[a] Heb. catapultas: ut 2. Reg.19.32.

5 'Venientibus ad pugnandum contra Chaldæos, 'imò ad explendum ipſas cadaveribus hominum quos percuſſero ira mea & æſtu meo; & 'propter quorum omnem malitiam abſcondi faciem meam a civitate hac:

6 'Ecce ego [b] faciens ut aſſurgat ad juſtam conſtitutionem & ſanitatem, curabo eos; & revelabo eis abundantiam pacis, [c] & quidem ſtabiliſſimæ.

[b] Heb. facientem aſcendere curationem: ut 2. Chron.24.13.

7 'Nam reducam captivam multitudinem Jehudæ, captivamq; multitudinem Jiſraëlis; & ædificabo eos ut antea:

[c] Heb. & veritatis, vel fidei.

8 Et mundabo eos ab omni iniquitate ipſorum, qua peccaverint mihi; & condonabo omnes iniquitates ipſorum quibus peccaverint mihi, & quibus defecerint a me:

9 Quod erit mihi [d] celebri gaudio, laudi, & ornamento apud omnes gentes terræ; quæ audient totum hoc bonum quod ego facturus ſum illis, & expaveſcentes commovebuntur ad totū illud bonum & ad totam illam pacem qua ego affecturus ſum illam.

[d] Heb. nomini gaudii hypallage, pro gaudio nominatiſſimo.

10 'Sic ait Jehova, adhuc audietur in loco hoc, quem vos dicitis vaſtari adeò ut nullus inſit homo, nullumq; jumentum; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruſchalaimorum deſolatis adeò ut nullus inſit homo, nulluſq; habitator, & nullum jumentum,

11 Vox gaudii, & vox lætitiæ, vox ſponſi, & vox ſponſæ, vox dicentium celebrate Jehovam exercituum, quia bonus *eſt* Jehova, quia in ſeculum *eſt* benignitas ejus, offerentium gratiarum actionem *in* domo Jehovæ: cùm reduxero captivam multitudinem hujus terræ ut antea, ait Jehova.

Suprà 7. 34.
Pſal.136.

12 Sic ait Jehova exercituum, adhuc erit in loco hoc vaſtato adeò ut nullus inſit homo [e] aut jumentum, & in omnibus civitatibus ejus; caula paſtorum facientium ut accubent greges.

[e] Heb. *uſq; ad jumentum.*

13 In civitatibus [f] montanis, in civitatibus humilis loci, & in civitatibus Auſtralis plagæ, & in terra Binjaminis, ac in locis circumjacētibus Jeruſchalaima, deniq; in civitatibus 'Jehudæ; adhuc tranſibunt greges [g] opera 'numerantis, ait Jehova,

[f] Heb. *montis.*

[g] Heb. *per manus.*

14 'Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; cùm præſtabo verbum iſtud optimū quod proloquutus ſum erga domum Jiſraëlis, & erga domum Jehudæ.

15 Diebus illis & tempore illo faciam ut efflореſcat Davidi germen juſtum; qui exercebit jus & juſtitiam in terra.

Suprà 23. 5.

16 Diebus illis ſervabitur Jehuda, & Jeruſchalaimani habitabunt ſecurè; atque hoc eſt quo vocabit eam *civitatem* Jehova juſtitia noſtra.

17 'Nam ſic ait Jehova, non exſcindetur Davidi vir ſedens in ſolio domus Jiſraëlis:

18 Etiam ſacerdotibus Leviticis non exſcindetur vir a conſpectu meo; 'offerens holocauſtum, & adolens munus, ac faciens ſacrificium omnibus diebus.

19 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

20 Sic ait Jehova, ſi irritum facere poteſtis fœdus

ſuprà 31. 35.

fœdus meum *de* die & fœdus meum *de* nocte; idque ut non ſit diurnum tempus & nocturnum tempore ſuo:

21 Etiam fœdus meum cum Davide ſervo meo irritum fiet; ne ſit ei filius regnans in ſolio ejus, & cum Levitis ſacerdotibus miniſtris meis.

22 Ut non poteſt numerari exercitus cœlorum, nec poteſt menſurari arena maris; ita augebo ſemen Davidis ſervi mei, & Levitarum miniſtrantium mihi.

23 Rurſus fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

24 An non animadvertis quid populus iſte loquantur? dicendo, duas iſtas familias quas elegerat Jehova jam ſpernit ipſas: & populum meum contemnunt *illi*, adeò ut non *videatur eſſe* ampliùs gens in conſpectu illorum.

25 Sic ait Jehova, ſi non fœdus meum interdiu & noctu; *ſi* ſtatuta cœli & terræ non diſponam:

26 Etiam ſemen Jahhakobi & Davidis ſervi mei ſpernam, ne ſumam de ſemine ejus qui dominentur in ſemen Abrahami, Jiſchaki, & Jahhakobi; cùm reduxero multitudinem captivam eorum, miſertus ipſorum.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hæc prophetia etſi eodem argumento cum ſuperiore eſt, diverſa tamen eſt tempore, ut*
inſcriptio docet verſ. 1. Sunt autem partes illius quatuor: prima eſt exordium verſ. 2. & 3. ſecunda, propoſitio
prophetiæ, inde ad verſ. 19. tertia, confirmatio, ad verſum 23. uſque; poſtrema, confutatio, reliquis. 2 Sic
ait] *hujus exordii (quo Deus propoſitionis ſequentis fundamenta proponit) duo ſunt loci: unus, a perſona Dei*
promiſſiones præſtituri ex natura & fœdere ſuo, hoc verſ. alter a perſona Judæorum, cùm fuerint comparati
ad percipiendam ſanctè liberationem ſuam, verſu ſequent. Iſtud] *quod deinceps promiſſurus eſt.*
Formans] *ut Jeſchahh. 46.11.* 3 Invoca me] *ſecundus locus exordii per hortationem expreſſus.*
Quæ non agn.] *id eſt, præ infirmitate non potes cernere, attendens ad præſentia mala, & illis velut caligine*
quadam excæcatus: ut ipſe Jirmeja confeſſus fuerat ſuprà 32.17. 4 Nam ſic ait] *hujus propoſitionis*
primùm ſubjectum (ut ita dicamus) exponitur, duobus verſibus; deinde promiſſio per prolepſin ver. 6. quæ poſtea
exornatur ſequent. 5 Venientibus] *videlicet conſilio ſuo.* Imò ad expl.] *correctio, qua Dei conſilio*
Judæorum opponit ſuum. Propter quorum] ἐμπλοκὴν *Hhebraici ſermonis ad evidentiã tranſtulimus.*
6 Ecce] *prolepſis ſive propoſitio ſumma promiſſionum ſequentium, quæ allegoricè hoc verſ. poſtea*
ſeq. explicatur. Sunt autem earum partes duæ; reſtitutionis, quæ exponitur tribus verſibus; & fructuum ex reſtitutione
eventurorum, uſque ad verſ. 19. qui fructus hîc ſignificantur pacis & ſtabilitatis nomine. 7
Nam reduc.] *reſtitutionis promiſſæ partes ponuntur liberatio a peccatis & ſalus, duobus verſibus, & finis ſive*
uſus illius, gloria Dei, verſ. 9. 10 Sic ait] *prior liberationis fructus, ut diximus in verſ. 6. hîc primùm*
exornatur, quatuor verſibus; & autor effectorq; illius Chriſtus promittitur, verſ. 14. & 15. deinde poſterior
fructus, nimirum ſtabilitatis æternæ exponitur, ver. ſeq. 13 Jehudæ] *id eſt, totius regni.* Numerantis]
pro ratione illa quam expoſuimus Levit. 27. 32. 14 Ecce] *promiſſio de Chriſto effectore bonorũ præcedentium,*
in quo omnes promiſſionis Dei ſunt etiam & amen ad Dei gloriam, 2. Corinth. 1.20. 17 Nam ſic
ait] *altera pars promiſſionis de ſtabilitate regni, hoc verſ. & ſacerdotii, ſeq. verſu: quæ duo in uno Chriſto concurrere*
demonſtravimus ſuprà 30.21. 18 Offerens] *id eſt, fungens ſacerdotio, & perficiens miniſterium*
totum a Levitarum gente figuratum. 19 Deinde] *confirmatio præcedentis ſtabilitatis a documentis*
naturalibus, uſque ad verſ. 23. tum in perſona Chriſti, verſ. 20. & 21 tum in omnibus Eccleſiæ membris,
verſ. 22. 22 Semen Davidis] *id eſt, pios inſitos in Chriſtum Davidis filium qui fecit nos Reges*
& Sacerdotes Deo & Patri ſuo, 1. Petri 2.5. & Apocalyp. 1.6. & 5.10. 23 Rurſus] *confutatio ludificationum*
quibus utuntur hoſtes Eccleſiæ, & infirmi percelluntur, eodem argumento quo confirmatio.
24 Populus iſte] *infirmus videlicet, & abjiciens ſpem promiſſionum ex præſentibus malis.* Contemnunt
illi] *hoſtes Eccleſiæ.* 25 Si non] *id eſt, potiùs aliquis fœdus meum de natura conſervationis*
initum præſtari a me impediverit, quàm ut ſempiternam Eccleſiæ adminiſtrationem ex promiſſo mihi extorqueat.

CAPUT XXXIIII.

Propheta ex Dei mandato exitium Regis Tzidkijæ prænuntiat: deinde cùm Judæi contra legem & ſingulare fœdus ſuum veniſſent, quo ſervos ſuos manu miſerant, reprehendit illos graviſſimè impii & inhumani facti, & compenſationem maleficii a Deo Regi populoq; eventuram docet.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova (cùm Nebucad-retzar Rex Babyloniæ & omnes copiæ ejus, omniáque regna terræ [a] in dominio ejus, omnes denique populi oppugnarent Jeruſchalaima & omnes civitates eorum) dicendo,

2 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis, abi, & alloquere Tzidkijam Regem Jehudæ: & indicito ei, ſic ait Jehova, ecce ego traditurus ſum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ, ut comburat eam igne:

3 Tu autem non eripies te e manu ejus, ſed omnino prehĕdêris, & in manum ejus tradêris: ita oculi tui oculos Regis Babyloniç videbunt, & os ejus [b] in os te alloquetur, ac in Babyloniam pervenies.

4 Veruntamen audi verbum Jehovæ, Tzidkija Rex Jehudæ: ſic ait Jehova de te, non es moriturus gladio:

5 Cum pace moriturus es, & uſtionibus majorum tuorum, Regum præcedentium, qui fuerunt ante te, ſimiliter *uſtiones odorum* comburent tibi, & *dicentes* eheu Domine, plangent te: nam verbum *hoc* ego loquutus ſum, dictum Jehovæ.

6 Itaque eloquutus eſt Jirmeja Propheta apud Tzidkijam Regem Jehudæ, omnia verba iſta Jeruſchalaimis,

7 Copiis Regis Babyloniæ oppugnantibus Jeruſchalaima, & omnes civitates Jehudæ reliquas,

[a] Heb. *dominii manus ejus.*

2. Reg. 25.

[b] Heb. *os tuũ alloquetur.*

liquas, Laciſchum & Hhazekam : nam hæ reliquæ erant e civitatibus Jehudæ, civitates [c]munitæ.

[c] Heb. *munitionum.*

8 'Verbum quod fuit ad Jirmejam a Jehova, poſtquam pepigiſſet Rex Tzidkija fœdus cum toto populo qui erat Jeruſchalaimis, de promulganda ipſis libertate;

9 Ut dimitteret quiſque ſervum ſuum & quiſque ancillam ſuam, Hhebræum Hhebræamque, liberos; ut non [d] exigeret ſervitutem ab ipſis, a Jehudæo fratre ſuo, quiſquam.

Exod.21:2.

[d] Heb. *ſervire ſibi per ipſos: ut Exo.1.14, ſic verſu ſeq.*

10 Et auſcultantes omnes Principes, totusq; populus qui convenerant in fœdus, ut dimitteret quiſque ſervum ſuum, & quiſque ancillam ſuam liberos, ut non exigeret ſervitutem ab ipſis ampliùs; auſcultantes, inquam, dimiſiſſent:

11 [e]Iterum verò poſtea recepiſſent ſervos illos & ancillas, quos dimiſerant liberos; & ſubigerent eos in ſervos & in ancillas.

[e] Heb. *& reverterētur poſtea & reducerent.*

12 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

13 'Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis; ego pepigeram fœdus cum majoribus veſtris qua die eduxi eos e terra Ægypti, e domo ſervorum, dicendo,

14 A fine ſeptem annorum dimittitote quiſque fratrem ſuum Hhebrœum qui ſe vendiderit tibi; poſtquam ſerviverit tibi ſex annis, dimittito eum liberum abs te: ſed non auſcultarunt majores veſtri mihi, neque inclinarunt aurem ſuam.

Exod.21.2. Deut.15.12.

15 Reverſi quidem vos hodie feciſtis quod rectum videtur in oculis meis, promulgando libertatem quiſque amico ſuo; cùm pepigiſtis fœdus coram me in domo [f] quæ vocatur de nomine meo:

[f] Heb. *ſuper quam vocatum nomen meum.*

16 Sed [g] rurſus prophanaſtis nomen meum recipientes quiſque ſervum ſuum, & quiſque ancillam ſuam, quos dimiſeratis liberos ad [h] deſiderium ſuum; quos ſubigitis ut ſint vobis ſervi & ancillæ.

[g] Heb. *reverſi eſtis & prophanaſtis.*

[h] Heb. *animam: ut Pſal.* 27.12.

17 Idcirco ſic ait Jehova, vos non auſcultaſtis mihi, promulgando libertatem quiſque fratri ſuo & quiſque amico ſuo: ecce ego promulgo contra vos libertatem, dictum Jehovæ, gladio, peſti, & fami; & tradam vos commotioni apud omnia regna terræ.

18 Tradam enim homines iſtos qui tranſgreſſi ſunt fœdus meum, qui non præſtiterunt verba fœderis quod pepigerant coram me; 'cùm tranſiverunt inter dimidiatas partes ejus vituli quē diſſecuerant in duo:

19 *Nempe* principes Jehudæ, & principes Jeruſchalaimorum, aulicos, & ſacerdotes, totumque populum hujus terræ; qui tranſiverunt inter dimidiatas partes vituli illius;

20 Tradam, inquam, eos in manum inimicorū ipſorum, & in manum quærentium animam ipſorum; & erit cadaver ipſorum cibo volucribus cœlorum, & beſtiis terræ.

21 Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Principes ejus tradam in manum inimicorum ipſorum, & in manum quærentium animam ipſorum: in manum, inquam, copiarum Regis Babyloniæ, 'quæ [i] abiverunt a vobis.

[i] Heb. *aſcenderunt.*

22 Ecce ego præcepturus ſum, dictum Jehovæ, & revocaturus eos contra civitatem hanc ut oppugnent eam, & capientes eam comburant eam igne: & civitates Jehudæ ita exponam deſolationi ut nullus inſit habitator.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hoc caput duas prophetias continet: unam de Rege, uſque ad verſ.8. alteram de regno toto, cæteris. In priore prophetia præter inſcriptionem verſ.1. narrantur mandatum de pronuntiando eventu Tzidkijæ, verſib. quatuor, & obſequium Prophetæ, verſ.6. & 7.* 5 Cum pace] *id eſt, naturali, non violenta morte.* Uſtionibus] *vide 2.Chron.16.14.* 8 Verbum] *in ſecunda hac prophetia narrantur primùm occaſio, verſibus 4. deinde verò denuntiatio ipſa, reliquis. Occaſio autem fuit hujuſmodi: obſidentibus Babylonii Jeruſchalaima, viſum eſt Judæis, ad deprecandum Deum & præſentem iram ipſius avertendam, promulgare libertatem ſervorum ex lege: cùm autem Babylonii adventante Ægyptio obſidionem ad tempus ſolviſſent, ut narratur infrà 37.5. tum Judæi ad priſtinam ſuam nequitiam revertentes in ſervitutem iterum eos vindicarunt, quos publico judicio & fide publica liberaverant. Quamobrem Deus judicium ſuum comparat elegantiſſimè cum illorum maleficio.* 13 Sic ait] *hujus denuntiationis partes ſunt duæ: prior eſt conteſtatio, verſibus quatuor: poſterior, ſententiæ dictio, poſtquam Judæorum populus reus peractus eſt, ad finem uſque.* 18 Cùm tranſiver.] *ex antiqua fœdus jungentium formula: de qua Gen.* 15. 17. 21 Quæ abiverunt] *ſolventes obſidionem (ut diximus in verſ.8.) ad obſiſtendum Ægyptio.*

CAPUT XXXV.

Deus propoſito Recabæorum exemplo Judæos conteſtatur, inobſequentem ipſorum animum redarguit, & Judæis mala quàm plurima, Recabæis bona prænuntiat.

Suprà 32.4

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; temporibus Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ, edicendo,

2 Abi ad 'familiam Recabæorum, & alloquutus eos adducito eos *ad* domum Jehovæ in unū cubiculorum; ut des bibendum eis vinum.

3 Itaq; aſſumens Jaazanjam filiū Jirmejæ filii Chabatzinjæ & fratres ejus, omnéſq; filios ejus; deniq; totam familiam Recabæorum,

4 Adduxi eos *ad* domum Jehovæ, in cubiculum filiorum Chananis filii Jigdaljæ 'viri Dei: quod *eſt* prope cubiculum 'Principum, quod *eſt* ſupra cubiculum Mahhaſejæ filii Schallumi obſervantis limen.

5 Cúmque propoſuiſſem coram filiis familiæ Recabæorum ſcyphos plenos vini, & pocula; dixi ad eos, bibite vinum:

6 Qui dixerunt, non ſumus bibituri vinum; nam Jonadab filius Recabi 'pater noſter 'interdixit nobis, dicendo, ne bibitote vinum, vos, aut filii veſtri [a] unquam:

[a] Heb. *uſque in ſeculum.*

7 Et domum ne ædificatote, & ſemen ne ſeritote, vineámque ne [b] conſeritote, neque eſto vobis: ſed 'in tentoriis habitetis omnibus diebus

[b] Heb. *plantate.*

bus veſtris, ut vivatis diebus multis in ſuperficie terræ,ubi inquilini eſtis.

8 Itaque auſcultantes voci Jonadabi filii Recabi patris noſtri in omnibus quæ præcepit nobis;ut non bibamus vinum omnibus diebus noſtris nos, uxores noſtræ , filii noſtri, & filiæ noſtrę,

9 Utq; non ædificemus domos ad habitationem noſtram;& vinea, aut ager, aut ſementis non ſit nobis;

10 Sed habitemus in tentoriis: auſcultantes, inquam,facimus omnino prout pręcepit nobis Jonadab pater noſter.

11 [a]Fuit autem cùm aſcenderet Nabucad-retzar Rex Babyloniæ in terram hanc, ut diceremus,[c] agite,ingrediamur Jeruſchalaima [d] metu copiarum Chaldæorum, & metu copiarum Syrię: ita conſidemus Jeruſchalaimis.

12 [a] Tum fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

13 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, abi,& dicito viris Jehudæ, & habitatoribus Jeruſchalaimorum : [a]an non percepturi eſtis eruditionem, ut auſcultetis verbis meis ? dictum Jehovę.

14 Præſtatur *unumquodque* verborum Jonadabi filii Recabi,qui interdixerat filiis ſuis ne biberent vinum ; non enim biberunt uſque in diem hunc,quia auſcultant præcepto patris ſui: ego autem alloquor vos [e] inde a diluculo continenter,nec tamen auſcultatis mihi.

15 Cumque mitto ad vos omnes ſervos meos Prophetas [f] inde a diluculo continenter, dicendo,revertimini jam quiſque a via ſua peſſima,& bonas efficite actiones veſtras, neque [g] ſequamini deos alienos colendo eos , ita manete in hac terra quam tradidi vobis & majoribus veſtris:non tamen inclinatis aurem veſtram, neq; auſcultatis mihi.

16 [a] Quandoquidem præſtant filii Jonadabi filii Recabi præceptum patris ſui quod præcepit ipſis; populus verò iſte non auſcultat mihi;

17 [a]Idcirco ſic ait Jehova Deus exercituum, Deus Jiſraëlis, ecce ego adducturus ſum contra Jehudam , & contra omnes habitatores Jeruſchalaimorum totum illud malum quod proloquutus ſum contra eos : eò quòd mihi alloquenti ipſos non auſcultarunt,& revocanti ipſos non reſponderunt.

18 [a]Familiæ verò Recabæorum dixit Jirmeja; ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; eò quòd auſcultatis præcepto Jonadabi patris veſtri : & obſervantes omnia præcepta ejus facitis omnino prout præcepit vobis;

19 Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis ; [a] non exſcindetur vir Jonadabo filio Recabi , qui ſtet coram me omnibus temporibus.

[c] Heb. *venite & ingrediamur.*

[d] Heb. *a facie.*

[e] Heb. *mane ſurgendo & loquendo.*

[f] Heb. *mane ſurgendo & mittendo* 2.Chron.36.15.

[g] Heb. *ire poſt.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Prophetia hæc (cujus inſcriptio continetur verſ.*1.*) duas habet partes ; typum,uſque ad verſ.* 12.*& anagogen ſive accommodationem propheticam,reliquis.* 2 Familiam Recab.] *qui orti erant ex Kinæorum gente,ac proinde nullam poſſeſſionem ſibi attributam lege obtinebant; ſed victum comparabant ex publicis miniſteriis;vide* 1.*Chron.*2.55. 4 Viri Dei] *ut Deut.*33.1.*ſic commendatur pietas & functio hujus ſacerdotis.* Principum] *id eſt,prefectorum templo.* 6 Pater noſter] *id eſt,celebris ille progenitor familiæ noſtræ timens Dei , cujus mentio eſt* 2.*Reg.*10.15. Interdixit] *ductus non humano conſilio tantùm,quo inquilinis modeſtia,ſobrietas,humilitasq; inter cæteros maximè commendatur; ſed ſpiritu prophetico , quo eventuras Jiſraëlitis omnibus calamitates præſignificabat.* 7 In tentoriis] *ut majores antea fecerant, Judic.*4.17. 11 Fuit autem] *occupatio : cur ergo,dixerit quiſpiam , in tentoriis modò non habitatis? reſpondent hoc a ſe non de induſtria,ſed ex neceſſitate fieri.* 12 Tum fuit] *tranſitio ad anagogen,ut diximus verſ.*1. *Sunt autem illius partes duæ;conteſtatio,tribus verſibus ſeq. & ſententia dictio,*4.*ultimis.* 13 An non] *propoſitio conteſtationis;quæ illuſtratur per comparationem minoris, id eſt,præcedentis exempli,ver.*14.*&* 15. 16 Quandoquidem] *replicatio præcedentis conteſtationis,continens membra duo comparationis ; de quibus deinceps ſententia fertur a Deo,* ὕστερον πρότερον. 17 Idcirco] *prior ſententiæ pars in Judæos,hoc ver.* 18 Familiæ verò] *poſterior ſententiæ pars de Recabæis, duobus verſibus.* 19 Non exſcind.] *id eſt,perpetua erit gens iſta coram me,ex prædictione Jonadabi ſuprà ver.*7 *nam illos ex captivitate fuiſſe reduces oſtendit Hhezra* 1.*Chron.*2.

CAPUT XXXVI.

Propheta ex mandato Dei volumen prophetiarum ſuarum per Barucum ſcribi, & ſolenni die apud populum pronuntiari jubet : quo cognito,principes Barucum advocant, legentem ex libro audiunt , & metu Regis admonent ut Jirmeja & ipſe deliteſcant: Rex verò audita parte voluminis,illud comburi jubet , Jirmejamq; & Barucum capi : quamobrem Jirmeja a Deo ſervatus Regi,regnoq; mala prænuntiat, & volumen de integro conſcribi curat.

1 [a] FUIT autem [a]anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudę;fuit verbum hoc ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

2 Sume tibi volumen libri , & ſcribito in eo omnia verba quæ proloquutus ſum tibi de Jiſraële,& de Jehuda,ac de omnibus gentibus; ex quo die alloquutus ſum te, a diebus Joſchijæ uſque in diem hunc:

3 Si fortè audiant domus Jehudæ totum illud malum quod ego cogito facere ipſis: ut revertantur quiſq; a via ſua peſſima,& condonem iniquitatem ipſorum & peccatum ipſorum.

4 Quamobrem vocavit Jirmeja Barucum filium Nerijæ: ſcripſitq; Baruc ex ore Jirmejæ omnia verba Jehovę,quę eloquebatur ipſi *Jirmeja,*[a]in volumine libri.

5 [a]Deinde præcepit Jirmeja Baruco, dicendo; [a]ego detentus, non poſſum venire ad domum Jehovę:

6 Quare ito tu & legito in hoc volumine,quod ſcripſiſti ex ore meo,verba Jehovæ, [a] audiente populo,in domo Jehovæ,[a] die jejunii: atque etiam audientibus omnibus Jehudæis,qui venerint ex civitatibus ſuis,legito illa:

[a] Heb. *in a*
ribus pop
ſic deincep

7 Si fortè [b] procidant deprecantes ipſi coram Jehova, & revertantur quiſq; a via ſua peſſima: nam magna eſt illa ira & æſtus quo eloquutus eſt Jehova contra populum hunc.

8 Et fecit Baruc filius Nerijæ omnino prout præceperat ipſi Jirmeja Propheta; legendo in eo libro verba Jehovæ *in* domo Jehovæ.

9 Fuit enim anno quinto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ, menſe nono, [c] indicto jejunio coram Jehova toti populo Jeruſchalaimis: cùm totus populus, venientes ex civitatibus Jehudæ eſſent Jeruſchalaimis,

10 Ut legeret Baruc in libro verba Jirmejæ *in* domo Jehovæ; in cubiculo Gemarjæ filii Schaphanis ſcribæ, in atrio ſuperiore, ad oſtium portæ domus Jehovæ [5] recentioris, audiente toto populo.

11 [6] Cùm autem audiviſſet Mica filius Gemarjæ filii Schaphanis, omnia verba Jehovę ex illo libro,

12 Deſcendit in domum Regis ad cubiculum [d] juriſperiti, ubi ecce omnes principes conſidebant: Eliſchamahh juriſperitus, & Delaja filius Schemahhjæ, & [7] Elnathan filius Hhacboris, & Gemarja filius Schaphanis, ac Tzidkija filius Chananjæ, omnes denique Principes:

13 Indicavitque ipſis Mica omnia verba quæ audiverat, cùm legeret Baruc in libro audiente populo.

14 Tum miſerunt omnes Principes ad Barucum [8] Jehudin filium Nethanję filii Schelemjæ filii Cuſchi, qui ediceret, volumen illud in quo legiſti audiente populo, ipſum accipe in manum tuam ac veni: accipiens itaq; Baruc filius Nerijæ volumen illud in manum ſuam venit ad illos:

15 Qui dixerunt ad eum, ſede jam & lege illud nobis audientibus: legitque Baruc audientibus illis.

16 Fuit autem cùm audiviſſent omnia verba illa, ut [e] expaveſcentes alloquerentur alter alterum; & dicerent ad Barucum, [f] omnino indicabimus Regi omnia verba iſta.

17 Barucum autem interogaverunt, dicendo; indica jam nobis quomodo ſcripſeris omnia verba iſta ex ore illius:

18 Quibus dixit Baruc, ex ore ſuo pronuntiabat mihi omnia verba iſta; & ego ſcribebam in libro atramento.

19 Tum edixerunt Principes Baruco; abi, abſcondere tu & Jirmeja, & ullus neſciat ubi ſitis:

20 Veneruntq; ad Regem in atrium, cùm volumen illud diſpoſuiſſent in cubiculo Eliſchamahhi juriſperiti; & indicaverunt audiente Rege omnia verba iſta.

21 Mittens itaque Rex Jehudin ad accipiendũ volumen illud, accepit illud e cubiculo Eliſchamahhi juriſperiti: legitque ipſum Jehudi audiente Rege & audientibus omnibus principibus qui adſtabant Regi.

22 Rex autẽ ſedebat in domo hyberna, menſe nono; idque cum foco ante ipſum accenſo.

23 Fuit ergo cùm legiſſet Jehudi tria [g] folia aut quatuor, *ut* laceraret illud [h] ſcalpro librario, & projiceret in ignem qui erat in foco; donec conſumeretur totum volumen igne illo qui erat in foco.

24 [9] Non autem expaverunt, neque lacerarunt veſtimenta ſua; Rex, & omnes ſervi ejus, qui audiebant omnia verba illa.

25 Quin etiam Elnathane, Delajaque, & Gemarja intercedentibus apud regem ne combureret volumen; non tamen auſcultavit eis:

26 Imò præcepit Rex Jerachmeeli [10] filio Regis, & Serajæ filio Hhazrielis, & Schelemjæ filio Hhabdeelis, ut caperent Barucum ſcribam, & Jirmejam Prophetam; ſed abſcondit eos Jehova.

27 [11] Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam [12] (poſtquam exuſſiſſet Rex volumen illud, & verba quæ ſcripſerat Baruc ex ore Jirmeję) edicendo,

28 [i] Iterum accipe tibi volumen alterum; & ſcribe in eo omnia verba priora, quæ erant in volumine illo priori quod exuſſit Jehojakim Rex Jehudæ.

29 [13] De Jehojakimo autem Rege Jehudæ, dicito, ſic ait Jehova: tu exuſſiſti volumen illud dicens, quare ſcripſiſti in eo, dicendo, [k] omnino venturus eſt Rex Babyloniæ, & perditurus terrã hanc, facturuſq; ut ceſſent ex ea homines & jumenta?

30 Idcirco ſic ait Jehova de Jehojakimo Rege Jehudæ, non erit ei ſedens in ſolio Davidis; & cadaver ejus erit projectum æſtui [l] diurno, & gelu nocturno.

31 Nam animadvertam in eum, & in ſemen ejus, & in ſervos ejus iniquitatem ipſorum; & adducam contra eos, & contra habitatores Jeruſchalaimorum, ac contra viros Jehudę totum illud malum quod [14] proloquebar eis, ac non auſcultarunt.

32 Itaque, Jirmeja accipiens volumen alterum tradidit ipſum Baruco filio Nerijæ ſcribæ, qui ſcripſit in eo ex ore Jirmejæ omnia verba libri quem exuſſerat Jehojakim Rex Jehudæ igne: & adhuc [m] addita ſunt illis verba multa ejuſmodi.

[b] Heb. procidat deprecatio eorum: hypallage Rhetorum.

[c] Heb. cùm indixiſſent jejunium, impersonaliter.

[d] Heb. ſcribæ: ſic deinceps.

[e] Heb. expaverunt vir ad amicum ſuum.

[f] Heb. indicando.

[g] Heb. *valvas.*

[h] Heb. *novacula ſcribæ.*

[i] Heb. *revertere accipe.*

[k] Heb. *veniendo.*

[l] Heb. *in die, & gelu in nocte.*

[m] Heb. *additum eſt, impersonaliter.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Totum hoc caput narrativum eſt, cujus hiſtoria tria maximè capita continet: primum eſt fidei quam Jirmeja & Baruc adhibuerunt ad teſtandum voluntatem Dei, 10. primis verſibus: ſecundum contradictionum quæ a ſummatibus obvenerunt, & periculorum a Rege, uſque ad ver. 27. tertium, ſententiæ dictio in contravenientes, ad finem uſque.* Anno quarto] *videlicet ſub finem illius, habitis duabus illis concionibus quæ poſitæ ſunt ſuprà 25. & 35. quod confirmatur infrà verſ. 5. & 9.* 4 In volumine libri] *i. libro plicatili, qui in cylindrum convolvebatur, ut erant priſcorum libri: ſic Pſal. 40.8.* 5 Deinde] *perſcripto volumine: quid fuit anno quinto menſe nono, ut oſtendit ver. 9.* Ego detentus] *hujus detentionis cauſas etſi præſcriptis verbis in ſcriptura legi non meminimus, tamen tres ſimul putamus in hoc tempus concurriſſe. prima eſt interdictum Regis, qui principio Regni ediderat inſignia impietatis & crudelitatis ſuæ documenta, ſuprà 26. ſecunda fuit abſtentio (ut patres loquebantur) Eccleſiaſtica, qua putamus principes Sacerdotum Regi aſſentantes Jirmejam quodammodo excommunicaſſe, ne orationem amplius haberet ad populum aut templum accederet, adductos duabus illis prophetiis quas enuntiaverat anno quarto, ſuprà 25. & 35. tertia eſt mandatum Dei, quo voluit Deus conſulere Prophetæ ſuo, & abſentia ſilentioq; illius*

(quod improbi in beneficio ponebant) punire Eccleſiam Judæorum. 6 Die jejunii] *non imperati lege, ſed conceptivi: ut apparet ex verſ.9.* 10 Recentioris] *vide ſuprà 26.10.* 11 Cùm autem] *ſecunda pars narrationis, ut diximus in ver.1.* 12 Juriſperiti] *nimirum Eliſchamahhi, qui mox nominatur. Erat autem ille quidem veluti rector & moderator in conſilio Regis & principum.* Elnathan] *de quo ſuprà 26.22.* 14 Jehudin] *apparitorem Regis, ut ex ſequentibus conſtat.* 16 Expaveſcentes] *id eſt, capita conferrent, affecti quodammodo & perculſi prophetiæ gravitate: ut demonſtrant conſilio ſuo, ver.19.* 24 Non autem] *id eſt, ne paulùm quidem perculſi ſunt, ut illi ver.16.* 26 Filio Regis] *id eſt ſuo: quamobrem toti Jojakimi familiæ deinde maledicitur, infrà ver.30.* 27 Fuit autem] *tertia pars, ut diximus in ver.1.* 29 De Jehojakimo] *hujus prophetiæ partes ſunt, conteſtatio, hoc verſu, & ſententiæ latio, duobus ſequentibus.* 31 Proloquebar] *eo volumine quod ab illis exuſtum eſt.*

CAPUT XXXVII.

Tzidkija Rex improbus, Chaldæis obſidentibus Jeruſchalaima, cùm Ægyptios ſibi adjunxiſſet, Deum a propheta pro communi ſalute orari jubet; Propheta verò ſententiam judicii a Chaldæis venturi pronuntiat: quamobrem ſoluta obſidione Jirmeja capitur, & cæſus in carcerem durum a Principibus detruditur: ex quo liberatus a Rege, & ſecunda criminatione obrutus in duriorem alterum conjicitur: unde iterum pii cujuſdam aulici opera eductus a Rege conſulitur, & repetito eodem judicio contra Judæam in cuſtodia conſervatur.

1' POSTEA regnavit Rex Tzidkija filius Joſchijæ pro Conja filio Jehojakimi; quem conſtituit Regem Nebucad-retzar Rex Babyloniæ in terra Jehudæ. 2.Reg.25.

2 Sed non auſcultavit ipſe, aut ſervi ejus, & populus terræ; verbis Jehovę quæ loquebatur per Jirmejam Prophetam.

3 'Miſerat quidem Rex Tzidkija Jehucalem filium Schelemjæ, & Tzephanjam filium Mahhaſejæ Sacerdotem ad Jirmejam Prophetam, qui dicerent; ora, quęſo, pro nobis Jehovam Deũ noſtrum:

4 Cùm Jirmeja liberè [a] verſaretur in medio populi, nec dum poſuiſſent eum in [b] carcere,

5 'Neque copiæ Parhhonis egrederentur ex Ægypto ('nam audientes Chaldæi qui obſidebãt Jeruſchalaima famam de illis, abiverunt a Jeruſchalaimis)

6 Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejã Prophetam: ut diceret:

7 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis, ſic dicitote ad Regem Jehudæ, qui miſit vos ad me ad conſulẽdum me: 'ecce copiæ Parhhonis quæ egreſſurę ſunt vobis in auxilium, revertentur in terram ſuam, in Ægyptum:

8 Et reverſi Chaldæi oppugnabunt civitatem hanc, & capientes eam comburent eam igni.

9 Sic ait Jehova, ne decipiatis [c] vos ipſos dicendo; [d] omnino abituri ſunt a nobis iſti Chaldæi: nam 'non ſunt abituri:

10 'Quin ſi percuteretis omnes copias Chaldæorum oppugnantium vos, & reliqui eſſent ex eis homines transfixi: quiſque in tentorio ſuo exſurgerẽt, & comburerent civitatem hanc igne.

11 Fuit autem cùm abducerentur copiæ Chaldæorum a Jeruſchalaimis, propter copias Parhhonis,

12 Ut exiret Jirmeja Jeruſchalaimis, profecturus in terram Binjaminis; ad delabendum inde, 'in medio populi:

13 'Cumque eſſet in porta Binjaminis, ubi erat magiſter pręfecturæ, nomine Jireija filius Schelemjæ filii Chananjæ; prehendit Jirmejam Prophetam, dicendo, 'ad Chaldæos tu deficis.

14 Cui dixit Jirmeja, falſum *eſt*, minimè deficio ad Chaldæos; non tamen auſcultavit ei, ſed prehendit Jireija Jirmejam, & abduxit eum ad Principes.

15 Tum efferveſcentes Principes contra Jirmejam percuſſerunt eum; & poſuerunt eum [e] in vinculis in domo Jehonathanis ſcribę: nam eam aptaverant pro carcere.

16 Cumque veniſſet Jirmeja [f] in foveam illam '& in cellulas illius, manſit ibi Jirmeja diebus multis.

17 Tandem mittens Rex Tzidkija recepit eum, & interrogavit eum Rex domi ſuæ [g] clàm, dicens: éſtne verbum a Jehova? cui dicens Jirmeja, eſt, ampliùs dixit, in manum Regis Babyloniæ tradêris.

18 Deinde dixit Jirmeja ad Regem Tzidkijam: quid peccavi tibi, aut ſervis tuis, aut populo iſti, quòd poſuiſtis me in carcere iſto?

19 'Et ubi ſunt Prophetæ veſtri, qui prophetant vobis, dicendo; non eſt venturus Rex Babyloniæ contra vos & contra terram hanc?

20 Nunc ergo audi quæſo, Domine mi Rex, [h] procido jam deprecans te; ne quæſo jubeas me redire in domum Jehonathanis ſcribæ, ut non moriar ibi.

21 Quamobrem præcepit Rex Tzidkija ut [i] cõmitterent Jirmejam in atrio cuſtodiæ, & darent ei tractam panis in diem ex vico piſtorum, donec conſumptus eſt omnis panis ex civitate: ita manebat Jirmeja in atrio cuſtodię.

[a] Heb. *ingrederetur & egrederetur: vide Num. 27.21.*

[b] Heb. *domo coërcitionis: ſic infrà ver. 15. & 18.*

[c] Heb. *animas veſtras.*

[d] Heb. *abeundo.*

[e] Heb. in
co vincul.

[f] Heb. in
cum foveæ.

[g] Heb. in ab
dito.

[h] Heb.
dat jam de
precatio m
coram te:
ſuprà 36.7.

[i] Heb.
nerent.

CAPUT XXXVIII.

1 AUDIENS verò Schephatja filius Mattanis, & Gedalja filius Paſchchuris & Jucal filius Schelemjæ, & Paſchur filius Malcijæ; verba quibus Jirmeja alloquebatur 'totum populum, dicendo,

2 Sic ait Jehova, qui manſerit in civitate hac, morietur gladio, fame, aut peſte; qui autem exierit ad Chaldæos ut vivat, utique erit ipſi anima ſua loco ſpolii, & vivet.

3 Sic ait Jehova, omnino tradetur civitas hæc in manum copiarum Regis Babyloniæ, quæ capient eam.

4 Dixerunt Principes ad Regem, morte afficiatur quæſumus vir iſte, quandoquidem iſte remiſſas reddit manus [a] bellatorum qui reliqui ſunt in civitate hac, & manus totius populi,

allo-

[a] Heb.
rum bell

alloquendo eos [b] in hanc ſententiam: nam vir iſte'minimè quærit pacem populo huic, ſed malum.

5 Quibus dixit Rex Tzidkija, ecce eſt in manu veſtra: nam minimè *is* '*eſt* Rex *qui* poſſit contra vos quicquam.

6 Accipientes itaque Jirmejam ' qui erat in atrio cuſtodiæ, conjecerunt eum in illam foveam *quę erat* Malcijæ filii Regis, demittentes Jirmejam funibus: in fovea autē illa nulla erat aqua; ſed lutum, adeò ut immergeretur Jirmeja luto.

7 Sed cùm audiviſſet 'Hhebed-melec Æthiops, vir aulicus qui erat in domo Regis, poſitum eſſe Jirmejam in illa fovea; 'Rege ſedente in porta Binjaminis,

8 Egreſſus Hhebed-melec e domo Regis, alloquutus eſt Regem, dicendo,

9 Domine mi Rex, malè fecerunt homines iſti in omnibus quæ fecerunt Jirmejæ Prophetæ, eò quòd conjecerunt eum in iſtam foveam: 'qui moriturus fuerat ' in loco ſuo propter famem, quia nihil eſt panis ampliùs in hac civitate.

10 Quapropter præcepit Rex Hhebed-meleco Æthiopi, dicendo, ſume ad manum tuam hinc triginta homines: ut educas Jirmejam Prophetam ex iſta fovea, cùm nondum moritur.

11 Tum ſumens Hhebed-melec homines illos ad manum ſuam, venit ' in domum Regis, in locum ſubjacentem ærario unde ſumpſit veteramenta [c] abjecta, veteramenta inquam evanida: quæ demiſit ad Jirmejam in foveam illam funibus:

12 Et dixit Hhebed-melec Æthiops ad Jirmejam, pone jam veteramenta iſta abjecta evanidaque [d] ſub axillis tuis, ſubtus cum funibus: & fecit Jirmeja ita.

13 Sic trahentes Jirmejam funibus eduxerunt eum ex illa fovea, & manſit Jirmeja in atrio cuſtodiæ.

14 Deinde mittens Rex Tzidkija recepit Jirmejam Prophetam ad ſe, ad'ingreſſum principalem qui erat ad domum Jehovæ: & dixit Rex ad Jirmejam, peto ego abs te verbum, ne celato me illud.

15 'Dicente autem Jirmeja ad Tzidkijam, ſi indicem tibi, an non [e] certè morte afficies me? & ſi conſulam tibi, *an* non auſcultabis mihi?

16 Juravit Rex Tzidkija Jirmeję [f] clàm, dicendo, vivens Jehova qui fecit nobis animam hanc *mihi adimat eam*, ſi morte affecero te, aut ſi tradidero te in manum hominum iſtorum qui quęrunt animam tuam.

[b] Heb. *ſecundum verba hæc.*

[c] Heb. *abjectorum, evanidorum: ſic deinceps.*

[d] Heb. *manuum tuarum.*

[e] Heb. *morte afficiendo.*

[f] Heb. *in abſcondito: ut ſuprà 37.17.*

17 Dixit itaque Jirmeja ad Tzidkijam, ſic ait Jehova Deus exercituum, Deus Jiſraëlis; ſi [g] omnino egreſſus fueris ad Principes Regis Babyloniæ, utique vivet anima tua, & civitas hæc non comburetur igne: ita vives tu & familia tua:

18 Sin autem non egrediaris ad Principes Regis Babyloniæ; utique tradetur civitas hæc in manum Chaldæorum qui comburent eam igne, tu verò non eripies te e manu eorum.

19 'Dicenti verò Regi Tzidkijæ ad Jirmejam; ego ſolicitè timeo Jehudæos qui deficiunt ad Chaldæos, ne tradant me in manum eorum, & ludificentur me:

20 Dixit Jirmeja, non ſunt tradituri: auſculta quęſo voci Jehovæ quam ego eloquor tibi, ut bene ſit tibi & vivat anima tua.

21 Quòd ſi tu renuas exire, hoc eſt verbum illud quod oſtendit mihi Jehova:

22 Quòd ecce omnes mulieres quæ reliquæ ſunt in domo Regis Jehudæ'deducētur ad principes Regis Babyloniæ; quamvis'dicant illæ incitaviſſe te & prævaluiſſe tibi viros [h] pacem colentes tecum, 'demerſos eſſe in cœno pedes tuos, averſos retrorſum;

23 Tamen e manu eorum qui omnes uxores tuas filioſque tuos deducent ad Chaldæos, tu quoque non eripies te: ſed manu Regis Babyloniæ prehenderis, & civitatem hanc comburet igne.

24 Tum edixit Tzidkija Jirmejæ; quiſquam neſciat verba iſta, ita non morieris.

25 Quòd ſi audientes Principes me loquutum eſſe tecum, venerint ad te, edixerintque tibi, indica jam nobis quid loquutus es apud Regem, ne celato nos, & te non afficiemus morte: quid item dixerit tibi Rex;

26 Tum'dicito ad eos, [i] procidens ego deprecatus ſum coram Rege; ut' non ſineret me redire in domum Jehonathanis ad moriendum ibi.

27 Venientes autem omnes Principes ad Jirmejam interrogaverunt eum, qui nuntiavit eis omnino ſecundum verba iſta quæ præceperat Rex: ſic [k] 'ſilentes abſtinuerunt ab eo, cùm non fuiſſet auditum'verbum illud.

28 Manſitque Jirmeja in atrio cuſtodiæ uſque in diem quo capta ſunt Jeruſchalaima: ubi erat, cùm caperentur Jeruſchalaima.

[g] Heb. *egrediendo.*

[h] Heb. *pacis tuæ.*

[i] Heb. *procidit deprecatio mea: ut ſuprà 36.7. & 37.20.*

[k] Heb. *ſiluerunt ab eo.*

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita perpetuam hiſtoriam continent, quomodo Jirmeja exceptus fuerit Jeruſchalaimis toto Regis Tzidkijæ tempore.* 3 Miſerat quidem] *id eſt, Rex quidem ipſe primùm facilis eſſe viſus eſt, & Deum ſeriò accedere, uſque ad ver.11. ſed evanuit totum illud ſpecioſum ſtudium præterito metu, & aulicis improbè in Jirmejam invehentibus, in quorum voluntatem Rex illicò traductus eſt, verſu 11. & 5. ſequentibus: cujus facilitatis ac potiùs ſocordiæ exempla deinceps ponuntur, hoc & ſequent. capite.*

5 Neque] *hanc negationem ἀπὸ κοινοῦ ex præcedente ver. repetendam fuiſſe docet argumentum: quod genus zeugmatis Hhebræis eſt uſitatiſſimum.* Nam audientes] *anticipatio narrationis, quæ ſuo loco habetur poſtea verſu 11.* 7 Ecce copię] *hîc Jirmeja pro deprecatione quam poſtulabat Rex ſententiam pronuntiat, & cauſam apertè oſtendit: nam (inquit Propheta) Rex fucum Deo ſe facturum putat: ita acceditis me quaſi reſipiſceret ſeriò, & certa fiducia in Deum unum recumberet: interea verba facitis: Rex enim de Ægyptiorum copiis adhibendis cogitat: quamobrem ſententia duobus membris continetur: unum eſt inanes fore auxiliares Ægyptiorum copias & re infecta abituras; alterum, Regem, populumque, & regnum Judæorum per Chaldæos everſum iri.* 9 Non ſunt abit.] *videlicet omnino, ita ut dicitis: nam abiverunt quidem, infrà verſ. 11. ſed paulò poſt redintegrarunt obſidionem cœptam.* 10 Quin ſi] *amplificatio per hypotheſin hyperbolicam, quæ oſtendit etiamſi Chaldæi circumvenirentur (ut adhibitis Ægyptiis factu-*

facturum ſe Tzidkija præſidebat) nihil tamen ex eo effectum iri. 12 In medio populi] *id eſt, Binjaminitarum & tribulium ſuorum, in agros ſuos & poſſeſſiones obſidione ſoluta redeuntium.* 13 Ad Chaldæos] *quorum potentiam magnificè Propheta prædicaverat: ſic impius iſte perfidè diſſimulans odium prophetiarum, perfidiæ & transfugii Jirmejam criminatur: ut ſolent qui honeſtè videri volunt procurare turpia.* 16 Et in cellu.] *id eſt, de alia in aliam circumducentes recluſiſſent eum in penitiſſima, ubi vix ſontes niſi perduelles collocabantur.* 19 Et ubi ſunt] *quaſi dicat, age, ſi placet, compareant illi, ut prophetiarũ comparatione apud æquos judices audita innoteſcat veritas: nam ſpiritus Prophetarum ſunt Prophetis ſubditi, 1. Cor. 14. 32. Ad hoc autem poſtulatum reticente Rege, Jirmeja ſaltem ſibi petit de æquiore loco proſpici, ſi negligitur cauſa veritatis.*

IN CAPUT XXXVIII.

1 Totum popul.] *Id eſt, Judæos omnes qui adibant ipſum in atrium cuſtodiæ.* 4 Minimè quærit] *ſi animo perduellis eſt; ut fuerant criminati ſuperiore capite.* 6 Qui erat in atrio] *hæc verba de induſtria tranſpoſuimus, ut* ἐμπλοκὴ *Hhebraici contextus illuſtris eſſet: hîc autem ars nefaria aulicorum obſervanda eſt, qui hominem addictum morti clàm tollendum putant, & carcere (qui ex omni jure ad cuſtodiam, non ad ſupplicium conſtitutus eſt) pro ſupplicio abutuntur.* 7 Hhebed-melec] *de quo infrà 39. 16.* Rege ſedente] *id eſt, in publico judicio, ubi Principes alii non audebant cum Propheta experiri jure.* 9 Qui moriturus] *id eſt, debebat illis fuiſſe ſatis quòd Jirmeja communi hac fame erat moriturus, nec fuerat acceleranda mors illius infami carcere.* In loco ſuo] *id eſt, atrio cuſtodiæ, ubi locum & alimentum ejus Tzidkija conſtituerat, ſuprà 37. 21.* 11 In domum Regis] *ubi erat fovea Malcijæ filii Regis, de qua verſ. 6.* 14 Ingreſſum princip.] *id eſt, aſcenſum illum verſus repagulis munitum, de quo 1. Reg. 10. 5. & 12. Eſt autem Hhebræa vox ambigua, quæ modò ſignificat tertium ordinem, modò ducalem (ut ita dicamus) ſive adduces pertinentem: quos Hhebræi vocant tertios a Rege communi appellatione.* 15 Dicente] *his verbis annuit quidem Jirmeja ſe verbum Dei prolaturum eſſe; priùs tamen ſtipulatur duo: unum, vitam ſibi ſervari, quod Rex ſpondet ſequente verſu; alterum, conſilium ſuum accipi, cui rex non reſpondet: nam hæ interrogationes non ſemper affirmant apud Hhebræos, ſed etiam de re ipſa quærunt.* 19 Dicenti verò] *id eſt, excuſanti ſe quòd conſilium deditionis non acciperet: quam excuſationem diluit propheta, ſequentibus.* 22 Deducentur] *videlicet cùm primùm Chaldæi irruperint Jeruſchalaima, & Tzidkija ſe in fugam vertet; nam illæ continuò oblatæ ſunt principibus ut quæſtio de conſiliis & factis Tzidkijæ haberetur.* Dicant] *id eſt, crimen totum defectionis a Chaldæis in conſiliarios tuos & fœderatos exteros transferant, ad excuſandum te.* Demerſos eſſe] *id eſt, per illos effectum eſſe, ut in hanc malorum abyſſum devenires, & a Chaldæis deficeres.* 26 Dicito ad eos] *hoc conſilium neque præcipit Rex, neque Jirmeja ſequitur falsò: nam in ipſo principio ſermonis ultrò citroq; habiti caveri ſibi Jirmeja poſtulaverat, ne aut morte afficeretur a Rege, aut adverſariis traderetur; & Rex viciſſim ſpoponderat, ſuprà ver. 15. & 16. jam verò partem ſermonis explicat, partemq; reticet, quam exponi principibus futurum fuiſſet inutile & damnoſum.* Non ſineret] *id eſt, non ferret me trudi in moleſtiorem carcerem quàm ſit atrium cuſtodiæ; ſive domum Jehonathanis, de qua 37. 15. ſive Malcijæ, de qua ſuprà ver. 6. ſynecdoche.* 27 Silentes abſtinuer.] *id eſt, acquieverunt ut Jirmeja conſiſteret in atrio cuſtodiæ; obſervantes fortaſſe dum novam criminandi occaſionem poſſent arripere.* Verbum illud] *reliquum, quod fuerat habitum cum Rege.*

CAPUT XXXIX.

Jirmeja priùs malè a ſuis exceptus, occupatis Jeruſchalaimis liberatur ab exteris, & honeſtè accipitur: ſimiliterq; pio illi aulico per quem fuerat ſublevatus pronuntiat liberationem ab omnibus vitæ periculis.

2. Reg. 25. 4.

1 ANNO nono Tzidkijæ Regis Jehudæ, menſe decimo; venit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ cum omnibus ſuis copiis ad Jeruſchalaima, & obſederunt ea.

2 Undecimo anno Tzidkijæ, menſe quarto, nono *die* menſis; perrupta eſt civitas:

3 Et ingreſſi omnes Principes Regis Babyloniæ conſederũt in porta mediana; Nergal-ſchareetzar præfectus ærario ſacro, Sarſecim præfectus aulicus, Nergal-ſchareetzer præfectus metationi caſtrorum, [a] & omnes principes reliqui regis Babyloniæ.

4 Fuit autem cùm videret eos Tzidkija Rex Jehudæ, & omnes bellatores, ut fugientes exirent noctu e civitate via horti Regis per portam *ſitam* inter duplicem murum; exivitque via campeſtrium.

5 Sed perſequentes copiæ Chaldæorum eos aſſequutæ ſunt Tzidkijam in campeſtribus Jerichuntis, & capientes eum deduxerunt eum ad Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ Riblam in terrã Chamathæ: qui [b] tulit in eũ ſententiam.

6 Nam jugulavit Rex Babyloniæ filios Tzidkijæ Riblæ ante oculos ejus, etiam omnes claros Jehudæ jugulavit Rex Babyloniæ:

7 Tum oculos Tzidkijæ excæcavit, & vinxit eum numellis chalybeis; ut deduceret eum in Babyloniam.

8 Domum verò Regis, & [c] domos populi cõbuſſerunt Chaldæi igne; muroſq; Jeruſchalaimorum demoliti ſunt.

9 Deniq; reſiduum populi qui reliqui erant in civitate, & defectores qui defecerant ad ipſum, ac reſiduum populi qui reliqui erant; deportavit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum in Babyloniam.

10 De populo verò tenuiſſimos quibus nihil erat quicquam, reliquit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum in terra Jehudæ: quibus dedit vineas & agros die illo.

11 Præceptum autem dederat Nebucad-retzar Rex Babyloniæ de Jirmeja; [d] Nebuzar-adani præfecto ſatellitum, edicendo,

12 Accipe illum, & [e] oculos tuos adhibe illi, neque

[a] Heb. *& totum reliquũ principum.*

[b] Heb. *loquutus eſt cum eo judicia.*

[c] Heb.

[d] Heb.

præfecti.

[e] Heb.

oculos:

ſuper

neque afficito eum ullo malo; ſed quemadmodum indixerit tibi, ita fac cum eo.

13 Quapropter mittens Nebuzar-adan præfectus ſatellitum, & [l] Nebu-ſchazzeban præfectus aulicus, & Nergal-Schareetzer præfectus metationi caſtrorum; denique omnes præfecti Regis Babyloniæ,

[l] qui ſuprà Sarſechim ver. 3.

14 Mittentes acceperunt Jirmejam ex atrio cuſtodiæ, ' tradideruntq́; eum ' Gedaljæ filio Achikami filii Schaphanis, ut deduceret eum domum: ita manſit in medio populi.

15 Ad Jirmejam autem fuerat verbum Jehovæ; cùm eſſet detentus in atrio cuſtodiæ, dicendo,

16 Abi, & alloquitor ' Hhebedmelecum Æthiopem, dicendo, ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, ecce ego effecturus ſum ut eveniant verba mea contra civitatem hanc in malum, non autem in bonum: & erunt in conſpectu tuo die illo.

17 Sed eripiam te die illo, dictum Jehovæ; neque tradêris in manum ' iſtorum hominum a quibus formidas.

18 Nam [g] ' omnino liberabo te, & gladio non cades: eritq́; tibi [h] vita tua ſpolii loco, quia fiduciam habuiſti in me, dictum Jehovę.

[g] Heb. *liberando.*

[h] Heb. *anima tua.*

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hoc capite continentur duo, narratio graviſſimi judicii contra Judæos, & ſervati ex eo Jirmejæ, uſque ad ver. 15. & prophetia de Hhebed-meleco ſervando, inde ad finem.* 3 In porta] *id eſt, jam uno ex oppidis occupato, propè eßet ut in alterum ingrederentur, ubi porta mediana erat in mediano muro.* Præfectus ærar.] *qui hæc omnia nomina propria eſſe putant, falluntur ſententia noſtra, ut Hebraicæ diſtinctiones confirmant: adduntur enim propriis appellationibus officiorum nomina Babylonica, quæ nos ad evidentiam Latinis nominibus utcunque accommodavimus: hi autem propterea nominantur, quòd fuerunt ſtrenui, & inter primos ordines primi irruperunt in Jeruſchalaima.* 6 Claros] *qui Tzidkijæ autores fuiſſe rebellionis putabantur, ſuprà 38.22.* 14 Tradiderunt] *ut narratur infrà 40.* Gedaljæ] *quem præfecit Judæis Rex Babyloniæ, 2. Reg. 25. 25. & deinceps.* 16 Hebedmelecum] *de quo ſuprà 38.7. & ſequentibus.* 17 Iſtorum hominum] *id eſt, aulicorum principum Tzidkijæ, a quibus odium graviſſimum ſibi conciliaverat liberatione Jirmejæ.* 18 Omnino liberabo] *videlicet tum ab iſtis infenſis tibi, tum ab externis hoſtibus.*

CAPUT XL.

Jirmeja ex vinculis & captivitate liberatur; duces ad Gedaljam præfectum adveniunt, & Jiſchmaëhhelis conſpirationem adverſus ipſum indicant: cujus conſpirationis indicium cùm Gedalja neglexiſſet, perfidiſſimè a Jiſchmahhele occiditur ipſe & omnes quos ſtare a partibus ipſius Jiſchmahhel judicavit, & reliqui capiuntur ad Hhammonitas deportandi: huic malo Jochanan cum aliis ducibus obſiſtens Jiſchmahhelem fundit & fugat, profectionemq́ in Ægyptum inſtituit cum reliquiis Judæorum: cujus profectionis conſilium volentes a Deo & Jirmeja comprobari, Jirmejam accedunt callidè, prohibentem & interminantem Dei verbum malè excipiunt, & cum Baruco Judæorumq́ reliquiis in Ægyptum trahunt: ubi Jirmeja prædicit fore ut a Babylonio Ægyptus occupetur.

1 ' VERBUM illud quod fuerat ad Jirmejam a Jehova, poſtquam dimiſit eum Nebuzar-adan præfectus ſatellitum ' Rama: recipiendo eum, cum *jam* eſſe vinctus catenis in medio omnis multitudinis deportandæ Jeruſchalaimis & e Jehudæa, qui deportabantur in Babyloniam.

2 Recepit ergo præfectus ſatellitum Jirmejam; dixitq́; ad eum, Jehova Deus tuus proloquutus fuerat malum iſtud contra locum hunc:

3 Itaque adduxit & fecit Jehova quemadmodum proloquutus fuerat: quia peccaſtis Jehovæ, neque auſcultaſtis voci ejus, ideo [a] evenit vobis verbum illud.

4 Sed nunc ecce, ſolvo te hodie a catenis iſtis quæ ſunt ſuper manus tuas; ſi bonum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, veni, & [b] adhibebo oculos meos in te; ſin autem malum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, deſiſte: vide, tota hęc terra expoſita eſt [c] tibi; quò bonum rectumq́ue *videtur* in oculis tuis abire, abi:

5 Aut ' quia ille nondum revertitur, diverte ad Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis, quem præficit Rex Babyloniæ civitatibus Jehudæ, & mane cum eo in medio populi; aut quocunque rectum *videtur* in oculis tuis abire, abi: deditque ei pręfectus ſatellitum viaticum & munus, ac dimiſit eum.

6 Venit itaque Jirmeja ad Gedaljam filium Achikami ' Mitzpam; & manſit cum eo in medio populi qui reliqui erant in terra.

7 Audientes autem omnes Principes copiarum qui erant in agro, ipſi & homines ipſorum, Regem Babyloniæ præfeciſſe Gedaljam filium Achikami regioni ipſi; & commiſiſſe ei viros ac mulieres, parvuloſque, idq́; e tenui populo terræ, ex iis qui non deportabantur in Babyloniam,

2.*Reg*.25.26

8 Venerunt Mitzpam ad Gedaljam; & Jiſchmahhel filius Nethanjæ, & Jochanan, ac Jonathan filii Karechi, & Seraja filius Thanchumethi, filiiq́; Hhephai Nethophatitæ, ac [d] Jezanja filius Mehhacatitæ, ipſi cum hominibus ſuis:

9 Quibus juravit Gedalja filius Achikami filii Schaphanis, & hominibus illorum, dicendo, ne timete quin ſerviatis Chaldæis: manete in iſta terra, & ſervite Regi Babyloniæ; ita bene erit vobis.

10 De me autem, ecce conſiſto Mitzpæ, ad [e] miniſtrandum Chaldæis qui veniunt ad nos: vos autem colligite vinum, [f] æſtivoſq́; fructus, & oleum, ac reponite in vaſis veſtris, & manete in civitatibus veſtris quas occupaſtis.

11 Et etiam omnes Jehudæi qui erant apud Moabitas, & [g] Hhammonitas, & apud Edomæos, & qui erant in omnibus illis regionibus, audientes dediſſe Regem Babylonię reliquias Jehudęis; & præfeciſſe eis Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis:

[d] *qui etiam Joazanja.* 2. *Reg*. 25.26. *de quo infrà* 42.1.

[e] Heb. *ſtandũ coram Chaldæis: ut interpretatur loquutionem hanc Moſche Deut*. 10.8.

[f] Heb. *æſtatem. metonymicè: ſic ver.* 12.

[g] Heb. *filios Hhammonis: ſic ver*. 14.

12 Reverſi ſunt omnes Jehudæi ex omnibus locis quò depulſi fuerant, ut venirent in terram Jehudæ, ad Gedaljam, Mitzpam: & collegerunt vini & æſtivorum fructuum multum valde.

13 Jochanan autem filius Karechi & omnes principes copiarum quæ fuerant in agro, venientes Mitzpam ad Gedaljam,

h Heb. *noſcendo.*
i Heb. *anima: ut Gene.* 37. 21. *& ſeq. ver*

14 Dixerunt ad eum, an [h] omnino noſti Bahhaliſum Regem Hhammonitarum mittere Jiſchmahhelem filium Nethanjæ ad percutiendum te [i] lethaliter? ſed non credidit eis Gedalja filius Achikami.

k Heb. *in abdito.*

15 Quin Jochanane filio Karechi alloquente Gedaljam [k] clàm Mitzpæ, dicendo, eam quæſo, ut percutiam Jiſchmahhelem filium Nethanjæ, & nemo cognoſcet: quare percuteret te lethaliter, & diſpergerentur omnes Jehudæi qui congregati ſunt ad te, perirentque reliquiæ Jehudæ?

16 Dixit Gedalja filius Achikami ad Jochananem filium Karechi, ne feceris rem hanc: nam falſum loqueris contra Jiſchmahhelem.

CAPUT XLI.

2. *Reg.* 25. 28

1 FUIT ergo menſe ſeptimo, ut veniens Jiſchmahhel filius Nethanjæ filii Eliſchamahhi ' e ſemine regio, & præfecti regii, id eſt decem viri, cum ipſo ad Gedaljam filium Achikami Mitzpam; comederunt ibi cibum unà Mitzpæ.

2 Deinde ſurgens Jiſchmahhel filius Nethanjæ, & decem illi viri qui erant cum ipſo, percuſſerunt Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis gladio, ita morte affecit eum; quem præfecerat Rex Babyloniæ illi regioni.

a Heb. *viros belli: ſic infrà ver.* 16.

3 Etiam omnes Jehudæos qui erant cum illo, cum Gedalja, Mitzpæ, atque ipſos Chaldæos qui prȩſentes erant illic; [a] bellatores percuſſit Jiſchmahhel.

4 Fuit autem die ſecundo, ex quo morte affecerat Gedaljam: cùm *adhuc* nemo cognoſceret,

5 Ut venirent homines 'Schecemo, Schilunte, & Schomrone, octoginta viri' raſi barba, & laceri veſtibus, ac incidentes ſē ſe; in quorum manu erat munus & thus, ut afferrent' in domum Jehovæ.

b Heb. *iens eundo.*

6 Et egreſſus eſt Jiſchmahhel filius Nethanjæ obviam eis Mitzpæ, [b] continenter procedens & "flens: fuitq́; cùm occurriſſet eis," ut diceret ad eos, venite ad Gedaljam filium Achikami.

7 Sed fuit cùm perveniſſent in medium civitatis; ut jugulans eos Jiſchmahhel filius Nethājæ *projiceret* in medium foveæ, ipſe & viri qui ērant cum ipſo.

8 Decem autem homines inventi ſunt inter illos, qui dixerunt ad Jiſchmahhelem, ne morte afficias nos, nam ſunt nobis abditi theſauri in quodam agro, tritici, & hordei, oleique, & mellis: ita deſtitit, & non affecit eos morte [c] inter fratres ipſorum.

c Heb. *in medio fratrum.*
d Heb. *ad manum.*
e Heb. *a facie Bahhaſchæ.*

9 Fovea autem quò projecit Jiſchmahhel omnia cadavera hominum illorum quos percuſſerat [d] ad latus Gedaljæ, ea eſt quam fecerat "Rex Aſa [e] metu Bahhaſchæ Regis Jiſraëlis: eam replevit Jiſchmahhel filius Nethanjæ confoſſis.

10 Et captivas fecit Jiſchmahhel totas reliquias populi qui erat Mitzpæ, ' filias Regis, totumq́; populum qui reliqui erant Mitzpæ, quibus præfecerat Nebuzar-adan præfectus ſatellitum Gedaljam filium Achikami: quos captivos ducens Jiſchmahhel filius Nethanjæ abibat tranſiturus ad [f] Hhammonitas.

f Heb. *filios Hhammoni: ſic infrà ver.* 15.

11 Sed audiens Jochanan filius Karechi & omnes principes copiarum qui erant cum eo, totum illud malum quod fecerat Jiſchmahhel filius Nethanjȩ,

12 Acceptis omnibus ſuis hominibus abiverunt ad pugnandum contra Jiſchmahhelem filium Nethanjæ: quem invenerunt ad ' aquas amplas quæ *ſunt* in Gibhhone.

13 Quare fuit cùm vidiſſet totus populus qui erat cum Jiſchmahhele Jochananem filium Karechi & omnes principes copiarum qui erant cū eo; ut afficerentur lætitia;

g Heb. *reverterentur & redirent.*

14 Et divertentes totus ille populus quem captivum abducebat Jiſchmahhel Mitzpâ, [g] rurſus venirent ad Jochananem filium Karechi:

15 Jiſchmahhel verò filius Nethanjæ eripiens ſe cum octo hominibus a conſpectu Jochananis, abieret ad Hhammonitas.

16 Accipiens itaque Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo totas reliquias populi quē recuperavit a Jiſchmahhele filio Nethanjæ ex Mitzpa, poſtquam percuſſiſſet Gedaljam filium Achikami; deducenſq́; viros bellatores, fœminaſque ac parvulos, & eunuchos quos recuperavit, e Gibhhone;

17 Abiverunt, & conſederunt ' in hoſpitio Cimhami quod eſt juxta Bethlechemum; ut proficiſcentes abirent in Ægyptum,

h Heb. *a facie Chaldæorum, quia tim a facie*

18 [h] Propter Chaldæos, quia timebant ab eis; eò quòd percuſſiſſet Jiſchmahhel filius Nethanjæ Gedaljam filium Achikami, quem præfecerat Rex Babyloniæ regioni.

CAPUT XLII.

1 DEINDE appropinquantes omnes principes copiarum; & Jochanam filius Karechi, & Jezanja filius "Hoſchahhajȩ, totuſque populus a minimo uſque ad maximum,

a Heb. *procidat quæſo deprecatio noſtra a conſpectu tuo.*

2 Dixerunt ad Jirmejam Prophetam, [a] procidens, quæſo, deprecare nomine noſtro, & ora pro nobis Jehovam Deum tuum pro omnibus his reliquiis: nam relicti ſumus pauci ex multis, quemadmodum oculi tui vident nos *eſſe*:

3 Ut indicet nobis Jehova Deus tuus viam qua ambulemus, & rem quam facturi ſumus.

4 Ad quos dixit Jirmeja Propheta, auſculto, ecce oraturus ſum Jehovam Deum veſtrum ſecundum verba veſtra; eritque ut quodcunque verbum reſponderit Jehova vobis, indicem vobis, "non cohibebo a vobis verbum.

b Heb. *ſtem veri- tis & fid*

5 Viciſſim illi dixerunt ad Jirmejam, ſit Jehova inter nos [b] teſtis verus & fidus; niſi prorſus ſecundum verbum cujus *cauſa* miſerit te Jehova Deus tuus ad nos, ita fecerimus.

6 Sive bonum ſive malum *fuerit*, voci Jehovæ Dei noſtri cujus' *cauſa* mittimus te ad eum auſcultabimus; ut bene ſit nobis cùm auſcultaverimus voci Jehovæ Dei noſtri.

7 Fuit autem exactis decem diebus, cùm fuiſſet verbum Jehovæ ad Jirmejam,

8 Ut convocaret Jochananem filium Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo; totumque populum a minimo uſque ad maximum,

9 Et diceret ad eos, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis; ad quem miſiſtis me [c] ut procidens deprecarer eum nomine veſtro:

10 Si [d] reverſi manſeritis in terra hac, utique ædificabo vos ac non deſtruam, & plantabo vos ac non evellam: quia pœnituerit me ejus mali quo afficio vos.

11 Ne timeatis [e] a Rege Babyloniæ, a quo vos timetis, ne timeatis ab eo, dictum Jehovæ: quia vobiſcum ſum ut ſervem vos, & ut eripiam vos e manu ejus.

[c] Heb. ut projicerem deprecationem veſtram coram eo.

[d] Heb. revertendo.

[e] Heb. a facie Regis: ſic deinceps.

12 Nam præſtabo vobis miſericordiam, ut miſereatur veſtri & reſtituat vos in terra veſtra.

13 Sed ſi dixeritis, non ſumus manſuri in terra hac; non auſcultando voci Jehovæ Dei veſtri;

14 Et dicendo, nequaquam, ſed terram Ægypti ingrediemur, ut non [f] experiamur bellum, & ſonum buccinæ non audiamus; [g] & cibi famem non patiamur, deniq; illic habitemus:

15 Nunc ergo idcirco audite verbum Jehovæ reliquiæ Jehudæ; ſic ait Jehova exercituũ Deus Jiſraëlis: ſi vos [h] omnino diſpoſueritis faciem veſtram ut ingrediamini Ægyptum, & ingreſſi fueritis ad commorandum ibi;

[f] Heb. videamus.

[g] Heb. & ad cibum non eſuriemus.

[h] Heb. diſponendo.

16 Utique futurum eſt ut gladius a quo timetis illic aſſequatur vos in terra Ægypti: & fames illa de qua ſoliciti eſtis illic [i] perſequatur vos in Ægypto, & ibi moriamini.

[i] Heb. adhæreſcat poſt vos: ſic 1. Chro. 10.2.

17 Ita erunt omnes homines qui diſpoſuerint faciem ſuam ut ingrediantur Ægyptum ad cõmorandum illic, morientur gladio, fame, ac peſte: neque erit eis ſuperſtes, aut qui evadat, propter malum illud quod ego adducam contra eos.

18 Nam ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, quemadmodum effuſa eſt ira mea & æſtus meus ſuper habitatores Jeruſchalaimorum, ita effundetur æſtus meus ſuper vos cùm ingreſſi fueritis Ægyptum: & eritis execrationi, & deſolationi, maledictioniq; & opprobrio, neque videbitis amplius locum hunc.

19 Alloquitur Jehova vos, ô reliquiæ Jehudæ, ne ingrediamini Ægyptum: [k] omnino ſcitote (nam conteſtor vos hodie)

[k] Heb. ſciendo: ſic ver. 22

20 Quandoquidem fefelliſtis animis veſtris, quòd miſiſtis me ad Jehovam Deum veſtrum, dicendo; ora pro nobis Jehovam Deum noſtrum, & omnino prout edixerit Jehova Deus noſter ita indica nobis, & facturi ſumus.

21 Cùm autem indico vobis hodie; non auſcultatis voci Jehovæ Dei veſtri, & omnibus quorum cauſa mittit me ad vos:

22 Nunc inquam omnino ſcitote vos gladio, fame, & peſte morituros; in loco quò placet vos ire ad commorandum ibi.

CAPUT XLIII.

1 FUIT verò cùm abſolviſſet Jirmeja eloqui apud totum populum omnia verba Jehovæ Dei eorum, quorum *cauſa* miſerat ipſum Jehova Deus eorum ad eos; omnia verba illa:

2 Ut loqueretur Hhazarja filius Hoſchahhjæ & Jochanan filius Karechi, omneſque homines illi ſuperbi; dicentes ad Jirmejam, falſum loqueris, non miſit te Jehova Deus noſter ad dicendum, ne ingrediamini Ægyptum ad commorandum illic:

3 Sed Baruc filius Nerijæ incitat te contra nos; ut tradat nos in manum Chaldæorum ad morte afficiendum nos, aut ad deportandum nos in Babyloniam.

4 Itaque non auſcultans Jochanan filius Karechi, omneſque Principes copiarum, & totus populus voci Jehovæ; ut maneret in terra Jehudę,

5 Aſſumpſit Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum; omnes reliquias Jehudæ quæ reverſæ erant ab omnibus gentibus quò depulſæ fuerant, ut commorarentur in terra Jehudæ:

6 Viros, & fœminas, parvuloſque, & filias Regis, & omnes animas quas reliquerat Nebuzar-adan præfectus ſatellitum cum Gedalja filio Achikami filii Schaphanis: Jirmejam quoque prophetam, & Barucum filium Nerijæ:

7 Et profecti in terram Ægypti, quia non auſcultarunt voci Jehovæ; pervenerunt [a] Daphnas uſque.

[a] Heb. Tachpancheſum: vide Jeſcha. 30.4.

8 Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam Daphnis, edicendo,

9 Accipe in manum tuam lapides magnos, & abde eos in argilla [b] laterariç illius quæ *eſt* ad portam domus Parhhonis Daphnis; ante oculos hominum Jehudęorum:

[b] Heb. in lateraria illa.

10 Et dicito ad eos, ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; ecce ego mittens aſſumam Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ ſervum meum, & ponam ſolium ejus ſupra lapides iſtos quos abdidi, tendétque auguſtale ſuum ſuper eos:

11 Nam progreſſus percutiet terram Ægypti; *eum* qui morti *addictus eſt* ad mortem *trahens*, & qui captivitati ad captivitatem, & qui gladio ad gladium:

12 Et ſuccendam ignem in domibus deorum Ægypti, ut comburat illas, & captivos deportet eos: & amiciet terram Ægypti quemadmodum amicit paſtor veſtimentum ſuum, & exibit inde cum pace;

13 Poſtquam fregerit ſtatuas [c] Heliopoleos, quæ eſt in terra Ægypti; & domos deorum Ægypti combuſſerit igne.

[c] Heb. domus ſolis.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hæc inſcriptio univerſè ad quatuor ſequentia capita pertinet, quæ ut communem habent inſcriptionem, ita perpetuam narrationem continent; quamobrem ea conjunximus. Tota autem narratio hæc res geſtas explicat ab eo tempore quo Nebuzar-adani mandata eſt provincia a Rege Babylonia, ut quicquid ſupererat conficiendum in Judæa conficeret autoritate Regis: ut narratur 2. Reg. 25.11. & ſequentibus & ſup. 39.9. Dicitur verò tota hæc narratio eſſe* verbum quod fuerat ad Jirmejam a Jehova, *quia hæc*

12 Reverſi ſunt omnes Jehudæi ex omnibus locis quò depulſi fuerant, ut venirent in terram Jehudæ, ad Gedaljam, Mitzpam : & collegerunt vini & æſtivorum fructuum multum valde.

13 Jochanan autem filius Karechi & omnes principes copiarum quæ fuerant in agro, venientes Mitzpam ad Gedaljam,

h Heb. *noſcendo.*
i Heb. *anima: ut Gene.* 37. 21. *& ſeq. ver*

14 Dixerunt ad eum, an [h] omnino noſti Bahhaliſum Regem Hhammonitarum mittere Jiſchmahhelem filium Nethanjæ ad percutiendum te [i] lethaliter ? ſed non credidit eis Gedalja filius Achikami.

15 Quin Jochanane filio Karechi alloquente Gedaljam [k] clàm Mitzpæ, dicendo, eam quæſo, ut percutiam Jiſchmahhelem filium Nethanjæ, & nemo cognoſcet: quare percuteret te lethaliter, & diſpergerentur omnes Jehudæi qui congregati ſunt ad te, perirentque reliquiæ Jehudæ?

k Heb. in abdito.

16 Dixit Gedalja filius Achikami ad Jochananem filium Karechi, ne feceris rem hanc: nam falſum loqueris contra Jiſchmahhelem.

CAPUT XLI.

2. *Reg.* 25. 28

1 FUIT ergo menſe ſeptimo, ut veniens Jiſchmahhel filius Nethanjæ filii Eliſchamahhi ' e ſemine regio, & præfecti regii, id eſt decem viri, cum ipſo ad Gedaljam filium Achikami Mitzpam ; comederunt ibi cibum unà Mitzpæ.

2 Deinde ſurgens Jiſchmahhel filius Nethanjæ, & decem illi viri qui erant cum ipſo, percuſſerunt Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis gladio, ita morte affecit eum; quem præfecerat Rex Babyloniæ illi regioni.

3 Etiam omnes Jehudæos qui erant cum illo, cum Gedalja, Mitzpæ, atque ipſos Chaldæos qui præſentes erant illic; [a] bellatores percuſſit Jiſchmahhel.

a Heb. *viros belli: ſic infrà ver.* 16.

4 Fuit autem die ſecundo, ex quo morte affecerat Gedaljam: cùm *adhuc* nemo cognoſceret,

5 Ut venirent homines 'Schecemo, Schilunte, & Schomrone, octoginta viri ' raſi barba, & laceri veſtibus, ac incidentes ſe ſe ; in quorum manu erat munus & thus, ut afferrent ' in domum Jehovæ.

6 Et egreſſus eſt Jiſchmahhel filius Nethanjæ obviam eis Mitzpæ, [b] continenter procedens & ″flens : fuitq; cùm occurriſſet eis, ″ ut diceret ad eos, venite ad Gedaljam filium Achikami.

b Heb. *iens eundo.*

7 Sed fuit cùm perveniſſent in medium civitatis; ut jugulans eos Jiſchmahhel filius Nethānjæ *projiceret* in medium foveæ, ipſe & viri qui erant cum ipſo.

8 Decem autem homines inventi ſunt inter illos, qui dixerunt ad Jiſchmahhelem, ne morte afficias nos, nam ſunt nobis abditi theſauri in quodam agro, tritici, & hordei, oleique, & mellis : ita deſtitit, & non affecit eos morte [c] inter fratres ipſorum.

c Heb. *in medio fratrum.*
d Heb. *ad manum.*
e Heb. *a facie Bahhaſchæ.*

9 Fovea autem quò projecit Jiſchmahhel omnia cadavera hominum illorum quos percuſſerat [d] ad latus Gedaljæ, ea eſt quam fecerat 'Rex Aſa [e] metu Bahhaſchæ Regis Jiſraëlis : eam replevit Jiſchmahhel filius Nethanjæ confoſſis.

10 Et captivas fecit Jiſchmahhel totas reliquias populi qui erat Mitzpæ, ' filias Regis, totumq; populum qui reliqui erant Mitzpæ, quibus præfecerat Nebuzar-adan præfectus ſatellitum Gedaljam filium Achikami: quos captivos ducens Jiſchmahhel filius Nethanjæ abibat tranſiturus ad [f] Hhammonitas.

f Heb. *filios Hhammonis: ſic infrà ver.* 15.

11 Sed audiens Jochanan filius Karechi & omnes principes copiarum qui erant cum eo, totum illud malum quod fecerat Jiſchmahhel filius Nethanjæ,

12 Acceptis omnibus ſuis hominibus abiverunt ad pugnandum contra Jiſchmahhelem filium Nethanjæ: quem invenerunt ad ' aquas amplas quæ *ſunt* in Gibhhone.

13 Quare fuit cùm vidiſſet totus populus qui erat cum Jiſchmahhele Jochananem filium Karechi & omnes principes copiarum qui erant cũ eo; ut afficerentur lætitia;

14 Et divertentes totus ille populus quem captivum abducebat Jiſchmahhel Mitzpâ, [g] rurſus venirent ad Jochananem filium Karechi:

g Heb. *reverterentur & redirent.*

15 Jiſchmahhel verò filius Nethanjæ eripiens ſe cum octo hominibus a conſpectu Jochananis, abieret ad Hhammonitas.

16 Accipiens itaque Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo totas reliquias populi quē recuperavit a Jiſchmahhele filio Nethanjæ ex Mitzpa, poſtquam percuſſiſſet Gedaljam filium Achikami; deducenſq; viros bellatores, fœminaſque ac parvulos, & eunuchos quos recuperavit, e Gibhhone;

17 Abiverunt, & conſederunt ' in hoſpitio Cimhami quod eſt juxta Bethlechemum; ut proficiſcentes abirent in Ægyptum,

18 [h] Propter Chaldæos, quia timebant ab eis; eò quòd percuſſiſſet Jiſchmahhel filius Nethanjæ Gedaljam filium Achikami, quem præfecerat Rex Babyloniæ regioni.

h Heb. *a faci Chaldæoru quia tim a facie*

CAPUT XLII.

1 DEINDE appropinquantes omnes principes copiarum; & Jochanam filius Karechi, & Jezanja filius ″Hoſchahhajæ, totuſque populus a minimo uſque ad maximum,

2 Dixerunt ad Jirmejam Prophetam, [a] procidens, quæſo, deprecare nomine noſtro, & ora pro nobis Jehovam Deum tuum pro omnibus his reliquiis: nam relicti ſumus pauci ex multis, quemadmodum oculi tui vident nos *eſſe*:

a Heb. *procidat quæſo deprecatio noſtra a conſpectu tuo.*

3 Ut indicet nobis Jehova Deus tuus viam qua ambulemus, & rem quam facturi ſumus.

4 Ad quos dixit Jirmeja Propheta, auſculto, ecce oraturus ſum Jehovam Deum veſtrum ſecundum verba veſtra; eritque ut quodcunque verbum reſponderit Jehova vobis, indicem vobis, 'non cohibebo a vobis verbum.

5 Viciſſim illi dixerunt ad Jirmejam, ſit Jehova inter nos [b] teſtis verus & fidus ; niſi prorſus ſecundum verbum cujus *cauſa* miſerit te Jehova Deus tuus ad nos, ita fecerimus.

b Heb. *in ſtem veri tis & fidel*

6 Sive bonum ſive malum *fuerit*, voci Jehovæ Dei noſtri cujus' *cauſa* mittimus te ad eum auſcultabimus; ut bene ſit nobis cùm auſcultaverimus voci Jehovæ Dei noſtri.

7 Fuit autem exactis decem diebus, cùm fuiſſet verbum Jehovæ ad Jirmejam,

8 Ut convocaret Jochananem filium Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo; totumque populum a minimo uſque ad maximum,

9 Et diceret ad eos, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis; ad quem miſiſtis me [c] ut procidens deprecarer eum nomine veſtro:

10 Si [d] reverſi manſeritis in terra hac, utique ædificabo vos ac non deſtruam, & plantabo vos ac non evellam: quia pœnituerit me ejus mali quo afficio vos.

11 Ne timeatis [e] a Rege Babyloniæ, a quo vos timetis, ne timeatis ab eo, dictum Jehovæ: quia vobiſcum ſum ut ſervem vos, & ut eripiam vos e manu ejus.

12 Nam præſtabo vobis miſericordiam, ut miſereatur veſtri & reſtituat vos in terra veſtra:

13 Sed ſi dixeritis, non ſumus manſuri in terra hac; non auſcultando voci Jehovæ Dei veſtri;

14 *Et* dicendo, nequaquam, ſed terram Ægypti ingrediemur, ut non [f] experiamur bellum, & ſonum buccinæ non audiamus; [g] & cibi famem non patiamur, deniq; illic habitemus:

15 Nunc ergò idcirco audite verbum Jehovæ reliquiæ Jehudæ; ſic ait Jehova exercituũ Deus Jiſraëlis: ſi vos [h] omnino diſpoſueritis faciem veſtram ut ingrediamini Ægyptum, & ingreſſi fueritis ad commorandum ibi;

16 Utique futurum eſt ut gladius a quo timetis illic aſſequatur vos in terra Ægypti: & fames illa de qua ſoliciti eſtis illic [i] perſequatur vos in Ægypto, & ibi moriamini.

17 Ita erunt omnes homines qui diſpoſuerint faciem ſuam ut ingrediantur Ægyptum ad cōmorandum illic; morientur gladio, fame, ac peſte: neque erit eis ſuperſtes, aut qui evadat, propter malum illud quod ego adducam contra eos.

18 Nam ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, quemadmodum effuſa eſt ira mea & æſtus meus ſuper habitatores Jeruſchalaimorum, ita effundetur æſtus meus ſuper vos cùm ingreſſi fueritis Ægyptum: & eritis execrationi, & deſolationi, maledictioniq; & opprobrio, neque videbitis amplius locum hunc.

19 Alloquitur Jehova vos, ô reliquiæ Jehudæ, ne ingrediamini Ægyptum: [k] omnino ſcitote (nam conteſtor vos hodie)

20 Quandoquidem fefelliſtis animis veſtris, quòd miſiſtis me ad Jehovam Deum veſtrum, dicendo; ora pro nobis Jehovam Deum noſtrum, & omnino prout edixerit Jehova Deus noſter ita indica nobis, & facturi ſumus.

21 Cùm autem indico vobis hodie; non auſcultatis voci Jehovæ Dei veſtri, & omnibus quorum cauſa mittit me ad vos:

22 Nunc inquam omnino ſcitote vos gladio, fame, & peſte morituros; in loco quò placet vos ire ad commorandum ibi.

[c] Heb. ut projicerem deprecationem veſtram coram eo.

[d] Heb. revertendo.

[e] Heb. a facie Regis: ſic deinceps.

[f] Heb. videamus.

[g] Heb. & ad cibum non eſuriemus.

[h] Heb. diſponendo.

[i] Heb. *adhæreſcat poſt vos: ſic 1. Chro.10.2.*

[k] Heb. *ſciendo: ſic ver. 22*

CAPUT XLIII.

1 FUIT verò cùm abſolviſſet Jirmeja eloqui apud totum populum omnia verba Jehovæ Dei eorum, quorum *cauſa* miſerat ipſum Jehova Deus eorum ad eos; omnia verba illa:

2 Ut loqueretur Hhazarja filius Hoſchahhjæ & Jochanan filius Karechi, omneſque homines illi ſuperbi; dicentes ad Jirmejam, falſum loqueris, non miſit te Jehova Deus noſter ad dicendum, ne ingrediamini Ægyptum ad commorandum illic:

3 Sed Baruc filius Nerijæ incitat te contra nos; ut tradat nos in manum Chaldæorum ad morte afficiendum nos, aut ad deportandum nos in Babyloniam.

4 Itaque non auſcultans Jochanan filius Karechi, omneſque Principes copiarum, & totus populus voci Jehovæ; ut maneret in terra Jehudę,

5 Aſſumpſit Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum; omnes reliquias Jehudæ quæ reverſæ erant ab omnibus gentibus quò depulſæ fuerant, ut commorarentur in terra Jehudæ:

6 Viros, & fœminas, parvuloſque, & filias Regis, & omnes animas quas reliquerat Nebuzar-adan præfectus ſatellitum cum Gedalja filio Achikami filii Schaphanis: Jirmejam quoque prophetam, & Barucum filium Nerijæ:

7 Et profecti in terram Ægypti, quia non auſcultarunt voci Jehovæ; pervenerunt [a] Daphnas uſque.

8 Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam Daphnis, edicendo,

9 Accipe in manum tuam lapides magnos, & abde eos in argilla [b] laterariç illius quæ *eſt* ad portam domus Parhhonis Daphnis; ante oculos hominum Jehudęorum:

10 Et dicito ad eos, ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; ecce ego mittens aſſumam Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ ſervum meum, & ponam ſolium ejus ſupra lapides iſtos quos abdidi, tendetque auguſtale ſuum ſuper eos:

11 Nam progreſſus percutiet terram Ægypti; *eum* qui morti *addictus eſt* ad mortem *trahens*, & qui captivitati ad captivitatem, & qui gladio ad gladium:

12 Et ſuccendam ignem in domibus deorum Ægypti, ut comburat illas, & captivos deportet eos: & amiciet terram Ægypti quemadmodum amicit paſtor veſtimentum ſuum, & exibit inde cum pace;

13 Poſtquam fregerit ſtatuas [c] Heliopoleos, quæ eſt in terra Ægypti; & domos deorum Ægypti combuſſerit igne.

[a] Heb. *Tachpancheſum: vide Jeſcha. 30.4.*

[b] Heb. *in laterariæ illa.*

[c] Heb. *domus ſolis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hæc inſcriptio univerſè ad quatuor ſequentia capita pertinet, quæ ut communem habent inſcriptionem, ita perpetuam narrationem continent; quamobrem ea conjunximus. Tota autem narratio hæc res geſtas explicat ab eo tempore quo Nebuzar-adani mandata eſt provincia a Rege Babylonia, ut quicquid ſupererat conficiendum in Judæa conficeret autoritate Regis: ut narratur 2.Reg.25.11. & ſequentibus & ſup.39.9. Dicitur verò tota hæc narratio eſſe* verbum quod fuerat ad Jirmejam a Jehova, *quia hæc*

ipſa mala Deus jam olim per Jirmejam prædixerat, ut ſup. 24.8. & alibi dicitur, & ipſe Nebuzaradan agnoſcit verſibus ſequentibus. quaſi dicat Propheta, his capitibus explicari complementum illius verbi, quod longo tempore antea ſignificaverat Deus, & Jirmeja prænuntiaverat. Rama] quouſque Nebuzaradan imprudens Jirmejam ſiverat a ſuis trahi cum deportanda multitudine. 5 Quia ille] videlicet Gedalja, qui mox nominatur. Senſus eſt, ſi non placet mecum eſſe, præmiſi Gedaljam Mitzpam; qui in legatione ſua occupatus, ad me nondum revertitur: ſi itaque videbitur, poteris te ad ipſum recipere. 6 Mitzpam] illam videlicet quæ erat Binjaminitarum, de qua Jehoſchubh. 18.26. ut ex ſequentibus hiſtoriis colligitur.

IN CAPUT XLI.

1 E ſemine regio] Sic paucis odii & conſpirationis cauſa oſtenditur, quòd hic regnum, & illi decem principatum in regno ſibi aſſerebant, indignumq́ putabant novum hominem in adminiſtratione anteponi ſibi. Quamobrem non hos ſolos veniſſe putandum eſt, ſed cum ſuo comitatu ſingulos, ut ex ſequente hiſtoria liquet. 5 Schecemo] i. e tribu Ephrajimi, unde proficiſcentibus in locum ſanctum iter erat per Mitzpā Binjaminitarum. Raſi barba] id eſt, externo cultu teſtificantes luctum ſuum de calamitate publica, more a gentibus accepto, contra legē Levit. 19.27. In domum Jehovæ] id eſt, locum ubi fuerat domus Dei, a Deo electum, Deut. 12.11. 6 Flens] id eſt, perfidiſſimè eundem luctum ſimulans. Ut diceret] probans videlicet illorum animum, & tanquam poëticus ille Sinon expiſcans quo animo in Gedaljam eſſent. 9 Rex Aſa] qui ex lapidibus & lignis Ramæ ædificaviſſe Mitzpam legitur, 1. Reg. 15.22. 10 Filias Regis] de quibus infrà 43.6. 12 Aquas amplas] id eſt, piſcinam magnam de qua 2. Schem. 2.13. 17 In hoſpitio Cim.] locus videtur fuiſſe Cimhamo filio (ut putatur) Barzillaii a Davide attributus de patrimonio ipſius, in tribu Jehudæ: vide 2. Schem. 19.38. & ſequentibus.

IN CAPUT XLII.

1 Hoſchahhjæ] Qui erat Mahhacathita e tribu Jehudæ, poſteris Calebi, ſup. 40.8. 4 Non cohibebo] id eſt, non reticebo, aut diſſimulabo quicquam eorum quæ Deus mihi ſignificaverit. 10 Reverſi] videlicet ab inſtituta profectione in Ægyptum, quam falsò diſſimulaverant coram Propheta: vide ſup. 41.17 & infrà verſ. 20. Pœnituerit] humanitus dictum, ut Gen. 6.6. Sunt autem hujus prophetiæ partes duæ: prior dilemmatica, qua hypotheticè Propheta conſilio Dei expoſito declarat, tum quid Deus manentibus promittat, his trib. verſib. tum quid interminetur proficiſcentibus in Ægyptum, uſque ad verſ. 19. poſterior verò categorica, qua reprehendens Propheta ludificationem illorum & conſilium Deo immorigerum, denuntiat Dei verbis judicium ſeveriſſimum, ad finem uſque capitis. 14 Habitemus] non autem in diem commoremur, aut vagemur incertis ſedibus, ut hîc nobis propter Chaldæos faciundum eſſet. 18 Nam ſic ait] confirmatio minarum præcedentium a recente & domeſtico exemplo. 19 Alloquitur Jehova] alterum membrū Prophetiæ, ut diximus in verſ. 10. non a me, inquit, iſta profectio, ſed a Deo interdicitur: quamobrem proteſtor hodie rem vobis malè ceſſuram eſſe, me autem ab omni culpa liberari hac proteſtatione mea. 20 Quādoquidem] hyperbatica cauſarum explicatio ex quibus ſententiam fert Dominus in reliquias Judæorum, duob. verſibus. Quamobrem illud, omnino ſcitote, quod habetur præcedente verſ. finito hyperbato repetitur verſ. ult. Fefelliſtis] me videlicet, non autem Deum, qui minimè omnium irrideri poteſt, Galat. 6.7. quaſi dicat, certo conſilio & deliberata malitia, cùm jámque proficiſcendi conſilium cepiſſetis, me ludificatiſtis; cùm interventorem adhibuiſtis apud Deum, omnia promiſiſtis; & nihil denuum præſtatis, poſtquam omnibus meis partibus erga Deum atque vos ipſos defunctus ſum.

IN CAPUT XLIII.

2 Hhazarja] Qui primus videtur palam Jirmejæ obſtitiſſe, & alios hærentes in priſtino conſilio ſuo confirmaſſe. 8 Fuit autem] hoc verbum duo continet: ſignum, ſeq. verſ. & prophetiam ſignificatam de occupatione Ægypti per Babylonium, verſib. reliquis. 11 Qui morti addict.] judicio Dei, per quem vocatus fuerat Babylonius, ut ſup. 15.2. 12 Terram Æg.] id eſt, ſpolia terræ, metonymicos. 13 Heliopoleos] oppidi in quo erat inſignis idololatria, teſte Herodoto lib. 2. ex quo præfectura Heliopolitana dicta eſt, quā Hhebræi appellant On: vide Gen. 41.45.

CAPUT XLIIII.

PROPHETA Judæos in Ægypto commorantes ab exemplis præcedentibus experientiaq́ deterret ne porrò ſint idololatræ, & pergentibus ſeveriſſimū judicium pronuntiat: deinde verò pertinaciter ludificantes exempla quæ Propheta adduxerat, a ſua ipſorum experientia illos redarguit; Dei juſtitiam aſſerit, ſententiam repetit, pios ſi qui ſunt revocat, prophetiamq́ totam confirmat ſigno ab exitio regis Ægypti.

1' VERBUM quod fuit ad Jirmejam contra omnes Jehudæos habitantes in terra Ægypti; qui habitabāt 'Migdoli, & 'Daphnis, & ' Nophi, atq; in terra ' Pathroſi, dicendo,

2 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, vos vidiſtis totum illud malum quod adduxi contra Jeruſchalaima, & contra omnes civitates Jehudæ; ut ecce ſunt vaſtitas hodierno die, ita ut nullus in eis habitet:

3 Propter malitiam illorum quam exercuerunt ad provocandum me; euntes ad adolendum, ad colendum deos alienos, quos non noverunt ipſi, vos, aut majores veſtri:

4 Quòd cùm mitterem ad 'vos omnes ſervos meos prophetas [a] inde a diluculo continenter, edicendo; ne jam faciatis [b] rem abominabilem iſtam quam odi,

a Heb. ſurgend mittend 2. Chro.36. 15.
b Heb. abominati nis iſtius.

5 Non tamen auſcultarunt, neq; inclinarunt aurem ſuam ut reverterentur a malitia ſua; ne adolerent diis alienis.

6 Quapropter effuſus eſt æſtus meus & ira mea, exarſitq; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruſchalaimorum; adeò ut fuerint vaſtationi, & deſolationi, ut *ſunt* hodierno die.

7 ᵃNunc autem ſic ait Jehova Deus exercituum Deus Jiſraëlis, quare vos facitis malum maximum contra [c] vos ipſos, ᵃut exſcindatis vobis virum & fœminam, parvulum & lactentem e medio Jehudæ; ut non reliquas faciatis vobis reliquias,

[c] Heb. *animas veſtras.*

8 Provocando me operibus manuum veſtrarum, adolendo diis alienis in terra Ægypti, quò veniſtis ad commorandum; ut exſcindatis vobis *reliquias*, & ut ſcitis maledictioni, & opprobrio apud omnes gentes terræ?

9 An obliti eſtis mala majorum veſtrorum, & mala Regum Jehudæ, & mala uxorum [d] cujuſque illorum, malaque veſtra, & mala uxorum veſtrarum; quæ fecerunt in terra Jehudæ, & in plateis Jeruſchalaimorum?

[d] Heb. *ipſius: ſuipſius.*

10 ᵃNon attriti fuerant uſque in diem hunc, neque timuerant; neque ambulaverant in lege mea & in ſtatutis meis; quæ propono vobis, ut majoribus veſtris.

11 ᵃIdcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, ecce ego diſpono faciem meam contra vos ad malum; nempe ut exſcindam omnes Jehudæos.

12 Tollam enim reliquias Jehudę, quæ diſpoſuerunt faciem ſuam ut ingrederentur terram Ægypti ad commorandum ibi, conſumenturque omnes, in terra Ægypti cadent; gladio, fame conſumentur a minimo uſque ad maximum, gladio ac fame morientur: eruntq; execrationi, & deſolationi, maledictionique, & opprobrio:

13 Et animadvertam in eos qui habitant in terra Ægypti; quemadmodum animadverti in Jeruſchalaima, gladio, fame, & peſte;

14 Adeò ut non ſit futurus qui evadat, & reſiduus reliquiis Jehudęorum, qui venerunt ut commorarentur illic in terram Ægypti; præter eos qui ᵃattollunt animam ſuam ut revertantur in terram Jehudę, revertantur inquam ad habitandum illic: nam non ſunt reverſuri ᵃ niſi qui evaſerint.

15 ᵃReſponderunt autem Jirmejæ omnes viri illi qui ſciebant uxores ſuas adolere diis alienis, & omnes fœminæ ipſæ quæ aſtabant congregatione magna; totus denique populus habitantium in terra Ægypti, in Pathroſo, dicendo.

16 *In* verbo quod indixiſti nobis nomine Jehovæ, minimè ſumus auſcultaturi tibi.

17 Sed [e] omnino facturi ᵃ quodcunque verbum prodierit ex ore noſtro, adolendo [f] rebus cœleſtibus, & libando eis libamina, quemadmodum fecimus nos, majoreſq; noſtri, Reges noſtri, ac principes noſtri in civitatib' Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum: nam ſatiabamur cibo, & eramus [g] hilares, ac malum non [h] experiebamur.

[e] Heb. *faciendo.*

[f] Heb. *operi adolentes: ut ſuprà 7.18. & deinceps.*

[g] Heb. *boni.*

[h] Heb. *videbamus.*

18 Ex quo verò deſiimus adolere rebus cœleſtibus, & libare eis libamina, eguimus omnibus: & gladio, ac fame conſumpti ſumus

19 Cùm autem nos adolemus rebus cœleſtibus, & libamus eis libamina; an abſque præſtantibus viris noſtris facimus illis ᵃlucunculos, ᵃterriculorum cultum exhibendo eis, & libando eis libamina?

20 Alloquutus verò eſt Jirmeja totum populum illum; viros, & mulieres, totumq; populum qui reſponderant ei verbum, dicendo,

21 ᵃAn non illius ſuffitus quem adoleviſtis in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum, vos, & majores veſtri, Reges veſtri, Principeſque veſtri, & populus terræ; illorum *ſuffituum* recordatus eſt Jehova, & *hoc* [i] venit in ejus animum?

[i] Heb. *aſcendit ſuper cor.*

22 Cumq; non poſſet Jehova ampliùs ferre propter malignitatem actionũ veſtrarum, propter abominationes quas feciſtis; fuit terra veſtra vaſtitati, & deſolationi, ac maledictioni abſq; ullo habitatore, ut eſt hodierno die.

23 Propterea quòd adoleviſtis & quòd peccaſtis Jehovæ, neque auſcultaſtis voci Jehovæ, ac in lege ejus, ſtatutiſque ejus & teſtimoniis ejus non ambulaſtis: propterea evenit vobis malum hoc, ut eſt hodierno die.

24 ᵃDixit præterea Jirmeja ad totum illum populum, & ad omnes illas mulieres: audite verbum Jehovæ omnes Jehudęi qui eſtis in terra Ægypti:

25 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, dicendo, ᵃô vos cum fœminis veſtris, ᵃ& loquũtur iſtæ ore veſtro, & manibus veſtris impletis, dicendo, [k] omnino perfecturæ ſumus vota noſtra quæ vovimus, adolendo rebus cœleſtibus, & libando eis libamina: [l] ᵃomnino præſtant illæ vota veſtra, & omnino illæ perficiunt vota veſtra.

[k] Heb. *perficiendo perfecturæ: ſic paulò infrà.*

[l] Heb. *præſtando.*

26 Idcirco audite verbum Jehovæ, omnes Jehudęi qui habitatis in terra Ægypti: ecce ego juro per nomen meum maximum, ait Jehova, ᵃ*pereat*, ſi fuerit amplius nomen meum prædicatum ore ullius viri Jehudæ qui dicit, vivit dominus Jehova, in tota terra Ægypti.

27 Ecce ego [m] citò incubiturus ſum eis in malum, non autem in bonum: ut conſumantur omnes viri Jehudę qui ſunt in terra Ægypti gladio, ac fame, donec deficiant.

[m] Heb. *amygdalaturus: ut ſuprà* 1.12.

28 ᵃQui itaque evaſuri ſunt gladio, revertantur e terra Ægypti in terram Jehudæ, ᵃhomines [n] pauci: nam experientur omnes reliquiæ Jehudæorum qui venerunt in terram Ægypti ut commorentur ibi, utrius verbum præſtabitur, meum an ipſorum.

[n] Heb. *numeri: ſic Gene.* 34.30.

29 ᵃHoc autem vobis eſto ſignum, dictum Jehovæ, me animadverſurum eſſe in vos in loco hoc; ut ſciatis [o] omnino præſtitum iri verba mea contra vos in malum:

[o] Heb. *ſtando ſtatura verba mea.*

30 Sic ait Jehova, ecce ego trado Parhhonem ᵃChophrahhum Regem Ægypti in manũ ᵃinimicorum ipſius, & in manum quærentium animam ipſius: quemadmodnm tradidi Tzidkijam Regem Jehudæ in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ inimici ejus, & quærentis animam ejus.

ANNOTATIO.

1 ᵃVerbum] *Hujus capitis partes omnino ſunt quatuor: inſcriptio ver.* 1. *Prophetia adverſus Judæos, verſib.* 13. *Judæorum reſponſum pertinax, uſque ad ver.* 20. *& prophetiæ amplificatio, ac confirmatio, ad finem*

finem uſque. Migdoli] *oppidi nomen in Nomo Heroopolitico, cujus mentio eſt Exod.* 14.2. Daphnis
vide Jeſchahh. 30.4. Nophi] *vide Jeſchahh.* 19.13. Pathroſi] *vide Geneſ.* 10.14. 2 Sic ait]
hujus prophetiæ tria ſunt membra: primum eſt theſis ſive propoſitio generalis judiciorum Dei adverſus impie-
tatem, ab antecedentibus exemplis, uſque ad ver. 7. ſecundũ eſt libera in Judæos conteſtatio coràm a Prophe-
ta facta præſentis impietatis nomine, verſ. 4. ultimum eſt ſententiæ denuntiatio niſi reſipuerint, ver. 4.
4 Vos] *id eſt, gentem veſtram.* 7 Nunc autem] *ſecundum membrum ſyllogiſmi prophetici ut dixi-*
mus in ver. 2. Ut exſcindatis] *id eſt, impietate veſtra ſceleribúſque excidii cauſam vobis comparatis ipſi:*
ſic verſu ſeq. 10 Non attriti] *id eſt, (ut vulgò loquuntur) humiliati calamitatibus.* 11 Idcirco]
tertium membrum prophetiæ, concluſio ſyllogiſtica pœnam immorigeris denuntians. 14 Attollunt anim.]
vide Deut. 24.15. Eſt autem in his verbis ἐμπλοκὴ, *quam perſpicuitatis cauſa mutavimus ex comparati-*
one verſus 28. Niſi qui evaſ.] *id eſt, qui affecti ſtudio reviſendæ terram ſuam, ab iſtis hominibus, qui ob-*
nitentes Deo venerunt in Ægyptum, ſeſe explicaverint maturè. 15 Reſponderunt] *tranſitio ad per-*
tinax Judæorum reſponſum, exemplum quod Propheta adduxerat ſuo ipſorum exemplo & antecedente ex-
perientia deludentium. 17 Quodcunque verb.] *id eſt, quicquid voverimus, ut exponit Propheta*
infrà ver. 25. Sunt enim hîc duo defenſionis loci: unus eſt a religione: jam enim (inquiunt) religioſa hæc offi-
cia vovimus, ſi incolumes in Ægyptum perduceremur, hoc ver. alter eſt ab autoritate hominum; nam Prin-
cipes noſtri (inquiunt) hanc religionem demandarunt nobis, ver. 19. 19 Lucunculos] *vide ſuprà* 7.
18. Terriculorum cult.] *id eſt, tribuendo corporibus illis cœleſtibus cultum, quem imperiti idola-*
træ ex gentibus tribuunt ſuis ſomniis & diis excogitatis, qui non ſunt in natura rerum: vide ſuprà 10.2. 21
An non] *confutatio præcedentis defenſionis: diſſimulavit quidem aliquantiſper Deus tempus ignorationis &*
impietatis veſtræ; ſed cùm non reſipereris, neque ille amplius ferre potuit, neque vos impunè abire. Quamob-
rem tollerantiam & miſericordiam Dei, quæ vos ad reſipiſcentiam invitabat, iniquè ad probationem ſce-
lerum veſtrorum pertrahitis, tribus verſibus. poſt hanc autem confutationem Propheta ſententiam Dei fulumq́;
repetit, uſq́; ad ver. 29. ac poſtremò confirmat ſigno, duobus ult. 24 Dixit] *repetitio ſententiæ, ut mo-*
dò diximus. 25 O vos] *reprehenſio Judæorum, oſtendens ſententiæ quæ ſtatim ſequitur argu-*
mentum: quandoquidem (inquit) in vobis manus manum fricat, & eodem animo in eandem pertinaciam
verborum factorumq́; conſpiratis viri & mulieres, & mutuas inter vos operas præſtatis alacerrimè, idcirco,
&c. Et loquuntur] *id eſt, vos muliebres perturbationes interpretamini coram Deo & me, earúmque*
comprobatores eſtis coram omnibus hominibus, cùm illarum vota niſi a vobis confirmarentur futura eſſent irri-
ta ex lege, Num. 30. quamobrem Propheta conſcios illos nominaverat ſuprà ver. 15. Omnino præſt.]
id eſt, jam non ſunt amplius mulierum vota duntaxat; ſed veſtra ipſorum ſiunt; & vos planè rei illorum eſtis
ratihabitione & diſſimulatione veſtra. 26 Pereat] *apoſiopeſis in juramentis frequens. quaſi di-*
cat, mallem memoriam nominis mei planè intercidere, quàm ſordido iſtorum ore prædicari, hoc ver. ac proin-
de eos perditurus ſum qui in maleficio perſtiterint, duob. ſeq. 28 Qui itaque] *concluſio ſententiæ, pios*
utcunque parvo ſint numero in officio confirmans, ut attigerat ſuprà ver. 14. Homines pauci] *id eſt,*
utcunque pauci ſint numero, ne dubitent in iter ſe dare, & reverti Deo autore & duce. 29 Hoc au-
tem] *confirmatio a præituro ſigno.* 30 Chophrahhum] *qui Euſebio Vaphres, & Apries Herodoto*
li. 2. dicitur. Inimicorum] *id eſt, Amaſis & Ægyptiorum qui cum Amaſi adverſus Regem ſu-*
um conſpiraverant: nam ab illo captivus aſſervatus, & ab his tandem ſtrangulatus eſt: vide Herodotum
libr. 2.

CAPUT XLV.

Deus Barucum auditis ſeveriſſimis minis & ſcriptis conſternatum reprehendit infirmitatis ipſius, & confirmat promiſſione vitæ.

1[a] VERBUM quo alloquutus eſt Jirmeja Propheta Barucum filium Nerijæ; cùm ſcriberet verba iſta in libro ex ore Jirmejæ, anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ, dicendo, *ſuprà 35.1.*

2 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis de te, ô Baruc;

3 [b]Dixiſti, eheu jam mihi, quia adjicit Jehova mœrorem [c]dolori meo: laboro in gemitu meo & quietem non invenio.

4 Sic indicturus es ei, ſic ait Jehova, [d]ecce quod ædificaveram ego deſtruo, & quod plantaveram ego evello; id eſt, totam hanc terram.

5 Et tu [e]quæreres tibi res magnas? [f]ne quærito: nam ecce ego adducturus ſum malum ſuper omnem carnem, dictum Jehovæ; ſed dabo tibi animam tuam pro ſpolio in omnibus locis quò abiturus es.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hæc prophetia (cujus inſcriptio continetur ver. 1.)* παραμυθητικὴ *eſt ſive conſolatoria, propte-*
rea quòd Baruc prophetias Jirmejæ exſcribens afficiebatur horrore judiciorum Dei, & de ſe ipſo erat plus æ-
quo ſolicitus infirma quadam diffidentia: vide ſuprà 36. 3 Dixiſti] *in hac conſolatione exponuntur*
luctus Baruci perterriti judiciorum gravitate, hoc ver; ſtabilitas Dei in exequendis ſuis judiciis contra popu-
lum ſuum, quamvis ſummè ſit miſericors, ver. ſequente; & Baruci conſolatio a promiſſione, ver. ultimo.
Dolori meo] *percepto ex Joſchijæ morte, Joachazi captivitate, regni oppreſſione, & omnium depravati-*
one. 4 Ecce] *argumentum a comparatione majoris: hæc omnia (inquit Deus) ego feceram, fun-*
daveram, colueram, ornaveram, & ſi quid eſt hujuſmodi; ac proinde non poſſum non affici miſericordia erga
Rempub. teq́; ipſum propter me: ſed cùm tanta ſit communis improbitas, ut invitus cogar omnia peſſundare;
ne putes unquam te aut majore eſſe miſericordia erga res omnes quàm ego ſim, aut majore ſtudio tibi ipſi
proſpicere quàm ego facturus ſum; ſed ex hoc communi incendio ſatis eſto quòd liberabo te. 5
Quæreres tibi] *id eſt, magnificè tibi proſpectum velles, & in communibus procellis ac tempeſtatibus tanquam*

e portu naufragium publicum proſpectare? Ne quærito] *id eſt, ſatis eſto quòd te e mediis procellis erepturus ſum, & vitam conſervaturus tibi; ut Deus Hhebedmeleco promiſerat ſuprà 36.19. & ſeq.*

CAPUT XLVI.

Deus per Prophetam Ægyptiis cladem eventuram ad Euphratem prænuntiat: deinde Ægyptum poſt annos aliquot, utcunque tum floreret, prædicit a Nebucadnetzare occupatum iri, idque cum vaſtatione quæ non poterit niſi poſt annos quadraginta reſarciri: denique hoc argumento populum ſuum conſolatur.

1 VERBUM Jehovę, quod fuit ad Jirmejam Prophetam, contra gentes ipſas.

2 De Ægyptiis. Contra copias Parhhonis Neconis Regis Ægypti, quæ fuerunt juxta flumen Euphratis ad Carcemiſchum; quas percuſſit Nebucad-retzar rex Babyloniæ, anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ.

3 Inſtruite vos clypeo & ſcuto, & appropinquate ad prælium:

4 [a] Jungite equos & aſcendite, ô equites, ac ſiſtite vos cum galeis; tergite ſpicula, induite loricas.

5 Cur video iſtos conſternatos, actos retrorſum, & potentes eorum contuſos, atque ita fuga fugientes ut non obvertant faciem? formido *eſt* circumquaque, dictum Jehovæ:

6 Ne effugiat qui levis eſt, neque eripiat ſe qui potens eſt: verſus Aquilonem ad ripam fluminis Euphratis impingant & cadant.

7 Quis hic *eſt qui* ut rivus aſcendit; ut flumina, cujus commoventur aquæ?

8 Ægyptius *eſt qui* ut rivus aſcendit, & ut flumina commotis aquis: dicit enim, aſcendam, operiam terram, perdam civitatem & habitantes in ea:

9 Aſcendite ô equi, & [b] inſano impetu agitamini ô currus; & prodeant potentes: Æthiopes, & Putçi [c] tractantes clypeum, & Ludæi tractantes & tendentes arcum.

10 Atqui dies ille Domino Jehovæ exercituum dies *erit* ultionis, quo ultionẽ ſumet de hoſtibus ſuis, conſumetque gladius, & ſatiabitur, etiam inebriabitur ſanguine iſtorum: nam victima Domino Jehovæ exercituum *erit* in terra Aquilonis ad flumen Euphratis.

11 Aſcende Gilhhadem, & accipe opobalſamum, virgo filia Ægypti: in vanum multas adhibes curationes, emplaſtrum nullum *prodeſt* tibi.

12 Audiunt gentes ignominiam tuam, & clamore tuo plena eſt terra: [d] potentes unum in alterum impingere, pariter cadere ambos.

13 Verbum quod elocutus eſt Jehova Jirmejæ Prophetę; de venturo Nebucad-retzare Rege Babyloniæ ad percutiendum terram Ægypti.

14 Indicate in Ægypto, & promulgate Migdoli, promulgate etiam Nophi, & Daphnis: dicite, conſiſte & compara [e] te; ſed conſumpturus eſt gladius [f] te circumquaque.

15 Cur everritur *quiſque* robuſtorum tuorum? non conſiſtit, quia Jehova impellit eum.

16 Plurimi erunt impingentes; etiam concidet [g] alter cum altero, & dicent, ſurge ut revertamur ad populum noſtrum, & ad [h] ſolum natale noſtrum, metu gladii iſtius opprimentis:

17 Clamantes illic; Parhho Rex Ægypti [i] ſtrepetus *eſt*, prætermittit conſtitutum tempus.

18 Ut vivo ego, dictum Regis illius cujus nomen *eſt* Jehova exercituum: quamvis ut Thabor in montes & ut Carmel in mare procedat, *tamen hæc futura ſunt.*

19 Inſtrumenta deportationis para tibi, ô deſes filia Ægypti; Noph enim deſolationi erit, & ſuccendetur ita ut nemo habitet.

20 Ut vitula ſpecioſiſſima *eſt* Ægyptus: *ſed* excidium ab Aquilone [k] omnino venturum eſt.

21 Etiam mercenarii ejus in medio ejus ut vituli ſaginati; ſed etiam ipſi obvertent faciem, fugient pariter, non conſiſtent: cùm dies calamitatis eorum ſupervenerit eis, tempus viſitationis eorum.

22 Vox illius quaſi ſerpens ibit; quando copiis procedent, & cum ſecuribus venient ad eam, tanquam putatores arborum:

23 Cædent ſylvam ejus, dictũ Jehovæ, quamvis non poſſit perveſtigari; quamvìs plures ſint *arbores* locuſtis, & nullus ſit eis numerus.

24 Erubeſcet filia Ægypti; tradetur in manũ populi Aquilonis.

25 Ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis: ecce ego animadverſurus ſum in nutricium No, id eſt, in Parhhonem, & in Ægyptum, & in Deos ejus, & in omnes regulos ejus: denique in Parhhonem, & in eos confidunt ei:

26 Et tradam eos in manum quęrentium animam ipſorum, nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ & in manum ſervorum ejus: poſtmodum autem [l] habitabitur ut diebus [m] priſcis, dictum Jehovæ.

27 Tu autem ne timeto, ſerve mi Jahhakob, neque conſternator, ô Jiſraël; nam ecce ego ſervaturus ſum te e longinquo, & ſemen tuum e terra captivitatis ſuæ: reverſusq́; Jahhakob quieſcet, ac tranquillus erit nemine deterrente.

28 Tu *inquam* ne timeto, ſerve mi Jahhakob, dictum Jehovæ; nam tibi adſum: nam faciam conſummationem in omnibus gentibus quò depulero te, tecum verò non ſum facturus conſummationem; ſed caſtigaturus te modicè, non autem prorſus relicturus impunem. Suprà 30.11.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jeh.] *Hic verſus generalem inſcriptionem continet hujus capitis & ſequentium quinque, quibus Deus ſigillatim gentibus Judæam circumſtantibus judicia ſua prænuntiat. Totum verò hoc caput reliquum contra Ægyptios duas prophetias explicat; unam, contra copias Parhhonis Neconis in Babyloniam irrumpentes, uſque ad ver. 13. alteram, in totam Ægyptum ipſam, inde ad ver. 27. at poſtremò populum Dei conſolatur, duobus verſibus ultimis.* 2 De Ægyptiis] *hæc hujus capitis inſcriptio eſt, quo duas clades Ægyptiis prænuntiat, ut modò diximus.* Contra copias] *inſcriptio prioris Prophetię de priore clade, cujus circumſtantiæ hoc verſu accuratè obſervantur.* Quæ fuerunt] *hęc per anticipationem dicta ſunt: hæc enim antè prophetavit Jirmeja quam Ægyptiis acciderent.* Carcemiſchum] *vide 2. Chronic. 35.20.* Anno quarto] *qui primus eſt Nebucad-retzaris magni ſuprà 25.1. nam ſex iſta capita ſunt illius exegetica.*

---

[a] Heb. ligate.

[b] Heb. inſanimini currus.

[c] Heb. prehẽdentes: ut Gen. 4.21.

[d] Heb. potentem in potentem.

[e] Heb. tibi.

[f] Heb. ambitus tuos.

[g] Heb. *vir cum amico ſuo.*

[h] Heb. *terram nativitatis noſtræ.*

[i] Heb. Rex *ſtrepitus.*

[k] Heb. *venturum venturum eſt.*

[l] Heb. *habitabit.*

[m] Heb. *antiquitatis.*

Hoc autem anno quo primùm regnare cœpit Nebucad-retzar, *hæ prophetiæ rerum ab illo gerendarum Jirmejæ demonſtratæ ſunt.* 3 Inſtruite] *hujus prophetię (quæ tota ferè per hypotypoſin ironicam deſcribitur) occaſio fuit, quòd Ægyptius ex victo Joſchija, comparata Judæa & Syria, ſuperatoq; Nebucad-retzare priore plus æquo inſoleſceret: itaq; hic proponuntur duo adverſus Neconem inflatum victoriis ſuis; unum eſt, quòd revocatur ad arma capienda ineunte regnum* Nebucad-retzare *filio, hoc & ſeq. verſu; alterum, quòd clades ipſius prædicitur, ver. 5. & 6. quæ duę partes reliquis exornantur.* 5 Cur video] *hypotypoſis cladis (ut modò diximus) per interrogationem, cujus hypophora eſt ſub finem verſus; nimirum in cauſa eſſe pavorem illum, cujus mandatum Dei verbis enuntiatur, ſeq. ver.* Non obver.] *videlicet ad reſiſtendũ hoſti.* 7 Quis hic] *exornatio pręcedentis cladis, primùm ab inſolentia ſuſcipientis expeditionem Ægyptii cum auxiliaribus copiis, trib. ver. deinde a magnitudine cladis immedicabilis & ignominioſiſſimæ, trib. alteris.* Ut rivus] *id eſt, aſſurgit & exundat potentia ſumma, ut in Ægypto Nilus.* 9 Aſcendite] *ſarcaſmus.* Putæi] *vide Gen. 10.6.* Ludæi] *de quibus Gen. 10.13.* 11 Aſcende] *ſarcaſmus alter.* Gilhhadem] *ut ſup. 8.22. vide Gen. 37.25.* 12 Potentes] *i. Ægyptios, qui ſe priùs invictos prędicabant, alios ab aliis elidi, dejici, & perdi fuga præcipite, qua ſibi volunt conſulere.* 13 Verbum] *inſcriptio ſecundæ prophetiæ, de qua diximus ſuprà in ver. 1.* De venturo] *ut prædixerat ſuprà 43.8. & ſeq. & 44.30.* 14 Indicate] *hujus prophetiæ partes in univerſum duæ ſunt: una, propoſitio interminationis de Ægypto occupanda per Babylonium, hoc verſu; altera, propoſitio cauſæ, ſeq verſu: quæ duæ propoſitiones ſequentibus explicantur.* Migdoli] *id eſt, in ſingulis finibus: nam Migdol erat ab oriente in termino Ægypti, Nopha Meridie, Daphnæ a ſeptentrione: terminum Occidentis propterea miſſum facit, quòd illac non eſſet venturus Babylonius. De iſtis autem oppidis vide ſuprà 44.1.* 16 Plurimi erunt] *exornatio prioris propoſitionis de clade Ægypti a Babylonio occupandæ, quam Propheta (ut viſo oblatam divinitus) per præteritum tempus enuntiat propheticè, nos ad evidentiam futuro reddimus.* Dicent] *auxiliares & ſtipendiarii milites, de quibus infrà ver. 21.* 17 Streperus eſt] *id eſt, dat verba, res magnas pollicendo ſtrepit, & promiſſis perſonat; ſed juſto tempore nihil efficit: ſic auxiliares copiæ & Ægyptii abjicientes animum curam defenſionis deſerturi figurantur.* 18 Ut vivo ego] *confirmatio cladis prænuntiatæ, a juramento Dei.* Quamvis] *id eſt, quamvis Ægyptus ſitu & natura loci videatur eſſe munitiſſima, & circumvallata montibus ac mari, non ſecus ac Tabor montibus circumcluditur, & Carmelus in mare projectus eſt; ac proinde ſibi Ægyptius omnino confidat, ut dicitur infrà ver. 25. tamen has minas meas effecturus ſum, & jámque impero ut ſe ipſam ad perpeſſiones earum comparet, verſibus ſequentibus.* 19 Deſes] *id eſt, quæ jam tibi regina ſedere vidêris, comparatis a* Necone *tam amplis victoriis & regionibus.* 20 Vitula] *amplificatio denuntiatæ cladis a comparatione præſentis gloriæ, hoc & ſeq. ver. cum ventura ignominia & ruina, tribus ſequentibus.* 22 Quaſi ſerpens] *id eſt, non amplius mugiet aut boabit immani ſtrepitu, ut faciebat antea: ſed humi ſerpet, nec magis audietur quàm ſerpentis inceſſus audiri ſolet: ſic Jeſchahh. 29.4. Summa eſt, hactenus ferociviſti, & immanes boatus edidiſti inſolentia tua, ut de voce vitulæ trimæ legimus Jeſchahh. 16.5. & infrà 48.34. ſed advenientibus meis lanionibus e Chaldæa non audebis hiſcere, ac vix ſpirare quidem: & quemadmodum vitula efferata per denſas ſylvas diſcurrit, ſic etiam tu recipies te in paludes tuas, ſed fruſtrà: ut ſequent. verſib. exponitur.* 23 Quamvis] *id eſt, utcunque frequens ſit Ægyptus oppidis & munitionibus, ut ſylva arboribus.* Nam *ipſo Amaſis tempore urbes in Ægypto fuiſſe mille & viginti legimus apud Herodotum ſub finem lib. 2.* 25 Ait Jeh.] *concluſio ſumma præcedentis interminationis.* Nutricium No] *id eſt, Alexandriam matrem & quaſi nutriciam totius Ægypti, opum amplitudine & celebritate emporii: ſic Nachum. 3.8.* 26 Poſtmodum autem] *id eſt, poſt annos quadraginta quàm fuerit occupata, Jechezk. 29.11. & ſeq.* Habitabitur] *id eſt, priſtinam dignitatem recipiet, ut factum eſſe temporibus Amaſis narrant hiſtorici. Etſi obiter hoc dicendum eſt, deceptum fuiſſe Herodotum & alios aſtu Ægyptiorum ſacerdotum ſuas plagas glorioſè diſſimulantium, quòd illos quadraginta annos in regno Amaſis comprehendunt: qui tamen non antè regnavit ſed poſt illos 40. annos, ut ratio ipſa temporum oſtendit: cùm idem Amaſis regnante Cyro, & Cambyſe proregem agente, Ægypto imperaverit, ex Herodoto li. 3.* 27 Tu autẽ] *conſolatio ad populũ Dei, ut diximus in ver. 1. a judicio Dei in adverſarios, & paterna adminiſtratione in populũ ſuum.*

CAPUT XLVIII.

Propheta Peliſchtęis, Tyriis, Tzidoniis, & Syriæ toti maritimæ cladem luctuoſiſſimam a Chaldæis prænuntiat obventuram juſto judicio Dei.

1 *VERBUM Jehovę quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra Peliſchtæos, cùm nondum Parhho percuſſiſſet Hhazzam.

2 Sic ait Jehova, ecce * aquæ aſcendunt * ab Aquilone, & [a] evadunt in torrentem inundantem, ut inundent terram & quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea: itaque clamabunt homines, & ejulabit quiſquis habitat in ea terra.

3 [b] A ſonoro plauſu ungularum fortium *equorum* ejus, a commotione curruum ejus, ſtrepitu rotarum ejus; * non advertent faciem patres ad filios, præ remiſſione manuum:

4 Propter diem illum venturum, [c] quo vaſtaturus eſt omnes Peliſchtæos, [d] excisurus Tyrum, & Tzidonem totúmque reſiduum auxiliare: cum vaſtaturus eſt Jehova Peliſchtæos, reliquias * regionis Caphtoris.

5 Obveniet * calvitium Hhazzæ, exſcindetur Aſchkelon, & reliquiæ * convallis eorum: * quouſque induces tibi cæſuras?

6 *Dicens*: Eheu * gladie Jehovæ, uſque quò non es requieturus? recipe te in vaginam tuam, quieſce & ſubſiſte.

7 Quomodo requieſceres? atqui Jehova præcepit ei: contra Aſchkelonem, denique * contra portus maris, ibi conſtituit illum.

[a] Heb. *ſunt.*

[b] Heb. *a ſono plauſus.*

[c] Heb. *ad vaſtandum.*

[d] Heb. *ad exſcindendum.*

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Hujus prophetiæ inſcriptio ver. 1. argumentum ejus, & tempus continet. At argumentum*

mentum quidem eſt de clade lugubri Peliſchtæorum: tempus verò quo prophetata eſt in dubio eſſe ſolet: nam alii quod hîc dicitur de percuſſa Hhazza, poſt mortem Joſchijæ factum putant, redeunte Necone & de Syria capta triumphante: alii referunt ad annum illum 4. Jehojakimi, quo expeditionem ſuſcepit contra novum Regem Nebucad-retzarem magnum: alii ad tempora Tzidkijæ, cùm procedentibus obviam Chaldæorum copiis pedem referret in Ægyptum. Sed nobis nihil iſtorum probari poteſt. Nam cùm Neco temporibus Joſchijæ Syriam totam occupaſſet, at poſtea infeſtante Babylonio liberè in agrum Carcemiſchi procederet obviam Babylonio (quo tempore Rex Joſchija extinctus eſt) non eſt veriſimile illum neglectis hoſtibus propinquis & qui præ foribus erant ad longinquos excurriſſe, atque ad Syriam & regiones remotas occupandas imprudentiſſimè regnum Ægypti reliquiſſe, dum conterminos Peliſchtæos haberet hoſtes. Quamobrem cùm Herodotus & Joſephus teſtentur Syriam totam excepta Judæa a Necone fuiſſe occupatam, & inde a tempore Joſchijæ uſque ad magni Nebucad-retzaris regnum Neco totaq; Ægyptus quietè de importatis exterorum ſpoliis triumphaverit (ut dictum eſt præcedente capite) magis placet nobis Hhazzam in prima illa Neconis expeditione, ſuperſtite adhuc & florente Joſchija fuiſſe captam, ac proinde prophetiam hanc tempore Joſchijæ prophetatam. Nec obſtat quòd caput præcedens poſterius eſt tempore: nam in prophetia Jirmejæ temporū ſeriem non obſervari liquet, ut annotavimus ſuprà 22.1. & aliis locis: deinde verò has prophetias contra gentes non dubitamus confusè in finem libri conjectas eſſe. Prophetia autem ſummatim duo continet, narrationem propheticam luctuoſæ cladis quæ Peliſchtæis totiq; Syriæ maritimæ erat obventura, uſque ad verſum 6. deinde cauſam oſtendit διαλογιστικῶς, duobus verſibus ultimis. 2 Aquæ] id eſt, copiæ Babyloniorum potentiſſimæ, quæ cum aquis exundantibus ferè comparantur: ut Jeſchahh. 8.7. & Jechezk. 26. De hoc autem argumento vide Jechezk. 25. & ſequent. Ab aquilone] ut ſuprà 1.14. 3 Non advertent] id eſt, adeò urgebuntur calamitate ut ne patres quidem de liberis ſoliciti ſint, ſed tantùm cogitent de vita ſua: ſimile eſt Matth. 24.17. & ſequent. 4 Tyrum] vide ſuprà 25.22. Regionis Capht.] vide Gen. 10.14. 5 Calvitium] id eſt luctus, ſynecdochicè: ut Jeſchahh. 3.25. Convallis] id eſt, regionis maritimæ in convalle ſitæ. Quouſque] apoſtrophe ſarcaſtica Prophetæ ad Paleſtinam, luctum gentium ludificantis, de quo Levit. 19.28. 6 Gladie Jehovæ] id eſt, qui a Jehova immiſſus es. Eſt autem expoſtulatio hæc dicta humanitus ab iis qui non conſulunt os Jehovæ, ſed manum fugiunt. Quamobrem Propheta per apoſtrophen reſpondet ſeq. verſu, primùm ad gladium, deinde ad Peliſchtæos ipſos. 7 Contra portus] id eſt, regiones totas quæ ſunt ſecundum mare, ſuprà 25.22.

CAPUT XLVIII.

PROPHETA Moabitis excidium per Chaldæos venturum prænuntiat propter ipſorum faſtum, intolerantiam, & idololatriam, propter blaſphemias in Deum, & contumelias in populum ejus, denique propter odium Chaldæorum inſenſiſſimum: ac eos poſtremò evangelica promiſſione conſolatur.

1 'CONTRA Moabum, Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis: væ 'Nebunti, nam vaſtabitur; erubeſcent, capientur 'Kirjathaima: erubeſcet ' *civitas* [a] ſita edito loco, & conſternabitur.

2 Nulla erit amplius laus Moabi ' de Cheſchbone, cogitabunt contra eam malum, *dicentes*; agite, exſcindamus eam 'ne ſit gens: etiam Madmen exſcinderis, [b] te perſequetur gladius.

3 Vox [c] clamoſa inde a Choronajimis, ' ô vaſtitatem & contritionem magnam:

4 Confractus eſt Moab, *dicentes* edent clamorem parvuli ejus.

5 Nam olivum Luchithæ [d] continuus aſcendet 'fletus: nam in deſcenſu Choronajimorum [e] 'hoſtes *fragoſi* clamorem fragoſum audient,

6 *Dicentium*; fugite, eripite [f] vos ipſos; & ' eſtote ut nudatiſſima arbor in deſerto.

7 ' Nam eò quòd fiduciam habes [g] in rebus tuis, & in theſauris tuis; tu quoque capieris: & exibit 'Cemoſch in deportationem, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

8 Cùm veniet vaſtator contra [h] unamquamque civitatem, non eripies te: ſed peribit convallis, & perdetur planities, quia edicit Jehova:

9 'Date, inquit, [i] pennatam alam Moabo, ut [k] ea utendo exeat: nam civitates ejus deſolationi erunt, adeò ut nullus habitet in eis.

10 'Maledictus qui facit opus Jehovæ fraude, & maledictus qui cohibet gladium ſuum a ſanguine.

11 'Tranquillus eſt Moab inde a pueritia ſua, & deſidet ſuper fæces ſuas, neque tranſfuſus eſt de vaſe in vas, id eſt, in deportationem non abiit: propterea ' manſit ſapor ejus in eo, & odor ejus non eſt mutatus.

12 Idcirco ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm immittam ei 'peregrinantes, qui peregrè agant eum; & 'vaſa ejus ' [l] depleant, ac utres eorum diſſipent.

13 Tum erubeſcet Moab a Cemoſcho, quemadmodum erubuerunt domus Jiſraëlis a Bethele fiducia ipſorum.

14 'Quomodo dicitis, potentes ſumus, & viri [m] ſtrenui in bello?

15 Vaſtabitur Moab, & e civitatibus ſuis aſcendet, & [n] lectiſſimi juvenes ejus deſcendent ad mactationem: dictum Regis, cui nomen *eſt* Jehova exercituum.

16 Propinqua eſt calamitas Moabi eventura, & malum ejus feſtinat valde.

17 Condolete ei omnes circumſtantes eum, & quicunque noviſtis nomen ejus: dicite, quomodo fractus eſt 'baculus [o] robuſtiſſimus ſ virga [p] ornatiſſima?

18 Deſcende de gloria & ſede [q] in ſicco, ô deſes filia Dibonis: nam vaſtator Moabi aſcendet contra te, corrumpet munitiones tuas.

19 Juxta viam conſiſte, & ſpeculare habitatrix 'Hharohheris: interroga fugiētem *virum*, & fœminam eripientem ſe; dic, quid factum eſt?

20 Erubeſcit Moab, *inquient*, quia contritus eſt; ejulate & clamate, indicate ad Arnonem vaſtari Moabum.

21 Nam judicium adveniet in 'terram planitiei; in Cholonem, & in Jahatzam, & in ' Mephahhatam,

22 Item in Dibonem, & in Nebuntem; & in 'Bethdiblathajima,

23 Et in Kiriathajima, & in Beth-gamulum,

& in

[a] Heb. editi loci: ut verbi genus oſtendit.

[b] Heb. poſt te ibit.

[c] Heb. clamoris: ut ſuprà 25.36.

[d] Heb. cum fletu aſcendet fletus.

[e] Heb. hoſtes fragoris, clamorem fragoris.

[f] Heb. animas veſtras.

[g] Heb. in operibus, id eſt, rebus a te cōparatis.

[h] Heb. omnem civitatem & civitatem.

[i] Heb. pennā.

[k] Heb. pennando.

[l] Heb. evacuent.

[m] Heb. roboris.

[n] Heb. dilectis juvenū.

[o] Heb. roboris.

[p] Heb. ornatus.

[q] Heb. in loco ſitis.

& in'Beth-mehhonem.
24 Et in'Kerijothas,& in'Botzram;denique in omnes civitates terræ Moabi, longinquas & propinquas.
25 Succidetur'cornu Moabi; & brachium ejus frangetur,dictum Jehovæ.
26 'Inebriate eum,quia contra Jehovam magnificavit ſe: 'ut plaudat Moab in vomitu ſuo, & ſit riſui ipſe quoque.
27 'Nam an non riſui tibi fuit Jiſraël ? ' an inter fures inventus eſt? quòd cùm verba tua *facis*,de eo,'commoves te.
28 Relinquite civitates,& habitate in petra, ô incolæ Moabi:& eſtote ſimiles columbæ nidificanti [r] in lateribus hiatus cavi.
29 Audivimus ſuperbiam Moabi, faſtuoſum eſſe admodum; altitudinē ejus, & ſuperbiam ejus, faſtúmque ejus, & elationem [s] animi ejus.
30 Ego novi,dictum Jehovæ;'excandeſcentia ejus tamen non ita *efficiet*,: mendacia ejus non ita efficient.
31 'Idcirco propter Moabitas ejulo, & propter Moabum totum clamo; propter homines Kir-chereſi gemit *animus meus*.
32 'Supra fletum Jahhezeris defleo te, ô vitis Sibmæ,propagines tuæ trajicient mare, uſque ad mare Jahhezeris pertingent; ſuper æſtivos fructus tuos & ſuper vindemiam tuam vaſtator irruet:
33 Et intercipietur lætitia & exultatio ex arvis e terra Moabi: & vinum e lacubus faciam ut ceſſet,non calcabit celeuſtes, celeuſtę non erit celeuſma.
34 Præ clamore Cheſchbonis Elhhalen uſque, Jahatzum uſque edent vocem ſuam, a Tzohhare Choronajima uſque,quaſi vitula trima: nam etiam aquæ Nimrimorum [t] deſolatiſſimæ erunt.
35 'Ita faciam ut ceſſet Moabo, dictum Jehovæ;qui offerat *in* excelſo,& adoleat diis ipſius.
36 ' Idcirco animus meus propter Moabum ut tibiæ perſtrepet,& animus meus propter homines Kir-chereſi ut tibiæ perſtrepet: idcirco ' *quamvis* reſiduum fecerit, peribunt *tamen*.
37 Nam'omni capiti calvitium erit,& omnis barba exſecta; in omnibus manibus cæſurę, & ſuper lumbos cilicium:
38 Super omnia'tecta Moabi, & in plateis ejus totus erit planctus; cùm fregero Moabum ut 'inſtrumentum in quo nulla *eſt* delectatio, dictum Jehovæ.
39 Ejulabunt *dicentes*,quomodo contrita eſt? quomodo obvertit cervicem Moab pudendè? eſtq; Moab riſui & conſternationi apud omnes circumſtantes ipſum?
40 'Nam ſic ait Jehova, ecce ' ſimilis aquilæ involabit *hoſtis*; pandet alas ſuas in Moabum.
41 Capientur Kerijothæ, & unaquęque munitionum occupabitur: & erit animus potentum Moabi die illo,ut animus mulieris perpetientis tormina:
42 Et exſcindetur Moab ne ſit populus, quia contra Jehovam magnificavit *ſe*.
43 'Pavor,& foſſa,ac laqueus imminet tibi; ô incola Moabi,dictum Jehovæ.
44 Qui effugerit [u] a pavore incidet in foſſam, & qui aſcenderit ex foſſa capietur laqueo; cùm inveham in ipſum,in Moabum,annum viſitationis ipſorum,dictum Jehovæ.
45 In umbra Cheſchbonis ſtabant qui fugiebant à vi:ſed ignis egredietur Cheſchbone, & flamma e medio Sichonis, qui conſumet latus Moabi, & verticē [x] eorum qui nihil niſi ſtrepût.
46 Væ tibi Moab, periturus eſt populus Cemoſchi: nam rapientur filii tui in captivitatem, & filiæ tuæ in captivitatem.
47 Attamen reducam multitudinem captivam Moabi [y] ultimis temporibus, dictum Jehovæ: hactenus judicium Moabi.

[r] Heb. *in tranſitibus oris foſſæ. Jeſcha.* 16.15.

[s] Heb. *cordis: ſic deinceps.*

[t] Heb. *deſolationes.*

[u] Heb. *a facie pavoris.*

Num. 21.28

[x] Heb. *filiorum ſtrepitus.*

[y] Heb. *in extremitate dierum.*

ANNOTATIO.

1 Contra Moab.] *Hujus Prophetię (qua Moabitis exitium a Babylonio eventurum predicitur) partes univerſè ſunt tres: prima eſt propoſitio,uſque ad verſ.11. ſecunda,exornatio propoſitionis,ad ver.43. uſque: poſtrema,concluſio,reliquis verſibus. In propoſitione autem continentur duo,denuntiatio cladis 6. verſibus,& cauſæ,quinque ſequentibus.* Nebunti] *de hac civitate Moabitarum, & permultis ſequentibus vide Jeſchahh.16. Quamobrem hîc ea tantùm explicabimus quæ apud Jeſchahhjam non inveniuntur.* Kirjathajima] *civitas attributa Rëubenitis,deinde verò a Moabitis occupata, Jehoſch.13.19.* Civitas ſita] *id eſt Bamothæ,ſive Bamoth-bahhalis,quæ nominantur Jeſchahhjæ 16.2.* 2 De Cheſchbone] *alludit ferè Propheta ad ſingularum civitatum nomina, quod non ſatis commodè aliis linguis oſtendi poteſt: ut verbi gratia, Cheſchbon rationes ſignificat: ait verò Propheta nullam fore amplius laudem Moabo de rationibus; ſed futurum eſſe ut hoſtes longè diverſas rationes ineant contra illum: ſic etiam de Madmene & aliis compluribus.* Ne ſit gens] *ut infrà ver.42.* 3 O vaſtitatem] *ethopœiæ elegantes, quibus luctum Moabitarum Propheta exprimit pervadentem a termino uno ad alterum,ut Jeſchahh. 16.5. qui verſus hos quatuor interpretatur.* 5 Fletus] *id eſt, Moabitæ effugiendo flentes: ſynecdoche.* Hoſtes fragoſi] *id eſt,tantus erit Moabitarum ejulantium fragor,ut hoſtium ipſorum (qui ferè victoria inſoleſcunt & tumultuantur in præda) ſtrepitum fragoremq́; maximum ſuperent.* 6 Eſtote ut nudatiſſima] *i. abjecti & contempti deliteſcite: vide de hac voce Pſalm.102.18.* 7 Nam eò quòd] *altera pars propoſitionis, cauſas exponens accommodatas judiciis. Sunt autem eæ tres: prima eſt præſidentia Moabitarum in ipſis & in idolis ſuis, hoc ver. ſecunda eſt ira Dei juſtiſſimum judicium denuntians, duobus ſeq. tertia eſt ſtudium inimicorum acerbiſſimum accenſum divinitus, ver.10.* Cemoſch] *vide Num.21.29.* 9 Date] *proſopopœia, qua Deus inevitabile judicium ſuum Moabitis denuntiat hyperbolica conceſſione. q.d. ſi alas habuerint ad volandum, evolent; ſed nullo pacto effugient: nam velut aquilæ futuri ſunt ii qui perſequentur eum.* 10 Maledictus] *verba Dei inflammantis hoſtes ad ultionem acerbiſſimam ſumendam de Moabitis,& animo adeò infenſo ut ipſi inter ſe cohortentur in perniciem Moabitarum.* 11 Tranquillus eſt] *ſecunda pars prophetiæ, exornatio, qua ſingulæ propoſitionis cauſæ cum judiciis venturis comparatæ ordine explicantur: ac primùm quidem præſidentia inſolentiſſima, uſque ad ver.26. deinde ira Dei, uſque ad ver.40. ac poſtremò hoſtium acerbitas, ad ver.43. Præſidentiæ autem, quæ hoc ver. demonſtratur comparatione elegantiſſima, argumenta ponuntur duo; ab ipſorum perſona, hoc ver. & a fiducia in Deum ipſorum, ver.13, quæ argumenta*

confir

confutat Propheta ver.14.& ſeq. Manſit ſapor] *id eſt, ſibi conſtat in facultatibus: malitiaq́; ſua, & rebus omnibus.* 12 Peregrinantes] *Chaldæos.* Vaſa] *quibus Moabitarum oppida figurantur.* 14 Quomodo dicitis] *conteſtatio, qua præfidentiam Moabitarum Propheta exagitat adductus judiciis, quæ deinceps narrantur uſque ad ver.26.* 17 Baculus] *i. regnum & potentia ampliſſima cui confidebant.* 19 Hharohher.] *vide Deut.2.35.& 3.12.* 21 Terram plan.] *cujus oppida in ditione Moabitarum ſita ſeq. nominantur.* Mephahhatam] *attributam Rěubenitis in jure Levitarum, Jehoſch.13.18.& 21.37.* 22 Bethdiblathajima] *ſive Diblathajima tantùm, de quibus Numeror.33.47.* 23 Bethmehhonem] *Bajithum vocat Jeſchahh.16.2.* 24 Kerijothas] *oppidum nobile, de quo Hhamos.1.17.* Botzram] *ſive Betzerum Rěubenitarum, attributum Meraritis, Jehoſch.21.36. deinde verò a Moabitis occupatum: aliis verò locus, Botzra Edomæorum eſt.* 25 Cornu] *ut 1.Schem.2.1.* 26 Inebriate] *ſecundus exornationis locus ab ira Dei, cujus effundendæ argumenta ponuntur duo: unum eſt inſolentia ipſorum contra Deum & populum ejus, quam Deus prędicit ſe judiciis retuſurum eſſe, uſque ad ver.35. alterum eſt idololatria, uſque ad ver.40 Dicit autem inebriate, ut dixerat ſuprà 25.21.* Ut plaudat] *id eſt, plauſu totius corporis volutet ſe in ſuo vomitu, ex ebriorum more.* 27 Nam an non] *apoſtrophe ad Moabitas, exprobrans inſolentiam illorum in populum Dei.* An inter fures] *videlicet quòd pudore furis populum meum afficis? ut Iobi 30.5.& ſuprà 2.26.* Commoves te] *id eſt, prorumpis in riſum, & impotentiſſimè cachinnaris.* 30 Excandeſcentia ejus] *id eſt, furat & rumpatur licet, ac mendaciter glorietur; plurimùm tamen aberit a ſuis rationibus.* 31 Idcirco] *amplificatio indictæ calamitatis a perſona Prophetæ. tanta, inquit, & tam inſperata calamitas Moabitis eventura eſt, ut perhorreſcam totus ad cogitationem illius, & me miſereat ipſorum: ſic etiam in altero membro infrà ver.36.* 32 Supra fletum] *id eſt, amplius defleo quàm olim deflevit Jeſchahhja 16.18. Ac propterea in ſequentibus Jeſchahhjæ verba amplificat.* 35 Ita faciam] *alterum iræ divinę argumentum, ut diximus in ver.26.* 36 Idcirco] *id eſt, propter idololatriam quæ modò dicta eſt.* Quamvis] *vide Jeſchahh.16.7.* 37 Omni capiti] *id eſt, omnes prementur luctu acerbiſſimo: ſynecdoche.* 38 Tecta] *ubi idola coluerant, in propatulo.* Inſtrumentum] *ut ſuprà 22.28.* 40 Nam ſic ait] *tertia pars exornationis, a perſona hoſtium, ut diximus ſuprà in ver.11.* Similis aquilæ] *ut ſuprà 4.13.* 43 Pavor] *concluſio, continens primùm ſummam judiciorum precedentium, quatuor verſibus; deinde promiſſionem Evangelicam de vocatione ad regnum Chriſti, verſu ultimo. Similem autem huic verſum vide Jeſchahh.24.16.*

CAPUT XLIX.

Propheta ruinam Hhammonitis, Edomæis, Syris, Arabibusq́; a Nebucad-netzare eventuram prænuntiat: & confirmat altera clade proximè per Scythas regno Medorum eventura.

1 'CONTRA [a] Hhammonitas. Sic ait Jehova, 'an filii nulli ſunt Jiſraëli? an hæres nullus eſt ei? cur hæreditariò poſſidet Rex iſtorum 'Gadem, & populus illius in civitatibus hujus habitat?

2 Idcirco ecce 'dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm faciam ut audiatur contra 'Rabbam Hhammonitarum clangor belli, ſitque tumulus vaſtitatis, & [b] pagi ejus igne ſuccendantur: ita hæres erit Jiſraël hæredum ſuorum, ait Jehova.

3 Ejula 'Cheſchbon, cùm vaſtata fuerit 'Hhai; clamate pagi Rabbæ, accingite vos ciliciis, plangite, & curſitate per ſepta: nam Rex iſtorum in deportationem abibit, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

4 Quid gloriaris de convallibus, affluente convalle tua, ô filia averſa? quę confidit in 'theſauris ſuis, *dicens*; quis invaderet me?

5 Ecce ego immiſſurus ſum in te pavorem, dictum Domini Jehovę exercituum, ex omnibus locis circumſtantibus te; a cujus præſentia diſpellemini quiſq́;, & nullus erit qui congreget errantem.

6 Veruntamen poſtea reducam captivam multitudinem Hhammonitarum, dictum Jehovæ.

7 'Contra Edomæos. Sic ait Jehova exercituum, an nulla *eſt* amplius 'ſapientia in 'Temane? periitne conſilium [c] a prudentibus, exolevit ſapientia eorum?

8 Fugite (fiet ut avertentes ſe [d] 'petant habitationes profundas) ô habitatores Dedanis: nam calamitatem Hheſavi adducturus ſum in eum, quo tempore viſitabo eum.

9 'Si vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos? ſi fures noctu, perderent 'quod ſatis eſſet ipſis.

10 Atqui ego denudaturus ſum Hheſavum, recturus abdita ejus, adeò ut ſeſe abſcondere non poſſit: vaſtabitur ſemen ejus, fratresq́; ejus, & vicini ejus, adeò ut nullus ſuperſit, *qui dicat*,

11 Relinque pupillos tuos, ego in vita conſervabo; & viduas tuas, mihi confiditote.

12 'Nam ſic ait Jehova, ecce, quorum 'nullum erat jus bibendi hoc poculum, *ii* [e] omnino bibunt; tu autem ipſe [f] omnino eſſes impunis? non eris impunis, ſed omnino bibes.

13 'Nam per me juro, dictum Jehovæ, deſolationi, opprobrio, vaſtitati, & maledictioni fore Botzram: & omnes civitates ejus [g] abituras in vaſtitates [h] perpetuas.

14 [i] Rumorem audivi a Jehova, & legatum ad gentes miſſum; *dicentem*, congregate vos, & invadite eam, ac ſurgite ad prælium.

15 Nam ecce parvum diſpoſiturus ſum te inter gentes, contemptum inter homines.

16 'Horror tuus decipit te, ſuperbia animi tui, ô qui habitas in fiſſuris petræ, qui [k] carpis altitudinem collis: quamvis exaltares ut aquila nidũ tuum, inde dejicerem te, dictum Jehovæ:

17 Eritque Edomęa deſolationi: quiſquis tranſibit juxta eam, 'obſtupeſcet & ſibilabit propter omnes plagas ejus.

18 *Erit* ſicut ſubverſio Sedomi & Hhamorę ac 'vicinorum ejus, ait Jehova: non habitabit ibi quiſquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

19 'Ecce quaſi leo aſcendit 'ſupra altitudinem

nem

Heb. filios
ammonis:
deinceps.

Heb. filiæ:
deinceps.

Suprà 25.29

[e] Heb. *bibendo: ſic paulò pòſt.*

[f] Heb. *impunis exiſtendo.*

[g] Heb. *futuras.*

[h] Heb. *ſeculi Hhobadjæ ver.1.*

[i] Heb. *auditionem: ſic ver. 23.*

[k] Heb. *prehendis.*

nem Jardenis,contra habitaculum 'robuſtiſſimi; ſed [l]momentò fugabo eum ex hac terra,& eum qui electus eſt in hac præficiam: 'nam quis eſt par mihi? aut quis conteſtetur mecum? denique quiſnam eſt 'paſtor qui obſiſtat mihi?

[l] Heb. *momentò agam faciam ut excurrat.*

20 'Idcirco audite conſilium Jehovæ, quod [m]iniit contra Edomæos , & cogitationes ejus quas cogitavit contra habitatores Temanis; *mentiar* niſi abjiciant eos 'minimi ex ipſo grege, niſi deſolet cum illis habitacula illorum.

[m] Heb. *conſuluit: ſic infrà ver.30.*

21 Præ ſono caſus illorum commovebitur ipſa terra: '*præ* clamore ad mare algoſum audietur vox illorum.

22 'Ecce velut aquila aſcendens *hoſtis* involabit,& pandet alas ſuas contra Botzram; eritque animus potentium Edomi die illo ſicut animus mulieris perpetientis tormina.

23 'Contra Damaſcum. Erubeſcet 'Chamath & Arpad,cùm rumorem malum audierint, diffluent: 'in ipſo mari ſolicitudo erit, quieſcere non poterit.

24 Remiſſa erit Damaſcus , fiet ut convertat ſe ad fugiendum,& 'horrorem febrilem prehendet: anguſtia cum doloribus corripiet eam,tanquam parturientem.

25 'Quomodo non relinqueretur civitas [n]laudatiſſima? urbs gaudii mei? *dicebat illa:*

[n] Heb. *laudis.*

26 Idcirco cadent juvenes ejus in plateis ejus: & omnes [o]bellatores ejus exſcindentur die illo; dictum Jehovæ exercituum:

[o] Heb. *viri belli.*

27 Et ſuccendam ignem in muro Damaſci,qui conſumet palatia 'Benhadadi.

28 'Contra Kedarem , & contra regna Chatzoris,quæ percuſſurus eſt Nebucad-retzar Rex Babyloniæ, ſic ait Jehova: ſurgite, aſcendite contra Kedarem,& vaſtate [p]Orientales.

[p] Heb. *filios Orientis: ut 1.Reg.4.29.*

29 Tentoria eorum & greges eorum 'capient, aulæa eorum cum omnibus inſtrumentis ipſorũ, & camelos eorum ſument ſibi; & proclamabunt contra eos formidinem circumquaque.

30 'Fugite,emigrate valde, petite profundas habitationes , habitatores Chatzoris, dictum Jehovę: nam iniit contra vos Nebucad-retzar Rex Babylonię conſilium,& cogitat contra vos cogitationem.

31 Surgite,aſcendite ad gentem tranquillam habitantem ſecurè,dictum Jehovæ; cui non ſunt valvæ neque vectis,ſoli habitant.

32 Et erunt cameli eorum prædæ, & multitudo pecorum ipſorum ſpolio , ſpargamq; eos in omnem ventum qui ſunt 'amputati latere:& ex omnibus partibus ejus *gentis* adducam calamitatem eorum,dictum Jehovę.

33 Ita erit Chatzor habitaculum draconum, [q]deſolatiſſima uſque in ſeculum; non habitabit ibi quiſquam , neque commorabitur in ea filius hominis.

[q] Heb. de- *latio.*

34 'Verbum Jehovæ quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra 'Hhelamum; in principio regni Tzidkijæ Regis Jehudæ,dicendo:

35 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego fracturus ſum 'arcum Hhelamitarum; præcipuum potentię ipſorum.

36 Adducam enim contra Hhelamitas 'quatuor ventos a quatuor extremitatibus cœlorum, ſpargamq; eos in omnes ventos iſtos; adeò ut non ſit futura gens quò non perveniat *aliquis* depulſorum [r]e Hhelamo:

[r] Heb. Hh- *lam.*

37 Et 'conſternatos reddam Hhelamitas coram inimicis ſuis & coram quærentibus animã ipſorum , adducens contra ipſos malum, cum æſtu iræ meę , dictum Jehovæ: & mittam poſt eos gladium donec conſumam eos.

38 Deinde reponam 'ſolium meum in Hhelamo; cùm perdidero inde 'Regem ac Principes, dictum Jehovę.

39 'Erit tandẽ ultimis temporibus; ut reducã multitudinem captivã Hhelami,dictum Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Contra] *Hoc capite continentur quinque prophetiæ ſuis inſcriptionibus diſtinctę,pro ratione populorum adverſus quos fuerunt enuntiatæ. Hæc autem prima contra Hhammonitas tres partes continet: nam primùm de injuria populo ſuo facta cum Hhãmonitis conteſtatur Deus,ver.1.& ſupplicium denuntiat, duob.ſequen. deinde conteſtatur inſolentis fiduciæ nomine,& pœnam indicit peccato parem,ver.4.& 5.poſtremò promiſſionem Evangelicam adhibet, ver.6 ut ſuprà 48.47.* An filii] *id eſt,an nulli ſunt amplius poſteri ex Jahhakobo,qui majoribus aut agnatis ſuis ſuccedant ex lege; quod Gadis ſortem obtines? aut etiam nónne eſt Jehuda legitimus hæres ſortis ſuæ, quòd tu infeſtas eum? 2.Reg.24.4.* Gadem] *id eſt,ſortem attributam Gadi, quam ſibi primùm Hhammonitæ vindicare voluerant, Judic.11. deinde verò deportatis in Aſſyriam Rëubenitis & Gaditis cum Pule aut Tiglath-pileeſere convenerunt de ea poſſidenda, magna tum aliorum Jiſraëlitarum, tum Judæorum injuria.* 2 Dies venturi] *videlicet poſt everſum Judęorum regnum: vide Jechezk.21.33.& ſeq.* Rabbam] *civitatem Regiam Hhammonitarum, de qua Jehoſchuhh.13.25.& 2.Schem.11.1.* 3 Cheſchbon] *civitas Gaditarum, de qua Jehoſchuhh.21.39.* Hhai] *alterum Gaditarum oppidum trans Jardenem ſitum, ac proinde diſtinguendum ab eo cujus hiſtoria habetur Jehoſch.7.* 4 Theſauris] *id eſt,opibus & commeatu abundantiſſimo.* 7 Contra Edom.] *ſecunda hęc prophetia tribus partibus continetur: primùm enim ſapientiam carnalem Edomęis Deus objicit, & interminatur de judicio graviſſimo ignominiaq; importanda,uſque ad verſum 16.deinde objicit præſidentiam propter munitionem loci, & ruinam denuntiat, uſque ad verſum 19. poſtremò injurias populo ſuo factas exprobrat,quarum nomine Deus ſe par pari relaturum dicit, inde ad ver.23. Confer cum Jechezk.25.* Sapientia] *cujus nomine Temanæi olim erant commendati, Hhobadjæ ver.8.* Temane] *gente Edomæorum,denominata a Temane nepote Hheſavi ex Eliphazo, Geneſ.36.15. Etſi hac voce ſynecdochicè comprehenduntur omnes poſteri Hheſavi, ut voce Dedanis poſteri Abrahami ex Ketura, proximè ſeq. verſu: ſic ſuprà 25.23.* 8 Petant habit.] *id eſt, effugiant e montibus ſuis in latibula: ut Jeſchahh.9.19.& 21.* 9 Si vindemiat.] *amplificatio calamitatis prænuntiatæ per comparationem minoris, hoc & ſeq. verſibus duobus.* Quod ſatis eſſet] *ac non amplius dilapidarent.* 12 Nam ſic ait] *confirmatio a comparatione minoris,adducto exemplo judiciorum Dei in eos qui minus fuerant promeriti.* Nullum erat] *videlicet comparatione tui; dictum κατά τι.* 13 Nam per me] *alter confirmationis locus a juramento,hoc ver.& decreto lato, duobus ſequentibus.* 16 Horror tuus] *ſecundus locus,ut diximus ſuprà in ver.7.intelligit autem horrentem Edomęorum regionem,præ aſperitate montium Chorræorum: unde etiam*

etiam montes Sehhiris, id eſt horrentis regionis, videntur dicti. 17 Obſtupeſcet &] vide 1. Reg. 9.8. 18 Vicinorum] qui nominantur Deut. 29.23. 19 Ecce] tertius locus, ut diximus in verſ. 7. quo oſtendit Deus quanto furore Edomæi indeſinenter Judæos infeſtaverint, & ipſe eos propulſans quanta potentia electos ſuos ſit reſtituturus, quod ſequentibus verſibus exornatur. Supra altitudinem] id eſt, amplius exundat quàm ſoleat Jarden: vide Jehoſchubh. 3.15. nam Edomæi ſemper Judæos atrociſſimè infeſtarunt. Robuſtiſſimi] id eſt Dei: periphraſis Judæa. Nam quis eſt] confirmatio a potentia Dei infinita & incomparabili. Paſtor] id eſt, Rex populos regens, ac velut paſcens autoritate ſua: ut ſuprà 23.1. 20 Idcirco] exornatio comminationis, quæ præceſſit verſ. proximo. Minimi ex] id eſt, infirmiſſimi & abjectiſſimi quique. quaſi dicat: ita frangam eos ut omnium etiam infimorum terantur pedibus: ut dixerat David Pſalm. 60.10. 21 Præ clamore] id eſt, tanta erit vociferatio ut inde ad mare rubrum uſque, quamvis ſit remotum, audiatur. 22 Ecce] ut dixerat in Moabum ſuprà 48.40. & 41. 23 Contra Damaſcum] tertia hæc prophetia regno Damaſceno exitium prænuntiat paulò pòſt a Nebucad-retzare eventurum; duobus verſibus; deinde cauſam adducens a præfidentia & luxu illius, ver. 25. ampliùs confirmat, duobus reliquis. Chamath] de qua Gen. 10.18. Num. 13.21. & alibi paſſim. Arpad verò continet reliquam Syriæ partem ſupra regnum Chamathę: denique totum tractum qui monti Tauro & Amano ſubſternitur: quod nobis obſervandum fuerat in 2. Reg. 18.34. In ipſo mari] id eſt Antaradus, & omnes maris inſulæ percellentur. 24 Horrorem febr.] id eſt, veluti ex febre horrens trepidabit. 25 Quomodo non] id eſt, quis vellet, aut poſſet tam celebre oppidum pervertere? 27 Benhadadi] Regis Syriæ potentiſſimi, cujus mentio eſt 1. Reg. 15.18. & ſequent. capitibus: ſic Hhamos 1.4. 28 Contra Kedar] quarta hæc prophetia prædicit mala incolis Arabiæ petrææ & deſertæ eventura, qui ſynecdochicè Kedaris & Chatzoris nominibus intelligendi ſunt. Sunt autem illius duæ partes: propoſitio ſumma hoſtium adventantium, & cladis, duobus verſibus; & exornatio, reliquis. De Kedare autem vide Pſal. 120.5. Chatzor verò in Arabia deſerta fuit, quò Chatzoritani a Jehoſchubha fuſi ſeſe contulerunt: vide Jehoſch. 11.11. & Judic. 4.2. 29 Capient] Chaldæi, duce Nebucad-retzare. 30 Fugite] exornatio, ut diximus ver. 28 continens primùm hypotypoſin fugæ Arabum, & Chaldæorum irruptionis, duobus verſibus; deinde narrationem ruinæ Arabibus eventuræ, duobus alteris. 32 Amputati latere] vide ſuprà 9. 26. 34 Verbum Jehovæ] poſtrema hæc prophetia (cujus inſcripto continetur hoc ver.) narrat primùm cladẽ Hhelamitarum, id eſt, totius Medorum regni, ſynecdochicè, verſibus tribus: deinde exponit promiſſiones, duobus ultimis. Hhelamum] hanc gentem dictam a filio Schemi, Gen. 10.22. antè oſtendimus ſitam eſſe in confinio Medorum, Perſarumq́;. Cùm autem paulò ante hæc tempora Phraortes Arjoci (quem Dejocem Herodotus vocat) filius Perſidem totam regno ſuo adjunxiſſet; non eſt dubium quin ſynecdochicè (ut modò dicebamus) totum regnum Mediæ intelligendum ſit Hhelami nomine. Quamobrem prædictionem hanc referimus ad illam hiſtoriam quæ a Scythis geſta eſt contra Medos, quo tempore Nebucad-retzar in Judæa & citerioribus regionibus erat occupatus. Scythæ enim temporibus Cyaxaris filii Phraortis totum Mediæ regnum leguntur occupaſſe, expilaſſe, & annis 28. egiſſe atque rapuiſſe omnia arbitratu ſuo; ut refert Herodotus, lib. 1. Sed quid ad hoc argumentum? inquies. Hæc prophetia ſuperioribus adjecta, eſt tanquam ſigillum, quo Eccleſia de veritate earum confirmaretur. Hoc enim Jirmejæ frequentiſſimum eſt, ut prophetias confirmet prophetiis, & res propinquiores adhibeat ad confirmandas eas quæ poſtea longiore intervallo eventuræ ſunt: cujuſmodi exempla vidimus ſuprà 20. & 28. & 44. Ac propterea nominatim deſignatum eſt tempus quo hæc prophetia dicta eſt, quia paulò pòſt, & ante capta Jeruſchalaima (ut ratio temporum confirmat) hanc cladem acceperunt Medi. 35 Arcum] id eſt potentiam; ut ſequentia exponunt. 36 Quatuor ventos] id eſt, infinitos hoſtes, ex populis innumeris Boreæ accolis: quos omnes confuſè ſolebant veteres Sarmatarum & Scytharum appellatione deſignare, ut ex ipſis Geographis conſtat. 37 Conſternatos red.] id eſt, perculſos metu, & primo impetu fuſos ita frangam animis, ut ab hoſtibus Scythis agantur pro libidine, & premantur ſervitute rigidiſſima. 38 Solium meum] id eſt, regnum Cyri ſervi mei, quem etiam unctum Dei Jeſchahhja nominat: vide Jeſchahh. 44. & 45. atque hæc prima promiſſio. Regem] Cyaxarem patrem Aſtyagis: nam illo extincto regnavit Aſtyages qui venit in Cyri manus. q.d. poſt Regem hunc, atque ætatem hanc. 39 Erit tandem] altera promiſſio, videlicet Evangelica, qualem habuimus ſuprà ver 6. & 48.47.

CAPUT L.

Deus per Prophetam Babyloniis judicium ſeveriſſimum denuntiat, & populum ſuum inſtituit confirmatq́; promiſſionibus. Ac judicium quidem exponens copioſiſſimè, oſtendit Babylonios, ipſamq́; Babylonẽ peſſundatum iri per Medos & Perſas, itinera, adventum, obſidionem, occupationem, & damna Babyloniis futura præſcribit: populo verò ſpem facit recuperandæ eodem tempore liberationis: quæ duo confirmans a potentia ſua & ſolenni juramento, præfidentiam Babyloniorum confutat, ſuorumq́; diffidentiam; ac poſtremò prophetiam anacephalæoſi & typo concludit.

1 VERBUM quod loquutus eſt Jehova contra Babylonem, & contra terram Chaldæorum; [a] per Jirmejam Prophetam.

2 Indicate in gentibus, & pronuntiantes tollite vexillum, pronuntiate, ne celetis: dicite, capietur Babylon, erubeſcet Bel, conteretur Merodac; erubeſcent terricula illius, conterentur ſtercorei dii illius.

3 Nam aſcendet contra illam gens ab Aquilone, quæ rediget terram illius in deſolationem adeò ut non ſit habitator in ea; [b] tam homines quàm jumenta emigrabunt, abibunt.

4 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, veniant filii Jiſraëlis, ipſi cum filiis Jehudæ unà: [c] continenter flendo eant, & Jehovā Deum ſuum quærant:

5 De Tzijone interrogent, in via, illùc facies eorum *ſpectent*: agedum *dicant*, & adjungāt ſe Jehovæ fœdere [d] perpetuo *quod* non tradatur oblivioni.

6 Grex *ovium* pereuntium ſunt populus meus, paſtores eorum faciunt ut aberrent, per montes avertunt eos: de monte in collem abe-

a Heb. per Jir-

Heb. ab Bo- uſq. ad

e Heb. *eundo & flendo ibunt.*

d Heb. *ſeculi.*

abeunt obliti cubilis ſui.

7 Quicunque inveniunt eos comedunt eos, & hoſtes eorum dicunt, non erimus rei: eò quòd peccāt Jehovæ *in* caula juſtitiæ, ii quorum majoribus expectatio fuit Jehova.

8 Migrate e media Babylonia, & e terra Chaldæorū exite; ut ſitis velut hirci ante gregem.

9 Nam ecce ego excitaturus ſum & adducturus contra Babylonem congregationem gentium magnarum e terra Aquilonis, quæ diſponēt *acies* contra illam, inde capietur: cujus ſagittarum, ut potentis [e] interficientis, nulla [f] reſiliet fruſtra:

10 Et erit *regio* Chaldæorum prædæ: omnes prędatores ejus ſatiabuntur, dictum Jehovæ.

11 Cùm lætati fueritis, cùm exultaveritis, ô direptores poſſeſſionis meæ; cùm abundaveritis ut vitula herbilis, & claram vocem edideritis ut robuſti *juvenci*:

12 Erubeſcet mater veſtra valde, pudebit genitricem veſtram; *dicendo*, ecce poſtremum gentium, deſertum, ſiticuloſum & campeſtrem locum.

13 Præ fervore Jehovæ non habitabitur, ſed erit [g] deſolatiſſima tota: quiſquis tranſibit juxta Babylonem, obſtupeſcet, ſibilabitq; propter omnes plagas ejus.

14 Diſponite contra Babylonem circūquaque, omnes tendentes arcum, jaculamini contra eam, ne parcatis ſagittæ; nam Jehovæ peccavit illa:

15 Vociferamini contra eam circumquaq; [h] junxit manūm ſuam, cadant fundamenta ejus, deſtruantur muri ejus: cùm ultio Jehovæ ſit, ultionem ſumite de ea; quemadmodum fecit facite ei:

16 Excidite ſatorem e Babylonia, & qui tractat falculam tempore meſſis, metu gladii opprimentis quiſque ad populum ſuum revertāt, & quiſque ad terram ſuam fugiant.

17 Parva pecus diſperſa fuit Jiſraël, quam leones depulerunt: prior comedit eam Rex Aſſyriæ, hic autem poſterior oſſa ejus comminuit Nebucad-retzar Rex Babyloniæ.

18 Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; ecce ego animadvertam in Regem Babyloniæ & in terram ejus; quemadmodum animadverti in Regem Aſſyriæ:

19 Et faciam ut revertatur Jiſraël ad caulam ſuam, & depaſcat Carmelum & Baſchanem; & in monte Ephrajimi atque Gilhhade ſatietur anima ejus.

20 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, ſi quæratur iniquitas Jiſraëlis, nulla extabit, & peccata Jehudæ nulla invenientur: quia condonavero iis quos faciam reliquos.

21 Contra terram hanc ipſam Meratajimis aſcende, & per habitatores Pekodi: devaſta & internecioni devove poſt eos, dictum Jehovę; denique effice omnino prout præcipio tibi,

22 Sonum belli in iſta terra, & contritionem magnam.

23 Quomodo ſuccideretur & confringeretur malleus totius terræ? quomodo eſſet ſtupori Babylonia in gentibus?

24 Laqueum tetendi tibi, & etiam capiêris, ô Babylon, [i] te imprudente: invenieris, etiamque deprehenderis, quia cum Jehova miſcuiſti *bellum*.

25 Aperuit Jehova [k] repoſitorium ſuum, & deprompſit inſtrumēta indignationis ſuæ: quia opus hoc eſt Domini Jehovæ exercituum in terra Chaldæorum.

26 Convenite in eam ab extremo, aperite granaria ejus, contumulate eam quaſi acervos, & anathemati devovete eam; ne ſuperſint ei reliquiæ.

27 Gladio tollite omnes juvencos ejus, deſcendant ad mactationem: væ illis, cùm advenerit dies illorum, tempus viſitationis eorum;

28 Vox fugientium & evadentium e terra Babyloniæ; ut indicet Tzijone ultionem Jehovæ Dei noſtri, ultionem templi ejus.

29 Promulgate convenire in Babyloniam ampliſſimos, omnes qui tendunt arcum; ponite caſtra contra eam circumquaque, ne ſit ei effugium, rependite ei ſecundum opus ejus, omnino prout fecit facite ei: nam contra Jehovam ſuperbivit, contra ſanctum Jiſraëlis.

30 Idcirco cadant juvenes ejus in plateis ejus: & omnes [l] bellatores ejus exſcindantur die illo, dictum Jehovæ.

31 Ecce me adverſum te, ô [m] ſuperbiſſime, dictum Domini Jehovæ exercituum: quia advenit dies tuus, tempus quo viſitem te,

32 Quo impingat ſuperbiſſimus, & corruat ita ut nemo ipſum erigat; & ſuccendam ignem in civitatibus ejus qui conſumet omnes ambitus ejus.

33 Sic ait Jehova exercituum, opprimuntur filii Jiſraëlis & filiæ Jehudæ pariter: & quicunque captivos fecerunt eos detinent eos, renuunt eos dimittere.

34 Vindex eorum fortis, Jehova exercituum nomine, [n] omnino aget cauſam eorum: ut quietam reddat hanc terram, & commoveat habitatores Babyloniæ.

35 Gladius *irruet* in Chaldæos, dictum Jehovæ, & in habitatores Babylonis; & in Principes ejus & in ſapientes ejus:

36 Gladius in mendaces ejus, ut defetiſcantur; gladius in potentes ejus, ut conterantur:

37 Gladius in equos ejus, & in currus ejus, & in totam miſcellaneam turbam quæ *eſt* in medio ejus, ut ſint velut fœminæ: gladius in theſauros ejus, ut diripiantur.

38 Siccitas in aquas ejus, ut areſiant: quia terra ſculptilium eſt, & apud terricula inſanè agunt.

39 Idcirco habitabunt feræ cum terrificis, & manebunt in ea [o] ululæ; non conſidebit ampliùs uſque in æternum, neque habitabit uſque [p] in generationem quamque.

40 Simili ſubverſione qua Deus ſubvertit Sedomū & Hhamoram, & vicinos ejus, dictum Jehovæ; non habitabit ibi quiſquam, neq; commorabitur in ea filius hominis.

41 Ecce populus venturus eſt ab Aquilone; & gens magna ac Reges ampli excitabuntur e lateribus terræ:

42 Arcum & lanceam tenebunt, crudeles erunt quiſque, neque utentur miſericordia, vox eorum ut mare fremet, & cum equis vehentur: inſtructus *quiſque* ut vir pręſtans ad bellū contra te, ô filia Babyloniç.

43 Audientis Regis Babyloniæ [q] rumorem de eis illico, remittent ſe manus; anguſtia apprehendet eum, dolor tanquam parturientis.

44 Ecce quaſi leo aſcendit ſupra altitudinem Jardenis, contra habitaculum robuſtiſſimi; ſed

[r] momen-

[e] Heb. *orbantis.*

[f] Heb. *revertetur.*

[g] Heb. *deſolatio.*

[h] Heb. *dedit.*

[i] Heb *cùm tu neſcies.*

[k] Heb. *theſaurum.*

[l] Heb. *belli,*

[m] Heb. *ſeq.*

[n] Heb.

[o] Heb. *ululæ.*

[p] Heb.

[q] Heb.

'momento fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus eſt in hac præficiam: nam quis eſt par mihi? aut quis conteſtetur mecum? deniq; quiſnam eſt paſtor qui obſiſtat mihi?

e Heb. momento agens faciam ut excurrat.

45 Idcirco audite conſilium Jehovæ quod [f] iniit contra Babyloniam, & cogitationes ejus quas cogitavit contra terram Chaldæorũ: *mentiar* niſi abjiciant eos minimi ex ipſo grege, niſi deſolet cum illis habitaculum.

f Heb. conſuluit.

46 Præ ſono occupatæ Babyloniæ commovebitur ipſa terra, & præ clamore in gentibus 'audietur.

CAPUT LI.

1 'SIC ait Jehova, ecce ego excitaturus ſum contra Babyloniam, & contra eos qui inhabitant [a] 'meditullium inſurgentium in me; 'ventum corrumpentem:

a Heb. cor.

2 Et immiſſurus ſum contra Babyloniam ventilatores qui ventilabunt eam, & exhaurient terram ejus: cùm fuerint contra eam circumquaq; die mali.

3 'Contra 'eum qui tendit tendat [b] ſagittarius arcum ſuum, & contra *eum qui* extollit ſe lorica ſua; neq; clementia utamini erga electos juvenes ejus, internecioni devovete totum exercitum ejus:

b Heb. tendens arcum.

4 Ut cadant confoſſi in terra Chaldæorum, & transfixi in plateis ejus.

5 'Quia ' non viduatus eſt Jiſraël & Jehuda Deo ſuo, Jehova exercituum; quia terra iſtorum 'plena eſt reatu a ſancto Jiſraëlis:

6 'Fugite e medio Babyloniæ & eripite quiſque [c] ſeipſum, 'ne exſcindamini in iniquitate ejus: cùm tempus ultionis erit Jehovæ, retributionem ipſe rependet ei.

c Heb. animam ſuam: ſic deinceps.

7 'Poculum aureum Babyloniæ 'manu Jehovæ inebriavit totam terram; de vino ejus biberunt gentes, propterea inſaniunt gentes.

8 Repentè cadet Babylon, & perfringetur: 'ejulate apud eam, [d] ſumentes adhibete 'opobalſamum contra dolorem ejus, ſi fortè poſſet curari.

d Heb. ſumites Exod. 35.2.

9 Quamvis curaremus Babylonem, *inquietis*, tamen non eſſet curata; derelinquite eam, & abeamus quiſque in terram ſuam: nam 'pertingit ad cœlos judicium ejus, & elatum eſt uſque ad ſuperiores nubes.

10 Protulit Jehova totam juſtitiam noſtram, agite enarremus Tzijone opus Jehovæ Dei noſtri.

11 'Purgate ſagittas, cogite utentes umbonibus, excitat Jehova ſpiritum Regum Mediæ, quia contra Babyloniam cogitatio ejus eſt ut perdat eam: nam ultio Jehovæ *eſt*, ' ultio templi ejus.

12 In muris Babylonis attollite vexillum, confirmate cuſtodiam, ſtatuite vigiles, comparate inſidiatores: nam & cogitavit Jehova, & facturus eſt quod dixit contra habitatores Babylonis.

13 'O quæ habitas ſecundum aquas multas, ô ampla theſauris; advenit finis tuus, *pro* [e] menſura quæſtus tui.

e Heb. cubito.

14 'Jurat Jehova exercituum per ſe ipſum: *mentiar* niſi te impleam ' hominibus quaſi melolonthis, qui canant de te 'celeuſma:

10.12

15 *Jurat* qui fecit terram virtute ſua; ſtabiliit orbem habitabilem ſapientia ſua, & prudentia ſua extendit cœlos:

16 Quo vocem ſuam edente fremitus aquarũ eſt in cœlis, & qui effert vapores ab extremitate terræ; fulgura cum ipſa pluvia facit, & profert ventum e theſauris ſuis.

17 Magis obbruteſcit omnis homo quàm ut animadvertat, pudefacere omnem conflatorẽ ſculptili: nam falſum eſt fuſile ejus, nec ſpiritus eſt in *ullo* eorum.

18 Vanitas ſunt, opus maximæ aberrationis; quo tempore viſitabuntur illi, peribunt *ipſi*.

19 Non ſicut iſtarum eſt, ſed formator omnium eſt Jahhakobi portio; viciſſim ille eſt tribus poſſeſſionis ejus, Jehova exercituum nomen eſt ei.

20 'Ceſtra fuiſti mihi, inſtrumenta bellica: ut diſſiparem per te gentes, & perderem per te regna:

21 Ut diſſiparem per te equũ cum ſeſſore ſuo, & diſſiparem per te currum cum ſeſſore ſuo:

22 Ut diſſiparem per te virum & mulierem; & diſſiparem per te ſenem & puerum, diſſiparẽque per te juvenem & virginem:

23 Ut diſſiparem per te paſtorem cum grege ſuo, & diſſiparem per te agricolam cum [f] jumentis ſuis conjugatis; diſſiparemque per te Principes, & antiſtites.

f Heb. *jugo ſuo.*

24 Jam rependam Babyloni, & omnibus habitatoribus *terræ* Chaldæorum, totum malum ipſorum quo affecerunt Tzijonem; ante oculos veſtros: dictum Jehovæ.

25 'Ecce me contra te, ô ' mons perditor, dictum Jehovæ, qui perdis totam terram: ut extendens manum meam contra te devolvam te ex ipſis petris, & diſponam te in [g] montem ruderum ex incendio.

g Heb. *montem incendii.*

26 'Neque accipient ex te lapidem ad angulum, aut lapidem ad fundamenta: nam [h] deſolatiſſimus in ſeculum eris, dictum Jehovæ.

h Heb. *deſolationes ſeculi: ſic ver.62.*

27 'Attollite vexillum in terra, clangite buccina in gentibus, comparate contra iſtam gentes, promulgantes convocate contra iſtam regna 'Ararati, 'Minni, & 'Aſchcenazi: præficite cõtra iſtam 'imperatorem, adducite equos ' pares melolonthis hiſpidis.

28 Comparate contra iſtam gentes, 'reges Mediæ, & Principes ejus, omneſq; antiſtites ejus; denique totam terram dominatus ejus:

29 'Et commota terra indoleſcet, cùm præſtabitur contra Babyloniam *una quaque* cogitationum Jehovæ; ut redigat terram Babyloniæ in deſolationem, quam nemo inhabitet.

30 'Deſinent potentes Babyloniæ pugnare, deſidebunt in munitionibus, peribit 'potentia eorum, erunt velut fœminæ: ' accendent *hoſtes* habitacula ejus, confringentur 'vectes ejus.

31 Curſor obviam curſori curret, & index obviam indici; ad indicandum Regi Babyloniæ captam eſſe civitatem ejus 'ab extremitate:

32 'Et ipſos [i] anguſtos aditus occupatos eſſe, etiam 'ſtagna *hoſtes* combuſſiſſe igne: viros autem [k] bellatores perturbatos eſſe.

i Heb. *tranſitus: ut 1. Schẽ.* 14.1.

k Heb. *belli.*

33 ' Nam ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, *qui* filiam ipſam Babyloniæ ſicut aream [l] tempeſtivè ſolidat: adhuc paululum, cum adveniet ' tempus meſſis ei.

l Heb. *tempore calcat.*

34 Exedit me, quatit me Nebucad-retzar

Rex Babyloniæ, ſtatuit me 'ut vas [m] inutile: deglutit me ut draco, implet ingluviem ſuam deliciis meis, diſpellit me:

35 [n] Injuria quæ fit mihi & carni meæ, in Babyloniam recidat, dicit habitatrix Tzijonis; & ſanguis meus in habitatores *terræ* Chaldæorū, dicunt Jeruſchalaima.

36 'Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego confecturus ſum cauſam tuam, & [o] ulturus ultionem tuam; ideo exſiccabo 'mare illius, tãquam ſi arefeciſſem ſcaturiginem illius.

37 Et [p] abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum; ſtuporem & ſibilum, adeò ut nemo inhabitet.

38 Pariter ut juvenes leones 'rugient, vociferabuntur ut catuli leonum,

39 Cùm incaleſcentibus illis 'diſponam potiones eorum, & inebriabo eos ut exultent; ſed dormient 'ſomno [q] perpetuo, neque expergiſcẽtur, dictum Jehovæ.

40 Deducam eos velut agnos ad mactandum, ut arietes cum hircis.

41 'Quomodo caperetur 'Scheſchac, & occuparetur laus totius terrę? quomodo eſſet deſolationi Babylon inter gentes?

42 '*Quaſi* aſcendat contra Babylonem 'ipſum mare, ſi fremitu fluctuum ejus operiatur,

43 Erunt civitates ejus deſolationi, terra ſiticuloſa, & campeſtris; terra in cujus oppidis non habitabit ullus vir, neque tranſibit per eas filius hominis.

44 Animadvertam etiam contra Belum Babylone, & [r] extrahā 'quod deglutit ex ore ejus, neque confluent ad eum amplius gentes: etiam murus Babylonis corruet.

45 'Exite e medio ejus, popule mi, & eripite quiſq; animam ſuam; ab æſtu iræ Jehovæ:

46 Et '*videte* ne molleſcat [ſ] animus veſter, & timeatis propter rumorem qui audietur in ea terra; cùm advenerit 'anno uno rumor ille, & poſtea 'anno altero idem rumor violentiaq; in terram, deniq; dominator ſupra 'dominatorem.

47 Idcirco ecce dies venturi ſunt, cùm animadvertam in ſculptilia Babylonis; & tota terra ejus pudefiet, omneſque confoſſi ejus cadent in medio ejus;

48 Et 'cantabunt de Babylonia cœli & terra, & quęcunque ſunt in eis; cùm ab Aquilone venerit ad eam iſtorum vaſtatorum quiſque, dictum Jehovæ.

49 Et Babyloni cadendum eſt, ô confoſſi Jiſraëlis: & cum Babylone caſuri ſunt confoſſi totius terræ illius.

50 'O qui evaſiſtis a gladio, abite, ne conſiſtatis: recordamini e longinquo Jehovæ, & Jeruſchalaima veniant in animum veſtrum, *dicendo*,

51 'Erubeſcimus quòd audiamus opprobrium, operit ignominia faciem noſtram; quòd ingrediantur extranei in ſanctuaria domus Jehovæ.

52 Idcirco, ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; cùm animadvertam in ſculptilia illius, & in tota terra illius exclamabit confoſſus.

53 Etiamſi aſcenderet Babylon in cœlum, etiamſi muniret [t] 'altiſſimum robur ſuum; a me venturi ſunt vaſtatores in eam, dictum Jehovæ;

54 Vox [u] clamoſa a Babylone, & contritio magna a terra Chaldæorum:

55 Nam vaſtaturus eſt Jehova Babylonem, & perditurus ex ea *robur* cum voce magna; etiamſi fremant fluctus illorum ut aquę multæ, edatur ſtrepitus vocis illorum:

56 Cùm venerit contra eam, contra Babylonem vaſtator, capientur potentes ejus, conteretur quiſque arcuum ejus; quia Deus fortis retributionum Jehova [x] omnino rependet.

57 Inebriabo, *inquit*, principes ejus & ſapientes ejus, duces ejus, antiſtiteſque ejus, & potentes ejus; ut dormiant ſomno perpetuo ac non expergiſcantur; dictum Regis cui nomen eſt Jehova exercituum.

58 Sic ait Jehova exercituum, [y] murus uterque Babylonis 'latiſſimus [z] planè nudabitur, & portæ ejus 'altiſſimæ igne ſuccendentur, ita 'laboraverint populi pro inanitate & nationes pro igne, ac defatigatæ fuerint.

59 'Verbum quod præcepit Jirmeja Propheta Serajæ filio Neriję, filii Machaſejæ, cùm iret a Tzidkija Rege Jehudæ in Babyloniam anno quarto regni ejus: erat autem Seraja Princeps 'Menuchæ:

60 Poſtquam deſcripſiſſet Jirmeja totum malum quod eventurum erat contra Babylonem in libro uno; omnia verba hęc quæ ſunt ſcripta contra Babyloniam.

61 Edixit ergo Jirmeja Serajæ; cùm veneris ad Babylonem, tum aſpiciens legito omnia verba hæc,

62 Ac 'dicito, ô Jehova, tu eloquutus es contra locum hunc te exciſurum eum, adeò ut non ſit in eo habitator [a] tam ex hominibus quàm ex jumentis; ſed deſolatiſſimum in ſeculum fore.

63 Deinde eſto cùm abſolveris legere libellum hunc, ut alligans ei lapidem, projicias eum in medium Euphratis:

64 Et dicas, ita ſubmergetur Babylon, & non exſurget [b] a malo quod ego indicturus ſum contra eam, 'quamvis defatigentur: hactenus 'verba Jirmejæ.

[m] Heb. *vacuum.*

[n] Heb *injuria mei, & carnis meæ, ſuper Babylonem: ut Gen. 16. 5.*

[o] Heb. *contendam contentionem.*

[p] Heb. *erit.*

[q] Heb. *ſeculi.*

[r] Heb. *deglutitum ipſius.*

Suprà 6.

[ſ] Heb. *cor: ſic deinceps.*

[t] Heb. *altitudinem roboris: hypallage.*

[u] Heb. *clamoris.*

[x] Heb. *rependendo rependet.*

Suprà ver. 39

[y] Heb. *mu-*

[z] Heb. *de- dando.*

[a] Heb. *ab homine uſ- ad jumen-*

[b] Heb. *a- ſeiis* [illegible]

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Inſcriptio hæc duorum capitum communis eſt; ac propterea ut commune eſt illorum argumentū, ita conjunximus. Sunt autem hujus prophetiæ inſcriptione dempta hoc verſu, ſex in univerſum partes. prima eſt propoſitio ſumma ver. 4. ſecunda eſt propoſitionis enarratio, uſque ad ver. 33. tertia eſt confirmatio narrationem illuſtrans, inde uſque ad ver. 41. capitis. 51. quarta eſt confutatio, inde ad ver. 50. quinta, concluſio, uſque ad ver. 59. poſtrema verò, typus a Deo adhibitus ad prophetiam illuſtrandam, ad finem uſque.*

Indicate] *prima hæc pars, prolepſis ſive propoſitio generalis totius argumenti, duobus membris continetur: unum eſt de ruina Babyloniorum, duobus verſib. alterum, de liberatione populi propter quam evertendi fuerant Babylonii, duobus alteris. Utrumque autem propoſitionis membrum Propheta conſultò enuntiat Judæis (qui jam tum ex parte deportati fuerant, ut apparet ex ver. 59. cap. 51.) tum ad confirmandum eos in expectatione liberationis ſuæ, & in graviſſimis malis conſolandum; in quibus illos ſtantes & erectos fide jubet glorioſ Babyloniorum exitium & ſuam ſalutem prædicare, & inter ſe informare; tum etiam ad bene attentiam meditari* moditate divinitus oblata hortatur. **In gentibus**] id eſt, fratribus noſtris, qui jam per varias gentes huc illuc diſperſi ſunt, ac proinde coràm nequeunt in cœtu noſtro inſtitui de his promiſſionibus Dei. **Tollite vexillum**] id eſt, fratres veſtros in cœtus & congregationes ſanctas convocate, tanquam elato vexillo verbi Dei, ad communicandas cum ipſis promiſſiones Dei vobis expoſitas: ſic enim pios clàm temporibus anguſtiæ conveniſſe teſtantur hiſtoriæ ſacræ: ut annotavimus 2.Chronic.35.3. Mordecai exemplum docet Eſter 4. & jubet Apoſtolus Heb.10.24.& ſeq. **Bel**] vide Jeſchahh.46.1. **Merodac.**] id eſt, ad verbum, σκηπτοῦχος ſive ſceptrifer, Chaldaica appellatione: nomen fuit apud Babylonios commune Dei ipſorum Beli, & Regum omniũ, inde a Bels Regis ipſorum temporibus. Nos ut pro Belo accipiamus hoc quidem loco ab adjunctis adducimur, & maximè ſequentis membri comparatione: quaſi dicat Propheta, ut ſummus illorum Deus erubeſcet contereturq; ſic etiam minorum gentium dii exemplo illius: metaphora. 3 **Ab aquilone**] id eſt, e Media, quæ magis Aquilonem ſpectat reſpectu Babyloniæ; & ex Aſſyria, quà iter fecit Cyrus venturus ad Babylonem expugnandam, infrà verſ.21. 4 **Continenter**] id eſt, flagrent tanto deſiderio reviſendi Eccleſiam Dei, ut neque flendi neque pergendi finem faciant donec ad locum exoptatiſſimum pervenerint, ut amplificatur ſeq. verſu. Hæc autem per hortationem potiùs quàm per narrationem propheticam dici ſtatuimus, tum ex præcedentis partis comparatione, tum ex complemento & veritate rei. Nam revera Deus edicto Cyri libertatem omnibus tribuit, & re ipſa mandavit ut Eccleſiam repeterent, Hhez.1.3. ſed quàm pauci juſtiſſimam conditionem oblatam amplexi ſint etiam ex optimatibus Jehudæ, hiſtoriæ omnes teſtantur, & ipſe Hhezra tum in libro ſuo, tum etiam 1.Chronic.4.21.& ſeq. manifeſtò docet. 5 **Illuc facies**] id eſt, nihil loquantur, ad nihil advertant aliud; ſed toti ferantur animo & corpore Tzijonem verſus; ſimiles loquutiones ſunt Gen.19.17.& 2.Reg.4.29.& Lucæ 10.4. 6 **Grex ovium**] ſecunda pars, enarratio propoſitionis, ut antè diximus: cujus prius membrum per ὕστερον Hhebræis familiarem poſteriore loco inde a verſu 9. poſterius verò priore loco illuſtratur, his tribus verſibus. quorum duo allegoricè figurant miſerum ſtatum populi a domeſticorum fraudibus, hoc ver. exterorumque oppreſſionibus & propriis peccatis, ſeq. verſu; ultimus ad diem illum prænuntiatum liberationis venturæ revocat. **Paſtores**] id eſt, principes & præfecti omnes ordinis utriuſque, Eccleſiaſtici atque politici. 7 **Non erimus rei**] id eſt, impunè facturi ſumus: vide ſuprà 2.3. **In caula juſti.**] id eſt, in Eccleſia Dei, cujus ſymbolum erat Judæa. **Ii quorum majo.**] id eſt, optimorum parentum degeneres filii, de quibus Deut.32. 8 **Ut ſitis velut**] id eſt, exemplo veſtro præeatis etiam gentibus, eáſque ad Eccleſiam invitetis. 9 **Nam ecce**] ætiologia μεταβατικὴ ad priorem propoſitionis locum de judicio in Babylonios; quod duobus verſibus expoſitum, deinde exornatur primùm per apoſtrophen ad Babylonios, tribus verſibus: tum ad hoſtes Babyloniorum, tribus alteris; ac poſtremò amplificatur a cauſis, quibus ſuæ judicii venturi narrationes adhibentur, uſque ad verſ.33. **Gentium ma.**] id eſt Medorum, Perſarúmque, ut Jeſchahh.21.2. **Inde capietur**] id eſt, a copiis inde ab Aquilone venientibus: nam ex Aſſyria in Babyloniam irruerunt, infrà 21. **Interficientis**] id eſt, ut ſagittarii peritiſſimi, qui valentiſſimè transfigit vitales adverſarii partes prout optaverit. 11 **Cùm lætati**] apoſtrophe ad Babylonios, ut diximus in verſum 9. delicias illorum & perditum luxum hilariorum denotans, in quibus capta eſt Babylon, ut notavimus ſuprà 25.26. 12 **Mater veſtra**] id eſt, Babylon metropolis, ac velut totius regionis mater. **Poſtremum gentium**] quaſi dicat, hui, tam citò me, quæ primas obtinebam & reginæ ſedebam in gentibus, poſtremam omnium effectam eſſe, & horrere totam? proſopopœia. 13 **Non habitabitur**] id eſt, ex quo ſemel ruere cœperit, ut ædificium inclinans magis ac magis labefactabitur, donec tota corruerit. Cœpit enim hoc judicium per Darîum Medum Cyrúmque primò, deinde per Darîum Perſam promotum eſt, tum per Alexandrum Macedonem: ac poſtremò in ſolitudinem redacta vicinitate Seleuciæ conditæ intra nonageſimum lapidem a Seleuco Nicatore, teſte Plin. lib.6 natur. hiſt. cap.26. 14 **Diſponite**] apoſtrophe ad Medos & Perſas, ut diximus in verſum 9. 15 **Vociferamini**] elegantiſſima deſcriptio cauſæ propter quam Medi & Perſæ fuerint infenſiſſimi Babyloni, & alii alios provocarunt ad ſumendam ultionem de ea. **Junxit man.**] id eſt, fœderati fuerunt cum hoſte, & ſe ad Crœſum Lydorum Regem juvandum comparaverunt: vide Levitici 5.21. Nam Belſchatzarem regem (quem Beroſus Nebo-nidum, Herodotus Labynitum vocat) fuiſſe fœdere junctum Crœſo teſtatur Herodotus lib.1. ſic Jechezk.17.18. cui non abſimile eſt loquendi genus Ijobi 17.2. 16 **Excidite**] id eſt, ne agricolis quidem (qui minimi ac ferè inermes & ſummè in republica ſunt neceſſarii) parcite: ſic figuratur excidium graviſſimum. Nam Babyloniam ipſam ne herbas quidem, ſed tantùm ſegetem copioſiſſimam habere teſtantur Herodotus ibidem, & Plinius lib.18 natur. hiſt, cap.17. 17 **Parva pecus**] amplificatio præcedentis propoſitionis, a cauſa propter quam Deus ad judicium hoc exercendum adducitur. Proponitur itaque cauſa ab inſolentia & tyrannide Babyloniorum in populum Dei, hoc verſ. deinde promiſſio fit reſtitutionis populo, tribus verſ. ac poſtremò propheticè narratur excidium Babylonis, inde ad verſ.33. **Rex Aſſyriæ**] id eſt, Rege ſylleptice qui decem tribus deportaverunt, de quibus 2.Reg.16.& 17.& 2.Chron.5. **Oſſa ejus**] id eſt, abſumpſit quicquid erat reliquum: elegans allegoria. 19 **Depaſcat**] i. fruatur ſuo. 21 **Contra ter.**] narratio prophetica, ut diximus in verſum 17. quâ res gerendæ ex ordine exponuntur mandato Dei. **Meratajimis**] i. ex Aſſyria: nam in Aſſyria ſuperiore erant Mardi ab oppido Marde trans Tigrin, & cis Tigrin in Armenia Mardi ex adverſo Mardorũ Aſſyriæ (ut oſtendit Ptolemæus lib.5. Geographic. cap.13.) a quibus dicebantur Martyeni montes (Mantyenos vocat Herodotus) Gyndem fluvium profundentes, ſupra utroſque Mardos. **Habitatores Pekodi**] i. partis Aſſyriæ inferioris, quâ Cyrus transvexit in Babyloniã: ſic autem videtur dicta hæc Aſſyriæ pars, hîc & Jechezk.23.23. eò quòd ſumma illic præfectura fuiſſet regni Aſſyriorum, & in ea Nineve everſa jam eo tempore. **Poſt eos**] i. poſtquam iſtos Aſſyriæ tractus occupaveris, tum omnia ferro & flamma conſumito: ſimiles loquutiones vide Deut.24.20.& 1.Schemuel.30. 23 **Quomodo**] occupatio, quâ populum Cyrúmque confirmare voluit Deus, diluendo omnem difficultatis metum, verbis ſequentibus; tum ad Babyloniam ipſam, ver.24. tum ad Medos & Perſas, ſequentibus. 24 **Laqueum tetendi**] allegoria venuſtiſſima, quâ Deus potentiſſimum illum malleum oſtendit ſibi non ampliùs fore quàm bubalum, ex ver.27. aut feram venaticam; ad quam capiendam omnia jam ſibi comparata eſſe docet, ſeq. verſu. 26 **Ab extremo**] i. etiam gentes longinquiſſimæ. 28 **Vox fugientium**] q.d. non *ſupererunt alii, quàm ii quos Deus miſericordia ſua ſervaverit ad celebrandum in Eccleſia nomen ſuum: ut Jeſchahh.45.24. & ſeq.* Templi] *i. quam ultionem ſumpſerit pro ſalute Eccleſiæ ſuæ.* 31 Ecce me] *apoſtrophe ad Babylonium, ut cœperat ſuprà ver.24.* 33 Sic ait] *tertia pars prophetiæ, ut diximus in verſ.1. confirmatio præcedentis narrationis, primùm a potentia Dei; cujus cauſa, inſtrumenta, operarii, adminiſtriq; judiciorum, atque effecta deſcribuntur, uſque ad ver.14. ſeq. capitis; deinde a juramento, verſ.14. & ſequentibus.* 34 Ut quietam] *cauſæ ſive fines judicii ponuntur duo: unus, liberatio & tranquillitas Eccleſiæ; alter, Babyloniorum ſupplicium: quæ per ὑστέρωσιν deinceps explicantur.* 35 Gladius] *ἐργασία finis qui poſteriore loco dictus eſt, uſque ad ver.5. cap. ſeq.* 36 Mendaces] *i. aſtrologos & magos quorũ triplex quidẽ diſciplina erat, ut ait Plinius, ſed numerus infinitus.* 37 In equos ejus] *i. militarem apparatum totum, de quo Herodotus lib.1.* Ut ſint velut fœm.] *prout factum eſt, poſtquam prælium cum Cyro adventante commiſiſſent: ex quo tempore delituerunt Babylone, donec occupata eſt.* Theſauros] *non auri & argenti tantùm, ſed commeatus militaris quem in permultos annos intrò comportaverant.* 38 Siccitas] *ut infrà 51.32. vide rationem hujus rei totam apud Herodot. lib.1.* Quia terra] *id eſt, quia deos colunt hujuſmodi qui ſe ipſos nequeunt defendere, nedum cultores ſuos.* Terricula] *vide 1. Schem. 31.9.* Inſanè agunt] *ironia graviſſima, per antitheſin ſapientum cũ factis & ritibus ac ceremoniis ipſorũ.* 39 Idcirco] *enarratio effectorum, ut diximus in verſum 33.* Fera cum ter.] *vide Jeſchahh.13.21.* 41 Ecce] *enarratio inſtrumentorum & operariorum Dei, ad finem uſq; capitis; quæ deinde illuſtrantur ſimilitudine, 4. primis verſibus capitis ſequentis.* Ab Aquilone] *ut ſuprà ver.3.* Reges] *Darius Medus, & Cyrus Perſa.* 46 Audietur] *videlicet ſonus.*

IN CAPUT LI.

1 Sic ait] *exornatio præcedentis dicti per ſimilitudinem venti & vintilatorum, ut diximus ſuprà in ver.41.* Meditullium] *periphraſis Babylonis, tanquam Reginæ ſedentis in medio inimicorum Dei Judæam infeſtantium.* Ventum corrump.] *elegans allegoria: pro eo quod eſt, quemadmodum venti quidem noxii & Typhones adurunt ſegetes; ita judicio meo tanquam vento Babylonios infirmaturus & evertuturus ſum; prout dixerat futuros velut fœminas, ſuprà 50.37. Ex quo alterum judicium conſequitur, quod ventilatores ipſos perdituri ſint, ſequente verſu.* 3 Contra eum] *expoſitio præcedentis allegoriæ, qua Deus apertè mandat fieri judicatum ſuum, ut pronuntiaverat ſuprà 50.9.* Eum qui tendit] *periphraſis Babylonii omnibus gentibus infeſti.* 5 Quia non] *ἐργασία finis prioris, qui poſitus eſt ſuprà 50.34. ex qua conficitur hortatio ſequentis verſ.* Non viduatus eſt] *id eſt, non deſertus eſt planè; ſed Deus tanquam conjux ad tempus viſus eſt diſcedere; qua occaſione iſti criminum multorum rei effecti ſunt, inſoleſcentes in ſponſam Dei, ac proinde in ipſum peccantes graviſſimè. Eſt autem hæc ἐργασία prioris membri, ὕστερον πρότερον, quod diximus ſuprà 50.34. in qua Eccleſia de præſidio Dei confirmata admonetur ſui officii, uſque ad verſ.11. deinde illuditur Babyloniæ, tribus ſequentibus.* Plena eſt reatu] *contra quam dixerat ſuprà 5.7.* 6 Fugite] *propoſitio conſilii duo continet: primum, ut Eccleſia Deum vocantem ſequatur, & ſibi caveat, ne particeps ſit malorum inevitabilium & eventurorum Babyloniæ, tribus ver. alterum, ut in eo judicio agnoſcat vindicias ſuis, & prædicet beneficium Dei, ver.9. & 10.* Ne exſcindamini] *prohibentis verba, pro eo quod eſt, ne committatis ut exſcindamini.* 7 Poculum] *vide ſuprà 25.15.* Manu] *id eſt, œconomia & diſpenſatione ejus.* 8 Ejulate] *elegans conceſſio ad quoſcunque homines per hypotheſin ἀδυνάτου, ut demonſtratur ſeq. verſu.* Opobalſamum] *vide Geneſ.37.25. & ſuprà 46.11.* 9 Pertingit] *id eſt, ſummum eſt: metaphora.* 11 Purgate] *apoſtrophe ironica ad Babylonios, ut diximus in ver.6.* Ultio templi] *ut ſuprà 50.28.* 13 O quæ habitas] *id eſt, muniſſima Babylon ſitu, & opibus inſtructiſſima: nam Babylonem perlui Euphrate, & foſſis ampliſſimis circumductam fuiſſe teſtantur veteres.* 14 Jurat Jehova] *ſecundus locus confirmationis, ut diximus ſuprà in verſ.33. in quo primùm exornatur juramentum a magnifica deſcriptione majeſtatis Dei, uſque ad verſ.20. deinde narrationis argumentum (quod hic juramento ſancitur) amplificatur pluribus, uſque ad ver.41.* Hominibus] *hoſtium, Medorum, Perſarumq; copiis.* Celeuſma] *id eſt, epinicium de victis & proculcatis Babyloniis, ut ſuprà 25.30.* 20 Ceſtra] *amplificatio hæc primùm univerſè exponit quid ſit quod juramento confirmat Deus, nimirum Babylonium non fuiſſe authorem præteritorum judiciorum, ſed inſtrumentum Dei, ut dixerat ſuprà verſ.7. & quid Babylonio effecturus ſit docet, verſ.24. deinde minutatim exornat narrationis partes. Eſt autem* Ceſtra *apud Julium Pollucem non quivis malleus, ut ferè ſolet accipi, ſed malleus verutus & res obvias penetrando perfringens, quo equites ferè ad pertundenda inimicorum arma uti ſolent. Nam hanc eſſe propriam Hebrææ vocis ſignificationem ſequentia commonſtrant, & ipſum etymon: quemadmodum in Græca dictione quam adhibuimus latinitatis inopia, cùm κέστρον ceſtrumq; ſimiliter Græci & Latini vocent veruculum, quo encauſtum faciunt artifices, teſſeraſq;, & alia id genus; unde etiam Livius ceſtroſphendonas nominavit.* 25 Ecce me] *hypotypoſis, qua Deus venit ad amplificationem prænuntiati judicii, duobus verſibus: cujus deinde inſtrumenta convocat, duobus alteris; formamq; explicat accuratiſſimè, ver.29. & tribus ſequentibus; ac poſtremò dialogiſticè Eccleſiam expoſtulantem conſolatur ſeveriſſimi judicii hujus prophetia, uſque ad ver.41.* Mons perditor] *id eſt, Babylon, inſtar montis aſſurgens vaſtitate murorum & amplitudine: nam muri in craſſitudinem quinquaginta, in altitudinem ducentos cubitos regios capiebant: teſtes Herodotus, Strabo, Plinius, Diodorus Siculus.* 26 Neque accipient ex te] *id eſt, nunquam reparaberis ex opere rediviva, ut ſequentia verba docent.* 27 Attollite] *apoſtrophe ad hoſtes, tanquam adminiſtros judiciorum Dei.* Ararati] *id eſt, Armeniæ majoris; ut Gen.8.4.* Minni] *i. Armeniæ minoris; quæ nomen ſuum habet compoſitum ex Aram, id eſt, Syria, & antiqua hac ipſius appellatione Minni. Nam Armeniam olim Syria fuiſſe comprehenſam teſtis eſt Plinius lib.5. natur. hiſt. cap.12.* Aſchcenazi] *vide Gen.10.3. has autem regiones omnes, id eſt, Armeniam utramque & minorem Aſiam, ſynecdochicè notatam Aſchcenazi nomine, antè fuiſſe a Cyro occupatas quàm Babylonem invaderet, teſtatur*

tur omnes hiſtorię. Imperatorem] *videlicet exercitus: qui imperator in exercitum imperium habeat, &*
Darii Cyriq; mandata ad exercitum perferat. Vox enim eſt compoſita, perinde ſonans atque ſi dixeris, in-
ſtillationis & interpretationis Principem: ſic Nachum. 3:17. Pares] *videlicet numero: ut ſuprà ver-*
ſiculo 14. 28 Reges Mediæ] *id eſt, eos qui parent Medo.* 29 Et commota] *enarratio formę qua*
judicia ſua præſtiturus eſt Deus, ut diximus in verſ. 25. 30 Deſinent] *poſtquàm primo prælio fuſi fue-*
rint; ut annotavimus ſuprà 50.37. Potentia] *quam nunc plenis buccis jactant.* Accendent hoſtes]
videlicet cùm intra oppidum perruperint. Vectes ejus] *id eſt, tum ſingularium habitaculorum quæ modò*
nominavit vectes, tum portarum minorum; quibus maceria aggeri ad Euphratem intus conjuncta de nocte
occluſa erat: nam ita fuiße extructam Babylonem docet Herodotus lib. 1. & ita poſtulat narrationis ſeries.
31 Ab extre.] *utraque videlicet, quà in oppidum influit, & quà effluit Euphrates in utrumq; oppidum.*
32 Et ipſos] *id eſt, acceßus intimos quibus ibatur a ripa Euphratis in utrumque oppidum.* Stagna] *id*
eſt, non tantùm ipſum Euphratis alveum tanquam igne arefactum eße, ſed etiam ſtagnantes rivos ex eo du-
ctos intra oppidum; quibus æquè ac muri interioris portis Medi & Perſæ intrò venerunt. 33 Nam ſic
ait] *tranſitio ætiologica ad dialogiſmum, de quo ſuprà 25. Hæc (inquit propheta) quæ modò dixi effatus eſt*
Deus, & jamq; res omnes ad hæc præſtanda comparat, ut peritus agricola tempeſtivè aream ſolidat ad tritu-
rationem. Tempus meſſis] *id eſt, quo meßis quæ intrò comportata eſt per adminiſtros Dei triturabitur.*
34 Ut vas inutile] *id eſt, ut teſtam, ex qua marmoratum ſtructores faciunt ad incruſtandum & ſolidan-*
dum areæ ſolum. Hic autem verſus & ſequens continent expoſtulationem Eccleſiæ: cujus exempla apud
Danijelem & Zecarjam extant. 36 Idcirco] *reſponſum Dei ad antegreſſam expoſtulationem.*
Mare] *id eſt, maximas aquas, ut Gen. 1.10. vide ſuprà ver. 31. & 32.* 38 Rugient] *videlicet Babylo-*
nii, celebrantes feſtum inſolentiſſimè quo die capti ſunt, Danijel. 5. ut etiam annotat Herodotus. 39 Diſ-
ponam] *vide hæc apud Danijelem ibidem.* Somno perpetuo] *id eſt, dormitione mortis, ut Pſaltes no-*
minat Pſal. 13.4. 41 Quomodo caperetur] *quarta pars, confutatio, ut diximus ſuprà 50.1. cujus lo-*
ci ſunt duo, unus, quo confutat fiduciam Babyloniorum, verſibus quatuor; alter, quo refellit metum & diſ-
fidentiam piorum, coſq; confirmat promiſſionibus, uſque ad ver. 50. Scheſchac] *vide ſuprà 25.26.*
42 Quaſi aſcendat] *reſponſio ad objectionem præcedentis verſus.* Ipſum mare] *id eſt, Euphrates ipſe*
inde a mari Perſico remeans in Babyloniam exundaret, quamvis illi confidant tantopere, ut ſuprà ver. 36.
44 Quod deglutit] *id eſt, innumeras illas immaneſq; oblationes quibus colitur, abripiam a templo ipſius:*
vide in hiſtoria Beli, & Herodotum lib. 1. 45 Exite] *alter locus confutationis, per apoſtrophen ad po-*
pulum Dei. 46 Videte] *ellipſis, de qua Gen. 3.22.* Anno uno] *nimirum quo nuntius allatus eſt de*
inſtituta & ſuſcepta expeditione Cyri: nam priore anno cœpta expeditione, Cyrus in Aſſyria moratus eſt im-
portunitate vadorum; maximè ad Gyndem fluvium. Anno altero] *nimirum cùm alterum ver illuxit,*
quo ineunte Cyrus pertexit in Babyloniam, & violentiam adhibuit contra Babylonem: vide Herodotum ibi-
dem. Dominatorem] *Belſchatzarem, qui eadem nocte trucidatus eſt qua fuit occupata Babylon, Danijel.*
5. 48 Cantabunt] *hyperbole.* 50 O qui evaſiſtis] *concluſio prophetiæ, qua Deus primùm ſuos hor-*
tatur ad fidem & obſequium, duobus verſibus; deinde judicium in Babylonios eventurum ſummatim repetit,
uſque ad ver. 59. 51 Erubeſcimus] *q. d. pudeat vos Eccleſiam Dei incultam & deſertam eſſe, a vobis*
adeo negligi, & ab exteris propter peccata & ignaviam veſtram proculcari; ac proinde reſipiſcentiam veſtram
coram Deo & Eccleſia his verbis teſtatam facite, Eccleſiamq; ſanctitate doctrinæ & vitæ a maledictis & ma-
lefactis adverſariorum vindicate. 53 Altiſſimum] *id eſt, muros & munitiones ſuas ampliùs confir-*
maret: vide ſuprà 25. 58 Latiſſimus] *vide ſuprà 25.* Altiſſimæ] *videlicet proportioni latitudinis*
& altitudinis murorum reſpondentes. Hoc autem quando effectum ſit, attigimus ſuprà 50.13. Labora-
verint] *videlicet quicunque ædificationi, munimento, & exornationi Babylonis operam dederint.* 59
Verbum] *jam ſequitur pars ultima, nimirum typus adhibitus ad confirmationem præcedentis prophetię, ut*
diximus ſuprà 50.1. Menuchæ] *qui tractus eſt in confinio Jehudæ & Danis, alibi Manachath dictus,*
aut etiam (quia tractus diviſus erat inter Jehudam & Danem) plurali numero Menuchothæ; vide 1. Chron.
2.52. 62 Dicito] *oratio ad typum adjecta, qua accedente ex verbo Dei typus verè ſacramentalis eſt.*
64 Quamvis deſatigentur] *id eſt, quantumcunque laborem ad recolligendum ſe inſtaurandumq; conſum-*
pſerint. Verba] *præſcripta a Jirmeja: nam ſequens caput a Jirmeja minimè fuiſſe ſcriptum vel ex eo*
colligimus, quòd pertexit hiſtoriam uſque ad regnum Evilmerodaci, totumq; tempus quo Rex Jehojacin ſuper-
vixit; ac proinde ſtatuimus ab aliquo viro Dei, aut Eccleſiæ conſilio fuiſſe additum ad Jirmejæ ſcripta: ut
ſcriptis Moſchis factum eſt, Deut. 34.

CAPUT LII.

Eodem eſt argumento cum 2. Reg. 25.

1 NATUS unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare inciperet, undecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmeję e Libna:

2 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Jehojakim.

3 Cùmque ſecundum iram Jehovæ fieret Jeruſchalaimis & in Jehuda, adeò ut abjiceret eos a facie ſua; rebellante Tzidkija contra Regem Babyloniæ:

4 Fuit anno nono regni illius, menſe decimo, decimo die menſis, ut adveniẽs Nebucad-retzar rex Babyloniæ, ipſe & omnes copiæ ipſius cõtra Jeruſchalaima, caſtra facerent juxta ea; exſtruentes contra ea propugnacula circumquaque.

5 Sic proceſſit civitas in obſidione, uſque ad undecimum annum Regis Tzidkijæ.

6 Menſe quarto, nono *die* menſis, cùm invaluiſſet fames in civitate; adeò ut non eſſet panis populo regionis;

7 Et perrupta eſſet civitas, tum omnes [a] bellatores fugerunt & egreſſi ſunt e civitate nectu, via portæ inter duplicem murum, quæ *erat* juxta hortum regis, Chaldæis civitatem obſidentibus circumquaque: & abiverunt via campeſtrium.

[a] Heb. *viri belli: ſic deinceps.*

8 Sed perſequentes copiæ Chaldæorum regem, aſſequuti ſunt Tzidkijam in campeſtribus Jerichuntis; cùm omnes copię ejus diſperſæ eſſent ab eo:

9 Et prehendentes Regem deduxerunt eum ad Regem Babyloniæ Ribiam in terra Chamathæ: ubi [b] tulit 'de eo ſententias.

[b] Heb. *loquutus eſt cum eo judicia.*

10 Ex quibus jugulavit rex Babyloniæ filios Tzidkijæ ante oculos ejus; etiamq; omnes Principes Jehudæ jugulavit Riblæ:

11 Deinde oculos Tzidkijæ excæcavit, & cùm vinxiſſet eum numellis chalybeis deduxit eum Rex Babyloniæ in Babyloniam; & poſuit eum 'in loco aliquo præfecturarum uſque ad diem mortis ejus.

12 Deinde menſe quinto, decimo die menſis, ipſo decimo nono anno Regis Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ; 'poſtquam veniſſet Nebuzar-adan præfectus ſatellitum, qui [c] miniſtrabat Regi Babyloniæ, Jeruſchalaima,

[c] Heb. *ſtabat coram facie: vide interpretationem. Deut.* 10.8. *&* 2.*Reg.*25.11.

13 Combuſſit domum Jehovæ, & domū Regis, omnesque domos Jeruſchalaimorum; id eſt, omnes domos magnatum combuſſit igne:

14 Et omnes muros Jeruſchalaimorum circūquaq;, deſtruxerunt omnes copiæ Chaldæorū quæ *erant* cum præfecto ſatellitum.

15 E tenuibus populi, id eſt, reliquum populi, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad Regem Babyloniæ, & reliquum vulgi; deportavit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum.

16 Tantùm e tenui populo terræ reliquos fecit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum, [d] qui eſſent vinitores & qui agricolæ.

[d] Heb. *in vinitores & in agricolas.*

17 Pręterea columnas æreas quæ *erant* domui Jehovę, baleſque, & lacum æneum qui *erat* in domo Jehovæ fregerunt Chaldæi: deferentes totum æs eorum in Babyloniam:

18 Item ollas, & hamas, & inſtrumenta muſica, craterasque & acerras, omniaq; inſtrumenta ærea quibus miniſtraverant acceperunt:

19 Etiámque pelves, & trullas, cum crateribus, & ollis, & lychnuchis, & acerris, ac ſcopulis; [e] quæcunque aurea, & quæcunque argentea accepit pręfectus ſatellitum:

[e] Heb. *quæ auri auri, & quæ argenti argenti.*

1.*Reg.*6. *&* 7.

20 Columnas duas, lacum unum, bovéſque duodecim æreos qui *erant* ſub baſibus, quæ paraverat Rex Schelomo pro domo Jehovæ; non fuit pondus æri eorum, omnium inſtrumentorum iſtorum.

1.*Reg.* 7.15.

21 Columnis autem iſtis, octodecim cubitorum altitudo erat columnæ unicuique, & filu duodecim cubitorum circumdabat eam: denſitas autem ejus quatuor digitorum, cava erat:

22 Cui impoſita erat corona ærea, & altitudo coronæ unius 'quinque cubitorum, encarpus, & malogranata ad coronam circumquaque omnia ærea; & ſimilia erant columnæ ſecundæ, cum malogranatis:

23 Erántque malogranata ' nonaginta ſex in plagam quamque: omnia malogranata centena in encarpo circumquaque.

24 Item cepit præfectus ſatellitum Serajam Sacerdotem primarium, & Tzephanjam Sacerdotem ſecundanum; ac tres cuſtodes liminis.

25 E civitate verò cepit aulicum unū qui fuerat præfectus bellatoribus, 'cum ſeptem viris ex [f] intimis Regis qui inventi ſunt in civitate, & ſcribam primarium exercitus qui exercitū conſcribebat e populo terræ: ac ſexaginta viros e populo terræ qui inventi ſunt in civitate.

[f] Heb. *videntibus faciem Regis: ut* 2. *Reg.*25.19.

26 Hos ipſos captos Nebuzar-adan præfectus ſatellitū, deduxit ad Regē Babyloniæ Riblam:

27 Quos percutiens Rex Babyloniæ, morte affecit Riblæ in terra Chamathæ: ſic migravit Jehuda a terra ſua.

28 Hic eſt populus quem deportavit Nebucad-retzar; 'anno ſeptimo, Jehudæi ter mille viginti tres:

29 'Anno decimo octavo Nebucad-retzaris, deportavit Jeruſchalaimis animas octingentas triginta duas:

30 Anno 'viceſimo tertio Nebucad-retzaris deportavit Nebuzar-adan præfectus ſatellitum Jehudæos, animas ſeptingentas quadraginta quinq;: omnes animę quater mille ſexcētæ *ſunt*.

2.*Reg.*25.27.

31 Poſtea fuit trigeſimo ſeptimo anno a deportatione Jehojacinis Regis Jehudæ, duodecimo menſe, vigeſimo quinto die menſis; ut efferret Evilmerodac Rex Babyloniæ anno quo regnare cœpit caput Jehojacinis regis Jehudæ, educens eum e carcere:

32 Cum quo locutus eſt bonis *verbis*; & poſuit ſolium ejus ſupra ſolium regum qui erant ſecum Babylone.

33 Et mutatis veſtimentis carceris ſui, comedebat cibum coram illo jugiter omnibus diebus vitæ ſuæ:

34 Nam cibarium ejus cibarium juge diſpoſitum fuit ei a rege Babyloniæ, [g] demenſum diei cujuſque in diem quemque; uſq; ad diem mortis ejus, omnibus diebus vitæ ejus.

[g] Hebr. *rem diei die ſuo.*

ANNOTATIO.

9 De eo] *Et domeſticis ejus, per ſynecdochen quam ſequentia explicant.* 11 In loco aliquo] *id eſt, in certa aliqua cuſtodia: nam certis præfectis pro ratione criminum cuſtodiæ committi ſolent, ut apparet ex ipſa Jirmejæ hiſtoria ſuprà* 37. *&* 38. 12 Poſtquam veniſſ.] *nam ingreſſus eſt die ſeptimo Jeruſchalaima,* 2.*Reg.*25.11.*deinde verò comparatis per biduum rebus, decimo die incepit mandata exequi.* 22 Quinque cubitorum] *vide* 1.*Reg.*7.16. 23 Nonaginta ſex] *exceptis angularibus quatuor: quæ ſi comprehenderis, efficientur centena ſingulis ordinibus,* 1.*Reg.* 7. 20. *&* 2. *Chron.*4.13. *ut verbis ſequentibus oſtenditur.* 25 Cum ſeptem] *id eſt, qui aulicus imperium in copias habens (quemadmodum etiam ſcriba cujus poſtea habetur mentio) comprehenditur numero horum ſeptem intimorum Regis: quapropter ubi nominatim excipiuntur ex hoc numero, quinque tantùm homines dicuntur capti,* 2. *Reg.* 25. 22. *ita hoc incluſivè (ut vulgò loquuntur) accipiendum eſt, illud verò excluſivè.* 28 Anno ſeptimo] *videlicet regni Nebucad-retzaris, quo deportatus eſt Jehojacin ſive Jeconja: vide* 2. *Reg.* 24. 16. 29 Anno decimo oct.] *cùm expugnata ſunt Jeruſchalaima, & captus Tzidkija.* 30 Viceſimo tertio] *id eſt, quinto pòſt anno quàm urbs capta fuerat: nam occaſionem novam Judæi attulerunt ſuis illis motibus quos Jirmeja enarravit ſuprà.* 40. *& ſequentibus.*

LAMENTATIONES Jirmejæ.

ARGUMENTUM.

LIBER Lamentationum querimonias lugubres continet de miſerabili Iudęorum ſtatu inde a morte Ioſchiję Regis; quo tanquam calamitatum omnium primordio Iirmeia adductus eſt ad deflendum pręſentes & inſtantes Eccleſię regniq; totius miſerias. Quapropter ipſe tum ſuo, tum piorum omnium nomine conqueritur de malis graviſſimis acceptis, peccata publica privataq; confitetur, omnes ad reſipiſcentiam, fidem, & orationem revocat, iram Dei deprecatur, gratiam petit, & miſericordiam implorat ex fœdere.

CAPUT I.

Eccleſia Dei extincto Joſchija, & Regno Judeæ tributario effecto, ac per Ægyptios divexato, de calamitatibus ſuis conqueritur; quas peccatis ſuis acceptas ferens, Deum orat pro remiſſione peccatorum & ſalute ſua: deinde ſermone ad Gentes converſo oſtendit omnia a Deo, non ab hominibus profecta eſſe; ipſarum fuiſſe ut afflicti populi misererentur; & propter mala ab eis illata Deum orat pro ſalute ſua, earumq; excidio ad gloriam ipſius.

א 1 QUOMODO deſidet *ſolitaria civitas ampliſſima populo, ſimilis eſt viduæ? ampliſſima inter gentes, princeps inter provincias *quomodo* eſt [a]*tributaria?

[a] Heb. in tributum.

[b] Heb. flendo flet.

ב 2 *Quomodo* [b]*planè flet noctu, & lachrymæ ejus deſcendunt in maxillas ejus, nullo eam cōſolante ex omnibus amantibus ejus? omnes amici ejus perfidè agunt contra eam, [c]effecti in eam inimici?

[c] Heb. fuerunt ſibi inimicos.

ג 3 *Quomodo* *migrat Jehuda præ afflictione & præ amplitudine ſervitutis, & ipſa reſidens in gentibus non invenit quietis locum? *quicunq; perſequebantur eam, aſſequuntur eam* inter anguſtias?

ד 4 *Quomodo* *viæ Tzijonis lugent quòd nulli veniant ad ſolennitatem, omnes portæ ejus ſunt deſolatæ, Sacerdotes ejus gementes: virgines ejus mœſtæ, & ipſa amaritudini eſt ſibi?

ה 5 *Effecti ſunt hoſtes ejus in caput, inimici ejus *tranquillè agunt, quia Jehova mœſtitia afficit eam propter amplitudinem defectionum ejus: *parvuli ejus abeunt *in* captivitatem coram hoſte.

ו 6 Et excedit e filia Tzijonis totus decor ejus: ſunt principes ejus velut cervi non invenientes paſcuum, abeuntes abſque virtute coram perſequente:

ז 7 Recordatur *urbs* Jeruſchalaimorum diebus afflictionis ſuæ & ploratuum ſuorū, omnes res ſuas deſiderabiles, quæ adfuerant a diebus [d]priſcis; cadente populo ſuo manu hoſtis, & nemine auxilium ferente ſibi, cùm videntes eam hoſtes irrident *ceſſationes ejus.

[d] Heb. antiquitatis.

[e] Heb. pecca-

ח 8 Peccatum [e]perpetravit urbs Jeruſchalaimorum, propterea [f]*tanquam ex immunditia ſeparata eſt: omnes qui honore afficiebant eam, vilipendunt eam, quia viderunt nuditatem ejus; etiam ipſa gemit, poſtquam *averſa eſt retrorſum.

ט 9 *Immunditiæ ſuæ in fimbriis ſuis [g]mercedem *eſſe* nondum recordata,* deſcendit [h]mirabiliter, nemine conſolante ipſam: reſpice Jehova afflictionem meam, quòd magnificet ſe inimicus,

י 10 Manum ſuam pandat hoſtis ad omnes res deſiderabiles ipſius: quòd videat gentes ingredi *ſanctuarium ſuum ipſa cui præcepiſti, ne adveniunto in congregationem tibi:

כ 11 Totus populus ſuus gemant quærentes panem, exponant res ſuas deſiderabiles pro cibo, ad [i]reficiendum ſe: reſpice Jehova & intuêre, me [k]vilipendi.

[i] Heb. *reſtituendum animam: ſic ver.* 16. & 19.

[k] Heb. *eſſe vilem.*

ל 12 *Nihil ad vos, ô viatores omnes; intuemini & videte *an ſit dolor par dolori meo, qui factus eſt mihi: quam afficit Jehova mœrore die æſtus iræ ſuæ.

מ 13 E ſublimi immittit ignem in oſſa mea, *cui dominatur: pandit rete pedibus meis; *avertit me retrorſum, reddit me deſolatam, toto die languidam.

נ 14 *Compactum eſt jugum defectionum mearum manu ejus, quibus contortis & aſcendentibus ſuper collum meum labefactat virtutem meam: tradit me dominus in manus *eorum a quibus* non poſſum exſurgere.

ס 15 Conculcat omnes robuſtos meos Dominus in medio mei, convocat contra me conventum ad frangēdum juvenes meos: *torcûlar calcat Dominus virgini filiæ Jehudæ.

ע 16 Propter hæc ego fleo; [m]ex oculo meo, ex oculo meo deſcendit aqua; quia longè abeſt a me conſolator qui reficiat me: ſunt filii mei deſolati, quia invaleſcit inimicus.

[m] Heb. *oculus meus, oculus meus deſcendit aquis: hypallage emphatica.*

פ 17 Quamvis pandat Tzijon manus ſuas, nemo conſolatur eam, *præcepit Jehova de Jahhakobo qui circumſtant ipſum hoſtes ipſius eſſe: *effecta eſt urbs Jeruſchalaimorum ut ſeparata propter immunditiam inter illos.

צ 18 Juſtus *eſt* Jehova, eò quòd contra [n]præſtitutum ejus rebellavi: audite quæſo omnes populi, & aſpicite dolorem meum, virginum mearum; & juvenū meorum abeuntium in captivitatem.

[n] Heb. *cor.*

ק 19 Me inclamantem* amantes meos ipſi* fefellerunt, *Sacerdotes mei & ſeniores mei in ipſa civitate exſpirarunt: cùm quærerēt eſcā ſibi qua reficerent ſeipſos.

ר 20 [m]Aſpice Jehova, nam anguſtia eſt mihi, viſcera mea [n]lutulenta facta ſunt, verſat ſe cor meum in medio mei, quia [o]omnino rebellavi: foris orbat gladius, intus *eſt* planè mors.

[o] Heb. *rebellando*.

ש 21 Audientium me in gemitu eſſe nemo conſolatur me, omnes inimici mei audito malo meo gaudent te *id* facere: adduces [p]diem quem promulgaſti, ut ſint pares mihi.

ת 22 Veniat tota malitia eorum in conſpectum tuum, & confice eis quemadmodum confeciſti mihi propter omnes defectiones meas: nam ampliſſimi ſunt gemitus mei, & cor meum languidiſſimum.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Etſi hic Lamentationum liber non unam tantùm calamitatem Judæorum deflet; ſed multiplices quæ inde a Joſchijæ temporibus coortæ ſunt ſubinde uſque ad excidium totius regni, ac firmè populi: non dubium eſt tamen (ut autor eſt Hhezra 2.Chro.35.25.) quin occaſione mortis Joſchijæ a Propheta fuerit conſcriptus, & Eccleſiæ traditus. Nam cùm vidit Propheta (qui priùs prophetias de excidio regni audiverat, & ipſe prophetaverat per revelationes Dei) Joſchijam a Necone occiſum, ac proinde regnum delabi in fiduciam Regis Ægyptiorum, ut hiſtoria ſacra oſtendit; ex iſtis malorum graviſſimorum primordiis lamentū conſcripſit, quo tum res præſentes, tum etiam ſucceſſuras alias comprehendit: ut præmonita Eccleſia tunc reſipiſceret, aut ſaltem futuræ Eccleſiæ Dei reliquiæ poſt ictum in fide & veritate Dei magis confirmarentur, peccata confiterētur, ſibi renuntiarent, Deum caſtè accederent, juſtitiam ejus prædicarent, & implorarent miſericordiam. Sunt autem hujus capitis (quod alphabetico ordine conſcriptum eſt, ut ſequentia tria, ut de cauſis quas propoſuimus in Pſalmum 111.) ſummæ partes duæ: una eſt propoſitio malorum quibus Eccleſia obruta eſt, ver. 11. altera eſt conteſtatio adverſus hoſtes Eccleſiæ, uſque ad finem. Propoſitionis autem loci ſunt tres: primus eſt quæſtio ex præſentibus & impendentibus Eccleſiæ Judæorum calamitatibus, verſib. quatuor: ſecundus eſt hypophora ſive reſponſio, qua Eccleſia confitetur & ſtatuit malorum ſuorum cauſam in peccatis ſuis, quatuor alteris; tertius eſt precatio, tribus.* Solitaria] *exhauſta plurimùm civibus, amiſſo Rege optimo, qui regni quaſi maritus eſt & popularium quaſi pater.* Tributaria] *videlicet Regi Ægypti, per quem Joachaz deportatus eſt, mulcta imperata, canon indictus, & Jojakim Rex fiduciarius ſive beneficiarius inſtitutus, 2.Reg.23.& 24. & 2.Chron.36.* 2 Planè flet] *id eſt, tam acerba eſt calamitas, ut ne ipſum quidem tempus quietis in quiete poſſit tranſigere. Eſt autem pathetica gradatio, hoc verſu; tum hîc, tum etiam in ſequent. plurimis obſervanda.* 3 Migrat] *i. cives & incolæ regni ſponte diffugiunt, pertæſi calamitatum & ſervitutis duriſſimæ quæ regnum totum opprimitur.* Quicunq; perſeq.] *i. finitimi, qui ſemper fuerunt Judæis hoſtes infenſiſſimi.* Inter anguſtias] *videlicet quaſi domeſticas in regno; & exteras apud finitimos.* 4 Viæ Tzijonis] *i. cultus Dei deſertus eſt & omnia luctifica: proſopopœia.* 5 Effecti ſunt] *reſponſio ad præcedentem quæſtionem lugubrem, ut diximus in ver. 1. De hoc autem loquendi genere vide Deut. 28.13.& 44.* Tranquillè agunt] *id eſt, commodè & nullo negotio Judæam vexant.* Parvuli ejus] *i. nemini parcitur planè aut ætatis cauſa, aut ſexus.* 7 Ceſſationes ejus] *ceſſare totum decorem illum qui nominatus eſt antè, nempe Principes, & omnes res deſiderabiles.* 8 Tanquam ex immund.] *id eſt, quia peccavit in Deum ſpiritualem ſuum conjugem, Deus abjecit illam & ſeparavit a ſe ex cæremonia legis, Levit. 12.& 15. Hæc enim omnia dicuntur allegoricè, per comparationem mulieris impuræ.* Averſa eſt retr.] *id eſt, repulſam paſſa & ſeparata a Deo.* 9 Immunditiæ ſuæ] *tertius locus propoſitionis, quo Eccleſia piorum primùm agnoſcit juſtitiam Dei perſtantis in judiciis ſuis propter pertinaciam populi non advertentis ad immunditiam ſuam; deinde precatur tum ab afflictione ſua, tum ab inſolentia hoſtium, tum denique a gloria Dei, tribus verſibus.* Deſcendit] *i. decreſcit, & tanquam dejicitur de arce decoris ſui: nam viginti duobus annis a morte Joſchijæ regnum Jehudæ totum labefactatum eſt.* 10 Sanctuarium] *id eſt, terram ſanctam ſuam: ut Exod. 15.17. ſenſus eſt, videt eos potiri rerum omnium, quibus vel minimam adminiſtrationem in populo tuo non permiſeras lege, Deut. 23.3.& ſeq.* 12 Nihil ad vos] *ſecunda hæc pars capitis, qua Eccleſia gentes conteſtata ſe committit Deo, duos locos ſummatim continet: unus eſt conteſtationis & πάθους ad permovendum gentes, flectendumq; ad miſericordiam, octo verſibus; alter eſt precationis, ut Deus gentes immiſericordes Eccleſiæ miſertus viciſſim puniat, tribus ultimis. Prioris autem loci ſumma argumenta ſunt duo: unus eſt, non eſſe a gentibus, ſed a Deo ipſo calamitates Judæorum; ac proinde non poſſe illas jure ſibi in hac cauſa quidquam aſſumere, verſibus quatuor: alterum, potius debuiſſe gentes miſereri afflictorum, conſcientia judiciorum Dei æquè ſibi impendentium, quàm miſerias accumulare implorantibus miſericordiam, quatuor alteris: quæ duo ſummatim in principio hujus verſus proponuntur. quaſi dicat, ſtatuitis quidem cum animis veſtris hæc nihil vos attinere; ſed tamen, ſi ſapitis, attendite penitius. & animadvertite exemplo meo rem longè aliter habere quàm exiſtimatis.* An ſit dolor] *quaſi dicat, ex infinitate mali mei expendite non humanum opus eſſe, ſed flagellum Dei; ut exponunt tres ſequentes verſus allegoricè.* 13 Cui dominatur] *id eſt, cujus Dominus eſt & moderator Deus, ac non homines ulli: quod vobis ipſi tribuitis.* Avertit me] *id eſt, depellit me & dejicit a ſe in terrā, ut dicitur infrà 2.1.* 14 Compactum eſt] *ſecunda allegoria a comparatione jumenti ſubjugi: defectiones meæ (inquit) ſunt tanquam lora & vimina; hanc materiam aſſumit Deus, compingit, contorquet tanquam vieta vimina, & imponit cervicibus meis illarum jugum tam grave ut infirmet vires meas.* 16 Torcular calcat] *tertia allegoria, cui ſimilis eſt Jeſchahh. 63.3.* 17 Præcepit Jehova] *quaſi dicat, idque juſto judicio Dei, qui ſolus bene utitur malis.* Effecta eſt] *id eſt, abjecta ab omnibus, prout a Deo abjecta eſt, ſuprà verſu 8.* 19 Amantes meos] *id eſt, eos quibus amor mei & cura a Deo fuerat commiſſa: atq; hi deinde per epexegeſin nominantur.* Feſellerunt] *id eſt, non præſtiterunt expectationem meam: non tantum abfuit ut mihi poſſent proſpicere, ut ne ſibi quidem ab exitio caverint.* Sacerdotes mei] *id eſt, curatores rei Eccleſiaſticæ apud Deum, atque politicæ apud homines, quorum conſiliis oportet ſtare rempublicam.* 20 Aſpice] *oratio bimembris, ut diximus in verſ. 12. pro ſalute Eccleſiæ, & adverſariorum excidio.* Lutulenta] *id eſt, ut mare procelloſum æſtuant, fluctuantq;, tanquam ſi vehementiſſimis fluctibus*

bus lutum excitarent : ſynecdoche allegorica elegantiſſima, cui ſimilem, etſi vario ſenſu, vide Jeſchahh. 57. 24. Hoc enim amplius eſt quàm ſi diceretur, fluctuant, aut ſtrepunt, ut alibi in ſcriptura legitur : ſic infrà 2. 11. 21 Diem quem prom.] *nimirum prædictionibus Prophetarum adverſus gentes : cujuſmodi apud Jeſchahhjam & Jirmejam habentur multæ.*

CAPUT II.

PROPHETA lamentum facit de everſo populo, regno, cultu Dei, & regione tota : ac propterea commiſerationem ſuam explicans, gravitatem malorum & indignitatem amplificat: Judæoſq; tandem inſtituit quomodo ſint imploraturi Dei miſericordiam.

א 1 'QUOMODO [a]' denſa obtegit nube iræ ſuæ Dominus filiam Tzijonis, dejicit e cœlis in terram ornatum Jiſraëlis ; ac non recordatur ſcabelli pedum ſuorum die iræ ſuæ?

ב 2 *Quomodo* ' abſorbet Dominus non utens clementia omnia habitacula Jahhakobi, deſtruit excandeſcentia ſua munitiones filiæ Jehudæ, [b] deturbans in terram : [c] ut prophanum abjicit regnum cum principibus ipſius?

ג 3 *Quomodo* ſuccidit æſtu iræ totum ' cornu Jiſraëlis, adducens retrorſum 'dexteram ſuam [d] ne obſiſtat inimico ; & exardeſcens in Jahhakobum, ut ignis [e] inflammatus conſumens circumquaque?

ד 4 *Quomodo* tendit arcum ſuum velut inimicus, conſtitutus dextera ſua velut hoſtis, ut interficiat omnes deſiderabiles oculo : in tentorio filiæ Tzijonis effundit, ut ignem, æſtum ſuum?

ה 5 *Quomodo* eſt Dominus ſimilis inimico, abſorbet Jiſraëlem, abſorbet omnia palatia ejus, perdit omnes munitiones ejus : & plurimum affert in filia Jehudæ mœroris & mœſtitiæ:

ו 6 Et ' vi abripit ut horti ſepem ſuam, perdit locum conventus ſui; prorſus obliviſcitur Jehova '*habendi* Tzijone conventus, & ſabbathi, ac ſpernit indignatione iræ ſuæ Regem & Sacerdotem?

ז 7 *Quomodo* rejicit Dominus altare ſuum, deteſtatur ſanctuarium ſuum, tradit in manum inimici, muros, palatia illius: vocem edunt *inimici* in domo Jehovæ, ' ut die conventus?

ח 8 *Quomodo* cogitat Jehova corrumpere muros filiæ Tzijonis, ' extendit regulam, non retrahit manum ſuam quin abſorbeat ; & luctum affert præmunitioni & muro, pariter ' langueſcentibus?

ט 9 *Quomodo* demerguntur in terram portæ ejus, perdit & confringit vectes ejus : Rex ejus & Principes ejus ſunt inter gentes ' ſine lege, etiam Prophetæ ejus; [f] non habent præſentem viſionem a Jehova?

י 10 *Quomodo* ſedentes humi conticeſcunt ſeniores filiæ Tzijonis, imponunt pulverem capiti ſuo, accingunt ciliciis; demittunt in terram caput ſuum virgines Jeruſchalaimorum?

כ 11 'Deficiunt lachrymis oculi mei, 'lutulenta fiunt viſcera mea, effunditur in terram ' jecur meum propter contritionem filiæ populi mei ; dum obruitur ' infans & lactens in plateis urbis,

ל 12 Matribus ſuis dicentes, ubi eſt frumentũ & vinum? dum obruunt ſeſe ſimiles confoſſo in plateis civitatis, dum effundit ſeſe anima eorum in ſinum matrum ſuarum.

מ 13 ' Quod teſtimonium afferrem tibi? quod exemplum darem tibi, ô filia Jeruſchalaimorũ? quid æquarem tibi ut conſoler te, ô virgo filia Tzijonis? nam magna eſt velut maris contritio tua, quis curaturus eſſet te?

נ 14 ' Prophetæ tui vident tibi vanum & inſulſum, neque retegunt iniquitatem tuam ad avertendum captivitatem tuam: ſed vident tibi oneroſas prophetias [g] rerum vanarum & ad depulſionem ſpectantium.

ס 15 ' Plaudunt ſuper te manus ſuas omnes [h] viatores, 'ſibilant & 'movent caput ſuum contra filiam Jeruſchalaimorum: hæccíne, *inquiunt*, civitas illa quam dicebant ' perfectam pulchritudine, gaudium toti terræ?

פ 16 ' Dilatant contra te os ſuum omnes inimici tui, ſibilant & ' frendunt dentibus ſuis dicentes, abſorbuimus : utique hic dies ille eſt quem expectabamus, præſentem habemus, [i] fruimur.

ע 17 Facit Jehova quod cogitaverat, perficit ſermonem ſuum quem præceperat a diebus [k] priſcis, deſtruit non utens clementia : & lætificat contra te inimicum, extollit cornu hoſtium tuorum.

צ 18 ' Clamat cor iſtorum ' contra Dominum : ô mure filiæ Tzijonis, fac ut deſcendant tanquã torrens lachrymæ interdiu ac noctu, ne permittas intermiſſionem tibi, ne deſiſtat pupilla oculi tui.

ק 19 Surge, vociferare ' de nocte, in principio vigiliarum, effunde ut aquas cor tuum coram facie Domini: attolle ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum qui obruuntur fame in capite omnium vicorum, *dicens*:

ר 20 'Reſpice Jehova & intuere 'quibus opereris ita: comederéne mulieres fructum ſuum, parvulos palmares? interficine in ſanctuario Domini Sacerdotem & Prophetam?

ש 21 Jacent humi in vicis puer ut ſenex, virgines meæ ut juvenes mei cadunt gladio : interficis die iræ tuæ, mactas non utens clementia.

ת 22 Convocas quaſi ad diem conventus formidines meas circumquaque, neque eſt die iræ Jehovæ qui evadat aut ſuperſtes *maneat*: quos palmis geſtabam & educabam, hos inimicus meus conſumit.

[a] Heb. obnubilat ira ſua.
[b] Heb. facit ut pertingat.
[c] Heb. prophanat.
[d] Heb. a facie inimici.
[e] Heb. flammæ.
[f] Heb. non in viſione: ſic infra vers. 16.
[g] Heb. *vani & depulſionum.*
[h] Heb. *tranſeuntes via: ut ſuprà* 1. 12.
[i] Heb. *videmus.*
[k] Heb. *antiquitatis : ut ſuprà* 1. 7.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *hujus capitis duæ ſunt in univerſum partes : prior eſt expoſtulatio pathetica pro toto populo Judæorum, decem verſibus ; altera eſt documentorum Prophetæ ad populum, inde ad finem uſque. Expoſtulationis autem membra ſunt tria: primùm enim conqueruntur Judæi de calamitatibus totius regni a Deo importatis, verſibus quatuor ſeq. ſecundò de cultu ipſius dejecto, verſibus duobus ; ac poſtremo de ipſa metropoli, in*

qua ſtabant regnum Davidis & cultus Dei, tribus verſibus; quæ omnia proleptice hoc ver. continentur, & per ὑςέρωσιν deinceps exornantur. Denſa nube] *elegans metaphora, continens tacitam antitheſin nubis gloriæ, quæ prius apparuit Jeruſchalaimis in dedicatione templi, Reg.8.10. & præſentium calamitatum, quæ cum denſa nube & caligine ferè comparantur.* 2 Abſorbet] *id eſt, tollit momento funditus, tanquam abſorberet: nam hæc omnia figuratè tribuuntur Deo.* 3 Cornu] *vide 1. Schem. 2.1.* 6 Vi abripit] *ſic Pſalm. 8.13. & 89.41. & Jeſchahh. 5.5.* Habendi Tzijo.] *ex promiſſione & lege ipſius, Exod. 23. & 25. & antiquo more.* 7 Ut die con.] *edebatur a populo Dei precibus & laudibus, cùm tres anniverſariæ ſolennitates agerentur.* 8 Extendit reg.] *videlicet ut evertatur funditus & æquetur ſolo: ſic 2. Reg.21.13. & Jeſchahh.24.11. quod confirmant ſequentia.* Langueſcentibus] *ut proinde ad ruinam luctuoſam, veluti mortem, ſpectantibus: allegoriæ.* 9 Sine lege] *id eſt, legibus gentium conſtricti, & publico ordine Eccleſiæ, legiſq; & Prophetarum documentis carentes, quæ antè publicè in Judæa perſonaverant.* 11 Deficiunt] *ſecunda hæc pars (qua Propheta affert documenta Eccleſiæ laboranti) tria membra continet: primum eſt quoddam veluti exordium a commiſeratione, duobus verſibus; ſecundum eſt exaggeratio mali, uſque ad ver. 18. tertium eſt conſilium converſionis ad Deum & orationis, quinque verſibus ultimis.* Lutulenta fiunt] *vide ſuprà 1.20.* Jecur meum] *id eſt, ſanguis e jecore diffugit, velut profuſus in terram.* Infans] *amplificatio ab ætate & circumſtantiis. quaſi dicat, dum omnes pereunt miſerrimè, ac ne parvulis quidem (quorum miſerabilior conditio eſt) conſulitur.* 13 Quod teſtimonium] *tranſitio ad ſecundum membrum, commiſerationem* δι' ἀπορίας, *id eſt, per dubitationem, quæ in animorum permotionibus eſt vehementiſſima. Continet autem hæc commiſeratio duplicem exaggerationem: primum quòd nullum malum cum hoc comparari poteſt, hoc ver. deinde quòd nuſquam appareat ſpes boni tanquam media tempeſtate in alto verſantibus, neque ab ipſis, ſequen. ver. neque ab exteris, ver. 15. & 16. neque a Deo, ver. 17.* 14 Prophetæ tui] *id eſt, qui modò prophetant tibi: nam hoc crimen ſuis temporibus Jirmeja plurimùm exprobrat: ut 23.9. & ſequentibus, ubi habetur pleniſſima hujus verſus interpretatio.* 15 Plaudunt] *ſic Ijobi 27.23.* Sibilant] *ſic 1. Reg. 9.8.* Movent caput] *ſic 2. Reg. 19.21.* Perfectam pulchr.] *ut Pſalm. 50.2.* 16 Dilatant] *ut Pſalm. 22.14.* Frendunt] *ut Ijobi 16.9.* 18 Clamant] *conſilium Prophetæ, ut diximus in verſ. 11. cujus partes ſunt duæ: una, qua propheta Judæos docet quibus argumentis & qua ratione Deum oporteat accedere, duobus verſibus; deinde formulam orationis preſcribit, tribus. Argumenta autem ſunt hæc, blaſphemia adverſariorum, principio hujus ver. & reſipiſcentia Judæorum, cujus forma duobus his verſibus oſtenditur per proſopopœiam.* Contra Dominum] *id eſt, non contra te, ſed contra Dominum ſunt iſtorum blaſphemiæ: ut 2. Reg. 19.22.* 19 De nocte] *id eſt, indeſinenter, palàm, ex animo toto, omnibus ſignis & modis miſeriam tuam expone Domino.* 20 Reſpice Jehova] *propoſitio ſummæ precationis, cujus ἐργασία habetur verſibus duobus ſequentibus.* Quibus opereris] *amplificatio eſt ad captandam miſericordiam a natura, ætate, & ordine perſonarum: nam a natura eſt alieniſſimum ut matres comedant liberos: ætas, ut cùm pueri adhuc palmares ſunt, miſericordiam movet: dignitas verò ordinis reverentiam habet, cujus cauſa Sacerdotibus ampliùs parcitur, ut Num.16. & 26.*

CAPUT III.

Eccleſia Judæorum de malis graviſſimis a Deo immiſſis expoſtulat: & certamina ſpiritualia ſua exponens, declarat ſe fide certa in Deum ex rebus ipſis præſentibus, antecedentibus exemplis, natura & promiſſis Dei in ſpe ſalutis vivere: ac poſtremò confitens peccata ſua, & pœnas præſentes amplificans, Deum ſupplicat pro ſalute ſua & adverſariorum exitio.

א 1 'EGO vir ille ſum *qui* ᵃ experitur afflictionem, virga excandeſcentiæ ' illius.

ᵃ Heb. *videt.*

2 Me ducit & agit 'tenebris, non autē luce:

3 Tantùm mihi adverſans, 'obvertit manum ſuam toto die:

ב 4 Terit carnem meam & cutem meam, confringit oſſa mea:

5 'Extruit contra me, & cingit cicuta & moleſtia:

6 In tenebroſis locis collocat me, ut mortuos ᵇ olim.

ᵇ Heb. *ſeculi.*

ג 7 Sepit circum me ut non exeam, aggravat chalybeam numellam meam.

8 Etiam cùm clamo & vociferor, obſtruit orationi meæ:

9 Sepit vias meas ' cæſo lapide, ſemitas meas pervertit.

ד 10 Urſus inſidians eſt mihi, leo in latibulis.

11 Vias meas vagas efficit & ' diſcerpit me, reddit me deſolatum.

12 Tendens arcum ſuum ſtatuit me ſagittæ ſuæ ut ſcopum,

ᶜ Heb. *filios, id eſt, prodeuntes e pharetra.*

ה 13 Immittit in renes meos ᶜ tela pharetræ ſuæ.

14 Sum riſui cum toto populo meo, modulatio 'iſtorum toto die.

15 Satiat me ᵈ ſumma amaritudine, inebriat me abſinthio:

16 'Et comminuit in ſcrupis dentes meos, deprimit me in cinere.

17 'Adeò rejicis a pace animam meam, ut oblitus ſim boni,

18 'Et dixerim, periit robur meum, & ſpes mea a Jehova.

19 'Recordando afflictionis meæ, & ploratus mei, ' abſinthii & cicutæ,

20 ᵉ Planè *inquam* recordando, meditatur apud me anima mea:

21 Hoc revoco in ᶠ animum meum, ac propterea ſpero;

22 ᵍ 'Summæ benignitatis eſt Jehovæ quòd non ſumus abſumpti, 'quòd non finiuntur miſerationes ejus,

23 Novæ ſunt ſingulis matutinis, ampliſſima 'fides tua.

24 Pars mea Jehova eſt, inquit anima mea, propterea ſpero in eo.

25 'Bonus eſt Jehova expectantibus ipſum, animæ requirenti ipſum.

26 Bene eſt & ſperanti & acquieſcenti in ſalute Jehovæ.

27 Bene eſt viro huic, cùm tulerit ' jugum in pueritia ſua;

28 Qui

י 28 Qui ſedens ſolitarius acquieſcit, quòd impoſuerit ipſi *Deus*;

29 *Qui* ' indit pulveri os ſuum *dicens*, ' fortè eſt expectatio,

30 Præbet percutienti ſe genam, ſatiatur opprobrio.

כ 31 'Nam non rejicit in ſeculum Dominus;

32 Sed cùm affecit mœſtitia, etiam miſeretur pro amplitudine benignitatum ſuarum:

33 Non enim affligit ' ex animo ſuo, mœſticiaque afficit filios viri.

ל 34 Conterere ſub pedibus ſuis omnes vinctos terræ,

35 Detorquere jus viri coram facie ſuperioris,

36 Pervertere hominem in cauſa ſua, Dominus non [h] probat.

[h] Heb. *videt*: ut Deut. 12. 13.

מ 37 'Ecquo dicente exiſtit aliquid, *ſi* Dominus non præceperit?

38 Ex ore Excelſi *an* non prodit [i] malum quodque & bonum?

[i] Heb. *mala*.

39 Cur queritaretur homo vivens, vir propter [k] pœnas peccatorum ſuorum?

[k] Heb. *pecca-* ... ut Gen. 4. 13.

נ 40 'Perſcrutemur vias noſtras, & perveſtigemus; atque revertamur uſque ad Jehovam.

41 Attollamus animum noſtrum cum manibus ad Deum fortem in cœlis, *dicentes*,

42 'Nos defecimus & rebellavimus, ' tu non condonas.

ס 43 Obtegis ira & perſequeris nos, interficis, non uteris clementia:

44 'Obtegis nube te, ne pertranſeat oratio:

45 'Purgamentum & rejectamentum ſtatuis nos in medio iſtorum populorum:

פ 46 Dilatant contra nos os ſuum omnes inimici noſtri:

47 Pavor & fovea adeſt nobis, vaſtatio, & contritio:

48 Rivis aquarum [l] perfluit oculus meus, propter contritionem filiæ populi mei:

[l] Heb. *deſcendit*.

ע 49 Oculus meus defluit nec deſiſtit, ex eo quòd nullæ ſint intermiſſiones,

50 Donec 'proſpiciat & videat Jehova e cœlis.

51 Oculus meus afficit animam meam, propter omnes filias civitatis meę.

צ 52 [m] Omnino venantur me, tanquam aviculam, inimici mei immeritò:

[m] Heb. *venando*.

53 Exſcindentes *dejiciunt* in foveam vitam meam, & projiciunt lapides in me.

54 'Exundantibus aquis ſupra caput meum dico, ſuccisus ſum.

ק 55 'Invoco nomen tuum Jehova, e [n] fovea infima.

[n] Heb. *ciſterna infimorum* locorum: *ut* Pſal. 88. 7.

56 Vocem meam exaudiviſti; ne occultes aurem tuam, ad reſpirationem meam, in vociferatione mea.

57 Appropinquans quo die invocabam te, dicebas, ne timeto:

ר 58 Agens, Domine, cauſas animæ meæ, vindicabas vitam meam.

59 Vides, ô Jehova, perverſitatem [o] quæ exercetur in me; judica judicium meum.

[o] Heb. *meam*.

60 Vides totam ultionem iſtorum, omnes cogitationes iſtorum contra me:

ש 61 Audis probrum iſtorum, ô Jehova, omnes cogitationes iſtorum adverſus me,

62 Sermones inſurgentium in me, & meditationem iſtorum adverſus me toto die.

63 Sedere iſtorum & ſurgere iſtorum intuêre, me eſſe 'modulationem iſtorum.

ת 64 'Redde eis retributionem, Jehova, ſecundum opus manuum ipſorum.

65 Adhibe his 'protectionem animi *tui*, iſtis execrationem tuam:

66 Perſequere ira & perde eos, ne ſint ſub 'cœlis Jehovę.

ANNOTATIO.

1 Ego vir ille] *Hujus capitis in univerſum partes præcipuæ ſunt tres: expoſtulatio de perpeſſionibus graviſſimis quæ Judæus obvenerunt, ver. 18. deinde narratio ſpiritualium certaminum & felicis victoriæ quam reportat pius animus ex certaminibus per fidem, uſq; ad ver. 42. poſtremò oratio piorum ex certaminibus ſuis fide emergentium, ad finem uſq;. Eſt autem tota expoſtulatio figurata, ſcatens allegoriis: in qua totus populus Judæorum ſpecie unius hominis narrat perpeſſiones ſuas.* Illius] *videlicet Dei, ut docent ſequentia.* 2 Tenebris] *nempe denſiſſimarum afflictionum, ac omni proſperitate carentium.* 3 Obvertit man.] *id eſt, hinc inde continenter verberat.* 5 Extruit] *id eſt, obſidet me circunquaque, & circumvenit moleſtiis amariſſimis, tanquam militibus oppugnantibus me.* 9 Cæſo lapide] *id eſt, infractis & inexſuperabilibus impedimentis.* 11 Diſcerpit] *ut ovem vagam urſus aut leo, cujus meminit ſuperiore verſu.* 14 Iſtorum] *hoſtium.* 16 Et comminuit] *id eſt, tanta vi deturbat me ac proſternit in terram; ut eliſi dentes comminuantur ſcrupis, & os repleatur cinere.* 17 Adeò rejicis] *apoſtrophe ad Deum, exaggerans præcedentem expoſtulationem, & tranſitum comparans ad ſecundam partem.* 18 Et dixerim] *id eſt, propè in abyſſum deſperationis corruerim.* 19 Recor.] *ſecunda hæc pars capitis primùm narrat certamen piorum, tribus verſibus, deinde victoriam, uſque ad ver. 40. ac poſtremò hortatione concluditur, ver. 40. & 41* Abſinthii &] *ut ſup. ver. 5. & 15.* 22 Summæ beni.] *nobiliſſima hæc victoriæ prędicatio exponitur per ethopœiam, cujus argumenta omnino ſunt quatuor: primùm eſt conſcientia benignitatis Dei ab experientia ipſa in mediis malis, his trib. verſib. ſecundum eſt exemplorum gratiæ Dei erga homines humiles fide perferentes mala, uſque ad ver. 31. tertium eſt naturæ Dei & gratioſæ erga ſuos, verſ. 31. & duob. ſeq. & alienæ ab injuſtitia adverſariorum tyrannica, inde ad verſ. 37. quartum eſt omnipotentię Dei, quę alterum eſt fulcrum fidei noſtræ, ſine qua nihil fit, & per quam quicquid nobis fit mali juſtè fit propter peccata noſtra, uſque ad verſ. 40. Conſcientia porrò benignitatis Dei ex re præſente confirmatur, hoc modo: tanta eſt peccatorum noſtrorum gravitas, tanta pœnarum acerbitas, ut ſi ſummo jure ageretur, jam millies actum eſſet de nobis infirmiſſimis homuncionibus: atqui ſervamur a peccatis & in mediis pœnis noſtris: hoc ergo non virtutis noſtræ eſt, ſed infinitæ benignitatis Dei quòd adhuc vivimus, ut Jeſchahh. 1. 9.* Quòd non finni.] *id eſt, perſtant erga nos.* 23 Fides tua] *id eſt, promiſſorum tuorum ex fœdere conſtantia & veritas.* 25 Bonus eſt] *ſecundum argumentum, ut diximus in verſum 22.* 27 Jugum] *videlicet crucis a Deo impoſitæ, ut dicitur ſeq verſu.* 29 Indit pulveri] *id eſt, habens reverentiam Deo & proſtratus in terram conticeſcit, ut loquitur Apoſtolus 1. Corinth. 14. 25.* Fortè] *ſic excludi ſolet in ſcripturis diffidentia, ut Jehoſchu. 14. 12.* 31 Nam non] *tertium argumentum ethopœiæ, ut diximus in ver. 22.* 33 Ex animo] *quaſi dicat, contra animum ſuum, & quodammodo invitus facit Pater miſerationum ut affligat ſuos.*

ſuos. 37 Ecquo] *quartum ethopœiæ argumentum, ut verſ. 22. obſervavimus.* 40 Perſcrutemur] *hortatio, ut diximus verſ. 22. ad tertiam capitis partem μεταβατική.* 42 Nos defecimus] *tertia hæc pars, oratio Eccleſiæ, continet primùm confeſſionem peccati, hoc verſ. cum ampliſſima expoſtulatione malorum ex peccatis advenientium, uſq; ad ver. 55. deinde verò poſtulata ſalutis ad populum Dei perventura, & judiciorum in adverſarios, ad finem uſq;.* Tu non condon.] *id eſt, ac proinde jam nos flagellas defectionum noſtrarum & rebellionum nomine.* 44 Obtegis nube] *ut ſuprà, ver. 8.* 45 Purgamentum] *i. quod veteres Latini dicebant exverras, ſic 1. Corin. 4. 13.* 50 Proſpiciat] *id eſt, opere demonſtret ſe proſpicere: humanitus dictum.* 54 Exundantibus aquis] *ut Pſal. 124. 4. & 5.* 55 Invoco] *ſecundum orationis membrum comprehendit poſtulata duo ſuis cauſis conjuncta: unum eſt, ſalus piorum tum propter fidem & antegreſſam beneficiorum Dei experientiam, hoc verſ. & trib. ſeq. tum propter inimicorum perverſitatem, ver. 59. alterum eſt excidium & ultio inimicorum propter improbitatem cogitationum, ſermonum, & factorum, cujus illi ſunt rei coram Deo, uſque ad verſ. 65. quæ duo ſummatim repetuntur duobus reliquis verſibus.* 63 Modulationem] *ut ſuprà verſ. 14.* 64 Redde eis] *ut Pſal. 28. 4. & 94. 2.* 65 Protectionem] *id eſt, defenſionem illam, quam tu ex animo ſoles adhibere ad ſervandum bonos: ut qui non affligis eos ex animo tuo, ſuprà ver. 33.* 66 Cœlis Jehovæ] *amplificatio per antitheſin inſolentiſſimæ hoſtium arrogantiæ; qui non modò terram, ſed ipſum quoque cœlum (cujus aërem vivis omnibus communem eſſe natura docet) ſui juris eſſe confidunt; ac proinde non dubitant bonis eripere, quos hæredes cœli & terræ conſtituit Dominus.*

CAPUT IIII.

PROPHETA Eccleſiæ & populi mala deplorans verbis ampliſſimis, cauſam eorum narrat poſitam eſſe in judicio Dei, qui contra Judæos propter peccata ipſorum præterita & præſentem vanitatem obfirmationemq; exarſerit: ac poſtremò adverſarius exitium, piis liberationem ſuo tempore venturam pronuntiat.

א 1 'QUOMODO ' obſcuratur aurum, mutatur inſigne aurum præſtantiſſimum: ' diffunduntur lapides ſanctitatis in capite omnium vicorum?

ב 2 Filii Tzijonis pretioſiſſimi, qui taxandi eſſent auro purgatiſſimo; quomodo reputantur pro utribus teſtaceis opere manuum figuli?

ג 3 'Etiam phocæ [a] præbent mammam, lactant catulos ſuos: *quomodo* filia populi mei propter crudelem *inimicum* eſt ſimilis ululis in deſerto?

ד 4 *Quomodo* adhæret lingua lactentis paláto ipſius præ ſiti, parvulis ipſis petentibus panem qui partiatur nemo eſt?

ה 5 Qui comedebant in deliciis, *quomodo* deſolantur per vicos? *quomodo* qui nutriebantur in coccino ' amplexantur ſtercora?

ו 6 Et ' major eſt [b] pœna filiæ populi mei ' ſupplicio Sedomi: quo everſo quaſi momento non manſerunt in eo ' manus?

ז 7 ' Puriores erant Nazaræi illius nive, nitidiores lacte: rubebant corpore magis quàm carbunculi, *major quàm* Sapphiri polities eorum:

ח 8 *Quomodo* obſcurior eſt nigredine forma eorum, non agnoſcuntur in vicis: concreta eſt cutis eorum cum oſſe ipſorum, aret, eſt ſimilis ligno?

ט 9 *Quomodo* [c] melius habent confoſſi gladio, quàm confoſſi fame: *melius* ' qui perfluunt transfixi, [d] quàm deſtituti proventibus agri?

י 10 *Quomodo* manus mulierum ' miſericordium coquunt natos ipſarum; ſunt alimento ipſis in contritione filiæ populi mei?

כ 11 ' Conſúmat Jehova æſtum ſuum, effundit æſtuantem iram ſuam: & accendit ignem Tzijone, qui exedat fundamenta ejus:

ל 12 Non crediſſent Reges terræ, & omnes habitatores orbis habitabilis; ingreſſurum eſſe hoſtem & inimicum in portas *urbis* Jeruſchalaimorum.

מ 13 Propter peccata ' Prophetarum ejus, iniquitates Sacerdotum ejus; effundentium in medio ejus ſanguinem juſtorum:

נ 14 ' *Quia* evagantur ' cæci per vicos, contaminantur ſanguine; ' quem non poſſunt quin tangant veſtimentis ſuis:

ס 15 Recedite impurus *quiſque*, proclamant ' eis, recedite, recedite, ne attingitote, ' quia penna utuntur etiam evagantes: dicunt ' in Gentibus, non ampliùs commorabuntur.

פ 16 ' Quos irata facies Jehovæ diſpertita eſt, quos non eſt intuitura amplius; *quorum hoſtes* [d] rationem Sacerdotum non habent ſenibus non faciunt gratiam.

ע 17 ' *Et* adhuc nos, oculi noſtri conſumuntur [e] deſiderio auxilii noſtri [f] vaniſſimi: ſpeculatione noſtra ſpeculamur verſus Gentem non ſervaturam.

צ 18 ' Venantur greſſus noſtros, ne eamus per plateas noſtras: appropinquat finis noſter, implentur dies noſtri, imò advenit finis noſter.

ק 19 Leviores ſunt qui perſequuntur nos aquilis cœli: ' in ipſis montibus inſectantur nos, in ipſo deſerto inſidiantur nobis.

ר 20 ' Spiramentum narium noſtrarum, unctus Jehovæ, capitur in foveis iſtorum: de quo diximus, ' in umbra ejus nos victuros inter Gentes.

ש 21 ' Gaude & lętare, ô ' filia Edomi, ô quæ habitas in terra ' Hhutzi: etiam ad te tranſiturum eſt ' poculum, inebriabis te, & ' nudabis te.

ת 22 ' Conſumpta iniquitate tua, ô filia Tzijonis, non perget in deportatione relinquere te: animadvertet tuam iniquitatem, ô filia Edomi, ' deportabit propter peccata tua.

[a] Heb. *exuūt: tranſlatum a mulieribus lactantibus.*

[b] Heb. *iniquitas filiæ populi mei, quàm peccatum: ut ſuprà* 3. 39.

[c] Heb. *meliores ſunt.*

[d] Heb. *a proventibus: elliptica loquutio.*

[d] Heb. fa
Sacer
nō ſuſcip

[e] Heb. de
xiliis
119. 1

[f] Heb. ho
tatem

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Hujus capitis ſummæ partes ſunt tres: prima eſt erotematica expoſtulatio de rebus omnibus divinis & humanis everſis, ſæviente gladio & fame, uſq; ad verſ. 11. ſecunda eſt ὑποφορὰ, cauſas & rationes calamitatum illarum explicans, uſq; ad verſ. 21. tertia eſt denuntiatio judicii hoſtibus eventuri, & ſalutis Eccleſiæ, duobus ultimis.* Obſcuratur] *id eſt, res pretioſæ miniſtrantis ſacris exoleſcunt, tanquam ſi res claræ nitorem ſuum amitterent.* Diffunduntur] *id eſt, abrepti e loco ſacro ab impuriſſimis hoſtibus, & pro-*

& profuſè uſurpantur, & nefariè disjiciuntur, perinde ac ſi res nihili eſſent: ſic in ſequentibus. 3 Etiam phocæ] amplificatio calamitatis graviſſimæ a comparatione animantium: ipſi, inquit, vituli marini liberè ad littus accedentes fœtus ſuos educant mammis, & locum receptus habent ubi contineant fœtus ſuos, donec in mare deducantur & aſſueſiant in eo: hujus verò populi mulieres tantùm abeſt ut liberos ſuos lactare poſſint ſine impedimento, ut contrà omnibus odioſi ſint (tanquam avibus ululæ) ipſæ & ipſarum quoque parvuli, ab omnibus infeſtentur, & ipſæ alendi partus ſuos commoditate careant. Vox quidem Hhebræa latè patet, ſignificans ſerpentes, & reptilia magna, ſive terreſtria ſive aquatica: ſed cùm non omnium reptilium ſint mammæ, neque aquaticorum ſint ii quos Propheta vocat catulos; neceſſe fuit hunc locum ad phocas, id eſt, marinos vitulos accommodari, qui a natura ſunt quaſi amphibii: vide Plini. lib. 9. natur. hiſt. cap. 13. Nam draconibus accommodari non poteſt, cùm volucrium ſolus veſpertilio mammas habeat: ſerpentium terreſtrium nulla ſpecies mammata eſt; ac proinde hæc ad marinum iſtud genus referri debent. 5 Amplexantur ſterc.] id eſt, in fimetis victum quæritant præ inopia. 6 Major eſt] hoc eſt, gravior re ipſa & diuturnitate temporis, ut deinceps exponitur. Supplicio Sed.] de quo Gene. 19. Manus] videlicet quæ diutius affligerent, poſtquam momento everſum fuit cum civitatibus cæteris. 7 Puriores] amplificatio calamitatis a conſtitutione Neziræorum, per antitheſes hyperbolicas. 9 Qui perfluunt] id eſt, quorum ſanguis effunditur. 10 Miſericordium] id eſt, quæ a natura ferè ſunt miſericordes & indulgentiores liberis: ſimile vide 2. Reg. 6.26. 11 Conſummat] ὑποφορά, ut diximus in ver. 1. qua Propheta reſpondet ærumnas iſtas a Deo eſſe ſupra omnem expectationem hominum, duobus verſib. & quidem irato propter peccata Judæorum, tum præterita quæ ipſi hoſtes damnant atque ulciſcuntur, uſque ad ver. 17. tum etiam præſentia quę documenta ſunt obſtinatiſſimæ Judæorum pervicaciæ, quatuor verſib. 13 Prophetarum] ac multo magis cæterorum ordinum: vide 2. Chron. 36. 14. 14 Quia evagan.] exegeſis præcedentis dicti de peccatis prophetarum, Sacerdotum, totiuſq; populi, duobus verſibus. Cæci] ut Jeſchahh. 42. 18. & ſeq. Quem non poſſ.] prout narratur de temporibus Menaſchis, 2. Reg. 21. 16. cui conjungendum eſt quod ſcribitur 2. Reg. 24. 2 & 5. & 11 & 25. 2. 15 Eis] id eſt, juſtis, quorum ſanguis effundebatur, ut meminit ver. 13. Quia penna utun.] id eſt, quia non ambulant, non currunt; ſed præcipites cęco impetu volant in ſcelera, & vagos errores ſuos. In gentibus] id eſt, Judæis qui jam ad Ægyptios & Chaldæos fuerant deportati, prædicebant liberationem ex animo ſuo brevi affuturam eſſe: ut exemplum extat Jirmejæ 28. 2. & ſeq. 16 Quos irata fac.] exaggeratio falſæ illorum prophetiæ quæ proximè præceſſit, a perſona Dei & inimicorum: certè, inquit, quod iſti populares ſuos dicunt liberatum iri, neque Deo neque hoſtibus invitis effici poteſt: Dei autem ſtat ſententia captivitatem annos ſeptuaginta duraturam: hoſtes verò nulla autoritas, aut reverentia deterrere poteſt a captivis detinendis, quos ſibi Deus tradidit. 17 Et adhuc] ſecundus peccatorum gradus, obſtinatio: quòd videlicet Judæi Deo infenſo & potientibus rerum hoſtibus adhuc obfirmatè confidunt rebus inanibus; nempe exteris Ægyptiorum aliorumq; copiis auxiliaribus (ut apparet ex Jirmejæ 27.) item fugæ, ac denique regi ſuo, quaſi non potuiſſet ſibi regnum illud Davidis temporarium eripi, verſ. 4. 18 Venantur] nimirum exſtructis contra urbem propugnaculis, e quibus plateæ urbis obſervabantur: 2. Reg. 25. 4. 19 In ipſis montibus] id eſt, omnibus ex partibus ſunt deprehenſuri nos: vide 2. Reg. 25. 8. 20 Spiramentum] id eſt, Rex noſter e poſteritate Davidis, quo freti ſaltem nobis datur aliqua interſpirandi occaſio in quibuſlibet anguſtiis: nam præfidebant Judæi dignitati illius regni, tanquam ſi purè & per ſe ipſum fuiſſet ſtabile; non autem ſpectabant Chriſtum, qui finis eſt & complementum illius typi, neque conditiones ſibi imperatas. In umbra ejus] id eſt, adjumento ejus tanquam umbraculo recreati, ne defetiſcamur aut exareſcamus, velut æſtu, malorum noſtrorum amplitudine: metaphora, cujuſmodi eſt Danijel. 4. 12. 21 Gaude] tertia pars, ut diximus in ver. 1. cujus membrum prius exprimitur per ironiam. Filia Edomi] id eſt, inimici omnes, ſynecdochicè: qui duabus gentibus hîc exprimuntur Judææ propinquiſſimis & infeſtiſſimis, in Edomæa & Syria ſitis: vide Jirmejæ 49. 7. Hhutzi] vide Gene. 10. 23. Poculum] vide Jirmejæ 25. 15. & ſeq. Nudabis te] nimirum dementata potu quem præbiturus eſt dominus, ut faciunt qui inebriantur vino: ſicut exemplum habetur in Noacho, Geneſ. 9. 12. 22 Conſumpta] id eſt, exactis annis ſeptuaginta, quibus ſtatuit Deus non intueri te, ſuprà ver. 16. Deportabit] ut prædictum eſt Jirmeja 49. Hoc autem verbum hac conjugatione ita interpretamur, ut paſſivum illius Nachum. 2. 7.

CAPUT V.

Eccleſia Judæorum de malis ſuis cum Deo expoſtulans confitetur peccata ſua: de illis, de ſuppliciis, & de totius Eccleſiæ everſione gemit: iram Dei porrò deprecatur, & implorat miſericordiam.

1 'RECORDARE Jehova quid ſit nobis, intuere & aſpice opprobrium noſtrum.

2 Poſſeſſio noſtra averſa eſt ad extraneos, domus noſtræ ad alienigenas.

3 Pupilli ſumus ac nullo patre, matres noſtræ tanquam viduæ.

4 Aquas noſtras ' pecunia bibimus, ligna noſtra pretio obveniunt.

5 *Ab* ' incumbentibus collo noſtro perſequutionem patimur; laboramus, non permittitur quies nobis.

6 Ægyptio ' porrigimus manum, Aſſyrio ut ſatiemur pane.

7 'Patres noſtri peccaverunt & non ſuperſunt: nos verò [a] pœnas eorum ferimus.

8 'Servi dominantur in nos, aſſerente nemine e manu illorum.

9 [b] Periculo vitæ noſtræ afferimus panem noſtrum, propter 'gladium deſerti.

10 Pelles noſtræ ut furnus atratæ ſunt, propter 'preſteres famis.

11 Mulieres Tzijone opprimunt, virgines in civitatibus Jehudæ.

12 Principes manu iſtorum ſuſpenduntur, facies ſenum non afficiuntur honore.

13 Juvenes ' ad molendum portant, & 'pueri ad ligna corruunt.

14 Senes ' e porta ceſſant, juvenes a modulatione ſua.

[a] Heb *peccata, ut ſuprà* 3.39.

[b] Heb *pro anima noſtra: ut* 2. *Schem.* 23.17. & 1. *Chron.* 11.19.

15 Ceſſat gaudium animi noſtri, convertitur in luctum chorus noſter.
16 Cadit 'corona capitis noſtri; væ jam nobis quòd peccaverimus.
17 'Propter hoc eſt languidum cor noſtrum, propter hæc 'obtenebrati ſunt oculi noſtri:
18 Propter montem Tzijonis qui deſolatus eſt, per quem 'vulpes eunt liberè.
Pſal.102.13 19 'Tu Jehova 'in ſeculum manes, ſolium tuum in [c] unamquamque generationem.
20 Quare 'in æternum obliviſcerêris noſtri, derelinqueres nos [d] quàm diu longa erunt tempora?
21 'Reſtitue nos Jehova tibi, ut revertamur; renova dies noſtros, ut [e] priſcis *diebus*.
22 'Nam an omnino ſperneres nos, efferveſceres contra nos 'admodum?

[c] Heb. generationem & generationem.
[d] Heb. in longitudinem dierum: ut Pſal.23.6.
[e] Heb. antiquitatem: ſuprà 1.7. & 2.17.

ANNOTATIO.

1 Recordare] *Poſtremum hoc caput libellum oratione terminat, cujus membra ſunt tria: primum patheca expoſtulatio, uſque ad ver.16. ſecundum, confeſſio peccatorum & promeritæ pœnæ, uſque ad 19. tertium, petitio miſericordiæ, ad finem uſque. Dicuntur autem hęc verba humanitus, recordari, intueri, & aſpicere, ut ſæpè dictum eſt.* 4 Pecunia bib.] *id eſt, utcunque juris noſtri ſint, cogimur tamen redimere.* 5 Incumbentibus] *id eſt, inimicis inſolentibus, quibus non ſatis eſt quòd inſident nobis & agunt nos tanquam jumenta vectaria, niſi etiam indeſinenter exagitent; quod ne ſuis quidem jumentis faciunt. Contrariam allegoriam vide Hoſche.11.4.* 6 Porrigimus man.] *id eſt, tanta ſervitute a Chaldæis preſſi ne tenuiſſimum quidem alimentum pro officiis noſtris conſequimur, ſed mendicare cogimur apud hoſtes ipſos alienos, & miſerrimè victum quærere.* 7 Patres noſtri] *amplificatur calamitas a comparatione, ut ſup.4.6.& 9. Melius (inquiunt) actum eſt cum patribus noſtris, quàm agatur nobiſcum: nam peccaverunt illi quidem, ſed brevi ſupplicio de peccatis ſuis affecti ſunt: nos verò eo ſumus infeliciores, quòd eorundem peccatorum rei pœnas diuturnas ferre compellimur, quibus foret jucundius ſemel emori quàm vitam invitam vivere.* 8 Servi] *i. non tantùm imperia a Dominis, ſed etiam a conſervis ſordidiſſimis ferre cogimur, & mediaſtinos agere ad libidinem domeſticorum omnium.* 9 Gladium deſerti] *id eſt, inimicum, qui agrum totum obtinet: ſynecdoche.* 10 Preſteres famis] *id eſt, famem vehementiſſimam, qua tanquam preſtere exagitamur omnes atque conſumimur.* 13 Ad molendum] *id eſt, ad officium quodque abjectiſſimum: vide Exod.11.5.& 12.29.* Pueri] *i. a minimis & infirmiſſimis exiguntur miniſteria ſupra ipſorum vires: adeò ſæva eſt barbaries in hoſtibus noſtris.* 14 E porta] *id eſt, a judiciis & conſeſſu forenſi: vide Gene.34.20.* 16 Corona capitis] *i. omnis gloria noſtra; tantummodò ſumus probro. Hinc autem principium ducitur ſecundi membri, quo Judæi ſingulas haſce calamitates peccatis ſuis acceptas ferunt.* 17 Propter hoc] *totum quod ſuprà dictum eſt, videlicet peccatum & peccati pœnam: ſenſus eſt, infirmantur & afficiuntur graviſſimè animi & corpora noſtra, tum noſtra ipſorum cauſa, hoc verſu, tum verò maximè totius Eccleſiæ, ſeq verſu.* Obtenebrati] *id eſt, vires nos deficiunt: vide 1. Schem.14.28.* 18 Vulpes] *quibus hoſtes Eccleſiæ figurantur, ut Cantic.2.15.* 19 Tu Jehova] *tertium membrum continens deprecationem, duobus verſi. & poſtulatum, duobus alteris. Deprecationis autem argumentum ſumitur hoc verſu a perſona Dei.* In ſeculum] *id eſt, non tantùm natura, ſed conſilio etiam & voluntate es conſtantiſſimus, quam olim nobis explicaſti fœdere: ut Galat.3.20.* 20 In æternum] *contrà quàm promiſiſti fœdere. vide 2. Schem.7.14.* 21 Reſtitue nos] *ut Pſal.80.4. Nam eodem modo accipiendum eſſe oſtendit ſecunda pars verſus.* 22 Nam] *ætiologia pathetica, qua permovetur Deus ad miſericordiam ab antegreſſo fœdere. Has autem voces, ita reddendas eſſe ut fecimus, & ſenſus loci & Hhebraica diſtinctio docet.* Admodum] *id eſt, ſupra modulum noſtrum, pro infinita potentia tua.*

JECHEZKEL.

ARGUMENTUM.

LIBER *Jechezkelis Prophetæ verſatur omnino in prophetico documentorum genere. Primùm enim typo & ſermone Dei confirmata vocatione ſua & toto prophetiarũ ſuarum argumento, novis typis & prædictionibus improbitatem & impietatem Judæorum redarguit, indiciaq; divinitus eventura pronuntiat & circumſcribit evidentiſſimè, uſque ad caput 25. deinde verò clades finitimis Judæorũ hoſtibus paulò pòſt ſuperventuras per* Nebucad-retzarem *prædicat, uſq; ad cap. 33. tum deportatos omnes reprehẽdens & increpans graviſſimè, ad reſipiſcentiam hortatur, certamq; fiduciam reſtitutionis eventuræ. Cumq; reſtitutionis duo futura eſſent genera; unum inchoatum, quando populus reverſus eſt e Babylonia; alterum perfectum, cùm Deus patefactus eſt in carne: idcirco Propheta, poſtquàm priorem illam reſtitutionem adumbravit & prædixit, docet non propterea deſituras eſſe calamitates Eccleſiæ Judæorum, ſed eam graviſſimè, indeſinenter, & acerbiſſimè ab hoſtibus plurimis infeſtatum iri. Sic librum ſuum concludit elegantiſſimo typo perfectę illius reſtitutionis & inſtaurationis Eccleſię, quę nobis temporibus ultimis patefacta eſt Evangelio gloriæ Chriſti.*

CAPUT I.

PROPHETA *divinitus viſo admonetur de obſequio & adminiſtratione Angelorum, de totius mundi*

mundi gubernatione per ſpiritum Dei & Angelos adminiſtros ipſius, & de gloria ac autoritate Chriſti in angelos & res creatas omnes, ad perficiendum voluntatem ſuam: deinde hoc viſo perculſus, poſtquam Dei verbo ac ſpiritu confirmatus eſt, mandatum & typum vocationis ſuæ contra Judæos deportatos exequendæ accipit: quod ille acerbè ferens ſubterfugit functionem ſuam, & inter populares conatur deliteſcere.

1 CUM fuiſſet trigeſimo anno, quarti mēſis *die* quinto, me verſante inter deportatam multitudinem ad fluvium Cebaris; apertis cœlis ut viderem viſiones Dei:

2 Quinto eodem *die* illius menſis, ejus anni qui quintus erat deportationis regis Jojacînis,

3 [a] Omnino fuit verbum Jehovæ ad Jechezkelem filium Buzi Sacerdotem in terra Chaldæorum ad fluvium Cebaris: fuitq́; ſuper eum ibi manus Jehovę.

4 Vidi ergo, cùm ecce ventus turbineus veniret ab Aquilone, nubem magnam & ignem [b] ſeſe accendentem, quem ſplendor circumſtabat: & e medio ejus tanquam [c] colorem [d] vividiſſimum, nempe e medio illius ignis.

5 Nam e medio ejus ſimilitudo *extabat* quatuor animalium: quorum hic aſpectus; ſimilitudo hominis erat eis.

6 Et quaterni vultus unicuique, quaternæque alæ unicuique ipſis:

7 Quorum *quidem* pedum pes *quiſque* rectus; ſed planta pedum ipſorum ſimilis erat plantæ pedis vitulini, quibus ſcintillabant in ſpeciem chalybis terſi:

8 Et manus humanæ ſuberant alis eorum in quaternas [e] partes ipſorum: facieſq́; eorum, & alæ eorum in quaternis illis,

9 Conjunctæ [f] unius ad *alam* alterius alæ eorum: non divertebant eundo, unumquodque [g] in tractum faciei ſuę *objectum* ibant.

10 Cum ſimilitudine faciei eorum, faciei humanæ, etiam facies leonis ad ejus dexteram ipſis quatuor, & facies bovis a ſiniſtra illius ipſis quatuor: itemq́; facies aquilę ipſis quatuor *erat*.

11 Et facies eorum, & alæ eorum porrectæ erant ſurſum; unius binæ conjunctæ *binis* alterius, binis tegentibus corpora ipſorum:

12 Ita quęque in tractum faciei ſuæ objectum ibant; quocunque [h] docebat ſpiritus ipſe eundum ibant, non divertentes eundo.

13 Cum ſimilitudine autem iſtorum animalium aſpectus quorundam velut carbonum ignis ardentium, ut aſpectus tędarum *erant*, qui *ignis* continenter ibat inter ipſa animalia: & ſplendor erat huic igni, atque ex ipſo igne prodibat fulgur.

14 Denique hęc animalia excurrebant, & revertebantur, velut aſpectus [i] fulguris vehementiſſimi.

15 Cùm autem reſpicerem animalia hæc; ecce rota una erat in terra prope ſingula animalia ad quaternas facies cujuſq;.

16 Aſpectus rotarum & opera earum, ſecundum colorem beryllî thalaſſii, & ſimilitudo eadem ipſis quatuor *erat*: erantq́; aſpectus earum & opera earum, ac ſi eſſet rota *una* in medio rotæ *alterius*,

17 *Ita ut* in quatuor partes ſuas cùm erat eundum ipſis irent, non diverterent eundo.

18 Et apſidibus earum tanta altitudo erat ipſis, ut [k] timorem injicerent: & canthi earum pleni erant oculis circumquaq; in ipſis quatuor.

19 Euntibus autem illis animalibus, ibant rotę ipſæ ſecundum illa, & cùm attollerent ſe animalia ſurſum a terra, attollebant ſe rotę.

20 Quocunq; docebat ſpiritus eundum ibant, quò docebat *inquam* ſpiritus eundum: & rotę attollebant ſe e regione illorum, nam ſpiritus idem animalium aderat rotis.

21 Euntibus illis ibant, & illis conſiſtentibus conſiſtebant: & attollentibus ſe ſurſum a terra attollebant ſe rotæ e regione illarum, nam ſpiritus idem animalium aderat rotis.

22 Similitudo autem expanſi erat ſupra capita animalium, quaſi aſpectus [l] cryſtalli, extenſi ſuper capita eorum supernè:

23 Ita ut ſub iſto expanſo alę illorum *binæ* erectæ eſſent una ad alteram: cuiq; [m] binis tegentibus ipſa, nempe corpora ipſorum.

24 Et audiebam ſonum alarum ipſorum quaſi ſonum aquarum multarum, quaſi ſonum omnipotentis euntibus illis, ſonum conflictus procellarum, quaſi ſonum exercitus: deinde conſiſtentia remiſerunt alas ſuas.

25 Fuitq́; ſonus ſupra expanſum illud quod incumbebat capiti illorum, quando conſiſtentia remiſerunt alas ſuas.

26 (Supernè autem in expanſo quod imminebat capiti illorum, ſimilis aſpectui lapidis Sapphiri ſimilitudo ſolii erat; & ſuper ſimilitudinē ſolii ſimilitudo quaſi aſpectus hominis in eo supernè.

27 Et vidi quaſi ſpeciem vividiſſimam, quaſi aſpectum ignis, intimi in eo circumquaq;, ab aſpectu lumborum illius ſurſum verſus: ab aſpectu verò lumborum illius deorſum verſus, videbam quaſi aſpectum ignis, & ſplendorem illi circumquaque.

28 Qualis eſt aſpectus arcus qui exiſtit in nube tempore pluviæ, talis aſpectus illius ſplendoris erat circumquaque; hæc fuit viſio ſimilitudinis gloriæ Jehovæ) hæc viderès cùm procidiſſem in faciem meam audivi vocem loquentis:

CAPUT II.

1 QUI edixit mihi; fili hominis, conſiſte in pedes tuos ut alloquar te.

2 Et ingreſſus eſt in me ſpiritus cùm alloqueretur me, qui ſtatuit me ſuper pedes meos; ut audirem eum qui ſermocinaturus erat mecum,

3 Dixit igitur ad me, fili hominis, mitto ego te ad filios Jiſraëlis, ad gentes rebelles quæ rebellarunt contra me; qui ut majores ipſorum defecerunt a me uſque ad hunc ipſum diem:

4 Ad iſtos, inquam, filios obduratos vultu, & [a] obfirmatos animo ego mitto te: ut indicas eis, ſic ait Dominus Jehova;

5 Jam ipſos, ſive audiant ſive deſiſtant, ipſos *inquam* domum [b] rebellem eſſe: & ſciant Prophetam eſſe in medio ipſorum.

---

[a] Heb. exiſtē-do exiſtit.

[b] Heb. qui ſe accipiebat: ut Exod.9.24.

[c] Heb. oculum vide Levit. 13.5.

[d] Heb. virni-diſſimi: ſic infra ver.27.

[e] Heb. qua-drantes: ſic ver.17.

[f] Heb. femi- ad ſororis vide Le- 18.18.

[g] Heb. tran- faciei: ver.12.

[h] Heb. erat ipſe ver.20.

[i] Heb. fulguris

[k] Heb. *timor illis* ineſſet.

[l] Heb. *geli formidabilis*, *id eſt*, *vehementiſſimi*, *periphraſis cryſtalli: vide Pli.li.37. ca. 2. & Gellium*

[m] Heb. *duabus tegentibus ipſa*, & *cuique duabus tegentibus ipſa*.

[a] Heb. *duros faciei*, & *fortes cordis*.

[b] Heb. *rebellionis: ſic deincept*.

6 Tu autem, fili hominis,ne timeto ab iſtis, & a verbis iſtorum ne timeto,quòd refractarii & 'ſpinei ſint in te, & apud ſcorpiones habites: a verbis eorum ne timeto,& a facie eorum ne conſternator,quòd domus rebellis ſint:

7 Sed eloquere verba mea ipſis, ſive audiant, ſive deſiſtant;eos rebelles eſſe.

8 'Tu verò, fili hominis, auſculta quod ego edico tibi, ne eſto [c] rebellis ut domus rebellis iſta: dilata os tuum,& comede quod ego daturus ſum tibi.

[c] Heb *rebellionis.*

9 Tum aſpexi quòd ecce manus emiſſa eſt ad me;ecce autem in ea' volumen libri:

10 Quod explicavit coram me,eratq;'ſcriptum a fronte & a tergo: & ſcriptura in eo erat lamentationum,lugubriſq; carminis, & væ.

11 Edixit igitur mihi, fili hominis,[d] quod præſens eſt comede: comede volumen hoc, deinde abi, alloquere domum Jiſraëlis.

[d] Heb. *quod invenis.*

12 Itaque' aperui os meum, cùm daret mihi comedendum volumen illud,

13 Edicens mihi,fili hominis, ventrem tuum cibato, & viſcera tua impleto volumine hoc quod ego do tibi: quod ubi comedi, fuit in ore meo par melli dulcedine.

14 'Deinde edixit mihi,fili hominis, age, accede domum Jiſraëlis,ut alloquaris verbis meis ipſos.

15 Non enim ad populum [e] ignoti ſermonis & 'impeditæ linguæ mitteris; *ſed* ad domum Jiſraëlis:

[e] Heb. *profundorum labii, & gravium linguæ: ut ver. ſeq.*

16 Non ad populos multos ignoti ſermonis & impeditæ linguæ, quorum non intelligas verba: nónne ſi ad eos mitterem te, ipſi' auſcultarent tibi?

17 Attamen domus Jiſraëlis non volent auſcultare tibi,cùm nolint auſcultare mihi; nam tota domus Jiſraëlis [f] obfirmata fronte & duro corde ſunt.

[f] Heb. *fort frontis, & duri cordis.*

18 Ecce' reddo faciem tuam obfirmatam adverſus faciem eorum,& frontem tuam obfirmatam adverſus frontem eorum:

19 'Similem lapidi perdiuturno, firmiorem rupe reddidi frontem tuam: ne timeto iſtos, neque conſternator a facie eorum,quòd domus rebellis ſint.

20 'Cùm itaq; edixiſſet mihi; fili hominis,omnia verba mea quibus alloquar te excipe animo tuo & auribus tuis audi,

21 Et abi,proficiſcere ad multitudinem iſtam deportatam, ad [g] populares tuos,ut alloquens eos indicas eis, ſic ait Dominus Jehova; ſive audiant ſive deſiſtant:

[g] Heb. *fi populi tu.*

22 'Tum ſuſtulit me ſpiritus,& audivi poſt me ſonum concuſſionis magnæ; 'Benedicta gloria Jehovæ,e loco ipſius:

23 ' Et ſonum alarum illorum ' animalium [h] contingentium alterius alteram,ſonumq; 'rotarum e regione illorum; idq; ſonum concuſſionis magnæ.

[h] Heb. *o lantium m lieris ſoro ſuam.*

24 Cumq; ſpiritus tollens me aſſumpſiſſet me, abibam ' amarulentus æſtu ſpiritus mei, quamvis' manus Jehovæ ſuper me prævaleret.

25 Itaque veni ad multitudinem deportatam '*ad* Choma Abibi ad accolas fluvii Cebaris, ut ' deſiderem ubi habitabant illi: & deſedi illic ſeptem dies ' obſtupeſcens [i] inter illos.

[i] Heb. *in dio illor.*

ANNOTATIO.

1 Cùm fuiſſet] *Hæc duo capita ſimul conjungenda eſſe,& ſecundum ibi terminandum ubi nos terminavimus, res ipſa loquitur. Nam inſcriptione communi conjunguntur,his trib.verſib. deinde verò viſio exponitur,toto hoc capite: & vocatio ad functionem propheticam,capite ſeq.e quibus viſio memoratur in inſcriptione verſ.1. verbum verò vocationis eventuſq;, verſ.2.& 3. Hac inſcriptione porrò proponuntur tempus,locus, forma,argumentum,perſona, deniq; circumſtantię ad perſpicuam rei narrationem nececeſſariæ; quas quia lectores periti facilè obſervare poſſunt,iis tantùm immorabimur quæ obſcuritatis ſpeciem habent.* Trigeſimo anno] *nimirum a decimo octavo anno Joſchijæ, quo lex inventa fuit, fœdus redintegratum cum Deo,& cultus inſtauratus: quorum beneficiorum ſolennis recordatio novam numerandi annos rationem Judæis ſuppeditavit; ut alibi numerantur a vocatione Abrahami, a promiſſione facta Abrahamo,a Jiſchako nato,ab exitu ex Ægypto, a regno Jiſraëlitarum diviſo, & ſimilibus. Hoc enim beneficium recordari multò fuit æquiùs, quàm ab inauguratione aliqua Regis novi (ut ferè fit) ab Olympiadibus ut Græci, & ab urbe condita aut exactis regibus ut Romani, numerare. Hunc autem Jubilæi annum fuiſſe minimè probamus omnium, quia Jubilæi anni computandi ſunt ab eo anno quo populus miſſus eſt in poſſeſſionem terræ, Levit. 25. Annus verò ab hoc trigeſimus, id eſt, decimus octavus Joſchijæ, plurimum a juſto & legitimo Jubilæi tempore abfuit: ut videre eſt,ſi rationem temporum juſtam ſubduxeris.* Fluvium Cebar.] *ſive (ut Ptolemæus vocat in Geographicis) Chabore,in Meſopotamia ex Maſio monte in Euphratem influentis ad oppidum ejuſdem nominis.* Apertis cœlis] *vide in verſ.4. humanitus dictum.* Viſiones Dei] *id eſt,a Deo oblatas,hoc capite.* 2 Qui quintus] *his autem quinq; ſi undecim Jehojakimi conjunxeris, & quatuordecim ultimos Joſchijæ; aſſurget numerus triginta annorum, poſitus præcedente ver.* 3 Verbum] *quod habetur capite 2.uſque ad ver.20.* Terra Chald.] *Meſopotamia Chaldææ parte.* Manus Jehovæ] *id eſt,ſpiritus,a quo ſublatus eſt,& invitus quodammodo raptus ad functionem ſuam,infra 3. 22.& ſequentibus.* 4 Vidi ergo] *primæ partis hujus prophetiæ,id eſt,viſionis comprehenſæ toto hoc capite (ut diximus in verſ.1.) finis eſt,adumbratio gloriæ Dei in Chriſto,ut ipſe Propheta interpretatur ver.28. ad confirmationem Prophetæ,& fidem prophetiarum ſequentium. Summa,Deum gloriæ & Dominum Jeſum Chriſtum ſpiritu æterno ſuo cœlum & terram & omnia quæ in eis ſunt adminiſtrare, adeoq; miniſterium Angelorum ſpiritu ſuo & potente verbo adhibere ad res haſce inferiores regendas arbitratu ſuo. Sunt itaque in viſione hac membra tria: primum eſt deſcriptio adminiſtrorum Dei,id eſt, angelorum, uſque ad ver.15. ſecundum, deſcriptio adminiſtrationis in res inferiores effectæ per angelos ex nutu Dei, uſq; ad ver. 22. tertium eſt gloriæ Chriſti in cœlis figuratio,ad finem uſque.* Ventus turb.] *tanquam præcurſor gloriæ & majeſtatis Dei: vide Ijobi 38.1. Eſt autem hic ventus præditus ea facultate ut depellat nubes: docet itaq; Propheta per voluntatem Dei hoc vento impellente diſſiluiſſe & diffugiſſe nubes, ut cœlum nitens & res cœlo aperto oſtenſas liberè proſpectaret.* Nubem magnam] *aſpectabile ſignum præſentiæ Dei,qui ſine nube & obſcuritate ab infirmis hominibus videri non poteſt.* Ignem ſe ſe] *id eſt, indeſinenter coruſcantem tanquam*

fulgetrum, qua ſpecie Deus ferè exhibet majeſtatis ſuę documenta: Exod. 19. Chabakkuk. 3.4. & alibi. Quem ſplendor circ.] *id eſt, ſplendentem circumquaque & radiantem, velut ſol; non autem ſubinde tantùm micantem, ut fulgura faciunt.* E medio ejus] *id eſt. quæ intra illud ſplendentis ignis ſpatium continebantur, nimirum animalia ſive angeli, de quibus poſtea, micabant ſupra ignem illum, tanquam prunæ fornacis ardentiſſimæ, ut exponitur verſ. 13. Hæc autem propterea in hunc verſ. inſeruit Propheta, quia una opera totum colorem explicare viſum eſt rerum cæleſtium, tanquam accenſarum ad obſequium promptiſſimum & ſtudioſiſſimum majeſtatis Dei.* Vividiſſimum] *Hhebræam vocem quam variè interpretentur multi nemo ignorat; quàm bene autem, penes doctos judicium eſto. Nos ex verſ. 27. hujus capitis, & 8.2. ſtatuimus vocem eſſe compoſitam e duobus Hhebraicis vocabulis, quibus ſignificantur prunæ ardentiſſimæ & quaſi feſtinantiſſimæ ad conſumendam aut inflammandam materiam objectam, cujuſmodi prunę aliis longè ſunt rubicundiores. Atque hoc etiam reſpectu videmus Angelos vocari Seraphim, Jeſchahh. 6.2. & 6.* 5 Nam e medio] *exegeſis proximè pręcedentis dicti de angelis, quorum colorem modò perſtrinxerat.* Quatuor] *ut qui adminiſtratione in quatuor orbis partes, id eſt, in univerſum orbem ex Dei mandato perfunguntur.* Animalium] *id eſt, angelorum, qui adumbrabantur animalium ſpecie, inf. 10.15. & 20.* Aſpectus] *quod ad corporis ſtaturam attinet: videlicet exceptis rebus illis ſingularibus, quæ aut adjectæ, aut varię ab hominis forma dicuntur fuiſſe, quinq; verſib. ſequent.* Similitudo homin.] *id eſt, erecta, rationem & intelligentiam præ ſe ferens, atq; ad rationis uſum & officium accommoda: quod in rebus aſpectabilibus ſolius hominis eſt proprium.* 6 Quaterni vultus] *quibus figuratur omnimoda aptitudo ad juſſa Dei nullo negotio capeſſenda in omnes partes: ut verſ. 5.* Alæ] *celeritatis indices.* 7 Rectus] *ut crus eſt hominis: ſuprà ver. 5. nam Hhebræi pedum appellatione inferiores artus accipiunt ſynecdochicè.* Similis erat plantæ] *id eſt, rotunda, ut in omnes partes ſine converſatione ire poſſent (quod pes humanus non poteſt) & ſolida firmaq;, ut eſt ungula vitulina: nam cætera ferè calceari ſolent in veterino genere.* Quibus ſcin.] *id eſt, tanta agilitate conficiebant iter & obſequebantur Deo, ut ſcintillare ipſorum pedes præ celeritate viderentur; neque tamen terrenas ullas ſordes in adminiſtratione ſua contraherent, ſed purè agentes manerent puriſſimi, & puritate prælucerent rebus creatis omnibus.* 8 Manus] *quibus miniſtrant voluntati Dei in omnes partes, ut verſ. 5.* Facieſq;] *id eſt, in omnes partes ſine converſatione ſui reſpiciebant, ibant, & operabantur omnia.* 9 Conjunctæ] *id eſt, concorditer & unanimiter omnia Dei mandata omnibus locis ſpectabant, præſtabantq;, & ad ea præſtanda proficiſcebantur.* Non divertebant] *id eſt, ad omnes partes videndas, obeundasq; omnibus numeris parati erant: nihil adverſum erat ab ipſis, ſed omnia expoſita cùm in omneis partes vultus eorum reſpicerent, eſſentq; illis anteriora omnia.* 10 Cum ſimilitudine] *ut miſſas faciamus tam multas multorum interpretationes, ſententia noſtra eſt hæc: hoc verſ. definiri angelorum naturam figuratè ab aliarum rerum proprietatibus; itaque angelos ex hoc verſu definiri poſſe, hoc modo: ſpiritus eſſe intelligentes ut homo eſt, potentes ut leo, miniſtratorios ut bos, & celeres ut aquila, atque adeò res alias creatas ſuis proprietatibus iſtis longo intervallo ſuperare: ſic Apocalyp. 4.7. Ac de hominis quidem intelligentia omnibus ſatis conſtat, & nos diximus ſuprà in verſ. 5. leonis vim paſſim ſcriptura prædicat, bovis miniſterium laudant Moſche & Schelomo, Deuter. 33.17. & Proverb. 14.4 pernicitatem denique aquilæ Phyſici & poëtæ omnes dilaudant, Jovis alitem in ſuis fabulis appellantes. Hunc genuinum eſſe hujus loci ſenſum animadverſuros eſſe confidimus qui propiùs ad rem attenderint. Hactenus forma animalium: jam ſequitur* διάθεσις *ipſorum, tribus verſibus, & actionum forma, verſ. 14.* 11 Et facies] *id eſt, ora ipſorum & alæ converſæ erant ad Deum: ut ſignificetur angelos tanquam erectis capitibus obſervare nutum Dei, & alas ſuas volatumq; id eſt, functiones omnes unanimiter permittere voluntati ejus: vide infrà in verſ. 24.* Binis tegentib.] *vide cauſam Jeſchahh. 6.2. Hoc autem loco non additur tertius alarum ordo qui habetur Jeſchahh. 6.2. & Apocalyp. 4. quia angeli in hac viſione non dicuntur circumſtare Deum, ut illîc; ſed eſſe ſub expanſo, infrà ver. 22. ac proinde in rerum inferiorum adminiſtratione occupari. Ita quod officium tertius alarum ordo angelis præſtitit in illis locis, hîc facit expanſum interjectum angelis & ſolio Dei.* 12 Ita] *id eſt, ea diſpoſitione, erectis ad Deum capitibus aliſq;, & obvelato corpore; ut inciperent, pergerent, & deſiſterent omnino ex nutu Dei.* Spiritus ipſe] *nimirum Dei, quo autore & duce angeli exequuntur omnia: ſic infrà verſ. 20.* Non divertentes] *id eſt, hoc ipſum agentes quod in mandatis habebant, & nullo impedimento averſi quin mandata Dei conficerent expeditiſſimè.* 13 Quorundam] *vide ſuprà in verſ. 4.* Tædarum] *quarum non tantùm materia ardet, ſed flamma diffunditur: ſic dicuntur angeli non tantùm ardere ipſi, ſed etiam res proximas luce ſua perluſtrare ſplendiſſimè, igne accendere, & tanquam fulgura coruſcare: his etenim modis & ipſi inter ſe accenduntur; & alias res creatas afficiunt emicantibus in ſe ſcintillis gloriæ Dei, quas habent ad miniſterium documentarumq; bonorum, ac improborum exitium.* Continenter ibat] *id eſt, nunquam quieſcebat, erat in perpetuo motu.* 14 Excurrebant] *id eſt, obibant functiones ſuas expeditiſſimè.* Revertebantur] *etſi minimè divertebant, cùm facies ipſorum in omnes partes ſpectarent, ſuprà verſ. 9.* 15 Cùm autem reſp.] *ſecundum membrum viſionis, ut dictum eſt in verſum 4. in quo primùm rotarum conſtitutio, verſibus 4. deinde converſatio & agitatio exponitur, tribus.* Rota] *figurans totam materiam ac velut corpus unum rerum inferiorum converſionibus & mutationibus infeſtarum.* Prope ſingula] *id eſt, expoſita angelorum adminiſtrationi, tanquam ad pedes ipſorum.* 16 Aſpectus] *id eſt, color & forma.* Opera earum] *id eſt, operoſum artificium, quod deinceps exponitur.* Berylli thal.] *id eſt, marini, cærulei: quo ſignificatur rerum inferiorum vanitas, & fluctuans tanquam maris, fluxaq; conſtitutio.* Ac ſi eſſet] *id eſt, quaſi ſphæricæ erant, ut nullo negotio in omnes partes impellerentur ſine alia converſione, quæ moram fuiſſet allatura: quod ſequens verſ. apertè docet.* 18 Et apſidibus] *id eſt, rotæ erant ampliſſimæ, adeò ut mihi reſpicienti eſſet mirifica & formidabilis earum converſatio.* Oculis] *id eſt, infinita Dei providentia, qui totus ubique eſt oculus, ut Auguſtinus loquitur: ſic Zecarjæ 3.9. & 4.10.* 19 Euntibus] *id eſt, agebantur omnino cœleſti nutu. Nam cùm angeli adventabant & exequebantur mandatum Dei in rotis, ſequebantur illæ; cùm ſuperſedebant, ſtabant illæ; cùm quaſi relato gradu efferebantur ad Deum ut mandata nova acciperent, ſimiliter rotæ ſiſtebantur Deo per angelorum miniſterium: ita ſignificatur nihil fieri, nihilq; omitti niſi ex autoritate Dei, & angelorum ipſius adminiſtratione.* Attollebant ſe] *id eſt. angelos velut ſequebantur deſinentes a converſatione ſua, donec pręcepiſſet Deus angelis, & ipſis per ſpiritum* *ſuum,ſeq.verſu.* 20 Animalium] *id eſt,quò agebantur animalia: unus enim ſpiritus Dei operatur omnia in omnibus.* 21 Euntibus illis] *anacephalæoſis duorum præcedentium verſuum, Jechezkeli frequens; ut Joan.1.2.* 22 Similitudo autem] *tertia pars viſionis de gloria Chriſti; quæ oſtenditur primùm à loco,hoc ver. deinde ab effectis,trib. ſequentibus; tertiò ab officio & autoritate, verſ.26. poſtremò à perſona ipſius gloria,duobus ultimis.* Aſpectus cry.] *id eſt,pellucidus erat,ſive* διαφανὴς *& nitens: unde tum ipſe omnia inferiora proſpectabat, tum Angeli & res omnes creatę ſuo modulo majeſtatem ejus gloriamq́; poterant contemplari.* 23 Ita ut] *vide ſup.ver.11.* 24 Aquarum multar.] *id eſt,vehementiſſimum congeries ſimilium faciens ad amplificationem.* Sonum omnipot.] *id eſt,tonitru: ſic inf.10.5.* Conflictus proc.] *vide Jirm.11.16. de hac voce.* Remiſerunt] *id eſt,erectas quidem tenuerunt cœlum verſus,ſup.11.& 23.ſed non paſſas & ad volandum compoſitas.* 25 Fuitq́; ſonus] *prænuntius verbi Dei ad comparandum Prophetam,ut diligenter intenderet,fideliter acciperet,ſanctèq́; obſequeretur mandato Dei, quod ipſi datum eſt per Chriſtum.* 26 Supernè autem] *deſcriptio perſonæ Chriſti,ut diximus in verſ.22. ad cujus obſervationem Propheta excitatus eſt ſono illo cujus meminit præcedente verſ. & repentino angelorum ſilentio.* Similis aſpect.] *id eſt,coloris cœleſtis thronus glorioſiſſimus.* Quaſi aſpectus hom.] *id eſt, Chriſti Dei & hominis redemptoris noſtri.* 27 Quaſi aſpectum] *exegeſis vocis proximè præcedentis: vividiſſimus color,inquit,non tantùm is intelligendus eſt qui videtur in communi igne; ſed is qui in intimis fornacibus eſt ardentiſſimus: non quidem flaveſcens,ut ignis ille ſplendens cujus meminit ſequente membro; ſed rubens & rutilus: vide ſuprà verſ.4. Itaque Chriſtus totus quidem ignis eſſe dicitur, ſed qua parte ad res creatas vergit & ſe cum illis communicat, quaſi deferveſcere: quia ſic ipſi viſum eſt infirmitati & tenuitati rerum creatarum omnium conſulere, quas alioqui tantus ignis momento conſumeret. Lucem enim habitat inacceſſam,ac proinde ejus majeſtatem nemo vidit hominum,neque videre poteſt,1.Timoth.6.16.* 28 Qualis eſt aſpect.] *id eſt,non tantùm ignis eſt & ſplendet circumquaq; igne ſuo; ſed ſplendorem illum ſuum floridis & jucundis velut coloribus aſpergit ad afficiendum res creatas ampliùs reverentia ſui: ſic Apocal.4.3.* Procidiſſem] *non modò humiliter adorans, ut Levit.9.24. & alibi paſſim, ſed etiam perculſus præſente gloria & majeſtate Dei: ut Danjel.8.17. ſic comparatur tranſitus ad narrationem ſequentem.*

IN CAPUT II.

1 Qui edixit] *Hoc capite (quo alteram partem hujus prophetiæ contineri diximus ſupr.1.1.) docentur duo: vocatio Prophetæ ad functionem propheticam,uſque ad verſ.20. & narratio eventus, ad finem uſque capitis. Vocationi autē præcedit quædam confirmatio Prophetæ duobus primis verſibus,verbo & ſpiritu; eò quòd viſione perculſus & proſtratus eſſet,ut dictum eſt proximè præcedente verſu.* 3 Dixit igitur] *hujus vocationis ad functionem propheticam membra ſunt tria: primum eſt propoſitio nuda vocationis,uſque ad verſ.8. ſecundum, typus,uſque ad verſ.14. tertium,confirmatio vocationis & typi, inde ad 20. Vocationem autem incipit Deus ab anticipatione: ne fortè objiceret Propheta duritiem Jiſraëlitarum, ac propterea ſe à functione mandata excuſaret.* 4 Indicas eis] *id eſt,proloquare verbis meis.* 5 Sciant] *ac proinde convincantur rebellionis & pervicaciæ ſuæ: quod alterum eſt opus prophetiæ,ut Evangelii,2.Corinth.2.16.* 6 Spinei] *id eſt,non tantùm refragantur bono,verùm etiam tanquam ſpinis ſunt accedentibus noxii,tum apertè, quod hæc ſimilitudo oſtendit; tum etiam dolosè & clàm,quod ſequente ſimilitudine deſignatur.* 8 Tu verò] *typus,ut diximus in verſ.3.* 9 Volumen libri] *quo ſignificatur donum prophetiæ Jechezkeli infundendum,& quaſi vorandum avidè ab ipſo, poſt poſitis rationibus & conſiliis omnibus carnis & ſanguinis, ut Apoſtolus loquitur Galat.1.16.* 10 Scriptum a fronte] *id eſt, omnibus ex partibus confertum maledictionum & lugubrium malorum contra Jiſraëlitas & alios argumentis: hæc enim eſt ferè ſumma prophetiæ uſque ad caput 40.* 12 Aperui os meum] *id eſt, accepi argumentum, & hauſi quodammodo donum prophetiæ. Atque hac quidem in re bene ſe geſſit Jechezkel; ſed accepto dono per infirmitatem poſtea vocationem indignatur,ſub finem capitis.* 14 Deinde] *confirmatio præcedentium, vocationis & typi: ut diximus in verſ.3.* 15 Impeditæ linguæ] *id eſt,in qua intelligenda impeditus ſis, & illi in intelligenda tua: ut exegeſis docet ſeq.ver.* 16 Auſcultarent] *videlicet potiùs quàm Jiſraëlitę: dictū κατ᾽ ἐ ad exaggerandum obfirmationem Judæorum.* 18 Reddo] *id eſt,confirmo te ipſum ad perfungendum,velint nolint,functione tua: ſynecdoche.* 19 Similem lapidi] ἐργασία *promiſſionis per comparationem vehementiſſimam: vide de hac voce Hhebraica Jirm.17.1.* 20 Cùm itaq;] *tranſitio ad narrationem, de qua diximus in ver.1. per ſummam antegreſſæ vocationis repetitionem,duob. verſibus.* 22 Tum ſuſtulit] *narratio hæc exponit duo: quid fecerit ſpiritus Dei,videndumq́; & audiendum exhibuerit Prophetæ ad confirmandum eum de vocatione ipſius,duobus verſibus, & quid viciſſim Propheta,duobus ultimis.* Benedictę] *id eſt,Chriſti ſedentis in gloria,quam deſcripſit ſup.1.22.& ſequentibus.* 23 Et ſonum] *id eſt,acclamationem & applauſum rerum omnium cœleſtium & terreſtrium ad vocem Chriſti, qui Deus eſt benedictus in ſempiterna ſecula.* Animalium] *de quibus ſuprà 1.5.& ſequentib.* Rotarum] *de quibus ſuprà 1.15.& ſeq.* 24 Amarulentus] *id eſt, acerbè & iniquo animo ferens argumentum prophetiæ & vocationis ſuæ.* Manus Jehovæ] *id eſt,vis divina ſpiritus: ut ſuprà.1.3.& infr.3.7.* 25 Ad Choma Abibi] *Hhebræum Tel Abib (ut interpretatur vulgus) nos ita diſtinguimus adducti locorum geographicorum comparatione. Eſt enim Abib judicio noſtro tractus Meſopotamiæ a monte Maſio ad Euphratem pertinens, inter duos fluvios Cebarem ſive Chaboram, & Saocoram: cujus regionis ſuperior tractus compoſitè Grȩca voce à Ptolomæo dicitur Acrabene: quaſi ἄκραν ἀββήνην dixeris, Regionem verò quæ ad fluviorum ripam eſt propter aggeſtas moles appellari Tel Hhebræis,id eſt,Choma ſive aggeſtum tractum,nemo Grammaticus dubitaverit.* Deſiderem] *otioſus & ceſſans ab imperata functione,donumq́; acceptum diſſimulans.* Obſtupeſcens] *abreptus in ſtuporem & admirationē tam inſperatæ vocationis, & injucundæ prophetiæ in popularem meum.*

CAPUT III.

Deus Prophetam refugientem iterum de vocatione admonet, officiumq́; explicat adhibita promiſſionibu &

& minis: deinde ſigno eodem repetito confirmans Prophetam, verbo ſuo metum ipſius amovet, & mandato novo ejus vocationem ſancit.

1 'FUIT autem [a] exactis ſeptem diebus; ut eſſet verbum Jehovæ ad me, dicendo:

[a] Heb. *à fine ſeptem dierũ.*

2 Fili hominis, 'ſpeculatorem diſpoſui te domui Jiſraëlis; ut audias ex ore meo verbum, & admoneas eos a me.

3 Cùm dixero improbo, [b] utiq; moriturus es; ſi non admonueris eum, neque alloquutus fueris, ut admonendo improbum a via ejus improbiſſima ſerves eum: ipſe improbus propter iniquitatem ſuam morietur, ſed ſanguinem ejus e manu tua 'repoſcam.

[b] Heb. *moriendo.*

4 Tu verò cùm admonueris improbum, ſi non reverſus fuerit ab improbitate ſua, & a via ſua peſſima; ipſe propter iniquitatem ſuam morietur, & tu animam tuam 'eripueris.

5 Sin autem averſus juſtus a juſtitia ſua fecerit iniquitatem, 'me diſponente offendiculum coram eo ipſe morietur: cùm non admonueris eum, propter peccatum ſuum morietur, neque [c] commemorabitur tota juſtitia ejus quam fecerit, ſed ſanguinem ejus e manu tua repoſcam.

[c] Heb. *commemorabuntur juſtitiæ.*

6 Tu verò cùm admonueris juſtum ut non peccet juſtus, ſi ipſe non peccet; [d] omnino vivet quia admonitus fuerit, & tu animam tuam eripueris.

[d] Heb. *vivendo.*

7 'Deinde fuit ſuper me ibi 'manus Jehovæ, & edixit mihi; ſurge, egredere in iſtam convallem, & ibi alloquar te.

8 Itaque ſurgens ivi in illam convallem, ubi ecce gloria Jehovæ ſtabat, ut gloria illa quam videram ad flumen Cebaris: quapropter procidi in faciem meam.

Suprà 1.

9 Sed ingreſſus in me ſpiritus fecit ut conſiſterem in pedes meos; & alloquutus me 'edixit mihi, ingredere, include te intra domum tuam.

10 'Tibi ergo, ô fili hominis, ecce, adhibent tibi *inquam* funes & vinciunt te illis; ut 'non prodeas in medium eorum.

11 Scilicet finerem ut lingua tua hæreat palato tuo, & obmuteſcas ita [e] ut te non præſtes illis virum corripientem; quia domus rebellis ſunt:

[e] Heb. *ut non ſis illis in virum.*

12 Imò alloquendo te 'aperiam os tuum 'ut indicas eis, ſic ait dominus Jehova: ('qui auditurus eſt audiat, & qui deſiturus deſiſtat) 'ipſos domum rebellem eſſe.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hoc caput a præcedente ita diſtinguimus, quia viſum eſt ſeptemdiale intervallum hac ratione denotare, etſi alioqui cum præcedẽte ſimili eſt argumento: a ſequente verò capite (quod tamen continuatum fuiſſe eodem tempore minimè dubitamus) ideò diſtinguimus, quod argumento diverſum eſt. Hîc enim vocatio quam Propheta refugerat, de integro mandatur atq; confirmatur; ſequens verò materiam propheticarum ingreditur. Sunt itaq; hujus capitis membra duo: unũ, repetitio vocationis præcedentis adjunctis minis & promiſſionibus, 6. primis verſibus; alterum, confirmatio & conſutatio, 6 alteris.* 2 Speculatorem] *i. Prophetam, ut Jeſchahb. 52.8. & 57.2. & Jirm. 6.17. Continet autem hæc repetitio, primùm propoſitionem mandati, hoc ver. deinde explicationem officii tum erga improbos ut reſipiſcere, tum erga juſtos ut perſtare doceantur: quibus ſingulis officiis ſuæ promiſſiones & minæ accedunt, ut Propheta deſinat ſubterfugere.* 3 Repoſcam] *ut Gen. 9.5. pro eo quod eſt, tum ipſe morietur culpa ſua, tum etiam tu veluti reus ejuſdem culpæ diſſimulatione tua: ſic deinceps.* 4 Eripueris] *a reatu illo & participatione alienæ culpæ: ut 1. Tim. 4.16.* 5 Me diſponente] *id eſt, juſtiſſima & providentiſſima adminiſtratione mea efficiente ut convertatur contra ipſum iniquitas ſua, & ea ipſa velut offendiculo poſito corruat: ſic Pſalm. 94.23.* 7 Deinde] *altera pars, ut diximus in verſ. 1. comprehendens confirmationem vocationis antecedentis tum oblato ſigno, duobus verſibus: tum verbo addito, reliquis.* Manus] *ut ſuprà 2.24.* 9 Edixit mihi] *per ironiam: quo etiam modo, accipiendi ſunt duo ſequent. verſ. Etſi hæc verba per ἀποσιώπησιν hoc quoque modo exponi poſſent, tene ingredi & includere te ipſum domi tuæ, cùm mandatum a me acceperis in publicum prodeundi.* 10 Tibi ergo] *id eſt, ſiquidem ita ſe res habet, planè oportet te popularium tuorum miſerrimum mancipium eſſe, quaſi in ergaſtula conjectum; ut ab illorum nutu dependeas.* Non prodeas] *id eſt, non audeas hiſcere & pronuntiare coram illis verba mea.* 11 Aperiam os tuum] *id eſt, quamvis refugientem comparabo te ad proloquendum ſermonem meum.* Ut indicas] *vide ſuprà 24.* Qui auditurus eſt] *id eſt, ſive audiant, ſive deſiſtant, quid ad te? tu facito officium tuum: penes me verò eſto electio judiciumq; eorum qui audituri & qui non audituri ſunt: ut ſuprà 2.5. & 21.* Ipſos domum] *propoſitio ſumma μεταβατικὴ ad judicia Dei, quæ deinceps explicantur.*

CAPUT IIII.

Deus Prophetam typis & ſermone inſtruit, quibus totum populum de obſidione arctiſſima Jeruſchalaimorum definito tempore propter peccata ipſorum eventura, de fame ſæviſſima, de cædibus, deportatione, & exitio totius Gentis certiorem facit: ac propterea typis editis ſententiam hoc argumento fert contra Jiſraëlem.

1 'TU ergo fili hominis, accipe tibi [a] 'tabulam quam 'proponas tibi; & ſculpito in ea civitatem, Jeruſchalaima:

[a] Heb. *laterē, id eſt, tabulā planam inſtar lateris & æque ſuperficie: ſic Exod. 24.10.*

2 'Et diſponens in ea obſidionem, extruensque in ea propugnacula diffunde in ea miſſilia catapultaria: & ponens in ea caſtra diſpone in ea primores *exercitus* circumquaque.

3 Deinde tu accipe tibi 'ſartaginem ferream, quam ponas *pro* muro ferreo inter te [b] & civitatem ipſam: & obfirmato faciem tuam adverſus eam, ac ſi eſſet in obſidione te obſidente illam; ſignum futurum 'domui Jiſraëlis.

[b] Heb. *& inter civitatem*

4 'Tu autem 'incumbe lateri tuo ſiniſtro, & apponito iniquitatem domus Jiſraëlis ei; numero dierum quibus incumbes ei, ferens iniquitatem illorum.

5 Ego autem 'do tibi annos iniquitatis illorum in numero dierum, 'trecentos nonaginta dies; quibus 'feres iniquitatem domus Jiſraëlis.

e Heb. *eos: ſyllepſis.*
d Heb. *diem pro anno, diē pro anno.*

6 'Cumque abſolveris e 'eorum partem, incumbito lateri tuo dextero ſecundò, & ferto iniquitatem domus Jehudę (quadraginta dies, d diem unumquemque pro anno do tibi):
7 Ad obſidionem Jeruſchalaimorum obfirmans faciem tuam, brachio tuo nudato; & 'prophetans contra ea.
8 'Ecce autem impono tibi funes, 'ut non vertas te a latere uno in alterum; donec abſolveris dies obſidionis tuę.
9 'Tu itaque accipe tibi 'triticum, & hordeum, fabaſque, & lentes, & milium, ac zeam, quæ indas in vas unum ut pares tibi ex eis cibum: numero dierum quibus incumbes lateri tuo, trecentis nonaginta diebus comedes illum.
10 Cibus autem tuus quem comedes, pondere viginti 'ſiclorum in diem quemque eſto; 'de tēpore in tempus comedes illum:
11 Etiam aquas menſura bibito, 'ſextam hinis de tempore in tempus bibito.
12 Placentam autem 'hordei quam comedes, ipſam 'ſtercoribus excrementi humani e parato in oculis illorum.
13 Dicebat enim Jehova, ita comedent Jiſraëlitæ cibum ſuum immundum; 'propter gentes quò depellam ipſos.
14 Cùm autem dicerem, 'Aha Domine Jehova, ecce 'anima mea non eſt impurata; & cadaver, aut diſcerptum non comedi a pueritia mea huc uſque, neque intravit os meum caro f abominanda:
15 'Indixit mihi, vide, do tibi egeſta boum loco ſtercorum humanorum; ut pares panem tuum illis:
16 Sed, inquit ad me, fili hominis, ego fracturus ſum 'baculum panis Jeruſchalaimis, ita ut comedant panem pondere ac cum ſolicitudine; & aquas menſura ac cum ſtupore bibent:
17 Ut defecti pane & aqua, obſtupeſcāt g ſinguli atque contabeſcant in iniquitate ſua.

e Heb. placen- tas: [illegible] decem.
f Heb. abominationis.
g Heb. vir & frater ejus.

CAPUT V.

a Heb. *gladiū exeram poſt iſtos: ſic ver. 12.*

1 'POSTEA tu, fili hominis, accipe tibi gladium acutum, *ſimilem* novaculæ tonſoriæ accipe illum tibi, & 'traducito ſuper caput tuum & per barbam tuam: 'ſumenſq; tibi ſtateram *juſti* ponderis, divide iſta,
2 Tertiam partem 'igne comburito in medio civitatis, dum complentur dies obſidionis: & accipiens alteram tertiam percutito gladio 'circa illam, reliquam verò tertiam diſpergito in ventum, nam a gladio exerto perſequar iſtos.
3 Attamen excipito inde 'paucos numero, & 'ligato eos in alis tuis:
4 E quibus adhuc accipiens 'projicito eos in medium ignis, & comburito eos igne: inde 'prodibit ignis in totam domum Jiſraëlis.
5 'Sic ait Dominus Jehova, hæc urbs Jeruſchalaimorum quam 'in medio Gentium poſueram; & cui circumdederam regiones,
6 Mutavit jura mea in improbitatem plus quàm Gentes ipſæ, & ſtatuta mea plus quàm regiones quæ circumſtant eam: nam jura mea ſpreverunt, & in ipſis ſtatutis meis non ambulaverunt,
7 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, eò quòd accumulantes *improbitatem* plus quàm Gentes quæ circumſtant vos in ſtatutis meis non ambulatis, & jura mea non facitis; ac ne quidem ſecundum 'jura Gentium quæ circumſtant vos facitis:
8 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce me, invaſurus ſum te etiam ego; & effecturus in medio tui judicia in oculis ipſarum Gentium:
9 Facturus enim ſum in te id quod non feci, & cujuſmodi non ſum facturus amplius; propter omnes abominationes tuas.
10 Idcirco 'patres comedent filios in medio tui, & filii comedent patres ſuos; & exercens in te judicia diſpergam omnes reliquias tuas in omnem ventum.
11 'Idcirco *ne* vivam ego, dictum domini Jehovæ, niſi eò quòd ſanctuarium meum impuraſti omnibus deteſtationibus tuis, & omnibus abominationibus tuis; ideo etiam 'ego diminuam, ut non parcat oculus meus amplius, adeoq; ego non utar clementia.
12 'Tertia tui peſte morientur & fame conſumentur in medio tui; tertia autē altera gladio cadent circa te; reliquam verò tertiam in omnem ventum diſpergam, & exerto gladio perſequar eos.
13 Ita conſummabitur ira mea, & collocans æſtum meum in eis 'conſolabor me: experienturq; me Jehovam eloquutum eſſe zelo meo, quando conſummabo æſtum meum in ipſis,
14 Et diſponam te in vaſtitatem & in opprobrium apud Gentes quæ circumſtant te in oculis omnis tranſeuntis:
15 'Et erit opprobrium convitiumque eruditioni & ſtupori Gentibus quæ circumſtant te, cùm exercuero in te judicia ira, æſtuq; & correptionibus b æſtuantibus; ego Jehova eloquutus ſum:
16 Cùm immiſero ſagittas famis peſſimas in eos & c exitiales, quas immittam ad perdendū vos: & famem colligens contra vos fregero vobis 'baculum panis:
17 Cùm immiſero contra vos famem, 'beſtiamque malam, quę orbabunt te: peſtiſque & d cædes pervaſerit te: denique gladium immiſero in te; ego Jehova eloquutus ſum.

b Heb. [illegible]
c Heb. [illegible] [illegible]
d Heb. [illegible] [illegible]

ANNOTATIO.

1. Tu ergo] *Duo hæc capita eodem pertinere manifeſtò docet communis typorum interpretatio quæ habetur 5. 3. & ſeq. Quamobrem cùm prophetia una ſit, ea inter ſe viſum eſt adunare. Docentur autem hac prophetia ſummatim tria: obſidio & fames Jeruſchalaimorum, hoc capite; & plenum excidium totius populi capite ſeq. In deſcriptione autem famis, & obſidionis, quæ fit propheticis typis, duplex figura eſt: una, validiſſimæ obſidionis quam Jeruſchalaimis prænuntiat Deus, octo verſib. altera, famis graviſſimæ atq; ſæviſſimæ, verſib. reliquis: in quarum priore Propheta agit perſonam Dei tum obſidentis per Chaldæos & affligentis Jeruſchalaima, verſib. 3. tum peccatorum rationem juſtam cum populo ſuo ineuntis ad aſſerendam juſtitiam ſuam ſequentib. in poſteriore verò repræſentat populum ex illa fame laborantem. Summa eſt, Deum* [illegible]

Jiſraëli, & Jehudæ propter diuturnas offenſiones iratum acerbiſſimè exponere eum hoſtibus, fami, gladioq́;, & ipſam Metrapolim ſedem cultus Dei & regni (cujus ſpe captivi ipſi recreabantur inter gentes, & in qua reliquiæ aliquem ſibi fore cogitabant receptus locum) a ſe abjicere, ne Jiſraëlitis aut Judæis perfugium eſſe poſſit. Tabulam] figuram totius regni Davidis: in cujus medio regia Jeruſchalaimorum ſita erit; ac proinde jubetur inſculpi in ea tum ipſa civitas, hoc ver. tum obſidionis ratio, 2. verſibus ſequent. Proponas] ſicut exponitur infrà verſ. 3. 2 Et diſponens] id eſt, inſculpens tabulæ, ut modò diximus, & figuram obſidionis arctiſſimæ ſtatuens in ambitu Jeruſchalaimorum: nam totus hic verſ. pertinet ad ſcalpturam tabulæ. 3 Sartaginem] ponendam videlicet ex adverſo tabulæ; ut eo ſigno teſtaretur Deus tanquam muro ferreo odium ſuum ferreum & obſidionem duriſſimam urbis, qua everſa omnem fiduciam & gloriationem toti Jſraëli prædicit Deus. Domui Jſraëlis] id eſt, ut hoc ſigno teſtatum facias non tantùm iis qui ſuperſunt in Judæa, ſed etiam his apud quos verſaris Judæis & Jiſraëlitis omnibus deportatis, utcunq́; ipſos Pſeudoprophetæ inani ſpe alant, me ipſis eſſe infenſiſſimum, inexorabilemq́;, & reſtitutionis ſpem quam ſibi proponunt adimere. 4 Tu autem] ætiologia typica obſidionis nunc demum oſtenditur, nimirum peccatorum antè commiſſorum ratio; qua ſubducta Deus ſe Jiſraëlitarum reliquias è terra perditurum eſſe denuntiat: itaq́; dies typicos imperatos Prophetæ numerat de numero annorum quib. Jiſraëlitas & Judæos expectavit patienter Deus, ferens & obſervans peccata ipſorum, quaſi ad deditionem & reſipiſcentiam provocaret: quam quia non exhibuerunt, ferrum tandem flammamq́; præſentiſſimam obfirmata illa obſidione interminatus eſt Deus, præcedente verſ. Sunt autem (ut in univerſum dicamus) hi numeri incipiendi a defectione poſtrema utriuſque populi, & terminandi poſtrema deportatione quæ per Nebuzar-adanem effecta eſt, Jirme. 52. 30. Nam etſi præcedentibus peccatis multis graviſſimè fuerat & ſæpiſſimè provocatus Deus; tamen eo illuſtriùs explicat fidem & veritatem ſuam, quòd ſuperiora omnia peccata velut ex fœdere abolita omnino reticet, eorumq́; duntaxat rationem init quæ a tempore poſtremi fœderis fuerunt perpetrata, ut deinceps ſuis locis commonſtrabimus. Incumbe] id eſt, cùm prophetaturus in publicum prodibis, hoc tantùm a me ſignificato adhibita tabula, ſartagine, & cubatu tranquillo tuo: nullo alio prophetiæ argumento utitor toto hoc tempore. Figurat autem cubatus patientiam Dei; qui non irruit in ipſos propter peccata ipſorum, quæ obſervavit & penes ſe numerata habuit; ſed iniquitatem ipſorum tam diu pertulit, ne funditus eos perderet & ſpem ſalutis liberationiſque præriperet. 5 Do tibi] id eſt, indico, & indicare jubeo ſignis a me datis. Trecentos nonaginta] hic numerus (ut antè diximus) a poſtrema Jiſraëlitarum defectione incipit, poſtremaq́; deportatione populi terminatur. Poſtremæ autem defectionis tempus non aliunde petendum eſt quàm ex poſtremi fœderis tempore, cùm primùm illud Jiſraëlitarum culpa fuit irritum. Quod ſi poſtremum fœdus ex ſcriptura recordabimur, inveniemus illud fuiſſe poſtremò a Jiſraëlitis cum Deo initum, quo templum a Schelomone conſecratum eſt & Dei majeſtate præſente confirmatum. Atque hoc quidem in fœdere annis aliquot Jiſraëlitæ conſtiterunt, nimirum uſque dum ſeneſcens Schelomo ad cultum deorum alienorum abduceretur, 1. Reg. 11. 4. quo exemplo Jiſraëlitæ traducti primùm a Deo defecerunt in idololatriam, deinde pauco tempore nutantes fide regnum Davidis abjecerunt. Fuit autem annus iſtius defectionis primus, fermè vigeſimus octavus ex quo Schelomo regnare cœperat: ab eo ſi ex ordine tempora computes invenies ad poſtremæ deportationis tempus uſq́; intervenire an. 390. nimirum ann. 13. Schelomonis, tum ann. 78. regum quatuor ſequentium, qui relati ſunt in argumentum 1. Reg. item ann. 294. uſque ad finem Tzidkijæ, ut ex ordine relati ſunt Reges in argumentum 2. Reg. ac poſtremò annos quatuor inde a Tzidkija, quibus elapſis reliquiæ totæ deportatæ ſunt & Judæa planè deſolata, ut diximus ex Jirm. 52. 30. Ne quis autem miretur nos hoc deportationis tempore numerum annorum terminare, ipſe Jechezkel nobis eſt interpretationis autor infrà 5. 4. ut ex loci illius interpretatione conſtabit evidentiſſimè. Feres] ut typus Dei miſericordis, benignitate ad reſipiſcentiam populum revocantis, Rom. 2. 4. 6 Cumque abſolveris] altera pars ætiologiæ typicæ; qua Deus occupat objectionem Judæorum qui adhuc in regno permanſerant, aut reverſionis proximæ ſpe ſuſtentabantur. q.d. dixerint fortaſſe Judæi ſe nihil cum his rationibus habere commune, ſe fretos eſſe redintegrato fœdere cum Deo temporibus Joſchijæ, ac proinde minimè metuere ſibi ab hac interminatione. Tu itaque cùm ad juſtum numerum perveneris illius anni quo fœdus redintegratum eſt, inito rationem novam, & oſtendito Judæos inde ab ipſo anno redintegrati fœderis defeciſſe, ac potiùs in defectione ſceleratiſſimè perſtitiſſe: adhuc quidem expectari a me, ſed idem judicium in dies ſibi accerſere & accumulare obfirmatione ſua: ut cùm multis locis Jirmeja exprobrat, tum cap. 25. evidentiſſimè, & confirmatur 2. Chron. 34. 33. Eorum partem] id eſt, ann. 350. quibus exactis 40. cæteri novam rationem hanc deſiderabant: ſic accipiendum eſſe ver. 9. indicat. 7 Prophetans] cùm hoc typo, tum verbo, in ſequentibus capitibus. 8 Ecce autem] id eſt, autoritate verbi mei conſtringo, & virtute Spiritus confirmo te tanquam vinculis adhibitis, ne ullo pacto deſiſtas ab inſtituta obſidionis typo; ſed palam ſigno aſpectabili teſtatam facias firmitatem decreti mei. Ineſt autem his verbis præclara antitheſis, reſpiciens ad ea quæ dicta ſunt ſuprà 3. 10. Ut non vertas] nimirum dum publicè typum hunc propheticum demonſtrabis, ut diximus in ver. 4. 9 Tu itaq;] poſterior typus repræſentans famem quam Judæi in obſidione Jeruſchalaimorum perpeſſi ſunt, ut diximus in ver. 1. Triticum] id eſt, promiſcuam farraginem, ut ſolent obſeſſi. 10 Siclorum] communium (ut opinio noſtra eſt) pro eo quod eſt, eſto cibarium tuum unciarum quinarum: nam communes ſicli quaterni efficiunt unciam: ut dictum eſt Exod. 21. 32. De tempore in temp.] id eſt, in ſtata tempora comparcito, ut ver. ſeq. 11 Sextam] vide Exod. 29. 40. id eſt, quantum ova duodecim capiunt. 12 Hordei] id eſt, farraginis illius, ſynecdoche. Stercoribus excr.] ad figurandum penuriam pecoris, & ligni ex obſidione diuturna. 13 Propter gentes] id eſt, Chaldæos urbem obſidentes. 14 Aha Domine] excuſatio Prophetæ a ſtudio ſanctificationis: ego, inquit, ut ſacerdos tuus cavi ſemper quàm maximè fieri potuit ne immunditiam ullam ſuſciperem (quod ſequentibus exemplis per ſynecdochen oſtenditur.) Eſt autem excrementum hominis, id eſt oletum, impurũ ex lege, Deut. 23. 9. & ſeq. Quamobrẽ peto ut me hac in re excuſatum habeas, ne propter impuros Judæos cogar impurari veſcens impuro cibo. Anima mea] vide Levit. 21. & 22. de ſingulorũ Sacerdotũ puritate. 15 Indixit mihi] reſponſio Dei, qua oſtendit ſe perſonæ quidem privilegiũ hoc irrogare; ſed tamen ſtare ſententiã ut Judæi cibum cum ſolicitudine maxima comedant, & oleto cogantur coquere. 16 Baculum panis] ut Lev. 26. 26.

IN CAPUT V.

1 Poſtea tu] *Secunda pars prophetiæ de pleno Judæorum excidio (ut diximus ſuprà 4.1.) hoc capite continetur: ac primùm quidem ponitur typus, verſibus 4. deinde hic typus cum præcedentibus exponitur, ad finem uſque.* Traducito] *ut effingas hoc pacto excidium totius populi.* Sumensq; tibi] *ut figura ſit perfectiſſimæ exequutionis decreti Dei in ſingulos, & iis rationibus quæ viſæ ſunt ipſi in conſilio ſuo: ut Jirmejæ 15.2. prout ſequentibus exponuntur.* 2 Igne] *id eſt, fame, peſte, & aliis modis qui durante obſidione oppidanos, ut ignis ardens, pervaſerunt & maxima ex parte conſumpſerunt.* Circa illam] *id eſt, diffugientes ex illa omneis obſidionis & occupationis tempore, 2.Reg.25. Sunt autem hæc geſta temporibus Tsidkijæ: illud verò quod poſtea dicitur, eſt conſequutum poſtquam terra potitus eſt Babylonius.* 3 Paucos] *quibus figurantur Gedalia, & tenues illi e populo quos reliquit Nebuzar-adan, ut eſſent vinitores & agricolæ, 2.Reg.25.15.* Ligato eos] *id eſt, adhuc in terra Judæ retinendos eſſe doceto.* 4 Projicito] *id eſt, ſignificato eos inter ſe exarſuros eſſe in perniciem ſuam: ut factum eſt Gedalja per Jiſchmahelem occiſo, & cæteris rebus geſtis de quibus Jirmejæ 40. & ſequentibus.* Prodibit ignis] *id eſt, ultimo exitio conflagrabunt, & per Nebuzar-adanem deportati prorſus in Babyloniam; & aliis in locis penitus abſumpti.* 5 Sic ait] *ſecunda hæc pars, ἀπόδοσις typorum præcedentium, duo complectitur: proparaſceven narrationem ad ſequuturam ſententiam, his duobus verſibus; deinde ſententiæ dictionem, quaſi Deus coràm Judæos omnis impietatis reos condemnaret, a verſ.7. ad finem uſque.* In medio] *id eſt, propoſueram in exemplum tam gentibus omnibus, ut præluceret eis tanquam ex edito, & quædam magiſtra eſſet vitæ in pietate & ſanctimonia informandæ, Deut.4.6.* 7 Idcirco] *ſententia quam fert Dominus primùm cauſas per gradationem ponit, hoc verſu; deinde judicium ſeveriſſimum generatim pronuntiat, tribus ſeq. quod poſtea ſpeciatim perſequitur ad finem uſque.* Jura] *id eſt, ea ipſa quæ gentes ſine lege bene obſervant: nam frequentes fuerunt cædes, & rebelliones regum poſt fidem datam deficientium, 2.Reg.24. & 25.* 10 Patres] *explicatio typi, de quo ſuprà 4.9. & ſequentibus: vide Deut.28.53. & ſequent. & Lament.4.10.* 11 Idcirco] *ἐργασία hæc ſententiæ quæ modò ſummatim dicta eſt, juramento Dei confirmata, primùm tres illas plagas confirmat ſuperioribus typis prænuntiatas, uſque ad ver.15. deinde gravitatem judicii amplificat a teſtimonio & ludificatione gentium omnium, apud quas Judæi priùs fuerant admirationi, verſibus tribus ultimis.* Ego diminuam] *videlicet benevolentiam & conſuetudinem conjugalem meam: reſpicit enim ad communionem illam figuratam conjugio maritali, de quo habetur lex Exod.21.10.* 12 Tertia tui] *explicatio typi, qui habetur principio capitis.* 13 Conſolabor me] *ut Jeſchahh.1.24.* 15 Et erit opprobr.] *ex interminatione legis, Deut.28.37.* 16 Baculum pan.] *ut ſuprà 4.16.* 17 Beſtiamq; mal.] *ex lege Levit.26.22.*

CAPUT VI.

Propheta Dei juſſu exitium terræ idolis, & idololatris prænuntiat; reliquias in captivitate Deum agnituras prædicit; & pius luctum velut hac clade jam accepta imperat.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 Fili hominis, 'diſpone faciem tuam adverſus 'montes Jiſraëlis; & prophetam age adverſus eos,

3 Dicens, ô montes Jiſraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: 'ſic ait Dominus Jehova montibus, & collibus, alveis aquarum, & vallibus; ecce me, ego adducturus ſum contra vos gladium, & perditurus excelſa veſtra.

4 Nam deſolabuntur altaria veſtra, & confringentur ſubdiales ſtatuæ veſtræ; proſternamq; confoſſos veſtros coram diis ſtercoreis veſtris.

5 Diſponam etiam cadavera Jiſraëlitarum 'coram diis ſtercoreis ipſorum; & diſpergam oſſa veſtra circum altaria veſtra:

6 In omnibus habitationibus veſtris 'ipſæ civitates vaſtabuntur, & excelſa deſolabuntur; ut vaſtentur & deſolentur altaria veſtra, confringanturque & aboleantur ſtercorei dii veſtri, & ſuccidantur ſubdiales ſtatuæ veſtræ, ac deleantur opera veſtra:

7 Et cadent confoſſi in medio veſtri, ut experiamini me eſſe Jehovam.

8 'Quos autem reliquos fecero, cùm erunt vobis qui evaſerint gladio, in Gentibus; cùm diſperſi fueritis in regiones,

9 Qui ex vobis evaſerint recordabuntur mei in Gentibus ubi captivi detinebuntur: 'me fractum fuiſſe ab [a] animo ipſorum ſcortante qui receſſerant a me, & ab oculis ipſorum qui ſcortantes [b] ſequebantur ſtercoreos deos ipſorum, & 'faſtidio erunt [c] ſibi ipſis propter illa mala quæ fecerunt omnibus 'abominationibus ſuis:

10 Et agnoſcent me eſſe Jehovam; non fruſtra eloquutum fuiſſe me affecturum ipſos hoc malo.

11 'Sic ait Dominus Jehova, 'percute manu tua, & [d] plaude pede tuo, & dic eheu, 'propter omnes abominationes peſſimas domus Jiſraëlis: quòd gladio, fame, & peſte caſuri ſint.

12 Longinquus peſte morietur, & propinquus gladio cadet, reliquus autem & obſeſſus fame morietur: denique conſummabo æſtum meum in eos.

13 Ita agnoſcetis me eſſe Jehovam, cùm erunt confoſſi eorum inter deos ſtercoreos ipſorum, circa altaria illorum; in omni colle excelſo, in omnibus cacuminibus montium, & ſub omni arbore virente, ac ſub omni quercu denſa, ubicunque loci poſuerint odorem gratum omnibus ſtercoreis diis ipſorum:

14 Cùm extendens manum meam contra eos, reddidero terram hanc [e] deſolatiſſimam, magis deſolatam quàm 'deſertum Diblathæ in omnibus habitationibus ipſorum; ita, inquam, agnoſcent me eſſe Jehovam.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus capitis (quod poſt ſuperiores typos concionemq; Propheta divinitus promulgavit ad ampliorem*

ampliorem illorum interpretationem) partes in univerſum tres ſunt: prima, qua Deus toti Jiſraëlis habitationi exitium denuntiat idololatriæ nomine, uſque ad verſum 8. ſecunda, qua pios ad Dei flagella reſipiſcentes aliquos fore prænuntiat, uſque ad ver. 11. tertia, qua jamq́; luctum imperat iſtius ruinæ inductæ nomine, ad finem uſque. 2 Diſpone faciem] *id eſt, hoc ſigno externo oſtende quò ſpectet tua prophetia.* Montes Jiſr.] *id eſt, montoſam Jiſraëlitarum regionem, Exod. 15.17. & Deut. 11.11.* 3 Sic ait Dom.] *minarum partes ſunt hę, in ſedem idololatriæ, in idola, & in idololatras: quamobrem propheta per proſopopœiam ad montes, colles, &c. ubi idola colebantur orationem habet: vide Jeſchahh. 57.9. & ſequen.* 5 Coram diis] *qui non ſervabunt eos e manu mea.* 6 Ipſæ civitates] *q.d. fundum ipſum & ſolum everram, ut ſuperſtantia corruant: pro eo quod eſt, omnia evertam funditus.* 8 Quos autem] *altera pars, promiſſio; ut diximus in verſ. 1.* 9 Me fractum fuiſſe] *id eſt, me qui in promiſſis ſum conſtantiſſimus, invitum planè adductum eſſe ipſorum perfidia ut refringeretur curſus miſericordiæ meæ.* Faſtidio erunt] *deteſtantes ex animo vitam anteactam ſuam, & triſtitia affecti ſecundum Deum ad reſipiſcentiam & ſalutem: ut loquitur Apoſtolus 2. Corinth. 7.9. & ſequent.* Abominationibus] *i. abominandis & damnatis idolis ſuis.* 11 Sic ait] *tertia pars, qua Deus luctum imperat Prophetæ & piorum reliquiis, propter mala Judæis impendentia ex judicio ejus, ut diximus ver. 1.* Percute manu tua] *præ dolore, cujus ſignum eſt hîc comploſio manuum: ut Num. 24.10. quemadmodum etiam alibi lætitiæ, Pſalm. 98.8. & infrà 25.6. Nam duo hæc ſigna, aliaq́; hujuſmodi, media ſunt quodammodo, & modò ad lætitiam, modò ad dolorem ſpectantia.* Propter] *id eſt, duabus de cauſis luctum age, tum propter maleficia populi, tum propter horrenda judicia ex maleficiis obventura.* 14 Deſertum Dibl.] *ſitum in regione Moabitarum, horriditate nobile, quo Jiſraëlitę tranſiverunt cùm Cenahhanæam primùm eſſent ingreſſuri: unde dictum eſt oppidum Diblathajima Num. 33.46. & Jirm. 48.22. ad fines immanis illius deſerti, quod innuit Moſche Deut. 8.15.*

CAPUT VII.

Propheta Judæis omnibus in terra commorantibus exitium proximè venturum denuntiat, gladium, famem, peſtem, ſæviſſimaq́; omnia; adeò ut neque in rebus humanis ſubſidium, neque in Deo gratiam inventuri ſint: ac propterea typo funis adhibito ipſos partim mactandos velut ſontes, partimq́; in miſerrimam ſervitutem rapiendos dicit.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Heus tu fili hominis, ſic indicit Dominus Jehova terrę Jiſraëlis finem: advenit ipſe finis quatuor [a] oris iſtius terræ.

3 Jam finis impendet tibi: cùm immittens iram meam in te judicabo te ſecundum vias tuas, & reponam ſuper te omnes abominationes tuas.

4 Neque parcet oculus meus tibi, neq; utar clementia: ſed 'vias tuas ſuper te reponam, & abominationes tuæ 'in medio tui erunt, ut experiamini me eſſe Jehovam.

5 'Sic ait Dominus Jehova; malum, ' unicum malum ecce advenit.

6 'Finis advenit, advenit ille finis, 'evigilat ſuper te; ecce advenit *illud.*

7 Supervenit 'matutinum illud tibi, 'ô habitator iſtius terrę: advenit tempus illud, propinquus eſt dies ille, vexationis, 'non autem echûs montium.

8 Jam [b] 'cominùs *ſum*, effundam æſtum meum ſuper te, & conſummans iram meam in te judicabo te ſecundum vias tuas: & reponam ſuper te omnes abominationes tuas.

9 Neque parcet oculus meus, neque utar clementia; ſecundum vias tuas tibi reponam, & abominationes tuæ in medio tui erunt, ut experiamini me Jehovam eſſe percuſſorem.

10 'Ecce 'diem illum, ecce adveniens *matutinum:* prodit matutinum illud, 'efflorescens tribus iſta germinavit ſuperbiam:

11 Ipſa violentia aſſurrexit tribui [c] improbiſſimæ: nemo 'ex eis, neque ex multitudine ipſorum, neque ex Thraſonibus ipſorum, 'neque lamentum de ipſis *erit.*

12 'Advenit illud tempus, pertingit dies illa, emptor ne 'lætetur, & venditor ne continenter 'lugeat: quia æſtus *iræ* impendet toti multitudini ejus.

13 Nam venditor ad rem venditam 'non eſſet reverſurus, quamvis adhuc in vivis eſſet vita eorum: viſio enim impendet toti multitudini ejus, 'non reverſuram eſſe; & unumquemque, *quia verſatur* vita ipſius in iniquitate ſua, nõ eſſe cõfirmaturos ſe.

14 'Clangent claſſico ut comparent omneis, ſed nullus prodibit ad bellum; quia 'æſtus meus invadet totam multitudinem ejus.

15 Gladius ipſe foris, peſtis autem & fames intus: qui in agro *erit*, gladio morietur; qui verò in civitate *erit*, eum fames & peſtis conſumet:

16 [d] Qui autem ex eis evaſerint, hi erunt 'in ipſis montibus velut columbæ vallium, ipſi omnes '*ut* gementes *columbæ*; quiſque propter iniquitatem ſuam.

[d] Heb. *qui evaſerint evadentes eorum.*

17 Omnes manus remittentur, & omnia genua [e] diffluent *ut* aqua:

[e] Heb. *abibũt.*

18 Et accingent cilicia, teget eos horror; denique in omni facie erit pudor, ac in omnibus capitibus ipſorum calvitium.

19 'Argentum ſuum per plateas abjicient, & aurum ipſorum 'ſeparationi erit; argentum ipſorum & aurum ipſorum non poterit eripere ipſos die excandeſcentiæ Jehovæ; [f] ſeipſos non ſatiabunt, & viſcera ſua non explebunt: cùm 'offendiculum iniquitatis ipſorum aderit.

[f] Heb. *animã ſuam.*

20 'Et quia in 'decore illo ornatus ſui, *quod* ad excellentiam *Deus* poſuerat, imagines abominationum ſuarum, *&* deteſtabilium ſuorum fecerunt; idcirco illud quod dederam eis 'ſeparationi *erit*.

21 Tradam enim illud in manum extraneorum direptioni; & improbis terræ prædæ, qui 'prophanabunt illud:

22 Et avertente me faciem meam ab ipſis, prophanabunt [g] adytum meum, & ingreſſi *domum* ipſam effractores prophanabunt ipſam.

[g] Heb. *abſconditum.*

23 'Para funem: quia terra iſta plena eſt [h] cauſis capitalibus, & ipſa civitas plena eſt violentia.

[h] Heb. *judicio ſanguinum.*

24 Ideo adducam peſſimos gentium ut hæreditariò poſſideant domos iſtorum: faciamq; ut ceſſet excellentia fortium, & prophanentur ii qui ſanctificant ipſos.

25 Excidium advenit, & quærentibus pacem nulla erit.

26 Ærumna superveniet erumnæ, & rumor ad rumorem erit; nam [i] deſiderabunt viſionem a Propheta, & lex peribit a ſacerdote, cõſiliumq; a ſenibus.

27 Rex ipſe continenter lugebit, & Princeps induet [k] veſtem deſolationis, ac manus populi terræ conturbabuntur: propter viam ipſorum agam cum eis, & [l] prout jus ipſorum eſt judicabo ipſos; ut experiantur me eſſe Jehovam.

[i] Heb. *quærent.*

[k] Heb. deſola- tionem, me- tonymicè.

[l] Heb. juxta ipſorum.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hoc caput, quemadmodem proximè præcedens, non dubium eſt quin Propheta ſit concionatu poſt dies illos trecentos nonaginta de quibus ſuprà 4.5. ad exponendum ampliùs & obſignandum tandem prophetiam de everſione Judæorum: ac propterea etiam vehementioribus quàm ſuperiore capite verbis atque ſententiis exitium idem prænuntiat. Sunt autem huius capitis partes in univerſum duæ: prima eſt propoſitio ſumma, uſque ad verſ.5. ſecunda, exornatio propoſitionis, inde ad finem uſque.* 4 Vias tuas] *id eſt, pœnas vitæ ſceleratæ tuæ, metonymicè, ut ſequentia.* In medio tui] *id eſt, non poterunt a te propulſare ſupplicia tua, ſed te indeſinenter oppriment; ut in exornatione oſtenditur.* 5 Sic ait dominus] *exornatio hæc tres omnino partes complectitur: prima eſt quædam hypotypoſis velut præſentiſſimæ calamitatis ex juſto judicio Dei, uſque ad verſ.12. ſecunda eſt deſcriptio effectorum quæ ex invadente calamitate fuerunt eventura tum populo, uſque ad verſ.20. tum ſacrario Dei, uſque ad ver.23. tertia eſt captivitatis, & tyrannicè dominationis in reliquias Judæorum omnes deſcriptio, ad finem uſque.* Unicum malum] *id eſt, ſemel eventurum, idq; tam grave ut non ſit ampliùs repetendum: quod interminatus fuerat Deus ſup.5.9.* 6 Finis adven.] *hæ frequentes anaphoræ trib. de cauſis adhibentur, nempe tum ad certitudinem rei, tum ad celeritatem, ut diximus Gen. 41.32. tum ad permovendos afficiendoſq; auditorum animos.* Evigilat] *id eſt, hactenus in conſilio Dei tanquam dormitavit, ſed jamjam exſurgit, & comparatur ut propediem in vos irruat: nam tertio pòſt anno incepta eſt a Chaldæis obſidio Jeruſchalaimorum.* 7 Matutinum] *vide infra in ver.10.* O habitator] *id eſt, qui adhuc in Judæa habitatis, propè eſt tempus cùm deſinetis iſthic habitare; gravis apoſtrophe.* Non autem ech.] *i. non panici terroris aut inanis conſternationis; qualis ferè oritur ex confragoſis montib. remugientib. quem Græci vocant* ὀρυμαγδὸν. 8 Cominùs ſum] *i. hactenus ita abſtinui a vobis ut viſus ſim vobis in altitudine cœli deliteſcere, & ambitum cœlorum obambulare (ut dicitur Ijobi 22.12. & ſeq.) ſed jã longè aliter experiemini. His autem verſ. mutatur genus, quia Deus per proſopopœiam terrã alloquitur; & non tantùm populo, ſed terræ ipſi ſequentia mala denuntiat.* 10 Ecce] *hypotypoſeos quæ habetur ſupra ver.5.&6. brevis repetitio, qua illuſtratur judicium Dei allegoricè, nã primùm judicium Dei velut oculis ſubjicitur, deinde crimine Judæorum expoſito; per graviſſimum aſſyndeton amplius exponitur, his duobus ver.* Diem illum] *videlicet conſtituti & denuntiati judicii: ſic etiam matutinum illud.* Effloreſcens] *ætiologia denũtiati judicii a Judæorum ſceleribus per allegoriam: cujus* τὸ δεινὸν *(ut Hermogenes vocat) eſt elegantiſſimum ex ambigua voce. Nam tribus Judæorum ſurculo depacto comparatur, qui germina ſuperbiæ & ramos violentiæ dicitur protuliſſe, ac proinde iram Dei conciliaſſe: ut Jeſchahh.5.* 11 Ex eis] *proleptice; nam ſequentia populum diſtribuunt in humilem plebem aut vulgus, & optimates glorioſos perſtrepentes de virtutibus ſuis, atque (ut Suetonius vocat) aretalogos.* Neque lament.] *id eſt, ne ex illis quidem ſupererunt qui lamentum faciant de mortuis: vide Jirmejæ 16.* 12 Advenit illud tempus] *ſecunda pars exornationis, ut diximus in verſ.5. cujus ſumma eſt: neque mercium, duobus verſibus, neq; armorum & rerum militarium, duobus alteris; neque fugæ & roboris, verſ.16.& duobus ſequent. neque facultatum omnium, verſ.19. fructum ullum Judæos percepturos eſſe, ſed omnia in ventos eſſe abitura.* Lætetur] *velut re commodè empta.* Lugeat] *velut re incommodè vendita.* 13 Non eſſet reverſ.] *id eſt, non eſt cur ſit ſolicitus de re alienata: nam ſi reciperet eam, aut etiam non vendidiſſet, nihil ex eo habiturus eſſet commodi; cùm ne ſuam quidem ipſius vitam, nedum poſſeſſionem, ab hoſtibus intactam ſervare poſſit.* Non reverſuram] *id eſt, omnes omnino eſſe perituros propter peccata ſua.* 14 Clangent] *videlicet claſſici ſive tubicines.* Æſtus] *cujus documenta exponuntur ſeq. verſ.* 16 In ipſis montibus] *id eſt, etiam tum cùm erunt in ſpecubus & locis abditiſſimis montium, eorum tamen animus non magis confirmabitur quàm ſecura ſunt columbæ in locis planis & apertiſſimis vallibus: ſunt enim imbelles columbæ a natura trepidiſſimæ.* Ut gementes columbæ] *id eſt, conſternatæ & efferatæ irruptione accipitris, quod ſequentes ver. exponunt.* 19. Argentum] *vide in verſ.12.* Separationi erit] *id eſt, æquè ab ipſis abjicietur atque res propter immunditiam ſeparandæ ex lege; quia non erunt adjumento, ut confici fuerant.* Offendiculum] *id eſt, quod ipſorum iniquitas ipſis excitaverit: ut ſuprà ver.10.& 11.* 20 Et quia] *amplificatio ab excidio ſacrarii, ut diximus in verſ.5. qua oſtendit Deus eò fore graviores prædictas calamitates, quòd ne Deum quidem accedendi facultas erit; quia ſigna præſentiæ ſuæ ſubmoverit propter peccata ipſorum.* Decore illo orn.] *id eſt, in domo Dei: vide capite ſeq.* Separationi erit] *id eſt, illud ipſum templum, quod dederam eis & in quo excellentiam meam collocaveram, tam a me repudiabitur quàm res immundæ repudiari ſolent: vide Jirmejæ 7.* 21 Prophanabunt] *id eſt, tanquam rem prophanam & abjectiſſimam conturbabunt, miſcentes in eo omnia.* 23 Para funem] *tertia pars exornationis, ut diximus in verſ.5. typum imperans, his verbis; & exponens, ſeq. Funis enim typus eſt tum reorum capitalium qui dicuntur vincti, hoc verſ. tum captivorum qui in ſervitutem pertrahuntur, ver. ſequentibus.* 24 Peſſimos gent.] *velut carnifices, qui corpora trucident, & involent in publicata bona.* Fortium] *id eſt, thraſonum illorum de quibus verſ.11. in reipub. adminiſtrationem incumbentium.* Ii qui ſanct.] *id eſt, ſacerdotes, Prophetæ, & cæteri illi impuri Eccleſiæ adminiſtri. Hæc ut ita accipiamus, tum prioris membri comparatione, tum ſequentium adducimur: hæc enim eſt prolepſis, quæ in ſequentibus* ὕστερον πρότερον *exponitur.* 26 A ſenib.] *utriuſq; ordinis, Eccleſiaſtici, & politici, ad quem tranſitur ſeq. verſus.*

CAPUT VIII.

Deus per viſionem indicat Prophetæ primùm ſceleratiſſimam & conſertiſſimam Judæorum idololatriam; deinde ſupplicia docet propter illam eventura, tum lamentabili ſtrage contra oppidanos edita præterquam electos Dei, tum etiam horrendo igne qui Deo autore in oppidum obſidionis & expugnationis tempore erat exarſurus, tum promiſcuis per Judæam totam cædibus, tum denique (quod fuit maximum) profectione Dei abdicantis Jeruſchalaima: qui tamen e diverſo pios in Babyloniam deportatos præſentiæ ſuæ ſanctificatione & Evangelicis in futurum promiſſionibus conſolatur, omniáque confirmat unius Principis morte.

1 FUIT autem anno ſexto, menſis ſexti *die* quinto, me ſedente domi meæ, ſenioribuſque Jehudæ ſedentibus coram me; ut accideret mihi illic manus Domini Jehovæ.

2 Me enim aſpiciente, ecce ſimilitudo quaſi aſpectus ignis, ab aſpectu lumborum ejus deorſum verſus erat ignis: a lumbis autem ejus ſurſum verſus quaſi aſpectus ſolis rutili, ſimilis colori [a] vividiſſimo.

3 Extendens itaq; formam manus, aſſumpſit me cincinno capitis mei: & attollens me ſpiritus inter terram [b] & cœlum deduxit me Jeruſchalaima viſionibus Dei, ad oſtium portæ interioris ſpectantis ad Aquilonem; ubi erat ſedes idoli zeli quod ad zelum provocat.

4 Ecce autem illic gloria Dei Jiſraëlis, ſecundum aſpectum quem videram in ipſa convalle:

5 Qui edixit mihi, fili hominis, attolle jam oculos tuos *ad* viam Aquilonem verſus; cúmque ſuſtuliſſem oculos meos *ad* viam Aquilonē verſus, ecce ab Aquilone ad portam ipſius altaris idolum illud zeli in ipſo ingreſſu.

6 Tum dixit ad me, fili hominis, vidéſne quid iſti faciant? abominationes *ſunt* maximæ quas domus Jiſraëlis faciunt hîc, ut longè recedam a ſanctuario meo, ſed adhuc [c] divertens videbis abominationes maximas.

7 Ita deduxit me ad portam atrii alterius; ubi aſpexi, cùm ecce foramen unum in ipſo pariete eſſet.

8 (Edixerat enim mihi, fili hominis, fode jam in iſto pariete: cumq; fodiſſem in ipſo pariete adeò ut ecce porta una eſſet,

9 Tum edixit mihi veni & aſpice abominationes peſſimas quas iſti faciunt hîc)

10 Veniens itaque aſpexi; ecce autem omnes formas reptilium & jumentorum, deteſtandorū, omniumque ſtercoreorum deorum domus Jiſraëlis, expreſſas in pariete ipſo circumquaque:

11 Et ſeptuaginta viros e ſenioribus domus Jiſraëlis, cum Jaazanja filio Schaphanis ſtante in medio ipſorum, ſtantes coram illis, & quemque thuribulum ſuum *habentem* in manu ſua: ita ut [d] abundans nubes ſuffitus aſcenderet.

12 Tum dixit ad me, vidéſne, fili hominis, quæ ſeniores domus Jiſraëlis faciunt in tenebris, quiſque in conclavibus [e] figuratis ſuis? quia dicunt, minimè Jehova reſpicit nos, dereliquit Jehova terram hanc.

13 Deinde dixit ad me, adhuc converſus videbis abominationes maximas quas iſti faciunt:

14 Et deduxit me ad oſtium portæ domus Jehovæ quæ eſt ad Aquilonem; ubi ecce mulieres ſedebant, deflentes Tammuzum.

15 Et dixit ad me, vidéſne, fili hominis? adhuc converſus videbis abominationes majores iſtis.

16 Et deduxit me in atrium Domus Jehovę interius, ubi ecce ad portam templi Jehovæ inter porticum & ipſum altare quaſi vigintiquinque viros: quorum poſteriora *ſpectabant* verſus templum Jehovæ, facies autem eorum Orientem verſus, quorum incurvatio *erat* Orientem verſus [f] coram Sole.

17 Tum dixit ad me, vidiſtíne, fili hominis? an levius eſt quicquam domui Jehudæ quàm facere abominationes iſtas quas faciunt hîc? quia impleverunt terram hanc violentia, & averſi ſunt ad provocandum me, adeoq; ecce iſti admittunt palmitem ante faciem ſuam:

18 Propterea etiam ego facturus ſum *factum* æſtu *iræ*, non parcet oculus meus, neque utar clementia; & quamvis clament in auribus meis voce magna, non exaudiam eos.

[a] Heb. vividiſſimi.

[b] Heb. & inter cœlum.

Supra 1.

[c] Heb. revertens videbis; ſ... deinceps.

[d] Heb. *abundantia nubis.*

[e] Heb. *picturæ ſuæ.*

[f] Heb. *Soli.*

CAPUT IX.

1 DEINDE inclamavit [a] me audiente voce magna dicendo, amovete *manus*, ô præfecturæ iſtius civitatis; & inſtrumentū quiſque ſuum [b] lethiferum in manu ſua,

2 Tum ecce ſex homines venientes a via portæ ſuperioris, quę eſt obverſa ad Aquilonem, quiſque cum inſtrumento diſſipationis ſuo in manu ſua, & vir unus [c] inter eos indutus *veſtibus* lineis, cum atramentario ſcribæ ad lumbos ſuos: qui venientes conſtiterunt juxta altare æneum.

3 Gloria autem Dei Jiſraëlis extulit ſe a Cerubinis quibus inſidebat, ad limen ipſius Dom⁹; & inclamavit virum illum indutum *veſtibus* lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium ſcribæ:

4 Edixitq; Jehova ei, tranſi per medium iſtius civitatis, per medium Jeruſchalaimorum; & inſignito ſigno frontes illorum hominum qui ſuſpirant & qui exclamant propter omnes abominationes iſtas quæ fiunt in medio illius.

5 *Reliquis* autem illis edixit me audiente, tranſite per hanc civitatem poſt eum, & percutite; ne parcito oculus veſter, neque utamini clementia:

6 Senem, juvenem, & virginem, parvuloſq; & fœminas interficitote ad internecionem; ſed ad ullum virum cui inerit hujus ſignum ne acceditote & a ſanctuario meo incipitote: itaque inceperunt ab hominibus illis ſenioribus qui erant ante ipſam domum:

7 (Nam edixerat illis, impurate domum ipſam, & implete atria ipſa confoſſis, exite) ex-

[a] Heb. in auribus meis: ... ver. 5.

[b] Heb. corrumpens.

[c] Heb. in medio eorum.

eunteſq; percuſſerunt in civitate ipſa.

Suprà 8.17.
[f] Heb. in valde valde.
[g] Heb ſanguinibus.
[h] Heb. perverſo.
ſuprà 8.12.

8 'Fuit autem percutientibus ipſis, cùm reliquus eſſem ego, ut procidens in faciem meam clamarem; & dicerem, Aha Domine Jehova, an perditurus es omnes reliquias Jiſraëlis, effūdēdo æſtum iræ tuæ ſuper Jeruſchalaima?

9 Qui dixit ad me, iniquitas domus Jiſraëlis & Jehudæ magna eſt [f] ſupra modum, & repleta eſt iſta terra [g] cædibus, ipſaq; civitas plena [h] perverſione: quia dixerunt, dereliquit Jehova hanc terram, minimè Jehova reſpicit.

10 Quapropter etiam ego (non parcet oculus meus, neque utar clementia:) viam eorum in capite ipſorum reponam.

11 Tum ecce 'vir ille indutus veſtibus lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium, retulit [i] rem dicendo; feci quemadmodum præceperas mihi.

[i] Heb. verb.

CAPUT X.

1' CUMq; aſpicerem quòd ecce 'in illo expanſo quod erat ſupra caput Cerubinorum *eſſet* 'quaſi lapis ſapphirinus, quaſi aſpectus ſimilitudinis ſolii; apparuit 'ſuper ipſos *gloria Jehovæ*:

2 Qui alloquutus virum illum indutum veſtibus lineis, dixit, ingredere intervallum 'orbium ſub Cerubinos, & imple pugnos tuos prunis igneis ex intervallo Cerubinorum, & ſparge cōtra iſtam civitatem: qui ingreſſus eſt ante oculos meos.

3 Cerubini autem ſtabant ' a dextera domus cùm ingrederetur vir ille, & 'nubes implebat atrium interius.

4 (Nam 'cùm extulit ſe gloria Jehovę a Cerubinis ad limen domus; impleta fuerat domus nube illa, atrium verò impletum ſplendore gloriæ Jehovæ)

5 Et ſonus alarum 'Cerubinorum audiebatur uſque ad atrium exterius; 'quaſi ſonus Dei fortis omnipotentis, 'quando edicebat ipſe.

6 'Fuit autem cùm præcepiſſet viro illi induto *veſtibus* lineis, dicendo, accipe ignem ex intervallo horum orbium, ex intervallo Cerubinorum; & ingreſſus ille conſiſteret juxta rotas:

7 Ut extendens Cerub unus manum ſuam ex intervallo Cerubinorum ad ignem illum qui erat in intervallo Cerubinorū, 'ſumeret inderetq; pugnis illius induti *veſtibus* lineis; qui accipiens exivit.

8 'Apparebat enim in Cerubinis forma manus hominis, ſub alis ipſorum.

Suprà 1. 15.
[a] Heb. *rota una juxta Cerubinum unum, & rota una juxta Cerubinum unum.*

9 'Cumque aſpicerem, ecce quatuor *quidem* rotæ juxta ipſos Cerubinos, [a] rota unaquæque juxta Cerubinum unumquemque; quarum rotarum aſpectus erat ſimilis colori lapidis berylli thalaſſii:

10 Et aſpectus illarum quatuor erant ſimilitudine una, ac ſi eſſet, rota *una* in medio rotæ *alterius*:

11 Euntibus illis *Cerubinis*, in quaternas partes ipſarum ibant, non divertebant eundo; nam ad locum quò ſpectabat 'ipſum caput ſequebantur ipſum, non divertebant eundo.

12 Sed 'totum [b] corpus illorum, dorſaque illorum, ac manus illorum, alæq; illorum, etiam rotæ ipſæ plenæ oculis erant circumquaq;: ipſis quatuor ſuæ rotæ erant.

[b] Heb. os.

13 Hæ autem rotæ, [c] ipſæ vocatæ ſunt 'orbis me audiente.

[c] Heb. [illegible] vocatæ [illegible] orbis in auribus mei.

14 Quatuor verò facies *erant animali* unicuique: facies unius facies erat 'Cerubi; facies autem alterius facies hominis, & tertii facies leonis, & quarti facies aquilæ.

15 'Cùm autem extuliſſent ſeſe Cerubini, hoc eſt animal quod videram ad flumen Cebaris:

Suprà 1.5. & ſeq.

16 ('Euntibus Cerubinis autem 'iverunt rotę ipſæ juxta illos; & attollentibus Cerubinis alas ſuas ad efferendum ſe e terra, non diverterunt rotæ ipſæ quoque [d] ab illis:

[d] Heb. è juxta illis.

17 Conſiſtentibus illis conſtiterunt, & efferentibus ſe illis extulerunt ſe cum illis; quia ſpiritus idem animalium aderat ipſis)

18 'Egreſſa igitur gloria Jehovæ e limine domus, & ſtante ſuper Cerubinos;

19 Cùm extuliſſent Cerubini alas ſuas, efferētes ſe e terra ante oculos meos proceſſuri, & rotæ e regione illorum: ſubſtitit ad 'oſtium portæ domus Jehovæ primùm, nempe gloria Dei Jiſraëlis imminens illis ſupernè.

20 Ipſum eſt animal illud quod videram ſubjectum Deo Jiſraëlis ad flumen Cebaris, & cognovi Cerubinos eos eſſe.

Suprà 1.5.

21 [e] Quaternæ facies unicuique, & quaternæ alæ unicuique; ſimilitudoq́ue manuum hominis ſub alis illorum *erat*.

[e] Heb. [illegible] &c.

22 'De ſimilitudine denique ſpeciei ipſorum, eadem ſpecie quam videram ad flumen Cebaris, erant aſpectus ipſorum, illarumq; : quiſque in tractum faciei ſuæ *objectum* ibant.

CAPUT XI.

1' TUM attollens me ſpiritus adduxit me ad 'portam domus Jehovæ primam, quæ ſpectat Orientem verſus; ubi ecce in oſtio illius portæ ' vigintiquinque viros, [a] inter quos videbam Jaazanjam filium Hhazuris, & Pelatjam filium Benajæ principes populi.

[a] Heb *in quorum medio.*

2 Dixitq; ad me, ' fili hominis, hi ſunt viri iſti qui cogitant vanitatem & qui [b] ineunt conſilium malum in hac ipſa civitate:

[b] Heb. *conſulunt.*

3 ' Qui dicunt, non in propinquo ædificandæ ſunt domus; hæc *urbs futura eſſet* olla, & nos caro 'illa.

4 'Idcirco propheta contra iſtos; propheta, ô fili hominis.

5 Et accedente mihi ſpiritu Jehovæ, edixit mihi, dic, ſic ait Jehova, 'ita dicitis ô domus Jiſraëlis; nam [c] eorum quæ veniunt in ſpiritum veſtrum unum quodque ego novi.

[c] Heb. aſcenſiones ſpiritus veſtri.

6 Multiplicatis confoſſos veſtros in civitate hac, & impletis vicos ejus confoſſis.

7 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, confoſſi veſtri quos diſponitis in medio ejus, hi ſunt illa caro, & hæc *urbs* olla ipſa eſt: 'vos autem educā e medio ejus.

8 Gladium timetis; & gladium adducam ſuper vos, dictum Domni Jehovæ.

9 Sed educens vos e medio ejus tradam vos

in manum alienorum, & exercebo contra vos judicia.

10 Gladio cadetis, in termino Jiſraëlis judicabo vos; ut experiamini me eſſe Jehovam.

11 Hęc non eſt futura vobis olla, nec nos futuri in medio hujus caro; in termino Jiſraëlis judicabo vos:

12 Ita experiemini me eſſe Jehovam, in cujus ſtatutis non ambulatis, & cujus jura non facitis; ſed ſecundum jura Gentium quæ circumſtant vos facitis.

13 Fuit autem me prophetante, ut Pelatja filius Benajæ moreretur: quapropter procidens in faciem meam, & exclamans voce magna dixi, aha Domine Jehova, conſummationem facis cum reliquiis Jiſraëlis.

14 Sed fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

15 Fili hominis, *ſunt* fratres tui, fratres tui, [d] neceſſarii tui, & tota domus Jiſraëlis; tota *inquam* illa; quibus dicunt habitatores Jeruſchalaimorum, longè abeſte a Jehova, noſtra eſt, *nobis* data eſt hęc terra in hæreditatem.

[d] Heb. *viri vindiciarum tuarum.*

16 Idcirco dic; ſic ait Dominus Jehova, quãvis procul abegerim eos in gentes, & quamvis diſperſerim eos in regiones: attamen ſum eis ſanctuarium pauci *temporis* in ipſis regionibus quò venerunt.

17 Idcirco dic, ita ait Dominus Jehova; & congregabo vos ex iſtis populis, & recipiam vos e regionibus in quas diſperſi eſtis, & dabo vobis terram Jiſraëlis.

18 Cumq; venerint illuc, amovebunt omnia deteſtabilia ejus omnéſque abominationes ejùs ab ea.

19 Nam indam ipſis cor unum, & ſpiritum novum ponam in medio veſtri: amovens, inquam, cor lapideum a carne eorum indam eis cor carneum:

infrà 36.26.

20 Ut in ſtatutis meis ambulent, & jura mea obſervantes faciant illa: ſintque mihi populus, & ego illis ſim Deus.

21 At illis quorum [e] animus accedet ad [f] animum iſtorum ſequentem deteſtabilia & abominationes; viam ſuam in capite ipſorum reponam, dictum Domini Jehovæ.

[e] Heb. *cor.*

[f] Heb. *cor deteſtabilium iſtorum & abominationum iſtorum.*

22 Deinde cùm extuliſſent Cerubini alas ſuas cum rotis e regione ipſorum; quibus imminebat gloria Dei Jiſraëlis ſupernè:

ſuprà 9.10.

23 Aſcendit gloria Jehovæ e medio civitatis ipſius, ſubſtititq; ſuper montem qui eſt ab Oriente civitati.

24 Et ſpiritus attollens me reduxit me in Chaldæam, ad multitudinem deportatam hac ipſa viſione *oblata* per ſpiritum Dei; cùm aſcendiſſet a me viſio hæc quam videbam:

25 Et eloquutus ſum apud multitudinem deportatam omnia verba Jehovæ, quæ oſtenderat mihi.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Quatuor hæc capita viſionem unicam continent, ac proinde placuit nobis ea conjungere. Eſt autem hujus viſionis inſcriptio ſumma, hoc ver. poſita, partes verò totidem quot ſunt capita, eadem ferè ratione diſtinguendæ. Primùm enim Judæorum qui Jeruſchalaimis ſupererant impietas variis modis oſtenditur, capite* 8. *ſecundò ſtrages civium edenda in ipſo oppido figuratur, iis tantùm exceptis quos Deus obſignaverat, cap.* 9. *tertiò ignis, quo flagrans & indignatus Deus tum fame & peſte ante expugnationem urbis oppidanos profligavit, tum poſt expugnationem incendit, exhauſit, & ſurſum deorſum evertit civitatem totam cum ipſo templo, unde abibat gloria Jehovæ, cap.* 10. *poſtremò reliquiarum ex clade & incendio urbis ereptarum infenſiſſima perſequutio & ruina, cui ſubnectuntur promiſſiones Evangelicæ ad bonorum conſolationem, capite* 11. Anno ſexto] *id eſt, abſoluto illo ſuperiore typo, & enuntiata prophetia, cujus tempus fuerat imperatum ſuprà* 4.5. *nam hæc viſio præciſè poſt menſes quatuordecim exhibita eſt Prophetæ quàm typus ille fuerat mandatus.* Domi meæ] *nempe in Meſopotamia, quo fueram deportatus.* Senioribuſq;] *nempe deportatis ante annos ſex cum Jeconja Rege. Videntur autem hi ſtudio ad Prophetam acceſſiſſe, ut Deum conſulerent & prophetias cognoſcerent ad populum ſuum pertinentes: & præterea certo Dei conſilio providentiaq; videtur effectum eſſe, ut tum interfuerint cùm Propheta extra ſe raptus eſt; quia hoc pacto illuſtrata eſt & obſignata Dei veritas, cùm Propheta eo ipſo momento & conſilium improborum duorum principum quod Jeruſchalaimis inibatur palam enuntiat, in principio capitis* 11. *& unius mortem indicat, infrà* 11.13. Manus] *ut ſuprà* 1.3. 2 Me enim] *in prima hac viſionis parte primùm exponitur ratio illius exhibendæ, uſque ad verſum* 5. *deinde Judæorum ſcelera velut ſequentium judiciorum cauſæ gradatim & ordine Prophetæ demonſtrantur, reliquo capite.* Ecce ſimilitudo] *vide ſuprà* 1.27. 3 Ad oſtium] *id eſt, ad ingreſſum ipſum atrii maximi ſive popularis.* Idolizeli] *id eſt, Babbalis illius, cui Achaz altare Damaſceno ſimile fabricandum curaverat, & altare æneum Jehovæ adhibuerat ſuo Aquilonem verſus, denique totum cultum Dei a Sacerdote in illo exhiberi mandaverat.* 2. *Reg.* 16.10. *& ſequentibus: quæ poſteà per Chizkijam everſa omnia, per Menaſchem fuerunt reſtituta,* 2. *Reg.* 21.3. *& ſequentibus; iterumq; poſt Joſchijam inſtaurata per Joachazum & fratres,* 2. *Reg.* 23.31. *& ſequentibus capitibus.* 4 In ipſa conv.] *id eſt, in Meſopotamia ad fluvium Chebarem: nam Meſopotamia monte Tauro & Maſio a Septentrione, & Chaldaicis montibus a meridie terminatur.* 5 Qui edixit mihi] *expoſitio primi ſceleris & impietatis in Deum, quam gradatim deſcribi diximus ſuprà ver:* 2. *nimirum Babbalis cultus.* Portam ipſius altar.] *id eſt, ante quam ſtare debebat altare æneum holocauſti, ex lege.* 6 Ut longè recedam] *id eſt, quo ſcelere & impietate ita deficiunt a me, ut ego non ſtatuam ampliùs in ſanctuario hoc conſiſtere; ſed tum ſanctuarium hoc aſpectabile, tum hanc terram & populum relinquere; ut poſtea feciſſe dicitur, infrà* 22. *&* 23. 7 Ita deduxit] *ſecundi ſceleris & impietatis in Deum narratio, nimirum cultus rebus creatis exhibiti etiam impuriſſimis & abjectiſſimis, ex Ægyptiorum uſu, quibuſcum juncta erant recentia fœdera.* Atrii Alterius] *i. Levitarum; ex quo amplificatur Judæorum ſcelus, quòd extranei a gente Levitica atrium illud ingrederentur contra legem, & propius Deum ſuam impietatem importarent: atque hoc communiter obſervandum eſt in hoc exemplo, & duobus ſequentibus.* Foramen unum] *id eſt, apertura effracta a me, quanta fuit opus ut in atrium ingrederer, ſequent. verſu. Quamobrem illic portam vocat velut ad ingreſſum commodam; hîc verò eandem foramen nominat, quia tumultuaria erat, & infabrefacta, ac potius labes quàm porta.* 8 Edixerat]

hujus effractionis cauſa duplex eſt expoſita legentibus in ipſo contextu: prior eſt, quòd occluſa erant fores & illi in tenebris myſteria impietatis ſuæ exercebant, ver. 12. poſterior, quòd Deus hoc typo confirmare voluit atrium cæteraq; omnia, quæ priùs ſancta habebantur, ſibi prophana eſſe & paulò pòſt tempore everſum iri. 10 Expreſſas] *ſive cœlo, ſive pictura.* 11 Septuaginta viros] *id eſt, publicum populi Judaici ſummumq; conſilium, quod inſtitutum fuiſſe a Deo legimus Num. 11. 16. & ſequentibus.* Jaazanja] *fortè qui conſilio ſeptuaginta præerat.* Stantes coram] *id eſt miniſtrantes coram illis, ſynecdochicè: ut hoc loquutionis genus interpretatur Moſche Deut. 10. 8.* 12 In tenebris] *id eſt, ut faciant myſteria, cujuſmodi fuerunt apud Græcos Cereris Eleuſiniæ, id eſt, operta ſacra, ſive (ut Latini vocant) opertanea; & cujuſmodi fuerunt apud Romanos Bonæ Deæ, & apud Ægyptios Oſiridis ſacra Pamylia, quæ a Perſarum voce Mithriaca vocat Lampridius in Commodo, ex quibus hic cultus & ſequentes tanquam ex fœderatis ad Judæos manaverant.* Minimè Jehova] *quaſi dicat, cùm Jehova non amplius curet nos, ac potius terram hanc omnino reliquerit; profectò eſt æquiſſimum nos & terram noſtram fidei aliorum deorum committi, atque eorum maximè a quibus per cultores ipſorum ſperamus adjumentum: quo argumento utebatur Achas 2. Chron. 28. 23. & Judæorum reliquiæ in Ægypto, Jirmejæ 44. 15. & ſequent.* 13 Deinde] *narratio tertii ſceleris, nimirum Iſiacarum Sacerdotum cultus impius, inhumanus, & impudiciſſimus, quem deſcribunt Herodotus, Diodorus Siculus, Plutarchus in libro de Iſide & Oſiride, & Euſebius tribus primis libris de præparatione Evangelica.* 14 Ad oſtium] *id eſt, proximè portam atrii Sacerdotum.* Mulieres] *id eſt, Sacerdotes Iſidis impudiciſſimas, quæ phallos & ithyphallos geſtabant, (quemadmodum* ἱεροποιοῖς, *id eſt, Pamyliis viri Sacerdotes Oſiridis) indutæ veſtibus lineis, & publica lupanaria incolebant in domo Jehovæ cum pueris meritoriis Oſiridis adminiſtris, de quibus 2. Reg. 23. 7.* Deflentes] *id eſt, lugentes Oſiridem virum Iſidis, ut Ægyptii narrabant; quem amiſſum in Ægypto quotannis defleri Iſis mandaverat. Hæc enim præſtigiis ſuis & incantationibus magicis tantam ſibi viroq; ſuo autoritatem apud Ægyptios) comparavit, ut pro diis ſummis haberentur, & menſe quarto (qui menſis eſt ad meſſem in eo tractu ordinarius) colerentur. Eſt enim Iſis Ægyptiis eadem quæ Ceres dea frugum, Oſiris verò (ut Plutarchus eodem libello teſtatur) eſt dictus Ægyptiis Ammuz, unde (inquit ille) Jovis Ammonis nomen corruptè eſt derivatum. Vocem verò Ammuz, quam Herodotus & Plutarchus uſurpant, non dubitamus ex corrupto Tammuz dirivatam eſſe; cujus vocis duplex eſt ſignificatio: primùm enim Ægyptiis abſtruſum & occultum ſignificat, ut Manetho Sebennites apud Plutarchum ibidem interpretatur; quamobrem ſacra illius quoque erant opertanea: deinde verò menſem quartum ſignificat, a ſolenni feſto Tammuzi ſive Oſiridis requiſiti per Sacerdotes adminiſtras Iſidis cum ejulatu & planctu maximo. Qui plurima volet de his cognoſcere, conſulat Plutarchum ibidem, & Euſebium de præparatione Evangelica.* 15 Majores iſtis] *re ipſa, loco, & aliis circumſtantiis, quæ evidentiſſimè oſtenduntur ſequente verſu.* 16 Et deduxit] *narratio quarti ſceleris & impietatis in Deum, quòd Judæi proximè Deum & ſanctuarium ejus conſtituti de induſtria averſabantur Deum, & adverſi ſolem colebant pro Deo.* Interius] *id eſt, penitiſſimum atrium quod erat Sacerdotum, proximum porticui domus Dei.* Porticum] *de qua 1. Reg. 6. 3.* Quaſi viginti quinque] *videlicet Principes populi, ut nominantur infrà 11. 1. id eſt, præfectos tribuum, & quaſi tribulium ſuorum magiſtros in Jehuda & Binjamine: ex inſtituto Moſchis Exodi 18. 25. Ita oſtendit Propheta generalem omnium depravationem.* Sole] *& rebus cœleſtibus, ſynecdochicè. Solem autem Perſæ Mithram, Aſſyrii Oſiridem (nam hi omnes colebant Solem) Ægyptii verò vocabant Orum, filiumq; Iſidis eſſe prædicabant, magica virtute ab ipſa ex mortuis excitatum: ac proinde cultus infinitos illi exhibebant: vide 2. Reg. 23. 11. Sic Judæi hoc capite impiè idola commentitia, & imagines rerum creatarum omnium, animatarum, inanimatarumq;, terreſtrium & cœleſtium, hominum & beſtiarum dicuntur colere.* 17 Quia implever.] *tranſitio ad argumentum ſequentium captium, videlicet judicium Dei contra Judæos eventurum propter peccata ipſorum; quod prolepticè enuntiatur hoc & ſeq. Peccata autem ponuntur duo, inhumanitas, atque impitas: & ſententia fertur de putatione, tanquam in ramos putridos: qua comparatione utitur Apoſtolus Rom 11. 17. & ſequentibus.* Admittunt] *id eſt, ipſi in cauſa idololatriæ tantopere æſtuant & feruntur in ſuperſtitionem præcipites, ut vel ineptiſſimum quodque lignum occupent in fabricandis idolis, potiùs quàm ut idolo careant: eſt enim ſarmentum lignorum omnium ad fabricationem incommodiſſimum ineptiſſimumq;: vide infrà 15. 2.* 18 Facturus ſum] *ellipſis conjugati, ut Gene. 18. 21.*

IN CAPUT IX.

1 Deinde] *ſecunda pars viſionis hoc capite comprehenſa ſtragem Jeruſchalaimorum figurat, ut diximus ſuprà 8. 1. itaque primùm præceptum Dei datur adminiſtris de interficiendis oppidanis, præterquam electis & ſignatis a Deo, uſque ad ver. 8. deinde expoſtulatio Prophetæ narratur, ver. 8. & reſponſum Dei, ſequentibus.* Præfecturæ] *id eſt, angeli quos ad judicium hoc exequendum præfecit Deus.* 2 Sex homines] *id eſt, Angeli humana ſpecie: ſex autem propterea videntur poni, quòd tria fuerunt Jeruſchalaimorum oppida, & in ſingulis binæ primariæ portæ ad quas regiones urbis totius pertinebant. Nam in urbe Davidis erant porta Davidis ſive piſcium, & porta vetus: in oppido Binjaminis erant porta Ephrajimi, & porta anguli; in eo verò quod fuit Jehudæ, porta ſterquilinii & porta gregis, ad quas omnes portas (ut diximus) ſpectabant vici maximi quos Angeli in viſione hac obiverunt. Sunt autem hi Angeli Chaldaicarum copiarum veluti principes; ut Danijel. 10.* Portæ ſuperioris] *de qua 2. Chron. 27. 3.* Ad Aquilonem] *ac ſi Chaldæam proſpectaret, unde clades erat Judæis eventura.* Vir unus] *videlicet Chriſtus Mediator & ſervator noſter, qui unus autor eſt gratiæ, obſignationis, & ſalutis noſtræ; quæ in ſequentibus huic Angelo fœderis tribuuntur. Nam non movet nos quòd multi exiſtimant unum Chriſtum non poſſe variis figuris in uno viſo adumbrari: cùm enim varia ſint officia Chriſti, quæ res unica non poteſt adumbrare ſimul; certum eſt Deum pro miſericordia infinita ſua cùm in viſionibus extra ordinem exhibitis, tum in ordinariis legis cæremoniis eundem Chriſtum propter varia officia & beneficia erga nos figuris variis re-*

præſentaviſſe: ut exempli gratia idem eſt altare, idem ſacrificium pro peccato, idem holocauſtum, idémque
munus, &c. quæ omnia univerſè & abſolutiſſimè in Chriſto poſita particulatim adumbrari neceſſe fuit propter
infirmitatem noſtram. Hoc igitur modo Chriſtus (qui eſt imago Dei inconſpicui) idem cum Patre & ſpiritu
ſancto inſidet ſolio, ut ſuprà 1.27. idémque homo ſecundum eam conditionem qua minor eſt Patre, mandata
accipit, exequitur, & ſiſtit ſe patri. Veſtibus lineis] *tanquam Sacerdos noſter expiationem facturus*
coram Deo, ut figuratus eſt ordinario Sacerdotio, Exod. 28.43. & Levit. 16.4. Cum atramentario] *ad*
obſignandum electos, & ſalutem in illis imprimendam ſanguine ſuo: prout Propheta noſter eſt, & interpres
voluntatis paternæ erga nos. Juxta altare] *ubi erant accepturi mandatum Dei.* 3 A Cerubinis]
qui tegebant operculum propitiatorium ſuper arcam in ſancto ſanctorum: Nam illis hactenus Deus inſederat,
& inde reſponſa dederat, 1. Schem. 4.4. Sic incipit Deus diſcedere a priſtina ſtatione ſua: vide infrà 10.
1. & 4. Quo in argumento miſericordia Dei gradatim demonſtratur, quòd non deſerit Judæam momento uno;
ſed pedetentim & gradu lentiſſimo primùm a ſanctuario limen templi petit, hoc verſ. deinde Cerubinos adit
qui ad dexteram atrii conſtiterant, infrà 10.3. tum oſtium Orientale & primum atriorum aditum, infrà
10.19. ut oppidum ad reſipiſcentiam provocaret, diſceſſumq; palàm teſtatum faceret: ac poſtremò extra civitatem
in montem evolat, infrà 11.23. 4 Signo] *ſalutari, quale fuerat in Ægypto factum, Exod. 12.*
Qui ſuſpirant] *id eſt piorum, ab iſtis malis abhorrentium: periphraſis.* 6 Senem] *vide complementum*
2. Chron. 36.17. A ſanctuario] *id eſt, pergentes rectà inde a loco ubi conſiſtitis, obvium quemque per oppidum*
totum trucidate: ſic manſerunt illi viginti quinque, de quibus ſuprà 8.16. & infrà 11.1. quia Angeli
non proceſſerunt trans altare, ſed in civitatem perrexerunt; illi autem vigintiquinque & Propheta ipſi
erant in atrio interiore domus, ſuprà ibidem. Hominibus illis] *ſeptuaginta, de quibus ſuprà 8.11.* 8
Fuit autem] *expoſtulatio, ac potius deprecatio Prophetæ, ut diximus ſuprà ver. 1. cui reſpondetur duobus ſeq.*
11 Vir ille] *vide ſuprà in ver. 2.*

IN CAPUT X.

1 Cúmque aſpicerem] *Tertia hæc viſionis pars gloriam Dei figurat e ſanctuario diſcedentis, & ignem*
furoris ſui contra civitatem immittentis: ut diximus ſuprà 8.1. Ac primùm quidem mandatum ignis
injiciendi & ratio oſtenditur, uſque ad verſ. 8. deinde gloria Dei e domo ſua ad portam atrii in publicum
civitatis conſpectum diſcedentis figuratur, reliquo capite. In illo expanſo] *de quo ſuprà 1.22.*
Quaſi lapis] *ut ſuprà 1.26.* Super ipſos] *id eſt, in ſolio ipſo videndam ſe exhibuit gloria illa Jehovæ, quæ*
priùs inſidebat Cerubinis templi in operculo propitiatorio & inde ad limen domus ſeſe receperat, ſuprà 9.3.
atque hoc ſecundum eſt Dei proficiſcentis documentum. 2 Orbium] *id eſt, rotarum verſatilium, ut Propheta*
exponit infrà ver. 13. 3 A dextera] *id eſt, longiſſimè ab ea parte ubi exercita fuerat idololatria, ut*
vidimus ſuprà cap. 8. Nubes] *obſcura videlicet ac horrenda, cùm ex ſanctuario profecta eſſet gloria Jehovæ*
cum ſplendore ſuo, ut exponitur ſeq. verſu. 4 Cùm extulit] *ſuprà 9.3.* 5 Cerubinorum] *gloriam*
Dei recipientium, & quaſi applaudentium Deo ipſos accedenti. Quaſi ſonus] *ut ſuprà 1.24.* Quãdo
edicebat] *id eſt ſimulac jubebat eos pergere.* 6 Fuit autem] *regreſſio ad ſermonem inſtitutum ſuprà*
ver. 2. 7 Sumeret] *id eſt, miniſtraret Chriſto, ut Chriſtus miniſtrat Deo Patri.* 8 Apparebat] *ut*
ſuprà 1.8. 9 Cúmque aſpicer.] *deſcriptio viſionis repetitæ; qua oſtendit Propheta primùm quid ſimile*
erit cum viſione capitis primi, tribus verſibus; deinde quid diſſimile, aut ad ampliorem evidentiam & confirmationem
additum. 11 Ipſum caput] *id eſt, ſpiritus Dei Cerubinos & rotas agens pro voluntate Dei,*
ut exponitur ſuprà 1.20. & infrà 17. tranſlatio a re militari, quia ſpiritus Dei dux & princeps harum copiarum
eſt. 12 Totum corpus] *id eſt, omnia in omnes partes illuſtrabat Dei providentia, adeò ut nihil*
vel minimum cæco impetu ageretur. Hac autem in parte viſio hæc eſt glorioſior ſuperiore: vide ſuprà 1.18.
13 Orbis] *videlicet ut orbem noſtrum in quo verſamur figurarent; ut ſuprà 1.15. Sic docet Propheta ſe ex*
Dei ipſius verbo, ſuprà ver. 2. rotarum ſignificationem percepiſſe. 14 Cerubi] *id eſt, humana quidem, ſed*
ſplendidiſſima: qua in re hæc quoque viſio a ſuperiore differt, ſuprà 1.10. 15 Cùm autem] *tertium*
Dei proficiſcentis documentum; quod a dextera parte domus ubi Cerubini ſteterant, ſuprà verſ. 3. progreditur
ad oſtium orientale, infrà ver. 19. vide ſuprà 9.3. 16 Euntibus] *ut ſuprà 1.19. & ſequen.* Iverunt]
videlicet ad oſtium orientale domus: ut narratur infrà ver. 19. 18 Egreſſa itaque] *ut narratum eſt*
ſuprà verſ. 1. & ſequent. 19 Oſtium portæ] *id eſt, portam atrii Sacerdotum, quæ exeunti e templo prima*
eſt obvia: ſic accipiendum eſſe docet Propheta *ſuprà 8.16. & infrà 11.1.* 22 De ſimilitudine]
his verbis ſummatim concludit Propheta *narrationem ſuam; quaſi dicat, omnino ita erant in ſpeciem conſtituti*
Angeli & rotæ, & ita agebant, ut diximus ſuprà 1. ſi ea tantùm exceperis quæ dicta ſunt verſ. 12.
& ſequentibus.

IN CAPUT XI.

1 Tum attollens] *Hujus capitis (quo poſtrema pars viſionis exponitur de perſequutione ruinaq; inſenſiſſima*
reliquiarum ereptarum ex clade & incendio urbis, & de bonorum liberatione) partes præcipuæ ſunt
tres: prima eſt, conteſtatio & ſententia adverſus improborum reliquias, duodecim verſibus, adjuncto ſigillo
verſ. 13. ſecunda eſt, conſolatio bonorum, uſque ad verſ. 22. tertia, narratio profectionis Dei derelinquentis
Jeruſchalaima, & confectæ viſionis, quatuor verſ. ultimis. Portam] *de qua ſuprà 10.19.* Vigintiquinque]
de quibus ſuprà 8.16. 2 Fili hominis] *propoſitio inſidorum conſiliorum quæ iſti ſubminiſtrabant*
Regi Tzidkijæ, *totiq; populo: quâ via ſternitur ad conteſtationem* Prophetæ *imperatam, ver.*
4. & ſequentibus. 3 Qui dicunt] *hunc ver. planè aliter quàm vulgus intepretum coacti ſumus reddere,*
tum quia hæc nativa eſt ſignificatio vocum & conſequutio, tum quia illorum interpretatio nititur
fundamento quod omnino adverſatur Prophetæ verbis, verſ. 8. Nam hæc verba putant ex nimia ſecuritate
& præfidentia proficiſci, cùm Propheta *ex contrario diffidentiam & metum exprobret. Senſus igitur eſt,*
iſtos Principes *populi perculſos metu a Chaldæorum potentia, & diffidentia a Deo, omnem lapidem moviſſe*

ut ſeſe adverſus Chaldæos confirmarent, & populum ab auſcultando Jirmeja averterent. Quapropter ſtatuunt (quemadmodum fit in obſidionum metu) ſuburbana in propinquo ædificia diruenda eſſe, neque porrò ædificanda, ut Chaldæis obſeſſuris nullus ſit receptus: deinde traducentes non tantùm in ludibrium, verùm etiam in quandam proditionis ſpeciem prophetiam Jirmejæ 1.13. confirmant ita futurum eſſe ſi ſarta tecta manerent ſuburbana ædificia: nempe Chaldæos illorum ædificiorum ope adjutos ferveſacturos eſſe populum Judæorum, tanquam in olla quam Jirmeja prædixerat, & cocturos atque abſumpturos intra mœnia Jeruſchalaimorum. Illa] *videlicet quam prædixit Jirmeja 1.13.* 4 Idcirco] *mandatum prophetiæ, ut diximus in verſ. 2. qua Propheta primùm Judæos conteſtatur ver. 5. & 6. deinde ſententiam a Deo latam pronuntiat, ſex ſequentibus.* 5 Ita dicitis] *conteſtatio duo Judæis exprobrat, conſilia neſaria diffidentiæ, hoc verſ. & maleficia, ſequente.* 7 Idcirco] *ſententia hæc blaſphemias Judæorum retorquet in ipſos, & oſtendit iſtis principibus non illud ipſum quod metuunt, ſed aliquid gravius eventurum eſſe. Eſt quidem (inquit Propheta) hæc urbs velut olla, & multitudo quam vos gladio & duriſſima tyrannide veſtra confoditis, velut caro quæ in olla ferventiſſima percoquitur: ſed tam multi ſunt confoſſi veſtri, ut iniquum ſit vos capi eadem olla; ac propterea ampliorem vobis comparavi, nimirum terminum totum Jiſraëlis, ver. 10. & 11.* Vos autem] *ut ſequens exegeſis docet verſibus quatuor.* 13 Fuit autem *ſigillum prophetiæ præcedentis, ut diximus in verſ. 1. quo via ſternitur ad ſequentem piorum conſolationem.* Conſummationem] *id eſt, video te jámque manum admovere ad conſummandum judicia tua, & perdendum reliquias Judæorum.* 14 Verbum Jehovæ] *ſecunda hæc pars conſolatur pios duobus argumentis: primùm injuriæ nomine, quam faciebant Judæi qui in terra ſubſtiterant piis fratribus ſuis deportatis, ver. 15. deinde promiſſionibus Dei tum de reſtitutione fidelium & beneficio Evangelii, uſque ad verſum 21. tum de juſto illius judicio adverſus immorigeros, ver. 21.* 15 Sunt fratres] *videlicet qui deportati ſunt in Babyloniam, hi ſunt (inquit Deus) quibus iſti injuriam maximam faciunt; tum quia ex præſente ſua habitatione ſtatuunt ſe viros bonos eſſe, Deo acceptos, eáque re in poſſeſſione terræ ab ipſo conſervatos; tum quia ex deportatione tua & aliorum judicant malè de vobis, tanquam ſi exoſi eſſetis Deo; a cultu illius vos præfidenter abdicant, & omnia ſibi ipſis velut re optimè geſta adjudicant.* Longè abeſte] *ut qui ultrò prodieritis cum Jeconja, & commiſeritis vos in manum Babylonii ex conſilio Jirmejæ 27. ac proinde terra & cultu Dei ceſſeritis: hæc verba hominum inſolentiſſimorum, & de calamitoſis fratribus ex re præſente judicantium.* 16 Sum eis] *id eſt, etſi deportati mei carent ſanctuario veſtro aſpectabili, & coràm illud colere nequeunt; tamen ego (qui ſum veritas ipſa ſanctuarii) ſum præſens ipſis, & ipſi me præſentem colunt ſpiritu: quod ipſius Jechezkelis, Danijelis, & aliorum exempla docent.* Pauci temporis] *id eſt, ad breve illud tempus quo in deportatione manſuri ſunt extra promiſſam terram.* 17 Idcirco dic] *exegeſis promiſſionis quam modo fecit Deus, de pauco illo tempore quo populus erat manſurus in regionibus exteris. Sunt autem hæ promiſſiones Evangelicę, ut tribus verſibus deinceps confirmatur.* 19 Cor unum] *id eſt, integrum ipſum, atque in veritate ſolidéque adunatum Deo & toti corpori Eccleſiæ: eſt enim cor ſtudiorum & voluntatum ſedes.* Spiritum novum] *id eſt, renovationem Chriſtianam ſpiritu mentis veſtræ, ut loquitur Paulus Epheſ. 4.23.* Cor lapideum] *id eſt, durum atque indocile: vide 2. Corinth. 3.3. ut contrà carneum appellatur molle.* 22 Deinde] *concluſio viſionis de diſceſſu Dei ab urbe, duobus verſibus; & de reverſione Prophetæ ad ſuos in ſpiritu, duobus alteris.* 23 Aſcendit] *vide ſuprà in 9.3.* Montem] *videlicet olivarum, ut nominatur 2. Schem. 15.30. & Zecarjæ 14.4.* 24 Aſcendiſſet] *id eſt, aſcendens diſparuiſſet: ut Geneſ. 17.22.* 25 Multitudinem] *id eſt, tum ſeniores populi (de quibus ſuprà 8.1.) velut teſtes divinitus adhibitos, tum verò populum ipſum deportatum in Babyloniam.*

CAPUT XII.

Deus typis & verbis apertiſſimis Tzidkijæ regis comitúmque nocturnam fugam, & Judæorum deportationem prædicit; & calamitates graviſſimas ipſis ante deportationem eventuras, ac poſtremò Judæorum inſolentiam impunitatem ſibi pollicentium retundit autoritate verbi & juramenti ſui.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 'Fili hominis, in medio domus [a] rebellis conſides; 'quibus ſunt oculi ad videndum nec vident, quibus aures ad audiendum nec audiunt, quia domus rebellis ſunt.

3 'Tu itaque, fili hominis, para tibi 'inſtrumenta migrationis, & migra de die ante oculos eorum: 'ſi fortè cùm emigraveris e loco tuo in locum alterum ante oculos eorum, viſuri ſint; nam 'domus rebellis ſunt.

4 Cùm autem extuleris inſtrumenta tua ſimilia inſtrumentis migrationis ' de die ante oculos eorum: tu egreditor 'veſperi ante oculos 'illorum, [b] ut qui procedunt in migrationem.

5 Ante oculos illorum perfode tibi in muro *foramen*, per quod 'educas *illos*:

6 Ante oculos illorum 'ſuper humerum portans, cæca nocte educito, 'faciem tuam operito, ut non aſpicias 'terram hanc: nam 'oſtentum propono te domui Jiſraëlis.

7 Ita igitur faciens quemadmodum juſſus fueram, inſtrumenta mea extuli ſimilia inſtrumentis migrationis de die, ac veſperi perfodi mihi in muro *foramen* manu: cæca nocte educens *illos*, ſuper humerum portavi ante oculos illorum.

8 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me 'mane, dicendo,

9 Fili hominis, 'an non dixerunt ad te domus Jiſraëlis, domus iſta rebellis; quid facis?

10 Dic ad illos, ſic ait Dominus Jehova: ipſius principes [c] 'oneroſa hæc prophetia eſt Jeruſchalaimis, & totius domus Jiſraëlis, qui ſunt 'inter illos.

11 Dic, ego ſum oſtentum 'veſtrum: quemadmodum feci ſic fiet illis; migratione in captivitatem 'abibunt.

12 Nam princeps ipſe qui eſt in medio illorum, ſuper humerum portans cæca nocte, egredietur, in muro perfodient *foramen*, ad 'educendum eo: faciem ejus 'operiet, ut non aſpiciat

[a] Heb. *rebellionis: ſic deinceps.*

[b] Heb. *ſecundum proceſſus migrationis.*

[c] Heb.

piciat ipſe oculo ſuo terram hanc.

13 'Expandam enim rete meum contra ipſum, & capietur ſagena mea; deducamque eum in Babyloniam terram Chaldæorum, quam 'non videbit, & 'ibi morietur.

14 Et omnes circumſtantes eum, [d] auxiliares ejus, & [e] omnia agmina ejus diſpergam in omnem ventum; & [f] gladio exerto perſequar eos:

[d] Heb. auxilium ejus.
[e] Heb. omnes alas.
[f] Heb. gladiū evacuam poſt eos.

15 'Ut experiantur me eſſe Jehovam; cùm ſparſero eos in gentes, & diſperſero eos per regiones.

16 Reliquos autem faciam ex eis homines [g] paucos a gladio, a fame, & a peſte: ut enarrent omnes abominationes eorum in gentibus quò devenerint; denique ut 'cognoſcant me eſſe Jehovam.

[g] Heb. numeri Gen. 34.30.

17 'Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

18 Fili hominis, panem tuum in commotione comedito; & aquas tuas cum tremore & 'cum ſolicitudine bibito:

19 Et indicito populo hujus terræ, ſic ait Dominus Jehova in habitatores *urbis* Jeruſchalaimorum, in terram Jiſraëlis, panem ſuum cum ſolicitudine comedent; & aquas ſuas cum deſolatione bibent: ut [h] deſolata terra illius deſtituatur iis quibus plena eſt, præ violentia omnium qui habitant in ea:

[h] Heb. deſolentur terra illius a plenitudine ſua.

20 Et ipſæ civitates habitatæ devaſtentur, ac terra ipſa deſolata ſit; ita experiemini me eſſe Jehovam.

21 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

22 Fili hominis, quid *ſibi vult* proverbium iſtud apud vos de terra Jiſraëlis, dicentiū; 'producentur dies, aut peribit omnis viſio?

23 Idcirco dic ad illos, ſic ait Dominus Jehova, 'facturyrus ſum ut ceſſet proverbium hoc, neque utantur eo amplius in Jiſraële: quin potius eloquere eis, propè ſunt dies ipſi, & res cujuſque viſionis:

24 'Non enim erit amplius ulla viſio vanitatis, aut divinatio blandientis; in medio domus Jiſraëlis.

25 Nam *ut* ego ſum Jehova, eloquar quodcunque verbum 'eloquuturus ſum & fiet, non protrahetur *tempus* ampliùs: cum diebus veſtris, ô Domus rebellis, eloquar verbum, etiam efficiam illud, dictum Domini Jehovæ.

26 Denique fuit fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

27 Fili hominis, ecce domus Jiſraëlis dicunt, viſio iſta quam iſte videt, ad dies multos protrahitur; & in tempora longinqua prophetat iſte.

28 Idcirco dic ad eos, ſic ait Dominus Jehova, non protrahetur amplius *tempus* omnium verborum meorum: quod 'eloquutus fuero verbum, etiam fiet, dictum Domini Jehovæ.

e Heb.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ tria ſunt membra: e quibus primum deportationem, captivitatem, cladémque Tzidkijæ, & Judæorum in Judæa commorantium prædicat, uſque ad ver. 17. ſecundum oſtendit mala huic ultimæ cladi præitura ex judicio Dei, uſque ad ver. 21. tertium denique confutat proterva Judæorum verba prophetias ludificantium, ad finem uſque. In hoc autem primo duæ ſunt omnino partes: typus, uſque ad ver 8. & anagoge ſive accommodatio typi, verſibus ſequentibus.* 2 Fili hominis] *hoc verſu præmunit Prophetam Deus fortitudine animi conſtantiáque adverſus obduratas Judæorum mentes, ut audacter exhibeat typum qui imperatur verſibus ſequentibus.* Quibus ſunt oculi] *vide Jeſchahh. 6.9. & 42.18.* 3 Tu itaque] *jam proponitur typus generatim, hoc ver. & ſpeciatim enarratur, quatuor ſequentibus.* Inſtrumenta] *id eſt, ſupellectilem & ſarcinas tuas, ut ſolent migrantes.* Si fortè] *hac dubitandi particula Deus Prophetam excitat, ut ſpe aliqua ſibi facta contra ſpem ad typum hunc populo exhibendum adducatur.* Domus rebellis] *quaſi dicat, quia nondum aures ipſorum meis verbis, oculive antegreſſis exemplis affecti ſunt; ſed in ſua rebellione perſtant; hac etiam tentandum eſt via, ut his rebus tam accuratè prædictis & præfiguratis evincantur.* 4 De die] *videlicet ut oculati ſint teſtes prophetiæ tuæ.* Veſperi] *ut figures nocturnum Tzidkijæ aliorúmque effugium, de quo 2. Reg. 25. & Jirmejæ 39. & 25.* Illorum] *videlicet quos teſtes adhibueris typicæ fugæ tuæ per noctem: ſic ver. ſequente.* 5 Educas illos] *nimirum teſtes advocatos, quibus repræſentatur comitatus ille qui proſequutus eſt fugientem Regem.* 6 Super humerum] *id eſt, ſarcinulam, qualem Rex diſſimulato habitu geſtaturus eſt ut conſulat vitæ ſuæ.* Faciem tuam] *id eſt, cæcum agito, ut cæcitatem Tzidkijæ præfigures.* Terram hanc] *Babyloniam in qua verſaris: nam Tzidkija excæcatus Riblæ, venit quidem in Babyloniam; ſed non vidit eam.* Oſtentum] *vide Pſalm. 71. 7.* 8 Manè] *diei poſteri: jam ſequitur anagoge typi, ut diximus in verſ. 1.* 9 An non] *quaſi dicat, nónne vides quantoperè obſtupuerint, cùm ne hoc quidem typo exhibito permoveantur ad conſulendum te, & cognoſcendum judicia mea? nam videtur hæc interrogatio negare potius hoc loco, quam affirmare: quia deportati Judæi falſis pſeudoprophetarum prædictionibus faſcinabantur, ut apparet ex Jirmejæ 28. & 29. & infrà cap. 13.* 10 Oneroſa prophe.] *vide Jeſchahh. 13.1. & Jirmejæ 23.33. & ſequentibus.* Inter illos] *qui adhuc in Judæa hærent.* 11 Veſtrum] *id eſt, vobis divinitus exhibitum ad portendendum illis deportationem; non autem vobis reverſionem, quam prædicant pſeudoprophetæ veſtri.* Abibunt] *tum Rex ipſe Tzidkija, duobus verſibus ſequentibus, tum comitatus ejus, ver. 14. tum populares omnes ver. 15. & 16.* 12 Educendum] *nimirum comitatum ſuum ſecum: ut ſuprà ver. 5. & 6.* Operiet] *id eſt, excæcabit Babylonius: ſic loquitur ratione typi.* 13 Expandam] *i. circumveniam cum copiis Babylonicis.* Non videbit] *videlicet antè captus oculis quàm eò veniat.* Ibi morietur] *ut prædixit etiam Jirmeja 32.4. & 34. 3. & ſeq.* 15 Ut experiantur] *fines judiciorum Dei: nimirum impiorum evictio, hoc ver. & bonorum ſeparatio ad gloriam Dei prædicandam & amplificandum Eccleſiam ejus, ver. ſeq.* 16 Cognoſcant] *tum ipſi agnoſcentes*

Deum,

ut ſeſe adverſus Chaldæos confirmarent, & populum ab auſcultando Jirmeja averterent. Quapropter ſtatuunt (quemadmodum fit in obſidionum metu) ſuburbana in propinquo ædificia diruenda eſſe, neque porrò ædificanda, ut Chaldæis obſeſſuris nullus ſit receptus: deinde traducentes non tantùm in ludibrium, verùm etiam in quandam proditionis ſpeciem prophetiam Jirmejæ 1.13, confirmant ita futurum eſſe ſi ſarta tecta maneant ſuburbana ædificia: nempe Chaldæos illorum ædificiorum ope adjutos ferveſacturos eſſe populum Judæorum, tanquam in olla quam Jirmeja prædixerat, & cocturos atque abſumpturos intra mœnia Jeruſchalaimorum. Illa] *videlicet quam prædixit Jirmeja 1.13.* 4 Idcirco] *mandatum prophetiæ, ut diximus in verſ. 2. qua Propheta primùm Judæos conteſtatur ver. 5. & 6. deinde ſententiam a Deo latam pronuntiat, ſex ſequentibus.* 5 Ita dicitis] *conteſtatio duo Judæis exprobrat, conſilia neſaria diffidentiæ, hoc verſ. & maleficia, ſequente.* 7 Idcirco] *ſententia hæc blaſphemias Judæorum retorquet in ipſos, & oſtendit iſtis principibus non illud ipſum quod metuunt, ſed aliquid gravius eventurum eſſe. Eſt quidem (inquit Propheta) hæc urbs velut olla, & multitudo quam vos gladio & duriſſima tyrannide veſtra confoditis, velut caro quæ in olla ferventiſſima percoquitur: ſed tam multi ſunt confoſſi veſtri, ut iniquum ſit vos capi eadem olla; ac propterea ampliorem vobis comparavi, nimirum terminum totum Jiſraëlis, ver. 10. & 11.* Vos autem] *ut ſequens exegeſis docet verſibus quatuor.* 13 Fuit autem] *ſigillum prophetiæ præcedentis, ut diximus in verſ. 1. quo via ſternitur ad ſequentem piorum conſolationem.* Conſummationem] *id eſt, video te jámque manum admovere ad conſummandum judicia tua, & perdendum reliquias Judæorum.* 14 Verbum Jehovæ] *ſecunda hæc pars conſolatur pios duobus argumentis: primùm injuriæ nomine, quam faciebant Judæi qui in terra ſubſtiterant piis fratribus ſuis deportatis, ver. 15. deinde promiſſionibus Dei tum de reſtitutione fidelium & beneficio Evangelii, uſque ad verſum 21. tum de juſto illius judicio adverſus immorigeros, ver. 21.* 15 Sunt fratres] *videlicet qui deportati ſunt in Babyloniam, hi ſunt (inquit Deus) quibus iſti injuriam maximam faciunt; tum quia ex præſente ſua habitatione ſtatuunt ſe viros bonos eſſe, Deo acceptos, eáque re in poſſeſſione terræ ab ipſo conſervatos; tum quia ex deportatione tua & aliorum judicant malè de vobis, tanquam ſi exoſi eſſetis Deo; a cultu illius vos præfidenter abdicant, & omnia ſibi ipſis velut re optimè geſta adjudicant.* Longè abeſte] *ut qui ultrò prodieritis cum Jeconja, & commiſeritis vos in manum Babylonii ex conſilio Jirmejæ 27. ac proinde terra & cultu Dei ceſſeritis: hæc verba hominum inſolentiſſimorum, & de calamitoſis fratribus ex re præſente judicantium.* 16 Sum eis] *id eſt, etſi deportati mei carent ſanctuario veſtro aſpectabili, & coràm illud colere nequeunt; tamen ego (qui ſum veritas ipſa ſanctuarii) ſum præſens ipſis, & ipſi me præſentem colunt ſpiritu: quod ipſius Jechezkelis, Danijelis, & aliorum exempla docent.* Pauci temporis] *id eſt, ad breve illud tempus quo in deportatione manſuri ſunt extra promiſſam terram.* 17 Idcirco dic] *exegeſis promiſſionis quam modo fecit Deus, de pauco illo tempore quo populus erat manſurus in regionibus exteris. Sunt autem hæ promiſſiones Evangelicæ, ut tribus verſibus deinceps confirmatur.* 19 Cor unum] *id eſt, integrum ipſum, atque in veritate ſolidéque adunatum Deo & toti corpori Eccleſiæ: eſt enim cor ſtudiorum & voluntatum ſedes.* Spiritum novum] *id eſt, renovationem Chriſtianam ſpiritu mentis veſtræ, ut loquitur Paulus Epheſ. 4.23.* Cor lapideum] *id eſt, durum atque indocile: vide 2. Corinth. 3.3. ut contrà carneum appellatur molle.* 22 Deinde] *concluſio viſionis de diſceſſu Dei ab urbe, duobus verſibus; & de reverſione Prophetæ ad ſuos in ſpiritu, duobus alteris.* 23 Aſcendit] *vide ſuprà in 9.3.* Montem] *videlicet olivarum, ut nominatur 2. Schem. 15.30. & Zecarjæ 14.4.* 24 Aſcendiſſet] *id eſt, aſcendens diſparuiſſet: ut Geneſ. 17.22.* 25 Multitudinem] *id eſt, tum ſeniores populi (de quibus ſuprà 8.1.) velut teſtes divinitus adhibitos, tum verò populum ipſum deportatum in Babyloniam.*

CAPUT XII.

Deus typis & verbis apertiſſimis Tzidkijæ regis comitumque nocturnam fugam, & Judæorum deportationem prædicit; & calamitates graviſſimas ipſis ante deportationem eventuras, ac poſtremò Judæorum inſolentiam impunitatem ſibi pollicentium retundit autoritate verbi & juramenti ſui.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, in medio domus [a] rebellis conſides; quibus ſunt oculi ad vidèdum nec vident, quibus aures ad audiendum nec audiunt, quia domus rebellis ſunt.

3 Tu itaque, fili hominis, para tibi inſtrumenta migrationis, & migra de die ante oculos eorum: ſi fortè cùm emigraveris e loco tuo in locum alterum ante oculos eorum, viſuri ſint; nam domus rebellis ſunt.

4 Cùm autem extuleris inſtrumenta tua ſimilia inſtrumentis migrationis de die ante oculos eorum: tu egreditor veſperi ante oculos illorum, [b] ut qui procedunt in migrationem.

5 Ante oculos illorum perfode tibi in muro *foramen*, per quod educas *illos*:

6 Ante oculos illorum ſuper humerum portans, cæca nocte educito, faciem tuam operito, ut non aſpicias terram hanc: nam oſtentum propono te domui Jiſraëlis.

7 Ita igitur faciens quemadmodum juſſus fueram, inſtrumenta mea extuli ſimilia inſtrumentis migrationis de die, ac veſperi perfodi mihi in muro *foramen* manu: cæca nocte educens *illos*, ſuper humerum portavi ante oculos illorum.

8 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me manè, dicendo,

9 Fili hominis, an non dixerunt ad te domus Jiſraëlis, domus iſta rebellis; quid facis?

10 Dic ad illos, ſic ait Dominus Jehova: ipſius principes [c] oneroſa hæc prophetia eſt Jeruſchalaimis, & totius domus Jiſraëlis, qui ſunt inter illos.

11 Dic, ego ſum oſtentum veſtrum: quemadmodum feci ſic fiet illis; migratione in captivitatem abibunt.

12 Nam princeps ipſe qui eſt in medio illorum, ſuper humerum portans cæca nocte, egredietur, in muro perfodient *foramen*, ad educendum eo: faciem ejus operiet, ut non aſpiciat

[a] Heb. *rebellionis: ſic deinceps.*

[b] Heb. *ſecundum proceſſus migrationis.*

[c] Heb.

piciat ipſe oculo ſuo terram hanc.

13 'Expandam enim rete meum contra ipſum, & capietur ſagena mea; deducamque eum in Babyloniam terram Chaldæorum, quam 'non videbit, & 'ibi morietur.

14 Et omnes circumſtantes eum, [d] auxiliares ejus, & [e] omnia agmina ejus diſpergam in omnem ventum; & [f] gladio exerto perſequar eos:

15 'Ut experiantur me eſſe Jehovam; cùm ſparſero eos in gentes, & diſperſero eos per regiones.

16 Reliquos autem faciam ex eis homines [g] paucos a gladio, a fame, & a peſte: ut enarrent omnes abominationes eorum in gentibus quò devenerint; denique ut 'cognoſcant me eſſe Jehovam.

17 'Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

18 Fili hominis, panem tuum in commotione comedito; & aquas tuas cum tremore & 'cum ſolicitudine bibito:

19 Et indicito populo hujus terræ, ſic ait Dominus Jehova in habitatores *urbis* Jeruſchalaimorum, in terram Jiſraëlis, panem ſuum cum ſolicitudine comedent; & aquas ſuas cum deſolatione bibent: ut [h] deſolata terra illius deſtituatur iis quibus plena eſt, præ violentia omnium qui habitant in ea:

20 Et ipſæ civitates habitatæ devaſtentur, ac terra ipſa deſolata ſit; ita experiemini me eſſe Jehovam.

21 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

22 Fili hominis, quid *ſibi vult* proverbium iſtud apud vos de terra Jiſraëlis, dicentiū; 'producentur dies, aut peribit omnis viſio?

23 Idcirco dic ad illos, ſic ait Dominus Jehova, 'facturus ſum ut ceſſet proverbium hoc, neque utantur eo amplius in Jiſraële: quin potius eloquere eis, propè ſunt dies ipſi, & res cujuſque viſionis:

24 'Non enim erit amplius ulla viſio vanitatis, aut divinatio blandientis; in medio domus Jiſraëlis.

25 Nam *ut* ego ſum Jehova, eloquar quodcunque verbum 'eloquuturus ſum & fiet, non protrahetur *tempus* ampliùs: cum diebus veſtris, ô Domus rebellis, eloquar verbum, etiam efficiam illud, dictum Domini Jehovæ.

26 Denique fuit fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

27 Fili hominis, ecce domus Jiſraëlis dicunt, viſio iſta quam iſte videt, ad dies multos protrahitur; & in tempora longinqua prophetat iſte.

28 Idcirco dic ad eos, ſic ait Dominus Jehova, non protrahetur amplius *tempus* omnium verborum meorum: quod 'eloquutus fuero verbum, etiam fiet, dictum Domini Jehovæ.

[d] Heb. auxilium ejus.

[e] Heb. omnes alas.

[f] Heb. gladiū exeram poſt eos.

[g] Heb. numeri Gen. 34.30.

[h] Heb. deſoletur terra illius a plenitudine ſua.

e Heb.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ tria ſunt membra: e quibus primum deportationem, captivitatem, cladémque Tzidkijæ, & Judæorum in Judæa commorantium prædicat, uſque ad ver. 17. ſecundum oſtendit mala huic ultimæ cladi præitura ex judicio Dei, uſque ad ver. 21. tertium denique confutat proterva Judæorum verba prophetias ludificantium, ad finem uſque. In hoc autem primo duæ ſunt omnino partes: typus, uſque ad ver 8. & anagoge ſive accommodatio typi, verſibus ſequentibus.* 2 Fili hominis] *hoc verſu præmunit Prophetam Deus fortitudine animi conſtantiáque adverſus obduratas Judæorum mentes, ut audacter exhibeat typum qui imperatur verſibus ſequentibus.* Quibus ſunt oculi] *vide Jeſchahb.* 6.9. & 42.18. 3 Tu itaque] *jam proponitur typus generatim, hoc ver. & ſpeciatim enarratur, quatuor ſequentibus.* Inſtrumenta] *id eſt, ſupellectilem & ſarcinas tuas, ut ſolent migrantes.* Si fortè] *hac dubitandi particula Deus Prophetam excitat, ut ſpe aliqua ſibi facta contra ſpem ad typum hunc populo exhibendum adducatur.* Domus rebellis] *quaſi dicat, quia nondum aures ipſorum meis verbis, oculive antegreſſis exemplis affecti ſunt; ſed in ſua rebellione perſtant; hac etiam tentandum eſt via, ut his rebus tam accuratè prædictis & præfiguratis evincantur.* 4 De die] *videlicet ut oculati ſint teſtes prophetiæ tuæ.* Veſperi] *ut figures nocturnum Tzidkijæ aliorúmque effugium, de quo 2. Reg. 25. & Jirmejæ 39. & 25.* Illorum] *videlicet quos teſtes adhibueris typicæ fugæ tuæ per noctem: ſic ver. ſequente.* 5 Educas illos] *nimirum teſtes advocatos, quibus repræſentatur comitatus ille qui proſequutus eſt fugientem Regem.* 6 Super humerum] *id eſt, ſarcinulam, qualem Rex diſſimulato habitu geſtaturus eſt ut conſulat vitæ ſuæ.* Faciem tuam] *id eſt, cæcum agito, ut cæcitatem Tzidkijæ præfigures.* Terram hanc] *Babyloniam in qua verſaris: nam Tzidkija excæcatus Riblæ, venit quidem in Babyloniam; ſed non vidit eam.* Oſtentum] *vide Pſalm.* 71. 7. 8 Manè] *diei poſteri: jam ſequitur anagoge typi, ut diximus in verſ.* 1. 9 An non] *quaſi dicat, nónne vides quantoperè obſtupuerint, cùm ne hoc quidem typo exhibito permoveantur ad conſulendum te, & cognoſcendum judicia mea? nam videtur hæc interrogatio negare potius hoc loco, quam affirmare: quia deportati Judæi falſis pſeudoprophetarum prædictionibus faſcinabantur, ut apparet ex Jirmejæ* 28. & 29. & *infrà cap.* 13. 10 Oneroſa prophe.] *vide Jeſchahb.* 13.1. & *Jirmejæ* 23.33. & *ſequentibus.* Inter illos] *qui adhuc in Judæa hærent.* 11 Veſtrum] *id eſt, vobis divinitus exhibitum ad portendendum illis deportationem; non autem vobis reverſionem, quam prædicant pſeudoprophetæ veſtri.* Abibunt] *tum Rex ipſe Tzidkija, duobus verſibus ſequentibus, tum comitatus ejus, ver.* 14. *tum populares omnes ver.* 15. & 16. 12 Educendum] *nimirum comitatum ſuum ſecum: ut ſuprà ver.* 5. & 6. Operiet] *id eſt, excæcabit Babylonius: ſic loquitur ratione typi.* 13 Expandam] *i. circumveniam cum copiis Babylonicis.* Non videbit] *videlicet antè captus oculis quàm eò veniat.* Ibi morietur] *ut prædixit etiam Jirmeja* 32.4. & 34. 3. & *ſeq.* 15 Ut experiantur] *fines judiciorum Dei: nimirum impiorum evictio, hoc ver. & bonorum ſeparatio ad gloriam Dei prædicandam & amplificandum Eccleſiam ejus, ver. ſeq.* 16 Cognoſcant] *tum ipſi agnoſcentes*

Deum, tum Gentes ab illis edoctæ. 17 Iterum] *ſecundum membrum prophetiæ, ut diximus in ver.1. de malis captivitatem prædictam antegreſſuris, quorum typus ponitur, ver.18. & agnagoge, duobus ſeq.* 18 Cum ſolici.] *vide ſuprà 4.16.* 21 Deinde] *tertium membrum prophetiæ, quo proponitur ludibundum Jiſraëlitarum dictum adverſus Prophetas, ver. 22. & confutatur, ſequentibus.* 22 Producentur] *q.d. nihil ad nos iſtæ prophetiæ: nam aut longo pòſt intervallo, aut nunquam eventurę ſunt; quæ duo rejicit Propheta ver. ſequent.* 23 Facturus ſum] *confutatio hæc primùm veritatem Dei aſſerit contra Judæorum ludibria, duob. ver. deinde confirmat juramento, ver.25. ac poſtremò amplificat, reliquis.* 24 Non enim] *vide infrà 13.23.* 25 Eloquuturus ſum] *id eſt, ſtatuero eloqui: ut Exod. 33.19.*

CAPUT XIII.

Deus pſeudoprophetas & pſeudoprophetiſſas increpans impudentiſſimorum mendaciorum nomine, quibus pacem & proſperitatem Judæis conſtantiſſimè futuram verbis Dei pollicebantur, in ludibrium traducit artes ipſorum, & ipſis omnibus, ipſorumq; operi exitium denuntiat.

1 DEINDE fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,

2 Fili hominis, propheta contra prophetas Jiſraëlis iſtos prophetantes; & dicito prophetis *prophetantibus* ex animo ſuo, audite verbum Jehovæ.

3 Sic ait Dominus Jehova, væ iſtis prophetis ſtultiſſimis; 'qui [a] ſequuntur ſpiritum ſuum, & ' quæ non viderunt.

4 'Similes vulpibus ' per vaſtitates; prophetæ tui ſunt, ô Jiſraël.

5 'Non ' aſcenditis ad irruptiones, aut [b] obducitis ſepem pro domo Jiſraëlis; 'ut conſiſtat in bello die Jehovæ.

6 Vident vanitatem & divinationem mendacii, qui dicunt, dictum Jehovæ, cùm Jehova non miſit ipſos; & ſpem faciunt fore ut præſtet 'verbum.

7 An non viſionem vanitatis videtis, & divinationem mendacii dicitis; dicentes, dictum Jehovæ, cùm ego non loquutus ſum?

8 ' Idcirco ſic ait Dominus Jehova, eò quòd loquimini vanitatem & videtis mendacium; idcirco ecce me contra vos, dictum Domini Jehovæ.

9 Erit enim manus mea contra prophetas iſtos, qui vident vanitatem & qui divinant mendacium; ' in conſilio populi mei non erunt, & in deſcriptione domus Jiſraëlis non conſcribentur, neque in terram Jiſraëlis venient: ita experiemini me eſſe Dominum Jehovam.

10 [c] Eò quòd multis modis fecerunt ut erraret populus meus, *dicentes* pacem *eſſe* ubi nulla eſſet pax: ' cumq; hic extruit ' luteum parietem, ecce illi obducunt ipſum [d] inepto tectorio:

11 Dic ad obducentes ineptum tectorium, atqui 'caſurus eſt: ' erit imber inundans, & vos ô lapides immanis grandinis caſuri eſtis, & ventus [e] procelloſiſſimus diffindet *eum.*

12 Cùm ecce ceciderit paries iſte; annon dicetur ad vos, ubi eſt tectorium illud quod obduxiſtis?

13 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, & diffindam vento procelloſiſſimo in æſtu iræ meæ; & imber inundans in ira mea futurus eſt, lapideſq; immanis grandinis in æſtu iræ ad conſumptionem:

14 Nam deſtruam parietem quem obduxeritis inepto tectorio, & [f] proſternam in terram, adeò ut retegatur fundamentum ejus: ' eoque irruente conſumemini in medio ejus, ut experiamini me eſſe Jehovam.

15 Sic ubi conſummavero æſtum irę meæ in parietem iſtum, & in eos qui obducunt illum inepto tectorio; dicam de vobis, minimè *eſt* paries ille, & minimè qui obducebant illum,

16 *Nempe* Prophetæ Jiſraëlis qui prophetant pro urbe Jeruſchalaimorum, & qui vident ei viſionem pacis; cùm nulla ſit pax, dictum Domini Jehovæ.

17 'Tu quoque, filii hominis, oppone faciem tuam filiabus populi tui quę prophetiſſas agunt ex [g] animo ſuo; & propheta contra eas,

18 Dicens, ſic ait Dominus Jehova, væ ' conſuentibus pulvillos pro omnibus axillis [h] brachiorum *populi* mei, & parantibus ' confibulas pro capite cujuſque ſtaturæ ad venandum animas: 'an animas venaremini in populo meo, ut animas in vobis vivas conſervetis?

19 Nam prophanatis me apud populum meum 'pro pugillis hordei, & fruſtulis panis, morte afficiendo animas quæ non morerentur, & [i] victuras prædicando animas quæ non ſunt victuræ; mentiendo apud populum meum qui auſcultant mendacio.

20 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra pulvillos veſtros quibus vos ' illic venamini animas, ut ' avolent cùm laceravero illos a brachiis veſtris: & dimittam animas ut avolent, animas quas vos venamini:

21 Et lacerabo confibulas veſtras ut eripiam populum meum e manu veſtra, neque ſint amplius in manu veſtra [k] prædę: ita experiemini me eſſe Jehovam.

22 ' Eò quòd atterunt animũ juſti [l] falſò, quem ego non eram affecturus dolore; & confirmant manus improbi, ut non revertatur a via ſua peſſima ut in vita conſervem eum:

23 Idcirco ' vanitatem non eſtis viſuræ, & divinationem non divinaturę ampliùs; ſed eripiam populum meum e manu veſtra, & experiemini me eſſe Jehovam.

[a] Heb. *ambulant pòſt.*

[b] Heb. *ſepitis.*

[c] He. *eò quòd & eò quòd: ut Levit.26.43*

[d] Heb. *inſulſo: ſic deinceps*

[e] Heb. *procellarum: ſic ver. 13.*

[f] Heb. *faciam ut pertinga.*

[g] Heb. *corde: ſic ver.22.*

[h] Heb. *manuum mei.*

[i] Heb. *vivificando.*

[k] Heb. [illegible]

[l] Heb. [illegible] *tate.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus capitis partes ſunt duæ: quarum unâ Deus reprehendit & interminatur pſeudoprophetis, uſque ad ver. 17. altera, prophetiſſis populum Dei fallentibus, ad finem uſque. Prophetis autem primùm denuntiat Deus maledictionem per prolepſin propter mendacia ipſorum, ver. 3. deinde ſigillatim conteſtatur ipſos de improbiſſimis ipſorum mendaciis, uſque ad ver. 8. tum judicia ex eo malo conſequutura pronuntiat, ſententiam ferens & in prophetas ipſos, ver. 8. & 9. & in totum eorum cœtum qui ipſis auſcultaverint, uſque ad ver. 15. ubi demum prophetia hæc concluditur ver. 15. & 16.* 3 Qui ſequuntur] *vide Jirmej.* 14.

14.14. & 23.9. & *ſequentib.* Quæ non vid.] *id eſt, quorum viſio non eſt a Deo oblata ipſis.* 4 Similis vulp.] *vide Cantic. 2.15.* Per vaſtit.] *id eſt, famelicis vulpibus, quæ in deſertis regionibus verſantur, ac proinde inedia preſſæ feruntur majore impetu in prædam etiam tenuiſſimam: ut de prophetiſſis dicitur infrà ver. 19.* 5 Non] *conteſtatio exornans ſuperius dictum: non facitis (inquit) officium bonorum prophetarum, hoc verſu; ſed contrà mendacia colitis, verſu ſeq. ut teſtis eſt veſtra ipſorum conſcientia, ver. 7.* Aſcenditis] *id eſt, neque obſiſtitis ſatanæ & malo irrumpenti in Eccleſiam vos ipſi, neque obſtacula alia adhibetis, denique ſalutem populi negligentes cauſa perditionis ipſorum eſtis: venuſtiſſima allegoria a re caſtrenſi, ut Pſal. 106.23. & 30.* Ut conſiſtat] *id eſt, ut Eccleſia infracta maneat, cùm Deo videbitur ipſam probare, & piis ſanctiſq; certaminibus exercere.* 6 Verbum] *quod ipſi videlicet comminiſcuntur & dicunt.* 8 Idcirco] *propoſita litis conteſtatione ſequitur bimembris ſententia, ut diximus in verſu 1.* 9 In conſilio] *i. neque in Eccleſia, neque in libro vitæ comprehendentur, neque reſtitutionem conſequentur; ſed a Deo, Eccleſia, & teſſeris Eccleſiæ aſpectabilibus abalienati permanebunt.* 10 Cúmq; hic] *elegans allegoria, qua tranſitus comparatur ad alterum ſententiæ membrum: ita ſunt (inquit Deus) pſeudoprophetæ iſti ut ſtructores nequam inter ſe colludentes; quorum ſi quis lutum e plateis comportaverit, & lutacei parietis formam conſtruxerit; omnes uno conſenſu advolant, & operam ſuam conſumunt in colendo & ornando falſo pariete: ita extruunt illi, ac potiùs deſtruunt Eccleſiam Dei, quorum fuerat aſcendere ad irruptiones, & firmam ſepem obducere, ſuprà ver. 5.* Luteum pariet.] *Hhebræam vocem ex etymo ita accipimus, pro pariete qui ex luto materiáque per plateas jacente efformatur.* 11 Caſurus eſt] *id eſt, ruiturus omnibus modis: qui ſequentibus verbis ſimiliter per allegoriam exprimuntur conjunctam ironiæ.* Erit imber] *id eſt, inundabit imbre, grandine, vento, & modis omnibus Deus in opus veſtrum, & labefactabit totum.* 14 Eoq;] *videlicet æſtu iræ meæ, qui nominatus eſt ver. 13. nam eò referri commonſtrat mutatio generis.* 17 Tu quoque] *hujus prophetiæ quam Deus Jechezkeli imperat hoc ver. partes ſunt totidem, quot in ſuperiore diximus: prolepſis ſive propoſitio ſumma, ver. 18. conteſtatio, ver. 19. & ſententiæ dictio, ſequentibus.* 18 Conſuentibus] *pſeudoprophetiſſas his verbis Propheta figurat a ritu ipſarum duplice: nam cùm vellent ipſæ quietem, eamq; firmiſſimam & immotam Judæis ſignificare, pulvillos aſſuebant, velut quietis conſtantiſſimæ typos: & capitia pro omni ſexu ac ætate confingebant certis loris, fibulis, aut conſimilibus adſtricta; ut figurarent populum certiſſimè protegi & conſtantiſſimè divina ope, nunquam fore ut defenſio hæc ab ipſis ceſſaret. Atque his modis populum fallebant, vitæ ſuæ falſis artibus conſulebant, & Dei nomen dedecorabant adhibentes prophetiis ſuis, atque impiè blaſphemabant.* Confibulas] *Hhebræa vox, univerſè (ut ipſius etymon oſtendit) ſignificat ea quibus res conſtringuntur atque adhæreſcunt: ut ſunt fibulæ, lora, harpedonæ, unci, pedes quos jureconſulti vocant, offendices, & ſi quæ ſunt hujuſmodi: quamobrem vocem latè patentem ad exprimendam utcunque illius vim adhibuimus.* An animas] *conteſtatio; id eſt, an diſpendio vitæ animarumq; populi mei oportet vos victum quærere ſceleratiſſimè? allegoria.* 19 Pro pugillis] *id eſt pro re tenuiſſima, adeoq; nihilo: ut Micæ 3.5.* 20 Illic] *videlicet in Judæa, ubi prophetiſſæ tenues Judæos explebant ſpe, & exhauriebant domos.* Avolent] *i. ut elabantur & effugiant a vobis, tanquam aviculæ liberatæ beneficio meo.* 22 Eò quòd] *concluſio ſummæ prophetiæ.* 23 Vanitatem non] *id eſt, perituræ eſtis; noëma, ut ſuprà 12.24. pro eo quod eſt, non eritis amplius; nedum ut vanitatem videatis & prophetetis populo.*

CAPUT XIIII.

Deus ſeniores Jiſraëlis Prophetam ad conſulendum ipſum accedentes impietatis arguit; docet neque illis, neque Judæis omnibus ampliùs reſponſurum eſſe, niſi increpationes & minas malorum tum Judæis, tum pſeudoprophetis impendentium; ac poſtremò omnibus ſententiam fert irrevocabilem de gladio, fame, peſte, beſtia mala, & captivitate duriſſima.

1 'DEINDE cùm venientes ad me quidam 'e ſenioribus Jiſraëlis, ' ſederent coram me:

2 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

3 'Fili hominis, ' viri iſti induxerunt ſtercoreos deos ſuos in [a] animum ſuum, & offendiculum iniquitatis ſuæ poſitum habent e regione faciei ſuę: an [b] ullo pacto conſulor ab eis?

4 'Idcirco alloquere eos, & dicito ad eos; ſic ait Dominus Jehova, [c] quiſquis e domo Jiſraëlis induxerit ſtercoreos deos ſuos in animum ſuum, offendiculum iniquitatis ſuæ poſitum habens e regione faciei ſuæ, & venerit ad Prophetam: ' *ut* ſum Jehova, reſponſabo ei venienti ' de multitudine ſtercoreorum deorum ipſius:

5 Ut reprehendam domum Jiſraëlis ' in animo ipſorum, quòd avertentes ſe a me adhæreant ſtercoreis diis ſuis omnes.

6 'Idcirco dic ad domum Jiſraëlis, ſic ait Dominus Jehova, convertimini, & avertite a ſtercoreis diis veſtris; avertite, inquam, ab omnibus abominationibus veſtris faciem veſtram.

7 Nam quiſquis e domo Jiſraëlis, aut ex peregrinis qui peregrinantur in Jiſraële, averterit ſe [d] a ſequendo me inductis ſtercoreis diis ſuis in animum ſuum, & offendiculum iniquitatis ſuæ poſitum habuerit e regione faciei ſuæ; cùm venerit ad prophetam ut conſulat per eum me; *ut* ſum Jehova, reſponſabo ei per me,

[d] Heb. *a poſt me: ſic ver.* 11.

8 Me oppoſiturum iratam faciem meam viro iſti, & poſiturum eum in ' ſignum & in ' parabolas, denique exciſurum eum e medio populi mei; ut experiamini me eſſe Jehovam.

9 Ipſe autem Propheta cùm pellectus fuerit ut eloquatur ' verbum; *ut* ſum Jehova, ' pelliciam Prophetam ipſum: ſed cùm extendero manum meam contra ipſum, perdam ipſum e medio populi mei Jiſraëlis.

10 Ita ferent [e] pœnam iniquitatis ſuæ; æquè pœna conſulentis, ac pœna Prophetæ erit:

[e] Heb. *iniquitatem: ſic ſequentia: ut Gen.* 4.13.

11 Ut non aberrent ampliùs domus Jiſraëlis a ſequendo me, & non polluant ſe ampliùs omnibus defectionibus ſuis; ſed ſint mihi populus, & ego ſim eis Deus, dictum Domini Jehovæ.

hovæ.
12 'Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
13 Fili hominis, cùm regio peccavit mihi prævaricando prævaricatione, & extendens manum meam contra illam fregero illi ſcipionem cibi; id eſt, ita immiſero in eam famem ut exſcindam ex ea homines & jumenta:
14 'Etiamſi eſſent hi tres viri in medio ejus, Noach, Danijel, & Ijob; ipſi cum juſtitia ſua eriperent [f] 'ſe ipſos, dictum Domini Jehovę.
15 Si beſtias malas tranſmiſero in terram orbaturas eam, adeò ut ſit [g] deſolatiſſima abſque tranſeunte propter illas beſtias:
16 Tres viri iſti in medio ejus, *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, ſi filios aut ſi filias eriperent: ipſi ſe ſolos eriperent, terra autem eſſet deſolatiſſima.
17 Aut *ſi* gladium induxero in regionem illam; edixeroque, gladius pertranſeat terram, quo exſcindam ex ea homines & jumenta:
18 Etiamſi tres viri iſti eſſent in medio ejus, *ut* vivo ego, dictum Domini Jehovæ, non eriperent filios aut filias; ſed ipſi ſe ſolos eriperent.
19 Aut *ſi* peſtem immiſero in terram illam effundens æſtum iræ meæ ſuper illam [h] 'ad cædem; ad exſcindendum ex illa homines & jumenta:
20 Etiamſi Noah, Danijel, & Ijob eſſent in medio illius, *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, ſi filium aut filiam eriperent; ipſi cum juſtitia ſua eriperenr ſe ipſos.
21 'Quin ſic ait Dominus Jehova, etiam cum quatuor judicia mea hæc peſſima, gladium, ac famem, beſtiasque malas, & peſtem immiſero contra *urbem* Jeruſchalaimorum; ad exſcindendum ex ea homines & jumenta:
22 Si ecce [i] reliqui fient in ea qui evadant, qui educantur, filii aut filię; ecce ipſi 'procedent ad vos, & videbitis 'viam eorum, & actiones eorum: ut 'conſolationem capiatis in malo quod induxero contra *urbem* Jeruſchalaimorum, in omnibus quæ induxero contra eam.
23 Ita conſolationi erunt vobis, cùm videbitis viam eorum & actiones eorum: & agnoſcetis me non immeritò feciſſe quæcunque fecero in eam, dictum Domini Jehovæ.

[f] Heb. *animam ſuam: ſic deinceps.*
[g] Heb. *deſolatio: ſic verſ. ſeq.*
[h] Heb. p *ſanguinem ſuprà 5.17.*
[i] Heb. [illegible] *fiet in eo evaſio.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *hujus capitis præter inſcriptionem (quæ duobus verſibus continetur) Prophetice partes ſunt duæ: prior eſt propoſitio impietatis Judæorum, & judiciorum Dei contra illos & Prophetas illorum, uſque ad verſum 12. poſterior, propoſitio decreti irrevocabilis, ad finem uſque.* E ſenioribus] *pleriq; omnes ex deportatorum numero hos ſeniores fuiſſe putant, neque repugnamus valdè: ſed tamen videtur potiùs ex prophetiæ argumento ſtatuendum eſſe hos fuiſſe liberos, ac non deportatos, qui ad Judææ regnum adhuc pertinuerint, & cum legatione Tzidkijæ venerint in Babyloniam: ut ſolent legatis ſeniores, conſiliarii, & viri autoritate, ingenio, ſcientiáque præſtantes adhiberi. Legationem autem ante hæc tempora fuiſſe a Tzidkija miſſam in Babyloniam, ut fiduciario Rege, apparet ex Jirmeja 51. 59.* 3 Fili hominis] *priore hac propoſitione continentur duo: hypotheſis, quæ materia eſt ſive occaſio totius prophetiæ, hoc verſ. deinde theſis, ſive prophetia generatim & ad Judæos omnes, & ad hos qui coram erant ſermonem Dei accommodans.* Viri iſti] *id eſt, totum animum ſuum addixerunt idololatriæ, & adhuc iniquitatibus ſuis immerſi ſunt: qua fronte, obſecro, audent iſti comparare in conſpectu meo ad conſulendum me? indigniſſimum eſt me ab iſtis vel momento uno appellari, qui me non conſulunt ex animo: ſed ſuis ſtudiis, dum conſultores agunt coram te, indeſinenter traducuntur: vide infrà 20. 4.* 4 Idcirco] *theſis, ut diximus in præcedentem verſum: cujus argumentum ſummum ponitur duobus verſibus; deinde verò ἐργασία ſive exornatio illius, uſque ad verſ. 12.* Ut ſum Jehova] *jurantis verba, ut multa hoc cap. extant ad confirmationem dicti.* De multitudine] *id eſt, non de illis rebus quibus rogaturus eſt; ſed de hoc uno argumento, quod exponitur ſequente verſu.* 5 In animo ipſorum] *id eſt, verberem & evincam, velint nolint, ipſorum conſcientias impietatis ſuæ.* 6 Idcirco] *ipſius mēbra ſunt hæc: revocatio ad reſipiſcentiam, hoc ver. interminatio contra obnitentes tum populares, tum pſeudoprophetas, quatuor ſequentibus; & judiciorum finis, verſ. 11.* 8 Signum] *id eſt, tum ante acti judicii monimentum, tum demonſtrationem juſtorum judiciorum Dei eventurorum immorigeris, ut loquitur Apoſtolus 2. Theſſ. 1. 5.* Parabolas] *ex interminatione Deut. 28. 37.* 9 Verbum] *videlicet quod illi poſtulaverint, ad voluntatem prophetans ipſis.* Pelliciam] *id eſt, quemadmodum avis imprudens pellicitur eſca, ita pelliciam eum ipſis muneribus donariiſq; conſulentium: ſed tandem quoties commodum videbitur, ut auceps plagarum funes retrahens, aut piſcator retium peridromidas, ita inclinans manum meam intercipiam ipſum.* 12 Iterum] *ſecunda pars prophetiæ, qua Deus nunc demum recuſantibus Judæis pedem referre ab idololatria & ſuis iniquitatibus, ſententiam fert irrevocabilem, primùm de quatuor plagis pronuntiatis lege, uſque ad verſum 21. deinde verò de funeſtiſſima captivitate, verſibus reliquis.* 14 Etiamſi] *hypothetica denuntiatio, ut Jirmeja 15. 1. quaſi dicat Propheta, ſi intercederent homines mihi acceptiſſimi, & in quibus edidi hactenus documenta ſpectatiſſima miſericordiæ, non tamen ducerer miſericordia. In his enim tribus fuerunt illuſtriſſima gratiæ divinæ exempla: cùm Noach ex communi diluvio, Ijob ex graviſſimis poſt omnem hominum memoriam calamitatibus, & Danijel ex communi ſapientum cæde ereptus atque evectus ſit.* Se ipſos] *ſolùm, ut ſequentibus exprimitur.* 19 Ad cædem] *id eſt, peſtis certiſſimam & præſentiſſimam mortem afferens.* 21 Quin ſic ait] *alterum membrum denuntiationis, de captivitate acceſſura ad ſuperiores plagas; ut diximus in verſum 12.* 22 Procedent] *id eſt, adducentur in deportationem vobiſcum; ſed longe aliter accipientur & tractabuntur quàm vos.* Viam eorum, & actiones] *id eſt, juſtam mercedem anteactæ vitæ eorum, qua tam protervè abutuntur ad blaſphemandum nomen meum, & ludificandum; ut dicitur ſuprà 11. 15.* Conſolationem] *id eſt, tum eò quòd*

Du

Dei vindictam spectabitis coràm, tum quòd nihil futura eſt veſtra calamitas ad calamitatem iſtorum (adeò agetur cum iſtis duriter) leniter feretis conditionem veſtram.

CAPUT XV.

Deus typo & ſermone Judææ toti ab exardeſcente ira ſua exitium denuntiat, propter peccata ipſius & contumaciam indigniſſimam.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, 'quid *eſt* lignum vitis præ omni ligno? *quid* palmes, *præ eo* quod eſt in lignis ſylvæ?

3 An ſumitur ex illo lignum ad aptandum operi? [a] an aſſumitur ex illo paxillus ad appendendum ei ullum inſtrumentum?

[a] Heb. aſſumitur, imperſonaliter.

4 'Ecce igni traditur in eſcam; cùm duas extremitates ejus conſumpſerit ignis, & medium ejus uſtulatum fuerit, an proderit ad opus?

5 Ecce cùm eſſet integer, non aptabatur operi; quanto igitur minus cùm ignis conſumpſit ipſum & uſtulatus eſt, aptaretur adhuc operi?

6 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, quemadmodum *eſt* lignum vitis inter ligna ſylvæ, quod trado igni in eſcam: ita traditurus ſum habitatores Jeruſchalaimorum.

7 Nam opponam faciem meam iratam eis; 'cùm ab uno igne exiverint, alter ignis conſumet eos: ut cognoſcatis me eſſe Jehovam, cùm objecero faciem meam iratam eis:

8 Exponamq; terram ipſam deſolationi; eò quòd prævaricantur prævaricatione, dictum domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hæc prophetia velut præcedentium corollarium eſt, continens typum, verſibus quatuor ſequent. & anagogen illius propheticam, tribus ultimis.* 2 Quid eſt lig.] *typus Judæorum in Judæa adhuc commorantium. q.d. quid eſt in iſtis hominibus cur ſe ipſi faciant tanti, aut ego ad parcendum ipſis ampliùs adducar? imò verò (inquit ſequent.) ut modò ſe habent, ſunt iſti omnium hominum indigniſſimi.* 4 Ecce igni] *id eſt, ſarmentum exſectum non poteſt, ut ut ſit integrum, ad ullum opus accommodari; ſed cogitur & in ignem abjectum uritur, ut Joan.* 15. 6. *poſteà verò ſequitur comparatio minoris expoſita ver.* 5. 6 Idcirco] *anagoge ſive accommodatio typi, ut diximus in verſum* 1. 7 Cùm ab uno] *id eſt, ignis prodiens ab ira Dei indeſinenter ardebit; & qui ab uno evaſerit, deprehendetur & conſumetur altero; quemadmodum ſuperioribus prophetiis omnibus indicatum eſt, inde a capite* 5.

CAPUT XVI.

Deus gentem Judæorum increpans narrat illius hiſtoriam ſpecie puellæ expoſitę & in morte verſantis, donec ipſe miſertus curavit, educavit, duxit, purgavit, & ornavit eam: deinde ingratiſſimi animi crimina exprobrat, ſcortationis cum idolis gentibusq; exteris, ac inhumaniſſimæ liberorũ cædis: propterea ſententiam fert in eam, tanquam homicidam & adulteram, mortis ignominiæq; æternæ, amplificans malefacta ejus comparatione cum factis Sodomitarum atque Jiſraëlis: & poſtremò reliquiis exponit promiſſiones Evangelicas.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 Fili hominis, notas fac '*urbi* Jeruſchalaimorum, abominationes ipſius,

3 Dicens, 'ſic ait Dominus Jehova *urbi* Jeruſchalaimorum, 'commercia tua, adeoque 'genituræ tuæ *ſunt* e terra Cenahhanæorum; *quaſi* 'pater tuus *ſit* Emoræus ipſe, & mater tua Chittæa.

4 'Nam quod ad genituras tuas, 'quo die genita fuiſti 'non fuerat præciſus 'umbilicus tuus, & 'aquis non eras lota [a] 'cùm aſpexi te: neque 'ſale fueras condîta, nec faſciis eras faſciata.

5 'Non pepercerat tibi oculus ut faceret tibi unum ex iſtis, clementia utendo erga te: ſed projecta fueras in ſuperficiem agri cum faſtidio [b] tui, quo die genita fuiſti.

6 'Tranſiens autem juxta te, cùm viderem te 'præbentem conculcandam te [c] in ſanguine tuo; 'dixi tibi, 'in ſanguine tuo vive, 'iterumq; dixi tibi, in ſanguine tuo vive.

7 'Copioſam ut germen agri reddidi te, adeò ut creveris & adoleveris perveneriſque [d] 'ad ſummum ornatum ('ubera *tua* 'ſororiaverant, & pilus tuus germinaverat) 'quamvis eſſes [f] nudiſſima & retectiſſima.

8 'Quapropter tranſiens juxta te, cùm viderem te, quòd ecce tempus tuum 'tempus amorum eſſet, 'expandens alam *veſtis* meæ ſuper te, operui nuditatem tuam: cumq; jurans tibi 'convenîſſem tecum in fœdus, dictũ Domini Jehovæ, [g] 'nupſiſti mihi.

9 'Itaque 'lavi te aqua, ut inundans *eluerem* ſanguinem tuum a te; & 'unxi te unguento:

10 'Veſtienſq; te verſicoloribus calceavi te [h] melinis, & accingens te xylino operui te ſerico:

[h] Heb. *meliis, id eſt, pellibus melium: ut Exod.* 25. 5.

11 Et ornavi te ornatu; indens armillas manibus tuis, & torquem collo tuo:

12 Appoſui etiam monile ſupra naſum tuum, & inaures auribus tuis; coronamque ornatus capiti tuo.

13 Cumq; ornaſſes te auro & argento, veſtimentumq; tuũ eſſet xylinum & ſericum, ac verſicolor, ſimilam & mel oleumq; comederes; denique pulchra eſſes [i] ſupra modum, & proſperata in regno:

[i] Heb. *ad valde valde.*

14 Adeò ut prodiret de te [k] 'fama in gentes propter pulchritudinem tuam; quia perfecta erat, [l] propterea quòd majeſtatem meam impoſuiſſem tibi, dictum Domini Jehovæ;

[k] Heb. *nomen*

[l] Heb. *propter majeſtatem meam quam imp. trajectio*

15 Tum confiſa pulchritudini tuæ ſcortata es 'pro nomine tuo; & profudiſti ſcortationes tuas omni [m] viatori, illius fuit *pulchritudo tua:*

[m] Heb. *tranſeunti: ſic ver.* 25.

16 Etiam ſumens de veſtibus tuis, paraſti excelſa tibi 'latis maculis interſtincta, ut ſcortareris 'cum iſtis; '*illis* non ſuccedentibus, cùm non adeſſet *viator:*

17 Et ſumens inſtrumenta ornatus tui ex auro meo & ex argento meo quæ dederam tibi; feciſti tibi imagines maſculi, ut ſcortareris cum eis.

18 'Capiens enim veſtes verſicolores tuas operuiſti illas, & unguentum meum ſuffitum-

que meum propoſuiſti illis;

19 Cibum quoque meum quem dederam tibi, ſimilam & oleum ac mel *quibus* cibabam te, hoc propoſuiſti illis, in odorem [n] gratum ut eſſet; dictum Domini Jehovæ.

[n] Heb. *quietis: ut Gene.* 8.21.

2.*Reg.*16. 3. *&* 17.17.*&* 21.6.

20 ' Præterea ſumens filios tuos & filias tuas quas pepereras mihi, hos mactaſti illis ' conſumendos: 'an minus *hoc eſſet* fornicationibus tuis,

21 Quòd jugulaveris ' filios meos & expoſueris eos, traducendo eos illis?

Suprà 6.& 7

22 ' Et cum omnibus abominationibus tuis, & ſcortationibus tuis non es recordata dierum pueritiæ tuæ; ' cùm eſſes nudiſſima & retectiſſima, præbuiſſe te conculcandam in ſanguine tuo?

23 Sed fuit poſt totam malitiam tuam (' væ væ tibi) dictum Domini Jehovæ,

24 Ut ' extrueres tibi fornicem, & faceres tibi ſuggeſtum in omni platea,

25 Et in omni capite viæ extructo ſuggeſto tuo, abominandam redderes pulchritudinem tuam divaricans pedes tuos omni viatori: denique ° plurimùm ſcortata es.

° Heb. *multiplicaſti ſcortationes tuas: ſic deinceps.*

26 Scortata enim es ' cum [p] Ægyptiis vicinis tuis [q] ' toroſis, & quidem plurimùm ſcortata es ad provocandum me.

[p] Heb. *filiis Ægypti.*

[q] Heb. *magnis carnis: euphemiſmus: ut Levit.* 15.3.

27 ' Cumque ecce extendens manum meam contra te ' diminuerem demenſum tuum; & traderem te [r] deſiderio odio habentium te [s] ' Peliſchtæarum, ' quæ confuſæ erant propter viam tuam [t] ſceleratam:

[r] Heb. *animæ: ut Pſa.* 27.12

[s] Heb. *filiarũ Peliſchtæorũ.*

[t] Heb. *ſceleris.*

[u] Heb. *cor.*

28 Scortata es cum Aſſyriis, eò quòd non ſatiareris: ſed ſcortata cum eis ne ſic quidem ſatiata fuiſti.

29 Quapropter plurimùm ſcortata es in Cenahhanæa ' cum Chaldæis; ſed ne hoc quidem ſatiaris.

30 ' Quàm languidus eſt [u] animus tuus, dictũ Domini Jehovę: faciendo omnia iſta, opus mulieris meritoriæ [x] pervicaciſſimæ?

[x] Heb. *dominantis.*

31 Extruendo fornicem tuam in capite cujuſque vię, cùm ſuggeſtum ſuum facis in omni platea; nec dum es ut ' ſcortum ludificando mercedem,

32 Ut mulier adultera, loco viri ſui recipiens extraneos:

33 Omnibus ſcortis dant pretium: tu verò dediſti ' pretia tua omnibus amatoribus tuis, munerans eos ut congrederentur tecum circumquaque, pro ſcortationibus tuis.

34 Itaq; fuit in te [y] contra quàm in iſtis fœminis ſcortationibus tuis, cùm [z] proſequeretur te nemo ad ſcortandum: nam quòd das mercedem, ac merces non datur tibi, hoc contrarium eſt.

[y] Heb. *contrarium ab iſtis.*

[z] Heb. *poſt te non ageretur ſcortatio.*

35 ' Idcirco, ô ſcortum, audi verbum Jehovæ;

36 Sic ait Dominus Jehova, eò quòd profuſum eſt [a] ' virus tuum retecta nuditate tua, in ſcortationibus tuis cum tuis amatoribus; etiam ſuper omnibus ſtercoreis diis [b] abominandis tuis, denique propter cædes filiorum tuorum quos expoſuiſti eis:

[a] Heb. *ærugo: ſic infr.* 24.11

[b] Heb. *abominationum tuarum.*

37 ' Idcirco ecce ego congregaturus ſum ' omnes amatores tuos quibus ſuaviter uſa es, & quoſcunque amas, cum omnibus quos odiſti: & ubi congregavero illos contra te circumquaq;, retegam nuditatem tuam illis ut videant totam nuditatem tuam:

38 Et judicabo te judiciis ' adulterarum & ' effundentium ſanguinem: exponens te [c] cædi proficiſcenti ex ' ęſtu iræ & zelotypiæ.

[c] Heb. *ſanguini æſtus, & zelotypiæ.*

39 Nam cùm tradidero te in manum eorum, demolientur ' fornicem tuam, & diruent ſuggeſta tua, & exuentes te veſtibus tuis ſument ' inſtrumenta ornatus tui: ac relinquent te nudiſſimam & retectiſſimam:

40 Deinde adducentes contra te cõgregationem ' obruent te lapidibus, & tranſfigent te gladiis ſuis:

41 Poſtea ' comburent domos tuas igne, exercentes contra te judicia ' ante oculos multarum fœminarum: ita faciam ut deſinas eſſe meretrix, etiamque mercedem non poteris dare ampliùs.

42 Denique faciam ut requieſcat æſtus irę meæ in te, ' donec recedat zelotypia mea a te; donec quieſcens non indigner amplius.

43 Eò quòd non es recordata ' dierum pueritię tuæ, & commoviſti te contra me omnibus his: ideo etiam ego ecce viam tuam in caput repono, dictum Domini Jehovæ, ut non facias iſtud ſcelus cum omnibus abominationibus tuis.

Suprà 22.

44 Ecce ' quiſquis utitur parabola, de te parabola utetur, dicendo; qualis mater, talis filia ejus.

45 ' Filia matris tuæ es ' faſtidientis virum ſuum & filios ſuos: & ſoror *utriuſque* ſororis tuæ es, quæ faſtidiverunt viros ſuos, & filios ſuos; ' mater veſtra Chittęa, & pater veſter Emoræus.

46 Soror autem tua ' major Schomron, ipſa cum filiabus ſuis ſedet ' ad ſiniſtram tuam; ſoror tua verò minor te, ſedens ' a dextera tua, eſt Sedom cum filiabus ſuis.

47 ' Neque verò in viis earum ambulaſti, & ſecundum abominationes earum feciſti: tanquam parvum faſtidio fuit *hoc*; ideo corruptionem adhibuiſti majorem eis in omnibus viis tuis.

48 ' Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, ſi fecit Sedom ſoror tua ipſa & filiæ ejus; quemadmodum feciſti tu & filię tuæ.

49 Ecce hæc fuit iniquitas Sedomi ſororis tuæ; cùm ' excellentia, ſaturitas cibi, & ' tranquillitas quieta eſſet ipſi & filiabus ejus, ' manum pauperis & egentis non confirmavit:

50 Cùm itaque exaltantes ſe facerent abominationem ' coram me; amovi eas, prout [d] viſum eſt.

51 ' Schomron quoque ad dimidium peccatorum tuorum non peccavit; amplificaſti enim abominationes tuas præ ipſis, & ' juſtificaſti ſorores tuas omnibus abominationibus tuis quas feciſti.

52 ' Tu etiam fer ignominiam tuam, ' quam adjudicas *utrique* ſorori tuæ, propter peccata tua quibus abominabilius egiſti quàm illæ; juſtiores erant te: tu, inquam, etiam erubeſce & fer ignominiam tuam, cùm juſtifices ſorores tuas,

53 ' Si reduxero reducem turbam illarum, reducem turbam Sedomi & filiarum ejus; ac reducem turbam Schomronis & filiarum ejus; etiam reducem turbam multitudinis captivorum tuorum *reducam* [e] inter illas:

54 Ut feras ignominiam tuam, & afficiaris ignominia propter omnia quæ feciſti; ' conſolationi exiſtendo illis.

55 Si ſorores tuę Sedom & filiæ ejus revertentur ad priſtinum ſtatum ſuum, & Schomron ac filiæ ejus revertentur ad priſtinum ſtatum

ſuum; tu quoque & filiæ tuæ revertemini ad priſtinum ſtatum veſtrum.

56 'Cùm non fuerit Sedom ſoror tua [f]'in auribus, in ore tuo; tempore [g] ſummæ excellentiæ tuæ;

57 'Nec dum revelata fuerit malitia tua, 'cùm eſſet tempus probri [h] a filiabus Syriæ & omnibus circumſtantibus eam, filiabus Peliſchtæorum; ' quæ depopulaturæ fuiſſent te circumquaque:

58 Scelus tuum & abominationes tuas tu reportatura es, dictum Domini Jehovæ.

59 Nam ſic ait Dominus Jehova, viciſſim faciam tibi quemadmodum feciſti; quæ ſpreviſti 'execrationem irritum faciendo fœdus.

60 'Veruntamen ' recordatus ego fœderis mei tecum *initi* temporibus pueritiæ tuæ, præſtabo tibi fœdus [i] perpetuum.

61 Nam recordata viarum tuarum, pudore ſuffunderis, 'aſſumendo ſorores tuas majores te cum minoribus te: & 'dabo tibi eas in filias; 'non quidem ex fœdere tuo,

62 Sed præſtabo ego fœdus meum erga te; & agnoſces me eſſe Jehovam:

63 'Ut recorderis & erubeſcas, ' nec ſit tibi amplius apertio oris propter ignominiam tuam; cùm expiavero te ab omnibus quæ feceris, dictum Domini Jehovæ.

[f] Heb. *in auditione.*

[g] Heb. *excellentiarum tuarum.*

[h] Heb. *filiarum, &c.*

[i] Heb. *ſeculi.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *hujus capitis (quod perpetua allegoria exprimit Dei adminiſtrationem erga Judæos & Jeruſchalaima) præter inſcriptionem duobus primis verſibus comprehenſam, partes omnino ſunt tres: prima eſt narratio (ut diximus) allegorica ex comparatione ſpiritualis conjugii inter Deum & Eccleſiam Judæorum, uſque ad ver. 35. ſecunda eſt ſententia Dei Eccleſiam veterem, velut perfidiſſimam conjugem, repudiantis & flagellantis graviſſimè, uſque ad ver. 60. poſtrema, eſt promiſſio redintegrandi fœderis & connubii ſacri cum electis reliquiis, quatuor verſib. ultimis.* 2 Urbi Jeruſch.] *i. Judææ ſynecdochicè: nam Jeruſchalaimis ſedes erat Eccleſiæ, & regni caput: ſic deinceps.* 3 Sic ait] *hujus narrationis prolepſis ſive propoſitio ſumma hoc ver. continetur. Sunt enim duo illius membra hîc ſingulis vocibus expreſſa: unum eſt, genituræ, quæ exponitur a ver. 4. ad 13. alterum verò commercii & converſationis, uſque ad ver. 35. quæ duo hoc verſu poſita ὕστερον πρότερον deinceps explicantur.* Commercia tua] *i. converſatio tota, ſynecdochicè.* Genituræ] *id eſt, ortus, curatio, educatio, & inſtitutio prima: nam hoc genus ſynecdoches frequentat ſcriptura ſacra, ut Gene. 3.16. & 1. Timo. 2.15.* Pater tuus] *id eſt, ſi ex patre Abrahamo eſſetis, faceretis opera Abrahami; ſed degeneraſtis ab illo, & in familiam Cenahhanaam malitioſè tranſiviſtis: quin imò ita obſirmati eſtis in veſtris iniquitatibus, ut ſi patre Emoræo & matre Chittæa eſſetis orti: ſic infrà ver. 45. non aſcita eſt, ſed hæreditaria & nativa malitia veſtra.* 4 Nam] *prius hoc narrationis membrum per antitheſin exponit duo; nimirum ſtatum calamitoſum miſerumq; Gentis ex Abrahamo ortæ, donec educeretur ex Ægypto, uſq; ad ver. 6. & beneficia ornamentaq; a Deo in gentem collata, verſib. ſeq. In hac autem narratione tota gens cum corpore unico comparatur, & ſtatus ejus cum infantis recèns in lucem prodeuntis ſtatu, ac paulatim per ſua incrementa provehentis.* Quo die] *id eſt, cùm in hanc lucem veniſſet, & hac vita uteretur Abraham progenitor gentis veſtræ, ex quo velut trunco gens propagata eſt. Nam ut ad hæc tempora procul referamus, adducimur tum Prophetæ ipſius narratione, tum verbis Jehoſchuhhæ 24.2. & ſequentibus; tum hiſtoriæ fide: maximè cùm iniquum ſit ortum, educationem, augmentum, & cætera quæ deinceps ponuntur, ad unicum tempus referre captivitatis in Ægypto, & tempora (quæ accuratiſſimè Propheta ubique obſervat) confundere.* Non fuerat præciſus] *id eſt, a natura in morte, in ſordibus peccatorum, infirmitate, & vanitate eras: quæ omnia allegoricè ſignificantur verbis ſequentibus.* Umbilicus] *id eſt, longum illud inteſtinum ab utero matris pertinens ad umbilicum fœtus, quo dum in utero eſt vivet fœtus: ſynecdoche. Nam hoc inteſtinum in fœtu continet omnia vitæ inſtrumenta, venam umbilicalem ad alimoniam, arterias duas ad reſpirationem, & οὐραχὸν ad exſudanda fœtus excrementa. Hoc autem inteſtinum niſi præcidatur, matri & infanti lethale eſt, niſi reſectum curatur, eſt exitioſum partui, quia totum profundit ſanguinem & exhalat ſpiritum meatu illo.* Aquis non erat] *id eſt, ut cui non ſunt ablutæ ſordes recens in lucem edito; ita jacebas in ſordibus peccati, ut oſtenditur Jehoſch. 24.* Cùm aſpexi] *quantopere ſe torqueant interpretes in hac voce explananda nihil attinet dicere: nos verò eam non Chaldæorum, ſed Hebræorum vocem eſſe confirmamus, pro certo habentes Deum his verbis loqui humanitus: ut infrà ver. 6. 8. & ſequentibus.* Sale] *quo aqua macerato lavari infantem præcipiunt medici, tum ad callum obducendum umbilico, totique cuti, tùm ad interiores partes confirmandas, & decoquendos abſumendóſque humores pravos: quibus omnibus utilem eſſe hanc perfrictionem docent Galenus & Avicenna.* 5 Non pepercerat] *id eſt, a nemine curata fueras, ac potius non potueras curari ſine me, ſed in peccatis tuis fuiſſes mortua: tanta eſt naturæ humanæ infirmitas. Sed hæc allegoricè dicta prudenter accommodanda ſunt veritati: non enim propterea concedit Deus humanam infirmitatem ab homine curari poſſe; ſed ita ſentit incurabilem fuiſſe prorſus a natura hominem, atque tanta fœditate ut rebus omnibus creatis faſtidio eſſet, nedum ab ulla earum rerum curaretur.* 6 Tranſiens] *jam ſequitur narratio beneficiorum Dei, ut diximus in verſum 4. quæ gradatim exponuntur rationes fœderis a Deo cum Eccleſia initi & ſuo ordine præſtiti, primùm quidem collata vita, hoc ver. ex qua propagatio & incrementum Eccleſiæ promanaſſe dicuntur, verſu ſeq. deinde ornamenta vitæ ex liberatione, & conjugium ſacrum, ver. 8. & ſequentibus.* Præbentem] *i. expoſitam morti, maliſque omnibus ad mortem: nam ea conditione fuiſſe Abrahamum cum cæteris uſque dum a Deo vocatus eſſet, Geneſ. 11. ſuprà oſtendimus.* Dixi tibi] *id eſt, virtute verbi promiſſionumq; mearum te a morte præſentiſſima liberavi, in qua æquè verſaberis ac infans cujus profluit umbilicus; & nihilominus vitam dedi tibi.* In ſanguine] *id eſt, utcunque in peccatis tuis demerſus ſis & a natura mortuus, tanquam infans exhauſto ſanguine.* Iterumq;] *i. non ſemel, ſed ſæpius repetitis promiſſionibus confirmavi: ut Geneſ. 12. & 13. & 15. & 17. & ſequentibus.* 7 Copioſam] *q. d. multiplicavi gentem tuam præter naturæ ordinem & expectationem omnium, dans Abrahamo & Saræ e mortuis Jitzchakum, Jitzchako binos liberos ex uxore ſterili, Jahhakobo duodecim filios, ex quibus deinceps innumera populi multitudo propagata eſt in Ægypto, quamvis obnitentibus Ægyptiis.* Ad ſummum] *id eſt, pulchritudinem & ſpeciem omnium elegantiſſimam, cujus cauſam*

ſam vide Deut. 7. 7 & 8. Ubera] *id eſt, quaſi pubes effecta eras, nubilis, & apta viro: quod hic duobus ſignis exprimitur.* Quamvis eſſes] *id eſt, non propter ullam elegantiam aut bonum quod ineſſet in te viſa es mihi ad ſummum ornatum perveniſſe, & perplacuiſti mihi; ſed propter unicum amorem meum ex conſilio & electione gratuita: ut Deut. 7.* 8 Quapropter] *jam venitur ad conjugium ſacrum initum cum Eccleſia Jiſraëlitarum, quo tempore liberata fuit a ſervitute Ægypti, & donata tabulis fœderis, ut diximus in ver 6.* Tempus amorum] *id eſt, tempus juſtum quo conjugareris mihi, ut prædictum fuerat Abrahamo Geneſ. 15. 13.* Expandens] *id eſt, te uxorem ducens, & agens virum ac ſervatorem tuum: vide Ruth. 3. 9. quamobrem ſequentia verba ſunt exegetica hoc ver.* Conveniſſem] *vide Exod. 19. & 24.* Nupſiſti] *id eſt, viciſſim in fœdus conveniſti mecum, ibidem.* 9 Itaque] *expoſitio beneficiorum ex connubio acceptorum a Deo; quorum partes ſunt duæ, ſanctificatio a ſordibus peccatorum, & communicatio omnium bonorum: quæ deinceps exponuntur uſque ad ver. 13.* Lavi te] *alludit ad ritum legis Levit. 15. 28. pro eo quod eſt, pleniſſimè mundavi & purificavi te.* Unxi te] *id eſt, ornavi unctione Spiritus, per cujus regenerationem reſtituta es elegantiæ tuæ.* 10 Veſtienſque] *id eſt, inſtruxi te rebus omnibus tũ ad neceſſitatem tum ad voluptatem pertinentibus, gratiam tibi gloriamq; ſummam indidi, denique regina effecta es conjugio meo. Hæc autem inde a liberatione cœpta pertinent ad tempora Schelomonis uſque.*

13 Cumque ornaſſes] *altera pars narrationis, de commercio ſive converſatione indigniſſima Eccleſiæ veteris, ut diximus in verſum 3. cujus prolepſis ſive propoſitio ſumma eſt verſi. quinque; deinde exornatio, uſque ad ver. 35. at in prolepſi quidem ad amplificationem pertinent duo verſus, quibus Deus ſummatim commemorat amplitudinem beneficentiæ ſuæ in Eccleſiam; deinde verò duplicem abuſum beneficiorum, exprobrat: unum, quòd cum gentibus exteris ſcortata ſit, ver. 15. alterum, quòd cum diis alienigenarum, ver. 16. & 17. quæ duo membra poſtea* ὕστερον πρότερον *explicantur.* 14 Fama] *de qua 2. Schem. 8. 13. & 1. Reg. 4. 30.* 15 Pro nomine] *id eſt, quàm latè fuerat pervagata fama tua, tam latè effeciſti ut diffunderentur ſcelera tua, ad coq; latiùs conata es & promiſcuè te proſtituere: quod totum inde a temporibus Schelomonis per trecentos nonaginta annos fuiſſe factum hiſtoriæ ſacræ teſtantur, & Deus per prophetas exprobravit ſuprà 4. 5.* 16 Latis maculis] *id eſt, pantherina, ut veteres appellarunt, quæ non emblemate vermiculato aut parvulis maculis inſignita eſſent (nam hæc non ita evidenter e longinquo diſcernuntur) ſed latis plagis & teſſeris colorata; quæ meliùs e longinquo ſpectantur, & velut ſigna ſunt ad provocandos amatores.* Cum iſtis] *idolis ſive imaginibus quæ nominantur ſequente ver.* Illis] *id eſt, cùm illa non ſuccederent ex ſententia animi tui quæ diximus ver. 15. Itaque verba ſequentia horum interpretationem habent.* 18 Capiens] *exornatio proximè præcedentis membri in prolepſi, de inſano Jiſraëlitarum ſtudio in idololatriam, per* ὑστέρωσιν, *quam diximus ſuprà ver. 13. qua continentur duo crimina, unũ de rebus omnibus ad idola tranſlatis, duobus ver. alterum, de filiis ablatis inhumanitate & impietate ſumma, duobus alteris.* 20 Præterea] *alterum crimen, ut modò diximus: de quo ſi quis multa volet cognoſcere, legat Euſebium ſub finem lib. 2. de præparatione Evangelica. Interdictum autem diſertè habetur Levit. 18. 21. & 22. & ſequentibus.* Conſumendos] *igne videlicet, ut a rege Moabitarum factum eſt, 2. Regum 3. 27.* An minus] *quaſi dicat, hoc verò facinus altero eſt longè indignius, & me adhuc ampliùs afficit, quòd expoſuiſti eos idolis qui fœdere erant mei.* 21 Filios meos] *id eſt, ipſos quoque primogenitos: vide infrà 20. 26.* 22 Et cum] *exornatio prioris membri prolepſeos, de fœderibus procuratis & junctis cum his & illis gentibus promiſcuè, omiſſa fide & veritate promiſſionum Dei, & totius conjugalis fœderis ratione.* Cùm eſſes] *id eſt, jam olim futurum fuiſſe ut nulla eſſes, niſi cepiſſem de te miſericordiam; & quòd nunc ſuperſtes ſis, id a me uno gratioſè profectum eſſe.* 23 Væ væ] *exclamatio pathetica.* 24 Extrueres] *id eſt, omnia compares quæ ad commoditatem tuæ ſortationis putabas pertinere, ut palàm faceres te proſtibulum eſſe impuriſſimum, & te oculis omnium obtruderes: quod generatim exprobratum hoc & ſeq. ver. deinde minutatim explanatur, tum nominatis gentibus quæ ad ſcortationem hanc fuerant adductæ, verſib. quatuor, tum expreſſo hippomane quo in ſcortationem iſtam exarſerunt Jiſraëlitæ, ver. 30. & quatuor ſeq. vide ſimilia Jirmeja 2. & ſeq.* 26 Cum Ægypt.] *ut factum eſt temporibus Chizkijæ, Jeſchahh. 30. & 31. deinde Jehojakimi & Tzidkijæ, 2. Reg. 24. & 25. contra mandatum Dei, Deut. 17. 16.* Toroſis] *ſic pergit in allegoria, & deſignat accuratiſſimam Jiſraëlitarum libidinem, ut infrà 23. 20.* 27 Cumque ecce] *tranſitio ad ſecundos amatores, videlicet Aſſyrios; in quorum fidem Achaz ſe contulit propter immiſſas a Deo caſtigationes: vide 2. Reg. 16. 7. & 2. Chro. 28.* Diminuerem] *ex comminatione Levit. 26. 20. & Deut. 28. 23. &* 33 Peliſchtæarum] *vide 2. Chro. 28. 18. & Jeſchahh. 15.* Quæ confuſæ] *i. quam etiam pudebat maleficiorum tuorum, licet projectæ eſſent ad omnem impuritatem; adeò fuerunt turpia & gravia ſcelera tua: vide Jirmej. 2. 33.* 29 Cum Chaldæis] *videlicet ex quo tempore Merodac-baladan legationem ad Chizkijam tranſmiſerat, 2. Reg. 20. 12. & Jeſchahh. 39.* 30 Quàm languid.] *expoſitio elegantiſſimà hippomanis per admirationem, ut diximus in ver. 24. qua gradatim oſtenditur inſanus Judæorum furor in conciliandis exteris, primùm per comparationem meretricis quæſtuariæ, hoc ver. deinde adulteræ libidinoſiſſimæ, quæ abjectio & contempto omni quæſtus ſtudio libidine tantùm perfidioſè abripitur (ut de Meſſalina Claudii res portentoſas ſcribunt hiſtorici) duob. ver. ſeq. ac poſtremò illius quæ tantopere fertur præceps in libidinem, ut ipſa amatores redimat de ſuo atque muneretur, qui ſummus eſt gradus libidinis. q. d. Propheta, nequeo ſatis mirari cum animo meo tantum furorem tuum, quæ tibi ſcortando nunquam ſatisfacis, ſed adhuc contabeſcis præ ardore libidinis, eamq; nulla ratione nullis amatoribus adhuc explere potuiſti: cujus hoc documentum eſt certiſſimum, quòd non expectas dum ab amatoribus redimaris, prout meretrices quæſtuariæ ſolent, neque ſatis habes ut gratis concilies amatores & adjungas tibi, ſed ultrò exhauris facultates tuas, & meas ipſius res ſacrilegè profundis ad illos redimendos comparandoſq;.* 31 Scortum] *id eſt, ne cum adultera illa quidem comparari debes quæ non exercet quæſtum meritorium, ſed gratis proſtituit ſe perita ſtudio libidinis: ut exponitur ſequen. ver.* 33 Pretia] *videlicet plurima & ampliſſima: quod facit ad amplificationem ſceleris.* 35 Idcirco] *tranſitio ad ſecundam partem prophetiæ, nempe dictionem ſententiæ, ut diximus in ver. 1. Continet autem hæc ſententia propoſitionem, & exornationem ſive confirmationem ejus. Ac propoſitionis quidem partes omnino duæ ſunt, quarum una ſummatim cauſas ſententiæ ferendæ explicat,*

plicat, ver. 36. altera judicium in ſceleratam adulteram eventurum, uſque ad ver. 45. Exornationis verò
partes ſunt totidem, ut ſuo loco dicturi ſumus. 36 Virus tuum] id eſt, ſordes tuæ profluentes ex te propter
frequentiam & aſſiduitatem ſcortationis tuæ: confer cum Jirmej. 2. 23. & ſeq. Vox autem Hhebræa
propriè quidem æs ſignificat; ſed metonymicè quoque pro ærugine, id eſt, virulenia illa & damnoſa materia
accipitur quam æs madefactum generat, ac proinde ad omne virus accommodatur. Novimus quidem a pleriſque
aliter accipi, videlicet pro fundo & ima parte rei alicujus: ſed tota illa interpretatio manavit ex falſa
hujus loci intelligentia; cùm tamen hoc membrum fuerit ex ſequente intelligendum, & ex adjuncto verbo.
37 Idcirco] ſententiæ dictio ſive judicium duas partes continet, ſupplicium, & ignominiam, hoc ver. e quibus
ſupplicium exponitur deinceps uſque ad ver. 43. ignominia verò, ver. 43. & 44. Omnes amator.] ex
quibus conſtabat exercitus Babylonii. 38 Adulterarum] de quo judicio vide Levit. 20. 10. & Deut.
22. 22. Effundentium] de quo judicio vide Gen. 9. 6. & Exodi 21. 12. Æſtu iræ] videlicet Dei, qui
ut juſtus judex in ſanguinolentos exæſtuat, & tanquam juſtus maritus zelotypus eſt uxoris adulteræ. 39
Fornicem tuam] de qua ſuprà 24. & 31. id eſt, in urbe Jeruſchalaimorum ſedes adulteriorum tuorum a te
comparatas. Inſtrumenta] de quibus ſuprà ver. 10. & ſequentibus. 40 Obruent te] ut jus eſſe contra
adulteras homicidiaſque ex lege ſuprà oſtendimus. 41 Comburent] vide complementum 2. Reg. 25. &
2. Chron. 36. & Jirmejæ 52. Ante oculos] id eſt, palàm, ita ut ſis omnibus exemplo, multiſque ludibrio:
prout de Edomæis legitur Pſal. 137. 7. & Lament. 1. & 4. de Hhamonitis verò, Moabitis, Tyriis, &
Tzidoniis, infrà 25. & ſequentib. 42 Donec recedat] id eſt, donec conſummavero in te ardorem totum
meæ zelotypiæ: ut ſequentia verba explicant. 43 Dierum puer.] id eſt, primæ conditionis tuæ; &
beneficentiæ meæ, de quibus ſuprà ver. 4. & ſequentib. 44 Quiſquis] id eſt, ludibrio eris in ore omnium:
cujus ludibrii argumentum in fine verſus poſitum, eſt μεταβατικὸν ad exornationem ſententiæ. 45 Filia]
exornatio ſententiæ præcedentis, ut diximus in ver. 35. duabus partibus continetur: una eſt, exornatio
cauſarum ab exemplo Cenabhanæorum, Sedomi, & Schomronis, uſque ad ver. 52. altera eſt exornatio &
confirmatio judicii, inde ad ver. 60. Horum autem verborum ſenſus eſt, nullo pacto a parentibus tuis, ſororibus
tuis, & gente tua degeneras, duobus verſib. imò verò hos omnes omnibus numeris malitia ſuperas, ver.
47. & quatuor ſeq. Faſtidientis] notat Propheta his verbis Cenabhanæos tum a Deo & pietate Noachi
defeciſſe, tum filios ſuos Moleco traduxiſſe, Levi. 18. 21. & 24. quo etiam modo ſequentia de Sedomitis & Jiſraëlitis
ſunt accipienda. Mater] ut ſuprà ver. 3. 46 Major] plures tribus & regiones continens.
Ad ſiniſtra] i. Septentrionem. A dextera] i. ad Meridiem: ut Exodi 26. 18 47 Neque verò] amplificatio
per gradationem. de qua in ver. 45. 48 Ne vivam] confirmatio præcedentis dicti, tum a juramento,
hoc ver. tum a demonſtratione κτ̃ σύγκρισιν, tribus ſeq. 49 Excellentia] ex illa abundantia &
tranquillitate, quas deinde Propheta nominat: vide Gen. 13. 10. & ſeq. Tranquillitas] ex quo gentem
liberaverat Abraham, Gen. 14. Manum paup.] nam etiam duos angelos ſituri erant in platea pernoctare,
eóſque & Lotum ipſum ſumma injuria perſequuti ſunt, Gen. 19. 50 Coram me] vide Gen. 13. 13. 51
Schomron quoque] id eſt, regnum Jiſraëlitarum: quod propterea longè minus peccaſſe dicitur, quia neque
tanta a Deo beneficia acceperat cùm regnum & Sacerdotium in Judæa eſſent, neque fuerat revocatum tam diuturna
patientia: ſed Judæa plura habuit & diuturniora beneficia quibus alliceretur, atque exempla judiciorum
quibus deterreretur; & tamen malitia ſua obſirmata cum beneficiis, judiciis, & documentis Dei aſſiduè
concertavit. Juſtificaſti] vide Jirm. 3. 6. 52 Tu etiam] altera pars exornationis de ſententia lata, ut
diximus in ver. 45. qua primùm affirmatur certiſſimè eventura & conſtantiſſima futura ſententia Dei, ver.
quatuor; deinde universè concluditur, quatuor alteris. Quam adjudicas] id eſt, quam juſtiſſimè illis importatam
eſſe evincitur, & agnoſcit tua ipſius conſcientia. 53 Si reduxero] hypothetica enuntiatio conſtantiæ
Dei in exequenda ſententia ſua. q. d. ſi illos reduxero, vos etiam reducturus ſum; at non ſum reducturus
illos: igitur neque vos reducam, quicquid pſeudoprophetæ vaticinentur vobis ad gratiam. Sic Deus Judæis
illius temporis comminatur; ex quorum tamen poſteris reliquias ſervatum iri docet infrà ver. 60. & ſequentibus.
ſimile judicium vide Numer. 14. 54 Conſolationi] ut ſuprà 14. 22. 56 Cùm non]
concluſio ſententiæ, cauſam & judicium breviter complectens, binis verſibus. Cauſa autem ponitur unica, nimirum
obſirmatus animus & ἀμεταμέλητος, quamvis revocatus fuiſſet duobus exemplis graviſſimis ſeveritatis
Dei; uno in Sedomitas, hoc ver. altero in Jiſraëlitas, ver. ſequente. In auribus] id eſt, fugeris de induſtria
omnem recordationem tanti judicii, quamvis ad eum finem illud effeciſſet Deus, Gen. 18. 19. 57 Necdum]
id eſt, nondum evicta fueris apud animum tuum & agnoveris malitiam tuam, ex quo Jiſraëlitæ flagellati
& peſſundati ſunt in conſpectu tuo, ut præmonita eorum exemplo reſipiſceres. Cùm eſſet temp.]
id eſt, cùm probroſè Schomron ſoror tua a Syris, & Peliſchtæis, finitimiſque profligaretur duce Aſſyrio. Quæ
depop.] id eſt, æquè te ac Schomronem profligaſſent, niſi cuſtos fuiſſem tuus, teque ab illis vindicaſſem:
ut promiſerat Deus Jeſchahh. 7. & 8. 59 Execrationem] id eſt, negligens & frangens fidem mihi
jurejurando datam (ut ſuprà ver. 8.) execratione fœderi conjuncta tete obſtrinxiſti: ſynecdoche. 60 Veruntamen]
ultima pars prophetiæ, promiſſio erga reliquias electas, ut diximus in ver. Recordatus]
vide Gen. 8. 1. 61 Aſſumendo] id eſt, cooptando tecum ex Jiſraëlitis & gentibus electos in Eccleſiam
Chriſti. Dabo tibi] id eſt, efficiam ut parias ſpirituales liberos verbo Evangelii, ut Jeſchahh. 54. & ſequentibus.
Non quidem] id eſt, non ex illo fœdere Legis quod tu fregiſti; ſed ex fœdere novo Evangelii,
non in tabulis lapideis, ſed in tabulis carneis cordis inſcripto per ſpiritum Dei vivi, ut dicitur verſu ſequente,
vide Jirmejæ 31. 31. & ſequentibus, 2. Corinth. 3. 3. & Heb. 8. 8. 63 Ut recorderis] id eſt, ut tu recepta
in illud fœdus ducaris pœnitentia anteactæ vitæ; ac proinde ſola fide expiationem a me in Chriſto perfectam
complectaris, & gloriam totam ſoli Deo tribuas ſervatori tuo. Nec ſit tibi] id eſt, planè obmuteſcas,
tibi confuſionem tuæ faciei tribuens & Deo ſalutem tuam: ut Ijobi. 5. 16. & Pſal. 107. 42.

CAPUT XVII.

Propheta ænigmate figurat, & prophetia explicat captivitatem Jeconiæ, beneficium Nebucad-netzaris in Tzidkijam, & hujus perfidiam ineuntis fœdus cum Ægyptio: deinde ſeveriſſimum Dei judicium ipſi regnoque toti denuntiat: promiſſiones denique Evangelii ſubjicit ad conſolandum pios in eccleſia catholica.

1 *ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
2 Fili hominis, propone ænigma, & utere parabola; *de domo Jiſraëlis,

3 Dicens, *ſic ait Dominus Jehova, *aquila quædam maxima, magna alis [a] *alatiſſima, plena plumis, cui ineſt [b] ſpecies artificioſiſſima; *veniens ad Libanum deſumpſit *calamum ſummum cedri:

4 *Summitatem tenerorum ramorum ejus decerpſit; & deferens in *terram [c] negotiatoriam, in *civitate aromatariorum poſuit illam.

5 Accipiens verò *e ſemine illius terræ poſuit ipſum *in agro [d] ſativo; acceptum *ſecundum aquas multas, *[e] circumſpectiſſimè poſuit.

6 *Atque hæc quidem germinaſſet, [f] abiiſſet in vitem luxuriantem humilis ſtatura, ſpectantibus palmitibus hujus ad illam, & radicibus hujus ſubjectis illi: abiiſſet, inquam, in vitem, edidiſſetq́; ramos, & emiſiſſet ramuſculos:

7 Sed fuit aquila [g] quædam magna, magna alis, & copioſa plumis; ad quam ecce *vitis iſta applicuit *radices ſuas, & palmites ſuos emiſit ad eam, ut *irrigaret ipſam *ex areolis plantationis ipſius;

8 *Iſta in agro bono ad aquas multas plantata; editura ramos, & latura fructum, *denique* futura vitis magnifica.

9 *Dic, ſic ait Dominus Jehova, *an* proſperaretur? an non radices ejus *diſrumpet, & fructum ejus ſuccidet, & ſiccabit? omnibus frondibus germinis ſui exſiccabitur? & *an* non brachio magno & populo multo [h] extirpaturus eſt eam radicitus?

10 *Ut ecce plantata ſit, proſperabitúrne? an non attingente ipſam [i] *Euro exſiccabitur prorſus? *cum areolis germinationis ſuæ exſiccabitur?

11 *Deinde fuit verbū Jehovæ ad me, dicendo,

12 Dic jam domui iſti [k] rebelli, an neſcitis quid *ſibi velint* hæc? dic, ecce venerat rex Babyloniæ *in urbem* Jeruſchalaimorum, cujus accipiens Regem & Principes abduxit eos ad ſe in Babyloniam:

13 Deinde accipiens de ſemine [l] regio, pepigerat cum eo fœdus; & adigens eum ad *execrationem potentes iſtius regionis acceperat,

14 Ut eſſet regnum humile, ne efferret ſe; ut obſervando fœdus ſuum ſtaret.

15 Sed rebellavit contra illum, mittendo legatos ſuos in Ægyptum, ut det ſibi equos populumq́; multum: an proſperabitur? an eripiet ſe qui facit iſta? qui irritum fecit fœdus, etiamne eripiet ſe?

16 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, niſi *in loco illius regis qui regem conſtituerat ipſum, cujus ſpernit execrationem, & cujus irritum facit fœdus; apud illum in medio Babyloniæ moriatur.

17 Neque copiis magnis aut congregatione multa *facturus *quicquam* eſt cum ipſo Parhho in bello; cùm *diffundet *ille* miſſilia catapultaria, & cùm extruet propugnacula: ad excindendum animas multas.

18 Cùm ſpernat execrationem irritum faciendo fœdus; quia ecce *junxit manum ſuam, & omnia iſta facit, non eripiet ſe,

19 *Idcirco ſic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, niſi execrationem *meam quam ſpernit & fœdus meum quod irritum facit; hoc reponam in caput ipſius.

20 Nam expandam ſuper ipſum rete meum, & capietur ſagena mea; deducenſq́; ipſum in Babyloniam diſceptabo cum ipſo ibi *de* prævaricatione ipſius qua prævaricatur contra me:

Supra 12.13

21 Et omnes profugi ejus cum omnibus agminibus ejus gladio cadent, & qui reliqui erunt in omnem ventum diſpandentur; ut experiamini me Jehovam loquutum eſſe.

22 *Sic ait Dominus Jehova, attamen accipiens ego *e ſummo calamo illius cedri proceræ reponam: e ſummitate tenerorum ramorum ejus tenellum decerpens, plantabo ego ſuper *montem altum & aggeſtum:

23 *In monte celſitudinis Jiſraëlis plantabo eum, & proferens ramum faciet fructum, & abibit in cedrum magnificam: habitabuntq́; ſub ea omnes aves cujuſcunque alæ, in umbra palmitū ejus habitabunt.

24 Ita experientur omnes arbores agri me eſſe Jehovam, dejicere arborem altam, exaltare arborem dejectam, exſiccare arborem virentem, & facere ut floreat arbor ſicca: ego Jehova dixi, & faciam.

[a] Heb. *longa alæ.*
[b] Heb. *phrygionicum opus.*
[c] Heb. *negotiatoris.*
[d] Heb. *ſeminis.*
[e] Heb. *circumſpectione accuratiſſima.*
[f] Heb. *fuiſſet: ſic deinceps.*
[g] Heb. *una.*
[h] Heb. *ſublaturus eam à radicibus ipſius.*
[i] Heb. *vento orientali.*
[k] Heb. *rebellionis.*
2. Reg. 24.17.
[l] Heb. *regni.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ, præter inſcriptionem duobus verſibus comprehenſam, partes omnino ſunt duæ: una eſt, narratio prophetica funeſtiſſimi excidii eventuri Tzidkijæ Regi & Judææ toti, uſque ad ver. 22. altera eſt promiſſio Evangelica pro electis reliquiis, tribus verſibus ultimis.* 2 De domo] *i. de toto Jiſraële, tum ratione calamitatum quæ denuntiantur reprobis, tum etiam promiſſorum: quæ duo ſunt capita hujus prophetiæ.* 3 Sic ait] *prior hæc pars prophetiæ de Judæorum ærumnis duas partes complectitur, typum, uſque ad ver. 11. & enarrationem illius, uſque ad 22. Utrobique autem narrationis ſumma ſunt capita duo: nimirum cauſarum explicatio ex quibus judicia conſequutura ſunt, & prophetia judiciorum quæ in Judæam erant eventura propter antegreſſas cauſas.* Aquila quæd.] *typus magni Nebucad-netzaris regis potentiſſimi: ut exponitur ver. 12.* Alatiſſima] *id eſt, omnium inſtructiſſima iis rebus quæ ad volatum pertinent: ſic una voce Propheta oſtendit quàm Ægyptio præſtiterit Babylonius, de quo ver. 7.* Veniens] *id eſt, invadens regnum Judææ, quod cum præſtantiſſima Libani ſylva comparatur.* Calamum] *id eſt, cacumen, & ſurculum ſummum, ſive taleam quæ ad inſitionem ex arbore avelli ſolet; unde vox Hhebræa appellatur. Eſt autem typus Jeconjæ regis.* 4 Summitatem] *id eſt, principes Judææ; ut dicitur ver. 12.* Terram] *id eſt, in Babyloniam emporiis celebrem.* Civitate arom.] *id eſt, molliſſima & luxurioſiſſima: quaſi omnes Babylonis cives præ mollitie redolerent aromata, aut facerent aromatariam.* 5 E ſemine] *id eſt, ſemine regio, ut ipſe interpretatur ver. 13. nimirum Tzidkijam patruum Jeconjæ.* In agro ſat.] *id eſt, in Judæa ipſa reſtituit, ubi adhuc futura erat ſementis non incommoda (ut ſequentia docent) niſi ipſius culpa aliter accidiſſet.* Secundum aquas] *id eſt, in loco irriguo: vide Eccle. 11.1.* Circumſpectiſſimè] *id eſt, omnibus legittimis cautionibus adhibitis quæ ad ſtabiliendum fœdus & firmanda illius jura omnino pertinebant, nempe legibus & conditionibus in fœdere dictis, jurejurando præſtito, obſidibus acceptis, & ſi qua ſunt ejuſmodi quibus de ſtabilitate fœderis provideri poteſt; ut dicitur ver. 13. & 14.* 6

Atque hæc] *id eſt, huic Regi Tzidkijæ (qui cum vite humili comparatur) optimè ceſſiſſet, ſi in obſequio Ne-*
bucad-netzaris permanſiſſet. 7 Aquila] *typus Ægyptii, ut exponitur ver. 15.* Vitis iſta] *id eſt, Rex*
Tzidkija fœdus init cum Ægyptio, fidem frangens Babylonio, ver. 15. Radices] *id eſt, legationes clàm*
quaſi per cuniculos emiſit ad Ægyptium: vide Jirmejæ 37. & 38. ſic exponitur infrà ver. 15. Irrigaret
ipſam] *id eſt, currus & equos ſuppeditaret ad firmandum ipſum.* Ex areolis] *id eſt, copiis Ægypti, quæ*
tota interluitur Nilo, & rivis per areas ductis irrigatur: ſic alludit propheta ad rationem Ægyptiorum.
8 Iſta] *amplificatio, ex eo quòd nulla fuerat Regi Tzidkijæ juſta occaſio adſciſcendi Ægyptium, ut ver. 6.*
9 Dic] *ſecundum caput typi, ut diximus in ver. 3. judiciorum denuntiatio.* Diſrumpet] *nimirum Baby-*
lonius, ut exponitur ver. 16. & 20. 10 Ut ecce] *occupatio, quaſi dicat, eſto ſanè, ſit benè plantata &*
loco optimo: peribit tamen. Euro] *noxio vitibus, teſte Columella lib. 5. cap. 5. Eſt autem hic typus divini*
judicii per Babylonium. Cum areolis] *id eſt, quoſcunque aquæ ductus ad ſe ab Ægypto derivaverit.*
11 Deinde] *anagoge ſive accommodatio typi, ut diximus in verſ. 3.* 13 Execrationem] *ut ſuprà*
16.59. vide 2. Chron. 36.13. 16 In locu] *id eſt, Babylone, regia Nebucad-netzaris: ſic Jirmejæ 32.*
5. & 34.3. & ſequentibus. 17 Facturus] *id eſt, adjumento futurus eſt: nam priùs fractus eſt quam co-*
pias Judæis conjungeret. Diffundet] *nempe Babylonius, obſidens Jeruſchalaima pertinaciſſimè.*
18 Junxit manum] *vide Jirmejæ 50.15.* 19 Idcirco] *confirmatio judicii per juramentum.* Me-
am] *id eſt, juratam in nomine meo, & autore me per Prophetas meos, Jirmejæ 38.* 22 Sic ait] *altera*
pars prophetiæ, continens promiſſionem reſtitutionis & amplificationis Eccleſiæ in Chriſto. E ſummo ca-
lamo] *id eſt, de reliquiis ſtirpis regiæ, ex qua fuit Zerubbabel, & ex eo Chriſtus.* Montem altum] *id eſt,*
in Eccleſia, ut Jeſchah. 2.2. 23 In monte] *triplex promiſſio his verbis continetur per Chriſtum ad*
Eccleſiam pertinens: prima eſt amplitudo Chriſti; ſecunda, beneficia ad Eccleſiam in Chriſto pertinentia;
tertia denique, Eccleſiæ per totum orbem propagatio, hoc verſu: quorum omnium finis eſt illuſtratio gloriæ
Dei, verſiculo ultimo.

CAPUT XVIII.

Deus Jiſraëlitas inter ſe expoſtulantes quòd patriorum ſcelerum pœnas darent reprehendens graviſſimè, adminiſtrationem juſtitiæ ſuæ erga juſtos & peccatores explicat: adducentes exemplum ſuum arguit improbitatis, & juſtitiam ſuam omnino a calumniis illorum vindicat: ac poſtremò hortatione clementiſſima ſpem veniæ facit reſipiſcentibus.

1 'FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 'Quid vobis eſt, quòd utimini parabola hac de 'terra Jiſraëlis, dicendo; patres comederunt omphacen, & 'dentes filiorum obſtupeſcunt?

3 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ; 'ſi erit vobis amplius *unde* utamini parabola hac in Jiſraële.

4 'En omnes animæ meæ ſunt, æquè anima patris atque anima filii meæ ſunt: anima 'quæ peccat, ipſa morietur.

5 'Nam cùm quis erit juſtus, [a] exercebitq; 'jus ac juſtitiam,

6 In 'iſtis montibus 'non comedens, & 'oculos ſuos non attollens ad ſtercoreos deos domus Jiſraëlis; uxoremque 'proximi ſui nō polluens, & ad uxorem ex immunditia ſeparatam non appropinquans,

7 'Neminemq; opprimens, 'pignus ſuum debitori reddens, 'rapinam non rapiens; 'panem ſuū eſurienti dans, & nudum operiens veſte,

8 'In uſuram non dans, & fœnus non accipiens, ab iniquitate retrahens manum ſuam; jus [b] verum exercens inter [c] unum & alterum,

9 In ſtatutis meis fideliter ambulans, juraq; mea obſervans [d] colendo veritatem; juſtus hic [e] omnino vivit, dictum Domini Jehovæ.

10 'Quòd ſi genuerit filium effractorem, effuſorem ſanguinis; qui faciat fratri præter 'ullum iſtorum:

11 Qui iſta omnia non faciat; quin etiam in iſtis montibus comedat, & uxorem proximi ſui polluat;

12 Pauperem & egentem opprimat, rapinas rapiat, pignus non reddat; & ad ſtercoreos deos attollat oculos ſuos abominationē faciens,

13 In uſuram det & fœnus accipiat, hiccine viveret? non 'vivet; omnes abominationes iſtas fecit, [f] omnino afficietur morte; [g] cædis ipſius cauſa in ipſo erit.

14 'Quòd ſi ecce genuerit filium qui animadvertat omnia peccata patris ſui quę facit, & animadvertens non faciat ſecundum illa,

15 In iſtis montibus nón comedat, & oculos ſuos non attollat ad ſtercoreos deos domus Jiſraëlis; uxorem proximi ſui non polluat,

16 Et neminem opprimat, pignus non [h] accipiat, & rapinam non rapiat; panem ſuum eſurienti det, & nudum operiat veſte,

17 'A paupere retrahat manum ſuam, uſuram aut fœnus non accipiat, 'jura mea faciat, in ſtatutis meis ambulet; hic non morietur propter iniquitatem patris ſui, omnino vivet.

18 Pater *verò* ipſius quia oppreſſit oppreſſione, rapuit rapinam fratris, & quod non eſt bonum fecit [l] inter populares ſuos; ideo ecce morietur propter iniquitatem ſuam.

19 'Sed dicitis, 'cur? nónne fert filius ipſe propter iniquitatem patris? 'cùm filius jus & juſtitiam exercet, omnia ſtatuta mea obſervat & facit ea, omnino vivet.

20 Anima quæ peccat; ipſa morietur; filius non feret propter iniquitatem patris, & pater non feret propter iniquitatem filii: 'juſtitia juſti cum ipſo erit, & improbitas improbi cum ipſo erit.

21 Cùm autem improbus converſus ab omnibus peccatis ſuis quæ fecit, obſervabit omnia ſtatuta mea, & exercebit jus & juſtitiam; omnino vivet, non morietur:

22 Omnes defectiones ejus quas commiſit nō commemorabuntur ei; in ſua juſtitia quam exercet vivet.

23 'An [k] ullo pacto delector morte improbi? dictum Domini Jehovæ: an non cùm revertitur a viis ſuis, ut vivat?

24 Sed cùm avertens ſe juſtus a juſtitia ſua facit iniquitatem, ſecundum omnes abominationes quas fecerit improbus facit, hiccine vive-

[a] Heb. *faciet: ſic deinceps.*

[b] Heb. *veritatis.*

[c] He. *virum cum viro.*

[d] Heb. *faciendo.*

[e] Heb. *vivendo: ſic deinceps.*

[f] Heb. *moriendo.*

[g] Heb. *ſanguines ipſius in ipſo erunt: ut Levit. 20.9.*

[h] Heb. *pignoretur.*

[l] Heb. *in medio populorum ſuorum.*

[k] Heb. *delectando.*

viveret? [l] omnia juſtè facta ejus quæ fecerit non commemorabuntur; propter prævaricationem ipſius qua prævaricatur, & propter peccatū ipſius quo peccat, propter hæc morietur.

25 Quòd autem dicitis, non eſt [m] æqua via Domini: audite jam, ô domus Jiſraëlis, an via mea non eſſet æqua? annon viæ veſtrę nō ſunt æquæ?

26 Cùm avertit ſe juſtus a juſtitia ſua, & faciens iniquitatē, moritur in illis, propter iniquitatem ſuam quam facit moritur.

27 Cùm autem revertens improbus ab improbitate ſua quam faciebat exercet jus & juſtitiam, hic animam ſuam vivam conſervat:

28 Quia animadvertens revertitur ab omnibus defectionibus ſuis quas commiſit; omnino vivet, non morietur.

29 Attamen dicunt domus Jiſraëlis, non eſt æqua via Domini: an viæ meæ non eſſent æquæ, ô domus Jiſraëlis; annon viæ veſtræ nō ſunt æquæ?

30 Idcirco quemque ſecundum vias ſuas judicabo vos, ô domus Jiſraëlis, dictum Domini Jehovæ: revertimini, & avertite *vos* ab omnibus defectionibus veſtris, ut non ſit vobis offendiculo iniquitas.

31 Abjicite a vobis omnes defectiones veſtras quibus defeciſtis, & facite vobis cor novū & ſpiritum novum: ecquare moreremini, ô domus Jiſraëlis?

32 Non enim delector morte morientis, dictum Domini Jehovæ: avertite itaque vos, & vivete.

[l] Heb. *omnes juſtitiæ.*

[m] Heb. *diſpoſitas: ſic deinceps.*

ANNOTATIO.

1 Fuit] *Hujus prophetiæ, quæ tota eſt ἐπιτιμητικὴ, partes omnino ſunt tres: prima eſt reprehenſio acerrima impii Jiſraëlitarum dicti judicia Dei ludificantium, uſque ad verſū 19. ſecunda eſt confutatio firmamētorum quibus Jiſraëlitæ ſuas blaſphemias adverſus Deum enitebantur ſtabilire, uſque ad ver. 30. tertia eſt concluſio aßerens juſtitiā Dei, & omnes revocans ad reſipiſcentiam certiſſimámque ſalutis expectationem.* 2 Quid vobis] *propoſitio blaſphemi dicti quod etiam habetur Jirmejæ 31.29. & 30. cujus ἀνασκευὴ habetur ſequentibus.* Terra Jiſ.] *id eſt, Jiſraëlitis, metonymicè.* Dentes filior] *i. filii luunt injuſtè ſcelerum paternorum pœnas.* 3 Ne vivam] *præcedentis blaſphemiæ ἀνασκευὴ primùm univerſe fit per enuntiationē juſtitiæ Dei juramento confirmatam, duobus verſ. deinde per accommodationem promiſſorum & minarum ejus ad tria perſonarum genera: nempe ad juſtum, ver. 5. & quatuor ſequentibus; ad injuſtum juſti filium, verſib. quatuor; & ad juſtum injuſti filium, ad verſum 19. uſque.* Si erit] *id eſt, niſi manifeſtò & illico, at præſentiſſima edam judicia mea in ſingulos veſtrûm cùm peccaveritis; quandoquidem tam ſtudioſi eſtis cavillandi ea.* 4 En omnes] *ætiologia proximi præcedentis dicti a natura ſtudióque Dei in res creatas ſuas: quòd dicitis, inquit, vos injuſtè culpam alienam luere, eſtis in me contumelioſi: nam ego ut omniū creator ſum, ita paterno ſtudio erga omnes ducor: non poſſum a me temerè abalienare quemquam; ſed ſi quis abalienatur, id ipſi ſua injuſtitia evenit, non injuria mea: ac propterea ſtatui non amplius ita diſſimulare juſtitiam meam ſicut antè feci, ut me a calumniis improborum vindicem. Hoc generatim dictum per gradationem deinceps exornatur.* Quæ peccat] *ac proinde peccato ſuo ſe ipſam alienat a me, qui ſum vitæ & ſalutis autor.* 5 Nam cùm] *primum gradationis membrum, ut diximus in ver. 3.* Jus ac juſt.] *videlicet erga Deum & homines bona fide & conſcientia, ut ſequentia exempla commonſtrant.* 6 Iſtis mont.] *id eſt, in excelſis, ubi idola colebantur, ut Deut. 12.2.* Non comedens] *videlicet idolothyta, de quibus Pſal. 106.28. & 1. Cor. 8. & 10.* Oculos] *id eſt, non implorans idola, ſynecdochicè a ſigno, ut Pſal. 123.1.* Proximi ſui] *id eſt, ullius: vide Levit. 18.19. & 20.* 7 Neminem] *ex lege Exod. 22.21. & Levit. 25.14. & 17.* Pignus ſuum] *ex lege Exod. 22.26. & Deut. 24.12.* Rapinam] *ex lege Lev. 19.13.* Panem] *ex lege Deut. 15.7. & ſeq. ut Jeſchahh. 58.7.* 8 In uſuram] *ex lege Exod. 22.25. Levit. 25.35. & ſeq.* 10 Quòd ſi] *ſecundum gradationis membrum, de quo in ver. 3.* Ullum iſtor.] *nempe ſtatutorum & judiciorum Dei, de quibus ver. 9.* 14 Quòd ſi] *tertium gradationis membrum, de quo ver. 3.* 17 A paupere] *videlicet opprimendo.* 19 Sed dicitis] *ſecunda pars prophetiæ confutans verba Jiſraëlitarum reſponſantium Deo. Sunt autem hujus confutationis partes duæ ad duas objectiones Jiſraëlitarum: quorum prior objectio fuit, exemplum ſuum ſatis documento eſſe ut filii dent pœnas paternorum ſcelerum, hoc ver. huic reſpondetur uſque ad ver. 25. poſterior fuit hominum præfractorum, qui quamvis convicti; obganniebant tamen utcunque ſe res haberet, non ſatis æquam eſſe adminiſtrationem Dei: cui reſpondetur ad ver. 30 uſque.* Cur] *q.d. quamobrem hoc negas tu? aut nos non auſimus confirmare ab exemplo noſtro, qui inculpati luimus parentū criminoſorum culpas?* Cùm filius] *jam incipit Deus confutare præcedentem blaſphemiam eadem gradatione quæ antè dicta eſt; juſti videlicet, duob. ver. injuſti reſipiſcentis, ver. 21. & duob. ſeq. ac juſti ſeſe avertentis, ver. 24.* 20 Juſtitia] *id eſt, præmium juſtitiæ ſynecdochicè, ut in membro antitheto improbitatis pœna eſt intelligenda.* 23 An ullo pacto] *argumentum a natura Dei quod perſtrinximus in ver. 4. ut infrà duobus ver. ultimis, accipiendum κατά τι. q.d. nónne majorem delectationem capturus eßem ex reſipiſcentia improbi ad ſalutem, quàm ex ipſius morte, ſi ſeſe daret in reſipiſcentiam?* 25 Quod autem] *ſecundus confutationis locus, ut diximus in verſ. 19.* Audite] *hac confutatione Deus primùm κατὰ θέσιν æquitatem ſuæ adminiſtrationis aßerit, & iniquitatis Judæos damnat, hoc ver. deinde ſingillatim gradationi ſermonem accommodat, ut ſuprà: niſi quòd ejus qui ſibi in juſtitia ſua conſtat mentio omittitur, quia extra controverſiam eſt.* 26 In illis] *videlicet viis ſuis iniquis, a quibus minimè reſipiſcit.* 29 Attamen] *indignantis verba, quibus ad concluſionem tranſitur a confutatione.* 30 Idcirco] *concluſio prophetiæ, qua primùm Deus ſe omnia juſtè adminiſtraturum eße confirmat, deinde Jiſraëlitas ad juſtitiam & regenerationem provocat, hoc & ſeq. verſu; ac poſtremò cauſam hortationis adducit a ſtudio paterno ſuo in homines, & ipſorum bono, verſu ultimo.* Ut non ſit] *id eſt, ne corruatis iniquitate veſtra, ut Jirm. 5.25.* 31 Facite vobis] *id eſt, depoſito vetere homine, qui ſecundum cupiditates fallaces corrumpitur, renovamini ſpiritu mentis veſtræ, & induite novum hominem qui ſecundum Deum conditus eſt in juſtitia & ſanctimonia veritatis; ut nihil ſapiatis corde, nihil ſpiretis aut velitis ſpiritu, niſi novitatem puram: quæ quidē omnia ſunt ex Deo, qui reconciliavit nos ſibi per Jeſum Chriſtum, Epheſ. 4.22. & 2. Cor. 5.17. & ſequentibus.*

CAPUT XIX.

Deus lamentationem præſcribit de Judæorum regno; quòd de priſtina ſua dignitate decidens Regum impiorum & inhumanorum culpa, jam propè labefactatum ſit, & mox ſine ſpe reſtitutionis ſit collapſurum uſque in adventum Chriſti.

1' TU autem profer lamentationem de 'principibus Jiſraëlis,

2 Dicens, 'quid *erat* mater tua? leæna inter leones recubans; [a]inter juvenes leones educans' catulos ſuos.

3 Sed evehente ipſa unum e catulis ſuis, cùm juvenis leo factus eſſet; & cùm didiciſſet prædari prædam, 'homines comediſſet:

4 Audientes *concurrerunt* in eum gentes, quarum in fovea captus eſt; & deduxerunt eũ [b]' uncis in terram Ægypti.

5 Videns autem illa, cùm 'ſpe aluiſſet ſe ſe, periiſſe expectationem ſuam; accepit 'unum e catulis ſuis quem effecit juvenem leonem.

6 Hic continenter ambulans inter leones, juvenis leo factus; didicit prædari prædam, homines comedit:

7 'Etiam cognovit de [c] viduatis palatiis eorum, & civitates eorum vaſtavit: adeò ut deſolaretur terra & [d] quæ implent eam, a voce rugitus ejus.

8 Quapropter diſpoſuerunt contra eum 'gentes circumquaque ex provinciis; & expandaerunt contra eum rete ſuum, quorum in fovea captus eſt.

9 Tum ponentes eum in clauſtro [e]uncis adhibitis, deduxerunt eum ad regem Babyloniæ; 'deducturi eum 'in munitiones, ut non exaudiretur vox ejus amplius in montibus Jiſraëlis.

10 'In quiete tua mater tua ſimilis erat viti plantatæ ſecundum aquas; fructifera & frondoſa erat ab aquis multis:

11 'Erantque ei ſcipiones [f] robuſti cum virgis dominantium, & alta erat ſtatura' ejus, ſupra 'intercurrentes ramos denſos; ita ut conſpicua eſſet altitudine ſua cum multitudine palmitum ſuorum.

12 Sed 'avulſa æſtu iræ in terram dejecta eſt, & [g] Eurus arefecit fructum ejus; defregerunt ſeſe, & aruerunt, ſcipionem robuſtum ejus ignis conſumpſit.

13 Nunc enim 'plantata eſt in deſerto, in terra ſicca & ſiticuloſa:

14 Et exiens ignis 'e ſcipione ramorum ejus, fructum ejus conſumit, 'adeò ut non ſit in ea ſcipio robuſtus, virga dominatura: 'hæc lamentatio eſt, quæ ſit pro lamentatione.

[a] Heb. *in medio juvenum leonum.*

[b] Heb. *hamis.*

[c] Heb. *viduis.*

[d] Heb. *plenitudo ejus.*

[e] Heb. *cum uncis.*

[f] Heb. *roboris: ſic ver. 12. & ultimo.*

[g] Heb. *ventus orientalis.*

ANNOTATIO.

1 Tu autem] *Hujus capitis argumentum omnibus eſt evidens ex mandato Dei quod habetur verſ. 1. & ultimo. Eſt enim toto hoc capite lamentatio de flebili regni Judæorum ſtatu inde a morte Joſchijæ: qui ſtatus exponitur duabus allegoriis; una, leænæ & catulorum, uſque ad verſ. 10. altera, vitis & fructuum, verſibus quinque ſequentibus.* Principibus] *id eſt regulis; qui jam non poterant meritò dici reges, cùm omnes a Joachazo fuerint beneficiarii, primùm regis Ægyptiorum, deinde Babyloniorum.* 2 Quid erat mater] *priore hac allegoria gens Judæorum & regnum totum cum leæna comparatur, Reges verò cum illius catulis. Ac leænæ quidem conditio deſcribitur, hoc ver. deinde verò duorum catulorum; quorum unus typus eſt Joachazi ſive Jochananis, ver. 3. & 4. alter Jehojakimi; ver. 5. & ſequentibus. In conditione autem leænæ duo obſervanda ſunt; tum quòd inter leones, id eſt, finitimos feros & crudeles, ſecurè priùs habitaverat, tum etiam quòd ipſa catulos ſuos educaverat & reges inſtituerat ſibi: quæ dignitatis & roboris commemoratio exaggerat lamentationis argumentum, ut in ſecunda allegoria, ver. 10. & 11.* Catulos] *ex prophetia Jahhakobi, Gen. 49. 9.* 3 Homines] *i. abuſus eſſet authoritate ſua ad inhumanitatem feram, 2. Reg. 23. 32.* 4 Uncis] *i. captivum; ibidem ver. 33. & Jirm. 22. 11. & ſeq.* 5 Spe alluiſſet] *viz. redhibendi & recuperandi Regis ſui precario ab Ægyptio.* Unum] *Jehojakimũ Joachazi fratrem, datum ab Ægyptio, 2. Reg. 23. 34.* 7 Etiam] *id eſt, non tantùm in homines feritatem exercuit; ſed etiam de bonis illorum & facultatibus pro libidine ſua ſtatuit, nulla Dei aut hominum reverentia abductus quin ſurſum deorſum verteret omnia. Cognoſcendi autẽ verbũ hoc modo accipi cùm aliis locis monuimus, tũ Ijobs 38. ſæpiùs.* 8 Gentes] *de quibus 2. Reg. 24. 4.* 9 Deducturi eum] *id eſt, animo deducendi: nam in itinere mortuus eſt, ut prophetaverat Jirmeja 22. 18. & 19.* In munitiones] *id eſt, Babylonem munitiſſimam: vide Jir. 51. 25. & 53.* 10 In quiete tua] *ſecunda allegoria, ut diximus in verſum 1. qua primùm præſtantia antiqua regni Judæorum & regum adumbratur, duobus ver. deinde inclinatio & ruina, tribus. Quod autem vertimus, in quiete tua, adducti tum præcedentis allegoriæ comparatione fecimus, tum ſeq. antitheſi: nam quod alii vertunt ſimilitudinem, ſine exemplo eſt; quod alii ſanguinem, difficile eſt accommodatu, atq; violentũ. Quamobrẽ nos Hhebræũ vocabulũ ab alia radice ducimus quæ ſignificat quieſcere, ut notetur hac voce priſca Judææ tranquillitas.* 11 Erantq;] *i. typicè, florebant Reges potentiſſimi & principes regni; eminebatq; regnum Judææ ſupra alia, Regum ſuorum majeſtate, & principum amplitudine, popularumq; frequentia.* Ejus] *videlicet Regis cujusq;, qui cum ſcipione robuſto comparatus eſt.* Intercurrentes] *id eſt, inter principes eminens.* 12 Avulſa] *videlicet iis rationibus quæ dictæ ſunt ſuperiore allegoria.* 13 Plantata] *id eſt, deportata in locum ſervitutis miſerrimæ, tam contrarium regno quàm deſertum ſiccum infeſtum eſt viti.* 14 E ſcipione] *id eſt, ab ipſo Jehojakimo rege, ipſius culpa, quia frangens fœdus rebellavit contra Babylonium, 2. Reg. 24. 3.* Adeò ut non] *id eſt, ut neque jam adſit rex ullus firmus, neque ſit ullus in poſterum exiturus, donec adveniet Chriſtus; vide Jirmejæ 22. 30.* Hæc lamentatio] *concluſio, verbis Dei mandantis lamentationem.*

CAPUT XX.

Propheta ſeniores ad Deum conſulendum accedentes redarguit hypocriſeos: ac propterea in totum populum

pulum invehens, ordine narrat beneficentiſſimam Dei adminiſtrationem, monitaq́, & indigniſſima populi malificia, ab exitu Ægypti ad ſua uſque tempora: deinde omnes conteſtatus ſeveriſſimum Dei judicium pronuntiat, calamitates eventuras omnibus, minas contra idololatras, & promiſſiones erga bonos; e quibus diſperatus Deum illos perditurum, hos liberaturum dicit ad gloriam ipſius.

[a] Heb. *quinto* menſe *decimo menſis.*

1 FUIT autem anno ſeptimo, [a]quinti mẽſis die decimo, venientes quidam e ſenioribus Jiſraëlis ad conſulendum Jehovam, cùm ſediſſent coram me,

2 Ut eſſet verbum Jehovæ ad me, dicendo,

3 Fili hominis, alloquere ſeniores Jiſraëlis, & dicito ad eos; ſic ait Dominus Jehova, an ad conſulendum me venitis? *ne* vivam ego, ſi conſulor a vobis, dictum Domini Jehovæ.

4 An cauſam ageres iſtorum? an cauſam ageres, fili hominis? abominationes majorum ipſorum notas fac ipſis.

Exod. 38.

5 Indic eis, ſic ait Dominus Jehova, quo die eligens Jiſraëlem ſublata manu mea ſemini domus Jahhakobi *juraveram*, notũmque fecerã me ipſis in terra Ægypti: (*juraveram* autem ſublata manu mea ipſis, dicendo, ego Jehova Deus veſter)

6 Quo *igitur* die ſublata manu mea *juraverã* iſtis me deducturum illos e terra Ægypti in terram quam exploraveram ipſis, affluentem lacte & melle; decus ipſum omnium regionum;

[b] Heb. *deteſtationes oculorum ſuorũ: ſic deinceps.*

7 Edixeram eis, quiſq; [b]res deteſtandas oculis ſuis abjicite, & ſtercoreis diis Ægypti ne polluatis vos; ego ſum Jehova Deus veſter:

8 Rebellantes contra me noluerunt auſcultare mihi, quiſque res deteſtandas oculis ſuis non abjecerunt, & ſtercoreos deos Ægypti non dereliquerunt: quamvis dixiſſem me effuſurum æſtum iræ meæ ſuper eos, ad conſummandum iram meam in eis in media terra Ægypti.

9 Attamen feci propter nomen meum; (ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium [c] inter quas erant, quia notum feceram me ipſis ante oculos illarum) educendo ipſos e terra Ægypti.

[c] Heb. *in quarum medio.*

Exod. 14.

Exod. 14. 25. *& 20. & ſequentibus.*

10 Itaque eduxi ipſos e terra Ægypti, & abduxi ipſos in deſertum:

Levit. 18. 5. *& Deut.* 30. 15.

11 Ubi dedi ipſis ſtatuta mea, & jura mea nota feci ipſis; quæ qui faceret homo, viveret per ea:

Exod. 16. 24. *&* 31. 13.

12 Ac etiam ſabbatha mea dedi ipſis, ut eſſent ſigno inter me & ipſos; [d]ut ſciretur me Jehovam ſanctificare ipſos.

[d] Heb. *ad ſciendum: ſic infrà ver.* 20.

Exod. 20. 5. *&* 23. 21.

13 Sed rebellarunt contra me domus Jiſraëlis in ipſo deſerto, in ſtatutis meis non ambulantes, & jura mea ſpernentes quæ qui feciſſet homo vixiſſet per ea, & ſabbatha mea prophanantes valde: quamvis dixiſſem me effuſurum æſtũ iræ meę ſuper eos in ipſo deſerto ad conſumendum eos.

14 Sed feci propter nomen meum, ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

Num. 14. 28 *& ſeq.*

15 Veruntamen etiam ego ſublata manu mea *juravi* eis in deſerto, me non introducturum illos in terram quam dedi affluẽtem lacte & melle; decus ipſum omnium regionum:

16 Eò quòd jura mea ſpernerent, & in ſtatutis meis non ambularent, ac ſabbatha mea prophanarent: quòd [d] ſtercoreos deos ſuos cor illorũ ſequeretur.

[d] Heb. *poſt ſtercoreos deos ſuos cor illorum iret.*

17 Pepercit tamen oculus meus illis ne perderem illos, neque feci ex eis conſummationem in deſerto:

Num. 15. 18.

18 Edixi enim filiis illorum in deſerto; in ſtatutis patrum veſtrorum ne ambuletis, & jura illorum ne obſervetis, neque ſtercoreis diis illorum vos polluatis:

19 Ego ſum Jehova Deus veſter, in ſtatutis meis ambulate; & jura mea obſervate, ac facite ipſa:

20 Et ſabbatha mea ſanctificate, ut ſint ſigno inter me, & vos; ut ſciatur me Jehovam eſſe Deum veſtrum.

21 Rebellarunt autem contra me ipſi filii, in ſtatutis meis non ambulantes, & jura mea non obſervantes ut facerent ea, quæ qui faceret homo viveret per ea, ſabbatha mea prophanãtes: quamvis dixiſſem me effuſurum æſtum iræ meæ ſuper eos, conſummando iram meam contra eos in deſerto.

22 Sed reducens manum meam feci propter nomen meum; ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

23 Nam etiam ego ſublata manu mea *juraveram* eis in deſerto; me diſperſurum eos in gentes, & ſparſurum eos in regiones:

24 Eò quòd jura mea non facerent, & ſtatuta mea ſpernerent, ac ſabbatha mea prophanarent; denique [e]ſtercoreos deos patrum ſuorum ſequerentur oculi ipſorum.

[e] Heb. *poſt ſtercoreos deos patrum ſuorum oculi.*

25 Atque etiam ego dederam ipſis ſtatuta non bona, & jura per quæ non viverent,

26 Impurans ipſos cum donis ipſorum, eò quòd traducerent omnem aperientem vulvam; ut deſolarem eos, ut experirentur me eſſe Jehovam.

27 Idcirco alloquere domum Jiſraëlis, fili hominis, & indicito eis, ſic ait Dominus Jehova: adhuc hac re blaſphemaverunt me patres veſtri prævaricando contra me prævaricatione,

28 Quòd cùm introduxiſſem eos in terram quã ſublata manu *juraveram* me daturum ipſis; aſpexerunt omnem collem excelſum, & omnem arborem denſis ramis, ubi ſacrificarũt ſacrificia ſua, & ubi dederunt irritamentum oblationis ſuæ, & ubi diſpoſuerunt [f]odores gratos ſuos, denique ubi libarunt libamina ſua:

[f] Heb. *odorem quietum ſuorum.*

29 Et quamvis dicerem, ad eos ipſos qui veniebant eodem quò vos, quid ſit ipſum excelſum; tamen vocatum eſt nomen illius excelſum, uſque in diem hunc.

30 Idcirco dic ad domum Jiſraëlis, ſic ait Dominus Jehova; an in via patrum veſtrorum vos ipſos impuraveritis, & [g]deteſtationes eorum ſequendo vos ſcortati fueritis,

[g] Heb. *poſt deteſtationes ipſorum.*

31 Et offerendo dona veſtra traducendo filios veſtros per ignem, vos ipſos impuraveritis in omnibus ſtercoreis diis veſtris in hunc uſque diem; & ego conſular a vobis, ô domus Jiſraëlis ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, ſi conſular a vobis.

32 Ideoq; quod aſcendit in ſpiritum veſtrum [h]minimè omnium futurum eſt; quod vos dicitis, erimus ut iſtæ gentes, ut nationes iſtarum regionum, miniſtrando ligno & lapidi.

[h] Heb. *aſcendit.*

33 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ; niſi manu robuſta,& brachio extento, ac æſtu iræ effuſo'regnabo ſuper vos,

34 Cùm educam vos ex populis, & congregabo vos ex regionibus in quas diſperſi fueritis; manu robuſta,brachioque extento,& æſtu iræ effuſo.

35 Nam'deducam vos in deſertum populorũ, ubi diſceptabo vobiſcum [i] in os:

[i] Heb. *facie ad faciem.*

36 Quemadmodum diſceptavi cum majoribus veſtris in deſerto terræ Ægypti; ſic diſceptabo vobiſcum,dictum Domini Jehovæ:

37 'Et tranſmittam vos ſub virgam, ut inducam 'vos in vinculum fœderis:

38 Seligenſque ex vobis eos qui rebellant & qui deficiunt a me, 'e terra peregrinationum ipſorum emittam eos, & eorum nemo in terram Jiſraëlis redibit:ita experiemini me eſſe Jehovam.

39 'Vos itaque ô domus Jiſraëlis, ſic ait Dominus Jehova,quiſque ſtercoreos deos ſuos agedum colite,'etiam poſtea,ſiquidem non auſcultatis mihi: 'nomen verò ſanctitatis meæ ne prophanate amplius donis veſtris,& ſtercoreis diis veſtris.

40 'Sed in 'monte ſanctitatis meæ, in monte celſitudinis Jiſraëlis, dictum Domini Jehovæ, ibi colent me 'tota Domus Jiſraëlis, [k] quanta quãta erit in ea terra: ibi acceptos habebo eos, ac ibi'requiram oblationes veſtras, & primitias munerum veſtrorum cum omnibus rebus ſanctis veſtris:

[k] Heb. *tota ipſa.*

41 Cum odore [l] 'grato acceptos habebo vos, quando eduxero vos ex populis,& congregavero vos ex regionibus in quas diſperſi fueritis: & ſanctificabo me in vobis ante oculos ipſarũ gentium.

[l] Heb. *quietis.*

42 Et experiemini me eſſe Jehovam; cùm reduxero vos in terram Jiſraëlis,in terram illam quam ſublata manu mea *juraveram* me daturũ majoribus veſtris:

43 Ubi recordati viarum veſtrarum omniumque actionum veſtrarum quibus vos ipſos impuraſtis, faſtidio eritis vobis ipſis propter omnia mala veſtra quæ feceritis.

Suprà 6. 9.

44 Ita agnoſcetis me eſſe Jehovam, cùm *hæc* fecero erga vos propter nomen meum; non ſecundum vias veſtras peſſimas, & ſecundum actiones veſtras corruptiſſimas,ô domus Jiſraëlis,dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hujus prophetiæ inſcriptio oſtendit tum ipſum tempus & occaſionẽ illius, ver. 1. tum mandatum Dei, ſecundo verſu: tempus verò manifeſtum eſt, nempe quinto anno prophetatam eſſe ante expugnatã & everſa Jeruſchalaima. Sunt autem totius prophetiæ partes duæ: una, hypotheſis qua Deus ſpeciatim ſeniores Jiſraëlis coram hypocriſeos ſceleſtæ reprehendit, ver. 3. & 4. altera, theſis qua univerſè Jiſraëlem redarguit, impiis minatur, & pios promiſſis erigit, inde a ver. 5.* Ad conſulendum] *ſimulatè, quamvis conſilia ſua ſtata afferrent in animis ſuis, ut dicitur infrà ver. 32.* 3 An ad conſulen.] *animo integro, docili, & ad conſilium capiendum comparato. q.d. nónne præjudicata affertis domo, & conſilia quæ verbo tenus petitis jamdiu cudiſtis animo?* 4 Cauſam ageres] *id eſt, ampliùs intercederes apud me iſtorum nomine? quibus non interceſſione ampliùs (ut fingunt) opus eſt, ſed reprehenſione acerbiſſima, & minarum denuntiatione: idem argumentum eſt Jirmejæ 14. ſic ſuprà 14. 2. & 3.* Abominationes] *tranſitio ad theſin, de qua in verſum 1.* 5 Indic eis] *hujus theſeos membra omnino ſunt tria: primum eſt narratio, qua ſingula Dei beneficia comparantur cum indigniſſimis Jiſraëlitarum maleficiis & ingrato animo, uſque ad ver. 30. ſecundum eſt ſententiæ dictio adverſus ingratos & contumaces Jiſraëlitas, uſque ad ver. 40. tertium eſt piarum ſanctarumq; reliquiarum conſolatio a promiſſis Dei, inde ad finem uſque. Narrationis autem (quæ, ut diximus, per ἀγῶνα ſive contentionem tota illuſtratur comparatis Dei operibus cum malefactis populi) partes per ſua tempora diſtinguuntur: primum tempus eſt rerum in Ægypto geſtarum, uſque ad verſ. 9. ſecundum, rerum in deſerto geſtarum tum erga patres, uſque ad ver. 17. tum etiam erga filios, uſque ad verſ. 27. tertium, rerum in terra geſtarum quam ex promiſſo majoribus tradiderat Deus, uſque ad verſ. 30.* Eligens] *id eſt, declarans me elegiſſe, miſſo Moſche & Aharone, Exod. 2. & ſequentibus.* Sublata manu] *vide Gen. 14. 22. q.d. juramentum antè majoribus præſtitum per me ipſum confirmavi, Exod. 3. 6.* Notumque] *verbo, ſignis, & miraculis, Exod. 3. & 4.* 6 Exploraveram] *id eſt, proſpexeram tanquam certiſſimus explorator, ut Numer. 10. 33. humanitus dictum.* Decus ipſum] *epitheton terræ Cenaahanis, ut infrà ver. 15. & Dan. 8. 9.* 7 Edixeram] *etſi verba hæc disertè a Moſche non exprimuntur, non dubium eſt tamen quin ex contrario intelligenda ſint, cùm jubentur Jiſraëlitæ ſervire Deo, Exod. 3. 12. & Moſche hanc cauſam non tantùm populo ſuo, ſed ipſi quoque Parhhoni exponere, Exod. 5. 1.* 8 Noluerunt auſc.] *id eſt, neque fidem habuerunt mihi, ut ipſorum verba & facta demonſtrarunt, Exod 5. 21. & 6. 8. neque ab idolis diſceſſerunt, ut eventus oſtendit Exod. 32.* Dixiſſem] *videlicet niſi ſervirent Deo, ut agnoſcit Moſche Exod. 5. 3. ſic in ſequentibus.* 9 Feci] *id eſt, in præſtanda liberatione perſtiti: ſic ver. 14. & 22.* 21 Ipſi filii] *eorum videlicet qui occubuerunt in deſerto: nam his pepercit Dei oculus, ſuprà ver. 17.* 22 Manum meam] *nimirum quam interminatus fueram, ut dicitur proximè præcedente verſu, & quam ex parte feceram ut experirentur ipſi, verſibus quatuor ſequentibus.* 23 Etiam ego] *exegeſis præcedentis ſermonis, quòd Deus* reduxerit manum ſuam, *quam in Jiſraëlitas duobus modis exercuerat: nempe & per hoſtes, cùm aliquos ex illis captivitati traderet, ut Numer. 21. & per ſe ipſum, cùm eos ipſe caſtigaret acerbiſſimè, ut Numer. 21. & 25. vide in Pſalm. 106. 26. & ſequentibus.* 25 Non bona] *id eſt, ipſis incommoda noxiaq;, ut fuerunt hiatus terræ & ignis, Num. 16. plaga peſtilens, Numer. 17. ſerpentes, Numer. 21. 6. ſententiaq; juridica, Num. 25.* Per quæ non] *id eſt, quæ ſententias mortis continerent.* 26 Impurans] *id eſt, impuros eſſe oſtendens, ut impuros tractans, & a me abdicans.* Omnem aper.] *id eſt, primogenitum, qui ex lege ſacer eſt Domino, Exod. 13. 2. vide ſuprà 16. 21. & infrà ver. 31. atque hæc quidem a Jiſraëlitis fuiſſe facta diſertis verbis non exponit Moſche; ſed tamen non dubium eſt quin fecerit Jiſraël, quando copulatus eſt cum idolo Pehhoris Midjanitarum Deo, Numer. 25.* 28 Aſpexerunt] *id eſt, oculos animumq; ſuum adjecerunt: vide Jeſchahjh. 57. 9. & ſequentibus.* 29 Et quamvis] *videlicet per legem, ſacerdotes pios, Prophetas, & ſervos Dei admonerẽ: ut*

per ſingulas ætates ſervos excitavit Deus ad revocandum populum ſuum a maleficiis: ſic infra 23.43. Eodem quò] *id eſt ad excelſa, quò vos etiam convenitis, ut ſcelerati idololatræ.* Quid ſit] *id eſt, quàm inviſum & exoſum ſit Deo, ac proinde pernicioſum ſuis cultoribus: ut Deut.* 12.*&* 13. Vocatum] *id eſt, permanſit, & integrum eſt conſervatum: ut Jeſchabb.*1.26. 30 Idcirco] *ſecunda pars theſeos, ut diximus in verſum* 5 *ſententiæ dictionem continet; in qua comprehenduntur primùm conteſtatio Jiſraëlitarum propter peccata ipſorum & impudentiſſimam hypocriſin, duobus verſibus; deinde judicium juramento confirmatum, uſque ad verſ.* 39. *& concluſum præſentiſſima abdicatione repudioq́ populi, ver.* 39. 31 Si conſular] *id eſt, ſi in poſterum patiar vos ea hypocriſi perfidiaq́ ad me accedere, ut docet mandato ver.* 39. 32 Quod aſcendit] *id eſt, non ſuccedent cogitationes veſtræ, plurimùm aberitis a veſtris rationibus.* Erimus] *id eſt, eodem loco habebimur, & perfruemur tranquillè iiſdem commodis, ſi communem cultum cum gentibus illis obſervabimus: ut illi dicebant Jirmejæ* 44. 33 Regnabo] *id eſt, Regem me vobis gentibusq́ invitis demonſtrabo, impios affligendo & perdendo, pioſq́ ſecernendo, ut explanatur verſ.* 35. *& tribus ſequent.* 35 Deducam vos] *id eſt, non ſinam vos quieſcere, ut putatis, ó idololatræ; ſed vexabo vos & exagitabo plurimùm per varios populos locis importuniſſimis.* 37 Et tranſmittam] *id eſt, totum populum Jiſraëlis ita probabo & recognoſcam ut paſtor gregem, ad recipiendos in fœdus & in caulam meam bonos, improboſq́ abdicandos: de hac autem ratione vide Levit.* 27.32. Vos] *id eſt, bonos ex vobis, ſynecdochicè, de quibus poſteà ver.* 40. *& ſequentibus.* 38 E terra pereg.] *id eſt, e terra Jiſraëlis, cujus hæredes filios & juſtos dominos ſe gloriabantur eſſe qui in Judæa cum Rege Tzidkija remanſerant: vide ſuprà* 11.14. *& ſeq.* 39 Vos itaque] *graviſſima abdicationis denuntiatio, ut diximus in ver.* 30. Etiam poſtea] *videlicet quàm fueritis e Judæa deportati; cujus non hæredes, ſed inquilini ad momentum eſtis.* Nomen verò] *id eſt, ne ampliùs abutimini nomine meo, neque commune quicquam mecum habetote; ſiquidem idolis veſtris adhæretis, quorum contagio impurari nolo cultum meum: ut hypocritas compellat Deus Jeſchabb.* 1. *&* 66. 40 Sed] *tertium membrum, conſolatio, ut diximus in verſum* 5. Monte ſanct.] *vide ſuprà* 17.23. Tota domus] *nimirum ſelecta, ut dixit antè verſu* 38. Requiram] *non autem vetabo & interdicam vobis, ut feci hypocritis, ver.* 39.

CAPUT XXI.

Deus exitium Judææ primùm allegoria, deinde apertis verbis typoq́ prænuntians, oſtendit quàm graviter ſit per Babylonium affligenda: expeditionis illius conſilia effectaq́ declarat, ac nominatum prædicit cladem regis Tzidkijæ, & ſubverſionem regni in Chriſto demum inſtaurandi: ac poſtremò per occaſionem Hhammonitas nomine inſolentiæ contra Judæos reprehendens, par illis exitiū per Chaldæos futurum pronuntiat.

1 ʼET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, diſpone faciem tuā[a] ʼdexteram verſus, & ʼfac ut ſtillet verſus Auſtrum; ac prophetato in ʼſylvam agreſtem meridiem *verſus:*

3 Et dicito ſylvæ meridianæ, audi verbum Jehovæ: ſic ait Dominus Jehova, ecce ego ʼaccenſurus ſum in te ignem qui conſumat in te ʼomnem arborem viridem, & omnem arborem aridam; non extinguetur flamma [b] inflammatiſſima, & adurentur ea omnes facies ʼa meridie ad Aquilonem:

4 Et [c] experientur omnis caro ʼ me Jehovam incendere illam; non extinguetur.

5 ʼMe autem dicente, aha Domine Jehova; ipſi dicunt de me, nónne [d] artifex eſt parabolarum iſte?

6 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 ʼFili hominis, diſpone faciem tuam verſus Jeruſchalaima, etiam fac ut ſtillet ʼloca ſancta verſus: & prophetato contra terram Jiſraëlis,

8 Dicens terræ Jiſraëlis, ſic ait Jehova, ecce me contra te exerturum ʼ gladium meum e vagina ſua; ut exſcindam ex te ʼjuſtū & improbū:

9 Ut exſcindam ex te juſtum, & improbum, idcirco prodibit gladius meus e vagina ſua contrà omnem carnem a meridie ad Aquilonem:

10 Ut experiantur omnis caro me Jehovam exerere gladium meum e vagina ſua; ʼ non revertetur amplius.

11 ʼTu ergo fili hominis ſuſpira: ʼcum fractione lumborum & amaritudine ſuſpirato ante oculos iſtorum.

12 Eſtóque cùm dicent ad te, quamobrem ſuſpirabundus es ſut dicas, propter [e] rumorem qui advenit, quo liqueſcet omne cor, & remittentur omnes manus, caligabitque omnis ſpiritus, & omnia genua [f] diffluent *ut* aquæ: ecce advenit & fit, dictum Domini Jehovæ.

13 ʼDeinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

14 Fili hominis, prophetato dicens, ſic ait dominus; dic, ʼgladius gladius exacutus, atq; etiā extersus eſt:

15 Ut mactet [g] mactandos exacutus eſt, ut ſit ei ʼcoruſcatio exterſus eſt: ʼan gauderemus, ʼvirga filii mei, *id eſt, gladio* ſpernente omne lignum?

16 Nam tradidit illum extergendum, capiendum manu: ipſe exacutus eſt gladius, idemque exterſus, quem tradat in manum interfectoris.

17 Clama & ejula fili hominis, quia ipſe erit contra populum meum, idemq́ contra omnes principes Jiſraëlis: ʼ detruſi in gladium erunt cum populo meo; idcirco ʼapplaude femori.

18 ʼCùm probatio *eſt*, quid tandem *eſt*? ʼan etiam virga *gladius* ſpernens non eſſet? dictum Domini Jehovæ.

19 Tu itaq; fili hominis prophetato, & [h] ʼcomplode manibus: nam ʼiterabitur gladius [i] tertiò, gladius ʼconfoſſorum, idemq́ gladius confoſſorum magnatum, cubicula permeans illorum.

20 ʼAh factus eſt ad coruſcationem, ʼacuminatus ad mactationem; ut diffluente [k] animo & multiplicatis offendiculis, contra ʼomnes portas eorum diſponam mucronem gladii.

21 [l] ʼUnis viribus dexteram pete, compoſitis pete ſiniſtram; quocunque occurrent tibi res comparatæ.

22 Nam etiam ego ʼcomplodam manibus meis, & ʼfaciam ut requieſcat æſtus iræ meæ: ego Jehova eloquutus ſum.

23 ʼEt fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 Tu autem fili hominis, ʼpropone tibi duas vias

[a] Heb. *via dextrorſum.*

[b] Heb. *flammæ.*

[c] Heb. *videbunt: ut Pſal.* 90.15. *ſic deinceps.*

[d] Heb. παραβολῶν παραβολὰς, *ut infrà* 24 3.

[e] Heb. *auditionem.*

vias adveniente gladio regis Babyloniæ, e terra unius procedentes ambas, & latus ſelige, in capite viam ad civitatem ſelige.

25 Viam *inquam* proponito, qua adveniat gladius contra Rabbatham Hhammonitarum; aut contra Jehudæam cum *urbe* Jeruſchalaimorum munita.

26 Nam ſtabit rex Babyloniæ in [m] bivio, in capite duarum viarum, ad divinandum divinationem; terget [n] cultros, conſulet imagines, inſpiciet jecur.

27 In dextera ipſius erit divinatio, Jeruſchalaima; diſponendos eſſe primores *exercitus*, os aperturos in occiſione, ſublaturos vocem cum clangore: diſponendos *igitur* primores exercitus contra portas, effundenda [o] miſſilia catapultaria, extruendas munitiones.

28 Erit quidem *hoc* iſtis tanquam [p] ſi divines vanitatem in oculis ipſorum, iſtis [q] juratis in juramenta multa: ſed hoc revocabit in memoriam iniquitatem qua capiendi ſunt.

29 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, eò quòd revocatis in memoriam iniquitatem veſtram, dum retegunt ſe defectiones veſtræ, dum apparent peccata veſtra in omnibus actionibus veſtris: quia verſamini in memoria, manu illa capiemini.

30 Tu autem prophane improbe, ô princeps Jiſraëlis; cujus advenit dies, *ſuo* tempore [r] iniquitatis terminus:

[m] Heb. *matre viæ.*

[n] Heb. *diviſorios.*

[o] Heb. *catapultam: ut* 2. *Reg.* 19.32.

[p] Heb. *divinare.*

[q] Heb. *juratis juramentorum.*

[r] Heb. *iniquitas termini: hypallage, ut infrà vers.* 34.

31 Sic ait Dominus Jehova, amove cidarim iſtam, & tolle coronam: [s] hæc futura non eſt; eũ qui in depreſſum *abiit* exalta, & eum qui altus eſt deprime.

32 Perverſam, perverſam, perverſam reddam illam: etiam hæc non futura eſt, donec venerit is cujus eſt jus ipſum & tradidi illud.

33 Tu autem fili hominis prophetato dicens, ſic ait Dominus Jehova de [t] Hhammonitis, & de opprobrio illorum: dicito igitur, gladius gladius [u] diſtrictus eſt, ad mactationem exterſus, ad conſumendum, *exterſus* propter coruſcationem;

34 Dum vides tibi vanitatem, dum divinas tibi mendacium; applicando te ad cervices cõfoſſorum improborum quorum dies advenit, *ſuo* tempore iniquitatis terminus.

35 Repone *gladium* in vaginam ſuam: in loco ubi procreata fuiſti, in terra converſationum tuarum judicabo te:

36 Et effundam ſuper te indignationem meã, igne excandeſcentiæ meæ efflans in te; tradãq; in te malum hominum ardentium, [x] artificum perditionis.

37 Igni eris ad conſumendum, ſanguis tuus erit in medio terræ: non verſaberis in memoria ullius, nam ego Jehova eloquutus ſum.

[s] Heb. *hæc non hæc.*

Jirmejæ 49.

[t] Heb. *filius Hhammonis.*

[u] Heb. *apertus.*

[x] Heb. *fabrorum.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ duæ ſunt in univerſum partes: prima eſt prolepſis ſive propoſitio* καθολικὴ *graviſſimorum Dei judiciorum contra Jiſraëlem totum, uſque ad verſ.* 13 *ſecunda eſt enarratio ſive exornatio copioſior ejuſdem prophetiæ, inde ad finem uſque. In prolepſi autem exponenda tres rationes Propheta adhibet: primùm quidem allegoricam, uſque ad verſum* 5. *deinde verò anagogicam, occaſione ſumpta ab expoſtulatione Prophetæ, uſque ad ver.* 11 *poſtremò verò typicam, duobus verſibus.* 2 Dexteram ver.] *id eſt, reſpice verſus ſitum Jeruſchalaimorum, ut exponit anagoge verſ.* 7. *nam Prophetæ in Meſopotamia verſanti Judæa a meridie erat.* Fac ut ſtillet] *id eſt, obverſa facie eloquere prophetiam tuam: ſic Ijobi* 29.22. *Hhamos* 7.16. *& Micæ* 2.6. Sylvam agreſt.] *id eſt, terram Jiſraëlis, quæ cum ſylva horrente & infructuoſa comparatur: ſic deinceps.* 3 Accenſurus ſum] *id eſt, crudeliſſimum hoſtem immiſſurus.* Omnem arb.] *id eſt, juſtum æquè ac improbum, omnes promiſcuè: eadem ſimilitudine utitur Chriſtus Lucæ* 23.31. A meridie] *id eſt, ab una extremitate ad alteram omnes judicio Dei afficientur graviſſimè: ut oſtenditur ſeq. verſu.* 4 Me Jehovam] *id eſt, non humanum opus, ſed divinum eſſe, ac proinde inexpugnabile.* 5 Me autem] *tranſitio ad anagogen ab expoſtulatione Prophetæ, ut diximus verſ.* 1. 7 Fili hominis] *enarratio præcedentis allegoriæ ferè de verbo ad verbum.* Loca ſancta] *id eſt, templum ipſum, & ſingulas illius partes ſine exceptione.* 8 Gladium meum] *id eſt, Chaldæum a me armatum, quo velut gladio uſurus ſum ad perficienda judicia mea.* Juſtum] *videlicet per comparationem, id eſt, eum qui non uſque adeò contumax & ad injuſtitiam projectus eſt: nam alioqui cœtus omnium ſylva agreſtis nominata eſt, verſ.* 2. *& ipſe Propheta id ipſum oſtendit capite ſequente, verſ.* 18. *vide Jirme.* 3.6. 10 Non revertetur] *videlicet donec funditus conſumpſerit: quod dixerat, non extinguetur, ſuprà verſ.* 4. *ſic comparat poſtremam hanc cladem cum ſuperioribus: in quibus caſtigato aliquantiſper populo tanquam recondebat gladium in vaginam ſuam.* 11 Tu ergo] *tertium membrum, typus, ut notavimus verſ.* 1. Cum fract.] *id eſt, te ipſum exhibeto typum venturæ Judæorum calamitatis, quaſi delumbus eſſes & acerbiſſimè ex malo tuo ejulares; prout Judæi facturi ſunt, quod exponitur ſequente verſ.* 13 Deinde] *poſtquam Propheta denuntiavit rumorem appropinquantis mali; nunc demum tranſit ad ſecundam partem, id eſt, enarrationem præcedentis prophetiæ, ut diximus in verſum* 1. *per hypotypoſin: qua primùm inſtrumenta judicii divini quaſi ſubjiciuntur oculis, & forma illius, uſque ad verſum* 23. *deinde conſilia, uſque ad verſum* 28. *ac poſtremò cauſæ eventuſq; [illegible] capite.* 14 Gladius] *id eſt, jam certiſſimè & accuratiſſimè comparata ſunt arma præſtandis judiciis: ſic deinceps.* 15 Coruſcatio] *i. ſumma aptitudo ad cædendum: nam rubiginem impedimento eſſe omnibus notum eſt: ac propterea gladius coruſcus dicitur Ijobi* 20.25. An gauderemus] *epiphonema, quo Propheta ſuſpiriorum ſuorum cauſam exponit breviter, & incuſat ſurditatem cæcitatemq; Judæorum his impendentibus malis laſcivientium.* Virga filii mei] *id eſt, cum virga ſive flagellum quo Jiſraëlem filium meum ſolitus eram caſtigare, jam non ſit ejuſmodi; ſed effecta ſit gladius crudeliſſimus, qui omnes omnino ſpernat, id eſt, æquè bonos atque improbos perditurus ſit promiſcuè, ut antè dixerat: ſic infrà ver.* 18. 17 Detruſi] *videlicet principes, quos modò nominavit, æquè ac tenues e populo. Hoc autem participium ducimus ab Hebræo verbo quod habetur Pſalm.* 89.45. Applaude] *ut Jirmejæ* 31.19. 18 Cum probatio] *ἐργασία judicii quod modò denuntiavit Dei, primùm a cauſa, nempe obſtinato Judæorum animo, nec reſipiſcente ullis caſtigationibus, hoc*

ver.deinde ab uſu impendentis & inſtantis judicii, verſibus ſeq.ſenſus eſt, cùm tantummodo probo ad ignem
afflictionum, ecquid tandem efficio in populo iſto? inanes ſunt omnes caſtigationes, ut Jeſchahh.1.5.&
Jirmejæ 6.28.& ſequentibus. An etiam virga] id eſt, nónne jam pro virga quam adhibui antehac,
gladio illo ſpernente ac omnes promiſcuè perdituro uterer? de quo ver.15. 19 Complode]id eſt, ſignificatione
manuum gratulare, & exhortare Chaldæos ut perficiant judicia mea contra iſtum contumacem
populum. Sic Deus ſe quoque Chaldæos animaturum eſſe prænuntiat infrà verſ.21. Iterabitur] id eſt,
tribus diſtinctis vicibus cædentur Judæi, & profligabuntur à Chaldæorum copiis. Primùm enim nono die
menſis quarti irruptio in oppidum facta eſt, Tzidkija rex captus, & copiæ ipſius fuſæ: deinde verò ſeptimo
die menſis quinti anno decimo nono Regis Nebucad-netzaru ingreſſus Nebuzar-adan deſtruxit oppidum,
populares deportavit, & principes captivos trucidavit: poſtremò denique anno vigeſimo tertio cùm Gedalja
præfectus regioni fuiſſet occiſus, & ſeditiones ortæ, de quibus Jirmejæ 40. & ſequentibus, adveniens
Nebuzar-adan reliquias deportavit, terrámque totam deſolavit: vide 2.Reg.25.& Jirmejæ 52. Confoſſorum]
id eſt, confoſſurus non paucos, aut tenues, aut in publicum venientes tantùm; ſed quàmplurimos,
etiam ſummos, & in intimis conclavibus perveſtigaturus. 20 Ah] exclamatio pathetica ut
Jeſchahh.1.4.cujus ἐμπλοκὴν indicem affecti quodammodo commiſeratione animi ad perſpicuitatem notavimus,
poſteriorem verſiculi partem priore loco ſtatuentes. Acuminatus]id eſt, elaboratus & exacutus,
ut ſtylus acui ſolet ad exarandum commodiſſimè & valentiſſimè: nam vocem Hhebræam exemplo R. Jonæ
ab Hhebræa ſtyli appellatione ducimus quæ habetur Jirmejæ 17.1. Omnes portas] id eſt, terminum
& ditionem totam, ſynecdochicè: ut Exod.20.10. 21 Unis viribus]apoſtrophe Dei ad gladium,
cui mandat exequutionem ſententiæ ſuæ, per tranſlationem. quaſi dicat, pervade omnes partes totius Judææ,
neque ſinito quicquam tibi effugere. 22 Complodam] ut ſuprà verſ.19. Faciam ut] ut ſuprà
16.42. 23 Et fuit]ſecundum membrum enarrationis de conſultatione Nebucad-netzaris in ſuſcipienda
expeditione:ut diximus in ver.13.quam primùm figurat typo, duobus ver.deinde apertis verbis explicat,
tribus ſeq. 24 Propone tibi]videlicet in tabula, ut ſuprà 4.1.qua expreſſus eſt typus expeditionis Babylonicæ.
Unius]id eſt, ipſius Babylonii, qui procedens e regione ſua dubitavit in utros prius irrumperet,
Judæóſne an Hhammonitas, & quod iter ſuſcepturus eſſet. Latus] id eſt, utram viam ſequuturus ſit.
Capite]i.principio bivii, ubi via una in duas biſidata eſt; quo modo capita viarum appellant Jureconſulti:
ſic infrà ver.26. Ad civitatem] Jeruſchalaima, ut primùm expugnentur dilata contra Rabbathum
Hhammonitarum expeditione. Hanc verò interpretationem freti diſtinctionibus libri manuſcripti aliis præferimus.
26 Nam ſtabit]explicatio typi:ut notavimus ver.23. Terget cul.] ſuperſtitioſos ritus Propheta
exponit, quibus Nebucad-netzar deos ſuos erat conſulturus & litaturus eis. Sacrificia (inquit) faciet quàm
plurima (quod ſynecdochicè hac loquutione terget cultros denotatur) præterea idola ſua conjectu ſortium
conſulet, & quia ipſa ſunt muta neque reſponſa dare poſſunt conſulentibus, adhibebit extiſpicia; ut olim apud
gentes fuerunt haruſpices quorum judiciis ſtatuebantur æquè belli ac pacis leges. Novimus quidem alias interpretationes
placere aliis, ſed hanc ex loci ipſius natura & aliorum comparatione ſimpliciſſimam eſſe judicamus.
27 In dextera]id eſt, omnia divinorum aruſpicúmque reſponſa ſumma conſenſione oſtendent invadenda
Jeruſchalaima: & quæcunque ſortes ad manum venient, docebunt eandem expeditionem primùm ſuſcipiendam
eſſe. Jeruſchalaima]hanc vocem accipimus pro inſcriptione calculorum qui ſorte accidebant.
q.d.omnibus calculis dicentur invadenda eſſe Jeruſchalaima. Diſponendos eſſe] id eſt, facienda eſſe
caſtra & ordinanda, quæ certiſſimè victoriam glorioſam reportatura ſint expugnatis Jeruſchalaimis: huic
enim victoriæ ferè adjuncti ſunt barritus militaris, vociferatio, & clangor inſolens: ac propterea victoriam
a ſignis prædicat Jechezkel συνεκδοχικῶς. In occiſ.]habitatorum urbis expugnatæ. Diſponendos]
id eſt, cùm dii ſortibus & extis res tam lætas portendant, inſtituendam eſſe obſidionem arctiſſimam.
28 Erit quidem]occupatio elegantiſſima, qua Deus Prophetam ſuum confirmat adverſus ſcandalum obfirmatorum
Judæorum, & tranſit ad tertiam partem enarrationis, ut diximus in verſum 13.id eſt, cauſas
& eventa prænuntiati judicii: ſic enim Deus Moſchem, Jirmejam, & noſtrum hunc Prophetam perſæpe
confirmavit. q.d.ludificabuntur te, adeóque te ipſum divinationis nefariæ quam de Nebucad-netzare prædicas
incuſabunt: ſed ne curato, non enim tibi, verùm ſibi ipſis nocituri ſunt ſua ipſorum perfidia. Illis
juratis]id eſt, perjuris iſtis infamibus, qui toties jurati Deo & hominibus impudentiſſima perfidia ſeſe polluerunt,
& ſemper pejerant ultrò, denique animos gerunt perfidioſiſſimos, & jusjurandum (quod aiebat Pacuvius)
tanquam mantile adhibent quo novæ noxæ quotidiè extergeantur. Sed hoc]id eſt, hoc ipſum
improbiſſimum iſtorum factum quod ludificantur te & prophetas meos, calumniiſque ſceleratiſſimis diruunt,
efficit ut tota ipſorum iniquitas jámque coram me & coram hoſtibus in rationem veniat, ut deprehendantur
in ſuis iniquitatibus, viſitentúrque de hoc peccato & præcedentibus omnibus: ut loquitur
Moſche Exod.32.34. 29 Idcirco] tranſitio a cauſis ad eventa, ut diſtinximus præcedente verſ.
Sunt autem eventa alia in populares, hoc verſ. alia in Tzidkijam Regem regnúmque totum, tribus ſequentibus.
Revocatis]videlicet mihi & Babylonio, ut præcedente verſ. Retegunt] id eſt, contumax
veſtra in peccatis obduratio palàm ſe ipſam prodit hac ludificatione veſtra. Manu illa]Babylonii, de qua
ver.24.& ſequentibus. q.d. non ampliùs rejicietur de die in diem veſtra perditio: jam in promptu, jam comparata
eſt manus mancipatura vos. 30 Tu autem] eventus in Regem Tzidkijam per apoſtrophen,
quem Propheta compellat Dei verbis; ac propterea omiſſa honorifica omni præfatione (quæ principibus [illegible]
tribuitur ex lege, Exod.22.28.) ſententiam pro autoritate dicit: ut 1.Schem.13.13.& 1.Reg.18.18.&
2.Reg.3.13. 31 Sic ait Dom.]expoſitio proximè præcedentis denuntiationis, quam Propheta [illegible]
ſibi a Deo imperatam eſſe. Amove] id eſt, prophetando indica mox amovendam eſſe: ſic ſequentia. Cidarim]
id eſt regnum, ſynecdochicè a ſignis, ornamentis regalibus. Hæc futura]id eſt, non ampliùs manſurum
eſt regnum, ut apertè exponitur ſequente verſ. Eum qui in]nempe Jeconjam, ut narratur 2.Reg.
25.30.& Jirme.52.31. Eum qui]Tzidkijam. 32 Perverſam]id eſt, funditus everſum & proſtratum
erit regnum, deletúmque ex judicio meo, iteratis & repetitis cladibus per Babylonium: ut dictum eſt ſuprà ver.
19. Etiam hæc]id eſt, regnum ita everſum nunquã emerget e tanta perditione, niſi adventu Chriſti pe

ju

jus regni ex ordine naturæ & vocationis meæ perventurũ eſt. Nam utcũq; cõgregatæ fuerint reliquiæ, reſpub. inſtituta, & principes dati poſt edictum Cyri; omnia tamen fuerunt tenuiſſima & conturbatiſſima: ut hiſtoria Hhezræ, Nechemjæ, & Machabæorum, prophetiaq; Danijelis oſtendunt duob. ultimis capitib. 33 Tu autẽ] *πάρεργως in hanc prophetiam inſerta eſt prophetia contra Hhammonitas, propter illam propoſitionem quæ habetur ſuprà ver. 24. & duobus ſequent. tum ut Judæi pii qui ſupererant conſolationem caperent de judicio Dei contra adverſarios ipſorum; tum etiam ut Hhammonitæ intelligerent ſe non propterea impunè abituros, quòd Nebucad-netzar priùs ſuſciperet expeditionem contra Jeruſchalaima, ſed ſuas ſibi adventuras vices. alioqui ſingularis horum prophetia continetur infrà capite 25.* Opprobrio illor.] *quo meos indeſinenter affecerint; vide infra 25. 6. & Tzephan. 2. 8.* Gladius] *hujus denuntiationis capita ſunt hæc; propoſitio venturi in Hhammonitas excidii per hypotypoſin illius & antegreſſarum occaſionum, hoc & ſequent. verſu; & judicii præfiguratio, tribus ultimis. Hoc autem judicium per Nebucad-netzarem effectum eſſe docetur Jirme. 25. 21. anno (ut probabile eſt) vigeſimo tertio Nebucad-netzaris, quo ultima deportatio Judæorum facta eſt, Jirm. 52. 30. poſtquam Jiſchmahhel ab Hhammonitis profectus Gedaljam Judææ præfectum occidiſſet, & fuga ſeſe ad Hhammonitas recepiſſet, Jirmej. 41. 15.* Coruſcationem] *vide ſuprà in verſum 15.* 34 Dum vides] *id eſt, intereà dum confidis viſionibus vanis, mendacibuſque divinationibus (quibus Hhammonitas abundaſſe apparet ex Numer. 24.) eâque fiducia inſolentiſſimè inſultas in miſera Judæorum cadavera qui judicio Dei fuerunt confoſſi, & infeſtas inhumaniſſimè eorum reliquias quæ jam cum mortuo corpore ſunt comparandæ præ infirmitate ſua: intereà inquam non animadvertis tibi quoque exitium inſtrui, & arma ad manum eſſe quibus tu ipſe pariter conficiaris, adeòque graviùs.* Applicando te] *id eſt, in miſera Judæorum corpora involando, ut exprobrat Tzephan. 2. 8.* 35 Repone] *id eſt, abjice gladium quo infeſtas iſtos, neque amplius thraſonem age.* In loco] *i. in tua ipſius regione: periphraſis.* 36 Igne excand.] *i. quæ indignatio ſimilis preſteri aut adurenti vento futura eſt: ut interminabatur Judæis ſuprà ver. 3.* Hominum] *Chaldæorum, animo & facto infeſtiſſimorum tibi.*

CAPUT XXII.

Deus ſeveriſſimum judicium Judæis interminatur propter impia & inhumana omnium facinora: quibus explicatis oſtendit ipſos omnes apud ſe non majoris eſſe quàm ſcoriam impuriſſimam, ac proinde abjectum iri: poſtremò verò prophetarum, Sacerdotumque, principum, & popularium peccata narrans confirmat eandẽ interminationem.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Tu autem fili hominis an cauſam ageres? an cauſam ageres civitatis iſtius [a] ſanguinariæ? imò notas fac ipſi omnes abominationes ſuas,

3 Dicens; ſic ait Dominus Jehova, civitatis effundentis ſanguinem in medio ſui advenire tempus: quæ facit ſtercoreos deos præterea ad impurandum ſe.

4 Sanguine tuo quem effundis rea, & ſtercoreis diis tuis quos facis impura exiſtens; feciſti ut appropinquent dies tui, & perveniſti ad annos tuos: idcirco exponam te probro apud gẽtes, & ludificationi apud omnes regiones.

5 Quę propinquæ ſunt & longinquæ a te ludificabuntur te; ô [b] infamis, copioſa divexatione.

6 Ecce principes Jiſraëlis, pro brachio cujuſque ſunt in te; ut effundant ſanguinem.

7 Patrem ac matrem vilipendunt in te; cum peregrino agunt fraude in medio tui, pupillo & viduæ vim faciunt in te:

8 Sanctas res meas ſpernis, & ſabbatha mea prophanas.

9 Homines [c] detractores ſunt in te ut effundant ſanguinem; & per ipſos montes comedunt in te, ſcelus faciunt in medio tui:

10 Nuditatem patris *filius* retegit in te, impuram ex ſeparatione comprimunt in te:

11 Et [d] alius cum uxore proximi ſui facit abominationem, & alius nurum ſuam impurat [e] ſceleratè; & alius ſororem ſuam filiam patris ſui comprimit in te:

12 Munus accipiunt in te ut effundant ſanguinem: uſuram, & fœnus accipis, & quæſtum facis a proximis tuis fraude; me autem obliviſceris, dictum Domini Jehovæ.

13 Ideo ecce complodo manum meam propter quæſtum tuum quem facis; & propter ſanguinem tuum, quæ ſunt in medio tui.

14 An perſtabit [f] animus tuus? an confirmabuntur manus tuæ diebus illis quibus ego acturus ſum tecum? ego Jehova dixi & faciam.

15 Diſpergam enim te in gentes, & ſpergam te in regiones; faciamq; ut abſumatur impuritas tua ex te:

16 Et prophana effecta in te ante oculos gentium, experieris me eſſe Jehovam.

17 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

18 Fili hominis, [g] effecti ſunt mihi domus Jiſraëlis pro ſcoria: omnes ſunt æris *ſcoriæ*, & ſtanni, ferriq; ac plumbi in catino, [h] ſcoriæ ex argento effecti ſunt.

19 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, eò quòd effecti eſtis vos omnes ſcoriæ; idcirco ecce ego congregaturus ſum vos intra Jeruſchalaima.

20 [i] Ut congregatur argentum, & æs, ferrumque, ac plumbum, & ſtannum [k] in catinum, ſufflatur circa eum ignis ad fundendum; ita congregabo ira mea & æſtu meo, & collocans *illic* fundam vos:

21 Nam comportabo vos, & ſufflabo circa vos ignem excandeſcentiæ meæ; ut fundamini in medio ipſius *urbis*.

22 Ut funditur argentum in catino, ita fundemini in medio illius; & experiemini me eſſe Jehovam effundentem æſtum iræ meæ in vos.

23 Denique fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 Fili hominis, dic iſti, tu terra es quæ mundata non eſt, non perfundêris pluvia die indignationis.

25 Conjuratio prophetarum ejus in medio ejus eſt, ſimiles ſunt leoni rugienti, prædanti prædam: animas comedunt, robur & res pretioſas capiunt, viduas ejus multiplicant in medio ejus.

26 Sacerdotes ejus vim faciunt legi meę, & prophanant res ſanctas meas, inter ſanctum

20. 4.
[a] Heb. ſangui-num.
[b] Heb. impu-[illegible]
[c] Heb. detra-[illegible]
[d] Heb. vir: ſic deinceps.
[e] Heb. cum [illegible]
Jirm. 5. 8.

[f] Heb. cor tuum.
[g] Heb. *ſunt mihi in ſcoriam: ſic deinceps.*
Jeſcha. 1. 25 & *Jirm.* 6. 30.
[h] Heb. *ſcoria argentũ ſunt*
[i] Heb. *congregatione argenti.*
[k] Heb. *in medium catini: ſic ver.* 22.

& prophanum non diſcernunt, & inter impurum & purum *diſcrimen* non oſtendunt; ac a ſabbathis meis occultant oculos ſuos, deniq; prophanor inter eos.

27 Principes ejus in medio ejus, ſunt tanquam lupi prædantes prędam: effundendo ſanguinē, perdendo animas ut faciant quæſtum:

28 Prophetæ verò ejusʻobducunt eis ineptum tectorium, videntes vanitatem, & divinantes eis mendacium; dicentes, ſic ait Dominus Jehova, cùm Jehova non loquutus eſt.

29 Populus ipſe terræ fraudant fraude, & rapiunt rapina: pauperemq; & egentem opprimunt, ac peregrinum fraudant [l] injuria.

30 Dum autem quæro ex eis aliquem ʻqui obducat ſepem, & conſiſtat in irruptione coram me pro ipſa terra ne corrumpam eam; non invenio.

31 Quapropter effundens ſuper eos indignationem meam, igne excandeſcentiæ meæ conſumam eos: ʻviam ſuam in caput ipſorum reponā, dictum Domini Jehovæ.

l Heb. in jure.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ inſcriptio, verſibus duobus, tum Dei mandatum continet, tum etiam prophetiæ totius argumentum de abominationibus regni Judaici & metropoleos, & de judiciis a Deo propter illas eventuris. Sunt itaque hujus prophetiæ membra tria, quæ ſingula cauſas cum judiciis explicant. Primum eſt propoſitio, uſque ad verſum 17 ſecundum, exornatio per ſimilitudinem elegantiſſimam, uſque ad ver.23 tertium, confirmatio ab enumeratione partium, inde ad finem uſque.* 3 Dicens] *hæc propoſitio primùm quidem prolepticè judicium Dei & cauſas exponit duas, nimirum injuſtitiam & impietatem, tribus verſibus; deinde prolepſin enarrat exponens per congeriem cauſas, a verſ.6.ad 13. poſtea verò judicia, ad 17 uſque.* Præterea] *id eſt, præter inhumanam illam & injuſtam ſanguinis effuſionem, quæ modò dicta eſt.* 4 Feciſti] *id eſt, acceleraſti judicium tuum, & impleviſti tempus quo luas tuarum iniquitatum pœnas.* Exponam] *ex comminatione Deut.28.37.* 5 O infamis] *verba Dei infamiam & improbitatem maximam ac turbulentiſſimam exprobrantis urbi Jeruſchalaimorum: ita comparatur tranſitus ad enarrationem prolepſeos.* 6 Ecce] *enarratio prolepſeos, ut diximus in verſ.3.* Pro brachio] *id eſt, omnis injuſtitiæ ſunt adminiſtri, & ſuam autoritatem tanquam injuſtitiæ brachium omnibus vendunt & commodant, contra leges Exod.23.6.& Deut.16.19.* 7 Patrem] *congeries ſcelerum quibus univerſis eſt interdictum, Levit.18.& 19.& 20.* 9 Per ipſos] *ut ſuprà 18.6.* 10 Filius] *ellipſis relati nominis, ut Levit.21.4.* 13 Complodo] *ut ſuprà 21.17.& 22. q.d. excito omnes, & provoco adverſum te.* 14 An perſtabit] *interrogatio continens latentem ironiam: videris tibi (inquit Deus) præpotens & infracta futura animo viribusq;: ſed quid iſta ad potentiā meā? nòn poterit animus tuus, ut ut modò inſoleſcat, neq; vires tuæ, quantæcunque eſſe videantur, perferre gravitatem judicii mei.* 15 Impuritas tua] *id eſt, homines impuri tui: hypallage.* 16 Et prophana] *id eſt, abdicata a Deo ſancto Jiſraëlis, prophanis gentibus expoſita.* 17 Deinde] *ſecunda pars prophetiæ, exornatio propoſitionis per comparationem Jiſraëlis cum metallorum ſcoriis, ut diximus ſuprà in verſ.1.* 18 Æris ſcoriæ] *id eſt, ſcoriæ & excrementa omni utilitate & voluptate carentia; idq; eò indignius, quòd antè pro argento lectiſſimo haberentur mihi.* 19 Intra Jeruſch.] *velut catinum fuſorium, ſeq.ver.* 20 Fundam] *fame, peſte, & gladio, obſeſſis expugnatiſq; Jeruſchalaimis: ut minatus erat Deus ſuprà 4.& 5.& aliis capitibus.* 23 Denique] *tertia pars, confirmatio, ut diximus in verſ.1. quę prolepſin ſuam habet verſ.24. cauſarum verò explicationem, & judicii, ſequentibus.* 24 Tu terra es] *propoſitio cauſæ, impuritatis Judææ: cujus comprobatio habetur poſtea 6. verſibus.* Non perfund.] *id eſt, nullo pacto liberaberis, ac ne levaberis quidem exardeſcente judicio meo: metaphora ab incendiis, ad quæ reſtinguenda ſolet aqua comportari; vide verſ. ultimo.* 25 Conjuratio] *enarratio hæc impuritatis, ut diximus ſuprà in verſ.1. fit per enumerationem partium quæ in regno Judæorum erant: quamobrem recenſentur tum malefacta primùm Prophetarum & Sacerdotum, duob verſib. deinde Principum, duobus alteris; poſtremò popularium, ver.29. tum verò vacatio ab omni bono, cujus boni ratione judicia fuiſſet miſericorditer cohibiturus Deus, ver.30.* Robur] *id eſt, opes & facultates quibus homines ſe ſolent confirmare: ſic accipitur Proverb.15.6.& 27.24.* 26 Vim faciunt] *i. planè palamq; contrà faciunt quàm ipſis imperavi lege: ſic Tzephan.3.4.* 28 Obducunt eis] *ut ſup.13.5.& ſequent.* 30 Qui obducat] *ut ſuprà ibidem. vide idem argumentum Jirm.5.1.* 31 Viam ſuā] *ut ſuprà 16.43.*

CAPUT XXIII.

Deus duarum ſororum allegoria impietatem & inhumanitatē Jiſraëlitarum Judæorumq; explicat, quòd non tantùm inter ſe, ſed etiam cum diis nationibusq; exteris perfidè ſcortati ſint: ac propterea judicium oſtendit ab amatoribus repudiatis eventurum, quia neque monitis, neq; exemplis reſipuerint: deinde verò ad ipſa Tzidkijæ tempora veniens exaggerat illorum iniquitatem, judiciumq; graviſſimum præ foribus eſſe docet.

1ʻ FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, ʻduæ fœminæ filiæ matris unius fuerunt:

3 Quæ ſcortantes in Ægypto ʻin pueritia ſua ſcortabantur; ibi compreſſa fuerant ubera earum, ac ibi ſubegerant mammas [a] virginales earum.

4 Nomina autem earum, Ahola majoris, & Aholiba ſororis ipſius *minoris*, quæ [b] nuptæ mihi pepererunt filios ac filias: nomina inquam earum, ʻSchomronis Ahola, Jeruſchalaimorum autem Aholiba.

5 ʻSed ſcortata eſt Ahola exteros recipiens loco meo; egitq; amaſiam cum ʻamatoribus ſuis, cum Aſſyriis ʻpropinquis,

6 ʻIndutis hyacinthino principibus & magiſtratibus, juvenibus [c] deſideratiſſimis omnibus, equitibus, qui vehebantur equis:

7 Et expoſuit ſcortationes ſuas ipſis, lectiſſimis [d] Aſſyriorum omnibus; & quorumcunque amaſiam egit, ipſorum ſtercoreis diis omnibus impe-

[a] Heb. *virginitatis: ſic infrà ver.*8.

[b] Heb. *cum fuiſſent mihi.*

impuravit ſe.

8 Denique ſcortationes ſuas ' *delatas* ab Ægypto non dereliquit, cùm ei concubuiſſent in pueritia ejus, & ipſi ſubegiſſent mammas virginales ejus, ſed effuderunt ſcortationem ſuam in ea.

9 Idcirco tradidi eam in manum amatorum ipſius, in manum Aſſyriorum ' quibus cùm amaſiam egerat.

10 Ipſi retexerunt nuditatem ejus, filios ejus filiáſque ejus ceperunt, & eam gladio occiderunt: ita fuit [e] celebris reliquis fœminis, cùm judicia exercuiſſent in eam.

11 'Videns verò ſoror ejus Aholiba, [f] ' corruptiùs egit amaſiam quàm illa; & ſcortationes ſuas *corrupit* præ ſcortationibus ſororis ſuæ.

12 ' Cum Aſſyriis amaſiam egit, principibus & antiſtitibus ' propinquis, indutis perfectiſſimè; equitibus qui vehebantur equis, juvenibus deſideratiſſimis omnibus:

13 Adeò ut viderem ipſam impuraſſe ſe, 'viam eandem eſſe ambabus ipſis.

14 'Sed adjecit ad ſcortationes illius; ' nam videns homines [g] expreſſos in pariete, imagines Chaldæorum expreſſas ' Indico,

15 Accinctos cingulo lumbis ſuis, redundantes [h] coloriis ad capita ſua, ſpecie ducum omnes; ſimilitudinem [i] Babyloniorū Chaldæorum, *ut in* [k] ſolo natali ſuo *ſunt*:

16 Amaſiam egit cum eis ad aſpectum oculorum ſuorum, 'miſſis legatis ad ipſos in Chaldæā.

17 Congreſſi itaque cum ea Babylonii concubitu [l] amatorio impurarunt eam ſcortatione ſua: & poſtquam impuravit ſe cum eis, ' luxata eſt anima ipſius ab eis.

18 Cùm itaque ' retegat ſcortationes ſuas, retegatque nuditatem ſuam; luxata eſt anima mea ab ea, quemadmodum luxata fuerat anima a ſorore ejus.

19 Multiplicat enim ſcortationes ſuas, ' recordando dies pueritiæ ſuę quibus ſcortata fuerat in terra Ægyptiorum.

20 Et amaſiam agit ' cum concubinis eorum; 'quòd velut caro aſinorum caro eorum ſit, & *velut* ' fluxus equorum fluxus eorum.

21 Sic ' reviſis ſcelus pueritiæ tuæ; ſubigendo ab Ægyptiis mammas tuas, propter *ſubacta* ubera pueritiæ tuæ.

22 Idcirco ô Aholiba, ſic ait Dominus Jehova, ecce ego excitaturus ſum amatores tuos in te, eos a quibus luxata eſt anima tua, & adducturus eos contra te circumquaque,

23 Babylonios, omnesq; Chaldæos, ' Pekodæos, ' Schohhæoſq;, & ' Kohhæos, omnes Aſſyrios cum ipſis: juvenes deſideratiſſimos, principes & antiſtites omnes, duces, & [m] celeberrimos, vectos equis omnes:

24 Qui invadentes te ' plauſtris, curribus, & chiramaxiis, ac congregatione populorum, clypeum, ac ſcutum, galeamq; diſponent contra te circumquaque: & ' proponam illis jus ut judicent te judiciis ſuis.

25 Nam opponam ' zelum meum tibi ut agant tecum æſtu iræ, ' naſum tuum & aures tuas amoveant, & tandem gladio concidas; ipſi filios tuos, filiasq; tuas capiant, & [n] tu tandem conſumaris igne:

26 Poſtquam nudaverint te veſtibus tuis, & ceperint inſtrumenta ornatus tui.

27 Ita faciam ut ' ceſſet ſcelus tuum a te, & ſcortatio tua *allata* e terra Ægypti; adeò ut non ſis ſublatura oculos tuos ad eos, & Ægyptiorum non recordatura ampliùs.

28 Nam ſic ait Dominus Jehova, ecce ego trado te in manum ' eorum quos odiſti, in manum eorum a quibus luxata eſt anima tua:

29 Ut agant tecum odio, & accipiant totum laborem tuum, & derelinquant te [o] nudiſſimam & retectiſſimam; retecta nuditate ſcortationum tuarum, & ſcelere tuo cum ſcortationibus tuis.

30 'Faciendo iſta tibi, [p] eò quòd ſcortando perſequeris gentes; eò quòd impuras te ſtercoreis diis earum;

31 *Quòd* in via 'ſororis tuæ ambulas; ideo trado 'poculum ejus in manum tuam.

32 'Sic ait Dominus Jehova, poculum ſororis tuę bibes profundiſſimum & latiſſimum; erit [q] capaciſſimum, ' ad *faciendum* riſum & ſubſannationem.

33 Ebrietate & mœrore repleberis; poculo deſolationis [r] & quidem deſolatiſſimæ, poculo ſororis tuæ Schomronis.

34 'Bibes enim illud & exſuges; ' & teſtas ejus volens comminuere, potiùs mammas tuas avellas: nam ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovæ.

35 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, quia oblita es mei & rejeciſti me poſt tergum tuum; ideo etiam tu reporta ſcelus tuum & ſcortationes tuas.

36 ' Deinde dixit Jehova ad me, fili hominis, an cauſam ageres Aholæ & Aholibæ? imò indica eis abominationes ipſarum:

37 'Quòd adulterantur, & ſanguis ineſt manibus ipſarum; nam cum ſtercoreis diis ſuis adulterantur: 'etiamq; filios ſuos quos pepererant mihi traducunt illis conſumendos.

38 Ad hęc iſtud faciunt mihi, ' polluunt ſanctuarium meum eodem die; & ſabbatha mea prophanant:

39 Nam poſtquam jugularunt filios ſuos ſtercoreis diis ſuis, veniunt ad ſanctuarium meum eodem die ad prophanandum ipſum: imò ecce ſic faciunt [s] 'in media domo mea.

40 'Quin etiam quòd mittitis ad homines vēturos e lōginquo; 'qui legato miſſo ad ſe ſtatim ecce veniunt, quorum cauſa ' lavas te, fucas oculos tuos, & ornas te ornatu,

41 ' Inſides lecto honorato cum menſa inſtructa ante ipſum, cui *lecto* ſuffitum meū ac unguentum meum adhibes.

42 'Ad homines quoque e [t] vulgo *mittitis*, qui adducuntur ebrioſi ex deſerto; ' ac ſi daturi eſſent armillas manibus ipſarum, & coronam ornatus capitibus ipſarum.

43 'Et quamvis dicam iſti effœtæ adulteria; modò ſcortari iſtos ſcortationibus hujus, & modò illius:

44 Congreditur quiſque cum ea, ut congreditur quis cum muliere ſcortante: ita congrediuntur cum Ahola & cum Aholiba, fœminis [u] ſceleratiſſimis.

45 'Quare homines juſti, ipſi judicabunt iſtas 'judicio adulterarū, & judicio effundētium ſanguinem: nam adulteræ ſunt, & ſanguis eſt in manibus ipſarum.

46 ' Nam ſic ait Dominus Jehova; faciendo ut aſcendat ſuper iſtos ' congregatio, & tradendo eas commotioni & direptioni,

[e] Heb. *nomini*.

[f] Heb. *corrupit ſuam (ut ita dicamus) amaſiationē præ illa.*

[g] Heb. *rei expreſſa.*

[h] Heb. *infectis.*

[i] Heb. *filiorū Babylonis: ſic deinceps.*

[k] Heb. *terra nativitatis ſuæ.*

[l] Heb. *amorū.*

[m] Heb. *vocatos.*

[n] Heb. *ſine*

[o] Heb. *nuditatem & retectionem: ut ſuprà 16.7.*

[p] Heb. *propter ſcortari te poſt gentes.*

[q] Heb. *amplū ad capiendū.*

[r] Heb. *& deſolationis.*

Suprà 20.4. & 22.2.

[s] Heb. *in medio domus meæ.*

[t] Heb. *multitudine hominum: periphraſis.*

[u] Heb. *ſceleris Sup. ver. 37.*

47 (*Obruent enim eas lapidibus congregatio, & præcident eas gladiis ſuis: filios earum & filias earum interficient, & domos earum igne comburent)

48 Faciam ut ceſſet ſcelus ab hac terra: ita erudientur omnes fœminæ, ne faciant ſecundum ſcelus veſtrum; ſuprà ve. 27

49 Cùm regeſſerint illi ſcelus veſtrum in vos, & peccata ſtercoreorum deorum veſtrorū feretis: ita experiemini me eſſe Dominum Jehovā.

ANNOTATIO.

1 Fuit quoq;] *Hujus prophetiæ, cui cum ſuperioribus argumento convenit, partes omnino ſunt duæ: una eſt ſententia Dei* καθολικὴ *adverſus Jiſraëlem totum propter continuam impietatem & improbitatem ipſius, uſque ad verſum 36. altera eſt ſententia ſingularis adverſus ætatem illam quæ majorum peccatis graviora peccata accumulaverat, inde ad finem uſque. Quamobrem in utraque hac prophetia bina ſunt membra: videlicet narratio peccatorum præcedentium, & prophetica judicis futuri denuntiatio. Ac in priore quidem prophetia narratio fuſa eſt, & protenditur uſque ad verſum 22. prophetia verò judiciorum comprehenditur, ver. reliquis.* 2 Duæ fœm.] *tota hæc narratio (ut ſuprà 16. & 20.) eſt allegorica; qua conjunctio Eccleſiæ cum Deo & ſpirituale conjugium humano conjugio comparatur: itaque Deus vir eſt in allegoria, reſpublica Jiſraëlis mater, ex qua progenita ſunt duo regna, Jiſraëlis & Jehudæ; quæ cum filiabus comparantur, & cùm aſcitæ in fœdus nupſiſſent Deo, ſceleratiſſimè dicuntur defeciſſe ab illo, & turpiſſima adulteria frequentaſſe: quod prolepticè dictum, his tribus verſibus, poſtea particulatim narratur tum de Jiſraëlis regno, ver. 5. & quinque ſequentibus, tum verò de regno Jehudæ, uſque ad verſum 22.* 3 In pueritia] *id eſt, a prima ætate cœperunt defectione a Deo & idololatria communicare cum Ægyptiis: ut ſuprà 20. 8. Hæc autem omnia, ut antè monuimus, dicuntur allegoricè.* 4 Schomronis] *id eſt, regni Jiſraëlis, ſynecdochicè; ut Jeruſchalaima quoque deſignant regnum Jehudæ. Sunt autem duæ illæ voces, Ahola & Aholiba, de induſtria fictæ ad oſtendendam diviſionem & conſtitutionem utriuſque regni; nam quòd regnum Jiſraëlis vocatur Ahola, id eſt, tentorium ſuum, oſtendit Jiſraëlitas inde a tempore illius defectionis non ampliùs hæſiſſe templo Dei, & domui Davidis; ſed tentorium ſuum ſibi habuiſſe ſeorſim, ut ipſi nominatim proclamaſſe leguntur 1. Reg. 12.16. Quòd verò regnum Jehudæ vocatur Aholiba, id eſt, tentorium meum in ea, oſtendit Judæos apud ſe templum Dei, ſacerdotium, regnum, atque adeò ipſam majeſtatem Dei apud ſe præſentem habuiſſe, prout rex Abija Jiſraëlitis explanat, 2. Chron. 13.5. & ſequentibus.* 5 Sed ſcortat.] *prius membrum prolepſeos, ut diximus in ver. 2.* Amatoribus] *diis, & populis exteris: ut ſup. 16.* Propinquis] *id eſt, qui regnante Pule Syriam occupaverant regno Jiſraëlis proximam, ex qua propinquitate factum eſt ut Menachem ſibi Aſſyrium adjungeret: vide 2. Reg. 15.19. & in Jeſchahh. 7.8.* 6 Indutis] *id eſt, opulentiſſimis, & ſpecioſiſſimis, & potentiſſimis: vide 2. Reg. 18.24. & Jeſchahh. 10.8.* 8 Delatas] *id eſt, quas primùm in Ægypto hauſerant, ut ſuprà mammis virginalibus figuravit. Nam vituli cultum, quem inde acceperant, inſtauravit Jarobhham, &c. quæ perdurarunt uſque ad excidium regni. Præterea non dubium eſt quin Jarobhhami, & ſucceſſorum opera Ægyptii, Æthiopeſque Judææ regnum infeſtaverint, 1. Reg. 14.25. & 2. Chron. 12. & 14.* 9 Quibus cum] *& a quibus poſteà luxata anima ipſius defecerat per ultimum regem ſuum, 2. Reg. 17.4.* 11 Videns] *id eſt, quamvis regnum Judææ palàm animadverteret malefacta Jiſraëlitarum, & pœnas de illis ſumptas. Eſt autem hîc narratio ſecundi membri prolepſeos, ut diximus in verſ. 2.* Corruptius egit] *vide comparationem hanc Jirm. 3. & ſup. 20. Hujus autem propoſitionis* καθόλου *dictæ enarratio fit deinceps: nam adjunctio primùm Aſſyriorum, verſ. 11. & 13. deinde Chaldæorum, uſque ad ver. 18. ac poſtremò Ægyptiorum aliorumq; exponitur.* 12 Cum Aſſyriis] *ut narratur 2. Reg. 16.7. & Jeſchahh. 7.11.* Propinquis] *ut ſupr. ver. 5.* 13 Viam eandem] *id eſt, hoc Judææ regnum æquè teneri impietatis & ſceleratæ vitæ; ac tenebantur Jiſraëlitæ.* 14 Sed adjecit] *exaggeratio a ſecundo crimine, ut diximus in ver. 11.* Nam videns] *nam ad ſolam memoriam & imaginationem Chaldæorum, non ſatis habuit Aſſyriis; ſed exarſit levitate ſumma & furore vehementiſſimo in amorem & ſtudium adjungendi eos ſibi, quos tantùm per umbram & imaginem aſpexerat: elegantiſſima levitatis idololatrarum & infidelium deſcriptio, proſtibulorum ſpecie.* Indico] *vide Jirm. 22.14. His autem verbis ordinaria Chaldæorum conſtitutio deſcribitur, ut exponit Propheta in fine ſequentis ver.* 16 Miſſis legatis] *primùm (ut credibile eſt) per Chizkijam, quando legatio Beredac-baladanis in Babyloniam reverſa eſt; unde graviſſima illa denuntiatio eſt conſequuta quæ legitur 2. Reg. 20. & Jeſchahh. 39. deinde verò per Menaſchem continuata, & ſequentes Reges.* 17 Luxata] *id eſt, quamvis arctiſſimo fœdere conjuncta eſſet; offenſione tamen aliqua ſuſcepta diſceſſit ab eis, ut ſe ad Ægyptios reciperet: vide metaphoram hanc Jirm. 6.8. quæ deinceps toto hoc capite habetur frequentiſſimè.* 18 Retegat ſcort.] *id eſt, palàm ſe proſtituat Ægyptiis & vicinis omnibus, abjecto Babylonio: vide infrà verſ. 40. & ſequentibus.* 19 Recordando] *id eſt, revocando primam ſcortationem ſuam, atque exercendo.* 20 Cum concubinis] *id eſt, ut alii populi Ægyptio adjuncti, ſimiliter fœdera conjungit cum illo, certatimq; omnes inter ſe exercent rivalitatem apud Ægyptium: quod ampliùs exponitur infrà ver. 42.* Quòd velut caro] *ut ſup. 16.26.* Fluxus] *id eſt profluvium genitale, allegoricè: pro eo quod eſt, qui circumfluunt & exundant omni ſcelere & impietate copioſiſſimè.* 21 Reviſis] *id eſt, repetis eandem ſcortationem quam primùm cœperas, & redis ad principia tua, de quibus ſuprà ver. 3.* 22 Idcirco] *ſecunda pars prioris prophetiæ, exponens judicia Dei contra Judæos propter præcedentia ſcelera: qua in parte primùm judicia ſua exponit nudis verbis, uſque ad ver. 32. deinde figurat, tribus verſib. ac poſtremò ſummam ſententiæ repetit, ver. 35.* 23 Pekodæos] *vide Jirm. 50.21.* Schohhæos] *populos in media Aſſyria ſitos ſub Meratajimis, in quibus ſitum eſt oppidum Siæ apud Ptolemæum.* Kohhæos] *populos item Aſſyriæ in interiore illius parte poſitos ad Arbelitidem, ubi fuit oppidum olim munitiſſimum Koahh, hiſtoricis Gauga (ut literam hhajin mutari in G, obſervavimus Gene. 10. & alibi paſſim) ex quo factum eſt ut Strabo vocet Gaugamelam, quaſi Gaugam munitionem dicas, voce compoſita.* 24 Plauſtris] *veterem militiam his verbis deſcribit propheta evidentiſſimè, exponens primùm vecturæ genera, deinde armorum ad defenſionem com-*

comparatorum. Tria autem vecturæ ponuntur genera: primum eſt plauſtrorum ſive arcerarum (ut vocant veteres) quæ cameratæ erant ad commoditatem & defenſionem vectorum: ſecundum, curruum non cameratorum, qui ferè falcati erant in re militari; ſcriptura ferratos, id eſt ferro armatos, vocat: tertium eſt χειραμάξιον, *chiramaxiorum, id eſt, arcuniarum (ut veteribus fuiſſe dictas teſtatur Feſtus) leviſſimorum curruum & truſatilium manu, quibus unus tantùm vir capi poterat, capſo anguſtiſſimo inſidens & ex eo depugnaturus: quod genus curruum quia propemodum ſolis conſtabat rotis, apud Hhebræos rotarum nomen obtinuit ſynecdochicè. Armorum verò ratio tota quæ hîc ponitur, eſt ipſa per ſe evidentiſſima.* Proponam illis] *id eſt, arcana ſpiritus virtute ducam, ut exequantur judicia mea quæ deinceps exponuntur.* 25 Zelum] *id eſt, zelotypiam maritalem meam.* Naſum tuum] *id eſt, truncent & deforment te, velut adulteram quæ forma ſua indigniſſimè abuſa fuerit: allegoria, ut ſuprà.* 27 Ceſſet ſcelus] *id eſt, tu ipſa, ô ſcelerata, eſſe deſinas: hypallage.* 28 Eorum] *de quibus ſuprà verſ.22.& 23.* 30 Faciendo] *repetitio brevis præcedentis judicii,* μεταβατικὴ *ad figurationem illius, verſ.32.& ſequentibus.* 31 Sororis tuæ] *Aholæ, de qua verſ.4.& ſequentibus.* Poculum] *ut Jeſchahh.51.17.& Jirme.25.15.* 32 Sic ait] *figuratio elegans antegreſſi judicii, ut diximus in verſ.22. per allegoriam poculi quod miſcet Deus, & ebrietatis maximæ qua Judæorum regnum periturum, & ludibrio apud gentes futurum erat.* Ad faciendum] *id eſt, ut ridendam te omnibus propines præ judicii quod ſubitura es gravitate: vide 2.Reg.21.13.* 34 Bibes] *vide Jeſchahh.51.17.* Et teſtas ejus] *id eſt, quantamcunque vim ac contentionem adhibueris ad effugiendum aut frangendum poculum, potius rumperis quàm ut efficias: quod avulſu mammarum allegoricè deſignatur propter appellationem ſcorti. Idem altera allegoria prophetaverat Jeſchahhja, in fine capitis quinti.* 35 Idcirco] *ſumma ſententiæ, ut diximus in verſ.22.* Rejeciſti me] *ut 1.Reg.14.9.& Nechem.9.26.* 36 Deinde] *ſecundæ hujus prophetiæ (ut diximus in ver.1.) ſimiliter membra ſunt duo: unum eſt narratio, ſive conteſtatio, exponens illius ſeculi malefacta, uſque ad verſ.45. alterum, judicii pronuntiatio ſententiáque, ad finem capitis.* 37 Quod adulter.] *narratio hæc duo crimina ſummatim continet: unum, eſt inteſtinorum ſcelerum, tribus verſibus: alterum verò ſcelerum perpetratorum cum exteris, verſ.40.& ſequentibus: quâ in re gradatio eſt vehementiſſima, quòd ne inteſtinis quidem ſuis ſceleribus & graviſſimis habentes ſatis, exotica omnia conquiſiverint ſtudioſiſſimè; quæ omnia hîc per prolepſin univerſè dicta, deinceps minutatim exponuntur.* Etiámq;] *vide ſup. 16.20. hæc omnia gradatim, ut diximus.* 38 Polluunt] *id eſt, ut polluti ſunt, accedunt me, & exercent cultum externum meum, ut religioſi habeantur: ſic Jeſchahh.66.3.* 39 In media] *videlicet exemplo Menaſchis, quem imitati ſunt poſteri, 2.Reg.21.4.& ſequentibus.* 40 Quin etiam] *ſecundus locus criminum, ut diximus in verſ.37. de conſociatis exteris; qui per apoſtrophen ad Judæos enuntiatur emphaticè, tanquam ad ſcorta mœchos invitantia: ut ſuprà 16.31.& ſequentibus.* Qui legato] *id eſt, qui ad minimam ſignificationem tuam advolant.* Lavas te] *id eſt, omnino te comparas ut Thais impudentiſſima, ad pelliciendos & ineſcandos amatores: quod eodem modo figuratur hoc & ſequente verſ. quo figurat ſapiens Proverb.7.* 41 Inſides] *id eſt, accumbis & convivas accipis lautiſſimè.* 42 Ad homines] *amplificatio a ſordibus iſtius meretricis, quòd non tantùm honoratos amatores, ſed etiam turpiſſimos accipiat & provocet in amplexum ſuum: ut ſuprà 16.24.& ſequentibus. quaſi dicat, non ſatis fuit quòd Aſſyrios, Babylonios, Ægyptioſq; nobiles populos tibi adjunxeris; ſed infimos quoque & abjectiſſimos, de quibus Jirm.27.3.* Ac ſi daturi] *id eſt, eſſent muneraturi eam ampliſſimis muneribus.* 43 Et quamvis] *id eſt, doceam, reprehendam, & comminer graviſſimè adulteriorum nomine per Prophetas meos, ut ſuprà 20.29. amplificatio a contemptu monitorum Dei & contumacia. Sunt autem duo monitorum genera: prius, perfidè agere Judæam erga Deum ſuum; poſterius, ne illos quidem quorum conſortium expetit fideles fore, ſed fide inſtabili modò ipſis, modò aliis adhæſuros, prout dabunt tempora: ut monuit Propheta de Hhammonitis ſuprà 21.33.& ſequentibus.* 45 Quare] *tranſitio ad pronuntiationem ſententiæ atque judicii, ut notavimus in verſ.36.* Judicio adult.] *ut ſuprà 16.38.* 46 Nam ſic ait] *explicatio ſingularis judicii, quod univerſè fuerat denuntiatum, præcedente ver.* Congregatio] *id eſt, Chaldæorum copiæ.* 47 Obruent enim] *explicatio commotionis & direptionis quæ modò dicta eſt per intercurrentem parentheſin, quam propterea perſpicuitatis gratia notavimus.*

CAPUT XXIIII.

Deus regnum Judææ ipſamq; metropolim typicè impietatis ſummæ & inhumanitatis accuſans, oſtendit ſe perditurum & conſumpturum ipſos & ipſorum ſedes funditus, per ſimilitudinem pereuntis ollæ cum ſuis carnibus: deinde in Propheta ipſo alterum typum exhibet excidii generalis atque graviſſimi; in quo typo illum perſtare jubet uſque ad minarum ſuarum complementum.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me; anno nono, menſe decimo, *die* decimo menſis, edicendo,

2 Fili hominis, ſcribe tibi nomen hujus diei, hunc eundem diem: incumbit Rex Babyloniæ in Jeruſchalaima hoc ipſo die. 2.Reg.25.4. & Jer.52.4

3 Et [a] utere contra domum iſtam [b] rebellem parabola, indicens eis, ſic ait Dominus Jehova; diſpone iſtam ollam, diſpone; & etiam infunde in eam aquas.

4 Colligendo membra ejus in ipſam, omne membrum bonum, femur & [c] armum; dilectu oſſium implendo,

5 Dilectum gregis accipiendo, & etiam pyram oſſium ſub ipſa; fervefac [d] eam quamplurimùm, elixant etiam oſſa ejus in medio ipſius.

6 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, væ civitati iſti [e] ſanguinariæ, ollæ in qua eſt ſpuma ſua, & ex qua non exivit ſpuma ipſius; [f] membratim, membratim extrahe illam, non accidat in eam ſors.

7 Quia ſanguis ejus in medio ejus eſt, in loco arduo petræ poſuit eum; non effudit eum ſuper terram ad tegendum eum pulvere:

8 [g] Accendendo æſtum iræ ad ſumendum ultionem, diſponam ſanguinem iſtius in arduo petræ; ut non tegatur.

9 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, væ civita-

Heb. rebel-

Heb. hume-

[d] Heb. *fervefactiones ejus.*

[e] Heb. *ſanguinum ſic ver.9*

[f] Heb. *per membra ipſius, per membra ipſius.*

[g] Heb. *faciendo ut aſcēdat: vide Exod.25.37.*

vitati iſti ſanguinariæ: etiam ego magnam efficiam ejus pyram,

10 Multiplicando ligna, accendendo ignem, conſumendo carnem; ut[h] conditura condimenti oſſaque ipſa adurantur,

[h] Heb. *condire condimentum: infinitivus pro nomine.*

11 Et ſtatuendo eam ſuper prunas ſuas 'vacuam; ut incaleſcat & aduratur 'ærugo ipſius, fundaturque in medio ejus immunditia ipſius, conſumatur ſpuma ipſius.

12 'Mendaciis fatigavit *me*; ideo non exibit ab ea copioſa ſpuma ejus, indetur igni ſpuma ejus.

13 'Pro immunditia eſt ſcelus; eò quòd 'mundavi te, ſed non es mundata, ab immunditia tua non mundaberis amplius, donec 'fecero ut quieſcat æſtus iræ meæ in te.

14 'Ego Jehova dixi, eventurum eſt & faciam, 'non abſtraham me, neque parcam, neque pœnitebit me: ſecundum vias tuas & ſecundū actiones tuas 'judicabunt te, dictum Domini Jehovæ.

15 'Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

16 Fili hominis, ecce ego tollo a te 'deſiderium oculorum tuorum plaga: ſed 'ne plangito, neque fleto, neque prodeunto lachrymæ tuæ:

17 Clamare [i]deſiſte, mortuorum luctum ne facito, 'tiaram tuam alliga tibi, & 'calceos tuos apponito pedibus tuis: neque 'obvelato myſtacem, & 'cibum[k] ullorum ne comedito.

[i] Heb. *ſile.*

[k] Heb. *hominum.*

18 Quæ cùm eloquutus eſſem apud populum manè, mortua eſt uxor mea veſpere: itaque feci poſtero manè quemadmodum juſſus fueram.

19 Dicentibus autem ad me[l] popularibus; an nō indicaturus es nobis, quid iſta ad nos *pertineant* quæ tu facis?

[l] Heb. popul.

20 Dixi ad eos; verbum Jehovæ fuit ad me, dicendo,

21 Dic domui Jiſraëlis, ſic ait Dominus Jehova, 'ecce ego' prophanaturus ſum 'ſanctuarium meum, 'excellentiam roboris veſtri, 'deſiderium oculorum veſtrorum, &[m] 'cui indulget anima veſtra; etiam filii veſtri & filiæ veſtræ 'quas reliquiſtis, gladio concident.

[m] Heb. *indulgentiam animæ veſtræ.*

22 Tum facietis quemadmodum facio: myſtacem non obvelabitis, & cibum ullorum non comedetis,

23 Et tiaris veſtris inditis ad capita veſtra, calceiſque veſtris ad pedes veſtros non plangetis, neque flebitis; 'ſed tabeſcetis in iniquitatibus veſtris, & gemetis[n] alter cum altero.

[n] Heb. *vir cum fratre ſuo.*

24 Eſt enim Jechezkel vobis[o] oſtento, omnino prout facit facturi eſtis: cùm advenerit iſtud, utique experiemini me eſſe Dominum Jehovam.

25 'Tu autem fili hominis, an non 'qua die 'tollam ab eis 'robur eorum, 'gaudium ornatus eorum; deſiderium oculorum ipſorum, & 'id ad quod attollunt animam ſuam, filios ipſorum & filias ipſorum:

[o] Heb. *deli- [illegible] ſuæ.*

26 Ea ipſa die veniet qui evaſerit ad te, [p] ad ſignificandum auribus?

[p] Heb. *ad [illegible]*

27 'Eo ipſo die aperietur os tuum apud ipſum qui evaſerit, ut eloquaris, ne obmuteſcas ampliùs; interea 'eris iſtis oſtento, ut cognoſcant me eſſe Jehovam.

ANNOTATIO.

1 **Deinde**] *Hujus prophetiæ (qua poſtremò ante excidium regni Judaici miſerabilem ruinam illius Propheta prænuntiavit) præter inſcriptionem comprehenſam verſ.1. & 2. ſummæ partes ſunt duæ: una eſt explicatio venturi contra Judæos graviſſimi judicii a Domino, uſque ad ver.15. altera eſt typorum, quibus velut ſigillis confirmatum eſt argumentum totius prophetiæ, ad finem uſque capitis.* **Nono**] *a deportatione Jeconjæ, unde ferè numerat Jechezkel: ut notavimus ſup.1.2.* 2 **Incumbit**] *his verbis exponit Deus cur nominatim diem monimentis literarum inſcribi velit: nempe quòd eo ipſo die quo primùm Nebucadnetzar inſtituebat obſidionem Jeruſchalaimorum, eodem die Propheta verſans in Meſopotamia rem quæ ad Jeruſchalaima, id eſt, quàm longiſſimè gerebatur, propinquis ſuis exponebat; atque ita prædictionem rerum futurarum quæ poſtea ſequitur confirmabat.* 3 **Et utere**] *prophetia hæc judiciorum duabus potiſſimùm partibus continetur: quarum una eſt allegoria ſive parabola, exponens tum impietatem Judæorum, uſque ad verſ.6. tum judicia propter impietatem eventura, uſque ad verſ.9. altera eſt exornatio ejuſdē prophetiæ partim verbis propriis, partimq; figuratis, ad verſ.15.* **Sic ait**] *in priore hac parte allegoriæ Deus per Prophetam jubet impietatē Judææ totius figurari olla: nam olla typus fuit Jeruſchalaimorū, ut ſup.11.3. & 7. & ſequentibus: membra gregis, & oſſa, omniáque in ollam indita, typi fuerunt Judæorum illic commorantium regnante Tzidkija: aqua fervens & ignis, typi fuerunt malorum quæ illi omnes inter ſe alii aliis importaverant, ut ibidem Propheta memorat. Quamobrem judicium quoque maleficiis accommodatur poſtea, verſ.6. & ſequentibus.* **Diſpone**] *id eſt, ut hactenus verbo indicaſti Judæis abominationes ipſorum (ut dictum eſt ſup.14. & 20. & 23.) ita jam ipſis exprobra, hoc ſigno aſpectabili figurans ſcelera quæ fecerunt, & adhuc faciunt.* **Aquas**] *quibus alii fervefecerunt alios: ſic allegoricè notantur inteſtina odia, & peccata quibus planè immerſi erant.* 4 **Colligendo**] *id eſt, omnes æquè parvos ac magnos hoc ſigno oſtende æſtuare & fervere maleficiis in medio Jeruſchalaimorum: nam ſummates membris pretioſis & electis, infimi & contempti oſſibus figurantur; utrique verò ſua impietate & maleficiis fervere quamplurimùm dicuntur, tanquam in olla diſpoſita, duobus verſibus.* **Ejus**] *id eſt, eos qui ſunt in illa urbe figurando membris in ollam comportandis; tum bonis & pretioſis, quibus viri principes ſignificantur; tum grege oſſibuſq; quibus ſignificatur vulgus.* **Dilectu oſſium**] *id eſt, opimis & præpinguibus omnibus.* 5 **Dilectū greg.**] *id eſt, populares & plebeios; qui in duas ſimiliter claſſes diſtribuuntur, ut nobiliores diſtributi ſunt præcedente verſu. quaſi dicat, aſſiduos e plebe primùm, locupletes, & commodè vitam ſuam degentes; deinde alios abjectiſſimos & exeſos aliorum injuriis.* **Pyram oſſ.**] *id eſt, tenuiſſimos, qui velut oſſa coacervata negliguntur & a potentioribus conſumuntur.* **Fervefac**] *id eſt, hac tua olla ferventiſſima demonſtra quantopere ferveant omnia ſcelera Jeruſchalaimis, & ferveſiant omnes mutuis maleficiis; prout exponit Deus verbis ſequentibus.* **Elixant etiam**] *id eſt, nulli maleficio parcunt, & nudos etiam ipſos ſpoliant, ut vulgò dici ſolet.* 6 **Idcirco**] *propoſitio allegorica judicii, propter mala quæ figurata ſunt ſuperioribus verſibus.* **Sanguinariæ**] *id eſt, confertæ cædibus: ut 2. Reg.21.16. quod exponitur ſequente verſu per allegoriam.* **Spuma**] *id eſt, ſordes publicæ, & magis magiſque ebullientes ex indigniſſimis ſceleribus.* **Membratim**] *id eſt,*

eſt, exinaniendo hanc ollam tuam, prout ſingula membra ad manum venerint, donec totam exhauſeris; oſtende hac figura fore ut minutatim omnes incolæ Jeruſchalaimorum diſpereant, donec deſertum ſit oppidum: ut dictum eſt ſup. 21.19. & ſequentibus. Non accidat] *id eſt, nihil refert quod primum extrahas: tantùm ut obvenerint membra & oſſa, ita educito, modò educas omnia.* 7 Quia ſanguis] *ætiologia allegorica ejus quod dixerat, civitatem ſanguinariam eſſe & plenam ſordibus, a figura legis. Nam, inquit Deus, ſimiles ſunt carni cujus non eſt depuratus ſanguis; & ſi quem ſanguinem depurarant, fecerunt contra legem: qua imperatur primùm ne comedatur ſanguis; deinde ut qui ſanguis effunditur, fundatur in terram & obtegatur pulvere, Levit. 17.12. & 13.* In loco arduo] *id eſt, in propatulo peccat, & peccati ſui monumenta ponit.* 8 Diſponam] *id eſt, viciſſim illam ulciſcar palàm, & in publico documenta ſtatuam æternæ ſeveriſſimæ ultionis meæ.* 9 Idcirco] *ſecundus locus, exornatio: qua primùm cauſas judiciiùmque proponit Deus allegoria; deinde apertiſſimis verbis explicat, ternis verſibus. judicii verò effecta ponuntur duo; prius, contra perſonas & facultates omnium, ver. 10. poſterius, contra urbem ipſam figuratam olla, verſ. 11.* 11 Vacuam] *incolis & rebus.* Ærugo] *ut ſuprà 16.36.* 12 Mendaciis] *alterum exornationis membrum, ut diximus ver. 9.* 13 Pro immunditia] *apoſtrophe ad Judæam & metropolim: ſcelera tua (inquit Deus) ſunt mihi tanquam immunditia, ſpuma, ærugo, & ſi quid eſt ejuſmodi quod in ollis ſoleat improbari.* Mundavi te] *id eſt, verbo præcepi te mundari, & toties ac tam diu per Prophetas imperavi, 2. Chron. 36.15. & apud Jirmejam paſſim.* Fecero ut quieſc.] *ut ſuprà 16.42.* 14 Ego Jehova] *confirmatio a perſona Dei loquentis.* Non abſtraham] *id eſt, non ſinam me ulla ratione aut interventore abſtrahi; ſtat decretum meum irrevocabile: ſic Jeſchahh. 47.3.* Judicabunt te] *id eſt, judicia exercebunt in te Babylonii.* 15 Et fuit] *ſecunda hæc pars typos duos continet, qui Prophetæ imperantur, ver. 16. & 17. ab ipſo exhibentur, ver. 18. & quærenti populo exponuntur ver. ſequentibus, uſque ad ver. 25. denique prædictione ſingulari omnia concluduntur, tribus verſibus ultimis. Eſt autem prior typus mors uxoris, cujus interpretatio habetur verſ. 21. poſterior verò eſt vacatio a luctu, quæ exponitur ver. 22. & 23. ut antè Jirmeja prophetaverat, capite 9. & 16.* 16 Deſiderium] *id eſt, uxorem chariſſimam tuam, ex ver. 18.* Ne plangito] *id eſt, luctum ne facito, neq; ullum ejus ſignum populo exhibeto de ſublata uxore tua: quod per congeriem pluribus exponitur, hoc & ſequente verſu.* 17 Tiaram] *i. uſitatum tuum capitis tegumentum; nam lugentes retegebant caput, & inſpergebant pulvere.* Calceos] *quos lugentes ſoliti erant ponere: ut 2. Schem. 15.30.* Obvelato] *prout faciebant lugentes ex aliqua gravi cauſa: ut Levit. 19.45. & Micæ 3.7.* Cibum ullor.] *i. convivium ab amicis exhibitum ad levandum luctum: vide Jirm. 16.7.* 21 Ecce ego] *expoſitio prioris typi, ut diximus in ver. 15.* Prophanaturus] *i. gentibus prophanis expoſiturus, ut ſit documentum ſubductæ a vobis præſentiæ meæ.* Sanctuarium] *i. locum ſanctum & omnia ad cultum ſacrũ pertinentia, ſynecdochicè.* Excellentiam robor.] *id eſt, regnum & principatum; ut ſuprà 7. 24. & ſequentibus.* Deſiderium] *id eſt, uxorem cujuſque: ut ſuprà ver. 16.* Cui indulget] *id eſt, res omnes vobis chariſſimas.* Quas reliquiſtis] *id eſt, qui ſuperſunt in Judæa, ex quo cum Jeconja rege fuiſtis deportati.* 23 Sed tabeſcetis] *id eſt, priùs conſumemini quàm vacet vobis agitare luctum: ut copioſiùs exponit Jirmeja 9. & 16.* 24 Oſtento] *vide in Pſalmum 71.7.* 25 Tu autem] *concluſio hujus prophetiæ per prædictionem ſingularem quandam, cujus complementum habetur infrà 33.21. & ſequentibus.* Qua die] *id eſt, quo tempore ſive anno: fuit autem ille annus decimus nonus Nebucad-retzaris, Jirmejæ 25.12. poſtquàm anno 18. Tzidkijam regem cepiſſet, & ipſa Jeruſchalaima, ibidem.* Tollam] *id eſt, planè auferam: nam anno demum illo everſa ſunt Jeruſchalaima, & confecta omnia quæ commemorantur hoc ver. 2. Reg. 25.11. & ſequentibus.* Robur] *ut ſuprà ver. 21.* Gaudium ornatus] *id eſt, ſacra omnia, de quorum ornatu gloriantur: vide Jirme. 7.4.* 27 Eo ipſo die] *quo ille nuntium ad te pertulerit. Senſus eſt, Prophetam hactenus ſatis prænuntiaſſe cladem Jeruſchalaimi; regnoq; totius eventuram: inpoſterum debere ipſum ſuperſedere ab hoc argumento, donec Deus eventu rem totam comprobaverit: tum demum fore ut nuntio de rebus illis confectis accepto prophetia nova inſtruatur, quemadmodum narratur infrà 33. Quamobrem ab hoc loco ad illud uſque caput prophetiæ tantùm in extraneos continentur.* Eris iſtis] *id eſt, ita perges ut tibi imperatum eſt ſuprà, ver. 16. & 17.*

CAPUT XXV.

Propheta Hhammonitis, Moabitis, Edomæis, & Peliſchtæis propter impias ipſorum blaſphemias in Deum, crudeliſſimáque maleſacta in Judæos profugos, vaſtationem terræ & exitium æternum gentibus ipſis a Deo prænuntiat.

1 ' ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 ' Fili hominis, ' diſpone faciem tuam verſus [a] Hhammonitas; ut prophetes contra eos.

3 Dicito ergo Hhammonitis, audite verbum Domini Jehovæ; ſic ait Dominus Jehova, 'eò quòd dicis, euge, de ſanctuario meo cùm prophanatur, & de terra Jiſraëlis cùm deſolatur, ac de domo Jehudæ cùm abeunt in deportationem:

4 Idcirco ecce ego traditurus ſum te [b] 'orientalibus in hæreditatem, ut collocent arces ſuas in te, & ponant in te tabernacula ſua: ipſi comedent fructus tuos, & ipſi bibent lac tuum.

5 Redigamq; 'Rabbam in habitaculum camelorum, & Hhammonitarum regionem in cubile gregis; ut experiamini me eſſe Jehovam.

6 'Nam ſic ait Dominus Jehova, eò quòd complodis manum, & plaudis pede; & lætaris ex animo de tota depopulatione tua contra terram Jiſraëlis:

7 Idcirco ecce ego extendens manum meam contra te, traditurus ſum te in prædam gentibus; & exciſurus te ex populis, ac perditurus te e regionibus: profligabo te, ut experiaris me eſſe Jehovam.

8 'Sic ait Dominus Jehova: eò quòd dicit Moab & Sehhir, ecce 'ut omnes aliæ gentes *eſt* domus Jehudæ:

9 Idcirco ecce ego 'aperturus ſum latus Moabitarum inde ab ipſis 'Hharis, a civitatibus ejus *quæ ſunt* ab extremitate ejus; 'decus, ter-

Jirm. 49.1. & ſeq. & ſupra 21.33.

[a] *Heb. filios Hhammonis: ſic deinceps.*

[b] *Heb. filiis orientis: ſic ver. 10.*

Jirm. 48.

terram 'Beth-jeſchimotarum ; 'Bahhal-behhonis,&'Kirjathajimorum:

10 Per Orientales,' cum Hhammonitarum *regione* quam ' dedi in hæreditatem ; ut non fiat mentio Hhammonitarum in gentibus,

11 Etiam in Moabum exercebo judicia,ut experiantur me eſſe Jehovam.

12 'Sic ait Dominus Jehova,' eò quòd Edomęi [c] ſumendo ultionem faciunt contra domum Jehudę ; & reos ſe ſtatuunt [d] continenter ſumẽtes ultionem de eis,

13 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, extendens quoque manum meam contra Edomæam excindam ex ea homines & jumenta:exponamque eam vaſtationi 'a Temane, ut 'Dedanem uſque gladio concidant:

14 Edamq́; ultionem meam in Edomæos 'manu populi mei Jiſraëlis : agentque contra Edomæos ſecundum iram meam & ſecundum æſtu meum, ut experiantur ultionem meam, dictum Domini Jehovæ.

15 'Sic ait Dominus Jehova,eò quòd agunt Peliſchtæi per ultionem ; & ſumunt ultionem ex animo depopulatione, perdendo inimicitia [e] perpetua;

16 Idcirco ſic ait Dominus Jehova,ecce ego extendens manum meam contra Peliſchtæos excíſurus ſum ' Ceretheos , & perditurus ' reſiduum portus maris:

17 Et exercebo in eos ultiones magnas [f] ſumma increpatione æſtus iræ ; experienturq́ue me eſſe Jehovã,cùm edidero ultionem meam in eos,

Jirm.49.7.
[c] Heb.*ulciſcendo ultione: ſic infrà ver. 15.*
[d] Heb.*reos ſe ſtatuendo.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit]*Hujus prophetiæ quatuor ſunt capita, quibus Deus Gentibus finitimis Judæos a Babylonis debellatos atrociſſimè infeſtantibus ultionem prædicit ſeveriſſimam. Sunt enim hæ gentes quatuor : primi ponuntur Hhammonitæ,uſque ad ver.* 8. *ſecundi Moabitæ,uſque ad ver.* 12. *tertii Edomęi, uſque ad ver.* 15. *ultimi Peliſchtæi, ad finem uſq;.* 2 Fili hominis]*hac prophetia primùm occupatio regionis per Babylonios, uſque ad ver.6.deinde populi excidium Hhammonitis prænuntiatur,ver.6.& 7.utriq; autem judicio ſua cauſa præmittitur, impietas in Deum, & inhumanitas in populum ejus.* Diſpone]*ut ſup.*6.2. Eò quòd dicis]*id eſt, quòd cultum meum,regionem, & populum prophanis exponi videns tibi gratularis & exultas.* 4 Orientalibus]*id eſt, Babylonis, Jirm.*25.21. *ſic infrà ver.*10. 5 Rabbam]*de qua* 2.*Schem.*11.1. 6 Nam ſic]*alterum membrum prophetiæ, per gradationem augens & cauſam & pœnam. Hîc enim cauſa amplificatur, quòd non tantùm lætati ſunt depopulantibus Judæam Babyloniis ; ſed ipſi quoque perditis rebus inſultarunt, Judæóſque perfidè ſunt depopulati: vide ſuprà* 21. 34. *judicium verò, quòd non tantùm ſervituri ſunt & venturi in poteſtatem alienam ; ſed gens tota peritura.* 8 Sic ait]*inſcriptio hæc, ſecundæ & tertiæ prophetiæ communis eſt : nam Sehhiris nomine intelliguntur Edomæi ex Geneſ.* 36. *& Deut.* 2.*Moabitarum autem prophetia cauſam unicam exponit, nimirum blaſphemam ludificationem Judæorum (quæ etiam cauſa eſt cur Edomæi quoque in ver. hunc relati ſunt)hoc ver. & judicia , tribus ſequentibus.* Ut omnes aliæ]*id eſt, non magis ſervatur a Deo ſuo,quàm gentes cæteræ,contra incurſantem Babylonium.* 9 Aperturus]*id eſt,facturus ut regionem Moabitarum pervadat hoſtis,quamvis latera ipſius firma Arnone fluvio & munitis oppidis eſſe videantur:ſimile eſt Num.*24.17. Hharis]*hanc vocem propria ſignificatione accipimus ad ſignificandum duo Moabitarum oppida Arnoni fluvio impoſita, quorum unum eſt Hhar, Num.*21.28. *& Jeſchahh.*16.1.*alterum Hharohher, diſtinctionis cauſa appellatum nomine compoſito· ſic enim appellatur Deut.*2.35.*quamobrem exegeticè Propheta addidit verba ſequentia, exponens ſe de illis civitatibus agere quæ in extremo ſunt Moabitârum agro.* Decus]*id eſt,regionem totam opimam ac præſtantiſſimam,ut fuit terra planitiei quam idcirco nominat Jirm.*48.21. Beth-jeſchim.]*de qua Jehoſchuhh.*13.20. Bahhal-behhonis]*id eſt, Bajithi, de quo vide Jeſchahh.*16.2. Kirjathajim.]*ut Jirm.*48.1 10 Cum Hhamm.]*id eſt , prout Hhammonitas & regionem ipſorum perdidero(ut ſuprà dixi) ita in Moabum per Babylonios mea judicia exercebo.* Dedi]*id eſt, jam adjudicavi ſententia mea,ſuprà ver.*4. 12 Sic ait] *hæc prophetia ſimiliter cauſam quidem eandem comprehendit quæ dicta eſt ſuprà ver.*8.*impiarum videlicet blaſphemiarum in Deum ;ſed alteram quoque hoc loco exponit, nimirum importuniſſimum Edomæorum odium & pertinaciſſima malefacta in populum Dei:deinde ſententiam excidii contra eos pronuntiat.* Eò quòd] *id eſt, quòd exercent ſimultatem illam avitam inde a majoribus hauſtam,de qua Gene.* 27. 43. *& populum meum oppugnant infenſiſſimè.* 13 A Temane]*vide Jirm.*49.7. Dedanem uſque]*id eſt, per omnes Edomæorum terminos, Jirm.ibidem ver.* 8. 14 Manu populi]*id eſt, ea ipſa Chaldæorum manu, qua populum meum antè percuſſerat:ſic enim accipiendum demonſtrant ſequentia: vide Hhobadjam.* 15 Sic ait]*hęc prophetia ſimili cum præcedentibus argmento, primùm animoſiſſima Peliſchtæorum malefacta, hoc ver.deinde pœnas quas daturi ſunt explicat , duobus ſequentibus.* 16 Cerethæos] *vide* 1.*Schem.*30.14.*ſic autem Peliſchtæos Propheta nominat,ut alludat ad exſcindendi verbum.* Reſiduum]*id eſt,regionem Peliſchtæorum maritimam portuoſamq; ſed priùs tum a rege Chizkija, Jeſchahh.*15.*tum a Pſammeticho Ægyptiiſq; attritam, ut obſervavimus Jirmejæ* 25.20.

CAPUT XXVI.

Deus Tyro de everſione Jeruſchalaimorum exultanti graviſſimum a Chaldæis excidium venturum pronuntiat,& tam admirabile ut omnes exteri aſpicientes & recordantes præteritam illius gloriam ſubitumq; caſum perhorreſcant & luctum agant de Tyro conſternati : deinde exprobrata Tyriorum Regi inſolentia animi,idem pronuntiat eventurum ipſi,finitimiſq; Tzidoniis, ad gloriam Dei & Eccleſiæ bonum : cujus promiſſione prophetia hæc terminatur.

1 ' FUIT autem 'undecimo anno, primo die 'menſis illius; ut eſſet verbum Jehovà ad me,dicendo,

2 'Fili hominis, eò quòd dicit Tyrus de Jeruſchalaimis,euge,fracta eſt *urbs* portis [a] populoſiſſimis,' avertitur ad me; replebor vaſtata

3 'Id-

3 ʼIdcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tyre; ut deducam contra te ʼ gentes multas, ac ſi deducerem mare cum fluctibus ipſius:

4 Quæ perdāt muros Tyri, & deſtruant turres ejus; etiam abradam pulverem ejus ab ea, redigamque eam in [b] arduam petram.

5 ʼLocus [c] expandendis plagis erit in medio mari; nā ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovæ: ideo erit direptioni gentibus.

6 ʼFiliæ quoque ejus quæ in agro erunt, gladio interficientur; ut experiantur me eſſe Jehovam.

7 ʼNam ſic ait Dominus Jehova, ecce ego adducam contra Tyrum Nebucad-retzarem regem Babyloniæ ab Aquilone, ʼ regem regum; cum equis, curribusq́;, & equitibus, & congregatione, populoque multo.

8 Filias tuas per agrum gladio interficiet; & diſpoſito contra te propugnaculo, diffundet in te [d] miſſilia catapultaria, & ſtatuet contra te clypeum:

9 Et [e] ʼhelepolin diſponet in muros tuos, & turres tuas demolietur ʼ culteris ejus.

10 Præ agminibus equorum ejus operiet te pulviſculus eorum; præ ſtrepitu equitum, & ʼchiramaxiorum, currusq́; commovebuntur muri tui, cùm intrabit intra portas tuas, cùm ingreſſus civitatis diſruptæ *patebunt*.

11 Ungulis equorum ſuorum calcabit omnes vicos tuos: populum tuum gladio interficiet, & ſtationum [f] robuſtarum tuarum *unaquæque* in terram deſcendet:

12 Et prædabuntur opes tuas, diripientq́; mercem tuam, ac deſtruent muros tuos, & domos [g] deſiderabiles tuas demolientur; & lapides tuos, lignaque tua, etiam pulverem tuum ʼ in medio aquarum ponent.

13 Ita faciam ut ceſſet ſtrepitus canticorum tuorum, & ſonus citharārum tuarum non audietur ampliùs:

14 Et redigam te in arduam petram, locus expandendis ſagenis eris, ʼ non ædificaberis ampliùs; nam ego Jehova loquutus ſum, dictum Domini Jehovæ.

15 ʼSic ait Dominus Jehova Tyro; nónne a ſono caſus tui cùm clamabunt confoſſi, cùm interficientur interfectione in medio tui, commovebuntur ʼ inſulæ?

16 Nam deſcendent e ſoliis ſuis omnes principes maris amoventes pallia ſua, & veſtibus verſicoloribus ſuis nudantes ſeſe: ʼ trepidationes induent, in terra ſedebunt, & trepidantes *ſingulis* momentis ſtupebunt de te:

17 Proferentesque de te lamentationem dicent tibi, quomodo periiſti quę habitabaris [h] a maritimis? ʼcùm indiderint *illi* omnibus habitatoribus iſtius civitatis laudatiſſimæ, quę erat firma in mari ipſa cum habitatoribus ſuis, ʼ terrorem horum.

18 ʼNunc trepidabunt reliquæ inſulę die caſus tui, & turbabuntur inſulæ quę ſunt in mari propter exitum tuum.

19 ʼNam ſic ait Dominus Jehova, cum reddidero te civitatem deſolatam, ſimilem civitatibus quæ non habitantur; ʼ adducendo contra te abyſſum, ut operiant te aquæ plurimę:

20 ʼFaciensq́ue ut deſcendas cum deſcendentibus in [i] foveam ad populum [k] antiquum, collocavero te in terræ imis *partibus*, in vaſtitatibus [l] priſcis cum deſcendentibus in foveam, ut non habiteris; ʼ ut reponam decus in terra viventium:

21 In [m] terrorem ſummum exponam te, quòd ʼ nuſquam futura ſis; & quæſita non invenieris [n] unquam, dictum Domini Jehovæ.

[b] Heb. arduū puræ: ut ſuprà 24.7. & 8. & infr. 14.

[c] Heb. expanſio: ſic ver. 14.

[d] Heb. catapultam: ut 2.Reg.19.32

[e] Heb. delentē quod ad verſum eſt ſibi: periphraſis.

[f] Heb. roboris tui.

[g] Heb. deſiderii tui.

[h] Heb. *a maribus: metonymia*.

[i] Heb. *ciſternæ*.

[k] Heb. *ſeculi*.

[l] Heb. *a ſeculo cum deſcendentibus ciſternæ*.

[m] Heb. *terrores*.

[n] Heb. *in ſeculum*.

CAPUT XXVII.

1 ʼET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Tu autem fili hominis, profer de Tyro lamentationem,

3 Et dicito Tyro ſitæ ad aditus maris, mercatrici [a] populoſiſſimæ apud inſulas multas: ſic ait Dominus Jehova, ʼ ô Tyre, tu dicebas ego, ſum perfecta pulchritudine.

4 ʼIn [b] intima parte marium *erant* termini tui, ædificatores tui ʼ perfecerant pulchritudinem tuam.

5 Abiegna e ʼSenire ædificabant tibi omnia ʼtabulata: cedrum e Libano accipiebant ad parandum malum navis in te.

6 [c] Roboreos e Baſchane faciebant remos tuos; tranſtra tua faciebant ʼ *ex* [d] ebore tritiſſimo *artifices* ex inſulis Cittæorum.

7 ʼ Xylinum cum Phrygiano opere ex Ægypto erat carbaſus tua, ut eſſet tibi velum: hyacinthinum, & purpureum ex inſulis ʼElischæ operiebat te.

8 ʼ Habitatores Tzidonis & ʼ Arvadi erant remiges tibi: periti tui, ô Tyre, erant in te, ipſi erant ʼ gubernatores tui.

9 Seniores ʼ Gebalis ac periti ejus erant in te ʼcuratores labis tuę: omnes claſſes maris & nautæ earum erant in te, ut commiſcerent ſe commercio tuo.

10 ʼPerſæ, ʼLudæiq́;, & ʼ Putęi erant in copiis tuis, [e] bellatores tui: ſcutum & galeam ʼ ſuſpendebant in te, ipſi præſtabant decorem [f] tibi.

11 Arvadæi cum copiis tuis ſuper muros tuos circumquaq;, & ʼGammadęi in turribus tuis erant; umbones ſuos ſuſpendentes ad muros tuos circumquaque, ipſi perficiebant pulchritudinem tuam.

12 ʼTarſchiſch negotiatrix tua præ copia omnium opum; cum argento, ferro, ſtanno, & plumbo, [g] negotiabantur in nundinis tuis.

13 ʼ Javan, Tubal, & Meſchec erant mercatores tui; [h] ʼ hominibus & vaſis æreis negotiabantur in commercio tuo.

14 *Qui erant* e domo ʼ Togarmæ; equis, equitibusque, ac mulis negotiabantur in nundinis tuis.

15 [i] ʼ Dedanitæ mercatores tui, inſulæ multæ *mercatrices* mercium manus tuæ; ʼ cornibus eboris, ʼ hebenoq́; reddebant pretium tuum.

16 Syria negotiatrix tua, præ multitudine operum tuorum; chryſopraſo, purpura, & Phrygiano opere, byſſoq́;, & ʼ ſandaſtro, ac ʼ pyropo negotiabantur in nundinis tuis,

17 E Jehudæa & regione Jiſraëlitarum, erant mercatores tui: tritico ʼ Minnithæ, & [k] Phœniciæ, melleq́;, & oleo, ac ʼ opobalſamo negotiabantur *in* commercio tuo.

18 Damaſcus negotiabatur tecum de multitudine operum tuorum; præ copia omnium opum, vino ʼ Chelbonis, & lana nitida:

[a] Heb. populorum: ut ſuprà 26.2.

[b] Heb. corde: ut Exod. 15.8 ſic deinceps.

[c] Heb. roboribus.

[d] Heb. dente filio greſſuum

[e] Heb. *viri belli*: ſic ver. 27.

[f] Heb. *tuum*.

[g] Heb. *dabant ſynecdochicè: pro eo quod eſt, dabant, accipiebant, & negotiationem exercebant: ſic deinceps*.

[h] Heb. *anima hominum*.

[i] Heb. *filii Dedanus*.

[k] Heb. *Pannagi: unde corruptè profluxit Phœniciæ nomen*.

19 Et Dan, ac Javan [l] circumforaneus in nundinis tuis negotiabantur; ferro nitido, caſia, & calamo odorato, in commercio tuo erat.

20 ' Dedan mercabatur tecum, pannis [m] ingenuorum *advectu* curru.

21 Arabes, & omnes principes ' Kedaris erant negotiatores *mercium* manus tuæ; agnis, arietibusque, & hircis, his erant negotiatores tui.

22 Mercatores ' Schebę & Rahhmæ ipſi mercabantur tecum; [n] præſtantiſſimo quoque aromate, & omni lapide pretioſo, ac auro negotiabantur *in* nundinis tuis.

23 ' Charan, & ' Canne, ac ' Hheden, mercatores ' Schebæ; Aſſyrius, & ' Cilmadæus mercans tecum:

24 Hi mercatores tui erant rebus perfectiſſimis, involutis hyacinthinis, & phrygianis, ' gazisq; *gentium* in ſuperioribus *habitantium*; ' quæ funibus circumligantur, & [o] includuntur cedrinis *capſis* in mercatu tuo.

25 ' Claſſes oceani decantabant te commercio tuo; deinique plena eras & gravis valde in intima parte marium.

26 ' In aquas multas adduxerunt te ' qui remis agebant te, [p] Eurus confregit te in intima parte marium:

27 Opes tuæ, & nundinationes tuæ, commercium tuum, nautæ tui, & gubernatores tui, curatores labis tuæ, & miſcentes commercium tecum, omnesque bellatores tui qui in te erant, cum tota congregatione tua quæ erat in medio tui; ceciderunt in intimam partem marium die caſus tui.

28 ' Ad vocem clamoris ' gubernatorum tuorum, ' commoti ſunt fluctus jactati:

29 Deſcendenteſq; e claſſibus ſuis omnes [q] tractantes remum, nautæ, omnes gubernatores ' marini; in terram conſtiterunt:

30 Facientéſque ut audiretur de te vox ipſorum clamaverunt [r] amarè; & ' impoſito pulvere capitibus ſuis, in cinere volutaverunt ſe:

31 Inductoque propter te calvitio accinxerunt cilicia; & defleverunt te amaritudine animi, planctu amaro:

32 Ac protulerunt propter te in lamento ſuo lamentationem, cùm lamentarentur de te dicentes; ' quæ erat par Tyro, par ſucciſę in medio mari?

33 Procedentibus nundinationibus tuis e maribus, ſatiabas populos multos; amplitudine opum tuarum, & commerciorum tuorum ditabas reges terræ.

34 *Quo* tempore confracta es ' a maribus in profundiſſimis aquis, commercium tuum & tota congregatio tua in medio tui ceciderunt.

35 Omnes habitatores inſularum obſtupeſcunt de te; & Reges illorum horreſcunt horrore, ' percelluntur vultu.

36 Negotiatores in populis ' ſibilant de te: ' terrori ſummo es, quòd nulla ſis uſque in ſeculum.

CAPUT XXVIII.

1 ' ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, dic anteceſſori Tyri, ſic ait Dominus Jehova, ' eò quòd elatus eſt [a] animus tuus, adeò ut dicas Deus fortis ſum, habitationem [b] divinam inhabito in [c] intima parte marium: cumque ſis homo, non autem Deus fortis; tribuis tamen animum tibi parem animo Dei:

3 Ecce ' ſapientior es Danijele, quicquam occultum non [d] absconditur tibi:

4 Sapientia tua & prudentia tua comparaſti tibi facultates; & congeſſiſti aurum & argentum in theſauros tuos:

5 Amplitudine ſapientiæ tuæ in mercatura tua amplificaſti facultates tuas, adeò ut elatus ſit animus tuus facultatibus tuis:

6 ' Idcirco ſic ait Dominus Jehova; eò quòd tribuis tibi animum parem animo Dei,

7 Idcirco ecce ego adducturus ſum contra te ' extraneos violentiſſimos gentium, qui exertis gladiis ſuis contra pulchritudinem ſapientiæ tuę confodient ' ſplendorem tuum.

8 In foveam demittent te, morieriſq; ' mortibus confoſſorum in intima parte marium.

9 ' An [e] perges dicere, Deus ſum, coram interfectore tuo? atqui tu homo *futurus es*, non autem Deus fortis, in manu confodientis te.

10 ' Mortibus præputiatorum morieris, manu alienorum: nam ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovę.

11 ' Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

12 ' Fili hominis, profer lamentationem de Rege Tyri; & dicito ei, ſic ait Dominus Jehova, ' tu ' obſignans ſummam, plene ſapientia, & perfecte pulchritudine,

13 ' In Hhedene horto Dei eras, omnes lapides pretioſi operiebant te, pyropus, topazius, & adamas; beryllus thalaſſius, ſardius, & jaſpis, ſapphirus, chryſopraſus, ſmaragdusque cum auro: ' opus tympanorum tuorum & fiſtularum tuarum in te, die quo procreatus fuiſti, parata erant.

14 ' Tu Cerub *eras* ex quo ' unxi *te* protectorem; ex quo præpoſui te, ' in monte [f] ſancto Dei eras, ' inter lapides [g] ignitos continenter ambulabas.

15 ' Integer eras in viis tuis inde a die quo procreatus fuiſti, donec prę ſto fuit [h] iniquitatis pœna in te.

16 ' In amplitudine mercaturæ tuę ' pleni erant [i] in te violentia, qua peccabas: adeò ut confodiens te *dejectum* ' e monte Dei perdiderim te, ô Cerub protector, e medio lapidum ignitorum.

17 ' Elatus fuerat animus tuus propter pulchritudinem tuam, corruperas ſapientiam tuam cum ſplendore tuo; in terram dejeci te, Regibus expoſui te ut aſpiciant te:

18 Præ multitudine iniquitatum tuarum, propter improbitatem mercaturæ tuæ prophanaſti ' ſanctuarium tuum; ideo eduxi ignem e medio tui qui conſumpſit te, & redegi te in cinerem ſuper terram ante oculos omnium videntium te:

19 Quicunque norant te in populis obſtupuerunt de te; [k] terrori ſummo es, quòd nulla ſis uſque in ſeculum.

20 ' Fuit etiam verbum Jehovæ ad me, dicendo,

21 Fili hominis, ' diſpone faciem tuam Tzidonem verſus, & prophetato contra eam,

22 Dicens ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tzidon, ut glorificer in medio tui: ut [l] cognoſcatur me eſſe Jehovam, cùm exercuero in ea judicia, & ſanctificavero me in ea.

23 Nam

[l] Heb. *factus proficiſci* (*ut ita loquamur*) *id eſt*, *ut Homerus vocat* πολυπλαγχθείς.

[m] Heb. *libertatis.*

[n] Heb. *capite cujuſque aromatis: ut Exodi* 30.23.

[o] Heb. *cedrantur, ut ita dicamus.*

[p] Heb. *ventus Orientalis.*

[q] Heb. [illegible]

[r] Heb. *ami.*

[ſ] Heb. *cum clamor.*

[t] Heb. *ſtridebu: ut ſupra* 26.21.

[a] Heb. *cor tuum, ſic deinceps.*

[b] Heb. *Dei.*

[c] Heb. *corde: ſic ver.* 8.

[d] Heb. *abſcondunt: imperſonaliter.*

[e] Heb. *dicendo dices.*

[f] Heb. *ſanctitatis.*

[g] Heb. *ignis: ſic ver.* 16.

[h] Heb. [illegible] *te.*

[i] Heb. [illegible] *dum.*

[k] Heb. *terroribus: ut ſupra* 26.21. & 27.36.

[l] Heb. *cognoſcent: imperſonaliter: ut ſupra* [illegible]

23 Nam immittam peſtem in eam,& ſanguinem in vicos ejus,& judicabuntur confoſſi in medio ejus, gladio incumbente ei circumquaque;experientúrque me eſſe Jehovam.

24 Ita non erit amplius domui Jiſraëlis ſpinus dolorificus,& ſpina dolorem afferens, ex omnibus locis circumſtantibus eos, qui depopulentur eos; experienturque me eſſe Dominum Jehovam.

25 Sic ait Dominus Jehova, quando congregabo domum Jiſraëlis ex populis in quibus diſperſi ſunt,ſanctificans me in eis ante oculos gentium;ut habitent in terra ſua quam dederam ſervo meo Jahhakobo:

26 Tunc habitabunt in ea ſecurè, ædificabúntque domos & plantabunt vineas habitantes ſecurè;cùm exercuero judicia in omnes qui depopulabantur eos e locis circumſtantibus ipſos, ut cognoſcant me Jehovam eſſe Deum ipſorum.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Tria hæc capita eódem ſpectare res ipſa loquitur,ac propterea in unum omnia conjungimus. Sunt autem iſtius prophetiæ tres in univerſum loci: quorum primus eſt de Tyro ;uſque ad verſ.20.capitis 28.ſecundus de Tzidone,uſque ad ver.25.tertius verò de populo Dei,cui promiſſiones fiunt ad conſolationem ipſius;ut hac concluſione præcedentium prophetiarũ finis & uſus legitimus a bonis cognoſceretur. At primi quidẽ loci,quo mala Tyro denuntiantur,mẽbra ſunt duo: primũ enim toti reipublicæ ſuæ calamitates pronuntiantur,duob. capitib.deinde verò nominatim ſua denuntiatur Tyriorum Regi,capite 28.In utraque porrò prophetia tum ad Rempub.tum ad Regem ipſum pertinente partes ſunt duæ;quarum priore narratur ventura calamitas, poſteriore autem lamentum de caſu illo & calamitate conſcribitur.Quod ad rempub. itaque, ſua mala narrantur ipſi, toto hoc capite : lamentum verò capite 27.continetur. Narrationis propheticæ quam hoc capite contineri diximus, pars prima eſt prolepſis, ſive narratio ſumma caſus horrendi Tyriorum,uſque ad verſ.7.ſecunda,narratio ſingularis primùm malorum quæ Tyro importaturi erant Babylonii,uſque ad verſ.15.deinde verò horroris & conſternationis gentium omnium,ad aſpectum & recordationem tam gravis & inſperati caſus obſtupeſcentium,ad finem uſque capitis.* Undecimo anno] *a deportatione Jeconjæ,ut Jechezkel numerare ſolet ; quo anno capta ſunt Jeruſchalaima : ſic Prophetiam hanc videmus quandam fuiſſe præmunitionem ad conſolandum bonos qui jam fuerant deportati,& qui mox deportandi erant.* Menſis] *etſi quotus hic menſis fuerit,diſertis verbis Propheta minimè explicat : tamen ex comparatione ſequentis verſus planè ſtatuimus menſem quintum intelligendum eſſe, quo Tyrii accepto nuntio de captis Jeruſchalaimis glorioſam illam fiduciam prædicabant quæ exponitur ſequent. ver. Nam ut accipiamus de primo menſe (quod omnes interpretes videntur facere) prohibet ſermonis Hhebræi ratio,cùm Hhebræi nuſquam hac periphraſi utantur, niſi ubi expreſſa eſt in narratione aliorum temporum comparatio διακριτικῶς: ut Gen.8.13.& Exod.40.2.& 17.ſed ſimpliciter principium anni nominent: ut infrà 40.1. Eſt ergo menſis ille ſententia noſtra hoc loco dictus, qui ſequutus eſt proximè poſt capta Jeruſchalaima : capta ſunt autem menſe quarto, Jirm.52.6.* 2 Fili hominis] *hæc prolepſis narrat duo in univerſum, nimirum peccatum ipſorum inſolentiſſimum,hoc verſ.deinde peccatorum pœnas,quatuor ſequentibus. Eſt autem peccatum Tyriorum,quòd de alieno malo gaviſi ſunt,& ſibi ex ruinis populi Dei montes aureos ominati.* Portis popul.] *id eſt, frequentiſſima cum civibus , tum etiam advenis, proſelytis, & mercatoribus exteris. Fuerunt enim Jeruſchalaima longè clariſſima urbium Orientis,non Judææ modò ; ut ait Plinius lib.5. natur.hiſtor.cap.14.* Avertitur ad me] *id eſt,bona,merces,commoda , & negotiationes omnes huc transferentur.* 3 Idcirco] *alterum membrum prolepſeos, ut diximus ſuperiore verſ. quo exponuntur obſidio maxima , hoc verſ. expugnatio, vaſtatio,& everſio urbis,duobus ſequentibus; & totius agri deſolatio, verſ. 6. De hac autem hiſtoria vide annotata in Jeſchahh.23.1.& Jirm.47.* Gentes multas] *copias Nebucadretzaris, verſ.7.* 5 Locus expandendis] *id eſt,abibit in littus deſertiſſimum, ut ſunt ea importuna littora ad quæ piſcatores ſolent plagas ſuas expandere.* 6 Filiæ quoque] *id eſt,non tantùm urbs infeſtabitur ,ſed etiam in omni Tyriorum ditione contra omnem ſexum atrociſſimè ſævietur.* 7 Nam ſic ait] *narrationis ſingularis pars prior, ut diximus in verſ.1.qua Babyloniorum expeditio & Tyriorum regni everſio ſigillatim exponitur , uſque ad verſ.15.* Regem regum] *vide Gen. 9.25.* 9 Helepolin] *machinam obſidionalem quam deſcribit Ammianus Marcellinus li.23.Hhebræis dictam περιφραστικῶς ex eo quòd inſtrumentum fuit expugnandis evertendiſq́; oppidorum muris commodiſſimum.* Cultris] *id eſt,ferramentis mucronatis helepoleos,qui in muros impacti ſubruebant eos.* 10 Chiramaxiorum] *vide ſuprà 23.24.* 12 In medio aquar.] *id eſt,proturbabunt in mare cui ſuperſtructa es.* 14 Non ædificaberis] *videlicet ea dignitate,elegantia, & celebritate qua fuiſti. Nam poſtea quod inſtauratum eſt in eodem loco,dictum eſt Palætyrus.* 15 Sic ait] *poſterior narrationis pars; qua propheta oſtendit fore ut edatur ſtrages tanta Tyriorum omnium,ut nemo ſupervivat ad faciendum luctum;ſed nationes ſolùm exteræ horrendum illius caſum defleant, aſpectuq́; & recordatione illius percellantur.* Inſulæ] *id eſt, regiones aliæ maritimæ.* 16 Trepidationes ind.] *id eſt, non modò lugebunt everſionem tuam, ſed etiam obtegentur ipſi,tanquam veſte,metu graviſſimo propter violentiam Chaldæorum: metaphora.* 17 Cùm indiderint] *id eſt,cùm Chaldæi terribilem ultionem illam de Tyro ſumpſerint , quæ horum omnium maritimorum animis terrorem ſummum injectura eſt. Sunt autem hæc verba a Propheta δι' ἐμπλοκῆς dicta,quam perſpicuitatis cauſa ſuſtulimus.* Terrorem] *id eſt,malum graviſſimum quod perterrefaciat alios : ut dicitur infrà verſ.21.ſynecdoche.* 18 Nunc] *id eſt,hoc demum tempore,quod modò dictum eſt.* 19 Nam] *confirmatio a Dei verbis.* Adducendo] *ut ſuprà ver.3.* 20 Facienſque] *id eſt funditus perdidero te: circumloquutiones metaphoricæ.* Ut reponam] *id eſt, ut reſtituam populum meum Jiſraëlem hoſtibus deturbatis: qua in re demonſtratur proprius iſtorum judiciorum finis, videlicet ſalus Eccleſię ad gloriam Dei:ut copioſiùs exponitur infrà 28.25.& 26.* 24 Nuſquam] *ut ſuprà verſ.14.*

19 Et Dan, ac Javan [l] circumforaneus in nundinis tuis negotiabantur; ferro nitido, caſia, & calamo odorato, in commercio tuo erat.
20 Dedan mercabatur tecum, pannis [m] ingenuorum *advectu* curru.
21 Arabes, & omnes principes Kedaris erant negotiatores *mercium* manus tuæ; agnis, arietibusque, & hircis, his erant negotiatores tui.
22 Mercatores Schebę & Rahhmæ ipſi mercabantur tecum; [n] præſtantiſſimo quoque aromate, & omni lapide pretioſo, ac auro negotiabantur *in* nundinis tuis.
23 Charan, & Canne, ac Hheden, mercatores Schebæ; Aſſyrius, & Cilmadæus mercans tecum:
24 Hi mercatores tui erant rebus perfectiſſimis, involutis hyacinthinis, & phrygianis, gazisq; *gentium* in ſuperioribus *habitantium*; quæ funibus circumligantur, & [o] includuntur cedrinis *capſis* in mercatu tuo.
25 Claſſes oceani decantabant te commercio tuo; deinique plena eras & gravis valde in intima parte marium.
26 In aquas multas adduxerunt te qui remis agebant te, [p] Eurus confregit te in intima parte marium:
27 Opes tuæ, & nundinationes tuæ, commercium tuum, nautæ tui, & gubernatores tui, curatores labis tuæ, & miſcentes commercium tecum, omnesque bellatores tui qui in te erant, cum tota congregatione tua quæ erat in medio tui; ceciderunt in intimam partem marium die casus tui.
28 Ad vocem clamoris gubernatorum tuorum, commoti ſunt fluctus jactati:
29 Deſcendenteſq; e claſſibus ſuis omnes [q] tractantes remum, nautæ, omnes gubernatores [r] marini; in terram conſtiterunt:
30 Facientéſque ut audiretur de te vox ipſorum clamaverunt [s] amarè; & impoſito pulvere capitibus ſuis, in cinere volutaverunt ſe:
31 Inductoque propter te calvitio accinxerunt cilicia; & defleverunt te amaritudine animi, planctu amaro:
32 Ac protulerunt propter te in lamento ſuo lamentationem, cùm lamentarentur de te *dicentes*; quæ erat par Tyro, par ſuccisę in medio mari?
33 Procedentibus nundinationibus tuis e maribus, ſatiabas populos multos; amplitudine opum tuarum, & commerciorum tuorum ditabas reges terræ.
34 *Quo* tempore confracta es a maribus in profundiſſimis aquis, commercium tuum & tota congregatio tua in medio tui ceciderunt:
35 Omnes habitatores inſularum obſtupeſcunt de te; & Reges illorum horreſcunt horrore, percelluntur vultu.
36 Negotiatores in populis [t] ſibilant de te: terrori ſummo es, quòd nulla ſis uſque in ſeculum.

CAPUT XXVIII.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, dic anteceſſori Tyri, ſic ait Dominus Jehova, eò quòd elatus eſt [a] animus tuus, adeò ut dicas Deus fortis ſum, habitationem [b] divinam inhabito in [c] intima parte marium: cumque ſis homo, non autem Deus fortis; tribuis tamen animum tibi parem animo Dei:
3 Ecce ſapientior es Danijele, quicquam occultum non [d] abſconditur tibi:
4 Sapientia tua & prudentia tua comparaſti tibi facultates, & congeſſiſti aurum & argentum in theſauros tuos:
5 Amplitudine ſapientiæ tuæ in mercatura tua amplificaſti facultates tuas, adeò ut elatus ſit animus tuus facultatibus tuis:
6 Idcirco ſic ait Dominus Jehova; eò quòd tribuis tibi animum parem animo Dei,
7 Idcirco ecce ego adducturus ſum contra te extraneos violentiſſimos gentium, qui exertis gladiis ſuis contra pulchritudinem ſapientiæ tuę confodient ſplendorem tuum.
8 In foveam demittent te, morierisq; mortibus confoſſorum in intima parte marium.
9 An [e] perges dicere, Deus ſum, coram interfectore tuo? atqui tu homo *futurus es*, non autem Deus fortis, in manu confodientis te.
10 Mortibus præputiatorum morieris, manu alienorum: nam ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovę.
11 Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
12 Fili hominis, profer lamentationem de Rege Tyri; & dicito ei, ſic ait Dominus Jehova, tu obſignans ſummam, plene ſapientia, & perfecte pulchritudine,
13 In Hhedene horto Dei eras, omnes lapides pretioſi operiebant te, pyropus, topazius, & adamas; beryllus thalaſſius, ſardius, & jaſpis, ſapphirus, chryſopraſus, ſmaragdusque cum auro: opus tympanorum tuorum & fiſtularum tuarum in te, die quo procreatus fuiſti, parata erant.
14 Tu Cerub *eras* ex quo unxi *te* protectorem; ex quo præpoſui te, in monte [f] ſancto Dei eras, inter lapides [g] ignitos continenter ambulabas.
15 Integer eras in viis tuis inde a die quo procreatus fuiſti, donec pręſto fuit [h] iniquitatis pœna in te.
16 In amplitudine mercaturæ tuę pleni erant [i] in te violentia, qua peccabas: adeò ut confodiens te *dejectum* e monte Dei perdiderim te, ô Cerub protector, e medio lapidum ignitorum.
17 Elatus fuerat animus tuus propter pulchritudinem tuam, corruperas ſapientiam tuam cum ſplendore tuo; in terram dejeci te, Regibus expoſui te ut aſpiciant te:
18 Præ multitudine iniquitatum tuarum, propter improbitatem mercaturæ tuæ prophanaſti ſanctuarium tuum; ideo eduxi ignem e medio tui qui conſumpſit te, & redegi te in cinerem ſuper terram ante oculos omnium videntium te:
19 Quicunque norant te in populis obſtupuerunt de te; [k] terrori ſummo es, quòd nulla ſis uſque in ſeculum.
20 Fuit etiam verbum Jehovæ ad me, dicendo,
21 Fili hominis, diſpone faciem tuam Tzidonem verſus, & prophetato contra eam,
22 Dicens ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tzidon, ut glorificer in medio tui: ut [l] cognoſcatur me eſſe Jehovam, cùm exercuero in ea judicia, & ſanctificavero me in ea.

---

[l] Heb. *factus proficiſci* (ut ita loquamur) id eſt, ut Homerus vocat πολυπλαγχθείς.

[m] Heb. *libertatis*.

[n] Heb. *capite cujuſque aromatis*: ut Exodi 30.23.

[o] Heb. *cedrantur, ut ita dicamus*.

[p] Heb. *ventus Orientalis*.

[q] Heb. *prehendentes* [illegible]

[r] Heb. *mari*.

[s] Heb. *cum clamore*.

[t] Heb. *horrebunt*: ut ſupra 26.21.

[a] Heb. *cor tuum, ſic deinceps*.

[b] Heb. *Dei*.

[c] Heb. *corde*: *ſic ver*. 8.

[d] Heb. *abſcondunt*: *imperſonaliter*.

[e] Heb. *dicendo dices*.

[f] Heb. *ſanctitatis*.

[g] Heb. *ignis*: *ſic ver*. 16.

[h] Heb. *improbitatis*.

[i] Heb. *in medio tui*.

[k] Heb. *terrores*: ut ſupra 26.21. & 27.36.

[l] Heb. *cognoſcar*: *imperſonaliter*: ut ſupra [illegible]

23 Nam immittam peſtem in eam, & ″ſanguinem in vicos ejus, & judicabuntur confoſſi in medio ejus, gladio incumbente ei circumquaque; experientúrque me eſſe Jehovam.

24 ′Ita non erit amplius domui Jiſraëlis ſpinus dolorificus, & ſpina dolorem afferens, ex omnibus locis circumſtantibus eos, qui depopulentur eos; experienturque me eſſe Dominum Jehovam.

25 ′Sic ait Dominus Jehova, quando congregabo domum Jiſraëlis ex populis in quibus diſperſi ſunt, ſanctificans me in eis ante oculos gentium; ut habitent in terra ſua quam dederam ſervo meo Jahhakobo:

26 Tunc habitabunt in ea securè, ædificabúntque domos & plantabunt vineas habitantes ſecurè; cùm exercuero judicia in omnes qui depopulabantur eos e locis circumſtantibus ipſos, ut cognoſcant me Jehovam eſſe Deum ipſorum.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Tria hæc capita eòdem ſpectare res ipſa loquitur, ac propterea in unum omnia conjungimus.*
Sunt autem iſtius prophetiæ tres in univerſum loci: quorum primus eſt de Tyro, uſque ad verſ. 20. capitis
28. ſecundus de Tzidone, uſque ad ver. 25. tertius verò de populo Dei, cui promiſſiones fiunt ad conſolationem
ipſius; ut hac concluſione præcedentium prophetiarũ finis & uſus legitimus a bonis cognoſceretur. At primi
quidẽ loci, quo mala Tyro denuntiantur, mẽbra ſunt duo: primũ enim toti reipublicæ ſuæ calamitates pronuntiantur,
duob. capitib. deinde verò nominatim ſua denuntiatur Tyriorum Regi, capite 28. In utraque
porrò prophetia tum ad Rempub. tum ad Regem ipſum pertinente partes ſunt duæ; quarum priore narratur
ventura calamitas, poſteriore autem lamentum de caſu illo & calamitate conſcribitur. Quod ad rempub.
itaque, ſua mala narrantur ipſi, toto hoc capite: lamentum verò capite 27. continetur. Narrationis
propheticæ quam hoc capite contineri diximus, pars prima eſt prolepſis, ſive narratio ſumma caſus horrendi
Tyriorum, uſque ad verſ. 7. ſecunda, narratio ſingularis primùm malorum quæ Tyro importaturi erant Babylonii,
uſque ad verſ. 15. deinde verò horroris & conſternationis gentium omnium, ad aſpectum & recordationem
tam gravis & inſperati caſus obſtupeſcentium, ad finem uſque capitis. Undecimo anno] *a deportatione*
Jeconjæ, ut Jechezkel numerare ſolet; quo anno capta ſunt Jeruſchalaima: ſic Prophetiam hanc
videmus quandam fuiſſe præmunitionem ad conſolandum bonos qui jam fuerant deportati, & qui mox deportandi
erant. Menſis] *etſi quotus hic menſis fuerit, disertis verbis Propheta minimè explicat: tamen ex*
comparatione ſequentis verſus planè ſtatuimus menſem quintum intelligendum eſſe, quo Tyrii accepto nuntio
de captis Jeruſchalaimis glorioſam illam fiduciam prædicabant quæ exponitur ſequent. ver. Nam ut
accipiamus de primo menſe (quod omnes interpretes videntur facere) prohibet ſermonis Hhebræi ratio, cùm
Hhebræi nuſquam hac periphraſi utantur, niſi ubi expreſſa eſt in narratione aliorum temporum comparatio
διακριτικῶς: ut Gen. 8. 13. & Exod. 40. 2. & 17. ſed ſimpliciter principium anni nominent: ut infrà 40. 1.
Eſt ergo menſis ille ſententia noſtra hoc loco dictus, qui ſequutus eſt proximè poſt capta Jeruſchalaima: capta
ſunt autem menſe quarto, Jirm. 52. 6. 4 Fili hominis] *hæc prolepſis narrat duo in univerſum, nimirum*
peccatum ipſorum inſolentiſſimum, hoc verſ. deinde peccatorum pœnas, quatuor ſequentibus. Eſt autem
peccatum Tyriorum, quòd de alieno malo gaviſi ſunt, & ſibi ex ruinis populi Dei montes aureos ominati.
Portis popul.] *id eſt, frequentiſſima cum civibus, tum etiam advenis, proſelytis, & mercatoribus exteris.*
Fuerunt enim Jeruſchalaima longè clariſſima urbium Orientis, non Judææ modò; ut ait Plinius lib. 5. natur.
hiſtor. cap. 14. Avertitur ad me] *id eſt, bona, merces, commoda, & negotiationes omnes huc transferentur.*
3 Idcirco] *alterum membrum prolepſeos, ut diximus ſuperiore verſ. quo exponuntur obſidio*
maxima, hoc verſ. expugnatio, vaſtatio, & everſio urbis, duobus ſequentibus; & totius agri deſolatio, verſ.
6. De hac autem hiſtoria vide annotata in Jeſchahh. 23. 1. & Jirm. 47. Gentes multas] *copias Nebucadretzaris,*
verſ. 7. 5 Locus expandendis] *id eſt, abibit in littus deſertiſſimum, ut ſunt ea importuna*
littora ad quæ piſcatores ſolent plagas ſuas expandere. 6 Filiæ quoque] *id eſt, non tantùm*
urbs infeſtabitur, ſed etiam in omni Tyriorum ditione contra omnem ſexum atrociſſimè ſævietur. 7 Nam
ſic ait] *narrationis ſingularis pars prior, ut diximus in verſ. 1. qua Babyloniorum expeditio & Tyriorum regni*
everſio ſigillatim exponitur, uſque ad verſ. 15. Regem regum] *vide Gen. 9. 25.* 9 Helepolin]
machinam obſidionalem quam deſcribit Ammianus Marcellinus li. 23. Hhebræis dictam περιφραστικῶς
ex eo quòd inſtrumentum fuit expugnandis evertendiſq; oppidorum muris commodiſſimum. Cultris] *id*
eſt, ferramentis mucronatis helepoleos, qui in muros impacti ſubruebant eos. 10 Chiramaxiorum] *vide*
ſuprà 23. 24. 12 In medio aquar.] *id eſt, proturbabunt in mare cui ſuperſtructa es.* 14 Non
ædificaberis] *videlicet ea dignitate, elegantia, & celebritate qua fuiſti. Nam poſtea quod inſtauratum eſt*
in eodem loco, dictum eſt Palætyrus. 15 Sic ait] *poſterior narrationis pars; qua propheta oſtendit fore*
ut edatur ſtrages tanta Tyriorum omnium, ut nemo ſupervivat ad faciendum luctum; ſed nationes ſolùm exteræ
horrendum illius caſum defleant, aſpectuq; & recordatione illius percellantur. Inſulæ] *id eſt, regiones*
aliæ maritimæ. 16 Trepidationes ind.] *id eſt, non modò lugebunt everſionem tuam, ſed etiam obtegentur*
ipſi, tanquam veſte, metu graviſſimo propter violentiam Chaldæorum: metaphora. 17 Cùm indiderint]
id eſt, cùm Chaldæi terribilem ultionem illam de Tyro ſumpſerint, quæ horum omnium maritimorum
animis terrorem ſummum injectura eſt. Sunt autem hæc verba a Propheta δι᾽ ἐμπλοκῆς dicta, quam perſpicuitatis
cauſa ſuſtulimus. Terrorem] *id eſt, malum graviſſimum quod perterrefaciat alios: ut dicitur*
infrà verſ. 21. ſynecdoche. 18 Nunc] *id eſt, hoc demum tempore, quod modò dictum eſt.* 19 Nam]
confirmatio a Dei verbis. Adducendo] *ut ſuprà ver. 3.* 20 Facienſque] *id eſt funditus perdidero*
te: circumloquutiones metaphoricæ. Ut reponam] *id eſt, ut reſtituam populum meum Jiſraëlem hoſtibus*
deturbatis: qua in re demonſtratur proprius iſtorum judiciorum finis, videlicet ſalus Eccleſiæ ad gloriam
Dei: ut copioſiùs exponitur infrà 28. 25. & 26. 21 Nuſquam] *ut ſuprà verſ. 14.*

IN CAPUT XXVII.

1 Et fuit] *Narratio copioſa lamenti de everſa Tyro toto hoc capite continetur, ut diximus ſuprà 26.1. In*
hac autem lamentatione duæ ſunt præcipuè partes ad calamitatis amplificationem pertinentes: prima eſt antitheſis
præcedentis gloriæ cum ſequente ruina, uſque ad ver. 28. ſecunda eſt explanatio luctus & ſtuporis ingentis
qui ex ea ruina ad nationes exteras perventurus eſt, inde ad finem capitis. Ac in antitheſi quidem gloria
ampliſſima deſcribitur, uſque ad verſ. 26. ruina verò verſ. 26. & 27. Ad gloriam autem pertinent hæ:
ſtructura oppidi artificioſiſſima, verſ. 4. res navalis, verſibus quinque ſequentibus; potentia, verſ. 10. & 11.
negotiatio & emporii celebritas, uſque ad verſ. 25. denique communis omnium nationum prædicatio, verſ.
25. Quæ omnia per prolepſin continentur, verſ. 3. & per congeriem ſimiliter repetuntur verſ. 27. 3 O
Tyre] *propoſitio ſummæ gloriæ per apoſtrophen ad Tyrum, quæ minutatim illuſtratur ſequentibus.* 4 In
intima parte] *id eſt, intra mare ſtatuiſti urbem tuam, velut inſulam, fiſtucationibus & molibus impoſitam.*
Perfecerant] *id eſt, ornaverant te perfectiſſimè: ſic infrà verſ. 11. Primus locus, urbis elegantia.* 5 Abiegna]
ſecundus locus gloriæ, res navalis, ut diximus in verſ. 1. Senire] *vide Deuterom. 3.9.* Tabulata]
e quibus videlicet compinguntur naves: hîc enim deſcribitur rei navalis gloria; ut diximus in verſ. 1.
6 Ex ebore] *i. re navali non tantùm ad neceſſitatem aut commoditatem utebantur, verùm etiam ad delicias*
luxumque profuſiſſimum; cum materiam pretioſiſſimam ad res navium ſordidiſſimas adhiberent. Nam etſi
ebur ex dentibus elephantorum aliqua paratur arte; tamen illud demum germanum eſt ebur & præſtantiſſimum,
quod elephantes defodiunt in terram, & in ea per juſtum tempus pedibus tritum eſt. Quamobrem Hebræi
hoc genus eboris dentem filium greſſuum nominarunt: vide Plinium naturalis hiſt. lib. 8. cap. 3. 7 Xylinum]
id eſt, delicioſiſſima erant vela & conopæa tua: quibus notis facilè cognoſcitur divitiarum & luxus
copia. Eliſche] *vide Geneſ. 10.4.* 8 Habitatores] *id eſt, his gentibus, velut operis, utebaris ad navigationem*
tuam, & tuos gubernatores illis præponebas, hoc & ſeq. verſu. Arvadi] *vide Geneſ. 10.18.*
Gubernatores] *clavum tenentes in navi ſive gubernaculum, ad agendam navim: vide 1. Reg. 10.11. & 22.*
9 Gebalis] *de quibus 1. Reg. 5.18. & Pſalm. 83.8.* Curatores tui] *id eſt, naupegi tui, ædificatores &*
curatores navium. Erant enim Gebalitæ architecturæ peritiſſimi. 10 Perſæ] *tertius locus, potentia &*
gloria militaris, quòd gentes longinquæ & bellicoſæ ſtipendia facerent Tyriis. Ludæi] *vide Geneſ. 10.13.*
Putæi] *vide Gen. 10.6.* Suſpendebant] *id eſt, ſtativa agebant, & præſidio erant tibi: ſynecdoche,* [illegible]
militum in præſidiis agentium. 11 Gammadæi] *qui Pygmæos interpretantur nituntur ſola notatione*
vocis, quia Hhebręa vox conjugata ſignificat cubitum, quaſi cubitales dicas; ut interpretati ſumus Judic.
3.16. Sed quàm benè conveniat ludicra hæc interpretatio cum re militari, ipſi viderint. Nos Gammadæos
quidem exiſtimamus a cubito dictos eſſe; ſed quia regio fuit Phœniciæ cubitali forma projecta in mare,
quæ poſtea devorata eſt a mari, Gammaden putamus dictam: ut ſcribit Plinius lib. 2. natural. hiſt. cap.
91. Etſi eo loco mutatione unius literæ Gammales nominavit pro eo quod eſt Gammades. 12 Tarſchiſch]
quartus locus Tyriorum gloriæ, de divitiis & emporio celeberrimo, ut diximus in verſum 1. 13 Javan]
vide Gen. 10.2. Hominibus] *id eſt, mancipiis venalibus.* 14 Togarmæ] *de qua Geneſ. 10.3.* 15
Dedanitæ] *vide Gen. 10.7.* Cornibus eboris] *id eſt, dentibus ipſis elephantorum prægrandibus, forma*
incurvis, ut ſunt cornua: quomodo Jubam appellaſſe teſtis eſt Plinius lib. 8. natural. hiſtor. cap. 3. Hebenoque]
ex India & Æthiopia allata; quæ quia duûm eſt generum, plurali numero ab Hhebræis appellatur:
vide Plinium lib. 12. natural. hiſt. cap. 4. 16 Sandaſtro] *vide Ijobi 28.18.* Pyropo] *vide*
Jeſchahh. 54.12. 17 Minnithę] *vide Judic. 11.35.* Opobalſamo] *vide Geneſ. 37.25.* 18
Chelbonis] *id eſt, Chalibonis (ut Ptolemæus vocat) in Syria, quæ Chalybonitidi nomen dedit.* 20 Dedan]
ex poſteris Keturæ, inter Jiſchmahhelitas habitans, Gen. 25.3. 21 Kedaris] *vide Pſalm. 120.5.*
22 Schebæ] *in Arabia felice: vide Gen. 10.7.* 23 Charan] *vide Gen. 11.31.* Canne] *id eſt, judicio*
noſtro, Calne, Gen. 10.10. Hheden] *vide Gen. 2.8.* Schebæ] *Arabiam deſertam incolentis ſub*
Meſopotamia, de quo Gen. 25.3. & Ijobi 6.19. Cilmadæus] *id eſt, Medus ulterior, inter Aſſyriam &*
Parthiam, ut ex Chaldæi interpretatione colligimus, & affinitate vocis quæ apud Geographos extat: dicitur
enim tractus ille Choromitenus, l mutatio in r. quod mutationis genus Hhebręis quoque receptum eſt. 24 Gaziſque]
id eſt, denique (ne plura gentium nomina commemorem) comportant merces pretioſiſſimas ab omnibus
illis gentibus quæ ſuprà habitant: puta, Hyrcanis, Margianis, Bactrianis, Sogdianis, Sacis, Seribus, &
cæteris ad Aquilonem ſpectantibus. Quæ funibus] *id eſt, quæ optimè, accuratiſſimè, & pretioſiſſimè funibus*
firmis, ſtegeſtribus, & capſis incorruptis, & adverſus omnem cœli injuriam validis involvuntur. 25
Claſſes Oceani] *quintus gloriæ locus, celebritas; ut diximus in verſum 1.* 26 In aquas multas] *ſecunda*
pars antitheſeos, de ruina Tyri, quę cum nave in alto verſante comparatur, duobus verſibus. Qui
remis] *id eſt, rectores & gubernatores tui: quo nomine compellat Regem ipſum capite ſequent.* 28 Ad
vocem] *explanatio luctus exterorum & ſtuporis horrendi ex Tyriorum clade, ut diximus in verſum 1.*
Gubernatorum] *de quibus ver. 26. Hîc autem pergit in allegoria naufragii.* Commoti ſunt] *hyperbole*
elegantiſſima: tantus fuit clamor (inquit) Tyriorum pereuntium, ut mare ipſum quaſi perculſum exhorruerit,
& fuerint excitati fluctus. Hanc interpretationem, autore R. Jehuda, ex vocis etymo & forma ſic
interpretamur, comparato altero loco Jeſchahh. 57.24. 30 Impoſito] *id eſt, plurimùm lugebunt,*
quod exponitur a ſignis, hoc & ſequent. verſu: ut Jirmejæ 6.26. 32 Quæ erat] *mimeſis lugentium,*
comprehendens paucis lugubrem illam antitheſin præcedentis gloriæ & præſentis miſeriæ, quam obſervavimus
in verſum 1. ut exponitur ſequentibus. 34 A maribus] *id eſt, fluctibus maris jactati*
Euro, de quo ſuprà verſ. 26. 35 Percelluntur] *id eſt, perculſi expalleſcunt, velut exangues &*
exanimati horrore & metu: metalepſis. 36 Sibilant] *vide 1. Reg. 9.8.*

IN CAPUT XXVIII.

1 Et fuit] *Secundum hoc membrum prophetiæ contra Tyrios (ut diximus ſuprà 26.1.) primùm quidem Regi*

Tyriorum exitium prænuntiat, uſque ad verſum 11. *deinde verò lamentationem deſcribit & luctum, quem de perditione illius agitaturi ſunt exteri, uſque ad verſum* 20. *In prænuntiatione autem judicii continentur cauſæ, uſque ad verſum* 6. *deinde judicii explicatio ſive ſententiæ dictio ex antegreſſis cauſis, ver.* 6. *& quatuor ſequentibus.* 2 Eò quòd] *cauſa judiciorum, nempe infinita animi præſidentia & elatio in rebus omnibus, quàm Rex Tyri oblitus ſe hominem eſſe ſibi arrogabat.* 3 Sapientior es] *nimirum in oculis tuis. quaſi dicat, videris tibi plus ſapere quàm ipſe Danijel, cui res occultæ revelantur beneficio Dei. Danijel enim jam eo tempore propter dona a Deo accepta ſapientiſſimus habebatur, & in proverbium abierat: vide Danijelis* 1. 17. *ſic ſequentia omnia de præſumpta a Rege Tyriorum ſui ipſius opinione accipienda ſunt.* 6 Idcirco] *ſententię dictio, ut obſervavimus in verſum* 1. 7 Extraneos] *quorum meminit ſuprà* 26. 7. Splendorem tuum] *id eſt, te, utcunque ſplendeas & majeſtate indutus ſis: hypallage.* 8 Mortibus conſ.] *id eſt, violenta morte, ut quivis e vulgo; quamvis fiduciam ponas in munitione urbis tuæ.* 9 An perges] *conteſtatio ironica.* 10 Mortibus præp.] *id eſt, morte præſente & æterna, quæ juſta eſt eorum pœna qui aut deficiunt a Deo, aut ſibi arrogant majeſtatem Dei.* 11 Et fuit] *ſecundus locus, videlicet deſcriptio luctus; ut diximus in verſum* 1. *nam quia non vacabit lugere Tyriorum Regi (adeò repentè futurum erat ut occuparetur morte) ideò Propheta inducit lugentes alios; ut notavimus ſupra* 26. 15. 12 Fili hominis] *hujus lamentationis argumentum idem eſt cum lamentatione capitis* 27. *Primùm enim Propheta Regi Tyriorum per eandem antitheſin præcedentem gloriam exponit & præſens exitium, uſque ad verſum* 17. *deinde gentium admirationem narrat, tribus ſequentibus.* Tu obſig.] *prolepſis, ſive propoſitio ſumma trium capitum ad gloriam Regis Tyrii pertinentium, quæ minutatim ſequentibus exponuntur* ὕστερον πρότερον. Obſignans] *id eſt, qui imperium habes in merces, eáſque præcludis & aperis arbitratu tuo: ſic Ijobi* 37. 6. 13 In Hhedene] *explicatio tertii in propoſitione membri, de perfecta Tyri pulchritudine: quę ſtatuitur in habitationis elegantia cum Hhedene comparata, ut infrà* 31. 15. *&* 16. *& in ornamentis, in deliciis, & in majeſtate ſumma, antiquiſſima, ac glorioſiſſima, hoc & ſeq. ver.* Opus tympan.] *i. delitię tuæ, non tempore & uſu comparatæ; ſed tecum natæ videntur eſſe.* 14 Tu Cerub] *elegantiſſima regiæ illius majeſtatis deſcriptio, per comparationem Cerubi illius qui in horto Hhedenis a Deo diſpoſitus eſt, Gene.* 3. 24. *Quemadmodum (inquit) Angelus prępoſitus eſt ei horto ad protegendum eum, & gladio illo verſatili armatus omnibus eſt terrori; ita etiam tu, ex quo regnum tibi eſt traditum, viſus es tibi æquare gloriam angelorum Dei.* Unxi] *id eſt, conſtitui & præpoſui, ut ſequens verbum explicat:* κατάχρησις. In monte] *id eſt, Deus eras judicio tuo.* Inter lapides] *id eſt, putabas te ut Deum imperium habere in ipſa fulgura: periphraſis.* 15 Integer eras] *explicatio ſecundi in propoſitione membri, nimirum ſapientiæ, de qua ſuprà ver.* 12. 16 In amplitudine] *explicatio primi in propoſitione loci.* Pleni erant] *id eſt, qualis erat Rex tales populares; violenti omnes.* E monte Dei] *id eſt, e ſumma illa gloria tua, qua Deus eſſe videbaris tibi: ut ſuprà ver.* 14. 17 Elatus fuerat] *repetitio trium pręcedentium prolepſeos capitum cum judiciorum antitheſi, hoc & ſeq. verſu,* μεταβατικῶς *ad maximam illam gentium admirationem; ut diximus in verſum* 11. 18 Sanctuarium] *id eſt, ſedem illam majeſtatis tuæ, quæ tibi divina eſſe videbatur.* 20 Fuit etiam] *ſecunda prophetia, contra Tzidonem: ut diximus ſuprà* 26. 1. *qua primùm per prolepſin judicium Dei & finis illius exponuntur, ver.* 22. *deinde explicantur, duobus ſequentibus.* 22 Diſpone] *ut ſuprà* 6. 2. 23 Sanguinem] *id eſt, cruentam cædem per Babyloniorum copias.* 24 Ita non erit] *finis præcedentium judiciorum, ſalus Eccleſię, & gloria Dei.* 25 Sic ait] *tertia prophetia: ut diximus ſuprà* 26. 1. *de pace & tranquillitate Eccleſiæ Dei cœpta per Evangelium, & abſoluta futura ſecundo adventu Chriſti. Nam promiſſionem hanc Evangelicam eſſe, & ad Eccleſiam Chriſti vetere Eccleſia figuratam propriè pertinere res ipſa docet: quamvis typo terræ, & verbis allegoricis exponatur.*

CAPUT XXIX.

Deus Chophrabho Ægyptiorum Regi propter ſuperbiam ejus inanemq́; Judæorum confidentiam, cladem maximam a Cyrenęis eventuram prædicit; deinde totum regnum per Babylonios ſubverſum iri, quod poſt certum annorum numerum ſit reſtituendum longè melius, ad gloriam ipſius, & Eccleſiæ bonum.

1 ANNO decimo, decimo *menſe*, duodecimo *die* menſis; fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,

2 Fili hominis, ' diſpone faciem tuam verſus ' Parhhonem regem Ægypti; ut propheteś contra eum & contra Ægyptum totam.

3 Eloquere dicens, ' ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Parhho rex Ægypti, ' balæna maxima quæ cubat inter rivos ſuos; qui dicit, ' mihi *eſt* rivus meus, nam ego feci mihi.

4 ' Indam enim hamos maxillis tuis, faciamq́ue ut adhæreat multitudo piſcium rivorum tuorum ſquamis tuis; ut deducam te e medio rivorum tuorum, & totam multitudinem piſcium rivorum tuorum ſquamis tuis adhærentem.

5 Poſtea deſeram te abductum in ' deſertum, te & totam multitudinem piſcium rivorum tuorum, in ſuperficie agri ' cades, non recipieris, neque congregaberis: beſtiis terrę & avibus cœlorum exponam te in cibum.

6 Et experientur omnes habitatores Ægypti me eſſe Jehovam, ' eò quòd ſunt ' ſcipio arundineus domui Jiſraëlis.

7 ' Cùm prehendunt illi te manu, quaſſaris & findis eis totum humerum: cumq́ue innituntur tibi, confringeris, ' ut ut ſtabilias eis totos lumbos *tuos*.

8 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce ego adducturus ſum contra te gladium; & exſciſurus ex te homines & jumenta.

Jirm. 44. 30 *&* 46. 13 *& ſeq.*

9 Ut ſit terra Ægypti deſolationi & vaſtitati, & experiantur me eſſe Jehovam: eò quòd dixerit, rivus meus *eſt*; nam ego feci.

10 Idcirco ecce me contra te, & contra rivos tuos; ut tradam terram Ægypti vaſtitatibus, vaſtitati [a] deſolatiſſimæ ' a turri Syenes uſque ad terminum Cuſchi.

[a] Heb. *deſolationis: ſic verſ.* 12.

11 ' Non tranſibit eam pes humanus, & pes jumentorum non pertranſibit eam; neque habitabitur quadraginta annis.

12 ' Reddam enim terram Ægypti deſolatiſſi-

mam inter regiones deſolatas, & civitates ejus inter civitates devaſtatas erunt deſolatiſſimæ quadraginta annis: cùm diſpergam Ægyptios in gentes, & ſpargam eos in regiones.

13 Nam ſic ait Dominus Jehova; [b] exactis quadraginta annis congregabo Ægyptios e populis quò diſperſi fuerint:

14 Et reducam captivam multitudinem Ægyptiorum, reducam inquam eos in terram Patroſi, converſationis eorum; ut ſint ibi regnum humile.

15 Præ reliquis regnis erit humile, neque ſeſe extollet ampliùs ſupra gentes: imminuam enim eos ne dominentur in gentes:

16 Ut non ſit ampliùs domui Jiſraëlis fiduciæ revocaturæ *mihi* in memoriam iniquitatem his avertentibus ſe poſt illos; ſed agnoſcant me eſſe Dominum Jehovam.

[b] Heb. *ſine quadraginta annorum.*

ANNOTATIO.

1 Anno decimo] *Videlicet a deportatione Jeconjæ, ut ſuprà perſæpè diximus. Ab hoc autem capite uſque ad 33. prophetiæ ſingulares contra Ægypti regnum continentur in quatuor capita diſtinctæ, ratione magis argumenti quàm temporis. Nam temporum ſeriem minimè obſervari, ſed Jechezkelem certo conſilio ad argumentorum conjunctionem potius reſpexiſſe quàm ad prophetiarum tempus ex ipſa capitum ſerie cognoſcimus: prima enim hæc prophetia cladem proponit Ægyptiorum quam ad Cyrenas acceperant, poſtquam Babylonio Jeruſchalaima obſidenti & occurſanti ceſſiſſent, Jirm. 37.7. & ex ea occaſione deſolationem regni prædicit universè: in ſequente verò Prophetia minutatim, velut inſtante jam prioris prophetiæ complemento, deſolationem hanc universam Ægypti explicat copioſiſſimè, capite 30. Poſtea autem tertia prophetia exemplo confirmat deſolationis illius prænuntiatæ amplitudinem, capite 31. quarta denique lamentum luctuoſum ex horrifica illa ruina ad Ægyptios perventurum præfigurat cap. 32. eodem ordine quem ſuprà de Tyro annotavimus. Hujus ergo capitis duæ ſunt partes: una, quæ cladem illam deſcribit a Cyrenæis illatam paulò poſt fugam ignominioſam Ægyptii (quæ hoc ipſo anno contigit) uſque ad verſum 7. altera, quæ futuram poſt annos multos everſionem totius Ægypti & reſtitutionem prædicat, ad finem uſque capitis: quam everſionem generatim hîc propoſitam, Propheta poſt annos ſeptendecim confirmavit, & copioſiùs explicavit cap. 30.* 2 Diſpone] *ut ſuprà 6.2.* Parhhonem] *Chophrabhum, Jirmejæ 44.30.* 3 Sic ait] *prior hæc prophetia contra Regem Chophrabhum duas partes comprehendit; cauſam, hoc verſ. & narrationem propheticam malorum quæ erant ipſi eventura, tribus ſeq. Cauſa eſt maxima & inſolentiſſima Regis præfidentia, qui (ut narrat Herodotus in Euterpe) ea fuit perſuaſione ut ne Deum quidem ullum ſibi putaret poſſe regnum adimere, quod hoc verſ. exprimitur elegantiſſimè: altera verò cauſa ſubditur in fine verſus 6. quòd Judæos præfidente illa gloriatione in ſe acquieſcentes fefellerit.* Balæna max.] *epitheton regis Ægypti qui ſuis viribus ita præſtare omnibus videbatur ſibi, ut balæna omnibus feris; de qua vide Ijobi. 41. Poſſet etiam non incommodè pro crocodilo accipi qui rivos Nili incolit: ſed alterum magis convenit ſequentibus.* Mihi eſt] *quaſi dicat, nemo eſt qui rivum meum mihi poſſit adimere, & vindicare ſibi.* 4 Indam] *narratio hæc prophetica oſtendit conſilium & expeditionem Parhhonis contra Cyrenæos, hoc verſ. deinde infelicem exitum & cladem graviſſimam, ſequente verſu: quo de argumento conſulendus eſt ibidem Herodotus. Allegoriâ autem hæc prænuntiat Deus per comparationem balænæ, oſtendens ſe conſilio ſuo velut adhibitis hamis educturum eſſe ipſum cum copiis extra terminum Ægypti.* 5 Deſertum] *id eſt, in Libycas ſolitudines ad agrum Cyrenaicum.* Clades] *id eſt, cadet exercitus tuus; ſic ſequentia ſynecdochicè: nam alioqui ipſe in Ægyptum reverſus eſt.* 6 Eò quòd] *ſecunda cauſa, ut diximus in verſum 3. ſed propterea hîc rejecta, ut ſit μεταβατικὴ ad ſequentem locum.* Scipio arund.] *ut 2. Reg. 18. 21. quod exponitur pleniſſimè ſequente ver.* 7 Comprehendunt] *ſecunda prophetia, ut diximus in verſum 1. cauſam judicii explicat hoc verſu; deinde judicium narrat, quinque ſequentibus; ac poſtremò aliquam reſtitutionem promittit, inde a ver. 13.* Ut ut ſtabilias] *id eſt, etiamſi omne ſtudium, laborem, induſtriam, & vires tuas conſumeres in juvandis & defendendis Judæis.* 10 A turri Syen.] *id eſt, a termino uno ad alterum. Nam Syene terminus erat meridianus Ægypti in Thebaide, Cuſch verò terminum Septentrionalem notat, quâ Ægyptus partim Syrico mari, partim Arabia petræa (quæ terminus eſt poſterorum Cuſchi) definitur: vide Gen. 2.13. & 10.7. & Herodotum lib. 2. cujus locum adduximus antè in Jeſchahh. 30.4. ſic infrà 30.11.* 11 Non tranſibit] *id eſt, infrequens erit & deſerta plurimùm: ut exponitur ſeq. verſu.* 12 Reddam enim] *videlicet cladibus infinitis a Cyrenæis primùm (ut ſuprà diximus) deinde ab inteſtinis bellis (ut narrat Herodotus) & a Chaldæis potiſſimùm, ut hîc & Jirm. 46. prophetatur.* Quadraginta annis] *tranſitionis argumentum ad promiſſam reſtitutionem.* 13 Nam ſic ait] *narratio prophetica reſtitutionis promiſſæ, ut diximus in verſum 7. Fuit autem hæc reſtitutio temporibus Amaſis, qui regnum inclinantibus Babyloniorum rebus Cyri tempore occupavit: quem credibile eſt præfectum fuiſſe Ægypto per Babylonium poſt interfectum Chophrabhum, & eadem occaſione Ægypti regem effectum eſſe, cùm præfecturam tantùm fiduciariam priùs obtineret; qua in re fefellerunt ſacerdotes Ægyptii, ut multis aliis, Herodotum.* Exactis] *ex quo Ægypti regnum fuerit everſum: ut fuſiùs exponitur capite ſeq.* 14 Patroſi] *vide Gen. 10.14.* Regnum humile] *id eſt, tributarium, nec ita potens, ut antè fuit: nam Perſis poſt Chaldæos paruit: vide ſimilem loquutionem ſuprà 17.14.* 16 Ut non ſit] *finis judiciorum præcedentium, nimirum avocatio Eccleſiæ a fiducia rerum humanarum ad fidem in Deum certiſſimam. quaſi dicat, ne in poſterum Ægyptius ſua amplitudine Judæos traducat ad fallacem illam confiſionem quam antè habuerant, ac proinde efficiat ut ego animadvertam in ipſos propter peccata ipſorum: ſimilem loquutionem vide ſuprà 21.28. & 29.*

CAPUT XXX.

Deus in mercedem expugnatæ Tyri dat Babylonio regnum Ægypti, ut eo ſublato eveniat aliqua ſuis reſpiratio: deinde minutatim judicium ſuum Ægyptiis fœderatisq; prænuntians, exponit ſe hominibus Ægypti cladem fœderatis conſternationem, ſubverſionemq; regionibus per Babylonios allaturum eſſe.

1 'DEINDE fuit' vigeſimo ſeptimo anno, primo *menſe*, primo *die* menſis; ut eſſet verbum Jehovę ad me, dicendo,

2 'Fili hominis, Nebucad-retzar Rex Babyloniæ[a] exegit a copiis ſuis ſervitutem magnam cōtra Tyrum, 'omne caput decalvatum eſt, & omnis humerus[b] nudatus: merces autem non eſt ipſi & copiis ejus de Tyro, propter illam ſervitutem quam ſerviverunt contrà eam.

3 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce ego trado, Nebucad-retzari regi Babyloniæ terram Ægypti; ut tollat multitudinem ejus, & ſpoliet ſpolium ejus, ac prædetur prædam ejus, unde ſit merces copiis ipſius.

4 [c]Operæ pretium earum cujus nomine ſervierint, trado illis terram Ægypti; quia operati ſunt mihi, dictum Domini Jehovę.

5 'Die illa ita[d] efferam 'cornu domui Jiſraëlis, ut 'tibi dem aperturam oris inter illos; ut 'cognoſcant me eſſe Jehovam.

6 'Rurſus fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 Fili hominis, prophetato dicens, ſic ait Dominus Jehova; ejulate, *dicentes* Ah, de ' die iſta.

8 Nam propinqua eſt dies, propinqua eſt, inquam, dies Jehovæ: dies [e] nubila, tempus 'gentium erit:

9 Cùm invadet gladius Ægyptum, eritque gravis dolor in Æthiopia cadentibus confoſſis in Ægypto.

10 Æthiopes, ' Putæiq; & ' Ludæi, totaque 'miſcellanea turba, ' Cubæi quoque, denique [f] juncti fœdere cum illis gladio cadent.

11 'Sic ait Jehova, & cadent ſuſtentantes Ægyptum, 'deſcenderque faſtus roboris ejus: inde a turri 'Syenes gladio cadent in ea, dictum Domini Jehovæ:

12 Et 'deſolabuntur[g] inter regiones deſolatas, & civitates illius inter civitates vaſtatas erunt:

13 Ut experiantur me eſſe Jehovam, cùm 'poſuero ignem in Ægypto, & fracti fuerint omnes auxiliarii ejus.

14 Die illo prodibunt nuntii' a conſpectu meo navibus, ad exterrendum Æthiopiam [h]ſecuram: & erit gravis dolor in eis, cùm dies Ægypti, cùm ecce advenerit.

15 'Sic ait Dominus Jehova; & faciam ut ceſſet multitudo Ægyptiorum per Nebucad-retzarem regem Babyloniæ;

16 Ipſum, & populum ejus cum ipſo, violentiſſimos gentium adductos ad perdendum iſtam terram; qui exerentes gladios ſuos contra Ægyptum implebunt eam terram confoſſis:

17 Et 'redigens rivos *in* ſiccitatem vendam terram illam in manum malorum: denique deſolabo terram & [i]quæ eam implent manu extraneorum; ego Jehova dixi.

18 'Sic ait Dominus Jehova, & perdam deos ſtercoreos, & faciam ut ceſſent idola ' e Nopho, & ' princeps e terra Ægypti non erit amplius: cùm indidero timorem terræ Ægypti.

19 Nam deſolabo 'Patroſum, & [k] tradam igni 'Tzohhanem; ac exercebo judicia in 'No:

20 Et effundam æſtum iræ meæ in ' Sinem robur Ægypti, cùm excidero multitudinem No.

21 Cùm ponam ignem in Ægypto [l]valde dolebit Sin, & No [m] diſrumpetur; & Noph, hoſtibus quotidianis.

22 Juvenes 'Heliopoleos & [n] Bubaſti gladio cadent, ipſæ verò *puellæ* in captivitatem abibunt:

23 Et 'Daphnis obſcurabitur dies, cùm frangam ibi 'lora Ægypti, & ceſſabit in ea faſtus roboris ejus: ipſam nubes operiet, & filiæ ejus in captivitatem abibunt.

24 Denique exercebo judicia in Ægyptum, ut experiantur me eſſe Dominum Jehovam.

[a] Heb. *ſervire* fecit.
[b] Heb. *depi*latum.
[c] Heb. *opus*: metonymia: ut Levit. 19. 13.
[d] Heb. *faciam* efloreſcere.
[e] Heb. *nubis*.
[f] Heb. *filii* terræ fœde-: periphra- fœderato-
[g] Heb. *in me-* ſe ſequēs ver.
[h] Heb. *in ſecuritate*.
[i] Heb. *plenitudinem ejus*.
[k] Heb. *tradā ignem in Tzohhane*.
[l] Heb. *dolēdo*.
[m] Heb *erit ad diſrumpendū*.
[n] Heb. *Pibeſeth*.

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Hujus prophetię (quæ ſuperiorem poſt annos ſeptendecim ſubſequuta eſt) idem eſt argumentum; ſed quod in ea obſcurius fuerat prædictum hîc denuntiatur apertis verbis; nimirum ſubverſio Ægyptiorum regni, in quod Nebucad-netzar occupata Tyro involavit. Continet itaque hæc prophetia primùm narrationem conſilii Dei contra Ægyptum pro Eccleſiæ bono, uſque ad verſum 6. deinde enarrationem ſingularem illius ſubverſionis in Ægypto eventuræ, ad finem uſque capitis.* Vigeſimo ſeptimo] *nempe a deportatione Jeconjæ, ut Jechezkel numerare ſolet; qui annus erat undecimus ante mortem Nebucad-retzaris. Nam huc referendum eſſe annorum numerum evincit ipſa hiſtoriæ ſeries, cùm anno undecimo a deportatione capta ſint Jeruſchalaima; duodecimo & decimotertio occupatæ ſint & firmatæ regiones finitimæ Moabitarum, Hhammonitarumq; deinde Tyrus per annos tredecim obſeſſa, ut antè obſervavimus in Jeſchah. 23. 1. Ad quæ tempora prophetiam hanc pertinere oſtenditur verſ. 2. & ſequentibus.* 2 Fili hominis] *priore hac prophetiæ parte Deus quodammodo Prophetam in conſilium ſuum adhibet, & tanquam imperator ſummus narrat Nebucad-netzarem cum copiis ſe autore & duce maximis incommodis laboribusq; contra Tyrum militaſſe, hoc verſu. Ac propterea ſe Nebucad-netzari & militibus nunc demum totum Ægypti regnum tradere evertendum atque ſpoliandum, pro mercede laboris diuturni conſumpti in expugnatione Tyri, verſ. 3. & 4. ac poſtremo exponit ſe, qui brutas quodammodo & alienas a fide promiſſionibusq; operas muneretur, multò ampliùs beneficium erga Eccleſiam ſuam collaturum eſſe, verſ. 5.* Omne caput] *id eſt, diuturna illa obſidione tantopere ſunt attriti ut ne capillos quidem integros habere videantur, aut veſtes unde humeros tegant.* 5 Die illa] *nimirum qua profligato Ægyptio adempta fuerit Judæis fiducia in illum. Eſt autem hæc præcedentis prophetiæ corollarium, quo oſtenditur fore ut everſa Ægypto, & monarchia Nebucad-retzaris conſtituta, Judæis levetur ſua captivitas, & aliqua detur piis prophetis ac ſervis Dei autoritas confitendi & promulgandi nomen Dei inter ipſos Babylonios: cujus rei complementum narratur Danijelis 2. & ſequentibus, & 2. Reg. 25. 30.* Cornu] *id eſt, robur & potentiam Chriſti in domo Jiſraëlis aliquo pacto promovebo, ne planè ſepulta & extincta eſſe videatur.* Tibi] *& populo Dei, ſynecdoche. Nam Danijeli, tribus ſociis illius, bonisq; aliis tradita eſt autoritas promulgandi nomen Dei.* Cognoſcant] *non Judæi modò, ſed Nebucad-retzar ipſe, Babyloniiq; & exteri.* 6 Rurſus fuit] *ſecunda hæc pars, enarratio (ut diximus in verſ. 1.) complectitur propoſitionem ſummam illius judicii contra Ægyptios, & fœderatos omnes, uſque ad verſum 11. deinde ἐξεργασίαν, reliquo capite. Propoſitio autem*

primùm luctum imperat, ver. 7. tum explanat cauſam, tribus ſequentibus. 7 Die iſta] *quæ ſequentibus exponitur.* 8 Gentium] *id eſt, quo gentes per voluntatem Dei ſunt puniendæ, nimirum Ægyptii, verſ. ſeq. & fœderati, ver. 10.* 10 Puteiq;] *vide Gen.* 10.6. Ludæi] *vide Gen.* 10.13. Miſcellanea turba] *auxiliariorum ſtipendia in Ægypto facientium.* Cubæi] *id eſt, Libyæ interioris incolæ ad fluvium Nigirim, ubi poſitum eſt oppidum Cuphe Ptolemæo, Geographicor. lib. 4.* 11 Sic ait] *propoſitionis ἐργασίας tribus potiſſimùm membris concluditur: primum eſt de Ægyptiorum calamitate & fœderatorum omnium conſternatione, verſ. 4. ſecundum, de inſtrumentis & adminiſtris judicii iſtius, tribus ſequentibus; poſtremum, de terræ ipſius deſolatione, inde a verſiculo* 18. Deſcenderque] *id eſt, concidet & ruet.* Syenes] *quæ terminus eſt Ægypti meridiem verſus: ut ſuprà* 29.10. 12 Deſolabuntur] *id eſt, erunt deſolatiſſimæ omnium: ſic ſequentia.* 13 Poſuero ignem] *id eſt, violentia Chaldæorum tanquam igne pervaſero.* 14 A conſpectu meo] *id eſt, me autore evolabunt ad Æthiopas qui nuntium perferant.* 15 Sic ait] *ſecundus ἐργασίας locus, ut verſu 11. diximus.* 17 Redigens rivos] *id eſt, iter tam facile præbens Babylonio, quàm ſi rivi areſacti eſſent & complanata terra.* 18 Sic ait] *tertius ἐργασίας locus, ut diximus in verſ. 11.* E Nopho] *vide Jeſchahh.* 19.13. Princeps] *erat enim Noph altera regia, ut ibidem obſervavimus.* 19 Patroſum] *vide Gen.* 10.14. Tzohhanem] *vide Num.* 13.22. No] *id eſt, Alexandriam, ut Jirm. 46.25.* 20 Sinem] *id eſt, Peluſium clauſuram Ægypti ex adverſo Arabiæ Petrææ, quæ deſerto Sinis nomen dedit.* 22 Heliopoleos] *vide Gen.* 41.45. 23 Daphnis] *vide Jeſchahh.* 30.4. Lora] *id eſt, imperium tyrannicum, quod ſcriptura ferè denotat loris: ut Levit. 26.13.*

CAPUT XXXI.

Deus attritis Ægyptiorum copiis per Cyrenæos, exponit nunquam fore ut clades illa reparetur; ſed potius pergat Ægyptus ruere in exitium ſuum, proturbante Domino: deinde per comparationem amplitudinis faſtuoſæ Aſſyriorum regis & ſubverſionis illius, oſtendit Ægyptium non magis poſſe prænuntiatū illud Dei judicium effugere.

1 FUERAT verò undecimo anno, primo *menſe*, ſeptimo *die* menſis; fuerat inquam verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, brachium Parhhonis regis Ægypti fregi; quod ecce non alligabitur inditis medicamentis, impoſita faſcia ad obligandum ipſum, ut confirmetur ad [a] tractandum gladiū.

[a] Heb. *prehendendum: ſynecdoche, ut Gen.* 4.21.

3 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra Parhhonem regem Ægypti; ut confringam brachia ejus, illud quod firmum eſt & quod fractum fuit, ut dejiciam gladium e manu ejus:

Suprà 29.12

4 Et diſpergam Ægyptios in gentes, ſpargāque eos in regiones.

5 Ideo confirmabo brachia regis Babyloniç, tradens gladium meum in manum ejus; ut confringam brachia Parhhonis, & gemat gemitibus confoſſorum coram illo.

6 Confirmabo autem brachia regis Babyloniæ, brachia verò Parhhonis concident; ut [b] cognoſcatur me eſſe Jehovam, qui trado gladium meum in manum regis Babyloniæ ut extendat illum contra terram Ægypti.

[b] Heb. *cognoſcant: ſic ver. ſeq.*

7 Similiter diſpergam Ægyptios in gentes, & ſpargam in regiones; ut cognoſcatur me eſſe Jehovam.

8 Deinde fuit undecimo anno, tertio menſe, primo *die* menſis; fuit *inquam* verbum Jehovç ad me, dicendo,

9 Fili hominis, dic ad Parhhonem regem Ægypti, & ad multitudinem ejus; cui ſimilis es in magnitudine tua?

10 Ecce Aſſyrium, erat cedrus in Libano, pulchra ramis, & virgultis umbroſa, altaque ſtatura; cujus calami ſummi erant inter denſos ramos.

11 Aquæ educaverant eam, abyſſus extulerat eam: fluentis ejus obibat circumquaque plantarium ejus, cùm aquæ ductus ſuos mitteret *abyſſus* ad omnes arbores agri.

12 Idcirco exaltavit ſe ſtatura ejus præ omnibus arboribus agri; & multiplacabantur ramuſculi ejus, prolongabanturque rami ejus, [c] quos emittebat, aquis multis:

13 In ramuſculis ejus nidificabant omnes aves cœli, & ſub ramis ejus pariebant omnes beſtiç agri; ac in umbra ejus ſedebant omnes gentes ampliſſimæ.

14 Denique pulchra erat magnitudine ſua, & longitudine palmitum ſuorum; quia erat radix ejus ad aquas amplas.

15 Cedri in horto Dei non abſcondebant eam, abietes non erant ſimiles ramuſculis ejus & caſtaneæ non erant pares ramis ejus; nulla arbor in horto Dei ſimilis erat ei pulchritudine ſua.

16 Pulchram effeceram eam cum multitudine palmitum ejus; adeò ut inviderent ei omnes arbores Hhedenis quæ erant in horto Dei.

17 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, eò quòd te exaltas ſtatura; ut cùm edidiſſet ille ſummum calamum ſuum inter denſos ramos ſuos, elatus eſt [d] animus illius in altitudine ſua:

18 Quamobrem tradidi eum in manum fortiſſimi gentium; ut [e] liberè ageret in eum, propter improbitatem ejus expuli eum:

19 Ita cędentes eum extranei violentiſſimi gentium deſeruerunt eum: in montibus, & in omnibus vallibus deciderunt palmites ejus, & fracti ſunt rami ejus in omnibus alveis terræ, deſcendenteſque ab umbra ejus omnes populi terræ deſeruerunt eam:

20 Super [f] cadivum truncum ejus habitant omnes aves cœli, & in ramis ejus ſunt omnes beſtiæ agri:

21 Ut non exaltent ſe de ſtatura ſua illæ arbores irriguæ, & non proferant ſummum calamum ſuum inter denſos ramos, neque quieſcant in ſeipſis altitudine ſua, illæ rigue; quandoquidem omnes illi traditi ſunt morti, ad *dejecta* in terram imam inter filios hominis, ad [k] eos qui deſcenderunt in foveam.

22 Sic ait Dominus Jehova, quo die deſcendit in ſepulchrum, [l] luctu quem importavi obtexi pro eo abyſſum, cohibens fluenta ejus ut coërcerentur aquæ multæ: & atratum reddidi

pro eo Libanum, & omnibus arboribus agri propter eum fuit defectio animi.

23 Præ ſono caſus ejus cõmovi gentes, cùm demitterem eum in ſepulchrum cum deſcendentibus in foveam: unde conſolationem ceperunt in terra ima [a] omnes arbores Hhedenis, dilectus & præſtantia Libani, omnes riguæ.

24 Etiam ipſi cum illo deſcenderunt in ſepulchrum ad confoſſos gladio; qui *domiti* brachio illius reſidebant in umbra illius inter gentes.

25 [b] Cui ex arboribus Hhedenis [c] ita ſimilis es gloria & magnitudine? ſimiliter dejicieris [d] cum arboribus Hhedenis in terram imam, in medio [e] præputiatorum cubabis cum confoſſis gladio; [f] ille *eſt* Parhho, & tota multitudo ejus, dictum domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Fuerat verò] *Hoc membrum prophetiæ ſequentibus potius quàm antecedentibus conjungendum eſſe tum inſcriptio ipſa, tum etiam argumentum docet. pertinet enim prophetia hæc propriè ad caput 29. non autem ad 30. quia aliquod complementum hoc loco demonſtratur eorum quæ fuerant prædicta in principio capitis 29. Quamobrem cùm prophetia hæc multis annis ſuperiorem præceſſerit, placuit verbum ſubſtantivum pluſquamperfecto reddere: quia hæc eodem anno prophetata ſunt, quo expugnata Jeruſchalaima; ſuperior verò prophetia eo anno, quo expugnata eſt Tyrus, id eſt, poſt annos quindecim. Hujus autem capitis duæ ſunt partes; prior, qua ex incoata Ægyptiorum ultione Deus oſtendit ea tantùm initia dolorum eſſe, & multo graviora Ægyptiis poſt annos quindecim eventura (ut antè vidimus) deleto regno, uſque ad verſ. 8. poſterior verò, qua cauſam & judicium illud illuſtrat & confirmat exemplo, inde a verſ. 8.* 2 Fili hominis] *priore hac parte exponuntur duo; occaſio prophetiæ, hoc ver. & futuri gravioris mali denuntiatio, ſequentib. Occaſio autem prophetiæ fuit, quòd Chophrabh rex Ægypti cedens occurſanti Babylonio, copias ſuas (quas in adjumentum Judæorum comparaverat) trajecta Ægypto contra Cyrenæos tranſtulerat, a quibus accepit plagam graviſſimam & ignominioſiſſimam, ut diximus ſuprà 29.1. & ibidem prophetatum eſt, uſque ad ver. 7.* Brachium] *id eſt, roboris partem; ea videlicet clade, quam modo diximus.* Quod ecce] *id eſt, nunquam acceptum damnum reſarciet; neque per exteros, neque per ſuos populares ab iſto malo curabitur. Nam Chophrabhum hac clade accepta ipſis Ægyptiis exoſum inviſumq́; fuiſſe narrat Herodot. lib. 2. quod malum hîc narratur allegoriâ; cujus ſimilis habetur Jeſchahh. 1.6.* 3 Illud quod firm.] *id eſt, tum reliquam virium partem quæ adhuc integræ permanſerunt adimam, tum eas ipſas quæ fractæ ſunt planè comminuam.* Ut dejiciam glad.] *id eſt, ut præripiam omnem belli gerendi facultatem, ferendiq́; auxilii: interminatio allegorica; cujus efficiendæ modus ponitur verſ. 5. finis verò, duobus ſequen.* 5 Gemat gemit.] *nam invadente Ægyptum Babylonio Chophrabh per Amaſin & Ægyptios deditus, in cuſtodia ſervatus eſt, & miſerè ſtrangulatus: etſi Herodotus (ut antè monuimus) hac in re falſus eſt, quòd Amaſin jam tum Regem fuiſſe dicit qui prorex fuit Babylonii.* 8 Deinde fuit] *ſecunda hæc prophetia (ut ſuprà diximus in verſ. 1.) ſuperioris eſt confirmatio ab exemplo Aſſyrii, cui comparatur Ægyptius verſ. ſequente, & ver. ultimo; reliqui intercedentes verſ. Aſſyrii exemplum explicant tribus locis: quorum primus eſt narratio amplitudinis & faſtus illius, uſque ad verſ. 17. ſecundus eſt caſus & ruina præceps, uſque ad ver. 22. tertius eſt calamitas & luctus aliarum gentium cum ipſo, inde ad verſum ultimum.* 9 Cui ſimilis es] *hæc interrogatio, qua Deus conſcientiam appellat Ægyptii, viam ſternit ad propoſitionem ſequentis exempli. quaſi dicat, ne putato nunquam fuiſſe quemquam cujus amplitudo cum tua amplitudine potuerit comparari: ſunt certè quibus compareris, & in iis ecce tibi exemplum recens Aſſyrii, cujus amplitudo omnino fuit par aut ſuperior tua, verſibus ſequen. & animum adverte ad caſum illius, &c. quamobrem hæc eadem verba κυκλοθῶς repetuntur verſ. ultimo.* 10 Ecce Aſſyr.] *exemplum Aſſyrii totum allegoricum, ſive expreſſum per comparationem elegantiſſimam: cui ſimilis eſt ſuprà 17.3. & ſequentibus; & Danijel. 4.* Erat cedrus] *id eſt, erat ſimilis arbori proceriſſimæ, ſpecioſiſſimæ, opaciſſimæ, frondoſiſſimæ, vividiſſimæ, &c. quæ omnia ex ſequentibus adjunctis intelligenda ſunt; hoc eſt (uno verbo) omnium erat præſtantiſſimus dum ſtaret.* Cujus calami] *id eſt, conferta ramuſculis in omnibus brachiis ſive ramis ſuis, quod melius Græcè exprimas, παμπληθὴς κλαδίσκων ἐν τοῖς ἀκρέμοσιν.* 11 Aquæ educav.] *id eſt, omnibus modis ſecundabatur, & provehebatur feliciſſimè.* Fluentis ejus] *expoſitio felicitatis Aſſyrii per comparationem aliorum: quemadmodum (inquit) arbor non rivulis manu ductis, ſed plenis fluentis irrigata reliquas ſitientes aut non ita copioſè irrigatas vi ſua ſuperat, primùm diffuſis undequaque radicibus, hoc verſ. & verſ. 14. deinde trunco, brachiis, ramis, & ramuſculis ad commoditatem rerum creatarum omnium, verſ. 12. & 13. denique omnibus numeris antecellit; ita fuit Aſſyrius cum reliquis gentibus comparatus; quæ omnes non fluentis circumquaque, ſed tanquam jejunis aquæ ductibus rigabantur, ſi cum Aſſyrio compares.* Ejus] *videlicet abyſſi. quaſi dicat, irrigatum plantarium abyſſi aquis.* Aquæ ductus] *videlicet tantùm: quia hæ arbores non fluentis, ſed ductionibus tantùm erant irriguæ; quam allegoriam modò interpretati ſumus.* 15 Cedri] *amplificatio a comparatione aliorum regum & principum omnium qui ea tempeſtate vixerunt, quòd non æquarent Aſſyrium, hoc verſ. & quòd inviderent, verſ. ſequen.* In horto Dei] *id eſt, in plantario irriguo atque uberrimo, quod nominaverat ſuprà ver. 11.* Abietes] *id eſt, maximæ & craſſiſſimæ arbores neque trunco, neque brachiis, neque ramis, neque ſpecie ulla erant cum ea comparandæ.* 17 Idcirco] *ſecundus locus de caſu Aſſyrii ut diximus in verſ. 8. ad quem tranſitur brevi apoſtrophe ad Ægyptium, principio hujus verſ.* 18 Fortiſſimi gent.] *id eſt, Babylonii, ut jam ſuprà nominatus eſt 28.7. & 30. 16. & verſ. ſeq. Nam Eſar-chaddon Aſſyrius per Berodac-baladanem Babylonium oppreſſus eſt & ejectus: quamobrem defecerunt ab eo omnes, plurimiq́; ad Babylonium transfugerunt, ſeq. ver. adeò ut jam regio Aſſyriæ ignominioſiſſimè tereretur pedibus omnium, & in contemptum veniſſet, verſ. 20.* 21 Ut non] *finis præcedentis judicii effecti contra Aſſyrium, nempe ut gentes omnes edoctæ exemplo illius diſcant non exaltare ſe, non luxuriari, neque in ſe ipſis conquieſcere fiducia ſui; ne tandem in parem aut graviorem calamitatem delabantur.* Non proferant] *videlicet ut fecit Aſſyrius.* 22 Sic ait] *tertius locus, ut diximus in ver. 8. tam horrendum fuiſſe judicium Dei contra Aſſyriũ, ut res omnes creatæ inanimæ & animatæ horrore illius affectæ ſint, ex quo ad æmulos pervenit conſolatio, verſ. ſequente; & exitium ad eos qui hærebant Aſſyrio,*

verſ.24. Obtexi] *id eſt, feci ut abyſſus qua irrigabatur Aſſyrius quaſi lugens ſe ſe comprimeret, & flumina ſua ſubtraheret; quemadmodum lugentes ſolent in ædibus ſe ſe continere: ſic ſequentia dicta humanitus.* 23 Omnes arbores] *id eſt, alii reges & principes, de quibus ſuprà* 15. *&* 16. 25 Cui ex arb.] *ἐπανάληψις ſive repetitio propoſitionis dictæ verſ.9. qua concludit* Propheta *omnino Ægyptium gloria cum Aſſyrio comparandum eſſe, ac proinde ſupplicio quoque comparatum iri.* Ita] *videlicet ut ſimilis es Aſſyrio.* Cum arboribus] *id eſt, cum principibus, quos præter Ægyptium* Nebucad-retzar *perditurus erat, ut ſuperioribus prophetiis dictum erat.* Præputiatorum] *vide ſuprà* 28.10. Ille eſt Parhho] *ironia, quaſi dicat, ecce Parhhonem illum cum tota ipſius gloria.*

CAPUT XXXII.

Deus inſolentiam Regis Ægypti exprobrans, prædicit illum a ſe captum & laniatum iri per Babylonium tam ſevero judicio, ut omnes gentes perhorreſcant; deinde pro toto lamento illius oſtendit alios reges populosq; potentiſſimos qui tum perierint ipſi de adventu ad ſepulchrum gratulaturos eſſe.

1 'DEINDE fuit 'duodecimo anno, duodecimo menſe, primo *die* menſis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, profer 'lamentationem contra Parhhonem regem Ægypti, & dicito ad eum; 'juveni leoni inter gentes ſimilis es: imò es ſimilis 'balanæ per maria, cùm prodiens 'per flumina tua conturbas aquas pedibus tuis, & perturbas flumina 'illarum.

3 'Sic ait Dominus Jehova, 'at expandam contra te rete meum per congregationem 'populorum multorum; qui educent te plagis meis.

4 Et deſerens te in terra, in ſuperficie agri dejiciam te; 'faciamque ut habitent ſuper te omnes aves cœli, & ſaturabo ex te beſtias totius terræ.

5 Exponens carnem tuam ſuper montes, & implens valles 'altitudine tua,

6 'Et irrigans terram natationis tuæ ſanguine tuo uſque ad ipſos montes; adeò alvei implebuntur te.

7 'Et operiam, cùm extinguam te, cœlos, atrataſque reddam ſtellas eorum: Solem nube operiam, & Luna non faciet ut luceat lux ſua:

8 Omnia luminaria [a] lucida in cœlis atrata reddam ſuper te; & diſponam tenebras ſuper terram tuam, dictum Domini Jehovę:

9 Et ad 'indignationem provocabo [b] animum populorum multorum; efficiendo ut perveniat confractio tua ad gentes, in regiones quas non noſti:

10 Faciamque ut obſtupeſcant de te populi multi, & reges eorum horreſcant propter te horrore, [c]'vibrante me gladium meum ante faciem illorum; ut trepident ſingulis momentis quiſque propter [d] ſeipſum die caſus tui.

11 'Nam ſic ait Dominus Jehova, gladius regis Babyloniæ invadet te.

12 Gladiis robuſtorum dejiciam multitudinem tuam, violentiſſimorum [e] in gentibus omnium, qui vaſtabunt faſtum Ægypti; ut perdatur tota multitudo ejus.

13 Perdam etiam omnia 'jumenta ejus, ne ſuperveniant aquis multis: 'ut non conturbet eas pes humanus amplius, etiam [f] ungulatus jumentorum non conturbet eas.

14 Tunc faciam 'ut ſidant aquæ illarum; & flumina illarum 'tanquam oleum faciam ut ambulent, dictum Domini Jehovæ;

15 Cùm reddidero terram Ægypti [g] deſolatiſſimam, terram deſtitutam [h] iis quæ implebant eam; cùm percuſſero omnes habitantes in ea, ut experiantur me eſſe Jehovam.

16 Lamentatio 'hęc eſt, qua lamentabuntur illam, filiæ gentium lamentabuntur illam: de Ægypto & tota multitudine ejus lamentabuntur illa, dictum Domini Jehovę.

17 'Deinde fuit duodecimo anno, decimo quinto die ejuſdem menſis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,

18 Fili hominis, ede lamentum de multitudine Ægypti, & [i]'effer eam; ipſam ut filias gentium validarum in imas terræ *partes* cum deſcendentibus in foveam,

19 *Dicens*, 'quo amœnior eſſes? deſcende, ut proſternaris cum præputiatis;

20 Inter confoſſos gladio *qui* ceciderint 'gladius poſitus eſt, trahite eum, & omnes copias ejus.

21 'Alloquantur illum fortiſſimi potentum e medio ſepulchri cum auxiliaribus ejus; qui deſcenderint, jacuerint 'præputiati apud confoſſos gladio.

22 'Ibi *alloquatur* Aſſyrius cum tota congregatione ſua, circumſtantibus 'illum ſepulchris 'hujus; omnes confoſſi qui ceciderunt gladio:

23 Cujus ſepulchra diſpoſita ſunt in lateribus foveę, ut ejus congregatio circumſtet ſepulchrum illius; omnes confoſſi qui ceciderunt gladio, qui terrorem indiderant terræ viventium.

24 Ibi *alloquatur* Helam cum tota multitudine ſua circumſtans ſepulchrum illius, 'omnes confoſſi qui ceciderunt gladio, qui deſcenderũt præputiati in imas terræ *partes*; qui indiderant terrorem ſuum terræ viventium, & reportant ignominiam ſuam cum deſcendentibus in foveam:

25 Cui inter confoſſos [k] poſitum eſt cubile cum tota multitudine ipſius, circumſtantib' illũ ſepulchris ipſius: omnes præputiati cõfoſſi gladio, qui [l] indito terrore ſuo in terra viventium, jam reportant ignominiam ſuam cum deſcendentibus in foveam inter confoſſos poſiti.

26 Ibi *alloquantur* 'Meſchec, Tubal, cum tota multitudine ſua circumſtantes illum ſepulchris ſuis 'omnes præputiati confoſſi gladio, cùm indiderint terrorem ſuum terræ viventiũ.

27 'Quamvis non cubent cum potentibus qui ceciderunt ex præputiatis: qui 'deſcenderũt in ſepulchrum cum inſtrumentis [m] bellicis ſuis, poſitis gladiis ipſorum ſub capitibus ipſorum, 'cùm incumbat iniquitas eorum oſſibus ipſorum; quia terror potentum in terra viventium eſt.

28 'Tu quoque inter præputiatos confringéris, & jacebis cum confoſſis gladio.

29 Ibi *alloquatur* Edom, reges ejus, & omnes principes ejus, qui collocabuntur potentia illorum.

[a] Heb. *lucis.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *cùm faciam ut volet.*

[d] Heb. *animam ſuam.*

[e] Heb. *gentiũ.*

[f] Heb. *ungularum.*

[g] Heb. *deſolationem & deſolatam.*

[h] Heb. *plenitudine ſua.*

[i] He. *fac ut deſcendat.*

[k] Heb. *poſuerunt.*

[l] Heb.

[m] Heb. *ipſorum.*

lorum apud confoſſos gladio: ipſi cum præputiatis cubabunt,& cum deſcendentibus in foveam.

30 Ibi *alloquantur* ″Toparchæ Aquilonis quotquot ſunt,& omnes Tzidonii; qui deſcendent ad confoſſos cum terrore ſuo, a potentia illorum erubeſcentes,cubabuntq́; præputiati cum confoſſis gladio,reportantes ignominiam ſuam apud deſcendentes in foveam.″

31 ″Hos videns Parhho conſolationem capiet de tota multitudine ſua;confoſſi gladio,Parhho, & omnes copiæ ejus,dictum Domini Jehovæ:

32 Cùm indidero terrorem meum terræ viventium;& proſtratus fuerit inter præputiatos cum confoſſis gladio, Parhho & tota multitudo ipſius,dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit]*Duplex in hoc capite prophetia contra Ægyptum continetur,utraque eodem argumento;*
prior,ad verſ.uſque 17.poſterior,inde ad finem capitis.Prioris autem membra ſunt tria; primum eſt propoſitio
improbitatis & inſolentiæ Ægyptii,quæ cauſam judicii conſequentibus attulit,verſ.ſequente:ſecundum,
narratio judiciorum, uſque ad verſum 16.tertium,epilogus,ver.16. Duodecimo]*a captivitate Jeconjæ,*
ut antè diximus; quo anno everſa fuerant Jeruſchalaima. 2 Lamentationem]*i.prophetiam lamentabilem*
& exitialem Ægyptiis. Juveni leoni]*comparatio,ut ſuprà 19.2.& ſequent.* Balænæ]*ut ſuprà*
29.3. Per flumina tua]*id eſt, commoditate Nili,qui multis oſtiis in mare profunditur.* Illarum]*videlicet*
aliarum gentium.q.d finitimos omnes,qui ſub aliena poteſtate ſunt,ad res novas defectionemq́; ſollicitas
& permoves:ut Tzidkijam moverat Ægyptius. 3 Sic ait]*prophetica hæc narratio venturi judicii*
primum docet quale judicium futurum ſit,uſque ad verſum 11.deinde per quos & quamobrem,verſu undecimo,
& quatuor ſequentibus. At expandam]*judicium duo ſummatim continet; perditionem Ægypti,*
deſcriptam allegoricè ab eadem balenæ ſimilitudine,verſib.4.deinde horrorem rerum creatarum omnium
inanimarum,animatarumq́;, in cœlo & terra præ gravitate judicii,quatuor alteris. Populorũ multor.]
qui futuri ſunt velut piſcatores mei,duce Babylonio: qua piſcandi ſimilitudine ferè utuntur prophetæ, cùm
de Ægypto agitur. 4 Faciamq́;]*id eſt,exponam te omnibus conſumendum.* 5 Altitudine tua]
id eſt,cadavere tuo quamvis immanis ſis & altiſſimus videaris tibi. 6 Et irrigans]*id eſt,faciens ut terra,*
in qua tanquam balena natas,ipſa natet in ſanguine tuo:elegantiſſima hyperbole. 7 Et operiam]*alterum*
membrum judicii hyperbolicum, ut diximus in verſum 3.de rebus cæleſtibus & terreſtribus,binis verſib.
9 Indignationem]*videlicet ex horrore & metu,quem audita Ægyptiorum clade perceperint.* 10 Vibrante]
id eſt,quàm celerrimè judicium meum contra te exequente,illis ſpectantibus. 11 Nam ſic ait]
altera narrationis pars,ut diximus ver.3. 13 Jumenta]*id eſt equos, quorum multitudine fretus Ægyptius*
obſiſtebat Babylonio,& alios ad defectionem provocabat ampliſſimis promiſſis: vide Jeſchahh.31.1.
Ut non conturb.]*id eſt,non ampliùs abducat populos finitimos ab officio ipſorum: ut ſuprà ver.2.* 14
Ut ſidant]*id eſt, ut quietè ſe contineant gentes,quas priùs balena infeſtaverat: allegoria,ut principio capitis.*
Tanquam oleum]*id eſt, faciam ut leniter agant,prout lenis eſt fluxus & ſedatus præpinguis olei.*
16 Hæc eſt]*epilogus,ut diximus ver.3.* 17 Deinde]*ſecunda hæc prophetia ſarcaſtica eſt tota adverſus*
Ægyptum: qua Propheta Ægyptiorum funus a ſe efferri fingit, & ab aliis gentibus quæ interciderant in
medium ipſarum accipi.Sunt itaque hujus prophetiæ partes,(præter inſcriptionem comprehenſam hoc verſu)
prima, funeris deſcriptio,tribus ſeq. ſecunda,proſopopœia mortuorum Ægyptio gratulantium,uſque ad verſ.
31.tertia,concluſio totam conſolationem Ægyptii fore,quòd ſocios habeat in ſuis calamitatibus. 18 Effer]
videlicet funus ejus in ſepulchrum; ſive typo aliquo prophetico,ſive ſermone tantùm fuerit Propheta uſus.
19 Quo amœnior]*id eſt,cui putares te anteponendum eſſe & habendum meliore loco?* 20 Gladius poſitus]
hypotypoſis funeris venuſtiſſima; qua propheta oſtendit quandoquidem tam fortis & ſtrenuus fuit Ægyptius,
planè æquum eſſe ut ſepeliatur ſtrenuorum more,quibus in ſepultura ad caput ſubſternebatur gladius,
indicium militaris fortitudinis:ut infrà ver.27.oſtenditur. Agite (inquit propheta) jam poſitus eſt & ſtratus
gladius, trahite cadaver Ægyptii potentiſſimi, ut ipſius caput pro cervicali incumbat gladio. 21
Alloquantur]*jam incipit proſopopœia,hoc ver.ut diximus in verſum 17.cujus gravitas amplificatur a populorum*
certorum enumeratione,verſibus ſequentibus. Similem proſopopœiam vide Jeſchahh.14.8.& ſeq.
Præputiati]*ut ſuprà 28.10.* 22 Ibi alloquatur]ἐργασία *proſopopœiæ (ut diximus) per enumerationem*
tum duarum monarchiarum quæ jam ceciderant, quatuor verſibus; tum aliorum populorum qui prophetice
caſuri prædicuntur,verſibus quinque. Eſt autem prior Aſſyriorum monarchia,poſterior Hhelamitarum
ſive Medorum,ver.24. Illum]*Ægyptium adventantem recens in ſepulchrum ſuum.* Hujus]
Aſſyrii; ut ſolet corona convenientium ad novos advenas concurrere. 23 Circumſtet]*id eſt,medium*
locum & eminentiſſimum tribuat Ægyptio: ſic deinceps. 24 Omnes confoſſi]*jam enim Hhelamitæ*
regnante Cyaxare fuerant per Scythas domiti ſub primum annum Tzidkijæ, ut annotavimus Jirmejæ 49.
34. Quamobrem ſtatim a Hhelamitis ad Meſchecum, Tubalem, & cæteros qui Hhelamitas domuerant
tranſit propheta. 26 Meſchec,Tub.]*vide Gen.10.2.Sunt enim hi Scytharum ſive Sarmatarum primi*
aditu in Aſiam irrumpentium. 27 Quamvis non]*occupatio ad hos & ſequentes populos pertinens:*
dixerit quiſpiam,atqui iſti non occubuerunt, ſed rerum potiuntur in parte Aſiæ:quid ergo cauſæ eſt cur iſtos
ponas in numero mortuorum Ægyptio gratulantium? reſpondet propheta; etſi nondum ceciderunt,cadent tamen
antequam cadat Ægyptius: quamobrem ſequentia ſunt accipienda propheticè. Deſcendent]*id eſt,*
efferentur funere magnifico,quale viris ſtrenuis ſolet fieri:ut diximus ſuprà ver.20. Cùm incumbat]*antitheſis*
vehementiſſima, qua oſtendit propheta etſi ſtrenui illi in morte quaſi triumphare videntur ſibi, ſubdito
cervicibus ipſorum gladio,eos tamen eſſe miſerrimos; quia jam iniquitas ipſorum (qua ad terrendos &
domandos homines abutuntur) incumbit capitibus ipſorum, & poſt funera oſſa quoque ipſorum proſequutura
eſt. 28 Tu quoque]*Meſchec,Tubal,& tota multitudo,quæ modò in Hhelamum dominaris.* 29 Illorum]
videlicet Chaldæorum,ut prophetatum eſt Jirmejæ 49.7.& ſuprà 25.12.ſic verſu ſeq. 30 Toparchæ]
id eſt,Tyrii,Damaſceni,& Syri alii,de quibus fuerat prædictum Jirmejæ 47.& 49.23.& ſuprà

26. & duobus ſequentibus. 31 Hos videns] *epilogus, oſtendens [illegible] juſtam conſolationem Egyptio deſuturam, ut annotavimus in verſum 17.*

CAPUT XXXIII.

Deus Prophetam revocans ad prædicandum voluntatem ſuam inter populares, ab exemplo rei militaris confirmat ipſum de vocatione & functione Eccleſiaſtica, & præmunit contra Judæorum calumnias: deinde completo ſigno quod antè promiſerat, jubet eum Judæis quidem in terra adhuc commorantibus exitium prænuntiare; deportatis verò exprobrare hypocriſin, & ſe nihilominus in functione adverſus omnia ſcandala confirmare.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 'Fili hominis, alloquere [a] populares tuos indicens eis, cùm 'adducturus ſum contra terram aliquam gladium; ſi acceperint populus illius terræ [b] unum quempiam ' ab extremitatibus ſuis, quem imponant ſibi ſpeculatorem,

[a] Heb. *filios populi tui: ſic infrà ver. 12. & 17.*
[b] Heb. *virum unum.*

3 Et videns 'gladium ſupervenientem terræ, clanxerit buccina & monuerit populum:

4 Audiens verò [c] quiſque ſonum buccinæ non [d] acceperit monitum, & adveniens gladius ſuſtulerit ipſum: [e] cædis ſuæ *cauſa* 'in capite ipſius erit:

5 Sonum buccinæ audivit, ſed monitum non accepit; cædis ſuæ cauſa in eo erit: ſi enim monitum accepiſſet, [f] ſeipſum eripuiſſet.

6 Ipſe verò ſpeculator cùm viderit gladium advenientem, ſi non clanxerit buccina, populúſque non fuerit monitus, & adveniens gladius ſuſtulerit ex eis [g] aliquem: hic propter iniquitatem ſuam tolletur, ſanguinem verò ejus e manu ſpeculatoris repoſcam.

[c] Heb. *qui audit.*
[d] Heb. *monitus fuerit: ſic deinceps.*
[e] Heb. *ſanguis ejus: ut Levit. 20. 9.*
[f] Heb. *animam ſuam: ſic ver. 9.*
[g] Heb. *animam.*

7 ' Te autem, ô fili hominis, te *inquam* ſpeculatorem dedi domui Jiſraëlis; ut audiens ex ore meo verbum moneas eos ex me.

Suprà 3.2 & ſequentib.

8 Cùm dixero improbo, improbe, [h] omnino moriturus es; ſi non loquaris monendo improbum *ut deſiſtat* a via ſua: ipſe improbus propter iniquitatem ſuam morietur, ſanguinem verò ejus e manu tua requiram.

[h] Heb. *moriendo: ſic ver. 14.*

9 Tu verò ſi monueris improbum de via ſua, ut revertatur ab ea, neque reverſus fuerit a via ſua; ipſe propter iniquitatem ſuam morietur, tu autem te ipſum eripueris.

10 'Tu itaque fili hominis, dic ad domum Jiſraëlis, ita loquimini, dicendo, cùm defectiones noſtræ & peccata noſtra incumbunt nobis; & in ipſis nos tabeſcimus, ecquî viveremus?

11 Dic ad eos, '*ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, ſi delector morte improbi; ſed *delector* cùm revertitur improbus a via ſua, ut vivat: revertimini; revertimini a viis veſtris peſſimis; cur enim moreremini, domus Jiſraëlis?

Suprà 18.

12 'Tu ergo, fili hominis, dic ad populares tuos, juſtitia juſti non eſt ereptura ipſum tempore defectionis ſuæ, & [i] in ſua improbitate improbus non corruet quo tempore reverſus fuerit ab improbitate ſua: ut juſtus non poterit vivere illa quo tempore peccabit.

[i] Heb. *in improbitate ipſa improbi non corruet: ut Gene. 9.6.*

13 Cùm dixero juſto, [k] omnino victurus es, ſi ipſe confiſus juſtitiæ ſuæ fecerit iniquitatem; omnia juſtè facta ipſius non memorabuntur, ſed in iniquitate illa ſua quam facit morietur:

[k] Heb. *vivēdo. ſic ver. 15. & 16.*

14 Et cùm dixero improbo, omnino moriturus es; ſi reverſus a peccato ſuo exercuerit judicium & juſtitiam,

15 Pignus reſtituerit improbus, rapinam reddiderit, in 'ſtatutis vitæ ambulaverit non faciendo iniquitatem; omnino vivet, non morietur:

16 Omnia peccata ejus quibus peccavit non memorabuntur ei; judicium & juſtitiam exercuit, omnino vivet.

17 'Interea dicunt populares tui, non eſt [l] æqua via Domini; cùm ipſorum, ipſorum via non ſit æqua.

[l] Heb. æ... *ſua: ſic dein... ceps.* Suprà 18.2...

18 Cùm avertit ſe juſtus a juſtitia ſua, & facit iniquitatem; etiam moritur in 'iſtis:

19 Cùm autem avertit ſe improbus ab improbitate ſua, & exercet judicium & juſtitiam; in his ipſe vivit.

20 Attamen dicitis, non eſt æqua via Domini; quemque ſecundum vias ſuas judicabo vos, ô domus Jiſraëlis.

21 'Fuit autem duodecimo anno, decimo menſe, quinto *die* menſis a deportatione noſtra; ut veniens ad me quidam qui evaſerat Jeruſchalaimis diceret, percuſſa eſt civitas.

22 'Manus autem Jehovæ adfuerat mihi veſpere, ante adventum ejus qui evaſerat, ut aperiret os meum, donec is veniret ad me manè; aperueratq́; os meum, ut non obmuteſcerem ampliùs.

23 'Fuit ergo verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 'Fili hominis, qui habitant vaſtitates iſtas in terra Jiſraëlis, loquuntur dicēdo; 'unicus erat Abraham qui hæreditariò poſſideret hanc terram: nos autem multi *ſumus*, nobis tradita eſt hæc terra in hæreditatem.

25 Idcirco dic ad eos, ſic ait Dominus Jehova; cum ſanguine ipſo comeditis, & oculos veſtros attollitis ad ſtercoreos deos veſtros, ſanguinemq́; effunditis: & iſtam terram hæreditariò poſſideretis?

26 'Inſiſtitis gladio veſtro, facitis abominationem, & quiſq; uxorem amici ſui impuratis: & iſtam terram hæreditariò poſſideretis?

27 Sic dicito ad eos, ſic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, niſi qui in vaſtitatib' ſunt, gladio cadant; & qui eſt in ſuperficie agri, beſtiis eum exponam quem comedant, qui verò in munitionibus & in ſpeluncis, peſte moriantur.

28 Ita reddam iſtam terram [m] deſolatiſſimam, & deſinet faſtus roboris ejus: deſolabunturque montes Jiſraëlis adeò ut nullus tranſeat:

[m] Heb. de... *ſic ver. ſe...* Suprà 24...

29 Ut experiantur me eſſe Jehovam, cùm reddidero iſtam terram deſolatiſſimā propter omnes abominationes iſtorum quas faciunt.

30 'Tu etiam, fili hominis, populares tui frequenter prædicantes de te 'juxta parietes & in portis domorum; quorum alloquitur [n] alter alterum, & quiſque fratrem ſuum, dicendo; venite jam, & audite quod ſit verbum quod prodit a Jehova:

31 Venientes ad te ' quaſi adventu populi, & aſſedenteſque coram te *quaſi* populus meus, & audientes verba tua, ipſa non faciunt: ' quamvis [o] ſuaviſſima ore ſuo ipſi faciant, [p] quæſtum ſuum

[n] Heb. ...
[o] Heb. ... *ſic ver. ſeq.*
[p] Heb. ...

ſuumanimus ipſorum perſequitur.

32 Nam ecce tu es eis quaſi canticum ſuaviſſimum pulchrum ſono, & quidem [q] optimè pulſantis: ſed ut audiant verba tua, minimè faciunt ea.

33 Cùm igitur evenerit illud (ecce advenit) tum experientur Prophetam fuiſſe in medio ſui.

[q] Heb. *beneſacientis pulſando.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Finitis prophetiis ad gentes exteras pertinentibus, nunc demum Propheta ad popularium ſuorum documenta revertitur, a quibus abſtinuerat inde a capite 24. Sunt autem hujus capitis (in quo certa documenta traduntur Prophetæ, ut confirmetur ad ſequentes prophetias intrepidè hominibus ſuis pronuntiandas) partes omnino duæ: una, qua Deus Prophetam deintegro inſtituit de vocatione & doctrina ipſius, uſque ad verſum 21. altera, qua præmunit ipſam contra blaſphemias & offenſiones popularium, inde ad finem capitis. Prioris autem partis documenta ſunt, primùm de vocatione & functione prophetica, tum κατὰ θέσιν & comparationem nobiliſſimam, uſque ad verſum 7. tum ſpeciatim de vocatione Jechezkelis & ſumma doctrinæ populo exponendæ; καθ' ὑπόθεσιν, ver. 7. & duobus ſequentibus; deinde verò de doctrinæ confirmatione, & rerum ei adverſantium confutatione, verſ. 10. & ſequentibus. Quam documentorũ formam Deus jam antè adhibuerat, cùm Prophetam vocaret primùm, ſuprà cap. 3.* 2 Fili hominis] *propoſitio theſeos (ut modò diximus) pertinentis ad comparationem minoris. q.d. ſi qui populus aut reſpub. in bellorum ſuſpicione aut metu ſpeculatorem poſuerit, ipſius eſt monere populares ſuos: quod ſi tempeſtivè fecerit, non tenebitur præſtare culpam eorum quos hoſtis interceperit; ſi non fecerit, luet pœnas ſuæ aut perfidiæ, aut indiligentiæ. Jam verò te non populus, aut humana ulla autoritas; ſed ego ipſe ſpeculatorem conſtitui in populo meo, ſuprà 3. & quamvis per aliquod tempus juſſerim te obmuteſcere apud populares tuos, ſuprà 24. tamen jam te ad præcedentem functionem revoco, quando ille qui evaſit ad te venturus eſt, infrà verſ. 21. ut tibi a me prædictum fuerat: nunc itaque age, attende ad functionem tuam, &c. & neceſſitatem illius perfungendæ tibi impoſitam explica tuis popularibus.* Adducturus ſum] *nam nullum eſt malum, nulla calamitas in civitate aut regione ulla, cujus non ſit autor & effector Deus, Hamos 3.6.* Ab extremitatibus] *id eſt, e terminis regionis ſuæ, quia ipſis terminorum incolis magis perſpectæ ſunt omnes viarum & adituum commoditates, in quibus explorent obſerventq́ omnia.* 3 Gladium] *id eſt, hoſtem armatum, ſynecdochicè: ſic deinceps.* 4 In capite ipſius] *ſolùm videlicet; non autem a ſpeculatoris capite repoſcetur pœna.*

7 Te autem] *accommodatio præcedentis theſeos & cõparationis militaris, ut indicavimus in verſ. 2.*

10 Tu itaque] *ἐργασία præcedentis vocationis & functionis propheticæ, a repetitione documentorum legis de miſericordia Dei erga reſipiſcentes: cujus occaſio, nimirum ſermo diffidentiæ ex qua laborabant Jiſraëlitæ, ponitur hoc ver. reſponſio verò, ſequentibus. Nam objectio Jiſraëlitarum fuit hujuſmodi: tu ipſe antè prophetaſti nos morituros eſſe, & tabefactum iri in peccatis noſtris, ſuprà 24. 23. & res ipſa nunc demum oſtendit omnem reſtitutionis ſpeciem & ſpem a Deo nobis præciſam eſſe: quamobrem qui fieri poſſet ut nos viveremus, aut tu bona fide nobis vitam prędiceres? reſpondet Propheta, illud ego quidem dixi quod jam a vobis adducitur; ſed amplius etiam dixi quod vos reticetis ſive oblivione, ſive diffidentia, ſive malitia veſtra, nempe Deum non delectari morte improbi, &c. ſuprà 18. 23.* 11 Ne vivam ego] *ſumma reſponſionis, quæ amplificatur ſequentibus eadem ratione qua uſus fuerat Propheta ſuprà 18.*

12 Tu ergo] *ἐπεξεργασία, ſive amplior exornatio reſponſionis quæ poſita eſt proximè præcedente ver.* 15 Statutis vitæ] *id eſt, ad ſalutem vitámque pertinentibus, & quibus promiſſa eſt vita.* 17 Interea] *amplificatio præcedentis documenti per contentionem patheticam, quam exponunt tres ſequentes verſus.* 18 Iſtis] *videlicet averſione ſua a juſto & perpetratione iniquitatis.* 21 Fuit autem] *ſecunda pars capitis, in qua Deus exhibito ſigno quod ante annos quatuor promiſerat, ſuprà 24. 26. Prophetam deintegro informat ut prophetet ſuis popularibus. Ac ſigni quidem explicatio duobus verſibus continetur, prophetiæ verò popularibus annuntiandæ, reliquis. Signum eſt duplex, unum, hominis cujuſdam per quem renuntiata eſt ſubverſio Jeruſchalaimorum, de qua 2. Reg. 25. 11. & ſequentibus, hoc ver. alterum, ſpiritus Dei præmonentis Prophetam, & tanquam nova vocatione inſtruentis, verſu ſequente, ut promiſſum fuerat ſuprà 24.* 22 Manus] *vide ſuprà 1. 3.* 23 Fuit ergo] *hac prophetia Jechezkel populares ſuos reprehendit duobus nominibus: primùm reliquias Judæorum adhuc in Judæa commorantes, quòd non reſipiſcerent antegreſſis caſtigationibus: ſed jus terræ eodem modo ſibi arrogarent quo factum fuerat tempore Tzidkijæ, ut vidimus ſuprà 11. 15. qui locus exponitur uſque ad verſum 30. deinde verò Judæos deportatos, quòd prophetias ſibi Deo autore indictas ludificarentur, ad finem uſque.* 24 Fili hominis] *hæc prophetiæ pars continet primùm propoſitionem ſuperbi dicti Judæorum, hoc verſ. reprehenſionem ipſorum, duobus ſequentibus, & interminationem judicii, tribus.* Unicus erat] *quaſi dicat, ſi Deus uni Abrahamo adjudicavit hanc terram promiſſionibus, quid faceret nobis? qui plurimi ſumus, ac hæredes Abrahami: noſtra igitur eſt terra ex hæreditate. Quod argumentum refellit Propheta ſequentibus, dicens, non eſtis filii aut hæredes Abrahami; nam ſi filii eſſetis Abrahami, opera Abrahami faceretis, ut Joan. 8. 39. Jam autem contrà facitis quàm fecit Abraham.* 26 Inſiſtitis gladio] *id eſt, confiditis & nitimini violentiæ veſtræ, cujus adminiſter eſt gladius.* 30 Tu etiam] *altera hæc pars prophetiæ pertinet tum ad reprehenſionem Judæorum qui deportati erant, tum ad Prophetæ confirmationem, ne animus ipſius popularium offenſis frangeretur. Nam ſuperior prophetiæ pars oſtendebat duo: quorum unum expreſſum eſt, eos qui in Judæa commorabantur profligatum iri, alterum etſi diſſimulatum eſt, ea continetur tamen; non fore ut deportati reſtituantur brevi, ut pſeudoprophetæ promiſerant Jirmejæ 28. & 29. His itaque verbis Prophetam Deus admonet, utcunque populus afficiatur concionibus ipſius, & præ ſe ferat pietatis ſtudium, tamen vacare illum pietate, & tantùm delectationis ergò, non pietatis & reverentiæ Dei nomine conciones ipſius accedere; proinde neque concionibus credere, neque obſequi, tribus verſibus: ſed tamen Prophetæ videndum eſſe, ut pergat prophetare, fretus Dei promiſſionibus certiſſimè eventuris ad convincendum infidelem populum, ver. ultimo.* Juxta parietes] *id eſt, vicatim & oſtiatim, ubique commendantes te.*

31 Quaſi adv.] *id eſt, magna frequentia & diligentia, ac ſi verè populus meus eſſent, & membra Eccleſiæ meæ: ſic interpretantur verba ſequentia.* Quamvis ſuavis] *id eſt, utcunque ſuaves ſibi eſſe ducant conciones tuas, & pro ſuaviſſimis ſibi prædicent: ſic interpretamur faciendi verbum ex ſeq. verſu, pro eo quod eſt, agnoſcere, confiteri, & dicere, ut Matth. 12.33.* 33 Illud] *quod dictum eſt in priore parte prophetiæ, ut explicavimus in verſum 30.*

CAPUT XXXIIII.

Deus principibus, Sacerdotibus, Prophetis, denique omnibus reipub. & Eccleſiæ adminiſtris maledictionem denuntiat propter impiam & inhumanam ipſorum adminiſtrationem: deinde promiſſo Chriſti regno oſtendit Eccleſiam ſuam malis purgatum iri, & fœdus cum bonis initum; ex quo omnis benedictio, propagatio, & ſalus ſit ad Eccleſiam perventura.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, prophetato contra paſtores Jiſraëlis: prophetato & dicito ad iſtos, ad paſtores ipſos; ſic ait Dominus Jehova, væ paſtoribus Jiſraëlis 'qui erant paſturi ipſos: ' an non grex *eſt quem* paſcunt paſtores?

Jirm.23.1.

3 Adipem comeditis, & lanam induitis, quod opimum eſt mactatis: gregem non paſcitis.

4 Morbo affectas non confirmatis, ægrotamque non curatis, & confractam non obligatis, ac depulſam non reducitis, pereuntemque non requiritis: ſed vi dominamini in eas, & per ſævitiam:

5 Adeò ut 'diſpergantur deſtitutæ paſtore, & ſint cibo omnibus beſtiis agri diſperſæ:

6 Deerrent oves meæ in omnibus montibus, & ſuper omnem collem excelſum; denique in ſuperficie totius terræ diperſæ ſint oves gregis mei, ' nemine repoſcente & nemine requirente.

7 'Idcirco ô paſtores, audite verbum Jehovæ:

8 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, niſi ('eò quòd eſt grex meus direptioni, & ſunt *oves* gregis mei cibo omnibus beſtiis agri, deſtitutæ paſtore, & non repoſcentibus paſtoribus meis gregem meum: paſcunt enim paſtores ſe ipſos, gregem autem meum non paſcunt)

9 'Idcirco, ô paſtores, audite verbum Jehovæ:

10 ' Sic ait Dominus Jehova, ecce me contra iſtos paſtores, ut repoſcam gregem meum e manu ipſorum, & faciam ut ceſſent a paſcendo grege, ut non paſcant amplius iſti paſtores ſe ipſos: eripiam enim gregem meum ex ore ipſorum, ut non ſint *oves* illis cibo.

11 'Nam ſic ait Dominus Jehova; ecce me, me *inquam* ut repoſcam *oves* gregis mei & anquiram eas.

12 [a]Sicut anquirit paſtor gregem ſuum quo tempore eſt in medio gregis ſui, *ovium* diſſipatarum, ita anquiram gregem meum: ut eripiam illas ex omnibus locis, quo diſperſæ fuerint tempore nubis & caliginis:

13 Educens eos e populis, congregánſque eos ex regionibus, ac reducens eos in terram ſuam; ut paſcam eos in montibus Jiſraëlis ad alveos, & in omnibus locis [b] habitabilibus hujus terræ.

infrà 36.24.

14 In paſcuo bono paſcam eos, & in montibus ' excelſi Jiſraëlis erit caula eorum; ibi recubabunt in caula bona, & paſcuum pingue depaſcent in montibus Jiſraëlis.

15 Ego paſcam gregem meum, & ego faciam ut recubent; dictum Domini Jehovæ.

16 Pereuntem requiram, & depulſam reducam, fractamque obligabo, & ægrotam confirmabo: 'pinguem verò & firmam perdam, paſcam [c]unamquamque jure.

17 'Vos enim, ô mi grex, ſic ait Dominus Jehova; ecce ego judicaturus ſum [d]inter ' parvas pecudes, arietes, & hircos.

18 An parvum eſt præ vobis vos paſcuum optimum depaſcere, quòd reliquum paſcuorum veſtrorum conculcatis pedibus veſtris? & vos [e] nitidam aquam bibere, quòd reliquas pedibus veſtris conturbatis?

19 Ut *oves* gregis mei conculcatum pedibus veſtris depaſcant, & conturbatum pedibus veſtris bibant?

20 Idcirco ſic ait Dominus Jehova ad illas; ecce me, me *inquam*, ut judicem inter pecudem ' opimam & pecudem macilentam.

21 Eò quòd latere & armo impellitis, & cornibus veſtris impetitis omnes morbo affectas; eo uſque ut diſperſeritis eas foràs:

22 Ideo ſervabo gregem meam ut non ſint amplius direptioni; & judicabo inter [f] pecudes.

23 'Nam excitabo eis paſtorem unum qui paſcat eas, ſervum meum 'Davidem: ipſe paſcet eas, & ipſe erit eis paſtor:

24 Ego verò Jehova ero eis Deus, ut ſervus meus David princeps in medio eorum: ego Jehova eloquutus ſum:

25 Et pangens eis fœdus ' pacis, 'faciam ut ceſſent beſtię malæ e terra; ut habitent in deſerto ſecurè, & dormiant in ſylvis:

26 Reddámque iſta & quæ ſunt circa collē meum, [g] conferta benedictione: ac demittam imbrem tempore ſuo, imbres benedictionis erunt:

27 Ut edat arbor agri fructum ſuum, & terra det proventum ſuum, ſintque in terra ſua ſecurè, agnoſcentque me eſſe Jehovā, cùm fregero 'lora jugi ipſorum, & eripuero eos e manu [h] exigentium ſervitutem ab ipſis.

28 Ita non erunt amplius direptioni gentibus, & beſtiæ terræ non comedent eos; ſed habitabunt ſecurè, nemine deterrente.

29 'Denique excitabo eis 'plantam 'ad celebritatem; ut non ſint amplius [i] quos intercipiat fames in terra, neque ferant ampliùs ignominiam gentium:

30 Sed [k] cognoſcatur me Jehovam Deum ipſorum cum ipſis eſſe; & ipſos eſſe populum meū, domum Jiſraëlis, dictum domini Jehovæ:

31 'Cùm vos, vos, *inquam*, 'homines grex meus eritis, grex paſcui mei; ego Deus veſter, dictum Domini Jehovę.

[a] Heb. *ſecundum inquiſitionem, paſtoris gregis ſui.*

[b] Heb. *habitationibus.*

[c] Heb. un- volca.

[d] Heb. pec- dem ad pe- dem, arie- tes, & hir- cos.

[e] Heb. ſid- mentum, id eſt, profun- das, a- bas omni- dum fecis.

[f] Hebr. dem ad pe- dem ad pe- ver.17.

[g] Heb. diffluum: eſſe.

[h] Heb. ſui ſervorum ipſis 1.4.

25.12

[i] Heb. deſola- tione & de- popula- tionem.

[k] Heb. deſola- ſe ver.15

Heb. ſeculi: ver.9.

Heb. per gladii.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ partes in universum duæ ſunt; quarum una gubernatores Jiſraëlitarum tam politicos quam Eccleſiaſticos reprehendit graviſſimè præteritæ adminiſtrationis nomine, uſque ad verſum 7 altera, judicium Dei pronuntiat, & bonos conſolatur promiſſionibus, ad finem uſq; quæ duo κεφάλαια πρόληψιν ſummatim enuntiantur ver.2.* 2 Qui erant paſt.] *exegeſis. quaſi dicat, paſtores voco non ex re, quòd ita ſe re ipſa gerant; ſed ex officio, quòd debuerant paſcere.* An non grex] *contentio adverſus paſtores; qua contenditur comparaturq; officium ipſorum, ut paſcant gregem, hoc ver. cum operibus ipſorum planè repugnantibus, quæ narrantur verſibus quatuor ſequentibus: atque hic totus locus proponitur allegoricè.* 5 Diſpergantur] *id eſt, exhauſta ſit Eccleſia & regnum populi Dei, gentibuſq; exteris tanquam feris exponatur.* 6 Nemine] *paſtorum videlicet, quibus fuerat commiſſa populi Dei procuratio, etſi hoc ex officio debuerunt, ut infrà verſ.12.* 7 Idcirco] *tranſitio ad ſecundam partem prophetiæ, nimirum denuntiationem in futurum tum de perditione paſtorum improborum, tum de ovium liberatione: quæ duo per prolepſin dicta verſ.10. deinde ὕστερον πρότερον explicantur.* 8 Ne vivam ego] *πάθος graviſſimum, ac ſi perturbato ex indignatione animo loqueretur Deus interrumpens ſententiam cœptam propter hyperbaton ætiologicum, hoc ver. ac deinde ſententiam ſuam repetens nova conſtructione: cujuſmodi ἀνανταποδότων exempla apud probatos autores extant quamplurima.* Eò quòd] *ætiologia, ut modò diximus, quam Deus dictioni ſententiarum ſolet præmittere ad demonſtrandum juſtitiam ſuam: ut fit in rebus forenſibus.* 9 Idcirco] *ἀναφορὰ propter præcedens hyperbaton.* 10 Sic ait] *prolepſis ſive propoſitio ſumma, ut diximus in verſum 7. continens minas adverſus paſtores mercenarios & lupos, ac promiſſiones erga gregem Dei: e quibus promiſſiones quidem exponuntur ad verſum uſque 17. minæ verò, uſque ad verſum 23. a quo verſu ad finem uſque capitis eædem promiſſiones Dei exornantur.* 11 Nam] *explicatio poſterioris membri prolepſeos, ut modò diximus; qua Deus promittit ſe anquiſiturum, eductúrum, congregaturum, reducturum, paſturum, tranquillaturum, & curaturum ſuos, per gradationem allegoricam.* 14 Excelſi] *id eſt, excellentiſſimi, per hypallagen.* 16 Pinguem verò] *id eſt, eam quæ ſaginata confidet robori ſuo, & petulca erit: ſic tranſitio paratur ad alterum membrum prolepſeos.* 17 Vos enim] *apoſtrophe ad pios: quibus Deus ad ipſorum conſolationem exponit priorem partem prolepſeos, de judicio contra improbos paſtores, & petulcas pecudes.* Parvas pecudes] *id eſt, oves bonas, & malas; ut arietum hircorúmque nomine boni & mali paſtores allegoricè deſignantur: quæ duo genera deinde compellat per ὑστέρωσιν; paſtores quidem, duobus verſibus ſequentibus, oves autem, duobus alteris.* 20 Opimam] *id eſt, pinguem illam, cujus meminit ver.16. ut exponit ſeq. verſu.* 23 Nam excitabo] *enarratio præcedentium promiſſionum Evangelicarum, ut infrà 36. quibus primùm fit promiſſio Chriſti, duobus verſibus; deinde fœderis benedictionúmque ex fœdere in Chriſto, verſ.25. & tribus ſeq. ac poſtremò propagationis Eccleſiæ, tribus ultimis.* Davidem] *id eſt, Chriſtum Davidis ſemen, ut vocatur Jirmejæ.23.5. & 33.17. & ſequentibus.* 25 Pacis] *id eſt, quietis & proſperitatis glorioſæ: ut Jeſchahh.11.10.* Faciam ut ceſſet] *ut Jeſchahh.11.6. & Hoſche.2.18.* 27 Lora] *ut ſuprà 30.23.* 29 Denique] *tertius promiſſionum locus, ut diximus in verſum 23.* Plantam] *id eſt, Eccleſiam plantatam & radicatam in Chriſto, qui propterea ſurculus plantarum appellatur, Jeſchahh.11.1. & 60.21.* Ad celebritatem] *id eſt, ut ſit celeberrima non tantùm apud Judæos, ut olim; verùm etiam paſſim apud gentes, ex quibus erit colligenda: ut demonſtratur verſ. ultimo, & infrà capite 36. copioſiùs.* 31 Cùm vos] *id eſt, cùm vos ex toto humano genere adunati coalueritis in Chriſto, ut ſitis Eccleſia mea.* Homines] *id eſt, non tantùm Jiſraëlitæ, ſed ex toto hominum genere in Chriſtum inſiti per fidem: ſic vocem hanc interpretandam eſſe, & ἐμπλοκὴν tranſponendam tum loci natura evincit, tum etiam docet capitis 36. comparatio.*

CAPUT XXXV.

Deus Edomæis Judæos vexantibus, Dei nomen blaſphemantibus, regionem invadentibus, & de illorum clade gaudentibus exitium & vaſtitatem æternam prænuntiat: deinde ſuos ſeveriſſimi illius judicii nomine conſolatus, promiſſiones Evangelicas ſubjicit de æterna noſtra hæreditate in cœlis typo terræ promiſſæ adumbrata; & hæredum vocationem, regenerationem, juſtificationem, ſanctificationemq; promittens per Spiritum, qui deſiderabatur in lege, hortatur Eccleſiam ad reſipiſcentiam, & confirmat promiſſionibus.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, [a] diſpone faciem tuam contra montem Sehhiris; & prophetato contra eum,

3 Dicens ei, ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô mons Sehhiris; ut extendens manū meam in te, reddam te [a] deſolatiſſimum.

4 Civitates tuas *in* vaſtitatem redigam, & tu [b] deſolatiſſimus eris; ut experiaris me eſſe Jehovam.

5 [a] Eò quòd eſt tibi inimicitia [c] perpetua, qua facis ut diffluant Jiſraëlitæ [d] per gladium; tempore calamitatis ſuæ, [a] *quo* tempore iniquitatis *eſt* terminus:

6 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Iehovæ, in [e] cædem comparabo te, & cædes perſequetur te: quandoquidem non odiſti cædem, etiam cædes perſequetur te.

7 Nam tradam montem Sehhiris [f] ſummæ deſolationi, exſcindens ex eo [g] viatorem omnem:

8 Et replebo montes ejus confoſſis ipſius; in ipſis collibus tuis, vallibúſque tuis, & omnibus alveis tuis confoſſi gladio cadent.

9 Deſolationibus perpetuis tradam te, & civitates tuæ non [h] reſtituentur; ut experiamini me eſſe Jehovam.

10 [a] Eò quòd dicis, [a] duæ iſtæ gentes, & duæ regiones

25.12

Heb. deſola- … & de- … em.

Heb. deſola- … ver.15

Heb. ſeculi: … ver.9.

Heb. per … gladii.

[e] Heb. *ſanguinem: ſic deinceps.*

[f] Heb. *deſolationi & deſolationi.*

[g] Heb. *tranſeuntem & revertentem.*

[h] Heb. *revertentur.*

regiones iſtæ meę erunt; jam poſſeſſuri ſumus 'iſtam hæreditariò ubi Jehova fuit:

11 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, facturus ſum ſecundum iram tuam & ſecundum invidiam tuam quam exercuiſti præ odio tuo contra illos; ut agnoſcar ab eis cùm judicavero te,

12 Et experiaris me eſſe Jehovam, audiviſſe omnes irritationes tuas quibus loquutus es de montibus Jiſraëlis dicendo, deſolati ſunt; 'nobis traduntur ad conſumendum:

13 Ut magnificaſtis vos contra me ore veſtro, feciſtiſq; ut abundarent contra me verba veſtra; me audiviſſe.

14 ' Sic ait Dominus Jehova; prout lætatur tota ' iſta terra, deſolationem ſum effecturus tibi:

15 Secundum lætitiam tuam, de poſſeſſione domus Jiſraëlis, eò quòd deſolaretur, ita faciam tibi: deſolatiſſimus eris, ô mons Sehhir & tota Edomæa quantacunque eſt, [i] ut cognoſcatur me eſſe Jehovam.

[i] Heb. ut agnoſcar; imperſonaliter.

CAPUT XXXVI.

1' TU quoque, fili hominis, prophetato de montibus Jiſraëlis, dicens; 'montes Jiſraëlis, audite verbum Jehovæ.

2 'Sic ait Dominus Jehova, eò quòd dicit 'iſte inimicus de vobis, euge; & 'excelſa ſeculi [a] hæreditariò futura ſunt nobis:

3 Idcirco prophetato dicens, ſic ait Dominus Jehova, [b] quia multis modis deſolaverunt & exhauſerunt vos circumquaque, ut eſſetis hæreditaria poſſeſſio reliquiis gentium; & traducti eſtis [c] in labia nationum, infamiamque populorum:

[a] Heb. *in hæreditatem futura eſt.*

[b] Heb. *quia & quia: ut Levit.* 26.43.

[c] Heb. *in labium linguæ, id eſt, nationum: ut Jeſcha.* 66.18.

4 Idcirco montes Jiſraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: ſic ait Dominus Jehova iſtis montibus & collibus, alveis vallibuſq;, & vaſtitatibus deſolatis, ac civitatibus derelictis, quæ ſunt direptioni & ſubſannationi reliquiis gentium quæ circumquaque ſunt:

5 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, *mentiar* niſi igne zeli mei loquar contra reliquias gentium & contra Edomæam totam; quæ attribuerunt terram meam ſibi in hæreditatem cum lætitia totius cordis, cum depopulatione [d] animoſa, ut [e] ſedes expulſorum ejus ſit direptioni:

[d] Heb. *animi.*

[e] Heb. *expulſio ejus.*

6 Idcirco, *inquam*, prophetato de terra Jiſraëlis, & dicito ipſis montibus & collibus, alveis ac vallibus; ſic ait Dominus Jehova, ecce ego zelo meo & ęſtu iræ meæ loquor, eò quòd ignominiam gentium fertis.

7 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ego 'ſublata manu mea juro; *mentiar*, niſi gentes illæ quæ circumſtant vos, ipſæ ignominiam ſuam reportaturæ ſint:

8 Vos verò montes Jiſraëlis ramum veſtrum edituri ſitis, & fructum veſtrum laturi populo meo Jiſraëli; 'cùm [f] propè advenerint.

[f] Heb. *appropinquaverint veniendo.*

9 Nam ecce me apud vos, qui 'reſpiciam ad vos ut colamini & ſeramini:

10 Et multiplicabo in vobis homines, totam domum Jiſraëlis quanta quanta eſt; ut inhabitentur civitates, & vaſtitates reædificentur.

11 Multiplicabo, inquam, in vobis homines & jumenta, quæ augeſcent & fœtificabunt: faciámque ut habitetis ſicut priſcis temporibus veſtris, benefaciens ampliùs quàm primordiis veſtris, ut agnoſcatis me eſſe Jehovam.

12 Adducam enim ad vos 'homines cum populo meo Jiſraële, qui hæreditariò poſſideant te, eriſque eis in poſſeſſionem: 'neque perges ampliùs orbare eos.

13 'Sic ait Dominus Jehova, eò quòd dicunt vobis exedentem homines te eſſe; & orbantem gentes tuas eſſe te:

14 Idcirco homines non exedes ampliùs, & gentes tuas non orbabis ampliùs, dictum Domini Jehovę:

15 Neque ſinā ut audiatur in te ampliùs ignominia gentium, & opprobrium populorum non feres ampliùs; & gentes tuas 'offendere non ſines ampliùs, dictum Domini Jehovæ.

16 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

17 'Fili hominis, domus Jiſraëlis cùm habitarent in terra ſua, impurarunt eam via ſua & actionibus ſuis: tanquam impuritas 'ſeparatę ex immunditia, erat via ipſorum coram me:

18 Idcirco effudi ęſtum irę meæ ſuper eos, [g] ſed quòd ſanguinem effundebant ſuper terram; & ſtercoreis diis ſuis impurabant eam:

19 Et diſperſi eos in gentes, ſparſique ſunt per regiones: ſecundum viam eorum & ſecundū actiones eorum judicavi eos.

[g] Heb. propter ſanguinem quod fundebat: trajectio.

20 Etiam cùm veniſſent in gentes quò venerunt, ſimiliter prophanarunt nomen ſanctitatis meæ; 'cùm dicerent *illæ* de eis populum Jehovæ ipſos eſſe, & e terra ejus prodiiſſe:

21 Sed 'clementia uſus ſum propter nomen ſanctitatis meæ, quod prophanant domus Jiſraëlis in gentibus quò venerunt.

22 'Idcirco dic domui Jiſraëlis, ſic ait Dominus Jehova, non propter vos ego facturus ſum, ô domus Jiſraëlis; ſed propter nomen ſanctitatis meæ quod prophanaſtis, apud gentes quò veniſtis:

23 Ut ſanctificem nomen meum maximum quod prophanatum fuit in gentibus, quod prophanatis in medio earum: ut ſciant gentes me eſſe Jehovam, dictum Domini Jehovę, cùm ſanctificabo me in vobis, 'ante oculos earum.

24 'Recipiens enim vos ex ipſis gentibus congregabo vos ex omnibus regionibus, ac reducā vos in terram veſtram:

25 Et aſpergens vos 'aquis mundis ut mundemini, ab omnibus impuritatibus veſtris & ab omnibus ſtercoreis diis veſtris mundabo vos:

26 Et dabo vobis 'cor novum, & ſpiritum novum ponam in medio veſtri; & amovens cor lapideum e carne veſtra indam vobis cor carneum:

27 Et ſpiritum meum ponam in medio veſtri; quo faciam ut in 'ſtatutis meis ambuletis, & jura mea obſervetis facientes ea.

28 ' Ita habitabitis in terra quam dederam majoribus veſtris; eritiſque mihi populus, & ego ero vobis Deus:

29 Qui ſervabo vos ab omnibus impuritatibus veſtris; & 'advocans frumentum augebo illud, neque imponam vobis famem.

30 Nam augebo fructus arborum & proventum agri, ut non ſuſcipiatis ampliùs opprobrium

ſupra 34

tum famis in gentibus.

31 Recordamini ergo viarum veſtrarum peſſimarum, & actionum veſtrarum quæ non ſunt bonæ; & faſtidio eſtote vobis ipſis propter iniquitates veſtras, & propter abominationes veſtras.

32 Non propter vos ego facturus ſum, dictum Domini Jehovæ, notum eſto vobis: erubeſcite, & rubore afficiamini a viis veſtris, ô domus Jiſraëlis. Deut.9.5.

33 Sic ait Dominus Jehova, quo tempore mundabo vos ab omnibus iniquitatibus veſtris; faciam quoque ut habitentur civitates & ædificentur vaſtitates:

34 Et terra deſolata colatur, pro eo quòd fuerat [h] deſolatiſſima ante oculos omnis [i] viatoris:

35 Adeò ut dicant, terra hæc ipſa quæ deſolata erat eſt ſimilis horto Hhedenis; & civitates quæ vaſtatæ deſolatæque & deſtructæ erant, munitę inhabitantur:

36 Ut cognoſcant gentes quæ reliquæ erunt circa vos, me Jehovam reædificare *civitates* deſtructas, [k] conſerere deſolatum *agrum*: ego Jehova dixi & faciam.

37 Sic ait Dominus Jehova, præterea [l] expoſitus ero domui Jiſraëlis ut hoc faciam eis; multiplicabo eos quaſi grege hominibus:

38 Quaſi grege [m] ſacrificatiorum, quaſi grege *urbis* Jeruſchalaimorum in ſolennitatibus ejus; ita erunt civitates quæ vaſtatæ ſunt repletæ gregibus hominum, ut [n] cognoſcatur me eſſe Jehovam.

[h] Heb. *deſolatio.*

[i] Heb. *tranſeuntis.*

[k] Heb. *plantare.*

[l] Heb. *quæſitus*: ut *Pſal.* 111.2.

[m] Heb. *rerum ſanctarum.*

[n] Heb. *cognoſcant*: *impersonaliter.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *In his duobus capitibus prophetiam unam contineri docet hujus capitis cum principio ſequentis comparatio. Hujus autem prophetiæ partes ſunt duæ; una, qua ſententia pronuntiatur* Edomæis, *hoc capite; altera, qua Jiſraëlitis adhibentur conſolationes cùm propoſitis judiciis in adverſarios, tum promiſſionibus Evangelicis erga ipſos. In hoc igitur capite continentur duo; propoſitio ſummæ ſententię latæ contra Edomæos, uſque ad verſum* 5. *& ſententiæ* ἐργασία, *ſequentibus.* 2 Diſpone] *ut ſuprà* 6.2. 5 Eò quòd] ἐργασία *ſententiæ præcedentis tribus omnino definitur membris, in quibus ſingulis cauſæ cum judiciis, id eſt, maleficia cum pœnis comparantur ad juſtitiam Dei illuſtrandam. Primum igitur eſt infenſiſſima vexatio & inſectatio Judæorum, ver.* 5. *cui paria judicia ſequentibus denuntiantur: ſecundo loco ſubjicitur blaſphema, ſacrilega, & inhumana alienæ poſſeſſionis arrogatio, ver.* 10 *tertium denique eſt lætitia de alieno malo, ver.* 14. *adjectis utrique ſuis & convenientibus judiciis, ut antè diximus.* Quo tempore] *ut ſuprà* 21.30. *& ſequentibus.* 10 Eò quòd] *ſecunda cauſa, ut diximus in verſum* 5. Duę iſtę] *videlicet Jſraëlitarum, qui priùs ab Aſſyrio fuerant domiti; & Judæorum, quos recèns* Nebucad-retzar *ſub jugum miſerat.* Iſtam] *nempe Judæam, quam blaſphemantes deſignant a domicilio Jehovæ; ac proinde non Judæos tantùm, ſed Deum ipſum ludificantur, ut ipſe exprobrat ver.*13. 12 Nobis traduntur] *ut Pſalm.*137.7. 14 Sic ait] *tertium membrum, ut diximus in verſum* 5. Iſta terra] *id eſt, Edomæi omnes, metonymicè.*

IN CAPUT XXXVI.

1 Tu quoque] *Secundæ hujus prophetiæ ad Judæorum conſolationem pertinentis, ut diximus ſuprà* 35.1. *duo ſumma ſunt capita: unum, de judiciis Dei venturis contra Edomæos, uſque ad verſum* 7. *alterum, de promiſſionibus Evangelicis, ad finem uſque: quorum commune exordium hoc ver. continetur.* Montes Jiſraëlis] *id eſt, montoſa Jiſraëlitarum regio, quã per proſopopœiam alloquitur Deus, quia ab hominibus deſerta erat, ut oſtenditur ver.*4. 4 Sic ait] *hac propoſitione judicii, quæ ſumma eſt præcedentis capitis, ſimiliter continentur cauſæ, eædem, tribus verſibus, & ſententiæ dictio, ver.* 5. *&* 6. Iſte inimicus] *Edomæus, ut præcedente capite.* Excelſa] *vide Deut.* 32.13. 7 Idcirco] *tranſitio ad ſecundam partem prophetiæ, per antitheſin præcedentis judicii & futuræ in Eccleſia benedictionis Dei, hoc & ſequente verſu. Quamobrem nos ab hoc verſu promiſſionem inchoari diximus ſupr. in ver.* 1. *Continet autem hic promiſſionum Evangelicarum locus primùm propoſitionem ſummam benedictionum Dei erga hæreditatem & hæredes ejus, uſque ad verſum* 13. *deinde* ἐργασίαν *ſingularum partium quas definit propoſitio, inde ad verſum* 33. *ac poſtremò concluſionem, ad finem uſque.* Sublata manu] *ut Gene.* 14.22. *humanitus dictum.* 8 Cùm prope] *i. cùm reſtituam Jiſraëlitas in vobis. Atque hæc quidem promiſſio ſequentibus exponitur: primùm enim hæreditatis præſtantia, ver.* 9. *deinde hæredum exponitur, tribus ſequentibus: quæ omnia allegoricè dicta ſunt de hæreditate & hæredibus illis ſanctis quorum mentio eſt* 1.*Pet.*1.4.*& ſequentibus.* 9 Reſpiciam] *i. curabo vos: ut Deut.*11.12. 12 Homines] *videlicet ex aliis gentibus cooptatis in hæreditatem populi mei: ut ſuprà* 34.31. Neque perges] *videlicet aut conſumendo eos in terra, aut extra terram evomendo: quæ duo genera minatus lege fuerat Dominus, Levit.*18.28.*&* 20.22.*&* 26.20.*&* 22 13 Sic ait] ἐργασία *propoſitionis ut diximus in verſum* 7. *duas partes complectitur; primùm enim exornantur promiſſiones hæreditatis ęternæ (ad quas fuerunt* μεταβατικὰ *verba proximè præcedentia) & confirmantur, his tribus verſibus; deinde verò promiſſiones hæredum illuſtriſſimæ & ampliſſimæ enarrantur: confer cum Jeſchahh.* 33.20. *& ſequentibus.* 15 Offendere] *vide Jeſchahh.*35. *In hujus autem loci interpretatione libri manuſcripti fidem ſequuti ſumus: atque hoc modo concluditur locus promiſſione univerſali, fore ut in rebus omnibus terra obſecundet juſtis ſuis poſſeſſoribus, ut Hoſche.*2.22. 16 Deinde] *alterum membrum* ἐργασίας, *de promiſſionibus Dei gratuitis erga hæredes propter nomen ſuum. Qua in parte tria membra obſervanda ſunt: primum eſt narratio peccatorum ex quibus Jiſraëlitæ laborabant, & legalis adminiſtrationis Dei, uſque ad verſum* 22. *ſecundum, enarratio promiſſionum Evangelicarum, quæ illuſtrantur per comparationem occidentis legis, & ſpiritus efficacis operantisq́ per evangelium, uſque ad verſum* 31. *tertium denique, hortatio ad reſipiſcentiam filiorum Dei & fidem in promiſſiones antegreſſas, ver.*31.*&* 32. 17 Fili hominis] *hujus narrationis capita ſunt*

ſunt hæc, Jiſraëlitas peccaſſe, hoc ver. caſtigatos eſſe, duobus ſequentibus; & perſeveraſſe in peccatis, quia lex habuit literam tantùm, non autem ſpiritum vivificantem: ac proinde quod aliquæ ſuperſint [illegible] *reliquiæ, illud ex Dei miſericordia proficiſci, qui velit efficere promiſſiones Evangelicas, ver. 21.* Separatæ ex] *de qua Levit. 12. & 15.* 20 Cùm dicerent] *amplificatio peccati Jiſraëlitarum a circumſtantia; quòd ipſæ gentes obſervarent illos, & ad vitam ſermoneſq; illorum attenderent, his nominibus maximè quòd populus Dei erant, & prodierant tanquam e ſchola ipſius: ut videlicet haberent unde Jehovam blaſphemarent: quamobrem eo indignius fuit Jiſraëlitas non abſtinere a malo & mali ſpecie, ad aſſerendam & vindicandam gloriam Dei: prout exprobratur infrà ver. 23. & Rom. 2.24.* 21 Clementia] *id eſt, nondum tamen propterea perdidi: ſic tranſitur ad comparationem promiſſionum Evangelii, quas Deus propter fidem ſuam repetit, ver. ſequentibus, & ſuo tempore præſtitit.* 22 Idcirco] *jam ſequitur ſecundum ipſius membrum, de promiſſionibus Evangelicis: in quibus exponũtur primùm cauſa, quæ eſt gloria Dei & ſanctificatio nominis ipſius, duobus verſibus; deinde promiſſiones ſpirituales vocationis, & regenerationis, ver. 24. & tribus ſequentibus, ac poſtremò benedictiones a Deo in filios regeneratos per Chriſtum manaturæ, tribus.* 23 Ante oculos] *hanc lectionem ſervat Chaldæus paraphraſtes, & habet liber manuſcriptus: ſi in vulgatis exemplaribus legitur ante oculos veſtros, præter ipſum Maſſoritarum teſtimonium.* 24 Recipiens enim] *enarratio liberationis ſpiritualis per vocationem Dei, hoc ver. juſtificationis, ver. ſequen. regenerationis, ver. 26. & ſanctificationis vitæ, ver. 27.* 25 Aquis mundis] *ſanguine Jeſu Chriſti: ut ſingulas has partes paucis complectitur Apoſtolus, 1. Petri 1.2.* 26 Cor novum] *ut Jirme. 31. 33. & ſuprà 11.19.* 28 Ita habitab.] *tertius promiſſionum gradus, ut diximus in verſum 22.* 29 Advocans] *id eſt, efficiens verbo ut compareat velut accerſitum: ut Pſal. 105.16.* 31 Recordamini] *hortatio ad reſipiſcentiam, ut diximus in verſum 16.* Faſtidio] *vide ſuprà 6.9.* 33 Sic ait] *concluſio totius prophetiæ per anacephalæoſin promiſſionum tum ad hæreditatem pertinentium, quatuor verſibus; tum ad hæredes ipſos, duobus ultimis.* 35 Horto Hhed.] *vide ſuprà 28.13.* 37 Sic ait] *altera pars concluſionis, ut diximus in verſum 33.* Expoſitus ero] *id eſt, promptus & paratus ut beneficium hoc in omnes conferam: nimirum quod augebitur hoc pacto & propagabitur in infinitum Eccleſia.* Hominibus] *ut ſuprà ver. 10. & 11. & 34.31.* 38 Quaſi grege] *elegans comparatio, qua fidelium omnium cœtus cum gregibus ſacrificiorum comparantur; quemadmodum Chriſtiani omnes Sacerdotes effecti in Chriſto ſe ipſos ſiſtunt hoſtias vivas Domino, Rom. 12.1.*

CAPUT XXXVII.

Deus per viſionem oblato Jechezkeli typo uno, & altero imperato, promittit a ſe & Judæos reſtitutum iri in terram ipſorum, & Eccleſiam catholicam ſive univerſalem ab eodem ſymbolo confirmat liberandam eſſe per Chriſtum; ut adunata in ipſo Eccleſia fruatur æterno Dei fœdere, Deum colat, & ab ipſo [illegible] *regaturq; ad gloriam ipſius ſempiternam.*

[a] Heb. *exiſtẽte ſuper me.*

1 [a] SUPERVENIENTE mihi 'manu Jehovæ, eduxit me' in ſpiritu Jehova, & collocavit me in medio cujuſdam 'convallis; quę erat plena oſſibus:

2 Et traduxit me per illa circumquaque; ecce autem erant multa valde in ſuperficie illius convallis, & ecce arida erant valde.

3 Tum dicenti ad me, fili hominis, an' reviviſcerent oſſa iſta; dixi, Domine Jehova tu noſti.

4 Edixit verò mihi, prophetato de oſſibus iſtis; & 'dicito ad ea, ô oſſa arida, audite verbũ Jehovæ:

5 Sic ait Dominus Jehova oſſibus iſtis; ecce ego inducturus ſum in vos ſpiritum, ut vivatis.

6 Nam addam vobis nervos, & obducam vobis carnem, & ſuperindam vobis cutem, ponámque in vobis ſpiritum, & vivetis; ut cognoſcatis me eſſe Jehovam.

7 Cùm itaque prophetarem quemadmodum juſſus fueram; fuit' ſonus me prophetante, & ecce concuſſio, appropinquantibus oſſibus [b] uno ad ſuum alterum.

[b] Heb. *oſſe ad os ſuum.*

[c] Heb. *aſcendiſſet.*

8 Deinde cùm aſpicerem quòd ecce ſuper ea nervi & caro [c] aſſurrexiſſet, & ſuperindita eſſet eis cutis ſupernè; ſpiritus autem nullus ineſſet eis:

9 Dixit ad me, prophetato alloquens Spiritum; prophetato fili hominis, dicens ad Spiritum, ſic ait Dominus Jehova, a quatuor ventis adveni, ô ſpiritus, & perflato interfectos iſtos ut vivant.

10 Quamobrem prophetante me quemadmodum præceperat mihi, ingreſſus eſt in illa ſpiritus & revixerunt; ſteterúntque ſuper pedes ſuos copiæ magnæ [d] quamplurimùm.

[d] Heb [illegible] valde.

11 'Deinde dixit ad me, fili hominis, oſſa iſta tota domus Jiſraëlis ſunt; ecce dicunt, 'aruerunt oſſa noſtra, & periit exſpectatio noſtra, ſucciſi ſumus 'quod ad nos.

12 Idcirco prophetato indicens eis, ſic ait Dominus Jehova, ecce 'ego aperiens ſepulchra veſtra deducam vos a ſepulchris veſtris, popule mi; reducamque vos in terram Jiſraëlis:

13 Ut cognoſcatis me eſſe Jehovam; aperiente me ſepulchra veſtra & deducente vos e ſepulchris veſtris, popule mi.

14 Et indam ſpiritum meum vobis ut reviviſcatis, & collocabo vos in terra veſtra; ut cognoſcatis me Jehovam 'dicere & facere, dictum Domini Jehovæ.

15 'Fuit etiã verbum Jehovæ ad me, dicendo,

16 Tu autem fili hominis, accipe tibi 'lignum unum, & 'inſcribe ei, Jehudæ, & 'filiis Jiſraëlis ſociis ejus: deinde accipe lignum [e] alterum, & inſcribe ei, Joſepho lignum Ephrajimi, cum toto domo Jiſraëlis ſociis ejus.

[e] Heb [illegible] ut ſup.

17 Tum 'admove ea unum ad alterum tibi in lignum unum: ut ſint [f] adunata in manu tua.

[f] Heb [illegible]

[g] Heb [illegible] populi

18 'Cùm autem alloquentur te [g] populares tui dicendo, an non indicaturus es nobis quid iſta ſignificent tibi?

19 Dic ad eos, ſic ait Dominus Jehova, ecce ego accepturus ſum 'lignum Joſephi quod fuit in manu Ephrajimi cum tribubus Jiſraëlis ſociis ejus; & componam has conjunctas illi cum ligno Jehudæ, efficiámque eos lignum unum, ut ſint unum 'in manu mea.

20 'Cumque fuerint ligna iſta quibus inſcripſeris, in manu tua ante oculos illorum:

21 Dic ad illos, [a]ſic ait Dominus Jehova, ecce ego recepturus ſum filios Jiſraëlis e medio ipſarum gentium quo abiverint; & congregans eos circumquaque reducam eos in terram ſuam:

22 Et efficiam eos gentem unam in illa terra in montibus Jiſraëlis, & rex unus erit ipſis omnibus Rex: neque erunt amplius duæ gentes, neque dividentur amplius in duo regna deinceps:

23 Neque impurabunt ſe amplius diis ſtercoreis ſuis, & rebus deteſtandis ſuis, aut ullis defectionibus ſuis; ſed ſervabo eos ex omnibus habitationibus ipſorum in quibus peccaverint, & mundabo ipſos, ut ſint mihi populus & ego ſim ipſis Deus.

24 Et [a]ſervus meus David rex erit ſuper ipſos, ac [a]paſtor unicus erit omnibus ipſis; ut in judiciis meis ambulent, ac ſtatuta mea obſervent facientes ea.

25 Et reſidebunt in ea terra quam dederam ſervo meo Jahhakobo, in qua reſederunt majores veſtri; reſidebunt, inquam, in ea ipſi, filiique ipſorum, ac [h] nepotes ipſorum uſque in ſeculum, & David ſervus meus princeps ipſis erit uſque in ſeculum:

26 Cùm pepigero ipſis fœdus pacis, fœdus [i] perpetuum futurum cum ipſis; & diſponens ipſos multiplicabo ipſos, ponamq; ſanctuarium meum [a]in medio ipſorum in ſeculum.

27 Ut exiſtente tabernaculo meo apud ipſos, ſim ipſis Deus & ipſi ſint mihi populus:

28 Et cognoſcant gentes me Jehovam ſanctificare Jiſraëlem, cùm erit ſanctuarium meum in medio ipſorum in ſeculum.

[h] Heb. *filii filiorum.*

[i] Heb. *ſeculi.*

ANNOTATIO.

1 Superveniente] *Hujus capitis partes omnino duæ ſunt: una, qua prædicitur reſtitutio Jiſraëlitarum e captivitate, uſque ad verſ. 15. altera, qua prædicitur perfecta Eccleſiæ inſtauratio per Chriſtum, adunatis Judæis & Jiſraëlitis, ut ſit Eccleſia una ſancta Domino. Utraque autem prophetia typum ſuum habet, & anagogen typi. Ac prioris quidem typus oblato viſo demonſtratus eſt Prophetæ, ut ipſe narrat uſque ad verſum 11. deinde verò accommodatio typi explicatur popularibus, ver. 11. & ſequentibus.* Manu Jehovæ] *vide ſuprà 1.3.* In ſpiritu] *id eſt, per viſionem, quaſi fuiſſem abreptus ſpiritu, ut loquitur ſuprà 2.22.* Convallis] *cujuſmodi erat Meſopotamia & Chaldæa tota, Gen. 11.2.* 3 Reviviſcerent] *id eſt, videtúrne fieri poſſe ut recipiant vitam, & reſtituantur in ſtatum priſtinum præſentis vitæ? Nam reſponſo ſuo non eſt putandum Prophetam dubitare de reſurrectione carnis futura ad vitam æternam; ſed de recuperatione præſentis ſtatus, quam idcirco Propheta committit notioni & providentiæ Dei.* 4 Dicito ad ea] *id eſt, interpres eſto voluntatis Dei, qui potente verbo ſuo vivificat mortuos, & quæ non ſunt vocat tanquam ſint, Rom. 4.17.* 7 Sonus] *qui ferè præcurſor eſt aut advenientis majeſtatis Dei, aut magnificorum illius operum, ut ſuprà 1.4. & 2.22.* 11 Deinde dixit] *anagoge totius præcedentis typi; qua primùm exponitur miſerabilis & deſperata Jiſraëlitarum conditio; quibus non ampliùs oſtendebatur ſpes reſtitutionis quàm ſpes vitæ oſſibus aridiſſimis, hoc ver. deinde mirifica liberatio & reſtitutio a Deo prædicatur, tribus ſequentibus.* Aruerunt] *id eſt, ne in parte quidem noſtra firmiſſima & ſolidiſſima veſtigium eſt ullum vitæ præteritæ, aut ſignum in futurum adipiſcendæ unquam: adeo gravis eſt deportationis noſtræ calamitas.* Quod ad nos] *quaſi dicat, ſpe alant ſe ipſos qui volent, nos verò eam planè abjicimus, ſtatuentes actum de nobis eſſe.* 12 Ego aperiens] *id eſt, ſolutis ruptiſq; moris & impedimentis omnibus liberabo vos; ſed perſtat Propheta in allegoria; ut Jeſchahh. 26.19.* 14 Dicere & fac.] *ut ſuprà 17.24. & 22.14. vide Jeſchahh. 48.* 15 Fuit etiam] *ſecunda hæc prophetia (ut antè diximus) de inſtauratione Eccleſiæ in Chriſto, comprehendit typum, uſque ad verſ. 18. & accommodationem illius exegeticam, verſibus reliquis.* 16 Lignum] *id eſt, virgam e ligno; ut ſolebant olim virgis adumbrari & ſignificari tribus; ut Numer. 17. 17.* Inſcribe] *id eſt, inſcriptione facta ſpeciatim deſignato qui populus adumbretur virga.* Filiis Jiſraëlis] *id eſt, tribus Levi & Binjaminis, qui regno Jehudæ adhæſerant cùm laceraretur regnum, 2. Chron. 11.* 17 Admove] *i. hoc typo præfigura unitatem futuram per Chriſtum: ut exponitur, ver. 22.* 18 Cùm autem] *tranſitio ad interpretationem typi, per occaſionem conſulentium de ea Jiſraëlitarum: cujus interpretationis partes cum typo convenientes ſunt duæ; una, de conciliando & compingendo Jehuda & Jiſraële, ver. 19. altera, de populo Dei poſtquam adunatus fuerit ſervando, regendo, & propagando ex æterno Dei fœdere in Chriſto, verſibus reliquis.* 19 Lignum Joſephi] *id eſt, Joſephum & Jiſraëlem totum hac virga adumbratum.* In manu mea] *id eſt, in poteſtate Chriſti, qui ſermo æternus eſt Patris Deus unus cum Patre & ſpiritu ſancto: hic enim David ille eſt de quo infrà ver. 24. in cujus manum Pater tradidit omnia: Joan. 3.35. & Matth. 28.18.* 20 Cumq; fuerint] *videlicet adunatæ, ut dictum eſt ſuprà ver. 17. ſic tranſitur ad explicationem loci alterius de regno Chriſti in Eccleſia ex variis populis adunata; ut notavimus in verſum 18.* 21 Sic ait] *hæc narratio promiſſorum Dei antecedentia omnia complectitur; primùm quidem liberatæ a Deo Eccleſiæ coagmentationem & unionem, duobus verſibus; deinde adminiſtrationem Chriſti, & fructus illius ex fœdere æterno Dei per Spiritum habitantem in nobis, uſque ad verſum 27. at poſtremò finem, nimirum gloriam Dei in Eccleſia catholica, verſib. duob. ultimis: quæ omnia typicè a Prophetis dicta de uno populo & terra, ad veritatem Chriſti inſinitam eſſe accommodanda ſæpè monuimus.* 24 Servus meus] *Chriſtus, qui propterea venit ut faceret voluntatem Patris in forma ſervi: quamobrem appellatur ſervus, 1. Chron. 17.19. & Jeſchahh. 42.1.* Paſtor] *ut Joan. 10.16.* 26 In medio ipſor.] *id eſt, in ipſorum cordibus habitabo & inambulabo: vide 2. Corinth. 6.16. & ſequentibus.*

CAPUT XXXVIII.

Deus per Prophetam prænuntiat Judæis calamitates quæ ipſis ex quo reduces fuerunt a deportatione erant eventuræ, operâ regum Aſiæ minoris & Syriæ: graviſſima judicia exponit quæ contra illos tum per Judæos, tum per alienigenas, tum ſua ipſius manu effecturus eſt: gloriam ad Judæos ex hoſtium ſtrage perventuram docet: omniaq; tandem excludit Evangelicis promiſſionibus.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, 'diſpone faciem tuam verſus 'Gogum, 'terram Magogi, 'principem, primarium 'Meſcheci & Tubalis; & prophetato contra eam,

3 Dicens: ſic ait Dominus Jehova: 'ecce me contra te, ô 'Gog, princeps, primariæ Meſcheci, & Tubalis:

[a] Heb. *perfectionis.*
[b] Heb. *clypei & ſcuti, prehendentium, &c.*
[c] Heb. *ſcuto & galea.*

4 'Ut reducam te imponens hamos maxillis tuis; cũ 'eduxero te & omnes copias tuas, equos & equites 'indutos [a] perfectiſſimè omnes, congregationem multam [b] clypeatorum & ſcutatorum, tractantium gladios omnium.

5 'Perſas, 'Æthiopas, & Putæos cum illis; omnes [c] ſcutatos & galeatos:

6 'Gomerum cum omnibus agminibus ſuis, domum 'Togarmæ, *ad* latera Aquilonis cùm omnibus agminibus ſuis; populos multos tecum.

7 Comparator, & compara te, tu & omnes congregationes tuæ quæ congregantur ad te; 'ut ſis iſtis cuſtodiæ.

[d] Heb. *viſitaberis.*
[e] Heb. *in conſequentia annorum.*

8 Poſt dies 'multos [d] animadvertetur in te, *qui* [e] conſequentibus annis invaſurus es terram 'reducem a gladio, congregatam ex populis multis, invaſurus montes Jiſraëlis, qui fuerant vaſtitati jugiter; cùm ipſa ex populis educta habitabunt ſecurè omnes:

9 Et aſcendens 'quaſi fremebunda vaſtatio invaſurus es, ſimilis nubi operiendo illam terram futurus; tu, & omnia agmina tua, populiq́; multi tecum.

[f] Heb. *aſcendentibus in cor tuum.*

10 'Sic ait Dominus Jehova, nam erit die illa ut [f] venientibus rebus multis in animum tuum; cogites cogitationem malam,

11 Dicens, aſcendam contra terram 'pagorum, invadam iſtos tranquillos habitantes ſecurè; qui omnes habitant 'abſque ullo muro, & quibus nullus *eſt* vectis, aut valvæ:

[g] Heb. facientem *negotiationem.*
[h] Heb. *umbilico: ut Judic. 9. 37.*

12 Ad prædandum prędam, & ad diripiendum direptionem; 'reducendo manum tuam contra vaſtitates inhabitatas, & contra populum receptum ex gentibus, facientem pecuariam & [g] negotiantem, habitantes 'in [h] editiore loco iſtius terræ.

13 'Scheba, & Dedan, 'negotiatoresq́; Oceani, & omnes 'juvenes leones ejus dicent tibi; an ad prædandum prędam 'advenis? an ad diripiendum direptionem, congregaſti congregationem tuam? ut deportes argentum & aurum, ut accipias pecora & merces, ut prædaris prędam magnam?

14 'Idcirco prophetato, fili hominis, dicens 'Gogo, ſic ait Dominus Jehova; an non die illa 'habitante populo meo Jiſraële ſecurè, 'experturus eſſes,

15 Poſtquam veniens e loco tuo, a lateribus Aquilonis, tu & populi multi tecum; inſidentes equis omnes, congregatio magna, & copiæ multæ,

16 Aſcenderis contra populum meum Jiſraëlem, ut nubes ad operiendum terram illam? [i] conſequentibus temporibus 'erit; cùm adduxero te contra terram meam, ut agnoſcant gentes me, cùm 'me ſanctificabo in te ante oculos ipſarum, ô Gog.

17 'Sic ait Dominus Jehova, an tu es de quo loquutus fuero diebus priſcis [k] per 'ſervos meos Prophetas Jiſraëlis qui prophetarunt diebus illis annos *multos*; me adducturum te contra illos?

18 'Atqui erit die illa, qua die invaſerit Gog terram Jiſraëlis, dictum Domini Jehovæ; (aſcendit æſtus meus in ira mea.

19 Et zelotypia mea igne excandeſcentiæ meæ loquor) *mentiar* niſi die illa fuerit concuſſio magna in terra Jiſraëlis:

20 'Adeò ut concutiantur a facie mea piſces maris, & volucres cœli, ac beſtiæ agri, & omnia reptilia reptantia ſuper terram, omnesq́ue homines qui erunt in ſuperficie terræ: & diruantur ipſi montes, concidantq́ue 'præcipitia, & omnis murus in terram corruat.

21 'Advocabo enim contra illum pro omnibus 'montibus meis gladium, dictum Domini Jehovæ; gladius cujuſq́ue contra fratrem ſuum erit:

22 Et 'diſceptabo cum illo peſte, & [l] cæde; & imbrem inundantem, lapideſq́; immanis grandinis, ignem, & ſulphur depluam ſuper illum, & ſuper agmina illius, ac ſuper populos multos qui erunt cum illo.

23 Ita magnificabo me, & ſanctificabo me, & innoteſcam in oculis gentiũ multarum; ut [m] cognoſcatur me eſſe Jehovam.

[i] Heb. in [illegible]
[k] Heb. per [illegible]
[l] Heb. [illegible]
[m] Heb. [illegible]

CAPUT XXXIX.

1 'PRÆTEREA tu, fili hominis, prophetato contra 'Gogum, dicens, ſic ait Dominus Jehova; ecce me contra te Gog, princeps, primarie Meſcheci & Tubalis.

2 Ut reducam te 'ſenario unco trahens te; & deducens te e lateribus Aquilonis, adducam te in montes Jiſraëlis.

3 Ubi 'percutiens arcum tuum e manu ſiniſtra tua, ſagittas tuas e manu dextera tua dejiciam.

[a] Heb. *cujuſcunq; alæ: ſic vers. 17.*

4 In montibus Jiſraëlis concides, tu & omnia agmina tua, & populi qui erunt tecum; volucribus, avibus [a] omnibus alitibus, & 'beſtiis agri trado te comedendum.

5 In ſuperficie agri concides; quia ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovæ.

[b] Heb. *in ſecuritate.*

6 Deinde immittam 'ignem in Magogum, & & in habitatores inſularum [b] ſecuros; ut experiantur me eſſe Jehovam:

7 Et nomen ſanctitatis meæ notum faciam in medio populi Jiſraëlis, neque ſinam prophanari nomen ſanctitatis meæ ampliùs; ſed cognoſcent gentes me eſſe Jehovam ſanctum in Jiſraële.

8 Ecce adventurum eſt & fiet, dictum Domini Jehovę; illo ipſo die quem proloquutus ſum.

9 'Tunc exibunt habitatores civitatum Jiſraëlis, & incendentes exurent arma, ſcutaq́ue & clypeos, arcus & ſagittas, [c] jaculaq́ue & ſpicula: & incendent ea igne 'ſeptem annis.

10 Neque ferent ligna ex agro, neque cædent e ſylvis; nam armis accendent ignem, cùm prædabuntur prædatores ſuos diripientq́; direptores ſuos, dictum Domini Jehovæ.

11 'Et erit die illa ut 'dem Gogo locum ſepulchri ibi in Jiſraële 'vallem [d] viatorum ad Orientem maris, 'ut illa obthuret [e] ora viatorum;

[c] Heb. [illegible]
[d] Heb. [illegible]
[e] Heb. [illegible]

cùm ſepeliverint ibi Gogum & totam multitudinem ejus, vocabuntque vallem multitudinis Gogi.

12 'Nam ſepelient eos domus Jiſraëlis; ut 'mundent terram, ſeptem menſibus.

13 Sepelient, inquam, totus populus ipſius terrę, cùm 'fuerit ipſis *comparatum* nomen: quo die glorificavero me, dictum Domini Jehovæ,

14 'Homines autem [f] aſſiduos ſeparabunt trãſituros per regionem, tranſituros [g] ut ſepeliant eos qui remanſerint in ſuperficie terræ; ad mundandum ipſam, [h]'exactis ſeptem menſibus perveſtigaturos.

15 Atque hi 'tranſeuntes tranſibunt per terram, ut diſpiciat *quiſque* oſſa hominum, extruátque juxta illorum quodq; monimentum: donec ſepeliverint eorum quodque [i] veſpillones in valle multitudinis Gogi.

16 'Quin etiam 'nomini civitati erit multitudo ipſius, poſtquam mundaverint terram.

17 'Tu autem fili hominis, ſic ait Dominus Jehova, dic avibus omnibus alitibus, & omnibus beſtiis agri, congregamini & venite, colligite vos circumquaque ad mactationem meam quam ego mactaturus ſum vobis, mactationem magnam in montibus Jiſraëlis: ut comedatis carnem & bibatis ſanguinem;

18 Carnem potentum comedatis, & ſanguinem principum terræ bibatis; arietum, agnorum, & hircorum, juvencorum, pinguium Baſchanis omnium.

19 Comedetis autem adipem ad ſatietatem, & bibetis ſanguinem ad ebrietatem; ex mactatione mea quam mactaturus ſum vobis:

20 Et ſatiabimini de menſa mea 'equis & curribus; potentibus, & omnibus [k] bellatoribus, dictum Domini Jehovæ.

21 'Sic edam gloriam meam in gentibus: ut videant omnes gentes judicium meum quod fecero, & 'manum meam quam impoſuero illis.

22 Et cognoſcant domus Jiſraëlis, me Jehovam Deum ipſorum eſſe a die illo & deinceps:

23 Cognoſcant verò gentes propter iniquitatem ipſorum deportatos fuiſſe domum Jiſraëlis; eò quòd prævaricati eſſent contra me, & abſcondiſſem faciem meam ab eis, ideo me tradidiſſe eos in manum hoſtium ſuorum ut caderent gladio omnes:

24 Secundum impuritatem eorum & ſecundum defectiones eorum me egiſſe cum eis, cùm 'abſcondiſſem faciem meam ab eis.

25 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, jam reſtituam captivam multitudinem Jahhakobi & miſerebor totius domus Jiſraëlis; & zelotypus ero nominis ſanctitatis meæ:

26 Cùm tulerint ignominiam ſuam & totam prævaricationem ſuam qua prævaricati ſunt cõtra me; quando habitabant in terra ſua ſecurè, nemine deterrente.

27 Reducendo eos ex populis, congregabo eos e regionibus inimicorum ipſorum; ut ſanctificer in ipſis ante oculos gentium multarum:

28 Ut cognoſcant me Jehovam Deum ipſorum eſſe qui deportavi ipſos in gentes, colligã eos in terram ipſorum; neque relinquam amplius *ullum* ex eis ibi:

29 Neque abſcondam ampliùs faciem meam ab eis; 'cùm effudero ſpiritum meum ſuper domum Jiſraëlis, dictum Domini Jehovæ.

[f] Heb. *jugis.*
[g] Heb. *ſepulturos.*
[h] Heb. *a fine ſeptem menſium.*
[i] Heb. *ſepelientes.*
[k] Heb. *viri belli.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Duo hæc capita eodem pertinere apud omnes conſtat: ſed varia eſt illorum accommodatio. Nos omiſſis tam variis interpretationibus ſtatuimus ea per ſpiritum Dei hoc loco eſſe poſita ad anticipationem, quaſi eadem ſit concio cum præcedente capite. Nam cùm Deus ſuperiore capite duo prænuntiaverit, reſtitutionem populi ex captivitate Babylonica, & inſtaurationem per Evangelium Chriſti; ne fortè Judæi præſumerent utrumque eodem tempore eventurum; aut ſi non eveniret, animis deficerent; propterea anticipatione Deus antevertit opinionem illam, docens poſt reverſionem populi ex captivitate, ante adventum Chriſti & juſtam regni Dei inſtaurationem multas populo Dei calamitates eventuras, & multa in hoſtes Eccleſiæ a Deo judicia, quemadmodum etiam prophetavit Danijel. 9. capite, 10. & 11. ſimilem anticipationem vide Jirmejæ 31.15. Summa igitur eſt, reverſo in Judæam populo fore ut multa mala ipſi importentur ante adventum Chriſti, & contrà Deus quamplurima edat documenta ſeveriſſimæ juſtitiæ ſuæ in adverſarios Eccleſiæ ad gloriam ſuam & ſalutem ejus.* Partes *(præter inſcriptionem & mandatum Dei, duobus verſ. comprehenſum) omnino ſunt quatuor: prima eſt propoſitio ſummæ tum hoſtium & rerum ab eis geſtarum, tum eventorum a Deo uſque ad verſum 10. ſecunda eſt enarratio propoſitionis, uſque ad verſ. 9. capitis 39. tertia, exornatio propoſitionis enarrationiſque præcedentis, uſque ad verſum 25. poſtrema, concluſio.*

2 Diſpone] *ut ſuprà 6.2.* Gogum] *hanc vocem propriam eſſe conſtat inter omnes: ſed plerique adducti interpretatione hujus & ſequentis capitis, propriam viri eſſe putant, & regis alicujus quo autore futurum erat ut infeſtaretur Dei populus, alii regionis: nos verò comparato loco Apocalypſeos 20.8. loci quidem & gentis appellationem eſſe ſtatuimus; ſed a Rege certo derivatam, nimirum a Rege illo Gyge qui Candaulem Lydum ante hæc tempora occiderat: nam ab eo orti Gygades, & lacus Gygæus denominatus eſt: Gog igitur eſt minor Aſia, quam his temporibus Halyattes obtinuit, deinde Crœſus: a quo fines regni ſui in Syriam propagante inditum nomen eſt cuidam parti Syriæ proximæ Jiſraëlitarum agro & junctæ Libano, ubi ſitum fuiſſe oppidum docent omnes Geographi nomine Gygarta, pro eo quod eſt Gog-karta, id eſt, Gogi urbs, Syro vocabulo: ac proinde locum hunc ita accipimus, Prophetam ex ordine gentes quę ſupra Judæam ſunt hoc loco percurrere, ut denotet maximè a regno Aſiæ minoris, Syriæq; Judæam infeſtatum iri; quod illi Antiochi, Seleuci, Demetrii, Nicanoréſque tenuerunt, qui multa mala Judæis intulerunt, & plurima ab iis perpeſſi ſunt.* Terram Magogi] *id eſt, Scythiæ ſive Sarmatiæ incolas, ſynedochicè, qui tum Mediam obtinebant, ut meminimus Jirme. 49.34. & ſuprà 32.24. Aſiam depopulabantur & vaſtabant omnia uſque ad Syriam cœlen, ubi primas tenebat omnis idololatriæ Hierapolis a Scythis condita, quæ Syris dicebatur Magog, teſte Plinio lib. 5. capite. 23.* Principem] *hoc aſyndeton oſtendit quod modò diximus, Prophetam percurrere certarum gentium nomina, ut ſynecdochicè intelligantur omnes eæ quarum opera uſi ſunt Reges ad graſſandum in Judæa: ut apparet ex ver. 5. & ſequentibus.* Meſcheci &] *vide Gene. 10.2.* 3 Ecce me] *hac propoſitione ſumma Deus conſilium ſuum explicat de convocandis & excitandis hoſtibus contra*

Judæum, uſque ad verſum 8. & 9. Gog] id eſt, vos gentes omnes miniſtraturę regi Syriæ ad evertendum
populum meum. 4 Ut reducam te] id eſt, non tantùm inhibeam & ſiſtam conatus tuos, verùm etiam
pedem turpiter referre cogam, ut piſcator retrahens piſcem, aut bubulcus bubalum. Eduxero] videlicet
e regionibus ſuis nationes ſingulas in Judæam involaturas, quæ nominantur verſibus ſequentibus. Indutos
perfect.] ut ſuprà 23.6. 5 Perſas] quorum pars Antiocho Epiphani paruit tributaria: vide
1. Macab. 3.31 Æthiopas] quorum opera fugatus Alexander, & Demetrius in regnum reſtitutus eſt per
Ptolemæum Evergetem, 1. Macab. 10. & 11. quod etiam de Putæis ſive Cyrenæis accipiendum eſſe commonſtrant
verba ſequentia. 6 Gomerum] vide Gene. 10. 2. hujus autem poſteri Seleucu & Antiochu
peperunt. Togarmæ] vide Gene. 10. 3. 7 Ut ſis iſtis] i. ut circumvenias multitudine copiarum
tuarum montes Jiſraëlis, qui nominantur ſeq. verſu, & Judæos omnes tanquam carcere aut cavea circumcluſos
tenere videaris tibi: ſic enim feciſſe Reges Syriæ omnes hiſtoriæ teſtantur: ſic ver. 9. 8 Multos]
id eſt, annos ampliùs ducentos ab hac prophetia, cùm cœpit Judæa vexari a Syriæ regibus; ac proinde a temporibus
Seleuci Nicanoris mirifica cœperunt Dei judicia pro defenſione populi exerceri. Reducem]
id eſt, cujus incolæ reverſi fuerint & liberati a captivitate, ut promiſſum fuit ſuprà 37. 9 Quaſi fremebunda]
vide Proverb. 1.27. 10 Sic ait] ſecunda pars prophetiæ, enarratio antegreſſæ propoſitionis:
qua exponit Propheta primùm res hoſtium, id eſt, conſilia ipſorum & facta, uſque ad ver. 14. deinde verò ex
adverſo comparat conſilia Dei & facta cum illorum conſiliis & factis, inde ad verſum 9. ſequentis capitis.
11 Pagorum] id eſt, ex pagis tantummodo conſtantem, non autem munitionibus & oppidis; ut interpretantur
verba ſequentia. Nam munitis locis plurimùm Judæam caruiſſe inde a temporibus Nebucad-rezzaris
ex hiſtoriis eſt evidentiſſimum. Abſque ullo muro] i. ſine munitione ulla, περιφραστικῶς; ut
Deut. 3. 5. 12 Reducendo] id eſt, ſemel, atque iterum, ac ſubinde expilando. In editiore] i. in
Judæa montoſa, cujus edita loca ferè Judæi incolebant ſecuritatis ergó. 13 Scheba & Dedan] id eſt,
Arabes viventes latrociniis, ut notavimus Jeſchahh. 13.20. Negotiatoréſque] Tyrii, Tzidonii, &
cæteri naviculariam facientes, & lucrum quærentes mari. Juvenes leones] id eſt, rapaces mercatores, &
ad quæſtum projectiſſimi. Advenis] videlicet ſine nobis: quaſi dicant, & nos quoque eodem convolabimus.
14 Idcirco] altera pars enarrationis, ut diximus in verſum 10. qua propheta primùm per contentionem
juſtitiam aſſerit judicii quod poſtea denuntiaturus eſt, uſque ad verſum 17. deinde oſtendit Deum
tum cognitione abſolutiſſima, ver. 17. tum ſtudio ſanctiſſimo potentiáque ſumma inſtructum eſſe ad præſtandum
judicium ipſius juſtiſſimum (quæ tria in bono judice opus ſunt) ver. 18. & duob. ſequen. ac poſtremò
judicium explicat, inde a ver. 21. Gogo] omnibúſque hoſtibus, ſynecdochicè. Habitante] id eſt, neminem
laceſſente, & pacem cum omnibus colente. Experturus] videlicet judicium meum, quod poſteà denuntiatur
ver. 21. & ſequentibus. 16 Erit] judicium ſuperventurum tibi, ut modò dictum eſt. Me
ſanctificabo] efficiendo judicia mea ſanctiſſima; ut Levit. 10. 3. 17 Sic ait] enarratio cognitionis
Dei quæ falli non poteſt, ut neque judicium poteſt ab ullo effugi: non fallis (inquit Deus) cognitionem meam:
jam enim ante multa ſecula cognovi quicquid in populum meum effecturus es: quamobrem etiam prædico per
ſervos meos; neque tantùm res quas geſturus es, ſed etiam conſilium meum eventáque tibi funeſtiſſima prænuntio:
vide Jeſchahh. 48. de hoc argumentationis genere. Servos] videlicet noſtrum hunc Prophetam,
Danijelem capite 11. & Zecarjam 14. 18 Atqui erit] enarratio ſtudii & potentiæ Dei, tribus verſibus
armatæ ad exequendum judicium ipſius, de quo ver. 21. & deinceps. Eſt autem mutila oratio ad exprimendũ
pathos: ut ſuprà 34. 8. 20 Adeò ut] hyperbolicæ minæ, qua ratione Deus gravitatem exprimit iræ
venturę ſuę. Præcipitia] i. immanes rupes, ac velut in aëre pendentes: ut Cantic. 2. 14. 21
Advocabo enim] nunc demum judicii contra Judæorum hoſtes venturi qualitatem explicat primùm in
regione ipſa Judæorum, hoc capite; deinde in hoſtium ipſorum ſedibus, capite ſequente. Ac in Jiſraëlis quidem
agro tria judiciorum genera dicuntur eventura hoſtibus: primùm a Judæis, ut per Machabæos factum
eſt; deinde ab ipſis inter ſe, ut factum eſt inter Demetrium & Alexandrum, item Seleucum filium Gryphi
& cæteros, quæ notantur hoc ver. ac poſtremò a Deo ipſo, verſu ſeq. quorum omnium finis ponitur verſu
ultimo. Montibus meis] i. montoſa regione populi mei, ut ſuprà ver. 8. 22 Diſceptabo] id eſt,
quàm plurimis & vehementiſſimis judiciis continenter agitabo & perdam.

IN CAPUT XXXIX.

1 Præterea] Amplificatio judicii contra reges Aſiæ Syriæq; & auxiliares copias eventuri, ut diximus
ſuprà 38. 21. quòd Deus non tantùm in terra Jiſraëlitarum ſit perditurus ipſos, verſibus quinque; verùm
etiam quodam veluti igne regiones ipſorum per Romanos incenſurus, ver. 6. quorum judiciorum finis & confirmatio
poſtea adhibetur, uſque ad verſum 9. Gogum] vide ſuprà 38. 2. & 14. 2 Senario unco]
hunc locum eodem planè ſenſu accipimus quo ſuperiorem 38. 4. verbum verò Hhebræum (quod perinde
ſonat quaſi ſextare dicas, ut Latini decimare, viceſimare & centeſimare dixerunt) deducimus ab eo harpagum
genere ſive ferrearum manuum quibus ſitulæ e puteis hauriri ſolent, aut naves comprehendi: propter ſenos
uncorum ordines. Hoc genus lupos appellat Livius lib. 8. de bello Punico. 3 Percutiens] id eſt, exarmabo
te, ut factum fuiſſe ſæpenumerò teſtantur hiſtoriæ. Hoc autem & ſequen. verſu prolepſis eſt ſive propoſitio
ſumma trium judiciorum Regibus Syriæ in Judæa eventurorum: primùm eſt, quòd arma amiſſuri ſint,
hoc verſu; ſecundum, quòd ipſi morituri; tertium, quòd inſepulti eſca ferarum futuri ſunt: quæ tria deinceps
exornantur ver. 9. & ſequentibus. 6 Ignem] id eſt, perniciem & vaſtitatem maximam, tanquam pervadente
igne: prout factum eſt poſtquam Romanis Judæos ex fœdere adjuturis acceſſus in Aſiam minorem
patuit per regem Attalum, qui infenſus Demetrio populum Romanum inſtituit hæredem regni ſui. 9
Tunc exibunt] exornatio primi membri prolepſeos, ut diximus in verſum 3. Septem annis] id eſt,
quàm diutiſſimè atque ſæpiſſimè; numerus finitus pro infinito: ut Gene. 4. 15. ſic infrà ver. 12. & 14.
11 Et erit] Exornatio ſecundi membri prolepſeos, ut diximus in verſum 3. quod membrum habetur in principio
verſus 4. qua exponit Propheta quàm multi ac frequentes caſuri ſint, a circumſtantiis ſepulturæ, uſque
ad verſum 17. Dem Gogo] id eſt, non poſſeſſionem terræ, quam ambiebant ipſis traditurus ſim; ſed
contrà

contrà morte affecturum ipſos, adeò ut in ea ipſa terra pars ſepeliantur; uſque ad verſum 17. pars in ſepulta a beſtiis laceretur, inde ad ver. 21. Vallem viatorum] *id eſt, Gilhhaditidis vallem, quam mercatores Gilhhadi emporia adeuntes frequentabant. Erat autem duplex, una, cis Jardenem, ubi ſita erant Dothajina, Geneſ. 37.17. altera, trans Jardenem ad Orientem maris Genezareth, ſive lacus Tyberiados: quamobrem verba ſequentia* διακριτικῶς *a Propheta adjecta ſunt.* Ut illa obthuret] *id eſt, ut documento illius vallis diſcant extranei ſinere Judæos, & ne hiſcere quidem adverſus illos ampliùs audeant. Fuerunt quidem tyrannorum copiæ aliis locis cæſæ, ut ex hiſtoriis conſtat; ſed hac loquendi forma primùm ſynecdochicè alia pugnarum & victoriarum inſignium loca comprehenduntur, quia plurimùm in eo tractu contra reges Syriæ bellatum eſt; deinde verò hunc tractum nominatim adducit Deus, ut celebritatem judiciorum ſuorum denotet: nam tractus hic erat totius Judææ frequentiſſimus, ab exteris plurimùm frequentatus, & illis proximus; cùm aliæ partes contrà in Judæa aut mari, aut montibus arduis definirentur, ac proinde minùs ab extraneis colerentur.* 12 Nam ſepelient] *exegeſis præcedentis verſus, qua Propheta docet primùm tantam fore exterorum ſtragem, ut Jiſraëlitæ omnes diu in ſepeliendis illorum cadaveribus occupentur; duobus verſibus: deinde poſt diuturnos labores fore ut propter continuas victorias curatores publicos funerum inſtituant, ac ordinarios, ver. 14. & 15. poſtremò extiturum perpetuum iſtius coacervatæ ſepulturæ documentum, ver. 16.* Mundent ter.] *cadaveribus impuratam, quæ per legem nefas erat (ut res omnes immundas) ſupereſſe inſepulta in terra.* 13 Fuerit ipſis] *id eſt, celebres effecti fuerint victoriis.* 14 Homines autem] *ſecundum exegeſeos membrum, ut diximus ver. 12. de ordinariis curatoribus ſepulturæ, ne impurata ſit terra a conſtratis cadaveribus.* Exactis ſeptem] *id eſt, poſt diuturnam illam occupationem laboremq́ Jiſraëlitarum omnium, de quo ſuprà ver. 12. Iſtius autem curationis, quam* νεκροταφίαν *Græci vocant, ratio exponitur diligentiſſima ſequente verſu.* 15 Tranſeuntes] *publici curatores, ut modò diximus.* Diſpiciat] *id eſt, requirat, & perveſtigata ut condantur ſuis ſepulchris curet, in ea valle quam Propheta nominavit.* 16 Quin etiam] *tertius exegeſeos locus, ut diximus in verſum 12. quo Propheta oſtendit non iſtius modò multitudinis quæ hîc illîc victa & cæſa fuerit, aliquam fore Judæis gloriam; ſed in ipſa quoque Jeruſchalaimorum urbe fore ejuſdem gloriæ documenta, atque adeò celebraturos eſſe Judæos ſtragem illam & liberationem ſuam Jeruſchalaimis. Quod nominatim Simone Sacerdotium exercente factum eſt, expulſis omnibus exterorum copiis cùm ex toto Judæorum agro, tum ex ipſa turri Jeruſchalaimorum: unde factum eſt, ut ab eo tempore in acta publica tabulasq́ notaretur tempus a ſummo ſacerdotio, gubernatione, & principatu Simonis: vide 1. Machab. 13. & 14.* Nomini civit.] *id eſt, ex iſta multitudine nomen & gloria civitati comparabitur, cùm apud ipſos (ut modò diximus) tum apud exteros, ut ibidem narrat hiſtoricus.* 17 Tu autem] *exornatio tertii membri prolepſeos, ut diximus in verſum 3. cui ſimilem vide Jirmejæ 12.9.* 20 Equis & currib.] *id eſt, viris militaribus, qui vehuntur equis aut curribus: metonymia.* 21 Sic edam] *poſtremus exornationis locus de de fine judiciorum præcedentium, nimirum gloria Dei tum in perdendis adverſariis, hoc verſu; tum in regendis ſuis apud omnes populos explicata, tribus ſequentibus.* Manum] *id eſt, plagam qua illos affecero: ut Ijobi 23.2.* 24 Abſcondi ill.] *humanitus dictum: ut Pſal. 10.1. & 13.2. & alibi paſſim.* 25 Idcirco] *concluſio, ut diximus ſuprà 38.1. a magnificis Dei promiſſionibus: in quibus tria proleptice ſtatuũtur, hoc ver. beneficiũ reſtitutionis, quod exponitur duobus verſibus proximè ſequentibus; cauſa beneficii, unica Dei miſericordia ex fœdere; & finis, videlicet gloria Dei, cujus ratio oſtenditur duobus verſibus ultimis.* 29 Cùm effudero] *id eſt, cùm evangelicas meas promiſſiones ipſis exhibuero, de quibus vide Actor. 2.17.*

CAPUT XL.

Deus ſervo ſuo viſionem exhibet de inſtauratione Eccleſiæ, regni, & populi per Chriſtum: itaque primùm tribus his capitibus ſedem Eccleſiæ ſuæ Jeruſchalaimis ſtatuens, magnificentiſſimam illius figuram adumbrat ambitu uno maximo, tribus atriis templum antecedentibus, templo elegantiſſimo, ſepto ad templum adjecto & atrio a poſteriore ipſius parte ipſum terminante: & harum ſingularum partium membra, ſtructuras, lumina, ornamentaq́ deſcribit accuratiſſimè.

1 VICESIMO quinto anno a deportatione noſtra, in principio anni, decimo die menſis, quarto decimo anno poſtquam percuſſa fuerit civitas; ipſo eodem die fuit ſuper me manus Jehovæ, ut deduceret me illuc.

2 Viſionibus Dei duxit me *Jehova* in terram Jiſraëlis; & collocavit me in monte alto valde, ſecundum quem erat quaſi ſtructura civitatis a meridie.

3 Cumque duxiſſet me illuc, ecce virum cujus aſpectus erat ſimilis aſpectui [a] chalybeo, cum funiculo lineo in manu ſua, & calamo menſuræ; qui ſtabat in porta.

4 Edixit autem mihi vir ille, fili hominis, aſpice oculis tuis, & auribus tuis audi, & [b] adverte animum tuum ad omnia quæ ſum oſtenſurus tibi; nam ut oſtenderem tibi adductus fuiſti huc: indica omnia quæ vides domui Jiſraëlis.

5 Ecce autem murus erat a parte extima domus circumquaque, & in manu illius viri calamus menſuræ, ſex cubitorum, ex cubito & palmo: quo menſus eſt latitudinem illius ſtructuræ calamo uno, & altitudinem calamo uno.

6 Venitq; ad portam [c] quæ ſpectabat Orientem verſus, aſcendens per gradus ejus; & menſus eſt limen portæ calamo uno latitudine, & limen alterum calamo uno latitudine:

7 Et procœtonem quemque calami unius longitudine, & calami unius latitudine; inter procœtonas verò quinque cubitos: limen quoque portæ juxta veſtibulum portæ intrinſecus, calami unius.

8 Ita cùm menſus eſſet veſtibulum ipſius portæ intrinſecus, calami unius,

9 Menſus eſt veſtibulum portæ octo cubitorum, cum [d] liminibus ejus duûm cubitorum; nempe veſtibulum portæ intrinſecus.

10 Procœtones autem portæ [e] verſus Orientem tres erant hinc, & tres inde, menſura eadem ternis ipſis; etiam menſura eadem liminibus hinc & inde.

11 Et menſus eſt latitudinem oſtii iſtius por-

[a] Heb. chaly-bi.

Jeſ. 44.5. [b] Heb. appone cor tuum Ijobi 1.8.

[c] Heb. cujus facies via ad Orientem: ſic deinceps.

[d] Heb. ſuperliminaria: ſic deinceps.

[e] Heb. via Orientis.

tæ decem cubitorum, 'longitudinemq́; ipſius portæ tredecim cubitorum.

12 'Terminus autem ante procœtonas *erat* unius cubiti *hinc*, & unius cubiti terminus inde: (' & quiſque procœton ſenûm cubitorum hinc, & ſenûm cubitorum inde.

13 'Itaque menſus eſt [f] præter portam a tecto procœtonis *unius* ad tectum 'alius, latitudinem vigintiquinque cubitorum; 'oſtium e regione oſtii.

[f] Heb. *cum porta.*

14 Ita fecit [g] ſubgrundarum ſupercilia 'ſexaginta cubitorum) 'ſic verſus limen ipſum atrii [h] circumcirca portam.

[g] He. *ſuperliminaria, i.* ὑπόγειοσσα, *ſive* γλοσσόκο-*δας, ut Græci vocant: metaphora a forma jugamenti quod eſt in ſuperliminaribus.*

[h] He. *portam circumcirca: anastrophe, ut ſeq. verſu.*

15 'A fronte autem hujus ingreſſus uſque ad frontem 'veſtibuli, portam interiorem; *erant* quinquaginta cubiti.

16 'Denique feneſtræ 'clauſæ erant procœtonibus, & ſuperliminaribus eorum 'intrinſecus circumcirca portam, 'ac ipſis etiam pteromatis veſtibuli: '*in* feneſtris autem circumquaque intrinſecus, & ~~in unoquoque~~ 'limine palmæ.

17 'POSTEA introduxit me in atrium extimum, ubi ecce *erant* 'cellæ & pavimētum factum iſti atrio circumquaque; 'triginta cellæ in ipſo pavimento.

18 'Atque hoc pavimentum ad latus portarum 'e regione longitudinis portarum, pavimentum [i] depreſſius erat.

[i] Heb. *inferius.*

19 'Menſus etiam eſt latitudinem inde a fronte 'portæ infimæ ad frontem atrii interioris intrinſecus, centum cubitos; 'Orientem & Aquilonem verſus:

20 Cùm 'portæ ſpectantis verſus Aquilonem in atrio extimo, metiretur longitudinem & latitudinem.

21 (Cujus 'procœtones tres hinc & tres inde, limina quoque ejus, & veſtibula ejus erant unumquodque ſecundum menſuram portæ prioris) 'quinquaginta cubitorum longitudine ſua, latitudine verò 'viginti quinque cubitorum.

22 Etiam feneſtræ ejus, & veſtibula ejus, & palmæ ejus erant ſecundum menſuram 'portæ quæ ſpectabat verſus orientē: quo gradibus 'ſeptem aſcendebatur, cum veſtibulis ejus ante *ipſū.*

23 Ubi autem porta erat 'atrio interiori e regione portæ Aquilonem & Orientem verſus; menſus eſt a porta ad portam centum cubitos.

24 Poſtea deduxit me [k] verſus meridiem, ubi ecce porta erat meridiem verſus: cujus menſus eſt limina & veſtibula ſecundum menſuras illas.

[k] Heb. *via meridei: ſic deinceps.*

25 (Cui erant feneſtrę, & veſtibula ſua circumquaque, ſimiles 'feneſtris illis) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine verò vigintiquinque cubitorum:

26 Septem quoque 'gradus aſcenſum ejus, ubi veſtibula ejus ante ipſos erant: & palmæ una hinc, & altera inde ad limina ejus.

27 'Ad portam autem atrii interioris meridiē 'verſus; menſus eſt a porta *illa* ad portam hanc verſus meridiem centum cubitos.

28 'TUM perduxit me in atrium alterum interius portâ meridianâ, ubi menſus eſt portam meridianam ſecundum menſuras 'illas.

29 (Et procœtonas ejus, & limina ejus, veſtibulaq́; ejus ſecundum menſuras illas cum feneſtris ejus & veſtibulis ejus 'circumquaq;) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine autem vigintiquinque cubitorum.

30 Nam veſtibula erant circumquaque 'longitudine vigintiquinq; cubitorum, & latitudine 'quinque *decadum* cubitorum.

31 Cum veſtibulis ſuis 'ſecundum atrium exterius, & palmis ad limina ipſius; gradibuſque octo *in* aſcenſus ſuos.

32 Deinde abduxit me in ipſo atrio interiore verſus Orientem, ubi menſus eſt portam ſecundum menſuras illas.

33 (Procœtonas quoque ejus, & limina ejus, veſtibulaq́; ejus ſecundum menſuras illas, feneſtras etiam ejus, & veſtibula ejus circumquaq;) longitudine quinquaginta cubitorum, latitudine autem vigintiquinque cubitorum:

34 Cum veſtibulis ejus verſus atrium exterius, & palmis ad limina ejus [l] utrinque; & octo gradibus *in* aſcenſus ſuos.

35 'Similiter deducens me ad portam Aquilonalem, menſus eſt ſecundum menſuras illas:

36 Procœtonas ejus, limina ejus, & veſtibula ejus, feneſtraſq́; ejus circumquaque; longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine vigintiquinque cubitorum;

37 Cum liminibus ejus ad *partem* atrii exteriorem, & palmis ad limina ejus utrinque; & octo gradibus *in* aſcenſus ſuos.

38 Ac 'cellæ quidem cum oſtiis ipſarum *erant* ad limina ſingula portarum, ubi 'abluebant holocauſta:

39 Sed in veſtibulo 'hujus portę [m] binę menſæ erant utrinque; ad jugulandum in eis holocauſtum, & 'peccatum, & reatum:

40 Et ad latus foris aſcendenti ad oſtium portæ Aquilonalis duę menſæ; ſimiliter ad latus alterum quod erat veſtibulo ejuſdem portæ, duæ menſæ:

41 'Quatuor menſæ hinc, & quatuor menſæ inde lateribus iſtius portæ: in his octo menſis jugulabant.

42 Quatuor autem menſæ pro holocauſto erant e cæſis lapidibus longitudine [n] ſeſquicubiti, & latitudine ſeſquicubiti, altitudine autem cubiti unius; in quibus etiam deponebant inſtrumenta quibus jugulabant holocauſtum & ſacrificium.

43 Et 'lapides focarii 'palmi unius diſpoſiti erant 'intus circumquaque, & 'in menſis caro [o] rerum oblatarum.

44 'POSTEA [p] ab 'exteriore loco portæ 'intimæ *vidi* cellas 'cantorum, *unas* quæ in atrio intimo *erant* ad latus portę Aquilonalis ſpectantes meridiem verſus; [q] alteras in latere portæ Orientalis verſus Aquilonem ſpectantes.

45 Tum dixit ad me: hæ cellæ quæ ſpectant verſus meridiem, ſacerdotum ſunt 'obſervantium obſervationem domus:

46 Cellæ autem iſtæ quæ ſpectant verſus Aquilonem, ſacerdotum obſervantium 'obſervationem altaris: hi ſunt 'filiorum Tzadoki, qui appropinquant e poſteris Levi ad Jehovam, ut miniſtrent ei.

47 Atq; hoc atrium menſus eſt longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum; quadratum, 'cum altari ante domum.

CAPUT XLI.

1 'DEINDE adducens me ad 'veſtibulum domus, menſus eſt 'limen veſtibuli quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: latitudinem autem 'portæ trium

cubitorum hinc,& trium cubitorum inde.

2 Longitudo veſtibuli viginti cubitorum erat, & latitudo' undecim cubitorum, idq́; cum 'gradibus quibus aſcendebatur ad ipſum:&'columnæ erant ad limina, una hinc & altera inde.

3 'Poſtea adducens me ad ipſum templum; mẽſus eſt limina ſex cubitorum latitudine hinc, & ſex cubitorum inde latitudine,' *pro* latitudine tentorii:

4 Latitudinem autẽ 'oſtii decem cubitorum, & ' latera oſtii quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: menſus etiam eſt longitudinem ejus quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum.

5 Et ingreſſus ' intrinſecus menſus eſt limen oſtii'duorum cubitorum; & ' oſtium ſex cubitorum, latitudinem autem oſtii ſeptem cubitorum.

6 Tum menſus longitudinem ' ejus viginti cubitorum,& latitudinem viginti cubitorum,in parte interiore templi; dixit ad me, hoc eſt 'ſanctum ſanctorum.

7 Item menſus eſt parietem iſtius'domus ſex cubitorum,& latitudinem [a] 'ſubſtructionis quatuor cubitorum circumquaque circa domum.

8 Subſtructiones autem iſtæ,ſubſtructio [b] una ad alteram,' ternæ *erant*, 'idque triginta vicibus,perveniebantq́; ' ad parietem qui erat domui,[c] trabes ſubſtructionum circumquaq; [d] ' ut hærerent; ſed ' non hærebant parieti domus.

9 'Nam dilatabatur *paries* ' *muri* [e] in ambitũ supernè 'pro ſubſtructionibus , quę [f] ambitum ipſius domus efficiebant supernè circumcirca domum,idcirco ' latitudo domus erat supernè: atque ita infimæ *latitudo* [g]excreſcebat in ſumma *ſui parte* ' pro mediana.

10 Similiter vidi ad domum *ſubſtructionem* [h]ſupremam circumquaque; ' fundamenta ſubſtructionum [i] juſti calami,ſex cubitorum ' ad alam uſque.

11 Latitudo'parietes qui *erat* ſubſtructioni extrinſecus quinque cubitorum *erat* : itémque [k] ' area pura locus ſubſtructionum quæ *erant* domui.

12 [l] 'Inter quas & cellas latitudo *intercedebat* ' viginti cubitorum, circa domum circumquaque.

13 Oſtia autem ' ſubſtructionum ad aream puram,'oſtia una *ſpectabant*[m] Aquilonem verſus, & oſtia altera verius meridiem:eratq́ue latitudo loci areæ illius puræ, quinque cubitorum circumquaque.

14 'Structura verò quæ erat ante 'ſeptum latere verſus [n] Occidentem latitudine 'ſeptuaginta cubitorum *erat:* cujus ſtructuræ paries quinque cubitorum *erat* 'latitudine circumquaque; longitudine autem ſua,' nonaginta cubitorum.

15 Deinde menſus eſt domum illam longitudine centum cubitorum ; ' id eſt, ſeptum,ſtructuramq́ue ; & parietes ejus longitudine centum cubitorum:

16 Similiter latitudinem partis anterioris domus cum ſepto Orientem verſus, centum cubitorum.

17 Denique menſus eſt longitudinem 'ſtructurę in conſpectu illius ſepti, quæ erat poſt illud,& 'periſtylia ejus hinc & inde,centum cubitorum; comprehenſo ' templo ipſo interiore,& ' veſtibulis atrii.

18 Limina,& feneſtræ'clauſæ,& periſtylia circumquaque erant ' tribus iſtis, e regione liminis cujuſque tectorium ligneum circumquaque *a* ſolo inquam uſque ad feneſtras, etiam ipſæ feneſtrę tectę erant,

19 Ad ſuperiorem uſque partem oſtii,& uſque ad domum intimam extimamq́ue ; denique in omni pariete circumquaque interno & externo, [o] convenientiſſimè.

20 Eratq́; fabrefactũm Cerubinis & palmis, palma [p] inter duos Cerubos; & binæ facies cuique Cerubo,

21 Nempe ' facies humana verſus palmam *unam* hinc, & facies juvenis leonis verſus palmam *alteram* inde : fabrefactum in tota domo circumquaque:

22 A terra uſque ad ſuperiorem partem oſtii Cerubini & palmæ fabrefactæ erant ; etiam *in* pariete templi.

23 Templo erat poſtis quadratus, & parti interiori loci ſancti : hujus aſpectus, ſicut aſpectus illius.

24 ' Altare ligneum erat tres cubitos altum & longitudine duorum cubitorum,cum angulis ſuis ad ipſum *pertinentibus* , cujus longitudo & ' parietes lignei erant:' dixitq́ue ille ad me, illa eſt menſa quæ eſt coram Jehova.

25 'Binæ autem fores erant templo, & loco ſancto;

26 Et binæ valvæ foribus,binæ verſatiles valvæ ; duæ foribus unis, & duæ valvæ alteris.

27 Fabrefactiq́; erant in illis in foribus templi,Cerubini & palmę,quemadmodum fabrefacti erant parietibus; etiam 'denſo ligno in fronte veſtibuli extrinſecus.

28 Et feneſtris clauſis quoque palmæ hinc & inde in lateribus veſtibuli ; & ſubſtructionibus domus,denſisq́ue trabibus.

[a] Heb. *coſta*; *metaphora: ſic deinceps.*

[b] Heb. *ad ſubſtructionem.*

[c] Heb. *coſta, ſive ſubſtructiones, pro trabibus earum, ſynecdochicè.*

[d] Heb. *ut eſſent comprehenſa.*

[e] Heb. *ut ambiebatur supernè supernè, id eſt, in contignationē quamq.: ſic infrà eod. ver.*

[f] Heb. *ambitus domus erant supernè supernè.*

[g] Heb. *aſcendebat.*

[h] Heb. *altitudinis.*

[i] Heb. *plenitudinis calami.*

[k] Heb. *quod conceſſum erat: id eſt, ſpatium purũ & vacuum ante ſubſtructiones: ſic deinceps.*

[l] Heb. *& inter cellas: edificia, ut 1. Chron. 2.7. & 47. & 3.18. & 20. & 4. 7. & alibi paſſim.*

[m] Heb. *via Aquilonis.*

[n] Heb. *mare.*

[o] Heb. *menſuris.*

[p] Heb. *inter Cerubum & Cerubum.*

CAPUT XLII.

1 'DEINDE educens me ad ' atrium exterius eâ viâ [a] quæ ſpectat Aquilonem; adduxit me ad eas cellas quæ erant e regione ſepti, & quæ erant e regione ' ſtructuræ ad Aquilonem,

2 'In conſpectum longitudinis cubitorum centum ad oſtium Aquilonale, & latitudinis quinquaginta cubitorum.

3 E regione' viginti illorum qui erant 'atrio interiori,& e regione'pavimenti quod erat atrio exteriori; *erat* ' periſtylium e regione periſtylii 'tribus *ordinibus*.

4 Ita ante cellas ' ambulacrum erat denũm cubitorum latitudine introrſum, ' viâ cubiti unius; oſtiaq́; ' eorum ad Aquilonem.

5 Cellę autem ſummæ contractiores erant: quia 'ſuperare debuerant periſtylia ipſas ; ex imis,& medianis ' ædificium erat.

6 Nam triſtegæ quidem erant, ſed non erant eis 'columnæ ſimiles columnis 'atriorum iſtorũ: idcirco contractius erat *ædificium* præ imis & medianis *contignationibus* inde a ſolo ipſo .

7 'Macerię autem quæ extrinſecus erat ex adverſo cellarum verſus atriũ exterius in fronte cellarum, longitudo erat quinquaginta cubitorum.

8 Nam longitudo cellarum quę erant atrio exteriori, quinquaginta cubitorum erat : ita

[a] Heb. *via Aquilonis; ſic deinceps.*

ut ecce ante templum *cellæ* ' centum cubitorum eſſent.

9 ' A loco autem cellarum ' iſtarum; ' is qui deducebat me venturus ad illas ' ab *Oriente* atrii exterioris,

10 ' Per latitudinem maceriæ atrii verſus Orientem; in frontem ſepti, & in frontem ſtructurę cellarumque:

11 (" Ante iſta autem erat ' via ſecundum aſpectum illarum cellarum quæ ſpectabant Aquilonem, ſecundum longitudinem illarum ſimiliterque latitudinem illarum: & omnes exitus illarum tum ſecundum rationes illarum, tum ſecundum oſtia illarum erant:

12 Et ſimile oſtiis illarum cellarum quæ ſpectabant meridiem ' oſtium in capite viæ; viæ *inquam* quæ erat ante ' maceriam rectam Orientem verſus,[b] quà venitur ad illas)

[b] Heb. *invenire illarum.*

13 Dixit ille ad me, cellæ Aquilonis, cellæque meridiei quæ ſunt ' in fronte ſepti ſunt cellæ ſanctitatis, ubi comedunt ſacerdotes qui ſunt propinqui Jehovæ res ſanctas ſanctarum: ibi depoſituri ſunt res ſanctas ſanctarum, & munus, & peccatum, & reatum, quia locus ille ſanctus eſt.

14 ' Cùm ingreſſi fuerint ſacerdotes, non exibunt ex hoc ſancto in atrium exterius, quin ibi repoſuerint veſtes ſuas in quibus miniſtraverint, quia ſanctæ ſunt; induentur veſtibus aliis, cùm appropinquabunt ad ea quæ ſunt populi.

Infrà 44.19

15 ' Cùm itaque abſolviſſet menſuras domus interioris, deduxit me ' viâ illius portæ quæ ſpectat Orientem verſus; & menſus eſt illam circumquaque.

16 Menſus eſt plagam Orientalem calamo menſuræ; quingentorum cubitorum calamis, calamo menſuræ circumquaque.

17 Menſus eſt plagam Aquilonalem; quingentorum calamis, calamo menſuræ circumquaque.

18 Plagam meridianam menſus eſt; quingentorum calamis, calamo menſuræ:

19 Divertens ad plagam [c] occidentalem, menſus eſt quingentorum calamis, calamo menſuræ.

[c] Hebrai

20 In quatuor plagas menſus eſt illam *ſtructuram*, murum illius circumquaque, longitudine quingentorum & latitudine quingentorum *cubitorum*; ad diſtinguendum inter ſanctum & prophanum.

ANNOTATIO.

1 Viceſimo quinto] *A deportatione Jeconjæ, unde Jechezkelem ferè numerare perſæpè diximus. Ab hoc autem loco ad finem uſque libri Propheta poſtquam calamitates Judæis eventuras, tum deportationis, tum reverſionis tempore prænuntiavit; nunc demum inſtaurationem ſpiritualem Evangelio Chriſti ad Eccleſiam ipſius perventuram adumbrat typis & figuris rerum corporalium, pro ratione temporis, & populi apud quem agebat, & loci; denique propter communem humani ingenii imbecillitatem, cui oportet figurari terrenis comparationibus eas res quas oculus non vidit, nec videre poteſt. In hac autem inſtauratione, perfectiſſima Chriſtianæ Eccleſiæ conſtitutio præfiguratur duabus rebus maximè; primùm inſtauratione templi, tribus capitibus; & totius miniſterii cultuſq; ſacri, cap. 43. & 44. deinde reſtitutione totius terræ & Reipub. ac totius regni, ad finem uſque. Quamobrem etſi hæc omnia inter ſe conjuncta ſunt; tamen quia in certas claſſes diſtincta queunt facilius comprehendi, placuit ſeorſim capita alia ab aliis diſponere: videlicet primo loco ea conjunctim quæ ad templi ſtructuram pertinent, ſecundo quę ad cultum ſacrum, tertio verò quæ ad Rempub.* Principio anni] *id eſt, primo menſe, ſive principe anni: ut accipiendum eſſe arguunt ſequentia.* Percuſſa] *& captus Tzidkija, 2. Reg. 25.7. qui fuit annus trigeſimus ſecundus Nebucadrezaris magni.* Manus Jehovæ] *ut ſuprà 1.3. hoc autem verſu & tribus ſequentibus exponit Propheta rationem totius Prophetiæ, & autoritatem fidemq; hoc pacto conciliat doctrinæ ſuæ.* Illuc] *id eſt, ad civitatem percuſſam Jeruſchalaimorum: ſic verſ. 3.* 2 Viſionibus Dei] *ut ſuprà 8.3.* Monte alto] *ut Jeſchahh. 2.2. nominatur Tzijon, typus Eccleſiæ.* Structura civitatis] *quæ deſcribitur poſtea ſub finem prophetiæ: nam intelliguntur hoc nomine Jeruſchalaima, quæ comparata cum Tzijone ſitu magis ad meridiem ſpectabant.* 3 Virum] *Chriſtum, informatorem & ædificatorem Eccleſię, hæredemq; omnium a patre conſtitutum.* Similis aſpect.] *id eſt, lucidiſſimus, & ſplendidiſſimus puritate & gloria: quæ duo comparatione chalybis terſi deſignantur, ut ſuprà 1.7.* Funiculo lin.] *ad dimetiendum majora ſpatia menſoribus percommodo.* Calamo menſ.] *id eſt, pertica menſoris: quæ in illis regionibus ferè ex cannis ſive calamis adhiberi ſolet; quia levitate ſua, æquabilitate, & rebus aliis ſunt ad metiendum aptiſſima: ſic Apocalyp. 11.1. & 21.15. Hujus autem calami magnitudo exponitur ver. 5.* 5 Ecce autem] *tota hæc narratio quinque omnino membra ſtructuræ minutatim explicat: primùm eſt ambitus univerſus, qui delineatur hoc verſu, & infrà 42.15. & ſequentibus; ſecundum eſt atrium extimum, quod atrium primum a ſitu, ſive atrium δημηγορικὸν ab uſu ipſius appellatur: tertium, atrium interius ſive medianum, quod σκευοθήκη a nobis ſive armamentarium appellatur, ubi erant inſtrumenta Levitarum, & curabantur ea quæ anteire oportebat ſacrificiis & oblationibus ex lege: quartum, atrium intimum ſive pronaum, ubi erat altare holocauſti: quintum denique templum cum ſuo veſtibulo, ſubſtructionibus, & duobus atriis. Ac de maximo quidem ambitu primum hîc agitur, uſque ad verſum 17. de atrio extimo, inde ad verſum 28. de mediano, inde ad verſum 44. de intimo atrio, uſque ad verſ. 2. cap. ſequentis; de templo verò capite 41. a ver. 3. uſque ad verſum 15. capitis 42. In hoc porrò ambitu (cujus frons tantùm hoc capite ſive pars anterior deſcribitur, qua ibatur ad atria) partes ponuntur iſtæ; murus, hoc verſu; porta, verſu ſequente; procœtones ad latera portæ, ver. 7. veſtibulum, ver. 8. & 9. & ſpatia, ſequentibus.* Ex cubito] *id eſt, cubitorum regiorum, quos tribus pollicibus ampliores eſſe cubitis communibus apud veteres legimus: atque ita accipiendus eſt locus Herodoti libro 2. ubi digitos nominat, non autem pollices in deſcriptione Babyloniæ.* Palmo] *id eſt, tanto ſpatio quantum definiunt digiti quatuor, ſive tres pollices.* Illius ſtructuræ] *id eſt, muri ambientis, ſive clauſtri, cujus amplitudo delineatur infrà 42. hic verò craſſitudo & altitudo unius calami, id eſt, cubitorum ſex regiorum: quod non de hac modò parte, ſed de omnibus in ambitum intelligendum eſt.* 6 Venitque] *deſcriptio portæ ad Orientem ſpectantis: quæ comprehenſis poſtibus dicitur fuiſſe cubitorum duodecim; ut contrà poſtibus ſeorſim conſideratis oſtium ſive lumen & apertura portæ dicitur eſſe cubitorum decem, verſ. 11. erant enim cubitales poſtes.* Per gradus] *non templum*

plum in cacumine montis ſitum erat; hic verò ambitus, & ſequentes domus partes in declivi erant: vide infrà ver.19. & 26.& 34. Menſus eſt limen] id eſt, porta erat duplex ſive biforis; ac proinde duo habebat limina a poſte ſuo utrinq; ad medianum ipſius antepagmentum concurrentia, ita ut porta tota cum ſuis poſtibus duodecim cubitorum regiorum eſſet, aut (ſi poſtes exceperis) cubitorum decem, ut modò diximus. Limen portæ] videlicet inferum in utroq; portę oſtio: nam ſuperum contrahebatur in rotunditatem, infrà ver.11. Calamo] prout definita eſt menſura illius ſuprà ver.5. 7 Et procœtonem] hi procœtones, qui intus iſtius muri erant appendices, tum ad decorem, tum ad uſum & commoditatem loci pertinebant. ut apud Græcos oſtiariis cellæ (quę piloria vocabant) itemq; advenientibus πρόαυλα attribuebantur, quæ poëtis veteribus dicta fuiſſe thalamos docet Euſtathius. Hoc autem ſpatium inter duas januas ſitum, id eſt, inter portam muri portamq; veſtibuli, & ad latera ſeptum procœtonibus, illud eſt quod Græcè θυρωρεῖον appellatur. Atque hoc quidem ſi in omnes partes ſpectaveris, ferè quadratum fuit; ſex cubitorum in longitudinem ſecundum longitudinem procœtonum, ver.8. decem verò in latitudinem ſecundum amplitudinem luminis quod erat in porta. Inter procœtonas] videlicet qui ulterius ſecundum murum erant, ut exponitur verſ.10. & in utramq; partem quaſi obſervabant portam ingreſſus. Cùm autem terni eſſent procœtones iſti, certum eſt duo tantùm ſpatia interveniſſe quibus cingebatur medianus procœton, & ea ſpatia fuiſſe tantùm cubitorum duorum cum dimidio quodque. Quamobrem hîc inter procœtonas quinq; cubiti dicuntur intercurriſſe brevitatis ergò: ſic infrà ver.9. & 41.14. Limen quoque] id eſt, limen interius portæ ingreſſus, quo omninò fuit opus propter denſitatem muri: quod ita accipiendum eſſe monſtrat Propheta verbis ſequentibus, cùm ſe notet agere de eo limine quod ſpectat veſtibulum verſus, & quod eſt intrinſecus, ut ab extero limine diſtinguatur. Calami unius] nempe unumquodque limen: nam duo erant limina æquè in hoc ac in extero limine, de quo proximè præcedente verſu. 8 Ita cum] nimirum pro amplitudine procœtonum circumſtantium: erant enim cubitorum ſex, ver.7. Veſtibulum] id eſt, θυρωρεῖον, ut antè diximus, quod Hebræis quoque veſtibulum portæ appellatur. 9 Veſtibulum] videlicet internus, ut exponit ſinus verſus. Octo cubitor.] in longitudinem ejus. Cum liminibus] non comprehenſis liminum ſpatiis in octo cubitorum numero: quorum liminum alterum ad portam & θυρωρεῖον, ſpectabat, alterum verò introrſum ſpectabat ingreſſum atrii: intercedente ſpatio hypæthro ſive ſubdiali, de cujus amplitudine dicetur ver. 15. Binûm cubitor.] id eſt, quorum quodque ſeorſim erat duûm cubitorum: conjunctim autem hic numerus brevitatis cauſa proponitur, ut ſuprà ver.7. 10 Procœtones autem] quorum menſura & ſitus dictus eſt ver.7. Hinc] id eſt, à dextera & a ſiniſtra ipſius portæ ſecundum murum, ut diximus ver.7. Liminibus] nimirum externis & internis portæ & veſtibuli, quorum capacitas idcirco deſcribitur ſeq. verſu. 11 Oſtii] id eſt, luminis (ut Vitruvius vocat) ſive aperturæ quam circumſcribunt limina; vide ſuprà in ver.6. Longitudinem] id eſt, altitudinem: nihil enim eſt aliud altitudo, quàm ſtans & erecta longitudo portæ. Ita oſtendit Propheta portam hanc in ſummo contractam fuiſſe rotundatamq; tertia antepagmenti parte, quam ſymmetriam Dorici (ut vocant) generis tradit Vitruvius lib.4. de architectura, cap.6. 12 Terminus] id eſt, procœtones ab omni parte loricati erant & armati ſuggrunda in cubitum quaqua verſum projecta: quæ ſuggrunda hoc loco terminus appellatur, videlicet tecti, quod nominatur ſequente verſu. Et quiſq; proc.] ut ſuprà verſ.7. 13 Itaque menſus] id eſt, deſcripſit ſpatium ab extremi procœtonis ſuggrunda uſq; ad finem alius procœtonis ad portam pertinentis & principium portæ, cubitos vigintiquinque. Nam ſuggrunda erat unius cubiti, ver.12. tres procœtones cubitorum ſenum capiebant cubitos octodecim, & inter procœtonas erant quinque cubiti, ſuprà ver.7. ac poſtremò limen ſive antepagmentum portæ cubitale: quæ omnia conjuncta efficiunt cubitos vigintiquinque uſque ad lumen portæ. Alius] nimirum portæ utrinq; procœtonibus tanquam alis circumdatæ. Oſtium e regione] id eſt, ad amuſſim, ſive parallelogrammis lineis: nempe ita inter ſe reſpondentibus procœtonibus, ut ab extremo uno procœtone apertis foribus extremum alterum procœtonem intrinſecus potuiſſes pervidere, & conſimiliter extrinſecus ab extremitate una ad alteram. 14 Sexaginta] nimirum ex decem cubitis portæ, & vicenis quinis ad latera illius, quos modò definivimus. Sic verſus limen] id eſt, eodem modo ſuggrundarum projectura circummunitum erat ab injuria cœli veſtibulum, quà ibatur ad limen atrii templum verſus. 15 A fronte] id eſt, ab ipſo ingreſſu hujus ambitus uſque ad ingreſſum primani atrii erant omnino quinquaginta cubiti: e quibus vigintiquinque erant tecti, nimirum uſque ad finem veſtibuli; vigintiquinque verò ſubdiales, a veſtibulo ad murum uſque atrii; a procœtonibus verò ſubdiales erant triginta octo; ultra procœtones denique omnia in aperto erant. Veſtibuli] latè accepta ſignificatione: nam eſt quidem propriè veſtibulum quod trans portam ſitum eſt; ſed Propheta hoc loco portam ipſam, θυρωρεῖον, veſtibulumq; propriè dictum accipit ſynecdochicè: quamobrem ſequentes duæ voces adduntur exegeticè. 16 Denique] expoſitis membris ſtructurę quæ in ambitu erat, jam de lumine & ornamentis agitur, hoc verſu. Clauſæ] ut 1.Reg.6.4. Superliminaribus] id eſt, ſuprà ipſas portas etiam feneſtrę erant, ut ſingulæ partes eſſent luminoſæ. Intrinſecus] nam extrinſecus non comparebant feneſtræ, eratq; murus perpetuus, & ubique cæcus præter aperturam portæ. Ac ipſis] id eſt, ſingulis muris veſtibuli ab Occidente, Meridie, & Aquilone, ut tota ſtructura ad portam uſq; ampliùs illuſtraretur iſtis veſtibuli interioris luminibus. Hos autem muros in pronais & veſtibulis Vitruvius appellat pteromata. In feneſt.] i. quæcunq; portæ aut feneſtræ erant, ornata erant jugumenta & antepagmenta earum palmis, id eſt, encarpis, helicibus, & volutis; ſynecd. Limine] i. in unoquoq; antepagmento portæ, ſive in poſte palma erat, qua tum ornabantur poſtes ipſi, tum etiam hyperthyrum ſive ſuperliminare, quaſi ex coënutibus palmis: vide infrà ver.26. 17 Poſtea] tranſitio ad ſecundum membrum loci ſancti, quod atrium extimū antè appellari diximus in ver.5. i. atrium populi, quod in templo Schelomonis, & ſecundo illo quod a captivitate extructum eſt dicebatur maximum propter amplitudinem: in hac verò ſtructura nō ampliùs ſpatium capit quā cætera. Cellæ] in quas ſe recipiebant quicunque purificabantur ex lege, ut ſe & res ſuas componerent curarentq; commodè, cùm vota euchariſtica aut ſimilia erant facienda. Triginta cellæ] ſitæ in area pavimentata atrii, quindenæ in utramq; partem. 18 Atque hoc pavim.] id eſt, pavimentum convexum erat in ſpeciem, & in latera atrii declive; ut quæcunque fundebantur, commodiùs everri & ablui poſſent; atriumq; purum conſervari. E regione] id eſt, ſecundum longitudinem atrii, quà ibatur a porta extima ad portam atrii mediani; quæ longitudo convexa erat, & declivia latera. 19 Menſus etiam] id eſt, hoc atrium populare in univerſum erat centum cubitorum longitudine. Portæ infimæ] id eſt, orientalis, quæ παραλληλογράμμως ſita erat inter portam clauſtri ſive ambitus, & portam atrii mediani; hæc autem infima dicitur, quia acclivus erat aſcenſus in domum Dei. Orientem &] id eſt, in longitudinem & latitudinem: ut ver. 23. ſynecdoche, ac potius ellipſis, ut ver. ſequen. 20 Portæ] id eſt, ſpatu a porta Aquilonali ad meridianam: eclipſis relati: ut Levit. 21.4. 21 Procœtones] attributi janitoribus, ut cellæ (de quibus ver. 17.) erant attributæ populo. Quinquaginta] excepto decem cubitorum ſpatio quod capiebat porta: ut ſuprà ver. 11. Vigintiquinque] nimirum a fronte portæ cujuſque ad finem ſui veſtibuli: nam in porta clauſtri Propheta ſtatuit ſex cubitos portæ, ſex θυρωρείου, octo veſtibuli, binos liminum illius, & unum ſuggrundæ ſive loricationis: quam menſuram æquè hîc fuiſſe ſervatam docet. 22 Portæ] id eſt, porta clauſtri quam delineavit ſuprà ver. 6. & ſequentibus: vide ver. 16. Septem] erat enim ambitus depreſſior atrio: ſic in ſequentibus. 23 Atrio interiori] id eſt, mediano, quod velut armarium & repoſitorium erat, ut diximus ſuprà in ver. 5. 25 Feneſtris illis] de quibus ſuprà ver. 16. & 22. 26 Gradus] iter aperientes in atrium medianum, de quibus ver. 22. Veſtibula] id eſt, θυρωρεῖον ac veſtibulum ſynecdochicè. 27 Ad portam] id eſt, cùm me eduxiſſet ex atrio populari per meridianam portam, ſecundum murum proceſſit per clauſtrum ſive ambitum uſque ad portam meridianam ſecundi atrii, quod ſcriptura interius vocat; lineaque recta menſus eſt a porta una ad alteram ſpatium cubitorum centum; in quorum medio intrinſecus erat murus atria duo inter ſe devidens. Eſt itaque hic verſus μεταβατικὸς ab explicatione primi atrii ad deſcriptionem ſecundi interioris ſive mediani. 28 Tum] deſcriptio hæc interioris ſive mediani atrii continet primùm delineationem illius, uſque ad ver. 38. deinde narrationem inſtrumentorum quæ continebantur eo, uſque ad ver. 44. Illas] quæ definitæ ſunt ſuprà in porta ambitus, & atrii popularis. 29 Circumquaque] excepto muro ad atrium intimum pertinente Occidentem verſus. 30 Longitudine] quod ſuprà latitudinem nominavit eam quæ hîc eadem longitudo dicitur, & contra; non temerè factum eſt; ſed pro ratione itineris quod faciebat Propheta. Hîc enim ingreditur per meridianam portam; itaque rectà ab eadem porta tendens ad finem uſque veſtibuli, ſpatium illud numerat in longitudine; ſtructuram verò quæ ad latera portæ utrinque erat, ponit in latitudine: vide ſup. ver. 21. & 25. Quinque decadum] ellipſis denarii numeri, qualem obſervavimus 2. Schem. 8.4. & 10.17. quam quidem ellipſin hîc ſtatuendam eſſe omnino evincunt iidem ver. 21. & 25. quos modò diximus. 31 Secundum atrium] id eſt, eadem planè ſymmetria & proportione quæ in atrio præcedente adumbrata eſt. 35 Similiter] ut de porta meridiana ver. 28. & de Orientali, ver. 32. dictum eſt. 38 Cellæ] id eſt, ad ſingulos ingreſſus areæ ſitæ erant cellæ in atrio, quarum aditus obverſus erat limini veſtibulorum ad eum uſum qui exponitur in fine verſus; atque hic finis eſt μεταβατικὸς ad ſecundam hujus loci partem, de quo ſup. in ver. 28. Abluebant] vide 2. Chron. 4.6. In hac autem parte exponuntur inſtrumenta atrii hujus ad miniſterium pertinentia, uſque ad ver. 44. ut monuimus in ver. 28. 39 Hujus portæ] id eſt, Aquilonalis, convenienter cum lege Levit. 1.11. Peccatum] id eſt, hoſtiam pro peccato aut reatu, metonymicè: ut Levit. 5. & ſeq. 41 Quatuor menſæ] videlicet binæ cuique lateri intra veſtibulum, & binæ extra. 43 Lapides focarii] vide in Pſal. 68.14. Palmi unius] videlicet denſitate, ut firmiores eſſent. Erant autem hi lapides diſpoſiti ad commoditatem miniſtrantium, qui multa curare & multa comedere in loco ſancto jubebantur lege. Intus] in atrio, ubi vacua erat ambitus area. In menſis] id eſt, aderant menſæ in circuitu atrii ad lapides illos focarios, quæ inſternebantur iis oblationibus aut oblationum partibus quas popularibus, Levitis, & ſacerdotibus attribuit lex: nam ſuperiores illæ de quibus ver. 40. & ſequent. ad miniſterium Dei pertinebant; hæ verò ad Levitarum uſum. 44 Poſtea] hic verſus propter breviloquentiam Hhebræorum obſcurus quidem eſt; ſed tamen intelligi facilè poteſt ex præcedentium comparatione: nam cùm ex ipſis Prophetæ verbis conſtet evidentiſſimè Prophetam de atrio intimo ſacrificiorum agere, videnda ſunt duo: unum, ut quæ communia ſunt atriorum omnium huic accommodentur; alterum, ut quæ hoc verſu propria hujus atrii exponuntur interpretationem ſuam habeant ex verſibus ſequentibus, ut minutatim oſtendemus. Ab exteriore] id eſt, cùm Deus me ex atrio mediano porta Aquilonali eduxiſſet, & per ſpatium ambitus ſive clauſtri maximi ſecundum atrii murum ab eadem porta uſque ad portam Aquilonalem atrii intimi provexiſſet: deinde verò ingreſſum in portam illam perduxiſſet ad finem uſque veſtibuli: ſic accipiendum eſſe oſtendit analogia quæ eſt ſuprà ver. 28. Nam quemadmodum illic Prophetam ex primo atrio porta meridiana exeuntem abduxit Deus rectà in portam meridianam ſecundi atrii; ſic etiam hoc loco intelligendus eſt Deus ſervum ſuum porta Aquilonali profectum ex atrio mediano ad portam Aquilonalem intimi atrii ὀρθογράμμως deduxiſſe. Exteriore loco] id eſt, area iſtius atrii, cum circuitu portæ atque veſtibuli. Intimæ] id eſt, atrii intimi, proximè accedentis ad veſtibulum templi Dei. Cantorum] id eſt, ubi Levitæ muſici erant, de quibus 1. Chron. 25. 45 Obſervantium] id eſt, janitorum, præfectorum atriis, & apothecis, & purgationi loci ſancti, 1. Chron. 23.27. de quibus 1. Chron. 26. Hi autem dati erant a Deo & conſtituti ad manum ſacerdotum, ut miniſtrarent ipſis: quapropter hic cellarum ordo ſacerdotum eſſe dicitur, quia Levitæ dativi tantum erant illorum adminiſtri: ſic ſeq. ver. vide Numer. 3. 46 Obſervationem altaris] id eſt, attendentium ad omnem oblationem holocauſtorum Jehovæ ad manum ſacerdotum, & ipſis miniſtrantium, vide 1. Chronicorum 23.30. & 24.20. & ſequentibus. Filiorum Tzadoki] id eſt, legitimorum ſacerdotum ſunt adminiſtri: vide infrà 44.10. & ſequentibus. 47 Cum altari] videlicet holocauſti, quod ante portam domus erat collocandum ex analogia legis Exodi 40.6. & 29. id eſt præciſè in media hujus atrii latitudine, e regione aditus in Domum Dei: vide rationem hujus altaris infrà 43.13. & ſequen. Ex hoc autem verſu & juſta ſtructurarum inter ſe analogia colligimus id quod antè a nobis obſervatum eſt in ver. 44. nempe res multas quæ huic atrio fuerunt communes cum ſuperioribus brevitatis ergô reticeri; ut de conſtitutione portæ, θυρωρείου, veſtibuli, procœtonumque ubi janitores ſtabant, etſi quid aliud fuit hujuſmodi.

IN CAPUT XLI.

1 Deinde] *Ab hoc verſu initium faciendum eſſe capitis quadrageſimi primi declarat ipſius argumentum.*
Nam quartum atrium hinc demum incipi conſtat, in quo definiuntur iſta, veſtibulum templi, duobus
verſibus; templum ipſum cum appendicibus & ornamentis ipſius, uſque ad finem capitis; ac poſtremò ſacerdotum
cellæ, earumq́ uſus, uſque ad verſ. 15. capitis quadrageſimi ſecundi. Veſtibulum domus] *id eſt, quà*
ingreßus patebat in templum ſacerdotibus, ut forma illius exponitur verſibus duobus. Limen] *id eſt, porta*
biforis duo habebat limina ab anta ſua utrinque ad medianum antepagmentum concurrentia in cubitorum
quinûm longitudinem: ut ſuprà 40. 6. ſimiliter interpretati ſumus. Portæ] *id eſt, oſtii ſive aperturæ,*
ita ut limen utrumque cubito uno latitudinem oſtii ſui ſuperaret. 2 Longitudo] *id eſt, interius ſpatium*
a porta muri ad portam uſque templi: nam murus neuter hoc ſpatio comprehendendus eſt. Itaq́ veſtibulum
cum porta ſua erat cubitorum viginti ſex longitudine. Undecim cubi.] *qua ratione interior area*
veſtibuli utrinque excedebat ſemicubito limina ipſius; & quà ad portam templi pertinebat, ejus limina obtegebat
dimidia ex parte: ut commonſtrat ſequentium verſuum comparatio. Gradibus] *ut dictum eſt in*
portis atriorum antecedentium. Columnæ] *prout fuerant in Schelomonis templo, 1. Reg. 7. 21.* 3
Poſtea] *altera pars, deſcriptio templi cum ſubſtructionibus, appendicibus, & ornamentis ipſius.* Pro latitudine]
id eſt, prout latum fuerat tentorium imperatum lege, & curatum a Moſche: nam tentorio illi fuerunt
in latitudinem aſſeres octo ſinguli lati ſeſquicubitum: ex quo conficitur juſtam tentorii totius latitudinem
fuiſſe duodecim cubitorum, prout fuerunt hæc limina: vide Exodi 26. 22. & ſequentibus. 4
Oſtii] *non habita ratione mediani antepagmenti, quo oſtium efficiebatur biforum, infrà ver. 25.* Latera
oſtii] *id eſt, partes muri intrinſecus quinûm cubitorum erant: ita aſſurgunt viginti cubiti in latitudinem*
qui mox nominantur, decem nimirum oſtii, decemq́ muri adhærentis oſtio: ſic interius hoc templum duplo
excedebat amplitudinem tentorii in longitudinem & latitudinem, cujus mentio facta eſt, ſuperiore verſu.
5 Intrinſecus] *id eſt, ſanctuarium verſus, ut dicitur ver. ſequente.* Duorum cubit.] *in denſitatem ſive*
craſſitudinem: erat enim ſepimentum illud tenuius reliquo ædificio. Oſtium] *id eſt, aperturam, qua*
ibatur in ſanctuarium biforam, ut dicitur infrà ver. 25. quarum utraque ternûm cubitorum erat: atque hi
conjuncti efficiunt cubitos ſex; quibus ſi antepagmentum medianum quod cubitale erat adjunxeris, efficitur
latitudo totius oſtii cubitorum ſeptem; ut explicat propheta verbis ſequentibus. 6 Ejus] *ſanctuarii quod*
quadratum erat. Sanctum ſanctor.] *id eſt, ſanctuarium, & locus ſanctiſſimus: ut Exod. 26. 33. vide*
Gen. 9. 25. 7 Domus] *id eſt, totius templi.* Subſtructionis] *vide 1. Reg. 6. 5. & 6. hæc autem ſubſtructio*
cubito fuit anguſtior quàm ea quę a Schelomone extructa eſt ſecundum diverſam proportionem templi:
quæ continentem quidem habebat ſpeciem pteromatis & corium (ut Vitruvius appellat) muri, in longitudinem
templi & latitudinem; ſed in triginta conclavia inter ſe diſtincta dividebatur, ad quæ ſuis triginta januis
patebat aditus. 8 Ternæ erant] *id eſt, tria habebant ſola ſive contignationes, erantq́ (ut Gręci vocant)*
triſtegæ. Idq́; triginta] *id eſt, omnia illa conclavia, quæ triginta erant numero, ternas ſuas habebant*
contignationes. Ad parietem] *videlicet ab opis aut columbariis alæ ad parietem uſque templi: medianæ*
quidem, in cubitos quinque; tertianæ verò in cubitos ſex; ut ſequentibus exponitur. Ut hærerent] *videlicet*
muro alæ, ſive pteromatis, cujus mentio eſt ver. 10. Nam ab ea parte tigna & trabes ita erant inditæ in
columbaria, ut nullam in partem dimoveri poſſent. Non hærebant] *videlicet templum verſus: ut 1.*
Reg. 6. 6. 9 Nam dilatabatur] *id eſt, in muro contracturæ inditæ erant domui circumquaque extrinſecus,*
quibus incumberet ſubſtructionum iſtarum trabeatio: ut 1. Reg. 6. 6 Muri] *videlicet templi, qui*
per ſpatium primæ contignationis ſex cubitorum erat; per ſpatium verò medianæ inde a ſolo quinque cubitorum
erat, ut ſexto muri cubito (velut denticulo) incumberet trabeatio; ſimiliterq́ per ſpatium ſummæ contignationis
quatuor demum cubitorum erat (prout etiam dictum eſt 1. Regum 6.) ad capiendas ſubſtructionis
ſive ſupremæ contignationis trabes. Pro ſubſtruct.] *id eſt, ſubſtructionum trabibus ſuſcipiendis: ſynecdoche.*
Latitudo domus] *id eſt, latius in muro domus exhibebatur ſpatium, ut latiores ſurſum verſus*
ſubſtructiones eſſent: quod deinceps exponitur, hoc & ſequente verſu. Pro mediana] *id eſt, ut medianæ*
contignationis ſolum & ſpatium infimam contignationem cubito uno ad murum templi admorſo excederet.
10 Fundamenta] *id eſt, ſolum ſummæ ſubſtructionis, auctum cubito uno quà incumbebat muro templi.*
Ad alam uſque] *id eſt, inde a muro domus uſque ad pteromata: de quibus vide 1. Reg. 6. 5. & ver. ſequente.*
11 Parietis] *id eſt, alæ ſive pteromatis.* Area pura] *quæ erat chors quædam libera ab omni*
ædificio inter ſubſtructiones de quibus antè egimus, & cellas, de quibus verſu ſequente, & deinceps. 12 Inter
quas] *ſive (ut idem apertè dicatur) a ſubſtructionibus ad murum atrii erant cubiti vigintiquinque: nam*
cellæ capiebant cubitos quinque adhærentes muro. Viginti cubitor.] *quorum decem in periſtylia occupati*
erant, & decem in areas cubitorum quinûm, ut poſtea videbimus. 13 Subſtructionum] *videlicet cujuſq́*
ſubſtructionis. Oſtia una] *nimirum earum ſubſtructionum quæ ſitæ ab Aquilone erant: ut quæ ad*
meridiem erant, & quæ ad occidentem, ſingulę ſpectabant ad plagas ſuas ἀναλόγως. 14 Structura verò]
hic locus ut planiùs poſſit intelligi, ita habendum eſt, antehac ex univerſo ambitu (qui cubitorum quingentorum
in partes omnes fuiſſe dicitur infrà 42. 16. & ſequentibus) cubiti trecenti quinquaginta in pronao, id eſt,
in primo ambitus ſpatio, & in tribus atriis occupati ſunt; ſuperſunt occupandi in templo & appendicibus ejus
cubiti centum quinquaginta. Hi autem centum quinquaginta cubiti occupati ſunt hoc modo:
templum cum ſuo veſtibulo antrorſum, & cum ſtructuriis ſuis retrorſum precisè cubitos centum occupavit,
ut dicitur verſu ſequente. Verùm anterior pars cubitos quinquaginta ſeorſim habuit verſus partem
anteriorem templi, qui certo quodam muro a centum poſterioribus cubitis fuerunt diſtincti. Itaque
anterius ſeptum quod erat quinquaginta cubitorum longitudine, a propheta dictum eſt Gizra, id eſt,
diſſepimentum ſive ſegmentum, nos ſeptum facilitatis cauſa reddidimus; poſterius verò ſeptum a Propheta
nominatur atrium exterius, infrà 42. 1. & ſequentibus. Atque hic murus eſt interjectus, ſeptum ab
atrio exteriore dividens, quem Propheta hoc loco ſtructuram vocat. Septum] *i. anterius ſegmentum, ut modò*
diximus, ſic propterea dictum, quòd velut particula eſſet reſecta e ſuo atrio. Septuaginta] *i. ſub medium*
templi dividebat illud ſpatium longum 150. cubitos per cubitorum ſeptuaginta latitudinem. Nam protendebatur

debatur hæc ſtructura a muro templi (in quem cubitus unus erat inditus ab unaquaque parte) uſque ad murum extimum atrii in utrumque latus illius, per tricenos quinos cubitos: qui numerus conjunctus efficit ſeptuaginta. Latitudine] *id eſt, ſpiſſus erat ſive denſus cubitos quinque.* Nonaginta cubit.] *nimirum in longitudinem areæ: alioqui comprehenſo muro quinûm cubitorum utrinque atrium dicitur cubitorum centum, infrà ver. 17.* 15 Id eſt ſept.] *exegeſis præcedentis dicti: domum (inquit propheta) cùm nomino, intelligi volo ſpatium inde a porta ubi eſt veſtibulum, templum, & appendices ejus ſive ſubſtructiones cum area uſque ad parietem ultimum quo area templi terminatur Occidentem verſus. Hujus autem parietis loco ſiti ab Occidente, erant cellæ Aquilonem & Meridiem verſus.* 17 Structuræ] *id eſt atrii, quod ſtructura diſparabatur a ſepto, ut diximus in verſum 14.* Periſtylia] *id eſt, ambulationes columnatas ab aliis ſtructuris ſepoſitas, & templum ab atrio dirimentes. Nam Hhebræa vox ſonat habitationes avulſas & ſepoſitas ab aliis.* Templo ipſo] *id eſt, eo ſpatio poſterioris in templo partis, quod intra atrium hoc incurrebat per cubitos quadraginta quinque.* Veſtibulis] *quæ erant huic atrio, ut dictum eſt in atriis præcedentibus: ac propterea ſatis habuit Propheta unico verbo perſtringere.* 18 Clauſæ] *ut 1.Reg.6.4.* Tribus iſtis] *id eſt, ſepto, templo, & atrio extimo, quæ ſingillatim perſequitur Propheta ſequente verſu.* 21 Facies humana] *vide ſuprà 1.10.* 24 Altare] *videlicet thymiaterium ſuffitus, quod Deus poni juſſerat ante velum & arcam teſtimonii, Exod. 30.6. Hîc autem menſura longè amplior traditur in omnes partes, quàm fuerit circumſcripta a Moſche, ibidem.* Parietes] *id eſt, tabulata, ex quibus latera altaris confecta erant:* κατάχρησις. Dixitque] *ſpectans videlicet Aquilonem verſus, & quaſi digito commonſtrans menſam quæ panibus faciei inſtructa erat jugiter ante faciem domini: de qua Exod. 25.23. & ſequentibus.* 25 Binæ] *vide ſuprà in ver. 4.* 27 Denſo ligno] *ex quo ſcapi illius portæ, tympanaq; (ut vocant artifices) & cætera conſtabant.*

IN CAPUT XLII.

1 Deinde] *Hactenus delineato templo & membris ad illud pertinentibus, nunc demum propheta ſignat atrium ultimum quod poſteriorem templi partem complectebatur & ſeptum illius terminabat (ut ſuperiori capite diximus) uſque ad ver. 13. deinde jus utriuſq; loci explicat, duob. verſib. ac poſtremò ambitus totius circumſcribitur, ad finem uſque.* Atrium exterius] *videlicet templi, quod extra ſeptum erat Occidentem verſus.* Structuræ] *id eſt, muri interjecti, ſeptum ab atrio exteriore dividentis, ſuprà 41.14.* 2 In conſpectum] *id eſt, quo ex cellarum loco patebat oculis meis aſpectus tum in longitudinem atrii, quæ erat cubitorum centum; tum in latitudinem templi cum membris ipſius, quæ erat cubitorum quinquaginta, & longè procurrens intra hoc atrium denos cubitos utrique parti atrii relinquebat toto ſpatio ſuo.* 3 Viginti illor.] *de quibus ſuprà 41.12.* Atrio inter.] *id eſt ſepto: Periphraſis.* Pavimenti] *id eſt, areæ pavimentatæ.* Periſtylium] *ut ſuprà 41.17.* Tribus ord.] *nimirum infimo, mediano, & ſummo.* 4 Ambulacrum] *in periſtylio, cujus modò meminerat.* Via cubiti unius] *id eſt, in quod ambulacrum aditus patebat ex atrio portulis anguſtis, ut ſinguli tantùm per eas intrare poſſent.* Eorum] *videlicet ambulacrorum quæ erant ex adverſo cellarum Aquilonalium.* 5 Superare deb.] *id eſt, quia hoc poſtulabat templi dignitas & decor, ut circumſtantes atrii cellæ aut ſtructuræ aliæ non haberent proſpectum in templum aut membra ipſius; ideo effectum erat tum ut periſtyliorum ambulatio ſuperaret cellas altitudine, tum ut cellarum tertia cõtignatio inclinante tecto bona ex parte conſumeretur.* Ædificium] *id eſt, commoda ædificiorum habitatio: nam tertia ſtega ſive contignatio erat ad habitandum inepta.* 6 Columnę] *id eſt, trabes arrectariæ ſive columnæ earum loco, quibus tectum altius incumberet; ſed incumbebat ſolo ipſi contignationis tertiæ.* Atriorum] *id eſt, ambulacrorum quæ in periſtylio erant.* 7 Maceriæ] *quæ circumcludebat periſtylium.* 8 Centum cubit.] *nempe quinquaginta cubitorum in ſepto ſive interiore atrio, & quinquaginta in exteriore. De cellis autem interioris atrii vide ſuprà 41.12.* 9 A loco] *hac verborum congerie tranſitum Propheta explicat a cellis Aquilonalibus ad Meridianas.* Iſtarum] *videlicet Aquilonaliũ.* Is qui] *Deus per ſpiritum humana ſpecie, ſuprà 40.3.* Ab oriente] *id eſt, per tractum Orientalem atrii exterioris, propinquum templo.* 10 Per latitudinem] *id eſt, ſecundum maceriam illam tranſverſam, quæ membra ultima templi ab exteriore atrio dividebat.* 11 Ante iſta] *id eſt, ſeptum & ſtructuram, quæ modò nominavit.* Via] *id eſt, eadem erat omnino proportio viæ, ædificiorum, formæ, adituum, & ſi quæ ſunt ejuſmodi quæ antè dicta ſunt de Aquilonali parte.* 12 Oſtium] *quo terminabatur via atrii, & ad ſeptum patebat aditus, quod oſtium tam anguſtum erat quàm cujuſq; cellæ.* Maceriam] *id eſt, ſtructuram illam ſive diſſepimentum, cujus fit mentio ſuprà 41.14.* 13 In fronte ſepti] *ſed incluſæ ſepto, ſive intra ſeptum: ut docet verſus ſequens.* 14 Cùm ingreſſi] *ex analogia legis Exod. 28.43.* 15 Cùm itaque] *poſtrema pars deſcriptionis; ut diximus ſuprà in ver. 1.* Via illius portæ] *primæ, qua prophetam Deus introduxerat primùm intra ambitum maximum: ut ipſe narravit ſuprà 40.6.*

CAPUT XLIII.

Deus Prophetam typicis viſionibus de inſtauratione Eccleſiæ & perpetua ipſius præſentia in Eccleſia confirmans, promiſſionem gratiæ & ſanctificationis populi effectum iri prædicat; ac propterea renovat cæremonias, & delineato altari holocauſti, formam expiandi & conſecrandi ejus, uſumq; quotidianum explicat: deinde propoſita ſacerdotis ſummi dignitate atq; officio, ſacerdotes indignos exauthorat, reſipiſcentes ab extero cultu capite minuit, & fidos confirmat: ita poſtremò omnibus leges officiorum pręſcribit.

1 [a]POSTEA cùm [b]reduxiſſet me ad [c]portam illam, ad portam quæ ſpectat verſus Orientem:

2 Ecce [d]gloria Dei Jiſraëlis veniebat viâ Orientali; cujus ſonus ſimilis erat ſono [e]aquarum multarum, & a cujus gloria [f]relucebat terra.

3 Similiſque erat aſpectus hujus viſionis quam videbam prorſus [g]viſioni illi quam videram veniens [h]ad prænuntiandum perdendam

dam civitatem; 'viſioneſque ſimiles viſioni illi 'quam videram ad flumen Cebaris: quapropter 'procidi in faciem meam.

4 Gloria verò Jehovæ ingrediente domum, via portæ quæ ſpectat verſus Orientem';

5 Tollens me ſpiritus deduxit me in atrium intimum: ecce autem plena erat 'gloriâ Jehovæ domus:

6 Et audivi ſermocinantem mecum e domo, 'viro *illo* aſtante mihi.

7 'Dicebat autem ad me, fili hominis, '*neque* 'locum ſolii mei & 'locum plantarum pedum meorum ubi habitaturus ſum [b] inter filios Jiſraëlis in ſeculum; neque nomen ſanctitatis meæ contaminaturi ſunt amplius domus Jiſraëlis, ipſi, & reges ipſorum 'ſcortatione ſua, & 'cadaveribus regum ſuorum, *&* excelſis ſuis;

8 'Apponendo limen ſuum limini meo, & poſtem ſuum ad poſtem meum, 'parietemque inter me & ipſos: cùm impurantes nomen ſanctitatis meæ abominationibus ſuis quas faciebaut 'conſumpſero ipſos ira mea.

9 'Nunc longè amovebunt ſcortationem ſuam, & cadavera regum ſuorum a me: & habitabo inter eos in ſeculum.

10 Tu fili hominis, indica domui Jiſraëlis 'domum iſtam, cùm pudore ſuffuſi fuerint propter iniquitates ſuas; 'ut metiantur [c] univerſè:

11 Cùm, inquam, pudore ſuffuſi fuerint propter omnia quæ fecerunt, formam domus & conſtitutionem ejus, exituſque ejus cum aditibus ejus & omnibus formis ejus, omniaq; ſtatuta ejus cum omnibus formis ejus omnibuſq; legibus ejus notas fac eis, & deſcribe ante oculos eorum; ut obſervantes totam formam ejus & omnia ſtatuta ejus faciant ea.

12 'Hęc *eſt* lex ipſius domus: 'in vertice montis totus terminus ejus circumquaque 'ſanctus ſanctorum eſt; ecce hæc eſt lex iſtius domus.

13 'Hæ verò *ſunt* menſuræ altaris 'iiſdem cubitis, cubito unoquoque *ex* cubito & palmo: primùm [d] 'baſis *altitudine* cubitali & cubitali 'latitudine, cujus [e] crepido verſus labrum ejus circũquaque; 'ſpithamæ unius; nam hujuſmodi eſt '*quæque* [f] projectura altaris.

14 Tum a baſi [g] ſolo juncta uſque ad [h] 'diazoma inferius duo cubiti, cujus latitudo cubiti unius: deinde a diazomate minore uſque ad diazoma majus quatuor cubiti, cujus latitudo cubitalis eſt;

15 Ita ipſum 'Hareel quatuor cubitorum eſt: ab ipſo denique Ariele ſurſum verſus cornua ſunt quatuor.

16 Eſt autem ipſum Ariel duodecim *cubitorum* longitudine, cum duodecim latitudine; quadratum in quatuor [i] partibus ſuis.

17 Diazoma verò *cubitorum* quatuordecim longitudine cum quatuordecim latitudine in quatuor partibus ſuis, circa quod crepido *eſt* dimidii cubiti: & baſis ei cubitalis circumquaque, cum gradibus ejus ſpectantibus Orientem.

18 'Tum dixit ad me, fili hominis, ſic ait Dominus Jehova, hæc ſunt ſtatuta hujus altaris, quo die factum fuerit; ut offeratur in eo holocauſtum, & ſpargatur in eo ſanguis.

19 'Dabis itaque ſacerdotibus Leviticis 'qui ſunt e ſemine Tzadoki qui appropinquant ad me, dictum Domini Jehovę, ut miniſtrent mihi; 'juvencum [k] ſubrumum pro peccato.

20 Et ſumens e ſanguine ejus, impones quatuor cornibus illius, & quatuor angulis 'diazomatis, & crepidini circumquaque: ita purgabis ipſum, & expiabis ipſum.

21 Deinde accipies juvencum illum pro peccato; ut comburat ipſum *ſacerdos* in loco deſtinato 'domus, extra locum ſanctum.

22 Die quoque ſecundo offeres 'hircum caprarum integrum pro peccato; ut purgent altare, quemadmodum purgaverint juvenco.

23 Cùm abſolveris purgare; offerto juvencum ſubrumum integrum, & arietem e grege integrum:

24 Quos ubi obtuleris coram Jehova; ſacerdotes injicient in eos 'ſalem, & offerent eos holocauſtum Jehovę.

25 'Septem diebus parabis hircum peccati quolibet die; prout juvencum ſubrumum, & arietem e grege integros 'parare debent.

26 Septem diebus expiabunt altare, & purgabunt ipſum; [l] conſecrabuntque miniſterium *quiſque* ſuum.

27 'Cúmque abſolverint iſtos dies; eſto die octavo & deinceps, parent ſacerdotes illi in ipſo altari holocauſta veſtra, & euchariſtica veſtra, & acceptos habebo vos, dictum Domini Jehovæ.

CAPUT XLIIII.

1 'TUM reduxit me viâ portæ 'ſanctuarii exterioris quæ ſpectat Orientem, eratq; clauſa.

2 Et dixit ad me Jehova, porta hæc clauſa eſto, non aperitor, & 'quiſquam non ingreditor per eam, quia Jehova Deus Jiſraëlis 'ingreſſus eſt ea: eſto igitur clauſa.

3 'Penes principem *eſt*, princeps ipſe 'aſſidebit ei ut comedat panẽ corã Jehova: via veſtibuli hujus portæ ingredietur, & via ſua egredietur.

4 'Quapropter duxit me via 'portę Aquilonalis 'in conſpectum domus, unde 'vidi quòd ecce implebat gloria Jehovæ domũ Jehovę; & 'procidi in faciem meam.

5 Edixitque mihi Jehova, fili hominis, [a] adhibe animum tuum, & vide oculis tuis, auribuſque tuis audi, quæcunque ego eloquor tibi de omnibus ſtatutis domus Jehovæ & de omnibus legibus ejus; adhibe, inquam, animum tuum ad '*leges* aditus domus, cum omnibus *legibus* exituum [b] e ſanctuario:

6 'Et indicito [c] rebelli, domui Jiſraëlis, ſic ait Dominus Jehova; ſatis eſto vobis, diſcedite ab omnibus abominationibus veſtris, ô domus Jiſraëlis;

7 Qui introduxiſtis 'alienigenas, præputiatos corde & præputiatos carne, ut eſſent in ſanctuario meo, ut prophanarent ipſam domum meam: qui obtuliſtis cibum meum, adipem & ſanguinem, cùm illi irritum facerent fœdus meum, præter omnes abominationes veſtras:

8 Neque obſervaſtis obſervationem rerum ſanctarum mearum, ſed [d] ſubſtituiſtis obſervatores obſervationis meæ in ſanctuario meo [e] arbitratu veſtro.

[b] Heb. *in medio filiorum: ſic deinceps.*

[c] Heb. *ſummam.*

[d] Heb. *ſinus.*

[e] Heb. *terminus: ſic deinceps.*

[f] Heb. *dorſum ſive gibbus.*

[g] Heb. *terræ.*

[h] Heb. *adjumentum: ſic deinceps, ab uſu diazomatum.*

[i] Heb. *quadraturis: ut ſuprà* 1.8. *& deinceps.*

[k] Heb. *filium bovis: ſic deinceps.*

[l] Heb. *implebunt manus ipſius: ut Exodi* 28.41. *&* 29.9. *& ſeq.*

[a] Heb. *pone cor tuum: ſic deinceps.* *Suprà* 40.4.

[b] Heb. *ſanctuarii.*

[c] Heb. *rebellionis* domui.

[d] Heb. *poſuiſtis.*

[e] Heb. *vobis.*

9 Sic ait Dominus Jehova, ullus alienigena, præputiatus corde & præputiatus carne, non venito ad ſanctuarium meum ;ullus, inquam, alienigena qui ſit [f] inter filios Jiſraëlis.

[f] Heb. *in medio filiorum.*

10 Sed Levitæ iſti, qui longè receſſerunt a me cùm errarent Jiſraëlitę, qui errarunt a me [g] ſequuti ſtercoreos deos illorum ; etiam reportabunt iniquitatem ſuam.

[g] Heb. *poſt ſtercor.*

11 Nam erunt in ſanctuario meo miniſtri, præfecturarum ad portas Domus, & miniſtrantes domui : ipſi jugulabunt holocauſtum & ſacrificium populo, & ipſi ſtabunt coram eis ad miniſtrandum eis:

12 Eò quum poiniſtrarunt eis coram ſtercoreis diis ipſorum, & fuerunt domui Jiſraëlis offendiculo ad iniquitatem ; idcirco ſublata manu mea *juravi* contra eos, dictum Domini Jehovæ, reportaturos ipſos iniquitatem ſuam:

13 Et non acceſſuros ad me, ut ſacerdotio fungantur mihi, & accedant ad ullas res ſanctas meas, ad res ſanctas ſanctarum; ſed reportaturos ignominiam & abominationes ſuas quas fecerunt.

14 Itaque diſponam eos obſervantes obſervationem domus ; in toto miniſterio ejus, & in omnibus quæ fiunt in ea.

15 Sacerdotes verò Levitici, filii Tzadoki, qui obſervarunt obſervationem ſanctuarii mei aberrantibus Jiſraëlitis a me, ipſi appropinquabunt ad me ut miniſtrent mihi; & ſtabunt coram me offerendo mihi adipem & ſanguinē, dictum Domini Jehovæ.

16 Ipſi accedunto ſanctuarium meum, & ipſi appropinquanto ad menſam meam miniſtrando mihi, ut obſervent obſervationem meam.

17 Eſto autem cùm accedent ad portas atrii intimi, ut veſtes lineas induant ; neque [h] impoſitum eſto ipſis *veſtimentum* laneum, cùm miniſtrabunt in portis atrii intimi & intus :

Exod. 28.43

[h] Heb. *aſcendat ſuper ipſos lana.*

18 Tiaræ lineæ ſunto in capite eorum, & femoralia linea ſunto ad lumbos eorum; non cingunto ſe [i] ulla re ſudatoria.

Exod. 28.40.

[i] Heb. *ad ſudorem.*

Suprà 42.14

19 Exituri autem in atrium exterius, *&* in atrium extimum, ad populum, nudantes ſe veſtimentis ſuis quibus miniſtrant deponunto illa in cellis ſanctitatis ; ut induant veſtes alias, neque ſanctificent populum veſtimentis ſuis.

20 Caput quoque ſuum ne radunto, & cæſariem ne promiſſam habento; [k] omnino tondento capita ſua.

[k] Heb. ton-dendo.

21 Item vinum ne bibunto ullus ſacerdos, cùm erunt ingreſſuri in atrium intimum:

Levit. 10.9.

22 Et viduam aut repudiatam non ducunto ſibi uxores, ſed virgines e ſemine domus Jiſraëlis; viduam quidem quæ ſit vidua ex ſacerdote ducent:

Levit. 21.14.

23 Et populum meum docento diſcrimen inter ſanctum & prophanum; & inter immundum & mundum inſtituunto eos.

Levit. 10.10. & 11.

24 In lite autem ipſi inſiſtunto juri; ſecundum jura mea judicanto illam : legeſque meas, & ſtatuta mea cum omnibus ſolennitatibus meis obſervanto, & ſabbatha mea ſanctificanto.

Deut. 17.8.

25 Et ad mortuum hominem non venito ſacerdos ad impurandum ſe ; ſed de patre, & de matre, & de filio, ac filia, de fratre ac de ſorore quæ non nupſerit viro impurari poterunt.

Levit. 21.1. & ſeq.

26 Poſt tempus autem purificationis ipſius, (ſeptem dies [l] numerantor ei)

[l] Heb. [illegible]

27 Quo, inquam, die venturus eſt in ſanctū, in atrium intimum, ut miniſtret in ſancto, offerto peccatum ſuum, dictum Domini Jehovæ:

28 Quod eſto ipſis in poſſeſſionem, ego ſum poſſeſſio ipſorum; jus autem poſſeſſionis ne tradatis eis in Jiſraële, ego ſum jus poſſeſſionis ipſorum.

29 Ipſum munus, peccatumque & reatū ipſi comedent ; & omne anathema in Jiſraële ipſorum eſto.

Levit. 6.[illegible] & 7.[illegible] *Num.*18.

30 Item pręcipuum omnium primitiarum ex omnibus; & omnis oblationis omnium ex omnibus oblationibus veſtris, ſacerdotum eſto; etiam principium conſperſionum veſtrarum dabitis ſacerdoti, ut ſtatuas benedictionem in domo tua.

Num. 15.20.

31 Nullum morticinum, aut diſcerptum, ex avibus aut jumentis comedunto ſacerdotes.

Levit. 22.8.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita eodem argumento eſſe de ſacro miniſterio & cultu oſtendimus ſuprà 40.1. qua-*
propter ea conjungimus. Sunt autem in hac deſcriptione tota partes duæ: prior, narratio typorum quibus ſuum
Prophetam Deus de toto argumento confirmavit, ſex primis verſibus; poſterior verò, propoſitio ampliſſimarū
promiſſionum Dei, cæremoniarumq́; ad eas pertinentium, ad finem uſque capitis ſequentis. Ac typi quidem
exponuntur duo : unus, quo Deus per viſionem confirmat ſequutura documenta, tribus verſibus; alter, quo præ-
figurat reſtituendam populo ſuo præſentiam ſuam tuum majeſtate ſua, tum etiam verbo, tribus alteris verſi-
bus. Reduxiſſet] *a plaga Occidentali, ad quam poſtremo diverterat, ſuprà 42.19.* Portam illam] *vi-*
delicet ambitus univerſi, de qua ſuprà 40.6. 2 Gloria] *id eſt, viſio gloriæ, cujus exegeſis habetur ſequen.*
verſ. Aquarum mult.] *vide ſuprà 1.24.* Relucebat] *ut ſplendor fuiſſe illi circumquaque dicitur, ſuprà*
1.27. 3 Viſioni illi] *de qua ſuprà 10. ſenſus eſt, eadem planè majeſtas ſe ſe repræſentavit cùm rediret*
in domum ſuam, quæ priùs ſe ſe mihi oſtenderat cùm abiret domo & domicilium ſuum abjiceret; quod me juſ-
ſerat Deus verbis ſuis prophetare. Viſioneſque] *id eſt, ſingulæ viſionis partes.* Quam videram] *ſu-*
prà 1. Procidi] *vide ſuprà 1.28.* 5 Gloria Jehovæ] *id eſt, nube, quę ſignum erat aſpectabile præ-*
ſentis majeſtatis Dei ; ſynecdoche, ut 1.Reg.8.10. 6 Viro illo] *de quo ſuprà 40.3.* 7 Dicebat] *ſe-*
cunda hæc pars, propoſitio documentorum Dei locis duobus concluditur ; nimirum promiſſionibus Dei, uſque
ad verſum 12. & umbris ac cæremoniis ad fœdus promiſſioneſq́; pertinentibus. In promiſſionibus autem duo
ſunt membra, ut obſervavimus Gen.17.1. unum eſt ſponſio promittentis Dei, tribus verſibus; alterum, reſti-
pulatio, ver.10. & 11. Neque locum] *promiſſio remiſſionis peccatorum, juſtitiæ, & ſanctificationis in*
Chriſto adumbrata typis : eſt autem in his verbis ζευγματικὴ *ellipſis, ut Pſalm.9.19.* Locum ſolii] *id*
eſt, regiam, Jeruſchalaima, urbem regis magni, Pſalm.48.3. & Jirmejæ 3.12. Locum plant.] *i. ſcabellū,*
περιφραστικῶς; *ut nominatur 1.Chron.28.2. & Lament.2.1.* Scortatione] *ſpirituali; ut ſequentia verba*
indicant. Cadaveribus] *id eſt, corporibus humanis, quæ idolis ſuis antea ſacrificarunt Jiſraëlitæ; ut*

Jirm.16.18.idola autem regum appellatione nonnunquam in ſcriptura deſignantur, ex Hhammonitarum uſu,de quo Levit.18.21.ſic Hhamos 5.26. 8 Apponendo]*id eſt,adhibendo traditiones ſuas ad præcepta mea, de quibus Jeſchabh.29.13.& ſequentibus.* Parietémq;] *elegans metaphora, pro eo quod eſt, iniquitatibus ſuis diſterminantes inter ſe & Deum ſuum,ut Jeſchabh.59.2.* Conſumpſero ipſos]*id eſt,poſtquam judicavero ipſos,& minas explevero prænuntiatas lege,Levit.26.& Deut.28.vide promiſſionem hanc Deut.32.36.* 9 Nunc]*id eſt,hoc ipſo tempore; quod præſens erat quodammodo Prophetæ per viſionem Dei.* 10 Domum iſtam] *id eſt, hanc viſionem domus, qua figuratur ventura tum demum Eccleſiæ inſtauratio cùm Judæi reſipiſcent.* Ut metiantur] *id eſt, ut ſingulas quaſque dimenſiones præceptas & informatas in animo habeant,& Eccleſiam certò agnoſcant a ſignis ipſius quæ Deus teſtificatur & inſtituit verbo: quod typicè hoc loco & generatim dictum,copioſiùs exponitur ſequente verſu.* 12 Hæc eſt lex] *ſecundus locus propoſitionis de umbris ac cæremoniis,ut diximus in verſ.7.tria in univerſum capita comprehendit: primum eſt de circumſcriptione loci ſancti,hoc verſu; ſecundum de altari holocauſti, reliquo capite; tertium de ſacerdotibus domui, loco ſancto,& altari miniſtrantibus, capite ſequente.* In vertice]*nam ad eam gradibus aſcendi Propheta oſtendit,ſuprà 40.& 41.* Sanctus ſanctor.]*id eſt, ſanctiſſimus: vide Gen.9.25.ſenſus eſt,tanta erit illius ſanctitas, ut nemini extraneo liceat illùc appropinquare: ut Exod.19.21.& ſequentib.* 13 Hæ verò]*ſecundum membrum umbratile, ut diximus præcedente verſu: in quo exponuntur primùm forma altaris, uſque ad ver.18.deinde officia in eo altari exhibenda, ad finem uſque capitis.* Iiſdem cubitis]*qui definiti ſunt ſuprà 40.5.ut ſequentia docent* ἐξηγητικῶς. Baſis] *id eſt,infima pars altaris ſolo juncta, ut dicitur ſeq.ver.* Latitudine] *id eſt, cujus projectura extuberabat juſto cubito præter corpus altaris in latitudinem circumquaque,prout etiam dicitur de diazomatis ſequente verſu. Ex hoc autem membro eruitur præcedentis interpretatio, quia ſolent Hhebræi relatorum ellipſin uſurpare in locis evidentibus, ut perſæpè monuimus. Nullum enim corpus niſi mathematicum, habet latitudinem quod non idem conſtet ſua altitudine: longitudo verò definitur verſ.17.* Spythamæ]*id eſt,duodecim digitorum. Erat autem hic ambitus viginti octo cubitorum, ac proinde ſexdecim in area pura ſive pede plano & conſtrato baſis,duodecim verò in crepidine ſive ora artificioſa conſumebantur.* Quæque projectura] *id eſt, eadem proportione erant inter ſe baſis & duo diazomata, de quibus ſequente verſu: tres enim projecturæ erant.* 14 Diazoma]*id eſt,projecturam cingentem & circumplectentem murum altaris: quæ quidem inferior ſive minor hoc verſu dicitur per comparationem majoris ſive ſuperioris, in quo erant cornua altaris fixa,infrà ver.15. Ex hoc autem & præcedente verſu apparet altitudinem iſtius altaris eſſe cubitorum novem: quorum unus baſi, duo ſpatio, unus diazomati inferiori, quatuor ſpatio intercurrenti inter diazomata, & unus denique ſuperiori diazomati tribuitur.* 15 Hareel]*id eſt,*ἐσχάρα *ſive focus altaris holocauſti,& ſpatium illud vacuum in quod indebantur ligna atque holocauſta impoſita crati ſive reticulo,ex analogia legis Exod.27.4.vide Jeſchabh.29.1.* 18 Tum dixit] *enarratio officiorum quæ ad altare holocauſti fuerunt præſtanda(ut diximus in ver.13) officia duo explicat: unum extra ordinem,de expiatione & conſecratione altaris,uſque ad ver.27.alterum ordinarium,de jugi & quotidiano cultu,ver.ultimo.* 19 Dabis]*confer hæc omnia cum Exod 29.& Levit.23.* Qui ſunt] *vide infrà 44.10.& ſequent.* Juvencum]*hircumq; & arietem: quæ duo ſynecdochicè intelligenda eſſe docent ſequentia.* 20 Diazomatis]*ſuperioris, in quo erant cornua.* 21 Domus]*id eſt,ſtructuræ maximæ ſive ambitus: erat autem in eo deſtinatus locus ex analogia legis,Levit.4.12.* 22 Hircum]*pro ariete altero qui imperabatur lege: quo indicio demonſtrat Propheta ambulatorias eſſe legis cæremonias & deſtituras in Chriſto.* 24 Salem]*ad ſignificandum æternam & incorruptam fœderis, altaris, cultus, rerumq; omnium ſanctitatem: vide Levit.2.13.* 25 Septem diebus]*id eſt,æquè curabis offerre hircum,ut tenentur Sacerdotes offerre juvencum & arietem ex lege: ſic ineſt his verbis occupatio, ne cui mirum videretur hircum imperari a Propheta contrà quàm a lege fuerat mandatum.* Parare] *ſacerdotes ex lege conſecrationum, Exod. 29.* 27 Cumq;] *jam agit Propheta de miniſterio ordinario, ut diximus in verſ.18.vide Exod.29.38.& ſequentibus.*

IN CAPUT XLIIII.

1 Tum reduxit] *Hoc capite (ut diximus ſuprà 43.13.) deſcribitur miniſtrorum ratio & conſtitutio, duobus modis: primùm enim ordines illorum exponuntur, uſque ad ver.17.deinde verò leges feruntur illis; ad finem uſque. Ordines autem tres ponuntur ſacerdotum: primus eſt principis ſive ſacerdotis ſummi, tribus primis verſibus; ſecundus, poſterorum Ithamaris, qui propter peccata ſua capite minuti ſunt & tanquam mediaſtini effecti in miniſterio divino,uſque ad ver.15.tertius verò poſterorum El-hhazaris & Tzadoki, ſacerdotio honeſto fungentium,ver.15.& 16.* Via portæ] *id eſt, per veſtibulum quod nominatur verſu.3.* Sanctuarii]*id eſt,anterioris partis templi: nam templi duo erant ſanctuaria, ſanctum ubi erat menſa cum thymiaterio,& ſanctum ſanctorum ſive ſanctuarium interius.* 2 Quiſquam] *videlicet popularium, ac ne miniſtrorum quidem meorum,convenienter cum lege Exod.19.22.exceptis iis de quibus ſequent.verſu.* Ingreſſus eſt]*ac proinde intus reſidet; noëma.* 3 Penes principem]*i.princeps ſacerdotum ſive ſummus, ſive ſecundarius vices illius gerens ipſe ingreditor,& de aliis ex officio admittendis diligenter cognoſcito.* Aſſidebit]*id eſt,manebit ad eam portam in loco ſancto,ubi panem faciei ſive propoſitionum comedet ex lege, Levit.24.9.* 4 Quapropter] *videlicet quia non licebat ingredi porta templi, ut modò dictum eſt.* Portæ Aquil.]*atrii ultimi quod junctũ erat ſepto templi,ut expoſitum eſt ſuprà 41.* In conſpectu] *id eſt,intra ſeptum,quod ab atrio diviſum erat periſtyliis.* Vidi] *id eſt, nubem quæ implebat templum percepi per feneſtras templi: ſynecdoche.* Procidi] *ut ſuprà 1.28.hac autem narratione tranſitus comparatur ad alios ſacerdotum ordines.* 5 Leges aditus]*id eſt,pertinentes ad perſonas acceſſuras templum, & earum jura; quæ duo ad cognitionem quidem ſacerdotis ſummi pertinent, ut modò dictum eſt; ſed non obſcurè in ſequentibus præſcribuntur.* 6 Et indicito] *hac denuntiatione inſtauraturus ordinem Eccleſiæ Deus primùm Jiſraëlem totum increpat impietatis nomine, tribus verſib.deinde Ithamaris poſteros*

capite minuit, quia ſeſe accommodaverant ad libidinem Jiſraëlitarum, verſ.9.& quinq; ſequentibus; poſtremò Tzadoki poſteros confirmat, ut meminimus in ver.1. 7 Alienigenas] id eſt, conſtituiſtis ineptos ſacerdotes, & alienos a me ſive infidelitate cordis, ſive præputio carnis infidelitatis ſigno. Nam hæc duo ſunt alienorum a Deo genera; quæ Jiſraëlitæ quidem inſtituerant inde a temporibus Schelomonis & Jarobhami; Judæi verò ab Achazi tempore, ut ex Chizkijæ & Joſchijæ hiſtoria conſtat. 9 Ullus alienigena] hujus legis gradus elegantiſſimi ſunt tres: primus, impios omnino arceri a ſacris, hoc verſu; ſecundus, miniſtros legitimos qui in firmitate fuerint traducti in communia peccata loco movendos eſſe, & quamvis reſipiſcant capite minuendos, uſque ad verſ.15. tertius integros & conſtantes in fide a Deo confirmari in ſuis officiis, ver.15.& 16. vide 2.Reg.23,8.& ſequentibus. 11 Nam erunt] id eſt, accenſebuntur infimis Levitarum miniſteriis, ex ſacerdotibus effecti Levitæ populariumq; ſuorum ad miniſtri. 15 Sacerdotes] tertius gradus, ut diximus in ver.9. Filii Tzadoki] quibus ſacerdotium perpetuum fuerat promiſſum inde a Pinchaſo, Num.25.12.& 13. confirmatum, 1.Schem.2.30. ex parte præſtitum, 1.Reg.2.26.& amplius effectum, 2.Reg.23. Qui obſervarunt] convenienter cum benedictione Moſchis, Deut.33.9.& ſequent. Appropinquabunt] ut ſuprà 40.45. Adipem & ſang.] id eſt, ſacrificia juſta ex ritu legitimo, quo adeps & ſanguis cedebant Deo, Levit.3.16.& ſequente. 16 Ipſi accedunto] tranſitio ad alteram partem de legibus ſacerdotii, quæ omnes cum lege Moſchis comparandæ ſunt. 18 Ulla reſudat.] qualia ſunt veſtimenta lanea, quarum meminit præcedente verſu. 19 Sanctificent] vide infrà 46.20. 20 Caput quoque] id eſt, neque radunto prorſus, neque ſtudioſè alunto cæſariem; ſed modeſtiam colunto, & mediocritatem præ ſe ferunto. 26 Septem dies] quibus habebitur impurus ex mortuo, ſecundùm analogiam Nazaræorum, Num.6.9. 27 Peccatum] id eſt, oblationem pro peccato. 28 Quod eſto] videlicet ſacrificium pro peccato cujus modò meminit, aliaq; ſacrificia, συνεκδοχικῶς, ut exegeſis demonſtrat ſequentium verſuum.

CAPUT XLV.

Deus conſtituto templo ſuo & cultu ſacro, in eadem viſione pergens novam Reipublicæ & Eccleſiæ totius formam per Chriſtum inſtituendam figurat primùm generali diſtributione terræ, deinde publicis & privatis principum populariumq; officiis ordinariis & extra ordinem erga Deum & homines; & certis prærogativis tum in Eccleſia tum in ſortitione terræ attributis Principi, æquitatem ipſi imperat: ritum & locum ſacrificiorum abluendorum inſtituit: præſtantiam terræ adumbrat rivo benedictionum ſuarum fœcundante ipſam; terminos ipſius circumſcribit; ſortes tribubus aſſignat, & ſtatuit civitatis formam.

[a] Heb. *facietis ut accidat terra.*

[b] Heb. *ſanctitatem: ſic deinceps.*

[c] Heb. *longitudinem.*

1 CùM autem [a] ſortiemini terram 'in poſſeſſionem, 'offertote oblationem Jehovæ [b] ſanctam ex ipſa terra, [c] longam vicies quinquies mille *cubitorum* longitudine, & latitudine decies mille; ſancta eſto in toto termino ſuo circumquaq;.

2 Eſto ex hoc *ſpatio* 'in locum ſanctum, 'quingentorum *cubitorum* per quingentos *cubitos* quadratus *locus* circumquaque; & quinquaginta cubitorum 'ſuburbium eſto eis circumquaque:

3 Ita ut demenſura hac *quam* menſus fueris, *id eſt*, longitudine vicies quinquies mille, & latitudine decies mille *cubitorum*; in eo inquam *ſpatio* ſit 'ſanctuarium & ſanctum ſanctorum.

4 Sanctum e terra illud eſt, ſacerdotum adminiſtrorum ſanctuarii eſto qui appropinquant ad miniſtandum Jehovæ: 'ut ſit eis locus pro domibus, & ſanctus locus pro ſanctuario.

5 Quinquies verò & vicies mille cubitorum longitudo & decies mille latitudo; 'ſimiliter eſto Levitis in jus poſſeſſionis, 'ipſis miniſtris domus '*miniſtrantibus in* 'viginti [d] cellarum ordinibus.

[d] Heb. *cellis.*

6 In juſtam autem poſſeſſionem 'civitatis datote quinquies mille cubitos latitudine, & longitudine vicies quinquies mille ex adverſo 'oblationes [e] ſanctæ ' pro tota domo Jiſraëlis eſto.

[e] Heb. *ſanctitatis.*

7 'Ipſi autem Principi 'ab hac & ab illa *parte* 'oblationis ſanctæ & juſtæ poſſeſſionis civitatis [f] ante oblationem ſanctam & ante juſtam poſſeſſionem civitatis a latere Occidentis *portio* Occidentem verſus, & a latere Orientis *portio* Orientem verſus; prout 'longitudo ex adverſo uniuſcujuſq; 'iſtarum partium *porrigetur* a 'termino Occidentis ad terminum Orientem verſus;

[f] Heb. *in conſpectu.*

8 Ipſi, *inquam*, *portio* hujus terræ eſto in jus poſſeſſionis apud Jiſraëlem; 'ut non opprimant ampliùs principes mei populum meum, ſed terram 'reddant domui Jiſraëlis per tribus ipſorum.

9 'Sic ait Dominus Jehova, 'ſatis eſto vobis principes Jiſraëlis, violentiam & vaſtationem amovete, juſq; & juſtitiam exercete; tollite 'depulſiones veſtras a populo meo, dictum Domini Jehovæ.

10 Lances [g] juſtæ; & Epha juſtum, & Bath juſtum eſto vobis.

[g] Heb.juſti-tiæ.Levit.19 36.& ſeq.

11 'Epha & Bath ſummæ unius eſto, ut capiat decimam' Chomeris Bath; & decimam Chomeris Epha *capito*, ad ipſum Chomerem eſto ſumma cujuſq;.

12 'Similiter *ad* ſiclum viginti obolorum; vicenûm ſiclorum *numi*, vicenûm quinûm ſiclorum *numi*, quindenûm ſiclorum *numi*, 'ipſius minæ *ſumma* eſto vobis.

13 'Hæc oblatio *eſto* quam offeretis; ſextam Ephæ e Chomere tritici, ſimiliter ſextam offeretis Ephæ e Chomere hordei:

14 Statutum autem de oleo (Bathus *enim eſt* menſura olei) decimam Bathi e 'Coro *vel* Chomere decem Bathorum; nam decem Bathorum *eſt* Chomer:

15 Parvam verò pecudem e grege, unam de ducentenis, 'ex irriguis *paſcuis* Jiſraëlitarum in munus & in holocauſtum, & in euchariſtica; ad expiationem faciendam pro ipſis, dictum Domini Jehovæ.

16 Totus populus terræ [h] cenſentor in 'oblatione hac, 'cum Principe in Jiſraële.

[h] Heb.ſun

17 Nam [i] Principi incumbet *dare* holocauſta cum munere & libamine diebus feſtis, noviluniiſque, & ſabbathis, in omnibus ſolennitatibus

[i] Heb.ſup Principe

tatibus domus Jiſraëlis : ipſe parato peccatum cum munere, & holocauſtum atque euchariſtica, ad expiationem faciendam pro domo Jiſraëlis.

18 Sic ait Dominus Jehova, primo *menſe*, primo *die* menſis [k] ' accipiens offerto juvencum [l] ſubrumum integrum; quo purges ſanctuarium:

[k] Heb. *accipito*: ut Exod. 25.2.

[l] Heb. *filium bovis*.

19 Accipienſque ſacerdos de ſanguine [m] 'catharmatis hujus, indet poſti domus & quatuor angulis 'diazomatis, altari; atque poſti, portæque atrii intimi.

[m] Heb. *peccati*.

20 Similiter quoque facito ſeptimo die ejuſdem menſis, nomine cujuſvis errore peccantis, & nomine fatui; ut expietis domum.

21 Primo *menſe*, quarto decimo *die* menſis eſto vobis Paſcha : feſto ſeptem dierum azymi [n] comeduntor.

Exod. 23.15.

[n] Heb. *comeditor*: *imperſonaliter*.

22 'Et parato Princeps ipſe die illo pro ſe & pro toto populo terræ; juvencum peccati.

23 Et ſeptem diebus ipſius feſti parato holocauſtum Jehovæ ſeptenûm juvencorum, & ſeptenûm arietum integrorum in diem, ſeptem diebus illis; hoſtiamque pro peccato hircum caprarum in diem:

24 Munus verò Epham in juvencum, & Epham in arietem parato ; ac olei hinem in Epham.

25 Septimo *menſe*, decimo quinto *die* menſis in feſto illius parato hujuſmodi ſeptem illis diebus: æquè peccatum, æquè holocauſtum, & æquè munus, ac æquè oleum.

Num. 29.12. *& ſeq.*

CAPUT LXVI.

1 'SIC ait Dominus Jehova, porta ' atrii interioris quæ ſpectat Orientem eſto clauſa ſex diebus [a] profeſtis ; 'die verò ſabbathi aperitor, & die novilunii aperitor:

[a] Heb. *operis*.

2 Ut adveniens Princeps viâ veſtibuli ipſius portæ foris conſiſtat ad poſtem ipſius portæ, dum parabunt ſacerdotes holocauſtum ipſius, & euchariſtica ipſius, & poſtquam incurvaverit ſe in limine ipſius portæ abeat : porta verò non clauditur uſque veſperam;

3 Ut incurvent ſe populus terræ *ad* oſtium portę illius, ſabbathis & noviluniis coram Jehova.

4 ' Holocauſtum autem quod oblaturus eſt Princeps Jehovæ; eſto die ſabbathi ſex agnorum integrorum, & arietis integri:

5 Munus verò Ephæ in arietem, & in agnos munus [b] prout donatum fuerit manui ipſius; & oleum hinis in Epham.

[b] Heb. *donatio manus ipſius*: ut Deut. 16.17. *& infra ver.* 11.

6 'Die autem novilunii, juvencum [c] ſubrumum quemque integrum : & ſex agnos ac arietem, integri ſunto:

[c] Heb. *filium bovis*.

7 Ephę quoque in juvencum, & Ephæ in arietem parato munus; & in agnos prout aſſequuta fuerit manus ejus: & oleum hinis in Epham.

8 'Veniens autem Princeps, viâ veſtibuli ejuſdem portæ venito ; & eâdem viâ ſuâ abito.

9 Sed cùm veniet populus terræ ante Jehovam in ſolennitatibus; qui venerit viâ portæ Aquilonalis ad incurvandum ſe, abito viâ portæ meridianæ, & qui venerit via portæ meridianæ, abito via portæ Aquilonem verſus: non revertitor via portæ quâ venerit : ſed e regione illius abeunto.

10 ' At princeps inter eos, cùm advenient, advenito; & cùm abibunt, [d] abeat ipſe cum comitatu ſuo.

[d] Heb. *abeunto*, *nempe* ipſe & comites.

11 Denique in feſtis & in ſolennitatibus eſto munus Epha in juvencum, Ephaque in arietem; in agnos autem prout donatum fuerit manui ejus, oleumque hinis in Epham.

12 Quòd ſi parabit Princeps ' voluntarium, holocauſtum aut euchariſtica, voluntariè Jehovæ; tum aperiet ei *ſacerdos* portam quæ ſpectat Orientem, ut faciat holocauſtum ſuum, & euchariſtica ſua quemadmodum facit die ſabbathi : poſtea abibit, & claudet ſacerdos portam poſt abitum ejus.

13 Prætetea agnum [e] anniculum integrum parato holocauſtum in diem, Jehovæ; [f] unoquoque manè parato illum:

[e] Heb. *filium anni ſui*.

[f] Heb. *manè manè*: *ſic deinceps*.

14 Et munus adhibeto ipſi unoqnoque manè ſextam Ephæ, & olei tertiam hinis ad conſpergendum ſimilam : munus Jehovæ ſtatutis [g] perpetuis jugiter.

[g] Heb. *ſeculi*.

15 Ita parabunt agnum, & munus, & oleum unoquoque manè; holocauſtum juge.

16 'Sic ait Dominus Jehova, ſi dederit Princeps donum alicui e filiis ſuis, poſſeſſio ejus eſt, filiorum ipſius eſto: juris ipſorum eſt poſſeſſione.

17 Sin autem dederit donum de poſſeſſione ſua ulli e ſervis ſuis, 'erit quidem illius uſque ad 'annum libertatis, quamvis ceſſet *ſervire* ipſi Principi : veruntamen 'poſſeſſio ipſius eſt, ipſorum filiorum ejus eſto.

18 Ut non accipiat Princeps de poſſeſſione populi, oppreſſione deturbando eos die jure poſſeſſionis ipſorum: de jure ſuo poſſeſſionem tradet filiis ſuis, ut non diſpergantur populus meus, ullus de jure poſſeſſionis ſuæ.

19 'Poſtea duxit me per ' aditum qui eſt in latere portæ, ad ſacerdotes, in cellas [h] ſanctas ſpectantes Aquilonem verſus: ubi ecce ' locus erat in duobus lateribus ejus Occidentem verſus:

[h] Heb. *ſanctitatis*.

20 Et dixit ad me, hic *eſt* locus ubi elixant ſacerdotes reatum & peccatum : ubi coquunt munus, ut non efferant in 'atrium exterius ' ad ſanctificandum populum.

21 ' Tum educens me ad atrium exterius fecit ut tranſirem in quatuor angulos atrii : ecce autem [i] atrium in unoquoque angulo ipſius atrii.

[i] Heb. *atrium in angulo ipſius atrii, atrium in angulo ipſius atrii*.

22 In quatuor angulis iſtius atrii atria erant [k] caminata, quadraginta cubitorum longitudine, & triginta latitudine : menſura eadem ipſis quatuor angularibus.

[k] Heb. *fumacia*; *ſive vaporaria*.

23 In quibus quatuor [l] 'popina erat circumquaque; quæ quidem [m] focis inſtructa erat ſub ipſis popinis circumquaque:

[l] Heb. *orda*.

[m] Heb. *elixantibus facta*.

24 Et dixit ad me, *in* his eſt locus [n] poparum; ubi elixant miniſtri domus ſacrificium populi.

[n] Heb. *elixantium*, *id eſt*, *victimariorum* συνεκδοχικῶς.

CAPUT XLVII.

1 'POSTEA reduxit me ad oſtium ' domus, ubi ecce ' aquas exeuntes [a] ex inferiore parte liminis domus Orientem verſus; nam frons domus Orientalis erat : & aquæ

[a] Heb. *de ſublimine*.

aquæ deſcendebant infernè a latere domus dextero, ab Auſtrali parte altaris.

2 Inde educens me via portæ Aquilonem verſus, circumduxit me via extima ad portam ʼextimam, via quæ ſpectat Orientem : ubi ecce aquæ [b] manabant tanquam e phiala a latere dextro.

3 Cumque progreſſus vir ille ad Orientem cum linea in manu ſua, menſus eſſet mille cubitos; traduxit me per aquas illas, ʼ aquas [c] talares.

4 Poſtea menſus iterum mille; traduxit me per aquas illas, aquas [d] genua pertingentes: rurſus menſus mille, traduxit me aquis [e] lumbos pertingentibus.

5 Eo denique menſo mille, torrens fuit quem non potui tranſire; quia altæ erant aquæ, aquæ enatandæ, torrens qui tranſiri non poſſet.

6 ʼ Cùm itaque dixiſſet ad me, vidiſtíne, fili hominis? ʼdeducens me collocavit me in ripa ipſius fluminis.

7 Me autem reverſo, ecce in ripa fluminis arbores magnas valde hinc & inde:

8 Et dixit ad me, aquæ iſtæ ʼ procedunt in Galilæam primùm, & deſcendunt in campeſtria: tum veniunt ʼ ad mare, & in ipſum mare exoneratis eis ʼcurantur aquæ ipſius.

9 Ita fit *ut* omnis [f] animans quæ repit; quocumq; perveniunt ʼ flumina, vivat, & ſit multitudo piſcium ampla valde : nam venientibus illuc aquis iſtis curantur & vivunt, ʼquocunque pervenit hoc flumen:

10 Fitque ut ſtent juxta illud ʼ piſcatores a ʼ Hhengedi uſque ad fontem ʼ Hheglajimorum, [g] locus ſunt expandendis plagis : in ſpeciem ſuam eſt multitudo piſcium eorum par multudini piſcium maris magni, copioſa valde:

11 ʼ Cœnoſorum ejus, *inquam*, & paluſtrium *locorum* ejus; quę non curabantur, ſali attributa erant.

12 Ad flumen autem aſſurgunt in ripa ejus hinc & inde omnes arbores [h] eſculenti fructus, quarum folia non decidunt, & quarum fructus non conſumuntur, menſibus ſuis, [i] præſtantiſſimos fructus edunt; quia aquæ earum e ſanctuario prodeunt, ideò ſunt fructus earum cibo, & folia earum curationi.

[b] Heb. *phialabant, ut ita dicamus.*

[c] Heb. *plantarum.*

[d] Heb. *aquas genuum.*

[e] Heb. *lumborum.*

[f] Heb. *anima vivens.*

[g] Heb. *expanſio: ut ſuprà* 26.5.

[h] Heb. *eſcæ.*

[i] Heb. *primogenita proferunt: vide Ijob.* 18.13. *& Jeſchahh.* 15.3.

13 ʼSic ait Dominus Jehova, hic terminus *eſt* quo poſſeſſores conſtituetis vos hujus terræ per duodecim tribus Jiſraëlis; Joſepho ʼ funiculis *duobus attributis*:

14 Ut poſſideatis eam [k] unus æquè ac alter, quam ſublata manu mea *juravi* me daturum majoribus veſtris; prout acciderit terra hæc vobis in poſſeſſionem.

15 Hic ergo terminus *eſt* terræ in latere Aquilonali; a ʼ mari magno ʼvia Chethlonis [l] Tzedadum uſque:

16 ʼChamath, ʼ Berotha, ʼ Sibrajima, ʼ quæ ſunt [m] incluſa termino Damaſci, & incluſa termino Chamathæ; pagi ʼ mediani qui adjacent termino Chavranis.

17 Ita eſt terminus a mari ʼChatzar-hhenon terminus Damaſci, & [n] qui maximè Aquilonalis eſt, terminus Chamathæ: atque hoc latus Aquilonale.

18 Latus autem Orientis [o] a ʼ Chavrane & a Damaſco, & a Gilhhade, & a terra Jiſraëlis, ʼ*terrâ* Jardenis, a termino *hoc* ad ʼmare Orientale metiemini: atque hoc latus Orientem verſus.

19 Latus verò Auſtrale meridiem verſus a ʼTamare uſque ad ʼ aquas contentionum Kadeſchi *latus* poſſeſſionis ad mare magnum; atque hoc latus meridianum Auſtrum verſus.

20 Deniq; latus [p] Occidentis, mare magnum a termino *hoc* uſque ex adverſo ʼ aditus Chamathæ : hoc latus eſt Occidentis.

21 ʼPartiemini autem terram hanc vobis per tribus Jiſraëlis.

22 Eſto autem ut ſortiamini eam in poſſeſſionem vobis & peregrinis qui peregrinantur [q] inter vos, qui genuerunt filios inter vos: & ʼſunto vobis ut indigena in filiis Jiſraëlis, vobiſcum accidant in poſſeſſionem inter tribus Jiſraëlis.

23 Quamobrem eſto in ea tribu qua cum peregrinatur peregrinus; ut ibi tribuatis poſſeſſionem ejus, dictum Domini Jehovæ.

[k] Heb. *vir ut frater ſuus.*

[l] Heb. *ad ingreſſum Tzedadi.*

[m] Heb. *inter terminum Damaſci & inter terminum*

[n] Heb. *Aquilonis ad Aquilonem.*

[o] Heb. *de inter Chavranē, & de inter Damaſcum, & ſic deinceps.*

[p] Heb. *maris.*

[q] Heb. *in medio veſtri: ſic deinceps.*

CAPUT XLVIII.

1 ʼ HÆC autem *ſunt* nomina tribuum : ʼab extremitate verſus Aquilonem [a] ſecundum viam Chethlonis, aditus Chamathæ, Chatzar-hhenanis termini Damaſci, Aquilonem verſus, ſecundum Chamatham, (hæc enim ſunt ʼ ei latus Orientale & Occidentale) Danis *tribus* una:

2 Juxta terminum autem Danis, a latere Orientali uſque ad latus [b] Occidentis; Aſcheris una:

3 Et juxta terminum Aſcheris, a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis; Naphtali una:

4 Et juxta terminum Naphtali, a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis; Menaſchis una:

5 Et juxta terminum Menaſchis, a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis; Ephrajimi una:

6 Et juxta terminum Ephrajimi, a latere Orientis uſque ad latus Occidentis; Rëubenis una:

[a] Heb. *ad manum ſive latus: ſic deinde eodem verſu.*

[b] Heb. *ad mare: ſic deinceps*

7 Et juxta terminum Rëubenis, a latere Orientis uſque ad latus Occidentis; Jehudæ una:

8 Juxta terminum verò Jehudæ, a latere Orientis uſque ad latus Occidentis; eſto ʼoblatio illa quam oblaturi eſtis vicies quinquies mille *cubitorum* latitudinis, ʼ longitudinis verò ut una ʼ reliquarum portionum a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis, in cujus medio ſit ʼ locus ſanctus.

9 Oblatio illa quam oblaturi eſtis Jehovæ, longitudine vicies quinquies mille & latitudine decies mille *cubitorum*.

10 Horum autem erit hæc oblatio [c] ſancta, nempe ſacerdotum, *ampla* ʼ Aquilonem verſus vicies quinquies mille, & occidentem verſus latitudine vicies mille cubitorum; & Orientem verſus latitudine decies mille, verſus Meridiem verò longitudine vicies quinquies mille cubitorum, in cujus medio erit ſanctuarium Jehovæ.

11 Sacerdotum, quiſquis ſanctificatus fuerit e ʼ filiis Tzadoki, qui obſervarunt obſervationem

ſupra 45.

[c] Heb. *ſanctitatis: ſic deinceps.*

onem meam; qui non errarunt errantibus [d] Jiſraëlitis, quemadmodum errarunt alii Levitæ:

d Heb. *filiis Jiſraëlis.*

12 Erit, inquam, iſtorum collativa ex oblatione terræ, res ſancta ſanctarum; adjacens termino Levitarum.

13 Levitarum autem ex adverſo termini ſacerdotum vicies quinquies mille cubiti longitudine, & latitudine decies mille; omnis longitudo vicies quinquies mille, latitudo verò decies mille *cubitorum*.

14 ('Non autem vendent ex eo, neq; permutabit *quiſquam*, neque transferet primitias terrę; quia [e] ſancta eſt Jehovæ)

Levit.25.34

e Heb. *ſanctitas.*

15 Quinquies verò mille *cubitorum ſpatium* reliquum in latitudine, in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* [f] commune eſt 'civitati ad habitationem & ad ſuburbia; in cujus medio erit ipſa civitas:

f Heb. *prophanum: vide Deut.20.6.*

16 Cujus hæ ſunt dimenſiones, latus Aquilonis quater mille quingentorum, & latus Auſtri quater mille quingentorum; & a latere Orientis quater mille quingentorum, latus verò Occidentis quater mille quingentorum *cubitorum.*

17 Sic erit 'ſuburbium civitati, Aquilonem verſus ducentorum quinquaginta, & Meridiem verſus ducentorum quinquaginta; & Orientem verſus ducentorum quinquaginta, ac Occidentem verſus ducentorum quinquaginta cubitorum.

18 Et quod reliquum erit in longitudine ex adverſo oblationis ſanctæ, *id eſt*, decies mille *cubiti* Orientem verſus, & decies mille Occidentem verſus, quod erit ex adverſo oblationis ſanctæ; ejus proventus ſit in cibum 'miniſtris civitatis:

19 Ut miniſter quiſque civitatis, ex omnibus tribubus Jiſraëlis, miniſtrent 'ei.

20 Totam hanc oblationem 'vicies quinquies mille *cubitorum* per vicies quinquies mille *cubitos*, quadratam; offeretis oblationem ſanctam cum juſta poſſeſſione civitatis.

21 Quod autem reliquum erit Principi ab hac & ab illa *parte* oblationis ſanctæ & juſtæ poſſeſſionis civitatis, 'in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* oblationis uſque ad terminum Orientem verſus, & ab Occidente in fronte vicies quinquies mille ſecundum terminum Occidentis ex adverſo *harum* portionum, Principis eſto; ita erit oblatio ſancta & ſanctuarium domus in medio illius:

22 'Et inde a juſta poſſeſſione 'Levitarum, juſtaque poſſeſſione civitatis, interjecta *poſſeſſioni* quæ Principis erit: id quod inter terminum Jehudæ & terminum Binjaminis *erit*, Principis eſto.

23 Reſiduum verò tribuum; a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis, *tribus* Binjaminis una:

24 Et juxta terminum Binjaminis, a latere Orientem verſus uſq; ad latus Occidentis; Schimhhonis una:

25 Et juxta terminum Schimhhonis, a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis; Jiſſaſcaris una:

26 Et juxta terminum Jiſſaſcaris, a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis; Zebulunis una:

27 Et juxta terminum Zebulunis, a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis; Gadis una:

28 Et juxta terminum Gadis, ad latus Auſtrale meridiem verſus; ibi erit terminus 'a Tamare, *ad* aquas contentionis Kadeſchi, ad 'torrentem, ad mare magnum.

29 Iſta *eſt* terra quam ſortiemini inde a torrente, pro tribubus Jiſraëlis; & iſtæ ſunt diſtributiones earum, dictum Domini Jehovæ.

30 'Hi autem *ſunt* exitus civitatis; a latere Aquilonis, quater mille quingentorum cubitorum menſura.

31 Portæ verò civitatis de nominibus tribuū Jiſraëlis *erunt*, portæ tres Aquilonem verſus; porta Reübenis una, porta Jehudæ una, porta Levi una;

32 Et in latere Orientem verſus *cubitorum* quater mille quingētorum, ſimiliter portę tres; nempe porta 'Joſephi una, porta Binjaminis una, porta Danis una:

33 Et lateris Auſtrum verſus, quater mille quingentorum *cubitorum* menſura, & portæ tres; porta Schimhhonis una, porta Jiſſaſcaris una, porta Zebulunis una:

34 Lateris Occidentem verſus quater mille quingenti *cubiti*, quorum portæ tres: porta Gadis una, porta Aſcheris una, porta Naphtali una.

35 Ambitus decies octies mille cubitorum: nomen verò civitatis [g] deinceps *futurum eſt*, ibi Jehova.

g Heb. *ab eo die.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Altera hæc pars viſionis, adumbrans perfectiſſimam Eccleſiæ inſtaurationem & conſtitutionem per Chriſtum, ut diximus ſuprà 40.1. in duas partes universè diſtribuenda eſt: quarum una eſt* ἔκθεσις *ſive propoſitio generalis & ſumma diſtributionis terræ, uſque ad verſ.9. altera,* ἐξήγησις *ſive explicatio ſingularis rerum comprehenſarum propoſitione ſumma, inde ad finem prophetiæ. Summa itaque propoſitio primùm ſortes tribuum ſingularum perſtringit, ſtatim in principio; deinde nominatim excipit certam agri portionem in partes quatuor dividendam: ità ut pars ejus ad domum Jehovæ & ſacerdotes pertineat, quatuor primis verſibus; pars ad Levitas, verſ.5. pars ad populum totum communiter, verſ.6. pars ad Principem, verſ.7. & 8. quæ omnia deinde ſuis locis explicantur. Atque hæc quidem diſtributio tota planè differt ab ea quæ priùs partim per Moſchen, partimq; per Jehoſchuhham effecta fuerat; denique totus ordo & civilis & Eccleſiaſticus novus inſtituitur; tum ut Propheta populares ſuos doceret veterem illam formam interituram eſſe, & fuiſſe tantùm introductionem ſpei meliorum; tum verò ut oſtendat omnia in Chriſto nova effecta eſſe, etſi propter ruditatem populi & communem hominum infirmitatem auguſta illa inſtauratio typis Eccleſiæ priſcæ adumbratur.* In poſſeſſionem] *ſingulis videlicet tribubus aſſignandam: ut ſit infrà 48.* Offertote oblat.] *id eſt, conſecrate, prout oblationes conſecrabantur Domino:* κατάχρησις. 2 In locum] *id eſt, pro ſtructura loci ſancti, qui delineatus eſt ſuprà 40. & 41. & circumſcriptus, ſuprà 42.15. & ſequentibus.* Quingentorum] *in longitudinem videlicet per quingentos latitudinis: ſimilem loquuti-*

quutionem,vide infrà 48.20. Suburbium]id eſt,area circumjacens,pura & vacua omni ædificio & cultura:
ſic infrà 48.17. 3 Sanctuarium]id eſt,locus ſanctus,qui definitus eſt præcedente verſu. 4 Ut
ſit eis]id eſt,ut ſpatium illud totum conſervetur integrum domicilio Dei & ſacerdotum ejus. 5 Similiter]
ut eadem menſura modò attributa eſt ſacerdotibus. Ipſis miniſtris] emphatica diſtinctio Levitarum,
qui inſtaurationis tempore judicio Eccleſiæ comprobati fuerint & in miniſterium recepti, eos hac ſorte
uſuros eſſe. Nam alii etiam poſt reverſionem Babylonicam recuſati ſunt, Hhezra 2.& alii exauctorati
propter ſcelera ſua,ut Nechem.13.quam puritatem multo ampliùs deſiderari in Eccleſia Chriſti his verbis
Propheta docet. Miniſtrantibus] id eſt,janitores, cantores,& adminiſtros ſacrorum agentibus in domo
Dei ad ſacerdotum manum.Hæc enim tria fuerunt officia Levitarum,ut monuimus ſuprà 40.44.& ſequentibus.
Viginti cell.]id eſt,in omnibus ipſorum ſtationibus, ubicunq; legitimè præſtare officia ſua poterant
in domo Dei. Fuerunt autem harum ſtationum ordines viginti, ut facile eſt cuivis hac ratione colligere;
in domo Dei ambitus maximus unicam habebat portam,atria verò populi & Levitarum communia
(quæ tria erant numero) portas ternas: ſic ad Levitas in univerſum per decem portas miniſterium pertinebat.
Singulæ autem portæ ſua habebant veſtibula, quorum interventu bini cellarum ordines efficiebantur:
ſic ergo portis decem fuerunt viginti cellarum ordines,in quibus Levitæ muſici,janitores, & adminiſtri conſiſtebant
ad ſua officia comparati. 6 Civitatis] id eſt, urbis metropolitanæ, quæ deſcribitur infrà
48.15.& quinque ſequentibus, & in fine ejuſdem capitis. Oblationis]ut ſuprà verſ.1. Pro tota
domo]id eſt,quia hæc regia futura eſt, communis omnium tribuum eſto. Propterea etiam in vicos duodecim
dividitur,& ſingulæ portæ ſuæ tribui aſſignantur,infrà 48.31.& ſequentibus. 7 Ipſi autem] deſcriptio
portionis ad Principem pertinentis,ut diximus ſuprà in ver.1. Ab hac] id eſt,utrinque ab Occaſu
& Ortu, ut ſequentia verba explicant. Oblationis]id eſt,illorum vicies quinquies mille cubitorum,
qui ſacerdotibus, Levitis,& communi ſuprà fuerunt aſſignati. Longitudo] videlicet duplicis illius
portionis attributæ Principi.quaſi dicat, alas duas circumjacentes quadratum illud ſpatium (quod oblationem
Propheta nominavit)ſive duos illos tractus ab Ortu & Occaſu ſitos quàm longè & latè patebunt obtinebit.
Ac latitudo quidem certa & definita eſt vicies quinquies mille cubitorum,prout erat latitudo oblationis
quam ſacerdotes Levitæ & communitas obtinebant, a tribu Jehudæ ad tribum Binjaminis uſque:
longitudo verò indefinita relinquitur, quia Propheta oſtendit eam utrinque ab extremitate oblationis illius
ad extremos totius terræ terminos per eandem latitudinem vicies quinquies mille cubitorum pervenire: hoc
eſt (ut Geometricè loquamur) aream vicies quinquies mille cubitos latam ab extremitate Orientali terræ
ad Occidentalem ὀρθογράμμως regionem totam dividere inter tribum Jehudæ & Binjaminis; qua in media
area rectum quadrum vicies quinquies mille cubitorum ad oblationem & poſſeſſionem civitatis exceptum
eſt; latera verò utrinque adjudicantur Principi, quacunque fuerint longitudine. Iſtarum part.]
trium comprehenſarum in oblatione. Termino Occid.] qui in latere quidem Occidentali portionis
principalis pertinet a mari magno ad finem Occidentalem quadri,in Orientali verò percurrit a fine Orientali
quadri uſque ad extremum terræ. 8 Ut non opprim.] ætiologia novæ iſtius diſtributionis, μεταβατικὴ
ad ſequentem locum de civilibus officiis. Reddant]id eſt,ademptam popularibus reſtituant,& reſtitutam
ſervent,ut ſequens verſus explicat. 9 Sic ait]ſecunda hæc pars (ut antè in verſ.1.diximus)
propoſitionem ſummam ſigillatim explicat ὕϛερον πρότερον. Primùm enim juſtum & legitimum uſum tum
civilem,tum Eccleſiaſticum hujus diſtributionis exponit, uſque ad caput 47.deinde verò præſtantiam terræ
demonſtrans,minutatim explanat ſingularem omnium ſortem,ad finem uſque Prophetiæ. Ac in juſto quidem
legitimoq; uſu ponuntur duo,civilis adminiſtratio,uſque ad verſum 13.& Eccleſiaſtica, ad finem uſque
ſequentis capitis. Satis eſto]id eſt,contenti eſtote hac portione dupla quæ attribuitur vobis. Depulſiones]
quibus populum meum depuliſtis ex hæreditate ipſius & tyrannica violentia, & fraude, quæ æquè Principi
ac popularibus omnibus interdicitur, verſibus ſequentib. 11 Epha]id eſt, ne ullo pacto menſuras
juſtas minuitote. De Epha autem vide Exodi 16.37.de Batho verò 1.Reg.7.26. Chomeris] tantundem
aridorum capientis, quantum liquoris capit Corus: vide Levit.27.16. 12 Similiter]id eſt,una pariter
eſto lex nomiſmatis & ponderum, æquè ac menſurarum; ut omnia nomiſmata pendantur ad juſtam
rationem ſicli,quæ hîc præſcribitur: ut Exod.30.13. Hunc autem locum (utcunque interpretentur Hebræi)
ſic omnino accipiendum eſſe ut fecimus res ipſa loquitur: maximè cùm illi minam conſtare dicant ex
ſexagenis ſiclis, abutentes hoc loco imperitiſſimè,& ignorantes ipſam ſcripturæ interpretationem quam demonſtravimus
1.Reg.10.17. Ipſius minæ]ſive pondo, ut ibidem interpretati ſumus ex ſecundi Chro.9.16.
13 Hæc oblatio]hac deſcriptione juris Eccleſiaſtici (ut diximus in verſ.9.)exponuntur officia primùm
ordinariarum oblationum pro Eccleſia exhibendarum a populo & a Principe diebus profeſtis,feſtis,& ſolemnitatibus,
uſque ad verſ.16.capitis ſeq.deinde verò leges humanorum munerum, uſque ad verſ.19. ac poſtremò
ritus & locus parandis eis attributus,ad finem uſque capitis 46.ſenſus eſt, cautum quidem fuerat lege Num.
28.& 29.ut populus offerret quod ad juge ſacrificium pertinebat,& ordinaria omnia: ſed quia rebus præciſè
minimè taxatis multa inordinatè ſolent evenire;propterea placuit Deo pro modo facultatum oblationes ſingulis
imperare,ut his verſib.definitur: nempe ut rei triticeæ ſexageſima, oleariæ & vinariæ centeſima, pecuariæ
ducenteſima offeretur Deo. 14 Coro]de quo 1.Reg.4.21. 15 Ex irriguis]id eſt,bene paſtam,
ac nullo vitio laborantem, Levit.22.18.& ſequentibus. Hæc autem duo membra ἀναλόγως ad alia genera
pertinere liquidorum & animantium aptarum ſacrificiis docet verſus decimi tertii comparatio. 16 Oblatione
hac]muneris,holocauſti, & euchariſticorum,quæ dicta ſunt præcedente verſu. Cum principe] cujus
oblatio definitur univerſè primùm,ſequente verſ.deinde ſpeciatim illuſtratur, ad finem uſque capitis: ac
poſtremo offerendi ratio Principi populoq; præſcribitur,uſque ad ver.16.capitis ſeq. 18 Accipiens offer.]
apoſtrophe ad Principem. 19 Catharmatis]i.ſacrificii oblati ad purgandum ſive purificandum. Diazomatis]
vide ſuprà 43.14.Hæc autem cæremonia tota ſingularis eſt,neque docetur lege:ut ſequentia indica.
22 Et parato]confer cum Num.28.19.& ſequentibus.

IN CAPUT XLVI.

1 Sic ait] Jam exponit Deus rationes & ritus in offerendis ſuperioribus ſacrificiis a Principe populóque
obſervandos, ut diximus ſuprà 45.16. Atrii interioris] id eſt, intimi, ubi erat altare holocauſti: vide
ſuprà 40.44. Die verò] id eſt, diebus feſtis, ſynecdochicè. 4 Holocauſtum] longè ampliùs quàm
imperabatur lege, Num. 28. 9. 6 Die autem] oblatio minor quàm imperabatur lege, Num. 28. 11.
8 Veniens autem] ritus accedentium domum Dei: quo porta Orientalis atriorum Principi tantùm cum
ſacerdotibus & Levitis conceditur; popularibus verò tribuuntur laterales portæ. 10 At princeps] id eſt,
eodem tempore adorato quo populus totus, & totum tempus in actione ſacra conſumito. 12 Voluntarium]
quod ſynecdochicè ſignificatum fuerat euchariſticorum nomine, ſup. 45. 17. & ver. 2. hujus capitis.
16 Sic ait] leges in hunc locum obiter inſeruntur de donariis principis tum erga liberos, tum erga eos qui
nihil ipſum attinent neceſſitudine: ut notavimus ſuprà 45. 13. 17 Erit quidem] videlicet uſus fructus
dominiúmque utile ejus poſſeſſionis quam Princeps donaverit, ex communi jure poſſeſſionum quæ lege mancipii
alienari non poterant, Levit. 25. 23. Annum libert.] id eſt, Jubilei, quo libertas promulgabatur
in terra, Levit. 25. 10. Poſſeſſio] id eſt, jus poſſeſſionis proprietarium, quamvis uſum fructum percipiat
donatarius. 19 Poſtea] jam venit Propheta ad explicationem locorum in quibus parabantur ſacrificia
a ſacerdotibus & Levitis; utrinque projectorum extra illos centum cubitos quibus definita erant atria, ad
finem uſque capitis. Aditum] tertiani illius atrii, quo principi & populo ingredi nefas erat; ſed Levitis
ſolùm patebat & ſacerdotibus: de quo ſuprà 40.44. & ſequentibus. Locus] id eſt, atriola duo ſacerdotum
a duabus partibus templo propinquioribus, ut accipiendum eſſe demonſtrat ſequentium verſuum comparatio.
20 Atrium exterius] populo attributum, & commune omnium: ut ſuprà 42. 14. & 44.
19. ſic ver. ſequente. Ad ſanctificandum] id eſt, quod ſi facerent, populum (cujus nomine ſanctificati
ſunt ad miniſterium Dei) eadem religione ſui miniſterii obſtringerent, ac proinde omnem ordinem perturbarent,
ut ſuprà 44. 19. de veſtibus & inſtrumentis dicitur ea ſanctificari Deo, id eſt, a communi uſu miniſterio ipſius
vindicari: ſic Exod. 29. 37. & 30. 29. 21 Tum educens me] ſequuntur jam quatuor Levitarum
atriola ipſis atributa ad miniſterium populi. 23 Popina] id eſt, ambitus effectus coquendis ſacrificiis:
cujuſmodi loca veteribus popinæ dicebantur.

IN CAPUT XLVII.

1 Poſtea] Hic ſecundus ἐργασίας locus (ut diximus ſuprà 45. 9.) exponit primùm præſtantiam terræ
profectam ex Dei benedictione in templo ſuo habitantis, uſque ad ver. 13. ſecundò terminos totius terræ, uſque
ad ver. 21. tertiò rationem illius dividundæ, uſque ad ver. 30. capitis ſequent. ac poſtremò formam civitatis
ſanctæ, in fine prophetiæ. In præſtantiæ autem declaratione obſervanda ſunt hæc. primùm ortus & progreſſus
benedictionum Dei, quæ cum rivo comparantur, uſque ad verſ. 6. deinde verò effecta, uſque ad 13.
Domus] id eſt, templi. Aquas] figurantes ſpiritum Dei & dona illius in Eccleſiam, quæ prima quidem
ſpecie leniſſima ſunt & tenuiſſima; ſed paulo momento invaleſcunt maximè: ut de aquis gradatim oſtendit
propheta, ſequentibus. 2 Extimani] id eſt, clauſtri ſive ambitus maximi. 3 Aquas talares] id eſt,
breves, in quibus plantæ duntaxat pedum mergi poſſent. 6 Cùm itaque] μετάβασις ad explicationem effectorum
ex benedictione Dei conſequentium, per interrogationem. Sunt autem effecta duo: unum, quod bona
omnia exoriuntur, augeſcunt, & perficiuntur in Eccleſia virtute Dei; alterum, quod curantur mala:
ut ſynecdochicè oſtenditur ab exemplo Aſphaltitis lacus. 8 Procedunt] id eſt, totam terram irrigant.
Nam Galilæa ſumma eſt pars Judææ; campeſtria definiunt mediam, ubi erat Jericho; infima pars terminabatur
Aſphaltite lacu. Ad mare] mortuum (ut vocant) quod nulla alit animalia, nec ullum corpus
animalium recipit importatum, ut omnes uno ore teſtantur hiſtorici. Quamobrem ſcriptura mare ſalis &
Sedomi vocat, hiſtorici Aſphaltiten lacum, eò quòd nihil præter bitumen gignit. Curantur] id eſt, utiles
& ſalubres fiunt, quod commonſtrat exegeſis ſequens duorum verſuum. 9 Flumina] id eſt, aquæ maximæ
iſtius fluminis. 10 Piſcatores] qui priùs nunquam dederant operam Aſphaltiti. Hhengedi]
de quo vide Geneſ. 14. 7. Hheglajimorum] qui locus eſt in ipſo principio Aſphaltitis lacus, ubi Jarden
in eum influit, teſte Hieronymo. Senſus eſt, piſcatores totum illum tractum Aſphaltitis lacus colunt ſtudioſiſſimè,
& ampliſſima ex eo percipiunt commoda. 11 Cœnoſorum] id eſt, omnium locorum quæ
neque fructuoſa erant; neque piſcoſa, neque ulla arte effici poterant talia, eorum fructus eſt ampliſſimus,
& multitudo piſcium copioſiſſima. 13 Sic ait] ſecundum membrum de univerſo termino terræ ſanctæ,
ut diximus in ver. 1. Funiculis] vide Deuteronom. 32. 9. De Joſephi autem jure vide Gene. 48. 5. &
49. 22. & 1. Chron. 5. 1. & ſequentibus. 15 Mari magno] id eſt, mediterraneo: vide Num. 34.
7 ſic infrà 19. & 20. Via Chethlonis] id eſt, ab extremitate una regni Damaſci ad alteram, quarum
una eſt Chethlon Occidentem verſus, cujus mentio fit infrà 48. 1. altera Tzedad, de quo Numer. 34. 8. ab
Orientali regni Damaſcenæ parte. 16 Chamath] de qua Num. 13. 21. & 34. 8. & 1. Reg. 8. 65.
Berotha] ſive Berothai, 2. Schem. 8. 8 Barathena Ptolemæo, quam in fine ſtatuunt Arabiæ deſertæ. Sibrajima]
alterum oppidum, a Geographis Arabiæ deſertæ attributum, ut adjuncta docent. Quæ ſunt
incl.] id eſt, totus ille tractus qui ad duo hæc regna pertinet. Mediani] id eſt, inter Chamatham &
Chavranem interjecti: eſt enim Chavran Arabiæ deſertæ oppidum, quod Ptolemæus Auranam appellat.
17 Chatzar-hhenon] oppidum regna Judææ, Damaſci, & Chamathæ diſterminans in parte Aquilonali
maximè; quod etiam dicitur Chatzar-hhenan, Num. 34. 9. & 10. & infrà 48. 1. 18 Chavrane]
de quo ver. 16. Terra Jardenis] i. trans Jardenem ſita, ἐν ἐπιτομῇ, ut Pſalm. 42. 7. Mare Orientale]
i. mare mortuum, de quo ſup. ver. 8. ut Joël 2. 20. & Zachariæ 14. 8. 19 Tamare] oppido ultimo
Judææ ſub En-gadda ſive Hhen-gedi ad Aſphaltitem lacum, quod Ptolemæo dicitur Tamaro. Aquas]
de quib. Num. 20. ſic Num. 27. 14. 20 Aditus Cham.] id eſt, itineris quo a mari mediterraneo
Chamatham pergitur. 21 Partiemini] tertium membrum (ut diximus ſup. in ver. 1.) de ratione dividendæ
terræ: quæ ratio biſariam exponitur; primùm quidem univerſè, quomodo & quibus diſtribuenda ſit,
hoc

hoc capite reliquo; deinde verò ſigillatim, quæ ſedes quibus aſſignandæ, uſque ad verſ. 30. *ſequentibus* [illegible] 22 Sunto vobis] *id eſt, accenſentor vobis, & habentor pro tribulibus veſtris, ut ſit unum ovile & unus paſtor.*

IN CAPUT XLVIII.

1 Hæc autem] *Explicatio ſingularis partium tribubus aſſignatarum: ut diximus ſup. 47. 21. quæ ſortes ſuæ ſingulis tribubus ex ordine aſſignantur, initio facto ab Aquilonali tractu.* Ab extremit.] *quæ ſequentibus verbis per congeriem exponitur, quia copioſius fuerat explanata ſup. 47. 15. & ſequentibus.* [illegible] *nimirum extremitati verſus Aquilonem, quam totam longitudinem terræ hæc tribus per ſuos tractus obtinebat; quemadmodum cæteræ ſequentes ex æquo habere dicuntur in ſua ſorte totam regionis longitudinem: eſt autem longitudo ab Orientali ad Occidentalem terminum, ex conſtante Geographorum uſu: ſic infra 8. & ſequentibus.* 8 Oblatio illa] *de qua ſup. 45. 1. & ſequentibus: cujus pars (ut ibi diximus) Jehovæ & ſacerdotum eſſe dicitur, uſque ad ver. 13. pars Levitarum, verſu 13. & 14. pars civium, uſque ad ver. 20. pars denique conſtans ex duabus aliis ſive extremitatibus ad Orientem & Occidentem ſpectantibus attribuitur Principi, uſque ad ver. 23.* Longitudinis] *vide ſup. in ver. 1.* Reliquarum portion.] *videlicet quæ ſingulis tribubus aſſignatæ ſunt per totam longitudinem ab Oriente ad Occidentem.* Locus ſanctus] *id eſt, ſanctificatus Jehovæ pro ſanctuario ipſius & ſacerdotum habitatione, ut ſequentes verſus oſtendunt* ἐξηγητικῶς. 10 Aquilonem] *id eſt, in termino ſuo Aquilonali, qui porrigitur ab Ortu ad Occaſum in longitudinem vicies quinquies mille cubitorum: ſic ſequentia.* 11 Filiis Tzadoki] *vide ſup. 44. 15. & ſequentibus.* 14 Non autem] *lex per occaſionem huic loco inſerta, de jure poſſeſſionis ſanctæ: quamobrem placuit eam parentheſi includere.* 15 Civitati] *regiæ & metropoli, cujus menſura verſ. ſeq. conſtitutio verò ver. 30. & ſequentibus exponitur.* 17 Suburbium] *ut ſup. 45. 2.* 18 Miniſtris civit.] *id eſt, incolis civitatis, qui omnes fratribus tribulibúſque ſuis ad conventus Eccleſiaſticos aut civiles accedentibus miniſtrare tenebuntur, & illorum procuratores eſſe: quod apperte docet exegeſis ſequentis verſus.* 19 Ei] *nempe Jiſraëli: quamobrem, ut locus evidentior eſſet, Hhebræam verborum* [illegible] *mutavimus.* 20 Vicies] *de hac loquutione vide ſup. 45. 2.* 21 In fronte] *id eſt, præciſè ex adverſo totius latitudinis, quam tripertitus eſt Deus in ſacerdotes, Levitas, & cives.* 22 Et inde] *i. quod utrinque ſupererit in longitudine, ſubducta oblatione ſancta, per integrum illud ſpatium vicies quinquies mille cubitorum quod intercurret inter duas tribus Jehudæ & Binjaminis, id totum erit Principis: ſic comparatur tranſitus ad ſortes reliquas.* Levitarum] *tam ſacerdotum, quàm aliorum ex poſteris Levi, ut vocati ſunt ſup. 44. 15.* 28 A Tamare] *vide ſup. 47. 19.* Torrentem] *Schichorem, de quo Jehoſchuh. 13. 3.* 30 Hi autem] *quartum membrum, de conſtitutione urbis ſanctæ: ut dictum eſt ſup. 47. 1.* 32 Joſephi] *id eſt, Ephrajimi & Menaſchis conjunctim. Nam Levi portam unam obtinere dicitur ver. 31. ut conventuum quoque Eccleſiaſticorum & conſilii ibidem eſſet commoditas.*

DANIJEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Danijelis ex parte rerum geſtarum hiſtorias continet uſque ad caput 7. ex parte verò gerendarum rerum prophetias. Ac in rebus quidem geſtis habentur ſingularia tum pietatis ipſius ſociorumq́; documenta, tum verò fidei in Deum conſtantiſſimæ & infractæ a malis omnibus, donorumq́; mirabilium, ex quibus Danijel ſomnia oblivioni tradita in memoriam revocavit, obſcura explicavit, & ſcripta ignota legit atque interpretatus eſt. In prophetiis verò illuſtria extant monimenta & certiſſimæ circumſcriptiones temporum, quibus Chriſtus Deus in carne patefactus eſt & conſummatum myſterium redemptionis noſtræ: in cujus boni expectatione Danijel, ne Eccleſia Dei malis obſeſſa fatiſceret, hiſtoriam ſingularem & accuratiſſimam prædicit rerum in Eccleſia gerendarum ad Chriſti adventum uſque: & perpeſſiones graviſſimas Eccleſiæ non tantùm prędictione, præmonitionibuſq́; levat, ſed etiam conſolationibus ex certa fiducia promiſſionum Dei cùm ad temporariam, tum ad æternam liberationem in Chriſto pertinentium.

CAPUT I.

Danijel cum ſociis deportatus in Babyloniam cibario quod Rex attribuerat recuſat veſci, ne contra legem Dei & conſcientiam animi ſui impuretur: itaque parcè leguminibus per triennium educatus à Deo [illegible] *tur tum corporis elegantia, tum donis ſpiritualibus atque prophetia: quamobrẽ ipſe cum ſociis à Nebucadnetzare in miniſterium aulicum aſciſcitur.*

1 ANNO tertio regni Jehojakimi Regis Jehudæ; venerat Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeruſchalaima, & obſederat eam;

2 Cumque tradidiſſet Dominus in manum ejus Jehojakimum Regem Jehudæ, & partem inſtrumentorum domus Dei, exportaverat ea in terram Schinhharis in domum Dei ſui: nempe inſtrumenta illa exportaverat in theſaurum Dei ſui.

3 Edixerat etiam Rex Aſchpenazo præfecto aulicorum ſuorum; ut exportaret e filiis Jiſraëlis

tum ex ſemine regio, tum ex proceribus,

4 Pueros quibus nullum ineſſet vitium, & [a] elegantes aſpectu, & intelligentes [b] omnis ſapientiæ, præditoſque notitia, & valentes cognitione, id eſt, quibus ineſſet facultas; [c] conſtituros in palatio Regis; utque doceret eos literas & linguam Chaldæorum;

5 Et prout conſtituerat Rex [c] demenſum diei cujuſque in diem quemque de portione cibi regii & ex vino potionum ejus, educaret eos annis tribus: ut [d] exactis illis conſiſterent coram Rege.

6 Fuit autem inter hos e filiis Jehudæ; Danijel, Chananja, Miſchaël, & Hhazarja:

7 Quibus impoſuit princeps aulicorum nomina: impoſuit enim Danijeli *nomen* Belteſchatzaris, & Chananjæ Schadraci, & Miſchaëli Meſchaci, ac Hhazarjæ Hhabednegonis,

8 Sed [e] ſtatuens Danijel cum animo ſuo, ut non contaminaret ſe portione cibi regii & vino potionum ejus; requiſivit a principe aulicorum ut non contaminaret ſe;

9 Et [f] conciliavit Deus Danijeli benignitatem & miſericordiam coram principe aulicorum.

10 Dixit enim princeps aulicorũ Danijeli, timeo Dominum meum regem, qui conſtituit cibum veſtrum & potiones veſtras: nam quare videret facies veſtras mœſtiores quàm puerorum [g] qui ſimiliter ut vos ad tempus alendi ſunt & efficeretis me reum capitis apud Regem?

11 Dicente itaque Danijele ipſi promo: quem præfecerat princeps aulicorum Danijeli, Chananjæ, Miſchaëli, & Hhazarjæ,

12 Proba quæſo ſervos tuos diebus decem; [h] denturque nobis de leguminibus quæ comedamus, & aquę quas bibamus,

13 Deinde inſpiciantur coram te [i] vultus noſtri, & vultus puerorum qui comedunt portionem cibi regii; & prout videris, age cum ſervis tuis:

14 Auſcultans eis in re hac, probavit eos diebus decem.

15 Exactis autem diebus decem apparuit vultus eorum elegans, ut pinguium carne; præ omnibus pueris qui comedebant potionem cibi regii.

16 Itaque [k] perrexit promus ipſe tollere portionem cibi ipſorum vinumque potionum ipſorum, & dare ipſis legumina.

17 Interea pueris iſtis quatuor dedit Deus notitiam & intelligentiam in omnibus literis & ſapientia: Danijelem verò peritum reddidit in omni viſione & ſomniis.

18 Quapropter exactis diebus illis quibus edixerat Rex ut adduceret eos, cùm adduxiſſet eos princeps aulicorum coram Nebucad-netzare,

19 Et alloqueretur eos Rex; non eſt inventus ex omnibus his par Danijeli, Chananjæ, Miſchaëli, & Hhazarjæ: ſteteruntq; coram Rege:

20 Omnibuſque *in* [l] rebus ad peritiam intelligendi pertinentibus quas requirebat ab eis Rex, inveniebat eos [m] decuplo ſuperiores omnibus Magis & Aſtrologis qui in toto regno ipſius erant.

21 Sic fuit Danijel uſque ad annum primum Cyri regis.

[a] Heb. *bonos.*

[b] Heb. *in omni intelligentia, & cognoſcentes notitiam, & intelligentes cognitionem.*

[c] Heb. *rem diei die ſuo: ut* Exod. 5.13.

[d] Heb. *a fine illorum: ſic infrà* ver. 15. & 18.

[e] Heb. *ponens Danijel in corde ſuo.*

[f] Heb. *dedit Deus Danijelem benignitati & miſericordiæ: hypallage: ut* Pſal. 106.46

[g] Heb. *qui ſecundum revolutionem veſtram ſunt, id eſt, pariter ut vos educandi ſunt triennium, & eo exacto ſiſtendi coram Rege.*

[h] Heb. *dent*[*i*] *imperſonaliter.*

[i] Heb. *aſpectus.*

[k] Heb. *fuit tollens, &c. & dans, &c.*

[l] Heb. *rebus ſapientiæ intelligentiæ.*

[m] Heb. *decem partibus: ut* 2. Schem. 19. 44.

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Deſinente videlicet tertio, & ineunte quarto, ut monuimus Jirmejæ* 25.1 Venerat] *id eſt, expeditionem in Babylonia inſtituens anno tertio deſinente; anno demum quarto (prout Jirmejæ prophetaverat) obſederat Jeruſchalaima.* Nebucad-netzar] *Magnus hiſtoricis dictus, prioris Nabucad-netzaris filius, qui a Parhhone Necone laceſſitus, Jirmejæ* 46.2. *Syriam pervaſit, & Judæam (quam Parhho tributariam fecerat) occupavit.* 2 Partem] *nam altera pars providentia Dei conſervata eſt in domo ipſius; quæ partim ad tempora uſque Jeconjæ deportari, partim ad everſionem uſque oppidi penes Judeos manſit: vide Jirmejæ* 27.18. *& ſequentibus.* Schinhharis] *vide Geneſ.* 10.10. Dei ſui] *Beli (ut probabile eſt) maximi Dei Babyloniorum: de quo vide Jeſchahh.* 46.1. 4 Id eſt] *exegeſis vocum præcedentium. q. d. non quidem omnia illa jam eo tempore adeptos; ſed qui ingenio valerent, & apti ad ea capienda & continenda animo viderentur; denique optima indole eſſent & valere putarentur induſtria.* Conſtituros] *i. miniſtraturos Regi, ut ſequen. ver. quod prædixerat Jeſchahhja* 39.7. 7 Quibus impoſuit] *ex uſu tyrannorum, quem a Parhhone primùm fuiſſe obſervatum legimus Gene.* 41.45. *tum ut diſſimularent nomina captivorum, extera, & exoſarum gentium, tum ut abductos a Dei ſui & populi recordatione diis ſuis & ſibi, quantum in ipſis erat, adminiſtros ſuos obſtringerent: ut oſtenditur infrà* 4.8. 8 Sed ſtatuens] *ſenſus eſt, ſed cùm Danijel animadverteret inde a principio ex mutatis nominibus, nihil aliud tentari per Babylonios, quàm ut agnitionem Dei veri & populi ſui abjicerent, & malorum conſuetudine occalleſcentes in omnem [illegible]atem delaberentur: injuriam quidem mutati nominis pertulit quam non poterat corrigere: ſed quantum in ipſo fuit, ſanctè & liberè profeſſus eſt ſe ex animo abhorrere a rebus impuris & earum ſpecie, ac proinde opere ab eis abſtenturum eſſe.* Contaminaret ſe] *quod fuiſſet facturus ſi comediſſet de cibario ipſis attributo: cùm quia multa comedebant Babylonii interdicta ex lege, Levit.* 11. *& Deut.* 14. *tum quia ne illa quidem quorum uſus permittitur lege integra erant apud Babylonios aut ab impuritate aliqua & vitio quod vetuerat lex, aut a ſuperſtitione & idololatria; prout Babylonii ac reges maximè ante cibum ſua habebant prothymata, & laudabant deos ſuos, infrà* 5.4. *aut denique ſine offenſa infirmiorum guſtari poterant: quam religionem Cæcilius apud Minutium Chriſtianis exprobrans, præceptos, inquit, cibos & delibatos altaribus potus abhorretis.* Requiſivit] *i. modeſta & legitima ratione cum præfecto agens proſpexit conſcientiæ ſuæ.* 9 Conciliavit] *i. quamvis Deus animum præfecti eò non adduxit ut ipſe apertè concederet & præſtaret illud quod a Danijele petebatur; flexit tamen animum illius, ut ita ad factum conniveret quaſi clàm & imprudente ipſo gereretur. Ac propterea non negat quidem, ſequente verſu; ſed periculum a ſe graviter metui oſtendit; proinde verò ſe iniquo animo minime laturum eſſe, modò fiat ſine ſuo periculo.* 10 Timeo] *q. d. annuerem, niſi me deterreret metus: quamobrem per me licebat, modò me ab hoc metu liberum præſtetis.* Mœſtiores] *i. deformiores, ut ſunt hominum indignantium & mæſtorum vultus: ut Gene.* 40.6. 11 Dicente itaq;] *cùm videlicet Danijel præciperet rem non eſſe curæ præfecto, modò ne periculum crearetur ipſi.* 15 Elegans] *i. vivo colore præditus, ac minimè omnium macilentus; ſed ita conſtitutus planè ut ſi*

curati fuiſſent optimè, ex promiſſione Exod. 23.25. 17 Viſione &] *i. omni prophetiarum genere; vide Num. 12.6.* 19 Steterunt que] *i. delecti fuerunt qui Regi in aula ipſius miniſtrarent: ut ſupra ver. 4. quo in miniſterio fuiſſe acceptiſſimos docetur verſu ſeq.* 21 Sic fuit] *i. in exiſtimatione & dignitate miniſtravit regibus Babyloniæ uſque ad illud tempus, de quo infrà capite 6.*

CAPUT II.

Nabucad-netzar oblitus ſomnii quod ſibi Deus obtulerat, Chaldæorum conſilium advocat, a quibus ſomnium ſuum cum interpretatione ſibi proferri jubet: quod cùm illi non poſſent, & ſe humanæ infirmitatis comparatæ cum ſorte divina rationibus excuſarent, Rex eos trucidari jubet; Danijel verò cùm judicatum cœpiſſet fieri cauſam rei cognoſcens, dilationem a Rege impetrat: Deum cum ſociis & Eccleſia orans ſomnium interpretationemq; cognoſcit. Regem de conſilio Dei certiorem facit, & oſtendit quatuor tempora regnorum ex ordine eventura eſſe, a quibus populus Dei infeſtetur uſquedum Chriſtus advenerit Rex ſempiternus. his cognitis, Rex divinis honoribus Danijelem proſequuturus ab ipſo reprehenditur, & ipſum cum ſociis ornat dignitatibus ampliſſimis.

1 ANNO autem 'ſecundo, '*nempe* in regno Nebucad-netzaris, ſomniavit Nebucad-netzar' ſomnia; 'quibus conſternavit ſe ſpiritus ejus, [a]' cùm adhuc ſomnum caperet.

[a] Heb. *cùm ſomnus ejus fieret in ipſo.*

2 Quapropter edixit Rex, vocari ' magos, 'aſtrologoſq;, & præſtigatores, 'Chaldæos deniq; ad indicandum Regi ſomnia ipſius; qui venientes ſteterunt coram Rege.

3 Et dixit eis Rex, ſomnium ſomniavi; & conſternavit ſe ſpiritus meus ſolicitus de cognoſcendo ſomnio.

4 Dixerunt autem Chaldæi regi ' Syrè, ô Rex 'in ſecula vive; dic ſomnium ſervis tuis, tum interpretationem indicabimus.

5 Reſpondens verò Rex dixit Chaldæis, ' verbum a me abiit: niſi notum feceritis mihi ſomnium & interpretationem ejus, [b] in membra laniabimini, & domus veſtræ [c] in ſterquilinium redigentur:

[b] Chald. *mēbra efficiemini.*

[c] Chald. *ſterquiliniū diſponentur.*

6 Sin autem ſomnium & interpretationem ejus indicaveritis, dona ' cum honorario & gloriam multam recepturi eſtis [d] a me: itaque ſomnium & interpretationem ejus indicate mihi.

[d] Chald. *a coram me: ſic deinceps.*

7 Reſpondentibus ſecundò ac dicentibus; rex ſomnium dicat ſervis ſuis, tum interpretationem indicabimus:

8 Reſpondit Rex dicens, [e] verè agnoſco vos 'tempus redimere, quandoquidem videtis abiviſſe a me verbum.

[e] Chald. *ex firmo.*

9 'Quia ſi ipſum ſomnium notum non feceritis mihi, una hęc eſt ſententia veſtri; ideo verbum mendax ac corruptum comparatis vos ad dicendum coram me, uſquedum tempus mutetur: itaque ſomnium dicite mihi, ut cognoſcam vos interpretationem ejus indicaturos eſſe mihi.

10 Reſponderunt Chaldæi [f] Regi, dicentes, 'non eſt quiſquam in [g] terra qui verbum regis poſſit indicare; propterea nullus rex, princeps, aut dominator verbum hujuſmodi petiit ab ullo mago, aſtrologóve, aut Chaldæo.

[f] Chald. *coram Rege: ſic deinceps.*

[g] Chald. *arida.*

11 Nam verbum quod Rex petit tam pretioſum eſt; ut alius non ſit qui indicare ipſum poſſit Regi, niſi dii ' quorum habitatio cum carne non eſt.

12 ' Propter hoc rex in ira & fervore magno, edixit [h] perdi omnes ſapientes Babylonię.

[h] Chald. *perdere.*

13 Cumque ſententiâ profectâ ſapientes interficeretur; quærebant etiam Danijelem & ſocios ejus ut interficerentur.

14 Tunc Danijel ' retulit conſilium & cauſam Arjoco pręfecto ſatellitum regis, qui profectus erat ad interficiendum ſapientes Babyloniæ:

15 'Reſpondenſque dixit Arjoco dominatori regio; 'quare ſententia iſta [i] acceleraret exequutionem a rege? tunc 'verbum hoc notum fecit Arjoc Danijeli.

[i] Chald. a celerata e ram rege.

16 Itaque Danijel ingreſſus petiit a Rege, ut tempus daret ſibi; & interpretationem ſe indicaturum Regi.

17 Tunc Danijel domum ſuam profectus eſt; '& Chananjæ, Miſchaëli, & Hhazarjæ ſociis ſuis verbum notum fecit:

18 Et miſericordiam petendam eſſe a Deo cœli ſuper arcano iſto; ut non perirent Danijel & ſocii ipſius cum reliquis ſapientibus Babyloniæ.

19 Tunc Danijeli viſione [k] nocturna arcano revelato; tunc, inquam, Danijel benedixit Deo cœli.

[k] Chald.

20 Reſpondens Danijel dixit, ' ſit nomen Dei benedictum a ſeculo uſque in ſeculum: 'nam ſapientia & potentia ejus eſt:

21 Et ipſe ' mutat tempora & tempeſtates, transfert reges & conſtituit Reges: dat ſapientiam ſapientibus, & ſcientiam [l] ſcitis & intelligentibus:

[l] Chald. *ſcientibus intelligentiam.*

22 Ipſe revelat profunda & abſcondita: novit quod in tenebris eſt, & lux cum eo habitat.

23 Tibi, ô Deus patrum meorum, gratias ago, & laudo ego; qui ſapientiam & 'potentiam dediſti mihi: jam enim notum feciſti mihi quod quærebamus a te, cùm ' verbum Regis notum feciſti ' nobis.

24 Propter hoc Danijel ingreſſus ad Arjocum, quem conſtituerat Rex ad perdendum ſapientes Babyloniæ, venit & ita dixit ei; ſapientes Babyloniæ ne perdas, introduc me coram rege, ut interpretationem regi indicem.

25 Tunc Arjoc [m] feſtinantiſſimè introduxit Danijelem coram Rege, & ita dixit ei, [n] inveni 'virum ex [o] deportatis Judææ, qui interpretationem Regi notam facturus eſt.

[m] Chald.

[n] Chald. *quod inveni: pleonaſmus.*

[o] Chald. *deportationis.*

26 Reſpondens Rex dixit Danijeli, cujus nomen erat Belteſchatzar; éſne præditus facultate, ut notum facias mihi ſomnium quod vidi, & interpretationem ejus?

27 Reſpondens Danijel Regi dixit; 'arcanum quod Rex petit non ſapientes, aſtrologi, magi, ' haruſpices poſſunt indicare regi:

28 Sed eſt Deus in cœlo revelans arcana, qui notum facit regi Nebucad-netzari id quod futurum eſt [p] conſequentibus temporibus: ſomnium tuum cum viſionibus capitis tui incumbentis cubili tuo 'illud eſt.

[p] Chald. *in conſequentia dierum.*

29 Tibi, ô Rex, cogitationes tuæ incumbenti

cubili tuo [q] obvenerant quid futurum 'sit posthac: & revelans arcana ostendit tibi id quod futurum est.

[q] Chald. *ascenderant.*

30 De me autem, 'non per sapientiam quæ sit in me præ omnibus viventibus arcanum istud revelatum est mihi; sed propter causam '*eorum* qui interpretationem Regi notam facturi sunt, 'ut cogitationes cordis tui recognoscas.

31 'Tu, ô Rex, [r] 'vidisti, quòd ecce 'imago una magna, imago ista 'ampla, & splendore excellente stabat ex adverso tui; cujus [s] forma terribilis erat.

32 Istius imaginis caput erat ex auro [t] præstante, pectus ejus & brachia ejus ex argento; venter ejus & latus ejus ex ære:

33 Crura ejus ex ferro, pedes ejus [u] partim ex ferro & partim ex luto.

[r] Chald. *videns fuisti: sic ver.* 34.

[s] Chald. *aspectus.*

[t] Chald. *bono.*

[u] Chald. *ex ipsis ferri, & ex ipsis luti: sic infrà* 41.

34 'Vidisti, usquedum 'excisus est lapis qui non est in *ullis* manibus, & percussit imaginem ad pedes ipsius ferreos luteos; adeò ut comminueret eos.

35 Tunc comminuta sunt pariter ferrum, lutum, æs, argentum, & aurum, fuerúntque ut gluma ex areis æstivis, ita abstulit ea ventus, & nullus locus inventus est eis: lapis autem qui percusserat imaginem effectus est mons magnus, adeò ut impleret totam terram.

36 'Hoc *est* somnium illud, jam interpretationem ejus 'dicemus coram Rege.

37 'Tu, ô Rex, Rex regum: cùm Deus cœli regnum, potentiam, firmitatémq; & gloriam 'det tibi,

38 Et 'quibuscunque *locis* habitant filii hominum, bestiæ agri & aves cœli, *ea* det in manum tuam, & dominatorem constituat te in omnibus illis; 'tu *inquam* es 'caput illud 'aureum.

39 Postea autem exsurget 'regnum alterum 'humilius tuo; & 'regnum tertium aliud æneum quod dominabitur in tota terra.

40 'Denique regnum quartum erit 'durum ut ferrum: quandoquidem ferrum comminuit & debilitat omnia; 'etiam sicut ferrum quod confringit 'omnia ista, comminuet & confringet.

41 'Quòd autem vidisti 'pedes & digitos partim ex luto figuli & partim ex ferro, regna [x] 'diversa erunt in quibus de firmitate ferri futurum est: quandoquidem vidisti ferrum mixtum cum luto cœnoso.

[x] Chald. *divisum.*

42 Et digiti pedum partim sunt ex ferro & partim ex luto: *quia* ex parte regnum futurum est 'durum, & ex parte futurum est fragile.

43 Quòd verò vidisti ferrum mixtum luto cœnoso, 'commiscebuntur quidem inter se semine humano, sed non cohærebunt [y] aliud cum alio: perinde ac ferrum non hæret commixtum cum luto.

[y] Chald. *hic cum illo.*

44 'Temporibus autem 'regum istorum suscitabit Deus cœli 'regnum, quod in secula non destruetur, & regnum ipsum 'populo alieno non relinquetur; 'comminuturum & consumpturum omnia illa regna, ipsum autem staturum in secula.

45 Quandoquidem vidisti 'e monte 'excindi 'lapidem 'qui non *est* in *ullis* manibus, & comminuere 'ferrum, æs, lutum, argentum, & aurum; Deus maximus notum facit Regi id quod futurum est 'posthac: ac verum *quidem* est somnium, & fidelis interpretatio ejus.

46 Tunc Rex Nabucad-netzar 'procidebat in faciem suam, ut Danijelem adoraret: & munere ac odoribus gratis edicebat libari ei.

47 Deinde 'respondens Rex Danijeli dixit, ex veritate *est* quod Deus vester *est* Deus deorum & Dominus regum ac revelans arcana; cùm potueris revelare arcanum hoc.

48 Tunc Rex Danijelem magnificavit, & dona amplissima multa dedit ei; dominatorémque constituit eum in tota provincia Babyloniæ, & præfectum antistitum super omnes sapientes Babyloniæ.

49 Denique Danijele petente a Rege, constituit super negotium provinciæ Babyloniæ Schadracum, Meschacum, Hhabed-negonem: Danijel vero præerat 'portæ Regis.

ANNOTATIO.

1 Secundo] *Unde hic numerus sit incipiendus, plurimùm ambigitur: nam alii principium numeri istius ducunt ab anno illo primo cujus facta est mentio capite præcedente, & statuunt somnium hoc contigisse, postquam Nebucadnetzar superato Necone & Jehojakimo recepto in fidem suam reversus est in Babyloniam; atque ita sine distinctione has voces conjungendas putant,* anno secundo regni Nabucad-netzaris: *quod interpretationis genus tum* Hhebræi contextus *distinctionibus confutatur, tum etiam ratione temporis quod in pueris instituendis imperatum & consumptum fuisse dicitur suprà* 1. 5. & 18. *alii secundum annum ex eo tempore numerari putant, quo* Nabucad-netzar *magnus merum imperium obtinuit: historiam verò prioris capitis gestam fuisse tradunt, cùm vivo Nebucad-netzare patre filius vices illius in regno sustineret. Ac Josephus quidem Berosi verbis ostendit libro primo contra Apionem, Nebucad-netzarem patrem vita defunctum esse cùm* Nebucad-netzar *filius expeditionem in Ægyptum suscepisset, quam expeditionem fuisse omnium ultimam demonstravimus Jechezk.* 30. 1. *& inde audito patris obitu & constituta Ægypto filium Babyloniam repetivisse, ut iniret regnum: quæ sententia etsi in speciem videtur discrepare, re ipsa tamen est eadem cum Josephi interpretatione, qui libro Antiquitatum Judaicarum* 10. *capite* 11. *scribit exacto biennio post Ægypti populationem hoc somnium* Nebucad-netzari *oblatum esse.* Nam *si ad rem penitiùs attendamus, constabit planè eundem fuisse annum quo Nebad-netzar expeditiones terminavit & suscepit regnum: nos itaque posteriorem quidem interpretationem hanc priori omnibus modis anteponimus, quia tolerabilis est, & cum ratione temporum conveniens: sed tamen certa sunt capita quæ in hac interpretatione cogimur desiderare. Primùm enim negligitur distinctionum Hhebraicarum ratio, ut in altera interpretatione: deinde verò non dubitamus quin ante reversionem illam ultimam Nebucad netzaris & gloriosam monarchiæ constitutionem per multos annos celeberrima fuerit Danijelis fama tum propter dignitatem præcum ejus, tum propter sapientiam admirabilem.* Nam *dignitatem sanctarum orationum ejus & precum quas fudit coram Deo pro salute aliorum, celebrari a Jechezkele* Propheta *legimus capite* 14. 14. *& sequentibus, quod caput ante eversa Jeruschalaima fuit prophetatum: gloriam vero apud omnes exteros sapientiæ nomine fuisse amplissimam ostendit idem Jechezkel* 28. 3. *quam prophetiam Jechezkel conscripsit ante annos minimùm sexdecim quàm Nebucad-netzar ab expeditionibus discedens in Babyloniam reverteret: hos verò*

locos de Danijele a Propheta dictos non fuiſſe per prædictionem, ſed in exemplum rei jam antè geſtæ & pervulgatæ
adductos judicabunt facillimè quicunque argumentum Prophetæ & adjuncta exempla perpenderint.
Quamobrem nos Hhebraicam diſtinctionem confirmamus retinendam hoc loco, & annum ſomnii
ex eo tempore numerandum quo pueri quatuor adducti ad Regem ſteterunt coram eo, ſuprà 1.18. & 19.
quia verſus ultimus nihil eſt aliud quàm πρόληψις παρένθετος: & hiſtoriam hanc ad confirmationem verſus
20. præcedentis capitis adhibitam fuiſſe judicamus: nam hoc exemplum peritiam primùm Danijelis, proſ-
q; & gloriam demonſtrat; ſequentis verò capitis exemplum peritiam, & pietatem trium ſociorum ejus; quæ
omnia κατ᾽ πρόληψιν dicta ſuprà 1.17. & ſequentibus ſingularibus exemplis comprobantur. atque hoc quidem
genus confirmandi propoſitiones ab exemplo aliquo ſingulari in ſcriptura petitum frequentiſſimè obſervavimus.
Nempe] hæc verba διακριτικῶς fuerunt adjecta ad præcavendam amphiboliam, ut oſtenderet
Propheta non eſſe hunc numerum ſecundarium jungendum cum primo proximè præcedentis verſus (quem
verſum per prolepſin diximus eſſe προθεραπευτικὸν capitum ſequentium) ſed cum aliis antecedentibus. & ſecundum
annum hunc non a tempore Cyri, qui proximè nominatus eſt, numerari volo; ſed ab eo tempore quo
pueri coram Rege miniſtrarunt, cùm Nebucad-netzar filius regnaret unà cum patre, & quietè in Babylonia
degeret, nondum ſecundò defectione Jojakimi provocatus ad capeſſendum bellum. Somnia] id eſt,
ſomnium unum multiplex, quod deinceps enarratur ver. 31. & ſequentibus. Quibus conſter.] vide
Geneſ. 40.6. Cùm adhuc] id eſt, etiam tum inceſſit animum ejus conſternatio tanta, ut ne ipſius quidem
ſomnus tranquillus eſſet. 2 Magos] id eſt, doctores & peritos damnabilium diſciplinarum, qui Chaldæis
& Ægyptiis denotantur hac voce ex appellatione ſtyli: ut Hhebræi doctores appellant ſcribas. Aſtrologos]
quos Hhebræi ex eo nominant quòd cœlum crepuſculi tempore obſervarent: veteres corrupta voce Græciophantas
pro Reciophantis, id eſt, expanſi obſervatores nominarunt: ſic enim legendum apud Plinium libro 6 natur.
hiſtor. cap. 26. Chaldæos] id eſt, divinos omnes: nam diſciplina Chaldæorum vocatur divinatio, teſte Cicerone
in libris de divinat. quamobrem poſtea Chaldæi nominantur generatim omnes, ver. 4. & ſeq. 4 Syriſ]
id eſt, ſermone Babylonico: nam Babyloniam fuiſſe olim comprehenſam Syria teſtantur Strabo & Plinius.
In ſecula] precationis formula, qua divini omnes blandè & impiè id exoptant Regi quod Dei unius eſt, & hac
ratione captant benevolentiam ejus: ſic infrà 3.9. & 5.10. aut certè longævam vitam precantur ipſi, ut fecit
Danijel, 6.22. 5 Verbum] id eſt, excidit mihi e memoria ſomnium. 6 Cum honoratio] id eſt,
ſportula & præmio divinorum ordinario, quod ipſis tribuitur divinationis cauſâ. Huc enim ſpectat Chaldaicæ
vocis notatio. 8 Tempus redim.] id eſt, diem diffindere ut conſumatur tempus & vobis detur effugiendi
occaſio. 9 Quia] exegeſis præcedentis verſus: videtis, inquit Rex, ſtatam eſſe ſententiam meam
de vobis; idcirco laboratis in protrahendo & fallendo tempore: ſed agite, jam non eſt tergiverſandi locus, dicite
ſomnium, &c. 10 Non eſt quiſq.] excuſatio hæc tribus argumentis nititur: primum eſt ἐκ τοῦ
ἀδυνάτου, non eſſe hoc penes hominem: ſecundum ab exemplo, nunquam viſum vel auditum eſſe exemplum
Regis qui hoc a divinis poſtulaverit: tertium præcedentium duorum ætiologicum, a natura Dei, quod hoc ad
divinam tantùm naturam fatentur pertinere. 11 Quorum habitatio] id eſt, qui ſunt puri ſpiritus, ab
omni carnis involucro & infirmitate liberi. 12 Propter hoc] quia Regis poſtulato non ſatisfaciebant
& expectationi ipſorum, & quia regem non obſcurè tyrannicæ novitatis reprehendebant, qui res inauditas &
planè divinas ab ipſis exigeret. 14 Retulit conſilium] id eſt, communicavit placidè conſilium, cauſis expoſitis
quibus differri erat neceſſe exequutionem ſententiæ. Videtur autem ex hoc loco Danijel cum ſociis a
conventu illo abfuiſſe, neq; vocatus fuiſſe duabus de cauſis; tum quia hic juvenis erat, & tanquam prolyta aliorum
comparatione, qui jam diu magiſterium in ſchola Babylonica fecerant & pro exercitatiſſimis ac peritiſſimis
doctoribus jam olim habebantur; tum etiam quia non dubium eſt quin Chaldæi indigenæ hunc honorem accedendi
Regis hominibus exteris inviderint. 15 Reſpondens] ad ſermonem Arjoci, indicantis ſententiam
a Rege latam de Magophonia. Quare] id eſt, nónne poſſet differri & rejici in aliquod tempus cruenta
hæc exequutio, ſi ſpes fieret Regi exponendi ſomnium & interpretationem illius? nam quod Rex mandavit,
ideo mandatum eſt quòd alii ſe neutrum poſſe confitentur: nos verò ſi Regi placuerit, intra certum tempus
ſomnium & interpretationem prolaturos eſſe confidimus. Verbum hoc] id eſt, conſilium de adeundo Rege,
quod Danijel feciſſe dicitur ſeq. verſu. 17 Et Chananjæ] nam horum preces ſanctè adhibuit Danijel,
& fructum earum agnoſcit, poſtea ver. 23. & 36. 20 Sit nomen] breve hoc canticum eſt euchariſticum,
quo primùm laudatio nominis divini proponitur, hoc ver. deinde narrantur laudationis cauſæ duæ, ſapientia
& potentia ejus, duobus verſibus; ac poſtremò concluſio ponitur a ſingulari & præſente beneficio per
apoſtrophen ad Deum, verſu 23. Nam ſapientia] propoſitio cauſarum proleptica, quæ duobus verſibus
deinde exponitur ὕστερον πρότερον. 21 Mutat tempora] his verbis reſpicit Danijel ad argumentum
ſomnii de temporibus regnorum & mutationibus, & ad donum ſomniorum viſionumq; propheticum. 23
Potentiam] id eſt, facultatem & prærogativam cognoſcendæ hujus admirabilis ſapientiæ. Verbum] id
eſt negotium. Nobis] id eſt, meis, & ſociorum meorum, ac Eccleſiæ precibus: vide ſuprà in verſum 17.
25 Virum] id eſt, Danijelem. Ex his autem Arjoci verbis & ſequentibus Nebucad-netzaris apparet Danijelem
adhuc fuiſſe hominem novum, cui nondum magna conciliata eſſet autoritas: ac proinde his verbis noſtram
interpretationem confirmari quam in verſum 1. adduximus. 27 Arcanum] hoc Danijelis
reſponſum duo in univerſum continet, exordium, verſibus quatuor, & narrationem, a ver. 31 ad 46. Exordii
autem partes duæ ſunt: primùm enim univerſè affirmat Danijel non humanas eſſe, ſed divinas revelationes
hujuſmodi; quas neque ſapientes arte divinare, neque Rex ipſe cogitationibus conſequi potuerit, ſed Deus ſolus
gratioſè communicet, tribus verſibus: deinde verò eodem argumento facultatem divinationis iſtius ſibi abjudicans,
& Deo gloriam cedens, finem revelationis iſtius oſtendit, ver. 30. Haruſpices] id eſt, augures &
victimarii, qui ex harugis, id eſt, arietibus & victimis ſectis, futura prædicebant; unde Chaldæis ſectores appellantur:
vide Jechezk. 21.26. 28 Illud eſt] id eſt, eo argumento eſt, & illud ipſum ſignificat quod
futurum eſt conſequentibus temporibus, prout tu ipſe cogitationibus tuis anticipaveras, & Deus ſuggeſſit
tibi, verſu ſequente. 30 Non per ſapient.] id eſt, non propter me aut ullam dignitatem quæ mihi
ſit

ſed propter populum & Eccleſiam ſuam quam habes in imperio tuo. Eorum] id eſt, Judæorum & totius
Eccleſiæ Dei, cujus precibus tradita eſt ſomnii & interpretationis revelatio: qua etiam ratione Dominus ſuis
in Ægypto conſuluerat, Gen. 41. Ut cogitat.] id eſt, ut animadvertas ſolicitè quid cogitandum, ſtatuendum
faciendumq́; tibi ſit in poſterum erga Eccleſiam Dei. 31 Tu ô Rex] narratio bimembris exponens
ſomnium, verſibus quinque, & ſomnii interpretationem, uſque ad verſum 46. Vidiſti] per ſomnium, ut
apparet ex verſu 1. & ſequent. Imago una] typus mundanæ adminiſtrationis, quæ perduravit, etſi per
membra varians, uſque ad adventum Chriſti. Ampla] omnia hæc imaginis iſtius epitheta pertinent ad
oſtendendam amplitudinem, gloriam, & majeſtatem tyrannicam regnorum, quæ per membra illius adumbrata
ſunt. 34 Vidiſti] nimirum ſtantem imaginem. Exciſus] e monte, infrà ver. 45. 36
Hoc eſt ſomnium] tranſitio ad interpretationem, ut diximus in verſum 31. Dicemus] non ego ſolùm,
ſed ſocii mei & tota Eccleſia verbis meis: vide ſuprà 17. & 30. 37 Tu ô Rex] præterſilit quidem
hoc loco Danijel interpretationem verſus 31. quia ſatis viſum eſt membra ſingularia explicari: ſed tamen hoc
& ſequente verſu paulo copioſius declarat amplitudinem, ſplendorem, & terribilem conſtitutionem regni Babylonici,
ut idem de regnis ſequentibus intelligatur ἀναλόγως. Exponit igitur his duobus verſibus primam partem
ſomnii, quæ habetur in principio verſus 32. Rex regum] vide Geneſ. 9.25. Det tibi]
hoc verbum & ſequentia placuit præſente potius reddere quàm præterito, quia certum eſt in hac quoque parte
demonſtraſſe Deum id quod futurum erat; quaſi dicat Danijel, jam his paucis annis Deus te ſecundavit plurimùm,
qui Ægyptium cecidiſti, Syriam occupaſti, Judæam tributariam effeciſti, & imperium permagnum
obtines: ſed tamen adhuc verſatur Dominus in eadem cogitatione conſervandi & ampliandi regni tui, &
ita eventurum eſt; quemadmodum prædixerat Jirmeja 25. & 27. ac proinde dignitas tua Deo autore cum
aureo capite comparatur. 38 Quibuſcunque locis] videlicet regionum iſtarum & finitimarum:
quo modo univerſales particulas in ſcriptura ſynecdochicôs accipi omnibus notum eſt; ut Geneſ. 41.54.
Tu] cum tuis ſucceſſoribus, per ſynecdochen: nam in ſingulari hac membrorum interpretatione non unus
tantùm Rex, ſed continens Regum in uno regno ſeries intelligenda eſt appellatione regni: ſic ſequente verſu.
Caput] id eſt, regnum primum temporum ordine, ut caput in ſtatua primas obtinet. Aureum]
id eſt, felix & tolerabile, ſi cum aliis comparetur. 39 Regnum alterum] figuratum pectore & brachiis
argenteis, ſuprà 32. Eſt autem hoc Perſarum regnum, cujus duo fuerunt ſummi populi, tanquam brachia
illius regni, nimirum Medi & Perſæ, prout nominantur Jeſchahh. 21.2. Humilius] id eſt, durius, &
deterius, ac minus tolerabile, quàm ſit hoc tuum regnum: quamobrem ex argento futurum dicitur, ſup. ver. 32.
Regnum tertium] id eſt, imperium Græcorum, quod Alexander magnus Dario victo comparavit, adumbratum
ventre & latere ex ære. 40 Denique] quartum hoc genus imperii quàm variè interpretentur
multi, nemo eſt qui neſciat. Alii enim ad quatuor monarchias duraturas ad conſummationem uſque ſeculi
locum hunc putarunt pertinere; alii ad monarchias quidem illas retulerunt, ſed uſque in priorem adventum
Chriſti, & in earum numero Romanam rempublicam cum imperatoria majeſtate conjunxerunt. Ac priorem
quidem ſententiam patres ferè omnes ſequuti ſunt, adducti (ut probabile eſt) verbis Prophetæ ſuprà ver.
28. ubi non animadverterunt quid ſibi vellent ea verba quæ nos interpretati ſumus ex verſu 29. quia vox
Hebræa non tantùm ſignificat id quod poſtremum eſt; ſed etiam poſterius ſive poſt venturum & conſequuturum,
quamvis non poſtremum illud ſit. Poſteriorem verò ſententiam quicunque attulerunt, bene quidem illud
viderunt conſilium Dei fuiſſe ut per Danijelem obſignaretur prophetia uſque ad priorem adventum Chriſti
& declarationem Evangelii, de quo verſu 44. & ſeq. verùm hoc quoque illis fuerat animadvertendum non
declarari a Deo univerſè ſtatum totius orbis, ſed tantùm de eo ſtatu perſtringere quantum ad populum Judæorum,
id eſt, Eccleſiam, pertinebat. Quamobrem illud judicio noſtro minimè probandum eſt quod regnum
hoc quartum dicitur eſſe imperium Romanorum. Nam primùm ut hic verſus accommodetur cum ſequentibus,
oportet illos popularem ſtatum cum imperio unius de quo hîc agitur confundere: deinde verò certum eſt neque
a Republ. Rom. in Judæam quidquam tentatum eſſe, niſi iis ipſis autoribus qui Judææ dominatum ſibi
arrogabant uſque ad Cleopatræ Herodíſque tempora; a monarchia autem cœpta uſque in adventum Chriſti
nihil prorſus innovatum (quod enim Pompeius & Craſſus fecerunt, ipſorum Judæorum nomine regumq́;
auſpiciis de regno concertantium; quod Marcus Antonius, nomine Cleopatræ tanquam hæredis ex Ptolemæo
factum eſt) poſtremò conſtituta monarchia ſub Auguſto nihilo fuit Judæa graviùs preſſa tyrannide antequam
exhiberetur Chriſtus quàm ſub Antiochis: quod tamen hoc loco apertè confirmaretur. Quamobrem
nos animadvertentes ad conſilium, finem, verba, & eventa hujus prophetiæ, planè ſtatuimus hanc eandem
prophetiam deinceps procedente tempore Danijeli a Deo explicatam eſſe clariùs magis ac magis, inde a capite
7. ac proinde loci hujus interpretationem genuinam petimus ex ipſo Danijele infrà 11.4. & ſequentib. ubi
apertè oſtendit monarchiam Alexandri Macedonis mox perituram eſſe, & regna alia extitura quæ Judæam
torqueant, divexent & affligant omnium duriſſimè, prout etiam prophetavit Jechezkel 38. & 39.
Neque obſtat quòd regnum ſingulari numero appellatur, quòd ἀναλόγως cum præcedentibus accipiendum eſt
de Seleucidarum regno: Nam difficultas hæc ab ipſo Propheta tollitur, cùm crura ejus ferrea dicuntur pedibus
& digitis fuiſſe partim ferreis, partimq́; luteis, ver. 33. regna diverſa, verſu ſeq. & reges varii fuiſſe intelligantur
verſu 43. nominenturq́; ver. 44. Eſt igitur hoc regnum dominatus in Judæam, quem everſa Alexandri
magni Monarchia Reges Aſiæ minoris, Syriæ, & Ægypti obtinuerunt durante Seleucidarum regno,
quibus præmium per vices fuit Judæa victoribus. Jam itaque ad ſingularum partium demonſtrationem
veniemus. Durum] id eſt, ſæviſſimum, & omnium maximè tyrannicum: ut explicatur capite 8. & 11.
Etiam ſicut] auxeſis, pro eo quod eſt, non quidem ut vulgare ferrum, ſed ut chalybs induratiſſimus: quam
malorum vehementiam & atrocitatem vide infrà 11. & tribus Macabæorum libris. Omnia iſta] i.
res omnes iſtas aſpectabiles. 41 Quod autem] typum qui poſitus eſt ſuprà verſu 33. quia maximè
ad inſtitutum pertinet ut confirmaretur Eccleſia adverſus perpeſſiones eventuras, exponit Propheta accuratiſſimè,
tribus verſibus. Primùm itaque docet ex comparatione typi non fore ſtabilia regna, ſed variaturos illorum
regnorum ſucceſſus, modò ad hos modò ad illos perveniente victoria, hoc verſu: deinde ne ſemper quidem
Judæos imperaturos, ſed interdum ipſorum potentiam a Deo & Judæis ipſis refractum iri, verſu ſequente: poſtremò

ſtremò providentia Dei effectum iri ut nulla conſpiratione, nullis pactis, nulla ſanguinis conjunctione, & affinitate inter ſe firmè coaleſcant, verſu 43. Pedes &] *prolepſis: nam pedum typus exponitur hoc verſu, digitorum, ſequente.* Diverſa] *nam pedes duo regna Ægypti Syriaq; adumbrarunt; digiti verò adjectas illis provincias, & ſingulares toparchias.* 42 Durum] *ut ſuprà ver. 40. pro eo quod eſt, modò Judæam infeſtabit graviſſimè, modò a Judæis infeſtabitur: vide Jechezk. 38.21. & ſeq.* 43 Commiſcebuntur] *i. fœdere inibunt & ſancient matrimoniis: ut dicitur infrà 11. ſed fruſtrà.* 44 Temporibus] *explicatio verſuum 34 & 35.* Regum iſtorum] *id eſt, cùm adhuc ex iſto regulorum genere obtinebunt quidam, qui Judææ regnum tyrannicè ſibi arrogabunt: ſic enim fuit Herodes genere Arabs, quamvis Judæum ſimularet ſtudioſiſſimè: quo regnante naſcebatur Chriſtus.* Regnum] *ſpirituale Chriſti, poſitum in ſcientia & virtute ſpiritus, ac comparatum prædicatione Evangelii.* Populo alieno] *id eſt, penes Chriſtum in æternum erit.* Comminuturum] *id eſt, cujus regni infinita potentia futurum eſt ut ſingula regna (de quibus antè diximus) ſuo tempore perdantur: ut Jeſchahh 60.12. Atque huc ſpectabat Danijel ſuprà ver. 20. & 21. cùm divinæ majeſtatis potentia oſtenderet regna conſtitui & deicji: quod opus Chriſto vero Deo & homini, Regi & ſervatori noſtro hoc & ſeq. verſu tribuitur.* 45 E monte] *id eſt, e cœlis, & loco Dei altiſſimi.* Excindi] *id eſt, repentè atque ex inſperato mitti hominibus nihil tale cogitantibus, & in tenebris umbráque mortis reſidentibus.* Lapidem] *angularem & ſummum totius ædificii, nempe Chriſtum: qui etſi in ſpeciem uſus eſt adventu abjectiſſimo, tamen lapis eſt alliſionis & rupes offenſionis, quo confringuntur cadentes & irretiti capiuntur quicunque offendunt ipſum, Jeſchahh. 8.14. & 15.* Qui non eſt] *hæc verba, ut ſuprà ver. 34. interpretes ad cæſuram ſive reſectionem lapidis referre ſolent, quę nos potiùs ad cauſam efficientem & formam adminiſtrationis referimus. quaſi dicat Propheta, nulla humana arte vel autoritate Chriſtum impelli in adminiſtrationem regni ſui, aut ratione humana agi; ſed tantùm pro voluntate Dei Patris ac ſua per operationem ſpiritus.* Ferrum] *id eſt, ſtatuam antè oblatam Regi per viſionem: nam Chriſtum manu ſua potentiſſima labefactaviſſe regna omnia quæ ſtatua adumbraverat his verbis dicitur: ut ſup. ver. 35. Sunt enim hæc omnia ſtatuæ illius ſomniatæ mẽbra, quæ ſtatua his verbis denotatur a materia περιφραστικῶς,* Poſthac] *ut ſuprà ver. 28.* 46 Procidebat] *i. ignarus veri & legitimi cultus Dei, & oblitus moniti quod diligenter inculcaverat Danijel ſup. 27. & ſequentibus, denique raptus in admirationem & opinionem divinitatis alicujus in Danijele (prout fieri ab idololatris exempla docent Actor. 14.11. & 28.6.) divinum honorem Danijeli impiè exhibebat, & exhiberi a ſuis mandabat, niſi Danijel pio & forti animo obſtitiſſet. Obſtitiſſe autem duobus argumentis facile eſt confirmare: primùm Danijelis pietate, qui multo minùs ferre potuit ſacrilegam ſui adorationem quam contaminationem ex cibario Regis, ſup. 1.8. deinde verò reſponſione Nebucad-netzaris in verſu ſequente: quam reſponſionem nunquam fuiſſet Rex enuntiaturus ad gloriam Dei, niſi Danijel ſanctiſſimus monitis revocaſſet ipſum ad reſipiſcentiam, idq; repetitis iiſdem argumentis quæ præmiſerat ſtatim a principio Danijel ſuprà 27. & ſequentibus.* 47 Reſpondens] *Danijeli videlicet monenti, ſancteq; a tam gravi idololatria revocanti.* 49 Portæ regis] *id eſt, erat ſummus præfectus prætorio, & admiſſionalis (ut Imperatores in Codice vocant) maximus: nam mos erat Chaldæis & Perſis ut certis tantùm ſatrapis pateret ad Regem aditus; neque id promiſcuè, ſed per aliquem eorum unum ſumma autoritate præditum apud Regem.*

CAPUT III.

Nebucad-netzare ſtatuæ ampliſſimæ, quam curaverat, divinos honores jubente exhiberi, tres Danijelis ſocii qui conventui iſti interérant recuſant pollui idololatria: quamobrem apud Regem accuſati & ab eo accepti minaciter fidem ſuam in Deum teſtantur, quem neque vitæ pretio abnegare velint, neque metu mortis: deinde conjecti in fornacem mandato Regis, ſervantur a Deo incolumes, & a Rege coram ſuis omnibus revocantur: qui poſtremò hoc ſigno edoctus divinitus, Deo gloriam cedit, cavet ne ipſius nomen blaſphemetur, & illos evebit.

1 NEBUCAD-NETZAR Rex facta imagine aurea, altitudine cubitorum ſexaginta, latitudine cubitorum ſex; erexit eam in convalle Duræ in provincia Babylonica.

2 Deinde Nebucad-netzar Rex miſit [a] qui congregarent ſatrapas, antiſtites, & duces, ſenatores, præfectos theſauris, legiſperitos, exactores, omneſque dominatores provinciarum; ut venirent ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-netzar Rex.

3 Tunc congregati ſatrapæ, antiſtites, & duces, ſenatores, theſauris præfecti, legiſperiti, exactores, omneſque dominatores provinciarum ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-netzar Rex; ſtabant coram imagine quam erexerat Nebucad-netzar:

4 Et præco proclamavit [b] ſtrenuè; vobis [c] edicitur, ô populi, nationes, & linguæ:

5 Quo tempore audietis ſonum cornu, fiſtulæ, citharæ, ſambucæ, pſalteriorum, ſymphoniæ, & omnium generum muſices; prociditote, & adorate imaginem auream quam erexit Nebucad-netzar Rex:

6 Nam is qui non prociderit & adoraverit, eâdem hora projicietur [d] in mediam fornacem ignis accenſam.

7 Propterea eodem tempore cùm audirent omnes populi ſonum cornu, fiſtulę, citharæ, ſambucæ, pſalteriorum, omniumque generum muſices: procidentes omnes populi, nationes, & linguæ adorarunt imaginem auream quam erexerat Nebucad-netzar Rex.

8 Propterea eodem tempore appropinquantes viri Chaldæi, [e] accuſarunt Judæos:

9 Et proloquentes dixerunt Nebucad-netzari Regi, ô Rex, in ſecula vive.

10 Tu Rex propoſuiſti edictum, ut quiſquis audiret ſonum cornu, fiſtulę; citharæ, ſambucę, pſalteriorum, & ſymphoniæ, omniumque generum muſices; procidens adoraret imaginem auream:

11 Is autem qui non procidens adoraret, projiceretur in mediam fornacem ignis accenſam.

12 Sunt

[a] Chald. *ad congregandũ.*

[b] Chald. *cum robore.*

[c] Chald: *dicunt, imperſonaliter.*

[d] Chald. *in medium fornacis ignis accenſi deinceps.*

[e] Chald. *proclamarunt accuſationes Judæorum, ſive obtrectationes.*

12 Sunt viri Judæi, quos præfeciſti negotio provinciæ Babyloniæ, Schadrac, Meſchac, & Hhabed-nego; viri iſti [f] non habuerunt tui, ô rex, rationem: deos tuos non colunt, & imaginem auream quam erexiſti non adorant.

13 Tunc Nebucad-netzare per iram & æſtum edicente [g] adduci Schadracum, Meſchacum, & Hhabed-negonem; tunc inquam viros iſtos adduxerunt coram Rege,

14 Quibus proloquutus Nebucad-netzar dixit, ' an [h] certo conſilio, Schadrac, Meſchac, & Hhabed-nego, deos meos non colitis, & imaginem auream quam erexi non adoratis?

15 Nunc ſi parati eſtis ut quo tempore audieritis ſonum cornu, fiſtulæ, citharæ, ſambucæ, pſalteriorum, & ſymphoniæ, omniumq́; generum muſices procidatis & adoretis imaginem quam feci, ' *bene eſt*; ſin autem non adoraveritis, eadem hora projiciemini in mediam fornacem ignis accenſam: quis verò eſt Deus qui eripere poſſit vos e manibus meis?

16 Reſponderunt Schadrac, Meſchac, & Hhabed-nego, ac dixerunt Regi: Nebucad-netzar, ' ut reſpondeamus tibi, non ſumus ſoliciti de hoc negotio:

17 ' Sive futurum eſt *ut* Deus noſter quem nos colimus, *qui* potens eſt ad eripiendum nos; a fornace ignis accenſa & a manu tua, ô Rex, eripiat *nos*,

18 Sive non; notum ſit tibi, Rex, deos tuos nos non eſſe culturos, & imaginē auream quam erexiſti non adoraturos.

19 Tunc Nebucad-netzar adeò repletus fuit æſtu, ut imago vultus ipſius immutaretur contra Schadracum, Meſchacum, & Hhabed-negonem; reſpondenſq́ue edixit ut accenderent fornacem [i] ſeptuplo magis quàm ſolebat accendi:

20 Et viris valentibus robore qui erant ' in copiis ipſius edixit ut vincirent Schadracum, Meſchacum, & Hhabed-negonem; projiciendos in fornacem ignis accenſam.

21 Tunc viros iſtos vinxerunt ' cum ſuis chlamydibus, ſubligaculis ſuis, paludamentisq́; ſuis & veſtimentis ſuis: & projecerunt in mediam fornacem ignis accenſam.

22 Propterea eò quòd verbū Regis accelerabat, & fornax accenſa erat valde; viros iſtos qui intrudebant Schadracum, Meſchacum, & Hhabed-negonem interfecerunt ſcintellæ ignis.

23 Cum autem viri illi tres, Schadrac, Meſchac, & Hhabed-nego; ' cecidiſſent in mediam fornacem ignis accenſam vincti:

24 Tunc Nebucad-netzar rex trepidus ſurrexit cum perturbatione, & proloquutus dixit gubernatoribus ſuis, an non viros tres projecimus in medium ignis vinctos? *quibus* reſpondentibus & dicentibus Regi, verum *eſt*, Rex;

25 Reſpondit & dixit, ecce video viros quatuor ſolutos ambulantes in medio ignis, in quibus non eſt corruptio; forma autem quarti ' ſimilis eſt filio Dei.

26 Tunc appropinquans Nebucad-netzar ad portam fornacis ignis accenſæ proloquutus eſt & dixit, Schadrac, Meſchac, & Hhabed-nego ſervi Dei excelſi, egredimini & venite: tunc egreſſi ſunt Schadrac, Meſchac & Habed-nego e medio ignis.

27 Et congregati ſatrapæ, antiſtites, duceſque, & gubernatores regis cùm inſpicerēt viros iſtos non eſſe dominatum ignem in corpus eorum, & pilum capitis eorum non eſſe aduſtum; neque eorum chlamydes mutatas, denique odorem ignis non pervaſiſſe eos:

28 Proloquutus Nebucad-netzar dixit, benedictus ſit Deus horum, Schadraci, Meſchaci, & Hhabed-negonis, qui mittens angelum ſuum eripuit ſervos ſuos qui confiſi ſunt in ipſo; cùm verbum Regis mutantes expoſuerunt corpus ſuum, ut non colerent neque adorarent ullum Deum præterquam Deum ſuum.

29 Quamobrem a me proponitur edictum, ut omnis populus, natio, aut lingua, quæ [k] dictis erraverit contra Deum horum, Schadraci, Meſchaci, & Hhabed-negonis, [l] in membra lanietur, & domus ejus [m] in ſterquilinium redigatur; propterea quòd ' non eſt Deus alius qui poſſit eripere hoc modo.

30 Tunc Rex ' proſperari juſſit Schadracum, Meſchacum, & Hhabed-negonem; in provincia Babyloniæ.

[f] Chald. *non poſuerunt ſuper te, ô Rex, rationem.*

[g] Chald. *adducere.*

[h] Chald. *an quæſtio eſt.*

[i] Chald. *ſemel ſepties ſuprà quàm.*

[k] Chald. *dixerit errorem.*

[l] Chald. *mēbra efficiatur.*

[m] Chald. *ſterquilinium diſponatur: ut ſuprà* 2. 5

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus hiſtoriæ tempus etſi minimè definitur, non dubium eſt tamen ex verſ. 12. quin hiſtoriam ſuperioris capitis ſubſequuta ſit: quàm longo intervallo ignoratur: atque hoc quidem loco ponitur commodè ad probandum alterum membrum propoſitionis quæ enuntiata fuerat* προληπτικῶς, *ſuprà* 1.17. Facta imagine] *quanquam faciendæ erigendæq́ hujus ſtatuę occaſio non ſatis ex verbis textus confirmari poteſt, tamen probabile videtur nobis ex comparatione ſexti capitis Chaldæos invidia Judæorum ſummis honoribus a Rege affectorum abreptos occaſionem quæſiviſſe ut eos miſerè de faſtigio (quo erant evecti) deturbarent in perniciem ipſorum. Quod quidem videtur hiſtoria duobus modis innuere: quorum unus eſt, quòd dicuntur Chaldei non hos tantùm, ſed Judæos in univerſum accuſaße, verſu 8. & 12. alter, quòd Nebucad-netzar obſervata & explorata conſervatione illorum omnes alios qui in autoritate erant apud ipſum, ad obſervandum idem miraculum convocavit de induſtria, vetuitq́ ipſis ac omnibus, ne quod dictum, ne per errorem quidem, indignum Deo profunderent, ver. 27. & 29.* Convalle Duræ] *id eſt, in campo Deeræ ſito inter Chaltapitida & Cißiam in Suſianæ agro, teſte Ptolemæo libro Geographicorum ſexto.* 8 Accuſarunt Judæos] *id eſt, cupidè arrepta hac occaſione tum gentem ipſam, hoc verſu; tum præfectos illos tres, verſu 12. calumniis & obtrectationibus inter accuſandum obruerunt apud Regem.* 9 In ſecula vive] *ut ſuprà* 2.4. 14 An certo conſilio] *id eſt, certúmne & deliberatum fuit cum animis veſtris ita vos gerere? ſic enim accipitur hæc vox apud Hebræos quoque, ut Exod.* 21.13. 15 Bene eſt] *ſermo* ἀνανταπόδοτος *per* ἔλλειψιν *contrarii, quod genus ſermonis in omnibus ferè linguis receptum eſt.* 16 Ut reſpond.] *id eſt, ut paucis habeas reſponſum tuum, ſic habeto nos non laborare de effugiendo hoc præſente periculo, quod minaris nobis.* 17 Sive futurum eſt] *reſponſum dilemmaticum: in utrumque eventum (inquiunt) comparati ſumus: nobis ſatis eſt ſive vivere, ſive mori nos oporteat, ut vivamus moriamurq́ in Domino.* 20 In copiis] *i. cohortibus prætoriis & comitatu ſuo.* 21 Cum ſuis chlamyd.] *id eſt, non detractis*

tractis neq; poſitis veſtibus ipſorum pretioſis, adeò feſtinabant ſatellites obſequi mandato Regis: ut oſtenditur ſequente verſu. 23 Cecidiſſent] *& ſoluti ambularent in igne ſine ulla noxa, cum filio Dei, verſu 25.* 25 Similis eſt] *id eſt, venuſtiſſima & quaſi divina: ut Homerus* ἀντιθέους, θεοεικέλους, *&* δαιμονίους *nominat; vide verſu 28.* 29 Non eſt Deus] *hunc ſermonem ſtatuit Nebucad-netzar ab experientia, quòd Deus optimus maximus ſervos ſuos, in ignem injectos liberaßet; ſatellites verò ipſius, non obſiſtente illo aut ullo Babyloniorum Deo, igni tradidißet: qua ſeveritate judicii animus Nebucad-netzaris ad tempus aliquod refractus eſt.* 30 Proſperari] *i. reſtituit honoribus, & vetuit ſuis omnibus ne illis porrò malefacerent.*

CAPUT IIII.

Nebucad-netzar in ampliſſimum gloriæ faſtigium evectus atq; inſoleſcens, ſomnio divinitus immiſſo percellitur: cujus interpretationem non a Chaldæis, ſed a Danijele accipit, fore ut de ſumma gloria in ſortem brutorum abjectiſſimam detrudatur, donec agnito Deo reſtituatur per beneficentiam ejus: cujus rei præſignificatæ, prænuntiatæ, & ſuo tempore perfectæ nomine Nebucad-netzar *promulgat beneficium erga ſe, & gloriam Dei apud omnes gentes.*

1 NEBUCAD-NETZAR Rex omnibus populis, nationibus, ac linguis, quæ habitant in tota terra; pax veſtra multiplicetur.

2 Signa & miracula quæ fecit erga me Deus excelſus, decet [a] me indicare:

3 Signa ejus quàm magna ſint, & miracula ejus quàm fortia: regnum ejus regnum [b] æternum, & dominium ejus [c] in omnes generationes *eſſe.*

4 Ego Nebucad-netzar tranquillus eram domi meę, & virens in palatio meo:

5 Cùm ſomnium viderem quod exterruit me; ita ut cogitationes in cubili meo, & viſiones capitis mei conturbarent me.

6 Quamobrem a me propoſitum eſt edictum, [d] ut adducerentur coram me omnes ſapientes Babyloniæ; qui interpretationem ſomnii notam facerent mihi.

[a] Chald. *coram me.*
[b] Chald. *ſeculi: ſic infrà ver.* 34
[c] Chald. *cum generatione & generatione: ſic infrà ver.* 34.
[d] Chald. *adducere.*

7 Tunc acceſſerunt magi, aſtrologi, Chaldæi, & haruſpices; cumq; ſomnium dixiſſem coram eis, interpretationem ejus notam non faciebant mihi:

8 Tandem autem acceſſit coram me Danijel, cujus nomen *eſt* Belteſchatzar ſecundum nomen Dei mei, in quo *eſt* ſpiritus deorum ſanctorum; & ſomnium coram eo dixi:

9 Belteſchatzar, *inquam,* præfecte magorum, quia novi ſpiritum deorum ſanctorum ineſſe tibi, & ullum arcanum non premere te; viſiones ſomnii mei quod vidi, id eſt, interpretationem ejus, dic.

10 Viſionibus igitur capitis mei in cubili meo: videbam cùm ecce arbor in medio terræ eſſet altitudine magna,

11 Creviſſe arborem, & roboratam eſſe; & altitudine ſua perveniſſe ad cœlum, aſpectuq; ſuo ad finem totius terræ:

12 Ramos ejus pulchros, & fructus ejus multos, cibumque pro omnibus ineſſe ei: ſub ea umbram captare beſtias agri, & in ramis ejus habitare aves cœli; denique ex ea cibum percipere omnem carnem.

13 Videbam in viſionibus capitis mei ſuper cubile meum; cùm ecce vigil & ſanctus e cœlo deſcenderet,

14 Clamans [e] ſtrenuè, & ita edicens; exſcindite iſtam arborem, & amputate ramos ejus, dejicite folia ejus, & ſpargite fructus ejus: vagentur beſtiæ [f] ne ſubſint ei, & aves a ramis ejus.

[e] Chald. *cum robore.*
[f] Chald. *de ſub ea.*

15 Verùm ſtirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingantur, & cum beſtiis ſit portio ejus in herba terræ:

16 [g] Animus ejus ab humano mutetur, & cor beſtiæ detur ei; ſeptemque tempora prætereant eum.

[g] Chald. *cor ejus ab hominibus mutent*

17 Ex decreto vigilum verbum hoc, & ex ſermone ſanctorum hoc poſtulatum *eſt:* [h] uſq; dum adducatur, ut agnoſcant viventes, dominari excelſum in regno hominum, adeò ut cui vult tradat illud, & abjectiſſimum hominum conſtituat in illo.

[h] Chald. *ad adductionem uſque.*

18 Hoc ſomnium vidi ego Rex Nebucad-netzar, jam tu Belteſchatzar interpretationem dic: propterea quòd nulli ſapientes regni mei poſſunt interpretationem notam facere mihi; tu autem potes, quia ſpiritus deorum ſanctorum ineſt tibi.

19 Tunc Danijel cujus nomen eſt Belteſchatzar, cùm obſtupuiſſet quaſi horam unam, & cogitationes ejus conturbaſſent eum: proloquenti Regi ac dicenti, ô Belteſchatzar ſomnium & interpretatio ne perturbet te, reſpondens Belteſchatzar dixit, Domine mi, ſomnium hoc *eveniat* oſoribus tuis, & interpretatio ejus inimicis tuis.

20 Arbor illa quam vidiſti, quæ crevit & roborata eſt; cujus altitudo pervenit ad cœlum & aſpectus in totam terram,

21 Cujus rami pulchri, & fructus multi, & cui cibus pro omnibus infuit; ſub qua habitabant beſtiæ agri, & in cujus ramis ſidebant aves cœli.

22 Tu es, ô Rex, qui creviſti & roboratus es: nam amplitudo tua ita crevit ut pervenerit ad cœlum, ac dominium tuum ad finem terræ.

23 Quod autem vidit Rex vigilem & ſanctum deſcendentem de cœlo ac edicentem, excindite arborem iſtam ac perdite eam, verùm ſtirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque ſit apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingatur, & cum beſtiis agri ſit portio ejus, uſque dum ſeptem tempora tranſeant ſuper eum.

24 Hæc interpretatio eſt Regis; & decretum excelſi eſt quod ſuperventurum eſt Domino meo Regi.

25 Nam te depellent [i] homines a ſe, & cum beſtiis agri futura eſt habitatio tua, herbamque ut bobus tibi guſtandam dabunt, & rore cœli te intingent, ſeptemq; tempora efficient ut prętereant te: uſquedum noſcas dominari excelſum in regno hominum, & cui vult dare illud.

[i] Chald. *ab hominibus: ſic ver.* 32.

26 Quod autem dicebant relinquendam ſtirpem radicum illius arboris; regnum tuum tibi ſtabile erit, ex quo agnoveris cœlos dominari.

27 Quapropter, ô Rex, conſilium meum placeat tibi, & peccata tua juſtitia abrumpe & iniqui-

k Chald. *afflictorum.*

iniquitates tuas [k] erga afflictos: ' ſi *fortè* erit protogatio tranquillitati tuæ.

28 Totum hoc ſupervenit Nebucad-netzari Regi.

29 Exactis menſibus duodecim, in palatio regni Babyloniæ obambulabat,

30 Et proloquens Rex dicebat, annon hæc *eſt* Babylon illa magna quam ego ' ædificavi; ut eſſet regia & ornamentum decoris mei robore potentię meæ?

31 Adhuc ſermone illo *verſante* in ore regis; vox e cœlo accidit dicens, tibi indicitur Nebucad-netzar Rex, 'regnum hoc deſcedere a te:

32 Et homines te depulſuros a ſe, ut cum beſtiis agri ſit habitatio tua; herbam ſicut bobus guſtandam tibi daturos eſſe, & facturos ut ſeptem tempora prætereant te uſquedum agnoſcas dominari excelſum in regno hominum, & cui vult dare illud.

Chald. ut dduximus ſqu.

33 Eadem hora verbum illud completum eſt in Nabucad-netzare: nam ab hominibus depulſus herbam ut boves comedit, & rore cœli corpus ejus intinctum eſt, uſque dum pili ejus ut Aquilarum *plumæ* creviſſent, & ungues ejus ut avium.

34 Exactis verò temporibus illis, ego Nebucad-netzar oculos meos ad cœlum ſuſtuli, & mente mea ad me reverſa Excelſo benedixi, & viventem [l] in perpetuum laudavi ac glorificavi: quòd dominatus ejus *ſit* dominatus æternus, & regnum ejus in omnes generationes:

l Chald. *ſeculi.*

35 Omnes verò habitatores terræ ut nihili reputentur, & pro voluntate ſua faciat in exercitu cœli, & habitatoribus terræ: neque eſt qui prohibeat manum ejus, aut dicat ei, quid facis?

36 Eo tempore mente mea reverſa in me, & ad gloriam regni mei *capeſſendam* decore meo, & ſplendore meo reverſo in me, tum me gubernatores mei & proceres mei requiſiverunt: & in regno meo ita confirmatus ſum ut amplitudo major adita ſit mihi.

37 'Nunc ego Nebucad-netzar laudo, extolloque, & glorifico Regem cœli: cujus omnia opera *opera* veritatis, & cujus vię *ſunt viæ* judicii, qui deniq; ambulãtes in ſuperbia poteſt dejicere.

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus programmatis quod a Rege Nebucad-netzare emanavit ſumma eſt, Deum admirabiliter egiße cum Nebucad-netzare ut faſtum ipſius intollerandum deprimeret, & ad officium revocaret: finis verò, ut omnis gloria concedatur Deo. Sunt itaque hujus programmatis tres omnino partes: exordium, tribus primis verſibus: narratio, uſque ad verſum 37. & concluſio, verſu ultimo. Exordio continentur ſalutatio, verſu 1. & propoſitio ſumma, duobus ſequentibus. Quod autem ad tempus quo programma hoc fuit promulgatum, etſi diſertis verbis in ſcriptura minimè ponitur; non dubium eſt tamen quin totum hoc argumentum & geſtum & promulgatum fuerit poſtquam devictis aliis regnis, ex Ægypto (quam poſtremò expugnavit) recurrit in Babyloniam. Cùm autem a tempore reverſionis hujus ad finem uſque regni anni ad ſummum decem interceßerint, ut oſtendimus Jechezk. 30.1. certum eſt hoc programma ſub finem regni ipſius editum in lucem eſſe fermè ante biennum quàm de vita decederet.* 4 Ego Nebucad-netzar] *narratio, ut diximus in verſum 1.* Tranquillus] *ab omni hoſte, & hoſtium metu, quos debellaveram.* Palatio] *quod erat Babylone: ut apparet infrà ver. 29. & 30. vide Herodotum de palatio Babylonico.* 7 Magi] *vide ſuprà 2.27.* 8 Secundum nomen] *etymon illius nominis quod Danijeli inditum eſt a Babylonio ſuprà 1.7. his verbis perſtringitur. Eſt enim Belteſchatzar Babylonica vox, compoſita ex tribus dictionibus: quæ idem ſonat ac ſi dicas, Belis abdita theſaurizans ſive conſervans; erat enim Bel ſummus Babyloniorum Deus, Jeſchahh. 46.1.* 9 Non premere] *id eſt, non faceßere negotium tibi; ſed promptam eſſe atque expoſitam intelligentiam ejus.* 13 Vigil] *id eſt, angelus ſanctus, & deligenter excubias agens ad cognoſcendã, prædicandam, & perficiendam voluntatem Dei: quo nomine plures oculi ipſis tribuuntur Jechezk. 1. Atque hoc quidem elogium hiſtoriæ eſt convenientiſſimum, quia adhuc verſante ſermone in ore Regis vox angeli e cœlis accidiße dicitur infrà verſu 31.* 16 Ab humano] *id eſt obbruteſcat, nihil humanum ſapiat is qui adumbratur arbore.* Tempora] *id eſt anni, ſynecdochicè, ut Propheta ipſe interpretatur infrà 11.13. ſic deinceps.* 17 Ex decreto] *confirmatio præcedentis mandati a conſenſu angelorum omnium, decretum Dei contra arborem tum judicio ſuo, tum poſtulato apud homines comprobantium. q.d. quod vos jubeo operam conſumere ut excindatis arborem, &c. ſtirpem radicum ejus relinquatis, &c. denique cum tempora ſeptem ſinatis cum brutis degere; hæc non mea unius ſententia putanda eſt, quam ego ſolus ad vos a Deo perferam; ſed totus cœleſtium angelorum conſeſſus unà id ipſum prædicat, & fieri a vobis poſtulat; ut hoc judicio cùm Nebucad-netzar ipſe potentiam Dei cogatur agnoſcere, tum alii omnes promulgatam ab illo diſcere.* Vigilum] *vide ſuprà 13.* Uſque dum adducatur] *hoc membrum ſic reddendum eße oſtendit Danijel infrà verſu 25. & Angelus ver. 32.* Ut agnoſcant] *prædicatione Nebucad-netzaris: ut ipſe ait verſu 2. & 37.* 18 Deorum ſanct.] *ethnici hominis verba.* 19 Obſtupuiſſet] *perculſus gravitate ſomnii & novitate judicii in tantum Regem; cujus pax cùm ipſi Danijeli, tum toti Judæorum populo erat utilis, & commendata per Jirmejam 29.7.* Domine mi] *hoc reſponſum Danijelis tribus membris comprehenditur: primum eſt precatio, his verbis; ſecundum, enarratio ſomnii, ſeptem verſibus ſequent. tertium, hortatio ad reſipiſcentiam, verſu 27. Atque hæc cauſa eſt cur Danijel precatione in principio utitur, quia ſentiebat Dei minis & promiſſionibus hærere conditiones ſuas; quamobrem primùm orat Deum ut melius Nebucad-netzari conſulat, & tantum judicium avertat miſericordia ſua; deinde viam miſericordiæ hujus conſequendæ Nebucad-netzari aperit.* Eveniat] *id eſt, abſit tibi.* 20 Arbor] *explicatio primæ partis ſomnii, quæ habetur ſuprà 10. & 11.* 22 Ut perven.] *id eſt, omnia impleverit: hyperbole accommodata ad verba ſomnii, ver. 11.* 23 Quod autem] *explicatio ſecundę partis ſomnii, quæ habetur ſuprà 13. & ſequentibus.* 24 Regis] *i. ſpectans ad Regem, ut ſequentia exponunt.* 26 Quod autem] *tertia pars ſomnii poſita ver. 15. & repetita ver. 23. de reſtitutione Regis.* Cœlos dominari] *i. Deum cœlorum, μετωνυμικῶς: ut Matth. 21.25.* 27 Quapropter] *tertius locus reſponſi, ut diximus in verſum 19.* Peccata tua] *id eſt, plus ſatis hactenus peccaſti injuſtitia & inhumanitate, ut oſtenditur infrà 5.19 nunc verò cùm Deus te præmoneat gratioſiſſimè, anticipa judicium ejus vera reſipiſcentia, injuſtitiã &*

l Chald. ab hominibus: ſic ver. 32.

inbu-

inhumanitatem abrumpe, & te ipſum confer ad colendam juſtitiam & exercendam gratiam erga populum Dei, & omnes afflictos duritia dominatus tui. Si fortè] *ut Jehoſchuhh. 14.12. & 1. Schem. 14.7.* 30 Ædificavi] *id eſt, maximis operibus, ædificiisq; exornavi: vide Joſephum lib. 10. antiquitatum Judaicarum cap. 11.* 31 Regnum] *id eſt, te mox deſiturum regem eſſe: ut oſtenditur verſu 33.* 37 Nunc ego] *concluſio* ἐπαινετικὴ, *ut diximus ſuprà in verſum 1.*

CAPUT V.

Belſchatzar epulo magnificentiſſimo proceres excepturus vaſa domus Dei in oſtentationem traducit, ut Deum verum contumelia, falſos laudibus proſequatur: quamobrem Deus immiſſa manu impendens judicium deſcribit ante oculos omnium; quod judicium Chaldæis neſcientibus legere, Danijel arceſſitur, qui exemplo ſuperbię & caſus Nebucad-netzaris adducto Belſchatzarem ejuſdem criminis redarguit, & ſcripturam exponens judicium Dei explicat, quod fuit proxima nocte conſequutum.

1 'BELSCHATZAR rex facturus 'convivium magnum proceribus ſuis mille, & 'coram mille his vinum bibiturus,

2 Belſchatzar edixit [a] 'ad guſtandum vinum afferri vaſa aurea & argentea, quæ exportaverat Nebucad-netzar [b] avus ſuus ex templo quod fuerat Jeruſchalaimis: ut biberent in eis Rex ipſe, proceresſque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus.

3 Tunc allatis vaſis aureis quæ exportaverant e templo domus Dei quæ fuerat Jeruſchalaimis; bibebant in eis Rex ipſe, proceresſque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus:

4 Bibentes vinum; etiam ' laudabant deos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos.

5 Eadem hora egreſſi 'digiti manus humanæ ſcripſerunt e regione 'lychnuchi, [c] in tectorio, parietis palatii Regii; Rege vidente partem manus quæ ſcribebat.

6 Tunc [d] 'toto Regis ſplendore immutato, & cogitationibus ejus conturbantibus ipſum; cũ 'cingula lumborum ejus diſſoluta eſſent, genuaque ejus colliderent alterum alteri,

7 Inclamavit Rex [e] ſtrenuè, ut adducerentur aſtrologi, Chaldæi & haruſpices, & proloquens Rex dixit ſapientibus Babylonis; quiſquis legerit ſcripturam hanc, & interpretationem ejus indicaverit mihi, purpura induetur cum torque aureo ad collum ipſius, ac tertius in hoc regno dominabitur.

8 Tunc accedentes omnes ſapientes regis, cùm non poſſent ſcripturam illam legere & interpretationem notam facere Regi,

9 Tunc, inquam, Rege Belſchatzare valde cõturbato, adeò ut totus ſplendor ejus mutatus eſſet in eo; & proceribus ejus attonitis,

10 'Regina propter verba Regis & procerum ejus ad domum convivii acceſſit; proloquutaq; Regina dixit, Rex ' in ſecula vive, ne conturbent te cogitationes tuæ, & ſplendores tui ne mutentur.

11 Eſt vir in regno tuo cui ſpiritus deorum ſanctorum ineſt, & in quo temporibus avi tui lux, intelligentiaque, ac ſapientia par ſapientiæ Deorum inventa eſt: quapropter Rex Nebucad-netzar avus tuus præfectum magorum, aſtrologorum, Chaldæorum haruſpicum conſtituit eum, avus tuus Rex.

12 Quandoquidem ſpiritus excellens, ac cognitio, & intelligentia, interpretatio ſomniorũ, & indicatio ænigmatum, ac ſolutio [f] rerum implexarum inventa eſt in ipſo Danijele, cui Rex impoſuerat nomen Belteſchatzar; nunc Danijel vocetur, '& interpretationem indicabit.

13 Tunc Danijele adducto coram Rege, proloquutus Rex dixit Danijeli; es tu ille Danijel, [g] ex deportatis Jehudææ, quos adduxit Rex avus meus e Jehudæa?

14 Et tu de quo audivi ſpiritum Deorum ineſſe tibi; & lucem, intelligentiamque, & ſapientiam excellentem inveniri in te?

15 Nunc ergo adducti ſunt coram me ſapientes aſtrologi, ut ſcripturam iſtam legerent & interpretationem ejus notam facerent mihi: ſed non poſſunt interpretationem verbi iſtius indicare.

16 Ego autem audivi de te, poſſe te interpretationes [h] afferre, & res implexas ſolvere: nunc ſi poteris ſcripturam iſtam legere, & interpretationem ejus indicare mihi, purpura induêris cum torque aureo ad collum tuum, & tertius in hoc regno dominaberis.

17 Tunc reſpondens Danijel dixit coram Rege, dona tua tibi ſint, & 'honoraria tua alii da: verùm ſcripturam iſtam legam Regi, & interpretationem notam faciam ei.

18 Tu ô Rex, ('Deus excelſus regnum, & amplitudinem, gloriámque, & decorem dederat Nebucad-netzari avo tuo;

19 Et ob amplitudinem quam dederat ei, omnes populi, nationes, & linguę tremebant ac timebant a conſpectu ejus: quem volebat occidebat, & quem volebat percutiebat, & quẽ volebat extollebat, & quem volebat deprimebat:

20 Sed cùm elatus eſſet [i] animus ejus, & ſpiritus ipſius obduratus eſſet ad ſuperbè agendũ; depoſitus eſt e ſolio regni ſui, & gloriam amoverunt ab eo.

21 Nam ab [k] hominibus depulſus animum ſuum [l] ad beſtias applicuit, & cum onagris habitationem ſuam; herbam ut bobus guſtandam dederunt ei, & rore cœli corpus ejus intinctum eſt: donec agnovit, dominari Deum excelſum in regno hominum, & quem vult conſtituere in eo)

22 'Tu igitur fili ejus Belſchatzar, non depreſſiſti animum tuum; quamvis totum hoc cognoſceres:

23 Imò contra Dominum cœli adeò extuliſti te, ut vaſa domus illius attulerint coram te, in quibus tu, proceréſque tui, uxores tuę, & concubinæ tuæ vinum bibatis; deóſque argenteos, & aureos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque cognoſcunt laudaviſti: Deum verò in cujus manu eſt anima tua, & penes quem totum iter tuum eſt, non glorificaſti.

24 Tunc a conſpectu ejus miſſa eſt ' pars illa manus, unde ſcriptura iſta exarata eſt.

25 Atque hæc ſcriptura illa quæ exarata eſt, Mene mene, tekel, upharſin, *id eſt, numeravit,*

nume-

[a] Chald. *pro guſtu vini afferre.*

[b] Chald. *pater*, 2. Reg. 24. & 25.

[c] Chald. *ſuper calcem*, μελανγραμμικῶς.

[d] Chald. *Regis ſplendoribus immutatis ipſi: ſic ver. 9.*

[e] Chald. *cum robore, adducere aſtrologos, &c.*

Suprà 4.8. & 9. *ſuprà* 2. 48.

[f] Chald. *nodorum: ſic infrà ver.* 16

[g] Chald. *qui e filiis deportationis*

[h] Chald. *interpretari.*

Suprà 4

[i] Chald. *cor: ſic deinceps.*

[k] Chald. *filiis hominum*

[l] Chald. *cum beſtiis poſuit.*

numeravit, appendit, dividuntq́.

26 Hæc interpretatio verborum, NUMERAVIT; 'numeravit Deus regnum tuum, & [m] 'perfectiſſimè numeravit illud.

[m] Chald. *perfecit* numerare.

27 APPENDIT; appenſus fuiſti lancibus, & inventus es [n] 'minore pondere.

[n] Chald. *deficientem.*

28 DIVISIT: diviſum eſt regnum tuum, traditumque Medis ac Perſis.

29 Tunc edicente Belſchatzare induerunt Danijelem purpura cum torque aureo ad collum ejus; & proclamaverunt de eo, ipſum futurum dominatorem tertium in eo regno.

30 Eadem nocte 'interfectus eſt Belſchatzar Rex Chaldæorum.

ANNOTATIO.

1 Belſchatzar] *Nepos Nebucad-netzaris magni, filius Evil-merodaci, quem hiſtorici corruptè Labonidum ſive Labynitum vocant pro Naboniddocho, ut vocat Alphæus apud Euſebium lib. 9. de præparatione Evangelica.* Convivium magnum] *de quo Herodotus lib. 1. & Xenophon lib. 7. vide in Jirmejæ 25. 26.* Coram mille] *ut convivas melius acciperet nam alioqui cum proceribus cibum non capiebat Rex, & pauciſſimis ad ipſum patebat aditus.* 2 Ad guſtandum] *id eſt, ad faciendum delicias tranſlatu centumeliosè vaſis Jehovæ ad inſolens iſtud & intempeſtivum convivium: quod reprehendit Danijel infrà 23.* 4 Laudabant] *tum tribuentes ipſis laudes victoriæ ſpoliorumq́ domus Dei quibus abutebantur, tum etiam libantes ipſis epuli ſui prothymata, ut diximus ſupra 1. 8.* 5 Digiti] *ac non manus integra: quamobrem pars vel portio manus in ſequentibus appellatur, hoc verſu, & 24.* Lychnuchi] *videlicet penſilis, qui propterea comparatus erat ut in eo lucernæ accenderentur protracto in noctem convivio. Nam alioqui non fuiſſe hoc convivium de nocte cœptum ex eo apparet, quod Danijel purpuratus & torquatus tertius a Rege in regno promulgatus eſt; infrà verſ. 29 quod factum diurnum, non autem nocturnum eſſe nemo eſt qui neſciat.* 6 Toto Regis ſplend.] *id eſt, tota illa feſtivitate & hilaritate quam præ ſe ferebat in excipiendis convivis.* Cingula lumbor.] *id eſt, ſolutæ eſſent ipſius zonæ, ut fit hominibus quos ex gravi aliqua corporis aut animi ægritudine invadit λειποθυμία.* 10 Regina] *non uxor quidem Belſchatzaris Regis (nam uxores illius dicuntur adfuiſſe ſuprà 2. & 3.) ſed Regis mater aut avia, nomine (ut credibile eſt) Nitocris dicta, Herodoto lib. 1.* In ſecula vive] *vide ſupra 2. 4.* 12 Et interpretationem] *q. d. confirmo illum indicaturum eſſe: adeò explorata eſt illius certaq́ ſapientia.* 17 Honoraria] *vide ſuprà 2. 6. hujus autem reſponſi partes ſunt hæ: exordium munera honeſtè recuſantis & ſpondentis interpretationem, hoc ver. propoſitio ſive narratio rerum geſtarum a Nebucad-netzare & Belſchatzare κατὰ σύγκρισιν, uſque ad verſum 24. & ſcripturæ explicatio, ſequentibus.* 18 Deus excelſus] *hoc membrum ad priorem partem συγκρίσεως pertinens, quia hyperbaticum eſt, placuit parentheſeos nota includere.* 22 Tu igitur] *altera pars συγκρίσεως, nimirum ἀπόδοσις ad prius exemplum præſentia accommodans.* 24 Pars illa] *de qua ſuprà ver. 5.* 26 Numeravit] *id eſt, annos quibus duraturum fuit regnum Babylonicum, & Judaici populi captivitas, in numerato habet.* Perfectiſſimè] *ſic redditur ratio geminati verbi.* 27 Minore] *id eſt, abjiciendus, ut nummus reprobus, juſtoq́ longè levior.* 30 Interfectus] *a Gobrya & Gadata ſatrapis Cyri, teſte Xenophonte libro 7.*

CAPUT VI.

Danijel a Dario Medo in dignitatem ampliſſimam evectus ampliusq́ evehendus conſilio Regis, a proceribus aliis obſervatur; qui fruſtra occaſione captata illius obruendi, comminiſcuntur novum edictum ut ſoli Regi ad tempus ſupplicetur: Huic edicto cùm non paruiſſet Danijel, urgentibus proceribus in foveam leonibus obtruditur, & ſervatur a Deo: quamobrem Darius educto Danijele accuſatores leonibus objicit, & promulgat edictum de reverentia Dei.

1 CÙM Darius Medus accepiſſet regnum ipſum, fermè [a] natus annos ſexaginta duos;

[a] Chald. *filius annorum.*

2 Placuit coram Dario præficere ipſi regno ſatrapas centum viginti, qui [b] præeſſent toti regno:

[b] Chald. *eſſent in toto regno.*

3 Supra iſtos autem Eparchos tres, quorum Danijel 'primus eſſet; quibus eſſent ſatrapæ illi reddituri rationem, ne Rex damno afficeretur.

4 'Tunc Danijele iſto [c] pergente præeſſe Eparchis atque ſatrapis; & propterea quòd ſpiritus excellens ineſſet ipſi, Rege cogitante præficere ipſum toti regno ſuo:

[c] Chald. *exiſtente præfecto.*

5 Tunc Eparchi & ſatrapæ quærebant ut occaſionem invenirent [d] 'ab adminiſtratione regni; ſed nullam occaſionem aut vitium potuerunt invenire, propterea quòd fidus eſſet, & nullus error aut vitium inveniretur in eo.

[d] Chald. *a latere regni.*

6 Tunc viri illi dicentes, non ſumus inventuri contra Danijelem iſtum ullam occaſionem; niſi inveniamus contra eum *occaſionem* de lege Dei ipſius:

7 Tunc, *inquam*, Eparchi & ſatrapæ illi convenientes ad Regem, ita dixerunt ei, Darie Rex, in ſecula vive:

8 'Conſilium iniverunt omnes Eparchi regni, præſides, & ſatrapæ, gubernatores, ac duces, de ſtatuendo ſtatuto regio, & firmando interdicto: ut quiſquis petierit petitionem ab ullo Deo aut homine per dies triginta, præterquam a te Rege, projiciatur in foveam leonum.

9 Nunc, ô Rex, ſtatue hoc interdictum, & exara ſcripturam; ut non mutetur, 'ſecundum jus Medorum & Perſarum quod non [e] intercidit.

[e] Chald. *tranſit: ſic verſ. 13.*

10 Quamobrem rex Darius exaravit ſcriptum & interdictum.

11 Danijel autem cùm cognoviſſet exaratum eſſe ſcriptum illud, ingreſſus eſt domum ſuam, cui feneſtræ apertæ erant in cœnaculo ejus 'ex adverſo Jeruſchalaimorum: & 'temporibus tribus de die ipſe [f] procumbens in genua ſua orabat & confitebatur coram Deo ſuo, quemadmodum fecerat [g] antea.

[f] Chald. *ingeniculans.*

[g] Chald. *ab ante hoc.*

12 Tunc viri illi convenientes; poſtquam inveniſſent

veniſſent Danijelem orantem & ſupplicantem coram Deo ſuo:

13 Tunc, *inquam*, appropinquarunt & dixerunt coram Rege de interdicto Regis, nónne interdictum exaraſti ut quiſquis petierit ab ullo Deo aut homine per dies triginta niſi a te Rege, projiciatur in foveã leonum? reſpondit rex dicens, verum eſt verbum hoc, ſecundum jus Medorum & Perſarum quod non intercidit.

14 Tunc reſponderunt dicentes coram Rege, [h] Danijel qui eſt ex [i] deportatis Jehudææ [k] non habuit tui, ô Rex, rationem, aut interdicti quod exaraſti: nam temporibus tribus de die petit petitionem ſuam.

[h] Chald. & *Danijel: pleonaſmus.*
[i] Chald. *filiis deportationis.*
[k] Chald. *non poſuit ſuper te, ô Rex, rationem.*

15 Tunc Rex ſimulac verbum hoc audivit, multùm triſtatus eſt apud ſe, & pro Danijele adhibuit ' cogitationem ut liberaret eum; & uſq; ad occaſum ſolis conabatur eripere eum.

16 Tunc viri illi convenerunt ad regem, & dixerunt Regi; ſcias, ô Rex, jus Medis & Perſis eſſe, ut nullum interdictum aut ſtatutum quod Rex ſtatuerit non mutetur.

17 Tunc Rege ' dicente adduxerunt Danijelem, projeceruntq́; in foveam leonum: & proloquutus Rex dixit Danijeli, Deus tuus quem tu colis ' jugiter, ipſe liberet te.

18 Et allato ' lapide uno ac impoſito ſuper os foveæ; obſignavit eum Rex ' annulo ſuo & annulo procerum ſuorum, ne mutaretur ' voluntas de Danijele:

19 Tunc profectus Rex in palatium ſuum & pernoctavit jejunus, & ' exhilarantium nihil juſſit afferri coram ſe; ſomnuſque ejus receſſit ab eo.

20 Tunc Rex ſumma aurora ſurgens cum luce, [l] feſtinantiſſimè ad foveam leonum profectus eſt:

[l] Chald. *cum perturbatione*

21 Et appropinquando ad foveam Danijelem voce triſti inclamavit: proloquutus Rex dixit Danijeli, ô Danijel ſerve Dei viventis, Deus tuus quem tu colis jugiter, potueritne liberare te a leonibus?

22 Tunc Danijel cum Rege loquens, dixit, Rex in ſecula vive.

23 Deus meus miſit Angelum ſuum, qui occluſit os leonum ut non læderent me: ' propterea coram eo puritas invenitur in me, etiamque coram te, ô Rex, [m] maleficium non commiſiſſe me.

24 Tunc Rex multùm lætatus de eo, Danijelem juſſit [n] educi e fovea illa; eductoque Danijele e fovea illa, nulla læſio inventa eſt in eo, quia crediderat in Deum ſuum.

25 Deinde edicente Rege *ſatellites* adduxerunt viros illos qui [o] accuſaverant Danijelem, & in foveam leonum projecerunt eos, ' filios eorum, & uxores eorum; neque pervenerant ad [p] imum foveæ, cùm dominium exercuerunt in ipſis leones, & omnia oſſa ipſorum comminuerunt.

26 Tunc Darîus Rex ſcripſit omnibus populis, nationibus, ac linguis habitantibus in terra: pax veſtra multiplicetur.

27 [q] A me proponitur decretum, ut in toto dominatu regni mei tremant & timeant omnes a conſpectu Dei Danijelis; quia ipſe *eſt* Deus vivens & ſtabilis in ſecula, & regnum ejus incorruptum, ac dominatus ejus ad finem uſque.

28 Liberat, & eripit, facitq́; ſigna ac miracula in cœlo & in terra; qui liberavit Danijelem a [r] leonibus.

29 Itaque Danijel iſte proſperè egit in regno Darii, & [s] in regno Cyri Perſæ.

[m] Chald. [illegible] *non* [illegible] *eſſe.*
[n] Chald. *elevare.*
[o] Chald. *proclamaverunt accuſationes,* [illegible] *ut ſupra 3.8.*
[p] Chald. *fundum.*
[q] Chald. *a coram me.*
[r] Chald. [illegible]
[s] [illegible]

ANNOTATIO.

1 Darîus] *Verſum hunc (qui ferè cum præcedentibus conjungitur) quia magis ad ſequentia pertinet, viſum eſt huic capiti connectere. Eſt autem hic Darius Medus ſocer Cyri Regis, qui operam generi ſui adhibuit ad occupandam Babylonem; ut obſervavimus 2. Chron. 36.23.* 3 Primus] *id eſt ſummus, ut exponitur ſequente verſu.* 4 Tunc Danijele] *duæ hîc cauſæ explicantur quibus ſatrapæ ad procurandum Danijelis exitium adducti ſunt: una, quòd jam præſentem hominis exteri ſibi imperantis dignitatem ferrent indigniſſimè; altera, quòd conſilium Regis cognoſcerent de Danijele ampliùs evehendo in univerſam adminiſtrationem regni.* 5 Ab adminiſtratione] *id eſt, ſi fortè deprehenderetur peccaſſe in rationibus regni, quas ab ipſis ſatrapis ex autoritate Regis exigebat.* 8 Conſilium] *hujus conſilii finis quidem apertiſſimis verbis oſtenditur; verùm ſpecies qua Darîus ad illud probandum adductus eſt & ferendam legem, paulò eſt obſcurior: nobis videtur illud probabile, Darîum hac ratione voluiſſe novo ſuo regno gratiam & autoritatem maximam conciliare ab omnibus, & munificentiam non regalem modò, ſed quaſi divinam ſupplicantibus oſtendere.* 9 Secundum jus] *vide Eſter. 2.1. & 8.8.* 11 Ex adverſo Jeruſch.] *ſecundum poſtulatum Schelomonis, 1. Reg. 8.48.* Temporibus tribus] *id eſt, quoties commodum eſt ipſi verſari domi ſuæ per occupationes publicas: videlicet matutino tempore, antequam prodeat ad negotiorum procurationem, meridiano, cùm ad cibum capiendum revertitur, ut de Joſepho legimus Gen. 43.16. & veſpertino, cùm ſe a negotiis recipit: quò non dubium eſt quin reſpexerit David Pſal. 55.18.* 15 Cogitationem] *Chaldaicam vocem (quam variè interpretantur multi) viſum eſt ex affini ſermone Arabico ſic interpretari.* 17 Dicente] *id eſt, annuente & concedente illud quod honeſtè non putabat a ſe impediri poſſe.* Jugiter] *id eſt, conſtantiſſimè & infracto animo: ſic prædicat & admiratur Darîus fidem conſtantiamq́ Danijelis, qua admiratione adducitur ut commendet ſalutem ipſius Deo.* 18 Lapide] *ad obthurandum os foveæ, ne fortè Danijel ipſe exeundi facultatem conſequeretur, aut aliorum operâ extraheretur: quod homines iſti tum a Rege, tum ab amicis, tum ab adminiſtris, tum a gentilibus Danijelis metuebant, quia Danijel maximam fidem apud omnes prophetia & interpretationibus, gratiam & autoritatem ſanctiſſima adminiſtratione ſibi comparaverat. Atq; hoc quidem ex loco & ex comparatione ver. 25. videntur illi animadvertiſſe, ut leones a Danijele in foveam injecto abſtinerent; propterea lapidem & ſignaculum ad cautionem majorem adhibuiſſe.* Annulo ſuo &] *i. annulo (ut vocant) maximo regni, quod diplomatis ex autoritate Regis & ſummi totius conſilii deſcriptis apponi ſolet.* Voluntas] *id eſt, decretum communi voluntate & autoritate factum.* 19 Exhilarantium] *id eſt, abſtinuit ab omnibus rebus quæ ipſum a dolore ſuo avocare, aut triſtitiam lenire potuiſſent: adeò afficiebatur Danijelis cura.* 23 Propterea] *hanc vocem ſic interpretandam eſſe confirmat diſtinctio. Senſus eſt, eò quòd viſum eſt Deo Angelum mittere ad ſalutẽ meam & me integrũ a leonibus conſervare, planè comperta eſt mea integritas: cujus tum Deus ipſe hac mirifica conſervatione teſtis eſt apud omnes, tum verò teſtem appello tuam ipſius conſcientiam.* 25 Filios eorum] *tum propter* [illegible]

teſtationem ſceleris in Deum & in regem commiſſi, adeoq́ in regnum totum quod a Danijele tranquillè adminiſtrabatur; tum propter exemplum: nam tanti ſceleris famulæ ipſæ tenebantur, & exemplo aliæ deterrebantur a ſimilibus maleficiis. 29 In regno Cyri] *ut dictum eſt ſupra 1.21. nam hactenus hiſtorica illa prolepſis a propheta fuit explicata, ut ibi diximus.*

CAPUT VII.

Danijel viſione quatuor beſtiarum ex ordine ſuccedentium oblata, & Dei tradentis omne imperium filio hominis, interpretationem viſorum poſtulat: ac propterea docetur de quatuor regnis in Judæam dominaturis, maximè verò de poſtremo, in quo populus Judæorum per Antiochum Epiphanem fuit graviſſimè infeſtatus, cultus Dei everſus, & conturbata omnia; donec per Dei providentiam inclinavit Seleucidarum regnũ, ac poſtremò deletum eſt, ut omne imperium Chriſto in Eccleſia traderetur.

1 ANNO primo Belſchatzaris Regis Babyloniæ, Danijel ſomnium vidit, & viſionis capitis ſui incumbens cubili ſuo: tunc ſomnium ſcripſit, [a] ſummam verborum exponens.

[a] Chald. caput verborum dicens.

2 Proloquutus Danijel dixit; videbam in viſione mea per noctem, quòd ecce quatuor venti cœli irrumpebant in mari magno:

3 Et quatuor beſtiæ magnæ aſcendebant e mari,[b] diverſę una ab altera.

[b] Chald. hæc ab illa.

4 Prima ſimilis leoni, cui erant alæ aquilæ; *hanc* vidi, uſquedum avulſis alis ejus quibus efferebatur e terra, in pedes velut homo ſtare coacta eſt, & cor humanum inditum eſt ei.

5 Deinde ecce beſtia altera ſecunda, ſimilis urſo, quæ dominatum unum erexit, habens tres coſtas in ore ſuo inter dentes ſuos: cui ita [c] dicitur, ſurge, comede carnem multam.

[c] Chald. dicunt.

6 Poſtea vidente me, ecce alia ſimilis pardo, cui alę quatuor volucris erant in dorſo ipſius: & quatuor capita beſtiæ iſti, cui poteſtas data eſt.

7 Poſtea videbam viſionibus nocturnis quòd ecce beſtia quarta timenda, terribiliſq́; ac dura valde, cui erant dentes ferrei magni, comedebat & comminuebat, ac reliquum pedibus ſuis conculcabat: eratque diverſa ab omnibus beſtiis antegreſſis, & erant cornua decem ei.

8 Animum advertebam ad cornua, cùm ecce cornu ultimum parvum ſuccreſceret inter illa, adeò ut tria ex cornibus illis prioribus eradicarentur a conſpectu ejus: & ecce oculi ſimiles oculis [d] humanis erant in cornu iſto, ſed os loquebatur grandia.

[d] Chald. hominis.

9 Videbam, donec ſolia [e] abjecta ſunt, & antiquus dierum ſedit: cujus veſtimentum ut nix album erat, & pili capitis ut lana munda, ſolium *ut* ſcintillæ ignis, rotę *ut* ignis ardens,

[e] Chald. abjecerunt.

10 A cujus conſpectu fluvius ignis manabat prodiens, cui millies mille miniſtrabant, & coram quo myrias myriadum ſtabant: *donec* judicio conſidente libri aperti ſunt.

11 Videbam, tunc [f] ex quo cœpit vox verborum grandium quæ cornu illud loquebatur; videbam inquam, uſque dum occiſa eſt beſtia illa, perditumque corpus ejus, ac traditum incendio ignis:

[f] Chald. a voce verborum.

12 Etiam reſidui beſtiarum [g] ablatus eſt dominatus; quia ſpatium in vita datum fuerat eis uſque ad tempus & conſtitutum tempus.

[g] Chald. abſtulerunt dominatum: ſic ver.26.

13 Videbam viſionibus nocturnis, quòd ecce cum nubibus cæli ſimilis filio hominis veniebat: deinde uſque ad antiquum dierum pervenit, ut [h] ſiſteretur ante eum:

[h] Chald. ſiſterunt eum.

14 Et huic datus eſt dominatus, gloriaq́; ac regnum, ut omnes populi nationes & linguæ ei ſerviant: cujus dominatus dominatus eſt [i] perpetuus qui non præterit, & regnum ejus *regnum* quod non corrumpitur.

[i] Chald. *ſeculi*

15 Transfixus eſt ſpiritus meus mihi Danijeli intra [k] corpus, & viſiones capitis mei cõturbaverunt me.

[k] Chald. *vagina: quam metaphoram ſervavit in Hermotimi Clazomenii hiſtoria Plin. lib.7. nat. hiſt. cap.52.*

16 Appropinquavi ad unum ex aſtantibus, & veritatem quæſivi ab eo de tota re hac: qui alloquens me interpretationem verborum notam fecit mihi.

17 Hæ beſtiæ magnæ quæ ſunt quatuor, quatuor ſunt reges ſurrecturi e terra.

18 Qui accipient regnum hoc, regnum ſanctorum excelſorum; qui poſſeſſuri ſunt regnũ ipſum uſque in ſeculum, & uſque in ſeculum ſeculorum.

19 Tunc optavi veritatem cognoſcere de beſtia illa quarta, quæ erat diverſa ab omnibus illis; timenda valde dentibus ferreis, & unguibus chalybeis, comedente, comminuente, & reliquum pedibus ſuis conculcante:

20 Similiter de cornibus decem quæ *erant* in capite ejus, & ultimo quod ſuccrevit cadentibus a conſpectu ejus tribus: de cornu, inquam, ejuſmodi cui erant oculi & os loquens grandia, cujus denique aſpectus major fuit quàm ſociorum ejus.

21 Videram cornu ejuſmodi gerere bellum cum ſanctis, & prævalere eis:

22 Uſquedum veniret antiquus dierum, & judicium daretur ſanctis excelſorum; & tempus perveniret quo regnum illud poſſideret ſancti.

23 Ita dixit, beſtia illa quarta regnum quartum erit in terra, quod diverſum erit ab omnibus illis regnis; conſumet enim totam terram, contereq́; eam, & comminuet eam:

24 Et cornua decem ex illo regno, decem Reges exurgent post quos exurget poſtremus, qui erit diverſus a prioribus, & tres reges deprimet:

25 Et verba adverſus excelſum loquetur, ac ſanctos excelſorum deteret, adeò ut cogitet ſe mutaturum tempora & jus; tradanturque per manum ejus, uſque ad tempus & tempora particulamque temporis.

26 Sed judicium conſidebit; & dominatus ejus auferetur profligando & perdendo uſque in finem.

27 Regnum autem, dominatuſque & amplitudo regnorum ſub toto cœlo dabitur populo ſanctorum excelſorum: cujus regnum regnum erit perpetuum, & omnes dominatores ei ſervient, & auſcultabunt.

ſupra ver. 14.

28 Hucuſq; finis *eſt* ſermonis illius: ego Danijel cùm valde cogitationes meæ cõturbaviſſent me, & [l] totus ſplendor meus mutatus fuiſſet in me, verbũ hoc apud [m] animum meũ ſervavi.

[l] Chald. *ſplendores mei mutati fuiſſent.*

[m] Chald. *cor*

ANNO

ANNOTATIO.

1 Anno] *Haſtenus explicatis narrationibus hiſtoricis eorum quæ Danijeli obvenerunt, deinceps exponit*
Danijel narrationes propheticas earum rerum quæ Eccleſiæ Dei eventuræ erant uſque ad adventum Chriſti
& promulgationem Evangelii. Hoc autem capite continetur prophetia de quatuor illis adminiſtrationibus
quas Eccleſia Judæorum erat perpeſſura; ut diverſa quidem viſione, ſed eodem argumento fuerat demonſtratum
Nebucad-nezzari, & a Danijele expoſitum ſuprà 2. tantùm illud obſervandum eſt, quòd regna illa
quatuor craſſius tum fuerant adumbrata: ſuccedente verò tempore ſingulares circumſtantiæ regnorum &
adminiſtrationum magis ac magis explicantur, ut in hac prophetia primùm, deinde in ſequentibus juvante
Deo oſtendemus. Belſchatzaris] *de quo ſuprà 5.* 2 Proloquutus] *poſita inſcriptione verſu præcedente*
jam narrationem ingreditur Danijel, primùm quidem viſionum, uſque ad ver. 15. deinde verò petitæ
exoratæq; interpretationis, uſque ad verſum 28. quo verſu prophetia hæc concluditur. Quatuor venti]
id eſt, adminiſtri procellarum ſequentium, ac velut Angeli nominatim a Deo immiſſi ad excitandas procellas
& motus maximos, quibus cum beſtiæ, ſequente verſu, id eſt, regna illa quatuor excitata ſunt. Voluit enim
hoc pacto Dominus oſtendere, non conſilio humano aut caſu omnia hæc fuiſſe orbi terrarum eventura, &
Eccleſiæ ſuæ; ſed certiſſima ipſius providentia & ſingulari œconomia. In mari magno] *id eſt in terra,*
ut oſtendit ſequentis verſus cum verſu 17. comparatio. Nam terram ferè cum mari ſcriptura comparat
propter æſtuantes & reciprocantes mutationum fluctus, quibus infeſta eſt totius terræ adminiſtratio.
3 Quatuor beſtiæ] *quarum interpretationem vide verſ. 17. & ſuprà 2.37. & ſequen. beſtiis autem comparantur*
regna, quia ex belluarum more acquiſita & adminiſtrata ſunt. Quamobrem cùm franguntur & [illegible]duntur
regna, ex contrario dicuntur tanquam homines reſtituti pedibus inſiſtere, & cor humanum poſſidere,
quia deſinunt agere belluas, ſeq. verſu. 4 Prima] *typus regni Babylonici.* Leoni] *typus præſtantiæ quæ*
fuit in regno Babylonico, ut figurata eſt auro ſuprà 2.32. Cui erant alæ] *id eſt, velociſſima celeritas*
cum aquilis comparanda: vide Jirm. 4.13. & 48.40. & Jechezk. 17. 3. & ſequentibus. Avulſis alis]
id eſt, detractis regionibus, facultatibus, & ornamentis imperii per Darium & Cyrum: ut factum eſſe narrant
hiſtorici, & prædicit Jirmeja 50.21. & ſequent. Efferebatur] *id eſt, extollebat ſe ſupra communem hominum*
aliorum ſortem, & tanquam beſtia ſæviebat. In pedes] *id eſt, deplumis effecta in communem ſortem*
reducta eſt. Cor humanum] *id eſt abjectum, trepidum, & fractum, loco illius ingentis animi quo antè*
efferebatur ut leo. 5 Beſtia] *typus regni Perſici.* Similis urſo] *typus barbaricæ crudelitatis & feritatis,*
quæ in regibus Perſarum extitit. Quamobrem illorum adminiſtratio minoris quàm Babyloniorum æſtimatur,
& comparatur cum argento ſuprà 2.32. Quæ dominatum] *id eſt, quæ beſtia alias ſecum dominantes*
ferre non potuit; ſed dominio ſuo arrogavit illas, nec potuit quieſcere donec illas imperio ſuo adunaſſet:
ſic exponuntur principia Perſarum monarchiæ, quibus primùm Medorum regnum, deinde Babylonicum
adjunxit ſibi. Non ſumus neſcii pleroſq; hanc vocem aliter interpretari, quia litera Schin modò in
dextera ſui parte, modo in ſiniſtra puncto afficitur, & Hhebraica exempla hoc loco variant: ſed nos fidem librorum
emendatiſſimorum ſequuti maluimus hoc modo reddere, quem argumento & rei ipſius veritati convenientiorem
eſſe putavimus. Habens tres coſtas] *id eſt, ampliùs etiam exedens & rodens in tres plagas*
orbis habitabilis, quæ diſertè nominantur infrà 8.4. & ſuo loco exponentur. Coſtas] *id eſt, reliquias*
exeſarum gentium, & a Perſarum tyrannide abſumptarum. Cui ita dicitur] *id eſt, cui mandatur divinitus*
ut propaget imperium ſuum, & ſub jugum mittat nationes quàm plurimas, eaſq; ut fera beſtia devoret.
6 Ecce alia] *typus regni Macedonici.* Similis pardo] *id eſt, fraudulentiſſima & rapidiſſima:*
nam his duobus nominibus in ſcriptura celebratur pardus; Jirmejæ 5.6. & Chabakuk 1.8. Novimus
quidem non ita fuiſſe vafrum & ſubdolum Alexandrum, ut fuerat Philippus ipſius pater: ſed recordandum
eſt ſemper his locis non tam reſpici unicam perſonam Regis, quàm regnum conſiliumq; & adminiſtrationem
ejus. Erat quidem Alexander Magnus homo furibundus, ebrioſus, & circumfluens vitiis omnibus, qui quocunque
aſpirabat, temeritate potius quàm certo conſilio judicioq; ferebatur; ſed uſus eſt conſiliariis patris, qui
aſſiduè verſati in technis illius ſolebant antevertere temeritatem Alexandri ſapientiſſimis conſiliis. Quamobrem
dolus & rapiditas velocitaſq; maxima, adminiſtrationis Macedonicæ hoc typo adumbratur. Alæ
quatuor] *indices pernicitatis ſummæ, quocunque illa ſe verteret.* Quatuor capita] *id eſt, quatuor capita*
ejuſdem regni, quod ad Alexandrum & Herculem filios Alexandri Magni fuerat perventurum jure hæreditario:
ſed poſt ingentes motus ad Aridæum fratrem Alexandri delatum & per ſatrapas adminiſtratum
eſt: qui primùm ab Aridæo præfecti, deinde ab Antipatro regum tutore dato commutati, poſtremò mutuis
inter ſe conſpirationibus reges effecti ſunt, & domini hæreditatis alienæ; interfectis Alexandro & Hercule
per Caſſandrum, qui Aridæo ſucceſſit in regno Macedonico: vide infrà 11.4. Data eſt] *judicio Dei, ut*
ſuprà verſ. 5. 7 Poſtea] *typus regni Aſiatici, quod regnum Seleucidarum dixerunt hiſtorici. Nam*
etſi Seleucus Nicanor inde ab Alexandri morte fuit inter ſatrapas numeratus, tamen extincto in univerſum
Alexandri genere Babylonem occupavit, & novum regnum inſtituit, a quo Judæi infinita mala perpeſſi
ſunt. In iis autem exponendis occupatur maxima pars capitum ſequentium, prout monimenta ſuprà
2. & ſequentia omnia commonſtrabunt evidentiſſimè. Beſtia quarta] *ſed quæ propter inſignes varietates*
non potuit cum certa animantis ſpecie comparari. Timenda] *populo Dei, ad quem Danijel propriè*
reſpicit: ut ſuprà 2.40. Dentes ferrei] *id eſt, duces & copiæ, tanquam inſtrumenta comedendis & comminuendis*
Judæis accommoda. Reliquum] *id eſt, quos non conſumebat, eos calcabat indigniſſimè &*
quaſi terebat pedibus, omnibus malis atrociſſimis afficiens eorum mentes & corpora, ut deinceps planius exponetur.
Eratque diverſa] *præ tyrannidis gravitate. id eſt, non poterat aut cum ſuperiorum ullis, aut*
cum alia ſpecie comparari: ut antè diximus. Cornua decem] *id eſt Reges; ut exponitur infrà verſu*
20. 8 Animum advertebam] *expoſitio ſingularis rerum quæ ſpectabantur in ea beſtia, ut exponuntur*
infrà ver. 20. & ſequentibus. Ultimum] *videlicet illorum decem, ut ibidem demonſtrabimus.*
Inter illa] *id eſt, in eorum numero.* Et ecce] *id eſt, quamvis humani aliquid præ ſe*
ferret, tamen ſpecie tenus erat in eo humanitas: nam ſermone Deum & factis homines pios profitendo,
ad

ut deinceps oſtendemus. 9 Videbam] *altera pars viſionis de ratione quam obſervavit Deus in tollenda beſtia, cujus duo ſunt gradus: unus, quòd maxima patientia & longanimitate uſus eſt antequam beſtiam peſſundaret, uſque ad verſum 13. alter, quòd filium ſuum æternum, hæredem conſtitutum rerum omnium, miſit in poſſeſſionem regni ſui, verſ. 13. & 14. Videbam ergo, id eſt, obſervabam ſtantem hanc beſtiam.* Solia] *id eſt, regnum & dominatus regum iſtorum, infra verſ. 26.* Antiquus dier.] *id eſt, Deus ſempiternus: περίφρασις.* Cujus veſtimentum] *id eſt, qui juſtitia integerrima & potentia abſolutiſſima inſtructus eſt ad perficiendum judicia ſua: quò ſpectant typi omnes poſiti hoc & ſequente verſu.* 10 Fluvius ignis] *typus judiciorum Dei conſtantiſſimorum, perluſtrantium, pervadentiumq; omnia, & adverſa quæque conſumentium.* Millies] *id eſt, infiniti angeli.* Libri aperti ſunt] *id eſt, acta rerum ab hac beſtia & cornu geſtarum in judicium producta, & a Deo cognita: humanitus dictum; ut Apocalypſ. 20.12.* 11 Videbam] *nempe Deum in judicio conſidentem, ut omne regnum traderet filio, verſ. 13. & 14.* Ex quo cœpit] *nam inde a tempore Antiochi Epiphanis cœpit Deus quatere & labefactare Seleucidarum regnum externis & internis motibus.* Occiſa eſt] *i. regnum Seleucidarum ad Tigranem tranſlatũ, teſte Juſtino libro 40.* Perditum] *i. deleta regni ſpecies capto Tigrane, & Syria in provinciam redacta per Pompeium.* 12 Reſidui beſtiar.] *id eſt, reliquiæ antecedentium regnorum cum hoc interciderunt, & a Romanis funditus ſublatæ ſunt.* Quia ſpatium] *id eſt, quia hæc omnia regna temporaria ſunt; non autem æterna, quemadmodum illud eſt quod pater tradit filio, verſibus duobus ſequentibus.* Conſtitutum tempus] *id eſt, certum & definitum providentia Dei, cujus fines nulla vi aut arte tranſilire potuerunt.* 13 Similis filio hominis] *id eſt, figura Chriſti Dei & hominis veri, in perſona una: nam Deitas illius figuratur adventu e nubibus, humanitas verò nomine ipſo confirmatur.* Veniebat] *perfecturus in terris myſterium redemptionis noſtræ.* Deinde] *id eſt, redemptione conſummata aſcendit in cœlos ad Patrem.* Ut ſiſteretur] *id eſt, ut ſiſtens ſe ipſum Deo ac Patri ſederet ad dexteram illius, & omnem dominatum gloriámque ac regnum acciperet, ſequente verſu.* 15 Transfixus eſt] *altera pars narrationis, ut diximus in verſum 2. qua Propheta primùm petit, hoc & ſequent. verſu; deinde accipit viſi interpretationem, ad finem uſque.* 16 Aſtantibus] *angelis, de quibus verſu 10.* 17 Regis] *id eſt regna, de quib. ſuprà ver. 3. & ſeq.* 18 Qui accipent] *id eſt, quæ regna dominabuntur in Judæos, qui περιφραςικῶς vocantur ſancti excelſorum, hîc & infrà 21. & 22. quia penes illos fuit Eccleſia Dei uſque in adventum Chriſti. Eſt autem hæc veriſſima Eccleſiæ definitio, ut dicatur eſſe cœtus ſanctorum ad excelſa, hoc eſt, ad cœleſtem vitam pertinentium.* Qui poſſeſſuri] *videlicet ſancti excelſorum in Chriſto: ſic perſtringit Angelus totius viſionis ſummam, indignitatémque belluinæ hominum adminiſtrationis in Eccleſiam amplificat per comparationem futuræ ſanctorum gloriæ.* 19 Tunc] *id eſt, cùm non ſatis mihi fuiſſet factum hoc breviore reſponſo.* Beſtia illa] *de qua ſuprà verſ. 7. & 8.* Unguibus] *quibus figuratur hoc regnum laniaſſe ſanctos: prout legitur in Macabæorum libris.* 20 Quod ſuccrevit] *etſi primùm minimum fuerat, ſuprà verſu 8. nam Antiochum Epiphanem: de quo hæc dicuntur, nullo jure fuiſſe Regem demonſtrabimus in verſum 24. & hominem fuiſſe impuriſſimum oſtendit ipſa nominis antiphraſis.* Cujus denique] *i. qui tandem Seleucidas alios omnes amplitudine ſuperavit.* 21 Videram] *his duob. verſib. cauſam exponit Danijel, cur tam ſollicitè verum de hac beſtia, ſingularibusq; illius partibus & factis voluerit cognoſcere; nempe quòd ab eo tempore Judæorum populus erat infeſtandus atrociſſimè, donec liberaretur Eccleſia ab inimicis ſuis adventu Chriſti.* 22 Daretur] *in Chriſto.* 23 Regnum quart.] *Seleucidarum, ut antè diximus.* Diverſum] *crudeli adminiſtratione, quam exponunt ſequentia.* Terram] *populi Dei ſive Jehudæam, ut planè accipiendum eſt ex ver. 21.* 24 Decem Reges] *a cœpto Seleucidarum regno uſque ad Antiochum Epiphanem decem Reges numerantur: Seleucus Nicanor primus, Antiochus Soter ſecundus, Antiochus Theos tertius, Seleucus Callinicus quartus, hoc expulſo Ptolemæus Evergetes quintus, ejecto Ptolemæo Seleucus Ceraunus ſextus, Antiochus Magnus ſive Hierax, id eſt accipiter, pater Seleuci Philopatoris & Antiochi Epiphanis, ſeptimus, magno Antiocho ejecto & aliis rebus occupato Ptolemæus Philopator octavus, Ptolemæo depulſo per Antiochum magnum & filios Seleucus Philopator nonus, & Seleuco occiſo frater minor Antiochus Epiphanes decimus.* Poſtremus] *iſtorum decem quos numeravimus.* Diverſus a prior.] *ut præcedente verſu. Nam & in gentem ſuam, & in exteras fuit perfidioſiſſimus.* Tres Reges] *nimirum Ptolemæum Philopatora, quem collatis cum patre & fratre viribus Syria depulit; deinde Seleucum fratrem ſuum majorem, qui Demetrium filium Romam mittebat ut ipſum Epiphanem liberaret; ac poſtremò ipſum Demetrium obſidem, ad quem jus regni pertinebat.* 25 Et verba] *id eſt, blaſphemus erit in Deum, & contumelioſiſſimus atrociſſimúsque tyrannus in populum ejus: quod ampliſſimè enarrat Danijel infrà 11.* Adeò ut cogitet] *id eſt, tam blaſphemus & importunus erit, ut ipſam Dei autoritatem ſibi in populum ejus arroget, tempora ſabbathorum, feſtorum, & circumciſionis abolendo, & legem ipſam Dei juraq; omnia nefariè convellendo.* Tradanturque] *id eſt, novæ leges & cæremoniæ ab ipſo imperentur, & inſtituantur in populo Dei arbitratu ejus.* Uſque ad tempus] *id eſt, per ſpatium annorum trium, & dierum decem: nam die decimoquinto menſis Ciſlevi anno centeſimo quadrageſimo quinto regni Seleucidarum hoc effectum eſt, 1. Mac. 1. 57. deinde verò die vigeſimo quinto menſis Ciſlevi anno centeſimo quadrageſimo octavo legitimus Dei cultus inſtauratus eſt, 1. Macab. 4. 52. Quamobrem prima vox, tempus, annum ſignificat corruptum ſive conſtantem ex duobus diverſorum annorum partibus; tempora biennium juſtum; particula temporis dies decem: vide ſuprà 4. 16.* 26 Sed judicium] *id eſt, ſed Deus juſtus judex ex eo tempore non deſinet judicia exercere in Seleucidas, ut diximus ſuprà in verſum 9. & 11.*

CAPUT VIII.

Deus Danijeli tum viſionibus figurat, tum verbis per Angelum ſuum explicat conſtitutionem futuram primùm regni Perſici, deinde Macedonici, ac poſtremò Seleucidarum; & calamitates obventuras Eccleſiæ Judæorum per Antiochum Epiphanem: quarum tempus circumſcribit apertiſſimè ad piorum conſolationē.

1 ' ANNO tertio regni Belſchatzaris Regis viſio apparuit mihi, mihi Danijeli; poſt illam quæ apparuerat mihi 'principio.

2 Reſpiciens igitur ad viſionem illam (erat autem cùm viderem, ut eſſem 'Schuſchane in palatio quod *eſt* in 'Hhelami provincia) reſpiciens inquam, ad illam viſionem, cùm eſſem ad fluentum 'Ulaii,

3 Suſtuli oculos meos, & vidi quòd ecce 'aries unus ſtabat ante fluentum illud, [a] bicornis: duo autem illius cornua erant alta; ſed unum altius [b] altero, & quod altius erat [c] aſſurrexit 'poſterius.

4 Videbam iſtum arietem cornu petentem [d] 'Occidentem, Aquilonémq;, & meridiem verſus, cui nullæ beſtiæ obſiſtebant, neque ullus eripiebat e manu ejus; ſed faciebat pro voluntate ſua [e] & quidem res magnificas.

5 Me autem conſiderante, ecce 'hircus [f] e capris veniebat ab occaſu in ſuperficiem totius terræ, 'quem nemo attingebat in terra: & hirco iſti cornu [g] 'conſpicuum erat inter oculos ipſius.

6 Veniens itaque ad illum uſque arietem [h] bicornem, quem videram ſtantem ante ipſum fluentum; incurrit in eum [i] æſtuantibus viribus ſuis.

7 Cùm autem vidiſſem eum pervenientem ad illum arietem, exacerbans ſe contra illum ferivit arietem adeò ut frangeret ambo cornua illius, nec eſſet vis in ariete obſiſtendi ei; & dejiciens illum in terram conculcavit illum, nec fuit qui eriperet arietem ex manu ipſius.

8 Hircus verò e capris, magnus evaſit [k] admodum: ſed cùm roboratus eſſet, 'fractum eſt cornu illud magnum, & aſſurrexerunt conſpicua *cornua* quatuor loco ejus in quatuor ventos cœli:

9 Et 'ab uno ex ipſis prodiit cornu unum 'perparvum; quod magnificavit ſe excellenter 'verſus Meridiem & verſus 'Orientem, & verſus 'decus ipſum:

10 Ubi magnificavit ſe contra 'exercitum cœli; adeò ut dejiciēs in terrā de exercitu illo & 'de ſtellis ipſis, conculcaret eas.

11 Etiam uſque ad 'Principem illius exercitus magnificavit ſe: nam 'ab ipſo ſublatus eſt jugis *cultus*, & abjectum habitaculum ſanctuarii illius,

12 'Exercitusq́; expoſitus eſt defectioni contra jugem *cultum*: cùm dejecta 'veritate in terram faceret & proſperaretur.

13 Tunc audivi quendam 'ſanctum loquentē: dixit enim quidam ſanctus 'illi qui occultum numerato habet loquenti, quouſque iſta viſio erit de jugi *cultu*, de defectione deſolante? quandoque exponetur & ſanctitas, & exercitus conculcationi?

14 Dixitq́; 'ad me, 'uſque [l] ad 'veſpertina matutinaq́; tempora bis mille trecenta: 'tum [m] juſtè reſtituetur ſanctitas.

15 'Fuit autem cùm viderem ego Danijel iſtam viſionem; ut requirente me intelligentiam, ecce ſtaret coram me 'quaſi aſpectus viri:

16 Et audirem vocem 'humanam 'inter Ulajiſ; quæ inclamans dixit, Gabriel, declara huic viſionem iſtam.

17 Itaque venit ad ſtationem meam: quo adveniente 'conturbatus procidi 'in faciem meam; ſed dixit ad me, animadverte fili hominis, nam tempore [n] definito hæc viſio *futura eſt*.

18 Cùm autem loquente eo mecum ſopore obrutus jacerem pronus in terra, 'tangens me fecit ut ſtarem in ſtatione mea.

19 Et dixit, 'ecce ego notum facturus ſum tibi id quod futurum eſt uſque ad extremitatem illius indignationis; nam conſtituto tempore finis erit.

20 'Aries, quem vidiſti, bicornis; eſt regum Mediæ & Perſidis:

21 'Hircus autem ille 'villoſus, eſt 'regis Græciæ: cornu autem magnum interjectum oculis ejus, eſt 'rex primus.

22 Atque hoc 'effracto quòd conſurgent quatuor pro illo; 'quatuor regna 'ex *ſua* gente [o] aſſurrectura, ſed non cum robore 'illius.

23 [p] 'Procedente autem regno 'iſtorum, 'cùm *defectionem* conſummabunt defectores illi; exſurget 'Rex [q] impudens & [r] cautus:

24 Cujus robur ita invaleſcet, etſi 'nō robore ipſius, ut [s] mirificentiſſimè perdat, proſpereturq́ue & efficiat; perdet enim 'validos, populumq́; ſanctorum:

25 Et incumbens intelligentiæ ſuæ proſperabit dolum [t] actionum ſuarum, & [u] cum animo ſuo magnificabit ſe, & 'in tranquillitate perdet multos: denique 'principi principum obſiſtet, & 'abſque manu frangetur.

26 'Viſio autem illius veſpertini & matutini temporis quæ dicta fuit [x] veriſſima eſt: quare tu 'occlude hanc viſionem, quia 'dierum multorum eſt.

27 Tunc ego Danijel [y] affectus ægritudine ali*quot* dies, aſſurgens feci 'officium Regis; quamvis obſtupeſcerem ſuper viſione hac, nemo tamen animadvertebat.

[a] Heb. *cui cornua duo.*
[b] Heb. *ſecundo.*
[c] Heb. *aſcendit: ſic deinceps.*
[d] Heb. *mare.*
[e] Heb. *& magnificabat.*
[f] Heb. *caprarum.*
[g] Heb. *viſionis: ſic deinceps.*
[h] Heb. *dominum duorum cornuum: ſic ver. 20.*
[i] Heb. *æſtu virium ſuarum.*
[k] Heb. *uſque valde.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Hujus prophetiæ præter inſcriptionem comprehenſam verſu 1. partes duæ ſunt: viſio ad verſum uſque 15. & viſionis interpretatio ex optato Danijelis, inde ad verſum ultimum. Continet autem pars utraque tertiam deſcriptionem regnorum, de quibus ſuprà capite 2. & 7. hoc tamen intereſt, quod in ſuperioribus mentionem fecit regni Babylonici; hîc verò trium duntaxat conſequentium, quia regnum Babylonicum erat triennio ruiturum: quam eandem rationem ſervavit Danijel in Prophetiis ſuperſtitibus, quia tum jacebat Babyloniorum regnum, cùm oblatæ ſunt ei viſiones illæ, & exaratæ prophetiæ.* Principio] *id eſt, anno primo, ſuprà 7.1.* 2 Schuſchane] *id eſt, Suſis, ut Geographi vocant, quod oppidum circumluitur Eulæo fluvio, & nomen Suſianes indidit regioni toti.* Hhelami] *vide Gen. 10. 22. Nam Suſiane olim pars fuit Hhelamiditos, Perſiam interiùs ab Oriente habens diſcretam fluvio* [illegible] Ulaii] *id eſt, Eulæum fluvium, ut a Geographis appellatur.* 3 Aries] *typus regni Medorum Perſarumq́;, ut exponitur verſu 20.* Poſterius] *tempore: nam priùs erat Medorum quàm Perſarum regnum.* 4 Occidentem] *vide ſuprà 7.5.* 5 Hircus] *typus regni Macedonici, ut exponitur infrà 21.* Quem nemo] *id eſt, qui ſolo adventu victor erat; tantùm abeſt ut quiſquam obſiſteret, donec venit ad arietem.* Conſpicuum] *præ magnitudine, ut exponitur infrà ver. 8. & 21.* 8 Fractum eſt] *typus mortis Alexandri Macedonis, ut infrà ver. 22.* 9 Ab uno] *id eſt, a Seleuco Nicanore.* Perparvum] [illegible]

& hæc autem de Antiocho Epiphane dicta ſunt, ut ſuprà cap. 7. Verſus Meridiem] *id eſt, Ægyptum, quam cepit & obtinuit Antiochus Epiphanes ſive Illuſtris, donec a Romanis per Caium Popilium decedere coactus eſt.* Orientem] *nam pervaſit etiam Perſida, & regni fines Ptolemaida uſque ampliavit.* Decus ipſum] *id eſt Judæam, terram populi Dei: nam his elogiis celebratur regio illa in ſcripturis, ut Pſalm. 48.3. & Jechezk. 20.6.* 10 Exercitum cœli] *id eſt, populum Dei, ſive Eccleſiam in Judæa olim circumſcriptam: cujus ſingula membra nominantur ſancti excelſorum, ſuprà 7.18. & ſequentibus: quamobrem populus ſanctorum communiter appellantur, infrà verſu 24.* De ſtellis] *id eſt, viris principibus & illuſtribus inter ceteros, qui adminiſtratione ſua cùm in Republica tum in Eccleſia aliis præluxerint.* 11 Principem] *id eſt, Deum in populo ſuo ſingulari modo imperantem: quapropter princeps principum nominatur infrà 25.* Ab ipſo] *Antiocho, quem figurat cornu.* 12 Exercitusque] *id eſt, populus Dei vi, dolo, & modis omnibus ſollicitatus eſt, multiq; adducti ut deficerent a legitimo Dei cultu, & ad gentium nefarios ritus transfugerent.* Veritate] *id eſt, lege, & doctrina veritatis.* 13 Sanctum] *Angelum videlicet: ut deſiderant angeli introſpicere in myſteria Dei, 1. Petri 1.12.* Illi] *id eſt Chriſto, ſapientiæ æternæ & ſermoni Patris: nam hæc duo ſunt propria perſonæ Chriſti epitheta; unum, quòd ſapientia eſt Dei patris, & arcana illius omnia ab illo apud ſe habet, tanquam numerata & perfectiſſimè cognita; alterum, quòd ſermo eſt Dei Patris, & arcana illius prout commodum & tempeſtivum eſt angelis ſuis hominibusq; eloquitur in Eccleſia: quamobrem hîc ab Angelo ut inferiore conſulitur. Novimus quidem Hebræam vocem a Judæis aliter accipi, compoſitionem duriſſimam duarum vocum effingentibus, ut deludant veram hujus nominis interpretationem: ſed nos rationem habuimus tum ipſius veritatis, tum etiam punctorum in hac noſtra interpretatione.* 14 Ad me] *non autem ad ſciſcitantem Angelum: quia Angelus non ſua, ſed Danijelis & Eccleſiæ cauſa rogaverat: ut antè diximus ex 1. Pet. 1.12.* Uſque ad veſpert.] *id eſt, futura eſt funeſta hæc calamitas annos ſex tres menſes & dies fermè octodecim, ſi in hoc ſeptem annorum ſpatio bis intercalaveris. Hoc autem quomodo & quando geſtum ſit, colligendum eſt ex 1. Machab. 1.12. nam evenit primùm deſolans illa defectio anno centeſimo quadrageſimo primo Seleucidarum, 1. Machab. 1.12. qua in defectione perſeveratum eſt ſequente anno, cùm Antiochus Ægyptum occuparet; tertio verò reverſus Jeruſchalaima devaſtavit, ibidem verſ. 21. & ſuam impietatem produxit uſque ad annum centeſimum quadrageſimum octavum, cujus menſe nono die vigeſimo quinto repurgatum eſt templum & cultus inſtauratus, 1. Machab. 4.52.* Veſpertina matut.] *id eſt, dies bis mille trecentos, qui* περιφραστικῶς *a ſuis partibus nominantur: ut infrà 26.* Tum juſtè] *id eſt, præciſè hoc elapſo tempore cultus Dei inſtaurabitur: ut ex 1. Machab. 4. modò oſtendimus.* 15 Fuit autem] *tranſitio ad ſecundam partem, nempe interpretationem viſi: ut diximus in ver. 1.* Quaſi aſpectus viri] *id eſt, Angelus humana ſpecie, qui propterea dicitur Gabriel, id eſt, vir Dei fortis, verſu ſequente & infrà 9.21.* 16 Humanam] *illius videlicet qui occulta in numerato habet, id eſt, Chriſti, de quo verſu 13. Nam idem Angelis imperat, & interpres eſt judiciorum Dei & promiſſionum in Eccleſia.* Inter Ulajum] *id eſt, inter duas ripas illius fluvii, de quo ſuprà 2.* 17 Conturbatus] *ut Jechezk. 1.28.* 18 Tangens me] *id eſt, recreavit & confirmavit me ab infirmitate mea: ut 1. Reg. 19.5. & 7.* 19 Ecce ego] *exordium explicationis ad viſum ſuperius pertinentis habetur hoc verſu; explicatio autem, ſeptem ſequentibus.* 20 Aries] *de quo ver. 3. & 4.* 21 Hircus] *de quo verſu 5.6. & 7.* Villoſus] *id eſt, horribilis, a ſigno.* Regis Græc.] *id eſt regnorum, quæ poſtea diſtribuit Propheta.* Rex primus] *Alexander magnus, qui primus Græcorum Judæam comparavit.* 22 Effracto] *ut ſuprà verſu 8.* Quatuor regna] *Macedoniæ, Aſiæ, Syriæ, & Ægypti. Fuit autem regnum illud Syriæ, quod Seleucidarum hiſtorici appellant, de quo deinceps propheta acturus eſt.* Ex ſua gente] *i. non e gente Alexandri (nam totum illius genus duodecim annis intercidit) ſed ex ſuis gentibus ſingula.* Illius] *Alexandri, quaſi dicat viribus imparia.* 23 Procedente autem] *nimirum anno centeſimo trigeſimo ſeptimo Seleucidarum, ut antè diximus ex 1. Machab. 1.* Iſtorum] *ac Seleucidarum maximè, a quibus Rex iſte ortus eſt.* Cùm defectionem] *de qua 1. Machab. 1.12. ut verſu 14. notavimus.* Rex impud.] *Antiochus Epiphanes, ſive Illuſtris per antiphraſim dictus, quem propterea (Polybio teſte) alii vocarunt petulantiæ nomine* ἐπιμανῆ, *quaſi furioſum dicas.* 24 Non robore ipſius] *id eſt, non ſtrenuè, ſed tantùm impuriſſima fraude, ut dicitur ſequente verſu.* Validos] *id eſt, ſummos cum infimis: vide 1. Machab. 1.25. & ſequentibus.* 25 In tranquillitate] *id eſt, neque laceſſitus, neque laceſſens armis; ſed pacem ſimulans tyrannicas cædes exercebit.* Principi princip.] *vide ſuprà in verſ. 11.* Abſq; manu] *id eſt, languore & morbo conficietur ex animi cruciatu, divina vindicta illum perſequente, 1. Macab. 6. & 2. Machab. 9.* 26 Viſio] *de qua ſuprà ver. 14.* Occlude] *id eſt, quaſi obſeratam & obſignatam reconde in animo tuo, & piis tantùm omnibus confirma; apud iſtos verò diſſimula: ut oſtenditur ſequente verſu, ſic Jeſchahh. 8.16. & infrà 12.4.* Dierum multorum] *nempe ducentorum nonaginta duorum annorũ, ab ineunte Perſarum dominatu in Babyloniam ad Antiochi Illuſtris exitium.* 27 Officium regis] *id eſt, mihi a Rege imperatum atque impoſitum.* Quamvis obſtupeſc.] *id eſt, diſſimulabam optimè affectionem animi mei, atque ita occluſam in animo meo viſionem continebam, prout me facere Deus mandaverat præcedente verſu.*

CAPUT IX.

Danijelem anno liberationis promiſſæ cogitantem cum animo ſuo & precibus flagitantem a Deo remiſſionem peccatorum ſuorum & popularium, gratiam, miſericordiam, liberationem, & reſtitutionem Eccleſiæ, Deus per Angelum confirmat de proxima liberatione, & eo tanquam veſtigio perducit ad ſpiritualem liberationem quam Chriſtus per Evangelium abolitis cæremoniis effecit in adventu ſuo: ac propterea tempora definiens accuratiſſimè, exponit ſalutem Eccleſiæ, & Judæorum contumacium ruinam.

1 ANNO [a] primo [b] Darii filii Aſſueri ex ſemine Medorum, quo factus eſt Rex in regno Chaldæorum:

2 Anno primo regni ejus, ego Danijel conſide-

Jirm.25.29.
[b] Heb. completurum vaſtitatibus.

ſiderans ' ex libris; numerum annorum quibus fuerat verbum Jehovæ ad Jirmejam Prophetam [b] completas fore vaſtitates Jeruſchalaimorum, ſeptuageſimum annum *adeſſe*,

3 Adhibui faciem meam ad Dominum Deum quærendo oratione & deprecationibus; cum jejunio, cilicioq;, & cinere:

4 ' Et orans Jehovam Deum meum, confeſſus ſum; ic dixi, 'obſecro, Domine Deus fortiſſime, maxime, & ſummè reverende, ſervans fœdus & benignitatem amantibus ipſum & obſervantibus præcepta ipſius:

Deut.7.9. & 21.

5 Peccavimus, & perverſè egimus, improbeque fecimus, ac rebellavimus; & quidem recedendo a præceptis tuis & a juribus tuis.

6 Non enim auſcultavimus ſervis tuis Prophetis, qui alloquebantur nomine tuo reges noſtros, principes noſtros, & patres noſtros; ac totum populum terræ.

7 Penes te, ô Domine, eſt juſtitia ipſa, at penes nos pudor faciei, qualis eſt die hoc; penes viros Jehudæ, & penes habitatores Jeruſchalaimorum, & penes omnes Jiſraëlitas, propinquos & longinquos in omnibus regionibus quò depuliſti eos, propter prævaricationem ipſorum qua prævaricati ſunt in te.

8 Jehova, penes nos eſt pudor vultus, penes reges noſtros, penes principes noſtros, & penes patres noſtros; quia peccavimus in te.

9 Penes Dominum Deum noſtrum ſunt miſerationes & condonationes, 'quia rebellavimus contra ipſum,

10 Ac non auſcultavimus voci Jehovæ Dei noſtri; ut ambularemus in legibus ejus quas propoſuerat nobis per ſervos ſuos prophetas:

11 Sed omnes Jiſraëlitæ tranſgreſſi ſunt legem tuam, idque recedendo ut non auſcultarent voci tuę: quapropter effuſa eſt ſuper nos illa execratio & illa adjuratio quæ ſcripta eſt in lege Moſchis ſervi Dei, quia peccavimus in eum.

Levit.26. & Deut.28.

12 Itaque prę̄ſtitit unum quodq; verborum ſuorum quę loquutus fuerat contra nos & contra judices noſtros qui judicabant nos, inducēdo ſuper nos malum ' magnum: non enim factum fuit *malum* ſub toto cœlo quemadmodum factum eſt contra Jeruſchalaima.

13 Quemadmodum ſcriptum eſt in lege Moſchis, totum hoc malum ſupervenit nobis; nec tamen deprecati ſumus faciem iratam Jehovæ Dei noſtri, revertendo ab iniquitatibus noſtris, & animum advertendo ad veritatem tuam.

14 Ideo ſedulus fuit Jehova in illo malo quod adduxit ſuper nos: nam juſtus eſt Iehova Deus noſter in omnibus factis ſuis quæ fecit, cùm non auſcultaverimus voci ipſius.

15 'Nunc ergo, Domine Deus noſter, qui eduxiſti populum tuum e terra Ægypti manu forti, & comparaſti tibi nomen quale eſt hoc die: peccavimus, improbè egimus.

16 Domine ſecundum [c] totam juſtitiam tuam ſummam, avertat ſe jam ira tua & æſtus tuus a civitate tua Jeruſchalaimis, monte ſanctitatis tuæ: nam propter peccata noſtra & propter iniquitates patrum noſtrorum, Jeruſchalaima populuſque tuus opprobrio *ſunt* omnibus circumſtantibus nos.

[c] Heb. totas juſtitias tuas.

17 Nunc inquam auſculta, Deus noſter, orationi ſervi tui & deprecationibus ejus, & fac ut luceat facies tua ſuper ſanctuarium tuum quod deſolatum eſt; 'propter Dominum.

18 Inclina, Deus mi, aurem tuam & audi, aperi oculos tuos & vide deſolationes noſtras, & civitatis [d] quæ vocata eſt de nomine tuo: non enim propter [e] ullam juſtitiam noſtram nos procidentes deprecamur te, ſed propter miſerationes tuas ampliſſimas.

19 Domine exaudi, Domine condona, Domine attende & effice, ne tardato: propter te, Deus mi, quia de nomine tuo vocatur civitas tua & populus tuus.

20 'Me autem adhuc loquente, & orante, ac confitente peccatum meum & peccatum populi mei Jiſraëlis; & prono deprecante iratam faciem Jehovæ Dei mei pro monte [g] ſancto Dei mei,

21 Adhuc, inquam, me loquente in oratione, ' vir ille Gabriel quem videram in illa viſione principiò; juſſus advolare [h] contentiſſimè, 'tetigit me 'ſub tempus muneris veſpertini:

22 ' Et [i] 'informans me loquutus eſt mecum, ac dixit, ô Danijel, nunc prodii ut [k] imbuam te intelligentia.

23 ' In principio deprecationum tuarum prodiit verbum, ad quod indicandum venio, quia [l] 'deſideratiſſimus es: quapropter animadverte ipſum verbum, & intellige viſionem iſtam.

24 'Septimanæ ſeptuaginta [m] deciſæ ſunt ſuper populum tuum, & ſuper civitatem [n] ſanctam tuam ' ad cohibendum defectionem illam & ad obſignandum peccata, & ad expiandum iniquitatem, & ' ad adducendum juſtitiam [o] perpetuam; 'idque obſignando viſionem ac Prophetam, & ungendo ſanctum ſanctorum.

25 'Igitur cognoſcito & intelligito 'ab [p] enuntiatione verbi, 'de reducendo *populo*, & 'de ædificandis Jeruſchalaimis uſque ad Chriſtum' anteceſſorem *fore* ' ſeptimanas ſeptem: deinde 'ſeptimanas ſexaginta duas [q] rurſus ædificatâ 'platea & foſſa, quæ tempora *erunt* in anguſtia.

26 ' Poſt ſeptimanas autem illas ſexaginta duas ' excidetur Chriſtus, ſed ' nihil ad illum: nam civitatem ipſam & ipſum ſanctum perdet, 'populum anteceſſoris ' venturum, 'adeò ut finis ei fit cum inundatione, denique uſque ad finem belli [r] præcisè *bellum* erit deſolationis maximæ.

27 'Corroborabit verò fœdus multis ſeptimana ' una: 'in medio autem ſeptimanæ ipſius 'abolebit ſacrificium & munus; deinde ' per [ſ] legiones deteſtationum deſolantes uſque ad conſummationem eamq; præciſam, per deſolantes, *inquam*, effundetur deſolatio.

[d] Heb. quam vocatur nomen tuum ſuper ea. 19.
[e] Heb. ſuper juſtitias noſtras.
[f] Heb.
[g] Heb.
[h] Heb. laſſitudine
[i] Heb.
[k] Heb.
[l] Heb.
[m] Heb.
[n] Heb.
[o] Heb.
[p] Heb.
[q] Heb.
[r] Heb.
[ſ] Heb.

ANNOTATIO.

1 Anno primo] *Hujus capitis tres ſunt in univerſum partes : prima eſt, narratio occaſionis qua adductus eſt Propheta ad requirendam & exorandam revelationem propheticam, tribus verſibus: ſecunda eſt oratio,*

oratio, uſque ad ver. 20. tertia denique prophetica revelatio de tempore adventus Chriſti & effectus illius.
Darii] *de quo ſuprà 6. 1.* 2 Ex libris] *tum prophetiarum Jirmejæ quibus annorum numerus fuerat*
præfinitus, tum hiſtoriis temporum quæ a deportationis initio effluxerant. 4 Et orans] *hujus orationis*
quam Danijel adhibet coram Deo ſuo & popularium ſuorum nomine, duo ſunt præcipua in univerſum capita;
prius eſt confeſſio peccatorum, & juſtitiæ Dei peccatores caſtigantis, uſque ad verſum 15. poſterius, petitio
liberationis & gratiæ, uſque ad verſum 20. quæ duo præpoſtero ordine proponuntur hoc ver. Obſecro]
tota hæc confeſſio duobus argumentis nititur; natura Dei, qui gratiosè fœdus inire, miſericordiamq́; &
judicium exercere dicitur; & hominum imbecillitate, quam de ſe & popularibus Danijel prædicat, ad gloriam
Dei confuſione ipſorum illuſtrandam. 9 Quia rebellav.] *αἴτιον hoc oſtendit cur penes Dominum*
dicantur miſerationes & condonationes eſſe, & ab illo tantùm ſalus expectari: nempe quòd homines quamvis
ſanctiſſimi ſuæ rebellionis in Deum ſunt conſcii, ac proinde a ſe nihil niſi perditionem ſuam proficiſci agnoſcunt,
ſalutem verò contrà ab unica Dei miſericordia; ut infrà verſ. 18. 12 Magnum] *videlicet*
quantum non fuerat auditum uſquam, viſum, aut effectum anteà: quod ſignificatur verbis ſequentibus,
& confirmatur Lamentationibus Jirm. 15 Nunc ergo] *tranſitio ad ſecundam orationis partem, per*
comparationem anteactæ Dei beneficentiæ, & præcedentis confeſſionis anacephalæoſin, hoc verſu. 17
Propter Dominum] *id eſt, Chriſtum mediatorem, qui hæres & Dominus conſtitutus eſt omnium.* 20 Me
autem] *tranſitio ad narrationem propheticæ revelationis, quæ facta fuit Danijeli, ver. 22. & ſequentibus.*
21 Vir ille Gabr. *de quo ſuprà 8. 16.* Tetigit me] *ut ſuprà 8. 18.* Sub tempus] *vide 1. Reg. 18. 29.*
22 Et informans] *hujus revelationis exordium continetur hoc & ſequente verſ. propoſitio, quatuor ſequen.*
Tota autem eò pertinet ut Danijel intelligat minimè ſibi hærendum eſſe in temporali hac reſtitutione; ſed eam
cognoſcat potiùs typum fuiſſe & particulam quandam æternę liberationis in Chriſto. Quamobrem pro
ſeptuaginta annis captivitatis prædicit ſeptuaginta ſeptimanas annorum commorationis in terra, & regnum
Chriſti explicat evidentiſſimè. 23 In principio] *i. cùm primùm cœpiſti orare, mandatum accepi a*
Deo ut reſponderem tibi. Deſideratiſſ.] *i. Deo acceptiſſimus.* 24 Septimanæ] *videlicet annorum,*
quæ univerſè efficiunt annos quadringentos nonaginta. Eſt autem hic numerus integer ſive rotundatus pro
corrupto poſitus, cùm poſtremæ hebdomadis pars tantùm comprehendenda fuerit; ut ipſe Danijel temporibus
minutatim expoſitis docet verſu ultimo. Quamobrem ſi de annis quadringentis nonaginta partem demas hebdomadis
ultimæ, comperies annos quadringentos octoginta ſeptem, quos facilè aperteq́; hac ratione ſupputaveris:
Hhezræ hiſtoria ab edicto Cyri eſt annorum quadraginta novem: liber Nechemjæ continet Chronicon
annorum ſeptuaginta: Darius ultimus regnavit annos ſex: Alexander Magnus ſex, cujus mors incidit
in annum primum centeſimæ decimæ quartæ Olympiadis, Arriano teſte & cæteris; Chriſti verò mors anno
ultimo ducenteſimæ ſecundæ Olympiadis: quarum octoginta novem Olympiadum annos ſingulos numerando
aſſurgunt anni trecenti quinquaginta ſex. Atque hos quidem omnes annos ſi in ſummam unicam contraxeris,
conſtabunt anni quadringenti octoginta ſeptem, id eſt, hebdomades ſeptuaginta dimidia minus: quam
dimidiam conſulto ab Angelo fuiſſe prætermiſſam non tantùm brevitatis ergò ſtatuimus, verùm etiam ut eò
meliùs per æqualitatem numeri annorum ſeptuaginta qui in deportatione conſumpti ſunt, numerum quoque
ſeptuaginta ſeptimanarum annorum animis piorum commendaret. Ad cohibendum] *i. ad continendum*
& confirmandum bonos prædicatione Evangelii ne deficiant a Deo (prout graviſſima & univerſalis
ferè defectio invaſit inde a temporibus Antiochi Illuſtris, de quo ſuprà 8. 13. & ſequentibus) & ad obſignandum,
id eſt, tegendum peccata, & ad tollendum expiatione iniquitates electorum: quæ tria gradatim
prædicantur de Chriſto forenſi quadam ratione: quia ille unus eſt agnus Dei, & propitiatio pro peccatis noſtris.
Ad adducendum] *altera pars beneficiorum Chriſti, qui non tantùm peccata adimit; ſed æternam*
quoque juſtitiam confert omnibus credentibus in ſe. Idq́;] *id eſt, quæ quidem beneficia duo ampliſſima,*
abolitionis peccatorum, & juſtitiæ æternæ Chriſtus tunc duobus modis præſtiturus eſt: nimirum prophetia Evangelica,
qua viſio, prophetiaq́; & miniſterium literæ, mortis, & condemnationis aboletur, ut copioſe explicat
Apoſtolus 2. Corinth. 3 & ſacerdotio, quo Chriſtus Pontifex noſter, ſanctuarii miniſter, ac veri illius
tabernaculi quod fixit Dominus & non homo, per proprium ſanguinem ingreſſus ſemel in ſacrarium æternam
redemptionem nobis comparavit, antiquata legali illa & aſpectabili unctione, Hebr. 8. & 9. &
10. 25 Igitur cognoſcito] *ἐργασία & ſingularis explicatio dicti præcedentis, qua Angelus ſeptuaginta*
hebdomadas diſtribuit in tria tempora, nimirum in ſeptem, in ſexaginta duas, & in unam, quæ fuit
ultima. Ab enuntiatione verbi] *i. ab edicto Cyri, de quo 2. Chron. 36. 22. & Hhezræ 1. quo eodem anno*
de his rebus omnibus præmonebatur Danijel. De reducendo] *ex edicto Cyri, cujus modò meminimus.*
De edificandis] *ex mandato Artaxexis, de quo Nechem. 2.* Anteceſſorem] *id eſt, principem & caput*
Eccleſiæ, qui regnat in domo Davidis in æternum. Septimanas ſept.] *i. annos quadraginta novem, in*
quibus Judæi reduces templum quidem ædificarunt & reſtituerunt cultum Dei; ſed urbem minimè. quapropter
hæ ſeptimanæ ſeptem diſertè a ſequentibus ſeponuntur, quemadmodum etiam diſtinguit hiſtoria in libro
Hhezræ. Septimanas ſexag.] *id eſt, quadringentos triginta quatuor annos: qui incipiunt ex quo tempore*
mandatum Nechemjæ traditum eſt de ædificandis Jeruſchalaimis, & deſinunt ineunte ultima hebdomade
qua cœpit prædicare Chriſtus. Horum verò annorum ſupputationem oſtendimus in præcedentem verſum.
Ædificata] *de qua inſtauratione vide Nechem. 3. & ſequentibus.* Platea & foſſa] *i. urbe*
Jeruſchalaimorum intus & foris: periphraſis. In anguſtia] *quam prædixerunt Jechezkel 38. & 39.*
& Danijel præcedentibus ac ſequentibus capitibus: & obtigiſſe narrant libri Hhezræ, Nechemjæ, & Machabæorum.
26 Poſt ſeptimanas] *id eſt, ſeptimana ſeptuageſima.* Excidetur Chriſtus] *i. crucifigetur*
& tradetur morti: ſed tempus magis circumſcribitur ſeq. verſu. Nihil ad illum] *id eſt, mors ei propterea*
non dominabitur; ſed perficiet judicia ſua in populum rebellem & contradicentem, in civitatem, & templum:
ut ſequentia decent. Populum anteceſſor.] *id eſt, populum Judææ, qui ſecundum electionem &*
ſecundum carnem populus erat Chriſti. Venturum] *id eſt, qui tum futurus eſt, & Chriſtum popularem*
ſuum in propria ſua venientem minimè omnium recepturus. Adeò ut finis] *id eſt, adeò ut exundet in eum*
populum ſeveriſſimum diluvium judiciorum Dei uſque ad internecionem ejus, quod ſequentia verba declarant
optimè. 27 Corroborabit] *id eſt, multos in fœdere Dei prophetia ſua, ac ſacerdotio, regnoq́;*

confirmabit, faciens ut gratia Dei & donum per gratiam quæ eſt unius hominis Jeſu Chriſti, in multos redundet, Rom. 5.15. Una]*id eſt, ſeptuageſima (ut antè diximus) qua ineunte cœpit prædicare.* Inmedio autem ſeptimanæ]*id eſt, ineunte quarto anno hebdomadis ultimæ.* Abolebit] [illegible] *oblatione ſui ipſius per ſpiritum æternum facta, qua conſecravit in perpetuum eos qui ſanctificantur, Heb. 10. 14.* Per legiones]*i. per copias Romanorum: quæ propterea quòd idolis ſerviebant, dicuntur legiones deteſtationum, hîc, & deteſtatio, infrà 12.11. & quia populum Judæorum multoties cæciderunt ac poſtremò perdiderunt, copiæ deſolantes ſive vaſtatrices appellantur. Atque hunc quidem germanum eſſe utriuſque loci ſenſum oſtendit comparatio locorum novi Teſtamenti, Lucæ 21.20. cum Matth. 24. 15. & Marci 13. 14. Nam quod apud hos dicit Chriſtus fore ut videant Judæi abominationem deſolationis quæ dicta eſt à Danijele Propheta ſtantem in loco ſancto, ubi non oportet; ſic interpretatur Lucas; cùm autem videritis circumdari ab exercitibus Jeruſchalaima, tunc ſcitote imminere deſolationem ejus, &c.* Deſolantes] *Romanorum copias: ut ſuprà.*

CAPUT X.

Danijel deſlens popularium ſuorum in Judæa verſantium calamitates & impeditum Dei cultum, viſione a Deo monetur atque confirmatur bis, antequam futurus Judæorum ſtatus explicetur: deinde verò informatur de conditione Eccleſiæ Judæorum ſub Perſarum, Græcorumq; regno, maximè verò Seleucidarum: quorum tractata ſerie ad Antiochum uſque Epiphanem prædicit illius dolos, maleficia, impietatem, tyrannidemq; maximam; & res ab illo gerendas narrat accuratiſſimè, oſtendens Chriſtum Eccleſiæ præfuturum in mediis calamitatibus, & tandem liberaturum potentia ſua, ac poſtremò Danijele & Angelo poſtulante tempora & momenta rerum prædictarum circumſcribit apertiſſimè.

1' ANNO tertio Cyri Regis Perſarum verbum revelatum eſt Danijeli, qui vocabatur nomine ſuo 'Belteſchatzar: 'veritaſque ipſius verbi ac conſtituti temporis magni, & [a] intellectus illius verbi ac intelligentia ipſi *obvenit* eadem viſione.

2 'Diebus illis; ego Danijel 'fueram [b] in luctu trium ſeptimanarum diebus:

3 'Cibum rerum deſiderabilium non comederam, nec caro aut vinum intraverat os meum, nec [c] unguento unxeram me; donec complerentur trium ſeptimanarum dies.

4 Die autem vigeſimoquarto menſis primi; cùm eſſem ad [d] ripam fluminis magni, qui eſt 'Chiddekel:

5 Sublatis oculis meis vidi, quòd ecce 'vir unus indutus '*veſtibus* lineis *aderat*; cujus lumbi accincti erant 'inſigni auro Uphazi:

6 Corpus ejus 'ſimile beryllo thalaſſio, & 'vultus ejus ſimilis aſpectui fulguris, oculique ejus ſimiles tædis [e] ardentibus, & brachia ejus ac pedes ejus 'ſimiles colori æris terſi: ſonus autem verborum ejus ſimilis *erat* 'ſono multudinis.

7 Videbam verò ego Danijel 'ſolus viſionem iſtam, homines autem qui erant mecum non videbant viſionem ipſam: ſed trepidatione magna accidente eis, fugerunt [f] ut abſconderent ſe.

8 Cùm itaque relictus eſſem ſolus, & viderem viſionem maximam iſtam, 'non fuerunt reliquæ in me vires: ſed 'decor meus [g] mutatione corruptus eſt in me, adeò ut non obtinerem vires.

9 Tunc audivi ſonum verborum illius; & cùm audirem ſonum verborum illius, ego fui oppreſſus ſopore [h] pronus, & facie dejecta in terram.

10 Ecce autem 'manus tetigit me; & 'commovit me ſuper genua mea, & palmas manuum mearum.

11 'Edixitq; mihi, Danijel, vir [i] deſideratiſſime, conſidera verba quæ ego eloquuturus ſum tibi, & ſta [k] rectus, nam nunc miſſus ſum ad te: cùmque loquutus eſſet mecum verbum iſtud, conſiti tremens.

12 'Quamobrem dixit ad me, ne timeto Danijel, nam inde a die primo quo applicuiſti animum tuum ad 'conſiderandum & ad 'affligendum te, coram Deo tuo exaudita ſunt verba tua & ego veni propter verba tua.

13 'Sed 'princeps regni Perſici 'ſtetit coram me 'uno & viginti diebus, cùm ecce 'Micaël [l] 'primus e principibus primariis veniſſet 'ad adjuvandum me: ego 'relictus ſum ibi apud 'Reges Perſiæ.

14 Jam venio ut edoceam te id quod obventurum eſt populo tuo [m] conſequentibus temporibus: nam adhuc viſio eſt de illis diebus.

15 Cùm autem colloqueretur mecum verbis hujuſmodi, [n] 'demiſi faciem meam in terram obmuteſcens.

16 Sed ecce 'quaſi ſimilitudo [o] humana 'attigit labia mea: tunc aperiens os meum loquutus ſum, dicens ad eum qui ſtabat e regione mei, 'Domine mi hac viſione [p] irruerunt dolores mei in me, adeò ut non obtinerem vires:

17 Quomodo ergo poterit ſervus Domini mei 'hîc loqui cum Domino meo illo; cùm in me 'ex hoc tempore, in me, inquam, non conſiſterint vires, & anima non reliqua ſit in me?

18 Pergens itaque tetigit me quaſi aſpectus hominis, '& confirmavit me:

19 Ac dixit, ne timeto, vir deſideratiſſime, pax tibi; confirmare, confirmare inquam: cùmq; eo loquente mecum confirmatus eſſem, dixi, loquatur Dominus meus, quia confirmaſti me.

20 Qui dixit, 'noſtíne quamobrem venerim ad te? nunc enim 'revertor ad pugnandum contra principem Perſiæ, donec 'me egreſſo ecce Princeps Græciæ adveniat.

21 'Sed indicabo tibi id quod exaratum eſt in ſcripto [q] veriſſimo: quia 'ne unus quidem eſt qui ſe confirmet mecum ad iſta, niſi 'Micaël princeps 'veſter.

[a] Heb. *intelligere ipſum verbum: infinitivus pro nomine.*

[b] Heb. *lugens*

[c] Heb. *ungendo.*

[d] Heb. *manum. ſive latus.*

[e] Heb. *ignis.*

[f] Heb. *pro abſcondi.*

[g] Heb. *mutavit ſe in me ad corruptionem.*

[h] Heb. *ſuper faciem meam*

[i] Heb. *deſyderiorum: ſic verſ. 19.*

[k] Heb. [illegible] *timens.*

[l] Heb. [illegible]

[m] Heb. [illegible]

[n] Heb. [illegible]

[o] Heb. [illegible]

[p] Heb. [illegible]

[q] Heb. [illegible]

CAPUT XI.

1' EGO 'igitur 'anno primo Darii Medi, ſteti ut ei eſſem confirmationi & robori,

2 'Jam verò 'veritatem indicabo tibi: ecce 'adhuc tres reges ſtabũt Perſidi, deinde quartus

tus 'ditabitur divitiis maximis omnium; & ubi confirmaverit ſe in divitiis ſuis, excitabit 'omnes contra regnum Græciæ.

3 Sed 'obſiſtet 'rex potens; qui dominabitur dominatione ampla, agetq́; 'pro voluntate ſua:

4 'Et cùm obſtiterit, 'frangetur regnum ejus, & dividetur 'in quatuor ventos cœli; 'ſed non poſteritati ejus, neque 'ſecundum dominatum ejus quo dominatus fuerit: nam 'evelletur regnũ ejus, ut aliis pręter 'illos *cedat*.

5 Itaque confirmabit ſe 'Rex 'Auſtri, '& alter ex principibus ejus; qui 'confirmabit ſe ſupra illum & dominabitur, dominium amplum *erit* dominium ejus.

6 Et [a]exactis aliquot annis 'conſociabunt ſe; nam 'filia Regis Auſtri 'veniet ad Regem Aquilonis, ad faciendum [b] æquis conditionibus pacem: ſed 'non obtinebit illa vires brachii, 'neque ipſe conſiſtet cum brachio ſuo; 'ſed tradetur ipſa, & qui adduxerint eam, & qui natus ejus fuerit, & qui confirmaverit eam illis temporibus.

7 'Poſtea exiſtet e ſurculo 'radicum 'ejus in ſtatu illius; qui veniens cum copiis ſuis aggredietur munitiones 'regis Aquilonis, agetq́; contra eas ita ut occupet:

8 'Atque etiam deos horum cum 'toparchis ipſorum, cum inſtrumentis [c] deſideratiſſimis ipſorum, argento, & auro, in captivitatem abducet in Ægyptum: & ipſe annis *multis* ſtabit [d]valentior Rege Aquilonis:

9 Ita veniet in regnum rex Auſtri, ac revertetur in terram ſuam.

10 Sed 'filii illius 'miſcebunt bellum, & poſtquam collegerint multitudinem ', copias amplas, 'veniet [e] ſubinde 'exundabitque & 'tranſibit: & 'reverſus miſcebit bellum uſque ad 'munitionem illius.

11 Unde exacerbatus 'Rex Auſtri 'prodibit, pugnabitque contra illum, contra 'Regem Aquilonis; opponetque multitudinem magnam; adeò ut tradatur 'multitudo illa in manum ipſius.

12 Itaque ſublata illa multitudine 'extollet animum ſuum; & quamvis 'dejiciat myriadas, non corroborabitur.

13 Nam reverſus 'Rex Aquilonis conſtituet multitudinem majorem priore; deinde [f]'exactis illis temporibus, id eſt, annis, veniet ſubinde cum copiis magnis & cum facultatibus amplis:

14 Quibus temporibus 'multi 'obſiſtent Regi Auſtri; 'filii verò effractores populi 'tui 'tollentur 'ſtabiliendo viſionem, & corruent.

15 Etenim veniens Rex Aquilonis 'diffundet [g] miſſilia catapultaria, & capiet civitates munitionum: & 'brachia Auſtri non conſtabunt, nec populus delectuum ejus, nullæ denique erunt vires ad conſiſtendum.

16 Cumq́; fecerit 'qui aggredietur eum pro voluntate ſua, nullo obſiſtente ipſi; ſtabit etiam 'in terra decoris, quam conſumet manu ſua:

17 'Deinde diſponet faciem ſuam ut ingrediatur cum robore totius regni ſui, '& rectis adjunctis [h]ſibi, 'efficietque: & [i]'virginem dabit ei 'corrumpendo illam, ſed 'non perſtabit illa, neque pro eo erit.

18 Poſtea convertet faciem ſuam 'ad inſulas, capietque multas; cujus reprimens 'ductor 'opprobrium, 'vacuus opprobrio illius 'regeret in illum.

19 Ita 'convertet faciem ſuam ad munitiones terræ ſuæ; & 'impingens corruet, ac non invenietur.

20 Et ſtabit in ſtatu hujus 'traductor exactoris, *in* decore [k]regio; qui diebus [l]'paucis frangetur, quamvis 'neque [m]ira, neque bello.

21 In hujus ſtatu ſtabit 'deſpectus, 'quamvis non impoſuerint ei decorem regium: ſed veniens [n]tranquillè uſurpabit regnum 'blanditiis;

22 Et 'brachiis [o]inundantibus inundabuntur a conſpectu ejus, & frangentur; etiamque 'anteceſſor fœderis.

23 Nam 'ex conſociatione ſua, cum illo faciet dolum; nam 'aſcendens 'roborabit ſe cum 'parva gente.

24 'Tranquillè etiam opima loca provinciæ invadet, 'facietq́; quod non fecerãt patres ejus & [p] majores ejus; prædam, ſpoliumq́;, & facultates illis diſperget, & contra munitiones 'cogitabit cogitationes ſuas, eaſq́; ad tempus uſque.

25 'Poſtea excitabit vires ſuas [q] animumque ſuum contra 'Regem Auſtri, qui 'miſcebit ſe bello copiis magnis & validis admodum; ſed 'non conſiſtet, 'quia 'cogitaverint contra eum cogitationes.

26 Nam 'comedentes portionem cibi ejus frangent eum, cùm exercitus 'illius exundabit; & concident confoſſi multi.

27 'Tunc utrorumque regum iſtorum animus erit malefaciendi, & in menſa eadem mendacium loquentur: ſed non proſperabitur 'illud, quia adhuc *ſupererit* terminus 'conſtituto tempori.

28 Itaq́; 'redibit in terram ſuam cũ facultatib. magnis, & animo ſuo 'contra fœdus [r] ſanctum; 'quod cùm fecerit, revertetur in terram ſuam.

29 'Conſtituto tempore [ſ] rurſus invadet 'Auſtrum: ſed 'non erit ut prior *expeditio*, aut ut poſterior.

30 Venientibus enim contra eum navibus 'Cittæis 'dolore afficietur, [t] rurſuſq́; indignabitur contra fœdus ſanctum atque efficiet; reverſus enim 'animum adhibebit ad eos qui dereliquerint fœdus ſanctum:

31 'Et brachia ab ipſo ſtabunt; prophanabũtque 'ſanctuarium, '& munitionem, & amovebunt 'jugem cultum, imponentque 'deteſtationem deſolantem.

32 'Ut improbè agentes in fœdus 'contaminet blanditiis: & populum cognoſcentium Deum ſuum prehendant, ſicut facient.

33 Ita erudientes populum, inſtruentes multos; corruent gladio, & flamma, captivitate, & direptione diebus multis:

34 Et corruendo 'adjuvabuntur adjumento parvo, quia adjungent ſe ipſis multi blanditiis.

35 'Ex ipſis autem erudientibus corruent, ad conflandum eos, & ad purificandum, & ad dealbandum, uſq́; ad tempus [u] determinatum: 'quia adhuc *ſupererit terminus* conſtituto tempori.

36 'Nam faciet pro voluntate ſua iſte Rex, & extollet ſe, ac magnificabit ſe ſupra omnem Deum fortem, etiam ſupra [x] Deum fortiſſimum omnium, loquẽs mirabilia: & proſperabitur, uſquedum 'conſummet indignationem, dum id quod fuerat 'præciſum efficiatur.

37 'Ne ad deos quidem majorum ſuorum attendet, neque ad deſiderium fœminarum, neque ad ullum Deum attendet; ſed ſupra om-

[a] Heb. *ſub finem annorum*

[b] Heb. *rectitudinis: ſed nos periphraſi ad evidentiã utimur.*

[c] Hbd. *deſyderii ipſorum.*

[d] Heb. *præ Rege.*

[e] Heb. *veniendo: ſic ver. 13.*

[f] Heb. *ſub finem illorum temporum.*

[g] Heb. *catapultam: metonymia.*

[h] Heb. *ſecum.*

[i] Heb. *filiam mulierum.*

[k] Heb. *regni.*

[l] Heb. *unis.*

[m] Heb. *iris.*

[n] Heb. *in trãquillitate: ſic ver. 24.*

[o] Heb. *inundationis.*

[p] Heb. *patres patrum.*

[q] Heb. *cor: ſic deinceps.*

1 *Machab.* 1. 19.

[r] Heb. *ſanctitatis: ſic deinceps.*

[ſ] Heb. *revertetur & invadet.*

[t] Heb. *& revertetur & indignabitur.*

[u] Heb. *termini.*

[x] Heb. *Deum fortem deorũ fortium.*

nes magnificabit ſe:

38 Et quod ad 'Deum [y] ſummi roboris, in ſede ejus honorabit; honorabit, inquam, 'Deum quem non agnoverint majores ejus auro, & argento, & lapidibus pretioſis, ac rebus deſideratiſſimis.

39 [z] Committénſque 'munitiones *Dei* ſummi roboris Deo alieno; 'quos agnoverit, *hos* augebit gloria & dominatores faciet in multos, ac terram partietur pretii loco.

40 'Sub tempus autem finis, confliget contra eum 'Rex Auſtri, 'irruétque ut turbo in illũ 'Rex Aquilonis curribus, equitibúſq;, & claſſibus amplis; & ingreſſus regiones 'inundabit & tranſibit.

41 'Deinde regredietur in regionem decoris, cùm' multæ corruerint: hæ autem 'eripient ſe e manu ejus, Edomæa & Moabitis, ac [a] præcipua Hhammonitarum.

42 'Cùm autem extendet manum ſuam in regiones, etiam terra Ægypti non [b] evadet:

43 Sed dominabitur in recondita auri, & argenti, & in omnia deſideratiſſima Ægypti: 'Libyéſque & Æthiopes [c] comitabuntur greſſus ejus.

44 Sed rumores conturbabunt eum 'ab Oriente, & 'ab Aquilone: quamobrem 'exibit cum æſtu iræ magno, ad perdendum & ad internecioni devovendum multos.

45 'Et [d] figet tentoria palatii ſui inter 'maria in monte decoris [e] ſancti: cumq; venerit 'ad finem ſuum, nullus erit auxilio ei.

[y] Heb. *roborum: ſic ver. 39.*

[z] Heb. *faciens munitionib. roborum cum Deo alieno.*

[a] Heb. *principium filiorum Hhammonis.*

[b] Heb. *erit evaſioni.*

[c] Heb. *ad greſſus ejus erunt.*

[d] Heb. *plantabit.*

[e] Heb. *ſanctitatis.*

CAPUT XII.

1' TEMPORE autem illo, 'aſtante Micaële principe illo maximo qui ſtat pro [a] popularibus tuis, cùm fuerit tempus anguſtiæ qualis non extiterit ex quo fuit gens uſque ad tempus iſtud; tempore *inquam* illo 'eripietur populus tuus, 'quiſquis inventus fuerit ſcriptus in libro illo.

2 Tandemque 'multi ex dormientibus [b] in pulverulenta terra expergiſcentur; hi ad vitam [c] æternam, illi ad opprobria & contemptum æternum:

3 Et erudientes ſplendebunt quaſi ſplendore expanſi; & juſtificantes multos, ut ſtellæ in ſempiterna ſecula erunt.

4 'Tu verò Danijel occlude hæc verba, & obſigna hunc librum ad tempus [d] determinatum uſq;: 'percurrent multi & augebitur cognitio.

5 'Tum videbam ego Danijel, quòd ecce duo 'alii adſtabant; unus hinc ad ripam rivi, & alter inde ad ripam ejuſdem rivi.

6 Quo dicente ad 'virum indutum veſtibus lineis, qui erat ſupra aquas ipſius rivi: 'quouſque terminus erit horum mirabilium?

7 Audivi virum indutum *veſtibus* lineis qui erat ſupra aquas ipſius rivi, qui extulerat dexteram ſuam & ſiniſtram ſuam verſus cœlos, jurantem per viventem in æternum; 'poſt conſtitutum tempus, conſtituta tempora, partémque *temporis*, & cùm 'abſolvet diſſipare [e]'vires populi [f] ſancti, fore ut abſolvantur omnia iſta.

8 Cúmque ego audiens non intelligerem; dixi, Domine mi, quis finis futurus iſtorum?

9 Qui dixit, 'abi Danijel; nam occluſæ ſunt & obſignatæ hæ res uſque ad tempus determinatum.

10 'Purgabuntur, dealbabuntur, & conflabũtur 'multi; 'improbè quidem agent improbi, nec animadvertent ulli improbi: ſed erudientes animadverſuri ſunt.

11 A tempore autem quo ablatus fuerit 'jugis *cultus*, & poſita 'deteſtatio deſolans; 'dies erunt mille ducenti nonaginta.

12 'Beatus qui præſtolabitur & perveniet, ad dies mille trecentos triginta quinque.

13 Tu autem 'abi ad terminum ipſum; id eſt, quieſce ac perſta in ſorte tua ad terminum uſq; dierum.

[a] Heb *filiis populi tui.*

[b] Heb. *terræ pulveris.*

[c] Heb. *ſeculi: ſic deinceps.*

[d] Heb. *termini: ſic ver. 9.*

[e] Heb. *manum: ut Deut 32.36.*

[f] Heb. *ſanctitatis.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Cùm tria hæc capita ſint communi argumento, ut res ipſa docet evidentiſſimè; idcirco placuit ea ſimul conjungere. In hac igitur prophetia continentur iſta: primùm inſcripto prolepticè omnes partes prophetiæ iſtius explicans, hoc verſu: deinde narratio qui ſe comparaverit Danijel, & Deus viſionem illi obtulerit, hoc capite reliquo; tertium, propoſitio verbi veriſſimi, & longi illius temporis ad probationem Eccleſiæ conſtituti, rerúmque ſingularium quæ per illud tempus fuerant eventurę, capite 11. & quatuor primis verſibus capitis 12. quartum, explicatio intelligentiáque illius verbi & temporis conſtituti, inde ad finem uſque prophètiæ: quæ omnia (ut diximus) pauciſſimis verbis in hac inſcriptione ponuntur. Quod autem anno tertio Cyri revelatio hæc facta eſt Danijeli, non temerè factum eſt: cùm enim anno ſecundo ex quo venerant Judæi Jeruſchalaima ad domum Dei, ſecundo menſe cœpiſſent curare ædificationem templi Dei, Hhezræ 3.8. non dubium eſt quin eodem anno adverſarii interceſſerint ne opus illud Dei promoveretur. Quamobrem oportuit tum ætatem illam, tum pòſt venturas generationes adverſus illud malum præeuntibus viſionibus, revelationibus, ſignis, & monitis ſanctiſſimè confirmari, & adverſus alia quoque incommoda, periculáque Judæis eventura armari Eccleſiam per ſpiritum Dei & prædictiones hujuſmodi, velut certiſſimas futuras teſtes infinitæ illius & ineluctabilis providentiæ, paternæq; Dei benevolentiæ erga Eccleſiam.* Beiteſchatzar] *vide ſuprà 1.7. & 4.8.* Veritáſque] *id eſt, verbum, & revelatio veriſſima factorum & temporum quibus Deus ſuum opus erat effecturus ab eo tempore in longinquum.* 2 Diebus illis] *videlicet anno tertio ineunte, ut apparet ex verſu quarto. Hujus autem narrationis partes ſunt hæ: occaſio viſionis a Deo oblatæ, nempe ſolicitus Danijelis animus, verſu 2. & 3. viſionis genus, verſu quarto & duobus ſequentibus; audientium, & videntis Danijelis conſternatio, verſu 7. & duobus ſequentibus; ac poſtremò confirmatio ſignis, verbis, & opere Danijeli facta atque repetita; reliquo capite.* Fueram in luctu] *proptereà quòd ne Judæis quidem reducibus fauſta erant & ſecunda omnia; ſed opus templi mandato Cyri inchoatum per Cambyſen emiſſarióſque ipſius aulicos Judæis infenſos interrumpebatur, & jámque planè deſierat.* 3 Cibum] *id eſt, corpori non indulgebam; ſed macerabam ipſum jejunio, ut hac ratione corpus communicaret afflictionibus cum fratribus meis, & animus eò liberior & promptior ad Deum accedendum eſſet.*

eſſet. 4 Chiddekel]*id eſt, Tigris: ut Gene.*2.14. 5 Vir unus]*id eſt, Chriſtus ſpecie viri, ut apparet ex Danijelis verbis infrà* 12.6.*&* 7. Veſtibus lineis]*id eſt, ſplendidiſſimis; quales a regibus, potentioribus, ſacerdotibuſq; ferebantur.* Inſigni auro]*id eſt, cingula ex auro præſtantiſſimo: metonymia: vide Jirm.*10.9. 6 Simile beryllo]*id eſt, cœleſti colore atque cæruleo.* Vultus ejus]*rutilans & coruſcus, ut Jechezk.*1.27. Similes colori]*id eſt, ſcintillantes puriſſimè: ut Jechezk.*1.7. Sono mult.] *vide Jechezk.*1.24. 7 Solus]*ut cui ſoli Deus aperiret oculos ad viſum percipiendum, quemadmodū Paulo Actor.*9. 8 Non fuerunt reliquę]*id eſt, penè examinatus ſum præ viſionis amplitudine, & tenuitate mea.* Decor meus]*i. ita expallui & formam hominis viventis amiſi, ut cadaver magis viderer eſſe quàm homo vivens.* 10 Manus tetigit] *ut ſuprà* 8.18. Commovit me] *i. aliqua ex parte erexit me perculſum & poſtratum metu. Atque hic primus confirmationis gradus.* 11 Edixitq;]*ſecundus confirmationis gradus.* 12 Quamobrem]*tertius confirmationis gradus, cum erecto corpore animus erigitur.* Conſiderandum]*i. animadvertendum mala præſentia, quibus populus Dei prægravatur.* Affligendum]*vide Levi.* 16.29. 13 Sed princeps]*Cambyſes qui Cyro in expeditionem exteram profecto tenebat regni gubernacula. Eſt autem hoc & ſequente ver. præcedentis explicatio per occupationem: miraberis fortaſſe, inquit Angelus, quid ſibi hoc velit, te inde ab eo tempore exauditum eſſe, & tamen reſponſum accipere poſt tantum dierum numerum: ſed (inquit) duo ſunt quæ ad tui exauditionem pertinent; unum, ut ex conſilio Dei proſpiciatur de impedimentis quæ ab hoſtibus Eccleſiæ offeruntur; alterum, ut conſilium Dei quo rebus Eccleſiæ adverſantibus proſpexerit tibi exponatur ad ædificationem illius. Ac conſilium quidem Dei in Chriſto his diebus omnibus proſpexit impedimentis quæ a Perſarum Rege afferuntur, cumq; veluti in jus perduxit me adminiſtro, ut de conſiliis & factis ejus præſentibus ac futuris cognoſceret, hoc verſu. Nunc demum verò cognitis & curatis rebus huc mittor ad conſilium totum Dei tibi explicandum, prout fit deinceps.* Princeps] *id eſt, Cambyſes filius Cyri.* Stetit coram]*id eſt, quaſi in jure aut judiciali foro comparuit, ut de conſiliis & factis ipſius cognoſcerem & ſtatuerem autore Chriſto.* Uno & viginti]*id eſt, tribus illis hebdomadibus, de quibus ſuprà* 2.*&* 3. Micaël] *Chriſtus, ſic appellatus voce compoſita. quaſi dicas, qui par eſt aut æqualis ipſi Deo forti, quemadmodum loquitur Apoſtolus ſcribens ad Philippenſes.* Primus] *id eſt, princeps angelorum; qui cum principibus humanis comparati optimè dicuntur principes primarii, quemadmodum etiam appellantur imperia ac poteſtates in cælis, Ephe.*3.10. Ad adjuvandum me]*id eſt, informandum, confirmandumq; ad perficiendam hanc adminiſtrationem meam.* Relictus ſum]*videlicet illis uno & viginti diebus.* Reges Perſiæ]*id eſt, Cambyſem cum primoribus & conſiliariis regni.* 15 Demiſi faciem] *vide ſuprà* 8.*&* 9. *Eſt autem inde ab hoc verſu narratio occaſionis ex qua Danijelem a Deo oportuit de integro confirmari, ad finem uſque.* 16 Quaſi ſimilitudo]*id eſt, Angelus Gabriel, qui nominatus eſt ſuprà* 9.21. Attigit]*ut ſuprà verſu* 10. Domine mi]*excuſatio eſt Prophetæ a minore: ſi ſola hac, inquit, viſione oblata tam graviter affectus ſum, ſuprà ver.* 8. *&* 9. *quanto magis afficerer colloquio hoc quod inſtituis mecum?* 17 Hic] *emphaſis. quaſi dicat, qui tantulus ſum & tam imbecillis; ut contrà Dominum vocat illum, id eſt, tantum, tam præſtantem, & admirabilem.* Ex hoc tempore] *ex quo mecum cœpiſti colloquium inſtituere.* 18 Et confirmavit]*adeò ut non ſtarem tremens, ut factum fuerat in priore confirmatione, ſuprà* 11. 20 Noſtíne]*prolepſis ſive propoſitio ſumma totius prophetiæ, primùm univerſè de regnis, hoc verſu; deinde verò de ſingulari illorum adminiſtratione, ſeq. ver. quę omnia ſeq. capite (ut diximus) ſuo ordine exponuntur.* Revertor]*id eſt, diſcedam a te; ut quemadmodum antè cognovi de conſtitutione regni Perſidis & curavi eam. ſic in poſterum contrà faciam, & oppugnem reges Perſidis.* Me egreſſo] *ad adducendum ac confirmandum Alexandrum Macedonem, qui princeps Græciæ appellatur.* 21 Sed indicabo]*id eſt, jam verò tranſibo ad ſingularem aliquam explicationem eorum quæ modò dicta ſunt, prout relata eſt in conſilium Dei: quod cum ſcripto veriſſimo comparatur ex uſu forenſi.* Ne unus quid.]*id eſt, ſolus Chriſtus ſtat ab Eccleſia ſua; quam totus mundus infeſtat, ſed ab eo ut juſto principe adverſus omnes etiam inferorum portas defenditur.* Micaël]*ut ſuprà ver.*13. Veſter] *i. Judæorum tuorum popularium: quo ſenſu dicitur alibi ſervator corporis ſui & caput Eccleſiæ.*

IN CAPUT XI.

1 Ego igitur]*Tertia pars prophetiæ, ut diximus ſuprà* 10.1. *qua exponit Angelus primùm quid ſibi faciendū & docendum fuerit mandatum de regno Perſico, duobus verſibus; ſecundò de Macedonico, duobus alteris; tertiò de Seleucidarum regno & perpeſſionibus Eccleſiæ, uſque ad caput duodecimum: ac poſtremò de confirmatione piorum in perpeſſionibus per prophetiam & promiſſiones Dei; quatuor primis verſibus capitis duodecimi.* Igitur]*id eſt, ut intelligas quod modò perſtrinxi paucis, ver.* 20.*&* 21. *præcedentis capitis, hæc quæ geruntur & in poſterum gerenda ſunt, ita ſe habere planè ex voluntate conſilioq; Dei, & meo ac angelorum ejus miniſterio.* Anno primo]*id eſt, inde ab eo tempore quo monarchia Babylonica fuit a Medis & Perſis occupata, verſor in monarchiæ Perſicæ adminiſtratione, ipſam protegens & regens ex decreto Dei prout ex uſu eſt Eccleſiæ.* 2 Jam verò] *nimirum cùm non modò adminiſtrationis curandæ munus accepi a Domino; ſed etiam recens ad verba tua explicanda & informandam Eccleſiam miſſus ſum, ſuprà* 10. 11. *& ſequentibus.* Veritatem]*eam videlicet quæ exarata eſt tanquam ſcripto in conſilio Dei, ſuprà* 10. 21. Adhuc tres reges] *videlicet a Dario Medo qui nominatus eſt præcedente verſu. Sunt autem illi, Cyrus, Cambyſes Cyri filius, & Darîus Hyſtaſpis.* Quartus] *nempe Xerxes, qui primùm terror fuit appellatus Græciæ, poſteà verò ludibrium.* Ditabitur]*tum illis quas Darîus pater congerebat ex tributis provincialibus. qui propterea caupo regni ſui dicebatur, ut annotavimus Eſter.*10.1. *tum illis quas ipſe Xerxes provinciis ad quas progrediebatur imperabat, cùm in expeditione eſſet.* Omnes] *tum populos Orientis: tum verò poſteros ipſius; qui hæredes fuerunt ejuſdem belli, & ruinam ſibi ex eo accerſiverunt, ut explicant duo ſequentes verſus.* 3 Obſiſtet]*id eſt, hic ſtabit, & proſternet Perſas.* Rex potens] *Alexander Macedo, cognominatus Magnus.* 4 Et cùm obſtit.]*id eſt, fractis Perſis, per ſeptennium monarcha vixerit.* Frangetur] *ut prædictum fuerat, ſuprà* 2.44. *&* 7.6. In quatuor vent.] *id eſt, ſecundum quatuor plagas ſeu regiones cœli dirimetur in regna quatuor. Nam Seleucus Nicanor obtinuit primùm Babyloniam ab*

Oriente, Caſſander Macedoniam ob Occidente, Antigonus Aſiam minorem a ſeptentrione, & Ptolemæus
Lagi filius Ægyptum a Meridie. Sed non] *nam Alexander & Hercules filii Alexandri Magni brevi*
tempore ſine liberis extincti ſunt: ut diximus ſuprà 7.6. Secundum domin.] *id eſt, longè impari ac minimè*
comparanda dominatione. Evelletur] *id eſt, tolletur funditus, ſive radicitus.* Illos] *videlicet*
poſteros & neceſſarios Alexandri Magni. 5 Rex Auſtri] *id eſt, Ptolemęus Lagi filius: nam*
tantùm eos reges perſtringit Propheta, quorum tyrannide populus Dei afflictus eſt; e quibus hic fuit primus
ab Alexandro Magno, qui Jeruſchalaima dolo cepiſſe, & captivos quamplurimos abduxiſſe legitur apud Joſephum
lib.12. Antiquitat. Judaic.cap.1. Auſtri] *id eſt, Ægypti, quæ ratione Judææ ad Auſtrum*
ſita eſt, ut diximus ver. 4. Et alter] *id eſt, Ptolemæus Philadelphus, ſecundus Rex Ægypti ex ſerie*
hac. Confirmabit ſe] *id eſt, amplius dominium obtinebit quàm pater.* 6 Conſociabunt ſe]
id eſt, fœdus inibunt ſancientq; matrimonio Rex Ægypti Ptolemæus Philadelphus, & Rex Syriæ Antiochus
Theos Antiochi Soteris filius, & nepos Seleuci Nicanoris, a quo dictum eſt Seleucidarum regnum. Filia
Regis] *Bernice (quam alii ad euphoniam Berenicen, & Beronicen vocant) Ptolemæi Philadelphi filia.*
Veniet ad regem] *id eſt, nubet Antiocho Theo regi Syriæ; qui ad hanc ducendam, & conſtituendam (ut ſibi*
videbatur) pacem, juſtam uxorem Laodicen repudiavit, ex qua binos liberos ſuſtulerat. Non obtinebit]
id eſt, non poterit Bernice efficere ut fœdus initum & matrimonio ſuo confirmatum permaneat integrum
& inviolatum: vide ſup. 2.43. Neq; ipſe conſ.] *id eſt, neque Antiochus Theos (qui Bernicen duxerit*
quaſi brachium ad firmandam & continendam pacem cum Ptolemæo initam) conſtabit ſibi, & hoc velut
brachium retinebit; ſed Laodicen repudiatam recipiet: quam ob cauſam Antiocho Theo adhuc ſuperſtite
Ptolomæus Evergetes filius Philadelphi bellum inſtauraturus eſt. Sed tradetur] *Bernice videlicet in*
poteſtatem hoſtium; adeò ut a Seleuco Callinico privigno ſuo occidatur cum toto comitatu, cum filio, & cum
aſſeclis omnibus ipſius. 7 Poſtea] *id eſt, in ſtatum Ptolemæi Philadelphi ſuccedit Ptolemæus Evergetes*
filius, tanquam e ſtirpe illius ſoboleſcens. Radicum ejus] *id eſt, ex quibus Bernice proceſſerit:*
fuit enim Evergetes Bernices frater. Regis Aquilon.] *id eſt, Seleuci Callinici, qui Rex erat Syriæ.* 8
Atque etiam] *id eſt, Syriam totam opibus ſpoliabit, quas in Ægyptum deportet; unde comparatum eſt ei Evergetæ*
nomen. Toparchis] *qui obſides dati ſunt & accepti, ut caveretur de obſequio & fide totius*
Syriæ. 10 Filii illius] *Seleuci Callinici, quem antè nominavimus: quorum nomina ſunt Seleucus Ceraunus,*
& Antiochus Magnus. Miſcebunt bellum] *id eſt, inſtituent bellum contra Evergeten, ut debellent*
duces ab eo in Syria conſtitutos: qua in expeditione Seleucus Ceraunus anno tertio regni occiſus eſt.
Hæc quia variè ab hiſtoricis tradita ſunt, maluimus Polybium autorem ſequi: apud quem libro ſecundo legimus
per idem tempus Ptolemæum Evergeten & Seleucum Ceraunum vita defunctos eſſe. Veniet ſubinde]
videlicet Antiochus Magnus, poſtquam occubuerit Seleucus Ceraunus frater. Exundabitque] *i. ſummo*
impetu, ſummaq; vi, & frequentiſſimis incurſionibus occupabit Syriam & Judæam. Tranſibit]
videlicet Raphiam uſque, in fines Ægypti. Reverſus] *in poſſeſſionem ademptam a Rege Ægypti.* Munitionem]
Raphiam, quam modo nominavimus. 11 Rex Auſtri] *Ptolemæus Philopator filius Evergetæ,*
quem hiſtorici per antiphraſin amantem patris dictum fuiſſe docent, eò quòd parentes necaverit: etſi Polybius
Evergeten hujus patrem morbo ſcribit conſumptum eſſe. Prodibit] *anno quarto Antiochi Magni.*
Regem Aquil. *videlicet Antiochum Magnum, cujus copiæ a Philopatore fuſæ, & Syria recepta*
eſt. Multitudo illa] *id eſt, exercitus Antiochi in manum Philopatoris.* 12 Extollit] *Ptolemæus*
Philopator ſecundis rebus diffluens. Dejiciat] *id eſt, homines infinitos ex populo Dei cruentiſſima*
morte afficiat inſolentiſſimè: vide librum tertium Macabæorum, & Joſephum lib. 12. Antiquit. Judaic.cap.3.
13 Rex Aquilon.] *idem Antiochus Magnus reſtitutus in poſſeſſionem Syriæ.* Exactis
illis] *id eſt, mortuo Philopatore, cui ſucceſſit puer Ptolemæus Epiphanes.* 14 Multi obſ.] *id eſt, bona*
pars Judæorum, qui alioqui toto hoc bellorum tempore erant in multas factiones ſciſſi, teſte Joſepho libro
12. Antiq. Judaic.cap. 3. Obſiſtent] *adjungentes ſe Antiocho contra Philopatorem.* Filii verò]
id eſt, præfracti contemptores Dei, qui ab obſequio Dei per Philopatoris artes fuerint abrepti: de quibus vide
Macab.3. Tollentur] *a vindice Antiocho Ægyptum occupaturo: ut dicitur ſeq.ver.* Stabiliendo
viſ.] *cùm Deus hanc viſionem præſtabit atque efficiet, quæ his verſibus exponitur.* 15 Diffundet]
id eſt, obſidebit, expugnabit, occupabitq; Ægyptum. Brachia Auſtri] *id eſt, duces & copiæ Ægyptiorum:*
ut Jechezkel. 31.2. & ſequentibus. 16 Qui aggredietur] *Antiochus Magnus, ut antè dictum eſt.*
In terra decoris] *vide ſup.8.9. Hæc autem intelligenda ſunt de calamitatibus quibus effecta eſt Judæa*
propter ambitionem & avaritiam ſacerdotum inter ſe concertantium. 17 Deinde] *id eſt, poſtquam Judæâ*
malè affectâ conſilium redintegraverit de repetenda Ægypto, partim copias maximas adhibebit, partimq;
fraudes. Et rectis] *id eſt, maxima recti æqui & boni ſpecie, qua circumveniret Ptolemæum Ephiphanem.*
Fuit autem ſpecies illa conſociatio matrimonii, de quo verbis ſequentibus. Efficietque] *nempe*
militare aliquid, Ægyptum callidè tentans & aliquò uſque occupans; ſed re non ita feliciter ſuccedente conſilium
inibit matrimonii. Virginem] *Cleopatram filiam Antiochi Magni; quam non ſuccedentibus technis*
Antiochus Ptolemæo Epiphani elocavit, ut circumveniret eum. Corrumpendo illam] *id eſt, corruptiſſimis*
ac perditiſſimis conſiliis illam imbuendo, ut maritum illius futurum perderet. Non perſtabit]
videlicet in conſilio primùm cum patre inito, id eſt, non ſtabit a partibus patris, ſed adjunget ſe viro; ut
ſequentia verba explicant. 18 Ad inſulas] *id eſt, regiones longinquas & diſſitas mari, tam inſulas*
quàm continentes regiones, ut Cyprum, Phocæam, Samum, Rhodum, Colophonem, Eubœam, &c. Ductor]
id eſt, non Rex aliquis ſingularis, ſed adminiſter Romanæ Reipub. Marcus Acilius conſul. Livius prætor, &
Lucius Scipio. Opprobrium] *id eſt, dedecus illatum Romanorum reipub. tum multarum urbium in Aſia*
minore, mari Mediterraneo, Græciaq; occupatione, tum contumeliis in Romanos importatis. Vacuus
op.] *hoc eſt, cùm reſarciverit anteacceptum opprobrium, recuperatis rebus, & vindicatis probris.* Regeret]
id eſt, multabit illum probroſa amiſſione partis alicujus regni: nam ultra Taurum montem ſe recipere coactus
eſt ignominioſè. 19 Ita convertet] *id eſt, recipiet ſe in regnum ſuum, & tanquam imbellis munitionibus*
ſe ſe continebit. Impingens] *tumultuariè a ſuis interfectus ad defenſionem templi concurſantibus,*
quod ſpoliaturus erat Antiochus. 20 Traductor] *id eſt, Seleucus ille, qui Philopator &*

Soter dictus eſt: Periphraſticè autem nominatur traductor exactoris, tum propter infamem illius avaritiam
qua totum ditionis ſuæ agrum infeſtabat atrociſſimè, tum verò propter ablegationem Heliodori Jeruſchalaima,
de qua 2. Machab. 3. Paucis] *videlicet poſtquam contra Judæos a Simone exacerbatus*
Heliodorum tranſmiſerit, prout apparet ex 2. Machab. 4. Neque ira] *id eſt, non apertis odiis, aut aperto*
marte; ſed veneno per Heliodorum quæſito in gratiam fratris Antiochi, de quo ſequente verſu. 21 Deſpectus]
id eſt, Antiochus Epiphanes, ſive Illuſtris & nobilis per antiphraſin dictus: quamobrem hîc ex rei
veritate deſpectus ſive contemptus appellatur, ut Græci annominantes vocarunt Epimanem, id eſt, furioſum.
Quamvis non imp.] *id eſt, qui ipſe invadet & occupabit regnum Seleuco fratre occiſo, filiolo*
ejus dejecto, & Demetrio quamvis majore natu circumvento. Blanditiis] *quibus & Demetrium Seleuci*
fratris filium hæredem juſtum fallebat, & populi ſimplicitate abutebatur, tanquam ſi non Regem ſe ipſum,
ſed pro Rege haberi vellet adminiſtratione tutelæ. 22 Brachiis innundantibus] *id eſt, repentinis*
illius copiis opprimentur, tanquam aquis exundantibus, ii qui noluerint ipſi imponere decorem regium.
Anteceſſor] *id eſt, Seleucus Philopator frater ipſius, qui novas res cogitans fœdus cum Antiocho Epiphane*
fratre inierat, cùm adhuc obſes Romæ detineretur: Seleucus enim ad Romanos obſidem miſit Demetrium
filium ſuum ut Antiochum fratrem liberaret; quem ſibi novi fœderis neceſſitudine conjunxerat, ut
in Ægyptum communi conſilio involarent, ſpecie adjuvandi Phyſconem contra Ptolemæum Philometora.
23 Ex conſociatione] *id eſt, ſpecie illius neceſſitudinis quam modò diximus, dolos nectet contra fratrem*
Seleucum Philopatora, & per Heliodorum e vita tollet dolo, antequam in Syriam veniat. Aſcendens]
in Syriam. Roborabit ſe] *id eſt, primùm confirmabit ſe conciliatis amicis, clientibus, & oppidis doloſè*
in regno Syriæ, quaſi tutorem ageret, & Demetrio fratris filio (qui obſes apud Romanos erat) conſuleret.
Parva gente] *id eſt, exiguo comitatu.* 24 Tranquillè] *exegeſis præcedentis verſus.* Facietque]
id eſt, militem ſtationarium in munitionibus collocabit, quem corrumpet muneribus & obſtringet ſibi. Cogitabit]
id eſt, jam tum conſilia inibit de occupanda firmandaq; ſibi Syria; quæ conſilia per annum integrum
cum animo ſuo fabricata perficiet, ut Demetrium hæredem juſtum regni hæreditate ſpoliet: fuit autem hoc
anno primo quo regnavit Antiochus, id eſt, 137. anno Seleucidarum, 1. Macab. 1. 11. 25 Poſtea]
quàm fuerit firmata Syria, id eſt, anno ſecundo regni ſui, ut modò diximus. Regem auſtri] *Ptolemæum*
Philometora. Miſcebit ſe bello] *autoribus & conſulentibus potiſſimum Eulaio & Lenæo, qui*
ſtudebant partibus Philometoris. Non conſiſtet] *id eſt, fundetur inter Peleuſium & Caſium montem.*
Cogitaverint] *id eſt, conſiliis proditoriè cum Antiocho multi Ægyptiorum proceres communicaverint, ut*
exponitur ſequente verſu. 26 Comedentes port.] *id eſt, intimi, qui ordinariè a conſiliis erunt Philometori.*
Illius] *videlicet Antiochi irruentis in copias Philometoris.* 27 Tunc utror.] *videlicet cùm*
fuſo Ptolemæo Philometore, & bona Ægypti parte occupata, ad inſtituendam pacem convenerint. Illud]
videlicet, quòd uterque illorum doloſè in ſocium ſuum machinabitur; quia aliter videbitur Deo antiquo temporum,
& tempora occaſionesq; ſingulas diſpenſanti arbitratu ſuo. Conſtituto tempori] *de quo infrà*
verſ. 29. 28 Redibit] *vide 1. Macab. 1. 21. & 2. Macab. 5. 11.* Contra fœdus] *id eſt, exacerbato*
contra Deum, contra populum ipſius, contra fœdus tabulasq; fœderis, contra legem, & contra cultum univerſum
Dei. Quod cùm] *id eſt, quam animi ſui libidinem cùm perfecerit atrociſſimè in Eccleſia Dei, &c.*
vide 1. Macab. 1. 17. 29 Conſtituto temp.] *id eſt, poſt biennium, cùm Ptolemæus Philometor cum*
Phyſcone fratre reconciliatus auxiliares Romanorum copias poſtulaſſet. Auſtrum] *id eſt, Ægyptum.*
Non erit] *id eſt, non ita ſuccedet ut priore expeditione, de qua verſ. 25. aut ut poſteriore, de qua verſu*
40. 30 Cittæis] *Cilicibus, ac potius Romanis, quæ in Ciliciæ portubus ferè ſervabantur, ut mari*
Mediterraneo omnibus ex partibus imperarent: vide Geneſ. 10. 4. Dolore affic.] *per Caium Popilium*
Lænatem, qui a Romanis in Ægyptum legatus miſſus eſt. Animum adhib.] *id eſt, attendet ad conſilia*
Jaſonis, Menelaï, & aliorum apoſtatarum, ut populum Dei infeſtet. 31 Et brachia] *id eſt, copias*
maximas habebit, per quas vim Judææ afferet inhumaniſſimè; ut exponitur novem verſibus. Sanctuarium]
ingrediendo, contrectando, exportando, & diſtribuendo res ſacras illius, 1. Macab. 1. 23. & 2. Macab.
5. 15. Et munitionem] *id eſt, Jeruſchalaima cædibus funeſtando, ibidem.* Jugem cult.] *vide*
ſuprà 8. 11. Deteſtationem] *id eſt, militem deteſtandum, qui deſolet magis ac magis cultum Dei in ſtativis*
collocabunt: vide ſuprà 9. 27. 32 Ut improbè] *id eſt, ſtationarium illum militem propterea Jeruſchalaimis*
& per Judæam collocabunt, ut malos apoſtatas foveant, & bonos crudeliſſimè perſequantur.
Contaminet] *id eſt, in hypocriſi ipſorum confirmet, obduretq; magis ac magis.* 34 Adjuvabuntur] *id eſt,*
perpaucos habebunt adjutores, & pleroſq; ex iis hypocritas, qui lingua tenus ac non opere miſeros Dei ſervos
adjuvabunt: quarum rerum exempla in libris Machabæorum extant quamplurima. 35 Ex ipſis]
occupatio, quam Angelus adhibet ad confirmandum Eccleſiam contra tam acerbas tentationes: quid cauſæ
eſt (inquies) cur iſtos ſinat Deus corruere impiorum manibus? reſpondet ſpectari in hac Dei adminiſtratione
duo oportere; finem, ut probentur, purificentur, & dealbentur; & deinde tempus, nempe momentaneas fore
has afflictiones. Quia adhuc] *vide ſuprà ver. 27.* 36 Nam faciet] *hunc verſum & ſequentes quàm*
variè pleriq; omnes explicent, nihil attinet dicere. Nos ex antecedentium & ſequentium comparatione, adeoq;
ex hiſtoriæ fide ſtatuimus hęc omnia de Antiocho Epiphane eſſe intelligenda, cujus impietas primùm
quidem κατὰ πρόληψιν, hoc verſu; deinde verò κατὰ μέρη & particulatim exponitur, tribus ſequentibus. Ac
prolepſos quidem partes duæ ſunt; una, fore ut Antiochus nullius Dei reverentia ducatur; altera, ne ſummi
quidem Dei metu abductum iri ab impietate & maleficiis; ſed illum ultrò adverſus Deum potentiſſimum
magis ac magis exarſurum: quæ duæ res deinceps exponuntur. Conſummet] *videlicet Deus, perficiens*
ſeveriſſimum judicium ſuum in ſceleratum Antiochum, & alios improbos. Præciſum] *videlicet*
decreto Dei. 37 Ne ad deos] *id eſt, planè impius & inhumanus erit, vacuus tum omni numinis reverentia*
(quæ eo altiùs animis infigitur cùm a majoribus accepta eſt) tum omni naturali ſtudio & amore
erga ſuos, qui amor in mulieribus ſolet eſſe tenerrimus: ut 2. Schem. 1. 26. Atque hæc in Antiocho ita
ſe habuiſſe res ipſius geſtæ oſtendunt, cùm nihil unquam feciſſe legatur niſi ſuo ipſius erga ſe ſtudio, nulla
Dei, nulla naturæ & ſanguinis, nulla fœderis ratione habita, ut jam ſuperioribus exemplis demonſtravimus.
38 Deum ſummi] *id eſt, Deum Jiſraëlis.* Deum quem non] *id eſt, Jovem Olympi-*

pitum,de quo vide 2.Macab.6. quamobrem Deus alienus vocatur ſeq.verſ. 39 Munitiones Dei] id eſt,
Judæam totam, ſynecdochicè. Quos agnoverit] id eſt, viros obſcuros,ignotos, terra natos evehet arbitratu
ſuo : cujuſmodi exemplum eſt de illo veteratore 2. Macab.6. His autem amplificatur tyrannidis
indignitas, quòd Antiochus extraneos impuriſſimos præfecturus erat populo, & hæreditatem Dei pro libidine
diſtributurus : quæ duo maximè cavebantur lege. 40 Sub tempus] id eſt, biennio poſt inſtitutam
idololatriam, & quaſi biennio altero ante mortem Antiochi,qui Phyſconis partibus ſemper ſtuduit contra
Ptolemæum Philometora,ut antè diximus. Rex auſtri] Ptolemæus Philometor. Irruetque] id eſt,nomine
Phyſconis Ptolemæum e regno pellet, & Ægyptum pervadet; prout factum eſſe a Phyſcone minore fratre
legimus apud Florum in Liviana epitome libri 46. & colligimus ex Zonara tomo annalium ſecundo. Rex
Aquilon.] Antiochus,agens Phyſconis partes. Inundabit] id eſt, ſummo impetu & celeritate
percurret. 41 Deinde regred.] ut verſu ultimo. Multæ] de quibus 42. & 43. Eripient
ſe] id eſt, expertes erunt cladis iſtius,quia ipſis optimè conveniet cum Antiocho. 42 Cùm
autem] exegeſis præcedentis verſus : qua oſtendit Danijel primùm quàm valde Antiochus Ægyptum aliaſq;
regiones infeſtaturus ſit,duobus verſibus : deinde quàm trepidè celeriterq; dimiſſurus, duobus alteris.
43 Libyeſque] id eſt,populi Aphricæ Ægypto contermini ,qui priùs auxiliares fuerant Ptolemæi Philometoris,
ipſi miniſtrabunt & ipſum ſequentur ducem. 44 Ab Oriente] id eſt, a Rege Parthorum
Antiochi fines invadente,ut meminit Zonaras. Ab Aquilone] id eſt,a Romanis, quorum navalia
erant in Cilicia & Cypro, ut antè diximus. Exibit] ex Ægypto. 45 Et figet] id eſt,
hoc furore percitus duo ſibi proponet conſilia : unum, ut regiam ſuam in Judæa ſtabiliret ad Judæos edomandos;
quamobrem Antiochum filium commiſit Lyſiæ,quem negotiis regni præfecerat ab Euphrate ad fluvium
Ægypti,1. Machab. 3.32.alterum,ut in Perſarum regionem excurreret, & Parthos coërceret. Maria]
Mediterraneum & Mortuum, qui fines ſunt Judææ. Ad finem ſuum] id eſt, in Elymaida ad
nobile Perſarum oppidum, qui finis erat ditionis ejus; ubi concitata multitudine fugatus eſt,& ab omnibus
deſtitutus:vide 1.Macab.6.& 2.Macab.9.

IN CAPUT XII.

1 Tempore autem] nempe quo Antiochus rei ſummam Lyſiæ commiſerit,ut petat Elymaida:nam ſub idem
tempus recuperata ſunt Jeruſchalaima, & cultus Dei reſtitutus, 2.Macab.10. Aſtante Micaële] id
eſt, adminiſtrante & regente omnia Chriſto: vide ſuprà 10.13. Eripietur] id eſt,incipiet eripi, & ſalus
Dei demonſtrari, per ſuos temporum gradus promovenda,tandemq; perficienda ſecundo adventu Chriſti.
Quiſquis inventus] id eſt, quemcunque viſum fuerit Deo ex decreto ſuo irrevocabili conſervare. 2
Multi] id eſt, omnes quidem reſurgent; ſed multi reſurgentium ad vitam, multi ad mortem æternam
per Chriſtum, qui factus eſt primitiæ dormientium. 4 Tu verò Dan.] vide ſuprà 8.26. Percurrent]
id eſt,quamvis jam ſint perpauci qui tecum laborent de futuro Eccleſiæ ſtatu; veniet tamen illud
tempus cùm plurimi ad Eccleſiam concurrentes operam dabunt huic cognitioni ſanctæ,& ſcientia augebuntur.
5 Tum videbam] ultima pars hujus prophetiæ,explicationem continens illius verbi & temporis conſtituti,
cujus mentio plurimùm facta eſt, ut diximus ſuprà 10.1. Fit autem explicatio hæc ex poſtulato Angelorum,
ver.5.& 6. per Chriſtum,verſu 7. quæ poſtea ampliùs illuſtratur poſtulante Danijele,ad finem uſque capitis.
Alii] ſancti angeli,qui in res iſtas deſiderant introſpicere.1.Petri 1.12. 6 Virum] de quo ſuprà 10.5.
Quouſque terminus] id eſt,ecquando tandem deſinent iſta,quæ ſummè nobis videntur & ſunt admirabilia?
7 Poſt conſtitutum tempus] id eſt.poſt ſpatium illud annorum trium dierumq; decem, de quo ſuprà 7.25.
Abſolvet diſſip.] id eſt, cùm inclinantes percellens res Seleucidarum, diſſipabit eorum vires potentia ſua ut
diximus ſuprà 7.26. Vires pop.] id eſt, vires populum ſanctum infeſtantes, & a quibus populus ſanctus
maxima accipiet incommoda. Conſtructio enim paſſiva eſt,ut Gen.16.5. 9 Abi Dan.] id eſt,
quieſce,tibi ſatis eſto, ut exponitur ver.13. 10 Purgabuntur] anacephalæoſis præcedentis prophetiæ, de
malis ab Antiocho importandis,quæ attigerat Angelus ſuprà 11.35. Multi] id eſt, omnes quidem Judæi;
ſed multi boni,& multi improbi : ſimilis loquutio, ut ſuprà ver.2. Improbè quid.] i.reprobi ex
Judæis tentationi cedent ab Antiocho, neque ſibi proderunt,neque animadvertent prædicta mea : ſed quicunque
tenebuntur ſtudio erudiendi fratres ſuos,illi animadvertent & prædictiones colent ex animo. 11
Jugis cultus] de quo ſuprà 8.11.& ſequentibus,& 9.27.& 11.31. Deteſtatio deſol.] vide ſuprà 9.
27.& 11.31.Hoc autem & ſequente verſu categoricè reſpondet Chriſtus queſtioni Danijelis, & præter illud
tempus quo Judas Macabæus vi armata cultum Dei Jeruſchalaimis inſtauravit,indictum ſuprà ver.7.duo
alia tempora adjicit : unum, quo Antiochus coactus eſt Judæis permittere ut in legitimis ſuis ritibus ambularent,
2.Macab.11.33.alterum, quo Antiochus e vita ſublatus eſt,1.Macab.6.16. Dies erunt] id
eſt,a tempore iſtius deſolationis per Antiochum factæ præterlabentur anni tres menſes ſeptem & dies quaſi tredecim,
uſque ad illud tempus quo cultum a Juda inſtauratum Antiochus permittet confirmabitq; diplomate:
quod factum eſt die decimo quinto menſis Xanthici,id eſt, penultimi; anno centeſimo quadrageſimo octavo
Seleucidarum, 2.Macab.11.33. 12 Beatus qui] id eſt, ſed multo adhuc melior conditio futura
eſt poſt dies quadraginta quinque,quibus exactis populus Judæorum plenè a tyranno iſto liberabitur. Hoc
autem factum eſt morte Antiochi Epiphanis, qui deceſſit de vita ineunte anno centeſimo quadrageſimo nono
Seleucidarum 1.Machab.6.16. Nam etſi nominatim menſis dieſq; minimè in hiſtoriis exprimitur, non
dubium eſt tamen quin ſub principium anni extinctus ſit : ut evidentiſſimè conſtat ex iis rebus, quas geſſit
filius Antiochus Eupator eodem anno. 13 Abi ad term.] id eſt, vide ut pergas in curriculo
quod ſupereſt vitæ tuæ,contentus hac revelatione mea: ſic interpretatur hæc verba Chriſtus exegeticè in ſequente
membro.

HOSCHE-

HOSCHEAHH.

ARGUMENTUM.

LIBER Hoſchehhæ Prophetæ verſatur totus in prophetico documentorum genere. Primùm enim duobus typis publicam privatamq; Jiſraëlitarum apud quos prophetabat depravationem præfigurat, judicium depravationis nomine ipſis superventurum, & gratiam quam Deus erat facturus ipſorum reliquiis: deinde verò tria eadem capita apertis verbis copioſiùs explicat, de peccatis graviſſimè objurgans populares ſuos, ſeveriſſima Dei judicia fortiter prænuntians, & reſipiſcentibus reliquiis, quas Deus ex communi velut incendio conſervaverit in Chriſto filio ſuo, gratiam, pacem, & ſalutem æternam prædicens.

CAPUT I.

Deus Prophetæ imperat ut certum typum pronuntiet Eccleſiæ Jiſraëlitarum, quo Jiſraël totus impietatis evincatur, & ſeveriſſima judicia perhorreſcat propediem in totum corpus eventura: itàque pios hortatur ut ſollicitè Eccleſiam moneant, omnes judiciorum acerbitate a malo revocat; caſtigationibusq; tandem promittit effecturum ut ad ipſum revertantur, & reconciliati Deo per Chriſtum vindicentur ab omni malo, obtineant omne bonum, & inter ſe in communione æterna gratuiti cum Deo fœderis gratulentur.

1 'VERBUM Jehovę quod fuit ad Hoſchehham filium Beeri, [a] temporibus 'Hhuzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ regum Jehudę; & temporibus 'Jarobhhami filii Joaſchi regis Jiſraëlis.

2 'Cùm [b] primò alloquutus eſt Jehova Hoſchehham; edixit Jehova Hoſchehhæ, abi, 'aſſume tibi uxorem [c] ſcortum '& natos ſcorti, cùm [d] omnino ſcortetur hæc terra [e] averſata Jehovam.

3 'Abiens itaque ' aſſumpſit 'Gomeram [f] Diblajimanā, quæ concepit & peperit ei 'filiū.

4 Tunc edixit Jehova ' ei, voca nomen ejus 'Jizrehhelem; nam 'adhuc pauliſper, & animadvertam [g] 'cædes Jizrehhelis in domum Jehu, faciamq; ut ceſſet 'regnum *in* domo Jiſraëlis.

5 ' Eritque die illo, ut frangam 'arcum Jiſraëlis 'propter vallem Jizrehhelis.

6 Deinde concipiens iterum peperit 'filiam, edixítque *Jehova* ipſi *Hoſchehhæ*, voca nomen ejus 'Lo-ruchamam: nam non pergam ampliùs miſereri domus Jiſraëlis, ut [h] ullo pacto 'condonem iſtis.

7 'Domus autem Jehudæ miſerebor, ſervaboque eos 'per Jehovam Deum ipſorum: ac nō ſervabo eos 'arcu, gladióve, aut bello, equis, aut equitibus.

8 Cúmque a lacte depuliſſet Lo-ruchamam, rurſus concepit peperitque 'filium:

9 Et edixit *Jehova*, voca nomen ejus ' Lo-hhammin: quia vos non eſtis populus meus, nec ego ſum futurus veſter.

10 'Quanquam futurus eſt numerus [i] Jiſraëlitarum par arenæ maris, quæ neque menſurari neque numerari poteſt: eritque [k] pro eo quod dicitur iſtis, non populus meus eſtis, *ut* dicatur illis, filii Dei fortis viventis *eſtis*:

11 Quando congregantes ſe [l] Jehudæi & Jiſraëlitæ unà, & præponentes ſibi caput unum 'aſcendent e terra hac: 'utut magnus fuerit dies Jizrehhelis.

Heb. dieb.

conceps.

Heb. prin-

Heb. ſcor-

onum: &

conceps.

Heb. ſcor-

do.

Heb. de poſt

ovam.

Heb. filiam

lajimo-

Heb. ſangui

[h] Heb. *condonando.*

[i] Heb. *filiorū Jiſraëlis: ſic ver. ſequente.*

[k] Heb. *loco ejus.*

[l] Heb. *filii Jehudæ.*

CAPUT II.

1 'DICITE fratribus veſtris, 'ô popule mi; & ſororibus veſtris, ô miſericordiam conſequuta;

2 'Contendite cum matre veſtra, contendite ipſam non eſſe uxorem meam, & me non eſſe virum ipſius: ut amoveat ſcortationes ſuas a conſpectu ſuo, & 'adulteria ſua e medio uberū ſuorum:

3 'Ne denudem eam [a] planè, & ſtatuam eam ut 'die *quo* genita fuit; diſponenſque eam velut '*in* deſerto, & redigens eam velut *in* terra ſiticuloſâ [b] extinguam eam 'ſiti:

4 Et filiorum ejus non miſerear, eò quòd filii [c] ſcorti ſint.

5 'Nam 'ſcortatūr mater ipſorum, ſcelus pudendum committit genitrix ipſorum; nam dicit, [d] proſequar amatores meos dantès cibum meum, & aquas meas, lanam meā, ac linum meum, oleum meum, & potiones meas.

6 ' Idcirco ecce ego obſepiam viam tuam ſpinis; & [e] obducam maceriam, 'ut ſemitas ſuas non inveniat:

7 Et ſectata amatores ſuos non aſſequatur eos, & quærens eos non inveniat; tādem dicat, [f] age, revertar 'ad virum meum priorem illum, nam melius mihi tum erat quàm nunc.

8 ' Etenim ipſa non agnoſcit me dare ſibi frumentum, muſtumque, & oleum; etiam argentum copioſè ſuppeditare ipſi & aurum, [g] *quo* conficiunt Bahhalem.

9 Idcirco reverſus recipiam frumentum meum tempore ſuo, & muſtum meum tempeſtate ſua; eripiamque lanam meam & linum meum tecturum nuditatem ipſius:

10 Ut nunc retegam fœditatem ejus in oculis amatorum ejus, nemine erepturo eam e manu mea.

11 Et abolebo omne gaudium ejus, feſtivitatem ejus, novilunium ejus, & ſabbatum ejus; denique omnem ſolennitatem ejus:

Heb. nudam

Heb. morte

iam.

Heb. ſcor-

tionum.

Heb. ibo

ſic infr.

3.

[e] Heb. *maceriabo: ut ita dicamus.*

[f] Heb. *eam & revertar.*

[g] Heb. quo *faciunt in Bahhalem.*

12 Et deſolabo vites ejus & ficus ejus, *de* quibus dicit, 'merces hæ ſunt mihi quas dederunt mihi amatores mei; ' redigámque eas in ſylvam, ut comedant eas beſtiæ agri.

h Heb. *viſitabo ſuper illam.*

13 Ita h animadvertam in illam dies Bahhalimorum, quibus ſuffitum facit eis, & ornans ſe inaure ſua & monili ſuo proſequitur amatores ſuos: mei verò obliviſcitur, dictum Jehovæ.

14 ' Idcirco ecce ego pellecturus ſum eam, 'cùm deduxero eam *in* deſertum; & eloquuturus ſum i quæ ſint ei cordi:

i Heb. *ſecundùm cor ejus: ut Gen.34.3.*

15 Et daturus ei vineas ipſius 'inde ab eo loco, & 'vallem Hhacoris 'pro foribus ſpei; ut canat illic ſicut diebus pueritiæ ſuæ, id eſt, ut quo die aſcendit e terra Ægypti.

16 Eritque die illo, dictum Jehovæ, ut 'voces me, vir mi; ac non voces me amplius, 'mi Bahhal.

17 ' Amovebo enim nomina Bahhalimorum ab ore ejus, ut non commemorentur amplius nomine ſuo:

18 Et pangam pro ipſis fœdus die illo cum beſtiis agri, & cum avibus cœli, reptilibúſq; terræ: & arcum, gladiumque, ac bellum confringens e terra, faciam ut jaceant ſecurè:

Ijobi.5.23. Jeſchahh. 2.4.

19 Et deſponſabo te mihi in ſeculum; deſponſabo te, inquam, mihi 'juſtitia, judicioq;, & benignitate, ac miſericordia:

20 Et deſponſabo te mihi 'fide, ut agnoſcas Jehovam.

21 'Erit etiam die illo, ut 'exaudiam, dictum Jehovę; 'exaudiam cœlos, & ipſi exaudiant terram;

22 Et terra exaudiat frumentum, & muſtum & oleum; & iſta exaudiant 'Jizrehhelem.

23 Nam conſeram 'eam mihi in terra, & miſerebor 'Lo-ruchamæ; & dicam ad Lo-hhammin, populus meus es, & ipſe dicet, Deus mi.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Duo hæc capita inter ſe conjungenda eſſe nemo dubitabit, qui typum cum ſua anagoge ſtatuerit comparandum. Sunt itaque hujus prophetiæ tres omnino partes: inſcriptio καθολικὴ, ſive univerſalis, verſu 1. typus propheticus, reliquo capite primo; & anagoge ſive accommodatio typi, capite 2.* Hhuzzijæ] *etſi ex iſtis regum appellationibus tempus quo prophetavit Hoſcheahh planè circumſcribi non poteſt, ſi tamen vel inde ab ultimo Jarobhhami anno placeat numerare (qui fuit Huzzijæ regis trigeſimus nonus) uſq; ad principium regni Jechizkijæ, comperies Prophetam hunc noſtrum minimum annis tribus & quadraginta prophetaſſe; ut ex Chronica ſupputatione promptum eſt cognoſcere.* Jarobhhami] *& cæterorum, qui in Jiſraële regnarunt: nam ultimus Rex Jiſraëlitarum anno ſexto Jechizkijæ ſublatus eſt, ad cujus tempora hic noſter prophetaſſe dicitur: ſynecdoche. Videtur autem conſultò Jarobhhami duabus de cauſis meminiſſe; una, ut demonſtraret apertiùs, ſub quæ tempora Hhuzzijæ cœperit prophetare; altera, ut majorem fidem & autoritatem conciliaret prophetiæ, cùm florentiſſimo Jiſraëlitarum regno, nec dum inclinante, funeſtam ejus ruinam tam longo intervallo prædixerit, nempe (ut minimum tribuamus) ante annos quadraginta novem.* 2 Cùmprimò] *typus hic a Deo imperatus non aliter a Propheta effectus eſt, quàm prophetica prædicatione. Nam quæcunque hoc modò prophetis imperantur, ſi contra naturam, bonos mores, aut fidem veniunt, ea non propriè effecta, ſed figuratè imperata & propheticè denuntiata fuiſſe, permultis ſcriptutæ locis exemplíſq; confirmari poteſt. Cùm autem futura fuiſſet contra bonos mores lege Dei præſcriptos iſtius typi exequutio, non eſt credibile rem quæ hîc ſcribitur fuiſſe a Propheta opere præſtitam, ſed typum Eccleſiæ pronuntiatum. Eſt autem hîc typus primùm imperatus a Deo, verſu 2. deinde verò pronuntitaus, reliquo capite: & duas partes in univerſum continet; unam de uxore, quæ typus fuit totius regni & Eccleſiæ Jiſraëlitarum, ver. 3. alteram de liberis, quibus figuravit Propheta certas partes & tempora regni Jiſraëlitarum, ut ſuis locis commonſtrabimus.* Aſſume] *videlicet prophetia; id eſt, prophetato hunc typum, te ſimilem eſſe homini, qui aſſumpſerit ſibi uxorem & liberos hujuſmodi. Sic accipiendam eſſe vocem hanc infinitis ſcripturæ locis confirmari poteſt; vide Deut.13.1.* Et natos] *hæc verba evincunt manifeſtò rem non geſtam, ſed prædicatam eſſe; cùm non potuerint iidem liberi a Propheta & aſſumi cum matre, & ex ea gigni, quod dicitur ſequentibus.* Cùm omnino] *ſumma interpretatio typi, qua oſtendit Deus ſe Jiſraëlem totum tanquam uxorem & liberos impuriſſimos pertuliſſe.* 3 Abiens] *Propheta in Eccleſiam ſive cœtum Jiſraëlitarum.* Aſſumpſit] *id eſt, prophetavit typum hoc argumento, ut diximus proximè præcedente verſu.* Gomeram] *fictis argumentis ficta nomina, ſed accommodata tribuuntur. Totum enim Jiſraëlis regnum typicè cum muliebri corpore comparatum vocatur Gomer, id eſt, integritas; ut doceat Deus a ſe totum Jiſraëlem ſine exceptione in conjugium ſacrum aſcitum fuiſſe. Ex Diblajimis autem fuiſſe dicitur, id eſt, ex deſerto immani & horrendo, de quo Jechezkel.6.14. ut demonſtret Deus ſe gratioſè Jiſraëlitas ad dignitatem illam evexiſſe ſine ullo ipſorum merito, ut idem Jechezkel.16. narrat copioſiſſimè.* Filium] *nunc demum tranſitio fit ad alteram typi partem, de liberis quos Propheta dicitur ſuſtuliſſe. Hi autem liberi tres ætates Jiſraëlitarum deſignant: primus enim ætatem illam ſignificat, quæ graviſſimis & periculoſiſſimis motibus exagitata eſt, quando Schallum poſteros Jehu ſuſtulit, 2.Reg.15. ſecundus ætatem illam, quæ a Tiglath-pileſere vaſtata, capta, & deportata eſt, 1.Chron.5.26. tertius denique ætatem illam, quæ tota everſa eſt per Schalmanaſarem, cùm regnum Jiſraëlis totum intercidit; 2.Reg.17.* 4 Ei] *Prophetæ, tanquam parenti.* Jizrehhel] *de nomine oppidi & regiæ Jiſraëlitarum, ubi Joram rex Jiſraëlis per Jehu interfectus eſt, & regnum ab ipſo occupatum, 2.Reg.9. & 10.* Adhuc pauliſper] *nam Zecarja filius Jarobhhams ſex menſibus tantùm regnavit, & per Schallumum ſublatus eſt, regnumq; poſteris Jehu ademptum, 2.Reg.15.10.* Cædes] *id eſt, ſtragem horrendam a Jehu in Jizrehhele editam, 2.Reg.9. & 10.* Regnum] *domus Jehu, quæ modo nominata eſt.* 5 Eritque] *id eſt, & ex eo tempore quo ſublata fuerit domus Jehu, non deſinam tum inteſtinis malis, tum etiam exteris quatere & labefactare vires Jiſraëlitarum.* Arcum] *id eſt, robur, ſynecdochicè: ut interpretatur Channa 1.Schem.2.4.* Propter vallem] *id eſt, propter cædes in ea valle factas, ut dictum eſt præcedente verſu.* 6 Filiam] *ſecundus hic partus (ut diximus in verſum 3.) ſecundam ætatem denotat, qua Pecach filius Remaljæ a Tiglath-pileſere ſpoliatus eſt, & Gilhhaditæ deportati, 1.Chron.5.26. Quamobrem etſi permagnum damnum Jiſraëlitæ acceperunt multati regione trans Jardenem ſita; cùm tamen adhuc longè amplior regni pars penes Pekachum reman-*

remanſerit,hæc ætas cum filia comparatur,ſequens verò cum filio,verſu 8. Lo-ruchamam] *id eſt, non
adeptam,ſive non conſequutam miſericordiam, vel(ut interpretatur Paulus Rom.9.25.)non dilectam ex miſericordia.
Sic nominatur ætas & pars illa populi quæ cladem illam tempore Pekachi ab Aſſyrio pertulit.*
Condonem iſtis] *Jiſraëlitis,ac proinde iſtos ſemel deportatos gratioſè reſtituam.* 7 Domus autem]
*id eſt,regni Jehudæ, quod vos Jiſraëlitæ,conſociatis vobiſcum Syris,tentatis & conamini occupare, ut narrat
Jeſchabh.7.5.& ſequentibus.* Per Jehovam] *id eſt,per Jeſum Chriſtum filium virginis, Deum
æternum cum Patre & Spiritu ſancto,& verum hominem nobiſcum; qui ſignum æternum eſt, fundamentumq;
fœderis & omnium promiſſionum Dei: vide Jeſchabh.7.14.* Arcu] *id eſt, domeſticis ipſorum,
aut extraneis viribus.* 8 Filium] *tertius hic partus tertiam ætatem denotat, cùm Jiſraëlitæ reliqui
fuerunt per Schalmanaſarem deportati: quorum corpus cum filio potius quàm cum filia comparatur(ut diximus
in verſum 6.) quia adhuc potentior erat,quàm unquam tribus illæ trans Jardenem ſitæ.* 9 Lo-hhammin]
id eſt, non populum meum,ut Propheta interpretatur ſequente verſu. 10 Quanquam]
*hi duo verſus correctione quadam acerbitatem ſuperioris typi temperantes ſunt paraſcevaſtici ad ſequentis capitis
documenta. Docet enim Deus univerſum quidem Jiſraëlitarum corpus a ſe profligatum iri; ſed reliquias
aliquas ſervandas eſſe ſecundum electionem gratiæ in adventu Chriſti, quando omnes in unum populum
ſub uno rege & paſtore in unum ovile coaleſcent, ut ait Jirmej.3.18.& Jechezkel 34.& 37.* 11
Aſcendent] *videlicet in Jeruſchalaima,pro eo quod eſt,redeuntes ad Eccleſiam Dei inſtaurabunt cultum
ejus.Sic enim Prophetæ typis Eccleſię veteris ſpiritualem Dei cultum adumbrarunt.* Ut ut] *id eſt,quantumcunque
gravis,acerba,& ampla fuerit vindicta mea,quam adhibiturus ſum contra Jiſraëlitas inde a primo
impetu,qui Jizrehhelus nomine deſignatur: occupatio.*

IN CAPUT II.

1 Dicite] *Hæc præcedentis typi anagoge ſive enarratio(ut diximus ſuprà 1.1.)eſt δημηγορικὴ,& tribus
omnino partibus concluditur: prima eſt adhortatatio piorum ut fratres ſuos Eccleſiamq; Jiſraëlitarum revocent
ad reſipiſcentiam, verſibus quatuor; ſecunda eſt ętiologia,a narratione maleficiorum quibus Jiſraëlitæ
tenebantur,& futuræ adminiſtrationis Dei,ver.5.& duobus ſeq.tertia eſt ſuperiorum concionis partium exornatio,
ad finem uſque capitis.* O popule mi] *id eſt, vos qui nondum planè reprobati & rejecti eſtis decreto
Dei; ſed adhuc in ſpe eſtis retinendę gratiæ Dei,ſi reſipiſcitis. Idem judicium de altero membro faciendum.*
2 Contendite] *id eſt,liberè indeſinenterq; toti Eccleſiæ ſua crimina ante oculos proponite,ut reſipiſcat
iramq; venturam fugiat.* Adulteria] *id eſt, adulterinos fucos quibus ad ineſcandòs amatores faciem
exornant ſcorta: quamobrem etiam priſcis Latinis ſchœnicolæ dicebantur.* 3 Ne denudem] *ut
copioſè exponit infrà verſu 9.& ſequentibus.* Die quo gen.] *vide Jechezk.16.4.* In deſerto]
cujus allegoriam poſuerat ſuprà 1.3.& reponit infrà ver.14. Siti] *id eſt, omni calamitoſorum judiciorum
genere: ſynecdoche.* 5 Nam ſcort.] *ætiologia,ut diximus in verſum 1.exponit cauſas ſuperioris hortamenti
ad reſipiſcentiam,tum a maleficiis præteritis præſentibusq;, & ſceleſta in futurum obfirmatione,
tum ab adminiſtratione Dei conſequutura, caſtigandis maleficiis,ver.6.& frangenda tandem obfirmatione,
ut ineatur reſipiſcentia,ver.7.* Scortatur] *cum diis & gentibus exteris,neglecto conjugali fœdere cum
Deo: itaque illi dicuntur amatores,ſequente membro.* 6 Idcirco] *denuntiatio conſequuturæ Dei adminiſtrationis
allegorica, per apoſtrophen irarum indicem.* Ut ſemitas ſuas] *ut cum illis ſcortari ampliùs
nequeat,prout amplificatur ſeq.verſu.* 7 Ad virum meum] *id eſt Deum, juſtum conjugem a quo
defeceram.* 8 Etenim] *tranſitio ad exornationem,per brevem anacephalæoſin maleficiorum quæ Jiſraëlitæ
perpetrabant,hoc verſu. Hujus exornationis partes ſunt hæ; explicatio caſtigationum Dei quæ indictæ
fuerant ſuprà ver.3.& 4.& copioſiùs exponuntur uſque ad verſum 14.& revocatio per ſpiritum,
verbum,beneficiaq; Dei, ad utenda fruendaq; mutua Dei & Eccleſiæ inter ſe officia,ad finem uſq; capitis.*
12 Merces] *id eſt,pretia meritoria.* Redigamque] *vide Jeſchabh.5.5.* 14 Idcirco] *altera pars
exornationis, de adminiſtratione Dei revocantis ſuos a maleficiis: ut diximus in verſum 8.* Cùm deduxero]
*id eſt, ita afflixero ut fueram interminatus ſuprà ver.3. Ponuntur autem primùm in hoc verſu & ſequente,
tria Dei erga electos officia; vis ſpiritus pelliciens, verbum Dei permovens, & beneficia ejus quæ ad
ſpiritum & verbum accedentia ſpem & lętitiam animis piorum ingenerant; deinde verò reciprocum Eccleſiæ
officium erga Deum,verſu 16.* 15 Inde ab eo loco] *id eſt, ab ipſo deſerto trans Jardenem, cujus
meminit præcedente verſu.* Vallem Hhacoris] *cis Jardenem,ad quam trajecto Jardene appulerunt Jiſraëlitæ,
cùm in poſſeſſionem terræ primùm mitterentur.* Pro foribus] *id eſt,pro acceſſu primo ſperatæ atque
exoptatæ hæreditatis & benedictionum Dei; quemadmodum Jiſraëlitis Judæam petentibus hæ primæ
fuerunt tanquam fores quibus in ſuam poſſeſſionem ingreſſi ſunt: allegoria ex veteris Eccleſiæ typo.* 16
Voces me] *id eſt, me pro juſto conjuge habeas,colas,& profitearis.* Mi Bahhal] *id eſt, mi Domine.
quaſi dicat,hæc vox etſi per ſe juſta atque honeſta eſt,jam tamen mihi eſt odio & horrori propter communicationem
hujus appellationis cum idolis tuis.* 17 Amovebo enim] *ex lege Exodi 23.13.Hoc autem
verſu & ſequentibus exponit Deus ſua & Eccleſiæ officia inter ſe mutua: quorum prius eſt liberatio ab omni
malo,tum ſpirituali,hoc verſu,tum corporali, ſequente verſu, ex fide & conſtantia fœderis mutui,verſu 19.
& 20.poſterius verò,communicatio omnis boni, ſive corporalis quo ad opus futurum eſſe Deus cognoverit,
verſu 21.& 22. ſive ſpiritualis,verſu 23.* 19 Juſtitia] *id eſt,conferens in te dona juſtitiæ,&c.*
20 Fide] *id eſt,ita te adjungam mihi, ut dona illa a me proficiſcentia percipias fide augeſcente in omnem
cognitionem mei.* 21 Erit etiam] *poſterius officiorum genus,ut diximus in verſum 17.* Exaudiam]
*humanitus dictum; pro eo quod eſt,res omnes creatas in cœlo & in terra ſtudentes & cooperantes in Eccleſiæ
bonum, ac ſuo modo procurantes coram me ut ſubminiſtrare poſſint Eccleſiæ quicquid debent; res, inquam,
creatas(tanquam ſi invocarent me) benedictionibus cumulabo ad uſum Eccleſiæ meæ.* Exaudiam
cœl.] *id eſt,ipſis velut exorantibus ſuppeditabo quæ fuerint opus, & ipſi viciſſim terræ: ſic deinceps.* 22
Jizrehhelem] *id eſt,partus Eccleſiæ & reliquias Jizrehhelis illius de quo ſuprà 1.4. quas illa mihi pepererit
in Chriſto, & quibus Eccleſiam conſervero, ſequente verſu. Sic oſtenditur etymon illius nominis quod priùs*

ad ſignificationem judicii ſpectabat, ſuprà 1.4. hîc verò ad ſignificationem gratiæ a Deo percipiendę pertinet.
23 Eam] *Eccleſiam, matrem Germani Jiſraëlis.* Lo-ruchamę] *cujus miſerturum ſe negaverat ſuprà 1.6. hîc verò reliquias ſe excepturum promittit, quemadmodum etiam judicandum eſt de tertio nomine.*

CAPUT III.

Deus Jiſraëlitis proponit typo diuturnam labefactationem Eccleſiæ & regni ipſorum: deinde verò reſtitutionem promittit gratia ipſius obventuram in Chriſto.

1 'DEINDE edixit Jehova mihi, iterum abi, ama mulierem, amatam [a] ab amico, & adulterantem: qualis eſt amor Jehovæ erga [b] Jiſraëlitas, cùm ipſi 'reſpiciant ad deos alienos, & 'ament lagenas [c] vini.

2 Cùm itaq; 'comparaſſem eam mihi quindecim *ſiclis* argenti, & [d] 'ſeſquichomere hordei:

3 Edixi ei, 'diebus multis deſideto [e] 'mea cauſa, ne ſcortator neque [f] nubito cuiquam; viciſſim etiam 'ego [g] tua cauſa.

4 Nam 'diebus multis deſidebunt Jiſraëlitæ, 'nullo rege, nulloq; principe, & nullo ſacrificio, ac nulla ſtatua; nullo deniq; amiculo, aut imaginibus:

5 'Poſtea reverſi Jiſraëlitę 'quærent Jehovam Deum ſuum, & Davidem regem ſuum; & [h] 'pavidi accedent Jehovam & bonitatem ejus 'ultimis temporibus.

[a] Heb. *amici.*
[b] Heb *filios Jiſraëlis.*
[c] Heb. *uvarũ: metonymia.*
[d] Heb. *chomere hordei, & letheco hordei.*
[e] Heb. *mihi.*
[f] Heb. *eſto viri.*
[g] Heb. *ad te.*
[h] Heb. *pavebunt ad Jehovam.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Secunda hæc Prophetia continet typum non admodum priori abſimilem, tribus verſibus; & explicationem illius, verſu 4. & 5.* Reſpiciant] *id eſt, explorantes attenta obſervatione ſequantur animum ſuum & oculos ad ſcortandum, ut loquitur Moſche Num.15.39.* Ament lagen.] *id eſt, perditè vivant: ſynecdoche.* 2 Comparaſſem] *ſic oſtendit Propheta populum Jiſraëlitarum (qui hac muliere adumbratus eſt) ſervitutem ſerviviſſe, donec Deus ipſum vindicavit ſibi: nam mancipia tantùm & quidem extera erant venalia.* Seſquichomere] *de Chomere vide Levit.27.16. & Jechezk. 45.11. Letec autem Hhebraicum non aliud eſt quàm ſemichomer. Quamobrem conjunctim pro Chomere & Leteco ſeſquichomerem diximus.* 3 Diebus multis] *hîc propheta noſter proſequitur ritum legis qui imperatus eſt Deut.21.13.* Mea cauſa] *id eſt, ut te juſto tempore confecto uxorem ducam.* Ego tua cauſa] *ſupple deſidebo, neque me conjungam alteri.* 4 Diebus multis] *nam ex quo Jiſraëlitæ in Aſſyriam fuerunt deportati per Schalmanaſarem, id eſt, ab anno ſexto Chizkijæ uſque ad redemptionem comparatam in Chriſto & reſtitutionem Jiſraëlis, fuerunt anni ſexcenti octoginta. Eſt autem hîc typi accommodatio, ut diximus ver.1.* Nullo rege] *id eſt, ſine ulla forma reipub. & Eccleſiæ, ac ne illius quidem depravatiſſimæ quæ tum apud Jiſraëlitas erat, & circumfluebat idololatria.* 5 Poſtea] *nimirum quàm dies multi quos præfinivit Deus effluxerint, id eſt, cùm Chriſtus Deus fiet manifeſtus in carne, qui idem eſt Jehova & David, ac proinde unica Jiſraëlitarum ſalus.* Quærent Jehovam] *id eſt, dedent ſe Eccleſiæ, & regno Chriſti Jehovæ & Davidis noſtri.* Pavidi] *ex documento Davidis Pſal.2.11.* Ultimis temporibus] *quibus Deus nos per filium ſuum compellat prędicatione Evangelii, Heb.1.1.*

CAPUT IIII.

Deus Jiſraëlem totum vanitatis ſummæ, inhumanitatis, & impietatis redarguit; & a præſente regni adminiſtratione confirmat reprehenſionem ſuam: poſtremò verò Jehudam a participandis Jiſraëlitarum factis dehortatur tum horrore injuſtitiæ, tum ſuppliciorum quæ Jiſraëli comparata ſunt metu.

1 'AUDITE verbum Jehovæ, ô [a] Jiſraëlitæ: nam contentio eſt Jehovæ cum habitatoribus hujus terræ, quòd 'nulla ſit fides, nullaque benignitas, & nulla agnitio Dei in hac terra.

2 'Pejerando, & mentiendo, & occidendo, furandoque, & adulterando; [b] erumpunt *in multitudinem* 'cædes, ita ut aliæ aliis ſint contiguæ:

3 Propterea 'lugebit hęc terra, & languebit quicquid habitat in ea, [c] tum beſtiæ agri, tum aves cœli: quin etiam piſces maris [d] interibunt.

4 'Veruntamen quiſquam 'ne contendito, & ne increpato quiſquam: nam [e] populares tui 'ſimiles ſunt contendentibus cum ſacerdote.

5 Itaque 'corrues interdiu, corruetq; etiam Propheta tecum noctu; & exſcindam 'matrem tuam.

6 'Exſcindetur populus meus, [f] eò quòd vacet 'ſcientia: 'quia tù 'ſcientiam ſpreviſti, ſpernam quoque te, ne ſacerdotio fungaris mihi; quia oblitus es legis Dei tui, 'obliviſcar filiorum tuorum ego quoque.

7 'Prout aucti ſunt, ita peccant in me; gloriam eorum in ignominiam commutabo.

8 'Peccatum populi mei comedunt; ideo ad iniquitatem eorum 'attollunt animum ſuum quiſque.

9 'Quapropter erit ut populus, ita ſacerdos; cùm [g] animadvertens in eum vias ejus, actiones ejus retribuam ei.

10 Nam comedentes 'non ſaturabuntur, ſcortantes non erumpent *in multitudinem*; quia Jehovam deſierunt obſervare.

11 'Scortatio, vinumque, & muſtum; intercipit [h] mentem.

12 'Populus meus 'lignum ſuum conſulit, ut baculus ejus indicet ipſi; nam ſpiritus 'ſcortationum in errorem agit, ut ſcortentur averſi [i] a Deo ſuo.

13 'In verticibus montium ſacrificant, & in collibus ſuffitum faciunt ſub quercu, populoq;, & robore, eò quòd bona ſit umbra ejus: idcirco ſcortantur filię veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulterantur.

14 'Non animadverterem in filias veſtras quòd ſcortentur? & in ſponſas veſtras quòd adulterentur? quòd iſti cum ſcortis 'ſeparent quæ cum meretricibus ſacrificent? imò populus 'non intelligens conturbabitur.

15 'Si ſcortaris tu Jiſraël, ne reatum obeat Jehuda: & 'ne accedatis Gilgalem, neque a-

[a] Heb. *filii Jiſraëlis.*
[b] Heb. *erumpunt ita ut ſanguines ſanguinibus ſint contigui.*
[c] Heb. *in beſtia agri, & in ave.*
[d] Heb. *recipientur.*
[e] Heb. *populus tuus.*
[f] Heb. *ex non ſcientia.*
[g] Heb. *viſitabo ſuper eũ. ſic verſ.14.*
[h] Heb. *cor.*
[i] Heb. *de ſub Deum ſuum.*

aſcendatis Beth-avenem, neque juretis, vivit Jehova.
16 Nam ut juvenca refractaria, refractarius eſt Jiſraël; nunc paſturus eſt eos Jehova tanquam agnum in loco ſpatioſo.
17 Conjunctus eſt terriculis Ephrajim: ſine illum.
18 Refractarium eſt merum eorum,[k] continenter ſcortantur; amant, date, ignominia ipſa ſunt [l] protectores ejus.
19 Ligabit ventus iſtam alis ſuis; & erubeſcent propter ſacrificationes ſuas.

[k] Heb. *ſcortando.*
[l] Heb. *clypei.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes in univerſum duæ ſunt: una* ἐπιτιμητικὴ, *qua Jiſraëlitæ increpantur, & graviſſimis minis proteruntur judiciorum Dei impendentium, uſque ad ver.* 15. *altera* διδασκαλικὴ, *qua Jehudæi ab Jiſraëlitarum exemplo officii ſui admonentur, ad finem uſque. Increpationis autem prolepſis, ſive propoſitio ſumma contentionis Dei cum Jiſraëlitis & cauſarum ejus ponitur verſu* 1. *deinde verò prolepſeos exornatio ex cauſarum ordine, verſibus ſequentibus.* Nulla ſit fides] *tres cauſæ litigandi his verbis exponuntur, quas deinceps Propheta illuſtrat tum rerum geſtarum narratione, tum judiciorum comparatione quæ Deus erat immiſſurus,* ἀναλόγως *ſive convenienter maleficiis.* 2 Pejerando] *primus exornationis locus oſtendit primùm nullam eſſe fidem, hoc verſu; deinde propter perfidiam Jiſraëlitarum judicium Dei exponit, ſequente verſu; non eſſe cur Jiſraëlitæ confidant terræ ſuæ & bonis illius, eò quòd Deus in omnia luctuoſiſſimam calamitatem immiſſurus eſt.* Cædes] *ex his & ſequentibus verbis videtur nobis probabile hanc prophetiam poſt Jarobhhami mortem & Zecarjæ filii, quam prædixerat ſuprà* 1. 4. *pronuntiatam eſſe.* 3 Lugebit] *id eſt, horrebunt, & vaſta erunt omnia: proſopopœia hyperbolica.* 4 Veruntamen] *ſecundus exornationis locus, nullam eſſe benignitatem in terra; ac potiùs feritatem & barbariem tantam, ut ne monenteis quidem benignè ferre poſſint, nedum peccantes benignè admonere: cui ſecundæ contentionis cauſæ hoc verſu poſitæ comparatur judicium ſuum ſequente verſu: nolunt erigi, inquit, ac propterea ſinguli corruent.* Ne contendito] *id eſt, ne operam ludito quiſquam in reprehendendis obſirmatis iſtorum animis: omnes reprehenſiones in ventos abituræ ſunt.* Similes ſunt] *id eſt, voluntariè peccant, & ſuperbè committunt quicquid committunt; ac proinde tam rei ſunt quàm qui non auſcultant ſacerdoti Dei, Deut.* 17. 12. *ut exemplum habetur Numer.* 16. 5 Corrues] *apoſtrophe ad populum, quem indeſinenter prædicit eſſe deinceps ruiturum: ut geſtum eſſe hiſtoriæ teſtantur.* Matrem tuam] *id eſt, regnum totum; vide ſuprà* 1. 3. 6 Exſcindentur] *tertius exornationis locus, nullam eſſe agnitionem Dei tum in populo, tum in ſacerdotibus; quorum crimina ſuppliciaq́ universè poſita hoc verſu, ſequentibus explicantur.* Scientia] *id eſt, agnitione Dei, cujus meminit verſu* 1. Quia tu] *apoſtrophe ad ſacerdotes.* Scientiam ſpreviſti] *quam colere & tueri debent ex officio ſacerdotes, Deut.* 33. 9. & 10. & *Maleaci* 2. 7. Obliviſcar fil.] *id eſt, non modò te ſpernam, ſed etiam filios tuos.* 7 Prout aucti] *id eſt, in honorem evecti nomine meo. Hoc autem & ſequente verſu exaggerat Propheta indignum ſacerdotum facinus, tum ab honoribus & beneficiis quæ ſpeciatim contulerat in ſacerdotum ordinem, tum ab arrogantiſſima ipſorum confidentia indulgentium peccatis populi, ut gulæ, ambitioni, & avaritiæ ſuæ inſervirent: deinde verò ſimul populi & ſacerdotum pœnas prænuntiat verſu* 9. 8 Peccatum pop.] *id eſt, oblationes & ſacrificia pro peccatis. quaſi dicat, peccare populum non indignè ferunt; ſed potiùs maximam peccandi licentiam invehunt, quia ex ſacrificiis habent unde vitę ſuæ ac voluptatibus indulgeant.* Attollunt] *vide in Deuter.* 24. 15. 9 Quapropter] *denuntiatio pœnæ, ut diximus in verſum* 7. *qua primùm vitæ & voluptati ſuæ conſulentibus inopia victus voluptatumq́ prędicitur, uſque ad verſum* 12. *deinde ſcortantibus cum idolis prænuntiantur domeſtica adulteria familias ipſorum impunè conturbatura, inde ad verſum* 14. *ac poſtremò* καθόλου *ſententia a Deo fertur, ver.* 14. 10 Non ſaturabuntur] *id eſt, tantùm abeſt ut ſaturentur propagenturq́, ut contrà fame & tabe conficiantur ipſi; ut in Schomronis obſidione factum eſt:* μείωσις. 11 Scortatio] γνώμη, *qua oſtendit Propheta adeò obrutos & ſepultos eſſe Jiſraëlitas in adulteriis & ingurgitationibus, ut ad nullas minas & pœnas quamvis præſentes animum advertant.* 12 Populus] *altera denuntiatio, ut diximus in verſum* 9. Lignum]. *i. imaginem ligneam, metonymicè.* Scortationum] *id eſt, idololatriæ, quæ ſcortatio ſpiritualis eſt.* 13 In verticibus] *vide Jeſchahh.* 57. 9. & *ſequentibus.* 14 Non animadvert.] *concluſio ſententiæ Dei in omnes Jiſraëlitarum ordines & ſexus, propter repudiatam cognitionem Dei, ut diximus in verſum* 9. Separent] *id eſt, res opimas domi ſuæ eligant, quas palàm Deo hominibusq́ teſtantibus conſumant cum ſcortis, religionis ſpecie.* Non intelligens] *eò quòd non intelligit, neque animum adhibet ad cognitionem Dei.* 15 Si ſcortaris] *ſecunda pars concionis, ut diximus in verſum* 1. *qua Propheta Judæos primùm dehortatur a communicandis operibus Jiſraëlitarum, hoc verſu; deinde cauſas dehortationis explicat, reliquis.* Ne accedatis] *apoſtrophe ad Jehudam. quaſi dicat, cavete, ô Jehudæi, ne vel terminum ipſum Jiſraëlitarum communicandæ idololatriæ cauſa attingatis: nam terminus erat Gilgal Jardenem verſus. Deinde verò per gradationem alia duo interdicta ſubjiciuntur: unum, ne cum idolo Beth-elis communicent; alterum, ne blaſphement Deum ſuum obſtringentes ſe idololatriæ.* Beth-avenem] *id eſt, Beth-elem, quo in oppido Jarobhham inſtituerat idololatriam* 1. *Reg.* 12. 29. *Dicitur autem Beth-aven, id eſt, domus vanitatis, hîc & infrà* 10. 5. *pro eo quod antè fuerat dicta Beth-el, id eſt, domus Dei fortis, Gen.* 28. 19. 16 Nam ut juvenca] *propoſitio ſumma cauſarum ad dehortationem pertinentium. Sunt autem duæ hoc verſu poſitæ; una, Jiſraëlitas turpis rebellionis, & contumaciæ, adeóque transfugii reos eſſe, quod exponitur verſu* 17. & 18. *altera, impendere ipſis a Deo judicium ſeveriſſimum, quod exponitur verſu ultimo.* Nunc] *id eſt, jam jam incipit, & porrò hoc effecturus eſt, ut perinde expoſitus ſit Jiſraël prædæ, ut miſellus agnus ſolitarius in patente campo.* 17 Conjunctus] *id eſt, transfugit a Deo vero ad falſos.* Terriculis] *vide* 1. *Schem.* 31. 9. Sine illum] *id eſt, tibi, ô Jehuda, nihil cum illo commune eſto.* 18 Refractarium] *id eſt, merum quo ſe obruunt, iſtos efficit refractarios: quo nomine Ephrajim perſæpè a Prophetis reprehenditur; ut Jeſchahh.* 28. 1. *metonymia, cui planè ſimilis habe-*

habetur Proverb.20.1.Hanc autem interpretationem aliis anteponimus ex verſu 16. Amant] *elegans ethopœia,qua exprimitur continens virorum principum deſiderium & labor in coacervandis muneribus: cui ſimilis eſt Proverb.30.15.* Ignominia] *id eſt, denique vitium in loco virtutis ponunt, & quicquid ſibi re ipſa ignominioſum eſt id tanquam honorificum proſequuntur: ac proinde tam leves & contemnendi ſunt quàm ipſa ignominia.* 19 Ligabit] *altera cauſa, ut diximus in verſum 16. leviſſimi, inquit, & ignominioſiſſimi principes iſti, tanquam vento paleæ, abripientur judicio Dei; quamobrem merito Jehuda ab iſtis abſtinere debet: allegoria in ſcripturis frequens.* Iſtam] *ignominioſam Ephrajimi gentem, regnumq́ Jiſraëlis totum.* Sacrificationes] *id eſt, impios cultus ab ipſis exercitos: ſynecdoche.*

CAPUT V.

Deus Jiſraëlitas & Judæos ſcortationis averſionisq́ obſirmatæ nomine reprehendens certiſſimam ruinam ipſis prænuntiat: ac propterea criminibus ex ordine exprobratis, obſequio traditionum humanarum, extraneorum auxiliorum advocatione, verbi divini contemptu, fœderis cum Deo abdicatione, maleficiisq́ certatim perpetratis, concludit ſermonem graviſſima denuntiatione futuri judicii, & hypocriſeos exprobratione.

1 'AUDITE iſtud, 'ô ſacerdotes, & attendite 'domus Jiſraëlis, & ' domus Regis aurem præbete, nam ad vos 'judicium hoc *pertinet*: qui *velut* laqueus eſtis 'in Mitzpa, & rete expanſum ſuper 'Tabore.

2 'Qui *ad* jugulandum declinantes [a] profunda petunt, iis ego caſtigationi ſum omnibus.

3 'Ego novi Ephrajimum, & Jiſraël non eſt celatus [b] mihi: nunc 'ſcortari te, Ephrajim; impurum eſſe, ô Jiſraël.

4 'Non [c] adhibent actiones ſuas ut revertantur ad Deum ſuum: nam ſpiritus 'ſcortationum [d] in ipſis eſt, & Jehovam non agnoſcunt.

5 'Etiam teſtificatur faſtus Jiſraëlis in faciem ipſius: quamobrem Jiſraël Ephrajimq́ue corruent iniquitate ſua, corruet etiam Jehuda 'cum illis.

6 'Ut cum 'gregibus ſuis, & cum armentis ſuis eant ad quærendum Jehovam, non invenient: 'eruit ſe ab eis.

7 In Jehovam 'perfidè egerunt; nam 'filios extraneos pepererunt: nunc 'conſument eos menſes, partes eorum.

8 'Clangite buccina 'Gibhhæ, tuba Ramæ; vociferamini 'Beth-avene, [e] 'poſterior te, 'ô Binjamin, *clangat*.

9 Ephrajim deſolationi futurus eſt die correctionis; *quo* in tribubus Jiſraëlis notum fecero '*illam* certam *eſſe*.

10 Sunt principes Jehudæ 'ſimiles iis qui movent terminum; ſuper eos effundam 'velut aquam, excandeſcentiam meam.

11 'Opprimitur Ephrajim, conteritur 'judicio; 'quia placet, [f] ſequitur mandatum.

12 'Quapropter ego 'tanquam tinea fui Ephrajimo, & quaſi 'putredo domui Jehudæ.

13 Sed videns 'Ephrajim 'morbum ſuum, & 'Jehuda ulcus ſuum, abiit Ephrajim ad Aſſyrium, miſitq́ue *Jehuda* ad Regem 'propugnaturum: ſed ipſe non poterit mederi vobis, neque curabit vos ab ulcere.

14 'Nam ego ut ferox leo ſum Ephrajimo, & velut juvenis leo domui Jehudæ: ego, ego rapiam & abibo; deportabo, & nemo eripiet.

15 [g] 'Abiens revertar in locum meum, donec reos peragant ſe & quærant faciem meam; cùm anguſtia fuerit ipſis quærant me 'diluculo, *dicentes*:

[a] Heb. *profundant: ut ita dicamus.*
[b] Heb. *a me.*
[c] Heb. *dant.*
[d] Heb. *in medio ipſorum.*
[e] Heb. *poſt te.*
[f] Heb. *it poſt mand.*
[g] Heb. *abibo revertar.*

CAPUT VI.

1 'AGITE, revertamur ad Jehovam: nam ipſe rapuit & 'curaturus eſt nos; percuſſit & 'obligaturus eſt nos:

2 Vitę reſtituet nos 'poſt biduum; die tertio excitabit nos, & vivemus coram ipſo:

3 'Ut agnoſcere [a] pergamus, cognoſcentes Jehovam, 'tanquam auroræ comparato exortu ejus: 'advenietq́ue ut pluvia nobis: tanquam ſerotina & tempeſtiva terræ.

4 'Quid facerem tibi, Ephrajim? quid facerem tibi, Jehuda? cùm benignitas veſtra tanquã nubes matutina, & velut ros [b] manè ſtillans 'abeat.

5 'Propterea 'cecîdi per Prophetas, interfeci iſtos ſermonibus oris mei; & 'judiciorum tuorum lux exorta eſt,

6 'Me benignitate delectari, 'non autem ſacrificio; & cognitione Dei magis quàm holocauſtis.

7 'At iſti 'tanquam hominis transgreſſi ſunt fœdus, 'ibidem perfidè egerunt contra me.

8 '*In* Gilhhade 'urbs *erat* operantium iniquitatem *quæque*, [c] veſtigiis ſanguinolentis.

9 'Sodalitium verò ſacerdotum eſt 'ſimile pręſtolantibus [d] aliquem turmis, *qua* via ad Schecemum *factum eſt* occidunt: nam 'ſcelus faciunt.

10 'In domo Jiſraëlis video rem horrendam, ibi ſcortatione 'Ephrajimi pollui Jiſraëlem:

11 'Etiam, ô Jehuda, *Ephrajimum* 'poſuiſſe meſſem in te; 'cùm reducerem captivam multitudinem populi mei.

[a] Heb. *agnoſcamus perſequamur.*
[b] Heb. *matutinans: ut ita dicamus.*
[c] Heb. *veſtigiata (ut ita dicamus) ſanguine.*
[d] Heb. *viri.*

CAPUT VII.

1 'DUM curo Jiſraëlem, tum revelatur iniquitas Ephrajimi, & [a] malitia ſumma Schomronis; 'nam operantur falſitatem, & fur ingreditur, irruit turma forâs:

2 Neque dicunt [b] cum animo ſuo, me omnis malitiæ ipſorum recordari: nunc 'circumſtant eos actiones ipſorum, coram facie me ſunt.

3 Malitia ſua exhilarant regem, & mendaciis ſuis principes.

4 Quotquot ſunt adulterantur, 'ſimiles fornaci ardenti 'a piſtore; 'qui deſinit [c] eſſe 'vigil, ex quo ſubacta eſt maſſa uſquedum fermentata ſit.

5 'Die regis noſtri, 'morbo afficientibus Principibus 'utre vini; 'extendit manum ſuam cum 'deriſoribus.

[a] Heb. *malitia.*
[b] Heb. *cordi ſuo.*

6 'Nam ad inſidias ſuas applicarunt [d] animum ſuum ſimilem fornaci; quæ totam noctem dormiente 'piſtore ipſorum ardet, tanquam ignis [e] flammans.

7 Quotquot ſunt incaleſcunt ut fornax illa, & conſumunt 'judices ſuos; omnes reges ipſorũ cadunt, 'nemine ex eis clamante ad me.

8 'Ephrajim cum populis ipſe 'confundit ſe: Ephrajim eſt '*ut* placenta non verſa.

9 Comedunt extranei vim ipſius, nec tamen agnoſcit ipſe; etiam canities aſpergit eum, nec tamen agnoſcit ipſe:

10 Et quamvis 'teſtificetur faſtus Jiſraëlis in faciem ipſius; non revertuntur ad Jehovam Deum ſuum, nec quęrunt eum omnibus his:

11 Sed eſt Ephrajim 'ſimilis columbæ fatuæ, [f] demens; 'Ægyptium vocant, 'Aſſyrium adeunt.

12 Cùm adibunt, 'expandam ſuper eos rete meum, quaſi aves cœli deducam eos: caſtigabo eos, [g] prout 'auditum eſt a cœtu ipſorum.

13 'Vę eis, quoniam vagantur a me; vaſtatio eis, quoniam deficiunt a me: 'cùm ego redempturus ſum eos, tum ipſi alloquuntur me mendaciis.

14 Neque inclamant me ex animo ſuo, cùm ejulant in cubilibus ſuis; cùm propter frumentum & muſtum congregantes ſe divertunt ad me.

15 Cùm autem ego caſtigavi, 'confirmavi brachia eorum; tum contra me cogitant malum:

16 'Revertuntur non ad excelſum; 'ſunt velut arcus [h] fallax, 'concidunt gladio principes eorum 'ab indignatione linguæ ipſorum: 'hæc ſanna ipſorum in terra Ægypti.

[d] Heb. *cor.*

[e] Heb. *flammæ.*

[f] Heb. *nullo corde.*

[g] Heb. *ſecundum auditionem cœtus ipſorum.*

[h] Heb. *fallaciæ.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Tria hæc capita ad prophetiam eandem pertinere res ipſa loquitur. Sunt autem hujus prophetiæ partes in univerſum quatuor: exordium, duobus verſibus; propoſitio criminum ſuppliciorumq́; propter crimina impendentium, uſque ad verſum* 11. *confirmatio propoſitionis, inde ad verſum* 8. *capitis* 7. *& concluſio, ad finem illius uſque. Exordium autem facit audientiam a perſona Jiſraëlitarum, verſu* 1. *& a perſona Dei, verſu* 2. O ſacerdotes] *tum illegitimi Jiſraëlitarum, tum verò in Judææ regno legitimi: nam etſi propriè compellat Propheta regnum Jiſraëlitarum; eadem tamen occaſione cum regno Jehudæ agit, velut criminum eorundem conſcio & obnoxio partibus judiciis; ut ipſa argumentationum ſeries oſtendet.* Domus Jiſraël.] *id eſt, regnum Jiſraëlitarum.* Domus regis] *id eſt, regnum Judæorum, quod domui Regis a Deo inſtituti hæſit: vide* 1. *Reg.* 12.16. *& ſequentibus.* Judicium hoc] *quod mox eloquuturus ſum.* In Mitzpa] *monte ad Labanum, ubi ferè agebant aucupes, ſicut in Tabore; vide Jehoſchubh.* 11.3. Tabore] *de quo Judic.* 4.6. 2 Qui ad jug.] *periphraſis latronum: quemadmodum (inquit Deus) aucupes in profundis latitare ſolent ad intercipiendas volucres; ſic etiam vos, ô latrones, ex abdito loco alienæ vitę inſidiamini. Hoc verò mearum eſt partium, ut eos caſtigem, primùm quidem verbis evincendo revocandoq́; deinde etiam verberibus atque ſuppliciis: ſic comparatur tranſitus ad propoſitionem ſequentem.* 3 Ego novi] *ſecunda hæc pars, propoſitio, declarat primùm crimina Jiſraëlitarum, ver.* 3. *&* 4. *deinde ſupplicia, tribus ſequentibus; ac poſtremò exornatur, tribus alteris.* Scortari] *id eſt, corpore & animo in omnem impuritatem ruere: ut in tertia prophetiæ parte videbimus.* 4 Non adhibent] *id eſt, non ſtudent reſipiſcentiæ & fructibus ejus.* Scortationum] *id eſt, impuriſſimus, ut ſpiritus perverſitatum nominatur Jeſchahh.* 19.14. 5 Etiam] *quaſi dicat, ſed quid opus eſt diu multumq́; de probanda Jiſraëlis improbitate laborare: ipſius conditio faſtuoſiſſima plus ſatis teſtis eſt, & palàm facit impuritatem omnium: ſic loquitur Jeſchahh.* 3.10. Cum illis] *id eſt, conſors maleficiorum & pœnarum quæ de Jiſraële enuntiantur.* 6 Ut cum greg.] *id eſt, nullo pacto judicium Dei effugient, neque Deum reconciliabunt ſibi ullo externo cultu, quin pœnam quam modò dixi a Deo immiſſam ſubeant.* Gregibus ſuis] *id eſt, ampliſſimis ſacrificiis & oblationibus.* Eruit ſe ab eis] *i. deſeruit eos, tanquam profectus aliò, ut dicitur infrà* 15. *& oſtendit viſum Jechezk.* 10. 7 Perfidè eger.] *ut adulteræ oblitæ ſui conjugalis officii, ſuprà* 3. Filios extran.] *i. ſemen ſuum cum diis populiſq́; exteris perfidè commiſcuerunt.* Conſument eos] *i. tanquam mulieres effœtæ & fractę aſſidua venere diffluent menſibus, atque contabeſcent ſingula ipſorum membra: ſic Jirm.* 2.24. 8 Clangite] *exornatio propoſitionis (ut diximus in verſum* 3.) *per hypotypoſin, quaſi Deus conclamaret arma ad efficienda judicia quæ poſtea exponit, duobus verſibus.* Gibhhæ] *qui terminus erat regni Jehudæ, ut Rama Jiſraëlis; vide* 1. *Reg.* 15.21. *&* 22. Beth-avene] *qui locus erat in ſolitudine utriuſq; regni contermina, Jehoſchubh.* 7.2. *&* 18.12. *ad Beth-elem & regnum Jiſraëlitarum pertinens.* Poſterior te] *i. Jehuda quoque ad bellicas clades perferendas ſe ipſum comparet, qui poſt regionem tuam habitat: quamobrem de Jiſraële agitur, ver.* 9. *& de Jehuda, ver.* 10. *ſimile vide Judic.* 5.14. 9 Illam] *videlicet correctionem a me prænuntiatam, quam iſti ut incertam ludificantur, ac minimè omnium ad ſe perventuram putant.* 10 Similes iis] *id eſt, fines tranſgrediuntur ſui officii, neq; iis terminis quos poſuiſſe ipſos continent; ſed ultrò malitioſeq́; tranſcendunt & movent eos. Magnum autem fuiſſe termini moti crimen jura divina & humana teſtantur: vide Deut.* 19.14. *&* 27.17. *Jehudæos verò temporibus Achazi in hæc ſcelera proruiſſe regis operâ & ſacerdotis ſummi, apparet ex* 2. *Reg.* 16. *&* 2. *Chro.* 28. Velut aquam] *id eſt, abundantiſſimè.* 11 Opprimitur] *tertia pars, ut diximus, confirmat propoſitionem præcedentem de maleficiis Jiſraëlitarum, Judæorumq́, & venturis a Deo judiciis, per enarrationem κλιμακηδὸν certorum facinorum, quibus ſigillatim ſua judicia comparantur. Primum facinus eſt, quòd mandata hominum prętulerunt voluntati Dei, hoc verſu. ſecundum, quòd revocante illos Deo caſtigationibus, exteris ſe auxiliis confirmarunt, verſu* 12. *&* 13. *tertium, quòd verbo Dei moniti ut auxilia extera deſererent, neque caſtigationibus neque verbo adducti ſunt ut Deum ex animo requirerent, inde ad verſ.* 5. *capitis* 6 *quartum, quòd eò dementiæ inſaniæq́; prolapſi ſunt ut Dei fœdus perfidia ſumma in Deum & homines irritum fecerint neglectis Dei mandatis, & perpetratis adulteriis & homicidiis, inde ad finem capitis; poſtremò quòd alii alios provocarint certatim ad maleficia, adulteria, & homicidia, uſque ad verſum* 8. *capitis* 7. Judicio] *videlicet Dei, quod ad ipſos pertinere dixit ſuprà verſu* 1. Quia placet] *id eſt, nec tamen judiciis quibus frangitur, deterretur a mandatis & traditionibus hominum; unam tantùm ob cauſam quia placent traditiones*

ipſi,& magis arrident quàm præcepta Dei. 12 Quapropter] *tranſitio ad ſecundum facinus,ut diximus*
præcedente verſu. Tanquam tinea]*id eſt,conſumpſi eos ut tinea veſtem.ſic Ijobi 14.1. Prover. 25.*
20.& alibi. Putredo]*eas res quibus adhæret exulcerans & putrefaciens, quemadmodum oſtenditur ſequente*
verſu. 13 Ephrajim]*id eſt,Menachem rex Jiſraëlitarum,de quo 2.Reg.15.19.* Morbum]
id eſt,infirmitatem ſuam.nam opus habuit Menachem adjumento ut ſe in regno quod occupaverat confirmaret.
Jehuda]*Achaz rex Jehudæ: vide 2.Reg.16.7.* Propugnaturum] *id eſt,qui ſervaret Achazum*
e manu regum oppugnantium ipſum,ibidem & 2.Chron.28. 14 Nam ego] *tranſitio ad tertium*
facinus,ut diximus in verſum 11.qua demonſtratur tum conſilium Dei miſericors de revocando Jiſraële
flagellis ad ſeriam reſipiſcentiam,uſque ad verſum 4.capitis ſequentis; tum hypocriſis utriuſque regni,verſ.4.
15 Abiens]*id eſt, ſubducam me ab illis quodammodo,ut me ſibi non ſentiant amplius præſentem eſſe; humanitus dictum.*
Diluculo] *id eſt,tempeſtivè & ſtudioſiſſimè.*

IN CAPUT VI.

1 Agite]*Forma veræ & ſanctæ reſipiſcentiæ,qua alii alios hortantur primùm ad agnoſcendam reſipiſcentia,*
& confitendam juſtitiam manus Dei antegreſſæ;deinde ad manum eandem fide adeundam pro reſtitutione
ſui; ac poſtremò ad fructus fidei & reſipiſcentiæ proferendos certâ fiduciâ benedictionis Dei. Curaturus eſt]
id eſt,recepturus & inſtauraturus, utcunque direpti & dilacerati ſumus. Obligaturus] *id eſt,*
medicamento ad vulnera quæ inflixit nobis adhibito impoſiturus faſciam, ut chirurgi ſolent faſcias obducere
vulneribus & medicamentis. 2 Poſt biduum] *id eſt,brevi redintegrabit nos, ſi ſeriò accedamus*
ipſum,& curabit nos efficaciſſimè:numerus certus pro incerto. 3 Ut agnoſcere] *finis reſtitutionis noſtræ*
a Deo effectæ,nimirum conſtans agnitio Dei freta benedictionibus ejus. Tanquam auroræ] *id eſt,*
ut quemadmodum ex quo aurora exorta eſt,res videntur,magis ac magis innoteſcunt, & procedente ſole facillimè
dignoſcuntur;ita nos augeſcamus & continenter roboremur in cognitione Dei & profeſſione ejus: vide
Judic.5.31.& Proverb.4.18. Advenietque] *id eſt,indeſinenter & opportuniſſimè benedictionibus*
ſuis aſperget atque perfundet nos. 4 Quid facerem]*videlicet aliud quàm quod expoſui ſuprà verſ.14.*
& 15.capitis præcedentis. Eſt autem hæc pathetica conteſtatio,qua verberat Deus graviſſimè Jiſraëlitarum
& Judæorum conſcientiam. Abeat] *id eſt,quaſi momento diſpereat.* 5 Propterea] *tranſitio*
ad quartum facinus, ut diximus ſuprà 5.11.quòd omnes,quamvis ſollicitati verbo Dei, a fœdere tamen deſciverunt,
& in omnibus maleficiis ſeſe occuparunt : propterea igitur(inquit) quòd benignitas veſtra tanquã
nubes & ros evaneſcit illico, idcircò cecidi,&c. Cecidi] *id eſt,feci ut Prophetæ mei enuntiantes verba*
mea docerent populum, & perterrefacerent verberum meorum lethaliumq; judiciorum ſenſu: vide Jirm.
1.10. Judiciorum] *id eſt,prædicatione verbi juſſi prophetas prælucere tibi, ut ea veluti face jura tua officiaq;*
cognoſceres quæ explicantur ſequente verſu. Hic enim alter uſus eſt prophetiæ, ut non tantùm deterreantur
homines a malo,ſed etiam ad bonum adducantur. 6 Non autem] *vide 1.Schem.15.22.&*
Jeſchahh.1.11.& ſequent. 7 At iſti] *narratio prophetica ac vehementiſſima quarti facinoris, cujus*
ſingula verba ſingulas habent emphaſes ad amplificandam indignitatem rei. Tanquam hominis] *id eſt,*
tanquam ſi cum homine vaniſſimo ſibi res eßet. Ibidem]*ubi eos cædebam per Prophetas, & prælucebam*
ipſis:vide 2.Reg.17.7.& ſequentibus. 8 In Gilhhade] *confirmatio præcedentis accuſationis, ab enumeratione*
partium ſingularum in quas populus Dei diviſus erat,uſque ad caput ſeptimum. Eſt autem hæc
*prima pars, Gilhhadis,id eſt,regionis trans Jardenem ſitæ ,*συνεκδοχικῶς *ideo ſeorſim poſita quòd jam eo*
tempore exemplo eßet a Pulc Aſſyriorum Rege, & coloni deportati, 1. Chronic. 5.26. *Quamobrem verbum*
ſubſtantivum noluimus per præſens reddere,ſed per præteritum; ut palàm fieret hîc a Propheta cauſam
anteacceptæ cladis demonſtrari. Urbs erat]*id eſt,urbani omnes erant nequiſſimi, & ſanguinarii palàm*
paſſimq;. 9 Sodalitium] *ſecunda pars enumerationis, in qua propheta tranſgreſſionem perfidiamq; populi*
commonſtrat:ac primùm quidem ſacerdotum,hoc ver.deinde verò popularium, cùm Jiſraëlitarum, ſeq. ver.
tum Jehudæorum,ver.11. Præſtolantibus] *id eſt,latronibus & graſſatoribus,quos ab explorandis &*
obſidendis itineribus veteres Latini Græca voce dixerunt hodœdocos,ut narrat Feſtus. Qua via] *i.via*
& ratione doloſa,qua Schimhhon & Levi Schecemitas oppreßerunt,Gen.34. Scelus faciunt]*videlicet*
idem quod a Levi parente ipſorum factum eſt,proditione eos qui ipſis fidem habent tradentes morti. 10 In
domo Jiſr.]*jam ad popularium facta Propheta venit,ut dixmus præcedente verſu.* Ephrajimi]*i.quæ ab*
Ephrajimo primùm profecta eſt.Erat enim Jarobhham Ephratæus,1.Reg.11.26. qui idololatriam inſtituit
profligato cultu Dei,1.Reg.12.26.& ſequentibus. 11 Etiam ô Jehuda] *id eſt,animadverto Ephrajimum*
non tantùm ſuis Jiſraëlitis autorem fuiße nefandæ idololatriæ, verùm etiam Judæos in eandem labem pertraxiße;
tum inde a temporibus Achabi,qui cum regibus Jehudæ affinitate contracta intromiſit idololatriam,
tum verò ipſis Prophetæ noſtri temporibus & Achazi regis,quo tempore Jehuda in manum regis Jiſraëlitarum
traditus eſt,2.Chron.28.5. Poſuiſſe meſſem] *id eſt, ſementem idololatriæ.quaſi dicat,ſeviße &*
diſſeminaße idololatriam in populo Jehudæ; cujus eventum ac veluti meſſem & fructum populus Jehudæ
poſtea percepturus ſit: elegans metalepſis. Cùm reducer.] *id eſt,cùm ego Hhodedi prophetæ prædicatione*
efficerem & potente meo ſpiritu,ut ex captivitate miſera (in quam Jiſraëlitæ vos rapiebant) reduceremini:
quod factum etſi Jiſraëlitæ arrogant beneficentiæ ſuæ, & vos tribuitis; tamen ego jure optimo vendico ſoli
miſericordiæ meæ: vide 2.Chron.28.8.& ſequentibus.

IN CAPUT VII.

1 Dum curo]*Quintus & poſtremus locus facinorum,quòd alii alios provocant ad maleficia, ut diximus*
ſuprà 5.11.& ſe in iis de induſtria obfirmant:quod genus malitiæ Propheta figurat allegoria hominum, qui
eò ampliùs exardeſcunt in ſua ſtudia, ut ut capitalia ſint, quò magis ſaluti ipſorum a perito & diligente
medico conſulitur. Nam operantur] *id eſt, eò magis aguntur ferunturq; ad maleficia omnibus rationibus,*
locis, temporibusq; perpetranda ſine ulla reverentia Dei; aliorum, aut ſui ipſorum rationis;

quod ſequentibus verſibus oſtenditur. 2 Circumſtant eos] *id eſt, abundant & circumfluunt maleficiis,*
de quibus tanquam de ſtipante corona ſatellitum gloriantur. 4 Similes] *id eſt, tam ſunt ardentes & inflammati*
ad adulteria, quàm ardens eſt furnus igne maximo ferveſactus, cùm piſtor oppreſſus ſomno non meminit
ignem ſubducere: ſic enim hunc locum accipiendum eſſe demonſtrat verſus 6. A piſtore] *id eſt, piſtoris*
qui ignem accendit operâ. Qui deſinit] *id eſt, qui ferè non ampliùs temporis in capienda quiete ſolet*
conſumere, quàm horam unam aut alteram, dum maſſa quam depſuit fermentata ſit. Vigil]
hanc vocem ita interpretantur, ut Danijel. 4.13. & 17. 5 Die regis] *id eſt, ne ipſo quidem die quo rex*
Jiſraëlitarum inſtitutus eſt, cùm Deus fuiſſet caſtè invocandus & Rex populuſq; admonendus ſui officii, illo
inquam die non abſtinetur a maleficiis; ſed omnes certatim principes quorum conſiliis ſtare oportet rempublicam
ſe in rebus perditiſſimus occupant, adeoq; Rex ipſe conſociat ſe impietati illorum. Morbo afficientibus]
ac potiùs febri ex nimio vini potu, quod incendit potores ſuos, ut loquitur Jeſchahh. 5.11. Utre vini]
id eſt, vino ex utribus immodico, cùm non cyathi, ſed quadrantalia epotantur. Extendit man.] *id*
eſt, æquè utrem vini e potandum ſuſcipit, atque alii populares & principes valentes potare vinum, ac proinde
ad omnem juſtitiam convellendam comparati; ut oſtenditur Jeſchahh. 5.22. Deriſoribus] *id eſt, hominibus*
deſperatæ ſalutis: ut Proverb. 9.7. *qui tum ſua ipſorum malitia, tum ebrietate abripiuntur eò impudentiæ,*
ut ludificentur Deum *& homines; vide* Proverb. 1.22. 6 Nam ad inſidias] *explicatio præcedentis*
ſimilitudinis, qua Propheta *oſtendit* Regem *inter principes velut piſtorem eſſe, qui ex officio debeat cum*
omnia incendia publica, tum ſuorum principum ardores autoritate ſua reſtinguere; principes verò tum animos
habuiſſe ſimiles fornacibus, qui concalefacti vino ſtuderent rebus novis & inter ſe conſpirarent, hoc verſ.
atque ex eo profectum eſſe illud periculoſiſſimum malum, quòd reges multi in Jiſraële tempore pauco ceciderunt,
ſequente verſ. Piſtore ipſor.] *quem modò diximus typum eſſe Regis.* 7 Judices ſuos] *id eſt,*
Reges, *neceſſarios, & aſſeclas ipſorum, ut factum eſt* Zecarjæ, Schallumo, Pekachjæ, *&* Pekacho, *de quibus*
vide 2. Reg. 15. Nemine ex] *nam impios fuiſſe reges iſtos ſacra teſtatur hiſtoria, ibidem.* 8 Ephrajim]
poſtrema hujus concionis pars, concluſio, res antè dictas ſummatim comprehendit. Primùm enim Jiſraëlitarum
in peccatis obfirmationem, averſionem a Deo, dementiſſimámque extraneorum conſociationem exponit,
verſibus quatuor; deinde judicium illis ſuperventurum denuntiat, ver. 12. & 13. idque maximè hypocriſeos
ipſorum nomine, quæ explicatur ad finem uſque capitis. Confundit ſe] *quod dixerat ſuprà 5.7.* Ut
placenta] *hanc ſimilitudinem variè quidem accipiunt interpretes: ſed nos eam ſequentibus verbis a Propheta*
de more exponi ſtatuimus in hunc ſenſum: placuit Jiſraëlitis (inquit Deus) ſe potiùs gentibus adjungere
quàm hærere mihi: ſed quid tandem ex eo conſequutum eſt? Jiſraëlitæ ſuo ipſorum facto eò delapſi ſunt, ut
gentes circumſtantes habeant ipſorum regnum pro dulciaria placenta & tracta ſuaviſſima, quę propter jus
& condimentum ſuum non ſolet verti, ſed ſuo tantùm fundo incumbere. Itaque nunc quia ſuum condimentum
habet, a finitimis gentibus velut convivis abſumitur, & quicquid ſupereſt ipſum per ſe muceſcit ac
quaſi obducta canitie per ſe corrumpitur, ſeq. verſu. 10 Teſtificetur] *vide ſuprà 5.5.* 11 Similis
columbæ] *id eſt, maxima cum ſimplicitate & credulitate in ſua fatuitate ac dementia pergit, advocans eos*
qui conſumant ipſum, & ſibi induens rete judiciorum Dei. Ægyptium vocant] *ut fecit Rex Hoſcheahh.*
2. Reg. 17.4. Aſſyrium] *ut dixit ſuprà 5.13.* 12 Expandam] *tanquam auceps ſuper columbam,*
cujus meminit præcedente verſu. Auditum eſt] *prædicantibus Prophetis & conteſtantibus, 2. Reg. 17.13.*
13 Væ eis] *denuntiatio judicii ſuperventuri, ut diximus in verſum 8. cujus partibus ſuæ cauſæ adhibentur,*
nimirum alienatio & defectio a Deo, atque hypocriſis. Cùm ego redempt.] *id eſt, cùm opus habent ut ipſos*
redimam. Nam dilemmaticè Propheta hypocriſin Jiſraëlitarum oſtendit: ſi (inquit) difficultatibus premuntur,
inclamant per hypocriſin me his duobus verſibus; ſin autem per me difficultatibus eruditi & inſtructi
liberantur, æquè inſiſtunt pravis ſuis cogitationibus, ver. 15. & 16. 15 Confirmavi brach.] *i. infirmitates*
& difficultates eorum ſublevavi, ut medicus ægrotum ſublevat; ex allegoria verſus 1. 16 Revertuntur]
expoſitio mali quod a Jiſraëlitis cogitari Propheta dixit, præcedente verſu; nempe quòd averſi
a Deo ſuis dolis fraudibuſq; nituntur, & ſolam perfidiam pro telo habent. Sunt velut arcus] *ut Pſalmo*
78.57. Conſidunt] *id eſt, Reges & principes eorum domeſticis ipſorum inter ſe conſpirationibus tolluntur;*
ut ſuprà demonſtravimus ver. 7. Ab indignatione] *id eſt, qui gladius conſpirationum miniſter acuitur*
ſtringiturq; virulentis linguis indignationem inter partes concitantibus. Hæc ſanna] *id eſt, hac frequentia*
cædium & novarum rerum paſſim ludibrio & dicterio ſunt omnibus hominibus; etiamq; fœderatis, ut
ſunt Ægyptii.

CAPUT VIII.

Deus judicium ſuum Jiſraëlitis obventurum, & cauſas graviſſimas illius explicat, quòd tum a ſpirituali regno, id eſt Eccleſia & cultu ipſius, defecerint, tum a temporali Davidis; & quòd in hypocriſin prolapſi ultrò omne bonum a ſe abdicaverint: itaque Jiſraëlitas conteſtatus de præfidente ipſorum lętitia egeſtatem deportationem, amiſſionem divini cultus, mortem, & vaſtationem ipſis prænuntiat: deinde ſacrilega ipſorum ſtudia, factaq; hæreditaria ipſis eſſe adductis majorum exemplis oſtendens ſingulis maleficiis judicia ſua accommodat; ac poſtremò concludit repetitione ſumma.

1 'ADHIBITA palato tuo buccina *dicito*, *involat* 'ſimilis aquilæ in 'domũ Jehovę; eò quòd tranſgrediuntur fœdus meum, & contra doctrinam meam deficiunt,

2 'Ad me clamantes Jiſraëlitæ, Deus mi agnoſcimus te:

3 *Eò quòd* deſerit Jiſraël bonum, inimicus perſequetur eum.

4 'Ipſi 'conſtituunt reges, at non ex me; præficiunt principes, quos non agnoſco: argento ſuo & auro ſuo faciunt ſibi 'terricula, 'ut exſcindatur *Jiſraël*.

5 'Deſeret vitulus tuus, ô Schomron, *eos*; exardeſcente ira mea in ipſos: quouſque non poterũt *colere* 'innocentiam?

6 'Nam a Jiſraële 'ipſe quoq; eſt, artifex paravit illum, neque Deus eſt: nam *in* fragmenta erit vitulus Schomronis.

7 'Cùm vento ſeminaverint, etiam turbini metent: culmus nullus erit ei, germen non efficiet farinam; ſi fortè fecerit, 'extranei abſorbebunt ipſam.

8 Abſorbebitur Jiſraël: mox erunt in gentibus 'ſimiles inſtrumento in quo nulla *eſt* delectatio.

9 'Quia iſti 'aſcenderunt ad Aſſyrium, 'onagrum [a] ſolummodo ſtudentem ſibi; Ephrajimitæ mercede conduxerunt amores:

[a] Heb. *ſolitarium ſibi.*

10 Etiam quia 'mercede conduxerunt *alios* in gentibus, mox 'congregaturus ſum eos ('cœperunt enim paululum) 'propter onus 'Regis principum.

11 'Quia 'multiplicavit Ephrajim altaria ad peccandum; ſunt ipſi altaria ad peccandum;

12 '*Quæ* præſcribo ei [b] documentis ampliſſimis legis meæ, tanquam res extera reputantur:

[b] Heb. *amplitudinibus.*

13 'Sacrificia ipſa 'donariorum meorum, ſacrificantes carnem comedentesque Jehova non accipit: nunc recordatur iniquitatis eorum, & animadvertit peccata eorum 'ipſos in Ægyptũ reverti.

14 'Denique oblitus eſt Jiſraël opificis ſui, extruxitq; templa, & Jehuda 'multiplicavit civitates munitas: ideo immittam ignem in civitates 'hujus, ubi conſumpſerit palatia 'illius.

CAPUT IX.

1' NE lęteris, Jiſraël, 'ad exultationẽ ut populi, quòd 'ſcorteris a Deo tuo; diligas mercedem meretriciam in omnibus areis frumentariis.

2 Area ut lacus torcularis non paſcet iſtos, & muſtum 'mentietur iſti.

3 Non habitabunt in terra Jehovæ; ſed revertetur Ephrajim in Ægyptum, & in Aſſyria 'pollutum comedent.

4 'Non libabunt Jehovę vinum, neque ſuavia erunt ipſi *libamina*; ſacrificia eorum ut' cibus lugentium *futura eſſent* eis, quicunque comederent ipſum polluerent ſe: 'nam cibus eorũ pro [a] mortuo ipſorum non venit in domum Jehovæ.

[a] Heb. *anima: ut Levi.* 21.1

5 Quid facturi eſſetis, die 'ſolennitatis & die feſto Jehovæ.

6 Nam ecce interituri ſunt a vaſtatione, Ægyptus congregabit eos, 'Moph ſepeliet eos; [b] 'deſideratiſſima *tentoria* ad argentum ipſorum 'chamæleon hæreditariò poſſidebit, ſpina in tẽtoriis ipſorum *erit*.

[b] Heb. *deſiderii.*

7 'Adveniſſe dies animadverſionis, adveniſſe dies retributionis agnoſcent Jiſraëlitæ; 'ſtultos Prophetas iſtos, dementes, viros [c] ventoſos eſſe, 'propter amplitudinem iniquitatis tuæ, & amplum inteſtinum odium.

[c] Heb. *venti.*

8 'Speculatur Ephrajimum [d] conjunctum Deo meo; '*ut* laqueus aucupis in omnibus viis Prophetæ ipſius *eſt* inteſtinum odium in domo Dei ipſius.

[d] Heb. *cum.*

9 'In [e] profundiſſimam corruptionem 'conjiciunt, 'ſimilem temporibus Gibhhæ: recordabitur iniquitatis eorum, animadvertet peccata eorum, *dicens*;

[e] Heb. *profundant corrumpunt.*

10 'Tanquam uvas in deſerto inveneram Jiſraëlem; ut primum fructum in ficu principio ipſius, videram majores veſtros: ipſi venerunt ad Bahhal-pehhorem, & ſepararunt ſe 'pudendo, & 'fuerunt deteſtationes [f] prout amaverunt.

Num. 25.

[f] Heb. *ſecundum amare ipſorum.*

11 Ipſorum Ephrajimitarum tanquam volucris evolabit gloria; inde a partu, & ab utero, & a conceptu.

12 Quòd ſi educaverint filios ſuos, [g] ita orbabo eos ut non ſuperſit ullus: quin etiam vę eis, cùm diſceſſero ab ipſis.

[g] Heb. *orbabo eos ab homine*

13 'Ephrajim, quemadmodum video Tyrum, plantata eſt in habitaculo; ſed Ephrajim 'producturus eſt ad interfectorem filios ſuos.

14 'Da eis Jehova, quod daturus es: da eis vulvam abortientem, & ubera flaccida.

15 'Totum malum iſtorum' in Gilgale eſt, nam ibi odi iſtos: propter malitiam actionum iſtorum, e domo mea expellam iſtos, non pergã amare eos, omnes principes eorum ſunt refractarii.

16 'Percutietur Ephrajim, radix ipſorum exareſcet, fructum non ſunt facturi; etiamſi genuerint, morte afficiam tamen *liberos* deſideratiſſimos uteri ipſorum.

17 Spernet eos Deus meus; quia non auſcultant ei, ideo erunt errabundi in Gentibus.

CAPUT X.

1' VITIS vacua eſt Jiſraël, 'fructum reponit ſibi; ſecundum multitudinem fructus ſui multiplicat altaria, ſecundum bonum terrę ſuæ benefaciunt ſtatuis.

2 'Impertitur [a] animus eorum, jam rei ſunt; 'ille [b] decutiet altaria iſtorum, vaſtabit ſtatuas iſtorum.

[a] Heb. *cor.*

[b] Heb. *decollabit.*

3 'Nunc enim dicunt, 'nullus rex eſt nobis; nam non timemus Jehovam, & Rex ipſe quid facturus eſſet nobis?

4 'Loquuntur verba execrando [c] falsò, pangendo fœdus; & 'floret ſimile cicutæ judicium per porcas agrorum meorum.

[c] Heb. *varitate.*

5 'Propter 'vitulas Beth-avenis formidabunt *quiſque* habitator Schomronis; cùm lugebit de eo populus ipſius, etiam 'atrati ejus *qui* de eo exultant, [d] propterea quòd gloria ejus migraverit ab eo.

[d] Heb. *propter gloriam ejus quod migraverit: trajectio.*

6 Etiam 'ipſe in Aſſyriam deportabitur, munus Regi 'propugnanti; pudorem Ephrajim percipiet, & erubeſcet Jiſraël a conſilio ſuo.

7 Exſcindetur ipſius Schomronis 'Rex, ſimilis ſpumæ in ſuperficie aquarum:

8 Et ſuccidentur excelſa 'Avenis, 'peccatum Jiſraëlis; ſpina & tribulus [e] 'aſſurget ſuper altaria eorum: & dicent ipſis montibus, tegite nos; & collibus, cadite ſuper nos.

[e] Heb. *aſcendet.*

9 'Inde a diebus Gibhhæ peccaſti Jiſraël, ibi 'ſteterunt; non aſſequutum eſt eos Gibhhæ bellum contra [f] 'iniquos *geſtum*.

[f] Heb. *filios iniquitatis.*

10 Pro voluntate mea itaque vinciam eos; congregabuntur enim contra eos populi, vinciendo eos *deducendos* 'in duabus habitationibus ipſorum.

11 'Nam Ephrajim vitula eſt 'edocta, amans tritutare, quamvis 'ego tranſiviſſem ſuper

præſtantiam colli ejus: ' uſurus ad equitandum fuiſſem Ephrajimo, araturus Jehuda, g occaturus Jahhakob.

12 Seminate vobis, *dicebam*, ad juſtitiam, metite ad benignitatem, novellate vobis novale: nam tempus eſt quærendi Jehovam, donec veniat, & doceat vos juſtitiam.

13 Araſtis improbitatem, iniquitatem metitis, comeditis fructum mendacii: quia confidis viæ tuę, multitudini potentium tuorum.

14 Quapropter exſurgit tumultus in populis tuis, & unaquæque munitionum tuarum vaſtabitur, ut vaſtavit 'Schalman h 'Arbelitida die belli: 'mater cum filiis collidetur.

15 'Ita efficit vobis Beth-el propter i ſummam malitiam veſtram; ' in ipſa aurora k planè exſcindetur Rex Jiſraëlis.

g Heb. *occaturus ſibi; pleniſſimus.* *Jirmejæ* 4.3.

h Heb. *domum Arbeli.*

i Heb. *malitiam malitiæ veſtræ.*

k Heb. *exſcindendo.*

ANNOTATIO.

1 Adhibita] *Hujus concionis, quæ eodem argumento cum ſuperiore eſt, partes ſunt quinque: propoſitio judicii a Deo venturi & cauſarum ejus, tribus primis verſibus; enarratio propoſitionis, toto cap. 8. conteſtatio Jiſraëlitarum ex propoſitionis argumento, ſeptem primis verſibus capitis 9. confirmatio antecedentium documentorum, inde ad verſum 11. capitis 10. & concluſio, ad finem uſque. Ac propoſitio quidem judicium venturum per hypotypoſin militarem explicat, in priore membro verſus 1. cauſas vero tres ex ordine recenſet; defectionem, verſu 1. hypocriſin, ver. 2. & abdicationem omnis boni, verſu 3.* Similis aquilæ] *id eſt, aſſiduus hoſtis, velociſſimus, & potentiſſimus.* Domum Jehovæ] *populum Jiſraëlis antè effectum domeſticum Dei per gratiam ipſius, ut deinceps ſæpius nominatur.* 2 Ad me clamantes] *id eſt, ſimulata pietate invocantes & profitentes me.* 4 Ipſi] *enarratio hæc propoſitionis judicia Dei ſigillatim atque ex ordine accommodat primùm in defectionem Jiſraëlitarum, uſque ad verſum 11. deinde in hypocriſin verſ. 11. & duobus ſequent. ac poſtremò in abdicationem boni, verſu ultimo. Defectionis autem duo ponuntur genera: unum, a temporali Davidis regno figurante regnum Chriſti; alterum, a ſpirituali cultu & ſacro: quæ duo prolepticè hoc verſu poſita deinceps per* ὑστέρωσιν *explicantur.* Conſtituunt Reges] *inde a temporibus Jarobhami: nam Jarobhham & quicunque ſequuti ſunt non venerunt in regnum ex promiſſione Davidi facta; ſed aut populi defectione, aut ipſorum occupatione Reges ſunt creati.* Terricula] *vide 1. Schem.* 31.9. Ut excindatur] *id eſt, ut ſuo ipſius gladio juguletur, & ſuo facto pereat: ut dicitur infrà* 10.15. 5 Deſeret] *expoſitio judicii divini contra defectionem a cultu ſacro, uſque ad verſum 9. quam ingreditur Propheta per Apoſtrophen ad Samariam regiam & metropolim Jiſraëlitarum regni: non juvabit te, inquit, vitulus tuus.* Innocentiam] *quæ poſita eſt in obſervatione conjugalis officii noſtri erga Deum noſtrum.* 6 Nam] *ætiologia prędictionis antecedentis, tum ab ipſa origine naturaq́ fictilium vitulorum, tum ab exitio ipſorum, hoc verſu; quod ſuis quoque cultoribus perditionem eſt importaturum, duobus ſequen.* Ipſe quoque] *ut primus ille in deſerto fuſus,* Exod. 32. 7 Cùm vento] *.i. ut ſeverint ita metent, adeoq́ difficiliùs atque moleſtiùs: quod ſequentibus verbis exponitur.* Extranei] *prout cœptum eſt fieri, cùm diuturna fame premeretur Schomron, & poſt obſidionem triennii caperetur, 2. Reg. 17.5.* 8 Similes inſtrumento] *.i. abjectiſſimi, & expoſiti indigniſſimis contumeliis, tanquam pelves & matulæ.* 9 Quia iſti] *expoſitio judicii divini contra defectionem Jiſraëlitarum a temporali Davidis regno ad extera, hoc & ſeq. verſu: ut diximus in verſ. 4.* Aſcenderunt] *2. Reg. 15.19.* Onagrum] *.i. cui non magis curæ ſunt homines ut ipſos adjuvet, quàm onagro, de quo Ijobi 39.8. & ſequent. ſed ſibi tantùm proſpicit.* 10 Mercede cond.] *.i. conducto milite extero ſeſe confirmaverunt, ut de Hoſchebha Rege legimus 2. Reg. 15.19.* Congregaturus] *id eſt, acervatim perditurus, ut infrà 9.6.* Eos] *videlicet Jiſraëlitas in quorum regionem involabunt conductæ gentes: quemadmodum Achazo interminatur Deus Jeſchahh. 8.* Cœperunt] *videlicet congregari Jiſraëlitæ Pule & Tiglat-peleſere ducibus, cùm tribus quæ trans Jardenem erant partim cæſæ, partimq́ deportatæ ſunt, 1. Chr. 5.26. ſic ab exemplo recente hæ minę confirmantur.* Propter onus] *.i. propter tributum quo Reges Jiſraëlis populum ſuum onerarunt, ut reges Aſſyriæ ſibi adjungerent. Hoc enim tributum pendebat Hoſcheahh Rex Schalmaneſeri,* 2. Reg. 17.3. Regis prin.] *.i. Regis Aſſyriorum potentiſſimi & maximi qui in principes multos dominabatur: vide 2. Reg. 18.19. & ſequen. & Jeſchahh. 10.8.* 11. Quia mult.] *accommodatio judiciorum Dei in hypocriſin Jiſraëlitarum, ut diximus in ver.* 4. Multiplicavit] *.i. non ſatis habuit legitimo altari meo.* 12 Quæ præſcribo] *id eſt, ego ritus & cæremonias externas omnes nihili facio: ut Jeſchahh. 1. & 66. ſic exponimus ex verſu ſeq.* 13 Sacrificia ipſa] *ut Proverb. 15.8. & 21.27.* Donariorum] *id eſt, etiamſi donentur mihi.* Ipſos in Ægypt.] *id eſt, neque adhærere Deo ex fœdere, neque ſervire Aſſyrio ſecundum fidem datam; ſed miſſis nuntiis cum Ægyptio conſpirare, 2. Reg. 17.4.* 14 Denique] *accommodatio judiciorum Dei contra perverſitatem Jiſraëlitarum de induſtria abdicantium omne bonum, in omne malum incumbentium, & Judæos ſermone, exemploq́ ad idem ſcelus provocantium: poſtremus locus; ut diximus in verſum 4.* Multiplicavit] *quod Deus reprehendit acerbiſſimè Jeſchahh. 22.8.* Hujus] *videlicet Jehudæ, qui a copiis Sancheribi graviſſimè infeſtatus eſt, & damna accepit quàmplurima: vide 2. Reg. 18. & 19.* Illius] *Jiſraëlis, quẽ antè everſus & deportatus eſt quàm oppugnaretur Jehuda: ſic accipiendum eſſe locum hunc evincit generis relativorum varietas.*

IN CAPUT IX.

1 Ne læteris] *Tertia pars, conteſtatio Jiſraëlitarum de præſidente ipſorum lætitia & conquieſcente in præſentibus bonis, verſu 1. quam lætitiam retundit Propheta prædictionibus egeſtatis, verſu 2. deportationis, verſu 3. amiſſionis divini cultus, verſu 4. & 5. mortiſq́ & vaſtationis horrendæ, verſu 6. & 7.* Ad exultationem] *id eſt, magnopere adeò ut exultes; ut ſolent ii quos maxima lætitia afficit.* Scorteris] *id eſt, omiſſo vero Deo in diis & gentibus exteris conquieſcas, & te proſtituas eis: allegoria frequentiſſima.* 2 Mentietur] *.i. fallet ſpem iſtius, per proſopopœiam.* 3 Pollutum] *id eſt, impurum, neque primitiis neque ulla ratione conſecratum & acceptum Deo; vide Danijel. 1.8.* 4 Non libabunt] *id eſt, nefas*

erit ipſis libare, nedum ſacrificare Domino. Cibus lugent.] *id eſt, ſi ſacrificarent, illegitimè & impurè ſacrificaturi eſſent, cùm ſacrificantes lætari coram ſe Deus imperet Deut.12.7. & ſequentibus: His verò in deportatione & ſervitute miſerrima lætitiæ nihil futurum ſit.* Nam cibus] *explicatio ſimilitudinis. q.d. quemadmodum ex lege nefas eſt ſacrificium pro mortuo aut cibum ullum inferri in domum Dei, quia ſacrificia lætè fuerunt celebranda ex lege Deut.12. ita etiam ἀναλόγως ingrata futura eſſent iſtorum hominum ſacrificia: quò pertinent ſequentes verſus.* 5 Solennitatis] *cùm agitanda eſt lætitia, Num.10.10.* 6 Mophi] *vide Jeſchahh.19.13.* Deſideratiſſima] *id eſt, etiam intima ipſorum penetralia quibus deſiderarent abſcondere pecuniam ſuam, horreſcent ſpinis & ſentibus.* Chamæleon] *ut Proverb.24.31.* 7 Adveniſſe] *quarta pars, confirmatio, judicium Dei venturum aſſerit a ſacrilegis ſtudiis, & inhumanis odiis populi Jiſraëlis & prophetarum ejus, verſu 8. & 9. quæ mala per comparationem majorum Propheta deinde oſtendit hæreditaria Jiſraëlitis eſſe, judiciaq; paria in ipſos accerſere. Ac ſacrilega quidem illorum ſtudia poſita in conſociatione idolorum, & Dei fœderiſq; ipſius repudiatione cum ſuis judiciis perſequitur propheta, uſque ad verſum 9 capitis 10. & concludit, verſu 9. & 10.* Stultos prophetas] *videlicet qui falſis prophetiis populum alunt & confirmant in malo, atque irretiunt, ex ſequente verſu.* Propter ampl.] *id eſt, quæ animadverſio & retributio propter has duas cauſas ſuperventura eſt, nimirum iniquitatem in Deum, & inhumanitatem odiaq; inteſtina & crudeliſſima, ex quibus tam multi reges pauco tempore in Jiſraële extiterunt.* 8 Speculatur] *narratio improbitatis duplicis, qua Pſeudoprophetæ apud Jiſraëlitas tenebantur: una, quòd pios indeſinenter obſervabant & prodebant ſceleratiſſimè quaſi prophetarent; altera, quòd inteſtinis illis & publicis odiis abutebantur ut Jiſraëlitas inter ſe committerent, & illis tanquam laqueis ipſos impediebant & perdebant improbiſſimè religionis ſpecie.* Ut laqueus] *id eſt, Propheta paſſim tendiculas ponit ad inteſtina odia inflammanda.* 9 In profundiſſ.] *ἐργασία confirmationis, ut diximus in verſum 7. qua propheta docet adducta majorum comparatione ſtudia ſacrilega odiaq; eſſe in Jiſraëlitis hæreditaria, ac proinde ipſos judiciis iiſdem puniendos: ſacrilega autem ſtudia hæreditaria confirmat tum conſociatione idolorum, ut Bahhal pehhori majores ſeſe adjunxerant, verſu 10. cui malo ſua judicia ſubſternuntur, uſque ad verſum 15. tum abdicatione Dei & fœderis ipſius, quod Gilgale fuerat inſtauratum cum incircumciſis majoribus, inde ad verſum 9. capitis ſequen.* Conjiciunt] *videlicet alii alios.* Similem temporibus] *id eſt, non latentem aut ſingularem aliquam; ſed apertiſſimam & communem omnium, ut fuit ſcelus Gibhhæ Judic.19.20.* 10 Tanquam] *narratio idololatriæ qua Jiſraëlitæ coram Deo inde ab exitu ex Ægypto commaculati ſunt: in qua Deus beneficium ſuum comparat cum ingratiſſimis illorum maleficiis; deinde judicia ſubjicit, ut diximus in verſum 9. tanto amore (inquit Deus) Jiſraëlitas complexus ſum quanto amari ſolent a viatoribus uvæ, aut præcoces ficus: at ipſi amorem ſuum idolis tradiderunt: ſic Deu.32.10. & ſequentibus.* Pudendo] *vide Jirmejæ 3.19.* Fuerunt deteſt.] *id eſt, aſſumptam ſemel idololatriam auxerunt arbitratu ſuo.* 13 Ephrajim] *amplificatio impietatis Jiſraëlitarum ab infinita ipſorum præfidentia, quòd tam firmè fundati & radicati in ſua amplitudine ſibi viderentur, quàm Tyrus in ſua ſede.* Producturus] *id eſt, cruentis cædibus ſuos expoſiturus.* 14 Da eis] *Prophetæ verba, erumpentis in preces cognita gravitate judiciorum Dei. Duo (inquit) interminatus es: unum, gloriam ipſorum a nativitate, utero, & conceptu avolaturam; alterum, parentes liberis quos educaverint orbatum iri. Cùm autem tolerabilior ſit eorum conditio quos judicio priore affeceris, quæſo ut illud perficias; ut aut non naſcantur liberi, aut nati moriantur illico inopia educationis.* 15 Totum malum] *ſecundus locus ſacrilegorum ſtudiorum in quæ Jiſraëlitæ exarſerant, ut dictum eſt in verſum 9. Fuerat, inquit Deus, majorũ incircumciſorum ſcelus Gilgale devolutum atque condonatum, Jehoſchuhh.5. iſti verò eum ipſum locum ubi majores ſanctificaverant prophanis ſuis & impiis factis contaminant: ut infrà 12.12. & quamvis præputium carnis ipſorum fuerit in Gilgale exſectum, tamen malitia ipſorum adhæſit eis, quam inde ab eo tempore odio proſequutus ſum, & deinceps ulturus, ut ſequentes verſus explicant.* In Gilgale eſt] *id eſt, non amotum eſt ab ipſis; ſed adhuc in ipſis hæret, odiumq; meum conciliat.* 16 Percutietur] *narratio judicii allegorica, quam interpretatur Propheta hac & ſequen. verſu.*

IN CAPUT X.

1 Vitis] *ἐργασία præcedentis ſententiæ, continens primùm narrationem criminum quibus tenebantur Jiſraëlitæ, verſibus 4. deinde judiciorum quæ erant superventura divinitus, alteris quatuor.* Fructum reponit] *id eſt, nemini eſt fructuoſa: ſi quid profert, eo toto in libidinem ſuam abutitur, ut ſequentia verba exponunt.* 2 Impertitur] *id eſt, iſti ex animo ſuo impertiuntur idolis quicquid habent.* Ille] *videlicet Deus meus, qui nominatus eſt ſuprà 9.17.* 3 Nunc enim] *propoſita ſummatim duobus verſib. prolepſi de malitia Jiſraëlitarum & de judiciis Dei contra illos, jam ſigillatim exponit Propheta, malitiam quidem ver.3. & 4. judicia verò, ſequentibus.* Nullus Rex] *id eſt, non reges noſtri nobis; ſed nos ipſi regibus noſtris imperamus, leges ferimus, exauctoramus, &c. quæ fuiſſe facta ſacræ hiſtoriæ teſtantur.* 4 Loquuntur] *id eſt, omnes perjuri & fœdifragi ſunt, ac novæ conſpirationes quotidie inter ipſos pullulant: quod indigniſſimum eſt inquilinis meis, quos ex meo ipſius agro mea ſuſtentat liberalitas.* Floret ſimile] *i. omnia ſunt depravatiſſima: ne judicium quidem ipſum (quod ſacrum eſt Jehovæ) integrum eſt, ſed conſtupratiſſimum & exitioſum omnibus.* 5 Propter vitulas] *narratio judicii, ut diximus in verſum 3.* Vitulas Beth.] *id eſt, idola Beth-elis & Danis, ſynecdochicè: vide ſuprà 4.15.* Atrati] *vide 2.Reg.23.5.* 6 Ipſe] *habitator Schomronis, de quo præcedente verſu.* Propugnanti] *vide ſuprà 5.13.* 7 Rex] *Hoſcheahh filius Elæ, de quo 2.Reg.17.* 8 Avenis] *i. Beth-avenis ſive Beth-elis, de quo ſuprà 5. per aphæreſin.* Peccatum] *id eſt, quibus in excelſis Jiſraëlitæ peccatis graviſſimis ſeſe obſtrinxerunt.* 9 Inde a diebus] *concluſio idipſum repetens quod dictum eſt ſuprà 9.9. per apoſtrophen ad Jiſraëlitas, quibus ſubnectitur judicium ſuum ſeq. verſu.* Steterunt] *id eſt, non fuerunt dejecti & perditi majores tui, prout peccatis ſuis merebantur.* Iniquos] *Binjaminitas.* 10 In duabus hab.] *i. in Jehuda & Jiſraële. Hæc enim prolepſis concluſionis eſt, quæ in ſequentibus fuſiùs exponitur.* 11 Nam Ephrajim] *hæc concluſi-*

cluſionis exortatio primùm comparat ſtudia Jiſraëlitarũ cũ gratioſo Dei conſilio, verſu 11. *deinde documenta ejus, verſu* 12. *cum factis illorum, verſu* 13. *ac poſtremò judicium propinquum denuntiat, duobus verſibus ultimis.* Edocta] *id eſt, quæ informata quidem eſt in pietate erga Deum, cultu & officio ſuo; ſed omittens fugiénſque cultum & laborem juſtum, in illud tantùm incumbit ut percipiat commoda.* Ego tranſivillem] *id eſt domuiſſem, & aptaſſem ferendo jugo & trahendo aratrum meum.* Uſurus ad equit.] *id eſt Jiſraëlem & Jehudam, ſingulos denique occupaturus in cultu meo, ut proſopopœia ſequente oſtenditur: hæc omnia allegoricôs.* 14 Schalman] *ſive Schalmanaſer Rex Aſſyriæ, de quo* 2. *Reg.* 17. Arbelitida] *regionem Aſſyriæ infra Arpadum a Schalmane occupatam ea expeditione quæ perſtringitur* 2. *Reg.* 18. 34. *&* 19. 13. *Dicitur autem Arbelitis ab oppido Arbelorum, quod Darii clade apud autores celebratum eſt.* Mater cum] *vide Gen.* 32. 11. 15 Ita efficit] *id eſt, horum in cauſa eſt impia ſceleratiſſimáque veſtra idololatria; quę de nomine Beth elis ſynecdochicè deſignatur.* In ipſa aurora] *id eſt, momento uno, & ex improviſo.*

CAPUT XI.

Deus paterni amoris ſui erga Jiſraëlem fundamentum ſtatuens in Chriſto, oſtendit ſe (etſi neque Prophetis, neque lege, neque beneficiis, neque verberibus Jiſraëlem adduxit ad reſipiſcentiam) tamen non poſſe illum perdere; ſed potius effecturam ut electi ad Chriſtum exhibitum converſi amplectantur ipſum fide, & fruantur promiſſionibus.

1 QUIA puer Jiſraël *eſt* quem 'diligo; ideo ex Ægypto 'vocavi 'filium meum.

2 '*Prout* 'revocant eos; ita 'abeunt a conſpectu illorum, Bahhalimis ſacrificant, & ſculptilibus ſuffitum faciunt;

3 'Prout ego 'aſſuefacio Ephrajimum, accipit 'illa 'in brachiis ſuis; neque agnoſcunt me curare ipſos.

4 'Funiculis humanis traho eos, denſis funibus amoris; & ſum eis ut qui ſublevant jugum impoſitum maxillis eorum, ut admoveam ei cibum.

5 'Non erat ipſi revertendum 'in terram Ægypti, aut Aſſyrii, 'qui *eſt* Rex ejus; ſed 'renuerunt converti.

6 'Denique cùm reſidet 'gladius in civitatibus ejus, & conſumit membra ejus, devorátque; propter conſilia eorum;

7 Populus meus [a] ſuſpenſi hęrent averſioni a me: 'quamvis ad excelſum revocent eum, pariter 'non exaltat.

8 'Quomodo exponerem te, ô Ephrajim? dederem te, ô Jiſraël? quomodo diſponerem te ut 'Admam? ponerem te ut Tzebojima? 'ſe verſat in me [b] animus meus, ſimul æſtuant [c] viſcera mea pœnitentia.

9 Non perficiam æſtum iræ meę, [d] non perdam amplius Ephrajimum: 'quia Deus fortis ſũ, ac non 'vir; in medio tui ſanctus, non autem 'invaſurus civitatem.

10 [e] 'Jehovam ſequentur tanquam leo 'rugientem; cùm ipſe rugiet, tum [f] trepidè accurrent 'filii inde 'a mari.

11 'Trepidi accurrent ut avicula ex Ægypto, & ut columba e terra Aſſyriæ; & collocabo eos in domibus ipſorum, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *appendent averſioni mei.*

[b] Heb. *cor meum.*

[c] Heb. *pœnitentiæ meæ.*

[d] Heb. *nõ revertar ad perdendum.*

[e] Heb. *poſt Jehovam ibunt.*

[f] Heb. *trepidabunt: ſic ſeq. ver.*

ANNOTATIO.

1 Quia puer] *Expoſitis hactenus Jiſraëlitarum peccatis & interminationibus Dei contra illos, prout duobus typis Propheta figuraverat capite* 1. *&* 3. *nunc demum tranſilit Propheta ad explicationem alterius partis adumbratæ typo, nimirum ad enarrationem gratioſarum promiſſionum de reconciliatione Jiſraëlitarum cum Deo, id eſt, ſanctarum reliquiarum ſecundum electionem gratiæ in Chriſto. Quamobrem tria hoc loco a Propheta exponuntur: primum eſt, propoſitio cauſarum gratiæ & promiſſionum Dei, verſu* 1. *ſecundum, narratio ingratiſſimæ Jiſraëlitarum adminiſtrationis pro infinitis a Deo beneficiis, uſque ad verſum* 8. *tertium, immutabilium Dei promiſſionum explicatio miſeros Jiſraëlitas & ultrò ruentes in perniciem ſuam miſericorditer conſervantis. Ac in propoſitione quidem non mediocris difficultas ex eo ineſſe viſa eſt, quòd interpretes ferè omnes, communi Judæorum interpretatione traducti, locum hunc ad tempus illud putarunt reſpicere, quo populus Jiſraëlis Deo autore & duce Moſche ex Ægypto egreſſus eſt: ſed cùm nos propiùs introſpicimus conſilium Prophetæ toto hoc capite, & attendimus ad interpretationem quæ habetur Matth.* 2. 15. *planè ſtatuimus germanam hujus loci interpretationem ex illo petendam eſſe. Senſus igitur eſt, amorem Dei erga populum ipſius æternum eſſe; cumq́ gratuiti illius amoris & beneplaciti Dei fundamentum ſit in Chriſto (quem exhibitum & natum in carne neque Judæi, neque Jiſraëlitæ agnoverant) etſi non fuiſſet futurum a juſtitia Dei alienum ut eo in æternum privarentur (quod ſubductio illius in Ægyptum videbatur portendere) Deum tamen ſibi in amore ſuo erga populum ſuum conſtare, & propterea Chriſtum (quem ad ſua venientem minimè receperant) ex Ægypto, quò fuerat ſubductus, in terram Jiſraëlis revocare.* Diligo] *id eſt, amare pergo, ex æterna electione mea in Chriſto, & fide conſtantiáque fœderis.* Ex Ægypto] *ubi aliquot annos delituit Chriſtus, declinans ſævitiam Herodis, & quodammodo interminans populo abdicationem ipſius propter ingratum animum & maleficia, niſi Deus ad veritatem ſuarum promiſſionum reſpiceret.* Vocavi] *id eſt, ſtatui vocare decreto meo, & ſuo tempore certiſſimè revocaturus ſum.* Filium meum] *unigenitum Chriſtum, ut interpretatur Matthæus.* 2 Prout] *altera hæc pars, ut antè diximus, eſt* συγκριτικὴ *beneficiorum Dei cum ingratiſſimis Jiſraëlitarum maleficiis: qua oſtendit Deus omnino neceſſarium eſſe ut Chriſtum (in quo omnes ipſius promiſſiones ſunt etiam & amen) ad Jiſraëlem vocet. Nam primùm revocanti per Prophetas non auſcultarunt, ſed ad idola tranſfugerunt, hoc verſu: deinde cùm ipſe Deus lege & cæremoniis eos informaret, idola ſuffecerunt in locum mandatorum ejus, ver.* 3. *præterea ne beneficiis quidem devinciuntur Deo, ſed ad exteros confugiunt, verſu* 4. *&* 5. *ac poſtremò ne verberibus quidem reſipiſcunt, ver.* 6. *&* 7. *Sic oſtendit Deus nihil jam amplius ſupereſſe quàm ut plenitudinem gratiæ & veritatis exhibeat in Chriſto, ut juſti ambulent in illa, & impii impingant in illã;*

ut idem ait infrà 14.9. Revocant]*Prophetæ ad Deum & doctrinam ejus.* Abeunt]*id eſt, obvertunt eis cervicem,non autem faciem: ut ait Jirmeja* 2.27. 3 Prout ego] *ſecundus gradus συγκρίσεως; ut diximus in verſum* 2. Aſſuefacio]*i.informo & inſtituo, ut accipiat legem meam.* Illa]*Bahhalimos videlicet & ſculptilia, quorum meminit præcedente verſu.* In brachiis ſuis] *ut ſcortum impudens & in libidinem omnem exardeſcens,paſſis ulnis amplexans amatores.* 4 Funiculis hum.]*tertius gradus συγκρίσεως, ut diximus in verſum 2.per ſimilitudinem optimi agricolæ & jumentis ſuis ſtudioſiſſimè conſulentis: qua ſimilitudine uſus erat ſuprà* 10.11. 5 Non erat ipſi]*i.nihil erat, cur a me averſus in Ægyptii aut Aſſyrii fidem ſeſe reciperet,cùm omnia affatim & indulgentiſſimè a me ſubminiſtrata eſſent.* In terram Ægypti] *ut feciſſe legitur Rex Hoſcheahh, 2.Reg.17.4.* Qui eſt rex] *id eſt,cui regnum Jiſraëlis eſt tributarium inde a temporibus Menachemi, 2.Reg.15.19.* Renuerunt] *quamvis tot modis qui antè dicti ſunt,revocarentur.* 6 Denique]*quartus & poſtremus locus συγκρίσεως,ut diximus in verſum 2.* Gladius]*ſive inteſtinus(ut mutuis Jiſraëlitarum conſpirationibus factum eſt)ſive alienus ab hoſte illatus,aut ab auxiliaribus accitus.* 7 Quamvis ad exc.]*i.quamvis hæc omnia, prophetia inquam, lex,adminiſtratio paterna Dei,& verbera documento ſint ipſis, ut miſſa omni diſceptatione & hæſitatione ſe committant Deo;non poſſunt tamen gloriam Deo ſolidè tribuere.* Non exaltat]*videlicet excelſum Deum.* 8 Quomodo exponerem]*tertia hæc pars continet primùm pathos elegantiſſimum, hoc verſu: deinde promiſſiones Evangelicas in Chriſto, tribus ſeq. Senſus autem eſt τοῦ πάθους: ô Jiſraël, ſi ad tua iſta ingratiſſima & indigniſſima facta reſpicerem, non ſecus tecum agerem quàm olim cum civitatibus quæ incendio e cœlo perierunt: ſed ut ut in te ſis perditus, & perdendus propter te; attamen in conſilio meo ſervaris, & propter miſericordiam meam in Chriſto ſervaberis.* Admam] *quam ſubvertit Jehova cum Tzebojimis, & duabus aliis civitatibus, Geneſ.19.quarum ſimul habentur nomina Deut.29.23.* Se verſat]*i.in dubio eſt animus,incertus ſum quid agam,cùm hinc atrocitas peccatorum tuorum me ad ſupplicium ſumendũ provocat,inde paternus meus amor & miſericordia ad ſuſtinenda & inhibenda judicia compellit, gratiamq; meam in Chriſto explicandam: deniq; certat virtus miſericordiæ meæ cum vitioſitate tua,& me tanquam patrem optimum filios caſtigantem flectit ad faciendam gratiam, quæ deinceps exponitur: humanitus dicta.*

9 Quia Deus fortis] *αἴτιον promiſſionum Dei duplex; unum, a natura Dei, quod Deus fortis eſt,ac proinde irrevocabile & infractum eſt decretum ipſius de ſervandis electis; alterum, ab officio & fœdere, quòd ſanctus eſt,ſanctificationis autor,& in populo ſuo habitans ad æternam ſanctificationẽ ejus.* Vir]*qui cùm a ſe,tum ab alio mutabilis eſt:ſic Numeror.23.23.& 1.Schem.15.29.* Invaſurus civit.]*i.hoſtis & adverſarius tuus,qui infenſa acie irrumpam in te,& flamma ferroq; profanem omnia.* 10 Jehovam ſeq.] *i.Chriſtum,quem vocavero ex Ægypto; ac non abibunt a conſpectu ejus,ut feciſſe dicuntur ſuprà ver.2.* Rugientem]*i.maxima voce perſonantem,& potentiſſima Evangelii:vide Hebr.12.26.* Filii]*in Chriſto effecti, Joan.1.12.* Amari]*i.ab extremitatibus terræ,quam mare circumluit.* 11 Trepidi accur.]*i. advolabunt:amplificatio præcedentis promiſſionis altera ſimilitudine.*

CAPUT XII.

Deus Jiſraëlitas a perfidia,idololatria & inhumanitate revocans domeſticis majorum exemplis,pertexit narrationem infidæ ipſorum avaritiæ,nefariæ idololatriæ,& intolerandi faſtus: quæ peccata poſtquam exaggeravit majorum exemplis, & verbi ſui promiſſorumq; ſuorum recordatione, narrat ſe profligatis impiis reliquias gratioſè conſervaturum eſſe: ideoq; omnes ad reſipiſcentiam hortatur, curationem æternam & incorruptam pollicetur,& prophetiam gravi ſententia decretoq; terminat.

1' CIRCUMDEDERUNT me mendacio Ephrajimitæ, & dolo domus Jiſraëlis; 'quando Jehuda adhuc 'dominabatur cum Deo forti,& cum'ſanctis fidelis erat.

2 Ephrajim'depaſcens ventum, & perſequẽs Eurum,toto die mendacium & vaſtitatem multiplicat: nam 'fœdus cum Aſſyrio pangunt,& 'unguentum in Ægyptum deportatur.

3 'Etiam diſceptatio eſt Jehovæ cum Jehuda; qui animadverſurus in Jahhakobum ſecundum vias ejus, ſecundum actiones ejus reddet ei.

Gen 25.26. Gen. 32.24. & ſeq.

4 'In ipſo utero calcaneum 'tenuit fratris ſui, deinde robore ſuo principem ſe geſſit cum Deo:

5 Principem, inquam, ſe geſſit cum angelo, & potentia valuit,'flevit & ſupplex oravit eum; Bethele 'invenit eum, & ibi loquutus eſt nobiſcum.

6 Atqui'Jehova Deus exercituum,Jehova eſt memoriale ejus.

7 Tu ergo ad Deum tuum convertere;'benignitatem & judicium obſerva,& expectationem habe in Deo tuo jugiter.

8 'Mercator eſt, in manu ejus ſunt, lances [a] doloſæ;opprimere amat:

9 Ac dicit Ephrajim, utique ditatus ſum, aſſequutus ſum opes mihi; omnes labores mei non ſufficiunt mihi, 'iniquitas *eſt* quæ *eſt* aberratio.

10 Et ego Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; adhuc facerem ut ſedeas in iſtis tentoriis, 'ut diebus ſolennitatis?

11 Et loquens per ipſos Prophetas ego viſionem multiplicarem,& [b]per Prophetas ipſos proponerem'ſimilitudines?

12 'An in Gilhhade iniquitas, tantummodo vanitas fuerunt? in Gilgale boves ſacrificant, etiam altaria'iſtorum ſunt 'tanquam acervi per porcas agrorum meorum.

13 'Illuc fugerat Jahhakob *ex* agro Syriæ; cùm ſerviviſſet Jiſraël propter uxorem,&propter uxorem cuſtodiviſſet *gregem.*

14 Hûc'per Prophetam adduxit Jehova Jiſraëlem ex Ægypto,cùm per 'Prophetam ſervatus eſſet.

15 'Provocavit Ephrajim *indignationem* [c] amariſſimam; ideo [d] cędes ejus in eum expandit,& opprobrium ejus reddit ei Dominus ipſius.

[a] Heb. *dol.*

[b] Heb. *per manum Prophetarum.*

[c] Heb. *amaritudinum.*

[d] Heb. *ſanguines.*

CAPUT

CAPUT XIII.

1 'Cùm eloqueretur Ephrajim 'tremorem, '*eum* [a] excitabat ipſe in Jiſraële; ſed ſimulac reatum obiit cum Bahhale 'mortuus eſt.

2 Nunc verò pergunt peccare, & parant ſibi fuſione ex argento ſuo pro intellectu ſuo terricula, opus artificum quodque: de quibus iſti dicunt; [b]' homines qui ſacrificant, vitulos 'oſculantor.

3 Idcirco ſunt ' ut nubes matutinæ, & veluti ros [c] manè ſtillans qui abit; ut gluma turbine abrepta ex area, & velut fumus ex [d] camino ſummo.

4 Atqui ego ſum Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; & Deum præter me non expertus es, ac ſervator nullus *eſt* præter me.

5 Ego agnovi te in ipſo deſerto, ' in terra [e] torridiſſima.

6 'Prout erant paſcua eorum, ſaturati ſunt; ſimul ac ſaturati ſunt, elatus eſt [f] animus eorum; idcirco obliti ſunt mei.

7 'Et fui eis tanquam vetus leo, velut 'pardus in via contemplatus ſum:

8 Occurri eis ' ut urſus orbatus, & laceravi [g] prçcordia eorum; exedique eos ibi ut immanis leo, *ut* beſtia agreſtis diffindens eos.

9 '*Id* perdidit te ô Jiſraël: ſed in me, 'in auxilio tuo *ſalus*.

10 'Sum Rex tuus, ubi nam eſt *alter*? 'is ſervet te in omnibus civitatibus tuis: ubi vindices tui, de quibus dixeras, da mihi Regem & Principes?

1. *Schem.* 8.5

11 'Do tibi Regem in ira mea, & recipio excandeſcentia mea.

12 Servatur in faſciculo iniquitas Ephrajimi, reconditum eſt peccatum ejus:

13 Dolores parturientis evenient 'ei: 'ipſe filius eſt inſipiens, nam *tanto* tempore non maneret 'in [h] ore matricis.

14 'E [i] poteſtate ſepulchri redimam eos, a morte vindicabo eos: ero peſtes tuæ, ô mors, ero exitium tuum, ſepulchrum, 'pœnitentiâ abſconsâ ab oculis meis.

[h] Heb. *fractura filiorum.*
[i] Heb. *manu.*

15 'Nam ipſe inter fratres fructificabit; *poſtquam* veniente ' Euro, vento Jehovæ e deſerto aſcendente, exaruerit ſcaturigo ejus, & exſiccatus fuerit fons ejus, ' is diripuerit theſaurũ omnium inſtrumentorum [k] deſiderabilium,

16 *Poſtquam* deſolata fuerit Schomron, quòd rebellavit contra Deum ſuum; gladio ceciderint, parvuli eorum colliſi fuerint, & prægnantes eorum diffiſſæ.

[k] Heb. *deſiderii.*

CAPUT XIIII.

1 'CONVERTERE Jiſraël, uſque ad Jehovam Deum tuum; nam corruiſti propter iniquitatem tuam,

2 'Sumite vobiſcum verba, & 'revertimini ad Jehovam: dicite ad eum, omnem condona iniquitatem, & a acceptũ confer bonum, & rependemus 'juvencos labiis noſtris.

3 'Aſſyrius non poteſt ſervare nos, equo non vehemur, neq; dicemus amplius, ô Deus noſter, operi manuũ noſtrarum: quia per te miſericordiam conſequitur ' pupillus.

4 ' Curabo averſionem eorum, amabo eos, *populum* [b]' voluntarium; cùm averſa fuerit ira mea ab eo.

5 'Ero velut ros Jiſraëli, florebit ut lilium; & [c] propagabit radices ſuas ut Libanicæ *arbores.*

6 [d] Diffundent ſe teneri rami ejus, eritque 'quaſi oliva decus ejus; & ' odor ejus quaſi Libani.

[d] Heb. *ibunt.*

7 Revertentur ſeſſuri in umbra ejus, 'in vitam producent *ut* frumentum, qui effloreſcant tanquam vitis: memoria ejus *fragrabit* ' ut vinum Libani.

8 ' Ephrajim, quid mihi amplius cum terriculis? ego exaudiam & contemplabor ' eum, 'ego ſum tanquam abies virens ' ex me fructus tuus [e] præſtò eſt.

[e] Heb. *invenitur.*

9 'Qui eſt ſapiens intelligat iſta, intelligens etiam agnoſcat iſta: ' nam rectæ *ſunt* viæ Jehovæ, & juſti ' ambulabunt in eis; defectores autem ' impingant in eis.

ANNOTATIO.

1 Circumdederunt] *Hæc tria capita ejuſdem argumenti eſſe, & ad concionem unicam pertinere, nemini dubium eſſe poteſt qui ad rem penitiùs attenderit. Nam in concione hac utitur Propheta primùm prolepſi ſive propoſitione ſumma tum peccati Jiſraëlitarum, tum etiam revocationis ad reſipiſcentiam, uſque ad verſum 8. in quibus duabus partibus tota concio verſatur: deinde verò ex ordine duas illas partes ſigillatim explicat; primùm quidem peccata Jiſraëlitarum, uſque ad verſum 9. capitis 13. deinde verò revocationem, uſque ad verſum 9. capitis 14. ac poſtremò concludit voto & ſententia elegantiſſima, verſu ultimo. In hac verò prolepſi exponitur peccatorum ſumma, tribus verſibus & revocatio a peccatis ad bonam frugem, quatuor ſequentibus. Peccata autem per gradationem Ephrajimo, id eſt Jiſraëlitis, exprobrantur, primùm quòd ipſi principes fuerunt & autores peccandi, cùm a regno Jehudæ & religione vera deficerent, hoc verſu; deinde quòd pergentes in malo defectionis, exteris ſeſe copularunt, verſu 2. & poſtremò quòd Jehudam ſuo exemplo & facto in eadem ſcelera provocarunt, quibus effectum eſt ut Deus ipſis infenſus eſſet. Quod autem Deus inquit,* circumdederunt me, *perinde eſt acſi diceret, volunt quidem haberi in ſervorum meorum numero qui ſtantes coram me miniſtrent mihi & circum pedes ſint; verùm perfidioſè omnia; nam omnes omni ex parte dolis circumfluunt, quibus me putant circumventum & deluſum iri.* Quando Jehuda] *id eſt, quo tempore adhuc regnum Jehudæ legem & cultum integrum ſervabat adhærens Deo & promiſſionibus patrum per fidem.* Dominabatur] *id eſt, ſtrenuè ſe gerebat in cultu Dei; non autem ferebat ut iniquitas, quam Deus damnat, dominaretur ſibi.* Sanctis] *patribus, quibus fuerant promiſſiones factæ.* 2 Depaſcens vent.] *id eſt, inani ſpe ſeipſum lactans, & ſectans eam contentiſſimè.* Fœdus cum Aſſyr.] *vide ſuprà 5.13. & 7.11.* Unguentum] *id eſt munus honorarium ad conciliandum Regem, de quo 2. Reg. 17.4. ſic Jeſchahh. 57.13.* 3 Etiam diſcept. *tertius gradationis locus, ut diximus in verſum 1. de quo ſuprà 4.15. & 6.11.* 4 In ipſo utero] *alterum propoſitionis membrum de revocatione a peccato duo*

continet :argumentum ab exemplo Jahhakobi communis Judæorum & Jiſraëlitarum parentis, tribus verſibus ;
& hortationem ex eo argumento ſumptam, verſu 7. Nihil non tentavit Jahhakob (inquit Dominus)
ut gratiam Dei & benedictionem obtineret: de gratia cum fratre in utero certavit, de benedictione cum angelo,
quam ſupplex a Deo conſequutus eſt, & Deus ſæpius deinceps confirmavit; cujus promiſſa non ſunt momentanea,
ſed tam certò æterna ſunt quàm ipſe a natura ſempiternus eſt: agite ergo, ſi Jahhakobi ſemen eſtis,
ad Deum revertimini, &c. 5 Flevit]etſi hoc apud Moſchen diſertè non legitur, non dubium eſt
tamen quin ex rebus adjunctis autore ſpiritu Dei propheta collegerit alterum antagoniſtarum fleviſſe: cujuſmodi
eclipſes a ſcriptura frequentari ſæpe monuimus. Uter autem fleverit, quæſtio eſt apud interpretes.
Nos ad Jahhakobum magis probamus pertinere, cùm adducti ſerie ipſa verborum, quibus eundem nominandi
caſum antecedere communis uſus & ratio poſtulat ; tum verò ex narratione Moſchis,in qua res adjunctæ
manifeſtò docent fletum a Jahhakobo factum eſſe. Nam cùm luxata fuiſſet vertebra femoris Jahhakobi,
cumque angelus nomen ſuum roganti Jahhakobo non indicaviſſet (quorum altero potentiam ſuam, alterò majeſtatem
Jahhakobo non obſcurè innuebat) certum eſt Jahhakobum his indiciis adductum benedictionem a
Deo cum fletu petiiſſe,quam deinde Angelus teſtificatus eſt nova impoſitione nominis: quæ impoſitio primùm
eodem loco facta,poſtea Beth-ele repetita eſt,& ipſi ac poſteritati ejus confirmata , Gene. 35. 10. & ſequentibus.
Invenit eum] id eſt, apparuit & obvenit ei Deus , Geneſ. 35.9. 6 Jehova Deus] i.
Deus eſt æternus & potentiſſimus ad præſtanda & aſſerenda in æternum promiſſa ſua. 7 Benignitatem]
vide Pſal. 101.1. 8 Mercator eſt] ſecunda hæc concionis pars primùm peccata Jiſraëlitarum,deinde
revocationem exornat copioſiſſimè,ut diximus ſuprà in verſum 1.& peccata ſingula amplificat per comparationem
ampliſſimorum beneficiorũ Dei contra perfidiam Jiſraëlitarũ miſericorditer concertantis. Sunt autẽ
peccata tria ordine poſita ; primum eſt vafra & doloſa avaritia , uſque ad verſum 12. ſecundum, idololatria,
uſque ad verſum 6. capitis 13. tertium ,præſidentia intollerabilis & faſtus ex copia bonorum regnique amplitudine
, inde ad verſum 9. quibus expoſitis tranſitur ad revocationem. Primum hoc peccatum exponitur
duobus verſibus , amplificatur verò tum comparatione beneficiorum Dei quibus Jiſraëlitas oportuerat
conſiderare, verſu 10. tum etiam promiſſorum per prophetas ipſius, verſu 11. quæ duo indignitatem peccati
iſtius non mediocriter exaggerant. Mercatoris autem appellatio hîc ſignificat eum qui veteribus aginator,
ærillator,ſive cocio dicebatur,nimirum qui ora contrahentium oblinens blandis verbis ; fallit argutiſſimè, &
perfidè ex rebus minimis ſibi comparat lucrum. 9 Iniquitas eſt] id eſt , quiſquis non init hanc
vitam,iniquus habendus eſt ; & omnis aberratio ab hac lucrandi via, mihi cenſetur improbitas. 10 Et
ego] indignantis verba peccatum ſuperius exaggerantia, ut modò diximus. Ut diebus]id eſt,feſtivè &
tranquillè,ut fit in ſolennitatibus imperatis lege. 11 Similitudines] typicas & allegoricas,qualibus
Propheta uſus eſt ſuprà 1.& 3.& paſſim. 12 An in Gilhh.]expoſitio ſecundi peccati, id eſt, idololatriæ
ut diximus ſuprà in verſum 8.ſenſus eſt, putatiſne Gilhhaditas qui deportati ſunt per Tiglath-peleſerum ipſos
fuiſſe reos idololatriæ? vos autem minimè,qui ab Aſſyrio intacti remanſiſtis ? atqui ipſe aditus regionis veſtræ
adeò abundat idololatria , ut (quod proverbio dicitur) ex unguibus leo facilè cognoſci poſſit. Iſtorum]
qui cis Jardenem habitant,neque fuerunt deportati . Tanquam acervi] id eſt, infinita ſunt.
13 Illuc fug.]exaggeratio præcedentium peccatorum ab anteactis Dei beneficiis, quæ ibidem ubi accepta
fuerant Jiſraëlitæ obſcurabant.q.d.impium ſanè fuerat Gilhhadem ab illis ſacrilega iniquitate & vanitate
profanari , quem Deus velut aſylum Jahhakobo patri veſtro ex ſervitute miſera redeunti & fugienti Labanem
conſtituerat, Gene. 31. at quàm impium eſt Gilgalem a vobis ſacrificiis & altaribus profanari? quem
Deus duce Jehoſchuhha conſecraverat ad purgationem majorum veſtrorum , Jehoſchuhh. 5. & quo primo
acceſſu majores veſtros miſerat in poſſeſſionem terræ. 14 Per prophetam] Jehoſchuhham. Prophetam]
Moſchem,qui populum eduxit ex Ægypto. 15 Provocavit] regreſſio ad explicationem peccati,
quæ fuerat interrupta per exaggerationem duobus verſibus comprehenſam.

IN CAPUT XIII.

1 Cùm eloqueretur] Amplificatio peccati idololatriæ quam objicere cœperat Propheta ſuprà 12. 12.
tum ab infelice ſucceſſu qui Jiſraëlitis obvenit ex quo idola coluerunt, tribus verſibus ; tum a fœdere & beneficentia
anteacta Dei,verſu 4.& 5. Infelix autem ſucceſſus eſt triplex : primus, quòd qui prius terrori erant
omnibus jam contemptui ſunt ut cadaver mortuum, verſu 1. ſecundus, quòd ne hac quidem inſperata mutatione
reſipiſcunt, ſed ſtupidè & dementer in idolorum cultum ampliùs exardeſcunt, verſu 2. tertius, quòd
ſtulti effecti tandem evaneſcunt juſto judicio Dei, verſu. 3. Tremorem] id eſt, minas quibus alios percelleret
& tremefaceret. Eum excit.] id eſt,totum Jiſraëlem commovebat graviſſimè. Mortuus eſt]
id eſt, pro mortuo habitus,nullius pretii , nullarumque virium. 2 Homines qui] i. quicunque Deum
colere ſtatuit,honorem illius & cultum vitulis exhibeto,ex præſcripto Jarobhhami & conſilio populi, 1. Reg.
12.28. Oſculantor]vide Gene. 41.40. 3 Ut nubes]vide ſuprà 6.4. 5 In terra]vide Deut.
8.15. 6 Prout]expoſitio tertii peccati, nimirum præſidentis faſtus :ut diximus ſuprà 12.8. a quo juſſerat
caveri Deus Deut.8. 7 Et fui eis]id eſt, invaſi eos & tractavi duriter. Pardus]vide Jirm. 5.6.
8 Ut urſus orb.]id eſt, infenſiſſimo animo: ſic 2.Schem.17.8.& Prover.17.12. 9 Id perdidit]
nempe avariſſima perfidia, idololatria,& præſidentia tua, quæ ſuprà ex ordine Propheta enarravit.Hinc autem
incipit revocatio,ut diximus ſuprà 12.1.cujus revocationis partes ſunt duæ,eodem ordine quẽ demonſtravimus
ſuprà 2.8.una eſt explicatio ſive narratio malorum populo evenientium propter maleficia ipſius, &
bonorum ex promiſſione Dei eventurorum ſi reſipuerit , ad finem uſque capitis ; altera eſt hortatio ad reſipiſcendum
& recipiendum promiſſiones Dei, capite ſequente . Narrationis verò propoſitio ſumma continetur
hoc verſu ;cujus prius membrum de malis Jiſraëlitarum exponitur verſibus quatuor ſequentibus; poſterius de
bonis divinitus obventuris,verſu 14.& ſequentibus . In auxilio tuo]id eſt,qui ſum auxilium tuum:
appoſitio. Eclipſin autem contrariis hoc loco ſtatuimus, ut Gene.18.19. ex comparatione ſequentis verſus,ubi
ponitur ſervandi verbum. 10 Sum Rex tuus]contentio elegans,qua Deus confeſſionem adhibens Jiſraëlitas
evincit juris ſui,improbitatiſque ipſorum,hoc ver.& ſequente,& juſtitiæ quam ſervat Deus in judiciis
ſuis

ſuis exequendis, verſu 12. & 13. Is ſervet te] *conceſſio ſarcaſtica: ut Deut. 32.38. & Judic. 10.14.*
11 Do tibi] *id eſt, jam vides ut Reges tibi paulo momento obtrudam & detrudam arbitratu meo propter indignationem meam. Nam his temporibus mutationes fuerunt quamplurimæ Regum in Jiſraële, 2.Reg. 15. & 17.* 13 Ei] *nimirum toti Jiſraëlis reipub. quæ cum matre comparatur, ut ſupra 1. & 3.* Ipſe]
videlicet Ephrajim: ſenſus eſt, ſi ſaperet, maturè erumperet ex utero, & ſe Dei manibus velut obſtetricantis committeret. In ore matricis] *Hhebræam vocem hoc modo reddimus, ut 2.Reg. 19.3. quæ hoc loco futura fuiſſet ambigua & pro fluctibus accipi potuiſſet, ut Pſal. 42.8. niſi Propheta de induſtria genitivum addidiſſet. Nam & irrumpentes fluctus & matrix puerpera Hhebræis communi fracturæ nomine ſignificantur. ſed hæc* διακριτικῶς *fractura eſſe non fluctuum, ſed filiorum a Propheta dicitur.* 14 E poteſtate] *alter explicationis locus, ut diximus in verſum 9. ſi reſipuerint, inquit Deus, nullum erit tam forte vinculum quo ipſos non ſolvam: etiam a morte & ſepulchro abſumptos vindicabo. Quamobrem evidentiſſimum hîc habetur reſurrectionis futuræ ellogium, ut oſtendit Paulus 1.Cor. 15.54. & ſeq.* Pœnitentia abſc.] *id eſt, & quidem in æternum ero, conferens meis vitam* ἀμεταμέλητον. 15 Nam ipſe] *confirmatio præcedentis promiſſionis allegorica, continens elegantiſſimam occupationem. Atqui abreptus eſt tanquā vento Jiſraël, dixerit quiſpiam, & ita exareſactus ut nulla amplius ſpes inſtaurationis oſtendatur: Eſto ſanè, inquit Deus; ut Jiſraëlem exareſecero, ut theſauros exhauſero, ut deſolavero, ut cruentiſſimis cædibus expoſuero; efficiam tamen ut refloreſcat promiſſione mea.* Euro] *quo adumbratur Aſſyrius.* Is] *nempe Aſſyrius, tanquam vento & turbine everrens omnia.*

IN CAPUT XIIII.

1 Convertere] *Secundus revocationis locus, hortatio ad reſipiſcendum, ut diximus ſuprà 13.9. cujus hortationis duo ſunt argumenta, declinatio & fuga mali, tribus verſibus, & proſequutio boni quod promiſſionibus Dei exponitur, verſu 4. & ſequentibus.* 2 Sumite] *declaratio reſipiſcentiæ quæ imperata eſt præcedente verſu: cujus partes Eccleſia profitetur duas; abdicationem mali quod condonari petit a Domino, & perceptionem boni: fructum verò unicum, gratiarum actionem ad gloriam Dei.* Juvencos] *id eſt, gratias maximas, quæ ex ritu legitimo olim figurabantur ſacrificiis: Levit. 3. & Pſal. 51.21. ſynecdoche, pro eo quod eſt, omne ſacrificium laudis, fructumq́ labiorum confitentium nomini Dei, ut interpretatur Apoſtolus Hebr. 13. 15.* 3 Aſſyrius] *id eſt, nulli confidimus præterquàm tibi.* Pupillus] *id eſt, quemcunque vires deficiunt ab ipſo & ab aliis, ſynecdochicè.* 4 Curabo] *alterum hortationis argumentum a promiſſionibus Dei, qui ſe quærentibus inveniendum exhibet, pulſantibus aperit, & petentibus daturum promittit.* Voluntarium] *ut Pſal. 110.3. verum piorum epitheton, quos propterea violentos appellat Chriſtus, Matt. 11.12.*
5 Ero] *allegorica explicatio promiſſionum Dei, tribus verſibus; reſpondens ex adverſo judicio illi graviſſimo quod dictum eſt ſuprà 13.15.* 6 Quaſi olivæ] *id eſt, perpetuò virens, ut Pſal. 52.10.* Odor ejus] *ut Cantic. 4.11.* 7 In vitam prod.] *id eſt, progignent liberos copioſiſſimè.* Ut vinum Libani] *id eſt, erit odoratiſſima, quale vinum eſt ſecundum Libani tractum naſcens in Chelbone, Ampeloëſſa, & aliis partibus: quæ vina Græci & Romani celebrarunt, Berytia & Tyria appellantes de nomine portuum ex quibus deportabantur.* 8 Ephrajim] *anacephalæoſis, ſive repetitio ſumma præcedentis revocationis, qua Deus Jiſraëlitas monet ut ab idolis abſtineant, & adhæreant ſibi ipſos in omne bonum & gloriam evecturo; quod antè copioſè docuerat.* Eum] *a terriculis abſtinentem, ut ſe recipiat ad me.* Ego ſum] *id eſt, ſum proceriſſimus & opaciſſimus.* Ex me] *id eſt, ſum fructuoſiſſimus bono tuo: ſine me nihil potes facere, Joan. 15.*
9 Qui eſt ſap.] *concluſio gnomica, qua Propheta bonos quidem ad intelligentiam, agnitionem, fructumq́ documentorum Dei provocat hortatione vehementiſſima; improbos verò deficientes a doctrina Dei judicio Dei committit: ut Apocalypſ. 22.11.* Nam rectę] *cauſæ cur boni intelligant & agnoſcant doctrinam propheticam ponuntur duæ: una eſt amor Dei, & recti quod definivit Deus; altera, amor ſalutis ipſorum, quæ cum Dei & recti amore conjuncta eſt.* Ambulabunt] *id eſt, feliciter procedent: ut Judic. 5.31. non autem corruent, ut improbi atque defectores.* Impingant] *id eſt, corruant in æternam perniciem; quandoquidem Deum, rectum, & viam ſalutis fugiunt, ad quam Prophetarum monitis provocantur.*

JOEL.

ARGUMENTUM.

LIBER *Joëlis Prophetę totius verſatur in prophetico documentorum genere: nam occaſione ſumpta ex immiſſis inſectis graviſſimæ famis prænuntiis, populum ad ſenſum pręſentis mali, maleficiorum conſcientiam, & ſeriam reſipiſcentiam publicè privatimq́ hortatur: atque ita reſipiſcentibus promiſſiones Dei cùm temporarias de liberatione ab illo malo, tum perpetuas in Chriſto, Evangelicasq́ prædicat.*

CAPUT I.

Propheta ex nimiis imbribus poſt ſementem coortis, animalibusq́ verno tempore germina, flores, fructumq́ enaſcentem perdentibus, deniq́ æſtiva ſiccitate immodica, Judæos omnes etiam ebrios & indormiſcentes in judiciis Dei admonet, ut tandem aliquando afficiantur illorum ſenſu: & ſacerdotes hortatus ſacrum cœtum jejuniumq́ indici jubet, totiq́ Eccleſiæ formulam præſcribit querimoniæ & reſipiſcentiæ.

1 ' VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Joëlem filium Petuelis.

2 'Audite hoc, ô 'ſeniores, & auribus percipite omnes habitatores hujus terræ; an fuit ' hoc temporibus veſtris, aut etiam [a] temporibus majorum veſtrorum?

[a] Heb. *diebus.*

3 De hoc filiis veſtris narrate; & filii veſtri filiis ſuis, & filii illorum generationi poſteræ.

4 'Reliquum erucæ comedit locuſta; & reliquum locuſtæ comedit melolontha, ac reliquum melolonthæ comedit bruchus.

5 'Expergiſcimini ebrioſi ac flete, ac ejulate omnes vini potores; propter muſtum, quòd 'excisum ſit ex ore veſtro.

6 'Gens enim aſcendit ſuper terram meam, robuſta & innumera; cujus dentes dentes ſunt leonis, cui molares immanis leonis ſunt;

7 Diſponens vires meas in vaſtitatem, & ficus meas in 'clavum: [b] omnino 'nudavit eas, ac dejecit, 'albi evaſerunt botri illarum.

[b] Heb. *nudando.*

8 Ejula, 'ut virgo accincta cilicio propter maritum adoleſcentiæ ſuæ.

9 'Factum eſt ut ſucciderctur munus & libamen a domo Jehovæ, lugent Sacerdotes miniſtri Jehovæ:

10 Vaſtatus eſt ager, luget terra: quia vaſtatur frumentum, exareſcit muſtum, languet oleũ.

11 Erubeſcunt agricolę, ejulant vinitores propter triticum & propter hordeum; quia periit meſſis agri.

12 *Quia* vitis exaruit, & ficus elanguit, malus Punica, etiam palma & malus, omnes arbores agri arent: quia exaruit 'gaudium e filiis hominum.

13 'Accingite vos & plangite, ô Sacerdotes, ejulate miniſtri altaris, ingredimini, pernoctate in 'ciliciis, miniſtri Dei mei: quia cohibetur a domo Dei veſtri munus & libamen.

14 [c] Indicite jejunium, proclamate 'diem interdicti, congregate ſeniores & omnes habitatores terræ in domum Jehovæ Dei veſtri, & clamate ad Jehovam, *dicentes*,

[c] Heb. *ſanctificate.*

15 'Eheu diei iſti, nam propinquus eſt 'dies Jehovæ; qui ſimilis vaſtationi ab omnipotente advenit.

16 Nónne coram oculis noſtris cibus excinditur, e domo Dei noſtri lætitia & exultatio?

17 'Mucida facta ſunt ſata ſub glebis ſuis, deſolata ſunt horrea, deſtructa granaria; quoniam exaruit 'frumentum,

18 Quàm ingemiſcit jumentum? perplexa ſunt armenta boum, eò quòd nullum ſit paſcuum eorum: etiam greges ovium deſolantur.

19 Ad te, ô Jehova, clamo; quia 'ignis conſumpſit habitacula deſerti, & flamma inflammavit omnes arbores agri:

20 Etiam beſtiarum agri quæque 'glocitat te verſus; eò quòd 'exaruerint alvei aquarum, & ignis abſumpſerit habitacula deſerti.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Etſi non definitur disertè tempus quo hæc prophetia promulgata eſt, pro certo tamen ſtatuimus eam temporibus iiſdem prædicatam quibus Hoſcheahh prophetabat; non tantùm quia proximè Hoſchebhæ ſubjungitur ſine ulla temporis diverſi notatione, quod exiſtimavit Hieronymus; ſed etiam maximè quia argumenta de quibus Propheta agit omnino in Hhuzzijæ & Jarobhhami tempora inciderunt, ut ſuis locis demonſtrabimus. Apud Judæos verò prophetaſſe res ipſa loquitur. Continentur autem hoc capite, inſcriptio* καθολικὴ, *verſu 1. exordium, verſu 2. & 3. propoſitio, verſu 4. & documentorum loci ex propoſitione antecedente profluentes, reliquo capite.* 2 Audite] *hoc exordio Propheta Judæos attentos & dociles facit, a rei quam dicturus eſt novitate, ut quæ nec antè viſa fuerit, hoc ver. nec poſt tempus illud futura ſit; ſed tantùm memoria in omnem poſteritatem recolenda, ſequente verſu.* Seniores] *id eſt, magiſtratus, & populares, ut infrà verſu 13.* Hoc] *quod narratur verſu 4. vide Exodi. 10. 14.* 4 Reliquum] *propoſitio ſive narratio brevis famis ingentiſſimæ quam in Judæam immiſit Deus. Ac fames quidem in Judæa fuiſſe legitur primùm Jorami temporibus, 2. Reg. 8. deinde verò Joſchijæ, ut docetur Jirmejæ 14. ſed nobis ad neutrum horum temporum referri placet. Potius famem hanc tempore Hhuzzijæ certo conſilio immiſſam a Deo confirmamus ex Jeſchahh. 5. 14. maximè cùm ſequentis apud Hhamoſum prophetiæ argumentum conſtet ad tempora eadem pertinere.* 5 Expergiſcimini] *hi documentorum loci (ut diximus in verſum 1.) ex antegreſſa narratione profecti duo universè complectuntur capita: unum, ut tam gravis & acerbi judicii ſenſu omnes afficiantur, uſque ad verſum 13. alterum, ut ex eo ſenſu ad jejunium, conventus ſacros, reſipiſcentiam, & orationem fidei adducantur, inde ad finem capitis. Ut autem adducantur omnes, non tantùm ſobrios compellat Propheta, ſed ipſos ebrios, qui ſua ingurgitatione tempus a ſe falli putant & levari acerbitatem malorum, hoc verſu: deinde cauſam communis luctus exornat, duobus verſibus; ac poſtremò gravitatem luctus oſtendit, quinque ſequentibus.* Exciſum] *id eſt, ſubitò imprudentibus ereptus vitis fructus, quem jamque ore pleno haurire vobis videbamini.* 6 Gens enim] *allegoria hyperbolica de animalibus quæ nominavit Joël verſu 4. ſic Proverb. 30. 25.* 7 Clavum] *ſic interpretamur Hhebræam vocem a candeſcente ſpuma derivatam: eſt enim clavus (quem etiam fungum ſive patellam vocant) tuber illud adnaſcens imis arboribus, quæ aut vetuſtate aut alio vitio fructum afferre deſinunt, cùm humor (ut vocant) radicalis crudus circa imam arborem ſubſidit, & clavos, tubera, aliaque vitia tanquam deſpumans excreat.* Nudavit] *folio, fructu, cortice &c. quibus per mala illa advenientia conſumptis emoriuntur ficus.* Albi evaſ.] *id eſt, omphacia vinearum (quæ natura virent) amiſſo ſucco expalluerunt, ut cùm animantia fiunt exanguia.* 8 Ut virgo] *id eſt, tenerrimè, graviſſimèque.* 9 Factum eſt] *ætiologia tam gravis luctus imperati, quòd neque adeſt quod in cultu Dei conſumatur, neque quod ad præſentem hominum neceſſitatem & gaudium: quæ duo incommoda ipſi agri, ipſa terra, ſegetes, vites, oleæ, &c. lugere dicuntur per proſopopœiam.* 12 Gaudium] *ex meſſe & vindemia: vide Pſalm. 4. 8.* 13 Accingite] *ſecundus documentorum locus, ut diximus in verſum 5. quo primùm Sacerdotes ad officium provocantur, hoc verſu; deinde alios jubentur provocare, verſu 14. ac poſtremò communis omnium reſipiſcentia & oratio deſcribitur.* Ciliciis] *plangentium veſtibus, ut Gene. 7. 34.* 14 Diem interdicti] *vide Levit. 23. 36.* 15 Eheu diei] *formula hæc querimoniæ tria membra complectitur: primùm enim miſerabiliter expoſtulat cùm de præſente malo, tum de aliis graviſſimis ex eo conſequuturis, hoc verſu; deinde præſens malum*

exponit per hypotypoſin, tribus verſibus; poſtremò rem Deo committit, ut populi ſui, animantium, & terræ ſuæ miſereatur, duobus verſibus ultimis. Dies Jehovæ] *id eſt, quo Jehova, ut judex, adventurus & vaſtationem immiſſurus eſt: nam ſequentia ſunt exegetica, ut Jeſchahh 13.6.* 17 Mucida] *ex nimiis imbribus ſementem corrumpentibus.* Frumentum] *quod ſupererat ex illa ſemente.* 19 Ignis] *id eſt, ſol aſſui & torridiſſimus, ſiccitate ſumma infeſtans omnia.* 20 Glocitat] *id eſt, ad te ſpectat, & quodammodo implorat te: ut dicitur* P*ſal.*104.27. Exaruerint] *vide Jeſchahh.5.13.& Hhamos.4.*

CAPUT II.

Deus Judæos præſentium malorum occaſione ad ſacros cœtus aliaq; pietatis exercitia provocans, hortatur ad preces, ſeriamq; reſipiſcentiam, & per prophetam ſpem facit miſericordiæ reſipiſcentibus: cùmque miſericordia non tantùm ad temporalem illam difficultatem, ſed etiam in perpetuum ſit opus; oſtendit ſe cùm ab illa calamitate Judæos liberaturum eſſe, tum benedictionem æternam per Chriſtum cum Eccleſia communicaturum, hoſtes illius perditurum, illam vocatis gentibus propagaturum, & in illa habitaturum eſſe.

1' CLANGITE 'buccina Tzijone, & vociferamini in monte ſanctitatis meæ, commoveantur omnes habitatores hujus terræ: nam ádvenit ' dies Jehovæ, nam propinquus eſt:

2 'Dies tenebrarum & calliginis, dies nubis & obſcuritatis, ' ut nubes auroræ quæ panditur ſuper montes; 'populus 'amplus & robuſtus, cui par non fuit a ſeculo, & poſt quem non amplius erit uſq; ad annos [a] multarum generationum.

3 'Ante eum conſumet ignis, & poſt eum inflammabit flamma: ' ut ſimilis 'horto Hhedenis ſit terra ante eum, ' poſt eum deſertum erit: [b] deſolatiſſimum, adeoque [c] quod evadat non eſt futurum ei.

4 'Quaſi aſpectus equorum aſpectus ejus, & ut equites, ita current:

5 Quaſi ſtrepitu curruum ſuper cacumina montium ſalient; quaſi ſtrepitu flammæ ignis cōſumentis ſtipulam, quaſi populus robuſtus inſtructus ad prælium.

6 A conſpectu ejus dolebunt populi, omnes facies 'contrahent nigrorem.

7 'Sicut potentes current, ut [d] bellatores ſcādent murum; & quiſque per vias ſuas procedentes 'non pervertent ſemitas ſuas:

8 Et unus alterum non prement, quiſque per aggerem ſuum procedent; etiam in enſem ruentes non ſauciarentur.

9 Civitatem percurrent, per murum diſcurrent; in domos aſcendent, per ipſas feneſtras ingredientur tanquam fur.

10 'Ante illum movebitur terra, commovebuntur cœli: Sol & Luna obſcurabuntur, & ſtellæ recipient ſplendorem ſuum:

11 'Jehova autem edente vocem ſuam ante copias ſuas; cùm ampla admodum ſint caſtra ejus, cùm robuſtus ſit qui efficit verbū ejus: (magnus enim eſt futurus dies Jehovæ & timendus valde) ecquis ſuſtinebit eum?

12 'Quapropter 'etiam nunc, dictum Jehovæ, convertimini ad me ex toto [e] animo veſtro; & jejunio, & fletu, & planctu.

13 'Lacerate igitur corda veſtra, ' ac non veſtes veſtras, & revertimini ad Jehovam Deum veſtrum; quia gratioſus & miſericors eſt, longanimis, & amplus benignitate, ut 'pœniteat eum hujus mali:

14 'Quis ſcit an reverſum pœniteat ipſum; & reliquam faciat poſt ' illum benedictionem *futuram* munus & libamen Jehovæ Deo veſtro?

15 'Clangite buccina Tzijone: [f] indicite jejunium, proclamate diem interdicti.

16 Colligite populum, indicite congregationem, congregate ſenes colligite parvulos & ſugentes ubera; egrediatur ſponſus e cubiculo ſuo, & ſponſa e thalamo ſuo:

17 Inter ipſum veſtibulum & altare fleant ſacerdotes miniſtri Jehovæ: & dicant, ' parce Jehova populo tuo, & ne exponas poſſeſſionem tuam opprobrio, ut dominentur in eos gentes; cur dicerent in populis, ubi *eſt* Deus iſtorum?

18 'Jam zelotypia affectus Jehova terræ ſuæ; clementia 'uſus eſt erga populum ſuum:

19 Reſponditq; Jehova, dicens populo ſuo; 'ecce ego mittam vobis frumentum, & muſtum, & oleum, ut ſaturemini eo, neque expoſiturus ſum vos amplius opprobrio in gentibus.

20 Nam 'ex eo Aquilonalem longè amovebo a vobis, & depellam ex eo in terram 'ſiticuloſam & deſolatam, [g] primum agmen ejus in mare Orientale, & [h] poſtremum in 'mare poſterum; adeò ut aſcendat fœtor ejus & aſcendat putor ejus, quamvis [i] magnificè agat.

21 'Ne timeto terra, exulta & lætare; quia magnificentiſſimè Jehova aget.

22 Ne timetote beſtiæ agrorum meorum, nam herbaſcent habitacula deſerti: nam arbor proferet fructum ſuum, ficus & vitis edent vim ſuam.

23 Filii quoque Tzijonis exultate & lætamini in Jehova Deo veſtro, nam daturus eſt vobis ipſum imbrem tempeſtivū [k] juſtè, & demiſſurus vobis pluviam tempeſtivam & ſerotinam primò quoque *tempore*.

24 Ita implebuntur horrea frumento, plateaſque perfundent torcularium lacus muſto & oleo.

25 Et rependam vobis annos illos quos abſumpſit locuſta, melolontha, bruchuſque & eruca; copiæ meæ maximæ, quas immiſi in vos.

26 Comedenteſque continentur ac ſaturati laudabitis nomen Jehovæ Dei veſtri quòd ſe [l] geſſerit erga vos mirificè; neque erubeſcent populus meus in ſeculum.

27 Sed agnoſcetis in medio Jiſraëlis me eſſe, meque eſſe Jehovam Deum veſtrum, & nullum eſſe amplius: neque erubeſcent populus meus in ſeculum.

28 'Eritque poſtea ut effundam ' ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filii veſtri & filiæ veſtræ: ſeniores veſtri 'ſomnia ſomniabunt, juvenes veſtri viſiones videbunt.

29 'Quin etiam ſuper ſervos & ſuper ancillas, diebus illis effundens ſpiritum meum,

30 Edam oſtenta in cœlis & in terra; 'ſanguinem, & ignem, & elationes fumi.

31 Sol

[a] Heb. *generationis & generationis.*

[b] Heb. *deſolationis.*

[c] Heb. *evaſio.*

[d] Heb. *viri belli.*

[e] Heb. *corde.*

[f] Heb. *ſanctificate.*

[g] Heb. *faciem ejus.*

[h] Heb. *finem ejus.*

[i] Heb. *magnificet faciendo: ſic verſu ſeq.*

[k] Heb. *in juſtitia.*

[l] Heb. *fecerit vobiſcum mirificando.*

31 Sol ipſe 'vertetur in tenebras, & luna in ſanguinem; ' antequam veniat dies Jehovę magnus & reverendus.

32 Eritque ut quiſquis' invocaverit nomen Jehovæ eripiat ſe; quia in monte Tzijonis & Jeruſchalaimis erit liberatio, quemadmodum 'dixit Jehova, id eſt, in' reſiduis quos Jehova vocaverit.

CAPUT III.

1 'SED ecce diebus illis & tempore illo, quo 'reducam captivam multitudinem Jehudæ & Jeruſchalaimorum,

2 ' Congregabo quoque omnes gentes, & deducam eas' in convallem Jehoſchaphati; ut diſceptem cum eis ibi pro populo meo & poſſeſſione mea Jiſraële, quòd diſperſerint *eum* per gentes, & terram meam partitæ fuerint,

3 Et in populum meum' projecerint ſortem; expoſuerintque puerum 'pro meretrice, & puellam vendiderunt pro vino quod biberent.

4 ' Quin etiam quid [a] vobis mecum, Tyre, & Tzidon, & omnes termini Palęſtinæ? ' an retributionem rependitis mihi? & an retribuitis mihi? [b] velociſſimè reddam retributionem veſtram in caput veſtrum:

[a] Heb. *vos mihi.*
[b] Heb. *levis feſtinatione.*

5 'Quia argentum meum & aurum meum capitis, & deſiderabilia mea optima infertis in templa veſtra:

6 Et filios Jehudæ, filioſque Jeruſchalaimorum venditis filiis Græcorum; ut longè abigatis eos a termino ſuo.

7 Ecce ego excitaturus ſum eos e loco ipſo quo *abducendos* vendidiſtis eos, ut reddam retributionem veſtram in caput veſtrum:

8 Vendam enim filios veſtros & filias veſtras in manum filiorum Jehudæ; qui vendent eos 'Sabæis *abducendos* in gentem longinquam, cùm Jehova loquutus fuerit.

9 '*Cùm dixerit,*' proclamate hoc in gentibus, [c] indicite bellum, excitate potentes; appropinquent, aſcendant omnes [d] bellatores;

[c] Heb. *ſanctificate.*
[d] Heb. *viri belli.*

10 ' Tundite ligones veſtros in gladios, & falces veſtras in ſpicula; qui debilis eſt 'dicat, potens ſim;

11 Coite & convenite omnes gentes undique & congregati fuerint:' illuc fac, Jehova, ut deſcendant ' potentes tui.

12 ' Excitabuntur & aſcendent gentes iſtæ 'in convallem Jehoſchaphati: ſed ibi ſedebo ad judicandum omnes iſtas gentes undique,

13 ' *Dicens*; 'immittite falculam, nam maturuit meſſis: venite, deſcendite, quia plenum eſt torcular, plateas perfundunt torcularium lacus, nam ampla eſt malitia iſtorum.

14 'Multitudines [e] paſſim *erunt* in convalle ' conciſionis: cùm' propinquus fuerit dies Jehovæ, in convalle conciſionis.

[e] Heb. *multitudines.*

15 Sol & Luna obſcurabuntur, & ſtellæ recipient ſplendorem ſuum.

16 Cùm Jehova e Tzijone ' rugiet, & ex Jeruſchalaimis edet vocem ſuam, tùm commovebuntur cœli & terra: nam Jehova receptus *eſt* populo ſuo, & robur filiis Jiſraëlis.

17 Ita agnoſcetis me Jehovam Deum veſtrum eſſe, habitantem Tzijone monte ſanctitatis meæ: eritque urbs Jeruſchalaimorum [f] ſancta, & ' extranei non tranſibunt per eam ampliùs.

[f] Heb. *ſanctitas.*

18 'Erit autem die illo, ſtillabunt montes ipſi muſtum, & colles [g] diffluent lacte, & omnes alvei Jehudæ diffluent aquis: & ' fons e domo Jehovæ prodibit, qui irrigabit ' vallem cedrorum lectiſſimarum.

[g] Heb. *ibunt: ſic paulò poſt.*

19 Ægyptus deſolationi ęrit, Edomæaque in deſertum [h] deſolatiſſimum erit propter violentiam [i] in filios Jehudæ; in quorum terra effuderunt ſanguinem innocentum:

[h] Heb. *deſolationis.*
[i] Heb. *filiorum.*

20 Jehuda autem in ſeculum permanebit, & Jeruſchalaima in [k] quamque generationem.

[k] Heb. *generationem & generationẽ.*

21 Ubi mundabo '*eos* quorum ſanguinem non mundabam:' eò quòd Jehova habitat Tzijone,

ANNOTATIO.

1 Clangite] *Duo hæc capita omnino inter ſe conjuncta eſſe argumentationum ſeries docet manifeſtiſſimè. Quòd autem a præcedente disjunximus, non eò factum eſt quòd diſſimili eſſe putemus argumento; ſed quia iteratam eſſe putamus prophetiam, altero fortaſſe pronuntiatam ſabbatho; ut olim fuiſſe in more poſitum aliquot Jechezkelis exempla oſtendunt. Cùm itaque ſuperiore capite Propheta Judæis tum gravitatem mali, tum expoſtulationis formulam propoſuiſſet, jam hac concione altera primùm idem argumentum repetit uſque ad verſum* 18. *deinde exponit Dei miſerentis reſponſum, ad finem uſque prophetiæ. Ac in repetitione quidem Propheta ſolenni exordio adhibito, verſu* 1. *quod etiam ſub finem repetitur* κυκλοειδῶς, *verſu* 15. *primùm gravitatem mali explicat, uſq; ad verſum* 12. *deinde ſi reſipiſcant Judæi, ad ſpem miſericordiæ erigit, tribus verſibus; ac poſtremò ordinem reſipiſcentiæ, & orationem Eccleſiæ reſipiſcentis præſcribit, tribus alteris.* Buccina] *qua Levitæ in tota terra indicebant conventus ſacros, ut ſacerdotes tuba. q.d. vos, ó Levitæ, populo toti indicite Tzijone conventum habendum eſſe.* Dies Jehovæ] *qui deinceps exponitur: ut ſuprà* 1.15. 2 Dies tenebr.] *id eſt, triſtiſſimus & luctuoſiſſimus: ut contrà gaudium allegoricè figuratur lucis & lætitiæ nomine, Eſter.* 8.16. Ut nubes auror.] *id eſt, tempus tam injucundum atque difficile quàm ſolet ille dies eſſe quo exoriente nubes denſiſſimæ in montes aſſurgunt, quæ ſolem cœlumq; obtegunt prima luce, aërem obſcurant, & minantur imbres certiſſimos: vide Hhamos* 4.13. Populus amplus] *hac populi appellatione plerique interpretes Aſſyrium intelligunt, adducti certis rationibus, quas ideò probare minimè poſſumus quòd infirmiores ſint: nos itaque interpretationem alteram amplectimur. Prophetam videlicet de eadem calamitate hoc loco agere, de qua ſuperiore capite. Locuſtas autem & ſimilia populum appellari non magis mirum videri debet, quàm formicas & mures montanos, Proverb.* 30.25. & 26. *quemadmodũ etiam his attributum eſt gentis nomen ſuprà* 1.6. *& caſtra copiæq; Dei nominantur infrà verſu* 11. *&* 25. Amplius & rob.] *ut novem ſequentes verſus comparationibus oſtendunt, primùm quidem robur, uſque ad verſum* 10. *deinde innumerabilitatem, verſu* 10. *&* 11. 3 Ante eum] *id eſt, ut ignis edax rerum, ita conſumet omnia in omnes partes iſte infeſtus exercitus.* Ut ſimilis] *id eſt, quamvis ſolum eſſet uberrimum*

&

& abundaret bonis, nihil tamen manebit reliqui. Horto Hhed.] *de quo Gen. 2. 8. & ſequentibus, ſimilitudo frequens; ut Gen. 13.10 & Jechezkel. 28.13.* 4 Quaſi aſpectus] *id eſt, horridus erit populus & velociſſimus.* 6 Contrahent nigr.] *id eſt, atrabuntur præ horrore & luctu.* 7 Sicut potentes] *id eſt, infeſto agmine procedent, neque ullo pacto deterrebuntur quin pervadant regionem totam & ipſa domorum penetralia, ad perficiendum voluntatem Dei, tribus verſibus.* Non pervertent] *id eſt, nemini cedent de via.* 10 Ante illum] *id eſt, tam numeroſus erit, ut terra exhorreſcat, & cœli facies obtegatur.* 11 Jehova] *id eſt, cùm Deus tanquam imperator exercitus animalia hæc animabit verbo, & armabit potentia ſua ad præſtandam voluntatem ipſius, nemo eſt homo qui impetum ejus ſuſtinere poſſit: ſic Jeſchahh. 14.27.* 12 Quapropter] *ſecundus repetitionis locus, ut diximus in verſum 1. doctrinam reſipiſcentiæ proponens ex lege.* Etiam nunc] *videlicet ut vos jam antè ſum hortatus concione præcedente, dum adhuc tempus eſt & locus reſipiſcentiæ.* 13 Lacerate] *Prophetæ verba dictum Jehovæ explicantis, & ad ſeriam converſionem, ac non ſimulationem populares ſuos provocantis, tum a natura Dei, tum a ſpe remiſſionis conſequendæ.* Ac non veſtes] *videlicet ſolummodò: cujuſmodi ellipſin frequentem eſſe demonſtravimus Gen. 32.28.* Pœniteat] *id eſt, abſtineat ab immittendo malo iſto quod ſtatuit, & quod verbis ipſius denuntio vobis: vide Gen. 6.6.* 14 Quis ſcit] *formula non dubitantis quidem; ſed a rei difficultate ad fiduciam gratiæ & promiſſionum Dei animos erigentis: ut annotavimus Jehoſchuhh. 14.12. ſic Jonæ 3.10.* Illum] *videlicet populum ſive exercitum animalium quem ſtatuit immittere ut ſaltem poſſitis in cultum ejus incumbere; qui ſequentibus verbis denotatur ſynecdochicè.* 15 Clangite] *tertius repetitionis locus, ut diximus in verſum 1. publicam reſipiſcentiam omnibus ſine exceptione imperans, formamq́ ejus & orationis apud Deum habendæ deſcribens.* 17 Parce] *oratio pro peccatorum remiſſione unicum finem proponit, gloriam Dei tum in Eccleſia, tum coram gentibus omnibus aſſerendam: ut Exodi. 32.12. Num. 14.13. & ſequentibus, Pſal. 115. & alibi paſſim.* 18 Jam zelotyp.] *videlicet cùm Eccleſia tota fuerit ad ſeriam hanc reſipiſcentiam adducta, cui Propheta nunc demum conſilium Dei certiſſimum explicat, & oſtendit utens præterito ſe promiſſiones ſequentes a Deo accepiſſe. Hinc autem incipit ſecundus locus Prophetiæ, nimirum Dei miſerentis reſponſum, ut diximus verſu 1. hujus reſponſi partes in univerſum tres ſunt; enarratio promiſſionum Dei erga Eccleſiam, hoc capite; enarratio judiciorum contra adverſarios pro Eccleſia, capite 3. uſque ad verſum 18. & concluſio ſummam earundem promiſſionum continens, ad finem uſque. Promiſſionum autem duo ſunt genera: nam prior temporalis eſt, de liberatione ab eo judicio quod antè fuerat denuntiatum, uſque ad verſ. 28. poſterior verò ſpiritualis & æterna in Evangelio Chriſti, ad finem uſque capitis.* Uſus eſt] *id eſt, ſtatuit uti & uſurum eſſe narravit mihi.* 19 Ecce ego] *prolepſis ſive propoſitio ſumma promiſſionum Dei temporariarum: quarum prior pars de inopia tollenda & conferenda copia exponitur uſque ad verſum 26. poſterior, de tollẽdo opprobrio & aſſerenda gloria ſua & populi, ver. 26. & 27.* 20 Ex eo Aquil.] *id eſt, exercitus animalium iſtorum partem quam in Aquilonem a regione veſtra depulſurus ſum: ſenſus eſt, planè vos animalibus iſtis liberabo, eaq́ depellam procul a vobis in quatuor cœli plagas, partim Aquilonem, partim Meridiem, partim Orientem, partimq́ Occidentem verſus.* Siticuloſam &] *id eſt, Meridianam, ubi eſt deſertum illud horrendum de quo Deuter. 8.* Mare poſterum] *vide Deuter. 11.24.* 21 Ne timeto] *exornatio præcedentis promiſſionis per gradationem, tribus verſibus.* 24 Plateáſque] *id eſt, tanta erit vini oleiq́ copia, ut in ipſas quoque plateas exundent torcularia, hyberbole; ut infrà 3.13.* 26 Comedenteſque] *altera pars promiſſionum temporariarum, ut diximus in verſum 19.* 18 Eritique] *ſecundum genus promiſſionum, videlicet ſpiritualium, ut diximus in verſum 18. ad quas tranſitur ex temporalium promiſſionum argumento; prout ſolitus eſt Deus a rebus corporalibus ad ſpirituales populum manu ducere, & eodem ordine per Prophetas informare.* Spiritum meum] *id eſt, de ſpiritu meo, ſynecdochicè: ut interpretatur Petrus Actor. 2.17.* Somnia] *id eſt, habebunt divinas revelationes, ut ex iis prophetent; nam duo illa fuerunt olim revelationum genera, Numeror. 12.6.*

29 Quin etiam] *promiſſionis ſpiritualis Dei partes ſunt duæ; una, benedictionum quibus perfundit ſuos, præcedente verſu; altera, terrorum & judiciorum quibus percellit & proturbat impios ad defenſionem Eccleſiæ, uſque ad verſum 32. ex quo conficitur, ſalutem Dei ad electas tantùm reliquias perventuram eſſe exerto capite diem Jehovæ expectantes, verſu ultimo.* 30 Sanguinem] *id eſt, omnia horrenda iræ divinæ documenta cùm in terra, hoc verſu; tum etiam in cœlo, verſu ſequente: ὑστέρωσις, pro eo quod eſt, miſcebuntur omnia, in terris quidem ferro & flamma, in cœlo verò portentis horridiſſimis.* 31 Vertetur in ten.] *i. obſcurabitur, ut exponitur infrà 3.15.* Antequam] *id eſt, manifeſtiſſima erit adminiſtratio hæc effectioq́ judiciorum Dei toto tempore Evangelii, donec patefiat Dominus Jeſus de cœlo cum angelis potentiæ ſuæ, flammeo incendio inflicturus ultionem iis qui non noverint Deum, & ſe glorificaturus in ſanctis ſuis: ut loquitur Apoſtolus 2. Theſſ. 1.* 32 Invocaverit] *id eſt, fide coluerit, & ipſum in anguſtiis ſuis oratione fidei acceſſerit.* Dixit] *Deuter. 30 ubi ſingulæ hujus promiſſionis partes evidentiſſimè proponuntur, & a prophetis repetuntur paſſim.* Reſiduis] *Judæorum & gentilium adunatorum in Chriſto.*

IN CAPUT III.

1 Sed ecce] *Secunda pars reſponſi, enarratio judiciorum Dei in adverſarios Eccleſiæ, ut dictum eſt ſuprà 2.18. qua primùm judicium in gentes adverſarias generatim proponitur, tribus verſibus; deinde conteſtatio adhibetur, verſibus quinque; tum exornatio per hypotypoſin militarem & hyperbolicam, a verſu 9. ad 17. poſtremò finis judiciorum iſtorum oſtenditur, verſu 17.* Reducam] *id eſt, Eccleſiam liberabo, inſtaurabóque.* 2 Congregabo] *id eſt ſiſtam, velut judex, omnes adverſarios coram me & coram cœtu Eccleſiæ.* In convallem] *id eſt, in conſpectum totius Eccleſiæ meæ, quemadmodum convallis Jehoſchaphati (quæ nomen habuit a victoria inſigni, de qua 2. Chron. 20. ſita erat proximè Jeruſchalaima in conſpectu urbis ipſius; ſic oſtendit Deus ſanctos mundum judicaturos eſſe, 1. Corinth. 6. 2. ſumpto typo ex conſtitutione veteris Eccleſiæ, quæ definiebatur Tzijone & Jeruſchalaimis: ut Propheta dixit ſuprà 2.32.* 3 Projecerint] *id eſt, ſortitione facta impiè ſibi arrogaverint dominium in ſervos meos, & eos alienaverint arbitratu ſuo, adeoq́*

1 'VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Joëlem filium Petuelis.

2 'Audite hoc, ô 'ſeniores, & auribus percipite omnes habitatores hujus terræ; an fuit 'hoc temporibus veſtris, aut etiam [a] temporibus majorum veſtrorum?

[a] Heb. *diebus*.

3 De hoc filiis veſtris narrate; & filii veſtri filiis ſuis, & filii illorum generationi poſteræ.

4 'Reliquum erucæ comedit locuſta; & reliquum locuſtæ comedit melolontha, ac reliquum melolonthæ comedit bruchus.

5 'Expergiſcimini ebrioſi ac flete, ac ejulate omnes vini potores; propter muſtum, quòd 'exciſum ſit ex ore veſtro.

6 'Gens enim aſcendit ſuper terram meam, robuſta & innumera; cujus dentes dentes ſunt leonis, cui molares immanis leonis ſunt;

7 Diſponens vires meas in vaſtitatem, & ficus meas in 'clavum: [b] omnino 'nudavit eas, ac dejecit, 'albi evaſerunt botri illarum.

[b] Heb. *nudando*.

8 Ejula, 'ut virgo accincta cilicio propter maritum adoleſcentiæ ſuæ.

9 'Factum eſt ut ſuccideretur munus & libamen a domo Jehovæ, lugent Sacerdotes miniſtri Jehovæ:

10 Vaſtatus eſt ager, luget terra: quia vaſtatur frumentum, exareſcit muſtum, languet oleũ.

11 Erubeſcunt agricolę, ejulant vinitores propter triticum & propter hordeum; quia periit meſſis agri.

12 *Quia* vitis exaruit, & ficus elanguit, malus Punica, etiam palma & malus, omnes arbores agri arent: quia exaruit 'gaudium e filiis hominum.

13 'Accingite vos & plangite, ô Sacerdotes, ejulate miniſtri altaris, ingredimini, pernoctate in 'ciliciis, miniſtri Dei mei: quia cohibetur a domo Dei veſtri munus & libamen.

14 [c] Indicite jejunium, proclamate 'diem interdicti, congregate ſeniores & omnes habitatores terræ in domum Jehovæ Dei veſtri, & clamate ad Jehovam, *dicentes*,

[c] Heb. *ſanctificate*.

15 'Eheu diei iſti, nam propinquus eſt 'dies Jehovæ; qui ſimilis vaſtationi ab omnipotente advenit.

16 Nónne coram oculis noſtris cibus excinditur, e domo Dei noſtri lætitia & exultatio?

17 'Mucida facta ſunt ſata ſub glebis ſuis, deſolata ſunt horrea, deſtructa granaria; quoniam exaruit 'frumentum,

18 Quàm ingemiſcit jumentum? perplexa ſunt armenta boum, eò quòd nullum ſit paſcuum eorum: etiam greges ovium deſolantur.

19 Ad te, ô Jehova, clamo; quia 'ignis conſumpſit habitacula deſerti, & flamma inflammavit omnes arbores agri:

20 Etiam beſtiarum agri quæque 'glocitat te verſus; eò quòd 'exaruerint alvei aquarum, & ignis abſumpſerit habitacula deſerti.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Etſi non definitur disertè tempus quo hæc prophetia promulgata eſt, pro certo tamen ſtatuimus eam temporibus iiſdem prædicatam quibus Hoſcheahh prophetabat; non tantùm quia proximè Hoſchebhæ ſubjungitur ſine ulla temporis diverſi notatione, quod exiſtimavit Hieronymus; ſed etiam maximè quia argumenta de quibus Propheta agit omnino in Hhuzzijæ & Jarobhhami tempora inciderunt, ut ſuis locis demonſtrabimus. Apud Judæos verò prophetaſſe res ipſa loquitur. Continentur autem hoc capite, inſcriptio καθολικὴ, verſu 1. exordium, verſu 2. & 3. propoſitio, verſu 4. & documentorum loci ex propoſitione antecedente profluentes, reliquo capite.* 2 Audite] *hoc exordio Propheta Judæos attentos & dociles facit, a rei quam dicturus eſt novitate, ut quæ nec antè viſa fuerit, hoc ver. nec poſt tempus illud futura ſit; ſed tantùm memoria in omnem poſteritatem recolenda, ſequente verſu.* Seniores] *id eſt, magiſtratus, & populares, ut infrà verſu 13.* Hoc] *quod narratur verſu 4. vide Exodi. 10. 14.* 4 Reliquum] *propoſitio ſive narratio brevis famis ingentiſſimæ quam in Judæam immiſit Deus. Ac fames quidem in Judæa fuiſſe legitur primùm Jorami temporibus, 2. Reg. 8. deinde verò Joſchijæ, ut docetur Jirmejæ 14. ſed nobis ad neutrum horum temporum referri placet. Potius famem hanc tempore Hhuzzijæ certo conſilio immiſſam a Deo confirmamus ex Jeſchahh. 5. 14. maximè cùm ſequentis apud Hhamoſum prophetiæ argumentum conſtet ad tempora eadem pertinere.* 5 Expergiſcimini] *hi documentorum loci (ut diximus in verſum 1.) ex antegreſſa narratione profecti duo universè compleċtuntur capita: unum, ut tam gravis & acerbi judicii ſenſu omnes afficiantur, uſque ad verſum 13. alterum, ut ex eo ſenſu ad jejunium, conventus ſacros, reſipiſcentiam, & orationem fidei adducantur, inde ad finem capitis. Ut autem adducantur omnes, non tantùm ſobrios compellat Propheta, ſed ipſos ebrios, qui ſua ingurgitatione tempus a ſe falli putant & levari acerbitatem malorum, hoc verſu: deinde cauſam communis luctus exornat, duobus verſibus; ac poſtremò gravitatem luctus oſtendit, quinque ſequentibus.* Exciſum] *id eſt, ſubitò imprudentibus ereptus vitis fructus, quem jamque ore pleno haurire vobis videbamini.* 6 Gens enim] *allegoria hyperbolica de animalibus quæ nominavit Joël verſu 4. ſic Proverb. 30. 25.* 7 Clavum] *ſic interpretamur Hhebræam vocem a candeſcente ſpuma derivatam: eſt enim clavus (quem etiam fungum ſive patellam vocant) tuber illud adnaſcens imis arboribus, quæ aut vetuſtate aut alio vitio fructum afferre deſinunt, cùm humor (ut vocant) radicalis crudus circa imam arborem ſubſidit, & clavos, tubera, aliaque vitia tanquam deſpumans excreat.* Nudavit] *folio, fructu, cortice &c. quibus per mala illa advenientia conſumptis emoriuntur ficus.* Albi evaſ.] *id eſt, omphacia vinearum (quæ natura virent) amiſſo ſucco expalluerant, ut cùm animantia fiunt exanguia.* 8 Ut virgo] *id eſt, tenerrimè, graviſſimèque.* 9 Factum eſt] *ætiologia tam gravis luctus imperati, quòd neque adeſt quod in cultu Dei conſumatur, neque quod ad præſentem hominum neceſſitatem & gaudium: quæ duo incommoda ipſi agri, ipſa terra, ſegetes, vites, oleæ, &c. lugere dicuntur per proſopopœiam.* 12 Gaudium] *ex meſſe & vindemia: vide Pſalm. 4. 8.* 13 Accingite] *ſecundus documentorum locus, ut diximus in verſum 5. quo primùm Sacerdotes ad officium provocantur, hoc verſu; deinde alios jubentur provocare, verſu 14. ac poſtremò communis omnium reſipiſcentia & oratio deſcribitur.* Ciliciis] *plangentium veſtibus, ut Gene. 7. 34.* 14 Diem interdicti] *vide Levit. 23. 36.* 15 Eheu diei] *formula hæc querimoniæ tria membra complectitur: primùm enim miſerabiliter expoſtulat cùm de præſente malo, tum de aliis graviſſimis ex eo conſequuturis, hoc verſu; deinde præſens malum*

exponit per hypotypoſin, tribus verſibus; poſtremò rem Deo committit, ut populi ſui, animantium, & terræ ſuæ miſereatur, duobus verſibus ultimus. Dies Jehovæ] *id eſt, quo Jehova, ut judex, adventurus & vaſtationem immiſſurus eſt: nam ſequentia ſunt exegetica, ut Jeſchahh 13.6.* 17 Mucida] *ex nimiis imbribus ſementem corrumpentibus.* Frumentum] *quod ſupererat ex illa ſemente.* 19 Ignis] *id eſt, ſol aſſus & torridiſſimus, ſiccitate ſumma infeſtans omnia.* 20 Glocitat] *id eſt, ad te ſpectat, & quodammodo implorat te: ut dicitur Pſal.104.27.* Exaruerint] *vide Jeſchahh.5.13. & Hhamos.4.*

CAPUT II.

Deus Judæos præſentium malorum occaſione ad ſacros cœtus aliaq; pietatis exercitia provocans, hortatur ad preces, ſeriamq; reſipiſcentiam, & per prophetam ſpem facit miſericordiæ reſipiſcentibus: cùmque miſericordia non tantùm ad temporalem illam difficultatem, ſed etiam in perpetuum ſit opus; oſtendit ſe cùm ab illa calamitate Judæos liberaturum eſſe, tum benedictionem æternam per Chriſtum cum Eccleſia communicaturum, hoſtes illius perditurum, illam vocatis gentibus propagaturum, & in illa habitaturum eſſe.

1' CLANGITE 'buccina Tzijone, & vociferamini in monte ſanctitatis meæ, commoveantur omnes habitatores hujus terræ: nam ádvenit ' dies Jehovæ, nam propinquus eſt:

2 'Dies tenebrarum & calliginis, dies nubis & obſcuritatis, ' ut nubes auroræ quæ panditur ſuper montes; 'populus 'amplus & robuſtus, cui par non fuit a ſeculo, & poſt quem non amplius erit uſq; ad annos [a] multarum generationum.

[a] Heb. generationis & generationis.

3 'Ante eum conſumet ignis, & poſt eum inflammabit flamma: ' ut ſimilis 'horto Hhedenis ſit terra ante eum, ' poſt eum deſertum erit: [b] deſolatiſſimum, adeoque [c] quod evadat non eſt futurum ei.

[b] Heb. deſolationis.

[c] Heb. evaſio.

4 'Quaſi aſpectus equorum aſpectus ejus, & ut equites, ita current:

5 Quaſi ſtrepitu curruum ſuper cacumina montium ſalient; quaſi ſtrepitu flammæ ignis cõſumentis ſtipulam, quaſi populus robuſtus inſtructus ad prælium.

6 A conſpectu ejus dolebunt populi, omnes facies 'contrahent nigrorem.

7 'Sicut potentes current, ut [d] bellatores ſcãdent murum; & quiſque per vias ſuas procedentes 'non pervertent ſemitas ſuas:

[d] Heb. viri belli.

8 Et unus alterum non prement, quiſque per aggerem ſuum procedent; etiam in enſem ruentes non ſauciarentur.

9 Civitatem percurrent, per murum diſcurrent; in domos aſcendent, per ipſas feneſtras ingredientur tanquam fur.

10 'Ante illum movebitur terra, commovebuntur cœli: Sol & Luna obſcurabuntur, & ſtellæ recipient ſplendorem ſuum:

11 'Jehova autem edente vocem ſuam ante copias ſuas; cùm ampla admodum ſint caſtra ejus, cùm robuſtus ſit qui efficit verbũ ejus: (magnus enim eſt futurus dies Jehovæ & timendus valde) ecquis ſuſtinebit eum?

12 'Quapropter 'etiam nunc, dictum Jehovæ, convertimini ad me ex toto [e] animo veſtro; & jejunio, & fletu, & planctu.

[e] Heb. corde.

13 'Lacerate igitur corda veſtra, ' ac non veſtes veſtras, & revertimini ad Jehovam Deum veſtrum; quia gratioſus & miſericors eſt, longanimis, & amplus benignitate, ut 'pœniteat eum hujus mali:

14 'Quis ſcit an reverſum pœniteat ipſum; & reliquam faciat poſt ' illum benedictionem *futuram* munus & libamen Jehovæ Deo veſtro?

15 'Clangite buccina Tzijone: [f] indicite jejunium, proclamate diem interdicti.

[f] Heb. ſanctificate.

16 Colligite populum, indicite congregationem, congregate ſenes colligite parvulos & ſugentes ubera; egrediatur ſponſus e cubiculo ſuo, & ſponſa e thalamo ſuo:

17 Inter ipſum veſtibulum & altare fleant ſacerdotes miniſtri Jehovæ: & dicant, ' parce Jehova populo tuo, & ne exponas poſſeſſionem tuam opprobrio, ut dominentur in eos gentes; cur dicerent in populis, ubi *eſt* Deus iſtorum?

18 'Jam zelotypia affectus Jehova terræ ſuæ; clementia ' uſus eſt erga populum ſuum:

19 Reſponditq; Jehova, dicens populo ſuo; 'ecce ego mittam vobis frumentum, & muſtum, & oleum, ut ſaturemini eo, neque expoſiturus ſum vos amplius opprobrio in gentibus.

20 Nam 'ex eo Aquilonalem longè amovebo a vobis, & depellam ex eo in terram 'ſiticuloſam & deſolatam, [g] primum agmen ejus in mare Orientale, & [h] poſtremum in 'mare poſterum; adeò ut aſcendat fœtor ejus & aſcendat putor ejus, quamvis [i] magnificè agat.

[g] Heb. *faciem ejus.*

[h] Heb. *finem ejus.*

[i] Heb. *magnificet faciendo: ſic verſu ſeq.*

21 'Ne timeto terra, exulta & lætare; quia magnificentiſſimè Jehova aget.

22 Ne timetote beſtiæ agrorum meorum, nam herbaſcent habitacula deſerti: nam arbor proferet fructum ſuum, ficus & vitis edent vim ſuam.

23 Filii quoque Tzijonis exultate & lætamini in Jehova Deo veſtro, nam daturus eſt vobis ipſum imbrem tempeſtivũ [k] juſtè, & demiſſurus vobis pluviam tempeſtivam & ſerotinam primò quoque *tempore*.

[k] Heb. *in juſtitia.*

24 Ita implebuntur horrea frumento, plateaſque perfundent torcularium lacus muſto & oleo.

25 Et rependam vobis annos illos quos abſumpſit locuſta, melolontha, bruchuſque & eruca; copiæ meæ maximæ, quas immiſi in vos.

26 Comedenteſque continentur ac ſaturati laudabitis nomen Jehovæ Dei veſtri quòd ſe [l] geſſerit erga vos mirificè; neque erubeſcent populus meus in ſeculum.

[l] Heb. *fecerit vobiſcum mirificando.*

27 Sed agnoſcetis in medio Jiſraëlis me eſſe, meque eſſe Jehovam Deum veſtrum, & nullum eſſe amplius: neque erubeſcent populus meus in ſeculum.

28 'Eritque poſtea ut effundam ' ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filii veſtri & filię veſtrę: ſeniores veſtri 'ſomnia ſomniabunt, juvenes veſtri viſiones videbunt.

29 'Quin etiam ſuper ſervos & ſuper ancillas, diebus illis effundens ſpiritum meum,

30 Edam oſtenta in cœlis & in terra; 'ſanguinem, & ignem, & elationes fumi.

31 Sol ipſe 'vertetur in tenebras, & luna in ſanguinem; ' antequam veniat dies Jehovę magnus & reverendus.

32 Eritque ut quiſquis' invocaverit nomen Jehovæ eripiat ſe; quia in monte Tzijonis & Jeruſchalaimis erit liberatio, quemadmodum 'dixit Jehova, id eſt, in ' reſiduis quos Jehova vocaverit.

CAPUT III.

1 'SED ecce diebus illis & tempore illo, quo 'reducam captivam multitudinem Jehudæ & Jeruſchalaimorum,

2 ' Congregabo quoque omnes gentes, & deducam eas 'in convallem Jehoſchaphati; ut diſceptem cum eis ibi pro populo meo & poſſeſſione mea Jiſraële, quòd diſperſerint *eum* per gentes, & terram meam partitæ fuerint,

3 Et in populum meum' projecerint ſortem; expoſuerintque puerum 'pro meretrice, & puellam vendiderunt pro vino quod biberent.

a Heb. *vos mihi.*
b Heb. *levis feſtinatione.*

4 ' Quin etiam quid [a] vobis mecum, Tyre, & Tzidon, & omnes termini Palęſtinæ? ' an retributionem rependitis mihi? & an retribuitis mihi? [b] velociſſimè reddam retributionem veſtram in caput veſtrum:

5 'Quia argentum meum & aurum meum capitis, & deſiderabilia mea optima infertis in templa veſtra:

6 Et filios Jehudæ, filioſque Jeruſchalaimorum venditis filiis Græcorum; ut longè abigatis eos a termino ſuo.

7 Ecce ego excitaturus ſum eos e loco ipſo quo *abducendos* vendidiſtis eos, ut reddam retributionem veſtram in caput veſtrum:

8 Vendam enim filios veſtros & filias veſtras in manum filiorum Jehudæ; qui vendent eos 'Sabæis *abducendos* in gentem longinquam, cùm Jehova loquutus fuerit.

c Heb. *ſanctificate.*
d Heb. *viri belli.*

9 '*Cùm dixerit,*' proclamate hoc in gentibus, [c] indicite bellum, excitate potentes; appropinquent, aſcendant omnes [d] bellatores;

10 ' Tundite ligones veſtros in gladios, & falces veſtras in ſpicula; qui debilis eſt 'dicat, potens ſim;

11 Coite & convenite omnes gentes undique & congregati fuerint: ' illuc fac, Jehova, ut deſcendant ' potentes tui.

12 ' Excitabuntur & aſcendent gentes iſtæ 'in convallem Jehoſchaphati: ſed ibi ſedebo ad judicandum omnes iſtas gentes undique,

13 ' *Dicens*; 'immittite falculam, nam maturuit meſſis: venite, deſcendite, quia plenum eſt torcular, plateas perfundunt torcularium lacus, nam ampla eſt malitia iſtorum.

14 'Multitudines [e] paſſim *erunt* in convalle ' conciſionis: cùm 'propinquus fuerit dies Jehovæ, in convalle conciſionis.

e Heb. *multitudines.*

15 Sol & Luna obſcurabuntur, & ſtellæ recipient ſplendorem ſuum.

16 Cùm Jehova e Tzijone ' rugiet, & ex Jeruſchalaimis edet vocem ſuam, tum commovebuntur cœli & terra: nam Jehova receptus *eſt* populo ſuo, & robur filiis Jiſraëlis.

17 Ita agnoſcetis me Jehovam Deum veſtrum eſſe, habitantem Tzijone monte ſanctitatis meæ: eritque urbs Jeruſchalaimorum [f] ſancta, & ' extranei non tranſibunt per eam ampliùs.

f Heb. *ſanctitas.*

18 'Erit autem die illo, ſtillabunt montes ipſi muſtum, & colles [g] diffluent lacte, & omnes alvei Jehudæ diffluent aquis: & ' fons e domo Jehovæ prodibit, qui irrigabit ' vallem cedrorum lectiſſimarum.

g Heb. *ibunt: ſic paulò poſt.*

19 Ægyptus deſolationi ęrit, Edomæaque in deſertum [h] deſolatiſſimum erit propter violentiam [i] in filios Jehudæ; in quorum terra effuderunt ſanguinem innocentum:

20 Jehuda autem in ſeculum permanebit, & Jeruſchalaima in [k] quamque generationem.

h Heb. *deſolationis.*
i Heb. *filiorum.*
k Heb. *generationem & generationē.*

21 Ubi mundabo '*eos* quorum ſanguinem non mundabam: 'eò quòd Jehova habitat Tzijone,

ANNOTATIO.

1 Clangite] *Duo hæc capita omnino inter ſe conjuncta eſſe argumentationum ſeries docet maniſeſtiſſimè. Quòd autem a præcedente disjunximus, non eò factum eſt quòd diſſimili eſſe putemus argumento; ſed quia iteratam eſſe putamus prophetiam, altero fortaſſe pronuntiatam ſabbatho; ut olim fuiſſe in more poſitum aliquot Jechezkelis exempla oſtendunt. Cùm itaque ſuperiore capite Propheta Judæis tum gravitatem mali, tum expoſtulationis formulam propoſuiſſet, jam hac concione altera primùm idem argumentum repetit uſque ad verſum* 18. *deinde exponit Dei miſerentis reſponſum, ad finem uſque prophetiæ. Ac in repetitione quidem Propheta ſolenni exordio adhibito, verſu* 1. *quod etiam ſub finem repetitur* κυκλοδῶς, *verſu* 15. *primùm gravitatem mali explicat, uſq; ad verſum* 12. *deinde ſi reſipiſcant Judæi, ad ſpem miſericordiæ erigit, tribus verſibus; ac poſtremò ordinem reſipiſcentiæ, & orationem* Eccleſiæ *reſipiſcentis præſcribit, tribus alteris.* Buccina] *qua Levitæ in tota terra indicebant conventus ſacros, ut ſacerdotes tuba. q.d. vos, ô Levitæ, populo toti indicite Tzijone conventum habendum eſſe.* Dies Jehovæ] *qui deinceps exponitur: ut ſuprà* 1.15. 2 Dies tenebr.] *id eſt, triſtiſſimus & luctuoſiſſimus: ut contrà gaudium allegoricè figuratur lucis & lætitiæ nomine, Eſter.*8.16. Ut nubes auror.] *id eſt, tempus tam injucundum atque difficile, quàm ſolet ille dies eſſe quo exoriente nubes denſiſſimæ in montes aſſurgunt, quæ ſolem cœlumq; obtegunt prima luce, aërem obſcurant, & minantur imbres certiſſimos: vide Hhamos* 4.13. Populus amplus] *hac populi appellatione plerique interpretes Aſſyrium intelligunt, adducti certis rationibus, quas ideò probare minimè poſſumus quòd infirmiores ſint: nos itaque interpretationem alteram amplectimur. Prophetam videlicet de eadem calamitate hoc loco agere, de qua ſuperiore capite. Locuſtas autem & ſimilia populum appellari non magis mirum videri debet, quàm formicas & mures montanos, Proverb.* 30.25. *&* 26. *quemadmodū etiam his attributum eſt gentis nomen ſuprà* 1.6. *& caſtra copiæq; Dei nominantur infrà verſu* 11. *&* 25. Amplius & rob.] *ut novem ſequentes verſus comparationibus oſtendunt, primùm quidem robur, uſque ad verſum* 10. *deinde innumerabilitatem, verſu* 10. *&* 11. 3 Ante eum] *id eſt, ut ignis edax rerum, ita conſumet omnia in omnes partes iſte infeſtus exercitus.* Ut ſimilis] *id eſt, quamvis ſolum eſſet uberrimum*

&

& abundaret bonis, nihil tamen manebit reliqui. Horto Hhed.] de quo Gen. 2. 8. & ſequentibus, ſimilitudo frequens; ut Gen. 13.10 & Jechezkel. 28.13. 4 Quaſi aſpectus] id eſt, horridus erit populus & velociſſimus. 6 Contrahent nigr.] id eſt, atrabuntur præ horrore & luctu. 7 Sicut potentes] id eſt, infeſto agmine procedent, neque ullo pacto deterrebuntur quin pervadant regionem totam & ipſa domorum penetralia, ad perficiendum voluntatem Dei, tribus verſibus. Non pervertent] id eſt, nemini cedent de via. 10 Ante illum] id eſt, tam numeroſus erit, ut terra exhorreſcat, & cœli facies obtegatur. 11 Jehova] id eſt, cùm Deus tanquam imperator exercitus animalia hæc animabit verbo, & armabit potentia ſua ad præſtandam voluntatem ipſius, nemo eſt homo qui impetum ejus ſuſtinere poſſit: ſic Jeſchahh. 14.27. 12 Quapropter] ſecundus repetitionis locus, ut diximus in verſum 1. doctrinam reſipiſcentiæ proponens ex lege. Etiam nunc] videlicet ut vos jam antè ſum hortatus concione præcedente, dum adhuc tempus eſt & locus reſipiſcentiæ. 13 Lacerate] Prophetæ verba dictum Jehovæ explicantis, & ad ſeriam converſionem, ac non ſimulationem populares ſuos provocantis, tum a natura Dei, tum a ſpe remiſſionis conſequendæ. Ac non veſtes] videlicet ſolummodò: cujuſmodi ellipſin frequentem eſſe demonſtravimus Gen. 32.28. Pœniteat] id eſt, abſtineat ab immittendo malo iſto quod ſtatuit, & quod verbis ipſius denuntio vobis: vide Gen. 6.6. 14 Quis ſcit] formula non dubitantis quidem; ſed a rei difficultate ad fiduciam gratiæ & promiſſionum Dei animos erigentis: ut annotavimus Jehoſchuhh. 14.12. ſic Jonæ 3.10. Illum] videlicet populum ſive exercitum animalium quem ſtatuit immittere ut ſaltem poſſitis in cultum ejus incumbere; qui ſequentibus verbis denotatur ſynecdochicè. 15 Clangite] tertius repetitionis locus, ut diximus in verſum 1. publicam reſipiſcentiam omnibus ſine exceptione imperans, formamq; ejus & orationis apud Deum habendæ deſcribens. 17 Parce] oratio pro peccatorum remiſſione unicum finem proponit, gloriam Dei tum in Eccleſia, tum coram gentibus omnibus aſſerendam: ut Exodi. 32.12. Num. 14.13. & ſequentibus, Pſal. 115. & alibi paſſim. 18 Jam zelotyp.] videlicet cùm Eccleſia tota fuerit ad ſeriam hanc reſipiſcentiam adducta, cui Propheta nunc demum conſilium Dei certiſſimum explicat, & oſtendit utens præterito ſe promiſſiones ſequentes a Deo accepiſſe. Hinc autem incipit ſecundus locus Prophetiæ, nimirum Dei miſerentis reſponſum, ut diximus verſu 1. hujus reſponſi partes in univerſum tres ſunt; enarratio promiſſionum Dei erga Eccleſiam, hoc capite; enarratio judiciorum contra adverſarios pro Eccleſia, capite 3. uſque ad verſum 18. & concluſio ſummam earundem promiſſionum continens, ad finem uſque. Promiſſionum autem duo ſunt genera: nam prior temporalis eſt, de liberatione ab eo judicio quod antè fuerat denuntiatum, uſque ad verſ. 28. poſterior verò ſpiritualis & æterna in Evangelio Chriſti, ad finem uſque capitis. Uſus eſt] id eſt, ſtatuit uti & uſurum eſſe narravit mihi. 19 Ecce ego] prolepſis ſive propoſitio ſumma promiſſionum Dei temporariarum: quarum prior pars de inopia tollenda & conferenda copia exponitur uſque ad verſum 26. poſterior, de tollẽdo opprobrio & aſſerenda gloria ſua & populi, ver. 26. & 27. 20 Ex eo Aquil.] id eſt, exercitus animalium iſtorum partem quam in Aquilonem a regione veſtra depulſurus ſum: ſenſus eſt, planè vos animalibus iſtis liberabo, eaq; depellam procul a vobis in quatuor cœli plagas, partim Aquilonem, partim Meridiem, partim Orientem, partimq; Occidentem verſus. Siticuloſam &] id eſt, Meridianam, ubi eſt deſertum illud horrendum de quo Deuter. 8. Mare poſterum] vide Deuter. 11.24. 21 Ne timeto] exornatio præcedentis promiſſionis per gradationem, tribus verſibus. 24 Plateáſque] id eſt, tanta erit vini oleiq; copia, ut in ipſas quoque plateas exundent torcularia, hyberbole; ut infrà 3.13. 26 Comedenteſque] altera pars promiſſionum temporariarum, ut diximus in verſum 19. 18 Eritique] ſecundum genus promiſſionum, videlicet ſpiritualium, ut diximus in verſum 18. ad quas tranſitur ex temporalium promiſſionum argumento; prout ſolitus eſt Deus a rebus corporalibus ad ſpirituales populum manu ducere, & eodem ordine per Prophetas informare. Spiritum meum] id eſt, de ſpiritu meo, ſynecdochicè: ut interpretatur Petrus Actor. 2.17. Somnia] id eſt, habebunt divinas revelationes, ut ex iis prophetent; nam duo illa fuerunt olim revelationum genera, Numeror. 12.6.

29 Quin etiam] promiſſionis ſpiritualis Dei partes ſunt duæ; una, benedictionum quibus perfundit ſuos, præcedente verſu; altera, terrorum & judiciorum quibus percellit & proturbat impios ad defenſionem Eccleſiæ, uſque ad verſum 32. ex quo conficitur, ſalutem Dei ad electas tantùm reliquias perventuram eſſe exerto capite diem Jehovæ expectantes, verſu ultimo. 30 Sanguinem] id eſt, omnia horrenda iræ divinæ documenta cùm in terra, hoc verſu; tum etiam in cœlo, verſu ſequente: ὑστέρωσις, pro eo quod eſt, miſcebuntur omnia, in terris quidem ferro & flamma, in cœlo verò portentis horridiſſimis. 31 Vertetur in ten.] i. obſcurabitur, ut exponitur infrà 3.15. Antequam] id eſt, manifeſtiſſima erit adminiſtratio hæc effectioq; judiciorum Dei toto tempore Evangelii, donec patefiat Dominus Jeſus de cœlo cum angelis potentiæ ſuæ, flammeo incendio inflicturus ultionem iis qui non noverint Deum, & ſe glorificaturus in ſanctis ſuis: ut loquitur Apoſtolus 2.Theſſ.1. 32 Invocaverit] id eſt, fide coluerit, & ipſum in anguſtiis ſuis oratione fidei acceſſerit. Dixit] Deuter. 30 ubi ſingulæ hujus promiſſionis partes evidentiſſimè proponuntur, & a prophetis repetuntur paſſim. Reſiduis] Judæorum & gentilium adunatorum in Chriſto.

IN CAPUT III.

1 Sed ecce] Secunda pars reſponſi, enarratio judiciorum Dei in adverſarios Eccleſiæ, ut dictum eſt ſuprà 2.18. qua primùm judicium in gentes adverſarias generatim proponitur, tribus verſibus; deinde conteſtatio adhibetur, verſibus quinque; tum exornatio per hypotypoſin militarem & hyperbolicam, a verſu 9. ad 17. poſtremò finis judiciorum iſtorum oſtenditur, verſu 17. Reducam] id eſt, Eccleſiam liberabo, inſtaurabóque. 2 Congregabo] id eſt ſiſtam, velut judex, omnes adverſarios coram me & coram cœtu Eccleſiæ. In convallem] id eſt, in conſpectum totius Eccleſiæ meæ, quemadmodum convallis Jehoſchaphati (quæ nomen habuit a victoria inſigni, de qua 2. Chron. 20. ſita erat proximè Jeruſchalaimæ in conſpectu urbis ipſius; ſic oſtendit Deus ſanctos mundum judicaturos eſſe, 1. Corinth. 6. 2. ſumpto typo ex conſtitutione veteris Eccleſiæ, quæ definiebatur Tzijone & Jeruſchalaimis: ut Propheta dixit ſuprà 2.32. 3 Projecerint] id eſt, ſortitione facta impiè ſibi arrogaverint dominium in ſervos meos, & eos alienaverint arbitratu ſuo, adeoq;

deoq; libidine; ut ſequentia verba oſtendunt. Pro meretrice] *id eſt, ignominioſiſſimè, pretio viliſſimo & ſordidiſſimo addixerint meos.* 4 Quin etiam] *conteſtatio, ut diximus in verſum 1. qua Propheta gentes aliquot propinquas nominatim perſtringit, & judicium generale in die illo futurum confirmat prædictione judiciorum ſingularium quæ propediem erant gentibus illis ſuperventura. Nam hæc eadem judicia ſub idem tempus copioſiùs prophetavit Jeſchahhja 15. & 23.* An retributionem] *id eſt, an vos ullo pacto antè offenderam, ut offenſam acceptam retalietis mihi? imò provocatis me nihil tale a vobis meritum, ut rependam vobis maleficia veſtra.* 5. Qui argent.] *ætiologia denuntiationis præcedentis, per congeriem criminum quæ tunc temporis Syri contra Judæos perpetrabant, atque Peliſchtæi: quorum hi irruentes in Judæam depopulabantur omnia & captivos abducebant, quos Tyriis Tzidoniisq; venderent, 2. Chronico. 28. 18. illi vero, ut mancipia miſerrima, emptitios ſervos in regiones longinquas deportabant, ut ſervituti perpetuæ manciparentur, præciſa ſpe reditus aut redemptionis.* 8 Sabæis] *poſteris Schebę emporia celeberrima in Arabia felice obtinentibus, Geneſ. 10.7.* 9 Proclamate hoc] *hypotypoſis (ut diximus in verſum 1.) a re militari, qua Deus primùm gentes ad bellum provocat per ironiam, ut Jeſchahh. 8.9. & 10. deinde judicium ſuum illis tumultuantibus ſuperventurum explicat, verſu 12. & ſequentibus.* 10 Tundite] *pro eo quod eſt, omnia in uſus bellicos convertite, etiam quæ ad præſentem vitam inprimis ſunt neceſſaria: ut contrà pax permutatione inſtrumentorum militarium in ruſtica denotatur, Jeſchahh. 2.4. & Micæ 4.3.* Dicat] *id eſt, ita confirmet animum ſuum, ut ſolent milites inhiantes prædæ; qui ut infirmi ſint, tamen propoſita præda efficiuntur alacriores.* 11 Illuc fac.] *apoſtrophe ad Deum, qua precatur Propheta ut judicium illud fiat quod in ſequentibus prędicitur.* Potentes tui] *ſancti, Angeli & homines, judiciorum Dei adminiſtri.* 12 Excitabuntur] *reſponſum Dei annuentis optatum poſitum ſuperiore verſu.* In convallem] *ut ſuprà verſu 2.* 13 Dicens] *ad potentes ſuos, de quibus verſu 11.* Immittite] *id eſt, demittite iſtas gentes, & calcate: allegoriæ, judicium Dei, operarumq; miniſterium graphice exprimentes: ut Matth. 13.* 14 Multitudines paſſ.] *id eſt, ſtrages tanta erit, ut paſſim compareant cumuli coacervati cadaverum: allegoria ſignificans infinitam fore reproborum multitudinem.* Conciſionis] *anticipatio, qua propheta convallem Jehoſchaphati nominat convallem conciſionis, ab argumento hujus prophetiæ: quemadmodum ab argumento hiſtoriæ antegreſſę nominatam fuiſſe monuimus convallem Jehoſchaphati, ſuprà in verſum 2.* Propinquus fuerit] *id eſt, appropinquaverit, advenerit.* 16 Rugiet] *vide Jirmejæ 25.30.* 17 Extranæi] *i. non intrabit in Eccleſiam Chriſti quidquam quod inquinet, &c. ut Apocalypſ. 21.27.* 18 Erit autem] *concluſio ſummatim repetens promiſſiones antecedentes Dei, quę per allegoriam hoc verſu enuntiatæ ſequentibus explicantur.* Fons] *ut Jechezk. 47.1. & Apocalyp. 22.1.* Vallem cedr.] *id eſt, Eccleſiam, in qua juſti plantati creſcunt ut cedri lectiſſimæ: vide Pſal. 92.13.* 21 Eos quorum ſang.] *id eſt, gentes in Eccleſiam cooptatas, quæ prius erant mortuæ in offenſis & peccatis ſuis, abſque Chriſto, alienæ a Republica Jiſraëlis, extraneæ a pactis promiſſionis, ſpem non habentes, & Dei expertes in mundo, Epheſ. 2.* Eò quòd Jehova] *ætiologia, cur Eccleſia ſemper duratura, & gentes in ea remiſſionem peccatorum conſequuturæ ſint.*

HHAMOS.

ARGUMENTUM.

LIBER Hhamoſi Prophetę verſatur in prophetico documentorum genere: primùm enim hoſtibus Eccleſię, Dei judicia a Deo ſuperventura prędicat; deinde Judęos & Jiſraëlitas idololatriæ, inhumanitatis, & luxus nomine reprehendens ſeveriſſimè, oſtendit eos propterea divinitus caſtigatum iri, & regnum utrumque perditum: quod poſtquam aliquot typis illuſtravit, tandem prophetiam concludit Evangelicis promiſſionibus.

CAPUT I.

Deus prænuntiato terræ motu & fame, Syris, Peliſchtæis, Tyriis, Edomæis, Hhammonitis, Moabitisq; prædicit ſuperventurum judiciorum ſuorum incendium propter injurias Eccleſię factas: deinde verò Judęis & Jiſraëlitis propter graviſſimum contemptum ſui, legisq; & cultus corruptionem & abdicationem, oſtendit ſe æquiſſimè ab iis graves pœnas repoſciturum eſſe bellicis cladibus & deportatione.

1 VERBA Hhamoſi, qui
fuit inter pecuriarios,
[a] Tekohhanis: quæ vidit
de Jiſraële temporibus
Huzzijæ regis Jehudæ, &
temporibus Jarobhhami
filii Joaſchi Regis Jiſraë-
lis, biennio ante ipſum terræ motum.

a Heb. Tekohha.

2 Dixit ergo, Jehova e Tzijone rugiet, &
e Jeruſchalaimis edet vocem ſuam; quandoqui-
dem luxerunt habitacula paſtorum, & aruit præ-
ſtantiſſimum arvorum.

3 Sic ait Jehova, propter tres defectiones
Damaſci, etiam propter quatuor non avertam
iſtud; eò quòd trituraverint tribulis ferreis
Gilhhadem:

Jeſchahh. 7.

4 Sed immittam ignem in domum Chazaë-
lis, qui conſumet palatia Ben-hadadi:

5 Et confringam vectem Damaſci, exſcin-
démque habitatorem e convalle Avenis, &
tenentem ſceptrum e domo Hhedenis: mi-
grabuntq; populus Syriæ in Kirum, ait Jehova.

6 Sic ait Jehova, propter tres defectiones
Hhazzæ, etiam propter quatuor, non avertam
iſtud; eò quòd deportaverint hos deportati-
one perfecta tradendos Edomæis:

Jeſchahh. 15. Joël. 3.4.

7 Sed immittam ignem in murum Hhazzæ,
qui conſumet palatia ejus:

8 Et exſcindam habitatorem ex Aſchdodo,
& tenentem ſceptrum ex Aſchkelone, conver-
tamque

ramque manum meam contra Hhekronem; & peribunt 'reliquiæ Peliſchtæorum, ait Dominus Jehova.

9 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Tyri, etiam propter quatuor, non avertam iſtud: eò quòd tradiderim hos deportatione perfecta Edomæis, neq; ſint recordati fœderis[b] 'fraterni:

ſchabh.23 Joël.3.4.

[b] Heb. fra-trum.

10 Sed immittam ignem in murum Tyri, qui conſumet palatia ejus.

11 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Edomi, etiam propter quatuor, non avertam iſtud; eò quòd ' perſequatur gladio ' fratrem ſuum corrumpens miſerationes ſuas, 'diſcerpatque in perpetuum ira ejus, & excandeſcentia ejus obſervet in æternum:

ſchabh.34

12 Sed immittam ignem in ' Temanem, qui conſumet palatia 'Botzræ.

13 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones [c] Hhammonitarum, etiam propter quatuor, non avertam iſtud; eò quòd ' diſſiderint gravidas Gilhhadis, ' ut dilatarent terminum ſuum:

m.49.

[c] Heb. *filiorū Hhammonis.*

14 Sed accendam ignem in murum 'Rabbæ; qui conſumet palatia ejus cum clangore die belli, ' cum procella die turbinis:

15 Et abibit Rex eorum in deportationem; ipſe cum principibus ſuis ſimul, ait Jehova.

16 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Moabi, etiam propter quatuor, non avertam iſtud; ' eò quòd combuſſerit oſſa Regis Edomæorum, [d] ' ut calcem:

Jeſchabh. 16

[d] Heb. *ad calcem.*

17 Sed immittam ignem in Moabum; qui conſumet palatia ' Kerijotarum; & morietur in ſtrepitu Moab, in clangore, in ſono buccinæ:

18 Exſcindamque judicem e medio ejus; & omnes principes ejus interficiam cum eo, ait Jehova.

CAPUT II.

1 'SIC ait Jehova, propter tres defectiones Jehudæ, etiam propter quatuor, non avertam iſtud; eò quòd ſpernunt legem Jehovæ, & ſtatuta ejus non obſervant, ſeducuntque ipſos mendacia ipſorum, [a] quæ ſequuti ſunt majores ipſorum:

[a] Heb. *poſt* *quæ iverunt,*

2 Sed immittam ignem in Jehudam, qui conſumet palatia Jeruſchalaimorum.

3 'Sic ait Jehova, propter tres defectiones Jiſraëlis, etiam propter quatuor, non avertam 'iſtud; 'eò quòd 'vendunt pecunia juſtum, & egentem 'pro pari calceorum,

4 'Qui anhelant in caput tenuium *dejecturi* in pulverem terræ, & viam manſuetorum pervortunt; & vir ac pater ipſius accedunt ad eandem puellam ut profanent nomen ſanctitatis meæ:

5 'Et ſuper veſtes in pignus acceptas inclinant ſe juxta omne altare, ' vinumque damnatorum bibunt in domo deorum ſuorum:

6 'Quamvis ego perdiderim Emoræum a facie ipſorum, cujus altitudo ſimilis erat altitudini cedrorum, & robuſtus erat ut robora; ' perdiderimque fructum ejus ſupernè, & radices ejus infernè:

m.13.28. c.19.

7 Et ego eduxerim vos e terra Ægypti; deduxerimq; vos per deſertum quadraginta annos, ad hæreditariò poſſidendum terram ipſius Emoræi:

8 Et excitaverim e filiis veſtris Prophetas, & ex juvenibus veſtris ' Nazaræos: ' an verò [b] non *eſt* ita, ô filii Jiſraëlis, dictum Jehovæ?

[b] Heb. *non hoc.*

9 'At bibendum dediſtis Nazaræis 'vinum; & Prophetis interdixiſtis dicendo, ne prophetetis.

10 'Ecce ego preſſurus ſum locum veſtrum, ' quemadmodum premit plauſtrum quod [c] plenum eſt manipulum.

[c] Heb. *plenum ſibi.*

11 Itaque peribit effugium a levi; & robuſtus non fortificabit vires ſuas, ac potens non liberabit [d] ſe ipſum.

[d] Heb. *animam ſuam: ſic ver. ſeq.*

12 Et tenens arcum non conſiſtet, leviſque pedibus ſuis non liberabit; neque inſidens equo liberabit ſe ipſum:

13 Sed fortis [e] animo inter potentiſſimos; 'nudus fugiet die illo, dictum Jehovæ.

[e] Heb. *corde ſuo.*

ANNOTATIO.

1 Verba Hhamoſi] *Etſi hujus prophetiæ tempus aliqua ex parte hoc verſu circumſcribitur; tamen quod plerique omnes terræ motum hunc referunt in eum ipſum annum quo Rex Hhuzzija elephantiaſi affectus eſt, minimè firmum eſſe cogitamus, tum quia non aliud fundamentum habent quàm locum Jeſchahhjæ 7.8. prout in eundem locum obſervavimus, tùm verò quia illuſtrius potuiſſet Propheta tempus illud plaga Hhuzzijæ quàm terræ motu denotare; quorum alterum in libro Regum & Chronicorum exponitur luculentiſſimè, alterum reticetur planè: Hoc autem in Propheta, & quidem tam populari quàm hic noſter eſt, vacare obſcuritatis vitio minimè videretur. Quòd ſi divinare licet, nobis videtur eſſe veriſimilius terræ motum hunc mortuo Jarobhhamo extitiſſe, tùm inciperent omnia in regno Jiſraëlitarum fervere conſpirationibus & cruentis cædibus, quæ ab Hoſchehha exprobrantur paſſim, quaſi terra ipſa Deo autore tam atrocia confertaq; ſcelera perhorreſceret; ac proinde Hhamoſum hunc noſtrum putamus incepiſſe paulò ante mortem Jarobhhami anno quaſi 37. Hhuzzijæ qui fuit Jarobhhami (ut vulgò loquuntur) penultimus: nam eadem planè de Jiſraëlitis prædicit & narrat quæ ab Hhoſchehha & Joële prædici antè oſtendimus; ſi hoc exceperis, quod Joël famem Judæorum narrat, hic verò etiam Jiſraëlitarum, quæ dicitur verſu 2. & immiſſa narratur infrà capite 4.7. Eſt autem in hoc verſu generalis inſcriptio totius libri; prima verò prophetia duobus capitibus quæ nos copulavimus continetur.* Qui fuit] *vide infrà 7.14. & ſequentibus.* Tekohhani] *ac proinde oriundi e Jehudæa, & inquilini in regno Jiſraëlis: quò ſpectant verba Amatziæ infrà 7.12.* Terræ motum] *de quo Zecarjæ 14.5.* 2. Dixit ergo] *prophetia hæc tres partes univerſè continet: prima eſt, prædictio terræ motus paulo pòſt eventuri, ut eſſet tanquam teſſera reliquarum prophetiarum quas in longinquum prædicturus erat Hhamos, hoc verſu; ſecunda eſt prædictio in gentes aliquot exteras, toto hoc capite; tertia, in Jehudam & Jiſraëlem, capite ſequente.* Jehova] *id eſt, voce ſua perſonabit & movebit terram: quę verba ſpeciatim hoc loco de terræ motu dicta accommodat in univerſum Joël effectioni judiciorum Dei, Joël. 3.16.* Luxerunt] *id eſt, paſcua & arva torrefacta ſunt, & advenit fames, de qua infrà 4. & Joël. 1. & 2. metaphora proſopopœetica: hanc autem famem a Joële dictam præceſſiſſe oſtenditur infrà 4. evidentiſſimè. quaſi dicat, quandoquidem hac proximè præcedente plaga non reſipuiſtis, ut infrà 4 1.* 3 Sic ait Jehova] *ſecundus hic locus prophetiæ ſex nationibus Judeæ & Jiſraëli conterminis ſua judicia prænunciat,*

abh.15. 3.4

nuntiat, de quibus ferè omnibus apud alios quoque Prophetas agitur; & judiciis ſingulis ſuas attribuit cauſas ad Eccleſiam Dei ſpectantes. Hæc autem judicia extera ideo præmittit domeſticis, quòd voluit Deus exterorum exemplo apud ſuos expergefactos autoritatem ſuam juſtitiamq́ aſſerere, quam in aliis demonſtrari & in ſe ipſis diſſimulari æquo animo pertuliſſent; tum etiam quòd eadem ratione conciliata eſt Propheta gratia atque autoritas, antequam domeſticis ventura mala prædicaret. Propter tres] id eſt, propter quamplurimas: numerus finitus pro indefinito. Senſus eſt, ſi tantùm aliquoties peccaſſent Damaſceni & Syri in Eccleſiam meam, averterem hæc judicia mea, & clementiam caſtigandis illis adhiberem: ſed cùm tribus peccatis quatuor adjecerint, & multis plurima, certum deliberatumq́ eſt judicia mea in ipſis perficere. Damaſci] id eſt, regni Syriæ, cujus caput erat Damaſcus, Jeſchahh.7.8. ſynecdoche. Iſtud] quod mox dicturus ſum verſu 4.& 5. ſic deinceps. Trituraverint] id eſt, graviſſimis ſuppliciorum generibus affecerint, ſynecdochicè: nam tribulæ ferreæ adhibebantur ad afficiendos rebelles & contumaces ſupplicio ultimo, 2. Schem.12.31. Per quos autem geſtum ſit, exponit verſu ſequente. Gilhhadem] id eſt, Jiſraëlem ſibi conterminum. 4 Chazaëlis] qui plurimùm exagitavit & cruciavit Jiſraëlem, 2.Reg.10.32. & 12.18. ut prædixerat Eliſchahh, 2.Reg.8.12. Ben-hadadi] filii Chazaëlis, qui imitatus patrem afflixit Jiſraëlitas, 2.Reg.13.3. 5 Confringam] id eſt, labefactabo munitiones, ſynecdochicè. Damaſci] id eſt, Damaſceni tractus ſive Decapolitani: nam Syriam totam in tres partes hoc verſu Propheta dividit. Convalle Avenis] id eſt, tractu Chamathæ, qua Syria conjuncta erat deſertæ Arabiæ: ubi Averiam oppidum ſtatuit Ptolemæus. Tenentem ſcept.] id eſt, principem, περιφραστικῶς. Domo Hhed.] id eſt, Cœle Syria, ubi oppidum erat Hheden, quod Græci vocarunt Paradiſum. Kirum] vide 2. Reg.16.9. 6 Sic ait Jehova] ſecunda prædictio extera in Peliſchtæos, quorum ſatrapiæ quatuor hoc hoc loco numerantur, quintam complectitur Propheta ſynecdochicè: vide Jehoſch.13.3. Deportaverint] ut exemplum habetur 2.Chronicorum 21.16.& ſequentibus, & exprobrat Joël 3.4. Deportatione] id eſt, ea deportatione, cui ſpes reſtitutionis omnis adimitur: ut Joël.3.6. ſic infrà ver.9. Edomæis] qui inde a Jorami tempore defecerant, 2.Chron.21.10. & infenſiſſimo in populum odio abrepti mancipia conficiebant duriſſima ſervitute. 7 Immittam ignem] i. perdam & profligabo Peliſchtæam totam: vide Jeſchahh. 15.& 20. 8 Reliquiæ Peliſcht.] videlicet quæcunque reliquę factæ fuerint ex ſuperioribus judiciis per Chizkijam & Sancheribum adminiſtratis; vide Jirmejæ 25.20.& 47.4. 9 Sic ait] tertia prædictio extera. Fraterni] quod iniverat cum Chiramo David, 2.Schem.5.11. & Schelomo religioſè coluerat, 1.Reg.5.1. cujus reſpectu alter alterum appellabat fratrem, 1.Reg.9.13. 11 Sic ait] quarta prædictio extera contra Edomæos. Perſequatur gladio] id eſt, animo infenſiſſimo necem Judæorum quærat (qui tamen ſunt ejus neceſſarii) contra jus naturæ ab humanitatis officio, & contra fidem datam ab obſequio Judæorum diſcedentes, atque cum hoſtibus ſeſe conjungentes: ut exprobrat Hhobadja verſu 11. Fratrem ſuum] ex poſteritate Jahhakobi, qui fuit Hheſavi ſive Edomi frater: ſic Deut.23.7. Diſcerpatque] id eſt, nunquam non moliatur lacerationem populi vi aperta; & ſi quando vi non poteſt, intus ſimultatem alat quæ jam olim animo Hheſavi parentis ſui inſederat; Geneſ.27.43. 12 Temanem] vide Jirmejæ 49.7. Botzræ] vide Jeſchahh.34.6. 13 Sic ait] quinta prædictio extera. Diffiderint] id eſt, omnes trucidaverint inhumaniſſimè; nemini, ac ne gravidis quidem & fœtui earum pepercerint. Ut dilatarent] vide Jirmej.49.1. conteſtationem ad argumentum hoc pertinentem. 14 Rabbæ] vide 2.Schem.11.1. Cum procella] allegoria, figuratè illuſtrans calamitatem bellicam quæ ſuperioribus verbis expreſſa eſt. 16 Sic ait] ſexta prophetia extera. Eò quòd com.] id eò quòd poſtquam a Jiſraële defeciſſet, 2.Reg.1. tam pertinaciter ſeſe in odio Jiſraëlitarum confirmaverit, ut non tantùm in Jiſraëlitas ipſos; ſed in auxiliares quoque atrociſſimè ſævierit: quemadmodum vel hoc unum exemplum oſtendit, quòd rex Moabitarum Kir-chareſetæ a tribus regibus obſeſſus eruptionem tentavit, & capiens filium Regis Edomæorum primogenitum qui regnaturus erat pro illo, effecit ut frangeretur animus Edomæi, inſtitutaq́ obſidio ſolveretur: qua ſoluta non tamen deſivit Moabita in Jiſraëlem, & auxiliares ſęvire; ſed filium Edomæi captivum in holocauſtum obtulit: unde fervor magnus Edomæo, & ſemen defectionis paulò poſt ſequutę enatum eſt, 2.Reg.3.25.& ſeq. quem locum antehac quidem partim rationibus, partimq́ autoritate bonorum adducti aliter accipiendum eſſe putavimus; ſed nunc judicamus & monemus mutandum eſſe, quia verior eſt hæc interpretatio. Ut calcem] id eſt, in holocauſtum, abſolutiſſimè. 17 Kerijotharum] ut Jirmejæ 48.24.

IN CAPUT II.

1 Sic ait] Præcedentem proximè prædictionem cum aliis fuiſſe conjungendam omnes v[illegible]. Jam verò hoc capite (ut diximus ſuprà 1.2.) propheta ad domeſtica judicia tranſilit, ut oſtendat ſi Deus ex[illegible]os in Eccleſiam peccantes ita judicaturus eſt, multo æquius fore ut ipſius domeſtici & in ipſum peccantes judicentur, niſi audita judiciorum per Prophetas denuntiatione expergiſcantur atque reſipiſcant. Diſtribuuntur autem domeſtici in familias duas, Jehudam, cui ſua prædictio fit duobus verſibus: & Jiſraëlem, inde a verſu 3. 3 Sic ait] hæc prædictio contra Jiſraëlem primùm prolepſin continet peccatorum judiciorumq́, principio verſus; deinde peccata narrat, uſque ad verſum 10. ac poſtremò judicia prędicit, ad finem uſque capitis. Iſtud] quod prædicturus ſum verſu 10.& ſequentibus. Eò quòd] tria peccatorum genera Jiſraëlitis hoc loco exprobrantur; primùm eſt inhumanitas & barbaries crudeliſſima, hoc verſu & ſequentis parte; ſecundum, impuritas maxima & inceſtus libidinoſiſſimi, altera verſus ſequentis parte; tertium denique impia de peccatis gloriatio coram idolis, & pervicax idololatria, verſu 5. quæ crimina exaggerantur ſequentibus. Vendunt pecunia] id eſt, jus omne pervertunt muneribus corrupti, contra legem, Exodi 23.6.& ſequentibus. Pro pari calc.] id eſt, pretio viliſſimo: ut infrà 8.6. 4 Qui anhelant] has voces obſcuriorem paulo ἐμπλοκὴν habentes in Hhebręo textu, evidentiæ cauſa tranſpoſuimus. 5 Et ſuper veſtes] id eſt, de injuriis in proximum illatis tanquam de re bene geſta, idolis ſuis gratulantur: quia in re duplex crimen erat, detentio & abuſus veſtis pigneratitiæ, Exodi 22.26.& 27. & impia coram idolis gratulatio. Vinumq́;] id eſt, de ſpoliis eorum qui injuſtè damnati fuerint, epulum diis ſuis faciunt, palamq́ inter ſe convivantur.

6 Quamvis] *exaggeratio præcedentium criminum per comparationem rerum a Deo geſtarum, tribus verſibus, cum Jiſraëlitarum factis, verſu 9. Rerum autem geſtarum tres ſunt loci; exemplum judiciorum Dei in hoſtes quamvis potentiſſimos, hoc verſu; beneficium liberationis & poſſeſſionis datæ, verſu 7. ac poſtremo beneficium doctrinæ & cultus ſacri, verſu 8.* Perdiderimque] *id eſt, funditus ſuſtulerim: allegoria.* 8 Nazaræos] *id eſt, homines voluntariè operam ſuam in cultu meo conſumentes ex legis præſcripto, Num. 6.* An verò] *conteſtatio vehementiſſima, ad verberandam gravius Jiſraëlitarum conſcientiam.* 9 At bibendum] *alterum membrum συγκρίσεως ad exaggerationem pertinentis, ut diximus in verſum 6. quo Propheta per ὑστέρωσιν objectionibus reſpondet præcedentis verſus.* Vinum] *contra legem Num. 6.4. quaſi dicat, neque ipſi auſcultatis Domino, neque ſervos ipſius parêre ei ſinitis; ut poſtea ipſi Hhamoſo factum eſſe legimus capite 7.* 10 Ecce ego] *prædictio judiciorum Dei, ut diximus ſuprà in verſum 3. quę primùm ſimilitudine figurantur, hoc verſu; deinde apertè enuntiantur, reliquis.* Quemadmodum] *id eſt, triturabo vos violentiſſimè; adeò ut quemadmodum manipulus tritici preßus plauſtro onuſtiſſimo ſingula grana ejicit, ita vos omnes ejiciat locus veſter; nec tantùm ejiciat, ſed in eo ipſo comminuamini.* 13 Nudus fugiet] *id eſt, ſi qui non comminuatur planè, ſaltem vitam ſuam ſolummodò ſpolii loco reportabit, ſimilis grano tritici, quod trituratione non comminuitur quidem; ſed ex gluma folliculoq; ſuo decußum exilit.*

CAPUT III.

Deus per Prophetam Jiſraëlitis beneficentiam ſuam paternam exprobrans, pœnas denuntiat ſeveriſſimas, eò quòd deficientes ab ipſo prædæ ſe expoſuerint, & judicia ipſius peccatis acceſſiverint: itaque Prophetam probans ab utilitate prophetiæ ad Eccleſiam (ſi reſipiſcat) perventura, & a neceſſitate ipſi impoſita; alios Prophetas hortatur, exteroſq; teſtes appellat iniquitatum populi, & clades a domeſticis exteriſq; superventuras prædicit.

1 'AUDITE verbum hoc quod loquitur Jehova contra vos, filii Jiſraëlis; contra 'totam familiam illam quam eduxeram e terra Ægypti, dicendo,

2 'Solummodo vos 'agnoveram ex omnibus familiis terræ: 'idcirco animadvertam in vos omnes iniquitates veſtras,

3 ' An ambulaturi eſſent duo unà, niſi convenirent?

4 ' An rugiturus eſſet leo in ſylva, ſi præda nulla adeſſet ei? an editurus eſſet juvenis leo vocem ſuam e luſtro ſuo, niſi ſi 'capturus eſſet?

5 'An caſura eſſet avis in laqueum [a] humilem, ſi tendicula non adeſſet ei? an elaturus eſſet *auceps* laqueum e terra, ſi [b] prorſus non capturus eſſet?

6 'Cùm ' clangente buccina in civitate populus 'trepidè non accurrerint, an erit 'malum in civitate quod Jehova non efficiat?

7 ' Non enim facit Dominus Jehova quicquam, niſi cùm revelaverit ſecretum ſuũ ſervis ſuis prophetis.

8 Leone rugiente quis non timeat? domino Jehova edicente 'quis non prophetet?

9 'Promulgate in palatiis Aſchdodi, & in palatiis in terra Ægypti; & dicite, colligite vos per montes Schomronis & videte vexationes plurimas in medio ejus, & oppreſſos in medio ejus:

10 Ut ignorent facere rectum, dictum Jehovæ; qui theſauros faciunt violentię & vaſtationis in palatiis ſuis.

11 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, 'hoſtis, etiam ambitus hujus terræ; is dejiciet a te 'robur tuum, & diripientur palatia tua.

12 'Sic ait Jehova, quemadmodum eripit paſtor ex ore leonis ambo crura aut particulam [c] auritæ; 'ita eripientur Jiſtaëlitæ, ' qui deſident Schomrone in latere lecti & in crure ſpondę.

13 ' Audite & teſtificamini in domo Jahhakobi, dictum Domini Jehovæ Dei exercituum,

14 'Quo die animadvertam defectiones Jiſraëlis in ipſum, me animadverſurum quoque in altaria Beth-elis; adeò ut exſcindantur cornua altaris, & cadant in terram:

15 Et percuſſurum domum [d] hyemalem cum domo [e] æſtivali: denique perituras domos [f] eburneas, & defecturas domos amplas, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *terræ.*

[b] Heb. *capiendo.*

[c] Heb. *auris.*

[d] Heb. *hyemis*

[e] Heb. *æſtatis.*

[f] Heb. *eboris.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis tres ſunt omnino partes; exordium, hoc verſu; propoſitio prophetiæ, uſque ad verſum 9. & prophetiæ enarratio, ad finem uſque.* Totam fam.] *id eſt, totam gentem Jiſraëlitarum, in duo regna Jehudę & Jiſraëlis laceratam.* 2 Solummodo vos] *brevis propoſitio argumenti quod prophetia hæc continetur, per comparationem paternę illius beneficentiæ anteactæ Dei cum ingratiſſimis Judæorum iniquitatibus, in quas Deus ſe juſto judicio animadverſurum profitetur: cui ſubjicitur primùm exornatio per comparationes elegantiſſimas, tribus verſibus; deinde occupatio factum Prophetæ aſſerens, trius alteris.* Agnoveram] *id eſt, elegeram mihi in peculium præ omnibus aliis populis, & fueram curator veſter, Exod. 19.5. & Deuter. 4.20.* Idcirco] *videlicet quia vos gratiosè aſſumpti a me in omnem iniquitatem prolabimini.* 3 An ambulaturi] *exornatio illuſtrans propoſitionem præcedentis verſus, videlicet Deum qui priùs ipſos curaverat, & cum ipſis ambulaverat cùm ſignis aſpectabilibus, tum re ipſa atque opere, non poße aſſentari & convenire amplius cum ipſis; ſed animadverſurum eſſe: quam propoſitionem Propheta illuſtrat gradatim tribus comparationibus: prima eſt, a viatoribus iter ſimul facientibus; qua exponit Deus non amplius poſſe ſibi cum Jiſraëlitis convenire, hoc verſu: ſecunda, non modò non convenire, ſed jamq; Deum ut leonem infeſtum minari necem Jiſraëlitis, eò quòd ipſi non amplius agnoſcantur ab illo, ſed peccatis ſuis effecerint ut prædæ judiciiſque acerbiſſimis exponantur, verſu ſeq. tertia, nullo jam labore, nulla contentione opus eße, ut intercipiatur præda; ſed omnia jámque providentia Dei eße comparata & ipſos ſibi laqueum induiße ex quo minimè ſe erepturi ſint, verſu 5.* 4 An rugiturus] *id eſt, an Deus minas intonaret contra vos, ſi animadverteret vos ea conditione eße qua debetis, ac non potius in prædam abire peccatis veſtris? ſic accommodandum eße rugiendi verbum oſtenditur verſu 8.* Capturus eſſet]

id eſt, haberet animum capiendi, & rapiendi prædam viſam & rugitu conſternatam. 5 An caſura eſſet] *id eſt, putaretiſne vos fortuitò oppreſſum iri & irretitum calamitatibus? non autem providentia Dei effici ut judiciis ejus intercipiamini, tanquam laqueis aviculæ? imò verò, inquit, propterea Deus efficit, & per Prophetas prædicit effecturum, ut cognoſcatis omnia hæc agi ſapientiſſima adminiſtratione ejus. Nam quemadmodum avis, ne minima quidem, laqueo decipitur, neque cadit humi ſine Patre noſtro, Matth. 10. 29. ita etiam, ac multò minus caſuri eſſetis, aut ipſe laqueum elaturus ſine maxima providentia ſua, conſilioq́; ſapientiſſimo.* 6 Cùm clang.] *ſecundus locus exordii, quo amolitur Deus invidiam a Propheta ſuo, quam apud populum odioſi hujus argumenti nomine fuiſſet ſuſcepturus, duobus modis: primùm enim oſtendit ſe populo ſuo de vigilibus proſpexiſſe, qui voce veluti tuba Eccleſiam moneant afflictiones maximas a Deo ipſo, niſi auſcultet, ſubituram; quod argumentum eſt ab utilitate Eccleſiæ, hoc & ſequen. verſu: deinde oſtendit ut nullus ex populo audiat, Prophetas tamen ad prophetandum Dei autoritate cogi: quod argumentum eſt a neceſſitate functionis, verſu 8.* Clangente buc.] *per miniſterium Prophetarum, qui ſunt ſpeculatores Eccleſiæ dati, Jechezk. 3.* Trepidè non ac.] *id eſt, non convolaverint ad ſignificationem voluntatis Dei, cui tanquam imperatori ſummo parendum eſt.* Malum] *id eſt, afflictio: ut Jeſchabh. 45.7.* 7 Non enim] *ætiologia præcedentis verſus, Deum nolle populum ſuum inopinantem opprimere, ſed longo intervallo ſanctis præmonitionibus cavere ipſi per Prophetas ſuos, ut promiſſis revocentur & contineantur in bono, minis a malo deducantur, Jirmejæ 18.7. & ſequentibus.* 8 Quis non proph.] *quaſi dicat Hhamos, ac proinde qua fronte ego, utcunque tenuis fuerim & miſellus pecuarius, poſſem a prophetia quam Deus mihi imperat abſtinere? ſic 1. Corinth. 9. 16.* 9 Promulgate] *apoſtrophe ad prophetas, ut non ipſi tantùm judicent, ſed vel exterorum & alieniſſimorum a Deo hominum judicia adhibeant qui de Jiſraële cognoſcant. Eſt autem hîc prior pars* ἐργασίας *ſive exornationis pertinentis ad propoſitionem verſus 2. amplificans iniquitatem Jiſraëlitarum ab ipſarum gentium exterarum teſtificatione: tam craſſa (inquit) ſunt peccata veſtra, ut vel ipſi Peliſchtæi atque Ægyptii ea tanquam manibus palpare poſſint. Quamobrem illos Dei verbis appello teſtes & judices impuritatis veſtræ, ſiquidem vos ultrò non afficimini malefactorum veſtrorum conſcientia.* 11 Idcirco] *altera pars* ἐργασίας *judicium Dei peccatoribus superventurum explicans, duobus verſibus; & ampliùs explicari jubens a Prophetis, verſu 13. & ſequentibus.* Hoſtis] *id eſt, inimicus tuus, adminiſter judiciorum Dei, neque tantùm extraneus, ſed etiam domeſticus qui intra tuos terminos habitat, comparatus eſt ad perdendum te: nam Jiſraëlitæ primùm inteſtinis bellis attriti, deinde exteris profligati ſunt; vide 2. Reg. 15. & duobus ſequentibus.* Robur tuum] *quo theſauros violentiæ & vaſtationis accumulas.* 12 Sic ait] ἐργασία *denuntiationis præcedentis per ruſticam & paſtoritiam ſimilitudinem, quam ex arte ſua petivit Hhamos, ut alias ferè omnes.* Ita eripientur] *id eſt, perpaucæ reliquiæ conſervabuntur ex plebe tenuiſſima.* Qui deſident] *id eſt, qui nunc ſunt tam molles & omni luxu diffluunt: ut ampliùs oſtendit verſu 15.* 13 Audite] *apoſtrophe ad Prophetas, ut diximus in verſum 11.* 14 Quo die animad.] *i. me propter ipſorum idololatriam & luxum, tum religioſa ipſorum loca, hoc ver. tum opera omnia magnifica labefactaturum eſſe, verſu ſequente.*

CAPUT IIII.

Deus Jiſraëlitas increpans violentiæ, cædem & captivitatem futuram pronuntiat: & idololatriam ipſorum ludificatus, oſtendit quamvis frequentibus gravibusq́; malis ad reſipiſcentiam ipſos ſollicitaverit, in obfirmatione tamen perduraſſe: ac propterea minis & promiſſionibus eos deintegro revocat.

1 'AUDITE verbum Jehovæ, 'vaccæ Baſchanis, quæ *eſtis* in [a] montanis 'Schomronis, quæ opprimitis tenues, quæ confringitis egentes; 'quæ dicitis 'dominis illorũ, affer ut 'bibamus.

[a] Heb. *monte.*

2 'Jurat Dominus Jehova per ſanctitatem ſuam, quòd ecce dies ſuperventuri ſunt vobis; cùm tollit vos 'aculeis, & poſteritatem veſtram hamis [b] piſcatoriis,

[b] Heb. *piſcationis.*

3 Et 'per rupturas exibitis 'quæque e regione ſui; ac abjicietis 'quæ erunt in palatio, dictum Jehovæ.

4 'Ite 'Beth-elem & deficite, Gilgale augete [c] defectionem; & afferte unoquoque mane ſacrificia veſtra, [d] 'tertio quoque anno pleno decimas veſtras;

[c] Heb. *deficere.*

[d] Heb. *triade dierum, ſubaudi anni: vide Levit. 25. 29.*

5 Et 'adolendo e fermentato [e] euchariſticũ, etiam indicite ſacrificia 'voluntaria, [f] 'inclamate: ſiquidem ita amatis [g] Jiſraëlitę, dictum Domini Jehovæ:

[e] Heb. *gratiarum actionem.*

[f] Heb. *facite ut audiamini*

[g] Heb. *filii Jiſraëlis.*

6 'Atqui ego dedi vobis munditiem dentium in omnibus civitatibus veſtris, id eſt, penuriam cibi in omnibus locis veſtris; nec tamen cõverſi eſtis ad me, dictum Jehovæ:

7 Etiamq́ue ego cohibui a vobis 'imbrem 'cũ adhuc tres menſes *ſupereſſent* ad meſſem, & demiſi pluviam ſuper civitatem unam, ſuper civitatem verò alteram non demiſi pluviam: portio una compluta eſt, & portio 'quæ non ſivit pluviam deſcendere ſuper ſe exaruit:

8 Ita evagabantur duæ tréſve civitates ad civitatem unam, ut biberent aquas, neque ſaturabantur; tamen non eſtis reverſi ad me, dictum Jehovæ.

9 'Percuſſi vos uredine, & rubigine, augentibus hortis veſtris, & vineis veſtris, ficubuſq́ue veſtris, & oleis veſtris, *ea* conſumpſit eruca; nec tamen reverſi eſtis ad me, dictum Jehovę.

10 Miſi in vos peſtem [h] 'pro ratione Ægypti, interfeci gladio juvenes veſtros, [i] adjuncta 'captivitate equorum veſtrorum; fecique ut aſcenderet fœtor caſtrorum veſtrorum etiam in naſum veſtrum; nec tamen converſi eſtis ad me, dictum Jehovę.

[h] Heb. *via: ſic Jeſchabh. 18*

[i] Heb. *cum captivitate.*

11 'Subverti ex vobis [k] prout ſubvertit Deus Sedomum & Hhamoram, adeò ut fueritis ſimiles torri erepto ab incendio; nec tamen converſi eſtis ad me, dictum Jehovæ.

[k] Heb. *ſecundum ſubverſionem Dei Sedomum, &c. nam actiuæ ſignificantiæ nomina conſtructionem verborum conjugatorũ retinent, ut Jeſchabh. 13.19*

12 'Idcirco 'ſic facturus ſum tibi, ô Jiſraël: propterea quòd hoc facturus ſum tibi, 'paratus adeſdum obviam Deo tuo; ô Jiſraël.

13 'Nam ecce formator montium, & creator venti, & 'indicans homini quæ ſit ſua meditatio, 'efficiens auroram [l] obſcuram, & 'proculcans excelſa terræ; Jehova Deus exercituum *eſt* nomine.

[l] Heb. *obſcuritatem.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes ſunt quatuor: exordium, verſu 1. propoſitio judicii, verſu 2. & 3. confirmatio, inde ad verſum 12. & concluſio ad tempeſtivam reſipiſcentiam Jiſraëlitas revocans, duobus ultimis.* Vaccæ Baſchan.] *id eſt, Jiſraëlitæ refractarii, & ſimiles juvencæ refractariæ, quæ opimo Baſchanu paſcuo ſaginata impatiens eſt jugi, petulca, & ferox: ſic Hoſch.4.16.* Schomronis] *id eſt, regni Jiſraëlitici, cujus caput fuit Schomron, Jeſchahh.7.9.* Quæ dicitis] *id eſt, vos qui non tantùm infirmiores opprimitis ipſi, ſed etiam alii alios adhortamini ad omnem violentiam & oppreſſionem, ut de miſerorum ſpoliis inter vos epulemini.* Dominis] *id eſt, potentioribus, abutentibus contra infirmiores potentia ſua, ut injuſtè dominentur ipſis:* Bibamus] *id eſt, convivia de rapto agitemus, ſynecdochicè: vide Gen.43.34.* 2 Jurat Dom.] *propoſitio, ut diximus ſuperiore verſu.* Aculeis] *id eſt, hamis aculeatis, tanquam piſces: allegoria; ut 2.Reg.19.28.* 3 Per rupturas] *id eſt, rumpentur & labefactabuntur munitiones veſtræ; atque ita ſinguli per labes quaſque obvias diffugietis.* Quæque] *reſpicit ad allegoriam vaccarum poſitam verſu 1.* Quę erunt] *id eſt, dona, theſauros, & res omnes chariſſimas, quas firmo loco aſſervatis ſtudioſiſſimè.* 4 Ite Bethel.] *confirmatio hæc prophetiæ duabus partibus continetur, adhortatione ſarcaſtica, verſu 4. & 5. quam diluit contraria planè concluſio verſu 12. & narratione præcedentium caſtigationum, quibus nunquam effectum fuerat ut Jiſraëlitæ ſe ipſos colligerent & converterentur ad Deum, ver. 6. ſequentibus.* Beth-elem] *vide Hhoſche.4.15. & 12.12.* Tertio quoque anno] *alludit ad legem Dei, Deuter.14.28. quam Jiſraëlitæ in ſuo impuro cultu imitabantur: atque hoc pacto Propheta ſcelus illorum exaggerat, ut ſeq. verſu.* 5 Adolendo] *ex ritu legis Levit.7.3. ſimiles autem ironias vide Jeſchahh.29.1. & Jirmejæ.7.21.* Voluntaria] *de quibus Levit.7.6.* Inclamate] *i. quàm maxima voce orate deos veſtros: ſic 1.Reg.18.27.* 6 Atqui] *altera pars confirmationis, ut diximus in verſum 4. quòd neque fame, hoc verſu; neque ſiccitate, duobus ſeq. neque vi majore (ut jureconſulti vocant) & cœli injuria, verſu.9. neque peſte & bello, verſu 10. neque oppidorum & agrorum ſubverſionibus, verſu 11. ad Deum reverſi ſint. Famis autem exempla in Jiſraëlitis habentur, Achabi tempore, 1.Reg.17. & 18. & Jorami, 2. Reg.4.* 7 Imbrem] *ut 1.Reg.17.* Cùm adhuc tres] *id eſt, pluviam (ut Prophetæ vocant) ſerotinam alendis & maturandis frugibus neceſſariam.* Quę non ſivit] *i. quæ atrocitate peccatorum ſuorum avertit a ſe hanc Dei benedictionem.* 9 Percuſſi vos] *vide Joëlis 1. & 2.* 10 Pro ratione] *de qua Exod.9.* Captivitate] *ut 2.Reg.5.2.* 11 Subverti] *videlicet ante tempora Jarobhhami ſecundi: vide 2.Reg.13.3. & ſeq. & 14.26.* 12 Idcirco] *concluſio, ut diximus in verſum 1. denuntians malum & ad reſipiſcentiam Jiſraëlitas vocans, hoc verſu, propter majeſtatem Dei quæ adumbratur ſeq. verſu.* Sic] *videlicet ut dictum eſt verſu 2. & 3.* Paratus adeſ.] *i. vide ut tui tædeat te, & reſipiſcendo ad Deum tuum (cùm nondum planè te abdicat) revertaris, ut antevertas faciem iratam ejus.* 13 Nam ecce] *ætiologia.* Indicans hom.] *ut ſuprà 3.7.* Efficiens Auror.] *vide Joëlis 2.2. id eſt, cœlum & terram conturbans arbitratu ſuo.* Proculcans excelſa] *vide Deut.32.13. & 33.29. quaſi dicat, quem nullæ munitiones veſtræ a perficiendo judicio ſuo averſuræ ſunt, ſed vos ipſi amolituri unica reſipiſcentia.*

CAPUT V.

Deus Judæis & Jiſraëlitis ruinam pronuntiat; ipſos ab idololatria ad pietatem revocat, abnuentibus exitium denuntiat tum impietatis ipſorum maximæ, tum ſuperbiæ, inhumanitatis, luxúſque perditiſſimi nomine: ac poſtremò juramento ſententiam confirmans, oſtendit fore graviſſimam & ipſis omnibus ineluctabilem.

1 ' AUDITE verbum hoc, quod ego profero contra vos; [a] lamentabile, ô domus Jiſraëlis.

2 'Cadit, non perget ſtare ' virgo Jiſraëlis; 'deſerta erat in terra ſua, nemo eriget eam.

3 'Sic enim ait Dominus Jehova, ' civitas illa quæ procedit millenis, reliquos faciet centenos, & quæ procedit centenis, reliquos faciet denos, domui Jiſraëlis.

4 'Nam ſic ait Jehova domui Jiſraëlis; quærite me, ita 'vivite.

5 Et ne quęratis 'Beth-elem, & Gilgalem ne adeatis, & ' Beer-ſchebahhum ne tranſeatis: quia ' Gilgalita [b] omnino migrabit, & Beth-elita erit [c] nihili.

6 'Quærite Jehovam, ita vivite: ut non pervadat ' velut ignis ' domum Joſephi, & conſumat Beth-elitas, nemine extinguente.

7 'Mutantes in abſinthium jus, & juſtitiam 'humi collocantes.

8 *Quęrite* ' opificem ' Pleiadum & Orionis, qui ' mutat in matutinum [d] denſiſſimam umbram, & diem nocte obtenebrat; 'advocantem aquas maris, effundentem eas in ſuperficiem terræ, Jehovam nomine,

9 'Qui recreat vaſtationem contra fortem, ut vaſtatio munitioni obveniat.

10 'Oderunt 'in porta corripientem, & loquentem integrum abominantur.

11 Propterea, eò quòd prædones agitis contra tenuem, & onus frumenti accipitis ab eo; domos cæſo lapide ædificaſtis, ſed non habitabitis in eis; vineas [e] deſideratiſſimas conſeviſtis, ſed non bibetis vinum earum.

12 Quia novi multas defectiones veſtras, & ingentia peccata veſtra; affligentium juſtum, accipientium redemptionem, & egentes in porta pervertentium:

13 Idcirco ' intelligens tempore illo ' ſilebit, cùm tempus mali erit.

14 'Quęrite bonum, neque malum; ut vivatis: aderitque ita Jehova Deus exercituum vobis, ut prædicatis.

15 Odio habete malum, & amate bonum, ac conſtituite in porta jus; 'fortaſſe gratiam faciet Jehova Deus exercituum ' reliquiis Joſephi.

16 'Idcirco ſic ait Jehova, Deus exercituum, Dominus, ' in omnibus plateis planctum, & in omnibus vicis dicent, heu, heu: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum cum peritis lamenti.

17 'Etiam in omnibus vineis erit planctus; cùm ' tranſibo in medio tui, ait Jehova.

18 'Væ ' concupiſcentibus diem Jehovæ:

[e] Heb. *deſiderii.*

quorſum vobis diem Jehovæ? cùm ſit'tenebrarum," non autem lucis:

19 "Tanquam ſi cui fugienti a conſpectu leonis occurrat urſus; aut 'ingreſſum domum, & innitentem manu ſua ad parietem mordeat ſerpens.

20 " An non eſſet tenebrarum, dies Jehovæ, non autem lucis? & caliginoſus, cui non ineſſet ſplendor?

21 Odi, ſperno dies feſtos veſtros; neque " odoraturus ſum diebus interdicti veſtris.

*Jeſchah.*1.11 *& ſeq.*

22 Nam ſi obtuleritis mihi holocauſta & munera veſtra, non accepta habebo; & eucharisticum pinguium veſtrorum non intuebor.

23 " Amovendo a me ſtrepitum canticorum tuorum, etiam melos nabliorum tuorum non audiam:

24 'Sed fluet tanquam aqua jus, & juſtitia ut torrens validus.

25 " An ſacrificia & munus obtuliſtis ' mihi in deſerto quadraginta annis, domus Jiſraëlis?

26 Imò'portaſtis tabernaculum Meleci veſtri, & *imagines* 'Cijunis, imagines veſtras; 'ſydus Dei veſtri, quæ feciſtis vobis.

27 Quapropter deportabo vos ' ulterius [f] Damaſcenis, ait Jehova Deus exercituum nomine.

[f] Heb. *Damaſco.*

CAPUT VI.

1 ' VÆ ' tranquillis Tzijone, & ' fiduciam habentibus in monte Schomronis; ' qui *montes* expreſſè nominantur præcipuum ſuarum gentium, ad quos conveniunt domus Jiſraëlis.

2 "Tranſite ' Calnen, & aſpicite; & ite illinc "Chamatham maximam, tum deſcendite Gathum Peliſchtæorũ: an ſunt prǽſtantiores "regnis iſtis? an amplior eſt terminus earum termino veſtro?

3 *Væ* ' longè repellentibus diem mali, ' qui admovetis ſedem violentiæ:

4 'Accumbentibus in lectis [a] eburneis, & 'redundantibus ſuper ſpondas ſuas; & comedentibus agnos e grege, & vitulos e medio ſaginarii:

5 Modulantibus [b] ad præſcriptum nablii, *qui* " ſicut David excogitant ſibi inſtrumenta [c] muſica:

6 Bibentibus in crateribus vini, & *qui* præſtantiſſimo unguentorum ungunt ſeſe; " neque afficiuntur ægritudine propter confractionem Joſephi.

7 ' Mox migrabunt ' inter primos migraturos; tunc ceſſabit, amovebiturq; ' deſignatio redundantium.

[a] Heb. *eboris.*

[b] Heb. *ſecundum os.*

[c] Heb. *cantici.*

8 "Jurat Dominus Jehova [d] per ſe ipſum, dictum Domini Jehovæ exercituum, deteſtor ego faſtum Jahhakobi, & palatia ejus odi; ideóque traditurus ſum civitatem, & [e] quǽ implent eam.

9 Eritque ſi relicti fuerint decem homines in domo una, ut moriantur:

10 Cumque tollet aliquem ' amicus ejus, aut uſtor ejus educturus oſſa e domo, ſi dicat ' ei qui erit in lateribus illius domus, an *quis* præterea apud te eſt? is dicet, minimè: & dicet, "tace, quia 'non *erant* commemoraturi nomen Jehovǽ.

11 Nam ecce Jehova " præcepturus eſt, & 'percuſſurus domum majorem *velut* aſperſionibus; & domum minorem rupturis.

12 "An curſuri eſſent in petra equi? an araturus *eam quis* bobus? ' nam mutaſtis in cicutam jus; & fructum juſtitiæ in abſinthium,

13 O *vos* lætantes de nihilo; dicentes, nónne robore noſtro aſſumpſimus nobis ' cornua?

14 Sed ecce ego excitaturus ſum contra vos, ô domus Jiſraëlis, dictum Jehovæ Dei exercituum, "gentem; qui prement vos ' ab aditu Chamathæ uſque ad torrentem campeſtrium.

[d] Heb. *per animam ſuam.*

[e] Heb. *plenitudinem ejus.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes omnino ſunt quatuor: exordium, verſu* 1. *propoſitio judiciorum Dei in Jiſraëlitas, cauſarumq; ad ea pertinentium, uſque ad verſum* 18. *confirmatio, uſque ad verſum* 8. *capitis* 6. *& concluſio, inde ad finem.* Lamentabile] *hac voce amolitur Propheta odium Jiſraëlitarum, oſtendens ſe dolore flebili in hoc ipſo argumento affectum eſſe, ac non ullo carnali ſtudio invehi in Jiſraëlitas.* 2 Cadit] *propoſitio hæc ſummatim primùm judicium lamentabile Jiſraëli superventurum proponit, duobus verſibus; deinde verò enarrat, uſque ad verſum* 14. *ac tum demum brevi repetitione tranſitus ad confirmationem comparatur, verſibus quatuor.* Virgo Jiſraël.] *id eſt, populus: ut corpus aliquod populi, regni, aut reipub. in ſcripturis nomine filiæ, aut virginis denotari ſolet.* Deſerta erit] *id eſt, ab omnibus deſtituta: ut verba ſequentia explicant, hoc & ſequente verſu.* 3 Sic enim] *exegeſis præcedentis verſus, ruinam Jiſraëlitarum nudis verbis explicans.* Civitas illa] *id eſt, vix decimus quiſque conſervabitur: ut infrà* 6.9. 4 Nam ſi: ait] *enarratio propoſitionis duobus membris continetur; primùm documentis reſipiſcentiæ quæ Deus per Prophetas ſuos Jiſraëlitis expoſuerat, uſque ad verſum* 10. *deinde verò judiciis in refractarios, uſque ad* 14. *Ac documenta quidem reſipiſcentiæ per* θέσιν ϗ ἀναίρεσιν *proponuntur, hoc & ſequente verſu. alii verò ſubſequentibus amplificantur tum a perſona Dei, tum etiam a perſona Jiſraëlitarum.* Vivite] *ut Geneſ.* 20.7. 5 Beth-elem] *vide ſuprà* 4.4. Beerſchebahhum] *oppidum hoc non Jiſraëlitarum, ſed regni Jehudæ fuiſſe tum ex ſitu conſtat, tum ex* 1. *Reg.* 19.3. *ubi Elija ad Beerſchebahhum quod eſt Jehudæ dicitur perveniſſe. Quamobrem non dubitamus quin Propheta his verbis Judæorum quoque idololatriam perſtrinxerit, prout ſe in totam familiam quam eduxerat Deus ex Ægypto prophetaturum dixit ſuprà* 3.1. *quam eandem rationem ſequitur infrà* 8.14. *Idololatria autem cur eo loco, unde, & quando fuerit, etſi ex ſcripturis non ſatis apparet; pro certo tamen ſtatuimus religionem illius loci in quo patres Abraham, Jitzchak, & Jahhakob conſederant, Deum coluerant, & prǽſentem viderant, in ſuperſtitionem (ut ferè fit) apud Judæos abiiſſe.* Gilgalita] *tum habitator, tum cultor cum idolis ſuis. Eſt autem in Hhebræis verbis alluſio venuſtiſſima ad ipſa locorum nomina.* 6 Quærite Jehovam] *amplificatio documentorum reſipiſcentiæ, ut diximus in verſum* 4. Velut ignis] *quem denuntiavit utrique regno, ſuprà* 2. Domum Joſephi] *id eſt, regnum Jiſraëlitarum, cujus obtinebat primas tribus Ephrajimi ex poſteris Joſephi.* 7 Mutantes] *id eſt, jus & judicium (quod optimæ Reipub. ſuave, utile, & ſalutare eſt) efficientes acerbiſſimum perverſitate ſua: ſic infrà* 6.12. Hummi

collocant]id eſt,abjicientes & proculcantes ſceleratiſſimè omne æquum & bonum. 8 Opificem] id eſt,creatorem cœli, & terræ, mariſq;, & omnium quæ ſunt in eis: qui tum ordinariè res creatas ſuas adminiſtrat,hoc verſu;tum extra ordinem conſilio,judiciiſq; ſingularibus,verſu ſequente:etſi hæc ferè omnia dicuntur ſynecdochicè. Pleiadum &] vide Ijob.9.9.& 38.31. Mutat in mat.]id eſt, vices diei & noctis regit. Advocantem]id eſt,vapores ex aquis efferentem,ut pluvia fermentet terram. 9 Qui recreat]id eſt,qui vaſtatos confirmat,& operâ eorum quotieſcunque viſum eſt perdit potentiſſimos, hos deprimens,& illos extollens,ut Pſalm.75.8. 10 Oderunt]alter locus enarrationis, de judiciis comparatis a Deo in adverſarios : ut diximus ſuprà in verſum 4. In porta cor.]id eſt,eum qui juſtè judicat: vide Geneſ.34.20.ſic verſu 12.& 15. 13 Intelligens] .i.quiſquis tum ſupererit præditus prophetiarum noſtrarum intelligentia,& juſto ſenſu judiciorum Dei. Silebit]i.tacitus judiciis Dei acquieſcet:ut infrà 6.10. 14 Querite] repetitio ſuperiorum documentorum comprehenſa verſibus quatuor, μεταβατικῶ ad tertiam concionis partem. 15 Fortaſſe] vide Jehoſchubh.14.12. Reliquiis] .i. illis Jiſraëlitis quos ex maxima illa quam prædixi clade,velut torres ex incendio,viſum fuerit eripere:ut ſuprà 4.11.

16 Idcirco]videlicet quia odiſtis bonum,& malum diligitis,ſuprà verſu 10. contrà quàm a Deo præceptum eſt. In omnibus]id eſt ſummus,publicus, & generalis luctus futurus eſt; quo vel agricolæ & vinitores ipſi cogentur ab opere quamvis neceſſario deſiſtere,ut totos ſe tradant luctui. 17 Etiam in omn.] quaſi dicat; omnis vindemia & meſſis,quæ ferè hilaritatem habet,erit luctuoſa. Tranſibo in med.] videlicet viſitaturus te & effecturus ea quæ jam pronuntio: humanitus dictum, ut Exodi 11.4. & 12.12.

18 Væ concupiſcent.]tertia concionis pars,confirmatio(ut diximus ſuprà in verſum 1.)oſtendit non poſſe Deum non ſupplicium ſumere de Jiſraëlitis propter odium ſuum in peccata illorum graviſſima : itaque peccatorum genera ponuntur duo; contemptus & ludificatio Dei quæ ab idololatris ſolet adhiberi, ab hoc verſu ad finem uſque capitis ; & vita illorum luxu & inhumanitate perdita,ſeptem primis verſibus capitis ſequentis: quibus peccatis ſua judicia ex adverſo comparantur. Concupiſcentibus] id eſt,ita loquentibus ut ſi ſerio diem Jehovæ expeterent,ſive præſidentia imbuti,ut ſunt hypocritæ : ſive contemptu atque ludibrio, ut Jeſchahh.5.19. Tenebrarum]ut Joël.2.2. Non autem] id eſt, cùm nulla lux uſquam ſit affulſura; ſed continentes tenebræ miſeros perſequuturæ,& fluctus alii alios excepturi, denique mala superventura malis:ut oſtenditur ſeq.ver. 19 Tanquam ſi] exornatio ruſtica,eodem ſpectans quò illud Jir.48.43. & 44. Ingreſſum dom.]leonis aut urſi metu. 20 An non] conteſtatio appellans Jiſraëlitarum conſcientiam,hoc verſu;& juſtitiam judiciorum Dei aſſerens tum a præſentibus ipſorum peccatis,ver.21. & tribus ſeq.tum a peccatis majorum,verſu 25.& 26.cui conteſtationi ſubjicitur ſententiæ dictio,verſu 27. 21 Odoraturus]id eſt,odoramenta accepturus,ut Levit.26.31. 23 Amovendo]id eſt,pluris facio obedientiam quàm ſacrificium, 1.Schem.15.22.quamobrem non tantùm ea non intuebor, ſed etiam planè amovebo : ſic oſtendit ineſſe μείωσιν verbis præcedentibus. 24 Sed fluet]id eſt, faciam ut exundent in vos judicia mea,quibus vos ipſi cum omni fiducia veſtra peribitis, & tanquam torrente in tractus longinquiſſimos deportabimini. 25 An ſacrificia]amplificatio a peccatis majorum;ut diximus in ver.20. Mihi] ac non dæmonibus : ut exprobrat Moſche Deut.32.17.quod confirmat correctio ſequentis verſus. 26 Portaſtis taber.] id eſt,miniſtraviſtis ſpecie quidem tabernaculo Dei vivi : re autem vera coluiſtis Melecum Hhammonitarum Deum(quem veſtrum impietate veſtra effeciſtis)& alios gentium exterarum deos , ſynecdochicè. Hunc autem Deum Hhammonitarum Propheta ſolummodò hoc loco nominat, quia Hhammonitæ in propinquo erant; ut acriùs foderet ipſorum idololatriam. Cijunis]oppidi propinqui in finibus Hhammonitarum,quod Stephanus Act.7.43. appellat Remphan ; quæ nova fuit oppidi illius appellatio,aut etiam Rophon,ſive Rephon,1.Macab.5.37 & apud Joſephum libro 12.Antiquitatum Judaica.cap.12. Sydus Dei]id eſt,imagines corporum cœleſtium,quæ pro diis habuiſtis,& ſimulachris adornaſtis. 27 Ulterius Dam.]id eſt,ultra Babylonem ut interpretatur Stephanus ibidem. Nam Damaſceni quidem in Syromediam deportati ſunt Suſianæ finitimam,2.Reg.16.9. Jiſraëlitæ verò tum in Perſida longè ulteriùs, tum in regionem Caſpiorum : ut apparet ex Hhezræ 8.17.

IN CAPUT VI.

1 Væ] Alter confirmationis locus (ut diximus ſuprà 5.18.) a perdita Judæorum & Jiſraëlitarum vita,quos æquè hoc loco perſtringit ſimul,ut ſuprà 5.5.In hoc autem membro tria maximè peccata utriſque vertuntur crimini : primum eſt præſidens faſtus,hoc & ſequente verſu; ſecundum, injuſtitia & inhumanitas,verſu 3.tertium,luxus immoderatiſſimus,tribus alteris; atque ita judicium ſuperventurum deſcribitur, verſu 7. Tranquillis Tzij.] id eſt,incolis regni Jehudæ, qui in Tzijonis munitione & cultu externo fiduciam ponunt. Fiduciam hab.] Jiſraëlitis. Qui montes] id eſt,quibus in locis eſt regnorum ſedes, & maximi conventus habentur tum ad rem forenſem,tum etiam ad Eccleſiaſticam pertinentes. 2 Tranſite]exaggeratio indigniſſimi Jiſraëlitarum & Judæorum faſtus per comparationem aliorum regnorum quæ tum adhuc ſtabant,ſed non longo poſt intervallo everſa ſunt : ut apparet ex 2.Reg.19.12. & ſequent. Senſus eſt,beneficia a Deo accepiſtis ampliſſima,quanta in regno ullo finitimo,quamvis potente,nequeant inveniri:perluſtrate ipſi,inquit Propheta,& comperietis rem ita ſe habere: & quàm iniquum eſt, obſecro, vos his ipſis bonis ornamentiſq; abuti ad faſtum & inſolentiam ? Calnen]de qua Gen.10.10. Chamatham] oppidum maximum,in ſcripturis nominatiſſimum,quod regno toti nomen dedit Jiſraëlitis contermino, ad pedem Libani. Regnis iſtis] Jehudæ & Jiſraëlis. 3 Longè repellent.]id eſt, per ludibrium traducentibus verbum Dei,quo ipſis dies malus obventurus pronuntiatur,eodemq; modo ludificantibus quo feciſſe Judæi leguntur Jechezk.12.27.& infrà 9.10.quaſi ne ad nepotes quidem ipſorum minæ Dei perventuræ eſſent. Qui admovetis] id eſt,freti hac inani confidentia, quaſi judicia Dei in longinqua tempora rejicerentur, in omne ſcelus & inhumanitatem ruitis. 4 Accumbentibus] ad capiendum cibum , ut moris fuit veteribus. Redundantibus] id eſt, circumfluentibus per ſingula convivia ſua omni deliciarum & luxus perditiſſimi genere : in cibo,hoc verſu; in muſica , verſu ſequente ; in potu & unguentis , verſu 6. ut omnem doloris ſenſum quamvis urgentem obliterent : quæ omnia una voce dicun-

t ur redundantia,hîc & verſu 7. 5 Sicut David] *id eſt,ſtudioſiſſimè ad excogitanda & abutenda omnia luxus allectamenta profuſi,Davidis exemplo defendunt factum ſuum ; tanquam ſi David illis ad luxuriæ irritamenta,non ad pietatis incitamenta fuiſſet uſus.* 6 Neque afficiuntur] *id eſt,nullo ſenſu tanguntur,nulla commiſeratione fratrum indigniſſimè oppreſſorum & fractorum malis.* 7 Mox migrabunt] *propoſitio judicii,ut diximus in verſum* 1. Inter primos] *videlicet Jiſraëlitæ non diu poſt Syros, de quibus 2.Reg.17.* Deſignatio] *id eſt,deſcriptio illa quæ in conviviis accuratiſſimè ſolebat fieri a modiperatoribus & magiſtris conviviorum; ordines convivantium,triclinia,fercula,cantiones,pocula, unguenta,coronas,odoramenea, & reliquum luxum moderantibus.* 8 Jurat Dom.] *concluſio (ut diximus ſuprà 5.1.) adhibito juramento Dei,ſummatim tum odii ſui,hoc verſu ; tum judiciorum gravitatem explicans, tribus ſequen.deinde per apoſtrophen ad Jiſraëlitas oſtendens judicium fore inevitabile, tribus verſibus ultimis.* 10 Amicus ejus] *id eſt,quiſquis neceſſitudine ſanguinis aut familiaritatis adducetur,aut neceſſitate functionis cogetur ad hoc officium præſtandum & facienda juſta; quo in genere poſteriore fuerunt ii quos Martialis uſtores vocat,quibus demandata erat cura ſive accendendi rogi, ſive odoramentorum comburendorum : etſi hac appellatione reliqui omnes curatores funerum,libitinarii,pollinctores,veſpillones, & cæteri id genus ſynecdochicè continentur:ut Jechezk.39.14.* Ei qui] *id eſt, ſuperſtiti ex denis,* ἀναλόγως *cum interminatione poſita ſuprà 5.3.* Tace] *id eſt,acquieſce judicio Dei:ut ſuprà 5.13.* Non erant] *id eſt, homines iſti erant deploratæ vitæ, & nullius fidei; quamobrem Deus fidem minarum ſuarum in illis demonſtravit.* 11 Præcepturus] *id eſt,daturus mandata Aſſyrio & Babylonio.* Percuſſurus dom.] *id eſt, quaſi denſiſſimo lethalium judiciorum imbre perfuſurus: quemadmodum prunas,ignem,ſulphur, &c. depluere dicitur Pſalmo 11.6.* 12 An] *apoſtrophe ad Jiſraëlitas(ut diximus in verſum 8.) qua Deus primùm fieri non ampliùs poſſe docet ut ſtent peccatores,quam ut in rupe curſus aut aratio fiat, hoc verſu ; deinde oſtendit lætitiam ipſorum & faſtum certiſſimo judicio ſuo periturum.* Nam mutaſtis] *altera allegoria: ut ſuprà 5.7.quod dulce eſt(inquit) & ſalutare,id amarum & exitiale effeciſtis peccato veſtro; & illud quod planum erat effeciſtis ut jam ſit aſperum ; adeò ut cadendum ſit vobis e præcipitio, & moriendum tanquam cicuta pota.* 13 Cornua] *id eſt,vires amplificavimus nobis:vide 1.Schem.2.1.* 14 Gentem] *Aſſyriorum & Babyloniorum.* Ab aditu Chamathæ] *id eſt,ab extremitate una ad alteram: quarum hæc a Septentrione Chamatha definitur,Num.34.8 illa verò a Meridie Schichore fluvio,de quo Num. 34.5.& Jehoſchuhh.13.3.qui idem torrens campeſtrium hoc loco appellatur.*

CAPUT VII.

Deus per viſionem oſtendit futuram famem,clades bellicas,& deportationem totius Jiſraëlis poſt ſublatam Jarobhhami domum : quo argumento offenſus Amatzja Hhamoſum apud Regem accuſat conſpirationis,diſceſſumq́ ipſi conſulit:quod ex vocatione Dei recuſat propheta,& Amatzjæ eventura divinitus mala,totiq́ familiæ pronuntiat.

1 'SIC oſtendit mihi Dominus Jehova,quòd ecce formaret ' praſocuridas , cum primùm [a] ſuccreſcit cordum fœnum : cùm ecce cordum fœnum eſſet,poſt [b] fœniſecia Regis .

2 Fuit autem cùm ' abſolveret comedere herbam terræ ; ut dicente me, Domine Jehova, 'condona obſecro, quis ' ſtaret Jahhakobo? nam 'parvus eſt,

3 'Pœniteret Jehovam hujus rei; non eſt futurum , dixit Jehova.

4 'Sic oſtendit mihi Dominus Jehova , quòd ecce proclamaret ſe 'contendere igne Dominus Jehova : qui ' poſtquam conſumpſiſſet abyſſum magnam,conſumpſit 'portionem quandam.

5 Sed me dicente,Domine Jehova, deſiſte obſecro;quis ſtaret Jahhakobo?nam parvus eſt,

6 Pœnituit Jehovam hujus rei; etiam hoc nō eſt futurum,dixit Dominus Jehova.

7 'Sic oſtendit mihi,quòd ecce Dominus ſtabat ſuper 'murum [c] ad libellam ſtructum ; habens in manu ſua libellam.

8 Cumq; dicenti Jehovæ ad me, quid vides Hhamos?dixiſſem, libellam : dixit Dominus, ecce ego ' diſpoſiturus ſum libellam in medio populi mei Jiſraëlis, non perrecturus ſum ampliùs 'præterire ipſi.

9 ' Nam deſolabuntur excelſa Jiſchaki , & ſanctuaria Jiſraëlis in ſolitudinem redigentur; cùm inſurrexero ' contra domum Jarobhhami gladio.

10 'Tum miſit Amatzja ſacerdos Beth-elis ad Jarobhhamum Regem Jiſraëlis,dicendo;cōjuravit contra te Hhamos ' in medio domus Jiſraëlis,non poſſet hæc terra ſuſtinere omnia verba ejus:

11 Nam ſic ait Hhamos, gladio morietur Jarobhham;Jiſraël autem [d] omnino migrabit e terra ſua.

12 Deinde edixit Amatzja Hhamoſo,'videns, abi, [e] aufuge in terram Jehudæ ; & comede ibi panem,& illic prophetato:

13 Beth-ele verò ne pergito ampliùs prophetare ; 'nam ſanctuarium Regis eſt , & domus [f] regia eſt.

14 'Reſpondens autem Hhamos dixit ad Amatzjam,'non Propheta eram;neque filius Prophetæ eram ; ſed bubulcus eram, & perquirens 'ſycomora:

15 Cùm aſſumpſit me Jehova [g] a ſequendo grege;& edixit mihi Jehova , abi ; prophetato apud populum meum Jiſraëlem .

16 Nunc igitur audi verbum Jehovæ;tu edicis, ne prophetato apud Jiſraëlem,neque 'facito ut ſtillet *prophetia* apud domum Jiſchaki.

17 Idcirco ſic ait Jehova,uxor tua in ipſa civitate ſcortabitur, & filii tui filiæque tuæ gladio cadent , & terra tua ' funiculo dividetur; tu verò in terra 'immunda morieris,cùm Jiſraël omnino migrabit a terra ſua.

[a] Heb.*aſcendit.*
[b] Heb.*tonſiones.*
[c] Heb.*libellæ.*
[d] Heb.*migrando:ſic ver.17.*
[e] Heb.*fuge tibi: pleonaſmus:vide Geneſ.11.33.*
[f] Heb.*regni.*
[g] Heb.*a poſt gregem.*

ANNOTATIO.

1 Sic oſtendit] *Hoc capite continentur prophetiæ duæ : una publica , de toto regno Jiſraëlitarum, ad verſum uſque 10. altera privata , contra Amatzjam & familiam illius , inde ad finem uſque . In publica autem*

autem prophetia tria judiciorum genera denuntiantur.prout ex ordine contra Jiſraëlitas illa effecit Deus: primum eſt famis illius maximæ,de qua jam antè egimus Joël.1.& 2.& ſupra 1.& 4.qui locus prophetiæ tribus primis verſibus continetur; ſecundum eſt gladii tum domeſtici, tum etiam exteri, qui tanquam ignis pervaſit Jiſraëlem totum, tribus alteris verſibus; tertium,extremæ cladis qua Jiſraëlitæ per Schalman aſarem affecti ſunt,tribus aliis. Praſocuridas] *vide in Jeſchahh.33.4.* 2 Abſolveret] *Deus per praſocuridas.* Condona] *ac proinde ne perge populum tuum hac ratione perdere.* Staret] *id eſt, ſuperſtes manſurus eſſet, ſi in hac fame augenda pergeres.* Parvus eſt] *id eſt numero, viribusq́ infirmus: ut antè oſtendimus ex 2.Reg.14.* 3 Pœniteret] *humanitus dictum:ut Gen.6.6.* 4 Sic oſtendit] *ſecundus locus prophetiæ, ut diximus in verſum 1.* Contendere igne] *id eſt, debellaturum eſſe Jiſraëlitas gladio, qui cum igne comparatus eſt ſuprà cap.1.& 2.* Poſtquam conſum.] *id eſt, poſtquam per Tiglathpileſerem regnum Damaſci totamq́ Syriam exhauſiſſet, quæ deportatis Syris vaſta & ſimilis abyſſo effecta eſt: ut narratur 2.Reg.16.9.* Portionem quand.] *regni Jiſraëlitarum,nimirum,quicquid trans Jardenem erat; ut narratur 1.Chronic.5.26.& Jeſchahh.9.1.* 7 Sic oſtendit] *tertius locus prophetiæ,ut diximus in verſum 1.* Murum ad libel] *typum Jiſraëlis,quem tanquam ſtructuram affabrefactam, ad amuſſim curaverat ornaveràtque Dominus.* 8 Diſpoſiturus ſum] *id eſt, quemadmodum ad libellam priùs exegi ſtructuram populi mei Jiſraëlis; ita ex contrario ad libellam exacturus ſum deſtructionem ejus, ut totum hoc regnum ſimile reddatur ædificio quod æquatur ſolo.* Præter ire] *id eſt,condonare, & peccatorum ejus rationem prętermittere. quaſi dicat, jam in univerſum ſtatim propter ipſius peccata peſſundare.*

9 Nam deſolabunt.] *ut per Tiglath-pileſerem & Schal-manaſarem effectum eſt. 2.Reg.16.& 17.*

Contra domum] *id eſt, contra Zecarjam Jarobhhami filium, & familiam totam; vide 2.Reg.15.10.*

10 Tum miſit] *altera pars capitis, ut diximus in verſum 1.continens primùm narrationem occaſionum quibus Hhamos ad privatam hanc prophetiam adductus eſt, deinde verò prophetiam contra Amatziam iſtum. In narratione autem duplex Amatzjæ fraus exponitur: una,quòd Prophetam perfidè accuſat apud Regem,hoc & ſequente verſu; altera, quòd Prophetæ veluti conſulens jubet ipſum ex Jiſraëlis regno excedere, verſu 12.& 13.cui ſubjicitur reſponſum Prophetæ,ad finem uſque.* Conjuravit] *atrox quidem,ſed mendax criminatio.* In medio dom.] *id eſt, publicè apud populum tuum, quod eſt indigniſſimum.*

12 Videns] *ut 1.Schem.9.9.* 13 Nam ſanctuarium] *duas adducit cauſas cur non debeat Hhamos Beth-ele prophetare;unam religioſam(ut ipſi quidem videbatur) quòd Beth-el ſanctuarium eſſet idoli, quod Jiſraëlitæ colebant pro Deo & rege ſummo; quemadmodum idolis ex uſu Hhammonitarum nomen Regis indebant Jiſraëlitæ, ut ſuprà 5.26.alteram verò civilem,quòd regia eſſet,in qua non prophetiæ exteræ, ſed res forenſes ex autoritate Regis curabantur. Prius autem membrum ut ad religionem referamus, adducit nos vox ſanctuarii,quæ (utcunque aliter Hhebræi ſentiant) nuſquam niſi de rebus ſacris & religioſis enuntiatur.* 14 Reſpondens] *hac reſponſione Hhamos primùm aſſerit vocationem ſuam, confirmans æquum eſſe ut potiùs Deo pareat quàm hominibus,duobus verſibus; deinde in Amatzjam verbis Dei fert ſententiam, duobus alteris.* Non propheta] *quaſi dicat, non ex me,neque ex humana inſtitutione factum eſt ut prophetem.* Sycomora] *ad victum: nam ſycomori in Judæa ſunt frequentes,& in Samaria: ſenſus eſt,non victus cauſa propheto; nam didici vitam ſycomoris & agreſtibus aliis rebus tolerare.* 16 Facito ut ſtil.] *vide Jechezk.21.2.* 17 Funiculo] *vide Deut.32.9.* Immunda] *id eſt extera,quam ſibi non ſanctificavit Deus,ut hanc veſtram feceras: Aſſyriam puta intelligit.*

CAPUT VIII.

Deus demonſtrato typo figurat ſubverſionem Jiſraëlitarum: & inhumanitatem, ſceleraq́ ipſorum exprobrans, fore pronuntiat ut importet luctum graviſſimum ex graviſſimis calamitatibus, & propter peccata præcidat ipſis omnem conſolationis viam.

1ʼ SIc oſtendit viſionem mihi Dominus Jehova,quòd ʼecce fiſcum æſtivorum fructuum.

2 Cumq́ue dicenti,quid vides Hamos? dixiſſem,fiſcum æſtivorum fructuũ; dixit Jehova ad me,ʼadvenit ipſe finis populo meo Jiſraëli,non pergam amplius prȩterire ipſi.

3 ʼSed ejulabunt ʼcantica templi die illa, dictum Domini Jehovæ ; plurimum erit [a] cadaverum, *quę* in omnem locum projecerit ʼtacitus.

4 ʼAudite hoc ʼqui anhelatis *dejecturi* egentem,& [b]ʼdeleturi pauperes terræ,

5 Dicendo,quando tranſiverit ʼhoc novilunium,ut vendamus commeatum?& ſabbathum, ut aperiamus frumenti *horrea* ? minuendo ʼEpham,& majus faciendo pondus , ac pervertendo lancibus [c] doloſis,

6 ʼComparando pecunia tenues,& egentem [d]ʼpari calceorum; *ut* denique [e]ʼquiſquilias frumenti vendamus.

7 ʼJurat Jehova per excellentiam Jahhakobi; *ne vivam*,ſi obliviſcar in ęternum omnium operum illorum.

8 ʼAn propter hoc non commoveretur hæc terra , & lugeret quiſquis habitat in ea? & aſcenderit ʼvelut rivus *in* totam ipſam; quo expelleretur & ſubmergeretur , ut rivo Ægypti?

9 ʼImò erit die illo,dictum Domini Jehovæ; efficiam ʼut ſol occidat ipſo meridie, & obtenebrabo terram die [f] lucido:

10 Et commutabo dies feſtos veſtros in luctum,omniáque cantica veſtra in lamentationem, inducens ſuper omnes lumbos cilicium & ſuper omne caput calvitium; diſponamq́; illam quaſi ʼluctus unigeniti, ut finis illius ſit tãquam diei amariſſimi.

11 ʼEcce dies venturi ſunt, dictum Domini Jehovæ, quibus immittam famem in hanc terram; non famem [g] habendi panis, neque ſitim aquarum, ſed ʼaudiendi verba Jehovæ.

12 Quamvis vagarentur a mari uno ad alterum,& ab Aquilone ad Orientem uſque diſcurrentes ad perveſtigandum verbum Jehovæ,non tamen invenient.

13 Die illa continenter deficient animo virgines pulchræ & ipſi juvenes ea ſiti,

[a] Heb. *cadaver.*

[b] Heb *facturi ut ceſſent.*

[c] Heb. *doli.*

[d] Heb. *propter par.*

[e] Heb. *cadivum ſive caducum.*

[f] Heb. *lucis.*

[g] Heb. pro *pane, neque ſitim pro aquis.*

14 Qui jurant per reatum Schomronis, & dicunt *ut* vivit Deus tuus, ô Dan; & *ut* vivit *Deus* viæ Beerſchebahhi, denique cadent, nec reſurgent ampliùs.

ANNOTATIO.

1 Sic oſtendit] *Hujus prophetiæ tria ſunt omnino membra: propoſitio ſumma viſi atque anagoges, tribus primis verſibus; conteſtatio contra Jiſraëlitas propter indigniſſima ipſorum ſcelera, uſque ad verſ.9. & enarratio propoſitionis viſo adumbratæ, inde ad finem capitis.* Ecce fiſc.] *typica hæc viſio populū Jiſraëlis adumbrat; finis verò qui Jiſraëli denuntiatur, adumbratus eſt alluſione ſive διὰ παρονομασίας, quā nos Latinè non poſſumus exprimere. Nam vox Hhebræa quæ* ὀπώραν, *id eſt fructus æſtivos ſignificat, proximè accedit ad vocem alteram qua ſignificatur finis: quamobrem venuſtatem quidem verbo non aſſequimur, ſed nobis videtur ſatis ut rem aperiamus legentibus.* 2 Advenit ipſe] *anagoge ſive accommodatio typi, eodem argumento cum prophetia quæ habetur ſuprà 7.7. & ſeq.* 3 Sed ejulabunt] *i. luctuoſiſſima erunt omnia; & tum res divinæ & ſacræ, tum etiam humanæ prophanæq́ jacebunt perditiſſimè.* Cantica templi] *quaſi dicat, templum quod prius lætis & feſtivis cantionibus perſonabat, flebili ejulatu ac vociferatione complebitur.* Tacitus] *nimirum vir intelligens ut dixit Propheta ſuprà 5.13. & 6.10.* 4 Audite hoc] *ſecunda pars, conteſtatio graviſſima, Jiſraëlitis peccata exprobrans, avaritiam, fraudem, & inhumanitatem, uſque ad verſum 7. & Dei conſultationem exponens, verſu 7. & 8.* Qui anhelatis] *ut ſuprà 2.4.* Deleturi] *id eſt, vos inhumani, per quos non ſtat quo minus perdatis bonos, niſi averteret Dei miſericordia.* 5 Hoc novilunium] *nam noviluniis ſacerdotes clangentes tubis habebant cœtus ſacros, Numeror. 10.10. & Pſal. 81.4. ſingularia ſacrificia offerebant Deo, Numeror. 28.11. precibus & verbo communicabant cum populo, 2. Reg. 4.23. & ſacrum epulum celebrantes, ſanctificationi ſuæ, non privatis negotiationibus incumbebant; ut apparet ex 1. Schem. 20.5. ac propterea in reſtitutione Eccleſiæ conjungūtur novilunia ſabbathis, Jeſchahh. 66.23.* Epham] *i. menſuras, & pondera corrumpendo contra legem.* 6 Comparando] *abutendo permiſſione legis Levit. 25.39. ut exempla habentur Jirmejæ 34.8. & ſeq. & Nechem. 5.* Pari calceorum] *ut ſuprà 2.3.* Quiſquilias *i. acus, glumam, folliculos, omniaq́ frumenti apocremata pro juſto frumento.* 7 Jurat Jehova] *conſultatio antecedenti dictionem ſententiæ, ut diximus in verſum 4. qua Deus primùm judicium ſuum oſtendit hoc verſu; deinde probat omnium hominum conſcientiis, ver. ſeq.* 8 An propter hoc] *pathetica interrogatio gravitatem iræ divinæ exponens vehementiſſimè, a teſtificatione omnium hominum conſcientiæ quam appellat Deus.* Velut rivus] *i. Nilus, qui Ægyptum quotannis inundare ſolet.* 9 Imò erit] *enarratio propoſitionis quam viſio ſuperior adumbraverat, ut diximus in verſum 1. de malis graviſſimis Jiſraëli obventuris; quorum malorum effecta primùm, duobus verſibus; deinde cauſæ exponuntur, quatuor ultimis.* Ut ſol occidat] *i. ut nulla lux planè affulgeat, aut ſpes liberationis conſequendæ, & adipiſcendæ lætitiæ: ne illis quidem diebus qui omnium ſunt feſtiviſſimi: ut ſuprà 5.18. & ſequentibus: ſic verſus ſequens hujus eſt exegeticus.* 10 Luctus unigeniti] *i. omnium amariſſimi, & cui nullum adhiberi poteſt remedium aut conſolatio, ut ſequentia verba interpretantur: ſic Zecarjæ 12.10.* 11 Ecce dies] *enarratio luctus illius amariſſimi a cauſa efficiente, hoc & ſequente verſu, & ab effectis, ver. 13. & 14. Cauſa luctus eſt deſtitutio ab omni conſolatione; quæ hoc verſu elegantiſſima allegoria figuratur, & explanatur ſequente.* Audiendi verba] *id eſt, ſaltem hoc beneficium a Deo conſequendi, ut in ſuis anguſtiis percipiant conſolationem ex verbo ipſius.* 14 Reatum Schom.] *id eſt, idola, quæ Reges Jiſraëlis Schomrone habitantes ſtatuerunt & continenter ſtatuunt, ut populum ſuum magis ac magis efficiant rerum defectionis ſacrilegæ.* Ut vivit Deus] *formula juramenti, quo idololatræ honorem Dei viventis attribuebant idolis ſuis ab extremitate una terræ ſanctæ ad alteram. Nam Dan terminus erat Jiſraëlitarum Septentrionem verſus, Beerſchebahh verò terminus Jehudæ ad Meridiem.* Deus viæ] *id eſt, Deus ille, cui ritus ſui & cæremoniæ exhibentur ſecundum traditiones & placita hominum: vide ſuprà 5.5.*

CAPUT IX.

Deus typo diſceſſionis a templo ſuo figurans abdicationem Judæorum & Jiſraëlitarum, certiſſima judicia eis denuntiat, confirmatq́ tum a majeſtate ſua, tum ab illorum ſceleribus: ex quibus reliquias electas excipit, & promiſſionibus Evangelicis de gentium cum Judæis vocatione in communionem hæreditatis, bonorumq́ illius concionem terminat.

1 VIDI Dominum ſtantem ſuper altari, ac dicentem, percute iſtud malogranatum, ut commoveantur poſtes ipſi, & divide ipſos in capite ipſorum omnium: [a] quod autem poſt ipſos eſt gladio interficiam: non effugiet ex eis profugus, neque liberabit ſe ex eis qui evaſerit.

2 Si foderent *latitaturi* in ſepulchro, inde manus mea caperet eos; & ſi aſcenderent in cœlum, illinc deducerem eos:

3 Et ſi abderent ſe in vertice Carmeli, inde ſcrutatus caperem eos: & ſi occultarent ſe a conſpectu oculorum meorum in [b] fundo maris, inde præciperem ſerpenti ut mordens *tolleret* eos:

4 Quòd ſi abirent in captivitatem coram inimicis ſuis, inde præciperem gladio ut interficiens *tolleret* eos: [c] adhibebo enim oculum meum contra eos in malum, non autem in bonum.

5 Nam Domino Jehova exercituum tangente terram, diſſolvitur; & lugent quicunque habitant in ea: conſcenditque quaſi rivus totam ipſam, quaſi rivus Ægypti, atque ſubmergitur:

6 Qui extruxit in cœlis cœnacula ſua, & cuneum ſuum ſuper terram fundat: qui evocans aquas maris effundit eas in ſuperficiem terræ, Jehova nomine.

7 An non pares filiis Æthiopum eſtis mihi, ô filii Jiſraëlis? dictum Jehovæ: an non Jiſraëlitas deduxero e terra Ægypti, ut Peliſchtæos

[a] Heb *poſterum autem ipſorum. Suprà 2.11.*

[b] Heb. ſolo.

[c] Heb. *ponam ut Gen. 44. 21.*

ſchtæos e Caphtore, & Syros, e Kiro?

8 'Ecce oculos Domini Jehovæ contra hoc regnum 'peccans, ut perdam ipſum a ſuperficie terræ; niſi quod non [d] omnino perdam domum Jahhakobi, dictum Jehovæ:

9 Sed ecce ego 'præcipiens agitabo inter omnes gentes domum Jiſraëlis; quemadmodum agitantur grana in vanno, ita ut 'non decidat lapillus in terram.

10 Gladio morientur omnes peccatores populi mei; 'qui dicunt, non aſſequetur aut obveniet hoc malum.

11 'Tempore illo erigam 'tugurium Davidis quod decidit, & ſepiam rupturas 'earum ac demolitiones 'ejus reſtituam; & reædificabo illud, 'ſicut [e] olim:

12 'Ut hæredes ſint cum reliquiis Edomi, & omnibus gentibus [f] quæ vocantur de nomine meo; dictum Jehovæ qui facit iſtud.

13 'Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovę, quibus attinget arator meſſorem, & calcator uvarum [g] ſatorem: & ſtillabunt montes muſtum, & omnes colles 'colliqueſcent:

14 Et reducam captivam multitudinem populi mei Jiſraëlis, qui ædificabunt civitates deſolatas, ut inhabitent, & conſerent vineas ut bibant vinum earum; facientq; hortos ut comedant fructum eorum:

15 Et 'plantabo eos in terra ipſorum, ita ut non evellantur ampliùs a terra ſua quam dedero ipſis, dicit Jehova Deus tuus.

[d] Heb. *per-*

[e] Heb. *diebus ſculi.*

[f] Heb. *ſuper quas vocatur nomen meum. Levit.* 26.5.

[g] Heb. *protrahentem ſemẽ.*

ANNOTATIO.

1 Vidi] *Hujus prophetiæ duæ ſunt omnino partes; denuntiatio mali graviſſimi, uſque ad ver.* 11. *& Evangelica promiſſio, ad finem uſque. Ac denuntiationis quidem membra habentur tria: primum eſt propoſitio typi cum ſua interpretatione juncti, hoc verſu & tribus ſequentibus; ſecundum confirmatio propoſitionis, verſu* 5. *& duobus ſequentibus; tertium exornatio, inde ad ver.* 11 Super altari] *videlicet extra templũ ſuum, qua ratione demonſtrabat Deus a ſe templum ſuum & populum abdicari; ut Jechezk.* 10. Iſtud malogranatum] *nimirum quod in ſummo templi faſtigio erat inter acroteria: quemadmodum ferè fit in ſtructuris & templis magnificis. Ad quem autem hoc mandatum pertinuerit vix poteſt certò definiri. Prophetam quidem audiviſſe certum eſt, ſed hoc mandatum accepiſſe quod exequeretur, nobis non videtur veriſimile: nam etſi Propheta ſe audiſſe narrat, tamen cœleſte aliquod opus viſione oblatum eſſe res ipſa oſtendit, quod nos miniſterio angeli ſive fulgur ſive vim aliquam majorem importantis adumbratum fuiſſe judicamus. quaſi dicat, malogranatum iſtud templo ſummo impoſitum deturbato, & templum ipſum uſque ad imos poſtes percellito atque diſrumpito, ut quicunque in eo ſunt hoc caſu frangantur, & ita comminuantur ut nemo iſtorum effugiat.* Divide ipſos] *id eſt, non modò templum ſummum, ſed a ſummo ad imum deturba totum, & ipſos poſtes quoſque in capite ipſorum, id eſt, inde a ſumma parte diffringe.* Quod autem] *id eſt, Judæos & Jiſraëlitas omnes, qui freti iſtius templi umbraculo poſt ipſius poſtes veluti deliteſcunt, & impietatem inhumanitatemq; colunt, a quibus in ſpeciem ſe abhorrere ſimulant; vide ſup. capite* 6. Gladio] *Aſſyriorum & Chaldæorum, aliiſque verberibus; ſynecdochicè.* 2 Si foderent] *amplificatio hyperbolica, ad demonſtrandum quàm ſit inevitabile judicium Dei, tribus verſib. ut Pſal.* 139.7. *& ſequentibus.* 5 Nam Domino] *confirmatio propoſitionis præcedentis primùm a deſcriptione majeſtatis Dei, duobus verſibus; deinde a criminatione ingratiſſimi Jiſraëlitarum animi, quos Deus ſupra omnes gentes proſequutus fuerat beneficiis, ver.* 7. Conſcenditq;] *id eſt, exundat in eam malum illud, cujus meminit ſuprà ver.* 4. *ſic ſuprà* 8.8. Atque ſubmerg.] ὑστέρωσιν *Hhebraicam ad perſpicuitatem ſuſtulimus.* 6 Qui extruxit] *i. qui cœli, terræ, maris, & rerum omnium quæ in eis ſunt creator ac dominus eſt omnipotens.* Cœnacula] *de quibus vide Pſal.* 104.3. *nam utramq; vocem eadem accipimus ſignificatione.* Cuneum ſuum] *ut accipitur* 2. *Schem.* 2.25. *pro eo quod eſt, qui ſtatuit hominum & rerum omnium creatarum turmas comparatas ad exequenda judicia ſua.* Qui evocans] *i. qui diluvium aquarum immiſit, Gene.* 7. *ac proinde eadem virtute armatus eſt ad perficiendum hoc judicium quod modò imperavit.* 7 Annon pares] *conteſtatio vehementiſſima; elegeram vos, inquit Deus, præ omnibus populis, & beneficiis ampliſſimis proſequebar: jam verò quo in pretio eſſe vos putatis apud me? non majoris facio vos quàm Æthiopas, & beneficium inde ab Ægypto in vos collatum eodem loco habeo, neque melius collocatum apud vos judico quàm cùm olim Peliſchtæos e Caphtore eduxi, Deut.* 2.22, *aut ſi adverſarios Dei & Eccleſiæ Syros, qui recens in Kirum deportati ſunt (ut prophetatum fuerat ſuprà* 1.5.) *reducerem a deportatione ſua, & in libertatem indigniſſimos homines vindicarem.* 8 Ecce] *exornatio propoſitionis, de judiciis Dei contra Jiſraëlitas peccatores; in qua Deus reliquias ſecundum electionem gratiæ ſervandas nominatim excipiens, tranſitum comparat ad promiſſiones Evangelicas.* Peccans] *id eſt, perſeverans in peccatis ſuis.* 9 Præcipiens] *Aſſyriis & Babyloniis.* Non decidat] *i. nemo planè Judæorum & Jiſraëlitarum ab agitatione hac & ventilatione immunis ſit.* 10 Qui dicunt] *vide ſuprà* 6.3. 11 Tempore illo] *ſecunda concionis pars de promiſſionibus Evangelicis, quæ ſummatim dictæ duobus verſibus, & adumbratæ typo veteris Eccleſiæ & regni, poſtea exornantur adjunctis magnificis Dei promiſſionibus in revocatum populum, tribus verſibus ultimis.* Tugurium David.] *i. regnum Domini noſtri Jeſu Chriſti, quo (utut jam humile eſt) proteguntur pii.* Earum] *nempe maceriarum ſive ſepium. quaſi dicat, ne minimam quidem labem relinquam in Eccleſia mea.* Ejus] *Davidis, cujus regno adumbratum eſt regnum Chriſti.* Sicut olim] *i. ut quemadmodum olim ſtetit floruitq; Davidis & Schelomonis regno, ita porrò ac longè ampliùs floreat; quod ſequente verſu oſtenditur.* 12 Ut hæredes] *i. ut non tantùm Judæi, verùm etiam gentes reliquæ communi cum illis hæreditate perfruantur, & communem patrem hæreditatis ſuæ donatorem invocent: ſic interpretamur ex Actor.* 15.17. 13 Ecce] *Exornatio ſive amplificatio promiſſionis præcedentis a benedictionibus ſpiritualibus in Eccleſiam, cùm inſtaurata fuerit per Chriſtum, profundendis; quæ temporalibus hyperbolicè figurantur: ut Joël.* 3.18. Colliqueſcent] *id eſt, tantam liquoris vim manabunt, ut in liquorem abire ipſi videantur.* 15 Plantabo] *i. firmè collocabo & ſtabiliam eos, ut Exod.* 15.17. *nam virtute Dei cuſtodimur per fidem ad ſalutem quæ parata eſt pateſieri tempore ultimo,* 1. *Petri* 1.5.

HHOBADJA.

Propheta Edomæis ſuperventuram divinitus calamitatem & ruinam denuntians, ipſorum faſtum, fœdera, & ſapientiam ludificatur, & vim Eccleſiæ illatam exprobrans dehortatur ne ipſi porrò ſermone aut opere malefaciant: ac poſtremò contumacibus inimicis exitium prædicens propter Eccleſiam obventurum, liberationem hæreditatis, ampliationem & ſalutem illius prædicat in regno Chriſti.

1' VISIO Hhobadjæ.' Sic ait Dominus Jehova de Edomæa, [a] rumorem audivimus a Jehova, & legatum ad gentes miſſum *dicentem*; ſurgite, ut inſurgamus adverſus eam in prælium.

[a] Heb. *auditionem.* *Jirm.* 49.14

2 Ecce, 'parvum diſpoſiturus ſum te inter gentes; contemptus eris valde.

3 'Superbia [b] animi tui decipit te, ô qui habitas in fiſſuris petræ, in [c] altiſſima habitatione ſua; dicens cum animo ſuo, quis dejiceret me in terram?

[b] Heb *cordis: ſic deinceps.*
[c] Heb. *altitudine habitationis ſuæ: hypallage.*

4 'Quamvis exaltares velut aquila, & quamvis inter ſtellas poneres nidum tuum; inde dejicerem te, dictum Jehovæ.

5 'Quomodo exciſa es? ſi fures advenirent tibi, ſi vaſtatores [d] nocturni, nónne furarentur quod ſatis eſſet ipſis? ſi vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos?

[d] Heb. *noctis.* *Jirm.* 49.9.

6 Quomodo' perveſtigantur Hheſavi, perquiruntur abdita ejus?

7 'Uſque ad terminum deducent te omnes [e] fœderati tui, decipient te, prævalebunt tibi [f] qui pacem colunt tecum: [g] convivæ tui' imponent vulnus loco tuo, cujus *vulneris* nulla *erit* intelligentia.

[e] Heb. *homines fœderis.*
[f] Heb. *homines pacis tuæ: ſic Pſal.* 41., 10.
[g] Heb. *cibi tui* homines.

8 'Nónne die illa, dictum Jehovæ; cùm perdidero ſapientes ex Edomæa, & [h] intelligentes e monte Hheſavi,

[h] Heb. *intelligentiæ viros.*

9 Tum terrebuntur potentes tui, ô Teman; ut exſcindatur quiſque e monte Hheſavi a ſtrage;

10 'Propter violentiam [i] in fratrem tuum Jahhakobum; operiet te pudor, & exſcindêris in ſeculum:

[i] Heb. *fratris tui Jahhakobi. ut Geneſ.* 26.5.

11 *Propterea quòd* eo die' ſtas ex adverſo, quo die captivas abducunt extranei copias ejus; cumq́; alienigenæ ingreſſi portas ejus, ſuper Jeruſchalaima' projiciunt ſortem, tu quoque ut unus illorum es.

12 'Ne ergo aſpicias' diem fratris tui, diem alienationis ejus; neque læteris de [k] Jehudæis, quo die pereunt, neque 'magnifices os tuum die anguſtiæ.

[k] Heb. *filii Jehuda.*

13 Ne ingrediaris portam populi mei die calamitatis eorum, ne aſpicias tu quoque malum ejus die calamitatis ipſius: neque extendant ſe *manus* in facultates ejus die calamitatis ejus:

14 Neque perſiſtas' in diruptione ad exſcindendum qui evadunt ex eo: neque prodas ſuperſtites ejus die anguſtiæ.

15 'Nam propinquus eſt dies Jehovæ contra omnes iſtas gentes: quemadmodum feceris, fiet tibi; retributio tua revertetur in caput tuum.

16 'Nam' cùm biberîtis in monte ſanctitatis meæ, bibent omnes gentes jugiter: bibent, inquam, & abſorbebunt, 'eruntq́ue ac ſi non fuiſſent:

17 In monte verò Tzijonis erit [l] qui evadet, eritq́ue [m] ſanctus & hæreditariò poſſidebunt domus Jahhakobi hæreditarias poſſeſſiones ſuas:

[l] Heb. *evaſio.*
[m] Heb. *ſanctitas.*

18 'Eritq́ue domus Jahhakobi' *velut* ignis, & domus Joſephi flamma; domus autem Hheſavi in 'ſtipulam, ut accenſi in hos conſumant ipſos; neque erit ſuperſtes 'domui Hheſavi, quia Jehova eloquitur.

19 Ita hæreditariò poſſidebunt 'Auſtralem regionem' cum monte Hheſavi, & locum humilem cum Peliſchtæis; 'hæreditariò inquam poſſidebunt cũ agro Ephrajimi & cum agro Schômronis, Binjaminiſque cum Gilhhade:

20 'Et [n] deportatæ copiæ iſtæ Jiſraëlitarum quod *fuit* Cenahhanæorum Tzarphatham uſq;, & [o] deportati Jeruſchalaimani' quod eſt in fine dominatus; *id* hæreditariò poſſidebunt cum civitatibus Auſtralibus.

[n] Heb. *deportatio copiarũ iſtarum.*
[o] Heb. *deportatio Jeruſchalaimorum*

21 'Cumq́ue aſcenderint 'ſervatores in monte Tzijonis ad judicandum montem Hheſavi, erit 'Jehovæ regnum.

ANNOTATIO.

1 Viſio] *Hujus prophetiæ, qua Deus ſuperventuram Edomæis cladem pronuntiat, tempus diſertè quidem non exprimitur; ſed ex argumento facile eſt colligere tum pronuntiatũ eſſe, cùm Jirmeja quoque & Jechezkel prophetarent: vide Jirme.* 49. *& Jechezk.* 25. *partes omnino ſunt quattuor: prima eſt propoſitio judiciorum quæ Deus immiſſo milite in Edomæa exequuturus erat, duobus verſibus: ſecunda eſt propoſitionis enarratio, tum cauſarum, tum judicii ad cauſas ſuas accommodati, uſque ad ver.* 12. *tertia eſt dehortatio a maleficiis, uſque ad ver.* 16. *quarta, concluſio a promiſſionibus Dei ampliſſimis ad ſalutem Eccleſiæ & adverſariorum ejus exitium, inde ad finem.* Sic ait Dominus] *propoſitio hæc continet hypotypoſin militarem, hoc verſu; & effectum ejus, verſu ſequente.* 2 Parvum] *id eſt, profligaturus te ita ut minimus tuorũ numerus ſuperſit: ſic alludit ad deminutionem capitis Hheſavi, amiſſaq́ primogenita: ut habetur Ge.* 25.33. *&* 27.31. 3 Superbia] *enarratio hæc propoſitionis duas cauſas continet, quibus ex ordine ſua judicia connectuntur, ut Jechezk* 25. *prior eſt ſuperbia, hoc verſu; cui ſua ſupplicia eaque graviſſima & accuratiſſima ſubjiciuntur, uſque ad ver.* 10. *poſterior verò violentia atrociſſima contra Judæos fratres, verſu* 10. *&* 11. 4 Quamvis] *amplificatio per conceſſionem hyperbolicam.* 5 Quomodo] *altera amplificatio per admirationem gravitatis quam Deus erat adhibiturus in perficiendo judicio ſuo. Eſt autem in Hhebræo contextu ver-*

verborum ὑπαλλαγὴ, quam viſum eſt nobis perſpicuitatis cauſa invertere. 6 Perveſtigantur] *nimirum ab avaro milite, ut Jirme.49.10.* 7 Uſque ad] *amplificationis locus tertius a perſona eorum qui Edomæos infeſtaturi ſunt: tui ipſius, inquit Deus, fœderati, &c. ex terminis tuis ejicient te maxima perfidia & proditione, & ſedem tuam depopulabuntur.* Imponent vulnus] *id eſt, tanta plaga afficient regionem tuam, ut mens humana ipſam nequeat comprehendere, nedum curare arte & intelligentia.* 8 Nónne die illa] *exornatio proximè pręcedentis dicti, nullam fore illius vulneris intelligentiam: nam, inquit, ne tu quidem ipſe, ô Edomæe & Temanita, poteris capere & cõſequi animo intelligentiam illius vulneris, quamvis apud omnes obtineas nomen ſapientiæ & intelligentiæ; vide Jirmejæ 49.7.* 10 Propter violentiam] *ſecunda cauſa; ut diximus in verſ.3. quam optimè interpretatur Jechezkel 25. & oſtendit verſus ſequens.* 11 Stas ex adver.] *id eſt, obſervas & exploras diligentiſſimè quibus modis expilare poſſis fratres tuos, ut faciunt extranei.* Projiciunt ſort.] *ut Joël.3.3.* 12 Ne ergo] *tertia pars, dehortatio, ne Edomæi excidium Judæorum proximè eventurum æquo animo & ſiccis oculis ſpectent, rideántq;, hoc verſu; ne in facultates eorum involent, ſequente verſu; neque in homines profugos inhumani ſint, verſu 14. Cujus dehortationis cauſa ſubjicitur verſu 15.* Diem fratris] *id eſt, afflictionis illius: ut Pſalm.116.2.* Magnifices os] *id eſt, protervè cachinneris: ſynecdochicè.* 14 In diruptione] *qua Edomæi, poſtea quàm occupata ſunt a Babyloniis Jeruſchalaima, Judæos ipſos & regionem ipſorum totam infeſtarunt: ut apparet ex Pſal.137.7. quod malum per ipſos fieri hîc propheticè interdicit Deus.* 15 Nam propinq.] *αἴτιον dehortationis a talione & pari judicio, quod effecturus eſt Deus, hoc verſu.* 16 Nam cùm] *apoſtrophe ad Judæos, tranſitum faciens ad quartam concionis partem; qua primùm Deus prædicit internecionem adverſariorum Eccleſiæ, hoc verſu; deinde ſalutem ſuorum, verſu ſequente; ac poſtremò utrumque exornat brevi enarratione, ad finem uſque capitis.* Cùm biberitis] *prout judicium Dei oportet incipere a domo ipſius: ut Jeſchahh.10.12. & Jirmejæ 25.29.* Erúntque ac ſi] *id eſt, interibunt, & omnis eorum memoria delebitur.* 18 Erítque] *exornatio præcedentis prolepſeos, qua primùm Edomæorum pernicies, hoc verſu; deinde Jiſraëlis hæreditas & ſalus exponitur, duobus ſequentibus.* Velut ignis] *hoc eſt, Jiſraëlitæ erũt quædam veluti materia incendii, quod ego Edomæis Chaldæorum manu importaturus ſum, quia tam multis malis populum meum affecerint: ut antè oſtendimus ex Jirmeja, Jechezkele, & Hamoſo, ver.11. & 12.* Stipulam] *quæ nullo negotio conſumitur, & a natura ſua fomes igni eſt.* Domui Hheſavi] *id eſt, impiis iſtis & inhumanis Edomæis: ex quib. tamen reliquiæ ſecundum electionem gratiæ conſervabuntur quidem, Hhamos 9.12. ſed cum Judæis & Jiſraëlitis cooptatæ, & in familiam Dei aſcitæ Evangelio Chriſti, ſequente verſu.* 19 Auſtralem] *id eſt, veterem Judææ terminum obtinebunt, ac multo amplius; quia gentes cum Judæis hæreditate communicaturæ ſunt: quæ terrenis umbraculis Prophetæ ſolent deſignare.* Cum monte Hheſ.] *id eſt, cum Edomæis: vide Hhamos 9.12.* Hæreditariò inquam] *id eſt, nec Judæi tantùm, ſed etiam Jiſraëlitę omnes cis & trans Jardenem ſocietatem inibunt hæreditatis ſanctæ; vide Jechezk.37.16. & ſequentibus.* 20 Et deportatę] *id eſt, Eccleſia hæc inſtaurata juſtos ſuos terminos omni ex parte obtinebit qui ab antiquis finibus deſcribuntur. Nam Jiſraëlitarum terminus a Septentrione fuit Tzarphathæ, quod oppidulum fuit maritimum ad Tzidonem, de quo 1.Reg.17.9. Judæorum verò terminus fuit in civitatibus auſtralibus, de quibus Jehoſchubh.15.21. & ſequentibus.* Quod eſt in fine] *id eſt, juſtos limites ſuos obtinebunt: nam quòd Judæi omnes ſequuti Chaldæum Paraphraſtem Hhebæam vocem hoc loco poſitam, ut proprium regionis nomen, interpretantur Hiſpaniam; dignum eſt tam audacibus fabularum autorib. nos verò Hhebræam vocem appellativè accipientes (ut loquuntur Grammatici) confirmamus ex duabus eſſe compoſitam, quæ conjunctæ ſignificant terminationem dominatus.* 21 Cúmque aſcend.] *id eſt, cùm prædicatione Evangelii, fideliúmque ſervorum opera adhibita Chriſtus Eccleſiam ſervaverit ex inimicis ipſius & e manu omnium eorum qui oderunt eam (ut dicitur Lucæ 1.71.) tum regnabit Chriſtus ſuper Eccleſiam in æternum, & regni ejus non erit finis: ut Lucæ 1.33.* Servatores] *id eſt, adminiſtros ſalutis per doctrinam Evangelii: ut 1.Timoth,4.16. & Jacob.5.20.* Jehovæ] *id eſt Chriſto: ut modò diximus ex Lucæ 1.33.*

JONA.

ARGUMENTUM.

LIBER *Ionæ Prophetæ totus eſt hiſtoricus: quo narratur vocatio Ionę duplex: una, quam contumaciter tentavit ſubterfugere, donec perſequutus ipſum Deus deduxit in mortem præſentiſſimam, & mirificè ad vivos revocavit, ut refractarium ipſius animum edomaret, atque ad obſequium ſui abduceret; altera, cui auſcultans Ionas apud Ninevitas prędicavit, eóſque adduxit ad reſipicentiam: quibuſcum indignè miſericordiam Dei communicatam ratus, typo & ſermone a Deo informatus eſt cùm de iniquitate ſtudii ſui, tum de equitate certiſſima Dei miſericordiæ.*

CAPUT I.

Jonas refugiens vocationem Dei ſe committit mari, ubi procella divinitus excitata nautæ jacturã faciunt, deos ſuos implorant, & ſorte conjecta Jonam reum deprehendunt neglectæ vocationis Dei: quod ille confeſſus ſententiam mortis in ſeipſum dicit, ac propterea quamvis parcentibus nautis tandem in mare projicitur: cujus ſedato æſtu nautæ agnoverunt Dominum, Jonas verò in ventrem piſcis receptus oravit Deum, miſeriam ſuam exponens, & ſalutem expetens ad gloriam illius.

1' Cùm fuiſſet verbum Jehovæ,ad 'Jonam filium Amittai,edicendo,

2 Surge, adi 'Nineven civitatem maximam, & clama contra eã;'aſcendiſſe malitiam eorum in conſpectum meum:

3 Surrexit Jonas ut fugeret 'Tarſum a cõſpectu Jehovę: quapropter deſcendens 'Japhuntẽ, inventa navi quæ ibat Tarſum, dedit [a] naulum ejus,deſcenditq́ue in eam,ut abiret cum [b] nautis Tarſum a conſpectu Jehovæ.

4 Jehova autem 'injecit ventum magnum in mare,fuitq; procella magna in mari;adeò ut [c] navem illam cogitarent fractum iri.

5 Quare timentes nautę inclamaverunt quiſque Deum ſuum, projeceruntq́ue inſtrumenta quæ inerant navi in mare [d] ut levarent ſe illis: Jonas autem deſcenderat ad latera navigii, & jacebat ſomno ſopitus.

6 Sed appropinquans ad eum [e] nauclerus, dixit ei,quid tibi eſt [f] ſomnolente? ſurge,inclama Deum tuum, ſi fortè ſuſcipiat cogitationem Deus ille de nobis,ut non pereamus.

7 Deinde dixerunt [g] alter alteri,agite, projiciamus ſortes, ut cognoſcamus cujus cauſa malum hoc eſt nobis: & cùm projeciſſent ſortes,accidit ſors Jonæ.

8 Ad quem dicentibus illis,indica jam nobis cujus cauſa malum hoc nobis eſt; quæ *eſt* [h] ars tua?& unde venis?quæ *eſt* regio tua?denique ex quonam populo es?

9 Dixit ad illos, Hhebræus ſum; & Jehovam Deum cœlorum ego revereor, qui fecit mare & aridam.

10 Tunc timentes homines illi timore magno, poſtquam dixerunt ad eũ, ecquid feciſti? cùm cognoviſſent homines illi eum a conſpectu Jehovæ fugere,(nam indicabat ipſis)

11 Dixerunt ad eum, quid facturi ſumus te,ut conticeſcat mare [i] ab infeſtandis nobis?nã mare [k] magis ac magis procelloſum erat.

12 Qui dixit ad eos, 'tollite me, & projicite me in mare ut conticeſcat mare ab infeſtandis vobis;nam agnoſco propter me procellam maximam hanc [l] infeſtare vos.

13 Tunc [m]'remigantes homines illi ut reducerent navem ad aridam,cùm non potuiſſent;quia mare magis ac magis procelloſum infeſtabat eos;

14 Inclamaverunt Jehovam, dicentes, obſecramus Jehova,ne jam pereamus pro anima viri iſtius,& ne reponas nobis 'ſanguinem innoxium; nam tu,Jehova,quemadmodum vis facis.

15 Deinde tollentes Jonam projecerunt eum in mare,deſtititq́ue mare ab [n] æſtu ſuo.

16 Quapropter reveriti ſunt homines illi reverentia magna Jehovam; & ſacrificaverunt ſacrificium Jehovæ,voveruntq́ue vota.

17 Paraverat autem Jehova piſcem magnum, qui abſorberet Jonam; fuitque Jonas in viſceribus illius piſcis tribus diebus, & tribus noctibus.

[a] Heb.*mercedem.*

[b] Heb.*eis,videlicet qui in navi erant.*

[c] Heb.*navis cogitaret fractum iri: metonymia.*

[d] Heb. *ad levandum a contra ſe.*

[e] Heb.*magiſter funis.*

[f] Heb.*ſomno ſopite.*

[g] Heb.*vir ad amicum ſuum ite.*

[h] Heb.*opera tua.*

[i] Heb.*a contra nos: ſic ver ſeq.*

[k] Heb. *ibat & procelloſum erat: ſic ver.13.*

[l] Heb.*contra vos eſſe.*

[m] Heb.*fodientes, videlicet remis; id eſt, ſeulcantes, ut Latini dixerunt.*

[n] Heb.*indignatione ſua.*

CAPUT II.

1' ORAVIT autem Jonas Jehovam Deum ſuum,e viſceribus illius piſcis:

2 'Deinde dixit, inclamavi ex anguſtia [a] mea Jehovam, & exaudivit me: e ventre [b] ſepulchrali vociferatus ſum, exaudiviſti vocẽ meam.

3 Nam projeceras me in profundum,in [c] intimam partem marium, & flumen circumdabat me: omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ ſuper me tranſibant:

4 Adeò ut 'ego dicerem, ejectus ſum a conſpectu oculorum tuorum; veruntamen 'pergam intueri in templum ſanctitatis tuæ.

5 Circumiverant me aquæ 'uſq; ad animam; abyſſus circumdabat me,'alga alligata erat capiti meo.

6 'Ad [d] præciſas radices montium deſcenderam,terra 'vectibus ſuis obſtiturâ mihi in ſeculum: attamen eduxiſti' a corruptione vitam meam,Jehova Deus mi.

7 Cùm obrueretur in me anima mea,Jehovæ recordatus ſum; pervenitque ad te oratio mea, in templum ſanctitatis tuæ.

8 'Qui obſervant 'vanitates [e] mendaces,'benignitatem [f] erga ſe derelinquant:

9 Ego verò cum voce gratiarum actionis ſacrificabo tibi; quæ vovi,rependam:'omnimoda ſalus *eſt* Jehovæ.

[a] Heb. *mihi.*

[b] Heb.*ſepulcri.*

[c] Heb.*cor:ut Exod.* 15. 8.

[d] Heb.*præciſa montium.*

[e] Heb. *mendacii.*

[f] Heb.*ſuam.*

ANNOTATIO.

1 Cùm fuiſſet] *His duobus capitibus continentem hiſtoriam eſſe apud omnes conſtat; qua narratur quo pacto Jonas Dei vocationem ſubterfugere conatus ſit, & Deus fugientem domuerit, atque ad voluntarium obſequium comparaverit. Quo autẽ tempore hæc omnia geſta ſint, etſi præciſè a nobis definiri nequit; tamen non dubitamus quin hæc aut ante Jarobhhami ſecundi tempora, aut ſub ipſum principium regni illius geſta ſint: ut apparet ex* 2.*Reg.*14.25 Jonam] *qui erat Zebulunita tribu, e Gatho Chepheris, ut ibidem ſcriptum eſt.* 2 Nineven] *de qua Gen.*10.11.*&* 12.*& infrà* 3.*metropolin Aſſyriorum.* Aſcendiſſe] *id eſt, tam magnam eſſe ut jam quaſi terram & cœlum compleat; quo nomine Deus rationem cum illis ſubducturus ſit: metaphora a rebus corporeis: vide infrà cap.* 3. 3 Tarſum] *vide Gen.*10.4. Japhuntem] *oppidum maritimum, poſtea appellatum Joppen, de quo Jehoſchubh.*19.46.*&* 2.*Chron.*2.16. 4 Injecit] *i. repentiſſimè excitavit ac vehementiſſimè, adeò ut divinum aliquod & ſingulare judicium eſſe ipſi infideles nautæ cognoſcerent.* 12 Tollite me] *conſilium hoc Jonæ fide datum eſſe, & ex reſipiſcentia profectum verba ipſa & eventus oſtendunt.* 13 Remigantes] *id eſt, cùm prius omnia tentaſſent humaniſſimè, quàm ut ad conſilium Jonæ (quod inhumanum ipſis videbatur) efficiendum devenirent.* 14 Sanguinem innox.] *id eſt, hominis iſtius, qui nos minimè offendit; ſed te autore per ſortem, & ipſo confitente huic pœnæ adjudicatus eſt.*

IN CAPUT II.

1 Oravit autem] *Nimirum triduo illo quo in ventre piſcis incluſus erat, ut habetur verſu* 4. *calamitatem*

tem ſuam exponens Deo, miſericordiam implorans, & officium ſuum erga Deum (a quo imprudenter diſceſſerat) profitens: quod totum ſequente oratione oſtendit; quam exaravit, ubi ſalutem & liberationem a Deo accepiſſet. 2 Deinde] *poſtquam liberatus fuit, ut modò diximus: eſt enim canticum hoc eucharisticum ex propoſitione ſumma, hoc verſu; narratione, uſque ad ver. 8. & concluſione votiva ac euchariſtica conſtans, duobus verſibus ultimis.* 4 Ego dicerem] *ſumma argumenti quod oravit Jonas in ventre piſcis; nimirum quòd miſeriam ſuam a peccato profectam expoſuit Deo, & quod liberationem petiit ut gloriæ ipſius porro in Eccleſia inſerviret.* Pergam] *precantis verba: pro eo quod eſt, ne hîc obſcurè moriar, & ad gloriam tuam inutilis; ſed quandoquidem me huc integrum & valentem intruſiſti, fac ut te palàm colere, atque prædicare poſſim beneficium tuum.* 5 Uuſque ad] *vide in Pſalm. 69.2.* Alga] *i. tam verſabar in profundo, demerſus profundiſſimè, quàm ſi alga (quæ in fundo maris ſolet ſuccreſcere) caput meum detinuiſſet obvolutum.* 6 Ad præciſas ad] *quibus montibus aſperis mediterraneum mare inde a Japhunte in Judæa, Syria, Ciliciaq; circumvallatum eſt.* Vectibus ſuis] *id eſt, inacceſſis rupibus, quibus terra importuoſa efficitur.* A corruptione] *quæ mihi per mortem fuerat in ventre piſcis eventura.* 8 Qui obſervant] *concluſio euchariſtica, ut diximus in ver. 2. per Antitheſin vehementiſſimam idololatrarum, hoc verſu; cum gratiſſimo Prophetæ officio quod vovet Domino, ſequente verſu.* Vanitatis mend.] *i. idola vaniſſima per ſe, vanitatem docentia, & mendacia ſuis cultoribus.* Benignitatem] *i. quandoquidem ita cæci ſunt ut bona a Deo accepta minimè agnoſcant, ſed mendacibus ſuis idolis tribuant: non impedio quò minus ſordeſcant ampliùs, & prout derelinquunt Deum, ita benignitatis aditum ipſi intercludant ſibi, adeóque maledictionem horrendam accerſant in cervices ſuas.* 9 Omnimoda ſalus] *epiphonema gnomicon, ut pſalm. 3.9.*

CAPUT III.

Jonas iterata vocatione Dei Ninevitis prædicat: qui poſtquam credentes Deo, adhibitis omnibus pietatis exercitamentis ſeriam reſipiſcentiam coluerunt & teſtificati ſunt, veniam a Deo impetravêre: itaq; Jonas ægrè ferens miſericordiam de illis capi, tanquam ſi prophetia ipſius eſſet inutilis & ipſi dedecoroſa, a Deo reprehenditur: deinde verò obſervans e ſuo tuguriolo quid Ninevitarum oppido futurum eſſet, typo divinitus informatur quàm æqua ſit Dei in res creatas ſuas miſericordia.

1 CùM autem edicente Jehova piſci illi, evomuiſſet Jonam in aridam;

2 Fuit verbum Jehovæ ad Jonam iterum, edicendo.

3 Surge, adi Nineven civitatem maximam; & proclama in eam proclamationem illam quã ego edico tibi.

4 Surgens itaque Jona abivit Nineven ſecundum verbum Jehovæ; Nineve autem erat 'civitas [a] perquàm maxima, ' itinere tridui:

5 Ubi cùm ' cœpiſſet Jonas ire per civitatem intinere diei unius; & proclamaviſſet dicens, 'adhuc quadraginta dies, deinde Nineve ſubvertetur:

6 Crediderunt [b] Ninevitæ ' Deo; & indicentes jejunium induerunt ' cilicia a maximo ipſorum uſque ad minimum ipſorum.

7 Cùm enim perveniſſet hoc verbum ad Regem Nineves, ſurgens e ſolio ſuo depoſuit paludamentum ſuum a ſe, & operiens ſe cilicio ſedit ' in cinere:

8 Et poſtquam convocaſſet *populum*, edixit Nineves ex ſententia Regis & procerum ejus dicendo; homines & jumenta, armenta, & greges ne guſtanto quidquam, ne paſcuntor, & aquas ne bibunto;

9 Sed operiunto ſe ciliciis homines cum jumentis, & inclamanto Deum [c] fortiter; ac revertuntor quiſq; a via ſua peſſima, & ab ipſa violentia quę ineſt ' manibus ipſorum.

10 'Quis ſcit an reverſurus ſit, & pœniteat Deũ; ut reverſo eo ab æſtu iræ ſuæ, non pereamus?

11 Quare cùm vidiſſet Deus opera eorum, eos reverſos eſſe a via ſua peſſima; pœnituit Deum ejus mali quo ſe dixerat affecturum eos, & non affecit.

[a] Heb. magna Deo: ut Gen. 10.8.

[b] Heb. homines Nineves.

[c] Heb. *in fortitudine.*

CAPUT IIII.

1 QUOD cùm [a] malè haberet Jonam, peſſimè; & accenſa eſſet *ira* ejus;

2 'Oravit Jehovam dicens, quæſo Jehova, an non erat hoc verbum meum, dum eſſem adhuc in terra mea? idcirco anteverteram fugiendo Tarſum; ſciebam enim te Deum fortẽ gratioſum, & miſericordem, longanimem, & amplum benignitate, ac pœnitentem mali eſſe:

3 Nunc ergo, Jehova, accipe quæſo animam meam a me: nam [b] præſtat mori me quàm vivere.

4 Dixit verò Jehova; an factum bene, *quòd* accenſa eſt *ira* tibi?

5 Nam egreſſus Jonas e civitate reſidebat ab Oriente civitatis: vbi fecerat ſibi tugurium, ut reſideret ſub eo ' in umbra, uſque dum videret quid futurum eſſet in civitate.

6 'Paraverat enim Jehova Deus ' ricinum, qui aſcenderet ſupra Jonam, ut eſſet umbra ſuper caput ejus ereptura eum a 'malo ipſius; lætabaturque Jonas de ricino illo lætitia magna.

7 Deinde paravit Deus vermem aſcendẽte aurora, poſtero mane; quo [c] lædente ricinum exaruit.

8 Fuit itaque oriente ſole, cùm 'paraſſet Deus [d] Eurum 'ſilentem, ut percuteret ſol caput Jonæ adeò ut deficeret animo; expeteretque [e] ſe ipſum mori, dicens, præſtat mori me quàm vivere.

9 Dixit autem Deus ad Jonam, ' an factum bene *quòd* accenſa eſt tibi *ira* propter iſtum ricinum? [f] qui dixit, factum bene *quòd* accenſa eſt mihi *ira* ' ad mortem uſque.

10 Cui dixit Jehova, ' tu parcis iſti ricino, pro quo non laboraſti, & quem non educaviſti; [f] qui 'una nocte extitit, & una nocte periit:

11 Et ego non parcerem Nineve, civitati maximæ; in qua ſunt plures duodecim myriadibus hominum ' qui non norunt diſcrimen inter dexteram ſuam & ſiniſtram ſuam, jumentaque multa?

[a] Heb. malum videretur apud Jonam, malum magnum. Exod. 34.6.

[b] Heb. bona mors mea quam vita mea: ſic ver. 8

[c] Heb. *percutiente.*

[d] Heb. *ventum Orientis.*

[e] Heb. *animam ſuam.*

[f] Heb. *filius noctis extitit, & filius noctis periit.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Verſum hunc ad ſequentia pertinere, ac non ad præcedentia res ipſa loquitur. Jam enim*
narrat hiſtoria quid ſecundò imperaverit Deus Jonæ liberato, & quid Jonas, quid Ninevitæ fecerint. 4
Civitas per quam] *nam erat in ambitu illius area quadringentorum ſtadiorum, quam circumſtabat murus*
inſtructus mille quingentis turribus: ut teſtantur Herodotus & Diodorus. Itinere tridui] *videlicet in*
ambitum, ſi quis pedibus voluiſſet totum civitatis ambitum murum turreſq́ prominentes extrinſecus perluſtrare.
5 Cœpiſſet] *i. nondum oppidum totum percurriſſet: ſic commendatur Ninevitarum fidei.* Adhuc
quadr.] *denuntiatio hypothetica; prout ſunt minæ & promiſſiones legis, & confirmant ſequentia.* 6
Deo] *i. verbo Dei, & Jonæ ſervi ejus: ut Exod. 14. 31.* Cilicia] *ad luctum, ut Geneſ. 37. 34.* 7
In cinere] *ut Ijobi 2. 8.* 8 Et jumenta] *quorum triſte ſpectaculum fuit utile & ad docendum, & ad*
permovendum: docendum quidem gravitatem peccatorum & iræ Dei contra peccata accenſæ; permovendum
verò & ad horrorem peccati quo homo res omnes inficit, & ad ſeriam reſipiſcentiam: quæ omnia Deus ſpectavit
lege in ſacrificiorum ritibus. 9 Manibus] *ut Pſal. 7. 4.* 10 Quis ſcit] *vide Joel. 2. 14.*

IN CAPUT IIII.

1 Quod] *Id eſt, cùm Jonas indignè ferret Deum Ninevitis reſipiſcentibus condonantem non efficere quod*
per ipſum prænuntiaverat; quia veritatem & complementum ſermonis ſui anteponebat Jonas ſaluti illorum
omnium, ad quam Deus arcano conſilio ſuo reſpexerat. 2 Oravit] *humana infirmitate traductus, qua*
primùm ſuperiorem ſuam contumaciam quodammodo vult probare Deo, dicens, ſciebam te miſericordem eſſe,
& argumentum Prophetiæ quam imperabas mihi cum natura tua comparans ſtatuebam fore ut aliud per me
diceres, & aliud præſtares opere: hac verò ratione omnino exponor ludibrio ego cum prophetia mea, hoc verſu;
deinde mortem iterum expetit, non acquieſcens voluntati Dei, verſu ſequen. 5 In umbra] *nimirum*
illius ricini, de quo ſeq. verſ. 6 Paraverat] *i. jam antè diſpoſuerat in eam partem oppidi ricinum,*
quem nactus Jonas ſubſtruxit tugurium in quo reſideret. Ricinum] *Hhebræam vocem quam variè*
torſerint interpretes nihil attinet dicere. Nos tum ex linguarum affinium comparatione, tum verò ex iis rebus
quæ hoc loco dicuntur, judicamus eſſe crotona ſive trixin, quam Latini ricinum à ſimilitudine ſeminis
appellavêre: quod ſemen Hhebræi in libris ſuis & Ægyptii (apud quos frutex eſt frequentiſſimus) appellant
kiki: unde factum eſt ut oleum ex eo ſemine Græcis & Latinis cicinum extera voce nuncupetur, quemadmodum
lirinum extera voce appellatur ſuſinum: mutatis videlicet nominibus ex iis partibus unde uſus eorum
allatus eſt, aut ubi ſunt frequentiſſima. Malo ipſius] *quod fuiſſet accepturus Jonas a ſole aſſo &*
æſtu graviſſimo. 8 Paraſſet] *i. duobus incommodis momento uno Jonam affeciſſet, nimirum vento*
calente ſed leniſſimo (qui ferè ſudorem excitat) & ſole torridiſſimo. Silentem] *i. tenuiſſimum, qui aërem*
a ſole inflammatum non poſſet ita perſpirare ut corrigeret, ſed potius adjuvaret æſtum: quamobrem ſilens
aut ſurdus dicitur hic ventus διακριτικῶς, *ut diſtinguatur ab altero Orientis vento qui ſonorus eſt violentuſq́,*
ut Exod. 14. 21. 9 An factum bene] *a judicio ſingulari quod Jonas fecit de ricino, Deus*
tanquam typo adhibito evincit ipſum de jure & juſtitia ſua in ſalute Ninevitarum procuranda, per comparationem
minoris. Ad mortem uſque] *i. eò uſque ut mortem expetiverim, fractus & confectus malis.*
10 Tu parcis] *i. conſervatum cupis: argumentatio vehementiſſima, illuſtrata multis & graviſſimis*
antithetis, hoc & ſeq. verſ. Una nocte] *i. qui momento naſcitur & emoritur: proverbialis circumlocutio*
rei momentaneæ; et ſi ricinum repentè naſci teſtis eſt Plinius lib. 15. naturalis hiſtoriæ cap. 7. 11 Qui
non norunt] *id eſt, planè pueri; periphraſis.*

MICA.

ARGUMENTUM.

LIBER *Micæ Prophetæ totus verſatur in prophetico dicendi genere: nam primùm impietatem & inhumanitatem Judæorum Jiſraëlitarumq́ a primoribus & prophetis totam redarguit acerrimè, & horribiles Dei minas de acerbiſſima everſione proximè futura pronuntiat: deinde verò ſanctas reliquias ſecundum electionem Dei liberandas conſolatur promiſſionibus de Chriſto, de Evangelio, de adminiſtratione Evangelica, & de fructibus ad Eccleſiam perventuris.*

CAPUT I.

Propheta Judæis & Jiſraëlitis everſionem utriuſq́ regni, oppidorumq́ & regionis vaſtationem prædicit propter ipſorum maleficia: ideoq́ ut Dei juſtitiam aſſerat, popularibus, magiſtratibus, & prophetis omnimodam inhumanitatem & impietatem exprobrat, quas in cauſa eſſe oſtendit venturi ſeveriſſimi illius judicii: ac poſtremò Eccleſiam piorum conſolans, amplitudinem ejus, liberationem a malis venturis per adventum Chriſti, bonorumq́ omnium plenitudinem ipſi prædicit affore in Evangelio.

1 VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Micam ' Moraſchtitem, diebus Jothami, Achazi, & Jechizkijæ Regum Jehudæ; quod vidit 'ſuper Schomrone & Jeruſchalaimis.

2 'Audite populi, a quotquot eſtis, attende terra & b qui eam implent: ſitque Dominus Jehova 'in vobis teſtis, Dominus e templo ſanctitatis ſuæ.

3 'Nam ecce Jehova proditurus eſt 'e loco ſuo, & deſcendens calcabit 'excelſa terræ.

Et 'liqueſient ipſi montes ſub eo, & ipſæ con-

a Heb. *omnes ipſi: ut Ijobi 17. 9.*

b Heb. *plenitudinem ejus.*

convalles [c] diſſilient;'tanquam cera a conſpectu ignis,' ut aquæ profuſæ in declivem locum:

5 Propter defectionem Jahhakobi totum iſtud, & propter peccata domus Jiſraëlis.'cujus eſt defectio ' Jahhakobi ?' an non Schomronis? & cujus excelſa Jehudæ ? an non Jeruſchalaimorum ?

6 'Itaque diſponam Schomronem 'in acervum [d] agreſtem ad plantaria [e] vineatica; & 'faciam ut diffluant in vallem lapides ejus, etiam fundamenta ejus retegam.

7 Et omnia ſculptilia ejus contundentur, ac omnia donaria ejus comburentur igne, omniaque 'terricula ejus diſponam in vaſtationem; quia 'ex mercede meretricia collegit,' & dum merces meretricia eſt avertuntur.

8 [f]'Præterea plangam & ejulabo, incedens 'ſpoliatus & nudus; edam planctum ' ſicut dracones, & luctum ut [g] pulli ululæ:

9 Poſtquam ægra fuit *Schomron*' plagis ſuis; quòd ' pervenerit uſque ad Jehudam, pertigerit uſque ad portam populi mei, Jeruſchalaima uſque.

10 'Gathi ne indicetis, [h] omnino ne fleatis: 'in domo Hhophrę 'pulvere te voluta.

11 [i]'Tranſi habitatrix elegantis *loci*,' nudata pudendis: non exibit habitatrix *loci* pecoroſi, planctus *erit* [k] in 'locis adjacentibus, *quæ* accipiunt a vobis ' conſtitutionem ſuam.

12 Nam dolebit ' propter bonum habitatrix [l] aſperarum *ſedium*, cùm deſcenderit malum a Jehova in portam Jeruſchalaimorum.

13 'Junge currum ' angariis, habitatrix Laciſchi; 'origo peccati ipſa eſt cum filia Tzijonis, quia in te invētæ ſunt 'defectiones Jiſraëlis.

14 Idcirco 'dato munera cum' Moreſchetha Gathi: domus Aczibi ' erunt [m] mendaces regibus Jiſraëlis.

15 Adhuc ' hæredem adducam tibi, ô habitatrix Mareſchę; 'Hhadullamum uſque perveniet,' gloriam Jiſraëlis.

16 'Glabra te & 'tonde, propter filios deliciarum tuarum; dilata calvitium tuum, ô ' ſimilis aquilæ, quia migrant a te.

[c] Heb. *ſe diffindent.*
[d] Heb. *agri.*
[e] Heb. *vineæ.*
[f] Heb. *præter hoc.*
[g] Heb. *filiæ*
[h] Heb. *flendo.*
[i] Heb. *tranſi vobis: pleonaſmus.*
[k] Heb. *in loco illius lateris: ſic accipitur* 1. *Schem.* 20. 41.
[l] Heb. *amararum.*
[m] Heb. *mendacio.*

CAPUT II.

1' VÆ cogitantibus iniquitatem, & operantibus malum 'in cubilibus ſuis; quod illuceſcente manè faciant, cùm eſt in poteſtate manus ipſorum:

2 Qui concupiſcunt agros & rapiunt, domoſque *concupiſcunt* & adimunt: opprimentes virum cum domo ejus, quemq; cũ poſſeſſione ſua.

3 'Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego cogito contra 'familiam iſtam malum; unde non amovebitis colla veſtra, neque ambulabitis [a] ' elatè, cùm tempus mali erit.

4 Tempore illo proferet de vobis parabolam & lamentabitur lamentum [b] ſummum *lamentator* dicens, [c] ' prorſus vaſtati ſumus, portionem populi mei 'commutat *Deus*: quomodo adimit mihi, *&* avertendo agros noſtros partitur?

5 'Idcirco, *inquam*; non erit tibi ' projiciens funiculum ad ſortem; in congregatione Jehovæ.

6 'Ne ſtilletis,' ſtillent *iſti*:' non ſtillant ſecundũ iſtos, 'non hæſurũ eſſe *populũ* ignominiis.

7 'O quę diceris domus Jahhakobi,' an 'anguſtatus eſſet ſpiritus Jehovæ ? an ' hæ eſſent actiones illius ? 'nónne verba mea profutura eſſent apud [d] eum qui rectè ambulat?

8 ' Atqui ' heri populus meus [e] 'quaſi hoſtis inſurgebat, [f]'cùm adeſt veſtis, togam detrahitis; ' a tranſeuntibus ſecurè, quietis [g] a bello.

9 Uxores populi mei expellitis, *quamque* e domo 'diliciarum ſuarum; a parvulis ejus auferetis ' decorem meum ' in ſeculum.

10 Surgite & abite, quia non eſt 'hæc requies; 'propter impuritatem perditura eſt *vos*, & quidem perditione præciſa.

11 'Si vir [h] ventoſus, & falſus mentiatur *dicens*, ſtillabo tibi pro vino aut pro potu inebriante; 'is ſtillator eſt populi hujus.

12 [i]'Omnino recipiam te, Jahhakob, totum, [k] omnino congregabo reliquias Jiſraëlis,' ſimul diſponam eum ut ' oves Botzræ; ut grex in medio ovilis ſui, perſtrepent præ multitudine hominum.

13 ' Aſcendit ' effractor in conſpectu eorum, 'perruperunt tranſeuntes portam qua egrediuntur: tranſitq; 'Rex eorum ante ipſos, & Jehova 'in principiis illorum.

[a] Heb. *elatione.*
[b] Heb. *lamentabile.*
[c] Heb. *vaſtando.*
[d] He. *rectum ambulantem.*
[e] Heb. *in hoſtem.*
[f] Heb. *e regione veſtis togam denudatis.*
[g] Heb. *belli.*
[h] Heb. *ambulator venti & falſitatis.*
[i] Heb. *recipiendo.*
[k] Heb. *congregando.*

CAPUT III.

1' QUAPROPTER dico, audite jam primores Jahhakobi & ductores domus Jiſraëlis; an non veſtrum eſt ſcire ipſum jus?

2 Oſores *ſunt* boni, & amantes mali; ' rapientes cutem iſtorum ab eis, & carnem eorum ab oſſibus ipſorum:

3 Et 'quod comedunt caro eſt populi mei; & cutem eorum ab eis nudant, ac oſſa eorum diffringunt: dividuntq; ut quod eſt in olla, & velut carnem quæ eſt in lebete.

4 'Tunc inclamabunt Jehovam, & non exaudiet eos; ſed abſcondet faciem ſuam ab eis tempore illo: quemadmodum malè inſtituerint actiones ſuas.

5 'Sic ait Jehova contra illos Prophetas, qui in errorem inducunt populum meum; qui 'mordentes ſuis dentibus proclamant pacem, & in eum qui non indiderit ori ipſorum indicunt bellum:

6 Idcirco' nox erit vobis a viſione, quæ obſcuritatem afferet vobis ne divinetis; & occidet ſol ſuper iſtos Prophetas, atrabiturque ſuper eos dies:

7 Ita erubeſcent iſti videntes, & pudorę ſuffundentur iſti divinatores, ' obvelabuntque myſtacem ſuum quotquot erunt: quia ' nulla erit exauditio Dei.

8 'Veruntamen ego repletus ſum ' virtute a ſpiritu Jehovę, judicióque, & potentia; ad indicandum Jahhakobo 'defectionem ipſius, & Jiſraëli peccatum ipſius.

9 'Audite jam hoc primores domus Jahhakobi, & ductores domus Jiſraëlis; qui abominantur jus, & quicquid eſt rectum pervertunt:

10 Quiſquis 'ædificat Tzijonem cædibus, & Jeruſchalaima iniquitate.

11 Quorum primores munere judicant, &

Deut. 17.18. & ſeq.

quorum ſacerdotes pretio docent, & quorum Prophetæ pecunia divinant; interea "Jehova nituntur dicendo, an non Jehova in medio noſtri eſt? non ſuperveniet nobis malum.

12 Idcirco veſtra cauſa 'Tzijon ut ager arabitur, & Jeruſchalaima acervi erunt; & mons ipſius domus in excelſa [a] ſylvola.

[a] Heb. ſylvæ.

CAPUT IIII.

[a] Heb. *in extremitate dierum. Jeſchahh.* 2.

[b] Heb. *gens in gentem.*

1' SED erit [a] ultimis temporibus, *ubi* conſtitutus fuerit mons domus Jehovę in vertice aliorum montium, & elatus fuerit ſupra colles; ut confluant ad eum populi:

2 Eantque gentes multæ dicentes, venite ut aſcendamus in montem Jehovæ, & in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis ſuis, & ambulemus in itineribus ejus; nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovę Jeruſchalaimis:

3 Qui judicem agit inter populos multos, & corripiet gentes validas " in longinquum uſque; ut tundant gladios ſuos in ligones, & haſtas ſuas in falces, non attollant [b] gens una in alteram gladium, neque diſcant ampliùs bellum;

4 Sed ' conſideant quiſque ſub vite ſua, & ſub ficu ſua, nemine deterrente: quia os Jehovę exercituum loquutum eſt.

5 ' Nam omnes populi ambulant quiſque in nomine Dei ſui, nos autem ambulabimus in nomine Jehovæ Jehovæ Dei noſtri in ſeculum & in æternum.

6 ' Tempore illo, dictum Jehovæ, recipiam ' claudicantem; & ' depulſam congregabo, ' & quam malis affecero:

7 Et diſponam claudicantem in reliquias, & procul disjectam in gentem validam; regnabitque ' Jehova ſuper eos in monte Tzijonis ex hoc tempore uſque in ſeculum.

8 Et tu "turris gregis, ' clive filiæ Tzijonis, ad te uſq; perveniet; & adveniet dominium illud primarium, regnum 'filiæ Jeruſchalaimorum.

9 'Nunc quare vociferaris vociferatione? an Rex nullus eſt in te? an conſiliarius tuus periit, quòd deprehenderit te dolor ſimilis parturientis.

10 'Parturi & ede *partum*, filia Tzijonis, tanquam puerpera; cùm jam egreſſa ex urbe habitaveris in agro, ac perveneris Babyloniam uſque, ibi liberaberis; ibi vindicabit te Jehova e manu inimicorum tuorum.

11 Nam quãvis jam cõveniant contra te gentes multæ; quæ dicunt, 'contaminetur, ' & videat in Tzijone oculus noſter:

12 Ipſi ignorant cogitationes Jehovæ, neque intelligunt conſilium ejus; eum congregare ipſas ' velut manipulum in aream.

13 'Surge & tritura filia Tzijonis; nam 'cornu tuum reddam ferreum & ungulas tuas reddam chalybeas, ut cõminuas populos multos: & anathemate devovebo Jehovæ quæſtum eorum, & facultates eorum Domino totius terræ.

CAPUT V.

[a] Heb. *filia turmæ.*

[b] Heb. *exiſtendo.*

[c] Heb. *filiis Jiſraëlis.*

[d] Heb. *in medio populorũ: ſic ver. ſeq.*

1' NUNC turmatim coito, ' ô [a] turmaria, ' obſidionem diſponens contra nos: 'virga percutiant in maxilla judicem Jiſraëlis.

2 'At tu Beth-lechem 'Ephrathę, 'minima [b] ut ſis inducibus Jehudæ, ex te mihi prodibit 'futurus dominator in Jiſraële; ' cujus exortus inde a principio, a diebus ſeculi *ſunt*.

3 'Idcirco exponet *quidem* eos uſque ad tempus " *quo* parturiens pepererit: ſed ' reſiduum fratrum ejus revertentur cum [c] Jiſraëlitis;

4 Et permanebit ac paſcet robore Jehovæ & excellentia, nomine Jehovæ Dei ſui: & habitabunt, quia jam magnus erit uſque ad fines terræ.

5 Eritque hujuſmodi 'pax; ut 'poſtquam venerit Aſſyrius in terram noſtram, & poſtquam calcaverit palatia noſtra, conſtituamus ſuper eum ' ſeptem paſtores, & octo toparchas 'ex hominibus:

6 Qui paſcent terram Aſſyriorum gladio, & terram " Nimrodi in oſtiis ejus: ' eripietq; ab Aſſyrio, cùm veniet in terram noſtram, & cùm calcabit terminum noſtrum.

7 'Itaque erunt reliquiæ Jahhakobi [d] inter populos multos, ' ſicut ros a Jehova, & ut tenues pulviæ ſuper herbam; 'quæ non expectabat virum, neque præſtolabatur filios hominis.

8 Erunt etiam reliquiæ Jahhakobi in gentibus, inter populos multos, velut leo inter beſtias ſylvæ, ut juvenis leo inter greges ovium; qui cùm tranſit, & calcat & rapit nemine eripiente.

9 Elata erit manus tua ſupra hoſtes tuos, & omnes inimici tui exſcindentur.

10 'Nam erit die illo, dictum ' Jehovæ; ' cùm excidero equos tuos in medio tui, & perdidero currus tuos,

11 Exſcindenſque civitates terræ tuæ, deſtruxero omnes munitiones tuas,

12 Et excidero præſtigias e manu tua, adeò ut planetarii non ſint tibi,

13 Exciderόq; ſculptilia tua & ſtatuas tuas e medio tui, ut non incurves te amplius operi manuum tuarum,

14 Et evellero lucos tuos e medio tui; 'ut perdam adverſarios tuos,

15 Faciamque ira & æſtu vindictam contra gentes, quæ non auſcultaverint.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Quinque hæc capita inter ſe conjungenda eſſe & efficere juſtam concionem unam, facilè animadverſuri ſunt qui cum judicio & ratione prophetæ verba expenderint. Sunt itaque duo hic diſtinguenda, inſcriptio* καθολικὴ *ſive univerſalis, verſu* 1. *& prophetia ipſa ejus argumenti quod inſcriptione continetur. Inſcriptio autem (ut in cæteris* Prophetis*) exponit rem, perſonam, tempus, & argumentum prophetiæ: quæ ſingula ita ſunt plana ut non videantur egere ſingulari aliqua interpretatione.* Moraſchitem] *id eſt, oriundum ex oppido Moreſcheth; cujus mentio eſt infrà ver.* 14. *Nam ut ad Mareſcham alterum Jehudæ oppidum referamus prohibet forma nominis.* Super Schomrone] *id eſt, ſuper regnis duobus, Jiſraëlis & Jehu-*

Jehudæ; quorum hæ fuerunt metropoles, & unde manarunt regnorum evertendorum cauſæ, verſu 5. ſynecdoche. 2 Audite] hujus prophetiæ (ſi exordium exceperis hoc verſu comprehenſum) duæ ſunt omnino partes; una, propoſitio judiciorum Dei contra Judæos & Jiſraëlitas, tribus capitibus; altera, conſolatio ſanctarum reliquiarum per promiſſiones Evangelicas, capite 4. & 5. In vobis] cùm improbis & defectoribus, ut verbo Dei ampliùs evincantur & percellantur minis; tum etiam bonis, ut in promiſſionum expectatione confirmentur: quæ duæ ſunt concionis partes. E templo ſanct.] id eſt, e cœlo, ut Pſal. 11.4. periphraſis, quam duo ſequentes verſus confirmant hoc loco ſtatuendam eſſe. 3 Nam ecce] in narratione hac judiciorum Dei primùm obſervanda eſt prolepſis, ſive generalis propoſitio & judiciorum Dei, hoc & ſequente verſu; & cauſarum, ver. 5. deinde verò ſingularis enarratio duorum membrorum prolepſeos; tum judiciorum, reliquo capite; tum etiam cauſarum, duobus ſequentibus: etſi utrique membro pro occaſione, id eſt, judiciorum enarrationi interdum cauſæ aſperguntur, & cauſarum enarratione judicia. E loco ſuo] id eſt, e cœlo, ut modò diximus Pſal. 115.3. Excelſa terræ] ut Deut. 32.13. & 33.29. 4 Liquefient] ut Pſal. 97.5. Tanquam cera] illuſtrat Propheta duo proximè præcedentia dicta comparationibus. Ut aquæ prof.] id eſt, ita abibunt convalles in glebas minutiſſimas & friatę diſſilient judicio Dei, ut aqua deorſum dejecta ex præcipitio hùc illùc diſſilit in minutiſſimas guttulas. 5 Cujus eſt def.] ætiologia proximè præcedentis dicti, a ratione peccatorum quæ in Jiſraële & Jehuda obtinebant. Non eſt, inquit Propheta, ſingularis alicujus viri, familiæ, civitatis, loci, aut hujus tantùm ætatis iſtorum regnorum defectio; ſed ab ipſis regibus, regiiſq; civitatibus profecta eſt, ab illis augetur, & in illis confirmatur: deniq; metropoles iſtæ in reatum publicum omnes regni utriuſque cives adduxerunt, ipſoſq; in eo obfirmant. Jahhakobi] id eſt, Jiſraëlitarum regnum, quod decem partes in rege obtinebat, ut illi loquuntur 2. Schem. 19.44. An non] id eſt, nónne reus eſt Rex, principes, comites, & populares Schomrone habitantes? ſic ſequentia. 6 Itaque] prius hoc membrum prolepſeos, ut diximus in verſum 3. judicia Dei primùm enarrat in Jiſraëlitas, duobus verſibus, & in Judæos, duobus alteris; deinde verò figurat ratione caſtrenſi tanquam ſpeculator minutatim Judæis ſuis res futuras præſignificans, reliquo cap. In acervum] id eſt, ut nihil e Schomrone ſuperſit quàm acervus lapidum ruderumq; ut vinitores, cùm plantaria vinearum curant, & novellant, lapides ſolent coacervare ad itinera extra vinearum ſeptum. Faciam ut diffl.] gradatio. q. d. ac ne acervos quidem ipſos lapidum relinquam; ſed exundabit judicium meum ut torrens, lapides ejus ad ima uſque fundamenta everret, atque deportabit: ut per Aſſyrios effectum eſt. 7 Terricula] ut 1. Schem. 31.9. Ex mercede] id eſt, idololatriæ ſuæ & idolis accepta tulit bona ſua: ut Hoſche. 2.5. & 8. & 12. Et dum merces] id eſt, tantiſper dum ſua bona poſſident (quæ non mihi ſed ſuis idolis tanquàm mecedes meretricias accepta ferunt) tantiſper, inquam, avertuntur a me benignitate mea abutentes, Hoſche. 2.5. & ſeq. 8 Præterea] enarratio judicii Dei contra regnum Jehudæ, ut diximus in verſum 6. Spoliatus] nimirum veſte mea prophetica; ut Jeſchahh. 20.2. Sicut dracones] ſic Ijobi 30.29. 9 Plagis ſuis] de quibus verſu 6. & 7. Pervenerit] id eſt, non conſtiterit plaga in Jiſraëlis regno, ſed Jehudam quoque invaſerit. 10 Gathi] hypotypoſis caſtrenſi forma denuntians & figurans calamitates Jehudæ. De hac autem loquendi forma vide 2. Schem. 1.20. In domo Hhophræ] id eſt, in Binjamine, Jehoſchuhh. 18.23. quaſi dicat, luctum procul agitato a Peliſchtæorum finibus. Pulvere] id eſt, eſto in luctu amariſſimo: ut Jirmejæ 6.26. ſynecdoche. Alludit autem hìc & ſequentibus verſibus ferè Propheta ad ipſa locorum nomina quæ hìc adducuntur. 11 Tranſi] id eſt, migra e regione tua cum luctu & dedecore maximo. Voces autem hoc verſu poſitas, quas interpretes ferè ut proprias accipiunt, nos appellativè reddimus: nam conſilium Prophetæ eſt inde ab hoc verſu, Jehudæ ſuas calamitates prædicare, ut Binjamini, proximè præcedente. Jehudæ autem agrum dividit in elegantem uberemq;, & in aſperum ac ſteriliorem: futurumq; omnino prędicit ut totus ager acerbiſſimo luctu perfundatur: quod amplius exornat ſequentibus. Nudata pudendis] id eſt, non tantùm inelegans, ſed etiam affecta dedecore turpiſſimo: ut Jeſchahh. 47.3. Locis adjac.] id eſt, incultioribus, quę ſecundum agros uberes ſunt & de illorum copia fructum percipiunt. Conſtitutionem] id eſt, rationem & quaſi leges vitæ ſuæ accipiunt a locis uberibus, quia ex illorum copia aluntur commodiùs, ex inopia verò graviſſima ſentiunt incommoda; quod ſequentis verſus exegeſis commonſtrat. 12 Propter bonum] videlicet amiſſum clade publica: ut ſequentia docent. 13 Junge currum] id eſt, fuge quàm poteris maximè & contentiſſimè; non effugies tamen; cùm Regem tuum fugientem ad te non ſiveris effugere. Angariis] id eſt, equis celeribus curſum latum (ut Jureconſulti vocant) decurrentibus. Origo peccati] id eſt, Laciſchani cives conſcii, adeoq; autores ſunt cum civibus Jeruſchalaimorum perfidæ illius conſpirationis contra Regē Amatzjam factæ, quem Jeruſchalaimani perſequuti ſunt, Laciſchani verò prodiderunt & morte affectum miſerunt Jeruſchalaima: vide 2. Reg. 14.19. Defectiones Jiſr.] id eſt, rea es earundem defectionum quibus tenentur Jiſraëlitę, cùm hoc tuo facto peræquè a domo Davidis defeceris. 14 Dato munera] id eſt, redime pacem cum propinquis tuis quantum voles: conceſſio ironica. Moreſchetha] id eſt, oppido a Binjaminitis occupato, quod priùs ad regnum Gathi pertinebat: ſic interpretamur ex 1. Chron. 8.13. Erunt mend.] id eſt, fallent expectationem regum Jehudæ imperantium reliquiis Jiſraëlis. 15 Hæredem] id eſt, extraneum, qui per longum tempus hæreditariò obtineat poſſeſſionem tuam. De hoc autem & ſuperiore oppido vide Jehoſchuhh. 15.44. Hhadullamum] de quo Jehoſchuhh. 15.35. Gloriam Jiſr.] id eſt, Jeruſchalaima metropolin, & Tzijonem Dei Regiſq; ſedem, quam nominaverat ſuprà ver. 9. 16 Glabra te] apoſtrophe ad Tzijonem & Jeruſchalaima: vide Jeſchahh. 22.12. Tonde] ut Ijobi 1.20. Similis aquilæ] id eſt, quæ omnium tibi videris excelſiſſima, prout aquila cæteras aves ſupervolat: ut Jirmejæ 49.16. & Hhobadjæ. 4.

IN CAPUT II.

1 Væ cogitantibus] Enarratio alterius membri prolepſeos, ut diximus ſuprà 1.3. videlicet cauſarum propter quas Deus ad ſtatuendum & denuntiandum tam grave judicium adducitur. Sunt autem hujus enarrationis cauſæ in univerſum duæ, quæ cum judiciis ſuis ſigillatim comparantur: una eſt, inhumanitas cogitationum factorumq;, duobus verſib. accerſens ſeveriſſimum Dei judicium, quod tribus verſibus deinde exponitur;

tur; altera eſt impietas verbum Dei repudians & legem Deo ac Prophetis dicens, verſu 6. quæ duo mala primùm redarguuntur conteſtatione vehementiſſima popularium, inde ad finem capitis; deinde verò principum primorumq́ populi & prophetarum, tanquam inhumanitatis & impietatis autorum, capite 3. In cubilibus ſuis] id eſt, ne nocte quidem, quietis tempore & loco, ſuperſedentibus a cogitando & informando malo. 3 Idcirco] applicatio judicii (ut diximus in ver. 1.) quo continentur ſervitus abjectiſſima, hoc verſu; dedecus luctuoſiſſimum, & depulſio ab Eccleſia & hæreditate Jehovæ, duobus verſibus. Familiam iſtam] Jiſraëlis totius. Elatè] ut modò facitis, cùm aquilarum inſtar vobis videmini, ſuprà 1.16. 4 Prorſus vaſtati] hoc lamento continentur duo; querimonia, & poſtulatio cauſæ, cui Deus ſubjicit reſponſum ſequente verſu. Commutat] ſuos in regionem exteram deportando, & regionem ſuam exteris partiendo. 5 Idcirco] ἀναφορᾷ reſpiciens ad principium verſus tertii. Non erit (inquit Deus) quòd lamentatores tui queritentur quo pacto fiat ut hæc vobis adimam & illis concedam: jam enim expoſita eſt cauſa, me idcirco effecturum eſſe quòd cogitetis iniquitatem, &c. Projiciens funiculum] id eſt, qui poſſeſſionem ampliùs diſtribuat tibi: quòd Deus primùm per Jehoſchuhham effecerat: vide Deut. 32.8. & 9. 6 Ne ſtilletis] altera cauſa, ut diximus in verſum 1. quam Propheta ex abrupto affert ad teſtandum indignationem graviſſimam. Sunt enim hæc verba principum & popularium de prophetis arbitratu ſuo judicantium. Nam hoc ſcelus eodem tempore in Jehuda factum eſſe oſtendit Mica & Jeſchahhja 30.10. quo etiam in Jiſraële factum eſt: ut vidimus Hhamoſ. 7.12. & 16. Stillent iſti] videlicet pſeudoprophetæ, qui blanda loquuntur nobis. De hoc autem ſtillandi verbo vide Jechezk. 21.2. Non ſtillant] i. non prophetant ut iſti prophetæ noſtri: ſic cauſam reddit populus cur prophetas Dei jubeat conticeſcere: ut 1. Reg. 22.8. & ſeq. Non hæſurum] ſumma pſeudoprophetiarum quæ arridebant populo tanquam fauſtæ, contra quàm Prophetæ Dei prædicabant ignominioſa omnia populo eventura: ut antè vidimus. 7 O quæ diceris] id eſt, qui eſtis populus & Eccleſia Dei nomine tenus. Hinc autem (ut diximus in verſum 1.) incipit conteſtatio, qua Propheta vim ſpiritus Dei opponit populi inſtituto, hoc verſu, quod inſtitutum deinde explicat a populi inhumanitate a Deo punienda, uſque ad ver. 10. & ab infidelitate, ver. 11. An anguſt.] conteſtationis fundamentum a perſona Dei & populi nititur dilemmate: ſi ita ut vultis (Propheta inquit) nos conveniret prophetare, alterutrum oporteret, aut Deum, aut vos reprehendendos eſſe novitatis iſtius nomine: nam aut ſpiritus Dei anguſtatus eſſet, ut non amplius poſſet, auderet, aut vellet eandē rationem in dicendo & operando ſequi, aut vos contumaces: atqui Deus eſt conſtantiſſimus ſemperq́ ſui ſimilis in dicendo & benefaciendo rectus, hoc verſu. Supereſt igitur ut vos ipſos damnetis contumaciæ, cùm aſperiores vobis enuntiantur prophetiæ. Anguſtatus eſt.] ne poſſet vobis mala prædicere prædictaq́ efficere. Hæ eſſent] i. an ita ſe gereret vera Eccleſia Dei & germana Jahhakobi domus, ut vos geritis? quod exponitur verſib. ſeq. Nónne verba mea] i. nónne ſi recti eſſetis animo, & rectè vivendi ſtudio duceremini, apud vos locus eſſet ſermoni meo? & meliores efficeret vos inſtituto vitæ, augeretq́ promiſſionibus? 8 Atqui heri] explicatio antithetos inhumanitatis & infidelitatis populi; ut diximus præcedente verſu. Heri] id eſt, his paucis annis, memoriaq́ recentiſſima: ſynecdoche, ut Jeſchahh. 30.33. Quaſi hoſtis] id eſt, non ſecus quàm hoſtis, tum in reges ſuos conſpirabat, & in regno utroq; maximam portam aperiebat nequitiæ & latrociniis, tum regnum unum in alterum invehebatur hoſtilibus graſſationibus. Nam in regno quidem Jehudæ Joaſch, & Amatzja ſuorum conſpirationibus occiſi ſunt, in Jiſraële verò Nadab conſpiratione Bahhaſcha & Joram conſpiratione Jehu: deniq; regnum unū ab altero eſt frequentiſſimè infeſtatum. Cùm adeſt] id eſt, cùm nulla neceſſitate conſtringimini, ſed rebus omnibus abundatis: nihilominus tamen adducti ſola libidine in res alienas involatis: nam ſpecies una latrociniorum pro genere accipitur. A tranſeuntibus] exaggeratio criminis a perſona eorum quibus fit injuria. 9 Deliciarum] id eſt, chariſſima, ubi ipſis futuræ eſſent deliciæ in virorum liberorumq́ complexu: ſic gradatim auget maleficentiam populi, quòd nulla ſexus aut ætatis ratione abducatur a malo. Decorem meum] id eſt, ornamenta juraq́ omnia honoratiſſima quæ ipſis attribui lege. Nam Jiſraëlitæ omnes inde a conceptu libertatem & gloriam omnem filiorum Dei Eccleſiæq́ obtinebant; ſed latrociniis & bellis inter duo regna intercedentibus ne pueros quidem pro fratribus & cohæredibus fœderis promiſſionumq́ habebant, ſed in miſeram duramq́ ſervitutem trahebant, velut extraneos: vide exempla 2. Chron. 28. In ſeculum] id eſt, iſta indeſinenter facitis. 10 Hęc] nimirum terra. q. d. non amplius futura eſt vobis ſtabilis & tranquilla ſedes. Propter impur.] qua impuraſtis ipſam: confer cum Levit. 18.25. & ſequentibus. 11 Sic vir ventoſus] altera pars explicationis de infidelitate, ut diximus verſu 7. Is ſtillator] id eſt, Propheta acceptus populo: vide ſuprà verſu 6. 12 Omnino] παρεμβολὴ ſive interjectio minarum quas Deus in populum Jehudæ & Jiſraëlis pronuntiavit antè dictæ inhumanitatis & infidelitatis nomine: prout cauſarum narrationi monuimus judicia interſeri ſuprà 1.3. Ludit autem Propheta ex ambiguo, in hoc verſu, & ludificatur pſeudoprophetarum verba, quaſi promiſſiones ampliſſimas faceret verbis Dei de ventura Jehudæ & Jiſraëlis adunatione; ſed quo conſilio faciat demonſtrat apertiſſimè ſequente verſu. Simul diſponam] ut ſimul quàm maximo numero in captivitatem tanquam in exteram caulam deportentur. Oves Botzrę] de qua Jirmejæ 48.24. oppidi Moabitarum, qui pecuarii erant maximi, 2. Reg. 3.4. 13 Aſcendit] hypotypoſis, qua propheta judicium populo ſuperventurum quodammodo oculis exhibet, & res quaſi præſentes narrat. Effractor] Aſſyrius, & Babylonius. Perruperunt] ſic enim capta ſunt Schomron, & Jeruſchalaima. Rex eorum] Hoſcheahh, & Tzidkija, 2. Reg. 17. & 25. In principiis] id eſt, dux primi agminis, totiusq́ hoſtilis exercitus, ut perficiat quæ dixit præcedente verſu.

IN CAPUT III.

1 Quapropter] Altera pars conteſtationis, qua propheta (poſtquam totum populum admonuit capite proximo) nominatim principes populi & Prophetas velut inhumanitatis & impietatis autores compellat: quemadmodum exprobrat infrà ver. 11. principes quidem, verſibus quatuor; prophetas verò, quatuor alteris: ac poſtremò univerſalem denuntiationem adhibet ut finem conteſtandi faciat, quatuor ultimis. 2 Rapientes] id eſt, omnibus modis abſumentes feriſſimè. 3 Quod comedunt] ut Pſal. 14.4. hîc autem feri-

nam

uam principum inhumanitatem Propheta perſequitur laniorum & coquorum ſimilitudine. 4 Tunc]
videlicet cùm immittet ea quæ denuntiavit ſuprà 2.12.& 13. 5 Sic ait Jehova] *conteſtatio in*
pſeudoprophetas: ut diximus verſu 1. Mordentes]*id eſt cùm ipſis datur quod mordeant, & unde curent*
abdomen ſuum, ut ſuprà 2.11. 6 Nox erit vobis]*id eſt, tot & tantis malis (quæ cum nocte tenebriſq;*
ferè comparantur) obruemini, ut amplius non vacet vobis noctu ſomnia, interdiu viſiones adducere, & divinationes
veſtras in locum eorum obtrudere. 7 Obvelabuntq;]*ut Levit.13.45.& Jechezk. 24.17.*
& 22. Nulla erit exaud.]*ut ſuprà verſu 4.* 8 Veruntamen]*oratio antitheſeos, qua propheta administrationem*
ſuam & prædicationem comparat cum pſeudoprophetarum factis, & tranſitum facit ad ſequentem
concluſionem hujus conteſtationis. Virtute] *non cibo, potu, aut humanis muneribus; ut illi dicuntur*
verſu 5. Defectionem]*conjunctam ſupplicio ſuo, non autem pacem quam illi prædicant ſuprà*
2.6.& 11.& hujus capitis verſu 5. 9 Audite jam]*concluſio totius conteſtationis, ut diximus ver.*
1. 10 Ædificat Tzijo.]*i. domos extruit, & urbem excolit artibus nefariis.* 11 Jehova nituntur]
id eſt, eo niti ſe prædicant, ut Jirmejæ 7. 12 Tzijon.]*id eſt, veſtra illa urbs cui confiditis ita evertetur,*
ut pars in arva, pars in rudera, pars denique in ſylvam abeat.

IN CAPUT IIII.

1 Sederit] *Jam ſequitur altera concionis pars, ut diximus ſuprà 1. 2. nimirum conſolatio ſanctarum*
populi reliquiarum per promiſſiones Evangelicas. Qua in parte tria potiſſimùm habentur membra: primum
eſt, prolepſis ſive propoſitio ſumma Evangelicarum promiſſionum, de bonis conferendis, & avertendo omni
malo, verſibus quinque; ſecundum, enarratio promiſſionis ὕϛερον πρότερον *de malis avertendis quibus potuiſſet*
abduci & labefactari piorum fides, uſque ad finem capitis; tertium denique bonarum promiſſionum amplior
enarratio, cap 5. De hac autem prolepſi vide Jeſchahh. 2. unde hæc ferè ad verbũ exſcripta ſunt. 3
In longinq.] *id eſt, uſque ad fines terræ extimos, Pſal. 2.8.& 72.8.* 4 Conſideant quiſque]*id*
eſt, ſecuriſſimè fruantur ſuo: ut 1. Reg. 4.24. quam ſecuritatem aliter figurat Jeſchahh. 11.6.& ſequentibus;
& 35. 5 Nam omnes populi] *ætiologia antegreſſæ promiſſionis a natura & fœdere Dei, quæ*
amplificatur antitheſi deorum quibus confidunt exteri: ſimilem vide Pſalm. 20.8. 6 Tempore illo]
ſecundum membrum (ut diximus verſu 1.) per ὑϛέρωσιν *oſtendit piis non eſſe metuendum ut ullo malo a fruendis*
Dei promiſſionibus avertantur. Deum enim omnia mala tum ab ipſorum infirmitate, tum ab exterorum
injuriis importata ſublaturum eſſe adventu Chriſti, tribus verſibus; qui promiſſionis locus exornatur, reliquo
capite. Claudicantem] *vide Jeſchahh. 35.* Depulſam] *ex promiſſione, Deuteron. 30. 3.&*
ſequentibus. Et quam malis] *brevis occupatio, ne pii malorum ſenſu fatiſcerent, qua oſtendit Deus non*
omnes quos malis affecerit perituros in malis; ſed bonorum eſſe ut mala ſuperent freti expectatione promiſſorum
Dei. 7 Jehova] *Chriſtus, æternum Eccleſiæ caput.* 8 Turris gregis] *hoc nomen etſi alibi*
non meminimus in ſcriptura legere, tamẽ ex analogia ſtatuimus eam fuiſſe turrim quæ impoſita erat portæ gregis
ad meridiem urbis, de qua Nechem. 3.1. quemadmodum proxima turris centenaria, & tertia ab hac turris
Chananeelis vocabatur: atque eandem ob cauſam fuiſſe turrim gregis appellatam, quia per portam huic
turri ſubſtructam greges intromittebantur in forum pecuarium proximum, & in piſcinam de qua Joan.
5.2. ſic confirmat Deus fore ut Chriſtus in poſſeſſionem juſtam Eccleſiæ mittatur, cujus olim typus fuit Jeruſchalaimis:
nam hac porta patebat aditus tum in regiam, templum, & munitionem Tzijonis, tum in utraque
Jeruſchalaima. Clive] *de quo 2. Chron. 27.3.& Nechemj. 3.* Filiæ Jeruſch.] *id eſt, Eccleſiæ*
regnaturæ in Chriſto. 9 Nunc quare voc.]*exornatio præcedentis promiſſionis per occupationem*
dixeris fortaſſe (inquit Deus) te graviſſimis angi doloribus, qui nihil commune habeant cum magnificis promiſſis
meis; ac propterea abrepta infirmitate judicabis tibi jam Regem nullum aut conſiliarium ſupereſſe, hoc
verſu; ſed Jehova Rex æternus & conſiliarius eſt, verſu ſequente; qui conſilium hoſtium novit, ſuumq; aſſervat
& ſuo tempore exequitur ad gloriam ſuam, Eccleſiæ ſalutem, & adverſariorum exitium, tribus verſibus
ultimis. 10 Parturi]*id eſt, perfer æquo animo ad tempus hunc dolorem tuum, imitata puerperam,*
& ſciens triſtitiam tuam evaſuram in gaudium: ut Chriſtus loquitur Joan. 16.20. & ſequentibus:
ſic infrà 5.3. 11 Contaminetur]*id eſt, polluamus eam cædibus: ut Num. 35. 33. & Pſalm. 106.*
38. Et videat]*nimirum præſtitam contaminationem hanc: ſic explicat conſilium adverſariorum Eccleſiæ,*
ut Jeſchahh. 10.7. & ſequentibus. 12 Velut manip.]*id eſt triturandas, ut mandatur Eccleſiæ*
ſequente verſu. 13 Surge] *hortatio ad Eccleſiam piorum per hypotypoſin, quaſi jam in rem præſentem*
adducta eſſet Dei promiſſionibus: nam promiſſiones ponuntur duæ, Eccleſiam confirmatum iri ut hoſtes expugnet,
& proſtratos conculcaturam eſſe; idq; ſola virtute Dei Eccleſiam fortificantis, & hoſtes cum rebus ipſorum
omnibus devoventis anathemati perpetuo. Cornu]*ut 1. Schem. 2.1.*

IN CAPUT V.

1 Nunc]*Altera pars enarrationis, de bonis a Deo promiſſis Eccleſiæ; quo tranſitus comparatur ſarcaſmo*
in hoſtes amarulentiſſimo, quem Eccleſia freta præcedente Dei promiſſione adhibet, ut meliùs exponat gloriationem
ſuæ fidei adverſus omnes injurias, hoc verſu. Continet itaque hic ſecundus enarrationis locus primùm
promiſſionem perſonæ Chriſti, in quo totus ſermo Dei eſt etiam & amen; deinde officia illius, reliquo capite.
O turmaria]*gens Aſſyriorum & Babyloniorum.* Obſidionem diſp.] *id eſt, vos agens &*
crucians, circumſidensq; malis ab omni parte. Virga percutiant]*id eſt, indigniſſimè & abjectiſſimè populum*
totum Jiſraëlis & reges exagitent: proverbiale loquendi genus, ut Pſal. 3. 8. 2 At tu] *primus*
enarrationis bonorum promiſſorum locus, de perſona Chriſti, quæ una turmariis omnibus ab Eccleſia objicitur,
ut Jeſchahh. 9.6. Ephrathæ]*genitivus additus* διακριτικῶς, *quia alterum fuit Beth-lechem Zebulunis,*
Jehoſchuhh. 19. 15. Hoc autem eſt Jehudæ, nominatum ab Ephratha uxore Calebi, cujus mentio eſt 1.
Chron. 2.19. & ſequentibus. Minima ut ſis] *occupatio, qua oſtendit Propheta non deterreri Eccleſiam*
tenuitate loci ubi Chriſtus erat naſciturus, quin certa fide amplectatur promiſſiones Dei: quam occupationem

onem Phariſæi Herodem compellantes ex veritate & pro temporum ratione non imprudenter commutarunt,
Math. 2.6. In ducibus] ſic interpretamur ex Matthæo, ut Judic. 6.15. Futurus domin.]
Chriſtus caput Eccleſiæ. Cujus exortus] id eſt, declarationes & demonſtrationes tanquam exorientis
ſolis. quaſi dicat, qui inde a principio ſeipſum patefecit demonſtravitq́; rebus creatis omnibus luce verbi ſui, &
virtute operum; quemadmodum exoriens ſol luce & effectis ſuis inde ab exortu ſeipſum aperit. Nam in prin-
cipio erat verbum, &c. omnia per ipſum facta ſunt, &c. Joan. 1. 3 Idcirco] ſecundus enarrationis
bonorum promiſſorum locus duas partes continet: unam, ſimplicem propoſitionem propheticam, uſque ad verſum
10. alterum, confirmationem verbis ipſius Chriſti jam tum Eccleſiæ ſuæ promiſſiones eaſdem prædicantis, ad
finem uſque. Utrobique autem continetur duo: nimirum electorum ſalus, & in hoſtes imperium. Quo
partur.] vide ſuprà 4.10. Reſiduum fratr.] id eſt, reliquiæ gentium a Deo cooptatæ in Chriſto ſe adjun-
gent Eccleſiæ: ut Heb. 2.11. & 12. 5 Pax] id eſt, proſperitas & amplitudo Eccleſiæ Dei. Poſt-
quam ven.] quod prædixit ſuprà 4.9. & ſequentibus de Aſſyrio & Babylonio: ſynecdoche. Septem
paſtor.] id eſt, tot præſides & præfectos, quot erunt opus ad regendos & continendos hoſtes ex autoritate
Chriſti & Eccleſiæ: numerus finitus pro infinito. Ex hominibus] id eſt, & quidem tanta facilitate hoſti-
bus imperabit virtus Chriſti, ut vel ii qui minimi ſunt in Eccleſia, coërcere illos & regere poſſint dono &
vocatione ejus: nam Jiſraëlitæ & Judæi omnes inde a deportationis tempore Gentibus abjectiſſimi & ad
ſervitutem nati dicebantur. 6 Nimrodi] id eſt, Babyloniam, & terram Schinhbaris, Gen. 10.10.
Eripietq́;] id eſt, ab omnibus hoſtibus vindicabit, Luc. 1.71. 7 Itaque erunt] ἐργασία duarum præce-
dentium promiſſionis partium per elegantiſſimas ſimilitudines: nam ſancta Eccleſiæ inter electos e gentibus
adminiſtratio per Evangelium, cum rore & pluvia commoda, hoc verſu; terribilis verò adminiſtratio contra
hoſtes cum leonis violentia comparatur, duobus ſequentibus. Sicut ros] nam adminiſtris Evangelii ipſe ef-
fectus verbi tribuitur, tanquam ſi ipſi ros eſſent qui irrorant agrum Dei; ſimile vide 2. Corinth. 2.15.
Quæ non expect.] i. quæ ab omnibus neglecta erat, & a nemine curabatur. Sic allegoricè Propheta deſignat
illud quod apertis verbis dicit Jeſcha. 65.1. 10 Nam erit] altera pars ſecundi in enarratione loci, ut dix-
imus verſu 3. Jehovæ] id eſt, Chriſti dominatoris, cujus exortus inde a principio, &c. ut ſuprà ver. 2. Hæc
enim de Chriſto accipienda eſſe hoc ſaltem indicat, quòd Jehova hîc ſe facturum dicit ea quæ Propheta dix-
erat a Chriſto factum iri, nimirum abolitionem mali, de qua præcedente capite; & communicationem bo-
ni, hoc capite promiſſam. Cùm excidero] id eſt, cùm te malis quamplurimis oneravero, duobus verſibus,
atque ita purgavero a maleficiis, & impietatis tuæ inſtrumentis, tribus verſibus. 14 Ut perdam] id eſt,
ut tum demum ſeveritatem judiciorum meorum in illis exerceam.

CAPUT VI.

Deus agrum Jiſraëlitarum conteſtatus contendit cum toto populo ſuo, exponens beneficia in eum collata, documentaq́; tradita de officio ejus; & contrariam populi vitam redarguens minas legis denuntiat ipſi; reliquias verò piorum (quas propter abundantem impietatem tenuiſſimas eſſe ac penè nullas conqueritur) monet ut a ſeculo ſuo caveant, Deo uni confidant, peccata confiteantur, juſtitiamq́; ejus expectent, & promiſſiones inſtaurationis glorioſæ: quarum nomine Eccleſia conſolationem accipiens celebrat gratuitam Dei miſericordiam.

1 ' AUDITE jam quòd Jehova edicit; ſurge, contende cum 'iſtis montibus, & audiant iſti colles vocem tuam.

2 Audite montes ' contentionem Jehovæ, & robuſtiſſima 'fundamenta terræ: nam contentio Jehovæ eſt cum populo ſuo, & cum Jiſraële diſceptaturus eſt.

3 ' Popule mi, quid feci tibi? & quo ' fatigavi te? teſtificare contra me.

4 ' Cùm educens te e terra Ægypti, e domo ſervorũ redemiſſem te; & præmiſiſſem tibi Moſchen, Aharonem, & ' Mirjamum:

Num. 23. & 24.

5 Populi mi, recordare jam ' quid conſilii iniverit Balak rex Moabitarum, & quid reſponderit ei Bilhham filius Behhoris; ' ut agnoſcens [a] juſtè facta Jehovæ a Schittimis Gilgalem uſque, dicas,

[a] Heb. *juſtitias.*

6 ' Quanam re *inſtructus* veniam ante Jehovã, incurvabo me Deo [b] excelſo? veniámne ante eum cum holocauſtis? cum vitulis [c] anniculis?

[b] Heb. *excelſitatis.*

[c] Heb. *filiis anni.*

7 An accepta haberet Jehova millia arietũ? ' myriadas torrentium olei? an darem primogenitum meum *pro* defectione mea? fructum vẽtris mei *pro* peccato animæ meæ?

Deut. 30.15.

Deut. 10.12.

8 'Indicavit tibi, ô homo, quid ſit bonum: ecquid Jehova requiſivit abs te, niſi ut exerceas jus; & ames benignitatem, & [d] modeſtè ambules cum Deo tuo?

[d] Heb. *modeſtè facias ambulando.*

9 Vox Jehovæ 'ipſi civitati prædicat, (' nam quod res eſt videt ' nomen tuum;) audite ' virgam, & quis [e] accerſat illud.

10 'Adhuc? ' ſitne cuiquam domus improbi? theſauri improbitatis? & epha [f] minutum deteſtabile?

[e] Heb. *deſponſet.*

[f] Heb. *maciei.*

11 An purum haberem *quemquam* cum lancibus improbitatis, & inditis loculo [g] ponderibus doloſis?

[g] Heb. *lapidibus doli: ut Levit.* 19.36

12 Cujus civitatis divites pleni ſunt violentia, & habitatores loquuntur falſum; quorum lingua doloſa eſt in ore ipſorum?

13 ' Quin imò ego 'ægritudine afficiam percutiendo te, deſolando propter peccata tua.

14 Tu comedes, ſed non ſaturaberis; & depreſſio tua erit in medio tui: & 'amovebis, ſed non liberabis; quod autem liberaveris, gladio tradam.

15 Tu ſeres, ſed non metes; tu calcabis olivas, ſed non unges te oleo; & muſtum, ſed non bibes vinum.

16 Etenim aſſiduè obſervat ſtatuta 'Hhomri, & totum opus domus ' Achabi, ambulatiſque in conſiliis eorum; ut dedam te deſolationi, & habitatores ipſius ' ſibilo; itaque ' opprobrium populi mei portabitis.

CAPUT VII.

1 ' HEI mihi, ' cùm ſim tanquam [a] interceptis æſtivis fructibus, tanquam *interceptis* racemis vindemiæ; ' nullus eſt botrus ad comedendum, præcocem fructum deſiderat anima

[a] Heb. *interceptionibus æſtivi fructus.*

ma mea.

2 Periit benignus e terra hac, & rectus in hominibus his nullus eſt: [b]quotquot ſunt, ad cędes inſidiantur, quiſque fratrem ſuum venantur plagis.

3 Ut malefaciant ambæ manus [c] ſtrenuè; princeps poſſit, & judex pro retributione: & qui magnus eſt, eloquitur ærumnam [d] deſideratiſſimam ſibi ipſe, quam contorquent.

4 Optimus iſtorum ſimilis eſt ſpinæ, rectiſſimus præ ſpineto eſt: dies ſpeculatorum tuorum; animadverſio tua advenit, nunc erit perplexitas iſtorum.

5 Ne creditote amico, ne confiditote duci: ab ea quæ cubat in ſinu tuo obſerva fores oris tui.

6 Nam filius turpitudine afficit patrem, filia inſurgit in matrem ſuam; nurus in ſocrum ſuam, inimici cujuſque ſunt [e] domeſtici ipſius.

7 Quapropter ego Jehovam verſus ſpeculabor, pręſtolabor Deum ſalutis meę; exaudiet me Deus meus.

8 Ne lætator, inimica mea, de me; cùm cecidero, ſurgam: cùm ſedero in tenebris, Jehova illuceſcet mihi.

9 Indignationem Jehovæ feram, quia peccavi in eum; uſque dum contendat contentionem meam, & exerceat jus meum, producens me in lucem ut [f] fruar juſtitia ejus:

10 Et reſpiciens inimicam meam operiat eam pudore, dicentem ad me, ubi eſt Jehova Deus tuus? oculi mei videbunt illam, nunc futura eſt conculcationi ut lutum platearum.

Heb. omnes ipſi ad ſan-

Heb. bene-

Heb. animi,

Heb. deſiderii

Heb. homi-

Heb. vide-

ut Pſal.

11 Quo die ædificaturus eſt macerias tuas, eo die in longinquum abibit decretum:

12 Die *inquã* illo, cùm ad te venturus eſt inde ab Aſſyria uſque ad civitates [g] munitas, & inde a civitatibus munitis uſq; ad flumen; & [h] ad mare unum ab altero, & a monte uno ad alterum:

13 Poſtquam fuerit hęc terra deſolationi propter habitatores ipſius, propter fructum actionum ipſorum:

14 Paſce populum tuum cum pedo tuo, gregem poſſeſſionis tuæ habitantem ſolitariè *in* ſylva, in medio arvorum; depaſcant Baſchanem & Gilhhadem, ut diebus [i] priſcis:

15 Ut diebus quibus egreſſus es e terra Ægypti, faciam ut videat ille mirabilia.

16 Videntes Gentes erubeſcent præ tota potentia illorum; imponent manum ori, aures illarum obſurdeſcent:

17 Lingent pulverem ut anguis, ut ſerpentes [k] terreſtres: commovebuntur e clauſtris ſuis: ad Jehovam Deum noſtrum [l] pavidi accurrent, & timebunt a te.

18 Quis eſt Deus fortis par tibi? condonãs iniquitatem, & pręteriens defectionem reliquiis poſſeſſionis ſuæ; non retinens in ęternum iram ſuam, eò quòd delectetur benignitate.

19 [m] Converſus miſerebitur noſtri; ſubiget iniquitates noſtras: imò projecturus es [n] in profundiſſimum maris omnia peccata iſtorum.

20 Præſtabis fidẽ *datam* Jahhakobo, benignitatem *datam* Abrahamo quam juraveras majoribus noſtris a diebus [o] priſcis.

[g] Heb. *munitionis.*

[h] Heb. *ad mare a mari, & a monte ad montem.*

[i] Heb. *ſeculi.*

[k] Heb. *terræ: ut Deut.* 32.24.

[l] Heb. *pavebunt: ut Hoſchehh.* 3.5. *Exod.* 34.6. *&* 7.

[m] Heb. *convertetur miſerebitur.*

[n] Heb. *profunda maris.*

[o] Heb. *antiquitatis.*

ANNOTATIO.

1 Audite jam] *Hujus prophetiæ in univerſum membra ſunt tria: primum eſt exordium conjunctum inſcriptione totius prophetiæ, duobus verſibus; ſecundum contentio ſive conteſtatio contra Judæos & Jiſraëlitas, reliquo capite; tertium, querimonia bonorum, & conſolatio a promiſſionibus Dei, capite* 7. *Primæ autem partis emphaſis eſt vehementiſſima per proſopopœiam, quòd Deus cum Jiſraëlitis diſceptaturus montes potius & cautes duriſſimas quàm Jiſraëlitas ipſos conteſtatur: ut Deuter.* 32.1. Iſtis montibus] *id eſt, montoſis regionibus iſtis Jiſraëlis & Jehudæ; ut Exodi* 15.17. 2 Contentionem] *quæ deinceps exponitur a verſu* 3. Fundamenta ter.] *id eſt, montes ad imum uſque: ut Deuter.* 32.22. *& Pſal.* 18.8.

3 Popule mi] *contentio hæc tribus partibus continetur: prima eſt propoſitio juridica per interrogationem, hoc verſu, cujuſmodi habetur Jeſchahh.* 5. *ſecunda eſt narratio beneficiorum Dei & documentorum ad officium populi pertinentium, uſque ad verſ.* 10. *tertia eſt peccatorum populi exprobratio, conjuncta denuntiatione judiciorum Dei, ad finem uſque capitis.* Fatigavi] *nimirum ut faſtidias cultum meum & officium tuum.* 4 Cùm educens] *narratio beneficiorum Dei ſummatim, hoc & ſequente verſu; cui ſubjicitur narratio documentorum, quatuor reliquis.* Mirjamum] *ſororem Moſchis & Aharonis; quam propterea hoc loco nominat quòd propheticum quoque ſpiritum habuerit, eaq; duce mulieres ex Ægypto egreſſæ hymnum Deo cecinerint: vide Exodi* 15. 20. *& ſequentibus, & Numer.* 12.2. 5 Quid conſilii] *id eſt, cogita apud te, cùm quibus artibus & quàm variis everſionem tuam hoſtes tui procuraverint; tum quàm juſtè & gratioſè Deus malefacta tua partim caſtigaverit Schittimis, Numeror.* 25. *partim purgaverit renovato ad Gilgalem fœdere, Jehoſchuhh.* 5. Ut agnoſcens] *Hhebræam verborum* ἐμπλοκὴν *perſpicuitatis cauſa mutavimus.* 6 Quanam re] *propoſitio documentorum, primùm per* ἄρσιν *ſive* ἀναίρεσιν, *duobus verſibus: deinde per* θέσιν, *duobus alteris.* 7 Myriadas tor.] *elegantiſſima hyperbole, ut Ijob.* 20.17.

8 Indicavit] *hæc documentorum* θέσις *exponit duo: nam primùm oſtendit generalia documenta legis de officio humanitatis atque pietatis, hoc verſu; deinde ſingularia prophetarum documenta, reprehenſiones, & minas, verſu ſequente.* 9 Ipſi civitati] *Jeruſchalaimorum, ac proinde Jiſraëlitis omnibus; cùm in ea civitate fuiſſent omnia officia pietatis & humanitatis colenda longè religioſius quàm alibi, propter præſentem majeſtatem Dei: ſic ineſt huic voci emphaſis ſynecdochica.* Nam quod res eſt] *id eſt, pernoviſti quicquid in civitate eſt, etiam occultiſſimum: apoſtrophe ad Deum: ſic tranſitum parat Propheta ad tertium contentionis locum, perſtringens peccata populi & judicia ſua, hoc verſu.* Nomen tuum] *id eſt, majeſtas tua nominatiſſima.* Virgam] *id eſt, & prædictionem de judicio quo flagellandi eſtis, & quis in cauſa ſit cur hac virga flagellandi ſitis: quæ duo in ſequente loco* ὕστερον πρότερον *explanantur.* 10 Adhuc] *tertius contentionis locus, ut diximus in verſum* 3. *quo exponitur primùm qua culpa flagellum Dei accerſatur, tribus verſibus: deinde virga ſive flagellum venturum exponitur, tribus alteris; & utrumq; ſummatim conjungitur, verſu ultimo.* Sitne cuiquam] *id eſt, an adhuc, poſtquam tot monitis ſolicitavi vos, perſtare oportet familias in improbitate ſua, & a majoribus quandam velut hæreditatem maleficiorum cernere?* 13 Quin imò] *declaratio virgæ, qua populum cæſurus erat Deus; ut diximus verſu* 10. Ægritudine] *ex interminatione Levit.* 26.16. *ut Jeſchahh.* 1.5. 14 Amovebis] *nimirum res tuas*

pretioſas a conſpectu hoſtium. 16 Hhomri] *de quo* 1.*Reg.*16.27. Achabi] *de cujus malitia ibidem verſu* 32. Sibilo] *vide* 1.*Reg.*9.8. Opprobrium pop.] *id eſt, quo ego juſtè ſum affecturus populum quem mihi adoptavero.*

IN CAPUT VII.

1 Hei mihi] *Tertia hec concionis pars duo ſummatim continet; querimoniam Prophetæ & piorum omnium, quod nuſquam ne apud intimos quidem & ſummè neceſſarios inveniant pietatem & fidem, ſeptem verſibus; & conſolationem, toto capite reliquo.* Cùm ſim tanq.] *id eſt, cùm æquè deſtituar bonis & juſtis viris, atque deſtituuntur viatores fructibus & uvis, cùm pomaria aut vites pervaſit vis aliqua major, & fructus ſperatos ſuſtulit.* Nullus eſt botr.] *exegeſis verborum præcedentium per* ὑστέρωσιν. 2 Periit] *explicatio ſimilitudinis præcedentis de communi improbitate popularium, hoc verſu; principum primorumque, ver.* 3. *&* 4. *& neceſſariorum ſive conjunctiſſimorum hominum perfidia inter ſe, ver.* 5. *&* 6. *gradatio.* 3 Pro retribut.] *maleficii ſui accuratiſſimi.* Ærumnam] *qua afficiat fratrem ſuum, prout exprobratum eſt ſuprà* 2.1. Quam contorquent] *id eſt, quam injuriam communicatis inter ſe conſiliis confirmant, & tanquam lorum aut reſtem ex multiplice filo contextam (ut Plautus loquitur) contortuplicant.* 4 Spinæ] *ut Jechezk.*2.6. Præ ſpineto] *id eſt, tortuoſior eſt & magis aculeatus quàm ſpinetum ullum.* Speculatorum] *id eſt, prophetarum tuorum caſus communis tecum: hoc enim tranſlatitium eſt prophetarum in ſcripturis epitheton, quò ſpectat propheta verſu* 7. Nunc erit perp.] *id eſt, quandoquidem perplexitate delectantur, implicabuntur inter ſe omnes graviſſimis malis judicio Dei.* 5 Ab ea quæ] *id eſt, conjuge, periphraſis.* 7 Quapropter] *cùm nulla ſit pietas, juſtitia & fides, ab hominibus iſtis planè abſtinebo, ut me ſiſtam & adhæream Deo meo. ſic ex antitheſi ſermonis præcedentis tranſitur ad ſecundum locum de conſolatione Eccleſiæ.* 8 Ne lætator] *conſolationis Eccleſiæ, quam poſtremo loco à Propheta poni diximus ſuprà verſu* 1. *argumenta duo per prolepſin ponuntur, hoc verſu: unum, inſtabilitas lætitiæ quam hoſtes percipiunt ex Eccleſiæ malis; alterum mirificentiſſima Eccleſiæ liberatio, & ſalus glorioſiſſima: quorum prius duobus verſibus proximè ſequentibus, poſterius verò ſeptem aliis proponitur: ac poſtremò horum beneficiorum cauſa fertur accepta ſoli gratiæ, miſericordiæ, & fidei quam ex fœdere præſtiturus eſt Deus, tribus ultimis verſibus. Hæc autem prolepſis fit gravior, enuntiata per apoſtrophen ad inimicas gentes: cui reſpondentem alteram ironicè vide lament.*4.21. 9 Indignationem Jeh.] *id eſt, æquo animo perfero, quia juſtè flagellat Jehova injuſtitiam meam, ſed ad tempus: ac propterea patienter expectaturus ſum donec juſtitiam ſuam in me proferat, & in vos exequatur, hoc & ſequente verſu.* Contentionem meam] *id eſt, cauſam meam agat contra te, quæ juſtè importatas mihi à Deo pœnas vobis arrogatis blaſphemantes Deum; ac proinde quod ad vos, cauſam injuſtam agitis.* 10 Reſpiciens] *nimirum juſtitia Dei.* 11 Quo die] *ſecundus locus conſolationis, quo propheta Eccleſiam informat de promiſſionibus Dei, ut Eccleſia hoſtes informaverat proximis verſibus. Sunt autem promiſſionum erga Eccleſiam inſtauratam partes duæ: una, de ſalute & pace Eccleſiæ, uſque ad verſum* 16. *altera, de vocatione gentium, verſu* 16. *&* 17. Ædificaturus] *id eſt, inſtauraturus te: ut Hhamos* 7.11. *& ſequentibus.* Decretum] *quod exponitur verſu* 14. *id eſt, emanabit, & ad gentes omnes e terræ ſanctæ terminis diffundetur.* 12 Ad te ventur.] *id eſt, in Eccleſiam concurſuri Jiſraëlitæ & Jehudæi undequaque libertate ſumma, & tanquam aggeſtis itineribus: ut prophetaverat Jeſchahh.*19.23. Civitates munitas] *Ægypti; ad cujus nomen alluditur.* 13 Poſtquam fuer.] *id eſt, ceciderit & corruerit in tenebras maximas, ut dixit verſu* 8. 14 Paſce popul.] *decretum Dei, adminiſtris Chriſti & Eccleſiæ officium præſcribentis, typo veteris Eccleſiæ.* Pede tuo] *typo adminiſtrationis Evangelicæ.* Habitantem ſol.] *id eſt, qui jam ſolitarius diſcurrit, & huc illuc per arva ſylvaſque ſparſus eſt.* 17 Lingent] *ut Pſal.*72.9. *& Jeſchahh.*49.23. 18 Quis eſt Deus] *concluſio conſolationis per apoſtrophen ad Deum: qua primùm natura Dei deſcribitur, hoc verſu; deinde gratia & beneficentia in Eccleſiam prædicatur, tanquam unicus fons ſalutis, juſtitiæ, & gloriæ ejus, tum propter naturam Dei, tum propter fœdus gratuitum cum majoribus initum, duobus ſequentibus.* 19 Subiget] *id eſt, anteà quidem à natura venditi eramus ſub peccato, quod tyrannicè dominabatur nobis tanquam mancipiis, Jeſchahh.*50.1. *& Rom* 6. *&* 7. *Jam verò Deus tyrannica peccati vincula diſſolvens, & ſubigens iniquitates inimicas gloriæ ſuæ & ſaluti noſtræ, redemit nos & aſſeruit in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Imò projectur.] *gradatio per apoſtrophen: non tantùm, inquit, ſubiges; ſed omne veſtigium memoriamque peccati delebis, Pſal.*103.12. *& Jeſchahh.*43.12. *& immerges ſepeliesque oblivione ſempiterna: metaphora.*

NACHUM.

CAPUT I.

Propheta naturam & adminiſtrationem Dei pro ſuis & contra hoſtes potentiſſimam aſſerens, urbi Ninevæ & Aſſyriorum regno propter peccata ipſorum prænuntiat excidium ex conſolationem Eccleſiæ: excidii illius rationem formamque & effecta deſcribit; cauſas narrat inhumanitatem, & idololatriam pertinaciſſimam; & jus prænuntiatum confirmat ab exemplo Alexandriæ: denique omnibus ſummis & infimis animi abjectionem, & occupatis munitionibus infamem fugam, incendia, & cædes promiſcuas prædicit, æternamque ignominiam.

1 'PROPHETIA oneroſa 'Nineves, liber viſionis Nachumi Elkoſchæi.

*Exod.*20.5. *&* 34.6.

[a] Heb. *dominus æſtus.*

2 'Deus fortis zelotes & ultor *eſt* Jehova, ultor *eſt* Jehova & [a] æſtuans; ultor eſt Jehova in hoſtes ſuos, & aſſervat *iram* in inimicos ſuos.

3 Jehova longaminis eſt, & magnus virtute, ſed [b] ullo pacto non abſolvit; Jehovæ via 'cum turbine & procella eſt, & cum nube 'pulvis pedum ejus.

4 'Increpans mare areſacit ipſum, & omnia

[b] Heb. *abſolvendo: ut Exod.*34.7. *Jeſcha.*50.2.

nia flumina exſiccat; langueſcit Baſchan & Carmel,etiam flos Libani langueſcit.

5 Montes commoventur ab eo, & colles ſeſe diſſolvunt; conflagratque terra a conſpectu ejus, & orbis habitabilis cum omnibus habitantibus in eo.

6 Coram indignatione ejus quis ſubſiſtat? & quis conſiſtat in æſtu iræ ejus? cùm æſtuans ira ejus funditur velut ignis, ipſæ rupes [c]'evertuntur ab eo.

7 Bonus eſt Jehova, robori *eſt* tempore anguſtiæ:& agnoſcit recipientes ſe ad ipſum.

8 'Itaque 'inundatione pervadente, affecturus eſt conſumptione locum 'illius:ut inimicos 'ejus perſequuntur tenebræ.

9 'Quid cogitaretis adverſus Jehovam?conſumptione affecturus eſt, 'non ſurget bis anguſtia.

10 Nam [d]'æquè ac ſpinæ perplexi,& tanquam

[c] Heb. *demo-*
tur ſi paſ-
dùci poſſet

[d] Heb. *uſque*
ſpinas.

ſi mero obruti eſſent, [e]inebriati; conſumentur, velut ſtipula arida, [f]planè.

11 'Ex te prodiit 'cogitans contra 'Jehovam malum,conſultor nequam.

12 'Sic ait Jehova,ſi 'pacem coluiſſent, ita etiam ampli fuiſſent; 'aut ita tonſi ut tranſiviſſet: 'ut afflixeram te, non afflicturus fuiſſem te ampliùs.

13 Nunc verò fracturus ſum lorum iſtius,[g] ne incumbat tibi; & vincula tua diſrumpam.

14 Præcipit enim Jehova contra te,ô *Ninevita,*'non ſeretur de nomine tuo ampliùs; e domo Dei tui exſcindam ſculptile & fuſile: diſponam ſepulchrum tuum,'poſtquam vilueris.

15 'Ecce ſuper his montibus 'pedes evangelizantis,promulgantis pacem,*dicentis*; celebra Jehuda feſta tua, repende vota tua, nam non perget ampliùs tranſire in te nequam,totus exciſus eſt.

[e] Heb. *mero obruti.*

[f] Heb. *plenè.*

[g] Heb. *de ſuper te.*

CAPUT II.

1 'ASCENDIT 'diſſipator contra faciem tuam, *Nineve,*'cuſtodi munitionem: ſpeculare viam,confirma lumbos, fortifica vires valde.

2 Nam reverſus eſt Jehova 'cum excellentia Jahhokobi,'ut *qui ſit* excellentia Jiſraëlis: quia evacuarunt 'eos [a] depopulatores, & palmites eorum corruperunt.

3 'Clypeus potentium'ejus'rubricatus,[b]bellatores coccinati,'cum igne tædarum erunt currus quo die inſtruet *prælium*; cùm 'abietes agitabuntur horridæ.

4 Per vicos inſanient currus,allident ſeſe per plateas;aſpectus earum tanquam tædarum erit, tanquam fulgura perrumpent.

5 [c]'Recenſebit magnificos ſuos, *ſed* 'corruent in ambulatione illorum, 'feſtinabunt ad murum illius,quaſi paratus fuiſſet protector.

6 'Portæ fluminum aperientur, & ipſum templum diſſolvetur:

7 Et 'ſtatione poſita deportabitur Nineve,deducetur:cum ancillis ſuis [d] comitantibus voce ſimili columbarũ, quæ tympana pulſant

Heb. *evacu-*
antes.

[b] Heb. *homi-*
copiarum.

Heb. *comme-*
rabit.

[d] Heb. *deduc-*
entibus.

ex [e] animo ſuo.

8 'Fuit quidem Nineve 'velut piſcina aquarum, 'ex quo tempore eſt; ſed ipſos fugientes, *dicens*,conſiſtite conſiſtite,nullus avertet.

9 'Diripite argentum,diripite aurum, & infinitum apparatum iſtum; gloriam ex omnibus inſtrumentis [g] deſiderabilibus.

10 Vacuitas & quidem vacuiſſima & exinanita erit:&'animus liquefactus, ac 'colliſio genuũ,ac dolor in omnibus lumbis,& 'facies eorũ omnium contrahent nigrorem,*dicentium,*

11 'Ubi eſt luſtrum leonum, & quod paſcuum erat juvenum leonum; quò ibat leo, quò leunculus catulus leonis,nemine deterrente?

12 Leo *inquam* rapiens quantum ſufficiebat catulis ſuis,& ſtrangulans leunculis ſuis; qui implebat rapina cavernas ſuas, & luſtra ſua rapto?

13 'Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum,ut comburam in fumum currus ejus, & juvenes leones tuos conſumat gladius; ita exſcindam e terra rapinam tuam, neque audietur ampliùs vox'nuntiorum tuorum.

[e] Heb. *corde:*
ſic deinceps.

[f] Heb. *a diebus*
quibus eſt
ipſa.

[g] Heb. *deſiderii.*

CAPUT III.

1 'VÆ civitati [a] ſanguinariæ; *quæ* tota eſt mendacio & lacerato plena, 'non amovet rapinam.

2 'Sonus flagelli, & ſonus commotionis rotæ; & equi plaudentis, curruſque ſalientis *audietur.*

3 Eques educens & [b] flammantem gladium & coruſcam haſtam,& multitudo confoſſorũ,& ingens numerus cadaverum; denique infinita erunt corpora,adeò ut [c] 'impingatur in corpora illorum:

4 'Propter amplitudinem 'ſcortationum ſcorti,[d] pollentis gratia magiſtræ præſtigiarũ; 'quæ venundabat gentes ſcortationibus ſuis,& familias præſtigiis ſuis.

5 Ecce me contra te,dictum Jehovæ exercituum,& 'retegam fimbrias tuas *replicans* in faciem tuam: ut oſtendam gentibus nuditatem tuam;& regnis ignominiam tuam:

6 Et 'projiciens in te res deteſtandas, turpitudine afficiam te; 'diſponamque te ut ſpeculum.

[a] Heb. *ſan-*
guin.

[b] Heb. *flam-*
am gladii
fulgorem
æ.

Heb. *impin-*
es.

Heb. *bona.*

7 Eritq; ut quiſque videntium te 'aberret a te,ac dicat,vaſtata eſt Nineve, quis condoleat ei? unde quærerem conſolatores tibi?

8 'An melius eſſet tibi quàm 'No nutriciæ, ſitæ inter rivos,aquis circumdatæ; cui præmunitio eſt mare,a mari eſt murus ejus?

9 Æthiopia robori erat & Ægyptus: infinitæque *gentes*,Putæi, & Libyes erant '[e] auxilio tibi?

10 'Etiam hæc deportationi fuit, abiyit in captivitatem, etiam parvuli ejus illiſi ſunt in capite omnium vicorum: & ſuper honoratos ejus'projecerunt ſortem, denique omnes magnates ejus vincti fuerunt compedibus.

11 'Tu quoque 'inebriaberis, eris latitans; tu quoque [f] deſiderabis robur propter inimicum.

12 Omnes munitiones tuæ '*ſimiles* ficubus cum primitivis fructibus; ſi moveantur, illico cadent in os comedentis.

13 Ecce populus tuus,*ut* fœminæ, in medio tui erit inimicis tuis; [g] 'omnino aperientur

[e] Heb. *in auxilio tuo.*

[f] Heb. *quæres.*

[g] Heb. *aperiendo.*

portæ terræ tuæ, abſumet ignis vectes tuos.

14 'Aquas obſidionis hauri tibi, firma munitiones tuas: 'ingredere in lutum, & calca argillam, refice fornacem laterariam:

15 Ibi conſumet te ignis, exſcindet te gladius, comedet te 'ut melolontha: 'numeroſum effice te ut melolontha, 'numeroſam effice te ut locuſta.

16 Multiplicaſti negotiatores tuos præ ſtellis cœli; '*ut* melolontha irruit & avolat, *avolabunt*:

17 Diademati tui ſimiles locuſtæ, & imperatores tui ut praſocuris foraminum; quæ caſtra metantur per ſepes 'tempore frigoris, ſed ſole exorto errant, ita ut non dignoſcatur locus ullius earum ubi fuerint.

18 'Dormitabunt 'paſtores tui, ô Rex Aſſyriæ, jacebunt magnifici tui; 'abundabunt populus tuus ſuper iſtos montes nemine congregante.

19 'Nulla eſt contractio fracturæ tuæ, ægra eſt plaga tua, quicunque audient [h] rumorem tuum 'complodent manu ſuper te: nam [i] ' quem non pervaſit afflictio tua jugiter?

[h] Heb. *auditionem.*

[i] Heb. *ad quē non transiv*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Vide Jeſchahh.* 13.1. *Hujus libelli partes ſunt iſtæ; inſcriptio, verſu* 1. *exordium, verſibus* 6. *ſequentibus; propoſitio, reliquo capite* 1. *enarratio & propoſitionis exornatio, uſque ad verſum* 8. *capitis* 3. *& confirmatio, inde ad finem uſque. Inſcriptionis autem partes ſunt duæ; quarum una argumentum prophetiæ ſummatim explicat, altera autorem. Temporis nulla habetur mentio: ſed tamen ſi ad argumentum hujus prophetiæ & hiſtorias attendemus, conſtabit prophetiam hanc ſub finem regni Joſchijæ conſcriptam eſſe, quo eodem tempore Jirmeja prophetabat in Judæa. Nam conſilium Dei in hac prophetia eſt, ut Judæos & pias Jiſraëlitarum reliquias conſoletur denuntiatione judicii hujus contra Aſſyrios, qui Jiſraëlem infeſtaverant atrociſſimè Pule, Tiglath-pileſero, Schalmanaſare, Sancheribo, & Eſar-chaddone regibus, per quem poſtremò Jiſraël populus eſſe deſtitit regnante Menaſche: ut obſervavimus Jeſchahh.* 7. *Quapropter non dubitamus quin hæc poſt ea tempora, antequam Judæi deportarentur, fuerint ad conſolationem bonorum pronuntiata contra Aſſyrios, quemadmodum Chabakkuk ſequens contra Babylonios prophetavit.* Nineves] *id eſt, contra Nineven Aſſyriorum metropolin, & contra regnum ipſum; ſynecdochicè.* 2 Deus fortis] *exordium hoc totum ſumitur a natura Dei, in maleficos hoſtes potentiſſimi ac ſeveriſſimi, verſibus quinque; & in bonos ac fideles gratioſi, verſu* 7. 3 Cum turbine] *id eſt, tota ejus adminiſtratio potentiſſima eſt, & improbis omnibus ſummè formidabilis.* Pulvis pedum] *id eſt, veſtigia ejus, aut pedes pulverulenti: ſic Propheta Deum contra improbos invehentem comparat cum viro pulverem excitante curſu, quamvis inſideat nubi velociſſimæ, Pſalm.* 104.3. *& Jeſchahh.* 19.1. 4 Increpans mare] *exornatio potentiæ Dei a teſtimonio rerum creatarum omnium, quæ illi omnino cedunt arbitratu ipſius, hoc & ſequente verſu.* 8 Itaque] *propoſitio hæc duo univerſè explicat; judicium Dei Aſſyriis superventurum, tribus verſibus; & cauſas judicii, quinque ſequentibus.* Inundatione pervadente] *id eſt, fluctibus bellorum quamplurimis & vehementiſſimis magis ac magis deſtruetur & tandem corruet Nineve, regnumq; Aſſyriorum intercidet. Nam primùm Phraortes rex Medorum Nineven diutiſſimè obſeſſam, & Cyaxares filius ejus poſt eum tenuerunt: deinde a Scythis occupata eſt in ea expeditione cujus meminit Jirmeja* 49.34. *tertiò a Cyaxare fuit debellatis Scythis capta: ac poſtremò tam diuturnis bellis & frequentibus attrita, (ne amplius Aſſyrii freti opportunitate ejus contra Medos rebellarent) ab Aſtyage everſa eſt. Quæ omnia inundatione Propheta figurat elegantiſſimè.* Illius] *Nineves.* Ejus] *nempe Dei: vide Pſalm.* 35.6. 9 Quid cogitar.] *id eſt, quid poſſetis cogitando conſequi? apoſtrophe ad Ninevitas.* Non ſurget] *id eſt, continenter procedet & ſine intermiſſione, & ne ad momentum quidem poteritis judicium ipſius veſtris cogitationibus a vobis avertere.* 10 Æquè ac ſpinæ] *id eſt, foris quidem circumcluſi & implexi inextricabilibus difficultatibus, intus verò cum animis ſuis ita obſtupefacti ut neſciant omnino quid capiant conſilii.* 11 Ex te prodiit] *ſecundus propoſitionis locus, duas cauſas judicii pronuntiati oſtendens: unam, improbitatem conſiliorum factorumq; in Aſſyriis, hoc verſu; alteram, liberationem & ſalutem Eccleſiæ, optimo Dei conſilio, ſed peſſimo Aſſyriorum anteà ſatis afflictæ, verſibus ſequentibus.* Cogitans] *nimirum Pul, Tiglath-pileſer, Schalmanaſar, Sancherib, & Eſarchaddon reges, eorumq; conſiliarii.* Jehovam] *& populum ejus, ſynecdochicè.* 21 Sic ait Jehova] *altera cauſa ad Eccleſiam ſpectans: ut modò diximus.* Pacem coluit.] *Jiſraëlitæ videlicet mecum, & ipſi inter ſe: ſic Jeſchahh.* 48.18. Aut ita tonſi] *id eſt, aut certè ſi fuiſſet mihi aliquid de rebus ipſorum reſecandum caſtigationibus, hunc adhibuiſſem modum ut Aſſyrii totondiſſent quidem aliquantum, ſicut locuſtæ prata; ſed illico ſe in regiones ſuas recepiſſent.* Ut afflixeram] *prima vice. q. d. non fuiſſem perrecturus amplius in calamitatibus importandis: ſatis fuiſſet futurum mihi quòd Pul primus Jiſraëlitas quodammodo totondiſſet* 2. *Reg.* 15.19. 14 Non ſeretur] *id eſt, intercides: allegoria, quam ſequentia verba explicant.* Poſtquam viluer.] *id eſt, cùm regnum amiſeris ereptum a Scythis atque Cyaxare.* 15 Ecce] *hypotypoſis, qua Deus ſuperſtiti Judæorum regno everſionem Aſſyriorum gratulatur, & ſibi de ea gratias agi ab Eccleſia jubet.* Pedes evang.] *ut Jeſchahh.* 52.7.

IN CAPUT II.

1 Aſcendit] *Exornatio propoſitionis, ut diximus in verſum* 1. *continet prolepſin, id eſt, repetitionem ſummam propoſitionis, duobus verſibus: (nam judicium denuntiatur verſu* 1. *& cauſa* 2.) *deinde* ἐργασίαν *ſingularem, primùm quidem judicii, uſque ad finem capitis hujus; deinde verò cauſarum, principio capitis ſequentis.* Diſſipator] *Scytha & Medus, ut antè diximus.* Cuſtodi munit.] *conceſſio ironica. q. d. omnia fac & experire; tamen diſſipator futurus eſt: ut Jeſchahh.* 8.9. *&* 10. 2 Cum excellent.] *id eſt, ut ſtet in poſterum cum populo ſuo; ac non ampliùs per te affligat ipſum ſed propter ipſum perdat te.* Ut qui fit] *ſic* 2. *Schem.* 1.19. Eos depopulat.] *nempe Jiſraëlitas Aſſyriis: qui non illorum tantùm exhauſerunt opes, ſed gentem quoque extirpare voluerunt.* 3 Clypeus] *hæc judicii exornatio deſcribit Scythas & Medos, factaq; eorum, uſque ad verſum* 8. *deinde effecta, verſu* 8. *& quatuor ſequentibus: ac*

*poſtremò attribuit totum autoritati Dei juſtum judicium ſuum exequentis,ver.*13. Ejus] *diſſipatoris,de*
quo verſu 1. Rubricatus]*nam eo colore in bellis uſos eſſe Scythas , Medos, Perſasq́ narrant Herodotus,*
Xenophon,& Diodorus Siculus. Cum igne tæd.] *id eſt, tanta rapiditate ferentur,ut ignis ex rotis verſantibus*
emicet,qui tędas accenſas æquare videatur & eas accendere poſſe: hyperbole,quæ exponitur ſequen.
verſu. Abietes agit.]*id eſt,abiegna arma , metonymicè.* 5 Recenſebit]*nempe Cyaxares Medus,*
Nineven primò obſidens: quæ obſidio advenientibus Scythis & irruentibus in Medos ſoluta eſt. Corruent]
Medi videlicet in ea Scytharum expeditione; quæ ambulatio potius & velitaris curſus,quàm dominatio
& adminiſtratio dicenda eſt. Nam Scythæ Mediam, Aſſyriam, Aſiamq́ ſpatio annorum viginti octo
percurrerant, occuparunt,atque amiſerunt. Feſtinabunt] *id eſt, feſtinanter advolabunt in oppidum,*
quaſi ipſum a Cyaxaris violentia liberaſſent & porrò protecturi eſſent ; ut ſperaturi eſſe dicuntur infra 3.
11. 6 Portæ flum.] *id eſt , debilitabitur oppidum,abjectis munitionibus quæ ſecundum Tigrim erant*
& aliis omnibus in oppido; inter quas erat templum Jovis Beli,quem Nini regis patrem prædicabant.
7 Statione poſita] *a Scythis Aſſyriam obtinentibus,ut modò diximus.* Cum ancillis]*id eſt, heri*
heræq́ cum ſervis & ancillis ſuis eodem loco habebuntur a Scythis: & pro eo quod ancillæ pſaltriæ, ſambuciſtriæ,
& ſymphoniacæ proſequuntur dominas,tum omnes in deportationem abeuntes edent concentus querulos
& lamentabiles. 8 Fuit quidem]*jam tranſit Propheta ad enarrationem effectorum,ut diximus*
*in ver.*3.*qua propheta primùm fugam hominum trepidiſſimam, hoc verſu; deinde direptionem & vacuitatem*
loci luctuoſiſſimam,quatuor ſequentibus; poſtremò cædem & incendium peccatis antecedentibus reſpondens,
verſu ultimo prænuntiat. Velut piſcina]*id eſt,locus abundantiſſimus, & fructuoſiſſimus , ut eſt piſcina*
firmè aquam continens : ſed(inquit propheta) erunt pleni rimarum obices, & dehiſcet agger ,ita ut aquæ
omni ex parte diffugiant, & nemo poſſit obſiſtere. 9 Diripite]*apoſtrophe ad Scythas & Medos, quibus*
mandatur Dei verbis Nineves direptio. 10 Animus liqueſ.]*cujus tria ſigna ſequentibus verbis*
proponuntur. Colliſio genuum]*ut Danjel.*5.6. Facies]*ut Joel.*2.6. 11 Ubi eſt luſtr.]
lugentium verba,& Nineves caſum deplorantium per comparationem præteritæ Ninevitarum gloriæ , amplitudinis,
frequentiæ , & vitæ licentioſiſſimæ cum abjectione & ruina præſente : quamobrem incolæ omnes
leonum appellatione denotantur. 13 Ecce me]*concluſio hujus partis,qua Deus ſibi totum hoc judicium*
arrogat,ut diximus in verſum 3. Nuntiorum tuorum] *i.nullum tibi ampliùs erit imperium, nulla*
autoritas,ut tuis legationibus leges feras gentibus exteris; ſed contrà audientes rumorem tuum complodent
manu ſuper te,infrà 3.19.

IN CAPUT III.

1 Væ civitati] *Altera pars* ἐργασίας, *ut diximus ſuprà* 2.1.*qua Propheta cauſas exponit duas importatæ*
in Nineven calamitatis: unam,inhumaniſſimæ adminiſtrationis per vim & fraudes , verſu 1.*alteram,*
ſcortationis , præſtigiarum, & nefariæ idololatriæ, verſu 4.*quibus ſingulis ſuæ pœnæ accommodantur.*
Non amovet]*id eſt,quiſque indeſinenter rapit, neque ullo pacto reſipiſcit ; quamvis Jonæ prædicatione ad*
tempus viſi ſint reſipiſcere. 2 Sonus flagelli]*expoſitio illius væ, id eſt,judicii,quod ſanguinariæ civitati*
indixit Deus,duobus verſibus. 3 Impingatur] *id eſt, nuſquam iter fieri poſſit niſi per cadavera.* 4
Propter amplit.] *altera cauſa, ut diximus in verſum* 1. *cui accommodantur judicia ſua, tribus ſequentib.*
Scortationum]*id eſt, idololatriæ quam reges Aſſyriæ per Orientem propagarunt,etiam apud Jiſraëlem &*
Jehudam:ut Achazi exemplum oſtendit 2.*Reg.*16.10. Quæ venundabat]*i.quæ tum ſuæ religionis ſpecie,*
tum ſubdolis aliis artibus atque (ut Græci vocant) πραξικοπίαις *populos ita mancipabat ſibi , ut eos venderet,*
ageret, & ferret arbitratu ſuo . 5 Retegam]*ut Jeſchahh.*47.3.*& Jechezk.*16.37. 6 Projiciens]
in ſignum deteſtationis maximæ. Diſponámque te]*id eſt, faciam ut exemplo ſis aliis omnibus in*
memoriam ſempiternam. 7 Aberret]*id eſt,deflectens ab itinere refugiat conſpectum tuum, & te de*
induſtria negligat propter antegreſſa maleficia tua. 8 An melius eſſet] *confirmatio prophetiæ,ut diximus*
ſuprà 1.1.*ab exemplo potentiſſimi & munitiſſimi oppidi, tribus verſibus:cujus exemplo Nineve quoque*
ruitura dicitur, tribus alteris; & ratio exponitur,ad finem capitis. No]*id eſt , Alexandria in Ægypto ;*
vide Jirmejæ 46.25. 9 Auxilio tibi]*apoſtrophe ad Alexandriam.* 10 Etiam hæc] *etſi hujus*
hiſtoriæ ſingularem aliquam deſcriptionem non meminimus alibi legere,tamen quia hîc a Propheta ad confirmationem
judicii alterius adducitur,ſententiam noſtram afferemus paucis . Ac primùm quidem ad futurum
tempus hæc verba referri minimè putamus omnium , quia nullus eſſet confirmationis locus: ad præterita autem
ut referamus tempora flagitat argumentum : ſed alii hanc rem a Sancheribo geſtam putant , qui tamen
(ut teſtis eſt Beroſus apud Joſephum) nunquam Peluſium exceſſit , ſed adventu Tir-hakæ regis Æthiopum
referre pedem coactus eſt:alii ad Tyrios,qui multos annos ex quo claſſem Schalmanaſaris fuderāt mari imperarunt
. ſed hæc nuda conjectura eſt,neque ſententiâ noſtrâ probabilis. Quamobrem cùm animadvertimus
*Jeſchahh.*19.*nullam planè fieri mentionem Alexandriæ,ubi celeberrimarum Ægypti civitatū adducit nomina*
, ſtatuimus urbem Alexandriam ante illud tempus fuiſſe dirutam, cujus eo capite Jeſchahhja rationem
habet , nimirum tempus Sethonis regis atque Pſammetichi.quò ſpectare videtur quod narrat Herodotus in
Euterpe,mortuo Aſychi cùm regnaret cæcus quidam nomine Anyſis,excurriſſe in Ægyptum cum magna Æthiopum
manu Regem Sabacum , & in Ægypto annos quinquaginta regnaſſe. Hunc verò,ſive Alexandria
obſtiterit conſiliis ejus (quod magis probatur)ſive ipſe diruendam & deportandas colonias judicaverit
militari ſtratagemate, ut infirmata Ægypto imperium ſuum confirmaret ; putamus fuiſſe hujus everſionis
autorem atque effectorem; deinde autem ex eo tempore redintegratam eſſe , ut Jirmeja & Jechezkel in prophetiis
ſuis meminerunt. Projecerunt]*id eſt, ſortitione mancipia inter ſe diviſerunt inimici.* 11 Tu
quoque] *accommodatio judicii pronuntiati ad exemplum Alexandiæ , tribus verſib.* Inebriaberis]
*ut Jirmej.*25. 12 Similes ficubus]*i.nullo negotio concident ad votum obſidentium.* 13 Omnino
aperient]*id eſt,omnia patebunt hoſtibus,eruntq́ pervia,nullis copiis aut munitionibus obſiſtentibus.* 14
Aquas obſid.]*id eſt, compara & imple ciſternas tuas , ac de commeatu & munimento tibi proſpice,ironia;*
*ut Jeſchahh.*8.9.*&* 10. *Hîc autem & ſeq. ver. Propheta rationem ſeu formam judicii exequendi explicat*

(ut diximus in verſum 8.) nempe munitionum everſionem, hoc & ſeq. verſu; omnium fugam, verſu 16. & 17. vacuitatem conſilii, verſu 18. deniq; plagam immedicabilem, verſu 19. Ingredere in lut.] *i. facturus intritam ad munitiones firmandas.* 15 Ut melolontha] *i. inimicus numeroſiſſimus, ut melolonthę ſolent magno numero involare.* Numeroſum effice] *altera conceſſio ironica, qua Ninevitas ut viros, ac potius fœminas (quemadmodum dixerat ver. 13.) ludificatur, monens ut numeroſis copiis quantas volent ſeipſos confirment, nihil tamen effecturos eſſe.* 16 Ut melolontha] *i. tota illa negotiatorum tuorum frequentia, quæ cum melolonthis numero comparatur, re ipſa morem melolontharum ſervabit: nam ut illa momento ex agro in quem irruerunt avolant, ita ſe gerent mercatores tui: ſic etiam accipiendus eſt verſus ſeq.* 17 Tempore frigoris] *i. nocturno.* 18 Dormitabunt] *apoſtrophe ad Regem Aſſyriæ.* Paſtores] *vide Jirmej. 23.1.* Abundabunt] *i. abundantiſſimè diffugient.* 19 Nulla eſt contract.] *i. ne minimum quidem levari poteſt afflictio tua, nedum ut ab ullo curari poſſit.* Complodent manu] *læti de everſione tua, & lætitiam comploſione teſtantes, ſynecdoche: ut Pſal. 47.2.* Quem non pervaſit] *id eſt, nulla gens fuit immunis a tua tyrannide, ac propterea non poterit ſibi non gratulari de exitio tuo.*

CHABAKKUK.

ARGUMENTUM.

LIBER Chabakkuki Prophetæ totus verſatur in prophetico ſcribendi genere: primùm enim conqueſtus de ſceleratiſſima Iudæorum vita prophetat everſionem per Chaldęos adventurā, deinde ęgrè ferens tam impuros & impios hoſtes ad flagellandum populum Dei adhiberi, docet Dei verbis non propterea labefactum iri piorum fidem, ſed ipſos in fide victuros, Chaldæos verò in peccatis ſuis ruituros. Quamobrem Propheta documentum illud fidei obſignat elegante oratione; cùm ſuo, tum reliquiarum ſanctarum nomine.

CAPUT I.

Deus Prophetæ graviſſimè expoſtulanti de improbitate perfidiaq́; Judæorum, reſpondet ſe Chaldæorum opera retuſurum Judæos & perditurum eſſe: quo audito Propheta ampliùs expoſtulat, propter improbitatem & impietatem Chaldæorum indignum ratus ut per illos Judæi affligantur: quamobrem Deus iterum reſpondens publico teſtimonio docet Chaldæos quidem, tãquam prædatores, judicium ipſius effecturos eſſe; verùm ambitionis, avaritiæ, inhumanitatis, luxus, & idololatriæ pœnas tandem daturos: ac proinde tantùm pius videndum eſſe ut juſtè vitam in fide tranſigant.

1[a] ONEROSA prophetia, quam vidit Chabakkuk Propheta.

2 'Quouſque, Jehova, cùm vociferatus fuero, non exaudies? cùm clamavero ad te 'violentiam, non ſervabis?

3 'Quare facis ut videam iniquitatem, & facis ut intuear moleſtiam, vaſtitatemq́ue ac violentiam e regione mei? & *quare* eſt 'litem & jurgium *qui* efferat?

4 'Idcirco intermittitur lex, & non procedit [b] unquam jus: quia improbus 'circumſidet juſtum, idcirco prodit jus perverſum.

5 'Reſpicite in gentibus, & intuemini, & admiratione abrepti admiramini: nam opus operor diebus veſtris, *quod* non credituri eſſetis ſi narraretur.

6 'Nam ecce ego excitaturus ſum Chaldęos, gentem [c] acerbiſſimam, & 'feſtinam; ambulaturam 'per latitudines terræ ad hæreditariò poſſidendum habitacula non ſua,

7 Formidabilem & terribilem illam, 'abs qua judicium hujus & deportatio hujus prodeant.

8 Nam leviores erunt pardis equi ejus, & acutiores 'lupis [d] veſpertinis, abundabuntq́; equites ejus: & equites ejus e longinquo venientes involabunt, ut 'aquila celer ad eſcam:

9 Illa tota ad violentiam veniet, 'aſpectu faciei ipſorum *aſpectante* Orientem verſus; ut colligat 'tanquam arenam captivam turbam.

10 'Et ipſe *Rex* regibus illudet, & dominatores riſui erunt ei; ipſe omnem munitionem deridebit, & 'coacervato pulvere capiet eam.

11 Tunc 'remeante ſpiritu ubi regreſſus fuerit, reatum obibit; *prædicans* hanc vim ſuam Dei ſui eſſe.

12 'Nónne tu ab [e] æterno es? 'Jehova Deus meus *eſt*, ſanctus meus, 'nõ moriemur: Jehova 'ad judicium diſponis eum, & ô 'rupes ad corripiendum fundas eum.

13 Purior es oculis quàm ut aſpicias malum, & intueri moleſtiam non potes: quare intuerêris 'perfidos? ſurdum ageres, dum abſorbet improbus juſtiorem ſe?

14 Et 'faceres homines velut piſces maris? ut reptile cui non eſt dominator?

15 'Quotquot ſunt hamo educit, congregat illos plagis ſuis, & recipit eos retijaculo ſuo; idcirco lętatur & exultat.

16 Idcirco 'ſacrificat plagis ſuis, & ſuffitum facit retijaculo ſuo; quia per hæc pinguis eſt portio ejus, & cibus ejus opimus.

17 'An propter hoc educet plagas ſuas, & jugiter occidendo gentes non utetur clementia?

[a] Heb. *onus quod &c. ut Jeſcha.* 13.1.

[b] Heb. *in æternum.* *Act.* 13.41.

[b] Heb. *amarã.*

[d] Heb. *veſperę*

[e] Heb. *antiquitate.*

CAPUT II.

1' IN cuſtodia mea ſtanti & cõſiſtenti in munitione; ac ſpeculanti ad videndum quid 'eloqueretur mihi, & quid 'reſponſurus eſſem 'poſt correptionem meam, 2 'Reſpondit mihi Jehova dicens, ſcribe viſionem & quidem [a] perſpicuè in iſtis tabulis;ut percurrat lecturus eam.

3 Nam adhuc viſio ad conſtitutum tempus *rejecta* eſt,quam effabitur ſuo termino , neque fallet: ſi cunctabitur,expecta eam;nam [b] omnino eventura eſt,

4 'Ecce 'ebullat in quo non eſt rectus animus ipſius:juſtus autem ex fide ſua vivet.

5 'Quapropter etiam cùm vino perfidioſus ſit, vir arrogans, neque maneat in habitaculo; cùm dilatet velut ſepulchrum animum ſuum, ſitque velut mors quæ non ſaturatur, & recipiat ad ſe omnes gentes,congregetque ad ſe omnes populos:

6 An non ' iſti omnes de eo parabolam prolaturi eſſent ' & interpretationem *cum* ænigmatis de eo?& 'dicturus *ille*,'væ multiplicanti non ſua (quouſque tandem?) & numeroſè aggregāti penes ſe'denſiſſimum lutum.

7 'An non repentè 'conſurgent qui mordeant te,& expergiſcentur divexaturi te ; & eris [c] continenti conculcationi eis ?

8 Quia tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliaturæ ſunt te omnes reliquiæ populorum; propter [d] cædes humanas & violentiam 'terræ,'urbem, & omnes habitantes in ea.

9 'Væ [e] dedito quæſtui malo'pro domo ſua, ut diſponat in excelſo nidum ſuum,quo eripiatur e [f] poteſtate mali.

10 ' ' Conſilium iniviſti pudendum domui tuæ, ſcindendi populos multos; & peccaſti *contra* [g] te ipſum:

11 Nam lapis e pariete exclamat, & nodus e ligno teſtificatur iſtud.

12 ' Væ ædificanti civitatem [h] cędibus, & ſtabilienti urbem iniquitate.

13 'An non ecce a Jehova exercituum eſt; ut laborent populi pro igne, & nationes pro inanitate fatigentur?

14 Nam impletur terra cognoſcendo gloriam Jehovæ,ut aquæ operiunt [i] alveum maris.

15 'Vę potum præbenti proximo ſuo,adhibenti utrem tuum,& etiam inebrianti;' ut intuearis nuditatem eorum,

16 'Saturaris ignominia præ gloria,' bibe tu quoque & retige præputium : 'divertet ad te poculum dexteræ Jehovę,& vomitus ignominioſus ad gloriam tuam.

17 'Nam violentia Libani operiet te , & vaſtitas beſtiarum terrefaciens eas;propter cędes humanas & violentiam terræ, 'urbem & omnes habitantes in ea.

18 'Quid profuerit ſculptile , quòd ſculpſerit illud formator illius, fuſile aut doctor falſi; quòd confidat formator figmenti ſui ipſi,faciendo idola muta?

19 Væ dicenti ligno,expergiſcere;evigila, lapidi ſilenti:'ipſe docet,ecce ipſum, continetur *quidem* auro aut argento, ſed omnino ſpiritus nullus *eſt* in medio ejus.

20 'Jehova verò'in templo ſanctitatis ſuæ eſt;ſile a conſpectu ejus,ô univerſa terra.

[a] Heb. *declarando: ut Deut.27.8.*

[b] Heb. *veniendo.*

[c] Heb. *conculcationibus.*

[d] Heb. *ſanguinis hominis: ſic ver.17*

[e] Heb. *quæſtuoſo quæſtus mali.*

[f] Heb. *manu.*

[g] Heb. *animam tuam.*

[h] Heb. *ſanguinibus.*

*Jirm.*51.58.

Jeſcha. 11.9

[i] Heb. *in mari*

ANNOTATIO.

1 Oneroſa proph.] *Hujus prophetiæ argumentum & autor ex inſcriptione ipſa hoc verſu cognoſcitur: tempus verò quia nominatim hîc in contextu aut alibi non oſtenditur, variæ de eo habentur ſententiæ. Nobis magis probatur noſtrum hunc prophetam ſub tempus regni deſinentis Joſchijæ, aut regno filiorum ejus prophetiam hanc conſcripſiſſe; cùm propterea quòd populi obdurationem & contumaciam deflet ut faciebat Jirmeja eodem tempore; tum etiam propterea quòd Deus diſertis verbis exponit ſe opus in ipſis diebus operaturum eſſe,id eſt,propediem Chaldæos in Judæam immiſſurum. Eſt autem prophetia hæc* διαλογιςικὴ, *comprehenſa partibus in univerſum quatuor , ſi inſcriptionem hoc verſu exceperis: prima eſt , expoſtulatio & querimonia Prophetæ de licentioſa & perdita Judæorum vita,tribus verſibus : ſecunda, reſponſio Dei clades a Chaldæis eventuras in deſperatum populum prædicantis,& Chaldæorum arrogantiam, uſque ad verſum 12.tertia,altera Prophetę expoſtulatio de indigniſſima oppreſſione quam boni a Chaldæo Rege improbo blaſphemoq; cum malis promiſcuè erant perpeſſuri,ad finem uſque capitis : quarta eſt reſponſio altera Dei, qua officium bonorum explicat in tantis confuſionibus, & improborum impiorumq; Chaldæorum exitium, capite 2.* 2 Quouſque] *expoſtulationis exordium patheticum ex abrupto, quo propheta exaggerat indigniſſimam Judaici populi adminiſtrationem,ab indeſinentibus ſuis querimoniis, & precibus coram Deo.* Violentiam] *ſummum argumentum querimoniæ,quod deinde exponitur duobus verſibus; vide Gen.6.11.* 3 Quare facis] *id eſt, ſinis populares meos me præſente & vidente in ſua impietate & inhumanitate pergere,& magis magiſq; animos inter ſe accendere?* Litem & jurgium] *id eſt, qui nequeat patienter ferre admonitiones ſanctas ex verbo tuo: ut Hoſche.4.4.* 4 Idcirco] *videlicet quòd iſti impatientes doctrinæ Dei jurgium & litem efferant contra ſervos Dei: ut Jirmejæ 11.& 12.* Circumſidet] *id eſt,non tantùm non repugnat , ſed obſeſſum tenet , & potitur rerum: ſic Pſalm.12.9.& 22.13.* 5 Reſpicite] *ſecunda hæc pars (ut diximus in verſum 1.) continet reſponſum Dei ad præcedentem expoſtulationem: ubi Deus oratione ad Judæos impios converſa docet futurum ut violentiam ipſorum altera retundat violentia per mirificam providentiam & adminiſtrationem ipſius: quod ſummatim poſitum verſu 5 in ſequentibus enarratur.* 6 Nam ecce] ἐργασία *præcedentis verſus; qua primùm totius gentis intolerantia, verſibus quatuor; deinde verò Regis ipſius inhumana & impia arrogantia proponitur,verſu 10.& 11.* Feſtinam] *vide Jeſchahh.5.26.& ſequentibus.* Per latitudines] *id eſt, quàm latè patet terra.* 7 Abs qua]*id eſt,quæ gens hunc populum,de cujus iniquitate & violentia mecum expoſtulant boni, tum judicio meo caſtigabit & puniet in terra hac,tum etiam reliquos in terram ſuam deportabit Hunc locum ſic interpretamur ex ſequentium comparatione : nam hic & præcedens verſus duobus ſequentibus ordine illuſtrantur; eſtq; octavus ſexti,nonus verò ſeptimi exegeticus.* 8 Lupis veſper] *vide Jirmejæ 5.6.* Aquila] *vide Jechezk.17.3.* 9 Aſpectu faciei]*id eſt,cùm irruet in Judæam, nihil aliud ſpectabit quàm ut regionem totam ſpoliet atque exhauriat ſpoliaq; deportet in regionem ſuam quę ſita eſt Orientem verſus.* Tanquam aren.]*id eſt,innumerabilem , ut exponitur Gen.32.12.* 10 Et ipſe] *ut prophetaverat Jirmeja 25.* Coacervato pulv.]*id eſt, factis aggeribus , ut priſca erat militandi ratio. De multis autem populis a Nebucad-netzare debellatis vide Jirmeję 25.& Jechezk.25.& ſeq.* 11 Remutante ſpir.]*id eſt,quando cum animo ſuo ultrò ſtatuerit ceſſare ab expeditionibus exteris, ac proinde re-*

verſus in Babyloniam fuerit: tum eripiens gloriam rerum geſtarum vero Deo, illam idolis ſuis tribuet: cujus
rei complementū vide apud Danjelem quinque primis capitibus. 12 Nonne tu] tertia pars, ut diximus
in verſum 1. continens alteram expoſtulationem Prophetæ, natam ex ſuperioris reſponſi argumento. Sunt
autem hujus expoſtulationis partes duæ: pathetica cauſarum propoſitio ad conſequendam miſericordiam; &
indigniſſimorum malorum quæ Chaldæus erat patraturus enaratio σχετλιαστικὴ, ternis verſibus. cauſæ
vero à natura Dei ſumuntur omnes, eò quòd æternus ſit conſilio, ſermone, & adminiſtratione, ac ſibi in æternum
conſtans: quo ex fundamento aſſurgunt cauſæ tres; una fœderis erga populum ſuum conſtantiſſimi
etiam in medio judiciorum (ut dicitur infrà 3.2.) & caſtigationum paternarum ejus, hoc verſu; altera, odii
contra malos & maleficia illorum graviſſimi, ver. 13. tertia denique εὐταξίας ſive optimæ ordinatæ &
conſtitutæ adminiſtrationis, cui cum tanta tyrannide non poteſt convenire, verſu 14. Jehova Deus] glorioſa
fidei prædicatio recumbentis in Deum ex fœdere, & de vita æterna confirmatæ, ac propterea præſentibus
Dei caſtigationibus bono animo acquieſcentis. Non moriemur] id eſt, quantacunq; ſit futura iſta calamitas,
perdurabimus tamen virtute Dei. Ad judicium] id eſt, caſtigationem & emendationem noſtram,
non autem ad mortem. Rupes] ut Deut. 32.4. 13 Perfidos] Chaldæos: vide Jeſchabh. 21.2.
14 Faceres] i. non magis curares ſalutem tuorum & proſpiceres adminiſtratione tua quàm piſciculorum:
qui in mari prædæ ſunt aliis, defenſore carent, & ſine ordine conſumuntur: ſic comparatur tranſitus ad ſequentem
allegoriam, & ſecundum expoſtulationis locum. 15 Quotquot ſunt] altera expoſtulationis
pars (ut diximus in verſum 12.) Nebucad-netzarem promiſcuè omnibus inhumanum eſſe, & duriter accipere
probos & improbos, hoc verſu; & (quod gravius eſt) Deo ipſi contumelioſum eſſe, ſequente verſu: quamobrem
expoſtulationem concludit per πάθος, verſu ultimo: omnia allegoricè. 16 Sacrificat] id eſt, ſibi ipſi honores
divinos arrogat; & artibus, inſtrumentis, viribus, adjumentiſq; eoſdem honores tribuit neglecto Deo.
17 An propter hoc] id eſt, quandoquidem ita eſt in homines ferox, & in te blaſphemus; an ſemper improbitatem
iſtam laturus es, ut plagas tendat & homines venetur inclementiſſimè?

IN CAPUT II.

1 In cuſtodia mea] Quarta pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 1.1. reſponſum Dei alterum continet ad
expoſtulationem proximam; quod reſponſum non ſine attentione maxima vigiliaq; a ſe exoratum eſſe Propheta
narrat, hoc verſu; deinde verò reſponſum tradit ſequentibus. Attentionem autem hanc pro ratione
caſtrenſi figurat Propheta, quaſi explorator eſſet in cuſtodia aut in arce munitionis collocatus; ut Jeſchabh.
21.8. & ſequentibus. Eloqueretur] Deus. Reſponſurus eſſem] populo verbis Dei. Poſt corrept.]
nempe quam ego Dei verbis pronuntiaveram populo, ſuprà 1.5. & ſequentibus. 2 Reſpondit] hujus
reſponſi partes omnino ſunt tres: prima, qua Deus hoc ſuum reſponſum publico programmate ac evidentiſſimo
jubet in oculis omnium confirmari, duobus verſibus: altera, theſis qua injuſti facta, & juſti officia eventaq;
proponit, verſu 4. tertia, hypotheſis, qua Deus cùm omnium hominum, tum juſtorum ſermone ſententiam
contrà Chaldæum injuſtum pronuntiat, inde ad finem capitis. 4 Ecce] ſecunda pars reſponſi, per
antitheſin injuſti factum cum juſti officio comparans, ac proinde eventum vitæ ſalutarem juſto, injuſto verò
exitium denuntians: theſis, ſecunda pars reſponſi. Ebullat] id eſt, injuſtus ex infidelitate & improbitate
laborans, etſi in clivum ſpecie videtur aſſurgere & permagnus mons effici, ebullat tamen, hoc eſt,
non magis eſt quàm bulla, crepat, & ſua ipſius imbecillitate rumpitur: ſic accipiendum eſſe monſtrat oppoſiti
membri comparatio. 5 Quapropter] tertius reſponſi locus, hypotheſis, de Babyloniis ſtatuens, uſque
ad verſum ultimum: & de juſtis, verſu ultimo. In cauſa autem Babyloniorum Deus primùm per congeriem
malefacta ipſorum explicat, hoc verſu: deinde ſententiam ſuam omnium teſtimoniis & votis comprobatam
pronuntiat, ſequentibus. 6 Iſti omnes] populi quos cepit & congregavit ad ſe. Et interpret.]
id eſt, non tantùm obſcurè, ſed etiam nudis & apertis verbis maledicturi Babylonio, & prolaturi
ſententiam meam. Dicturus ille] videlicet juſtus ex fide ſua vivens, verſu 4. Væ multiplicanti]
ſententia hæc Dei contra Babylonium cauſas quinque ex ordine complectitur, quibus Deus ad ſententiam
hanc ferendam adductus eſt: prima eſt ambitio inexplebilis, hoc verſu; ſecunda, avaritia apud omnes
populos teſtata bellis, verſu 9. tertia, tyrannis & inhumanitas ex ambitione avaritiaq; proficiſcens, verſu
12. quarta, luxus & infamis libido, verſu 15. poſtrema, idololatria, verſu 18. & 19. quibus cauſis ſuæ confirmationes
accedunt, & judicia cum illis comparantur ſingillatim. Denſiſſimum lut.] id eſt, frequentiam
maximam ſpoliorum aliis gentibus ereptorum; quæ omnia non magis commodant avaris ambitioſiſq; poſſidentibus,
quàm ſi denſiſſimo luto ſeſe immergerent. 7 An non] comparatio judicii hoc verſu poſita, &
ſequente exornata, exponitur copioſiſſimè Jeſchabh. 13. & 14. & 21. & Jirmejæ 50. & 51. Conſurgent]
Medi & Perſæ. 8 Terræ] id eſt, quam violentiam toti terræ intuliſti. Urbem] videlicet
Babylonem, tuam illam urbem (inquit) cujus confidis munitionibus, & habitatores illius ſpoliabunt: ſynchyſis:
hoc enim membrum ad verſus principium pertinet: ſic ver. 17. 9 Væ dedito] ſecundus cauſarū
locus, ut diximus in verſum 6. Pro domo] id eſt, ad ſtabiliendum domum ſuam quæſtu conſceleratiſſimo:
ut ſequentia verba exponunt metaphoricè, ad hiſtoriam illius turris alludentia, de qua Geneſ. 11. 10
Conſilium] exornatio cauſæ præcedentis, qua Propheta per apoſtrophen ad Babylonium vehementiùs exprobrat
malefacta, hoc verſu; & auget hyperbole, ſequente. 12 Væ ædificanti] tertia cauſa, ut dictum
eſt verſu 6. cui judicium ſuum a Deo venturum ſubjicitur per θέσιν elegantiſſimam, verſibus ſequentibus.
13 An non ecce] explicatio judicii in peccatum iſtud Babyloniorum per theſin. Convenit
(ait Propheta) juſtitiæ Dei ut quicunque populi ita laborant & fatigantur, operis ſui jacturam
faciant, & malè ab ipſis parta malè diſpereant, hoc verſu; cui ſubjicitur antitheſis: contrà verò Propheta
inquit) æquum eſt atque veriſſimum, ut quacunque in terra gloria Jehovæ cognoſcitur, ejus non
exhauriantur incolæ; ſed impleantur benedictionibus abundantiſſimè, ut aquæ abundant in mari, ſeq. ver.
15 Væ potum] quarta cauſa (ut diximus in verſum 6.) pari judicio comparata. Ut intuearis] i. ut cum
eis facias & patiaris muliebria: nam ita ferè ſcriptura loquitur, & ſequens verſus confirmat; deniq; huic
præ-

prædicationi infeſtos fuiſſe Babylonios narrant Herodotus, Cteſias, & alii. 16 Saturaris ignom.] *ideſt, adeo circumfluus gloria & amplitudine ut abutaris ea in omnem ignominiam. Nam ferè apud homines fit, ut bona maxima in luxum maximum, maximaq; gloria in ignominiam maximam conſumatur.* Bibe tu quoque] *i. eadem perfer judicia, adeoq; omnium graviſſima, Jirmejæ* 25.26. Divertet ad te] *i. eodem poculo inebriaberis, & ita perfundêris, ut gloria tua tanquam vomitu ignominioſiſſimo conſpergatur: ut Jirmej.* 51. 57. 17 Nam violentia] *explicatio poculi quod Deus Babylonio præbiturus eſt, per alteram allegoriam. Similes, inquit, erunt hoſtes tui venatoribus feras in Libano vehementiſſimè perſequentibus; quorum caſſibus & plagis intercipieris, & in vaſtitatem maximam redigeris. Eſt igitur violentia Libani, quæ in Libano a venatoribus adhibetur conſequendæ prædæ.* Urbem] *ut ſuprà verſu* 8. 18 Quid profuerit] *tranſitio ad quintam cauſam, de qua verſu* 6. *a vanitate idolorum neq; ſibi, neque ſuis cultoribus commodantium, ſed falſa tantùm expectatione eos implentium: quamobrem eis denuntiatur maledictio, ſequente verſu.* 19 Ipſe docet] *videlicet lapis ſe ſilentem eſſe, mutum, & vita vacuum.* 20 Jehova verò] *ſecundus locus hypotheſeos de juſtis, ut diximus in verſum* 5. *quo Propheta concionem terminat: ut tum juſtorum vitam ex fide in Chriſto æternam eſſe doceat, tum ad præſens ipſorum officium provocet, nempe ut acquieſcant Dei judiciis & caſtigationibus, præcepta animo fiducia liberationis adventuræ.* In templo ſanct.] *id eſt, in Eccleſia, quam præſentia ſua ſanctificat per communicationem ſpiritus in Chriſto.*

CAPUT III.

Propheta infirmitatem ſuam confeſſus ſalutem & fidei conſervationem petit a Dei miſericordia: recordatione operum & gratioſarum promiſſionum ejus ſe ipſum confirmat: ac poſtremò gloriatur ſe etiam in graviſſimis anguſtiis exultaturum in domino certa fiducia liberationum ejus.

1 ORATIO Chabakkuki Prophetæ; 'ſecundum [a] odas varias.

2 'O Jehova, audiens [b] 'pronuntiatum tuum timeo, Jehova 'opus tuum [c] 'interea temporis [d] conſerva, interea temporis 'notum fac: in commotione *iræ* miſereri recordare.

3 'Deo a meridie veniente, & ſancto e monte Paranis, 'Sela; 'operuit cœlum decor ejus, & laude ejus plena fuit terra:

4 Et ſplendor tanquam 'lucis affuit, 'cornuaque [e] ad latus ipſius ei; 'quamvis ibi abſconſio eſſet roboris ejus.

5 'Anteivit ipſum peſtis, & præceſſit anthrax ad pedes ejus.

6 'Ubi autem conſtitit, menſus eſt 'terram; 'vidit, & diſturbavit gentes: & diſſipati ſunt '*quorum erant* montes [f] æterni, incurvati ſunt *quorum erant* colles [g] perpetui, cujus *fuerant* ambulationes perpetuæ.

7 'Locum vanitatis vidi *eſſe* 'tentoria Æthiopidæ, commota ſunt aulæa terræ Midjanis.

8 'An contra flumina accenſa fuit, Jehova? an contra flumina ira tua? an contra mare excandeſcentia tua? cùm 'inſideres equis tuis, curribus tuis [h] ſalutaribus?

9 [i] 'Nudus alveus factus eſt 'arcu tuo, 'juramentis tribuum, ſermone, Sela: flumina diffidiſti terræ:

10 'Te videntes contremuerunt montes, 'inundatio aquarum tranſivit; edens abyſſus vocem ſuam, in altum 'latera ſua extulit.

11 Sol, Luna ſtetit in habitatione: 'ad lucem 'ſagittæ tuę itarunt, ad ſplendorem [k] coruſcans haſta tua.

12 'Indignatione progreſſurus in terram, ira trituraturus gentes.

13 Proceſſiſti ad ſalutem populi tui, ad ſalutem cum uncto tuo; fregiſti 'caput e domo improbi, 'uſq; ad collum, 'nudando fundamentum. Sela.

14 'Perforaſti virgis illius caput pagorum ejus, cùm procellam excitarent ad diſpergendum me; exultatio eorum eſſet ac ſi comeſturi fuiſſent pauperem *latentem* in abſcondito.

15 'Iter feciſti ad mare uſque equis tuis, *ad* 'acervum aquarum multarum.

16 'Audivi, 'commoto ventre meo, 'ad vocem pálpitantibus labiis meis, 'invaſura putredine oſſa mea, denique commoto me in loco meo; quieſcendum eſſe mihi in die anguſtiæ, cùm aſcendit contra populum 'hoſtis turmatim populaturus eum.

17 'Quamvis ficus non effloreſceret, & nullus eſſet proventus in vitibus, mentiretur opus olivæ, & agrorum nullus ederet cibum; abſcinderet *hoſtis* ob ovili gregem, & nullum eſſet armentum in bubilibus:

18 Ego tamen in Jehova exultabo, geſtiam in Deo ſalutis meæ.

19 Jehova Dominus robur meum eſt, qui 'diſponit pedes meos tanquam cervarum, & ſuper excelſa mea facit ut incedam: magiſtro ſymphoniæ [l] 'fidium mearum.

[a] Heb. *odas erraticas: ut Pſal.* 7.1.

[b] Heb. *auditionem tuam*

[c] Heb. *in medio annorum, his eodem ver.*

[d] Heb. *vivifica.*

Deut. 33.2.

[e] Heb. *a latere.*

[f] Heb. *æternitatis.*

[g] Heb. *ſeculi, his hoc ver.*

[h] Heb. *ſalutis.*

[i] Heb. *nudatio nudata eſt arcus.*

Jehoſchu. 10. 12.

[k] Heb. *fulgor haſtæ tuæ.*

[l] Heb. *in pulſatilibus: ut Pſal.* 4.1.

ANNOTATIO.

1 Oratio] *Hæc inſcriptio ſatis apertè demonſtrat quodnam ſit capitis argumentum. Nam Propheta quia Dei revelationibus tam multas calamitates cognoviſſet populo ſuo eventuras; cùm ſuo ipſius, tum aliorum fidelium nomine ſe ipſum coram Deo tanquam judice ſiſtit, & orationem hanc fundens formulam afflictis fratribus præſcripſit qua Deum poſſent accedere. Sunt autem hujus orationis tres omnino partes: petitio verſu* 2. *narratio argumentorum quibus fides piorum in petitione confirmatur, uſque ad verſum* 17. *& fidei ſanctorum gloriatio, tribus verſibus ultimis.* Secundum odas] *id eſt, conſcripta non uno tantùm aut altero certo metrorum genere, ſed ex variis intercurrentibus.* 2 O Jehova] *brevis petitio hæc duo complectitur: occaſionem poſtulati, nempe timorem quo ſe Propheta perculſum confitetur; & poſtulatum de ſalute & documentis illius cum populo communicandis deportationis tempore per Dei miſericordiam.* Pronuntiatum tuum] *id eſt, acerbiſſimum illud judicium quod pronuntiaſti mihi, & audiendum juſſiſti populo tuo promulgari, ſuprà duobus capitibus.* Opus tuum] *i. factum in populo tuo quem comparaſti tibi, ut Jeſchahh.* 45.11. *quaſi dicat, niſi populum tuum conſervaveris, perierint opera tua antecedentia.* Interea tempor.] *id eſt, toto illo deportationis tempore quod conſtituiſti.* Notum fac] *tum apud exteros magnificis operibus, tum apud tuos ſalutari verbo: ita duo ſunt petitionis capita &*

eorum conſequendorum via unica, nempe Dei miſericordia: quæ omnia ut Propheta exoptavit fide, ita re fuiſſe completa liber Danjelis comprobat. 3 Deo]*ſecunda hæc orationis pars narrationem continet argumentorum quæ fides adduxit in proximo poſtulato: quorum prius eſt a divinis operibus, uſque ad verſum 16. poſterius verò a verbo & promiſſionibus ipſius, verſu 16. In operibus autem proponitur primùm demonſtratio gloriæ & majeſtatis Dei toti populo ſpectata, tribus verſibus; & populis exteris terribilis, verſu 6. & 7. deinde exornatio.* Sela] *vide Pſal. 3. 3.* Operuit]*Propoſitio ſumma gloriæ Dei in majeſtate ipſius res omnes creatas ſuperante.* 4 Lucis]*id eſt Solis, κατ' ἐξοχὴν, ut Ijobi 31. 26. & 37. 20.* Cornuáque]*id eſt, omnipotentiæ ſigna: nam robur cornibus ſcriptura figurare ſolet, quò ſpectant ſequentia.* Quamvis ibi] *i. quamvis ne ita quidem explicaret totam majeſtatẽ & potentiam ſuam; ſed potiùs illis velut umbraculis obtegeret, ne infinita ipſius gloria rebus creatis propoſita ipſas laborantes ſua infinitate abſorberet.* 5 Anteivit ipſum]*i. omnibus armis lethalibus fuit circummunitus, ut judicia ſua præſtaret arbitratu ſuo, quocunq; pergeret.* 6 Ubi autem conſt.]*id eſt, in Cenahhanæa, ut precabatur Moſche, Exodi 15.* Terram] *quam attribuit populo ſuo in hæreditatem.* Vidit & diſturb.]*i. ad ſolum aſpectum diſturbavit, quantumvis firmè in ea regione radicati eſſent: quod amplificatur verbis ſequentibus.* Quotum erant montes]*i. qui jam olim tanquam ab æterno Cenahhanæam montibus circummunitam poſſederant.* 7 Locum vani.]*id eſt, vidi Scenitas Arabas Cuſcho Æthiopum patre ortos trepidantes in loco ſuo, & Midjanitas conſternatos, id eſt, finitimos omnes, ſynecdochicè: ut Exodi 15. 14. & ſequentibus.* Tentoria]*id eſt, Arabas Æthiopidas in tentoriis habitantes; hypallage; ſic ſequens locus de Midjanitis.* 8 An contra]*exornatio operis Dei a ſingulari narratione rerum quarundam mirificè geſtarum, primùm in aquis, tribus verſibus; deinde in cœlo, verſu 11. ac poſtremò in terra, ſeq. Primus autẽ locus de maris & Jardenis diviſione tractatur dialogiſticè: quo docet Propheta non propter ullam maris aut Jardenis culpam, hoc verſu; ſed propter promiſſionem & juſjurandum a Deo præſtitum fiſſuram eorum effectam eſſe omnipotentia ejus, duobus ſequent.* Inſideres equis]*id eſt, proveherêris ante populum tuum, tanquam imperator ſtrenuus ad ſalutem tuorum: humanitus dictum.* 9 Nudus alveus]*ſubjectio ad interrogationem præcedentem.* Arcu tuo]*id eſt omnipotentia, quàm ſuprà vocaverat cornua.* Juramentis tribuum]*id eſt, propter promiſſiones quas juramento tribubus confirmaveras.* 10 Te videntes]*vide Pſal. 114. 4.* Inundatio]*i. inundantes & æſtuantes aquæ Jardenis & maris rubri: hypallage Rhetorum.* Latera ſua]*diffiſſarum aquarum videlicet, per quarum intervallum tranſibat populus.* 11 Ad lucem]*id eſt, pergente lucere ſole præter naturæ ordinem.* Sagittæ tuæ]*id eſt, lapides grandinis, de quibus Jehoſchu. 10. 11. qui etiam coruſcantis haſtæ nomine deſignantur, quia cum fragore, tonitribus, & fulgetris immiſſi ſunt.* 12 Indignatione] *tertium exornationis argumentum, de rebus in terra geſtis ex quo viſum eſt Deo regnum in familia Davidis conſtituere, & per illud hoſtes qui in terra erant reliqui profligare, 2. Schem. 5. & 8. & 10.* 13 Caput]*id eſt, unumquemque principem inimicorum populo tuo adverſantium ita ſuſtuliſti funditus, ut cùm caput humanum a collo præciditur.* Nudando fund.]*i. terram tuam ab hoſtibus tuis liberando, ut ſuprà ver. 6. qui priùs eam totam ita contegebant quaſi perpetuò fuiſſent in ipſa radicati: nam fundamentum pro ſolo accipi quod calcamus, eſt omnibus notiſſimum.* 14 Perforaſti]*i. principem quemque inimicorum, qui in pagis finitimisq; regionibus hìc illic erant reliqui, ita dejeciſti, ut ſi montes & munitiones quibus confidebant terebra pertudiſſes; idque nullo negotio, quia virgæ uncti tui fuerant ad perforandum ſatis.* 15 Iter feciſti]*i. regionem totam inde a mari magno uſque ad Euphratem fluvium magnum pervaſiſti, & expoſuiſti uncto tuo poſſidendam, 2. Schem. 8. & 1. Chro. 18.* Acervum aquar.]*periphraſis Euphratis, quem fluvium maximum ſcriptura vocat, Deut. 1. 7. & alibi paſſim.* 16 Audivi]*ſecundum argumentum fidei, a verbo Dei & promiſſionibus (ut diximus verſu. 3.) pios ab omni hoſtium metu liberantibus, & ab infirmitate carnis vindicantibus virtute ſpiritus.* Commoto ventre]*i. me graviſſimè conſternato & perculſo propter ſuperiorum viſionum gravitatem: quæ conſternatio hìc exponitur ſignis compluribus.* Ad vocem] *viſionum præcedentium, ut modò diximus.* Hoſtis]*id eſt Chaldæus, qui etiam turmatim invaſiſſe Judæam dicitur, 2. Reg. 24. 4.* 17 Quamvis]*concluſio orationis, a gloriatione fidei innitentis operibus & verbo Dei, qui ſuos intus a natura ſua & fœdere confirmat adverſus præſentes rerum difficultates: quæ per conceſſionem elegantiſſimè deſcribũtur hoc verſu; ut Pſal. 46.* 19 Diſponit pedes]*ut 2. Schem. 22. 34. & Pſal. 18. 34.* Fidium mear.]*id eſt, quam orationem ad fides ſum etiam tum cantaturus Domino, cùm publicus ordo fuerit interverſus violentia Babylonii.*

TZEPHANJA.

CAPUT I.

Deus per Prophetam populo ſuo excidium idololatriæ, violentiæ, & fraudis nomine pronuntiat: ac propterea tum improbos, tum pios admonet, ut illi reſipiſcant, hi augeſcant in ſeria reſipiſcentia, cùm deterriti judiciis Dei graviſſimis contra gentes aliquot exteras, tum fracti ſingularibus contra ipſos interminationibus: poſtremò autem judicio contra Judæos primùm, deinde contra alios populos definito, promiſſiones Evangelicas ſubjicit de vocatione gentium, Eccleſiæ inſtauratione, remiſſione peccatorum, ſanctificatione, & gloria æterna per Chriſtum.

1 VERBUM Jehovæ quod fuit ad Tzephanjam filium Cuſchi filii Gedaljæ, filii Amarjæ, filii Chizkijæ, [a]temporibus Joſchijæ, filii Amonis regis Jehudæ.

[a] Heb. *diebus.*

2 [b]Omnino recepturus ſum omnia a ſuperficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

[b] Heb. *recipiendo.*

3 Recepturus ſum homines & jumenta, 'recepturus ſum aves cœli, & piſces maris, & 'ruinas cum ipſis improbis: denique exſcindam homines a ſuperficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

4 'Extendens enim manum meam ſuper Jehudam, & ſuper omnes habitatores Jeruſchalaimorum; exſcindam e loco hoc ' reſiduum Bahhalis, & nomen 'atratorum cum ipſis 'ſacerdotibus:

5 Et qui incurvant ſe 'ſuper tecta exercitui cœlorum; etiam qui 'incurvantes ſe jurant per Jehovam, ut qui jurant per 'Melecum ſuum:

[c] Heb. *a poſt Jehovam.*

6 Tum qui retro aguntur [c] a ſequendo Jehova; tum qui non quærunt Jehovam, neque requirunt ipſum.

7 'Sile 'a conſpectu Domini Jehovæ; 'propinqua enim eſt dies Jehovæ, nã apparavit Jehova [d]'mactanda animalia, [e]præparavit 'invitatos ſuos.

[d] Heb. *mactationem.*
[e] Heb. *ſanctificavit.*

8 'Eritquoque die mactationis Jehovæ; ut animadvertam in ipſos principes, & in filios Regis, & in omnes 'qui induuntur indumento alienigenarum.

9 Et animadvertam in 'omnem qui inſilit in limen die illa, qui implent domum dominorum ſuorum violentia & dolo.

10 'Eritque die illa, dictum Jehovæ, vox clamoris a porta piſcium; & ejulatus a parte ſecunda, & confractio magna ab ipſis collibus.

11 'Ejulate 'habitatores [f]cavi: nam ſuccidetur totus populus 'mercaturam faciens, exſcindentur omnes [g] argentarii.

[f] Heb. *mortarii: ut Judic.* 15.19.
[g] Heb. *tollentes argentum.*

12 Eritque tempore illo, 'ſcrutante me Jeruſchalaima lucernis; ut animadvertam in iſtos homines qui 'concreti ſunt cum fæcibus ſuis, dicentes cum [h] animo ſuo, non benefacit Jehova, neque malefacit.

[h] Heb. *corde.*

13 Erunt enim facultates eorum direptioni, & domus eorum deſolationi: ædificant quidem domos, ſed non inhabitabunt; plantantq; vineas, ſed non bibent vinum earum.

14 'Propinqua eſt dies Jehovę maxima, propinqua & feſtina valde; ſonus diei Jehovæ, 'amarè clamaturo ibi robuſto:

15 Dies excandeſcentiæ, dies illa, dies anguſtiæ & oppreſſionis, dies vaſtitatis [i] & quidem vaſtiſſimę; dies tenebrarum & obſcuritatis, dies nubis & caliginis.

[i] Heb. *& vaſtationis.*

16 Dies buccinæ & clangoris; contra civitates munitas, & contra 'angulos altiſſimos:

17 Qua anguſtiis afficiam homines, ut ambulent tanquam cæci, quia Jehovæ peccaverunt: & effundetur ſanguis eorum 'velut pulvis, & caro eorum velut ſtercora.

18 Neque argentum eorum, neque aurum eorum poterit eripere eos die excandeſcentiæ Jehovę, cum igne zeli ipſius conſumetur tota hæc terra: nam conſummationem utique acceleratam confecturus eſt cum omnibus habitatoribus hujus terræ.

CAPUT II.

1' EXCUTITE vos, iterúmque excutite, ô gens, [a]vacuo deſiderio:

[a] Heb. *non affecta deſiderio.*
[b] Heb. *pariat Deus.*

2 Cùm nondum [b] exequitur decretum, '*cùm nondum* ut glumæ tranſit dies; cùm nondũ invadit vos æſtus iræ Jehovæ, cùm nondum invadit vos dies iræ Jehovæ.

3 Quærite Jehovam omnes manſueti terræ, qui jus ejus operantur: quærite juſtitiam, quærite manſuetudinem, 'fortaſſe 'abſcondemini die iræ Jehovæ.

4 'Nam Hhazza 'derelicta erit, & Aſchkelon deſolationi: Aſchdodum 'in ipſo meridie depellent, & Hhekron extirpabitur.

5 'Væ habitatoribus tractus [c] maritimi, genti 'Cerethæorum: verbum Jehovæ contra vos eſt, 'Cenahhanæa terra Peliſchtæorum, me ita perditurum eſſe te ut nullus ſit habitator.

[c] Heb. *maris: & ver. ſeq.*

6 Eritq; tractus maritimus *pro* caulis, 'foſſuris paſtorum; & ſeptis gregum.

7 'Et erit tractus pro reſiduo domus Jehudæ, ubi paſcant: in domibus Aſchkelonis veſpere accubabunt, cùm reviſerit eos Jehova Deus ipſorum, & reduxerit captivam turbam ipſorum.

8 'Audivi opprobrium Moabitarum, & cõvitia [d] Hhammonitarum; quibus probris affecerint populum meum, 'ut ampliaverint *ſuum* per terminum illorum.

[d] Heb. *filiorũ Hhammonis.*

9 Idcirco ut vivo ego, dictum Jehovæ Dei Jiſraëlis, Moab tanquam Sedom erit, & Hhammonitæ ut Hhamora, locus derelictus urticæ, & fodinæ ſalis, ac deſolationis *locus* uſque in ſeculum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reliquum gentis meæ poſſidebunt eos.

10 Hoc eis *erit* pro faſtu eorum; quia probris affecerunt, & ampliarunt *terminum* per populum Jehovæ exercituum.

11 'Terribilis erit Jehova in eis, nam 'emaciabit omnes deos terrę; & incurvabunt ſe ei quiſque e loco ſuo, omnes regiones gentium:

12 'Etiam vos Æthiopes, 'confoſſis gladio meo iſtis.

13 'Nam extendet manum ſuam verſus Aquilonem ut perdat Aſſyriam; diſponetq; Nineven 'deſolationi, ſiccam ut deſertum:

14 Et accubabunt in ea greges, omnes beſtiæ gentium, 'tum platea, tum anataria, in 'malogranatis ejus pernoctabunt: 'vox cantabit in feneſtra, deſolatio in poſte, cùm 'cedrum ejus nudaverit.

15 Hujuſmodi erit civitas illa exultabunda, quæ reſidet ſecurè, quæ dicit cum animo ſuo, 'ego *ſum*, & præter me nulla *eſt* ampliùs: quomodo eſt deſolationi? cubile beſtiis? *dicet* quiſquis tranſibit per eam, 'ſibilabit, 'agitabit manum ſuam.

CAPUT III.

1' VÆ 'ingluviei, & contaminatæ; civitati huic opprimenti.

2 'Non auſcultat voci, non accipit diſciplinam; Jehovę non confidit, ad Deum ſuum non appropinquat.

3 Principes ejus in medio ejus ſunt leones rugientes: judices ejus 'lupi veſpertini, '*qui* non rodunt oſſa in matutinum uſque.

4 Prophetæ ejus rapidi, viri [a] perfidioſiſſimi; ſacerdotes ejus prophanant rem ſanctam, vim faciunt legi.

[a] Heb. *perfidiarum.* *Jirm.* 23. 11. *& ſeq.*

5 'Jehova juſtus in medio ejus non facit iniquitatem, [b] 'unoquoq; mane jus ſuum edit in lucem, non deeſt; ſed neſcit iniquus erubeſcere.

[b] Heb. *manè manè, ut Exod.* 16. 21.

6 Exſcidi gentes, [c]'deſolatæ ſunt extremitates earum, deſtruxi vicos earum adeò ut nullus tranſiret: ita ſunt exinanitæ civitates earum, ut non ſit quiſquam, ut nullus ſit habitator.

[c] Heb. *deſolati ſunt anguli: ut Judic.* 20.2.

7 'Dicebam, utique timebis me, accipies diſciplinam; 'ut non exſcinderetur habitaculum ejus, [d]utcunque animadverterem in eam: veruntamen [e]'inde a diluculo corruperunt omnes actiones ſuas.

[d] Heb. *omni quo animadverterem.*

[e] Heb. *dilucularunt corruperunt, ut ita loquamur.*

8 'Idcirco 'præſtolamini me, dictum Jehovæ, in diem quo ſurrecturus ſum ad prædam; nam jus meum eſt ut recipiam gentes, ut congregem regna, ut effundam ſuper illas indignationem meam, totum æſtum iræ meæ: cùm igne zeli mei abſumpta fuerit tota hæc terra.

9 'Tunc enim 'mutabo in populis labium *ut* purum *ſit*; quo invocent omnes nomen Jehovæ, colendo eum 'humero uno.

10 'E tranſfluvialibus *partibus* Æthiopiæ ' ſupplices mei, filia diſperſorum meorum afferent munus meum.

11 'Tempore illo non erubeſces ab omnibus actionibus tuis, quibus defeceris a me: nam tunc amovero e medio tui exultantes de faſtu tuo, ut non pergas efferre te ampliùs in monte ſanctitatis meæ;

12 Reliquero autem in medio tui populum pauperem tenuemq́;, qui ſe recipient ad nomen Jehovæ.

13 Reliquię Jiſraëlis non facient iniquitatem, neque loquentur mendacium, neque invenietur in ore earum lingua doloſa: ſed ipſi paſcentur & recubabunt, nemine perterrente.

14 'Cane filia Tzijonis, clangite Jiſraëlitę; lętare & exulta ex toto [f]animo, filia Jeruſchalaimorum,

[f] Heb. *corde.*

15 Amoviſſe Jehovam judicia tua, expediviſſe inimicos tuos: regem Jiſraëlis Jehovam eſſe in medio tui, fore ut non timeas malum ampliùs.

16 Die illa dicetur urbi Jeruſchalaimorum, ne timeto; Tzijoni, ne remittuntor manus tuæ.

17 Jehova Deus tuus in medio tui potens ſervaturus eſt, gaviſurus de te lætitia; [g]conquieturus in amore ſuo, exultaturus de te cantu, *dicens,*

[g] Heb. *taciturus.*

18 'Mœſtos propter conventum recipiam, 'ex te ſunt: *mœſtos propter* onus impoſitum 'ei, opprobrium.

19 Ecce me 'conficiente cum omnibus affligentibus te, tempore illo; ſimul ſervabo claudicantem, & depulſam congregabo, diſponámque [h]eis laudem & nomen in tota terra, 'pudoris eorum.

[h] Heb. *eis laudi: hypallage, ut ſeq. ver.*

20 Tempore illo adducam vos, quo inquam tempore congregavero vos: nam diſpoſiturus ſum vobis nomen & laudem in omnibus populis terræ, me reducente captivas turbas veſtras in oculis veſtris, ait Jehova.

ANNOTATIO.

1 Verbum] U*nicam hujus prophetiæ concionem eſſe res ipſa declarat. Ac inſcriptio quidem hoc verſu continetur, concionis verò tres ſunt omnino partes: prima eſt propoſitio judicii ſeveriſſimi contra Jeruſchalaima & Judæam totam, capite* 1. *ſecunda eſt revocatio Judæorum ad bonam frugem, cùm alienę calamitatis exemplis, tum interminationibus ex verbo Dei, uſq; ad verſum* 8 *capitis tertii; tertia eſt concluſio a promiſſionibus evangelicis, ad finem uſque.* Temporibus] *poſt reformatam Eccleſiam, ut demonſtrat infra ver.*4.*&* 7. 2 Omnino recept.] *hujus propoſitionis ſumma duobus verſibus continetur; enarratio verò reliquis, ad finem uſque capitis: ſumma autem eſt Deum omnia ſublaturum eſſe, quaſi ad ſe ipſum careciperet.* 3 Recepturus ſum] *id eſt, efficiam terram hanc deſolatiſſimam: hyperbole; ut Hoſche.*4.3. Ruinas] *id eſt, ne ipſa quidem rudera ab hac vindicta eximentur.* 4 Extendens] *enarratio propoſitionis duas partes continet: quarum una explicat qui quibus de cauſis judicium illud ſubituri ſint, & quomodo, uſque ad verſum* 14. *altera exornat, ad finem uſque capitis. Tria itaque ponuntur hominum genera pro offenſarum ratione: primum eſt popularium idololatrarum, verſibus quatuor; ſecundum, familiæ regiæ & ſatraparum violenter ſua autoritate abutentium, tribus verſibus; tertium, mercatorum in quæſtum ſuum ſecurè incumbentium ſine ulla Dei reverentia, aut hominum ratione, tribus alteris.* Reſiduum Bahh.] *nimirum quod non potuerat perveſtigare Joſchija: ut ſunt ingenioſi ad tegenda maleficia ſua idololatræ; vide* 2.*Reg.* 23. Atratorum] *de quibus* 2.*Reg.*23.5. Sacerdotibus] *legitimis videlicet, non autem voluntariis hominum autoritate cooptatis in ſacerdotium; ut ferè illi erant quos atratos vocant.* 5 Super tecta] *vide* 2.*Reg.*23.12. Incurvantes ſe] *Bahhalimis; id eſt, qui profitentur ſe incurvatione ſua non idola quidem, ſed Deum verum ex animo in ſtatuis colere, hos æquè perdam atque illos.* Melecum] *ſive Regem, prout idola ſumma ab idololatris dicebantur: vide Hhamos* 5.26.*&* 7.13. 7 Sile] *apoſtrophe ad idololatras: ne putes, ó idololatra, te obloquendo effecturum ut probetur Domino cauſa tua: confecta atque evicta eſt; ſed tantùm ad judicium ſubeundum te ipſum compara.* A conſpectu] *cui omnis res creata manifeſta eſt, Hebr.*4.13. Propinqua] *cœpit enim dies illa inde a morte Joſchijæ, ex quo tempore regnum Judæorum clades indeſinenter pertulit, uſque dum funditus everſum eſt: ſic ver.*14. Mactanda anim.] *ut Jeſchahh.* 34.6.*& Jirmejæ* 46.10.*& Jechezk.*39.17.*& ſequentibus.* Invitatos ſuos] *Ægyptios primùm, deinde Babylonios & auxiliares eorum,* 2.*Reg.*23.*& ſequentibus.* 8 Erit quoque] *ſecundum enarrationis membrum, ut diximus in ver.*4. Qui induuntur] *id eſt, omnibus deliciis & vanitati ſtudent, palamq́; oſtendunt invectis exoticis moribus & veſtimentis.* 9 Omnem qui] *id eſt, effractorem, adminiſtrum violentiæ quam potentiores in tenues adhibent.* 10 Eritque] *id eſt, tota Jeruſchalaimæ tribus ſuis oppidis, luctuoſa vociferatione perſonabunt. Nam porta piſcium ad civitatem Davidis pertinebat,* 2.*Chronic.*33.14. *ſecunda pars denotat alterum oppidum Jeruſchalaimorum, hîc &* 2.*Reg.*22.14. *colles verò extremitati oppidi tertii impendebant portam ſterquiliniorum verſus, ubi erat olivetum.* 11 Ejulate] *tertium enarrationis membrum, ut diximus verſu* 4. Habitatores cavi] *id eſt, negotiatores omnes in cavo oppidorum interſtitio habitantes, inde a porta gregis ad portam Ephrajimi, ubi erat vicus aurifabrorum, pigmentariorum, aromatariorum, &c. Nechem.* 3.8.*&* 32. Mercaturam fac.] *vel Cenahhanæus: ludit enim Propheta ex ambiguo; & populares ſuos docet, ipſos cum moribus Cenahhanæorum impuriſſimis idem quoque nomen ſibi comparaſſe & accerſiviſſe judicium Dei.* 12 Scrutante me] *i. cùm*

minutatim cognoſcam de peccatis populi, & cum eo inibo rationes meas accuratiſſimè; ut ſolent qui adhibitis
lucernis perluſtrant omnia: humanitus dictum. Concreti ſunt] *id eſt, obfirmatè hærent in malo ſuo, ludi-*
ficantes Deum & homines; metaphora, ut Jirmejæ.48.11. 14 Propinqua eſt] *altera pars enarra-*
tionis, nimirum exornatio; qua Propheta gravitatem judicii per congeriem explicat, tribus verſibus: deinde
amplificat, primùm ex eo quòd univerſalis cædes futura eſt, verſu 17. & quòd clades inevitabilis, verſu 18.
Amarè clamaturo] *id eſt, qua die Judæi (qui nunc viribus ſuis præſidunt, & ſe pro robuſtiſſimis venditant)*
amariſſimos ejulatus edent deſtituti robore. 16 Angulos] *id eſt, turres potentiſſimas, quales in angulis*
ædificari ſolent. 17 Velut pulvis] *id eſt, copioſiſſimè & abjectiſſimè.*

IN CAPUT II.

1 Excutite vos] *Secunda concionis pars Judæos primùm revocat ad bonam frugem, tribus verſibus; deinde*
argumenta adducit duo reſipiſcentiæ: prius eſt ab exemplis formidabilibus judiciorum quæ Deus contra gen-
tes exteras erat effecturus ſuperſtitibus adhuc Judæis, uſque ad caput 3. poſterius verò, a ſingularibus minis
& ſermonibus Dei per prophetas denuntiatis, principio capitis tertii. In hortatione autem ad reſipiſcentiam
duo compellat Judæorum genera; hos torpentes & omni ſanctimoniæ cogitatione & ſtudio vacuos, verſu 1.
& 2. illos vero in quibus aliquæ pietatis & humanitatis ſcintillæ adhuc emicabant, verſu 3. 2 Cùm
nondum] *id eſt, cùm nondum dies ille advenit quo excutiamini & ventilemini, ut gluma ſolet excuti.*
Quamobrem etiam monuit ut ſe ipſi excuterent, præcedente verſu: quam eandem allegoriam ſervavit Chri-
ſtus Matth. 3.12. 3 Fortaſſe] *vide Jehoſchubh. 14.12.* Abſcondemini] *id eſt, mitiùs beneficio*
Dei tractabimini, & ſub fide illius latebitis. 4 Nam Hhazza] *prius argumentum reſipiſcentiæ ab ex-*
emplis exteris nunc demum a Propheta exponitur, idq́ eo ordine quo res ante everſa Jeruſchalaima ſuc-
ceſſerunt. Primùm enim a Parhhone Necone Peliſchtæa occupata eſt, ut annotavimus in Jirmejæ 47. de qua
hic agitur ad ver. 8. uſque: deinde Moabitæ, Hhammonitæq́, ac Syri alii in Parhhonis poteſtatem deve-
nerunt, uſque ad ver. 12. tum etiam Ægyptii cum Æthiopibus auxiliaribus cæſi ſunt, Jirmejæ 46.2. de qui-
bus hîc agitur ver. 12. ac poſtremò Ninevitæ & Aſſyrii omnes in Scytharum poteſtatem redacti ſunt, ut ob-
ſervavimus Jirmejæ 49.34. & in Propheta Nachum: quod poſtremum eſt hujus capitis exemplum, tribus
verſibus ultimis. Derelicta] *alludit quidem Propheta in enuntiandis judiciis ad propria oppidorum nomi-*
na, aut notationem eorum; ſed hoc linguæ proprium eſt, neque a nobis commodè potuit repræſentari. In ipſo
meridie] *id eſt, vi aperta: fuerat enim Azotus antè infirmata plurimùm diuturna obſidione Pſammetichi,*
cujus in Jirmejam Prophetam meminimus. 5 Væ habitatoribus] *ἐργασία præcedentis proximè exem-*
pli, tribus verſibus. Cerethæorum] *de quibus 1. Schem. 30.14.* Cenahhanæa] *i. terra quæ Cenahhanææ*
accenſeris, Jehoſchubh. 13.3. ac proinde a Peliſchtæis injuſtè detineris: ut apparet ex Gen. 10.14. & 19. 6
Foſſuris] *quæ excavantur in locis arentibus, ad aquandum & abluendum greges.* 7 Et erit tractus] *i.*
veniet in poteſtatem Judæorum: pro eo quod eſt, adjungetur Eccleſiæ, & ad eam pertinebit. Quod typicè a
Propheta dictum accipiendum eſt de regno ſpirituali Chriſti, & ſequentibus etiam gentibus accommodandum
ἀναλόγως. 8 Audivi] *ſecundum exemplum exterum Moabitarum Hhămonitarumq́, ut diximus in ver.*
4. Ut ampliaverint] *i. ut irruentes in terminum Jiſraëlis occupaverint de poſſeſſione illius: vide Jir. 48. &*
49. 11 Terribilis] *propoſitio hæc ſumma judiciorum Dei contra deos & homines in Moabitide & Hham-*
monitide verſantes, eſt μεταβατικὴ ad ſequentia duo exempla, ut finis verſus oſtendit. Emaciabit] *id eſt,*
perdet illos, adimendo cultores ipſorum, omniaq́ ſacrificia quibus turgebant abolendo: humanitus dictum.
12 Etiam vos] *tertium exemplum exterum (ut diximus in verſum 4.) videlicet Æthiopum Ægyptio-*
rumq́, qui Parhhoni Neconi contra Nebucadnetzarem erant miniſtraturi; etiam vos (inquit) æquè ac ſu-
periores populi deſolabimini, deinde verò populo Dei adjungemini per regnum Chriſti. Confoſſis gladi.]
id eſt, poſtquàm ego per vos gentes iſtas quas modò dixi cecidero. 13 Nam extendet] *hæc ætiologia*
reſpicit ad ver. 11. & oſtendit adeò fore terribilem Deum in gentes exteras, ut ne ipſi quidem Aſſyrii, aut Ni-
neve urbs potentiſſima immunes ſint a judicio ipſius; ſed in exemplum Judæis ſtatuantur. Eſt itaque hîc ex-
emplum quartum, ut diximus verſu 4. Deſolationi] *quæ pluribus ſignis exprimitur ſeq. verſu.* 14
Tum platea] *vide Jeſchahh. 34.11.* Malogranatis] *id eſt, ornamentis ſummarum ædium, quæ inter a-*
croteria numerantur: ut Hhamos 9.1. Vox] *videlicet inauſpicatarum avium; cujuſmodi nominantur*
Jeſchahh. 13. ſub finem, & 34.11. & ſequentibus. Cedrum ejus] *id eſt, cedrina ejus tabulata, inteſtinum-*
que opus omne Deus per Scythas ſuſtulerit. 15 Ego ſum] *ut Jeſcha. 47.8.* Sibilabit] *ut 1. Reg. 9.*
8. Agitabit] *id eſt, digito per ludibrium demonſtrabit, & jactato brachio ludificabitur: ſynecdoche.*

IN CAPUT III.

1 Væ ingluv.] *Poſterius argumentum revocandi Judæos ad reſipiſcentiam, ut diximus ſuprà 2.1. nempe*
denuntiatio maledictionis & horrendi judicii contra illos, niſi tempeſtivè reſipiſcant. Continet autem hæc
denuntiatio verſu 1. ſententiam Dei, deinde cauſas exponit, uſque ad ver. 8. Ingluviei] *hanc vocem*
ita accipimus, ut Levit. 1.16. Eſt autem metaphorica Jeruſchalaimorum deſcriptio: nam quemadmodum avi-
um ingluvies alimenta concipit, & ſordes cum alimentis plurimas; ita etiam innuit Propheta Jeruſchalaima
fuiſſe conceptaculum quò reges, principes, & ſacerdotes omnes Judææ opes & omnes ſordes congeſſerunt; qua-
rum illas ex officio debuerant popularibus diſtribuere, has verò e regno toto tanquam ex alvo ejicere. Quam-
obrem etiam urbem ſimpliciter ingluviem vocat: qua in appellatione auxeſis eſt elegantiſſima. quaſi dicat,
eam non cum onocrotalo, ſed cum onocrotali ingluvie eſſe comparandam. 2 Non auſcultat] *expoſitio*
cauſarum, ut diximus ver. 1. qua ſingulorum ordinum peccata exponit, popularium, hoc verſu; magiſtratuum,
ſequente; Eccleſiaſticorum, ver. 4. deindè verò contumaciam probat, ſequentibus. 3 Lupi veſpert.]
vide Jirmejæ 5.6. Qui non rod.] *id eſt, qui breviſſimo tempore comminuunt & vorant prædam, ac ne*
oſſa quidem præ fame & aviditate reliqua faciunt. 5 Jehova juſtus] *probatur jam populi Dei contu-*
macia duobus argumentis: unum eſt, quòd verbo Dei ſolicitè per Prophetas ſuos admonentis non reſipuerint,

hoc verſu; alterum, quòd ne ex ſeveriſſimi quidem in exteros judicii exemplis fuerint deterriti a maleficiendo, verſu 6. & 7. Unoquoque mane] *vide 2. Chro. 36.15.* 6 Deſolatæ ſunt] *id eſt, in univerſum deſolatæ ab extremitate una ad alteram.* 7 Dicebam] *id eſt, Judæos monebam exemplis, eáque prophetarum ſermone inculcabam, ut adducerentur ad timorem mei.* Ut non exſcind.] *id eſt, ut ſi Judæam propter peccata ipſius cogerer flagellare; ſaltem ab exitio monitis, exemplis, verberibuſq; meis revocata ſervari poſſet.* Inde a diluculo] *id eſt, indeſinenter, ac ſtudioſiſſimè.* 8 Idcirco] *tertia concionis pars, ut diximus ſuprà 1.1. qua Propheta primùm vocationem gentium ad cultum Dei & miniſterium Eccleſiæ, tribus verſibus, deinde Eccleſiæ ipſius conſtitutionem exponit, tribus alteris; poſtremò hortationem propheticam ad Eccleſiam Dei adhibet, reliquo capite.* Præſtolamini me] *apoſtrophe ad pios, ut germana Eccleſiæ membra: quandoquidem (inquit Deus) eſt vita iſtius populi, & ſalus perdita; vos ſaltem quorum animis adhæret pietas, videte ut patienter feratis temporariam illam deportationem, & veſtram expectationẽ in me collocetis; qui gentes inimicas perditurus, hoc verſu; electáſque cooptaturus in populum meum, & ad cultum meum aſciturus ſum, verſu ſeq. ut vos & illi communicatis operis accedatis me, verſu 10.* 9 Tunc enim] *videlicet cùm vos primùm, deinde illas judiciis meis exercuero.* Mutabo] *id eſt, communicatione ſpiritus renovabo populos in ſpiritu mentis ipſorum, ut purificati per fidem puritatem ſermone & opere colant coram Deo.* Humero uno] *id eſt, unanimiter, ut apparet ex Jirm. 32.39. eſt enim ſynecdoche in proverbiali hac loquendi forma.* 10 Transfluvialibus] *id eſt, e locis remotiſſimis: vide Jeſchahb. 18.4.* Supplices mei] *tum ex populis, tum ex gente Judæorum diſperſa.* 11 Tempore illo] *ſecundus locus, de conſtitutione Eccleſiæ; illam fore vacuam improbis, & ſanctam in Chriſto.* 14 Cane] *tertius locus, hortatio prophetica, ut ſancta Eccleſia beneficentiam Dei erga ſe prædicet, duobus verſibus: cujus prædicationis cauſæ proponuntur duæ: una eſt communis omnium teſtificatio quaſi Eccleſiæ acclamantium, verſu 16. altera, prophetarum ex Dei verbo confirmatio, inde ad finem capitis.* 18 Mœſtos propter] *id eſt pios, qui tanto ſtudio conventus ſacri conſtringuntur, ut tantiſper dum a Deo abſunt, ſint in mœrore & luctu.* Ex te ſunt] αἴτιον: *hi enim (inquit Deus) tui ſunt veri, ó Eccleſia, & germani partus.* Ei] *nimirum Eccleſiæ, cujus vicem pios omnes perſanctè miſeret.* 19 Conficiente] *nimirum conſummationem, ut dixerat ſuprà 1.18.* Pudoris eorum] *id eſt, in qua onus & probra pudenda pertulerint; de quibus præcedente verſu.*

CHAGGAI.

CAPUT I.

Deus per Prophetam negligentiam Judæorum in extruendo templo ipſius reprehendit; & convincens eos partim a ſtructuris privatis ipſorum & rei familiaris procuratione, partim ab anteactis Dei judiciis, hortatur ut reſipiſcentes ſeriò in opus ipſius incumbant: incumbentes verò promiſſione præſentiæ ſuæ confirmat; tum promovente opere oſtendit; utcunque ſtructura non ſit cum altera priore comparanda, gloriam tamen majorem adfore præſentia Dei, ſanctificatione, & pace in Chriſto: deinde loco anguſtiarum præcedentium omnia cõmoda promittit adventura: ac poſtremò omnibus ſubnectit prophetiam de regno Chriſti in Evangelio.

1 ANNO ꞌſecundo [a]Darii Regis menſis ſexto, die primo menſis; fuit verbum Jehovæ [b] per Chaggaium Prophetam ad Zerubbabelem ꞌfilium Schealtielis ducem Jehudæ, & ad Jehoſcuhham filium Jehotzadaki ſacerdotem maximum, dicendo;

[a] Heb. *Darjaveſchi: ſic deinceps.*
[b] Heb. *per manum Chaggaii.*
Hhezræ 5. 1.

2 ꞌSic edixit Jehova exercituum ut dicam; populus hic dicunt ꞌnon adveniſſe tempus, tempus quo domus Jehovæ ædificetur.

3 Fuit itaque verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam, dicendo,

4 ꞌAn tempus *eſt* vobis, heus vos, ꞌdeſidendi in domibus veſtris contabulatis; cùm domus hæc vaſta *eſt*?

5 Quapropter nunc ſic ait Jehova exercituum, [c]ꞌ adhibete animum veſtrum ad vias veſtras.

[c] Heb. *ponite cor veſtrum: ſic deinceps.*

6 ꞌSeritis multum, & infertis parum; comeditis, minimè verò ad ſaturitatem; bibitis, ſed minimè [d] affatim; induimini, ſed nemo ita ut ſit calor ipſi: & qui mercedem reportat ſibi, mercedem reportat ꞌin loculum pertuſum.

[d] Heb. *ad ebrietatem: ut Gen. 43.34.*

7 Sic ait Jehova exercituum, adhibete animũ ad vias veſtras.

8 Aſcendite in ꞌiſtum montem, & afferentes ligna ædificate domum hanc; ut acceptum habens illud ꞌ glorificem me, ait Jehova.

9 ꞌSpectatis ad multa, ſed ecce ad pauca *pervenitis*; & quod infertis ꞌ domum ꞌ efflo illud: quamobrem? dictum Jehovæ exercituum; [e]propterea quòd domus mea eſt vaſta, & vos excurritis quiſque pro domo ſua.

[e] Heb. *propter domum meã, quod eſt vaſta, trajectio.*

10 Idcirco contra vos, ꞌ cohibentur cœli a rore; & terra cohibetur frumento ſuo,

11 Me advocante ſiccitatem ſuper hanc terram, & ſuper hos montes, & ſuper frumentum, & ſuper muſtum, & ſuper oleum, & ſuper id quod prolatura eſſet hæc terra: etiam ſuper homines, & ſuper jumenta, denique ſuper omnem laborem manuum.

12 ꞌ Auſcultavit autem Zerubbabel filius Schaltielis, & Jehoſchuahh filius Jehotzadaki ſacerdos maximus, & totæ reliquiæ populi voci Jehovę Dei ſui, & verbis Chaggaii Prophetæ, cùm miſiſſet eum Jehova Deus ipſorum: timueruntque populus a facie Jehovæ.

13 ꞌTunc loquutus eſt Chaggai legatus Jehovæ ex legatione Jehovæ populo, dicendo; ꞌEgo vobiſcum ſum, dictum Jehovæ:

14 ꞌConcitavitque Jehova ſpiritum Zerubbabelis filii Schaltielis ducis Jehudæ, & ſpiritum

tum Jehoſchuhhę filii Jehotzadaki ſacerdotis maximi, & ſpiritum reliquiarum totius populi; ut venientes facerent opus in domo Jehovæ exercituum Dei ſui:

15 Die vigeſimo quarto menſis ſexti, anno ſecundo Darii Regis.

CAPUT II.

1' MENSE ſeptimo, vigeſimo primo die menſis; fuit verbum Jehovæ [a] per Chaggaium Prophetam, edicendo,

[a] Heb. *per manū Chaggaii: ſic ver.* 10.

2 Alloquere jam Zerubbabelē filium Schaltielis ducem Jehudæ, & Jehoſchuhham filium Jehotzadaki ſacerdotem maximum; & reliquias populi, dicendo,

3 'Quis inter vos *eſt* reliquus, qui viderit domum iſtam in gloria ejus priore? & qualem vos videtis eam nunc, nónne [b]'ad illam tanquam nihil *eſt* in oculis veſtris?

[b] Heb. *ſicut illa.*

4 Attamen nunc confirmare Zerubbabel, dictum Jehovæ, & confirmare Jehoſchuahh fili Jehotzadaki ſacerdos maxime, & confirmare univerſe popule hujus terræ, dictum Jehovę, & perficite: ſum enim vobiſcum, dictum 'Jehovæ exercituum,

5 'Cum 'VERBO, 'quo pepigeram vobiſcū exeuntibus vobis ex Ægypto, & ſpiritu meo 'ſtāte in [c] vobis: ne timeatis.

[c] Heb. *medio veſtri.* Heb. 12.26.

6 Sic enim ait Jehova exercituum, ' adhuc ſemel, ('parum illud eſt) tum ego ' commoturus ſum cœlos, & terram, & mare, & ſiccum:

7 Et commoturus ſum omnes gentes, ut veniant [d]'deſiderati omnium gentium; & impleturus domum hanc gloria, ait Jehova exercituum.

[d] Heb. *deſiderium.*

8 'Meum *eſt* argentum, & meum *eſt* aurum; dictum Jehovæ exercituum:

9 *Sed* major futura eſt gloria domus hujus poſterioris quàm illius prioris, ait Jehova exercituum; nam in loco hoc diſponam pacem, dictum Jehovæ exercituum.

10 'Vigeſimo quarto *die* noni *menſis*, anno ſecundo Darii; fuit verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam, dicendo,

11 Sic ait Jehova exercituum; interroga jam 'ſacerdotes de lege, dicendo;

12 'En, tulerit aliquis carnem [e] ſanctam in ala veſtis ſuę, vel tetigerit ala ſua panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut ullum cibū; 'an ſanctificabitur? cui reſpondentes ſacerdotes dixerunt, non.

[e] Heb. *ſanctitatis.*

13 Deinde dixit Chaggai, ſi tetigerit immūdus [f] *ex cadavere* quicquam iſtorum, an immundum erit? cui reſpondentes ſacerdotes dixerunt, immundum erit.

[f] Heb. *animæ.*

14 Reſpondens itaque Chaggai dixit, ' ita populus iſte, & ita gens iſta coram me fuit, dictum Jehovæ, & ita totum opus manuum iſtorum: imò quod obtulerunt 'ibi, immundum fuit.

15 'Nunc enim adhibete jam animum veſtrum ab hoc die [g] ad eos qui præceſſerunt; ' ex quo non ' impoſitus fuit lapis lapidi in templo Jehovæ.

[g] Heb. *& ſurſum: ſic ver.* 18.

16 Ex quo ſunt *dies* illi, 'veniente *aliquo* ad acervum vicenûm *modiorum*, eſt denûm; veniente ad lacum ut exhauriat quinquagenas *menſuras* torcularis, vicenarum eſt.

17 Percuſſi apud vos uredine, & rubigine, ac grandine totum opus manuū veſtrarum; & nullus apud vos ad me convertebatur, dictum Jehovæ.

18 Adhibete jam animum veſtrum a die hoc ad eos qui præceſſerunt: 'a die vigeſimo quarto *menſis* noni, [h] uſque ad diem quo fūdatum fuerat templum Jehovæ, adhibete animum veſtrum.

[h] Heb. *ad à die: pleonaſmus.*

19 An adhuc ſemen [i] granarii, adeóque vitis, & ficus, & malus punica, & [k] olea non protulit? ab hoc ipſo die benedicturus ſum.

[i] Heb. quod erat *in granario.*

[k] Heb. *arbor olivæ.*

20 'Deinde fuit verbum Jehovæ ſecundo ad Chaggaium; vigeſimo quarto die menſis, edicendo,

21 Alloquere Zerubbabelem ducem Jehudæ, dicendo, ego commoturus ſum cœlos & terram,

22 Et 'ſubverſurus ſum ſolium regnorum, ac perditurus firmitatem regnorum ipſarum gentium; ſubverſurus, inquam, currum & ſeſſores ejus, [l] ruentibus equis & ſeſſoribus eorum unoquoque per gladium fratris ſui.

[l] Heb. *deſcendentibus.*

23 Die illo, dictum Jehovæ exercituum, aſſumam te 'Zerubbabel fili Schealtielis ſerve mi, dictum Jehovæ, 'ponamque te ut annulum ſignatorium; quia 'te elegi, dictum Jehovæ exercituum.

ANNOTATIO.

1 Anno ſecundo] *Hujus prophetiæ, pro ratione temporum & argumentorum ipſius, partes ſunt quinque: prima eſt, propoſitio peccati Judæorum & redargutionis ad peccatum ipſorum evincendum pertinentis, uſque ad verſum* 12. *ſecunda, promiſſio promovendi & perficendi opus Dei, poſtquàm ſeſe Judæi ad illud incipiendum accinxerunt, reliquo capite; tertia, promiſſio gloriæ quam Deus cum ſecunda domo erat communicaturus, novem primis verſib. capitis* 2. *quarta, promiſſio ſingularis divinæ benedictionis in fruges & omnem fructum terrę ad uſum populi obſequentis Deo, inde ad verſum* 20. *poſtrema, promiſſio regni Chriſti, abs quo ſuperiores omnes dependebant, inde ad finem uſque.* Secundo] *de quo Hhezræ* 4.24 Filium Schealt.] *id eſt, nepotem: vide* 1. *Chron.* 3.17. *& ſequentibus.* 2 Sic edixit] *primus hic locus prophetiæ continet expoſitionem peccati Judæorum, hoc verſu; redargutionem, uſque ad verſum* 7. *& mandatum, ſequentibus.* Non eſt tempus] *excuſatio hæc populi partim ex diffidentia, partimque ex rerum privatarum ſtudio proficiſcens, in ſpeciem aliud planè obtendit, quàm quod ex re & veritate erat. Nam quòd nondum adveniſſe tempus aiunt, videbatur eo tempore maximum momentum ad excuſationem afferre. quaſi dicerent; videmus jam ſæpius repetitis interdictis ex autoritate Cambyſis, & Darii Hyſtaſpis fuiſſe cautum ne inſtitutum hoc opus perficeretur: ab hoc autem novo Rege nihil audivimus, quo ſententiam mutatam eſſe & jus ædificandi reſtitutum nobis confirmemur: Quamobrem plurimùm metuimus ut hæc nobis vertantur vitio, & rerum novarum incuſemur: nec videmus quî oſtendi poſſit aliud tempus nobis jam oblatum eſſe. Ita non obſcurè ſervos Dei alicujus rebellionis reos fore apud Regem Darîum prætexebant; quod Propheta redarguit optimè, ſequentibus.* 4 An tempus] *redargutio hæc nititur duobus*

argumentis: prius eſt ab improba deſidia & negligentia Judæorum; ipſos æquo animo ferre ut domus Dei inculta
atque abjecta ſit, dum ipſi deliciis ſuis perfruantur & ſibi ſtudeant, hoc verſu; poſterius, ab antegreſſis
Dei caſtigationibus, quibus Deus palam evidenterque teſtificatus ſit quàm indignè ferat jacere templum
& cultum ſuum diverſis Judæorum ſtudiis, verſ. 5. & 6. Qua ex redargutione deinde naſcitur hortatio,
verſu 7. & 8. eámque Propheta exornat promiſſionum Dei cum antegreſſis caſtigationibus comparatione,
tribus ſequentibus. Deſidendi] id eſt, acquieſcendi rebus privatis & commodis veſtris, contrà quàm
virum pium decet; ut exemplum eſt Davidis Pſal. 132. & 2. Schem. 7.2. 5 Adhibete anim.] id eſt,
attendite meliùs ad rationes veſtras, & expendite inſtitutum vitæ veſtræ, neque vobis ipſi abblandimini;
ut qui videatis Deum peccatis veſtris infenſum graves caſtigationes omnibus importaſſe, ut narratur ſequente
verſu: nam ſi vos ipſos dijudicaretis, non ita a Deo puniremini, 1. Corinth. 11.31. 6 Seritis]
ex maledictione legis Deut. 28.15. & ſequentibus. In loculum] id eſt, non meliùs conſervat res partas
quàm ſi loculo pertuſo inderet; dicto citius omnes dilabuntur: proverbiale dictum. 8 Iſtum montem]
Tzijonem. Glorificem me] id eſt, gloriam meam vobis teſtatam faciam, proſperando res &
facta veſtra, cùm ſervietis mihi; ex promiſſione 1. Schem. 2.30. 9 Spectatis] ἐργασία proximè præcedentis
promiſſionis, fore ut Deus ſe glorificet profuſis benedictionib. per antitheſin maledictionum quas antè
populus fuerat expertus dum cultum Dei negligeret, ſuiſque ſtudiis inſerviret. Domum] quiſque
ſuam videlicet. Efflo illud] id eſt, diſperdo, tanquam ventis impellentibus. 10 Cohibentur]
ex lege Deut 28.23. 12 Auſcultavit] id eſt, auſcultantes & timore Dei adducti cœperunt
ædificare: ita hæc narratio tranſitum facit ad ſecundum locum prophetiæ. 13 Tunc loquutus eſt]
nimirum die vigeſimo quarto (ut habetur verſu ultimo) ad quem uſque diem ędificaverant tribus hebdomadis:
tum verò per obnuntiationem Tatnai & aliorum nutare fides populi videbatur, Hbezræ 5.3. Quamobrem
mandatum Dei neceſſe fuit a Propheta repeti, & ſingularem promiſſionem adhiberi. Ego vobiſcum
ſum] id eſt, adſum vobis, ut cœptum & redintegratum opus perficiatis me autore & duce, ac invitis
omnibus. 14 Concitavitque] id eſt, Deus hac voce Prophetæ ſui omnium animos adhuc concitatiores
reddidit, ut in cœpto opere pergerent.

IN CAPUT II.

1 Menſe ſept.] Tertia pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 1.1. qua Propheta anticipans dubitationem quæ poterat
piorum animis inſidere propter anguſtiam & tenuitatem domus quæ extruebatur, verſu 3. eos nihilominus
jubet bono animo eſſe, fretos Dei promiſſionibus; primùm de præſentia ipſius in Chriſto per ſpiritum, verſu
4. & 5. ſecundò de gloria, ad cujus conſpectum cœli, terra, & res omnes creatæ commoveantur, verſu 6. &
7. denique de omni bono & proſperitate ex præſente ipſius gloria, verſu 8. & 9. quę omnia typicè prædicata
de ſecunda hac ſtructura templi, complementum habent in Eccleſia Chriſti, ut oſtendit Apoſtolus Hebr. 12.
26. 3 Quis inter vos] occupatio, ut diximus in verſum 1. quam Propheta conſultò adhibet, quia jam
ante triginta annos, cùm ex edicto Cyri fundamenta primùm jacerentur, idem dolor bonorum animos invaſerat,
Hbezræ 3.12. Ad illam] id eſt, comparata cum illa quam Schelomo ædificaverat, & quæ ante annos
fermè nonaginta everſa fuerat. 4 Jehovę] Dei Patris ſeſe explicantis in Chriſto verbo æterno ſuo,
& per eum communicantis cum Eccleſia ſua. 5 Cum verbo] hunc locum quicunque aliter interpretantur,
aut σύγχυσιν duriſſimam horum duorum verſuum coguntur invehere & a Prophetæ conſilio alienã,
aut vim facere particulæ qua hîc Propheta utitur: nos verò cùm myſteria Dei procedente tempore magis
ac magis innotuiſſe prophetis & fuiſſe Eccleſiæ propoſita ex ipſo Dei verbo cognoſcamus; ſimplicitatem verborum
ſequuti & argumenti genus, ſtatuimus Deum Patrem præſentiam ſui ipſius cum Chriſto ſervatore noſtro
& cum Spiritu ſancto promittere Eccleſiæ ſuæ, atque hoc vindice adverſus omnia mala confirmare. Eſt
itaque hic locus de ſancta trinitate evidentiſſimus. Verbo] ut etiam vocatur 2. Schem. 7.21. Quo
pepigeram] id eſt, in quo, per quem, & propter quem vos acceptos habueram, & receperam in fœdus: quamobrem
idem etiam appellatur angelus fœderis, Maleac. 3.1. Stante in vobis] ut Rom. 8.9. & 11. 6
Adhuc ſemel] id eſt, hac una tantùm fœderis repetitione, redintegratione, & confirmatione opus eſt per Evangelium
Chriſti. Parum illud eſt] nempe quod pepigeram vobiſcum exeuntibus ex Ægypto. Nam lex
præ impotentia nihil potuit efficere, ſed literam ſeneſcentem & occidentem habuit, Rom. 8.3. & 2. Cor. 3.6.
Evangelium verò (quod ſucceſſit legi) miniſterium eſt ſpiritus vivificantis: vide Jirmejæ 31.30. & ſequentibus
& Jechezk. 36.26. & ſequentibus. Commoturus] virtute ſpiritus, & prędicatione Evangelii apud
omnes gentes, ſeq. verſu: vide Hebr. 12.25. & ſequentibus. 7 Deſiderati] id eſt, quoſcunque ex
gentibus elegero. 8 Meum eſt] id eſt, quòd fuit prior domus auro & argento ornata, ne afficiat vos:
nam illa tam mei juris ſunt quàm olim fuerint; ſed ego huic domui ornatum longè ampliorem & gratiorem
adhibebo, nempe pacem æternamq; proſperitatem, ſeq. ver. 10 Vigeſimo quarto] quarta pars prophetiæ,
ut diximus ſuprà 1.1. qua Propheta iterum evincit peccata Judæorum antecedentia, & obſequentibus benedictionem
in futurum pollicetur, primùm typis legalibus, uſque ad ver. 14. deinde nuda typorum explicatione,
inde ad ver. 20. Hoc autem tempore voluit Deus argumentum iſtud prophetiæ populo ſuo exponi, quaſi intermedio
tempore inter ſementes duas, autumnalem & vernam; ut promiſſio Dei hoc pacto fieret illuſtrior.
11 Sacerdotes] quorum fuit reſpondere de lege conſulentibus: Levit. 10.10. & 11. & Deut. 33.10. 12
En tulerit] typi duo gradatim a Propheta exponuntur: unus eſt, hominem ex contactu rei ſanctæ non contrahere
ſibi ſanctitatem ullam, hoc verſu; alter eſt, ſi immundus erit, tantùm abfore ut ſanctitatem inde percipiat,
ut contrà rem ſanctam impuraturus ſit: quibus typis innuit Deus illorum judiciorum cauſas quæ in
Judæa hactenus exercuerat; nimirum quòd nullam ſanctitatem ex altari ſancto, aut rebus ſanctificatis
Deo percepiſſent, quia impuri animis ſuis fuerant, non ſecus quàm illi qui ex cadavere impuritatem contraxerunt:
vide Num. 5.2. & Levit. 23.25. An ſanctificab.] ipſe ex geſtatione, aut contactu ſuo. 14
Ita popul.] accommodatio typorum præcedentium: non fuit hic populus (inquit) rerum ſanctarum contrectatione
ſanctificatus; ſed potius ipſi, (ut impuri fuerunt hactenus) oblationes ſanctas impurarunt, ac proinde
accerſiverunt ſibi præcedentes caſtigationes: ſic tranſit Propheta ad enarrationem caſtigationum, trib.

verſibus ſeq. & populum hortatus promiſſiones ſubjicit, uſque ad ver. 20. Ibi] *in altari Jehovæ, quod ante annos triginta fuerat extructum, Hhezræ* 3.2. 15 Nunc enim] *confirmatio ab adminiſtratione judiciorum Dei, & eventu ipſo: ut ſuprà* 1.5. Ex quo] *i. inde ab annis triginta, quibus intermiſſa fuit templi ædificatio: ut legimus Hhezræ* 4. *nam fundamenta ſolùm fuerant jacta; ex eo tempore non fuerat lapis fundamentis impoſitus.* Impoſitus] *i. continuata ædificatio.* 16 Veniente aliquo] *q. d. ſemper vos fefellit opinio veſtra, & maledictionem pro ſperata benedictione reportaſtis.* 18 A die vigeſimo] *repetitio exegetica emphaſin habens. quaſi dicat, ab hoc ipſo die qui dies eſt vigeſimus quartus, &c.* 20 Deinde] *poſtrema pars prophetiæ, de cæli & terræ reverentia exhibenda regno Chriſti, hoc verſu; hoſtibus perdendis, ſequente verſu; & Chriſto rege in ſempiternum præſidendo Eccleſiæ, verſu ultimo.* 22 Subverſurus ſum] *vi Evangelii & ſpiritu oris Chriſti: vide* 2. *Corinth.* 10.5. & 2. *Theſſal.* 2.8. 23 Zerubbabel] *i. Chriſte, fili Davidis & Zerubbabelis: nam illi Chriſtum ut typi adumbrarunt, & quodammodo in lumbis ſuis habuerunt: ut loquitur Apoſtolus de Abrahamo, Heb.* 7.9. Ponámque te] *i. curabo te, in te conquieſcam, te in oculis manibusq́ue feram: vide Canticor.* 7.10. Te elegi] *ut Jeſchahh.* 42.1.

ZECARJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Zecariæ prophetæ eſt totus propheticus & didaſcalicus, & typis abundat maximè. Primùm enim populum hortatus ad reſipiſcentiam, figurat typis majeſtatem Chriſti intercedentis apud Deum Patrem, miſericordiam Dei Eccleſiam reſtituentis, Gentes infeſtas Eccleſiæ, huius inſtaurationem, illarum everſionem, Chriſti & Eccleſiæ bona, Eccleſiaſticam animadverſionem in Judæos improbos, bonorumq́ue in Babylonia adhuc hærentium & ubivis terrarum apud Gentes verſantium ſanctificationem in Chriſto: deinde verò conſulentibus de jejunio reſpondet minimè hoc a Deo imperari, ſed vitæ ſanctimoniam, & promiſſiones dari, de quibus exultandum ſit in Domino, ac non jejunandum. Poſtea autem a ſuis temporibus deſcendens ad tempora Chriſti, duabus prophetiis elegantiſſimis adventum ipſius præfinit ſignis evidentiſſimis; hoſtium Eccleſiæ internecionem, ſuorum liberationem & defenſionem glorioſam, & Judeæ ſubverſionem ſublato Chriſto pronuntiat: ac poſtremò vim Eccleſiæ potentiſſimam ex Dei præſentia & beneficiis ipſius perceptam deſcribit in reliquiis permanſuram, quas Deus electas ex Judæis & gentibus gratioſè convocaverit.

CAPUT I.

Deus Judæos reduces ad reſipiſcentiam hortatus, viſiones varias exhibet Prophetæ, & populo pronuntiari jubet. Primùm enim providentiam ſuam infinitam, & adminiſtrationem exitioſam hoſtibus, & ſuis ſalutarem figurat: deinde Babyloniorum ruina, & revocatione ſuorum propter Chriſtum expoſita, firmitatem ſacerdotii Chriſti, & Eccleſiæ ac cultus ſui ſtabilitatem in virtute ſua docet conſtituram: impiis in Judæa torpentibus execrationem præfigurat, & electis ex Babylonia gentibusq́ue exteris ſalutem prænuntians, publicum in Eccleſia monimentum ſtatuit regni univerſalis Chriſti per Evangelium

1 [a]MENSE octavo, anno ſecundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam, dicendo,

2 [a]Efferbuit Jehova contra patres veſtros, [a]fervente ira: [a]Heb. fervore iræ. 2.Chro.36.16

2 Quamobrem edicito iſtis, ſic ait Jehova exercituum; revertimini ad me, dictum Jehovæ exercituum, & [a]revertar ad vos, ait Jehova exercituum.

4 [a]Ne ſitis ſimiles majoribus veſtris quibus proclamaverant Prophetæ priores, dicendo, ſic ait Jehova exercituum, revertimini jam a viis veſtris peſſimis; & ab actionibus veſtris peſſimis: non enim auſcultarunt, neque attenderunt ad me, dictum Jehovæ. Jirm.18.11. & 25.& ſeq. & 35.15.

5 [a]Majores veſtri ubi nam ſunt? & Prophetæ ipſi? an in ſeculum vivunt?

6 Veruntamen verba mea & ſtatuta mea quæ præceperam ſervis meis Prophetis, nónne aſſequuta ſunt majores veſtros? adeò ut reverſi dixerint, quemadmodum cogitaverat Jehova exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras & ſecundum actiones noſtras, ita egit nobiſcum. Lament.1. 18.& 2.17.

7 [a]Die vigeſimo quarto undecimi menſis, is eſt menſis [a]Schebat, [a]anno ſecundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Brecjæ filii Hhiddonis Prophetam quod diceret:

8 [a]Vidi [a]nocte, quod ecce [a]vir inſidebat equo [a]rufo, & ſtabat inter [a]myrtos quæ *erant* [a]in profundo: poſtea verò [a]equos rufos, [a]balios, & albos.

9 Cumq́ue dicerem, quid *ſibi volunt* iſti, Domine mi? dixit ad me [a]Angelus ille qui alloquutus eſt me, ego oſtendam tibi quid *ſibi velint* iſti.

10 Tunc reſpondens vir ille qui ſtabat inter myrtos, dixit, [a]hi *ſunt* quos miſit [a]Jehova ad perambulandum terram.

11 Et reſpondentes Angelo Jehovæ ſtanti in-

ter myrtos, dixerunt, ' perambulavimus terram; & ecce tota terra 'deſidet, & tranquilla eſt.

12 Tunc loquutus ' angelus Jehovæ dixit; ô Jehova exercituum, quouſque tu non miſerturus es Jeruſchalaimorum, & civitatum Jehudæ, in quas indignatus es ' jam ſeptuaginta annis?

13 Reſpondet autem Jehova exercituum Angelo illi qui alloquebatur me; 'verba bona, verba conſolatoria.

14 'Quamobrem edixit mihi angelus qui alloquebatur me, proclama dicendo; ſic ait Jehova exercituum, zelo proſequor Jeruſchalaima & Tzijonem, zelo maximo.

15 Fervore enim maximo ferveo contra gentes iſtas tranquillas: quia me efferveſcente paululum, ipſæ 'adjutrices fuerunt in malum.

16 Idcirco ſic ait Jehova, reverſus ſum ad urbem Jeruſchalaimorum miſericordia; domus mea ' ædificabitur in ea, dictum Jehovæ exercituum; & 'regula extendetur ſuper Jeruſchalaima.

17 'Ampliùs proclama dicendo, ſic ait Jehova exercituum, adhuc diſpergentur civitates meæ præ bono; ' conſolante Jehova adhuc Tzijonem, & eligente adhuc Jeruſchalaima.

CAPUT II.

1' ET ſublatis oculis meis vidi, ecce autem 'quatuor cornua.

2 Et dicente me ad angelum qui alloquebatur me, quid *ſunt* iſta? dixit ad me, iſta *ſunt* illa cornua quæ ſparſerunt Jehudam, Jiſraëlem, & Jeruſchalaima.

3 Deinde oſtendit mihi Jehova ' quatuor fabros:

4 Et cùm dicerem, quid iſti veniunt facturi? eloquutus eſt dicendo, illa cornua quæ ſparſerant Jehudam, adeò ut quiſquam non extulerit caput ſuum; jam venerunt iſti ad deterrendum illa, ad dejiciendum cornua gentium, quę ſuſtulerant cornu in terram Jehudæ ad ſpargendum eam.

5 'Iterum ſublatis oculis meis videns quòd ecce virum, & in manu ejus funiculum [a] menſorium:

[a] Heb. *menſuræ.*

6 Dixi, quò vadis? qui dixit ad me, ' ad menſurandum Jeruſchalaima; ut 'videant quanta *ſit futura* latitudo ejus, & quanta longitudo ejus.

7 'Ecce autem angelo illo qui alloquebatur me ' procedente, ' angelus alter proceſſit obviam ipſi:

8 Cui edixit, ' curre, alloquere ' puerum iſtũ, dicendo; ' per pagos habitabunt *cives urbis* Jeruſchalaimorum, præ multitudine hominum & jumentorum *verſantium* [b] in ea:

[b] Heb. *in medio ejus.*

9 Et ego ero ei, dictum Jehovę, 'murus igneus circumquaq;; & gloriæ ero in medio ejus.

10 ' Heus heus, jam 'fugite e terra Aquilonis, dictum Jehovæ, ' cùm expanderim vos [c] quàm latè patent quatuor venti cœlorum, dictum Jehovæ.

[c] Heb. *ſecundum quatuor ventos.*

11 Heus Tzijon, 'libera te; quæ deſides apud filiam Babyloniæ.

12 'Nam ſic ait Jehova exercituum, '*qui poſt indictam* gloriam, miſit me contra gentes iſtas quæ deprædatæ ſunt vos; quia qui tangit vos, 'tangit pupillam oculi ipſius:

13 Nam ecce ego ' agitaturus ſum manum meam contra illas, & erunt prædę ' ſervis ſuis: ita agnoſcetis ' Jehovam exercituum miſiſſe me.

14 Cane & lætare filia Tzijonis; quia ecce venturus ſum & habitaturus in medio tui, dictum Jehovę:

15 Et adjungentes ſe gentes multæ Jehovæ die illo, erunt mihi populus, & habitabo in medio tui: ita agnoſces ' Jehovã exercituum mittere me ad te.

16 Tum poſſidebit Jehova ' Jehudam portionem ſuam in terra ſancta, & ' eliget rurſus Jeruſchalaima.

17 'Sile univerſa caro a facie Jehovę, cùm 'excitatus fuerit ex habitaculo ſanctitatis ſuæ.

CAPUT III.

1' POSTEA oſtendit mihi 'Jehoſchuhham ſacerdotem maximum ' ſtantem coram angelo Jehovę; & ' Satanam ſtantem ad dexteram ejus, ut adverſaretur ei.

2 Dicebat autem ' Jehova ad Satanam, 'increpet Jehova te, ô Satan; increpet, inquam, te Jehova, 'qui eligit Jeruſchalaima; ' nonne hic *eſt* titio ereptus ex igne?

3 Jehoſchuahh autem cùm eſſet indutus 'veſtibus ſordidis, & ſtaret coram ipſo angelo:

4 'Reſpondens *angelus* alloquutus eſt 'eos qui ſtabant coram ſe, edicendo, amovete veſtes iſtas ſordidas ab eo; & dixit ad eum, ' vide, tranſtuli a te iniquitatem tuam, ut induam te [a] mutatis veſtibus;

[a] Heb. *mutationibus.*

5 Edixitque, 'imponunto cidarim mundam capiti ejus: impoſuerunt itaque illi cidarim mundam capiti ejus, & induerunt eum veſtibus, 'angelo Jehovæ adſtante.

6 'Tum conteſtatus eſt angelus Jehovæ Jehoſchuhham, dicendo,

7 Sic ait Jehova exercituum, ſi in viis meis ambulabis; & ſi obſervationem meam obſervabis, & tu cùm jus dices domui meæ, tum etiam obſervabis atria mea; utique 'dabo tibi ambulationes inter ' aſtantes iſtos.

8 'Audi jam, Jehoſchuahh ſacerdos maxime, tu & 'amici tui qui ſedent coram te, quãdoquidem [b] 'oſtento ſunt: [c] ecce ego adducturus ſum ſervum meum, 'GERMEN.

[b] Heb. *viri*

[c] Heb. *quòd ecce pleonaſmus.*

9 Nam ecce ' lapis ille *eſt* quem pono 'coram Jehoſchuhha, 'apponens lapidi unico ſeptem oculos: ecce ego 'ſculpturus ſum ſculpturam ejus, dictum Jehovæ exercituum, & amoturus iniquitatem terrę iſtius die uno.

10 Die illo, dictum Jehovę exercituum, 'vocabitis quiſque amicum ſuum ſub vitem, & ſub ficum.

CAPUT IIII.

1' DEINDE 'reverſus angelus ille qui alloquebatur me, excitavit me ut virum qui excitatur a ſomno ſuo:

2 Dixitque ad me, quid tu vides? cui dixi,

video quòd ecce 'lychnuchus aureus totus, cujus lecythus ſupra ſummitatem ejus *eſt*; & ſeptem lucernæ ejus in eo, [a] ſeptemq; infundibula ſeptem illis lucernis quæ *ſunt* in ſũmitate illius:

[a] Heb. *ſeptem ſeptémque infundibula lucernis: σύγχυσις verborum, quam tractatione verborũ fecimus evidentiorem.*

3 Et duæ oleæ ad illum; una a dextera lecythi,& altera ad ſiniſtram ejus.

4 'Cumque reſpondiſſem, loquutus ſum ad angelum qui alloquebatur me dicendo;quid iſta *ſibi volunt*,Domine mi?

5 Reſpondens autem angelus qui alloquebatur me, dixit ad me, an neſcis quid ſibi velint iſta? cui dixi,non, Domine mi.

6 'Reſpondens itaque alloquutus eſt me,dicendo, hoc *eſt*' verbum Jehovæ ' ad Zerubbabelem, dicendo;'non virtute, neque vi, ſed ſpiritu meo, ait Jehova exercituum.

7 'Cujus es,ô mons magne?coram Zerubbabele ' in planitiem es:' nam proferet lapidem ſummum; '*cum* [b] fragoſis acclamationibus,gratia gratia *acclamatis* ei.

[b] Heb.*fragoribus*

8 'Fuit enim verbũ Jehovæ ad me, diccendo,

9 Manus Zerubbabelis fundaverunt domum iſtam; & manus ejus perfecturæ ſunt, ut agnoſcas Jehovam exercituum' miſiſſe me ad vos.

10 ' Nam quis ſpreverit diem 'parvorum *operum*,cùm lætentur aſpicientes'ad lapidem illum [c]perpendiculum in manu Zerubbabelis'ſeptem iſti?' oculi *inquam* Jehovę, ipſi peragrantes terram?

[c] Heb.*ſtannum:metonymia.*

11 'Ampliùs reſpondens dixi ad illum; quid *ſibi volunt* duæ oleæ iſtæ, ad dexteram lychnuchi,& ad ſiniſtram ipſius?

12 Et reſpondens 'denuò dixi ad eum; quid duæ vaccæ olivarum, quæ *ſunt* in ſpatio duorum tuborum auri effundentium ex ſe [d] aureum liquorem?

[d] Heb.*aurum*

13 Qui cùm alloquutus eſſet me,dicendo,'an neſcis quid ſibi velint iſta?dixi,non Domine mi.

13 Itaque dixit,' hę *ſunt* duæ [e] oleoſæ; ' quæ permanent apud Dominum totius terrę.

[e] Heb.*filii oleæ.*

CAPUT V.

1 DEINDE [a] rurſus attollens oculos meos vidi, quòd ecce ' volumen ' volabat.

[a] Heb.*reverſus extuli.*

2 Cumque diceret ad me,quid tu vides? dixi,video volumen volans, 'lõgitudine viginti cubitorum,& latitudine decem cubitorum.

3 Tum dixit ad me,'hanc execrationem proceſſuram in ſuperficiem totius terræ,quia 'quiſquis furatur,ex hoc *populo*,'ut illa,ſe [b] innocentem aſſerit; & quiſquis jurat, ex hoc *populo*, ut illa,ſe innocentem aſſerit:

[b] Heb.*innocentem agit.*

4 Hanc profero,dictum Jehovæ exercituum, ut invadat domum furis, & domum jurantis per nomẽ meum falsò: cõmoranſque in domo ejus conſumat eam, & ligna ejus, ac lapides ejus.

5 'Poſtea progreſſus angelus qui alloquebatur me,dixit ad me; attolle jam oculos tuos, & vide quid ſit hoc quod procedit.

6 Dicenti autem mihi, quid eſt? dixit,eſt Epha quæ progreditur; dixitq;, 'hic eſt oculus ipſorum in tota hac terra.

7 Ecce autem ' maſſam plumbi allatam; deinde iſtud, ' mulierem unam quæ fuit in medio illius Ephæ.

8 Dixitq; ille, ' hæc eſt ipſa improbitas, cùm projiceret eam in medium Ephæ; projecitque [c] maſſam illam plumbi ' in os ipſius *Ephæ*.

[c] Heb. *lapidem.*

9 'Tum attollens oculos meos vidi, quòd ecce ' duæ mulieres prodibant ' habentes ventum in alis ſuis, quibus erant alæ ſimiles alis ciconię; efferebantque Epham illam ' inter terram [d] & cœlum.

[d] Heb. *& inter cœlum.*

10 Me autem dicente ad angelum qui alloquebatur me,quò iſtæ deferunt Epham hanc?

11 Dixit ad me,'ut ædificet ſibi domum in terra 'Schinhharis; ubi ſtabiliatur & collocetur ' in baſi ſua.

CAPUT VI.

1 'DEINDE [a] rurſus attollens oculos meos vidi,quòd ecce' quatuor currus prodibant e medio duorum montium; qui montes erant montes chalybei.'

[a] Heb.*reverſus ſuſtuli.*

2 In curru primo equi ' rufi erant,& in curru ſecundo equi nigri:

3 In curru autem tertio equi albi; & in curru quarto equi grandine guttati,' badii.

4 Itaque proloquens dixi ad angelum qui alloquebatur me; quid *ſibi* hæc *volunt*,Domine mi?

5 Et reſpondens angelus dixit ad me; hi quatuor ſunt ' venti cœlorum procedentes [b] inde ubi conſtiterant, apud dominatorem totius terræ.

[b] Heb.*a conſiſtendo.*

6 'Qui ſunt in illo *curru*, *&* equi illi nigri egrediuntur' in terram Aquilonalem, & albi illi egrediuntur poſt eos; grandine verò guttati egrediuntur in ' terram Meridianam.

7 'Badii enim egreſſi ' quærebant eundo ut obambularent terram hanc; quapropter ' edixit, ite, obambulate terram hanc: ſic obambularunt ' *equæ* terram.

8 'Et accerſens me alloquutus eſt me, dicendo; vide,hi qui egreſſi ſunt in terram Aquilonalem,' tranquillarunt ſpiritum meum in terra Aquilonali.

9 'Tum fuit verbum Jehovæ,edicendo mihi,

10 Accipe e [c] deportatis,a [d] Cheldaio, & a Tobija,& a Jedahhja; veniens tu die eodem,veniens inquam in domum [e] Joſchijæ filii Tzephanjæ, 'qui veniunt e Babylonia:

[c] Heb.*deportatione.*

[d] *qui etiam Chelem, infrà ver.*14.

[e] *qui etiam dicitur Chen, infrà ver.*14.

11 Accipe igitur argentum & aurum, ut facias coronas; ac impone capiti 'Jehoſchuhhæ filii Jehotzadaki,ſacerdotis maximi:

12 Quem alloquêris, dicendo, ſic ait Jehova exercituum dicendo,' ecce virum, cujus nomen eſt 'GERMEN, qui e 'loco ſuo germinabit, & ædificabit templum Jehovæ.

13 Is enim'ædificaturus eſt templum Jehovę, idemque reportaturus decorem, & ſeſſurus ac dominaturus in ſolio ſuo; eritque ſacerdos in ſolio ſuo,& ' conſilium pacis erit inter utroſq;.

14 Quamobrem illarum coronarum quæque eſto 'pro Chelemo,& pro Tobija,& pro Jedahja,& pro Chene filio Tzephanjæ ' in memoriale; in templo Jehovæ.

15 Nam longinqui advenient & ædificabunt

in templo Jehovæ; ita cognoſcetis Jehovam exercituum [e] miſiſſe me ad vos: atque hoc quidem futurum eſt, [e] cùm [f] omnino auſcultaveritis voci Jehovæ Dei veſtri.

[f] Heb. auſcultando.

ANNOTATIO.

1 Menſe oct.] *id eſt, altero pòſt menſe quàm prophetare cœperat Chaggai: vide Hhezræ 5. Sex autem capita hæc placuit de induſtria conjungere, quia per Dei adminiſtrationem una fuit continens eorum viſio, non autem ſeorſim exhibita; & quia ſimiliter unicum eſt & continens argumentum, ſi primos ſex verſus exceperis: nam in eis quædam præfatio totius libri a Propheta præfixa eſt, quam nos brevitatis ergô non duximus eſſe a prophetia altera dividendam. Sunt itaque hìc prophetiæ duæ: una, hortatoria ad reſipiſcentiam, ſex primis verſibus; altera, narrativa adminiſtrationis præteritæ præſentis, & futuræ, qua Deus in Eccleſiam Judæorum uſus eſt, uſquedum regnum Chriſti in gentes propagatum eſt Evangelio.* 2 Efferbuit] *brevis hujus prophetiæ partes ſunt, propoſitio, duobus verſibus; & exornatio, tribus. Propoſitionis autem ſumma eſt hortatio ad reſipiſcentiam: argumenta verò illius duo, a minus majorum exemplo confirmatis, hoc verſu; & a promiſſionibus Dei, verſu ſequente.* 3 Revertar ad vos] *id eſt, reconciliatus vobiſcum, adero & benedicam vobis: ut Micæ 7.19.* 4 Ne ſitis ſimiles] *exornatio (ut diximus verſu ſecundo) primùm per interdictum antitheton, hoc verſu; deinde per experimentum majorum, & confeſſionem ab ipſis vel invitiſſimis extortam, duobus ſequentibus.* 5 Majores veſtri] *ſenſus eſt, communem quidem iſtius vitæ exitum majores veſtri & prophetæ mei habuerunt: ſed non propterea mortuis prophetis meis intermortua ſunt verba mea; vixerunt planè, & in majoribus effectum ſuum conſequuta ſunt, adeò ut ipſi viventes videnteſq; coacti ſint agnoſcere ſtabilitatem verborum meorum, etiam ſublatis Prophetis meis.* 7 Die] *tempus hoc (ut ſuprà diximus) demonſtrat alteram eſſe prophetiam a ſuperiore; ſequentia verò omnia uſque ad caput 7. inter ſe continuanda eſſe. Eſt autem prophetia hæc* ὁραματικὴ, *id eſt, tota ex viſionibus conſtans, quibus ſuæ interpretationes ſuis locis ſubnectuntur. Continetur verò prophetia hæc tribus in univerſum partibus: prima eſt prolepſis ſive propoſitio ſumma viſionum & prædictionum ſequentium, toto hoc capite; ſecunda, narratio modi quem Deus ad illud uſque tempus tenuerat in adminiſtratione ſua ut præſtaret conſilium & promiſſiones ſuas, ſecundo capite; tertia, conſiliorum Dei quæ inde ab eo tempore præſtare cœpturus erat copioſa enarratio, uſque ad caput 7. quæ partes ſingulæ ſuas viſiones ſuis rebus conjunctas habent.* Schebat] *qui plurimùm reſpondet Januario.* 8 Vidi] *viſio hæc proleptica (ut diximus præcedente verſu) primùm figurat Chriſtum inter pios in Eccleſia habitantem, angeloſq; & res creatas miniſtrantes ei, hoc verſu; & tribus ſequentibus: deinde verò generalem adminiſtrationem Chriſti, inde ad finem capitis.* Nocte] *quod tempus ordinarium eſt habendis viſionibus.* Vir] *Angelus Dei humana ſpecie, nimirum Chriſtus, qui Angelus Jehovæ deinceps appellatur, & inter Deum patrem genuſq; humanum intervenit tanquam verbum, ſapientia, & potentia Dei.* Rufo] *id eſt, coloris ignei, quo prodeſt Eccleſiæ ſuæ, & conſumit adverſarios.* Myrtos] *adumbrantes Eccleſiam ipſius, quæ vivit, viret, floret, fructum edit, & odora eſt in ipſo.* In profundo] *id eſt, in loco fluctibus & procellis expoſito; quemadmodum tum erat Eccleſia Judæorum, graviſſimas calamitates in Babylonia Judæaq; perferens: & communis eſt ſors Eccleſiæ Dei.* Equos rufos] *cũ equitibus ſynecdochicè; pro eo quod eſt, omnis generis adminiſtros, qui ut Regi curſores, ita Chriſto Domino ſuo parent fideliſſimè, ſive ad judicia ejus præſtanda, ſive ad beneficia, ſive ad utrumque conjunctim; quod equis baliis figuratur.* Balios] *ſive varios: ſic enim Hhebræis appellantur a colore uvarum præſtantiſſimarum, qui in eo tractu eſt varius.* 9 Angelus] *vir idem inſidens equo rufo, de quo præcedente verſu: ſic deinceps. Quapropter in ſequentibus Propheta ſic diſertè ait, angelo qui alloquebatur me, ver. 13. Angelus qui alloquebatur me, ver. 14. eodemq; modo in aliis capitibus, diſcretionis cauſa.* 10 Hi ſunt] *id eſt, ſunt nuntii & exploratores a Deo miſſi, per quos placuit cognoſcere quid rerum agatur in terra: nam etſi Deo ſunt omnia præſentiſſima expoſitaq; ante oculos ejus, Heb. 4.13. tamen & Angelos adminiſtros ac teſtes adhibet voluntatis ſuæ, & hac ratione in ſcripturis adumbrat majeſtatem ſuam; regum humanorum exemplo, quos frequens adminiſtrorum ſatellitumq; comitatus ſtipare ſolet.* Jehova] *i. Deus Pater per me: quamobrem etiam angeli ad Chriſtum ipſum reſponſa ſua perferunt; ut qui ſit interpres Dei Patris apud res creatas omnes, & omnium Mediator apud Patrem.* 11 Perambulavimus] *hoc angelorum reſponſo demonſtratur abſolutiſſima cognitio rerum omnium, qua præditus eſt Chriſtus; non tantùm earum quæ in Eccleſia geruntur, ſed etiam apud adverſarios illius. Hìc autem & duobus ſequentibus narratur quo pacto Deus adductus ſit ut miſereretur Eccleſiæ Judæorum; deinde verò conſilium ejus miſericors, quod jam cœptum erat aliqua ex parte præſtari, exponitur.* Deſidet] *id eſt, delicias agit Babylonius, & quiſque adverſarius Eccleſiæ, dum Eccleſia tua maximis tempeſtatibus agitatur. Nam hæc verba figurant illud tempus quo Judæi in Babylonia detinebantur, unde liberati dicuntur interventu Chriſti, verſibus ſequentibus.* 12 Angelus Jehovæ] *Chriſtus interceſſor pro Eccleſia apud Deum Patrem.* Jam ſeptuaginta] *id eſt, jam toto tempore quod præfiniveras atque prædixeras, Jirmejæ 25. & 29. ſic demonſtrat illud, quouſque? non eſſe dubitantis, ſed urgentis promiſſionum complementum.* 13 Verba bona] *videlicet de amore Dei erga Eccleſiam, ira in adverſarios, & effectis earum, quæ deinceps exponuntur. Atque hactenus quidem typus eſt adminiſtrationis Chriſti, cum Judæi detinerentur in Babylonia.* 14 Quamobrem] *jam Propheta tranſit ad præſentem conſtitutionem rerum. quaſi dicat, quia jam ante annos triginta Deus Pater verbis bonis & Eccleſiæ ſalutaribus alloquutus eſt filium & ſermonem ſuum æternum; ideo nunc filius ipſe Dei vocavit me ut eadem bona verba confirmem vobis, tum de animo ipſius erga Eccleſiam, hoc verſu; & contra hoſtes, verſu ſequente, tum de officiis ipſius, verſu 19. & 17. quæ omnia ex ordine ſequentibus enarrantur.* 15 Adjutrices fuer.] *id eſt, afflictis aggravaverunt afflictionem tota facultate ſua: quod de Babyloniis dicitur, Jeſchahh. 47.6. de aliis verò gentibus, Jechezk. 25.* 19 Ædificabitur] *id eſt, perficietur invitis hoſtibus: ſic populum in opere incepto confirmat, ut fecit Chaggai 1.13. prior promiſſionum locus.* Regula extendetur] *id eſt, urbs quoque ipſa ædificabitur, ſynecdochicè: prout poſt annos fermè viginti Nechemja duce effectum eſt, Nechem. 2. & ſequentibus.* 17 Ampliùs] *alter promiſſionum locus. quaſi dicat, non tantùm promiſſiones illas temporarias & aſpectabiles effecturus ſum, ſed infinitas*

alias & ineſtimabiles profuſurus in Eccleſiam re ipſa & verbo, ſecundum electionem & conſilium æternum
meum in Chriſto. Adhuc diſpergentur] id eſt, adeò Eccleſiam meam proſequar & cumulabo beneficiis,
ut pii præ ſua bonorumq́ ſuorum copia non capiantur anguſtis Judææ finibus, ſed in totum orbem terrarum
diffuſi propagent benedictiones ſuas: vide Jeſchahh. 49. 18. & ſequentibus. Conſolante] id eſt promiſſas
ſuas conſolationes, & præfinitam electionem præſtante. Nam ſemel ab æterno ſuos elegit Deus: ſed electionis
ſuæ conſilium perficiendo eligere quoque in ſcriptura dicitur, per metalepſin; id eſt, in electione ſemel
facta pergere.

IN CAPUT II.

1 Et ſublatis] Secunda hæc pars, narratio (ut diximus ſuprà 1. 7.) exponit modum quo Deus uſus eſt in
præſtandis promiſſionibus antecedentibus. Primùm enim adverſariorum Eccleſiæ ruina exponitur, verſibus
quatuor; deinde urbis ædificatio, verſu 5. & 6. ac poſtremò Eccleſiæ Chriſti amplificatio per Evangelium, verſu
7. & ſequentibus: quæ tria ex ordine poſita fuerant, tribus verſibus proximè præcedentibus. Quatuor
cornua] quibus adumbrantur hoſtes qui populum Jiſraëlis omnibus ex partibus infeſtaverant: videlicet
Syri, Aſſyrii, & Babylonii a Septentrione, Hhammonitæ & Moabitæ ab Oriente, Edomæi, Ægyptiiq́ a Meridie,
& Peliſchtæi ab Occidente: ut ex Jirmeja & Jechezkele conſtat. 3 Quatuor fabr.] id eſt, ad
miniſtros, artificesq́ judiciorum Dei, quos Deus undequaque congregaverat ad perdendos Babylonios, & congregaturus
erat ad deturbandos hoſtes Eccleſiæ ſuæ, qui ſtructuram templi & urbis impediebant. 5 Iterum
ſublatis] ſecundus typus de ædificatione urbis, ut diximus in verſum 1. 6 Admenſurandum]
id eſt, dimetiendum & delineandum formam urbis quæ brevi inſtaurabitur: ut diximus ſuprà 1. 16. Videant]
ſtructores videlicet, quos adhibiturus erat Deus architectus Eccleſiæ. 7 Ecce autem] tertius
narrationis locus, de promiſſionibus Evangelicus, quas perſtrinxerat Propheta ſuprà 1. 17. Procedente]
videlicet ut alloqueretur me propiùs, & promiſſiones ſequentes exponeret. Angelus alter] qui
præſtò erat ad obſervandum & accipiendum mandatum Chriſti: ſic figuratur voluntarium, ſtudioſum, &
promptum miniſterium angelorum Dei, cùm hic obviam occurrit Chriſto, tanquam Regi, ut perficiat voluntatem
ejus. 8 Curre] hoc verbo demonſtratur quaſi procul ſtetiſſe Zecarjam; ac proinde Chriſtum voluiſſe
ipſum accedere, ut quamprimùm notas faceret promiſſiones ſequentes, niſi Angelus tanquam curſor operam
ſuam Chriſto obtuliſſet. Puerum] Zecarjam. Per pagos] id eſt, innumera erit civium Eccleſiæ
multitudo: ut ſuprà 1. 17. Tria autem hoc Chriſti ſermone continentur: primum, promiſſionum ſumma,
duobus verſibus; ſecundum, hortatio ad Jiſraëlitas, ut freti promiſſionibus ad Eccleſiam convolent, duobus
alteris; tertium, promiſſionum ἐργασία ad finem uſque capitis. Promiſſionum autem loci ſunt hi, ampliatio
Eccleſiæ, hoc verſu; protectio Dei, & ſanctificationis gloriæq́ communicatio cum Eccleſia per præſentiam ipſius,
ſequente verſu. 9 Murus igneus] id eſt, planè ſalutaris, ut Jeſchahh. 26. 1. & 60. 18. Nam ut
ignis res objectas conſumit, ita Deus ſe tam terribilem & gravem ultorem fore adverſus Eccleſiæ hoſtes pollicetur.
10 Heus heus] hortatio ad reliquos in Babylonia commorantes, ut promiſſiones Dei amplectantur,
& bonorum ejus conſcientia affecti accedant Eccleſiam ejus: quamobrem bona a Deo oblata mox
narrantur, reliquo capite, & duobus ſequentibus; maledictio verò iis denuntiatur qui gratioſè huic vocationi
non obſecundaverint, capite 5. Fugite] id eſt, tanquam fuga ex malis præſentibus & venturis (quæ
commorantibus in Babylonia denuntiantur) vos eripientes, ad Eccleſiam advolate. Cùm expanderim]
id eſt, cùm vobis, qui priùs in ſervitute anguſtiſſima tanquam aviculæ in cavea detinebamini, copiam tam
illuſtrem fecerim utendi cœlo libero, & extra Babylonicum ergaſtulum ex animi veſtri ſententia evolandi.
11 Libera te] quaſi dicat, per te unam ſtabit, niſi feceris, tanta commoditate oblata. 12 Nam ſic
ait] toto hoc verſu verba ſunt angeli illius qui obviam Chriſto proceſſiſſe dictus eſt, ſuprà verſu 7. Qui
poſt indict.] id eſt, qui duo ſignificavit mihi & fieri per me imperavit: unum, ut gloriam quam in vobis
collocaturus eſt indicem; alterum, ut in hoſtes immittam ignem judiciorum ipſius: quæ duo Chriſtus dixerat
ſuprà verſu 9. & hîc Angelus repetit, ὕστερον πρότερον. Tangit pupill.] ut Deut. 32. 10. & Pſal. 17. 8.
13 Agitaturus] id eſt, percuſſurus ſum & cæſurus, ſynecdoche. Servis ſuis] id eſt Judæis, qui ſervitutem
ipſ[illegible] ſervierant. Eſt autem hoc & ſequente verſu ἐργασία verſus 9. ut contrà ſequentibus per ὑστέρωσιν
ἐργα[illegible] eſt octavi verſus. Jehovam exerc.] id eſt, me filium & ſermonem Dei patris æternum,
eum eſſe qui mittor ad vos, ut hæc jamq́ prænuntiem, & præſtem ſuo tempore. 15 Jehovam exerc.] id eſt,
me filium Dei a Patre miſſum eſſe ut habitem in medio veſtri, & vos cum gentibus adjuncti mihi, ſitis mihi
populus: ſic demonſtrat Chriſtus ſe Jehovam eſſe, id eſt, verum & æternum Deum cum patre & ſpiritu ſancto.
16 Jehudam] id eſt, Eccleſiam ſuam, typicè. Eliget] ut ſuprà 1. 17. 17 Sile univerſa]
apoſtrophe ad hoſtes, glorioſè prædicans majeſtatem & amplitudinem regni Chriſti in Evangelio, cui nemo
auſit obmurmurare, nedum obſiſtere. Excitatus fuerit] id eſt, proceſſerit tanquam e cubili ſuo in publicum,
ad regendam Eccleſiam ſuam Evangelio.

IN CAPUT III.

1 Poſtea] Tertia pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 1. 7. nimirum enarratio conſiliorum Dei quæ ad gloriam
ſuam erat præſtiturus, duobus membris continetur: prius eſt de adminiſtratione Dei in Judæa, in qua
agitur de beneficiis Dei erga ſuos, hoc & ſequente capite; & de judiciis contra immorigeros, capite 5. quæ
duo perſtrinxerat Propheta præcedente capite: poſterius, de ſervandis electis e media Babylonia, capite 6.
Eorum autem quos Deus agnoſcit pro ſuis in Eccleſia quam patres myſticam nominarunt, primas obtinet caput,
nimirum Chriſtus ſacerdos ſummus, de quo hoc capite; ſecundas verò corpus Chriſti, id eſt, Eccleſia catholica
ex electis Dei adunata, de qua ſequente capite. Capitis autem Eccleſiæ, & ſacerdotis ſummi ratio
duplex eſt: una, typica in Jehoſchuhha, uſque ad verſum 8. altera, ſimplex quam typus ſignificabat, tribus
verſibus ultimis. In typo tria obſervanda ſunt: defenſio quam Chriſtus ſuſcepit pro ſervis ſuis adverſus
Satanam, duobus verſibus; remiſſio peccatorum & juſtificatio per fidem, tribus ſequentibus; & officii debiti
reſtipulatio promiſſione conjuncta, verſu 6. & 7. Jehoſchuhham] de quo Chaggai 1. 1. & 12. & 2. 2.

Stantem coram]*id eſt,miniſtrantem Chriſto,& agentem typum ipſius in Eccleſia.* Satanam] *id eſt,adverſarium:ut Ijobi 1.6.* 2 Jehova]*Chriſtus,angelus Jehovæ,coram quo Jehoſchuahh ſtabat.* Increpet]*id eſt,Deus pater verbo ſuo potente depellat te a tribunali ſuo,& accuſandi facultatem adimat tibi;juſtificans ſervum ſuum,& ſecundum eum pronuntians.* Qui eligit]*i.propter electionem ſuam faciat.*
Nónne hic eſt]*brevis conteſtatio evincens malitiam Satanæ.q.d.quid? nónne audis hoc eſſe conſilium Dei? quin potius nónne vides ex liberatione mirifica jam antè præſtita, & cognoſcis Deum in hoc homine, quem ex incendio eripuit,ſtatuiſſe efficere voluntatem ſuam? quid tu Jehovæ obniteris?* 3 Veſtibus ſord.] *infirmitatum ſuarum peccatorumq; ſuorum ſymbolis.* 4 Reſpondens] *Chriſtus,peccata remittens,& juſtificans impios.* Eos qui ſtab.] *id eſt,angelos, qui miniſterii cauſa mittuntur propter eos qui heredes ſalutis futuri ſunt,Hhebr.1.14.Eſt autem hoc humanitus dictum : nam remiſſionem peccatorum & juſtificationem unius Chriſti eſt conferre per Spiritum.* Vide]*id eſt, ex hoc ſigno rei veritatem perſpice : ut Jirmejæ 1.10.* 5 Imponunto]*id eſt, induatur hic rebus omnibus tum ad ſacerdotium perfungendum pro Eccleſia,tum ad ſuam ipſius vitam ſanctè traducendam & Deo probandam neceſſariis. Nam omnis ſacerdos & miniſter Eccleſiæ Chriſti tum pro Eccleſia inſtruendus eſt a Chriſto donis ſuis publicis (quæ hîc deſignantur cidari ſacerdotali ornamento) tum etiam pro ſe ipſo donis ſuis ſingularibus. Habent enim (ait Auguſtinus) duo quædam : unum, quòd Chriſtiani ſunt ; alterum, quòd præpoſiti ſunt. Illud quòd Chriſtiani ſunt,propter ipſos eſt; quòd autem præpoſiti ſunt, propter Eccleſiam eſt. In eo quòd Chriſtiani ſunt , attenditur ipſorum utilitas ; in eo quòd præpoſiti ſunt, non niſi Eccleſiæ.* Angelo Jehovæ] *id eſt illico: dictum ac factum, quod aiunt.* 6 Tum conteſtatus]*tertius locus typi,reſtipulatio cum promiſſione, ut diximus in verſum 1.* 7 Dabo tibi ambulat.]*id eſt,conſtituam te in eadem dignitate qua ſunt angeli Dei in cœlo,& inter ipſorum myriadas in eadem Eccleſia converſaberis : Matth.22.30.& Hebr.12.22.* Aſtantes] *id eſt,angelos,ut ſuprà verſu 4.* 8 Audi jam]*altera pars capitis, ut diximus ſuprà verſu 1.qua Propheta inſtituto in Eccleſia typico ſacerdotio,tranſit ad complementum & veritatem illius in Chriſto, & tria illa membra typo attributa veritati accommodat. Primùm enim Chriſto,qui promittitur hoc verſu,attribuit firmitatem adminiſtrationis & conſiliorum omnium ad defenſionem Eccleſiæ, deinde juſtitiam ad juſtificationem & ſanctificationem illius, ac poſtremò redemptionem ad promiſſiones æternæ pacis præſtandas : ut Chriſtus nobis a Deo Patre factus eſt ſapientia , juſtitia , ſanctificatio, & redemptio,1.Corinth.1.30.* Amici tui]*id eſt,Sacerdotes omnes, quorum præpoſitus es adminiſtrationi,ut magiſter diſcipulis præeſt,& præſes aſſeſſoribus.* Oſtento ſunt]*vide Pſal.71.7.* Germen]*id eſt, Chriſtum Jehovam: ut Jeſchahh.4.1.Jirmejæ 23.5.& 33.15.de quo etiam copioſiùs infrà 6.12.& ſequentibus.* 9 Lapis ille eſt]*altera allegoria,ſignificans firmitatem Chriſti, & Eccleſiæ ſuperædificatæ Chriſto.* Coram Jehoſch.]*id eſt, in Eccleſia,ubi Jehoſchuahh typum agit illius.* Apponens lapidi] *id eſt , perfectiſſimè adhibens ei abſolutiſſimam providentiam meam,ut infrà 4.10.& in eo collocans ipſam , ut perfungatur adminiſtratione ſua ex voluntate Patris. Nam providentia Dei,oculis; perfectio ſeptenario numero figuratur. De lapide autem vide Pſal.118.22.& Jeſchahh.28.16.* Sculpturus ſum] *id eſt, eâdem operâ,& ornamenta omnia in eo depoſiturus ſum, tradito ſine menſura ſpiritu juſtitiæ,ſanctificationis,& vitæ; & per eum remiſſionem peccatorum,ornamentáque omnia cum Eccleſia communicaturus: metaphora a ſtructoribus lapides politos ſculpentibus,rudes verò & impolitos cædentibus,ut apti ſint ædificio.* 10 Vocabitis]*id eſt,agetis in pace,ut 1.Reg.4.24.*

IN CAPUT IIII.

1 Deinde]*Tranſitio ad deſcriptionem ſecundæ materiæ beneficiorum Dei,id eſt, Eccleſiæ catholicæ;ut diximus ſuprà 3.1.ad cujus contemplationem Propheta ſe tranſlatum fuiſſe dicit excitatione , tanquam ſi ad amplitudinem ſuperioris viſi infirmitate carnis ſuæ obdormiviſſet,hoc verſu.Sunt autem in hac Eccleſiæ deſcriptione partes duæ : typus,verſu 2.& 3.& interpretatio typi,ſequentib.quæ duo toto hoc capite tractantur διαλογιστικῶς.* Reverſus]*i.a Jehoſchubha converſus ad me,& mecum ſermonem habens.* 2 Lychnuchus]*typus Eccleſiæ pretioſiſſimæ coram Deo, cujus ſingula membra deinceps a Chriſto explicantur.* 4 Cumque reſpondiſſem]*i.petenti angelo narraſſem viſionem oblatam.Hîc autem tranſitur ad interpretationem typi quam Propheta poſtulat,hoc verſu : & angelus ad eam accipiendam Prophetam excitat,ſequente ver.tum ad ſingularem interpretationem deſcendit.* 6 Reſpondens itaque]*quemadmodum typi duæ ſunt partes duobus verſibus diſtinctæ,ita etiam quæſtiones Prophetæ & reſponſiones Chriſti in duas partes diſtinctæ ſunt: prior reſpondet typo ſecundi verſus,uſque ad verſum 11.poſterior verò reſpondet typo verſus tertii, quatuor verſibus ultimis.In hoc autem priore reſponſo ponitur primùm interpretatio κατ' ἀναίρεσιν ϗ θέσιν, hoc & ſequente verſu;deinde confirmatio,tribus alteris.* Verbum]*adumbratum hujus viſionis typo.* Ad Zerubbabelem]*ducem populi Dei,ac proinde typum Chriſti Regis æterni noſtri.* Non virtute]*q.d.quemadmodum lychnucho illi & inſtrumentis illis ſive faciendis & conſtituendis, ſive curandis,nulla ars humana, nullæq; vires adhibentur ; ſed Deus ſpiritu fecit , & supernè curat per eundem ſpiritum : ita etiam populus meus & Eccleſia mea nullo conſilio aut humanis viribus reſtitutus eſt; curabiturq; porrò & conſervabitur ne ſua quidem & ducum ſuorum opera, ſed unica virtute ſpiritus mei.* 7 Cujus es]*apoſtrophe ad adverſarios,qui ſibi præ Zerubbabelis Judeorumq; tenuitate montes magni eſſe videbantur , & officiebant ei , ut narratur Hhezræ 4.& 5.q.d.putatiſne vos veſtri juris eſſe? aut populum meum eſſe in jure veſtro? imò verò quicquid agatis,mei juris eſtis,neque poteſtis manus meas effugere.* In planitiem es] *id eſt , plana ſunt virtute ſpiritus mei Zerubbabeli , & facilia omnia.* Nam proferet] *id eſt , exædificabit invitis vobis,& lapidem ſummum imponet ædificii.* Cum fragoſis] *id eſt , favente & acclamante cum ſumma lætitia populo ; cujus clamoris ſumma effingitur a Propheta , cùm dicit , gratia gratia. quaſi dicat gratiâ Dei domus perfecta eſt, non merito aut virtute noſtra ; & gratiâ Dei porrò curabitur , quod exoptamus ex animo. Sic jubet Propheta populum agnoſcere & prædicare veritatem ſuperioris typi.* 8 Fuit enim]*confirmatio,ut diximus verſu 6.a teſtimonio Dei Patris conſilium ſuum exponentis Chriſto , quod ipſe Propheta narrat nudis & apertis verbis.* 9 Miſiſſe me]*ut ſuprà 2.13.* 10 Nam quis]*alterum argumentum,a providentia & ſtudio Dei Patris.Deus (inquit Chriſtus) non tantùm dixit, ſed etiam procurat in-*

finita providentia ſuâ: quis ergo interverterit? Deus delectatur eo, quis ſpreverit? Parvorum oper.]
id eſt, tenuium principiorum iſtorum, quæ ducta ſunt in extruenda domo. Ad lapidem illum] ſummum,
de quo verſu 7. Septem iſti] de quibus ſuprà 3.9. Oculi inquam] id eſt, infinita Dei providentia.
11 Ampliùs] ſecunda pars anagoges, ut diximus in verſum 6. qua Propheta ſciſcitatur, duobus verſibus,
& angelus reſpondet, duobus alteris. 12 Denuò] id eſt, accuratiùs & minutatim ſciſcitans: hîc enim
exprimũtur viſionis partes quas antè Propheta reticuerat, ver. 3. Nam utrinque adſtabant lychnucho erectæ
oleæ, quarum rami ad lecythum lychnucho impendentem ſpectabant: ſupra lychnuchum duo erant tubi
aurei, quorum os inferius lecytho oleum infundebat, ſuperius verò (quod ſpatii majoris erat) accipiebat ex olearum
baccis, quæ memorantur hoc verſu. 13 An neſcis] ut ſuprà verſu 5. excitantũ ad attentionem
verba. 14 Hæ ſunt duæ] hoc reſponſo Angelus ſatis habuit demonſtraſſe interpretationis viam,
cùm priorem tantùm quæſtionem explicat. q.d. duæ iſtæ arbores figurant omnimoda ſpiritus dona a Deo in
æternum ad Eccleſiam perventura per Chriſtum. Hinc autem facilè eruitur ſecundæ quæſtionis interpretatio,
nempe duas baccas tubosq; ſignificare demenſum ſpiritus abundans, & in Eccleſiam a plenitudine Chriſti ſuis
modis, tanquam tubulis, indeſinenter defluens. Quæ permanent] id eſt, quæ in Chriſto ſunt, & per Chriſtum
Eccleſiam perfundunt benedictionibus æternis.

IN CAPUT V.

1 Deinde] Tertiam partem prophetiæ, diximus ſuprà 3.1. enarrare duo genera conſiliorum Dei. Ac de
beneficiis quidem illius in ſuos dictum eſt duobus capitibus: nunc poſterius conſiliorum genus agitur, nempe
judiciorum contra Judæos immorigeros, toto hoc capite. Tria autem typicè ſimul & anagogicè ad illud pertinentia
hoc capite proponuntur: primum eſt, execratio deſcripta & quaſi relata in acta Eccleſiæ ex conſilio
Dei, quatuor verſibus: ſecundum, improbitatis, ſcelerumq; graviſſimorum quibus irritatus eſt Deus deſcriptio,
& divini ordinis in eis obſervandis, quatuor alteris; tertium, ſententiæ exequutio, tribus verſibus ultimis.
Volumen] ubi deſcripta erat ſententia execrationis. Volabat] id eſt, celerrimè obibat terram. 2
Longitudine] id eſt, volumen ampliſſimum, quo tum innumera peccata hominum, tum infinita maledictio
continetur copioſiſſimè. 3 Hanc execr.] id eſt, quæ hoc volumine continetur: ſynecdoche. Quiſquis
furatur] id eſt, hujus voluminis ſcriptura ſententiam fert in Judæos pervicaces qui hîc in peccatis vivunt,
& ſe nihilominus juſtitiæ alicujus ſpecie innocentes planè confirmant eſſe; quamvis maximorum ſcelerum
teneantur cùm in ſecundam legis tabulam, tum etiam in primam, quæ duo ſynecdochicè deſignantur furti &
juramenti nominibus. Ut illa] id eſt, æquè ac reliqua terra impudentes ſunt in defendendo & probando
peccata ſua; haud ſecus ac ſi nunquam noviſſent Deum ampliùs quàm terra reliqua. 4 Et ligna ejus]
id eſt, perdat eam funditus, ita ut ne veſtigia quidem reſerventur. 5 Poſtea] ſecunda pars capitis, nempe
communis improbitatis deſcriptio, & divini ordinis, ut diximus in verſum 1. qua Propheta docet omnes improbos
ex Judæis providentia Dei in acervum unum & quaſi modium comportatum, & graviſſimo decreto
ejus ac ineluctabili obſignatum iri. 6 Hic eſt oculus] id eſt, hæc eſt cognitio illa veriſſima quam Deus
habet in Eccleſia ſua de toto ſceleratorum corpore. Sic autem agit cum Propheta Deus, ut primùm e longinquo
cernat, deinde ſpecie illa appropinquante diſcernat tres illius partes quæ ponuntur ſequente verſu, &
exponuntur verſu 8. 2 Maſſam plumbi] typum firmitatis & immutabilitatis quæ decreta erat in decreto
Dei adverſus Judæos, qui ſanctum fœdus faciebant irritum, quaſi pondus imponeretur, ne ligati judicio
Dei & Eccleſiæ ipſius effugerent e ſuo carcere. Mulierem] figurantem corpus impiorum omnium Judæorum
ejiciendorum ex Eccleſia. 8 Hęc eſt ipſa improb.] id eſt, hæc mulier typus eſt impiorum ex Judæis,
qui in unum collecti aſſervantur & obſignantur; comparati ad illud judicium Dei ſubeundum quod ſequentibus
exponitur. In os] ſuper fœminam videlicet, ut aſſervaretur incluſa & ligata velut firmo carcere,
donec judicium efficeretur quod exhibuit Chriſtus videndum, ſequentibus. 9 Tum attollens] tertia
pars capitis, de executione ſententiæ Dei, facta in Eccleſia poſt cognitionem legitimam: quod libri Hhezræ &
Nechemjæ docent. In qua exequutione duo ſunt obſervanda; unum, evictos impietatis & improbitatis extra
Eccleſiam deportari, hoc verſu; alterum, in Babyloniam relegari, pro eo quod eſt, adjudicari atque implicari
eodem judicio, quod manebat Judæos cæteros qui Babylonicam vitam piæ & ſanctæ in Judæa vitæ prætulerant,
verſibus ſequent. Duæ mulieres] quæ deſignant Eccleſiam duorum temporum: unum eſt cùm
Hhezra ex Babylonia in Judæam miſſus Eccleſiam conſtituit, & ab impiis illis quibus commaculata erat Eccleſia
repurgavit, Hhezræ 9. & 10. alterum, cùm Nechemja adhibito Sacerdotum conſilio ſimiliter fecit, ut legimus
Nechem. 13. Quamobrem hæc tempora appellationem mulierum habent, quia ferè cum muliere comparatur
Eccleſia, ſive ſingularis aliqua ſit, ſive catholica: duæ verò ponuntur mulieres ad diſtinguenda duo
illius tempora. Habentes ventum] id eſt, expeditiſſimæ ad exequendum voluntatem Dei, ut Hhezræ 10.
8. quò ſpectat etiam alarum amplitudo ſequentibus verbis expoſita. Inter terram & cœlum] id eſt, palàm,
publica ſententia & executione illius; ut quæ efferuntur in aërem, oculis omnium quàm longiſſimè exponuntur.
11 Ut ædificet] i. relegat foras extra Eccleſiam relegatione perpetua. Nam cùm perpetua habitatio
aut certè diuturna in ſcripturis dicitur, figuratur ſæpè domus ædificatione: ut Jirmejæ 29.5. & 28.
Schinhharis] vide Gen. 10.10. In baſi ſua] id eſt, in ſede illa, ubi jam anteà fundati & radicati corruptiſſimos
ſuos mores hauſerant, & ubi fratres ipſorum neglectis Dei beneficiis ſedes ſuas fixerant; ut narratur
1. Chron. 4.22. & 23.

IN CAPUT VI.

1 Deinde] Poſterius hoc tertiæ partis in prophetia membrum (ut diximus ſuprà 3.1.) oſtendit quamvis
perdita & deplorata eſſe videantur omnia in Babylonia, electos tamen inde ſervatum iri per miſericordiam
ipſius: quamobrem primum exponit miniſterium quod Deus adhibet perficiendis ſuis conſiliis, uſque ad ver. 7.
deinde narrat ſingulare ſymbolum quo Deus Eccleſiam electorum cùm in Babylonia, tùm in Judæa verſantium
de reconciliatione, gratia, & cura ſua, promiſſionibusq; in Chriſto implendis confirmavit, ad finem
uſque capitis. Quatuor currus] hos currus plerique omnes numero decepti putarunt ad monarchias qua-

tuor pertinere, & ſe ipſos plurimùm torſerunt ad detorquendum contextum in varias interpretationes : [illegible] miſſis præjudicatis omnibus viſionem ex verbo angeli interpretamur , & aſſenſuros nobis confidimus qui ad argumentum bene attenderint. Sunt igitur quatuor currus, acies vel comitatus angelorum ex mandato Dei diligentiſſimè omnes orbis partes obeuntium, & capeſſentium juſſa illius : montes duo chalybei ſunt ſigna potentiſſimæ & imperveſtigabilis Dei providentiæ, ex cujus abdito firmiſſima & ineluctabilia conſilia prodeunt: equi celeritatem ſignificant : itaque ſumma eſt, Deum quidem tum ad ſuperiora, tum etiam ad cætera ſua conſilia præſtanda & perficienda (quæ in receſſu latent providentiæ ejus) abundare adminiſtris, per quos omnia cognoſcat veriſſimè, & perficiat juſtiſſimè ac fideliſſimè; quemadmodum etiam Chriſto æterno Dei Patris filio in eandem ſententiam equi attributi ſunt, ſuprà 1.8. quia Chriſtus eſt ſapientia Dei & potentia Dei : ſed in hoc ſingulari negotio Angelus uti tanquam ſalutis bonorum adminiſtris, ad pios in media Babylonia regendos, reconciliandos ſibi, & adducendos ad cultum ſuum; ne fortè omnes qui extra Judæam erant excidiſſe aliis a ſalute Dei putarentur, aut ipſi in deſperationem conjicerentur. 2 Rufi] *vide ſuprà 1.8.* 3 Badii] *id eſt, quorum præcipuus quidem color erat badius, ſed ita ut quaſi grandineæ guttæ interſperſæ eſſent.* 5 Venti cœlorum] *id eſt, angeli ex quatuor cœli partibus ſe ſiſtentes Deo, & ab illo excurrentes ad exequenda mandata illius; ut Ijobi 1.6. & 1. Reg. 22.19.* 6 Qui ſunt in illo] *id eſt, equi illi rufi, nominati verſu 2. quos digito indicabat Chriſtus. Senſus eſt, iſtorum angelorum & adminiſtrorum Dei pars major eſt Babyloniam profecta eſt, ut curarent Judæos qui adhuc hærebant inter hoſtes : pars verò in Judæa fuit occupata, ut populo Dei in illa verſanti miniſtraret.* In terram Aquil.] *id eſt, Babyloniam, quæ reſpectu Judææ Aquilonalis dicitur.* Terram Merid.] *id eſt Judæam, quæ reſpectu Babyloniæ (ad quam angeli alii profecti erant) meridiana eſt.* 7 Badii] *altera pars capitis, narratio curæ quam Deus miniſterio angelorum gerit tum in Judæa, hoc verſu, tum in Babylonia, verſibus ſequentibus.* Quærebant] *id eſt, depoſcebant ſibi ultrò Judææ procurationem.* Edixit] *Chriſtus angelorum princeps.* Equæ] *hanc vocem in contextum viſum eſt inſerere, quia verbum genere fœmininum eſt. Conſtat autem equabus celeritatem ineſſe maximam, quod Propheta genere innuit.* 8 Et accerſens] *ſecundus narrationis locus, (de qua proximè præcedente verſu) exponit primùm efficacitatem Dei in ſuorum animis, hoc verſu; deinde profeſſionem publicam piorum erga Deum, & Dei viciſſim erga ipſos, reliquo capite.* Tranquillarunt] *id eſt, & certos homines ad reſipiſcentiam pietatemq; adducendo, & alios in ea continendo effecerunt, ut Judæos omnes qui in Babylonia hærent non excludam gratiâ meâ : ſic Deus opus ſui ſpiritus tribuit angelis adminiſtris honorificè.* 9 Tum fuit] *tranſitio ad narrationem publicæ illius profeſſionis quam Judæi pii, quotquot in Babylonia ſupererant, fecerunt per legatos ſuos; & viciſſim teſtimonii quod illis, publicè perhibuit Deus factis coronis, hoc & ſequente verſu; promiſſionibus ſubjectis de regno Chriſti, ver. 12. & 13. & donario palàm in Eccleſia ad documentum publicum propoſito, duob. ver. ult.* 10 Qui veniunt] *religioſè oblationem facturi Domino.* 11 Jehoſchuhhæ] *qui typus erat Chriſti; ac proinde coronis impoſitis regnum illius figurabat, de quo verſu 12. & 13.* 12 Ecce virum] *quaſi dicat, ecce typus es viri illius, &c.* Germen] *de quo ſuprà 3.8.* Loco ſuo] *id eſt, propria ſua gente ac ſede, quam veteres Prophetæ deſignarunt.* 13 Ædificaturus] *prophetia & prædicatione Evangelii.* Conſilium] *id eſt, evangelizabit pacem æquè iis qui procul ſunt atque iis qui in Judæa ſunt, utroſque in uno corpore reconcilians Deo per crucem, Epheſ. 2.13. & ſequentibus.* 14 Pro Chelemo] *& longinquis omnibus, qui cum ipſis & ipſorum exemplo Deum acceſſuri ſunt : ſenecdoche.* In memoriale] *id eſt, ut hoc monimento confirmentur pii longinqui ſe Deo acceptos fore, & propinqui intelligant jus longinquû eſſe cum ipſis ad Deum accedendi: quo conſilio Rëubenitæ, Gaditæ, & Menaſchitæ altare cis Jardenem olim extruxerant, Jehoſchuhh. 22.* 15 Miſiſſe me] *ut ſuprà 2.15.* Cùm omnino] *id eſt, poſt illud tempus quo ædificaveritis templum Dei, & prophetias ſingulares ſuprà enuntiatas feceritis: poſt illud, inquam, tempus regnum hoc Chriſti ad Eccleſiam venturum eſt.*

CAPUT VII.

Deus Judæos de obſervatione jejunii propter everſum templum inſtituti conſulentes ipſum, admonet de jejuniorum vanitate, niſi pietati juſtitiæq; ſtudeatur, & majorum exemplo probat : itaque eos ad præſentis miſericordiæ ſenſum, beneficiorumq; ampliùs promiſſorum revocans, ad pietatem & veritatem hortatur, jejuniumq; abolens lætitiam imperat propter præſentem gratiam, & futurorum in Eccleſia bonorum amplitudinem.

1 'POSTEA fuit anno quarto 'Darii regis; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam, quarto *die* menſis noni; 'Ciſlevo menſe:

2 'Cùm miſiſſet *populus* in domum Dei Scharetzerum & Regem-Melecum, & viros ſuos; ad deprecandum faciem Jehovæ,

3 *Et* alloquendum ſacerdotes qui aderant domui Jehovæ exercituum & Prophetas, dicendo; an fleturus ſum 'menſe quinto, 'ſeparādo me, quemadmodum feci jam 'aliquot annis?

4 'Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum, edicendo mihi,

5 Alloquere 'totum populum hujus terræ, & ſacerdotes; dicendo; 'cùm jejunatis & plangitis quinto & 'ſeptimo *menſe*, ut jam 'ſeptuaginta annis (an [a] ullo pacto mihi, mihi inquam jejunatis?)

6 Et cùm comeditis, aut cùm bibitis; nónne vos qui comeditis & vos qui bibitis,

7 Nónne, *inquam, facturi fuiſtis* ſecundum verba illa quæ proclamavit Jehova per prophetas priores, cùm eſſet urbs Jeruſchalaimorum deſes, & tranquilla, & civitates circumſtantes eam; 'cùm Auſtralem locum & humilem regionem *populus* inhabitaret?

8 'Fuitque verbum Jehovæ ad Zecarjam, ut diceret:

9 Sic loquutus fuerat Jehova exercituum, edicendo; jus veritatis [b] dicite, benignitatemque & miſericordiam exercete [c] alter in alterum:

10 Viduamque, aut pupillum, peregrinum, aut pauperem ne opprimitote : & malum [d] alter alterius ne cogitate cum [e] animo veſtro:

[a] Heb. *jejunando.*

[b] Heb. *judicate.*

[c] Heb. *vir cum fratre ſuo.*

[d] Heb. *vir fratris ſui.*

[e] Heb. *corde.*

11 Sed renuerunt attendere, & prebuerunt 'humerum refractarium; aureſque ſuas aggravarunt ne audirent:

12 Et cor ſuum diſpoſuerunt ' *ut* lapidem perdiuturnum, ne audiret legem ipſam & verba quæ mittebat Jehova exercituum ſpiritu ſuo [f] per Prophetas illos priores: unde fuit fervor *iræ* magnus a Jehova exercituum.

[f] Heb. *per manum Prophetarum.*

13 Fuit enim quemadmodum clamantem ipſum non audiverant; ut ita clamantes ipſos nō audirem, ait Jehova exercituum:

14 Sed turbine diſjicerem eos in omnes gentes quas non noverant, & terra hæc deſolaretur 'poſt eos, deſtituta tranſeunte & redeunte: ita 'diſpoſuerunt terram [g] deſiderabilem in deſolationem.

[g] Heb. *deſiderii.*

CAPUT VIII.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ exercituum, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum; Zelotypus fui Tzijonis zelotypia magna, & æſtu magno zelotypus fui ipſius.

3 Sic ait Jehova, reverſus ſum ad Tzijonem; & habito in medio Jeruſchalaimorum; ut vocetur urbs Jeruſchalaimorum civitas ' veritatis, & mons Jehovæ exercituum mons ſanctitatis:

4 Sic ait Jehova exercituum, ' adhuc ſedebunt ſenes & anus in plateis Jeruſchalaimorū; habens quiſque ſcipionem ſuum in manu ſua pre multitudine dierum:

5 Et plateæ civitatis replebuntur pueris & puellis, ludentibus in plateis ejus.

6 'Sic ait Jehova exercituum, ſi mirabile eſt in oculis reliquiarum populi hujus diebus his; *an* etiam in oculis meis 'mirabile eſſet? dictum Jehovæ exercituum.

7 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego ſervaturus ſum populum meum; 'e terra Orientis, & e terra occaſus ſolis.

8 Et reducturus eos ut habitent [a] Jeruſchalaimis; eruntque mihi populus, & ego ero eis Deus veritate & juſtitia.

[a] Heb. *in medio Jeruſchalaimorum.*

9 'Sic ait Jehova exercituum, 'confirmantor manus veſtræ, qui audiſtis diebus his verba iſta; 'ex ore Prophetarum ipſorum ex quo die fundata eſt domus Jehovæ exercituum, 'templum ædificandum fuiſſe.

10 Nam ante 'dies hos 'merces hominis non efficiebatur, & merces jumenti nulla erat; & exeunti ac egredienti nulla erat pax ab hoſte, ſed committebam omnes homines, [b] unum cum altero.

[b] Heb. *virum cum amico ſuo: ſic ver. 16. & 17.*

11 'Nunc verò non ſum ut diebus illis prioribus ego, reliquiis populi hujus: dictum Jehovę exercituum.

12 Nam ſementis 'pacis eſt, vitis edit fructum ſuum, & terra edit proventum ſuum, cœlique edunt rorem ſuum: denique facio ut poſſideant reliquiæ populi hujus omnia iſta.

13 'Eritque ut quemadmodum fuiſtis maledictioni in gentibus, ô domus Jehudæ, & domus Jiſraëlis; ita ſervem vos & ſitis benedictioni: ne timetote, confirmantor manus veſtræ.

Chaggai 2.19

14 Sic enim ait Jehova exercituum: quemadmodum cogitaveram malo afficere vos, cùm fervefeciſſent me patres veſtri, ait Jehova exercituum, neque pœnituit me:

Suprà 7.11. *& ſeq.*

15 Ita converſus cogito diebus his bono afficere Jeruſchalaima & domum Jehudæ; ne timetote.

16 Hæ ſunt res quas facturi eſtis: loquimini veritatem alter cùm altero; [c] veritatis & pacis jus dicite in portis veſtris:

Suprà 7.9.

[c] Heb. *veritatis & jus pacis judicate: trajectio.*

17 Et alter malum alterius ne cogitetis cum [d] animo veſtro, & juramentum [e] falſum ne ametis: nam omnia hæc *ſunt* quæ odi, dictum Jehovæ.

[d] Heb. *corde.*

[e] Heb. *falſitatis.*

18 'Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum ad me, dicendo,

19 Sic ait Jehova exercituum, jejunium 'quarti *menſis*, & jejunium 'quinti, & jejunium ſeptimi, jejuniumq; 'decimi futurum eſt domui Jehudæ gaudio, & lætitiæ, & in ſolennitates [f] hilares; ſed veritatem & pacem amate.

[f] Heb. *bonas.*

20 'Sic ait Jehova exercituum; adhuc *erit* cùm venient populi, & habitatores civitatum multarum:

21 Et adibunt habitatores unius alteram, dicendo; eamus [g] continenter ad deprecandū faciem Jehovæ, & ad 'quærendū Jehovam exercituum; eam ego quoque.

[g] Heb. *eundo.*

22 Ita venient populi multi, & gentes numeroſę; ad quærendum Jehovam exercituum Jeruſchalaimis, & ad deprecandū faciē Jehovæ.

23 Sic ait Jehova exercituum, erit diebus illis ' cùm prehendent decem homines ex omnibus linguis gentium; prehendent inquam alam viri Jehudæi, dicendo, ituri ſumus vobiſcum, quia audimus Deum eſſe vobiſcum.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita unius concionis eſſe res ipſa indicat. Continentur autem illis hæc in univerſum duo: quæſtio de ratione victus a Judæis propoſita, his tribus verſibus; deinde verò reſponſum propheticum, utroque capite.* Darii] *de quo ſuprà* 1.1. Ciſlevo] *qui plurimùm reſpondet Novembri noſtro.* 2 Cùm miſiſſet pop.] *occaſio hujus prophetiæ hoc & ſequente verſu exponitur breviſſimè, ac propterea variè ab interpretibus accepta eſt. Nam alii homines a Scharetzero & Regem-Meleco e Babylonia miſſos eſſe, alii Scharetzerum ipſum & Regem-Melecum a deportata multitudine putaverunt: omnes uno ore legationem hanc e Babylonia docuerunt veniſſe. Sed nos occaſionem & argumentum ipſum poſtulati ſpectantes, confirmamus fuiſſe legationem a populo ipſo reduce & in Judæa verſante; ut moris erat per legatos viros honeſtiſſimos cum ſacerdotibus & prophetis agere. Nam occaſio fuit, quòd templum eo tempore abſolutum eſſet; jejunium autem quinti menſis obſervatum fuerat propter everſionem templi eo menſe per Nebuzar-adanem factam,* 2.Reg.25.11. *Argumentum itaque poſtulati a populo qui in Judæa agebat fuit hujuſmodi: cùm jejunium menſis quinti propter everſionem illam fuerit a majoribus conſtitutum, utrum hoc ipſo tempore & jam inſtaurato templo, teneantur Judæi in eodem jejunio pergere, & luctum celebrare prioris templi nomine. Quam quæſtionem non minùs, atque adeò magis ad Judæos reduces pertinere conſtat, quàm ad illos qui in deportatione Babylonica deſidebant.* Et viros ſuos] *id eſt, reliquam legationem*

tuor pertinere, & ſe ipſos plurimùm torſerunt ad detorquendum contextum in varias interpretationes: nos miſſis præjudicatis omnibus viſionem ex verbo angeli interpretamur, & aſſenſuros nobis confidimus qui ad argumentum bene attenderint. Sunt igitur quatuor currus, acies vel comitatus angelorum ex mandato Dei diligentiſſimè omnes orbis partes obeuntium, & capeſſentium juſſa illius: montes duo chalybei ſunt ſigna potentiſſimæ & imperveſtigabilis Dei providentiæ, ex cujus abdito firmiſſima & ineluctabilia conſilia prodeunt: equi celeritatem ſignificant: itaque ſumma eſt, Deum quidem tum ad ſuperiora, tum etiam ad cætera ſua conſilia prȩſtanda & perficienda (quæ in receſſu latent providentiæ ejus) abundare adminiſtris, per quos omnia cognoſcat veriſſimè, & perficiat juſtiſſimè ac fideliſſimè; quemadmodum etiam Chriſto æterno Dei Patris filio in eandem ſententiam equi attributi ſunt, ſuprà 1.8. quia Chriſtus eſt ſapientia Dei & potentia Dei: ſed in hoc ſingulari negotio Angelis uti tanquam ſalutis bonorum adminiſtris; ad pios in media Babylonia regendos, reconciliandos ſibi, & adducendos ad cultum ſuum; ne fortè omnes qui extra Judæam erant excidiſſe aliis a ſalute Dei putarentur, aut ipſi in deſperationem conjicerentur. 2 Rufi] *vide ſuprà 1.8.* 3 Badii] *id eſt, quorum præcipuus quidem color erat badius, ſed ita ut quaſi grandineæ guttæ interſperſæ eſſent.* 5 Venti cœlorum] *id eſt, angeli ex quatuor cœli partibus ſe ſiſtentes Deo, & ab illo excurrentes ad exequenda mandata illius; ut Ijobi 1.6. & 1. Reg. 22.19.* 6 Qui ſunt in illo] *id eſt, equi illi rufi, nominati verſu 2. quos digito indicabat Chriſtus. Senſus eſt, iſtorum angelorum & adminiſtrorum Dei pars major eſt Babyloniam profecta eſt, ut curarent Judȩos qui adhuc hærebant inter hoſtes: pars verò in Judæa fuit occupata, ut populo Dei in illa verſanti miniſtraret.* In terram Aquil.] *id eſt, Babyloniam, quæ reſpectu Judææ Aquilonalis dicitur.* Terram Merid.] *id eſt Judæam, quæ reſpectu Babyloniæ (ad quam angeli alii profecti erant) meridiana eſt.* 7 Badii] *altera pars capitis, narratio curæ quam Deus miniſterio angelorum gerit tum in Judæa, hoc verſu, tum in Babylonia, verſibus ſequentibus.* Quærebant] *id eſt, depoſcebant ſibi ultrò Judææ procurationem.* Edixit] *Chriſtus angelorum princeps.* Equȩ] *hanc vocem in contextum viſum eſt inſerere, quia verbum genere fœmininum eſt. Conſtat autem equabus celeritatem ineſſe maximam, quod Propheta genere innuit.* 8 Et accerſens] *ſecundus narrationis locus, (de qua proximè præcedente verſu) exponit primùm efficacitatem Dei in ſuorum animis, hoc verſu; deinde profeſſionem publicam piorum erga Deum, & Dei viciſſim erga ipſos, reliquo capite.* Tranquillarunt] *id eſt, & certos homines ad reſipiſcentiam pietatemq; adducendo, & alios in ea continendo effecerunt, ut Judæos omnes qui in Babylonia hærent non excludam gratiâ meâ: ſic Deus opus ſui ſpiritus tribuit angelis adminiſtris honorificè.* 9 Tum fuit] *tranſitio ad narrationem publicæ illius profeſſionis quam Judæi pii, quotquot in Babylonia ſupererant, fecerunt per legatos ſuos; & viciſſim teſtimonii quod illis, publicè perhibuit Deus factis coronis, hoc & ſequente verſu; promiſſionibus ſubjectis de regno Chriſti, ver. 12. & 13. & donario palàm in Eccleſia ad documentum publicum propoſito, duob. ver. ult.* 10 Qui veniunt] *religioſè oblationem facturi Domino.* 11 Jehoſchuhhæ] *qui typus erat Chriſti; ac proinde coronis impoſitis regnum illius figurabat, de quo verſu 12. & 13.* 12 Ecce virum] *quaſi dicat, ecce typus es viri illius, &c.* Germen] *de quo ſuprà 3.8.* Loco ſuo] *id eſt, propria ſua gente ac ſede, quam veteres Prophetæ deſignarunt.* 13 Ædificaturus] *prophetia & prædicatione Evangelii.* Conſilium] *id eſt, evangelizabit pacem æquè iis qui procul ſunt atque iis qui in Judæa ſunt, utroſque in uno corpore reconcilians Deo per crucem, Epheſ. 2.13. & ſequentibus.* 14 Pro Chelemo] *& longinquis omnibus, qui cum ipſis & ipſorum exemplo Deum acceſſuri ſunt: ſenecdoche.* In memoriale] *id eſt, ut hoc monimento confirmentur pii longinqui ſe Deo acceptos fore, & propinqui intelligant jus longinquū eſſe cum ipſis ad Deum accedendi: quo conſilio Rëubenitæ, Gaditæ, & Menaſchitæ altare cis Jardenem olim extruxerant, Jehoſchuhh. 22.* 15 Miſiſſe me] *ut ſuprà 2.15.* Cùm omnino] *id eſt, poſt illud tempus quo ædificaveritis templum Dei, & prophetias ſingulares ſuprà enuntiatas feceritis: poſt illud, inquam, tempus regnum hoc Chriſti ad Eccleſiam venturum eſt.*

CAPUT VII.

Deus Judæos de obſervatione jejunii propter everſum templum inſtituti conſulentes ipſum, admonet de jejuniorum vanitate, niſi pietati juſtitiæq; ſtudeatur, & majorum exemplo probat: itaque eos ad præſentis miſericordiæ ſenſum, beneficiorumq; ampliùs promiſſorum revocans, ad pietatem & veritatem hortatur, jejuniumq; abolens lætitiam imperat propter præſentem gratiam, & futurorum in Eccleſia bonorum amplitudinem.

1 ' POSTEA fuit anno quarto 'Darii regis; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam, quarto *die* menſis noni; 'Ciſlevo menſe:

2 ' Cùm miſiſſet *populus* in domum Dei Scharetzerum & Regem-Melecum, & viros ſuos; ad deprecandum faciem Jehovæ,

3 *Et* alloquendum ſacerdotes qui aderant domui Jehovæ exercituum & Prophetas, dicendo; an fleturus ſum 'menſe quinto, 'ſeparãdo me, quemadmodum feci jam 'aliquot annis?

4 'Fuit igitur verbum Jehovȩ exercituum, edicendo mihi,

5 Alloquere 'totum populum hujus terrȩ, & ſacerdotes; dicendo; 'cùm jejunatis & plangitis quinto & 'ſeptimo *menſe*, ut jam 'ſeptuaginta annis (an [a] ullo pacto mihi, mihi inquam jejunatis?)

6 Et cùm comeditis, aut cùm bibitis; nónne vos qui comeditis & vos qui bibitis,

7 Nónne, *inquam, facturi fuiſtis* ſecundum verba illa quæ proclamavit Jehova per prophetas priores, cùm eſſet urbs Jeruſchalaimorum deſes, & tranquilla, & civitates circumſtantes eam; 'cùm Auſtralem locum & humilem regionem *populus* inhabitaret?

8 'Fuitque verbum Jehovæ ad Zecarjam, ut diceret:

9 Sic loquutus fuerat Jehova exercituum, edicendo; jus veritatis [b] dicite, benignitatemque & miſericordiam exercete [c] alter in alterum:

10 Viduamque, aut pupillum, peregrinum, aut pauperem ne opprimitote: & malum [d] alter alterius ne cogitate cum [e] animo veſtro:

11 Sed

[a] Heb. *jejunando.*

[b] Heb. *judicate.*

[c] Heb. *vir cū fratre ſuo.*

[d] Heb. *vir fratris ſui.*

[e] Heb. *cordis.*

11 Sed renuerunt attendere, & præbuerunt 'humerum refractarium; aureſque ſuas aggravarunt ne audirent:

12 Et cor ſuum diſpoſuerunt ' ut lapidem perdiuturnum, ne audiret legem ipſam & verba quæ mittebat Jehova exercituum ſpiritu ſuo [f] per Prophetas illos priores: unde fuit fervor iræ magnus a Jehova exercituum.

[f] Heb. *per manum Prophetarum.*

13 Fuit enim quemadmodum clamantem ipſum non audiverant; ut ita clamantes ipſos nõ audirem, ait Jehova exercituum:

14 Sed turbine diſjicerem eos in omnes gentes quas non noverant, & terra hæc deſolaretur 'poſt eos, deſtituta tranſeunte & redeunte: ita 'diſpoſuerunt terram [g] deſiderabilem in deſolationem.

[g] Heb. *deſiderii.*

CAPUT VIII.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ exercituum, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum; Zelotypus fui Tzijonis zelotypia magna, & æſtu magno zelotypus fui ipſius.

3 Sic ait Jehova, reverſus ſum ad Tzijonem; & habito in medio Jeruſchalaimorum; ut vocetur urbs Jeruſchalaimorum civitas ' veritatis, & mons Jehovæ exercituum mons ſanctitatis.

4 Sic ait Jehova exercituum, ' adhuc ſedebunt ſenes & anus in plateis Jeruſchalaimorũ; habens quiſque ſcipionem ſuum in manu ſua præ multitudine dierum:

5 Et plateæ civitatis replebuntur pueris & puellis, ludentibus in plateis ejus.

6 'Sic ait Jehova exercituum, ſi mirabile eſt in oculis reliquiarum populi hujus diebus his; *an* etiam in oculis meis 'mirabile eſſet? dictum Jehovæ exercituum.

7 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego ſervaturus ſum populum meum; 'e terra Orientis, & e terra occaſus ſolis.

8 Et reducturus eos ut habitent [a] Jeruſchalaimis; eruntque mihi populus, & ego ero eis Deus veritate & juſtitia.

[a] Heb. *in medio Jeruſchalaimorum.*

9 'Sic ait Jehova exercituum, 'confirmantor manus veſtræ, qui audiſtis diebus his verba iſta; 'ex ore Prophetarum ipſorum ex quo die fundata eſt domus Jehovæ exercituum, 'templum ædificandum fuiſſe.

10 Nam ante 'dies hos 'merces hominis non efficiebatur, & merces jumenti nulla erat; & exeunti ac egredienti nulla erat pax ab hoſte, ſed committebam omnes homines, [b] unum cum altero.

[b] Heb. *virum cum amico ſuo: ſic ver. 16. & 17.*

11 'Nunc verò non ſum ut diebus illis prioribus ego, reliquiis populi hujus: dictum Jehovæ exercituum.

12 Nam ſementis 'pacis eſt, vitis edit fructum ſuum, & terra edit proventum ſuum, cœlique edunt rorem ſuum: denique facio ut poſſideant reliquiæ populi hujus omnia iſta.

13 'Eritque ut quemadmodum fuiſtis maledictioni in gentibus, ô domus Jehudæ, & domus Jiſraëlis; ita ſervem vos & ſitis benedictioni: ne timetote, confirmantor manus veſtræ.

Chaggai 2.19

14 Sic enim ait Jehova exercituum: quemadmodum cogitaveram malo afficere vos, cùm fervefeciſſent me patres veſtri; ait Jehova exercituum, neque pœnituit me:

Suprà 7.11. *& ſeq.*

15 Ita converſus cogito diebus his bono afficere Jeruſchalaima & domum Jehudæ; ne timetote.

16 Hæ ſunt res quas facturi eſtis: loquimini veritatem alter cùm altero; [c] veritatis & pacis jus dicite in portis veſtris:

17 Et alter malum alterius ne cogitetis cum [d] animo veſtro, & juramentum [e] falſum ne ametis: nam omnia hæc *ſunt* quæ odi, dictum Jehovæ.

Suprà 7.9.

[c] Heb. *veritatis & jus pacis judicate: trajectio.*

[d] Heb. *corde.*

[e] Heb. *falſitatis.*

18 'Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum ad me, dicendo,

19 Sic ait Jehova exercituum, jejunium 'quarti *menſis*, & jejunium 'quinti, & jejunium ſeptimi, jejuniumq; 'decimi futurum eſt domui Jehudæ gaudio, & lætitiæ, & in ſolennitates [f] hilares; ſed veritatem & pacem amate.

[f] Heb. *bonas.*

20 'Sic ait Jehova exercituum; adhuc *erit* cùm venient populi, & habitatores civitatum multarum:

21 Et adibunt habitatores unius alteram, dicendo; eamus [g] continenter ad deprecandũ faciem Jehovæ, & ad 'quærendũ Jehovam exercituum; eam ego quoque.

[g] Heb. *eundo.*

22 Ita venient populi multi, & gentes numeroſæ; ad quærendum Jehovam exercituum Jeruſchalaimis, & ad deprecandũ faciẽ Jehovæ.

23 Sic ait Jehova exercituum, erit diebus illis ' cùm prehendent decem homines ex omnibus linguis gentium; prehendent inquam alam viri Jehudæi, dicendo, ituri ſumus vobiſcum, quia audimus Deum eſſe vobiſcum.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita unius concionis eſſe res ipſa indicat. Continentur autem illis hæc in univerſum duo: quæſtio de ratione victus a Judæis propoſita, his tribus verſibus; deinde verò reſponſum propheticum, utroque capite.* Darii] *de quo ſuprà* 1.1. Ciſlevo] *qui plurimùm reſpondet Novembri noſtro.* 2 Cùm miſiſſet pop.] *occaſio hujus prophetiæ hoc & ſequente verſu exponitur breviſſimè, ac propterea variè ab interpretibus accepta eſt. Nam alii homines a Scharetzero & Regem-Meleco e Babylonia miſſos eſſe, alii Scharetzerum ipſum & Regem-Melecum a deportata multitudine putaverunt: omnes uno ore legationem hanc e Babylonia docuerunt adveniſſe. Sed nos occaſionem & argumentum ipſum poſtulati ſpectantes, confirmamus fuiſſe legationem a populo ipſo reduce & in Judæa verſante; ut moris erat per legatos viros honeſtiſſimos cum ſacerdotibus & prophetis agere. Nam occaſio fuit, quòd templum eo tempore abſolutum eſſet; jejunium autem quinti menſis obſervatum fuerat propter everſionem templi eo menſe per Nebuzar-adanem factam,* 2. Reg. 25.11. *Argumentum itaque poſtulati a populo qui in Judæa agebat fuit hujuſmodi: cùm jejunium menſis quinti propter everſionem illam fuerit a majoribus conſtitutum, utrum hoc ipſo tempore & jam inſtaurato templo, teneantur Judæi in eodem jejunio pergere, & luctum celebrare prioris templi nomine. Quam quæſtionem non minùs, atque adeò magis ad Judæos reduces pertinere conſtat, quàm ad illos qui in deportatione Babylonica deſidebant.* Et viros ſuos] *id eſt, reliquam legationem*

legationem ſuam: ut propter ordinem & honeſtatem convenit a cœtu magno certos homines conſilijs capiendis, & rebus gerendis delegari. 3 Menſe quinto] *id eſt, Quintili ſive Julio, die decimo menſis, quo everſum eſt templum, Jirm. 52.12. quod jejunium in diem nonum Judæi retulerunt.* Separando me] *id eſt, abſtinendo a perſonarum conſortio, & rerum omnium uſu quæ ad lætitiam facerent, ut quàm ſtudioſiſſimè poſſum affligam animam meam. Hujus cautionis in jejuniis obſervandæ exemplum vide Joël. 2. 15. & ſequentibus.* Aliquot annis] *nimirum quinquaginta novem annis in Babylonia a tempore everſi templi, & triginta tribus ab edicto Cyri ad quartum Darii Regis, quo anno hæc demum geſta ſunt.* 4 Fuit igitur] *reſponſum hoc propheticum duobus membris continetur: unum eſt theſis ſive propoſitio generalis documentorum ad pietatem & fidem pertinentium: quam de induſtria adhibuit Deus, ut oſtenderet populo regnum ſuum in cibo & potu minimè conſiſtere, ut Jeſchahh. 58. ſed in pietate & juſtitia, uſque ad verſum 18. capitis ſequentis; alterum eſt hypotheſis ſive reſponſum ſingulare ad quæſtionem propoſitam, temperatam* θέσεως *antegreſſæ documentis, ad finem uſque capitis. In theſi autem partes ſunt hæ: redargutio præcedentis illorum doctrinæ & vitæ, tribus verſibus ſequent. confirmata per brevem majorum hiſtoriam, reliquo capite: deinde propoſitio gratiæ præſentis, & promiſſionum futurarum Dei, octo primis verſibus capitis 8. poſtremò hortatio ad fidem & obedientiam ex antecedentium locorum argumento, ad verſum 18. uſque.* 5 Totum pop.] *id eſt, & conſulentes, & conſultos admone.* Cùm jejunatis] *redargutionis ſumma eſt, jejunia hæc vobis non imperavit Deus: ſi jejunatis, nihil accedit: ſi comeditis & bibitis, nihil decedit ipſi: videndum fuit vobis, ut ſive jejunaretis, ſive comederetis, viveretis Domino ex præſcripto legis formaq; documentorum quam priſci Prophetæ patribus tradiderant. An verò ita ſenſiſtis? an ita feciſtis; hic ergo redargutionis locus.* Septimo] *propter interfectum Gedaljam jejunio inſtituto 2. Reg. 25.28. & Jirm. 41.* Septuaginta annis] *& iis amplius ex quo Judæi fuerant deportati: ut demonſtravimus ſuprà in verſum 1. ſynecdoche.* 7 Cùm auſtralem loc.] *id eſt, cùm ſtaret regnum Jehudæ & tribus integra; cujus poſſeſſio in his verſabatur maximè, Jehoſchubh. 15.* 8 Fuitque] *exornatio confirmans redargutionem præcedentem per enarrationem verborum quę Jehova proclamaverat per Prophetas ſuos majoribus, verſ. 9. & 10. immorigeri majorum animi & obfirmati in Deum, ac poſtremò pœnarum quas Deus ſumpſit de immorigeris, verſibus binis à verſu 11.* 11 Humerum refract.] *metaphora a bobus obnitentibus jugo.* 12 Ut lapidem] *ſic Jechezk. 11.19. & 36.26. de hoc autem lapide vide Jirm. 17.1.* 14 Poſt eos] *id eſt, iis deportatis.* Diſpoſuerunt] *id eſt, ipſi ſuis peccatis effecerunt: ut confitetur Danijel 9.16.*

IN CAPUT VIII.

1 Deinde] *Secundus locus* θέσεως, *ut diximus in verſum 4. capitis 7. propoſitio cauſæ qua Deus ad benefaciendum populo ſuo adducitur, (ea autem eſt ſola ipſius zelotypia ex gratuito fœdere aſſerens & vindicans Eccleſiam ſuam) verſu 2. & 3. & promiſſionum conſequentium, ad verſum uſque 9.* 3 Veritatis] *id eſt, in qua veritatem ſuam Deus exhibet, & quam ſanctificat ex promiſſionibus.* 4 Adhuc ſedebunt] *id eſt, longævi & tranquilli erunt, fœcundabunturq; benedictione mea: nam temporarias promiſſiones ad bona ſpiritualia regni Chriſti referendas eſſe nemo eſt qui neſciat.* 6 Sic ait Jehova] *occupatio, qua Deus titubanti reliquiarum fidei gratioſè proſpicit, oſtendens non eſſe cur ex præſente ſua tenuitate diffidant tam magnificis promiſſionibus: ac propterea efficiendarum illarum rationem exponit, ſequentibus.* Mirabile eſſet] *ac proinde mihi factu impoſſibile.* 7 E terra Orientis] *id eſt, inde ab omnibus extremitatibus terrę, ſynecdochicè.* 9 Sic ait Jehova] *tertia pars* θέσεως, *hortatio ad pietatem & fidem, ut diximus ſuprà 7. 4. quam Propheta* προληπτικῶς *exponens hoc verſu, explanat ſequentibus. Nam hortationis primùm documentum affert, deinde verò exemplum præſens: quæ duo per* ὑστέρωσιν *ſequentibus exponuntur; exemplum, tribus verſibus; & hortationis documentum, reliquis.* Confirmantor manus] *ut Jeſchahh. 35.3.* Ex ore Prophet.] *nempe Chaggais & Zecarjæ, Hhezræ 5.1. amplificatio hortationis a perſona prophetarum, quorum fides jam ſpectata & explorata erat antecedentibus prophetiis & eventis earum.* Templum æd.] *id eſt, fuiſſe pergendum in ædificatione.* 10 Dies hos] *quibus incubuiſtis in abſolutionem templi.* Merces hom.] *id eſt, quemadmodum non operabamini pro Domino, ita mercedem per Prophetas promiſſam non præſtabat Dominus; ſed rerum omnium penuria afficiebamini, & ab hoſte vexabamini: vide Chaggais 1.6. & 2.15. & ſequentibus.* 11 Nunc verò] *poſtquam incubuiſtis in ædificationem templi Dei.* 12 Pacis] *id eſt, tranquilla eſt ab hoſte.* 13 Eritque] *tranſitio ad prius membrum, ut diximus in verſum 9. per propoſitionem ſummam tum beneficiorum Dei, quæ exponuntur verſu 14. & 15. tum officiorum populi, verſu 16. & 17.* 18 Fuit igitur] *altera pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 7. 4. quæ poſtquam Propheta* θέσιν *ſubſtruxit de jejuniorum inanitate, & veritatis, juſtitiæ, pietatiſq; colendæ neceſſitate; nunc demum oſtendit expreſſis verbis non eſſe tantoperè de jejuniis laborandum: ſed lætandum in Domino de præſente beneficio, pacem veritatemq; colendam, hoc verſu; & promiſſiones fide amplectendas, ſequentibus. Quamobrem copulam Hhebraicam interpretati ſumus igitur, ut oſtenderemus hoc membrum eſſe propriè quæſtionis propoſitæ ſuprà 7. 3.* ἀναλυτικόν. 19 Quarti menſis] *quo perrupta fuit civitas Jeruſchalaimorum: ut Jirm. 52.6. & 7.* Quinti] *de hoc & ſequente ſuprà 7. 3. & 5.* Decimi] *quo menſe inſtituta & cœpta eſt obſidio Jeruſchalaimorum, Jirm. 52.4.* 20 Sic ait] *amplificatio lætitiæ quam Deus populo ſuo imperat, a promiſſionibus Evangelicis de regno Chriſti ex Judæis & gentibus adunando.* 21 Quærendum] *id eſt, conſulendum: ſic verſu ſequente: nam hæc duo ſunt piorum officia coram Deo, orare & conſulere.* 23 Cùm prehend.] *id eſt, pii ex gentibus acervatim ſe adjungent Eccleſiæ Dei ſtudioſiſſimè: numerus finitus pro infinito: ut Jeſchahh. 3.28.*

CAPUT IX.

Deus gentibus Judææ conterminis, adeoq; exteris ſupplicia prædicit graviſſima, donec Eccleſiæ adunentur & ſe recipiant ad protectionem Dei: itaque Eccleſiæ piorum quaſi digito commonſtrans Chriſtum, re-

demptionem, pacem, ſalutem, & bona omnia prænuntiat: Judæosq́; omnes hortatur ut a Deo potius fortiſſimo quàm ab inanibus idolis pendeant, reſtitutionem Eccleſiæ magnificè præfigurans illis: ac poſtremò non reſipiſcentibus ruinam prænuntiat propter oppreſſos fratres & repudiatum Chriſtum: qui gratiam Dei & pacem Eccleſiæ, quam Judæis obtulerat, ſublaturus eſſe ab eis oſtenditur, ut mali perdantur malè.

1' PROPHETIA [a] oneroſa *eſt* verbi Jehovæ 'in terram circumſtantem te, '& Damaſcus requies erit illius: 'quia Jehovæ eſt oculus *ſpectator* hominum, ut omnium tribuum Jiſraëlis.

2 'Quin etiam Chamatham ' terminabit 'illâ; Tyrum & Tzidonem, quamvis ' ſapiens ſit valde,

3 Et ædificaverit Tyrus munitionem ſibi; coacervaveritq́; argentũ quaſi pulverem, & effoſſum aurum quaſi lutum platearum.

4 Ecce Dominus expellet eam, & percutiens *deturbabit* in mare præmunitionem ejus; & ipſa igne abſumetur.

5 'Videns Aſchkelon timebit; & Hhazza dolebit quoque valde; etiam Hhekron, quòd pudefecerit *ipſam* expectatio ſua: peribitq́ue Rex e Hhazza, & Aſchkelon non [b] permanebit:

6 Et habitabit ' nothus Aſchdodi, denique exſcindam faſtum Peliſchtæorum.

7 Cúmque 'amovero cædes cujuſque ab ore ipſius, & deteſtationes ejus [c] e dentibus ejus, 'relinquetur etiam ipſe Deo noſtro; 'ut ſit tanquam dux in Jehuda, & Hhekron ut 'Jebuſæus:

8 Et 'caſtra habebo ad domum meam ' propter exercitum, propter tranſeuntes, & propter redeuntes, ut non pervadat eos amplius 'exactor; 'quia jam [d] viſum eſt mihi in oculis meis.

9 'Exulta valde filia Tzijonis, clange filia Jeruſchalaimorum, ecce Rex tuus adveniet tibi, juſtus & ſalutẽ præditus eſt: pauper, & inſidens aſino, idque pullo nato ' aſinabus.

10 'Nam 'exſcindam currus ex Ephrajimo, & equos e Jeruſchalaimis, exſcindetur etiam arcus bellicus: quia eloquetur pacem gentibus, & dominatus ejus [e] a mari uno ad alterum, & a flumine uſque ad fines terræ *protendetur*.

11 'Tu autem [f] infecta ſanguine fœderis tui, cùm emiſi vinctos tuos e 'ciſterna, in qua nullæ *ſunt* aquæ,

12 *Dicens*, revertimini ' ad munitionem, 'vincti [g] ſperantes; tum 'illo die, '*quod* indico duplum, reſtituam tibi:

13 'Cùm tetendero mihi Jehudam, arcum implevero Ephrajimo, & excitavero filios tuos, ô Tzijon, contra filios tuos, ô Javan; diſponens te tanquam gladium potentis.

14 'Nam Jehova contra hos conſpicuus erit, prodeunte velut fulgure ſagitta ejus: & Dominus Jehova 'buccina clanget, & progredietur procellis meridianis.

15 Jehova exercituum proteget illos ' ut comedant, poſtquam ſubegerint 'lapides fundæ, & bibant 'ſtrepentes quaſi vino; implebuntq́ue tum cratera, tum angulos altaris.

16 Deniq; ſervabit eos Jehova Deus ipſorum die illa, tanquã gregẽ populi ſui; cùm 'lapides [h] coronarii pro vexillis erunt in terra illius.

17 'Nam quantum erit bonum ejus? & quanta pulchritudo ejus? frumentum juvenes, & muſtũ facundas faciet virgines.

CAPUT X.

1 'PETITE a Jehova pluviam tempore ſerotinæ; 'Jehova effecturus eſt nimbos, & pluviam [a] imbriferam editurus eis, cuíque herbam in ſuo agro.

2 'Nam imagines loquuntur vanitatem, & divini vident falſum, & ſomnia vana loquuntur, vanitate conſolantur: idcirco 'proficiſcẽtes velut grex, 'teſtificati ſunt nullum fuiſſe paſtorẽ.

3 'Contra paſtores iſtos accenſa eſt ira mea, & in iſtos hircos animadverti: nam viſitavit Jehova exercituum gregem ſuum, domum Jehudæ, & 'diſpoſuit illos velut equum decoris ſui in bello.

4 Ab ipſo fuit 'angulus, ab ipſo 'clavus, ab ipſo arcus [b] bellicus; ab ipſo proceſſit omnis 'exactor pariter:

5 Fueruntq́ue ſimiles potentibus conculcantibus lutum platearum in bello, cùm præliabantur: quia Jehova cum ipſis erat, & pudefecerunt 'eos qui inſidebant equis.

6 'Corroborabo autem domum Jehudæ, & domum Joſephi ſervabo, & tranquillè collocabo eos, quia miſereor eorum, eruntque ac ſi nõ abjeciſſem eos: quia ego ſum Jehova Deus eorum, & 'exaudiam eos.

7 Erúntq; ſimiles potenti Ephrajimitę, & lętabitur [c] animus eorum quaſi vino; & filii eorũ videntes lętabuntur, exultabit animus eorum in Jehova.

8 Sibilans ad eos congregabo eos, cùm redimam eos: & multiplicabuntur ſicut multiplicati fuerant:

9 Et diſſeminabo eos in populos, ut in longinquis locis 'recordentur mei: & viventes cum 'filiis ſuis revertentur.

10 Ita reducam eos e terra Ægypti, & ab Aſſyria congregabo eos, & in terram Gilhhadis, Libaníque adducam eos: ſed ' non ſufficiet eis.

11 'Quamobrem tranſiens per mare anguſtiâ 'percutiet in mari fluctus, 'areſcẽntque omnia profunda rivi: & dejicietur faſtus Aſſyriæ, ſceptrúmque Ægypti amovebitur.

12 Roborabo autem illos ' in Jehova: ut in nomine ejus continenter ambulent, dictũ Jehovæ.

CAPUT XI.

1' APERI Libane 'januas tuas, ut conſumat ignis 'cedros tuas.

2 Ejula 'abies, quia corruit cedrus, quia magnifici vaſtantur: ejulate 'robora Baſchanis, quia concidit 'ſylva vindemiæ.

3 Vox ejulatus 'paſtorem, eò quòd vaſtetur 'magnificentia eorum; vox 'rugitus leonum, eò quòd vaſtetur 'faſtus Jardenis.

4 'Sic ait Jehova Deus meus, paſce 'oves has interfectionis,

&&&& 5 Quas

[a] Heb. *onus*: *ut Jeſchah.* 13.1.

[b] Heb. *ſedebit*

[c] Heb. *ab inter dentes.*

[d] Heb. *vidi*: *ut Deut.* 12. 13

[e] Heb. *a mari ad mare.*

[f] Heb. *in ſanguine.*

[g] Heb. *ſpei.*

[h] Heb. *coronamenti vexillabunt.*

[a] Heb. *imbris.*

[b] Heb. *belli.*

[c] Heb. *cor*: *ſic deinceps.*

5 Quas poſſeſſores earum interficiunt, 'neque habentur rei, & eorum ' qui vendunt ipſas quiſque dicit benedictus Jehova, quòd ditatus ſum; & paſcentium eas nemo clementia utitur erga eas.

6 ' Nam non utar clementia ampliùs erga 'habitatores hujus terræ, dictum Jehovæ : ſed ecce ego 'faciam ut præſtò ſint homines [a] alter in manu alterius & in manu Regis ſui, quibus contundentibus terram hanc non eripiam e manu eorum.

[a] Heb. *vir in manu amici ſui.*

7 'Itaque pavi oves interfectionis, vos, *inquam*, ô pauperes gregis; & accipiens mihi duos baculos, quorum unum vocavi amœnitatis, & alterum vocavi 'devincientium, pavi oves illas.

8 'Et excídi 'tres paſtores 'menſe uno : 'imminuto animo meo propter illos, quòd etiam animus eorum odiſſet me:

9 'Et dixi, non ſum paſturus vos; 'quæ moritura eſt moriatur, & quæ exſcindēda eſt exſcindatur, & reliquæ comedant [b] altera carnem alterius.

[b] Heb. *mulier carnem amicæ ſuæ.*

10 'Itaque accipiens baculum meum, *baculum* jucunditatis, ſuccidi ipſum; irritum faciendo fœdus meum quod pepigeram cum omnibus 'populis iſtis.

11 Irritóque facto die illa; agnoverunt rectè 'pauperes illius gregis qui obſervabāt me, verbum Jehovæ eſſe.

12 'Dixeram enim ad illos, ſi bonum *videtur* in oculis veſtris, date mercedem meam; ſin minus, deſiſtite: qui appenderunt mercedem meam triginta argenteos.

Matt.26.3. & ſeq.

13 Edixit autem Jehova mihi, 'projice eos *conferendos* in figulum, [c] 'magnificum pretium quo pretioſè æſtimatus ſum ab illis : ita accipiens triginta argenteos projeci eos in domum Jehovę, *conferendos* in figulum.

[c] Heb. *magnificentiam pretii.*

14 Poſtea ſuccidi baculum meum ſecundū, *baculum* devincientium; 'irritam faciendo fraternitatem inter Jehudam [d] & Jiſraëlem.

[d] Heb. *& inter Jiſraëlem*

15 'Tandem edixit Jehova mihi, ampliùs 'ſume tibi inſtrumentum paſtoris ſtulti.

16 'Nam ecce ego ſuſcitaturus ſum paſtorem in hac terra *qui* [e] erraticas non viſitabit, [f] ætate teneram non requiret, & fractam non curabit, reſtitantem non portabit : ſed carnem pinguioris comedet, & ungulas earum perrumpet.

[e] Heb. *celatas*

[f] Heb. *puerum*

17 Vę paſtori nihili, derelinquenti gregem: gladius imminet brachio ejus, & oculo dextero ejus; brachium ejus [g] prorſus areſcet, & oculus dexter ejus [h] omnino caligabit.

[g] Heb. *areſcendo.*

[h] Heb. *caligando.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia oner.] *Hujus prophetæ (quæ tribus capitibus comprehenditur) partes in univerſum ſunt quatuor: prima eſt prophetia de hoſtibus Eccleſiæ frangendis & domandis, octo primis verſibus; ſecunda, de Eccleſia per adventum Chriſti pace, ſalute, gloriaq́ decoranda ad gloriam ipſius, reliquo hoc capite; tertia, confirmatio eſt & exornatio utriuſque loci per hortationem, capite* 10. *quarta denique prophetia eſt de judicio Dei horrendo adverſus gentem Judæorum obfirmatè reluctantem adminiſtrationi Chriſti, capite* 11. *Hanc autem inſcriptionem ad totam prophetiam pertinere minimè putandum eſt; ſed tantùm ad primam illius partem, prout modò a nobis diſtincta eſt, quę hoſtibus Eccleſiæ univerſè exitium denuntiat una voce; tum verò Damaſcenos primùm, hoc verſu; deinde Chamathæos, Tyrios, Tzidonioſq́, tribus ſequentibus; ac poſtremò Peliſchtæos nominat, tribus alteris; finemq́ judiciorum ſubjicit, octavo verſu, qui verſus eſt ad prophetiam ſecundam* μεταβατικός. In terram circumiſt.] *id eſt, Deus gravia illis regionibus mala prænuntiat quæ ſunt in circuitu tuo, Judæa, & quæ per vicinitatem impia ſævaq́ odia & bella in Judæos exercuerunt. Aliter quidem interpretantur omnes illud vocabulum, quo Zecarja utitur; perinde ac ſi Chadrac nomen eſſet proprium loci, regionis, aut Regis in Damaſco regnantis: ſed cùm nihil horum aut in ſcripturis, aut in hiſtoriis fide dignis extet, quod meminerimus; maluimus vocem hanc ex Syrica lingua interpretari, tum quia Propheta de illis gentibus agit apud quas lingua Syrica obtinebat, tum verò quia ſic interdum Prophetæ ludificantur gentes ex ipſorum linguis venuſtatis ergô, ut Jeſchahh.*14. 4. *& Jirmejæ* 25. 26. *&* 51.41. *Hunc autem ſermonem Propheta habet ad Promiſſam terram, quæ temporaria fuit Eccleſiæ ſedes.* Et Damaſcus] *id eſt, regno Damaſceno inſidebit & incumbet onus hac prophetia denuntiatum, ac ſi in eo conquieſceret.* Quia Jehovæ] *id eſt, quia Deus infinita majeſtate ſua tam bene perluſtrat homines reliquos, quàm populum ſuum Jiſraëlem, & quemadmodum in populum ſuum animadvertit, ita etiam de aliis cogniturus & in eos animadverſurus eſt pro officio ſuo, Geneſ.*18.25. 2 Quinetiam] *ſecundus locus in regnum Chamathæ, Tyrum, & Tzijonem, ut diximus verſu præcedente. De regno autem Chamathæ vide* 2. *Chron.*8.15. *&* 16. Terminabit] *terminos ejus deintegro diſponet oculus ſive providentia Dei arbitratu ſuo: pro eo quod eſt, edomabit & reget ad Eccleſiæ bonum.* Illâ] *videlicet requie oneroſæ prophetiæ. hoc eſt, oneroſa hac & gravi prophetia, quæ ſuo tempore incumbet ipſi: ſic ſequentibus.* Sapiens ſit] *vide Jechezk.*28.3. *& ſequentibus. In omnibus autem his prædicit Propheta res gerendas ab Alexandro Macedone, & porrò proſequendas ad regnum uſque Chriſti; ut priores cùm eveniſſent, populum de venturis poſterioribus confirmarent: quod ſummopere fuit neceſſe in maximis rerum difficultatibus quibus Judæi oppreſſi ſunt, uſque ad adventum Chriſti.* 5 Videns Aſchkelon] *tertius locus in Peliſchtæos, ut diximus in verſum* 1. 6 Nothus] *id eſt, non ſuus ac legitimus hæres, ſed infamis extraneus Peliſchtæam obtinebit.* 7 Amovero cædes] *id eſt, remiſero peccata præcedentia & expiavero: promiſſiones Evangelicæ de vocatione gentium, quæ cùm inimicæ eſſent reconciliatæ ſunt Deo per mortem filii ejus, Rom.*5.10. Relinquetur] *id eſt, reliquiæ ex ipſis ſervabuntur per electionem gratiæ.* Ut ſit tanquam] *id eſt, eodem loco habeatur cooptatus in populum Dei, ac ſi una tribus Judæorum eſſet: quæ tribus ducis nomine deſignatur ſynecdochicè, ut Judic.*6. 15. Jebuſæus] *Aravna, qui honorabilem obtinuit locum in populo Dei,* 2. *Schem.*24.16. *& ſequentibus.* 8 Caſtra habebo] *id eſt, protegam ab omnibus impreſſionibus & periculis hoſtium, allegoricè.* Propter exerc.] *hoſtium irrumpentium.* Exactor] *id eſt, ullus qui opprimat, ut infrà* 10.4. Quia jam viſum] *id eſt, hæc faciam adductus ſolo beneplacito meo.* 9 Exulta] *ſecunda pars prophetiæ, hortatio ad lætitiam propter adventum Chriſti, hoc verſu; & conſtitutionem Eccleſiæ futuram per adventum ejus, ſequentibus. Hoc*

autem verſu etſi in genere Propheta lætitiam imperat Eccleſiæ propter regnum adveniens Chriſti; tamen
non dubium eſt quin Propheta actus ſpiritu Dei illum diem quaſi digito commonſtraverit quo Chriſtus (apud
quem juſtitia & ſalus latebant in infirmitate carnis) ingreſſus eſt Jeruſchalaima, paupercula & abjecta ſpecie
ac manſuetiſſima inſidens aſello: vide Matth.21.1.& ſequentibus, & Joan 12.14. Aſinabus] id eſt,
ex aſina ſubjugi, ut interpretatur Matth.21. 5. quæ quia abjugari non ſolet, pullus natus aſinarum, id eſt, paris
unius ſubjugis dicitur. 10 Nam exſcindam] ſecunda exultationis cauſa, quòd non tantùm Rex
adventurus eſt, ſed optimam Eccleſiæ conſtitutionem effecturus collata pace maxima & gentibus ad eandem
pacem convocatis in Eccleſia ipſius; quæ beneficia conferendi rationem & viam Propheta exponit ſequentibus,
nempe remiſſionem peccatorum & liberationem in ſanguine Chriſti, verſu 11.& 12. everſionem omnis
altitudinis & poteſtatis adverſantis Deo, ac protectionem piorum, verſ. 13.14.& 15. ſalutémque & omnis
boni glorioſam communicationem cum Eccleſia, duobus verſibus ultimis. Exſcindam] id eſt, faciam,
ut omnis curruum, equorum, inſtrumentorúmque militarium uſus ceßet in Eccleſia mea, gentibus reconciliatis
cum Deo & Eccleſia per ſanguinem Chriſti, verbo Evangelii pacis: ut narrat Petrus Actor.10.34.
& ſequentibus, & Paulus Epheſ.2.17. 11 Tu autem infecta ſang.] id eſt, tu Eccleſia Judæorum,
ex reliquiis conſtituta quæ integrum in animis ſuis & intemeratum ſervarunt ſanguinem inſperſum fœdere
in Chriſto, quod fœdus olim fuerat initum Exod.24. His autem verbis confirmat Deus & amplificat liberationem
futuram Evangelio Chriſti, a recente illa liberatione quæ Judæis divinitus obtigerat. Ciſterna]
id eſt, carcere Babylonico: periphraſis. 12 Ad munitionem] id eſt, Jeruſchalaima, quæ urbs
munitionum Judæis fuerat. Vincti ſper.] id eſt, vos pii & fideles, qui acquieviſtis promiſſionibus Dei
per Prophetas factis cùm ad vincula raperemini, & ſtetiſtis fide. Illo die] nimirum quo Rex tuus
adveniet tibi, verſu 9. Quod indico dupl.] id eſt, beneficium illud infinitum & hoc antecedente
longè auguſtius, quod jam expono promiſſionibus, præſtabo glorioſiſſimè. 13 Cùm tetendero] id
eſt, cùm populum meum bellis aliquandiu exercuero & confirmavero contra vires Regũ Aſiæ & Syriæ: quod
geſtum eſt Machabæorum temporibus. Eſt autem allegorica loquendi forma, quaſi Jehuda arcus eſſet, & Ephrajim
ſagittarum pharetra. 14 Nam Jehova] ἐργασία præcedentis promiſſi, a magnifica everſione
hoſtium, hoc verſu; & defenſione Eccleſiæ, verſu ſequente. Buccina clang.] id eſt, intonabit in illos,
ut cùm procellas Notus excitat qui a meridie ſpirat. 15 Ut comedant] id eſt, tranquillè fruantur
rebus ſuis, hoſtiúmque ſpoliis. Lapides fundæ] id eſt hoſtes, in quibus olim erant multa funditorum
agmina, qui fundis & ceſtroſphendonis utebantur. Strepentes] id eſt, hilares & gratulabundi; animo
ipſorum ita efferveſcente in laudem Dei, ut ſi ferverent vino. Implebuntque] id eſt, gratias agent
Deo pro beneficiis acceptis prolixiſſimè; ut olim ſolebat Eccleſia ſacrificiis; quorum ſanguis indebatur crateribus,
& angulis altaris inſpergebatur ex præſcripto legis. 16 Lapides coron.] id eſt, tropæa coronario
opere cincta & lemniſcata poſita fuerint, & ſtatuta grato animo monumenta liberationum acceptarum
a Deo. 17 Nam quantum] concluſio felicitatis ad Eccleſiam pertinentis in regno Chriſti,
quam Propheta velut in admirationem abreptus duobus modis amplificat; primùm quòd tantum futurum
eſt bonum & tanta pulchritudo Eccleſiæ ut nequeat explicari; deinde quòd tantopere abundabit,
ut juvenes ipſi & puellæ (quorum ętas lubrica faciliùs indormiſcit in luxu) ad gloriam Dei prædicandam
excitentur.

IN CAPUT X.

1 Petite] Tertia pars prophetiæ, hortatio altera confirmans & exornans locos præcedentes, ut diximus
ſuprà 9.1. qua poſita Propheta primùm confirmat quæ pro Eccleſia & contra adverſarios illius dixerat,
quinque primis verſibus; deinde exornat promiſſiones, reliquo capite. Confirmat autem Eccleſiam tum a recente
documento benedictionis Dei in terram, poſtquam Judæi in opus Dei incumbentes oraverunt ipſum;
quod beneficium præſtò eſſe affirmat ipſis ſi in officio perrexerint, hoc verſu; tum a malis quæ impiis & inobſequentibus
evenire ſolent judicio Dei; quæ demonſtrantur primùm ab idolorum & idololatrarum vanitate,
verſu 2. deinde ab antecedente experimento deportationis, verſ. 3.4.& 5. Jehova effect.] ex promiſſione
Chaggai 1.6.& 2.15. cui eventus jam cœperat reſpondere, ſuprà 8.9.& ſequentibus. 2 Nam
imagines] ætiologia cur Eccleſia a Jehova petat quæ ſibi ſunt opus, nempe a vanitate idolorum & idololatrarum
miſeriis μεταβατικὴ ad ſecundam hortationis argumentum. Proficiſcentes] Judæi in
deportationem Babylonicam: vide Jirmejæ 23.1. & Jechezkel. 34. Teſtificati ſunt] ut palatæ oves
ſolent balatum edere, ita vociferantes propter miſeriam ſuam. 3 Contra paſtor.] id eſt, duces &
principes populi in utroque ordine, de quibus Jirmeja & Jechezkel ibidem. Diſpoſuit illos] id eſt,
hoſtes magnificavit, & quaſi habenis duxit ad exequendum voluntatem ſuam. 4 Angulus] id eſt,
turris oppugnatoria, quam adhibuit Nebucadnetzar: ſic autem turres dicuntur ſynecdochicè, ut Tzephan.
1.16. Clavus] id eſt, tentoria militaria quæ panguntur clavis. Exactor] ut ſuprà 9.8. 5 Eos
qui inſideb.] id eſt, non tantùm vos, ſed etiam Ægyptios auxiliares veſtros: vide 2.Reg.24.9.& Jeſchahh.
31.1. 6 Corroborabo autem] exornatio prioris cauſæ in hortatione poſitæ, id eſt, promiſſionum Dei,
quarum complementum pertinet ad regnum Chriſti. Exaudiam] ut pollicitus eſt ſuprà verſu 1.
9 Recordentur mei] id eſt, anuntient Evangelium, & diſcipulos comparent Chriſto. Filiis ſuis] quos genuerint
Evangelio, ſive recordatione mei. 10 Non ſufficiet] vide Jeſchahh.49.20.& ſequentibus.
11 Quamobrem] id eſt, eò quòd tam numeroſa & copioſa erit Dei benedictio in Eccleſia, amplificabit populus
Dei ſedes ſuas, & quaſi miſſis coloniis Aſſyrios, Ægyptios, & gentes omnes ſubdet imperio Chriſti. Percùtiet]
id eſt, ſuperabit omnes fluctus, nec illis detinebitur quin propaget imperium Chriſti. Areſcentq;]
id eſt, tam commodè præternavigabunt Nilum, quàm ſi arefactus eßet, ut olim fuit mare rubrum & Jarden.
12 In Jehova] id eſt, in Chriſto capite Eccleſiæ.

IN CAPUT XI.

1 Aperi Libane] Quarta hæc pars prophetiæ (ut diximus ſuprà 9.1.) exponit judicium Dei horrendum

Judæis ſuperventurum propter repudiatum Chriſtum & Evangelium ipſius: quod judicium primùm allegoricè
proponitur ſummatim, tribus verſibus; deinde verò minutatim explicatur cum cauſis antegreſſis ſuis,
altera allegoria, ad finem uſque capitis. Eſt autem prior hæc allegoria per proſopopœiam enuntiata Libano,
& regioni toti; cujus ſummis, infimis, nobilibus, obſcuris, potentibus tenuibuſque, incolis ultimum judiciū prædicitur.
Januas tuas] id eſt, clauſtra tua & aditus quibus circummunitus es: nam Libano præfectus erat
a regibus Perſidis ſalutarius, Nechem. 2.8. & obſervati aditus. Ita demonſtrat Propheta, nihil fore tam firmum,
quin perrumpatur potente judicio Dei, ut Judæa tota cum incolis ſuis, quicunque tandem fuerint, velut
accenſo igne conſumatur. Cedros] id eſt proceres, magnificos, & potentes quoſque; ſic deinceps, ut
exponitur ſequente verſu. 2 Abies] id eſt, populares quique. Robora Baſch.] id eſt, potentes quique.
Sylva vind.] id eſt, promiſcuus ille numerus tenuium e populo: ſic convertitur propoſitio, ut infimi de
ſummis lugeant, ſummi de infimis, omnes denique de communi malo: quod ſequens verſus altera allegoria oſtendit,
quæ eſt ad ſequentem locum μεταβατική. 3 Paſtorum] id eſt, eorum quibus in Republica & Eccleſia
cura populi commiſſa eſt. Magnificentia eor.] id eſt, tota multitudo populi, in qua eſt decor principum,
Proverb. 14.28. & ex cujus ſpoliis iſti ſe ipſos magnificabant, non ut paſtores ſtudioſi, ſed ut leones;
quemadmodum eos hoc verſu nominat, & exponit ſequentibus. Rugitus] ex deſolatione & fame.
Faſtus Jard.] id id eſt, faſtus Judææ, quam definit Jarden: qui fluvius propterea hîc nominatur, quòd leones
ferè verſabantur in ſolitudinibus eius. 4 Sic ait] fuſa hæc judiciorum Dei explicatio (ut diximus in
verſum 1.) enarrat primùm quidem vocationem & inſtitutionem Chriſti in paſcendo populo, uſque ad verſum
7. deinde officia ejus, verſu 7. ac poſtremò judicia, ad finem uſque capitis. In vocatione duo ſtatuuntur
Judæorum genera; quorum uni paſcendi committuntur Chriſto, alteri verò propter impietatem & inhumanitatem
ſuam abdicantur. Oves has] id eſt, tenuem hunc populum qui expoſitus eſt paſtorum ſuorum
violentiæ, eumq; ab illis vindica. Chriſtus enim revera poſt ea tempora quæſiturus oves Jiſraëlis amiſſas venit,
quibus temporibus fuerant diu a ſuis paſtoribus excarnificatæ inde a Joannis Hyrcani temporibus per Ariſtobulum
priorem, Alexandrum, Hyrcanum & Ariſtobulum poſteriorem, Antipatrum, Herodem, Sacerdotes,
Phariſæos & Sadducæos, ut veteres hiſtoriæ docent. 5 Neq; habentur] id eſt, his ſceleribus perpetratis
impunè abeunt. Qui vendunt] id eſt, ita cum illis agunt, quaſi juſtum in illos dominium obtinerent:
quæ mala vide apud Joſephum inde a 19. capite libri 13. Antiquit. 6 Nam] ætiologia, cur
Deus Pater ſolas oves interfectionis commendet Chriſto, alias morti adjudicet. Habitatores huj.] id
eſt, corpus & univerſitatem hujus populi, exceptis illis ovibus quæ modò dictæ ſunt. Faciam ut preſtò] id
eſt, tradam alios aliis perdendos inteſtinis motibus, ac poſtremò prodendos regibus ipſorum, poſtquam ipſi ſe
vulneribus mutuis confoderint. Primùm enim ferbuit Judæa tota ſeditionibus domeſticis, ex quibus innumera
multitudo potentium cecidit; ac poſtremò per Romanos Alexandri & Hyrcani diſſidio provocatos venerunt
in manus Antipatri & Herodis magni, qui omnem operam in potentioribus perdendis ſtudioſiſſimè
conſumpſerunt. 7 Itaque] ſecundus locus de officio Chriſti quod ovibus ſuis exhibuit, nimirum paſtione,
& ductu, qui ratione paſtoritia figuratur duobus baculis paſtoralibus: horum autem prior, qui amœnitatis
dicitur, figuravit gratiam & beneplacitum Dei conquieſcens in populo ipſius per Chriſtum prædicatione
verbi; poſterior verò, qui devincientium baculus appellatur, ſignificat Eccleſiam ex Jehudæ & Jiſraëlis
reliquiis adunatam; quod præceſſurum erat ante vocationem gentium, ut prædictum fuerat per Prophetas,
& ipſe Chriſtus oſtendit Matth. 10.5. & 6. Devincientium] ſupple inter ſe Judæorum & Jiſraëlitarum,
ut communi opera ſerviant Domino: alias interpretationes novimus quidem, ſed quod magis probamus
& confirmatur infrà verſu 14. illud adduximus. 8 Et excidi] tertius locus, ut diximus ſupra
in verſum 4. duo judicia per Chriſtum in Judæos effecta narrat: unum, quòd omnem benedictionem ſuſtulit
& curam eorum ſalutarem abjecit, uſque ad verſum 15. alterum, quòd omnia malorum genera importavit
donec conſumerentur illi, reliquo capite. Bona autem quæ fuerint diximus præcedente verſu: jam eadem
bona ademptum Judæis iri oſtendit Chriſtus eodem ordine qui ſuperiore verſu poſitus eſt, & cauſæ iſtorum
judiciorum attexuntur. Tres paſtores] i. omnes doctores, qui Judæis ſupererant ut inſtituerentur in
cognitione verbi Dei. Nam tria erant ſumma inter Judæos doctorum genera; Phariſæi, Sadducæi, & Eſſeni:
e quibus quamvis Phariſæi eſſent probatiſſimi, ſi ad legem reſpexeris, tamen apertiſſimè primùm reprehenduntur
Evangelio, deinde reprobantur planè ſententia Chriſti, ut legimus Matth. 23. Menſe uno]
id eſt, eodem tempore atq; breviſſimo. Imminuto] i. non tantùm alienato, ſed etiam exacerbato & ad indignationem
provocato: μείωσις. 9 Et dixi] nempe toti populo, ut videmus factum Matth. 23.37.
Quæ moritura] i. ſublata virga & curatione mea (ut typus ponitur ſeq. verſu) eſtote deinceps expoſiti malis
omnibus exteris & domeſticis ad internecionem. 10 Itaque] typus ſuperioris abdicationis. Populis]
i. tribubus Jiſraëlitarum; ut Judic. 5.14. 11 Pauperes illius greg.] ut vocavit ſuprà verſu 7. reliquias
electas & commiſſas Chriſto, nimirum Apoſtolos & diſcipulos illius. 12 Dixeram enim] ætiologia,
cur Chriſtus curam paſcendi Judæos abjecerit, & paſtores repudiaverit. Nam (inquit) juſſeram illos
mihi conferre mercedem ſuam, & ad efferendos fructus dignos reſipiſcentia fueram hortatus: illi verò contrà
infenſiſſimo odio perſequuti me appenderunt mercedem proditori meo, ut me illo adminiſtro perderent.
13 Projice] id eſt, prophetia tua oſtende ſic futurum eſſe: nempe proditorem Judam tactum indignatione
facti ſui mercedem iſtam reportaturum eſſe; quæ Sacerdotibus reddita collocabitur in agro figuli comparando,
ut narratur Matth. 27. Magnificum pretium] ironicè dictum. 14 Irritam fac.] i. teſtificando a
ſpecie typi illos non ampliùs inter ſe adunatos eſſe, ſed diſſipatos, & porrò ad extremum uſque diſſipandos judicio
Dei, ut ſiquens typus demonſtrat. 15 Tandem] alterius judicii typus, de quo diximus in verſum 8.
oſtendens fore ut tota Judææ adminiſtratio ſublato Chriſto ſit ſtulta, ac proinde exitialis populo. Sume
tibi] id eſt, hæc ſumens demonſtra typo, & verbo prænuntia. 16 Nam ecce] explicatio typi eſt bimembris;
fore ut Judæa per Reges, adminiſtratores, & procuratores ſceleratos exhauriatur atque conſumatur, hoc verſu:
deinde etiam futurum, ut qui paſtores inutiles in Judæa ſuperfuerint, maledictione obruantur: quæ omnia
quàm verè geſta ſint demonſtrant planè Joſephus libris de bello Judaico, atque Hegeſippus.

CAPUT XII.

Deus hoſtibus Eccleſiæ ſuæ perniciem ab illa, ſuis verò protectionem a ſe & ſalutem prænuntiat, ſi reſipuerint & ad Chriſtum propter peccata noſtra transfixum reverterint: deinde remiſſione peccatorum in ſanguine illius, ſanctificatione, & illuſtratione Evangelii promiſſa, prædicit Chriſtum quidem percuſſum iri; ſed nō propterea minùs eventuras promiſſiones ipſius: ac perituram quidem maximam Judæorum partem, verùm reliquias adveniente majeſtate Dei luce, & gratia, bonisq; omnibus in regno Chriſti fruituras, & gētes quoq; perituras, exceptis illis reliquiis quas Deus Eccleſiæ ſuæ donaverit, & cultui ſuo cum rebus ipſarū conſecraverit.

[a] Heb. *onus: ut* Jeſha. 13.1.

1 [a] ONEROSA prophetia verbi Jehovæ pro 'Jiſraële: 'dictum Jehovæ, qui extendit cœlos, & fundat terram, formatque ſpiritum hominis [b] in eo.

[b] Heb. *in medio ejus.*

[c] Heb. *ſoporis.*

2 'Ecce ego diſpoſiturus ſum 'Jeruſchalaima ut 'plevem [c] ſoporiferam omnibus populis circumquaque; 'nempe tum contra Jehudā futuro in obſidione, *tum* contra Jeruſchalaima.

[d] Heb. *cadendo.*

3 Quin futurum eſt die illo, ut diſponam Jeruſchalaima *velut* lapidem oneroſiſſimum omnibus populis, quo quicunque onerant ſe [d] omnino cęduntur; etiamſi congregentur contra illa omnes gentes terræ.

4 Die illo, dictum Jehovæ, 'percutiam omnem equum ſtupore, & ſeſſorem ejus amentia: & 'ſuper domum Jehudæ aperiens oculos meos, omnes equos populorum percutiam cæcitate:

[e] Heb. *corde.*

5 Adeò ut dicant duces Jehudę cum [e] animo ſuo; fortitudo eſt mihi, & habitatoribus Jeruſchalaimorū, in Jehova exercituū 'Deo ipſorum.

[f] Heb. *in lignis.*

[g] Heb. *in manipulo.*

6 Die illo diſponam duces Jehudæ tanquam 'foculum ignis [f] invadentis ligna, & ut tædam ignis [g] invadentis manipulum, qui conſumant ad dexteram & ad ſiniſtram omnes populos circumquaque: ut permaneant Jeruſchalaima adhuc loco ſuo, Jeruſchalaimis.

7 'Ita ſervans Jehova 'tentoria Jehudæ 'primùm; ut non magnificet ſe 'ornatus domus Davidis, & ornatus habitantium Jeruſchalaimis ſupra Jehudam,

[h] Heb. *collapſus.*

8 Die illo proteget Jehova habitantes Jeruſchalaimis: eritque [h] abjectiſſimus ex eis, die illo 'ſimilis Davidi; & domus Davidis ut 'dii, ut angelus Jehovę coram illis.

9 'Erit enim die illo, '*cùm* quæram perdere omnes gentes quæ invaſerint Jeruſchalaima,

[i] Heb. *amaricando* plangere *de eo ſecundum amaricare* plangere *de primo, &c. ut ita loquamur.*

10 Ut 'effundam ſuper domum Davidis, & ſuper habitatores Jeruſchalaimorum 'ſpiritū gratię & deprecationum, 'reſpicientque ad me quē transfixerint: clangentque ſuper hoc, tanquam planctu de unigenito; [i] amarè plangent de eo ut amarè quis plangit de primogenito.

11 Die illo magnus erit planctus Jeruſchalaimis, ut planctus 'Hhadadrimonis in convalle Megidduntis.

[k] Heb. *familiæ familiæ: ſic ver.* 14.

12 Planget enim terra, [k] quæque familiæ ſeorſim; familia 'domus Davidis ſeorſim, & fœminæ eorum ſeorſim, familia 'domus Nathanis ſeorſim, & fœminæ eorum ſeorſim:

13 Familia 'domus Levi ſeorſim, & fœminæ eorum ſeorſim; familia 'Schimhhitica ſeorſim, & fœminæ eorum ſeorſim:

14 Omnes familiæ reliquæ; familiæ ſingulæ ſeorſim, & fœminæ eorum ſeorſim.

CAPUT XIII.

1 'DIE illo erit 'fons apertus domui Davidis, & habitatoribus Jeruſchalaimorū; 'pro peccato, & pro ſeparatione ex immunditia.

2 'Erit etiam die illo, dictum Jehovæ exercituum, ut exſcindam nomina 'terriculorum e terra, adeò ut non commemorentur amplius: quin etiam eorum Prophetas & 'ſpiritum impuritatis 'amotururus ſum a terra.

3 Eritque cùm prophetaverit quiſpiam ampliùs, ut dicant ad eum, 'pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, non es victurus, quia falſitatem loquutus es nomine Jehovæ: & 'transfigent eum pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, cùm prophetaverit.

[a] Heb. *pili ſi-*
villi.

4 Ita erit die illo, ut erubeſcant iſti prophetę quiſque a viſione ſua cùm prophetaverit; neque induant 'togam [a] villoſam 'ut mentiantur:

[b] Heb. *homo.*

5 Sed dicat, 'non ſum Propheta, vir agricola ſum; nam inſtituit me [b] aliquis a pueritia mea.

[c] Heb. *inter manus tuas.*

6 Quòd ſi dixerit ad eum *quiſquam*, 'quid plagæ iſtæ [c] in manibus tuis? dicet, *plagæ ſunt* quibus percuſſus fui in domo amantium me.

7 'Gladie, evigila contra paſtorem meum, & contra 'virum proximum meum, dictum Jehovę exercituum, percute paſtorem, & diſpergentur oves; at 'reducam manum meam ad parvulos.

8 'Nam erit in tota terra, dictum Jehovæ, ut partibus duabus in ea excisis & expirantibus; tertia relinquatur in ea:

9 Et inducam tertiam iſtam 'in ignem, conflanſque eos ut conflatur argentū, probabo eos quemadmodum probatur aurum: horum quiſq; invocabit nomen meum, & ego exaudiam eum; dicam, populus meus eſt, & ipſe dicet, Jehova eſt Deus meus.

CAPUT XIIII.

1 'ECCE dies ventura eſt Jehovę, cùm dividetur 'ſpolium tuum in medio tui.

2 Recipiam enim omnes gentes contra Jeruſchalaima ad bellum, & capietur civitas, diripientúrque domus, & fœminæ comprimētur; & exeunte parte civitatis in deportationem, 'reſiduum populi non exſcindetur 'a civitate.

3 'Nam procedens Jehova pugnabit contra gentes illas; 'ut quo die pugnavit, die conflictus.

[a] Heb. *a medio ipſius.*

4 'Et 'ſtantibus pedibus ejus die illo ſuper montem olivarū, qui eſt in conſpectu Jeruſchalaimorum ab Oriente, ſcindetur mons olivarum [a] medius Orientē & Occidentem verſus, *in* vallem magnam valde: & recedet pars ipſius montis ad Aquilonem, & pars ejus ad Auſtrum.

[b] Heb. *tecum.*

[c] Heb. *pretioſorum & denſitatis.*

5 Tum fugientes 'vallem montium, 'cùm pertinget vallem montium, 'ad *montem contendetis quem* ſelegit: & fugietis quemadmodum fugiebatis metu 'terræ motus diebus Hhuzziję Regis Jehudæ, veniente Jehova Deo meo, omnibúſque 'ſanctis [b] adſtituris tibi.

6 Et erit die illo, 'ut non ſit lux [c] pretioſa &

denſa:

7 Sed erit dies unus 'qui agnoſcetur a Jehova, non ex die & nocte; nam erit ut 'tempore veſpertino ſit lux.

8 Erit etiam die illo, prodeuntibus 'aquis 'vivis e Jeruſchalaimis 'parte ſui ad 'mare Orientale, & parte ſui ad mare 'poſterum (quod æſtate & hyeme futurum eſt)

9 Erit, inquã, Jehova ᵈRex ſuper totã terram; die illo 'erit Jehova unus, & nomen ejus unum.

ᵈ Heb. *in regem.*

10 ᵉRedigetur tota hæc terra quaſi campeſtria, 'a Gebahho ad Rimmonem in Auſtrali parte Jeruſchalaimorum; & exaltata *urbs* manebit 'in loco ſuo a 'porta Binjaminis uſque ad locum portæ primæ, uſque ad portam angulorum, & '*a* turri Chananeelis uſque ad lacus torcularium Regis:

ᵉ Heb. *revertetur.*

11 Et habitabunt in ea, & anathema non erit ampliùs; nam reſidebit urbs Jeruſchalaimorum ſecurè.

12 'Hæc verò erit plaga qua afficiet Jehova omnes populos qui turmatim convenerint contra Jeruſchalaima: tabefaciet carnem cujuſque 'ipſo ſtante ſuper pedes ſuos, & oculi cujuſque tabefient in foraminibus ſuis, & lingua cujuſque tabefiet in ore ipſorum.

13 'Erit etiam die illo, ut ſit vexatio Jehovæ magna in illis; adeò ut 'prehendant ᶠalter manum alterius, & aſcendat manus unius in manum alterius.

ᶠ Heb. *vir manum amici ſui, & aſcendat manus ejus ad manũ amici ſui.*

14 Tu quoque, Jehuda, pugnabis Jeruſchalaimis; & recipientur opes omnium gentium circumquaque, aurum, & argentum, veſtéſq; ᵍmultæ admodum.

ᵍ Heb. *in multitudinem.*

15 Et ſimiliter futura eſt plaga equorum, mulorum, camelorum, aſinorúmque, & omnium jumentorum quę erunt in caſtris illis; ſimilis 'plagę illi.

16 'Eritque ut quiſquis reſiduus fuerit ex omnibus gentibus quæ venerint contra Jeruſchalaima, aſcendant de anno in annum 'ut incurvent ſe Regi Jehovæ exercituum; & ut celebrent feſtum tabernaculorum.

17 Et erit *ſi* qui non aſcenderint ex familiis terræ Jeruſchalaima ad incurvandum ſe Regi Jehovę exercituum, 'ut non ſit ſuper eos imber:

18 Quòd ſi familia Ægypti non aſcenderit, neque advenerit, 'ſuper quos non eſt *imber*; 'erit illa plaga qua affecturus eſt Jehova gentes quæ non aſcenderint ad 'celebrandum feſtum tabernaculorum.

19 Hæc erit peccati pœna Ægypti; & peccati pœna omnium gentium quæ non aſcenderint ad celebrandum feſtum tabernaculorum.

20 'Die illo erit inſcriptum 'tintinnabulis equorum, ſanctitas Jehovę; ut ſint ollæ in domo Jehovæ 'quaſi crateres coram altari:

21 Imò erit omnis olla Jeruſchalaimis & in Jehuda ſanctitas Jehovæ exercituum, & venientes omnes ſacrificaturi accipient ex eis, & coquent in eis: neque erit 'Cenahhanęus ampliùs in domo Jehovę exercituum die illo.

ANNOTATIO.

1 Oneroſa proph.] *Hujus prophetiæ (quæ tota ad Eccleſiam Evangelio per Chriſtum collectam pertinet) partes omnes ſunt allegoricæ, ſumptæ ex typo Eccleſiæ veteris. Sunt autem partes præter inſcriptionem hîc paucis verbis comprehenſam, Exordium, hoc verſu; prolepſis ſive propoſitio ſumma cùm judiciorum Dei contra adverſarios Eccleſiæ, tum beneficiorum in Eccleſiam ipſius, uſque ad verſum 9. & enarratio prolepſeos, ad finem uſque prophetiæ. Hac autem inſcriptione non tantùm exponit* Propheta *de more quis quid denuntiet, verùm etiam quamobrem: nempe finem eſſe hujus prophetiæ bonum & ſalutem Eccleſiæ, propter quam omnes adverſarii, ſive exteri ſive domeſtici, dicuntur fore infeſti graviſſimis Dei judiciis; quæ vocabulo oneroſæ prophetiæ deſignari ſolent.* Jiſraële] *id eſt, pro germana Eccleſia Chriſti ex Judæis & gentibus adunata, ut Galat. 6.16.* Dictum Jehovæ] *exordium audientiam faciens a natura operibúſque Dei.*

2 Ecce ego] *ſecunda hæc pars, prolepſis ſive propoſitio duo ſummatim complectitur; judicium Dei contra adverſarios Eccleſiæ ipſius, uſque ad verſum 7. & ſalutem Eccleſiæ conferendam, verſu 7. & 8. quæ duo poſtea per* ὑστέρωσιν *explicantur. Judiciorum autem, quæ tum Deus ipſe per ſe, tum per ſervos ſuos Eccleſiámque effecturus eſt, deſcriptio fit triplice allegoria: prima eſt, potionis ſoporiferæ, verſu 2. quæ exornatur verſu 4. & 5. ſecunda eſt lapidis graviſſimi adverſarios contrituri, verſu 3. tertia denique ignis adverſarios pervaſuri atque conſumpturi, verſu 6.* Jeruſchalaima] *id eſt Eccleſiam: ſic deinceps.* Pelvem] *id eſt, vas ingens, quo populi omnes poti ita ſoporentur ut dicitur verſu 4.* Nempe] *epexegeſis nominis Jeruſchalaimorum quo antè uſus eſt, non ſimpliciter eum locum, ſed Eccleſiam totam quam adverſarii preſſuri ſint hac voce intelligendam eſſe.* 4 Percutiam] *id eſt, conſilium & mentem adimam, ut ſubjiciantur, & ipſi corruant in exitium graviſſimum.* Super domum] *id eſt, Eccleſiæ miſertus: humanitus dictum.* 5 Deo ipſorum] *id eſt, qui Deus eſt piorum omnium in Eccleſia habitantium.* 6 Poculum] *ſive (ut Græci vocant)* ἐχαρίδιον, *quod Hhebræi appellant a forma labri vaſis, de quo Exod. 30.18. ſenſus eſt, utcunque tenues ſint in ſpeciem Eccleſię vires, tamen eas eſſe obvia & adverſa omnia conſumpturas, ut ignis facit.*

7 Ita ſervans] *altera pars prolepſeos, ut diximus in verſum 2. de ſalute communi totius Eccleſiæ, hoc verſu; & protectione Dei gloriáque ad Eccleſiam perventura, ſequente verſu.* Tentoria Jehudæ] *ſenſus eſt, ſalutem ex æquo omnibus Eccleſiæ membris daturus eſt, eáque ad defenſionem ſui armaturus, ne alter alterius ſalutem ſibi vel tantillum arroget; ſed gloriam ſalutis ſuæ ex æquo omnes concedant Domino.* Primùm] *nempe quia illos priùs invadebant hoſtes quàm pertingere poſſent Jeruſchalaima: hæc enim pro ratione typi dicta ſunt; ut oſtendatur non potentia humana, ſed per minimos etiam Deum ſalutem effecturum; quod illuſtratur ſequente verſu.* Ornatus domus] *id eſt, familia regis & civitas regia, quæ & ipſæ ſunt ornatiſſimæ, & ſe toti regno ornamento eſſe putant, ac proinde ferè ſibi arrogant protectionem & ſalutem illius.*

8 Similis Davidi] *id eſt robuſtiſſimus, & inprimis ſtrenuus, ut 2. Schem 17.8. harum autem virium cauſa redditur ſequentibus.* Dii] *id eſt, angeli: ut Pſal. 8.6.* 9 Erit enim] *tertia pars prophetiæ (ut diximus in verſ. 1.) videlicet enarratio proximè antecedentis prolepſeos duo ejus membra exponit* ὑστεροπρότερα: *primùm enim ſalutem Eccleſiæ & rationem illius enarrat copioſiſſimè, uſque ad verſum 12. capitis 14. deinde verò exitium adverſariorum, ſequentibus. Ad ſalutem autem Eccleſiæ ex ordine ponuntur iſta: primùm reſipiſcentia vera animis piorum a Deo indita per Spiritum, toto hoc capite; deinde remiſſio peccatorum reſi-*

piſcentibus attributa in Chriſto per fidem, verſu 1. capitis 13. tertiò doctrinæ Evangelii vindicatio ab omni
corruptione ut pura & ſyncera ſit, inde ad verſum 7. ac poſtremò reliquiarum ad electionem pertinentium ſe-
paratio, in fine ſequentis capitis: cujus demum ſeparationis ratio explicatur undecim verſibus capitis 14.
Cùm quæram perd.] *id eſt, cùm erit mihi in animo perdendi planè, & dabo operam ut profligem eos* 10
Effundam] *ut Joël.2.28.* Spiritum grat.] *id eſt, gratioſum ſpiritum regenerationis, qui ex gratia Dei*
& in gratia Dei eſt, ac proinde reſipiſcentes a peccato ſuo adducit ut deprecentur ipſum & implorent ipſius
miſericordiam: ſic Actor.2.37 Reſpicientque] *fide amplectentes Chriſtum: ut Apocalypſ.1.7.*
11 Hhadadrimmonis] *loci in convalle Megiddunis ſiti, tribu Menaſchis, ubi Rex Joſchija occubuit: fuit*
enim luctus publicus omnibus pro ſtatuto in Jiſraële imperatus, 2. Chronic. 35.24. & ſequentibus, quò ſpectant
ſequentes verſus. 12 Domus David.] *id eſt, reliquæ familiæ e regia ſtirpe ortæ.* Domus Nathan.]
ad quam extincto Schelomonis genere jus regni pervenerat: ac propterea hic ſeorſim a reliquis familiis nume-
ratur. 13 Domus Levi] *id eſt, Sacerdotum, κατ' ἐξοχήν.* Schimhhitica] *una e poſteris Gerſcho-*
nis, qui primus numeratur in filiis Levi, 1. Chron.6.1. hoc autem exempli cauſa ponitur, ut de cæteris idem ju-
dicium fiat ex ſequente verſu.

IN CAPUT XIII.

1 Die illo] *Secundus locus, de remiſſione peccatorum ad ſalutem in Chriſto pertinente, ut diximus ſuprà*
12.9. Fons apertus] *id eſt, facilis erit & expoſitus omnibus acceſſus gratiæ Dei abluentis peccata & ſor-*
des noſtras, velut in fonte puriſſimo, in ſanguine Chriſti, cujus aſperſio perennis pios ſanctificat. Pro pec-
cato] *id eſt, quo abluantur peccata, ſordéſque omnes vanitatis ex peccato contractæ, quas Propheta adumbrat*
legali typo, de quo Levit.12.&.15. 2 Erit etiam] *tertius locus rerum ad ſalutem pertinentium, ut dix-*
imus ſuprà 12.9. de puritate doctrinæ Evangelii vindicata ab omni idololatria, hoc verſu; & item a falſitate,
verſibus ſeq. Terriculorum] *vide 1.Schem.31.9.* Spiritum impuri.] *id eſt, doctrinam impuram ab im-*
puro diaboli ſpiritu in animos ſuorū inſpiratam, ut impurati impurent alios, & ſeducant ſeducti. Amotu-
rus ſum] *aut perdendo ipſos, ex lege Deut.13. quod oſtenditur ſequēte verſu; aut ad abjurationem falſæ doctri-*
næ ſuæ cōpellendo, ſive pudore ſive ſuppliciis, verſibus tribus ſeq. 3 Pater ejus] *auxeſis q.d. ne ipſi quidem*
parentes parcent; adeò ſtudium naturale in liberos ſubjicient pietatis ſtudio, ex lege Deut.13.8. Tranſ-
figent] *perciti zelo, ut fuit Pinchas, Numer.25.* 4 Togam villoſam] *qui communis erat amictus pro-*
phetarum, ut de Elijæ legitur 2.Reg.1.8 & de Joanne Baptiſta, Matth.3.4. vide in Jeſchahh.20.2. Ut
mentiantur] *id eſt, prophetias mendaces enuntient.* 5 Non ſum Propheta] *videlicet ampliùs, q.d. di-*
ſceſſi ab illo vivendi genere, & me ad juſtum laborem contuli quem Deus imperavit, & me amici antè docue-
runt. 6 Quid plagæ iſtæ] *ſenſus eſt, recentes hæ plagæ quæ extant in corpore tuo videntur oſtendere*
te adhuc pſeudoprophetam eſſe: quæ objectio in reſponſo unica voce diluitur, cùm eos qui ipſum a malo inſti-
tuto ad bonum avocaverint agnoſcit & prædicat eſſe amantes ſui. 7 Gladie] *poſtremus locus rerum ad*
ſalutem pertinentium, ut diximus ſuprà 12.9. de ſeparatione electarum reliquiarum per Chriſtum. Ad hunc
autem locum Propheta tranſit occupatione, hoc modo: videbitur fortaſſe inanis eſſe tota ſuperiorum bonorum
promiſſio, cùm paſtor meus Chriſtus opprimendus vi & percutiendus ſit tam graviter atque ſi pſeudopropheta
eſſet: quo ex ſcandalo tam graviter ipſæ oves, hoc eſt, diſcipulorum grex afficietur, ut momento uno diffugiant,
Matth.26 ſed, inquit Deus, hoc ſaltem pii recordari debent a me ante tot ſecula illud ipſum ſcandalum præ-
dici atque imperari, ne cùm eveniet ipſorum animi conturbentur, ut ipſe Chriſtus admonuit, Matth.26.31.&
Joan.14.&16.&18 deinde verò hoc cogitandum eſt me nullis vinculis detineri poſſe, quominus in electis
meis efficiam promiſſiones meas; quæ ponuntur duobus verſibus, & enarrantur principio ſequentis capitis. Vi-
rum proxim.] *hoc nomine Deus Pater honorificè appellat Chriſtum, quia Chriſtus eſt alter idem, imago Dei*
inviſibilis, character hypoſtaſeos Patris, & ſplendor gloriæ illius tanquam ex adverſo micans in conſpectu re-
rum creatarum omnium Nam Hhebræa vox proximum aut amicum ſonat, qui ſtat e regione alterius, &
præſtò eſt ad omnia amici officia comparatus: quamobrem idem in ſinu Patris eſſe, & ad dexteram illius ſede-
re dicitur intercedens pro nobis. Reducam man.] *id eſt, recuperabo manu mea, & recuperatos conſervabo*
meos in æternum: qui parvuli ea de cauſa dicuntur quam exponit Chriſtus Matth.18. 8 Nam erit]
expoſitio promiſſionis præcedentis de manu Dei ad parvulos reditura; qua prædicit Deus excidium maximæ
Judæorum partis, hoc verſu; & perpetuam illorum curationem qui ad ſalutem pertinebunt, verſu ſequente.
9 In ignem] *afflictionum & crucis, in qua tanquam in catino tum conflantur & formantur, tum eti-*
am reformati probantur pii.

IN CAPUT XIIII.

1 Ecce dies] *enarratio promiſſionis quæ modò ſummatim dicta eſt: qua Propheta oſtendit, primùm quo-*
modo futurum ſit ut duæ Judæorum partes exſcindantur, duobus verſibus, quod dictum erat verſu 8. deinde quo-
modo ſit ſervaturus tertiam partem, eámque recturus paterna adminiſtratione ſua, ſequentibus. Spolium
tuum] *apoſtrophe eſt ad Judæam & urbem Jeruſchalaimorum, quæ per Romanos hæc omnia perpeſſa eſt.*
2 Reſiduum populi] *id eſt, minimam illam partem quæ nominata eſt tertia ſuprà 13.8.&9. ſic tran-*
ſitur ad ſecundam promiſſionis partem. A civitate] *id eſt, quo minus ſit civitas, & conſtituatur Eccleſia*
Dei ex ea parte Judæorum quam Deus ſervaverit & gentibus adunaverit. Jam enim Propheta omiſſo
urbis Jeruſchalaimorum typo agit de Eccleſia quæ eſt civitas, domus, & templum ſpirituale Dei. 3 Nam
proced.] *ſecundus hic promiſſionum locus duas formas explicat quibus ſalutem ſuis Deus collaturus eſt; una*
eſt adverſariorum profligatio, hoc verſu; altera, rerum omnium ad ſalutem populi commodarum ſubmini-
ſtratio, verſibus ſeq. Ut quo die] *id eſt, omnibus modis quibus unquam uſus eſt ad debellandum & per-*
dendum hoſtes ſuos, iis in pugna omnibus utetur armáque omnia expediet, ac copias exponet quibus illos fun-
dat deleátque. 4 Et ſtantibus] *formas quibus Deus ſuorum commoda ſubminiſtraturus eſt, exponit Pro-*
pheta magnificis allegoriis. Eſt autem primum commodum, adventus Dei cum ſanctis ſuis ut in æternum

Eccleſiam inhabitet, duobus verſibus; ſecundum, lux perpetua per illuſtrationem Evangelii gloriæ in ſpiritu
ver. 6. & 7. tertium, fluxus perennis aquarum ſalutarium in regno Chriſti, verſ. 8. & 9. quartum, impedimentorum
omnium ſublatio ad Eccleſiæ Dei ſecuritatem, verſu 10. & 11. Stantibus ped.] q.d. cùm primùm
appropinquaverit conſpicuè & glorioſè ad Eccleſiam ſuam, diſſilient montes ipſi, & ipſa quoque membra
Eccleſiæ perculſa tanta Dei majeſtate trepidabunt, denique nihil non commovebitur: ſic oſtendit Propheta
typis glorioſiorem fore Dei adventum ad Eccleſiam in regno Chriſti, quàm olim fuerit in tradenda lege,
Exod. 19. & 20. 5 Vallem montium] id eſt, quam Deus adveniens efficiet ex monte olivarum diſſiliente
in partes. Cùm pertinget] Deus adveniens. Ad montem] id eſt, recipietis vos domum Dei verſus
attoniti, & obſtupefacti novitate & majeſtate appropinquantis Dei. Terræ motus] de quo Hhamos
1. 1. Sanctis] angelis, adminiſtris Dei & eorum qui hæredes ſalutis inſtituti ſunt: ut Danjel. 8. 13.
6 Ut non ſit lux] id eſt, dies non ſit varius & inſtabilis, modò ſerenus, modò nubilus. 7 Qui agnoſcetur]
id eſt, quem curabit & conſervabit Deus. Tempore veſpertino] id eſt, quo tempore adveſperaſcere
& nox eſſe ſolet. q.d. dies ſemper erit, & nulla nox: Sol tuus non occidet; ut Jeſchahh. 60. 20.
8 Aquis vivis] ut Jechezk. 47. 1. & Joël. 3. 18. Vivis] ut Geneſ. 26. 19. Parte ſui] id eſt, Eccleſiam
totam irrigantibus, quam Judææ typo Propheta adumbrat, mari mediterraneo circumcluſa, & Aſphaltite
lacu. Mare Orient.] de quo Jechezk. 47. 18. Poſterum] de quo Deuteron. 11. 14. & 34. 2.
9 Erit Jehova unus] id eſt, unicus & ſolus in Eccleſia agnoſcetur, prædicabitur, & invocabitur. 10 Redigetur]
q.d. æquabuntur in Eccleſia & plana erunt omnia, eminente ſola ſtatione Dei, Jeſchahh. 2. 2. &
40. 4. A Gebahho] id eſt, ab extremitate una Jehudæ ad alteram: nam Gebahh limitaneum erat oppidum
Binjaminitarum ad Sepitentrionem in finibus regni Jehudæ, 1. Reg. 15. 27. Rimmon verò, Jehuda
& Schimhhonis Meridiem verſus, Jehoſchuhh. 15. 32. & 19. 7. In loco ſuo] ut ſuprà 12. 6. Porta
Binjam.] qua ibatur in agrum Binjaminitarum, ut Jirmejæ 37. 13. Erat autem porta illa ad Septentrionem
ſita inter duas portas quæ proximè nominantur: e quibus una (quæ porta prima dicitur, aut etiam vetus
Nechem. 3. 6.) erat in parte occaſus; altera, quæ angulorum dicitur, ſpectabat ortum, de qua 2. Chron.
25. 23. A turri Chan.] id eſt, a Meridie ad Septentrionem. Nam turris Chananeelis Meridiem, torcularia
Regis Septentrionem ſpectabant: vide Nechem. 3. 1. 12 Hæc verò erit] altera pars enarrationis,
ut diximus ſuprà 12. 9. quam perſtrinxerat Propheta, tertio verſu hujus capitis, de judiciis Dei contra adverſarios.
Sunt autem duo judiciorum genera quæ hîc enarrantur: unum, perditum ipſos divinitus & a
Judæis mancipatum iri, omnéſque opes & inſtrumenta ipſorum, uſque ad verſum 16. alterum, reliquias
tum ex ipſis, tum ex rebus ipſorum conſervatas Deo conſecratum iri, ad finem uſque capitis: quæ omnia typis
Eccleſiæ veteris delineantur. Ipſo ſtante] id eſt, momento uno, antequàm ſedere aut recumbere ex infirmitate
poſſit. 13 Erit etiam] id eſt, neque tantùm Deus perdet illos manu ſua, præcedente verſu; ſed etiam
per ipſos inter ſe, hoc verſu; & per Eccleſiam quoque ſuam, verſu ſeq. ut prophetat in Gogum Jechezk.
38. 21. Prehendant] id eſt, invadant alter alterum. 15 Plagæ illi] quam homines experturi dicuntur,
tribus verſibus antecedentibus. 16 Eritque] alterum genus judiciorum, de perdomandis reliquiis
gentium & offerendis Domino uſque ad verſum 20. (ut diximus in verſum 12.) & rebus ipſarum conſecrandis,
verſu 20. & 21. Ut incurvent ſe] id eſt, colant legitimè, ſynecdoche. 17 Ut non ſit ſuper eos]
id eſt, ut maledictæ ſint; quod malum difficultate quadam ad vitam præſentem pertinente effingitur.
18 Super quos] videlicet Ægyptios: nam Ægyptum ferè non perpluis hiſtoriæ docent, & teſtatur Moſche
Deut. 11. 10. Erit illa plaga] id eſt, nihilominus eaſdem difficultates divinitus perferent quas aliis gentibus
ſolet afferre inopia imbrium, & maledicentur a Deo. 20 Die illo] ſecundum membrum, de rerum
conſecratione, ut diximus in verſum 16. Tintinnabulis] quæ ferè in regionibus montoſis appenduntur equis.
q.d. illa omnia metallica deſcribentur & referentur in ærarium domus Dei, ut deinceps in ſacros uſus
occupentur: allegoria, ut ſæpè diximus. Quaſi crateres] id eſt, ut ſint ollæ copioſiſſimæ, quemadmodum
crateribus ad miniſterium abundat altare Dei: pro eo quod eſt, ut ſit maxima miniſtrorum omnium in Eccleſia
commoditas, quod oſtenditur ſequente verſu. 21 Cenahhanæus] id eſt, extraneus aut impurius ullus,
ſynecdochicè: quod prædictum fuerat Jeſchahh. 35. 8. & Joël. 3. 17. ubi hic locus apertiſſimè exponitur.

MALEACI.

CAPUT I.

Deus expoſito beneficio electionis ſuæ collato in poſteros Jahhakobi, & reprobatione Hheſavi, Judæos omnes, ac inprimis Sacerdotes arguit polluti cultus ſui; quem vocatis ad Evangelium gentibus ſe confirmat aſſerturum, & abjecto ſacerdotio Levitico: deinde connubia cum infidelibus, polygamiam, divortiorumq; licentiam, ludibria in Deum contumelioſa, ſacrilegia, & blaſphemam omnium contumaciam reprehendit, ſubjectis promiſſionibus erga bonos, & interminationibus contra improbos; quos omnes ad reſipiſcentiam hortatur, & fidem in venturum Chriſtum.

1 PROPHETIA [a] oneroſa verbi Jehovæ ' ad Jiſraëlem [b] per ' Maleacin.

2 ' Diligo vos, ait Jehova; & ' dicitis, ' in quo diligis nos? ' nónne frater fuit Hheſav Jahhakobo? dictum Jehovæ; dilexi autem Jahhakobum,

3 Hheſavum verò odio habui; ' ideo diſpoſui montes ejus deſolationi, & poſſeſſionem ejus draconibus deſerti.

4 ' Quod dicit Edomæa, depauperati ſumus quidem, at revertemur & ' ædificabimus vaſtata loca: ſic ait Jehova exercituum, ipſi ædificent, at ego deſtruam; & [c] vocabuntur terminus improbitatis, & populus cui indignatur Jehova, uſque in ſeculum.

5 Quod oculi veſtri viſuri ſunt ' ex termino Jiſraëlis;

[a] Heb. onus: ut Jeſcha. 13. 1.
[b] Heb. per manum Malaaci.

Jiſraëlis; & vos dicturi, magnificat ſe Jehova.

6 'Filius honorat patrem, & ſervus [d] dominum ſuum: quòd ſi pater ſum, ubi eſt honor meus? & ſi [e] dominus ſum, ubi reverentia mei? ait Jehova exercituum, vobis ô Sacerdotes cõtemptores nominis mei, qui dicitis, qua in re contemnimus nomen tuum?

7 Qui afferentes ſuper altare meum cibum 'pollutum, dicitis qua in re polluimus te? in eo' quòd dicitis menſam Jehovæ contemptibilem eſſe.

8 'Nam cùm affertis *animal* cæcum ad ſacrificandum, nihil*ne* eſt mali? & cùm affertis claudum aut ægrotum, nihilne eſt mali? offer illud jam duci tuo, an acceptum habiturus ſit te, aut an ſuſcepturus vultum tuum? ait Jehova exercituum.

9 'Nunc itaque deprecamini jam faciem Dei fortis, ut gratiam faciat nobis; '*dum* e manu veſtra eſt hoc, an ſuſcepturus eſt *ullius* ex vobis vultum? ait Jehova exercituum.

10 'Quis etiam inter vos eſt qui claudat fores gratis? aut num illuſtratis altare meum gratis? nulla eſt mihi delectatio 'in vobis, ait Jehova exercituum, & munus acceptum non habebo e manu veſtra:

11 'Sed ab ortu Solis uſque ad occaſum ejus magnum erit nomen meum in gentibus: & in omni loco' ſuffimentum afferetur nomini meo, & munus purum, quia magnum nomen meum erit in gentibus, ait Jehova exercituum.

12 'Etenim vos profanatis illud; 'in eo quòd dicitis, menſam Jehovæ pollutam eſſe, & proventus ejus 'contemptibilem eſſe cibum:

13 Et dicitis, 'ecce quantum fatigationis, cùm 'exſufflare poſſetis illud, ait Jehova exercituũ; affertis etiam' raptum, & claudum, & ægrotum, afferentes munus: an acceptum habebo illud e manu veſtra? ait Jehova.

14 Imò maledictus eſt machinator, qui cùm ſit in grege ipſius maſculus, vovet & ſacrificat corruptum Domino: nam 'Rex magnus ſum, ait Jehova exercituum, & nomen meum eſt reverendum in gentibus.

CAPUT II.

1' NUNC itaque ad vos *ſpectat*' præceptum iſtud, ô Sacerdotes;

2 Niſi auſcultaveritis, & niſi [a] indideritis animo tribuendo gloriam nomini meo, ait Jehova exercituum, utique immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionibus veſtris: quin etiam maledixi earum cuique, quia minimè inditis animo.

3 Ecce ego corrupturus ſum vobis ſementem, & ſparſurus fimum in facies veſtras, fimum [b] ſacrificiorum veſtrorum:' adeò ut [c] abripiat vos ad ſe.

4 'Noſtis enim me miſiſſe ad vos præceptum iſtud; ut ſit fœdus meum cum *tribu* Levi, ait Jehova exercituum:

5 Fœdus meum fuiſſe cum illa vitæ & pacis, & 'dediſſe eas ipſi *propter* reverentiam qua reveritus eſt me; & propter nomen meum' contritam fuiſſe:

6 Cùm lex veritatis fuit in ore ejus, & iniquitas non eſt inventa in labiis ejus; in pace & in æquitate ambulaviſſe mecum, & multos avertiſſe ab iniquitate:

7 Cùm labia Sacerdotis obſervarent ſcientiam, & [d] lex requireretur ex ore ipſius: nam 'angelus Jehovæ exercituum eſt.

8 At vos receſſiſtis ab illa via, feciſtis ut impingerent multi in legem; corrupiſtis fœdus Leviticum, ait Jehova exercituum.

9 Ideoque etiam ego reddidi vos contemptos & abjectos toti populo: prout minimè vos obſervatis vias meas, ſed 'attollitis faciem contra legem.

10 'Nonne pater unus omnibus nobis eſt? nónne Deus fortis unicus creavit nos? quare 'perfidi eſſemus [e] alter in alterum, profanando fœdus majorum noſtrorum?

11 'Perfidè agit Jehuda, & abominatio fit in Jiſraële & Jeruſchalaimis: profanat enim Jehuda ſanctitatem Jehovæ' quam amaturus fuerat, 'ducens filiam Dei alieni.

12 Exſcindet Jehova 'vigilantem & reſpondentem viro qui fecerit 'illam e tentoriis Jahhakobi, etiam offerentem munus Jehovæ exercituum.

13 'Atque hoc ſecundum facitis, ' operiendo lachrymis altare Jehovæ fletu, & exclamatione; adeò ut minimè ampliùs reſpiciat Deus ad munus, & recipiat oblationem acceptam e manu veſtra.

14 Dicitis autem, propter quid? propterea quòd Jehova teſtificatus eſt inter te [f] & uxorem adoleſcentię tuæ; contra quam tu perfidè agis, cùm ſit ſocia tua & uxor [g] fœderata tibi.

15 'Nam nónne unum effecit, cùm reliqui ſpiritus penes ipſum *eſſent*? quid autẽ unum? quæſiturum ſemen Dei: ideo cavete ſpiritui veſtro, & in uxorem adoleſcentiæ tuæ ne perfidè *ſpiritus tuus* agito.

16 'Sibi odio eſſe dimiſſionem ait Jehova Deus Jiſraëlis, nam eum operire violentiam pallio ipſius ait Jehova exercituum: quare cavete ſpiritui veſtro, ut non perfidè agitis.

17 'Fatigatis Jehovam verbis veſtris, & dicitis, qua in re fatigamus? in eo quòd dicitis, quiſquis facit malum bonus videtur in oculis Jehovæ, & iſtis ipſe delectatur; aut, ubi eſt Deus judicii?

CAPUT III.

1' ECCE ego miſſurus ſum' angelum meum, qui expediat viam ante me: & 'repentè veniet in templum ſuum ' Dominus quem vos quæritis, & ' angelus fœderis 'quo vos delectamini ecce venturus eſt, ait Jehova exercituum.

2 Quis autem ſuſtineat diem adventus ejus? aut quis conſiſtat cùm apparuerit? nam ipſe 'quaſi ignis conflatoris, & ut ſmegma fullonum eſt.

3 Ut ſedet conflans & purgans argentum, ta purgabit filios Levi, defæcans eos velut aurum & argentum; ut ſint Jehovæ, ' qui offerant munus [a] juſtè:

[d] Heb. *dominos ſuos.*

[e] Heb. *domini.*

[a] Heb. *poſueritis in corde: ſic in fine ver.*

[b] Heb. *feſtorum: ut Exod.* 23.18.

[c] Heb. *tollat.*

Heb. *legem equirerent: perſonali- r.*

[e] Heb. *vir in fratrem ſuũ.*

[f] Heb. *& inter uxorem.*

[g] Heb. *fœderis tui.*

[a] Heb. *injuſtitia.*

4 Et ſuave ſit Jehóvæ munus Jehudæ & Jeruſchalaimorum; ut diebus [b] priſcis, & ut annis antiquis.

[b] Heb.*ſeculi.*

5 Accedam autem ad vos in judicium, & ero teſtis feſtinantiſſimus contra præſtigiatores & contra adulteros, & contra jurantes falſò; & contra [c] oppreſſione detinentes mercedem mercenarii, viduam & pupillum ac peregrinum pervertentes, neque timentes mei, ait Jehova exercituum.

[c] Heb.*opprimentes mercedem.*

6 Quia ego Jehova ' non mutor; ideo vos, filii Jahhakobi, ' non conſumpti eſtis.

7 'Inde a diebus majorum veſtrorum receſſiſtis a ſtatutis meis, neque obſervaſtis: revertimini ad me, & revertar ad vos, ait Jehova exercituum; ſed dicitis, 'qua in re reverteremur?

8 An ſpoliet homo Deum, quòd vos ſpoliatis me? & dicitis, qua in re ſpoliamus te? 'decimis & oblatione.

9 Maledictione eſtis maledicti, eò quòd me ſpoliatis; 'gens ipſa tota.

10 Afferte omnes decimas in [d] theſaurum, ut ſit cibus in domo mea: & probate me jam in hoc, ait Jehova exercituum, ſi non aperuero vobis 'cataractas cœlorum, & [e] proferam vobis benedictionem, adeò ut non ſufficiatis:

[d] Heb.*locum theſauri.*

[e] Heb.*evacuem.*

11 Et increpabo veſtri cauſa ' exedentem: ut non corrumpat vobis fructum terræ, neque orbet vos vitis in agro, ait Jehova exercituum.

12 Itaque beatos prædicabunt vos omnes Gentes, quia eritis terra oblectationis, ait Jehova exercituum.

13 'Invaluerunt contra me verba veſtra, ait Jehova; ſed dicitis, quid obloquuti ſumus cōtra te?

14 Dixiſtis, vanum eſt colere Deum; & quod lucrum erit, cùm obſervaverîmus obverſationem ejus, & cùm ambulaverîmus ' atratè metu Jehovæ exercituum?

15 Imò nunc felices prædicamus ſuperbos: etiam 'ædificantur qui faciunt improbitatem; & qui 'probant Deum, 'liberantur:

16 Tunc ' timentes Jehovæ *qui* frequenter prædicant [f] alter apud alterum, dicentes; enimverò attendit Jehova & audit, atque conſcriptum eſt ' in libro commentarii coram eo pro timentibus Jehovæ, & cogitantibus de nomine ejus.

[f] Heb.*vir apud amicum ſuum.*

17 Hi erunt mei, ait Jehova exercituum, quo die ego confecturus ſum peculium: & clementia utar erga ipſos, quemadmodum quis utitur clementia erga filium ſuum qui colit ipſum.

18 Tunc converſi videbitis inter juſtum & improbum quid interſit; inter colentem Deum, & eum qui non colit ipſum.

19 'Nam ecce dies ille adveniet ardens tanquam fornax; quo erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes improbitatem ſtipula, & inflammabit eos dies ille venturus, ait Jehova exercituum, adeò ut non derelinquat eis radicem aut ramum.

20 Exorietur autem vobis, ô timentes nominis mei, ' ſol juſtitiæ cum curatione ' in alis ipſius; & procedetis, augeſcetiſque ut vituli ſaginarii:

21 Et conculcabitis improbos; nam futuri ſunt cinis ſub plantis pedum veſtrorum, quo die ego effecturus ſum, ait Jehova exercituum.

22 ' Recordamini legis Moſchis ſervi mei, cui præcepi in Chorebo *perferenda* ad totum Jiſraëlem ſtatuta & jura.

Exod.20. Deut.5.

23 'Ecce ego miſſurus ſum vobis 'Elijam Prophetam, antequam veniat dies Jehovæ maximus & reverendus:

24 'Ut convertat cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres ipſorum; 'ne veniens percutiam terram anathemate.

ANNOTATIO.

1 Prophetia oner.] *Hanc prophetiam unicam eſſe toto hoc libello res ipſa indicat; quamobrem tria hæc capita unà conjungimus. Continentur autem hoc libello primùm inſcriptio, hoc verſu; deinde exordium a gratuita electione Dei & beneficiis in Jiſraëlitas, verſibus quatuor ſequentibus; tum propoſitio rerum de quibus populum & nominatim Sacerdotes cuſtodes legis conteſtatur Deus ex lege, uſque ad verſum 22. capitis 3. poſtremò, hortatio ad reſipiſcentiam propter adventum Chriſti & promiſſiones Evangelicas illius: quæ omnia* διαλογιστικῶς *ad majorem emphaſin a Propheta exponuntur.* Ad Jiſraël.] *id eſt, populum totum a captivitate reducem.* Maleacin] *ultimum Prophetarum qui habetur in vetere Teſtamento: non enim hortatur populum ad ædificationem templi, ut Chaggai & Zecarja fecerunt; ſed extructo jam templo & inſtituto cultu turpiſſimas ejus depravationes reprehendit, de quibus habentur in libris Hhezræ & Nechemjæ multa.* 2 Diligo vos] *exordium hoc Judæos dociles facit a Dei amore, electione gratuita, & beneficiis erga illos: quæ Deus ab ipſo primorum parentum Jahhakobi & Hheſavi exemplo confirmat, hoc verſu; & in poſteritatem continuata fuiſſe oſtendit verſu 3. & continuatum iri, ver. 4. & 5. Quod autem dicit, diligo vos, in eo comprehendit Deus non tantùm amorem ſuum & electionem gratuitam, verùm etiam omnia ex electione beneficia.* Dicitis] *cùm infirmitate, tum contemptu malitioſo: ut exponitur poſtea inde a verſu 6.* In quo diligis] *id eſt, qua in re demonſtras nos tibi curæ eſſe? qui æquè ac aliæ gentes affligimur, & nulla ſingularia nobis videmur percipere aut cernere dilectionis tuæ erga nos documenta.* Nónne frater] *primum dilectionis documentum; quòd Deus ex ſolo beneplacito voluntatis ſuæ horum parentem jam olim elegerit, illorum verò reprobaverit, cùm nondum nati fuiſſent, & nihil feciſſent boni vel mali, Roman. 9. 11.* 3 Ideo] *ſecundum dilectionis documentum a præſente gentis utriuſque ſtatu: dilectionem meam (inquit) ad illos nihil pertinere cernitis ex eo quòd regio illorum permanet deſolata, ut prædixerat Jirmeja 49. 7. & ſequentibus, & Jechezk. 25. 12. & ſeq. Vos autem in poſſeſſionem veſtram me autore rediiſtis: quod ſecundum membrum hoc loco ſubintelligendum eſt, quia oratio (ut ſcrèſit in contentionibus & contrariorum oppoſitionibus) eſt* ανανταπόδοτος. 4 Quod dicit] *tertium electionis documentum, quòd Deus reducem Jiſraëlem deinceps confirmaturus, terram defenſurus, & ſe in omnibus magnificaturus eſt: contrà verò Edomæis quos reprobavit, quamvis obnitentibus, omnem revertendi & inſtaurandi res ſuas facultatem adempturus, hoc & ſequente verſu: vide Jeſchahhjæ 9. 10.* 5 Ex termino] *q. d. inde a ſedibus veſtris: tam illuſtria & perſpicua erunt judicia Dei.* 6 Filius] *tertia hæc Prophetiæ pars, ut diximus in verſum 1. graviſſimas conteſtationes continet adverſus plurima Jiſraëlitarum*

litarum peccata. Eſt autem prima conteſtatio adverſus contemptum & prophanationem cultus Dei, cujus oportuerat eſſe vindices Sacerdotes, ac proinde graviùs in ipſos Dominus invehitur, uſque ad verſum 10. capitis ſeq. ſecunda conteſtatio eſt adverſus connubia cum infidelibus inita & polygamias, inde ad ver. 17. tertia eſt adverſus proterviam & certam malitiam qua plerique reduces ludificabantur juſtitiam & judicium Dei, inde uſque ad verſum 7. capitis tertii; quarta eſt adverſus ſacrilegas detentiones earum rerum quæ ad Deum ex lege erant perventuræ, uſque ad verſum 13. poſtrema denique adverſus contumaciam ἄθεον & nequiſſimum contemptum cultus Dei ac reſipiſcentiæ, verſibus ſequentibus. In primam autem hanc conteſtationem ingreditur, præpoſita ſententia elegantiſſima. 7 Pollutum] id eſt, illegitimum, cujuſmodi exempla aliquot deinceps adducuntur interdicta lege, Levitici 22.20. & ſequentibus, & Deuteron. 15.21. Quòd dicitis] id eſt, exiſtimatis cum animis veſtris non eſſe tanti faciendum miniſterium Jehovæ, ut magnopere ſit de lectiſſimis oblationibus laborandum. 8 Nam cùm affer.] ἐργασία conteſtationis primùm per comparationem tenuis alicujus præfecti cum ſumma majeſtate Dei, duobus verſibus: deinde per beneficentiam Dei antè ſpectatam erga eos qui colunt ipſum, verſu 10. poſtremò per comparationem cultus in futurum apud omnes gentes Evangelio propagandi, verſu 11. rejectis Judæis & eorum cultu. 9 Nunc itáque] conceſſio ironica: quandoquidem placet vobis (inquit) ita affectis animo & reprobato ſacrificio inſtructis, agite, experimini damno veſtro, ſacerdotium veſtrum ingratum eſt Domino, ac proinde neque vobis, neque nobis utile ad conciliandam gratiam. Dum e manu veſtra] id eſt, tantiſper dum vos ita in Deum geritis. 10 Quis etiam] ſecundum ἐργασίας argumentum, ut diximus in verſum 8. non eſſe cur Judæi ſe excuſent quaſi Deus honorantes ſe non honoraſſet, cùm ne inter Levitas quidem oſtiarios aut ſacrorum adminiſtros ullus non extiterit cui piè officium perfungenti Deus non benefecerit, ut repetit Deus infrà 3.10. In vobis] id eſt, univerſitate gentis veſtræ: nam reliquiæ ſervatæ ſunt ex ea ſecundum electionem gratiæ. 11 Sed ab ortu] ex denuntiatione Deuter. 32.21. Suffimentum] id eſt, cultus meus apud omnes populos inſtituetur legitimè: qui ſpiritualis quidem eſt in Evangelio, ſed legalibus olim typis per Prophetas adumbratus. 12 Etenim] ætiologia præcedentis reprobationis, ad finem uſque capitis. In eo quòd] ut ſuprà ver. 7. Contemptibilem] id eſt, nihil referre ut uſque adeò accurata ſint quæ offeruntur Domino. 13 Ecce quantum fatig.] hypocritarum verba, qui cùm res leviſſimas & quæ ſolo propemodum flatu diſpelli potuiſſent præ macie, offerebant Domino, prædicabant tamen ſe ſupra modum defeſſos eſſe, & omnem ſuam operam in cultu Dei conſumpſiſſe. Exſufflare poſſet] id eſt, ſolo flatu ut plumam diſpellere: hyperbole. Raptum] id eſt, oblationem quamque illegitimam: ut oſtendimus ſuprà in verſum 7. 14 Rex magnus] ac proinde cuilibet duci & præfecto anteponendus, cujus meminerat verſu 8. ſic appellatur Pſal. 47.3.

IN CAPUT II.

1 Nunc itaque] Amplificatio præcedentis conteſtationis adverſus ſacerdotes, ab interminationibus Dei, tribus verſibus; quæ interminationes poſtea confirmantur primùm documentis legis, verſu 4. exemplisq; contrariis beneficiorum in Sacerdotes morigeros, tribus verſibus; deinde præſente rerum conſtitutione, quòd jamq; Sacerdotes propter contemptum Dei in contemptum populi abiiſſent, verſ. 8. & 9. Præceptum] de curando cultu Dei, & averſanda contaminatione. 3 Adeò ut abripiat] id eſt, tanta copia ſtercorabo vos ſementis loco, ut fimo inquinati planè obruamini. 4 Noſtis enim] primus confirmationis locus, a ſacerdotum ipſorum conſcientia in cognitione legis & vocationis ſuæ inſtructorum a Deo, tum documentis legis, tum exemplis: ut diximus in verſum 1. 5 Dediſſe eas] id eſt, præſtitiſſe vitam & pacem ex fœdere. Contritam fuiſſe] id eſt, vita & pace promiſſa fuiſſe diſtitutam, eò quòd non ſanctificaſſet nomen Dei ex fœdere. 7 Angelus] ſive nuntius & interpres voluntatis Dei: ut Judic. 2.1. & Chaggai 1.3. 9 Attollitis faciem] id eſt, protervè & pervicaciter legem a Deo datam infringitis, ut demonſtratur ſequentibus conteſtationum locis. 10 Nónne pater] ſecunda conteſtatio, ut diximus ſuprà 1.6. illegitima Judæorum connubia damnat, tum propterea quòd contra fœdus Dei cum infidelibus inibantur, tribus verſibus; tum etiam quòd contra fidem juſtæ uxori datam, verſu 13. & ſequentibus. Eſt autem hoc verſu illorum objectio qui illegitima matrimonia defendebant, & illis utebantur: quid? inquiunt: nónne gentiles quoque Deum creatorem habent communem, & Adamum communem patrem? an verò homines creatione & natura conjunctos nobis poſſumus juſtè dedignari? aut ſi cum illis connubia jungimus, an propterea juſtè poſſumus perfidiæ accuſari? nam accerſere alios ad fœdus & eos in communionem ejus cooptare eſt juſtiſſimum: tantum abeſt ut his connubiis nos perfidè agere, & profanare fœdus poſſimus. Perfidi eſſem.] id eſt, haberemur & diceremur perfidè agere aut in fratres noſtros quibuſcum jungimus matrimonia, aut in Deum autorem fœderis: quæ duæ partes ὕστερον πρότερον in ſequentibus explicantur. 11 Perfidè agit] ὑποφορὰ ſive ſubjectio ad occupationem præcedentem; qua demonſtratur primùm injuriam fieri Deo, hoc verſu; ac proinde ulturum ipſum, ſequente verſu; deinde injuriam fieri uxori, verſu 13. & 14. ac poſtremò naturæ ipſi & naturali connubiorum legi, verſu 15. & 16. Quam amatur.] id eſt, quam ſanctitatem adeò debuerat amare quiſque, ut illius ſtudio omnibus aliis amoribus renuntiaret, & ab eis diligentiſſimè abſtineret: exaggeratio criminis. Ducens filiam] ut hiſtoria docet Hhezræ 9. & 10. & Nechem. 13.12. 12 Vigilantem &] id eſt, non tantùm ipſum perfidum, verùm etiam defenſorem omnem, adjutoremq; & patronum perfidiæ; etiam cùm muneribus oblatis Deum ſibi placare videbitur. Illam] abominationem, de qua præcedente verſu. 13 Atque hoc ſecund.] alterum perfidiæ crimen, ut diximus in verſum 11. quòd juſta uxor altera uxore ſuperinducta non poſſit non angi, indignari & fletu altare Jehovæ complere propter indignitatem facti: vide Levit. 18.18. Operiendo lachrym.] id eſt, efficiendo ut juſta uxor prorumpat in lachrymas, & de injuria ſibi facta conqueratur coram Deo.

15 Nam nónne] exegeſis proximè præcedentis dicti, uxorem ſociam viri & fœderatam eſſe communibus legibus matrimonii. Nam (inquit) Deus inſtituens matrimonium fecit ut duo tantùm eſſent una caro; & quamvis eſſet reliquorum ſpirituum pater, tamen unum tantùm par conjugavit, quod ſemen Dei, id eſt juſtos liberos, progigneret: quicquid ſuprà eſt, perfidiæ veſtræ acceptum ferendum eſt: ſic Matth. 19.4. & ſequentibus.

quentibus. 16 Sibi odio eſſe]occupatio defenſionis Judæorum: atqui dimittetur uxor ex lege, Deuteron. 24. ut adducitur Matth. 5. 31. Reſpondet Propheta, hoc verò odit Deus, neque paſſurus eſt ut legem ſuam adhibeatis tanquam pallium ad tegendam & defendendam injuriam quam veritati ipſius facitis & veſtris ipſorum uxoribus: neque enim Deus dimiſſionem probavit, ſed odio habet; ut ipſa legis verba oſtendunt Deut. 24.4. 17 Fatigatis] tertia conteſtatio, ut diximus ſuprà 1.6. qua objicit Propheta indigniſſimas Judæorum blaſphemias, quaſi Deus aut juſtitia vacaret, aut judicio ad juſtitiam aſſerendam, hoc verſu; deinde verò tantis blaſphemiis reſpondet ſex primis verſibus ſequentis capitis. Eſt autem hoc humanitus dictum: ut Jeſchahh. 43.10.

IN CAPUT III.

1 Ecce ego] Reſponſio ad præcedentes blaſphemias aſſerens judicium & juſtitiam Dei a prædicatione Joannis Baptiſtæ & Chriſti, hoc verſu; cujus potentia exponitur ver. 2. effecta verò primùm in pios ſalutaria, verſu 3. & 4. deinde in impios exitialia, verſu 5. & 6. Angelum meum] Joannem Baptiſtam prænuntium & præcurſorem Chriſti, Matth. 11.10. & Marci 1.2. Repentè] id eſt, eodem tempore ſubſequuturus eſt. Dominus] Jeſus Chriſtus. Angelus fœd.] nimirum idem Chriſtus, in quo Deus mundum conciliavit ſibi, 2. Cor. 5.19. Quo vos delect.] id eſt, in cujus ludificatione delicias agitis, ut dictum eſt præcedente verſu: ſic Jeſchahh. 5.19. & Hhamos 5.18. 2 Quaſi ignis] cujus affecta ſequentibus verſibus exponuntur. 3 Qui offerant munus] vide Rom. 12.1. 6 Non mutor] ac proinde conſilium meum quod promiſeram præſtabo. Non conſumpti] tantis calamitatibus, ſed adhuc ſervati benignitate mea, Lament. 3.22. 7 Inde a diebus] hortatio ad reſipiſcentiam, μεταβατικῶς ad conteſtationem quartam, de qua diximus ſuprà 1.6. Qua in re revert.] quaſi dicant, quid commiſimus? aut quandò averſi fuimus a te? quòd nos reverti imperes. 8 Decimis & oblat.] vide Nehem. 13.10. & ſequentib. 9 Gens ipſa tota] i. non tantùm vos, ô Sacerdotes; ſed etiam populares omnes. 10 Cataractas] ut Gen. 7.11. & 2. Reg. 6.35. 11 Exedentem] i. quicquid abſumit fructus veſtros. 13 Invaluerunt] ultimus conteſtationis locus adverſus ἄθεον Judæorum contumaciam, ut diximus ſuprà 1.6. quorū impia & blaſphema dicta proponuntur ver. 14. & 15. deinde verò evincuntur contrariis Dei promiſſionibus erga bonos, & minis contra malos; quæ generatim enuntiatæ, uſque ad ver. 19. per ὕστερον deinde exornantur, uſque ad verſum 22. 14 Atratè] id eſt, in luctu, ſynecdochicè. 15 Ædificantur] i. aſſurgunt feliciſſimè, & augentur bonis atque honoribus: metaphora a ſtructuris. Probant] ut Pſal. 95.9. Liberantur] i. liberi ſunt ab omni malo: antitheſis. 16 Timentes Jehovę] i. pii qui reverentia Dei continentur in cultu ejus per fidem, alter alterum conſolantur, & expectant glorioſum adventum Chriſti patientia. In libro comment.] humanitus dictum, a re forenſi; cujus exemplum eſt Eſter. 6.1. 19 Nam ecce] exornatio præcedentis dicti ὕστερον πρότερον, de deſcrimine piorum impiorumq́; ut diximus in verſum 13. idq́; comparationibus evidentiſſimis. 20 Sol juſtitiæ] Chriſtus ſervator Eccleſiæ ſuæ, juſtitiam Dei contra improbos aſſerens, & electos juſtificans ab injuſtitia ipſorum. In alis ipſius] id eſt, tanquam radiis juſtitia ſua perfundens electos, & curans eos a peccatis ipſorum. 22 Recordamini] ultima pars Prophetiæ, hortatio ad reſipiſcentiam ex lege, hoc verſu: ut certa fiducia expectetur adventus Chriſti, cujus præcurſor dicitur fore Joannes Baptiſta ad expediendum viam coram Domino: ut Jeſchahh. 40.3. & ſuprà verſu 1. 23 Ecce ego] ſenſus eſt, utimini lege tanquam pędagogo, qui vos deducat ad Chriſtum: & adventum ipſius hoc ſigno agnoſcite, quòd Joannes præcurſurus eſt, ut Dominum advenientem indicet. Elijam prophet.] id eſt, Joannem Baptiſtam inſtructum ſpiritu & virtute Elijæ, ut exponit Angelus Lucæ 1.17. & Chriſtus Matth. 11.14. 24 Ut convertat] id eſt, miniſterio ſuo Evangelico electos ad reſipiſcentiam & fidem charitatemq́; revocet in vinculo pacis: quod Judæi ſub adventum Chriſti ignorabant planè, ferventes ſchiſmatis & diſſidiis infidelitatis; ut obſervavimus Zecarjæ 11.8 Ne veniens] id eſt, ut ſaltem aliquos reſipiſcentes ſervem, qui antè ordinati fuerint ad vitam æternam.

Quartæ partis Bibliorum finis.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

LIBRI
APOCRYPHI,
ſive
APPENDIX TESTAmenti veteris ad canonem priſcæ Eccleſiæ adjecta, Latináq; recèns e
GRÆCO SERMONE FACTA,
ET NOTIS BREVIBUS ILLUSTRATA
PER FRANCISCUM JUNIUM.

PERIIT ET INVENTA EST

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni
M.D.Lxxxi.

ORDO LIBRORUM APOCRYPHORUM.

HISTORICI,
ex temporum ſerie diſpoſiti.

Tobiti lib. I.
Oratio Menaſchis.
Judithæ lib. I.
Baruci lib. I.
Epiſtola Jirmejæ.
Adjectiones ad Danijelem.
Hhezrę lib. III.
Hhezrę lib. IIII.
Adjectiones ad lib. Eſteræ.
Schimhhonis lib. I. qui vulgo
  Macbæorum III.
Macbæorum lib. I.
Macbæorum lib. II.

DIDASCALICI.

Liber Sapientiæ.
Eccleſiaſticus.

TYPOGRAPHUS
Lectori.

Cùm hunc nobis ordinem in præfatione ſua, ut apparet infrà, Franciſcus Junius commendaverit, viſum eſt eum potiùs ſequi, quàm illum a Wechelo in editione ſua obſervatum. Te igitur humaniſſime lector, de eo admonendum cenſui, ut illam in præfatione Junii querelam de immutato a ſe inſtituto ordine (quam expungere mihi non putabam integrum fore) minimè ad hanc editionem pertinere intelligeres.

¶ILLVSTRISSIMO DOMINO, D. GVILHELMO PRINCIPI AVRAICO, COMITI IN NASSAV, CATZENELBOGEN, DIETZ, ET VIANDEN, Domino in Breda, &c. Domino ſuo clementiſſimo.

QVOTIESCVNQVE *mihi in mentem venit, Princeps Illuſtriſsime, ſententię illius quam olim canebat Lyricus,* ὁ μέγας δὲ κίνδυνος ἄναλκιν οὐ φῶτα λαμβάνει, *equidem aut a ſcribendo planè deterreor cõſcius imbecillitatis meæ, aut totus perhorreſco ſi quando me vela, quod aiũt, dare ventis neceſse eſt, & publico ſcriptum aliquod committere. Nam quid eſt quod mea tenuitas auſit publico apertoq; cælo in oculis & auribus omnium exponere? quid palam Eccleſię Chriſti tot tantorũ hominũ ſcriptis ornatæ & cultæ proponere, niſi me in ſpectatum hoc literarũ ſtadium ſententiæ bonorum pertraherent? quibus poſt emenſos veteris Teſtamenti libros canonicos viſus ſum aliquid præſtare debere & poſſe in hoc ſcriptorum genere. Ac mihi quidem longè fuit ante hac gravius aliquid in canonicos libros ſcribendũ inſtituere: quorum authoritate conſtantiſsima ac fide certiſsima nititur Eccleſia Chriſti; ex quibus tanquam ex uberibus lac vitę ſugendum & tanquã ex penu cibum liberis præbet eſurientibus, ægrotantibusq; medicinam, quorum nulla juſta eſſe poteſt interpretatio ſine ſtudio pietatis maximo, ſine cœleſti ſancti Spiritus illuſtratione, ſine ſcientia peritiaq; multiplice, & ſine inſtrumentorum omnium commoditate ad rem tantam pertinentium; quorum denique ſenſa tam multis veterum, recentium probatiſsimorum, doctiſsimorumq; hominum libris perveſtigata & enucleata ſunt, ut quicunque memoria noſtra animum ad ſcribendum appellunt, magis actum agere videantur, quàm Eccleſiæ Chriſti ſatagere: & fuiſset illud profectò futurum graviſsimum, niſi ſecundũ Deum fuiſſẽ fretus clariſsimi viri ac mihi conjũtiſsimi D. Immanuelis Tremellii conſortio, cujus peritia jamdiu Eccleſiæ cognita, mihi verò jam eſt exploratiſsima, conſpectus fuit jucundiſsimus, & ſuaviſsima ſtudiorum inter nos communicatio, quæ memoriam abſentis fecerunt acerbiorem. Sed in hoc opere etſi non ita deterret me librorum iſtorum authoritas fretum veteris Eccleſię canone (errare enim & labi in ſcriptis hominum adeò miſerum non eſt ac periculoſum quàm ſi in divinis offenderis) duę res tamen extiterunt, quæ me ab hoc inſtituto multùm & ſæpe deliberantem revocarunt, incipientem retardarunt, & ſollicitaverunt provectum, ut me ad meũ tranquillitatis navale reciperem, navigaremq; in domeſtico meorum ſtudiorum portu. Una eſt, quòd neque meus ille Immanuel mihi conjunctus adfuit, nec alter ab illo, cujus ſuccedanea opera in hac remigatione mihi commodaretur, ſed ſolus neceſſe habui remos impellere Deo duce, pro Cynoſura habens authenticos libros Scripturæ ſacrę omni exceptione majores, & pro remigibus tenuẽ ſupellectilẽ librariã meã. Altera, quòd permulti ubiq; inveniũtur loci varii, diſtorti, depravati, depravati autẽ? imò profligati æquè in contextu Græco atq; in trãſlationibꝰ: quos quidẽ locos partim ex canonicorum ſcriptorum authoritate, partim ex ipſorũ authorum ſecũ aut aliorum cum ipſis comparatione, partimq; ex judicio neceſſe fuit emendare: quod cùm in aliis, tum in duobus Macbęorum libris C. T. nullo negotio animadverſura eſt. Sed quid ego de illis dicã qui hos libros tanta animi cõtentione pro canonicis vendicãt, ut actũ eſſe de totius Scripturæ authoritate clamitent, ſi expungantur iſti ex albo canonis? Equidem & conſuetudinẽ iſtam, immanem iſtam (ut Auguſtinus appellat) belluam ferumq; tyrannũ expugnarem, & audaciam eorum qui primi authores fuerũt facti iſtius oſtenderẽ qui rebus humanis divinũ honorem tribuerunt, niſi plenæ eſſent hoc argumento paginæ in libris veterũ, quorum teſtimoniis ac potiùs authoritatę Scripturę canonicæ belluam iſtam expugnatam atque poſtratam jacêre putaremus. Quid enim ſi libri in hoc numero non pauci extant canoni ſacro adverſantes quibuſdam locis, & diverſum a veritate Dei conſtantiſſima prædicantes? quid ſi interdum ſibi non conſtant ipſi? quid ſi in Eccleſiæ ve-*

teris ſacrario judicio certo nunquã fuerũt repoſiti, non tãtùm Jehudæis librariis Eccleſię noſtræ, ſed Irenæo ipſo, Origene, Hieronymo, Auguſtino, Epiphanio, & Joanne Damaſceno teſtibus: quid ſi poſt quadringentos demũ annos a ſalute parta, non divina illa, ſed Eccleſiaſtica authoritate donati ſunt? Communis error in legem abiit quod ne in cauſis quidem civilibus Jurecoſſ. ferendum eſſe putaverunt. Quæ cùm ita ſint, cùm his nominibus & compluribus aliis de his ſcriptis grave ſit agere, maluiſſem quidem certè heroem (ut ita dicam) & coryphęum aliquem Scripturæ ſacræ peritiſſimum recipere in ſe laborem iſtum quàm a me expeti, ut illius opera tædium exhauſtum, correctos locos, beſtiamq; domitam atq; confectam videremus: ſed quia res a me deſyderata eſt, ecce, partibus meis qua fide potui & diligentia maxima perfunctus ſum. Verùm ut ad rem ipſam veniamus, habentur in hoc opere duo ſcriptorum genera: nam pleraque ſunt hiſtorica, & duo didaſcalica. Atque hos quidem libros ego collocare ſeorſim ſtatueram, omnibusq; libris hiſtoricis ex temporũ ſerie diſpoſitis didaſcalicos unà ſubnectere, niſi meum hoc conſilium imprudente aliorum facto fuiſſet abruptum. Cùm autem res facta infecta eſſe nequeat, nos inſtitutũ illũ ordinem hac Epiſtola proſequentes, pauca de ſingulis iſtius operis libris præfabimur, judicium noſtrũ de authoribus illorũ afferentes: de authoritate verò judicia ſentẽtiasq; Flavii Joſephi & patrũ quorũdam ſubmittemus, ne quis pręjudicatum ſibi a nobis fieri putaverit. TOBITI liber varius eſt: Chaldæus venit in manus Hieronymi, qui deſyderatur memoria noſtra: Hebręi extãt duo, ſed exercitationis gratia conficti, ſi quid in Hebræo ſermone poſſũ judicare: Gręcus liber, ſi finẽ exceperis, authore Tobito inſcribitur. Certè in Chaldæa Aſſyriáve ſcriptus eſt, idq; (opinor) Chaldaicè ab homine pio quidem, ſed eruditione mediocri & non paucis ex deportatione tenebris obruto, quibus hoc quoque ſcriptũ offunditur. MENASCHIS oratio pia eſt, habetur Gręcè, authore Menaſche Rege an alio, incertũ. JUDITHÆ librũ Hebræũ fuiſſe putat Hieronymus, Chaldæũ ſcribit habuiſſe: mirũ eſt ſanè hiſtoriam rei tam celebris in Jehudæa geſtæ neq; in Eccleſia Hebraicè fuiſſe habitam, neque a Joſepho præcone gentis ſuæ memoratam: hunc itaq; & Tobiti librũ poema ſacrum potiùs quàm hiſtoriam dixeris adeò vir pius meritò veritatẽ utrobiq; honeſtatẽ verò prudentiãq; in hac re, ſi quando geſta eſt, deſyderaverit. BARUCUM & JIRMEJÆ epiſtolà non habere inter Hebræos libros teſtis eſt Hieronymus: Græcè quidem habentur, ſed novitatẽ ſapiunt ſermone ſuo. DANIJELIS auctariũ ſive adjectio Græca eſt, piũ canticũ: reliquas Danjelis & Eſteræ acceſſiones planè aſcribo poematis. HHEZRÆ libros duos me tacente evincit veritas: quos neque Hebraicè neq; Græcè vidi, aut fuiſſe viſos memini legere, ſed juſtiſſima corã Deo & bonis omnibus anologia rem ad veritatem, ſermonem ad Latinitatem revocavi, verbis (quo ad ejus fieri potuit) cum vetere exemplo conformatis. Nihil habent Hhezræ quàm falsò emendicatũ nomẽ, & injuriâ maximâ: Authorem enim quẽ puduit ſui operis, longè ampliùs debuerat puduiſſe cùm ſuis ſomniis nomen viri tanti præfigeret, & impudenter Eccleſiam vellet fallere. ESTERÆ fragmenta neque ſunt canonis, neque cum canone admodum conſentiunt: ſcripſit ea Græcanicus aliquis matæologus, qui ſermonis ſui elegantiam in poſtremo capite oſtentavit. Tres poſtremos libros communi appellatione (ut apud Euſebiũ teſtis eſt Origenes) priſca Eccleſia apud Syros Scharbit ſarbane el, id eſt, virgam rebellantium Deo nominavit, vel contumaciũ in Deum, Græci dixerunt τὰ μακκαβαϊκὰ per ſynecdochen a maxima argumenti parte. SCHIMHHONIS, qui dicitur vulgo Macbæorum tertius, liber ab eodem authore profectus eſt quo ſapientia: nam ovum ovo non eſt magis ſimile quàm unius libri ſermo ſermoni, alterius: fluit utrobique, ſed redundat oratio, & eadem ferè verba ac ſententias adhibet. Hunc ego Philonem Alexandrinum fuiſſe puto: adeò verba Philonium ſpirant, & Alexandrinum hominem arguit deſcriptio. Schimhhonem inſcripſi de Sacerdotis qui tum erat nomine, ſequutus exemplum. Scripturę canonicæ, in qua virorum primariorum qui pars ſuæ hiſtoriæ fuerint in populo Dei, eorum inquam nomina tribuuntur libris: fuit enim Schimhhon ſacerdos, quo tempore Ptolemæo Philopatori viſum eſt in ſacrarium involare. Atque hunc quidem librũ ſententia mea in Galeato prologo Hieronymus vocavit πάστορα, ſive Paſtorem Latino caſu, non autem paſtorem, ut pleriq; omnes putaverunt: nempe ἀπὸ τῆς παστάδος ſive παστίδος, id eſt, ab atrio, in quo Sacerdos ſummus cum fideli comitatu ſuo interceſſit ne Rex veniret in ſanctuarium, quo ex principio reliqua hiſtoria conſequuta eſt. Sed nos inſcriptionem evidentem, licèt novam, veteri obſcuræ & de qua controverti poſſit antepoſuimus. Quòd enim tertius Macbęorum liber nominatur, hoc fecit iniuria temporũ ex illa ſynecdochica loquutione quam modò diximus, cùm poſt annos quinquaginta minimùm, Judęa Macbæorum nomen audiverit: quapropter immutato ordine hunc librum ante alios collocavimus. PRIOREM Macbęorum librum Hebraicè a ſe viſum narrat Hieronymus, eũmque temporibus Jochananis ſive Joannis Hyrcani, qui filius fuit Schimhhonis Macbæi, veriſimile eſt

Hiſtor. Eccleſiaſt. lib. 6. cap. 25.

fuiſſe ſcriptum: hunc Grecè habemus tantùm & corruptiſsimū, ſed tamen haud quaquā argumento inutilem, neq; ſcriptum incommodè. POSTERIOREM *Græcum eſſe tantū & author indicat cap. 2. & idem Hieronymus oſtendit, & evincit phraſis. Author quiſquis fuerit, plus Jaſoni Cyrenæo cuidam, & ſibi quàm veritati tribuit, inarticulus pariter & audax, re, ratione, verbis ab omni lege diſcedens hiſtoriæ, judicia ſua intempeſtivè apponens paſſim, ac nonnunquam etiam prȩter fidei ſanctæ analogiā. Jam ad didaſcalicos veniamus.* SAPIENTIÆ *liber (quem olim priſca Eccleſia, teſte Epiphanio, vocabat* πανάρετον, *id eſt, omnium virtutū librum) non pauca pietatis documenta & ſingulares e ſcriptura ſacra obſervationes continet. Hunc Hieronymus Philonis (cujus ante meminimus) opus eſſe putat; Auguſtinus primū quidē putavit Siracidæ duobus locis, ſed poſtea illud ipſum quod opinatus fuerat revocavit; vulgus Schelomoni tribuit ex authoris ipſius verbis. Compta ejus & fluens oratio fecit ut Philonis eſſe diceretur: utrūq;, ſi dixeris, fortè a vero non aberraveris: nempe a Schelomone quidem fragmenta eſſe, prout capite nono verbis Schelomonis agitur, & Philonem compoſuiſſe illa atq; interpretatum eſſe Græca facundia. De* ECCLESIASTICO, *in ſuis præfationibus & quinquageſimo capite ſuſtulit author omnem dubitationis cauſam tum avi parentisq; tum ſuum ipſius nomen exprimendo: quo in libro Ethica ſancta plurimum compilavit. Hi autem omnes libri vulgo dicuntur* Ἀπόκρυφοι. *Apocryphi Grȩca appellatione, id eſt, oculti, propterea quòd Eccleſiæ non fuerunt traditi cum certa Spiritus Dei teſtificatione, ut in arca Eccleſiȩ conderentur* ἀρχέτυπα, *& palam ex authentico illorum canone Eccleſia doceretur, ſed velut humanæ artis opera clam tantùm & inter privatos parietis, ſingularibus Eccleſiæ membris, volentibus legere permiſſi ſunt ut ex iis adjumenta fidei cum judicio expromātur, non autē pro fundamentis fidē obſtringentibus cenſceantur. Hieronymus verò quibuſdam locis hagiographa hæc ſcripta nuncupat, voce apud ipſum quoq; Hieronimum ambigua. Sed de authoritate poſtea. Atq; hos quidem libros olim cum Scriptura canonica fuiſſe conjunctos & Teſtamento veteri adaptatos communis veterū noſtrorumq; hominum docet conſenſio: ut jungerentur, etiam a nobis fuit poſtulatum. Fecimus, utinam fructu tam magno quàm moleſtia. Etenim fructus quidem certè non mediocris ex his libris ad prudentes lectores & pios perventurus eſt; ſive exempla hiſtoriarū ſpectes quibus nihil ad delectandum ſuavius, nihil ad docendum accommodatius exponi poteſt; ſive didaſcalicorum librorū argumenta ad docendum æquè ac promovendū pertinētia: moleſtiæ verò nunquam pœnitebit me, ſi communē aliquem in Eccleſia fructū enaſci animadvertero, & T. C. placere operam. Tuam enim C. Princeps Illuſtriſſime, hìc viſū eſt appellare & tua ipſius causâ, & Illuſtriſſimæ Principis ac conjungis tuȩ fœminæ lectiſsimæ. Quid ita? fortaſſe inquies. Certè quia utriq; veſtrū ſi cuiquā homini Principi memoria noſtra, multa evenerūt ejuſmodi, qualia in hiſtoriis iſtis explicantur: multa vidiſtis, ſenſiſtis, probaſtis, perpeſſi eſtis quȩ legendis iſtis facile erit vobis memoria recolere, & res anteactas tanquam in ſpeculo contemplari corā. Deinde quid reſtet expenditis & noviſtis, ſcio: iter lubricum, anceps, periculoſum, præceps, ubi infracta pietas, fides, veritas, zelus, prudentia, juſtitia, fortitudo, temperantiaq; ſunt opus, ut in nomine Domini conſiſtatis: quarum omniū virtutū documenta hìc ampliſsima obverſantur æque principibus viris ac tenuibus e plebe neceſſaria. Quid eventurū ſit porrò, didiciſtis jamdiu, & ex certiſsima Dei* ὑψιμέδοντος *(ut cum Poëta loquar) teſtificatione cognoviſtis promiſsiones Dei de vita prȩſente futuraq; fuiſſe pietati factas, ac proinde reverentibus Dominū, credentibus, querentibus ſemper faciem ipſius, & intrepidè ac conſtanter adhærentib⁹ ipſi, æternā in cœlis hȩreditatē cōparatā eſſe, quā traditurus eſt Dominus juſtus judex iis qui ſanctè & ſyncerè confeſſi fuerint nomē ſuum. Quas ob res primùm ſupplex oro Deum opt. max. & Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut T. C. infinitis pene moleſtiarum molibus oppreſſam procelloſiſq; fluctibus jactatâ magis ac magis in omni ſancto pietatis humanitatisq; confirmet officio, animum ſtabiliat gratia, & cunctis benedictionibus ex ſancto verbo ac promiſsione ſua ornet augeatq;: deinde verò a T. C. obnixe peto ut meam hanc operam quàm potui fideliſsimè catholicæ Eccleſiæ prȩſtitam, & tibi oblatam accipias in bonam partem, & monimento hoc de meo erga T. C. ſtudio officiiſq;, ſi qua T. C. grata poterumt a mea tenuitate proficiſci, ampliùs confirmeris.*

ἐν λόγῳ ἀγκυρωτῷ.

Lib. 2. de doctr. Chriſt.

Lib. 17. de civitate Dei cap. 20.

Lib. 2. retract. ca. 4.

Princeps Illuſtriſsime, Deum iterum oro ut T. C. quàm diutiſsimè ſervet incolumem, tibi adſit, te ſuo Spiritu reverentiæ ac prudentiæ regat: & omni benedictionum genere exornet e cœlis cumulatiſsimè.

T. C. Studioſſimus, Franciſcus
Junius.

Φλαβίου Ἰωσήπου κατὰ Ἀπίωνος α.

Εἰκότως, μᾶλλον δὲ ἀναγκαίως (ἅτε μήτε τοῦ ὑπογράφειν αὐτεξουσίου πᾶσιν ὄντος, μήτε τινὸς ἐν τοῖς γραφομένοις ἐνούσης διαφωνίας, ἀλλὰ μόνων τῶν προφιτῶν τὰ μὲν ἀνωτάτω καὶ παλαιότατα κατὰ τὴν ἐπίπνοιαν τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ μαθόντων, τὰ δὲ καθ' ἑαυτοὺς ὡς ἐγένετο σαφῶς συγγραφόντων) οὐ μυριάδες βυβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων: δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βυβλία, τοῦ παντὸς ἔχοντα χρόνου τὴν ἀναγραφὴν, τὰ δικαίως πεπιστευμένα.

Καὶ μετὰ ταῦτα.

Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γέγραπται μὲν ἕκαστα, πίστεως δὲ οὐχ ὁμοίας ἠξίωται τοῖς πρὸ ἑαυτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν.

Ἐπιφάνιος ἐν λόγῳ ἀγκυρωτῷ.

Αὗται χρήσιμοι μέν εἰσι καὶ ὠφέλιμοι: ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ῥητῶν οὐκ ἀναφέρονται. διὸ οὐδὲ ἐν τῷ ἀρῶν ἀνετέθησαν, οὔτε ἐν τῇ τῆς διαθήκης κιβωτῷ.

Hieronymus ad Dommionem & Rogatianum.

Nec Apochryphorum, tertii & quarti Eſdræ libri *ſomniis delectetur* quiſquam: *quia & apud Hebræos Eſdræ Nehemiæque ſermones in unum volumen coarctantur, & quæ non habentur apud illos, nec de viginti quatuor* libris ſunt canonicis, *ſenibus ſunt procul abiicienda.*

Auguſtinus libro 15. de civitate Dei, cap.23.

In Aprocryphis etſi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falſa nulla eſt canonica authoritas.

TOBIT

Tobit Naphtalita æquè adverſis ac ſecundis rebus in Deum pius, & in fratres officioſus, facultatum amiſſione, exilio, & cęcitate probatus, poſtea benedicitur a Deo, viſum recipiens, videns filium cum nuru adventantem, & ſobolem numeroſam habens ex eis: quibus omnibus moriens benedicit, & ex prophetarum doctrina conſulit.

CAPUT I.

1 [a] COMMENTARIUS Tobiti filii Tobijelis filii Chananeelis, filii Hhiddui, filii Gebahhelis; e ſemine 'Jachtzielis de tribu Naphtali:

2 'Qui captivus abductus eſt diebus' Schalmanaſaris regis Aſſyriorum 'e Tiſchbe, quæ *regio* ſita eſt' ad dexteram ejus quæ propriè *dicitur* Naphtali in Galilæa, ſupra Aſcheris *tribum*.

3 'Ego Tobit [b] fideliter ac juſtè ambulavi ſingulis diebus vitæ meæ, eleemoſynas multas faciens fratribus meis, ac genti meæ, & iis qui venerant mecum in regionem Aſſyriorum Nineven.

4 Nam cùm eſſem in regione mea in terra Jiſraëlis [c] juvenis adhuc, deficiente tota tribu Naphtali patris mei a 'domo Jeruſchalaimorũ, quæ electa fuerat ex omnibus tribubus Jiſraëlis,

5 Ut ſacrificarent *illic* omnes tribus, ubi ſanctificatum fuerat templum [d] pro tabernaculo Altiſſimi, ex quo extructum fuerat, in generationes omnes [e] æternas; & omnibus tribubus, quæ unà defecerant, ſacrificantibus [f] Bahhali deo, cum domo Naphtali patris mei:

6 Ego tamen 'ſolus ibam ſæpe Jeruſchalaima diebus feſtis, quemadmodum præſcriptum eſt toti populo Jiſraëlis præcepto æterno, primitias decimaſq; fœtuum, & [g] prima vellera habens; & dabã ea ſacerdotibus poſteris Aharonis ad altare *miniſtrantibus*.

7 Primas ' omnium fœtuum decimas dabam poſteris Aharonis, qui miniſtrant Jeruſchalaimis; ſecundas verò decimas vendebam, & profectus expendebam eas Jeruſchalaimis unoquoq; anno:,

8 Tertias denique dabam iis quibus conveniebat *dari*, 'quemadmodum præceperat Debora mater patris mei; quia orphanus relictus fueram a patre meo.

9 Cumq́ue [h] ad viri ætatem perveniſſem, ducens Channam uxorem [i] e gente noſtra, genui ex ea Tobijam.

10 Sed cùm captivus Nineven abductus eſſem,

11 Omnibus fratribus meis ac gentilibus meis veſcentibus [k] cibis gentium;

12 Ego continui [l] me ipſum, ne comederem *eos*:

13 'Quia memor erã Dei ex toto animo meo.

14 [m] Conciliavit autem Altiſſimus gratiam [n] decoremq́; *mihi* coram Schalmanaſare, ut eſſem 'opſonator ipſius.

15 'Itaque profectus ſum in Mediam:

16 'Depoſuiq́; apud Gebahhelem fratrem Gobrajæ 'Rageſchi civitate Mediæ argenti talenta decem.

17 Poſtquam verò mortuus eſt Schalmanaſar, regnavit Sancherib filius ejus pro eo.

18 'Cujus [o] rationes cùm incertæ eſſent, non potui ampliùs proficiſci in Mediam.

19 Ac in diebus quidem Schalmanaſaris eleemoſynas multas feceram fratribus meis,

20 Cibos meos dederam eſurientibus, & veſtimenta mea nudis; & ſi quem ex gente mea videram mortuum, projectumq́ 'ad murum [p] Nineves, eum ſepeliveram.

21 Præterea ſi quem occidebat Sancherib rex, cùm veniſſet fugiens ex Jehudæa, furtim abripiens ſepeliebam eum (multos enim perdebat indignatione ſua) & requiſita a rege corpora eorum non inveniebantur.

22 Profectus verò quidam Ninevitarum indicavit regi me ſepelire eos; quamobrem abdidi me, & cognoſcens me quæri [q] ad mortem, ex metu me recepi aliò.

23 Tum raptæ ſunt omnes facultates meæ; neq; relictum eſt mihi quicquam præter Chãnã uxorem meam, & Tobijam filium meum.

24 Sed non ptæteriverant dies quinquaginta quinque, cùm occiderunt eum duo filii ipſius, fugeruntq́; in montes [r] Armeniæ, & regnavit 'Eſarchaddon filius ejus pro eo, qui prçfecit Achikarum filium fratris mei Chananeelis omnibus rationibus patris ſui & toti procurationi.

25 Poſtulante itaque Achikaro mea cauſa, reverſus ſum Nineven: (erat enim Achikar a poculis, & ab anulo, 'procuratorq́;, & rationarius, conſtitueratq́; eum Eſarchaddon [s] ſecundum a ſe, [t] filium fratris mei.)

26 Reverſoq́ue mihi domũ reſtituta eſt Channa uxor, & Tobija filius meus.

[a] Græc. *liber ſermonum, vel rerum: Hebraiſmus* 1. Reg. 11. 41.

[b] Græc. *viis veritatis & juſtitiæ. Hebraiſmus, cui ſimilem vide* 1. Reg. 3. 6. *& infrà* 3. 5.

[c] Græc. *juvene exiſtente me.*

[d] Græc. *Tabernaculi.*

[e] Græc. *ſeculi.*

[f] Græc. *poteſtati Bahhalis.*

Exod. 22. Num. 18.

[g] Græc. *primas tonſuras.*

[h] Græç. *factus eſſem vir.*

[i] Græc. *e ſemine familiæ noſtræ.*

[k] Græc. *panibus: Hebraiſmus, ut verſ.* 20.

[l] Græc. *animam meam.*

[m] Græc. *dedit, ut Exod.* 3. 21.

[n] Græc *formam.*

[o] Græc. *via.*

[p] Græc. *in Nineven.*

[q] Græc. *mori.*

2. *Reg.* 19. 27

[r] Græc. *Ararati: vide Gen.* 8. 4.

[s] Græc. *a ſecunda.*

[t] Græc. *erat autem filius fratris mei.*

ANNOTATIO.

1 Commentarius] *Hujus libri varia quidem ſunt exemplaria: nam ex Chaldæo tranſtulit Hieronymus, memoriaq́ noſtra duo Hebræa in lucem prodierunt, quæ ab audaculis hominibus fuiſſe ſcripta ſpondeo, & malè cùm de Hebræa lingua tum de Eccleſia merentibus: Nos verò editionem Græcam omnium probatiſſimam judicamus. Quamobrem in hac tranſlatione noſtra plurimùm ſequemur veſtigia ejus, & mutationum (ſi quæ adhibebuntur) cauſas explicabimus. Scriptus eſt a Tobito liber, cujus inſcriptio verſus duos continet: in hiſtoria liber reliquus conſumitur. Tempus ex hoc capite eſt evidentiſſimum.* Jachtzielis] *ſic reſtitu-*

reſtituendum ex 1.*Chron.*7.13. 2 Qui capt.]*vide* 2.*Reg.*17.*&* 18. Schalmanaſaris]*vel Schalmaneſeris ex* 2.*Reg.*17.3.*&* 18.9.*nam quod Græci Enemeſſarum legunt corrupta eſt appellatio,ut infrà verſ.*14.17.*&* 19. Tiſchbe]*non civitatis,ſed regionis bello partæ nomine,cujus ſitum optimè deſcribũt ſequentia: vide* 1.*Reg.*17.1,*annot.* Ad dexteram]*id eſt,ad Orientem tribui Naphtali.* 3 Ego Tobit] *hic verſus per prolepſin duas partes exponit quæ reliquo capite enarrantur: unam de inſtituto vitæ quod Tobija in ſolo natali ſuo ſecutus eſt; alteram,de ratione vitæ poſtquam in Aſſyriam fuit deportatus,quarũ partium enarratur prior uſq; adverſum* 10.*poſterior reliquo capite,Hanc verò diſtributionem (quam Hieronymus minimè intellexit) nos adjecta conjunctione fecimus evidentiorem* 4 Domo]*id eſt,templo Dei, ut ſequentia verba docent exegeticè.* 6 Solus]*id eſt,aut ſine comitatu, aut certè comitatu minimo, tanquam eſſem ſolitarius,ut ipſe ait infrà* 5.19. 7 Omnium fœtuum]*hæc verba in contextu Græco imperitè cunjunguntur præcidenti verſui,ut res ipſa loquitur. De hoc autem triplice decimarum genere,quæ hoc loco diſtinguntur evidentiſſime,vide Num.*18.*& Deut.*14.22.*& ſequentibus.* 13 Quia memor.]*hoc eſt, nolebam ſinere ut meus animus ullo pacto a recordatione reverentiaq; Dei abduceretur,in eſcatis allectamentis gentium:vide annotata Danijelis* 1.8. 14 Obſonator]*ſic Græcam vocem reddit Athenæus: Sitonem vel Sitarchum vocant Jureconſulti, aut etiam Sitocomum, id eſt,annonæ curatorem.* 15 Itaque]*nempe quia regis aulam tenebar ſequi pro officio Sitocomiæ. Reges enim ſtationem æſtivam habebant in Media,ut annotavimus Hhezr.*6.2. 16 Depoſuiq;] *nempe pecuniam in loculis obſignatam, quam Tobit Gebahheli accepta cautione chirographi dederat aſſervandam,ut oſtenditur infrà* 9.6.*&* 7. Rageſchi] *id eſt,in oppido,quod de nomine regionis ipſius Ecbatana vocant Geographi: vide infrà* 6.11. 18 Cujus rationes]*id eſt,cùm præpeditus occupationibus non poſſet vacare conſtituendis & diſponendis officiis domeſticorum. Nam primùm ex cæde patris conturbatis omnibus fuit regno adverſus fratres conſulendum: deinde verò expeditiones ſuſcipiendæ,de quibus* 2.*Reg.*18.*&* 19. 20 Ad murum]*ubi habebatur forum,ex uſu veterum:quo modo apud Romanos pomærium fuit appellatum. Sic intelligendum docent verba filii infrà* 2.2. 24 Eſar-chaddon]*Græcè Achirdon quidem appellatur, aut Serchaddon; ſed utrunq; corruptum eſt,ut alia in his libris quam plurima.* 25 Procuratorq;] *nempe qui regis negotia mandato ipſius adminiſtraret; quem Jureconſulti Græci* διοικητὴν *appellant, Dorotheus, Theophilus,Harmenopulus,& alii.*

CAPUT II.

a Græc.*factũ eſt prandium. bonum.*

1 DIE feſto penticoſtes,qui *dies* ſanctus eſt 'ſeptimanarum ſeptem, ᵃ comparatum eſt 'prandium lautum mihi: cumque accumbens ad edendum contemplarer cibaria multa,edixi filio,abi, adduc quemcuuq; inveneris fratrum noſtrorum egentem, qui memor ſit domini. Ecce autem 'ſum expectaturus te.

b Græc. *unus*

2 Ille adveniens dixit,pater, ᵇ quidam e genere noſtro projectus jacet 'in foro ſtangulatus.

3 Tum ego antequam guſtarem, exiliens ſuſtuli eum,& *exportavi* in domũ quandam, donec occidiſſet ſol:

4 Deinde reverſus' lavi, '& comedi cibum meum ᶜ triſtis,

c Græc.*in triſtitia. Amos.* 8.10.

5 Recordando prophetiæ Hhamoſi,quemadmodum dixerit,

6 Convertentur feriæ veſtræ in luctũ, & omnia hilaria veſtra in lamentum;ac flevi.

7 Cum autem occidiſſet ſol,abii,& effoſſa *fovea* ſepelevi eum.

8 Vicini verò *me* irridebant dicentes, non ampliùs metuit iſte interfici propter factum iſtud,quamvis antè aufugerit: Nam ecce mortuos iterum ſepelit:

Suprà 1. 22.

9 Eademque nocte decubui 'pollutus ad murum 'hypæthri,facie mea non obtecta;neque animadverti paſſeres in eo muro eſſe.

10 'Itaq; oculis meis apertis excreverunt paſſeres calidum *ſtercus* inc oculos meos, unde enatæ ſunt albugines in oculis meis; & quamvis adirem medicos,tamen non adjuverunt me. Achikar verò aluit me,donec 'profectus eſſet in 'Elymaida.

11 Channa autem uxor mea lanificium exercebat in 'gynçceis:

12 Cui,cùm remiſiſſet *opus* ſuum 'dominis, rependerunt quoque illi mercedem,& amplius etiam donarunt hœdum.

13 Cùm verò veniſſet ad me, balare cœpit: Quamobrem dixi ei,unde hœdulus iſte? 'nonne furto ſublatus eſt? Redde eum 'dominis,nam nefas eſt comedere furto ablatum *quicquam*:dicẽte verò illa, ᵈ dono datus eſt mihi,præter mercedem,tamen 'non credidi illi, ſed edixi reddi eum dominis.

d Græc.*donum.*

14 Me itaque contra illam ᵉ' exardeſcente, reſpondens illa mihi dixit,'ubi ſunt tuæ eleẽmoſynæ,& juſtè facta tua? Ecce ſpectata ſunt omnia apud te.

e Græca-*bent.*

ANNOTATIO.

1 Septimanarum ſeptem]*Sic appellatr pentecoſte Exod,*34.22.*Levit.*23.15.*Et Deut.*16.10. Prandium lautum]*ex lege Deut.*16.11. Sum exſp.] *quaſi dicat, non ante guſtabo cibum quàm fratres egentes adduxeris.* 2 In foro]*vide ſuprà* 1.20. 4 Lavi]*ex lege Levit.*21. 9 Pollutus]*ex mortuo cujus tactus hominem inquinabat,Num.*9.6. Hypæthri] *vel ſubdialis ambulationis. Hoc enim ſonat Græcum* ἀὐλῆς *vocabulum teſte Athenæo lib.*5.*dipnoſophiſtarum. Hoc autem faciebat Tobit ex luctus ſui gravitate,a cubiculo,tecto,& cubiculi abſtinens.* 10 Itaque]*hæc verba viam ſternunt ad eam fabulam, quæ traditur infrà cap.*6.*&* 11. Profectus eſſet]*ſic reſtituimus ex conjectura,ſublata litera una. Nam Tobitum ex eo loco minimè profectum eſſe docet caput* 14.*Achikarum verò de ſua dignitate dejectum eſſe, ipſe Tobit narrat infrà cap.* 14.10. *De hoc autem Achikaro vide ſuprà* 1.24.*&* 25 Elymaida]*regionem Aſſyriæ,de qua vide* 1.*Mac* 6.1. 11 Gynæceis]*id eſt,mulıebribus officinis,quæ gynæcea ſive gynæconitidas antiqui appellarunt.eorumq; præfectos Gynæciarios, qui penſa diſtribuebant ſingulis, & numerabantur operas. Hæc autem gynæcea cellas familiaricas Vitruvius nominat lib.*6.*de Architect.cap.*10

atque in hæc gynæcea non dubito quin Tobiti uxor per Achikarum admiſſa ſit. 12 Dominis] *id eſt, Gynæciariis, de quibus modò diximus.* 13 Nónne] *his verbis Tobit non incuſat uxorem furti, eóque nomine pertinaciter in eam contendit, ſed potius admonet permulta in aulis principum furto injuriáque dominis juſtis adimi, ac propterea ſe ab hœdulo quem Gynæciarii uxori dederant de induſtria abhhorrere, ne ullo pacto cum injuſtitia illorum communicet, rem ullam accipiens ab injuſtis poſſeſſoribus. Nam juſtus (ait Ambroſius) non tantùm crimen metuit, ſed contagionem peccati.* Dominis] *id eſt, Gynæciariis, ut ſuperiore verſu diximus: quaſi dicat, illi ſunto domini, ſi placet: ego rerum ab illis donatarum nolim eſſe dominus, quia de alieno magis, quàm de ſuo ferè largiuntur.* Non credidi] *nempe rem datam volenti retinere.* 14 Exardeſcente] *propterea quòd rem datam recuſares reddere ex mandato meo.* Ubi ſunt ele-emoſynæ] *quaſi dicat, quid? téne unum putas eſſe præditum bona fide & conſcientia, qui tam malè de viris bonis, ac de nobis optimè meritis judicare audes? quin potius reſpice ad te, & fidem tuam explora: Nam ſi optima fide eleemoſynas tuas & ſimilia antè præſtitiſſes, putaréſne futurum fuiſſe, ut tu his malis obruereris a Deo? ſpectata verò ſunt facta tua, & quo animo antehac uſus ſis, res præſentes omnes pluſ ſatis clamitant: ſic Ijobi 4. 6. & alibi paſſim.*

CAPUT III.

1 ITAQUE contriſtatus [a] flevi, & oravi cum dolore, dicendo,

2 Juſtus es Domine, omniaque opera tua & omnes viæ tuæ ſunt miſericordia & veritas: etiam [a] judicio vero, juſtoque tu judicas in ſeculum.

3 Memento mei & reſpice ad me: ne ulciſcaris me pro peccatis meis, atque [b] erroribus meis, & majorum meorum qui peccaverunt coram te.

4 Nam non [a] obedivimus præceptis tuis: quamobrem [c] expoſuiſti nos direptioni & captivitati mortique, & dicterio [d] probroſo omnibus apud quos diſperſi ſumus.

5 Nunc ergo, *ut* multa judicia tua ſunt & vera, me facito propter peccata mea majorumque meorum, quia non fecimus præcepta tua (non enim ambulavimus [e] fideliter coram te.)

6 Nunc, inquam, [f] prout placuit tibi facito me: præcepto [g] tolle ſpiritum meum ut diſſolutus redigar in terram: quoniam utilius eſt mihi mori quàm vivere, quandoquidem exprobrationes falſas audivi, ac triſtitia multa [h] inceſſit me; præcipe inquam me ſolutum a [a] neceſſitate hac, jam *concedere* in æternum locum; ne avertas faciem tuam a me.

7 Eo ipſo die accidit filiæ Rehhuelis Saræ [a] in Ecbatanis Mediæ, ut ipſi quoque objiceretur probrum ab ancillis patris ipſius,

8 Quia tradita fuerat viris ſeptem; ſed [a] Aſchmadeus improbum illud dæmonium occiderat eos, antequam congrederentur cum ea, ut fit mulieribus.

9 Dicebant enim ipſi, [a] an nondum intelligis te præfocare viros tuos?

10 Jam ſeptem viros habuiſti, neque vocaris de ullius eorum nomine.

11 Quid nos verberas propter [a] illos, ſiquidem mortui ſunt? abi cum illis: ne videamus ex te filium aut filiam in ſeculum.

[a] Græc. *judicium verum.*
[b] Græc. *ignorationibus.*
[c] Græc. *tradidiſti nos in direptionem, &c.*
[d] Græc. *exprobrationis:*
[e] Græc. *in veritate.*
[f] Græc. *ſecũdum placitum coram te, facito mecum.*
[g] Græc. *tollere præcipe: Hebraiſmus.*
[h] Græc. *eſt in me.*

12 Hæc cùm audiſſet, triſtata eſt valde, adeò ut ſtrangulatione premeretur; [a] ſed dixit, equidem unica ſum patri meo; [a] ſi fecero hoc, probroſum fuerit ipſi; & ſenium ejus deduxero cum dolore in ſepulchrum.

13 Poſteà oravit ad [a] feneſtram quandam, dicens,

14 Benedictus eſt, Domine Deus mi, & benedictum nomen gloriæ tuæ, ſanctum & pretioſum in ſecula; benedicant tibi omnia opera tua in ſeculum.

15 Nunc autem, Domine, oculos meos & faciem meam [i] converti ad te:

16 Dicens ut liberes me ab hac terra ac non audiam ampliùs exprobrationem.

17 Tu noſti, Domine, me puram eſſe ab omni [a] peccato viri,

18 Ac non coinquinaſſe nomen meum, neque nomen patris mei in terra captivitatis meæ.

19 Unica ſum patri meo, neque eſt ipſi alter natus qui percipiat hæreditatem ejus:

20 Neque [k] agnatus propinquus, neque filius ex eo [l] cui me conſervem ut nubam ipſi.

21 Jamque perierunt mihi ſeptem: quorſum me *in tempus* reliquum vivere?

22 Quòd ſi non viſum fuerit tibi occidere me;

23 Præcipe reſpiciens ad me, & miſertus mei, ut non audiam ampliùs exprobrationem.

24 Exaudita autem eſt oratio utriuſq; coram gloria Dei maximi:

25 Et miſſus eſt [a] Rephael curaturus hos duos, Tobiti deſquamaturus albugines, & Saram Rehhuelis filiam traditurus Tobijæ Tobiti filio uxorem, ac ligaturus Aſchmadæum improbum illud dæmonium, quia Tobijæ *jus* acciderat, ut illam hæreditariò duceret: eodemque momento reverſus Tobit ingreſſus eſt domum ſuam, & Sara Rehhuelis filia deſcendit e cœnaculo ſuo.

[i] Græc. *dedi.*
[k] Græc. *frater.*
[l] Græc. *ut conſervem ipſam illi uxorem.*

ANNOTATIO.

1 Flevi] *Egreſſus ex ædibus in aliquam ſolitudinem, ut apparet infrà ver 25.* 4 Obedivimus] *eſt quidem plurale verbum perſonæ tertiæ in contextu Græco: ſed facilis fuit mutationis lapſus, & quod Hieronymus prima perſona legit, judicamus eſſe adjunctis convenientius.* 6 Neceſſitate hac] *ducendæ vitæ & audiendorum probrorum, quæ duo invitus facio, ex neceſſitate non ex voluntate.* 7 In Ecbatanis] *montoſa regione Mediæ, ubi fuit metropolis Rageſch quam vocant Geographi* κατ᾽ ἐξοχὴν *Ecbatana: vide Hhezræ 6.2. & ſuprà 1.16.* 8 Aſchmadæus] *hoc nomen in ſcripturis Canonicis nuſquam legere memini; nec dubito ex portentoſis Judæorum fabulis profectum eſſe, qui Aſchmadai Syra voce appellant principem dæmoniorum; ſive a perditione & profligatione hominum, ſive ab apoſtaſia, quæ duo Syrorũ verbo denotantur. Atque huc ſpectat quod nominatim additur impuri illius dæmonii epitheton, quæ phraſis illorum fabulas, non ſcripturæ veritatem ſapit. Quamobrem, ut nomen fabuloſum, ita etiam quæcunque hîc ab eo dicuntur geſta fabuloſa eſſe confirmamus. Nam certè non eſt tantum otii a rebus ſuis dæmonio-*

moniorum principi, ut neglecta hominum perditione ſtudeat amoribus, & rivalem agat. 9 An nondum intelligis] *id eſt, an ſemper amore cæco rapieris? an ſemper dolore de viris amiſſis excæcaberis? an ſemper tibi indulgebis; & in alios immerenteis fures? an ſemper in nos tam indignè ſævies, quàm ſi viris tuis intuliſſemus mortem? at ejus ſi qua culpa in ullo reſidet, ea profectò eſt in te quæ vivos enecas, mortuorum verò deſiderio conſumeris.* 11 Illos, ſiquid] *Græcas voces ita diſtinguimus,* τί ἡμᾶς μαστιγοῖς περὶ αὐτῶν, εἰ ἀπέθανον, *&c. id eſt, nulla profectò cauſa eſt cur tam indignè nos excipias plagis; niſi fortè dolorem tuum de amiſſis viris in nos deoneras impotentiſſimè; in quorum morte ſi qua culpa eſt, eam nos minimè, ſed tu ipſa præſtare debes. Si ergo furis amore illorum, abi ad illos, & nos tandē aliquando ſine quieſcere. Hæc ita accipienda eſſe, oſtēdunt verba Saræ, ver.17.* 12 Sed dixit] *nempe animū reſumens, & ſe confirmans a ſtrangulationis periculo, quod periculum mulieres ferè ex mœrore opprimit.* Si fecero] *i. ſi me animo abjecto contingat ſtrangulari.* 13 Feneſtram] *ſuperioris contignationis, ut finis capitis demonſtrat.* 17 Peccato viri] *id eſt, concupiſcentia illa, ex qua me ancillæ, velut œſtro percitam objiciunt furere.* 25 Rephael] *hoc nomen Hhebræum nihil aliud ſonat quàm curatorem Dei fortis, id eſt, a Deo forti miſſum: Quod nomen in canonicis ſcripturis extare non meminimus de Angelo dictum, in Judæorum verò commentariis plurimùm. Quamobrem hiſtoriam quæ de Rephaëlis curatione dicitur, tantidem facimus quàm amatorios illos furores Aſchmadai.*

CAPUT IIII.

1 DIE illo recordatus Tobit *pecuniæ quam depoſuerat apud Gebahhelem Rageſchi *civitate* Mediæ,

2 Dixit apud ſe ipſum, ego poſtulabam mortem: quid non advoco Tobijam filium meum, ut ipſi indicem antequam moriar? Itaque vocato illo dixit,

Exo.20.12.

3 Filii cùm mortuus fuero, ſepeli me, ac ne deſpicias matrem tuam: honora eam omnibus diebus vitę tuę, & fac [a] quod placuerit ei, neq; contriſtes eam.

[a] Græc. *placitum ei.*

4 Memento, fili, ipſam multa pericula [b] expertam eſſe propter te *latentem* in utero.

[b] Græc. *vidiſſe.*

5 Cùm mortua fuerit, ſepeli eam apud me in eodem ſepulchro.

6 Omnibus diebus, fili, Domini Dei noſtri recordare neque [c] voluntariè pecces, & tranſgrediaris mandata ejus, ſed juſtitiam [d] exerce omnibus diebus vitæ tuæ, ac ne ambules viis [e] iniquis: nam te [f] colente veritatem proſperi ſucceſſus aderunt tuis operibus, & omnibus exercentibus juſtitiam.

[c] Græc. *velis peccare & tranſgredi.*
[d] Græc. *fac, ſic deinceps.*
[e] Græc *iniquitatis.*
[f] Græc. *faciente.*

7 De facultatibus tuis fac eleemoſynam, ac ne invideto oculus tuus cùm facies eleemoſynam, ne avertas faciem tuam ab [g] ullo paupere, & a te minimè avertetur facies Dei.

*Inf. verſ.*17.
*Deut.*15.
[g] Græc. *omni.*

8 Prout tibi aderunt in multitudinem, facito ex eis eleemoſynam:

6 Sin parum tibi fuerit, pro paucitate ne metuas facere eleemoſynam:

10 Theſaurum enim bonum [h] comparas tibi ipſi * in diem neceſſitatis:

[h] Græc. *theſaurizas.*

11 Nam eleemoſyna a morte * liberat, nec ſinit *authorem ſuum* ingredi in tenebras:

12 Donum enim bonum eſt eleemoſyna omnibus facientibus eam, *coram altiſſimo.

13 [i] Attentè cave tibi ipſi, fili, ab omni ſcortatione, & uxorem imprimis aſſume de ſemine majorum tuorum, ac ne aſſumas uxorem exteram quę non ſit de tribu patris tui, quia filii * prophetarum ſumus: Noachum, Abrahamum, Jitzchakum & Jahhakobum majores noſtros [k] olim memento, fili, omnes iſtos duxiſſe uxores e cognatis ſuis, & benedictos fuiſſe in filiis ſuis, ac ſemen * ipſorum terram hæreditariò poſſeſſurum eſſe.

[i] Græc. *attende tibi.*
*Exo.*20.14.

[k] Græc. *a ſæculo memento, fili, omnes iſtos ſumpſiſſe uxores e fratribus ſuis.*

14 Nunc etiam, fili, dilige fratres tuos, ac ne [l] ſuperbè faſtidias cum animo tuo de fratribus tuis, & popularibus tuis, de illis, inquam ſumere tibi ipſi uxorem: nam ſuperbiæ adeſt perditio multa, ac non ſtabilitas, & [m] arrogantiæ diminutio indigentiaque maxima; arrogantia enim mater eſt famis.

[l] Græc. *ſuperbias in corde tuo a fratribus, & filiis filiabuſque populi tui.*
[m] Græc. [illegible]

15 *Merces omnis hominis qui operam commodaverit tibi apud te ne pernoctato, ſed redde ei illico, * quòd ſi ſervieris Deo, reddetur tibi.

*Prov.*11.2.
*Levit.*19.13

16 Attende tibi ipſi, fili, in omnibus operibus tuis, ut ſis eruditus in tota converſatione tua, Itaque quod odiſti nemini feceris, vinum ad ebrietatem ne bibas, * neque ambulet tecum [n] ebrius in via tua.

[n] Græc. *ebrietas, pro eo quod Hebræi dicerent vir ebrietatis.*

17 De cibo tuo da eſurienti, & nudis de veſtibus tuis, omnium quæ abundaverint tibi fac eleemoſynam, neque invideat oculus tuus cùm facies eleemoſynam.

18 *Effunde cibos tuos in monumentum juſtorum, neque des peccatoribus.

[o] Græc. *panem, ſic verſu ſequenti.*

19 Conſilium ab omni prudente quære, neque contemnas [p] unquam conſilium utile.

[p] Græc. *in omni.*

20 Omni autem momento benedic Domino, & ab eo poſtula ut viæ tuæ efficiantur rectæ, & omnes calles tui conſiliaque tua proſperè ſuccedant. Nam [q] gens ulla non habet conſilium, ſed ipſe Dominus dat omnia quæ bona ſunt, & quem vult deprimit prout vult. Nunc ergo, fili, recordare mandata mea, ac ne deleantur ex [r] animo tuo.

[q] Græc. *omnis. Hebraiſmus, ut ſup. ver.*7.
[r] Græc. *corde.*

21 Jam verò indico tibi decem talenta argenti *eſſe*, quæ depoſui apud Gebahhelem filium Gobrajæ Rageſchi Mediæ; neq; propterea metuas, fili, quod pauperes facti ſumus; ſunt tibi multa, ſi timeas Deum, & deſiſtens ab omni peccato feceris quæ [s] placent ipſi.

[s] Græc. *placitum coram ipſo.*

ANNOTATIO.

1 Pecunia] *De qua ſup.*1.15. 10 In diem neceſſit.] *id eſt, in illud tempus, quo rerum difficultatibus & anguſtiis opprimêris, repoſita erit, tanquam theſaurus, beneficii tui compenſatio, vide Eccleſ.*11. 11 Liberat] *id eſt, liberatores comparat, qui beneficiorum acceptorum memores a ſuis benefactoribus propulſant mortis pericula, & a tenebris, id eſt calamitatibus, vindicant: Nam tenebrarum nomine adverſitates, ut contrà res proſperæ nomine lucis deſignantur.* 12 Coram Altiſſimo] *id eſt, ſi pio & caſto animo, qui Deo acceptus eſt, conferatur eleemoſyna: ſic Matth.*6. 13 Prophetarum] *id eſt, ex eorum genere, quos Deus adopta-*

adoptavit gratuito fœdere in Chriſto, ut gloriam ipſius prædicemus. Nam prophetæ in ſcriptura appellantur non tantùm qui res futuras prædicunt, ſed etiam quicunque ſpiritu Dei acti fœdus ipſius profitentur, & gloriam prædicant: ut Gen.20.7. Et Pſal.105.15. Ipſorum] *nempe æquè mulierum ac virorum, proinde extraneis non eſſe promiſſiones factas.* 15 Merces] *contextus Græcus omnino ita diſtinguendus eſt.* Quod ſi] *quaſi dicat, penes Deum ſolum eſto facultas retinendi mercedem, apud quem certiſſimè eſt repoſita: quamobrem illi ſervito fide, &c.* 16 Neq; ambulet] *id eſt, ne conſociator cum iſto hominum genere.* 18 Effunde cibos] *id eſt, benefaciendum quidem eſt omnibus, ſed imprimis domeſticis fidei, Galat. 6.10. Neq; tantùm illis, ſed etiam illorum poſteris tanquam hæredibus ejuſdem benedictionis, ut hac beneficentia oſtendas virum bonum a te & viventem coli & mortuum, ut loquitur Ruth.1.8. Hæc autem beneficentia in virorum bonorum recordationem collata allegoricè hîc exprimitur ub uſitata illis temporibus forma humanitatis, qua amici ſinguli poſteris qui parentibus orbati erant, convivia exhilarandis eis & recreandis adhibebant; de quibus vide Jir.16.7. Eſt ergo* τάφους τῶν δικαίων, *idem quod* οἱ δίκαιοι ταφέντες: *hypallage Rhetorum.*

CAPUT. V.

1 TUM reſpondens Tobija dixit, pater faciam quæcunq; mandaſti mihi:
2 Verùm quomodo potero recipere pecuniam illam, cùm non cognoſcam eum?
3 Itaque dedit ei *pater* chirographum, & dixit ei,
4 Conquire tibi ipſi aliquem, qui dum vivo proficiſcatur tecum, & dabo ei mercedem; ita profectus pecuniam illam recipe.
5 Abiens igitur ad conquirendum aliquem invenit Rephaëlem, qui
6 Erat Angelus, ſed neſciebat Tobija:
7 Et dixit ei, an poſſes proficiſci mecum in *civitatem* Mediæ Rageſchum?
8 Et an peritus es locorum illorum?
9 Cui dixit Angelus, ſum poſecturus tecum, & apud Gebahhelem [a] agnatum noſtrum commoratus ſum.

[a] Græc. *fratrem.*

10 Dixit verò ei Tobija, expecta me, ut dicam patri meo: qui dixit ei, abi, ac ne tardes.
11 Ingreſſus itaq; dixit patri, ecce inveni qui proficiſcatur mecum: edicente autem patre, voca illum ad me, ut cognoſcam, ex qua tribu ſit, & an certus *homo* ſit ad proficiſcendum tecū, vocavit eum:
12 Cumq; veniſſet intrò, ſalutarunt alter alterum:
13 Et dixit ei Tobit, frater, ex qua tribu, & ex qua familia es tu? Indica mihi.
14 Quo dicente ei, túne tribum & familiam quæris, an mercenarium, qui proficiſcatur cum filio tuo? dixit illi Tobit, [b] cupio, frater, cognoſcere genus & nomen tuum.

[b] Græc. *volo.*

15 Dixit verò ille, * ego ſum Hhazarja *nomine*, genere verò filius Chananjæ illius magni & fratris tui.
16 Tum dixit Tobit, [c] proſperè adveneris, frater:

[c] Græc. *ſalvum.*

17 Sed ne iraſcaris mihi quòd quæſivi tribum tuam, & familiam tuam cognoſcere.
18 Tu verò agnatus meus es ex [d] optimo genere, Novi enim Chananjam, & Jonathanem filios Schemahhbjæ illius magni:

[d] Græc. *pulchro & bono; Helleniſmus ſic infra.7.7.*

19 Ut qui ivetimus [e] unà Jeruſchalaima adoraturi, * afferentes primogenita *animalia* decimasq; fœtuum.

[e] Græc. *communiter ut infrà.9.8.*

20 Et ipſos *novi* non ſeductos eſſe errore fratrum noſtrorum.
21 Ex [f] ſtirpe magna es, mi frater; ſed dic quam tibi mercedem daturus ſim, drachmam in diem *ſpondeo*, & quæ erunt opus, ut etiam filio meo, etſi amplius adjecturus ſum tibi ad mercedem hanc, ſi incolumes reverſi fueritis.

[f] Græc. *radice.*

22 Atque hoc modo inter ipſos convenit.
23 Tum edixit Tobijæ, [g] compara te ad iter iſtud, & itinere proſpero utimini.

[g] Græc. *paratus efficitor.*

24 Paravitq; filius, quæ ad iter illud *pertinebant*, cui dixit pater illius, proficiſcere cum homine hoc: qui autem in cœlo habitat Deus, proſperet iter veſtrum, & Angelus Dei proficiſcatur vobiſcum.
25 Itaq; egreſſi ſunt ambo ut proficiſcerentur & * canis filii comitatus eſt eos. Flevit autem Channa mater ejus, & dixit Tobito, quid emiſiſti filium noſtrum? nónne ſcipio manus noſtræ eſt, [h] res noſtras agens arbitratu noſtro?

[h] Græc. *in eo quod ingrediebatur ille ac egrediebatur coram nobis. Hebraiſmus, ut Num.27.17.*

26 *Utinam argentum * huic argento non anteceſſiſſet, ſed * ramenta nos circunſtantia filii noſtri eſſent.
27 Nam prout datum eſt nobis [i] unde vivamus a Domino, hoc ſufficiens nobis eſt.

[i] Græc. *vivere.*

28 Dixit verò ei Tobit, ne curam habeas ſoror, incolumis veniet, & oculi tui videbunt eum:
26 Angelus enim bonus proficiſcetur cum eo, & proſperabitur iter ejus, revertaturq; incolumis: ita clamare deſtitit.

ANNOTATIO.

15 Ego ſum] *Hunc locum in contextu Græco corruptum eſſe, tum ipſa Tobiti quæſtio, tum ſeries hiſtoriæ evincit manifeſtiſſimè. Quamobrem ex verbis Hieronimi, & ſequentium comparatione ita reſtituimus. Nam hîc ſe Hhazarjam nominat, non Hhazarjæ filium Angelus; atque ita deinceps appellatur. Hoc autem mendacium eſt, quo neque Deus, neque veri ipſius angeli in Canonicis libris leguntur uſi quod mendacium ut excuſemus, non magnopere putamus eſſe laborandum; quia (ut multæ rationes hinc inde comportentur) mendacium eſt mendacium, a Deo & ab electis ejus Angelis alieniſſimum.* 19 Afferentes] *vide ſup.1.6.* 25 Canis] *cujus ſit mentio propter hiſtoriam capitis 11.* 26 Utinam] *ſenſus eſt, quem non incommodè expreſſit Hieronymus, utinam nunquam fuiſſet pecunia iſta pro qua miſiſti eum, nec alia tibi antehac pecunia adfuiſſet, quàm hæc quæ nobis præſens eſt: Nam etſi præſens hæc pecunia noſtra vix digna eſt, quæ cum ramentis facultatum quas priùs habebamus, comparetur: tamen filio noſtro futura fuiſſet ſatis, quæ nobis ſatis eſt.* Huic argento] *id eſt, præſenti pecuniæ noſtræ, quam hîc habemus.* Ramenta] *id eſt, tenues hæ facultates noſtræ, quas tanquam ramenta tergendo radendoq; ægrè corraſimus. Hunc locum ut ita interpretemur, tum Græca verba effecerunt, tum verſus ſequentis ratio.*

CAPUT VI.

1 ILLI autem profecti eo itinere, venerunt veſpere ad ″Tigrim fluvium, ubi commorati ſunt.

2 Cumq; filius loturus deſcendiſſet, exiluit piſcis ex eo fluvio,

3 Qui volebat devorare filium.

4 Dixit verò Angelus illi, prehende piſcem iſtum.

5 Itaq; firmè prehendens piſcem illum filius projecit eam in terram:

6 Dixitq; ei angelus, diſſeca piſcem iſtum & excipiens cor, heparq;, & fel, repone ea tutò.

7 Fecit ergo filius ut dixerat ipſi Angelus, piſcem verò aſſatum comederunt, perrexeruntque ambo, donec appropinquarent ad Ecbatana.

8 Cumque dixiſſet filius Angelo, Hhazaria frater, [a] quid ſibi volunt cor iſtud, & Hepar, ac fel iſtius piſcis?

[a] Græc. *quid eſt.*

9 Dixit ei, ′cor & hepar iſtud, ſi quem turbet dæmonium aut ſpiritus malus, ea adole coram viro aut muliere illa, ac minimè turbabitur ampliùs.

10 Felle inunge hominem qui habet albugines in oculis ſuis, ita curabitur.

11 Cùm autem ad ′Rageſchum appropinquaſſent,

12 Dixit Angelus ille filio, frater, hodie commoraturi ſumus apud Rehhuelem, qui idem eſt eſt cognatus tuus: eſt autem ei filia unigenita, nomine Sara: loquar de ea ut detur tibi illa in uxorem.

13 Nam tibi accidit jus hæreditatis illius, quia tu ſolus es ex genere illius: puella autẽ pulchra & prudens eſt.

14 Nunc ergo auſculta mihi, & compellabo patrem illius, cumque revertemur Rageſcho, [b] celebrabimus nuptias: Nam ſcio Rehhuelem minimè daturum eſſe illam viro alteri, ſecundum legem Moſchis; neq; [c] ſibi comparaturum mortem: quia tibi convenit ut hæreditatẽ percipias, potiùs quàm ulli homini *alteri*.

[b] Græc. *faciemus.*

[c] Græc. *ſe debitorem conſtiturum mortis.*

15 Tunc dixit filius Angelo, Hhazaria frater, audivi ego puellam ſeptem viris fuiſſe traditam, & omnes in thalamo ipſo periiſſe:

16 ′Nunc autem ego unicus ſum patri, & metuo ne ingreſſus moriar, ut etiam priores illi, quia dęmonium diligit eam, *ut* quod neminem injuria afficiat præter eos qui accedunt ipſam: Nunc, inquam, metuo ne moriar, & deducam vitam patris mei, & matris meæ ex dolore [d] mea cauſa percepto in ſepulchrum ipſorum: Filius autem alter non eſt ipſis, qui ſepeliat ipſos.

[d] Græc. *de me.*

17 Dixit verò ei Angelus, an non meminiſti ſermonum quos prȩcepit tibi pater, ut aſſumeres uxorem de gente tua?

18 Nunc ergo auſculta mihi frater, nam [e] tua erit uxor; illius verò dæmonii nullam rationem habe:

[e] Græc. *tibi erit in uxorem.*

19 Nam hac ipſa nocte tradetur tibi illa in uxorem: cùm autem ingreſſus fueris thalamum, ſi accipiens cinerem ′thymiamatum impoſueris de corde iſtius piſcis & hepate, atque adoleveris,

20 Cùm odoratum fuerit Dæmonium, fugiet; neque ampliùs revertetur ut impetum faciat [f] in ſempiternum.

[f] Græc. *in ſeculum ſeculi.*

21 Sed quando eris congreſſurus cum ea, exurgite ambo, & inclamate Deum miſericordem, qui miſertus conſervabit vos.

22 Ne metuas; nam illa tibi [g] jam olim erat præparata, & tu illam ′ſervabis, ac proficiſcetur tecum: etiam præcipio *animo* tibi fore ex ea liberos.

[g] Græc. *à ſeculo.*

23 Cumq; Tobija audiviſſet iſta, dilexit eam, & animus ipſius adhæſit ei pervalde: ſic venerunt in Ecbatana.

ANNOTATIO.

1 Tigrim] *Tigris enim anfractuoſus eſt, & ventrem facit ampliſſimum Adiabenen verſus, quà faciendum eſt iter Nineve petentibus Ecbatana.* 9 Cor & hepar] *conſilium non divinum aut cœleſte, ſed plane magicum; ut partim doctrina Democriti magi, quæ apud Plinium habetur, partimq; impura Judæorum traditione poſſumus confirmare, qui harum nugarum doctores ſunt alius, & inter ſe quoque exercitores ſuperperſtitioſiſſimi, ut ipſorum libri uſuales (ut ita vocem) oſtendunt. Quamobrem cùm argumento hoc, tum multis alius adducor, ut Judæum aliquem rhapſodum fuiſſe hujus libri conſarcinatorem putem.* 11 Rageſchum] *id eſt, regionem Rageſchanam quæ una voce dicitur Ecbatana: Rehhuel enim habitabat in Ecbatanis, ſed in civitate Rageſchi minimè: vide ſuprà* 1.16. *&* 3.7. *& infrà* 9. 19 Thymiamatum] *nempe eorum quibus tu ex legis analogia veſpere uteris in tuis precibus: Nam thymiamata ut ſigna precum conjuncta erant precibus, ut interpretatur David pſalm.* 141.2. 22 Servabis] *ut Epheſ.* 5.23.

CAPUT VII.

1 ADVENERUNT itaq; ad domum Rehhuelis; Sara autem obviam facta illis ſalutavit illos, & illi *reſalutarunt* eam.

2 Poſtea introduxit illos domum, dixitque Rehhuel Hhednæ uxori ſuæ, quàm ſimilis eſt adoleſcens iſte Tobito cognato meo!

3 Rogavitq; eos Rehhuel, unde eſtis, fratres?

4 Qui dixerunt ei, filiis Nephtali, qui captivi ſunt Nineves.

5 Dixitque illis, noſtis Tobitum [a] cognatũ meum? Qui dixerunt, novimus.

[a] Græc. *fratrem: ſic deinceps.*

6 Dicente autem illo, valétne? dixerunt ipſi, & vivit & valet; dixitq; Tobija, pater meus eſt.

7 Tum exiliens Rehhuel, & oſculatus eum flevit, & benedixit ei, dicens ei, [b] optimi viri filius es. Audiens verò Tobitum amiſiſſe oculos ſuos, dolore affectus eſt, & flevit:

[b] Græc. *pulchri mei & boni hominis: ut ſuprà* 5. 18.

8 Hhedna quoque, uxor ipſius & Sara filia ipſius fleverunt.

9 Poſtea excipientes eos ſtudioſè mactarũt arietem [c] ſubrumum, appoſueruntq; cibaria multa: dixit verò Tobija Rephaëli, Hhazarja frater, loquere de iis quæ dicebas in itinere, ut perficiatur negotium: ita communicavit [d] rem cum Rehhuele.

[c] Græc. *ovium Hebraiſmus.*

[d] Græc. *ſermonem, Hebraiſmus.*

10 Tum dixit Rehhuel Tobijæ, comede & bibe, et [e] age hilariter: tibi convenit filiam meam

[e] Græc. *ſuaviter efficere.*

meam ducere:

11 Veruntamen indicabo tibi veritatem; dedi filiam meam ſeptem viris, & quando congreſſuri erant cum ea, mortui ſunt de nocte: ſed in præſentia hilariter age.

12 Dixit verò Tobija, non guſtato quicquam hic donec [*] adſtantes conſtitueritis mecum. Itaque dixit Rehhuel, [f] accipito illam jam ex jure: tu agnatus es illius, & illa *viciſſim* tua.

13 Miſericors autem Deus [g] proſperet vos rebus optimis.

[f] Græc. ex parte illam ex nunc, ſecundum judicium.

[g] Græc. proſperum ſucceſſum det vobis optimorum.

14 Cùm autem vocaſſet Saram filiam ſuam, venit ad patrem ſuum:

15 Qui prehendens manum illius [*] tradidit illam Tobijæ uxorem dicens, ecce ſecundum legem Moſchis accipe illam, & abduc ad patrem tuum; & benedixit eis.

16 Deinde vocavit Hhednam uxorem ſuam, & accipiens libellum ſcripſit [h] inſtrumentum conventionis, atque obſignavit.

[h] Græc. *ſyngrapham.*

17 Tum cœperunt edere.

18 Poſtea vocavit Rehhuel Hhednam uxorem ſuam, & dixit ei, ſoror [*] præpara alterum cubiculum, & introduc eam:

19 Quæ fecit prout dixerat, & introducens eam illuc flevit, [i] mutuaſq; lachrymas accepit filiæ ſuæ:

20 Dixitque ei, bono animo eſto filia; Dominus cœli & terræ det tibi lętitiam pro triſtitia hac tua: Bono animo eſto, ô filia.

[i] Græc.] *& recepit lachrymas: phraſis elegantiſſima.*

ANNOTATIO.

12 Adſtantes] *Nempe tu & uxor, & ſi qui ſunt alii, ad quos hujus connubii cognitio pertinebit.* 15
Tradidit] *ex priſco matrimoniorum ritu.* 18 Præpara] *ſponſæ enim priores in thalamo jugali a ma-
tribus familias honeſtè collocabantur, ante adventum viri: Qua ratione factum eſt, ut falleretur Jahhakob
Gen. 29. 23.*

CAPUT VIII.

1 Cùm autem abſolviſſent cœnare, [*] introduxeruut Tobijam ad illam:

2 Qui adiens meminit [*] verborum Rephaelis, acceptoq; cinere thymiamatum impoſitum cor illius piſcis, & hepar adolevit:

3 Quem odorem quando ſenſit dæmonium, abiit in [*] *partes* ſuperiores Ægypti, & ligavit eum Angelus.

4 Concluſis autem duobus illis ſimul aſcendit Tobija in lectum, & dixit, ſurge ſoror, precemurque ut miſericordiam faciat nobis Dominus.

5 Itaq; cœpit Tobija dicere, benedictus es, ô Deus majorum noſtrorum, & benedictum nomen tuum ſanctum, glorioſumq; in ſecula: benedicant tibi cœli, & omnes res creatæ tuæ.

6 Tu feciſti Adamum, & dediſti ei adjumentum Chavam, firmamentum uxorem ipſius, e quibus factum eſt hominum [a] genus: tu dixiſti non eſſe bonum ut ſit homo ſolus, faciamus ipſi adjumentum ſimile ipſi.

[a] Græc. *ſemen.*

7 Nunc autem, Domine, non ad ſcortationem accipio ſororem meam hanc, ſed [*] ex veritate.

8 Præcipe miſertus mei ut cum hac conſeneſcam: quæ dixit cum eo, Amen. Ita cubuerunt ambo ea nocte.

9 Surgens autem Rehhuel abiit, effoditque ſepulchrum dicens, nónne hic etiam mortuus fuerit?

10 Et veniens Rehhuel domum ſuam, dixit Hhednæ uxori ſuæ.

11 Mitte unam ancillarum quæ videat an vivit: ſin minus, [*] *renunciet*, ut ſepeliam eum, & nemo noverit.

12 Tum veniens ancilla cùm aperuiſſet januam, invenit duos ipſos dormientes:

13 Egreſſaq; renuntiavit eis illum vivere.

14 Itaque benedixit Rehhuel Deo, dicens, benedictus es, ô Deus, omni benedictione pura, & ſancta, & benedicant tibi omnes ſancti tui, omneſq; res creatæ tuæ, benedicant, inquam, tibi omnes angeli tui & electi tui in omnia ſecula: benedictus es quòd exhilaraveris me, ac non fuerit factum mihi prout animo præceperam, ſed pro multa miſericordia tua [b] te geſſeris erga nos.

[b] Græc. *feceris nobiſcum.*

15 Benedictus es quòd duorum unigenitorum miſertus ſis: fac eis Domine miſericordiam, [c] fac ut percurrant vitam ſuam incolumes cum lætitia, & miſericordia.

[c] Græc. *eorum vitam perfice.*

16 Juſſitque famulis ut obruerent ſepulchrum.

17 Poſteà exhibuit eis nuptiale convivium dierum [*] quatuordecim dixitq; ei Rehhuel antequàm abſolverentur dies nuptiales adhibito juramēto, eum non egreſſurum eſſe, donec completi eſſent illi quatuordecim dies nuptiales convivii.

18 Tum verò accepto dimidio facultatum ejus abiturum incolumen ad patrem; reliqua verò, *inquit, accipies* cùm mortui fuerimus ego & uxor mea.

ANNOTATIO.

1 Introduxerunt] *Nempe Rehhuel & Hhedna uxor, pro eo ritu quem ſuperiore capite attigimus.* 2
Verborum] *de quibus vide ſuprà 6. 9.* 3 Partes ſuperiores] *id eſt Montana illa, quibus Ægyptus a
Lybia dirimitur: Fabuloſum argumentum, ut in 6. cap. docuimus.* 7 Ex veritate] *id eſt, ex verbo tuo &
lege, quæ lex veritatis eſt.* 11 Renuntiet] *ellipſis frequens quam ex ver. 16. implevimus.* 17 Qua-
tuordecim] *nempe ſeptenum dierum in ſponſum & ſponſam unigenitos, ut dixerat ſuprà ver. 15. alioqui ſep-
temdialia erant nuptiarum convivia, Gen. 29. 27. & Judic. 14. 15. & ſequentibus: & infrà 11. 20.*

CAPUT IX.

1 Tum vocans Tobija Rephaelem

2 Dixit ei, Ahazarja frater,

3 Accipe tecum puerum & duos camelos, ac proficiſcere Rageſchum Mediç ad Gebahheſem, & referens ad me pecuniam illam, ipſum adhuc ad nuptias: quandoquidem juravit Rehhuel, me non egreſſurum eſſe:

4 Nam pater meus numerat hos dies:

5 Quòd ſi tardavero multùm, dolebit admodum.

6 Ita profectus Rephaël commoratus eſt apud Gebahhelem, & exhibuit illi ʼchirographum ipſum:

7 Ille verò afferens loculos ipſos cum ſigillis, viciſſim tradidit ei.

8 Poſtea manè ſurgentes, [a] ſimul venerunt ad nuptias, ʼ& benedixit *Gebabhel* Tobijæ & uxori ejus.

[a] Græc. communiter: ut ſuprà 5.19.

ANNOTATIO.

6 Chirographum] *Nempe quo Tobito pecuniam deponenti depoſitarius caverat ſe aut ipſi Tobito, aut alteri mandatario ipſius redditurum qui exhibuerit chirographum: ut ſuprà 5.3.* 8 Et benedixit] *ſic contextum Græcum viſum eſt emendare, tum ex rei natura, tum ex Hieronymi ipſius teſtimonio.*

CAPUT X.

1 PATER autem illius Tobit ſupputabat unoquoque die: cumque impleti eſſent dies profectionis, nec veniſſent illi, dicebat Tobit, an fortè ʼconfuſus eſt?

2 An fortè mortuus eſt Gebahhel, ut nemo illi reddat pecuniam iſtam?

3 Et contriſtabatur valde: dicebat verò illi uxor, periit puer, quandoquidem tardavit.

4 Cœpitque ea lugere ipſum dicens:

5 ʼEheu, pœnitet me fili, quòd dimiſerim te, lucem oculorum meorum.

6 Cui dixit Tobit, tace, ne curam habeas, incolumis eſt.

7 Sed dicebat illa ei, tace, ne fallas me, periit puer meus, & abibat quotidie in viam foras, quà diſceſſerant.

8 Interdiu autem [a] cibum non capiebat, noctes verò totas non deſinebat lamentari Tobijam filium ſuum,

9 Tantiſper dum abſoluti eſſent dies quatuordecim nuptiarum, quos juraverat Rehhuel eum illic [b] conſumpturum eſſe.

[a] Græc. *panè non comedebat, Hebraiſmus.*

[b] Græc. *futurum.*

10 Dixit autem Tobija Rehhueli, dimitte me, nam pater meus & mater mea non ampliùs ſperant viſuros eſſe me.

11 Cui dixit ipſius ſocer, mane apud me, & ego mittam ad patrem tuum, qui ſignificent ipſi [c] res tuas. Sed Tobija dixit, nequaquam: verùm dimitte me ad patrem meum. ſurgens itaque Rehhuel dedit ipſi Saram uxorem ipſius cum dimidio facultatum, ʼcorporibus, jumentiſque, & pecunia.

12 Et benedicens eis dimiſit eos, dicendo, proſperum ſucceſſum det vobis Deus, ô nati, Deus cœli, antequam moriar: dixit vero filiæ ſuæ, honora ʼſoceros tuos: illi nunc parentes tui ſunt: audiam de te [d] ſermonem bonum; & oſculatus eſt eam.

13 Hhedna autem dixit Tobijæ, frater chare, conſtituat te Dominus cœli; & det mihi ut videam liberos tuos ex Sara filia mea, ut exhilarer coram Domino. Ecce autem depono apud te filiam meam in depoſitum: ne ergo contriſtes eam, poſtea abiit etiam Tobija benedicens Deo, qui proſperaverat viam ſuam, cùm benedixiſſet Rehhueli, & Hhednæ uxori ejus.

[c] Græc. *ut quæ de te ſunt.*

[d] Græc. *auditionem.*

ANNOTATIO.

1 Confuſus eſt] *Id eſt, luſit operam, & conſumpſit fruſtra? nempe ea ratione quam exponit Tobit ver. ſeq. bonus vir bene de Gebahhele cogitans.* 5 Eheu] *non dubium eſt cùm ex Hieronymi interpretatione, tum ex rei ipſius argumento, quin verba Græca corrupta ſint. Eſt enim* ὂι *pro* ὂυ *legendum, qua mutatione facta totus locus eſt evidentiſſimus.* 11 Corporibus] *nempe humanis, id eſt, mancipiis* κατ᾽ ἐξοχήν. 12 Soceros tuos] *id eſt, ſocerum & ſocrum, Hebraiſmus.*

CAPUT XI.

1 CUM autem profectus eſſet donec appropinquarent ipſi ad Nineven,

2 Dixit Rephael Tobijæ, noſti frater, ut dimiſeris patrem tuum:

3 Præcurramus ante uxorem tuam, ut comparemus domum:

4 Et accipe ad manum iſtud fel piſcis.

5 Ita proceſſerunt, & unà abiit canis ʼſecutus eos.

6 Channa autem ſedebat circumſpiciens pro filio ſuo in via & animadvertens eum venientem dixit patri ejus:

7 Ecce filius tuus advenit, & vir ille qui erat profectus cum eo; & dixit Rephaël, ſcio ego, Tobija, aperturum oculos ſuos patrem tuum eſſe:

8 Tu itaque inunge felle hoc oculos ipſius, nam ʼmordicatus exteret, abjicietque albugines, & videbit te.

9 Accurrens verò Channa [a] irruit in collum filii ſui, & dixit ei, videam te fili, deinceps moriar; fleveruntq; ambo.

[a] Græc. *incidit, ſic infrà ver.* 11.

10 Tobit quoque exibat ad januam; ſed impegit: filius autem ejus accurrit ad eum, & prehendens patrem ſuum inſperſit fel illud oculis patris ſui, dicens, [b] bono animo eſto pater; ut autem mordicati ſunt, extrivit oculos ſuos, & ʼdeſquamatæ ſunt de angulis oculorum ejus albugines.

[b] Græc. aude

11 Ita videns filium ſuum irruit in collum ejus & flevit:

12 Deinde dixit, Benedictus es, ô Deus,

13 Et benedictum nomen tuum in ſecula:

14 ʼEt benedicant tibi omnes ſancti tui Angeli, quia flagellaſti, & miſericordia uſus es:

15 Nam ecce video Tobijam filium meum.

16 Itaque ingreſſus eſt filius ejus gaudens,

17 Et renuntiavit patri ſuo res illas magnas, quæ factæ fuerant in Media.

18 Tum egreſſus eſt Tobit [c] obviam nurui ſuæ gaudens & benedicens Deo, ad portam Nineves, & mirantibus iis qui contemplabantur ipſum incedentem, eò quòd recepiſſet viſum, Tobit profitebatur coram omnibus miſertum ipſius fuiſſe Deum; cumque appropinquaſſet Tobit ad Saram nurum ſuam, benedixit

[c] Græc. *in occurſum nurui*

xit ei dicens,[d] proſperè adveneris filia; benedictus ſit Deus qui adduxit te ad nos, & pater tuus, ac mater tua; fuitq; lætitia omnibus qui erant Nineves [e] cognatis ejus.

[d] Græc. *incolumis.*

[e] Græc. *fratribus.*

19 Adfuit enim [a] Achikar, & Nitzba filius fratris ejus,

20 Et agitatæ ſunt nuptiæ Tobijæ [f] hilariter diebus [a] ſeptem.

[f] Græc. *cum lætitia.*

ANNOTATIO.

5 Secutus eos] *Inde a profectione, ut dictum eſt ſuprà* 5. 25. *nam hoc præeunte ſigno intelligitur Channa e longinquo Tobijam filium agnoviſſe.* 8 Mordicatus] *illiti felis acrimonia.* 10 Deſquamatæ ſunt] *id eſt, pelliculæ ſquamis ſimiles ex oculis ipſius exciderunt.* 14 Et benedicant] *ad verbum ſic habetur, & benedicti omnes ſancti Angeli tui. Sed quorſum hoc ad agendas de curatione gratias? Quamobrem ego ſic legendum ſentio ut repoſuimus, aut certè intelligendum paſſivum verbum ex atticorum uſu.* 19 Achikar] *de quo ſuprà* 1.24. *Hunc autem locum ſic legendum ſuſpicor,* Αχίχαρος ὁ καὶ Νισβᾶς *ſive (ut Græci legunt)* Νασβᾶς, *pro eo quod eſt, Achikar qui etiam appellabatur Nitzba, quaſi dicas præfectus, ſive procurator, & geſtor negotiorum regis, quod ſignificatur appellatione Nitzba.* 20 Septem] *vide ſuprà* 8.17.

CAPUT XII.

1 POSTEA advocans Tobit Tobijam filium ſuum dixit ei, vide fili ut des mercedem homini huic, qui profectus eſt tecũ: etiam ampliùs ei oportet addere.

Suprà. 5.21.

2 Cui dixit Tobija, pater [a] non eſſet mihi grave dare ipſi dimidium eorum quæ attuli,

[a] Græc. *non lædor dans ei.*

3 Quia me reduxit ad te incolumen, & uxorem meam curavit, & pecuniam meam attulit, deniq; te curavit conſimiliter; dixitque ſenex, juſtè fiet ſi dabitur ei.

4 Et [a] accerſens Angelum dixit ei:

5 Accipe dimidium eorum quæ attuliſtis,

6 Ità diſcede incolumis.

7 Tum *Angelus* vocans duos ipſos clàm dixit eis, benedicite Deo, eumq; celebrate, & amplitudinem [b] tribuite ei; celebrate, inquam, coram omnibus viventibus, pro iis rebus quas fecit erga vos; bonum eſt benedicere Deo, & efferre nomen ejus, [c] res a Deo geſtas honorificè oſtendendo, ac ne pigremini celebrare ipſum.

[b] Græc. *date.*

[c] Græc. *ſermones Dei, Hebraiſmus.*

8 Arcanum enim regis bonum eſt occultare, opera autem Dei revelare glorioſum, bonum facite, & malum non aſſequetur vos.

9 Bona res eſt oratio cum jejunio, miſericordiaq;, & juſtitia: melius eſt parum cum juſtitia, quàm multum cum injuſtitia: melius exercere miſericordiam, quàm auri theſauros comportare: miſericordia enim ex morte liberat, & ipſa expurgat omne peccatum, qui [d] exercent miſericordiam & juſtitiam omnimodam, implebuntur vita.

[d] Græc. *faciunt miſericordias ac juſtitias.*

10 Qui autem peccant, hoſtes ſunt ſuæ ipſorum vitæ.

11 Minimè occulturus ſum a vobis [e] ullum verbum, ut qui dixerim arcanũ regis occultare bonum eſſe, opera verò Dei revelare glorioſum.

[e] Græc. *omne.*

12 Jam itaq; quando orabas tu & ſponſa tua Sara, [a] ego afferebam monimentum orationis veſtræ coram ſancto;

13 [a] Et quando ſepeliebas mortuos, ſimiliter aderam una tibi; & quando non dubitabas ſurgere ac relinquere prandium tuum ut profectus circuntegeres mortuum, [f] non erat ignotum mihi benefactum tuum, ſed tecum eram.

[f] Græc. *non latebas me benefaciens.*

14 Nunc ergo emiſit me Deus ad curandum te, & ſponſam tuam Saram.

15 Ego ſum Rephaël, unus [a] ex ſeptem Angelis illis ſanctis qui referunt preces ſanctorum, & egrediuntur coram gloria ſancti.

16 Ipſis autem duobus turbatis, & procidentibus in faciem, quia metuebant,

17 Dixit, ne metuite, pax enim vobis futura eſt:

18 Verùm Deo benedicite; quia non mea ipſius gratia, ſed voluntate Dei noſtri veni; quãobrem benedicite ei in ſecula.

19 [g] Quotidie ſpectabar a vobis, ac non comedebam, neq; bibebam; ſed viſum vos contemplabimini.

[g] Græc. *omnibus diebus.*

20 Nunc autem celebrate Deum, quia aſcendo ad eum qui miſerat me; & ſcribite omnia quæ confecta ſunt in libro.

21 Tum [a] ſurrexerunt; cumq; ampliùs [a] non viderent eum, celebraverunt opera magna adeoq; mirabilia Dei.

ANNOTATIO.

4 Accerſens] *Nempe ſenex Tobit: quamobrem plurali utitur ſequente verſu dicens, dimidium eorum quæ attuliſtis.* 12 Ego afferebam] *poſſent quidem hæc verba de Chriſto accipi, qui Angelus eſt æterni noſtri cum Deo fœderis, ut Juſtinus Martyr contra Tryphonem, & pleriq; patrum multos veteris Teſtamenti locos ſancte de Chriſto interpretati ſunt. Sed cùm ſequentia omnia circumſpicimus, hæc omnia (ut pleraq; hujus argumenti) deputamus fabulæ, neque laboramus, ut authorem hunc (qui dogmata non pauca corraſit ex Jehudæorum fæce) ampliùs hoc loco quàm in aliis excuſemus, alioqui nuſquam ſcriptura iſtud officium Angelis tribuit, ſed Chriſto ſoli vindicat.* 13 Et quando] *apoſtrophe ad Tobitum, ut ad Tobijam ſermonem convertit in fine ſequentis verſus.* 15 Ex ſeptem] *ſi unus hic locus extaret ad revincendam libri iſtius impuritatem, mihi quidem ſatis futurus eſſet; nihil enim profectò in toto orbe terrarum magicum dici poteſt, aut hoc ex principiis magiæ petitum eſt, quorum doctores primarii ex India & Bactriana profecti cum Jehudæis ſuum virus communicaverunt: Nam ſtatuunt illi Angelos horarios, diarios, & alios cæli regionibus attributos, principes, miniſtros, &c. ex quibus Zoroaſtres Bactrianus, Menaſtor Indus, & alii ſcelerum concinnatores ſuas magiæ obſervationes elaboraverunt. Atque hoc quidem vitio Jehudæos fuiſſe non mediocriter inquinatos, oſtendit Epiphanius tomo* 1. *ſui Panarii, ubi de Phariſæis agit; & ipſorum quoque libri, diurnæq; obſervationes teſtantur, quibus diem ſolis Rephaëli, diem lunæ Gabrieli, diem Martis Sammaëli, diem Mercurii Micaëli, diem Jovis Tzidkieli, diem Veneris Hhanaëli, diem Sabbathi*

thi Kepharjeli tribuunt,eoſq; dominos ſtatuunt totius adminiſtrationis in diem illum neceſſaria. Quamobrē ita ſtatuimus,qui ex hoc libro veritatem petunt, aut ſe confirmaturos putant,eos perinde facere, atque ſi molem graviſſimam ſtatuminare velint arundine. 21 Surrexerunt] *e terra,in quam prociderant.* Non viderunt] *ut aſcendendo ex oculis ipſorum diſparuerat.*

CAPUT XIII.

1 POSTQUAM ergo apparuiſſet ipſis Angelus Domini, Tobit ſcripſit orationem ad exultationem,dicens,

2 Benedictus ſit Deus vivus in ſecula, & regnum ipſius,quia ipſe flagellat miſereturq; deducit ad inferos & reducit, neq; eſt qui effugiat manum ipſius.

3 Celebrate eum filii Jiſraëlis coram gentibus quandoquidem ipſe diſſeminavit nos in eis; ibi oſtendite amplitudinem ejus,& exaltate ipſum coram omni vivente, quandoquidem ipſe Dominus noſter eſt,& Deus ipſe pater noſter in omnia ſecula.

4 Si flagellabit nos propter injuſta facta noſtra,at rurſum miſerebitur, & congregabit nos ex omnibus gentibus, in quibus nos diſſeminaverit: ſi quidem convertimini ad ipſum toto corde veſtro,& toto animo veſtro ad exercendam coram ipſo veritatem, tunc convertetur ad vos,& minimè abſcondet faciem ſuam a vobis,ſed contemplabimini quæ facturus eſt erga vos.

5 Celebrate igitur eum toto ore veſtro, & benedicite Domino [a] potentiſſimo, atque exaltate regem ſeculorum.

6 Ego in terra captivitatis meæ celebro eum,& indico robur ac amplitudinem ejus genti peccatrici.

7 Quis novit utrum [b] benevolè ſit accepturus nos,& facturus miſericordiam nobis?

8 Deum meum exalto,& animus meus regem cœli,qui exultabit de amplitudine ejus.

9 Dicant omnes,& celebrent eum [c] juſtè.

10 Jeruſchalaima civitas ſancta, flagellabit quidem te propter opera filiorum tuorum; ſed rurſum miſericordiam faciet filiis juſtorum.

11 Celebra Dominum,quoniam bonus eſt, & benedic regi ſeculorum, ut rurſum tabernaculum ejus extruatur in te cum lætitia,

12 Et exhilaret in te captivos tuos, idque diligendo in te miſeros in omnes generationes ſeculi.

13 Gentes multæ e longinquo venient ad nomen Domini Dei, dona in manibus habentes; dona regi cœli offerendo; [d] generationes omnes laudabunt te,& dabunt [e] exultationis munera.

14 Maledicti omnes qui oderunt te,benedicti erunt omnes qui diligunt te in ſeculum.

15 Lætare & exulta [f] propterea quod filii juſtorum congregabuntur,& benedicent Domino juſtorum *dicentes*:

16 O beatos qui diligunt te,lætabuntur de tua [g] proſperitate, beatos qui contriſtati ſunt pro omnibus flagellis tuis; quia de te lætabuntur contemplantes omnem gloriam ejus, & gaudebunt in ſeculum.

17 Anima mea benedicat Deo regi magno:

18 Quia extruentur Jeruſchalaima ſapphiro, & ſmaragdo,ac lapide pretioſo;

19 Muri tui,turreſq;,ac præmunitiones ipſæ auro puro;

20 Et plateæ Jeruſchalaimorum beryllo, & carbunculo,lapilliſq; [h] inſitis ophirino teſſellabuntur:dicentq; omnes *incolæ* vicorum *civitatis* illius, Halleluja;& laudabunt dicentes:

21 Benedictus Deus,qui exaltavit *nos*, *in* omnia ſecula.

[a] Græc.*potentiæ.*

[b] Græc.*voles nos.*

[c] Græc. *in Juſtitia.*

[d] Græc.*generationes generationũ.*

[e] Græc.*exultationem metonymia.*

[f] Græc.*propter filios juſtorum,quod congregabuntur,trajectio.*

[g] Græc.*pace.*

[h] *ex ophirino.*

CAPUT. XIIII.

1 POSTEA ceſſavit celebrare Tobit.

2 Erat autem annorum quinquaginta octo,

3 Quando amiſit ' oculos; poſt annos verò octo recepit viſum,

4 Et fecit [a] opera miſericordiæ,

5 Perrexitque timere Dominum Deum,& celebrare ipſum.

6 Plurimum autem cùm ſenuiſſet,vocavit filiũ ſuum cum ſex [b] nepotibus ſuis, & dixit ei, fili accipe filios tuos(ecce conſenui,& jam [c] propè eſt ut excurram ex hac vita)abi in mediam, fili, quia perſuaſus ſum de iis omnibus quæ dixit ' Jona propheta de Nineve, ipſam everſum iri (in Media verò plus erit pacis ad tempus) & fratres noſtros qui ' in ipſa terra ſunt diſperſum iri ex optima illa terra, & Jeruſchalaima fore deſerta, domumque Dei illic exuſtum iri, deſertamq; fore ad tempus uſque:

7 Sed iterum miſerturum ipſorum Deum, & reducturum ipſos in terram illam, ubi ædificaturi ſunt domum cum priore minimè [d] comparandam,donec ' completæ ſint tempeſtates ſeculi: poſtea verò reverſuros ex [e] variis ſuæ captivitatis locis, & ædificaturos Jeruſchalaima honorificè,domumque ipſam Dei illic ædificatum iri,& in omnes generationes ſeculi ædificium glorioſum, quemadmodum locuti ſunt de eo prophetæ:

8 Et omnes gentes converſum iri [f] ex veritate ad timendum Dominum Deum, ſuffoſſuraſq; idola ſua,& benedicturas omnes gentes Domino; ac populum ejus celebraturum Deum, Dominum verò exaltaturum populum ſuum: ita lætabuntur omnes,qui diligunt Dominum Deum,in veritate & juſtitia, [g] exercentes miſericordiam erga fratres noſtros.

9 Nunc ergo,fili, abite Nineve, quia omnino futura ſunt,quæ dixit propheta Jona; tu verò obſerva legem & præcepta,eſtoq; ſtudioſus miſericordiæ,& juſtus,ut tibi bene ſit; & ſepeli me honeſtè,matremq; tuam mecum,neque amplius commoramini Nineves.

10 Fili obſerva quid fecerit 'Haman Achikaro, qui educaverat ipſum; quemadmodum ex luce deduxerit eum ' in tenebras, & quantis malis compenſaverit eum.

11 Ac Achikar quidem ſervatus eſt, illi verò retributio eſt facta,cùm ille in tenebras deſcenderit: 'Nitzba in miſericordia [h] ſe occupaverat, & ſervatus eſt e laqueo mortis quem poſuerant ipſi, Hhaman verò inſidens in laqueum periit.

12 Nunc

[a] Græc.*miſericordias.*

[b] Græc. *filiis filii ſui.*

[c] Græc.*ad excurrendũ ex hac vita ſum.*

[d] Græc *non qualis prior.*

[e] Græc.*captivitatibus ſuis.*

[f] Græc.ver

[g] Græc.*facientes miſericordiam fratribus.*

[h] Græc.*tra*

12 Nunc ergo, fili, vide quid misericordia faciat, & quomodo justitia liberet.

13 Hæc autem dicente illo, [i] exhalata est anima ejus in lecto, (erat autem annorum centum quinquaginta octo) & sepelivit eum gloriosè filius.

i Græc. deliquit anima ipsius.

14 Cumq; mortua esset Channa mater ipsius, sepelivit eam cum patre suo: abiit verò Tobija cum uxore sua liberisque in Ecbatana ad Rehhuelem socerum suum:

15 Ubi consenuit honoratè, mortuosq; [k] soceros suos sepelivit gloriosè, hæreditatemq; percepit facultatum illorum, & Tobiti patris sui.

16 Obiit autem ipse quoque annos centum viginti septem natus in Ecbatanis Mediæ:

17 Et audivit antequam moreretur perditionem Nineves, quam cepit [l] Nebucadnetzar & Assuerus: itaq; ante mortẽ de Nineve lætatus est.

ANNOTATIO.

3 Oculos] *id est, visum oculorum; synecdoche: nam oculos quidem habebat, sed obtectos squamis albuginis.* 6 Jona] *de his Jonæ prophetiis nihil extat, sed Nachum hoc argumento prophetavit: erratum puto.* In ipsa terra] *id est, in Jehudæa.* 7 Completæ] *usque ad illam temporum plenitudinem qua venturus erat Christus, ut vocat Apostolus ad Gal.* 4.4. 10 Haman] *de hac historia nihil alibi legitur: videtur quidem in mortis genere ad Hamanem illum alludere, cujus historia in libro Esteræ narratur: sed si ita est, toto cœlo errat.* In tenebras] *id est, in conditionem obscuram miseramq;: sic deinceps.* 11 Nitzba] *hanc vocem in contextu Græco certissimis argumentis corruptam suspicor, neq; his verbis a repræsenti discedi puto: quamobrem pro Menaschis voce quæ ibi legitur, conjicio legendum esse* ὁ Νασβᾶς, *ut suprà* 11.19. *quo pacto evidentiam habet locus.* 15 Soceros] *ut suprà* 10.12. 17 Nebuchadnetzar & Assuerus] *id est, Cyaxares Phaortis filius, & Astyages Medorum Reges: quorum alter Nineven cepit post obsidionem gravissimam, alter captam evertit sub extremum Tobiti tempus, vide in prophetam Nachum.*

ORATIO MENASCHIS
Regis Jehudæ.

Menasche vinctus fidem suam confirmans a natura Dei confitetur peccata sua, gratiam & misericordiam petit, & votum laudis nuncupat Domino.

1 DOMINE Deus omnipotens majorum nostrorum, Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, ac seminis eorum,

2 Qui fecisti cœlum & terram cum toto ornatu eorum,

3 Qui obsignasti mare verbo præcipiente tuo, qui conclusisti abyssum obsignatam terribili & glorioso nomine tuo,

4 Quem omnia horrent, & contremunt a facie potente tua,

5 Quia perferri non potest majestas gloriæ tuæ, aut sustineri interminatio iræ tuæ contra peccatores,

6 Cujus promissionũ immensa & impervestigabilis est misericordia, quoniam tu domine altissimus, benignus, longanimis, & plurimum misericors, pœnitentia duceris erga filios hominum,

7 Tu Domine, qui pro amplitudine bonitatis tuæ promisisti pœnitentia te adductum iri, & remissurum iis qui peccaverint in te, & multitudine miserationum tuarum ex decreto tribuis resipiscentiam peccatoribus ad salutem:

8 Tu, inquam, Domine Deus justorum non imposuisti pœnitentiam justis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, iis qui non peccaverunt contra te; sed imposuisti pœnitentiam mihi, qui sum peccator,

9 Quoniam plus peccavi quàm numerosa sit arena maris plurimæ sunt iniquitates meæ, Domine, plurimæ sunt iniquitates meæ; nec sum dignus qui intentis oculis contuear altum cœlum præ multitudine iniquitatum mearum:

10 Incurvatus sum graviter vinculo ferreo, adeò ut non possim efferre caput meum; sed non est relaxatio mihi, quia excitavi iram tuam, faciens quod malum videtur in oculis tuis, cùm non fecerim voluntatem tuam, & mandata tua non observaverim, sed statuerim abominationes, & offensas multas commiserim.

11 Nunc ergo flecto genua cordis mei exoptans a te benignitatem tuam; peccavi Domine peccavi, & iniquitates meas agnosco,

12 Quamobrem peto & oro te, remitte mihi, Domine, remitte mihi, ac ne perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum iratus asserves mala mihi, aut damnatum adjudices me locis infimis terræ, quia tu Deus es, Deus pœnitentiæ;

13 Sed ostende in me totam bonitatem tuam, indignum me servando, secundum magnam misericordiam tuam.

14 Et laudabo te semper singulis diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, & tua est gloria in sempiterna secula, Amen.

JUDITH.

JUDITH Schimbhonitis, Nebucadnetzare Babyloniæ Rege per Holophernem potentiſſimarum copiarum ducem Judæam infeſtaturo, & Beth-Choglam obſidente, ad Holophernem proficiſcitur in caſtra, ubi freta formæ ſuæ elegantia paucos dies intacta ab Holopherne conſumens eum mendaciis decipit, & de nocte circunvento cervices præcidit ei. Quo facto, caput ad cives ſuos reportans conſilium dat eis, quo Aſſyrii fuſi & profligati, Jehudæi liberati ſunt, nomen ipſi comparatum, & gratiæ cantatæ Domino.

CAPUT I.

1 'ANNO duodecimo regni Nebucadnetzaris, qui regnabat Nineves in civitate magna temporibus 'Arpacſchadi regnum tenentis Medorum Ecbatanis,

2 (Qui extruxit Ecbatanis circumquaq; ' muros ex lapidibus cæſis in longitudinem cubitorum ternûm, in latitudinem cubitorum ſenûm, faciens [a] murum altum cubitos ſeptuaginta, & latum cubitos quinquaginta,

3 Et turres ejus impoſuit portis ejus centenûm cubitorum,

4 [b] Statuens latitudinem fundamentorum ejus in cubitos ſexaginta,

5 Fecitque portas ejus portas [c] extantes in altitudinem cubitorum ſeptuaginta, quarum latitudo cubitorum quadragenûm fuit,[d] ut procedere poſſent copiæ potentes ejus, & acies inſtrui præditatus ejus)

[a] Grȩc. *altitudinem muri.*

[b] Grȩc. *fundans latitudinem.*

[c] Græc. *excitata.*

[d] Græc. *ad proceſſus copiarum, &c.*

6 Geſſit ergo bellum temporibus illis rex Nebucadnetzar contra regem Arpacſchadum in planitie magna, quæ planities eſt in finibus ' Cragi, ad quem convenerant omnes qui incolebant montana, & omnes accolentes Euphratem, & Tigrim, & Hydaſpen, & planitiem 'Arjoci regis Elymȩorum, & convenerant gentes multæ admodum [e] ex ' Gelodæis in aciem.

[e] Græc. *filiorum Gelod.*

7 Miſit autem Nebucadnetzar rex Aſſyriorum ad omnes habitatores Perſidis, & ad omnes habitantes occaſum verſus, id eſt, incolentes Ciliciam, & Damaſcum, Libanumq;, & Antilibanum, omnesq; [f] accolas maris,

8 Et ' ad [g] gentes Carmelum & Gilhhadem, ſuperioremq; Galilæam, & magnam planitiem 'Chatzar-allom *incolentes*,

[f] Græc. *habitantes ſecundum faciem maritimæ.*

[g] Græc. *eos qui ſunt in gentibus.*

9 Et omnes habitantes Samariam ac civitates illius, denique trans Jardenem uſque Jeruſchalaima, & ' Batanæam, & ' Aulonas, & Kadeſchum; & flumen Ægypti, & Daphnas, & Rameſſeſum, & totam regionem Goſchenis,

10 Uſq; quà venitur ad ulteriora Tanæos & Mempheos, denique omnes habitantes Ægyptũ uſq; qua venitur ad fines Æthiopiæ.

11 Sed nihili fecerunt omnes habitatores regionum iſtarum verbum Nebucadnetzaris regis Aſſyriorum, neq; convenerunt ad ipſum [h] bellaturi, quia non metuebant ipſum; ſed[i] videbatur ipſis non majoris quàm alius quilibet, & remiſerunt legatos ejus [k] re infecta ignominioſè a conſpectu ſuo.

[h] Græc. *ad bellum.*

[i] Græc. *era coram ipſi ut vir unus.*

[k] Græc. *vacuos in ignominia.*

12 Quamobrem animatus Nebucadnetzar contra omnes regiones iſtas valde, juravit per thronum & regnum ſuum omnino ſe ulturum eſſe omnes fines Ciliciȩ, & Damaſci, Syriæq;, ac ſublaturum gladio ſuo omnes habitantes in regione Moabi, & Hhammonitas, & totam Judæam, omnesq; Ægyptios, uſq; quà venitur ad fines utriuſq; maris.

13 Et aciem inſtruxit copiarum ſuarum contra Arpacſchadum regem anno decimo ſeptimo, ubi cõfirmatus ipſe in bello ſuo cum omnibus curribus ipſius dominatus eſt civitatibus ejus,

14 Et perveniens Ecbatana uſque occupavit turres, & devaſtavit plateas *civitatis* illius, & ornatum illius [l] expoſuit opprobrio:

15 Ipſum verò Arpacſchadum capiens in montanis Cragi confixit jaculis ipſius, atq; profligavit eo ipſo die;

16 Eoq; confecto rediit Nineven ipſe [m] cum tota turba miſcella ſua, multitudine hominum bellatorum permagna, ubi ſoluto animo convivatus eſt ipſe cum copiis ſuis per dies centum viginti.

[l] Grȩc. *dedit in probrum.*

[m] Græc. *poſt eum.*

ANNOTATIO.

1 Anno duodecimo] *Hiſtoriam hanc quàm variè interpretentur quicunq̃ eam attigerunt nihil attinet dicere; tantùm tres ſententias in hunc locum afferre ſtatuimus paucis, & quid magis probemus oſtendere. At veterum quidem ſententia fuit, teſte Auguſtino lib.18. de civit. Dei, cap: 16. hȩc ad hiſtoriam Cambyſis filii Cyri Perſarum regis pertinere, Arphaxadum verò eſſe Arbactum quendam, quo authore (cùm Cyri apud Maſſagetas clades audita eſt) Medi in regem Perſarum rebellaverint: quam ſententiam ex Hhæbrorum teſtimoniis confirmare volebat Beda, eò quòd Cambyſen Hebræi Nebucadnetzarem alterum vocaverint: ſed neque tam diu regnavit Cambyſes, ut hîc dicitur, & infra 2.21. neque rex Aſſyriorum diceretur. Altera ſententia eſt eorum qui Philonem ſecuti Dario Hyſtaſpis filio iſta tribuerunt; ſed ne hæc quidem probatur nobis, quia illud hyſtoriæ ſacrȩ planè repugnaret, & præterea Nineven longo antea tempore ab Aſtyage everſam fuiſſe confitentur hyſtorici. Quamobrem nos ſententiam aliam magis amplectimur, nempe cùm Nebucadnetzar commune ſit regum Babyloniorum nomen: Nebucadnetzarem hic eum appellari, quem ſcriptura vocat Merodac-Baladanem, avum Nebucadnetzaris illius qui fuit magni Nebucadnetzaris pater, per quem Menaſche rex Judeæ captus in Babyloniam deportatus, ac poſtremò vinculis ſolutus eſt. Is enim rex Babyloniæ primùm, poſtea verò Aſſyriæ quoque effectus eſt, ſuccedens in regnum Eſarchaddoni magno, cùm fratres illius patricidæ regno indigni haberentur, unde tota Aſia mutuis bellis exarſit diutiſſimè.* Arpacſchadi], *id eſt, Artecarmis, qui Media diviſa regnum ſuum Nineves confirmavit, ut eo propugnaculo fretus tum Dejoci regi, tum irrumpentibus aliis hoſtibus obſiſteret.*

6 Cragi] *Græcam vocem Ragau ſic omnino intelligendam eſſe oſtendit hiſtoriæ cum Geographicis compara-*

paratio, & legendum κράγου. *Eſt autem Cragus pars Tauri montis, cui ſubeſt campus ampliſſimus in acceſſu Mediæ. Cragum nominat Plinius lib. 5. natural. hiſtor. cap. 27.* Arjoci] *id eſt, Dejocis, qui alteram Mediæ partem obtinebat.* Gelodæis] *id eſt, Scythis, & ſuperioribus gentibus trans montem Taurum ad ſeptentrionem habitantibus, Gelas vocant Geographi, Græci Caduſios.* 8 Ad gentes] *id eſt, ad novos terræ Jiſraëlis incolas, per Schalmanaſarem & Eſarchaddonem miſſos, de quibus 2. Reg. 17.* Chatzar-allom] *hanc vocem in Canonicis libris legere non meminimus, ſed tantùm hoc in libro hic & infrà. 3. 13. & 7. 3. Quibus ex locu campum eſſe intelligimus inter montana duo, ex forma veſtibuli protractum in magnam longitudinē: qua ex forma Chatzar, id eſt, atrium, appellatur. Allom vero a montibus ſylvoſis campum illum definientibus: ſunt autem hæc montana Taboris, de quibus Jehoſchu. 16. & ſequentibus. hæc enim a Galilæa ſuperiore ad inferiorem, id eſt Samariam, protenduntur.* 9 Batanæam] *id eſt, Trachonitidem, & cæteras partes in ventre montium Alſadamorum ſitas, ut appellat Ptolemæus.* Aulonas] *Græcam vocem Chellos ſic interpretamur, quia fit ex Hebræo Cholon ſive Chillen, quam vocem imitati Græci Aulonas dixerunt, affini ſignificatione cum Chatzar, de quo modò dicebamus. Duo autem fuerunt Alones in terra Jiſraëlis, ut ex ſacris libris eſt maniſeſtiſſimum: ſed hîc Aulones ii ſunt intelligendi qui ſecundum montes Arabiæ ad Ægyptum uſque protenduntur, ad quos Hhammonitica regio, Moabitica, Nabathæa, & aliæ pertinent.*

CAPUT II.

1 ANNO autem decimo octavo, die vigeſimo ſecundo menſis primi factus eſt ſermo in domo Nebucadnetzaris regis Aſſyriorum de ulciſcendis omnibus illis regionibus, quemadmodum dixerat.

Suprà 1. 12.

2 Convocatis enim omnibus adminiſtris ejus, & omnibus magnatibus ejus, propoſuit eis arcanum conſilii ſui, [a] ' colligens omne malum regionum iſtarum ore ſuo,

[a] Græc. *convocans.*

3 Illi autem judicarunt profligandam eſſe omnem carnem eorum qui non obſecuti eſſent verbo oris ipſius.

4 Fuit itaque cùm obſolviſſet conſultationē ſuam, ut vocaret Nebucadnetzar rex aſſyriorum 'Holophernem primarium ducem copiarum ſuarum, qui ſecundus erat ab ipſo ac ediceret ei,

5 Hæc dicit rex ille magnus Dominus totius terræ, ecce tu profectus a conſpectu meo aſſumito tecum viros fretos robore ſuo, peditum ad centum viginti millia, equorum verò multitudinem cum ſeſſoribus ad duodecim millia: & procedito [b] contra totam regionem illam quæ ab occaſu eſt, quia non paruerunt verbo meo; ac denuntiato ipſis, ut terram & aquā cōparent mihi, quia indignatione mea ſuper venturus ſum ipſis & obtegens totam ſuperficiem terræ pedibus copiarum mearum expoſiturus ipſos direptioni eis; adeò ut ſaucii illorum impleant valles, ac torrentes illorum, & fluvii exundantes mortuis illorum impleantur; denique acturus turbam [c] captivam illorum in extremitates totius terræ: tu ergo egreſſus præoccupa mihi totum terminum illorum; cumq; dedent ſe ipſos tibi, conſerva eos mihi ad diem illum [d] quo ſum caſtigaturus eos:

[b] Græc. *in occurſum toti regioni.*

[c] Græc. *captivitatem.*

[d] Græc. *caſtiga tiou illorum.*

6 Erga eos autem qui erunt immorigeri ne clementia utitor oculus tuus, ut [e] exponas eos cædi & rapinæ in tota terra tua; quia ut vivo ego & potentia regni mei conſtat, ita quæcunque locutus ſum ea quoque efficiam manu mea. Tu igitur ne tranſgreditor [f] quicquam verborum Domini tui ſed [g] omnino conficito prout præcepi tibi, ac ne longior eſto in efficiēdis illis.

[e] Græc. *tradas.*

[f] Græc. *unū aliquod.*

[g] Græc. *conficiens conſicito.*

7 Egreſſus itaque Holophernes a conſpectu Domini ſui, vocavit omnes dynaſtas, duceſq;, & præfectos copiarum Aſſyriæ, numeravitque lectiſſimos viros in aciem, quemadmodum præceperat ipſi dominus ipſius ad myriadas duodecim, & equites ſagittarios duodecies mille:

8 Quorum aciem inſtruxit, quemadmodum millitaris multitudo diſponi ſolet, & ſumpſit camelos aſinóſque ad impedimenta ipſorum multitudine permagna, & oves boveſque & capras, [h] ut expeditiores eſſent, innumeras:

[h] Græc. *ad apparatum ipſorum quarum non erat numerus.*

9 Itē commeatum in virum quemque [i] numeroſiſſimum.

[i] Græc. *in multitudinē.*

10 Aurumq; & argentum ex domo regis permultum.

11 Ita proceſſit ipſe cum omnibus copiis ſuis in expeditionem præiturus regi Nebucadnetzari; ut obtegeret totam ſuperficiem terræ 'ad occaſum *ſitæ* curribus & equitibus, peditibuſq; lectiſſimis ipſorum: multi etiam miſcelli conveniebant ad ipſos *numeroſè* ut locuſtæ, aut ut arena terræ: innumerabiles denique erant præ multitudine.

12 Proceſſerunt ergo Nineve itinere trium dierum [k] in campum 'Betilath; caſtraque fecit ſupra Betilathum propè 'montem illum qui a dextra eſt ſuperioris Ciliciæ, ubi aſſumens omnes copias ſuas, pedites, & equites, atq; currus ſuos diſceſſit inde in regionem montanam.

[k] Græc. *in faciem campi*

13 Et condidit ' Phudum, ac Ludum, vaſtavitque omnes [l] Tarſenſes, & Jiſchmahhelitas, qui ad Auſtrum erant ' in ſuperficie deſerti Aulonum, cùm trajeciſſet Euphratem & tranſiiſſet Meſopotamiam.

[l] Græc. *filios Tarſis, & filios Jiſchmahhelis.*

14 Nam ſubruit omnes civitates excelſas impoſitas torrenti ' Arbonæo, donec veniatur ad ' mare.

15 Et occupans terminos Ciliciæ: concidit omnes qui obſiſtebant ſibi, pervenitque ad terminos uſque Japhonis meridiem verſus & [m] proſpectum Arabiæ.

[m] Græc. *faciem.*

16 Poſtea circumveniens omnes Medjanitas incendit tabernacula eorum & vaſtavit caulas eorum.

17 Deſcenditq; in campum Damaſci [n] tempore meſſis triticeæ, ubi incendens omnes agros illorum, & greges armentaque [o] exponens delenda civitates eorū deprædatus eſt, & agros eorum excutiens cæcidit omnes adoleſcentes eorum [p] acie gladii.

[n] Græc. *diebus.*

[o] Græc. *dans ad deletionem*

[p] Græc. *ore.*

18 Itaque accidit metus & tremor de eo omnibus habitantibus *regionem* maritimam, qui erant Tzidone, & Tyri, habitantibuſque 'Suri, 'Hhacone, omnibuſque habitantibus 'Jemnane: etiamque ' habitatores Aſchdodi, & Aſchkelonis timuerunt ab eo valde.

ANNOTATIO.

2 Colligens omne malum] *id eſt, congerens ea omnia animo inſenſiſſimo, quæ malè facta ab illis fuiſſe confirmabat, ut eo pacto commune odium in conſiliariorum ſuorum animis incenderet.* 4 Holopherne] *Chaldaicum eſſet Cholparneahh: ſed uſitatam vocem hic viſum eſt retinere.* 12 Betilath] *vocem hanc corruptam eſſe res ipſa loquitur. Ego ſi quid conjectura poſſum, exiſtimo regionem eſſe & planitiem illam, quæ inter montem Taurum & Edeſſam ſita eſt, ubi Bithias & Samoſata in Geographicis a Ptolomæo collocantur: Eſt enim Betilla Chaldæis agnorum locus ut ferè ſunt paſcua montanis ſubjecta. Erat autem hic locus ad Euphratem trajiciendum commodiſſimus.* Montem illum] *id eſt, Taurum.* 13 Phudum] *id eſt, Cappadociæ, & Armeniæ minoris incolas. Eſt autem hic verſus prolepticus, ſummatim exponens ea quæ poſtea minutatim explicantur.* In ſuperficie] *id eſt, in toto illo deſerto, quod ſecundum montes a ſumma Syria ad Arabiam & Ægyptum uſque protenditur.* 14 Arbonæo] *ex notatione vocis (Hhebraicè enim dicitur Charbonai ex nigrore) & natura ipſius fluvii quam tradunt hiſtoriographi, fluvius eſt Melas Cappadociam & Armeniam minorem præterfluens.* Mare] *Nempe Cilicium.* 18 Suri] *locus eſt maritimus inter Tyrum & Ptolemaida, quem a ſitu Geographi vocarunt Sandalium.* Hhacone] *id eſt, Ptolemaide, ut Plinius teſtis eſt: vide in Judic. 1.31. Sed Græca vox eſt corruptiſſima.* Jemnane] *oppido ſito ſub Carmelo monte.* Habitatores] *id eſt, Peliſchtæi, ſynecdochicè.*

CAPUT. III.

1 QUAMOBREM miſerunt ad eum legatos, qui verbis ad pacem ſpectantibus dicerent,

2 Ecce nos [a] ſervi Nebucadnetzaris regis magni [b] expoſiti ſumus tibi:

3 Utere nobis, quemadmodum placuerit [c] tibi.

4 Ecce prædia noſtra, & omnia loca noſtra, omneſque agri tritici, gregeſque, & armenta, & omnes caulæ tentoriorum noſtrorum expoſitæ ſunt tibi, utere quemadmodum placuerit tibi.

5 Ecce etiam civitates noſtræ, & qui incolũt eas, ſervi tui ſunt; veniens [d] exhibe te illis, ut videtur bonum in oculis tuis.

6 Cùm ergo accedentes viri illi Holophernem, renuntiaviſſent ipſi [e] in hanc ſententiam,

7 Deſcendit in maritimam regionem ipſe cum copiis ſuis.

8 Et cuſtodia impoſita civitatibus excelſis, acceperunt ex eis ad auxilium viros delectos.

9 Exceperunt autem eum ipſi cum tota circumjacente regione ipſorum coronis, choreiſque, & tympanis:

10 Ipſe verò evertens omnes terminos eorum, lucos eorum excidit:

11 Placebat enim ipſi profligare omnes Deos terræ.

12 Ut ſolùm Nebucadnetzarem illum colerent omnes gentes; & omnes linguæ, atque nationes ipſorum, illum invocarent Deum.

13 Cùm autem veniſſent e regione 'Chatzar-allomi prope 'Dothajima, qui locus eſt ex adverſo 'Serræ magnæ, ut *vocant* Jehudæi,

14 Caſtra fecit inter Gebahhum & 'Scythopolin; ubi fuit menſem [f] integrum, ut omnia impedimenta copiarum ſuarum colligeret.

[a] Græc. *pueri*

[b] Græc. *adſumus coram te, ut Geneſ. 13.9. ſic deinceps.*

[c] Græc. *faciei tuæ.*

[d] Græc. *occurre illis quod eſt bonũ.*

[e] Græc. *ſecundum verba hæc.*

[f] Græc. *rum.*

ANNOTATIO.

13 Chatzar-allomi] *De quo ſup. 1.8.* Dothajima] *de quo Geneſ. 37.17.* Serræ magnæ] *ſic vocant Jehudæi acceſſus anguſtos per fauces montium, cùm longiores ſunt anguſtiæ: quia montes utrinque inter ſe adverſantes figuram ſerræ denticulatæ quodam modo exprimunt. Atque hanc quidem fuiſſe regionis illius conſtitutionem apparet ex 2. Reg. 6. Quamobrem eum ad commoditatem exercitus in omnes terræ partes tranſmittendi occupavit, ut fecit Jonathan, 1. Mach. 9.73. Hæc autem ſerra, id eſt, ſerrata quodammodo anguſtia, magna dicitur diſcretionis ergò; quia minor fuit ſerra prope Micmaſchum, cujus habetur mentio 1. Schem 13. & 14. & 17. Et Jeſcha. 10. Has ſerras veteres Hebræi potius Mahhberoth, id eſt, tranſitus, nominarunt.* 14 Scythopolim] *quam Hebræi prius Bethſcheanem appellabant.*

CAPUT. IIII.

1 AUDIENTES verò [a] Jiſraëlitæ, qui habitabant in Judęa, quæcunque fecerat gentibus Holophernes primarius dux Nebucadnetzaris regis Aſſyriorum, & quomodo ſpoliaſſet omnia loca ſacra earum, eaque [b] deleviſſet:

2 Metuerunt valde [c] ab eo, & Jeruſchalaimorum cauſa ac templi Jehovæ Dei ipſorum conturbati ſunt, ' quia recens aſcendebant e captivitate, & nuper totus populus congregatus fuerat ex Judæa, vaſaq; & altare ac domus ipſa a profanatione fuerant ſanctificata.

3 Itaque miſerunt in totum terminum Samariæ & vicos illius, & Bethchoronem, & 'Bahhal-majima, & Jerichuntem & Mecholam, & Tzorhham, & convallem 'Schalami qui præoccuparent omnes vertices montiũ excelſorũ.

4 Et muris cingentes vicos qui erant in eis 'deponerent illic commeatum ad apparatum belli, quia recèns fuerant agri eorum demeſſi.

5 Scripſit etiam 'Jojakim ſacerdos magnus, qui erat [d] tempore illo Jeruſchalaimis, ad habitatores 'Beth-choglæ, & 'Beth-haſchittæ, quæ ſita eſt e regione Chatzar-allomi [e] adverſus agrum propinquum Dothajimis, edicens ut obtinerent aſcenſus montanæ *regionis,*

6 Quia per ipſos ingreſſus patebat in Judęam, eratque facile prohibere illos aggredientes, cum anguſtus eſſet tranſitus in viros [f] ad ſummum binos.

7 Feceruntque Jiſraëlitæ prout conſtituerat ipſis Jojakim ſacerdos magnus, & ſenatus totius populi Jiſraëlis, qui conſidebant Jeruſchalaimis.

8 Et inclamaverunt [g] omnes Jiſraëlitæ Deum contentione magna, deprimentes animos ſuos contentione magna ipſi cum uxoribus ſuis,

9 'Et infantes ipſorum, ac jumenta ipſorum cum

[a] Græc. *filii Jiſraëlis, ſic deinceps.*

[b] Græc. *dediſſet in deletionem.*

[c] Græc. *a facie ejus.*

[d] Græc. *bus illis.*

[e] Græc. *contra faciem agri.*

[f] Græc. *nos.*

[g] Græc. *omnis vir Jiſraëlis.*

cum omni inquilino & mercenario, & *mancipio* ipſorum pecunia empto, impoſuerunt cilicia lumbis ſuis.

10 Et unuſquiſq; vir, mulierq́; & pueri, atque habitatores Jeruſchalaimorũ prociderunt [h] ante templum,

11 Et Inſpergentes cinere capita ſua expanderũt cilicia ſua coram Domino,

12 Et altare ipſum cilicio circundederunt:

13 Exclamaveruntq́; apud Deum Jiſraëlis unanimiter [i] contentione magna, ne exponeret direptioni liberos ipſorum, & uxores prædæ, & civitates [k] hæreditarias ipſorum deletioni, & res ſanctas profanationi & probro, [l] unde lætaturæ eſſent gentes.

14 Et exaudiens Deus deprecationem ipſorum ex tribulatione ipſorum ſervavit eos:

15 Cùm jejunaret populus dies complures in tota Judæa & Jeruſchalaimis coram [m] loco ſancto Domini omnipotentis,

16 Et Jojakim ſacerdos magnus omneſq́; qui aſtabant coram Domino ſacerdotes, & qui miniſtrabant Domino, ciliciis accincti lumbos ſuos offerrent holocauſtum [n] juge, & vota & voluntaria dona populi,

17 Et verſante cinere ſuper cidares ipſorum inclamarent Dominum omnibus viribus [o] ut benignè reſpiceret in totam domum Jiſraëlis.

[h] Græc. contra faciem templi: ſic deinceps.

[i] Græc. contentè.

[k] Græc. hæreditatis.

[l] Græc. letitiagentibus.

[m] Græc. ſanctis.

[n] Græc. jugitatis.

[o] Græc. ad bonum ut viſitaret.

ANNOTATIO.

2 Quia recèns] *Hæc de Babylonica deportatione & reverſione minimè intelligenda eſſe ſuprà in primum caput oſtendimus; ſed potius ad illud tempus referenda eſſe, quo Menaſche ſolutus vinculis ex Babylonia redierat: quo tempore captivi quidem reverſi ſunt: ſed cultus Dei, quem ipſe contaminaverat, inſtauratus eſt Jeruſchalaimis, quemadmodum legimus. 2. Chronic. 33. 13. agnoviſſe Menaſchen, quòd Jehova ſit Deus, &c.* 3 Bahhalmajima] *Has voces depravatiſſimas ita reſtituendas eſſe videbit facilè quiſquis tum hiſtoriam ſacram, tum chorographiam cognoverit: ut apparet ex Jehoſch. 16. & 17. & Judic. 7.* Schalemi] *de qua Gen. 14.* 4 Deponerent] *ſic legendum eſſe in contextu Græco, ipſo meridie clarius eſt.* 5 Jojakim] *hic verò is eſſe minimè putandus eſt, qui Darii & Artaxerxis temporibus vixit, de quo Nechem. 12. 10. & 26. ſed ille potiùs cujus ſit mentio in hiſtoria Chizkijæ, 2. Reg. 18. & 19. de quo inſignis habetur prophetia Jeſcha. 22. Quam prophetiam ſi quis huic hiſtoriæ aptare velit, non magnopere contendam: nam idem eſt Jojakim & Eljakim. Nec obſtat quòd eo tempore regnabat Menaſche, cujus hîc nulla mentio: nam prudentis regis fuit ab his negotiis in ſpeciem abſtinere, & Jehojakimo viro authoritate ſumma prædito committere curam agendi quæ fuerunt opus cùm in regno Jehudæ, tum in locis finitimis: quod ſi prorura ſſet Rex, ſpeciem rebellionis habuiſſet.* Beth-Choglæ] *cujus mentio eſt Jehoſch. 18. 19. & 21. civitas fuit partim ad Binjaminem, partimq́; ad Ephrajimum pertinens.* Bethhaſchittæ] *ut Judic. 7. 22.* 9 Et Infantes] *vide in Jonæ. 3.*

CAPUT. V.

1 SED cùm renunciatum eſſet Holopherni primario duci copiarum Aſſyriæ Jiſraëlitas ſe comparaviſſe ad bellum, & acceſſus *regionis* montanę occluſiſſe, muroq́; firmaſſe omnem verticem montis excelſi, & in agris diſpoſuiſſe [a] res ad quas impingeret:

2 Iratus [b] & indignatus vehementer accerſivit omnes principes Moabi omneſque duces Hhammonitarum, & omnes ſatrapas *regionis* maritimæ, & dixit eis,

3 Renuntiate jam mihi, ô [c] Cenahhanæi, quis ſit populus iſte qui conſidet in *regione* montana, quæ civitates quas habitant, quæ multitudo copiarum ipſorum, qua in re *poſitum ſit* robur ipſorum & potentia ipſorum, quis extiterit apud eos rex aut princeps exercitus ipſorum,

4 Et quamobrem contrà ſtatuerint quàm omnes habitantes ab occaſu, ne [d] obviam mihi procederent.

5 Cui dixit Achior dux omnium [e] Hhammonitarum, audiat jam Dominus meus [f] rem ex ore ſervi ſui: nam renuntiabo tibi veritatem de populo iſto domicilia habente prope te, qui inhabitabat montanam *regionem* iſtam: non enim prodibit mendacium ex ore ſervi tui.

6 Populus iſte a [g] Chaldæis oriundus eſt;

7 Fuerunt autem inquilini primùm in Meſopotamia, eò quòd nollent obſequi Diis majorum ſuorum, qui erant in terra Chaldæorum;

8 Sed excedentes inſtituto gentis ſuę adorarent Deum cœli, Deum quem agnoverant: quamobrem ejicientibus ipſos *patribus* a conſpectu deorum ſuorum fugerunt in Meſopotamiam, ubi fuerunt inquilini diebus multis; cumq́; edixiſſet Deus ipſorum, ut egreſſi ex incolatu ſuo proficiſcerentur in terram Cenahhanis, inquilini fuerunt illic, & multiplicati ſunt auro & argento, ac pecoribus multis valde.

9 Poſtea deſcenderunt in Ægyptum (obtexerat enim ſuperficiem terræ Cenahhanis fames) & inquilini fuerũt illic, donec reverterẽtur; ubi [h] abierant in multitudinem plurimam, adeò ut innumerum eſſet genus ipſorum.

10 Cùm autem inſurrexiſſet in eos rex Ægypti, ut aſtutis conſiliis opprimerent eos & labore ac [i] lateritio opere deprimentes eos [k] efficerent eos ſervos:

11 Inclamaverunt Deum ſuum, qui percuſſit totam terram Ægypti plagis immedicabilibus, adeò ut ejicerent eos Ægyptii a conſpectu ſuo:

12 Et exarefecit Deus mare rubrum coram eis.

13 Et adducens eos in montem Sinai & Kadeſchum Barnebhæ, ejecit omnes qui habitabant in deſerto.

14 Ita habitaverunt in terra Emoræorum,

15 Et omnes Cheſchbonis incolas profligarunt potentia ſua.

16 Et poſtquam trajecerunt Jardenem,

17 Hæreditariò poſſederunt montanam iſtam regionem totam,

18 Ejectiſq́; a conſpectu ſuo Cenahhanæo, & Perizzæo, Jebuſæoq́;, & Schecemita, & Girgaſchæis omnibus habitarunt ibidem [l] diu.

19 Deniq; tantiſper dum non peccaverunt coram Deo ſuo, fuerunt penes ipſos bona, quia Deus oſor iniquitatis adeſt ipſis.

20 Quando verò diſceſſerunt a via quam diſpoſuerat ipſis, profligati ſunt multis bellis quàm pluri-

[a] Græc. offendicula.

[b] animo.

[c] Græc. filii Cenahhanis.

[d] Grǽc. in occurſum mihi.

[e] Græc. filiorum Hhammonis.

[f] Græc ſermonem.

[g] Græc. ſunt progeniti Chaldæorum.

[h] Græc. facti ſunt.

[i] Græc. latere.

[k] Græc. ponerent eos in ſervos.

[l] Græc. dies multos.

plurimum.

21 Et captivi abducti in terram alienam, & templum Dei ipſorum [m] æquatum ſolo, & civitates ipſorum captæ ab adverſariis.

[m] Græc.factum in ſolum.

22 Nunc autem converſi ad Deum ſuum aſcenderunt e diſperſionis locis in quæ diſperſi fuerant & obtinentes Jeruſchalaima (ubi ſanctuarium ipſorum eſt) habitatores effecti ſunt regionis iſtius montanæ quòd deſerta eſſet.

23 Nunc ergo, Domine imperator, ſi quis eſt error in populo iſto, & peccavit contra Deum ſuũ, conſyderandum eſt: quia hoc ipſis offendiculo futurum eſt, & aſcendentes debellabimus eos.

24 Sin autem non eſt iniquitas in gente iſtorũ, prætereat quæſo Dominus meus; ne fortè protegat Dominus ipſorum & Deus ipſorum ipſos ſimusque probro coram univerſa terra.

25 Fuit autem cùm deſiviſſet Achior loqui ſermones iſtos, ut murmuraret totus populus, qui in circuitu tentorii circunſtabat.

26 Dicerentq; magnates Holophernis, & omnes habitatores regionis maritimę & Moabitidis, ipſum diſcindendum eſſe; non enim metuemus, *inquiebant*, [n] ab Jiſraëlitis, nam ecce populus eſt cui non adſunt vires, neque robur ad aciem validam *conſtituendam*.

[n] Græc. cie filiorum Jiſraëlis.

27 Quamobrem jam aſcendemus, eruntque [o] tanquam eſca devoranda toti exercitui tuo, Domine Holophernes.

[o] Græc. in devorationem

CAPUT. VI.

1 POSTQUAM verò ceſſavit tumultus hominum qui conceſſum circunſtabant, dixit Holophernes primarius dux copiarum Aſſyriæ Achiori ʺ coram toto populo alienigenarum,

2 ʺ At quis nam es? quòd tu Achior coram toto populo alienigenarũ & apud omnes [a] Moabitas, ʺ & quicunque ſunt mercenarii Ephrajimi, quòd tu prophetaviſti apud nos prout *audimus* hodie, & dixiſti gentem Jeruſchalaimorum non eſſe debellandam, quia Deus ipſorum ſit protecturus ipſos: at quis Deus eſt niſi Nebucadnetzar?

[a] Græc. *filios Moabi.*

3 Hic miſſurus eſt potentiam ſuam, & profligaturus eos e ſuperficie terræ: neque liberabit eos Deus ipſorum, ſed nos ſervi illius, profligabimus eos tanquam virum unum: neque ſuſtinebunt potentiam equorum noſtrorum: nam iis proculcabimus illos.

4 Imò illorum montes inebriabuntur ſanguine illorum, & illorum campi complebuntur mortuis ipſorum; neque obſiſtet veſtigium ullum pedum ipſorum ex adverſo noſtri, ſed peribunt [b] planè, ait rex Nebucadnetzar Dominus totius terrę: dixit enim, ʺ non irrita fient verba [c] mea.

[b] Græc. *perditione.*

[c] Græc. *ſermonum meorum.*

5 Tu verò Achior mercenarie Hhammonita, qui prolocutus es ſermones iſtos ʺ die injuſtitiæ tuę, non viſurus es ampliùs faciem meam, inde a die hoc, donec ultus fuero gentem iſtorũ [d] advenarum Ægypti, ac tum pervadet ferrum exercitus mei, & grex ſervorũ meorum latera tua, & corrues inter vulneratos iſtorum, ʺ quando revertar *ad te*.

[d] Græc. *Ægyptum, id eſt, Ægyptios iſtos.*

6 Quamobrem conſtituent te ſervi mei *abducentes* in regionem montanam & collocabunt te in una ex civitatibus, [e] ad quas aſcenſuri ſumus; neque peribis donec profligeris cum illis. Quòd ſi ſperas animo tuo fore ut non prehendantur, ʺ ne concidat vultus tuus: dixi, & nullum verborum meorum excidet.

[e] Græc. *aſcenſuum.*

7 Pręcepit itaque Holophernes ſervis ſuis, qui aderant tentorio ſuo, ut comprehendentes Achiorem ſtatuerent eum ad Beth-choglam, & traderent in manus Jiſraëlitarum:

8 Et comprehendentes eum ſervi illius abduxerunt eum extra caſtra in campum, & profecti e medio campeſtris regionis in montanam pervenerunt ad fontes qui ſubſunt Beth-choglæ: cumque viderent eos [f] oppidani qui erant in vertice montis, omnes funditores obtinnerunt aſcenſum [g] quò contendebant illi, & lapides in eos immiſerunt.

[f] Græc. vil *civitatis.*

[g] Græc. illorum.

9 Quamobrem illi ſubeuntes montem ligaverunt Achiorem, & dimiſerunt abjectum ſub radice montis: poſtea ad Dominum ſuum reverterunt.

10 Deſcendentes verò Jiſraëlitæ e civitate ſua adſtiterunt ipſi, & ſolventes eum abduxerunt Beth-choglam,

11 Stiteruntque eum apud principes civitatis ſuæ, qui erant eo tempore Hhuzzija filius Micę e tribu Schimhhonis, & Chabri filius Hhotnielis, & Carmi Malcielis.

12 Hi poſtquam accerſiviſſent omnes ſeniores civitatis, concurrentibus omnibus adoleſcentibus eorum & mulieribus in congregationem, ſtiterunt Achiorem in medio totius populi ſui, & interrogavit eum Hhuzzija quidnam accidiſſet:

13 Qui reſpondens renuntiavit eis verba conſeſſus Holophernis, & omnia verba quæ prolocutus fuerat apud principes Aſſyriæ; & quæcunque magnificè jactaverat Holophernes contra domum Jiſraëlis.

14 Itaque procidentes populares adoraverunt Deum, & inclamaverunt Deum dicentes,

15 Domine Deus cœli, reſpice ad [h] immenſam ſuperbiam ipſorum, & miſerere abjectionis gentis noſtræ, ac intuere faciem eorum qui ſanctificati ſunt tibi hoc tempore.

[h] Græc. ſuperbiam.

16 Deinde conſolati Achiorem laudaverunt eum valde.

17 Et aſſumpto eo Hhuzzija ex congregatione in domum ſuam, [i] exhibuit convivium ſenioribus:

[i] Græc. fecit

18 Qui invocaverunt Deum Jiſraëlis ad auxilium tota nocte illa.

ANNOTATIO.

1 Coram toto] *Hæc circunſtantia non mediocriter amplificat Holophernis arrogantiam; quòd non huic tantùm, ſed exteris quoque & ſocius omnibus propter hunc contumelioſus fuerit: quod ſequentis verſus oratio indicat.* 2 At quis nam] *hi duo verſus leguntur variè, ſed nos illud ſequimur quod probabilius judicavimus.* Et quicunque] *ſic perſtringit Holophernes Achioris perfidiam, & aliorum in caſtris verſantium, quos dicit a Judæis & Ephrajimitis redemptos eſſe, ut ita prophetent & frangant militum animos: quomodo Achiorem mercenarium Hhammonitam vocat ver. 5.* 4 Non irrita fient] *q. d. Rex dixit,*

dixit, & ſtatuit potius movere omnia, quàm ferre ut verbum ſuum intercidat. 5 Die injuſtitiæ tuæ] *id eſt, hodie, cùm perfidiam tuam ut mercenarius improbus retexiſti.* Quando revertar] *id eſt, quando recipiam te e medio illorum quos fudero potentia mea: ſic accipiendum eſſe docent ſequentia.* 6 Ne concidat] *id eſt, ſi ita ſecurus es de ſalute illorum, nihil de tua metuito: nam veſtra ſors communis futura eſt.*

CAPUT. VII.

1 POSTRIDIE verò denũtiavit Holophernes toti exercitui ſuo & toti populo ſuo, iis qui advenerant ad auxilium ipſius, ut conjunctis copiis aſcendentes contra Beth-choglam aſcenſus regionis montanæ præoccuparent, & inferrent bellum [a] Jiſraëlitis.

2 Ita conjunctis copiis eo ipſo die procedentes quique viri potentes ipſorum (quorum copiis erant [b] bellatorum peditum centum ſeptuaginta millia, & equitum duodecim millia, præter impedimenta, & viros alios qui pedibus comitabantur ipſos multitudine quàm plurima)

3 Caſtra poſuerunt in valle propinquo Beth-choglæ, ad fontem, protenderuntque in latitudinem a Dothajimis uſq; Bahhalmajima, & in longitudinem a Beth-chogla uſque ad Fabarium agrum, qui eſt e regione Chatzar-allomi.

4 Jiſraëlitæ verò ut viderunt eorum multitudinem, turbati ſunt valde, dixeruntq́; [c] alter ad alterum: nunc occludent iſti ſuperficiem totius hujus terræ: & neque montes excelſi, neque convalles, neque colles ſuſtinebunt [d] gravem hunc numerum iſtorum.

5 Et aſſumptis quiſque armis ſuis bellicis cùm accendiſſent pyram in turribus ſuis, manſerunt excubantes totam noctem illam.

6 Die autem [e] poſtero eduxit Holophernes totum equitatum ſuum in os Jiſraëlitarum qui erant Beth-choglę, ut recognoſceret aſcenſus civitatis ipſorum:

7 Et fontes aquarum ipſorum invadens occupavit eos, ac inſtituit in eis præſidia bellatorum: ipſe verò conjunctis copiis ad populum ſuum regreſſus eſt.

8 Nam accedentes eum omnes principes [f] Edomæorum, & omnes ductores populi Moabitarum duceſq́ue regionis maritimæ dixerant, audiat jam ſermonem Dominus noſter, ne fiat [g] labes in copiis tuis:

9 Nam populus iſte Jiſraëlitarum non confidunt haſtis ſuis, ſed [h] iſtis præaltis montibus in quibus ipſi habitant: non enim fuerit facile ipſos antevertere per vertices montium ipſorum.

10 Nunc ergo Domine, ne bellum gerito cõtra eos; ut fit bellum inſtructa acie: & non cadet ex populo tuo [i] vel unus: permane in caſtris tuis præſervans unumquemque virum in copiis tuis, & obtineant ſervi tui fontem aquæ, qui egreditur e radice iſtius montis (nam illinc aquãtur omnes habitatores Beth-choglę) ita tollet eos ſitis, aut dedent civitatem ſuam: nos verò & populus noſter conſcendemus propinquos vertices montium, & in eis caſtrametabimur ad præſidium, ne exeat civitate ullus; & contabeſcent fame ipſi, uxoreſq́ue ipſorum, & liberi ipſorum; denique antequam gladius ſuperveniat eis; ſubvertentur in plateis habitationis ſuæ. Sic rependes ipſis [k] malum, eò quòd ſeditionem moverint, neque auſcultaverint [l] tibi placidè.

11 Atque horum ſermones placuerant [m] Holopherni, & omnibus miniſtris ejus, conſtitueratque facere prout locuti fuerant.

12 Profecta igitur caſtra Hhammonitarum, & cum eis quinque Aſſyriorum millia, metata ſunt in valle, & præoccuparunt aquas & fontes aquarum Jiſraëlitarum. Aſcendentes verò Edomæi & Hhammonitæ metati ſunt in regione montana ex adverſo Dothajimorum, ex quibus miſerunt ad Notum & Subſolanum ex adverſo Beth-hharabæ, qui eſt propinqua Ketzitzo ad torrentem Mochmur: reliquo Aſſyriorum exercitu caſtra metantibus in campo, adeò ut obtegerent totam ſuperficiem terræ, cùm tentoria & impedimenta ipſorum metata eſſent in multitudinem quam plurimam.

13 Tunc Jiſraëlitę inclamarunt Dominum Deum ſuum minuto ſpiritu ipſorum eò quòd ipſos circundidiſſent omnes hoſtes ipſorum; adeò ut non eſſet effugiendi e medio illorum via. Cùm enim manſiſſent in circuitu ipſorum tota congregatio Aſſyriorum, pedites, curruſq́ue, ac equites ipſorum dies triginta quatuor, deficiebant omnes habitantes Beth-choglam omnia vaſa aquaria ipſorum ac ciſternæ ita exhauſtæ erant, ut non haberent aquam unde biberent ad ſatietatem die uno: quia ex demenſo dabatur bibenda ipſis. Itaque abjicientes animum liberi ipſorum & mulieres ac adoleſcentes deficientes ex ſiti concidebant in plateis civitatis, & in biviis portarum; nec erat virtus ampliùs in ipſis. Et congregati ſunt totus populus ad Hhuzzijam, & principes civitatis, cum adoleſcentibus mulieribuſq́ue & liberis, & exclamantes voce magna dixerunt coram omnibus ſenioribus, judicet Deus inter nos & vos, quandoquidem affeciſtis nos injuria magna, qui non locuti eſtis [n] de pace cum Aſſyriis.

14 Nunc autem non eſt adjutor noſter, ſed vẽdidit nos Deus in manus illorum, ut ſternamur coram eis ſiti & perditione magna.

15 Nunc igitur accerſite eos & tradite civitatem totam [o] deripiendam populo Holophernis, & omnibus copiis ejus.

16 Præſtat enim nos ipſis rapinæ eſſe, quam ſiti emori. Erimus enim [p] ſervi; ſed vivet anima noſtra, neq; videbimus mortem infantium noſtrorum oculis noſtris, & mulieres liberoſq́ue noſtros deficientes animis ipſorum.

17 Conteſtamur vobis cœlum & terram, Deumq́ue noſtrum & Dominum majorum noſtrorum, qui ulciſcitur nos ſecundum peccata noſtra, & peccata majorum noſtrorum; [r] *videte* ut non faciat, quemadmodum diximus hodierno die.

18 Ita fuit fletus magnus omnium unanimiter [q] in eccleſia, inclamantium dominum Deum voce magna.

19 Dixit verò ad illos Hhuzzija, bono animo eſtote, fratres: toleremus adhuc dies quinque,

[a] Græc. *filiis Jiſraëlis: ſic deinceps.*

[b] Græc. *virorum bellatorum: ſic verſ. 7.*

[c] Græc. *quiſque ad proximum ſuum.*

[d] Græc. *gravitatem.*

[e] Græc. *ſecundo.*

[f] Græc. *filiorum Hheſavi, ſic verſu. 12.*

[g] Græc. *fractura.*

[h] Græc. *altitudinibus. montium.*

[i] Græc. *ut ne unus.*

[k] Græc. *retributionem malam.*

[l] Græc. *faciei tuæ in pace.*

[m] Græc. *coram Holopherne & coram omnibus.*

[n] Gręc. *pacifica cum filiis Aſchur.*

[o] Græc. *ad direptionem.*

[p] Græc. *in ſervos.*

[q] Græc. *in medio eccleſiæ.*

quibus advertet dominusDeus noſter miſericordiam ſuam in nos; non enim derelicturus eſt nos [r] in æternum:

[r] Græc ad finem.

20 Quod ſi prӕterlabentur illi, nec ſupervenerit nobis auxilium, faciam ſecundum ſermonem veſtrum. Sic diſperſit populum in [s] ſtationes ipſius; qui ad muros, & turres civitatis ſuæ abeuntes, in domos ſuas uxores liberoſque remiſerunt, fueruntque [t] plurimùm abjecti in civitate illa.

[s] Græc. caſtra.

[t] Græc. in abjectione magna.

ANNOTATIO.

12 Beth-hharaba] *Sic legimus ex Jehoſch.18.22.tranſpoſitis literis.* Ketzitzo] *ſic appellatur ibidem Binjaminitarum oppidum.* Mochmur] *id eſt, atrum & paluſtrem; quamobrem etiam torrens kanę, id eſt, arundine abundans, appellatur Jehoſch.16.8. & ſequentibus.* 17 Videte] *ellipſis, ut Gene.3.22. Senſus eſt, videte ne per vos fiat, ut armis victi graviùs ab hoſte ex victoria inſoleſcente cruciemur.*

CAPUT. VIII.

1 AUDIENS verò diebus illis Judith filia Merari, filii Achſai, filii Joſephi, filii Hhuzzielis, filii Chilkiję, filii Chananijæ filii Gidhhonis, filii Rephanis, filii Achitubi, filii Elijæ, filii Eliabi, filii Nethanaëlis, filii Sammiëlis, filii ' Schimhhonis, filii Jiſraëlis:

2 Cujus vir Menaſche ex tribu & familia eadem mortuus erat [a] tempore meſſis hordeaceæ.

[a] Græc. *diebus.*

3 ('Inſtabat enim *meſſoribus* ligantibus manipulos in campo, & ſuperveniente æſtu capiti ejus decubuerat in cubili ſuo, ſepeliverantque eum cum majoribus ejus in agro inter Dotnajima, & Bahhalmajima ſito.

4 Fuerat autem Judith domi ſuæ [b] in viduitate annos tres & menſes quatuor,

[b] Græc. *viduam agens.*

5 Et fecerat ſibi tentorium in' cœnaculo domi ſuę, impoſito lumbis ipſius cilicio, & indutis veſtibus viduitatis ſuæ.

6 Jejunabatque omnibus diebus viduitatis ſuæ pręterquam" pridie ſabbathorum, & ſabbathis, & pride noviluniorum & feſtis, hilariiſque domus Jiſraëlis.

7 Eratq; ſpecioſa forma, & venuſta aſpectu valdè, cui reliquerat Menaſche vir ipſius aurum, & argentum, famuloſque, & ancillas, & pecora, & agros in quibus manebat:

8 Nec erat qui [c] inſimularet eam rei ullius malæ, quia temebat Deum valde)

[c] Græc. *inferret in eam verbum malum.*

9 Audiens igitur verba populi iniqua adverſus magiſtratum, quia minutus erat ipſorum animus ex aquarum raritate; audiens quoq; omnes ſermones Judith, quibus allocutus erat Hhuzzija ipſos, ut juraſſet eis ſe traditurum civitatem poſt dies quinque Aſſyriis, miſſa puella honoraria ſua quæ præerat omnibus facultatibus ipſius, vocavit Hhuzijam & Chabrim, & Carmin ſeniores civitatis ſuæ:

10 Qui cùm veniſſent ad ipſam dixit eis, audite, quæſo, me principes habitatorum Bethcheglæ: nam non eſt rectus ſermo veſter, quem elocuti eſtis coram populo hodierno die; ſtatuentes jusjurandum illud quod locuti eſtis inter Deum atque nos; & dicentes vos trædituros civitatem hanc hoſtibus noſtris niſi intra dies illos converſus Dominus auxilietur nobis.

11 Nunc enim qui nam eſtis vos, qui tentetis Deum hodierno die, & 'ſtetis loco Dei [d] inter filios hominum.

[d] Græc. *in medio filiorũ.*

12 Nunc enim Dominum omnipotentem' diſquirite, & nihil pernoſcetis [e] unquam.

[e] Græc. *uſq; in ſeculum.*

13 Nam profunditatem cordis humani non invenitis, & verba cogitationis ipſius non comprehenditis; & quomodo Deum qui fecit omnia hæc, ſcrutabimini, & mentem ejus pernoſcetis, & ratiocinationẽ ejus percipietis mente?

14 Nequaquem, fratres; ne provocate ad iram dominum Deum noſtrum. nam ſi nolit intra hos quinque dies adjuuare nos; ipſe habet poteſtatem, quibuſcunque vult, imò omnibus diebus protegendi nos, aut etiam profligandi nos coram inimicis noſtris.

15 Vos autem' ne pignoremini conſilia domini Dei noſtri: non enim ſimilis Deus eſt homini " ad ſumendas ultiones, neque ſimilis filio hominis ad judicia ſtatuenda.

16 Quamobrem expectantes ſalutem quæ ab ipſo eſt, invocemus eum ad auxillium noſtrum; & exaudiet vocem noſtram, ſi placuerit ipſi:

17 Quandoquidem non extitit in generationibus noſtris, neque eſt hodierno die neq; tribus, neque familia, neque populus, neque civitas ex nobis qui adorent Deos manufactos,

18 Quemadmodum factum eſt antegreſſis tẽporibus, quorum cauſa traditi ſunt gladio & direptioni majores noſtri, conciderunt que caſu magno coram hoſtibus noſtris.

19 Nos verò Deum alterum non novimus; unde ſperamus ipſum non deſpecturum nos neque ullum e gente noſtra.

20 Neque verò " ſi deprehendamur ita, nominabitur Judæa *ampliùs*; ſed prædæ erit [f] ſanctuarium noſtrum & reſpoſcet profanationem ejus ex ore noſtro, & metum [g] qui' fratres noſtros invaſit & captivitatem *incolarum* terræ, & vaſtitatem hæreditatis noſtræ adverſus nos profundet in capita noſtra apud gentes ubi ſervi fuimus, erimusque" publico dicterio & probro coram poſſeſſoribus noſtris. Non enim [h] reddetur ſervitus noſtra gratioſa, ſed ignominioſam efficiet ipſe dominus Deus noſter.

[f] Græc. ſancta noſtra, ſequente ver.

[g] Græc. fratrum noſtrorum.

[h] Gręc. dirigetur ſervitus noſtra in gratiam, ſed in ignominiam ponet.

21 Nunc itaque fratres demonſtremus fratribus noſtris, quandoquidem a nobis pendet animus illorum, & ſanctiſſimum locum & domũ & altare [i] firmè hærere nobis: præter omnia hęc agamns gratias domino Deo noſtro, qui tentat nos ut etiam majores noſtros.

[i] Græc. firmatum eſſe in nobis.

22 Mementote quæcunque fecit erga Abrahamum,

23 Et quibus tentavit Jitzchacum & quæ acciderunt Jahhakobo in [k] Meſopotamienſi Syria paſcenti pecudes Labanis fratris matris ſuæ.

[k] Græc. Meſopotamia Syria.

24 Etenim quemadmodum illos probavit igne ad examinationem cordis ipſorum; ita etiam nos non planè ulciſcitur, ſed ad inſtitutionem flagellat dominus eos qui propè accedunt ipſum.

25 Tum dixit ad eam Hhuzzija, quæcunque dixiſti ex optimo corde elocuta es, neque eſt quiſquam reſtiturus verbis tuis: non enim hodierno primùm die ſapientia tua manifeſta eſt

ſed [l] a primis diebus tuis novit totus populus [m] animum intelligentem tuum, bonam eſſe cōmentationem cordis tui: ſed populus ſitim validam paſſus eſt; ita coëgerunt nos, prout locuti ſumus, facere ipſis, & [n] obſtringere nos jurejurando, quod minimè ſumus tranſgreſſuri.

26 Nunc autem ora tu pro nobis cùm mulier pia ſis, & immittet dominus pluviam[o] ad implendum ciſternas noſtras, ut non deficiamus amplius.

27 Dixit verò ad illos Judith, auſcultate mihi, & faciam facinus quod perveniet in generationes [p] omnes ad poſteros gentis noſtræ.

28 Vos ſtabitis ad portam hac nocte, & egrediar ego cum ancilla honoraria mea; atq; intra dies illos quibus elapſis dixiſtis vos tradituros eſſe hoſtibus noſtris civitatem hanc, ' inviſet dominus Jiſraëlem manu mea.

29 Vos verò ne perſcrutemini [q] quid factura ſim: non enim ſum indicatura vobis, donec perfecta ſint, quæ ego factura ſum.

30 Cui Hhuzzija dixit & principes, abi [r] feliciter, & dominus Deus præeat tibi ad ultionem hoſtium noſtrorum: tum reverſi ex tentorio ejus ad ſuos ordines abierunt.

[l] Græc. principio dierum tuorum.
[m] Græc. intelligentiam.
[n] Græc. adducere jusjurandum ſuper nos.
[o] Græc. ad implementũ ciſternarum.
[p] Græc. generationem.
[q] Græc. factũ meum.
[r] Græc. ad pacem.

ANNOTATIO.

1 Schimhhonis] *Sic omnino legendum eſt, ex Hieronymo, & verſu 2. capitis ſequentis.* 3 Inſtabat] *hos ſeptem verſus hyperbaticos eſſe, res ipſa loquitur. Quamobrem parentheſios ſigno incluſimus.* 5 Cœnaculo] *ſic accipitur his libris δῶμα, ut rectè obſervat in epiſtolis Hieronymus.* 6 Pridie ſabbathoſum] *hic locus apertè oſtendit librum hunc fuiſſe a Judæo aliquo concinnatum ſuperſtitionum amatore. Nam ſancti quidem erant ſabbathorum dies, & neomeniæ ſolennitateſq; hilares ex lege, ſed proximè antecedentes dies cum illis ſanctificare Judaicum eſt: quemadmodum videmus hodie Judæos, ne diebus feſtis vitium afferant, pridie toto tempore pomeridiano feriari, tanquam ſi Deus hoc nomine in ære ipſorum futurus eſſet.* 11 Stetis loco] *id eſt, locum Dei authoritatemq; vobis aſſumatis.* 12 Diſquirite] *verba ſunt συγχωρητικά. q.d. experimini ſi forte ſcrutari poteſtis Deum; nunquam profecto vel tantillum majeſtatis illius perveſtigando conſequemini: cujuſmodi argumentatio eſt Ijobi 37. & ſequentibus.* 15 Ne pignoremini] *humanitus dictum, pro eo quod eſt, ne putetis vos poſſe conſilia Dei, judicia & actiones ejus pignori aut nexui dedere; irritæ omnes ſponſiones veſtræ futuræ ſunt, ſi temere agatis cum Deo.* Ad ſumendas ult.] *id eſt viæ illius non ſunt viæ humanæ, neque humanis motibus & inſtabilibus atque repentinis ad ulciſcendum aut judicandum abripitur.* 20 Si deprehend.] *id eſt, ſi rei erimus tantæ temeritatis, qualem in vos imprudenter recepiſtis, mox de Judæa actum erit, & nomen ejus delebitur.* Fratres] *nempe reliquos Jiſraëlitas qui in captivitatem abrepti ſunt.* Publico dicterio] *vulgò legitur offendiculo, ſed nos ex lege maluimus impretari προσκομμα* 28 Inviſet] *vide Gen. 21, 1.*

CAPUT IX.

1 JUDITH verò procidens in faciem impoſuit cinerem capiti ſuo & cilicium, [a] ' poſita quam induerat veſte, ' cùm adhuc offerretur Jeruſchalaimis in domo Domini ſuffitus veſperæ illius, & exclamavit voce magna Judith, dicens,

2 Domine Deus patris mei Schimhhonis, ' cui tradidiſti gladium [b] ad ulciſſendum alienigenas, qui aperuerant vulvam virginis ad inquinationem, & nudaverant femur ad rem pudendam, contaminaverantq; virginitatem ad probrum (nam dixeras non ita futurum eſſe) feceran tq; res quarum nomine [c] expoſuiſti principes eorum cædi, quę cubile ipſorum fraude oppreſſum irrigavit ſanguine, & percuſſiſti ſervos cum potẽtioribus, ac potentiores in thronis ipſorum:

3 Qui expoſuiſti uxores eorum prædæ, & filias eorũ captivitati, omniaq; ſpolia eorum [d] dividenda filiis dilectis a te, qui etiam zelotypi fuerũt zeli tui, & abominantes inquinamentum ſanguinis ſui, invocaverant te, [e] ut adjutor ipſorum eſſes; ô Deus, Deus mi, exaudi me viduam.

4 Tu enim feciſti res antegreſſas illis, & illas, & conſequentes, etiamq; præſentes & venturas comprehendis mente, quemadmodum adfuerũt eæ quarum conſilium ceperas, & dixerunt ecce adſumus.

5 Etenim omnes viæ tuę ſunt paratiſſimæ judiciáq; tua per providentiam.

6 Nam ecce Aſſyrii multiplicati ſunt copiis ſuis, elati ſunt equo & ſeſſore, glorantur brachio peditum, ſpem habent in clypeo ſagittaq; & funda, neque agnoſcunt te eſſe Dominum conterentem bella, Jehovam eſſe nomen tuum,

7 Tu frange robur eorum potentia tua, & rumpe vires eorum indignatione tua:

8 Nam conſilia inierunt profanandi [f] ſanctuarium tuum,

9 Inquinandi tabernaculum quietis nominis [g] glorioſi tui, & dejiciendi ferro cornu altaris tui.

10 Reſpice ad ſuperbiam eorum:

11 Immitte iram tuam in capita eorum:

12 Inde manui meæ quæ vidua ſum, vires quas præcepi mente,

13 Percute ſervum labiis fraudulentis meis cum Domino, & Dominum cum ſervo ipſius:

14 Frange eorum [h] erectas cervices manu fœminæ.

15 Non enim vires tuæ in multitudine, neque ' potentia tua in valentibus *ſita eſt*, ſed humilium es dominus, & minimorum es adjutor, defenſor infirmorum, deploratorum protector, deſperatorum ſervator; næ næ, ô Deus patris mei, & Deus hæreditatis Jiſraëlitarum,

16 Domine cœlorum & terræ, creator aquarũ, rex omnium rerum creatarum tuarum,

17 Tu exaudi orationem meam:

18 Et [i] præſta ut ſermo meus ſit fraudi, & vulneri, & cicatrici iſtis; qui contra teſtamentum tuũ, & domum ſanctificatam tuam, verticemq; Tzijonis, & domicilium poſſeſſionis filiorum tuorum conſilia dura iniverunt;

19 Denique [k] affer in omni gente notitiam tui, & totius potentiæ tuæ viriúmque, non eſſe alium qui protegat gentem Jiſraëlis præter te.

[a] Græc. nudata.
[b] Græc. ad ultionem alienigenarũ.
[c] Græc. tradidiſti in eædem, ſic deinceps.
[d] Græc. ad diviſionem filiorum.
[e] Græc. in adjutorem.
[f] Græc. *ſancta.*
[g] Græc *gloriæ tuæ.*
[h] Græc. *erectionem, ut infrà* 12, 8.
[i] Græc *da ſermonem meum* eſſe *& fraudem, & vulnus, &c.*
[k] Græc. *fac.*

ANNOTA-

ANNOTATIO.

1 Poſita] *Græca verba unius literæ mutatione ſic legenda eſſe ex ſcripturæ uſu eſt maniſeſtiſſimum.* Cùm adhuc] *id eſt, inter duas veſperas: ſic enim ferè ſcriptura loquitur, & circumſcribit tempus; ut 1. Reg. 18.29.* 2 Cui tradidiſti] *hujus orationis impuritatem duo loci evincunt manifeſtè; unus, quod ea hiſtoria, quæ habetur Geneſ. 34. & a Spiritu ſancto damnatur Gen. 49.5. & ſequentibus, hic contra laudibus ampliſſimis effertur: alter, quòd mendaciis a Deo benedici petit, & ad ea ſe comparat Judith: tanquam ſi mendacia (ut Auguſtinus vocat) officioſa accepta eſſent Domino.*

CAPUT X.

1 FUIT autem, cùm deſiviſſet inclamare Deum Jiſraëlis, & perfectis omnibus verbis ſuis ſurrexiſſet ex procubitu ſuo,

2 Ut vocaret ancillam honorariam ſuam, deſcendens in domum in qua verſabatur diebus ſabbathi & feſtis diebus ſuis, atque evolvens cilicium quo induta erat, exueret veſtimēta viduitatis ſuæ.

3 Deinde circunluit os aqua, & ungens unguento[a] optimo diſpoſuit capillos capitis ſui, & impoſita ſibi mitra induit veſtimenta[b] feſtiva ſua, quibus ornabatur [c] quo tempore vivebat vir ipſius Menaſche.

[a] Græc. *pingui.*
[b] Græc. *jucunditatis.*
[c] Græc. *diebus vitæ viri.*

4 Cumq; ſumens ſandalia adhibuiſſet pedibus ſuis, & circumpoſuiſſet brachialia, & armillas, annuloſque, & inaures, ac totum mundum ſuum, denique venuſtè ſe compoſuiſſet valde [d] ad decipiendum oculos virorum, quicunque viſuri eſſent ipſam,

[d] Græc. *ad deceptionem oculorum.*

5 Dedit ancillæ honorariæ ſuæ ligneum utrem vini, & vas olei, peramq; implevit farina, & palathis, panibûſq; & "caſeis, quæ circunvolvens omnia vaſa ſua impoſuit ei.

6 Ita exiverunt unà ad portam civitatis Beth-choglæ, inveneruntque adſtantes ei Hhuzzijam & ſeniores civitatis Chabrin & Carmin:

7 Qui ubi viderunt eam [e] altera ſpecie, & mutata veſte, admirati pulchritudinem ejus quàmplurimum,

8 Dixerunt ei, Deus Deus majorum noſtrorum[f] efficiat te gratioſam, & perficiat inſtituta tua ad gloriationem [g] Jiſraëlitarum, & exaltationem Jeruſchalaimorum, atque adoraverūt Deum.

[e] Græc. *ut erat alteratus aſpectus ejus.*
[f] Græc. *det te in gratiā.*
[g] Græc. *filiorum Jiſraëlis.*

9 Illa verò dixit eis, præcipite aperiri mihi portam civitatis, ut egrediar ad perficiendum ſermones, quos locuti eſtis mecum, præceperūt itaq; adoleſcentibus, ut aperirent ei quemadmodum dixerat: qui fecerunt ita.

10 Egreſſa igitur Judith ipſa & ancilla ipſius cum ea, proſpectabant ad eam oppidani, donec deſcendiſſet mōtem, & tranſiviſſet vallem, neq; ampliùs viderent eam.

11 Abierunt autem per vallem rectà, ubi occurrente ipſi prima Aſſyriorum coſtodia prehenderunt eam, & interrogarunt eam, ex quibus es? & unde venis?

12 Quæ dixit, filia ſum Hhebræorum; '& fugio a conſpectu eorum, quia futurum eſt ut tradantur vobis[h] devorandi.

13 Ego verò venio in conſpectum Holophernis primarii ducis copiarum veſtrarum, ut renūtiem[i] res veras: nam demonſtrabo[k] ei viam per quam proficiſcens dominium totius montanæ *regionis* obtinebit, [l] nec diſperibit virorum ipſius ullus, aut ullum animal.

14 Cùm autem audiſſent viri iſti verba illius, & conſyderantibus faciem ejus[m] videretur valde admirabilis pulchritudine,

15 Dixerunt ei, ſervaſti [n] te ipſam, quòd feſtinaveris deſcendere in conſpectum domini noſtri: nunc ergo accede ad tentorium ejus, & *quidam* ex nobis deducent te, donec te in manus ejus tradiderint.

16 Verùm, quando ſtabis coram ipſo, ne metuas [o] animo tuo; ſed renuntia[p] in hanc ſententiam, & benefaciet tibi. ita delegerunt [q] ex ſuo numero viros centū quos adjunxerunt ei & ancillæ honorariæ ejus, deduxeruntque eam ad tentorium Holophernis. Fuit autem concurſus in totis caſtris, cùm pervaſiſſet clamor tētoria de adventu ejus: venientéſque circundabant eam quando ſtabat extra tentorium Holophernis, donec renuntiaſſent ei de illa; & admirantes pulchritudinem ejus admirabantur Jiſraëlitas.

[h] Græc. *in devorationē.*
[i] Græc. *verba veritatis.*
[k] Græc. *ante faciem ejus.*
[l] Græc. *nec diſſonabit virorum ejus caro ulla, neq; ſpiritus vitæ.*
[m] Græc. *eſſet coram ipſis.*
[n] Græc. *animam tuam.*
[o] Græc. *corde.*
[p] Græc. *ſecūdum hæc verba tua.*
[q] Græc. *ex ſe.*

17 Dicebat enim alter alteri, quis contemnat populum iſtum, qui habet apud ſe mulieres hujuſmodi: non eſt bonum relinqui ex iis virum unum, qui dimiſſi poſſent arte circumvenire omnes *incolas* terræ.

18 Poſtea egreſſi qui excubabant in tentorio Holophernis, omneſque adminiſtri ejus, introduxerunt eam in tentorium.

19 Quieſcebat autem Holophernes ſuper cubili ſuo in conopæo, quod erat ex purpura auroquè & ſmaragdo, & lapidibus pretioſis contextum; ſed cùm renuntiaſſent ipſi de ea, exiverat in proſcenium cum lampadibus argenteis, præeuntibus ipſi.

20 Cumque veniſſet Judith in conſpectum ejus & adminiſtrorum ejus, admirantibus omnibus pulchritudinem faciei ejus, procidens in faciem inclinavit ſe ei; ſed ſervi illius erexerūt eam.

ANNOTATIO.

5 Caſeis] *Græcè quidem legitur καθαρῶν, id eſt, puris panibus; ſed non dubium eſt, quin præferenda ſit Hieronymi lectio και τυρῶν, id eſt, & caſeis. Quamobrem nobis placuit in contextum eam reponere.* 12 Et fugio] *de hoc mendacio, & ſequente ſimulatione tota, quid judicii faciendum ſit, ſuprà docuimus. 9.2.*

CAPUT XI.

1 DIXIT verò Holophernes ei, bono animo eſto, mulier, ne timeas apud [a] animum tuum. Nam ego malo non affeci [b] quemquam, qui certo conſilio voluerit ſervire

[a] Græc. *cor. ſic deinceps.*
[b] Græc. *hominum.*

vire Nebucadnetzari regi totius terræ:

2 Atque etiam nunc in populares tuos habitantes montanam *regionem* iſtam, niſi me feciſſent nihili, non fuiſſem ſublaturus haſtam meam: ſed ipſi ſibi confecerunt iſta.

3 Nunc itaque dic mihi cujus rei cauſa effugeris ab eis, & veneris ad nos: [c] veniſſe enim tibi ſalutare futurum eſt. Eſto bono animo, hac nocte victura es, & deinceps: Non enim eſt qui faciat injuriam tibi, ſed benefaciet *quiſque* tibi, ut fit ſervis domini mei Nebucadnetzaris regis.

[c] Græc. *veniſti enim ad ſalutem.*

4 Cui dixit Judith, accipe verba ancillæ tuæ, & loquatur famula tua [d] coram te: Non enim renuntiabo mendaciũ domino meo nocte hac: ſed ſi ſequaris ſermones ancillæ tuæ, perfectè negotium faciet tecum Deus, neque decidet dominus meus inſtitutis ſuis.

[d] Græc. *in facie tua.*

5 Nam ut vivit rex Nebucadnetzar totius terrę, & vivit potentia illius, qui miſit te ad correctionem omnis animæ, nõ ſolùm homines per te ſerviunt ei; verumetiam beſtiæ agri, & pecudes, & volucres cœli, robore tuo victuræ ſunt ſub Nebucadnetzare, & tota domo illius.

6 Audivimus enim ſapientiam tuam & verſutias animi tui, & renuntiatum eſt toti huic terrę, te unum [e] peritiſſimum eſſe in toto regno; & potentem ſcientia, & admirabilem adminiſtratione bellica.

[e] Græc. *bonum.*

7 Jam verò de ſermone, quem locutus eſt Achior in conſeſſu tuo, audivimus verba illius: quia aſciverunt eum Bethchoglani, & renuntiavit eis, quæcunque elocutus fuerat apud te. Propterea domine imperator, ne omittas ſermonem ejus: ſed repone eum in animo tuo, quia verus eſt:

8 Nam genus noſtrum non fert ultionem, nam non prævalet gladius eis, niſi peccaverint in Deum ſuum.

9 Sed nunc (ut dominus meus [f] non dejiciatur ſpe, & re infecta abeat) ' & accidit mors in conſpectum eorum, & occupavit eos peccatum, quo provocant Deum ſuum quandocunque fecerint [g] rem alienam:

[f] Græc. *non ſit dejectus, & ſine facto.*

[g] Græc. *abſurditatem.*

10 Quoniam defecerunt eos alimenta ipſorum & rara eſt omnis aqua, ideóque conſilium inivernnt invadendi pecudes ſuas, & quęcunque diſcrevit ipſis Deus in legibus ſuis ne comedant, decreverunt conſumere:

11 Et primitias frumenti, decimaſque vini & olei, quas ſanctificatas cuſtodiebant ſacerdotibus qui adſtant Jeruſchalaimis in conſpectu Dei noſtri, ſtatuerunt abſumere, quæ ne manibus quidem conveniebat contingere quenquam popularium.

12 ' Miſerunt autem Jeruſchalaima: quod ſi ii etiam qui illic habitant [h] aſſenſerint eis qui reportarunt his remiſſionem a ſenatu, manebunt quidem hi donec renuntietur ipſis, ſed *ita* facient: tradentur tibi [i] profligandi eo ipſo die.

[h] Græc. *fecerint eadem eis.*

[i] Græc. *in profligationem.*

13 Itaq; ego ancilla tua cognoſcẽs omnia hæc, aufugi a conſpectu illorum, & miſit me Deus ad conficiendum res tecum, de quibus obſtupeſcent in tota terra quicunque eas audiverint:

14 Nam ancilla tua pia eſt, & ſerviens noctu atque interdiu Deo cœli. Nunc ergo mi domine, maneã apud te, & exiens ancilla tua de nocte in vallẽ iſtam orabo Deum ut renuntiet mihi, quando commiſerint peccata ipſorum: venienſq; referam ad te, ut progrediaris cum omnibus copiis tuis, nec erit ex eis, qui obſiſtat tibi:

15 Et ducam te per medium Jehudææ, donec pervenias e regione Jeruſchalaimorum:

16 Et ponam ſedem tuam in medio *civitatis* illius, ut agas eos tanquam pecudes, quibus non eſt paſtor:

17 Ac ne canis quidem mutiet lingua ſua adverſum te: hæc enim mihi dicta ſunt ex prænotione mea, & renuntiata mihi, quæ miſſa ſum ut renuntiem tibi.

18 Placuerunt autem ſermones ejus [k] Holopherni, & omnibus adminiſtris ipſius, qui admirantes ſapientiam ejus dixerunt,

[k] Græc. *corã Holopherne & coram omnibus.*

19 Non eſt [l] ab extremitate una terræ ad alteram mulier ejuſmodi, pulchritudine vultus, & peritia ſermonum.

[l] Græc. *ab extremitate uſque ad extremitatem terræ.*

20 Et dixit Holophernes ei, bene fecit Deus, qui præmiſit te populo iſti, ut adſit manibus noſtris robur, perditio verò iis qui nihili fecerunt dominum meum. ' Nunc autem ut tu venuſta es ſpecie, & grata ſermonibus tuis.

21 Si feceris prout locuta es, Deus tuus erit mihi Deus, & tu in domo regis Nebucadnetzaris ſedens eris nominatiſſima in tota terra.

ANNOTATIO.

9 Et accidit] *id eſt, jam rei mortis ſunt Jehudæi ex peccato ſuo, quod ſequentibus exponitur.* 12 Miſerunt] *hic verſus obſcuritatem quidem habet non mediocrem: ſed nos ex adjunctorum collatione in hanc ſententiam accipimus. Jam quidem Senatus Beth-choglæ rem eſſe liberam & in tantis anguſtiis conceſſam judicavit: verùm quia in rebus dubiis ſententia fuit roganda Synedrii & Sacerdotis Hieroſolymitani, Deut. 17. placuit Reipub. homines mittere Jeruſchalaima qui ſententiam illius cognoſcerent; ut ſi res ab illo comprobabitur quam Senatus Beth-choglæ conceſſerat, ita fiat: ſin minus, ut abſtineatur. Jam verò (inquit Judith) ſive probent illi, ſive improbent, Beth-choglani rei ſunt peccati ex conſilio ſuo: ſed tamen ſi Jeruſchalaimis (ut futurum præcipio animo) res comprobabitur, tum demum peccatum erit commune omnium: atq; hoc pacto ſpondeo te potiturum Jeruſchalaimis & Jehudæa tota.* 20 Nunc autem ut] *elegantiſſima perturbati ex amore animi figuratio, cùm Holophernes ex aſpectu ſolo mulieris iſtius percitus, amantium more per illam jurat, cujuſmodi πάθη apud Plautum & alios non pauca extant.*

CAPUT XII.

1 TUM juſſit [a] introduci eam in locum ubi deponebatur argentea ſupellex ipſius, & præcepit inſtrui menſam ei de obſoniis ejus, & de vino ſuo bibendum dari:

[a] Græc. *introducere.*

2 Cui dixit Judith, non comedam ex eis, ' ne qua fiat offenſa; ſed de iis quæ [b] mecum allata ſunt, *victus* miniſtrabitur.

[b] Græc. *ſecuta ſunt me.*

3 Dicente verò Holopherne ei, at ſi defecerint ea quæ habes penes te, unde habituri ſumus ſimilia eis, quæ demus tibi? Non enim eſt nobiſcum ' quiſquam e gente tua:

4 Reſpondit ei Judith, ut vivit anima tua domine mi, non conſumet ancilla tua hæc quæ ſunt penes me, donec fecerit dominus manu

mea,quæ ſtatuit conſilio ſuo.

5 Cùm itaque abduxiſſent eam miniſtri Holophernis in 'tentorium illud, ſomnum cepit ad mediam uſque noctem, deinde ſurrexit ſub matutinam vigiliam.

6 Et miſit ad Holophernem dicens,præcipiat quæſo dominus meus, ut ſinatur ancilla tua ad precandum egredi : præcepitque Holophernes cuſtodibus ſuis,ne prohiberent ipſam.

7 Ita permanſit in caſtris triduo ; noctu verò egrediebatur in vallem Bethchoglæ, & abluebat ſe ' ad fontem illum aquæ in caſtris :

8 Cumque aſcenderet orabat dominum Deum Jiſraëlis,ut dirigeret viam ipſius [c] ad erigendum populares ſuos.

[c] Græc. *ad erectionem filiorum populi ſui.*

9 Et ingreſſa permanebat munda in tentorio, uſque dum afferret ancilla alimentum ipſius ſub veſperam.

10 Fuit autem die quarto, ut exhibito Holophernes convivio ſeruis ſuis [d] ſolùm,neque vocato ad [e] epulas ullo eorum qui [f] negotiis præerant, diceret Bigvaio eunucho , qui præerat omnibus rebus ipſius , profectus jam perſuade mulieri iſti Hebrææ, quæ eſt apud te, ut veniat ad nos,& [g] convivetur nobiſcum :

[d] Græc. *ſolis.*
[e] Græc. *vocationem vel invitationē.*
[f] Græc. *uſibus.*
[g] Græc. *comedat & bibat.*

11 Ecce enim turpe nobis eſt ſi mulierem ejuſmodi omittamus,nec converſemur cum ea.Nam niſi eam pertraxerimus,deriſura eſt nos.

12 Egreſſus itaque Bigvai a conſpectu Holophernis acceſſit eam & dixit, ne pigretur puella hæc pulchra venire ad dominum meum, ut gloriam conſequatur in conſpectu ejus, & bibere nobiſcum [h] hilariter vinum,ac fieri hodierno die ut aliqua filiarum [i] Aſſyriarum, quæ adſtant in domo Nebucadnetzaris.

[h] Græc. *ad hilaritatem.*
[i] Græc. *filiorum Aſſur.*

13 Cui reſpondit Judith,& quę ſum ego,quæ contradicam domino meo ?

14 Nam quicquid placiturum eſt in oculis ejus, ſtudioſè factura ſum : atque hoc mihi futurum eſt exultationi ad diem uſque mortis meæ.

15 Ita exurgens ornavit ſe veſte & toto mundo muliebri ſuo : cumque accedens ancilla ejus 'ſtraviſſet ei coram Holopherne humi eas pelles, quas acceperat a Bigvaio ad quotidianum uſum ſuum, ut comederet accumbens in eis, ingreſſa Judith accubuit.

16 Tum obſtupeſcente corde Holophernis de ea,& commoto animo ejus, fuit illius cupientiſſimus admodum congrediendi cum ea: nam obſervabat occaſionem decipiendi eam ex quo die primùm eam viderat.

17 Dixitq; Holophernes ei, bibe jam, & eſto nobiſcum [k] hilaris.

[k] Græc. *ad hilaritatem.*

18 Cui Judith, jam bibam,inquit domine,quia magnificentiam adepta vita mea videtur in me hodie plus quàm ullo die [l] ex quo nata ſum.

[l] Græc. *nativitatis meæ.*

19 Accipienſque comedit & bibit coram eo, quæ ancilla ipſius præparaverat.

20 Quamobrem lætatus Holophernes de ea bibit multum vini admodum , quantum non biberat unquam die uno ex quo natus erat.

ANNOTATIO.

2 Ne qua fiat off.] *nempe in Deum,quem a ſe coli antè profeſſa eſt.*11.14. 3 Quiſquam] *nempe qui cibaria curet ejuſmodi,iis legibus & cautionibus,quas obſervat gens tua.* 5 Tentorium illud] *nempe Bigvaii,infrà ver.*10.*ubi argentum & res omnes precioſæ cuſtodiebantur,ver.*1. 7 Fontem illum] *de quo ſuprà* 7.3. 15 Straviſſet] *ex priſca accumbendi forma.*

CAPUT XIII.

1 UT autem [a] adveſperavit, [b] feſtinantes ſervi ejus receperunt ſe ; Bigvaius verò concluſit tentorium ejus foris, cùm dimiſiſſet adſtantes a conſpectu domini ſui, & diſceſſiſſent ad cubilia ſua.

[a] Græc. *veſpera facta eßet.*
[b] Græc. *feſtinaverunt recipere; ſic ver.*14.

2 Erant enim omnes defatigati,eò quòd plurimùm [c] uſi eſſent potu : Judith verò ſola in tentorio illo relicta eſt,

[c] Græc. *fuiſſent potus.*

3 Et Holophernes, qui antè procubuerat in lecto ſuo,quia [d] perfuſus erat vino.

[d] Græc. *circunfuſum erat ei vinū.*

4 Judith autem edixerat ancillę ſuæ,ut ſtans extra cubiculum ipſum obſervaret egreſſum ipſius, prout quotidie *fecerat*; nam dicebat ſe egreſſuram eſſe ad precationem ſuam : & Bigvaium allocuta erat in eandem ſententiam. Itaque abiverant omnes a conſpectu ejus,' & nemo relictus fuerat in eodem cubiculo,[e] neque parvus, neque magnus.'

[e] Græc. *a parvo uſque ad magnum: ſic ver.*15.

5 Tum conſiſtens Judith ad lectum illius dixit [f] apud animum ſuum,

[f] Græc. *in corde ſuo.*

6 Domine Deus omnis potentiæ,reſpice hora hac ad opera manuum mearum, [g] ut exaltentur Jeruſchalaima : quandoquidem jam tempus eſt defendendi hæreditatem tuam, & efficiendi inſtituta mea [h] ad confringendum hoſtes,qui inſurrexerunt in nos.

[g] Græc. *ad exaltationē Jeruſchalaimorum.*
[h] Græc. *confractionem hoſtium, ſic verſ* 24.

7 Et accedens ad 'regulam lecti quæ erat ad caput Holophernis, deprompſit ex eo 'acinacem, & appropinquans lecto prehendit pugno comam capitis ejus dicendo.

8 Corrobora me,domine Deus,hodierno die.

9 Et incuſſit in collum ejus duos ictus robore ſuo, auferenſque caput ejus ab eò devolvit corpus ejus e ſtrato,

10 Et abſtulit a columnis ' conopeum ipſum.

11 Egreſſaque paulo pòſt tradidit ancillæ honorariæ ſuæ caput Holophernis, cùm indidiſſet illud in peram cibarii ſui.

12 Ita egreſſæ ſunt ambæ ſimul pro ſua conſuetudine ad precationem, & trajicientes caſtra circumiverunt ' vallem illam, aſcendenteſque montem Beth-choglæ venerunt ad portas illius :

13 Dixit Judith e longinquo cuſtodibus qui erant ad portas, aperite, aperite modò portam hanc,nobiſcum Deus,Deus noſter eſt ad faciendum adhuc [i] res potentes in Jiſraële,& robuſtas contra inimicos, quemadmodum etiam fecit hodierno die.

[i] Græc. *potentiam in Jiſraële & robur.*

14 Fuit autem cùm audiſſent viri civitatis illius vocem ejus, ut feſtinantes deſcenderent ad portam civitatis ſuæ, & ſeniores civitatis illius convocarent:

15 Concurſanteſque omnes æquè parvi ac magni,eò quòd pręter opinionem videbatur ipſis reverti illam, & aperientes portam ſuſceperunt eas.'

16 Cumque accendiſſent ignem [k] lucis causâ circunſtabant eas.

[k] Græc. *ad lucem.*

17 Illa verò voce magna dicebat eis,

18 Landate

18 Laudate Deum, laudate, Laudate Deū: quia non abſtitit miſericordia ejus a domo Jiſraëlis, ſed diffregit inimicos noſtros mea manu nocte hac:

19 Proferenſque caput illud e pera ſua oſtendit, & dixit eis, Ecce caput Holophernis primarii ducis copiarum Aſſyriæ: ecce quoque conopeum cui incumbebat[l] ebrioſus ubi percuſſit eum dominus per manum fœminæ.

[l] Græc. in ebrietatibus ſuis.

20 Nam ut vivit Dominus qui conſervavit me in hac via mea, qua ambulavi, decepit eum vultus meus ad perditionem ipſius; nec tamen commiſit peccatum mecum[m] impurum aut pudendum ullum.

[m] Græc. ad pollutionem aut pudorem.

21 Tum obſtupuit totus populus admodum, & inclinantes ſe adoraverunt Deum.

22 Dixeruntq́; uno animo benedictus es Deus noſter, qui in nihilum redegiſti hodierno die inimicos populi ſui.

23 Hhuzzija verò dixit ei, tu benedicta es, ô filia, a Deo altiſſimo ſupra omnes mulieres, quę verſantur in terra.

24 Et benedictus dominus Deus, qui creavit cœlos & terram, quòd direxerit te ad diſtringendum caput principis inimicorum noſtrorum.

25 Nam non abſiſtet ſpes tua a mente hominum recordantium robur Dei in ſeculum: faciat itaq; Deus hæc tibi ad exaltationē æternam, ut [n] reſpiciens ad te perfundat te bonis, quandoquidem non peperciſti[o] vitæ tuæ, propter abjectionem gentis noſtræ: ſed prævenisti caſū noſtrum rectà ambulans coram Deo noſtro.

[n] Græc. ad reſpiciendum te in bonis.

[o] Græc. animæ.

26 Dixitq́; totus populus, [p] Amen Amen.

[p] Græc. Fiat fiat.

ANNOTATIO.

7 Regulam lecti] *id eſt, impagem illam tranſverſam, cui cervical apponitur: nam illa in cubilibus eadem ratione appellatur regula, qua in prælu, & trapetis apud Græcos & Latinos authores trabes circunſtantes dicuntur regulę. Vſitatum eſt autem viatoribus militibuſq́, ut gladium zonam pecuniamq́ cervicali ſubdant.* Acinacem] *gladium Perſicum, per quem fere jurabant illi: de cujus forma apud veteres leguntur multa.* 10 Conopeum] *eſt quidem conopeum illud quod propter infeſta animalcula adhiberi ſolet, quæ Græci appellāt κωνωπεῖον ſed hic potius accipiendum eſt infimum ſtratum, quo molliores viri utuntur in grabatis caſtrenſibus: quod conopeum ſine ſolo lineo, aut alio ſuſtentaculo columnis lecti & ſpondæ appingitur. Qua autem cauſa hoc fecerit vide infrà ver. 19.* 12 Vallem illam] *de qua ſuprà 12.7.* 25 Non abſiſtet] *id eſt, pii omnes ſemper tuæ pietatis & fidei ſpeiq́, quam in domino collocaſti, mentionem facient.*

CAPUT. XIIII.

1 DIXIT verò Judith illis, aſcultate mihi jam fratres, & accipientes caput iſtud ſuſpendite ipſum in projectura ſumma muri noſtri.

2 Eritque illuceſcente matutino, & exoriente ſole ſuper terram, ut aſſumatis quiſque arma bellica veſtra, & procedat omnis vir potens extra civitatem, cum impoſueritis ducem eis, tanquā deſcenſuri in cāpū ad primā cuſtodiā Aſſyriorum, quamvis minimè deſcenſuri eſtis.

3 Tum aſſumentes iſti omnia arma ſua ibunt in caſtra ſua, excitabuntque duces copiarum Aſſyrię.

4 Cumque accurrentes ad tentorium Holophernis non invenerint ipſum, irruente in eos metu fugient a conſpectu noſtro.

5 Tum verò inſequentes vos & quicunque habitant totum terminum Jiſraëlis, proſternite eos[a] ubicunque fuerint.

[a] Græc. in viis ipſorum

6 Verùm antequam faciatis iſta, arceſſite mihi Achiorem Hhammonitam, ut videns agnoſcat illum qui nihili faciebat domum Jiſraëlis, & qui ipſum[b] tradendum morti miſerat ad nos: vocaverunt itaque Achiorem e domo Hhuzzijæ; qui cum veniſſet, videns caput Holophernis ad manum cujuſdam viri in congregatione populi, procidit in faciem, tanquam ſoluto ſpiritu ſuo. Cùm autem reſumpſiſſent eū, accidit ad pedes Judithæ, & inclinans ſe coram ea dixit, Tu *verò* benedicta es in omni tentorio Judæ, & in omni gente; quæ audito nomine tuo turbabuntur: nunc autem renuntia mihi quæ feceris diebus iſtis; renuntiavitq́; Judith ei in medio populi quæcunq; fecerat, ex quo die exiverat uſq; dum erat allocuta ipſos; cumq́; deſiiſſet loqui, voce magna jubilavit populus, edideruntque vocem hilarem in civitate ſua.

[b] Græc. ad mortem.

7 Videns verò Achior quæcunque fecerat Deus Jiſraëlis, credidit Deo admodum, & circūciſus carne pręputii ſui adjunctus eſt domui Jiſraëlis uſque ad diem hunc.

8 Matutina autem lux cùm aſcendiſſet, ſuſpenderunt caput Holophernis de muro, aſſumens quiſq; vir arma ſua proceſſerunt[c] per acies in aſcenſus montis; quos cùm viderent Aſſyrii, tranſmiſerunt ad ductores ſuos.

[c] Græc. ſecundum cohortem.

9 Venerūt igitur illi ad duces, & chiliarchos, & ad omnem principem ipſorum; qui accedentes ad tentorium Holophernis, dixerunt[d] pręfecto prætorio ejus,

[d] Græc. ei qui erat ſuper omnes res ejus

10 Excita jam dominum noſtrum; nam audent iſta mancipia deſcendere contra nos in[e] pugnā, ut profligentur prorſus.

[e] Græc. in finem.

11 Ingreſſus autem Bigvai pulſavit veſtibulum tentorii,

12 Suſpicabatur enim eū cū Juditha dormire:

13 Sed cùm nemo exaudiret, aperiens ingreſſus eſt in cubiculum,

14 Ubi invenit eū jacentem ſuper ſtrato mortuum, capite ejus ablato ab eo, exclamavitque voce magna cum fletu ac gemitu & clamore valido, diſrumpens veſtimenta ſua:

15 Deinde ingreſſus tentorium ubi ſolebat Judith pernoctare, non invenit eam: quamobrem proſiliens ad populum clamavit, prævaricati ſunt ſervi, [f] attulit confuſionem unica mulier Hhebræorum domui regis Nebucadnetzatis: nam ecce Holophernes humi *jacet*, & caput ejus non adeſt ei,

[f] Græc. fecit.

16 Hæc autem verba cùm audiſſent principes copiarum Aſſyriæ, diſruperunt ſtatim tunicas ſuas, & turbatus eſt animus eorum valdè:

17 Eorumque clamor & vociferatio magna valdè [g] in caſtris effecta eſt.

[g] Græc. in medio caſtrorum.

CAPUT XV.

1 SED cùm audiſſent ii qui erant in tentoriis, obſtupuerunt de eo quod factum fuerat, & accidit eis timor & trepidatio,

2 Adeò ut non maneret quiſquam in con-

ſpectu proximi ſui amplius; ſed effuſi uno animo fugerent in omnem viam planitiei & regionis montanæ, & ii quoque qui in regione mõtana circum Beth-choglam caſtra poſuerant, in fugam verterentur.

3 Tum verò filii Jiſraëlis unuſquiſque, inquam,[a] bellator ex eis effuſi ſunt in eos:

[a] Græc. *vir bellator.*

4 Et miſit Hhuzzijaʼ Eſchtemonẽ,& Bethbirein, Chobamque,& Cholonem, denique in omnem terminum Jiſraëlis, qui renuntiarent de iis quæ confecta erant, indicerentq; ut omnes impetu effunderẽtur cõtra hoſtes ad tollendũ eos.

5 Quòd cùm audiſſent Jiſraëlitæ, omnes uno animo irruerunt in eos Chobam uſque, ſimiliterquè ii qui Jeruſchalaimis advenerant,& ex tota regione mõtana, quia renuntiaverant ipſis ea quæ facta fuerant caſtris inimicorum ſuorum:

6 Et qui in Gilhhade, quique in Galilæa habitabant, irruentes fuderunt eos plaga magna, donec præteriiſſent Damaſcum & terminos ejus.

7 Ac habitatores quidem Beth-choglę reliqui irruerunt in caſtra Aſſyriorum, & prędati eos divitiarum plurimum adepti ſunt:

8 Jiſraëlitę verò a cæde reverſi reliquiis potiti ſunt, viciq; & civitates quæ in montana & campeſtri regione erant, obtinuerunt multa ſpolia: erat enim multitudo *eorũ* magna valde.

9 ʼJojakim verò ſacerdos ille magnus,& ſenatus [b] Jiſraëlitarum habitantes Jeruſchalaimis venerunt, ut [c]ʼ conſtituerent bona quæ fecerat Deus Jiſraëli, & viſa Juditha [d] alloquerentur eam verbis pacis.

[b] Grçc. *filiorum Jiſraëlis.*
[c] Græc. *fundarent.*
[d] Græc. *loquerentur cum ea pacem*

10 Ingreſſi autem ad eam benedixerunt ei uno animo dicentes ei:

11 Tu exaltatio Jeruſchalaimorum, tu exaltatio magna Jiſraëlis, tu gloriatio magna es gẽtis noſtræ; quod feceris hæc omnia manu tua, & te afficiente bonis Jiſraëlem Deus proſecutus ſit eos benevolentia: benedicta ſis ab omnipotente domino in ęternum tempus; dixitque populus totus, Amen.

12 Spoliavit autem populus caſtra per dies triginta:

13 Dederuntq; Judithæ tẽtorium Holophernis inſtrumentaq; argenti omnia,& lectos, urnaſq;,& omnia ſupellectilia ejus; quæ accipiens illa impoſuit alia mulæ ſuæ, aliaq; junctis plauſtris ſuis cumulans impoſuit.

14 Tum concurrens unaquæq; mulier Jiſraëlitis ad videndum eã, benedixerunt ei,& exhibuerunt ei choream ex numero ſuo.

15 Cúmque illa accipiens thyrſos in manus ſuas dediſſet quoque mulieribus, quæ comitabantur ipſam, viciſſim coronam oleę impoſuerunt ipſi,& ʼipſius comiti. Ita proceſſit coram toto populo in chorea dux omnium mulierú,& ſecuti ſunt omnes Jiſraëlitæ armati cum coronis,& hymnis ore ipſorum *decantatis.*

ANNOTATIO.

4 Eſchtemonem] *Hæc locorum nomina ex conjectura reſtituere hoc modo viſum eſt propter ſequentes voces, & in omnem terminum, &c. Nam tres his quidem vocibus termini videntur deſignari, quibus Aſſyrii poterant effugium ſibi inveſtigare: occidentis terminus hic nullus ponitur, quia mare omnem effugiendi ſpem fuiſſet adempturum. Sunt autem duo priora loca ad meridiem ſita in tribu Jehudæ & Schimhhonis: Choba verò ad ſeptentrionem eſt, Gen.*14.15.*Cholon denique orientem verſus, ubi Aulona Græci quoque ſcriptores ſtatuerunt.* 9 Jojakim] *de quo ſuprà* 4.5. Conſtituerent] *id eſt, ut rebus ſanctè & prudenter proſpicerent, ordine rebus omnibus impoſito, ne aut* Dei *offenſa, aut adminiſtrationis imprudentia tãtum bonum per gratiam Dei extructum, labefactaretur.* 15 Ipſius comiti] *id eſt, ancilla honorariæ, quæ ipſam fuerat proſecuta.*

CAPUT XVI.

1 NAm incipiente Juditha profeſſionem hanc apud totum Jiſraëlem, totus populus poſt eam prolocutus eſt laudationem hanc.

2 Dixit ergo Judith, incipite Deo meo *canene* tympanis, modulamini ei pſalmos, laudemquè exaltate & invocate nomen ejus:

3 Quia Deus conterens bella, quia in caſtra *incurrens* in medio populi eduxit me e manu perſequentium me.

4 Venerant Aſſyrius e montibus, a Borea,

5 Venerat cum myriadibus copiarum ſuarum, quarum multitudo obthuraverat torrentes,& quarum equitatus tegebat colles:

6 Dicebat ſe incenſurumʼterminos meos, & adoleſcentes meos ſublaturum gladio, lactentesquè[a] abjecturum in ſolum, & infantes meos [b] expoſiturum depopulationi, virgineſq; meas prædaturum:

7 Sed dominus omnipotens[c] deturbavit eos manu fœminæ.

8 Non enim cecidit potens ille a ʼjuvenibus, neque peſteriʼTitanum percuſſerunt eum, neque excelſi gigantes agreſſiʼſunt eum: ſed Judith filia Merari pulchritudine vultus ſui diſſolvit eum.

[a] Græc. *poſiturum.*
[b] Græc. *daturum.*
[c] Grçc. *irritos fecit, vel depoſuit.*

9 Exuerat enim ſtolam viduitatis ſuæ ad [d]exaltandum Jiſraëlitas laborantes:

[d] Græc. *altitudinem laborantium Jiſraëlitarũ.*

10 Unxerat faciem ſuam unguento,& devinxerat crines ſuos inſertos mitræ, ceperàtque ſtolam lineam, ut deciperet eum.

11 Hujus ſandalium abripuit oculum illius, & pulchritudo hujus captivam tenuit animam illius: pervaſit acinaces collum illius.

12 Horruerunt Perſę audaciam illius, & Medi ad facinus audax illius perturbati ſunt.

13 Tum jubilarunt humiles mei, & exclamarunt infirmi mei, cum *illi* perterrefacti ſunt; exaltarunt vocem ſuam, cùm retroverſi ſunt.

14 [e] Puelli cõfoderunt eos, & tanquam pueros [f] fugitivos vulnerarunt eos, perierunt ab inſtructa acie, domini Dei mei.

[e] Græc. *filii puellarum.*
[f] Græc. *fugitivorum.*

15 Cantabo domino hymnum novum.

16 Domine magnus es & glorioſus, admirabilis potentia,& inexuperabilis.

17 Tibi ſerviat omnis creatura tua; quia dixiſti & facta ſunt, miſiſti ſpiritum tuum qui ædificavit, neque eſt qui obſiſtere poſſit voci tuæ.

18 Montes enim a fundamentis cum aquis commoverentur, & petræ a conſpectu tuo, ut cera liqueſcerent.

19 Erga eos autem qui timentes ſunt tui, tu propitius futurus es planè. Nam parva res videtur tibi omne ſacrificium ad odorem gratum, & minima omnis adeps ad holocauſtum tuum, ſed qui timet dominum, omnino magnus eſt.

20 Væ gentibus quæ inſiſtunt in genus meum: Dominus omnipotens ulciſcetur eas die judicii,

21 Indendo ignem vermeſque carnibus earum quorum ſenſu fleant in ſeculum.

22 Ingreſſi autem Jeruſchalaima adoraverunt dominum, & poſtquam fuit purificatus populus, obtulerunt holocauſta ſua, & voluntarias oblationes, ac donaria ſua.

23 Obtulit verò Judith omnia inſtrumenta Holophernis, quæ dederat ipſi populus, & conopeum ipſum quod acceperat e cubiculo illius donarium [g] ſacravit domino.

24 Populus verò hilaria agens Jeruſchalaimis [h] coram ſanctuario per tres menſes, & Judith cum ipſis manſit.

25 Quibus diebus tranſactis [i] junctis *equis* reverſus eſt quiſque in hæreditatem ſuam, & Judith profecta Bethchoglam, manſit apud facultates ſuas.

[g] Græc. *dedit.*
[h] Græc. *in conſpectu ſanctorum: ſic accipiuntur ſancta ſuprà 4. 15. & 8. 20.*
[i] Græc. *junxit.*

26 Fuitque tempore ſuo gloria illuſtris in regione tota.

27 Et quamvis multi concupiſcentes ambirent eam, non tamen cognovit eam quiſquàm omnibus diebus vitæ ejus, ex qua hora mortuus erat Menaſche vir ejus, uſque dum aggregata eſt ad populum ſuum.

28 Sed provecta eſt, ut *erat* magna valde, conſenuitque in domo viri ſui ad annos centum quinque, demiſitque ancillam honorariam ſuam [k] in libertatem. Ita mortua eſt Bethchoglæ, & ſepelierunt eam *cives* in ſpelunca viri ipſius Menaſchis, luxitque eam domus Jiſraëlis diebus ſeptem.

[k] Græc. *liberam.*

29 Diſtribuit autem facultates ſuas antequàm moreretur omnibus proximè Menſchem virum ſuum, & proximè genus ſuum attingentibus:

30 Nec fuit ampliùs qui metum [l] Jiſraëlis injiceret diebus Judithæ, & diebus multis [m] poſt mortem ipſius.

[l] Græc. *filii Jiſraëlis.*
[m] Græc. *poſtquam mortua eſt ipſa.*

ANNOTATIO.

6 Terminos meos] *Verba totius eccleſiæ cum Juditha concinentis, ut dicitur ver. 1.* 8 Titanum] *hæ voces Titanum & Gigantum, planè oſtendunt hunc librum a recentiore aliquo authore conſcriptum eſſe nuſquam enim ſic loquitur in libris authenticis ſanctus Dei Spiritus ſimpliciſſimus veritatis doctor.*

BARUC.

Baruc deportata in Babyloniam Iehudæorum parte eòdem data occaſione profectus cum deportatis fratribus communicat: qui collectam mittentes Ieruſchalaima pro cultu Dei, ſcribunt ad fratres qui erant in Iehudæa reliqui literas de agnitione & confeſſione peccatorum, de reſipiſcentia, & Evangelicis in reſipiſcentes promiſſionibus. Ac poſtremò epiſtolam Iirmejæ ad deportatos ſubjicit, qua illi adverſus idola & idololatriam confirmantur.

CAPUT I.

1' HÆC autem ſunt verba libri quæ ſcripſit Baruc filius Nerijæ filii Machſejæ, filii Tzidkiję, filii Chaſchabjæ, filii Chilkijæ ' in Babylonia,

2 ' Anno quinto, ſeptimo die ' menſis illius, eodem tempore ' quo ceperant Chaldæi Jeruſchalaima eaque ' incenderant igne.

3 Hujus ergo libri verba legit Baruc [a] audiente Jeconja filio Jehojakimi rege Judæ,

4 Et audiente populo toto convenientibus [b] ad lectionem libri, & audientibus potentioribus, & filiis [c] principum, & ſenioribus, denique audiente toto populo [d] æquè parvo ac magno, iis omnibus qui habitabant in Babylonia ' ad fluvium Sudi:

5 Quum flentes jejunarunt, & voverunt ' vota coram domino.

6 Cogeruntque pecuniam prout uniuſcujuſque potuit [e] facultas;

7 (Quam miſerunt Jeruſchalaima ad Jehojakimum filium Chilkijæ, filii Schallumi ſacerdotem, & ad ſacerdotes alios, & ad populares omnes, qui [f] præſentes erant cum eo Jeruſchalaimis,

8 ' In terram Jehudæ die decimo ' Sivanis, ut accipiens ille reſtitueret vaſa domus domini, quæ elata fuerant e templo, vaſa argentea quæ curavit fieri Tzidkija filius Joſchijæ rex Jehudę,

9 Poſtquam deportans Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeconjam & principes ac potentes quoſque vinctos, & populum terræ Jeruſchalaimis abduxiſſet in Babyloniam)

[a] Græc. *in auribus: ſic deinceps.*
[b] Græc. *ad librum.*
[c] Græc. *regũ, ſed hoc nomine principes quoque regię ſtirpis appellantur.*
[d] Græc. *a parvo ad magnum.*
[e] Græc. *manus.*
[f] Græc. *inveniebantur.*

10 Et dixerunt, Ecce miſimus ' ad vos pecuniam; ita cõparate vobis pecunia hac holocauſta, & *oblationes* pro peccatis, ac thus; & conficiẽtes ' munus offerte ad altare domini Dei noſtri:

11 Et orate pro vita Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & pro vita Belſchatzaris ' filii ejus, ut ſint dies illorum pares diebus cœli impendentis terræ:

12 Dabitq; dominus vires nobis, illuminans oculos noſtros, ut viventes ſub umbra Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & ſub umbra Belſchatzaris filii ejus ſerviamus eis diebus multis, & [g] conſequamur gratiam coram eis.

[g] Græc. *inveniamus.*

13 Item orate pro nobis Dominum Deum noſtrum, quia peccavimus domino Deo noſtro; nec dum averſa eſt indignatio & ira ejus a nobis in hunc uſque diem.

14 Et legite libellum hunc quem miſimus ad vos, pronuntiantes in domo domini diebus feſtis, & diebus ſolennibus,

15 Dicentes, domino Deo noſtro juſtitia; nobis verò confuſio vultus ineſt, prout eſt hodi-

ernus dies, Jehudæo cuique, & habitatoribus Jeruſchalaimorum,

16 Et regibus noſtris, ac principibus noſtris, & ſacerdotibus noſtris, & prophetis noſtris majoribuſque noſtris;

17 Eò quòd peccavimus coram domino, & fuimus ei immorigeri.

18 Neque auſcultavimus voci domini Dei noſtri, ut ambularemus in præceptis ejus, quæ expoſuerat in conſpectu noſtro.

19 Ex quo die eduxit dominus majores noſtros e terra Ægypti, uſque ad diem hunc fuimus immorigeri erga dominũ Deum noſtrum, eumq; parvi fecimus, ut non auſcultaremus voci illius:

20 Et quamvis adhæſerint nobis mala & maledictio illa, quam conſtituerat dominus Moſchi ſervo ſuo, quo tempore eduxit dominus majores noſtros e terra Ægyti, ut daret nobis terram affluentem lacte & melle, ut hodierno die:

21 Non tamen auſcultavimus voci domini Dei noſtri in omnibus verbis prophetarum, quos mittebat ad nos;

22 Sed ambulavimus unuſquiſque in cogitatione cordis ſui nequam, colendo Deos alios, & faciendo quæ mala videntur in oculis domini Dei noſtri.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Hujus libri inſcriptio tam multis verbis implicata eſt, ut vix adhuc judicio meo fuerit ab ullo*
explicata. Summa eſt, Barucum anno a Jehojacini deportatione quinto verſantem in Babylonia, ut peritus
erat ſcriba, fratribus deportatis communicato conſilio tradidiſſe exemplum literarum, quod ipſe exaraverat, ut
ad fratres qui in Judæa adhuc manſerant, mitteretur. Quarum literarum ſumma partibus duabus comprehenditur:
una eſt confeſſio peccatorum & deprecatio, a verſu 15. hujus capitis ad verſum 9. cap. 3. Altera eſt officii
ad omnes pertinentis explicatio, ad finem uſque: quæ quidem epiſtola eò quòd longior eſt, libellus appellatur.
Itaque continentur tria hoc capite: primum eſt inſcriptio, novem verſibus; ſecundum familiare conſilium &
communicatio deportatæ multitudinis, verſibus quinque; poſtremum verò principium ejus libelli, quem Baruc
captivorum nomine conſcripſerat. In Babylonia] *Alibi quidem legi non meminimus, quando aut quomodo*
Baruc in Babyloniam profectus ſit ante deportationem regis Tzidkijæ: ſed tamen ſi qua conjectura huc afferri
poteſt, probabile eſt, eum anno quarto regni Tzidkijæ cum Seraja fratre in Babyloniam profectum eſſe, Jirmejæ 51.59.
2 Anno quinto] *a deportatione Jeconjæ, ut ex illo Jirmejæ loco colligimus.* Menſis illius]
qui menſis fuerit, præciſè ex ſcriptura ſtatui non poteſt, ſed ſequentibus verbis circunſcribitur. quaſi dicat, præciſè
quinto pòſt anno, & eodem tempore, quo capta fuerant Jeruſchalaima. Incenderant] *hoc me uſquam*
legere non memini. Quamobrem ſi cui placebit credere, erit intelligendum ignem a Chaldæis ſubjectum fuiſſe,
ſed eo reſtincto oppidum conſervatum: alioqui poſt annos ſeptem arſerunt Jeruſchalaima, 2. Reg. & 2. Chron.
& Jir. ultimis capitibus. 4 Ad fluvium Sudi] *niſi me animus fallit, fluvius ille eſt qui ex Euphrate derivatus*
circunfluit Babyloniam una ex parte, & in paludes Chaldaicas influit: ex quo fluvius Sudi tanquam
vaſtati & deſolati agri, appellatur. 5 Vota coram] *nempe earum oblationum, quæ ſequ. verbis exponuntur.*
8 In terram] *hic verſus ex moleſtiſſima ſynchyſi laborat in contextu Græco, quam nos evidentiæ cauſa*
correximus. Senſus eſt, deportatos collectam ſuam Jeruſchalaima tranſmiſiſſe, ut ſacerdos magnus ex oblatione
illa curaret argentea vaſa fieri loco aureorum quæ per Nebucadnetzarem fuerant exportata, 2. Reg. 24.
15. quod poſtea authoritate Regis Tzidkijæ curatum fuiſſe dicitur. Si vanis] *qui Malo noſtro ex parte reſpondet.*
10 Ad vos] *ſic alloquebantur deportati Barucum & legationem totam, quaſi cum fratribus*
qui in Jehudæa erant, egiſſent coram. Munus] *illud videlicet, de quo agitur potiſſimùm Levit. 2.* 11
Filii] *id eſt, nepotis. Nam Evilmerodac fuit Nebucadnetzaris filius, & hujus pater, 2. Reg. 25.30.* 20
Ut hodierno die] *nempe adhuc poſſidemus beneficio Dei. Nam hæc dicuntur in perſona eorum qui remanſerant Jeruſchalaimis.*

CAPUT. II.

1 IDEO præſtitit dominus verbum ſuum, quod prolocutus erat contra nos, & contra Judices noſtros, qui judicabant Jiſraëlem, & contra reges noſtros, & contra principes noſtros, denique contra [a] Jiſraëlitas & contra Jehudæos,

[a] Græc. *virũ Jiſraëlis & Jehudæ.*

2 Se adducturum contra nos mala magna, quæ non facta fuerint ſub toto cœlo, prout factum eſt Jeruſchalaimis ſecundum ea quæ ſcripta ſunt in lege Moſchis.

3 Veſcituros nos [b] quemque carnibus filii ſui, & quemque carnibus filiæ ſuæ:

[b] Græc. *virũ.*

4 Et reddidit eos ſubjectos omnibus regnis circunſtantibus nos probro: & *deſolationi* inviæ, omnibus populis circunſtantibus nos, ubi diſſeminavit eos Dominus,

5 Fueruntque inferiores, ac non ſuperiores: quia peccavimus domino Deo noſtro, & non [c] auſcultavimus voci illius.

[c] Græc. *ad non auſcultandũ: quę corrupta eſt Hebraiſmi interpretatio.*

6 Domino Deo noſtro juſtitia; nobis verò & majoribus noſtris ineſt confuſio vultuum, prout eſt hodierno die:

7 Quę elocutus fuerat Dominus contra nos, omnia mala illa ſupervenerunt nobis.

8 Non enim precati ſumus faciem domini, ut averteret unumquemque a cogitationibus cordis ſui nequam:

9 Idcirco invigilavit dominus malis iſtis, quæ adduxit dominus ſuper nos. Nam juſtus eſt dominus in omnibus operibus ſuis, quæ mandavit nobis.

10 Nos verò non auſcultavimus voci ejus, ut ambularemus in præceptis domini, quæ [d] expoſuerat in conſpectu noſtro.

[d] Græc. *dederat.*

11 Nũc ergo, domine Deus Jiſraëlis, qui eduxiſti populum tuum e terra Ægypti manu robuſta, ſigniſque, & portentis, ac potentia magna, & brachio excelſo, & [e] comparaſti tibi ipſi nomen, prout eſt hodie:

[e] Græc. *fecisti.*

12 Peccavimus, impiè fecimus, injuſti fuimus domine Deus noſter, in omnibus ſtatutis tuis.

13 Avertatur indignatio tua a nobis, quandoquidem relicti ſumus pauci in gentibus, ubi diſſeminaviſti nos.

14 Exaudi, domine, orationem noſtram & deprecationem noſtram, ac extrahe nos propter te; & inde nobis gratiam in conſpectu eorum qui deportaverunt nos:

15 Ut noſcat tota terra te eſſe dominum Deum noſtrum, & [f] de nomine tuo vocari Jiſraëlem,

[f] Græc. *nomen tuum invocari ſuper Jiſraëlem.*

lem, & genus illius.

16 Domine reſpice e domo ſancta tua, & cogitationem adverte ad nos, inclina domine aurem tuam & audi.

17 Aperi, domine, oculos tuos & vide: Non enim qui mortui ſunt in ſepulchro, quorum receptus eſt ſpiritus ex viſceribus ipſorum, ii tributuri ſuut gloriam & [g] laudẽ juſtitiæ domino:

18 Sed anima dolens de magnitudine [h] depreſſionis & infirmitatis in qua ambulat; & oculi deficientes, animaque famelica cedent tibi gloriam & juſtitiam Domine.

[g] Græc. juſtificationem.
[h] Græc. depreſſa & infirma.

19 Non enim rectè factorum a majoribus noſtris regibuſque noſtris nomine effundimus nos [i] miſeram deprecationem noſtram in conſpectu tuo Domine Deus noſter:

[i] Græc. miſericordiam.

20 Nam immiſiſti indignationem tuam, & iram tuam in nos, quemadmodum locutus fueras [k] per ſervos tuos prophetas, dicens,

21 Sic ait Dominus, inclinate humerum veſtrum & ſervite regi Babyloniæ, & ʼ confidete in terra, quam dedi majoribus veſtris.

[k] Græc. manu ſervorum, ſic ver. 24, & 28.

22 Quòd ſi non auſcultaverîtis voci Domini ſerviendo regi Babyloniæ,

23 Faciam [l] ut deficiat ex civitate Jehudæ, & extra Jeruſchalaima ʼ vox lætitię & vox gaudii, vox ſponſi & vox ſpõſæ, ſitque tota terra invia, deſerta habitatoribus.

[l] Græc. defectum.

24 Cumque non auſcultaverimus voci tuæ, ſerviendo regi Babyloniæ, præſtitiſti verba tua quæ prolocutus fueras per ſervos tuos prophetas, fore ut efferrentur oſſa regum noſtrorum, & oſſa majorum noſtrorum e loco ſuo.

25 Nam ecce ſunt projecta ad æſtum diei & gelu noctis, & mortui ſunt in laboribus graviſſimis, fame, gladio, atque disjectione.

26 Et expoſuiſti domum tuam quæ vocatur de nomine tuo, prout eſt hodie, propter improbitatem domus Jiſraëlis & domus Jehudæ.

27 Deniq; feciſti nobiſcum, Domine Deus noſter, ſecundum omnem æquitatem tuam, & ſecundum omnem tuam miſerationem magnam:

28 Quemadmodum ʼ elocutus fueras per ſervum tuum Moſchem, quo die mandaſti ei ut ſcriberet legem tuam coram [m] Jiſraëlitis dicens:

[m] Græc. filiis Jiſraëlis.

29 Niſi auſcultaverîtis voci meæ, utique ʼ examen illud magnum ac multum illud convertetur in *numerum* parvum, in gentibus, ubi diſſeminabo eos.

30 Novi non eſſe auſcultaturos mihi, quia populus dura ſervice eſt:

31 Sed ſi reverſi ad [n] ſeipſos in terra deportationis ſuæ agnoverint me eſſe Dominum Deum ipſorum, me indente ipſis cor & aures audientes,

[n] Græc. *ad cor ſuum.*

32 Et laudaverint me in terra deportationis ſuæ, recordantes nominis mei,

33 Et reverſi fuerint ab *averſatione* humeri ſui [o] obdurati, & ab improbitatibus actionum ſuarum, eò quòd recordati fuerint viæ majorum ſuorum qui peccaverunt coram Domino:

[o] Græc. *duri.*

34 Etiam reducam eos in terram, quam juratus promiſi majoribus ipſorum, Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, ut dominentur ei; & multiplicabo eos, ac nullo pacto minuentur:

35 Denique conſtituam eis fœdus æternum, me fore ipſis Deum, ut ipſi mihi ſint populus; neque amovebo ampliùs populum meum Jiſraëlem a terra quam dedero eis.

ANNOTATIO.

21 Confidete] *id eſt, ſi non deficietis ab obſequio regis Babyloniæ, eſtote certi, vos minime deportatum iri: ſed in hac terra cum bona regis venia permanſuros eſſe. Sic Gen. 20.7.* 23 Vox lætitiæ] *vide Jirm. 7.34.*
29 Examen] *metaphora ab apibus ſumpta.*

CAPUT III.

1 DOMINE omnipotens, Deus Jiſraëlis, anima in anguſtiis *verſans* & ſpiritus anxius inclamavit te.

2 Exaudi, Domine, & miſerere, quoniam Deus es miſericors; miſerere inquam, quia peccavimus coram te:

3 Tu enim ſedes in ſeculum, nos verò *an* periremus in ſeculum?

4 Domine omnipotens Deus Jiſraëlis exaudi jam orationem ʼ mortuorum Jiſraëlitarum, id eſt, filiorum qui peccant coram te, qui non auſcultaverunt voci Domini Dei ſui, unde nobis adhærent hæc mala.

5 Ne recorderis iniquitates majorum noſtrorum; ſed recordator manus tuæ, & nominis tui hoc tempore,

6 Te Dominum Deum noſtrum eſſe; & laudabimus te, Domine.

7 (Nam propterea indidiſti cordibus noſtris timorem tui ad invocandum nomen tuum) & laudabimus te in loco deportationis noſtræ, ʼ quandoquidem revocavimus in animum noſtrum totam iniquitatem majorum noſtrorum, qui peccaverunt coram te.

8 Ecce nos hodie in deportatione noſtra ubi diſſeminaſti nos, probro, & execratione, ac exactione infeſti ſumus ʼ ſecundum omnes iniquitates majorum noſtrorum, qui defecerunt a Domino Deo noſtro.

9 ʼ Audi, Jiſraël, mandata vitæ; auribus percipite, ut cognoſcatis prudentiam.

10 Quid eſt Jiſraël, cur verſeris in terra inimicorum, conſenueris in regione aliena,

11 Inquinatus habearis cum mortuis, reputeris inter eos qui ſunt in ſepulchro?

12 Dereliquiſti ʼ fontem ſapientiæ.ʼ

13 Si via Domini ambulaſſes, habitaſſes in pace [a] æterna.

[a] Græc. *ſeculum.*

14 ʼ Diſce ubi ſit prudentia, ubi ſit robur, ubi ſit intelligentia, ut cognoſcas pariter ubi ſit lõgævitas ac vita, ubi ſit lux oculorũ & pax.

15 ʼ Quis invenit locum illius? & quis ingreſſus eſt theſauros illius?

16 Ubi ſunt principes gentium, & qui dominantur beſtiis [b] terreſtribus?

17 Qui volucribus cœli illudunt, & argentum recondunt, atque aurum cui confidunt homines, quorum denique [c] innumera eſt poſſeſſio?

[b] Græc. *quæ ſuper terram.*
[c] Gręc. *non eſt finis poſſeſſionis.*

18 Nam qui argentum fabrefaciunt, & curant ſolicitè, & quorum [d] opera non poſſunt perveſtigari,

19 Deleti ſunt, & in ſepulchrum deſcenderũt, aliiq; exſtiterunt pro eis.

[d] Græc. *non eſt perveſtigatio operũ.*

20 Juniores viderunt lucem habitantes in terra,ſed viam ſcientię non agnoverunt:
21 Neque intellexerunt calles ejus, neque ſuſceperunt eam filii illorum, a via ejus procul abfuerunt:
22 Neque audita eſt in Cenahhane, neque viſa in Temane:
23 Neque [e] Hagareni exquirentes intelligentiam eorum quę in terra ſunt, mercatores 'Medanæi & Temanitæ, & 'Rhetores, & ſcrutatores intelligentiæ habent eam; viam ſapientiæ non agnoverunt,neque recordati ſunt calles ejus.

[e] Græc. *filii Hagarę.*

24 O Jiſraël,quàm magna eſt domus Dei,quàm amplus locus poſſeſſionis ejus?
25 'Magna, adeò ut infinita ſit; alta, adeò ut immenſa.
26 'illic fuerant Gigantes illi nominati, qui principio erant permagni,periti rei militaris:
27 Non hos elegit Deus, neque viam ſcientiæ tradidit eis;
28 Sed perierunt eò quòd carerent prudentia, perierunt propter vacuitatem conſilii, [f] ex qua laborabant.

[f] Græc. *ipſorum.*

29 Quis aſcendens in cœlum accepit eam, & eduxit eam e nubibus?
30 Quis trajiciens mare invenit eam, & allaturus eſt eam *pro* auro lectiſſimo?
31 Non eſt qui cognoſcat viam ejus, non qui animum advertat ad callem ejus,
32 Sed qui novit omnia, is cognoſcit eam, invenit eam intelligentia ſua, qui comparavit terram in æternum tempus, qui implevit eam jumentis quadrupedibus:
33 Quo mittente lucem abit, revocante obſequitur ei [g] tremens:

[g] Græc. *tremore.*

34 Quo vocante ſtellas ſplenduerunt ipſæ in ſtationibus ſuis lætantes, & dixerunt, adſumus;
35 Splenduerunt cũ lętitia coram factore ſuo.
36 Is Deus noſter eſt,non æſtimatur alius cum ipſo comparatus.
37 Invenit omnem viam ſcientiæ; quàm dedit Jahhakobo filio ſuo,& Jiſraëli dilecto ſuo: poſtea in terra viſa eſt, & inter homines ea converſata eſt.

ANNOTATIO.

4 Mortuorum] *Nempe in peccatis, ut loquitur Apoſtolus* Eph. 2.1. *quod ſequentium verborum exegeſis docet.* 7 Quandoquidem] *hæc omnia reſpiciunt ad promiſſionem,quæ ex Deut. poſita eſt ſuprà* 2.29.*& ſequentibus.* 8 Secundum omnes] *id eſt,ut promeriti ſumus noſtris iniquitatibus, quæ geminæ ſunt quodammodo & pares iniquitatibus majorum noſtrorum.* 9 Audi Jiſr.] *altera pars literarum, ut diximus ſuprà* 1.1.*qua Jiſraëlitis gratia a Deo oblata exponitur,hoc capite & principio ſequentis, deinde ad obſequium & fidem revocantur,reliquo libello.* 12 Fontem ſap.] *nempe legem Dei,ex qua ſapientia in homines erat manatura:ut ipſe enarrat toto capite reliquo, & concludit diſertis verbis principio capitis quarti.* 14 Diſce] ἐργασία *præcedentis ſermonis de præceptis vitæ,& prudentiæ ad vitam conſequendam,quaſi dicat,jam ex tuis calamitatibus cognoſce, non eſſe vitam prudentiamq́; in manu aut induſtria hominum, neque in corporum vaſtitate, ſed a Deo accipiendam eſſe, ac non eſſe quidem in manu hominum induſtriaq́; oſtenditur uſque ad verſ.* 24.*non eſſe penes homines proceros,uſque ad verſ.* 32.*ſed penes Deum eſſe docetur ſequentibus. Utrique autem, prudentiæ inquam & vitæ,adjunguntur attributa duo,hoc verſu, ad exornationem pertinentia.* 15 Quis inven.] *nempe hominum,qui aut poteſtate freti ſunt,ver.*16.*& tribus ſequentibus,aut exemplis,verſu* 20.*&* 21.*aut induſtria & arte,verſu* 22.*&* 23. 23 Medanæi] *de quibus Geneſ.*37. Rhetores] *ſic interpretamur Græcam* μυθολόγων *vocem, ex antiqua ſignificatione* μύθου. *Nam Temanæi ubique in ſcriptura ſapientiæ nomine celebrantur, quæ ex Philoſophorum omnium conſenſu in verbis & rebus ſita eſt.* 25 Magna] *nempe dignitate & præſtantia,quia in ea ſolùm ſapientia & vita emicant,ut oſtenditur Deut.*4.6.*& ſequentibus,&* 30.15. 26 Illic] *alter locus amplificationis ab hominum magnitudine, ut diximus in verſum* 14. *ſimile argumentum vide Ijob.*28.

CAPUT IIII.

1 'IS eſt liber præceptorum Dei, & lex ſubſiſtens in ſeculum, quam prehendentes omnes ad vitam *pertinẽt:* qui autem relinquũt eam,morituri ſunt.
2 Convertere Jahhakob, & prehende eam; perge ad ſplendorem coram lumine illius:
3 Ne cedas alteri gloriam tuam, & genti alienæ ea quæ conferunt tibi.
4 Beati ſumus, ô Jiſraël, quòd ea quæ placent Deo ſunt nobis cognita.
5 Bono animo eſto, popule mi, ' monimentum Jiſraëlis.
6 Venundati eſtis gentibus, non tamen ad perditionem, ſed quia ad iram provocaſtis Deum,traditi eſtis adverſariis:
7 Nam exacerbaſtis eum qui fecit vos, ſacrificantes dæmonibus,ac non Deo:
8 Obliti autem eſtis Dei illius æterni qui genuit vos, & dolore affeciſtis urbem Jeruſchalaimorum,quæ educavit vos.
9 'Videns enim ſuperventuram vobis iram a Deo dixit; audite, ô vicinæ Tzijonis, induxit mihi Deus luctum magnum.
10 Vidi enim captivitatem filiorum meorum, filiarumq́ue, quam ſuper eos adduxit æternus:
11 Nam educavi illos cum lætitia, ſed dimiſi illos cum fletu & luctu.
12 Nemo lętetur de me, quòd vidua ſim & derelicta a multis; deſolata ſum propter peccata filiorum meorum, eò quòd declinaverunt a lege Dei:
13 Non autem ſtatuta ejus agnoverunt, neque ambularunt viis mandatorum Dei,neq; callibus inſtiterunt diſciplinæ [a] tradite juſtitia ejus.

[a] Græc. *in juſtitia ejus.*

14 Accedant vicinæ Tzijonis, & recordamini captivitatis filiorum meorum,filiarumq́; quàm induxit eis æternus.
15 Induxit enim gentem in eos e longinquo, gentem impudentẽ, & diverſa utentem lingua,
16 Cujus homines non ſunt reveriti ſenem, neque miſerti pueri; ſed abduxerunt dilectos

viduæ, & ſolitariam filiabus ipſius deſolaverunt.

17 Ego verò quid poſſem adjumenti afferre vobis?

18 Nam qui induxit vobis mala iſta, is vos e manu inimicorum veſtrorum exempturus eſt.

19 Abite liberi, abite. Ego verò derelicta ſum, deſolata.

20 Exui ſtolam pacis, & indui cilicium deprecationis meæ; inclamatura ęternum diebus meis.

21 Bono animo eſtote, liberi, inclamate Deum; & eximet vos e poteſtate, e manu inimicorum.

22 Ego enim jam concepi ſpem in æterno ſalutis veſtræ, advenitq́; mihi lætitia a ſancto propter miſericordiam, quæ vobis eventura eſt [b] brevi ab æterno ſervatore noſtro:

[b] Græc. in celeritate, ſic verſu 24. & 25.

23 Nam emiſi vos cum luctu & fletu; ſed Deus vos redditurus eſt mihi cum gaudio & lætitia in ſeculum.

24 Quemadmodum enim modò viderunt vicinæ Tzijonis captivitatem veſtram; ita viſuræ ſunt brevi ſalutem veſtram a Deo, quę adventura eſt vobis cum gloria magna & ſpendore æterno.

25 O liberi, patienter tolerate iram quæ a Deo ſupervenit vobis : Nam perſecutus eſt quidem te inimicus tuus, ſed tu videbis ejus perditionem brevi, & eorum cervicibus ſupergredieris.

26 [c] Deliciæ meæ ambulaverunt viis aſperis, ſublatæ ſunt tanquam grex direptus ab inimicis.

[c] Græc. *delicati mei.*

27 Bono animo eſtote, liberi, & inclamate Deum, erit enim recordatio veſtri ab eo qui induxit *iſta.*

28 Quemadmodum enim fuit [d] vobis animus aberrandi a Deo, *nunc* converſi [e] decies ampliùs requirite eum.

[d] Græc. *cogitatio veſtra.*
[e] Græc. *decuplatè quærere.*

29 Nam qui induxit vobis mala iſta; inducet vobis æternum gaudium cum ſalute veſtra.

30 Bono animo eſto, urbs Jeruſchalaimorum; nominatim vocans te conſolabitur te.

31 Miſeri, qui te affligunt, & qui lætantur de caſu tuo:

32 Miſeræ civitates, quibus ſerviverunt liberi tui: miſera, quæ accepit filios tuos.

33 Nam quemadmodum lætata fuerit de ruina tua, & gaviſa de caſu tuo: ita dolore afficietur de ſua ipſius deſolatione.

34 Cùm auferam ejus exultationem de frequentia multa, & gloriatio ejus [f] vertetur in luctum.

[f] Græc. *erit.*

35 Ignis enim ſuperveniet ei ab æterno [g] diutiſſimè, & habitabitur a dæmoniis per multum tempus.

[g] Græc. *in dies longos.*

36 [′] Circunſpice ad orientem, urbs Jeruſchalaimorum, & vide lætitiam tibi evenientem a Deo:

37 Ecce veniunt filii tui, quos emiſeras; veniunt congregati ab ortu ad occaſum uſq;, verbo ſancti, & lętantes de gloria Dei.

ANNOTATIO.

1 Is eſt] *Hæc verba omninò cum ſuperioribus conjungenda ſunt, ut peſſimè diſtributa ſunt permultis locis capita.* 5 Monimentum Jiſ.] *id eſt, tenues reliquię Jiſraëlitarum, quæ nunc tantùm quoddam veluti monimentum eſtis, veſtigiumq́; populi, ſi cum priore populi frequentia comparemini.* 9 Videns] *ſimilem Eccleſiæ proſopopœiam vide 4. Hhezr.2.* 39 Circunſpice] *hypotypoſis, tanquam ſi reliquiæ Jeruſchalaimorum ſpectantes orientem verſus obſervarent Jehudęos e Babylonia glorioſè revertentes: quo etiam totum ſequens caput pertinere docent verba ipſa evidentiſſimè.*

CAPUT V.

1 EXUE, urbs Jeruſchalaimorum, ſtolam luctus & afflictionis tuę, ac indue decorem gloriæ a Deo *collatæ* in ſeculum.

2 Amici diploidem juſtitiæ denatæ a Deo, impone capiti tuo mitram gloriæ *Dei* æterni.

3 Deus enim demonſtrabit omni genti, quæ ſub cœlo eſt, ſplendorem tuum.

4 Nam [a] vocaberis nomine tuo a Deo in ſeculum, pax juſtitiæ & gloria pietatis.

[a] Græc. *vocabitur nomen tuum.*

5 Exurge urbs Jeruſchalaimorum, & conſiſtens in loco edito circunſpice orientem verſus, & vide liberos tuos congregatos a ſolis occaſu ad ortum verbo ſancti, & lętantes ad Dei recordationem.

6 Nam egreſſi ſunt a te pedites abducti ab inimicis, adducit verò Dominus eos ad te, elatos cum gloria ut filios regni.

7 Conſtituit enim Deus deprimi omnem montē excelſum, & littora perennia, atq; convalles impleri ad [b] æquandam terram, ut eat Jiſraël ſecurè ad gloriam Dei.

[b] Græc. *æquationem terræ.*

8 Exilieruntq́; etiam ſylvæ, & omne lignum odoratum coram Jiſraële præcepto Dei.

9 Deducetur enim populus Jiſraëlis [c] lætus, lumîne glorioſo ipſius, per miſericordiam & juſtitiam quæ ab ipſo eſt.

[c] Græc. *cum lætitia.*

CAPUT VI.

EXEMPLUM Epiſtolæ quam miſit Jirmeja ad eos qui agendi erant in Babyloniam a rege Babyloniorum, renuntians eis quemadmodū mandatum acceperat a Deo.

1 PROPTER peccata quibus peccaſtis coram Deo, abducemini in Babyloniam captivi a Nebucadnetzare, rege Babyloniorum,

2 Cùm itaque veneritis in Babyloniam, eritis illic annos multos, & tempus longum uſque in [′] generationes ſeptem: poſtea verò educam vos inde cum pace.

3 Nunc autem viſuri eſtis in Babylonia deos argenteos, aureosq́;, & ligneos ſublatos humeris, qui metum oſtentant gentibus.

4 Cavete igitur ne vos etiam [a] ullo pacto alienigenis conformemini, & vos occupet metus ab eis,

[a] Græc. *conformati.*

5 Cùm videbitis turbam ante & poſt eos adorantium eos; ſed dicite cogitatione veſtra, te oportet adorare, Domine.

6 Nam [′] Angelus meus vobiſcum eſt, qui idem repoſciturus eſt animas veſtras.

7 Lingua enim illorum eſt expolita a fabro, ipſaq; idola deaurata & argentata : ſed falſa ſunt,cùm loqui non poſſint.

8 Etiam tanquam virgini″ amanti mundum, accipientes aurum.

9 Comparant coronas,imponuntq́; capitibus deorum ſuorum : aliquando verò etiam ſubducentes ſacerdotes a diis ſuis aurum & argentũ, in [b] uſus ſuos conſumunt:

[b] Græc. *ſeipſos.*

10 Donantq́; ex illis etiam meretricibus quæ ſub tecto ipſorum ſunt,& ornant deos ipſos argenteos aureosq́; & ligneos,tanquam homines, veſtimentis.

11 Hi autem non ſervant eos conſtanter ab ærugine & tineis :

12 Quamvis circumamicti ſint indumento purpureo, extergentes faciem eorum propter pulverem ex æde qui plurimus eſt in eis.

13 Ac habet quidem ſceptrum;ut judex [c] aliquis regionis,qui tamen ullum peccantem in ſe non ſublaturus eſt:

[c] Geæc.*vir.*

14 Habet quoque gladium in dextera, & ſecurim; ſeipſum verò ex bello latronibuſq́ue non eximit; unde [d] perſpectum eſt non eſſe Deos.

[d] Græc.*perſpecti ſunt.*

15 Ne igitur metuatis ab eis:nam æquè ac vas hominis confractum inutile eſt, ejuſmodi ſunt illorum dii:

16 Cùm illi conſtituti ſunt in ſuis domibus,oculi ipſorum pleni ſunt pulvere a pedibus ingredientium:

17 Et ſicut alicui qui regem offenderit,circunſcepta ſunt atria;tanquam in virum qui ad mortem rapiendus eſt domos illorum muniunt ſacerdotes,januis & clauſtris,& vectibus, ne a latronibus ſpolientur.

18 Lucernas accendunt, ac plures quàm ſibi ipſis, quarum nullam videre poſſunt : eſt enim profectò tanquam trabs aliqua earum quæ in æde ſunt.

19 [e] Intima verò illorum aiunt ″elingi terreſtribus [f] inſectis comedentibus ipſos, & indumentum ſuum ipſorum non ſentiunt.

[e] Græc.*cordi;Hebraiſmus.*

[f] Græc.*reptilibus.*

20 Atrantur facie ſua ex fumo,qui ab æde eſt:

21 Super corpus ipſorum & ſuper caput advolant noctuæ,hirundines,& aviculę,ſimiliterq́ue etiam feles:

22 Unde cognituri eſtis non eſſe Deos; ne igitur metuatis ipſos.

23 Nam ex auro quod circumjacet ad pulchritudinem niſi quis exterſerit æruginem, minimè fulgebunt; neq; enim ſenſerunt quando fundebantur.

24 Omni pretio empta ſunt ea quibus non ineſt ſpiritus.

25 Carentes pedibus humeris feruntur,demóſtrantes ſuam ipſorum ignominiam hominibus.

26 [g] Pudore verò etiam urgentur qui miniſtrant eis : quia ſi quando in terram ceciderit, non expurgit per ſe , neque ſi quis eum erectum ſtatuerit,movetur per ſe:neq; ſi inclinatus fuerit,unquam erigitur : ſed tanquam mortuis ″palmas eis adhibent.

[g] Græc. *pudefiunt.*

27 Sacrifica verò illorum vendentes ſacerdotes ipſis abutuntur; ſimiliterq́; etiam mulieres ex eis ″ſalſamenta facientes,nihil mendico neq; impotenti impertiunt.

28 Sacrificia eorum,quę ex menſibus laborat & puerpera contingunt. cognoſcite igitur ex his non eſſe Deos; nec timeatis illos.

29 Unde enim vocarentur dii? *ſcilicet* quia mulieres offerunt diis argenteis,aureiſq́;,& ligneis.

30 In domibus ipſorum ſacerdotes ſedent,habentes tunicas diſciſſas,& capita barbaſq́; raſas,quorum capita retecta ſunt,

31 Rugiuntque clamantes coram diis ſuis, ut quidam ſolent in ″epulo ad mortuum facto.

32 Ex indumento illorum ablato ſacerdotes veſtiunt uxores ſuas & liberos.

33 Neq; ſi malum perficiatur ab ullo, neque ſi bonum,poſſunt reddere : neque conſtituere regem poſſunt,neq; tollere.

34 Similiter neq; divitias,neque æs ullo pacto poſſunt dare: ſi quis, ubi votum voverit eis,non prę ſtiterit,minimè repoſcituri ſunt.

35 Ex morte [h] quenquam minimè liberant,neque inferiorem a potentiore unquam eripiunt.

[h] Grẹc.*hominem.*

36 Hominem cæcum ad viſum minimè revocant,verſantem in neceſſitate hominem minimè eximunt.

37 Viduę non miſerentur, neq; orphano benefaciunt.

38 Erutis e monte lapidibus dii ſimiles ſunt, idola lignea, & deaurata, & argentata : & qui miniſtrant eis,pudorem conſequentur.

39 Quomodo igitur exiſtimandum eſt,aut pronuntiandum illos eſſe Deos?

40 Quin etiam ipſi quoque Chaldæi ignominia afficiunt ea, qui quando viderunt mutum, non valentem loqui; ad″Belum adducentes.

41 Petunt ut loquatur tanquam poſſet illud eſſe, nec poſſunt ipſi percipientes mente relinquere illa: nam ſenſu carent ipſi.

42 Mulieres verò cinctæ″ funiculis in viis ipſis ſedent accedentes ″acus eorum.

43 Sed quando aliqua illarum abſtracta ab aliquo uno ex tranſeuntibus compreſſa fuiſſet, [i] alteram probro afficit quòd non fuerit appetita, ſicut ipſa fuit, neque funiculus ipſius diſruptus fuerit.

[i] Græc.*propinquam.*

44 Omnia quæ fiunt in illis falſa ſunt : quomodo igitur putandum eſt, aut prædicandum, deos illos eſſe ?

45 A fabris & auri fuſoribus comparata ſunt, nihil aliud futura quàm quod eſſe voluerint ea artifices :

46 Et ipſi fabricatores eorum minimè longævi futuri ſunt: & quomodo ergo quæ ab ipſis fabricata ſunt,poſſent eſſe dii?

47 Reliquerunt enim mendacia & probra iis qui adſunt ad ipſa.

48 Nam cùm ſupervenerit eis bellum & mala ineunt conſilium de eis ſacerdotes , ubi ſimul abſcondentur cum eis.

49 Quomodo igitur non ″poteſt ex ſenſu cognoſci hos non eſſe Deos? qui neque ſervent ſeipſos ex bello,neque ex malis.

50 Quæ ſunt lignea & deaurata atque argentata,hęc cognoſcentur poſtea a gentibus omnibus eſſe falſa,regibuſq́; manifeſtum erit non eſſe Deos;ſed opera manuum humanarum , nec ullum Dei opus ineſſe eis.″

51 Qua igitur re cognoſcendum eſt non eſſe deos?

52 Nam regem minimè inſtituunt regionis, neque pluviam dant hominibus,

53 Judiciumq́; minimè [k] faciunt illorum, neq; liberant ab injuria,ut qui impotentes ſunt:ſunt enim quaſi corniculæ inter cœlum & terram.

[k] Græc,*judicant,ſic verſu 63.*

54 Etenim cùm acciderit deorum ligneorum

ædi, aut deauratorum, aut argentatorum ignis; fugiunt quidem ſacerdotes illorum, & ſervantur, ipſi verò tanquam trabes medii comburuntur:

55 Regi autem hoſtibuſque minimè reſiſtunt: quomodo igitur exiſtimandum, aut accipiendum iſtos eſſe Deos?

56 Neque a furibus, neque a latronibus planè conſervari poſſunt dii lignei, argentatique, & deaurati,

57 Quorum illi valentiores ipſis detrahunt aurum & argentum & indumentum quod circunſtat eos, & habentes diſcedunt, cùm illi ne ſe ipſos quidem adjuverint.

58 Itaque præſtat eſſe regem, qui oſtendat ſuam ipſius fortitudinem, aut inſtrumentum domui utile quo utatur poſſeſſor, quàm deos falſos eſſe; aut etiam januam domi ſervantem quæ in ea ſunt, quàm falſos deos; aut ligneam columnam eſſe in baſilicis, quàm falſos deos:

59 Nam Sol quidem, & Luna, & aſtra, quæ ſplendida ſunt, cùm mittuntur ad uſum ſuum, optimè auſcultant:

60 Similiterque fulgur cùm apparet perſpicuum eſt, & ipſe ventus regionem totam perſpirat:

61 Et cùm nubibus mandatum eſt a Deo, ut obeant totum orbem habitabilem, conficiunt quod imperatum eſt:

62 Et ignis demiſſus supernè ad deſolandum montes & ſylvas, facit quod imperatum eſt:

63 Iſta autem ne formis quidem facultatibus ſuis conformata ſunt: quamobrem neque putandum, nec prædicandum eſt iſtos eſſe Deos, cum non poſſint iſti neque judicium facere, neque benefacere hominibus.

64 Scientes igitur non eſſe deos, ne timeatis illos:

65 Nam neque regibus maledicturi ſunt, neque benedicturi:

66 Signaque apud gentes in cœlo minimè oſtenſuri ſunt, neque ut ſol lucebunt, neque lumen præbebunt ut luna.

67 Beſtiæ ipſæ meliores ſunt eis, quæ fugientes in ſpecum poſſunt ſibi ipſis prodeſſe.

68 Igitur manifeſtum eſt nobis, nullo pacto eſſe deos: quapropter ne timeatis eos.

69 Nam quemadmodum in cucumerario [a] pudenda ſtatua nihil obſervans; ita ſunt dii illorum lignei, & deaurati, & argentati eodem modo, & quemadmodum in horto rhamnus, cui avis quælibet inſidet:

70 Similiterque etiam mortuo projecto in tenebris ſimiles ſunt dii illorum lignei, deauratique & argentati:

71 Quæ non eſſe deos cognituri eſtis a purpura & ſplendore, qui inerat illis, putreſcente; & eò quòd ipſa poſtea exeduntur, itaque ſunt probro regioni ſuæ.

72 Itaque melior eſt homo juſtus non habens idola. Nam procul a probro futurus eſt.

ANNOTATIO.

2 Generationes ſep.] *id eſt, decadas annorum, ſive bina luſtra, qua quidem ſignificatione in vetere*
Teſtamento ſpondere poſſumus non accipi generationis vocabulum. Quamobrem epiſtolam hanc, ut alia id
genus, adulterinam eſſe confirmamus: etſi rem & argumentum ducimus non eſſe inutile. 6 Angelus]
de quo Exodi 23.20. 8 Amante mundum] *ludit ex ambiguo author: eſt enim* φιλόκοσμος *qui mun-*
dum hunc creatum amat, & qui mundum muliebrem: quam poſteriorem interpretationem magis probant
ſequentia. 19 Elingi] *id eſt, ipſa idola teſtantur, ſe facillimè quaſi ſuctu quodam a tenuiſſimis ver-*
miculis lingi & erodi in partes intimas uſque. 26 Palmas] *id eſt manus, ſynecdochicè, ad erigenda ido-*
la collapſa. Hanc enim propriam eſſe ſignificationem ὀρθοῦν, *fatentur Græci, & Vitruvius ac Plinius te-*
ſtantur. 27 Salſamenta] *nempe ut condita ſibi aſſervent ea, quæ in egentes fuiſſent eroganda.* 31
Epulo] *id eſt, ſilicernio una voce: vide Jirm.* 16. 40 Belum] *id eſt, ſummum Deum, de quo Je-*
ſchahh. 46. 1. *quaſi dicat, cùm dii minorum gentium curare non poſſunt, recurrunt ad eum qui in ſumma*
apud Aſſyrios & Babylonios exiſtimatione eſt. 42 Funiculis] *e junco, ut vox Græca indicat, quia*
duplicem uſum præſtabat meretricibus: alter eſt, quod ex junco faciebant fucum & χειλοπίσματα, *unde*
Schœniculæ Latinis priſcis dicebantur: alter verò, quòd illa præcinctione artem ſuam profitebantur, & fa-
cilitatem ſolvendæ zonæ ſuæ ac potiùs frangendæ oſtendebant. Acus eorum] *id eſt, glumam, paleas, &*
quiſquilias minutas junci, quas ad præcinctionem ſuam videbant ineptas eſſe, aut ex vitili junco inter con-
ſerendum decidere: quod genus Latini veteres titivillitium nominabant. Hæc autem impura Babyloniorum
proſtibula ante Deorum templa feciſſe meritoriam, teſtatur Herodotus. 69 Pudenda ſtatua] *Græca*
vox nihil aliud ſonat, quàm rubrum hortorum Deum, ut vocat Horatius: nam infamis illa ſtatua præferebat
pudenda ampliſſima, quæ Græci appellant βασκάνους: *quamobrem nos rem infamem attigimus caſta appella-*
tione. Alioqui προβασκάνιον, *ſi juſtam vocis notationem ſpectes, illud ſonat quod Feſtus appellat præfiſcine.*

ADJECTIONES IN
Danijelem.

Ad tertium caput Danijelis.

24 [a] AMBULABANT autem in medio flammæ celebrantes Deum & benedicentes Domino.

25 Nam conſiſtens Hhazarja oravit hoc modò, & aperiens os ſuum in medio ignis dixit,

26 Benedictus es, Domine Deus majorum noſtrorum;

ſtrorum; laudandum,& gloria afficiendum nomen tuum in ſecula;

27 Quia juſtus es in omnibus quibus affeciſti nos, & omnia opera tua veracia, rectæque viæ tuæ,& omnia judicia tua vera.

28 Cùm judicia vera exercueris per omnia, quæ induxiſti in nos, & in civitatem ſanctam majorum noſtrorum Jeruſchalaima. Nam [a] veriſſimo judicio induxiſti hęc omnia in nos propter peccata noſtra.

[a] Græc. *veritate & judicio;* ἐν δικαίῳ.

29 Peccavimus enim, & iniquè fecimus deficientes a te, & quidem ſupra modum peccavimus in omnibus,

30 Cùm mandatis tuis non auſcultaverimus, neque obſervaverimus, neque fecerimus prout mandaveras nobis,ut bene eſſet nobis.

31 Idcirco quæcunq; induxiſti in nos, & quæcunque feciſti nobis,verace judicio feciſti:

32 Quòd tradideris nos in inimicorum iniquorum manus, defectorum inimiciſſimorum; & regi injuſto, ac improbiſſimo ſuprà [b] omnes incolas terræ.

[b] Grec. *totã terram.*

33 Nunc itaque non eſt nobis *facultas* aperiendi os, (confuſioni & probro ſumus expoſiti) *nobis,inquam,* ſervis tuis & colentibus te.

34 Ne tradas nos, quæſumus, in [c] perpetuum propter nomen tuum, neque diſſipes fœdus tuum:

[c] Græc. *finẽ.*

35 Et ne amoveas miſericordiã tuam a nobis, [d] propterea quòd Abrahamo dilecto a te, & Jitzchako ſervo tuo,& Jiſraëli ſancto tuo,

[d] Græc. *propter Abrahamũ,&c. quibus elocutus fueras,&c. trajectio frequens.*

36 Elocutus es, dicens te multiplicaturum ſemen ipſorum, ut ſunt aſtra cœli, & ut eſt arena quæ circunſtat [e] littus maris.

[e] Græc. *labium.*

37 Nam,Domine,diminuti ſumus ſupra omnes gentes,& ſumus abjecti in tota terra hodie propter peccata noſtra:

38 Neque eſt hoc tempore princeps, & propheta,& dux, neque holocauſtum, neque ſacrificium,neque oblatio,neque ſuffitus:

39 Non locus offerendis fructibus coram te, & conſequendæ miſericordiæ tuæ: ſed ut ſumus animo contrito,& ſpiritu [f] abjectiſſimo,accepti ſimus:

[f] Græc. *abjectionis vel humilitatis.*

40 Tanquam ſi eſſent holocauſta arietum taurorumque, & tanquam myriadibus agnorum pinguium oblatis; ita ſit ſacrificium noſtrum coram te hodie, ut litetur a proſequentibus te. Non enim confuſio evenit fiduciam habentibus in te.

41 Nunc itaque proſequimur te ex toto animo, & timemus te,& faciem tuam quærimus:

42 Ne confuſioni exponas nos, ſed fac nobiſcum ſecundum æquitatem tuam,& pro amplitudine miſericordiæ tuæ,

43 Et exime nos ſecundum facta mirabilia tua, gloriamq; compara nomini tuo,Domine:

44 Ita pudore afficiantur omnes, qui deſignant in ſervos tuos mala, & confuſi decidant, ab omni poteſtate, & vires eorum conterantur.

45 Ut cognoſcant te eſſe Dominum Deum ſolum & glorioſum in toto terrarum orbe.

46 Cùm autem non ceſſarent qui injecerant eos adminiſtri regis incendere fornacem naphtha,& pice,ſtupaque,& malleolis;

47 Diffuſa flamma ſupra fornacem in cubitos quadraginta novem ita pervaſit,

48 Ut incenderet [g] Chaldæos quos invenit circa fornacem ipſam.

[g] Græc. *Chaldæorum.*

49 Angelus verò Domini in fornacem illam deſcendit cum [h] Hhazarja:

[h] Græcè qui circum Hhazarjam [illegible]

50 Et excutiens flammam ignis e fornace effecit medium fornacis tanquam ſi aër fuiſſet perſperſus rore, adeò ut non attigerit eos omnino ignis, neque moleſtia affecerit, neque turbaverit eos.

51 Tunc tres illi, quaſi ore uno laudarunt, benedixeruntque, & glorificarunt Deum in fornace dicentes,

52 Benedictus es, Domine Deus majorum noſtrorum, & laudandus ac exaltandus ſupra omnia in ſecula, & benedictum nomen gloriæ tuæ ſanctum, ſupraque omnia laudandum & exaltandum in ſecula.

53 Benedictus es in templo ſanctæ gloriæ tuę, & ſupra omnia laudatus glorioſuſque in ſecula.

54 Benedictus es in throno [i] glorioſi regni tui,& ſupra omnia laudatus ſummeq; glorioſus in ſecula.

[i] Græc. *gloria.*

55 Benedictus es qui vides abyſſos inſidens Cerubinis, & ſupra omnia laudatus, ſummeque glorioſus in ſecula.

56 Benedictus es in firmamento cœli, & ſupra omnia laudatus,ac glorificatus in ſecula.

57 Benedicite omnia Domini opera Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

58 Angeli Domini benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

59 Cœli benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

60 Benedicite aquæ omnes, quæ ſupra cœlos eſtis, Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

61 Benedicite Domino omnes poteſtates Domini, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

62 Sol & Luna benedicite Domino,laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

63 Aſtra cœli benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

64 Omnis imber & ros benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

65 Omnes venti benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

66 Ignis & æſtus benedicite Domino,laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

67 Frigus & calor benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

68 Rores & pruinæ benedicite Domino,laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

69 Noctes & dies benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

70 Lux & tenebræ benedicite Domino,laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

71 Gelu & frigus benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

72 Glacies & nives benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

73 Fulgura & nubes benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

74 Benedicat terra ipſa Domino, laudet & ſupra omnia exaltet eum in ſecula.

75 Montes & colles benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

76 Quæcunque naſcuntur in terra, benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

77 Fontes benedicite Domino, laudate & ſu-

pra omnia exaltate eum in ſecula.

78 Maria & fluvii benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

79 Cete & quæcunque movemini in aquis benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

80 Omnes volucres cœli benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

81 Beſtiæ omniaque pecora benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

82 Filii hominum benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

83 Jiſraëlitæ benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

84 Sacerdotes domini benedicite domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

85 Servi domini benedicite domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

86 Spiritus & animæ juſtorum benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

87 Sancti & humiles corde benedicite domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.

88 Chananja, Hhazarja, & Miſchaël benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula: quia exemit nos e ſepulchro, & ſervavit nos a [k] morte, liberans nos e media fornace ardentis flammæ, atque e medio igne liberans nos.

[k] Græc. *a manu mortis: Hebraiſmus.*

89 Celebrate Dominum, quoniam bonus eſt, quoniam in ſeculum miſericordia ejus.

90 Omnes qui colitis Dominum benedicite Deo deorum, laudate, & celebrate in omnia ſecula eſſe miſericordiam ejus.

ANNOTATIO.

24 Ambulabant] *Hæc additamenta Danijelis non eſſe, multis argumentis confirmari poteſt. Ac primùm quidem ſive ab ipſis qui periculum tantum ſubierunt, ſive ab alio homine pio fuerit factum, non improbamus argumenti nomine: cætera verò cur explodamus, multæ cauſæ afferri poſſunt; a quibus hoc loco ſuperſedebimus, ſingula ſuis locis, annuente domino, indicaturi.* 40 A proſequentibus] *id eſt, e nobis ut oſtendit ſequentis verſus accommodatio.* 46 Naphtha] *bitumine Babylonico; de quo apud Geographos leguntur multa.*

CAPUT. XIII.

1 ERAT autem vir habitans Babylone, cui nomen Jojakim,

2 Qui duxerat uxorem nomine Suſannam filiam Chilkijæ, pulchram valde & timentem Domini:

3 Nam parentes illius juſti docuerant filiam ſuam ex lege Moſchis.

4 Eratque Jojakim dives valdè, habens hortum propinquum domi ſuæ, & conveniebant ad eum Jehudæi, eò quòd præ omnibus eſſet in eſtimatione.

5 Fuerant autem deſignati duo ſeniores ex populo judices anno illo, de quibus dixit dominus prodiiſſe iniquitatem Babylone a ſenioribus judicibus, qui videbantur gubernare populum.

6 Iſti conſtanter manebant in domo Jojakimi, & adibant eos quicunque judicium expetebant.

7 Erat verò, cùm excurriſſet populus meridie, ut ingreſſa Suſanna ambularet in horto viri ſui.

8 Videntes itaque eam duo ſeniores iſti ingredientem quotidie atque ambulantem, lapſi ſunt in concupiſcentiam ejus:

9 Et pervertentes ſuam ipſorum mentem declinaverunt oculos ſuos, ne reſpicerent in ſe, neque recordarentur judiciorum juſtorum e *cælo.*

10 Et quamvis eſſent uterque tranſfixi amore illius, tamen non renuntiaverunt alter alteri dolorem ſuum:

11 (Nam pudebat eos enuntiare concupiſcẽtiam ſuam, ſe velle cum ea concumbere)

12 Sed obſervabant ſollicitè quotidiè, ut viderent eam.

13 Cumque dixiſſent alter alteri, eamus jam domum, quia hora eſt prandii,

14 Egreſſi quidem diſceſſerunt alter ab altero; ſed reflectentes venerunt eodem, & ſciſcitantes alter ab altero cauſam, confeſſi ſunt inter ſe concupiſcentiam ſuam, atque tum communi conſilio conſtituerunt occaſionem, cùm eam poſſent invenire ſolam.

15 Fuitque obſervantibus illis diem appoſitum, ut veniens Suſanna ſicut [a] antea, cum duabus ſolùm puellis deſyderaret lavari in horto, quia æſtus erat.

[a] Græc. *heri nudius tertius ut Gen. 31.2.*

16 Nemo autem erat illic præterquam illi duo ſeniores abditi, & obſervantes eam:

17 Dixerat enim puellis ſuis, afferte mihi oleũ & ſmegmata, & januas horti occludite ut laver.

18 Quæ facientes prout edixerat, occluſerant januas horti, cùm exirent per obliquas portas, allaturæ ea quæ fuerant imperata ipſis; neque viderant ſeniores illos, eò quòd eſſent abſconditi.

19 Fuit ergo, ut egreſſis puellis inſurgerent duo ſeniores illi, & incurrentes in eam dicerent.

20 Ecce januæ horti iſtius clauſæ ſunt, & nemo contemplatur nos; ſumus autem affecti concupiſcentia tui: propterea aſſentiri nobis, & concumbe nobiſcum:

21 Sin minus, teſtabimur contra te fuiſſe tecũ juvenem, ac propterea te emiſiſſe puellas a te.

22 Tunc ingemiſcens Suſanna dixit, anguſtiæ ſunt mihi undique: nam ſive hoc fecero, mors mihi adeſt; ſive non fecero, non ſum effugitura manus veſtras.

23 [b] Malo tamen non commiſſa offenſa incidere in manus veſtras, quàm peccare coram Domino.

[b] Græc. *eligendum mihi eſt.*

24 Itaque exclamavit voce magna Suſanna; exclamaveruntq; illi duo ſeniores quoque adverſus eam,

25 Et accurens unus aperuit januas illius horti.

26 Audientes verò clamorem in horto domeſtici, inſilierunt per obliquam januam viſuri quid accidiſſet ei:

27 Sed cùm dixiſſent ſeniores illi ſermones

ſuos, pudore affecti ſunt ſervi valdè, quia nunq̃ fuerat habitus de Suſanna ſermo ejuſmodi.

28 Fuitq; poſtridie ubi conveniſſet populus ad virum ejus Jojakimum, ut venientes duo ſeniores illi, pleni iniqua cogitatione contra Suſannam ad morte afficiendum eam,

29 Dicerent coram populo; mittite ad Suſannam filiam Chilkijæ, quæ uxor eſt Jojakimi: & miſerunt illi:

30 Venit igitur illa cum parentibus ſuis, & filiis ſuis, & omnibus cognatis ſuis.

31 Erat autem Suſanna delicata valdè, & pulchra ſpecie.

32 Iſti verò iniqui juſſerunt retegi ipſam: erat enim obtecta, ut explerentur pulchritudine ipſius.

33 Flebantq; qui aderant ei, & omnes qui videbant eam.

34 Surgentes autem ſeniores illi duo in medio populi ' impoſuerunt manus ſuas capiti illius.

35 Illa verò flens reſpiciebat in cœlum, quia animus illius fiduciam habebat in domino.

36 Dixerant enim ſeniores illi, ambulantibus nobis in horto ſolis, ingreſſa iſta cum duabus puellis occluſit januas horti, cùm dimiſiſſet puellas:

37 Et veniens ad iſtam juvenis qui erat abditus, accubuit cum ea.

38 Nos autem qui eramus in angulo horti, videntes iniquitatem iſtam incurrimus in eos nempe videntes congredi ipſos.

39 Ac illum quidem non potuimus vi comprehenſum retinere, quia valentior eſt nobis; ſed aperiens januas exiliit.

40 Iſtam verò cùm prehendiſſemus, interrogabamus qui eſſet ille juvenis: ſed noluit enuntiare nobis. hæc teſtamur.

41 Tum credente eis congregatione, tanquam ſenioribus populi judicibusq;, condemnarant eam [c] ad mortem.

[c] Græc. *mori.*

42 Exclamans verò magna voce Suſanna dixit, ô Deus æterne abditorum cognitor, qui noſti omnia, [d] antequam ſint,

[d] Græc. *ante ortum eorum.*

43 Tu ſcis iſtos res falſas contra me teſtificatos eſſe: ecce autem morior, cùm nihil commiſerim eorũ quæ iſti improbè commenti ſunt contra me.

44 Tunc exaudivit Deus vocem illius.

45 Cumq; abduceretur illa ad interitum, excitavit Deus ſpiritum ſanctum pueruli junioris nomine Danijelis, qui clamavit voce magna,

46 Purus ſum ego a ſanguine hujus.

47 Convertit autem ſe totus populus ad illum, dixeruntq;, quid ſibi vult ſermo iſte, quem tu elocutus es?

48 Ille verò ſtans in medio eorum dixit, adeò ſtulti eſtis, ô Jiſraëlitæ, ut non habita quæſtione, neque re certa cognita condemnetis Jiſraëlitidem?

49 Revertimini in judicium, nam iſti res falſas contra eam teſtificati ſunt.

50 Reverſo itaque toto populo cum feſtinatione, illi dixerunt *puero* ſeniores, adeſdum, jam ſede in medio noſtrum, & renũtia nobis; quandoquidem tibi dedit Deus ſeniorum munus.

51 Edixit verò Danijel illis, ſeparate iſtos alterum ab altero procul, & exquiram illos.

52 Cùm autem ſeparati eſſent [e] alter ab altero, accerſens unum eorum, dixit ei, ô inveterate [f] in diedus malignis, nunc venerunt [g] ſupplicia peccatorum tuorum, quæ committebas antea,

[e] Græc. *unus ab uno.*

[f] Græc. *dierum malorum.*

[g] Græc. *peccata tua.*

53 Judicans judicia injuſta; innocentes quidem condemnans, noxios verò dimittens; cùm dicat Dominus, innocentem & juſtum non interficies.

54 Nunc igitur hanc ſiquidem vidiſti, dic ſub qua arbore videris eos congredientes inter ſe;

55 Qui dixit, ſub lentiſco. dixit verò Danijel, rectè, mentitus es in tuum ipſius caput; ecce enim ' nuntius Dei accepta ſententia a Deo medium diſcindet te.

56 Poſtea ſeponens eum juſſit adduci alterum; cui dixit, ô ſemen Cĕnahhanis ac non Jehudæ, pulchritudo decepit te, & concupiſcentia pervertit animum tuum.

57 Sic faciebatis filiabus Jiſraëlis, quæ timentes congrediebantur vobiſcum; at non ſuſtinuit filia Jehudæ iniquitatem veſtram.

58 Nunc ergo dic mihi ſub qua arbore deprehenderis eos congredientes inter ſe; qui dixit, ſub ilice.

59 Tum dixit ei Danijel, rectè, mentitus es tu quoque in tuum ipſius caput. Expectat enim nuntius Dei gladium habens ad ſecandum te medium, ut profliget vos:

60 Et exclamans tota congregatio voce magna, benedixerunt Deo ſervanti eos, qui ſpem collocant in ipſo:

61 Et inſurrexerunt in duos ſeniores iſtos, eò quòd reos confeciſſet eos Danijel ex ore ipſorũ falſi teſtimonii,

62 Et fecerunt ei ſecundum legem Moſchis, quemadmodum improbè cogitaverant facere propinquo ſuo; & interfecerunt eos; ita ſervatus eſt ſanguis innocens die illo.

Deut. 19.

63 Chilkija verò & uxor ejus laudaverunt Deum de filia ſua Suſanna cũ Jojakimo viro ejus, & cognatis omnibus, quòd non eſſet deprehenſum turpe factum in ipſa.

64 Danijel verò effectus eſt magnus coram populo a die illo in poſterum.

65 ' Rex autem Aſtyages cùm aggregatus eſſet majoribus ſuis, ſuſcepit Cyrus Perſa regnum illius.

ANNOTATIO.

1 Erat] *Hiſtoriam hanc argumento piam eſſe agnoſcimus: ſed ut geſtam fuiſſe minimè credamus, permultis rebus adducimur; maximè verò, quòd neq; magiſtratus, neque judicia ulla nedum capitalia Babylone fuiſſe Judæis attributa, credibile eſt; quibus tamen fundamentis duobus tota hæc hiſtoria nititur: deinde quod Danijelis nomen alia ratione dicitur innotuiſſe, quàm quæ ab ipſo Danijele conſcripta eſt.* 34 Impoſuerunt manus] *ad interficiendum eam, velut criminoſam, ex lege Deut,* 17.7. 55 Nuntius Dei] *id eſt, juſtus judex, ſententiam laturus verbis illius. ſic verſu* 59. 65 Rex autem] *hic verſus ſequenti capiti planè conjungendus eſt, nihil enim ad præcedentem hiſtoriam facit; niſi fortè quiſpiam hoc argumento velit ampliùs falſitatem ejus revincere.*

CAPUT.

CAPUT XIIII.

1 [a] CONVIXIT autem Danijel huic regi, & gloria ſuperavit omnes amicos ejus.

[a] Græc. erat convictor regis.

2 Erat verò idolum Babyloniis, cui nomen Bel, in quod conſumebant unoquoque die ſimilæ' artabas duodecim, & oves quadraginta, viniq́ue' metretas ſex.

3 Colebat autem rex illud, & abiens unoquoque die adorabat illud: Danijel verò adorabat Deum ſuum. quamobrem dicebat ei rex, quare non adoras Belum?

4 Cui dixit ille, quia non adoro idola manufacta; ſed viventem Deum, qui creavit cœlum & terram, & habet dominium in omnem carnem.

5 Rege autem dicente illi, an non videtur tibi Bel eſſe Deus vivens? an non vides, quàm multa comedat unoquoque die?

6 Dixit Danijel ridens, ne errato, ô rex: hic enim intus quidem lutum eſt, æs verò foris; neque comedit, neque bibit unquam.

7 Tum indignatus rex accerſivit ſacerdotes ſuos, et dixit eis, niſi dixeritis mihi quis comedat impenſam iſtam, morituri eſtis:

8 Sin autem oſtenderitis Belum comedere iſta, morietur Denijel, eò quòd in Belum blaſphemaverit: dixitq́ue Danijel regi, fiat ſecundum verbum tuum.

9 (Erant autem ſacerdotes Beli ſeptuaginta ſine uxoribus & liberis) venitq́ue rex cùm Danijele in ædem Beli.

10 Ubi dixerunt ſacerdotes, ecce nos excurrimus foras, tu autem rex appone illa edulia, & vinum miſcens propone, & occluſam portam anulo tuo obſigna.

11 Quòd ſi veniens manè non inveneris omnia comeſta a Belo; moriamur nos, aut Danijel, qui mentitus eſt contra nos.

12 Ipſi autem eò contemnebant quòd feciſſent ſub menſa occultum aditum, quo ingrediebantur ſemper, & tollebant ea.

13 Fuit autem, cùm egreſſis illis rex appoſuiſſet edulia Belo, ut præciperet Danijel pueris ſuis; qui afferentes cinerem conſtraverunt eo totam ædem coram rege: poſtea egreſſi clauſerunt portas, & obſignarunt anulo regis, abiveruntq́ue.

14 Sacerdotes verò ingreſſi nocte pro more ſuo, & uxores, liberiq́ue eorum commederunt omnia, atque abierunt.

15 Cùm itaque ſurrexiſſet rex manè, & Danijel adeſſet ei,

16 Dixit rex, integra ſunt ſigilla, Danijel; qui dixit, integra ſunt ô rex.

17 Sed fuit, ſimulac aparuiſſet portas, ut reſpiciens rex ad menſam clamaret voce magna, magnus es, ô Bel, neque eſt apud te dolus vel unicus.

18 Ridens verò Danijel detinuit regem ne ingrederetur intrò, & dixit, aſpice ſolum, & agnoſce cujus hæc veſtigia ſint.

19 Tunc rex, video,, inquit veſtigia virorum mulierumq́ue, & puerorum:

20 Et iratus rex comprehendit tum ſacerdotes, uxoresq́ue, & liberos eorum, qui demonſtrarunt ipſi occulta oſtiola, quibus ingrediebantur, ut conſumerent quæ imponebantur menſæ:

21 Quamobrem interficiens eos rex donavit Belum Danijeli dono, qui evertit eum cum ęde ipſius.

22 Erat quoque Draco magnus in eo loco, quem colebant Babylonii.

23 Dixit autem rex Danijeli, non etiam hunc eſſe dices æreum. Ecce vivit, & comedit, & bibit: non potes dicere hunc non eſſe viventem Deum: itaque adora eum.

24 Cui Danijel, Dominum inquit Deum meum adoraturus ſum, quia is Deus vivens eſt.

25 Tu verò rex da mihi poteſtatem, & interficiam draconem iſtum ſine gladio & fuſte: cui dixit rex, do tibi.

26 Itaque Danijel accipiens picem, adipemq́ue, & pilos, quæ coxit una fecit maſſas quas indidit in os draconis illius, & diſruptus eſt draco. Tum dixit Danijel, ecce [b] numina veſtra.

[b] Græc. *culturas veſtras vel venerationes.*

27 Fuit autem, cùm audiviſſent Babylonii, ut indignarentur valdè, & converſi in regem dicerent, rex iſte Jehudæus factus eſt, Belum deſtruxit, & draconem interfecit, ac ſacerdotes ipſos jugulavit.

28 Poſtea venientes ad regem dixerunt, trade nobis Danijelem: ſin minus, interficiemus te, & domum tuam.

29 Cùm itaq; videret rex ſe ab illis urgeri vehementer, neceſſitate coactus tradidit eis Danijelem.

30 Ii autem conjecerunt eum in foveam leonum, ubi fuit dies ſex.

31 Erant verò in fovea illa leones ſeptẽ quibus dabantur in diem bina corpora, & binæ oves: ſed tunc non erant data eis, ut comederent Danijelem.

32 Erat autem propheta' Chabbakuk in Jehudæa; qui cum coxiſſet pultem, & intriviſſet panes in magide, abibat in campum ut ferret ea meſſoribus.

33 Verùm edixit Chabbakuko angelus domini, defer prandium quod habes, Babylonem ad Danijelem in foveam leonum;

34 Cui dixit Chabbakuk, Domine, Babylonem non vidi, & fovea illa ubi ſit neſcio.

35 Tum prehendit eum angelus Domini vertice, & bajulans coma capitis ipſius depoſuit eum delatum Babylonem ſupra foveam impetu ſpiritus' ejus.

36 Exclamavitq; Chabbakuk dicens, Danijel, Danijel, accipe prandium hoc, quod tibi mittit Deus.

37 Danijel verò dixit, Etenim meminiſti mei, Deus, qui nõ deſerueris eos qui requirunt te.

38 Ita exurgens comedit Danijel: Angelus verò Dei reſtituit Chabbakukum confeſtim in loco ipſius.

39 Rex autem venerat die ſeptimo ad lugendum Danijelem, & veniens ad foveam inſpexerat, cùm ecce ſederet Danijel.

40 Quamobrem exclamans rex voce magna dixit, magnus es, domine Deus Danijelis, neque eſt alius præter te, & extraxit eum:

41 Eos verò qui in cauſa erant perditionis ejus, conjecit in foveam illam, & devorati ſunt ſtatim in conſpectu ejus.

ANNOTATIO.

1 Convixit] *De hæc hyſtoria idem judicium ac de ſuperiore facimus.* 2 Artabas] *id eſt,* 12. *medim-*
nos atticos,& chœnices 36. *nam artaba, teſte Herodoto, medimnum Atticum capit cum* 3. *chœnicibu,*
Metretas] *id eſt cados, qui denos congios capiebant.* 32 Chabbakuk] *cùm hæc Cyri temporibus dican-*
tur facta, Chabbakuk verò ante Nebucadnetzaris adventum prophetaverit, nemo eſt qui neſciat hęc aut
falſa dicenda, aut Chabbakuko alteri tribuenda eſſe, cujus tamen nuſquam ſcriptura meminit. 35 Ejus]
nempe Domini, cujus in principio verſus facta eſt mentio.

HHEZRÆ

Apochryphus Liber prior, qui vulgò tertius appellatur.

Hic liber ex hiſtoria Chronichorum, Hhezræ, & Nechemjæ conſarcinatus eſt, & eodem eſt argumento, ſi unam hiſtoriam exceperis de trium illorum judicio coram Dario Rege pronuntiato quid omnium eſſet fortiſſimum; unde præmium in Zerubbabelem collatum dicitur, & omnia bona communicata cum Jehudæorum gente.

CAPUT I.

2.*Chron.* 35. 1* CELEBRANS Joſchija Jeruſchalaimis paſcha Jehovæ, jugulavit Paſcha, quarto decimo die menſis primi:

2 Poſtquam inſtituiſſet Sacerdotes * in cuſtodiis ſuis veſtibus indutos in domo Jehovæ.

3 Edixiſſetq́; Levitis ſacrorum adminiſtris pro Jiſraële, ut ſanctificanres ſe Jehovæ proponerent *res ſanctificatas* arcæ ſanctæ Jehovæ in domo quam ædificavit Schelomo filius Davidis Rex:

4 Non incumbet vobis, *inquiens*, onus eam deportandi humero: nunc ſervite Jehovæ Deo veſtro, & curam habete populi ejus, Jiſraëlis, ac pręparate per familias veſtras ſecundum diſtributiones veſtras ex præſcripto Davidis Regis Jiſraëlis, & ex deſcriptione Schelomonis filii ejus;

5 Omneſq́ue in templo ſecundum partitionẽ familiæ paternæ ſuæ ſtate coram Jiſraëlitis fratribus veſtris:

6 Ita jugulate Paſcha, & ſanctificati parate pro fratribus veſtris, facientes ſecundum verbum Jehovæ *indictum* per Moſchen.

7 Donavitq́; Joſchija populo qui aderat agnos ex ovibus & hœdos e capris tricies mille & armentalium tria millia, eaq́ue de facultatibus Regis ex promiſſo tradita ſunt:

8 *Principesq́;* Sacerdotibus in Paſcha pecudes bis mille *ſexcentas*, & armentalia *ter* centum:

9 Conanja verò cum Schemahja & Netaneële fratribus, Chaſchabja quoque & Jehhiel & Jozabad in Paſcha pecudum quinque millia & armentalia quingenta.

10 His ergo legitimè comparatis, ſteterunt ſacerdotes ac Levitæ per tribꝰ utentes azymis,

11 Et per diſtributiones familiarum paternarum ſuarum in conſpectu populi obtulerunt Jehovæ ſecundum ea quæ in libro Moſchis præſcripta ſunt.

12 Nam aſſarunt Paſcha igne pro ritu, hoſtias verò coxerunt in gabatis & in ollis pro arbitratu ſuo, cũ tranſmiſiſſent ad omnes populares;

13 Poſtea verò paraverunt ſibi & ſacerdotibus.

14 Sacerdotes enim offerebant adipes uſque dum finita eſſet * hora: quamobrem Levitæ illi paraverunt ſibi & ſuis fratribus poſteris Aharonis,

15 Et ſacris cantoribus poſteris Aſaphi agentibus in ſtatione ſua, ſecundum pręceptum Davidis *dátum* Aſâpho, Hemani, & Jeduthuni videnti Regis,

16 Et janitoribus per ſingulas jannas *obſervantibus*, quibus non erat recedendum a miniſterio ſuo: his fratres ipſorum paraverunt.

17 Ita conſummatus eſt totus cultus Jehovæ die illo,

18 Celebrando paſcha, & offerendo holocauſta in altari Jehovæ ſecundum præceptum regis Joſchijæ.

19 Celebrarunt enim Jiſraëlitæ qui aderant tempore illo Paſcha diemq́ue feſtum azymorum diebus ſeptem:

20 Neque celebratum eſt Paſcha ſimile huic in Jiſraële a diebus Schemuelis prophetæ:

21 Nulli inquam Reges Jiſraëlis celebraverunt tale Paſcha quale celebravit Joſchija, & Sacerdotes, Levitæq́ue, & Jehudæi, omnesq́ue Jiſraëlitæ, & qui aderant habitatores Jeruſchalaimorum.

22 Octavo decimo anno, regnante Joſchija celebratum eſt Paſcha iſtud.

23 * Ac directa quidem ſunt opera Joſchijæ coram Jehova Deo ipſius, corde integro reverentis eum:

24 Quæ autem illi accidiſſe ſcripta ſunt jam olim, *ea* propter * illos qui peccaverunt & qui reverentiam Domini abjecerunt præ omni gente neque requiſiverunt verbum Domini in Jiſraëlem *accederunt*.

25 His omnibus a Joſchija geſtis, aſcendebat

bat Parhho rex Ægypti veniēs itinere Carcemiſchum verſus ad Euphratem, cui proceſſit obviam Joſchija:

26 Sed mitit rex Ægypti ad Joſchijam qui dicerent, quid mihi tecum, Rex Jehudæ?

27 Non ſum miſſus a Domino ut oppugnem te; ad Euphratem bellum meum ſpectat, feſtinās deſcende.

28 Non eſt autem averſus Joſchija cum copiis; ſed pugnare contra eum aggreſſus eſt, non attendens ad verbum illud propheticum ex ore Dei.

29 Et conſtituto contra eum prælio in convalle Megidduntis deſcenderunt Principes ad regem Joſchijam,

30 Edixitquè Rex pueris ſuis, amovete me a prælio, nam infirmatus ſum valde: & ſtatim amoverunt eum pueri ipſius ab acie.

31 Tum aſcendit currum ſecundarium ſuum, & perveniens Jeruſchalaim a vita functus eſt, ac ſepultus in ſepulchro majorum ſuorum:

32 Et in tota Jehudæa *populares* luxerunt Joſchijam, magiſtríque ſymphoniæ viri ac mulieres lamentati ſunt de eo in hunc uſque diem: mandatum enim eſt fieri ſemper in tota gente Jiſraëlis.

33 Hæc autem ſcripta ſunt in libro hiſtoriarum Regum Jehudæ: ſingulæ inquam res geſtæ Joſchijæ, & gloria intelligentiáque ejus in lege Jehovæ, quæcunque geſta ſunt ab eo, etiam quæ non ſcripta ſunt in libro Regum Jiſraëlis & Jehudæ.

34 Itaque aſſumentes qui erant e *Jehudæorum* gente Jochananem filium Joſchijæ, eum conſtituerunt regē pro Joſchija patre ipſius, cùm eſſet annorum viginti trium.

35 Cúmque regnaſſet in Jiſraële tres menſes, amovit eum Rex Ægypti ne regnaret Jeruſchalaimis:

36 Et gentem mulctavit centenis talentis argenti & talento auri,

37 Conſtituitque Rex Ægypti Jehojakimum fratrem ejus regem Jehudæ & Jeruſchalaimorum,

38 Obligans ſibi regnum Jehojakimi, Jochananem verò fratrem ejus præhendens duxit in Ægyptum.

39 Annorum erat Jehojakim viginti quinque, cùm regnare cœpiſſet in terra Jehudæ & Jeruſchalaimis, & fecit malum in conſpectu Domini.

40 Contra hunc autem aſcendit Nebucadnetzar Rex Babyloniæ, & ligavit eum æneo vinculo abducturus in Babyloniam,

41 Et ſacra vaſa Jehovæ accipiens Nebucadnetzar abſtulit, conſecravitque in templo ſuo Babylone.

42 De impuritate autem hujus & impietate ſcriptum eſt in Chronicis Regum.

43 Ita regnavit Jehojakim filius ejus pro eo, annos decem & octo natus cùm rex inſtitueretur.

44 Regnavit autem menſes tres & dies decem Jeruſchalaimis, & fecit malum in conſpectu Domini.

45 Itaque vertente anno mittens Nebucadnetzar deportavit eum Babilonem cum ſacris vaſis Domini,

46 Et conſtituit Regem Tzidkijam Jehudæ & Jeruſchalaimorum, cùm eſſet annorum viginti unius: qui regnavit annis undecim,

47 Et faciens malum in conſpectu Domini nō metuit ſibi a verbis quæ dicta fuerāt per Jirmejam Prophetam ex ore Domini:

Jirmejæ 25. & ſequente.

48 Sed cùm jurejurando obſtrictus fuiſſet Regi Nebucad-netzari, perjurans defecit, ac obdurata cervice ſua animóque ſuo tranſgreſſus eſt jura Jehovæ Dei Jiſraëlis:

49 Etiam principes populi Jehovæ multa iniquè geſſerunt & impiè egerunt ſupra omneis abominationes gentium, polluentes templum Jehovę quod ſanctum erat Jeruſchalaimis:

50 Cúmque mitteret Deus majorum ipſorum & per nuntium ſuum revocaret ipſos, eò quòd parcebat illis & habitaculo ſuo,

51 Ipſi ſubſannarunt nuntios ejus, & quando loquebatur Dominus, illuſerūt Prophetis ejus:

52 Qui ad ęſtum iræ concitatus contra gentem ſuam propter impietatem ipſius, præcepit aſcendere Reges Chaldæorum.

53 Hi occiderunt juvenes eorum gladio in circuitu ſancti templi eorum, neque pepercerūt puero aut ſeni, virgini aut adoleſcenti, cùm omnes traditi eſſent in manum ipſorum:

54 Et omnia ſacra inſtrumenta Domini, regaléſq; theſauros ſumptos exportarunt in Babyloniam,

55 Et incenderunt domum Domini, ac demoliti muros Jeruſchalaimorum turres eorum incenderunt igne,

56 Abſumentes omnia quæ inerant deſyderabilia & ad nihilum redigentes: eos verò qui reliqui fuerunt a gladio deportarunt in Babyloniam:

57 Ubi fuerunt ſervi Babylonio uſquedum regnarent Perſæ, ad implendum verbum Jehovæ dictum ore Jirmejæ,

58 Donec exolviſſet terra ſabbatha ſua, & omni tempore deſolationis ſuæ quieviſſet, complendo annos ſeptuaginta.

ANNOTATIO.

1 Celebrans] *In his libris duo deſyderamus, nempe authoris & librariorum fidem: nam multa ab authore contra librorum canonicorum veritatem audacter immutata, multa imperitè ab his præter authoris mentem corrupta ſunt. Quamobrem quæ ex Scriptura verbum ferè de verbo hauſta ſunt, ea nos cum authentica hiſtoria conformavimus: quæ autem adducta aliunde, ea aut teſtimoniis, aut judicio probabilibuſq; conjecturis emendata notabimus. Hoc caput totum petitum eſt ex duobus ultimis cap. libri 2. Chronic. quamobrem ex eo loco cenſuræ hujus notæquè in hunc ſunt conferendæ.* 2 In cuſtodiis] *Hebræam vocem Græci ἐφημερίαν interpretantur: atque hæc utriuſq; eſt ſignificatio, λειτουργία ϗ φυλακὴ καθημερινὴ, id eſt, quotidiana cuſtodia atque adminiſtratio. Hic autem ſcriptor vices dierum exponit, meliùs vicaria officia nominaturus. Sed lectorem rogatum velim ut hæc quæ reſtituimus ipſe cum libris canonicis dignetur comparare: nos enim deinceps ab harum notarum moleſtia ſuperſedebimus.* 14 Hora] *videlicet offerendi, qua demum hora comedi jubetur Paſcha, Exod. 12.6. confer cum Exod. 29.39.* 23 Ac directa] *hi duo verſus ſolummodo ad hiſtoriam libri Chronicorum adjecti ſunt, quorum hæc ſententia. Joſchija vir ſumma*

Dei reverentia præditus omnibus in rebus pietatis ergo ſecundatus eſt per benedictionem Dei: mors autem ipſius & cædes exercitus (que per εὐφημισμὸν *reticentur hoc verſu, ut quæ jam olim ſcriptum fuerit ipſi accidiſſe) ea non propter ipſius, ſed propter populi peccata acciderunt; quem tam gratioſè hujus optimi Regis operâ revocatum, minimè reſipiſcentem omnium, ac potius magis magisq́ a Deo & pietate deſciſcentem hac tanti Regis jactura oportuit meritas pœnas luere : ut nominatim Jirmeja a capite 2. ad 14. prophetaverat, & in Lamentationibus deflet hunc primum fuiſſe aditum ad procellas calamitatum maximas, funeſtumq́ exitium populi. Sunt autem hæc* παρασκευαστικὰ *ad ſequentem narrationem de occiſo Joſchija & fuſo exercitu.* 24 Illos qui] *id eſt, Jehudæos impios, deſertores, transfugas, & contemptores infeſtiſſimos verbi Dei.* 33 Libro hiſt.] *id eſt, in actis publicis, annalibus Regum, atque diariis: vide 1. Reg. 11.41.* Libro Regum] *nempe Eccleſiaſtico, id eſt, 2. Reg. 22. & 23. & 2. Chronic. 34. & 35.* 34 Viginti trium] *ô hominem audacem! nodum ſecuit quem neſcivit ſolvere. vide in 2. Reg. 24.1. & Jirme 23.* 38 Obligans] *id eſt, Jehojakimum obſtringens jurejurando, ut regnum ſuum Ægyptio acceptum ferret, ac eſſet ipſius beneficiarius; ut de Tzidkija dicitur infrà ver. 48.* 40 Abducturus] *cenſuræ cauſam vide in 2. Chronic. 36.6.* 52 Reges Chald.] *id eſt, non ſolùm Regem regum Nebucad-netzarem, ſed etiam Principes regni Babylonici miniſtrantes ei: ſic 2. Reg. 18.24. & Jeſcha. 10.8.* 58 Septuaginta] *ſic legendū ex fide hiſtoriæ authenticæ, & exemplarium veterum teſtimonio.*

CAPUT II.

2.*Chro.* 36. 22. *Hhezræ*. 1. 1. 1[a] REGNANTE Cyro Rege Perſarum, ad conſummationem verbi Jehovæ *dicti* ore Jirmejæ,

2 Suſcitavit Jehova ſpiritum Cyri Regis Perſarum, ut promulgaret per totum regnū ſuū etiam ſcripto,

3 Dicens, ſic ait Cyrus Rex Perſarum, me conſtituit Regem orbi terrarum Jehova Deus Jiſraëlis Dominus excelſus,

4 Et commiſit mihi ut ædificem domum ſibi Jeruſchalaimis quæ ſunt in Jehudæa.

5 Quiſquis eſt e gente veſtra *ædificaturus*, aſſiſtente Domino ipſius aſcendito Jeruſchalaima:

6 Quotquot verò hìc illic reſederint, ſublevanto eos homines ipſius loci auro & argento.

7 Donis, equis & jumentis, votiviſque oblationibus in ædem domini qui eſt Jeruſchalaimis.

8 Surrexerunt itaque principes paternarum familiarū ex tribu Jehudæ & Binjaminis, Sacerdotumq́; & Levitarum, quos excitavit Deus ut aſcenderent ad ædificandum domum Jehovę qui eſt Jeruſchalaimis:

9 Et vicini eorum adjuverunt eos auro & argento ſuo, jumentis, ac votivis compluribus, permulti quorum animus excitatus eſt,

10 Etiam Rex ipſe Cyrus protulit vaſa ſacra Domini, quæ tranſtulerat Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeruſchalaimis & conſecraverat idolo ſuo;

11 Eaq́; prolata Cyrus Rex Perſarum tradidit Mithredati præfecto ærario,

12 Per quem tradita ſunt [a]Scheſchbatzari Prçſidi Jehudææ.

13 [a]Eorum autem hic numerus : pelves aurei trigenta, pelves argentei mille, ſeceſpitæ viginti novem, crateres aurei triginta, crateres argentei ſecundarii quadringenti decé & alia vaſa per millia:

14 Omnia vaſa aurea & argentea, quinquies mille quadringenta.

15 Hæc[a] numerata ſunt Scheſchbatzari cum iis *proficiſcenti* qui ex captivitate Babylonica veniebant Jeruſchalaima.

Hhezræ. 4. 7. 16 [a]Temporibus autem Artaxerxis Regis Perſarum ſcripſerunt ei contra habitatores Jehudæ & Jeruſchalaimorum Bilſcham, Mithredates, Tabeel, [a]Rechum preſes conſilii & Schimſchai legiſperitus, cæteriq; habitantes in Samaria & locis reliquis, epiſtolam ſequentem Artaxerxi regi:

17 Quam Rechum præſes conſilii & Schimſchai legiſperitus condiderunt nomine ſervorum Regis & reliquorum curiæ ipſius judicum in Cœle Syria & Phœnicia.

18 Notum ſit Domino Regi, Jehudæos qui aſcendentes a vobis ad nos venerunt Jeruſchalaima civitatem rebellem ac peſſimam ædificare, muros ejus perficere, ejuſquè templum excitare:

19 Quòd ſi civitas iſta & muri conſummati fuerint, eos tributa non eſſe daturos, ſed damnū Regibus allaturos.

20 Quia autem de templo proſpeximus, juſtum fore arbitrati ſumus ſi non deſpiceremus iſtud,

21 Sed notum faceremus Domino Regi; ut ſi viſum fuerit Regi inquiratur in Commentariis majorum tuorum:

22 Et invenies in Commentariis de eis ſcriptum, cognoſceſq́ue civitatem iſtam fuiſſe rebellem, Regibúſque & civitatibus damnoſam,

23 Et Jehudæos rebelles, conſpirationemq́ue in ea feciſſe inde a ſeculo; eamq́ue ob cauſam civitatem iſtam fuiſſe devaſtatam.

24 Nunc ergo notum facimus Domino Regi, ſi iſta civitas exædificata fuerit, & muri ejus perfecti, fore ut acceſſus tibi non pateat in Cœlen Syriam & Phœniciam.

25 Tunc reſcripſit Rex Rechumo præſidi conſilii, & Schimſchaio legiſperito, & reliquis collegis eorum, habitantibuſq́ue in Syria & Phœnicia, ea quæ ſequuntur:

26 Legi epiſtolam quam miſiſtis mihi; itaque præcepi quęſtionem haberi, & inventum eſt civitatem iſtam jam olim Regibus reſiſtere,

27 Homines rebelles & conjurationum authores eſſe verſatos in ea; etiam Reges potentiſſimos Jeruſchalaimis dominatos eſſe, qui tributa exegerint a Cœle Syria atque Phœnicia.

28 Nunc ergo præcipio prohiberi viros iſtos ne ædificent civitatem, & ne quid ampliùs faciant,

29 Ut non procedant [a]graviora unde proceſſerunt mala, damnumque regibus importetur.

30 Tunc recitatis iis quæ a rege Artaxerxe ſcripta fuerant, Rechū & Schimſchaius legiſperitus & collegæ eorum jungentes feſtinanter

ter venerunt Jeruſchalaima cum equitatur turba & agmine,

31 Cœperuntque ædificantes prohibere: ita vacarunt Jehudæi ab ædificatione templi Jehuſchalaimis ad annum uſque ſecundum regni Darii Regis Perſarum.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Totum hoc caput ex Hhezræ 1. & 4. deſumptũ eſt: ſed quia multis in locis fraus facta eſt veritati, nos hoc caput merito regulæ illius confirmavimus.* 12 Scheſchbatzari] *ſic legendum planè: propria enim nomina turpiſſimè hoc libro corrupta ſunt, quæ ſatis erit deinceps in contextu ſine alia notatione reponere. Deinceps verò in locum certiſſimæ veritatis immania congerit mendatiorum plauſtra.* 13 Eorum aut] *Hæc recenſio plurimùm ab authentica diſcederet niſi ſic reponeretur: ſcilicet videbat author ſummæ cum partibus non ſatis convenire quas adducit Hhezra, eumque ut hominem* αναριθμολόγητον *putavit corrigendum.* 15 Numerata ſunt] *pervenerunt e Babylonia Jeruſchalaima, ait Hhezra: hic verò quid? numerata quidem ſunt, inquit, ſed venerunt minimè: cur autem? quia non fuiſſet, opinor, locus fabulæ quæ proponitur infrà 4.44. Hoc quidem certè inſcitiámne an impietatem appellem neſcio: ſed ad cætera.* 16 Temporibus] *diſtingue tempora (ut vulgò dici ſolet) & concordabis Scripturas. Ac omnium quidem optimè diſtinxerat Hhezra 4.6. & 7. Nam Regum duorum tempora per hiſterologiam numeraverat, Aſſueri & Artaxerxis; e quibus Artaxerxis Cambyſen ſonat (eſt enim Artaxerxes communis regum Perſarũ appellatio, quaſi primarium hominum bellatorum dicas) Aſsuerus verò Darium Hyſtaſpis filium, qui etſi electione ad regni gubernacula perveniſſet, tamen jus regni hæriditarium hoc nomine ſibi arrogabat, quaſi principem hæreditarium dicas: horum ergo Regum duorum tempore averſa eſt ædificatio. Sed quid hic noſter? Flavium Joſephum, non Hhezram ſequitur, & Aſſueri nomen ac tempus diſſimulat; atque hoc pacto in graviſſimos duos errores incidit: unum, quòd duorum temporum hiſtoriam ita narrat quaſi a Cambyſe ſolo geſta eſſet; alterum, quòd hiſtoriam Darii Artaxerxis Longimani attribuit Dario Hyſtaſpis filio, capitibus ſequentibus; atque hunc quidem lapſum ex ignoratione profectum per humanè accipio; priorem verò, quòd verſum illum e libro Hhezræ diſſimulaverit, nequeo excuſare.* Rechum præſes conſ.] *De nominum depravatione jam antè monuimus: ſed vide ſcriptoris judicium: Rathimus Balihemus hoc verſu dicitur: ſequente ver. Rathimus ab accentibus, nempe quia Behhel-tehhem Chaldaicè dominum conſilii, cauſæ, judiciíq; ſignificat, aut etiam Dominum accentuum, poſtremò verò ver. 25. dicitur Rathimus qui ſcribebat accidentia. Quæ duo poſteriora librariorum oſcitantia fuiſſe depravata non dubitaverim: ſed tamen authorem hunc mallem ſibi conſtitiſſe, niſi animadverterem voluiſſe his occaſionibus Dominum piis conſulere, & impios illos revincere qui tantam his impuris & ineptis ſcriptis authoritatem aſſerunt, quantam libris ſuis canonicis impreſſit Deus.*

CAPUT. III.

1 'Rex Darius dedit cœnam magnam omnibus domeſticis ſuis, omnibuſq; magiſtratibus Mediæ & Perſidis.

2 Et omnibus clariſſimis, regulis, præſidibus, & profectis qui ſuberant ipſi ab India ad Æthiopiam uſq;, centum viginti ſeptem provinciis:

3 Qui cum ediſſent, bibiſſentque, & ſatiati rediviſſent *domum*, aſcendit Darius Rex in cubiculum ſuum, dormivit *parumper*, & expergefactus eſt.

4 'Tunc tres juvenes illi ſatellites qui cuſtodiebant corpus Regis, dixerunt alter alteri,

5 Proponamus quiſque dictum aliquod eximium, quandoquidem cujuſcunque viſus fuerit ſermo præſtare aliorum ſermoni ſapientia, daturus eſt illi Darius Rex dona magna:

6 Ut purpura induatur, ex aureo poculo bibat, inaurato cubili dormiat, curru vehatur cum equis adornatis auro, geſtet cidarin byſſinam & torquem appendentem collo,

7 Secundus ſedeat a Dario propter ſapientiam ſuam, & cognatus Darii vocetur.

8 Tunc ſcripſerunt quiſque dictum ſuum, obſignatumque poſuerunt ad cervical Darii Regis,

9 Dicentes, cùm ſurrexerit Rex, dabimus ei ſcripta noſtra; & cujuſcunque e nobis tribus judicaverit Rex & Magiſtratus Perſidis dictum eſſe ſapientiſſimum, huic dabitur 'victoria ſicut ſcriptum eſt.

10 Unus ſcripſerat, forte eſt vinum:

11 Alter ſcripſerat, fortior eſt Rex:

12 Teritus ſcripſerat, fortiores ſunt mulieres, ſupra omnia autem vincit veritas.

13 Cùm itaque ſurrexiſſet Rex, accipientes ſcripta ſua dederunt illi, & legit;

14 Deinde mittens vocavit omnes magiſtratus Perſarum Medorumque, clariſſimos, regulos, & præfectos,

15 Quibus conſidentibus in conſilio ſcripta prælecta ſunt.

16 Poſtea edixit Rex, vocate juvenes qui exponant dicta ſua: cumq; vocati veniſſent intrò,

17 Edixit illis Rex, exponite nobis ea quæ ſcripta ſunt. Is itaque incepit primus qui prædicaverat fortitudinem vini, dicens,

18 O viri, quanto fortius eſt vinum omnibus bibentibus ipſum ſeducit mentem,

19 Æquè Regis ac orphani efficit vanam, ſervi, liberi, pauperis, divitis,

20 Et omni menti ſecuritatem ac jucunditatem affert, ita ut nullius triſtitiæ debitive meminerit;

21 Omneſque animos reddit munificos, faciens ut vir potus neq; Regem, neq; magiſtratum recordetur, ſed omnia talenta crepet os ipſius:

22 At poſtquam biberint, neque amicitiæ neq; germanitatis ullius meminerunt; ſed paulo momento arripiunt gladios;

23 Cùm autem e vino emergentes ſurgunt, non meminerunt factum.

24 O viri, nónne fortiſſimum eſt vinum? quis enim res tantas ſe effecturum vel cogitare auſit? atq; hoc dicto conticuit.

ANNOTATIO.

1 Rex darius] *Quàm futilis & vana hæc hiſtoria ſit omnes oculati cùm ex tempore videre poſſunt,*

tum ex Chaggaii prophetia: nam quòd ad tempus imperitè conturbari rationem illius ante oſtendimus cap. 2. quod ad prophetiam verò, nullus tam bonus artifex conciliationum futurus eſt quin omnibus tentatis fateatur aut hunc aut illum teneri mendatii. Illum mendacem ut dicamus abſit; qui Zerubbabelem præfectum Jehudææ docet tanquam rem inauditam, eo demum tempore in opus Domini incumbendū eſſe, cui populus obnititur ut contemnenti Regum diplomata: qui & profectos & populū ipſum partim mandatu Dei partimq́; promiſſionibus excitavit; quo prædicante Spiritus Dei animavit ipſos, ac non regis ullius authoritas: Supereſt hunc & Joſephum & alios mendatium dicere qui narrationem hanc tradiderunt. Verum quid multis opus eſt? Jehudæi adverſariis & quæſitoribus ſuis reſpondentes nullam hujus hiſtoriæ, nullam mandati a Dario mentionem faciunt. Hhezræ 5.13. & 17. qua una profectò authoritate ſublata fuiſſet omnis rixandi occaſio: ſed ne ipſe quidem Darius adducit, Hhezræ 6. Valeant ergo qui fabulas iſtas Antihhezræ alicujus, non germana Hhezræ ſcripta cum libris Canonicis compactas & adæquatas volunt.

4 Tunc] *cùm rex Darius (ut iſti volunt) expergefactus ſuis lateronibus cuſtodibusq́; corporis problema ſuum attuliſſet, quid omnium eſſet fortiſſimum.* 9 Victoria] *id eſt, (ut Joſephus ait) γέρας νικητήριον, victoriæ præmium a Rege propoſitum: etſi huic ſcriptori cum Joſepho non ſatis convenit.*

CAPUT IIII.

1 ʺTUM cœpit ſecundus dicere, qui prędicaverat fortitudinem Regis,
2 O viri, nónne fortiſſimi ſunt homines? qui terram ac mare obtinent & omnia quæ ſunt in eis.
3 Rex autem eſt illorum omnium fortiſſimus, qui ita dominatur illis ut quicquid edixerit ipſis faciant.
4 Nam ſi ipſos ad belligerandum miſerit, abeunt; montes, muros, & turres ſubruunt;
5 Jugulantur & jugulant, ut mandatum Regis non tranſgrediantur; quòd ſi vicerint, omnia afferunt ad Regem quæ prædati fuerint.
6 Similiterq́ue alii omnes qui in militiam, minimè incumbunt, ac ne in ullum quidem prælium, ſed colunt terram; hi cùm meſſuerint, afferunt tributa Regi.
7 Denique ſolus ipſe ſi dixerit occidite, occidunt; ſi deſinite, deſinunt;
8 Si percutite, percutiunt; ſi exterminate, exterminant; ſi ædificate, ædificant;
9 Si excidite, excidunt; ſi plantate plantant;
10 Omnes tenues & potentes ipſi obediunt, eis inſtructus accumbit ac bibit dormitq́ue eis cuſtodientibus in circuitu ipſum:
11 Neque poſſunt abire ullus arbitratu ſuo ut curet res ſuas, ſed dicto parent ipſius.
12 O viri, ecqui non eſſet Rex fortiſſimus? quis enim ita commendetur? his dictis tacuit.
13 Tertius verò qui de mulieribus & veritate dixerat (is eſt Zerubbabel) cœpit dicere,
14 O viri, non Rex maximus, non hominum multitudo, non vinum eſt fortiſſimum: quis ergo eſt qui dominetur eis?
15 Nónne mulieres pepererunt regem, omnemq́; populum qui dominatur mari & terræ?
16 Nónne ab eis nati ac educati ſunt qui plantant vineas, e quibus fit vinum?
17 Hæ conficiunt veſtes omnium hominum hæ gloriam afferunt hominibns, ab his viri nequeunt retrahi.
18 Si congregato auro & argento ac re qualibet pretioſa viderint aliquam mulierem habitam atque ſpetioſam,
19 Omnia illa omittentes in eam intendunt defixis oculis inhiantes ei, & eam magis appetunt quam aurum & argentum & rem quamlibet pretioſam:
20 Vir patrem relinquit qui educavit ipſum, ac religionem ſuam; & adjungit ſe mulieri,
21 Et cum muliere ſeipſum recreans neque patris meminit, neque matris, neque regionis ſuæ.
22 Atque hinc quoque oportet a vobis cognoſci iſtud, mulieres dominari vobis: nónne dolores ſubitis;
23 Et accipiens homo gladium ſuum adit itinera commiſſurus furta & homicidia, per mare navigat & flumina,
24 Leonem videt, & de nocte ambulat; cumq́ue furtum fecerit, fraudes, & rapinas, comportat omnia ad amatam ſuam?
25 Quinetiam diligi a viro uxorem ipſius magis quàm patrem aut matrem *evincit iſtud:*
26 Nam multi dementes facti ſunt propter uxores ſuas, multi ſervi facti ſunt propter illas;
27 Multi perierunt & jugulati ſunt, cùm peccaſſent propter mulieres.
28 Jam verò, credite mihi, ut magnus ſit Rex potentia ſua, quem regionum omnium homines verentur contingere;
29 Vidi tamen ʹAppajimam filiam Rab-ſchakis concubinam Regis magnificentiſſimi aſſidentem ad dexteram Regi,
30 Quæ auferens diadema de capite ejus imponebat ſuo, & feriebat Regem ſiniſtra manu.
31 Atque hæc cum fiunt, Rex aperto ore intuetur eam; ea ſi arriſerit ipſi ridet; ſi indignata fuerit, abblanditur donec reconciliatus fuerit in gratiam.
32 O viri, ecquî non eſſent mulieres fortiſſimæ? quis enim res faciat ejuſmodi?
33 Tunc reſpicientibus Rege & clariſſimis uno in alterum cœpit de veritate dicere,
34 O viri, nónne fortis ſunt mulieres? magna verò eſt terra, excelſumq́ue cœlū, & velox curſus Solis, in orbem converſantis cœlum, & locum ſuum repetentis uno die.
35 An verò non eſſet magnificus qui hæc fecit? maxima igitur eſt veritas, fortiſſimaq́ue omnium.
36 Omnis terra veritatem invocat, cœlum etiam benedicit ipſi, & omnia opera commovētur ac contremiſcunt ab ea, neque eſt apud eam iniquum quicquam.
37 Vinum iniquum, iniquus Rex, iniquæ mulieres, iniqui omnes filii hominum, & iniqua omnia illorum opera; neq́; eſt in ipſis veritas, ſed peribunt in iniquitate ſua.
38 At veritas manet, valenſque in æternum vivit, & obtinet in omnia ſecula;
39 Apud quam neque eſt acceptio perſonarū, neq́; diſtinctio; ſed jus reddit omnibus juſtis & injuſtis, qui omnes benignis fruuntur operibus ejus.

40 Non enim eſt in judicio ejus iniquitas, ſed fortitudo, & regnum, potentiáque, & majeſtas in omnia ſecula. Benedictus ſit Deus veritatis.

41 Hoc autem deſinente loqui omnes præfecti exclamantes dixerunt, maxima eſt veritas atque fortiſſima:

42 Rex verò dixit illi, Si quid voles ſuprà quàm ſcriptum eſt, pete & dabo tibi: quandoquidem inventus es ſapientiſſimus, proximè aſſidebis mihi, & cognatus meus vocaberis.

43 Tum ille Regi, memor eſto voti tui, ' voviſſe te ędificationem 'Jeruſchalaimorum quo die regnum accepturus eſſes,

44 Omniúmq; vaſorum reſtitutionem exportatorum Jeruſchalaimis, ' quæ ſeparans Cyrus cùm potiretur Babylonis, voluerat illuc remittere;

45 Voviſſe quoque ædificatione ' templi quod incenderunt 'Edomęi, quando Jehudæa vaſtata fuit a Chaldæis.

46 Nunc ergo hoc illud eſt quod poſtulo Domine ac peto, hoc illud eſt de quo rogo majeſtatem tuam, ut perficias votum quod voviſti Regi cœleſti ore tuo.

47 Tunc ſurgens Darius Rex oſculatus eſt illum, & reſcripſit omnibus quæſtoribus, præfectis atque clariſſimis ut deducerent eum ac comites ejus aſcenſuros ad ædificandum Jeruſchalaima,

48 Omnibúſque procuratoribus qui erant in Syria Phęniciáque, & Libano ut curarent devehi ligna cedrina a Libano Jeruſchalaima ad juvandum eos in civitatis inſtauratione;

49 Pręterea Jehudæis omnibus a regno in Jehudęam aſcenſuris ' libertatem pronuntians, ut nemini potentori, magiſtratui, aut pręfecto liceret invadere portas ipſorum,

50 Sed totam regionem quam obtinuerint *mandavit* liberam ab eis eſſe, Edomæóſque cedere caſtellis quæ detinebant Jehudæorum.

51 Et inſtructuram templi dari quotannis talenta vicena donec exædificatum eſſet,

52 Ad holocauſta verò comburenda quotidie in altari ſacro, quemadmodum præceptum eſt, alia talenta dena offerri per annos ſingulos:

53 Denique omnibus e Babylonia proficiſcẽtibus ad inſtaurandum civitatem pronuntiavit libertatem, ipſis ipſorumque poſteris.

54 Item omnibus Sacerdotibus & Antiſtitibus reſcripſit veſtimenta ſacra numero certo dari quibus induti miniſtrarent;

55 Levitis quoque demenſa dari uſquedum conſummata eſſet domus, & extructa Jeruſchalaima,

56 Et omnibus cuſtodibus civitatis dari ſortes atque ſtipendia:

57 Amandánſque omnia vaſa quæ ſeparaverat Cyrus e Babylonia, quæcunque Cyrus edixerat hic etiam præcepit fieri & mitti Jeruſchalaima.

58 Egreſſus itaque adoleſcens ille, elata facie verſus Jeruſchalaima benedixit Regi cœleſti,

59 Dicens abs te eſt victoria, a te ſapientia & lux; ego verò ſervus tuus ſum:

60 Benedictus es, ô qui dediſti mihi ſapientiam; celebrabo te Domine Deus majorum noſtrorum.

61 Et acceptis literis profectus eſt 'Babylonẽ, veniensq; nuntiavit fratribus ſuis omnibus qui erant Babylone.

62 Qui benedixerunt Deo majorum ſuorum, quòd daret ipſis laxamentum & ' refrigerationem.

63 Ut aſcendentes ędificarent Jeruſchalaima & templum in quo invocatum eſt nomen ipſius; exultaveruntq; cum ſymphonia & lætitia diebus ſeptem.

ANNOTATIO.

1 Tum] *Eadem cum præcedente cap. hiſtoria, judicium idem.* 29 Appajimam fil.] *ſic reſtituimus ex Flavii Joſephi comparatione: nam ille vocat* Απάμην τὴν Ραβεζάκου τȣ̃ Θεμασιου παῖδα. 43 Voviſſe te] *id eſt, te cùm ambires regnum votum nuncupaſſe, & ſpopondiſti Domino fore ſi per voluntatem ejus ad faſtigium regni pervenires, ut adeptus regnum ea præſtares quæ ſequuntur. Sic duobus locis interpretatur Joſephus* ἀρχαιολογίας ιά. *Hæc autem cum veritate pugnare omnia jam antè docuimus: nam quod ad ædificationem templi ſi probabuntur iſta, quid Chaggaio Propheta fiet? quod ad inſtaurationem oppidi, quid fiet Nechemjæ hiſtoria? quod ad immunitatem quid fiet Eſteræ libro? nam duobus hiſce capitibus eadem opara tres illæ hiſtoriæ convelluntur, earumq; tempora confunduntur impudentiſſimè. Cætera quæ falſò hîc illîc diſperſa ſunt, jam antè ſuis locis perſtrinximus.* Jeruſchalaimorum] *contra hiſtoriam Nechemjæ 1. & 2.* 44 Quæ ſepar.] *vide ſuprà in 2.15.* 45 Templi] *vide ſuprà in 3.1.* Edomęi] *de quibus Pſal. 79.12. & 137.7. & Jirmejæ. 49.7. & Jechezkel. 25.12.* 49 Libertatem] *ſive immunitatem, contrà quàm narratur Eſter. 10.* 61 Babylonem] *erat enim Rex Ecbatanis, ut frigida conjectura divinat author ex Hhezra 6.2.* 62 Refrigerationem] *ut 4. Hhezræ. 11.46.*

CAPUT. V.

1' POST hæc autem electi ſunt qui aſcenderent principes paternarum familiarum per tribus ipſorum cum uxoribus, filiis, filiabuſq; ipſorum, ſervis, ancilliſque, & pecoribus ipſorum:

2 Et miſit Rex Darius cum eis equites mille, qui deducerent Jeruſchalaima cum pace Jehudæos utenteis inſtrumẽtis muſicis, tympaniſq;, & tibiis,

3 (Omnes enim fratres ludebant eis) juſſitq; illos cum eis aſcendere.

4 'Hęc autem ſunt nomina virorum qui aſcenderant per familas paternas ſuas in tribus ſuas in præfecturas ſuas:

5 Sacerdotum: e filiis Pinchaſi filii Aharonis, princeps Jeſchuahh filius Jehotzadaki 'cũ Jehojakimo filio, & Zerubbabel filius Schealtielis e domo Davidis ex progenie Peretzi, *princeps* tribus Jehudæ,

6 Qui proloquutus eſt apud Darium Regem ſermones illos mirabiles ſecundo anno regni ejus, menſe Niſane, *menſe* primo.

7 Atque hi ſunt ex Jehudæa qui aſcenderant e captivitate illius deportationis quam

Hhezra. 2. Nechem. 7.

deportaverat Nebucadnetzar Rex Babyloniæ in Babyloniam, qui reverſi Jeruſchalaima repetiverunt in partes Jehudææ unuſquiſque civitatem ſuam:

8 Qui venerant cum Zerubbabele, Jeſchuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilſchane, Miſperetho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana, ſingulis principibus ipſorum: hic numerus popularium a principibus ipſorum.

9 Filii Pahhoſchi, bis mille centum ſeptuaginta duo; filii Schepharjæ trecenti ſeptuaginta duo;

10 Poſteri Arachi, ſexcenti quinquaginta duo;

11 Poſteri Pachath-moabi ex poſteris Jeſchuhhæ & Joabi, bis mille octingenti octodecim;

12 Poſteri Hhelami mille ducenti quinquaginta quatuor; poſteri Zattu, octingenti quadraginta quinque; poſteri Zaccai, ſeptingenti ſexaginta; poſteri Binnui, ſexcenti quadraginta octo;

13 Poſteri Bebai, ſexcenti viginti octo; poſteri Hhazgadis, bis mille trecenti viginti duo;

14 Poſteri Adonikami, ſexcenti ſexaginta ſeptē, poſteri Bigvai, bis mille ſexaginta ſeptem; poſteri Hhaddinis, ſexcenti quinquaginta quinque;

15 Poſteri Ateris ex Chizkija, nonaginta octo; poſteri Chaſchumi, trecenti viginti octo; poſteri Betzai, trecenti viginti quatuor;

16 Poſteri Chariphi, centum duodecim;

17 Gibhhonitæ, nonaginta quinque;

18 Bethlechemitæ & Netophatæi, centum octoginta octo; Hhanathotani centum viginti octo: Hhazmavethani quadraginta duo;

19 Kirjath-jehharimani, Cephirani, & Beerotani, ſeptingenti quadraginta tres; Ramani & Gebahhæi, ſexcenti viginti unus;

20 Micmaſæi, centum viginti duo; Beth-elitę & Hhajani, centum viginti tres;

21 Nebuntini alteri, quinquaginta duo; poſteri Hhelami alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor; poſteri Magbiſchi, centum quinquaginta ſex;

22 Poſteri Charimi, trecenti viginti; Jerechūtini, trecenti quadraginta quinque;

23 Lodęi, Chadidæi, & Onuntini, ſeptingenti viginti unus; Senaani, ter mille nongenti triginta.

24 Sacerdotes: poſteri Jeſchahhjæ e familia Jeſchuhhæ, nongenti ſeptuaginta tres; poſteri Immeris, mille quinquaginta duo;

25 Poſteri Paſchchuris mille ducenti quadraginta ſeptem; poſteri Charimi, mille ſeptendecim.

26 Levitæ: poſteri Jeſchuhhæ cum Kadmiele e filiis Hodevæ, ſeptuaginta quatuor;

27 Poſteri Aſaphi qui pſallebant in templo, centum quadraginta octo;

28 Oſtiarii verò, poſteri Schallumi, poſteri Ateris, poſteri Talmonis, poſteri Hhakkubi, poſteri Chatitæ, poſteri Schobai, centum triginta octo;

29 Sacerdotibus miniſtrantes in templo, poſteri Tzichæ, poſteri Chaſchuphæ, poſteri Tabbahhoti, poſteri Keroſi, poſteri Sihhæ, poſteri Padonis,

30 Poſteri Lebanæ, poſteri Chagabę, poſteri Schalmai, poſteri Chananis, poſteri Giddeli, poſteri Gachadis, poſteri Reajæ, poſteri Retzinis, poſteri Nekodæ,

31 Poſteri Gazami, poſteri Hhuzzæ, poſteri Paſeachi, poſteri Bezai, poſteri Mehhunimi, poſteri Nephiſcheſimi, poſteri Bakbuki, poſteri Chakuphæ, poſteri Charchuris,

32 Poſteri Batzelithi, poſteri Mechidæ, poſteri Charſchæ, poſteri Barkoſi, poſteri Siſeræ, poſteri Temachi, poſteri Netziachi, poſteri Chatiphæ.

33 Schelomonis Netinæi, poſteri Sotai, poſteri Sopherethi, poſteri Peridæ, poſteri Jahhalæ, poſteri Darkonis, poſteri Giddeli,

34 Poſteri Schephatjæ, poſteri Chatilis, poſteri Pokereth-hatzebajimi, poſteri Amonis,

35 Omnes Netinæi & poſteri ſervorū Schelomonis, trecenti nonaginta duo.

36 Hi ſunt illi qui aſcenderunt e Telmelacho & Telcharſa, eorumquè principes Cerub, Adan, & Immer;

37 Sed non potuerunt indicare civitates ſuas & progeniem ſuam, quemadmodum eſſent ex Jiſraële, poſteri Delajæ, poſteri Tobijæ, poſteri Nękodæ:

38 E Sacerdotibus verò fungentibus Sacerdotio qui non ſunt inventi eſſe poſteri Chabajæ, poſteri Kotzi, poſteri Barzillai, qui accepta uxore e filiabus Barzillai vocatus eſt de nomine ejus.

39 Horum quæſita eſt ſcriptura generis quod prædicabant, ſed non inventa eſt; quapropter ſunt prohibiti Sacerdotio fungi:

40 Edixit enim Regis legatus eis ne comederent res ſanctas, donec Sacerdos exiſteret docturus veritatem Urimis & Tummimis,

41 Omnes Jiſraëlitæ erant quadragies bis mille trecenti ſexaginta,

42 Præter ſervos & ancillas eorum ſepties mille trecentos triginta ſeptem, cantores & cantatrices ducentas quadraginta quinque.

43 Equi eorum ſeptingenti triginta ſex, muli eorum ducenti quadraginta quinque, cameli quadringenti triginta quinque, aſini ſexies mille ſeptingenti viginti.

44 Ex primoribus autem paternarum familiarum cùm perveniſſent ad domum Jehovæ qui habitat Jeruſchalaimis, quidam ſponte ſe offerentes ad domnm Dei ſtatuendam in ſede ipſius,

45 Pro facultate ſua dederunt in theſaurum ipſius operis auri drachmas ſemel & ſexagies mille, argentiq; pondo quinques mille & tunicas Sacerdotum centum.

46 Et habitaverunt Sacerdotes ac Levitæ & qui venerant e plebe Jeruſchalaima atque in Jehudæam Netinæi, cantoreſq;, & oſtiarii & omnes Jiſraëlitæ in regionibus ſuis.

47 Cùm autem ſeptimus adveniſſet menſis, verſantibus Jiſraëlitis in civitatibus ſuis, convenerunt unanimes in atrium qnod erat ante portam Orientalem: Hhezræ.3.

48 Ubi ſtans Jehoſchuahh filius Jotzadaki cū fratribus ſuis Sacerdotibus, & Zerubbabel filius Schealtielis cum fratribus ſuis extruxerunt altare,

49 Ad offerendum in eo holocauſta, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis viri Dei.

50 Cumq; erexiſſent altare in ſede ſua, quamvis convenientibus contra ipſos populis ali-

arum gentium ; obtulerunt in eo hoſtias & holocauſta Jehovæ mane & veſperi:

51 Et celebraverunt feſtum tabernaculorum ſicut præceptum eſt , ſacrificia in diem offerentes ſecundum ritum,

52 Itemq́; holocauſtum juge, & hoſtias ſabbathorum ac neomeniarum & dierum ſolennium, omnes res ſacras.

53 Quotquot voverunt Jehovæ, a die primo menſis ſeptimi cœperunt offerre holocauſta Jehovæ, cum templi Jehovæ non eſſet jactum fundamentum:

54 Dederuntq́; pecuniam putatoribus & fabris, cibumq́; & potum cum oleo,

55 Tzidoniis ac Tyriis , ut adveherent ipſis ligna cedrina ex Libano ratibus in mare Japhonis, ſecundum facultatem e Cyro Rege Perſarum ipſis datam.

56 Anno autem ſecundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruſchalaima, menſe ſecundo, cœperunt Zerubbabel filius Schealtielis, & Jehoſchuahh filius Jotzadaki cum fratribus ſuis Sacerdotibus & Levitis , & quicunque venerant e captivitate Jeruſchalaima.

57 Fundare domum Dei primo die ſecundi menſis anno ſecundo , quicunque venerant in Jehudæam & Jeruſchalaima.

58 Cumq́; ſtatuiſſent Levitas a nato viginti annos & deinceps ut præeſſent operi domus Jehovæ,

59 Aſſiſtens Jeſchuahh, filii ejus, & cognati ejus , ac fratres eorum Levitæ ſimul præfuerunt opificibus in domo Dei:

60 Steteruntq́; Sacerdotes induti cum tubis, & Levitæ poſteri Aſaphi cum cimbalis,

61 Collaudantes Jehovam & benedicentes canticis traditis a Davide Rege Jiſraëlis:

62 Totus verò populus[a] vociferabatur vociferatione magna laudando Jehovam, cùm excitaretur domus Jehovæ.

63 Venientes autem ex Sacerdotibus, & Levitis , primoribusq́; paternarum familiarum ſenes qui viderant domum priorem,

64 Ad hujus ædificationem flebãt voce magna , & multi vociferabantur ex lætitia magna,

65 Adeò ut populus non internoſceret vociferationem ex lætitia voce fletus populi, quia populus vociferabatur vociferatione maxima, ita ut longè audiretur.

66 [a]Audientes verò inimici Jehudæ & Binjaminis, *Hezra.4.*

67 Et cogoſcentes deportatos iſtos ædificare templum Jehovæ Deo Jiſraëlis,

68 Acceſſerunt ad Zerubbabelem , & ad primores paternarum familiarum, & dixerunt eis, ædificemus vobiſcum:

69 Nam ſicut vos auſcultamus Deo veſtro, & ipſi pariter adolemus inde a diebus Eſarchaddonis Regis Aſſyriæ qui deportavit nos huc.

70 Quibus dixit Zerubbabel & Jeſchuahh cum primoribus paternarum familiarum Jiſraëlis, non eſt veſtrum nobiſcum ædificare domum Deo noſtro;

71 Sed nos ſoli ædificabimus Jehovæ Deo Jiſraëlis, ut præcepit nobis rex Cyrus rex Perſidis,

72 Populi autem illarum regionum iſtantes in populum Jehudææ conturbabant opus ædificationis, & inſidiis , & hominibus adductis ne ædificarent;

73 Et graſſationem exercentes impediebãt ne conſummaretur ędificium omnibus diebus Cyri Regis, protrahebantq́; ſtructuram[a] uſque ad annum ſecundum Darii Regis.

ANNOTATIO.

1 Poſt hæc] *Hi tres verſus primi ex ſcriptoris officina ſunt: reliquum caput ex Hhezra huc translatũ eſt, & ex Nechemjæ 7. (hæc enim confudit authoris imperitia) ſed ita corruptum propriis nominibus, numeris, & ſenſu, ut nihil ſuprà. Nos itaque ad ἀρχέτυπον revocavimus omnia, quæ partim ſcriptoris audaciæ accepta ferimus, partimq́; librariorum oſcitantiæ.* 4 Hęc autem] *hyperbaton ad finem uſque cap.* 5 Cum Jehojakimo] *ſic omnino legendum eſt: fuit enim Jehojakim non Zerubbabelis , ſed Jehuſchuæ filius,* Nechem.12.10. 45 Drachmas 61000] *id eſt, ut ſcriptor conjicit, minarum duodecim millia. At hunc ſcriptorem neque minarum pretia, neque drachmarum oportuit diduciſſe, aut aliud egiſſe cùm iſta ſcriberet.* 62 Vociferabatur] *o imperitum Legis & ſermonis Hhebræi ſcriptorem , qui ex popularibus efficit tubicines: cum Hhebræa vox ſequentium ſonet vociferari quàm tuba clangere.* 66 Audientes] *inſipida, etiam putida ſunt quæ in hunc verſum author commentatus eſt: quare nos illa ut notha abdicavimus.* 73 Uſque ad an.] *Somnolentus hæc ſcripſit, qui ſtructuram putavit biennio ſolùm fuiſſe ab hoſtibus impeditam: quod ipſa revincit veritas, cùm per duorum Regum tempus a Cyri tempore fuiſſe impeditam narret. Hhezra 4.6. & 7. & hujus loci verba planè aliter ſonent Hhezræ.4.24.*

CAPUT. VI.

Hhezra.5. 1[a] ANNO autem ſecundo regni Darii prophetavit Chaggai & Zecarja filius Hhiddonis Prophetæ iis qui erant in Jehudæa & Jeruſchalaimis , nomine Dei Jiſraëlis.

2 Tunc ſurgens Zerubbabel filius Schealtielis & Jeſchuahh filius Jotzadaki redorſi ſunt ædificare domum Domini habitantis Jeruſchalaimis , cùm adeſſent eis Prophetę Domini juvantes eos.

3 Quo tempore venit ad eos Tatnai princeps[a] trans flumen , & Schetarboznai cum collegio ſuo:

4 Et dixerunt eis , quo authore ædificatis domum iſtam & tectum iſtud, aliáq; omnia perficitis? & quinam ſunt ſtructores qui iſta ædificant?

5 Sed gratiam hanc conſequuti ſunt reſpiciente Domino in reduces a captivitate Seniores Jehudæorum,

6 Ut non impedirentur ædificare, donec ſignificatis Dario omnibus rebus iſtis, reſponſum haberetur.

7 Exemplum epiſtolæ quam miſerunt Dario Tatnai princeps trans flumen , & Schetarboznai, ac collegæ ejus qui erant trans flumen: Dario Regi ſalutem,

8 Notum ſit Regi nos profectos in regionẽ

Jehudææ & ingreſſos Jeruſchalaima inveniſſe viros qui ædificant Domum Dei magnam,
9 Templum ex lapidibus politis & maximis, pretioſaq́; materia ad parietes;
10 Et opus iſtud celeriter fieri, & proſperari in manibus eorum, magnificeq́; & quàm diligentiſſimè perfici.
11 Tunc interrogavimus Seniores dicendo, quo authore ædificatis domum iſtam, & opera hæc facitis?
12 Ideò autem interrogavimus eos ut notos faceremus tibi præpoſitos operi; & nomina eorum nobis de ſcripto dari poſtulavimus.
13 Qui reſponderunt nobis dicentes, nos ſumus ſervi Dei qui fecit cœlum & terram.
14 Ædificata autem fuerat hæc domus ante multos annos, & conſummata a Rege Jiſraëlis magno & potentiſſimo:
15 Sed ex quo majores noſtri exacerbantes peccaverunt in Deum Jiſraëlis, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris Regis Babyloniæ, regis Chaldeorum,
16 Qui domum iſtam demolientes incenderunt, & populum captivum abduxerunt in Babyloniam.
17 Verùm anno primo Cyri Regis Babyloniæ reſcripſit Cyrus rex domum hanc ædificari,
18 Et illa ſacra vaſa aurea & argentea quæ exportans Nebucad-netzar e domo quæ erat Jeruſchalaimis conſecraverat in templo ſuo, illa deprompſit Cyrus rex e templo Babylonico, & tradita ſunt Zerubbabeli ac Scheſchbatzari Præſidi:
19 Quibus mandatum eſt ut afferentes hæc vaſa reponerent in templo quod futurum erat Jeruſchalaimis, & ipſum templum Dei curarent ædificari in loco ſuo.
20 Tunc Scheſchbatzar poſuit fundamenta domus Dei quæ eſt Jeruſchalaimis, atque ex eo tempore huc uſque ædificatur, necdum eſt abſoluta.
21 Nunc ergo ſi videbitur tibi ô Rex, perquiratur in tabulario Cyri Regis quod eſt in Babylonia,
22 An inveniatur ex authoritate Cyri regis cœptam eſſe ſtructuram domus Domini quæ eſt Jeruſchalaimis: & judicium domini noſtri Regis de his reſcribat nobis.
23 Tunc Darius Rex mandavit inquiri in chartophilaciis: & inventus eſt in oppido Ecbatanis in regione Mediæ loculus unus in quo ſcripta erant iſta. Hhezra.6.
24 Anno primo Cyri Regis, Rex Cyrus mandavit domum Dei quæ eſt Jeruſchalaimis ædificari, ubi ignis jugis accendatur,
25 Cujus altitudo ſit cubitorum ſexaginta, & amplitudo cubitorum ſexaginta, ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum; & impenſas e domo regia tradi;
26 Et ſacra vaſa domus Domini aurea & argentea exportata per Nebucadnetzarem e domo Domini quæ erat Jeruſchalaimis, ibidem reponi ubi fuerant poſita.
27 *Nunc itaque mando curæ vobis eſſe, ô Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai & collegæ veſtri Præſides qui eſtis trans flumen ut abſtineatis ab eo loco:
28 Mando quoque omnino ędificari, & proſpici ut adjuventur reduces Jehudæorum, donec conſummatum ſit templum Domini,
29 Et de canone transfluviali diligenter quantitatem dari viris illis, & Zerubbabeli præfecto ad ſacrificia Domini in tauros ariétesque & agnos,
30 Similiter frumentum, ſal, vinumque & oleum indeſinenter quotannis, prout Sacerdotes qui ſunt Jeruſchalaimis edixerint quotidie conſumendum eſſe; ac ſine mora:
31 Ut offerant libamenta Deo maximo pro Rege ac filiis ejus, orantes pro ipſorum vita.
32 Pręterea denuntiatur iſtud, quiſquis tranſgreſſus fuerit aliquid eorum quæ reſcripta ſunt, amotum iri lignum a domo ipſius cui ſuſpendatur, & bona ipſius aſcribenda Regi.
33 Dominus verò cujus nomen invocatur illic, dejiciat omnem Regem & populum qui manum ſuam extenderit ad impediendum aut afficiendum malo domum Domini quæ eſt Jeruſchalaimis.
34 Ego Darius Rex decrevi hæc fieri quàm diligentiſſimè.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hæc quidem rectè: niſi quòd ad Darium Hyſtaſpis filium author putavit pertinere.* 3 Trans flumen] *Syriæ & Phœniciæ interpretatur author: ſed hoc pacto non ſatis exprimit: nam fuerunt etiam Arabarchæ, & alii.* 27 Nunc itaque] *ſic legendum vel authore invito.*

CAPUT. VII.

Hhezra.6.13 1 TUNC Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai, & collegæ obſequentes mandatis Darii Regis,
2 Aſſiſtebant ſacris operibus diligentiſſimè, & Seniores Jehudæorum adjuvabant:
3 Ita proſperabantur opera ſacra, prophetis Chaggaio & Zecarja prophetantibus,
4 Et perfecta ſunt omnia de ſententia Domini Dei Jiſraëlis, & ex voluntate Cyri cum Dario & Artaxerxis Regis Perſarum.
5 Finita autem domo noſtra ad diem tertium menſis Adaris ſexto anno Darii Regis,
6 Facientes Jiſraëlitæ, Sacerdotes ac Levitæ, & reliqui reduces deportationis qui conſcripti erant, ſecundum ea quæ præſcripta ſunt in libro Moſchis,
7 Obtulerunt in dedicationem templi Domini, juvencos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos,
8 Et hœdos pro peccatis totius Jiſraëlis duodecim ex numero tribuum Jiſraëlis:
9 Præfueruntq́; Sacerdotes & Levitæ induti amiculis per diſtributiones ſuas omnibus operibus Domini Dei Jiſraëlis ſecundum præſcriptum libri Moſchis, & oſtiarii ſingulis januis.
10 Deinde celebrarunt reduces deportationis Paſcha die quarto decimo menſis primi, purificatis Sacerdotibus & Levitis.
11 Nam etſi omnes reduces non ſimul purificati

cati ſunt , tamen omnes Levitæ purificati erant,

12 Immolaveruntq́ue Paſcha pro omnibus reducibus deportationis, & pro cognatis ſuis Sacerdotibus,ac pro ſeipſis,

13 Quod comederunt Jiſraëlitæ qui reduces erant ex deportatione, quicunque ſeparaverant ſe ab omnibus execrationibus gentium terræ quærentes Dominum,

14 Et celebraverunt feſtum azymorum ſeptem diebus coram Jehova epulantes,

15 Quoniam converterat animum Regis Aſſyriæ erga ipſos ad confirmandum manus eorum in opere Domini Dei Jiſraëlis.

CAPUT VIII.

Hezra.7.

1 DEINDE his rebus geſtis, regnante Artaxerxe Perſarum Rege,accedens Hhezra filius Seraję,filii Hhazarjæ,filii Chilkijæ,filii Schallumi,

2 Filii Tzadoki, filii Achitubi, filii Amarjæ, filii Hhazarielis,filii Bukki,filii Abiſchuhhæ,filii Pinchaſi,filii Elhhazaris,filii Aharonis,ſacerdotis primarii,

3 Hhezra ergo aſcendit e Babylonia (erat autem legiſperitus promptus in lege Moſchis quam dederat Jehova Deus Jiſraëlis, docenda efficiendaq́ue)

4 Cùm dediſſet ei Rex glorioſè atque munificè omne deſyderium ejus,tantam conſequutus erat gratiam in conſpectu ejus:

5 Et aſcenderunt cum ipſo ex Jiſraëlitis , ſacerdotibuſq́ue , & Levitis ſacris cantoribus templi, oſtiariiſq́ue , & Netinæis Jeruſchalaima.

6 Anno ſeptimo regni Artaxerxis, menſe quinto,egreſſi e Babylonia primo die menſis.

7 Pervenerunt Jeruſchalaima ipſo authore, prout Dominus iter ipſorum proſperavit.

8 Nam Hhezra maximo ſtudio attendebat ne prætermitteret quicquam eorum quæ ſunt ex Lege Domini, præſtando ea, & docendo Jiſraëlem juſtitiam ac judicium omne.

9 Aſcendentibus autem actuarii Artaxerxis Regis dederunt ſcriptum ab Artaxerxe Rege conceſſum Hhezræ Sacerdoti Legis perito, cujus exemplum ſubjectum eſt.

10 Rex Artaxerxes Hhezræ Sacerdoti perito legis Domini,ſalutem.

11 Humanius ego judicans benefacere, præcipio eis qui ſponte voluerint ex gente Jehudæorum & ex Sacerdotibus ac Levitis qui ſunt in regno meo comitari te Jeruſchalaima,

12 Si qui ergo volent iri tecum, ut congreſſi proficiſcantur ex placito meo & intimorum ſeptem conſiliariorum meorum;

13 Ut reviſentes quæ aguntur in Jehudæa & Jeruſchalaimis obſervent ea ex Lege Domini quam habes ad manum,

14 Deferantq́; munera Domino Deo Jiſraëlis, quæ vovimus ego & conſiliarii, Jeruſchalaima, cum omni auro & argento quod inventum fuerit in regione Babyloniæ eſſe Domini habitantis Jeruſchalaimis,

15 Ut aurum & argentum quod donatum fuerit ab ipſa gente in templum Domini ipſorum quod eſt Jeruſchalaimis , collectum expendatur in juvencos, arietes, agnos, hœdoſq́ue & quæ his conjuncta ſunt,

16 Ut offerantur hoſtiæ Domino ſuper altare Domini ipſorum Jeruſchalaimis.

17 Quæcunque autem volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, pro voluntate tua ex præcepto Dei veſtri facitote:

18 Et ſacroſancta vaſa quæ data ſunt tibi ad miniſteriũ domus Dei tui reddens Jeruſchalaimis,

19 Cætera quæ tibi obvenerint neceſſaria domui Dei tui dato de ærario Regis.

20 Quæ volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, fac ſecundum voluntatem Domini.

21 Ego quoque Rex Artaxerxes mando quæſtoribus ærarii qui ſunt trans flumen, ut quicquid reſcripſerit Hhæzra Sacerdos peritus legis Dei, diligenter detur ei uſque ad argenti talenta centum,

22 Et ad frumenti coros centum,& vini bathos centum, totidemq́ue olei,& ſalis quod abundet ei ſine taxatione.

23 Omnia ſecundum legem Dei fiant Deo Altiſſimo,ne fortè efferveſcat ira in regnum Regis, & filii,aut filiorum ejus.

24 Vobis autem indicitur, ut omnibus Sacerdotibus,& Levitis, & ſacris cantoribus,Netinæiſq́ue,& adminiſtris templi hujus.

25 Nullum tributum neque indictio irrogetur, nec poſſit ullus imponere eis quicquam.

26 Tu autem Hhezra pro ſapientia Dei conſtitue judices & arbitros trans flumen,& omnes qui legem Dei tui non noverunt doce,

27 Ut quicunque tranſgreſſi fuerint legem, diligenter plectantur, ſive morte, ſive cruciatu, ſive pecunię mulctatione,ſive exilio.

28 Et dixit Hhezra Legiſperitus, Benedictus Deus majorum noſtrorum, qui indidit voluntatem hanc animo Regis, ornandi domum Jehovæ quæ eſt Jeruſchalaimis,

29 Et me honore affecit coram Rege,conſiliariiſq; ejus,& principibus potentibus ejus.

30 Ego itaque confirmatus animo, prout adfuit mihi Jehova Deus meus , congregavi ex Jiſraële viros qui aſcenderent mecum.

31 Hi autem ſunt primores paternarum familiarum,& gentis ſuæ, qui mecum aſcenderunt regnante Artaxerxe e Babylonia. *Hhezræ.8.*

32 E poſteris Pinchaſi, Gerſchom ; e poſteris Ithamaris, Danijel ; e poſteris Davidis , Chattuſch ;

33 E poſteris Schecanjæ , e natis Parhhoſchi, Zecarja ; & cum eo reverſi ſunt viri centum quinquaginta:

34 E poſteris Pachath-moabi, Eljohhenai ; & cum ipſo viri ducenti:

35 E poſteris Schecanjæ,filius Jachazielis ; & cum ipſo trecenti viri:

36 E poſteris Hhadinis, Hhebed filius Jonathanis;& cum ipſo quinquaginta viri:

37 Et e poſteris Schephatjæ , Zebadja filius Micaëlis; & cum ipſo octoginta viri:

38 E poſteris Joabi , Hhobadja filius Jechielis ; & cum eo ducenti octodecim viri:

39 Ex poſteris Schelomithi filius Joſiphję ; & cum eo centum ſexaginta viri:

40 Ex poſteris Bebai, Zecarja filius Bebai ; & cum ipſo viri viginti octo:

41 Ex poſteris Hhazgadis , Jochanan filius

Katanis; & cum ipſo viri centum decem:

42 Ex poſteris Adonikami poſterioribus, quorum hæc nomina Eliphelet, Jehhiel, & Schemahhja; & cum eis ſexaginta viri: denique e poſteris Bigvai, Hhuthai & Zabbub; & cum eis ſeptuaginta viri.

43 Cùm autem congregaſſem eos ad fluvium Ahavæ, metati ſumus illic triduo, & recognovi eos:

44 Sed ex filiis Sacerdotum & Levitarum neminem inveni illic.

45 Quapropter amandavi Elchhezerem, Arielem, Schemahhjam, Elnathanem, Jaribum, & Elnathanem, Nathanemque, & Zecarjam, ac Meſchullamum primores, Jojaribum quoque & Elnathanem doctores;

46 Et dedi mandata eis ad Iddonem qui erat in Caſiphja loco,

37 Jubens eos dicere Iddoni, Achivo, & Netinæis qui erant in Caſiphja loco, ut mitterent nobis qui miniſterio fungerentur in domo Jehovæ Dei noſtri,

48 Qui adduxerunt nobis, prout manus Dei noſtri valida adfuit nobis, viros intelligentes e poſteris Machli filii Levi filii Jiſraëlis, Scherebjam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim;

49 Chaſchabjam & Jeſchahhjam e poſteris Merari, cognatós ejus & filios eorum viginti;

50 Ex Netinæis autem quos dederat David & principes miniſterio Levitarum, Netinæos ducentos viginti, quorum omnium nomina ſcripto expreſſa ſunt.

51 Tum proclamavi illic jejunium, ut affligentes nos in conſpectu Dei quæreremus ab eo bonum iter pro nobis & comitibus noſtris filiiſq; & pecoribus propter inſidias:

52 Nam pudebat me petere a Rege pedites & equites ad comitatum, ut tuerentur nos contra aduerſarios noſtros:

53 Quia dixeramus Regi virtutem Domini quærentibus ipſum ex toto animo adfuturam.

54 Sic igitur deprecati Dominum Deum noſtrum, eum exoravimus, & compotes facti ſumus a Deo noſtro.

55 Et ſeparavi e principibus Sacerdotum viros duodecim; & Scherebjam Chaſchabjamq́; , & cum eis ex cognatis eorum viros decem;

56 Quibus appendi aurum & argentum & vaſa ſacerdotalia domus Dei noſtri, quæ donaverat Rex & conſiliarii ejus, principeſque, & omnes Jiſraëlitæ,

57 Appenſaq́; tradidi talenta argenti ſexcenta quinquaginta, vaſa argentea talentorum centum, & auri talenta centum,

58 Et crateres aureos viginti, & vaſa ex orichalco præſtante duo, pretioſa ut aurum.

59 Et dixi eis, & vos ſancti eſtis Jehovæ, & vaſa hæc ſancta, etiam aurum & argentum votivũ eſt Domino Deo Patrum noſtrorum:

60 Sedulò cuſtodite donec expendatis ea principibus Sacerdotum Levitarumque, & principibus paternarum familiarum Jiſraëlis Jeruſchalaimis in cellis domus Dei noſtri.

61 Itaque ſuſceperunt Sacerdotes & Levitę aurum illud, argentum, & vaſa inferenda Jeruſchalaima in templum Domini.

62 Tunc promovimus a flumine Ahavæ die duodecimo menſis primi, venimuſque Jeruſchalaima:

63 Ubi poſtquam conſediſſemus triduo, die quarto expenſum eſt aurum & argentum in domo Jehovæ Dei noſtri Meremotho filio Urijæ Sacerdoti,

64 Et collegæ ipſius Elhhazari filio Pinchaſi, quibuſcum erant Jozabad filius Jeſchuhhæ, & Nohhadja filius Binnui Levitæ; ex numero & ex pondere univerſa.

85 Et ſcriptum eſt pondus ipſorum eadem hora.

66 Qui autem venerunt ex captivitate, obtulerunt holocauſta Domino Deo Jiſraëlis, juvencos duodecim pro toto Jiſraële arietes nonaginta ſex,

67 Agnos ſeptuaginta ſeptem, & hircos pro peccato duodecim, omnia in ſacrificium Domino:

68 Et legenda tradiderunt edicta Regis Satrapis regiis, & principibus trans flumen, qui honore affecerunt gentem & templum Domini. *Hhezr.4.9.*

69 His autem conſummatis, acceſſerunt ad me principes dicendo , non ſeparaverunt ſe gens Jiſraëlitarum, & principes, & Sacerdotes & Levitæ,

70 Ab alienigenis gentibus & nationibus terræ; immunditias ſuas a Cenahhanæis, Chittæis, Perizzæis, Jebuſæis, Moabitis, Ægyptiis; & Edomæis habent:

71 Conjugati enim ſunt filiabus eorum ipſi & filii ipſorum, & miſtum eſt ſemen ſanctum alienis gentibus: etiam participes ſunt principes & antiſtites iniquitatis iſtius a principio.

72 Ut audivi iſta, conſcidi veſtem & pallium meum; & vellens de capillis capitis mei & barbæ ſedi dolens & mœſtus.

73 Et convenerunt ad me quicunque movebantur verbo Domini Dei Jiſraëlis lugentem propter iniquitatem iſtam, & ſedebam triſtis uſque ad tempus ſacrificii veſpertini.

74 Tunc conſurgens a jejunio conſciſſa veſte & pallio, & flectens genua extendi manus ad Dominum,

75 Dicens, Domine confuſus ſum, & pudet me comparere ante faciem tuam:

76 Nam peccata noſtra multiplicata ſunt ſupra capita noſtra, & iniquitates noſtræ altæ ſunt in cœlum uſque,

77 Quoniam a temporibus majorum noſtrorum ſumus in reatu magno uſq; in diem hunc.

78 Itaque propter peccata noſtra fuimus traditi, reges noſtri & Sacerdotes noſtri Regibus terræ gladio, captivitati, & prædę, ac confuſioni uſque in hodiernum diem.

79 At nunc quando cõtingit nobis miſericordia abs te, Domine Deus, relinquente nobis radicem & nomen in loco ſanctitatis tuę;

80 Detegente lumen noſtrum in domo Domini Dei noſtri; dante nobis cibum omni tempore ſervitutis noſtrę;

81 Cùm ſerviremus, non derelinquente nos Domino Deo noſtro; ſed conſtituente nos in gratia, & diſponente ut nobis Reges Perſidis dent cibum,

82 Ut extollamus templum Domini Dei noſtri, & inſtauremus vaſtitates Tzijonis; denique dante nobis ſtabilitatem in Jehudæa & Jeruſchalaimis:

83 Nunc inquam, quid dicemus Domine habentes hæc? transgreſſi enim ſumus præcepta tua quæ dederas in manus ſervorum tuorum Prophetarum, dicens,

84 Terra quam ingreſſuri eſtis ad poſſidendũ hæreditatem ejus, terra polluta eſt coinquinationibus populorum ipſius, quorum immunditiis repleta eſt tota immunditia ſua.

85 Nunc ergo filias veſtras ne jungite filiis eorum, & filias eorum ne accipite filiis veſtris:

86 Nec quærite pacem habere cum illis unquam, ut invaleſcentes comedatis fructus optimos terræ, & hæreditatem diſtribuatis filiis veſtris uſque in ſeculum.

87 Poſtquam igitur quæ contigerunt nobis, omnia fuerunt propter opera noſtra peſſima & maxima peccata noſtra; & dediſti nobis tale reſiduum;

88 An rurſus averſi tranſgrederemur jura tua, & commiſceremur immunditiæ alienigenarum & gentium terræ hujus?

89 Nónne iratus nobis perderes nos, donec non relinqueretur radix & nomen noſtrum?

90 Jehova Deus Jiſraëlis juſtus eſſes: ſed derelicta eſt radix uſque in hodiernum diem.

91 Ecce, ſumus coram te in reatibus noſtris, quamvis non ſit ſtandum coram te in eis.

92 Cùm autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac proſtratus ante templum, congregati ſunt ad eum Jeruſchalaimis turba magna valde viri, & mulieres, juvenéſque, & juvenculæ: & fletus erat magnus in ipſa multitudine.

93 Exclamantiq; Hhezræ dixit Schecanja filius Jechielis e poſteris Hhelami, nos in Dominum peccavimus, quòd duximus mulieres alienigenas ex gentibus terræ.

94 Nunc verò ſpes eſt toti Jiſraëli: hîc ergo detur jusjurandum Domino nos expulſuros omnes uxores noſtras quæ ſunt ex alienigenis cum natis earum.

95 Sicut tibi præceptum eſt a majoribus ex lege Domini, ſurgens explica:

96 Tibi enim hæc res incumbit, nos verò aderimus tibi: viriliter fac.

97 Itaque exurgens Hhezra adjuravit principes Sacerdotum, Levitas, & totum Jiſraëlem ut facerent ſecundum rem hanc: qui juraverunt.

CAPUT IX.

1 'POSTEA ſurgens Hhezra ab anteriore parte templi abiit in cellam Jochananis filii Eljaſchibi: Hhezræ. 10. 6.

2 Ubi diverſatus non guſtavit cibum, nec aquam bibit propter iniquitatem multitudinis.

3 Et promulgatum eſt in tota Jehudæa & Jeruſchalaimis, omnibus qui reverſi erant ex captivitate, ut congregarentur Jeruſchalaima:

4 Quicunque verò non venturus eſſet biduo vel triduo ex conſilio principum ac ſeniorum, ejus facultates omneis ſublatum iri; ipſum verò ſeparatum iri a congregatione deportata.

5 Ita congregati ſunt omnes tribules Jehudæ & Binjaminis triduo Jeruſchalaima, menſe nono, die viceſimo menſis;

6 Et conſedit totus populus in area templi trementes propter præſentem hyemem.

7 Tunc exurgens Hhezra dixit illis, vos iniquè feciſtis quòd duxiſtis uxores alienigenas, ſuperaddentes reatui Jiſraëlis.

8 Nunc ergo cedite confeſſionem & magnificentiam Jehovæ Deo majorum noſtrorum,

9 Et perficientes voluntatem ipſius diſcedite a gentibus terræ & ab uxoribus alienigenis.

10 Cui exclamans omnis multitudo dixerunt voce magna, ſicut dixiſti faciemus.

11 Sed quoniam multitudo magna eſt, & tempus hybernum, nec poſſumus ſub dio ſtare; hoc autem opus non eſt unius diei neque bidui, quia plurimi in hac re peccavimus:

12 Stent principes multitudinis; & omnes qui inter nos habitant quicunque habent uxores apud ſe alienigenas;

13 Siſtent ſe præfinito tempore cum ſenioribus & judicibus, uſque dum ſolverint iram Domini ex negotio hoc:

14 Tantùm Jonathan filius Hhaſaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ ſuſceperunt iſtud: Meſchullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt illos:

15 Feceruntque ſecundum omnia hæc reduces ex captivitate.

16 Nam electi viri Hhezra Sacerdos, & primarii paternarum familiarũ in familias paternas ſuas nominibus expreſſi ſederunt a die primo mēſis decimi, ut examinarent negotium iſtud.

17 Et determinarunt de viris habentibus uxores alienigenas uſque ad diē primum menſis primi.

18 Et inventi ſunt ex Sacerdotibus permiſti qui habebant uxores alienigenas;

19 E filiis Jeſchuhhæ filii Jehotzadaki & cognatis ejus, Mahhaſeja, & Elihhezer, & Jarib, & Gedalja;

20 Qui adhibentes manus expulerunt uxores ſuas, litando ex grege arietem pro reatu ſuo.

21 Item e poſteris Immeris, Chanani & Zebadja; & e poſteris Charimi, Mahhaſeja, Elija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuzzija:

22 Et e poſteris Paſchchuris Eljohhenai, Mahhaſeja, Jiſchmahhel, Netaneel, Jozabad, & Elhhaſa.

23 Item ex Levitis, Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja qui idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer:

24 Et e muſicis, Eljaſchib;

25 Et ex oſtiariis, Schallum, & Telem, & Uri.

26 De Jiſraëlitis verò: e poſteris Parhhoſchi, Ramja, & Jezija, & Malcija, & Mijamin, & Elhhazar, & Malcija, & Benaja:

27 Item e poſteris Hhelami, Mattanja, Zecarja, & Jechiel, & Hhabdi, & Jeremoth, & Elija:

28 Item e poſteris Zattu, Eljohhenai, Eljaſchib, Mittanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza:

29 Et e poſteris Bebai, Jochanân, Chananja, Zabbai, & Hhathlai:

30 Et e poſteris Bani, Meſchullam, Malluc, & Hhadaja, Jaſchub, Scheal, & Ramoth:

31 Item e poſteris Pachath-moabi, ex Hhadna & Celale, Benaja, Mahhaſeja, Mattanja, Be-

tzaleel,& Binnui,ac Menaſche:
32 Item e poſteris Charimi,Elihhezer,Jiſchija,Malcija,Schemahhja,Schimhhon, Binjamin, & Malluc,& Schemarja:
33 Et e poſteris Chaſchumi,Mattenai,Mattatta,Zebad,Eliphelet, Jeremai, Menaſche, & Schimhhi:
34 Item e poſteris Bani,Mahhadai,Hhamram, & Uël,Benaja,Bedeja, Celuhu, Vanja, Meremoth,Eljaſchib,Mittanja, Mattenai, & Jahhaſau,& Bani,& Binnui,& Schimhhi,& Schelemja, & Nathan,& Hhadaja,Mabnadbai, Schaſchai, Scharai,Hhazareel, & Schelemja, Schemarja, Schallum,Amarja,& Joſeph:
35 Et e Nebuntinis,Jehhiel,Mattitja, Zabad, Zebina,Jaddan,Joël,& Benaja.
36 Omnes iſti duxerunt uxores alienigenas, & dimiſerunt eas cum filiis.
37 Ita habitaverunt ſacerdotes ac Levitę & Jiſraëlitę Jeruſchalaimis atque in regione tota: novilunio autem menſis ſeptimi dum erant Jiſraëlitæ in commorationibus ſuis, *Nechem.8.*
38 Congregata eſt tota multitudo ſimul in aream quæ eſt ab Oriente portæ ſacræ:
39 Et dixerunt Hhezræ legiſperito ut afferret legem Moſchis traditam a Domino Deo Jiſraëlis.
40 Tum afferens Hhezra ſacerdos legem coram tota multitudine eorũ tam virorum quàm mulierum, & omnibus valentibus intelligere Legem novilunio menſis ſeptimi;
41 Legit in area quæ eſt ante portam ſacram templi a prima luce uſque ad meridiem, coram viris & mulieribus omnibus attendentibus ad legem.
42 Stabat autem Hhezra Legiſperitus in ſuggeſtu ligneo qui fabricatus fuerat,
43 Adſtantibus ei Mattitja, & Schemahho, Hhanaja,Urija, Chilkija, & Mahhaſeja ad dexteram;
44 Ad ſiniſtram verò Pedaja, & Miſchaële, Malcija,Chaſchuino,Chaſchabaddana, Zecarja,& Meſchullamo;
45 Cùm ſumeret Hhezra librum coram tota multitudine,pręſidens e ſuperiore loco in conſpectu omnium.
46 Deinde poſtquam abſolviſſet legem omnibus ſtantibus; benedixit Hhezra Jehovæ Deo maximo,Deo exercituum omnipotenti,
47 Et reſpondit omnis populus,amen;elatiſq; ſurſum manibus procidentes in terram adoraverunt Dominum.
48 Jeſchuahh quoque & Bani, & Scherebja, Jamin,Hhakkub,Schabbethai, Hodija, Mahhaſeja,Kelita,Hhazarja,Jozabad,Chanan, Pelaja, & alii Levitæ
49 Docebant legem Domini in multitudine, legentes legem Domini,& proponebant ſinguli ei quibus lectio intelligeretur.
50 Deinde loquutus legatus, Regis cum Hhezra ſacerdote legiſperito ac Levitis docentibus populum dixit, dies hic ſanctus eſt Domino (flebant enim omnes cùm audiviſſent Legem.)
51 Et dixit Hhezra, Digreſſi ergo comedite pinguiſſima quæque,& bibite dulcia, ac mittite munera iis qui non habent.
52 (Sanctus enim eſt hic dies Domino) & nolite mœſti eſſe:nã Dominus gaudio afficit vos.
53 Levitæ quoque denuntiarunt palam omnibus dicentes,dies hic ſanctus eſt, nolite mœſti eſſe:
54 Et abiverunt omnes ad comedendum & ad bibendum epulandumque, & mittendum munera iis qui non habebant ut epularentur,& magnificè lætati ſunt de verbis quæ edocti fuerant.
55 Et congregati omnes Jeruſchalaimis celebrarunt lætitiam ſecundum diſpoſitionem Domini Dei Jiſraëlis.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Tria hac poſtrema capita ferè verbum de verbo tranſcripta ſunt ex libro Hhezræ uſque ad verſ. 37. hujus captis, reliqua ex Nechem. 8. quamobrem nos ea libris Canonicis, id eſt regulæ veritatis, (a qua nõ mediocriter aberrabant) jure conformavimus: ut diluta & abjecta falſitate, qua ſcatebat hic liber ſit ſoli æterno & immortali veritatis cognitori & vindici honor & gloria in ſempiterna ſecula.*

HHEZRÆ
Apochryphus Liber Secundus, qui vulgò quartus appellatur.

HIC liber generis eſt prophetici, cõtinens objurgationes populi immorigeri, & promiſsiones Ecclesię glorioſę per doctrinam Evangelii comparandæ Chriſto: deinde verò viſiones mirificas ſubnectens ad concionis ſuę illuſtrationem oſtendit malorum quę Jehudæos opprimebant cauſas, venturorum ſigna, & formas uſq; ad inſtaurationem Eccleſiæ per Chriſtum authorẽ boni in ſuos & mali in adverſarios: atq; ab expectatione illius pios & fideles animos conſolatur.

CAPUT I.

1' LIBER' Hhezræ ptophetæ ' ſecundus, filii Seraję, filii Ahazarję, filii Chilkijæ,filii Schallumi,filii Tzadoki, filii Achitubi,
2 Filii Amarjæ,filii Hhazarjæ,filii Merajothi, filii Zerachję, filii Hhuzzi, filii Bukki, filii Abiſchuhhæ, filii Pinchaſi, filii Elhhazaris,
3 Filii Aharonis ex tribu Levi; qui fuit depor-

portatus in regione Medorum, regno Artaxerxis Regis Perſarum.

4 'Fuit igitur verbum 'Domini ad me, 'dicendo,

5 Abiens renuntia populo meo facinora ipſorum, & ipſorum filiis iniquitates quas admiſerunt in me, ut renuntient poſteris,

6 Peccata majorum aucta in ipſis eſſe : 'qui obliti mei ſacrificaverunt diis alienis.

7 Nónne ego eduxi eos e terra Ægypti, e domo ſervitutis ? ipſi autem irritauerunt me, & conſilia mea ſpreverunt.

8 ' Tu itaque excute comam capitis tui, & 'projice omnia mala ſuper ipſos ; quoniam non obediverunt legi meæ, etiamque populus iſte diſciplinam non accipit.

9 'Quouſque tandem tolerarem iſtos quibus tanta contuli beneficia ?

10 Reges multos propter eos ſubverti ; Parhhonem cum ſervis ejus & omnem exercitum ejus percuſſi:

11 ' Omnes gentes a facie eorum perdidi 'in Oriente, provinciarum duarum ; 'populos Tyrum & Tzidonem uſque diſſipavi, & omnes adverſarios eorum interfeci.

12 'Tu ergo alloquere iſtos dicens, Hæc dicit Dominus.

13 Ego vos per mare traduxi ; & 'plateas vobis jam olim munitas effeci ; ducem vobis dedi Moſchen, & Aharonem ſacerdotem ; Exod.14.

14 Lucem vobis columna ignis exhibui, & maxima miracula feci in vobis : vos autem mei obliti eſtis, ait Dominus.

15 Hæc ait Dominus exercituum, Coturnix vobis ſigno fuit, 'caſtris veſtris ut præſidium circundedi eam, cùm illic murmuraretis, Exod.16.

16 Ac non triumpharetis in nomine meo deperditione inimicorum veſtrorum; ſed nunc adhuc etiam murmuratis.

17 Et ubi ſunt beneficia quæ præſtiti vobis ? nónne in deſerto eſurientes inclamaviſtis me,

18 Dicendo, quare in deſertum iſtud adduxiſti nos ? ut morte afficeres nos ? præſtitiſſet nos ſervire Ægyptiis quam mori in deſerto hoc:

19 Et condolens gemitibus veſtris dedi vobis man in eſcam, panem angelorum manducaſtis. Pſal.78.25.

20 Nónne cùm ſitiretis, petram excidi, & fluxerunt aquę ad ſaturitatem ? propter æſtus *ut* foliis arborum 'obtexi vos? Exod.17. Num.20.

21 Diviſi vobis regiones opimas ; Cenahhanæos, & Perizzæos, 'ac Peliſchtæos a facie veſtra projeci : quid faciam vobis amplius ? ait Dominus.

22 Hæc ait Dominus omnipotens, in deſerto cùm eſſetis 'ad fontes amaros, ſitientes & blaſphemantes nomen meum, Exod.15.

23 Non ignem vobis immiſi pro blaſphemiis, ſed mittens lignum in aquam dulces feci fontes.

24 'Quid tibi faciam, Jahhakob ? noluiſti obedire, Jehuda : transferam me ad alias gentes, & exponam eis nomen meum, ut cuſtodiant ſtatuta mea.

25 Quoniam me dereliquiſtis, ego quoque vos derelinquam : quando petetis a me miſericordiam, non miſerebor:

26 Quando invocabitis me, ego non exaudiam vos : maculaſtis enim manus veſtras ſanguine, & pedes veſtri excurrunt impigrè ad committenda homicidia.

27 Non me planè dereliquiſtis, ſed vos ipſos ait Dominus.

28 Hæc dicit Dominus omnipotens, nónne ego vos rogavi, agens ut pater filios, & ut mater filias, & ut nutrix parvulos ſuos,

29 Ut eſſetis mihi populus, & ego vobis Deus ; eſſetiſque mihi filii, & ego vobis pater ?

30 Ita vos collegi ut gallina pullos ſuos ſub alas ſuas : modò autem quid facerem vobis ? projiciam vos a facie mea.

31 Olationem cùm attuleritis mihi, avertam faciem meam a vobis : dies enim feſtos veſtros, & neomenias, & circuncïſiones repudiavi.

32 Ego miſi ſervos meos Prophetas ad vos ; quos acceptos interfeciſtis, & laniaſtis corpora eorum : ſanguinem eorum repoſcam, ait Dominus.

33 Hæc dicit Dominus omnipotens, domus veſtra deſerta eſt : projiciam vos ut ventus ſtipulam,

34 Et filii non procreabunt, quoniam mandatum meum neglexerunt & fecerunt quod malum videtur in oculis meis.

35 Tradam domos veſtras populo venturo, 'qui cùm me non audiverint, credent ; qui cùm ſigna non oſtendero ipſis, facient præcepta mea ;

36 Qui cùm Prophetas non viderint, recordabuntur iniquitates ſuas.

37 Teſtor populi venturi gratiam, cujus parvuli exultabunt lætitia, me quidem non videntes oculis carnis, ſed ſpiritu credẽtes quæ dixit.

38 'Nunc verò frater aſpice quæ gloria, & vide populum advenientem 'ab ortu ;

39 (Quibus daturus ſum principatũ Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, & Hoſchehhę, & Hhamoſi, & Micæ, & Joëlis, & Hhobadjæ, & Jonæ,

40 Et Nachumi, & Chabbakuki, Tzephanjæ, Chaggai, Zecarjæ, & Maleaci) '& eum qui Angelus Domini vocatus eſt.

ANNOTATIO.

1 Liber] *Hi tres verſus primi generalem totius libri inſcriptionem continent : reliqua pars hujus capitis cum ſeq. cap. unam continet prophetiam : quamobrem duo hæc capita viſum eſt coniungere.* Hhezræ] *ex unguibus leonum, ut vulgo dici ſolet. nam quod inter Hhezram Prophetam & Sacerdotem quibuſdam viſum eſt diſtinguere, eſt inaniſſimum : quid enim aliud clamat generis recenſio quàm hunc eundem ſacerdotem eſſe ? Verùm quiſquis fuerit hic Pſeudohhezras, profectò ſui generis oblitus eſt cùm iſta ſcriberet, Quid enim ſibi volunt illa quæ vulgata lectio habet in principio verſ. 2. filii Achijæ, filii Pinchaſi, filii Hhæli? Atqui hoc non dixit authenticus Hhezra atque* ακιβδηλος *cap. 7. Præterea quis neſcit Hhelin, Pinchaſum, & Achijam non eſſe de gente Elhhazaris, ſed Ithamaris procreatos ? Quis verò huic libro tantam fidem deinceps arroget, qui in ipſa fronte nævos tam infames, & in re tam evidente mendacia tam puerilia (ne quid grauius dicam) ammadverterit ? Quiſquis es qui hunc librum legis, ſume authoritatem probandi atque judicandi ſermones ejus : non enim obſtringit fidem tuam illius authoritas, ſi qua eſt in tam craſſis erroribus. Ego verò a lectore peto ne ægrè ferat, ſi mutationum ſingularum (multa enim hîc fuerunt permutanda ut res conformarentur aliquo pacto veritati) cauſas minutatim non attulerimus : quæ res infiniti*

laboris & temporis fuiſſet, neque verò utilitatem permagnã effeciſſet, nam ipſa mutationes pio lectori ſe probaturæ ſunt qui adhibuerit aliquid judicii & diligentiæ. Secundus] *Priorem qui volet quærere, laterem laverit: nam primum illum, authenticum Hhezræ librum longè poſtea fuiſſe ſcriptum oſtendit capitis 3. ἐπιγραφὴ: proximè præcedentem eadem ratio commonſtrat non eſſe habendum in iſto numero. Niſi fortè ſecundum dicas poſuiſſe interpretem pro Hhebræa voce quæ poſteriorem ſonat, ut hoc nomine intelligas res poſteriores, hoc eſt poſt venturas, hoc libro explicari.* 4 Fuit] *Prophetia hæc duorum capitum, membra duo continet: prius eſt de Synagogæ veteris abdicatione, uſque ad verſ. 38. poſterius de Eccleſiæ Chriſtianæ vocatione & conſtitutione glorioſa, ad finem uſque cap. 2. In priore membro ineſt conſultatio quædam Chriſti cum Propheta προληπτικῶς, uſque ad verſ. 12 deinde prædicationis forma, verſ. reliquis.* Domini] *Jeſu Chriſti, qui ſermo & ſapientia eſt Dei patris æterna, verus Deus verus homo: quamobrem Deum appellat Patrem, infrà 2. 5. & Hhezram fratrem, verſ. 38. hujus cap. & alibi ſæpe.* Dicendo] *hæc conſultatio, ac potius προθεραπεία ſequentis prædicationis continet primùm ſententiæ ſummam in peccatorum exprobratione & judicii denuntiatione poſitam, verſibus 4. deinde confirmationem, 3. reliquis.* 6 Qui obliti] *nempe majores multùm, hi verò plurimùm: quamobrem poſteris ſuis renuntiantes debent teſtatam facere juſtitiam Dei.* 8 Tu itaque] *denuntiatio judicii primùm typica (cujuſmodi habetur Jechezk. 5.) deinde aperta & nuda.* Projice] *verbo, id eſt, projectum iri denuntia: vide Jirm. 1. 10.* 9 Quouſque] *confirmatio, ut diximus in ver. 4.* 11 Omnes gentes] *hunc verſum ita reſtituimus ex veritate hiſtoriæ.* In Orien.] *trans Jardenem, provincias quas Sichon Rex Emoræorum & Hhog rex Baſchanis obtinebant.* Populos] *id eſt Cenahhanæos, uſque ad Tyri & Tzidonis terminos.* 12 Tu ergo] *hæc prædicatio primùm conteſtatur peccata, uſque ad ver. 24. deinde ſententiam fert verbis & authoritate Dei, reliquis verſibus.* 13 Plateas] *nempe in mari diſcendente.* 15 Caſtris ve.] *hanc veram eſſe intelligentiam confido agnituros omneis qui ad hiſtoriam Moſchis animum propiùs adverterint. Sed de hac mutatione & ſequentibus omnibus facilè, tacente me, periti & pii lectores judicabunt.* 20 Obtexi vos] *diurna nube, tanquam ſi trichilas umbráſve e foliis conſtruxiſſem vobis.* 22 Ad fontes amaros] *in flumine Amorrhæo, inquit vulgata. Ego verò affirmo corruptum eſſe, Amoræo pro amaro. Conſulatur Moſche.* 24 Quid tibi] *ſententia reprobationis, ut diximus in ver. 12. quæ ὕστερον πρότερον exponit vocationem gentium, hoc ver. & rejectionem Jehudæorum 3. ſequentibus: quamobrem poſtea utrúmque correcto ordine exornatur: rejectio uſque ad ver. 35. vocatio verò gentium, ver. 35. & duobus ſequen.* 35 Qui cum] *elegans deſcriptio populi fidelium voluntarii, ut appellatur Pſal. 110. 3. & apud Jeſchahhjam paſſim.* 38 Nunc verò] *tranſitio ad ſecundam partem Prophetiæ per viſum ex abrupto oblatum Hhezræ.* Ab ortu] *nempe ſolis, quaſi dicat, qui populus inde a diluculo accurrit ad me: hæc enim verba non ad locum (ut interpretatur vulgus) ſed ad tempus circunſcribendum pertinent, & notandam filiorum Dei diligentiam.* 40 Et eum] *id eſt, Joannem Baptiſtam, qui præit ante faciem Domini & prælucet Eccleſiæ ejus. Sic poteſt defendi Hhezra, ac potiùs mendacium ejus ad veritatem revocari, quam pius quiſque huic Hhezræ debet anteponere.*

CAPUT II.

1″ HÆC dicit Dominus, ego ″ eduxeram populum iſtum de ſervitute, eiſque mandata dederam per ſervos meos Prophetas: quos audire noluerunt, ſed irrita fecerunt conſilia mea.

2 ʹMater quę iſtos genuit dicit eis, abite filii, nam ego vidua & ″ derelicta ſum.

3 Educaveram vos cum lætitia; ſed amiſi vos cum luctu & triſtitia, quoniam peccaſtis coram Domino Deo veſtro & feciſtis quod malum videtur in oculis ejus.

4 Modò autem quid facerem vobis? ego vidua ſum & derelicta: abite filii & petite a Domino miſericordiam.

5 ʹEgo verò te, pater, teſtem invoco in matrem filiorum iſtorum qui noluerunt teſtamentum meum ſervare,

6 Ut exponas eos confuſioni, matremque eorum direptioni, ne progenies ſit eis,

7 Diſpergantur in gentes, nomina eorum deleantur e terra, quoniam ſpreverunt ″ſacramentum jurisjurandi mei.

8 Væ tibi Aſchur, qui abſcondis iniquos penes te: ô gens improba, recordare quid fecerim Sedomo & Hhamoræ,

9 Quorum ager jacet, piceis glebis & aggeſto cinere: ſic efficiam eos qui mihi non auſcultarunt, inquit Dominus omnipotens.

10 ʹHæc edicit Dominus Hhezræ, Indica ʹpopulo huic meo me daturum ipſis regnum Jeruſchalaimorum quod daturus fueram Jiſraëli,

11 Recepturum ad me gloriam ʹillorum, & daturum his tabernacula æterna quæ præparaveram illis;

12 Lignum vitæ fore his, unguentum odoratiſſimum, hos neque labori neque fatigationi infeſtos fore.

13 Perigite ut accipiatis: rogate pro vobis, ut dies paucos ʹ morentur: jam paratum eſt regnum, vigilate.

14 Teſtare cœlum & terram; contrivi enim malum & creavi bonum, ut vivo ego, ait Dominus.

15 Mater, amplectere filios tuos, educa illos cum lætitia ſicut columba, confirma pedes eorum: quoniam te elegi, dicit Dominus.

16 Et excitans mortuos de locis ſuis, e monumentis educam illos, quoniam agnovi nomen tuum, Jiſraël.

17 Ne timeas, ô filiorum iſtorum mater; quoniam te elegi, dicit Dominus.

18 Mittam tibi adjutores ſervos meos Jeſchahhjam & Jirmejam, & ʹ quorum conſilium ſanctificavi ac paravi tibi, *ut* arbores duodecim gravidas variis fructibus.

19 Et totidem fontes fluentes lacte & melle, ac montes ingentes ſeptem abundantes roſa & lilio; quibus gaudio explebo filios tuos.

20 Viduam abſolve, pupilli cauſam age, egenti da, orphanum tuere, nudum veſti,

21 Confractum & debilem cura, claudum ne deride, defende mancum, & cæcum ad videndum claram lucem meam adhibe,

22 Senem & puerum intra muros tuos ſerva,

23 Mortuos ubi inveneris, involvens commenda ſepulchro: & dabo tibi 'primam ſedem in reſurrectione mea.

24 Contine te & quieſce popule mi, nam requies tua adventura eſt.

25 Nutrix bona, nutri filios tuos, confirma pedes eorum,

26 Puerorum quos dedi tibi nemo intereat; eos enim ego repoſcam de manu tua.

27 Sed ne defatigeris: nam cùm advenerit dies oppreſſionis & anguſtiæ, plorabunt & mœrebunt alii, tu autem hilaris & gaudiis copioſa eris.

28 Invidebunt gentes, ſed nihil adverſus te poterunt, inquit Dominus.

29 Manus meæ protegent te, ne filii tui ' tormenta experiantur.

30 Hilaris eſto mater cum filiis tuis, nam ego eripiam te, dicit Dominus.

31 Filiorum tuorum qui dormiunt recordare, quoniam ego eos educturus ſum e lateribus terræ, & miſericordiam facturus eis, quia miſericors ſum, ait Dominus omnipotens.

32 Complectere natos tuos uſq; dum veniam, & faciam eis miſericordiã: nam exuberant fontes mei, & gratia mea non deficiet unquam.

33 Ego Hhezra præceptum acceperam a Domino 'in monte Chorebi, ut adirem Jiſraëlem: ſed cùm veni ad eos, reprobaverunt me, & reſpuerunt mandatum Domini.

34 Ideoq; vobis edico gentes quæ auſcultatis & intelligitis, expectate 'Paſtorem veſtrum requiem æternam daturum vobis: nam in proximo ille eſt qui temporibus ultimis erat adventurus.

35 Parati eſtote ad præmia regni, cùm lux perpetua lucebit vobis in æterna tempora.

36 Fugite umbram iſtius ſeculi, percipite jucundiſſimam gloriam veſtram: ego teſtor palam ſervatorem meum.

37 Commendatum domum percipientes hilares eſtote, gratias agentes ei qui vos ad regna cœleſtia advocavit.

38 'Agedum conſiſtite, & reſpicite numerum obſignatorum ad convivium Domini,

39 Qui umbram effugientes ſeculi iſtius ſplendidas tunicas a Domino acceperunt.

40 Accipe, Tzijon, numerum tuorum, & recludе tuos veſtibus candidis indutos qui legi Domini plenè obſequuti ſunt.

41 Filiorum tuorum quos optabas plenus eſt numerus: roga Dominum penes quem imperium eſt ut ſanctificetur populus tuus qui ab initio vocatus eſt.

42 Ego Hhezra vidi in monte Tzijonis turbã magnam quam numerare non poteram, omnium canticis collaudantium Dominum:

43 In quorum medio erat juvenis ſtatura celſus, eminens ſupra omneis alios, qui ſingulorum capitibus imponebat coronas, & 'eo magis exaltabatur: ego autem tenebar miraculo.

44 Tunc interrogans Angelum dixi, qui ſunt hi, Domine?

45 Qui reſpondens mihi dixit, hi ſunt qui mortalem tunicam deponentes immortalem induerunt, & confeſſi nomen Dei modò coronantur & accipiunt palmas.

46 Iterũ dixi Angelo, Quis eſt juvenis ille qui coronas imponit eis, & palmas in manus tradit?

47 Qui reſpondens dixit mihi, ille eſt Filius Dei quem in ſeculo ſuo confeſſi ſunt.

48 Cùm itaque cœpiſſem magnificare eos qui fortiter pro nomine Domini perſtiterunt, edixit mihi Angelus, abi renuntia 'populo meo, quales res & quàm mirabiles Domini Dei videris.

ANNOTATIO.

1 Hæc dicit] *Secunda hæc prophetia (ad quam tranſitio facta eſt verſ. 38. capitis præcedentis) ſimiliter duobus membris continetur: primùm enim ponitur quædam narratio a Chriſto* προθεραπευτικὴ, *uſque ad ver, 10. deinde prædicatio, ad finem uſque cap. Narratione exponit Chriſtus verba Dei patris expoſtulantis de Synagoga, verſ. 1. verba Eccleſiæ filios lugentis & revocantis ad Deum, 3. verſibus; ac poſtremò verba Chriſti cum Patre agentis de reprobatione Synagogæ, & flagellatione eorum qui ipſam recepturi eſſent, verſ. quinque.* Eduxeram] *i. egeram ut pater cum filiis, &c. quæ dixit ſuprà 1.28. & ſequentibus, ſed illi me non agnoverunt patrem.* 2 Mater] *Eccleſia quæ iſtos genuerat ſemine incorrupto verbi, ut viverent Deo: expoſtulat autem cum illis, duobus verſibus & eos admonet, verſ. 4.* Derelicta] *a Deo, ſpirituali conjuge.* 5 Ego verò] *verba Chriſti, qui ut ſapientia æterna Patris ſtatuit quid ſit porrò, rebus ita conſtitutis, Synagoga & filiis ejus faciendum, tribus verſ. & quid illius defenſoribus, verſ. 8. & 9.* 7 Sacramentum] *de quo Exod. 24.* 10 Hæc æd.] *prædicatio hæc tria in univerſum complectitur, promiſſionem Eccleſiæ Chriſtianæ, tribus verſ. propoſitionem documentorum ad Eccleſiam & liberos illius pertinentium, a verſ. 13. ad verſ. 38. & confirmationem, reliquis.* Populo huic] *advenienti, de quo ſuprà 1. 38. & ſequent.* 11 Illorum] *Jiſraëlitarum, & totius veteris Synagogæ.* 13 Morentur] *bona illa promiſſa. quaſi dicat, ut brevi illa conſequamini. Pertinent autem ad filios hortationes hujus verſ. ad matrem verò hortationes verſ. 15. cum promiſſione verſ. 16. quæ duo poſita* προληπτικῶς *ſequentibus exornantur: hortatio uſque ad verſ. 30. promiſſio verò ſequentibus.* 18 Quorum conſ.] *id eſt, Prophetas duodecim quorum poſuit nomina ſuprà 1. 39. & 40. Hæc autem ſic reſtituimus, ut locum efficeremus ſimpliciſſimum.* 23 Primam ſedem] *id eſt regnum, de quo ſuprà verſ. 10.* 29 Tormenta] *quòd gehennam vulgata lectio habet, hoc certè libri novitatem omnino arguit: nam hæc vox in toto vetere Teſtamento hac ſignificatione minimè legitur.* 33 In monte Chor.] *vide ut Moſchen alterum ſimulet hic* ἐγγαστρίμυθος: *hoc verò nuſquam in probata ſcriptura legitur, ſed contrà Jehudæi ſacerdoti Hhezræ paruiſſe, Hhezræ 10.* 34 Paſtorem] *Chriſtum, ut appellatur a Prophetis paſſim.* 38 Agedum] *Confirmatio, ut diximus in verſ. 10 fit primum hypotypoſi & demonſtratione quadam fidei, quatuor verſ. deinde narratione viſionis, verſ 42. & ſequentibus.* 43 Eo magis] *id eſt, eò glorioſior erat, & ab Eccleſiæ cœleſti de ſalute piorum gratias agente ampliùs extollebatur laudibus.* 48 Populo meo] *ut ſuprà verſ. 10.*

CAPUT. III.

1ʼ ANNO triceſimo ab urbe diruta, cùm eſſem in Babylonia,ʼ conturbatus fui recumbens in cubili meo, & cogitationes meæ obruerunt animum meum,

2 Quoniam videbam deſolationem Tzijonis, & multitudinem eorum qui erant in Babylonia.

3 Exagitato itaque Spiritu meo valde, cœpi alloqui verbis timore conjunctis Altiſſimum,

Gen.1. 4 Dicens, Domine Jehova, tu verbo tuo ab initio ſtatuiſti terram ſolus, & in ea paraſti ʼpopulum:

Gen.2. 5 Tu dediſti Adamo corpus mortuum (nam ipſum quoque figmentum manuum tuarum eſt) cumq; inſufflaſſes in illud ſpiritum vitæ, factus eſt vivens coram te:

6 Tu inducens eum in Paradiſum, quem dextera tua conſeverat antequam ille veniret in terram,

7 Mandaveras illi ut diligeret viam tuam: ſed tranſgreſſus eſt illam: ideoq; ſententiam tuliſti in illum mortis, & in poſteros illius.

8 Ita natis gentibus, tribubuſque, & populis, nationibusq; innumeris ambulavit etiam unaquæque gens arbitratu ſuo, & facientes quod malum videtur in oculis tuis ſpreverunt præcepta tua.

9 Quapropter ſuccedente tempore induxiſti diluviū in habitatores ſeculi, quo perdidiſti eos.

10 Evenitq; ſingulis eorum, ut Adæ mors, ita diluvium eis.

11 Unum verò ex eis dereliquiſti, Noachum cum domo ipſius, unde juſti omnes.

12 Fuit autem cùm cœpiſſent multiplicari habitatores terræ in filios quamplurimos, unde populi ac gentes multæ diſperſæ ſunt, quando cœperunt iterum impietatem exercere plus quàm priores:

13 Fuit, inquam, eis iniquè facientibus, in conſpectu tuo, ut eligeres tibi virum ex eis, cui nomen Abraham,

14 Et diligens eum demonſtrares ei ſoli voluntatem tuam.

15 Ac conſtitueres ei fœdus æternum, dicens ei te nunquam eſſe derelicturum ſemen ipſius:

16 Itaq; dediſti ei Jitzchakum, Jitzchako verò Jahhakobum & Hheſavum: e quibus eligens Jahhakobum poſtquam Hheſavum ſeparaviſti, abiit Jahhakob in multitudinem magnam.

17 Fuitq; cùm eductum ſemen ejus ex Ægypto adduxiſſes ad montem Sinai,

18 Ut inclinans cœlos quateres terram, commoveres orbem, tremefaceres abyſſos, & conturbares ſeculum,

19 Et præeunte gloriæ tuæ in partes quatuor igne, & terræ motu, ventoque, & gelida nube, dares ſemini Jahhakobi legem, generationi Jiſraëlis quod diligenter obſervaret.

20 Sed non abſtuliſti cor malignum ab eis, ut edereret lex tua in eis fructum.

21 Cor enim malignum primus geſtavit Adam ex quo tranſgreſſione victus eſt, atq; etiam omnes qui nati ſunt ex eo:

22 Et facta eſt permanens infirmitas adeòque lex infirmitatis hærens cordi populi radice peſſima, in qua diſcedente bonitate remanſit malignitas.

23 Cùm antem procedentibus temporibus anni completi eſſent, quibus ſuſcitaſti tibi ſervum, nomine Davidem,

24 Indixiſti ei ut extructa civitate nomini tuo offerrentur tibi in ea thus & oblationes:

25 Quod ubi factum fuiſtet annis multis, dereliquerunt te habitatores civitatis,

25 Omnino facientes ut fecerat Adam omneſque generationes ejus; & ipſi quoque uſi ſunt maligno corde.

27 Quamobrem tradidiſti civitatem tuam in manus inimicorum tuorum.

28 An verò melius faciunt habitatores Babylonis, ut propterea dominentur Tzijoni?

29 Fuit enim ex quo veni huc ut impietates innumerabiles viderim, & delinquentes multos viderit anima mea his triginta annis:

30 Quapropter deficit animus meus, quoniam video ut ſuſtines peccatores iſtos & parcis impiè agentibus, perdis autem populum tuum conſervans inimicos tuos, quod non ſignificaveras.

31 Nihil venit in mentem mihi cur ʼvia hæc immota relinqui debeat: nam an melius facit Babylon quàm Tzijon?

32 Aut an alia gens cognovit te pręterquam Jiſraël? aut ſi quæ nationes crediderunt tuis fœderibus, ut fecit Jahhakob?

33 At horum merces non compâret, neq; labor attulit fructum ſuum: quacunque verò peragravi in gentibus, vidi eas abundantes, quamvis immemores mandatorum tuorum.

34 Nunc ergo expende ſtatera iniquitates noſtras, & aliorum qui in hoc ſeculo habitant: non invenietur profectò nominis tui recordatio niſi in Jiſraële.

35 Ecquando non peccaverunt in conſpectu tuo qui habitant terram? aut quæ gens ſic obſervavit præcepta tua?

36 Hos quidem nominatim comperies ſervaſſe mandata tua, gentes autem minimè comperies.

ANNOTATIO.

1 Anno tr.] *Sequentium capitum omnium continens viſio & revelatio eſt. Sed ut uno verbo dicam, deliria & commenta omnia. Nam falſam eſſe totam viſionis hujus narrationem tam multa oſtendunt, ut libro altero opus eſſet ſi quis ſingula deliria (ut Hieronymus optimè nominat) vellet percurrere. Inter cætera verò habentur putidiſſimæ naturalis hiſtoriæ fabulæ ex impuriſſima Talmudiſtarum lacuna hauſtæ; quas nos ſuis locis Deo volente notabimus. Quod autem ad numerum hunc attinet vide ſup. 1. 1. Scilicet hoc anno & hoc tempore licuerit Jehudæis deportatis in miſeram captivitatem Babyloniæ hos cœtus colligere, & alia facere quę vix videas unquam in populo liberrimo. Ego verò ab hoc ſcriptore veritatem in narratione tota, pietatem in multis deſydero: & Chriſtianum lectorem moneo ut judicium ſanctè habeat impiis aut futilibus nugis diſcernendis, aut ab iſtius Hhezræ lectione omnino caveat, imprudentibus ac rudibus plus damni quàm emolumenti allatura.* Conturbatus fui] *diebus ſeptem, quibus ex animi perturbatione jejunabat: ut docetur*

cetur infrà 5.13.*&* 6.35. 4 Populum] *id eſt, genus quodque animalium quibus tanquam incolis impleveſti terram: ſic accipio hic populum, ut Proverb.* 30.25.*& ſeq.* 31 Via hæc] *id eſt, agendi ratio, qua tuos perdis miſerè & inimicos ſervas.*

CAPUT IIII.

1 RESPONDENS verò mihi Angelus miſſus ad me, cui nomen 'Uriel,

2 Dixit mihi, Graviſſimè ergo defecit animus tuus, quòd in ſeculo hoc comprehendere cogitas viam Altiſſimi.

3 Cui dicente me, ita Domine mi, reſpondens ille mihi, tres 'vias, iniquit, miſſus ſum ut oſtendam tibi, & tres ſimilitudines ut proponam coram te:

4 E quibus unam ſi expoſueris mihi, ego viciſſim demonſtrabo tibi viam quam deſyderas videre: & docebo te unde ſit cor malignum.

5 Cùm autem dixiſſem, eloquere Domine mi; dixit mihi, abi pondera ignis pondus quod referas mihi, aut metire flatum venti, aut revoca mihi diem præteritum.

6 Tum reſpondente me & dicente, quis mortalium ea facturus eſſet de quibus rogas me?

7 Dixit mihi, Si rogarem te dicendo, quantæ habitationes ſunt in profundo maris? aut quantæ venæ in abyſſo ima? aut quantæ venæ aquarum ſunt in expaſſo? aut qui ſunt exitus 'paradiſi?

8 Diceres mihi fortaſſe in abyſſum non deſcendi, ac ne in ſepulchrum quidem adhuc, neque in cœlum aſcendi unquam:

9 Nunc autem non rogavi te niſi de igne, & vento, & die quem præteriiſti, a quibus tamen ſeparari non potes, & non reſpondes mihi de illis.

10 Deinde dixit mihi, tu quæ tua ſunt tecum verſantia, non potes cognoſcere:

11 Et quomodo poſſet vas tuum capere viam Altiſſimi, etiam ex corrupto exteriùs ſeculo intelligere corruptionem 'quæ evidens eſt in conſpectu meo?

12 Me autem dicente illi, præſtiterat nos non eſſe quàm adhuc vitam trahere inter impios & pati; quamobrem verò non intelligere:

13 Reſpondit mihi, dicendo, Profectus ſum aliquando ad ſylvam arborum compeſtrem, quę iniverant conſilium dicentes,

14 Agite, eamus & bellum geramus in mare, ut recedat coram nobis & faciamus nobis ſylvas alias:

15 Similiterque fluctus maris; hi quoq; iniverunt conſilium dicentes, Agite, aſcendamus & debellemus ſylvas campi, ut ibi etiam conficiamus nobis aliam regionem.

16 Sed irritum fuit conſilium ſylvæ; ignis enim veniens conſumpſit eam:

17 Et ſimiliter conſilium fluctuum maris; obſiſtens enim arena prohibuit eos.

18 Si ergo judex iſtorum eſſes, utrum priùs abſolveres? aut utrum condemnares?

19 Cui ego reſpondens, utique inquam, vanum conſilium iniverunt; terra enim data eſt ſylvæ; & maris locus, ut ferat fluctus ipſius.

20 Et ille mihi, Bene, inquit, judicaſti; & quare non aptas tibi ipſi hoc judicium tuum?

21 Quemadmodum enim ſylvæ data eſt terra, & maris locus fluctibus ipſius, ſic habitatores terræ quæ ſunt ſuper terram ea ſolùm poſſunt intelligere, cœlites verò quæ ſunt cœlorum altitudine.

22 Tunc reſpondens dixi, oro te Domine ut mihi detur mens intelligendi capax:

23 Non enim fuit animus rogandi de rebus tuis ſuperioribus, ſed de iis quæ pervadunt nos quotidie: cur Jiſraël expoſitus ſit gentibus opprobrio, & populus quem dilexiſti traditus nationibus impiis; cur Lex patrum noſtrorum interierit, & ' conſtitutiones ſcriptæ nuſquam habeantur,

24 pereuntibus nobis e ſeculo tanquam locuſtis, vitaque noſtra ſtupori & pavori dedita, quaſi indigni eſſemus conſequi miſericordiam;

25 Quid item nomine ſuo de quo vocamur facturus ſit: de his interogavi.

26 Reſpondit autem ille mihi dicens. Quandoquidem ſcrutaris plurimùm & frequenter admiraris, quòd adeò feſtinè ſeculum hoc pertranſeat;

27 Certè non eſt capax ut reportet ea quæ in futura tempora juſtis promiſſa ſunt, quoniam plenum injuſtitia eſt hoc ſeculum & infirmitatibus.

28 Ea autem de quibus rogas enarrabo: nam ſeminatum eſt malum, ſed nondum evenit deſtructio ipſius.

29 Si ergo non everratur quod ſeminatum eſt, & non diſcedat e loco ubi ſeminatum fuerat malum; non proveniet bonum ubi ſeminatum fuerit.

30 Etenim granum mali ſeminis in corde Adami ſeminatum eſt ab initio: at quantum impietatis generavit uſque adhuc, & generaturum eſt uſque dum in aream deportetur?

31 Jam verò æſtima apud te granum mali ſeminis quantum impietatis ſegetem generaverit:

32 Quando ergo ſecatæ fuerint ſpicæ quæ ſunt innumeræ, quàm magnum areæ acervum tum primùm effectura ſunt?

33 Cùm autem reſponderem dicens, quomodo, & quando iſta? quare pauci ſunt & mali anni noſtri?

34 Reſpondens ille edixit mihi, Tune præfeſtinans contendas ut ſis ſuperior Altiſſimo (feſtinares enim fruſtrè ſuperior eſſe ipſo) nam exceſſus tuus eſt maximus.

35 Nónne de his quando interrogaverunt 'juſti ipſi in ſuis cellis dicendo, Quouſque ſic ſperaturus ſum? ecquando adventurus eſt fructus areæ & mercedis noſtræ?

36 Reſpondens ad ea 'Jeremiel Archangelus dixit, quando completus fuerit numerus ſeminum veſtrorum:

37 Nam qui ſtatera ponderavit ſeculum, & dimenſus eſt menſura, numeravitque tempora accuratiſſimè, is non movet quicquam, nec præſtiturus eſt uſque dum præfixa menſura impleatur.

38 Tunc ego reſpondi dicens, ô Domine Jehova, at nos etiam omnes pleni ſumus iniquitate.

39 Vide quæſo ne fortè propter nos non imple-

pleantur juſtorum areæ, propter peccata habitatorum terrę.

40 Reſpondens autem ille, abi, inquit, interroga prægnantem an completis novem menſibus ipſius adhuc poſſit vulva ipſius partum in ſeipſa continere:

41 Et dicenti mihi, non poteſt Domine, dixit ille, in ſepulchro cellæ mortuorum ſunt cum vulva comparandæ,

42 Quemadmodum enim feſtinat puerpera effugere neceſſiitatem partus, ſic etiam hæ ea quæ ſibi fuerint commendata feſtinabunt reddere.

43 Jam tibi demonſtrata ſunt ea quæ ab initio cupiebas cognoſcere.

44 ' Ego verò proloquutus dixi, Si inveni gratiam in oculis tuis, ſi fieri poteſt, Si idoneus ſum,

45 Demonſtra mihi utrum plura eventura ſint quàm præterita, an verò plura præterita quàm futura ſint.

46 Quid præteriverit ſcio, quid autem futurum ſit ignoro.

47 Tum ille edixit mihi, Conſiſte ad dexteram, & demonſtrabo tibi rem ſimilitudine.

48 Conſiſtens itaque vidi quòd ecce fornax ardens tranſivit ante me, fuit autem cùm tranſeuntem flammam vidiſſem, quòd ecce ſupereſſet fumus:

49 Poſtea tranſiens ante me nubes plena aquæ imbrem demiſit impetu, cumque tranſiviſſet impetus pluviæ, ſuperfuerunt ex ea guttæ,

50 Et dixit ille mihi, Cogita apud te, ut pluvia ampliùs abundavit guttis & ignis fumo, ita menſuram eorum quæ præterierunt amplius abundare, quæ autem inſuper ventura ſunt, cum guttis & fumo comparari.

51 Quamobrem ego orans dixi, putâſne me victurum uſque ad dies illos? & quid erit diebus illis?

52 Reſpondens autem ille mihi dixit, Signorum de quibus me interrogas partem poſſum tibi indicare: de vita autem tua non ſum miſſus ut dicam tibi, neſcio.

ANNOTATIO.

1 Uriel] *hac voce ſignificatur Chriſtus, lux & ſapientia Dei, cùm hoc loco, tum etiam in ſequentibus: quamobrem deinceps dominus appellatur, ut ſuprà* 1.4. 3 Vias] *id eſt, rationes ordinariæ, & aſpectabilis hujus adminiſtrationis; quas ſi non comprehendiſſe te animadverteris, non debebit videre mirum hanc a te minimè comprehendi poſſe.* 7 Paradiſi] *id eſt, cœleſtis habitationis; ut nominatur in Teſtamento Novo, in Vetere autem nuſquam: ſic exponendum ex verſ. ſequen.* 11 Quæ evid.] *id eſt, ſpiritualem corruptionem & inviſibilem, quam ſolus Deus novit qui in occulto videt.* 23 Conſtitutiones] *hæc prima Jehudæorum fabula, quam deinde amplificat cap.*14. *Statuit enim omnia Legis exempla intercidiſſe, ut hoc pacto confirmet ſe inſpiratione Dei animatum (ut Moſchen alterum) eam reſtituiſſe populo diebus quadraginta exſcriptam: quaſi verò aut Legem Monarchia illa, quam Danijel vocat auream, ſuſtulerit, aut omnes ſervi Dei & Prophetæ tempore illo accuratè eam non conſervaverint. O hominis impudentiam! ſapientioris ſcilicet Danijele, infrà* 12.11. *&* 36. 35 Juſti ipſi] *hunc locum ita reddidimus, quia Hhebraiſmus ita fuit reddendus; animæ juſtorum, pro juſtis ipſis. Nam de piorum cùm viverent expoſtulatione hic agi evincit ipſa expoſtulationis forma, Cellas autem eorum ſic dicit, ut conclavia dixerat Jeſcha* 27.1. *quem locum hic non dubitamus reſpici: ſic infrà* 5.9. 36 *Jeremiel*] *hoc nomen in totis Bibliis non extat; ſed apud phanaticos Judæos eſt cognitum, & a Magis decantatum Docti viderint.*
44 Ego verò] *ab hoc loco quæſtiones ſequuntur otioſorum hominum quamplurimæ, & reſponſa ſuis quæſtionibus non indigna.*

CAPUT. V.

1 DE ſignis igitur, ecce dies venturi ſunt quibus deprehendentur habitatores terræ ' in cenſu multo; ſed abſcondita veritatis via ſterilis erit a fide regio,

2 Et multiplicabitur injuſtitia ſuprà quàm nunc vides, & quàm olim fuiſſe audiveris.

3 Eritque 'cùm primùm veſtigium apponetur, ut regio quam nunc regnare vides conſpiciatur deſerta.

4 Nam ſi vitam tibi dederit Altiſſimus, videbis poſt tertiam tubam, relucentem ſubitò Solem noctu, & Lunam interdiu:

5 Et tanquam ligno ſanguinem ſtillante, & lapide edente vocem ſuam populi commovebuntur.

6 Cùm regnabit is quem non ſperant habitatores terræ, & volucres emigrabunt:

7 Mare autem Sedomi piſces ejiciet, & vocem edet noctu quam non noverunt multi, adeò ut omnes audiant vocem ejus.

8 Et ſolitudo fiet locis multis, velut igne frequenter immiſſo: etiam beſtiæ agreſtes emigrabunt, & mulieres ex menſibus laborantes parient monſtra:

9 Tanquam ſi in dulcibus aquis inveniantur ſalſæ, ita amici omnes inter ſe pugnabunt: & tunc latebit prudens, & intelligens ſeparatus Infrà.8.4
manebit tanquam in cella ſua conditus,

11 Et quæſitus a multis non invenietur; ſed multiplicabitur injuſtus & incontinens ſuper terram.

11 Adeò ut ſi rogent incolæ regionis unius incolas alterius, dicentes. Nónne apud uos aliquis tranſiit juſtitiam colens, qui juſte fecerit? hoc negent illi.

12 Quapropter erit illo tempore, ut quamvis ſperent homines, non conſequantur; quamvis laborent, non dirigantur viæ ipſorum.

13 Hæc ſigna ut indicarem tibi permiſſum eſt mihi: ſed ſi orans iterum & flens, ut modò feciſti, jejunaveris diebus ſeptem, adhuc iſtis majora audies.

14 Me autem evigilante corpus meum exhorruit valde, laboravitq; anima mea adeò ut deficeret:

15 Ideò tenens me Angelus qui venerat & allocutus fuerat me, confirmavit me, atque in pedes ſtatuit me.

16 Fuit autem ſecunda nocte, ut veniens ad me Schealtiel princeps populi diceret mihi, ubinã fuiſti? & quare eſt vultus tuus triſtis?

17 An neſcis tibi creditum eſſe Jiſraëlem in regione deportationis ſuæ?

18 Exurge ergo, & guſta cibum, ac ne derelinquas nos, ut paſtor gregem ſuum lupis, in manu malignorum.

19 Cui dixi, diſcede a me, neque propriùs accedito me: auſcultans itaque ut dixeram, diſceſſit a me.

20 Ego verò jejunavi diebus ſeptem, ejulans & plorans, ſicut mandaverat mihi Uriel Angelus,

21 Fuitq; poſt dies ſeptem, cogitationibus cordis mei angentibus me iterum valde,

22 Ut reciperet anima mea ſpiritum intelligentiæ, iterumq; inceperem loqui ſermones corã Altiſſimo dicens,

23 'Domine Jehova, ex omni ſylva terræ & omnibus arboribus ejus' vineam unicam elegiſti;

24 Et ex omnibus terris orbis elegiſti 'foveam unam tibi; & ex omnibus floribus orbis tibi 'lilium unum elegiſti;

25 Et ex omnibus abyſſis maris 'plenum rivum unum tibi elegiſti; & ex omnibus civitatibus ædificatis, tibi ipſi ſanctificaſti Tzijonem;

26 Et ex omnibus creatis volatilibus nominatim elegiſti tibi 'columbam unam, & ex omnibus formatis peccoribus proſpexiſti tibi de 'ove una:

27 Et ex omnibus multiplicatis populis unum tibi populum comparaſti, & unam ex omnibus probatam legem donaſti huic populo dilecto tuo

28 Nunc autem Domine, quare unum hunc pluribus tradidiſti? quare ſtatuiſti ſuper unam hanc' radicem arbores alias, & diſperſiſti unicũ tuum in multos?

29 Et conculcant eum qui contradicunt promiſſis tuis, quiq; tuis fœderibus non credunt?

30 Etenim ſi ullo pacto odiſti populum tuum, tuis manibus debuit caſtigari.

31 Fuit verò cùm elocutus eſſem ſermones iſtos ut miſſus ad me Angelus qui antè venerat ad me pręterita illa nocte,

32 Diceret mihi, audi me & inſtituam te, attende ad me & plura exponam tibi.

Infrà. 8.47. 33 Me autẽ dicente, loquere Domine mi; Valde, inquit ille mihi, animus tuus extra te rapitur cauſâ Jiſraëlis: an verò plùs eum diligis quàm qui fecit eum?

34 Non Domine, inquam ego; ſed ex dolore ita loquutus ſum: torquent enim me renes mei omnibus horis, cupientem tenere viam Altiſſimi, & inveſtigare partem judiciorum ejus.

35 Tum dixit ad me, non potes: & ego, quare Domine? quorſũ igitur natus ſum? aut cur vulva matris meæ non effecta eſt mihi ſepulchri loco ut non viderem laborem Jahhakobi, & defatigationem gentis Jiſraëliticæ?

36 Qui dixit mihi, numera mihi quę nondum evenerunt, collige mihi diſperſas guttas, & viriditati reſtitue flores aridos,

37 Et aperiens mihi clauſas ſpecus produc ventos incluſos in eis, demonſtra mihi vocis imaginem; & tunc oſtendam tibi laboris iſtius cauſam quam rogas videre.

38 Cui ego, Domine Jehova, ecquis verò eſt qui hęc ſcire poſſit, niſi 'qui cum hominibus habitationem non habet?

39 Ego autem inſipiens ecquî poſſem de his dicere de quibus interrogaſti me?

40 Itaq; dixit mihi, quemadmodum non potes facere unum horum quæ dicta ſunt, ita non potes perveſtigare judicium meum, aut charitatis officia quæ promiſi me facturum populo ' in fine.

41 Cui ego, Atqui ecce Domine, tu propinquus es iis qui in fine futuri ſunt: quid ergo facturi ſunt ii qui fuerunt ante me, aut nos, aut ii qui ſunt ſequuturi nos?

42 Et ille, Coronæ, inquit ſimile effeci judicium meum: ut non eſt ulla poſtremorum tarditas, ſic nulla eſt primorum velocitas.

43 Tum ego repondens dixi, Annon poteras facere unà eos qui facti fuerunt, qui ſunt, & qui futuri ſunt, ut celeriùs judicium tuum oſtenderes?

44 Reſpondens autem ille mihi dixit, non poteſt res creata feſtinare præ creatore, neq; unà ſuſtinere ſeculum eos qui creandi ſunt in ipſo.

45 Cui ego, ſicut dixiſti, inquam, ſervo tuo te authorem vitæ indidiſſe vitam creaturis unà creatis a te, & ſuſtinuiſſe creaturam; poſſet etiã nunc portare præſentes unà.

46 Tunc edixit mihi, interroga mulieris vulvam dicendo ei, ſi paris, quare per tempora? & roga eam ut edat denos unà.

47 Me autem dicente, non utique poterit, ſed per tempora:

48 Et ego, inquit ille, ſtatui *quaſi* vulvam terrę iis qui ſeminati ſunt in terra per tempora pariendis:

49 Quemadmodum enim ea non parit infantes qui deni ſint, ſic ego diſpoſui a me creatum ſeculum.

50 Tum interrogavi dicens, cùm jam aperueris mihi viam, proloquar coram te, nam ecce mater noſtra, quam dixiſti mihi adhuc juvenem eſſe, jam ſenectuti propinqua eſt.

51 Reſpondens autem ille mihi dixit, interroga eam quæ parit ut dicat tibi,

52 Et dicito ei, quare ei quos nunc paris non ſunt pares prioribus, ſed minores ſtatura?

53 Illa enim dictura eſt tibi, alii ſunt, qui in juventutis robore nati ſunt, & alii qui ſub tempus ſenectutis deficientę matrice ſunt nati,

54 Conſydera tu ipſe quoque minore ſtatura vos eſſe quàm ii qui anteceſſerunt vos,

55 Et qui poſt vos venturi ſunt minores fore vobis, quaſi jam ſeneſcentibus creaturis, & robur juventutis pręcereuntibus:

56 Et ego, rogo te, inquam, Domine, ſi inveni gratiam in oculis tuis, demonſtra ſervo tuo per quem viſites creaturas tuas.

ANNOTATIO.

1 In cenſu] *ideſt, divites quidem erunt auro, argento, & ære; fide verò & bonis operibus minimè: ſic Lucæ* 18.8. *Cæterum omnia ſequentia ad hiſtorias accomodabit qui abundabit otio.* 3 Cùm primùm] *id eſt, in ipſo dierum iſtorum principio evertetur regnum Babyloniæ per Cyrum, de quo verſ. 6. hæc enim* προκατασκευὴ *ſequentibus verſ. exponitur.* 23 Domine Jehova] *oratio cum ſuperioribus quidem con-*

veni: argumento; ſed partim ludicris, partimq́; falſis rationibus nititur. Vineam] *& ubinam olea?* 24 Foveam] *illam puto Macpelæ quam emit Abraham, Gen. 23.* Lilium] *propoſitio ludicra.* 25 Plenum rivum] *Schiloachum, de quo Jeſcha. 8. & Pſal. 46.* 26 Columbam] *eſt enim turtur ex columbario genere: ſed de avicula Levit. 14. imperata ipſe viderit.* Ove] *ubinam ergo bovillum & caprinum genus?* 28 Radicem] *ut Pſal. 80.* 38 Qui cum] *id eſt Deus, periphraſticè, ut Danijel 2.11.* 40 In fine] *id eſt, tandem, ex uſu Hhebræorum: ſed vide hominis argutiam, qui ineptis ſophiſmatis cum Deo voluit παρασυλλογίζεσθαι ex ambiguo. Nam dicente Deo ποιεῖν τῷ λαῷ ἐντέλ., hic ita interpretatur ut ſi dixiſſet Deus λαῷ τῷ ἐντέλ: atque hinc ſequens objectio.*

CAPUT VI.

1 TUNC ille mihi, ab initio, inquit, orbis terrarum, imò antequam ſtarent proceſſus ſeculi, & antequam ſpirarent ventorum cœtus,

2 Antequàm perſonarent voces tonitruum, antequàm ſplenderent nitores coruſcationum, antequàm ſtatuerentur fundamenta paradiſi,

3 Antequàm ſpectarentur decori flores, antequam ſtatuerentur ignotæ virtutes, antequàm colligerentur innumerabiles exercitus Angelorum,

4 Antequàm extollerentur alta aëris ſpatia, & antequam nominatim definerentur menſuræ cœlorum, & antequam arderent camini Tzijone,

5 Autequam inveſtigarentur præſentes anni, & antequam a me abalienarentur eorum qui nunc peccant inventiones, & ſeorſim conſignati eſſent qui theſaurum fidei compararunt,

6 Jam tum cogitaveram; omnia facta ſunt per me ſolum, ac non per alium; ʼ eorumq́; finis per me, ac non per alium eſt diſpoſitus.

7 Cùm autem proloquens dicerem, quæ erit ſeparatio temporum? aut quando erit prioris finis, & ſequentis initium?

8 Dixit mihi, Ab Abrahami uſque ad Jitzchaki tempus, quando genitis ab eo Jahhakobo & Hheſavo manus Jahhakobi teneret ab initio calcaneum Hheſavi:

9 Ut finis hujus ſeculi fuit Hheſavi calcaneum; & ut principium ſequentis, manus Jahhakobi.

10 Inter calcaneum & manum aliud noli quærere, Hhezra.

11 Ego verò proloquutus dixi, Domine Jehova, ſi inveni gratiam in oculis tuis,

12 Oro ut demonſtres ſervo tuo finem ſignorum tuorum, quorum partem mihi demonſtraſti præcedente nocte.

13 Et reſpondens ille dixit mihi, ſurge in pedes tuos, & audies vocem ſonitus ampliſſimam,

14 Et fiet quædam velut commotio, quamvis locus in quo ſtas non commovebitur.

15 Ideo cùm loquetur, ne expaveſcito; quoniam verbum de fine a fundamento terræ intelligitur,

16 Et de ſermonibus iſtis tremeſcit & commovetur: ſcit enim oportere ut finis eorum commutetur.

17 Fuit autem his auditis cùm ſurrexiſſem in pedes, ut audirem quod ecce vox loquebatur, cujus ſonus par erat ſono aquarum multarum,

18 Dicens, ecce dies veniunt, eritque cùm appropinquare incipiam ut viſitem habitatores terræ iſtius.

19 Et cùm quæſtionem habere incipiam de iis qui injuſtè nocuerunt injuſticia ſua, poſtquam ſuppleta fuerit humilitas Tzijonis.

20 Cùm ergo ſeculum hoc reſerabitur quod tranſire incipit, hæc ſigna faciam: libri aperientur coram cœlo adeò ut omnes videant ſimul:

21 Et infantes anniculi edent voces ſuas, prægnantesque parient immaturos partus ternûm & quaternûm menſium, qui vivent & ſuſcitabuntur:

22 Apparebuntque repentè loca ſata ſemente vacua, & plena promptuaria ſubitò invenientur inania:

23 Et tuba clangens perſonabit; qua audita omnes ſubitò expaveſcent.

24 Eritq; illo tempore ut amici debellent alii alios tanquam inimici, adeò ut expaveſcente ex his terra venæ fontium conſiſtant & non decurrant horis tribus.

25 Tunc erit ut quiſquis derelictus fuerit ex omnibus iſtis quæ prædixi tibi ſervetur ille, & videat ſalutem meam finemq; veſtri ſeculi.

26 Videantq; homines qui recepti fuerint, qui mortem non guſtaverint a nativitate ſua, quando mutabitur cor habitatorum & convertetur in mentem aliam.

27 Delebitur enim malum, & extinguetur dolus:

28 Florebit autem fides corruptione victa, & oſtendetur veritas quæ infructuoſa fuerat tamdiu.

29 Fuit autem cùm allocutus eſſet me, ut ego paulisper intuerer in eum ante quem ſtabam:

30 Quapropter dixit mihi, hæc veniens oſtendam tibi tempore venturę noctis alterius.

31 Si ergo denuo jejunans diebus ſeptem de integro rogaveris, renuntiabo tibi majora iſtis denuo qua die audivero.

32 Nam exaudita eſt vox tua ab Altiſſimo: vidit Deus fortis rectum conſilium tuum, & proſpexit caſtitatem quam a juventute tua habuiſti:

33 Propterea miſit me ut his omnibus demôſtratis tibi dicerem, Confide & noli timere:

34 Sed noli præfeſtinatione, ut prioribus temporibus, cogitare res vanas; ne præfeſtinando aberres a cognitione venturorum temporum.

35 Itaque fuit poſtea ut flerem iterum jejunaremq; diebus ſeptem, ſuppleturus tres hebdomadas quæ fuerant indictæ mihi.

36 Fuit verò octava nocte, ut animo meo de integro turbato in me inciperem loqui coram Altiſſimo,

37 (Inflammabatur enim ſpiritus meus valde, & angebatur anima mea)

38 Et dicerem, Domine, tu loquutus es ſolummodo initio creationis die primo, dicendo, fiat cœlum & terra; & verbo tuo opus perfectum eſt. Gen. 1.

39 Cumq;

39 Cùmque eſſet Spiritus ubi tenebræ circunferebantur & ſilentium erat, ſonus humanæ vocis nondum erat effectus a te:

40 Tunc edixiſti de theſauris tuis proferri lumen lucidum, quo appareret opus tuum.

41 Tu die ſecundo creaſti aërem expanſi, & imperaſti ei ut diſtingueret diviſionemq; ſtatueret inter aquas, ut pars earum ſurſum recederet, pars verò maneret deorſum.

42 Tu die tertio imperaſti aquis ut congregarentur in partem * ſeptimam terræ; ſex veró partes illius ſiccas conſervaſti, ut exiſterent ex iis quæ adminiſtri tui ſeminata a Deo colerent.

43 Verbo enim procedente ex te ſtatim fiebat opus.

44 Proceſſit itaque ſubitò fructuum multitudo immenſa, deliciæ guſtus multiformes, & flores colore non imitabili, & odoramenta odore imperveſtigabili : hæc die tertio facta ſunt.

45 Tu quoque die quarto imperaſti eſſe ſplendentem Solem, lucentem Lunam, ſtellas diſpoſitas,

46 Mandans eis ut ſeruirent homini qui formandus erat.

47 Tu quinto die dixiſti parti ſeptimæ ubi erat aqua congregata ut procrearet animalia, volucres & piſces: atque ita factum eſt.

48 Aqua muta & inanima, quę Dei nutu jubebatur animalia profundebat, ut ex eo mirabilia facta tua nationes enarrarent.

49 * Tunc autem reſervaſti duo animantia, quorum unum vocaſti * Bahamoth, alterum Livjathan;

50 Et ſeparaſti ea unum ab altero : non enim ſeptima pars, ubi erat aqua congregata, poterat capere ea ſimul.

51 Itaque dediſti Bahamothis unam partem quę tertio die ſiccata fuerat ut habitaret in ea, ubi ſunt montes mille:

52 Livjathani verò dediſti ſeptimam partem humidam, & ſervaſti ipſum ut devoret quos & quando voles.

53 Sexto autem die imperaſti terrę ut procrearet coram te jumenta, beſtias, & reptilia:

54 Atque inſuper Adamum feciſti ducem omnibus quæ feceras, ex quo educti ſumus nos omnes & populus quem elegiſti.

55 Hæc autem omnia dixi coram te Domine; quia propter nos creaſti ſeculum;

56 Reſiduas autem gentes ab Adamo ortas dixiſti nihil eſſe, aut ſalivæ ſimiles eſſe, & quaſi ſtillis vaſe decidentibus comparaſti abundantiam earum.

57 At nunc ecce, Domine, gentes iſtæ quæ nihilo deputatę ſunt, cœperunt dominari nobis ac devorare nos:

58 Et nos populus tuus quem vocaſti primogenitum, unigenitus, cujus es zelotypus, traditi ſumus in manus eorum.

59 Quòd ſi propter nos creatum eſt ſeculum quare non poſſidemus hæreditatem noſtram cum ſeculo? quouſque tandem?

ANNOTATIO.

6 Eorumque finis] *nempe deſinentium priorum temporum deſinens, & ineuntium incipiens : nam fines ſeu extremitates duę ſunt temporum rerumque omnium quæ menſura conſtant : quo modò accipi oſtendit verſus ſequens. Reſponſum autem planiſſimè a nobis redditum nemo non videbit oculatus.* 42 Septimam] *hic ab hiſtoria Moſchis in traditiones Jehudæorum delabitur, unde circumſcriptio hæc profecta eſt: ſic verſ. 47.* 49 Tunc autem] *En craſſiſſimas Jehudæorum fabulas, quas hic Propheta (ſi Deo placet) adducit seriò. Non intellexerunt Jehudæi quid ſignificent verba Dei Ijobi 40. & 41. ignorantiæ autem ſuæ audaciam adhibuerunt ducem, & has fabulas commenti ſunt, quas hic Propheta amplectitur, cæcus ſecutus cæcos.* Bahhamoth] *ſic legendum, non autem Henoch: ut Ijobi locus oſtendit, & Jehudæorum fabulæ.*

CAPUT VII.

1 FUIT autem cùm finiſſem eloqui verba hæc, ut miſſus ad me Angelus qui miſſus fuerat ad me antecedentibus noctibus,

2 Ediceret mihi, ſurge Hhezra, & audi ſermones quos veni eloquuturus ad te.

3 Me autem dicente, loquere Deus mi; dixit mihi, mare poſitum eſt in ſpatioſo loco adeò ut ſit altum & immenſum:

4 Eſt autem ei acceſſus in anguſto portu, ubi ſimile eſt fluminibus.

5 Quis enim unquam velit ingreſſus mare experiri ipſum aut dominari ipſi, niſi tranſeat per anguſtum in latitudinem ipſius? quomodo alioqui venire poterit?

6 Item alterum exemplnm : civitas ædificata eſt & ſita in campeſtri loco, quæ plena eſt bonorum omnium :

7 Introitus ejus anguſtus eſt & in præcipitio poſitus, verſante a dextera quidem igne, a ſiniſtra verò aqua alta,

8 Adeò ut ſemita unica ſit inter hæc poſita, putà inter ignem & aquam, quæ ſemita non capit niſi ſolummodo veſtigium hominis.

9 Si ergo dabitur civitas hæc homini in hæreditatem; ſi nunquam ille periculum quod antè poſitum eſt tranſeat, quomodo percipiet hęreditatem ſuam?

10 Cùm autem dixiſſem ad hæc, ita eſt Domine; dixit mihi, ſic etiam eſt pars Jiſraëlis:

11 Nam propter eos feci ſeculum : ſed quando tranſgreſſus eſt Adam conſtitutiones meas, tum adjudicatum eſt ei illud quod factum eſt.

12 Et facti ſunt introitus hujus ſeculi anguſti, dolore infeſti & laborioſi; pauci, inquam, & mali, & periculorum pleni, & labore operoſo cincti:

13 Alterius enim ſeculi introitus ſpatioſi & ſecuri ſunt, & afferentes immortalitatis fructum.

14 Quamobrem ſi nunquam ingreſſi fuerint homines viventes anguſta hæc & vana loca, nō poterunt ea recipere quæ repoſita ſunt.

15 Nunc ergo quare conturbaris quòd corruptibilis es? & quid eo moveris quòd mortális es?

16 Quare non præcipis animo tuo quod futurū eſt, ſed in pręſente hæres?

17 Tunc ego reſpondens dixi, Domine Jehova, ecce diſpoſuiſti Lege tua ut juſti hæc poſſideant;

deant hæreditariò, impii autem pereant.

18 Juſti autem ferunt res anguſtas pro eo quòd ſperabant ſpatioſa: 'qui enim impiè geſſerunt? at hi anguſtias patiuntur, nec ſpatioſa viſuri ſunt.

19 Sed dixit mihi, non eſt judex ſuperior Deo, neque intelligentior Altiſſimo.

20 Pereunt multi in præſentia, quia negligitur Lex Die quæ propoſita eſt.

21 Mandavit enim Deus omnino venientibus quando venerunt, quid faciendum vitam habituris, & quid obſervandum ue pœnas luerent:

22 Hi autem non perſuaſi contra dixerunt ei, & propoſuerunt ſibi cogitationes vanas,

23 Et circundantes ſibi cohortes delictorum dixerunt de altiſſimo non eſſe ipſum, & vias ejus non agnoverunt:

24 Et ſpernentes Legem ejus ſponſiones ei factas abnegarunt, & conſtitutionibus ejus non habentes fidem opera ejus minime perfecerunt.

25 Propterea, ô Hhezra, vacua vacuis, & plena plenis.

26 Ecce tempus veniet & erit cùm venerint ſigna quæ prædixi tibi ut appareat, 'ſponſa, & emergens ea demonſtrabitur quæ nunc obducicitur terrâ,

27 Et quiſquis liberatus fuerit a prædictis malis videat facta mirabilia mea.

28 Revelabitur enim filius meus Jeſus cum iis qui ſequuntur ipſum, & recreabuntur qui relicti fuerunt annis' quadringentis.

39 Erit autem his annis exactis, ut moriatur filius meus Chriſtus, & 'viventes omnes.

30 Et ſeculum convertatur diebus ſeptem in antiquum ſilentium, quale fuit indiciis antecedentibus, ita ut nemo ſuperſtes derelinquatur.

31 Sed erit elapſis diebus ſeptem, ut moriente corrupto ſeculo iſtud ſeculum quod nondum vigilat excitetur,

32 Reddente eos terra qui dormiunt in ipſa, & pulvere eos qui in illo ſilentio habitant, & cellis reddentibus cadavera quę ſibi fuerint cōmendata.

33 Tunc apparebit Altiſſimus inſidens judiciali throno, & præterlapſis miſeriis recipientur illi qui patientia uſi fuerint longanima.

34 Nam judicium ſolum remanebit, veritas ſtabit, & fides revaleſcet,

35 Unde operæ pretium ſubſequetur, & merces oſtendetur, & juſtitia erit pervigil, nec injuſtitia ampliùs dominabitur.

36 Dixi autem, pater Abraham pro Sedomitis orauit, & Moſche pro majoribus qui in deſerto peccaverunt,

37 Et *Jehoſchuahh* ſucceſſor ejus pro Jiſraële in diebus Hhacanis, & Schemuel,

38 Et David pro confractione, & Schelomo pro iis qui venerunt ad ſanctum locum,

39 Elija pro iis qui pluviam acceperunt, & pro mortuo ut reviviſceret,

40 Et Chizkija pro populo diebus Sancheribi, multi denique pro multis.

41 Si ergo modò, cùm increvit corruptio & injuſtitia multiplicata eſt, oraverint juſti pro impiis; quare nunc etiam non ſic futurum eſſet?

42 At ille mihi reſpondens dixit, præſens ſeculum non eſt finis, gloria in ea verſantes frequenter manet; propterea illi pro invalidis oraverunt.

43 Dies enim judicii futurus eſt finis temporis iſtius, & initium temporis futuræ immortalitatis, quo perierit corruptio.

44 Soluta fuerit intemperantia, abſciſſa incredulitas, excreverit juſtitia, exorta fuerit veritas.

45 Nam tunc nemo poterit eum qui periit ſervare, nec eum qui vicit perdere.

46 Ego verò reſpondens, hic eſt, inquam, ſermo meus quem ſemper habui, 'melius futurum fuiſſe non dari terram Adamo, aut ea jam data coërceri ipſum ut non peccaret.

47 Quid enim prodeſt hominibus hic in triſtitia vivere, & poſt mortem ſupplicium exſpectare?

48 O tu quid feciſti, Adam? quod enim tu peccaſti non eſt factus tuus ſolius caſus, ſed & noſter qui ex te provenimus.

49 Quid enim prodeſt quòd promiſſa eſt nobis immortalitas? nos verò mortis opera egimus.

50 Quòd prædicta eſt nobis ſpes perennis? nos vero peſſimè evanuimus.

51 Quòd repoſita ſunt nobis habitacula ſanitatis & ſecuritatis? nos verò malè converſati ſumus.

52 Quòd propoſita eſt gloria Altiſſimi protegens eos qui conſiderate inceſſernnt? nos autem peſſimis viis ambulavimus.

53 Quòd oſtenditur paradiſus cujus fructus incorruptus perſeverat, in quo eſt ſecuritas atque curatio?

54 Nos verò non ingrediemur, ut qui in locis ingratis converſati ſimus.

55 Quòd præ ſtellis fulgebunt facies eorum qui abſtinuerint ſe? noſtræ autem facies tenebris nigriores erunt,

56 Quia viventes non cogitavimus quando faciebamus iniquitatem, nos poſt mortem incepturos pati.

57 Tum ille reſpondens dixit, hæc cogitatio eſt certaminis quo certaturus eſt homo qui in terra naſcitur,

58 Ut ſi victus fuerit pariatur quod dicis; ſin autem vicerit, percipiat quod dico:

59 Hęc enim vita eſt quam Moſche cùm viveret indixit populo, dicens, elige tibi vitam ut vivas.

60 Verùm non crediderunt ei, nec Prophetis poſt eum, ac ne mihi quidem cùm alloquutus ſum ipſos,

61 Non futuram fuiſſe triſtitiam eis perditione ipſorum, ſed futurum, gaudium, ſicut futurum eſt eis quibus perſuaſa eſt ſalus.

62 Hic ego reſpondens dixi, Scio Domine, Altiſſimum vocari miſericordem, eò quòd miſeretur eorum qui nondum venerunt in ſeculum.

63 Quódq; miſeretur eorum qui convertunt ſe ad legem ipſius:

64 Et longanimem eſſe, eo quòd longanimitatem exhibet peccatoribus quaſi ſuis operibus

65 Et munificum eſſe, eò quòd donare vult cuíque prout res exigunt:

66 Et plurimùm miſericordem, eò quòd magis ac magis multiplicat miſericordias iis qui præſentes ſunt, qui prętererierunt, & qui futuri ſunt.

67 Multiplicat; ſi enim non multiplicaret miſericordias ſuas, non ſervaretur hoc ſeculum cum iis qui obtinent ipſum hæreditariò:

68 Et condonat; ſi enim pro bonitate ſua non condonaret, ut qui fecerunt iniquitatem ii leventur ſuis iniquitatibus, non poſſet dicies milleſima pars hominum conſervari:

69 Et judex ſi non ignoſceret iis qui curantur verbo ipſiꝰ, & deleret multitudinē cōtentionū,

70 Non planè reliqui fierent ex innumerabili multitudine, niſi pauci valde.

ANNOTATIO.

18 Qui enim] *Quaſi dicat, utrum impietas populo tuo ineſt, ac non magis gentibus exteris? ut ſuprà* 3.28. 26 Sponſa] *id eſt, Eccleſia, quę jam quaſi ſepulta atque obruta eſt, adeoq; putrefacta, ut Jechezkel.* 37. 28 Quadringentis] *hos annos rotundato numero agnoſco dici: ſed in accommodatione eſt labor: nam cum ab anno primo Cyri ad perpeſſionem Chriſti anni ſint ex Danijele* 487. *ad nativitatem* 453 *hæc autem anno* 30. *dicta ſint ab everſu Jeruſchalaimis, hoc eſt* 492. *anno ante natum Chriſtum. videtur hoc tempus ab eo tempore incipiendum in quod authenticus Hhezræ lib. deſinit: quaſi ſub illud tempus ab Hhezra hic liber fuiſſet ſcriptus: ita ſubductis annis* 49 *uſque ad nativitatem Chriſti anni erunt* 404. *rotundato numero. Vide quæ ſcripſimus in Actor.* 13.20. 29 Viventes omnes] *eo ordine qui deinceps proponitur.*

CAPUT. VIII.

1 TUNC ille reſpondit mihi dicens, hoc ſeculum fecit Altiſſimus propter multos, futurum autem propter paucos.

2 Proponam autem tibi, Hhezra, ſimilitudinem. Quemadmodum ſi rogares terram, dictura eſſet tibi ſe plus daturam terrę unde fiat fictile, minimum autem pulveris unde fit aurum; ſic etiam habet ſe hoc pręſens ſeculum.

3 Multi quidem creati ſunt, ſed ſervabuntur pauci.

4 Ego autem reſpondens dixi, 'abſorbe ergo anima quod ſentitur, & devora quòd ſapit.

5 Conveneras enim audiendi prophetandique conſilio; ſed non eſt tibi datum ſpatium niſi ſolummodò ad vivendum.

6 O Domine, ſi non permittas ſervo tuo ut oremus coram te, & des nobis ſemen cordi culturamq; ſenſui unde fructus efficiatur, qui vivere poſſet omnis corruptus qui inter homines locum habet?

7 Tu enim ſolus es, & nos una figmentum ſumus tuarum manuum prout locutus es.

8 Nunc autem quando in vulva fingitur corpus, tu præſtas membra: conſervatur velut in igne & aqua creatura tua, cùm novem menſibus fert opus tuum creaturam tuam creatam in ipſo:

9 Ipſum inquam quod conſervat & quæ cōſeruatur in eo, utraq; ſervantur; & ſervata plerunq; iterum reddit vulva quæ creverunt in ipſa.

10 Imperaſti etiam ex ipſis membris', præberi fructui lac mamillarum,

11 Ut nutriatur id quod formatum eſt ad tēpus aliquod, & poſtea inſtituas eum in miſericordia tua.

12 Enutris eum juſtitia tua, & erudiens eum in Lege tua corripis eum intellectu tuo;

13 Et mortificas eum ut creaturam tuam, & vivificas eum ut opus tuum.

14 Si ergo perdis eum ſolo juſſu tuo qui tanto labore fuit formatus, facile etiam fuerit ordinare ut id quod factum eſt ſervetur.

15 Nunc itaq; Domine, eloquar: ac de omnibus quidem hominibus tu noſti optimè; verum de populo tuo propter quem doleo.

16 Et de hæreditate tua propter quam lugeo, de Jiſraële propter quem triſtis ſum, & de Jahhakobo propter quem dolore affectus ſum.

17 De eo incipiam orare coram te, pro me & pro eis: quoniam video lapſus noſtros qui inhabitavimus terram,

18 Et exaudiui celeritatem judicis adventuri.

19 Ideo audi vocem meam, & intellige ſermonem meum: eloquar coram te præcipuum verborum Hhezræ antequam aſſumatur',

20 Dicens, Domine qui permanes in æternum; cujus oculi elati in ſupremo ſunt atque in aëre;

21 Cujus thronus æſtimari non poteſt, nec comprehendi gloria; cui adſtat exercitus Angelorum tremens,

22 'Quorum obſervatio vento & igni committitur; cujus verbum verum, & dicta perſtantia; cujus fortia juſſa, & diſpoſitio terribilis;

23 Cujus aſpectus areſacit abyſſos, & indignatio tabefacit montes, ut teſtificatur veritas:

24 Exaudi orationem ſervi tui, & auribus percipe preces figmenti tui:

25 Dum enim vivo, loquuturus ſum; & dum ſenſum habeo, affaturus te.

26 Ne reſpicias ad delicta populi tui, ſed ad eos qui tibi ſerviunt fideliter:

27 Ne attendas ad impia gentium ſtudia, ſed ad eos qui cuſtodiveruut anxiè teſtimonia tua:

28 Neque reputes eos qui converſati ſunt falſo in conſpectu tuo, ſed eorum recordare qui ex voluntate tua cum reverentia tui agnoverunt te:

29 Neque velis perdere eos qui pecudum mores habuerunt, ſed reſpice ad eos qui legem tuam luculentè docuerunt:

10 Nec indigneris eis qui beſtiis pejores judicati ſunt, ſed eos diligas qui ſemper in tua juſtitia & gloria fiduciam habuerunt.

31 Nos enim & majores noſtri ex morbis talibus languemus; tu autem propter nos peccatores miſericos appellaberis.

32 Tunc miſericors appellaberis, ſi voles exhibere nobis miſericodiam, nobis inquam non habentibus opera juſtitię:

33 Juſti enim, ſi quibus eſſent opera multa repoſita, ex propriis operibus mercedem reciperent.

34 Quid verò eſt homo, ut indigneris ei? aut genus corruptum, ut ita acerbè agas cum ipſo?

35 Etenim verè nemo natus eſt qui non impiè geſſerit, & viventium nemo qui non deliquerit,

36 Hac autem in re annuntiabitur juſtitia tua & bonitas tua Domine, quód eorum miſertus fueris quibus nihil eſt bonorum operum.

37 Tunc reſpondit mihi dicens, Rectè locutus es quædam; ut ſermones habuiſti, ſic etiam fiet.

38 Etenim revera non exigam rationem de factis eorum qui peccaverunt ante mortem, ante judicium, ante perditionem;

39 Sed delectationem capiens ex juſtorum cogitationibus; recordabor earum, peregrinationis quoque, & ſalutis, & recipiendæ mercedis.

40 Quomodo ergo locutus fueram, ſic etiam eſt.

41 Sicut enim agricola ſerit quidem ſuper terram ſemina multa, plantaſq; plurimas plantat; ſed non omnia quæ ſeminata ſunt procedente tempore ſervantur, nec omnia quæ plantata ſunt radicantur: ſic etiam qui in ſeculo ſeminati ſunt omnes ſervabuntur.

42 Ego autem reſpondens dixi, Si inveni gratiam, proloquar.

43 Quemadmodum ſemen agricolæ cùm non aſſurgit, ſive non acceperit pluviam tuam tempore ſuo, ſive corruptum fuerit multitudine pluviæ;

44 Sic etiam perit ſimiliter homo qui manibus tuis formatus eſt, qui tua imago nominatur eò quòd ſimilis eſt tibi, propter quem omnia formaſti; quandoquidem comparaſti eum cum ſemine agricolæ.

45 Ne iraſcaris nobis; ſed parce populo tuo, & miſerere hæreditatis tuę: tu enim creaturæ tuæ miſerturus es.

46 Qui reſpondit mihi dicens, Quæ ſunt præſentia, pręſentibus; & quæ futura, futuris ſunto.

Suprà 5. 33.

47 Multum enim abes ut poſſis ampliùs diligere creaturam meam quàm ego: te autem ipſum frequenter acceſſi propiùs, ſed injuſtos nunquam.

48 Hac autem in re mirabilis videris coram Altiſſimo,

49 Quòd abjiciens te ut decet, non judicas te dignum qui inter juſtos glorificeris plurimùm.

50 Quapropter miſeriæ multę ac miſerabiles evenient habitatoribus ſeculi temporibus ultimis, quia in multa ſuperbia ambulaverint:

51 Tu autem pro te intellige, & pro ſimilibus tui inquire gloriam.

52 Vobis enim apertus eſt paradiſus, plantata arbor vitæ, pręparatum futurum tempus, cōparata abundantia, ædificata civitas, probata requies perfecta bonitate, perfectaque ſapientia.

53 Radix mali obſignata eſt ne hæreat vobis, infirmitas & tinea a vobis abſconſa eſt, & in ſepulchrum fugit corruptio, in oblivionis locum:

54 Præterierunt dolores, & oſtenditur tandem adventurus immortaliatis theſaurus.

55 Noli ergo ampliùs inquirere de multitudine pereuntium.

56 Etenim iſti aſſumentes licentiam ſpreverunt Altiſſimum, & Legem ejus contemnentes dereliquerunt vias ejus:

57 Prætera etiam conculcaverunt juſtos ejus,

58 Et dixerunt cum animo ſuo non eſſe Deum; & quidem ſcientes ſe morituros eſſe.

59 Sicut enim vos ſuſcipient illa quæ prædicta ſunt, ſic eos invadent ſitis atque cruciatus qui comparati ſunt.

60 Non enim voluit Deus hominem diſperdi; ſed ipſi qui creati ſunt coinquinaverunt nomen ejus qui fecit ipſos, & ingrati fuerunt ei qui præparaverat ipſis vitam:

61 Quapropter judicium meum modò appropinquat.

62 Atque hæc quidem non omnibus demonſtravi, ſed tibi & paucis tui ſimilibus.

63 Tunc ego proloquens dixi, ecce nunc Domine, demonſtraſti quidem mihi multa ſigna quæ incipies facere ultimis temporibus; ſed quo tempore non demonſtraſti mihi.

ANNOTATIO.

4 Abſorbe] *ideſt, in vitam præſentem incumbe: objectio ethopœetica, ut eſt 1. Cor.* 15. 32. 22 Quorum] *ut Pſal.* 104. 4. *& Hebr.* 1. 7. 38 Ante mortem] *vide infrà* 9. 9. *& ſequentibus.* 52 vobis] *elegans typorum congeries ad gloriam adumbrandam quæ ſuo tempore in filiis Dei revelabitur.*

CAPUT IX.

1 RESPONDIT autem mihi, dicens, Tu ſi quo modo poteris, metire tempus in ipſo: erit enim cum videris partem quandam ſignorū quæ prædicta ſunt tranſiſſe;

2 Tunc intelliges illud eſſe tempus quo cœpturus eſt Altiſſimus viſitare ſeculum quod ab ipſo factum eſt:

3 Quando, inquam, videbitur in ſeculo terræ motus & populorum turbatio.

4 Tunc intellige Altiſſimum de iis diebus antecedentibus inde a principio loquutum eſſe.

5 Sicut enim quicquid eſt in ſeculo initium pariter & conſummationem habet, ac conſummationem manifeſtam:

6 Sic etiam Altiſſimi tempora initia habent manifeſta prodigiis & potentibus factis, & cōſummationes manifeſtæ ſunt & actu & ſignis:

7 Eritque ut quiſquis ſervabitur, qui potuerit effugere labore ſuo per fidem qua credidiſtis,

8 Reliquus fiat ex prædictis periculis, videatque ſalutare meum in terra mea & in terminis meis, ut ſanctificavi me inde a ſeculo.

9 Tunc erunt in miſeriis qui nunc abutuntur viis meis, & in tormentis morabuntur qui per contemptum eas abjecerint:

10 Qui enim non agnoverunt me, cùm viventes beneficia conſequerentur;

11 Et qui faſtidiverunt Legem meam cùm adhuc facultatem haberent, cumque adhuc eſſet apertus eis pœnitentiæ locus non tamen adverterunt, ſed ſpreverunt eam;

12 Hos oportet poſt mortem in cruciatu agnoſcere.

13 Tu ergo noli ampliùs curioſè inquirere quomodo cruciabuntur impii, ſed inquire quomodo ſervabuntur juſti, quorum & propter

quos ſeculum eſt, & quando.

14 Ego verò reſpondens dixi,

15 Quod antè loquutus ſum nunc etiam dico & dicam in poſterum, plures eſſe qui pereunt quàm qui ſerventur; ſicut fluctus majores ſunt guttis.

16 Ille autem reſpondit dicens,

17 Qualis ager, talia & ſemina, & quales flores, tales tincturæ; & qualis operator, tale opus; & qualis agricola, talis cultura: quoniam tempus eſt ſeculi.

18 Tunc enim cùm ego pararem iis qui nunc ſunt ſeculum (ut nondum factum fuerat) in quo habitarent, nemo mihi contradicebat:

19 Atque ut tunc quidem, quiſque nunc etiam creatur in mundo hoc parato, & meſſe indeſinente, & lege imperveſtigabili: ſed corrupti ſunt mores eorum.

20 Conſyderans itaque ſeculum quod ecce periculum aderat ei a cogitationibus quæ advenerant in ipſum,

21 Reſpexi & peperci ei valde: tandem ſervavi mihi acinum e botro, & plantam e plantario multo.

22 Pereat ergo multitudo quę immeritò nata eſt, ſerveturque acinus meus & planta mea, quæ multo cum labore perfeci.

23 Tu autem ſi adhuc alios ſeptem dies remiſeris (ſed ne jejunato illis;

24 Ito in campum florum' ubi domus non eſt ædificata, & comedito ſolùm de floribus ipſius campi: ne carnem guſtato, vinumque ne bibito, ſed flores ſolummodo)

25 Deprecans indeſinenter Altiſſimum, veniam denuo & alloquar te.

26 Itaque profectus ſum, ſicut dixerat mihi, in campum qui vocatur' Ardatha; ubi ſedens inter flores comedi de herbis agri, & cibo earum ſaturatus ſum.

27 Fuit autem poſt dies ſeptem diſcumbente me ſuper gramen, cùm animus meus turbaretur de integro ſicut antea,

28 Ut aperto ore meo inchoarem loqui corã Altiſſimo, & dicerem;

29 O Domine, tu quidem certè videndum te exhibuiſti majoribus noſtris in deſerto avio & infructuoſo cùm egrederentur ex Ægypto,

30 Et dixiſti planè, Tu Jiſraël audi me, & ſemen Jahhakobi attende ad ſermones meos:

31 Ecce enim ego ſemino in verbis legem meam, qua afferente in vobis fructum, gloriam reportabitis de eo in ſeculum.

32 Verùm majores noſtri acceptam legem nõ ſervaverunt, & ſtatuta tua non cuſtodiverunt, fructus verò Legis non periit (nec enim poterat, quoniam tuus erat)

33 Nam qui acceperant, perierunt non cuſtodientes quod in ipſis ſeminatum fuerat.

34 Ecce autem conſuetudo eſt, cùm accepit terra ſemen, aut mare navem, aut vas aliquod eſcam vel potum; perdito eo in quo ſeminatũ eſt, vel in quod immiſſum eſt,

35 Simul id quod ſeminatum immiſſũ ve fuerit & quæcunque fuerint excepta perdi, eaque jam non eſſe penes nos: nobis verò non ita accidit.

36 Nos quidem qui Legem accepimus, peccando periimus, & cor noſtrum quod exceperat eam:

37 Lex verò non periit, ſed permanſit in ſuo robore.

38 Cùm autem hæc loquerer apud animum meum, reſpiciens oculis meis vidi mulierem ad dexteram, quę ecce lugens plorabat cum vociferatione magna, & animo dolebat valde, veſtimentis ſuis diſciſſis & cinere inſperſo capiti ipſius.

39 Omittens itaque cogitationes meas in quibus verſabar, converſus ſum ad eam,

40 Et dixi ei, quare fles? & quid doles animo?

41 Illa verò mihi, Sine me, inquit, Domine mi, flere & in dolore pergere; nam valde amaro ſum animo, depreſſa ſum valde.

42 Me autem dicente ei, quid perpeſſa es? dic mihi; reſpondit illa mihi,

43 Sterilis fueram ego ancilla tua ac non pepereram triginta annis, cùm haberem maritum:

44 Ego verò per ſingulas horas & per ſingulos dies annoſque triginta illos deprecabar Altiſſimum nocte ac die.

45 Fuit tandem poſt triginta annos ut exaudiret me Deus ancillam tuam, & reſpiciens abjectionem meam attendenſq; tribulationi meæ daret mihi filium, de quo gaviſa ſum valde ego & vir meus & omnes cives mei; honoremque Deo forti plurimum tribuimus:

46 Et educavi eum labore multo.

47 Fuit autem quum creviſſet perveniſſetque ad eam ætatem qua uxorẽ ducturus erat, ut diem facerem epuli.

ANNOTATIO.

24 Ubi domus] *Propter typum, qui exponitur cap.* 10. 26 Ardatha] *campus eſt ſententia mea ſuprà Babylonem a fungorum copia quaſi fungoſus appellatus, cujus in finibus eſt ille vicus quem Herodotus Ardericam voce compoſita nominat, quaſi fungoſum & inanem dicas.*

CAPUT X.

1' HOc facto, introiens filius meus in thalamum ſuum, cecidit mortuus.

2 Quamobrem evertimus omnes lumina, & ſurrexerunt omnes cives mei ad conſolandum me, & continui me ad noctem uſque diei alterius.

3 Fuitque ſuperſedentibus omnibus a conſolatione mei ut quieſcerem, fuit inquam ut ſurgens ea nocte fugerem, veniremque (ut vides) in hunc campum.

4 Nunc autem cogito non reverti in civitatem, ſed hic conſiſtere; neque comedere neque bibere, ſed ſine intermiſſione lugendo jejunare uſque dum moriar.

5 Omittens igitur ſermones in quibus verſabar, iratus reſpondi ei, dicens,

6 Tu mulierum omnium ſtultiſſima, nónne vides luctum noſtrum, & quæ nobis accidunt?

7 Tzijonem matrem noſtram omni triſtitia contriſtari, & depreſſione deprimi, & lugere validiſſimè,

8 Nos nunc lugere omnes, & triſtes eſſe?

cùm autem nos omnes contriſtamur, tu an cōtriſtaberis de uno filio?

9 Interroga enim terram, & dicet tibi ſe eam eſſe quæ debeat tam multorum lugere caſus qui in ea pullulant,

10 Et omnium qui ex ipſa ab initio nati ſunt, & aliorum qui venturi ſunt:nam ecce penè omnes in perditionem ambulant,& exitio traditur plurima pars eorum.

11 Utra igitur amplius lugere debet?hæc certè quæ tātam multitudinem perdidit magis quā tu quæ pro uno doles.

12 Quòd ſi dixeris mihi,non eſt planctus meus ſimilis planctui terræ; quoniā fructum amiſi ventris mei, quem cum mœroribus geſtavi & cum doloribus peperi;

13 Terra autem pro modo terræ; ſic abit ex ea multitudo præſens ut evenit antè:

14 Ego quoque dicturus ſum tibi, Sicut tu cum labore peperiſti, ſic etiam terra dat fructum ſuum homini ab initio,’ ei qui infecit ipſam.

15 Nunc ergo contine apud te ipſam dolorem tuum,& fortiter fer qui tibi contigerunt caſus.

16 Si etiam tanquam juſtis acquieveris rebus a Deo determinatis, & conſilium ejus percipies ſuo tempore,& iſtis in rebus laudaberis.

17 Regredere ergo in civitatem ad virum tuum.

18 Illa autem dicente mihi,non faciam,neq; ingrediar civitatem; ſed hic moriar:

19 Perrexi adhuc loqui ad illam dicens,

20 Noli facere rem iſtam: ſed aſſentire ſuadenti. Quot enim ſunt caſus Tzijonis? accipe conſolationem propter dolorem Jeruſchalaimorum.

21 Vides enim ſanctuarium noſtrum deſolatum eſſe,& altare noſtrum dejectum templumque noſtrum deſtructum,

22 Pſalterium noſtrum humi proſtratum eſſe, hymnum conticuiſſe, exultationem noſtram diſſolutam eſſe, lumen lychnuchi noſtri extinctum,’ arcam fœderis noſtri direptam, loca ſancta noſtra contaminata, & nomen de quo vocati ſumus penè profanatum; liberos item noſtros eſſe.contumeliam paſſos, Sacerdotes noſtros ſucciſos, Levitas noſtros in captivitatem abductos, virgines noſtras inquinatas, mulieres noſtras vim paſſas,juſtos noſtros direptos,parvulos noſtros perditos,juvenes noſtros in ſervitutem raptos,& fortes noſtros infirmatos,

23 Et quod omnium eſt maximum, ſignaculum Tzijonis,’ reſignatam eſſe gloriam ipſius: nam tradita etiam eſt in manus eorum qui oderunt nos.

24 Tu ergo excute tuam triſtitiam multam,& depone a te dolorum multitudinem,ut tibi propitius Deus fortis requiem præſtet tibi Altiſſimus,requiem a laboribus.

25 Fuit autem me alloquente eam, ut facies ejus repente fulgeret, ac ſpecie coruſcus fieret aſpectus ejus adeò ut expaveſcens valde ab ea cogitarem quid illud eſſet.

26 Ecce autem ſubito emiſit ſonum vocis magnum & ita formidabilem ut moveretur terra ipſa a ſono mulieris.

27 Cumq;reſpicerem, ecce mulier ampliùs non comparuit mihi; ſed civitas ædificabatur & locus demonſtrabatur a fundamētis magnus: & timens clamavi voce magna,

28 Et dixit,ubi eſt Ubriel Angelus qui principio venit ad me;nam ipſe fecit ut venirem in tantum hunc exceſſum mentis, quo finis meus quem ſpectabam evaneſcit, & oratio mea efficitur ridicula.

29 Me autem proloquente iſta,ecce venit ad me;

30 Et reſpiciens me quòd ecce jacêrem ut mortuus,& intellectus meus abalienatus eſſet prehendens dexteram meam confirmavit me, & ſtatuens me in pedes meos,dixit mihi,

31 Quid tibi eſt? quòd turbata eſt mens tua & ſenſus cordis tui:quid conturbaris?

32 Cui ego, quoniam, inquam, dereliquiſti me, qui faciens ſecundum ſermones tuos veni in hunc campum: ecce autem videre mihi viſus ſum quæ non poſſum enarrare.

33 Ille autem dixit mihi,Sta viriliter,& docebo te.

34 Ego verò dixi,loquere,Domine mi, ad me; ne derelinquas me ut non fruſtratus moriar.

35 Nam vidi quę neſciebā, & audio quæ neſcio:

39 Aut an falleretur ſenſus meus, & ſomniaret anima mea?

37 Nunc ergo oro te ut exponas ſervo tuo exceſſum iſtum. Qui reſpondens mihi dixit,

38 Audi me & docebo te exponens ea tibi a quibus metuis: nam Altiſſimus revelavit tibi myſteria multa:

39 Vidit rectam viam tuam, te ſine intermiſſione fuiſſe contriſtatum pro populo tuo, & valde luxiſſe propter Tzijonem.

40 Hæc ergo intelligentia viſionis quæ tibi apparuit paulò antè:

41 Quòd vidiſti lugentem quam cœpiſti conſolari,

42 Nunc autem ſpeciem mulieris amplius non vides, ſed viſa eſt tibi civitas ædificari;

43 Et quòd illa narrabat tibi de caſu filii ſui; hæc ſolutio eſt:

44 Hæc mulier quam vidiſti eſt Tzijon, quam etiam modò conſpicis ut civitatem ædificatam.

45 Quòd dixit tibi ſe fuiſſe ſterilem’ triginta annis, *dixit* propterea quòd fuerant anni triginta quando non erat adhuc oblata in ea oblatio.

46 Sed fuit poſt annos triginta, ædificante Schelomone civitatem & oblationes offerente, tunc fuit quando peperit ſterilis filium.

47 Quòd dixit tibi ſe educaſſe eum cum labore,hi fuerunt habitatores Jeruſchalaimorum.

48 Quòd dixit autem tibi, filius meus veniens in thalamum ſuum mortuus eſt, & contigit ei caſus; hæc eſt ruina Jeruſchalaimorum quæ facta eſt:

49 Ecce autem vidiſti ſimilitudinem illius,& cùm lugeret filium cœpiſti conſolari illam de iis quę contigerant:hæc fuerunt tibi aperienda.

50 Nunc autem videns altiſſimus te ex animo toto contriſtari,& ex toto corde condolere illi, oſtendi tibi claritatem gloriæ illius pulchritudinem decoris illius:

51 Propterea enim edixeram tibi ut maneres in campo ubi domus non eſt ædificata.

52 Nam ſciebam Altiſſimum cœpturum eſſe tibi oſtendere hæc;

53 Propterea edixeram tibi ut venires in hunc agrum ubi nullũ eſt fundamentũ ædificii:

54 Nec enim poterat opus ædificii humani ſuſtineri in eo loco, ubi incipiebatur oſtendi civitas Altiſſimi.

55 Tu ergo noli timere, neq; expaveſcat cor tuum; ſed ingredere, & vide ſplendorem ac magnitudinem ædificii, quantum poteſt videre aſpectus oculorum tuorum:

56 Poſtea verò audies quantum auditus aurium tuarum audire poteſt.

57 Tu enim beatus es prę multis, & vocatus ab Altiſſimo quò alii pauci.

58 Nocte autem quæ in craſtinum ventura eſt maneto hic.

59 Et oſtendet tibi Altiſſimus eas viſiones rerum extremarum quas efficiet Altiſſimus habitatoribus terræ ultimis temporibus,

60 Itaque dormivi illic ea nocte & altera, ſicut edixerat mihi.

ANNOTATIO.

1 Hoc facto] *Peſſimè diſtinguuntur hæc a præcedente cap. ſed parum, ac potiùs nihil in eo ſitum eſt.* 14 Ei qui] *amplificatio q.d. homini cujus viis corruptiſſimis corrupta etiam eſt & inquinata terra in homines injurios benefica.* 22 Arcam] *Huic conveniat cum 2. Mac. 2.* 23 Reſignatam] *id eſt, Deo reſignate & reſerante libidini omnium expoſitam.* 45 Triginta] *fabula tam ſtolida, quàm ſtolida eſt ea quæ ſequitur typi accommodatio.*

CAPUT. XI.

1 TUNC vidi ſomnium, quòd ecce aſcendebat de mari aquila, cui erant duodecim alæ pennatæ & capita tria,

2 Vidi autem, cum ecce expanderet alas ſuas in omnem terram omnibus ventis cœli efflantibus in eam atque collectis,

3 Vidi, inquam, e pennis ejus naſci contrarias pennas, quæ in pennulas minutas & modicas evadebant:

4 Et capita ejus quieſcebant, quorum mediũ erat majus aliis capitibus: ipſa itaq; quieſcebat cum illis.

5 Deinde vidi cùm ecce volaſſet aquila pennis ſuis, ut regnaret ſuper terram & ſuper habitatores ejus,

6 Vidi ei ſubjici omnia quæ ſunt ſub cœlo & neminem ei contradicere, ne unam quidem e rebus creatis quæ ſunt ſuper terram.

7 Tum vidi quòd ecce ſurgens aquila in ungues ſuos alloquuta eſt, pennas ſuas dicens,

8 Nolite omnes ſimul vigilare? dormite quæque loco ſuo: & ad tempus vigilate:

9 Capita autem ultimo loco ſerventur.

10 Et vidi quòd ecce non prodibat vox e capitibus, ſed e medio corpore ejus:

11 Et numeravi contrarias pennas ejus, quæ ecce erant octo.

12 Poſtea vidi quòd ecce a dextera parte ſurgens una penna regnavit ſuper omnem terram:

13 Fuit verò cum regnaſſet, ut adveniente ei fine non appareret locus ejus & ſequens exurgens regnavit, & multum obtinuit tempus:

14 Sed fuit cùm regnaſſet, ut adveniente fine ipſius hæc non appareret ſicut etiam prior.

15 Ecce autem vox emiſſa eſt ad eam, dicens,

16 Audi tu quæ tandiu obtinuiſti terram, hæc annuntio tibi antequam incipias deſparere:

17 Nemo poſt te obtinebit tempus tuum, ac ne dimidium quidem illius.

18 Tum exurgens tertia tenuit principatum ſicut & priores, & diſparuit ipſa quoque.

19 Et ſic contigit omnibus aliis ſingilatim principatum gerere, ac de inde nuſquã comparere.

20 Vidi enim cùm ecce per tempus ſequentes pennæ erigerentur a dextera parte, obtinere ipſas quoq; principatum, & eas quæ obtinebant non tamen comparere illico:

21 Et aliquas ex eis erigere quidem ſe, ac principatum non obtinere.

22 Sic vidi poſtea, cum ecce non comparerent duodecim pennæ, & duæ pennulæ,

23 Nihil ſupereſſe in corpore aquilæ, niſi duo capita quieſcentia & ſex pennulas.

24 Vidi autem quod ecce a ſex pennulis diviſæ duæ manſuerunt ſub capite quod erat ad partem dexteram, quatuor verò manſerunt in loco ſuo.

25 Et vidi quòd ecce hæ quæ alis ſuberant cogitabant ſe erigere & obtinere principatus.

26 Nam vidi quòd ecce vna erecta eſt, ſed ſtatim non comparuit:

27 Et ſequentes etiam velociùs quàm priores non comparuerunt:

28 Tum vidi quòd ecce duæ quæ ſupererant apud ſeipſas cogitabant etiam regnare:

29 Cùm autem cogitarent de eo, ecce unum quieſcentium capitum quod erat medium evigilavit (hoc autem erat duobus aliis capitibns majus)

30 Et vide conjunctis duobus aliis capitibus ſecum,

31 Quòd ecce converſum eſt caput iſtud cum aliis proſequentibus ipſum, & comedit duas illas ſubjectas alis quæ cogitabant regnare.

32 Hoc autem caput perterruit omnem terrã & dominatum eſt in ea habitatoribus ejus cum labore multo; & dominium tenuit orbis terrarum ſupra omnes alas quę fuerant.

33 Poſtmodum autem vidi quòd ecce medium caput ſubitò diſparuit, idq; ſicut alæ:

34 Superfuerunt autem duo capita, quæ & ipſa ſimiliter regnaverunt ſuper terram, & ſuper habitatores ejus,

35 Et vidi quòd ecce devoravit caput dexteræ partis illud quod erat in læva.

36 Tunc audivi vocem dicentem mihi, Reſpice ex adverſo tui, & conſidera quod vides.

37 Et vidi quòd ecce quiddam ſimile leoni cõcitato e ſylva rugienti; vidi, inquam, emittentem vocem humanam ad aquilam & loquentem dicendo,

38 Audi tu, & eloquar ad te quę dicit Altiſſimus tibi:

39 Nónne tu es illa quæ ſuperes de quatuor illis animalibus quæ feci ut regnarent in ſecu-

lo meo, idq; ut poſt eos veniret finis temporum iſtorum?

40 Nam quartum veniens devicit omnia animalia quæ præterierant, & dominatu obtinuit ſeculum cum tremore multo, & omnem orbem cum labore graviſſimo, & habitavit tandiu orbem terrarum cum dolo.

41 Tu non judicaſti terram ex veritate;

42 Sed afflixiſti manſuetos, & læſiſti quietos, & dilexiſti mendaces, & deſtruxiſti habitationes eorum qui ferebant fructum, & muros eorum qui non nocebant tibi dejeciſti,

43 Adeò ut aſcenderit contumelia tua uſque ad Altiſſimum, & ſuperbia tua ad Deum fortem.

44 Reſpexit itaque Altiſſimus ſuperbiæ tempora, quæ ecce finita ſunt, & ſcelera ejus completa.

45 Propterea tu ne appareto aquila, & alæ tuæ horribiles, & pennulæ tuæ peſſimæ, & capita tua maligna, & ungues tui peſſimi, & totum corpus tuum vanum,

46 Ut ′refrigeretur tota terra, & liberata a vi tua convertatur, & ſperet jus ac miſericordiam ab eo qui fecit ipſam.

ANNOTATIO.

1 Tunc] *Hoc ſomnium explicatur cap. ſequente, fabulasq́ non paucas continet.* 46 Refrigeretur] *ut 3. Hhezræ 4.62. metaphora convenientiſſima ab anhelis & ex labore feſſis.*

CAPUT XII.

1 Hoc facto, cùm alloquutus eſſet leo his verbis aquilam, vidi,

2 Quòd ecce ſupereſſet caput, non autem comparerent illæ quatuor alæ quæ ad ipſum tranſierant: nam erectæ fuerant ut regnarent, ſed fuerat regnum earum exile & tumultu plenum.

3 Vidi autem cùm ecce non comparerent illæ, totum corpus aquilæ incendi: unde expavit terra valde, & ego ex tumultuatione ac exceſſu mentis metuq́; magno evigilavi, & dixi ſpiritui meo,

4 Ecce tu præſtas mihi hæc, eò quòd ſcrutaris vias Altiſſimi:

5 Ecce adhuc ſum defeſſus animo, & ſpiritu meo infirmus valde, ne modica quidem ineſt mihi virtus a timore multo quo expavi nocte hac.

6 Nunc ergo orabo Altiſſimum, ut me ad finem uſq; confirmet.

7 Tum dixi, Domine Jehova, ſi inveni gratiam in oculis tuis, ſi juſtus effectus ſum apud te præ multis, & ſi certè aſcendit oratio mea in conſpectum tuum;

8 Confirma me, & oſtende mihi ſervo tuo interpretationem diſtinctam viſi horribilis iſtius, ut pleniſſimè conſoleris animam meam:

9 Nam dignum me habuiſti cui tempora ultima oſtenderes.

10 Ille autem mihi,″ hæc eſt, inquit, interpretatio viſionis hujus:

11 Aquila quam vidiſti aſcendentem e mari, regnum illud eſt quod viſione viſum eſt Danijeli fratri tuo:

12 Sed non eſt illi data interpretatio, nunc autem ſum interpretaturus tibi.

13 Ecce dies veniunt cùm exurget regnum ſuper terram, a quò erit vehementior metus quàm ab omnibus regnis quæ fuerint ante ipſum.

14 Regnabunt autem in eo Reges duodecim unus poſt alterum:

15 Qui verò ſecundus incipiet regnare, is plus temporis obtinebit quàm ullus e duodecim.

16 Hæc eſt interpretatio duodecim alarum quas vidiſti.

17 Quòd autem vocem quæ loquuta eſt audiſti non e capitibus ejus exeuntem, ſed e medio corpore ejus,

18 Hæc eſt interpretatio; poſt tempus regni illius naſcentur contentiones non modicæ, periclitabiturq́; ut cadat; non tamen cadet tunc, ſed iterum reſtituetur principio ſuo.

19 Quòd vidiſti pennulas octo ſubjectas alis cohærentes alis ejus,

20 Hæc interpretatio: exurgent in ipſo Reges octo, quorum erunt tempora brevia & citati anni: ac duo quidem ex ipſis peribunt ſtatim;

21 Appropinquante verò tempore, quatuor diutiùs ſervabuntur medio tempore, cùm incipiet appropinquare tẽpus ejus ut finiatur; duo verò in finem ſervabuntur.

22 Et quòd vidiſti tria capita quieſcentia,

23 Hæc interpretatio: ultimis temporibus ejus ſuſcitabit Altiſſimus tria regna in quæ reducturus eſt multa alia, & dominabuntur terræ, atque habitatoribus ejus,

24 Infeſtantia eos labore graviore quàm precedentia: propterea vocati ſunt Reges capita aquilæ.

25 Iſti enim ſunt qui recolligent impietates illius, & qui perficient extrema illius.

26 Quòd vidiſti caput maximum diſparuiſſe, hæc interpretatio; unus ex eis ſuper lecto ſuo morietur, ſed tamen cum tormentis.

27 Duos autem qui perſtiterint gladius conſumet:

28 Unius enim gladius conſumet alterum, ſed tamen ille quoque gladio tandem cadet.

29 Quòd vidiſti pennulas duas ſubjectas alis trajicere ſubter caput quod erat in parte dextera,

30 Hæc eſt intepretatio: hi ſunt quos ſervavit Altiſſimus in finem ſuum, hoc eſt regnum exile, & tumultu plenum.

31 Quòd etiam audiviſti leonem, quem videras evigilantem progreſſum de ſylva, rugientem, alloquentem aquilam, & arguentem eam factaq́; injuſta ejus omnibus ſermonibus ſuis, ſicut audiſti:

32 Hic eſt ſpiritus quem ſervavit Altiſſimus in finem contra eos & impietates eorum, ut arguat eos, & eis objiciat in os dilaniationes eorum.

33 Siſtet enim eos in judicio vivos: eritque poſtquam arguerit eos, ut tunc demum corripiat eos.

34 Nam reſiduum populum meum liberaturus eſt a miſeria, qui ſervati fuerint in finibus

meis, & exhilarabit eos uſque dum finis adveniat, dies judicii de quo ab initio loquutus ſum tibi.

35 Hoc ſomnium quod vidiſti, & hæ interpretationes illius.

36 Tu verò ſolus fuiſti dignus qui hoc ſecretum ſcires Altiſſimi.

37 Scribe ergo omnia hęc in libro quę vidiſti, & pone ea in loco abſcondito:

38 Et docebis ea ſapientes populi tui, quorum animos ſcis poſſe capere & ſervare ſecreta hæc.

39 Tu autem adhuc ſuſtine hic alios dies ſeptem, ut tibi oſtendatur quicquid viſum fuerit Altiſſimo oſtendere tibi. Ita profectus eſt a me.

40 Fuit autem cùm audiiſſet omnis populus pręteritis ſeptem diebus me non fuiſſe reverſū in civitatem, ut ' congregati omnes æquè parvi ac magni venirent ad me, & alloquerentur me dicentes,

41 Quid peccavimus in te? quid injuſtè egimus in te, quòd derelictis nobis ſediſti in loco hoc?

42 Tu enim nobis ſuperes ſolus ex omnibus populis, ut botrus e vinea, & ſicut lucerna in loco obſcuro, & ſicut iu portu navis ſervata a tempeſtate.

43 An non ſufficiunt nobis mala quæ contigerunt?

44 Si ergo tu 'nos dereliqueris, quanto nobis fuiſſet melius ſuccenſos fuiſſe nos quoque cum Tzijonis incendio?

45 Nec enim ſumus meliores eis qui ibi mortui ſunt: & ploraverunt voce magna.

46 Reſpondens autem eis dixi, confide Jiſraël, & noli contriſtari tu domus Jahhakobi;

47 Eſt enim memoria veſtri corā Altiſſimo, & Deus fortis non obliviſcitur veſtri in tentatione:

48 Ego verò non dereliqui vos, neque diſceſſi a vobis; ſed veni in hunc locum ut deprecarer pro deſolatione Tzijonis, ut quærerem miſericordiam pro oppreſſione ſāctificationis veſtræ.

49 Nunc ergo abite unuſquiſque veſtrum in domum ſuam: ego autem veniam ad vos poſt dies iſtos.

50 Et profectus eſt populus, ſicut dixeram ei, in civitatem:

51 Ego autem ſedi in campo ſeptem diebus, ſicut mihi mandavit Deus, comedens ſolummodo de floribus agri: ex herbis fuit eſca mihi in diebus illis.

ANNOTATIO.

10 Hæc eſt] *Si quis in ſummo otio volet negotioſus eſſe, poterit hanc interpretationem ad hiſtorias utcunque pertrahere: ſed quid opus eſt tantam operam in opere tam fabuloſo conſumere? Hic certè nimis prædicat laudes ſuas cùm Danijeli ſeipſum anteponit; & nefariè quoque mentitur cùm datam viſi interpretationem Danijelis negat. Ego verum & fructuoſum Danijelis agrum quàm hunc fallacem & ſenticoſum malo colere.*

40 Congregati omnes] *vide ſuprà in 3.1.*

CAPUT XIII.

1 FUIT autem poſt dies ſeptem, ut nocte ſomniarem ſomnium,

2 Quòd ecce de mari quidam ut ventus exurgebat, & conturbabat omnes fluctus ejus.

3 Vidi autem quòd ecce invaleſcebat ille homo cum millibus cœlitum, & quocunq; vultum ſuum vertebat ut conſideraret, tremebant omnia quę ab eo reſpiciebantur:

4 Et quocunque exibat vox ex ore ejus, exardeſcebant omnes qui audiebant vocem ejus ſicut ardet 'terra quando ſentit ignem.

5 Et vidi poſtea, cùm ecce congregaretur multitudo hominum innumera e quatuor partibus cœli ut debellarent hominem qui aſcenderat e mari,

6 Vidi quòd ecce ſibi ipſi exculpſit montem magnum, & volavit ſuper eum.

7 Ego autē quæſivi regionē videre vel locū unde mons exculptus eſſet, nec tamen potui.

8 Deindę vidi quòd ecce omnes qui congregati fuerunt in eum ut expugnarent eum timebant valdè, & tamen auſi ſunt pugnare.

9 Ecce autem ut vidit impetum multitudinis venientis, non extulit manum ſuam, neque frameam prehendit, neque aliquod inſtrumentum bellicum; ſed ſolummodo, ut vidi,

10 Emiſit ex ore ſuo ſicut flatum ignis, & e labiis ſuis ſpiritū flammę, & e lingua ſua ſcintillantes procellas; quæ commiſta ſunt omnia ſimul, flatus ignis, ſpiritus flammæ, & multitudo procellarum,

11 Quæ irruit impetu ſuper multitudinem paratam ad pugnandum, & ſuccendit omnes adeò ut repētè nihil videretur de innumera illa multitudine, niſi pulvis ſolùm & fumus odorem mittens: atque hæc videns extimui.

12 Poſtea verò vidi hominem illum deſcendentem de monte, & vocantem ad ſe multitudinem alteram pacificam:

13 Acceſſitque ad eum ſpecies hominū multorum quorundam gaudentium, & quorundam dolentium, quorum alii erant alligati, alii adducebant ex iis quæ offerri ſolent: & infirmatus ſum ex pavoris multitudine, & expergefactus dixi,

14 Tu ab initio demonſtraſti ſervo tuo res iſtas mirabiles, & dignum me habuiſti cujus precationem ſuſciperes:

15 Nunc ergo demonſtra mihi adhuc interpretationem ſomnii iſtius.

16 Nam ſicut exiſtimo ex ſenſu meo, ' væ iis qui derelicti fuerint diebus illis; & multo ampliùs væ illis qui non fuerint derelicti:

17 Qui enim non fuerint derelicti, triſtiores erunt.

18 Intelligo nunc quæ ſint repoſita in dies ultimos, ut his obveniant & iis qui derelicti fuerint:

19 Propterea enim venerint in pericula magna & neceſſitates multas, ſicut oſtendunt ſomnia hęc.

20 Attamen facilius eſt periclitantem venire in hunc diem, & tunc videre quæ contingent tempore ultimo, quàm pertranſire ſicut nubem a ſeculo.

21 Ille autem mihi reſpondens dixit; & viſionis interpretationem dicam tibi, & de quibus loquutus es hæc adaperiam tibi.

22 Quòd de iis dixiſti qui derelicti fuerint, hęc eſt interpretatio:

23 Qui perfert periculum, in illud tempus hic ſe cuſtodivit; & qui in pericula inciderunt, hi ſunt qui habent opera & fidem apud Altiſſimum.

24 Scito ergo beatiores eſſe qui derelicti fuerint iis qui ſunt mortui.

25 Hæ interpr. ætationes viſionis: quòd vidiſti virum aſcendentem e medio maris,

26 Is eſt quem conſervat Altiſſimus multis temporibus, qui per ſeipſum liberaturus eſt creaturas ſuas, & ipſe diſpoſiturus iis qui derelicti ſunt fœdus.

27 Quòd autem vidiſti de ore ejus exire ſicut flatum & ignem & procellam,

28 Et quòd non tenebat frameam, neque inſtrumentum bellicum; corrupit impetus ejus multitudinem quæ venerat ad oppugnandum eum; hæc eſt interpretatio:

29 Ecce dies veniunt quando incipiet Altiſſimus liberare eos qui ſunt ſuper terram,

30 Et veniens exceſſum mentis afferet iis qui inhabitant terram:

31 Et cogitabunt debellare alii alios, civitas civitatem, & locus locum: gens inſurget adverſus gentem, & regnum adverſus regnum.

32 Erit autem cùm fient hæc & contingent ſigna quæ antè oſtendi tibi, ut tunc reveletur Filius meus quem vidiſti ut virum aſcendentem.

33 Eritque quando audierint omnes gentes vocem ejus, ut derelinquat unuſquiſque bellũ ſuum quod habuerint inter ſe,

34 Et colligatur in unum multitudo innumerabilis, ut volentium venire & expugnare eum.

35 Ipſe autem ſtabit ſuper cacumen montis Tzijonis.

36 (Tzijon enim procedet oſtendeturq́; omnibus parata & ædificata, ut vidiſti montem ſculpi ſine manibus)

37 'Et ipſe Filius meus arguet impietates gentium quas adiuvenerunt, malis quæ cum procella comparantur; & mala cogitata eorum cruciamentis quibus incipient cruciari, aſſimilatis flammæ;

38 Et perdet eos ſine labore per Legem quæ igni aſſimilata eſt,

39 Quòd autem vidiſti eum colligentem ad ſe aliam multitudinem pacificam;

40 Hæ ſunt decem tribus captivæ abductæ e terra ſua diebus Hoſchuhhæ Regis, quem captivum abduxit Schalmanaſar rex Aſſyriorum: quæ deportatæ cis flumen poſteà tranſlatę ſunt in 'terram aliam.

41 Ipſi autem ſibi ceperunt hoc conſilium, ut derelinquerent multitudinem gentium profecti in ulteriorem regionem ubi nunquam genus humanum habitavit,

42 Et ibi obſervarent ligitima ſtatuta ſua quæ non obſervaverant in regione ſua.

43 Per introitus autem fluminis Euphratis anguſtos introierunt,

44 (Fecit enim eis tunc Altiſſimus ſigna, ſiſtẽs venas fluminis uſque dum tranſiviſſent)

45 Et in eam regionem perventuris fuit via magna, iter anni unius & dimidii: regio autem illa vocatur 'Hhar-ſchareth.

46 Tunc habitaverunt ibi ad tempus uſque ultimum: nunc autem cùm incipient reverti,

47 Iterum Altiſſimus ſiſtet venas fluminis ut poſſint tranſire: propterea vidiſti multitudinem cùm pace ambulantem.

48 Sed et qui derelicti fuerint e populo tuo, qui invenientur intra terminum meum,

49 Fiet ergo, cùm incipiet perdere multitudinem earum gentium quæ collectæ fuerint, ut protegat eos qui e populo ſuperfuturi ſunt;

50 Et tunc oſtendat eis multo plura portenta.

51 Ego verò dixi, Domine Jehova, oſtende mihi cur viderim virum aſcendentem e medio maris.

52 Et ille mihi, Sicut non potes, inquit, vel ſcrutari vel ſcire quæ ſunt in profundo maris; ſic non poterit quiſquam ſuper terram videre Filium meum vel eos qui cum eo ſunt niſi tempore & die illo.

53 Hæc eſt interpretatio ſomnii quod vidiſti, & propter quod illuminatus hîc fuiſti ſolus.

54 Nam dereliquiſti viam tuam, & in meam incumbens, legem quæſiviſti eam,

55 Vitamq́; tuam diſponens ſapienter, 'illam ex animo tuo vocaſti matrem.

56 Ac propterea oſtenditur tibi merces apud Altiſſimum: erit enim poſt tres dies alios; ut apud te alia proloquar, exponamque tibi 'res graves & mirabiles.

57 Profectus itaque perrexi in campum, glorificans multùm & laudans Altiſſimum de rebus mirabilibus quas ſuo tempore facit,

58 Quòd gubernet tempus & quæ accidunt temporibus; & reſedi illic tribus diebus.

ANNOTATIO.

4 Terra] *id eſt, res terreſtres, metonymicè.* 16 Væ iis] *hæc non imprecantis ſunt, ſed prophetantis verba: gravis quidem, inquit, eorum conditio futura eſt qui tum vivent; ſed eorum adhuc gravior qui antè ſublati fuerint: illi enim ut procellis agitentur, videbunt tamen regnum Dei; hi verò præripientur morte & calamitatibus ne videant illud.* 37 Et ipſe] *hunc & ſequentem verſum imperitia librariorũ corruptiſſimum ſic reſtitui oportuit ex verſ. 10.* 40 Terram aliam] *id eſt, (inquiunt Judæorum fabulę) trans montes Caſpios, ubi regnum eſt ampliſſimum quod fluvio Schabbatjone diſterminatur a reliquis gentibus: ut tradunt ipſorum libri, & docet hiſtoria illius monſtri quod memoria noſtra per Carolum V. Cæſarem pœnas Mantuæ in Italia dedit ſuę impietatis & perfidiæ, nempe Schelomonis Regis, ut ſe agyrta ille prædicabat. En impiam falſamq́; hiſtoriam hoc prophetico (ſi credere fas eſt) libro confirmatam, & ab authore explicatam uſque ad verſ. 48. Qui librum hunc mirantur & pro divino habent, agnoſcant ex hoc ſaltem loco, a quo ſpiritu iſthæc ad nos allata ſint: hæc enim verba ementiuntur planè veritatem Dei aliis in libris authenticis ab ipſo Hhezra traditam.* 45 Har-ſchareth] *id eſt, mons miniſterii, ſeu montoſa regio, in qua cultus Dei inſtitutus & obſervatus eſt. Hhebræa appellatio.* 55 Illam] *nempe legem meam.*
56 Res graves] *ſcilicet ad imitationem Moſchis: ut iſte videri voluit.*

CAPUT XIIII.

1 FUIT autem die tertio cùm ſederem ſub quercu, ut ecce vox exiens ad me 'e rubo diceret, Hhezra Hhezra;

2 Cui dixi, Ecce me Domine, & ſurrexi in pedes meos.

3 Tum illę mihi, Planè revelatus ſum ſuper rubum, & alloquutus ſum Moſchen, quando populus meus ſerviebat in Ægypto,

4 Et mittens eum eduxi populum meum ex Ægypto, & adducens eum ſuper montem Sinai detinui eum apud me diebus multis,

5 Et enarrans ei res multas admirabiles, oſtendi ei temporum arcana & finem.

6 'Ac præcepi ei dicens, hæc palam facies verba, & hæc abſcondes.

7 Nunc quoque edico tibi,

8 Signa quæ demonſtravi, & ſomnia quæ vidiſti, & interpretationes quas audiſti in corde tuo repone.

9 Tu enim recipiêris ne omnia videas, aducêris reliquus factus conſilio meo cum ſimilibus tuis uſque dum finiantur tempora:

10 Quoniam ſeculo periit juventus ſua, & tépora prope eſt ut ſeneſcant.

11 Nam in duodecim partes diviſum eſt ſeculum, cujus tranſierunt decem, & dimidium partis vndecimæ.

12 Superſunt autem ei quæ ſubſequuntur medium partis undecimæ.

13 Nunc ergo diſpone domum tuam, & corripe populum tuum, ac conſolare humiles eorum,

14 Et renuntians jam corruptelę dimitte abs te mortales cogitationes, abjicienſque a te pondera humana exue te jam infirma natura, ac reponens ſeorſim moleſtiſſimas tibi cogitationes, feſtina migrare ab his temporibus:

15 Quæ enim vidiſti nunc contigiſſe mala, iterum his deteriora facient.

16 Nam quo invalidius fiet ſeculum a ſenectute, eô multiplicabuntur ampliùs inhabitatores mala.

17 Longiùs enim abibit veritas, & appropinquabit mendacium: jam autem feſtinat venire illa viſio quam vidiſti.

18 Ego verò reſpondens dixi, Placeant hęc coram te, Domine.

19 Ecce enim ego abiens, ſicut præcipiſti mihi, corripiam præſentem populum: qui autem deinceps nati fuerint quis commonebit?

70 Poſitum eſt ergo ſeculum in tenebris, & habitatores ejus ſunt ſine lumine;

21 'Quoniam lex tua exuſta eſt: quamobrem nemo ſcit quę a te facta ſunt, vel quæ incipient fieri opera.

22 Si ergo inveni apud te gratiam, immitte in me Spiritum ſanctum ut ſcribam quicquid fuit factum in ſeculo ab initio, quæ fuerunt ſcripta in Lege tua, ut poſſint homines invenire ſemitam tuam; & qui voluerint vivere ultimis temporibus, vivant.

23 Reſpondens itaque mihi dixit, Abi congrega populum, & indicito eis ut non quærant te diebus quadraginta.

24 Tu autem præpara tibi 'libros multos; & accipiens tecum Serajam, Debarjam, Schelemjam, Echanum, & Chatzielem, hos quinque viros paratiſſimos ad ſcribendum velociter, advenito huc;

25 Et ego accendam in corde tuo lucernam intellectus, quæ non extinguetur donec finita ſint quæ inceperis ſcribere.

26 Iiſque perfectis quædam palam facies, quædam ſapientibus occultè trades: in craſtinum autem hac hora incipies ſcribere.

27 Tunc ego profectus ſicut præceperat mihi, congregavi omnem populum & dixi,

28 Audi Jiſraël verba hæc,

29 Peregrinati ſunt majores noſtri olim in Ægypto, & liberati ſunt inde,

30 Et acceperunt Legem vitæ quam non cuſtodiverunt, & quam vos ſequentes eos tranſgreſſi eſtis.

31 Traditaq; vobis terra in ſortem & monte Tzijonis, & patres veſtri & vos iniquè feciſtis, ac non obſervaſtis vias quas pręcepit vobis Altiſſimus:

32 Qui cùm juſtus ſit judex, abſtulit vobis ad tempus quod donaverat.

33 Et nunc vos hìc eſtis, & fratres veſtri ſunt 'ulterius quàm vos.

34 Si ergo imperantes ſenſibus veſtris erudiveritis cor veſtrum, vivi conſervabimini, & poſt mortem miſericordiam conſequemini.

35 Judicium enim poſt mortem adveniet quando iterum reviviſcemus, atque tunc juſtorum nomina apparebunt, & impiorum facta oſtendentur.

36 Ad me verò nemo jam accedat, neque requirat me in dies quadraginta.

37 Ita acceptis quinque viris ſicut mandaverat mihi, profecti in campum manſimus illìc.

38 Fuit autem poſtridie ut ecce vox me vocaret, dicens, Hhezra aperi os tuum, & bibe quod bibendum tibi dedero.

39 Me itaque aperiente os meum, ecce calix plenus porrigebatur mihi, plenus rei liquidæ ſicut aqua, ſed colore igneo:

40 Quem accipiens bibi; cumque bibiſſem ex eo, cor meum cruciebatur intellectu, & in pectore meo intumeſcebat ſapientia, quam ſpiritus meus voluit conſervare memoriæ.

41 Quapropter ubi apertum fuit os meum, non fuit clauſum ampliùs;

42 Sed ut Altiſſimus dederat intellectum quinque illis viris, ſcripſerunt ea quę dicebantur exceſſu mentis, & quæ non intelligebant:

43 Ac nocte quidem ſumebant cibum; ego verò per diem loquebar, & per noctem non tacebam.

44 Sic fuerunt ſcripti per quadraginta dies libri 'ducenti quatuor.

45 Fuit autem completis quadraginta diebus,

46 Ut loqueretur Altiſſimus dicens, Quæ priora ſcripſiſti propone palàm, ut legant digni & indigni;

47 Poſteriores verò ſeptuaginta conſerva, ut tradas eos ſapientibus e populo tuo:

48 In his enim eſt vena intellectus, & ſapientiæ fons, & ſcientię flumen. Atque ita feci.

ANNOTATIO.

1 E rubo] *Scilicet e cœlo hic Moſes deſcenderat alter : nam in tota hac narratione ſua Moſen ſimulat, ut mendaciis ſuis conciliet fidem.* 6 Ac præcepi] *Pentateuchum quidem habemus, ſed librum qui hæc doceat minimè . Hæc & ſequentia multa non Propheta aut Sacerdos Dei, ſed lymphatus enuntiaturus eſt.* 21 Quoniam] *Jam ſequitur blaſphema & contumelioſa in Dei Eccleſiam fabula ; amiſſa eſſe omnia exempla Legis, hunc verò Moſchem alterum eam reſtituiſſe cùm 40. dierum ſpatio jejunaret : quaſi verò neque in tota deportata multitudine, neque in Jehudæa fuiſset pius aut Propheta quiſquam a quo unum Legis exemplum fuiſset aſservatum. Vide ſententiam noſtram ſuprà in 4.23.* 24 Libros] *ſic lego ex ver. 44. intelligit autem cortices ad ſcribendum pugillares, id eſt, pyctacia, unde vocem buxi in vulgatis libris torcuptam reor.* 33 Ulterius] *nempe trans montes Caſpios & Imaum, ſi credere fas eſt: vide ſuprà 13.40.* 44 Ducenti quat.] *nempe 1.36. libri documentorum, quos ego quidem minimè deſideraverim, & 70. lib. myſteriorum, quibus fortè Elixir oſtendebatur Chymiſticis, & quintæ eſſentiæ perveſtigandæ ac conſequendæ ratio, ver. 47. & 48.*

CAPUT XV.

1' Ecce eloquere in aures plebis meæ ſermones Prophetiæ quos immiſero in os tuum, ait Dominus,

2 Et fac ut inſcribantur chartæ ; nam fideles & veri ſunt.

3 Ne timeas a cogitationibus adverſum te, nec conturbent te incredula verba obloquentium:

4 Quoniam omnis incredulus in ſua incredulitate morietur.

5 Ecce ego induco, ait Dominus, in orbem terrarum mala, gladium, famem, mortemque, & interitum,

6 Quia polluit vehementiſſimè omnem terrã iniquitas, & completæ ſunt noxiæ illorum.

7 Propterea ſic ait Dominus,

8 Jam non ſilebo de impiis factis iſtorum quæ irreligiosè agunt, nec tolerabo in iis quæ iniquè exercent : ecce ſanguis innoxius & juſtus inclamat me, & animę juſtorum clamant indeſinenter.

9 Planè ſumam vindictam de iſtis, ait Dominus, & recipiam omnem ſanguinem innoxium ab iſtis ad me.

10 Ecce populus meus quaſi grex ad occiſionem ducitur :' jam non patiar illum habitare in terra Ægypti;

11 Sed educam eum manu forti & brachio excelſo, & percutiens plaga ſicut priùs corrumpam omnem terram ejus.

12 Lugebit Ægyptus cum fundamentis ſuis, verberata plaga & caſtigatione quas inducet ei Deus.

13 Lugebunt agricolæ arantes terram, quoniã deficient ſemina ipſorum ab uredine & grandine, & a ſyderatione terribili.

14 Væ huic ſeculo, & iis qui habitant in eo ;

15 Quia appropinquavit gladius & contritio eorum : nam gens exurget contra gentem ad prælium cum gladio in manibus ſuis.

16 Nec erit ſtabilitas inter ſe hominibus, nec curabunt alii invaleſcentes aliis Regem ſuum & Principes ; ſed vias rerum gerendarum ſtatuent in potentia ſua,

17 Adeò ut deſiderans homo in civitate ſua ire, non poſſit.

18 Nam propter ſuperbiam eorum civitates turbabuntur, domus evertentur, homines metuent.

19 Non miſerebitur homo proximi ſui propter famem panis & tribulationem multam, delendo gladio domos eorum, & diripiendo facultates eorum.

20 Ecce ego convoco, inquit Deus, omnes Reges terræ ad verendum me, qui ſunt ab Occidente, ab Auſtro, ab Euro, & a Libano, ut convertentes ſe reddant quæ ademerunt illis :

21 Sicut faciunt adhuc electis meis, ſic faciens reddam in ſinum eorum, ait Dominus Jehova:

22 Non parcet dextera mea peccatoribus, nec ceſſabit gladius irruere in effundentes ſanguinem innoxium ſuper terram.

23 Exiens ignis ab ira ejus devorabit fundamenta terræ, & peccatores, ut ſtramen accenſum.

24 Væ eis qui peccant & non obſervant mandata mea, ait Dominus:

25 Non parcam illis: diſcedite filii a poteſtate illorum nolite contaminare ſanctuarium meum:

26 Quoniam novit Dominus omnes qui delinquunt in ipſum, propterea tradidit illos Deus morti & occiſioni, dicens,

27 Jam ecce venerunt ſuper orbem terrarum mala, & manebitis in illis : non enim liberabit vos Deus propterea quòd peccaſtis in eum.

28 Ecce viſio horribilis, cujus aſpectus eſt ab Oriente.

29 Nam exibunt nationes ' deſerta colentiũ Arabum cum multis curribus ; & ſicut ventus, eorum numeri ferentur ſuper terram, adeò ut etiam timeant trepidéntque omnes qui de illis audient:

30 Carmanii quoque inſanientes ira exibunt ut apri e ſylva, & advenientes cum copiis magnis conſiſtent in bello conjuncti illis , & vaſtabunt portionem terrę Aſſyriorum.

31 Poſteà verò ſupervaleſcent incolę deſerti memores ortus ſui, & converſi conſpirabunt ad perſequendum eos copiis magnis:

32 Ii autem turbati quieſcent a copiis horum, & convertent ſe in fugam.

33 Tunc a regione Aſſyriorum ſubſeſſor veniens obſidebit eos & conſumet unum ex eis , erítque timor & tremor in exercitu eorum & contentio in Reges ipſorum.

34 'Ecce nubes ab Oriente & a Septentrione ad Meridiem uſque , quarum aſpectus horret valde, plenus iræ procellarúmque :

35 Et collidentes inter ſe elident ſydus amplum quod ſuper terram eſt, ſydus iſtorum, eritq; ſanguis a gladio fuſus ad ventrem uſque.

36 Et fimus hominis uſq; ad avertam cameli: eritq; timor & tremor multus ſuper terram.

37 Et horrebunt qui iram illam viderint, & tremor occupabit illos.

38 Poſtmodùm enim movebuntur nimbi co-

pioſi a Meridie & Septentrione, & pars alia ab Occidente,

39 Invaleſcentq; inſuper venti ab Oriente; & nubes quas ſuſcitabit in ira Deus recludent eos, & ſydus eorum perterrefaciens Orientis & Occidentis tractum violabitur:

40 Et exaltabuntur nubes magnæ validæque plenæ ira,& ſydus earum, exterrituræ omnem terram & habitatores ejus, effuſuræque in omnem locum altum & eminentem ſyderationem terribilem,

41 Ignem,& grandinem, & gladios volantes, & aquas multas adeò ut etiam impleantur omnes campi, omnesque rivi pleniſſimè *ut* aquis multis.

42 Et demolientur civitates & muros,& montes, colles que,& ligna ſylvarum, fœnumq; pratorum,& frumenta agrorum;

43 Et tranſibunt conſtanter Babylonem uſque ac eam exterent.

44 Convenient in eam,& circunſidentes eam effundent ſyderationem omnemq; iram ſuper eam,& ſubeunte pulvere ac fumo in cœlum uſq; omnes in circuitu lugebunt eam:

45 Qui verò ſub ea manſerint ſervient iis qui extriverint ipſam.

46 Tu autem Aſia ’ concors in ſpem Babylonis,& gloria perſonæ ejus.

37 Væ tibi miſera,propterea quòd imitata es eam, ornans filias tuas ad ſcortationem, ut placerent & gloriarentur de tuis amatoribus qui tecum ſemper cupidè ſcortati ſunt.

48 Exoſam imitata es in omnibus operibus ejus, & inventionibus ejus :propterea , inquit Deus,

49 Immittam tibi mala, viduitatem , paupertatem,famem,gladium , & peſtem ad devaſtandum domos tuas violenta morte.

50 Gloria virtutis tuę ſicut flos ſiccabitur,cùm exurget ardor emiſſus ſuper te,

51 Infirmaberis ut paupercula plagis affecta & caſtigata a mulieribus , ut non poſſint te ampliùs ſuſcipere potentes amatores tui.

52 Nunquid ego ſic ductus zelotypia tecum agerem, inquit Dominus,

53 Niſi occidiſſes electos meos omni tempore, ad percutiendum extollens manus.

54 Et ” dicens, in morte eorum cùm inebriata eſſes, exorna ſpeciem vultus tui ?

55 Merces ſcortationis tuæ in ſinu tuo eſt, propterea accipies retributionem.

56 Sicut facis electis meis,dicit Dominus, ſic faciet tibi Deus & exponet te malo ;

57 Et nati tui fame interibunt, & tu gladio cades, & civitates tuę atterentur, & homines omnes tui in campo concident gladio :

58 Et qui erunt in montibus , pereuntes fame manducabunt carnes ſuas,& ſanguinem bibent ex fame panis & ſiti aquæ.

59 Infelix per maria ibis, & rurſum accipies mala:

60 Nam tranſeuntes allident civitatis acciſæ incolas,& exterentes aliquam portionem terræ tuæ partem gloriæ tuæ perdent , cùm revertentur rurſum ad Babylonem ’ everſam.

61 Deſtructaq; illis eris pro ſtipula,& ipſi erunt tibi ignis :

62 Abſument enim te & civitates tuas,terram tuam,& montes tuos,omnes ſylvas tuas, fructiferasq; arbores comburent igne :

63 Filios tuos captivos ducent ; & cenſum tuũ habentes in prædam,perdent gloriam faciei tuæ.

ANNOTATIO.

1 Ecce] *Videntur hæc duo capita ea ſummatim exponere quæ 136.libris continebantur: nam ut in verſus diſtributa ſunt proximè ad numerum eundem accedunt, maximè ſi quatuor verſus primos qui ad rem illam propriè non pertinent exceperis.* 10 Jam] *bis quàm bene conveniat cum Jirmeja 44. pius lector, obſecro, judicet.* 29 Deſerta col.] *Dracones interpres reddidit non intellecta Hhebræa voce quæ habetur Jeſchahh.13.21. ſic ver.31. Qui hæc volet interpretari, ad Characenos referat: verùm faceſſant ſomnia.* 34 Ecce] *hæc de Cyro commodè poſſunt accipi.* 46 Concors] *nam Gygadibus Aſiæ tum imperantibus fœdus erat cum Babylonio, ut oſtendimus Jirmeja 50.* 54 Dicens] *id eſt, tibi ipſi ex maleficio gratulans.* 60 Everſam] *i. quam dixi evertendam eſſe: nam alioqui priùs Aſia fuit domita quàm obſideretur Babylon.*

CAPUT XVI.

1 ’VÆ tibi Babylon,& Aſia: væ tibi Ægypte & Syria,

2 Præcingite vos ſaccis & ciliciis, plangite filios veſtros & dolete , quoniam appropinquavit contritio veſtra,

3 Immiſſo vobis gladio, ecquis eſt qui avertat illum?

4 Immiſſo in vos igne , ecquis eſt qui extinguat illum?

5 Immiſſis in vos malis, ecquis eſt qui repellat ea?

6 Nunquid repulſurus eſſet aliquis leonem eſurientem in ſylva ? aut mox extincturus eſſet ignem in ſtipula cùm cœpit ardere?

7 Nunquid repulſurus eſſet aliquis ſagittam immiſſam a forti ſagittario?

8 Dominus Deus fortis immittit mala ecquis eſt qui repellat ea?

9 Exit ignis ex ira ejus,ecquis eſt qui extinguat eum?

10 Coruſcat, ecquis non timebit? tonat, ecquis non pavebit?

11 Domino comminante ecquis non funditus conteratur a facie ipſius?

12 Terra tremit & fundamenta ejus,mare fluctuat e profundo,& fluctus ejus diſturbantur ac piſces ejus a facie Domini ,& a gloria virtutis ejus :

13 Quoniam fortis eſt dextera ejus quę arcũ tendit,ſagitę ejus acutæ quæ ab ipſo mittuntur non deficient cùm cœperint mitti in fines terræ.

14 Ecce mittuntur mala,& non avertentur donec ſupervenerint terræ :

15 Ignis ſuccenditur, & non extinguetur donec conſumat fundamenta terræ :

16 Quemadmodum non redit ſagitta miſſa a valente ſagittario , ſic non revertentur mala quæ miſſa fuerint in terram.

17 Væ mihi, væ mihi:quis me liberabit diebus illis?

18 Initium dolorum,& multi erunt gemitus; initium famis,& multi interitus; initium bello-

rum,& formidabunt potentiſſimi; initium malorum, & trepidabunt omnes in eis.

19 Quid faciam, cùm evenerint mala iſta?

20 Ecce fames,& plaga, tribulatioque & anguſtia, miſſa ſunt flagella ad emendationem:

21 Sed his omnibus non revertentur ab iniquitatibus ſuis, ſed erunt flagellorum ſemper immemores,

22 Ecce ut fuerit annonæ vilitas in terra adeò ut ſibi putent diſpoſitam eſſe pacem, tunc pullulabunt mala ſuper terram, gladius, fames, & magna confuſio:

23 A fame enim plurimi interibunt habitatores terræ,& gladius perdet cæteros qui ſuperfuerint a fame;

24 Et mortui ſicut ſtercora projicientur, & non erit qui conſoletur eos: nam derelinquetur terra deſerta, & civitates ejus dejicientur.

25 Non derelinquetur qui colat terram,& qui ſeminet in ea:

26 Arbores dabunt fructus, ſed quis demeteret illos?

27 Uva matureſcet, ſed quis calcaret illam? erit enim locis omnibus magna deſolatio.

28 Cupiet enim homo videre hominem, & vel vocem ejus audire,

29 Nam reliqui fient e civitate deni,& bini ex agro, qui abſconderint ſe in denſis nemoribus & ſciſſuris petrarum:

30 Quemadmodum derelinquuntur in oliveto ſingulis arboribus ternę aut quaternæ olivæ,

31 Aut ſicut in vinea vindemiata reliqui fiunt racemi ab iis qui diligenter ſcrutantur vineam;

32 Sic reliqui fient diebus illis terni aut quaterni a perſcrutantibus domos ipſorum gladio,

33 Et relinquetur terra deſerta, & agri ejus veteraſcent, & viæ ejus omneſque ſemitę germinabunt ſpinas, eò quòd non tranſibunt homines per eam.

34 Lugebunt virgines non habentes ſponſos, lugebunt mulieres non habentes viros, lugebunt filię earum non habentes adjumentum,

35 Sponſis earum bello conſumptis, & viris earum attritis fame.

36 Audite verò iſta,& cognoſcite iſta, ô ſervi Domini.

37 Ecce verbum Domini, excipite illud: ne diis credatis, in quos dicit Dominus,

38 Ecce appropinquant mala,& non tardant.

39 Quemadmodum prægnans cùm paritura eſt a nono menſe partum ſuũ; appropinquante hora partus ejus, ante horas duas vel tres, dolores circumeunt uterum ejus, & prodituro infante ex utero non tardant punctum unum:

40 Si non morabuntur mala proditura ſuper terram; ſed gemet ſeculum & dolores comprehendent illud.

41 Audite verbum plebs mea: parate vos ad pugnam, & in malis ſic eſtote ut advenæ terræ:

42 Qui vendit, quaſi qui fugiat;& qui emit, quaſi perditurus:

43 Qui mercatur, quaſi non capturus fructum: qui ædificat quaſi non habitaturus:

44 Qui ſeminat, quaſi non meſſurus: & qui vineam putat, quaſi non vindemiaturus:

45 Qui nubunt, quaſi non genituri liberos; & qui non nubunt, quaſi vidui.

46 Propterea quòd qui laborant, laborant fruſtrà

47 Fructus enim illorum metent alienigenæ, & ſubſtantiam illorum rapient, domos evertent, & liberos eorum captivos ducent, quia in captivitatem & famem gignunt natos ſuos.

48 Nam qui negotiantur ex rapina, quo magis exornant civitates & domos ſuas, poſſeſſioneſque & ſeipſos,

49 Eo magis proſequar ipſos zelotypia pro peccatis ipſorum, ait Dominus.

50 Quomodo invidet adulteræ mulier honeſta & proba valde;

51 Sic invidens juſtitia iniquitati quòd exornat ſe accuſabit eam in os, quum advenerit is qui prohibet omne peccatum accurari ſuper terram.

52 Propterea nolite imitari illam, neque opera illius;

53 Nam adhuc puſillum, & ſublata iniquitate e terra juſtitia regnabit in vos.

54 Ne dicat peccator ſe non peccaſſe: quoniam carbones ignis accendet ſuper caput ſuum qui dicit, non peccavi coram Domino Deo & gloria ipſius.

55 Ecce Dominus cognoſcit omnia opera hominum,& inventiones, cogitationeſque, & corda illorum.

56 Dixit enim, fiat terra,& facta eſt; fiat cœlum,& factum eſt;

57 Et verbo illius ſtellæ conſtitutę ſunt,& novit numerum ſtellarum.

58 Qui ſcrutatur abyſſum quamque & theſauros illarum, qui menſus eſt mare & conceptaculum ejus,

59 Qui concluſit mare inter aquas, & ſuſpendit terram ſuper aquas verbo ſuo,

60 Qui extendit cœlum ut cameram, ſuper aquas fundavit ipſum,

61 Qui fecit in deſerto fontes aquarum, & ad verticem montium lacus, emittens flumina ab eminente petra ad irrigandum terram,

62 Qni finxit hominem,& poſito corde ejus in medio corporis indidit ei ſpiritum, vitam,& intellectum;

63 Et ſpiritus Dei omnipotentis qui fecit omnia, & ſcrutatur omnia abſconſa in abditis partibus terræ,

64 Hic novit inventionem veſtram, & quę cogitatis in cordibus veſtris, peccantes,& volentes occultare peccata veſtra.

65 Et propterea quòd Dominus planè ſcrutatus eſt omnia opera veſtra, ideo traducet vos omnes;

66 Et vos confuſi eritis cùm procedent peccata veſtra coram hominibus,& ipſæ iniquitates veſtræ ut accuſatores ſiſtent ſe in die illo.

67 Quid facietis? aut quomodo abſcondetis peccata veſtra coram Deo & Angelis ejus?

68 Ecce judex Deus, timete eum, deſinite a peccatis veſtris, & jam obliviſcimini in æternum committere iniquitates veſtras: & Deus educet vos liberabitq; ab omni tribulatione.

69 Ecce enim incenditur ardor ſuper vos, ô turbæ ampliſſimæ,& rapient quoſdam ex vobis quos cibent idolothytis,

70 Et qui conſenſerint eis, erunt eis ludibrio, & probro, ac conculcationi:,

71 Erit autem ſingulis in locis & in vicinis civitatibus inſurrectio multa in timentes Domini.

72 Erunt quaſi inſani, nemini parcentes, diripiendo & devaſtando adhuc timentes Domini:

73 Nam devaſtabunt & deripient facultates eorum, & de domibus eorum ejicient eos.

74 Tunc probatio apparebit electorum meorum, ut auri quod probatur igne.

75 Audite dilecti mei, inquit Dominus; ecce adſunt dies tribulationis e quibus liberabo vos.

76 Ne timeatis, neque hæſitetis, quoniam Deus dux veſter eſt.

77 Quin potius ſervate mandata & præcepta mea, ait Dominus Deus, ne gravia ſint in vos peccata veſtra, néve ſupra vos ſe efferant iniquitates veſtræ.

78 Væ iis qui conſtringuntur peccatis ſuis, & obteguntur ſuis iniquitatibus:

79 [a] Quemadmodum ager qui a ſylveſcentibus vepribus occupatur, & cujus ſemita quâ tranſit homo ſpinis obtecta occluditur, is traditur conſumendus igni; *ſic illi futuri ſunt*.

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Tranſitio ad alteram prophetiam. quaſi dicat, ut væ tibi, ò Babel & Aſia, futurum eſt, ſic etiam Ægypto & Syriæ.* 50 Quomodo] *hunc locum ſic legi ut repoſuimus, omninò poſtulat comparatio.* 69 O turbæ] *apoſtrophe ad populum Dei.* 79 Quemadmodum] *ſimilis locus habetur 2. Schemu. 23. 6. & 7. unde hic ſumptus eſt.*

ADJECTIONES AD librum Eſteræ.

CAPUT X.

4[a] ET dixit Mordecai, a Deo facta ſunt iſta:

5 Recordor enim illius ſomnii, quod videram de rebus iſtis; nam non præteriit earum quicquam.

6 Parvus fons, qui fluvius effectus eſt exorta luce & ſole, & aqua multa, hic inquam fluvius eſt Eſter, quam duxit rex & reginam fecit.

7 Duo verò dracones ſumus ego & Haman.

8 Atque hæ gentes, quæ præterea convenerant ad perdendum nomen Jehudæorum:

9 Gens autem mea ipſa eſt Jiſraël, quicunq; inclamant Deum & ſervantur. nam ſervavit Dominus populum ſuum, liberavitque nos Dominus ab omnibus malis iſtis, & præſtitit Deus ſigna, & prodigia hæc maxima, quæ non ſunt facta in gentibus.

10 Propterea effecit ſortes duas, unam populo Dei, & alteram omnibus gentibus.

11 Veneruntq; hæ duæ ſortes in horam & momentum & diem judicii coram Deo conſtituti apud omnes gentes,

12 Cùm [a] recordatus eſt Deus populi ſui aſſeruitq; juſtitiam hæreditatis ſuę.

13 Quapropter agitabuntur his dies illi menſe Adare, die decimo quarto illius menſis, cum cœtu & gaudio lætitiaque coram Deo per generationem quamque in ſeculum apud populum illius.

ANNOTATIO.

4 Et dixit] *Hæ adjectiones omnes quàm fabuloſæ ſint, & quàm a ſermone ſpiritus divini alienæ, res ipſa loquitur. Nam quod in omnibus ferè apocryphis obſervandum eſt, facile fuit ſatanæ, cùm Eccleſia diſſipata jaceret in captivitate, aut poſtliminio reverſa graviſſimis procellis quateretur, ſcripturam ſanctam his nugis etiam hominum minimè malorum opera infarcire. De his autem vide capite ſequente.* 12 Recordatus] *vide Gen. 8. 1.*

CAPUT XI.

1 ANNO quarto [a] regnante Ptolomæo & Cleopatra attulit Doſitheus qui ſe dicebat eſſe ſacerdotem & Levitam, & Ptolemæus filius ejus hanc epiſtolam [b] Purim, quam dicebant eſſe ipſam, & interpretatum Lyſimachum filium Ptolemæi qui erat Jeruſchalaimis.

2 Anno ſecundo regnante Artaxerxe Magno, primo die Niſanis ſomnium vidit Mordecai filius Jairi, filii Schimhhi, filii Kiſchi ex tribu Binjaminis, homo Jehudæus habitans in urbe Suſis, vir magnus, qui erat adminiſter in aula regis.

7 Erat autem ex captiva turba, quam captam Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeruſchalaimis cum Jeconja Jehudææ rege deportaverat; atque hoc illius ſomnium.

4 Ecce enim vox tumultus, tonitrua, & terræmotus, ac perterbatio ſuper terram, & ecce Dracones duo magni parati proceſſerunt ambo ad concertandum, quorum fuit ſonus maximus,

5 Adeò ut ſono illorum compararentur omnes gentes ad prælium, ut oppugnarent juſtorum gentem.

6 Ecce itaque dies tenebrarum & caliginis, tribulatio & anguſtia, afflictio & conturbatio magna ſupervenit terræ:

7 Qua conturbatum eſt totum genus juſtum, qui timentes ſua ipſorum mala, comparaverunt ſe ad interitum.

8 Sed cùm inclamaviſſent Deum, ad clamorem ipſorum factus eſt quaſi ex parvo fonte fluvius magnus; aqua multa:

9 Et lux atque ſol exortus eſt, humileſque

exaltati ſunt,& abſumpſerunt glorioſos.

10 Poſtea expergefactus Mordecai qui viderat ſomnium hoc, & quid Deus conſilii cœpiſſet facere, retinuit ſomnium hoc in animo ſuo, & omni ratione voluit cognoſcere illud ' ad noctem uſque illam.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Nempe Philadelpho, cui uxor fuit Cleopatra, quique inde ab anno tertio regni in ſtatuenda bibliotheca ampliſſima operam conſumpſit, & ſeptuaginta interpretes in exponendo vetere teſtamento occupavit, ut Joſephus narrat Antiquit. Judaic.lib.12.* Purim] *id eſt, ſortitionum, ut habetur interpretatio Eſter.3.7.* 10 Ad noctem uſque] *cujus habetur mentio Eſter.6.1.*

CAPUT XII.

1 QUIESCENS autem Mordecai in veſtibulo cum 'Bigtane & Tereſcho duobus eunuchis regis, cuſtodibus veſtibuli,

2 Audiit illorum cogitationes; & ſtudia eorum perſcrutatus cognovit eos ſe comparare, ut manus injicerent in Artaxerxem regem;& indicavit regi [a] conſilia eorum.

[a] Græc. de eis.

3 Quamobrem exquirente rege duos eunuchos ſuos, confeſſi illi fuerunt ſtrangulati.

4 Et ſcripſit rex negotia hæc in commentario:& Mordecai conſcripſit de iiſdem rebus.

5 Deinde præcepit Rex Mordecaium miniſtrare in aula, eique dedit donaria hujus rei cauſa.

6 Haman verò filius Hammedatæ Agagæus cùm glorioſus eſſet apud regem, quærebat malefacere Mordecaio, & populo ejus propter duos illos eunuchos regis. 'Epiſtolæ autem illius exemplum eſt hujuſmodi.

ANNOTATIO.

1 Bigtane] *De quibus Eſter.2.21.* 6 Epiſtolæ] *quam flagitante & extorquente Hamane rex Artaxerxes ſcripſerat, de qua Eſter.3.12.& ſequentibus.*

CAPUT. XIII.

1 REX magnus Artaxerxes magiſtratibus & toparchis ſubditis provinciarum centum viginti ſeptem ab India Æthiopiam uſque hæc ſcribit.

2 Multis imperans gentibus,& univerſum orbem terrarum obtinens, volui non fiducia hujus poteſtatis elatus, ſed æquius ſemper & cum lenitate agens ſubditos expertes fluctuum in vita omnino efficere, & regnum tranquillum perviumque ad terminos uſque exhibens etiam renovare pacem omnibus hominibus exoptatam.

3 Me autem conſulente conſiliarios quomodo iſtud ad finem perduci poſſet, Haman vir prudentia apud nos excellens, & benevolentia immutabili ac firma fide [a] ſpectatus, qui ſecundum regni honorem reportavit,

[a] Græc. demonſtratus.

4 Indicavit nobis ſingulis tribubus per orbem terrarum permixtum eſſe exoſum populum quendam, adverſantem legibus quæ ſunt apud omnes gentes, & continenter regum inſtituta omittentem, ut non procedat principatus ille qui a nobis inculpatè dirigitur.

5 Cum itaque percepiſſemus gentem iſtam unicam ex adverſo ſemper cuivis homini obiectam per adjectionem legum extraneam mutare & diſſentire a rebus noſtris, ac mala peſſima conſummare, idque ut regnum hoc convenientem ſtatum mimimè aſſequatur:

6 Mandavimus itaque ut quicùnque ſignificantur vobis literis ſcriptis ab Hamane præfecto negotiis & ſecundo a nobis, cùm uxoribus & liberis pereant radicitus inimicorum gladiis, ſine ulla miſerecordia & [b] clementia, decimo quarto die Adaris menſis duodecimi, præſentis anni:

[b] Græc. parcitate.

7 Ut iſti olim & nunc exoſi die uno violenter in ſepulchrum deſcendentes, in poſterum tempus ſinant negotia noſtra bene conſtituta & perturbationibus vacua continẽter procedere.

8 Ille autem oravit dominum, recordatus omnium operum domini,& dixit, domine domine, rex omnipotẽs, quia omnia ſunt in poteſtate tua

9 Et non eſt qui obſiſtere poſſit tibi volenti ſervare Jiſraëlem,

10 (Quia tu feciſti cœlum & terram, & quicquid mirabile eſt in regione ſubjecta cœlo;

11 Et dominus es omnium, ac non eſt qui tibi Domino poſſit reſiſtere)

12 Tu omnia noſti, tu ſcis, domine, me non cõtumelia, neque ſuperbia, neque cupiditate glorię feciſſe iſtud, quòd non incurvaverim me iſti ſuperbo Hamani:

13 Nam grato animo vellem oſculari veſtigia pedum ejus ad ſalutem Jiſraëlis;

14 Sed me feciſſe illud ne gloriam hominis ſupra gloriam Dei ſtatuerem;

15 Non enim adoraturus ſum quenquam præter te, domine, neque tamen ſuperbię cauſa facio iſtud.

16 Nunc verò, domine Deus rex, 'parce populo tuo, quandoquidem intuentur nos ad perditionem *afferendam*,& cupiunt perdere hæreditatem, quæ tua eſt inde a principio:

17 Ne deſpicias partem tuam, quam tibi ipſi redemiſti e terra Ægypti.

18 Exaudi orationem meam, eſtóque propitius ſorti tuæ, & converte luctum noſtrum in gaudium, ut viventes laudemus nomen tuum, Domine; neq; deleto os laudantiũ te, Domine.

19 Omnes quoque Jiſræëlitæ clamaverunt [c] quàm maximè potuerunt, quia mors ipſorum obverſabatur oculis ipſorum.

[c] Græc. ex robore ipſorum.

CAPUT XIIII.

1 ESTER regina ſimiliter confugit ad dominum, cùm in agone mortis ſe deprehenſam eſſe conſpiceret:

2 Nam poſitis veſtimentis gloriæ ſuæ indu-

it veſtimenta anguſtiæ & luctus,& pro ſuperbis deliciis cinere ſordibusq́; perſudit caput ſuum corpus ſuum abjiciens valde, omnemq́; locum exaltationis ſuæ replevit [a] contortis crinibus ſuis.

3 Et orans dominum Deum Jiſraëlis dixit.

4 Domine mi,tu rex noſter unus es, adjuva me ſolitariam,& quæ adjutorem non habeo niſi te,quia periculum meum adeſt manui meæ.

5 Ego audivi a nativitate mea in tribu familiari mea te, Domine, [a] recipientem Jiſraëlem ex omnibus gentibus,& patres noſtros ex omnibus majoribus ipſorum, ad hæreditatem æternam adoptaſſe, ac feciſſe eis quæcunque dixeras.

a Græc. recepiſſe.

6 Nunc autem peccavimus coram te, ideo tradidiſti nos in manus inimicis noſtris, eò quòd gloriam tribuimus diis iſtorum: juſtus es domine.

7 Nunc verò non ſatis habent acerbitate ſervitutis noſtræ:

8 Sed [a] datis manibus ſuis in manus idolorum ſuorum ſpoſponderunt,

9 Se ſublaturos decretum oris tui, & deleturos hæreditatem tuam, & obſtructuros ora laudantium te; extincturosq́ue gloriam domus tuę,& altaris tui:

10 Ora verò gentium aperturos ad virtutes vanorum *prædicandas* & mirabilem efficiendum regem carnalem in ſeculum.

11 Ne tradas, domine ſceptrum tuum iis qui nihil ſunt, neque rideant de caſu noſtro: ſed converte conſilium iſtorum in ipſos,& eum qui princeps hujus conſilii eſt contra nos initi, in exemplum ſtatue.

12 Memento,Domine,innoteſcito tempore afflictionis noſtræ, & mihi audaciam adde, rex gentium,& omnem dominatum obtinens.

13 Inde ſermonem compoſitum ori meo coram [a] leone ipſo,& traduc animum illius in odium ejus qui oppugnat nos,ad interitum ipſius,& eorum qui conſentiunt ipſi;

14 Nos autem libera manu tua, & adjuva me ſolitariam; ac non habentem alterum adjutorē niſi te. Domine, omnium cognitionem habes,

15 Et ſcis me odiſſe gloriam iniquorum, & abominari cubile incircunciſorum, & omnis extranei.

16 Tu ſcis neceſſitatem [b] mihi impoſitam,me deteſtari ſignum iſtud meum ſuperbiæ, quod in capite meo gero: [c] quibus diebus me ſpectandam præbeo,me deteſtari iſtud ut pannunculū [d] ex menſibus,neque geſtare iſtud [e] quibus diebus conquieſco:

17 Neque comediſſe ancillam tuam [f] e menſa Hamanis, neque gloriam tribuiſſe convivio regis,neque bibiſſe vinum libaminum,

18 Neque lætatam eſſe ancillam tuam ex [g] quo die huc tranſlata ſum uſque adhuc,niſi in te domine Deus Abrahami.

19 O Deus,qui robore ſupra omnes vales,exaudi vocem deſperatorum,& libera nos e manu hominum conſilia improba ineuntium: me denique libera a timore meo.

b Græc. meā.
c Græc. diebus ſpectationis meæ.
d Græc. menſtruatorum.
e Græc. diebus quietis meæ.
f Græc. menſam, metonymicè.
g Græc. die tranſlationis meæ.

ANNOTATIO.

2 Contortis] *Torquendo laceratis.* 8 Datis manibus] *ſynecdoche elegantiſſima fœdus & conſociationem ſignificans, a ſigno, ut Jirm.* 50.15. 13 Leone] *id eſt, principe, metaphoricè. Nam rex inter homines principatum obtinet ut leo inter belluas. Sic* 1.*Chron.*11,22. *Etſi hic author humanum regem videtur potius crudelitatis arguere, ut oſtendit verſ.*7.*capitis proximè ſequentis.*

CAPUT. XV.

1 FUIT autem tertio die, cùm deſiiſſet orare,ut exuens veſtimenta illa luctus amiciret ſe [a] glorioſo ornatu ſuo:

2 Ita cùm eſſet [b] inſigniter ornata, invocans omnium ſpectatorem & ſervatorem, aſſumpſit duas ancillas honorarias ſuas:

a Græc. gloria.
b Græc. inſignis.

3 Quarum uni quidem innitebatur quaſi delicatam ageret:

4 Altera verò ponè ſequebatur allevans indumentum ejus:

5 Illa autem rubore perfuſa cum [c] elegantia pulchritudinis ſuę, & vultu ſuo hilari,velut amabili,animo verò anguſtato a metu;

c Græc. vigore.

6 Ingreſſa omnes januas conſtitit coram rege, qui incidebat throno regni ſui, induerat́que omnes veſtes inſignes ſuas, totus ornatus auro & lapidibus pretioſis, eratq́ue valde formidabilis.

7 [a] Tollens enim vultum ſuum [d] coruſcantem gloria [e] vehemente ira intuitus eſt; quamobrem procidens regina mutavit colorem ſuum defectione, & reclinavit in caput ancillæ honorarię ſuæ,quę antegrediebatur.

d Græc. ignitum.
e Græc. vigore iræ.

8 Sed mutavit Deus ſpiritum regis in manſuetudinem, qui celeriter contendens exiliit e throno ſuo, & recepit eam in ulnas ſuas, donec reſtituta eſſet,conſolans eam verbis pacificis,& dicens ei,quid eſt Eſter? Ego ſum frater tuus; bono animo eſto, nequaquam morieris: nam [a] commune præceptum noſtrum eſt.

9 Accede; & ſublatam auream virgam ſuam impoſuit collo illius,

10 Amplexatúsque eam dixit,alloquere me.

11 Quæ dixit ei, [a] vidi te,domine, tanquam angelum Dei,& conturbatus eſt animus meus metu gloriæ tuæ.

12 Quia mirabilis es,domine,& vultus tuus [f] omni gratia plenus.

f Græc. gratis.

13 Ea autem loquens recidit ex defectione ſua.

14 Rex verò turbatus cum toto ſervitio ſuo conſolabatur eam.

ANNOTATIO.

7 Tollens] *Quiſquis hæc ſcripſerit, putavit ſe honorem maximum acceſſione hac ſcriptis authenticis facturum eſſe: ſed tamen ex eorum comparatione non dubito quin hæc ſint a veritate aliena.* 8 Commune] *hoc eſt, non ſpectat, neque attingit te, quod in gentem Judæorum a nobis fuit imperatum. Nam æquè lex tua eſt ac mea: quamobrem æquè tu atque ego legis illius acerbitate ſoluta es.* 11 Vide te] *vide ut mentiatur Eſter, ſi huic authori credimus; aut verò mentiatur author ſuprà verſ.*7.

CAPUT. XVI.

1 'REX magnus Artaxerxes ſatrapis & principibus centum viginti ſeptem Regionũ ab India Æthiopiam uſque, & [a] noſtris procurationibus ſalutem.

[a] Græc. *iis qui res noſtras cogitant.*

2 Multi plurima eorum a quibus beneficia acceperunt bonitate frequentius honorati, plus æquo ſapiunt;

3 Ac non ſolùm ſubditis noſtris quærunt malefacere, ſed quia 'ſatietatem non poſſunt ferre, etiam in eos qui ipſis benefecerunt aggrediuntur machinationes:

4 Et non tantum gratiarum actionem ex hominibus contrà quàm debuerant tollentes, verùm etiam elati ventoſis illis cogitationibus hominum virtutis expertium ſtatuunt, ſe judicium effugituros Dei omnia ſpectantis, ſemper, quod improbis inviſum eſt;

5 Sępe etiam multos eorum qui in poteſtatibus conſtituti ſunt, quibus commiſſa ſunt tractanda amicorum negotia, hortatio iſta efficiens participes cædis innocentum, circundedit calamitatibus immedicabilibus,

6 Quando mendace improborum morum circunventione abducunt a ratione ſimplicem eorũ qui ampliùs poſſunt benevolentiam.

7 Hoc autem conſyderare licet tum ex antiquioribus (ut 'traditæ ſunt nobis) hiſtoriis, tum ex iis quæ ſi exquiramus, ante pedes ſunt iniquè conſummata, eorum qui indignè dominatum obtinent peſtilentia.

8 Proinde attendere ad ea quę deinceps futura ſunt,, ut regnum turbis vacuum omnibus hominibus exhibeamus cum pace.

9 Utentes mutationibus, & quę in conſpectum venient ſemper diſcernentes, [b] obviam eundo æquiſſimè..

[b] Græc. *cum æquiore occurſu.*

10 Ut enim Haman Hammedathæ filius, 'Macedo, revera alienus a Perſarum ſanguine, multumq́; diſtans a bonitate noſtra, & hoſpitio acceptus a nobis, humanitatem [c] qua ſumus in omnes gentes conſecutus eſt eò uſque, ut diceretur pater noſter,

[c] Græc. *quã habemus.*

11 Et adorari ab omnibus pergeret, velut ſecundus a regali throno:

12 Non ferens ille tantam præſtantiam, inſtituit dominatu privare nos, ipſoq́; ſpiritu:

13 Et ſervatorem noſtrum modisq́; omnibus benefactorem Mordecaium, & inculpatam regni conſortem Eſteram cum tota illorum gente multiplicibus & [d] artificioſis circunventionibus expetens ad interitum.

[d] Græc. *methodorum.*

14 (His enim modis putabat ſe poſtquam nos ſolitarios deprehendiſſet, Perſarum dominationem ad Macedonas tranſlaturum)

15 Nos verò Jehudæos ab iſto [e] conſceleratiſſimo homine traditos ad deletionem, deprehendimus non eſſe maleficos, ſed juſtiſſimis adminiſtrari legibus,

[e] Græc. *τῷ exitiali.*

16 Et filios eſſe altiſſimi maximi Dei viventis, qui erexit & nobis & majoribus noſtris regnum in hac diſpoſitione elegantiſſima.

17 Rectè igitur feceritis, ſi non utamini ampliùs literis ab Hamane miſſis filio Hammedathæ,

18 Cùm iſte qui confecerat hæc ad Suſarum portas cum familia tota crucifixus fuerit, condignum illi judicium rependente Deo celeriter, qui omnia obtinet.

19 Exemplum verò hujus epiſtolæ proponentes in omni loco, liberè ſinatis Jehudæos uti ſuis ipſorum legibus;

20 Et conjunctis viribus adjuvetis eos: ut ſi qui tempore anguſtiæ invadant eos, ulciſcantur die decimo tertio menſis Adaris duodecimi, eo ipſo die.

21 Hunc enim Deus qui omnia portenter adminiſtrat, [f] lætum confecit ipſis loco excidii electo generi comparati.

[f] Græc. *lætitiam.*

22 Quamobrem vos quoque in celebribus veſtris feriis, inſignem illum diem cum omni lętitia ducite:

23 Ut & nunc & deinceps ſalutis nobis & benevolentibus Perſis, iis verò qui inſidiantur nobis perditionis monumentum extet.

24 Omnis autem civitas, aut in univerſum regio, quę ſecundum iſta minimè fecerit, ferro & igne cum indignatione conſumetur; & non ſolùm in via hominibus, verùm etiam beſtiis, & volucribus in omne tempus conſtituetur, ut inimiciſſima.

ANNOTATIO.

1 Rex] *Hæ literæ ſunt quidem elegantes verbis, & induſtria aliqua exaratæ; ſed argumento plurimùm diſcedunt ab eo quod ſcriptum eſt Eſter.* 8. 13. *quia (ut credibile eſt) volebat author locupletare hiſtoriam, ſed fidem ſuam eadem opera minuere.* 3 Satietatem] *id eſt, ut ipſi amplius expleantur bonis per eos qui ſtudent ipſis benefacere. Videtur quiſquis author fuerit hunc locum ſumpſiſſe ex Pindaro Olymp. α. ubi de Tantalo agens his verbis utitur elegantiſſimè,* ἀλλὰ γὰρ καταπέψαι μέγαν ὄλβον οὐκ ἐδυνάσθη κόρῳ δ᾽ ἕλεν ἄταν ὑπέροπλον, *&c.* 7 Traditæ] *vocem paſſivam pro activa legimus, ſive placuerit inſolenter verbum activum ſignificatione paſſiva reddere: ſive ex activo* παρεδώκαμεν *paſſivum facere* παρεδόθημεν.

10 Macedo] *hoc apertum eſt audaciæ argumentum, cùm Agagæus Hhamalekitam ſonet, non autem Macedonem. Nam Macedones communi Græcorum appellatione apud Hhebræos nomen a Javane habent permultis locis apud Danijelem; in libris autem Apocryphis ex communi errore, qui jam tum invaluerat, appellantur Chitthim: ut in primùm Mac. oſtendemus. Atq; hæc una ratio ſatis futura eſt ex omnium hiſtoriarum teſtimonia ſumpta, quòd hujus regis tempore, ac vix poſt annos octaginta fuit aliqua vel mediocris inter Græcos mentio Macedonum cum Perſis congredientium.*

SCHIMHHONIS SACERDOTIS ſUMMI LIBER UNUS, QUI VULGO LIBER MACBĘORUM TERTIUS APPELLATUR.

HIC liber, qui Schimhhonis Sacerdotis ſummi inſcriptus eſt, inſignem hiſtoriam exponit de graviſſimis calamitatibus quas Eccleſia Jehudæorum a Ptolemæo Philopatore Aegypti rege perpeſſa eſt, & mirificentiſſima liberatione a Deo præſtita. Hiſtoria eſt pauci temporis, geſta ſub annum quartum Antiochi Magni Regis.

CAPUT. I.

1 VT autem ' Philopator didicit ab iis qui reverſi erant [a] ea loca quæ obtinuerat, ab ' Antiocho ſibi adempta eſſe, denuntiavit omnibus ſuis pedeſtribus & equeſtribus copiis;

[a] Græc. *ſuſtam locorũ qui a ſe obtinebantur ablationem.*

2 Et aſſumpta ſecum ſorore Arſinoë contendit ad loca uſque Raphiam adjacentia, ubi caſtra fecerant milites Antiochi.

3 Theodotus verò quidam ſe [b] perfecturum inſidiis cogitans, optima cœpit ex armis Ptolemæi quæ antè ſibi fuerant commiſſa; & intulit ſe noctu in tentorium Ptolemæi ſolus, ut eum occideret atque hoc *pacto* bellum diſſolveret.

[b] Græc. *expleturum inſidias.*

4 Sed abducto eo Doſitheus filius Drimyli dictus (qui genere quidem erat Jehudæus, poſtea verò mutaverat [c] cultum legittimum & ſe a majorum placitis alienaverat) fecit ut ignobilis quidam recumberet in tentorio ejus, quem reportare contigit ſupplicium ejus.

[c] Græc. *legitima.*

5 Deinde verò cùm prælium vehemens cõmitteretur, & res valentiores eſſẽt ab Antiocho admodum, obambulans Arſinoë hortata eſt copias cum miſeranda ſpecie & lachrymis, [d] capillis paſſis, ut & ſe ipſos & liberos ſuos uxoréſque audacter adjuvarent, promittens ſe victoribus daturam cuíque duas auri minas:

[d] Græc. *capillos ſoluta.*

6 Itaque evenit ut adverſarii [e] cominus pugnando perderentur, & multi quoque captivi comprehenderentur.

[e] Græc. *in manuum pugna.*

7 Cùm autem ' inſidias illas ſuperaſſet, judicavit ſibi in propinquas civitates eundum eſſe ut adhortaretur eas: quod poſtquam feciſſet, donariáque delubris diſtribuiſſet, [f] effecit ut ſubditi ſui bono eſſent animo.

[f] Græc. *bene audentes ſubditos conſtituit.*

8 Jehudæis verò mittentibus ad ipſum ex Senatu & Senioribus qui ſalutarent ipſum, & munera apportantes de iis quæ evenerant gratularentur ipſi, accidit ut eo eſſet paratiore animo ad eos quàm citiſſimè adeundos.

9 Sed ubi perlatus Jeruſchalaima ſacrificavit Deo maximo, & gratias egit, & aliquid eorũ quæ ex ordine fieri ſolent in loco fecit;

10 Cum jam veniſſet ad locum ipſum, accuratione & decore obſtupefactus, optimumq́ue miratus ordinem loci ſancti, in animum induxit conſilium ingrediendi templum.

11 Illis autem dicentibus non convenire ut fiat iſtud, quia ne illis quidem qui ex gente ſunt liceat ingredi, neque omnibus ſacerdotibus; ſed ſoli Sacerdoti ſummo qui anteit omnes, idq; per annum ſemel, hic nequaquam fuit perſuaſus:

12 Sed quamvis lex apud ipſum legeretur, non deſtitit ſeipſum inferre, dicens, oportere ut ingrederetur: quòd ſi illi (*inquit*) honore iſto privati ſunt, me non oportet; rogavitq; quam ob cauſam ingredientem ſe in totum fanum nemo ex præſentibus prohibuerit:

13 Et dicente quodam, ' imprudenter *factum*, hoc ipſi malè portendere; ſi hoc, inquit, factum eſt, quam ob cauſam non eſſem omnino, velint nolint, ingreſſurus?

14 Sacerdotibus itaque cum toto veſtitu procidentibus, orantibusq; Deum maximum ut inſtanti neceſſitati ſuccurreret, & impetum illius nefariè invadentis averteret, & clamore cum lachrymis complentibus templum; qui in civitate relicti erant, exiliverunt perturbati, aliquid incerti ſtatuentes fuiſſe factum:

15 Et incluſæ in thalamis virgines cum genitricibus eruperunt, imponentesq́ue pulverem crinibus paſſis, gemitu lamentisq́ue plateas impleverunt:

16 Et aliæ quoque ' recèns emiſſæ, cùm eos qui ad [g] eundum obviam fuerant diſpoſiti, tum convenientem *ſibi* pudorem relinquentes, curſũ confuſum in civitate faciebant,

[g] Græc. *obviam itionẽ.*

17 Prætereaque recèns genitos liberos tum matres, tum nutrices [h] hîc illic relinquentes aliæ per domos, aliæ per plateas [i] irrevocabili concurſatione in templum ſupremum congregabantur.

[h] Græc. *alibi & alibi, vel aliter aliterq́.*

[i] Græc. *irrevocabiliter.*

18 Itaque varia erat hominum qui [k] in unum collecti erant oratio de iis quæ illegitimè ab illo tentabantur.

[k] Græc. *in idem, ut ver.* 21.

19 His aderant quoque e civibus qui audaciam adhibentes non ferebant illum planè inſiſtentem, & ſuum illud conſilium explere cogitantem; ſed exclamantes impetu capienda arma & audacter pro lege patria moriendum, magnã eo in loco exaſperationem [l] concitabant:

[l] Græc. *faciebant.*

20 Qui ægrè a [m] Senatoribus Senioribusq́ue averſi, ad [n] idem orationis officium acceſſerunt.

[m] Græc. *ſenibus, ex more Laconum: ſic accipio ex ver.* 8.

[n] Græc. *eundem orandi ſtatum.*

21 Itaque populares quidem, ut antè ſimul orantes converſabantur, Seniores verò qui circunſtabant Regem multifariam tentabant ſuperbam ejus mentem a concepto apud ſe conſilio dimovere.

22 At ille audaciam aſſumens omnibus omiſſis jamq́ue aditum comparabat, [o] ſe illud ad finẽ perducturũ cenſens quod ante dixerat:

[o] Græc *finẽ impoſiturum ei cenſens quod.*

23 Quamobrem illi etiam qui circunſtabant Regem videntes iſta, ſe ad invocandum cum noſtris eum qui omnem potentiam habet contule-

tulerunt, ut res præſentes defenderet, neque diſſimularet illegitimum iſtud ſuperbumque factum.

24 Ex concurrente autem denſiſſima & laborioſa turbarum exclamatione incomparabilis quidam [p] aſſurgebat clamor:

[p] Græc.tra.

25 Videbantur enim non homines ſolùm, ſed parietes quoque ipſi & ſolùm totum perſonare, tanquam ſi jam tum mortem *& ruinam* ſubiiſſent pro contaminatione loci.

ANNOTATIO.

1 Philopator] *Ptolomæi Evergetæ filius, quem occiſo parente dictum fuiſſe Philopatora per antiphraſin falſo tradiderunt multi: vide in Danijelem* 11.11. Antiocho] *magno, qui Seleuco Cerauno ſucceſſerat in Seleucidarum regno.* 7 Inſidias illas] *id eſt, prælium illud quod ſublato ex inſidiis Philopatore putabat Antiochus non poſſe a ſe non feliciter committi, ut in exemplo Judithæ legimus eveniſſe.* 13 Imprudenter] *ſic diſtinguenda eſſe verba & accipiendum locum res ipſa arguit: ſtatuit enim Ptolemæus ſibi tam licere in penetrale ingredi quàm in atrium ſanctum; hoc autem cùm illi non prohibuerint (quod ex lege debuerant) non poſſe illud prohiberi. Hîc verò reſpondetur neque fuiſſe hoc ferendum, (per imprudentiam enim ſacerdotes lapſos eſſe) neque illud concedendum eſſe.* 16 Recens emiſſæ] *id eſt, eæ quæ & ornatæ & comptæ elegantiſſimè ordine proceſſerant cum virorum ordinibus ad excipiendum Philopatora.*

CAPUT. II.

1 ' ITAQUE ' Schimhhon Sacerdos ſummus genibus contra ſanctuarium flexis, & convenienter protentis manibus in cœlum orationem hanc habuit, & uno animo dixerunt omnes:

2 Domine Jehova rex cœlorum, & dominator omnis creaturæ, inter ſanctos ſanctiſſime, monarche omnipotens, attende ad nos qui ab impio ac prophano homine ex audacia, viribuſque fremedundo opprimimur.

3 Tu enim qui creaſti omnia & qui ea univerſa obtines dynaſta juſtus es, ac propterea qui ex contumelia ſuperbiaque aliquid faciunt tu eos judicas:

4 Tu eos qui antehac in juſtitiam [a] exercuerant, inter quos etiam gigantes erant robori & audaciæ confidentes, perdidiſti, inducta ſuper eos aqua immenſa:

[a] Græc. *fecerant Geneſ.* 7.

5 Tu occupatos in operibus ſuperbiæ Sedomitas [b] cùm manifeſtò infinitæ malitiæ tenerentur concremaſti, exemplum præbens pòſt venturis *ætatibus:*

[b] Græc. *manifeſtos malitiis factos Geneſ.* 19. *Exod.* 7. *& ſeq.*

6 Tu audacem illum Parhhonem, qui ſanctum populũ tuum Jiſraëlem ſervituti mancipaverat, variis ac multis ſuppliciis probans, notam feciſti majeſtatem tuam;

Exod. 14.

7 Poſt quæ *ſupplicia* notam feciſti magnam potentiam tuam; cùm *regem* quidem qui perſequebatur eum cum curribus & [c] turbis multis inundaſti profundo mari, eos verò qui tibi omnis creaturæ imperium obtinenti incumbebant fide ſalvos tranſvexiſti, qui etiam agnoſcentes apud ſe opera manus tuæ, te omnipotentem laudaverunt:

[c] Græc. *turbarum multitudine inundaſti profunditate maris.*

8 Tu, ô Rex, qui creaveras ' infinitam illam & immenſam terram, elegiſti civitatem hanc, & ſanctificaſti locum hunc pro nomine [d] tuo, qui tamen nullius rei omnino indiges; & apparitione glorificaviſti magnifica faciens commendationem illius ad gloriam magni & honorandi nominis tui:

[d] Græc. *tibi.*

9 Et diligens domum Jiſraëlis promiſiſti, ſiquando [e] nos averſos a te occuparet anguſtia & venientes in hunc locum oraremus, te exauditurum orationem noſtram:

[e] Græc. *fieret averſio noſtri & nos comprehenderet ang.*

10 Jam verò ' fidelis es & verax, quandoquidem ſæpe dum affligerentur majores noſtri ſuccurriſti ipſis in abjectione ſua, & liberaſti ipſos e malis maximis.

11 Ecce autem nunc, ô Rex ſancte, propter multa & magna peccata noſtra opprimimur ſubjecti inimicis noſtris, & dimittimur in [f] imbecillitate ſumma.

[f] Græc. *imbecillitatibus.*

12 Atque in hoc caſu noſtro audax & prophanus iſte ſtudet injuria afficere locum ſanctum: quẽ in terra hac deſignaſti nomine glorioſo tuo

13 Nam habitatio quidem tua, cœlũ [g] ſummũ, in acceſſa eſt hominibus: ſed quandoquidem placuit tibi gloriam tuam in populo tuo Jiſraële *ſtatuere, &* locum hunc ſanctificaviſti,

[g] Græc. *cœli.*

14 Ne ulciſcaris de nobis [h] per immundos iſtos, neque per prophanos punias nos, ut non glorientur iniqui cum animo ſuo, neque exultent [i] ſuperba lingua ſua dicentes, nos proculcavimus domum illam ſanctificationis ' ſicut proculcantur domus abominationum.

[h] Græc. *immunditia iſtorum, neque punias nos prophanatione: hypallage.*

[i] Græc. *ſuperbia linguæ.*

15 Dele peccata noſtra, & diſſipa errores noſtros, & miſericordiam tuam oſtende hoc tempore: citò præoccupent miſerationes tuæ, & inde laudes in os eorum qui prociderunt contriti animis, confecta nobis pace.

16 Hic ille inſpector omnium & ſanctus ſupra omnia Deus, in ſancto loco legitimam hanc orationem exaudiens illum contumelia audaciaque elatum maximè ' flagellavit hinc & inde, percellens eum ut arundinem *agitatam* a vento; adeò ut proſtratus humi, non valens ampliùs agere quicquam, ſed ſolutus membris, ne vocem quidem poſſet edere juſto judicio implicatus.

17 Quamobrem cùm amici tum cuſtodes ejus [k] acram videntes caſtigationem quæ [l] invaſerat ipſum, metuenteſque ne vita etiam ipſum deficeret, cito extraxerunt ipſum, perculſi metu [m] maximo.

[k] Græc. *acutam.*

[l] Græc. *comprehenderat.*

[m] Græc. *excedente.*

18 [n] Poſtea verò cùm ſeipſum recolligiſſet, minimè ad reſipiſcentiam venit correptus; ſed amarulentis interminationibus uſus abiit.

[n] Græc. *tempore verò poſt.*

19 Cùm autem delatus in Ægyptum augeſceret malitiâ *cùm ſua,* tum adjutorum atque ſociorum ab omni juſto [o] abhorrentium quos antè indicavimus, non ſolùm innumeris ſe libidinibus explevit; ſed etiam eò proceſſit audaciæ, ut maledicta ſingulis locis *in populum* conferret, & multi amicorum ad propoſitum Regis attendentes ii quoque ſequerentur voluntatem ejus.

[o] Græc. *ſeparatorum.*

20 Propoſuerat enim *ſibi* ut [p] gentem hanc publicè vituperio exponeret, erectaque ad ' turrim aulę junctam columna ſcripturam inſculpſerat,

[p] Græc. *cõtra gentem hanc vituperium, diceret.*

ſculpſerat, ne quis eorum qui non ſacrificant veniret in templa; ipſorum ſed ut' omnes'Jehudæi in populi cenſum, aut ſervilem ſtatum cogerentur; qui verò contradicerent, vi abrepti privarentur vita;

21 Eos autem qui in cenſum referrentur, adhibito etiam igne obſignari inſigni Bacchi folio hederæ in corpus impreſſo, ac deinde ſeparari ad utendam quæ priùs' contracta fuerit libertatem.

22 Ut autem non videretur omnibus inimicari, ſnbjecit ſcripturæ; Quòd ſi qui ex illis voluerint certo conſilio inter illos verſari qui ſacris ſunt initiati eos ęquo jure cives cum Alexandrinis fore.

23 Quidam igitur in civitate habentes odio iſtos [q] gradus pietati' civitatis hujus imperatos, facilè ſeipſos dediderunt velut cum magna aliqua communicaturi gloria ex converſatione futura cum rege:

[q] Græc. *gradus pietatis civitatis hujus.*

24 Veruntamen plurimi in generoſo animo confirmati non deſtiterunt a pietate; ſed pecunias pro vita commutantes interpedè, conabantur ſeipſos a recenſionibus liberare, quippe freti bona ſpe ſe defenſionem conſequuturos eſſe:

25 Præterea qui diſcedebant a ſe eos abominabantur, & tanquam hoſtes gentis ſuæ judicabant, privabantque communi converſatione commodo.

ANNOTATIO.

1 Itaque] *Hic verſus quibuſdam in libris integer eſt, in pleriſq; mutilus. Sed utrumq; membrum optimè convenit: nam & Sacerdos ſummus omiſſo Rege ſuprà 1.23. ad orationem converſus præivit verba Eccleſiæ, & Eccleſia conſpirantibus animis verba illius ſequuta eſt.* Schimhhon] *non ille Juſtus, de quo Eccleſiaſtici 50. ſed filius Oniæ illius cujus habetur hiſtoria apud Joſephum Antiquit. lib. 12. cap. 4. & pater alterius Oniæ qui fœdus cum* Romanis *& Spartanis, fecit 1. Mac. 12. 20.* 8 Infinitam] *dictum κατά τι, nempe ſi cum Jehudæa comparabitur, & hyperbolicè.* 10 Fidelis &c.] *id eſt, conſtans factis, & verax promiſſionibus.* 14 Sicut pro.] *id eſt, ſicut Judæi iſti templa Deorum noſtrorum, quæ abominationes vocant, ſunt ſoliti proculcare.* 16 Flagellavit] *ſic 2. Mac. 3.26.* 20 Turrim] *Alexandriæ in palatio Regis.* Ut omnes] *id eſt, ut quicunque Jehudæi in civitate erant, aut probata religione & impreſſo in cutem ſigno libertati aſſererentur, aut in ſervitutē traherentur.* 21 Contracta] *ſive comparata per veri Dei abnegationem & ſuperſtitionum Ægyptiarum comprobationem: etſi non pro civibus Alexandrinis, ſed pro accenſis habebantur.* 22 Cum Alexandrinis] *qui & immunes erant, & communibus cum Rege ſacris utebantur verſu ſeq.* 23 Civitatis hujus] *puta Jeruſchalaimorum, id eſt, cùm animadverterent prout germanis Jehudæis inerant pietatis gradus, ita gradus ad illam obruendam & labefactandam fuiſſe a Rege conſtitutos, a quibus gradibus infirma ipſorum caro metuebat; ad impios vitæ, libertatis, honorumq; gradus ſeſe contulerunt.*

CAPUT III.

1 HÆC autem impius ille percipiens adeò iratus eſt, ut non ſolùm Alexandriæ manentibus iraſceretur, ſed etiam iis qui in regione erant adverſaretur gravius, mandaretque feſtinanter omnes congregari [a] una & peſſima nece e vita tolli.

[a] Græc. *in idem.*

2 Quæ dum adminiſtrabantur, evulgatus eſt dirus contra gentem ſermo conſpirantibus ad maleficium hominibus: quibus dabatur ad [b] inſtitutum iſtud occaſio, tanquā ſi *Jehudæi* ipſos a ſuis legibus prohibituri eſſent.

[b] Græc. *diſpoſitionem iſtam.*

3 Ac Jehudæi quidam benevolentiam fidemque [c] conſtantem in reges obſervabant; ſed quia celebant Deum & lege ejus regebantur, ' ſeparationem inſtituebant in quoſdam & cōverſiones (quam ob cauſam quibuſdam eſſe inimici videbantur) & bonis rerum juſtarum factis orantes converſationem ſuam, omnibus hominibus [d] erant probatiſſimi.

[c] Græc. *indivertibilem, ut ita loquamur.*

[d] Græc. *conſtituti erant.*

4 Itaque vitam quidem bene actam quæ apud omnes de gente pervulgabatur iſti alienigenæ minime enumerabant, ſed de adorationibus & cibis differentiam pervulgabant, dicentes neque regi neque proteſtatibus homines iſtos conſentire, ſed diros eſſe & magnopere negotiis adverſari: denique non vulgari perſtringebant vituperatione.

5 Græci verò qui per civitatem erant nulla affecti injuria, tumultum in opinatum contra hos homines ſpectantes & improviſas concurſationes fieri, ſuccurrere quidem non poterant (nam tyranni reges erat conſtitutio)

6 Sed ferentes graviter conſolabantur, & futurum præcipientes *animo* ut non ſtarent iſta: non enim' ab eo qui nihil ignorat, talem conſtitutionem rerum ita deſpectum iri.

7 Jam verò etiam vicini quidam, & amici, & qui commercium habebant cum ipſis, clam [e] excipientes quoſdam dabant fidem ſe defenſionē communem adhibituros, & [f] contentiſſimè ad auxilium adventuros.

[e] Græc. *attrahentes.*

[f] Græc. *omnino contentè*

8 Ille igitur præſente proſperitate elatus, ac in Dei maximi potentiam non reſpiciens; ſed ſtatuens ſe perpetuò in eodem conſilio permanſurum, contra eos reſcripſit has literas:

9 Rex Ptolemæus Philopator ducibus militibuſque per Ægyptum & *quemque* locum *reſidentibus* [g] ſalutem & valetudinem: valeo ego ipſe quoque & negotia mea.

[g] Græc. *ſalvere & valere.*

10 Poſtquam militaris noſtra in Aſiam expeditio (quam noviſtis ipſi quoque) inoffenſo Deorum auxilio ad finem ex animo perducta eſt; non vi [h] armorum, ſed æquitate & humanitate multa duximus gentes lactandas eſſe quæ Cœlen Syriam, Phœniciamque habitant, & beneficiis ultrò proſequendas.

[h] Græc. *haſta.*

11 Cumque templis, quę per civitates ſunt reditus multos attribuiſſemus, advenimus etiam Jeruſchalaima, quo aſcenderamus ut templum iſtorum ſceleratorum & nunquam ab amētia ſua deſinentium honoraremus.

12 Et illi ſermone quidem adventum noſtrū *gratè*, at re ipſa falſò accipientes, cùm eſſet nobis animus ingrediendi in templum ipſorum, & decentiſſimis atque pulcherrimis donariis honorandi, [i] antiquiſſima *ſua* acti ſuperbia ab

[i] Græc. *antiquioribus. typhis, ut Arnobius loquitur.*

ingreſſu nos prohibuerunt.

13 Ita non experti ſunt robur noſtrum propter eam humanitatem qua in omnes homines utimur; ſed ſuam contra nos diritatem effecerunt manifeſtam, ut qui omnino ſoli ex gentibus cervices in reges & [k] bene de ſe meritos attollentes nihil [l] ęquum perferre volunt.

[k] Græc. *benefactores.*
[l] Græc. *germanum.*
[m] Græc. *unà delati ſumus.*
[n] Græc. *in iſtis.*

14 Ac nos quidem quòd iſtorum amentiæ [m] conceſſimus, & cum victoria reverſi in Ægyptum omnibus etiam gentibus humanitatem exhibuimus, prout decebat confecimus:

15 [n] Interea verò cùm apud tribules iſtorum omnibus ſignificavimus oblivionem *tanti* mali; atque tum ſocietate, tum mille rebus quas eis primùm ſimpliciſſimè volueramus concreditas eos auſi ad mutationem provocare, eos & conſortes perpetuorum Sacerdotum voluimus conſtituere & dignari eos Alexandrinorum civitate;

16 Iſti contra accipientes, ingenitaque malitia depellentes quod bonum eſt & perpetuò in malum [o] inclinantes non ſolùm averſati ſunt hoc jus civitatis inæſtimabile, verum etiam paucos e ſuis qui optimè erga nos affecti ſunt abhominantur ſermone atque ſilentio, maximè ſuſpicantes nos ob illud vivendi infame inſtitutum citò ea quæ correximus everſuros.

[o] Græc. *annuentes.*

17 Quapropter etiam optimè perſuaſi ſignis iſtos modis omnibus a nobis diſſentire, atque providentes ne ſi fortè repentinus in poſterum 'tumultus inſtaret, impios iſtos a tergo proditores & barbaros hoſtes haberemus,

18 Mandavimus ſimul ac hę literæ ad vos [p] pervenerint, ut iſtos qui his literis indicantur cum uxoribus liberiſque eâdem hora exceptos contumelia & divexationibus mittatis ad nos undiq; vinculis ferreis incluſos, [q] ut immedicabili & ignominioſa nece (quemadmodū homines diros decet) auferantur.

[p] Græc. *acciderint.*
[q] Græc. *ad immedicabilem & ignominioſam necem.*

19 His enim ſupplicio ſimul affectis, percepimus nobis in tempus reliquum negotia perfectè conveniente ſtatu optimaque diſpoſitione conſtitutum iri,

20 Quiſquis autem Jehudæorum aliquem [r] ſive ſenem, ſive puerū, ſive lactentem etiam protexerit, turpiſſimis tormetis cruciabitur diſtenta familia tota:

[r] Græc. *a ſene vſque ad infantem uſque ad eum qui mammæ ſubjicitur.*

21 Et qui indicare *illud* voluerit, præterquam quòd ſubſtantiam ejus qui reus peractus fuerit accipiet, ac bis mille drachmas ex pecunia regis; etiam 'libertate coronabitur.

22 Omnis verò locus ubi omnino tectus Jehudæus deprehendetur, [ſ] inhabitabilis efficitor & cremator igne, ut toti naturæ mortali planè appareat inutilis in ſempiternum tempus. Atq; ſic quidem [t] habebat literarum forma.

[ſ] Græc. *in acceſſus.*
[t] Græc. *ſcripta erat.*

ANNOTATIO.

3 Separationem] *id eſt, excommunicatione ſive abſtentione utebantur in eos qui parebant tyranno deficientes a Deo, & reſipiſcentibus prædicabant gratiam Dei abſolutionemq́ a peccatis ipſorum, ut de integro adunarentur Eccleſiæ. Sic accipimus vocem* καταςροφῆς *: nam ut in Comœdiis protaſin epitaſinq́ turbulentas ſequitur cataſtrophe, qua res in ſuum ordinem revocantur; ita etiam videtur fieri in miſera defectorum vita cùm ad officium revertuntur, & ſe reſtituunt Eccleſię Dei, poſtquam plus ſatis vitam ſuam pro re ludicra habuerunt, ut dicitur Sap.* 15, 12. *vide ſuprà* 2. 25. 6 Ab eo] *id eſt, a Deo: periphraſis.* 17 Tumultus] *nempe ab Antiocho magno: qui etiam brevi recuperavit Syriam.* 21 Libertate] *putà ſi ſervus fuerit.*

CAPUT. IIII.

1 QUOCUNQUE autem mandatum illud [a] pervenit, populare conſtitutum eſt a gentibus 'convivium cum acclamationibus & gaudio, velut audacter jam demonſtrante ſe inimicitia quæ ipſis olim cogitatione callum indurata contraxerat.

[a] Gręc. *accidit, ut ſuprà* 3. 18.

2 Jehudæis verò perpetuus erat luctus, & planè lamentabilis clamor cum lachrymis gemitibuſque, inflammato undique ipſorum corde, cum improviſam pernitiem repentè contra ſe decretam deplorarent.

3 Quæ præfectura, aut civitas, aut quis in univerſum locus habitabilis, aut quæ viæ planctu ejulatibuſque de illis non implebantur?

4 Ita enim acerbo & immiti animo a ducibus qui per civitatem erant unanimiter ejiciebantur, ut de inſolentibus ſuppliciis etiam ex inimicis quidam capientes ante oculos communem illam miſericordiam & incertam hujus vitæ commutationem reputantes deplorarent [b] infeliciſſimam eorum dejectionem.

[b] Græc. *ter infelicem.*

5 Nam præibat ſenum multitudo variorum canitie, quorum [c] incurvis pedibus tardiſque a ſenio ſine pudore ullo ad profectionem [d] celerem abutebantur violentæ' adverſionis impetu:

[c] Græc. *tarditatem pedum incurvorum ex ſenio.*
[d] Græc. *acutam, ut 2. Mac. 9. 7.*

6 Quæ verò ad communionem vitæ' nuptialem modò thorum ſubierant adoleſcentulæ, pro delectatione ſuſcipientes ejulatus, & unguento delibutam comam conſperſæ pulvere, ac ſine velo abductę, lamentationem pro hymenæis incipiebant unanimiter, ut vexationibus alienigenis laceratę; cùm vinctæ publice vi uſque ad [e] locum ubi conſcendebatur navis traherentur.

[e] Græc. *immiſſionem in navem.*

7 Et harum conjuges laqueis coronarum loco cervicibus implexi in florente ætate adoleſcentiæ, pro convivio juvenilibuſque deliciis reliquos nuptiarum dies degebant in lamentationibus, cernentes jamque ſepulchrum ad pedes poſitum.

8 Agebantur autem beſtiarum modo tracti vinculorum ferreorum [f] vi, alii collo ſuffixi clavis ad navium tranſtra, alii pedes firmis conſtricti pedicis; idque etiam tabulato quod ſupernè erat frequente impoſito, ut undequaque obtenebratis oculis ductum inſidiatorum in tota navigatione [g] paterentur.

[f] Gręc. *neceſſitatibus.*
[g] Græc. *acciperent.*

9 His ergo in navigium illud quod diximus actis & finita navigatione prout ſancitum fuerat a Rege, mandavit ut illi in ſuburbano hippodromo metarentur (cujus erat ingens ambitus, & quam oportuniſſimus [h] ad traducendum *miſeros* cum apud eos qui in civitatem venie-

[h] Gręc. *ad paradigmatiſmum.*

veniebant, tum apud eos qui inde in regionem proficiſcebantur [i] peregre) ut neque cum illius copiis communicarent, neque univerſè [k] in muros reciperentur.

[i] Græc. in peregrinatione.

[k] Græc. diruerentur muri.

10 Hoc autem confecto, ut audivit *Rex* gentiles Jehudæorum e civitate clam frequentiùs exeuntes lugere ignominioſam fratrum miſeriam, iratus mandavit ut his ſimul accuratè eodem modo ac illis fieret, [l] neque ullo pacto a ſupplicio eorum immunes eſſent; & totam gentem nominatim deſcribi:

[l] Græc. non defectu ſupplicio.

11 Non enim ſe laborioſum illud operum miniſterium quod paulo ante ' ſignificaverat exacturum eſſe, ſed cruciatos tormentis ' quæ denuntiaverat tandem unius diei tempore deleturum.

12 Fiebat igitur horum deſcriptio [m] vehemente ſtudio ambitioſaque aſſiduitate ab ortu Solis ad occaſum, etſi perfectum finem minime conſequuta diebus quadraginta:

[m] Græc. amaro, ſive acerbo.

13 Rex verò multum ac perpetuo impletus gaudio, conviviaque ad omnia idola faciens, mente a veritate procul aberrante & profano ore muta quidem & quæ non poterant ipſos alloqui aut adjuvare laudabat; in Deum verò maximum res quæ non conveniebant loquebatur.

14 Poſt illud autem intervallũ temporis quod modò dicebamus, retulerunt ſcribæ Regi ſe non ampliùs poſſe Jehudæorum deſcriptionem facere propter immenſam eorum multitudinem; cùm eſſent adhuc per regionem plures, alii quidem adhuc in domibus conſiſtentes, alii verò alio loco: tanquam ſi fieri non potuiſſet illud ab omnibus ducibus qui præerant Ægypto.

15 Cumque interminaretur Rex eis duriùs quaſi fuiſſent corrupti donis ad machinationem fugæ, accidit ut de re illa manifeſtò perſuaderetur, dicentibus illis ac demonſtrantibus & chartam jamq; & ſcriptorios calamos quibus utebantur deficiſſe.

16 Hæc autem fuit efficacitas invictæ providentiæ illius qui Jehudæis e cœlo ſuccurrebat.

ANNOTATIO.

1 Convivium] *nempe idolis eucharisticum epulum, ut infrà verſ. 13.* 5 Adverſionis] *qua duces Ægyptii a domeſtica & ſedentaria quiete ſenum eos ad laborioſum curſum retrahebant.* 11 Significaverat] *ſuprà 2.20.* Quæ denuntiaverat] *ſuprà 3.18.*

CAPUT V.

1 TUNC advocato Chermone qui præerat elephantorum procurationi *Rex* gravi completus 'ira, & ab indignatione omnino immotus juſſit in diem poſterum ' largos thuris manipulos cum vino copioſo mero omnibus elephantis potandos dari, qui erant numero quingenti, & efferatos profuſa potus illius ſubminiſtratione [a] contra Jehudæos immitti ad necem illorum.

[a] Græc. *immitti ad occurſum necis Jehudæorum.*

2 Ac ille quidem cùm mandaſſet iſta, congregatis amicis ſummis & ducibus [b] qui infenſi in Jehudæos erant, ad convivium ſe convertit: magiſter verò elephantorum Chermon quod imperatum fuerat aptè conſummavit.

[b] Græc. *inimicè in Jehudæos habentibus.*

3 Pręterea etiam adminiſtri veſpere exeuntes vincebant miſerorum manus, & reliquas contra eos [c] cautiones moliębantur totam noctem, exiſtimantes gentem illam ſimul internecionis terminum pręcepturam.

[c] Græc. *ſecuritatem.*

4 Jehudæi verò qui gentibus ab omni protectione deſerti eſſe videbantur propter neceſſitatem qua cum vinculis undequaq; circuncludebantur, omnipotentem Dominum ac omnis poteſtatis habentem imperium, Deum ſuum patremq; miſericordem omnes indeſinente clamore cum lachrymis invocabant, orantes ut impium illud conſilium contra ſe *captum* mutaret, magnificaque apparatione ipſos a nece quæ ad pedes erat parata liberaret.

5 Horum ergo intentè ſupplicatio in cœlum aſcendebat: Chermon verò cùm immiſericordes illos elephantes potu perfudiſſet, plenos multa illa vini ſubminiſtratione & ſaturatos thure, [d] manè ad aulam adfuit ut res iſtas nuntiaret Regi.

[d] Græc. *matutinus: ſic infrà ver. 15.*

6 Verùm *Deus* partem ſomni (quæ res creata inde a [e] temporibus ſeculi bona eſt de nocte) etiam interdiu injectam ab eo qui gratioſè tribuit omnibus quibuſcunq; ipſe voluerit immiſit Regi:

[e] Græc. *ſeculo temporis: hypallage.*

7 Itaque detentus ſuaviſſima & profunda efficaſitate Domini a nefario quidem propoſito plurimùm excidit, ſed ab immutabili ' conſilio fraudatus magnificè.

8 Jehudæi verò cum horam quæ antè ſignificata fuerat effugiſſent, Deum ſuum laudaverunt ſanctum, iterumq; rogarunt ut optimè conciliatus cùm ipſis potentiſſimæ manus ſuæ robur ſuperbis gentibus oſtenderet.

9 Media autem jam fermè decima [f] vocator frequentes invitatos videns, acceſſit, pepulit Regem, eumque vix excitans oſtendit tempus convivii jam [g] præterfluere, ſermonemque ' de illis habuit: quem reputans Rex & ad convivium verſus, juſſit eos qui ad convivium venerant ' ex adverſo ſui accumbere:

[f] Græc. *qui ad vocationes erat inſtitutus confertim vocatos videns.*

[g] Græc. *prætercurrere.*

10 Eoq; facto adhortatus eſt ut ſe in convivio occupantes ' pręſentē convivii partem eo plus honorarent *eam* in lætitia conſumendo.

11 Cùm autem diutiùs proceſſiſſet confabulatio, Chermonem accerſitum Rex cum minis acerbis interrogavit quam ob cauſam ſinerentur Jehudæi in diem præſentem ſupervivere.

12 Qui ubi oſtendit ſe nocte quod fuerat imperatum ad finem perduxiſſe & atteſtati ſunt amici ejus, *ille* pejorem quàm Phalaridis crudelitatem habens dixit, habeant illi gratiam hodierni diei ſomno.

13 Tu verò ſine cunctatione in diem craſtinum ſimiliter elephantos comparato ad ſceleſtorum Jehudæorum iſtorum deletionem.

14 Hæc ubi dixiſſet Rex, alacriter omnes qui aderant cum gaudio ſimul collaudarunt, & in ſuam quiſque domum reverſus eſt: ubi non tam ad ſomnum tempore noctis abuſi ſunt, quam ut omnia fabricarentur ludibria in eos qui miſeri eſſe videbantur.

15 Simulac autem gallus manè cecinerat, beſtias armatas in periſtylio magno ' commovebat, & turbæ quæ per civitatem erant con-

gregabantur ad ſpectaculum inprimis miſerabile, diluculum ſtudioſè expectantes.

16 Jehudæi verò [h] continenter animam trahentes, ſupplicatione multis lachrymis conjuncta canticiſque miſerabilibus, manibus ad cœlum protenſis orabant Deum maximum, ut brevi iterum ipſis ſuccurreret.

[h] Græc. *per indiviſum tempus, id eſt, perpetuum & continens: ut infrà 6.26.*

17 Nondum radii Solis diſpergebantur, Rege amicos excipiente, cùm accedens Chermon accerſivit [i] ut prodiret, indicans illud quod anteà Rex in animo habuerat paratum eſſe.

[i] Græc. *ad exitum.*

18 Quod cùm ille acciperet & de iniquo illo exitu obſtupeſceret, ignoratione planè occupatus quęſivit quamobrem illud ſtudioſè ab eo effectum eſſet: erat autem iſtud ab efficacitate Dei dominantis omnibus, qui oblivionem rerum quas ille priùs machinatus fuerat menti illius indiderat.

19 Indicavit Chermon & amici omnes, *dicendo*, beſtiæ copiæque iſtæ, ô Rex, paratę ſunt ex propoſito conſilio vehemente tuo.

20 Ille verò his dictis gravi ira plenus, eò quòd tota ipſius cogitatio de his rebus providentia Dei diſſipata eſſet, minaciter intuēs dixit,

21 'quotquot parentes advenerint aut filiorum nati, hi largam eſcam beſtiis feris paraverint, inculpatorum Jehudæorum loco, qui mihi meiſq; majoribus integram ſtabilemque fidem eximiè demonſtrarunt: quanquam niſi animo erga te propenſo eſſem propter communem educationem & miniſterium tuum, pro illis privareris vita.

22 Sic Chermon inopinatam ac periculoſam ſuſtinens comminationem & aſpectu & vultu [k] cohorruit: amicorum verò quiſque paulatim diffluxit triſtis, qui congregatos dimiſerunt quemque ad occupationem ſuam.

[k] Græc. *contractus eſt.*

23 Jehudæi autem Regis ſermonibus auditis illuſtrem Deum, Dominum, regem regum laudaverunt, ut qui ab ipſo auxilium hoc conſequuti eſſent.

24 Deinde cùm Rex cōſtituto de-integro conſilio hortaretur convivas ut ſe ad lætitiam conferrent, ſecundum leges illas Chermonem accerſens cum interminatione dixit *ei*, quoties oportet tibi de iiſdem rebus mandata dari, ô infeliciſſime? etiam nunc tandem elephantos arma in diem craſtinum ad deletionem Jehudæorum.

25 Cognati autem ſimul accumbentes inſtabilem hanc mentem admirati protulerunt iſta, ô Rex, quouſque verò nos ut expertes rationis pertentaturus es, jam tertiò imperans deleri illos, & rurſum in ipſo facto diſſolvens mutato conſilio ea quæ placuerunt tibi?

26 Quorum gratiâ hæc civitas expectatione turbatur, & multos conventus experta, jam etiam periclitatur ut diripiatur ſæpe.

27 Rex itaque *alter* omnino Phalaris impletus ſtudio rationi adverſante, & mutationes animæ quæ ad [l] procurationem Jehudæorum in ipſo fuerant effectæ nihili faciens,

[l] Gręc. *inſpectionem ſeu viſitationem.*

28 Poſtquam impuriſſimum juramentum firmè ſtatuiſſet ſe cùm iſtos ſine cunctatione genibus pedibuſque beſtiarum ſauciatos ad inferos tranſmiſſurum, tum caſtris contra Jehudæam ductis *eam* celeriter æquatam ſolo flammę & ferro traditurum, & templum illorum, quod nobis (*inquit*) in acceſſum fuit, ubi conſummāt ſacrificia, citò proſtratum igne in omne tempus effecturum:

Suprà 1.10.

29 Tunc lęti diſceſſerunt amici & cognati cum fiducia, & diſpoſuerunt copias ad cuſtodiam per opportuniſſima civitatis loca.

30 Magiſter verò elephantorum ut beſtias ad furioſam (ut ita dicam) ferè conſtitutionem odoratis poculis e vino condito thure, [m] formidabili ornatas apparatu adduxerat; ſub auroram, cùm jamque civitas innumerabilibus turbis hippodromum verſus repleta eſſet, ingreſſus aulam ad rem pręſentem incitavit Regem.

[m] Græc. *formidabiliter.*

31 Qui ira gravi impiam mentem complens, 'omni mole erupit cū beſtiis, volens immiti animo & pupillis oculorum ſiccis moleſtum illū & miſerabilem eorum de quibus antè diximus ſpectare exitum.

32 Itaque exeuntium elephantorum ad portam armatis copiis ſimul proſequentibus, pergentiſque multitudinis pulverem videntes Jehudæi & horriſonum tumultum audientes, cùm illud ſibi ultimum vitæ momentum eſſe arbitrarentur,

33 *Sub* finem miſerrimæ illius expectationis ad commiſerationem & ejulatus verſi oſculabantur alii alios complectentes cognati, & in colla ruentes filiorum patres & puellarum matres:

34 Aliæ verò infantes uberibus admotos habentes, qui lac ſugerent ultimum.

35 Veruntamen cùm hi e-converſo etiam conſiderarent defenſiones ipſorum quæ antè fuerant e cœlo factæ, pronos unanimiter ſeipſos proſternentes, & infantes ab uberibus ſeponentes inclamaverunt voce magna univerſitatis [n] principem,

36 Supplicantes ut apparitione illuſtri facta miſeraretur ipſos jamque ad portas ſepulchri conſtitutos.

[n] Græc. *dynaſtam.*

ANNOTATIO.

1 Largos thuris] *Thus enim, teſte Dioſcoride lib. 1. cap. 70. potum largè maniam excitat, largius affert mortem: ſic voluit Rex beſtias ad feritatem & ſævitiam accendi præbito thure ex vino; quod indicatur infrà ver. 30.* 7 Conſilio] *putà Dei.* 9 De illis] *qui mandato Regis ad convivium vocati aderant.* Ex adverſo] *pro Ægyptiorum more, ut Gen. 43. 33.* 10 Præſentem conv.] *Sic modeſtè Rex loquitur, excuſans quòd pars temporis in convivio agitando conſumenda periiſſet, hortanſq; ut feſtivitate & convictu liberiore jacturam temporis reſarcirent.* 15 Commovebat] *præbito potu, & aliis rebus ad ſævitiam eos accenſuris, furoremq; provocans.* 21 Quotquot] *ſenſus eſt, ſi quiſquam me hoc nomine ad Jehudæorum ruinam compellaverit, quiſquis tandem ille ſit, cùm ipſe tum neceſſarii ipſius pœnam perferto Jehudæis irrogatam.* 31 Omni mole] *id eſt, comitatu maximo, copiiſq; proſequentibus, de quibus verſ. ſequente.*

CAPUT VI.

1 ELHHAZAR autem quidam vir inſignis de ſacerdotibus *qui erant* e regione illa, in ſenum numero jam ætatem conſequutus, & omni virtute ornatus quæ ad

vitam hanc *pertinet*, ſenes qui circunſtabant ipſum contrahens ad invocandum Deum ſanctum oravit [a] his verbis;

[a] Græc. hæc.
[b] Græc. magnipotens.

2 Rex [b] magnifice, altiſſime, omnipotens Deus, qui rem creatam omnem ſemper gubernas miſericorditer, reſpice ad ſemen Abrahami, ad liberos ſanctificati Iahhakobi, *ad* populum patris quæ ſanctificata eſt tibi, exterum in terra extera injuſtè pereuntem, ô pater.

Exod. 14.

3 Tu Parhhonem olim abundantem curribus, Ægypti iſtius principem, elatum immiti audacia & lingua magniloqua, cum ſuperbo exercitu mari perfuſos perdidiſti, luce miſericordiæ perluſtrans genus Jiſraëlis:

2. Reg. 19.
[c] Græc. haſta.

4 Tu Sancheribum gravem Aſſyriorum regem innumerabilibus copiis exultantem, qui [c] gladio terram totam ſubjectam ſibi jam occupaverat, & qui efferebatur contra ſanctam civitatem tuam res graves faſtu audaciaque proloquens, tu *inquam* Domine fregiſti, manifeſtam gentibus multis potentiam tuam oſtendens:

Dan. 3.
[d] Græc. uſq; ad capillum impaſſos.

5 Tu ſocios tres verſantes in Babyionia, qui animam ſuam ultrò igni tradiderant ne *rebus* vanis ſervirent, ignitum caminum perfundens rore liberaſti, [d] adeò ut ne capillo quidem tenus damnum perpeſſi ſint, flammamq́; omnibus adverſariis immiſiſti:

Dan. 6.
Jon. 2. & 3

6 Tu Danijelem, qui invidentiæ calumniis leonibus ſub terram fuerat projectus *ut* eſca beſtiis *eſſet*, incolumem in lucem revocaſti; & Jonam prolixè in ventre marini cete liqueſcentem, illæſum omnibus domeſticis oſtendiſti, pater.

7 Nunc ergo, *ô Deus* oſor injuriæ, plurimùm miſericors, univerſitatis protector, citò appare iſtis qui de genere *ſunt* Jiſraëlis, & ab iniquis gentibus abominandiſque injuriam patiuntur.

8 Quòd ſi impietatibus in peregrinatione hac conſtricta fuit vita noſtra, libera nos ab inimicorum manu, & tu Domine prout volueris nos nece perde.

[e] Græc. vana ſapientes.

9 Ne iſti [e] qui nihil niſi vanitatem ſapiunt rebus vanis benedicant perditionis in dilectos tuos eventuræ nomine, dicentes, ne Deus quidem ipſorum liberavit iſtos:

10 Sed tu, ô æterne, qui omnes vires ac univerſam poteſtatem obtines, jam reſpice.

11 Miſerere noſtri, qui per iniquorum injuriam rationi adverſam vita deſtituimur inſidiatorum modo:

12 Gentes verò ſtupeſcentes admirentur hodie invictam potentiam tuam, ô glorioſe *Deus* potentiáque prædite, de ſalute generis Jahhakobi.

Levi. 26. 40
Deut. 30.

13 Tibi ſupplicat tota infantium iſtorum multitudo, & hi parentes iſtorum cum lachrymis: demonſtretur omnibus gentibus te nobiſcum eſſe Domine, neq; avertiſſe faciem tuã a nobis.

14 Sed quemadmodum dixiſti te ne tum quidem cùm in terra inimicorum ſuorũ verſantur deſpexiſſe eos, ita perfice Domine.

15 Cùm autem Elhhazar ab oratione modò deſineret, Rex cum beſtiis ac toto copiarum horrore ſecundum hippodromum prætervehebatur:

16 Quod contemplati Jehudæi magnum clamorem in cœlum extulerunt, adeò ut adjacentes convalles ipſæ unà perſonantes caſtris totis [f] neceſſarium fletum excuterent.

[f] Græc. incoërcibilem fletum facerent.

17 Tunc glorioſiſſimus, omnipotens, & verax Deus oſtendens ſanctam faciem ſuam aperuit portas cœli, e quibus gloria inſtructi duo formidabileſque aſpectu Angeli omnibus manifeſti præterquam Jehudæis deſcenderunt,

18 Er reſiſtentes impleverunt adverſariorum copias perturbatione & metu, immotiſque ligarunt pedicis, adeò ut ipſum Regis corpus horreſceret, & oblivio audaciam ipſius quæ tam graviter inflammata fuerat occuparet:

19 Beſtiæ verò converſæ in copias armatas quæ ſubſequebantur, proculcabant & profligabant [g] illas.

[g] Græc. illos nempe copiarum viros.

20 Tunc Regis ira in miſericordiã & lachrymas converſa eſt, propter eas res quas antè fuerat machinatus.

21 Nam cum audiſſet ' clamorem illum; & cõſyderaret pronos omneis ad perditionem *comparatos*, cum ita lachrymans interminatus eſt amicis, dicens,

22 'Regno abutimini, qui tyrannos crudelitate ſuperaviſtis, & me ipſum in vos beneficum jam aggredimini cùm a principiatu, tum etiam a vita amovere, clam machinantes ea quę non eſſent regno profutura.

23 Quis ' eos *homines* qui munitiones regionis noſtræ [h] fideliter tenuerunt, e domiciliis ſuis exportatos ſingulos præter rationem huc coarcervavit?

[h] Græc. in fide.

24 Quis eos qui omnino inde a principio benevolentia erga nos gentes omnes antecellunt, & qui peſſima perſępe ab hominibus pericula ſuſciperunt, ita nefariis implicuit ſuppliciis?

25 Solvite, diſſolvite injuſta vincula, [i] in proprias ſedes cum pace remittite, ea quæ antè fuerunt geſta deprecati. Abſolvite filios omnipotentis, cœleſtis Dei viventis, qui a noſtris [k] adhuc majoribus expeditam conſtitutionem cum gloria præbet noſtris negotiis.

[i] Græc. *in propria: ſic inf. verſ.* 33.
[k] Græc. *uſque nunc.*

26 Atq; hęc quidem dicebat iſte: illi verò [l] momento ſoluti, ſancto ſervatori Deo ſuo benedicebant quòd modò effugiſſent mortem.

[l] Græc. *indiviſo tempore, ut ſuprà* 5. 16.

27 Poſtea Rex in civitatem reverſus accerſito eo qui reditibus præerat juſſit vina crateraque ad convivium neceſſaria in ſeptiduum Jehudęis ſuppeditari, ſtatuens eos quo in loco ſe ſubituros exitium putaverant, ibidem ' Soteria cum omni lætitia celebrare.

28 Tunc illi qui antè probroſi fuerant & ſepulchro proximi ac potius in illud jamque deſcenderant, loco acerbæ necis & luctuoſiſſimæ 'poculum ſalutare inter ſe ſtatuentes; eum locum qui ad ruinam ipſis & ſepulchrum paratus fuerat, pleni gaudio in accubitus diviſerunt.

29 Et finem flebili lamentationis cantui facientes, receperunt majorum cantica, Deum ſervatorem laudantes atque mirificum; fletuq́; omni & ejulatu abjecto choreas conſtituerunt *ad* lætitiæ cum pace conjunctæ ſignum.

30 Similiter autem Rex quoq; de his rebus, cùm ampliſſimum convivarum numerum congregaſſet, indeſinenter in cœlum *reſpiciens* viciſſim celebrabat Deum magnificè, propter ſalutem quæ ipſi præter opinionem acciderat.

31 Qui verò antè ſtatuerant illos in exitium *raptos* avium futuros eſcam, & cum gaudio deſcripſerant; hi contra gemuerunt, quòd pudore apud animum ſuum amicti eſſent, & quòd

audaciam ſuam, quæ ignem ſpiraverat merum, ingloriè extinctam cognoſcerent.

32 At Jehudęi conſtituta, ut antè diximus, chorea [m] illa cum convivio, tempus in celebrationis hilaribus & pſalmis tranſegerunt:

m Græc. *prædicta*.

33 Et communem de his rebus ferentes legem in toto incolatu ſuo generationibus omnibus dies prędictos ſtatuerunt hilares celebrari, non compotationis aut comeſſationis cauſâ; ſed propter ſalutem quam ipſis Deus effecerat.

34 Deinde acceſſerunt Regem, ſe ad ſuos dimitti poſtulantes.

35 Cæterum deſcripſerant illos *adminiſtri regis* a viceſſimo quinto die 'Pachonis ad quartum 'Epiphi diebus quadraginta: conſtituerunt verò perditionem illorum a quinto Epiphi ad ſeptimum diebus tribus, cum etiam magnifice illuſtrans miſericordiã ſuam univerſitatis princeps incolumes eos liberavit.

Sup. 2. *&* 3.
Suprà 5.

36 Unanimiter autem convivati ſunt [n] omnibus ſuppeditatis a rege ad diem uſque decimum quartum:

37 Quo etiam die cùm [o] interpellaſſent Regem pro dimiſſione ſui, collaudans eos rex magno animo ſcripſit eorum gratiâ ſequentes literas ad duces [p] unicuique civitati præpoſitos, [q] in hanc ſententiam.

n Græc. *omnia ſuppeditati*.
o Græc. *interpellationẽ feciſſent*.
p Græc. *per civitatem*.
q Græc. *hunc tenorem habentes*.

ANNOTATIO.

21 Clamorem illum] *Jehudæorum, de quo ver.* 16. 22 Regno abut.] *id eſt, autharitate Regia, ut exponitur cap. ſequente.* 23 Eos homines] *Jehudæos.* 27 Soteria] *id eſt, ſalutares dies, feſtos dies ſalutis ſuæ.* 28 Poculum ſalut.] *ſic interpretamur cum Phavorino* κώθωνα, *pro poculo ex quo milites victoria parta inter ſe propinabant: quæ propinandi ratio in conviviis & enchariſticis epulis fuit obſervata: vide Pſalm.* 116.13. 35 Pachonis] *Ægyptia menſis appellatio Aprili noſtro ex parte reſpondentis.* Epiphi] *Menſis Junio noſtro ſimiliter ex parte reſpondentis, quo celebrabantur Apidis feſta ſive Epaphi, unde nomen habuit: vide Euſebium de præparatione Evangelica.*

CAPUT VII.

1 Rex Ptolemæus Philopator ducibus qui ſunt per Ægyptum & omnibus qui præfecti ſunt rebus *gerendis* ſalutem & incolumitatem: valemus quoque ipſi & liberi noſtri.

2 Amici quidem, cùm Deus maximus nobis ut volumus negotia dirigeret, improbo more crebriùs apud nos inſiſtentes nobis perſuaſerunt ut coacervato cœtu Jehudæos qui ſub regno ſunt *noſtro* afficeremus inſolentibus defecturum ſuppliciis:

3 Prętextum hunc afferentes nunquam fore ut bene conſtituantur negotia noſtra propter diritatem [a] qua iſti ſunt omnes gentes, donec iſtud fuerit conſummatum.

a Græc. *quã iſti habent*.

4 Qui etiam cum eos vinctos [b] & vexatos tanquam mancipia ac potius tanquam inſidiatores adduxiſſent, ſine ulla diſquiſitione & percũctatione ipſos ſunt aggreſſi tollere, ferociore [c] nexi crudelitate quam legis Scytharum ſit.

b Græc. *cum vexationibus*
c Græc. *inſibulati*.

5 Nos autem propterea interminati duriſſimè, cùm pro ea ęquitate quam hominibus omnibus exhibemus ægre vitam eſſemus iſtis gratificati; Deum verò cœleſtem agnoviſſemus certò Jehudæos protegere velut patrem ſemper filios propugnantem, atque reputaviſſemus conſtantem illam quam habent ergo nos & majores noſtros [d] amicam benevolentiam, *hos* juſtè ab omni crimine qualicunque ratione *intenſo* abſolvimus.

d Græc. *amicitiæ*.

6 Et unicuiq; præcepimus ut ad res ſuas omnes quocunq; loco *ſint* revertatur, neminem eos omnino lædere, neque res iſtas, quæ præter rationem confectæ ſunt *ipſis* exprobare.

7 Scitote enim ſi quas improbas technas in eos cuderimus, aut eos ullo pacto triſtitia affecerimus, nos non hominem ſed Deum altiſſimum qui poteſtati omni dominatur adverſarium nobis in omni re ad ultionem factorum iſtorum [e] inevitabilem ſemper habitaturos. Valete

e Græc. *inevitabiliter*.

8 Jehudæi verò cùm has literas accepiſſent non dederunt operam ut ſtatim abſcederent ſed pręterea a Rege poſtulaverunt, ut qui ex gente Jehudæorum voluntariè Deum ſanctum & Dei legem omiſiſſent ii ab ipſis pœnam debitam reportarent;

9 Adducentes eos qui ventris cauſâ præceptiones divinas omiſerint, ne in præcepta quidem Regis bono animo futuros unquam.

10 Atque hic ut percepit eos verum dicere, collaudans facultatem eis dedit [f] ad omnia; ut eos qui eſſent tranſgreſſi regem Dei liberè in omni loco regni ſui ſine ulla' regia poteſtate aut cognitione profligarent.

f Græc. *omnium*.

11 Tunc bene precantes ei, ut dicebat, illorũ ſacerdotes cum turba tota, *&* acclamantes Hallelu-jah, cum gaudio diſceſſernnt.

12 Itaque [g] pollutum ex gente ſua quemque prout incidebat in itenere puniebant, [h] variiſq; modis traductum *e medio* tollebant.

g Græc. *incidentem pollutorum*.
h Græc. *& cum traductionibus*.

13 Suſtulerunt autem die illo amplius trecentos viros, agitarúntq; lætitiam cum gaudio, poſtquàm prophanos illos ſuſtuliſſent.

14 Illi verò qui ad mortem uſque Deo adhæſerant, integro ſalutis fructu accepto, jungentes e civitate abierunt, omnigenis floribus odoratiſſimis coronati, cum lætitia & acclamatione; gratias laudibus & hymnis omnimodis agentes Deo majorum ſuorum ſancto ſervatori Jiſraëlis,

15 Sed cùm perveniſſent Ptolemaida quæ 'Rhodophoros a proprietate loci nominatur, ubi de communi ſententia ipſorum claſſis dies ſeptem ipſos præſtolabatur;

16 Illic fecerunt convivium 'ſalutare, ſuppeditante Rege alacriter ipſorum cuíque omnia quæ erant opus ut ſe in ſuas domos ſinguli reciperent:

17 Atque ibidem ſtatuerunt ut dilati *ad ſuos* cum pace dies eoſdem hilares tempore incolatus ſui [i] adhibitis juſtis celebrationibus agitarent.

i Græc. *in juſtu*.

18 Quos ubi conſecraverunt, columnaq; in convivii loco *poſita* confirmarunt voto, integri liberíque ſummo cum gaudio diſceſſerunt

terra & mari, fluvioq; in ſuas *domos*, conſervati præcepto Regis, & majorem habentes quam antè in inimicos poteſtatem gloria & metu cō- junctam.

19 Denique nullius operâ a ſuis facultatibus concuſſi ſunt; ſed ſinguli res ſuas omnes ex deſcriptione receperunt adeò ut qui habebant aliquid *de eis* maximo cum timore ipſis reſtituerent: ita Deus maximus res magnificentiſſimas perfectè faciebat, ad ſalutem ipſorum.

20 Benedictus ſit liberator Jiſraëlis in ſempiterna tempora. Amen.

ANNOTATIO.

10 Regia poteſt.] *id eſt, magiſtratu a Rege dato, aut cognitione juridica.* 15 Rhodophoros] *id eſt, roſarum ferax: hæc Ptolemais eſt in Arſenone Nomo impoſita Nilo, quā Ptolemæus in Geographicis* ὅρμον, *id eſt ſtationem vocat; ut ab altera Ptolemaide Mercurii diſtinguatur, quæ metropolis eſt in Thinito Nomo.*
16 Salutare] *id eſt, eucharisticum, ut ſuprà 6.28. de ſalutari poculo diximus.*

MACBÆORUM

LIBER PRIMUS

PRIOR *Macbęorum liber ſingulares populi Dei clades, victoriaſq; mutationes varias, & mirificam Dei adminiſtrationem in Eccleſia vetere deſcribit, prout a prophetis fuerant prę̄nunciatæ: imprimis verò ea quę a Macbęorum ſive Chaſchmannæorum familia ad Dei gloriam & populi ſalutem geſta ſunt, Antiocho Epiphane & Eupatore, Demetrio Sotere, Alexando Epiphane, Demetrio Nicanore, & Antiocho Sedete regibus: Eſtq; hiſtoria annorum ferme quadraginta.*

CAPUT I.

1 FUIT autem poſtquam cecidiſſet Alexander Philippi filius Macedo, qui procedebat e terra 'Cittæorum, cecidiſſet, *inquam*, Darium regem Perſarum Medorumque ut regnaret loco ejus, cùm priùs in Græcia regnaſſet.

2 Conſtituit enim prælia multa, expugnavitq; munitiones, & jugulavit reges terræ.

3 Pervadenſq; ad extremas uſque terras accepit ſpolia multarum gentium, & tranquilla fuit coram ipſo.

4 Ita exaltatus eſt ac elatus animus illius,

5 Quòd coactis copiis potentibus valdê imperaret regionibus, gentibus, & regnis, eſſentq; ea ſibi tributaria.

6 Poſtea verò decidens in lectum, cùm agnoſceret ſe in morte eſſe,

7 Accerſivit [a] adminiſtros ſuos glorioſos qui unà cum ipſo fuerant educati a pueritia, & diviſit illis' regnum ſuum cùm adhuc viveret.

[a] Græc. *pueros.*

8 Cùm itaque regnaviſſet Alexander annis 'duodecim, & mortuus eſſet,

9 Obtinuerunt dominatum adminiſtri ejus quiſque in loco ſuo:

10 Et impoſuerunt omnes *ſibi* diademata poſt mortem illius, & filii eorum poſt eos annis multis, & multiplicata ſunt mala in terra.

11 Prodiit autem ex eis radix peccatrix Antiochus 'illuſtris, filius 'Antiochi regis, 'qui fuerat Romæ obſes; regnavitque anno centeſimo trigeſimo ſeptimo regni 'Græcorum.

2.Mac.4. 7.

12 Temporibus illis prodierunt ex Jiſraële [b]' homines iniqui, & perſuaſerunt multis, dicentes; eamus & diſponamus fœdus cum gentibus circunſtantibus nos: nam ex quo ſeparati ſumus ab illis, [c] obvenerunt nobis mala multa.

[b] Græc. *filii.*

[c] Græc. *invenerunt nos.*

13 Qui ſermo cùm bonus viſus eſſet in oculis illorum,

14 Comparati animo quidam e populo profecti ſunt ad regem, qui dedit illis poteſtatem faciendi [d] ſtatuta gentium.

[d] Græc. *juſtificationes.*

15 Ædificaverunt itaque 'gymnaſium Jeruſchalaimis ſecundum leges gentium:

16 Et' facientes ſibi ipſis prę̨putia abſceſſerunt a fœdere ſancto, & conjuncti gentibus vē- diti fuerunt ad faciendum malum.

17 Comparato autem regno coram Antiocho, prę̨cepit quoq; animo regnum Ægypti, ut regnaret ſuper duo regna:

2.Mac.5.

18 Et ingreſſus Ægyptum cum turba numeroſa, curribus, elephantiſque, & equitibus, & magna claſſe,

19 Conſtituit prælium contra 'Ptolemæum regem Ægypti, in quo averſus Ptolmæus a conſpectu illius fugit, cediderúntque confoſſi multi:

20 Poſtea occuparunt civitates munitas in terra Ægypti, accepítque Antiochus ſpolia Ægypti.

21 Inde revertens Antiochus, poſtquam percuſſiſſet Ægyptum, anno centeſimo quadrageſimo tertio:

22 Aſcendit contra Jiſraëlem & Jeruſchalaima cum turba numeroſa:

23 Et ingreſſus ſanctuarium [e] ſuperbè cepit altare aureum, & lychnuchum lucentem cum omnibus inſtrumentis ejus, & menſam propoſitionis, & crateras, phialaſque, & pelves aureos, & velum, & coronas, & ornatum aureum qui erat in conſpectu templi, [f] aurúmque detraxit omnibus.

[e] Grec. *in ſuperbia.*

[f] Græc. *& deſquāmavit omnia.*

24 Similiter accepit argentum & aurum, & inſtrumenta deſiderabilia; accepítque theſauros abſconditos, quos invenit, & captis omnibus abiit in terram ſuam.

25 Et fecit cædem hominum, loquens ſuperbia magna.

26 Quamobrem fuit luctus magnus apud Jiſraëlem in omni loco eorum.

27 Nam ingemuerunt principes, ſenioreſque, virgines,& adoleſcentes infirmati ſunt, & pulchritudo mulierum immutata eſt:

28 Omnis ſponſus aſſumpſit lamentum, quæ ſedebat in thalamo fuit in luctu:

29 Et mota eſt terra propter habitatores ſuos,totaque domus Jahhakobi induerunt [g] pudoris indumenta.

[g] Græc. *pudorem.*

30 Poſt duos annos [h] integros miſit rex″ præfectum tributo in civitates Jehudæ,qui venit Jeruſchalaima cum numeroſa turba:

[h] Græc. *dierum.*

31 Cui alloquenti ipſos ſermonibus pacificis doloſè,crediderunt cives.

32 Ita irruit in civitatem repentè, & cecidit eam plaga magna perdens populum multum ex Jiſraële:

33 Et accipiens ſpolia civitatis incendit eam igne, diruitquè domus ejus, & muros ejus in circuitu:

34 Abduxeruntque captivas mulieres, liberoſque,& jumenta poſſederunt.

35 Poſtea ædificaverunt [i] in civitate Davidis murum magnum,munitumque turribus munitis,qui fuit ipſis pro arce:

[i] Græc. *civitatem Davidis muro magno.*
2.Mac.6.

36 Et poſuerunt illic gentem peccatricem, viros iniquos,qui confirmarunt ſe in ea:

37 Et comportarunt arma atq; commeatum, congreganteſq; ſpolia Jeruſchalaimorum depoſuerunt illic,fueruntq; loco laquei maximi.

38 Nam fuit pro inſidiis in locum ſanctum,& pro diabolo infeſto in Jiſraëlem ſemper:

39 Vnde effundebant ſanguinem innocentem in circuitu ſanctuarii,& contaminabant ſanctuarium.

40 Itaque fugerunt habitatores Jeruſchalaimorum propter iſtos,& fuit urbs habitatio exterorum,fuitque extera natis ſuis, liberis ipſius derelinquentibus ipſam.

41 Sanctuarium ejus deſolatum eſt ut ſolitudo,dies feſti ejus converſi ſunt in luctum,ſabbatha ejus in opprobrium,honor ejus in nihilum.

42 Secundum gloriam ejus fuit ignominia ejus,celſitudine ejus converſa in luctum.

43 Cùm autem reſcripſiiſſet rex toti regno ſuo,ut [k] coaleſcerent omnes in populum unum, & derelinquerent unuſquiſque ritus ſuos:

[k] Græc. *eſſent.*

44 Acciperunt omnes gentes ſecundum ſermonem regis.

45 Et multi quoque ex Jiſraële conſenſerunt cultui ejus, & ſacrificantes idolis coinquinaverunt ſabbathum.

46 Miſit enim rex libellos[l] per legatos Jeruſchalaima,& ad civitates Jehudæ,denũtians ſequendos eſſe ritus alienos terræ;

[l] Græc. *manu legatorum.*

47 Et holocauſta,ſacrificiumque, & libamen e ſanctuario tollenda interdicto:

48 Et profananda ſabbatha,dieſque feſtos:

49 Et coinquinandum ſanctuarium, & ſanctos:

50 Ædificandas aras, & lucos, idolorûmque delubra,& ſacrificandas ſuillas,& [m] immundas pecudes.

[m] Græc. *communes ſic deinceps.*

51 Dimittendóſque filios ipſorum incircumciſos, efficiendas animas ipſorum abhobinabiles re omni immunda, & inquinamento, ita ut obliviſcerentur legis,& immutarent omnia ſtatuta Dei.

52 Qui autem non fecerit ſecundum verbum regis,hunc moriturum eſſe.

53 [n] In ſententiam hanc omnino reſcripſit toti regno ſuo,&prçfecit inſpectores toti populo

[n] Græc. *ſecundum omnes ſermones iſtos.*

54 Civitatibúſque Jehudæ mandavit ut ſacrificarent in [o] civitate quaque.

[o] Græc. *civitate & civitate.*

55 Congregati ſunt itaque ex populo ad eos multi,quiſquis dereliquit legem,& perfecerunt mala in terra,

56 Facientes ut Jiſraël lateret in abditis locis, in omni perfugio ipſorum.

57 Die autem decimo quinto menſis' Cis levi, anno centeſimo quadrageſimo quinto, extruxerunt' abominationem deſolationis ſuper altare,& in civitatibus Jehudæ circumquaque extruxerunt aras;

58 Et in foribus domorum, & in plateis fecerunt ſuffitum;

59 Et libros legis, quos invenerunt conſcindentes uſſerunt igne:

60 Et ubicunque inveniebatur apud aliquem liber fœderis,aut ſi quis acquieſcebat legi,edicto regis afficiebatur morte.

61 Freti robore ſuo faciebant ita Jiſraëli,iis qui deprehendebantur [p] unoquoque menſe in civitatibus.

[p] Græc. *menſe & menſe.*

62 Et vigeſimo quinto menſis ſacrificantes in ara quę erat ſuper altare,

2.Mac.6.10.

63 Mulieres quæ circunciderant liberos ſuos morte afficiebant ex præſtituto:

64 Et ſuſpendebant infantes de collo earum; & familias earum & eos qui circunciderant illos,trucidabant.

65 Sed multi in Jiſraële confirmati ſunt, & roborati cũ animis ſuis,ne res impuras comederent:

66 Suſceperuntque conſilium moriendi, ut non pollucrentur cibis illis neque ſanctum fœdus inquinarent,ac mortui ſunt.

67 Unde' effecta eſt ira magna contra Jiſraëlem valde.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *De hujus libri authore non poteſt æquè conſtare,ac de libri ſecundi ſcriptoribus; etſi ex hiſtoriarum quæ in utroq; libro habentur,comparatione maniſeſtiſſimum eſt,authores diverſos eſſe,cùm non tantùm aliter ſcribant,ſed etiam alia ab hoc atque ab illo conſcribantur. Quamobrem ut diverſos fuiſſe credamus, faciunt tum ſtyli varietas, tum hiſtoriæ differentia. De authoritate quid patres ſenſerint,omnibus perſpectum eſt: apud nos verò qua authoritate ſint,paucis explicabimus. Utrunque humanum ſcriptum eſt,& res non paucas præter hiſtoriarum veritatem,& juſtitiæ legem complectitur: ſed hunc tamen omnibus numeris libro ſecundo anteponimus,quia ſcriptor aut concinnator illius,quiſquis tandem fuerit,ſibi non conſtat ipſe, & res inter ſe pugnantes tradit. Dicti ſunt autem Macbęorum libri, quia hiſtoriam principum quorundam Jehudæorum exponunt,qui populares ſuos a tyrannide vindicantes,inſigne ſuum aut militare vexillum quatuor literis inſcripſerunt,M.C.B.I.(ut olim Romani facere ſunt ſoliti). Quibus literis ſignificatum eſt Hebraicè dictum illud Moſchis Exodi 15.11.quis eſt par tibi inter Deos, Jehovah? Ex qua inſcriptione vexilli,& a popularibus, & ab exteris omnibus, Macbæi una voce fuerunt appellati; aut vocabulo corrupto Maccabæi.*

Cittæorum] *id eſt, Cilicum, ut explicavimus Gen.* 10.4. *Veteres autem Macedonas ab Hebręis fuiſſe dictos Cittæos, falsò crediderunt, quòd non ſatis aſſequerentur Bilhhami mentem in ea prophetia, quæ habetur Nū.* 24.24. 7 Regnum] *i. adminiſtrationem regni. Nam alioqui duos habebat hæredes filios, Alexandrū & Herculem ex Roxana & Arſine uxoribus.* 8 Duodecim] *rotundato numero; regnavit enim præterea menſibus octo.* 11 Illuſtris] *ſive appellatione Græca* ἐπιφανὴς, *ad quam alludens vulgus, Polybio teſte, eum vocavit Epimanem, id eſt furioſum; qui propterea quòd deſpectus erat, neque ad ipſum ex jure regnum fuerat perventurum (ut ait Danijel.* 11.21.*) voluit glorioſo nomine maculam ſuam eluere.* Antiochi] *illius nempe qui magnus dictus eſt.* Græcorum] *id eſt, Seleucidarum, qui a morte Alexandri Magni regnum ſuum ſtabiliverunt in Syria.* 12 Homines ini] *quorum principes nominat Joſephus Antiq. Jud. lib.* 12. *cap.* 6. *&* 2. *Mac.* 4. 15 Gymnaſium] *vide* 2. *Mac.* 4.12. 16 Facientes] *id eſt, non alentes circumciſionem, ſed præputium reducentes arte, ut ibidem Joſephus exponit.* 19 Ptolomæum] *Philometora.* 30 Præfectum] *Apollonium, ut nominatur* 2. *Mac.* 5.24. 57 Ciſlevi] *qui Novembri noſtro ex parte reſpondet, infrà* 4.52. Abominationem] *id eſt, aram abominandam, qua cultus Dei jacebat deſolatus. Sic enim appellatur infrà verſu* 62. *& impoſitam fuiſſe altari Joſephus ibidem docet cap.* 7. 67 Effecta eſt ira] *id eſt, ampliùs exarſit in iram Antiochus.*

CAPUT II.

1 TEMPORIBUS illis ſurrexit Mattitja filius Jochananis, filii Schimhhonis, ſacerdos e poſteris Jojaribi Jeruſchalaimis, & conſedit Moddinis.

a Græc. diebus.

2 Huic autem erant filii quinque, Jochanan, qui nominabatur Gaddeſch;

3 Schimhhon, qui vocabatur Taſchi;

4 Jehuda, qui vocabatur Macbæus;

5 Elhhazar, qui vocabatur Hhabaran; & Jonathan, qui vocabatur Aphuſch.

6 Videns autem blaſphemias, qui efficiebantur in Jehuda & Jeruſchalaimis,

7 Dixit, Hei mihi, quare jam natus ſum ad videndum contritionem populi mei, & contritionem civitatis ſanctę, & ſedendum illic, quando tradita eſt in manus inimicorum?

8 Sanctuarium in manu extraneorum eſt, factus eſt [b] Deus in templo ejus habitans ut vir inglorius.

b Græc. templum ejus: metonymia.

9 Inſtrumenta gloriæ in captivitatem exportata ſunt, interfecti ſunt infantes ejus in plateis ejus, & juvenes ejus gladio inimici.

10 Quæ gens non accepit ſortem [c] ex regno, & non obtinuit ſpolia ejus?

c Græc. regnum.

11 Omnis mundus ejus ablatus eſt, pro libera facta eſt [d] ancilla.

d Græc. in ſervam.

12 Ecce enim [e] ſanctuarium noſtrum, & pulchritudo noſtra, & gloria noſtra deſolata eſt, & coinquinarunt ea gentes.

e Græc. ſancta.

13 Quorſum nobis ampliùs vivere?

14 Et diſcindens Mattitja filiiq; ipſius veſtimenta ſua induerunt cilicia, & luxerunt valde.

15 Cùm autem venerunt adminiſtri regis, qui impellabant in apoſtaſiam, in civitatem Moddina, ut ſacrificarent *incolæ*;

16 Multi quidem ex Jiſraële ad ipſos acceſſerunt: Mattitja verò, & filii ejus ſimul adducti ſunt;

17 Quibus reſpondentes adminiſtri regis allocuti ſunt Mattitjam dicentes, princeps & glorioſus & magnus es in civitate hac, firmatuſque filiis & fratribus:

18 Nunc accede primus, & fac mandatum regis, ut fecerunt omnes gentes, & viri Jehudę, & qui relicti ſunt Jeruſchalaimis: ita eris tu & familia tua inter amicos regis, & tu ac filii tui honorabimini argento & auro, muneribuſq; multis.

19 Reſpondens verò Mattitja dixit voce magna, ſi omnes gentes regni, & quæ in domo regis ſunt, auſcultent ipſi, deficientes quiſque a cultu majorum ſuorum, & conſenſerint mandatis ejus;

20 Ego verò & filii mei ac fratres mei ambulabimus in fœdere majorum noſtrorum.

21 Propitius nobis ſit Deus, ne derelinquamus legem & ſtatuta ejus.

22 Sermoni regis non auſcultabimus, ut tranſgrediamur cultum noſtrum, ad dextram aut ſiniſtram *deflectentes*.

23 Cumq; diſiviſſet proloqui ſermones iſtos, acceſſit [f] quidam Jehudæus in oculis omnium ſacrificaturus in ara Moddinis ſecundum præceptum regis.

f Græc. vir.

24 Quod videns Mattitja, zelo affectus eſt, & contremiſcentibus renibus ſuis, extulit animum ſuum ſecundum judicium *legis*, incurrenſq; jugulavit illum ſuper aram ipſam:

25 Hominem quoq; regis cogentem ſacrificare occidit momento illo, & aram deſtruxit.

26 Et zelo affectus legis, ut fecerat Pinchas Zimri filio Schaullu,

Num. 25.

27 Exclamavit Mattitja in civitate voce magna, dicens; quiſquis zelotypus eſt legis, & præſtat fœdus, [g] proſequatur me:

g Græc. *exito poſt me.*

28 Fugeruntque ipſe, & filii ejus in montana, & dereliquerunt quæcunque habebant in civitate illa.

29 Tunc deſcenderunt multi, qui requirebant juſtitiam & jus, in deſertum illud.

30 Ut illic conſiderent ipſi cum filiis ſuis, & uxoribus ſuis jumentiſq; ſuis, quia multiplicata erant ſuper ipſos mala.

31 Cùm autem renuntiatum eſſet viris a rege miſſis, & copiis quæ erant Jeruſchalaimis in civitate Davidis, deſcendiſſe homines qui diſſipaverant mandatum regis, in latebras quæ ſunt in deſerto illo, & fugiſſe multos poſt eos:

32 Statim occupantes eos caſtra fecerunt contra eos, & conſtituerunt in eos prælium die [h] ſabbathi, cùm edixiſſent eis,

h Græc *ſabbathorum, ſic deinceps.*

33 Quouſque tandem? nunc egreſſi facite ſecundum ſermonem regis & vivetis.

34 Qui dixerunt, non egrediemur, neque faciemus ſermonem regis, polluendo diem ſabbathi.

35 Itaque accelerarunt in eos prælium.

36 Sed non reſponderunt eis, neque lapidem miſerunt in eos, neque obſepiverunt latebras ſuas, dicentes,

37 Moriamur omnes in ſimplicitate noſtra; teſtificabitur pro nobis cœlum & terra, quòd nullo judicio habito perditis nos.

38 Ita inſurgentibus illis contra hos in prælium

lium ſabbatho, mortui ſunt hi cum ſuis uxoribus & liberis ſuis, ac jumentis ſuis ad mille animas humanas.

39 Quod cognoſcens Mattitja, & amici ejus, luxerunt ſuper eis admodum:

40 Et dixit [i] alter alteri, ſi omnes fecerimus ut fratres noſtri fecerunt, ac non pugnabimus contra gentes iſtas pro vita noſtra & ſtatutis noſtris, jam celerrimè nos profligabunt e terra.

41 Itaque conſilium iniverunt die illo dicentes, quiſquis homo fuerit qui veniet contra nos in prælium die ſabbathi, pugnabimus contra eum, ne moriamur omnes quemadmodum mortui ſunt* fratres noſtri in ſuis latebris.

42 Tunc congregati ſunt ad eos [k] congregatione ſua * Aſchidæi valentes robore e Jiſraëlitis, quicunque voluntariè adhærebant legi:

43 Et quicunque fugiebant ab improbis, cùm adjuncti illis eſſent illis confirmationi.

44 Tum conſtitutis copiis cæciderunt peccatores in ira ſua, viros iniquos in indignatione ſua; & cæteri fugierunt ad nationes *alias* ut ſervarentur.

45 [l] Obiens enim Mattitja cum amicis ſuis regionem, deſtruxerunt aras illorum;

46 Et circunciderunt pueros incircunciſos, quoſcunque invenerunt in terminis Jiſraëlis, [m] fortiter:

47 Et perſecuti ſunt omnes illos [n] ſuperbiſſimos, proſperè ſuccedente hoc opere in manu illorum.

48 Ita aſſeruerunt legem e manu gentium, & e manu ipſorum regum, ac ne *illi quidem peccatori [o] vires conceſſerunt.

49 Appropinquantibus autem diebus Mattitjæ, ut moreretur, dixit filiis ſuis; nunc firmata fuit ſuperbia, & caſtigatio, & tempus indignationis, & æſtus indignationis:

50 Jam verò filii zelotipi eſtote legis, & exponite animas veſtras pro fœdere majorum veſtrorum.

51 Mementote patrum noſtrorum, quæ opera fecerint ſuis temporibus; & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum.

52 Abraham nónne in tentatione inventus eſt fidelis? & imputatum eſt ei ad juſtitiam.

53 Joſeph tempore anguſtiæ ſuæ obſervavit mandatum, & Dominus Ægypti factus eſt.

54 Pinchas pater noſter cum zelo afficeretur legis, accepit fœdus æterni ſacerdotii.

55 Jehoſchuahh complendo ſermonem, factus eſt in Jiſraële judex.

56 Caleb teſtimoniis confirmando in Eccleſia *ſermonem ſuum*, præcepit hæreditatem terræ.

57 David in miſericordia ſua hæreditariò habuit thronum æterni regni.

58 Elija zelo affectus legis aſſumptus eſt in cœlum uſque.

59 Chananja, Hhazarja, & Miſchēl credentes ſervati ſunt e flamma.

60 Danijel in ſimplicitate ſua liberatus eſt ex ore leonum.

61 Sic igitur cogitate in [p] generationem quamque; quicunque ſpem habent, in illo, eos non infirmatum iri:

62 Et a ſermonibus viri peccatoris ne timeatis, quia gloria ejus in ſtercora & in vermes abitura eſt.

63 Ut hodie extollatur, cras meminè reperietur: nam reverſus fuerit in pulverem ſuum, & ratiocinatio ejus perierit.*

64 Vos itaque filii confirmamini, & viros vos præbete in lege: nam ea gloriam adipiſcemini.

65 Ecce autem Schimhhonem fratrem veſtrũ, ſcio virum conſilio valentem eſſe; ipſi auſcultate [q] omni tempore, ipſe vobis futurus eſt pater.

66 Jehuda verò Macbæus, qui valet potentia a juventute ſua, is vobis futurus eſt dux exercitus, ut geratis bellum popularium:

67 Ita vos adducetis ad vos eos omnes qui obſervant legem, & *facietis* ultionem populi veſtri.

68 Retribuite retributionem gentibus, & attendite ad præcepta legis.

69 Tum benedixit eis, deinde appoſitus eſt ſuis majoribus.

70 Cumque mortuus eſſet centeſimo quadrageſimo ſexto anno, ſepeliverunt eum filii ipſius in ſepulchris majorum ipſius Moddinis, & luxerunt eum omnes Jiſraëlitæ luctu magno.

[i] Græc. *vir propinquo ſuo.*

[k] Græc. *congregatio Aſchidiorum.*

[l] Græc. *circundans.*

[m] Græc. *in fortitudine.*

[n] Græc. *filiis ſuperbiæ.*

[o] Græc. *dederunt cornu.*

[p] Græc. *generationem generationum.* Eccleſiaſtici 10.11. & 12.

[q] Græc. *omnibus diebus.*

ANNOTATIO.

1 Jojaribi] *Qui primus recenſetur in ſacerdotum albo,* 1. *Chronic.* 24.7. *ex familia(ut credibile eſt)Elhha-*
zaris, tum quia primus eo loco nominatur, tum quia Mattitja *Pinchaſium patrem vocat, infrà* 54. Mod-
dinis] *Hieronymus montem vocat, Joſephus vicum, Author civitatem, ver.*15. *& ſequent. Sed hæc po-*
ſtrema duo facilè inter ſe convenire poſſunt. Montis autem vocabulum eò quòd in deſertis Jehudæ monta-
niſque partibus ſita eſſet civitas, in Hieronymi contextum infarctum puto . Nos ex locorum comparatione
appellamus Moddin, quia videtur dici a depulſorum bonorum perfugio, Hhebræa appellatione. 2 Gad-
deſch] *hoc nomen, ut ſequentia ferè omnia, nomen eſt officii, non autem (ut putavit vulgus) cognomen Jo-*
chananis. Eſt autem Gaddes præfectus rebus coacervatis atque comparatis, ut ſi quæſtorem dicas ærarii: quod
officium fuiſſe Jochananis, ut res comparatas curaret atque conſervaret, docet hiſtoria infrà 9. 36. *quam-*
obrem etiam idem appellatur Joſeph 2. *Mac.*8.22. *&* 10.19. 3 Taſchi] *id eſt, (ut ita loquamur) ſe-*
*cretarius, ſecretorum & fidelium conſiliorum author: quo nomine commendatur a parente infrà ver.*65.
4 Macbæus] *vide ſuprà* 1.1. 5 Hhabaran] *id eſt, pervadens, a ſtrenuitate & fortitudine, cujus*
exemplum eſt infrà 6.43. Aphuſch] *id eſt, auctarium, ſive vir amplus. Nam utroque modo non incom-*
modè accepi poteſt, ut intelligatur hunc amplificantem potentiam Jehudæorum & nomen fuiſſe rebus geſtis
ampliſſimum, quod hiſtoria confirmatur: quamobrem etiam idem appellatur Zaccai 2. *Macbæorum* 8.22. *&*
10.19. 16 Adducti] *ut qui nollent ſacrificia impia accedere.* 19 Si omnes] *his vocibus non*
dubitamus ineſſe ſynchyſin potius librariorum culpa, quàm authoris ipſius . Senſus enim eſt Mattitjan neque
exemplo ſervorum regis, neque gentium omnium, a verò Dei cultu abductum iri. 29 Deſertum] *de*
*quo ſuprà in ver.*1, 34 Quouſque] *huic item loco vitium non dubitamus fuiſſe factum, pro eo quod*
eſt, ἕως πότες νῦν ἐξελθόντες, &c. 42 Aſchidæi] *hoc nomen non eſt ullius gentis; ſed propriè eos de-*
notat profugos, qui religionis ergô huc illuc fuerunt diffuſi, ne tyrannide regis ad ſcelus ullum cogerentur. Aſ-
chid enim diffuſum ſonat: ſic infrà paſſim, & 2. *Mac.*14.6. 48 Illi] *nempe Antiocho Epiphani ſive*
Illuſtri, de quo ſuprà 1.11.

CAPUT

CAPUT III.

2.Mac.8.1.

1 SURREXIT itaque Jehuda, qui vocatus eſt Macbai filius ejus pro eo:

2 Cui auxiliantes omnes fratres ipſius,& quicunque adhæſerant patri ipſius , geſſerunt bellum Jiſraëlis cum lætitia.

3 Et amplificavit gloriam populo ſuo: nam induens thoracem ut Gigas,& accingens arma bellica ſua,prælia conſtituit protegens caſtra ſua gladio:

4 Et ſimilis effectus leoni in operibus ſuis, &tanquam juvenis leo rugiens in venationem,

5 Perſecutus eſt iniquos perſcrutans eos,& turbantes populum ſuum incendit;

6 Adeò ut contraherentur iniqui ex metu ejus,& omnes operarii iniquitatis conturbarētur,proſperè ſuccedente ſalute[a] per adminiſtrationem ejus.

[a] Græc. in manu ejus.

7 Sic exacerbans reges multos lætificavit Jahhakobum operibus ſuis , ita ut in ſeculum uſque memoria ejus ſit benedictioni :

8 Et pervadens per civitates Judææ profligavit impios ex ea,avertitq́; iram a Jiſraële,

9 Factuſq́; celebris ad extremitatem uſque terræ,congregavit pereuntes.

10 Quamobrem congregavit Apollonius gentes,& ex Schomrone copias multas , ut bellaret contra Jiſraëlem:

11 Quod cognoſcens Jehuda proceſſit ei[b] obviam, & percutiens eum occidit, cadentibus confoſſis multis,& reliquis fugientibus.

[b] Gręc. in occurſum ejus ut ver. 16. & 17.

12 Quorum ſpolia accipiens gladium Apollonii aſſumpſit Jehuda, eoq́; bellum geſſit diebus omnibus.

13 Audiens verò Seron princeps copiarum Syriæ collegiſſe Jehudam cœtum eccleſiamq́ue fidelium ſecum & procedentium in bellum, dixit,

14 Cōparabo mihi nomen,& glorificabor in regno,debellans Jehudā & ſocios ejus, & iſtos nihili facientes ſermonem regis.

15 Et applicavit ſe ad illud , aſcenderuntq́ue cum eo caſtra impiorum fortia ad juvandum eum,& exequendum ultionē in filios Jiſraëlis.

16 Cùm autem appropinquaſſet ad aſcenſum Beth-choronis uſq;,egreſſus eſt Jehuda obviam ei paucis comitibus:

17 Qui ut viderunt venientem exercitum obviam ſibi dixerunt Jehudæ, quid poterimus, qui pauci ſumus,efficere præliando contra tantam multitudinem *ac* fortem , cùm nos ſolutis viribus ſimus ex inedia hodierna?

18 Sed dixit Jehuda , facile eſt concludi multos in paucorum manibus, neque eſt differentia coram [c] Deo cœli ut ſervet, multiſné an paucis:

19 Non enim multitudine copiarum eſt victoria belli, ſed e cœlo fortitudo eſt.

20 Ipſi veniunt contra nos cùm [d] plurima injuria, & iniquitate ad tollendum nos, & uxores noſtras, liberoſq́; noſtros, ad ſpoliandum nos.

[c] Græc. cœlo: ſynecdoche, ut infrà ver. 60.
[d] Græc. cum multitudine injuria.

21 At nos pugnamus pro animis noſtris,& legibus noſtris.

22 Quamobrem ille conteret iſtos in conſpectu noſtro: vos itaq; ne metuatis ab illis.

23 Cumq́; deſiiſſet loqui,invectꝰ eſt in eos repentè, adeò ut contereretur Seron, & caſtra ipſius coram eo.

24 Et perſecuti ſunt eos in deſcenſu Bethchoronis ad campū uſq;, cecideruntq́ue ex eis quaſi octingenti viri,reliqui verò fugerunt in terram Peliſchtæorum,

25 Ita cœpit metus Jehudæ fratrumq́; ipſius, & conſternatio irruere in gentes circunſtantes ipſos:

26 Et [e] perlatum eſt ad regem uſque nomen ipſius; denique de prœliis Jehudæ enarrabant omnes gentes.

[e] Græc. appropinquavit.

27 Ut autem rex Antiochus audivit ſermones iſtos,[f] exarſit indignatione,& mittens congregavit copias omnes regni ſui,caſtra potentia valde:

[f] Græc. iratus eſt.

28 Aperiensq́ue ęrarium ſuum dedit ſtipendia copiis ſuis in annum,& mandavit eis ut in annum comparatæ eſſent ad omnem uſum.

29 Sed cùm videret deficere argentum e theſauris,& collectores tributorum regionis paucos eſſe propter ſeditionem & plagam quam effecerat in terra,tollendo leges quæ fuerant a diebus primis ;

30 Verituſque ut uon haberet quod ſemel aut bis ſatis eſſet ad ſumptus & donaria , quæ dederat antea liberali manu ; ut abundauerat ſupra reges priores [g] liberalitate donorum:

[g] Græc. liberali manu.

31 Incertus cum animo ſuo ualde,cepit conſilium proficiſcendi in Perſida ; & accipiendi tributa regionum illarum , ac congregandi pecuniam multam.

32 Itaque reliquit Lyſiam hominem glorioſum , & e regali genere , præfectum negotiis regis a fluvio Euphrate uſque ad terminos Ægypti,

33 Qui educaret Antiochum filium ipſius, donec reverteretur ipſe:

34 Et tradidit ei dimidium copiarum atque elephantos,addens mandata ei de rebus omnibus quas volebat,& de habitatoribus Jehudæ, ac Jeruſchalaimorum,

35 Ut mitteret in eos exercitum ad atterendum & tollendum robur Jiſraëlis , & reliquias Jeruſchalaimorum , auferendumq́ue e loco illo memoriam eorum;

36 Et collocandum viros alienigenas in omnibus terminis eorum,& ſorte tradendum terram eorum.

37 Rex verò ipſe accipiens dimidium copiarum quod remanſerat,profectus eſt Antiochia e civitate regni ſui,anno centeſimo quadrageſimo ſeptimo,& trajecto Euphrate fluvio,regiones ſuperiores peragravit.

2.Mac.8.

38 Elegit autem Lyſias Ptolomæum filium Dorymenis,& Nichanorem, & Gorgiam viros potentes ex amicis regis;

39 Et miſit cum eis quadraginta millia virorum,& ſepties mille equitatum, ut venientes in terram Jehudæ devaſtarent eam ſecundum ſermonem regis.

40 Atque hi profecti cum omni exercitu ſuo venerunt , & caſtra poſuerunt prope Emmauntem in regione campeſtri:

41 Quorum [h] famam audientes mercatores regionis aſſumpſerunt argentum & aurū multum valde , atque adminiſtros , & venerunt in caſtra,ad accipiendum Jiſraëlitas in ſervitium

[h] Gręc. nomen.

ſibi, quibus cum adjunxerunt ſe copiæ Syriæ, & regionis alienigenarum,

42 Videns itaque Jehuda & fratres ejus multiplicata eſſe mala, & copias caſtra metari in terminis ſuis; ut cognoverunt ſermones regis quos mandaverat fieri populo ad perditionem & conſummationem dixerunt [i] quiſque alter alteri:

[i] Græc. *quiſque ad proximum ſuum.*

43 Reſtituamus populum noſtrum ex dejectione hac, & pugnemus pro populo noſtro, ac ſanctuario.

44 Et congregatus eſt conventus, ut parati eſſent ad bellum, utque orantes peterent miſericordiam, & miſerationes *a Deo.*

45 (Nam Jeruſchalaimorum urbs erat vacua habitatoribus ut deſertum, non erat qui' ingrederetur, aut egrederetur inter natos ejus & ſanctuarium erat conculcatum, & viri alienigenæ in arce erant, diverſorium erat pro gentibus denique ſublata erat delectatio ex Jahhakobo, tibiaque & cithara defecerat.)

46 Congregatique venerunt' Mitzpam e regione Jeruſchalaimorum, quia locus orationis fuerat Mitzpæ antea Jiſraëli.

47 Et jejunaverunt die illo, induentes cilicia, & cinerem imponentes capitibus ſuis, & diſruperunt veſtimenta ſua:

48 Expanderuntque libros legis, de quibus accuratè ſcrutabantur, gentes ut inſcriberent eis figuras idolorum ſuorum:

49 Et afferentes veſtimenta ſacerdotii, primitiasque, & decimas excitaverunt; Naziræos, qui expleverant dies ſuos.

50 Inclamaveruntque voce in cœlum ſublata dicentes, quid faciemus iſtis, & quonam iſtos abducemus?

51 Et ſanctuarium tuum conculcatum eſt atq; inquinatum, & ſacerdotes tui verſantur in luctu & abjectione:

52 Et ecce gentes iſtæ congregatæ ſunt contra nos ad tollendum nos. Tu noſti quas rationes ineant contra nos.

53 Quomodo poterimus ſubſiſtere in faciem iſtorum, niſi tu adjuveris nos?

54 Clanxeruntque tubis, & clamaverunt voce magna.

55 Poſtea verò conſtituit Jehuda ' duces populi, chiliarchos, & centuriones, & præfectos, quinquagenis, & decuriones:

56 Dixeruntque iis qui ædificabant domos, & deſponſaverant uxores ſibi, & conſeverant vineas, timidisque, ut reverteretur quiſq; domum ſecundum legem.

57 Ita profecta ſunt caſtra', & metati ſunt ad Emmauntem' meridiem verſus.

58 Et dixit Jehuda, accingimini, & eſtote, [k] ſtrenui, ac eſtote parati [l] mane ad pugnandum contra gentes iſtas quę congregatæ ſunt adverſum nos, ad tollendum nos & ſanctuarium noſtrum:

Deut. 20.
[k] Græc. *in viros potentes.*
[l] Græc. *in mane.*

59 Nam melius eſt quos mori in bello, quàm videre mala gentis noſtræ & ſanctuarii.

60 Prout autem fuerit voluntas *Dei* in cœlo, ita faciat.

ANNOTATIO.

7 Reges] *Id eſt dynaſtas, principes & primores viros, qui reges quoq; in ſcriptura appellantur, ut Jeſcha.* 10.8. 29 Seditionem] *id eſt, diviſiones & inteſtinos motus oborientes in ſingulis gentibus, propterea quòd offenderetur ipſarum ſuperſtitio in ſolente edicto regis Antiochi, de quo ſuprà* 1.43 *nam ſemper vulgatum fuit in ſuperſtitioſis gentibus illud Heſiodi,* νόμος αρχαῖος ἄριςος. 31 In Perſ.] *vide infrà 6.1.* 37 Antiochia] *ea quæ fluvio Daphnæ adjacet, unde nomen habet.* 45 Ingrederetur aut] *id eſt, populi adminiſtrationem in ſe publicè reciperet, ut* Num. 27.17. 46 Mitzpam] *in finibus Binjaminitarū, de qua* 1. *Schem.* 7.5. *&* 15. 49 Naziræos] *votivos puta ex lege, Num.6. nam vota ad exorandam a Deo miſericordiam pertinebant, ut Lament.* 4.7. 57 Meridiem] *id eſt, qua parte ſpectat Jeruſchalaima, cùm hoſtes ab altera parte Emmauntis eſſent, ſuprà verſ.* 40.

CAPUT. IIII.

1' ASSUMPSIT autem Gorgias' quinquies mille viros, & mille equites electos;, &' caſtra iſta profecta ſunt noctu,

2 Ut irruentes in caſtra Jehudæorum cæderent eos repentè: erantque ipſi [a] incolæ montis duces itineris illi.

[a] Gręc. *filii, ſummitatis, ſive promontoris.*

3 Quod audiens Jehuda profectus eſt ipſe ac 'potētes illi ad percutiendum copias regis, quæ erant Emmaunte.

4 Atq; adhuc quidem illius copiæ erant diſperſæ a caſtris,

5 Cùm veniens 'Gorgias in' caſtra Jehudæ noctu, nemine invento, quæſivit eos in montibus; nam dicebat, fugiunt iſti a nobis.

6 Simulac autem illuxit dies, viſus eſt Jehuda in campo ipſo cum tribus virorum millibus: veruntamen tegumenta gladiosq; non habebāt pro voluntate ſua.

7 Cùm itaq; aſpicerent caſtra gentium fortia loricatis hominibus, & equitatum circunſtantem ea qui quidem periti erant [b] rei militaris,

[b] Græc. *belli.*

8 Dixit Jehuda viris qui erant cum ipſo, ne timeatis multitudinem iſtorum, & impetum iſtorum ne formidetis:

9 Mementote ut ſervati ſunt majores noſtri in mari rubro, quando perſequebatur eos Parhho inſtructus copiis.

10 Nunc ergo inclamemus [c] Deum cœli, ſi miſerebitur noſtri; & recordatus fœderis majorū conteret caſtra iſta hodie in conſpectu noſtro;

[c] Græc. *cælum: ſynecdoche: ſic deinceps.*

11 Ut cognoſcant omnes gentes, eſſe qui libret & ſervet Jiſraëlem.

12 Attollentes autem alienigenæ oculos ſuos cùm vidiſſent illos ex adverſo venientes,

13 Exierunt e caſtris in prælium; & clanxerunt qui erant a Jehuda.

14 Cúmque fuiſſent congreſſi, gentes illæ contritæ ſunt, diffugerúntque in campum.

15 Extremi verò omnes ceciderunt gladio; quos perſecuti ſunt ad' Schedemothas uſque, & uſq; ad campos Edomęæ, Aſchdodumq; & Jamniam; ceciderúntq; ex eis quaſi ter mille viri.

16 Reverſus autem Jehuda & copię ejus a [d] perſecutione illorum,

[d] Græc. *perſequendo poſt eos.*

17 Edixit populo, ne concupiſcatis ſpolia; [e] hoſtes enim ſunt ex adverſo noſtri,

[e] Gręc. *bellum, metonymia.*

18 Gorgias, inquam, & copiæ ejus in monte

iſto ſunt prope nos ; ſed ſtate nunc contra inimicos noſtros, & expugnate illos ; poſteà verò liberè ſpolia illorum capite.

19 Abſolvente adhuc Jehuda iſta *eloqui*, apparuit pars quædam proſpiciens e monte:

20 Quæ vidit in fugam verſos fuiſſe *ſuos*, & *Jehudæos* ſuccendere caſtra ſua : nam fumus qui ſpectabatur demonſtrabat factum.

21 Illi autem videntes iſta timore perculſi ſunt valde ; & ſimul videntes Jehudæ caſtra in campo parata ad prælium,

22 Fugerunt omnes in regionem alienigenarum.

23 Itaq; Jehuda reverſo ad ſolia caſtrorum, acceperunt aurum multũ & argentum, & [f] hyacinthinas veſtes, & infectas purpura marina, & divitias magnas :

[f] Græc. hyacinthum, & purpuram marinam.

24 Deinde reverſi laudarunt & benedixerunt Deo cœli, eò quòd bonus ſit, quòd in ſeculum miſericordia ejus :

25 Effectaque eſt ſalus magna Jiſraëli die illo,

26 Quicunque autem alienigenarum conſervati ſunt, advenientes renuntiarunt Lyſiæ omnia quæ acciderant :

27 Et ille audiens confuſus eſt, & abjecit animum quòd ea non eſſent facta Jiſraëli quæ voluerat, neque eveniſſent ea quæ rex ipſi mandaverat.

28 Sequente autem anno collegit virorum lectiſſimorum ſexaginta millia & quinquies mille virorum equitatum, ut expugnaret eos :

29 Venienteſque in Edomæam caſtra fecerunt ' Beth-tzuræ, quibus occurrit Jehuda cum decies mille viris,

30 Et videns caſtra illorum fortia, oravit dicens, benedictus es ſervator Jiſraëlis, qui contriviſti impetum potentis per [g] ſervum tuum Davidem, & tradidiſti caſtra alienigenarum in manus Jonathanis filii Schaulis, & armigeri ipſius.

[g] Græc. manum ſervi.

31 Conclude caſtra iſta in manu populi tui Jiſraëlis, & confundantur in copiis & equitatu ſuo :

32 Inde illis metum, & liquefac [h] audax robur illorum, commoveanturque contritione ipſorum :

[h] Græc. audaciam roborum.

33 Dejice ipſos gladio amantium te ; & laudent te omnes qui cognoſcunt nomen tuum, hymnis,

34 Tum congreſſi ſunt inter ſe, cecideruntq; ex caſtris Lyſiæ ad quinquies mille viros ceciderunt inquam ex adverſo iſtorum.

35 Videns autem Lyſias fugam quæ fuerat ſui exercitus, & factum audax Jehudæ, atque ut parati ſunt vivere aut mori generosè, profectus in Antiochiam exteros collegit ; multiplicatoque exercitu qui fuerat confectus, cogitavit oportere ut inſtauratus rediret in Jehudæam.

36 ' Dixit autem Jehuda & fratres ejus, ecce contriti ſunt inimici noſtri, aſcendamus ad purificandum locum ſanctum, & inſtaurandum denuò:

37 Congregatiſq; caſtris totis aſcenderunt in montem Tzijonis :

38 Ubi cùm viderunt ſanctuarium deſolatum, & altare contaminatum, portaſque exuſtas, & in veſtibulis plantas enatas tanquam in arboreto, aut in aliquo montium, [i] cellaſq; dirutas:

[i] Græc. paſtophoria.

39 Diffregerunt indumenta ſua plangentes planctu magno, impoſueruntq; cinerem capiti ſuo.

40 Et procidentes ſuper faciem in terrã clanxerunt ' tubis [k] hoc ſignificantibus, & inclamaverunt Deum cœli.

[k] Græc. ſignificationum.

41 Tunc mandavit Jehuda viris ut oppugnarent eos qui erant ' in arce, donec purificaret locum ſanctum :

42 Et elegit ſacerdotes inculpatos ſtudioſos legis,

43 Qui purificarunt locum ſanctum, & ſuſtulerunt lapides contaminationis *exportantes* in locum immundum.

44 Cum autem conſilium inirent de altari holocauſti contaminato, quid eo facturi eſſent,

46 Accidit eis conſilium optimum deſtruendi illud ne fortè eſſet ipſis probro, quia gentes contaminaverant illud: & deſtruxerunt altare,

46 Repoſueruntq; lapides illos in monte domus ipſius commodo loco *ſervandos*, donec Propheta adventaret ad ' reſpondendum de illis:

57 Et acceptis lapidibus integris ſecundum legem ædificaverunt altare novum ad formam ejus quod fuerat priùs.

Exod. 20.25

48 Poſteà ædificatis locis ſanctis interioribuſque domus partibus, atria ipſa ſanctificaverunt,

49 Et factis novis inſtrumentis ſanctis intulerunt lychnuchum, & altare holocauſtorum, ac thymiamatum, menſamq; in templum.

50 Ita ſuffitum fecerunt in altari, & accenderunt lucernas impoſitas lychnucho, ut lucerent in templo:

51 Impoſueruntq; menſę panes, & extenderunt aulæa, perfeceruntque omnia opera quæ curaverunt.

52 Tum ſurgentes manè vigeſimo quinto die menſis noni (is eſt menſis Ciſleu) anno centeſimo quadrageſimo octavo,

53 Obtulerunt ſacrificium ſecundum legem in altari holocauſtorum novo quod fecerant.

54 Quo die contaminaverant illud gentes, eodem fuit denuo inſtauratum cum canticis & citharis cinyriſq; & cymbalis :

55 Et procidentes omnes populares in faciem adoraverunt benedixieruntque Deo cœli, qui proſperum ſucceſſum tribuerat ipſis.

56 Celebraveruntq; hanc inſtaurationem altaris diebus octo, offerentes holocauſta cum lætitia, & ſacrificantes ſacrificium ' ſalutis & laudis.

57 Nam ornarunt [l] partem anteriorem templi coronis aureis, & ſcutulis, renovaruntq; portas, & cellas, cum januas appoſuiſſent eis.

[l] Græc. quod eſt in facie templi.

58 Cùm itaq; fuiſſet lætitia magna in populo valde, & averſum opprobrium gentium :

59 Statuit Jehuda cum fratribus ſuis, & tota eccleſia Jiſraëlis, ut agerentur dies inſtaurationis altaris temporibus ſuis [m] quotannis, diebus octo, incipientibus a vigeſimo quinto menſis Ciſlevi, cum lætitia & gaudio :

[m] Græc. annum ſecundũ annuum.

60 Et ædificarunt eodem tempore [n] in monte Tzijonis circunquaque muros altos, & turres præpotẽtes, nequando advenientes gentes proculcarent ea, ut fecerant priùs ;

[n] B: C. montem.

61 Mandaveruntq; exercitum qui ' illic erat cuſtodiis incumbere, poſtquam muniviſſet illud: & ſervare Beth tzuram, ut haberet popolus munitionem, ex adverſo Edomææ.

ANNOTATIO.

1 Aſſumpſit] *Senſus eſt, Gorgias volens contra Jehudæos infeſto agmine procedere cum ſex hominum millibus, duces adhibuit itineris, quibus authoribus Jehudæos numero paucos, inermes, & inopinantes aggreſſus opprimeret, nihil neceſſe ratus, ut tota caſtra ad iſtud conſilium efficiendum moverentur, ut apparet ex verſu 6.* Caſtra iſta] *id eſt, hi ſex mille viri duce Gorgia.* 3 Potentes illi] *qui ad Jehudam fuerant congregati ſuprà 3.44.* 15 Schedemothas] *id eſt, fructiferos agros Moabitarum, quos celebres fuiſſe teſtatur Jeſcha.16.17. vox autem Hhebraica poſtea invaluit, & in nomen quaſi proprium abiit, ex quo etiam montes Alſadami apud Ptolomæum in Geographicis fuerunt appellati. Eſt autem hic orientis tractus: ut ex ſequentibus Edomæa terminus meridianus eſt, Aſchdodum verò, id eſt Azotus, &c. ab occidente ſunt.* 29 Betht-tzurę] *termino Jehudæ, cujus mentio eſt Jehoſch.15.58. & infrà ver.61.* 36 Dixit] *nempe cùm primùm ſe vidit ab hoſtibus quieſcere.* 40 Tubis hoc ſig.] *id eſt, iis inſtrumentis, eáq; forma, quæ imperatur lege Numer.10.* 41 In arce] *id eſt, tertia parte oppidi quæ ἄκρας nomenq; deinde habuit Græca appellatione.* 46 Reſpondend.] *id eſt, docendum quid illis fieri oporteret. Simile eſt Hhez.2.63.* 56 Salutis] *id eſt, gratiarum actionis, quod pacificorum ſacrificium vulgò appellarunt. Sic accipiendum eſſe evincit argumentum, itemq; Propheta Pſal.116.13.* 61 Illic] *nempe Betht-tzuræ Edomæam verſus, ut ſuprà, ver.29.*

CAPUT V.

1.*Mac.*12.

1 FUIT autem, cùm audiſſent gentes in circuitu ædificatum eſſe altare, inſtauratumque denuò ſanctuarium, ut priùs, ut iraſcentur valde:

2 Ineunteſq; conſilium de tollendo genere Jahhakobi, eos qui erant in medio ſui, inciperent morte afficere, & tollere aliquos e populo.

[a] Græc. *filios*

3 Quamobrem expugnavit Jehuda, bellum gerens in [a] poſteros Hheſavi in Edomæa, regionem ' Hhakrabbatenam quia circunſedebant Jiſraëlitas, & percuſſit eos plaga magna, eoſque in arctum compellens cepit ſpolia eorum.

[b] Græc. *in laqueum & offendiculum.*

4 Deinde recordatus malitiæ 'filiorum Hhakanis, qui fuerant populo [b] laqueus & offendiculum, ſtruendo eis inſidias per itinera;

5 Poſtquam incluſi fuiſſent ab eo in turres caſtra metāte contra illos, internecioni devovit illos, & incendit turres illius *regionis* igne, cum omnibus quæ erant in eis.

6 Inde tranſmeavit in Hhammonitas, ubi invenit manum fortem, populumque multum cum Timotheo duce ipſorum.

7 Eo autem cum illis congreſſo præliis multis, contriti ſunt a conſpectu ejus, ita percuſſit eos.

8 Cumque cepiſſet priùs ' Jahhxerum & pagos illius, reverſus eſt in Jehudæam.

9 Congregatæ ſunt autem gentes quæ erant in regione Gilhhadis contra Jiſraëlitas, qui erant in finibus ipſorum, ad tollendum ipſos.

10 Quamobrem fugerunt in munitionem' Dathema, miſeruntq; literas ad Jehudam & fratres ejus, dicentes,

11 Congregatæ ſunt contra nos gentes quæ circunſtant nos ad tollendum nos, atq; ſe comparant ut venientes occupent munitionem in quam confugimus; & Timotheus dux eſt exercitus ipſarum.

[c] Græc. *cecidit e nobis multitudo.*

12 Nunc igitur veniens eripe nos e manu ipſarum: nam [c] ceciderunt e nobis multi:

13 Et omnes fratres noſtri qui erant in partibus " Tobi, morte affecti ſunt, & captivas abduxerunt uxores ipſorum, liberoſque eorum & ipſam ſupellectilem, poſtquam peremiſſent illic ad mille viros.

14 Cùm adhuc literæ iſtę legerentur, ecce nuntii alii advenerunt ex Galilæa diſruptis veſtibus renuntiantes in hanc ſententiam,

15 Dicenteſq; conveniſſe contra ſe ex " Ptolemaide, Tyroque, & Tzidone, & Galilæam totam 'repletam eſſe alienigenis, ut conſumant nos, *inquiebant illi.*

16 Cùm autem Jehuda populuſque audiviſſet ſermones iſtos, congregata eſt eccleſia magna ad conſulendum quid facturi eſſent fratribus ſuis, qui erant in afflictione, & oppugnabantur ab illis:

[e] Græ. *poſt hæc autem verba.*

17 Dixitque Jehuda Schimhhoni fratri ſuo, elige tibi viros, & profectus libera fratres tuos qui ſunt in Galilæa: ego verò & Jonathan frater meus proficiſcemur in regionem Gilhhadis.

18 Ita reliquit Joſephum filium Zecarjæ & Hhazarjam, duces populi, cum reliquis copiis in Jehudęa ad cuſtodiam:

19 Quibus mandavit dicens, 'præeſte huic populo, ac ne committite prælium in gentes, donec reverſi fuerimus.

[f] Græ. *potens potentior.*

20 Cùm ergo 'diſtributi eſſent Schimhhoni viri ter mille, qui proficiſcerentur in Galilæam; Jehudæ verò viri octies mille *profecturi* in regionem Gilhhadis:

21 Profectus Schimhhon in Galilæam commiſit prælia multa contra gentes, & contritis gentibus a conſpectu ſuo perſecutus eſt eos ad portas uſque Ptolemaidis;

22 Adeò ut caderent ex gentibus ad viros ter mille: ceperuntque ſpolia earum.

[g] Græ. *omnem.*

23 Et aſſumentes alios e Galilæa, etiam qui in 'Hharbathis erant, cum uxoribus liberiſque, & quæcunque erant ipſis, abduxerunt ea in Jehudæam cum lætitia magna.

24 Jehuda verò Macbæus, & Jonathan frater ejus cùm trajeciſſent Jardenem, profecti ſunt itinere trium dierum in deſerto.

[h] Græ. *a parvo ad magnum.*

25 Ubi occurrerunt Nabathęis, qui obviam venientes illis pacificè enarraverunt illis omnia quæ acciderant fratribus ipſorum, in regione Gilhhadis,

26 Et multos ex eis comprehenſos eſſe 'Botzræ, & Betzeri, " Mallæ, Cheſchbone, Mahhacathæ, & Karnajimis, quæ omnes civitates munitæ ſunt & magnæ,

27 In cæteris quoque civitatibus Gilhhadis, comprehenſos eſſe; ac poſtridie ſtatuere irruptione facta contra munitiones eas occupare, deinde verò tollere omnes illos die uno.

[d] Græc. *ore: ſic deinceps.*

28 Quamobrem convertit Jehuda cum caſtris ſuis viam ad deſertum in Botzram repentè, & capiens civitatem occidit omnem maſculum [d] acie gladii, & acceptis omnibus ſpoliis eorum

incendit eam igne.

29 Inde verò movens nocte profectus eſt tanquam in munitionem *iturus eſſet*.

30 Sed cùm illuxiſſet, ſublatis oculis ipſorum, ecce populus multus atque innumerus attollebant ſcalas & machinas ad capiendum munitionem, & bello petebant eos.

31 Videns autem Jehuda inceptum eſſe prælium clamore civitatis aſcendente in cœlum uſq; tubis & voce magna, dixit viris copiarum,

32 Pugnate hodie pro fratribus veſtris:

33 Et procedentes tribus ordinibus a tergo illorum clanxerunt tubis, & inclamaverunt oratione.

34 Agnoſcentia verò caſtra Timothei, Macbæum eſſe, fugerunt a conſpectu ejus, & percuſſit eos plaga magna, adeò ut ceciderint ex eis die illo ad octies mille viros.

35 Poſtea declinans Mitzpam oppugnavit eam, & occupavit eam, occidit omnem marem ejus, acceptiſque ſpoliis ejus incendit eam igne.

36 Inde movens occupavit Cheſchbonem, Mahhacatham, Betzerum, & reliquas civitates regionis Gilhhadis.

37 [e]His autem rebus geſtis, congregavit Timotheus caſtra altera, & caſtra metatus eſt ex adverſo [a]Rephanis trans torrentem;

[e] Græ. poſt hæc autem ſuba.

38 Jehuda verò miſit qui explorarent caſtra, hi renuntiarunt ei dicentes, congregatæ ſunt ad eos omnes gentes quæ circumſtant nos, copiæ multæ admodum:

39 Arabas etiam conduxit ad auxilium ſuum, & caſtra habent trans torrentem, parati venire ad pugnandum contra te. Profectus eſt itaque Jehuda obviam eis.

40 Dixit verò Timotheus principibus copiarum ſuarum, cùm appropinquaret Jehuda & caſtra ejus ad torrentem aquæ, ſi trajecerit ad nos prior, non poterimus ſuſtinere eum; ſed [f]omnino potentior erit nobis:

[f] Græ. potens, potentior.

41 Sin autem formidaverit, & caſtra fecerit trans fluvium, trajiciemus ad eum, erimuſque potentiores eo.

42 Sed ubi appropinquavit Jehuda ad torrentem aquæ, ſtitit populi ſcribas ad torrentem, & mandavit eis dicens, ne ſinatis [g]ullum hominem caſtra ponere; ſed veniant omnes in prælium.

[g] Græ. omnem.

43 Ita trajecit in illos prior, totuſque populus ipſius poſt ipſum, & contritæ ſunt in conſpectu ejus omnes gentes, quæ abjicientes arma ſua fugerunt in [a]fanum, quod eſt Karnajimis.

44 Occupantes autem civitatem, fanum ipſum incenderunt igne cum omnibus quæ erant in eo. Sic everſa eſt urbs Karnajimorum, cùm non potuiſſent amplius ſuſtinere in cõſpectu Jehudę.

45 Tunc abduxit Jehuda omnes Jiſraëlitas qui erant in regione Gilhhadis, [h]tam parvum quam magnum, & uxores eorum, liberoſque eorum & ſupellectilem, caſtra magna admodum, ut venirent in terram Jehudæ.

[h] Græ. a parvo ad magnum.

46 Cùm autem veniſſent [a]Hhephronem uſque (quæ civitas eſt magna in ipſo ingreſſu, munita valde, non poterat declinari ab ea dextrorſum aut ſiniſtrorſum: ſed per medium ejus eundum erat)

47 Excluſerunt eos cives,

48 Et obſtruxerunt portas lapidibus.

49 Miſit verò ad eos Jehuda verbis pacificis, dicens,

50 Tranſibo per terram tuam, ut abeamus in terram noſtram: nemo autem malè faciet vobis; tantummodo pedibus tranſibimus: ſed noluerũt aperire ei.

51 Quamobrem mandavit Jehuda, ut pronuntiaretur in caſtris irrumpendum eſſe cuique ab eo quo erat loco; & irruperunt viri copiarum, oppugnaveruntque civitatem toto die illo & tota nocte, donec tradita eſt civitas in manus ipſorum;

52 Et perdidit omnem maſculum acie gladii, funditusq; everſa illa accepit ſpolia ejus, & pervaſit per civitatem ſuper eos qui occiſi erant. Inde trajecerunt Jardenem in campum magnum, qui ex adverſo [a]Bethſcheanis eſt.

53 Jehuda verò [i]agens extremam aciem, adhortabatur populum in tota via, donec veniſſet in terram Jehudæ.

[i] Græ. colligens extremos: Hebraiſmus, ut Nũ. 10.25.

54 Tunc aſcenderunt in montem Tzijonis cum lętitia & gaudio, obtuleruntque holocauſta, eò quòd non cecidiſſet ex ipſis ullus, donec reverſi eſſent cum pace.

55 Diebus autem illis, quibus erat Jehuda cum Jonathane in regione Gilhhadis, & Schimhhon frater ejus in Galilæa ex adverſo Ptolemaidos;

56 Audiens Joſeph filius Zecarjæ & Hhazarja principes copiarum reliquarum ſtrenua facinora & res bellicas, quas effecerant, dixerunt,

57 [k]Comparemus nos quoque nobis ipſis nomen, & proficiſcamur ad oppugnandum gentes, quæ circumſtant nos:

[k] Græ. faciamus.

58 Præceptoque dato viris copiarum quæ erant cum ipſis, profecti ſunt contra Jamniam.

59 Egreſſus verò Gorgias e civitate eſt, & viri ipſius obviam eis in prælium.

60 Ita verſus in fugam Joſephus & Hhazarja perſequentibus illis propulſati ſunt ad terminos uſque Jehudææ, cecideruntque die illo e populo Jiſraëlis ad bis mille viros: adeò fuit fuga magna in populo Jiſraëlis;

61 Eò quòd non audiviſſent Jehudę & fratribus ejus, exiſtimantes ſe facturos facinus.

62 Iſti autem non erant de ſemine virorum illorum, quorum operâ ſalus data eſt Jiſraëli.

63 Itaque vir ille Jehuda & fratres ejus gloriam conſecuti ſunt valde coram toto Jiſraële, gentibuſque omnibus, ubi audiebatur nomen ipſorum:

64 Adeò ut congregatæ eos accederent acclamantes fauſta.

65 Deinde procedens Jehuda & fratres ejus ut oppugnarent Edomæos qui erant [a]in regione Meridiana, percuſſit Chebronem, & [l]villas illius.

[l] Græ. filias.

66 Et ſublata munitione illius, poſtquam turres illius incendit circumquaque, caſtra movit profecturus in terram alienigenarum, tranſivitque [a]Schahharajima:

67 Quo tempore ceciderunt ſacerdotes civitatum, volente ipſo facinus ſtrenuum efficere cùm proceſſiſſet in pręlium ſine conſilio.

68 Declinavitque Jehuda in Aſchdodum *in* terram alienigenarum, quorum altaria deſtruxit, & ſculptiles Deos combuſſit igne: cumque cepiſſet ſpolia civitatum, reverſus eſt in terram Jehudæ.

ANNOTATIO.

3 Hhakrabbatonam] *id eſt, regionem populorum qui Hhakrabbæi dicebantur Jehudææ conterminum,*

ut conſtat ex Num.34.4. Jehoſch.15.3. Et Judic.1.36. 4 Filiorum Hhakanis] *hunc locum ita legendum eſſe, res ipſa loquitur: nam Beanis, ſive (ut apud Joſephum legitur) Bavanis; ſcriptura nuſquam meminit: ſed librariorum imperitia duas voces in unam contraxit, qui pro Benehhakan ſcripſerunt Bavan. Fuit autem Hhakan Etzeri filius, Gene.36.27. qui idem Jahhakan 1.Chron.1.24. Unde filii Jahhakanis dicti ſunt populi Edomææ, Num.33.31 & 32. Et Deut.10.6.* 8 Jahhzerum] *legitur quidem in contextu Græco Gazer, quem ſecutus eſt Hieronymus; ſed Gezer ſive Gazer ab hoc tractu ſitum eſt longiſſimè, ut apparet ex Jehoſch.16.3.& 10. & Judic.1.29.& alibi paſſim. Quam obrem locum hunc ex Joſepho Græco confirmamus hoc modo legendum eſſe. De hoc autem oppido vide Num.21.32.& 32.1.* 10 Dathema] *id eſt, meo judicio, Rithma, cujus meminit Moſche. Num.33.18.& 19. Nam d in r apud Hebræos commutari non eſt inſolens, ut Dodanim, Rodanim, Gen.10.4.& 1.Chron.1.7.* 13 Tobi] *ſic reſtituimus locum ex Judic.11.5 & 7.& 1.Schem.10.6.& 8. Nam hæc regio dicitur Tob, & Syriæ attribuitur in ſcriptura ſacra, atque inde Tobiani Jehudæi, 2.Mac.12.17.* 15 Ptolemaide] *quæ Hebræis dicitur Hhaco, ut legitur Judic.1.31.* Repletam eſſe]; *vocem hanc ex Hieronymo ſupplere non dubitavimus, ut omnino neceſſariam.* 23 Hharbathis] *propriè dicendum fuiſſet Hharabothu, id eſt, locis campeſtribus: campum magnum appellat infrà 12.49. Quo nomine Hhebræi planities, quibus impendent montes, ſoliti ſunt deſignare.* 26 Botzræ] *hæc nomina cùm ex Joſepho, tum ex hiſtoriæ ſequentis comparatione, imprimis verò ſcripturæ ſacræ ſic reſtituimus. Eſt autem Botzra Edomæorum metropolis, Jeſch.63.1. Betzer verò vel Botzra quoque Moabitarum oppidum, olim ad Rëubenitas pertinens, Meraritis aſſignatum. vide Jirm.48.24.* Mallæ] *ſic legimus ex Joſepho. Eſt autem Malle propriè munitio quam Jureconſulti clauſuram vel cluſuram vocant, eademq́; vocatur Mitzpa Moabitarum, 1 Schem.22.3. ut confirmatur infrà ver.35.* Mahhacathæ] *id eſt, oppido Mahhacathæi, habitantis in finibus Gilbhadis, de quo populo Deut.3.14. Jehoſch.12.5. & alibi paſſim. Cheſchbonis verò nomen pervulgatum eſt. Karnajima Moſche nominavit Gen.14.ver.5.* 37 Rephanis] *vel Raphonis, quam civitatem Remphanem vocat Stephanus Act.7.43. & Hhamos Cijunem cap.5. ver.26. vide quæ in Acta Apoſtolorum ex tranſlatione Arabica annotavimus.* 43 Fanum] *Atergatium, ut appellatur 2.Mac.12.26.* 46 Hhephronem] *civitatis eſt (ut docet ratio itineris) ad Midjanitas pertinens, dicta (opinor) ab Hhephero Midjanis filio, Gene.25.4.& 1.Chron.1.33.* 52 Bethſcheanis] *civitatis ad Menaſchem pertinentis, quæ poſtea a Scythis Aſiam obtinentibus appellata fuit Scythopolis: vide Jehoſch.17.11.& Judic.1.27.* 65 In regionem Mer.] *id eſt, in parte Jehudææ quæ Meridiem ſpectat ab Edomæis occupata.* 66 Schahharajima] *Græcè quidem legitur Samariam: ſed abſurdum eſt planè Samariam conſtitui in tractu meridiano Jehudæ. Quamobrem nos hanc vocem repoſuimus ex Jehoſch.15.36.*

CAPUT VI.

2.Mac.9. 1 REX autem Antiochus pervadens 'ſuperiores regiones cùm audiſſet eſſe in 'Elymaide, quæ eſt in Perſide, 'civitatem nobilem divitiis, argento & auro;

2 Et 'templum quod erat in ea, eſſe opulentum valde, ibique eſſe tegumenta aurea, & thoraces, & arma, quæ reliquerat ibi Alexander filius Philippi rex Macedo, qui regnaverat primus [a] Græcorum illic:

3 Venit querens occupare civitatem, & deprædari eam; ſed non potuit, quia innotuerat hic ſermo civibus.

4 Quamobrem inſurgentes in eum [b] prælio infeſtarunt eum, & fugiens movit inde cum triſtitia magna, reverſurus Babylonem.

5 Venit autem quidam in Perſida, qui nuntiavit ei, in fugam verſa eſſe caſtra quæ profecta erant in terram Jehudę;

6 Et profectum Lyſiam cum copiis potentibus inprimis fuiſſe in fugam verſum a conſpectu eorum, eouſq; invaluiſſe armis & copiis, & ſpoliis multis, quę ex illis caſtris ceperant cùm Jehudęi concidiſſent ea.

7 Et diruiſſe abominationem quam ædificaverant in altari, quod erat Jeruſchalaimis, & ſanctuarium ſicut illud quod antè fuerat circundediſſe muris altis, & Beth-tzuram civitatem ſuã.

8 Fuit verò cùm audiviſſet rex ſermones iſtos, ut conſternaretur & commoveretur valde, adeò ut decumbens lecto incideret in infirmitatem ex triſtitia, quòd factum non fuiſſet ipſi, ſicut cogitaverat.

9 Itaque fuit illic diebus multis, eò quòd renovata eſſet in ipſo triſtitia magna

10 Et arbitratus ſe jamjam moriturum, advocavit omnes amicos ſuos, & dixit eis, abſceſſit ſomnus ab oculis meis, & concidi animo ex ſolicitudine,

11 Dicens cum animo meo, quouſq; afflictionis deveni, & fluctus magni quo nunc jactatus ſum!

12 Nam 'utinam bonus & dilectus fuiſſem in [c] regno meo. Nunc autem recordor malorum quæ feci Jeruſchalaimis, accipiens omnia inſtrumenta aurea & argentea quæ in eis ſunt, & mittens qui tollerent habitatores Jehudæ ſine cauſa.

c Græ.poteſtate.

13 Agnoſco propter iſta obvenire mihi mala hæc: nam ecce pereo triſtitia magna in regione aliena.

14 Tunc advocans Philippum unum ex amicis ſuis, præfecit eum toti regno ſuo:

15 Et tradidit ei diadema, & ſtolam ſuam, & annulum, ut agens Antiochum filium ipſius educaret eum ad regnandum.

16 Ita mortuus eſt illîc Antiochus rex anno centeſimo quadrageſimo nono.

17 Et cognoſcens Lyſias mortuum eſſe regem, inſtituit Antiochum filium illius qui regnaret pro eo, quem educavit juvenem, & impoſuit ei nomen Eupatoris. *2.Mac.10.11*

18 'Qui autem ex arce erant, concludebant Jiſraëlitas circa ſanctum locum, & procurantes *populo* huic mala ſemper, & firmamentum gentibus.

19 Quapropter rationem iniens Jehuda tollendi eos, congregavit univerſum populum, ut circunſideret eos.

20 Qui congregati ſimul, obſidionem inſtituerunt in eos anno centeſimo quinquageſimo, fecitque contra eos Jehuda 'ſtationes pro baliſtariis & machinas.

21 Prodeuntes autem ex ipſis e clauſura ſua

quidam impii ex Jiſraële qui adhæſerant ipſis, & profecti ad regem dixerunt,

32 Quouſque non exercebis judicium, aut ulciſceris fratres noſtros?

33 Nobis placuit ſervire patri tuo, & ambulare in iis quæ indicebantur ab ipſo, & obſequi præceptis ejus, quamvis ii qui ad iſtum populum pertinent hujus rei cauſa a nobis alienarentur:

24 Quin etiam quicunque inveniebantur ex nobis morte afficiebantur, & poſſeſſiones noſtræ diripiebantur:

25 Neque in nos ſolùm injiciebant manum, ſed etiam in omnes terminos ſuos.

26 Ecce autem caſtra fecerunt hodie contra arcem Jeruſchalaimorum ut capiant illam; & locũ ſanctum, itemque Bethtzuram muniverunt.

27 Quòd ſi non anticipaveris eos celeriter, majora iſtis facient, neque poteris continere eos.

2.Mac.11.

28 Tunc iratus rex cùm audiviſſet, congregavit omnes amicos ſuos principes copiarum ſuarum, & [d] magiſtros equitum:

[d] Græ. qui præſunt habenis.

29 Et a regibus aliis atque ab inſulis maris venerunt ad eum mercinariorum copię,

30 Adeò ut eſſet numerus copiarum ejus centies mille peditum, & vicies mille equitum, elephantorumque triginta duorum, peritorum [e] rei bellicæ.

[e] Græ. belli

1.Mac.13.

31 Tum venientes per Edomæam caſtra fecerunt contra Bethtzuram, quam oppugnaverunt diebus multis, factis machinis, ſed egreſſi oppidani incenderunt eas igne, & pugnaverunt viriliter.

32 Movens itaque Jehuda ab arce, poſuit caſtra ad ‘Bethzecarjam e regione caſtrorum regis:

33 Rex verò manè ſurgens movit caſtra impetu contra viam Bethzecarjæ, ubi diſtributæ copiæ ad prælium clanxerunt tubis.

34 Cúmque elephantibus oſtendiſſent ſanguinem uvæ & mororum, ut inſtituerent eos ad prę-lium;

35 Diviſerunt beſtias in phalangas, & conſtituerunt cuique elephanti mille viros loricatos annulis ferreis, cum galeis æneis in capitibus ipſorum: & quingenti equites ordinati ſunt ad unamquamque beſtiam lectiſſimi.

36 Hi opportuniſſimè ubicunque erat beſtia aderant; & quocunque proficiſcebatur, proficiſcebantur ſimul; non diſcedebant ab ea.

37 Turres quoque ligneæ ſuper eas firmæ, & obtegentes unamquamque beſtiam erant accinctæ ſuper ea machinis; & in unaquaque viri triginta duo pugnantes ab eis, ‘cum Indo *magiſtro* beſtiæ.

38 Reliquum verò exercitum hinc & inde ſtatuerunt in duabus partibus duces [f] agentes *eum*, & circumſepti phalangibus;

[f] Græ. commoventes.

39 Adeò ut ſole ſuper aureos clypeos fulgente mõtes ab eis, & reſplenderẽt ut lampades ignis,

40 Fuit autem extenſa pars quædam caſtrorum regis ad excelſa montium, & quædam ad humilia loca; ita procedebant ſecurè atque ordinatè.

41 Commovebanturque omnes qui audiebant ſonum multitudinis eorum & inceſſum multitudinis, & colliſionem armorum; erant enim caſtra magna admodum atque valentia.

42 Appropinquante autem Jehuda & caſtris ejus in aciem, ceciderunt ex caſtris regis ſexcenti viri.

43 Videns verò Elhhazar ‘ Hhabaran unam ex beſtiis loricatam loricis regiis, quæ erat ſuperior omnibus aliis beſtiis; eò quòd videbatur ipſi in ea eſſe rex,

44 Expoſuit ſe ipſum ut ſervaret populum ſuũ, & compararet ſibi nomen æternum;

45 Incurrensque in eam audacter per medium phalangis cùm morte affeciſſet a dextera ſiniſtraque, adeò ut diſcinderentur ab eo hinc & inde,

46 Subiit ſub elephantum illum, & ſupponens ſe ei occidit eum, ceciditque in terram ſuper ipſum & illic ‘mortuus eſt.

47 Cúmque vidiſſent potentiam regis & impetum copiarum, ‘declinaverunt ab eis.

48 Qui autem ad caſtra regis pertinebant, aſcenderunt adverſus eos Jeruſchalaima, ut caſtra poneret rex in Jehudæam & in montem Tzijonis:

49 Poſtquam facta pace cum Bethzuranis exiiſſent e civitate (nam non erat ibi commeatus ipſis ut concluſi manerent in ea, quia ſabbathũ erat terræ)

50 Et accepiſſet rex Beth-tzuram, & inſtituiſſet illic præſidium ad ſervandum eam.

51 Poſuit ergo caſtra in locum ſanctum diebus multis, & ſtatuit illic ſtationes pro baliſtariis machinaſque, & igni & lapidibus mittendis tormenta accommoda, & ſcorpiones ad injiciendа tela, & fundas,

52 Fecerunt autem illi quoque machinas adverſus machinas eorum, & præliati ſunt diebus multis.

53 Cibaria verò non erant in vaſis, quia ſeptimus erat annus, & qui ſervati ſe receperant in Jehudæam a gentibus, comederant reſiduum [g] quod fuerat repoſitum.

[g] Græ. repoſitiones.

54 Ita reliqui erant in locis ſanctis viri pauci, quia prævalebat eis fames, & diſperſi erant quiſque in locum ſuum.

55 Sed cùm audiret Lyſias Philippum, quem conſtituerat rex Antiochus cùm adhuc viveret educare Antiochum filium ſuum;

56 Revertiſſe a Perſide & Media ut regnaret ipſe, & copias regis quæ profectæ erant cum eo, & quærere ut cum negotiis *regnum* acciperet:

57 Feſtinaverunt & extimulati ſunt ut ex arce abirent; & dixerunt regi ducibuſque copiarum & viris, deficimus indies, & alimenta nobis ſunt pauca; locus verò quem obſidemus munitus eſt, & incumbunt nobis negotia regni:

58 Nunc itaque jungamus dexteras viris iſtis, & faciamus cum eis pacem, & cum tota gente ipſorum;

59 Et conſtituamus eis ut ambulent ex lege ſua ſicut antea. Nam propter legalia ſtatuta ſua quæ expulimus, irati ſunt, feceruntque hæc omnia.

60 Placuit hic ſermo coram rege & principibus; qui miſit ad eos faciendę pacis nomine, & acceperunt illi:

61 Cùmque juramento confirmaſſet eos rex & principes de illis, abierunt a munitione.

62 Rex autem ingreſſus in montem Tzijonis cùm vidiſſet munitionem loci, abjecit juramentum quod fecerat, datóque mandato evertit murum circumquaque.

63 Deinde movens diligenter reverſus eſt ad Antiochiam, ubi invenit Philippum dominãtem civitati, & oppugnans eum, vi civitatem occupavit.

ANNOTATIO.

1 Superiores] *Ex conſilio capto ſuprà 3. 31.* Elymaide] *regio eſt, quam Eulæus amnis a Suſiane diſterminat, & Oroatis a reliqua Perſidis parte: quæ regio tota paluſtris, quia ab Hiſtoricis ferè extra Perſidem collocatur, cùm tamen ſit pars illius, propterea autori viſum eſt eam hoc pacto circumſcribere.* Civitatem] *Perſepolin, ut appellatur 2. Mac. 9.* 2 Templum] *Dianæ, ut Joſepho placet, quæ Nanæa dicitur 2 Mac. 1. 13.* 12 Utinam] *id eſt, utinam me ita geſſiſſem in meos ſubditos, ut illis benefaciens amorem omnium mihi conciliaviſſem.* 18 Qui autem] *id eſt, præſidiarii milites Antiochi, qui Acram tertiam Jeruſchalaimorum partem obtinebant, & ex ea impetum contra Jehudæos faciebant, & deprehendebant multos ad civitatem ſanctam venientes.* 20 Stationes] *id eſt, vineas ornatas carvis, plateis, aliiſque veterum inſtrumentis, quibus baliſtarii ab hoſtium telis defendebantur, ut infrà ver. 51.* 32 Bethzeca jim] *nomen loci eſt, quod alibi non legitur, diſſitum ab hoſtibus ſtadiis ſeptuaginta, teſte Joſepho lib 12. cap. 14. Inter Bethtzuram & Jeruſchalaima.* 37 Cum Indo] *id eſt magiſtro beſtiæ (ut Hieronymus vertit) qui ex India cum elephanto unoquoque ad Antiochum venerat, ut imperium exerceret in belluam: nam Indicos elephantos ſupra Æthiopicos plurimùm commendari teſtis eſt Livius: quorum magiſtri dicebantur Indi.* 43 Hhabaran] *vide ſuprà 2. 5.* 46 Mortuus eſt] *Elhhazar cum elephante proſtrato ſuper ipſum.* 47 Declinaverunt] *ſubducentes ſe Jeruſchalaima, ut colligitur ex verſu ſequente.*

CAPUT VII.

1 ANNO centeſimo quinquageſimo primo, egreſſus' Demetrius Seleuci filius Roma, aſcendit cum viris paucis in' civitatem maritimam, & regnavit illic.

2 Fuit autem cùm veniſſet in domum regalem majorum ſuorum, comprehendentibus copiis ipſius Antiochū & Lyſiam, quos ad ipſum adducerent,

3 Ut cognita re ab ipſo diceret, ne mihi oſtendatis facies eorum.

4 Ita cùm occidiſſent eos copiæ, inſedit Demetrius throno regni ſui.

5 Venientes autem ad ipſum viri omnes iniqui & impii ex Jiſraële, quorum dux erat Alcimus qui volebat ſacerdotio fungi:

6 Accuſaverunt populum apud regem dicētes, perdidit Jehuda cum fratribus ſuis omnes amicos tuos, & nos diſperſerunt e terra noſtra.

7 Nunc itaque mitte [a]aliquem cui habeas fidem, ut profectus videat perditionem totam quam effecit nobis, & regioni regis; puniátque eos, & omnes qui ad hanc rem ſunt adjumento ipſis.

[a] Grç. *virum*

8 Eligens itaque rex Bacchidem amicum ſuum dominantem in regione transfluviali, & magnum in regno, fidumque regi, emiſit eum;

9 Et Alcimum illum impium, cui inſtituit ſacerdotium; mandavitq; illi ut efficeret vindictam in filios Jiſraëlis.

10 Profecti autem ubi venerunt cum copiis multis in terram Juhudæ, miſit legatos ad Jehudam & fratres ejus doloſè verbis pacis:

11 Sed non attenderunt ſermonibus eorum; noverant enim veniſſe illos cum multis copiis.

12 Congregati verò ſunt ad Alcimū & Bacchidem[b] ſcribæ congregatione magna, requiſituri quæ juſta videbantur.

[b] Græ. *congregatio ſcribarum.*

13 (Hi enim' Aſchidæi primi fuerant in filiis Jiſraëlis) & requiſiverunt ab eis pacem.

14 Dicebant enim, quidam ſacerdos e ſemine Aharonis venit cum copiis iſtis, neque injuriam faciet nobis.

15 Et ille eos allocutus eſt verbis pacis, juravitque eis dicens, non procurabimus vobis mala, & ' amicis noſtris.

16 Sed poſtquam credidiſſent ipſi, comprehenderunt ex eis viros ſexaginta; & occidit eos die uno, ſecundum ſermones illos, quos ſcripſit *Pſaltes*.

17 Carnes ſanctorum tuorum & ſanguinem eorum effuderunt circum Jeruſchalaima, nec fuit eis qui ſepeliret ipſos.

Pſal. 79.

18 Quamobrem accidit illorum metus & terror in totum populum; dicebant enim, non ineſt veritas & jus iſtis, transgreſſi ſunt enim pactum conſtitutum, & jusjurandum quod juraverant.

19 Movens itaque Bacchides Jeruſchalaimis caſtra poſuit 'Bethzethæ, & mittens comprehendit multos ex hominibus transfugis qui erant cum ipſo & populares quoſdam, quos mactavit projecítque in magnam [c]foveam.

[c] Græ. *puteum.*

20 Deinde committens regionem Alcimo dimiſit cum eo copias auxilio futuras ei, & abiit Bacchides ad regem.

21 Contendebat autem Alcimus de principatu ſacerdotii:

22 Et congregati ad ipſum omnes qui turbabant populum ſuum, obtinuerunt terram Jehudæ, & plaga magna affecerunt Jeruſchalaima.

23 Quamobrem videns Jehuda omne malum quo afficiebat Alcimus & qui erant cum eo filios Jiſraëlis, ſuprà quàm gentes,

24 Egreſſus in omnes terminos Jehudææ circūquaque fecit ultionem de viris illis qui transfugerant, & contracti ſunt, ne in regionem amplius proficiſcerentur.

25 Ut autem videns Alcimus prævalere Jehudam & comites ejus agnovit ſe non poſſe ſuſtinere eos, reverſus ad regem accuſavit eos [d]peſſimè.

[d] Græ. *malorum.*

26 Quapropter miſit rex Nicanorem unum nobilium ſuorum principum, odio habentem & infeſtum Jiſraëli, dans in mandatis ei ut tolleret populum.

27 Et veniens Nicanor Jeruſchalaima *inſtructus* copiis multis, miſit ad Jehudam & fratres ipſius doloſè verbis pacis, dicens,

28 Ne eſto bellum inter me & vos; veniam cum viris paucis ut videam vos in faciem cum pace.

29 Ita venit ad Jehudam, & ſalutarunt alter alterum pacificè: ſed hoſtes erant parati ut abriperent Jehudam:

30 Quæ res cùm innotuiſſet Jehudæ, eum doloſè veniſſe ad ipſum; deterritus eſt [e] ne ampliùs congrederetur cum eo, nec voluit ampliùs videre faciem ejus.

[e] Grç. *abeo,*

31 Agnoſcens itaque Nicanor retectum eſſe conſilium ſuum, proceſſit obviam Jehudæ juxta 'Cephar-ſalma.

32 Cecideruntque eorum qui erant a Nicanore quaſi quingenti viri; ita fugerunt in civitatem Davidis.

33 His autem rebus geſtis, & aſcendente Nicanore ad montem 'Tzijonis; proceſſerunt e loco

ſancto quidam e ſacerdotibus & e ſenioribus populi, ſalutaturi ipſū cum pace, & demonſtraturi ei holocauſtum quod offerebatur pro rege.

34 Verùm ſubſannans eos ludificatus eſt eos & polluit eos locutus ſuperbè.

35 Juravítque cum furore dicens, niſi tradatur Jehuda cum caſtris ipſius in manus meas nunc, erit cùm rediero in pace, ut incendam domum iſtam; exivítque actus furore magno.

36 Ingreſſi verò ſacerdotes ſteterunt [f] ante altare & templum, fleverúntque dicentes:

37 Tu elegiſti domum hanc, ut vocetur de nomine tuo, ut ſit domus orationis & obſecrationis populo tuo.

38 Fac ultionem de homine iſto, & de caſtris iſtius, corruántque gladio; memento blaſphemiarum iſtorum, ac [g] ne ſinito eos conſiſtere.

39 Egreſſus autem Nicanor Jeruſchalaimis caſtra poſuit in Beth-chorone, ubi occurrerunt ei copiæ Syriæ:

40 Jehuda verò caſtra fecit Hadaſis cum tribus virorum millibus, & orabat Jehuda dicens,

41 Cùm legati a rege miſſi blaſphemarunt, procedens angelus tuus percuſſit ex eis centum octoginta quinque millia:

[f] Græc. in conſpectu.

[g] Græ. ne dato eis manſionem.

1.Mac.15.

2.Reg.19.

42 Ita contere caſtra iſta coram nobis hodie, & agnoſcant reliqui iſtos malè oblocutos eſſe loco ſancto tuo; & judica iſtum ſecundum malitiam ipſius.

43 Congreſſis itaque caſtris in prælium decimo tertio Adaris menſis, contrita ſunt caſtra Nicanoris, & ipſe primus in prælio concidit.

44 Cùm autem viderunt caſtra ejus mortuum eſſe Nicanorem, abjectis armis ſuis fugerunt:

45 Eóſque perſecuti ſunt *Jehudæi* itinere diei unius Hadaſis uſque quò venitur Gezerum, ubi clanxerunt tubis [h] ad ſignificantibus poſt ipſos.

46 Egreſſi autem ex omnibus vicis Jehudææ *incolæ* circumquaque, feriebant illos, adeò ut revertentes hi ad illos caderent omnes gladio nec reliquus fieret ex eis vel unus.

47 Ita acceperunt ſpolia prædámque, caput verò Nicanoris amoventes, & dexteram ejus quam extenderat ſuperbè, detulerunt, & ſuſpenderunt ad Jeruſchalaima.

48 Unde lætatus populus valde, agitaverunt diem illum diem lætitiæ magnæ:

49 Inſtituerúntque celebrari quotannis diem illum decimo tertio Adaris.

50 Et quievit terra Jehudæ diebus paucis.

[h] Græ. *ſignificationū, ut ſuprà* 4.40.

ANNOTATIO.

1 Demetrius] *Ab hiſtoricis cognominatus Soter.* Civitatem mar.] *nempe Tripolin Syriæ, ut a Joſepho narratur. & 2.Mac.14. ſed illud caput eſt huic adverſiſſimum.* 13 Aſchidæi] *vide ſuprà 2.42.* 15 Amicis] *id eſt, eis qui ſe nobis adjunxerint.* 19 Bethzethæ] *vox Syriaca potius quàm Hebræa, locum olearum ſonans. Videtur autem hic locus prope Mitzpam fuiſſe ſitus, de qua ſuprà cap.3. Nam ad eum locum erat fovea magna, cujus meminit Jirm.41.7.& 9. eaque ad cuſtodiam primùm extructa inſtar turris, ut receptaculum a prædonibus eſſet ac hoſtibus involantibus: vide 2.Mac.13.4.* 31 Cepharſalima] *pagum in Samaritano agro.* 40 Hadaſis] *hanc vocem ex locorum comparatione eandem eſſe cum Hhatroth Adaris conjicimus, qui locus ſitus eſt inter Jeruſchalaima & Gezerum in tribu extrema Ephrajimi, Jehoſch.16.5.& 18.13. quamobrem Hieronymus Adarſa legit, non autem Adaſa: quæ vox appellatione Syriaca reſpondet alteri Hhebraicæ: nam Hadaſim Hhebræis ſunt myrti: quibus videtur Hhatroth Adaris abundaſſe, & ex eo nomen habuiſſe quòd myrtuoſi eſſent.* 45 Gezerum] *vide ſuprà in 5.8.* 46 Feriebant] *metaphora ſumpta a cornupetis animantibus.* Revertentes] *id eſt, cùm eos qui primi accurrebant fugerent Demetriani, & putarent ſibi conſulendum fuga, conferebant ſe in aliorum manus.*

CAPUT. VIII.

1 AUDIENS verò Jehuda nomen Romanorum, eos valere robore, & eos placido animo acquieſcere iis omnibus quæ proponebantur ipſis, & quicunque ad ipſos veniunt conſtituere cum eis amicitiam, denique valentes eſſe robore:

2 ([a] Narratū enim fuerat ei de bellis ipſorum & rebus ſtrenuis quas gerebant apud Galatas, eos vi ſuperaſſe, & effeciſſe ſibi [b] tributarios,

3 Et quæcunque fecerant in regione Hiſpaniæ, ad obtinendum [c] fodinas metallicas auri & argenti, quæ in ea ſunt;

4 Ut ſuperaverant locum illū totum conſilio ſuo & tolerantia, (quamvis locus ille procul abeſſet ab ipſis valde) & reges qui invaſerant ipſos ab extremitate terræ, donec contriviſſent eos, poſtquam percuſſiſſent eos plaga magna, utque reliqui darent ipſis tributum quotannis;

5 Philippum quoque & Perſeum Macedonū regem, & qui extulerant ſe in ipſos ut eos contriviſſent bello, & ſuperaviſſent eos:

6 Itémque Antiochum magnum, regem Aſiæ (qui profectus erat in eos ad bellum habens centum viginti elephantes, & equitatum & currus, copiáſque multas valde, & attritus eſt ab ipſis)

7 Ut cùm cepeřint vivum, ſtatuerintque ut ipſis daret cùm ille, tum qui reges futuri erant poſt illum, tributum magnum, datis obſidibus & diviſione inſtituta.

[a] Græc. narraverant.

[b] Græ. ſub tributum.

[c] Græ. metalla.

8 Quia regionem Iliacam, Myſiam, Lydiámque, & alias ex optimis regionibus illius acceptas ab illo dederant Eumeni regi:

9 Et quia Græci conſilium inierant invadendi & tollendi ipſos, ut cognito ſermone hoc ab ipſis;

10 Miſerint in eos ducem unum, bellóque afflixerint eos, adeò ut ceciderint ex eis confoſſi multi, multos verò captivos abduxerint, uxores eorum, liberóſque eorum; & deprædatis illis obtinuerint terram eorum, everſiſque munitionibus eorum, ac deprædatis illis, ſervos effecerint eos in diem hunc uſque.

11 Item ut reliqua regna & inſulas, quæcunque obſtiterunt ipſis, perdiderunt, & in ſervitutem compulerunt.

12 Cum amicis autem ſuis & iis qui acquieſcunt ipſis, cum iis conſervare amicitiam, & obtinere regna propinqua & longinqua; & quicunque audiverunt nomen ipſorum, metuere ſibi ab ipſis; quoſcunque autem volunt adjuvare & tenere regnum, eos regnare;

13 Contrà verò quos voluerint, deſtituere: denique exaltatos eſſe valde:

14 Atque propter hæc omnia, non impoſuiſſe quenquam eorum diadema ſibi, neque induiſſe purpuram, ut ea ſe magnificè gereret;

15 Sed ſenatum feciſſe ſibi, & quotidie conſilium eſſe trecentorum viginti, conſilia ineuntium

ſemper de [d] republica, ut exorſient eam:

[d] Græ. multitudine, ut ver 20.

16 Tantùm credere uni homini, qui dominetur ipſis in annum & imperium habeat totius terræ ipſorum, & omnes ita auſcultare uni ut non ſit invidia, neque æmulatio inter ipſos)

17 Elegit ergo Jehuda Eupolemum filium Jochananis, filii Hakkotzi & Jaſonem filiũ Elhhazaris, quos miſit Romam ad conſtituendum cum ipſis amicitiam & ſocietatem,

18 Et tollendum jugum ſuum a ſe; quia videbant regnum [a] Græcorum oprimere Jiraëlem ſervitute.

19 Itaque profecti Romam (erat autem iter multum admodum) & ingreſſi in ſenatum prolocuti ſunt dicentes,

20 Jehuda Macbai & fratres ipſius, & reſpublica Jehudæorum nos miſerunt ad vos, ut conſtituamus vobiſcum ſocietatem & pacem, & nos inſcribamur ſociis & amicis veſtris:

21 Qui ſermo placuit coram ipſis.

22 Atque hoc exemplum eſt illius epiſtolæ, quam reſcripſit *Senatus* in tabulis æreis, & miſit Jeruſchalaima, ut eſſet apud eos illic monimentum pacis & ſocietatis.

23 Quod fauſtum felixq; ſit Romanis, & genti Jehudęorum mari terráque in ſeculum, gladiũque & hoſtis procul ſit ab eis.

24 Quòd ſi extiterit bellum in Romam priùs, aut in ullum ſociorum ipſorum in tota ditione ipſorum;

25 Auxilium latura eſt gens Jehudæorum, prout tempus [e] præbebit ipſis, animo optimo:

[e] Græ. cõſcripti ſunt, ſic verſ. 27.

26 Neque dabunt, neque ſubminiſtrabunt hoſtibus oppugnantibus ipſos commeatum, arma, argentum, naves, ut viſum fuerit Romanis; & cuſtodient mandata eorum, [a] nihil accipientes.

27 Similiter verò ſi genti Jehudæorum evenerit priùs bellum, auxilium ferent Romani ex animo, ut ipſis opportunitas præbebitur:

28 Et oppugnantibus non dabitur commeatus, arma, argentum, naves, ut viſum fuerit Romanis; ſed cuſtodient mandata hęc idq; [f] bona fide:

[f] Græ. non cum dolo.

29 In hanc ſententiam ſtatuerunt Romani cum populo Jehudæorum fœdus.

30 Quòd ſi in poſterum conſilia inierint hi aut illi, addendi aut adimendi facient [g] prout placuerit ipſis; & quicquid addiderint, ademerintve, id ratum futurum eſt,

[g] Græ. ex placito ipſorum.

31 De malis autem quæ rex Demetrius perficit in eos, ſcripſimus ei dicentes, Quamobrem [h] grave jugum imponis amicis noſtris ſociiſque Jehudęis?

[h] Græ. gravat jugum tuum in amicos.

32 Si ergo ampliùs interpellaverint nos *pro auxilio* contra te, faciemus eis jus, & te mari terráque oppugnabimus.

ANNOTATIO.

2 Narratum] *ab hoc verſũ ad* 17. *uſque continuum eſt hyperbaton, quod nos propterea parentheſeos notis incluſimus.* 7 Diviſione] *diviſionem illam intelligit quæ apud Livium, & Appianum Alexandrinum in Syrio legitur ut diſcederet Antiochus ab Europa omni, & Aſia, quæ citra Taurum montem ſunt, ut habent verba Publii & Romanorum reſcriptum, quod apud Appianum legimus. & ſequens verſus exponit.* 8 Regionem Iliacã] *has voces in libris omnibus invenimus depravatiſſimas: ſed confidimus ex veritate reſtitutas eſſe, ſi ita legeris. Nam Attalus rex ab Antiocho infeſtatus populum Rom. hæredem dixit: fratrem verò Eumenem aliqua hæreditatis parte aſperſit: ita res illius plurima ad Romanos, quædam ad Eumenem fratrem ipſius tranſlatæ ſunt.* 18 Græcorum] *id eſt, Seleucidarum, ut ſuprà* 1.11. 26 Nihil accip.] *id eſt optima fide, & ob omni munere & corruptione libera, ut membrum antitheton accipi hæc verba oportere docet, infrà verſ.* 28.

CAPUT IX.

1 AUDIENS verò Demetrius [a] feciſſe Nicanorem & copias ejus bellum, perrexit Bacchidem & Alcimum ſecundò mittere in terram Jehudæ, & [b] cornu dexterum cum eis.

[a] Græ. in principem ducem.

2 Profecti itaque via Gilgalem verſus caſtra metati ſunt cõtra [a] Ceſulothas quæ ſunt in [b] Hharbathis: quam cum occupaſſent, perdiderunt animas humanas multas.

3 Menſe autem primo anni centeſimi quinquageſimi ſecundi, caſtra metati ſunt contra Jeruſchalaima.

4 Moventes autem profecti ſunt [a] Bethzetham cum viginti millibus virorum peditum, & bis mille virorum equitatu;

5 Cùm Jehuda caſtra poſuiſſet [a] Hadaſis, habens ter mille viros electos ſecum:

6 Qui videntes multitudinem copiarum, hoſtes multos eſſe, metuerunt valde, & diffluxerunt multi e caſtris; non ſunt facti ex eis reliqui, niſi octingenti viri.

7 Videns itaq; Jehuda diffluxiſſe caſtra ſua cùm prælium iſtud affligeret ipſum, adeoq; animo attritus eſſet (quia non habebat tẽpus congregandi eos) ius diſſolveretur,

8 Dixit iis qui erant reliqui, ſurgamus, & aſcendamus in adverſarios noſtros, ſi fortè poterimus debellare eos.

9 Avertebant autem illum dicentes, nequaquam poterimus: ſed ſervemus noſtras ipſorum animas modò; revertere; nam fratres noſtri diffluxererunt, & nos debellaremus iſtos? qui ſumus tam pauci.

10 Sed dixit Jehuda, abſit a me ut faciam facinus iſtud, & fugiam ab iſtis: nam ſi propè eſt tẽpus noſtrum, moriamur viriliter propter fratres noſtros, ac ne relinquamus quicquam quod gloriæ noſtræ crimini verti poſſit.

11 Tunc moverunt copiæ e ſuis caſtris, ut ſiſterent ſe obviam illis, diviſo equitatu in duas partes, & funditoribus ſagittariiſque procedentibus ante copias, qui primi bellatores erant potentes omnes.

12 Bacchides autem erat in cornu dextero, cùm appropinquante phalange a duabus illis partibus clangor tubis factus eſt.

[b] Græ. poſt ſermones iſtos renunciaverunt.

13 Clanxerunt quoque milites Jehudæ ipſi tubis, & commota eſt terra a ſonitu caſtrorum; fuitque prælium commiſſum a mane uſque ad veſperam.

14 Vidit verò Jehuda Bacchidem & firmamẽtum caſtrorum ad dexteram eſſe; quapropter convenerunt ad ipſum omnes animoſi.

15 Ita cõtritũ eſt dexterũ cornu ab illis, & perſecuti ſunt a tergo eos uſq; ad [a] Aznothas montem.

16 Qui autem erant in cornu ſiniſtro, videntes cornu dexterum attritum eſſe, reverſi ſunt

ſecundum veſtigia Jehudæ & comitum ejus a poſterioribus partibus ;

17 Ita ingraveſente prælio ceciderunt confoſſi multi ex his & ex illis :

18 Jehuda verò cecidit, & fugerunt reliqui.

19 Vnde tollentes Jonathan & Schimhhon Jehudam fratrem ſuum, ſepeliverunt eum in monumento majorum ſuorum Moddinis:

20 Et deflentes eum planxerunt de eo omnes Jiſraëlitæ planctu magno; lugentéſque diebus multis dixerunt,

21 Quomodo cecidit potens, qui ſervabat Jiſraëlem ?

22 Reliquæ verò res Jehudę, & bella, & ſtrenua facta quæ fecit, & magnitudo ejus non ſunt deſcriptæ: nam multæ erant admodum.

23 Fuit autem poſt mortem Jehudæ, ut emergerent iniqui in omnibus terminis Jiſraëlis, & exorirentur omnes operarii injuſtitiæ.

24 Diebus illis fuit fames magna valde: quapropter ' deſcivit regio ipſa cum illis.

25 Eligens verò Bacchides impios iſtos viros, eos inſtituit dominos regionis.

26 Qui exquirentes preſcrutanteſq; amicos Jehudæ, adducebant eos ad Bacchidem, qui ultionem ſumebat de eis, illudens eis.

27 Ita fuit afflictio magna in Jiſraëlitis, cujuſmodi non fuerat, ex quo die non eſt viſus propheta ipſis.

28 Quamobrem congregati omnes amici Jehudæ dixerunt Jonathani,

29 Ex quo frater tuus Jehuda mortuus eſt, non fuit vir par ei ad procedendum contra inimicos & Bacchidem, & invadendum adverſarios gentis noſtræ :

30 Nunc itaq; eligimus te hodie, ut ſis loco illius[a] princeps noſter, & dux ad gerendum bella noſtra.

[a] Græ. in principem & ducem.

31 Accepitq; Jonathan, momento illo principatum, & ſurrexit in locum Jehudæ fratris ſui :

32 Quod reſciſcens Bacchides quæſivit eum occidere:

33 Sed cognoſcens Jonathan, & Schimhhon frater ipſius, ac omnes qui erant cum ipſo, fugerunt in deſertum' Tekohhæ, & caſtra poſuerunt ad aquas lacus' Aſpharis.

34 Quod ubi cognovit Bacchides, die Sabbathi venit ipſe cum toto exercitu ſuo 'ſecundum Jardenem.

35 Miſerat autē' fratrem ſuum ducem multitudinis, ut rogaret Nabathos amicos ſuos ut apud ipſos deponerent impedimenta ſua, quæ multa erant.

36 Sed exeuntes ' filii Amri ' Medeba comprehenderunt Jochananem & quęcunque habebat; quæ habentes abierunt.

37 [b]Poſtea verò renuntiatum eſt Jonathani, & Schimhhoni fratri ipſius filios Amri celebrare nuptias magnas & deducere ſponſam Medeba, filiam cujuſdam e magnatibus ſummis Cenahhanis, cum pompa maxima.

[b] Græ. poſt ſermones iſtos renuntiaverunt.

38 Recordati itaq; Jochananis fratris ſui aſcenderunt & abdiderunt ſe ſub quadam montis unius ſpecu.

39 Cúmq; ſublatis oculis ſuis vidiſſent, quòd ecce turba & apparatus multus, procedente ſponſo cum amicis ſuis & fratribus ſuis obviam illis cum tympanis, inſtrumentíſque muſicis, & armis multis;

40 Exſurrexerunt in eos ex inſidiis, & interfecerunt eos, adeò ut caderent confoſſi multi, & reliqui fugerent ad montana; ceperúntq; omnia ſpolia illorum.

41 Ita converſæ ſunt nuptiæ in luctum, & vox muſicorum inſtrumentorum ipſorum in lamentum

42 Illi autem facta ultione ſanguinis fratris ſui reverſi ſunt ad terminum Jardenis.

43 'Audiens ergo Bacchides venit die ſabbathi ad ripas uſq; Jardenis cum copiis multis.

44 Dixit autem Jonathan ſuis, ſurgamus jam & pugnemus pro [c] nobis ipſis : non enim eſt hodierno die, ut [d]ante hac ;

[c] Græ. animis noſtris.

[d] Græ. heri & nudiuſtertius.

45 Nam ecce bellum imminet ex adverſo noſtri, & a tergo noſtro; aqua verò Jardenis hinc & inde, paluſque, & ſaltus; non eſt declinandi locus.

46 Nunc ergo inclamate Deum cœli, ut ſervemini a manu inimicorum,

47 Tunc commiſſum eſt prælium, & extendit Jonathan manum ſuam ad percutiendum Bacchidem; ſed declinavit ab eo retrorſum.

48 'Poſtea inſiliit Jonathan & qui erant cum eo in Jardenem, & tranſnaverunt in ulteriorem ripam : illi verò non trajecerunt Jardenem inſequentes eos.

49 Ceciderunt autem ex caſtris Bacchidis quaſi viri mille, die illo.

50 Reverſus autem Jeruſchalaima ædificavit civitates munitas in Jehudæa, & munitionem quæ eſt Jerichunte, & Beth-elem, & 'Thimnatam, & ' Pirhhatonem, & ' Tappuachum, inſtruentes muris altis, portiſque & vectibus;

51 Et poſuerunt præſidia in eis, ut inimicè agerent cum Jiſraële.

52 Muniuit quoq; civitatem Beth-tzuranā & 'Gazara & ' Acram, ponens in eis copias & apothecas commeatuum:

53 Acceptiſq; filiis eorum qui duces regionis erant obſidibus, poſuit eos in arce Jeruſchalaimis in cuſtodia.

54 Anno autem centeſimo quinquageſimo tertio, ſecundo menſe, præcipiente Alcimo ut deſtrueretur murus atrii in loco ſancto extimus, & evertente opera prophetarum, cùm jam cœpiſſet deſtruere;

55 Momento illo percuſſus eſt Alcimus, & impedita opera illius, obſerato ore illius, & paralyſi affecto corpore, adeò ut non poſſet ampliùs[e] quicquam eloqui aut præcepta dare de domo ſua;

[e] Græ. ſermonem.

56 Et mortuus eſt Alcimus tempore illo cum cruciatu magno.

57 Videns ergo Bacchides mortuum eſſe Alcimum, reverſus eſt ad regem, & quievit terra Jehudæ duobus annis,

58 Quapropter conſilium inierunt omnes iniqui dicentes, ecce Jonathan & qui cum eo ſunt habitant in quiete confidenter : nunc igitur adducamus Bacchidem, qui comprehendat iſtos omnes una nocte:

59 Et profecti conſilium communicarunt cum eo.

60 Qui moyens ut veniret cum copiis multis miſit epiſtolas clàm omnibus ſociis ſuis qui erant in Jehudæa, ut comprehenderent Jonathanem & eos qui erant cum ipſo ; ſed non potuerunt, quia innotuit illis conſilium iſtorum.

61 Sed comprehenderunt ex hominibus regionis authoribus illius ſceleris quinquaginta

viros,& interfecerunt eos.

62 Poſtea ſecedens Jonathan & Schimhhon & qui erāt cum eo,'Beth-ketzitzum,quod eſt in 'deſerto,extruxit res amotas ejus, & firmavit eam:

63 Quod Bacchides cognoſcens congregavit totam ſuam multitudinem,& iis qui erant ex Jehudæa denuntiavit.

64 Cumque veniens caſtra poſuiſſet contra Beth-ketzitzum,oppugnavit ipſum diebus multis,fecitque machinas:

65 Jonathan verò relinquens Schimhonem fratrem ſuum in civitate proceſſit in regionem, & venit [f] cum numeris.

[f] Græ. numerans.

66 Ita percuſſit 'præfectum viarum inſidiis cum [g] ſociis ipſius,& 'eos qui falas obſervabant in tentorio ipſorum.

[g] Græ. fratribus.

67 Cúmque incepiſſet cædere, aſcendens cum ſuis copiis Schimhhon quoque & qui erant cum eo egreſſi e civitate,incenderunt machinas:

68 Ita pugnantibus illis contra Bacchidem, contritus eſt ab illis; & affixerunt eum valde, eò quòd conſilium ipſius & expeditio ipſius inanis eſſet.

69 Quamobrem irati animo in viros iniquos illos,qui conſuluerant ipſi ut veniret in regionem,occiderunt ex eis multos; etiamque inibat conſilium invadendi terram eorum.

70 Hoc autem poſtquam cognovit Jonathan, miſit ad eum legatos ad componendum cum eo pacem ,& ut redderent ipſis [h] captivorum turbam:

[h] Græ. captivitatem.

71 Quod accipiens ille fecit ſecundum ſermones ejus,& juramento ſpopondit ei ſe non procuraturum ei malum,ullo dierum vitæ ſuæ;

72 Redditiſque ei captivis quos ceperat priùs e terra Jehudæ,revertens abiit in terram ſuam,ac non perrexit ampliùs invadere terminos eorum.

73 Ita ſublato ex Jiſraële [i] bello habitavit Jonathan 'Micmaſchi,& cùm cœpiſſet Jonathan judicare populum,delevit impios ex Jiſraële.

[i] Grę. gladii.

ANNOTATIO.

1 Feciſſe] *Ac non amplius facere ſublatum morte. Noëma,cujuſmodi eſt apud Latinos, vixit, pro eo quod eſt,deceſſit de vita,non vivit amplius.* Cornu dexterum]*id eſt,eos milites qui in ſuperiore prælio regi miniſtraverant,ſuprà 6.33.& ſequentibus.* 2 Ceſulothas] *oppidum in finibus Jiſſaſcaru, de quo Jehoſch.19.18.* Hharbathis]*vide ſuprà 5.23.Sic enim legendum eſſe,ratio ipſa docet.* 4 Beth-zetham] *ſic legimus ex Joſepho, ut ſuprà 7.19.* 5 Hadaſis]*vide ſuprà 7.40.* 15 Aznothas] *extremitatem Taboris, Jehoſch.19.34.* 24 Deſcivit]*id eſt tota ſe commiſit Bacchidi,ut commodius à fame levari poſſet.* 33 Tekohhæ]*in extremis finibus Jehudæ ad Aſphaltitem lacum verſus Moabitidem.vide Jirm 6.1.* Aſpharis]*id eſt, Aſphaltitis cujus bitumen Syris Aſphar ſive Aſpharta dicitur,eò quòd bitumen flagrantis ignis rejectamentum eſt: unde etiam Aſphaltus corrupta voce appellatur Græcis,& Aſphaltites lacus.* 34 Secundum]*ſic interpretamur Græcum* πέραν *ex verſu 43 infrà,ut accipitur in ſcriptura paſſim.* 35 Fratrem] *Jochananem,ut deinceps nominatur.* 36 Filii Amri]*Moabitæ civis Medebani,ac fortaſſe ex nefario illo genere Amri, cujus eſt mentio 1.Reg.16.* Medeba]*oppido Moabitarum,cujus mentio eſt Num.21.30.Jehoſch.13.9.Jeſ.16.2.& alibi.* 43 Audiens]*regreſſio ad ſermonem.qui interruptus fuerat inde a verſu 35. quibus hyperbatis hic autor abundat.* 48 Poſtea]*nempe cùm violento impetu Bacchidem propulſaſſet.* 50 Thimnatam] *ex tribu Danis,Jehoſ.19.43.* Pirhhatonem]*Ephrajimitarum,Jud.12.15.* Tappuachum]*Jehudæ,Jehoſch.15.34.* 52 Gazara]*oppidum munitum in Peliſchtæorum finibus Azotum verſus,de quo infrà 13.& 14.& ſeq.* Acram]*id eſt,partem unam Jeruſchalaimorum,ut antè vidimus,4.41.* 62 Bethketzitzum] *id eſt,locum ubi fuerat Ketzitz Binjaminitarum oppidum, quod a ſitu quoque vallis Ketzitz appellatur,Jehoſch.18.21.* Deſerto] *Jerichuntis.* 66 Præfectum viarum] *Græcam vocem corruptam eſſe, nemo eſt qui neſciat,quam tamen ex Joſepho non poſſis reſtituere,cùm nihil recenſeat hujuſmodi. Hieronymum puto vocem Græcam pro appellatione propria accepiſſe;etſi odares pro odure legitur. Eſt autem* ὁδόυρης *apud Græcos viarum inſidiator,cujuſmodi ſunt in caſtris primæ emiſſariorum cuſtodia,quas a Bacchide fuiſſe conſtitutas ex militari uſu minimè dubitamus.* Eos qui falas] *Græca phraſi quam autor adhibet, Syrica eſt propriè,quaſi dicas filios Bitzaronis. Sunt autem illi apud Syros, qui* φρυκτοὺς, *turres ſpeculatorias,& falas cuſtodiebant,atque ex iis eminus explorabant quid circumſtantibus in locis ageretur.* 73 Micmaſchi]*in tribu Binjaminitarum.vide.1.Schem.13.& Jeſ.10.28.*

CAPUT X.

1 ANNO verò centeſimoſexageſimo aſcendit Alexander filius Antiochi 'Illuſtris, & occupata 'Ptolemaide, cùm accepiſſent eum regnavit illic.

2 Quod audiens Demetrius rex congregavit copias multas valde, ut procederet obviam ei in prælium:

3 Miſitque Demetrius ad Jonathanem literas verbis pacificis,adeò ut magnificaret eum.

4 (Dicebat enim,anticipemus pacem conſtituere cum iſtis,antequàm conſtituerit iſte pacem cum Alexandro contra nos:

5 Nam recordaturus eſſet omnium malorum quæ commiſimus in ipſum,& in fratres ſuos,atque in gentem ſuam)

6 Deditq; ei poteſtatem congregandi copias & comparandi arma, ut eſſet ille ſocius ipſius;& obſides qui erant in arce reddi edixit ei.

7 Veniens itaq; Jonathan Jeruſchalaima, cùm legiſſet epiſtolas [a] audiente toto populo, & iis qui erant in arce:

[a] Græ. in auribus totius populi.

8 Timuerunt timore magno, quando audiverunt regem dediſſe ei facultatem congregandi copias;

9 Tradiderúntque qui erant in arce Jonathani obſides,quos reddidit parentibus ipſorum.

10 Tunc habitans Jonathan Jeruſchalaimis cœpit ædificare & inſtaurare civitatem.

11 Edicens [b] operis, ut extruerent muros & montem Tzijonis circundarent lapidibus quadratis ad munitionem; & ita fecerunt.

[b] Grę. facientibus opera.

12 Quamobrem fugerunt alienigenæ, qui erant in munitionibus quas ædificaverat Bacchides;

13 Et relinquens quiſque locum ſuum abiit in terram ſuam.

14 Tantùm Bethzuræ reliqui fuerunt quidam ex iis qui legem & præcepta reliquerant: nam hoc erat ipſis perfugium.

15 Sed audiens Alexander rex promiſſa quæcunque literis ſignificaverat Demetrius Jonathani, cùm narraviſſent ipſi bella & ſtrenua facta quæ fecerat ille, & fratres illius, ac labores quos ſuſtulerant:

16 Dixit, an non poſſemus invenire unum aliquem virum ejuſmodi? nunc ergo conſtituemus eum amicum ſociumque noſtrum.

17 Et ſcriptas literas miſit ei, dicens [a]in hanc ſententiam:

18 Rex Alexander fratri Jonathani ſalutem.

19 Audivimus de te virum potentem robore te eſſe, & commodum eſſe ut ſis amicus nobis.

20 Nunc itaque conſtituimus te hodie ſacerdotem ſummum gentis tuæ, & amicum regis vocari, miſit quoque ei purpuram & coronam auream: *dicens*, [b]ut & ſentias nobiſcum, & conſerves amicitiam erga nos.

21 Sic induit Jonathan ſanctam veſtem ſeptimo menſe anni centeſimi ſexageſimi, feſto tabernaculorum, & congregavit copias, comparavitque arma multa.

22 Quos ſermones audiens Demetrius dolore affectus eſt;

23 Et dixit, quid nam fecimus, quòd [d]prior nobis Alexander amicitiam conſtituit cum Jehudæis ad firmamentum ſui?

24 Scribam eis ego quoque verba cohortationis, & amplitudinem & dona *conferam*, ut ſint mecum ad auxilium *meum*.

25 Et ſcripſit eis in hanc ſententiam; Rex Demetrius genti Jehudæorum ſalutem.

26 Quòd conſervaſtis pacta nobiſcum inita, & permanſiſtis in amicitia noſtra ac non acceſſiſtis inimicis noſtris, audientes gaviſi ſumus.

27 Nunc itaque permanete adhuc ad ſervandum fidem erga nos, & reddemus vobis bona pro iis quibus afficitis nos:

28 Dimittemuſque vobis, [e]quæ dimittenda erunt multa, & dabimus vobis dona.

29 Nunc etiam abſolvo vos remittens vobis omnes inquam Jehudæos, a tributis, & a [f]canone ſalinarum, & a coronis:

30 Et pro tertia parte ſeminis, & pro dimidio fructuum ex arboribus quod conveniebat me percipere, dimitto ex hodierno die, & deinceps, ne accipiatur a terra Jehudæ, & a tribus præfecturis ex Samaritide, Galilæaque adjectis ei; idque ab hodierno die in tempus æternum.

31 Urbs verò Jeruſchalaimorum eſto ſancta, & libera cum terminis ſuis & a decimis, & a vectigalibus.

32 Dimitto etiam poteſtatem arcis quæ eſt Jeruſchalaimis, quam trado ſacerdoti ſummo, ut conſtituat in ea viros quoſcunque elegerit ipſe ad cuſtodiendam eam.

33 Omnem quoque [h]animam Jehudæorum, quæ captiva adducta fuerit e terra Jehudæ in totum regnum meum, dimitto liberam gratis.

34 Item [i]omnes dimittunto tributa eorum, & jumentorum ad eos pertinentium, & omnes dies feſti, ſabbathaq; & novilunia, dieſq; ſtati, & terni dies ante feſtum, terniq; dies poſt feſtum, ſunto omnes dies iſti dies immunitatis & remiſſionis omnibus Jehudæis qui ſunt in regno meo;

35 Ut non habiturus ſit poteſtatem quiſquam vendendi aut turbandi quenquam eorum de negotio ullo.

36 Præterea inſcribuntor Jehudæorum in copias regis ad triginta millia virorum, quibus dabuntur munera, ut convenit omnibus copiis regis:

37 Et conſtituetur *pars* ex eis in munitionibus regis magni; & pars ex eis conſtituetur in curandis negotiis regni [g]fiduciariis, quorum præfecti & magiſtratus ſunto ex ipſis, & incedunto legibus ipſorum, quemadmodum etiam præcepit rex in terra Jehudæ.

38 Quod autem ad tres præfecturas illas adjectas Jehudææ e regione Samariæ, hoc adjicitor Jehudææ, ut recenſeantur ſubjectæ uni; nec obediant alteri poteſtati, niſi ſacerdotis ſummi.

39 Ptolemaida verò & regionem adhærentem ei dono do ſanctuario quod eſt Jeruſchalaimis, ad convenientem ſumptum ſanctuarii.

40 Item ego in annum do quindecim millia Siclorum argenti e rationibus regis ex locis ad ipſum pertinentibus;

41 Etiamq; quod abundat, quod non reddiderunt ex negotiorum adminiſtratione ut antecedentibus annis, deinceps danto in opera domus:

42 Quibus addita quinque millia Siclorum argenti, quos accipiebant de negotiis ſanctuarii (ut annis præcedentibus) ex rationibus quotannis, ea quoque remittuntur, quia pertinent ipſa ad ſacerdotes qui funguntur miniſterio.

43 Et quicunque fugerent in templum quod eſt Jeruſchalaimis, & quicunque in omnibus terminis ejus debitores ſunt legalium penſitationum, aut cujuſlibet operæ, abſolvuntur; etiam ab omnibus quæ erant ipſis in regno meo.

44 Tum ad ædificandum & inſtaurandum opera loci ſancti ſumptus dabitur e rationib⁹ regis:

45 Tum ad ædificandum muros Jeruſchalaimorum, & muniendum circumquaq;, ſumptus quoque dabitur e rationibus regis, & ad ædificandum muros qui ſunt in Jehudæa.

46 Cùm autem Jonathan populuſq; audivit ſermones iſtos, non crediderunt eis, neq; acceperunt: recordabantur enim mali maximi quo affecerat Iſraelem, ut affixerat eos valde.

47 Sed acquieverunt Alexandro, eo quod ille fuiſſet ipſis autor ſermonum pacis; & ſocii præliorum fuerunt ei omnibus diebus.

48 Cùm itaque Alexander rex congregaviſſet copias magnas, & caſtra feciſſet ex adverſo Demetrii;

49 Commiſerunt prælium duo iſti reges, ſed fugerunt caſtra Demetrii, & perſecutus eſt eum Alexander, cùm prævaluiſſet eis.

50 Cùmque obfirmaſſet prælium valde uſque dum occideret ſol, cecidit quoque Demetrius die illo.

51 Et miſit Alexander ad [a]Ptolemæum regem Ægypti legatos, in [b]hanc ſententiam dicens,

52 Quoniam reverſus in terram regni mei inſideo throno majorum meorum, obtineoque dominatum; & contrivi Demetrium obtinuique regionem noſtram.

53 (Nam commiſi in eum prælium, quo contritus eſt ipſe & caſtra ipſius a nobis, inſideoque throno regni ejus)

54 Nunc ergo ſtatuamus inter nos amicitiam,

[a] Græ. *ſecundum ſermones iſtos.*

[d] Græ. *prævenit nos Alexander conſtituere.*

[e] Græ. *dimiſſiones multas.*

[f] Græ. *pretio ſalis.*

[g] Græ. *quæ ſunt in fidem.*

[b] Græ. *ſecundum ſermones iſtos.*

[i] Græ. *in uxorem.*
[k] Græ. *bonus.*

& jam da mihi filiam tuã, ut ſit mihi [i]uxor, & ego gener tibi; & dabo tibi dona illiq́ue digna te.

55 Reſpondens verò Ptolemæus rex dicens, [k]felix dies, quo reverſus ès in terram majorũ tuorum, & inſediſti throno regni eorum.

56 Jam verò facturus ſum tibi quæ ſcripſiſti; ſed occurre ad Ptolemaida ut videamus alter alterum; & ſocer ero tibi quemadmodum dixiſti.

57 Egreſſus itaque Ptolemæus ex Ægypto, ipſe & Cleopatra filia ipſius venerunt Ptolemaida, anno centeſimo ſexageſimo ſecundo.

58 Ubi cùm occurriſſet ei Alexander rex, tradita eſt ipſi Cleopatra filia ejus; celebravitque nuptias ejus Ptolemaide, ut *faciunt* reges, cum gloria maxima.

59 Scripſerat autem rex Alexander Jonathani, ut veniret [l]obviam ipſi:

[l] Græ. *in occurſum.*

60 Qui profectus cum gloria Ptolemaida, obviam venit duobus illis regibus, & dedit eis argentum, aurumq́;, & amicis eorum, ac dona multa, & [m]adeptus eſt gratiam in oculis eorum.

[m] Græ. *invenit.*

61 Congregati ſunt autem adverſus eum viri peſtilentes ex Jiſraële, viri iniqui, ut accuſarent eum; quibus non attendit rex;

62 Sed mandavit rex, ut exueretur Jonathan veſtimentis ſuis, ac indueretur purpura; atque ita fecerunt.

63 Poſtea ſedere juſſit eum rex ſecum, edixitq́ue principibus ſuis, prodite cum eo in medium civitatis, & mandate ne quiſquam incuſet eum de ulla re, & nemo ipſum interturbet ulla de cauſa.

64 Fuitq́ue ubi viderunt accuſatores gloriam ejus ſicut promulgabatur, & amictum ipſum purpura, ut omnes fugerent.

65 Cumq́ue gloria affeciſſet eum rex, & conſcribens eum inter primos amicos diſpoſuiſſet eum ducem, & participem principatus:

66 Reverſus eſt Jonathan Jeruſchalaima cum pace atque lætitia.

67 Anno autem centeſimo ſexageſimo quinto, venit Demetrius filius Demetrii e Creta in terram majorum ſuorum:

68 Quod audiens Alexander rex, contriſtatus eſt valde, & reverſus eſt Antiochiam.

69 Conſtituit autem ducem Demetrius Apollonium, præfectum Cœles Syriæ; qui congregans copias magnas caſtra poſuit Jamniæ, miſitq́ue ad Jonathanem ſacerdotem ſummũ, dicens,

70 Tu unicus efferris in nos, & ego factus ſum ludibrio probróque propter te: quamobrem verò potentiam oſtentas contra nos in montibus iſtis?

71 Nunc ergo ſi confidis copiis tuis, deſcende contra nos in campum, ubi decertemus inter nos: nam penes me eſt potentia civitatum.

72 Interroga, & diſce quis ſim ego, & reliqui adjuvantes nos; dicuntur enim non poſſe veſtra conſiſtere veſtigia in conſpectu noſtro, quia bis in fugam verſi ſunt majores tui in terra ſua.

73 Nunc itaque non poſſes ſuſtinere equitatum, & copias hujuſmodi in eo campo, ubi neque lapis, neque ſaxum, neque locus effugiendi eſt.

74 Cùm autem audivit Jonathan ſermones Apollonii, commotus [n]animo elegit decem millia hominum, & proceſſit Jeruſchalaimis, occurrente ipſi Schimhhone fratre ipſius ad auxilium ipſius;

[n] Græ. *cogitatione.*

75 Et caſtra poſuit contra Joppen, poſtquam excluſiſſent eum e civitate eò quòd præſidium Apollonii erat Joppes, & oppugnarunt eam.

76 Metuentes verò aperuerunt oppidani, & dominatus eſt Jonathan Joppæ.

77 Quod audiens Apollonius, caſtra inſtituit ex ter mille equitibus, & copiis multis; profectúſque Aſchdodum tanquam iter faceret, eadẽ quoque opera proceſſit in campum, quia habebat multitudinem equitatus, cui confidebat.

Græ. *pa*
ſit.

78 Perſequente verò *Jonathane* a tergo ejus Azotum verſus, ut congrederentur caſtra a tergo ejus in prælium:

Græ. *pr*
ſtium.

79 Reliquit Apollonius mille equites occultè poſt eos.

80 Cognoſcente autem Jonathane eſſe inſidias poſt ſe, circuiverunt caſtra illius, unde conjiciebant jacula in populum a matutino ad veſperam uſque.

81 Populus verò conſiſtebat, ut mandaverat Jonathan, cùm labore fatigati eſſent equites eorum.

82 Tunc trahens Schimhhon copias ſuas congreſſus eſt cum phalange, (nam equites defatigati erant) & contriti ab eo fugerunt.

83 Equitatu verò diſſipato in campo fugerunt Aſchdodum, & ingreſſi ſunt ædem Dagonis, templum idoli ſui ut ſervarentur.

84 Incendens verò Jonathan Aſchdodum, & civitates circumſtantes eam, accepit ſpolia eorum; & ſacrum Dagonis, eóſque qui confugerant in illud incendit igne.

85 Ita fuerunt qui ceciderunt gladio, cum iis qui perierunt incendio, ad octies mille viros.

86 Et inde movente Jonathane ut caſtra poneret contra Aſchkelona, proceſſerunt cives obviam ei cum gloria magna.

87 Poſtea reverſus eſt Jonathan Jeruſchalaima, & qui erant cum eo, habentes ſpolia multa.

88 Fuitque ut audivit Alexander rex ſermones iſtos, ut [o]ampliore gloria Jonathanem afficeret,

[o] Græ. *adderet glorificare.*

89 Mittens ei fibulam auream, ut mos eſt dari cognatis regum, & dans ei Hhekronem omneſq; terminos ejus [p]hæreditatis nomine.

[p] Græ. *in hæreditatis donum.*

ANNOTATIO.

1 Illuſtris] *Hanc vocem Græci libri conſtanter legunt in nominandi caſu: neque videtur opus, ut hæc lectio corrigatur, cùm hîc quoque Illuſtris fuerit dictus exemplo patris, aut alia appellatione Belahh, teſte Joſepho lib. Antiquit. Jud. 13.* Ptolemaide] *de qua ſuprà 5.15.* 20 Ut & ſent.] *ellipſis in ſcripturis frequens, ut Gen. 4.25. & 20.11. & alibi paſſim.* 29 A canone] *hanc vocem ſubſtituimus pro eo quod Græcè pretium ſalis nominatur: quia in Jiſraëlitarum agro ad paludem Cendevam & aliis locis erant ſalinæ vectigales a Regibus factæ: de quibus ſalinis agitur Jehoſchu. 13.6. & infrà 11.35. Eſt itaq. pretium ſalis genus penſitationis in perpetuum regioni impoſitum, quod Græcis & Latinis canonem appellari teſtis eſt Aſconius in Divinationem: ſimiliterque coronarum voce alterum penſitationum genus quod fit extra ordinem, atque imperatur: quamobrem penſitationem hanc ſingulari nomine Latini indictionem vocaverunt.* 30 Tribus præfecturis] *quarum idem meminit infrà ver. 38. & 11.34.* 31 Animam] *nempe quæ mei juris fuerit: nam hoc verſu de mancipiis ſuis agit Demetrius; & de alienis, ſeq.*

verſu. 34 Omnes dimittunto] *nempe qui exemplo meo voluerint manumittere Jehudæos ſervos.* 39 Ptolemaida] *quaſi dicat, infauſtam illam ſedem, quam Alexander Illuſtris occupavit, decerno Jehudæorum eſſe, & ipſis addico.* 51 Ptolemæum] *Philometorem, ut antè diximus.* 67 Demetrius] *Nicanor dictus, filius Demetrii Soteris, cujus mentio primùm facta eſt ſuprà 7.1.* 70 Montibus iſtis] *id eſt, Jehudæa montoſa tua, ut Exod. 15.17. & Deut. 11.11.* 77 Tanquam iter fac.] *id eſt, fingens ſe nihil aliud cupere, quàm ut Azotum cum ſuis caſtris contingeret, & diſſimulans inſidias quas diſpoſuerat.* 80 Circuiverunt] *id eſt, caſtra ſua ex adverſo caſtrorum Apollonii, tanquam circumdaturi, in longum protraxerunt. Hhebraiſmus.* Conjiciebant] *nempe milites Apollonii.* 81 Labore fatigati] *eo quòd totum diem expectarent in armis, ut ſibi daretur aliqua Jehudæos invadendi opportunitas, qui contrà Jonathanis aſtu caſtra poſuerant, & equitatui iter interceperant, ut ad Apollonium reverti poſſet.* 82 Phalange] *id eſt equitatu, qui fuerat in inſidiis.* 83 Fugerunt] *nempe caſtra.* Ædem Dagonis] *vide 1. Schem. 5.2. & ſequentibus.* 89 Fibulam auream] *id erat munus honorarium neceſſariorum & conjunctiſſimorum regibus, ut exponunt ſequentia: Romani verò militem inſigni victoria parta* [illegible] *eo ſolebant munerari, teſte Livio libro 7. de bello Punico.*

CAPUT XI.

1 REX autem Ægypti congregavit copias multas, [a] ut eſt arena quæ jacet ad littus maris, & naves multas, quærens obtinere Alexandri regnum dolo, & addere ipſum regno ſuo.

2 Eo itaque prodeunte in Syriam verbis [a] pacis, aperientes ei cives occurrebant ei; quia mandatum erat Alexandri regis ut occurrerent ei, eò quòd ſocer ipſius eſſet.

a Græ. pacificis.

3 Ita civitates ingrediens [*] Ptolemęus, inſtituebat copias [b] præſidiarias in unaquâque civitate.

b Græ. præſidium.

4 Cùm autem veniſſet prope Azotum, demonſtrantes ei templum Dagonis igni traditum, & Azotum ſuburbiáque ipſius deſtructa, corporáque projecta, & homines exuſtos, quos exuſſerat *Jonathan* [*] in eo bello (nam fecerant tumulos eorum in via ipſius)

5 Enarraverunt regi quę fecerat Jonathan ad criminandum eum: & conticuit rex.

6 Occurrente verò Jonathane regi Joppen cum gloria, postquam ſalutaſſent alter alterum & pernoctaſſent illic;

7 Profectus Jonathan cum rege ad fluvium uſque qui dicitur [*] Eleutherus, reverſus eſt Jeruſchalaim.

8 Rex autem Ptolemæus dominans civitatibus maritimis Seleuciam maritimam uſque, ut inibat in Alexandrum rationes improbas,

9 Miſit legatos ad Demetrium regem, dicens, age, conſtituamus inter nos fœdus, & dabo tibi filiam meam quam habet Alexander, regnabiſque in regno patris tui.

10 Pœnitet enim me, quòd dederim illi filiam meam, nam quæſivit interficere me.

11 Criminatus eſt autem eum, propterea quòd ipſe concupiſcebat regnum ejus:

12 Et auferens ab eo filiam dedit ipſi Demetrio; & alienatus eſt ab Alexandro, ita ut manifeſtæ eſſent ipſorum inimicitiæ.

13 Et ingreſſus Ptolemæus Antiochiam, appoſuit duo diademata capiti ſuo, Aſiæ, & Ægypti.

14 Rex autem Alexander erat in Cilicia temporibus illis, quia deficiebant locorum illorum incolæ.

15 Sed audiens Alexander, invaſit eum bello, & producens Ptolemæus *copias* occurrit ei manu valida, atque in fugam vertit eum.

16 Ita fugiente Alexandro in Arabiam, ut protegeretur illic, rex Ptolemæus exaltatus eſt:

17 Et tollens Zabdiel Arabs caput Alexandri miſit Ptolemæo.

18 Poſtea rex Ptolemæus obiit die tertio; & qui erant in munitionibus ejus, perierunt [a] ab iis qui in iiſdem munitionibus verſabantur.

19 Ita regnavit Demetrius anno centeſimo ſexageſimo ſeptimo.

20 Diebus illis cogens Jonathan incolas Jehudęę ad expugnandum arcem quæ erat Jeruſchalaimis, fecit contra eam machinas multas.

21 Profecti autem quidam oſores gentis ſuæ, viri iniqui ad Regem, cùm renuntiaſſent ei Jonathanem obſidere arcem,

22 Audiens ille iratus eſt, & ubi audiviſſet, ſtatim jungens venit Ptolemaida, & reſcripſit Jonathani ne obſideret, ſed veniret ipſe obviam ſibi celerrimè Ptolemaidam, ut congrederentur.

23 Ut autem Jonathan audivit, obſidere juſſit; & delectis ſenioribus Jiſraëlis & ſacerdotibus expoſuit ſe ipſum periculo:

24 Nam accipiens argentum & aurum, veſtemque & alia munera [e] plurima, profectus eſt ad regem Ptolemaida, & invenit gratiam coram eo:

e Grę. plura.
d Græc. honorata.

25 Et quamvis accuſarent eum quidam iniqui, ex eadem gente,

26 Fecit tamen ei rex, quemadmodum fecerant ei antecesſores ipſius, & exaltavit eum coram omnibus amicis ſuis,

27 Stabiliens ei principatum ſacerdotii, & quęcunque alia antè habuerat [d] ad honores pertinentia, fecitque ut ille dux primorum amicorum eſſet.

28 Tum rogante Jonathane regem, ut Jehudæam faceret immunem tributorum & tres [f] toparchias atque Samaritida, promittendo ei talenta trecenta;

29 Acquieſcens rex conſcripſit Jonathani epiſtolas de his rebus omnibus, habentes in hunc modum:

30 Rex Demetrius Jonathani fratri ſalutem, & genti Jehudæorum.

31 Exemplum epiſtolæ, quam ſcripſimus Laſtheni cognato noſtro de vobis, ſcripſimus etiam ad vos, ut videatis.

32 Rex Demetrius Laſtheni patri ſalutem.

33 Genti Jehudæorum, amicis noſtris, & conſervantibus ea quę ex jure ſunt erga nos, judicavimus benefaciendum eſſe propter benevolentiam ipſorum erga nos.

34 Conſtituimus ipſis & terminos Jehudææ, & tres præfecturas, [h] Aphærema, Lyddam, & Ramathaim, quę adjectæ ſunt Jehudææ ex Samaritide, & omnia quæ adhærent ipſis, omnibus ſacrificantibus Jeruſchalaimis, pro regalibus illis collectis quas percipiebat rex ab eis quotannis antè ex fructibus terræ, & fructibus arborum;

35 Et alia ad nos pervenientia, deinceps decimas, inquam, tributaque ad nos pervenientia, & ſalis ſtagna, & pervenientes ad nos coronas, omnia concedimus eis:

36 Neque irritum fiet quicquam horum deinceps in omne tempus.

37 Nunc itaque curate confici iſtorum exemplum, quod datur Jonathani, & ponitor in monte ſancto, conveniente loco, & [e] celebri.

[e] Græ. inſigni.

38 Videns autem Demetrius rex quietam eſſe terram coram ipſo, & nihil ſibi obſiſtere, dimiſit omnes copias ſuas unumquemque in locum ſuum, præter exteras copias quas collegerat ab inſulis gentiu: ita factæ ſunt inimicæ ipſi omnes copię, quas a majoribus habuerat.

39 Tryphon verò qui fuerat ab Alexandro priùs, cùm videret omnes copias in Demetrium murmurare, profectus eſt ad ʼ Malcoelem Arabe (qui alebat ʼ Antiochum puerulū Alexandri)

40 Et inſiſtens apud eum ut traderet eum ſibi ut regnaret pro patre ſuo, renuntiabat ei quæcunque confecerat Demetrius, & inimicitias quibus proſequuntur eum copiæ ejus; manſitque illic dies multos.

41 Scripſit autem Jonathan epiſtolas ad Demetrium regem, ut ejiceret eos qui in arce erant Jeruſchalaimis, & qui erant in munitionibus; quia Jiſraëlem oppugnabant.

42 Remiſit verò Demetrius literas ad Jonathanem dicens, non ſolùm hæc facturus ſum tibi, & genti tuæ; ſed gloria [f] ornabo te & gentem tuam, ſi commoditatem habuero.

[f] Græc. glorificabo.

43 Nunc itaque rectè feceris, ſi miſeris ad me viros, qui pugnent mecum; nam defecerunt omnes copiæ meæ.

44 Tunc miſit Jonathan viros ter mille potentes robore ad ipſum Antiochiam; quibus advenientibus ad regem, lætatus eſt rex adventu ipſorum.

45 Nam congregati fuerant cives [g] intra civitatem ad viros centies vicies mille, volentes regem e medio tollere.

[g] Grę. in medium civitatis.

46 Itaque fugiente rege in aulam, occuparant cives vias civitatis, & cœperant bello infeſtare.

47 Advocante autem rege ad auxilium Jehudæos, cùm fuiſſent congregati ad ipſum omnes ſimul, ſtatim in civitate diſperſi ſunt;

48 Interfecerúntq; in civitate die illo ad centum millia; & incendentes civitatem, capientéſq; ſpolia multa die illo ſervaverunt regem.

49 Videntes verò cives obtineri a Jehudæis civitatem prout volebant, & infirmati cogitationibus ſuis, inclamaverunt regem cum precibus, dicentes,

50 ʼ Da nobis dexteras, ceſſentq; Jehudæi nos & civitatem oppugnare.

51 Tum abjicientes arma fecerunt pacem, & gloriam conſecuti ſunt Jehudæi coram rege, & coram omnibus qui erant in regno ipſius; reverſique ſunt Jeruſchalaima habentes ſpolia multa.

52 Et ſedente Demetrio rege in throno regni ſui, quievit terra coram ipſo.

53 Verùm mentitus erat, quæcunque dixerat: nam abalienatus a Jonathane non reddidit ei ſecundum [h] benevolentiæ illius facta, quæ fecerat in ipſum, ſed afflixit eum valde,

[h] Græ. benevolentias.

54 Poſtea autem reverſus eſt Tryphon & Antiochus cum eo, puerulus [i] juvenis, qui regnavit impoſito ſibi diademate.

[i] Græ. junior.

55 Et congregatę ſunt ad ipſum omnes copię quas diſperſerat Demetrius, pugnaveruntque in eum, ita ut fugatus fugeret.

56 Tum accepit Tryphon ʼ beſtias, & obtinuit Antiochiam.

57 Scripſit verò Antiochus junior Jonathani dicens, ſtabilio tibi principatum ſacerdotii, & preficio te ʼ quatuor præfecturis, & volo eſſe te ex amicis regis;

58 Et mittens ei inſtrumenta aurea ad miniſterium, dedit ei poteſtatem bibendi ex aureis, & purpuram induendi, & habendi ʼ fibulam aureā.

59 Schimhhonem quoque fratrem ejus conſtituit ducem a tractu Tyri uſque ad terminos Ægypti.

60 Profectus itaque Jonathan cùm peragraſſet ʼ trans fluvium, & in civitatibus ſingulis, & congregatę eſſent ad ipſum omnes copiæ Syriæ [k] auxiliares, venit Aſchkelonem, ubi obviam ipſi proceſſerunt [l] cives honorificè:

[k] Græ. ad auxilium.
[l] Græ. qui ex civitate e- [illegible] ceps.

61 Et inde abiit ad Gazam, ubi occludentibus Gazanis circumſedit eam, & incendens ſuburbia ejus igne prædatus eſt ea.

62 Poſtea rogantibus Gazanis Jonathanem dedit eis dexteram, & acceptos filios principum eorum obſides, emiſit eos Jeruſchalaima, pervaſitque regionem Damaſcum uſque.

63 Audiens verò Jonathan adveniſſe principes Demetrii ʼ Kadeſchum quod eſt in Galilæa, cum copiis multis, volentes ejicere ipſum regione illa,

64 Occurrit eis; fratrem verò ſuum Schimhhonem reliquit in regione ſua.

65 Tum caſtra ponens Schimhhon contra Bethtzuram, oppugnavit eam diebus multis, & concluſam obſervavit eam.

66 Adeò ut rogarent eum [m] ſibi dexteras dari; quibus dans dexteram ejecit eos inde, & occupata civitate poſuit in ea præſidium.

[m] Græc. dexteras accipere

67 Jonathan verò & caſtra ipſius metata ad ʼ aquam Genezareth ſurrexerunt manè, venturi in campum ʼ Chatzoris.

68 Ecce autem caſtra alienigenarum occurrerunt ei in ipſo campo, emiſſis inſidiis contra eum in montibus; Jehudæi verò obviam occurrerunt ex adverſo caſtrorum.

69 Sed cùm inſidiæ exurgentes e locis ſuis committerent prælium,

70 Fugerunt milites Jonathanis omnes, neque ullus reliquus factus eſt ex eis, præter Mattitjam filium Abſchalomi, & Jehudam filiū Chalphai principes militiæ copiarum.

71 Diſrumpens itaque Jonathan veſtes ſuas, impoſuit terram capiti ſuo, & oravitq;

72 Reverſuſque contra eos in prælium fugavit eos, ita ut fugerent.

73 Quod videntes ii qui fugerant ab ipſo, reverſi ſunt ad eum, & perſecuti ſunt eum Kadeſchum uſque, in caſtra illorum uſque, ubi poſuerant caſtra;

74 Ceciderúntque ex alienigenis die illo ad viros ter mille, & reverſus eſt Jonathan Jeruſchalaima.

ANNOTATIO.

1 Ut eſt arena] *Hyperbole in ſcripturis frequens.* 3 Ptolemæus] *optimè ſic legit Hieronymus, quem nos*

nos hoc loco ſecuti ſumus. nam quod Græcè Πτολεμαΐδος *legitur pro* Πτολεμαῖος, *corruptum eſt.* 4 In eo bello] *cujus mentio facta eſt in fine præcedentis capitis.* 7 Eleutherus] *fluvius in mare mediterraneum influens, non procul Arado in Syria.* 18 Ab his] *id eſt, a militibus contubernalibus, qui Demetrii Nicanoris partes amplexati ſunt, & ſodales ſuos occiderunt, ſimulac audita fuit mors Ptolomæi Philemetoris.* 28 Toparchias] *de quibus & de ſeq. omnibus vide ſuprà 10.38. & infrà ver. 34.* 34 Aphærema] *Grecam vocem quam Hieronymus præterſiliit, ex communi contextus Græci & Joſephi Græci conſenſu in tranſlatione ſervamus; etſi non minus foret commodum periphraſticè interpretari, ſublatam agri partem, id eſt, agrum Beth-elis, qui regno Jiſraëlis fuerat ademptus inde a temporibus Abijæ, ut annotavimus 2. Reg. 23.4. Quamobrem etiam Ruffinus apud Joſephum ſic interpretatus eſt; quam interpretationem imperiti librarii peſſimè corruperunt. Sunt autem hæ regiones tres Samaritani agri, regno Jehudæ contermine. Ramathajim Jerichuntem verſus, Lydda verſus mare, Beth-el verò inter utrumque media regione.* 39 Malcoëlem] *vel Amalcoëlem. Nam utrumque nomen eſt Arabum; Simalcoe autem in contextu Græco vitioſum eſt, facto σι ex α.* Antiochum] *qui arrogante nomine dictus eſt Antiochus Theós.* 50 Da nobis dexteras] *id eſt, fac nobiſcum pacem, ut antè oſtendimus ex Jirm. 50. ſic deinceps.* 56 Beſtias] *id eſt, elephantes Demetrii, qui* κατ' ἐξοχὴν *appellantur beſtiæ.* 57 Quatuor præfecturis] *id eſt, tetrarchiis quatuor, quæ definiuntur Luc. 3.1. Nam ad eas omnes hæc verba referri oportere, ſequentia oſtendunt inde a verſu 60.* 58 Fibulam] *ut ſuprà 10.89.* 60 Trans fluvium] *Jardenem, ubi pars toparchiarum erat.* 63 Kadeſchum] *Naphtaliitarum Jeboſch. 19.37.* 67 Aquam Genezareth] *id eſt, lacum Genezareth, quem Hebræi Cinnereth vocant, vulgus Tyberiados.* Chatzoris] *in tribu Naphtali, ut habetur Jehoſch. 19.36.*

CAPUT XII.

1 VIDENS itaque Jonathan commoditatem hanc temporis ſibi adjumento eſſe, elegit viros quos miſit ad [a]Romanos ad conſtituendum & renovandum cum eis amicitiam;

2 Itemque ad Spartiatas & loca alia miſit epiſtolas [b] in eam ſententiam.

[a] Græ. Romam, metonymicè.

[b] Græ. ſecundum eadem.

3 Profecti ergo Romam & ingreſſi ſenatum dixerunt, Jonathan ſummus ſacerdos, & gens Jehudæorum miſit nos, ut renouetis amicitiam ſecum & ſocietatem, ſicut antea.

4 Dederuntque literas eis, ſcriptas ad eas pro ratione loci, ut deducerent eos in terram Jehudę cum pace.

5 Hoc autem exemplum literarum eſt, quas ſcripſit Jonathan Spartiatis:

6 Jonathan ſummus ſacerdos, & ſenatus gentis, & ſacerdotes populúſque reliquus Jehudæorum, Spartiatis fratribus ſalutem.

7 Jam antea miſſæ ſunt literæ ad Oniam ſacerdotem ſummum ab Areo regnante apud vos, docentes vos fratres noſtros eſſe, ut exemplum earum ſubjectum eſt.

8 Et accepit Onias virum illum qui miſſus fuerat, honorificè; cùm recepiſſet literas, quibus declarabatur negotium ſocietatis & amicitię.

9 Quapropter nos etiam qui iſtorum non indigemus, conſolationem habentes ex libris ſanctis, qui verſantur in manibus noſtris;

10 Tentavimus mittere qui renovent fraternitatem & amicitiam vobiſcum, ne abalienemur a vobis; quoniam multa tempora tranſiverunt ex quo miſiſtis ad nos.

11 Nos itaque omni tempore indeſinenter, & feſtis, & reliquis convenientibus diebus recordamur veſtri, in ſacrificiis & orationibus illis quas offerimus, ut oportet ac decet recordari fratrum;

12 Et lætamur de gloria veſtra.

13 Ac nos quidem circundederunt multæ tribulationes & bella multa; nam oppugnaverunt nos reges qui circumſtant nos.

14 Verùm noluimus interturbare vos, & reliquos ſocios atque amicos noſtros bellis iſtis.

15 Habemus enim auxilium e cœlo quod auxiliatur nobis, quo liberati ſumus ab hoſtibus noſtris, & depreſſi ſunt hoſtes noſtri.

16 Elegimus igitur Numenium filium Antimachi, & Antipatrum filium Jaſonis, quos miſimus ad Romanos, ut renovent amicitiá cum eis & ſocietatem præcedentem.

17 Mandavimus igitur eis, ut ad vos quoque profecti ſalutent vos, & reddant vobis epiſtolas a nobis de renovatione fraternitatis noſtræ.

18 Nunc itaque rectè feceritis, ſi reſpondebitis ad iſta nobis.

19 Hoc autem eſt exemplum literarum, quas miſerant Oniæ:

20 Areus rex Spartiatarum Oniæ ſacerdoti magno ſalutem.

21 Inventum eſt in ſcriptura de Spartiatis & Jehudæis ipſos fratres eſſe, & eſſe ex genere Abrahami.

22 Nunc autem ex quo novimus iſta, rectè feceritis ſi ſcribetis nobis de pace veſtra.

23 Enimverò nos reſcribimus vobis pecora noſtra, & facultates noſtras vobis, & quæ noſtra ſunt vobis expoſita eſſe: amandavimus igitur *viros* ut renuntient nobis in eandem ſententiam.

24 Audiens verò Jonathan reverſos eſſe principes Demetrii cum copiis [c] pluribus quàm antea, ad debellandum ipſum,

25 Movens Jeruſchalaimis proceſſit obviam ipſis in regionem Chamathæ, (neque enim dabat ipſis ſpatium invadendi regionem ipſius)

[c] Græ. *multis ſuper prius.*

26 Et miſit ſpeculatores in caſtra illius, qui reverſi renuntiaverunt ipſi, illos conſtituiſſe irruere in eos nocte.

27 Cum itaque occidiſſet ſol, præcepit Jonathan ſuis ut vigilarent, & eſſent in armis, comparati ad prælium tota nocte illa, emiſitque præcubitores circum caſtra ſua.

28 Quamobrem audientes adverſarii paratum eſſe Jonathanem cum ſuis ad prælium, timuerunt & perculſi animo ſuo, & pyris per caſtra ſua accenſis *abiverunt.*

29 Jonathan verò, & milites ejus neſciverunt ad matutinum uſque: videbant enim luminaria ardentia.

30 Tunc perſecutus eſt eos Jonathan a tergo, ſed non comprehendit eos; nam Eleutherum fluvium trajecerant:

31 Quamobrem declinans Jonathan ad Arabas qui vocantur Nabathæi, percuſſit eos, & cepit ſpolia eorum.

32 Poſtea jungens venit in Damaſcum, & peragravit regionem totam.

33 Schimhhō verò profectus peragravit Aſchkelonem uſque, & munitiones propinquas, & declinans Joppen verſus occupavit eam:

34 (Audierat enim eos velle munitionem tradere Demetrianis) & poſuit ibi pręſidium, ut cuſtodirent eam.

35 Reverſus autem Jonathan congregavit ſeniores populi, & conſilium inivit cum ipſis ædificandi munitiones in Jehudæa,

36 Et extollendi muros Jeruſchalaimorum, & [d] extruendi murum magnum, præaltum, inter [e] arcem & civitatem, ad diſparandam eam a civitate, ut ea ſeorſim eſſet; ut [e] neque emerent neque venderent in ea *præſidiarii illius*.

[d] Grę. *exaltandi altitudinem magnam.*

37 Cùm itaque conveniſſent ad ædificandum civitatem, appropinquavit ipſe ad murum [e] torrentis qui verſus ſubſolanum eſt, ubi compararunt *illud* quod appellatur [e] Chaphunatha.

38 Schimhhon verò extruxit [e] Chadida in [e] humili loco, quæ munivit portis & vectibus.

39 Quærebat autem Tryphon regnum Aſiæ obtinere, & imponere ſibi diadema injecta manu in Antiochum regem.

40 Sed metuebat ne fortè Jonathan ipſum non ſineret, ac ne fortè oppugnaret ipſum; ideo quærebat rationem prehendendi ipſum ut perderet, movenſque venit [e] Beth-ſcheanem:

41 Et procedens Jonathan in occurſum ejus cum quadraginta millibus virorum delectis ad aciem, Beth-ſcheanem quoque venit.

42 Videns ergo Tryphon adeſſe ipſum cum copiis multis, & injicere manum in ipſum metuens,

43 Excepit eum honorificè, commendans eum omnibus amicis ſuis, & dans ei dona; præcepitq; amicis ſuis, ut obedirent ipſi quemadmodum ſibi:

44 Dixitque Jonathani, quorſum vexaſti totum populum iſtum, cùm bellum non ſit nobis?

45 Nunc ergo remitte eos in domos ſuas, & delige tibi viros paucos qui tecum ſint, & veni mecum Ptolemaida quam [e] traditurus ſum tibi, & reliquas munitiones copiaſq; reliquas & omnes qui præſunt negotiis, ut revertens abeam; nam hujus rei gratia adſum.

46 Tunc Jonathan fidem habens ei, fecit quemadmodum dixerat: amandavit enim copias, ut abirent in terram Jehudæ.

47 Reliquos verò detinuit ſecum, viros ter mille; quorum bis mille dimiſit in Galilæam, mille verò cum ipſo profecti ſunt.

48 Sed cùm ingreſſus eſſet Jonathan Ptolemaida; occluſerunt Ptolemaidenſes portas, & comprehendentes eum atque omnes qui venerant cum eo interfecerunt gladio.

49 Tum miſit Tryphon copias & equitatum in terram Galilææ, & in [e] campum magnum, ad perdendum omnes qui a Jonathane fuerant.

50 Sed ubi cognoverunt eum comprehenſum eſſe, & periiſſe qui erant cum ipſo, exhortati inter ſe profecti ſunt, unà revertentes & comparati in prælium.

51 Videntes verò perſecutores eos de vita dimicaturos eſſe, reverſi ſunt.

52 Ita venerunt omnes in terram Jehudæ, & luxerunt Jonathanem ac comites ejus, timuerſitque valdè; luxerunt quoque omnes Jiſraëlitæ luctu magno.

53 Tum quęrebant omnes gentes quæ circumſtabant eos, atterere eos:

54 Dicebant enim, non habent principem & adjutorem: nunc ergo oppugnantes eos, tollemus ex hominibus memoriam eorum.

ANNOTATIO.

4 Deducerent] *id eſt, fide publica tanquam legatos ex jure gentium ſanctos, honorificè ad ſuos remitterent.* 6 Jonathan] *hujus Epiſtolæ exemplo non planè convenit cum eo quod emendatius habetur apud Joſephum lib. 13. Antiq. Jud. cap. 9.* 7 Areus] *quod Darius legitur vitioſum eſt. Nam Areus Lacedæmoniorum rex fuit: ut cùm a Joſepho in hac epiſtola, tum a Pauſania & Livio Decadu 4 lib. 9. appellatur. Fuit enim Areus ille, qui Cleomeni ſecundo ſucceſſit, & huic Acrotatus.* 16 Antimachi] *ſic Joſephus legit, non autem Antiochi: & nos magis probamus.* 20 Areus] *ſic legendum ex verſu 7. Nam ex mutatione vitium contextui factum eſt (ut periti Græcæ linguæ facilè poſſunt animadvertere) & finis præcedentis verſus cum hujus principio confuſus, hoc modo,* ὧν ἀπέςειλαν Ὀνίᾳ Ἀρειὸς βασιλεὺς, *&c.* 23 In eandem ſent.] *id eſt, ut quemadmodum noſtrum erga vos animum exponimus, & omnia officia pollicemur; ſic a vobis eundem nuntium reportare poſſint.* 25 Chamathæ] *ſitæ in finibus Jiſraëlis ad Libanum; de qua Num. 13.21. & alibi paſſim.* 27 Præcubitores] *ſive procubitores, & cuſtodias primas, quas vulgus Sentinellas vocat.* 31 Nabathæi] *ſic reponimus ex Joſepho; ut locorum ſitus & ratio poſtulat. Sunt autem hi populi ab oriente, dicti a Nabajotho, cujus mentio eſt Gene. 25.13.* 36 Arcem] *ſive Acram, quam Demetrii milites obtinebant; de qua ſuprà 4.41.* Neque emerent] *id eſt, ut a civitate & omni commercio cum civibus excluſi eſſent Demetriani, adeoq; proſpectus ipſe in civitatem commodu impeditus.* 37 Torrentis] *qui dicitur Gichon, ab ortu circumluens tota Jeruſchalaima.* Chaphunatha] *hanc vocem variè legunt & interpretantur plerique. Nos partem illius muri putamus eſſe, quem ædificare inſtituerat Jonathan, & qui poſtea a Schimhhone profectus eſt, infrà 13. 10. vocatur autem Chaphunatha a forma, quia murus erat introrſum reflexus, ut angulum Acræ circumcluderet; cui videntur fuiſſe utrinque propugnacula Acram verſus projecta; quæ propterea dicta ſunt Chaphunatha, quaſi pugnos dicas ad Demetrianum militem cædendum comparatos.* 38 Chadida] *oppidum Jehudæ cujus mentio eſt Hhezræ 2.23. & Nech. 7.37.* Humili loco] *ſic interpretantur vocem Schephela Hhebræam, ut in ſcriptura paſſim accipitur ſic Jehoſch. 11.2.* 40 Beth-ſcheanem] *id eſt, Scythopolim, ut antè vidimus 5.52.* 45 Traditurus ſum] *ex promiſſo Demetrii, ſuprà 10.39.* 49 Campum magnum] *id eſt, Hharabothas, de quibus ſuprà 5.23.*

CAPUT XIII.

1 AUDIENS verò Schimhhon congregare Tryphonem copias multas ad invadendū terram Jehudæ, & atterendum eam,

2 Cùm videret populum eſſe trepidum & perculſum metu; aſcendit Jeruſchalaima, & cōgregavit populum,

3 Et adhortatus eſt eos, dicens eis, Ipſi noſtis quanta ego & fratres mei ac domus patris mei fecerimus pro legibus & [a] ſanctuario; & quę prælia, anguſtiáſque [b] experti ſimus.

[a] Græc. ſancti, ſic ver. 6.

[b] Græ. vidimus.

4 Propterea perierunt fratres mei omnes cauſâ Jiſraëlis, & ego ſolus reliquus fact⁹ ſum.

5 Nunc autem abſit a me, ut parcam animæ meæ omni tempore anguſtiæ: non enim melior ſum fratribus meis.

6 Verùm vindex ero pro gente mea, & pro ſanctuario, & pro uxoribus liberíſque noſtris; quandoquidem congregatæ ſunt omnes iſtæ gẽtes, ut atterant nos [c] infenſo animo.

7 Ita de integro accendit [d] animos populi, ſimul atque audivit ſermones iſtos; qui reſponderunt voce magna dicentes:

8 Tu eſto noſter dux pro Jehuda & Jonathane fratribus tuis,

9 [e] Gere bellum noſtrum, & quæcunque edixeris nobis, faciemus.

[c] Græ. inimicitia gratia.

[d] Græ. ſpiritum.

[e] Græ. bella.

10 Congregatis itaque omnibus viris bellatoribus, acceleravit perficere muros Jeruſchalaimorum; quibus munivit ea circunquaque.

11 Miſitq; Jonathanem filium Abſchalomi, & copias cum eo idoneas Joppen; qui ejectis iis qui erant in ea *urbe*, ibidem manſit in ea.

12 Movit autem Tryphon Ptolemaide cum copiis multis, invaſurus terram Jehudæ, habens Jonathanem ſecum in cuſtodia.

13 Schimhhon verò caſtra poſuit Chadidis e regione illius campi.

14 Cognoſcens verò Tryphon ſurrexiſſe Schimhhonem pro Jonathane fratre ipſius, & committendum ſibi fore bellum, miſit ad eum legatos, dicens,

15 Pro argento illo quod debet Jonathan frater tuus in ærarium regis, propter negotia quæ habuit, detinuimus ipſum:

16 Nunc autem mitte talenta centum, & duos filiorum ejus obſides, ut dimiſſus non deficiat a nobis, ſed *ſecurè* dimittamus ipſum.

17 Ac noverat quidem Schimhhon, iſtos dolo loqui cum ipſo; miſit tamen argentum & duos pueros; idque ne quando inimicitiam ſuſciperet magnam apud populum, qui fuiſſent dicturi,

18 Quia non miſit ei argentum & pueros, idcirco periit.

19 Cùm autem miſiſſet pueros & talenta centum; mentitus eſt, ac non dimiſit Jonathanem.

20 Sed poſtea venit Tryphon ad invadendum regionem, & atterendum ipſam, ambiens via Dorum verſus. Schimhhon verò, & caſtra ejus ex adverſo procedebant ei, quemcunque in locum proficiſcebatur ille.

21 Qui autem ex arce erant, miſerunt ad Tryphonem legatos acceleraturos eum; ut veniret ad ipſos per deſertum, & mitteret ipſis alimenta.

22 Quamobrem comparavit Tryphon totum equitatum ſuum, ut veniret, ſed nocte illa fuit nix multa valde, adeò ut non venerit propter nivem illam, ſic movens ille venit in regionem Gilhhadis.

23 Cùmque veniſſet proximè Borzekatham, interfecit Jonathanem, qui ſepultus eſt illic;

24 Et reverſus eſt Tryphon caſtra movens in terram ſuam.

25 Itaquè mittens Schimhhon accepit oſſa Jonathanis fratris ſui, quem ſepeliverunt Moddinis in civitate majorum ſuorum,

26 Et plangentes eum omnes Jiſraëlitæ planctu magno luxerunt eum diebus multis.

27 Extruens verò Schimhhon monumentum ſuper ſepulchrum patris ſui, & fratrum ſuorum, extulit illud ſpecioſũ lapide polito, ante & retrò

28 Statuítque ſuper ea ſeptem pyramidas; unam ex adverſo alterius; patri, & matri, fratribúſque quatuor.

29 Et iis adjecit machinas circumponens columnas magnas, quibus columnis impoſuit omnem armaturam ad nomen æternum, & ad omnia armorum genera naves inſculptas, ut ſpectarentur ab omnibus navigantibus mari.

30 Hoc eſt ſepulchrum quod fecit Moddinis in diem uſque hunc.

31 Tryphon autem incedens dolo cum Antiocho rege juniore, interfecit eum,

32 Et regnavit loco ejus, imponens ſibi diadema Aſiæ; intulítque plagam magnam terræ.

33 Quapropter Schimhhon extruxit munitiones Jehudææ, circummuniens turribus & muris magnis, cum turribus & portis, ac vectibus, & poſuit cibaria in munitionibus:

34 Deligénſque Schimhhon viros miſit ad Demetrium regem ut concederet [f] immunitatem regioni, eò quòd omnes actiones Tryphonis erant rapinæ:

[f] Græ. dimiſſionem.

35 Et mittens ei Demetrius rex in eam ſententiam, reſpondit ei, & ſcripſit ei epiſtolam ejuſmodi:

36 Rex Demetrius Schimhhoni ſacerdoti ſummo, & amico regum, ſenioribúſque & genti Jehudæorum ſalutem.

37 Coronam auream, veſtémque ſpadicem, quas miſiſtis, accepimus, & parati ſumus [g] tribuere vobis pacem magnam, & ſcribere procuratoribus negotiorum, ut dimittant ea vobis [h] quæ dimittimus.

[g] Grę. facere

[h] Græ. dimiſſiones.

38 Nam quæcunque conſtituimus erga vos, ſtata ſunt; & munitiones veſtræ quas ædificaſtis, vobis ſunto.

39 Dimittimus quoque errores & peccata in hodiernum uſque diem commiſſa; & coronam quam debetis: præterea ſi quid aliud pendebatur Jeruſchalaimis tributi nomine, ne amplius penditor.

40 Quod ſi qui veſtrum apti ſunt ut conſcribantur inter noſtros, conſcribuntor, & pax apud vos eſto.

41 Anno centeſimo ſeptuageſimo ſublatum eſt jugum gentium a Jiſraële:

42 Cœpitq; populos Jiſraëlis ſcribere in ſyngraphis & contractibus; anno primo Schimhhone principe ſacerdotum magno, & imperatore ac duce Jehudæorum.

43 Diebus illis caſtra ponens contra Hhazzam circundedit eam caſtris, & factum Helepolin admovens civitati, ita concuſſit turrem unam, ut occupaverit:

44 Exilientibusque iis, qui in Helepoli erant in civitatem, fuit motus magnus in civitate illa.

45 Quamobrem aſcenderunt qui erant in civitate cum uxoribus & libris in murum, diſrumpentes veſtimenta ſua, & clamaverunt voce magna petentes ut Schimhhon dexteras ipſis daret,

46 Et dicentes ne utaris nobis ſecundum malefacta noſtra, ſed pro miſericordia tua.

47 Tunc [i] adductus in ipſos miſericordia Schimhhon non debellavit eos; ſed ejiciens eos.

[i] Grę. [illegible] tos in ipſis.

eos e civitate purgavit domos, in quibus idola erant, atque ita ingreſſus eſt in eam celebrans & benedicens *Deo*.

48 Cumque ejeciſſet ex ea omnem immunditiam, incolas ſtatuit illic viros qui legem obſervarent; & ampliùs muniens eam ædificavit ſibi ipſi in ea habitationem.

49 Qui autem erant ' in arce Jeruſchalaimis, prohibebantur egredi & ingredi in regionem, etiam emere & vendere, adeò ut eſurirent valde, perirentque ex eis multi fame.

50 Sed cùm inclamaſſent Schimhhonem ut dexteras [k] jungeret, dedit eis; & ejiciens eos inde, mundavit quoq; arcem ab inquinamentis;

k Grę. *acciperent.*

51 Et ingreſſus eſt eam die vigeſimo tertio ſecundi menſis, anni centeſimo ſeptuageſimo primo, cum laude & termitibus, citharíſq; & cymbalis, & nabliis, & hymnis, & canticis, eò quòd attritus eſſet hoſtis magnus, & ejectus ex Jiſraële:

52 Conſtituitque quotannis agitari diem illum cum lætitia:

53 Et amplius munivit montem ſancti loci, qui erat ſecus arcem; ubi habitavit ipſe & comitatus ipſius.

54 Tum videns Schimhhon Juchananem filium ſuum virum eſſe, ſtatuit eum ducem copiarum omnium, & habitavit ' Gazaris.

ANNOTATIO.

10 Perficere] *ut conſilium fuerat initum, & cœptum ſuprà* 12.35. 13 Chadidis] *de quibus ſuprà* 12.38. E regione campi] *hoc eſt, quod oppidum monti impoſitum proſpectat Jehudææ campeſtria, ut interpretatur Joſephus lib.*13.*Antiq.cap.*11. 20 Dorum verſus] *oppidum Edomææ, quod ſic legimus ex Joſephi teſtimonio.* 23 Botzekatham] *id eſt, cùm terminos Jehudæ proximè attigiſſet eſt enim Botzkatha oppidum Jehudæ in finibus Edomæam verſus, Jehoſch.*15.39. *Quod enim Græcè* βάσκαμα *legitur, corruptè habetur* μ *pro* θ. 25 Moddinis] *vide ſuprà* 2.1. 37 Spadicem] *Græcam vocem* βαΐνην *neque Hieronymus, neque alii interpretati ſunt; etſi ſatis ex argumento oſtenditur quid ſibi author voluerit. Eſt enim* βάϊον, *ſive* βαΐον, *ut legitur infrà verſu* 51. *ramus palmæ cum fructibus colorem phœniceum, ſive ſpadicem habentibus; quo ex colore Græcis dicitur* βαΐνος *ſpadix, & veſtis colore ſpadice* βαΐνη; *quemadmodum ab alia arbore color dicitur Balauſtius. Veſtis autem nomen in hac conſtructione plurimum deſyderari apud Græcos, nemo eſt qui neſciat: ut Joan.*20.12. 43 Helepolin] *obſidionalem machinam, de qua ex Ammiano Marcellino in Jechezkel. diximus.* 49 In arce] *id eſt, in Acra, ut hiſtoricis quibuſdam appellatur. vide ſuprà* 4.41. *&* 12.36. 54 Gazaris] *vide ſuprà* 9.52.

CAPUT XIIII.

1 ANNO autem centeſimo ſeptuageſimo ſecundo, congregavit Demetrius rex copias ſuas, & profectus eſt in Mediam ad contrahendum auxilium ſibi, ut Tryphonem debellaret.

2 *S*ed audiens ' Arſaces rex Perſidis & Mediæ, veniſſe Demetrium in fines ſuos, miſit unum principum ſuorum ut vivum comprehenderet eum:

3 Qui profectus cecîdit caſtra Demetrii, & comprehendens eum adduxit eum ad Arſacem, qui in cuſtodia poſuit eum.

4 Quievit autem terra omnibus diebus Schimhhonis: nam procuravit bona genti ſuæ, adeò ut placeret eis, potentia ejus & gloria ejus omnibus diebus.

5 Cepit enim præter totam gloriam ſuam Joppen [a] ut portus *Jehudæis* eſſet, & comparavit aditum ad inſulas maris,

a Græ. *in portam.*

6 Et dilatatis terminis gentis ſuæ obtinuit regionem,

7 Congregavítque multam captivorum multitudinem conſecutus dominatum ' Gazarorum, Berhtzuræque, & Acræ, ex qua ſuſtulit immunditias; neque fuit qui reſiſteret ipſi.

8 ' Ita colebant terram ſuam cum pace, terraq; dabat fœtus ſuos, & arbores agrorum fructum ſuum:

9 Seniores in plateis ſedebant; omnes de rebus bonis communicabant, & juvenes induebant glorioſas veſtes, & ' amictus bellicos.

10 Civitatibus ſubminiſtrabat cibaria, & inſtruebat eas inſtrumentis [b] ad munitionem aptis, eò uſque ut nominaretur nomen [c] glorioſum ejus, ad extremum uſque terrę.

b Græ. *munitionis.*
c Græ. *gloriæ*
d Græ. *faciebat.*

11 [d] Comparabat pacem in terra, lætabatúrque Jiſraël lætitia magna.

12 Et ſedebat quiſque ſub vite ſua & ficu ſua, nec erat qui exterreret ipſos:

13 Defecerat enim qui oppugnaverat eos in terra, & reges ipſi attriti erant diebus illis.

14 Confirmabatque omnes abjectos populi ſui, legem exquirens; & tollebat omnem iniquum improbumque:

15 Sanctuarium glorificabat, & multiplicabat vaſa loci ſancti.

16 Ut autem Romæ [e] auditum eſt, mortuum eſſe Jonathanem, & Spartam uſque, contriſtati ſunt valde.

e Græ. *audiverunt.*

17 Sed ubi audiverunt Schimhhonem fratrē ejus factum eſſe ſacerdotem ſummum loco ejus, & obtinere regionem ac civitates quę in ea ſunt:

18 Scripſerunt ad eum tabulis æreis ad renovandum cum eo amicitiam ac ſocietatem, quam conſtituerant cum Jehuda & Jonathane fratribus ejus:

19 Quæ lectæ ſunt coram eccleſia Jeruſchalaimis.

20 Atque hoc exemplum eſt literarum quas ſcripſerunt Spartiatæ: Spartiatarum principes, & civitas Schimmoni ſacerdoti magno, ſenioribúſque, & ſacerdotibus, & reliquo Jehudæorum populo, fratribus, ſalutem.

21 Legati miſſi ad populum noſtrum renuntiaverunt nobis gloriam veſtram & honorem, de quorum adventu lætati ſumus.

22 Itaque reſcripſimus, quæ ab ipſis dicta ſunt in conſiliis populi, hoc pacto: ' Numenius Antiochi, & Antipater Jaſonis filius legati Jehudæorum, venerunt ad nos renovantes ſuam nobiſcum amicitiam:

23 Et placuit populo accipi viros illos glorioſè, & poni exemplum ſermonum iſtorum in ' libris qui deſignati ſunt populo, ut monimentum habeat populus Spartiatarum. Hoc exemplum ſcripſerunt iſtorum Schimhhoni ſacerdoti ſummo.

24 Poſtea miſit Schimhhon Romam Numenium habentem clypeum aureum, magnum, 'minarum mille pondere, ad ſtatuendum eum eis ſocietatem.

25 Cùm autem populus audivit res iſtas, dixerunt, quam gratiam reddemus Schimhhoni, & filiis ejus?

26 Confirmavit enim ille *ſuos*, & fratres illius paternaque domus illius, atque expugnando inimicos Jiſraëlitarum propulſaverunt ab eis, ideo ſtatuerunt ei [f] liberam adminiſtrationem, ut conſcripſerunt in tabulis æreis, quas appoſuerunt ' columnis in monte Tzijonis.

[f] Græ. libertatem.

27 'Atque hoc exemplum ſcripturæ: Die decimo octavo 'Elulis, anno centeſimo ſeptuageſimo ſecundo, qui tertius eſt annus Schimhhone ſacerdote ſummo,

28 'In atrio munitionis, congregatione magna ſacerdotum, & populi, & principum gentis, ſeniorumque regionis. ' Notum ſe fecit nobis, quandoquidem ſæpe gerebantur bella in regione hac:

29 Et Schimhhon Mattitjæ filius e poſteris Jojaribi, & fratres illius; qui expoſuerunt ſe ipſos periculo, reſiſtentes adverſariis gentis ſuæ, ut ſtaret locus ſanctus ipſorum & lex; [g] gloriamque magnam pepererunt genti ſuæ.

[g] Græ. gloria magna glorificaverunt.

30 Nam congregans Jonathan gentem ſuam factus eſt eis ſacerdos ſummus; poſtquam verò appoſitus eſt ad populares ſuos,

31 Volentibus inimicis eorum invadere regionem illorum, ut atterendo regionem eorum extenderent manum in locum ſanctum eorum:

32 Tunc ſurgens Schimhhon propugnavit gẽtem ſuam, & conſumens pecunias multas de ſuo arma dedit viris copiarum gentis ſuæ, & dedit eis ſtipendia,

33 Munivitque civitates Jehudææ, & Bethtzuram in finibus Jehudϵæ ſitam, ubi erant arma hoſtium prius, & poſuit in ea [h] præſidiarios homines Jehudæos.

[h] Græ. præſidium.

34 Joppen quoque munivit mari impoſitam, & Gazara ad terminos Aſchdodi, ubi priùs hoſtes habitaverant, collocans illic Jehudæos; & quæcunque commoda erant ad rectam horum locorum conſtitutionem, diſpoſuit in eis.

35 'Quare videns populus fidem Schimhhonis, & gloriam quam [i] certo conſilio comparaverat genti ſuæ, inſtituerunt eum ducem ſuum, & ſacerdotem ſummum, videns inquam juſtitiam & fidem quam conſervavit genti ſuæ, procurans omnibus modis exaltare populum ſuum:

[i] Græ. conſuluerat facere.

36 Adeò ut diebus ipſius res bene ſucceſſerint [k] adminiſtratione ipſius, ſublatis gentibus e regione ipſorum; & iis qui erant in civitate Davidis Jeruſchalaimis, qui fecerant ſibi ipſis arcem, ex qua erumpentes contaminabant *omnia* in circuitu ſanctuarii, & infligebãt plagam magnam ſanctitati;

[k] Græ. *in manibus.*

37 Collocante ipſo in ea viros Jehudæos, & muniente eam ad ſecuritatem regionis civitatiſque, ac efferente muros Jeruſchalaimorum.

38 Et rex quoque Demetrius ſtabilivit ei ſacerdotium ſummum,

39 'Secundum omnia illa, & fecit eum unum ex amicis ſuis, ac glorificavit eum gloria magna.

40 ('Nam audiebatur appellari Jehudæos a Romanis amicos ſocióſque, & eos obviam proceſſiſſe legatis Schimhhonis glorioſè,

41 Et viſum eſſe Jehudæis ſacerdotibuſque ut eſſet ipſorum dux & ſacerdos ſummus Schimhhon in ſeculum, donec exurgeret propheta certus,

42 Eſſetque ſuper eos dux, tum ut cura ſit ipſi pro loco ſancto conſtituendi per ipſum præfectos operibus ipſorum, & regioni, armiſque, & munitionibus;

43 Tum ut cura ſit ipſi ſanctuarii, utque pareatur ipſi ab omnibus, & ut ſcribantur de nomine ejus omnes 'ſyngraphę in regione, & ut induatur' purpura, aurumque geſtet.)

44 Ideo non licebit ulli ex populo & ſacerdotibus irritum facere quicquam iſtorum, & rebus quæ ab ipſo dicentur contradicere: aut conventum in regione cogere ſine ipſo, aut indui purpura, & ornari fibula aurea.

45 Qui autem præter hæc fecerit, aut irritum fecerit quicquam horum, reus futurus eſt:

46 Nam placuit toti populo ſtatuere, ut Schimhhon faciat ſecundùm res iſtas.

47 Quod ut accepit Schimhhon, & placuit ipſi ſummo ſacerdotio fungi, ac eſſe ducem ac principem gentis Jehudæorum, ſacerdotumque & præeſſe omnibus:

48 Scripturam iſtam edixerunt poni in tabulis æreis,

49 'Eaſq; ſtatui in ambitu loci ſancti, in loco [l] celebri: eorum verò exempla poni in gazophylachio, ut haberet Schimhhon, ejuſq; filii.

[l] Græ. *inſigni*

ANNOTATIO.

2 Arſaces] *Regis Parthorum nomen, a quibus jam tum Perſis Mediáque tenebantur: atque hinc Parthi dicti ſunt Arſacidæ.* 7 Gazarorum] *de quibus ſuprà 9.52. & 13.54.* 8 Ita colebant] *fuſa deſcriptio ſummæ pacis, tranquillitatis, & gloriæ, uſque ad verſum 16. ut 1. Reg. 4.* 9 Amictus bellicos] *id eſt, in re militari honeſtè ſe ipſos exercebant, ne otio torpeſcerent: quod ex ſequentium comparatione intelligitur.* 22 Numenius] *Laconica ſpecies narrationis, quæ in acta publica Spartæ relata eſt.* 23 Libris] *id eſt, actis publicis.* 24 Minarum mille] *id eſt, librarum nummulariarum, ut accipiendum docet analogia. Eſt enim mina apud Hhebræos & Syros idem quod pondo, cujuſcunque materiæ fuerit: ut demonſtravimus* 1. *Regum* 10.17. 26 Columnis] *nempe atrii ſive ambitus, ut in decreto habetur infrà ver.* 49. 27 Atque hoc] *hactenus Romanorum deliberantium verba, ad quorum hiſtoriam regreditur ſcriptor infrà* 15.15. *Jam verò occaſione data, exemplum decreti a Jehudæis in gratiam Schimhhonis facti ſubjicit.* Elulis] *qui menſis eſt ſextus Auguſto noſtro plurimùm reſpondens.* 28 In atrio] *hactenus voces aliquot vidimus Hhebræas ortu & ſignificatione, quibus autor contextum Græcum infercivit: atque hîc quoque Græcam vocem, non dubitamus fuiſſe ſcriptam pro Chatzarbam millo, id eſt, atrio munitionis . Fuit enim munitio in civitate Davidis, ubi templum Dei & regia quoque continebantur; atque in ea Hhebræi omnes uno ore teſtantur habitos fuiſſe conventus ad Reipublicæ adminiſtrationem neceſſarios: eúmque ad eos habendos non templum, non regia; ſed atrium aliquod, ac potius baſilica (quam Hhebræi quoque appellant Chatzar) fuerit neceſſarium, cum locum hac peregrina voce confirmamus denotari. Ad hanc autem lectionem proximè accedit Hieronymus;*

Hhhhh.

ronymus; cui in his tanquam ruderibus ſcrutandis aliquid tribuendum puto. Notum ſe fecit] *hucuſque ſunt inſcriptionis verba, quæ ante decretum Jehudæorum in actis publicis fuerant poſita. Hujus autem decreti partes in univerſum duæ ſunt; narratio cauſarum, quibus ad faciendum decretum iſtud adducti ſunt, uſque ad ver.* 35. *& rerum decretarum Schimhhoni explicatio, ad finem uſque capitis. ſenſus eſt, infinitis beneficiis probavit fidem ſuam, ſtudiumq́ noſtræ Reipublicę.* 35 Quare] *honorum qui Schimhhoni decernuntur conſtitutio eſt a populo Jehudæorum, hic, & confirmatio a rege Demetrio, verſu* 38. *& ſequentibus.* 39 Secundum] *id eſt, ſecutus decretum a Jehudæis factum.* 40 Nam audiebatur] *hos verſus per parentheſin inſertos ab autore fuiſſe credimus, ut oſtenderet non voluntate adductum, ſed quadam neceſſitate fractum Demetrium fuiſſe, ut honores Schimhhoni decretos confirmaret, & ſpecie aliqua amplificaret.* 43 Syngraphæ] *ut ſuprà* 13.42. Purpura &c.] *hæc enim duo ſunt inſignia dominatus, ut ſuprà* 10.20. *&* 11.58.

CAPUT XV.

1 TUM miſit ' Antiochus filius Demetrii regis literas ab inſulis maris Schimhhoni ſacerdoti, ac principi gentis Jehudæorum, & univerſæ genti;

2 Quę ſcriptę erant in hanc formam: Rex Antiochus Schimhhoni ſacerdoti magno, & gentis principi, gentiq; Jehudęorum ſalutem.

3 Quandoquidem viri peſtilentes obtinuerunt regnum majorum noſtrorum,

4 Quod regnum volens vindicare, ut illud reſtituam ſicut erat prius, collegi multitudinem copiarum, & comparavi naves militares (volo enim procedere per regionem, ut conſequar eos qui corruperunt regionem noſtram, & qui deſolaverunt civitates multas in regno)

5 Nunc ergo ſtabilio tibi omnes [a] immunitates, quas attribuerunt tibi reges qui anteceſſerunt me, & quæcunque alia dona remiſerunt tibi:

[a] Græc *dimiſſiones.*

6 Item quod conceſſerunt tibi [b] cudere proprium numiſma regioni tuę:

[b] Græ. *facere cuſionem proprium numiſma.*

7 Et Jeruſchalaima ſanctumq́ue locum eſſe libera; omnia etiam arma, quęcunque comparaviſti, & munitiones, quas ædificaſti, quas obtines manento penes te:

8 Et omne debitum regi, & quęcunque futura erant regis, ab hoc in omne tempus remiſſa ſunto tibi.

9 Cùm autem conſtituerimus regnum noſtrum, gloria afficiemus te, gentemque tuam, & templum magna, adeò ut manifeſta futura ſit [c] gloria veſtra in univerſa terra.

[c] Græc. *glorificabimus te gloria magna.*

10 Anno centeſimo ſeptuageſimo quarto cùm proceſſiſſet Antiochus in terram majorum ſuorum, convenerunt ad ipſum omnes copię adeò ut pauci cum Tryphone eſſent:

11 Qui perſequente Antiocho rege ipſum, venit ' Dora *in locum* mari impoſitum fugiens:

12 Videbat enim ſimul adduci in ſe ipſum mala, cùm dimiſiſſent ipſum copiæ.

13 Itaque caſtra poſuit Antiochus contra Dora, habens ſecum centum viginti millia bellatorum, & octo equitum millia:

14 Et circumdans civitatem naveſque e mari comportans, afflixit civitatem terra & mari, nec ſivit egredi aut ingredi quenquam.

15 Venit autem Numenius, & comites ejus Roma, habentes literas ad reges atque regiones, in quibus ſcripta erant iſta:

16 ' Lucius conſul Romanorum Ptolemæo regi ſalutem.

17 Legati Jehudæorum venerunt ad nos, amici noſtri ſociique, renovaturi amicitiam & ſocietatem quę ab initio fuit, miſſi a Schimhhone ſacerdote ſummo, populoq; Jehudæorum:

18 Et attulerunt clypeum aureum, minarum mille.

19 Placuit igitur nobis ſcribere regibus ac regionibus ne procurent eorum mala, neque oppugnent eos & civitates eorum, regionemq́ue eorum, & ne ſocietatem ineant cum iis qui oppugnant eos:

20 Et viſum eſt nobis accipere clypeum illum ab ipſis.

21 Si qui ergo peſtilentes effugerunt e regione illorum ad vos: tradite eos Schimhhoni ſacerdoti, ut ulciſcatur eos ſecundum legem ipſorum.

22 Atque hæc quoque reſcripſit ' Demetrio regi, & ' Attalo, & ' Ariarathi,

23 Et ' Arſacę, atque in omnes regiones, & ' Lampſaco, & Spartiatis, & Delo, & Myndo, & Sycioni, & Carię, & Samo, Pamphyliæq;, & Lycię, & Halicarnaſſo, & Coo, & Sidæ, & Arado, & Phaſelidi, & Gortynę, & Cnido, & Cypro, & Cyrenæ:

24 Quorum exemplum reſcripſerunt Schimhhoni ſacerdoti ſummo.

25 Antiochus ergo rex caſtra fecit contra Dora, ' ſecundo *die* adhibens contra illa manus machinaſque faciens; & concluſit Tryphonem, ne egrederetur aut ingrederetur quiſquam.

26 Cùm autem miſiſſet ei Schimhhon bis mille viros electos auxiliaturos ipſi, & argentum aurumq́ue, & vaſa multa:

27 'Voluit quidem ea accipere; ſed poſtea irrita faciens quęcunque confecerat cum ipſo priùs, ut alienatus eſt ab ipſo,

28 Miſit ad ipſum quendam amicorum ſuorum Athenobium, qui communicaret cum ipſo dicens, vos obtinetis vi Joppen, & Gazara, & Acrā quæ eſt Jeruſchalaimis, civitates regni mei:

29 Terminos earum deſolaſtis, & [d] inflixiſtis plagam magnam in terra, dominantes locis multis in regno meo.

[d] Græ. *feciſtis, ſic verſ.* 35.

30 Nunc ergo tradite civitates quas occupaviſtis, & tributa locorum quibus dominamini, ex terminis qui extra Jehudæam ſunt:

31 Sin minus, date pro eis quingenta talenta argenti, & pro perditione [e] quam intuliſtis, & tributis locorum quingenta alia talenta: quod ſi non feceritis, advenientes expugnabimus vos.

[e] Græc. *quā perdidiſtis.*

32 Veniens itaque Athenobius amicus regis Jeruſchalaima, vidit gloriam Schimhhonis & repoſitorium cum vaſis aureis & argenteis, apparatumq; tam multum ut obſtupeſceret; & renuntiavit ei verba regis.

33 Cui reſpondens Schimhhon dixit, neque terram alienam occupavimus, neque res alienas detinuimus; ſed hęreditatem majorum noſtrorum, quæ ab inimicis noſtris injuſtè aliqua occaſione occupata fuit:

34 Nos verò occaſionem habentes vindicamus hæreditatem majorum noſtrorum.

35 De Joppe autem Gazariſque, quæ petis

(hæc infligebant populo plagam magnam,& regioni noſtræ) horum *cauſa* daturi ſumus talenta centũ:ſed non reſpõdit Athenobius ei verbũ.

36 Reverſus verò cum ira ad regem renuntiavit ei ſermones iſtos, & gloriam Schimhhonis, & quæcunquæ viderat: quamobrem iratus eſt rex ira magna,

37 Tryphon verò ingreſſus navigium fugit Orthoſiada.

38 Itaq; inſtituens rex Cendebæum ducem in regione maritima,& copias pedeſtres, & equeſtres dans ei;

39 Mandavit ei ut caſtra metaretur adverſus Jehudæam, ædificaret Gedorum, & muniret Pylas,denique ut oppugnaret populum:Rex verò Tryphonem perſecutus eſt.

40 Itaque adveniens Cendebæus Jamniam cœpit laceſſere populum invadens Jehudæam, & captivum ducere populum atque occidere; & ædificavit Gedorum,

41 Ubi ordinavit equites copiasq;,ut procedentes percurrerent itinera Jehudææ, quemadmodum conſtituerat ipſi rex.

ANNOTATIO.

1 Antiochus] *dictus Sedetes Demetrii Soteris filius.* 11 Dora] *caſtellum maritimum ſitum inter Carmelum montem,& oſtium fluvii Cherſei,cui adjuncta eſt civitas,ut apparet ex ver.14.* 16 Lucius] *Quis hic Lucius fuerit,dubitant interpretes. nam ſub illud tempus conſul eo nomine vix legitur: ſed hoc librorum vitio factum eſt. Fuerunt enim hoc eodem anno conſules Romæ Lucius Furius Philus,& ſextus Atilius Serranus,quemadmodum hîc a Cicerone in Bruto,& libro de officiis 3. nominatur. Alii verò autores plerique non Lucium Furium,ſed Publium Furium corruptè appellarunt.* 22 Demetrio] *qui tum quidem vivebat cùm exararentur literæ:ſed antè perierat quàm ad Jehudæos preferrentur.* Attalo] *regi Pergamorum & Phrygiæ.* Ariarathi] *regi minoris Armeniæ,qui corruptè in Græco* Αραβὴς; *in latino Arabas appellatur. Nam Cappadociæ & minoris Armeniæ reges Ariarathes,ut majoris Armeniæ Tigranes dicebantur.* 23 Arſacę] *vide ſuprà* 14.2. Lampſaco] *id eſt,incolis Helleſponti,ſynecdochicè; a metropoli. Sic placuit legere ex conjectura,& veterum librorum propinquitate ſcripturæ.* 25 Secundo die] *id eſt, non intermiſſa opera;ſed ſimulac admovit caſtra,opus aggrediens animo infenſiſſimo.* 27 Voluit quidem] *aperta quidem hîc cùm in Latino,tum in Græco textu negatio eſt: ſed duæ ſunt cauſæ,ex quibus eam ſuſtulimus,& tollendam planè judicamus. Primùm enim niſi hoc modo acceperis,deſipuiſſe planè Antiochum oportuerit;qui dum in tanto certamine verſabatur legationem ſequentem ad Schimhhonem miſerit, ut majorem ſibi hoſtium numerum compararet, intempeſtivè & impudentiſſimè: deinde verò nihil verbis Joſephi apertius, qui nominatim exponit, Antiochum auxiliares Shimhhonis copias petiiſſe,accepiſſe, & in obſidione occupaſſe,adeò (inquit) ut ad breve tempus Schimhhon ex amicis ejus ſummè neceſſarius eſſe putaretur.* 37 Orthoſiada] *oppidum Phœniciæ,ut Ptolemæus teſtis eſt, lib.5.inter Simyram & Tripolin.* 38 Cendebæum] *virum illuſtrem, abs quo intra montis Carmeli radices nominatur palus Cendebæa,ſive Cendevia Plin.lib.5.19.& lib.36.c.26.* 39 Gedorum] *Græcè quidem legitur Cedron: ſed corruptam eſſe apellationem hoc loco dubitari non poteſt, cùm Cedron torrens ſit ad Jeruſchalaima; Gedorum verò oppidum ſit in finibus Jehudææ,Edomæis ac Peliſchtæis conterminum. Jehoſch.15.58. Quam vocem hîc reponendam eſſe ſequens evincit hiſtoria.* Pylas] *id eſt, portas;ſed quia vox Græca apud Latinos autores ferè anguſtis montium faucibus tribuitur,viſum eſt hîc eam retinere. Intelliguntur enim anguſti omnes Jehudææ aditus,quæ montibus circumcluſa eſt.*

CAPUT. XVI.

1 QUAPROPTER aſcendens Jochanan Gazaris, renuntiavit Schimhhoni patri ſuo quæ conficiebat Cendebæus.

2 Schimhhon verò accerſens duos filios ſuos ſeniores Jehudam & Jochananem, dixit eis Ego & fratres mei, paternaq; domus mea geſſimus bella Jiſraëlis a juventute ad hodiernum uſq; diem,& proſperè ſucceſſit [a] adminiſtratione noſtra ut liberaretur perſępe Jiſraël.

3 Nunc autem conſenui; vos verò ad hoc [b] officium miſericors his annis idonei eſtis: eſtote loco meo & fratres mei, & procedentes pugnate pro gente noſtra; auxilium autem a cœlo adeſto vobis.

[a] Grę. manibus noſtris.

[b] Græ. miſericordiam.

4 Deinde cùm delegiſſet e regione viginti millia peditum bellatorum cum equitibus proficiſcentes contra Cendebæum Moddinis pernoctarunt.

5 Vnde exurgentes manè profecti ſunt in campum:ecce autem copiæ multę [c] obvium venientes eis,pedeſtres cum equitibus; ſed torrens erat inter ipſos.

6 Habens autem caſtra [d] ex adverſo eorum ipſe cum populo ſuo, ut vidit populum formidine dubitantem trajecere torrentem, trajecit primus:quem videntes viri trajecerunt poſt eum.

[c] Græ. in occurſum.

[d] Græ. contra faciem.

7 Tunc diviſit populum,equites in medio peditum collocans (equitatus enim adverſariorum multus erat valde)

8 Et clanxit tubis;ita verſo in fugam Cendebæo & caſtris illius,ceciderunt ex illis confoſſi multi;reliqui verò confugerunt ad munitionē.

9 Tunc vulneratus eſt Jehuda frater Jochananis;Jochanan verò eos perſecutus eſt,donec veniſſet ad Gedorũ quam ædificaverat *Cendebæus.*

10 Itaq; fugerunt ad turres uſque quæ ſunt in agro Aſchdodi, cùm eam ſuccendiſſet igne: cecideruntq; ex eis ad viros bis mille:poſtea reverſus eſt in terram Jehudæ cum pace.

11 Ptolemęus autem filius Abubi conſtitutus erat dux in campo Jerichuntis, habens argenti & auri multum:

12 Erat enim gener ſacerdotis ſummi.

13 Hujus cùm elatus eſſet animus, & vellet obtinere regionem, cogitavit dolum contra Schimhhonem & filios ejus,ut tolleret eos.

14 Schimhhon verò obibat civitates quæ in regione erant, & curabat [e] quæ in eis curanda erant:ita deſcendit Jerichuntem ipſe & Mattitja Jehudaq; filii ipſius, anno centeſimo ſeptuageſimo ſeptimo, menſe undecimo, hic eſt menſis Schebat.

[e] Grę. *curationem curarum.*

15 Tum excipiens eos filius Abubi in munitionem parvam quæ appellatur Dok, quam ædificaverat,dolo fecit eis convivium magnũ,

& abſcondit illic viros:

16 Cumq; [f] affatim bibiſſet Schimhhon cum filiis ſuis, exurgens Ptolemęus, & qui aderant ipſi, ceperunt arma illorum; invadenteſq; Schimhhonem in convivio, occiderunt eum & duos filios ejus, & quoſdam ex pueris ejus:

[f] Græ. *inebriatus eſſet. vide Geneſ.* 43. 34.

17 Faciens ſcelus magnum, & reddens mala pro bonis.

18 Deinde ſcripſit hæc Ptolemæus, mittens ad *regem ut mitteret ipſi copias ad auxilium, & ſe traditurum regionem ac civitates ipſi.

19 Miſit quoque alios Gazara qui tollerent Jochananem, & chiliarchis miſit epiſtolas ut venirent ad ſe, ut daret ipſis argentum & aurum, donativaque:

20 Alios verò miſit qui occuparent Jeruſchalaima & montem templi.

21 Sed pręcurrens quidam renuntiavit Jochanani Gazara, periiſſe patrem ipſius & fratres ipſius, & miſit etiam, *inquiens*, ad occidendum te.

22 Quod audiens *obſtupefactus eſt admodum; & comprehendens viros qui venerant ad perdendum ipſum, interfecit eos. Cognoverat enim eos quęrere ut perderent ipſum.

23 [g] Reliqui autem ſermones Jochananis & bella ejus & ſtrenua facta ejus, quæ fortiter geſſit; & ædificatio murorum quos ædificavit, & actiones ejus:

24 Ecce hæc ſcripta ſunt in [h] *Chronicis ſummi ſacerdotii ejus, ex quo factus eſt ſacerdos ſummus poſt patrem ſuum.

[g] Græ. *reliqua autem ſermonum Jochanani, & bellorum, &c.*

[h] Græ. *libris dierum.*

ANNOTATIO.

1 Jochanan] *qui Gazaris a parente fuerat præfectus, ſuprà* 13. 54. *hiſtorici Joannem Hyrcanum vocant.* 8 Clanxit tubis] *id eſt, ſigno dato per tubicines impreſſionem in hoſtes fecit: ſynecdoche.* Munitionem] *Gedorum, cujus meminit ſequente verſu.* 10 Itaque] *nempe cùm Cendebæi milites animadverterent Gedori obſidionem a Jochanane comparari.* 15 Dok] *nomen eſt Syrum ab inveſtigatione dictum.* 18 Regem] *nempe Antiochum Sedeten, de quo ſuprà* 15. 22 Obſtupefactus eſt] *audito inſpirato generi in ſocerum ſuum & affines ſcelere.* 24 Chronicis] *id eſt, in actis publicis: vide* 1. Reg. 11. 41.

MACBÆORUM
Liber ſecundus.

Secundus liber Macbæorum hiſtoriam continet rerum in Eccleſia Dei geſtarum a fine Seleuci Philopatoris ad tempora uſque Antiochi Eupatoris quibus Nicanor a Jehuda Macbæo fuſus eſt: maximè verò memorabilia adducit piorum exempla, qui pro lege Dei & veritate ſibi tradita conſtanter & ſanctè hanc vitam contempſerunt, ut gloriam Deo cederent, & omnibus pietatis infractæ exemplum in ſe ipſis ſtatuerunt. Hiſtoria eſt annorum fermè quatuordecim.

CAPUT I.

1* FRATRIBUS qui ſunt per *Ægyptum Jehudæis, fratres qui ſunt Jeruſchalaimis Jehudæi & qui ſunt in regione Jehudęæ ſalutem & pacem optimam.

2 Et bonis afficiat vos Deus recordatus fœderis ſui, quod conſtituit cum Abrahamo, & Jitzchako, & Jahhakobo ſervis ſuis fidelibus.

3 Et det vobis animum omnibus ad colendum ipſum, & faciendum ipſius voluntatem corde maximo, & animo voluntario:

4 Et aperiat mentem veſtram in lege ſua, & in præceptis ſuis, & pacem efficiat:

5 Et exaudiens veſtras orationes reconcilietur vobis, neque vos deſerat tempore [a] calamitoſo,

[a] Græ. *malo*.

6 Prout nunc hìc oramus pro vobis.

7 Regnante *Demetrio anno centeſimo ſexageſimo nono, nos Jehudęi reſcripſimus vobis de afflictione & impetu, qui ſupervenerat nobis annis illis, ex quo defecerat *Jaſon & comites ejus a terra ſancta & regno:

1. *Mac.* 3. 36. *& ſeq. & & infr.* 10. 1.

8 (Qui poſtquam incendiſſent veſtibulum, & innocentem ſanguinem effudiſſent, nos orantes dominum ita exauditi ſumus, *ut obtulerimus ſacrificia & ſimilam, accenderimus lucernas, & panes propoſuerimus)

9 Ut nunc etiam agatis *dies [b] tabernaculorum Ciſlevo menſe,

[b] Græ. *ſcenopegia.*

10 *Anno centeſimo octogeſimo octavo, qui Jeruſchalaimis & in Jehudæa ſunt ſenatus *populuſque Jehudæ Ariſtobulo magiſtro *Ptolemæi regis (qui eſt de gente *unctorum ſacerdotum) & Jehudæis qui ſunt in Ægypto ſalutem & incolumitatem,

11 E magnis periculis a Deo ſervati maximas gratias agimus ei, *ut qui in regem fuiſſemus dimicaturi.

12 Is enim [c] eduxit *eos qui dimicaverant inſtructa acie contra civitatem ſanctam.

[c] Græ. *fecit ut ebullirent: ſic ſapientiæ* 10. 19.

13 *Nam veniens dux in Perſida, & copiæ comitantes eum quę ſuſtineri non poſſe videbantur, conciſę ſunt in *loco ſancto Nanęę, ſacerdotibus qui Nanææ miniſtrant verbis doloſis utentibus.

14 Ut enim *congreſſurus cum ea advenit in locum Antiochus & *amici comitantes ipſum, accipiẽdarum pecuniarum cauſa dotis nomine.

15 (Quas proponebant ipſi ſacerdotes Nanęę ipſo accedente cum paucis in ambitum fani) concludentes illi templum,

16 Poſtquam introiviſſet Antiochus, aperuerunt abditam [a] ſpecus portam, & jacientes lapides tanquam fulgure obruerunt ducem, eumq; in membra dividentes, capita adempta iis qui foris erant; projecerunt.

17 In omnibus benedictus ſit Deus noſter, qui tradidit eos qui fecerant impiè.

18 Acturi in [b] Ciſlevo, vigeſimo quinto die, purificationem templi, opus eſſe diximus, ut exponeremus vobis ut ipſi quoque celebretis æquè diem ignis illius, ac tabernaculorum: quando Nechemja qui extruxerat templum & altare obtulit ſacrificium.

19 [c] Etenim cùm in Perſidem agerentur majores noſtri ſacerdotes pii, qui tum erant, accipientes de igne altaris clàm, abſconderunt in cavo putei [d] fundum habentis [d] aridum, in quo collocaverunt *eum* tutò, adeò ut omnibus ignotus eſſet locus.

[d] Græ. vacuum aqua.

20 Prætergreſſis autem annis multis, quando viſum eſt Deo, miſſus Nechemja rege Perſidis poſteros ſacerdotum qui abſconderant miſit ad ignem illum: cumque expoſuiſſent [e] nobis ſe non inveniſſe ignem, ſed aquam denſam,

21 Juſſit eos haurientes inde afferre; & ubi oblata ſunt quæ ad ſacrificia pertinebant, juſſit ſacerdotes Nechemja inſpergere aqua & ligna ipſa, & quæ incumbebant illis.

22 Quod poſtquam factum eſt, & tempus advenit quo ſol reſplenduit, qui priùs erat nubilus, accenſa eſt pyra magna, adeò ut admirarentur omnes.

23 Tunc orationem habebant ſacerdotes cùm abſumeretur facrificium, ſacerdotes (inquam) & *populares* omnes incipiente [a] Jonathane, reliquis verò acclamantibus, ut Nechemja.

24 Erat autem oratio illa hujuſmodi: Domine Jehova Deus omnium creator, formidabilis & potens juſtuſque, & miſericors,

25 Solus rex & bonus, ſolus [c] beneficentiſſimus, ſolus juſtus & omnipotens, ac æternus, qui conſervas Jiſraëlem ab omni malo, qui feciſti majores electos, & ſanctificaſti eos,

[c] Græ. *choragus.*

26 Accipe ſacrificium hoc pro toto populo tuo Jiſraële, & cuſtodi partem tuam, atque ſanctifica:

27 Ampliùs collige turbam diſperſam noſtram; in libertatem aſſere eos qui ſerviunt in gentibus; qui nihili ſunt, & abominationi ſunt reſpice, & agnoſcant gentes ipſæ te eſſe Deum noſtrum.

28 Tormentis affice eos qui potentia abutuntur, & contumelioſi ſunt [f] ſuperbè,

[f] Græ. *in ſuperbia.*

29 Planta populum tuum in loco ſancto tuo ſicut dixit Moſche.

30 Sacerdotes autem pſallebant hymnis interea:

31 Poſtquam verò conſumpta ſunt ea quę erant ſacrificii, tunc reſiduam aquam Nechemja juſſit lapidibus maximis [a] capi.

32 Quod ubi factum eſt, [a] flamma accenſa *in eis* per relucens ex adverſo lumen ab altari ipſo, *a-qua* conſumpta eſt.

33 Cumque manifeſtum fuiſſet hoc factum, & nuntiatum Perſarum regi venientibus in locum ubi ignem abſconderant ſacerdotes qui abducti fuerant aquam apparuiſſe, ex qua [g] Nechemja res purificaſſet ad ſacrificia pertinentes.

[g] Græ. *qui cirum Nechemiam, ut verſ 36. Helleniſmus.*

34 Rex circumſepivit locum re probata, & ſanctum effecit:

35 Et multa accipiens munera variáque [a] donavit rex, quæ gratioſè largiri placuit.

36 Vocavit autem Nechemja locum illum [a] Nephtar, quod ſi interpreteris, purificationem ſonat: vocaturq; [h] a vulgo Nephtar.

[h] Græc. *de multis.*

ANNOTATIO.

1 Fratribus] *Hic liber partim centonem habet ex variis ſcriptis conſarcinatum, (prout in ipſo limine oſtenditur) partimque epitomen, ut exponitur infrà* 2.24. *Nam primùm ponitur exemplum unius epiſtolæ ad Jehudæos in Ægypto verſantes de obſervanda ſcenopegia, uſque ad verſum* 10. *deinde verò alterum exemplum epiſtolæ miraculoſæ & fabuloſæ ponitur uſque ad* 2.20. *cui narrationi ſubjicitur communis reliqui libri præfatio, uſque ad caput tertium. Sed hæc prior nihil ad argumentum libri iſtius pertinet.* Ægyptum] *non quidem eò deportati cum Jirmeja, prout intelligendum falſò videretur ex libro Hhezræ 4. ſed partim deportati a Ptolemæo Lagi filio, partimque a Philadelpho benignè accepti, & acciti ut narrat Joſephus lib.*12.*Antiq. Judaic.* 7 Demetrio] *nempe Nicanore, Demetrii Soteris filio, de quo 1. Macb.*11. 19. Jaſon] *de quo infrà cap.*4. *& ſequentibus.* 8 Ut obtul.] *id eſt, ut ordinarium Dei cultum inſtituerimus: ſynecdoche.* 9 Dies tab.] *id eſt, ferias illas conceptivas in menſem Novembrem inſtitutas 1. Mac.*4.59, *ut infrà* 18. 10 Anno cent.] *nempe a regno Seleucidarum, ut his libris intelligendum eſt.* Populúſque Je.] *nam dividuntur qui erant in Jehudæa in duos ordines, ſenatorium & plebeium.* Ptolemæi regis] *nempe Lathyri, qui filius fuit Ptolemæi Evergetis, quo regnante conſcripta ſunt hæc.* Unctorum ſa.] *id eſt, ſummorum: nam ſummus ſacerdos unctus appellatur diacriticôs, vide quæ annotavimus Exod.*40. 11 Ut qui] *id eſt, quibus fuiſſet prælium cum Antiocho rege committendum, niſi proſpexiſſet Deus.* 12 Eos] *id eſt, Antiochum Illuſtrem cum copiis, quodam impetu animi & fervore impulit ut nos miſſos faceret & ferretur aliò.* 13 Loco ſancto] *ſic placet interpretari, ac non templum; quia teſte Herodoto & Cicerone libro de legibus* 2. *Perſa autoribus Magis non ferunt parietibus includi deos, ſed omnia ſtatuunt eis patentia ac libera, quia eorum hic mundus omnis templum eſt & domus. Eſt autem Nanæa, (ſi Joſepho credimus) Diana dicta (ut obſervavimus ſuprà* 1. *Macb.*6.2.) *quaſi puellam dixeris. Sed hanc hiſtoriam totam fabuloſam eſſe nemo negaverit, qui Polybium, Joſephum, aut præcedentis libri caput* 6. *& cap.* 9. *infrà, cum hoc comparabit: quorum in exponenda hiſtoria conſenſum huic ſomnio anteponimus.* 14 Congreſſurus] *fingit enim Antiochum Nanææ conjugium ambiviſſe ut dotem perciperet, id eſt, theſaurum abditum in ſacrario Nanææ dotis ſpecie occuparet; nempe promittentibus ſacerdotibus ea lege, ſi Antiochus ſponſus illius eſſet. Cujuſmodi commenta de Tiberio, Nerone, & Heliogabalo teſtantur hiſtorici.* Amici] *velut pronubi comitantes ſponſum, ſive* παράνυμφοι. 16 Specus] *qui pro laquearibus accipiunt* φάτνωμα, *non animadvertunt quod ex Herodoto & Cicerone modò dicebamus, Perſas templis extructis caruiſſe. Quamobrem nos* φάτνωμα *potiùs accipimus pro ſpecu, & conceptaculo ærarii in terra effoſſo ad præſe-*

pis formam, quod Græci vocant φάτνην. Nam ex eadem comparatione in navibus quoque appellantur φατνώματα teſte Athenæo,opæ,ſive columbaria,foraminaq; in navium ambitu facta ad ejaculandum miſſilia; videlicet a ſpecie præſepis,cujus formam habet acceſſus ſubterranearum ſpecuum. 18 Ciſlevo] *ex inſtituto Jehudæ Macbæi ſuprà 1.Mach.4.52.& 59.* 19 Etenim] *hæc jam altera fabula,quam neque ſacrorum,neque apochryphorum ullus præter hunc,neque Jehudæorum,neque gentilium libri(quod ſciam)tradiderunt: etſi Jehudæos extollendæ gentis ſuæ adeò ſtudioſos non eſt credibile, fuiſſe rem tantam præterituros ſilentio. Contrà enim vulgatum eſt in illorum commentariis inde a deportationis tempore gloriam Dei,arcam (de qua cap.2.) & alia quinque deſiderata fuiſſe.* Fundum] *ſic legendum βάσιν,non autem τάξιν.* 20 Nobis] *id eſt,genti noſtræ.* 23 Jonathane] *ſacerdote ſummo, de quo Nechem.12.11.* 31 Capi] *id eſt,in lapides cavos inferri,fortè ſervandi animo.* 32 Flamma] *id eſt,ita exarſit flamma ignis qui erat in altari,ut repercuſſu,ſive (ut loquimur) reverberatione ſua aquam illam lapidibus inditam accenderet, abſumeretq;.* 35 Donavit] *id eſt,erogavit in locum ſanctum.* 36 Nephtar] *Syra,non autem Hebræa origine; quod rem eſſe fabuloſam docet: fuiſſet enim procul dubio Nechemija Hhebræum nomen tam ſancto Dei operi impoſiturus.*

CAPUT II.

1 [a] INVENITUR autem in [a] ſcriptis Jirmejam Prophetam juſſiſſe eis qui deportandi erant, ut ignem acciperent, prout [a] ſignificatum eſt:

2 Et mandaviſſe prophetam iis qui deportandi erant cùm daret ipſis [a] legem ut non obliviſcerentur præceptorum Dei,ac non aberrarent cogitationibus,videntes ſimulacra aurea,argenteaque,& mundum circumſtantem ea;

3 Et alia dicentem hujuſmodi, hortatum eſſe ne abſiſteret lex ab [a] animo ipſorum.

[a] Græ.corde.

4 Erat quoque in eadem ſcriptura, ut tabernaculum & arcam juſſerit idem propheta divino reſponſo facto [a] unà ſecum iter facere;

5 Cumque proceſſiſſet ad [a] montem, quem Moſche conſcendens ſpectaverat hæreditatem Dei, venientem Jirmejam inveniſſe domicilium in ſpelunca factum; & tentorium, & arcam, atque altare ſuffitus intuliſſe illuc, & januam obſtruxiſſe.

6 Advenientes autem quoſdam eorum qui unà comitabantur,ut annotarent viam, non potuiſſe invenire eam:

7 Quod ubi cognovit Jirmeja, increpantem eos dixiſſe,incognitum fore locum illum, donec congreget Deus venturam congregationem populi,facta miſericordia;

8 Tunc autem Dominum demonſtraturum illa, & apparituram [a] gloriam Domini, ac nubem; quemadmodum etiam tempore Moſchis manifeſta fuerat, & Schelomone poſtulante ut locus ſanctificaretur, magnificè fuerat patefacta,

1 Reg.8.

9 Idque cùm præditus ſapientia obtulit ſacrificium dedicationis & conſecrationis tẽpli;

10 Quemadmodum etiam Moſche apud Dominum orante deſcendit ignis de cœlo, & ſacrificia conſumpſit: ac etiam Schelomone orante deſcendens ignis conſumpſit holocauſta.

Levit.9.24.

11 Quum dixit Moſche propterea quòd non fuiſſet comeſtum ſacrificium pro peccato, fuiſſe conſumptum.

Levit.10.

12 Similiterque Schelomo dies octo celebravit.

13 Enarrabantur autem & in ſcriptis illis,& in commentariis Nechemjæ res eædem, & quemadmodum comportans bibliothecam accumulavit ſcripta de regibus, & Prophetis, ſcriptaque Davidis,& de donariis regum epiſtolas.

14 Similiter autem [a] Jehuda ea quæ interciderant propter bellum quod accidit nobis, comportavit omnia; ſuntque ea apud nos.

15 Horum igitur ſi indigebitis, qui exportent ad vos mittite.

16 Celebraturi ergo purificationem hanc, reſcripſimus vobis; rectè igitur feceritis dies eoſdem celebrantes.

17 Deus autem qui ſervavit totum populum ſuum, idem reddit hæreditatem omnibus, regnumq; & ſacerdotium,& ſanctificationem;

18 Quemadmodum promiſit in lege: ſperamus enim in Deo, ipſum citò miſerturum noſtri, & congregaturum *nos* e terra, quæ ſubeſt cœlo, in locum ſanctum:

19 Nam exemit nos e magnis malis, & locum purgavit.

20 Res autem a Jehuda Macbæo geſtas, & fratribus ejus, & templi magni purificationem,& aræ dedicationem,

21 Etiamque prælia in Antiochum Illuſtrem, & Eupatorem filium illius geſta,

22 Et illuſtria ſigna e cœlo edita viris pro Jehudaiſmo certatim agentibus ſtrenuè; adeò ut totam regionem, cùm pauci eſſent, depopulati ſint,& barbaras turbas perſecuti,

23 Et celebre in toto orbe habitabili templum inſtauraverint,civitatemque liberaverint, & leges (quæ mox diſſolvendæ erant) reſtituerint, Domino cum omni æquitate placato in ipſos:

24 Hæc a Jaſone Cyrenæo declarata libris quinque, tentabimus uno volumine contrahere.

25 Nam conſiderantes confuſionem [a] numerorum,& difficultatem propoſitam iis qui volunt evolvere narrationes hujus hiſtoriæ propter materiæ multitudinem;

26 Curavimus ut volentibus legere exhiberetur [b] delectatio, ſtudioſis rei memoria complectendæ facilitas, omnibus denique in librum hunc incidentibus utilitas.

[b] Græ.delectationem: ſic deinceps.

27 Ac nobis quidem, qui moleſtiam ſuſcepimus conficiendæ Epitomes, non facile ſed *plenum* fuit ſudorum opus,ac vigiliarum:

28 Quemadmodum ei qui parat convivium, & quærit omnium utilitatem, [c] res difficilis eſt. Veruntamen [a] ad habendas gratiarum actiones a multis, libenter moleſtiam hanc ſuſtinebimus,

[c] Græ.non facile.

29 Accuratam quidem de ſingulis rebus tractationem autori concedentes; maximè verò laborantes,ut lineamentis epitomes inſiſtamus.

30 Quemadmodum enim novæ domus architectum oportet curam habere totius ſtructuræ, qui autem encauſticen & picturam aggreditur, eum oportet res ad ornatum proprias exquirere; ſic etiam de nobis cenſeo;

31 Autori quidem hiſtoriæ convenire,ut pene-

tret & ambulacra faciat verborum, multaque rimetur in rebus ſingularibus;

32 Ei verò qui enarrationem inde excerptam facit, concedendum eſſe ut brevitatem dictionis ſectetur, & quę ad exornationem cauſarũ pertinent, averſetur.

33. Hinc ergo narrationis initium faciamus, ad ea quæ prę fari oportuit hoc tantùm adjungentes. Stolidũ enim fuerit ante hiſtoriam multis circumfluere; hiſtoriam verò contrahere.

ANNOTATIO.

1 Invenitur] *Hæc tertia fabula genus ſcriptionis arguit,quam ne impudentiſſimi quidem Jehudæi accepturi*
ſunt;apud quos vulgo dictum eſt, nuſquam arcam Dei, &c.extitiſſe, ut diximus ſuprà 1.19. *Ceterum*
vide quàm bene huic conveniat cum quarto Hhezræ 10.22. Scriptis] *quænam hæc ſcripta ſint,neque*
divinare libet,neque poſſim: fuerunt certè alicujus commentariorum artificis; qualia multa religionis ſpecie importat
hierophylaciis: ut ſolus Herodotus teſtis futurus eſt locupletiſſimus. Significatum eſt] *ſuprà* 1.19.
2 Legem] *quam liber Hhezræ quartus amiſſam fuiſſe dicit.* 4 Una ſecum] *ſic interpretamur Græcum*
verbum ex notatione ipſius,ut 1.Cor.10.4. 5 Montem] *de quo vide Deut.* 32.49. 8 Gloriam
Domini] *id eſt, ignem & nubem: quæ duo ſigna deinde ὕστερον πρότερον ſequentibus exponuntur.* 14
Jehuda] *de hac hiſtoria,ut etiam de præcedente nihil habetur,quæ Nechemjæ tribuitur. Omnes autem quo in*
pretio habendæ ſint, & Joſephus contra Apionem, & alii multi docuerunt. 25 Numerorum] *ſic reprehendunt*
iſti Jaſonis hiſtoriam tum magnitudinis,tum varietatis nomine: falſitatis etiam debuerant,cùm
neque ſecum ipſi neque cum aliis conveniat. 28 Ad habend.] *id eſt,ut de multis bene mereamur; quam*
ſpeciem loquendi obſervat Paulus, 2.Cor.9.12.

CAPUT III.

1 DUM ſancta civitas cum omni pace habitaretur, & leges conſervarentur optimè, propter pietatem ' Onię ſacerdotis ſummi,& improbitatis odium;

2 Accidit ut ipſi quoque reges honorarent locum, & templum miſſis muneribus optimis [a] decorarent; [a] *Græ. glorificarent.*

3 Adeò ut Seleucus ipſe rex Aſiæ ſuppeditaret de ſuis reditibus omnes ſumptus ad miniſteria publica ſacrificiorum pertinentes.

4 ' Schimhhon autem quidam ex Binjaminis tribu præfectus templo conſtitutus, cùm adverſus ſacerdotum ſummum de ' iniquitate, quam volebat in civitate tueri, contenderet;

5 Eò quòd vincere Oniam non poterat, venit ad Apollonium, Thraſæi filium, qui ea tempeſtate dux erat Cœles Syrię atque Phœniciæ:

6 Et renuntiavit ei pecuniis, quarum numerus dici non poterat, plenum eſſe gazophylacium Jeruſchalaimis; adeò ut multitudo ' earum quæ ex tributis colligebantur eſſet innumerabilis,& minimè venirent eæ ad ſacrificiorum rationem: fieri autem poſſe, ut illę ſub poteſtatem regis reciderent.

7 Congreſſus autem Apollonius ' cum rege, de indicatis ipſi pecuniis expoſuit ei; qui ut antè elegeret Heliodorum præfectum ærario, miſit eum, & mandata dedit ut prędictarum pecuniarum exportationem faceret.

8 Itaque ſtatim Heliodorus inſtituit profectionem; ſpecie quidem, tanquam Cœles Syriæ & Phœniciæ civitates obiturus; ſed facto propoſitum regis effecturus.

9 Cùm autem veniſſet Jeruſchalaima, & benignè a ſummo ſacerdote civitatis exceptus eſſet,expoſuit de facto indicio illo, & cujus cauſa adeſſet demonſtravit,rogavitq; an [b] ex veritate hæc ita ſe haberent. [b] *Græc. veritatibus.*

10 Cui ut ſacerdos ſummus oſtendit ' depoſita eſſe viduarum orphanorumque,

11 Quædam verò etiam Hyrcani eſſe ' filii Tobijæ, viri pręſtantis excellentia,non autem ejuſmodi ut calumniatus fuerat impius ille Schimhhon; eaque omnia eſſe quadringenta talenta argenti,& ducenta auri,

12 Et injuria affici eos qui res ſuas crediderunt ſanctimoniæ illius loci, & honorati in univerſo mundo templi majeſtati & inviolatæ religioni; illud omnino fieri non poſſe:

13 Heliodorus propter mandata quæ habebat regis, dixit ea planè in ærarium regis eſſe inferenda.

14 Ac dicto die ingrediebatur, ut pecuniarum iſtarum ratione habita de iis ordinaret: itaque fuit non parva in tota civitate anguſtia.

15 ' Sacerdotes verò ante altare ſacris veſtibus induti, projiciebant ſe ipſos,& inclamabant cœlum verſus eum qui leges tulit depoſiti, ut iis qui depoſuerant pecunias illas integras conſervaret.

16 Neque poterat quiſquis videbat ſummi ſacerdotis vultum,quin vulneraretur mente; nam aſpectus, & mutatus color declarabat anguſtiam quæ urgebat animum ipſius:

17 Circumfuſus enim erat viro illi timor quidam & horror corporis, ex quibus manifeſtus efficiebatur contemplantibus dolor qui inerat cordi.

18 Alii verò ex ædibus gregatim exiliebant ad publicam ſupplicationem, eò quòd [c] abiturus eſſet in contemptum locus: [c] *Cræc. venturus.*

19 Et ſuccinctæ ſub mammas mulieres ciliciis vias implebant, incluſæque virgines alię quidem ad portas concurrebant, alię ad muros, alię verò per feneſtras proſpectabant flexæ,

20 Et omnes protendentes manus in cœlum [d] deprecabantur. [d] *Græ. faciebant deprecationem.*

21 Eratque miſeranda promiſcuæ multitudinis proſtratio, & ſacerdotis ſummi in anguſtia magna verſantis expectatio.

22 Hi ergo invocabant omnipotentem dominum,ut res creditas integras iis qui crediderant cum omni ſecuritate conſervaret.

23 Heliodorus verò cùm illud quod decretum fuerat faceret, ipſo ibidem cum ſatellitibus ad ærarium jamque præſente,

24 Ille ſpirituum & omnis poteſtatis princeps illuſtre ſignum effecit magnum, adeò ut omnes qui fuerant auſi convenire, obſtupefacti potentia Dei in [e] deliquium animi formidinemq; converterentur. [e] *Græ. diſſolutionem.*

25 Apparuit enim quidam equus ipſis terribilem habens ſeſſorem, & pulcherrimo tegmine adornatus, qui delatus impetu impegit

Heliodoro anteriores vngulas ; qui autem inſidebat armaturam auream habere videbatur.

26 Alii quoque duo ' ante ipſum apparuerunt adoleſcentes, robore decori elegantiſſimi gloria,& amictu ſpecioſi,qui etiam ab utroque latere adſtantes,indeſinenter eum flagellabant,multas ei injicientes plagas.

27 Cùm itaque ſubitò in terram cecidiſſet, & multis tenebris circumfuſus eſſet, rapientes ſimul eum & imponentes lecticę *ſatellites*.

28 Eum qui modò cum multa concurſatione & toto ſatellitio in prędictum ingrediebatur gazophylacium, eum inquam qui auxilium ab armis nullum conſequi potuerat extulerunt,

29 Manifeſtè agnoſcentem potentem adminiſtrationem Dei, atque hic quidem divina efficacitate mutus,& omni privatus ſpe ac ſalute jacebat.

30 Illi verò domino benedicebant, qui ſuprema gloria ſuum locum affeciſſet, & templum illud quod paulò antè metu ac turbatione plenũ fuerat , cùm omnipotens dominus apparuit , gaudio lętitiaque impletum eſt.

31 Quidam verò Heliodori familiaribus citò rogaverunt Oniam ut invocaret Altiſſimũ,ut vitam gratioſè donaret homini qui planè jacebat [f] animam acturus.

f Grç. *in ultimo anhelitu.*

32 Tum veritus ſacerdos ſummus ne fortè ſuſpicionem haberet rex maleficium aliquod in Heliodorum a Jehudæis conſummatum eſſe, ſacrificium obtulit pro ſalute illius viri.

33 Cumque ſacerdos ſummus Deum exoraſſet, iidem adoleſcentes iterum apparuerunt Heliodoro,iiſdem veſtibus induti,& ſtantes dixerunt,multas habe gratias Oniæ ſacerdoti ſummo, nam propter eum gratioſè vitam tibi donavit Deus.

34 Tu verò e cœlo flagellatus denuntia omnibus maximum Dei robur, atque his dictis [g] diſparuerunt.

g Græ. *diſparentes facti ſunt.*

35 Heliodorus autem, cùm ſacrificium obtuliſſet domino,& vota maxima voviſſet ei qui vitam ipſi reparaverat,Oniamque ſalutaſſet,caſtra movens ad regem reverſus eſt ;

36 Teſtificans omnibus, quæ aſpectu viderat, opera Dei maximi.

37 Interrogante autem rege Heliodorum,quisnam aptus eſſet qui adhuc ſemel mitteretur Jeruſchalaima,dixit,

38 Si quem habes hoſtem , aut rebus tuis inſidiantem, hunc mitte illuc, & flagellatum recipies ipſum,ſi tamen ſalvus evaſerit : eò quòd in loco revera quædam eſt Dei potentia.

b Græ.*uti.*

39 Nam ille qui habitationem cœleſtem obtinet, inſpector eſt & adjutor illius loci, qui venientes ad [h] malefaciendum verberat, & perdit:

h Græ. *maleficium.*

c Græ.*pro- pter vocatio ues primas Philometoris*

40 Atque ſic quidem ceſſerunt res Heliodori, & cuſtodia gazophylacii.

ANNOTATIO.

1 Oniæ] *Qui filius fuit Schimhhonis, filii prioris Oniæ,ut narrat Joſephus ſub finem capitis 4.lib.12.Antiquitat.* 4 Schimhhon] *hic toto cœlo a Joſepho diſſidet; & (niſi me animus fallit) a veritate ipſa, ne Sacerdotum genus ignominia ulla afficeret : non propterea Binjaminitam templi cuſtodem facit.* Iniquitate] *quod alii libri* αγοϱανομίαν *legunt, hoc eſt ædilitatem,nobis tam videtur ab hoc loco alienum,quàm quod maximè.* 6 Earum quæ ex] *hanc vocem vulgò in libris confuſam diſtinguimus* διὰ φοϱῶν *: nam ſenſus eſt,injuriam Seleuco regi fieri maximam : infinitum enim theſaurum eſſe in gazophylacio templi & tamen ſacerdotes pecuniam ad res ſacras erogandam tanto numero a rege accipere, ut ne hæc quidem tota, ad ſacros uſus expendatur.* 7 Cum rege]*nempe Seleuco Philopatore,ſive (ut Joſephus vocat) Sotere, de quo ver.3.* 10 Depoſita] *de hoc depoſiti religioſi genere lege Ambroſium lib.2.Officiorum cap.29.* 11 Filii Tobijæ] *qui hoc Onia mortuo, cum fratribus ſuis a partibus Oniæ tertii,ſive Menelai ſtetit contra Jaſonem. ut Joſephus ſcribit ibidem cap. 6.* 15 Sacerdotes] *ſimilem penè narrationem & verbis ſimilibus vide in Schimhhone, ſive Hiſtoria Ptolemæi Philopatoris, libro qui vulgò dicitur imperitè Macbæorum tertius.* 26 Ante ipſum] *puta Heliodorum.*

CAPUT IIII.

1 ' ILLE autem Schimhhon de quo antè diximus,qui index fuerat pecuniarum & patrię, malè loquebatur de Onia, tanquam ſi ipſe & Heliodorum impuliſſet, & malorum artifex extitiſſet,

2 Virumq; [a] bene de civitate meritum,& curatorem gentilium ſuorum, legumq; ſtudioſum, inſidiatorem in negotia *Regis* audiebat dicere.

a Græ. *benefactorem civitatis.*

3 Sed cùm inimicitia eò uſque procederet, ut etiam per aliquem eorum qui a Schimhhone probabantur,cædes committerentur:

4 Conſiderans Onias difficultatem contentionis,& Apollonium furere velut Cœles Syriæ & Phœniciæ ducem adaugendo malitiam Schimhhonis, ad regem ſe ipſum contulit,

5 'Non quòd civium accuſator eſſet,ſed ſpectans illud quod publicè privatimq; toti multitudini conducebat.

6 Videbat enim ſine regali providentia fieri non poſſe, ut res ampliùs ſortirentur pacem, & Schimhhonem nõ ceſſaturum a dementia iſta.

1.Mac.1.11.

7 Sed cùm Seleucus vitam morte commutaſſet, & regnum Antiochus qui Illuſtris cognominabatur accepiſſet, ambivit 'Jaſon frater Oniæ ſummum ſacerdotium.

8 Pollicitus regi pro conſecutione trecenta ſexaginta talenta argenti, & alterius cujuſdam reditus talenta octoginta :

9 Præterea etiam promittebat ſe alia centum quinquaginta conſtituturum , ſi concederetur ipſi potentia ſua gymnaſium & Ephebotum ludum ſibi conſtituere,& cives Jeruſchalaimorum 'cum Antiochenis conſcribere.

10 Cùm autem annuente rege principatum obtineret, ſtatim ad ' Græcum ritum tribules ſuos traduxit.

11 Et humana regum indulta Jehudæis propoſita per Joannem patrem Eupolemi (qui legationem pro amicitia & ſocietate ad Romanos habuerat) exorata dejecit,legaleſq; adminiſtrationis diſſolvens illegitima novavit inſtituta.

d Græ.*qui dignitate tant.*

12 Ultrò enim ſub ipſam arcem gymnaſium fundavit,& potentiſſimos Epheborum ſubigens 'ſub petaurum duxit.

13 Atque hoc pacto invaleſcebat quidam Helleniſmus & progreſſus morum alienigenarum,

propter ſupremam iſtam iſtius impii,ᵃac non ſacerdotis ſummi Jaſonis impuritatem;

14 Adeò ut non ampliùs alacres ſacerdotes eſſent adminiſteria altaris : ſed templum ipſum contemnentes,& ſacrificia negligentes,feſtinabant communicare cum iniquo palæſtræ ſpectaculo poſt diſci provocationem,

15 Patrios quidem honores nihili facientes Græcanicas verò glorias pro optimis ducentes.

16 Quorum etiam cauſa pervaſit ipſos gravis calamitas,cùm quorum æmulabantur ductum & quibus omninò volebant conformari,hos inimicos atque ultores habuerunt,

Græ.diſpo-
ntes facti
unt.

17 Nam impiè contra divinas leges venire non eſt facile; veruntamen hæc ſequens tempus declarabit.

18 Cùm autem celebraretur ᵃquinquẽnale certamen Tyri,cui rex aderat:

19 Miſit Jaſon iſte ſceleſtus ſpectatoresᵃ tanquã Antiochenſes e Jeruſchalaimis, exportantes argenti drachmas trecentas ad ſacrificium Herculis,quas etiam ipſi qui exportabant poſtulaverunt non ᵇ erogari ad ſacrificium;

b Græ.uti.

20 Sed propter ipſos qui apportabant erogavit ad triremes comparandas.

21 Miſſo autem in Ægyptum Apollonio filio Meneſthei,ᶜpropterea quòd ad obtinendas primas a Philometore rege accerſitus erat,percipiens poſtea Antiochus ᵃeum a rebus ſuis alienum factum eſte,curavit ut contra ipſum confirmaretur:quamobrem Joppen venit,ac inde profectus eſt Jeruſchalaima.

Græ.ado-
um.

c Græ.pro-
pter vocatio-
nes primas
Philometoris.

22 Ubi magnificè a Jaſone & civitate acceptus cum facibus & acclamationibus , introductus eſt poſtea hoc modo in Phœnicia abducto exercitu conſtitit.

23 Poſt triennium verò miſit Jaſon Menelaum fratrem Schimhhonis, cujus antè meminimus, afferentem pecunias regi, & de nogotiis neceſſariis monita facturum.

24 Hic verò commendatus regi, cùm gloriam tribuiſſet ei,ᵃcoram poteſtate,ad ſe ipſum tranſtulit ſacerdotium ſummum, eò quòd Jaſonem talentis argenti trecentis ſuperaſſet.

25 ᵃCùm itaque regâlia mandata accepiſſet, advenit , nihil quidem ſacerdotio ſummo dignum afferens,ſed animos crudelis tyranni beſtiæque barbaræ impetus habens.

26 Ac Jaſon quidem,qui ᵃproprium fratrem abdicaverat, abdicatus abᵃaltero profugus in Hhammonitida regionem expulſusᵃeſt:

27 Menelaus verò principatum obtinuit,ſed promiſſarum regi pecuniarum nihil curavit exigebat verò eas Soſtratus præfectus arci:

28 Ad hunc enim pertinebat rerum quæ ex vectigalibus colligebantur,exactio : quamobrem hi duo a rege accerſiti ſunt.

29 Ac Menelaus quidem reliquit ſacerdotii ſucceſſorem Lyſimachum fratrem ſuum : Soſtratus verò Cratetem præfectum Cypriis.

30 His autem hoc modo conſtitutis,accidit ut Tarſenſes & ᵃMallotæ ſeditionem moverent:eò quòd Antiochidi pellici regis dono dati eſſent.

31 Celerrimè itaque rex venit ad conſtituendum res illas,relicto qui vices fungeretur Andronico,ex viris ᵈ dignitate præſtantibus.

d Græ.qui in
dignitate ſiti
erant.

32 Ratus autem Menelaus ſe arripuiſſe occaſionem commodam,aurea quædam inſtrumẽta templi ſubtrahens, donavit Andronico,& alia vendidit Tyrum & in civitates circumjacentes *exportata.*

33 Quod bene cognoſcens Onias redarguit poſtquam ſeceſſiſſet in locum tutum,ᵃDaphnen, quæ ad Antiochiam ſita eſt.

34 Quare Menelaus aſſumptum ſeorſim Andronicum hortatus eſt ut Oniam occideret; qui veniens ad Oniam(cùm perſuaſus eſſet ad dolũ, dexteràque data cum juramentis confirmatus) & dans dexteram,quamvis ſuſpectus eſſet perſuaſit ut ex aſyloᵃprocederet:itaque eum repentè circumcluſit,nulla juſti reverentia ductus :

35 Quam ob cauſam non ſolùm Jehudæi, ſed etiam multi ex aliis gentibus indignati,tulerunt ægerrimè injuſtam hanc hujus viri cædem.

36 Cùm autẽ reverteretur rex e partibus Ciliciæ,compellaverunt eum Jehudæi qui in civitate erant,ſuffragantibus etiam odio improbitatis Græcis,eo quòd præter rationẽ Onias interfectus eſſet.

37 Itaque Antiochus ex animo contriſtatus & verſus ad miſericordiam etiámque lachrymans propter temperantiam defuncti,ſũmamque modeſtiam,

38 Et accenſus animo ſtatim Andronici purpuram abſtulit,veſtes diſrupit, circumduxit per totam civitatem in eum locum ubi impiè Oniam occiderat, & illic homicidam vita privavit; Domino dignam ipſi punitionem rependente.

39 Sed cùm ſacrilegia multa fierent per civitatem Lyſimacho;ᵉ conſcio Menelao , & fama foris pervulgata eſſet, congregavit ſe multitudo contrà Lyſimachum, multis jam aureis inſtrumentis varias in partes ablatis.

e Græ.*cum ſcientia Menelas,*

40 Cũq; excitatæ turbæ ira plenę eſſent, armans contrà Lyſimachus ad ter mille viros, cœpit manus injuſtas inferre,duce imprimisᵃChavranenſi quodã provecto ætate,nec verò minus amentia.

41 Illi verò cùm ſimul viderent quoque impreſſionem Lyſimachi arripentes alii ſaxa, alii fuſtes ᶠ denſos,alii verò ex adjacente cinere, quòd depſebant pugillis prehendentes, projicebant in milites Lyſimachi:

f Græ. *denſitates.*

42 Eamqueob cauſam multos quidem eorum ᵍvulnerarunt,multos verò etiam proſtraverunt multosq; ad fugam compulerũt ipſum,denique ſacrilegum prope gazophylacium interfecerunt

g Græ. *vulneratos fecerunt.*

43 De his autem conſtitutum eſt Judicium contraᵃMenelaum:

44 Et adveniente rege Tyrum contra ipſum accuſationem fecerunt tres viri a ſenatu miſſi,

45 Menelaus vero jam deprehenſus promiſit pecunias multas Ptolemęo filio Dorymenis, ut perſuaderet regi.

46 Quamobrem accepta ea Ptolemęus adductum regem in quodam periſtylium,ut refrigeraturum ſe traduxit *a ſententia.*

47 Qui autorem quidem totius mali Menelaum abſolvit ab accuſationibus; miſeros autem illos, qui ſi etiam apud Scythas dixiſſent cauſam,liberi a condemnatione fuiſſent abſoluti, ʰillos adjudicavit morti.

h Grę.*illũs mortem adjudicavit.*

48 Itaque celeriter pœnam injuſtam ſubierunt,eò quòd antea pro civitate, populoque,& ſacris vaſis dixiſſent cauſam.

49 Eamque ob cauſam Tyrii quoque odio improbitatis iſtius adducti, res ad ſepulturam eorum pertinentes ſuppeditaverunt magnificè.

50 Menelaus verò propterⁱ ſummam potentiorum avaritiam magnus civium ſuorum inſidiator effectus,manſit in principatu inoleſcens malitia.

i Græ.*potentioru.a avaritias.*

ANNOTATIO.

1 Ille autem]*De quo ſuprà* 3.4.*& ſequentibus.* 5 Non quòd] *his verbis Joſephum ementitur,*
*adeóq; veritatem ipſam evidentiſſimè: vide Joſephum antiquitatum Judaic.lib.*12. 7 Jaſon] *qui*
Jeſus dicebatur: antiochenum nomen aut Græcum adoptavit, ne quid Judæum vel nomine tenus ſaperet.
9 Cum Antiochenis]*id eſt,referre in civium Antiochenorum numerum: ita pudebat ipſum Jeruſchalaimorum.*
10 Græcum]*id eſt,apud gentes receptum ſynecdoche,qua plurimùm Paulus utitur.*
Sic verſu 13.*&* 15. 12 Sub petaurum]*ſic interpretor Græcam vocem* πέτασον *ſecutus Phavorinum.*
Nam πέτασος *&* πέταυρον *ex eadem origine dicta ſignificant machinã ligneam rotis verſatilem; ex qua*
petauriſtæ maxima corporis agilitate evolabant, ut meminit Feſtus ex Lucilio, atque Martialis. 13
Ac non ſacerdotis]*iterum impingit Joſepho colaphum,indignè ferens ut hæc catena maleficiorum (ut cum*
Ammiano Marcellino loquar) & concinnator technarum dicatur e ſacerdotum genere. 18 Quinquennale cert.]
quod erat Herculis,ut veteres hiſtoriæ docent,& indicatur ſequente verſu. 19 Tanquam Antiochen.]
nam Antiochenſes in certamen erogabant munera: cives autem Jeruſchalaimorum
*pro Antiochenſibus habebantur ſuprà verſ.*9. 21 Eum]*puta Ptolemæum Philometora,cui primùm*
cum Antiocho convenerat. 24 Coram poteſtate]*id eſt,cùm regem in os alloqueretur,propterea quòd*
bellè & aulicè aſſentatus eſſet. 26 Proprium frat.]*Oniam,ut ſuprà verſ.*7. Altero]*fratre videlicet*
Menelao,qui etiam Joſepho teſte Onias Junior dicebatur. 30 Mallotæ]*ex Mallo maritimo*
Ciliciæ oppido,cujus meminerunt Ptolemæus & alii. 33 Daphnen]*oppidum Daphnæ fluvio impoſitum,*
a quo nomen habet. 34 Procederet]*id eſt,veniret inde Antiochiam,ut ex ſequentibus conſtat.*
40 Chavranenſi]*id eſt,regione Chavranis,de qua Jechezk.*47.16 *&* 18. 43 Menel.]*quòd ipſo*
*conſcio & participe Lyſimachus ſacrilegia ſua perpetraſſet,ſuprà verſ.*39.

CAPUT V.

1 SUB idem verò tempus ″ ſecundam profectionem Antiochus in Ægyptum comparavit.

1.*Mac.* 1.17.

a Græ. gladiorúmque eductionibus.

2 Accidit autem per totam civitatetm fermè ad quadraginta dies,ut apparerent in aëre currentes equites auratos amictus habentes,& lanceis turmæ ritu armati,[a] gladiiſque ſtrictis,

b Græ.*ſpiculorum multitudines, & telorum jactus.*

3 Et turmę equitum diſpoſitæ, congreſſioneſque factæ,& incurſiones utrorũque, & clypeorum agitationes,& [b] ſpicula multa, & tela conjecta, & aureorum ornamentorum ſplendores,& loricę omnigenæ.

c Grę. *ad bonum fieret.*

4 Quamobrem omnes expetebant ut oſtentum iſtud [c] bene cederet.

5 Sed cùm increbruiſſet falſus ſermo, tanquam ſi commutaſſet Antiochus vitam *morte*, aſſumens Jaſon mille viros minimùm,repentè in civitatem fecit impreſſionem : quibus jam ſuper murum convenientibus, ac denique jam occupata civitate Menelaus in arcem confugit.

6 Jaſon verò faciebat cædes civium ſuorum nemini parcens,non cogitans ſecum proſperitatem in cognatos infelicitatem eſſe maximam.

7 Cum itaque videretur ſibi hoſtium ac non gentilium tropæa diruere, dominatum non obtinuit,ſed pro fine inſidarium percipiens pudorem,profugus iterum in regionem Hhammonitarum abiit:

d Græ. *in civitatem ex civitate.*

8 Itaque terminum malæ converſationis ſortitus eſt,cùm incluſus apud Aretam regem Arabum, [d] in civitatem unam ex altera fugiens, perſecutione preſſus ab omnibus,exoſus ut deſertor legum, & execrabilis ut patrię civiumque carnifex,in Ægyptum ejectus eſt.

9 Et qui multos e patria extorres fecerat, extorris periit,delatus ad Lacedęmonios tanquam ſi ob cognationem fuiſſet *apud illos* protectionem conſecuturus :

10 Et qui multitudinem inſepultorum ejecerat nullo fuit comitatus luctu, neque ſepulturam ullam qualemcunque, nedum patrium ſepulchrum habuit.

e Græ. *acciдиſſent.*

11 Sed cùm iſta [e] innotuiſſent regi, concepit pro rebus factis Jehudæos defecturos eſſe: itaque jungens venit ex Ægypto,efferatus animo, & civitatem occupavit armis :

12 Ubi mandavit militibus conſcindere, ac non parcere obviis quibuſque, & eos qui domos conſcendere ut trucidare.

a Græ.poſt
multu
mpus.

13 Itaque fiebant juvenum & ſenum occiſiones , virorumque & mulierum ac puerorum deletio,virginumque & infantium cædes :

14 Adeò ut octoginta millia totis diebus tribus conſumpti ſint, quadraginta quidem trucidationibus,& *alii* non pauciores cæcis vendiri.

15 Non contentus autem iſtis auſus eſt in ſanctiſſimum totius terræ templum ingredi, ducem habens Menelaum,qui proditor legum fuerat & patriæ:

b Græ.ſoci

c Græ.ſac
mbitibus.

16 Et ſceleratis manibus ſacra vaſa capiens & quęcunque ab aliis regibus ad augmentũ gloriæque loci & honorem fuerant repoſita, profanis manibus,contrectans,

17 Elatus eſt mente Antiochus , non cognoſcens propter peccata eorum qui civitatem habitaverant, Dominum ad breve *tempus* iratum fuiſſe,ac propterea [f] deſpectum fuiſſe locum.

f Græ.*fuiſſe circa locũ deſpectionem.*

18 ″Quod ſi non eveniſſet,neque in multa peccata fuiſſent delati,quemadmodum Heliodorus (qui miſſus fuerat a Seleuco rege ad inſpectionẽ gazophylacii) hic quoq; in ipſo aditu repentè ″ flagellatus averſus fuiſſet ab audacia ſua.

h Græ.exi

19 Verùm non propter locum gentem Dominus,ſed propter gentem locum elegerat:

20 Ac propterea idem locus qui unà fuerat particeps adverſorum caſuũ, qui fuerunt in gẽte,poſtea cõmunicavit beneficii; & qui relictus fuerat omnipotentis ira, iterum ex maximi Domini concilatione cum omni gloria fuit reſtitutus.

21 Antiochus igitur mille octingenta talenta exportans e templo celerrimè in Antiochiam ſeceſſit,exiſtimans præ ſuperbia ſe cùm terram navigabilem,tum mare ipſum pervium pedibus [g] effecturum propter elationem cordis.

g Græ.*poſiturum.*

22 Sed reliqui etiam præfectos ut malè afficerent gentem; Jeruſchalaimis quidem Philippum genere Phrygem,moribus magis barbarũ quàm qui conſtituerat ipſum;

23 ″Garizimis verò Andronicum, ac præterea Menelaum; qui peſſimè *aliorum* omnium ſupra cives efferebatur, ut adverſus cives Jehudæos animum habebat inimiciſſimum.

24 Et ″miſit abominationum principem Apollonium cũ exercitu, nempe viginti duobus millibus,mandans ut omnes qui juſta ætate erãt jugularet; mulieres verò juniores venderet.

25 Hic autem cùm veniſſet Jeruſchalaima ſimulans ſe pacificum, cohibuit ſe uſque ad ſanctum diem ſabbathi; quo occupãs feriãtes Jehudæos. illos milites qui parebãt ipſi, mandavit armari,
26 Ita egreſſos omnes ad ſpectandum confodit, & per civitatem cum armis diſcurrens multam peremit multitudinem.
27 Jehuda verò Macbæus [h] novem aliis comitantibus ſecedens, in montibus ferarum more transfigebat vitam cum ſuis comitibus; qui gramineo alimento veſci perſeverabant, ne contaminationis illius eſſent participes.

[h] Græc. *decimus quodammodo exiſtens.*

ANNOTATIO.

1 Secundam] *De qua vide annotata in Danijelis* 11. 18 Quod ſi non] *hic diſcedit ab hiſtoria autor, prout deinceps feciſſe videbimus: nec tantopere laborat, ut hiſtoriam ſimpliciter narret, quàm ut gentem ſuam extollat, omnibus ſuis digreſſionibus.* Flagellatus] *ſuprà* 3.24. *& ſequentibus.* 23 Garizimis] *id eſt, in Samaria, ubi fuerat ab impio Menaſche inſtitutum templum, ut infrà* 6. 2. *& Eccleſiaſtici* 50.27. 24 Miſit] *videlicet poſt biennium,* 1. *Mac.* 1.30. *Græca autem vox* μυσάρχης, *quam vulgò interpretantur ab odio, aliud omninò ſignificat. Nam aut ſingulari ratione* μυσάρχης *appellatur, quòd abominandorum iſtorum conſiliorum princeps fuerit quæ executus eſt, ut duo ſequentes verſus oſtendunt (eſt enim* μῦσος *abominatio) aut ſignificat præpoſitum (ut Imperatores vocant) ſacro ærario, id eſt, intimo theſauro regis, qualis erat apud Romanos locus quem Faviſſam appellabant: atque hæc interpretatio ex* 1. *Mac.* 1.30. *confirmari videretur; ſed prior eſt ſimpliciſſima.*

CAPUT VI.

1 PAULO pòſt tempore miſit rex ſenem [a] Antiochenum qui cogeret Jehudæos, ut tranſilientes a patriis legibus non regerentur legibus ipſis Dei:

[a] Græ. *poſt non multum tempus.*

2 Et contaminans templum quod erat Jeruſchalaimis, Jovis Olympii, illud verò quod erat Garizimis (prout erant habitatores loci) Jovis hoſpitalis nominaret,
3 Difficilis autem & gravis erat populo malitiæ hujus inſtitutio.
4 Nam templum luxu & comeſſationibus implebatur a gentibus, molliter vitam conſumentibus cum [b] meretricibus, & [c] ſacroædis ambitu ad mulieres ſe adjungentibus, etiamque intrò ferentibus quæ non conveniebant;

[b] Græ. *ſociis.*
[c] Græ. *ſacris ambitibus.*

5 Et altare rebus illegitimis, quas lex vetuerat, implebatur.
6 Neque verò celebrare licebat ſabbatha, neque patrias ſolennitates obſervare, neque ſimpliciter ſe Jehudæum confiteri;
7 Sed ducebantur cum acerba neceſſitate die natali regis ſingulis menſibus ad 'viſcerationē; & cum erat Dionyſiorum feſtum, cogebantur 'hederam ferentes pompam Baccho ducere.
8 Decretum quoque [d] prodiit in vicinas civitates Græcas, ſuggerente 'Ptolemæo, ut contra Jehudæos eadem proſecutio, & viſceratio fieret:

[d] Græ. *exiit.*

9 Qui autem ad ritus Græcos tranſire nollent, ii jugularentur, itaque nihil niſi miſeria inſtans videri poterat.
10 Nam duæ mulieres quę filios circumciderant abductæ ſunt, ad quarum ubera ſuſpenſis natis, publicè per civitatem circumductas eas, deorſum a muro præcipitaverunt.
11 Alii verò inter ſe concurrentes ad ſpeluncas, ut latenter ſeptimum diem celebrarent, indicati 'Philippo, concremati ſunt; quia religio fuerat ipſis ut ſibi ſuccurrerent, propter gloriã diei religioſiſſimi.
12 Itaque hortor eos qui librum hunc legunt, ne propter calamitates iſtas contrahantur: ſed cogitent ſupplicia hęc non ad interitum, ſed ad eruditionem generis noſtri ſpectare:
13 Etenim quòd non diu ſinuntur qui agunt impiè, ſed ſtatim in ſupplicia incidunt, magnæ beneficentiæ ſignum eſt:
14 Non enim judicavit Dominus, quemadmodum etiam in aliis gentibus longa patientia differt donec ipſi ad complementum peccatorum concurrentes puniantur, ita etiam nobis faciendum eſſe; ut poſtea non ulciſcatur nos, ſi tandem ad peccatorum ſummum perveniremus.
15 Quamobrem miſericordiam quidem nunquam aufert a nobis; ſed erudiens cum calamitate non derelinquit populum ſuum.
16 Verùm hęc ad commonitionem dicta a nobis ſunto.
17 Nunc his paucis poſitis ad narrationem veniendum.
18 Elhhazar quidam ex primoribus ſcribis vir jam provectus ætate, & aſpectu faciei pulcherrimus, cogebatur [e] hiare ut comederet ſuillam carnem.

[e] Græ. *hians.*

19 Hic autem conjunctam gloria mortem potiùs, quàm vitam cum abominatione complectens ultrò ad [f] tormentum adducebat;

[f] Græc. *tympanum: ſic verſ.* 28.

20 Idque ' ſe inflectens palam, quemadmodum oportet accedere eos qui ſe audent ab eis defendere quæ propter vivendi ſtudium guſtare eſt nefarium.
21 Ac illi quidem qui ad illegitimam viſcerationem illam conſtituti erant, propter notitiam quę ab antiquis temporibus cum viro hoc *intercesserat*, aſſumptum eum ſeorſim hortabãtur, ut afferens carnes quæ ab ipſo comparatæ eſſent uteretur iis quibus conveniret ipſi; ſed ita ſimularet, quaſi comederet *ſecundum* ea quæ a rege mandata erant, de carnibus ſacrificii;
22 Ut hoc facto liberaretur a morte, & propter veterem cum ipſis amicitiam humanitatem cõſequeretur.
23 Hic autem honeſtam ſuſcipiens cogitationem, & dignam ætate ac ſenectutis excellentia & comparata ac ſpectata canicie optimáque a puero educatione, ac potius ſancta & divinitus indita legis inſtitutione, [g] continuò reſpondit, edicens ut citò ad ſepulchrum pręmitteretur.

[g] Græc. *conſequenter.*

24 Non enim hac ætate noſtra (*inquit*) dignum eſt ſimulare, ut multi juvenes ſtatuentes Elhhazarum nonagenarium tranſiviſſe ad alienigenarum ritus:
25 Illi quoque propter ſimulationem meam, & propter paululam iſtam & momentaneam vitam ſeducantur per me, & [h] abominandam maculam ſenectutis comparem.

[h] Græ. *abominationem & maculam.*

26 Etenim ſi ad præſens extrahar e ſupplicio humano; at omnipotentis manus, neque vivus neque mortuus effugiturus ſum.
27 Quapropter nunc quidem viriliter vitam

com-

ANNOTATIO.

1 Ille autem] *De quo ſuprà 3.4.& ſequentibus.* 5 Non quòd] *his verbis Joſephum ementitur, adeoq; veritatem ipſam evidentiſſimè: vide Joſephum antiquitatum Judaic.lib.*12. 7 Jaſon] *qui Jeſus dicebatur: antiochenum nomen aut Græcum adoptavit, ne quid Judæum vel nomine tenus ſaperet.* 9 Cum Antiochenis] *id eſt, referre in civium Antiochenorum numerum: ita pudebat ipſum Jeruſchalaimorum.* 10 Græcum] *id eſt, apud gentes receptum ſynecdoche, qua plurimùm Paulus utitur. Sic verſu* 13.*&* 15. 12 Sub petaurum] *ſic interpretor Græcam vocem* πέτασον *ſecutus Phavorinum. Nam* πέτασος *&* πέταυρον *ex eadem origine dicta ſignificant machinā ligneam rotis verſatilem; ex qua petauriſtæ maxima corporis agilitate evolabant, ut meminit Feſtus ex Lucilio, atque Martialis.* 13 Ac non ſacerdotis] *iterum impingit Joſepho colaphum, indignè ferens ut hæc catena maleficiorum (ut cum Ammiano Marcellino loquar) & concinnator technarum dicatur e ſacerdotum genere.* 18 Quinquennale cert.] *quod erat Herculis, ut veteres hiſtoriæ docent, & indicatur ſequente verſu.* 19 Tanquam Antiochen.] *nam Antiochenſes in certamen erogabant munera: cives autem Jeruſchalaimorum pro Antiochenſibus habebantur ſuprà verſ.*9. 21 Eum] *puta Ptolemæum Philometora, cui primùm cum Antiocho convenerat.* 24 Coram poteſtate] *id eſt, cùm regem in os alloqueretur, propterea quòd bellè & aulicè aſſentatus eſſet.* 26 Proprium frat.] *Oniam, ut ſuprà verſ.*7. Altero] *fratre videlicet Menelao, qui etiam Joſepho teſte Onias Junior dicebatur.* 30 Mallotæ] *ex Mallo maritimo Ciliciæ oppido, cujus meminerunt Ptolemæus & alii.* 33 Daphnen] *oppidum Daphnæ fluvio impoſitum, a quo nomen habet.* 34 Procederet] *id eſt, veniret inde Antiochiam, ut ex ſequentibus conſtat.* 40 Chavranenſi] *id eſt, regione Chavranis, de qua Jechezk.*47.16 *&* 18. 43 Menel.] *quòd ipſo conſcio & participe Lyſimachus ſacrilegia ſua perpetraſſet, ſuprà verſ.*39.

CAPUT V.

1.*Mac.* 1.17.

1 SUB idem verò tempus [a] ſecundam profectionem Antiochus in Ægyptum comparavit.

2 Accidit autem per totam civitatetm fermè ad quadraginta dies, ut apparerent in aëre currentes equites auratos amictus habentes, & lanceis turmæ ritu armati, [a] gladiiſque ſtrictis,

3 Et turmę equitum diſpoſitæ, congreſſioneſque factæ, & incurſiones utrorūque, & clypeorum agitationes, & [b] ſpicula multa, & tela conjecta, & aureorum ornamentorum ſplendores, & loricę omnigenæ.

4 Quamobrem omnes expetebant ut oſtentum illud [c] bene cederet.

[a] Græ. *gladiorúmque eductionibus.*

[b] Græ. *ſpiculorum multitudines, & telorum jactus.*

[c] Grę. *ad bonum fieret.*

5 Sed cùm increbruiſſet falſus ſermo, tanquam ſi commutaſſet Antiochus vitam *morte*, aſſumens Jaſon mille viros minimùm, repentè in civitatem fecit impreſſionem: quibus jam ſuper murum convenientibus, ac denique jam occupata civitate Menelaus in arcem confugit.

6 Jaſon verò faciebat cædes civium ſuorum nemini parcens, non cogitans ſecum proſperitatem in cognatos infelicitatem eſſe maximam.

7 Cum itaque videretur ſibi hoſtium ac non gentilium tropæa diruere, dominatum non obtinuit, ſed pro fine inſidiarum percipiens pudorem, profugus iterum in regionem Hhammonitarum abiit:

8 Itaque terminum malæ converſationis ſortitus eſt, cùm incluſus apud Aretam regem Arabum, [d] in civitatem unam ex altera fugiens, perſecutione preſſus ab omnibus, exoſus ut deſertor legum, & execrabilis ut patrię civiumque carnifex, in Ægyptum ejectus eſt.

[d] Græ. *in civitatem ex civitate.*

9 Et qui multos e patria extorres fecerat, extorris periit, delatus ad Lacedęmonios tanquam ſi ob cognationem fuiſſet *apud illos* protectionem conſecuturus:

10 Et qui multitudinem inſepultorum ejecerat nullo fuit comitatus luctu, neque ſepulturam ullam qualemcunque, nedum patrium ſepulchrum habuit.

11 Sed cùm iſta [e] innotuiſſent regi, concepit pro rebus factis Jehudæos defecturos eſſe: itaque jungens venit ex Ægypto, efferatus animo, & civitatem occupavit armis:

[e] Græ. *accidiſſent.*

12 Ubi mandavit militibus conſcindere, ac non parcere obviis quibuſque, & eos qui domos conſcendere ut trucidare.

13 Itaque fiebant juvenum & ſenum occiſiones, virorumque & mulierum ac puerorum deletio, virginumque & infantium cædes:

14 Adeò ut octoginta millia totis diebus tribus conſumpti ſint, quadraginta quidem trucidationibus, & *alii* non pauciores cæcis vendiri.

15 Non contentus autem iſtis auſus eſt in ſanctiſſimum totius terræ templum ingredi, ducem habens Menelaum, qui proditor legum fuerat & patriæ:

16 Et ſceleratis manibus ſacra vaſa capiens & quęcunque ab aliis regibus ad augmentū gloriāque loci & honorem fuerant repoſita, profanis manibus, contrectans,

17 Elatus eſt mente Antiochus, non cognoſcens propter peccata eorum qui civitatem habitaverant, Dominum ad breve *tempus* iratum fuiſſe, ac propterea [f] deſpectum fuiſſe locum.

[f] Græ. *fuiſſe circa loci deſpectionem.*

18 [a] Quod ſi non eveniſſet, neque in multa peccata fuiſſent delati, quemadmodum Heliodorus (qui miſſus fuerat a Seleuco rege ad inſpectionē gazophylacii) hic quoq; in ipſo aditu repentè [a] flagellatus averſus fuiſſet ab audacia ſua.

19 Verùm non propter locum gentem Dominus, ſed propter gentem locum elegerat:

20 Ac propterea idem locus qui unà fuerat particeps adverſorum caſuū, qui fuerunt in gēte, poſtea cōmunicavit beneficii; & qui relictus fuerat omnipotentis ira, iterum ex maximi Domini concilatione cum omni gloria fuit reſtitutus.

21 Antiochus igitur mille octingenta talenta exportans e templo celerrimè in Antiochiam ſeceſſit, exiſtimans præ ſuperbia ſe cùm terram navigabilem, tum mare ipſum pervium pedibus [g] effecturum propter elationem cordis.

[g] Græ. *poſiturum.*

22 Sed reliqui etiam præfectos ut malè afficerent gentem; Jeruſchalaimis quidem Philippum genere Phrygem, moribus magis barbarū quàm qui conſtituerat ipſum;

23 [a] Garizimis verò Andronicum, ac præterea Menelaum; qui peſſimè *aliorum* omnium ſupra cives efferebatur, ut adverſus cives Jehudæos animum habebat inimiciſſimum.

24 Et [a] miſit abominationum principem Apollonium cū exercitu, nempe viginti duobus millibus, mandans ut omnes qui juſta ætate erāt jugularet; mulieres verò juniores venderet.

25 Hic autem cùm veniſſet Jeruſchalaima ſimulans ſe pacificum, cohibuit ſe uſque ad ſanctum diem ſabbathi; quo occupãs feriãtes Jehudæos. illos milites qui parebãt ipſi, mandavit armari,

26 Ita egreſſos omnes ad ſpectandum confodit, & per civitatem cum armis diſcurrens multam peremit multitudinem.

27 Jehuda verò Macbæus [h] novem aliis comitantibus ſecedens, in montibus ferarum more tranſigebat vitam cum ſuis comitibus; qui gramineo alimento veſci perſeverabant, ne contaminationis illius eſſent participes.

[h] Græc. *decimus quodammodo exiſtens.*

ANNOTATIO.

1 Secundam] *De qua vide annotata in Danijelis* 11. 18 Quod ſi non] *hic diſcedit ab hiſtoria autor, prout deinceps feciſſe videbimus: nec tantopere laborat, ut hiſtoriam ſimpliciter narret, quàm ut gentem ſuam extollat, omnibus ſuis digreſſionibus.* Flagellatus] *ſuprà* 3.24. *& ſequentibus.* 23 Garizimis] *id eſt, in Samaria, ubi fuerat ab impio Menaſche inſtitutum templum, ut infrà* 6. 2. *& Eccleſiaſtici* 50.27. 24 Miſit] *videlicet poſt biennium,* 1. *Mac.* 1.30. *Græca autem vox* μυσάρχης, *quam vulgò interpretantur ab odio, aliud omninò ſignificat. Nam aut ſingulari ratione* μυσάρχης *appellatur, quòd abominandorum iſtorum conſiliorum princeps fuerit quæ executus eſt, ut duo ſequentes verſus oſtendunt (eſt enim* μῦσος *abominatio) aut ſignificat præpoſitum (ut Imperatores vocant) ſacro ærario, id eſt, intimo theſauro regis, qualis erat apud Romanos locus quem Faviſſam appellabant: atque hæc interpretatio ex* 1. *Mac.* 1.30. *confirmari videretur; ſed prior eſt ſimpliciſſima.*

CAPUT VI.

[a] Græ. *poſt non multum tempus.*

1 PAULO pòſt tempore miſit rex ſenem [a] Antiochenum qui cogeret Jehudæos, ut tranſilientes a patriis legibus non regerentur legibus ipſis Dei:

2 Et contaminans templum quod erat Jeruſchalaimis, Jovis Olympii, illud verò quod erat Garizimis (prout erant habitatores loci) Jovis hoſpitalis nominaret,

3 Difficilis autem & gravis erat populo malitiæ hujus inſtitutio.

[b] Græ. *ſociis.*
[c] Græ. *ſacris ambitibus.*

4 Nam templum luxu & comeſſationibus implebatur a gentibus, molliter vitam conſumentibus cum [b] meretricibus, & [c] ſacroædis ambitu ad mulieres ſe adjungentibus, etiamque intrò ferentibus quæ non conveniebant;

5 Et altare rebus illegitimis, quas lex vetuerat, implebatur.

6 Neque verò celebrare licebat ſabbatha, neque patrias ſolennitates obſervare, neque ſimpliciter ſe Jehudæum confiteri;

7 Sed ducebantur cum acerba neceſſitate die natali regis ſingulis menſibus ad 'viſcerationẽ; & cum erat Dionyſiorum feſtum, cogebantur 'hederam ferentes pompam Baccho ducere.

[d] Græ. *exiit.*

8 Decretum quoque [d] prodiit in vicinas civitates Græcas, ſuggerente 'Ptolemæo, ut contra Jehudæos eadem proſecutio, & viſceratio fieret:

9 Qui autem ad ritus Græcos tranſire nollent, ii jugularentur, itaque nihil niſi miſeria inſtans videri poterat.

10 Nam duæ mulieres quę filios circumciderant abductæ ſunt, ad quarum ubera ſuſpenſis natis, publicè per civitatem circumductas eas, deorſum a muro præcipitaverunt.

11 Alii verò inter ſe concurrentes ad ſpeluncas, ut latenter ſeptimum diem celebrarent, indicati 'Philippo, concremati ſunt; quia religio fuerat ipſis ut ſibi ſuccurrerent, propter gloriã diei religioſiſſimi.

12 Itaque hortor eos qui librum hunc legunt, ne propter calamitates iſtas contrahantur: ſed cogitent ſupplicia hęc non ad interitum, ſed ad eruditionem generis noſtri ſpectare:

13 Etenim quòd non diu ſinuntur qui agunt impiè, ſed ſtatim in ſupplicia incidunt, magnæ beneficentiæ ſignum eſt:

14 Non enim judicavit Dominus, quemadmodum etiam in aliis gentibus longa patientia differt donec ipſi ad complementum peccatorum concurrentes puniantur, ita etiam nobis faciendum eſte; ut poſtea non ulciſcatur nos, ſi tandem ad peccatorum ſummum perveniremus.

15 Quamobrem miſericordiam quidem nunquam aufert a nobis; ſed erudiens cum calamitate non derelinquit populum ſuum.

16 Verùm hęc ad commonitionem dicta a nobis ſunto.

17 Nunc his paucis poſitis ad narrationem veniendum.

[e] Græ. *hians.*

18 Elhhazar quidam ex primoribus ſcribis vir jam provectus ætate, & aſpectu faciei pulcherrimus, cogebatur [e] hiare ut comederet ſuillam carnem.

[f] Græc. *tympanum ſic verſ.* 28.

19 Hic autem conjunctam gloria mortem potiùs, quàm vitam cum abominatione complectens ultrò ad [f] tormentum adducebat;

20 Idque 'ſe inflectens palam, quemadmodum oportet accedere eos qui ſe audent ab eis defendere quæ propter vivendi ſtudium guſtare eſt nefarium.

21 Ac illi quidem qui ad illegitimam viſcerationem illam conſtituti erant, propter notitiam quę ab antiquis temporibus cum viro hoc *interceſſerat*, aſſumptum eum ſeorſim hortabãtur, ut afferens carnes quæ ab ipſo comparatæ eſſent uteretur iis quibus conveniret ipſi; ſed ita ſimularet, quaſi comederet *ſecundum* ea quæ a rege mandata erant, de carnibus ſacrificii;

22 Ut hoc facto liberaretur a morte, & propter veterem cum ipſis amicitiam humanitatem cõſequeretur.

[g] Græc. *conſequenter.*

23 Hic autem honeſtam ſuſcipiens cogitationem, & dignam ætate ac ſenectutis excellentia & comparata ac ſpectata canicie optimáque a puero educatione, ac potius ſancta & divinitus indita legis inſtitutione, [g] continuò reſpondit, edicens ut citò ad ſepulchrum pręmitteretur.

24 Non enim hac ætate noſtra (*inquit*) dignum eſt ſimulare, ut multi juvenes ſtatuentes Elhhazarum nonagenarium tranſiviſſe ad alienigenarum ritus:

[h] Græ. *abominationem & maculam.*

25 Illi quoque propter ſimulationem meam, & propter paululam iſtam & momentaneam vitam ſeducantur per me, & [h] abominandam maculam ſenectutis comparem.

26 Etenim ſi ad præſens extrahar e ſupplicio humano; at omnipotentis manus, neque vivus neque mortuus effugiturus ſum.

27 Quapropter nunc quidem viriliter vitam

commutans *morte*, cùm hac ſenectute dignus videbor.

28 Tum juvenibus exemplnm nobile reliquero, aut alacriter & generosè pro gravibus & ſanctis legibus honeſtam mortem oppetant; atque his dictis ad tormentum confeſtim venit,

29 Cùm ii a quibus ducebatur, animum illum benevolum quem paulò antè ipſi exhibuerant in malevolum convertiſſent, propter ſermones quos antè habuerat; prout ipſi dementiam eſſe cogitabant.

30 Cùm autem plagis moriturus eſſet, ingemiſcens dixit; Domino qui ſanctam cognitionem habet manifeſtum eſt me, cùm potuerim liberari a morte duros perferre corpore dolores flagellatum, adimo verò libenter propter reverentiam ipſius hæc pati.

31 In hunc igitur modum emigravit ille, non tantùm juvenibus ſed etiam plurimis e gente mortem ſuam [h] pro exemplo animi generoſi & monimento virtutis relinquens.

[h] Græ. exempli, &c.

ANNOTATIO.

1 Antiochenum] *Athenienſem legunt Græci libri, quos quidem viderim: ſed mea ſententia melior eſt lectio Hieronymi, qui Antiochenum vocat, cùm Rex Antiochiæ tanquam in regia civitate habitaret, & cives incolaſque illius cum privilegiis & prærogativis, tum dignitatibus extolleret ac promereretur.* 7 Viſcerationem] *genus ſacrificii, in quo adſtantibus fiebat creanomia, id eſt, idolothytorum diſtributio.* Hederam] *Baccho ſacratam, ex gentium ritu; ſimile vide in libro Schimhhonis, qui vulgò dicitur Macbæorum 3. cap. 2.21.* 8 Ptolemæo] *videlicet filio Dorymenis, cujus mentio facta eſt ſuprà 4.45. & ſequentibus.* 11 Philippo] *de quo ſuprà 5.22.* 19 Tormentum] *id eſt, ipſe ultrò præiens, dux erat tortoribus, ut ad mortem iret. Eſt autem tympanum inſtrumentum quo diſtendebantur ſontes cùm erant cædendi aut exanimandi flagris, ut apparet ex fine hujus capitis: quod genus ſpectat Apoſtolus ad Heb. 11.35.* 20 Se inflectens] *id eſt, ita contendens toto corpore ad tormenti locum, ut ſolent nautæ qui remulcum agunt: quod ſignificat verbum* πτύαςειν, *a quo hic aoriſtus, non autem a* πτύω *deducitur.*

CAPUT. VII.

1 ACCIDIT autem etiam fratres ſeptem cum matre prehenſos cogi a rege ut illicitis carnibus ſuillis veſcerentur, flagellis cœſos & taureis.

2 Sed unus illorum qui primus cauſam dixit, ita locutus eſt, quid rogare vis, & diſcere a nobis; nam parati ſumus mori potius, quàm leges patrias tranſgredi,

3 Tum exitus furore mandavit rex, ut 'ſartagines & lebetes fervefierent:

4 Quibus repentè fervefactis, ejus qui primus eorum dixerat mandavit precidi linguam & cute circumdetracta extremos artus reſecari cæteris fratribus & matre unà videntibus:

5 Deinde eum omnino effectum inutilem juſſit ad pyram adduci ſpirantem, & frigi: cùm autem vapor e ſartagine admodum ſe [a] diffunderet, hortabantur alii alios, fratres cum matre, ad generosè obeundam mortem, ſic dicentes.

[a] Græc. diceret.

6 Dominus Deus inſpicit, & [b] revera ' de nobis conſolationem accepturus eſt, quemadmodum per canticum quo in [c] os conteſtabatur declaravit Moſche, dicens, & de ſuis ſervis conſolationem accipiet.

[b] Græ. veritatibus.
[c] Græ. faciem
Deut. 32.36.

7 Poſtquam verò primus migravit hoc modo, ſecundum duxerunt ad ludibrium, & capitis pellem cum capillis detrahentes interrogaverunt, an comedes priuſquam ſuppliciis membratim afficiatur corpus?

8 Atque hic reſpondens patria voce dixit, minimè.

9 Quamobrem hic quoque ut primus ille ex ordine tormentum pertulit, cumq; [d] extremum ageret ſpiritum dixit, tu quidem ſceleſte ex hac præſente vita nos eximis: verùm rex mundi nos pro ſuis legibus mortuos ſuſcitabit in æternam reſurectionem vitæ.

[d] Græ. in ultimo ſpiritu exiſtens.

10 Poſt hunc autem tertius in ludibrium traductus, cùm lingua ab ipſo poſceretur, eam citò protulit, & manus audacter protendit, dixitque generosè.

11 Hæc a Deo cœli poſſedi, atque hæc deſpicio propter ejus leges, ut qui hæc ab ipſo ſpero me de integro reportaturum eſſe.

12 Adeò ut rex ipſe & qui cum eo erant obſtupeſcentes admirerentur adoleſcētis animum, ut dolores iſtos nihili facerer.

13 Atq; hoc quoque defuncto, quartum ſimiliter cædentes cruciabant;

14 Qui cùm propè eſſet ut moreretur, ſic dixit, optabile eſt mutari expectationes quæ ſunt ab hominibus, & quæ a Deo ſunt expectare, nos iterum reſurrecturos per ipſum: etenim tibi reſurrectio ad vitam non erit.

15 Conſequenter etiam quintum adductum cædebant, qui reſpiciens in illum dixit:

16 Poteſtatem inter homines habens cùm ſis corruptioni infeſtus, facis quod vis: verùm ne putes genus noſtrum a Deo derelictum eſſe;

17 Sed tu expecta, & contemplare magnā ejus potentiam, ut te & ſemen tuum cruciaturus eſt.

18 Poſt hunc adduxerunt ſextum, qui cùm moriturus eſſet, dixit ne erres fruſtrà; nos enim propter nos ipſos perpetimur hæc cùm peccaverimus in Deum noſtrum; atque hæc digna admiratione facta ſunt:

19 Tu verò ne putes te impunitum fore, qui oppugnare Deum agreſſus es.

20 Sed mater ſupra modum admirabilis fuit dignáque memoriæ optimæ; quæ ſub tempus unius diei ſimul videns perire ſeptem filios, forti animo ferebat, propter ſpes quas in Domino poſuerat.

21 Et unumquemq; eorum hortabatur voce patria, generoſo animo impleta: fœmineāque cogitationem maſculo animo excitans dicebat eis;

22 'Neſcio quomodo in meo utero comparueritis, neque ego ſpiritum vitamq; ſum largita vobis, neque primariam cujuſque in formationem ego coaptavi.

23 Igitur conditor ille mundi, qui finxit hominum ortum & omnium naturam invenit, & ſpiritum & vitam vobis pro miſericordia iterū redditurus eſt, quandoquidem nunc vos ipſos deſpicitis propter leges ipſius.

24 Antiochus autem putans ſe contemni & probroſam hanc eſſe ſuſpicatus vocem cùm adhuc minimus natu ſupereſſet, non tantùm ſermonibus ad hortationem faciebat, verùm etiam juramentis confirmabat ſe ditaturum ſimul & beatiſſimum effecturum illum ſi traduceretur ab *inſtitutis* patriis, & pro amico habiturum, & negotia concrediturum.

25 Et quia adoleſens minimè attendebat, rex accerſitam matrem hortabatur ut pueri conſultrix pro ſalute eſſet;

26 Quæ cùm ille multis hortatus eſſet, recepit ſe ſuaſuram filio.

27 Tum mater ad eum inclinans, ludificata crudelem tyrannum patria lingua ſic dixit,

28 Fili miſerere mei, quæ novem menſes te in utero circumtuli, quæ lactavi te triennium, quæ educavi te & perduxi ad ætatē hāc uſque, & quæ moleſtias educationis pertuli. peto a te, fili, ut reſpiciens in cœlum & terram, & videns omnia quæ in eis ſunt, agnoſcas Deum hęc feciſſe ex iis quæ non erant, & humanum genus ita factum eſſe.

29 Ne timeas carnificem iſtum, ſed eſto dignus fratribus tuis, mortémque ſuſcipe, ut eadem miſericordia cum tuis fratribus excipiam te.

30 Hac autem ſolùm deſinente dixit adoleſcens, quæ ſunt res quas expectatis? non ſum obediturus præcepto regis; ſed præcepta legis audio, quæ majoribus noſtris per Moſchen data eſt.

31 Tu autem, qui omnis mali in Hhebræos inventor es, nequaquam effugies manus Dei:

32 Nos enim propter noſtra ipſorum peccata patimur:

33 Quod ſi increpationis ac eruditionis gratia Deus vivens in nos pauliſper iratus eſt, at iterum conciliabitur ſervis ſuis.

34 Sed tu, ô impie & omnium hominum flagitioſiſſime, ne fruſtra extollaris fremens, & incertis expectationibus fretus in cœleſtes pueros attollens manum.

35 Nondum enim omnipotentis inſpectoris Dei judicium effugiſti,

36 Etenim jam hi fratres noſtri, qui brevem laborem ſuſtinuerunt, divino fœderi vitę æternę acciderunt; tu verò judicio Dei, juſtas pœnas iſtius ſuperbiæ reportaturus es.

37 Ego autem ſicut fratres illi, & corpus & animā trado pro legibus patriis, invocans Deum ut brevi ſit propitius huic genti, ʼutque tu per quæſtiones & flagella ad confitendum abducaris ipſum ſolum Deum eſſe.

38 In me verò & fratribus meis ſiſtatur omnipotentis ira, quæ in univerſum genus noſtrum juſtè adducta eſt.

39 Tunc excitus rex furore, in hunc ſupra alios peſſimè invectus eſt, acerbè ferens quòd ita ſannis exagitatus eſſet.

40 Hic igitur purè migravit *e vita*, omnino cōfidens in domino.

41 Denique ultima [e] poſt filios vitam finivit mater.

42 De viſcerationibus igitur, & [f] immanibus cruciatibus hactenus dictum eſto.

[e] Græ. *filiorum.*

[f] Græc. *excedentibus.*

ANNOTATIO.

3 Sartagines] *Non eas quidem minimas, quæ in re culinaria ſunt, ſed cortinas, & lebetes ampliſſimos, quales in baphiis ſunt, ut in eas cortinas mutila corpora conjicerentur.* 6 De nobis] *id eſt, injuriam quæ nobis fit ulciſcens, conſolationem accipiet de inimicis ſuis.* 22 Neſcio] *i. neq; rationem teneo, neq; facultate prædita ſum aut fui unquam gignendi vos: ſic interpretandum oſtendunt ſequentia, ut Ijobi 39. 4. accipitur ſciendi verbum* 37 Utque tu] *reſpicit ad hiſtoriam quæ habetur infrà 9. 11 & ſequentibus. De hac autem hiſtoria tota plura vide apud Joſephum in oratione de Macbæis, quæ dicitur* περὶ αὐτοκράτορος λογισμȣ̃.

CAPUT VIII.

pMat. 3.

1 JEHUDA autem Macbæus, & qui erant cum eo latenter proficiſcentes in viros adhortabantur cognatos; & eos qui permanſerant in Judaiſmo aſſumentes congregaverunt ſex virorum millia:

2 Et invocarunt Dominum, ut aſpiceret populum ab omnibus afflictum, miſeraretur templum ab hominibus impiis profanatum,

3 Miſertuſque civitatis (quæ & perdita erat, & [a] æquanda ſolo) inclamantem ſe [b] occiſorum ſanguinem exaudiret:

[a] Grę. *futura erat æquum ſolum.*

[b] Græ. *ſanguinum: Hebraiſmus.*

4 Ac recordatus illegitimæ perditionis infantium innocentum, & blaſphemiarum quæ pronuntiatæ fuerant in nomen ipſius, odium impuritatis oſtenderet.

5 Macbæus autem [c] cùm haberet aciem, jamque non poterat a gentibus ſuſtineri, ira Domini in miſericordiam verſa.

[c] Græ. *factus in acie conjuncta.*

6 Civitatéſque & vicos ex improviſo veniens ſuccendebat, & commoda loca occupans non paucos hoſtium in fugam vertebat.

7 Maximè [d] noctium adjumento ad hujuſmodi inſidias utebatur, adeo ut ſermo quidam de fortitudine ejus ubique perſonaret.

[d] Græ. *noctes cooperantes capiebat.*

8 Videns verò ʼPhilippus brevi hominem ad incrementum perveniſſe, & frequentius ſecundis rebus provehi, ʼPtolemęo Cœles Syriæ & Phœniciæ duci ſcripſit ut ſuccurreret unà negotiis regis.

9 Ipſe verò citò electū Nicanorem filiū patrocli e ſummis amicis miſit, ſubjectis ei *militibus* e gentibus omnigenis non paucioribus vicies mille, ut univerſum Jehudæorum genus tolleret; & Gorgiam quoque ducem & rerum militarium peritum adjunctxit ei.

10 Diſtulerat autem Nicanor tributum quod Rex debebat Romanis, talentorum bis mille, ut ex captiva Jehudæorum turba expleret illud:

11 Et ſtatim ad maritimas civitates miſerat, provocans ad emptionem [e] mancipiorum Jehudæorum, & promittens ſe nonagena mancipia talento addicturum eſſe; *ſcilicet* non expectans conſecuturam in ipſum ultionem ab omnipotente.

[e] Græ. *corporum.*

12 Jehudæ verò [f] innotuit res de Nicanoris invectione:

[f] Græ. *accidit.*

13 Qui ut communicavit cum ſuis comitibus adventū illius exercitus, formidoloſi *homines* & qui juſtitiæ Dei diffidebant, diffugerunt & ſe a loco ſubduxerunt:

14 Alii verò omnia ʼvendebant quæ relicta erant, ac ſimul orabant Dominum ut liberaret eos qui ab impio Nicanore, antequā congrederentur, fuerant venditi:

15 Quod ſi non propter ipſos facturus eſſet, at *certè* propter fœdera ipſius cum majoribus inita, & [g] propterea quòd de venerando & magnifico ejus nomine vocabantur.

[g] Grę. *propter invocationem ſuper ipſos venerandi, &c.*

16 Tunc convocatos eos qui aderant ſibi ad ſex mille numero Macbæus hortabatur ne propter hoſtes percellerentur, neque metuerent amplam multitudinem gentium injuſtè ipſos invadentiū; ſed generoſè dimicarēt aſſumentes ante oculos injuriam ab ipſis iniquè in locum ſanctum conſummatam,

17 Et verberationem civitatis ludibrio expoſitæ, etiámque diſſolutionem illius acceptæ a majoribus adminiſtrationis.

h Græc. *audaciis.*

18 Illi etenim armis, inquit, pariter & [h] audaciæ confidunt; nos verò Deo omnipotenti, qui & iſtos procedentes in nos & mundum totum poteſt nutu uno dejicere, confidimus.

2.*Reg.*19.

19 Cũq; amplius collegiſſet corã eis & defenſiones pro majoribus factas, & ultionem centum octoginta quinque millium Sancheribo parentium, quemadmodum periiſſent,

20 Et prælium in Babylonia adverſus Galatas commiſſum, ' quemadmodum ipſi universè ad operã præſtandã veniſſẽt octies mille cum 4. millibus Macedonum, & Macedonibus hæſitantibus ipſi octies mille *numero* centum viginti millia perdidiſſent propter auxilium ipſis e cœlo collatum, & utilitatẽ magnam accepiſſent:

21 His rebus fecit ut bono animo eſſent, & parati ad mortem pro legibus patriáq; obeundam.

22 Ita quadripartito exercitu facto, conſtituit etiã fratres ſuos, qui duces ordinis utriuſq; eſſent, Schimhhonẽ, & ' Joſephũ, & Jonathanẽ, quorũ cuiq; mille quingentos milites ſubjecit, itemq; Elhhazarum:

23 Et poſtquã legiſſet apud illos e ſacro libro, ' teſſeramq; dediſſet, DEI AUXILIO, ipſe primæ aciei dux congreſſus eſt cum Nicanore.

24 Pugnante verò ab ipſis omnipotente, trucidarunt ex hoſtibus ſupra novem millia, vulneraruntq; & mutilarunt membris majorem partem exercitus Nicanoris, & omnes coëgerunt fugere.

25 Pecunias denique eorum qui advenerant ad emptionem ſuam acceperunt; cumque eos multum perſecuti eſſent unà, receperunt ſe hora interclusi:

26 Erat enim pridie ſabbathi, quam ob cauſam non perſtiterunt longiùs in eos incurrere.

27 Sed cum arma eorum collegiſſent, & ſpolia exuiſſent hoſtium, incubuerunt in ſabbathum, plurimùm benedicentes & celebrantes Dominum; qui conſervaverat ad diem illum uſque ' principium miſericordiæ quæ denuo ſtillabat in ipſos.

28 Poſt ſabbathum autem debilitatis, viduiſq; & orphanis, cùm partem e ſpoliis erogaſſent, reliquas inter ſe & ' pueros partiti ſunt.

29 Atque his perfectis, & communi ſupplicatione facta miſericordem Dominũ oraverunt ut ad finem uſque ſervis ſuis conciliatus permaneret.

30 Poſtea eorũ qui Timotheo & Bacchidi aderant ſupra viginti millia ſuſtulerunt conjunctis viribus ' obnixi, & munitiones altas pervalde obtinuerunt, ſpoliáq; plura diviſerũt, æquis partibus inter ipſos, & debilitatos, orphanóſq;, & viduas, ſenéſq; effectis.

31 Cumq; arma eorum collegiſſent, accuratè omnia comportarunt in opportuna loca, reliqua verò ſpolia tulerunt Jeruſchalaima.

32 Philarchem quoque qui Timotheo aderat ſuſtulerunt, hominem impuriſſimum, & qui multas moleſtias Jehudæis intulerat.

33 Similiter cùm Epinicia in patria celebrarent, Calliſthenẽ (qui ſacras portas ſuccẽderat) in domunculum quandam ſibi conſulentẽ fuga, cremaverunt: itaq; dignam impietate ſua mercedem reportavit.

i Gra. ter ſceleratum.

k Gra. ſecundum ipſum.

34 Ille autẽ [i] ſceleratiſſimus Nicanor, qui mercatores mille ad venditionẽ Jehudæorum aduxerat,

35 Depreſſus ab eis qui [k] judicio ipſius minimi eſſe videbãtur, auxilio Domini, glorioſa veſte poſita per Mediterraneum mare tanquã mancipium ſe ſolitariũ ſubtrahens, venit Antiochiam, ' ſupra omnes ſecundis rebus uſus in exercitus ſui interitu.

l Gra. [illegible]

36 Et qui receperat tributũ Romanis perſolvendũ, ex captivitate eorũ qui erant Jeruſchalaimis, [l] confectũ iri, renũtiavit Jehudæos habere propugnatorẽ Deum, atq; hoc modo inviolatos a vulneribus eſſe Jehudæos, quia legibus ab eo mandatis obſequãtur.

ANNOTATIO.

8 Philippus] *Ille Phryx cujus meminit ſup.* 5.22. Ptolemæo] *non filio Dorymenis, de quo ſup.* 4.45. *ſed Macrone quem Antiochus Eupator exautoravit, inf.* 10.12. 14 Vendebant] *nempe ut expeditiores eſſent, & commodiùs in militiam incumberent.* 20 Quemadmodũ] *hujus Gallorum ſtragis, ſive (ut Livius nominat) Gallogræcorũ, tempus mihi quidem non planè conſtat; ſed tamen eo tempore factã fuiſſe conjicimus, cùm Brenno duce trajecta Græcia invaſerũt Aſiam, regnante Seleuco Nicanore, ut narrat Pauſanias. qua in victoria res ſtrenuæ a Jehudæis geſtæ fuerunt ampliſſimæ, ſed hiſtoricorũ invidia ſuppreſſæ, & Macedonũ virtuti attributę.* 22 Joſephum] *vide* 1.*Mac.* 2.5. 23 Teſſeram] *ſymbolum militare, quod poſtea literis majuſculis poſuimus, ut oſtenderemus hanc fuiſſe, (ut Vegetius appellat) vocalem teſſeram: ſic inf.* 13.15. 27 Principium] *nam illa prioribus calamitatibus quaſi reciſſa videbatur: ut dictũ eſt ſup.* 7.33. *&* 37. 28 Pueros] *i. milites, qui imperio ipſius paruerant, ut Gen.* 14.24. *hujus autem rei legem vide* 1.*Schem.* 30.22. *& ſeq ſic infrà ver.* 30. 30 Obnixi] *metaphora elegãs ab ædibus, quarũ ſtructura ſtatuminatur anteridibus, ut Vitruvius nominat.* 35 Super omnes] *i. hac una re felicior ſuo milite, quod incolumis toto exercitu profligato potuerat effugere.*

CAPUT. IX.

1.*Mac.*6.1.

1 ' SUB tempus autem illud Antiochus ſe ignominiosè e regionibus Perſicis receperat.

a Græ. *inhoneſtam reverſionem faceret*

b Græ. *acciderunt.*

2 Nam ingreſſus urbem Perſepolim nomine tentavit ſacrilegium committere, & civitatem obtinere; ideo irruentibus turbis ad armorum ſubſidium in fugam verſi ſunt, unde evenit ut fugatus ab indigenis Antiochus [a] turpiter referret gradum.

3 Cùm autem eſſet ad ' Ecbatana, [b] perlatæ ſunt ad eum res Nicanori Timotheóq; factæ.

4 Itaq; furore percitus arbitrabatur ſe etiam eorũ a quibus fugatus fuerat malum in Jehudæos retrorſurum: ac propterea aurigam juſſit indeſinẽter pergentẽ profectionem perficere; ut judiciũ e cœlo jam inſtabat ipſi. ſic enim ſupbè dicebat, cœmeteriũ Jehudæorũ efficiam Jeruſchalaima, cùm illuc venero:

5 Omnipotens autẽ Dominus Deus Jiſraëlis incurabili, nec aſpectabili plaga percuſſit eum: cũq; ſolummodo finiret ſermonẽ illũ, occupavit eũ immedicabilis viſcerũ dolor, & acerba interaneorũ tormenta;

6 Omnino juſtè, qui per multas & inſolentes calamitates aliorum viſcera tormentis affecerat,

c Gra. [illegible]

7 Hic verò nequaquã a jactantia deſinebat; ſed adhuc etiam implebatur ſuperbia, ignem ſpirans animis contra Jehudæos, & ꝓfectionem [c] accelerari jubens; ſed contigit etiam, ut ipſe decideret de curru qui agebatur impetu, decidentiq; gravi caſu omnia corporis membra ex eo torquerentur.

d Gra. hominem.

8 Atq; hic qui modò videbatur maris fluctibus imperare, ꝓpter arrogantiam qua ſupra [d] humanũ modum agebatur, & arbitratus ſtatera ſe montes altiſſimos appenſurũ eſſe dũ in terra erat, geſtatorio portabatur, manifeſtã Dei potentiã in ſe demonſtrans:

9 Adeò ut etiam de corpore illius impii erumperẽt vermes vivi, & illius in doloribus angoribuſque viventis carnes deciderent, & ex odore ejus totus exercitus gravaretur putorem *ferre.*

10 Ita hominẽ qui paulò antè videbatur cœli aſtra contingere, nemo exportare poterat propter intole-

rabilem illam odoris gravitatem.

11 Hic igitur cœpit vulneratus a multitudine ſuperbię deſinere, & divino flagello venire ad agnitionē ſui,[e] momentis ſingulis graviùs affectus angoribus.

[e] Græ. per punctum temporis.

12 Cumq; ne ſuum quidem odorem poſſet perferre, hæc dixit, juſtum eſt Deo ſubjici, eumq́; qui mortalis eſt res Deo pares minimè ſapere.

13 Et orabat ſceleſtus ille Dominum, qui jam non erat ampliùs miſerturus ipſius, ſic dicens,

14 Se tum civitatem ſanctam (ad quam venire feſtinabat ut æquaret ſolo & cœmeterium efficeret) liberam deſignaturum;

15 Tū Jehudęos omnes (quos decreverat ne ſepultura quidē dignari, ſed ejicere devorandos avibꝰ cū feris parvulis) eos æquales Antiochenis effecturum;

16 Quòd autē priùs ſpoliaverat ſanctū templū, elegātiſſimis donariis ornaturum, & ſancta vaſa omnia q̃plurimū aucta redditurū, & cōveniētes ad ſacrificia ſumptus ex reditibus propriis ſuppeditaturum:

17 Præterea etiam ſe fore Jehudæum, & aditurum omnem locum habitabilem annuntiātem robur Dei.

18 Sed cùm nequaq̃ laborioſi dolores deſinerent (nam ſupervenerat ei juſtum judiciū Dei) de rebus ſuis deſperans ſcripſit ad Jehudęos ſequentes literas, habentes formam deprecationis [f] hoc modo:

[f] Græ. continuus vero ſ.

19 Bonis Jehudęis civibus ſalutem plurimam & valetudinem ac proſperitatē rex & dux Antiochus.

20 Si valetis cū liberis veſtris & res veſtrę ſūt vobis ex ſentētia, in [g] Deo cœli ſpem habēti mihi honorē veſtrū & benevolentiam pergratū fuerit recordari.

[g] Græ. cœlo.

21 Rediens e regionibus Perſidis, & in difficilem infirmitatem incidens neceſſarium duxi curare cōmunem ſecuritatem omnium.

22 Non deſperās de me ipſo, ſed ſpem magnam habens fore ut infirmitatem hanc effugiam.

23 Conſiderans autem patrem quoq; meum, quibus temporibus in has ſuperiores partes duxit exercitum, deſignaſſe eum qui ſibi ſuccederet:

24 Ut ſi quid præter opinionem eveniret, aut etiā aliquid grave ꝓnūtiaretur, ſcientes regionis incolę, cui rerum ſumma relicta eſſet, nō turbarentur de eo:

25 Pręterea cogitans adjacentes magnates, & vicinos regno tempora obſervare, & expectare quid eventurum ſit: deſignavimus filium Antiochum regē, quem ſępius accurrens in has ſuperiores Satrapias, apud plurimos veſtrûm deponens commendabam, & ſcripſi ad eum quę huic ſcripto ſubjecta ſunt.

26 Hortor igitur vos & peto, ut memores beneficiorum publicè privatimq́; obſervetis quiſque benevolentiam qua eſtis in me ac filium.

27 Nā perſuaſus ſum ipſum æquè & humanè ſequētem ꝓpoſitū conſiliū meū, vobis obſecundaturum,

28 Iſte igitur homicida & blaſphemus cùm res peſſimas perpeſſus eſſet, prout alios exceperat, peregrinus in montanis miſerrima morte vitā commutavit.

29 Exportavit verò corpꝰ Philippus, qui fuerat cū ipſo educatus; qui etiam metuens filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometora in Ægyptū delatꝰ eſt.

ANNOTATIO.

1 Sub temp.] *Confer hunc locum cum eo qui habetur ſup.* 1.13. *& ſeq: qua ex comparatione nemo non viſurus eſt aut ſui oblitum autorem eſſe, aut certè impudentem aliquem rhapſodum primum caput & ſecundi partem, maxima cum injuria in librū iſtū intuliſſe.* 3 Ecbatana] *vidi Tob.* 3.7. 15 Antiochenis] *vulgò legitur Athenienſibus, eodem errore quem annotavimus ſup.* 6.1. 19 Civibus] *nēpe Antiochenis ex dono regis, ut voviſſe dicitur ver.* 15. 20 In Deo Cœli] *q.d. is mihi qui in Deū credo, nuntius fuerit gratiſſimus, ſi cognovero cùm res vobis honorificè ſuccedere, tum animos bene affectos erga me.* 23 Patrem] *nempe Antiochum Magnum, qui Seleucum Philopatorem ſubſtituerat in expeditionem proficiſcens, ut moris erat regibus.* 28 Si quid] *i. aut clades, aut mors: euphemiſmus apud bonos autores frequens.* 25 Antiochum] *qui Eupator dictus eſt, ut infrà* 10.10.

CAPUT X.

[a] 1. Mac. 3.36.

[a] Græ, antecedente ipſos.

1 MAcbæus autem & qui erant cum ipſo, Domino [a] duce & templum civitatémq; receperunt,

2 Et aras quę per forum ab alienigenis fuerant extructæ etiámq; delubra demoliti ſunt,

3 Et purgato templo alterum fecerunt altare; cūq́; [b] lapidibus attritis ignem ex eis accepiſſent, obtulerunt ſacrificium poſt tempus biennii, & ſuffitum, lucernáſq;, & panem propoſitionum curaverunt.

[b] Græ. igneſitu.

4 Quibus factis rogaverunt Dominum procidentes [c] proni, ne ampliùs in ejuſmodi mala inciderēt, ſed ſi quando etiam peccarent, ex æquitate ab ipſo erudirentur, ac non blaſphemis barbaríſq; gentibus traderentur.

[c] Græ. in ventrem.

5 Quo autem die templum ab alieniginis fuerat pollutum, evenit eo ipſo die purificationem fieri templi die vigeſimo quinto menſis Ciſlevi:

6 Quo cum lętitia agitaverunt diebus octo formam feſti tabernaculorum, recordantes ut paulo antè tempore per tabernaculorum feſtum in montibus & in ſpeluncis fuerant ferarum modo ſolitarii:

7 Quaꝓpter thyrſos, & ramos ſpecioſos, etiámq; palmas habentes, hymnos efferebant ei qui ꝓſperū ſucceſſum tribuerat ad purificandum locum ſuum:

8 Decreverūtq; cōmuni mādato, & decreto in tota Jehudęorū gente, ut hi dies quotannis celebrarētur.

9 Ac finis quidem Antiochi, qui Epiphanes cognominabatur, ita ſe habuit.

10 Nunc verò res ipſas quoq; tēpore Eupatoris Antiochi (qui filius erat illius impii) factas declarabimꝰ cōtrahentes ea mala quę a bellis cōtinua acciderūt.

11 Hic enim ſuſcepto regno deſignavit, qui negotiis pręeſſet Lyſiam quendam, & qui dux eſſet primarius Cœles Syrię & Phœnicię.

12 Ptolemęus enim qui vocabatur Macron, pluris faciens ut erga Jehudęos jus conſervaret, propter injuriam quę ipſis facta fuerat, res illorum conabatur cum pace tranſigere.

13 Unde apud Eupatorem ab amicis accuſatus, & frequenter proditor appellatus, eò quòd Cyprum fidei ſuę commiſſam habens a Philometore reliquiſſet, & ad Antiochum Epiphanem receſſiſſet, neque nobilem poteſtatem uſque adeò generosè adminiſtraviſſe thauſto veneno deceſſit de vita.

14 Gorgias verò dux horum locorum factus, militem alebat exterum, & quotidie contra Jehudæos fovebat bellum.

15 Et huic conjuncti etiam Edomęi opportunas munitiones obtinentes exercebant Jehudęos, profugóſque Jeruſchalaimis excipientes, bellum fovere aggrediebantur.

16 Quamobrem ii qui Macbæo aderant, cùm factis precibus poſtulaſſent a Deo ut ſibi adjutor eſſet, in Edomæorum munitiones fecerunt impetum.

17 In quas cùm fortiter incurriſſent, compotes locorum facti ſunt, & cùm omnes ulti ſunt qui in muro pugnabant, tum occurrentes jugularunt, ſuſtulerúntque e medio non minus viginti millibus.

18 Cùm enim confugiſſent novem millia minimū, in duas turres potentes pervalde, quæ habebant omnia ad obſidionem *ferendam* neceſſaria:

19 Macbæus ipſe ad urgentia loca ſeorſim abiit, relictis Schimhhone, & Joſepho, atque

etiam Zaccæo,multiſque cum ipſo ad obſidionem illorum.

20 Qui autem Schimhhoni aderant, pecuniæ avidi, a quibuſdam qui erant in turribus pecunia corrupti ſunt; & ſeptuaginta drachmarum millibus acceptis, ſiverunt quoſdam diſfluere.

21 Quod factum ut Macbæo renuntiatum eſt, congregavit ductores populi,& accuſavit quòd pecunia vendidiſſent fratres,cùm hoſtes adverſus eos dimiſerant.

[d] Græ. *factos*

22 Itaque hos proditores [d] evictos interfecit, & repentè turres illas duas occupavit,

23 Armiſque quæ in manibus ipſius erant utens ad omnia proſperè,perdidit in duabus illis munitionibus'ampliùs vicies mille.

ſupr.8.

24 Timotheus autem,qui priùs fuerat a Jehudæis victus, congregatis exteris copiis quamplurimis, & equitibus non paucis ex Aſia collectis adveniebat,tanquam armis Jehudęam recepturus.

25 Qui verò Macbæo aderant cùm ipſe unà accederet ad ſupplicandum Deo,

26 Terra aſpergentes capita, & lumbos ciliciis accingentes, procidenteſq, in ſolum quod eſt e regione altaris, pętiverunt ut propitius ipſis factus exerceret inimicitias contra inimicos ipſorum,& adverſantibus adverſaretur, prout declarat lex :

Levit.26.

27 Deinde oratione perfuncti, aſſumptis armis proceſſerunt e civitate plurimùm; cúmq; ad hoſtes appropinquaſſent, [e] reſederunt.

[e] Græc. *in ſe ipſis fuerunt.*

28 Simulac autem diffuſus eſt ortus *ſolis*,' utrique congreſſi ſunt : hi quidem ſponſorem habentes proſperitatis a victoriæ virtute conjunctæ perfugium ſuum ad Dominum, illi verò ex adverſo ducem certaminum conſtituentes animum.

29 Dum autem vehemens committebatur pugna,apparuerunt adverſariis e cœlo, inſidentes equis frænatis auro,viri quinque illuſtres, & duces Jehudæorum duo.

30 Qui Macbæum aſſumentes medium, & protegentes omni armatura, quæ ſuper ipſos erat, integrum a vulneribus conſervabant : in adverſarios verò tela fulguraque ejaculabantur.Quãobrem confuſi cæcitate concidebantur, & pleni perturbatione.

31 Itaque jugulati ſunt vicies mille quingenti *pedites*,& ſexcenti equites.

32 Ipſe verò Timotheus confugit Gazara, ut appellatur,in munitum pervaldè præſidium:ubi dux erat'Chæreas:

Græ. continentes modum hunc.

33 Macbęi verò milites alacres pręſidium illud obſederunt dies viginti quatuor.

34 Sed cùm ii qui intus erant,confiſi munitione loci, pervalde blaſphemarent, nefarioſque ſermones objicerunt;

35 Illuceſcente die vigeſimo quinto adoleſcentes eorum qui Macbæo aderant,quidam inflammati animis propter blaſphemias,accedentes murum' viriliter feroq; animo obvium quēque occiderunt.

Græ. quæ ex parte.

36 Alii verò ſimiliter conſcendentes in ambitu adverſus eos qui intus erant, incenderunt turres, & pyris accenſis vivos blaſphemos illos cremaverunt.

Græ. eſſe.

37 Alii denique fregerunt portas, qui receptis intrò reliquis ordinibus, occupaverunt civitatem,& Timotheũ in quadam fovea abditum jugulaverunt,fratremque ejus Chæream,& Apollophanem.

38 Quæ cùm perfeciſſent, hymnis & celebrationibus benedixerunt Domino, magnifica beneficentia Jiſraëlem proſequenti, & victoriã danti ſibi.

Græ. extra urbem eſſe.

ANNOTATIO.

11 Hic enim] *Confer hæc cum.*1.*Mac.*6.17. *Ex qua comparatione cùm hujus loci,tum aliorum mendacia ſunt evidentiſſima.* 12 Macron] *diſtinctionis ergò,ne confundatur cum filio Dorymenis,de quo* 1.*Mac.*3.38.*& alibi.Videtur autem hoc nomen Macron opprobii cauſa ab aulicis fuiſſe impoſitum,quaſi venditorem dicas,quod ſequens verſus innuit.* 19 Joſepho] *vide* 1.*Mac.*2.2.*&* 5. 23 Amplius] *repetitio eſt ejus quod dictum fuerat verſ.*17.*ut intelligamus priore illo impetu occubuiſſe undecim millia; hæc autem poſteriore ea novem millia,quæ in turres confugerant,ſuprà* 18. 32 Chæreas] *frater Timothei,infrà verſu* 37.

CAPUT. XI.

[a] Græc. *poſt paucum omnino tempus.*

1' POST [a] tempus autem pauciſſimum Lyſias procurator regis & cognatus, præfectúſque negotiis,valde graviter ferens ea quæ facta fuerant,

1.*Mac.*6.28.

2 Congregatis quaſi octoginta millibus,& equitatu univerſo,adventabat contra Jehudæos; ſtatuens ſe cùm civitatem effecturum [b] Græcorum habitaculum,

[b] Græ. *Græcis.*

3 Tum etiam templum 'ad quæſtum ';pecuniæ accommodaturum, quemadmodum cætera delubra gentium,& venale quotanis redditurum ſacerdotium ſummum:

4 Minimè ad hæc conſiderans potentiam Dei, ſed mente captus propter myriadas,peditum,& millia equitum atq; elephantes octoginta.

5 Cumque Jehudæam ingreſſus acceſſiſſet prope Beth-tzuram, quæ munito agro ſita erat diſtans quaſi ſtadiis quinque Jeruſchalaimis,affligebat eam:

6 Sed ubi Macbæi comites perceperunt illum obſidere munitiones ſuas, ejulatibus & lachrymis ſupplicaverunt ipſi ac turbæ Dominum, ut 'bonum angelum mitteret ad ſalutem *præſtandã* Jiſraëli.

7 Ipſe autem Macbęus primus aſſumptis armis hortatus eſt alios,ut periculum ſecum perferentes,fratribus ſuis ſuccurrerent:

8 Quamobrem etiam alacriter ſimul fecerunt impetum.Cùm autem ibidem eſſent ad Jeruſchalaima,apparuit antecedens ipſos eques veſte alba,armaturam auream commovens :

1.Mac.5.

9 Et ſimul omnes benedixerunt Deo miſericordi,animiſque confirmati ſunt, adeò ut non ſolũ homines, ſed beſtias etiam feriſſimas muroſque ferreos parati [c] impetere,

[c] Græc. vulnerare.

10 Proceſſerint [d] ordinibus ſuis adjutorem habentes e cœlo,miſerente ipſorum domino.

[d] Græc. in diſpoſitione.

11 Ita leonum more irruentes in hoſtes, proſtraverunt illorum undecim millia, & mille ſexcentos equites:

12 Omnes verò coëgerunt fugere, quorum plurimi vulnerati conſervati ſunt nudi; ipſe verò Lyſias turpiter fugiens ſervatus eſt:

13 Et prout non erat demens, reputans ſecum damnũ quod acceperat, & cogitans invictos eſſe Hhebræos, quibus omnipotens Deus auxilietur,

14 Mittens perſuaſit ſe conſentire in omnes *conditiones* juſtas; & quia etiam ipſius erat ut perſuaderet regi, ſe coacturum ut ipſis amicus eſſet.

15 Annuit itaque Macbęus omnia ad quæ Lyſias hortabatur, utilitatis curam habens: nam quæcunque Macbęus tradidit Lyſiæ deſcripto pro Jehudæis, ea conceſſet rex.

16 Fuerunt enim ſcriptæ Jehudæis literæ a Lyſia quidem [e] hoc modo: Lyſias populo Jehudęorum ſalutem.

[e] Græ.continentes modum hunc.

17 Jochanan & Abſchalom miſſi a vobis cùm tradidiſſent ſubſcriptum reſponſum, rogaverunt pro rebus quę ſignificantur illo.

18 Quæcunque igitur oportuit ad regem perferri, declaravi; quæ verò fieri poſſe contigit, ille conceſſit.

19 Si igitur ſervaveritis illam in negotia hęc benevolentiam, etiam in reliquum tempus conabor in cauſa eſſe ut bonis afficiamini.

20 De rebus autem [f] ſingularibus pręcepi & illis & legatis meis, ut colloquantur vobiſcum.

[f] Græ.quæ a parte.

21 Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, die Jovis Corinthii viceſimo quarto.

22 Regis verò literę ſic habebant: Rex Antiochus Lyſię fratri ſalutem.

23 Poſtquam pater noſter ad Deos migravit, volentes incolas regni noſtri turbis vacuos [g] incumbere in rerum ſuarum procurationem:

[g] Græ.eſſe.

24 Quandoquidem audimus Jehudæos, qui non acquieverũt mutationi quam fecerat pater ad *ritus* Gręcos, ſed ſuam ipſorum inſtitutionem malunt, poſtulare ut concedantur ſibi ſui ritus legitimi:

25 Volentes igitur illam quoque gentem [h] vacare turba, judicavimus & templum ipſis reſtituendum, & adminiſtrationem relinquendam ſecundum mores qui fuerunt majorum ipſorum tempore.

[h] Græ.extra turbam eſſe.

26 Itaque beneféceris ſi mittens ad eos dexteras dederis, ut noſtrum conſilium cognoſcentes & bono animo ſint, & ſuaviter verſentur in rerum ſuarum occupatione.

27 Ad gentem verò, Regis literæ erant hujuſmodi: Rex Antiochus ſenatui Jehudęorum, Jehudæiſque aliis ſalutem.

[a] Græ.eodem modo.

28 Si valetis, erit prout volumus; nos quoque valemus ipſi.

29 Manifeſtum fecit nobis Menelaus vos velle deſcendere, & rebus propriis incumbere.

30 Iis ergo qui deſcendunt ad vos uſque ad trigeſimum menſis Xanthici, futura eſt [i] fides cum ſecuritate:

[i] Græ.*dextera.*

31 Ut Jehudæi utantur ſuis ipſorum [k] cibis & legibus, quemadmodum etiam priùs; & nemo ipſorum ullo pacto afficiatur moleſtia rerum errore commiſſarum nomine.

[k] Græ.*ſumptibus.*

32 Miſi autem Menelaum quoque, ut conſoletur vos.

33 Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, decimo quinto Xanthici.

34 Miſerunt quoque Romani ad eos literas ita habentes: Quintus Memmius, Titus Manlius legati Romanorum, populo Jehudæorum ſalutem.

35 Quibus in rebus Lyſias cognatus regis conceſſit vobis, nos etiam comprobamus:

36 Quæ autem judicavit ad regem referenda eſſe, mittite confeſtim aliquem qui de iis proſpiciat, ut exponamus quemadmodum convenerit vobis: nos enim provehimur Antiochiam.

37 Ideoq; feſtinate & mittite aliquos, ut nos etiam cognoſcamus qua ſitis ſententia.

33 Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, die Xanthici decimo quinto.

ANNOTATIO.

1 Poſt tempus] *Quàm multum narratio hujus capitis diſtet ab autore prioris Macbæorum & a Joſepho quoque, res ipſa loquitur. Quamobrem de hac narratione, quemadmodum etiam de aliis, judicium facimus.* 6 Bonum ang.] *hæc variè poſſumus interpretari: ſed autorem puto ad Pythagoream doctrinam reſpexiſſe, de bonis & malis angelis ſingulos proſequentibus: quam doctrinam Jehudæi jam olim acceperunt. Atque hoc pacto videtur autor innuere, hoc genus orationis per ſpiritum Dei fuiſſe factum, ut qui eventum poſtulato reſpondiſſe doceat verſu* 8. 12 Nudi] *id eſt, nudati armis ſuis ut in ſervitutem aut vincula traherentur.* 21 Jovis Corinthii] *ſic vulgo quidem legitur: ſed cùm omnia hæc menſium nomina ſint Macedonica, utpote regno a Macedonibus conſtituto; ego Dioſcurum legendum puto, qui menſis fuit Macedonum ſeptimus redintegrandæ arationi commodus: quemadmodum etiam poſtea nominatur Xanthicus, qui menſis fuit illorum quintus.* 29 Velle deſcendere] *id eſt, deſiderare, ut a militaribus incurſionibus liberi, non ampliùs cogamini intra muros Jeruſchalaimorum & munitionum aliquot vos continere; ſed ut per me vobis liceat habitationes veſtras ſingulis repetere, & agros colere. Sic accipiendum, oſtenditur infrà* 12.1. 30 Iis ergo] *ſenſus eſt, cùm poſtulaveritis ut vobis liceat agros veſtros colere, nondum tamen bene conſtituta pace: placuit nobis, legatis veſtris, qui ad vos profecturi ſunt fidem dari, nihil intra dies quindecim injuriæ vobis factum iri; ſed omnia vobis eſſe integra, donec intra illud tempus reverſi a vobis cum mandatis veſtris, conventionis leges a me acceperint.* 32 Menelaum] *de quo ſuprà 4. & 5. capitibus: nempe ut Jehudæorum animos ſollicitaret ſcelus.*

CAPUT XII.

1.Mac.5.

1 FACTIS autem his conventionibus, Lyſias quidem ad regem abiit; Jehudæi verò in agricultura verſati ſunt:

2 Sed ex ducibus qui in locis illis erant, Timotheus & Apollonius Gennęi filius, itemque Hieronymus, & Demophoon, ac præterea Nicanor præfectus Cypri non ſinebant eos conſiſtere, & negotia quiete conjuncta agere.

3 Joppenſes quoque hoc tam impium facinus conſummaverunt, quòd hortati Jehudæos qui ſecum habitabant ut cum uxoribus liberíſq; in ſcaphas a ſe comparatas conſcenderent, quaſi nulla adfuiſſet contra eos animorum diritas;

4 Cùm illi ex communi civitatis decreto accepiſſent legem, ut pacem colere volentes & nullam habentes ſuſpicionem; ſubmerſerunt eos ſcaphis in altum provectos, qui ducentis nõ erant pauciores.

5 Itaque cùm accepiſſet Jehuda factam in gentiles ſuos crudelitatem, denuntiavit iis

viris qui erant ſecum,

6 Et invocato juſto judice Deo adveniens contra homicidas fratrum, & portum incendit noctu, & ſcaphas concremavit, & confodit eos qui illuc confugerant:

7 Cumque locus circumcluſus eſſet, receſſit ut venturus denuò, & univerſam Joppenſium rempublicam eradicaturus.

8 Accipiens quoque Jamnienſes etiam velle [a] idem perficere in Jehudæos inquilinos,

[a] Græ. *eodem modo.*

9 Invadens Jamnienſes nocte ſuccendit portum cum claſſe, adeò ut ſplendores flammæ apparerent Jeruſchalaima uſque, cùm diſtent ſtadiis ducentis quadraginta.

10 Atque inde provecti novem ſtadia, cùm inſtituerent profectionem contra Timotheum, irruerunt Arabes in eum non pauciores quinquies mille e *peditibus*, & quingentis equitibus.

11 Ubi commiſſa valida pugna, & militibus Jehudæ propter auxilium Dei proſperantibus, ſuperati Arabes Nomades poſtulaverunt Jehudam ſibi dexteram dare, promittentes ſe & daturos pecora, & reliquis in rebus fore ipſis adjumento.

12 Jehuda verò arbitratus eos revera multis in rebus futuros utiles, conceſſit pacem fieri cum illis; qui acceptis dexteris in tentoria ſua diſceſſerunt.

13 Aggreſſus quoque eſt civitatem quandam ponte munitam, & muris circumſeptam, & promiſcuis gentibus habitatam, cui nomen erat 'Caſpin:

14 Sed cùm ii qui intus erant confidentes murorum munitione, & cibariorum apparatu, remiſſiùs agerent, milites Jehudæ petentes conviciis, prætereaque blaſphemantes & dicentes quæ nefas erat proloqui;

15 Milites Jehudæ poſtquam invocaſſent magnum mundi principem, qui ſine arietibus & machinis organicis præcipitaverat muros Jerichuntis temporibus Jehoſchuhhæ, irruerunt ferociter in murum,

16 Et occupata civitate per voluntatem Dei, cædes quæ dici non poſſent perfecerunt, adeò ut adjacens 'lacus, qui in latitudinem capiebat duo ſtadia, perfuſus ſanguine plenus videretur.

17 Inde verò profecti ſtadia ſeptingenta quinquaginta, pervenerunt in 'Characem ad eos qui 'Tobiani Jehudæi dicebantur.

18 Ac Timotheum quidem in locis illis non comprehenderunt, qui tum re infecta ab iis locis diſceſſerat; ſed pręſidium in quodam loco, ac valde firmum reliquerat.

19 Doſitheus autem & Soſipater ex ducibus qui Macbæo aderant, progreſſi perdiderunt eos qui a Timotheo in illa munitione relicti fuerant, plures decem mille viris.

20 Macbæus verò diſpoſito per cohortes exercitu pręfecit eos cohortibus, & in Timotheum irruit habentem ſecum centum viginti millia peditum, & bis mille quingentos equites.

21 Sed cognoſcens adventum Jehudæ Timotheus antè dimiſerat uxores liberoſq; & apparatum reliquum in locum qui dicebatur 'Carnion: erat enim locus difficilis obſeſſu & aditu propter locorum omnium anguſtiam:

22 Cumque apparuiſſet cohors Jehudę prima, invadente hoſtes metu, & timore ex apparitione ejus qui omnia inſpicit [b] pervadente eos, in fugam eruperunt, alii delati alio; adeò ut ſæpe læderentur a ſuis, & gladiorum mucronibus confligerentur.

[b] Græ. *facto ſuper eo.*

23 Itaque [c] perſecutioni inſtans maxima contentione Jehuda, confodienſq; miſeros perdidit ad triginta virorum millia:

[c] Græ. *ſu… perſecutioni contentio…*

24 Et ipſe Timotheus in Doſitheum Soſipatrumq; incidens, poſtulavit cum multis veteratoriis artibus, ut ſe vivum dimitterent, eò quòd multorum & parẽtes & fratres haberet, 'quorũ alioqui futurum eſſet ut nulla ratio haberetur:

25 Cumque fidem dediſſet ille multis ſe eos illæſos reſtituturum, dimiſerunt eum propter ſalutem ſuorum fratrum.

26 Progreſſus verò Jehuda contra Carnion, & 'Atergation, jugulavit hominum viginti quinque millia.

27 Poſt quorum fugam perditionemque caſtra etiam fecit contra 'Hhephron civitatem munitam, in qua omnium nationum turbę habitabant, & adoleſcentes robuſti ad muros conſtituti robuſtè propugnabant; ubi denique machinarum telorumq; multi apparatus erant.

28 Sed invocato principe qui [d] potenter conterit vires hoſtium, civitatem occupantes ſub jugum miſerunt eam, proſtraveruntque eorum qui intus erant viginti quinque millia.

[d] Græ. *cum potentia.*

29 Poſteamoventes inde irruerunt contra Scythopolim, diſtantem Jeruſchalaimis ſtadiis ſexcentis:

30 Sed cùm Jehudęi qui conſiſtebant illic de iis teſtarentur qua benevolentia Scythopolitę in eos uſi eſſent, & quàm benigna converſatione adverſis temporibus,

31 Gratias agentes eis hortati ſunt, ut in reliquum tempus erga gentem benigni eſſent; veneruntque Jeruſchalaima, cùm jam propinquus eſſet feſtus 'ſeptimanarum dies.

32 Poſt pentecoſtẽ verò, quẽadmodũ appellatur, impetũ fecerunt in Gorgiam ducẽ Edomęę:

33 Proceſſeruntque cum peditum ter mille, & quadringentorum equitum comitatu.

34 Cùm autem in illum pugnarent, evenit ut pauci ex Jehudæis ceciderint.

35 Doſitheus verò quidam eques ex turma Bakenoris, vir potens, cùm teneret Gorgiam & captum clamyde fortiter eum abduceret, volens execrabilem illum vivum comprehendere, delatus in eum quidam Thrax eques humerum amputavit ei; ſic Gorgias effugit 'Mareſcham.

36 Ut autem ii qui obſidebant 'Eſdrin amplius pugnantes fatigabantur, invocans Jehuda Dominum, ut appareret adjutor & dux anteceſſor belli,

37 Et incipiens ſermone patrio clamorem hymnis conjunctum, aggreſſus eſt ex improviſo milites Gorgiæ, eoſque in fugam vertit.

38 Tũ Jehuda recipiens exercitũ venit in civitatem Hhadullamũ, ubi ſuperveniente die ſeptimo pro more purificati ſabbathũ tranſegerunt:

39 Poſtridie verò venerunt milites Jehudę ſecundũ tẽpus illud 'quo miniſteriũ hoc fiebat, ut corpora eorum qui antè occubuerant efferrent, & cum cognatis in patriis ſepulchris reponerẽt.

40 Invenerunt autem ſub tunicis cujuſque eorum qui erant mortui res ſacratas idolis Jamnienſibus, 'a quibus lex Jehudæos averterat; adeò ut omnibus fieret manifeſtum, iſtos propter hanc cauſam cecidiſſe,

41 Omnes itaq; benedicentes operibus Domini juſti judicis, qui res occultas manifeſtas facit,

41 Ad ſupplicationem converſi ſunt, oraveruntque ut commiſſum iſtud peccatum perfectè ᶻ deleretur : & generoſus Jehuda hortatus eſt multitudinem, ut conſervarent ſeipſos integros a peccatis, cùm ᵃ ante oculos ſuos viderint ea quæ facta ſunt propter iſtorum peccatum qui ceciderant.

Gr. ſub a-
ſum.

43 Deinde cùm ex capitatione confeciſſet ad drachmas bis mille argenti, miſit Jeruſchalaima, ut offerretur ſacrificium pro peccato ᵇ valde bene & honeſtè faciens quòd de reſurrectione cogitaret:

44 (Nam ſi eorum qui antè ceciderant, reſurrectionem non expectaviſſet, ſuperfluum & delirum fuiſſet orare pro mortuis)

45 Deinde quòd proſpexit iis qui piè occumbunt optimam repoſitam eſſe gratiam.

46 Sancta & pia cogitatio, ex qua pro mortuis expiationem fecit, ut a peccato ſoluti eſſent.

ANNOTATIO.

3 Denuntiavit] *Id eſt, ad arma convolari juſſit.* 13 Caſpin] *hæc illa videtur eſſe, quæ apud filios Hhakanis fuiſſe dicitur, 1. Mac. 5. 4. & ſequentibus. Nam cætera quæ hoc capite narrantur ad illam hiſtoriam pertinent; ſed ita ut narratione illa hanc ferè totam labefactari oporteat : tam malè huic cum illo, cum Joſepho, & cum hiſtoricis aliis convenit.* 16 Lacus] *qui ex variis fontibus eodem loco ſalientibus conficitur: unde etiam putei filiorum Hhakanis appellantur Deut. 10. 6.* 17 Characem] *oppidum Arabiæ Petrææ, quod Ptolemæus Characmobam vocat, mea ſententia, pro Charace Tobiana, prout hoc loco appellatur.* Tobiani Jehudæi] *vide 1. Mac. 5. 13. Hi autem Jehudæi propter hiſtoriam dicebantur, quæ eſt Judic. 11.* 21 Carnion] *legendum Karnajima ex 1. Mac. 5. 26. & 43. & 44. Sed hic tam benè locorum expreſſit nomina, quam veritatem rerum.* 24 Quorum] *i. qui omnes, niſi vitæ ſuæ conſulatur, perituri ſint nece miſerrima.* 26 Atergation] *nomen eſt fani, in quod Karnajimorum habitatores confugerunt, ut narratur 1. Mac. 5. 43. Dicitur autem Atergation a portentoſa Dea, ut Plinius loquitur, quæ profanis ſcriptoribus dicitur Atergatis, ſive Derceto, corrupta voce pro Adarceto, ſive Darceto ſermone Syro; quam illi ita colebant ut Latini Opem ſive Tellurem Deam, quæ calcatur hominum pedibus; unde Syra eſt appellatio.* 27 Hhephron] *vide 1. Mac. 5. 46.* 31 Septimanarum] *id eſt pentecoſte, ut exponitur ſequente verſu. ſic Deut. 16. 10.* 35 Mareſcham] *de qua 1. Chro. 2. 42. & 2. Chro. 11. 8. & 14. 9.* 36 Eſdrin] *i. Schabbarajima; ſed hîc corrupta eſt appellatio. vide 1. Mac. 5. 66.* 39 Quo miniſt.] *i. cùm primùm tranſacto ſabbatho licuit recognoſcendis mortuis incumbere, & juſta eorum facere; quod nefas erat ſabbatho.* 40 A quibus] *i. quæ res erant interdictæ & devotæ anathemati ex lege.* 42 Deleretur] *ac proinde ſuperſtitibus non eſſet damno.* 43 Valde bene] *hîc interpres judicium ſuum pro more interponit, adeò peritus legis ut ſacrificia pro iis oblata fuiſſe putaverit qui ſe polluerant anathemate : quod planè adverſatur legi.*

CAPUT XIII.

ræ accepit

1 ANNO autem centeſimo quadrageſimo nono ᵃ perlatum eſt ad Jehudam, Antiochum Eupatorem cum copiis contra Jehudæam adventare,

2 Et cum eo Lyſiam procuratorem, & unumquemque præfectum negotiis habentem copias ᵇ Græcas peditum centies decies mille, & equites quinquies mille trecentos, elephanteſq; viginti duos, & falcatos currus trecentos :

3 Quibus ſe immiſcuerat etiam ᶜ Menelaus hortatus ᵈ cum ludibrio multo Antiochum, non de patriæ ſalute cogitans; ſed ut in principatu conſtitueretur.

4 Verùm Rex regum Antiochi animum adverſùs iſtum ſceleratum excitavit; & cùm oſtendiſſet Lyſias hunc cauſam eſſe malorum omnium, mandavit (ut moris eſt) *ſatellitibus*, ut abducentes eum ᵉ Beream in eodem loco perderet.

5 Eſt autem in eo loco turris cubitos quinquaginta alta plena cinere, quæ inſtrumentum habebat verſatile undequaq; præceps in cinerē:

6 Ibi reum iſtum ſacrilegii, & qui etiam aliis quibuſdam malis perpetrandis excelluerat, omnes in exitium impulerunt.

7 Hac nece contigit iniquum iſtum mori Menelaum, ac ne terram quidem obtinere :

8 Omnino juſtè; nam quandoquidē conſummaverat multa peccata circū altare, cujus ignis & cinis erat caſtus, in cinere mortē reportavit.

9 Rex cæterùm cogitationibus efferatus veniebat, deſignaturus contra Jehudæos res peſſimas, quæ unq̃ fuiſſent factæ patris ſui tempore,

10 Sed cùm Jehuda percepiſſet iſta, denuntiavit multitudini, ut dies noctesque invocaret Dominum, ſi quando aliàs, nunc etiam ſuccurreret iis, qui propè erant ut lege, & patria, & templo ſancto privarentur;

11 Et populum qui jam pauliſper reſpiraverat, non ſineret infamibus gentibus ſubjici.

12 Cùm itaque omnes ſimul idem facerent, & orarent miſericordem Dominum cum fletu ac jejuniis tres dies indeſinenter proſtrati, hortatus eos Jehuda juſſit venire *ad ſe*:

13 Et ᵇ ſeorſim cum ſenioribus exiſtens conſilium iniit, ut antequam invaderet exercitus regis Jehudæam, compoteſque fierent civitatis, ipſi procedentes, de ſumma rerum ope Domini decernerent *prælio*.

ᵇ Græ *per ſe.*

14 Ita procuratione tradita creatori mundi, hortatus eſt qui ſecum erāt ut generoſè ad mortem uſque contenderent pro legibus templi, civitatis, patriæ, & reipublicæ, & circum Moddinas caſtra fecit.

15 Deinde data ſuis teſſera, DEI VICTORIAE, cum juvenibus optimis dilectis invadens noctu caſtra ad aulam regiam, ſuſtulit quaſi bis mille viros; & elephantum qui primas tenebat, cum multitudine impoſitam, ipſi domum habitante, ᵉ adjecit illis.

16 Denique poſtquam metu & perturbatione impleviſſent caſtra proſperè diſceſſerunt.

17 Hoc autem factum fuerat cùm jam dies illuceſſeret, propter protectionem Domini, quæ ſupernè defendebat ipſum.

18 Rex autem ut percepit guſtum Jehudæorū audaciæ, loca tentavit artibus,

19 ᶠ Cumque ad Beth-tzuram munitum Jehudæorum præſidium accederet, in fugam vertebatur, offendebat, minuebatur:

20 Jehuda verò ad eos qui intus erant, mittebat res neceſſarias.

21 Quarum rerum arcana hoſtibus renuntia-

vit Rhodocus e Jehudæorum exercitu; ſed quæſtione habita prehenſus atque concluſus eſt.

22 Tum rex ſecundò cum Bethtzuranis ſermonem habuit, dexteram dedit, accepit, abiit; congreſſus eſt cum Jehudæ copiis, inferior fuit.

23 Ut autem accepit deſciviſſe Philippum, qui relictus fuerat Antiochiæ gerendis negotiis, confuſus eſt, Jehudęoſque hortatus ſubmiſit ſe ipſum, & juravit in omnes juſtas leges: reconciliatuſque ſacrificium obtulit, templum honoravit, & locum ″ humaniter coluit.

24 Macbęum etiam amplexatus reliquit ducem a Ptolemaide uſque ad ʼ Gerrenos [c] maximum.

25 Inde veniente illo Ptolemaida, cùm graviter ferrent Ptolemenſes conventiones illas (nam indignabantur ʼ eò quòd voluiſſent Jehudæi cōditiones irritas facere)

26 Venit in tribunal Lyſias, defendit rem commodè, perſuaſit, ſedavit, & effecit benevolos, deinde jungens Antiochiam reverſus eſt: ita ſucceſſit profectio & reverſio regis.

[c] Græ.du-
lem.

ANNOTATIO.

2 Grę cas] *id eſt, ex alienigenis, prout jam ſæpè diximus.* 3 Menelaus] *de quo ſuprà 4. & 5. cap.* Cum ludibrio] *quo gentem ſuam nefariè traducebat.* 4 Beream] *de qua 1. Mac. 7. 19. & 9. 4. nos enim ſimilem locum 1. Mac. 7. ex Joſepho emendavimus, & quæcunque hic de turri illa prædicantur, ea nos cum fovea fuiſſe conjuncta ſtatuimus. Eſt enim* πύργος *non tantùm elata turris, ſed etiam omnis ſtructura inſtar turris, ut eſt porta cum faſtigiato tympano & acroteriis, ut infrà 14. 41. ſive edita, ſive in terram depreſſa; atque cuſtodia omnis, ut Phavorinus explicat.* 15 Teſſera] *vide ſuprà 8. 23.* Adjecit illis] *i. proſtravit æquè atque illos bis mille.* 19 Cumq;] *hiſtoriæ hujus vanitatem qui volet cognoſcere, comparet cum 1 Mac. 6. 31. & ſequentibus; & cum Joſephi hiſtoria. Nam qui hæc ſcripſit, in eo tantùm laboravit, ut miracula, & victorias, quo jure, quâve injuria prædicaret. Quod itaque hîc præter morem* συντομεῖ, *optimo jure facit, ut breviora ſint mendacia.* 23 Humaniter coluit] *ſcilicet qui mandatum dedit ut murus everteretur circumquaq; 1. Mac. 6. 62.* 24 Gerrenos] *i. a ſummis finibus Jiſraëlitarum ad imos uſque Ægypti & Peliſchtææ, ubi eſt Gerrum mons ad Peluſium in finibus Ægypti ſitus, Ptolemæo teſte.* 25 Eò quòd vol.] *paralepſis eſt in his verbis. q. d. eò quòd cùm Jehudæi tanta rebellione ſe geſſiſſent in regem, rex tamen ipſorum conditionibus conſtituiſſet pacem: quod & rege indignum, & ſibi incommodum eſſe cogitabant.*

CAPUT XIIII.

1 POST tempus autem triennii, perlatum eſt ad Jehudam Demetrium Seleuci filium per Tripolitanum portum navigio adveniſſe cum multitudine valida & claſſe: 1. *Mac.* 7.

2 Et occupaſſe regionem, poſtquam Antiochum & procuratorem ejus Lyſiam ſuſtuliſſet.

3 Alcimus autem quidam (qui antè fuerat ſacerdos ſummus, ſed voluntariè inquinatus [a] cōfuſionis temporibus) cùm reputaret nulla ratione ſibi ſalutem eſſe, neque ampliùs acceſſum ad ſanctum altare,

[a] Græ. *commixtionis.*

4 Venit ad regem Demetrium anno centeſimo quinquageſimo primo, afferens ei coronam auream, & palmam, ac prętereà ramos, qui templi eſſe putabantur; & ʼ quietè ſe continuit die illo.

5 Sed cùm tempus ſumpſiſſet [b] dementiæ ſuę commodum, arceſſitus in cōcilium a Demetrio, & interrogatus, quo inſtituto conſilioq; Jehudæi conſtitiſſent, reſpondit ad hæc:

[b] Græ. *propriæ dementiæ cooperans.*

6 Qui ex Jehudæis dicuntur ʼ Aſchidęi, quorum dux eſt Jehuda Macbęus, bella & ſeditiones fovent, non ſinentes ut regnum bonam conſtitutionem aſſequatur.

7 Quamobrem ego majorum gloria ſpoliatus, nempe ſacerdotio ſummo, huc nunc adveni;

8 Primùm quidem de rebus ad regem pertinentibus [c] optimè cogitans: deinde verò etiam propriis civibus dans operam. Etenim iſtorum quos modò dixi pravitate rationem averſante, univerſum genus noſtrum non mediocres calamitates accipit.

[c] Heb. *germanè.*

9 Cùm autem tu, ô rex, ſingula iſta cognoveris; & regioni & obſeſſo generi noſtro proſpice pro ea [d] comi humanitate quam omnib. exhibes.

[d] Græ. *benè occurſabili.*

10 Tantiſper enim dum Jehuda ſupereſt, fieri non poteſt ut pacem negotia hæc conſequantur.

11 Atque hæc poſtquam ab illo dicta ſunt, cōfeſtim amici reliqui in res [e] Jehudæ infenſiſſimi, Demetrium ampliùs accenderunt.

[e] Græ. *dirè habentes gentis Jehudam.*

12 Qui ſtatim accerſens Nicanorem, qui magiſter elephantorum erat, & ducem Jehudææ deſignans eum, miſit;

13 Datis literis ut & Jehudam tolleret, & comites ejus diſpergeret, & Alcimum ſacerdotem ſummum templi maximi conſtitueret.

14 ʼ Gentes verò quæ ex Jehudęa fugerant Jehudam, miſcebant ſe gregatim Nicanori, miſerias & caſus Jehudæorum putantes fore [f] ſibi ipſis feliciſſimos.

[f] Græ. pro-
priæ felicita-
tes.

15 Sed cùm audiviſſent Jehudæi Nicanoris adventum & acceſſionem gentium; conſperſi terra ſupplicaverunt ei qui in æternum conſtituit populum ſuum, & ſemper cum illuſtri apparitione defendit partem ſuam.

16 ʼ Poſtea præcipiente duce, ſtatim movens inde *exercitus*, cum illis ad vicum Deſſau miſcuit *pugnam.*

17 Schimhhon verò Jehudæ frater cum Nicanore quidem congreſſus eſt, ſed de repentina adverſariorum diſparitione brevi tempore facta fuit ʼ conſternatus.

18 Veruntamen audiens Nicanor ſtrenuitatem quæ erat Jehuda, & felicitatem in certaminibus *ſuſceptis* pro patria, metuebat [g] armis experiri:

[g] Græ. pro-
cum per ſa-
guines fac-

19 Quamobrem miſit Poſidonium & Theodotum Matthiamque, qui darent [h] fidem atque acciperent.

[h] Græ. de-
transfugæ-
doche.

20 Quibus de rebus cùm plurima fuiſſet deliberatio, & cum turbis dux cōmunicaviſſet, viſa concorde ſententia annuerunt conventionibus:

21 Et præſtituto die quo privatim [i] unà venturi eſſent, advenientibus utrique ſellæ poſitæ ſunt.

[i] Græ. in

22 (Diſpoſuerat autem Jehuda armatos *homines* paratos opportunis locis, ne fortè ab hoſtibus repentè maleficium exiſteret) & convenientem habuerunt ſermonum inter ſe communicationem.

23 Tum moratus Nicanor Jeruſchalaimis nihil fecit abſurdi, dimiſſis turbis gregariis quas antè coëgerat.

24 Sed Jehudam ſemper ferebat [k] [illegible] ex animo virum; huic [l] propendebat.

[k] Græ.
hat in fa-
[l] Græ.

25 Eoq;

25 Eoque hortante ut ducta uxore liberos gigneret, duxit quiete uſus, & communem vitam inſtituit.

26 Alcimus autem ut vidit unius in alterum benevolentiam & conventiones factas, ſumptis *comitibus* venit ad Demetrium, & dixit Nicanorem res alienas a negotiis *regis* cogitare: nam (inquit) inſidiatorem regni ipſius Jehudam ſucceſſorem deſignavit.

27 Itaque rex furore abreptus, & ſceleratiſſimi iſtius calumniis inflammatus, ſcripſit Nicanori, cùm ſe dicens de conventionibus graviter ferre, tum jubẽs ut citò Macbæum vinctum mitteret Antiochiam.

28 Quæ cùm ad Nicanorem [m] perlata eſſent, confuſus erat, & iniquè ferebat, quòd res compoſitas irritas facturus eſſet, maximè cùm nullam vir ille feciſſet injuriam.

[m] Græ. accidiſſent.

29 Sed quandoquidem non erat unde reſiſteret regi, opportunũ tempus obſervabat, ut ſtratagemate illud perficeret.

30 Macbæus verò cognoſcerens Nicanorem auſteriùs ſemper agere erga ſe, & ſolitam converſationem agreſtiorem exhibere, cogitavit auſteritatem iſtam ex optimo *animo* minimè proficiſci; & coacervatis non paucis ſuorum comitum ſe a Nicanore occultavit.

31 Alter autem agnoſcens ſe generosè a viro ſtratagemate deluſum eſſe, adveniẽs ad maximũ & ſanctum templum, cùm ſacerdotes convenientia offerrent ſacrificia, virum imperavit tradi:

32 Illis autem dicentibus cum juramento ſe neſcire ubi locorum is ſit qui quæritur, protendens dextram in templum, juravit iſta:

33 Niſi vinctum mihi tradatis Jehudam, iſtud Dei fanum complanabo, & altare ſuffodiam, & templum hîc illuſtre Libero patri inſtituam:

34 Atque his dictis abiit; ſacerdotes verò manus in cœlum protendentes eum invocabant qui ſemper fuit propugnator gentis noſtræ, dicentes iſta:

35 Tu Domine univerſitatis, nullius rei indigens, voluiſti templum habitationis tuę apud nos fieri:

36 Nunc ergo, ô ſancte omnis ſanctificationis Domine, conſerva impollutam in ſecula hanc domum, quæ nuper purificata eſt.

37 Rezaja autem quidam e ſenioribus qui erant Jeruſchalaimis, vir amans civitatis, & perbene audiens, adeoque propter benevolentiam Jehudæorum pater appellatus, ad Nicanorem delatus eſt.

38 Hic enim antegreſſis temporibus judicium continentiæ in Jehudaiſmo reportaverat, & corpus animumque pro Jehudaiſmo cum omni conſtantia expoſuerat.

39 Volens itaque Nicanor diritatem [n] qua in Jehudęos vehebatur manifeſtò teſtatam facere, milites amplius quingentos miſit qui eum comprehenderent:

[n] Græ. *quam in Jehudæos habebat.*

40 Putabat enim comprehenſo illo, ſe Jehudęis cladem effecturum.

41 Cùm autem turbæ occupaturæ turrim veſtibuli januam pulſarent vi, & ignem afferri juberent, januaſq; incendi; denique cùm jam penè comprehenſus eſſet, ſibi ipſi ſubjecit gladium,

42 Generosè mori exoptans potiùs, quàm ſceleratis iſtis ſubjici, & indignas generoſa conditione ſua contumelias perpeti.

43 Sed cùm plagam non intuliſſet ictu certo, propter contentionis feſtinationem; turbę autem illæ intra januas irrumperent; incurrens in murum generosè, ſe ipſum dedit præcipitem in turbas illas viriliter:

44 Quæ cùm citò retuliſſent gradum, effecto ſpatio proceſſit in medium incumbens ventri;

45 Et cùm adhuc ſpiraret [o] animoque inflammatus eſſet, ſurgens (quamvis ferretur ſalientium more ſanguis, & gravia eſſent vulnera) curſu pervaſit turbas,

[o] Grę. [illegible]

46 Et ſuper quandam petram pręruptam conſiſtens, planè jam exanguis effectus, protulit inteſtina, & capiens ambabus manibus, conjecit in turbas: tandemque invocans eum qui vitæ & ſpiritus dominium obtinet, ut ea ſibi iterum redderet; hoc pacto migravit *e vita.*

ANNOTATIO.

4 Quiete ſe cont.] *id eſt, nihil primo congreſſu in gentem ſuam protulit.* 6 Aſchidæi] *vide* 1. *Macb.* 2.42. 14 Gentes] *de quibus* 1. *Macb.* 2.44. 16 Poſtea] *hæc & ſequentia ferè omnia (ut in præcedens caput obſervavimus) aut* 1. *Macb. & Joſephi autoritatem convellunt, aut illorum contrà autoritate (quod mihi certo videtur certius) convelluntur.* 17 Conſternatus] *neſciens videlicet quo ſpectaret tam ſubita diſceſſio, aut quid portenderet.* 13 Libero patri] *qui ſuperſtitione maxima colebatur a Syris, ut vidimus ſuprà* 6. 37 Rezaja] *hiſtoriam hanc ab autore quidem laudari non miror, tanquam ſi aliquid præclarum ab hoc homine geſtum eſſet: ſed ſi quis ex veritate judicare velit, non poterit hoc factum non improbare ex verbo Dei; quemadmodum de hac ipſa hypotheſi judicat Auguſtinus optimè in Epiſt.* 61. *ad Dulcitium, & lib.* 2. *contra ſecundam Gaudentii epiſtolam cap.* 23. *tum etiam universè de theſi lib.* 1. *de civitate Dei.* 41 Turbæ] *nempe iſtorum quingentorum militum: quemadmodum reliquo capite de iiſdem intelligenda eſt hæc appellatio.*

CAPUT XV.

1 NICANOR autem ut percepit Jehudam eſſe in partibus Schomronis, conſilium iniit, ut die quietis cum omni cautione eos invaderet.

2 Cúmque Jehudæi qui ex neceſſitate eum proſequebantur, dicerent, nequaquam ita [l] horridè & barbarè perdas illos; ſed gloriam tribue diei illi, qui olim [a] ſanctè ab eo fuit honoratus qui intuetur omnia:

[l] Græ. cum fœditate.

3 Interrogavit ille ſceleratiſſimus, an eſſet in cœlo princeps, qui præcepiſſet diem ſabbathi celebrari.

4 Quibus reſpondentibus, Dominum viventem eum principem in cœlo eſſe qui juſſerit diem ſeptimum obſervari:

5 Ego verò, inquit, alter ſum princeps in terra, qui præcipio capi arma & regis negotia confici: veruntamen non obtinuit ut miſerum conſilium ſuum perficeret.

6 Ac Nicanor quidem iſte cum omni jactatione cervices efferens, decreverat commune tropæum de caſtris Jehudæ ſtatuere:

7 Macbęus verò indeſinenter confidebat cũ omni expectatione, ſe defenſionem conſecuturum a Domino:

8 Itaque hortabatur ſuos ne formidarent adventum gentium; ſed habentes in mente ea auxilia quę antè fuerant ipſis e cœlo facta, nunc

etiam expectarent victoriam ſibi ab omnipotente aſſuturam.

9 Et conſolabatur eos ex lege & prophetis; & præterea revocans in memoriam ipſis etiam certamina quæ perfecerant, alacriores eos efficiebat, animoſque eorum excitabat.

10 Atque hic denuntians iſta ſimul oſtendebat irrita facta a gentibus fœdera, juramentorumq; transgreſſionem:

11 Denique eorum quemque non tam clypeorum lancearumq; munitione armabat, quàm adhortatione ſermonibus optimis; ad quos adjiciens ſomnium fide dignum omnes affecit lætitia ſummopere.

12 Fuit autem illius viſio hujuſmodi: Oniam, qui ſummus ſacerdos fuerat, virum [b] optimum, reverendum quidem aſpectu; ſed moribus mitē, & ſermones decenter efferentē, qui deniq; a puero laborem conſumpſerat in rebus omnibus quę virtutis ſunt propriæ; hunc protendentem manus vota feciſſe pro toto Jehudæorum cœtu:

[b] Græ. belliū & banum: Helleniſmu.

13 Deinde eodem modo apparuiſſe virum canitie & gloria præſtantem, cujus admirabilis quædam & decentiſſima erat circumſtans eum excellentia.

14 Tum reſpondentem Oniam dixiſſe, hic eſt humanus ille propheta Dei Jirmeja, qui multis oravit pro populo & civitate ſancta.

15 Jirmejam verò protendiſſe deteram, & gladium aureum dediſſe Jehudę; cumq; daret, pronuntiaſſe iſta,

16 Accipe ſanctum gladium donum a Deo, quo frangas adverſarios.

17 Tum accipientes hortationē ex his Jehudæ verbis, bonis planè, quæ juvenum animos & ad virtutē incitare poterant, & viriles efficere; decreverunt non eſſe caſtra metandū, ſed generosè irruendū, & cōgreſſu toto animo ac virili facto, de rerū ſumma decertandū, quandoquidē & civitas & locus ſanctus & templum periclitabatur:

18 Nam de uxoribus liberiſq;, itemque fratribus, & cognatis periculum minore loco habebatur: ſed maximus & primus inſidebat eis de templo ſanctificato metus.

19 Iis verò qui in civitate detinebantur non mediocris erat ſolicitudo, ſed congreſſus ſub dio faciendi cogitatio eos conturbabat.

20 Ut autem omnes jam futurum certamem expectabant, & jam miſcebant *prælium* hoſtes & acie diſpoſita, & beſtiis in opportuna parte conſtitutis, & equitatu ad [c] alas diſpoſito,

[c] Græ. cornua.

21 Conſpiciens Macbæus turbarum adventum, & variam armorum apparationem, beſtiarumque ferocitatem, protendit manus in cœlum, & mirificum Dominum invocavit, agnoſcens non armis eſſe; ſed pro ut apud ſe ipſum *Dominus* judicaverit, conficere dignis victoriā.

22 Invocans autem dicebat hoc modo, tu Domine miſiſti Angelum tuum tempore Chizkiję regis Jehudææ, qui ſuſtulit e caſtris Sancheribi ad centum octoginta quinque millia.

23 Nunc autem, ô princeps cœlorū, mitte bonum Angelum ante nos ad timorem & terrorem;

24 Magnitudine brachii tui percellantur iſti, qui cum blaſphemia contra ſanctum populum tuum advenerunt; atque his dictis deſiit.

25 Qui autem erant a Nicanore cum tubis & pæanibus invehebantur:

26 Qui verò a Jehuda, cum invocatione & votis *prælium* cùm hoſtibus miſcuerunt:

27 Ita manibus quidem pugnantes, ſed cordibus orationem fundentes apud Deum, proſtraverunt non minus triginta quinque millibus, maximè lætantes hac illuſtri Dei pręſentia.

28 Ut autem ab opere ceſſantes cum gaudio revertebantur, agnoverunt antè cecidiſſe Nicanorem cum tota armatura ſua.

29 Ita exclamatione [d] turbulenta facta, benedixerunt Deo principi ſuo paterna lingua.

[d] Græ. & turba: [illegible]

30 Pręcepit autem [*] ille primus civium ſuorum propugnator, qui omnino corpus & animā ſuam abjecerat, & ætate ſua benevolentiam in ſuos gentiles conſervaverat, ut reſciſſum caput Nicanoris & manus cum humero deferretur Jeruſchalaima.

31 Quò cùm adveniſſet, & convocatis gentilibus ſuis ac ſacerdotibus ante altare conſtitiſſet, advocavit eos qui erant in arce:

32 Et oſtendens profani Nicanoris caput manumque blaſphemi qua extenta in ſanctam omnipotentis domum cervices extulerat,

Sup.14.31.

33 Cùm linguā Nicanoris impii abſcidiſſet, dixit ſe eam minutatim daturum avibus; præmia verò dementiæ ex adverſo templi ſuſpenſurum.

34 Itaque omnes in cœlum aſpicientes, benedixerunt illuſtri Domino, dicentes, benedictus ſit qui conſervavit locum ſuum impollutum.

35 Tum ſuſpendit Nicanoris caput de arce, ut manifeſtum eſſet omnibus, & evidens ſignum auxilii a Domino.

36 Itaque decreverunt omnes decreto communi, nequaquam diem hunc incelebrem ſinendum eſſe;

37 Sed haberi celebritatem die decimo-tertio menſis duodecimi, qui Adar Syra lingua dicitur, die uno ante diem feſti [*] Mordecaici.

38 Cùm igitur res Nicanoris ita ſucceſſerint, & ab illis temporibus civitatem Hhebræi obtinuerint; hîc ego quoque finem ſermonis faciam.

39 Ac ſi quidem bene & [e] [*] prout compoſitionem perſtringi convenit *præſtitero*, hoc etiam ipſe volui; ſin autem exiliter atque tenuiter, hoc tamen eſt quod potui aſſequi.

[e] Græ. & bene contingenter compoſitioni.

40 Nam ut vinum ſeorſim bibere, ſimiliterque etiam aquam, [*] utrunque [f] variè adverſum eſt; contrà verò ut vinum aqua commixtum ſuavem & delectabilem gratiam efficit: ita etiam ſermonis apparatus delectat aures legentium compoſitione ſua. atque hic finis futurus eſt.

[f] He. [illegible]ſo.

ANNOTATIO.

2 Ex neceſſ.] *i. coacti.* Horridè] *hæc verba, quibus Jehudæi reſtringere Nicanoris impetū conabantur, non ſpectant indignitatem facti in Jehudam, ſed tantùm violati ſabbathi; etſi conſilium erat Jehudæorum, ut religionis ſpecie afferrent moram: q.d. non decet nos tanq̃ feras religionis expertes, aut tanq̃ barbaros, diem ſabbathi negligere.* 5 Alter] *nempe ſecundus à rege; nam Dei nulla ratio.* 30 Ille] *periphraſis Jehudæ Macbæi.* 37 Mordecaici] *de quo vide Eſther. 9.* 39 Prout] *i. quemadmodum lex hiſtoriæ poſtulat narratione variis ex rebus confectas atq; compoſitas, convenienter temperari: ſic excuſat autor ſuam infantiam.* 40 Utrunq; variè] *i. adverſatur valetudini; generoſum quidem vinum uno modo, aqua verò altero offendens conſtitutionem corporis quibus aptè inter ſe mixtis atq; temperatis potus ſalubris & ſuavis efficitur. Atq; hoc pacto hic graviſſimus Macbæorū encomiaſtes a convivio orſus eſt narrationē ſuam, & a potu terminavit.*

LIBER SAPIENTIÆ.

LIBER Sapientiæ ſermone elegans atque accuratus, argumento non inutilis eſt. Primùm enim documenta iuſtitiæ & pietatis affert ad ſanctè inſtituendam vitam neceſſaria: deinde verò oratione ad Deum converſa, pias meditationes ſubijcit de hominum vanitate conſtantiſſimaq; Dei miſericordia: & admirabilitatem cùm iudiciorum Dei in adverſarios, tum beneficiorum in ſuos ab exemplo Aegyptiorum ac Iiſraëlitarum percurrit artificiociſſimè.

CAPUT I.

1 DILIGITE juſtitiam, ô [a] judices terræ; ſentite de Domino [*] bonitate, & ſimplicitate cordis quærite ipſum.

2 Nam [b] expoſitus eſt iis qui non tentant ipſum, & patefit iis qui non infidi ſunt ei.

3 Perverſę enim ratiocinationes ſeparant a Deo, & [*] probata illius potẽtia arguit inſipientes,

4 Eò quòd in malitioſam animam non ingreditur ſapientia, neque habitat in corpore quod ſubjectum eſt peccato.

5 Sanctus enim ſpiritus diſciplinæ fugit dolum, & abſiſtit a rationacionibus *hominum* vacuorum intelligentia; & [*] indicatur cùm advenit iniquitas.

6 [*] Nam humanus eſt ſpiritus ſapientiæ; ſed non liberat blaſphemum a *maledicto* labiorum ipſius, quia renum ipſius teſtis eſt Deus, & cordis ipſius obſervator [*] verus, & auditor linguę:

7 Cùm ſpiritus Domini impleat orbem terrarum, & idem continens omnia cognitionem habeat vocis.

8 Propterea qui loquitur rem injuſtam nullus occultus futurus eſt, neque præteritura ipſum juſtitia illa [*] arguens.

9 Nam [*] conſiliis impii adeſt quæſtio, & auditio verborum ejus ad Dominum perventura eſt [c] ut arguat iniquitates ejus.

10 Quia [*] auris [d] zelotypa audit omnia hæc, etiam ſonus murmurationis non eſt abditus ei.

11 Cavete igitur a murmuratione inutili, & ab obtrectatione [e] continete linguam; quia ſermo occultus non eſt [f] impunè abiturus, & os contra *illum* mentiens perdit animam.

12 Ne [g] ſtudeatis morti errore vitę veſtræ, neque attrahatis perditionem operibus manuum veſtrarum:

13 Quia Deus mortem non fecit, neque delectatur perditione viventium:

14 Nam omnia creavit ut ſint, & [*] ſalutares ſunt ortus hujus mundi, in quibus non eſt pharmacum [h] exitiale, neque inferorum regnum ſuper terram.

15 Juſtitia autem immortalis eſt:

16 Impii verò manibus & ſermonibus accerſiverunt mortem amicam arbitrati eam, contabuerunt ubi conventionem ſtatuerunt cum ea; quia digni ſunt [i] qui cedant in partem illius.

[a] Græ. *judicantes terrã.*
[b] Græ. *inveniuntur: ut Pſa. III.2.*
[c] Græ. *ad argutionem iniquitatum.*
[d] Grę. *zelotypiæ.*
[e] Græ. *parcite linguæ.*
[f] Græ. *vacuus.*
[g] Græ. *æmulemini.*
[h] Græ. *exitii.*
[i] Græ. *illius partis eſſe.*

ANNOTATIO.

1 Bonitate] *nempe cordis: nã hoc* ἀπὸ κοινοῦ *ex ſequente membro repetimus.* 3 Probata] *i. tentata ab improbis, ex præcedente ver.* 5 Indic.] *i. tum demum ſeipſum indicat & vires ſuas revincendis improbis exerit, cùm tentatur ab iniquitate hominũ: ut dictũ eſt ver. 3.* 6 Nã hum.] *occupatio elegans; non eſt ita durus & aſper ſpiritus Dei, inquit improbus: reſpondetur verò, humanus quidem eſt, fateor: ſed tamen non propterea injuſtus eſt, qui hominis blaſphemi maledicta impunè abire ſinat.* Verus] *i. certiſſimus, corã quo nihil latere poteſt: quod ſignificat dictionis Græcæ notatio.* 8 Arguens] *de qua ſuprà ver. 3. & 5.* 9 Conſiliis] *i. eo ipſo tẽpore quo de malis conſultat impius, hoc ipſum quæritur a Deo atq; cognoſcitur: metaphora a re forenſi.* 10 Auris] *i. Dei, qui zelotypus paſſim in Scripturis dicitur.* 14 Salutar.] *i. ad ſalutem ſpectabant omnia creationis lege; ut quæ carerent injuſtitia (quæ exitii pharmacũ appellatur) & poteſtate tenebrarũ ac peccati, quæ definitur inferorũ regnũ verbis ſeq.*

CAPUT II.

1 DIXERUNT enim apud ſe ipſos ratiocinantes improbè, brevis & moleſta eſt vita noſtra, neq; remediũ eſt adverſus mortem humanã, nec cognitus eſt ullus qui ab inferis reverterit:

2 Nam caſu nati ſumus, poſtea verò ita futuri ſumus quaſi non fuiſſemus: quia fumus eſt reſpiratio [a] narium noſtrarum, & ſermo *prolatus* motu cordis noſtri ſcintilla eſt,

3 Qua extincta [b] in cinerẽ abiturũ eſt corpus noſtrũ, & ſpiritus noſter ut aër mollis diffundetur:

4 Quo tempore oblivioni erit nomen noſtrũ, & nemo recordabitur operum noſtrorum: ita tranſitura eſt vita noſtra ut veſtigia nubis, & quaſi nebula diſpergetur [c] infeſtata a radiis ſolis & a calore ejus [d] gravius impulſa.

5 Nam *ut* umbræ tranſitus eſt tempus noſtrum, neque eſt remeatio a morte noſtra; quia obſignata eſt, & nemo revertitur.

6 Agite ergo, fruamur præſentibus bonis, & poſſeſſione hac tanq̃ in juventute utamur ſtudioſè.

7 Vino pretioſo & unguentis impleamur, ac [*] ne prætereat nos [e] jucundus aër:

8 Coronemur roſarum calyculis, antequam marceſcant;

9 Nemo noſtrũm expers ſit noſtræ [*] laſciviæ; ubique relinquamus ſymbola lætitiæ: nam hæc eſt portio noſtra & ſors hujuſmodi.

10 Potẽtia opprimamus pauperẽ juſtũ, ne pareamus viduæ, neq; ſenis revereamur lõgęvos canos:

11 Sed eſto robur noſtrum lex juſtitiæ; infirmitas enim deprehenditur inutilis.

12 Inſidiemur autem juſto, quia incommodus eſt nobis & adverſans operibus noſtris: exprobrat nobis peccata in legem, & infamiam irrogat nobis peccatorum [f] vitæ inſtitutæ noſtræ:

13 Profitetur cognitionem ſe habere Dei, & [*] filium Domini ſe ipſum nominat:

14 Factus eſt nobis ad [g] redarguendum cogitationes noſtras:

15 Gravis eſt nobis etiam [h] ad aſpectum, quia diſſimilis eſt aliorum vita illius, & aliò ſpectantes ſemitæ ejus:

16 [i] [*] Argentum reprobum æſtimamur ab ipſo, & abſtinet a viis noſtris tanquam ab immundis rebus; beatos prędicat fines juſtorum, & Deum patrem jactitat.

17 Videamus ſint ne ſermones ejus veri, & experiamur quę ſint [k] eventura ei:

[a] Græ. *in naribus noſtris.*
[b] Græ. *cinis.*
[c] Græ. *perſequuta, ſi paſſive duci poteſt.*
[d] Grę. *gravata.*
[e] Græ. *flos aëris: hypallage.*
[f] Græ. *diſciplinæ noſtræ.*
[g] Fræ. *redargutionem cogitationum.*
[h] Græ. *viſus.*
[i] Græ. *in reprobum.*
[k] Græ. *in eventum ejus.*

18 Nam ſi juſtus iſte filius eſt Dei, ſuſcipiet eum & liberabit eum a manu adverſantium.

19 Contumelia & tormento quæſtionem habeamus de eo: ut cognoſcamus æquitatem illius, & probemus [l] quam habet iſte malorum tolerantiam.

l Grę. iſtius.

20 In mortem turpem condemnemus iſtum: nam illius erit proſpicere ex ſermonibus iſtius.

21 Hæc ratiocinantes erraverunt: etenim excęcavit eos malitia ipſorum,

22 Et non agnoverunt arcana Dei, neque mercedem ſperaverunt ſanctitatis, neque judicaverunt præmium eſſe animis inculpatis.

23 Deus enim creaverat hominem ad conditionem incorruptam, & imaginem [m] ipſiſſimæ naturæ ſuę fecerat eum:

m Græ. proprię proprietatis.

24 Sed invidentia diaboli mors venit in mundū, & tentant illum qui cedunt in partem iſtius.

ANNOTATIO.

7 Ne prætereat] *Id eſt, ne ſinamus commodum tempus præterfluere, ſed in ſereno cælo expatiantes, voluptatibus noſtris perfruamur.* 9 Laſciviç] *id eſt, juvenilis petulantiæ, quam ſenectus perſequi neque poteſt ex imbecillitate, Eccleſiaſtæ 12. neque ex officio debet: unde vox Græca dicta eſt.* 13 Filium] *vel puerum & ſervum: quod utrunque deſignat vox Græca.* 16 Argentum reprob.] *ut Jirm. 6. 29. & 30.* 19 Æquitatem illius] *nempe Dei, qui iſtum ex æquo & bono propugnabit ſi filium ſuum eſſe agnoverit: hæc ita accipimus ex præcedente & ſequente ver.* 20 Illius] *nempe Dei, ut modò diximus.*

CAPUT III.

1 JUSTORUM verò animæ ſunt in manu Dei, ut minimè attingat eos cruciatus:

2 Videntur in oculos inſipientium mori, & æſtimatur malum eſſe exitus ipſorum,

3 Et diſceſſus a nobis contritio: hi verò verſantur in pace,

4 Etenim ad aſpectum hominum ſi puniuntur, horum *tamen* ſpes immortalitatis plena eſt:

5 Et paulum caſtigatum plurimùm afficientur bonis; quoniam Deus tentaverit ipſos, eoſque dignos ſe ipſo deprehenderit,

6 Tanquam aurum in fornace probaverit ipſos, & tanquam holocauſtum ſacrificium acceperit ipſos.

7 Itaque tempore viſitationis ipſorum relucebunt, & tanquam ſcintillæ accendentes ſtipulam [a] perficient curſum:

a Græ. percurrent.

8 Judicabunt gentes & dominabuntur populis, regnante Domino eorum in ſecula.

9 Qui confidunt ipſi, intelligent veritatem; & fideles in charitate manebunt apud ipſum: nam gratia & miſericordia ineſt ſanctis ejus, & viſitatio electis ejus.

10 Impii verò prout ratiocinati ſunt [b] perferent ſupplicium, qui neglexerint juſtum & a Deo defecerint.

b Græ. habebunt.

11 Nam qui nihili facit ſapientiam & diſciplinam miſer eſt; etiam inanis eſt ſpes illorum, & labores infructuoſi, inutiliaque opera illorum.

12 Uxores eorum inſipientes ſunt & improbi liberi illorum,

13 Maledictaque generatio illorum: nam beata eſt ſterilis quæ polluta non eſt, quę non experta eſt cubile [c] flagitioſè, & perceptura fructū in viſitatione animarum.

c Græ. in delictio.

14 Similiter Eunuchus qui non operatus eſt manu iniquitatem, neque res improbas contra Dominum cogitavit: nam dabitur ei gratia fidei lectiſſima & ſors in templo Domini animo [d] gratiſſima.

d Græ. potior compa…

15 Bonorum enim laborum fructus celebris eſt, & non excidit radix prudentię:

16 Liberi verò mœchorum non conſequentur perfectionem, ſed ſemen ex illegitimo cubili natum delebitur.

17 Etenim ſive longævi ſint, nihili æſtimantur, & inhonora ad finem uſque eſt ſenectus iſtorum:

18 Sive celeriter moriantur, neque ſpem habent neque conſolationem in die cognitionis.

19 Nam generis iniqui dura ſunt exitia.

ANNOTATIO.

4 Spes] *id eſt, res ſperata, quam conſequuntur a morte; metonymicè, ut oſtendunt ſequentia.* 7 Viſitationis] *id eſt judicii, quo Deus luſtrans & recognoſcens ſuos ſeparabit ut oves ab hœdis.* 9 Viſitatio] *id eſt, agnitio & cura paterna Dei indeſinenter reſpicientis ad ſuos, & promiſſa præſtantis, ut Gen. 21. 1. & Pſal. 8. 5.* 10 Ratiocinati ſunt] *id eſt, in alios facere cogitaverunt.* 15 Bonorum] *i. omnia benefacientibus a Deo ſunt omni ex parte benedicta.* 16 Non conſequentur] *ſic viſum eſt Græcam dictionem reddere ex comparatione & interpretatione loci qui habetur infrà 4. 5.* 18 Cognitionis] *i. quo de rebus ipſorum cognoſcetur, & quaſi viſitabuntur acta: ut viſitatio dicta eſt ſuprà ver. 9 & 13.*

CAPUT IIII.

1[a] MELIUS eſt carere liberis ſervata virtute: nam immortalitas ineſt memoriæ illius, quia & a Deo & ab hominibus agnoſcitur,

a Græ. *melior eſt carentia liberorum cùm virtute.*

2 Quam præſentem imitantur, & deſiderant abeuntem, quæ in ſeculo hoc triumphat, coronam geſtatura & certamen præmiorum pollutione carentium reportatura.

3 Plurimùm verò ſoboleſcens impiorum multitudo neque utilitatem afferet, neque ex adulterinis ſtolonibus radicem in profundum [b] aget, neque ſtabilem pedem ponet:

b Græ. *dabit.*

4 Etenim quamvis ramis ad momentum effloruerit, infirmè procedentes a vento commovebuntur, & ipſa vi ventorum eradicabitur:

5 Circumquaque diffringentur rami imperfecti, & fructus ipſorum inutilis, immaturus ad cibum, & nulli rei aptus.

6 Nam ex illegitimis [c] congreſſibus geniti liberi teſtes ſunt improbitatis adverſus parentes, [d] cùm de ipſis habetur quæſtio:

7 Juſtus verò ſi [e] matura morte obierit, in quiete futurus eſt.

8 Non enim quæ longæva eſt ſenectus honorata eſt, neque numero annorum *multorum* menſurata;

9 Sed prudentia hominibus eſt canities, & vita immaculata eſt ſenilis ætas.

10 Qui placens Deo diligebatur, cùm viveret inter peccatores, fuit tranſlatus;

Gen. 5.

11 Ereptus eſt ne malitia mutaret intellectum ipſius, aut dolus deciperet animum ipſius:

12 Nam faſcinatio improbitatis obſcurat quę bona ſunt, & circumagitatio concupiſcentię tranſ-

c Græ. ſomnis.

d Græ. in quæſtione …

e Græ. … paveris …

tranſvertit mentem carentem malitia.

13 [a]Sanctificatus, brevi implevit longa tẽpora:

14 Grata enim Domino erat anima ipſius, propterera feſtinavit eum, *tollere* ex improbitatis medio.

15 Populi autem vident, & non conſiderant neque [b]intelligentiam advertunt ad iſtud, gratiam & miſericordiam adeſſe ſanctis ejus, viſitationemq; electis ejus.

16 Condemnat juſtus moriens viventes impios, & juventus confecta celeriter annoſum ſenium injuſti.

17 Vident enim mortem ſapientis; neque animadvertũt quid conſilii ceperint de eo, & quorſum in tuto ſtatuerit eum Dominus.

18 Vident & nihili faciunt, Dominus verò deridebit ipſos.

19 Erunt enim poſtea ruinę ignominioſæ & cõtumeliæ expoſiti apud mortuos in ſeculum; cùm franget ipſos prærepta voce præcipites, & commovebit eos a fundamentis, atque ad extremum uſque deſolati erunt in dolore, & peribit memoria eorum.

20 Inibunt rationes peccatorum ſuorum pavidi, & revincent eos ex adverſo iniquitates ipſorum.

[b] Græ. ponunt in intelligentia iſtud. Supr. 3. 9.

ANNOTATIO.

2 Quæ in ſeculo] *id eſt, quæ ſibi bene conſcia, & jam in hac vita ſpem venturi boni præcipiens animo, triumphant in fide, ut victoriam certiſſimam reportatura & coronam vitæ æternæ ex Chriſtiana victoria.* 4 Ipſa] *nempe multitudo impiorum tanquam radix infixa terræ.* 10 Qui placens] *confirmatio ab exemplo Chanoci, de quo Gen. 5. & Heb. 11.* Peccatores] *nam inde a temporibus Enoſchi cœperat Eccleſia Dei corrumpi & cultus perverti ex Kajinitarum converſatione, Gen. 4. & 6.* 12 Obſcurat] *id eſt, quaſi nebulas faſcini obducit, & perſtringit etiam virorum optimorum animos.* Circumagitatio] *ſive rotatio & circumductio in gyrum; qua ferè hominum hebetantur ſenſus, idq; eo vehementius quo velocior eſt agitatio: metaphora a rhombis.* 13 Sanctificatus] *ſic interpretamur vocem hanc ex ſcripturæ uſu, cujus exempla in Epiſtola ad Hhebræos extant quàm plurima.*

CAPUT V.

1 TUNC ſtabit confidentia magna juſtus in conſpectu eorum qui afflixerint ipſum, & qui abjecerint labores ipſius:

2 Videntes turbabuntur timore gravi, & ſtupeſcent propter [a]ſalutem inopinatam eorum.

3 Dicentq; apud ſe ipſos [c]reſipiſcentes, dicent (inquam) gementes propter anguſtiam ſpiritus, hic erat quem habebamus quondam [b]ludibrio & communi probro.

4 Stulti vitam ejus æſtimabamus furorem, & finem ejus ignominioſum.

5 Quomodo relatus eſt in filios Dei, & in ſanctis eſt ſors illius?

6 Planè erravimus a via veritatis, juſtitiæ luce non lucente nobis, & ſole juſtitię non exorto nobis.

7 Iniquitatis & perditionis callibus expleti ſumus, & perambulavimus deſerta avia; viam autem Domini non cognovimus.

8 Quid juvit nos ſuperbia? & quid divitiæ cum gloriatione contulerunt nobis?

9 Prætererierunt illa omnia tanquam umbra, & tanquam nuntius prætercurrens,

10 Tanquam navis permeans fluctuantem aquam; quæ cùm tranſivit, non poteſt inveniri veſtigium neque via meatus ejus in fluctibus;

11 Aut tanquam ave volante per aërem nullum invenitur indicium meatus, ſed turbans ictu verberatum levem [c]aëra & ſciſſum [d]vi ſtridente motis alis permeat, poſteaq; non invenitur ſignum progreſſus in eo:

12 Aut tanquam ſagittâ in ſcopum miſſâ ſectus aër ſtatim in ſe ipſum reſolvitur adeò ut ignoretur tranſitus illius:

13 Ita etiam nos nati defècimus.

14 Ac virtutis quidem ſignum nullum [e]valuimus oſtendere; ſed in malitia noſtra planè abſumpti ſumus.

15 Nam ſpes impii ut lanugo delata a vento, & tanquã ſpuma tenuis a procella [f]impulſa, & tanquam fumus a vento diſſoluta eſt, aut etiam præteriit ut diverſorii in diem unũ recordatio.

16 Juſti verò in ſeculum vivunt, quorum merces eſt in Domino, & quorum cura eſt apud Altiſſimum.

17 Propterea regnum decoris accepturi ſunt, & diadema [g]pulcherrimum e manu Domini; nã dextera ſua proteget eos & brachio defẽdet eos

18 [a]Sumet *ad* totam armaturam zelum ſuũ, & armabit creaturam ad ultionem inimicorum:

19 Induet pro thorace juſtitiam, & imponet pro galea judicicum [a]minimè ſimulatum:

20 Sumet in ſcutum inexpugnabile ſanctitatem:

21 Acuet verò [h]ſeveram iram pro gladio, & belligerabit cum eo ad finem uſq; mundus ipſe contra inſipientes iſtos.

22 Procedent directa tela fulgurum; & ex nubibus, tanquam ex arcu [i]bene in orbem adducto, inſilient in ſcopum;

23 Et grandines [k]confertæ, ab indignatione lapides jaculãte projicientur indignabitur in eos aqua maris, fluviiq; ſimul ſeverè exundabunt:

24 Inſtabit in eos ſpiritus potentiæ, & tanquã procella ventilando ejiciet eos: deſolat enim totam terram iniquitas, & thronos potentum evertit maleficentia.

[a] Græ. inopinatum ſalutis.

[b] Græ. in riſum & in parabolam probri.

[c] Græ. ſpiritum.

[d] Græ. vi ſtridula.

[e] Græ. habuimus.

[f] Græ. perſequuta, ſi paſſivè dici poteſt.

[g] Græ. pulchritudinis.

[h] Græ. præciſam: ſic verſ. 23.

[i] Grę. bene rotundato.

[k] Græ. plenæ.

ANNOTATIO.

3 Reſipiſcentes] *Non quidem ſecundum Deum, ſed tantùm vi malorum preſſi; ut ſequens exegeſis docet.* 18 Sumet] *elegans deſcriptio paternæ providentiæ Dei in piorum ſalutem incumbentis, cui ex adverſo reſpondet illa Chriſtiani militis deſcriptio Epheſ. 6.* 19 Minimè ſimul.] *id eſt, veriſſimum & ſimpliciſſimum.*

CAPUT VI.

2 AUDITE igitur reges, & intelligite; diſcite, ô judices extremitatum terrę:

3 Auribus precipite dominatores multitudinis, & ſuperbientes de turbis nationum.

4 Nam data eſt a Domino potentia vobis, & poteſtas ab Altiſſimo; qui queſtionem habebit de operibus veſtris, & conſilia perſcrutabitur.

5 Quandoquidem cùm miniſtri ſitis regni ipſius non judicaſtis rectè, neque obſervaſtis legẽ, neque ex conſilio Dei ambulaſtis;

6 Horribiliter & celeriter inſtabit in vos: nam judicium [a]ſeverũ exercetur in eos qui præſunt.

[a] Græ. præciſum.

7 Minimus enim quivis [b] condonationem habet miſericordiæ; potẽtes verò potenter exquirentur.

8 Nam Dominus omnium non diſſimulabit perſonam, neq; verebitur magnitudinem; cùm parvum ac magnum ipſe fecerit, & pariter utatur providentia in omnibus.

9 Sed potentibus vehemens inſtat inquiſitio.

10 Ad vos itaque, ô [c] reges, pertinent ſermones mei, ut diſcatis ſapientiam, & non excidatis:

11 Nam qui ſanctè ſervant res ſanctas ſanctificabuntur, & qui eas edocti fuerint ' defenſionẽ [d] conſequentur.

12 Expetite igitur ſermones meos, & [e] cupido animo inſtituimini.

13 Præclara & nunquam marceſcit ſapientia; quę facilè ſpectatur ab iis qui diligunt ipſam, & invenitur ab eis qui quærunt ipſam:

14 *Imò* occurrit cupientibus, ut 'antè noſcatur.

15 Qui manè attendit ad ipſam, non laboraturus eſt; nam aſſidentem foribus ſuis inveniet eam:

16 Nam cogitare de illa [f] prudentia perfectiſſima eſt, & qui vigilaverit propter eam celeriter vacuus erit cura:

17 Quoniam illa dignos ſe [g] circumeundo quærit, & in callibus quibuſque, apparet eis benevolè, atq; in omni cogitatione occurrit eis.

18 'Nam veriſſimum principium illius eſt diſciplinæ cupiditas;

19 Cura autem diſciplinæ eſt charitas, & charitas obſervatio legum illius; attentio verò ad leges eſt incorruptæ vitæ firmamentum;

20 Vita autem incorrupta facit ut ſimus propinqui Deo:

21 Igitur cupiditas ſapientiæ perducit ad regnum *ejus*.

22 Si ergo delectamini thronis & ſceptris, reges populorum,

23 Honorate ſapientiam, ut in ſeculum regnetis.

24 Quid autem ſit ſapientia, & quomodo extiterit, renuntiabo, nec celabo vos myſteria; ſed a principio ortus perveſtigans exponam [h] perſpicuè cognitionem ejus, nec præteribo veritatem ipſam:

25 Neque etiam cum invidia tabifica ambulabo, 'is enim non eſt communionem adepturus ſapientię.

26 Multitudo autem ſapientum eſt ſalus mundi, & rex prudens ſtabilimentum populi:

27 Quamobrem erudimini verbis meis, & utilitatem capietis.

[b] Græ. *condonabilis eſt miſer.*

[c] Græ. *tyranni: ſic verſu* 22.

[d] Græ. *invenient.*

[e] Græ. *cupite & inſtituimini: Hebraiſmus.*

[f] Græ. *prudentiæ perfectio.*

[g] Græ. *circuit quærens.*

[h] Græc. evidens

ANNOTATIO.

11 Defenſionem] *id eſt, excuſationem a vita anteacta ſua & peccatis præcedentibus.* 14 Antè noſcatur] *nempe quam ingenerata ſit juſta in animis illorum cupiditas.* 18 Nam veriſſimum] *gradatio elegantiſſima per inductionem, quam mutatu interdum vocibus figuravit autor, ſed planè eodem ſenſu.* 25 Is] *nempe qui cum invidia ambulaverit.*

CAPUT VII.

1 SUM quidem ego quoque mortalis homo, æqualis omnibus, & progenitus ab [a] homine primo ex terra facto:

2 Et in utero matris figuratus ſum caro tempore decem menſium; conagulatus cum ſanguine ex ſemine viri idque per voluptatem [b] conjunctam ſomno:

3 Et ego quoque factus traxi communem nobis aërem, & in hanc terram 'iiſdem perpeſſionibus infeſtus decidi; primam vocem ſimilem omnibus emiſi flens:

4 In faſciis educatus ſum & curis.

5 Nemo enim rex aliud habuit initium naturę ſuæ;

6 Sed unus eſt omnium ingreſſus in hanc vitam, & par exitus.

7 Propterea oravi, & prudentia data eſt mihi; invocanti mihi advenit ſpiritus ſapientiæ.

8 Prætuli eam ſceptris & thronis, & divitias nullas duxi [c] cum ea comparandas eſſe:

9 Neque æquavi ei lapidem pretioſum; quia omne aurum reſpectu ejus, arena exigua, & tanquam lutum æſtimatur argentum ad eam:

10 Præ ſanitate & ſpecie dilexi eam, & propoſui conſilium mihi habẽdi eam pro luce; quia non occumbit proficiſcens ex ea lux.

11 Advenerunt autem mihi hæc bona ſimul cum ea omnia, & innumeræ divitię [d] per eam:

12 Et lætatus ſum de omnibus, quòd eorum dux eſſet ſapientia; quamvis ignorarem hanc eorum genitricem eſſe.

13 Hãc & ſine dolo didici, & ſine invidia trado; divitias hujus non abſcondo.

14 Theſaurus eſt hominibus qui nunquam deficit; duo qui utuntur, cum Deo cõtrahũt amicitiã, donis ex eruditione profectis commendari:

15 Mihi verò Deus dedit ut loquar ex ſententia, & cogitem dignè donatis rebus: nam ipſe & [e] ad ſapientiam dux eſt, & conſtans ſapientum rector.

16 Etenim in manu ipſius ſumus, & nos & ſermones noſtri, omníſq; prudentia, & opificiorum ſcientia.

17 Ipſe enim mihi dedit eorum quæ ſunt cognitionem certam, ut cognoſcam conſtitutionem mundi & vim elementorum,

18 Principium & finem mediúmq; temporum,

19 Solſtitiorum mutationes, & varietates tempeſtatum, anni [f] circutus, & ſtellarum ſitus.

20 Naturas & animantium, animos beaſtiarum, " ſpirituum vires, & cogitationes hominum, differentias plantarum, & radicum facultates:

21 Denique quæcunque ſunt occulta & manifeſta novi; 'artifex enim omnium docuit me ſapientia:

22 Nam ineſt ei ſpiritus intelligens, ſanctus, [g] ſimplex, multiplex, ſubtilis, mobilis, ſplẽdidus, impollutus, perſpicuus, perpeſſionis expers, amans boni, acutus, expeditus, beneficus,

23 Humanus, ſtabilis, certus, ſecurus, omnipotens, omnia intuens, & permeans omnes ſpiritus intelligentes puros & ſummè ſubtiles:

24 Nam omni motu res mobilior eſt ſapientia, & pervadit ac permeat omnia puritate ſua.

25 Nam vapor eſt potentiæ Dei, & ſyncerus fluxus a gloria omnipotentis; propterea nihil inquinatum in eam incidit:

26 Nam ſplendor eſt a luce æterna, & ſpeculum efficacitatis Dei expers maculæ, ac imago bonitatis ejus:

27 Cumq; una ſit, omnia poteſt, & in ſe ipſa manens innovat omnia, & per ætates ſingulas in animas ſanctas tranſiens amicos Dei & prophetas comparat.

28 Nihil enim diligit Deus, niſi eum qui habitat cum ſapientia:

[a] Græ. *protoplaſto.*

[b] Græ. *venientem cum ſomno.*

[c] Græc. *in comparatione ejus.*

[d] Græ. *manibus ejus.*

[e] Græ. ſapientiæ.

[f] Græ. *circulos.*

[g] Græ. unigenum.

29 Nam ea eſt ſpecioſior ſole, & ſuperat omnem ſtellarum ſitum, cum luce comparata 'prior eſſe deprehenditur:

30 Et enim illam excipit nox: ſapientiæ verò non eſt prævalitura malitia.

ANNOTATIO.

3 Iiſdem perpeſſ.] *Græcam vocem legendam nominandi caſu ipſum argumentum clamitat: quamobrem nobis hoc modo placuit reddere.* 20 Spirituum] *hæc non ad ventos pertinere, ſed ad animi humani facultates ex adjunctis perſpicuè cognoſcitur.* 21 Artifex enim] *elegans Chriſti & ſpiritus æterni ex Deo Patre & Filio procedentis teſtificatio reliquo capite & ſequentis principio continetur.* 29 Prior] *dignitate & præſtantia, ut exponitur verſu ſeq.*

CAPUT VIII.

1 PERTINGIT autem a [a]fine uno ad alterum fortiter, & diſponit omnia utiliter.

2 Hanc amavi & exquiſivi a juventute mea & quærens ducere hanc ſponſam mihi [b]amore pulchritudinis hujus correptus ſum.

3 Nobilitatem ſuam hac gloria exornat, quòd convictum Dei habet, Dominúſque omnium amavit eam:

4 [c]Hæc enim eſt quæ docet ſcientiam Dei, & quæ eligit opera illius.

5 Quòd ſi divitiarum optabilis eſt poſſeſſio in vita, quid ſapientia ditius hæc omnia operante?

6 Et ſi prudentia operatur, quis eorum quæ in natura ſunt artifex potius eſt quàm ipſa?

7 Et juſtitiam ſi quis diligit, [d]elaboratæ ab ea res ſunt virtutes: nam temperantiam & prudentiam edocet, juſtitiam & fortitudinem, quibus utilius nihil eſt in vita hominibus:

8 Sin etiam multiplicem experientiam deſiderat aliquis, hæc novit vetera & futura conjicit, ſcit verſutias ſermonum & ſolutiones ænigmatum, ſigna & portenta prænoſcit eventuſq; tempeſtatum ac temporum.

9 Judicavi iatq; hanc ducendam ad convictum [e]meum, ſciens, futuram eſſe mihi conſultricem bonorum, & conſolationem a curis & moleſtia.

10 Per hanc gloriam in turbis habiturus ſum, & honorem apud ſeniores juvenis:

11 Acutus inveniar judicio, & in conſpectu potentum admirationi ero:

12 Tacentem me expectabunt, & loquentem attentè audient, etiam loquente ampliùs manum imponent ori ſuo.

13 Per hanc habebo immortalitatem, & memoriā æternam venturis poſt me derelinquam:

14 Adminiſtrabo populos, & gentes ſubjicientur mihi:

15 Metuent me cùm audierint tyranni horribiles, in multitudine bonus videbor, & in bello virilis, ingreſſus domum meā acquieſcam ei:

16 Non enim acerbitatem habet converſatio ejus, neq; dolorem convictus ejus; ſed lætitiam & gaudium.

17 Hæc ratiocinatus mecum & curans cum animo meo, immortalitatem eſſe in cognatione ſapientiæ,

18 Et in amicitia ejus delectationem bonam, & in laboribus manuum ejus divitias indeſinētes, & in communi colloquii cum ea exercitatione prudentiam, & celebritatem in communicatione ſermonum ejus; circumivi quærens ut aſſumerem eam apud me:

19 Eram autem puer bona indole, animamque bonam ſortitus eram;

20 Ac potius ut bonus eram, in corpus impollutum veneram:

21 Sed cùm agnoſcerem me non aliter fore compotem illius niſi Deus dederit; atque hoc ipſum noviſſe cujus ſit gratia, eſſe prudentiæ; accedens Dominum oravi eum, & dixi ex toto animo meo.

[a] Græc. fine ad finem.

[b] Græ. amator fui pulchritudinis.

[c] Græ. myſta enim eſt ſcientiæ Dei, & electrix operum.

[d] Græ. labores ejus.

[e] Græ. mihi.

CAPUT IX.

1 O DEUS majorum & Domine miſericordiæ, qui feciſti omnia verbo tuo,

2 Et ſapientia tua conſtituiſti hominem; ut dominetur creaturis quæ a te factæ ſunt,

3 Et adminiſtrans mundum ſanctitate & juſtitia [a]recto animo judicia exerceat:

4 Da mihi ſapientiam adſeſtricē [b]throni tui, ac ne reprobes me e numero filiorum tuorum:

5 Nam ego ſervus tuus ſum & filius ancillæ tuæ; homo infirmus, & vitæ brevis, & 'tenuior adhuc in judicii ac legum intelligentia.

6 Etenim ut perfectus ſit aliquis inter filios hominum, abſente ſapientia quę a te eſt [c]nihili reputandus eſt.

7 Tu me antè elegiſti regem populi tui, & judicem filiorum, filiarumq; tuarum:

8 Dixiſti ut ædificem tibi domum in monte ſancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altera, imaginem 'tabernaculi ſancti quod ab initio pręparaviſti.

9 Tecum autem eſt ſapientia, quæ novit opera tua, & quę adfuit cùm faceres mundum, & quæ ſcit quid placeat in oculis tuis, & quid rectum ex mandatis tuis.

10 Emitte illam e ſanctis cœlis, a throno inquam gloriæ tuæ mitte illam, ut [d]præſens verſetur mecum in labore, & cognoſcam quid gratum ſit apud te:

11 Illa enim novit omnia atque intelligit, eſtque ductura me in actionibus meis moderatè, & conſervatura me in gloria ſua;

12 Eruntque accepta opera mea cùm judicabo populum tuum juſtè, & ero dignus throno patris mei.

13 Quis enim hominum cognoſcat conſilium Dei? aut quis cogitare poſſit quid velit Deus?

14 Nam ratiocinationes mortalium ſunt timidæ, & 'inſtabiles cogitationes eorum.

15 Infeſtum enim corruptioni corpus aggravat animam, & deprimit terrena habitatio mentem multis curis plenam:

16 Et vix conjicemus ea quæ in terra ſunt, & quæ ad manus ſunt laborioſè invenimus; quæ autem in cœlis ſunt quis perveſtigavit?

17 Et conſilium tuum quis noverit, niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſanctum ſpiritum tuum e *locis* altiſſimis?

18 Sic enim correctę ſunt eorum qui in terra verſantur ſemitæ, & res quæ placent tibi homines edocti ſunt:

19 Itaque ſapientia fuerunt ſervati.

[a] Græ. in rectitudine animæ judicium judicet.

[b] Græ. thronorum tuorum: enallage emphatica: ut verſ. 12.

[c] Græ. in nihilum.

[d] Græ. mecū præſens laboret.

ANNOTATIO.

1 O Deus] *Ab hoc capite ad finem uſque libri oratio eſt & meditatio homine pio non indigna cujus exemplum videntur patres in ſuis meditationum, confeſſionum, & ſoliloquiorum libris imitati.* 5 Tenuior]

or] *q.d. tenuis quidem corpore, ſed mente animoq; tenuiſſimus.* Tabernaculi ſancti] *id eſt, illius cœleſtis & æterni quod Deus oſtendit Moſchi, Exo.25.40. ut interpretatur Apoſtolus Heb.8.5. nam ſic accipiendum oſtendunt verba ſequentia.* 14 Inſtabilis] *id eſt proclives, ac potiùs præcipites ad lapſum: quod Græca vox propriè denotat.*

CAPUT. X.

Gene.1.

1 HÆC primum formatum parentum mundi qui ſolus creatus eſt conſervavit,

[a] Græ.*proprio.*

2 Et eximens eum a delicto[a] ipſius dedit ei potentiam dominandi omnibus rebus.

Gen.4.

3 Diſcedens autem ab hac injuſtus ira ſua, unà periit tum furoribus quibus occidit fratrem.

Gen.7.

4 Propter quem diluvio inundatam terram iterum ſervavit ſapientia, quæ exiguo ligno juſtum gubernabat.

Gen.11.

[b] Græ.*viſceribus filii.*

Gene.22.

5 Hæc etiam in conſenſu improbarum gentium confuſarum agnoſcens juſtum, ſervavit eum inculpatum Deo; & in [b] ſumma filii *ſui* miſeratione fortem cuſtodivit.

Gen.19.

6 Hæc juſtum pereuntibus impiis liberavit fugientem ab igne in civitates quinque deſcendente:

7 Cujus adhuc teſtimonium nequitiæ conſtituta eſt ſolitudo fumo diffluens, & plantæ inutili pulchritudine ferentes fructum, & ſtatua ſalis conſtituta animę non credentis monimētum.

[c] Græ.*cognoſcunt. hebraiſmus.*

8 Nam qui ſapientiam præteriverunt non tantum eo acceperunt damnum, quòd res bonas nō [c] obtinent; ſed etiam reliquerunt ſuę ipſorum inſipientiæ monimentum huic vitæ, ut ne iis quidem in rebus lateant in quibus lapſi ſunt:

9 Sapientia verò cultores ſuos e laboribus liberavit.

[d] Græ.*profugum iræ:*

Gen.28.

Geneſ.31. & 32.

10 Hæc [d] fugientem ab ira fratris juſtum deduxit callibus rectis, demonſtravit ei regnum Dei, & dedit ei cognitionem ſanctorum; locupletavit eum in ærumnis, cùm multiplicaret labores ejus:

11 Cùm avaritiâ dominatus exerceretur in ipſum, hæc adfuit & ditavit ipſum:

12 Conſervavit ipſum ab inimicis, & ab inſidiantibus tutata eſt, certaminíſque validi præmium dedit ei; ut cognoſceret omni re potentiorem eſſe pietatem.

Gene.37. & 39.

13 Hęc venditum juſtum non dereliquit; ſed ex peccato liberavit eum: unà cum ipſo deſcendit in foveam,

Gene.41.

14 Neque in vinculis dimiſit eum; *ſed conſtanter adfuit* donec contulit ipſi ſceptrum regni, & potentiam in eos qui tyrannicè vexabant eum, mendaceſq; demonſtrans illos qui vituperaverant eum dedit gloriam æternam ei.

Exod.12.

15 Hæc populum ſanctum & ſemen inculpatum liberavit a gente affligentium.

Exod.5. & ſequentib.

16 Ingreſſa eſt in animam adminiſtri domini, & formidabilibus regibus obſtitit portentis & ſignis.

Exod.14.

[e] Græ.*ſtellarum.*

17 Reddens ſanctis mercedem ſanctitatis laborum ſuorum deduxit eos via mirabili, & fuit eis tegumentum interdiu, & lux [e] ſtellaris noctu.

18 Traduxit eos trans mare rubrum, & tranſvexit eos trans aquas multas;

[f] Græ.*ſuiſſet ut ebullirent ii, ſic 1. Mac.1.12.*

19 Hoſtes verò eorum inundatione perdidit, cùm ex profunditate abiſſi [f] eduxiſſet eos.

Exod.15.

20 Propterea juſti ſpoliatis impiis cantaverunt, Domine, nomen ſanctum tuum, & animo uno laudaverunt manum tuam propugnantem ipſos.

[g] Græ.*poſuit.*

21 Nam ſapientia os mutorum aperit, & linguas infantium diſertas [g] reddit.

CAPUT XI.

[a] Græ.*manu*

1 FECIT ut ſuccederent opera eorum [a] adminiſtratione Prophetæ ſancti.

Deut.8.

2 Permearunt deſertum inhabitabile, & in locis aviis impegerunt tentoria:

3 Reſtiterunt hoſtibus, & inimicos ulti ſunt:

Exod.17.

4 Sitientes invocaverunt te, & data eſt ipſis aqua e petra abrupta, & e lapide duro remedium ſitis.

5 Per quę ſupplicio affecti ſunt inimici ipſorum,

6 Per eadem ipſi in difficultatibus verſantes ſunt affecti beneficio.

[b] Græc.*infanticidæ.*

7 Nam loco fontis perennis fluvii qui ſanguine ſanioſo turbatus fuerat ad redargutionem mandati [b] de cędendis infantibus,

8 Dediſti ipſis aquam ex inſperato largam,

9 Cùm demonſtraviſſes per ſitim quæ tum fuerat quomodo adverſarios puniviſſes.

10 Cùm enim tentati fuerunt, quamvis miſericordia erudirentur, agnoverunt quomodo ira judicati impii ſint tormenta paſſi.

[c] Græc.*præciſum.*

11 Etenim hos tanquam pater admonens probavaſti, illos verò tanquam rex [c] ſevèrus condemnans in quæſtionem aduxiſti,

12 Qui & abſentes & præſentes pariter cruciati ſunt.

13 Nam duplex eos occupavit dolor & gemitus, [d] rerum præteritarum recordantes:

14 Cùm enim audiviſſent ſuis ipſorum ſuppliciis illos bono affectos eſſe, perſenſerunt Dominum.

[d] Græ.*recordationibus præteritorum.*

[e] Græ.*in expoſitione.*

[f] Græ.*in fine eventorum.*

[g] Græc.*non ſimilia juſtis ſitientes.*

15 Nam quem [e] expoſitum olim abjectúmq; pro deplorato ludificantes habuerant, eum [f] poſterioribus eventis mirati ſunt [g] quando ſiti fuerunt affecti a juſtorum ſiti diſpare.

16 Pro inſipientibus autem ratiocinationibus injuſtitię ipſorum, quibus errantes colebāt reptilia rationis expertia & beſtias viles miſiſti contra eos multitudinem animantium raitionis expertium ad vindictam;

17 Ut cognoſerent per quæ aliquis peccat per eadem puniri ipſum.

18 Non enim difficultatibus diſtinebatur omnipotens manus tua & quæ creavit mundum ex informi materia, quin poſſet immittere ipſis multitudinem urſorum, audacéſve leones,

[h] Græ.*recens creata.*

19 Aut plenas [h] juvenis animi beſtias incognitas, aut ignivomum efflantes halitum ſtrepitúmve ventilati fumi, aut inſtar fulguris ejaculantes ab oculis ſcintillas graves;

20 Quarum non tantùm noxa eos poterat ſimul atterere, ſed etiam aſpectus perterrefaciens perdere.

[i] Græ.*perſequuti ut poſſivè dicamus.*

21 Quinetiam ſine his uno afflatu cadere poterant a juſtitia [i] perſequente, & ventilati a ſpiritu potentiæ tuæ: verùm omnia menſura, numeroque, & pondere diſpoſuiſti.

[k] Græ.*multum poſſe.*

22 Nam [k] quod multum potes hoc tibi ſemper adeſt, & robori brachii tui quis reſtiturus eſſet?

23 Quandoquidem tanquam momentum e lancibus eſt totus mundus coram te, & tanquam

gutta roris deſcendens l manè in terram;
14 Misereris autem omnium quia omnia potes, & diſſimulas peccata hominum m ut reſipiſcant.
25 Nam diligis omnia quæ ſunt, & nihil abominaris eorum quæ feciſti; nec enim comparaſti quicquam quod haberes odio.
26 Ecqui autem manſurum fuiſſet aliquid niſi tu voluiſſes? aut conſervatum fuiſſet n quod non accerſiviſſes?
27 Sed parcis omnibus eò quòd tua ſunt, ô Domine, animarum amans.

l Græ. matutina.

m Græ. ad reſipiſcentiam.

n Græ. *non vocatum a te*

ANNOTATIO.

1 Prophetę ſancti] *id eſt Moſchis, quem ſervum Domini vocavit ſuprà* 10.16. 13 Duplex] *nempe quòd ipſi horrẽdam ſitus gravitatem experirentur, & quòd iis ipſis rebus juvari populum Jehudæorum cognoſcerent.* 15 Quem expoſ.] *id eſt Moſchen, periphraſticè.* 19 Juvenis animi] *id eſt ferociſſimi, ut ſolent juvenes feræ (quæ nondum adverſa expertæ ſunt) audaciores & ferociores eſſe.*

CAPUT XII.

1 NAM ſpiritus incorruptus tuus ineſt omnibus:
2 Ideo qui excidunt eos paululum corripis, & revocans in memoriam quibus in rebus peccaverint admones, ut abalienati a malitia credant in te, Domine.
3 Etenim * antiquos habitatores ſanctę terræ tuę odio habens,
4 Eò quòd inimiciſſima facerent opera veneficiorum, & ſacra impia,
5 (Qui & liberorum occiſores erant immiſericordes, & viſcera comedebant humanarum carnium)
6 * Et *facerent* epulum a ſanguinarium * ex abominatione * myſtę cruẽti ſacrificii, & interfectores * animarum ope carentium parentes voluiſti perdere manibus majorum noſtrorum,
7 Ut b dignos incolas acciperet Dei filios hęc terra apud te omnium pretioſiſſima.
8 Sed etiam his tanquam hominibus pepercisti, & miſiſti præcurſores tui exercitus veſpas, ut illos paulatim profligarent ex ea:
9 Non c quòd potentia deficeret te impios in acie tradendi in poteſtatem juſtorum, aut beſtiis gravibus aut verbo pręciſo ad unum atterendi;
10 Sed judicium exercens paulatim dabas locum pœnitentiæ, non ignorans improbam eſſe naturam illorum, nativamq; malitiam illorum, & nequaquam mutatum iri ratiocinationem illorum in ſeculum;
11 (Nam ſemen erat maledictum inde a principio) neq; timens aliquem in peccatis ipſorum ſecuritatem dabas.
12 Quis enim dixerit, quid feciſti? aut quis reſtiturus ſit judicio tuo? & quis ſit accuſaturus te nomine gentium perditarum quas tu feciſti? aut quis d conſtiturus adverſum te veniat vindex pro injuſtis hominibus?
13 * Nam non eſt Deus præter te, cui curæ ſunt omnia ut oſtendas te non injuſtè judicaſſe:
14 Neq; rex aut tyrannus * oculum obfirmare poterit in te propter eos quos pœna affeciſti;
15 Sed ut juſtus es, juſtè omnia diſponis, alienum ducens a potentia tua ut condemnes eum qui pœna non debet affici:
16 Nam potentia tua juſtitiæ principium eſt & quod omnibus dominaris hoc facit ut parcas omnibus.
17 Cùm enim non crederis pro perfectione potentiæ robur demonſtrare, etiam in iis qui agnoſcunt * audaciam iſtam redarguis.
18 Tu autem dominium habens roboris * ex æquitate judicas, & cum ſumma indulgentia adminiſtras nos: adeſt enim tibi quando vis potentia.
19 Docuiſti autem populum operibus hujuſmodi oportere ut juſtus humanus ſit, & e bonam ſpem effeciſti in filiis tuis; quandoquidem tribuis in peccatis reſipiſcentiam.
20 Si enim filiorum tuorum inimicos & reos mortis cum tanta attentione puniviſti, tribuens tempus & f modum quibus abalianarentur a malitia iſta:
21 Quanta cum accuratione judicaſti filios tuos, quorum majoribus juramenta & conventiones tradidiſti bonarum promiſſionum?
22 Nos itaque erudiens inimicos noſtros g infinitè caſtigas; ut tuam bonitatem curemus judicantes *de eis*, judicati verò expectemus miſericordiam.
23 Unde etiã eos qui h imprudente vita injuſtè vixerũt propriis cruciaviſti abominationib⁹.
24 Etenim per vias erroris erraverunt longiùs, deos exiſtimantes eſſe etiam * inhonora inimicorum ſuorum animalia; decepti tanquam infantes vacui prudentia.
25 Propterea tanq̃ pueris rationis expertibus judicium i ad ludificandum eos immiſiſti.
26 Qui autem ludibriis increpationis nõ commonefiunt, juſtum Dei jùdicium experturi ſunt,
27 Nam de quibus illi, cùm perpeterentur mala, k cum indignatione erant ſoliciti, de iis inquam quos putabant deos, * cùm ſe iiſdem puniri viderunt, verum agnoverunt Deum quem olim noviſſe * negaverant: ideoque l extrema illa condemnatio ſupervenit illis.

a Græ. ſanguinis.

b Gręc. dignum incolatum filiorum Dei.

Exod. 23. Jehoſchubh. 24.

c Græ. *impotens.*

d Græ. *ad conſiſtentiam tibi.*

e Græ. *bonæ ſpei feciſti filios tuos.*

f *vel locum: ſed hoc maluimus.*

g Græ. *decies millies.*

h Græ. *imprudentiæ vitæ.*

i Græ. *ad ludificationem.*

k Græ. *indignabantur.*

l Græ. *terminus ille condemnationis.*

ANNOTATIO.

3 Antiquos hab.] *i. Cenabhanæos, de quorum maleficiis vide Levit* 18. *& ſeq.* 6 Et facerent] *Hic ἀπὸ κοινȣ̃ verbum repetimus quod habetur ver.* 4. *quo facto locus apertus eſt.* Ex abominat.] *i. ex abominanda liberorum cæde.* Myſtę cruenti] *harum vocum interpretatio cùm propter obſcuritatem, tum propter lectionis varietatem difficilis eſt: nam alii legunt μύςας θείας σȣ̃, quod quid ſibi velit nequeo divinare: alii μύςας θιάσμȣ̃, quam vocem divinum furorem ſignificare hoc loco autumant, quia reverà non divino, ſed diabolico furore abripiebantur cultores iſti. Ego ad veterem ſcripturam judico magis accedere ſi legas θυάσου, quam vocem Græci veteres pro cruentis ſacrificiis acceperunt: unde apud illos θυασῶται dicti, quibus ſacra erant communia ad fidem inter ſe obſtringendam.* Animarum] *i. liberorum ſuorum, qui egentes ope fuiſſent eam a parentibus imploraturi.* 14 Oculum obfirmare] *obtutu fixo intueri faciem tuam, ut vel uno verbo obſiſtat tibi.* 17 Audaciam] *qua crederis non eſſe perfecta potentia: aut ſi perfecta eſt, eam non demonſtrare.* 18 Ex æquitate] *non autem ſevera judicio audaciam iſtam redarguis.* 24 Inhonora] *i. pecora*

pecora ipſa Jiſraëlitarum, quorum hoſtes erant Ægyptii: vide Exod. 8. 16. 27 Cùm ſe iiſd.] *id eſt, cùm viderent animalia ſua (quæ ſententia ipſorum erant divinitate prædita) a Deo profligari, Exod. 9.* Negaverant] *Exod. 5. 2. & ſequentibus.*

CAPUT XIII.

1 ETENIM vani ſunt omnes homines a natura, quibus ineſt Dei ignoratio; cùm ex iis quæ vident bonis nō potuerint eum noviſſe qui eſt, neque ad opera attendentes agnoverint artificem;

2 Sed aut ignem, aut ventum, aut citum aërem, aut orbem ſtellarum, aut violentam aquam, aut luminaria cœli Deos rectores mundi eſſe putaverint.

3 Quorum ſi delectati ſpecie iſta Deos eſſe ſtatuerunt, agnoſcant quanto iſtis melior eſt dominus: nam ille naturalis pulchritudinis autor creavit illa.

4 Quòd ſi potentia ac efficacitate in admirationem traducti, intelligant ex iſtis quanto ſit potentior is qui comparavit iſta:

5 Nam ex magnitudine & ſpecie ac creatis rebus convenienter naturæ, earum opifex ſpectatus eſt.

6 Veruntamen in rebus iſtis criminatio ' eſt parva: etenim ipſi fortaſſe errant quærentes Deum & volentes invenire:

7 Nam in operibus illius converſantes perſcrutantur, & perſuadentur viſu, quia res quæ videntur pulchræ ſunt.

8 Verùm e diverſo ne iſti quidem ſunt digni venia.

9 Nam ſi tantum valuerunt cognoſcere ut potuerint conjecturis aſſequi ' ſeculum, iſtarum rerum dominum quomodo non invenerunt citius?

10 Miſeri verò ſunt, & mortuis incumbunt ſpes eorum qui appellant deos operam manuum hominum, aurum & argentum [a] arte elaboratum, & figurationes animalium, aut lapidem inutilem, opus antiquæ manus.

[a] Græ. *artis elaboratione.*

11 Sin autem etiam aliquis faber materiarius aptam operi arborem ſuccidens ſerra circumraſerit ſcitè omnem corticem illius, & artem convenienter adhibens comparaverit utile inſtrumentum ad miniſterium vitæ,

12 Et reſegminibus operis ad comparationem alimenti conſumptis ſeſe expleverit;

13 Quod autem ex iſtis rejectum fuerit nullam ad rem utile, lignum tortuoſum, & ramis adnatis plenum ſumens ſculpſerit [b] accurato otio ſuo, & perita intelligentia formaverit illud, aſſimilaverit illud imagini humanæ,

[b] Gr. *accuratione otii ſui.*

14 Aut animanti alicui vili illud fecerit ſimile, inunxerit rubica & fuco, rubefecerit colorem ejus, & omnem maculam quæ in eo eſt, obliverit,

15 Et faciens ei domunculam dignam eo in muro poſuerit illud, & ferro confirmaverit:

16 Hic igitur providerit quidem illi ut non decidat, ſciens illud non poſſe ſibi ipſi adjumentum afferre: etenim imago eſt, & opus habet adjumento.

17 Sed cùm de poſſeſſionibus, & nuptiis ſuis, & liberis orat;

18 Non pudet ipſum alloqui rem inanimam: ſed de ſanitate quidem invocat id quod nullis eſt viribus, pro vita verò quod mortuum eſt rogat, & pro auxilio [c] quod nullam planè ſui experientiam exhibuit ſupplicat,

[c] Græ. *imperitiſſimum: ſi hoc accipio activa ſignificatione:*

19 Et de profectione ab eo quod ne greſſu quidem uti poteſt, & de quæſtu & opere ac manuum conſequutione ab eo quod ignaviſſimum eſt manibus commodam effectionem petit.

ANNOTATIO.

6 Eſt] *Hoc* κατά τι *accipiendum eſt q. d. iſti homines duobus argumentis in ſententiam hanc adducuntur, nempe ſpecie & operatione eorum quæ habent pro diis; ac proinde digniores ſunt excuſatione quàm illi de quibus deinceps a ver. 10. nec tamen propterea planè ſunt excuſandi, ver. 8.* 9 Seculum] *id eſt, res naturales quæ in ſeculo ſunt, indigare.*

CAPUT XIIII.

1 E DIVERSO aliquis ſed ad navigandum comparans & feros permeaturus fluctus lignum putridius inclamat eo quod fert ipſum:

2 ' Hoc etenim cupiditas, quæſtuum excogitavit, & artifex peritia comparavit,

3 Tuáq; ô pater, gubernat providentia: nam [a] propoſuiſti etiam in mari viam, & in fluctibus ſecurum callem,

[a] Græ. *dediſti.*

4 Demonſtrans te poſſe ab omni re ſervare, ut etiam ſine arte aliquis poſſit ' ſupergredi,

5 Neque vis otioſa eſſe opera ſapientiæ tuæ: propterea etiam minimo ligno credunt homines [b] ſe ipſos, & pervadentes fluctum ' rate conſervantur.

[b] Græ. *animas.*

6 Nam etiam principio pereuntibus ſuperbis gigantibus, ſpes mundi ad ratem confugiens reliquum fecit ſeculo ſemen naturæ *noſtræ* gubernata manu tua.

Gene. 6.

7 Benedictum enim lignum fuit ' per quod eſt juſtitia:

8 Illud verò manu factum maledictum eſt, ipſum, & qui fecit illud: quoniam hic quidem elaboravit, illud verò corruptum nominatur Deus.

9 Ex æquo ſunt exoſa Deo, & qui facit impiè & impietas ipſius:

10 Etenim quod factum eſt cum eo qui fecit punietur.

11 Propterea etiam in idola gentium animadverſio futura eſt, quia inter creaturas Dei ad rem abominandam facta ſunt; ut [c] quę ſint offendicula animis hominum, & laqueus pedibus inſipientium:

[c] Græ. *& ad offendicula & ad laqueum.*

12 ' Principium enim ſcortationis eſt idolorum excogitatio, & illorum inventio corruptela vitæ:

13 Nam neque a principio erant, neque in ſeculum futura ſunt,

14 Cùm vana opinatione hominum venerint in mundum, ac propterea præciſus ' illarum finis excogitatus ſit.

15 [d] Acerbo enim luctu vexatus pater cùm filii citò ſublati imaginem feciſſet; hominem tunc quidem mortuum, nunc verò ut Deum affecit honoribus, & ſubditis myſteria ſacrificiaque tradidit.

[d] Græ. *intempeſtivo: metaphora à fructibus immaturis.*

16 Deinde [e] procedente tempore invaleſcens hæc impia conſuetudo tanquam lex cuſtodita eſt & tyrannorum pręceptis cultus ſculptilibus attributus eſt;

[e] Græ. *in tempore.*

[f] Græ. in aſpectu.

17 Quos cùm [f] in os non poſſent honoribus proſequi homines eò quòd longè habitarent; longinquam eorum faciem effigurantes, conſpicuam imaginem regis quem honorabant fecerunt, ut abſenti [g] ſtudioſè tanquam præſenti aſſentarentur.

[g] Græ. per ſtudium.

[h] Græ. intentionem.

18 Ad [h] incrementum autem cultus ignorantes etiam provocavit ambitio artificis.

19 Etenim hic fortaſſe dominatori volens placere detorſerit arte ſimilitudinem ad aliquid pulchrius:

20 Multitudo verò pertractum optima operis gratia hominem, qui paulò antè honorabatur jam numen eſſe duxerint.

[i] Græ. hoc fuit vita ad inſidias.

21 Atque [i] hæ fuerunt in vitam hanc inſidiæ, quòd aut calamitati, aut tyrãnidi ſervientes homines *nomen illud lapidibus & lignis impoſuerunt quod communicari cùm illis non poteſt.

22 Deinde non ſatis fuit errare in Dei cognitione; ſed etiam in magno viventes bello ignorantiæ, tanta mala appellant pacem:

23 Nam aut ſacrificia ex cæde liberorum, aut occulta myſteria, aut furioſas ex alienis legibus comeſſationes agentes,

24 Neque inſtituta vitæ, neque nuptias amplius puras cuſtodiunt; ſed alter alterum aut inſidians tollit, aut adulterans dolore afficit:

25 Omnia deniq; ſe promiſcuè habent, ſanguis, & cædes, furtum, & dolus, corruptela, perfidia, tumultus, perjurium, perturbatio bonorum,

26 Gratiæ oblivio, animarum iniquinatio, naturæ immutatio, nuptiarum confuſio, adulterium, & impudicitia.

27 Nam idolorum quę ne nominanda quidem eſſent cultus principium omnis mali, *cauſaque, & finis eſt:

28 Aut enim lætantes furunt, aut prophetans res falſas, aut vivunt injuſtè, aut pejerant citò:

29 Nam qui inanimis idolis confidunt, quando jurarunt improbè, non expectant ut [k] injuſtitiæ arguantur.

[k] Græ. injuſti ſint: Hebraiſmus.

30 De utriſq; verò ſubſequentur ipſos ea quæ juſta ſunt, * eò quòd malè ſenſerint de Deo attendentes idolis, & injuſtè juraverint dolo contemnentes ſanctimoniam:

31 Non enim eorum per quos juratur potentia, ſed *jus peccantium ſemper injuſtorum hominum transgreſſioni ſupervenit.

ANNOTATIO.

2 Hoc etiam] *Inſtitutam comparationem inter lignum idoli & navis, ver.1. deinceps explicat; agens de ligno navis, uſque ad verſum 8. de idolis verò, ſequentibus.* 4 Supergredi] *id eſt, ſuper mare ambulare cùm voles.* 5 Rate] *vel potius navi tumultuariè facta, qualis eſt ea quam Feſtus candicariam vocat.* 7 Per quod eſt] *id eſt, quo Eccleſia, theſaurus juſtitiæ tuæ, fuit conſervata & adhuc permanet.* 12 Principium enim] *nam ex quo idola invecta ſunt, timor Dei intercidit, & janua ad omnem nequitiam ampliſſima aperta eſt.* 14 Illarum] *nempe opinationum. quaſi dicat, falſi dolores ſola opinione in ſtultorum mentibus ingenerati idola invexerunt, quibus ſuperſtitioſi excogitarunt ſe dolorem ſuum brevi emollituros & ſuperaturos eſſe.* 21 Nomen illud] *id eſt, nomen Dei.* 27 Cauſaque] *id eſt, efficiens ut inde a principio fuerit atque ſit: nam ceſſante cauſa (ut aiunt illi) effectus ceſſat. ſic ergo cauſæ nomen progreſſum & continuationem denotat.* 30 Eò quòd] *id eſt, propter impietatem atque injuſtitiam, ut Rom.1.* 31 Jus peccantium] *id eſt, in peccantes a Deo latum, non ab idolis importatum.*

CAPUT XV.

1 TU autem, ô Deus noſter, bonus es, & verax, longanimis, & miſericordiâ adminiſtrans omnia:

2 Etenim ſi *peccaverimus, tui ſumus nos qui novimus potentiam tuam: non ſumus autem peccaturi, ſcientes nos in tuis reputatos eſſe.

3 Nam cognoſcere te abſoluta eſt juſtitia, & noſſe potentiam tuam radix immortalitatis.

4 Neque enim ſeduxit nos improbæ artis humana cogitatio, neque umbra picturarum, qui labor infructuoſus eſt, ſpecies maculata coloribus diverſis,

[a] Græ. ad appetentiam venit.

5 Quarum aſpectus inſipientibus [a] appetentiam excitat, quæ concupiſcit mortuæ imaginis ſpeciem carentem ſpiritu.

6 Rerum malarum amatores, dignique talibus expectationibus ſunt & qui faciunt, & qui concupiſcunt, & qui colunt eas:

7 Etenim figulus teneram terram premens laborioſè quidem fingit ad miniſterium noſtrum unum quodque *vas*; ſed ex eodem luto finxit cùm vaſa operibus mundi ſervientia contrariaque omnia ſimiliter, quorum utriuſque quis ſit cujuſque uſus judicat figulus:

8 Tum improbè laborans Deum vanum ex eodem fingit luto, *illius imaginem* ″ qui paulò antè e terra natus paulò pòſt proficiſcetur in eam ex qua deſumptus eſt, cùm repetitum fuerit debitum præſentis vitæ.

9 Enimvero *curæ eſt ei non quòd laboraturus ſit, neque quòd brevem vitam habeat; ſed concertat cum aurificibus, & argentariis, & fabros ærarios imitatur, & gloriæ ducit quod res adulterinas fingit:

10 Cinis eſt cor illius, & terra vilior eſt ſpes illorum, & vita illius luto inhonoratior:

11 Qui ignoravit eum qui finxit ſe, & qui inſpiravit ipſi animam efficacem, & ſufflavit in ipſum vitalem ſpiritum.

12 Verùm ratiocinati ſunt rem ludicram eſſe vitam noſtram, & vitam hanc publicum mercatum eſſe quæſtuoſum: nam oportere dicunt undecunque etiam ex malo acquirere:

13 Hic enim ſupra omnes novit ſe peccare, qui materiæ terreæ fragilia vaſa ſculptaq; fabricatur.

14 Omnes verò inſipientiſſimi ſunt, miſeri inquam, inſipientiores animis infantium, inimici populi tui, qui potentia in ipſum abutuntur:

15 Quandoquidem omnia idola gentium deos eſſe reputant, quibus neque oculorum uſus ad aſpectum eſt, neque nares ad contractionem aëris, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad contrectationem, & quorum pedes inanes ſunt ad greſſum.

16 Homo enim fecit illa, & ſpiritus mutuatus effinxit illa: nam nemo homo ſimilem illis poteſt Deum fingere:

17 Sèd cùm ſit mortalis, rem mortuam operatur manibus inquis: melior enim eſt ſuis numinibus, quippe cum ipſe quidem vivat, illa verò minimè.

18 Quin etiam animalia colunt inimiciſſima: nam etiamſi * dementiâ inter ſe comparentur,

tur, aliis deteriora ſunt;

19 Neque ita pulchra ſunt ad aſpectum inter animantia, ut deſideremus ea; ſed ᶠfugerunt & Dei laudem & benedictionem ejus.

ANNOTATIO.

2 Peccaverimus] *id eſt, ſi vixerimus in peccatis, conſcii ſumus potentiæ tuæ: ſed a peccatis abſtinemus conſcii æternæ miſericordiæ.* 8 Qui paulò antè] *id eſt, hominis mortalis: periphraſis.* 9 Curæ eſt ei] *id eſt, neque laboris ſui gravitatem, neq; vitæ brevitatem expendit: modò ambitioſam gloriam ſuam ex opificio ſuo conſequatur.* 18 Dementia] *id eſt, ab homine dementiſſimo, qui ipſe (ut ut mente careat) neq; ea deſideranda neq; ſervanda judicabit; ſed a natura ſentit animalia eſſe laude & benedictione carentia, ac proinde minimè eſſe colendas illorum ſpecies: quod oſtenditur ſequente ver.* 19 Fugerunt] *id eſt, & illaudata ſunt ipſa per ſe, ac potiùs turpia, & maledicta apud omnes: ut ſunt ſerpentes, quos Ægyptii coluerunt.*

CAPUT XVI.

1 QUAPROPTER a ſimilibus puniti ſunt ᵃ meritò, & a multitudine beſtiarum cruciati.

ᵃ Græ. *dignè.*
Exod. 17.

2 Cujus punitionis loco benefeciſti populo tuo, quibus ᵇ concupiſcente appetentia alimentum præparaſti novi guſtus coturnicem:

ᵇ Græc. *ad concupiſcentiam appetentiæ.*

3 Ut illi quidem concupiſcentes ab alimento averterentur * propter demonſtratam illam appetentiam eorum qui emittebantur etiam neceſſariam, hi verò pauliſper indigentes effecti etiam novum participarent guſtum.

4 Oportebat enim illis quidem qui tyrannidem exercebant indigentiam ſupervenire inevitabilem, his verò ſolùm oſtendi quomodo hoſtes ipſorum cruciarentur.

5 Etenim quando illis ſævus ſupervenit beſtiarum furor, morſibuſque tortuoſorum anguium corrupti ſunt;

6 Non ad extremum uſque manſit ira tua: ſed ut admonerentur ad breve tempus fuerunt conturbati, ſymbolum habentes ſalutis ad recordationem mandati legis tuæ:

Numer. 21.

7 Nam qui advertebat ad illud non per illud ſervatus eſt quod videbatur ab ipſo; ſed per te ſervatorem omnium:

8 Atque hoc pacto perſuaſiſti hoſtibus noſtris te eſſe qui liberas ab omni malo.

9 Hos enim locuſtarum & muſcarum occiderunt morſus, neque inventum eſt remedium animæ iſtorum; quia digni erant qui ab hujuſmodi rebus punirentur:

Exod. 8.

10 Filios verò tuos ne venenatorum quidem draconum ſuperarunt dentes, quoniam miſericordia tua ex adverſo veniens ſanavit illos.

11 Nam ad recordationem ſermonum tuorum velociter conſervati ſunt quando aculeis confixi fuerunt, ne in profundam oblivionem decidentes ᶜ abalienarentur a beneficio tuo.

ᶜ Græ. *immobiles fierent.*

12 Etenim neque herba neque malagma curavit eos; ſed tuꝰ, Domine, ſermo qui ſanat omnia:

13 Tu enim vitæ ac mortis poteſtatem habes, & deducis ad portas inferni reducíſque.

14 Homo quidem occidit malitia ſua; ſed egreſſum ſpiritum non reducet, neque religaturus eſt animam deſumptam:

15 Tuam verò manum nihil poteſt effugere:

16 Nam impii qui negabant te a ſe cognoſci, flagellati ſunt robore brachii tui, novis pluviis, grandinibuſq;, & imbribus ᵈ exagitati, quæ non poterant effugere, & igne conſumpti.

ᵈ Græ. *perſequuti inevitabiliter.*

17 Quod enim mirabile ſupra omnia eſt, in aqua extinguente omnia plus efficacitatis habebat ignis; quia hic mundus juſtorum propugnator eſt:

18 Nam modò quidem miteſcebat flamma ne combureret animalia quæ contra impios immiſſa erant, ſed ipſi intuentes agnoſcerent ſe exagitari judicio Dei:

19 Modò verò etiam inter aquam ſupra ignis facultatem ardebat, ut terræ injuſtæ fœtus corrumperet.

20 Quorum loco alimento Angelorum cibaſti populum tuum, & * comparatum panem ſine labore e cœlo miſiſti ipſis, qui ad omnem voluptatem & omnem convenientem guſtum poterat temperari.

Pſal. 78.25.

21 *Subſtantia enim tua patifaciebat tuam erga liberos ſuavitatem, cúm occurrentis cujuſq; ſubſerviens deſiderio temperabatur ſecundum illud quod volebat quiſque.

22 Nix autem & glacies ſuſtinens ignem non tamen liqueſcebat, ut agnoſcerent ignem ardentem in nive & in pluviis coruſcantem fructus hoſtium conſumpſiſſe.

23 Hic verò e contrario ut alerentur juſti, etiam propriæ facultatis oblitus eſt.

24 Nam creatura tibi qui feciſti omnia ſubſerviens ad punitionem contra injuſtos intenditur, & remittitur ad beneficentiam pro iis qui confidunt in te.

25 Propterea etiam in omnia tunc transformata, gratiæ tuę omnium altrici ſubſerviebat ad voluntatem ᵉ egentium;

ᵉ *vel precantium.*

26 Ut diſcerent filii tui quos dilexiſti, Domine, naturas fructuum non alere hominem; ſed verbum tuum eos qui tibi credunt conſervare.

27 Illud enim quod ab igne non conſumebatur, ſimpliciter a radio ſolis calefactum brevi liqueſcebat:

28 Ut notum eſſet oportere ut antevertamus ſolem ad gratias agendas tibi, & ad exortum ſolis oremus te.

29 Nam ſpes ingrati tanquam hyberna glacies liqueſcet, diffluetque ut aqua inutilis.

ANNOTATIO.

3 Propter demonſtr.] *Id eſt, propterea quòd Jiſraëlitarum (quos ejiciebant ex Ægypto) penuriam videntes non curaverant, neque naturalis illorum appetentiæ quæ neceſſaria eſt miſerti fuerant.* 20 Comparatum pan.] *periphraſis man qua autor conſulto utitur ut propriam Hhebrææ vocis notationem indicet: vide Exod.* 16.16. 21 Subſtantia] *id eſt, ſubſtantia man a te creata & data populo tuo: ſic malim accipere quàm referre ad naturam Dei.*

CAPUT

CAPUT XVII.

1 NAM magna ſunt tua judicia & inenarrabilia; qua propter ineruditæ animæ erraverunt.

2 Iniqui enim, qui ſe dominatu abuſuros in gentem ſanctam præſumebant, detenti vinculis tenebrarum, & compediti incluſi tectis noctis longiſſimæ, perfugæ a providentia æterna jacuerunt.

Exod.10.

3 Nam cùm ſtatuerent ſe in occultis peccatis obſcuro oblivionis velamento latitaturos eſſe, diſperſi ſunt expaveſcentes graviter & ſimulachris perturbati.

4 Neque enim [a] ſpelunca quæ continebat ipſos vacuos metu conſervavit; ſed ſoni conturbantes ipſos circumſtrepebant, & viſa triſtia a flebilibus formis apparebant.

[a] Græ. non ridentibus faciebus.

5 Ac ignis quidem nulla vis poterat illuſtrare, neque lucidæ aſtrorum flammæ ſuſtinebant illuminare atram illam noctem;

6 Sed apparebat ipſis ſolùm pyra timore plena ultrò, exterritiq; a viſione illa quæ non erat aſpectabilis, ea quæ videbãt ducebant [b] peſſima:

[b] Græ. pejora: Atticiſmus.

7 Ita jacebant magicæ artis ludibria, & [c] contumelioſum indicium arrogantium prudentiæ ſuæ incumbentium.

8 Nam qui promittebant timores & perturbationes a laborante animo depellere, hi ridiculo ex timore laborabant.

9 Etenim ſi nihil ipſos turbulentum conterruerat;

10 Beſtiarum tranſvectionibus, & reptilium ſibilis abacti peribant tremebundi, & recuſantes aërem intueri quem nulla ex parte poterant effugere:

11 Nam res timida eſt improbitas teſte proprio condemnata, & ſemper res graves præſumit dum conſtringitur conſcientiâ:

12 Nihil enim eſt metus niſi [c] abjectio eorum adjumentorum quæ a ratiocinatione ſunt.

[c] Græ. proditio: ſic verſ. ſeq. & 15.

13 Cùm autem intrinſecus minor eſt iſta [c] abjectio, eo majorem ratiocinatur eſſe ignorantiam illius cauſæ quæ tormentum præbet.

14 Ii verò qui noctem illam revera [d] intolerabilem & ex inferni intolerabilis ſpelũcis ſupervenientem eundem ſomnum dormiebant,

[d] Græ. impoſſibilem.

15 Modò portentis agitabantur fantaſmatum, modò abjectione animi ſui [e] deficiebant, cùm repentinus ipſis & non expectatus timor ſupervenisset:

[e] Græ. diſſolvebantur.

16 Deinde hoc pacto quicunque tandem illuc inciderat, cuſtodiebatur concluſus carcere carente ferro.

17 Nam ſive agricola quis eſſet, ſive paſtor, ſive laborum qui in deſertis occupantur operarius, præoccupatus iſtam [f] inevitabilem neceſſitatem ſuſtinebat:

[f] Græ. indiſſolubilem.

18 Una enim tenebrarum catena omnes conſtricti erant.

19 Sive ſibilans ventus, ſive [e] commoda vox avium inter denſos ramos, ſive numerus aquæ euntis violentiâ, ſive fragor immanis dejectarum petrarum, ſive laſcivientium animalium curſus inviſus, ſive rugientiũ immaniſſimorum animalium vox, ſive [g] reflexa e cavitate montiũ echo, hæc illos exterrentia diſſolvebant.

[g] Græ. refracta, ſive repercuſſu infracta: ut loquitur Plinius.

20 Totus enim mundus lucido perluſtrabatur lumine, & in expeditis occupabatur operibus:

21 Solis autem illis ſupernè protenſa erat nox gravis, imago tenebrarum quę ipſos erant ſuſcepturæ; ſed ipſi ſibi graviores erant tenebris.

ANNOTATIO.

1 Nam magna] *His verbis explicatur cauſa cur pios oporteat ſolem antevertere ſanctis officiis, ut dictum eſt ſuprà 16.28. & cur e contrario Dei opera ab impiis non percipiantur.* 4 Spelunca] *id eſt, vana illa præſidentia qua ſtatuerant fore ut obſcuro oblivionis velo, tanquam in ſpelunca latitarent, ut dixeras verſu proximo.* 7 Contumelioſum indic.] *id eſt, contumelioſa illa in Deum & Moſchen magia, qua ſe jactaverant effecturos ut ſigna a Moſche edita eſſent ludibrio.* 13 Abjectio] *Græcè quidem legitur* προσδοκία, *id eſt, expectatio; ſed vocem hanc pro altera conſimili non dubito irrepſiſſe quam ex præcedente verſu & 15. repoſuimus: ſenſus eſt quò minus urgetur conſcientia, eò magis improbos confidere ignorari mala ſua, quæ ſunt ipſorum cruciatus cauſæ.* 19 Commoda vox] *ſic vertimus* τὸ εὐμελὲς *ſequuti Vitruvium: eſt enim commodum quicquid partes habet inter ſeſe modulis convenientibus.*

CAPUT XVIII.

1 AT ſanctis tuis maxima erat lux; quorum vocem quidem audientes, ſed non videntes formam,

2 Prędicabant beatos illos quòd non paterentur eadem etiam quæ ipſi, & gratias agebant quòd non nocerent quamvis antè injuria affecti eſſent, & quòd diſcrepaſſent ab illis [a] veniam precabantur,

[a] Græ. gratiã.

3 Quorum loco igne flagrantem columnam, quæ & dux eſſet profectionis ignotæ & ſol innocuus magnificæ peregrinationis, prębuiſti.

Exod.13.

4 Etenim illi digni erant qui privarentur luce & cuſtodirentur in tenebris, qui incluſos cuſtodiverant filios tuos, per quos incorrupta legis lux ſeculo danda erat.

5 Cumque conſilia iniviſſent illi occidendi infantes ſanctorum; & expoſito & ſervato [a] uno filio ad redargutionem abſtuliſti illis multitudinem filiorum, quos uno animo inſequentes perdidiſti in aqua vehementi.

Exod.1. Exod.2. Exod.14.

6 Illa nox [a] prius innotuerat majoribus noſtris, ut ſecurè cognoſcentes quibus credidiſſent juramentis freti illis bono eſſent animo.

7 Sic accepta eſt a populo tuo tum ſalus juſtorum, tum inimicorum perditio.

8 Ut enim puniveras adverſarios, ſic etiam nos accerſens glorificabas.

9 Nam occultè ſacrificaverant ſancti bonorũ pueri, & [b] divinam legem concordia diſpoſuerant, eorundem pariter & bonorũ & periculorũ participes fore ſanctos, jam majorum laudes animo præceptas concinentes.

[b] Græ. divinitatis.

10 Reſonabat verò abſonus inimicorum clamor, & miſerabilis huc illuc ferebatur vox lamentantium puerorum.

11 Cùm ſervi pari jure cum domino puniti, tum popularis eadem perpetientis cum rege.

12 Unoque animo omnes [c] mortem unam nominantes mortuos habebant innumerabiles: neq; enim ad ſepliendum ſufficiebant vivi,

[c] Græ. in uno nomine mortis.

[d] Græ *honoratior.*

cùm momento uno [d] honoratiſſima ipſorum generatio corrupta eſſet.

13 Nam qui nihil crediderant propter ʹ veneficia, in primogenitorum interitu confeſſi ſunt populum filium eſſe Dei:

14 Cùm enim quietum ſilentiũ contineret omnia, & nox in [e] ſuo veloce curſu media eſſet,

[e] Græ. *propria velocitate.*
[f] Græ. *thronis regalibus, ut ſup. 9. 4.*

15 Omnipotens tuus ſermo e cœlis e [f] throno regali præciſus bellator in medium interitui adjudicatæ illius terræ deſiliit,

16 Ut gladium acutum ferens mandatum tuum non ſimulatum, qui conſiſtens implevit omnia morte; cœlum quidem pertingens, ſed etiam in terra ambulans.

17 Tunc repentè & viſa ſomniorum gravium exturbarunt eos, & inſtiterunt timores inopinati:

18 Et alius alibi poſtratus ſemimortuus patefaciebat quam ob cauſam moreretur.

19 Nam ſomnia quæ turbaverant eos hoc antè indicaverant, ne ignorantes cur malè afficiebantur perirent.

Num. 16.

20 Contigit quidem aliquando juſtos etiam tentatio mortis, & fractio multitudinis facta eſt in deſerto; ſed non diu permanſit ira:

21 Feſtinans enim vir inculpatus propugnavit, arma ſui miniſterii orationem & ſuffitus placationem afferens obſtitit iræ & finem impoſuit calamitati, oſtendens ſe tuum ſervum eſſe.

22 Vicit enim vaſtatorem illum non robore corporis, non armorum efficacitate: ſed verbo ſubjecit ultorem, juramenta majorum fœderaque recordatus.

23 Nam cùm jamq; acervatim cecidiſſent alii ſuper alios mortui, intermedius ſtans reſcidit irã, & diviſit viam quæ ad vivos *ſpectabat*:

24 ʹQuoniam talari veſtimento impoſitus erat totus ornatus, & majorũ gloriȩ inerant ſculpturæ lapidum ordinibus quatuor diſpoſitæ, & majeſtas tua ſuper diadema capitis illius.

25 His ceſſit vaſtator, & hæc timuit: nam ſola illa ſufficiebat irȩ tentatio.

ANNOTATIO.

5 Uno filio] *Moſche.* 6 Prius innotuerat] *nam Deus imperaverat, Exodi* 11. *& Moſche verbis illius denuntiaverat, Exo.* 12. 12 Mortem unam nominantes] *id eſt, cam nominatim accerſentes ex animo præ doloris ſui gravitate.* 13 Veneficia] *id eſt, artes magicas, de quibus ſuprà* 17. 7. 24 Quoniam] *i. quoniam ſacerdotis ſummi officio defungebatur, qui in Lege typus erat Chriſti, ut Apoſtolus ad Hebræos docet.*

CAPUT XIX.

1 IMpiis verò ad finem uſque [a] animus inſtitit immiſericors:

[a] Græ. *cum ſtudio.*

2 Prænoverat enim res etiam futuras illorũ fore, ut cùm ipſi permiſiſſent diſcedere & [a] ſtudioſè deduxiſſent illos, pœnitentia ducti perſequerentur.

Exod. 13.

3 Nam cùm adhuc haberent prȩ manibus luctus, ejularentque ad ſepulchra mortuorum alteram adhibuerunt cogitationem amentiæ, & quos emiſerant ſupplicantes eos ut fugitivos perſequuti ſunt:

4 Trahebat enim ipſos ad finem iſtum digna ipſis neceſſitas; quæ eorum quæ acciderant oblivionem injecerat, ut plenè perferrent punitionem ʹ tormentis illis deficientem,

[b] Græ. *invenirent.*

5 Ac populus quidem tuus iter opinionem ſuperans tranſiret; illi verò novam [b] conſequerentur mortem.

6 Tota enim creatura in ſuo genere deintegro ſupernè reformabatur, ut deſerviret propriis mandatis, ut tui pueri cuſtodirentur illæſi.

[c] Græ. *receptio vel reviſitio: ut ita loquamur.*

7 Caſtra inumbrans nubes; & ex aqua quæ antè illic fuerat [c] fundus aridæ terræ fuit conſpicuus, ex rubro inquam mari via expedita, & viridans campus e fluctu violento,

8 Per quem tota gens qui protegebantur manu tua tranſiverunt, ſpectantes portenta admirabilia.

9 Nam velut equi paſti ſunt, & velut agni exultaverunt laudantes te, Domine, liberatorem ſuum.

Exod. 15.

10 Memores enim adhuc erant eorum quæ evenerant in terra peregrinationis ſuæ; quomodo pro generatione animalium terra eduxiſſet muſcas, & pro aquatilibus eructaſſet fluvius ranarum multitudinem.

Exod. 16.
[d] Grç. *deliciarum.*

11 Poſtea verò ipſi quoque viderunt novam progeniem avium, cùm abducti concupiſcentia peterent eſcas [d] delicatas.

12 Nam ad conſolationem ipſorum aſcenderunt e mari coturnices.

[e] Græ. *gravius.*

13 Atque hæ quidem pœnæ ſupervenerũt peccatoribus, non ſine antegreſſis ſignis, vi fulgurum: juſtè enim patiebantur a ſuis ipſorum improbitatibus: etenim [e] ʹgraviſſimum peregrinorum odium exercebant:

[f] Græ. *non cognoſcente*

14 Cùm ʹ illi quidem [f] ignotos homines advenientes non acciperent, hi verò beneficos peregrinos ſervituti manciparent:

[g] Græ. *cum feſtivitatibu*

15 Neque ſolum iſtud, ſed (ʹquæcunq; tandem ſit horum conſideratio) cùm illi inimicè alienos exceperint, hi verò poſtquam [g] feſtivè acceperant homines jamque juris ejuſdem participes laboribus gravibus afflixerint.

Gen. 19.

16 Itaque percuſſi ſunt etiam cæcitate, ſicut illi ad fores illius juſti cùm vaſtis circumamicti tenebris quiſque ſuarum forium viam perquireret.

17 Elemẽta enim per ſe commutata ſunt, quẽadmodum in Pſalterio ſoni nomen numeroſum mutant, etſi voces ubiq; permanent: quod quidem ex accurato rerum quȩ factæ ſunt aſpectu licet conjicere.

18 Nam terreſtria in aquatica mutabantur, & natatilia tranſibant ſuper terram.

[h] Græ. *exſtinctricem.*

19 Ignis valebat in aqua propriæ facultatis oblitus, & aqua naturam [h] extinguendi non recordabatur.

[i] Græ. *ambitioſe.*

20 Flammæ e diverſo carnes animantium corruptioni infeſtarum non tabefaciebant, cùm hic ambularent, ʹ neq; liquabile *man*, glaciali ſpecie, genus ad liqueſcendum commodum alimenti [i] ſuprà quàm humani.

21 Nam in omnibus, Domine, magnificaſti populũ tuum, & affeciſti gloria; neque deſpexiſti quin omni tempore & loco adſiſteres.

ANNOTATIO.

1. Animus] *i. ſpiritus Dei in illos infeſtus: nam hæc vox ἀπὸ κοινοῦ ad ſequentem quoque verſum transferenda.*

renda eſt. 4 Tormentis illis] *i. quæ ſola punitio deſiderabatur ad tormenta antecedentia* 13 Graviſſimum] *quam gravitatem ſequentibus autor amplificat per Sedomitarum comparationem.* 14 Illi] *puta Sedomitæ, quorum inſtituitur cum Ægyptiis comparatio.* 15 Quæcunque tandem] *i. utcunque iſtorum inter ſe comparatione placebit diſpicere.* 20 Neque liquabile] *hîc repetendum eſt* ζευματικῶς *tabefaciendi ſive liquefaciendi verbum: ſenſus eſt, neq; flammæ ad quas coquebatur man hoc poterant efficere quod Solis radii præſtabant: nam ad ſolem man liqueſcebat facillimè; ad ignem verò coquebatur, non autem diſperibat igne: cùm alioqui conſtitutione glaciali eſſet, & æquè diſſolveretur Sole ac exareſceret: vide Exod.16.*

ECCLESIASTICUS,

ſive Sapientia Jeſu filii Sirachi.

Incerti autoris præfatio.

1 HIC Jeſus Sirachi erat filius, [1] nepos Jeſu ejuſdem nominis.

2 Hic ergo temporibus inferioribus vixit poſt captivitatem & revocationē *populi*, & poſt Prophetas omnes fermè.

3 Avus autem ipſius Jeſus, quemadmodum hic quoq; teſtatur, vir fuit [3] inter Hhebræos laboris ſtudioſus ac prudentiſſimus:

4 Qui non ſolùm aliorum hominum pręditorum intelligentia qui ante ipſum fuerant ſapienter dicta contulit, verùm etiam ipſe ſua quædam pronuntiavit permultæ intelligentiæ & ſapientiæ plena.

5 Cùm igitur librum hunc primus Jeſus ferè bona ex parte collectum relinquens e vivis exceſſiſſet, Sirach ille poſt eum iterum aſſumens proprio filio Jeſu reliquit illum.

6 Atque hic eundem capiens totum convenienter aptatum in unum [a] volumen comportavit, cùm ſapientiam de ſuo, patriſque, adeoque de avi nomine appellaſſet; ex ipſo nomine ſapientiæ alliciens, ut [b] ampliore ſtudio auditor ad hujus libri meditationem accederet.

[a] Græ. *compoſitionem.*

[b] Græ. *amanter magis haberet ad meditationem.*

7 Itaque ſermones prudentiæ, ænigmataque & parabolas continet, & cùm ſingulares quaſdam veteres Deoque gratas hiſtorias de viris qui bene placuerunt Deo, tum orationem & hymnum illius: præterea etiam quibus beneficiis dignatus ſit Deus populum ſuum *proſequi*, & quibus expleverit malis inimicos ipſorum.

8 Sectator Schelomonis hic Jeſus fuit, nihil minus quàm ille [8] incumbens probandæ ſapientiæ & eruditioni: qui verè & multiplex fuit ſcientia, & appellatus eſt.

ANNOTATIO.

1 Nepos]*E gente Elhhazari ut habent quidam libri infrà 50.21.* 3 Inter Hhebręos]*ſic interpretari malumus ex verſu ultimo.* 8 Incumbens]*Græcam vocem ſic interpretor, cùm ex notatione illius, tum ex veritate hujus comparationis: nam alioqui blaſphemum fuerit hujus ſapientiam cum Schelomonis æquare ſapientia.*

Prologus autoris in ſapientiam Jeſu filii Sirachi.

1 CUM multa & magna nobis per legem & Prophetas aliosque qui hos ſequuti ſunt tradita fuerint, quorum cauſa laudandus eſt Jiſraël eruditionis nomine & ſapientiæ;

2 Atque ita non ſolùm ipſos cùm legent ſapientiores fieri opus ſit, ſed etiam oporteat ut qui diſcendi erunt ſtudioſi exteris utiles eſſe poſſint cùm dicendo, tum etiam ſcribendo:

3 Avus meus Jeſus, poſtquam ſe plurimum in lectionem dediſſet tam legis prophetarumque quàm aliorum librorum [a] quos a patribus accepimus, atque in eis aptam facultatem conſequutus eſſet;

[a] Græ. *patriorum.*

4 Adductus eſt ipſe quoque ut aliquid ſcriberet earum rerum quæ ad eruditionem & ſapientiam pertinent,

5 Ut diſciplinæ ſtudioſi & qui horum facti ſunt participes ampliùs adhuc augeſcant legitima inſtitutione vitę.

6 Itaq; moniti eſtote ut [b] lectioni huic cum benevolentia & attentione incumbatis, nobiſq́; detis veniam ſi facultate vocum quarundam deſtitui videbimur quibuſdam in locis, in quibus interpretandis ſtudioſè laboravimus:

[b] Græ. *lectionem hanc faciatis.*

7 Non enim æquè valent eadem per ſe cùm dicuntur Hhebraicè, & cùm in linguam alteram transferuntur:

8 Neque ſolùm iſta; ſed etiam alia, & lex ipſa & prophetiæ, & [c] libri reliqui non mediocriter antecellunt ſermone ſuo enuntiata.

[c] Græ. *librorum.*

9 Nam [9] trigeſimo octavo anno Evergetæ regis, cùm veniſſem in Ægyptum & aliquod tempus ibi conſumpliſſem, inveni non mediocris diſciplinæ viaticum.

10 Quapropter ſummè neceſſarium eſſe ſtatui ut ipſe aliquod ſtudium laboremque conferrem ad interpretandum hunc librum, multis vigiliis ad ſcientiam hanc adhibitis [10] illo tem-

poris intervallo:

11 Ut ad finem librum perductum ederemus, atq; hoc pacto eos qui in *peregrinatione voluerint ſtudio diſciplinæ incumbere, antè informaremus in moribus quibus ex lege vitam traducerent.

ANNOTATIO.

9 Trigeſimo octavo] *Aut hic locus corruptus dicendus eſt, aut ex eo corrigendum Euſebii Chronicon ubi Evergetes ſcribitur annos viginti ſex tantùm regnum Ægypti tenuiſſe: quod poſterius malim.* 10 Illo têporis interv.] *nempe quo a regione mea abſui converſans in Ægypto.* 11 Peregrinatione] *i. hac vita, in qua peregrinamur abſentes a Domino, ut Pſal. 39.13. & 119.19. & 2. Corinth. 5.6.*

CAPUT I.

1 OMNIS ſapientia a Domino, atq; apud ipſum eſt in ſeculum.

2 Arenam maris & guttas pluviæ, dieſq; ſeculi quis enumeret?

3 Altitudinem cœli, & latitudinem terræ, abyſſumq;, & ſapientiam quis perveſtiget?

4 Prior omnibus creata eſt ſapientia, & intellectus prudentiæ ab æternitate.

5 Fons ſapientiæ eſt ſermo Dei *verſantis* in altiſſimis, & viæ *ejus mandata æterna.

6 Radix ſapientiæ cui retecta eſt, & callida ejus facta quis novit?

7 Unus eſt ſapiens, reverēdus valde, inſidens throno ſuo,

8 Dominus is creavit eam, & novit ac recenſuit eam,

9 Et effudit eam in omnia opera ſua, adeſt omni carni pro donatione ejus & ſuppeditavit eam diligentibus ipſum.

10 Reverentia Domini eſt gloria, & prędicatio, lætitiaq; & corona exultationis.

11 Reverētia Domini delectatura eſt cor, & inditura lætitiam, gaudiumq;, & longęvitatem.

12 Timenti Dominum bene futurum eſt ad finem uſque: & die mortis ejus benedicetur illi.

13 Principium ſapientiæ eſt revereri Dominum: hæc adeſt fidelibus, in utero cum ipſis creata eſt:

14 Cum hominibus *fundamentum æternitatis nidificavit, & cum ſemine eorum *quibus* credita eſt.

15 *Plenitudo ſapientię eſt revereri Dominū: nam inebriat eos ſuis fructibus,

16 Omnem domum eorum implet [a] deſideratis rebus ſuis, & cellas fœtibus ſuis.

[a] Græ. *deſideriis.*

17 Utraque autem ſunt dona Dei ad *pacem.

18 Corona ſapientię eſt revereri Dominum, progerminans pacem & incolumitatem [b] ſalutarem: nam gloriationem amplificat diligentibus eum.

[b] Græ. *ſalutis, vel curationis.*

19 Scientiam & cognitionem [c] intelligentem velut imbrem profundit ſapientia, & gloriā exaltat eorum qui obtinent ipſam.

[c] Græ. *intelligentia.*

20 Radix ſapientiæ eſt revereri Dominum, & rami ejus ſunt [d] longęvitatis.

[d] Græ. *longævitas.*

21 Reverentia Domini depellit peccata, & permanens avertit iram.

22 Non poteſt iracundus [e] quiſquā juſtificari; nam momentum iracundiæ ejus eſt ruinæ ipſi.

[e] Græ. *vir.*

23 Ad tempus ſuſtinet longanimus, & poſtea editura eſt ſe lætitia ipſi:

24 Ad tempus occultaturus eſt ſermones ſuos, & labia multorum enarrabunt intelligentiam ejus.

25 In theſauris ſapientiæ ſunt parabolę [f] ſcitę; ſed abominationi eſt peccatori pietas.

[f] Græ. *ſcientia.*

26 Si cupis ſapientiam, obſerva mandata; & Dominus eam ſuppeditabit tibi:

27 Sapientia enim ac eruditio eſt reverentia Domini, & [g] perplacet ei fides ac manſuetudo.

[g] Græ. *placitum ejus.*

28 Ne diffidas reverentiæ Domini [h] cùm egebis, neque accedas eum duplice [i] animo.

[h] Græ. *indigens exiſtens.*

[i] Græ. *corde.*

29 Ne ſimulatus eſto [k] *ut ſi ora humana habeas, & labiis tuis ne adhære.

[k] Græ. *in oribus humanis.*

30 Ne exaltes te ipſum, ut cadens non inducas animæ tuæ ignominiam:

31 Nam revelaturus eſſet Dominus omnia occulta tua, & in medio congregationis dejecturus te;

32 Quoniam non acceſſeris ex veritate ad reverentiam Domini, ſed animus tuus fuerit dolo plenus.

ANNOTATIO.

5 Ejus] *puta ſapientiæ, id eſt, viæ quibus pervenitur ad ſapientiam, ſunt mandata æterna Dei.* 14 Fundamentum ætern.] *i. inſtravit inde a conceptu viam fidelibus qua perventuri ſunt ad vitam æternam.* 15 Plenitudo] *vel exundatio; quam ſignificationem ſpectare videtur inebriandi verbum.* 17 Pacē] *i. proſperitatem afferentia: reſpicit enim ad reverentiam Dei & ſapientiam.* 29 Ut ſi ora] *i. ut ſi duas aut plures perſonas ageres, aut duo plurâve ora haberes in capite tuo: hoc ita accipiendum adjuncta confirmant.*

CAPUT II.

1 FILI, ſi ad ſerviendum Domino acceſſeris, compara [a] te ipſum ad tentationem.

[a] Græ. *animam tuam: ſic ver. 21.*

2 Dirige cor tuum & perdura, neq; præfeſtines tempore [b] quo indicetur illa.

[b] Græ. *indagationis.*

3 Agglutinator ei ac ne abſiſtito, ut augearis ad finem uſque tuum.

4 Quicquid inductū fuerit tibi, accipe libenter; & ad commutationem dejectionis tuę *ſperandam* eſto longanimus:

5 Nam ut igne probatur aurum, ſic homines accepti camino dejectionis.

6 Crede ipſi, & ſuſcipiet te; & dirige vias tuas ſpemq; colloca in illo:

7 Qui reveremini Dominum, credite ipſi; ac non decidet merces veſtra.

8 Qui reveremini Dominum, ſpem habetote de bonis, & de lætitia [e] æternitatis ac miſericordiæ:

[e] Græ. *ſecul.*

9 Qui reveremini Dominū, expectate miſericordiam ejus, neq; declinate ut non decidatis:

10 Aſpicite ad antiquas ętates, & videte,

11 Quis fiduciam habens in Domino pudefactus eſt?

12 Aut quis manens in reverentia ejus dere-

lictus

liѕtus eſt? aut quis invocavit eum & [d] deſpectus eſt ab eo?

[d] Græ. deſpexit eum: ſed paſſivè ad evidentiam reddidimus.

13 Quoniam pius & miſericors Dominus, longanimus, ac plurimus miſericordia, & remittit peccata, & ſervat afflictionis tempore.

14 Væ cordibus timidis, & manibus remiſſis, & peccatori ingredienti * calles duos.

15 Væ cordi remiſſo; quia non credit, propterea non protegetur.

16 Væ vobis qui perdidiſtis patientiam:

17 Ecquid facturi eſtis cùm [e] animadvertet Dominus?

[e] Græ. inviſit.

18 Qui reverentur dominum, non diffident verbis ejus; & qui diligunt eum, conſervabunt vias ejus.

19 Qui reverentur Dominum, quærent [f] ut placeant ei:

[f] Græ. beneplacitum apud eum.

20 Et qui diligunt eum explebuntur lege.

21 Qui reverentur Dominum, præparabunt corda ſua, & coram eo abjicient ſe ipſos,

22 *Dicentes*; incidamus in manus Dei, ac non in manus hominum.

23 * Nam ut majeſtas ejus, ita etiam eſt ejus miſericordia.

ANNOTATIO.

14 Calles duos] *i. incerto homini, qui huc illuc ex dubitatione diffidentiaq́ impellitur, Jacob. 1. 8.* 23 Nam ut] *id eſt, æquè hæc atque illa apud Deum infinita eſt: elegans conſolationis locus.*

CAPUT III.

1 ME patrem audite filii, & ita facite ut ſalvi ſitis.

2 Nam Dominus gloriã attribuit patri [a] ut ſuperior ſit liberis, & judicium matris firmavit in filios.

[a] Græ. ſuper liberos.

3 Qui honorat patrem, expiatur a peccato:

4 Et qui gloriam tribuit matri ſuæ, ſimilis eſt ei qui theſaurum colligit.

5 Qui honorat patrem, de filiis lætabitur, & die orationis ſuæ exaudietur.

6 Qui gloriam tribuit patri, longævus erit:

7 Et qui auſcultat Domino, quietem afferet matri ſuæ.

8 Qui reveretur Dominum, honoraturus eſt patrem, & tanquam dominis ſerviturus iis qui genuerunt ipſum.

9 Opere & ſermone honora patrem tuum matremque, ut ſuperveniat tibi * ab hominibus benedictio:

10 Nam patris benedictio ſtatuminat domos liberorum, maledictio verò matris eradicat fundamenta.

11 Ne glorieris de ignominia patris tui; nam non eſt tibi [b] gloriæ patris ignominia.

[b] Græ. gloria

12 Gloria enim hominis *exiſtit* ex honore patris ipſius, & [c] probro eſt liberis mater ignominioſa.

[c] Græ. probrum.

13 Fili ſuſcipe in ſenectute patrem tuum, neq; dolore afficias eum in vita tua:

14 Et ſi quando deficietur intelligentia, da veniam, ac ne dedecore afficias illum; * *ſed honorem habe* omnibus viribus tuis.

15 Miſericordia enim [d] erga patrem tuum non tradetur oblivioni, ſed contra peccata * ſtatumẽ domus erit adſtructum tibi:

[d] Græ. patris

16 Die afflictionis fiet mentio tui, velut ſerenitate glaciei ſuperveniente ita diſſolvẽtur peccata tua.

17 Tanquam blaſphemus eſt qui derelinquit patrẽ ſuum, & execratione perfuſus a Domino qui ad iram provocat matrem ſuam.

18 Fili, opera tua [e] manſuetè ad finem perduc, & ab homine accepto diligêris.

[e] Græ. in manſuetudine.

19 Quò major es, eò magis te ipſum abjice; & coram Domino [f] conſequeris gratiam.

[f] Græ. invenies.

20 Multi ſunt excelſi & glorioſi ſupra modum; ſed manſuetis revelantur arcana: nam magna eſt poteſtas Domini, ſed ab humilibus gloriam adipiſcitur.

21 Difficiliora [g] capite tuo ne quæras temerè, & valentiora [h] viribus tuis ne exquiras inſipienter; quę mãdata ſunt tibi hæc ſanctè cogita:

[g] Græ. ſe.
[h] Grę. ſe.

22 Non enim opus eſt tibi [i] ut occulta intuearis oculis.

[i] Græ. occultis quæ intuearis.

23 [k] Ut redundantes ſint ſermones tui ne curioſè laborato:

[k] Græ. in redundantibus ſermonum.

24 * Nam plura [l] quàm intellectus humanus capiat demonſtrata ſunt tibi.

[l] Græ. intellectu hominũ.

25 Multos ſeduxit pręſumptio ipſorum vana, & ſuſpicio prava labefactavit cogitationem eorum: * pupillas non habens indigebis luce; ſed ſi cognitionis es expers, ne annuntiato.

26 Cor durum affligetur [m] tandem; & qui amat periculum, in illo periturus eſt.

[m] Græ. in ultimis.

27 Cor durum gravabitur rebus laborioſis, & peccator peccata addet peccato.

28 [n] Cùm inducitur ſuperbo *afflictio*, non eſt curatio: itinera ejus radicitus convellentur, quia planta improbitatis radicata eſt in eo.

[n] Græ. in inductione ſuperbiæ.

29 Cor intelligentis cogitabit de parabola, & auris huiuſmodi auditoris [o] a ſapiente exoptatur.

[o] Græ. concupiſcentiæ eſt ſapientis.

30 Ignem flammantem extinguet aqua, & miſericors beneficentia expiabitur a peccato:

31 Nam Dominus qui reddit gratioſè facta, in poſterum recordaturus eſt; adeò ut [p] quo tempore ceciderit ille, ſtatumen conſequuturus ſit.

[p] Græ. tempore caſus ſui inveniat ſtatumen.

ANNOTATIO.

9 Ab hominibus] *id eſt, a parentibus quibus autoritatem & jus attribuit Dominus ſuæ benedictionis conferendæ, ut Exod. 20. 12. ſic interpretatur ſequens verſ.* 14 Sed honor] *ellipſis contrarii ut Geneſ. 18. 19.* 15 Statumen] *ſic interpretamur ex verſ. 11.* 24 Nam plura] *elegans ætiologia a rerum ſive materiæ quam Deus nobis explicavit verbo amplitudine. q. d. ne anquiras fucos & lenocinia verborum, cùm hoc neque Dei exemplo præceptisve, neque rerum dignitati & amplitudini conveniat.* 25 Pupillas] *hoc modo comparantur cæcis quicunq́ præſumptionibus animi & ſuſpicionibus circumfluentes ſe putant eſſe lynceos.*

CAPUT IIII.

[a] Græc. *oculos indigentes: ſic ſeq. verſu.*
[b] Græc. *in egeſtate ipſius.*
[c] Græc. *irritatum, nempe inopia.*

1 FILI, vitam pauperis ne deſtituito, neque [a]oculis indigentibus *protrahas *beneficentiam.*

2 Animam eſurientem ne afficias moleſtia, neq; protrahas viro [b] cùm in egeſtate eſt.

3 Cor [c]exacerbatum ne ampliùs turbes, neq; protrahas donum ab indigente:

4 Supplicem afflictum ne abjicias, neq; avertas faciem tuam a paupere:

5 Ab egente ne avertas oculum, neq; des locum homini maledicendi tibi:

6 Maledicentis enim te ex acerbitate animi ſui orationem exaudiet qui fecit ipſum.

[d] Græc. *fac.*
[e] Grȩc. *magnati.*
[f] Græc. *in manſuetudine pacifica.*

7 Amicum te ipſum [d] exhibe congregationi, & [e] coram magnate demitte caput tuum.

8 Inclina aurem tuam ad pauperem libenter, & reſponde ei [f]manſuetè verbis pacis.

9 Exime eum cui fit injuria e manu injurii; neque ſis minuto animo cùm judicas.

[g] Græc. *eorum.*

10 Eſto orphano tanquam pater, & pro viro matri [g] orphanorum:

11 Ita futurus es tanquam filius Altiſſimi, & diliget te magis quàm mater tua.

12 Sapientia exaltat filios ſuos, & prehendit manu eos qui quærunt ipſam.

13 Qui diligit eam, diligit vitam, & qui manè incumbunt in eam, lætitia explebuntur.

14 Qui obtinet eam, hæreditatem percipiet gloriæ; & quocunque ingreditur ea, *illic* benedicit Dominus.

15 Qui ſerviunt illi, ſunt miniſtraturi *ſancto; nam diligentes illam diligit Dominus.

16 Qui obedit illi, judicaturus eſt gentes; & qui attendit ad illam, confidenter habitabit.

[h] Græc. *generationes.*

17 Si *crediderit, hæreditatem percipiet illius; & in poſſeſſione erunt horum [h]poſteri.

18 Nam diſtortè *quidem* ambulatura eſt cum eo [i] primum,

[i] Græc. *primu.*

19 Timorem & metum adductura ſuper eum, & cruciatura eum eruditione ſua, donec crediderit anima ipſius & tentaverit ipſum in ſtatutis ſuis:

20 Sed rurſum redibit ad ipſum rectà & lætificabit ipſum,

21 Deregens ipſi occultas res ſuas.

[k] Græc. *in manus caſus, hebraiſmus.*

22 Si ſeductus fuerit; deſeret ipſum, & tradet ipſum [k]poteſtati caſus ipſius.

23 Conſerva occaſionem; & cave a malo:

[l] Græc. *pro anima tua.*
[m] Græc. *gloria & gratia.*
[n] Græc. *contra animam tuam.*
[o] Grȩc. *ad belliciem.*

24 Ac ne pudefias [l] pretio animæ tuæ:

25 Nam eſt pudor adducens peccatum, & pudor eſt [m] glorioſus & gratus.

26 Ne ſuſcipias perſonam [n]damno animæ tuæ, ac ne reverearis ad ruinam tuam.

27 Ne prohibeas ſermonem tempore ſalutis,

28 Ac ne occultes ſapientiam tuam [o] ut bellus videaris.

[p] Grȩc. *ne quidem ſecundum unum.*
[q] Græc. *de mendatio ineruditionis tuæ.*
[r] Græc. *homini.*

29 Nam ſermone cognoſcitur ſapientia & eruditio ex verbis linguæ.

30 Ne contradicas veritati [p] ullo modo, ſed verecundia cohibetor [q] ne mentiaris inopia eruditionis tuȩ.

31 Ne verecunderis confiteri peccata tua, neque vim affer defluxioni fluminis.

32 Ne ſubſternas te ipſum [r] cuiquam ſtulto, ac ne ſuſcipias perſonam potentis.

33 Ad mortem uſque certa pro veritate, & dominus Deus pugnabit pro te.

34 Ne ſis audax lingua tua, iners verò ac remiſſus in tuis operibus.

35 Ne ſis tanquam leo domi tuȩ & tanquam ex viſo percutiens ad percutiendum inter famulos tuos.

36 Ne eſto manus tua extenta ad accipiendũ, ad reddendum verò contracta.

ANNOTATIO.

1 Protrahas] *Nempe ſuppeditare quod ad vitam eſt neceßarium: quod nos exprimimus uno beneficentiæ nomine.* 15 Sancto] *id eſt, Deo, quemadmodum hoc epitheto Hebræi plurimùm Deum notare ſolent.* 17 Crediderit] *nempe ſapientia ſe ipſam homini commiſerit. q. d. nunquam extorquebitur a Deo quicum ſe illa communicabit: ſic accipitur hoc verbum verſu 19.*

CAPUT V.

1 NE innitaris pecuniis tuis, ac ne dixeris ſufficientes mihi ſunt ad vitam.

2 *Ne perſequaris animam tuam & robur tuum ambulando in viis cordis tui.

[a] Græc. *ulciſcens.*

3 Ne dixeris, quis in me judicem ageret propter opera mea? nam Dominus [a] omnino injuriam tuam ulturus eſſet.

4 Ne dixeris, peccaveram; ecquid mihi adfuit moleſtum? nam dominus eſt longanimus, nequaquam verò dimiſſurus te.

[b] Græc. *in abundantia.*

5 De expiatione ne ſecurus eſto [b] cùm abundaveris, addendo peccata peccatis;

6 Ac ne dixeris, miſeratio illius multa eſt, multitudinem peccatorum meorum expiabit:

7 Nam miſericordia & ira apud ipſum citæ ſunt; ſed ſuper peccatores incubabit ejus indignatio.

[c] Grȩc. *diem ex die.*

8 Ne differas te ad Dominum convertere; neque rejicias [c] de die in diem;

9 Subitò enim prodibit ira domini, qua attereris quando curam abjeceris ejus, & tempore ultionis diſperderis.

[d] Græc. *injuſtis.*
[e] Græc. *die inductionis.*

10 Ne innitaris pecuniis [d]injuſtè partis: nam nihil adjuvaturæ ſunt [e] quo die ultio adducetur.

11 Ne ventiles ad omnem ventum, neque pergas in omnem viam: ita eſt peccator bilinguis:

12 Eſto ſtabilis certa tua intelligentia, & unus eſto ſermo tuus.

[f] Græc. *in auditione tua bona.*

13 Eſto celer [f] ad bene audiendum, eſtoque ex veritate vita tua, & cum tolerantia reſponſionẽ rectam eloquere.

14 Si tibi eſt intelligẽtia, reſpondeto proximo; ſin minus, manus tua ſuper os tuum eſto.

[g] Grȩc. *ruina.*

15 Gloria & ignominia in loquutione eſt, & lingua hominis eſt [g] ruinæ ipſi.

16 Ne voceris ſuſurro, ac lingua tua ne inſidiator:

17 Nam furi quidem ineſt laborioſa turpitudo, ſed bilingui peſſima condemnatio.

18 *In re magna æquè ac parva ne ullam quidem rem ignorato.

ANNOTATIO.

2 Ne perſequaris] *i. ne ſimiliter voluntati tuæ ad eam explendam, aut robori tuo ad demonſtrandum illud innitaris.* 18 In re magna] *i. utriſque in rebus certò explora voluntatem Dei; ut certior de ea factus ſecuro animo obſequaris.*

CAPUT VI.

[a] Græc. proa- micus, &c.

1 INPRIMIS [a] pro eo quod amicus es ne efficiaris inimicus; nam malum hoc nomen pudoris & probri hæreditatem percipiet: ita peccator bilinguis ignominiam habiturus eſt.

2 Ne efferas te ipſum in cõſilio animæ tuę, ut non huc illuc rapiatur, velut taurus, anima tua.

3 Folia tua comede; ſed perdes fructus tuos, ac te ipſum relinques ut lignum aridum.

4 Anima prava perdit poſſeſſorem ſuum, qui ludibrium inimicorum ipſam effecturus eſt.

5 Guttur ſuave multiplicat amicos ſuos, & lingua bene loquens multiplicat qui bonis verbis compellent ipſam.

6 Qui pacem colant tecum, multi ſunto; conſiliarii verò tui unus e millenis.

7 Si comparaturus es amicum, in afflictione compara eum; neq; citò credas te ipſum ei:

8 Nam eſt amicus tempore ſuo, qui non permanet die afflictionis tuæ:

9 Eſt item amicus qui ad inimicitiam [b] traducitur, & certamen [c] probroſum tibi revelaturus eſt:

[b] Græc. trãſportatur.
[c] Grȩc. probri.

10 Item amicus eſt menſarum particeps, qui nõ permanebit die afflictionis tuæ;

11 Sed rebus ſecundis tuis erit tanquam tu, & in familiares tuos utetur libertate:

12 Sin deprimeris, contra te ſtabit; & a facie tua occultabitur.

13 Ab inimicis tuis ſeparator, & ab amicis tuis tibi attende.

14 Amicus fidus valida eſt protectio; quem qui [d] adeptus eſt, theſaurum adeptus eſt.

[d] Græ. invenit.

15 Amici fidi non eſt pretium quo permutetur, & nullum eſt pondus [e] æquans pulchritudinem ejus.

[e] Grȩ. pulchritudinis ejus.

16 Amicus fidus medicamentũ eſt vitæ; quem qui timent Dominum, conſequentur.

17 Qui timet Dominum, diriget amicitiam ſuam; quia [f] prout ipſe eſt, ſic etiam propinqui ipſius futuri ſunt.

[f] Græc ſecundum ipſum.

18 Fili, a juventute tua elige eruditionem, & ad canos uſque conſequeris ſapientiam.

19 Cujus bonos fructus expectato.

20 Nam in elaboratione ejus paululum fatigaberis, ſed citò comedes de fœtibus ejus.

21 Quàm aſpera eſt valde rudibus! cùm in ea non permaneat excors.

22 Tanquam lapis indicaturæ fortis apud illum futura eſt, nec tardabit abjicere eam.

23 Nam ſapientia ſecundum nomen ſuum eſt, neque eſt multis manifeſta.

24 Audi, fili, & elige ſententiam meam, neque abjice conſilium meum, ſed infer pedes tuos in pedicas ejus, & in collare ejus collum tuum.

25 Subde humerum tuum, & bajula eam, neque inimicè feras vincula ejus.

26 Ex toto animo tuo accede eam, & totis viribus tuis conſerva vias ejus.

27 Inveſtiga, & quære, & innoteſcet tibi; deinde compos factus eam ne dimittito.

28 [g] Tandem enim conſequeris requiem ejus, & vertetur tibi in lætitiam.

[g] Græ. in ultimis invenies.

29 Eruntq; tibi pedicæ illius pro tegumento roboris, & collaria ejus pro ſtola gloriæ;

30 Nam ornamentum aureum eſt ei, & vincula ejus ſunt glomus hyacinthinum.

31 *Ut* ſtolam gloriæ indues eam; & coronam exultationis tibi ipſi circumdabis.

32 Si cupiveris fili, erudieris; & ſi dedas animũ tuum, eris ſolers:

33 Si dilexeris audire, recipies intelligentiam; & ſi inclinaveris aurem tuam, ſapiens eris.

34 In multitudine ſeniorum conſiſte, & qui ſapiens eſt huic agglutinare; omnem narrationem divinam cupito audire, & parœmiæ intelligentiæ ne effugiant te.

35 Si virum intelligentem videris, manè adito eum; & gradus januarum ejus deterito pes tuus.

36 Cogitationem habe in mandatis Domini perfectè, & præcepta ejus meditare ſemper: ipſe ſtabiliet cor tuum, & [h] concupita ſapientia tradetur tibi.

[h] Græ. concupiſcentia ſapientiæ.

ANNOTATIO.

1 Malum hoc] *Nempe mutabilitatis & inconſtantiæ in amicitiis continendis.* 2 Ut non] *quaſi dicat, ne ſi tuo ipſius conſilio acquieſcas, ac non aliorum conſilia complectaris; labores ex conſiliorum inſtabilitate, & tanquam taurus ferociens incerto & vago impetu huc illuc feraris: quod malum alienis ferè conſiliis corrigitur.* 3 Folia tua] *loquutio eſt συγχωρητική, quia ſapiens hominem conſiliis ſuis præſidentem compellat allegoricè: tua (inquit) conſilia ſunt velut folia recens enata, quibus ſi utaris, & fructus tuos & te ipſum ita perdideris, ut ſi quis tenera folia germinaq; arborum comederet.* 22 Tanquam lapis] *id eſt, non pluris faciet eam quàm lydium lapidem quiſquis aurum neſcit, ſed perinde abjicit ut gemmam gallus Æſopicus.* 23 Secundum nomen] *id eſt, ſapientum eſt ſolum, qui ſunt pauciſſimi.*

CAPUT VII.

1 NE facias mala, & mala non deprehendent te.

2 Abſiſte ab injuſto, & peccatum declinabit a te.

3 Fili, ne ſerito in ſulcis injuſtitiæ, & minimè [a] ſeptuplum eorum metes.

[a] Grȩ. ea ſeptuula.

4 Ne requiras a Domino principatum, neque a rege cathedram gloriæ.

5 Ne juſtitiam tibi aſſeras coram Domino, neque coram rege ſapientiam.

6 Ne quæras fieri judex, ne non valeas injuſtè facta tollere; ne quando metuas a facie potentis, & ponas offenſionem in recto itinere tuo.

7 Ne pecces in multitudinem civitatis, & ne immittas te ipſum in turbam.

8 Ne [b] alligeris bis peccato : nam uno non eris innocens.

[b] Græ. *alliges bis peccatum.*

9 Ne dixeris, ad multitudinem donorum meorum reſpiciet, & cùm obtulero Deo altiſſimo accipiet : ' ne parvo animo ſis in oratione tua, & ne deſpicias exercere miſericordem beneficentiam.

10 Ne derideas hominem [c] cujus anima in acerbitate verſatur : eſt enim qui deprimat & qui exaltet.

[c] Græ. *qui eſt in acerbitate animæ ſuæ.*

11 Ne exares mendacium in fratrem tuum, neque amico facias [d] ſimiliter.

[d] Græ. *ſimile.*

12 Ne velis mentiri ullo mendacio : nam aſſiduitas ejus non eſt futura [e] bono.

[e] Græ. *ad bonum.*

13 Ne verboſus ſis in multitudine ſeniorum, neque repetas ſermonem in oratione tua.

14 Ne oderis laborioſum opus, & agricolationem creatam ab Altiſſimo.

15 ' Ne referas te ipſum in multitudinem peccatorum :

16 Memento iram non tardaturam eſſe.

17 Deprime valde animam tuam, cùm ultio impii ignis & vermis futura ſit.

18 Ne commutes amicũ ' ulla re quę ſit indifferens, neq; fratrem germanum auro ' ophirio.

19 Ne aberres ab uxore ſapiente & bona ; nam gratia ejus eſt ſuperior auro.

20 Ne affligas famulũ opus facientẽ [f] fideliter, neq; mercenarium qui tradit [g] ſe ipſum.

[f] Græ. *in veritate.*

[g] Græ. *animam ſuam.*

21 Famulum intelligentem diligito anima tua, ne prives eum libertate.

22 Si pecora tibi ſunt, inſpice illa : quòd ſi utilia ſunt tibi, permaneant tibi.

23 Si liberi ſunt tibi, erudi eos ; & flecte a juventute collum eorum.

24 Filię ſunt tibi, attende ad corpus earũ ; neq; hilarem præbeas erga illas vultum tuum.

25 Eloca filiam, & confeceris opus magnum : ſed viro intelligenti trade illam.

26 Uxor eſt tibi ex animo, ne ejicias eam ; exoſæ verò te ipſum ne addicito.

27 Ex toto corde gloria affice patrem tuum, & matris dolores ne obliviſcaris :

28 Memento te per illos fuiſſe genitum : quid enim redditurus es eis, quemadmodum illi fecerunt tibi?

29 Ex toto animo tuo reverere Dominum, & ſacerdotes ipſius admirare ; ex totis viribus dilige eum qui fecit te, & ne derelinquas miniſtros ejus.

30 Time Dominum, gloriaque affice ſacerdotem :

31 Et da ei partem prout mandatum eſt tibi,

32 Primitias, & *ſacrificium* [h] pro reatu,

[h] Græ. *pro delicto.*

33 Et donum [i] armorum, & ſacrificium ſanctificationis, primitiaſque ' ſanctorum :

[i] Græ. *brachiorum.*

34 Et mendico porrige manum tuam, ut conſecrata ſit benedictio tua.

35 Gratia doni corã omni vivente *ſpectata eſt ;* etiam ' ſuper mortuo gratiam ne avertito.

36 Ne recedas a flentibus ; ſed cum lugentibus luge.

37 Ne pigreris infirmum inviſere : nam ex hujuſmodi *rebus* amaberis.

38 In omnibus ſermonibus tuis memento [k] finis tui, & in [l] æternum non peccaturus es.

[k] Græ. *ultimorum tuorũ*

[l] Græ. *ſeculum.*

ANNOTATIO.

9 Ne parvo animo] *Senſus eſt, ne putes fore ut miſericordiam donariis & oblationibus conſequaris ; ſed omiſſa illa inani fiducia toto animo implora Dei miſericordiam, qua una Deus tibi propitius eſt & tu acceptus illi : & eandem miſericordiam quam a Deo expetis pro viribus tuis exerce, quam ille ut pater præſtat, & tu ut filius miſericordis patris.* 15 Ne referas] *id eſt, ne facias peccatis tuis ut peccatoribus accenſearis a Deo ; ſed judicii venturi metu in officio contineto.* 18 Ulla re quæ] *ſenſus eſt, amicitiam tantiſper contine dum potes bona in Deum fide & conſcientia ; neque propter ullam rem mediam ſive indifferentem, quã ſine fidei damno pius acquirere poteſt aut amittere, amicitiæ jacturam facito : ſic infrà* 27.1. Ophirio] *Græca verba depravata ſunt, pro quibus ita legendum ſpondeo,* μηδὲ ἀδελφὸν γνήσιόν σου ἐν χρυσῷ ὠφείρ. 33 Sanctorum] *id eſt, quæ cum ſanctis communicandæ ſunt ex lege, & ad ſanctum locum pertinent.* 35 Super mortuo] *id eſt, etiam mortuorum nomen in poſteris ipſorum cole, ut loquitur Scriptura Ruth* 1. 8. *quod genus loquutionis explicant ſequentia.*

CAPUT VIII.

1 NE contendas cum homine principatũ obtinente, ne quando incidas in manus ipſius :

2 Ne rixeris cum homine divite, ne quando [a] ſtatuat adverſum te libram :

3 Multos enim perdidit aurum, etiam regum animos inclinavit.

4 Ne contendas cum homine [a] verboſo, neq; aggeras ad ignem illius ligna.

[a] Græ. *linguace.*

5 Ne ludificeris cum rudi, ' ut non afficiantur ignominia progenitores tui.

6 Ne probro afficias hominem revertentem a peccato ; memento nos omnes eſſe [b] infeſtos increpationibus.

[b] Græ. *in increpationibus*

7 Ne ignominia afficias [c] ullum de ſenectute ipſius, etenim ex [d] numero noſtro ſeneſcunt *homines.*

[c] Græ. *hominem.*

[d] Græ. *nobis.*

8 Ne læteris de mortuo tibi inimiciſſimo, memento nos omnes mori.

9 Ne deſpicias narrationem ſapientum ; ſed in proverbiis illorum converſare :

10 Nam ab illis diſces eruditionem, etiam ad miniſtrandum rectè magnatibus.

11 Ne aberres a narratione ſenum : etenim didicerunt ipſi a ſuis parentibus.

12 Quia ab ipſis diſces intelligentiam etiam ad dandum tempore neceſſitatis reſponſum.

13 ' Ne incendas carbones peccatoris, ne comburaris igne [e] flammante illius.

[e] Gręc. *flammę.*

14 Ne reſilias a conſpectu contumelioſi, ut non inſideat velut inſidiæ ori tuo.

15 Ne mutuũ des homini potentiori te ; quòd ſi dederis mutuum, ita eſto quaſi perdideris.

16 Ne ſpondeas ſupra vires tuas : quòd ſi ſponderis, ita curam habe quaſi ſoluturus.

17 Ne judicio experiaris contra judicem, nam ſecundum opinionem illius [f] judicabitur.

[f] Græ. *judicabunt eum, hebraiſmus.*

18 Cum audace ne [g] facias iter, ut non ſit gravis in te : hic enim pro voluntate ſua facturus eſt, & unà peribis hujus inſipientia.

[g] Græ. *ambules in via.*

19 Cum iracundo ne [h] ineas certamen, ac ne [i] facias cum eo iter ſolitarium : ita enim *videtur* ſanguis in oculis illius, quaſi nihil eſſet ; & ubi non eſt auxilium, ibi dejiciet te.

20 Cum ſtulto conſilium ne ineas, nam non poſſet celare verbum.

21 Coram alieno rem occultandam ne facias: neſcis enim quid pariturus ſit.

22 Cuivis homini ne exponas [k] animum tuum, & ne referat tibi gratiam falſam ullus.

[h] Græ. facias.
[i] Græ. ambules cum eo ſolitudinem.
[k] Græ. cor: ut verſ. 3.

ANNOTATIO.

2 Statuat adverſum] *Id eſt, ne muneribus oblatis ita prævaleat judicio contra te, ut fit cùm lanci alteri plus ponderis imponitur : ſic accipiendum commonſtrat verſus ſequens, cùm dicitur etiam libra aut pretio appoſito inclinari animos regum, qui tamen pretio minus corrumpi poſſunt.* 5 Ut non affic.] *i. ne ſis dedecori tuis parentibus, ex proverbio Dionyſodori Trœzenii apud Plutarchum,* Τίς πατέρ' αἰνήσει εἰ μὴ κακοδαίμονες υἱοί; 13 Ne incendas] *i. ne provoces & irrites hominem ſceleratum.*

CAPUT IX.

1 NE ſis zelotypus uxoris [a] verſantis in ſinu tuo, neque doceas *eam* contra te diſciplinam malam.

2 Ne dedas mulieri [b] te ipſum, ut 'illa ſupra te ipſum aſcendat.

3 Ne occurras mulieri meritoriæ, ne quando incidas in laqueos ejus.

4 Cum pſaltria ne ſis aſſiduus, ne quando capiaris inſtitutis illius.

5 Virginē ne ſtudeas habere notam, ne quando offenſionem ſubeas 'increpationibus illius.

6 Ne des te ipſum meretricibus, ut non perdas hæreditatem tuam.

7 Ne circumſpicias *eam* per vicos civitatis, etiam in ſolitariis illius viis ne erres.

8 Averte oculum a muliere formoſa, neque ſtudeas habere notam pulchritudinem alienam.

9 Nam pulchritudine muleris multi ſeducti ſunt, & ab ea tanquam ignis amor accenditur : ne ergo accumbas in ulnis complectens eam.

10 Cum muliere nupta ne ſedeas planè, neque 'ſymbolam cum illa conferas ad vinum:

11 Ne quando declinet anima tua ad illam, tuoque ſpiritu in perditionem delabaris.

12 Ne relinquas amicum veterem, nam recens non eſt æqualis illi.

13 Ut vinum novum, amicus novus: ſi inveteratum fuerit, tum [c] ſuaviter comprehende ipſū.

14 Ne invideas gloriæ peccatoris ; neſcis enim quæ ſit illius ſubverſio.

15 [d] 'Ne placeant tibi impiorum placita : memento eos 'ad inferos uſq; minimè juſtos fore.

16 Longè abſiſte ab homine qui poteſtatem habet occidendi, ut minimè ſuſpiceris timorem mortis :

17 Quòd ſi acceſſeris, ne delinquas ; ut non eripiat ſtatim vitam tuam.

18 Cognoſce te [e] medios laqueos pervadere, & in projecturis murorum civitatis ambulare.

19 Pro viribus tuis conjecturam fac de [f] altero, & cum ſapientibus ini conſilia ; cum intelligentibus eſto confabulatio tua, & tota narratio tua de lege Altiſſimi.

20 Viri juſti ſunto convictores tui, & in reverentia Domini eſto gloriatio tua.

21 [g] Opera artificum laudatur opus, & dux populi ſapiens ſermone ſuo.

22 Formidabilis eſt in civitate ſua vir [h] verboſus, & qui præceps eſt ſermone ſuo odio futurus eſt.

[a] Græ. ſinus tui, id eſt, tibi chariſſimæ: ut Deut. 28.54
[b] Græ. animam tuam: ſic deinceps.
[c] Græ. cum lætitia.
[d] Græ. ne placeas tibi placitis impiorū.
[e] Græ. in medio laqueorum.
[f] Græ. propinquo.
[g] Græ. manu.
[h] Græ. linguax: ut ſuprà 8.4.

ANNOTATIO.

2 Illa] *Nempe quæ ex lege viro ſubjecta eſt & tenetur lege illius, Rom. 7.2. & 1. Cor. 7.39. quamobrem* ὕπανδρος *appellatur infrà ver. 12.* 5 Increpationibus illius] *id eſt, cùm illa increpabitur facti ſui nomine.* 10 Symbolam] *aliud eſt ſymbolum, id eſt, hoſpitalis teſſera, aliud verò ſymbola, id eſt, collatum pretium nomine hoſpitii; hîc verò planè de ſymbola verba accipienda ſunt.* 15 Ne placeant] *hunc verſum cum præcedente putamus conjungendum prout duo membra inter ſe reſpondent, pro eo quod eſt, neque illorum gloriam appetas neque ſtudia & inſtitutum vitæ.* Ad inferos uſque] *id eſt, unquam.*

CAPUT X.

1 JUDEX ſapiens erudit populum ſuum, & principatus intelligentis ex ordine inſtitutus eſt.

2 [a] Qualis eſt judex populi, tales etiam ſunt miniſtri ejus ; & qualis eſt dux civitatis, tales omnes habitatores ejus.

3 Rex rudis perdit populum ſuum, civitas verò intelligentia potentum habitabitur.

4 In manu Domini eſt poteſtas hujus terræ, & eum qui utilis eſt in ea ſuſcitabit ſuo tēpore.

5 In manu Domini eſt proſper ſucceſſus viri, qui faciei literati gloriam ſuam appoſiturus eſt.

6 De ulla injuria ne iraſcaris proximo, & ne agas quicquam [b] contumelioſis factis.

7 Odioſa eſt coram Domino & hominibus ſuperbia, & 'ab utriſque ejicitur delictum injuſtū.

8 Regnum a [c] gente una ad alteram traducitur propter injuſtè facta, & contumelias, pecuniaſque dolo partas : quamobrem, ſuperbit terra & cinis?

9 Avaro etenim nihil eſt iniquius:

10 Nam hic etiam ſuam ipſius animam venalem efficit, quia [d] dum vivit 'abjiciunt *eam* interanea ipſius.

11 Longam infirmitatem reſecat medicus ; & 'qui rex eſt hodie, cras etiam moriturus eſt:

12 Mortuo enim homine hæres ſerpentum & beſtiarum ac vermium futurus eſt.

13 Principium 'ſuperbiæ eſt cùm homo abſiſtit a Domino, cùm ab opifice ſuo abſiſtit [e] animus ipſius:

14 Nam principium peccati eſt ſuperbia; & qui tenet eam contumeliis *quidem* abominandis afficit, ſed ſubvertetur tandem.

15 Propterea [f] admirabiles inducit caſtigationes Dominus, & tandem ſubvertit eos :

16 Thronos magiſtratuum tollit Dominus, & collocat mites in loco illorum intus:

[a] Græ. ſecundum judicem populi: ſic etiam, &c.
[b] Græ. contumeliæ.
[c] Græ. gente in gentem.
[d] Græ. in vita ejus.
[e] Græ. cor.
[f] Græ. mirificat (ut ita loquamur) Dominus inductiones.

17 Radices gentium ſuperbarum evellit Dominus, & plantat in gloria humiles earum loco:

18 Regiones gentium ſubvertit Dominus, perdens eas uſque ad fundamenta terræ.

19 Suſtulit ex eis, eoſque perdidit;

20 Et amovit e terra memoriam eorum.

21 Non eſt a creatione indita hominibus ſuperbia, neque ira animi natis mulierum.

[g] Græ. *ſecuritatis.*
[h] Græ. *ignominiæ.*
[i] Græ. *erroris.*
[k] Græ. *in medio fratrum.*

22 Semen [g] ſecurum eſt eorum qui reverentur Dominum, & pretioſa planta eorum qui diligũt ipſum; ſemen [h] ignominioſum eſt eorum qui non attendunt legi, ſemen [i] errabundum eſt eorum qui mandata tranſiliunt.

23 [k] Inter fratres qui dux ipſorum eſt honoratus eſt; ſed qui reverentur Dominum in oculis illius *ſunt honorati.*

24 * Ante ſortem principatus eſt reverentia Domini, duritas verò ſuperbiaque amiſſio eſt principatus.

25 Divitis & glorioſi, ac pauperis, horum gloriatio eſt reverentia Domini.

26 Non eſt juſtum ut pauper intelligens afficiatur ignominia, neque convenit gloria affici * virum peccatorem.

27 Magnates quidem, judiceſque, & potentes afficiuntur gloria; ſed non eſt eorum quiſquam major eo qui reveretur Dominum.

28 Famulo intelligenti miniſtrabunt liberi; & vir ſcientia præditus cùm eruditur, non obmurmurabit.

29 Ne ſapientem age in opere tuo faciendo, neque glorioſum age tempore anguſtiæ tuæ.

30 Nam melius eſt ei qui operatur & abundat omnibus, quàm qui glorioſum agit & indiget pane.

31 Fili, manſuetudine gloriam compara animæ tuæ, & da honorem ei prout digna eſt.

32 Eum qui peccat in animam ſuam quis juſtum pronuntiet? & eum qui vitam ſuam afficit ignominia quis ornet gloria?

33 Pauper afficitur gloria propter ſcientiam ſuam, dives verò afficitur propter divitias ſuas:

34 Is autem qui in paupertate afficitur gloria, quanto magis etiam afficeretur in divitiis?

ANNOTATIO.

7 Et ab utriſque] *Hunc locum ex ſermonis Hbebraici comparatione hoc modo reddimus, & ſequentium verborum ratione: docetur enim ſequentibus primùm ut ab hominibus expelluntur potentes qui autoritate ſua abutuntur; deinde verò ut deturbantur a Deo, ſive morte, ſive judiciis extra ordinem effectu.* 10 Abjiciunt eam] *id eſt, nihil minus quàm ſuam ipſius animam poſſidet, cùm eam perinde exponat ac ſi ultrò omnes hominis partes etiam intimæ conclamarent nullam animæ rationem haberi a ſe.* 11 Qui rex eſt] *id eſt, & longam tyrannidem peſtemq; reipublicæ reſecat mors.* 24 Ante ſortem] *id eſt, antequam vir bonus obtineat principatum & honores ſortiatur apud Deum, tamen tam eſt in pretio quàm magiſtratus ullus; ut contra qui dignitatem obtinet, ſi improbus eſt, nullius eſt pretii.* 26 Virum] *virum hoc loco ex Hbebræorum uſu accipe, pro eo qui divitiis aut alia re præſtat: atque hoc pacto conſtabit antitheſis.*

CAPUT XI.

[a] Græ. *in medio magnatum.*
[b] Græc. *virum.*
[c] Græ. *hominem: ſic deinceps.*

1 SAPIENTIA humilis *viri* exaltabit caput ipſius, & [a] inter magnates faciet ut conſideat.

2 Ne laudes [b] quenquam de pulchritudine ipſius, neque abomineris [c] ullum ex aſpectu ipſius.

3 Parva eſt inter volucres apis, ſed principatus eſt condimentorum dulcium fructus illius.

4 De amictu veſtimentorum ne glorieris, & * die honoris ne extollaris; nam admirabilia ſunt opera Domini, occultaq; opera ejus hominibus.

[d] Græ. *in pavimento,*

5 Tyranni multi reſederunt [d] humi, & is de quo nulla fuerat ſuſpicio geſtavit diadema.

6 Multi potentes ignominia valde affecti ſunt, & glorioſi traditi in aliorum manus.

7 Priuſquam perquiſiveris, ne crimineris: cognoſce primùm, atque tum increpa.

8 Priuſquam audiveris, ne reſpondeas; & in medium ſermonum ne immittas verbum.

[e] Græ. *non eſt tibi.*

9 De re quæ [e] non attinet te ne litiges, & in judicio peccatorum ne conſideas.

10 Fili, ne in multis occupentur actiones tuæ; nam ſi multis incubueris, non eris innocens; & ſi perſequaris *multas,* minimè conſequeris; & ſi aufugeris; minimè effugies.

11 Eſt qui defatigatur laborans & feſtinans, atque eo magis deficitur.

[f] Græ. *ad bona:*

12 Eſt ignavus indigens ſublevatione, deficiens robore, & abundans paupertate, quem oculus Domini [f] beneficentiſſimè intuetur, & quem erigit ex abjectione ipſius,

13 Cujus exaltavit caput e contritione, & de quo multi contemplantes admirati ſunt.

14 Bona & mala, vita & mors, paupertas divitiæque ſunt a Domino.

15 Sapientia, ſcientiaque, & cognitio legis a Domino; charitas & viæ bonorum operum ab eo ſunt.

16 Error & tenebræ creatæ ſunt * cum peccatoribus; ſed qui exultant in malis, cum eis malum conſeneſcit.

17 Donum Domini permanet piis, & benevolentia ejus ſucceſſum bonum confert in ſeculũ.

18 Eſt qui diteſcit attentione & parſimonia ſua: * atq; hæc portio ipſius eſt e mercede ipſius,

19 Quòd cùm dicit ille inveni requiem & jam comedam indeſinenter de bonis meis, neſcit tamen quale tempus præteribit ipſum, ut ea relinquat aliis moriens.

20 Conſiſte in * fœdere tuo, & verſare in illo, atque in opere tuo veteraſce.

21 Ne admireris opera peccatoris; ſed crede Domino, & permane in labore tuo.

22 Nam leve eſt *factu* in oculis Domini, ut quàm citiſſimè ditet pauperem.

23 Benedictio Domini eſt in mercede pii, qui hora cita progerminat benedictionem ipſius.

g Græ. *pl*
citi.

24 Ne dicas, quæ eſt utilitas mihi [g] ab officio? & quæ deinceps mihi futura ſunt bona?

25 Ne dicas, ſufficiunt mihi, & *ſatis* multa ſunt mihi quæ habeo, quid ergo deinceps affligem me in vita mea?

26 * Tempore bonorum eſt malorum oblivio, & tẽpore malorum nõ eſt bonorum recordatio:

27 Nam facile eſt coram Domino ut die mortis reddat homini ſecundum opera ipſius.

28 * Afflictio horæ oblivionem deliciarum efficit, hominis verò conſummationem revelatio operum ipſius.

29 Ante mortem beatum ne prædices quenquam; etiam de liberis ſuis vir agnoſcitur.

30 Ne quemvis hominem inducas in domum tuam: nam multæ ſunt inſidiæ diaboli.

31 Ut perdix venatrix in cavea, ita eſt cor ſuperbi, & velut ſpeculator invadens ad ruinam:

32 Nam bona in mala convertens inſidiatur, etiam iis qui ſtant a ſuis partibus imponit maculam.

33 E parva ſcintilla multæ conficiuntur prunæ, & homo peccator in ſanguinem inſidiatur *multum.*

34 Attentè cave a malefico: nam res pravas fabricatur, ne quando indat tibi maculam in ſeculo *duraturam.*

35 [*] In domum recipe alienum, & te pervertens conturbatione abalienabit te a rebus quæ tibi propriæ ſunt.

ANNOTATIO.

4 Die honoris] *Id eſt, quemadmodum conſiderato homine indignum eſt ut ſe de ſuis veſtibus efferat, ita etiam indignum eſt ut de honoribus glorietur, cùm tam varii a Deo ſubminiſtrentur exitus.* 16 Cum peccatoribus] *id eſt, cum omnibus hominibus qui a natura peccatores ſunt, ſed alii ſapientiam a Deo obtinent præcedente ver. alii in naturali ſua conſtitutione veteraſcunt.* 18 Atque hęc port.] *videlicet quæ exponitur ſequente verſu.* 20 Fœdere tuo] *videlicet quod tu cum Deo iniviſti & accepta ab eo promiſſionum fide confirmaſti te in functione tua permanſurum ut exponitur ſequente verſu.* 26 Tempore bonorum] *hic verſus ad verba quoque præcedentia pertinet illius hominis qui dicit ſe uſurum rebus præſentibus, & quandoquidem ſibi bona adſunt ſe mala oblivione ſepulturum & de illis tum demum fore ſolicitum cùm ſupervenerint. quæ verba redarguuntur ſequentibus.* 28 Afflictio] *comparatio eſt a minore ex præcedente hypotheſi: ſi ita eſt ut dicis (inquit) tempore malorum non eſſe boni recordationem & unius horæ afflictionem afferre deliciarum omnium oblivionem, quid ergo futurum putas cùm in judicio ſuo opera hominis revelabit Deus?* 35 In domum] *ironicôs principium verſus accipiendum eſt. Alluditur autem ad proverbium qui canem alit externam, &c.*

CAPUT XII.

1 QUANDO benefacies cognoſce cui facias, & [a] referetur gratia tuis beneficiis.

[a] Græc. erit.

2 Benefac pio, & retributionem conſequeris; quòd ſi non ab ipſo, at ab Altiſſimo.

3 Non erunt bona ei qui aſſiduè incumbit in mala & qui miſericorde beneficentia non gratificatur, da pio ac ne peccatorem ſuſcipias.

4 Benefac humili ac ne des impio, impedito panes tuos ac ne des ei ut non illis poteſtatem in te comparet: nam duplicia mala comperies *obvenire* tibi pro bonis omnibus quibus eum affeceris.

5 Nam etiam Altiſſimus peccatores odit & piorum gratia redditurus eſt ultionem, ſed cuſtodit eos ad diem illum validum ultionis eorum, da viro bono ac ne ſuſcipias peccatorem.

6 [*] Non ejicitur ſecundis rebus amicus iſte, ſed non occultus erit in adverſis inimicus.

7 Secundis rebus alicujus triſtes ſunt inimici ejus, adverſis autem illius etiam amicus ſeparatur.

8 Ne credas inimico tuo in ſeculum.

9 Nam ſicut æs affert æruginem, ſic etiam [*] pravitas illius.

10 Etiamſi abjiciat ſe & inflexus ambulet, inſiſte animæ tuæ & cuſtodi ab illo *ipſam*: ſic eris erga ipſum tanq̃. qui abſtergit ſpeculum & cognoſces [*] non intuliſſe æruginem ad extremũ uſq;.

11 Ne ſtatuas eum apud te ipſum ne quando cùm ſubverterit te conſiſtat in loco tuo, ne colloces eum ad dexteram tuam ne quando ſedem tuam quærat occupare, & [b] tandem cognoſcas ſermones meos & pungaris verbis meis.

[b] Græ. *in extremis.*

12 Quis miſereatur incantatoris a ſerpente morſi aut omnium accedentium beſtiis? ſic hominis peccatorem accedentis & ſe [c] admiſcentis peccatis ejus *nemo miſerturus eſt.*

[c] Græ. *unà fermentati.*

13 Horam *unam* tecum permanebit in ſtatione juſta; ſed ſi declinaveris nequaquam perdurabit:

14 Ac labiis quidem ſuis aget ſuavem inimicus, ſed in animo ſuo verſabit conſilia te in foveam everrendi:

15 Oculis ſuis lachrymabitur, ſed ſi occaſionem invenerit non poterit impleri ſanguine; mala ſi obveniant tibi, ibidem priorem quàm te invenies illum, & quaſi velit ſuccurrere ſupplantabit calcem tuum.

16 [*] Caput ſuum movebit, & applaudet manibus, & hic illic ſuſurrabit multa, ac vultum ſuum commutabit.

ANNOTATIO.

6 Non ejicitur] *Hic verſus de improborum amicitia dicitur hoc modo, cùm bene eſt, non agnoſcuntur amici infidi, ac proinde ejici non poſſunt: ſed rebus adverſis non erit obſcura illorum inimicitia: quod argumentum hoc toto capite exornatur.* 9 Pravitas] *nempe vitium affert amicitiæ, ut æs rebus adjunctis æruginem.* 10 Non intuliſſe] *id eſt, experieris hac cautione adhibita non fore tibi damnoſam illius æruginem, quam alioqui ex diuturno contagio contracturus eſſes.* 16 Caput ſuum] *id eſt, te everſum ludificabitur, nec amplius diſſimulabit odium; loquutiones ſunt parœmiacæ, ut* 2. Reg. 19. *Pſal.* 22. *& alibi paſſim.*

CAPUT XIII.

1 QUI attrectat picem, inquinabitur ea; & qui communicat cum ſuperbo, ſimilis fiet ei.

2 Pondus [a] ſuperans vires tuas ne tollas in vita tua, & cum eo qui robuſtior eſt te aut ditior te ne communices.

[a] Græ. *ſupra te.*

3 Quid communicatura eſſet olla cum lebete? illa ſi allidet, eadem conteretur.

4 Dives cùm injuriam fecit, [b] rogatur tamen; pauper cùm injuriam fecit, hic etiam minatur amplius.

[b] Græ. *rogant ipſum: Hebraiſmus.*

5 [*] Si utilis fueris, [c] opera tua utitur; quòd ſi deficiaris, afflicturus eſt te.

[c] Grę. *operatur in te: Hebraiſmus.*

6 Et ſi habueris, convictor erit tuus; cumque

exhauſerit te, tum non laborabit ipſe.

7 Si opus te habuerit, & ſeducet te arridens tibi, & faciet tibi ſpem alloquens te bonis *verbis* & dicens, quid opus eſt tibi?

8 Sed pudore afficiet te ' cibis ſuis bis aut ter *oblatis* donec exhauſerit te, & [d] tandem deridebit te; ac poſtea videns te derelinquet te, & caput ſuum movebit adverſum te.

[d] Græ. *in ultimis.*

9 Attentè cave ne ſeducaris mente,

10 Et ne abjiciaris ' hac lætitia cordis tui.

11 Accerſente potentiore te, eſto ut qui ſubducit ſe; & eo magis te perget accerſere.

12 Ne irruas, ut non detrudaris nullo judicio habito; & ne longè abſiſtas, ut non tradaris oblivioni.

13 Ne des operam ut ex æquo alloquaris eum, & ne credas pluribus verbis ejus: nam multa loquutione probaturus eſt te, & tanquam arridens perquiſiturus res occultas tuas.

14 ' Immiſericors eſt qui non cuſtodit ſermones: nam afflictioni tuæ & vinculis non parciturus eſt.

15 Conſerva & attende valde ut audias, nam cum caſu tuo obambulas.

16 Audiens iſta, ' in ſomno tuo vigila.

17 Tota vita dilige Dominum, & invoca eum ad ſalutem tuam.

18 Omne animal diligit ſimile ſibi, & omnis homo diligit ' propinquum ſibi.

19 Omnis caro congregatur cum ſuo genere, & ad ſimilem ſibi agglutinatur vir.

20 Quid communicaturus eſſet lupus cum agno? ſimiliter peccator cum pio?

21 Quæ pax eſſet hyęnæ cum cane? & quæ pax diviti cum paupere?

22 Ut venationes leonum ſunt onagri in deſerto, ita paſcua divitum ſunt pauperes.

23 Ut abominationi eſt ſuperbis abjectio, ita eſt abominationi apud divitem pauper.

24 Dives ' jactatus ſtatuminatur ab amicis, pauper verò cadens amplius ab amicis depellitur.

25 Divitis collapſi multi ſunt defenſores; cùm res tacendas eloquutus eſt, tamen juſtum ipſum pronuntiant:

26 Si humilis lapſus eſt, increpatur ipſe; ſi enuntiaverit [e] verbum intelligentię, non tamen tribuitur ipſi locus.

[e] Græ. *intelligentiam.*

27 Divite loquente omnes ſilent, etiam ſermonem ejus exaltaverunt ad nubes uſque.

28 Paupere loquente dixerunt, quis iſte eſt? & ſi offenderit ampliùs, ſubvertere ſolent ipſum.

29 Bonæ ſunt divitiæ quibus non ineſt peccatum, & mala paupertas in ore impii.

30 Cor hominis mutat vultum ipſius, ſive ad bona ſpectet, ſive ad mala: nam animus in delectatione vireſcens bonum vultum efficit.

31 Veſtigium cordis ' in bonis *verſantis* eſt vultus virens, inventio autem parabolarum eſt [f] laborioſa cogitatio.

[f] Græ. *cum labore.*

ANNOTATIO.

5 Si utilis] *Apoſtrophe ad pauperem.* 8 Cibis ſuis] *id eſt, uno aut altero convivio obſtringet te ita ut pudori futurum ſit tibi, niſi operam tuam univerſam ei commodaveris arbitratu ejus.* 10 Hac lætitia] *id eſt, hac inani honoru ſpecie, quæ te imprudentem videretur primùm lætitia perfundere.* 14 Immiſericors] *puta in ſe ipſum. quaſi dicat, qui verba non temperat & librat coram potentioribus, is vitæ ſuæ peſſimè conſulit.* 16 In ſomno tuo] *id eſt, quiſquis cum potentioribus verſaris, etiam tum cùm dormis iſtud documentum meum cogitare debes.* 18 Propinquum ſibi] *id eſt, conditione non abſimilem.* 24 Jactatus] *vel ejectatus procellis & rerum adverſarum fluctibus.* 31 In bonis verſantis] *id eſt, quòd jamque bona præſentia percipit & iis cum delectatione fruitur: cui commodo ex adverſo opponitur parabolarum inventio, id eſt, cùm torquendus eſt animus in dictis excogitandis, aut rebus perveſtigandis quæ fugiunt nos.*

CAPUT XIIII.

1 BEATUS eſt vir qui non labitur ore ſuo, ac non pungitur peccatorum multitudine:

2 Beatus quem non condemnat anima ipſius, & qui non decidit de ſpe ſua in Dominum.

3 Viro [a] ſordido non ſunt bonæ divitiæ, & viro invido quorſum pecunię?

[a] Græ. *parvi verbi.*

4 Qui colligit [b] ſubtrahendo animæ ſuæ, colligit aliis; & de bonis illius facient delicias alii.

[b] Græ. *ab anima ſua.*

5 Qui ſibi ipſi malus eſt, cuinam erit bonus? non enim lætatur de pecuniis ſuis.

6 Non eſt pejor eo qui ſibi ipſi invidet, atque hæc retributio eſt malitiæ illius.

7 Nam ſi benefecerit *ſibi*, invitus facit, & [c] tandem declarabit malitiam ſuam.

[c] Græ. *in ultimis.*

8 Invidus ad aſpectum oculi malus eſt, avertens faciem deſpicit animas.

9 Avari oculus non impletur parte, & injuſtitia improbi exſiccat animam ipſius.

10 Oculus malus invidet pani, & indigens eſt in menſa ſua.

11 Fili, prout habueris, tibi ipſi benefacito, & oblationes dignè offerto Domino.

12 Memento mortem non tardare, & pactum [d] cum ſepulchro non fuiſſe demonſtratum tibi.

[d] Græ. *ſepulchri.*

13 Antequam moriaris benefac amico, & pro facultate tua extende *beneficium* & dato ei.

14 Ne defrauderis die bono, & pars cupiditatis bonæ ne prętereat te.

15 Nónne alteri relicturus eſſes labores tuos, & defatigationes tuas [e] diviſuris hęreditatem?

[e] Græ. *in diviſionem hæreditatis.*

16 Da & accipe, & [f] ſanctè regito animã tuam:

[f] Græ. *ſanctificato.*

17 Nam non eſt in ſepulchro cur alimentum quæras.

18 Omnis caro tanquam veſtimentum veteraſcit: nam hęc conſtitutio eſt inde a ſeculo, [g] omnino moriturus es.

[g] Græ. *morte*

19 Quemadmodum folium virens in denſa arbore illud abjiciente & hoc producente, ita etiã *ſe habet* generatio carnis & ſanguinis: illa moritur, hęc verò gignitur.

20 Omne opus putreſcens deficit, & cum eo abiturus eſt opifex illius.

21 Beatus vir qui cum ſapientia res honeſtas meditatur, & qui intelligentia ſua res ſanctas diſſerit;

22 Qui conſiderat vias ſuas cum corde ſuo, etiam res occultas ' illius percipiet mente: [h] perſequere illam ut veſtigator, & [i] velut inſidiator vias illius explora.

[h] Græ. *post illam.*

[i] Græ. *inſidiare viis illius.*

23 Qui flexus inſpicit per feneſtras illius, & ad januas illius auſcultat,

24 Qui verſatur proximè domum illius,& pãgit ad muros illius palum, ſtatuens tentorium ſuum ad manum illius :

25 Hic diverſabitur in diverſorio [*] bonorum, ponet liberos ſuos ſub tegmine illius, & ſub ramis illius acquieſcet.

26 Protegetur ab illa adverſus æſtum, & in gloria illius diverſabitur.

ANNOTATIO.

22 Illius] *Puta ſapientiæ, de qua ſequentia omnia dicuntur per allegoriam elegantiſſimã, ut eſt Proverb. 9.*

25 Bonorum] *id eſt, quo in diverſorio omnia bona a Deo circumfluunt.*

CAPUT XV.

1 QUI reveretur Dominum facturus eſt [*]iſta,& potitus cognitione legis adipiſcetur illam.

2 Quę tanquam mater occurret ipſi , & tanquam [a] virginalis conjunx excipiet ipſum,

a Græ.virginitatis.

3 Cibabit ipſum pane intelligentiæ,& bibendam prębebit ipſi aquam ſapientię.

4 Statuminabitur ſuper illam, ac minimè inclinabitur; & incumbet illi,ac minimè pudore afficietur.

5 Nam efferet eum ſupra proximos ipſius , & in medio Eccleſiæ aperiet os ejus.

6 Lætitiam & coronam exultationis adipiſcetur,& nomen ęternam erit hęreditarium ei:

7 Nequaquam verò homines inſipientes illã apprehenſuri ſunt, & viri peccatores neutiquam viſuri illam,

8 Procul abeſt a ſuperbia , & viri mendaces non faciunt mentionem illius.

9 Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris, quoniam a Domino non eſt immiſſa ei.

10 Nam per ſapientiam pręedicanda eſt laus,& Dominus proſperum ei ſucceſſum daturus eſt.

11 Ne dicas , per Dominum factum eſt ut deficerem ; nam quæ odio habet ea non faceres.

12 Ne dicas,ipſe finxit me; nam non habet opus viro peccatore.

13 Omnem rem abominandam odit Dominus: itaque [b] non amatur *illa* ab iis qui reverentur ipſum.

b Græ.*non eſt amata.*

14 Ipſe a principio cùm fecit hominẽ permiſit ipſum conſilio ipſius , *dicens* ; ſi voles , cuſtodies mandata & fidem,faciendo quod placet.

15 Appoſuit tibi ignem & aquam,ad utrum volueris extende manum tuam.

16 [*]Coram hominibus eſt vita & mors :

17 Et utrumque placuerit dabitur ipſi .

18 Nam multa eſt ſapientia Domini & validus eſt potentia & videns omnia,

19 Et oculi ejus intuentur eos qui reverentur ipſum, & ipſe cognoſcit omne opus hominis.

20 Non pręcepit cuiquam ut faciat impiè, nec dedit cuiquam peccandi licentiam.

ANNOTATIO.

1 Iſta] *Quæ antè dicta ſunt inde a verſu 22.* 16 Coram hominibus] *id eſt, humano genere in Adamo. hîc autem frequentes anaſtrophæ ſententiam illuminant.*

CAPUT XVI.

1 NE expetas inutilem liberorum multitudinem,neque læteris de filiis impiis, ſi multi fuerint: ne læteris de ipſis , niſi adſit ipſis reverentia Domini.

2 Ne fidenter incumbas vitæ illorum , neque innitaris illorum multitudine :

3 Præſtat enim juſtus unus *aliis* mille,

4 Et mori ſine liberis quàm impios habere liberos.

5 Nam ab uno intelligente [a] inſtrui civitas habitatoribus poteſt, impiorum verò tribus citò deſolabitur.

a Græ.*cohabitabitur civitas.*

6 Multa hujuſmodi vidit oculus meus,& potentiora his audivit auris mea.

7 In congregationẽ peccatorum accenditur ignis,& ingentem contumacem exardeſcit ira.

8 Non fuit placatus in omnes illos veteres gigantes,qui defecerant robore inſipiente ſuo :

Gen.6.

9 Non pepercit vicinitati Loti , quos abominatus eſt propter ſuperbiam ipſorum :

Gen.19.

10 Non miſertus eſt gentis [b] perditæ eorum qui procedebant cum peccatis ſuis quæ [c] perpetraverant :

Exod.14.

b Grę.*perditionis.*

c Græ.*fecerunt.*

11 Atque ita ſexcenta millia peditum quę collecta fuerant, in duritia cordis ipſorum flagellans,miſerans , verberans , curanſque Dominus miſericordia & eruditione conſervavit ; nam ſi quis fuerit dura cervice in populo,mirandum eſt iſtud ſi impunè tulerit :

12 Miſericordia enim & ira ſunt apud illum.

13 Celeriter princeps eſt [d] placidiſſimus aut effundens iram : prout eſt multa miſericordia ejus,ita etiam reprehenſio ejus ; quemque ſecundum opera ipſius judicaturus eſt.

d Græ.*placationum.*

14 Non effugiet cum rapina peccator ; ac minimè deficiet pii tolerantia.

15 Omni miſericordi beneficentiæ da locum : nam quiſq; ſecundum opera ſua inventurus eſt. Dominus induraverat Parhhonem ne cognoſceret ipſum, ut agnoſcerentur efficacitates ipſius rebus creatis ſub cœlo : omni creaturę miſericordia ejus manifeſta eſt,nam lucem ſuam ac tenebras [*]adamante diſpeſcuit.

Exod.9.16.

16 Ne dicas, a Domino abſcondar & apud excelſum quis mei memor futurus eſt?

17 In populo [e] quamplurimo nequaquam erit recordatio mei: nam quæ eſt anima mea [f] inter res creatas immenſas ?

e Græ.*plures.*

f Græ.*in immenſa creatura.*

18 Ecce cœlum & cœlum [g] ſummum, abyſſus, & terra,& quæ in eis ſunt, ad aſpectum ejus cõmoventur ; totus mundus qui factus fuit , & qui eſt,[*] ad voluntatem ejus.

g Græ.*cœli.*

19 Unà montes ipſi & fundamenta terræ, reſpiciente ad ea Domino, concutiuntur tremore.

20 Neque condignè corde iſtis cogitare poteſt: nam vias illius quis percipiat animo?

21 [*]*Eſt* procella quam nemo videre poteſt; verùm plurima ipſius opera ſunt in abditis.

22 Opera juſtitiæ ejus quis annunciare,aut quis ſuſtinere poſſit? nam [*] longè eſt fœdus ipſum &

exquiſitio *rerum* omnium in morte.

23 Qui ſubmittit ſe, cogitat iſta; ſed vir inſipiens res ſtultas ſeductus cogitat.

24 Audi me, fili, & diſce ſcientiam, atq; ad ſermones meos attende [h] animo tuo.

[h] Græ. *corde.*

25 Oſtendam [i] penſitatè eruditionem, & accuratè enuntiabo ſcientiam ejus.

[i] Græ. *in pondere eruditionem & in accuratione.*

26 Nam ex judicio Domini ſunt opera ejus inde a principio; & [k] ex quo facta ſunt, diſpoſuit partes eorum.

[k] Græ. *a factura ipſorũ.*

27 Ornavit in ſeculum opera ſua, prout in manu ejus ſunt principia illius in [l] generationem quamque; neque eſurierunt neque fatigati ſunt [a] in opificiis ejus, neque defecerunt ob operibus ejus.

[l] Græ. *generationes generationum.*

28 Alterum non fuit alteri anguſtię,

29 Et in ſeculum uſque non ſunt immorigera ſermoni ejus:

30 Nam [a] poſtea in terram reſpiciens Dominus implevit eam bonis ſuis.

31 [m] Cadaver omnis animantis tegit ſuperficies illius, & in illam [n] revertuntur ipſa.

[m] Græ. *animam: ut Levit. 21.1.*

[n] Græ. *reverſio ipſorum eſt.*

ANNOTATIO.

15 Adamante] *id eſt, firmiſſimè & validiſſimè: nam adamantinum ex natura gemmæ appellamus quicquid invictum eſt & robuſtiſſimum, ut Iſmenias apud Plutarchum dicit amoris inter populares vincula eſſe adamantina ad rempubl. continendam.* 18 Ad voluntatem] *puta commovetur, quod ἀεὶ non oportet repeti.* 21 Eſt procella] *comparatio eſt a minore, & ſenſu integerrimo.* 22 Longè eſt] *id eſt, ne tum quidem cùm ad tempus mortis pervenit homo, aut fœdus Dei perfectè comprehendere quantumvis ſit eruditus ac pius, aut opera perquirere & perveſtigare poteſt; quemadmodum ſapiens in Eccleſiaſte docet.* 27 In opificiis] *id eſt, quo tempore creabat Deus, nihil effecerunt omnia; ſed tantùm fuerunt præſto ad mandatum Dei.* 30 Poſtea] *nimirum quàm creata ſunt a Deo.*

CAPUT XVII.

1 DOMINUS creavit e terra hominem.
Et rurſus in eam convertit ipſum.

3 Dies [a] numeratos & præfinitum tempus dedit ipſis, cùm daret ipſis poteſtatem in ea quæ ſuper terram ſunt:

[a] Græ. *numeri*

4 Et induens eos robore [b] pro conditione ipſorum, ſecundum imaginem ſuam fecit ipſos:

[b] Græ. *ſecundum ipſos.*

5 Impoſuit timorem ejus cuilibet carni, ut in ſpeciem beſtiarum & volucrium dominaretur.

6 Sed partem tribuens, [c] [a] ſexto loco dedit ipſis mentem, [d] ſeptimoque ſermonem ad interpretationem efficacitatum ejus.

[c] Græ. *ſextũ.*

[d] Græ. *ſeptimum.*

7 Conſilium, & linguam oculosque, aures & cor dedit ad cogitandum illis; ſcientia intelligente implevit eos, bonaque & mala demonſtravit eis:

8 Adhibuit oculum ſuum ad corda eorum, dedit ut per ſecula gloriari poſſint de factis mirabilibus ipſius; ut intelligenter enarrent opera ipſius,

9 Et [e] nominatiſſimam ſanctificationem ipſius electi laudent:

[e] Græ. *nomen ſanctificationis.*

10 Adjecit eis ſcientiam, & legem vitę hæreditariam dedit eis, ut percipiant animo ſe nunc mortales eſſe:

11 Fœdus [f] perpetuum ſtatuit cum eis, & judicia ſua demonſtravit eis:

[f] Græ. *ſeculi.*

12 Magnificam gloriam viderunt oculi eorum, & [g] glorioſam vocem ejus audivit auris eorum, cùm diceret eis,

[g] Græ. *gloriã vocis.*

13 [h] Attentè cavete ab omni injuſtitia, & mandata eis ſingulis de propinquo daret.

[h] Grę. *attendite.*

14 Non ſunt abſconditæ ab oculis ejus vię illorum, perpetuò ſunt ei expoſitæ; ſed omnis homo a juventute ad res malas *ſpectat*: itaq; [a] non potuerunt corda ſua pro lapideis facere carnea.

15 Nam [i] cùm dividerentur gentes totius terrę, unicuique genti conſtituit ducem; ſed aſſumpſit Jiſraëlem [k] pro parte ſua; quem ut primogenitus eſt nutrit eruditione, & in partem communicans lucem dilectionis non dimittit eum.

[i] Græ. *in diviſione gentium.* *Deut.* 32.8.

[k] Græ. *filii partem.*

16 Quapropter omnia opera ipſorũ ſunt tanquam ſol coram illo, & oculi illius aſſiduè intuentur vias ipſorum.

17 Non fuerunt occulta ab eo injuſta ipſorum facta, ſed omnia peccata ipſorũ expoſita fuerunt Domino; Dominus verò, qui bonus eſt & agnoſcit figmentum ſuum, neq; dimiſit eos, neque reliquit [l] quin parceret ipſis.

[l] Græ. *parcens.*

18 Nam [a] miſericordia [m] in virum eſt tanquam ſigillum penes ipſum, & gratiam [n] erga hominẽ velut pupillam conſervat, impertiens filiis ſuis filiabuſque reſipiſcentiã; poſtea verò exſurgens retribuet ipſis, retributionem inquam ipſorum retribuet in caput ipſorum.

[m] Græ. *viri.*

[n] Græ. *hominis.*

19 Veruntamen reſipiſcentibus converſionem dedit, & revocavit eos qui tolerantiam deſerebant.

20 Revertere igitur ad Dominum, & relinque peccata: precare [o] in os, & minus offende.

[o] Græ. *ante faciem, & minue offendiculum.*

21 Reduc *te ipſum* ad altiſſimum, & converte ab injuſtitia: nam ipſe dux futurus eſt e tenebris ad illuſtrationem [p] ſalutarem:

[p] Græ. *ſalutis*

22 Et valde odio haberem abominandam.

23 Altiſſimum quis laudet in ſepulchro, loco viventium & edentium celebrationem?

24 A mortuo, tãquã ſi nõ eſſet, perit celebratio.

25 Vivens & incolumis corde laudat Dominũ,

26 Magnã eſſe miſericordiam Domini Dei noſtri, & placationẽ revertentibus ad ipſum ſanctè:

27 [a] Non enim poſſe omnia ineſſe hominibus, cùm non ſit immortalis filius hominis.

28 Quid lucidius ſole? at hic tamẽ deficit: [a] item vir qui cogitat carnem & ſanguinem.

29 Potentiam [q] quidẽ altiſſimi cœli [a] ille conſiderat, ſed homines omnes ſunt terra & cinis.

[q] Græ. *altitudinis cœli.*

ANNOTATIO.

6 Sexto loco] *Nempe poſt quinque αἰσθητήρια, id eſt, ſenſus inſtrumenta, quæ cum reliquis animantibus homini ſunt communia.* 14 Non potuerunt] *ſed hoc poteſt unus qui promiſit Deus, Jechezk. 11.19. & 36.26.* 18 Miſericordia] *hanc germanam eſſe hujus verſus interpretationem nobis tacentibus confirmant adjuncta omnia. ſenſus eſt, Deum arcano ſuo conſilio habere obſignatam miſericordiam ſuam, qua ſuos in gratiam accepturus & velut pupillam oculi conſervaturus eſt.* 27 Non enim poſſe] *ac propterea illos Dei miſericordia opus habuiſſe.* 28 Item vir] *q.d. cùm ſol ipſe quantacunque ſit luce præditus*

tat eam,non mirum eſt ſi homo quoque deficit,qui nihil niſi humanum a natura ſapit humano & carnali modo. 29 Ille] *nempe qui vivit & incolumis eſt corde,ver.* 25. *hic quidem Deum agnoſcit , ad quem omnis poteſtas in cœlo terraq́ pertinet ; ſed hoc a gratia,non autem ex natura eſt : qui enim poſſet terra & cinis ſupremam cœli poteſtatem agnoſcere?*

CAPUT XVIII.

1 QUI vivit in ſeculum , is creavit omnia [a]communi lege,

2 Dominus,ſolus juſtus,cùm non ſit præter eum alter ; qui fecit habitabilem mundũ palmo manus ſuę,cujus voluntati obediunt omnia : nam ipſe rex omnium eſt,diſtinguens in eis potentia ſua a prophanis res ſanctas.

3 Cui nam [a] contulit ut enuntiet opera ipſius?aut quis perveſtigavit magna ipſius facta?

[a] Græ. efficit.

4 Robur majeſtatis ipſius quis enumeret ? & quis propoſiturus ſit [b] enarrationem miſerationum ejus?

[b] Græ. enarrare.

5 Non poſſunt minuere aut addere , neque perveſtigare poſſunt *homines* mirablilia *opera* Domini.

6 Cùm abſolverit homo,tũ principiũ eſt;cumque deſiverit, tum dubitaturus eſt *unde incipiat.*

7 Nam quid eſt homo ? & quis uſus illius? quodnam eſt bonum illius ? & quod malum illius?

8 Numerus dierum hominis,ut ſint plurimi , eſt annorum centum : ſed [c] cuique præfinitum obdormiendi tempus omnium ratiocinio non poteſt computari ; tanquam gutta aquæ e mari, & tanquam calculus arenæ , ita ſunt mille anni inter dies ſeculi.

[c] Grę. *non ſupputabilis autem omnibus* numero *eſt cujuſque dormitio.*

9 Propterea longanimus eſt Dominus erga illos,& diffundit miſericordiam ſuam in illos.

10 Vidit & agnovit exitum eorum malum futurum eſſe:

11 Propterea copioſam adhibuit placationem ſuam.

12 Miſericordia hominis eſt erga proximum ſuum:

13 Miſericordia verò Domini erga omnem carnem.

14 Arguens,erudienſq́ue,docens , & convertens,ut paſtor gregem ſuum,

15 Excipientium eruditionem miſeretur, & feſtinantium ad judicia ejus.

16 [a]Fili,[d] ſecundis rebus utens ne præbeas reprehenſionis argumentum , neque in ulla oratione moleſtiam ſermonis improbi.

[d] Græ. *in bonis ne des reprehenſionem*

17 Nónne æſtum ſedat ros?ſic melior eſt ſermo donatione.

18 Ecce nónne ſermo ſuperat donationem bonam?at utrunque eſt penes hominem gratia præditum.

19 Stultus ingratè exprobrat, & donum invidi tabefacit oculos.

20 Priuſquam loquaris diſce,& ante invaletudinem cura.

21 Ante judicium compara te ipſum ut benefacias,& hora animadverſionis placationẽ [e]conſequeris.

[e] Græ. *invenies.*

22 Antequã infirmeris,abjice te continẽtia, & tempore peccatorum demonſtra converſionem.

23 Ne impedias quin reddatur tempeſtivè votum,neque differas ad mortem uſque [f] ut juſtè facias.

[f] Græ. *juſtificari.*

24 Antequam voveas,compara te ipſum; ac ne eſto ſimilis viro tentanti Dominum:

25 Recordare indignationem [a]*venturam* diebus mortis, & tempus vindictæ *venturum* [g] cùm faciem avertet Deus.

[g] Græ. *in averſione faciei.*

26 Recordare tempus famis tempore abundãtiæ , paupertatem & indigentiam [h] quando eris dives.

[h] Græ. *in die divitiarum.*

27 A matutino ad veſpertinum uſque commutatur tempus,& omnia iſta ſunt cita coram Domino:homo ſapiens in re qualibet religioſè metuet,& diebus peccatorũ attentè cavebit a delicto;inſipiens verò non obſervat tempus.

28 Omnis *vir* intelligens ſapientiam & eruditionem agnovit,

29 Et ei qui [i] adeptus eſt illam celebrationem tribuit.

[i] Græ. *invenit.*

30 Qui intelligentes ſunt ii quoque ſermonibus ſapientiam teſtantur,& diſtillant parœmias accuratas in vitam : [k] optima eſt fiducia in Dominum ſolum, [a] quandoquidem mortuum cor adhæret rei mortuæ.

[k] Græ. *melior.*

31 [l] Ne ſequaris concupiſcentias tuas,ſed prohibe te a tuis appetitionibus.

[l] Græ. *ne eas poſt.*

32 Si ſuppeditaveris animo tuo rem quam concupiſcit,quæ lubet ipſi;facies [m] ut gaudeant inimici tui de eo,qui invident tibi.

[m] Græ. *gaudium inimicorum tuorũ.*

33 Ne læteris de multis deliciis tuis, neque requiras conſilium illarum *adipiſcendarum.*

34 Ne fias pauper cõvivia ex fœneratione frequenter exhibendo,cùm nihil eſt in marſupio tibi:nam famoſus eſſes inſidiator tuæ ipſius vitæ.

ANNOTATIO.

1 Communi lege] *Nempe rebus creatis omnibus,ut ortum & interitum habeant : & penes ipſum ſolum in rebus omnibus conſtat perfectio,ut docent ſequentia.* 16 Fili] *ideſt, vide ut ſecundis & adverſis rebus, ſive abundes ſive indigeas, ſive des, ſive petas,ut ſermonem tuum temperes , & omnem offenſam avertas.* 25 Venturam] *nempe ſi temerè tentaveris Dominum ,ut Eccleſiaſt.* 5. 30 Quandoquidem mort.] *ætiologiam hanc accipio hoc modo : Deus ſolus vivens,adeoq́ vita ipſa eſt;ac proinde quiſquis alteri quàm Deo confidit , non tantùm rem mortuam pro vivente amplectitur , ſed etiam ipſe jam eò mortuus eſt quòd derelinquit vitam.*

CAPUT XIX.

1 OPERARIUS ebrioſus non ſolet diteſcere,& qui nihili facit res parvas paulatim ruit.

2 Vinum & mulieres ſeducunt intelligentes; & qui agglutinatur ſcortis,eſt audax:

3 Tineæ & vermes hæreditariò poſſidebunt illum , & areſiat [a] traductus in exemplum infamiæ maximæ.

[a] Græ. *in traductione majore.*

4 Qui citò credit *ſe illis* , levis eſt animo ; & qui peccat,in [b] ſe ipſum delinquit.

[b] Græ. *animam ſuam.*

5 Qui lætatur de conſtitutione prava,condẽnabitur;qui verò oculum contra voluptates in-

tentum habet, coronam parat vitę ſuę.

6 Qui compos eſt linguæ ſuę [c] cum altero ſine pugnis traducet vitam, & qui odit loquacitatem, minimè afficitur malo.

c Græ. *non pugnanti convivet.*

7 Nunquam repetas ſermonem, & nihil tibi detrimento erit.

8 Ne enarra apud amicum aut inimicum [d] rationes alienæ vitæ, & ' niſi in te redundaturum eſſet crimen peccati, ne reveles:

d Græ. *vitas alienas.*

9 Nam qui audiverit te, & obſervaverit te, is ſuo tempore odio habiturus eſt te.

10 Audiviſti ſermonem? moriatur apud te, & bono animo eſto; non enim rumpet te.

11 [e] A ſermone ſtultus cruciatur doloribus, ut a fœtu parturiens.

e Græ. *a facie ſermonis.*

12 Ut ſagitta fixa in femore hominis, ' ita eſt ſermo in ventre ſtulti.

13 Argue amicum, ne quando fecerit; & ſi fecerit, ne quando pergat:

14 Argue proximum, ne quando dixerit, & ſi dixerit, ut non repetat.

15 Argue amicũ; nam ſæpè exiſtit vana calumnia, & ne cuivis ſermoni credito [f] animus tuus.

f Græ. *cor.*

16 Eſt qui labitur ſermone, ſed non ex animo; ecquis autem eſt qui non ſit lapſus lingua ſua?

17 Argue proximũ antequam minaris; & ' concede locum legi Altiſſimi cùm ira vacas.

18 Reverentia Domini [g] principium eſt quo ad accipiendum *proximum* adduceris, & ſapientia ab eo dilectionem comparat: cognitio mandatorum Domini eſt eruditio vitę, & qui faciunt res placentes ei percipiunt immortalitatis [h] fructum: reverentia a Domino eſt tota ſapientia & omni ſapientiæ adeſt effectio legis & cognitio omnipotentiæ ejus; ' ſervus qui dicit Domino, ut placet *tibi* non faciam; & ſi poſtea faciat, irritat altorem ſuum.

g Græ. *principium acceptionis.*

h Græ. [illegible] Hebræ[illegible] mus.

19 Improbitatis ſcientia non eſt ſapientia; neque eſt prudentia, ubi conſilium peccatorum eſt.

20 ' Eſt improbitas quæ eadem abominanda eſt, ſed eſt inſipiens qui parum valet ſapientia.

21 Præſtat timidus qui trepidat in intelligentia, eo qui abundat prudentia & tranſgreditur legem Altiſſimi.

22 Eſt aſtutia accurata quæ ipſa injuſta eſt, & eſt qui pervertat gratiam in proferendo judicio: ſed qui juſtè judicia pronuntiat hic ſapiens eſt.

23 Eſt qui parvè agens flexus ambulat [i] pullatúſque; ſed apud ſe plenus eſt ignito dolo.

i Græ. *pullatie.*

24 Unà quidem deflectit vultum, & ſurdum voluntariè agit, ſed ubi non cognoſcitur [k] ' priùs te afficiet malo.

k Græ. *prævenies ubi malefaciendo*

25 Etiamſi præ tenuitate roboris impeditus fuerit a peccando; ſi occaſionem invenerit, afficiet malo.

26 Ex aſpectu cognoſcitur vir, & ex [l] obvia perſonę ſpecie cognoſcitur qui valet mente.

l Græ. *occurſione perſonæ.*

27 Ornatus viri, & riſus dentium, greſſuſque hominis enuntiant conſtitutionem ejus,

28 Eſt redargutio quæ intempeſtiva eſt, & qui tacet *eam*, is quoque prudens eſt.

ANNOTATIO.

8 Niſi in te] *Id eſt, niſi tu ipſe diſſimulando onerares te crimine, aut ſuſpicione criminis.* 12 Ita eſt] *id eſt, non magis a ſtulto contineri poteſt quàm fœtus a parturiente, aut ſagitta a transfixo homine.* 17 Concede locum] *id eſt, ne priùs tranſverſus abripiaris ira quàm ex proximo cognoveris id cujus nomine putabas iraſcendum.* 18 Servus] *explicatio proximè præcedentis dicti ab exemplo domeſtico: ut ſervus qui reveretur herum ſuum, ſapit & facit voluntatem ejus agnoſcens imperium ejus, ſic etiam pius hos officiorum gradus perſequitur erga Deum & dominum ſuum.* 20 Eſt improbitas] *quaſi dicat, ſcitè diſtinguendum eſt inter eos qui certa malitia improbè in peccatis ſe ipſos occupant, & eos qui animi imbecillitate abducuntur: quæ duo genera deinceps amplificantur.* 24 Prius] *nempe quàm percipiatur aut cognoſcatur a te.*

CAPUT XX.

1 ' QUEMADMODUM melius eſt redarguere, quàm occultè indignari: ſic qui redarguenti confitetur, a detrimento prohibebitur.

2 ' Ut concupiſcentia eunuchi de vitianda puella, ita eſt quiſquis vi exercet judicia.

3 Eſt tacens qui ſapiens deprehenditur, & eſt aliquis odioſus præ multa loquacitate ſua.

4 Eſt tacens eò quòd non habet reſponſionẽ, & eſt tacens qui opportunitatem novit.

5 Vir ſapiens taciturus eſt ad opportunitatem uſque, procax verò & inſipiens opportunitatem tranſilit.

6 Qui abundat ſermone, abominationi eſt; & qui potentiam ſibi arrogat, odio eſt.

7 Quàm pulchrum eſt hominem reprehenſum declarare reſipiſcentiam; ſic enim voluntarium peccatum fugiturus es.

8 Placent quidem mala viro peccatori, ſed inventum eſt ad detrimentum ipſius.

9 Eſt donatio quæ tibi non profutura eſt, & donatio eſt cujus dupla futura eſt retributio.

10 Accidit diminutio propter gloriationem, ſed eſt qui per humilitatem extulit caput.

11 Eſt qui parvo emit multa, ſed illa perſolvit ſeptuplo.

12 Sapiens ſe ipſum reddit ſermonibus amabilem, ſtultorum verò gratię effunduntur.

13 Donatio inſipientis non eſt tibi ſi acceperis profutura, ſimiliterq; etiam invidentis, propter neceſſitatem [a] ab eo impoſitam; nam oculi ejus *ſpectant* ut pro uno accipiant multa.

a Græ. [illegible]

14 Pauca dabit; ſed exprobrabit multa, & aperiet os ſuum tanquam pręco.

15 Hodie mutuò dabit, & cras repetet odioſus Domino & hominibus *vir* hujuſmodi.

16 Stultus dicet; non eſt amicus mihi, non eſt gratia [b] beneficiorum meorum.

b Græ. [illegible] meis.

17 Qui comedunt [c] cibum meum ſunt vani lingua.

c Græ. *panem*

18 O quoties & quàm multi iſtũ deriſuri ſunt. ' nam neque illud quod habuit, [d] acceptum recto ſenſu dedit, neque ſimiliter quod non habet ipſi perinde eſt.

d Græ. [illegible]

19 Lapſus a pavimento tolerabilior eſt quàm lapſus a lingua: ita ruina malorum, ' ſtudioſè advenit.

20 Homo ingratus, ' ſermo intempeſtivus in ore rudium aſſiduè futurus eſt.

21 Ab ore ſtulti *prolata* reprobatur parabola: nequaquam enim dicit eam tempore ſuo.

22 Eſt qui vetatur peccare præ indigentia, ac

ne in ſua quidem quiete compungitur.

23 Eſt qui perdit ſe ipſum pudore, & quidem perſonæ obſervatione ſe ipſum perdit.

24 Eſt qui gratiam ex verecundia promittit amico, deinde gratis eum inimicum parat.

25 Labes mala eſt in homine mendacium, & in rudium ore aſſiduè verſatur.

26 Optabilior eſt fur quàm [e] mẽdax aſſiduus; utriq; verò perditionis hæreditatẽ conſequentur.

[e] Græ. mendacio.

27 Mores hominis mendacis ſunt [f] ignominioſi, & pudor ejus comitatur ipſum aſſiduè.

[f] Græ. ignominia.

28 Sapiens provecturus eſt ſe ipſum ſermonibus, & vir prudens magnatibus placiturus.

29 Qui [g] colit agrum ſuum, altiorem faciet acervum ſuum; & qui magnatibus placet, veniam exorabit injuſtitię ſuæ.

[g] Græ. *operatur terram.*

30 Zenia & dona excæcant oculos ſapientum, & velut paſtomis ori indita avertunt reprehenſiones.

31 [h] In ſapientia occulta, & theſauro abdito, quænam eſt utrobique utilitas?

[h] Græ. *ſapientia abdita & theſaurus non apparẽs, quæ utilitas in ambobus? pleonaſmus Hebraicus.*

32 Præſtat homo occultans ſtultitiam ſuam homini occultanti ſapientiam ſuam.

33 Præſtat tollerantia [i] infracta in quærendo Domino, homini ſuam ipſius vitam ſine Domino 'agitanti.

[i] Græ. *non averſabilis.*

ANNOTATIO.

1 Quemadmodum] *Senſus eſt: utrunque horum æquè ſalutare eſt, peccantem officioſè redarguere, & peccatum confiteri; nec facilè judices utrius libertas anteponenda ſit, reprehendentis, an confitentis culpam.*

2 Ut concupiſcentia] *id eſt, corrumpuntur quidem judices; ſed judicia ipſa ac potius juſtitia minimè: nam juſtitia non eſt ab hominibus, qui circumveniri poſſunt; ſed a Deo, cujus integritas in dicendo jure non magis ab homine conſtuprari poteſt quàm ab eunucho impotentiſſimo virgo: quod enim differtur, non aufertur judicio ipſius ineluctabili.* 18 Nam neque] *id eſt, duobus nominibus in ludibrium iſte traducitur: primùm enim donum ipſius non eſt donum, cùm alia mente donaverit quàm donatorem hilarem & gratioſum decet; deinde verò tam dolet de re donata, quàm ſi ea carere minimè potuiſſet. hîc autem duo ſunt Hebraiſmi, ſententiâ meâ: metalepſis in accipiendi verbo, quam bene Hieronymus obſervavit, ut Exodi 25.2. deinde ellipſis negationis ἀπὸ κοινοῦ in poſteriore membro.* 19 Studioſè] *id eſt, ultrò ſeſe offeret ac diligentiſſimè: metaphora.* 20 Sermo intempeſt.] *id eſt, hominis ingrati atque inepti ſermones alieni ſunt: ſed appoſitio in verbis Hebræis gratiam habitura eſſet Latino ſermoni inſolens.* 33 Agitanti] *id eſt, circumducenti & quaſi rotis huc illuc verſanti inſtabilitate maxima.*

CAPUT XXI.

1 FILI, *cùm* peccaſti, ne pergas ampliùs; ſed priorum cauſa deprecare.

2 Tanquam [a] a ſerpente fuge a peccato: nam ſi acceſſeris ipſum, mordebit te.

[a] Græ. *a facie ſerpentis.*

3 Dentes leonis ſunt dentes ejus, tollentes animas hominum:

4 Similis gladio ancipiti eſt omnis iniquitas, plagæ illius non eſt curatio.

5 Inſultatio & contumelia deſolant divitias: ita ſuperborum domus deſolabitur.

6 'Precatio pauperis ab ore *ipſius* ad aures *ſolùm* illius; ſed judicium illius ſtudioſè advenit.

7 Qui odit reprehenſionem, veſtigio inſiſtit peccatoris; ſed qui reveretur Dominum, convertetur ex animo ſuo.

8 Notus e longinquo eſt, qui valet lingua; ſed conſideratus novit, cum ille labitur.

9 Qui ædificat domum ſuam pecuniis alienis, eſt ut qui colligit ſibi ipſi lapides ad tumulũ ſepulturæ ſuæ:

10 Stuppa coacta eſt iniquorum congregatio, & [b] conſumit eos flamma ignis ad perditionem.

[b] Græ. *conſummatio eorum eſt flãma.*

11 Via peccatorũ lapidibus quidem complanata eſt: ſed in extremo ejus eſt mortis fovea.

12 Qui cuſtodit legem Domini, tenet intelligentiam ejus.

13 Aſſumptio autem ſapientiæ eſt conſummatio reverentiæ Domini.

14 Non erudietur is qui non eſt ' ſolers.

15 Solertia enim eſt quæ multiplicat *illi* [c] acerbitatem.

[c] Græ. *amaritudinem.*

16 Cognitio ſapientis velut inundatio multiplicari ſolet, & conſiliũ ejus ut caſtus fons vitæ.

17 Inteſtina ſtulti ſimilia ſunt confracto vaſi: ullam ſcientiam non tenent in vita ſua.

18 Sermonem ſapientem cùm audiverit ſcitus, laudat eum & [d] 'adhibet ſibi; ſin eum audivit qui caret intelligentia, & diſplicet ipſi, & avertit eum poſt tergum ſuum.

[d] Græ. *ad ſe apponit.*

19 Narratio ſtulti eſt tanquam onus in via: in labiis verò intelligentis invenitur gratia.

20 Os prudentis in Eccleſia requiri ſolet.

21 Tanquam domus deleta, ita eſt ſtulto ſapientia: cujus ſermones ſi cum animo reputentur, cognitioni hominis vacantis intelligentia ſermones inſunt quos nequeas perquirere.

22 [e] Pro pedicis eſt in pedibus dementium eruditio, & velut manicę ad manum dexteram.

[e] Græ. *pedicæ.*

23 Stultus in riſu extollit vocem ſuam, vir autem ſolers vix placidè arriſurus eſt.

24 Tanquã mundus aureus eſt prudenti eruditio, & tanquã armilla impoſita brachio dextero.

25 Pes ſtulti [f] citò infertur in domum *alterius*, ſed homo peritus multarum rerum pudore ab ea continebit ſe.

[f] Gręę. *citus in domo.*

26 Imprudens a foribus flexus in domum introſpicit, ſed vir eruditus conſiſtit foris.

27 Ruditas eſt hominis [g] cùm auſcultat ad fores, prudens verò ignominiã iſtam gravabitur.

[g] Græ. *auſcultare.*

28 Multiloquorum labia res narrant quę non attinent ipſos, prudentum verò ſermones ſtaterâ ponderantur.

29 In ore ſtultorum eſt cor ipſorum, in corde autem ſapientum eſt os ipſorum.

30 Cùm execratur impius 'ſatanam, is ſuam ipſius animam execratur.

31 Inquinat ſuam ipſius animam ſuſurro; & ubicunq; inquilinus fuerit, odio futurus eſt.

ANNOTATIO.

6 Precatio] *id eſt, cùm pauper divitem contumelioſum deprecatur, aures quidem illius, ſed animum minimè afficit; ac propterea judicium Dei contumelioſum hominem affecturum eſt duritiæ tantæ & inhumanitatis nomine.* 14 Solers] *nempe in cuſtodienda lege Domini: nam hic verſus & ſequentes ſunt duorum præcedentium exegetici.* 18 Adhibet ſibi] *id eſt, ſibi ipſi applicat: ſic accipiendum docet antitheſis.* 30 Satanam] *qui homicida eſt a principio, mendacium & impiorum pater.*

CAPUT XXII.

1 LAPIDI conſpurcato cōparatur piger, & quiſque exſibilat ignominiam ejus.

2 Stercori bubulo e ſterquiliniis comparatur piger, quem quiſquis tollit, manum ſolet excutere.

3 Pudor patri eſt in genitura filii carentis eruditione, & filia *talis* ad detrimentū gignitur.

4 Filia prudens hæres viri ſui futura eſt; quæ autem pudore afficit *eum*, ad triſtitiam genitoris *afficit*.

5 Patrem virumq; pudore afficit audax, ſed apud utroſque ignominioſa futura eſt.

6 Muſicorum *ſonorum* in luctu narratio intēpeſtiva eſt, flagella verò & correctio tempore ſapientiæ.

7 Liberi qui cum vita bona educantur, ſuorū genitorum abſcondunt ignobilitatem, liberi qui in contemptu & ruditate exultant, inquinant nobilitatem cognationis ſuæ.

8 Conglutinat teſtam qui docet ſtultum, & excitat dormientes e profundo ſomno; narrat dormitanti qui narrat ſtulto: nam [a] conſummata narratione dicet, quid eſt?

[a] Grę.*in conſummatione*.

9 Mortuū defle, quia defecit *eum* lux; & ſtultum defle, quia defecit eum intelligentia.

10 Suavius defle mortuum, quia requievit:

11 Nam ſtulti vita [b] gravior eſt morte.

[b] Græ.*ſupra mortem eſt*.

12 Luctus mortui ſeptēdialis eſt, ſed ſtulti ac impii *luctus perdurat* omnibus diebus vitæ ejus.

13 Cum inſipiente ne habeas ſermonem multum, neque ambules cum eo qui caret intelligentia: nam ut nullo ſenſu eſt, omnia tua nihili facturus eſt.

14 Cave ab illo ut moleſtiam non habeas, & [c] ʼquiſquiliis ejus minimè inquineris.

15 Declina ab illo & requiē [d] conſequêris, & nequaquam ſecurus eſto in dementia ejus:

[c] Græ.*excuſſione*.

[d] Græ.*invenies*.

16 ʼPlumbo futurū eſſet aliquid gravius, & ſi quod aliud nomē eſt rei alicui graviori plumbo.

17 Arenā, & ſalem, & maſſam ferri facilius eſt ferre, quàm hominem vacantem intelligentia.

18 Coaxatio lignea devincta ad ædificiū concuſſione non diſſolvitur: ita cor ſtatuminatum ſuper [e] conſulta cogitatione nullo tempore timore perterrebitur.

[e] Græ.*conſilii*

19 Cor fundatū ſuper intelligente cogitatione eſt ʼvelut ornatus [f] arenati in pariete xyſti.

[f] Græ.[illegible]

20 Valli in alto ſiti ex adverſo venti nequaquam manſuri ſunt;

21 Ita cor meticuloſum in cogitatione ſtulti ex adverſo cujuſque timoris minimè permanſurum eſt.

22 Qui pungit oculum, elicit lachrymas; & qui pungit cor, provocat ſenſum.

23 Qui mittit lapidem in volucres, abigit illas; & qui probris afficit amicum, diſſolvit amicitiam.

24 Si in amicum ſtrinxeris gladium, ne deſperes: eſt enim [g] reconciliationis via.

25 In amicum ſi aperueris os, ne verearis; eſt enim componendi ratio, prętērquam ex probro, ſuperbiaq; & arcani revelatione; & doloſo ictu: ex his enim omnis amicus aufugit.

[g] Græ.*regreſſio*.

26 [h] Fide utere erga propinquum in paupertate *illius*, ut læteris rebus ſecundis illius.

[h] Græ.*fidem poſſide*.

27 Tempore afflictionis permane apud illum, ut cohæres ſis hæreditatis illius: ʼneque enim ſemper [i] circumhærentem conſtitutionem oportet contemnere, neque admirabilis eſt dives qui non habet mentem.

[i] Græ. *circumſcriptionem*.

28 Ante ignem *præit* vapor camini & fumus, ſic ante [k] cædes convitia.

[k] Græ.*ſanguines*.

29 Amicum protegere non erubeſcam, & a cōſpectu ejus nequaquam abſcondam me;

30 Quòd ſi mala mihi per ipſum evenerint, quiſquis audiverit cavebit ab illo.

31 ʼO ſi quis inderet mihi ad os meum cuſtodiam, & ad labia mea ſigillum ſolers; ut nō corruerem repentè ab illa, & me non perderet lingua mea.

ANNOTATIO.

14 Quiſquiliis] *Id eſt, ne per ludibrium pedes excutiat contra te, & velut ramentis pedum in te conjectis te ipſum commaculet.* 16 Plumbo] *id eſt, ſi diſſimulares ſecurè dementiam ſtulti, tandem experientia cognoſceres eam plumbo, & ſi qua alia res gravior plumbo nominari poteſt, longè graviorem eſſe, ut ſequens verſus explicat.* 19 Velut] *id eſt, convenientiſſimum eſt, quemadmodum in xyſtis ſive hypethris ambulationibus atque gymnaſiis convenientiſſimum eſt parietes arenato aut marmorato æquabili & politiſſimo incruſtari.* 27 Neque enim] *id eſt, non decet virum bonum ex præſente ſpecie temporibúſque judicare.* 31 O ſi quis] *optantis verbę ex Hhebræorum uſu.*

CAPUT XXIII.

1 DOMINE pater & dominator totius vitę, ne derelinquas me in conſilio ʼiſtorum, neq; ſinas me inter iſtos cadere.

2 (Quis inſtitueret in cogitationem meam flagella, & in corde meo eruditionem ſapientiæ?) ʼut in peccatis errore commiſſis tu mihi parcas Domine, & non ſinas eorum contumelias qui ex profeſſo peccatores ſunt:

3 Ut nō multiplicentur errores mei & abundent peccata mea ad contritionē; itaq; corruam corā adverſariis, & gaudeat de me inimicus meus, ii quorū ſpes procul eſt a miſericordia tua.

4 Domine Pater & Deus vitæ meæ, elationē oculorum ne tribuas mihi, & giganteum animū ſemper amove a ſervis tuis.

5 Spes inanes & cupiditates averte a me, & contine ſemper eum qui cupit ſervire tibi; ventris appetentia & concubitus ne occupent me, & animo impudenti ne tradas me famulum tuum.

6 Audite, liberi, eruditionem oris veracis; quam qui ſervabit, minimè deprehendetur labiis ipſius.

7 In ſua imprudentia intercipietur peccator, & convitiator ſuperbuſq; offendent iſtis.

8 Juramento ne aſſuefacias os tuum, & nominare ſanctum ne aſſueſias.

9 ʼNam quemadmodum famulus [a] non paucis vibicibus afficitur, de quo aſſiduè habetur quæſtio; ita qui jurat & Deum ſemper nominat, a peccato minimè mundus erit.

[a] Grę. *non minuitur a vibice*.

10 Vir qui multùm jurat plenus eſt iniquitate, & non abſcedet a domo ejus flagellum.

11 Cùm abundabit peccatum ejus in ipſo, etiamſi deſpexerit, peccat ʼdupliciter.

12 Quòd ſi inaniter juravit, juſtus non habebitur: nam implebitur domus ejus [b] inductis flagellis.

b Græ. inductione.

13 [a] Eſt ſermo circumveſtitus morte, ne deprehendatur iſte in hæreditate Jahhakobi.

14 Nam a piis omnia hæc abſtitura ſunt, qui in peccatis non involventur.

15 [c] Intemperanti juramento ne aſſuefacias os tuum: huic enim [d] culpa ineſt peccati.

c Græ. intemperantiæ juramenti.
d Græ. ſermo.

16 Recordare patris & matris tuæ, nam inter magnates conſidebis,

17 Ne fortè oblivioni tradaris coram illis, & cõſuetudine tua ipſius marceſcas; velles enim te non natum eſſe, & diem execrareris partus tui.

18 Homo conſueſcens ſermonibus [e] probroſis, omnibus diebus ſuis nequaquam erudietur.

e Græ. probri.

19 [a] Duo genera [f] multùm peccant, & tertium adducit iram:

f Græ. multiplicant peccatu.

20 Animus fervidus ut ignis ardens, qui non extinguitur donec conſumptus ſit:

21 Homo ſcortator peccans in ſuo ipſius corpore, qui non deſinit donec ignem accenderit.

22 Scortatori homini quilibet cibus ſuavis eſt, nequaquam ceſſaturus eſt donec moriatur.

23 Homo digrediens e cubili ſuo, dicens cum animo ſuo, quis videt me?

24 Tenebræ circumſtant me, & parietes teguntme, & nemo videt me, quid vererer? peccata mea minimè recordabitur Altiſſimus:

25 Cui timori ſunt oculi hominum, quaſi non noverit oculos Domini altiſſimi millies ſole lucidiores eſſe,

26 Qui inſpiciunt omnes vias hominum, & conſiderant in partes occultas uſque,

27 Cui antequam hæc omnia crearentur nota erant omnia, ſimiliterq́; poſtquam conſummata ſunt pervidet omnia.

28 Hic in plateis civitatis vindicabitur, & ubi non ſuſpicatus fuerit deprehendetur.

29 Similiter etiam mulier relinquens virum ſuum, & [g] hæredes ex alio parans.

g Græ. hæreditatem.

30 Etenim primùm non paruit legi Altiſſimi, ac ſecundò in virum ſuum deliquit, tertiò verò ſcortatione adulteravit, & ex alio viro præbuit liberos.

31 Hæc in Eccleſia producetur, & in liberos hujus animadverſio erit.

32 Non mittent in diverſum filii iſtorum radicem, & rami iſtius non ferent fructum:

33 Relinquet ad execrationem memoriam ſui, & probrum iſtius non delebitur.

Sapientiæ 3. & 4.

34 Ita cognoſcent qui reliqui facti fuerint, nihil eſſe melius reverentia Domini, & nihil ſuavius eo qui attendit mandatis Dei.

35 Gloria magna eſt ſequi Deum, & longitudo vitæ *in eo ſita eſt*, [h] ut accipiaris ab illo.

h Græ. *ut accipi.*

ANNOTATIO.

1 Iſtorum] *Qui ex profeſſo peccatores ſunt, prout ſequente verſu nominantur: relativum præiens antecedenti ex Hhebræorum uſu.* 2 Ut in peccatis] *id eſt, ut non ſinas me per errorem peccata committere, tanquam ſi parceres flagellis & eruditioni meæ, ac proinde me non domitum manu tua peccatis permitteres: ſic accipiendum docent ſequentia.* 9 Nam quemadmodum] *ut juſta ſit comparationis hujus ἀπόδοσις duo verſus conjungendi ſunt; quod quicunque non animadverterunt, plurimum in hujus loci interpretatione laborarunt ſenſus eſt, ſervum de quo propter maleficia continua habetur quæſtio, eodem loco habendum eſſe atque hominem juramentis deditum: utrumque reum eſſe peccati, hoc verſu; & indeſinenter flagellatum iri, ver. ſeq.* 11 Dupliciter] *nempe quòd peccat, & quòd deſpiciens peccati gravitatem Deum ipſum deſpicit, & in peccatis magis ac magis involvitur.* 13 Eſt ſermo] *nempe juramentum ejuſmodi: nam in ſermone de juramentis pergit uſque ad verſum. 18.* 19 Duo genera] *hæc tria proponit deinceps ad finem uſq; capitis: hominem animo æſtuantem, verſu ſequente; adulterũ, uſq; ad verſum 32. & adulteram, reliquo capite.*

CAPUT XXIIII.

1 SAPIENTIA [a] laudat [a] ſe ipſam, & in medio populi ſui gloriatur.

a Græ. animam ſuam.

2 In Eccleſia Altiſſimi os ſuum aperit, & coram potentia ejus gloriatur, *dicens*,

3 Ego ex ore Altiſſimi proveni, & tanquam nebula cooperui terram:

4 Ego in excelſis *locis* tentorium habui, & *fuit* thronus meus in columna nubis:

5 Rotunditatem cœli circuivi ſola, & in profunditate abyſſorum ambulavi:

6 In fluctu maris & in tota terra, atq; in omni populo ac gente acquiſivi:

7 Et apud hæc omnia quæſivi requiem, ut in hæreditate alicujus commorarer.

8 Tunc mandavit mihi creator omnium, & qui creavit me fecit ut requieſceret tentorium meum, dicens,

9 In Jahhakobo tentorium pone, & hæres eſto Jeruſchalaimis.

10 Ante ſeculum a principio creavit me, & in ſecula minimè defectura ſum; in tentorio ſancto coram illo miniſtravi.

11 Atque ita Tzijone ſtabilita ſum, in civitate ſanctificata ſimiliter fecit ut quieſcerem, & Jeruſchalaimis eſt poteſtas mea.

12 Itaque radicata ſum in populo affecto gloria, in parte Domini, hæreditatis ipſius.

13 Tanquã cedrus in Libano exaltata ſum, & tanquam cupreſſus in montibus Chermonis.

14 Tanquam palma [a] Hhengedi exaltata ſum, & tanquam plantæ roſæ Jerichuntinæ:

15 Tanquam olea decora in ſpecioſo campo, & tanquam platanus ex aquis exaltata ſum:

16 Tanquam cinnamomum, & tanquam pila aromatica, & tanquam myrrha electa [b] emiſi odorem bonum:

b Græ. dedi.

17 Tanquam galbanum, & onyx, ſtacteque, & tanquam thuris vapor in tabernaculo.

18 Ego velut terebinthus extendi ramos meos, ſuntq́ue [c] glorioſi & gratioſi rami mei.

c Græ. *gloriæ & gratiæ.*

19 Ego tanquam vitis germinans protuli odorem bonum; & flores mei [d] afferunt fructũ glorioſum & divitem.

d Græ. *ſunt fructus gloriæ & divitiatũ.*

20 Ego mater ſum dilectionis optimę, reverentiæq́ue, & cognitionis, & ſpei ſanctæ.

21 Quas cõmunico cum liberis meis omnibus, ſemper futuras iis [a] qui indicuntur ab ipſo.

22 Accedite ad me qui cupitis me, & fructibus meis quos gigno implemini:

23 Nam memoria mei dulcior eſt melle, & hęreditas mea favo mellis.

24 Qui comedunt me, adhuc eſurient; & qui

bibunt me, adhuc erunt ſitientes mei.

25 Qui auſcultat mihi, pudore non afficietur unquam; & qui [e]colunt me, [f]non aberrabunt.

e Græ. *operantur in me: metaphora a terra.* *Deut.* 33.

f Græ. *diſſolvamini valere.*

26 Hęc omnia *dicit* liber fœderis Dei altiſſimi,

27 Lex quam mandavit nobis Moſche hęreditariam in congregationibus Jahhakobi: ne [f]deficiatis, quin robore valeatis in Domino: ut confirmet ipſe vos, agglutinamini ipſi: Dominus omnipotens Deus ſolus eſt, neque eſt ampliùs præter ipſum ſervator:

28 Qui implet omnia tanquam [*]Piſchon ſapientia ſua, & tanquam Tigris diebus novorum *fructuum:*

29 Qui replet tanquam Euphrates intelligentia, & tanquam Jarden diebus meſſis.

30 Qui demonſtrat tanquam lucem eruditionem ſcitam, & tanquam Gichon diebus [*]flaveſcentis ſegetis.

31 Non [g]agnovit primus perfectè illam, ſimiliterq́; ultimus non perveſtigavit illam:

g Græ. *conſummavit cognoſcere.*

32 Nam [*]ex mari plurimæ emergunt cogitationes illius, & conſiliũ illius ex abyſſo magna.

33 Ego ſapientia tanquã foſſa ducta e flumine,

34 Et tanquam aquæ ductus, proceſſi in paradiſum:

35 Dixi, irrigabo optimum hortum meum, & inebriabo areolam juſtam meam:

36 Ecce autem factus eſt mihi ex foſſa fluvius, & ex fluvio meo factum eſt mare:

37 Quia eruditionem tanquam matutinũ tempus illuſtro, & demonſtro eam in longinquum uſque.

38 Quia doctrinã [*]ad prophetiam effundo, quã relicturus ſum in generationes æternas.

39 Videtis me non mihi ſoli laboraſſe, ſed omnibus qui exquirunt illam.

ANNOTATIO.

1 Laudat] *id eſt, ſe ipſam prædicat per ſpiritum dei iis laudibus quæ ſequuntur inde a verſu 3.* 14 Hhengedi] *de quo vide Geneſ. 14. ſic autem legendum cùm libri veteres oſtendunt, tum ipſa ſententia.* 21 Qui indicuntur] *id eſt, quos mihi dedit pater, ut Chriſtus loquitur Joan. 10.* 25 Non aberrabunt] *a vero ſcopo qui piorum animis objectus eſt: ſic interpretamur Græcam vocem ex notatione illius, & præcedentis membri comparatione.* 28 Piſchon] *de his nominibus quatuor vide Gene. 2. 11. & ſequentibus pertinẽt enim ad fluvios duos Euphratem & Tigrin, qui Babyloniam atq; Seleuciam fœcundant reſtagnatione ſua, ut teſtantur Herodotus, Diodorus, & Plinius lib. 18. Naturalis hiſt. cap. 17. & 18. Hîc autem ellipſis eſt relati, & ſequentib. verſib. pro eo quod eſt tanq̃ Piſchon &c. replent adjacentem agrum.* 30 Flaveſcentis ſeg.] *nam ſub illud tempus exũdant Euphrates & Tigris, quod ſignificatur voce Græca: etſi alii interpretantur vindemiam, quæ in Babylonia & circũ Euphratẽ nulla eſt; dicitur enim* τρύγητος *non* ἀπὸ τ῀ τρυγὸς, *i. a vino; ſed ab ariditate quæ ſegetẽ maturat, ac proinde ei* τρύγης *&* τρυγητοῦ *nomen dedit; quamvis a verbo* τρύχω *deducit Phavorinus.* 32 Ex mari] *id eſt, infinito fonte, metaphoricè.* 38 Ad Prophetiam] *hoc eſt, ut eos qui accipiunt me efficiam prophetas, ex quorum ventre (ut loquitur Chriſtus) profluunt rivi ſalutiferæ aquæ. Joan. 7. 38. atque huc ſpectavit autor cùm exemplum ſuum adduceret ſequente verſu.*

CAPUT XXV.

1 TRIBUS rebus [a]ſpecioſus effectus ſum & ſurrexi ſpecioſus coram Domino, coram Domino & hominibus:

2 Concordia fratrum, & amicitia propinqui, & viro ac muliere quibus inter ipſos convenit.

3 Tria verò genera odit anima mea, & infenſus ſum valde vitę illorum:

4 Pauperem ſuperbum, & divitem mendacem, ſenemq́ue mœchum [a]minima præditum intelligentia.

a Græ. *minutum intelligẽtia.*

5 In juventute tua ſi nihil coëgeris, quomodo poteris in ſenectute tua [b]conſequi?

b Græ. *invenire.*

6 Quàm ſpecioſum eſt canitiei judicium, & ſenioribus cognitio conſilii!

7 Quàm ſpecioſa eſt ſenum ſapientia, & gloria præditis *decora* cogitatio atq; conſilium!

8 Corona ſenum eſt experientia multiplex, eorumq́ue gloriatio reverentia Domini.

9 Novem cogitata prædicavi beata eſſe ex animo meo, & decimum proloquar lingua mea.

10 Homo de liberis lætans *beatus eſt, &* qui vivens videt ruinam inimicorum:

11 Beatus qui habitat cum uxore intelligente, & qui lingua non labitur, & qui non ſervit homini indigno ſe.

12 Beatus qui [c]adeptus eſt prudentiam, & qui *eam* narrat ad aures audientium.

c Græ. *invenit: ſic deinceps.*

13 Quàm magnus eſt qui adeptus eſt ſapientiã! ſed nemo eſt qui ſuperet reverentem Domini.

14 Dilectio autem Domini ſupra omnia excellit ad illuſtrationem.

15 Qui tenet eam, cui comparari poſſet?

16 Reverentia Domini principium eſt dilectionis ejus, fides verò principium agglutinationis [d]ad illum.

d Græ. *illius.*

17 [e]Omnem plagam, modò ne plagam cordis; & omnem improbitatem, [e]modò ne improbitatem mulieris;

e Græ. *ac ſi, & ſic deinceps.*

18 Omnem [f]invaſionem, modò ne invaſionem [*]oſorum; & omnem ultionem, modò ne ultionẽ inimicorum:

f Græ. *inductionem.*

19 (Non eſt caput valentius capite ſerpentis, neq; eſt animus valentior animo inimici)

20 Habitare cum leone & dracone malim, quã habitare cùm improba muliere.

21 Improbitas mulieris mutat faciem illius, & faciẽ illius offundit tenebris *ut ſit* [*]tanquã urſa.

22 Inter propinquos ſuos accumbens vir illius etiam [g]invitus propter illam ingemiſcet.

g Græ. [illegible]

23 Exigua eſt omnis improbitas ad improbitatem mulieris, [h]ſorte peccator accidat illi.

h Gręc. *ſortem peccatorũ.*

24 Vt aſcenſus arenoſus ad pedes ſenis, ita eſt mulier garrula quieto viro.

25 [*]Ne accidas ad pulchritudinem mulieris, & mulierem ne concupiſcas [*]deliciarum cauſa.

26 Ira, & impudẽtia, ac turpitudo magna [i]ineſt mulieri, ſi ſuppeditaverit quę opus ſũt viro ſuo.

i Græ. *eſt mulier: ſic verſibus ſequentibus duobus.*

27 Cor humile, faciemq; mœſtam, & plagam cordis efficit mulier improba;

28 Manus remiſſas, & genua ſoluta quæ non conſolatur virum ſuum in anguſtia.

29 A muliere principium eſt peccati, & per eam nos omnes morimur.

30 Ne des aquæ effluendi locum, neq; mulieri improbę licentiam exeundi.

31 [*]Si non ambulat ad manum tuam,

32 A [k]carne tua reſeca illam, da *libellum* & dimitte *illam.*

k Græ. *carnibus tuis.*

ANNOTATIO.

8 Specioſus] *i. deterſo mœrore omni revertor tantopere ut vultu teſtatam faciam lætitiam meam.* 17 Omnem plagam] *hi verſus propter ellipſin verbi obſcuritatem per magnam habere viſi ſunt immeritò, cùm verbum habeatur verſ. 20. quod cum his verſibus conjungendum eſt. ſenſus eſt, ſe a Domino paratum eſſe omnes plagas perferre ab hominibus, omnes aſtus, omnemq; violentiam, modò Deus eas plagas, technas, violentiamq; avertat quæ hîc deſcribuntur: quamobrem eas exornat autor ſequentibus & ſe ipſum explicat.* 18 Oſorū] *id eſt, quam oſores & inimici voluerint. quaſi dicas, modò ne tradatur anima mea deſiderio inimicorum meorū, quemadmodū permultis locis orabat David.* 21 Tanquam urſa] *i. ferociſſima & nemini parcens: ſimilitudo eſt in ſcripturis frequens, ut 2. Schem 17. 8.* 25 Ne accidas] *i. ne abjicias te: quod Latinè dicas, ne accidas ad genua aut pedes mulieris raptus amore formæ.* Deliciarum cauſa] *i. propter delicias illius te victurum ſperans in deliciis.* 31 Si non ambulat] *i. ſi in te qui vir ipſius es minimè acquieſcit, ſed ſe nefariè adjungit alteri diſcedens a manu ſua, cui ſe data conjugii fide obſtrinxerat.*

CAPUT XXVI.

Infr. ver. 21.

1 MULIERIS bonæ beatus eſt vir, & numerus dierum ejus duplex.

2 Mulier fortis lętitiā affert viro ſuo, & annos vitæ illius implet [a] proſperitate.

[a] Græ. *pace.*

3 Bona mulier bona portio eſt, in partē [b] reverentibus Dominum dabitur:

[b] Græ. *reverentium.*

4 *Divitis enim ac pauperis animus bonus eſt erga Dominū, omni tempore vultum habētes hilarem exultant.

5 A tribus formidat cor meum, & a quarti conſpectu metuo.

6 Calumnia civitatis, & concio populi,

7 Et obtrectatio, *iſta* omnia ſupra mortem laborioſa ſunt:

8 Sed [c] oneroſa cordi & luctifica eſt mulier æmulans zelotypiâ mulierem *alteram:*

[c] Græ. [illegible] *cordis, & luctus.*

9 Et flagellum eſt linguæ cum omnibus de re communicans.

10 *Jugum boum exagitatum *facit* mulier improba: qui habet eam ita eſt ut qui prehendit ſcorpium.

11 Iram magnam *efficit* mulier ebrioſa, & vertiginoſa, quę inhoneſtam conſtitutionem ſuam minimè contegit.

12 Scortatio mulieris in elatis oculis atque in palpebris ejus cognoſcitur.

13 In filiam [d] inverecundam confirma cuſtodiam, ut cùm invenerit ſibi licentiam eſſe non utatur *ea.*

[d] Græ. *non everſabilem: ſic ver. 29.*

14 [e] Impudentem oculum a tergo obſerva, ac ne mireris ſi delinquat in te.

[e] Græ. *poſt impudentem oculum obſerva.*

15 Quemadmodum viator ſitiens os aperit invento fonte, & de omni aqua propinqua bibit; ita adverſum omnē palum ſeſſura eſſet, & adverſus telum apertura pharetram.

16 Gratia mulieris delectat virum ipſius, oſſaque illius pinguefacit ſcientia illius.

17 Donatio Domini eſt muler taciturna atque benevola, neq; eſt [f] quicquam quo erudita illius anima commutari poſſit.

[f] Grę. *commutatio eruditæ animæ.*

18 Gratia [g] ſuprema eſt pudica & fidelis mulier:

[g] Græ. *ſuper gratiam.*

19 Neq; eſt pretium ullum æquè pendendum ac temperans anima illius.

20 *Ut* ſol Domini oriens in altiſſimis, ita pulchritudo bonæ mulieris eſt in ornamento domus ipſius.

21 *Ut* lucerna elucens in lychnucho ſancto, ita eſt pulchritudo vultus *illius* in ætate ſtata.

22 *Ut* columnæ aureæ impoſitæ baſibus argenteis, ita ſunt pedes ſpecioſi in pectoribus firmis *illius.*

23 Fili, florem ætatis tuę conſerva ſanum, ac ne des alienis robur tuum.

24 Cùm requiſiveris ex omni agro* fœcundam ſortem, ſere propria ſemina fretus bono genere tuo:

25 Ita fœtus tui ſuperſtites, & audenter generoſum animum obtinentes [h] augeſcent.

[h] Græ. *magni evadent.*

26 Mulier [i] meretrix æqualis *ſui reputabitur, quæ autem ſubeſt viro, turris [k] defendens a morte reputabitur utentibus.

[i] Græ. *mercenaria.*

[k] Græ. *mortis*

27 Mulier impia in partem iniquo dabitur, pia verò datur reverenti Dominum.

28 Mulier inhoneſta ignominiā [l] *in virū* excitabit, filia verò honeſta etiam virum verebitur.

[l] Græ. *contra teret.*

29 Mulier inverecunda ut canis reputabitur, quæ autem verecundiam habet reverebitur Dominum.

30 Mulier honorans virum ſuum omnibus apparebit ſapiens, quæ autem non honorat eum [m] ſuperbe impia ab omnibus agnoſcetur.

[m] Græ. *in ſuperbia.*

31 Bonæ mulieris vir beatus eſt, numerus enim annorum ejus futurus eſt duplex.

32 Mulier clamoſa & loquax ſpectata eſt, ad arcendos inimicos *apta:*

33 Et hominis cujuſque anima* quæ ſimiliter arcetur iſtis, in bellicis ſeditionibus [n] ſibi ipſi degendum cogitat.

[n] Grę. *animam ſuam tranſigit.*

34 Duobus *nominibus* afficitur triſtitia cor meum, & de tertio advenit mihi indignatio:

35 Si vir bellator inopia deficit, & viri intelligentes ſi [o] flocci fiunt,

[o] Græ. *ſtercorentur, ut ita dicamus.*

36 Et ſi quis revertitur a juſtitia ad peccatum: hunc comparabit Dominus [p] ut cædatur gladio.

[p] Græ. *ad gladium.*

37 Vix eximitur mercator e delicto, neq; juſtus eſt a peccato caupo.

ANNOTATIO.

4 Divitis] *Nempe qui bonam uxorē habet.* 10 Jugum] *i. conjuges inter ſe ſunt veluti conjugati boves: quòd ſi mulier improba eſt, nihil jugo illo miſerius.* 24 Fœcundam ſortem] *allegoria qua electa uxor cum agro fertili comparatur.* 26 Sui] *i. porcæ altili: ſic enim Græci appellant σίαλον, ut a ſyagro diſtinguatur.* 33 Quæ ſimiliter] *Græcam vocem aliud ferè ſignificare novimus: ſed ſi quis adjuncta bene expenderit, videbit eam non ex nomine τρόπος (ut vulgus fecit interpretum) componendam eſſe, ſed potius ex τροπῆ, quæ poſita eſt præcedente verſu; atque hoc pacto hic locus habet evidentiam.*

CAPUT XXVII.

1 'REI indifferentis gratia peccaverũt multi; & qui quærit abundare, oculum ſuum 'avertit.

2 Inter compages lapideas pangitur clavus, & inter venditionem atque emptionem peccatum [a] ultrò citroq; teritur.

[a] Græ. conteritur.

3 Qui non obtinet [b] ſtudioſè reverentiam Domini, hujus citò ſubvertetur domus.

[b] Græ. per ſtudium in reverentia.

4 Dũ excutitur cribrũ, remanent ſordes; ſimiliterq; 'exuviæ homines in eloquutione ejus.

5 Vaſa figuli caminus probat, tentatio verò hominis colloquio ipſius *probatur*.

6 Culturam arboris demonſtrat fructus illius, ſic eloquutio cogitationis quæ ineſt cordi hominis.

7 Ante eloquutionem ne laudaveris quenquam, hæc enim eſt tentatio hominum.

8 Si ſequaris jus, comprehendes ipſum; & indues ipſum velut talarem *veſtem* gloriæ.

9 Volucres ad ſimiles ſibi divertunt, veritas verò ad eos revertitur qui [c] colunt *ipſam*.

[c] Græ. operantur.

10 Leo inſidiatur venationi, ſimiliterq; peccatum iis qui operantur malum.

11 Narratio pii ſemper eſt cum ſapientia, imprudens verò mutatur ut luna.

12 Inter eos qui carẽt intelligẽtia 'obſerva tẽpus; inter conſideratos verò aſſiduè verſare.

13 Narratio ſtultorum [d] offenſioni eſt; & riſus eorum hęret deliciis peccati.

[d] Græ. offenſio.

14 Sermo illius qui plurimùm jurat capillos arrigit, & certamen iſtorum [e] facit ut obſtruamus aures.

[e] Græ. ſepimentum aurium eſt.

15 [f] Effuſionẽ ſanguinis facit ſuperborũ pugna, & convitiatio illorum gravis auditu eſt.

[f] Græ. effuſio ſanguinis eſt ſuperb.

16 Qui revelat arcana, amittit fidem; ac nequaquam amicum inventurus eſt ex animo ſuo.

17 Benevolentia proſequere amicum, & fidus eſto cum eo:

18 Quòd ſi revelaveris arcana ejus, nequaquã perſequaris [g] eum.

[g] Græ. poſt eum.

19 Quemadmodum enim perdit homo inimicum ſuum, ita 'perdit propinquum ſuum.

20 Et quemadmodum ſi volucrem e manu tua dimiſeris, ita propinquum dimiſiſti; & minimè [h] venando conſequeris ipſum.

[h] Græ. venaberis.

21 Ne proſequaris ipſum: nam abſtitit procul, effugitque ut dorcas e laqueo:

22 Nam vulnus obligari poteſt, & de convitio eſt reconciliatio:

23 Sed qui revelavit arcana amiſit fidem.

24 Qui nutat oculo, fabricatur mala; & qui novit eum, abſiſtet ab eo.

25 E regione quidem oculorum tuorum ſuave efficiet os ſuum, & ſermones tuos mirabitur; ſed poſtea pervertet os ſuum, & tuis ſermonibus offenſiones addet.

26 [i] Permultùm 'odi, neq; eſt quem ei comparem, & Dominus odio habiturus eſt.

[i] Græ. multa.

27 Qui lapidẽ in altũ mittit, ſuper caput ſuum mittit; ita plaga doloſa diducit vulnus.

28 Qui fodit foveam, in ipſam incidet:

29 Et qui ſtatuit laqueum, capietur ipſo.

30 Malefico mala ſupervenientia morabuntur apud ipſum, quamvis minimè cognoſcat unde adveniant ipſi.

31 Illuſio & probrum ſuperborum eſt, vindictaque ut leo inſidiatur illis.

32 Laqueo capientur qui lętantur de ruina piorum, & dolor conſumet eos ante mortem ipſorum, ſimultas, & ira, & quęcunque ſunt res abominandæ: hujuſmodi vir inquam peccator [k] poſſidetur iſtus.

[k] Græ. poſſeſſum eſt iſtorũ: nam vocem Græcam paſſivè ſumit Siracides.

ANNOTATIO.

1 Rei indifferentis] *i. ejus rei quâ homines bona fide & conſcientia carere poſſent, ut mercatores & caupones lucro: ſic ſuprà 7.18.* Avertit] *nempe a juſto oculum ſuum adjicit ad rem indifferentem.* 4 Exuviæ] *i. tanquam ſpolia adempta ipſi, cùm inter loquendum excutitur & perturbatione animi ad ſermonẽ fundendum adducitur: elegans metaphora, quam exponunt ſequentes verſus.* 12 Obſerva tempus] *nempe quo ſubterfugias eorum conſortium, ut docet antitheton.* 19 Perdit] *i. æquè perdit amicum ſuum retegendis arcanis ac ſi inimicus eſſet.* 26 Odi] *nempe iſtum qui retegit arcana amici ſui.*

CAPUT XXVIII.

1 [a] ULTORI obveniet ultio a Domino, qui peccata ejus [b] conſtanter ſervaturus eſt.

[a] Græ. ulciſcens a Domino inveniet ultionem.

[b] Græ. ſervans.

2 Dimitte injuriam proximo, ac tum deprecanti tibi ſolventur peccata tua.

3 Homo in hominem cõſervat iram, & a Domino curationem petat?

4 Et in hominem ſimilem ſibi non adhibens miſericordiam pro peccatis ſuis deprecetur?

5 Cùm ipſe qui caro eſt conſervet ſimultatẽ, ecquis expiet peccata illius?

6 Memẽto [c] finis, & deſine inimicitias gerere:

[c] Grę. ultimorum.

7 Ac ne ſimultatem exerceas in proximum *ad* corruptionem & mortem; ſed in mandatis permane.

8 Memento mandatorum, neque ſimultatem exerceas in proximum.

9 Et *memento* fœderis altiſſimi, ac 'deſpice [d] rem ignoratione commiſſam.

[d] Græ. ignorationem.

10 Abſtine a lite & minues peccata: nam homo iracundus incendit pugnam.

11 Vir peccator amicos turbat, & inter eos qui pacem habent immittit calumniam.

12 [e] Prout eſt materia ignis, ita accenditur: prout eſt cõfirmatio pugnæ, *ita* augetur ignis; prout eſt robur hominis, *ita* furor eſt illius: & prout ſunt divitiæ hominis, *ita* illius extollunt iram.

[e] Græ. ſecundum materiã ſic ſequentia.

13 Contentio accelerata accendit ignem, ſed pugna accelerans effundit ſanguinem.

14 Si flaveris in ſcintillam, accenditur, ſin expueris in illam, extinguitur: ambo verò ex ore tuo exeunt.

15 Suſurronem ac bilinguem execramini: multos enim habentes pacem perdiderunt.

16 Lingua duplex multos divexavit, & diſſipavit eos ab [f] una gente ad alteram.

[f] Græ. gente ad gentem.

17 Et civitates munitas ſuſtulit, domoſq; magnatum ſubvertit.

18 Lingua duplex mulieres fortes ejecit, & privavit eas laboribus ipſarum.

19 Qui attendit ei, nequaquam requiem conſequetur, neq; habitabit cum tranquillitate.

20 Plaga flagelli efficit vibicem, ſed plaga lin-

guæ confringit oſſa.

21 Multi ceciderunt acie gladii, ſed non *tam multi* quàm qui propter linguam ceciderunt.

22 Beatus eſt qui protegitur [g] adverſus illam, qui non [h] expertus eſt furorem illius;

23 Qui non traxit jugum illius, & vinculis illius non alligatus eſt.

24 Nam jugum illius jugum eſt ferreum, & vincula ejus vincula ærea.

25 Mors peſſima eſt [i] quæ affertur ab illa, & ſepulchrum utilius eſt illa.

26 *Illa* piis minimè dominatura eſt, & flamma illius minimè comburentur.

27 Qui derelinquunt Dominum, incident in illam: atq; in his accendetur ac non extinguetur unquam, immittetur in ipſos tanquã leo, & tanquam pardalis perimet ipſos.

28 Ecce circumſepi poſſeſſionem tuam ſpinis; at ori tuo fac januas & vectes.

29 Argentum tuum & aurum tuum colliga; ſed ſermonis tui trutinam confice, & ori tuo fac januam & vectem:

30 Et attende ne quando labaris illis, ut non concidas coram [k] inſidiatore.

[g] Græ. *a facie ejus.*

[h] Græ. *pertranſivit in furore illius.*

[i] Græ. *mors illius.*

[k] Græ. *inſidiante.*

ANNOTATIO.

9 Deſpice] *i. injuriam ab homine acceptam ita diſſimula, quaſi ab imprudente fuiſſet facta.* 27 Pardalis] *ſive pardus fœmina, quam mare longè atrociorem eſſe ac fraudulentiorem teſtantur omnes.* 28 Ecce] *ſimilitudines συγκριτικαὶ, quibus demonſtratur ſtudium ad ſermones noſtros adhibendum.*

CAPUT XXIX.

1 QUI [a] exercet miſericordiam, fœneratur propinquo; & qui ſe pro illo cõfirmat [b] facultate ſua, ſervat mandata.

2 Mutuum da propinquo tempore [c] quo opus habet, iterumq; redde propinquo tempore ſuo.

3 [d] Firmum exhibe ſermonem tuum, & fidus eſto erga illum: ita omni tempore [e] quod opus erit tibi conſequeris.

4 Multi tanquam rem inventam exiſtimaverunt fœnus, & laborem exhibuerunt iis qui ipſos adjuverant.

5 Uſque dum acceperit, oſculatur manus illius, & pro pecuniis propinqui ſubmittit vocem:

6 Tempore autẽ reſtitutionis protrahit tempus, & [f] affert excuſationem ſocordiæ, ac cauſatur tempus:

7 Quòd ſi potuerit dare, vix reportabit dimidium, & reputabit illud tanquam rem inventã.

8 Sin minus, *cùm* privaverit eum pecuniis ſuis, & [g] immeritò inimicum eum comparaverit,

9 Execrationes & convitia rependet ei, pro gloria ignominiam reddet ei.

10 Multi itaq; propter improbitatem *iſtam* averſantur hominem, & privari metuunt.

11 Veruntamen [h] afflicto propinquo longanimus eſto, & in *conferenda* miſericordi beneficentia ne protrahas eum.

12 Propter mandatum ſuſcipe pauperem, & in egeſtate ipſius ne averſeris eum.

13 Perde argentũ propter amicum & fratrem, ac ne abſcondas illud ſubter lapidem [i] ut pereas.

14 Colloca theſaurum tuum ſecundũ mandata Altiſſimi, quod utilius erit tibi quàm aurũ ipſũ.

15 Cõcludito miſericordẽ beneficentiã in penuariis tuis, eáq; te ex omni afflictione eximet:

16 Supra ſcutum robuſtiſſimum & ſupra haſtã validam contra hoſtem propugnabit te.

17 Vir bonus ſpondebit pro altero; ſed qui amiſit pudorem derelinquit illum.

18 Beneficiorum ſponſoris ne obliviſcaris; expoſuit enim animam ſuam pro te.

19 Sponſionem bonam evertit peccator.

20 Sponſore uſus fugit peccator, atq; inutilis *vir* animo ſuo relinquit eum qui liberavit ipſũ.

21 Sponſio multos [k] commodè agentes perdidit & agitavit eos ut fluctus maris:

22 Viros potentes ejecit domibus, qui erraverunt per alienas gentes.

23 Peccator tranſgrediens mandata Domini in ſponſionem incidet, & qui perſequitur operarum conductiones incidet in judicia.

24 Suſcipe propinquum pro facultate tua, & attentè cave tibi ipſi ne incidas.

25 [l] Præcipua vitæ humanæ ſunt aqua & panis, veſtiſque & domus tegens imbecillam conditionem.

26 Melior eſt vita pauperis ſub tegmine trabium, quàm epulæ ſplendidæ ex alienis rebus.

27 Æquè parvis ac magnis rebus acquieſce, ac ne audias probrum domus tuæ.

28 Mala eſt vita migrantis de domo in domũ: nam ubi inquilinus es, [m] non audes aperire os.

29 Hoſpites accipies, & potum præbebis ingratiis; & adhuc præterea res acerbas audies:

30 Adveni, inquiline, inſtrue mẽſam, & ſi quid eſt [n] penes te paſce me;

31 Abi, inquiline, a conſpectu gloriæ; opus eſt domo, hic frater mihi in hoſpitium advênit.

32 Gravia ſunt iſta [o] prudenti increpatio de domicilio, & fœneratoris probrum.

[a] Græ. *facit.*

[b] Græ. *manu.*

[c] Græ. *neceſſitatis ejus.*

[d] Græ. *firma.*

[e] Græ. *neceſſitatem tuam invenies.*

[f] Græ. *reddit ſermonem ſocordiæ.*

[g] Græ. *gratis.*

[h] Græ. *in afflictione.*

[i] Græ. *ad perditionem.*

[k] Græ. *diligentes.*

[l] Græ. *principatus.*

[m] Græ. *non es aperturus.*

[n] Græ. *in manu tua.*

[o] Græ. *habenti prudentiam.*

ANNOTATIO.

7 Reputabit illud] *id eſt, videbitur ſibi in eum eſſe beneficus a quo accepit beneficium.* 15 Concludito] *id eſt, pro eo quòd theſaurum colligis argenti & auri, theſaurum compara miſericordiæ.* 19 Sponſionem] *i. virum bonum qui pro ipſo fidejuſſerit: ſic accipimus ex ſequentium interpretatione.* 23 Qui perſequitur] *i. redemptor & publicanus: hi enim ferè ſponſores & fidejuſſores exigunt.* 25 Imbecillam cond.] *id eſt, naturam infirmam noſtram, quæ ſub dio (ut fit in aliis animantibus) non poſſet perdurare. hic autem tranſitur ad ſecundum locum capitũ.* 29 Res acerbas] *quæ per μίμησιν, duobus verſibus proximè ſeq. exponitur.* 31 Gloriæ] *i. hominis glorioſi, quem pluris facio quàm te.* 32 Gravia] *concluſio duas ſummas capitis partes repetens ὕστερον πρότερον.*

CAPUT XXX.

1 QUI amat filium ſuum, aſſiduè flagella ei adhibiturus eſt, ut lætetur de eo [a] tãdem.

2 Qui erudit filium ſuum, lætabitur de eo, & inter ſpectatos de eo gloriabitur.

3 Qui docet filium, invidentiam acuit inimi-

[a] Græ. *de ultimis ejus.*

& coram amicis de eo exultaturus eſt.

4 Defuncto illius patre ita eſt tamen quaſi nō eſſet mortuus; nam ſimilem ſibi reliquit poſt ſe:

5 *Quem* in vita ſua videns lætatus eſt de eo, neque in obitu ſuo afficitur triſtitia;

6 *Quia* contra hoſtes reliquit vindicē, & qui amicis [b] referat gratiam.

[b] Græ. *reddat.*

[c] Græ. *circumradit.*

7 Qui [c] ſtrigilem adhibet filio, colligat vulnera illius, quamvis ad omnem clamorem turbentur viſcera ipſius.

[d] Græ. *durus.*

[e] Græ. *lacta.*

8 Equus indomitus evadit [d] moleſtus, & filius ſibi permiſſus evadit præceps.

9 [e] Blandè educa filium, & terrorem incutiet tibi; collude ipſi, & triſtitia afficiet te.

10 Ne rideas cum ipſo, ut non afficiaris dolore, & tandem collidas dentes.

11 Ne des ei licentiam in juventute, ac ne deſpicias errata ejus.

12 Flecte collum ejus in juventute, & frange latera ejus dum eſt infans; ne fortè induratus ſit tibi inobſequens, & dolori ſit animę [f] tuę.

[f] Græ. *tibi.*

[g] Græ. *operare in eo.*

[h] Græ. *habitu*

13 Erudi filium tuum, & [g] operam da ei, ut nō offendas turpi conditione ejus.

14 Præſtat pauper ſanus & [h] conſtitutione ſua valens diviti flagellis affecto in corpore ſuo.

15 Sanitas & bona conſtitutio quolibet auro melior eſt, & corpus validum immenſis opibus.

16 Non ſunt divitiæ quæ meliores ſunt ſanitate coporis, neque eſt lætitia ſuperans gaudium cordis.

17 Potior eſt mors quàm vita [i] acerba, aut invaletudo permanens.

[i] Græ. [illegible]

18 Res bonæ incluſæ ad os clauſum ſunt *velut* fercula ciborum ad ſepulchrum ſita.

19 Quid prodeſt holocauſtum idolo? nam neque edit, neque odoratur: ita eſt is [k] quem perſequitur Dominus:

[k] Græ. qui perſequitur a Domino, ut paſſivè dicamus.

20 Qui vidit oculis, & gemit, tanquam eunuchus amplectens virginem, atque ingemiſcens.

21 Ne tradas [l] triſtitiæ animum tuum, neq; angas te ipſum conſilio tuo.

[l] Græ. in triſtitiam.

22 Lætitia cordis eſt vita ipſa hominis, & exultatio [m] producit dies viri.

[m] Græ. productio dierum.

23 Dilige animum tuum, & conſolare cor tuum, triſtitiamque procul a te ſiſte.

24 Multos enim perdidit occiditq; triſtitia.

25 [n] Invidia & iracundia minuunt dies, & ante tempus ſenectutem adducit ſollicitudo.

[n] Græ. zelus.

[o] Græ. bonum

26 Cor ſplendidum & [o] bene affectum in epulis ciborum ſuorum curam habet.

ANNOTATIO.

7 Quamvis ad omnem] *i. quamvis invito animo eò adducatur pater ut filium veluti ſtrigile perfricet, & clamoribus illius dum flagellatur afficiatur non mediocriter: qua eadem ſimilitudine Schelomo in Proverbiis uſus eſt.* 13 Ut non offendas] *i. ne tandem nequitia illius ad gravem aliquam offenſionem provoceris fractus impatientia.* 14 Flagellis] *i. infirmitatibus corporis, ut plerumq; appellantur in Teſtamento novo & interpretantur ſequentia.* 18 Ad os clauſum] *i. ante os illius qui eis non audet uti, impeditus adverſa valetudine.* 19 Holocauſtum] *Græcam vocem ſic interpretamur ex uſu veterum, ut confirmant ſequentia; non edit res appoſitas, neque odoratur res quæ cremantur igne.* 26 In epulis] *i. hilariter epulatur, neq; cibū ſuum onerat varia ſolicitudine, quæ maximè inter edendum infeſta eſt valetudini: eſt ergo hic ellipſis particulæ ſolùm. q. d. in epulis curam habet ſolùm ciborum ſuorum, ac non rei alterius quæ ipſum torqueat.*

CAPUT XXXI.

1 VIGILIÆ divitiarum *cauſa* tabefaciunt carnes, & cura earum amovent ſōnum.

[a] Græ. *vigilia.*

[b] Græ. *coactione pecuniarum.*

2 Sollicitudo [a] pervigil poſtulat dormitationem, & infirmitatem gravem eluit ſomnus.

3 Defatigatur dives in [b] cogendis pecuniis, & in quiete impletur deliciis ſuis.

4 Defatigatur pauper penuria victus, ſed in quiete ſua efficitur egentior.

5 Qui amat aurum, non erit juſtus; & qui perſequitur corruptionem, hic implebitur *ea*.

6 Multi fuerunt vincti propter aurum; & perditio eorum [c] occurrit eis.

[c] Græ. *fuit in conſpectu eorum.*

7 Lignū offenſionis eſt iis qui ſacrificant ipſi, & omnis imprudens capietur eo.

8 Beatus eſt dives qui inculpatus deprehenditur, & qui non [d] ſectatur aurum.

[d] Græ. *it poſt aurum.*

9 Quis eſt ille, ut beatum prędicemus eum? fecerit enim in populo ſuo res admirabiles.

10 Quis probatus eo perfectè verſatus eſt ut [e] extollatur gloria? quis cùm poſſet tranſgredi non trangreſſus eſt? & cùm *poſſet* malum facere non fecit?

[e] Græ. *ſit in gloriatione.*

11 Propterea confirmabuntur bona ejus, & beneficia miſericordiæ ejus enarrabit Eccleſia.

12 Ad menſam magnificam aſſidens ne aperias fauces tuas in ea:

13 Neq; dicas, multa certè ſunt impoſita ei.

14 Memento malam rem eſſe oculum nequam.

15 Quid oculo nequius creatum eſt? propterea de omni aſpectu lachrymatur.

16 Quocunque inſpexeris, ne extendas manū tuam:

17 Ac ne cum eo in patina collidas.

18 Intellige res propinqui ex te ipſo, & de omni verbo cogita: comede ut homo quę appoſita ſunt tibi; neq; devora, ne odio habearis.

Infrà 37.30

19 Ceſſa primùm eruditionis gratia; neq; eſto inſatiabilis, ne fortè offendas:

[f] Græ. prim

20 Quòd ſi inter plures conſederis, ne [f] primus eorum extendas manum tuam.

21 Quàm ſufficit homini erudito res modica? nam in cubili ſuo non anhelat; ſomnus [g] ſanus cum inteſtino mediocri ſurgit manè, [h] compos animæ ſuæ:

[g] Græ. ſanitatis.

[h] Græ. & anima ejus cum eo.

22 [i] Laborioſæ vigiliæ, & cholera, torminaq; adſunt viro inſaturabili:

[i] Græ. labo vigilia.

[k] Græ. in[illegible] timis.

23 Quòd ſi coactus fueris in epulis, exſurge, deambulans vome; & quieſces.

24 Audi me, fili, ac ne contemnas me; & [k] tandem comperies ſermones meos.

25 In omnibus operibus tuis eſto promptus, & ulla infirmitas minimè obveniet tibi.

26 Splendido in cibis benedicunt labia, teſtimonium eſt fidele bonitatis illius.

27 Improbo propter cibum obmurmurat civitas, & accuratum eſt teſtimonium improbitatis illius.

28 In vino ne agas virum: nam vinum multos perdidit.

29 Fornax probat id quo duratur acies ex immerſione; ita vinum in corde ſuperborum ex ebrietate *facit*.

30 Tanquam vita eſt vinum hominibus, ſi

[l] moderatè illud biberis.

[l] Grę. *in menſura ejus.*

31 Quanam vita eſt *homini* qui deſtituitur vino? hoc enim creatũ eſt ad lætitiam hominibus.

32 Exultationem cordis, lætitiamque animi *efficit* vinum potum tempeſtivè, quod ſatis eſt.

33 [m] Acerbam animam *facit* vinum multum potum, irritatione & adverſo caſu.

[m] Græ. *acerbitas animæ.*

34 Auget animum ebrietas imprudentis ad offenſionem: hic minuit robur, & acquirit vulnera.

35 In convivio vinoſo ne redarguas propinquum, neq; facias eum nihili in lætitia ejus:

36 Sermonem [n] probroſum ne dixeris ei; neq; angas eum [o] obverſantem tibi.

[n] Grę. *exprobrationis.*
[o] Græ. *in occurſu ejus.*

ANNOTATIO.

7 Qui ſacrificant] *i. qui requirunt aurum ſtudioſè, & illud velut numen colunt.* 15 Oculo] *nempe iſto qui nequam eſt, ut dicitur præcedente verſu: nam eo nequam eſt quòd ad cujuſlibet rei aſpectum lachrymatur, quaſi jam animo eam devoraſſet: quod ſignificant verba ſequentia.* 17 Ac ne] *id eſt, ne committas ut æquè manus tua in patinam involans aliis offenſioni ſit, prout eſt oculus tuus; ſed ex te ipſo de aliis judica, qui nolles ab altero patinam exhauriri.* 18 Neq; devora] *nempe ut beſtia: hominis antitheton.* 21 Mediocri] *i. mediocriter paſto, ac non fracto. q. d. commodè dormiunt qui cibo utuntur mediocri.* 23 Quòd ſi] *præceptum* ἰατρικόν. 26 Splendido] *i. homini in ratione victus minimè ſordido benedicunt omnes, & teſtantur pietatem ejus: ſordido verò contrà, ſeq. verſu.*

CAPUT XXXII.

1 DUCTOREM *ſi* te conſtituerũt *homines*, ne extollitor; eſto eis tanquam unus ex ipſis:

2 ʻCuram eorum habe, atque ita ſede.

3 Et omnẽ tui copiã facito; cumq; probaveris te, requieſcito: ut per illos afficiaris lętitia, & ornamenti cauſa coronam adipiſcaris.

4 Alloquere ʻ ſeniorem: hoc enim decet te:

5 Sed [a] cùm accurata ſcientia agitur, muſicos etiam modulos impedi.

6 Ubi eſt [b] concentus, ne effundas eloquium, neque intempeſtivè agas ſapientem.

7 Sigillũ carbũculi impoſitũ ornamẽto aureo eſt concentus muſicorũ in [c] vinoſo convivio.

8 Sigillum ſmaragdi in aureo inſtrumento eſt muſicorum melos ad vinum ſuave.

9 ʻLoquere adoleſcens vix, ſi opus erit tibi, ſi bis interrogatus fueris:

10 [d] Summatim ſermonem contrahe: paucis multa.

11 Eſto tanquam is qui novit, & ſilet tamen.

12 Inter magnates æqualem ne præbeas te, & ubi ſenes ſunt ne multa effutias.

13 Ante tonitru celer prçit fulgur, & ante verecundum procedit gratia.

14 Tempeſtivè expergiſcere, ac ne aciem extremam agito; ʻexcurre domum, ac ne deſideto:

15 Ibi lude & fac quæ cogitaveris; ſed ſine peccatis, & ſermone ſuperbo:

16 Atque his fruens benedic ei qui fecit te, & qui inebriat te bonis ſuis.

17 Qui reveretur Dominum, excipiet eruditionem ejus; & qui manè incumbunt, adipiſcentur benevolentiam.

18 Qui quærit legem, explebitur ea; ſimulator verò offendet in eam.

19 Qui reverentur Dominum, conſequentur judicium, & ʻjura accendent & lucem.

20 Homo peccator declinat redargutionem, & pro voluntate ſua invenit ʻ judicia ſibi convenientia.

21 Vir [e] conſultus minimè cogitationem negligit: [f] inconſultus verò & ſuperbus non pertimeſcit metum:

22 Sed poſtquam fecit, apud ſe ſine conſilio eſt.

23 Sine conſilio ne facias quidquam, & cùm feceris ne pœniteat te.

24 Viã in qua adverſus caſus eſt ne ambules, & ne offendas in lapidoſis *locis*.

25 Ne credas viæ ʻquæ ſine offendiculo eſt, ſed a filiis tuis cave:

26 In omni bono opere crede [g] tibi ipſi: hęc enim eſt mandatorum obſervatio.

27 Qui credit Domino, attendit mandato; & qui fidem habet in eo, non minuetur.

[a] Græ. *in accuratione ſcientiæ.*
[b] Græ. *acroama.*
[c] Græ. *vini.*
[d] Græ. *capitula: ut ita loquamur.*
[e] Græ. *conſilii.*
[f] Græ. *alienus* a conſilio.
[g] Græ. *animæ tuæ.*

ANNOTATIO.

2 Curam] *i. poſtquam eorum curam habueris, tum vacato tibi ſolutus curis.* 4 Seniorem] *i. conviviis bonis, & gravitate præditis converſare.* 9 Loquere] *i. eſto tardus ad loquendum, & ad audiendum velox, ut verſ. 11. quod poſtea exponitur* κατά τι. *q. d. committe potius ut bis rogeris, quàm ut præceps ſis in loquendo.* 14 Excurre] *nempe a negotiis & occupationibus tuis.* 19 Jura accend.] *i. facient ut omnia juris officia exhibentes omnibus præluceant velut faces & animos accendant in ſtudio & cognitione juris.* 20 Judicia] *i. quærit homines qui adblandiantur nequitiæ ſuæ.* 25 Quæ ſine offendic] *i. quæ alioqui tibi videtur eſſe tutiſſima, adeò ut ne liberis quidem tuis credas te: ſeq. verſu.*

CAPUT XXXIII.

1 REVERENTI Dominum non obveniet malum: ſed in tentatione etiam iterum eripiet ipſum *Deus*.

2 Vir ſapiens nõ odit legẽ, [a] hypocrita verò in ea verſatur ut in procella multorũ *fluctuum*.

3 Homo intelligentia prędìtus ſe credit legi, & lex ei fidelis futura eſt.

4 Utcunque interrogatio manifeſta *ſit*, præpara ſermonem, atq; ita audieris; colligato eruditionem, & tunc reſpondeto.

5 ʻRota plauſtri ſunt viſcera ſtulti, & cogitatio ipſius eſt velut axis qui vertitur.

6 Equus [b] admiſſarius eſt tanquam amicus irriſor: ſub omni ſeſſore hinnit.

7 Quamobrem dies ſuperat diem, & omnis lux diei per annum a ſole data?

8 Cognitione Domini diſparata ſunt,

9 Qui mutavit tempora & ferias:

10 Nam ex illis alios exaltavit & ſanctificavit, alios ex illis repoſuit ʻ in dierum numero.

11 Homines quoque omnes *qui* e ſolo ſunt, prout e terra creatus eſt Adam.

12 [c] Plurima ſcientia Dominus diſparavit ipſos, & mutavit vias ipſorum.

13 Ex ipſis aliis benedixit, exaltansq; ex ipſis ſanctificavit & admovit ſibi; ex ipſis *verò alios*

[a] Græ. *ſimulatus.*
[b] Græ. *in admiſſuram.*
[c] Heb. *multitudine ſcientiæ.*

c & coram amicis de eo exultaturus eſt.

4 Defuncto illius patre ita eſt tamen quaſi nō eſſet mortuus; nam ſimilem ſibi reliquit poſt ſe:

5 *Quem* in vita ſua videns lætatus eſt de eo, neque in obitu ſuo afficitur triſtitia;

6 *Quia* contra hoſtes reliquit vindicē, & qui amicis [b] referat gratiam.

7 Qui [c] ſtrigilem adhibet filio, colligat vulnera illius, 'quamvis ad omnem clamorem turbentur viſcera ipſius.

8 Equus indomitus evadit [d] moleſtus, & filius ſibi permiſſus evadit præceps.

9 [e] Blandè educa filium, & terrorem incutiet tibi; collude ipſi, & triſtitia afficiet te.

10 Ne rideas cum ipſo, ut non afficiaris dolore, & tandem collidas dentes.

11 Ne des ei licentiam in juventute, ac ne deſpicias errata ejus.

12 Flecte collum ejus in juventute, & frange latera ejus dum eſt infans; ne fortè induratus ſit tibi inobſequens, & dolori ſit animę [f] tuę.

13 Erudi filium tuum, & [g] operam da ei, 'ut nō offendas turpi conditione ejus.

14 Præſtat pauper ſanus & [h] conſtitutione ſua valens diviti 'flagellis affecto in corpore ſuo.

[b] Grę. *reddat.*
[c] Græ. *circumvadit.*
[d] Græ. *durus.*
[e] Græ. *lacta.*
[f] Græ. *tibi.*
[g] Græ. *operare in eo.*
[h] Græ. *habitu*

15 Sanitas & bona conſtitutio quolibet auro melior eſt, & corpus validum immenſis opibus.

16 Non ſunt divitiæ quæ meliores ſunt ſanitate coporis, neque eſt lætitia ſuperans gaudium cordis.

17 Potior eſt mors quàm vita [i] acerba, aut invaletudo permanens.

18 Res bonæ incluſæ 'ad os clauſum ſunt *velut* fercula ciborum ad ſepulchrum ſita.

19 Quid prodeſt 'holocauſtum idolo? nam neque edit, neque odoratur: ita eſt is [k] quem perſequitur Dominus:

20 Qui vidit oculis, & gemit, tanquam eunuchus amplectens virginem, atque ingemiſcens.

21 Ne tradas [l] triſtitiæ animum tuum, neq; anges te ipſum conſilio tuo.

22 Lætitia cordis eſt vita ipſa hominis, & exultatio [m] producit dies viri.

23 Dilige animum tuum, & conſolare cor tuum, triſtitiamque procul a te ſiſte.

24 Multos enim perdidit occiditq; triſtitia.

25 [n] Invidia & iracundia minuunt dies, & ante tempus ſenectutem adducit ſollicitudo.

26 Cor ſplendidum & [o] bene affectum 'in epulis ciborum ſuorum curam habet.

[i] Græ. *amara*
[k] Græ. *qui perſequitur a Domino, ut paſſivè dicamus.*
[l] Græ. *in triſtitiam.*
[m] Grę. *productio dierum.*
[n] Græ. *zeli.*
[o] Grę. *bonum*

ANNOTATIO.

7 Quamvis ad omnem] *i. quamvis invito animo eò adducatur pater ut filium veluti ſtrigile perfricet, & clamoribus illius dum flagellatur afficiatur non mediocriter: qua eadem ſimilitudine Schelomo in Proverbiis uſus eſt.* 13 Ut non offendas] *i. ne tandem nequitia illius ad gravem aliquam offenſionem provoceris fractus impatientia.* 14 Flagellis] *i. infirmitatibus corporis, ut plerumq; appellantur in Teſtamento novo & interpretantur ſequentia.* 18 Ad os clauſum] *i. ante os illius qui eis non audet uti, impeditus adverſa valetudine.* 19 Holocauſtum] *Græcam vocem ſic interpretamur ex uſu veterum, ut confirmant ſequentia; non edit res appoſitas, neque odoratur res quæ cremantur igne.* 26 In epulis] *i. hilariter epulatur, neq; cibis ſuum onerat varia ſolicitudine, quæ maximè inter edendum infeſta eſt valetudini: eſt ergo hic ellipſis particulæ ſolùm. q. d. in epulis curam habet ſolùm ciborum ſuorum, ac non rei alterius quæ ipſum torqueat.*

CAPUT XXXI.

1 VIGILIÆ divitiarum *cauſa* tabefaciunt carnes, & cura earum amovent ſōnum.

2 Sollicitudo [a] pervigil poſtulat dormitationem, & infirmitatem gravem eluit ſomnus.

3 Defatigatur dives in [b] cogendis pecuniis, & in quiete impletur deliciis ſuis.

4 Defatigatur pauper penuria victus, ſed in quiete ſua efficitur egentior.

5 Qui amat aurum, non erit juſtus; & qui perſequitur corruptionem, hic implebitur *ea*.

6 Multi fuerunt vincti propter aurum; & perditio eorum [c] occurrit eis.

7 Lignū offenſionis eſt iis 'qui ſacrificant ipſi, & omnis imprudens capietur eo.

8 Beatus eſt dives qui inculpatus deprehenditur, & qui non [d] ſectatur aurum.

9 Quis eſt ille, ut beatum prędicemus eum? fecerit enim in populo ſuo res admirabiles.

10 Quis probatus eo perfectè verſatus eſt ut [e] extollatur gloria? quis cùm poſſet tranſgredi non trangreſſus eſt? & cùm *poſſet* malum facere non fecit?

11 Propterea confirmabuntur bona ejus, & beneficia miſericordiæ ejus enarrabit Eccleſia.

12 Ad menſam magnificam aſſidens ne aperias fauces tuas in ea:

13 Neq; dicas, multa certè ſunt impoſita ei.

14 Memento malam rem eſſe oculum nequam.

15 Quid 'oculo nequius creatum eſt? propterea de omni aſpectu lachrymatur.

16 Quocunque inſpexeris, ne extendas manū tuam:

[a] Græ. *vigilia.*
[b] Græ. *coactione pecuniarum.*
[c] Græ. *fuit in conſpectu eorum.*
[d] Græ. *it poſt aurum.*
[e] Græ. *ſit in gloriatione.*

17 'Ac ne cum eo in patina collidas.

18 Intellige res propinqui ex te ipſo, & de omni verbo cogita: comede ut homo quę appoſita ſunt tibi; 'neq; devora, ne odio habearis.

19 Ceſſa primùm eruditionis gratia; neq; eſto inſatiabilis, ne fortè offendas:

20 Quòd ſi inter plures conſederis, ne [f] primus eorum extendas manum tuam.

21 Quàm ſufficit homini erudito res modica? nam in cubili ſuo non anhelat; ſomnus [g] ſanus cum inteſtino 'mediocri ſurgit manè, [h] compos animæ ſuæ:

22 [i] Laborioſæ vigiliæ, & cholera, torminaq; adſunt viro inſaturabili:

23 'Quòd ſi coactus fueris in epulis, exſurge, deambulans vome; & quieſces.

24 Audi me, fili, ac ne contemnas me; & [k] tandem comperies ſermones meos.

25 In omnibus operibus tuis eſto promptus, & ulla infirmitas minimè obveniet tibi.

26 'Splendido in cibis benedicunt labia, teſtimonium eſt fidele bonitatis illius.

27 Improbo propter cibum obmurmurat civitas, & accuratum eſt teſtimonium improbitatis illius.

28 In vino ne agas virum: nam vinum multos perdidit.

29 Fornax probat id quo duratur acies ex immerſione; ita vinum in corde ſuperborum ex ebrietate *facit*.

30 Tanquam vita eſt vinum hominibus, ſi

[l] moderatè

Infrà 37.31
[f] Græ. *prim*
[g] Græ. *ſanitatis.*
[h] Græ. *& anima ejus eſt cum eo.*
[i] Græ. *labor vigiliæ.*
[k] Græ. *in ultimis.*

[l] moderatè illud biberis.

31 Quænam vita est *homini* qui destituitur vino? hoc enim creatũ est ad lætitiam hominibus.

32 Exultationem cordis, lætitiamque animi *efficit* vinum potum tempestivè, quod satis est.

33 [m] Acerbam animam *facit* vinum multum potum, irritatione & adverso casu.

34 Auget animum ebrietas imprudentis ad offensionem: hic minuit robur, & acquirit vulnera.

35 In convivio vinoso ne redarguas propinquum, neq; facias eum nihili in lætitia ejus:

36 Sermonem [n] probrosum ne dixeris ei; neq; angas eum [o] obversantem tibi.

[l] Grę.*in mensura ejus.*

[m] Græ.*acerbitas animæ.*

[n] Grę.*exprobrationis.*

[o] Græ.*in occursu ejus.*

ANNOTATIO.

7 Qui sacrificant] *i.qui requirunt aurum studiosè, & illud velut numen colunt.* 15 Oculo] *nempe isto qui nequam est, ut dicitur præcedente versu: nam eo nequam est quòd ad cujuslibet rei aspectum lachrymatur, quasi jam animo eam devorasset: quod significant verba sequentia.* 17 Ac ne] *id est, ne committas ut æquè manus tua in patinam involans aliis offensioni sit, prout est oculus tuus; sed ex te ipso de aliis judica, qui nolles ab altero patinam exhauriri.* 18 Neq; devora] *nempe ut bestia: hominis antitheton.* 21 Mediocri] *i.mediocriter pasto, ac non fracto.q.d.commodè dormiunt qui cibo utuntur mediocri.* 23 Quòd si] *præceptum* ἰατρικόν. 26 Splendido] *i.homini in ratione victus minimè sordido benedicunt omnes, & testantur pietatem ejus: sordido verò contrà, seq. versu.*

CAPUT XXXII.

1 DUCTOREM *si te* constituerũt *homines*, ne extollitor; esto eis tanquam unus ex ipsis:

2 [1] Curam eorum habe, atque ita sede.

3 Et omnẽ tui copiã facito; cumq; probaveris te, requiescito: ut per illos afficiaris lętitia, & ornamenti causa coronam adipiscaris.

4 Alloquere [4] seniorem: hoc enim decet te:

5 Sed [a] cùm accurata scientia agitur, musicos etiam modulos impedi.

6 Ubi est [b] concentus, ne effundas eloquium, neque intempestivè agas sapientem.

7 Sigillũ carbũculi impositũ ornamẽto aureo est concentus musicorũ in [c] vinoso convivio.

8 Sigillum smaragdi in aureo instrumento est musicorum melos ad vinum suave.

9 [9] Loquere adolescens vix, si opus erit tibi, si bis interrogatus fueris:

10 [d] Summatim sermonem contrahe: paucis multa.

11 Esto tanquam is qui novit, & silet tamen.

12 Inter magnates æqualem ne præbeas te, & ubi senes sunt ne multa effutias.

13 Ante tonitru celer prçit fulgur, & ante verecundum procedit gratia.

14 Tempestivè expergiscere, ac ne aciem extremam agito; [14] excurre domum, ac ne desideto:

15 Ibi lude & fac quæ cogitaveris; sed sine peccatis, & sermone superbo:

16 Atque his fruens benedic ei qui fecit te, & qui inebriat te bonis suis.

17 Qui reveretur Dominum, excipiet eruditionem ejus; & qui manè incumbunt, adipiscentur benevolentiam.

18 Qui quærit legem, explebitur ea; simulator verò offendet in eam.

19 Qui reverentur Dominum, consequentur judicium, & [19] jura accendent & lucem.

20 Homo peccator declinat redargutionem, & pro voluntate sua invenit [20] judicia sibi convenientia.

21 Vir [e] consultus minimè cogitationem negligit: [f] inconsultus verò & superbus non pertimescit metum:

22 Sed postquam fecit, apud se sine consilio est.

23 Sine consilio ne facias quidquam, & cùm feceris ne pœniteat te.

24 Viã in qua adversus casus est ne ambules, & ne offendas in lapidosis *locis*.

25 Ne credas viæ [25] quæ sine offendiculo est, sed a filiis tuis cave:

26 In omni bono opere crede [g] tibi ipsi: hęc enim est mandatorum observatio.

27 Qui credit Domino, attendit mandato; & qui fidem habet in eo, non minuetur.

[a] Græ.*in accuratione scientiæ.*

[b] Græ.*acroame.*

[c] Græ.*vini.*

[d] Græ.*capitula: ut ita loquamur.*

[e] Græ.*consilii.*

[f] Græ.*alienus* a consilio.

[g] Græ.*animæ tuæ.*

ANNOTATIO.

2 Curam] *i.postquam eorum curam habueris, tum vacato tibi solutus curis.* 4 Seniorem] *i.convivis bonis, & gravitate præditis conversare.* 9 Loquere] *i. esto tardus ad loquendum, & ad audiendum velox, ut vers.11. quod postea exponitur* κατά τι. *q.d.committe potius ut bis rogeris, quàm ut præceps sis in loquendo.* 14 Excurre] *nempe a negotiis & occupationibus tuis.* 19 Jura accend.] *i.facient ut omnia juris officia exhibentes omnibus præluceant velut faces & animos accendant in studio & cognitione juris.* 20 Judicia] *i.quærit homines qui adblandiantur nequitiæ suæ.* 25 Quæ sine offendic] *i.quæ alioqui tibi videtur esse tutissima, adeò ut ne liberis quidem tuis credas te: seq.versu.*

CAPUT XXXIII.

1 REVERENTI Dominum non obveniet malum: sed in tentatione etiam iterum eripiet ipsum *Deus*.

2 Vir sapiens nõ odit legẽ, [a] hypocrita verò in ea versatur ut in procella multorũ *fluctuum*.

3 Homo intelligentia prçditus se credit legi, & lex ei fidelis futura est.

4 Utcunque interrogatio manifesta *sit*, præpara sermonem, atq; ita audieris; colligato eruditionem, & tunc respondeto.

5 [5] Rota plaustri sunt viscera stulti, & cogitatio ipsius est velut axis qui vertitur.

6 Equus [b] admissarius est tanquam amicus irrisor: sub omni sessore hinnit.

7 Quamobrem dies superat diem, & omnis lux diei per annum a sole data?

8 Cognitione Domini disparata sunt,

9 Qui mutavit tempora & ferias:

10 Nam ex illis alios exaltavit & sanctificavit, alios ex illis reposuit [10] in dierum numero.

11 Homines quoque omnes *qui* e solo sunt, prout e terra creatus est Adam.

12 [c] Plurima scientia Dominus disparavit ipsos, & mutavit vias ipsorum.

13 Ex ipsis aliis benedixit, exaltansq; ex ipsis sanctificavit & admovit sibi; ex ipsis *verò alios*

[a] Græ.*simulans.*

[b] Græ.*in admissuram.*

[c] Heb.*multitudine scientiæ.*

alios execratus eſt, & abjecit, evertitq́; eos e ſedibus ipſorum.

14 Velut figuli lutum in manu ejus ſunt.

15 Omnes viæ ejus ex placito ipſius ſunt, ita eſt homo in manu illius qui fecit ipſum redditurus ipſis ſecundum judicium ſuum.

16 Ex adverſo mali bonum eſt, & ex adverſo mortis vita; ſimiliter ex adverſo peccatoris pius eſt, ſimiliterq́; ex adverſo viri pii peccator; deniq; ſimiliter (intuêre in omnia opera Altiſſimi) [d] bina *ſunt omnia*, unum ex adverſo alterius.

[d] Græ. *duo duo.*

17 Ego verò ultimus evigilavi, tanquam is qui ſpicas legit poſt [*] meſſores; profeci benedictione Domini, & tanquam vindemiator implevi torcularis lacum.

18 Conſiderate me mihi non ſoli laboraſſe, ſed omnibus quærentibus eruditionem.

19 Audite magnates, & ductores Eccleſiæ auribus accipite.

20 Filio, & uxori, fratri, aut amico ne des poteſtatē in te ipſum, [e] dū vivis; neq; des alteri pecunias tuas, ut non de illis roges cùm pœnitebit te.

[e] Græ. *in vita tua.*

21 Dum adhuc vivis & ſpiritus eſt in te, ne alienaveris te *mancipans* [f] ulli carni:

[f] Græ. *omni.*

22 Melius enim eſt ut liberi precentur te, quā ut tu reſpicias ad manus filiorum tuorum.

23 In omnibus tuis operibus [g] ſuperiorem adminiſtrationem obtine, neque afficias labe gloriam tuam.

[g] Græ. *eſto ſuperegens, & ne des labem in gloria tua.*

24 [h] Quo die conſummabuntur dies vitæ tuæ, & tempore mortis, divide hæreditatem.

[h] Græ. *die conſummationis dierum.*

25 Pabula, virgaque, & onera ſunt opus aſinocibus, & caſtigatio, operaq́; famulo.

26 Utere opera ejus cum caſtigatione, & quæret requiem: ſine remiſſas illi manus, & quæret libertatem.

27 Jugum & lorum curvant cervicem illi; famulo verò malefico tormenta & cruciatus.

28 Immitte eum ad opus, ut non otietur: nam multum malum docuit otium.

29 Ad opera conſtitue eum, quemadmodum decet eum:

30 Quòd ſi non obſequatur, fac compedes habeat graviores; ſed ne eſto nimius in ullam carnem, & ſine judicio ne facias quidquam.

31 [*] Si eſt tibi famulus, eſto tibi tanquā [l] tu ipſe, quia ſanguine paraſti ipſum: ſi eſt tibi famulus, age eum ut fratrem, [*] quia eſt tanquam tu ipſe.

[l] Græ. *anima tua, hic eodem ver.*

32 Indigebis eo ſi afflixeris eum injuſtè & movens anſugerit, qua via requireres ipſum?

ANNOTATIO.

5 Rota plauſt.] *i. planè inſtabiles volubileſque ſunt cogitationes illius.* 10 In dierum] *puta profeſtorum: ellipſis contrarii.* 17 Meſſores] *ſic accipiendam eſſe vocem hanc docet præcedens ſpicilegii, ut etiam oſtendimus ſuprà* 24.30. 31 Si eſt tibi fam.] *i. ſi ut decet ex officio famulatur tibi.* Quia eſt tanq.] *hæc altera eſt ratio ab humanitatis jure; prior verò fuit ab utili; ſed hanc poſteriorem non animadvertit vulgus interpretum propter diſtinctiones depravatas: quæ tamen & natura & lege Dei confirmatur.*

CAPUT XXXIIII.

1 VANÆ ſunt expectationes & mendaces viro carenti intelligentia; ſomniaq́; [*] addunt alas inſipientibus.

2 Ut qui captat umbram & perſequitur ventos, ita eſt qui ſe adhibet ſomniis.

3 [a] Rem hanc ſecundum illam *exhibet* ſomniorum viſio, *ut* ex adverſo faciei [*] *exhibetur* ſimilitudo faciei.

[a] Græ. *hoc ſecundum illud eſt ſomnior.*

4 De re immunda quid mundari poteſt? & de mendace quid verum eſſe?

5 Divinatio, auguriaq́;, & ſomnia vana ſunt; & [*] tanquam puerpera viſa habet cor tuum.

6 Niſi ab Altiſſimo demittantur [b] qui inviſat te, ne adhibeas ad illa cor tuum:

[b] Græ. *in viſitatione tua.*

7 Multos enim ſeduxerunt ſomnia, & exciderunt qui ſpem in eis habuerant.

8 [*] Sine mendacio perficitur lex, & ſapientiæ in ore fideli eſt conſummatio.

9 Vir [*] qui erravit, novit multa; & qui multa expertus eſt, enarrat ſermones intelligentes:

10 Qui non eſt tentatus, novit pauca;

11 Qui verò erravit, multam calliditatē habet.

12 Multa vidi in errore meo: itaq́; intelligētiæ meæ ſunt [c] quæ ſermonibus meis informantur.

[c] Græ. *figmēta ſermonum meorum, ſive formationes.*

13 Sæpe ad mortem uſq;] periclitatus ſum, & conſervatus ſum:

14 Propterea ſpiritus vivet reverentium Dominum,

15 Cùm ſpes eorū incumbat ei qui ſervat ipſos.

16 Qui reveretur Dominum, nihil extimeſcit, neq; expaveſcit; qui ille ſpes ipſius eſt.

17 Reverentis Dominum anima beata eſt.

18 Cui adhibet ſe, & quod eſt ſtatumē illius?

19 Oculi Domini intenti amātibus ipſū [d] protectio potentiſſima, & ſtatumē valentiſſimū, tegmē ab æſtu, tegmen inquā a meridiano, cuſtodia ab offenſione, & adjumentum in caſum,

[d] Græ. *protectio potentiæ & firmamentum roboris.*

20 Exaltans animam, & illuſtrans oculos, curationem afferens, vitam, ac benedictionem.

21 Sacrificantis ex injuſto oblatio ridicula eſt, neq; [e] placitura ſunt iniquorum dona.

[e] Græ. *ad placitum.*

22 Non placent Altiſſimo oblationes impiorum, neque multitudine ſacrificiorum placatur peccati nomine.

23 Mactat filium coram patre ipſius qui offert ſacrificium de pecuniis pauperum.

24 Panis vita eſt pauperum indigentium; quem qui adimit, homo [f] ſanguinarius eſt.

[f] Græ. *ſanguinum.*

25 Occidit propinquum qui aufert communem victum,

26 Effunditque ſanguinem qui fraudat mercede mercenarium.

27 [*] Uno ædificante & altero deſtruente, quid ampliùs proficiunt ultra labores *uterque*?

28 Uno orante & altero execrante cujus vocem exauditurus eſt Dominus?

29 Qui lavatur ex mortuo *tacto* & iterum tangit eum, *huic* quæ utilitas eſt ex lotione ipſius?

30 Sic homo eſt qui jejunat de peccatis ſuis, rurſumque abiens eadem facit: quis exauditurus eſſet orationem iſtius? & quid profecerit humiliter abjiciendo ſe?

ANNOTATIO.

1 Addunt alas] *i. faciunt ut repentè ad fabulas convolent, tanquam volucres libero cœlo.* 3 Exhibetur] *nempe in ſpeculo aut re lucente quavis.* 5 Tanquam puerp.] *cujus ex puerperio ferè ita percelluntur ſenſus, ut viſa infinita ſe illi offerant niſi quietè continebitur.* 8 Sine mendacio] *i. ſtudio rerum verarum; ac non fallacium, ut ſunt ſomnia: ſic etiam os fidele accipiendum eſt.* 9 Qui erravit] *i. regiones multas peragravit, non autem animo inſtabili in ſomniis verſatus eſt.* 27 Uno ædific.] *harum omnium ſimilitudinum ἀπόδοσις continetur in verſu ultimo.*

CAPUT

[*] CAPUT XXXV.

1 QUI obſervat legem,[a] abundè oblationum facit:

2 Sacrificat hoſtiam ſalutarem, qui attendit mandatis:

3 Et qui refert gratiam, *ita facit* quaſi offerat ſimilam; & qui exercet miſericordiam, quaſi [b] offerat *ſacrificium* laudis.

4 Quod placet Domino eſt ut deſiſtatur ab improbitate, & litatio eſt deſiſtere ab iniquitate.

5 Ne appareas coram Domino vacuus:

6 Nã hæc omnia propter mãdatũ *faciẽda ſunt.*

7 Oblatio juſti cùm pinguefacit altare, gratus odor illius eſt coram Domino.

8 Sacrificium viri juſti acceptum eſt, & memoria ejus non excidet oblivione.

9 Oculo bono glorifica Dominum, & ne minuas primitias manuum tuarum.

10 In donatione qualibet [c] hilarẽ præbe vultũ tuum, & cum lætitia decimas ſanctas confer.

11 Da Altiſſimo [d] prout dedit ipſe; & bono oculo, [e] prout adeſt manui tuæ:

12 Nam Dominus eſt qui reddit, & redditurus ſeptuplum: ne reſecato de donis;

13 Non enim accepturus eſſet: ne ergo attendas injuſto ſacrificio.

14 Nam judex eſt Dominus, apud quem non eſt perſonæ *illius* gloria.

15 Non eſt accepturus Dominus perſonã [f] quæ invadat pauperem; ſed orationem ejus injuria affecti exauditurus.

16 Nequaquam deſpecturus eſt ſupplicationem orphani; & viduam cum [*] effuderit eloquutionem *ſuam.*

17 Nónne lachryma viduę in maxillã deſcẽdit? etiã illius exclamatio in eum qui eduxit illam.

18 Qui colit bono animo, acceptus erit; & precatio ejus ad nubes uſque continget.

19 Oratio humilis *viri* tranſit nubes; & minimè [*] conſolationem accepturus eſt donec appropinquaverit; miniméque deſtiturus: donec inſpexerit Altiſſimus, *qui* jus dicet juſtis, judiciúmque [g] exequetur.

20 Nam Dominus nequaquam tardaturus eſt, neq; longanimus [h] in eorum cauſa futurus ille fortis; donec contriverit lũbos immiſericordiũ:

21 Sed gentibus retribuet ultionem, donec ſuſtulerit multitudinem contumelioſorum, & injuſtorum ſceptra contriverit,

22 Donec reddiderit homini ſecundum actiones ejus, [i] mercedes inquam hominum ſecundum cogitationes ejus,

23 Donec confecerit judicium populi ſui, lætitiámque illis attulerit miſericordia ejus.

24 Quàm tempeſtiva miſericordia eſt tempore afflictionis! quaſi nubes eſt pluviæ ſiccitatis tempore.

[a] Græ. *abundat oblationibus.*

[b] Græ. *ſacrificat.*

[c] Græ. *exhilara.*

[d] Græ. *ſecundum donum ipſius.*

[e] Græ. *ſecundum inventum manus:* Hebraiſmus.

[f] Græ. *in pauperem.*

[g] Græ. *faciet*

[h] Græ. *in eis.*

[i] Græ. *opera:* Hebraiſmus.

ANNOTATIO.

16 Effuderit] *i. lachrymas eloquutione conjunctas, ut ſequens verſus oſtendit: ſyllepſis Hhebræorum.*

19 Conſolationem accept.] *i. ab oratione ſua deſtiturus. q.d. cùm ipſe apud dominum importunus erit; tum Deus ut pater miſericors ad eum ſtatim exaudiendum paterno animo adducatur.*

CAPUT XXXVI.

1 [*] MISERERE noſtri, Domine Deus omnium & reſpice:

2 Ac immitte timorem tui in omnes gentes quæ non exquirunt te.

3 Attolle manum tuam in gentes alienas, videant poteſtatem tuam.

4 Quemadmodum coram ipſis ſanctificatus es in nobis, ita magnificeris ante nos in ipſis:

5 Et agnoſcant te, prout etiam nos te agnovimus; non eſſe Deum præter te, Domine.

6 [a] Ede nova ſigna, & fac res alias mirabiles.

7 Gloriam compara manui & brachio dextero, ut enarrent mirabilia tua:

8 Excita furorem, & effunde iram:

9 Tolle adverſarium, & inimicum extere.

10 Accelera tempus recordatus iræ, & enarrent te mirabilia tua.

11 Ira [b] ignita devoretur [*] qui ſervatus eſt, & qui malis afficiunt populum tuum perditionem [c] conſequantur.

12 Contere capita principum in gentibus dicentium, nemo eſt præter nos *princeps.*

13 Congrega omnes tribus Jahhakobi, & tribue hæreditatem ipſis, ſicut principio.

14 Miſerere populi qui de nomine tuo vocatur, Domine; & Jiſraëlis quem primogenitum nominaviſti.

15 Miſerare civitatem ſanctificationis tuæ, Jeruſchalaima, locum quietis tuæ.

16 Comple Tzijonem extollendo ſermones tuos, & gloria tua populum tuum.

17 Da teſtimoniũ rebus quas creaviſti in principio, & prophetas excita in nomine tuo.

18 Da mercedem expectantibus te, & Prophetę tui [d] fideles demonſtrentur.

19 Exaudi, Domine, orationem famulorum tuorum *habitam* pro populo tuo ſecundum benedictionem Aharonis, ut agnoſcant omnes qui in terra ſunt te Dominum ſeculorum eſſe.

20 Omnem cibum comedit venter; ſed cibus cibo melior eſt.

21 Fauces guſtant cibos venaticos, ita cor intelligentia præditum ſermones mendaces.

22 Cor diſtortum triſtitiam [e] affert, vir autem multorum peritus rependit illi.

23 [*] Quemlibet marẽ accipit mulier: ſed eſt puella una elegantior altera, *& magis accepta viro:*

24 Species mulieris exhilarat faciem, & ſuperatam omnem concupiſcentiã hominis abducit.

25 Si ineſt linguę *illius* miſericordia, & manſuetudo, atq; curatio; [*] non eſt vir illius [f] quales ſunt homines alii.

26 Qui comparat mulierem adjumentum ſimile ſibi & columnam requietis, incipit poſſeſſionem *conſtituere.*

27 Poſſeſſio cui non eſt ſepes, diſrumpitur, & cui non eſt uxor, is ingemiſcit errans.

28 Quis enim fidem habiturus eſt [g] expedito latroni gliſcenti de civitate in civitatem? ita *etiam* viro qui non habet nidum, ſed diverſatur ubicunque adveſperaverit.

[a] Græ. *innova ſigna, & muta mirabilia.*

[b] Græ. *ignis.*

[c] Græ. *inveniant.*

[d] Græ. *fideles fiant.*

[e] Græ. *dat.*

[f] Græ. *ſecundum filios hominum.*

[g] Græ. *bene cincto.*

ANNOTATIO.

1 Miſerere] *Documentis ſuperioris capitis de precibus oblationibúſq; piorum, optimè hîc ſancta oratio ſubjicitur, uſque ad verſum 20. cujus plana eſt ſententia.* 11 Qui ſervatus eſt] *puta ſuperſtes ex impiis.* 23 Quemlibet marem] *i. promiſcuè obſervatur virorum forma, non autẽ mulierum: ac propterea mas quilibet*

non habita ratione formæ a muliere accipitur: ſed vir in muliere ampliùs habet rationē formæ. Eſt ergo Quilibet accipiendum pro eo qui ſpecie valet, aut qui non valet promiſcuè. Hîc verò membrum quod per ellipſin contrarii deſiderabatur ſive ἀνανταπόδοτον *ad evidentiam ſupplevimus, ut confirmant faciendum eſſe verſu ſeq.* 25 Non eſt vir] *i. hic planè aliis beatior putandus eſt, ac non habendus in communi aliorum ſorte.*

CAPUT XXXVII.

1 OMNIS *quidem* amicus dicit, ego quoque amicitiam colui; ſed eſt amicus ſolùm amicus nomine.

2 Nónne triſtitia manet ad mortem uſq;, *cùm* ſocius & amicus ad inimicitiam convertitur?

3 O improba cogitatio, unde es devoluta, quę tegeres ' aridam fraudulentia?

4 Socius cum amico victitat [a] lætè, & tempore afflictionis [b] adverſarius eſt.

[a] Grę. *in lætitia.*
[b] Græ *adverſum: ſic verſu ſeq.*

5 Socius cum amico laborat ventris cauſa, & adverſans *ei* accipit ſcutum hoſtile.

6 Ne obliviſcaris amici cū animo tuo; ſed ne recorderis illius qui pecuniis tuis amicus eſt.

Infrà 11.

7 Ne conſiliū ineas cū eo qui ſubdolè obſervat te, & ab invidētibus tibi conſiliū abſconde.

8 Conſiliarius quiſq; extollit conſilium; ſed eſt qui conſilium det [c] pro ſe ipſo.

[c] Græ. *ad ſeipſum.*
[d] Grę. *animam tuam cuſtodi.*

9 A conſiliario [d] tibi ipſi cave, & prius noſce quę ſit ipſius neceſſitas (etenim ipſe ſibi ipſi conſulturus eſt)

10 Ne fortè detrudat ' aleam in te; & dicens tibi bona eſt via tua, ipſe ſtet ex adverſo viſurus quid eveniat tibi.

Suprà 7.

11 Ne ineas cōſiliū cū eo qui ſubdolè obſervat te, & ab invidentibus tibi conſilium abſconde:

12 *Neque* cum uxore de æmula ipſius, & cum meticuloſo de bello, cum mercatore de permutatione, & cum emptore de venditione, cum invido de agendis gratiis, & cum immiſericordi de benignis moribus;

13 Cum pigro de omni opere, & cum mercenario in annum conducto ' de conſūmatione *operis*, ſervo otioſo de omni labore.

14 Ne attende ad iſtos de ulla conſultatione:

15 Sed cum viro pio aſſiduus eſto, quem agnoveris obſervare mandata Domini;

[e] Græ. *in anima ſua* ſit *ſecundum animam tuam.*

16 Qui [e] animo ſuo conveniat cum tuo, & qui cùm cecideris indoleſcat tecum.

17 Itaque conſilium cordis *tui* ſtabilito, nemo enim tibi fidelior eſt illo.

18 Nam animus viri interdum renuntiare ſolet *meliùs* quàm ' ſeptem ſpeculatores ſedentes in ſublimi ſpecula.

19 Sed ſupra hæc omnia ora Altiſſimum, ut dirigat veritas ipſius viam tuam.

20 ' Principium omnis operis eſt oratio, & cōſilium omnem actionem anteit, veſtigiumq; [f] lætitiæ mutatæ eſt vultus.

[f] Grę. *mutationis lætitiæ.*

21 Quatuor ' partes oriuntur, bonum, malum, vita, mors; ſed quę horum dominatum aſſiduè obtinet eſt lingua.

22 Eſt vir callidus eruditor multorum, qui ſuæ ipſius animę eſt inutilis.

23 Qui ſapientem agit verbis, eſt odioſus; hic omni ſapientia deſtituitur:

24 Non enim data eſt ipſi a Domino gratia, cū careat omni ſapientia.

25 Eſt ſapiens [g] ſibi ipſi, cujus intelligentiæ fructus in lingua verſantes ſunt laudabiles.

[g] Græ. *propria anima.*

26 Vir ſapiens populum ſuum erudit, & fructus intelligentię ipſius ſunt [h] ſtabiles.

[h] Græ. *fideles.*

27 Vir ſapiens impletur benedictione, eumque beatum prędicant videntes omnes.

28 Vita cujuſque continetur numero dierum; ſed dies Jiſraëlis ſunt innumerabiles.

29 Sapiens in populo ſuo hęreditariam percipiet gloriā, & nomen illius [i] ſtabit in ſeculum.

[i] Græ. *erit.*

30 Fili, [k] dum vivis, periculum fac animi tui; & vide quid ſit malum illi, ac ne des illi:

[k] Græ. *in vita tua.*

31 Non enim omnia conferunt omnibus, neque omnis animus omni re exiſtimationem adipiſcitur.

ſuprà 31.19.

32 Ne eſto inſaturabilis omnibus deliciis, neq; [l] projectus eſto ad eſcas:

[l] Græ. *effuſus.*
[m] Grę. [illegible]

33 Nam multis cibis [m] adhæret morbus, & inſatiabilis voracitas ' proximè accedit choleram.

34 Voracitate inſatiabili multi ſunt mortui; ſed qui attendit ſibi, vitam prorogaturus eſt.

ANNOTATIO.

3 Aridam] *i. terram, quæ eſt hominum fraudulentorum ſedes: ſic appellatur Geneſ.* 1. 10 Aleam] *vel ſortem: ſed hoc eſt evidentius.* 13 De conſummatione] *puta operis accelerandi & perficiendi, ut plura curentur conductionis anno.* 18 Septem] *i. multi: numerus finitus pro infinito, Hebræorū more.* 20 Principium] *ſenſus eſt quæcunq; accidunt hominibus, ea certis ex cauſis accidunt & ſignis agnoſcuntur: accidunt autem alia tanquam opera, quæ nihil aliud ex ſe efficiunt; alia verò tanquam actiones quæ alias effectiones pariunt: operum facultas in oratione maximè & lingua poſita eſt, ut exponitur ſequente verſu; actionem verò in conſiliis præcedentibus, ut antè dictum eſt: utriuſq; autem index eſt vultus in homine, hæc diſtributio cum philoſophica doctrina re quidem convenit; ſed philoſophorum verba autor non planè ſequutus eſt. Diſtribuuntur enim a philoſophis res omnes in theoreticas, practicas, & poëticas; de quibus Baſilius in primam Homiliam de creatione elegantiſſimè.* 21 Partes] *nempe operis, ut appellavit præcedente verſu.* 33 Proximè acced.] *i. hominem ita nauſiabundum facit ut bilis vehementiſſima.*

CAPUT XXXVIII.

[a] Græ. *honora*

1 [a] AFFICE medicum ſuis honoribus convenientibus uſui ipſius, etenim ipſum creavit Dominus:

2 Nā ab Altiſſimo curatio eſt, *cujus nomine etiam* a rege percepturus eſt gloriam.

3 Scientia medici exaltat caput ipſius, adeò ut coram magnatibus ſit admirationi.

4 Dominus creavit e terra pharmaca; quapropter vir prudens non gravabitur illis.

Exod. 15.25.

5 Nónne a ligno aqua dulcis facta eſt, ut robur illius ab homine cognoſceretur?

6 Etiam ipſe dedit hominibus ſcientiam, quo glorioſi efficerentur rebus admrabilibus ipſius.

7 Illis curat hominem, & tollit laborē ejus.

8 Unguentarius illis facit miſtionem; & nunquam conſummata ſunt opera ' illius, eſtq; ' pax ab illo in ſuperficie terræ.

9 Fili, in tua invaletudine ne diſpicias, ſed ora Dominum ut ipſe curet te.

10 Abſiſte a delicto, & manum [b] in recto occupa; atq; ab omni peccato cor munda.

[b] Grę. *dirige*
[c] Græ. *monimentum ſimile: eſt autem monimentum idē quod ſuffitus, Hhebræorum more.*

11 Exhibe odorem bonum, & [c] ſuffitum conjunctum

junctum ſimila; & [d] pinguem oblationem offer, *ut qui non cœperis.

d Græ. pinguefac oblationem.

12 Deinde medico da locum, etenim ipſum creavit Dominus; neque abſiſtito ab eo, etenim opus eſt eo.

13 Eſt interdum tempus, cùm manibus eorum proſper ſucceſſus *advenit*.

14 Etenim ipſi Dominum oraturi ſunt ut det eis quietem ſanitatemque ad vitam.

15 Qui peccat adverſus opificem ſuum, incidat in manus medici.

16 Fili, de mortuo lachrymas educito, & tanquam res graves paſſus ordire lamenta; ſed pro ratione ejus circumtege corpus ejus, neque deſpicias ſepulturam ejus.

17 [e] Fletu acerbo utere, & calente planctu:

18 Et fac luctum pro dignitate ejus diem unũ aut duos, *propter calumniam; & conſolationem accipe triſtitiæ cauſa:

e Græ. exacerba fletum, & calefac planctum.

19 Nam a triſtitia evenit mors, & triſtitia robur cordis reflectit.

20 [f]* Cùm inducitur *malum*, unà manet etiam triſtitia: ſed vita pauperis eſt maledictio cordis.

f Græ. inductione: ut ſupra 2.2.

21 Ne dedas triſtitiæ cor tuum, abſiſte ab ea recordatus [g] finem.

g Græ. ultima

22 Ne *obliviſcaris: non enim eſt reverſio, & illũ nõ juvaturus es, & te ipſum affecturus malo.

23 Memento juris tui, hoc quoque jus tuum eſſe: mihi heri, & tibi hodie.

24 [h] Requieſcente mortuo fac ut quieſcat memoria ejus, & conſolationem de eo percipe [i] egreſſo ſpiritu ejus.

h Græ. in quiete mortui.

i Græ. in exitu ſpiritus.

25 *Sapientia [k] juriſperiti opportuno otio comparatur; ſed qui parum attendit actioni ſuę, non efficietur ſapiens.

k Græ. ſcribæ in opportunitate otii: ſed qui minuitus eſt actione.

26 Qua in re efficeretur ſapiens? qui tenet aratrum, & gloriatur de haſtili ſtimuli, boves agit, & nutritur inter opera eorum, & cujus narratio eſt de taurorum [l] fœtibus,

l Græ. filiis.

27 Hic animum ſuum adjicit ad edendos ſulcos, & vigiliæ ejus *occupantur* in pabulis juvencarum.

28 Similiter omnis faber & architectus qui noctem ut diem tranſigit, qui ſcalpunt [m] ſigilla ſculpturis, & cujus aſſiduitas *verſatur* in varietate commutanda, animum ſuum adhibet ad effingendam picturam, & cujus vigiliæ in opere conſummando.

m Græ. ſculpturas ſigillorum.

29 Ita faber ærarius aſſidens incudi & addiſcens in operibus ferri, cujus carnes tabefacit vapor ignis, & qui æſtu camini oppugnatur,

30 Cujus autem [n] novè perſonat mallei & incudis ſonus, & *cujus oculi ſpectant ex adverſo inſtrumenti ſimilitudinem,

n Græ. innovat.

31 Animum ſuum adhibet ad operum conſummationem, & vigilię ejus *verſantur* in ornando ad conſummationem *opere*.

32 Similiter figulus aſſidens operi ſuo, & convertens pedibus ſuis rotam, qui [o] ſolicitus incũbit ſemper operi ſuo, ut numeroſa ſit tota elaboratio ſua,

o Græ. in ſollicitudine.

33 Brachio ſuo figurat lutum, & eo quod ante pedes eſt *flectit robur ſuum,

34 Cor adhibet ad [p] oblinendum perfectè, & vigiliæ ſunt ejus in mundando camino:

p Græ. conſummandum linitionem.

35 Omnes iſti manibus ſuis fidem habent, & quiſque procurat ut ſapiat in opere ſuo:

36 Sine iſtis non ædificatur civitas, neque *cives* incolunt neque ambulant in ea; in conſilio verò populi non deſiderantur, neque in concione *tranſcendunt,

37 [q] In ſede judicum non ſedent, & diſpoſitionem judicii non diſcernunt, neque eruditionem judiciumque exponunt,

q Græ. in parabolis.

38 Neque inſtructi ſententiis gravibus inveniuntur; ſed poſſeſſionem ſeculi confirmant, & optatum eorum eſt de elaboratione artis.

39 Niſi qui adjecerit animum ſuum & cogitet de lege Altiſſimi, *non efficietur ſapiens*.

ANNOTATIO.

1 Affice] *Id eſt, honeſtè munerare.* 8 Illius] *puta medici. q. d. ſemper eſt ubi occupetur.* Pax] *i. proſperitas & incolumitas corporibus opera illius.* 11 Ut qui non cœp.] *i. ut qui non anteverteris Dominum benedictionibus; ſed ille beneficentia inde a principio prævenit te: ſic accipitur verbum ὑπάρχειν ab Homero in Odyſſea, pro eo quod poſteriores Græci κατάρχειν dixerunt.* 18 Propter calum.] *i. ut calumniam vites: quo ſenſu etiam ſubjicitur triſtitiæ cauſa, id eſt, ad levandam atque delendam triſtitiam.* 20 Cùm inducit.] *i. nunquam advenit tentatio aut malum, quin eadem opera dolor triſtitiaque inceſſat animum: ſed nihil eſt miſerius & nulla (ut ita dicam) pauperies humanæ vitæ poteſt tanta accidere, quàm ſi quis præ triſtitia ſuo ipſius animo maledicat & malefaciat, ut ferè faciunt pauperes egentiſſimi.* 22 Obliviſcaris] *nempe finis, qui proximè nominatus eſt.* 25 Sapientia] *poſtquam de morbis & morte actum eſt; jam venitur ad conſilia publica, quorum autores ex Hhebræorum uſu appellantur ſcribæ: ac quæſtio quidem proximè ſequente verſu, & ſolvitur verſu 39. exornatur verò 39. cap.* 30 Cujus oculi] *i. qui intendit oculos in exemplum operis ad cujus imitationem fabricetur ſuum.* 33 Flectit] *i. refringit illud incumbens in laborem uſque ad laſſitudinem.* 36 Tranſcendunt] *i. ad ſuperiores ſellas evehuntur.*

CAPUT XXXIX.

1 HIC ſapientiam antiquorum omnium exquirit, & in prophetiis occupatur:

2 Narrationem virorum nominatorum conſervat, & [a] inſtructus variis parabolis cum eis ambulat:

3 Occulta *ſenſa* proverbiorum exquirit; & inſtructus [b] ænigmaticis parabolis converſatur:

a Græ. in variationibus parabolarum: ſic ver. ſeq.

b Græ. ænigmatu parabolarum.

4 Inter magnates miniſtrat, & coram ducibus ſpectatur:

5 In terra alienarum gentium perambulat, quia bona & mala inter homines expertus eſt:

6 Cor ſuum adhibet ad Dominum manè accedens ſuum opificẽ, & precatur coram Altiſſimo,

7 Et aperiens os ſuum in oratione de peccatis ſuis deprecatur.

8 Cùm Dominus ille magnus voluerit, impletur ſpiritu prudentię.

9 Is profundens verba ſapientiæ tuæ etiam in oratione celebrat Dominum:

10 Is dirigit conſilium ſuum atque ſcientiam, & de occultis ſuis rebus cogitat:

11 Is exponit eruditionem diſciplinæ ſuæ, & de lege fœderis Domini gloriatur.

12 Laudant intelligentiam ejus multi; quæ in ſeculum minimè delebitur:

13 *Nec* deſiſtet memoria ejus, ſed nomen ejus vivet in [c] omnes generationes.

c Gręc. generationem generationum.

14 Sapientiam ejus narrabunt gentes, & laudem

dem ejus enuntiabit Eccleſia.

15 'Sive maneat, nomen relinquit ampliùs quàm mille; ſive requieſcat, comparat ſibi.

16 Quod cogitavi amplius enarrabo, nam velut in medio menſe eſt luna plenus ſum.

17 Audite me ſancti, & germinate tanquam roſa plantata ad flumen humidum,

18 Ac proferte florem ut lilium, edite odorem, & laudate cantico.

19 Benedicite Domino de omnibus operibus ejus odis [d] vocalibus & citharis, atque hoc modo dicite [e] celebrantes.

[d] Græ. *labiorum.*
[e] Græ. *in celebratione.*

20 Opera Domini omnia ſunt bona valde, & omne præceptum ſuo tempore eſt: non eſt unde dicas, cur iſtud eſt? nam omnia iſta ſuo tempore [f] ſunt expoſita.

[f] Græ. *requiruntur: Hhebraiſmus: ut Pſal.* 111.2. *Exod.* 14.

21 Sermone ipſius aqua ſtetit tanquã acervus frugũ, & verbo oris ejus aquarũ conceptacula.

22 Præcepto ejus *exiſtit* quicquid placet, neque eſt qui poſſit minuere quod ſervaturus eſt.

23 Opera cujuſque carnis ſunt [g] expoſita ei, neque eſt unde abſcondantur ab oculis ejus.

[g] Græ. *coram ipſo.*

24 [h] Ex quo ſeculum eſt, in ſeculum inſpicit; & nihil eſt coram ipſo 'mirabile.

[h] Græ. *a ſeculo.*

25 Non eſt unde dicas, quid iſtud eſt? omnia enim ad miniſterium ſuum creata ſunt.

26 Benedictio ejus, ut fluvius operuit, atque ut inundatio inebriavit aridam.

27 Ita iram ejus gẽtes hæreditatis nomine percepturæ ſunt, ut convertit aquas in ſalſuginem.

Gen. 19.

28 Viæ ejus ſunt rectæ ſanctis, ſimiliterque iniquis ſunt [i] offendiculo.

[i] Græ. *offendicula.*

29 Bona bonis creata ſunt ab initio, ſimiliter peccatoribus mala.

30 Præcipuum omnis uſus ad vitã hominis eſt aqua, & ignis, ferrúmq;, & ſal, & ſimilago tritici, & lac, & mel, ſanguis uvæ, oleúmque, & veſtimentum:

31 Omnia hæc piis bona ſunt; ita peccatoribus convertuntur ad mala.

32 Sunt ſpiritus qui ad ultionem creati ſunt & 'quorum furore flagella eorum confirmavit; tempore conſummationis effundunt robur, & 'furorem ejus qui fecit illum ſedant:

33 Ignis, & mare, & fames, atque mors, omnia iſta ad ultionem creata ſunt.

34 Beſtiarum dentes, & ſcorpii, viperæque, & gladius ulciſcens ad internecionem impios,

35 Lætantur cùm oritur ipſe.

36 Et in terra 'ad miniſteria comparata ſunt, ſuiſque temporibus ſermonem non ſunt tranſgreſſura.

37 Propterea a principio confirmatus ubi cogitavi, commiſi ſcripto.

38 Opera Domini omnia bona ſunt, & omne miniſterium ſuppeditat ſuo tempore.

39 Nec eſt unde dicas, hoc illo pejus eſt; nam omnia tempore *ſuo* probata erunt.

40 Nunc ergo ex toto corde & ore laudate nomen Domini, ac benedicite.

ANNOTATIO.

15 Sive maneat] *Id eſt, ſi ſuperſtes proficiſcatur alió, ſive morte ad quietem concedat, ſemper nomen optimum ſibi conciliaverit.* 24 Mirabile] *vox Hhebræa cujus loco* θαυμάσιον *poſuit autor, potius occultum quàm mirabilem ſonat: ſed hoc per metalepſin, illud verò propria ſignificatione: quamobrem utramque ſignificationem in hoc loco conjungendam ſtatuo.* 32 Quorum furore] *id eſt, quæ præterea irritat & accendit Deus, ut flagellis quibus a natura fuerunt armata in homines ſæviant atrocius.* Furorem ejus] *id eſt, conſummato judicio Dei opificis faciunt ut ira ejus conquieſcat.* 36 Ad miniſteria] *legitur quidem ad manus in contextu Græco; ſed melius opinor legit Hieronymus* εἰς χρείας, *quàm* εἰς χεῖρας *illud enim videtur ſimplicius, & cum Hhebræo ſermone convenientius.*

CAPUT XL.

1 OCCUPATIO magna homini cuique creata eſt, & jugum grave filiis Adami impoſitum [a] ex quo die egreſſi ſunt ex utero matris ſuæ ad diem uſque [b] quo ad matrem omnium revertuntur:

[a] Græ. *a die exitus.*
[b] Græ. *reverſionis ad matrem.*

2 Cogitationibus eorũ & timori cordis [c] ſollicita expectatio *nempe* dies mortis *impoſitus*,

[c] Græ. *ſollicitudo expectationis.*

3 [d] Æquè ſedenti in throno gloriæ, atq; humiliter abjecto in terra & cinere,

[d] Græ. *a ſedente in throno gloriæ & uſque ad abjectum ſic deinceps. Hebraiſmus.*

4 Æquè ferenti hyacinthinum & coronam atque amicienti linum crudum.

5 Indignatio, invidiaque, perturbatio, & fluctuatio, & metus mortis, & 'effingendi ſtudium, atque contentio, etiam tempore quietis de nocte ſomnus ejus *recumbentis* in cubili notitiam mutat.

6 Perparum, quaſi nihil [e] quietem capit; & ex eo in ſomno verſatur tanquam in diebus ſpeculationis,

[e] Græ. *in quiete eſt.*

7 Conturbatus viſo mentis ſuæ ut qui effugit [f] a bello tempore ſalutis ſuæ.

[f] Græ. *a facie belli.*

8 Expergefactus verò miratur timorem de nihilo [g] communem omni carni & homini & pecudi; ſed peccatores ſeptuplo graviora ſupra hæc invadunt *mala:*

[g] Græ. *cum omni carne.*

9 Mors, & contentio, gladiúſque, & ſanguis, adductiones famis, & contritionis, ac flagelli; contra iniquos iſta omnia creata ſunt, etiam propter eos diluvium factum eſt.

10 Quæcunq; e terra ſunt, in terram revertuntur; & *quæ* ab aquis, in mare reflectunt.

11 Omne donum injuſtitiaq; delebitur:

12 Fides verò conſiſtet in ſeculum.

13 Pecuniæ injuſtorum tanquam 'fluvius exareſcent, & tanquam magnum tonitru cum imbribus *in eas* intonabit *Deus.*

14 Cùm aperit ille manus, 'afficitur lætitia: ita qui tanſgrediuntur ad conſummationem uſque deficient.

15 Impiorum propago non edet ramos multos, & radices impuræ ſunt in præcipite rupe.

16 *Sunt velut* 'ſpuma impoſita cuivis aquæ & [h] ripæ fluminis, ante omne gramen evelluntur.

[h] Græ. *labii.*

17 Gratia eſt velut viridarium [i] benedictionibus confertiſſimum, & in ſeculum permanet miſericos beneficentia.

[i] Græ. *cum benedictionibus.*

18 Vita hominis ſua ſorte contenti & operarii ſuavis eſt; ſed ſuperat utraque qui theſaurum 'illum adipiſcitur.

19 Liberi & ædificatio civitatis ſtabiliũt nomẽ;

20 Vinum & muſica lætitiam afferunt cordi; ſed ſupra utraque amor ſapientiæ.

21 Tibia & pſalterium ſuaves efficiunt modulos, ſed ſupra utraque ſuavis lingua.

22 Gratiam & pulchritudinem concupiſcit oculus; ſed ſupra utraque 'herbam [k] ſatam.

[k] Græ. *ſementis.*

23 Amicus & ſocius [l] tempeſtivè occurrunt, ſed ſupra utraque uxor cum viro.
24 Fratres & auxilium in tempore afflictionis, ſed ſupra utraq; miſericors beneficẽtia liberat.
25 Aurum & argentum conſtabiliunt pedem, ſed ſupra utraq; conſilium probatum eſt.
26 Pecuniæ & robur exaltant animum, ſed ſupra utraque Domini reverentia.
27 Non eſt in [m] reverente Dominum diminutio, neque eſt cur ſibi ipſi quærat auxilium.

[l] Græ. ad uſum.
[m] Græ. reverentia Domini: hypallage.

28 Reverẽtia Domini eſt tãquã viridarium [n] benedictũ, quã ſupra omnem gloriã obtegit *Deus*.
29 Fili, vitam [o] mendicam ne vivas: præſtat mori quàm mendicare.
30 Vir reſpiciens ad alienam menſam non habet vitam [p] quæ reputanda ſit vita; inquinat animam ſuam eſcis alienis:
31 Vir autem ſcitus ac eruditus cavet.
32 In ore impudentis ſuavis eſt mendicitas, ſed ignis ardet in ventre ejus.

[n] Græ. *benedictionis.*
[o] Græ. *mendicitatis.*
[p] Græ. *in ratiocinio vitæ*

ANNOTATIO.

5 Effingendi ſtud.] *Id eſt, ludificandi & exagitandi adverſarios, eorúmque vitia per imitationem exprobrandi, aut bona obſcurandi hypocriſeos nomine.* 13 Fluvius] *videlicet fallax & brevis, qualem deſcribit Ijob 6.15. & ſequentibus.* 14 Afficitur lætitia] *nempe juſtus: ellipſis contrarii.* 16 Spuma] *eandem ſimilitudinem etiam adhibet Hoſch. 10.7. eſt autem Græca vox rara quidem, ſed tamen propriè Græca; cujus loco per epentheſin Græci* ἄχθην *vel* ἄχνην *dixerunt, ut* τέχνη *pro* τευχὴ, μυσάχνη *& ſimilia.* 18 Illum] *de quo dictum eſt præcedente verſu.* 22 Herbam ſatam] *i. utilitatem conjunctam pulchritudine: unde eſt Horatianum illud, Omne tulit punctum qui miſcuit utile dulci.* 25 Conſtabiliunt pedem] *id eſt, hominem a lapſu & ruina confirmant.* 32 Ignis] *puta judicii & maledictionis Dei.*

CAPUT XLI.

1 O Mors, quàm [a] acerba eſt tui memoria homini utenti pace in facultatibus ſuis,
2 Viro minimè diſtracto *curis*, ſed ſucceſſu proſpero utenti in omnibus, & adhuc valenti cibum capere!
3 O mors, *quàm* bonum eſt judiciũ tuum homini indigenti & minuto viribus,
4 Extremã ſenectã agenti, & diſtracto ad omnia, atq; diffidenti, & qui amiſit patientiam!
5 Ne timeas [b] jus mortis: recordare [c] eorum qui præceſſerunt te, & qui ſequuntur; hoc enim jus eſt *indictum* carni a Domino.
6 Ecquid recuſes quod placet Altiſſimo? ſive decem, ſive centum, ſive mille annos *natus*.
7 Non eſt in ſepulchro incuſatio vitæ.
8 Cùm liberi abominandi fuerunt, filii peccatorum, qui converſantur impiorum vicinitatibus,
9 Filiorum peccatorum perit hæreditas, & cum ſemine eorum aſſiduum eſt probrum.
10 Patri impio ſuccenſent liberi, eò quòd per ipſum probro ſint.
11 Væ vobis viri impii, qui quidem dereliquiſtis legem Altiſſimi: nam ſive multi ſitis, ad perditionem *eſtis*;
12 Et ſive naſcamini, ad maledictionem naſcimini: ſive moriamini, [d] maledictioni in partem adjudicamini.
13 Quæcunque e terra ſunt, in terram revertuntur; ſic impii in perditionem.
14 Luctus hominum de corporibus ipſorum eſt: ſed nomen hominum qui non fuerunt boni delebitur.
15 Curã habe de nomine: hoc enim tibi permanet magis quàm mille theſauri ingentes auri.

[a] Græ. amara.
[b] Græ. judicium.
[c] Græ. priorũ & ultimorum.
[d] Græ. in maledictionem diſpertimini.

16 Vitæ bonæ [e] numerantur quidem dies, ſed bonum nomen in ſecula permanet.
17 Eruditionem in pace conſervate, liberi.
18 Sapientię abſconditæ & theſauro nõ manifeſto, quæ eſt utrique utilitas?
19 Præſtat homo abſcondens ſtultitiam ſuam homini abſcondenti ſapientiam ſuam.
20 Itaque verecundia commoveatur hoc verbo meo: non enim bonum eſt omnem pudorem conſervare, neque omnia omnibus probantur *fuiſſe facta* [f] fideliter.
21 [g] In patrem & matrem, pudeat vos ſcortationis; & in ducem potentiorémque, mendacii;
22 Et in judicem magiſtratúmque, delicti; in cœtum & populum, iniquitatis;
23 In ſocium & amicum, injuſtitiæ; & in loco ubi incola es, furti;
24 In veritatem Dei, *fracti* fœderis; & [h] in eũ qui impingit cubitum, ciborum; in exagitatione, [i] nundinationis;
25 Et apud ſalutantem, ſilentii; *pudeat* aſpectus in mulierem meretricem, & averſationis [k] ab homine nobili,
26 [l] Ablatæ portionis & doni, & [m] adhibiti ad mulierem conjugatam animi,
27 Curioſitatis, & ancillæ; nam ne inſiſtito in cubile ejus.
28 *Pudeat* apud amicum ſermonum probri, & poſtquam dederis ne exprobrato:
29 Pudeat etiam repetitionis, & ſermonis ex auditu, & retectionis in occultis rebus.
30 Sic eris veraciter prudens, & gratiam coram omni homine [n] conſequeris.

[e] Græ. *numerus dierum eſt*
[f] Græ. *in fide.*
[g] Græ. *a patre: ſic deinceps.*
[h] Græ. *ab impactione cubiti, de panibus.*
[i] Græ. *acceptionis & donationis: Hebraiſmus.*
[k] Græ. *faciei hominis nobilis.*
[l] Græ. *ab ablatione port.*
[m] Græ. *cõſiderationis mulieris quæ ſub eſt viro.*
[n] Græ. *invenies.*

ANNOTATIO.

7 Incuſatio vitæ] *i. poſt mortem non initur tecum ratio quantum vixeris, neq; tibi vertetur crimini parum aut multum vixiſſe, ſed malè vixiſſe te, & malè actæ vitæ ratio ſubducetur.* 14 Qui non fuerunt] *Græcè quidem* ἀγαθὸν *ſingulari numero legitur; ſed per cõ malim ſequutus Hieronymum: nam hoc pacto locus eſt evidentior.* 24 In eum] *hic locus variè quidem accipitur, ſed unicam ſententiam eamq; judicio meo veriſſimam afferam: vult ergo auctor ut quemadmodum furti, ſic etiam violentiæ pudeat nos. Is autem violentus eſt qui alteri nolenti rem ſuam eripit, & contrà nitenti; quod hîc una ſpecie declaratur hominis habentis panem ſive alimentum ſuum & cubitum appingentis atque circumdantis ne eripiatur ſibi. Huic homini quiſquis rem ſuam adimit, violentus eſt; ac propterea admonet ſapiens ut nos cùm iſtius pudeat, tum omnis violentiæ.* In exagitatione] *id eſt, pudeat te ſi quis te contumeliis probroſis infamibúſque exagitet cum eo colludere, & conventionem paciſci ad malum.* 29 Repetitionis] *i. relati ſermonis quem alter pronuntiaverit: nam delatione jam ſæpiùs interdixit, quia omnibus bonis ſemper odioſa, perſæpe damnoſa eſt.*

CAPUT XLII.

[a] Græ. *verbo ſocii.*

[b] Græ. *ſanguinando.*

[c] Græ. *bonum ſigillum.*

[d] Græ. *verax*

[e] Græ. *occulta vigilia eſt & ſollicitudo ejus.*

[f] Græ. *poſtquam cohabitavit: ſic verſ. ſeq.*

[g] Græ. *non averſabilem firma cuſtodiam.*

[h] Græ. *te gaudium inimicis, loquutionē in civitate, & appellatiū populi.*

1 NE de rebus iſtis pudeat te, ' neque ſuſcipias perſonam ad peccandum;

2 De lege Altiſſimi,& fœdere, & de judicio ut impium juſtifices,

3 De [a] re ſociali atque viatorum, & de traditione hæreditatis ſodalium,

4 Et accuratione trútinæ ponderumq́ue, de acquiſitione multarum & paucarum rerum,

5 De varia mercatorum venditione,

6 Et de multa liberorum eruditione, & de [b] cruentando latere famulo nequam.

7 In mulierem improbam [c] bona eſt obſignatio; & ubi manus multę ſunt, conclude *res tuas.*

8 Cùm tradideris numero & pondere, & datum & acceptum omnia de ſcripto *habe.*

9 *Ne pudeat* de eruditione amentis, & ſtulti, & decrepiti cum juvenibus litigantis: eriſq; eruditus [d] certò,& coram omni vivente probaberis.

10 Filia patri [e] occultas vigilias affert, & ſollicitudo de ea abducit ſomnum; tum in juventute ejus, ne fortè ætatis flos prętereat; tum [f] elocata, ne fortè odio ſit:

11 In virginitate, ne fortè polluatur,& in paternis *ædibus* ſuis gravida fiat; cum viro autem verſata, ne fortè tranſgrediatur, & elocata ne fortè ſit ſterilis.

12 In filiam [g] inverecundam firma utere cuſtodia, ne fortè efficiat [h] ut tu ſis gaudio inimicis, ſermone in civitate,& famoſus in populo, denique pudore illa afficiat te in turba multorū.

13 In ullum hominem ne intuêre ob pulchritudinem,& inter mulieres de conſide:

14 Nam ex veſtimentis egreditur tinea, & ex muliere mulieris improbitas.

15 Melior eſt improbitas viri, quàm mulier benefica, ' mulier pudore afficiens ad probrum.

16 Memorabo jam opera Domini, & quæ vidi enarrabo verbis Domini, opera ipſius.

17 Et ſol perluſtrans in omnia inſpicit,& gloria Domini plenum eſt opus ipſius.

18 'Non indidit ſanctis Domini ut enarrēt omnia mirabilia ipſius, quę firmavit Dominus omnipotens ſtatuminādo gloria ſua univerſitatem.

19 Abyſſum & cor perveſtigat,& de calliditatibus ' illorum cogitat:

20 Novit enim Altiſſimus notitiam omnem,& introſpicit in ſigna [i] æterna, nūtians res pręteritas & futuras,& occultarum veſtigia retegens.

21 Non pręterit ipſum ulla cogitatio, non abſconditus eſt ipſi ne unus quidem ſermo.

22 Res magnificas ornavit ſapientia ſua, qui ante ſeculum & in ſeculum eſt:

23 Neque augetur, neque minuitur, neque indiget ullo conſiliario.

24 Quàm deſiderabilia ſint omnia opera ipſius, etiam 'ad ſcintillam uſq; facile eſt ſpectare.

25 Hæc omnia vivunt manentq́ue in ſeculum omnibus in miniſteriis, omniaq́ue obediunt.

26 Omnia duplicia, unum e regione alterius; neque fecit quicquam deficiens.

27 [k] Alterum alterius confirmat bona; deniq; quis expleatur videndo gloriam Dei?

ANNOTATIO.

1 Neq; ſuſcipias] *i. neq; autoritate cujuſquam aut gratia abducaris ut committas peccatum; ſed magis te pudeat peccati coram Deo, quàm offenſæ hominis gratiæ.* 15 Mulier pudore] *hæc verba qui a præcedentibus diſparant, indignè faciunt: ſunt enim ſuperiorum exegetica: quibus oſtendit antecedens dictum non eſſe* καθόλου *de omni muliere, ſed* ἐν μέρει *accipiendum de improba.* 18 'Non indidit] *i. tantā facultatem aut tantum flumen eloquii cum ſuis non communicavit, ut pro merito opera ipſius enarrare poſſint.* 19 Illorum] *puta ſingulorum cordium.* 24 Ad ſcintillam] *i. rem quamlibet minimam: proverbiale dictum.*

CAPUT XLIII.

[a] Græ. *ſuperbia altitudinis firmamētum munditiei.*

[b] Græ. *in meridie ei: Hebraiſmus.*

Jehoſch. 9. & Jeſch. 38.

[c] Græ. *caſtrorum.*

[d] Græ. *ſiſtunt.*

1 [a] SUPERBA altitudo expanſum purum eſt, ſpecies cœli cum aſpectu glorioſo ejus.

2 Sol ad aſpectū nuntiat ' de glorioſo Deo quod inſtrumētū eſt admirabile, opus Altiſſimi.

3 [b] Cùm in meridiano eſt arefacit regionem, & ex adverſo æſtus illius quis ſubſiſtat? *quaſi* in caminum ſufflet operibus ęſtus *ſui.*

4 ' Tripliciter ſol exurit montes, vapores igneos efflat,& refulgens radiis hebetat oculos.

5 Magnus eſt Dominus qui fecit illum,& ſermonibus ſuis ſedavit iter *illius.*

6 Idem lunam fecit ad conſtitutionem tempore ſuo *faciendam,* demonſtrationem temporū, & ſignum ſeculi.

7 Etiam a luna ſignum *habetur* diei feſti.

8 Luminare *ubi* minutum eſt ad conſummationem, menſis eſt de nomine illius; auctum verò res mirabiles facit mutatione:

9 ' Inſtrumentum [c] caſtra habens in alto, in expanſo cœli relucens.

10 Pulchritudo cœli eſt gloria aſtrorum, ornatus lucem præbens in *cælis* Domini Altiſſimi.

11 Ad ſermones ſancti [d] ' exhibent condemnationem, neque exardeſcunt in cuſtodia ſua.

12 Vide ' arcum, & benedic ei qui fecit ipſum, valde ſpecioſum ſplendore ſuo.

13 Curvavit cœlum in circulum glorioſum, manus Altiſſimi extenderunt illum.

14 Præcepto ſuo ſiſtit nivem, & celeriter incitat fulgura judicii ſui.

15 Propterea apertis theſauris evolant nubes ut volucres.

16 Magnificentia ſua confirmat nubes, & diffringuntur lapides grandinis.

17 [e] Sonus tonitru ipſius facit ut indoleſcat terra,& aſpectu ipſius commoventur montes.

18 Voluntate ipſius ſpirat Notus, & [f] procelloſus Boreas,& Circius.

19 Tanquam volucres deorſum volantes ſpargit nivem, cujus deſcenſus eſt tanquam locuſtæ divertentis.

20 Pulchritudinem albedinis ejus admiratur oculus,& ad imbrem illius extra ſe rapitur cor.

21 Et pruinam tanquam ſalem in terram profundit, quæ congelata [g] efficit palorum ſummitatem.

22 Frigido vento Borea efflante compingitur ex aqua gelu, in omni congregatione aquarum diverſatur,& aquam velut lorica induit.

23 ' Exedit montes,& deſertum exurit, herbāq́ue extinguit tanquam ignis.

24 [h] *Quæ* omnia curans feſtinanter nebula, ros occurrens ' ab æſtu exhilarat.

25 Sermocinatione ejus quieſcit abyſſus, & in ea in-

ea inſulas plantavit.

26 Qui navigant mare, narrant periculū ejus: quod audientes auribus noſtris admiramur.

27 Ibidem ſunt incredibilia & mirifica opera; varietas omnium animantium, diſcrimē cetorū.

28 Deniq; per ipſum proſpera via utitur Angelus ipſius, & ſermone ipſius conſiſtunt omnia.

29 Ut dicamus multa, haud quaquam tamen aſſequemur; & [k] ut ſummatim dicam, is eſt univerſum ipſum.

30 Gloria afficere eum ubi valeremus? nam ipſe eſt magnus præter omnia opera ſua.

31 Terribilis Dominus, & magnus valde, & admirabilis potentia ejus.

32 Glorificantes Dominum exaltate quantū poteſtis; nam adhuc etiam ſuperabit *exaltationem veſtram*:

33 Et exultantes eum [l] plurimas vires cōferte:

34 Ne defatigemini: non enim unquam aſſequemini. quis vidit ipſum ut enarret, & quis magnificet ipſum prout eſt?

35 Multa abſcondita ſunt majora * iſtis, pauca vidimus ex operibus illius:

36 Nam omnia fecit Dominus, & piis indit ſapientiam.

[l] Græ. *multiplicate in viribus.*

ANNOTATIO.

2 De glorioſo] *i. de Deo gloria: quod argumentum explicatur Pſalm.* 19. 4 Tripliciter] *i. quamplurimum: nam ternarius numerus intendit ſignificationem.* 9 Inſtrumentum] *i. luna eſt velut inſtrumentum Dei ſtellarum caſtris circumdatum, & exercitibus, ut appellantur Gen.* 2.1. *ſic tranſitur ad locum de ſtellis.* 11 Exhibent] *i. ita obſcurantur quaſi tenebris perpetuis damnatæ eſſent: ut Jeſchahh.* 24. 23. *Joëlis* 2. 30. *& alibi paſſim.* 12 Arcum] *i. irin, ut a poëtis appellatur, de quo Gene.* 9. 12. *& ſequentibus.* 23 Exedit] *nempe gelu exurens omnes fœtus terræ.* 24 Ab æſtu] *puta adveniente, cùm vernare incipiunt omnia.* 35 Iſtis] *nempe quæ ad notitiam noſtram perveniunt, ut interpretantur ſequentia.*

CAPUT XLIIII.

1 JAM laudemus viros glorioſos, & majores noſtros genere.

2 Multam gloriam [a] comparavit Dominus per illos majeſtati ſuæ inde a ſeculo.

3 Dominantes in regnis ſuis, & viri [b] celebres potentia, conſilia ineuntes cum intelligentia ſua, qui renuntiaverunt de prophetiis,

4 Ducentes populum conſtantibus conſiliis, & intelligentia [c] juris popularis,

5 Quorum eruditioni ſapientes ſermones inerant, * qui exquirebant modulationes muſicorum, & carmina ſcripta enarrabant,

6 Viri divites, [d] inſtructi robore, colentes pacem in ſuis habitationibus:

7 Hi omnes per generationes adepti ſunt gloriam, [e] qua gloriati ſunt in diebus ſuis.

8 Sunt ex iis qui reliquerunt nomen, cujus enarrentur laudes:

9 Sunt etiam quorum non eſt recordatio, qui perierunt quaſi non extitiſſent, & fuerunt quaſi non fuiſſent, liberiq; ipſorum poſt ipſos.

10 Verùm quàm fuerunt [f] miſericorditer accepti viri illi quorum juſtè facta non ſunt oblivioni tradita.

11 Cum ſemine illorum permanet bona hæreditas, poſteri illorum in fœderibus ſunt.

12 In fœderibus eſt ſemen eorum, & liberi eorum poſt eos.

13 In ſeculum manet eorum ſemen, neq; deletur eorum gloria.

14 Sunt quidem eorū corpora ſepulta in pace; ſed nomē eorum vivit in [g] generationē quamq;.

15 Sapientiam eorum narrant populi, & laudē eorum enuntiat Eccleſia.

16 Chanoc placuit Domino Deo, & tranſlatus eſt, exemplum reſipiſcentiæ his generationibus *propoſitum.*

17 Noach deprehenſus eſt integer, juſtus, cujus fuit reconciliatio [h] quo tempore iraſcebatur *Deus.*

18 Propterea cùm diluvium fieret,

19 Etiam fœdera [i] perpetua cum eo conſtituta ſunt, ut non deleretur diluvio omnis caro.

20 Abraham magnus pater multarum gentium *fuit*, cui non eſt inventus par in gloria illius, qui conſervavit legem Altiſſimi, & fuit [k] fœdere junctus illi.

21 In carne illius inſtituit fœdus, & in tentatione fidelis compertus eſt:

22 Propterea juramento conſtituit ei ſe benedicturum gentibus in ſemine ejus,

23 Multiplicaturum eum tanquam pulverem terræ, & illos hæreditatem poſſeſſuros [l] a mari uno ad alterum, & a fluvio uſque ad extremitatem terræ.

24 Similiterq; in Jitzchako ſtatuit propter Abrahamum patrem ipſius,

25 Benedictionem omnium hominum & fœdus, quod [m] incubuit capiti Jahhakobi.

26 Agnovit eum in benedictionibus * illius, cumq; dediſſet ei hæreditatem, diviſit partem ejus in tribus duodecim quas diſpertitus eſt:

27 Eduxitq; ex eo * virum miſericordiæ, qui conſecutus eſt gratiam coram omni carne.

Gen. 5.

Gen. 6.

[h] Græ. *tempore iræ.*

[i] Græ. *ſeculi.*

Gen. 17.

[k] Græ. *in fœdere cum illo.*

Gen. 22.

[l] Græ. *a mari ad mare.*

Gen. 25.

[m] Græ. *requievit ſuper caput.*

Gen. 27.

ANNOTATIO.

5 Qui exquirebant] *i. excogitabant & componebant autore ſpiritu Dei exquiſita illa & ſacra cantica quæ deſcripto fuerunt Eccleſiæ tradita, ut decantarentur in ea.* 26 Illius] *puta Jitzchaki. q.d. fallebatur quidem Jitzchak cum verbis Dei benedictionem pronuntiaret; ſed minimè fallebatur Deus, qui hunc agnoſcebat & augebat benedictionibus.* 27 Virum miſericord.] *i. Moſchen miſericorditer a Deo ſervatum & acceptum, ut exponitur ſequente verſu, qui imperitè ab hoc divulſus eſt: vide ſuprà in verſum* 10.

CAPUT XLV.

1 DILECTUM Deo & hominibus Moſchen, cujus memoria [a] benedictionibus conjuncta eſt:

2 Parem effecit eum [b] gloriæ [c] ſanctorum, & magnificavit eum hoſtium timoribus, ſermonibus ejus ſigna compeſcuit, & gloria affecit eum in conſpectu regum.

3 Dedit ei mandata ad populum ſuum, & demonſtravit ei gloriam ſuam:

4 In fide & manſuetudine ejus ſanctificavit eum, cùm elegiſſet eum ex omni carne:

5 Fecit ut audiret vocem ſuam, & introduxit

Exod. 19.

duxit eum in caliginem:

6 Et tradens ei [b] coram mandata, legem vitæ atque ſcientiæ; docuit Jahhakobum fœdus, & jura ſua Jiſraëlem.

[b] Græ. _in faciem._

7 Aharonem extulit ſanctum, ſimilem illi, fratrem illius, e tribu Levi:

8 Inſtituens ei fœdus [c] perpetuum dedit ei ſacerdotium populi, & ornatu apto beavit eum.

[c] Græ. _ſeculi: ſic deinceps._ Exod. 28. & 29.

9 Nam circumcinxit eum amictu glorioſo, induens eum conſummatione [d] glorioſa, & cōfirmavit eum inſtrumentis roboris,

[d] Grç. _gloriationis._

10 Feminalibus, & talari veſte, atq; humerali:

11 Et circumdedit eum parvulis malogranatis, aureiſq; tintinnabulis plurimis in circuitū, ut ſonaret vox ad greſſus ejus, ut ſonum ederet qui in templo exaudiretur, & memoriale eſſet [e] popularibus ejus:

[e] Græ. _filiis populi._

12 Stola ſancta ex auro & hyacintho purpuraq; opere plumario, *rationali judicii manifeſtis veritatis _ſignis_,

13 _Ex_ retorto coccineo opere artificioſo, lapidibus pretioſis ſculpturis ſigilli, cum vinculis aureis, opere gemmarii, ad monimentum; ſcriptura cælata de numero filiorum Jiſraëlis.

14 Coronam auream impoſuit cidari, [f] cum ectypo ſigno ſanctificationis _opere_ ſigilli, _inſtrumentum_ [g] gloriationis honoratæ, opera ſtrenuè fabrefacta, quæ adornata ſpecioſe ab oculis concupiſcerentur.

[f] Græ. _ectypum opus._

[g] Grç. _gloriationem honoris, opera roboris, concupiſcentias oculorum, adornata ſpecioſa: appoſitiones Hebraicæ._

15 Ante eum res non fuerunt ejuſmodi, neque in ſeculum induit alienigena;

16 Præter filios ejus ſolùm, & poſteros ejus perpetuò:

17 Quorum ſacrificia in holocauſtum offerūtur aſſiduè bis in diem.

18 *Implevit Moſche manus ejus, eumq; oleo ſancto unxit;

19 _Quod_ fuit ei in fœdus perpetuum & ſemini ejus, [h] tantiſper dum futurum eſt cœlum; ut miniſtrantes eis ſimul fungantur ſacerdotio, & benedicant populo in nomine ipſius.

[h] Græ. _die cœli._

20 Elegit eum ex omnibus viventibus ut adduceret holocauſtum Domino, ſuffitū, odoremq; gratum ad monimentū, litando pro populo:

21 Dedit ei mandata ſua poteſtatemq; judiciorum de fœderibus _ſuis_, ut doceret Jahhakobū teſtimonia, & in lege ipſius illuſtraret Jiſraëlē.

22 Cùm ſimul inſtitiſſent in eum alieni, invidentes ei in deſerto [i] quidam, Dathan & Abiram & congregatio Korachi [k] irato animo;

[i] Græ. _viri._

[k] Græ. _animo & ira._

23 Videns Dominus improbavit, ſed conſummati fuerunt in furore iræ:

24 Fecit in eos portenta conſumendo eos igne [l] flammante:

[l] Græ. _flammæ._

25 Et adjiciens Aharoni gloriam, dedit illi hæreditatem, primitias primorum fœtuum impertitus illi.

26 [m] Cibum inprimis [n] abundè comparavit; etenim ſacrificia Domini comedunt, quæ dedit ei & ſemini ejus.

[m] Græ. _panem._

[n] Græ. _in plenitudine._

27 Verum in terra populi hæreditatem non percipit, neq; inter populum eſt portio ei; nam ipſe pars eſt hæreditatis ejus.

28 Pinchas verò filius Elhhazaris tertius eſt gloria, eò quòd zelo ductus ipſe cum reverentia Domini,

Num. 25.

29 Steterit in averſione populi [o] optimo promptoq; animo ſuo, & pro Jiſraële _Deū_ placaverit.

[o] Græ. _bonitate promptitudinis animæ ſuæ._

30 Propterea inſtituit ei fœdus pacis & *populo ipſius, ut antiſtes rerum ſanctarum eſſet, ut magnificentia ſacerdotii eſſet ipſi ac ſemini ipſius in ſeculum.

31 Ac _ex_ fœdere quidem facto cum Davide nato ex tribu Jehudæ hæreditas regis [p] a filio ad filium unicum pervenit; hæreditas verò Aharonis _debetur_ etiam ſemini ipſius.

[p] Græ. _filii ex filio ſolùm eſt._

32 *Indat vobis ſapientiam, cordi _inquam_ veſtro ad judicandum populum ſuum [q] juſtè, ut non deleantur bona illorum, & gloria ejus _conſtet_, per generationes illorum.

[q] Græ. _injuſtitia._

ANNOTATIO.

2 Sanctorum] _id eſt, angelorum ut apud Danijelem appellantur._ 12 Rationali] _id eſt, eo ornatu quod pectorale dixerunt alii, ex cujus urimis & tummimis divinitus veritas rerum cognoſcebatur; de quo vide Exod. 28. 15. & ſeq. & Hhezræ 2. 63._ 28 Implevit] _id eſt, conſecravit miniſterium ſacerdotale ejus: vide Exod. 28. 41._ 30 Populo] _id eſt, poſteris e gente ipſius, ut ſæpe vox iſta a Moſche accipitur._
32 Indat vobis] _concluſio capitis de ſacerdotibus a voto ſive oblatione ad Deum._

CAPUT XLVI.

1 FORTIS in bello Jehoſchuahh filius Nunis & ſucceſſor fuit Moſchis in prophetiis:

Num. 27.

2 Qui fuit magnus ſecundum nomen ſuum ad ſalutem electorum ejus, vindicādo inimicos qui inſurgebāt, ut hæreditatē traderet Jiſraëli.

Exod. 17.

3 Quàm glorioſus factus eſt, cùm extolleret manus ſuas, extenderetq; in civitates gladium!

Jehoſch. 10.

4 Quis ante eum ſic ſtetit? nam bella Domini ipſe induxit _illis_.

5 Nónne ad manum illius retrogreſſus eſt ſol, & unus dies fuit [a] ut biduum?

[a] Græ. _ad duos._

6 Invocavit altiſſimum principem cùm affligeret inimicos circumquaq;, & magnus Dominus exaudivit eum immiſſis lapidibus grandinis potentia vehemente.

7 Erupit in gentes bello, & [b] deſcendēs perdidit eos qui reſiſtebant:

[b] Græ. _in deſcenſu._

8 Ut agnoſcerent gentes armaturam ipſorum, [c] Domino _eſſe curæ_ bellum ipſius: etenim perſequebatur eos [d] præeunte *principe.

[c] Græ. _coram. Domino_ eſſe _bellum._

[d] Græ. _poſt principem._

9 Etiam [e] tempore Moſchis fecit [f] miſericorditer ipſe & Caleb filius Jephunnæ reſiſtendo coram Eccleſia, prohibendo populum a peccato & murmurationem [g] improbam ſedando.

[e] Græ. _die._

[f] Græ. _miſericordiam._

Num. 14.

[g] Græ. _improbitatis._

10 Atque hi cùm duo fuerint e ſexcentis millibus peditum conſervati ſunt, ut adduceret ipſos _Deus_ in hæreditatem, in regionem affluentem lacte & melle:

11 Deditque Dominus Calebo robur quod ad ſenectutem uſque permanſit ei, adeò ut aſcenderit ipſe ſuprà [h] celſas civitates terræ, & ſemen ipſius hæreditatem obtinuerit:

Jehoſch. 14.

[h] Græ. _altitudinem._

12 Ut viderent omnes filii Jiſraëlis bonum eſſe obſequi Domino.

13 Similiter judices ſinguli de nomine ſuo,

14 Omnes quorum cor non eſt ſcortatione averſum a Deo, & quicumq; non fuerunt averſi a Domino, horum etiam memoria eſt [i] benedictionibus conjuncta.

[i] Græ. _in benedictionibus._

15 Oſſa eorum reviveſcant in loco ſuo; & nomen eorum quaſi permutatione renovetur

in filiis eorum qui gloriam adepti sunt.

1.Schem.10. & 16.

16 Dilectus a Domino suo Schemuel Propheta Domini constituit regna, & unxit principes præficiens populo ipsius;

1.Schem.6.

17 Ex lege Domini judicavit congregationẽ, & invisit Jahhakobum Dominus.

1.Schem.7.

18 In sua fide accuratus Propheta compertus est, & agnitus in verbo suo:

19 Nam invocavit Dominum principem affligentibus eum inimicis ejus circumquaque, cum oblatione lactentis [k] maris:

k Græ. viri: [illegible].

20 Et intonuit e cœlo Dominus, adeò ut sono magno tonitru faceret ut exaudiretur vox sua;

1.Reg.17.

21 Attrivitq; duces Tyriorum & omnes principes Pelischtæorum.

1.Schem.12.

22 Deinde antequam indormisceret a seculo, contestatus est coram Domino & uncto ipsius *dicens*; pecunias, ac [l] ne calceamenta quidem ab ullo homine accepi, nec incusavit eum [m] quisquam.

l Græ. *usque ad calceamenta ab omni carne.*

m Græ. *homo.*

23 Posteaquam verò obdormivisset, prophetavit demonstrans regi mortem ipsius, & extulit e terra vocem suam; prophetia *indicans* deletum iri iniquitatem populi.

ANNOTATIO.

8 Principe] *Copiarum Domini, id est Christo, qui apparuerat ipsi Jehosch.6.* 22 Uncto ipsius] *i. Schaule rege quem unxerat* 1.Schem.10. 23 Posteaquam] *habetur quidem historia* 1.Schem.28, *de hoc argumento: sed alienum istud esse a fide, ut Schemuel Propheta Dei dicatur a nefaria muliere provocatus Schauli respondisse, cùm patres ipsi permultis locis & argumentis plurimis ostenderunt, tum evincit scriptura manifestissimè: sed hoc scriptum humanum est; & quatenus cum verbo Dei conformatur, piè accipiendum; reliqua casto & sancto judicio discernenda: tenuit enim hic noster autor illud dogma de reversione non modò spirituum, sed etiam corporum, ut apparet ex iis quæ de Elija Propheta narrat infra* 48.10.

CAPUT XLVII.

2.Schem.7.

1 POSTEA verò extitit Nathan Propheta, Davidis temporibus.

2 Tanquam adeps separatus ab hostia salutari, ita est David *eximius* e [a] Jisraëlitis.

a Græ. *filiis Jisraëlis.*

1.Sche.17.34

3 Inter leones peregrinus conversatus est sicut inter hœdos, & inter ursos sicut inter lactentes agnos.

4 In juventute sua occidit gigantem, & sustulit probrum e populo,

5 Cùm attolleret manum, lapide fundæ dejecturus [b] gloriabundum Goljathum.

b Græ. *gloriationem Goljathi: hypallage.*

6 Nam invocavit Dominum altissimum, qui dedit dexteræ ipsius robur tollendi hominem potentem bello ad exaltandũ cornu populi sui.

7 Sic inter myriadas gloriam tribuit ei, & laudavit eum benedictionibus Domini.

8 Cùm allatum fuisset ipsi diadema gloriæ, attrivit inimicos circumquaque, & redegit in nihilum Pelischtæos adversarios, in diem hodiernum usque attrivit illorum cornu.

9 In omni opere suo tribuit celebrationem sancto Altissimo verbis [c] gloriosis.

c Græ. *gloriæ.*

10 Ex toto corde suo decantavit & amavit opificem suum:

1.Chro.23. & seq.

11 Instituítque cantores ante altare, ut voce suaves canerentur moduli ipsius, & in dies laudarent *Deum* odis suis.

12 Tradidit ad dies festos res decoras, & tempestates ornavit [d] absolutissimè, laudantibus illis sanctum nomen ejus, & inde a matutino personante sanctuario ejus.

d Græ. *usque ad consummationem.*

2.Schem.7.

13 Dominus abstulit peccata ipsius, & cornu ipsius in secula exaltavit, tradens ei fœdus regni & thronum gloriæ in Jisraële.

14 Post eum extitit filius sapiens, per quem [e] lato habitabit *Deus.*

e Græ. *latitudine.*

1.Reg.1.

15 Schelomo regnavit temporibus pacis, & gloriam adeptus est, cùm Deus sedâsset regiones circumstantes eum, ut statueret domum ad nomen ejus, & pararet sanctuarium in seculum:

1.Reg.3.

16 Qui sapiens factus est in juventute sua, & impletus ut *aqua* fluvius, intelligentia.

17 Terram obtexit anima tua totam, & implevit parabolis [f] ænigmaticis:

f Græ. *ænigmatum.*

18 Ad insulas procul pervenit nomen tuum, & dilectus es in [g] prosperitate tua.

g Græ. *pace.*

19 De odis, & parœmiis, parabolisque, & interpretationibus admiratæ sunt regiones,

20 In nomine Domini Dei totius terræ qui vocatus est Deus Jisraëlis.

21 Congregasti quasi stannum aurum, & quasi plumbum collegisti multum argenti.

1.Reg.11.

22 Inclinasti viscera tua ad mulieres, & in potestate aliena fuisti corpore tuo.

23 Indidisti maculam gloriæ tuæ, & prophanum effecisti semen tuum ad inducendum iram in filios tuos, & ut compungerentur de impudentia tua, cùm [h] discinderetur regnum, & ex Ephrajimo regnum inobsequens inciperet.

h Græ. *fieret in duo.*

24 Dominus verò nequaquam fuit derelicturus misericordiam suam, neque [i] facturus ut abrumperetur cursus operum ipsius;

i Græ. *neque futurus erat corruptus ab operibus suis.*

25 Ac minimè deleturus posteros electi sui, & semen ejus qui dilexit eum minimè sublaturus:

26 Sed Jahhakobo disposuit reliquias, & Davidi radicem ex ipso.

27 Nam cùm requiesceret Schelomo cum suis majoribus,

1.Reg.12.

28 Reliquit post ipsum de semine ipsius [k] insipientissimum e populo, minimaq; intelligentia, Rechabhhamum; qui avertit populum consilio suo,

k Græ. *insipientiam populi & minutum intelligentia.*

29 Et Jarobhhâm filium Nebati, qui ad peccandum induxit Jisraëlem, [illegible] prodidisset Ephrajimo viam peccati; multiplicata sunt peccata illorum valde,

30 Ut amoverent ipsos e terra [illegible];

31 Donec ira & vindicta supervenisset ipsis.

ANNOTATIO.

20 Qui vocatus est] *Ex variis lectionibus quæ habentur hoc loco lectionem Hieronymi ut simplicissimam amplectimur, & sententia nostra vetustissimam.* 28 Avertit] *id est, induxit ad defectionem* [illegible] *Jarobhhâm.*

CAPUT

CAPUT XLVIII.

1.Reg.17.
1 SURREXIT verò Elija Propheta tanquam ignis, cujus ſermo tanquam fax ardebat:

2 Qui induxit in eos famem validam, & zelo ſuo *paucos effecit eos:

2.Reg.1.
3 Sermone Domini cohibuit cœlum, & deduxit ignem ter e cœlo.

4 Quàm glorioſus effectus es, Elija, mirabilibus *factis* tuis: & quis par tibi eſt unde glorietur?

1.Reg.17.
5 Qui mortuum excitaſti e morte, & e ſepulchro animam ſermone Altiſſimi:

6 Qui deduxiſti reges in perditionem & gloriam adeptos e cubili ipſorum:

1.Reg.19.
7 Qui audiviſti in Sinai redargutionem Domini, & in Chorebo judicia ultionis:

8 Qui unxiſti reges ut retribuerent, & Prophetas ſucceſſores poſt te:

2.Reg.2.
[a] Græ. *equorum igneorũ.*
9 Qui aſſumptus es ignis turbine, curru [a] equis igneis vecto.

[b] Græ. *redargutio.*
[c] Græ. *iram judicii cum furore.*
10 *Qui conſcriptus es [b] fore redargutioni in *ſua* tempora, ut ſedares [c] iratum judicium Domini furore conjunctum, ut converteres cor patris ad filium, & conſtitueres tribus Jahhakobi.

11 Beati qui viderunt te, & qui obdormiverunt cum dilectione *tui*:

[d] Græ. *vita.*
12 *Etenim nos [d] planè victuri ſumus.

13 Elija ut tectus fuit turbine, ſimiliter Eliſchahh impletus fuit ſpiritu ſancto, adeò ut diebus ſuis nõ fuerit commotus a principibus, neq; dominio abuſus ſit in eum quiſquam:

[e] Græ. *in dormitione.*
14 Ulla res non ſuperavit illum; ſed [e] cùm obdormiviſſet, prophetavit corpus illius.

2.Reg.2. & 13.
15 Et in vita ſua fecit portenta, & in morte ſua mirabilia opera ſua.

16 Ad iſta omnia non reſipuit populus, neque abſtiterunt a peccatis ſuis, donec cum depopulatione abducti ſunt e terra ſua, & diſperſi in tota terra.

17 Ita relictus eſt populus perpaucus, & princeps in domo Davidis:

[f] Græ. *multiplicaverunt peccata.*
18 Quorum quidem fecerunt alii quod placet *Deo*, alii verò [f] peccaverunt plurimùm.

2.Chro.32.
[g] Græ. *ad aquas.*
19 Chizkija munivit civitatem ſuam, & introduxit in medium illius aquam: fodit ferro præcipitem *rupem*, & fontes extruxit [g] ad commoditatem aquarum.

2 Reg.18. & 19.
20 Temporibus ejus aſcendens Sancherib, miſit Rabſchakem a Laciſcho, & movens manũ ſuã contra Tzijonem cervices extulit ſuperbia ſua:

21 Tunc commota ſunt corda, & manus illorũ, indoluerunt q; ut parturientes:

22 Et invocaverunt Dominum miſericordem extendentes manus ſuas ad ipſum:

[h] Græ. *manu Jeſchahhja.*
23 Et ſanctus e cœlo exaudiens eos liberavit eos *metu* [h] per Jeſchahhjam.

24 Cæcîdit caſtra Aſſyriorum, & contrivit eos angelus ipſius.

25 Fecerat enim Chizkija quod placet Domino, & confirmaverat ſe in viis Davidis patris ſui, prout mandaverat Jeſchahhja Propheta ille magnus & fidelis in viſione ſua.

[i] Græ. *diebus.*
2.Reg.20.
26 [i] Temporibus *ejus retrogreſſus eſt ſol, & addidit vitam regi:

27 Spiritu magno vidit res ultimas, & conſolatus eſt lugentes Tzijone:

28 Res in ſeculum uſque futuras oſtendit, & res abſconditas antequam advenirent illæ.

ANNOTATIO.

2 Paucos effec.] *Nempe Exorata fame a Deo, qua enecti ſunt multi.* 10 Qui] *hic locus inſcientiam autoris redarguit cæcutientis in promiſſionibus de regno Chriſti: exiſtimavit enim ipſum Elijam iterum venturum eſſe, prout in ſpeciem ipſi videbatur dicere Maleaci ſub finem prophetiæ, unde hæc omnia deſumpta ſunt. Nos verò meliùs ex Teſtamento novo didicimus Johannem Baptiſtam alterum fuiſſe Elijam, qui in ſpiritu ac virtute Elijæ venerit ad præſtanda hæc omnia: vide ſuprà in 46. 23. hîc autem ἐλεγμοῖς legimus, atque ita legendum eſſe confirmamus.* 12 Etenim nos] *puta qui diligimus te, & miniſterium tuum accepturi ſumus: ſic oſtendit autor ampliùs ſe fretum eſſe ejuſdem Elijæ expectatione.* 26 Ejus] *nempe Jeſchahhjæ, de quo jam ſermo inſtituitur reliquo capite.*

CAPUT XLIX.

1 MEMORIA Joſchijæ *ſimilis* comparato ad compoſitionem ſuffitus operi unguentarii,

[a] Græ. *vini.*
2 In omni ore tanquam mel ſuavis eſt, & tanquam *inſtrumenta* muſica in convivio [a] lauto:

[b] Græ. *in cõverſione populi.*
2.Reg.23.
[c] Græ *iniquitatis.*
3 Is ad rectum adductus [b] quando converſus eſt populus; ſuſtulit res abominandas [c] & iniquiſſimas:

4 Direxit ad Dominum cor ſuum, temporibus iniquorum corroboravit pietatem.

5 Præter Davidem, & Chizkijam, ac Joſchijã omnes delictum commiſerunt:

6 Relinquentes enim legem Altiſſimi reges Jehudæ dereliquerunt eum.

7 Dedit *cornu illorum aliis, & gloriam illorum genti alienæ:

[d] Græ. *in manu Jirmejæ.*
Jirm.1.
8 Incendit electam civitatem ſanctificationis, & deſolavit vias illius [d] *ad manum Jirmejæ:

9 Nam afflixit ipſum, quamvis in utero ipſe ſanctificatus eſſet Propheta ad eradicandum, affligendumque, & perdendum, ſimiliter ædificandum, & plantandum.

Jechezk.1.
10 Jechezkelis, qui vidit viſionem gloriæ quã oſtendit ipſi inſidentem currui Cerubinorum.

[e] Græ. *in imbre.*
11 (Etenim meminit inimicorum [e] *perfuſorũ imbre, & correxit eos qui ſpectabãt vias rectas)

[f] Græ. *in benedictionibus.*
12 Et duodecim Prophetarum ſit memoria [f] conjuncta benedictionibus.

Chaggai 2. 23.
13 Quomodo magnificè extollemus Zerubbabelem? qui quidem eſt tanquam ſigillum ad manum dexteram:

[g] Græ. *ſeculi.*
13 Similiterq; Jehoſchuahh filius Jehotzadaki, qui temporibus ſuis ædificaverunt ędem & extulerunt templum ſanctum Domino paratum ad gloriam [g] perpetuam.

14 Inter electos quoque fuit Nechemja, cujus plurimùm extat memoria: qui excitavit nobis muros collapſos, reſtituitq; portas & vectes, & inſtauravit areas ædium noſtrarum.

Gen.5.
15 Nemo creatus eſt ejuſmodi in terra, qualis fuit Chanoc: etenim aſſumptus eſt e terra.

Gen.49.
16 Neq; par Joſepho fuit vir dux fratrũ *ſuorum*,

[h] Græ. *viſitata.*
17 Statumen populi, cujus oſſa [h] curata ſunt a Domino.

18 Schē & Schethus inter homines gloriam adepti ſunt, & ſupra univerſum in creatione Adam.

ANNO-

ANNOTATIO.

7 Cornu] *id eſt robur, ut in ſcriptura paſſim.* 8 Ad manum] *i. eo vivente & vidente, adeò ut particeps quoq; afflictionum fuerit, ver. ſeq.* 11 Perfuſorum] *i. obrutorum calamitatibus a Domino, tanquam imbre vehementiſſimo aut diluvio quodam: ſic duabus partibus concludit Jechezkelis prophetiam.*

CAPUT L.

1* SCHIMHHON filius Chonjæ ſacerdos magnus, qui in vita ſua ſartam tectam ædem præſtitit, etiam diebus ſuis populum confirmavit:

2 Et ipſo autore fundata eſt altitudo [a] duplicis loricationis, alta lorica templi.

[a] Græ. duplex receptio, ſive analemma.

3 [b]*Temporibus ejus minora fuerunt conceptacula aquæ, [c] æneum tanquam lacus, tripli capax *confectum eſt*.

[b] Græ. diebus: ſic deinceps.

[c] Græ. as tanquam maris.

4 Qui curavit populum ſuum a caſu:

5 Qui corroborans civitatem & *circummuniens, gloriã adeptus es in cõverſatione populi:

6 [d] Exeundo *ex ęde cui velum obductum eſt tanquam aſtrum matutinum inter nubes, tanquam Luna plena temporibus ſuis extitiſti:

[d] Græ. in exitu domus veli.

7 Et tanquã arcus perluſtrans nebulas gloriæ:

8 Tanquam ſol refulgens in templo Altiſſimi, tanquam flos roſarum [e] quo tempore exiſtunt novi, tanquam lilia ad [f] ripam aquæ, tanquam germen Libani diebus æſtivis,

[e] Græ. diebus novorum [illegible]

[f] Græ. exitum

9 Tanquam ignis & thus in acerra:

10 Tanquam inſtrumentum ex auro ſolidè malleatum, quovis lapide pretioſo ornatum:

11 Tanquam olea decora progerminans fructus, & tanquam cupreſſus exaltata ad nubes; cùm aſſumeret ipſe ſtolam gloriæ, indueretque [g] conſummatæ gloriationis ornamenta;

[g] Græ. conſummationẽ gloriationis.

12 In aſcenſu altaris ſancti *glorificavit amictum ſanctificationis.

13 Cùm autem acciperet *membra e manu ſacerdotum, ipſe quoque ſtans ad focum altaris,

14 (Circa eum corona fratrum *verſante* tanquam germine cedrorum in Libano, qui circumdabant eum tanquam ſtipites palmarum, omnibus inquam filiis Aharonis [h] indutis gloria ſua,

[h] Græ. in gloria.

15 Quorum in manibus erat oblatio Domini coram tota Eccleſia Jiſraëlis) [i] deniq; miniſtrans ſuper altari ad ornandum oblationem omnipotentis Altiſſimi,

[i] Græ. ad conſummationẽ,

16 Extendit ad [k] craterem manum ſuam, & libavit de ſanguine uvæ:

[k] ut ſup. 43.29 Græ. libatorium.

17 Effudit ſupra fundamenta altaris odorem [l] ſuavem Altiſſimo regi omnium.

[l] Græ. boni odoris.

18 Tunc exclamantes filii Aharonis inſonuerunt tubis ductilibus, facientes ut audiretur vox magna ad monimentum coram Altiſſimo.

19 Tunc univerſus populus promiſcuè feſtinans prociderunt ſuper faciem in terram, ut adorarent Dominum ſuum omnipotentem Deum Altiſſimum;

20 Laudaveruntque cantores vocibus ſuis, cum ſono plurimo ſuave effectum eſt melos:

21 Et oravit populus Domini Altiſſimi oratione coram *Deo* miſericorde, donec conſummatus eſſet ornatus Domini, & miniſterium illius abſolviſſent.

22 Tunc deſcendens extulit manus ſuas ſuper totam Eccleſiam [m] Jiſraëlitarum, ut daret benedictionem Domini labiis ſuis, & in nomine illius gloriaretur.

[m] Græ. *filiorum Jiſraëlis.*

23 Quamobrem repetiverunt adorationem, ut acciperent benedictionem ab Altiſſimo.

24 Nunc ergo benedicite Deo omnium, qui res magnas ſolus ubique facit, qui altè evehit dies noſtros inde ab utero, & agit nobiſcum pro miſericordia ſua:

29 *Et orate* ut ſit pax temporibus noſtris in Jiſraële, [n] quamdiu futuri ſunt dies ſeculi, ut fidem apud nos confirmet miſericordiæ ſuæ, & diebus noſtris liberet nos.

[n] Græ. *ſecundum dies ſeculi.*

26 *Duabus gentibus offenditur anima mea, etiam tertia non eſt gens:

27 Qui reſident in monte Schomronis, & viri habitantes Piliſchtæã, & *populus ſtultus Schecemi habitans.

28 Eruditionem intelligentiæ & ſcientiæ exaravit in libro hoc Jeſus filius Siraci Hieroſolymitanus, qui profudit imbrem ſapientiæ ex animo.

29 Beatus qui verſatur in iſtis; & qui indit iſta cordi ſuo, efficietur ſapiens.

30 Si enim fecerit iſta, valens erit ad omnia, quia lux Domini *aderit* veſtigio ejus qui piis tradit ſapientiam.

31 Benedictus Dominus in ſeculum: [o] amen, Amen.

[o] Græ. *fiat, fiat: ſic enim ſeptuaginta reddiderunt.*

ANNOTATIO.

1 Schimhhon] *Is videlicet qui hiſtoricorum omnium conſenſu Juſtus appellatus eſt, itemq; Priſcus; filius Chonjæ, nepos illius Jaddubhæ qui obviam legitur proceſſiſſe Alexandro magno.* 3 Temporibus ejus] *id eſt, adeò frequens fuit Dei cultus, ut labra priſtina non fuerint ſatis ad lotiones ſacras; quamobrem lacum ex ære ingentem & capaciorem multò curavit fieri.* 5 Circummuniens] *Græca vox non tantùm obſidere eſt, ſive munire ad oppugnandum; ſed etiam ad propugnandum. Eſt enim* πολιόρκεῖν· τῇ πόλει ἕρκος περιβάλλειν, *&* πολιορκία, πόλεως φυλακὴ, *ut interpretatur Phavorinus.* 6 Ex ęde] *i. e ſanctuario: periphraſis.* 12 Glorificavit] *id eſt, non turpificavit impietate aut impuritate, ut alii; ſed ſanctitate vitæ decoravit.* 13 Membra] *nempe ſacrificiorum, ex lege.* 26 Duabus gentibus] *i. duobus gentium generibus, quarum aliæ corruptam & commixtam ex Jehudaiſmo & paganiſmo religionem habent, aliæ verò purè paganicam.* 27 Populus ſtultus] *nam præter Samaritiſmum (ut vocat Epiphanius) huic populo acceſſerunt alii per ſceleratum illum transfugã Menaſchem, cujus in Nechemjam meminimus; ſed hoc genus indignum eſſe dicit populi nomine.*

CAPUT LI.

Oratio Jeſu filii Siraci.

1 CELEBRABO te, Domine rex, & laudabo te Deum ſervatorem meum:

2 Celebrabo nomen tuum, quoniam protector & adjutor fuiſti mihi, & liberaviſti corpus meum e perditione,

3 Et e laqueo [a] calumniantis linguæ, a labiis operantibus mendacium; & adverſus eos qui obſtiterunt mihi fuiſti adjutor:

[a] Grę *calumniæ.*

4 Liberaviſti inquam me pro multitudine miſericordię nominis tui e rictibus paratis ad devorationem,

5 E manu quærentium animam meam, e compluribus afflictionibus quas habui,

6 E [b] ſuffocante igne circumquaque, e medio igne, *ita ut* non fuerim exuſtus,

[b] Græ. *ſuffocatione ignis.*

7 Et ' e profundi ventre, atque e lingua immunda, & a ſermone mendace, a calumnia apud regem per linguam injuſtam.

8 Appropinquaverat ad mortem uſque anima mea,

9 Et vita mea erat propinqua ſepulchro infimo:

10 Circumdederant me undique, nec erat qui adjuvaret: aſpexeram ad defenſionem hominũ; ſed non erat.

11 Itaque recordatus ſum miſericordię tuę, Domine, & operationis hujus a ſeculo,

12 Te eximere eos qui patienter ſuſtinent, & ſervare eos e manu inimicorum.

13 Et extuli ab ira altè ſupplicationem meam, & a morte liberationem rogavi,

14 Orans ' Dominum patrem Domini mei, ne derelinqueret me die afflictionis, tempore ſuperborum, quo deficiebar auxilio.

15 Laudabo nomen tuum aſſiduè, & cantabo te celebratione, quòd exaudita fuit oratio mea.

16 Nam ſervaſti nos e perditione, & exemiſti me e tempore mali.

17 Propterea celebrabo atque laudabo te, & bene dicam nomini tuo domine.

18 Cùm adhuc junior eſſem, antequam oberrarẽ, quæſivi ſapientiã manifeſtò oratione mea:

19 Coram templo oravi pro illa; & ad extremum uſque requiſiturus ſum illam.

20 Tanquam de flore dematureſcente uva, lætatum eſt cor meum de illa: ingreſſus eſt pes meus [c] rectà, a juventute mea inveſtigavi illam.

[c] Græ. *in rectitudine.*

21 Inclinavi aurem meam parumper, & accepi,

22 Multamq; adeptus ſum mihi eruditionem: progreſſio a me facta eſt in illa.

23 Ei qui tribuit mihi ſapientiam, potentiam tribuam.

24 Cogitavi enim de exercenda illa, & æmulando bono, & haudquaquam pudore afficiar.

25 Decertavit anima mea de illa, & ' effecta fame accuratè incubui,

26 Manus meas extendi in ſublime, cùm ignorationes de illa animadverti:

27 Animam meã direxi ad illam, [d] & purificatus inveni illam:

[d] Græ. *in purificatione.*

28 Cor poſſedi conjunctum illi inde a principio:

29 Propterea nequaquam derelinquar.

30 Et cor meum turbatum eſt in quærenda illa, propterea comparavi poſſeſſionem bonam.

31 Dedit Dominus linguam [e] ' ut ſit merces a me; itaq; ea laudabo ipſum.

[e] Græ. *mercedem meam.*

32 Appropinquate ad me, ô ineruditi, & commoramini in eruditionis domo.

33 Quare cunctamini? aut quid dicitis [f] interea? cùm veſtrę animæ ſitiant valde.

[f] Græ. *in his.*

34 Aperto ore meo loquutus ſum, comparate vobis ſine argento *ſapientiam.*

35 Collum veſtrum ſupponite jugo, & ſuſcipito anima veſtra eruditionem: propè eſt ut inveniatis eam.

36 Aſpicite oculis veſtris me laboraviſſe, & mihi ipſi requiem multam inveniſſe:

37 Participes eſtote eruditionis ' cum magno numero pecunię, & multũ auri poſſidere cum ea.

38 Lætetur anima veſtra de miſericordia ' illius, & ne pudeat vos laudationis illius.

39 Operamini opus veſtrum ' ante tempus illud, & dabit mercedem veſtram ſuo tempore.

ANNOTATIO.

7 E profundi ventre] *id eſt, ex imis inferis; ut ipſe loquitur infrà verſu 9.* 14 Dominum] *manifeſta diſtinctio Patris & Filii: ut procedente tempore magis magisq; innotuit Trinitatis myſterium, quemadmodum obſervavimus* 1. *Schem.* 7. *Danijel.* 9. *&* *Chaggai* 2. *& aliis locis.* 25 Effecta fame] *id eſt, cùm ea guſtata amplius eſurirem & ſitirem illam: metaphora elegans.* 31 Ut ſit merc.] *id eſt, ut ea demum compenſatione agnoſcam beneficentiam ipſius erga me, & laudationem pro mercede retribuam ei.* 37 Cum magno num.] *id eſt, quæ eruditio eſt maximarum divitiarum loco, & veras confert divitias.* 38 Illius] *nempe Dei, ut Græcæ vocis apertè diſtinguit genus.* 39 Ante tempus illud] *nempe quo Deus (ut mox ſubjicit) ſingulis mercedem ſuam decurſa hac vita daturus eſt, juſtus judex, & ſolus ſapiens, atque benedictus in ſempiterna ſecula.*

FINIS.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

Bible - New Test.

Latin

VC

IESV CHRISTI D. N. NOVVM TESTAMENTVM,

Theodoro Beza Interprete.

Additæ ſunt ſummæ breues doctrinæ in Euangeliſtas, & Acta Apoſtolorum.

ITEM,

Methodus Apoſtolicarum Epiſtolarum ab eodem autore, cum breui phraſeon, & locorum difficiliorum expoſitione, ex ipſius autoris maioribus annotationibus deſumpta: paucis etiam additis ex Ioach. Camerarij notationibus in Euangeliſtas & Acta.

ANCHORA SPEI

LONDINI,
Excudebat Thomas Vautrollerius, Typographus.
ANNO M. D. LXXXI.

Cum Priuilegio Regiæ Maieſtatis.

NOBILISSIMO AC ILLVSTRISSIMO DOMINO D. HENRICO, COMITI HVNTINGDONIAE, HASTINGVAE Domino, &c. conſilij Maieſtatis Regiæ, in parte boreali Præſidi.

FATENTVR omnes, Eccleſiæ Dei perneceſſarium eſſe, vt extet vtriuſque Teſtamenti fidelis Latina verſio, quæ etiam ſi extaret, inutilis tamẽ eſſet Eccleſiæ, niſi omnium hominum manibus ea aſſiduè tereretur. Nam ſi (vt dici ſolet) auaro tam deeſt quod habet, quàm quod non habet, iudicandum erit non minus Eccleſiæ deeſſe verſionem eam quæ negligitur, quàm ſi illa omninò careremus. Itaque quum ad profeſſionem Theologicam in hac inclita & celeberrima ciuitate vocarer, partem autem Noui Teſtamenti interpretandam ſumpſiſſem, iudicaui mihi etiam verſionem aliquam eſſe aſſumendam: quæ ſi adhuc recepta minus eſſet, familiaris tamen opera mea auditoribus redderetur. Quum autem noſtra memoria fuerint multi viri doctiſſimi qui diligentem in conuertendis Noui Teſtamenti ſcriptis operam nauauerint, quorum ſtudia laudo, & illis quantam poſſum, habeo gratiam, hoc tamen cum eorum venia dictum eſſe velim, & cum omnium ferè doctorum hominum aſſenſione à me dictum iri confido, Noui nempè Teſtamenti Bezæ verſionem, omnium caſtiſſimam eſſe & puriſſimam. Itaque meum eſſe exiſtimaui procurare, illa non tantùm vt extaret, ſed etiam velut à vulgata verſione quamminimum abeſt, ſic in eius locum in ſchola & in Eccleſia ſuccederet, donec (quod vt aliquando fiat à Deo peto) ex Principum Chriſtianorum voluntate, aut illa ipſa, aut melior aliqua, communibus quaſi ſuffragijs ab omnibus reciperetur. Quòd autem aliquando mihi ab ipſo Beza relictum onus fuiſſet, vt eius breuiores annotationes in Gallicam linguam inflexa ad vulgi captum interpretatione cõuerterem, & quæ occurrunt ſubinde difficiliores & minus vſitatæ phraſes, cum in verbis tum in ſententijs, breuioribus notis explicarem: opus inſtitutum importuna illa Eccleſiarum noſtrarum vexatio abrupit, atque in aliud illud tempus differre me coegit: Fecit tamen illius de me iudicium, vt ingratum illi minimè fore putarem, quum is tantam mihi conceſſiſſet in ſua libertatem, ſi dum integras illas annotatiunculas cum verſione ab ipſo coniunctas edi curarem, notas eas adijcerem Latinas, quas mihi conceſſerat vt Gallicas ederem. Porrò in his ſcribendis, illud meum fuit conſilium, vt quemadmodum opus ipſum eſt ab ipſo Beza profectum: ſic etiam & quæ iam obſcuriorum locorum interpretationis gratia coniunguntur, ea omnia ita ex ipſius maioribus annotationibus tranſferrentur, vt integrum opus Bezæ meritò cenſeretur. Meum ſanè iudicium, aut nunquam aut perrarò ſequutus ſum: Bezæ verò iudicio omnia vt in eius agens fundo permiſi, ſi pauca excipias, quæ ex Ioachimi Camerarij viri doctiſſimi, & amantiſſimi ipſius Bezæ, notationibus tranſtuli, maximè in quatuor Euangeliſtas & Acta, vbi minus annotatum fuerat à Beza. In Paulinas autem & aliorum Apoſtolorum Epiſtolas ſolum Bezam ideò ſum ſequutus, quòd pauca viderentur in earum expoſitione ab illo prætermiſſa. Huic porrò curæ dum incumberem, maiores illæ annotationes in quibus phraſes & obſcuriores locos diligentius examinat, perpetuò mihi ob oculos verſabantur: verſabantur etiam minores, quibus diligẽtius methodum perſequitur, illæ quidem, Sereniſſimæ & ſuis non minus quàm regijs virtuti-

bus, ſplendidæ Elizabethæ Reginæ inſcriptæ, hæ verò Illuſtriſſimis Principibus, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, & cæteris generoſis Dominis Euangelium in Galliæ regno amplexis. Hæc faciebant vt quæ qualisq́; eſſet Eccleſiæ Chriſti conditio, aſſiduè mihi in mentem veniret. Cùm enim celeberrimum illud Serenißimæ Reginæ ſe nomẽ offerret, non poteram non beatæ illi Angliæ veſtræ conditioni gratulari, quæ fœlix ac nimium fœlix omnium iudicio cenſetur, modò tamen, vt Poetæ verbis vtar, bona ſua norit: Miſeranda porrò noſtrarum Eccleſiarum ſeruitus dies noctesq́; ſe mihi offerebat, quæ non minus triſtitiæ, quàm veſtra incolumitas lætitiæ argumentum afferebat. Veſter quidem ſtatus mihi gratas illas promißiones de pacata Eccleſiæ forma, & de quiete quæ nobis ad tempus eſſet concedenda, admonebat, quibus promißionibus euentum videbam reſpondere. Quanuis enim vos aliquando Dominus vexaſſet duriter, & quaſi ad momentum concußiſſet, noluit tamen virgam impietatis requieſcere ſuper ſortem veſtram, ne mitteretis ad iniquitatem manus veſtras, ſed decurtauit Dominus dies illos propter electos ſuos, quod fecit quando & quomodo voluit, iuſtè tamen fecit. At noſtræ, quantas noſtri non audiuere patres, ærumnæ, in durißimis noſtris caſibus, & triſtißimis Eccleſiæ calamitatibus, mihi triſtem quidem carni, veram tamen nec nobis inutilem proponebant, noſtri Magni Prophetæ ſententiam, qui diceret, Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum, &, Si me perſequuti ſunt, & vos perſequentur. Quod etiam Gentium, id eſt, noſter Apoſtolus expertus eſt, quodq́; nos experturos longè ante prædixit, oportere nos per multas oppreßiones ingredi in regnum Dei, & omnes qui piè volunt viuere in Chriſto, perſequutionem paſſuros. Itaque quum omnium noſtrûm communis ſit fides, vna futuræ vitæ expectatio, diuerſa tamen conditio: agnoſco ſcilicet, in hac tanta diuerſitate Deum iuſtum, veracem, & fidelem: qui quod promiſit, in tam varijs rerum euentis, conſtantißimè præſtet. Hæc apud me ſæpißimè cogitans, atque in his ſapientiſſimam Dei ſapientiam adorans, leuabam curas meas, & anxias nimis animo pellebam ſollicitudines. Sic labori iſti meo ſenſi non parum leuationis adferri, quum, non quod multos facere memini, & in quo ipſe non ſemel peccaui, inani rerum deſiderio me afflictabam: ſed meipſum diuinis admonitus exemplis, ad ardentes concipiendum preces cohortabar, quibus petebam, vt veſtra fœlicißimæ genti daret Dominus aures ad magis atque magis audiendum, oculos ad amplius atque amplius videndum, cor autem ad verè ſentiendum, quantos benignitatis ſuæ theſauros vobis aperuerit ille, qui quum in Chriſto ſibi reconciliauit mundum, nunc per Euangelij ſui prædicationem vos precetur vt ſeriò ad Chriſtum ab operibus mortuis conuertamini. Nobis autem noſtriſq́; adeò ad hunc vſque diem miſerè & crudeliter vexatis, Dominus tandem dimitteret peccata noſtra, illiſq́; debitas pœnas. Negare certè non poſſumus quin nos in penetralia ſuæ veritatis deduxerit, quin ſæpè noſtri miſertus, in noſtram perniciem iam depromptas ſagittas, in pharetram condiderit: fatemur tamen ingenuè, nos de his ſeriò vt par erat non cogitaſſe, atque vt innumera alia ſilentio præteream, quin hominem, brachium noſtrum poſuerimus, non inficiamur. Iuſtum itaque Dominum eſſe agnoſcebam, & vias eius eſſe iudicia: hæc inquam, ſuſceptum laborem ſi non omninò leuabant, ex parte tamen minuebant, & dulces mihi meas reddebant vigilias. Tales ergo in opere faciundo meæ erant cogitationes. Non abs re autem videbitur, ſi de mei etiam inſtituti ratione aliquid dicam: Primùm, etſi pro ea ingenij & doctrinæ mediocritate quam mihi Dominus cõceßit, aliquid afferre potuiſſem, quod ad Euangeliſtarum & Apoſtolorum explicationem non inutile fuiſſet: quum tamen mihi ſemper inuidioſum fuerit fucorum illud genus, qui aliorum aluearia expilant, alienoq́; labore inuenta verbis in ſe tranſmouent, & ea pro ſuis venditant, tum verò maximè eorum, qui vſque adeo pudorem omnem abiecerunt, vt eos manifeſti plagij non pudeat, exiſtimaui turpe mihi fore, ſi ad idem ſaxum impingerem ad quod alios alliſiſſe damnabam. Ea porro cauſa fuit, cur in hoc opere Bezæ ſententia tanquam meæ commentationi impoſitis terminis me continuerim, interea maiorum illarum annotationum tanquam ſpecimen tradens, vt ſi quibus plus ſuppetit otij, eas tamen nondũ euoluiſſent, ſaltem ex notarum mearum lectione intelligerent quantum ex illis fructus eſſent percepturi, ſi modo ad illas diligenter euoluendas animum appellerent. Quum autem plerique omnes homines qui in Eccleſia cenſentur, aut Magiſtratum gerunt, aut Eccleſiæ Dei præſunt, aut priuatorum hominũ ſunt loco, ijs omnibus vtilem meam qualemcuncunque operam futuram iudicaui: Si enim aliqui ſint quibus voluntas (quæ ſemper adeſſe debet) & otium adſint, eorum doctas legendi commentationes, qui in Nouum Teſtamentum ſcripſere, quales noſtra memoria Dominus multos excitauit: tantùm abeſt vt hæc mea ab inſtituto illos reuocare debeat opera, vt potius ad tam præclarum ſtudium illos ſit prouocatura. At verò ſiqui ſint, qui aut præter muneris amplitudinem, aut magnam negotiorum molem ita diſtineantur, vt amplius illis vacare tam ſanctis ſtudijs non liceat, quum eis in illa rerum difficultate verſantibus indignum ſit, non quotidie aliquid operæ dare ediſcendæ eius ſacræ voluntati, cuius exercent iudicium: optimè ſanè illis conſultum erit, ſi quod Tullius de Cyri pædia feciſſe ſe ſcribit, Nouum iſtud Teſtamentum aſſiduis & quotidianis lectionibus terant. Quantum autem ad priuatos attinet, etſi non tanto negotiorum onere premuntur, multi tamen, vt ad rem natura ſumus attentiores quàm decet, cauſificantur ſibi per negotia non licere tot & tantos doctorum commentarios euoluere, quibus hoc meo labore ſatisfeciſſe nemo non iudicabit, quod & illi vel me tacente facilè agnoſcent. Vt autem de Verbi adminiſtris aliquid dicam, in quorum gratiam hæc eſſe potiſſimùm à me ſcripta fateor: ſic omnia mihi temperaſſe videor, vt doctis, mediocribus, & qui infra mediocritatem adhuc ſubſidunt benè meo quidem iudicio conſuluerim: Sanè ſi qui ſint doctiores qui otio indulgeant, non hîc illi quod ſatis erit, ſi ſit publicè dicendum, inuenient: non etenim ſic eos leuabit à ſtudijs meus labor, vt non apud ſeipſos commentari, & magno ſtudio conſequi ſit illud neceſſe, quoties apud populum erit dicendum, ſi modò cum fructu docere volent: Erit tamen hæc ſtrenuis & diligentioribus veluti vigiliarum epitome, vt in memoriam ſtudioſam illis reuocet commentationem. At mediocribus, & minus doctis, duarum præſtantiſſimarum in docendo rerum vſum oſtendent, Methodi, & Grammaticæ interpretationis, modò in vtraque auream teneant mediocritatem, id eſt, vt neque ambitioſè nimis Methodicos ſe & Linguarum peritos oſtentent, nec nimis ſuperbè vtrunque faſtidiant, in quæ vitia nimium multos incidere quotidie videmus: quorumdum hi ignorantiam affectatam, illi inanem pompam ſectantur, vtrique à ſimplici illa docendi ratione quam nobis Paulus præſcribit, abſunt longiſſimè. Sed hîc non eſt de his amplius diſputandi animus, fortaſſis aliàs commodior dabitur de his diſſerendi occaſio. Cur autem nomini tuo, Domine Nobiliſſime & Comes Illuſtriſſime, hæc inſcribi voluerim, multæ graueſque cauſæ fuerunt, quas non ita neceſſarium fuiſſet enarrare. ſi quibus Anglia clauditur terminis, ijſdem noſtra hæc opera terminaretur finibus. Nam vel argumentum, & operis materia ſatis oſtendit ijs qui te norunt (norunt autem omnes Angli) cur tuæ potiſſimùm Amplitudini offeratur. Sed quoniam & ad eos quoque hæc forſan peruentura eſt lucubratio, qui non ita bene norunt quibus te virtutibus Deus ornauit, mihi aliqua mei facti reddenda eſt ratio, vt alijs poſſit etiam tuum exemplum ad amplectendum ex animo Chriſti Euangelium, prodeſſe. Primùm quidem fateor opus minimè dignum fuiſſe quod tuo nomini inſcriberetur, ſi ea reſpicias quæ à me ſunt profecta. Præter operam enim, & aliquam tenuem iudicij exercitationem, nihil meum dici poteſt. Sed quia videram maiores illas annotationes Sereniſſimæ Reginæ Elizabethæ: minores autem Gallorum procerum, quos non puduit Euangelij Chriſti, quorum maior pars quieſcit à ſuis laboribus, nomini inſcriptas: quum inter Anglos Proceres ad Regiam familiam proximè accedas: nemo autem ſit inter Proceres, qui magis quàm tu virtutem illam heroum noſtrorum Euangelicam admiretur & referat, putaui non abs re fore, vt ſi quibus & familiæ & gentis & animi nobilitate accedis, ijſdem etiam eodem in opere coniungereris. Quum autem eæ virtutes eius ſint generis, vt etiamſi in ijs æquales non habeas multos, habeas tamen qui ſibi etiam aliquid tecum commune vendicare poſſint. In ijs equidem quæ verè Chriſtianum principem decent charitatis officijs, quoniam neminem noui qui tuam beneficentiam erga Chriſti exules ſuperet: ego quoque Chriſti exul omnium exulum nomine qui tibi debent plurima, quum & ipſe prætereà me debere priuatim ſentiam, has offero meas in exilio meo laborum primitias, in quibus ſi nihil eſt à me profectum quod tua Amplitudine ſit dignum, alia tamen ex alijs ſumpſi, quæ meam tenuitatem ſuis diuitijs abundè compenſent. Quod ſi meam hanc erga tuam Amplitudinem addictiſſimam voluntatem, tamq́; minimè benefici-

orum acceptorum immemorem probaueris, magna mihi beneuolentiæ Diuinæ acceßio facta videbitur. Dominus Spiritu ſuo prudentiæ, fortitudinis, conſilij, & timoris, te magis ac magis locupletet. Vale. Londini, ſexto Calend. Nouembr. Anno Domini milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo tertio.

Tuæ Amplitudini addictiſſimus
P. Loſelerius Villerius.

ILLV-

T. V.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI LVDOVICO BORBONIO, PRINCIPI CONDENSI, &c. CAETERISQVE ILLVSTRIBVS

ac generoſis Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus dominis, in Galliæ regno verum Chriſti Euangelium amplexis, THEODORVS BEZA *Vezælius, Geneuenſis Eccleſiæ miniſter, gratiam & pacem à*
Deo Patre, & Domino noſtro Ieſu Chriſto.

ADFERO tibi, Illuſtriſſime Princeps, cæteriſq́; vobis vera Chriſti cognitione per clementiſſimi Patris cœleſtis miſericordiam nobilitatis, Noui illius fœderis libros, aliquot antè annis à me in Latinum conuerſos, nunc vero quanta quidem à me fide ac diligentia fieri potuit, recognitos, & breuibus doctrinæ in eis comprehēſæ ſummis illuſtratos: munus Eccleſijs Dei (quarum ex Chriſtianiſſimi Regis edicto tutores & alumni eſtis) vtinam tam vtile, quàm id vobis gratum ac iucūdum fore confido. Quìdni enim hoc mihi de vobis pollicear, qui quàm vos Chriſti & Euangelij non pudeat, coram vniuerſo mundo tam fortiter tamq́ue conſtanter declaraſtis? Et quibus, quæſo, potius quàm vobis, eius quæ hîc traditur doctrinæ, non approbatoribus modò, ſed etiam aſſertoribus ac vindicibus, meos iſtos qualeſcunq; labores conſecrarim? At enim (dicēt nonnulli) nihil iſtis opus erat. En igitur conſilij mei rationes paulò altius repetitas.

Intolerabiles ſunt omninò qui nouitatis ſtudio vetuſtatem damnant: ſed ij quoq; magnam reprehenſionem merētur quibus nihil niſi vetuſtum ſapit. Obſecro enim, qúi veteres nunc ſunt, annon aliquando fuerunt noui? Sed & illud omnibus non contentioſis ingenijs conſtat, nulli vnquam ſeculo defuiſſe, qui Dei veritatem vel de induſtria vel præ ignorātia obſcurarent. Imò etiam liquet, quāuis nunquam ita ſeuerè vltus ſit Deus mūdi perfidiam vt Eccleſiam ſuā penitus deſtituerit vera verbi ſui notitia, nō ſemper tamen parem fuiſſe intelligentiæ menſuram, in ijs etiam quæ ſunt ex præcipuis noſtræ religionis capitibus. Itaque vetuſtiſſimi ſunt nonnulli quoque falſiſſimi & pernicioſiſſimi errores: adeò quidem vt Paulus etiam ipſe iam olim ad Theſſalonicenſes ſcripſerit, iam tum myſterium iniquitatis perfici cœpiſſe: & Iohannes, multos iam tum fuiſſe Antichriſtos.

His verò morbis nemo certa remedia facilè inuenerit, niſi qui veras eorū cauſas cognouerit. Sunt autem hæ quidem multiplices, ſed quæ ex vno veluti fonte profluxerint: ex eo nimirum quòd homines à Dei verbo, verbo, inquam, Prophetarum & Apoſtolorū libris comprehenſo, ad ſua commēta deflexerint. Sublata enim luce illa quam in Eccleſia Dei vnicam ac planè ſingularem eſſe qui nō videt, nihil planè videt, quid aliud conſequi potuit quàm vt cæci in tenebris errarent?

Neque vllo modo audiendi ſunt qui aliter iudicant. Quid enim? (inquiunt) annon hæretici verbum Dei prætexunt? Itaq; regula aliqua opus eſt, qua falſę interpretationes verbi plerunq́; ancipitis & ambigui à veris diſtinguātur. At quænam erit hæc regula? Hîc alij nobis inaniſſimū illud ſuum CATHOLICVM obtrudunt, quod ſemper & vbique apud omnes obtinuit. A quibus ſi pergas quærere ecquid ſit huiuſmodi, ibi neceſſe eſt vt tanquam in luto hæreant, quum de pleriſq́; controuerſijs quæritur.

Alij Concilia & veteres Canonas ſibi proponunt, præfixis etiam magnificis titulis, quaſi inde ſarcienda ſit Eccleſię cōcordia: ſed infœlici ſucceſſu. Multas enim Synodos (de ijs loquor quæ non ſunt apertè damnandæ) in ijs etiam quæ ad doctrinam ſpectant, neſcio an quiſquam nũc ignoret,nõ obſcurè tãtùm ſed etiam imperitè ſæpe iudicaſſe. Itaque prouinciales ſæpe à generalibus ſunt correctæ. Sed quid ſi prouinciales interdũ rectius quàm vniuerſales ſenſerunt? Hoc autem ita eſſe,facile animaduertet quiſquis vel vnicam Gangrenſem cum multis quas OEcumenicas vocãt,compararit.Omitto quod ipſa temporum hiſtoria manifeſtè probat, optimis etiã illis temporibus, (ſi cum poſterioribus conferantur) eam fuiſſe Epiſcoporum partim ambitionem, partim futilitatẽ & ignorantiam,ac multorum etiam apertiſſimam ac deſperatiſſimam improbitatem , vt Satanam planè cœtibus eorum præfuiſſe,vel ipſi cęci facillimè perſpiciant. Quid ſi igitur Synodos ab eo tempore coactas,quo manifeſtiſſima tyrannis Eccleſiam oppreſſit (vt recentem iſtam Tridẽtinam) pro regula nobis proponamus ? Quid verò quòd ne illæ quidem probatiſſimæ Synodi de vllis religionis capitibus , niſi de vno & altero,conſtituunt? Quid quòd quorũdam malitia,falſæ epiſtolæ,ſuppoſita decreta, ementiti infiniti canones irrepſerunt? Nota eſt illa Bonifacij Romani pontificis fraus, Auguſtini temporibus in Africano concilio deprehenſa , quam nuper ineptiſſimus ſimul & impuriſſimus quidam apoſtata , tibi, Illuſtriſſime Princeps , à ſcelerata ſua audacia non ignotus, conatus eſt excuſare. Quid igitur in ijs regionibus in quibus omnia illis licuerunt, inauſum & intentatum perditi homines reliquerunt ? Et de Concilijs quidem hactenus.

Alij igitur ad orthodoxorum Patrum quæ vocãt ſcripta confugiunt. Sed quoſnam tandem , quæſo , ex tanto numero deligemus ? Vetuſtiſſimos enim paucos habemus:(id eſt vſq; ad Conſtãtini tempora) inter quos Latini certè excellunt, eiuſmodi tamẽ vt ne ipſi quidem Patrum admiratores in ijs ſine multis exceptionibus acquieſcant. Ætatem ſequentem vſq; ad imperij Romani manifeſtam inclinationẽ,exercuit Arius in primis , deinde Macedonius Pneumatomacus, ſed multò magis Neſtorius & Eutyches , in Oriente præſertim : quibus maxima clariſſimaq; ingenia ſeſe oppoſuerunt, nec vlla fuit ætas doctorum epiſcoporum feracior. Occidẽtem verò exercuit in primis Pelagiana factio,cuius reliquię etiãnum hodie Eccleſiam vaſtant. Sed hic peto vt ſine cuiuſquã iniuria mihi liceat dicere quod res eſt. Quæro igitur quem potiſſimum aut quóſnam ex iſtis velint pro hodiernarũ controuerſiarum diremptoribus habere.Primùm enim hoc (ſicuti par eſt) omnes ipſi recuſabunt. Clamant enim vna veluti voce , adferre ſeſe quod dedit Dominus,nec ijs quę docent aliter ſtãdum quàm ſi ex Verbo Dei ſcripto comprobentur. Notæ ſunt his de rebus,Cypriani, Auguſtini & Chryſoſtomi in primis voces, quibus ad vnicam ſacrã Scripturam nos reuocant. Dicam etiam aliquid amplius, bona(vt ſpero)cum eorum venia qui in illorũ ſcriptis ſunt verſati. Iam tum iaciebat in Græcia Satan prima mortuorum inuocationis fundamenta,quibus tantùm aberat vt ſeſe opponerẽt nonnulli primæ notæ Epiſcopi, vt alij quidem alioqui pij & docti,tamen in ſcribẽdis encomijs eloquentiam ſuam immodicè prorſus oſtentarent:alij indoctiores nulli æquè rei atque vanis neſcio quibus ſtudijs , quibus Græca gens ſemper dedita fuit, vt extruendis magnificis templis , honorandæ martyrum memorię,& accumulandis ritibus,incumberẽt: alij partim ignorantia, partim auaritia & ambitione , manifeſta denique improbitate , apertas ſuperſtitiones naſcentes non modò non reprimerent, ſed etiam fouerent. Sed hæc tum in primis mala regnabant : vnum , quòd qui in philoſophorum ſcriptis erant exercitati, parum memores grauiſſimę ac planè Apoſtolicæ illius ſententiæ, Videte nequis ſit qui vos deprædetur per philoſophiam, præterquam quòd in multis ſpeculationibus euanuerunt , vt quum Platonica de genijs & intelligentijs commẽta ad Angelos transferrent, (quod malum videtur ab ipſius Apoſtoli tempore , Angelorum cultum apertè damnantis, inualuiſſe) verbum Dei ad Philoſophorum placita quibus imbuti erant , manifeſtè inflectebant . Hinc illæ liberi arbitrij opiniones planè Ariſtotelicæ,quibus nunc quoque Eccleſia Dei concutitur , & iam tum eſſet peſſundata niſi ſeſe Auguſtinus à Pelagio excitatus oppoſuiſſet, interdum tamen & ipſe in illos humanæ philoſophiæ ſcopulos velut æſtu quodam abreptus:vt alia multa prætermittam , quæ libenter ſanè veluti patrum pudenda, tegi patiar.

Alterum maximum malum fuit, quod velut fatalis quidam morbus omniũ animos inuaſerat, incredibile nimirum ſtudium totam Scripturã in allegorias trãſformandi: in quibus excogitandis adeò ſibi omnes immodicè placuerunt, vt quiuis planè quiduis hîc ſibi licere ſit arbitratus, Vtriq; auté huic malo videtur ſanè Origenes occaſioné præbuiſſe, homo (vt mihi quidem videtur) omnium qui vnquam de rebus ſacris ſcripſerunt, impuriſſimus: qué etſi (vt merebatur) multi execrabantur, nonnulli tamen viciſſim, quòd linguarum & artium cognitione præ cæteris excelleret, admirabãtur: nonnulli verò inuidia potius quàm certo animi iudicio perſequebantur. Neq; verò hoc malum intra Orientem conſtitit, ſed Africam quoque, Italiam, Gallias, & Hiſpaniam inuaſit, adeò vt tota Scriptura in perpetuam allegoriam transformaretur. Interea exorti ſunt Pelagius & Cęleſtinus, (vt Donati ſchiſma taceam) quibus Auguſtinum opponés Dominus, effecit vt præcipuorum doctrinæ Chriſtianæ capitum, nempè prouidentiæ, liberi arbitrij, fidei & gratuitæ iuſtificationis notitia, philoſophicis Græcorum Epiſcoporum commentis penè oppreſſa, rurſus emergeret. Et tamen (quod mirum eſt) inualeſcebat eodem tempore mortuorum inuocatio; & ſtulta opinio cœlibatus: quos pudẽdos errores apertè defendit Hieronymus. Creſcebat quoque rituum multitudo, vt queritur Auguſtinus ad Ianuarium: & monachos (in Ægypto & Syria præſertim, gentibus omnium ſuperſtitioſiſſimis) non aliter quàm Angelos plerique admirabantur. Preces quoque pro mortuis tum liberius adhiberi cœptæ, & orta de Purgatorio igne Platonica quæſtio: quam tamen in Eccleſijs paſſim non fuiſſe receptam, Auguſtini ſcripta manifeſtè oſtendunt. Ergo (vt tandem ad rem redeam) quos potiſſimùm ex iſta multitudine iudices ſtatuemus? Si apoſtatam illum de quo dixi, audiamus, eos deligemꝰ qui circa Theodoſij magni ſeculum vixerũt. Et certè fateor eo tempore doctiſſimos Epiſcopos extitiſſe. At hoc ego tamé affirmo (quod teſtor me nullius inſectandi cauſa dicere) vix poſſe quenquam illorum dari qui non & ſecum ipſe, & ab alijs, multis in rebus, & ijs quidem maximi momenti, diſſentiat. Quod ſi fortè noſter ille apoſtata inficiabitur, tum ego mendax habear niſi ita id eſſe conuicerim. Sed hîc audio quid excipiat. Saltem enim ex ijs ſcriptoribus, inquit, apparebit quæ tum fuerit externa Eccleſiæ Catholicæ forma. Quaſi verò præcipuum ſit hoc noſtrum certamen, ac nõ de doctrina ipſa potius: quaſi ſine exceptione quouis tẽpore recipiendi ſint ritus quoſcunque Apoſtolica etiam Eccleſia vel vt vtiles, vel etiam vt ſuo tẽpori neceſſarios vſurpauit: quaſi denique non ineptiſſimè faciant qui collabentibus ædium fundamentis, de inſtaurando faſtigio laborent. Et quid pluribus opus eſt? Meminerũt, opinor, multi veſtrûm, illuſtriſs. & generoſiſſimi domini, quũ in illa ludicra potius velitatione quam ſeria diſputatione Poſſiacena, de hac re diſſereremus, nos paucis verbis iſtam quam importuni nonnulli (ne dicam proterui) homines medij tãtopere commendant, turbarum componendarum rationem ſic definijſſe, vt diceremus, primùm omnium de doctrina ipſa & fide ex Dei verbo diſceptandũ & conſtituendum eſſe: quæ ſi ſemel eſſet ſtabilita, tum nos de ritibus lõgè facilius trãſacturos: quorum alios vt inanes, alios vt per ſe vel ob aliud ſuperſtitioſos, alios vt prorſus impios reijceremus, alios demũ (quos vel neceſſarios, vel vtiles eſſe conſtaret) non inuiti admitteremus. Quid igitur iſti amplius requirunt? certè hoc vnum illuſtriſs. princeps, vt fidis Dei miniſtris, quaſi ſeditioſè vel ambitioſè omnia nouãtibus, in odium adductis, greges impunè populẽtur. Sunt enim planè eorum ſimiles quos teſtatur Dominus nec in cœlorum regnum introire, nec alios ingredi ſinere: homines profectò omnium qui hodie viuunt, pernicioſiſſimi, & apertis illis Euãgelij hoſtibus multo nocentiores: ac proinde in primis fugiendi vobis Eccleſiarum Dei ex Chriſtianiſſimi regis edicto tutoribus & alumnis, quibus iſti præcipuè, partim ventris & lucri cauſa, partim inuidia & improbitate, partim in eorum quibus aſſentantur gratiam, inſidiantur.

Sed video me in hac ſententia refutanda fuiſſe paulò longiorem. itaque ad rem redeo. Illis autem quid facias qui publicum errorem pro regula religionis ſequendum arbitrantur? qui Patrum &

conſuetudinis inania nomina quibuſuis rationibus & teſtimonijs opponunt ? qui deniq; vna illa, quam non minus ridiculè quàm falsò catholicam Romanam (id eſt vniuerſalem particularem)Eccleſiam appellant,nituntur ? Eos quidem ego dimittendos cẽſeo , ne cum ratione videamur inſanire ?

Quod ſi nulli iſtorum de quibus diximus,judices in hac cauſa ſedere,imò potius ab alio quopiam iudicari debent , in quo tãdem foro tanta iſta lis agitabitur ? Nempè coram vnius Dei tribunali.Euocetur ergo (inquient iſti) ex cœli penetralibus.Imò cur illum ipſi ex illis ſuis adytis non depromunt?Quoniam ſcilicet, Deo non muto & ſilente, (quale eſt illorum cruſtaceum numen) ſed clarè & apertè loquente nobis eſt opus. Cedo verò vbi hunc inueniemus ? Nuſquam certè niſi in eorum ſcriptis qui (ſicut teſtatur Petrus) diuino impulſu loquuti ſunt vt Dei homines:eorum,inquam,quorum doctrinę tanquam fundamẽto ſuperſtructam Eccleſiam clamat Apoſtolus: Prophetarum videlicet & Apoſtolorũ libris, qui vtriuſque Fœderis nomine comprehenduntur.

At enim (dicunt iſti) de huius interpretatione quæritur , quam ex Eccleſia petendam eſſe docemus. Verùm quæ ſit Eccleſia,primùm omnium conſtituendũ erit,quandoquidẽ Satanæ ſynagoga ſpecioſo etiam Eccleſiæ nomine abutitur. Hoc ipſum autem quomodo niſi ex doctrinę genere ſtatues ?Doctrinam autem veram à falſa vnde niſi ex ſacris literis diſcreueris ? Succeſſio enim illa in qua nonnulli proram & puppim conſtituunt, iampridem valere deſijt , quum certũ ſit peſſimos & ignariſſimos homines multis iam ſeculis , bonis & doctis Epiſcopis ſucceſſiſſe, & legitimæ vocationis in Eccleſia illa Romana ne veſtigia quidem vlla iampridem apparere . Deinde non perſonarum,ſed doctrinæ, doctrinæ, inquam Propheticæ & Apoſtolicæ ſucceſſionem quærimus : vt ſit rurſus neceſſariò ad Prophetarum & Apoſtolorum libros probandæ veræ ſucceſſionis cauſa recurrendum.

Traditionis verò nomen , quod nonnulli rurſus nihil magis quàm Scripturæ examen metuentes,nobis veluti Gorgonem obtendunt, quid aliud eſt, obſecro, quàm larua ? Nam ſi de dogmatibus intelligitur , vbi Verbum ſcriptũ habemus, quorſum non ſcriptum aliquid? Eſt enim hoc certè per ſe illo incertius : nemo autem ex incerto mutuetur certioris probationem.

Sed hîc video multa poſſe nobis obijci. Primùm enim dicent ſeſe traditionis nomine intelligere , non quòd à nullo prorſus ſit ſcriptum,& per manus duntaxat traditum , ſed quòd ſacris illis libris quos Canonicos vocãt , non comprehẽſum,poteſt tamen ex idoneiis alijs ſcriptoribus probari:adeò vt quod initio non ſcriptum erat, ſcriptũ meritò nũc habeatur:quas traditiones Apoſtolicas vocant, Deinde & illud adferent , ſe hoc nomine quaſdam in Eccleſia vetere receptas dogmatum Chriſtianæ doctrinæ planas & perſpicuas explicationes , (vt de homȣſio , de duarum naturarum vnione,& ſimiles alias) intelligere. Deligere enim ſolent homines iſti quę certa ſunt,& maximè plauſibilia.

Ego verò etſi exiſtimo ad hæc abundè à me paulò antè reſponſum eſſe quum de Synodis & Patrum ſcriptis dicerem, tamen habeo quod prætereà reſpondeã. Iſta enim primùm omnium non eſſe ſine diſcrimine recipienda , ne ipſi quidem negabunt. Quam igitur regulam hîc ſequemur ? Si ab hominum ſcriptis & autoritate pẽdemus,& fortè de ritibus quęratur, quàm multa hîc comperiemus nõ tantùm diuerſa,ſed etiam cõtraria ?Quũ vetuſtiſſimis temporibus de feſto Paſchę controuerſia futilitatem , ambitionem, ignorantiam , peruerſitatem deniq; plerumq; totius orbis Epiſcoporum manifeſtè probans, in Eccleſiam incidiſſet, adeò vt non ſecus quàm ſi de ſumma fidei actum eſſet, totus orbis concuteretur, & vtraque pars ad Apoſtolicas traditiones confugiſſet quid tãdem effectum eſt,niſi vt vtraque factione ſuos duces Apoſtolos (vt aiebant)nacta,incrudeſceret certamen ? Legatur Irenæi ad Romanum illum ſtultiſſimum & ambitioſiſſimum, nõ Papam OEcumenicum , ſed Epiſcopum epiſtola, & quæ in ſingulis Eccleſijs fuerit olim in his rebus libertas , donec tyrannide quorundam opprimerentur, facilè cognoſcetur. Nec enim hîc libet ſingula recenſere, quoniam integro volumine nobis ad eam rem opus eſſet. Quid igitur hîc ſequemur? Quod comperietur, inquiunt, ab omnibus vbique receptum, vt eſt chriſma, conſignatio crucis, & alia eiuſmodi. Iam ergo concludamus, particulares traditiones excludi vt ſolæ catholicæ recipiantur: qua de re poſteà dicemus.

VENIAMVS ad dogmatum traditiones. Ea verò vel quæ in ſacris libris tradita ſunt explicant, aduerſus hæreticos qui clariſſimis etiam rebus tenebras offundere conſueuerunt: vel quæ totidem verbis nuſquam perſcripta, tamen ex locorum inter ſe comparatione ſunt eruta, proponunt: vel aliquid partim manifeſtè, partim obliquè ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis aut adijciũt, aut detrahũt, aut etiam immutãt. Illas verò vtraſq; (cuiuſmodi ſunt quatuor illarum Synodorũ fidei quas vocant expoſitiones) tantùm abeſt vt repudiemus, vt contrà obuijs (quod aiunt) vlnis, quicquid eiuſmodi eſt, libentiſſimis animis amplectamur.

Tertiam autem ſpeciem quomodo tãdem admittendam cenſuerimus? Nam ſiquid adijciendum eſt Verbo illi ſcripto, conſequitur non omnia quæ ad ſalutem noſtram requiruntur, perſcripta fuiſſe in Lege & Euangelio. Cæterùm de Lege hoc dici profectò nec poteſt, nec debet. Iniquus enim alioqui Dominus videretur, quicquam ad eam adjici diſertè vetans. Nec verò me hîc mouent Cabaliſtæ, Talmudiſtæ, & totum hoc audacium hominum genus. quid enim à Domino expreſſius dici potuit? Et quàm ſeuerè illam audaciam vltus ſit Dominus, ſiquid in ritibus (nedum in doctrina) adiectum eſſet, tot Prophetarum (id eſt Legis interpretum) de his rebus clamores, tota ſacra hiſtoria, ipſe denique Chriſtus eſt luculentus teſtis. An porrò vel ſuæ Eccleſiæ minus cauiſſe Deum arbitramur, miſſo in terras Filio ſuo: vel Apoſtolos minus in ea re quàm Prophetas, diligentes fuiſſe arbitrabimur? Teſtatur Paulus Epheſijs ſeſe omne Dei conſilium, de ſalute æterna videlicet, ipſis abſque vllo prorſus ſubterfugio expoſuiſſe. Oſtendant igitur quid Paulus docuerit quidẽ, at non perſcripſerit: aut plenam doctrinam Euangelij (quum ipſe potentiam Dei ad ſalutem vocat) in eius ſcriptis comprehenſam eſſe fateantur. Sed quorſum tam multa? quum ad rem ventum eſt, quid iſti proferre poſſunt ab Euangeliſtis & Apoſtolis in doctrina fidei prætermiſſum? Fortaſſis quòd beata illa virgo Maria non ſit in originis peccato cõcepta, quòd virgo perpetuò vixerit, quòd baptizandi ſint infantes, nec iterandus Baptiſmus, ieiunandum in quadrageſima, ſacrum chriſma, aqua benedicenda, conſecranda altaria, crux adoranda, & quid non? Nihil enim iſtorum in ſacris literis comprehendi confitentur. Tranſſubſtantiationem autem, confeſſionem auricularem, inuocationem diuorum, Purgatorium ignem, iampridem in ſacris literis, ſed fruſtrà, quærunt. Atqui beatæ virginis Mariȩ conceptum eiuſmodi non modò ſacræ literæ, ſed ne ex veteribus quidem vllus commemorat. Perpetuam autem ipſius ad mortem vſque virginitatem, etſi piè & libenter credo, tamen (quod aliquando te audiente, Illuſtriſſime Princeps, cuidam importuno monacho reſpondi) nihil hoc ad noſtræ ſalutis myſterium pertinet. Sufficit enim nos credere quod res eſt, & ab Euangeliſtis narratur, conceptum eſſe Chriſtum ſeruatorem noſtrum ex Spiritu ſancto, & ex Maria virgine natum. Baptizandos autem eſſe infantes, nec eſſe iterandum Baptiſmum, abſit vt ex nuda traditione, non autem ex Dei verbo, colligamus. Reliqua verò illa quomodo tandem ſacræ literæ exprimerent, quæ nonniſi euerſa verbi Dei autoritate in Eccleſia ſanciri potuiſſe, manifeſtis rationibus euincitur? Sed de his plus ſatis: nec enim ſingularia iſta nunc ſuſcepimus explicanda.

Ad id genus traditionum venio quo de doctrina in Verbo ſcripto comprehenſa aliquid detrahitur, veluti quòd altera Cœnæ Domini pars laicis eſt adempta: quòd verbis Pauli dæmoniacam doctrinam vocantis cælibatum & diſcriminis ciborum legem, adſcripta eſt concepti voti exceptio: & altera illa quam vniuerſaliter valere nonnulli volunt, NISI aliter domino noſtro Papæ viſum fuerit. Sed quis tandem cui chara fuerit Dei gloria, (vt eſſe debet) tam execrandum ſacrilegium ferat? Nam certè ſi quicquam ſcriptæ illi doctrinæ fas erit adimere, neceſſe eſt vt quemadmodum paulò antè iſti dictatam à Spiritu ſancto doctrinam, mancam & mutilam eſſe volebant, ita nunc in alijs eam redundare & luxuriari dicant: quod vtrũque piorum aures ſine magna offenſione ne audire quidem poſſunt. At enim, inquiunt, ceremonias Legis olim ſublatas eſſe negari non poteſt. Nos verò de ritibus non agimus, ſed de ipſa cultus Dei ſubſtantia, cuius partem etiamſi olim ceremonias fuiſſe cenſeamus, hoc tamen nihil ad ſacrilegam iſtorum audaciam tuendam facit. Quid mirum eſt enim Legem ijs adumbrandis ſancitam quæ ſuo tempore futura ſperabantur, ad ipſarum rerum lucem ac conſpectum diſparuiſſe? Sin autem iſti ſublatas veterum agapas, & Apoſtolicum de idolothytis & ſuffocato decretum communi conſenſu abolitum, & vnctionem Apoſtolicam quam nunc ſuſtulimus, opponant, iterum reſpondeo, externa hæc eſſe, de quibus poſteà diſſeremus. Stat igitur illud, doctrinam ſalutis Verbo Dei comprehenſam, non tantùm in vniuerſum, ſed etiam in ſingulis vel minutiſſimis partibus ſartam tectam eſſe oportere.

Tertiam autem ſpeciem earum traditionum quæ vel ipſa fundamenta Chriſtianæ ſalutis conuellunt, vel ijs fundamentis ſuperſtructa ſubuertunt, quid attinet commemorare? Eiuſmodi ſunt, Romani pontificis primatus, inuocatio diuorum, preces pro mortuis, idolorum fabricatio & adoratio, liberi arbitrij, meriti, indulgentiarum, cæterarum denique eiuſmodi ſpurcitiarum magiſtrales quas vocant determinationes: quæ quum nunquam niſi conuulſa doctrinæ cæleſtis autoritate ſtabiliri potuerint, nimium ſunt impudentes qui vel falſo Eccleſiæ nomine appoſito, vel oppoſita longi temporis præſcriptione, illas validari potuiſſe exiſtimant.

Age igitur hunc locum tandem concludamus. Catholicos ritus qui putant neceſſariò retinendos, valde hallucinantur. Sunt enim etiam catholici quidam errores, qui paulatim in Eccleſiam, plerorumque Epiſcoporum partim ignorantia, partim negligentia, partim praua imitatione, atque adeò ambitioſiſſima auaritia, & auariſſima Romanorum inprimis præſulum ambitione, inuaſerunt. Deinde quum in ritibus inſtituendis habita ſemper ſit à prudentibus hominibus & temporis & loci & perſonarum ratio, quis non videt in hoc rerum genere ineptiſſimos eſſe qui variatis circumſtantijs non modò nihil mutandum, ſed etiam quæ optimis de cauſis vel temporis ſpatio vel alio quouis modo abolita ſunt, tamen quoniam vetuſta ſunt, in vſum reuocanda putant? Iam verò quid ijs fiet quæ in manifeſtas idolomanias degenerarunt? quæ infœliciſſimo ſeculo, & Deo noſtris peccatis irato, pauculis quibuſdam fruſtra initio reclamantibus, obtinuerunt? quæ denique vt nondum planè ſint vitiata, tamen eiuſmodi ſunt vt integra diutius retineri vix ac ne vix quidem poſſint?

Hîc verò mihi in mentem venit vox illa hominum (vt ſibi quidem videntur) acutiſſimorum, qui non transformandã, ſed reformandam Eccleſiam arbitrantur. Reformationem vocant, eorum rituum qui florente, vt loquuntur, Eccleſia obtinuerunt, (ſublatis nonnullis quæ temporum iniuria velut rubiginem quãdam illis obduxerunt) reſtitutionem: quę niſi à nobis admittatur, Eccleſiam transformari, & penitus ſuo decore priuari contendunt. Bella certè & ſpecioſa oratio, ſed à Satanæ ſpiritu profecta, qui tũ demum ſe prodit quum ad rem ventum eſt. Tum enim nihil adeò turpe eſt quod iſti vetuſtatis fuco illitum, pro bello & venuſto non obtrudant. Exemplo ſint G. Caſſandri & ipſius diſcipuli (futilis, inquam, illius apoſtatæ, cuius nominè has chartas commaculare nolui) inaniſſimæ de his rebus rhapſodiæ. At ego exemplum Ezechiæ regis tantopere celebratum ſequutus, longè malim eos imitari qui offendiculum in publica via poſitũ, etiamſi quis ſit alioquin aut aliquando fuerit ipſius vſus, è medio tollendum cẽſent, potiùs quàm monitores adhibendos qui prætereuntibus denuntient ne per imprudentiam ad illud impingant. Quid ſi enim qui admoniti ſunt, non pareant, vel monitores officium non faciant? Deinde præterquam quòd in pleriſque hypotheſibus non tantùm ab iſtis diſſentio, ſed etiam ipſos planè abominor, in ipſa theſi non poſſum illis aſſentiri. Nam ſi formoſiſſima Eccleſiæ ſpecies, ipſumque adeò archetypon à nobis quæritur, id ego eſſe puto quod ab Apoſtolis ipſis (cuiuſmodi artifices nec habuit vnquã, nec habitura eſt Eccleſia) nõ tantùm,vt iſti volũt, inchoatum,ſiue primis lineamẽtis adũbratũ, ſed viuis additis coloribus quamdiligẽtiſſimè & quamuenuſtiſſimè expreſſũ fuit:à quibus quãto abfueris lõgiùs,tanto magis ab operis regula diſceſſeris.Cuiuſmodi autem illud fuerit,cur non aliũde quàm ex ipſorummet ſcriptis & Apoſtolica Lucæ hiſtoria (quẽ ego quidẽ hac in re pictorem longè excellentiſſimũ fuiſſe concedo) petẽdum eſſe credam, facit eorum tum inter ſe diſcrepantia , tum etiam (vt ingenuè loquar) vanitas , qui Apoſtolicas quas vocant traditiones ſparſim commemorarunt,aut etiam collegerunt : cuiuſmodi ſunt ridiculæ illæ & falſiſſimæ informationes quæ Clementi tribuuntur , & Apoſtolici nonnulli Canones , iam olim inter reiectaneos libros numerati.Quòd ſiqui obijciant non omnia ab Apoſtolis vel à Luca fuiſſe perſcripta, quæſo cur ita cenſent ? an quia pauca continent ? Imò verò vtinam ea paucitate contenti fuiſſent qui ſe Apoſtolis iactant ſucceſſiſſe.Neque enim voluit abrogari Dominus Moſaicos ritus vt alij ſubſtituerentur: & ſi iudaizare non licuit, multo minus gentiliſſare oportuit. quod ſi veteribus Epiſcopis in mentem veniſſet, Chriſtiana religio,neque tam citò,neque tam turpiter , primùm in ceremonias vanas & ludicras liturgias, deinde etiã in maniféſtiſſimam ſuperſtitionem,ac tandem etiam in atheiſmum degeneraſſent.Verè enim Paulus atheos vocauit qui vnum verum Deum ritè non colunt . An verò quia hoc argumentum Apoſtoli propriè non tractarunt ? Imò certè quædam eſt impietatis ſpecies, Spiritum ſanctum arbitrari quantam oportuit,eccleſiæ rationem nõ habuiſſe. & hoc auſim ego affirmare , qui diligenter Lucæ hiſtoriam & Apoſtolicas epiſtolas legerit , eum non modò præcipua illa Eccleſiaſticæ adminiſtrationis capita,ſed etiam penè ſingulas eius partes ex ijs optimè cogniturũ : vt traditionibus illis non ſcriptis locus penè nullus relinquatur.Sed vtut ſit,quũ inter illas penè infinitas traditiones exacta diſtinctione ſit opus , ad quam tandem amuſſim illas exigemus ? Nam neque ex vetuſtate,neq; ex ſcriptorum autoritate, neque ex eorum multitudine à quibus approbatæ fuerint , ſatis firmum argumentum colligi poſſe demonſtrauimus.Itaq; vno verbo Dei,verbo inquam illo à Prophetis & ab Apoſtolis in publiblicas tabulas relato, nobis opus eſt, ex quo ſanctas à prophanis,vtiles à damnoſis aut futilibus, neceſſarias à ſuperuacaneis diſtinguamus , & diſtinctas optima quadam ratione ſtabiliamus.

Quòd ſi ad rituum diiudicationẽ prędire nobis verbi ſcripti lucem neceſſe eſt, quãto magis ad dogmatum ipſorum cognitionem nobis eadem iſta lux præeat oportet in quibus longè magis cęcutiunt homines, & multò periculoſius erratur ? Nam ſi nihil(vt antè oſtendimus)in doctrina nobis eſt ſequendum,niſi quod vel eſt in verbo Dei diſertis verbis expreſſum, vel ex collatione locorum neceſſariò conſequitur , quomodo mihi à pſeudoprophetis cauerim niſi propoſitam ab eis doctrinam cum ipſo Dei verbo compararim ?

At enim dices, Quid ſi & ille verbum Dei proferat ? Sic enim Arius illud: Pater maior me eſt, vrgebat: ſic cum Macedonio, de Spiritus ſancti perſona: cum Neſtorio & Eutychete, de naturarum vnione : cum Pelagio, de gratia & natura diſputatum eſt.Sic & hodie de ſacramentalibus loquutionibus contenditur, dum alij tranſubſtantiationem , alij conſubſtantiationem, alij ſacramentalem duntaxat coniunctionem ex iiſdem verbis,& quidem pauciſſimis, (nempè HOC eſt corpus meum,& HOC eſt ſanguis meus) eliciunt. Denique, iniquiunt iſti mediatores, quum incidit controuerſia non de verbo ſed de ſententia, quò tandem potius perfugietur quàm ad Eccleſiam, ad patrum orthodoxorũ ſcripta,ad Synodos denique germanas ac legitimas?Ego verò(vt antè dixi) nec Eccleſiæ nec Patrũ, nec Synodorum teſtimonia repudianda cenſeo,ſed multiplici cautione vtendum eſſe arbitror.

Primùm enim ſiquid ſine Dei Verbo affirmatur, fruſtra Eccleſiæ, Patrum,Synodorum inania nomina prætexuntur, vbi ne Angeli quidem ſunt audiendi.Stat enim illud Pauli, Si vel quiſpiam Angelus è cœlo aliud Euangelium annuntiarit , anathema eſto: nec Eccleſiæ eſt loqui,ſed maritum loquentem audire.

Patres autem orthodoxi non alia lege ſcripta ſua legi voluerunt,quàm vt ad Verbi ſcripti regulam exigerentur.Synodorum denique non eſt hoc munus, doctrinam nouam condere, ſed à Deo conditam ex eiuſdẽ Verbo confirmare. Quæ ſecùs fecerint, impiorum ſunt cathedræ, & deriſorum ſcamna, quæ fugere iubemur vt beati ſimus.

Deinde ſi de interpretatione Verbi ſcripti quæritur, teſtes quidem illos (vt dixi) minimè repudio, ſed primùm omnium veram Eccleſiam à Satanæ ſynagoga: ſuſpectæ nec damnatæ fidei Patres ab hominibus vel manifeſtè imperitis, vel hæreticis, vel alioqui ſuſpectis: Synodos quoq; legitimas & minimè dubiæ fidei, à tyrannicis concilijs & cœtibus aduerſus Chriſti veritatem coactis: veros denique libros à ſuppoſititijs accuratè diſcernendos arbitror.

His verò conſtitutis, tum iſtos ego non vt iudices, (iudex enim eſt vnus Deus ex ſcripto ſuo verbo) ſed vt iuratos & vocatos teſtes audiendos dico: & quidem eo modo quo à peritis iudicibus in forenſibus controuerſijs teſtes audiri ſolent, ita videlicet vt ſui etiam teſtimonij cauſas reddant, cauſas, inquam, non aliunde quàm ex eo ipſo verbo de cuius interpretatione quæritur, allatas. Rectè enim Auguſtinus, humanas rationes repudians, Per Scripturas diuinas, inquit, multo tutius ambulatur: quas verbis tranſlatis opacatas quum ſcrutari volumus, aut hoc inde exeat quod non habeat cõtrouerſiam: aut ſi habet, ex eadem Scriptura vndecunque inuentis atque adhibitis eius teſtibus terminetur. Hæc ille, & rectè quidem. Nam ſi ex ſolo Scripto Verbo ſapere nos oportet, ne aliunde quidem vlla Verbi interpretatio petẽda eſt. Sic enim (vt idẽ Auguſtinus inquit) temperauit Scripturas Spiritus ſanctus, vt quod alicubi obſcurius dictum eſt, clarius alibi explicetur.

Denique quem alium potius quàm Chriſtum ipſum & Apoſtolos ſequemur? Chriſtus certè Satanam Scriptura abutentem, non aliunde quàm ex eadẽ Scriptura refutauit. Apoſtoli ex Prophetarum ſcriptis ſua confirmant, & Berœenſes Iudæi laudantur, quòd auditam ex Paulo doctrinam, cum Prophetarum ſcriptis contulerint, vt viderent an hæc ita ſe haberent. Certè non alio telo Nicena Synodus Arium, Conſtantinopolitana Macedoniũ, Epheſina Neſtorium, Chalcedonenſis Eutychen, Auguſtinus Pelagium & Donatum iugulauit, Itaque qui Scripturam ſic ambiguam & obſcuram eſſe putant, vt illata aliunde luce indigeat, digni ſunt quos vt blaſphemos conſpuãt pij omnes, & totis animis execrentur.

Nec propterea doctorum ſcripta & interpretationes vitupero, quum ſui verbi in Eccleſia tum voce tum ſcriptis interpretandi autor ſit ille qui paſtores & doctores ad corporis ædificationem cõſtituit: ſed quatenus illis ſtandum ſit oſtendo, eatenus videlicet, vt nihil de ſuo proferant, ne tum quidem quum de ſentẽtia & interpretatione loci alicuius agitur, ſed ex Scripturis ipſis Scripturas ſecundum analogiam fidei interpretentur: quod quiſquis fecerit, ſiue ſit nouus, ſeu vetus, ſeu priuatus, ſeu munus aliquod gerens in Eccleſia, ſiue ſenex, ſiue iuuenis, ſiue ſolus, ſiue cum multis, audiatur. Etſi enim retinendus eſt ordo in Eccleſia Dei, tamen nulli magis fallũtur quàm qui certis locis aut perſonis alligant Spiritus ſancti gratiam. Quinam enim Prophetas occiderunt? quinam Chriſtum crucifixerunt? ij certè quibus tanquam cardinibus ſuſtineri verã religionem oportuerat. Itaq; propheta non ad Sacerdotes illos prophanos, ſed ad Legem & Prophetas populum Dei dimittit. Nec alia verò iampridem fuit Eccleſiæ conditio, reprobato ab ipſis architectis angulari lapide, & in ipſius Dei templo ſedente Antichriſto.

Quid igitur? nempè Dei verbo controuerſias omnes dirimi: & falſum Verbum à vero, ſicut & Eccleſiam germanam ab adulterina: & Synodos à Spiritu ſancto gubernatas, ab ijs quibus Satan præeſt: denique veritatem à mendacio ex Dei verbo diiudicari neceſſe eſt: quia in ijs quæ ſalutis ſunt non alibi nobis patefactam veritatem arbitrandum eſt.

Quæ quum ita ſint, efficiunt illud veriſſimum eſſe, Illuſtriſſ. Princeps, vnde initio diximus, potiſſimum orta eſſe mala illa omnia, quibus Patrum noſtrorum memoria Eccleſia penè oppreſſa fuit: ac proinde hanc vnam eſſe ipſius erigendæ viam ac rationem, ſi ex puro Dei verbo de controuerſijs iſtis decidatur. Ita enim fiet vt de pleriſque ne quærendum quidem ſit, de quibus tamen hodie nonnulli partim propter ignorãtiam, partim quia proterui & malitioſi ſunt, pertinaciſſimè contendunt. Quæ verò niti Scripturæ teſtimonijs videbuntur, ſi non ex conſuetudine (quæ quum à Verbo diſcedit, nullum planè ius in rebus diuinis facit) neque ex certorum hominum veterum ſeu nouorum nuda autoritate, ſed ex locorum inter ſe collatione, reuocatis ad analogiam fidei omnibus interpretationibus, iudicentur: tum demùm nihil tam difficile occurret quod facilè non intelligatur, nihil tam obſcurum, quod non illuſtretur, nihil tam perplexum quod non planum & expeditum reddatur. Sed iſtam cognitionem quis tandem inſtituit? quis actionem iſtam moderabitur? quinam denique de rebus iſtis communi autoritate conferent? Iſta verò perſequi noſtri non eſt inſtituti, quanuis ſæpe ac multum de hoc quoque cogitanti, nonnulla in mentem venerint, de quibus fortaſſis alius dabitur dicendi locus. Nunc quod inſtat agamus.

QVVM igitur ex ſacro Dei verbo omnes iſtæ controuerſiæ dirimendæ videantur, hoc in primis curandum arbitror, vt quum non omnes (quod optandum eſſet) ſuis illis peculiaribus linguis Hebræa & Græca loquentem Deum poſſint exaudire, vera & commoda quæpiam vtriuſque Teſtamenti interpretatio habeatur, quod iampridem efficere conati ſunt nonnulli: ſatis autem fœliciter præſtitit nemo. Vetus enim editio (cuiuſcunque tandem ſit) quanuis minimè improbanda, tamen & obſcura, & manca, & redundans, ac falſa etiam in multis comperitur: vt de codicum infinita penè varietate nihil dicam. Hanc igitur optimo iure ſtuduerunt multi eruditi & pij homines emendare: quamuis non omnes pari ſucceſſu. Et tamen quàm hoc ſit neceſſarium, maximo cum dolore fatebitur quiſquis Græcos illos etiam eruditiſſimos ſcriptores leget, & eorum interpretationes plerunque abſurdiſſimas cũ Hebræa veritate comparabit. Inter Latinos autem, non tantùm idem malum viguit, ſed etiam alterius (id eſt Græcæ) linguæ ignoratio, qua plerique laborantes dum à vulgata interpretatione pendent, nodum in ſcirpo ſæpe quærunt, & fœdiſſimos errores admittunt.

Hæc me igitur cauſa impulit, vt collatis quàm diligentiſſimè poſſem varijs codicibus, & expenſis quamplurimorum doctorum hominum ſententijs, eorum præſertim quos noſtra hæc ætas linguarum peritos, multo certè plures ac doctiores tulit quàm anteà vnquam, repetita vſque ab Apoſtolorum temporibus memoria, habuerit Eccleſia, eos ſaltem nonnihil ſubleuarem qui puriorem interpretationem deſiderant. Id autem vt maiore cum fructu fieret, addidi etiam annotatiunculas in quibus & varias interpretationes inter ſe contuli, & quoad à me fieri potuit, obſcuriſſimorum quorundam locorum ſententiam planè ac perſpicuè exponere ſtudui. Sed quum ſpiſſum illud opus, & valdè (quod expertus profectò loquor) laborioſum, ſub incudem reuocatum, & denuò excuſſum, ſic viderem excreuiſſe, vt eo non ſatis commodè plerique vti poſſent, curaui vt abſque illis annotationibus ſeorſim excuderetur: quarum tamen loco mihi ſubſtituiſſe videor quod (ſi ſatis rectè à me perfici potuiſſet) non dubitarem non modò vtilitatis nomine, ſed etiam vt valdè neceſſarium commendare.

Duo ſunt enim interpretum genera: vnum, eorum qui quid dicatur (id eſt res ipſas) propriè non conſiderant, ſed quibus verbis aliquid dicatur, mutato tantùm idiomate declarandum ſuſceperũt, quod munus interpretandi etſi vix ac ne vix quidem ab eo præſtari poteſt, qui res ipſas non intelligat, tamen intra verba conſiſtit. Alterum, eorum eſt, qui res ipſas pluribus verbis & adhibitis rationibus explicant: in quo genere interpretandi (meo quidem, &, vt arbitror, eruditorum omnium iudicio qui libros eius inſpexerint) comperietur magnus ille Iohannes Caluinus, beatę memoriæ vir, & meus in Chriſto parens (quod ſine cuiuſquam inuidia dictum ſit) veteres & recentiores omnes longè ſuperaſſe. Itaque etſi interdum in quibuſdam, non quod ad doctrinam ipſam attinet (quam ego puriſſimam ac ſolidiſſimam in eius hominis ſcriptis, ſi in quoquam alio interprete, ſemper animaduerti) ſed in locorum quorundam explicatione diſſentio: tamen de ipſius commentarijs ſtatuo quod in genere ſcribendi multum diſſimili Cicero de Iulij Cæſaris commentarijs iudicabat, eum videlicet ſanos homines à ſcribendo deterruiſſe. Et verò vtinam nobis qui per Dei gratiā miniſterio fungimur in ipſius Eccleſia (ac mihi in primis) in diſcendo & docendo potius quàm in ſcribendo occupatis eſſe liceret. Verùm quid facias? hoc à nobis extorquet partim quorundam aduerſariorum importunitas,quorum conatibus neceſſe eſt veritatis amantes ſeſe modis omnibus opponerę, ne ſimplices incauti intercipiantur: partim etiam charitas, quæ nos monet,quicquid accepimus, in fratrum vtilitatem conferre.

Viſi ſunt autem mihi ſemper nimium multi (ſiue quoniam ita eſt, ſiue quòd ipſe potius halluciner) in eo peccare quòd in Euangelicæ quidem & Apoſtolicæ hiſtoriæ particularibus narrationibus, in quas diuino planè artificio diſtributa eſt, ad quod potiſſimùm doctrinæ Chriſtianæ caput ſingula ſint referenda non animaduertant:multo minus autem in Apoſtolicarum epiſtolarum grauiſſimis illis,& (quod veriſſimè dico) excellenti methodo cōtextis diſputationibus, quis ſit illarum ſtatus, quæ argumentorum ſeries, quis denique ſcopus, parum conſiderent. Hinc factum vt neque pes neque manus ſæpe in quorundam ſcriptis & dictis appareat,& relicto ſcopo ad quaſdam obſeruatiunculas confuſè & perturbatè congeſtas deueniatur, atque adeò in pleriſque maximi momenti locis nulla ſententiæ ipſius ratio habeatur. Hinc fit etiam vt apud Paulum præſertim (quo tamen ſcriptore nihil fuit vnquam in ſcribendo iudicioſius) infinita anantapodota & hyperbata imperitiſſimi homines iampridem ſomniarint, & paſſim etiam ſuis in eum commentarijs, magna certè cum ſua ignominia, inculcarint: adeò quidē vt interpres ille omnium Dei arcanorum excellentiſſimus, nō minus fuerit in ſcholis ignotus,quàm ſi nulla eius monimenta extarent: imò non aliter eum quàm ſcopulum quēdam multi refugerēt.Itaque vt huic malo mederer, conatus ſum in hoc opere, quantum à me præſtari potuit, breues doctrinæ ſummas in hiſtoricis narrationibus annotare, vt quiſquis in illo veluti mari nauigabit, portum ad quem curſum dirigat, ob oculos poſitum obſeruet. In epiſtolis autem operam dedi, vt & ſcopus & ſeries argumentorum, methodus denique intelligi, & omnibus ordine diſtributis genuinæ expoſitiones cognoſci poſſint.

Quòd ſi mihi dederit Dominus vt duo prętereà tandem aliquando adijciam de quibus iam cogito,breuem nimirum vocabulorum quorundam in contextu occurrentium expoſitionem, & prætereà locos communes,ſuis quoſque locis vno verbo indicatos, tum verò me operæpretium feciſſe exiſtimabo. Sed hæc aliquando fortaſſis dabit Dominus.Intereà quod mihi datum eſt, Illuſtręs & generoſi Domini, id omnè vobis potiſſimum, veram in Gallia patria mea religionem amplexis,ſcriptum & dicatum volui,tum vt grati mei animi ſignificationem ederem (quid non enim vobis, miſeras ouiculas aduerſus luporum rabiem, veſtrorum etiam corporum obiectu protegentibus,omnes debemus?)tum verò vt vos in ſancta iſta & heroicis veſtris animis digna fortitudine & perſeuerātia magis ac magis confirmarem.

EN igitur tibi, Illuſtriſs. Princeps, ſacros illos cæleſtis doctrinæ interpretes, pro cuius defenſione nō dubitaſti tot tātiſque periculis caput tuum obijcere: en vobis, illuſtres & generoſi Domini, ſacra illa æternæ illius Sapientiæ arcana, quæ quanto magis cognoſcetis, tanto minus vos pœnitebit, quum huc adacti eſſetis, pro eo viciſſim ſanguinē veſtrum fudiſſe, qui vos pretioſiſſimo ſuo ſanguine redemit. Præclara ſunt illa,& coram ipſis cæleſtibus Angelis inſignia fidei & zeli veſtri trophæa:quibus tamen ſtatuendis vtinam, vtinam, inquam, ſicut optabatis, ſolis ſpiritualibus armis vti licuiſſet. Nūc porrò reſtituta pace,ſpirituali conſtantia & inuicta fidei fortitudine opus eſt:vt inchoatum opus perpetua veſtra cum laude abſoluatur. Suppeditabat autem eam Dominus iugi & aſsidua huius verbi auditione ac meditatione. ſiquidem quod corporibus noſtris cibus, hoc animis noſtris cæleſtes iſtæ dapes præbent,nempè vt earum ſucco non tantùm viuamus,ſed etiam creſcamus & adoleſcamus, dum perfecti tādem, vltimo videlicet illo die, reddamur. Et hîc quoque peto à veſtris Excellentijs vt quædam ad vos maximè pertinétia æquis animis ex me audiatis. Si nos quos adhuc audiuiſtis,& à quibus geniti eſtis in Domino, vera & ſancta docere

cere vobis perſuaſiſtis, ne, quæſo, patimini vos ab ijs vel tantillum abduci. Neq; id ego temerè moneo. Etſi enim mihi notum eſt animi veſtri robur, tamen quis ſit quorundam veſtræ ſaluti inſidiantium aſtus, quæ impudentia, quæ improbitas, noui. De apertis illis veritatis hoſtibus non loquor, ſed Simones illos intelligo, partim mediam neſcio quam religionẽ fabricantes, partim etiam ex infælicibus illis de Cœna Domini contentionibus occaſionem ſerendæ inter vos diſcordię captantes. Quid enim, inquiunt? an idem eſt Eccleſiam Dei transformare atque reformare? an nihil viderunt Patres? an ſoli iſti neſcio qui ſapiunt? an iſti non ſunt quos doctiſſimi quique ſacramentarios vocant, ac deteſtantur? Nos verò quid ad hæc reſpondeamus vobis non eſt ignotum: nec vnquam recuſabimus coram vniuerſo mundo noſtræ quam iſti vocant transformationis cauſas reddere. Quid autem iſtiuſmodi homines captent mirum ni omnibus ſit perſpectũ, quum alij quidem palam perditiſſimis Euangelij Chriſti inimicis ſeruiant, alij multiplici apoſtaſia ſint celebres, alij quę ſua ſit inconſtantia & futilitas, aut certè quàm nullo ſint iudicio præditi, tota vita mundo patefecerint, quum totis triginta annis nondum didicerint in religione non eſſe fluctuandum. Ab his igitur vobis maximè cauendum eſſe præmoneo. Cauebitis autem, ſi in ea quam ex fidis veſtris paſtoribus accepiſtis fide, tot martyrum ſanguine obſignata, & cuius confeſſio plana & perſpicua edita eſt, perſeuerantes peſtes iſtas vel ſtatim abegeritis: vel ſi ſemel audire conſtituiſtis, adhibitis ijs paſtoribus audiatis à quibus illorum fraudes patefieri, & mendacia conuinci poſſint.

Neque cauſa vlla eſt cur iſta vos perturbent. Hanc enim Eccleſiæ conditionem eſſe Dominus ipſe ac præceptor noſter ſedulò nos admonuit, & perpetua omnium temporum experientia confirmat. Sic noſtris temporibus exorti ſunt Anabaptiſtæ in plurimas ſectas diuiſi: ſic hodie eouſque efferbuit quorundam in manifeſtis erroribus defendendis pertinacia, vt iam apertè Chriſti naturas cum Neſtorio diſſoluant, proprietates verò cum Eutychete confundant: quorum etiam peſtilentes quoſdam libros Gallicè quoque iam conuerſos eſſe præmoneo. Alibi in Polonia exorti ſunt execrabiles Threiteitæ, quam penè totam deuaſtarunt. Cudit etiam clandeſtina quædam alia Satanas, aduerſus quæ neceſſe eſt vt ſinceritate & ſimplicitate Chriſtianæ quam accepiſtis doctrinæ, reſiſtatis.

Iam verò quoniam neque offendiculis quibus ira Dei prouocari ſolet, obſiſti, neque hæreſes quibus vera doctrina opprimitur, maturè aboleri, niſi vera ac legitima Eccleſiaſticæ diſciplinæ ratione inſtituta, poſſunt: idcircò illud quoque à vobis peto per Filij Dei nomen, illud, inquam, vos obteſtor, ne diſciplinam iſtam tanquam humanum aliquod commentum repudietis, ſed vt diuinam ordinationem, ſine qua neceſſe eſt totum ædificium corruere, omni ſtudio & animi cõtentione ſtabiliatis, & ſemel ſtabilitam retineatis. Quid enim? annon altera hęc eſt Verbi diuini pars? Certè qui hoc negat, ſolem negat meridie lucere. Et, quæſo, quæ tandem Reſpublica, quæ ciuitas, quæ familia & domus non ſtatim diſſoluetur, niſi legum vinculis adſtringatur? An verò Chriſtianam Eccleſiam omnis pietatis & honeſtatis magiſtram, in nequitiæ & licentiæ ludum transformari patiemur? Atqui ſublata illa de qua loquor diſciplina, ſi quiuis ad docendum verbum admittatur, ſi in paſtorum doctrinam & mores non inquiratur, ſi quiuis promiſcuè ad Sacramentorum vſum recipiatur, ſi cum offendiculo peccantes redarguere, ſi contumaciter ſeſe opponentes ſeuerè coercere, ac tandem etiam, (ſi ita opus eſt) exemplo Apoſtoli, ne reliquos ſua contagione inficiant, ex grege extrudere non licebit, niſi etiam pauperum ratio habeatur, & ex ordine à Spiritu ſancto inſtituto eleemoſynæ adminiſtrentur: niſi denique omnia in Dei domo ritè & ordine fiāt, quid aliud mox erit Eccleſia, maxima ex parte, quàm hominum audaciſſimorum, & ad omne flagitium proiectorum coitio? At enim, inquiunt nonnulli, hæ ſunt magiſtratuum partes. Quaſi verò nos vel de ijs quæ ad hanc vitam pertinent, ſiue de ijs quæ ſunt huius ſeculi, velimus in Eccleſiaſtico conuentu vllo modo diſceptari; vel ipſos paſtores aut quoſquam alios eorum more quos Catholicos nunc vocant, Magiſtratuum iuriſdictioni & imperio eximamus.Quis me(inquiebat Chriſtus ijs reſpōdens qui pro diuidūda hęreditate ipſum interpellabant)veſtrum iudicē conſtituit?At ille idem inquit,Qui eccleſiam non audierit,ſit vobis tanquam ethnicus & publicanus. Diſtinguenda ſunt igitur quæ Dominus diſtinxit,non autē tollēda quæ ſtabiliuit: imò verò tantùm abeſt vt hæc diſciplina, ſiquidem legitimè (id eſt ex vno Dei verbo) cōſtituatur,Magiſtratuum authoritatem imminuat, vt econtrariò vel maximè ſtabiliat: quum nulla res æquè publicam tranquillitatem tueri poſſit atque illud vnum, ſi omnium conſcientiæ in Dei timore contineantur. At metuendum eſt ne pontificia illa tyrannis rurſus in Eccleſiam inuehatur.Ita eſt profectò. Sed ſtultorum eſt (vt inquit ille) ſic vitare quædam vitia vt in cōtraria incurras. Itaq; vt hominum tyrannidem vitemus,non excutiendum ſed recipiendum eſt iugū illud Chriſti, ſolis prophanis & impijs ingratum, bonis autem & pijs longè ſuauiſſimum. Magiſtratus autem, voſque adeò quos Dominus Eccleſiæ ſuæ nutritios ex Regiæ maieſtatis edicto conſtituit, tantum abeſt vt quorūdam exemplo pro laicis(quos iſti vocāt) habeamus,& ab iſta de qua loquor diſciplina alienos eſſe arbitremur, vt econtrariò veſtrum iſtud præcipuum munus eſſe cenſeamus, turbulentos Eccleſiæ contemptores quamſeueriſſimè vindicare, vtque purus Dei cultus vigeat pro veſtro imperio procurare.Quumq; preſbyterium non tantùm ex paſtoribus, ſed ex ijs quoque conſtitutum eſſe oporteat, à quibus ipſi etiam paſtores quum opus eſt coerceri poſſint, quis ita eſt inſanus vt in deligēdis presbyteris ſummam eorum rationem haberi nolit, qui præterquàm quòd à pietate commendantur, autoritate etiam & dignitate in Eccleſia præſtent?

Sed de his fortaſſe nimium multa, apud vos præſertim, de quorum egregia voluntate nolim quidem ego vel tantillum dubitare. Tandem igitur finem ſcribendi facio,& Deum Optimum Maximū precor vt te, Illuſtriſſime Princeps, voſque cæteros illuſtres & generoſos Dominos, excellēti illo ſuo Spiritu indutos, veraq; Filij ſui notitia & excellentiſsimis quibuſque donis magis ac magis ornatos, potenti ſua virtute fulciat: vt magnū illud opus quod per vos inchoauit, ad plenam cœleſtis regni ſui inſtaurationē, quam fœliciſsimè,immortali cum veſtra laude & gloria, perficiat. Geneuæ decimo Calendas Martias. Anno à Chriſto pro nobis incarnato, M.D.LXV.

EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM.

CAPVT I.

1 Quòd Ieſus ſit Meſſias ille promiſſus, Seruator patribus. 18 Chriſti natiuitas.

AP. 1.
c.3.34.
Ieſus Chri
s ortꝰ eſt
Abraha-
o, ex tribu
da, & ex
milia Da-
id, ſicut
eus pro-
ſerat.
nes.21.2.
nes.25.24.
nes.29.35.
neſ.38.27.
Paral.2.5.
Recenſio
braeorum
iſſimo, vt
neſ.5.1. li-
generatio-
m.
Ruth.4.18.
Reg.16.1.
17.12.
Reg.12.24.
Maiorum,
e quibus or-
s eſt Chri-
Qui, ſub.
Chriſtus eſt
filius
Abraham.
Reg.11.43.
paral.3.10.
Reg.20.21.
21.18.
paral.3.13.
Reg.23.34.
24.1.
Paral.36.4.
Reg.24.6.
paral.6.9.
paral.3.16.
Eſd.3.4. &
12.
Id eſt, inci-
de deporta
in tempora
Iakimi & Iechonia: nam Iechonias natus erat ante deportationem.

1 ‖[1] [a] LIBER [b] generationis IESV Chriſti, filij Dauid, [c] filij Abraham.

2 ‖ Abraham genuit Iſaac ‖ Iſaac autẽ genuit Iacob. ‖ Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius.

3 ‖ Iudas autẽ genuit Phares & Zara è Thamar. ‖ Phares autem genuit Eſrom. Eſrom autem genuit Aram:

4 Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naaſſon. Naaſſon autem genuit Salmon.

5 Salmon autem genuit Booz è Rachab. ‖ Booz autẽ genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit Ieſſe.

6 ‖ Ieſſe autẽ genuit Dauid regem. ‖ Dauid autẽ rex genuit Solomonem ex ea quæ *fuerat vxor* Vriæ.

7 ‖ Solomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Aſa,

8 Aſa autem genuit Ioſaphat. Ioſaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam.

9 Hozias autẽ genuit Ioathan. Ioathan autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam,

10 ‖ Ezechias autem genuit Manaſſe. Manaſſes autem genuit Amon. Amon autem genuit Ioſiam.

11 ‖ Ioſias autem genuit Iakim. Iakim autẽ [d] genuit Iechoniam & fratres eius, in deportatione Babylonica.

12 Poſt verò deportationem Babylonicam, ‖ Iechonias genuit Salathiel. ‖ Salathiel autem genuit Zorobabel.

13 Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autẽ genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob.

16 Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariæ, ex qua [e] genitus eſt IESVS, qui dicitur Chriſtus.

17 [f] Vniuerſæ igitur progenies ab Abraham vſque ad Dauid, progenies quatuordecim: & à Dauid vſque ad deportationem Babylonicam, progenies quatuordecim: & à deportatione Babylonica vſque ad Chriſtum, progenies quatuordecim.

18 [2] IESV verò Chriſti natiuitas ita fuit. ‖ Nam quum mater eius Maria [g] deſponſa eſſet Ioſeph, priuſquam ipſi conueniſſent, inuenta eſt [h] vterum ferre ex Spiritu ſancto.

19 Porrò Ioſeph vir eius quum eſſet iuſtus, & nollet eam ‖[i] ignominiæ exponere, voluit clàm eam dimittere.

20 Hæc autem quum [k] cogitaſſet, ecce, Angelus Domini [l] in ſomnio apparuit ei, dicens, Ioſeph fili Dauid, ne metuito [m] accipere Mariam [n] vxorem tuam. Nam quod in ea [o] genitum eſt, ex Spiritu ſancto eſt.

21 [3] Pariet autem filium, ‖ & vocabis nomẽ eius IESVM. Ipſe enim ‖[p] ſeruabit populum ſuum ex peccatis [q] ipſius.

22 (Porrò totum hoc factum eſt vt [r] impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicentem,

2 Chriſtus verus Immanuel ac proinde Ieſus (id eſt Seruator) ex Spiritu ſancto, conceptus eſt in Virgine, ſicut prædictum fuit à Prophetis.
3 Chriſtus ex eadem virgine incorrupta natus eſt, & Ieſus vocatus ab ipſo Deo per Angelum.
e Vel natus.
f Omnes iſti ſuis gradibus prout alius alium genuit, in hac familia Dauidis deſcriptione enumerati.
Luc.1.27.
Deut.24.1.
g Sponſione promiſſa.
h Ad verb. in vtero habere, ſub. fœtũ.
i Poteſt etiam reddi, exemplum in ea fieri.
Luc.1.31.
Act.4.12.
k Apud ſe ſtatuiſſet.
l Nocturna viſione.
m A parentibus videlicet vel à cognatis traditam. *n Quæ tibi pro vxore pacta eſt.* *o E ſubſtantia matris, à Spiritu ſancto.* *p Liberabit, eſt autem interpretatio nominis Ieſu.* *q Eorum, id eſt, populi, collectiuè.* *r Præſtaretur.*

23 ‖Ecce, Virgo [ſ] quædam [t] vterum feret, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel: quod eſt, ſi interpreteris, Nobiſcum Deus.)

24 Experrectus autē Ioſeph ex ſomno, fecit vt ei imperarat Angelus Domini, & accepit vxorem ſuam.

25 Et non cognouit eam [u] quouſque peperiſſet Filium illum ſuum primogenitum: vocauitq; nomen eius IESVM.

Eſa.7.14.

[ſ] *Per excellentiam additur articulus in Hebræo & Græco contextu.*

[t] *Ad verb. in vtero habebit, ſcilicet fatum.*

[u] *Particula quouſque ſiue donec, Hebræis de futuro etiam tempore negat, aut affirmat, vt Michol non ſuſtulit liberos vſque ad diem obitus ſui, 1.Sam.6.23. infra vltimo cap. ecce, vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi.*

CAP. II.

1 Magi primitiæ Gentium Chriſtum adorant.
14 Fugit Ioſeph cum Ieſu & matre in Ægyptū.
16 Herodes pueros occidit.

1 QVum [1] ‖ ergo natus eſſet Ieſus in *ea* Bethleam [a] *quæ eſt* Iudææ, tēporibus Herodis regis, ecce [b] magi ab Oriente aduenerunt Hieroſolyma,

2 Dicentes, Vbi eſt ille rex Iudæorum qui natus eſt? vidimus enim eius ſtellam in Oriente, & venimus vt adoremus eum.

3 His autem auditis, Herodes rex [c] turbatus eſt, & tota Hieroſolyma cum eo.

4 Et conuocatis omnibus [d] principibus Sacerdotum & [e] Scribis populi, percontatus eſt ab eis vbi Chriſtus naſceretur.

5 At illi dixerunt ei, In *ea* Bethleem *quæ eſt* Iudææ: Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam,

6 ‖Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam [f] minima es inter duces Iuda. ex te enim exibit dux [g] qui paſcet populum illum meum Iſraël.

7 Tum Herodes clam vocatis magis, [h] exquiſiuit ab eis quo tempore ſtella apparuiſſet.

8 Et eis Bethleem dimiſſis, dixit, Profecti illuc, penitus exquirite de puerulo: poſtquam autem inueneritis, renuntiate mihi, vt & ego veniam & adorem eum.

9 Ipſi verò audito rege, profecti ſunt. & ecce, ſtella quam viderant in Oriente, præibat eis, donec venit, ſtetitque ſupra *locum* in quo erat puerulus.

10 Viſa autem ſtella gauiſi ſunt gaudio magno valdè.

11 Et ingreſſi domū, inuenerunt puerulum cum Maria matre ipſius: & procidentes [i] adorauerunt eum: apertiſque [k] theſauris ſuis obtulerūt ei munera, aurum, & thus, & myrrham.

12 Et [l] diuinitus admoniti in ſomnio ne reuerterētur ad Herodem, per aliam viam regreſſi ſunt in regionem ſuam.

13 [2] Ipſis autem regreſſis, ecce Angelus Domini apparet in ſomnio Ioſeph, dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & fuge in Ægyptum: & eſto illic vſque dum dixero tibi. Futurum eſt enim vt Herodes quærat puerulum, ad eum perdendum.

14 Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem eius nocte, & ſeceſſit in Ægyptum.

15 Et fuit illic vſque ad [m] obitum Herodis: vt impleretur quod ait Dominus per Prophetam dicentem, ‖ Ex Ægypto vocaui Filium meum.

16 Tum Herodes quum vidiſſet *ſe* illuſum eſſe à Magis, excanduit valdè: & miſſis *carnificibus* interemit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus [n] eius, à bimulis & inferioribus, ſecundùm tempus quod exquiſierat ex Magis.

17 Tunc impletū fuit quod ait [o] Dominus per Hieremiam Prophetam, dicentem,

18 ‖ [p] Vox in Rhama audita eſt, lamētatio & fletus, & eiulatus multus, [q] Rachel plorans filios ſuos: & noluit conſolationem admittere *de eo* quòd non ſint.

19 [r] [3] Quum autem obijſſet Herodes, ecce, Angelus Domini in ſomnio apparet Ioſeph in Ægypto,

20 Dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & proficiſcere in terram Iſraël. Mortui ſunt enim qui petebant [ſ] animam pueruli.

21 Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem ipſius, & venit in terram Iſraël.

CAP.II.
Luc.2.6.

1 Chriſtus pauperculus puer in præſepi reclinatus, & à ſuis neglectus, nihilominùs celebre teſtimonium habet ſuæ diuinitatis è cęlo, & regię maieſtatis ab exteris: quòd etiam ab eis ipſis à quibus non agnoſcitur, tamen impudenter approbatur.

Mich.2.5.
Iohan.7.42.

[a] *Ad differentiam alterius quæ eſt in tribu Zabulon.*

[b] *Sapientes & docti. Perſicum eſt nomen, quod in bonam partē à Perſis ſumitur.*

[c] *Multum commotus, quia alienigena vi regnum occuparat, Iudæi autem turbati quia improbitas res eſt veſana atque demens.*

[d] *Primarijs Sacerdotibus, id eſt ijs qui erant de familia Aaronis in 24. claſſes diſtributi 1.Paral.24.5. & 2.Paral.36.14.*

[e] *Qui legem interpretabantur populo, Hebræi enim deriuant à verbo quod enarrare ſignificat.*

[f] *Etiam ſi ſis exiguum oppidulum, futura es tamen Meſſiæ ortu nobiliſſima ac celeberrima.*

[g] *Qui reget & gubernabit: Reges enim eleganter dicuntur populi paſtores.*

[h] *Certè & explorate cognouit.*

2 Chriſtus vix dum natus, incipit pro nobis crucifigi, tū in ſeſe, tum in membris ſuis.

Oſea.11.1.

3 Chriſtus extincto tyrāno, ex Dei prouidentia educatur Nazarethæ, vt ex ipſo etiā gentili nomine quod ipſi propterea tributum eſt, conſtet eum eſſe verum illum Domini Nazaræum.

[i] *Humilis & abiecta venerationis geſtus.*

[k] *Reconditis opibus quas attuliſſent.*

[l] *Significatione diuina, etiam cùm nihil rogaſſent.*

Hier.31.15.

[m] *Ad mortem, vtitur enim dictione quæ finem ſignificat.*

[n] *Bethleem.*

[o] *Nam Deus in ore Prophetarū loquitur.*

[p] *Id eſt, vox lamētationis, fletus & eiulatus.*

[q] *Id eſt, Tota illa vicinia Bethleemitica, nam in via ducente in oppidum hoc, cuius & Ephrata nomen habet à ſoli fertilitate & copia frugum, Rachel Iacobi coniux in partu mortua ſepultaq; fuit.*

[r] *Ad verbum finiuiſſet ſub. vitam, ſic obire & oppetere Latinis ſub. mortem.*

22 Quum autem audiſſet Archelaum regnare in Iudæa pro Herode patre eius, timuit illuc abire: verùm diuinitus admonitus in ſomnio, ſeceſſit in partes Galilææ.

23 Et quum eò veniſſet, [t] habitauit in vrbe quæ dicitur Nazareth: vt impleretur quod dictum eſt per Prophetas, fore vt Nazarenus vocaretur.

Illi domi-
elegit,
firmam
anum.

CAP. III.

1 Iohannes concionatur. 4 Veſtitus & victus ipſius. 5 Baptizat. 8 Fructus pœnitentiæ. 10 Securis ad radicem. 12 Ventilabrum, palea. 13 Chriſtus baptizatur.

1 TEmporibus ‖ [a] autem illis adfuit [1] Iohannes Baptiſta, prædicans [b] in deſerto Iudææ.

2 Dicenſq;, [c] Reſipiſcite, appropinquauit enim [d] regnum cœlorum.

3 Nam hic eſt ille de quo dictum eſt per Eſaiam Prophetam, dicentem, ‖ Vox clamantis in deſerto, Parate viam Domini, [e] complanate ſemitas eius.

4 ‖ Ipſe verò Iohannes habebat veſtimentum ſuum è pilis camelorum, & zonam pelliceam circum lumbos ſuos, alimentum autem eius erat [f] locuſtæ & mel agreſte.

5 ‖ Tunc exiuit ad eum [g] Hieroſolyma, & tota Iudæa, totaque regio circumiacens Iordani:

6 Et baptizabantur ab eo in Iordane, [h] confitentes peccata ſua.

7 [2] Quum vidiſſet autem multos ex Phariſæis & Sadducæis venientes ad baptiſmum ſuum, dixit eis, ‖ Progenies viperarum, quis vobis præmonſtrauit vt fugeretis à futura ira?

8 [3] Ferte igitur fructum dignum ijs qui reſipuerint.

Cap. III.
Mar. 1. 4.
u. 3. 3.
1 Iohannes
ſingulari ſan
monia &
raordi-
na vitæ au
imitate o-
ium ocu-
s in ſe cō-
rtēs, Chri
ſtatim ſe-
turo, ve-
ri viā præ-
at, ſicut
aias prędi
rat, ſum-
um Euan-
gelij plenius
ox traden-
i prænun-
ans.
Eſa. 40. 3,
Mar. 1. 4,
luc. 3. 4,
Ioh. 1. 23.
Mar. 1. 6.
Mar. 1. 9,
luc. 3. 7.
Infra, 12. 34.
Ioh. 1. 39,
Act. 13. 26.

2 Nihil æquè nobis viam ad miſericordiam & ſalutem pręcludit quam noſtræ iuſtitiæ opinio. 3 Vera reſipiſcentia, ſt res interior, quæ in mente & animo ſedem habet.

9 [4] Et ne [i] putetis *vobis* dicendum apud [k] voſipſos, ‖ Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, Deum poſſe etiam ex lapidibus iſtis excitare liberos Abrahamo.

10 ‖ Iam verò ſecuris ad radicem arborum poſita eſt: omnis igitur arbor non ferens fructum bonum, exciditur & in ignem abijcitur.

11 ‖ [5] Ego quidem baptizo vos aqua [l] ad reſipiſcentiam: is verò qui ponè me venit, [m] validior me eſt, cuius non ſum dignus qui [n] ſoleas portem: ipſe vos baptizabit Spiritu ſancto & igni.

12 ‖ [6] Cuius ventilabrum in manu ipſius, & [o] perpurgabit aream ſuam: & coget triticum ſuum in horreum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

13 ‖ [7] Tunc aduenit Ieſus à Galilæa in Iordanem ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo.

14 At Iohannes obnixè prohibebat eum, dicens, Ego neceſſe habeo à te baptizari, & tu venis ad me?

15 Reſpondens autem Ieſus dixit ad eum, Omitte *me* nunc: ita enim decet nos implere [p] omnem iuſtitiam. Tunc omittit eum.

16 Et baptizatus Ieſus aſcendit ſtatim ex aqua: & ecce aperti ſunt [q] ei cæli, & vidit Spiritum Dei deſcendentē tāquam columbam, & venientem ſuper ipſum.

17 [8] Et ecce vox è cælis, dicens, ‖ Hic eſt Filius ille meus dilectus in quo [r] acquieſco.

4 Patrum fides incredulos filios nihil iuuat, nec propterea tamen Deus in ſuo cum ſanctis patribus fœdere mendax euadit.
Infra 7. 19.
Mar. 1. 8,
luc. 3. 16,
ioh. 1. 26,
act. 1. 5,
& 19. 4.
Mar. 1. 9.
Luc. 3. 21.
5 Ne inſignis quidem à Deo ſalutis noſtræ cauſa inſtitutis vel in eorum adminiſtris hærendum eſt: ſed aſſurgendum eſt ad eam ipſam, i. ad Chriſtum, intus ſua vnius vi efficientem quod externus figuratur.
1. Pet. 1. 17.
coloſſ. 1. 13.
6 Impiorū triumphi ſempiterno cruciatu terminabuntur. 7 Chriſtus noſtrum baptiſmum in ſeſe ſanctificat. 8 Chriſti plena conſecratio & initiatio ad Mediatoris munus, Patris ipſius voce & viſibili ſancti Spiritus ſymbolo declaratur.

CAP. IIII.

1 Tentatur Chriſtus. 4 Scripturis conuincit Diabolū. 11 Angeli ei inſeruiunt. 17 Prædicat pœnitentiam & ſe adueniſſe. 18 Vocatio Petri & Andreæ. 21 Iacobi, Iohannis. 23 Prædicat Euangelium, & ſanat infirmos.

Cap. IIII.
Mar. 1. 12,
luc. 4. 1.

1 TVnc ‖ [1] Ieſus ſubductus fuit in deſertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo.

1 Chriſtus omnibus modis tentatus, ſemper victor euadit, vt & nos ipſius virtute eundē hoſtem ſuperemus.

---

a Ad verbum diebus, Hebr. non autem illis diebus quibus Nazareth Ioſeph commigrauit, ſed longo poſt tempore circiter 25. poſt annis 30. enim ætatis anno baptizatus fuit Ieſus à Iohanne, illis igitur diebus quibus incola fuit adhuc Ieſus vrbis Nazareth. b In regione ſaltuoſa, qua tamē incolas reciperet, vt Zachariam, Luc. 1. 40. vbi fuit domus Ioab. 1. Reg. 2. 34. & huius deſerti ſex oppida numerantur, Ioſ. 15. 61. c Metanoein, *mutari ſignificat animo & mente, idque in melius. d Regnum Meſſiæ, cuius gubernatio planè erit cæleſtis. e Planum & æquabile iter facite. f Locuſta cibus fuit quibuſdam Oriētalibus, qui dicti ſunt* acridophagi, *id eſt, locuſtiuora, Euſt. in od. 9. g Hieroſolymitæ. h Agnoſcentes in gratuita remiſſione, ſe ſalutem conſequi.*

i Ne exiſtimetis cauſſam eſſe cur de Abrahamo ſuperbiatis. k In cordibus veſtris, ſic 1. Macch. 8. l Externum ſignum de vita in melius commutanda admonebat, & obſignabat eorum in Chriſtum inſitionē, qua fit, vt vetus homo moriatur, & nouus exurgat, Rom. 6. m Fortior. n Ad verbum, pedum vincula, i. calceos. o Omninò purgabit. p Legitimas obſeruationes. q Iohanni. r Græcum verbum, ſignificationem habet præclaræ exiſtimationis, & eius quod valdè placet: dicit itaque Pater, Chriſtum vnum eſſe, quem cùm intuetur omnem in nos conceptam opinionem deponat.

Deut.8.3.
Pſal.90.12.
Deut.6 16.

2 Ceſſante præconis voce, ſeſe patefaciēs Dominus, plenam lucem infert mundi tenebris, gratuitam peccatorum remiſſionē reſipiſcētibus offerens.

Deut.6.13.
& 10.10.
Mar.1.13,
luc.4.14,
iohan.4.43.

3 Chriſtus de ſuo à nobis receſſu aliquādo futuro maturè cogitās, iam ab ipſis initijs ſuæ prædicationis, diſcipulos ſibi diuinitus aſciſcit, pauperculos quidem illos & planè rudes, ſed eorum quæ vidiſſent & audiſſent tāto minus ſuſpectos teſtes futuros.

Eſa.9.1.
Mar.1.15.

2 Et quum ieiunaſſet [a] dies quadraginta & noctes quadraginta, poſtea eſurijt.

3 Et quum veniſſet ad eum tentator, dixit, Si Filius es Dei, [b] dic vt iſti lapides panes fiant.

4 At ille reſpondens dixit, Scriptum eſt, || Non è ~~ſolo~~ pane viuet homo, ſed ex omni verbo prodeunte per os Dei.

5 Tunc [c] transfert eum diabolus in Sanctam vrbem, & ſtatuit eum ſuper [d] pinnas templi.

6 Dicitque ei, Si Filius es Dei, iace teipſum deorſum: nam ſcriptum eſt, || Quia Angelis ſuis mandabit de te, & *ipſi* tollent te in manus, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

7 Dixit ei Ieſus, Rurſum ſcriptum eſt, || Non [e] tentabis Dominum Deum tuum.

8 Rurſum transfert eum Diabolus in montem ſublimem valdè, & oſtendit ei omnia regna mūdi & gloriam eorum.

9 Dicitque ei, Hæc omnia tibi dabo ſi procidens adoraueris me.

10 Tunc dicit ei Ieſus, Abi Satana: ſcriptum eſt enim, || Dominum Deum tuum adorabis, & ei ſoli ſerui es.

11 Tunc omittit eū diabolus: & ecce, Angeli accedebant, & miniſtrabant ei,

12 [2] || Quum audiſſet autem Ieſus Iohannem [f] traditum eſſe *in cuſtodiam*, redijt in Galilæam.

13 Et relicta Nazareth, venit & habitauit in [g] Capernaum *vrbe* maritima in finibus Zabulon & Nephthalim:

14 Vt impleretur quod dictū eſt per Eſaiam Prophetam, dicentem.

15 || Terra Zabulon & terra Nephthalim *ad* viam [h] maris trās Iordanem, [i] Galilæa Gentium:

16 Populus [k] poſitus in tenebris, vidit lucem magnam: & poſitis in regione & vmbra mortis, lux exorta eſt.

17 || Ex eo tempore cœpit Ieſus prædicare, & dicere, Reſipiſcite, [l] appropinquauit enim regnum cælorum.

18 [3] Ambulans autem Ieſus ad mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui dicitur Petrus, & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare. (erant enim piſcatores.)

19 Et dicit eis, Sequimini me, & faciam vos piſcatores hominum.

20 Illi verò ſtatim omiſſis retibus, ſequuti ſunt eum.

21 Tunc progreſſus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrē eius, in nauigio cum Zebedæo patre ſuo, ſarcientes retia ſua: & vocauit eos,

22 Illi autem ſtatim omiſſo nauigio & patre ſuo, ſequuti ſunt eum.

23 [4] Et circumijt totam Galilæam Ieſus, docens in [m] ſynagogis [n] ipſorum, & prædicans Euangelium [o] regni, & ſanans [p] quemuis morbum & quemuis [q] languorem in populo.

24 Tunc exijt [r] fama eius in totam Syriam: & obtulerunt ei omnes malè affectos, varijs morbis [ſ] & cruciatibus detentos, & [t] dæmoniacos, & [u] lunaticos, & [x] paralyticos: ſanauitque eos.

25 Et ſequuta eſt eum turba multa, à Galilæa ac Decapoli & Hieroſolymis & Iudæa, & *regionibus* trans Iordanem *ſitis*.

4 Chriſtus corporales morbos ſanans, ſpiritualē & ſaluificam ſuā virtutem in animis credentium obſignat.

---

a Continuos, nam quartus caſus ſolet ferè continuum tempus indicare.
b i. Iube, cùm enim dicit Deus, perinde eſt atque ſi imperaret.
c Græcè acceptum adducit, vel transfert.
d Ambitum illum quo planum templi tectum ambiebatur, nequis inde poſſet decidere, ſicut cautum erat Deut. 8. *e Ad verbum, non pertentabis.*
f Coniectum in carcerem, ad verbum traditum ſub cuſtodia.
g Qua multò celebrior erat quàm Nazareth. *h Tiberiadis, vel quod ea regio tenderet Tyrum verſus ad mare mediterraneum.*
i Sic dicta quòd vicina eſſet Tyris & Sidonijs, & quòd in ea parte Solomon conceſſiſſet Tyriorum regi viginti vrbes, 1. Reg. 9. 11. *k Id eſt, Qui verſabatur.* *l Ad vos peruenit.*

m Iudæorum eccleſijs.
n Galilæorū.
o Meſſiæ.
p Id eſt, Omnis generis morbos, non autem ſingulos.
q Propriè ſignificat ignauiam ſtomachi, ſed hîc ſumitur pro ijs morbis quo qui ſunt correpti, languēt & contabeſcunt.
r Ad verbū auditio, metonymicè, id eſt, fama.
ſ Baſanos propriè, eſt coticula qua aurum exploratur, transfertur ad quaſcunque quæſtiones tormentorum, hoc loco ſumitur pro morbis qui acerrimè ægrotos excruciant.
t Qui malis ſpiritibus vexantur, Dæmon enim in ſcriptura in malam partem ſumi ſolet, etſi aliâs ſit nomen commune. *u Qui ad conuerſiones lunares acribus morbis corripiuntur.* *x Eneruatos, languentibus & debilitatis corporis membris.*

CAP. V.

1 Qui beati. 13 Apoſtoli ſal & lux mundi. 14 Vrbs ſuprà montem poſita. 15 Lucerna. 16 Opera bona. 19 Mandatorum Chriſti impletio. 21 Occidere quid. 23 Reconciliatio ſacrificijs præfertur. 27 Adulterium. 29 Oculi erutio. 30 Manus abſciſſio. 31 Libellus abſceſſionis. 33 Non iurandum. 43 Inimici diligendi. 48 Perfectio.

CAP.V.
Luc.6.20.
Luc 6.21,
eſa.61.2 3.

1 QVum vidiſſet autem turbam, aſcendit in montem: & quum conſediſſet, adierunt eum diſcipuli eius.

2 [1] Tūc aperto ore ſuo docebat eos, dicens,

3 || Beati [a] pauperes [b] ſpiritu: quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.

4 || Beati qui lugent: quoniam ipſi con-

1 Chriſtus docet ſummum bonū in huius vitæ commodis & rebus ſecundis poſitum non eſſe, ſed in cælo eſſe repoſitum ijs qui vt a reliquis miſerabiliter & modis omnibus ideò vexentur quòd nolint eorum mores imitari, nihilominus in Dei voluntate ſponte acquieſcunt & quibuſuis prodeſſe ſtudent.

---

a Paupertatis nomine, intelliguntur omnes coniuncta cum ea miſeria. *b Quorum ſpiritus domiti ſunt & qui ſeſe Deo ſubijciunt.*

conſolationem accipient.

5 ||Beati mites: quoniam ipſi hæreditatis iure terram poſſidebunt.

6 ||Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam: quoniam ipſi ſaturabuntur,

7 Beati miſericordes: quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.

8 ||Beati [c] mundo corde: quoniam ipſi Deum videbunt.

9 Beati pacifici: quoniam filij Dei [d] vocabuntur.

10 ||Beati qui [e] perſequutionem patiuntur iuſtitiæ cauſa: quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.

11 ||Beati eritis quum conuitiati fuerint vobis, & perſequuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduerſus vos, mentientes, propter me.

12 Gaudete & exultate, quoniã merces veſtra multa *eſt* in cœlis. ita enim perſequuti fuerũt Prophetas qui *fuerunt* ante vos.

13 ||[2] Vos eſtis ſal [f] terræ: quòd ſi ſal infatuatus fuerit, quo [g] ſalietur? ad nihil valet amplius niſi vt abijciatur foras, & conculcetur à quibuſuis.

14 Vos eſtis [h] lux mundi. Non poteſt vrbs occultari ſuprà montem poſita.

15 ||Neque accendunt lucernam & ponunt eam ſubter modium: ſed in [i] candelabrum, & ſplendet omnibus qui ſunt in domo.

16 || Ita ſplendeat lux veſtra coram hominibus, vt videant veſtra bona opera [k] glorificentque Patrem veſtrum qui eſt in cælis.

17 [3] Ne exiſtimate me veniſſe vt diſſoluam legem aut Prophetas: non veni vt diſſoluam, ſed vt [l] impleam.

18 ||[m] Amen quippè dico vobis, Vſquedum præterierit cælum & terra, iota vnum aut vnus apex nequaquam prçterierit ex Lege vſque dum omnia facta fuerint.

Pſal.37.11.
Eſa.55.13.
Pſal.84.4.
1.Pet.3.14.
1.Pet.4.14.

2 Verbi præſertim miniſtros neceſſe eſt (niſi velint omnium eſſe miſerrimi) hãc viã ad ſummum bonũ, & verbis & reipſa cæteris commõſtrare.

Mar.9.50,
luc.14.34.
Mar.4.21.
luc.8.16.& 11.33.
1.Pet.2.12.
Luc.16.17,
iac.2.10.

3 Chriſtus non venit vt nouam quãpiam iuſtitiæ & ſalutis rationem in mundum inueheret, ſed partim vt quod ceremonijs erat adumbratum, reipſa impleret, liberatis per gratiam hominibus à maledictione Legis: deinde vt verum obedientiæ à Lege præſcriptę vſum doceret, atque adeò vim obediendi mentibus inſculperet.

19 [4] Quiſquis igitur [n] ſoluerit vnum ex mandatis hiſce minimis, & ita docuerit homines, [o] minimus vocabitur in regno cælorum: quiſquis autem fecerit & docuerit, iſte magnus [p] vocabitur in regno cælorum.

20 Dico enim vobis, niſi abundauerit veſtra iuſtitia || plus quàm Scribarum & Phariſæorum, vos nequaquam ingreſſuros in regnum cælorum.

21 [5] Audiſtis dictum fuiſſe antiquis, ||Non occides: quiſquis autem occiderit, tenebitur iudicio.

22 Ego verò dico vobis, quicunque iraſcitur fratri ſuo temerè, [q] tenebitur [r] iudicio: quicunque verò dixerit fratri ſuo, [ſ] raca, tenebitur [t] conſeſſu: quiſquis autem dixerit, fatue, tenebitur [u] gehenna [x] ignis.

23 [6] Igitur ſi munus tuum attuleris ad [y] altare, & illic memineris fratrem tuum habere aliquid contrà te.

24 Omitte illic munus tuum coràm altari, & abi: primùm reconciliator fratri tuo, & tum veniens offer munus tuum.

25 ||[z] Eſto amicus [a] aduerſario tuo citò, dum es in via cum eo, nequando te tradat aduerſarius iudici, & iudex te tradat [b] miniſtro, & in cuſtodiam conijciaris.

26 Amen dico tibi, nequaquam exi-

4 Incipit à vera Legis expoſitione, quam vetuſtis quidem ſed falſis Scribarum commẽtis opponit, nedum vt vel minimum præceptorum Patris velit abolere.

Luc.11.39.
Exod.20. 2.
deut.5.17.
Luc.12.58.

5 Sexti præcepti vera expoſitio.

6 Docebãt auari Phariſæi placari Deum oblationibus in Lege præceptis, quas ipſi vorabant. Negat contrà Chriſtus Deo gratam eſſe cuiuſquam oblationem qui fratri offenſo non ſatisfecerit: atque etiam affirmat nũquam præfractis iſtis fratrum contemptoribus patefaciendum eſſe velut exitum ex ira & maledictione Dei, priuſquam fratri penitus ſatisfecerint.

---

c *Venuſtè, Græci* katharous *vocarunt, vt enim in ſpeculo perpurgato fulgens imago liquidè conſpicitur, ſic relucere in corde puro, & apparere quaſi faciem Dei æterni.* d *Erunt Hebr.* e *Perſequutione exagitati.* f *Doctrina veſtra eſſe debet ſinceritate & integritate efficax, quæ ſi talis non ſit, in ſua futilitate contemnetur & refutabitur.* g *Quid ſupererit quo vti poßitis ad ſaliendum, ſic Latini fatuos, inſulſos vocant.* h *Participando veram lucem, lucetis.* i *Inſtrumentum erat, eminenti loco poſitum, cui imponebatur vel infigebatur lucerna.* k *Gloriam Dei prædicent.* l *Vt abſoluta euadant prophetia.* m *Verè & certò.*

n *Violauerit vel minimum præceptum Legis.* o *Nullus cenſebitur in Eccleſia.* p *Erit. Hebr.* q *De diuinis iudicijs & peccatorum diſcrimine diſſerens, orationem ad conſuetam ciuilium iudiciorum formam accommodat, certum eſt enim hic non agi de politicis legibus.* r *In quo ſedebant triumuiri qui de pecuniarijs & minimis cauſis cognoſcebant.* ſ *Incondita hominis indignantis vox.* t *Iudicio quod ex 23. iudicibus conſtabat, qui de grauioribus cauſis & capitibus cognoſcebant, ſicut ſummi erant iudices 71. qui de grauißimis cauſis cognoſcebant, vt de tribu integra, vel de ſummo ſacerdote, aut Pſeudopropheta.* u *Gehenna nomen Hebræis compoſitum, idem ſonat ac vallis Hinnon, id eſt, Tophet. quo loco Iſraëlitæ ſoliti erant inaudita crudelitate ſuos liberos dijs adolere, vnde factum eſt vt acciperetur pro loco cruciandis reprobis deſtinato, Ier 7.31.* x *Quatuor erant ſuppliciorum genera Hebræis vſitata, antequam politia ab Herode euerteretur, ſtrangulatio, gladius, lapidatio, ignis: huc ergo reſpexit Chriſtus, quia ignis ſummum erat ſupplicium. quòd ergo mentionem facit iudicij, conſeſſus, & gehennæ, oſtendit peccata alia, alijs grauiora eſſe, ſed omnia eſſe eiuſmodi, vt eorum rationem reddere oporteat, & pœnas luere* y *Accommodat totum hunc ſermonem, ad rationem ſuorum temporum, quibus erectum erat Hieroſolymis altare: inepti ergo qui inde altaria extrui colligunt, & vſurpandas oblationes, ineptiores qui quid de mutua reconciliatione dicitur, ad purgatorium transferant.* z *Præcide omnem inimicitiarum cauſam.* a *Ad verbum, contra litigatori.* b *Apparitori.*

bis illinc vſq; dum [c] reddideris vltimum quadrantem.

27 [7] Audiſtis dictum fuiſſe antiquis, || Non mœchaberis.

28 Ego verò dico vobis, Quicunque aſpicit mulierem vt eam cōcupiſcat, iam adulterauit eam in corde ſuo.

29 || Quòd ſi oculus tuus [d] dexter facit vt [e] tu offendas, erue eum, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.

30 Et ſi dextera tua manus facit vt tu offendas, excinde eam, & abijce abs te, expedit enim tibi vt pereat vnum ex mēbris tuis, ac non totum corpus tuum cōijciatur in gehennam.

31 Dictum eſt autem, || Quiſquis [f] dimiſerit vxorem ſuam, det ei [g] libellum diſceſſionis.

32 Ego verò dico vobis, eum qui dimiſerit vxorem ſuam, extra rationem [h] ſcortationis, facere vt ea mœchetur: & eum qui dimiſſam duxerit, mœchari.

33 [8] Rurſum, audiſtis dictum fuiſſe antiquis, || Non [i] peierabis: ſed reddes Domino quæ tu iuraueris.

34 Ego verò dico vobis, ne iuretis omninò: neque per cœlum, quia thronus Dei eſt:

35 Neque per terram, quia [k] ſcabellum eſt pedum eius, neque per Ieroſolyma, quia vrbs eſt magni regis.

36 Neque per caput tuum iures: quia non potes vnum capillum album aut nigrum facere.

37 || Eſto autem ſermo veſter [l] etiam etiam, non non: quod autem ſuprà hæc redundat, à [m] malo eſt.

38 [9] Audiſtis dictum fuiſſe, || [n] Oculum pro oculo, & dentem pro dente.

39 Ego verò dico vobis, || ne reſiſtatis [o] malo: ſed quiſquis te [p] cædet in dexteram tuam maxillam, obuerte ei & alteram.

40 Et ei qui vult tecum iudicio contendere, ac tunicam tuam capere, dimitte ei etiam pallium.

41 Et quiſquis te [q] angariabit *ad* miliare vnum, abi cum eo duo.

42 || Petenti abs te, dato: & volentem mutuari abs te, ne auerſere.

43 Audiſtis dictum fuiſſe, || Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

44 Ego verò dico vobis, || diligite inimicos veſtros, [r] benedicite ijs qui deuouent vos, benefacite ijs qui oderunt vos, & || precamini pro ijs qui vos [ſ] infeſtant & perſequuntur vos:

45 || [10] Vt ſitis filij Patris veſtri qui eſt in cælis, facit enim vt ſol ſuus exoriatur ſuper malos ac bonos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.

46 Nam ſi dilexeritis eos qui diligunt vos, quam mercedem habebitis? nonne & [t] publicani idem faciunt?

47 Et ſi complexi fueritis fratres veſtros ſolum, quid amplius facitis? nonne & publicani ita faciunt?

48 Eſtote igitur vos perfecti, vt pater veſter qui eſt in cælis, perfectus eſt.

Exod.20.14. Infra 18.8, mar.9.47.

7 Scortator cenſetur coram Deo quiſquis mulierem concupiſcit: ac proinde oculi continendi ſunt & membra omnia, omneſque adeò occaſiones quibus ad malè agendum commoueri poſſumus, vel maximis cum damnis ſunt vitandæ.

Infra 19.7, deut.24.1, mar.10.4, luc.16.18, 1.cor.7.10. Exod.20.7, leui.19.12, deut.5.11.

8 Tertij præcepti explicatio, aduerſus peruerſam Scribarum ſententiam, qui obliquas ſiue indirectas iurandi formas excuſabant.

Iac.5.12. Exod.21.24, leuit.24.20, deut.9.21. Leu.6.29, rom.12.17, 1.cor.6.7.

9 Secundæ Tabulæ ſummam contrà quam docebant Scribæ, ſic oſtendit accipiendam, vt malum malo retaliare nullo modo liceat, imò potiùs repetitæ iniuriæ ſint perferendæ, & ipſis capitalibus hoſtibus ſit benefaciendum.

Deut.15.8. Leuit.19.18. Luc.6.27. Luc.23.34. act.7.60, 1.cor.4.13. Luc.6.13.

10 Argumentum duplex: vnum à relatis, Qualis pater, tales liberos eſſe oportet: alterum à cōparatis, Præſtare oportet Dei filios huius ſeculi filijs.

[c] *Summo iure tecum agetur.* [d] *Dextri oculi & dextræ manus meminit, quia dexteræ partes potiores ſunt, & expeditiores ad quoduis ſcelus patrandum.* [e] *Ad verbum, ſcandalizat: peccata enim ſunt veluti ſcandala, i. ſaxa ad quæ impingimus.* [f] *Ad verbum, abſoluerit.* [g] *Ad verb. abceſſionale.* [h] *Scortatio, hic ſumitur pro adulterio.* [i] *Peierare, non ſignificat falſum iurare, ſed quod iuraris non præſtare. Cic. Offi 3.* [k] *Ad verb. ſuppedale, quod pedibus ſubiectum.* [l] *Quod affirmatis nudè affirmetis, quod negatis nudè negetis.* [m] *A conſcientia mala, vel à Diabolo.* [n] *Sub.erue.*

[o] *Poteſt exponi in tertio caſu, id eſt, illi qui malus eſt, vel ſexto, id eſt, per malum, vt ſit ſenſus, ne penſate iniuriam iniuria.* [p] *Fuſte vel virga, quod ignominioſum eſt.* [q] *Nomen Perſicum, Herodotus lib. 8. angari autem dicebantur, quos hodie poſtas dicimus, hoc intereſt, quod Perſis licebat equos, naues, ipſos denique homines ad curſum rapere: ſic angariatus dicitur Cyrenæus ille, qui ad baiulandum crucem adactus eſt, infra 27.32.* [r] *Bene precemini.* [ſ] *Hoſtium more, & violenta cum contumelia.* [t] *Qui vectigalibus præerant, genus hominum Iudæis inuidioſum, quia Romanis (quorum iugum ferebant impatientiſſimè Iudæi) operam ſuam locaſſent, tum verò quòd ſoleant auaritiæ eſſe dediti publicani.*

CAP. VI.

1 Eleemoſyna. 5 Oratio. 14 Condonandum fratri. 16 Ieiunium. 19 Theſauri. 20 Pauperibus ſubueniendum. 24 Deus & diuitiæ.
25 Solicitudo de victu & veſtitu tollenda.
33 Regnum Dei, & eius iuſtitia.

1 ATtendite [1] ne eleemoſynam veſtram detis coram hominibus, vt ſpectemini ab eis: alioqui [a] mercedem non habebitis apud Patrem veſtrum qui eſt in cælis.

2 || Itaque quum dabis eleemoſynā, ne cures buccina cani coràm te, ſicut [b] hypocritæ faciunt in [c] ſynagogis & in

CAP. VI.

1 Eleemoſynas ambitio irritas facit.

Rom.12.8.

[a] *Mercedis nomen paſſim in Scripturis ſumitur pro præmio, ſed gratuito, ideò fruſtra à ſcolaſticis opponitur merito.* [b] *Simulatores, hypocritæ enim erant hiſtriones, qui perſonam aliquam in fabula ſuſtinerent.* [c] *In locis celebrioribus, quod ſolent hiſtriones.*

plateis, vt gloriam conſequantur ab hominibus. amen dico vobis *eos* referre mercedem ſuam.

3 Quum verò tu das eleemoſynam, ne nouerit ſiniſtra tua quid faciat dextera tua.

4 Vt ſit eleemoſyna tua in occulto: Pater autem tuus qui te aſpicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

5 [2] Et quum precaris, ne ſis vt hypocritæ. amant enim in conuentibus & in [d] angiportis platearum ſtando precari, vt appareant hominibus. amen dico vobis, *eos* [e] referre mercedem ſuam.

6 Tu verò, quum precaris, introito in [f] conclaue tuum, & clauſo oſtio tuo precare Patrem tuum qui eſt in occulto: & Pater tuus qui *te* aſpicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

7 Precantes autem ne ſitis [g] loquaces vt Ethnici. putant enim fore vt ſua illa [h] loquacitate exaudiantur.

8 Ne igitur ipſis aſſimilemini. nouit enim Pater veſter quibus ſit vobis opus, antequam vos petatis ab eo.

9 [3] Vos igitur ita precamini, || Pater noſter qui *es* in cælis, [i] ſanctificetur nomen tuum.

10 Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, ſicut in cælo, *ita* etiam in terra.

11 Panem noſtrum [k] quotidianũ da nobis hodie.

12 Et remitte nobis debita noſtra, ſicut & nos remittimus debitoribus noſtris.

13 Et ne nos [l] inducas in tentationẽ, ſed libera nos à || [m] malo. Quia tuum eſt regnum, & potentia, & gloria in ſecula. Amen.

14 || [4] [n] Nam ſi remiſeritis [o] hominibus offenſas ipſorum, remittet etiam vobis Pater ille veſter cœleſtis.

15 Sin autem non remiſeritis hominibus ipſorum offenſas, nec Pater veſter remittet vobis offenſas veſtras.

16 [5] Quum autem ieiunatis, ne ſitis vt hypocritæ, tetrici. [p] obſcurant enim facies ſuas, vt appareãt hominibus, ieiunare. amen dico vobis, referunt mercedem ſuam.

17 Tu verò, quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua:

18 Vt ne appareas hominibus ieiunare, ſed Patri tuo qui *eſt* in occulto: & Pater tuus qui aſpicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

19 [6] Ne theſauros congerite in terra, vbi tinea & eroſio corrumpit, & vbi fures perfodiunt ac furantur:

20 || Sed congerite vobis theſauros in cælo, vbi neque tinea neque eroſio corrumpit, & vbi fures non perfodiunt, neque furantur.

21 Nam vbi eſt theſaurus veſter, illic erit etiam cor veſtrum.

22 || [7] Lucerna corporis eſt oculus: itaque ſi [q] oculus tuus [r] ſimplex fuerit, totum corpus tuum [ſ] lucidum erit:

23 Quod ſi oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebroſum erit, Ergo ſi lumẽ quod eſt in te, tenebrę ſunt, ipſæ tenebræ quantæ?

24 || [8] Nemo poteſt [t] duobus dominis ſeruire. aut enim vnum habebit odio, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non poteſtis Deo ſeruire & [u] mammonæ.

25 || [9] Propterea dico vobis, ne eſtote ſolliciti de [x] anima veſtra, quid eſuri ſitis aut quid bibituri: neq; de corpore veſtro, qua re ſitis induendi. nonne anima plus eſt quàm alimentum, & corpus quàm veſtitus?

26 Intuemini in volucres [y] cæli: non ſerunt enim, neque metunt, neque cogunt in horrea, & Pater veſter cæleſtis alit eas: nonne vos multò præſtatis eis?

27 Quis autem ex vobis [z] ſolicitè cogitando, poteſt apponere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum?

28 Ac de veſtitu quid ſoliciti eſtis? diſcite quomodo lilia agrorum creſcant: non [a] fatigantur, neque nent.

29 Sed dico vobis, ne Solomonem quidem cum vniuerſa [b] gloria ſua, ſic amictum fuiſſe vt vnum ex iſtis,

30 Quòd ſi herbam agri quæ [c] hodie extat, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circũueſtit, nonne vos multò magis,

2 Duo in precibus axima vitia reprehendit, ambitionem & anem garrulitatem.

3 Vera omnium Chriſtianorum precum ſumma ac formula.

4 Condonantibus iniurias, condonantur peccata, vltoribus autem parata eſt vltio.

5 In eos qui ſanctitatis famam ex ieiunijs venantur.

d *Ad verb. in platearum angulis.i. vbi viæ deſinunt, ſcilicet in compitis & quadriuijs, vbi ſolent homines conuenire.*

Luc. 11.2.

e *Scilicet, glorioſam illam prædicationem, quam ab hominibus conſequuntur*

Infra 13.19. Marc. 11.25. eccle. 28.2.

f *Ad verb. in locum interiorem & abditum.*

g *Longæ preces non damnantur, ſed vanæ, inanes, & ſuperſtitioſæ.*

h *Ad verb. verboſitate.*

i *Sanctè colatur.*

k *Ad verb. ilonti & vti-*

6 Vana hominum ſtudia oſtenduntur, qui certo vitæ æternæ theſauro neglecto, in caducis & inanibus opibus congerendis vitam conſumunt.

Luc. 12.33. 1. tim. 6.19. Luc. 11.34.

7 Homines quantulancunque naturæ ſuæ lucẽ malignè extinguunt.

Luc. 16.13.

8 Deus à toto homine vult coli.

Luc. 12.22. philip. 4.6. 1. tim. 6.8. 1. pet. 5.7. Pſal. 54.23.

9 Peruerſa ſolicitudo de huius vitæ rebus, ſeria prouidentiæ Dei meditatione corrigitur in Dei filijs.

q *Mentis iudicium, vt ſicut oculis corpus, ita recta ratione. i. Spiritu Dei illuſtrata tota vita noſtra regatur.*

r *Purus, cui opponitur poſteà malus, i. inquinatus.*

ſ *Oculi luce illuſtratum.*

t *Diſſidentibus, nam ſi duo conſentiant, inſtar vnius erant.*

u *Vox Syriaca, ſignificans quæcunque ad rem pecuniariam pertinent.*

---

lem natura noſtra ad quotidianam vitam, vel eum quo contenta eſſe poſſit natura atque conſtitutio noſtra. l *Inferas.* m *Diabolo, vel ab omnibus malis & aduerſis rebus.* n *Antitheſis ad excitandam attentionem in doctrina huius diligentia.* o *Æqualibus veſtris.* p *Non ſinunt conſpici faciem priorem, id eſt, colorem faciei natiuum vitiant, vt appareant macra & pallida facie.*

x *De vita veſtra.* y *Aereas, ſiue in aere verſanteis: cælum enim pro aere in omnibus ferè linguis vſurpatur.* z *De ſolicitudine loquitur, quæ coniuncta eſt cum animi anxietate, cui annexa eſt vt plurimum diffidentia.* a *Opere faciundo.* b *In ſplendore regio.* c *Quæ eſt in natura rerum, vt vulgò dici ſolet.*

d Languida.

ô [d] exigua fide præditi?

31 Ne igitur eſtote ſoliciti, dicentes, Quid edemus: aut quid bibemus? aut quo amiciemur?

32 (Nam omnia iſta gentes requirũt) nouit enim Pater veſter cæleſtis vos indigere his omnibus.

e Erunt vobis inſtar auctarij.

33 Sed quærite primò regnum Dei, & iuſtitiam eius, & iſta omnia [e] adijcientur vobis.

f Propter craſtinum, hebr. vt Prouerb.27.1.

g Afflictio.

34 Ne ſitis igitur ſoliciti [f] de craſtino: nam craſtinus dies ſolicitus erit de *rebus* ſuis, ſufficit diei [g] vexatio.

CAP. VII.

1 Non iudicandum de proximo. 6 Non dãdum ſanctum canibus. 13 Via lata & arcta. 15 Pſeudopropheta. 18 Arbor & fructus. 24 Domus ſuper petram fundata. 26 Super arenam.

CAP.VII

Luc.6.37. rom.2.1. 1.cor.4.3. Mar.4.24. luc.6.38. Luc.6 41.

1 Reprehendere quidem alij alios debemus ſed nec temerè, neque vt ſanctiores videamur, neque vllo fratrum odio.

1 NE || [1] iudicate, vt ne iudicemini.

2 Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini: & || qua [a] mẽſura metimini, viciſſim metientur vobis.

3 Quid autem aſpicis feſtucam quę eſt in oculo fratris tui, trabem verò quæ eſt in oculo tuo, non animaduertis?

4 || Aut [b] quomodo dices fratri tuo, Sine eijciam feſtucam ex oculo tuo: & ecce trabs in oculo tuo?

5 Hypocrita, eijce primùm trabem illam ex oculo tuo, & tum diſpicies vt eijcias feſtucam ex oculo fratris tui.

2 Peruicaces Euangelij hoſtes indigni eius prædicatione.

6 [2] Ne date *quod* ſanctum *eſt* canibus, nec proijcite [c] margaritas veſtras coràm porcis: nequando conculcent eas pedibus ſuis, & [d] conuerſi lacerent vos.

Infra 21.22. mar.11 24. luc.11.9. ioh.14.13.& 16.14. iac.1.6.

3 Preces certum in omnibus malis perfugiũ.

7 || [3] Petite, & dabitur vobis, quęrite, & inuenietis: pulſate, & aperietur vobis.

8 Quiſquis enim petit, accipit, & qui quærit inuenit: & pulſanti aperietur.

9 Nam quis eſt ex vobis [e] homo, qui, ſi filius eius petierit ab eo panem, det ei lapidem?

10 Et, ſi piſcem petierit, num ſerpẽtem dabit ei?

4 Anacephalæoſis interpretationis ſecundæ Tabulæ.

Luc.6.31. ioh.4.16.

11 Si vos igitur, quum ſitis mali, noſtis dona bona dare liberis veſtris, quantò magis Pater veſter qui eſt in cęlis, dabit bona ijs qui ab ipſo petent?

12 || [4] Quæcunque igitur volueritis vt faciant vobis homines, ita & vos facite eis. [f] iſta enim eſt Lex & Prophetæ.

Luc.13.24.

5 Exemplũ vitæ non petendum à multitudine.

13 [5] || Introite per anguſtam portam: quoniã lata eſt porta, & ſpacioſa via quæ adducit in exitium, multiq; ſunt qui introeunt per eam.

14 Quia [g] anguſta eſt porta & ſtricta via quæ ducit ad vitam: & pauci ſunt qui inueniant eam.

6 Cauendi doctores falſi, quorum notæ ſunt falſa doctrina & mali mores.

15 [6] Cauete verò vobis à pſeudoprophetis, qui veniunt ad vos cum veſtimẽtis [h] ouium, ſed intrinſecus ſunt lupi rapaces.

7 Excellẽtiſſima etiã dona abſque pietate nihil eſt.

Luc.6.43.44

16 A fructibus eorũ agnoſcetis eos. || Num colligunt ex ſpinis vuam, aut ex tribulis ficus?

8 Vera pietas vno Chriſto nititur, ideoq; perſtat inuicta.

17 Ita omnis arbor bona fert fructus bonos, putris autem arbor fert fructus malos.

f Metonymicè, id eſt, doctrina Legis & Prophetarum.

18 Nõ poteſt arbor bona fructus malos ferre, neque arbor putris fructus bonos ferre.

Suprà 3.10. Rom.2.13. iac.1 22.

19 || Quæcunque arbor non fert fructum bonum, exciditur, & in ignem conijcitur.

20 Nempè igitur ex fructibus ipſorũ agnoſcetis eos.

g Anguſta eſt & arcta via: per hanc ipſam aſperam viam, & tranſire oportet, & perpeti, ſeu tolerare & comprimi, & ita ingredi ad vitam.

21 [7] || Non quiſquis dicit mihi Domine, Domine, introibit in regnum cælorum, ſed qui facit quod vult pater meus qui in cælis eſt.

22 Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nónne per nomen tuum prophetauimus, & per [i] nomen tuum dęmonia eiecimus, & per nomẽ tuum multas [k] virtutes edidimús?

h Hominum manſuetorum

Luc.13.25. 27. Pſal.6.9. Luc.6.27.

23 Tunc autem [l] profitebor eis, || Nũquam [m] noui vos: || diſcedite à me qui [n] facitis iniquitatem.

i Nomen ſignificat celebrem illam virtutem Dei quam teſtatur quiſquis Deum appellat.

24 || [8] Quiſquis igitur audit ex me ſermones iſtos, & eos præſtat, aſſimilabo eũ viro prudenti, qui edificauit domũ ſuam ſuper petram:

25 Deſcendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerũt venti, & inciderunt domui illi: & non cecidit: fundata enim fuerat ſuper petram.

k Ad verbum, poteſtates, dicuntur autem illi excellentes effectus, poteſtates Dei ab effectis, quia ex illis quanta ſit Dei poteſtas intelligitur.

26 Et quiſquis audit ex me hos ſermones: & eos non præſtat, aſſimilabitur viro fatuo, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam.

---

a Par pari referetur. b Qua fronte. c Margarites dicitur Græcis à nitore ſplendente, Latinis vnio in ſummo fuit olim pretio, nam vnio Cleopatræ æſtimata fuit ducentis quinquaginta millibus coronatis: transfertur ad ſignificandam precioſiſſimam doctrinam cæleſtem. d Canes vel porci. e Homo quum ſit, ſub. cum Deo benignitate minimè comparandus.

l Palam dicam. m Non eſt ignorantiæ, ſed reiectionis.

n Qui omni vitiorum generi eſtis addicti, & qui ex vitijs videmini artem facere.

27 Deſcendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & impacti ſunt domui illi: & cecidit, & fuit [o] caſus eius magnus.

28 ‖ Et factum eſt quum finiſſet Ieſus ſermones iſtos, [p] percellebatur turba ſuper doctrina ipſius.

29 Docebat enim eos vt habens [q] autoritatem, & non vt Scribæ.

Mar.1.22, luc.4.32.

[o] Ruina.

[p] Ad verbũ, excutiebãtur, tum qui obſtupeſcunt, illis veluti valido aliquo ictu mens excutiebatur.

[q] Ea præditum poteſtate admiratur multitudo, quæ eſſet egregia & libera doctrina, diſſimilis Phariſaica.

CAP. VIII.

1 Leproſus purgatus. 5 Centurionis fides. 11 Gentium vocatio. 12 Iudæorum reiectio. 14 Socrus Petri ſanatur. 19 Scriba Chriſtum ſequi volens. 23 Tempeſtas in mari. 28 Duo dæmoniaci ſanantur. 32 Dæmones in porcos abeunt.

1 QVum autem deſcendiſſet è monte, ſequuta eſt eum turba multa,

2 ‖[1] Et ecce, [a] leproſus veniens adorauit eum, dicens, Domine, ſi velis, potes me purgare.

3 Extenſaque manu tetigit eum Ieſus, dicens, Volo, purgator. Statim igitur purgata fuit eius lepra.

4 Tunc dicit ei Ieſus, Vide *vt* nulli dicas: ſed abi, oſtende teipſum ſacerdoti, & offer donum illud quod ‖ imperauit Moſes, *vt hoc ſit* eis teſtimonio.

5 ‖[2] Ingreſſum autem Ieſum in Capernaum adijt Centurio precans eum,

6 Et dicens, Domine, [b] puer meus [c] proiectus eſt domi paralyticus, vehementer vexatus.

7 Tunc dicit ei Ieſus, Ego quum venero ſanabo eum.

8 Et reſpondẽs Centurio dixit, Domine, non ſum dignus vt ſub tectum meũ ingrediaris: ſed [d] ſolùm loquere, & ſanabitur puer meus.

9 Nam & ego ſum homo, ſub poteſtate *conſtitutus*, & habeo ſub me milites: & dico huic, Proficiſcere, & proficiſcitur: & alteri, Veni, & venit: & ſeruo meo, Fac hoc, & facit.

10 *Hæc* autem quum audiſſet Ieſus, miratus eſt: & ait ſequentibus, Amen dico vobis, ne in Iſraël quidem tantam fidem inueni.

11 Dico autem vobis, multos ab Oriente & Occidente venturos, & [e] diſcubituros cum Abraham & Iſaac, & Iacob in regno cælorum.

Cap. VIII. Mar.1.40, luc.5.12.

1 Chriſtus leproſum manu tactũ ſanans, declarat ſe nullos quãtumuis impuros peccatores ad ſe confugientes abhorrere.

Leuit.14.4.

Luc.7.1.

2 Chriſtus propoſito Centurionis incircumciſi, ſed excellenti fide præditi, exemplo, Iudæos ad æmulationem prouocat, ſimul prædicens eorum reiectionẽ, & Gentium vocationẽ.

[a] *Lepra, non eſt ille morbus quem Græci elephãtiaſin vocant, ſed pertinaciſſimæ ſcabiei genus.*

[b] *Pueri nomine intelligi poteſt filius, miniſter & ſeruus.*

[c] *In lecto, quaſi cadauer, ſicut ſunt paralytici.*

[d] *Tantùm verbo iube.*

[e] *Metaphora ſumpta à conuiuijs, qui enim ſimul aſſident, ſocij ſunt in conuiuio.*

12 ‖ Filios verò regni eiectum iri in tenebras [g] exteriores: illic erit fletus, & ſtridor dentium.

13 Et dixit Ieſus Centurioni, Abi, & vt crediſti fiat tibi, Sanatuſque eſt puer eius eo ipſo momento.

14 ‖[3] Et quum veniſſet Ieſus domum Petri, vidit ſocrum eius in lecto proiectam & febricitantem.

15 Tetigitque manum eius, & reliquit eam febris: & ſurrexit, ac miniſtrauit eis.

16 ‖ Quum autẽ ſerum *diei* eſſet, obtulerunt ei dæmoniacos multos, & eiecit ſpiritus [h] verbo, [i] omneſq́; malè affectos ſanauit:

17 ‖ Vt impleretur quod dictum eſt per Eſaiam Prophetam, dicentem, Ipſe inualetudines noſtras accepit, & morbos portauit.

18 ‖ Quum vidiſſet autem Ieſus turbam multam circum ſeſe, iuſſit *ſuos diſcipulos* abire in [k] vlteriorem *ripam*.

19 [4] Et quum acceſſiſſet quidã Scriba, dicit ei, Magiſter, ſequar te quocunque abieris.

20 Tunc dicit ei Ieſus, Vulpes luſtra habent, & volucres cæli, [l] nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.

21 [5] Alius autẽ ex diſcipulis eius dixit ei, Domine, permitte mihi primùm abire, & ſepelire patrem meum.

22 Ieſus autem dixit ei, Sequere me, & ſine vt [m] mortui ſepeliant mortuos ſuos.

23 ‖[6] Et quum ipſe eſſet ingreſſus nauigium, ſequuti ſunt eum diſcipuli eius.

24 Et ecce motus magnus factus eſt in mari, adeò vt nauis operiretur à fluctibus: ipſe verò dormiebat.

25 Et accedentes diſcipuli excitauerunt eum, dicentes, Domine, ſerua nos, perimus.

26 Et dicit eis, Quid timidi eſtis, ô exigua fide præditi? Tunc experrectus [n] obiurgauit ventos & mare: & facta eſt tranquillitas magna.

27 Homines verò mirati ſunt, dicentes, Qualis eſt iſte, [o] vt venti quoque &

Infrà, 22.13.

Marc.1.29. luc.4.38.

3 Chriſtus varios morbos ſanans, oſtendit ſe miſſum à patre, vt in eo vno remedium in quibuſuis malis quæratur.

4 Veri diſcipuli Chriſti ad quaſuis ærumnas ſe comparent.

Marc.1.32, luc.4.40.

Eſa.53.4, 1.pet.2.24.

Luc.9.57.

5 Ceſſent quæcunque hominibus debemus officia, vbi iubet Dominus operam ſibi impendi.

6 Chriſtus etiam ſi videatur ſuos interdũ etiã in extremis periculis negligere, ſuo tamen tempore ſedatis omnibus tẽpeſtatibus, illos in portum perducit.

Marc.4.35, luc.8.22.

[f] *Indigenas, quos vulgo vocant naturales, quales erant Iudæi.*

[g] *Quæ ſunt extra regnũ: nam in regno lux, extra regnum, tenebræ.*

[h] *Sermone ſolo.*

[i] *Omnis generis.*

[k] *Traijcere, Capernaum enim ſita erat ad lacum Tiberiadis.*

[l] *Ad verbum, vmbracula ex ramis contexta.*

[m] *Increduli, incredulos.*

[n] *Hebr. id eſt, addito minis, præcepit, vt Pſal. 106.9. & increpuit mare Suph.*

[o] *Quia.*

mare auſcultent ei ?

28 ‖[7] Et quum ipſe veniſſet ad vlteriorem *ripam*, in regionem Gergeſenorũ, occurrerunt ei duo dæmoniaci, è monumentis exeuntes, ſæui valdè: adeò vt non valeret quiſquã præterire per viam illam.

Mar. 5.1, luc. 8.26.

7 Chriſtus homines à miſerabili Satanæ ſeruitute liberatum venit: ſed mundus Chriſto quàm vilibus vel leuiſſimis cõmodis carere mauult.

29 Et Ecce clamarunt, dicẽtes, Quid [p] nobis tecum, Ieſu Fili Dei ? veniſti huc vexatum nos ante tempus ?

30 Erat autem [q] longè ab eis grex porcorum multorum paſcens.

31 Dæmones verò precabãtur eum, dicentes, Si eijcis nos, permitte nobis abire in gregem porcorum illorum.

32 Et ait eis, Abite. Illi verò egreſſi abierunt in illum gregem porcorum: & ecce ruit totus ille grex porcorum è præcipitio in mare, & mortui ſunt in aquis.

33 Paſtores autem fugerunt: & quum abijſſent in vrbem, renuntiarunt omnia, & quæ dæmoniacis facta fuerant.

34 Et ecce, tota vrbs exiuit in occurſum Ieſu, & quum vidiſſent eum, rogarũt vt [r] digrederetur à finibus ipſorum.

p Sub. eſt rei.

q In monte, teſtantibus marco & Luc Gadara autem teſte Ioſepho, lib. 17. cap. 13. erat Græcanici inſtituti, vnde mirum eſſe non debet ſi porci illic fuerunt.

r Ubi vita degitur qualis eſt porcorum, ibi Chriſtus non manet, ſed Dæmones.

CAP. IX.

1 Paralyticus ſanatur. 5 Remiſſio peccatotorum. 9 Matthæus vocatur. 10 Peccatores. 17 Vinum nouum. 18 Principis filia ſuſcitatur. 20 Mulier à fluxu ſanguinis ſanatur. 28 Duo cæci fide ſanãtur. 32 Mutus dæmoniacus ſanatur. 37 Meſſis, Operarij.

Cap. IX. *Marc. 2.3, luc. 5.18.*

1 Peccata ſunt noſtrarũ afflictionum cauſæ, & ab vno Chriſto credentibus remittuntur.

1 ET [1] ingreſſus nauigium, traiecit, & venit in [a] ſuam vrbem.

2 ‖Et ecce, obtulerunt ei paralyticũ in lecto proiectum: quumque [b] vidiſſet Ieſus fidem eorum, dixit paralytico, Cõfide fili, remiſſa ſunt tibi peccata tua.

3 Et ecce, quidam è Scribis dicebãt apud ſe, Iſte [c] blaſphemat.

4 Et quum vidiſſet Ieſus cogitationes eorum, dixit, Quid cogitatis mala in cordibus veſtris ?

5 Vtrum enim eſt facilius dicere, remiſſa ſunt tibi peccata: an dicere: Surge & ambula ?

6 Vt autem ſciatis autoritatem habere Filium hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle tuum lectum, & abi domum tuam.

7 Tunc *ille* ſurrexit, abijtq; domum ſuam.

8 Turba verò quum *hoc* vidiſſet, mirata eſt, & glorificauit Deum qui dediſſet talem poteſtatem hominibus.

Mar. 2.14, luc. 5.17.

2 Chriſtus humiles peccatores ad ſe vocat, hypocritas faſtuoſos aſpernatur.

9 ‖[2] Et quum prætergrederetur Ieſus illinc, vidit quendam ſedentem ad [d] telonium, qui Matthæus dicebatur, & dixit ei, Sequere me. Atque *is* ſurgens ſequutus eſt eum.

10 Et factum eſt quum Ieſus accumberet domi *illius*, ecce, multi publicani & [e] peccatores qui venerant ſimul accubuerunt cum Ieſu & diſcipulis eius.

3 Aduerſus prauam æmulationem in rebus medijs.

11 Quumque *id* vidiſſent Phariſæi, dixerunt diſcipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus edit magiſter veſter ?

4 Nullum eſt tam inueteratum vel inſanabile malum quod Chriſtus vera fide tanquam manu, vel leuiſſime attactus, protinus nõ ſanet.

12 Ieſus autem quum *hoc* audiſſet dixit eis, Qui valent non egent medico, ſed malè affecti.

13 Profecti verò diſcite quid ſit, ‖ Miſericordiam volo, & non ſacrificium. non enim veni vt vocarem iuſtos, ‖ ſed peccatores ad reſipiſcentiam.

Oſea. 6.6, infra, 12.7. 1. Tim. 1.15. Mar. 2.18, luc. 5.33.

14 [3] Tunc adeunt eum diſcipuli Iohannis, dicentes, ‖ Quare nos & Phariſæi multùm ieiunamus, diſcipuli verò tui non ieiunant ?

15 Et dixit eis Ieſus, Num poſſunt [f] filij thalami lugere quandiu cum eis eſt ſponſus? Aderunt autem dies quum tolletur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt.

16 Nullus autem immittit panniculum [g] impexum in veſtimentum vetus: illud enim ipſius [h] ſupplementum tollit *aliquid* ex illo veſtimento, & fit peior fiſſura.

17 Neque inijciunt vinum nouum in vtres veteres: alioqui rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: ſed inijciunt vinum nouum in vtres recentes, & vtraque conſeruantur.

Mar. 5.22, luc. 8.41.

18 ‖[4] Hæc eo loquẽte ipſis, ecce, quidam princeps *ſynagogæ* quum veniſſet, adorauit eum dicens, Filia mea [i] modò defuncta eſt: ſed veni & impone manum tuam ſuper eam, ac viuet.

19 Tunc ſurgens Ieſus ſequutus eſt eum, & diſcipuli eius.

20 (Et ecce, mulier ſanguinis proflu-

uio

---

a Capernaũ, nam vt inquit Theoph. Bethleem genuit, Nazareth educauit, Capernaum incolam habuit Chriſtum. *b Id eſt, ex manifeſto ſigno cognouiſſet.* *c Blaſphemare apud ſacros ſcriptores, eſt impiè loqui, apud diſertiores Græcos ſignificat, calumniari.*

d Ad publicanorum mẽſam.

e Publicanorum ſocij, qui Iudæam in formam prouinciæ redacta, operam ſuam Romanis ad exactionem tributorum locabãt, & ideò à reliquis Iudæis, peccatores, id eſt, ſceleratè perditi vocabantur.

f Heb. qui in conclaue ſponſi, vt maximè familiares admittuntur.

g Rudem, qui fulloni traditus non fuit. *h Quod immiſſum eſt ad implendam fiſſuram.* *i Nuper.*

uio laborans à duodecim annis, accedens à tergo, tetigit fimbriam veſtimenti illius.

5 Christi potentiæ mors etiam ipſa cedit.

21 Dicebat enim apud ſe, Si ſolùm tetigero veſtimentum eius, ſeruabor.

6 Chriſtus ſanatis duobus cæcis, confirmat ſe eſſe mundi lucem.

22 Ieſus verò conuerſus & intuitus eam, dixit, Confide filia: fides tua te ſeruauit. Et ſeruata eſt mulier ab eo [k] momento.)

7 Exemplū poteſtatis Chriſti in diabolum.

23 [5] Et quum veniſſet Ieſus domum principis *ſynagogæ*, vidiſſetq; [l] tibicines, & turbam tumultuantem,

24 Dicit eis, Recedite: non enim mortua eſt adoleſcentula, ſed dormit, Et deridebant eum.

8 Etiamſi eſſent ordinarij paſtores, Chriſtus tamen Eccleſiæ ſuæ curam non abiecit.

25 Quum autem fuiſſet eiecta turba, ingreſſus, [m] prehendit manum eius: & ſurrexit adoleſcentula.

26 Et exijt hæc fama in totam illam regionem.

27 [6] Quumque prætergrederetur illinc Ieſus, ſequuti ſunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes, Miſerere noſtri fili Dauid.

28 Quum autem veniſſet [n] domum, adierunt eum cæci illi, & dixit eis Ieſus, Creditis me hoc poſſe facere? Dicunt ei, Etiam Domine.

29 Tunc tetigit oculos eorum, dicés, Secundùm fidem veſtram fiat vobis,

30 Et [o] aperti ſunt oculi eorum: & grauiter [p] interminatus eſt eis Ieſus, dicens, Videte nemo ſciat.

31 At illi egreſſi ſparſerunt eius famam in tota illa regione.

32 ‖[7] Ipſis autem egredientibus, ecce, obtulerunt ei hominem mutum dæmoniacum.

33 Et eiecto dæmonio loquutus eſt mutus: & mirata eſt turba, dicens. Nunquam apparuit tale quidpiam in Iſrael.

34 ‖ Phariſæi verò dicebant, Per principem dæmoniorum eijcit dæmonia.

35 ‖Et circuibat Ieſus vrbes omnes ac vicos, docens in ſynagogis eorum, & prædicans Euangelium regni, & ſanans [q] quenuis morbum & quenuis languorem in populo.

36 ‖[8] Quum vidiſſet autem turbam, [r] miſericordia commotus eſt ſuper eis, quòd eſſent [ſ] diſſipati & diſiecti quaſi oues non habentes paſtorem.

37 Tūc dicit diſcipulis ſuis,‖ Ipſa quidem meſſis multa, operarij autem pauci.

38 Rogate igitur dominum meſſis, vt [t] emittat operarios in meſſem ſuam.

k Eo temporis articulo quo hæc dicta ſunt.

l In luctu adhibitos tibicines conſtat.

m Vi adhibita cepit.

n In illam domum quam inhabitare ſolitus erat.

o Hebræi vocant oculos clauſos, qui nihil vident: apertos, qui vident.

p Cum vehementi commotione, & interiore animi fremitu.

q Cuiuſuis generis.

r Ex intimis viſceribus profecta.

ſ Ad verb. euoluti.

Luc.11.14.
Infrà 12.24.
Mar.3.22.
luc.11.15.
Mar.6.6.
luc.13.22.
Mar.6.34.
luc.10.2.
Ioh.4.36.

t Ad verb. eijciat, nam in tam ſancto opere homines ſunt tardiſſimi.

CAP. X.

1 Apoſtolis datur gratia ſanitatum. 5 Mittuntur ad prædicandum Euangelium. 13 Pax. 14 Pulueris excuſsio. 16 Afflictio. 22 Perſeuerantia. 23 Fuga. 28 Timor 29 Paſſeres duo. 30 Capilli. 32 Confiteri Chriſtum. 34 Pax, gladius. 35 Diſsidia. 37 Amor parentum. 38 Crux. 39 Perdere animam. 40 Recipere Euangeliſtam.

Mar.3.13, luc.9.1.

1 Mittuntur Apoſtoli ad prædicandum Euangelium in Iſraël.

1 T‖Vnc [r] aduocatis duodecim diſcipulis ſuis, dedit eis poteſtatem aduerſus ſpiritus impuros, vt eijcerent eos, & ſanarent omnem morbum & omnem languorem.

2 Summa Euangelij ſiue prædicationis Apoſtolicæ.

2 Porrò duodecim Apoſtolorum nomina ſunt hæc: [a] primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedæi, & Iohannes frater eius.

3 Miracula, verbi appendices.

3 Philippus, & Bartholomęus, Thomas, & Matthæus ille publicanus: Iacobus *filius* Alphæi, & [b] Lebbæus, cognominatus Thaddæus:

4 Abijciendæ ſunt verbi miniſtris quæcunque ſolicitudines, vel tantillum poſſint eos remorari.

4 Simon [c] Cananites, & Iudas [d] Iſcariotes, qui etiam prodidit eum.

5 Hòs duodecim miſit Ieſus, & addidit eis mandata, dicens, In [e] viam Gentium ne abieritis, & in vrbem Samaritanorum ne ingrediamini.

Act.13.46.
Luc.10.9.11.

6 Sed proficiſcimini potiùs ad oues perditas domus Iſrael.

5 Fœliciſſimi, qui præconium Euangelij recipiunt: infœliciſſimi, qui reijciunt.

7 [2] Profecti verò prædicate, ‖ dicentes, Appropinquauit regnum cælorum.

8 [3] Ægrotos ſanate, lepros os purgate, mortuos excitate, dæmonia eijcite. dono accepiſtis, dono date.

Mar.6 8.
luc.9.3.
1.Tim.5.18.
Luc.10 8.

9 ‖[4] Ne [f] comparate aurum, neque argentum, neque æs in zonis veſtris:

10 Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque ſoleas, neque virgam. ‖ nam dignus eſt [g] operarius alimento ſuo.

11 ‖[5] In quamcunq; verò vrbem aut

a Theoph. primos dicit Petrum & Andream dictos, quòd primò vocati fuerint. b Latinè corculum ſonat. c Ad differentiam Petri. d Vir Kerioth, id eſt, Keriothetes: Kerioth autem erat in tribu Iudæ, Ioſue 15.25. e Ad exteras gentes. f In hanc profectionem, nempè vt & nullis impedimentis retineantur, & vt aliquem percipiant guſtum prouidentiæ Diuinæ, nam ex illis domum reuerſis quærit Dominus, ecquid illis in via defuerit, Lucæ 22.35. g Vobis Deus de alimento prouidebit.

6 Chriſtus docet quomodo ſe gerere debeant miniſtri ſub cruce.
h Satis ſit dignus, ad vos recipiendos, vt Hebr. 11. 38. dicit mūdum non fuiſſe dignum.
Mar. 6. 11, luc. 9. 5. Act. 3. 51. & 16. 8.
Luc. 10. 3.
i Ex Hebræorum idiotiſmo qui pacis nomine omnia fauſta intelligunt.
k Verſabimini in ſummo diſcrimine.
l Qui ne iniuriam quidem vlciſcamini: ex iis autem animantium naturis admiſtis, nec ſinit prudentiam fieri malitioſam, nec ſimplicitatem amentem, ſed vnam virtutis formam, quam maximè licuit, ex ambobus exquiſitè conſtituit.
Mar. 13. 11. luc. 12. 11.
Luc. 21. 16.
Mar. 13. 13. luc. 21. 19.
m Nam in cauſa religionis, homo homini ſolet eſſe ferè ſemper lupus.
Luc. 6. 40. ioh. 13. 16. & 15. 20.
Infrà 12, 24.
Mar. 4. 22, luc. 8. 17. & 12. 2.

vicum introieritis, [h] exquirite quis in ea ſit dignus: & illic manete vſquedum exeatis.

12 Introeuntes autem domum, ſalutate eam.

13 Et ſi quidem fuerit domus digna, veniat [i] pax veſtra ſuper eam: ſin autem non fuerit digna, pax veſtra ad vos reuertatur.

14 ||Et quicunque non receperit vos, neque audierit ſermones veſtros, exeuntes domo aut vrbe illa, || excutite puluerem pedum veſtrorum.

15 Amen dico vobis, tolerabilior erit conditio terræ Sodomorum & Gomorrhæorū in die iudicij, quàm vrbis illius.

16 || [6] Ecce ego mitto vos vt [k] oues in medio luporum: eſtote igitur prudentes vt ſerpentes, & [l] innocentes vt columbæ.

17 Cauete autem ab [m] hominibus. tradent enim vos in conſeſſus, & in ſynagogis ſuis flagellabunt vos.

18 Sed & ad præſides ac reges ducemini mea cauſa, *vt hoc ſit* [n] eis & Gentibus teſtimonium.

19 ||Sed quum tradiderint vos, ne eſtote ſoliciti quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis illo momento quid loquamini.

20 Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri, *is eſt* qui loquitur [o] in vobis.

21 ||Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & inſurgent liberi in parentes, & morte multandos eos curabunt.

22 Et eritis exoſi omnibus propter nomen meum: || verum qui ſuſtinuerit ad finem vſque, is ſeruabitur.

23 Quum autem perſequentur vos in [p] ea vrbe, fugite in aliam. Amen enim dico vobis, nequaquam [q] obieritis vrbes Iſraelis, quin venerit Filius hominis.

24 ||Non eſt diſcipulus ſuprà magiſtrum, neque ſeruus ſupra dominū ſuum.

25 Sufficit diſcipulo vt ſit ſicut magiſter ipſius, & *vt* ſeruus *ſit* ſicut dominus ipſius. ||ſi ipſum patremfamiliâs [r] Beelzebub vocarunt, quanto magis domeſticos eius?

26 [ſ] Itaque ne eos timete.|| nihil enim eſt opertum quod non ſit retegendum, & nihil occultum quod non ſit cognoſcendum.

27 Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate [t] ſuprà domos.

28 [u] Et ne timete *vobis* ab ijs qui trucidant corpus, animam autem non poſſunt trucidare: ſed timete potiùs eum qui poteſt & animam & corpus perdere in gehenna.

29 Nónne duo paſſerculi [x] aſſario veneunt, & vnus ex eis non cadet [y] humi [z] ſine patre veſtro?

30 Veſtri verò etiam || capilli capitis omnes numerati ſunt.

31 Ne igitur timete: vos multis paſſerculis præſtatis.

32 [7] ||Quiſquis igitur [a] confitebitur me coràm hominibus, confitebor & ego eum coràm Patre meo qui eſt in cælis:

33 Quiſquis autem negauerit me coràm hominibus, negabo eum & ego coràm Patre meo qui eſt in cælis.

34 [8] ||Ne exiſtimetis, me veniſſe miſſurum pacem in terram: non veni miſſurus pacem, ſed gladium.

35 ||Nam veni facturus vt diſſideat filius aduerſus patrem ſuum, & filia aduerſus matrem ſuam, & nurus aduerſus ſocrum ſuam.

36 Et inimici hominis *erunt qui ſunt* domeſtici ipſius.

37 || [9] Qui amat patrem aut matrem ſuprà me, non eſt me dignus: & qui amat filium aut filiam ſuprà me, non eſt me dignus.

38 ||Et qui non accipit crucem ſuam, ac ſequitur me à [b] tergo, non eſt me dignus.

39 ||Qui inuenerit animā ſuam, perdet eam: & qui perdiderit animam ſuam mea cauſa, inueniet eam.

40 || [10] Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui miſit me.

41 [11] Qui recipit Prophetam in [d] nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: & qui recipit iuſtum in nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet.

7 Confeſſionis publicæ neceſſitas & præmium.
8 Euangelij prædicationem ciuilia diſſidia conſequuntur.
9 Omnia ſunt ſine exceptione, noſtro erga Deum officio poſtponenda.
1. Reg. 14. 45, act. 27. 34.
Mar. 8. 38, luc. 9. 26, & 12. 8, 1. tim. 2. 12.
10 Deus ſacri miniſterij eſt autor & vindex.
Deut. 22. 8, 1. ſam. 11. 2, act. 10. 9, luc. 12. 51.
Mich. 7. 6.
11 Nullum officiū Chriſto impēſum perit.
Luc. 14. 26.
t Propalam & in editioribus locis: erant enim ædium ſumma ita fabricata vt in illis ambulare & verſari poſſent.
Infrà, 16. 24, marc. 8. 34, luc. 9. 23, & 14. 27.
Infra, 16. 25, marc. 8. 35, luc. 9. 24, & 17. 33, ioh. 12. 25.
Luc. 10. 6, ioh. 13. 20.
u Quàtumuis immanes & ſaui tyrāni non ſunt

42 ||Et

---

n Aduerſus eos & gentes. o *Pro vos vel inter vos.* p *In quam ingreſſi eritis.* q *Ad finem deduxeritis.* r *Fuit Acaronitarum idolum, quod appellare poſſumus Dominum muſcarum.* ſ *Veritas non ſemper occultabitur.*

nobis metuendi. x *Quarta vnciæ parte.* y *Ad verbum, ad terram.* z *Non interueniente patris veſtri decreto.* a *Me confeſſione libera agnouerit.* b *Ad verb. retro me, qui me præeuntem ſequuntur: doctrina enim & afflictionibus præit Chriſtus.* c *Seruauerit vitam: ſeruare autem dicuntur qui illam ex diſcrimine eximunt. Dicuntur autem ea ex vulgi opinione qui eos periiſſe putant qui moriuntur, quoniam de futura vita non cogitant.* d *Vt Prophetam.*

42 || Et quicunque potum dederit vni ex his [e] paruis poculum frigidæ ſolùm, in nomine diſcipuli, amen dico vobis, non perdiderit mercedem ſuam.

CAP. XI.

1 Iohannes mittit diſcipulos ad Chriſtum. 7 Teſtimonium Chriſti de Iohanne. 13 Lex & Propheta. 18 Chriſtus & Iohannes. 21 Chorazin. Bethſaida. 25 Euangelium reuelatum paruulis. 28 Fatigati & onerati.

1 ET [1] factum eſt quum finem feciſſet Ieſus [a] præcipiendi duodecim diſcipulis ſuis, digreſſus eſt illinc vt doceret, & prædicaret in vrbibus [b] eorum.

2 || Iohannes autem quum audiſſet in vinculis opera Chriſti, miſſis duobus ex diſcipulis ſuis,

3 Dixit ei, Túne is es qui venturus erat, an alterum expectabimus?

4 Et reſpondens Ieſus dixit eis, Profecti renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis.

5 Cæci viſum recipiunt, & claudi ambulant, leproſi mundantur, & ſurdi audiunt, mortui excitantur, & [c] pauperibus Euangelizatur.

6 Et beatus eſt qui [d] non fuerit offenſus in me.

7 [2] Illis autem abeuntibus cœpit Ieſus dicere turbæ de Iohanne, Quid exiſtis in deſertum vt ſpectaretis? arundinem quæ [e] agitetur à vento?

8 Sed quid exiſtis vt videretis? hominem mollibus veſtibus amictum? ecce, qui gerunt molles veſtes, in domibus regum ſunt.

9 Sed quid exiſtis vt videretis? Prophetam? [f] certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

10 Iſte enim eſt de quo ſcriptum eſt, || Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coràm te.

11 Amen dico vobis, non ſurrexit inter eos qui gignuntur è mulieribus, quiſquam maior Iohanne Baptiſta: ſed qui eſt minimus in [g] regno cælorum, maior eo eſt.

12 || Porrò [h] à diebus Iohannis Baptiſtæ vſque nunc regno cælorum [i] vis adfertur, & [k] violenti rapiunt illud.

13 Nam omnes Prophetæ & ipſa Lex vſque ad Iohannem [l] prophetarunt.

14 Et, ſi vultis recipere, || ipſe eſt Elias ille qui venturus erat.

15 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

16 || [3] Sed cui aſſimilabo [m] generationem hanc? [n] Similis eſt puerulis qui ſedent in foris: & acclamãt ſodalibus ſuis,

17 Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non ſaltaſtis: [o] lamẽtati ſumus vobis, & non planxiſtis.

18 Venit enim Iohannes nec edens nec bibens, & aiunt, Dæmonium habet.

19 Venit Filius hominis edens ac bibens, ac dicunt, Ecce homo edax & vini potor, publicanorum amicus & [p] peccatorum. [q] [4] Sed iuſtificata eſt ſapientia à filijs ſuis.

20 || [5] Tunc cœpit *ita* exprobrare vrbibus in quibus editæ fuerant plurimæ [r] virtutes ipſius, quòd non reſipuiſſent.

21 Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethſaidan. nam ſi in Tyro & Sidone editæ fuiſſent virtutes quæ editæ ſunt apud vos, olim [ſ] cum ſacco & cinere *ſedentes* reſipuiſſent.

22 Quinetiam dico vobis, Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm veſtra.

23 Et tu Capernaum, quæ es vſque ad cælum ſublata, vſq; ad inferos deprimêris. nam ſi Sodomis editæ fuiſſent virtutes quæ editæ ſunt apud te, manſiſſent vſque ad hodiernum diem.

24 Quinetiam dico vobis, terræ Sodomorum tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm tua.

25 || In illo tempore, [t] reſpondens Ieſus dixit, Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terræ, quòd abſconderis hæc à ſapientibus & intelligentibus, & ea [u] detexeris infantibus.

26 [x] Etiam Pater, [y] quia ita placuit [z] tibi.

27 [6] || Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo: & nemo nouit Filium, niſi Pa-

Mar.9.41.

e Qui coràm mundo ſunt viles & abiecti.

CAP.XI.
1 Chriſtus ex ſuis operibus probat ſe eſſe promiſſum illum Meſſiam.

Luc.7.18.

2 Quæ conuenientia, quod item diſcrimen inter Prophetarum miniſterium, Iohannis præconium & plenam Euangelij lucem à Chriſto allatam.

a Præceptis inſtituendi.

b Diſcipulorum, id eſt, in Galilæa, vnde plerique eorum oriundi erant.

Act.2.7.

c Pauperes euangelizantur, id eſt, pauperibus annuntiatur Euangelium.

Malach.3.1.

d Qui ex me non ceperit offendiculi occaſionem.

e Ad verb. quæ vndarum more huc atque illuc impellitur, quod fluctuare dicunt Latini.

Luc.16.16.

f Confirmo vobis quòd videritis quendam prophetam præſtantiorem. g Nouus Eccleſiæ ſtatus in quo vera Dei gloria elucet: comparantur non perſonæ, ſed doctrinæ genera, præconium Iohannis cum lege & prophetiis, & cum illo rurſus clariſſima illa Euangelij prædicatio.

h A tempore.

3 Nulli peruicaciores Euangelij hoſtes, quã ij quib⁹ hariſſimũ eſſe oportuit.

Mal 4.5.

Luc.7.31.

4 Quod plerique repudiant, electi amplectuntur.

5 Superbi Euangelium oblatum ſuo maximo malo reijciunt, quod paruulis cedit ſaluti.

6 Nulla niſi in vno Chriſto vera Dei notitia, nulla animi trãquillitas.

Luc.10.13.

i Id eſt, quaſi impetu quodam in illud perrumpitur.

k Vim inferentes rapiũt, id eſt, corripiunt.

l Futura tãtum vaticinati ſunt quæ nunc præſentia clarè & perſpicuè cernuntur.

m Ætatem iſtam, ſiue ſeculum pro hominibus iſtius ætatis.

Luc.10.21.

n Accuſatur prouerbij figura peruerſitas ſeculi, quod neque duris neque mollibus moueretur.

Iohan.3.35, & 6.46.

o Lugubres cantiones cecinimus. p Vt ſup.9.10. q Sapientes agnoſcunt Euangelij ſapientiam, quum illud recipiunt. r Vt ſup.7.22. ſ Veterũ fuit conſuetudo in ſacco & cinere lugere. t. Heb. id eſt, orationem cõtinuans, nemo enim interrogauerat. u Miniſterio Chriſti qui vnicus eſt interpres vniuerſæ veritatis rerum diuinarũ. x Hac particula declarat ſe in patris conſilio acquieſcere. y Sola voluntas Dei iuſtitiæ norma. z Ad verb. ante te Heb. in oculis tuis.

a Quod facile fieri nō poteſt, nam mādata eius grauia non ſunt, quia omne quod genitum eſt ex Deo vincit mundum.
1.Ioh 5.2, ierem.6 16. 1.Ioh.5.3.

ter, neque Patrem quiſquam nouit, niſi Filius, & cuicunque voluerit Filius retegere.

28 Venite ad me omnes qui fatigati eſtis & onerati, & ego faciam vt requieſcatis.

29 Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me quòd mitis ſim & humilis corde: || & inuenietis requiem animabus veſtris.

30 || Iugum enim meum [a] facile eſt, & onus meum leue eſt.

CAP. XII.

1 Diſcipuli ſpicas vellunt. 6 Miſericordia, ſacrificiū. 10 Arida manus ſanatur. 12 Sabbathu benefaciendum. 22 Dæmoniacus ſanatur. 25 Regnum diuiſum. 31 Peccatum, Blaſphemia. 33 Arbor bona aut mala. 34 Vipera. 41 Niniuita. 42 Regina Saba. 48 Veri parentes Chriſti.

CAP. XII. *Mar.2.23, luc.6.1.*
1 De vera ſanctificatione Sabbathi, & eiuſdem abrogatione. *Deut.23.25. 1.Reg.21.6. Exod.29.33. Leuit.8.32, & 24.9, num.28.9.*
2 Legales ceremonias cum dilectione proximi minimè pugnare. *Oſea 6.7.*
a Per id tēpus his autem verbis indicatur hāc hiſtoriam non narrari iuxtà tēporis ſeriem.
b Hebræi panes facierum vocant, quia coram Domino appoſiti tota hebdomada manerent in aurea mēſā, huic cultui conſecrata, Leuit.24.6.
Mar.3.1, luc.6.6.

1 IN || [1] [a] illo tempore, ibat Ieſus Sabbatho per ſata: diſcipuli verò ipſius eſuriebant, cœperuntque vellere ſpicas, & edere.

2 Phariſæi autem, quum *eos* vidiſſent, dixerunt ei, Ecce, diſcipuli tui faciunt || quod non licet facere in ſabbatho.

3 Ipſe verò dixit eis, Non legiſtis quid fecerit || Dauid, quum eſuriret ipſe, & ij qui erant cum eo?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes [b] propoſitionis ederit, quibus veſci non erat ipſi licitum, neque ijs qui cum eo erant, ſed || ſacerdotibus ſolis?

5 Aut non legiſtis || in Lege, [c] ſabbathis ſacerdotes in templo ſabbathū [d] profanare, & ſine crimine eſſe?

6 Dico autem vobis, *quendam* templo maiorem hîc eſſe.

7 Quòd ſi noſſetis quid ſit, || Miſericordiam volo & non ſacrificium, non cōdemnaſſetis inſontes.

8 Nam Dominus eſt etiam ſabbathi Filius hominis.

9 [2] || Et digreſſus illinc venit in ſynagogam eorum.

10 Et ecce, quidam *illic* erat manum habens aridam: & interrogarunt eum dicentes, Licétne ſabbathis *quempiam* ſanare? vt accuſarent eum.

11 Ipſe verò dixit eis, Quis erit ex vobis qui habeat ouem vnam, &, ſi ea inciderit ſabbatho in foueam, non apprehendat eam & erigat?

12 Quantum autem homo præſtat oui? Itaque licet ſabbathis benefacere.

13 Tunc dicit homini illi, Extende manum tuam. Et *is* extendit: eſtque reſtituta ſana vt altera.

14 [3] Phariſæi verò egreſſi ceperunt conſilium aduerſus eum, vt eum perderent.

3 Quatenus & quo reſpectu cedendū indomito impiorū furori.

15 Ieſus autem quum *hoc* noſſet, ſeceſſit illinc, ſequutaque eſt eum turba multa, ſanauitq; eos omnes.

4 Manifeſtiſſima etiā veritas, impiorum calumnijs eſt obnoxia: ſed ea nihilominus eſt fortiter aſſerēda.

16 Et [e] interminatus eſt eis ne ipſum palàm facerent:

5 Chriſti & Satanæ regna ſimul cō ſiſtere non poſſunt.

17 Vt impleretur quod dictum erat per Eſaiam prophetam, dicentem,

Eſa.42.1.
e Additu minis vetuit.

18 || Ecce ſeruus meus, quem elegi: dilectus meus, in quo acquieſcit anima mea: ponam Spiritum meum ſuper eum, & [f] iudicium Gentibus annuntiabit.

f Iudicij nomine compoſitum ſtatū intelligit, quia videlicet à Chriſto vera religio erat inter Gentes promulgāda, eiectis ſuperſtitionibus, quod vbicunq; fit, ibi regnare dicitur Dominus, & iudicare, id eſt, rebus præeſſe & illas moderari.

19 Non litigabit, neque [g] clamabit, neque audiet quiſquam in plateis vocem eius.

20 Arundinem quaſſatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, vſquedum [h] proferat ad victoriam iudicium.

21 Et in eius nomine Gentes ſperabunt.

22 || [4] Tunc oblatus eſt ei dæmoniacus cæcus & mutus: & ſanauit eum, adeò vt qui cæcus ac mutus *fuerat*, & loqueretur & videret.

Suprà 9.32, luc.11.4.

23 Et [i] obſtupuit tota turba, dicebántque, Nónne iſte eſt filius ille Dauid?

Suprà, 9.34, mar.3.22, luc.11.17.

24 Phariſæi verò, quum *hæc* audiſſent, dicebant, || Iſte non eijcit dæmonia niſi per [k] Beelzebub principem dæmoniorum.

g Græca dictio, ſignificationem habet clamoris vehementis, & vociferationis turbulentæ.

25 [5] Ieſus autem quum ſciret cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum [l] diſſidens aduerſus ſeſe, vaſtatur: & omnis vrbs aut domus diſſidens aduerſus ſeipſam, non ſtabit.

26 Sed ſi Satanas Satanam eijcit, aduerſus ſeipſum diſſidet: quomodo ergo ſtabit regnum eius?

27 Et ſi ego per Beelzebub eijcio dæmonia, [m] filij veſtri per quem eijciunt? propterea ipſi erunt veſtri [n] iudices.

h Cū vi quadam (fruſtra obſiſtente mūdo & Satana) feret ſententiam & iudicium, quaſi ſe victorem declaret omniū inimicorum ſuorum.

---

c Singulis ſabbathis. d Sacerdotes quum Dei opus faciunt ſabbatho, tamen legem non violant: ergo multò minus ſabbathi Dominus, ſabbathum violabit.

i Græcum verbum ſignificat præ admiratione apud ſe non eſſe & de ſtatu mentis deijci, vnde ecſtaſis. k Suprà 9.34. l In partes diſtractis, vnde naſcuntur ſeditiones. m Veſtrates. n Veſtra vitia (etiam tacentes) virtutibus ſuis condemnabunt.

28 Sin autem per Spiritum Dei ego eijcio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

27 Nam quomodo poteſt aliquis ingredi domũ validi *alicuius*, & [o] vaſa eius diripere, niſi primò vinxerit validum illum, & tunc domum illius diripiet.

30 Qui non eſt mecum, aduerſum me eſt: & qui non cogit mecum, ſpargit.

31 || Propterea dico vobis, quoduis peccatũ & [p] blaſphemia remittetur hominibus: [6] blaſphemia verò in Spiritum non remittetur hominibus.

32 Et quiſquis loquutus fuerit aduerſus Filium hominis, remittetur ei: quiſquis autẽ fuerit loquutus aduerſus Spiritum ſanctum, non remittetur ei [q] neq; in hoc ſeculo, neque in futuro.

33 Aut [r] facite arborem bonã, & fructum eius bonum: aut facite arborem putrem, & fructum eius putrem: nam è fructu arbor cognoſcitur.

34 [7] Progenies viperarum: quomodo poſſitis bona loqui, quum ſitis mali? || nam ex abundantia cordis os loquitur.

35 Bonus homo è bono theſauro cordis profert bona: & malus homo ex malo theſauro profert mala.

36 Sed dico vobis, quodcunque [f] verbum otioſum loquuti fuerint homines, de eo reddituros rationem in die iudicij.

37 Ex ſermonibus enim tuis [t] iuſtificaberis, & ex ſermonibus tuis condemnaberis.

38 [8] Tunc reſponderunt quidam è Scribis ac Phariſæis, dicentes, Magiſter, || velimus ex te ſignum videre.

39 Ipſe verò reſpondẽs dixit eis, Natio mala & [u] adulterina ſignum requirit: ſed ſignum non dabitur ei niſi ſignum illud Ionæ Prophetæ.

40 || Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tres dies & tres noctes, ita erit filius hominis in [x] corde terræ tres dies & tres noctes.

41 [9] Niniuitæ reſurgent in iudicio cum natione hac, & condemnabũt eam: || quòd ipſi reſipuerint ad prædicationem Ionæ: & ecce, plus quàm Ionas *eſt* in hoc loco.

42 || Regina [y] Auſtri ſurget in iudicio cum natione hac, & condemnabit eam: quòd venerit à [z] terminis terræ vt audiret ſapientiam Solomonis, & ecce, plus quàm Solomon *eſt* in hoc loco.

43 || Cæterùm quum impurus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per arida loca, quærens requiem: & non inuenit.

44 Tũc dicit, Reuerrar domũ meam, vnde exiui. Et quum venit, inuenit *eam* vacantem, [a] verſam & ornatam.

45 Tũc proficiſcitur, & accipit ſecum ſeptem alios ſpiritus peiores quàm ipſe *ſit*: & ingreſſi habitant illic, || fitq́; vltima conditio hominis illius deterior priore. ita etiam erit nationi huic malæ.

46 [10] || Quum autem adhuc loqueretur turbæ, ecce mater & frater eius ſtabant foris, quærentes eius colloquium.

47 Dixit autem ei quidam, Ecce, mater tua & fratres tui foris ſtant, quærentes tuum colloquium.

48 Ipſe verò reſpondens dixit illi qui *hoc* ei dixerat, Quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei?

49 Et protenſa manu ſua in diſcipulos ſuos, dixit, [11] Ecce mater mea & fratres mei.

50 Quiſquis enim fecerit quod vult Pater meus qui eſt in cælis, is eſt meus frater, & ſoror, & mater.

CAP. XIII.

1 Parabola ſeminantis. 11 & 34 Cur in parabolis loquutus Chriſtus. 18 Expoſitio parabolæ. 24 Parabola Zizaniorum. 31 Grani ſinapis. 33 Fermenti. 44 Theſauri abſconditi. 45 Margaritæ. 47 Sagena iacta in mare. 53 Chriſtus à Nazaræis non ſuſcipitur.

1 ILlo [1] verò die egreſſus Ieſus domo, ſedit iuxta mare,

2 Et coacta eſt ad eum turba multa, adeò vt nauigium ingreſſus ſederet: tota autem turba ſuprà littus ſtabat.

3 Et loquutus eſt eis multa per [a] parabolas, dicens, Ecce, *quidam* ſator exijt ad ſeminandum.

4 Et in ſeminando, alia quidem ceciderunt iuxtà viam: & venerunt volucres, & deuorauerunt ea.

5 Alia verò ceciderunt in petroſa, vbi non habebant terram multam: & ſtatim exorta ſunt, propterea quòd non habebant profundam terram,

6 Sole autem exorto torrefacta ſunt, & propterea quòd non habebant radicem, exaruerunt.

7 Alia verò ceciderunt in ſpinas: & [b] aſcenderunt ſpinæ, & ſuffocarunt ea.

Luc. 11. 24.

10 Docet Chriſtus ſuo exẽplo omnia eſſe glorię Dei poſtponenda.

11 Nulli nobis coniunctiores quã qui ſunt domeſtici fidei.

Heb. 6. 4. & 10. 26. 2. pet. 2. 20. Mar. 3. 31, luc. 8. 20.

CAP. XIII.

1 Chriſtus propoſito ſatoris ænigmate, declarat ſeñ è vitæ impari ſucceſſu in mundo ſeri, quòd videlicet plerique vel non admittant, vel adoleſcere non ſinant.

---

id eſt, in viſceribus terræ. y *Meridiei: loquitur autem Regina Saba, id eſt, Sabæorum regina, quia regio Iudææ reſpe- meridionalis, 1. Reg. 10.*

z Sabæa enim ſita eſt in extremo Arabiæ fœlicis littore, ad fauces ſinus Arabici. *a A verbo Vero, id eſt, mundatam ſcopis.*

4 Comparationes & ſimilitudines.

8 Alia verò ceciderūt in terram bonam: & ediderunt fructum, aliud quidem [c] cētena, aliud verò ſexagena, aliud verò tricena.

9 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Tunc accedentes diſcipuli dixerunt ei, Quare per parabolas loqueris eis?

11 [2] Ipſe verò reſpondens dixit, Quia vobis datum eſt noſſe [d] myſteria regni cælorum, illis autem non eſt datum.

12 || Quiſquis enim habet, dabitur ei, & reddetur abundantior: quiſquis autem non habet, etiam quod [e] habet tolletur ab eo.

13 Propterea per parabolas loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, nec intelligunt.

14 || Itaq; completur in ipſis prophetia Eſaiæ quæ dicit, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non [f] cernetis.

15 Pinguefactum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis ſuis conniuerunt: nequando cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & [g] conuertantur, & ſanem eos.

16 [3] Veſtri verò beati ſunt oculi, quòd cernant: & aures veſtræ, quòd audiant.

17 || Amen enim dico vobis, multi Prophetæ & iuſti deſiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

18 Vos igitur audite parabolam eius qui ſeminat.

19 || Quoties [h] quiſpiam audit ſermonem de [i] regno illo, & non intelligit, venit ille Malus, & rapit quod ſatum eſt in [k] corde ipſius: is eſt qui iuxta viam [l] ſemen excepit.

20 Qui verò in petroſa ſemen excepit, is eſt qui ſermonem audit, & eum ſtatim cum gaudio accipit.

21 Non habet autem radicem in ſeſe, ſed [m] temporarius eſt: ortáque oppreſſione vel perſequutione propter ſermonem, ſtatim offenditur.

22 Qui verò in ſpinas ſemen excepit, is eſt qui ſermonem audit: ſed ſolicitudo ſeculi huius, & [n] fallacia diuitiarum ſuffocat ſermonem, & fit infructuoſus.

23 Qui verò in terram bonam excepit ſemen, is eſt qui ſermonem audit & intelligit, [o] qui videlicet fructum fert, editque, alius quidem centena, alius ſexagena, alius verò tricena.

24 [4] Aliam parabolam propoſuit eis, dicens, Simile eſt regnum cælorum homini ſeminanti bonum ſemen in agro ſuo.

25 Quum autem dormirēt homines, venit eius inimicus, & ſeminauit [p] zizania inter triticum: abijtque.

26 Quum verò germinaſſet herba, & fructum edidiſſet, tunc apparuerunt etiā zizania.

27 Accedentes autem ſerui patrisfamiliâs, dixerunt ei, Domine, nónne bonum ſemen ſeminaſti in tuo agro? vnde ergo habet zizania?

28 Ille verò dixit eis, Inimicus quiſpiam hoc fecit, Serui autem dixerunt ei, Vis igitur abeamus & colligamus ea?

29 At ille dixit, Non: ne colligendo zizania, eradicetis ſimul cum eis triticum.

30 Sinite ſimul creſcere vtraque vſque ad meſſem: & tempore meſſis dicam meſſoribus, Colligite primùm zizania, & ligate ea in faſciculos, ad exurendum ea: triticum verò cogite in horreum meum.

31 || Aliam parabolam propoſuit eis dicens, [5] Simile eſt regnum cælorum grano ſinapis, quod acceptum quiſpiam ſeminauit in agro ſuo.

32 Quod minimum quidem eſt omnium ſeminum: quum autem excreuerit, maximū eſt olerum, & fit arbor: adeò vt veniant volucres cœli, & [q] nidulentur in ramis ipſius.

33 || Aliam parabolam loquutus eſt eis, *dicens*, Simile eſt regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier condidit in farinæ [r] ſatis tribus, vſquequò fermentaretur tota.

34 Hæc omnia loquutus eſt Ieſus per parabolas ad turbam: || & abſque parabola nihil loquutus eſt eis:

35 Vt compleretur quod dictum fuit per prophetam, dicentem, || [t] Aperiam per parabolam os meum: eructabo occultata à iactis fundamentis mundi.

36 Tunc dimiſſa turba, venit domum

[2] Intelligētiæ & fidei donum eſt proprium electorū, reliquis iuſto Dei iudicio excæcatis.

[3] Potior eſt Eccleſiæ præſentis cōditio, quàm Patrum qui fuerunt ſub Lege.

Infrà, 25.29.

[c] *Ad verb. centum, Hebræi enim carent diſtributiuis.*

[d] *Id eſt, Arcana.*

Eſa.6.9. mar.4.12, luc 8.10, ioh.12.40, act.28.26, rom.11.8.

[e] *Etiā quod ſe putat habere, vide luc.8.18.*

[f] *Perſpicietis, vt animi etiam illam notionem intelligat.*

Luc.10 24.

[g] *Heb. id eſt, reſipiſcant.*

[h] *Ad verb. omni audiente, vt vniuerſalis nota ad tempus non ad perſonam referatur.*

Mar.4.15, luc.8.11.

[i] *Cæleſti.*

[k] *Satio iſta ad auditionem refertur ſine intelligētia, etiamſi cordis fiat mētio: nam ſiue excipiatur ſemen animo, ſiue non, qui tamen ſeminat, animo ſeminat.*

[l] *Ad verb. ſatus homo enim hic dicitur ſatus, vt ager ſatus.*

[m] *Ad quoddam tempus durat, eſt herba quaſi certi temporis.*

[4] Chriſtus alio ænigmate mali ſeminis cum bono permixti, docet nūquam fore penitus liberam Eccleſiam ab offendiculis, tum in doctrina, tū in moribus, donec aduenerit dies ille inſtaurationi rerum omnium deſtinatus.

[n] *Ad verb. extra viam abductio.*

[o] *Qui homo.*

[p] *Latini, lolium.*

Mar.4.30. luc.13.18.

[5] Deus regnum ſuum à tenuiſſimis principijs auſpicatur, vt inſperati progreſſus, melius illuſtrēt eius potentiam.

[q] *Vmbracula contexant ex bacillis & frondibus, ſupra.8.20.*

Luc.13.20.

[r] *Modios quatuor & ſemis, nam ſeha menſura fuit rerum aridarum ſeſquimodium continens.*

Mar.4.33.

Pſal.78.2.

[ſ] *Hebr loquar in parabolis.*

Ieſus: & adierunt eum diſcipuli eius, dicentes, [t] Ediſſere nobis parabolam zizaniorum [u] agri illius.

37 [6] Ipſe verò reſpondens, dixit eis, Qui ſeminat bonum ſemẽ, eſt Filius hominis.

38 Ager autem, eſt mundus: bonum verò ſemen, ſunt [x] filij regni, zizania verò, ſunt filij illius [y] Mali.

39 Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabolus: ‖ meſſis verò, conſummatio ſeculi eſt, meſſores autem, Angeli ſunt.

40 Sicut ergo colliguntur zizania, & igni exuruntur: ita erit in conſummatione ſeculi huius.

41 Mittet Filius hominis Angelos ſuos, qui colligent ex ipſius regno omnia [z] offendicula, & eos qui [a] faciunt iniquitatem:

42 Proijcientque eos in [b] fornacem ignis: illîc erit fletus, ſtridorq; dentium.

43 ‖ Tunc iuſti fulgebunt vt ſol, in regno Patris ſui. Qui habet aures ad audiendum audiat.

44 [7] Rurſus, ſimile eſt regnum cœlorum theſauro occultato in agro: quem inuentum, homo occultauit, & præ gaudio quod accipit [c] ex eo, [d] ſubducit *ſeſe*, & omnia quæ habet vendit, emitque agrum illum.

45 Rurſus, ſimile eſt regnũ cœlorum cuipiam negotiatori, quærenti pulchras [e] margaritas:

46 Qui inuenta quapiam magni pretij margarita, abiens venundedit omnia quæ habebat, & emit eam.

47 [8] Rurſum, ſimile eſt regnum cœlorum ſagenæ iactæ in mare, & quæ ex [f] omni *rerum* genere coegit:

48 Quam impletam *piſcatores* ſubduxerunt in littus: & ſedentes collegerunt quæ bona ſunt, in vaſa, [g] putria verò foras abiecerunt,

49 Ita erit in conſummatione ſeculi: [h] prodibunt Angeli, & [i] ſeparabunt malos è medio iuſtorum:

50 Proijcientque eos in caminum ignis: illic erit fletus & ſtridor dentium.

51 [9] Dicit eis Ieſus, Intellexiſtis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam Domine.

52 Ipſe verò dixit eis, Propterea omnis [k] Scriba edoctus in regno cœlorum, ſimilis eſt cuipiam patrifamilias, qui profert è theſauro ſuo noua & vetera.

53 Et factum eſt quum finiſſet Ieſus parabolas iſtas, [l] ſoluit illinc.

54 ‖ [10] Et quum [m] veniſſet in patriam ſuã, docuit eos in ſynagoga eorum *adeò* vt [n] percellerentur, ac dicerent, Vnde huic ſapientia iſta & virtutes?

55 Nónne iſte eſt ille fabri filius? nónne mater eius, dicitur Maria, ‖ & fratres eius Iacobus & Ioſes & Simon & Iudas?

56 Et ſorores eius nóne omnes apud nos ſunt? vnde igitur iſti hæc omnia?

57 Et offendebantur in [o] eo. Ieſus autem dixit eis, ‖ Non eſt Propheta inhonoratus niſi in patria ſua, & domo ſua.

58 Neque [p] edidit illic virtutes multas, propter incredulitatem eorum.

10 Homines non ſola ignorantia peccant, ſed vltrò ſibi accerſunt offendicula, ne obſequãtur, Deo vocanti idque certa cum eorum pernicie.

Mar. 6. 1, luc. 4. 16. Ioh. 6. 42.

Mar. 6. 4, luc. 4. 24, ioh. 4. 44.

k Supr. 2. 4.
l Nauigauit.
m In Nazareth.
n Sup. 7. 28.
o Sup. 11. 6.
p Sup. 7. 22.

1 CAP. XIIII.

1 Herodis iudicium de Ieſu. 3 Iohannes quare vinctus. 10 Capite truncatur. 13 Secedit Ieſus. 18 De quinque panibus, &c. 23 Orat Chriſtus. 24 Apoſtoli iactati fluctibus. 27 Fides. 30 Petrus periclitatur. 36 Fimbria veſtimenti.

CAP. XIIII. *Mar. 6. 14. Luc. 9. 7.*

1 IN ‖ [1] illo tempore, audiuit Herodes Tetrarcha famam Ieſu.

2 Et dixit [a] pueris ſuis, Iſte eſt Iohãnes ille Baptiſta: ipſe ſurrexit à mortuis, & propterea [b] virtutes agunt in eo.

3 ‖ Nam Herodes prehenderat Iohannem, & vinxerat eum, & coniecerat in carcerem, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris ſui,

4 Dicebat enim ei Iohannes, Non licet tibi eum habere.

5 Et quum vellet eum occidere, timebat turbam, ‖ quòd eum haberent vt Prophetam.

6 Quum autem agerentur natalitia Herodis ſaltauit filia Herodiadis [c] in medio: & placuit [d] Herodi.

7 Vnde cũ iureiurando ſpoſpondit *ſe* daturum ei quicquid petijſſet.

8 Illa verò [e] producta à matre ſua,

Mar. 6. 17, luc. 3. 19, infrà, 21. 26.

1 In Iohanne exemplũ fortitudinis inuictæ, quod omnes fidi Verbi miniſtri imitentur: in Herode, exemplum tyrannicæ vanitatis, ſuperbiæ, ac ſæuitiæ, aulicæ deniq; conſcientiæ, & miſerabilis eorũ ſeruitutis, qui ſeſe voluptatibus ſemel dediderunt: in Herodiade & eius filia, exemplũ meretriciæ laſciuiæ, & fœmineæ crudelitatis.

---

[b] Hebr. ardentem. [c] Reperto. [d] Clam diſcedit. [e] Supr. [f] Qua colligit res varias. [g] Qualia multa è maris fundo vnà cum piſcibus eruuntur, vt ſunt muſcus & alga. [h] Miſſi à Domino. [i] Tanquam ad certum finem deſtinatos, malos ſiquidem, morti ſecundæ, electos vitæ.

[a] Seruis. [b] Per virtutes intelligit vim illam & facultatem, non autem effecta, vt antea ſæpe. [c] Palam & publicè. [d] Tres fuerunt Herodes, primus filius Antipatri, qui Aſcalonius etiam dicitur, quo regnante natus eſt Chriſtus, cuius iuſſu interfecti ſunt pueri: Alter dictus Antipas, Magni filius, matre Malthaca ſeu Martaca, qui Tetrarcha dictus eſt, cui auctum fuit imperium, Archelao Viennam in Gallia relegato: Tertius Agrippa Magni nepos, ex Ariſtobulo, qui Iacobum interfecit. [e] Inducta vel perſuaſa.

Da mihi (inquit) hic in patina caput Iohannis Baptiſtæ.

9 Et contriſtatus eſt Rex: ſed propter iuſiurandum & eos qui ſimul accūbebant, iuſſit dari,

10 Et miſſo *carnifice* decollauit Iohannem in carcere.

11 Et allatum eſt caput eius in patina, datumq́; eſt puellæ: & *ipſa* obtulit matri ſuæ.

12 Tunc acceſſerunt diſcipuli eius, & ſuſtulerunt corpus, idque ſepelierunt: & venientes renuntiauerunt Ieſu.

13 ‖ Quum autem hoc audiſſet Ieſus, ſeceſſit illinc in nauigio in deſertum locum priuatim: & quū audiſſet turba, pedibus ſequuta eſt eum ab vrbibus.

14 [2] Et egreſſus Ieſus vidit multam turbam: & [f] miſericordia commotus eſt erga eos, ſanauitque eorum ægrotos.

15 ‖ Quum autem ſerum diei eſſet, adierunt eum diſcipuli eius, dicentes, Deſertus eſt locus, & tempus iam præterijt: dimitte turbam vt abeat in vicos, & emant ſibi eſcas.

16 Ieſus autem dixit eis, Non habent neceſſe abire: date eis vos quo veſcātur.

17 Ipſi vero dicunt ei, Non habemus hîc niſi quinque panes & duos piſces.

18 Ipſe autem dixit, Adferte mihi eos huc.

19 Et iuſſa turba per [g] herbas diſcūbere, & acceptis quinque illis panibus ac duobus piſcibus, [h] ſuſpiciens in cælum, [i] benedixit: & quum fregiſſet dedit diſcipulis panes, diſcipuli verò turbæ.

20 Et comederunt omnes, & ſaturati ſunt: ſuſtulerūtq; quod ſuperfuerat fragmentorum, duodecim [k] cophinos plenos.

21 Qui autem ederant, fuerunt viri quaſi quinquies mille, abſque mulieribus ac puerulis.

22 Et ſtatim coëgit Ieſus diſcipulos ſuos inſcendere in nauigium, & præire ſibi in *ripam* vlteriorem, [l] dum dimitteret turbam.

23 Dimiſſa igitur turba, aſcendit in montem priuatim, ad orandum ‖ Quum autem ſerum diei eſſet, ſolus erat illîc.

24 [3] Nauigiū verò iam in medio maris erat, vexatum à fluctibus: nam ventus erat contrarius.

25 Quarta autem noctis [m] vigilia abijt ad eos Ieſus, ambulans ſuper mare.

26 Et eo viſo ſuper mare ambulante, diſcipuli turbati ſunt, dicentes, [n] Spectrum eſt: & præ metu clamarunt.

27 Sed ſtatim loquutus eſt eis Ieſus, dicens, Confidite: ego ſum, ne timete.

28 [4] Reſpondens autem ei Petrus, dixit, Domine, ſi tu es, iube me ad te venire ſuper aquas.

29 Ipſe verò dixit, Veni. Et quum deſcendiſſet è nauigio Petrus, ambulauit ſuper aquas, vt veniret ad Ieſum.

30 [o] Videns autem ventum validum, timuit: & quum cœpiſſet demergi, clamauit, dicens, Domine, ſerua me.

31 Statim verò Ieſus, extenta manu, apprehendit eum, dicitque ei, O exigua fide prædite, quid dubitaſti?

32 Et quum eſſent ingreſſi nauigium, quieuit ventus.

33 Qui autem erant in nauigio, venientes adorauerunt eum, dicentes, Verè Dei Filius es.

34 ‖ Et quum traieciſſent, venerunt in terram [p] Genezaret.

35 [5] Et quum agnouiſſent eum viri loci illius, miſerunt in totam circumiacentem regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè affectos.

36 Et precabantur eum, vt ſolùm tāgerent fimbriam [q] pallij ipſius, & quotquot tetigerunt, [r] ſeruati ſunt.

2 Chriſtus quinque panibus & duobus piſciculis maximā turbam reficiens, oſtendit nihil defuturum ijs qui regnum Dei, poſtpoſitis omnibus, quærunt.

Mar.6.32, luc.9.10,

3 Nauigandū nobis per maximas tēpeſtates, & Chriſtus, modò eò quò ipſe iuſſerit contēdamus, nos nunquā deſeret.

Mar.6.35, luc.9.12, ioh.6.5.

f Ex animo, id eſt, corde.

g Per gramina.

h Precantis geſtus.

i Benè precatus eſt & gratias egit.

k Menſuræ genus, ſiccis & aridis proprium.

l Dum ſignificat tēpus intermediū quo turba fuit cū Ieſu.

m Ad verb. cuſtodia: indicatur tempus appropinquātis diei, nam veteres in quatuor vigilias diuidebāt noctem, quibus fiebāt excubiæ.

Mar.6.46, ioh.6.16.

4 Fide calcamus ipſas tempeſtates ſed Chriſti demum virtute, eas ipſas vires quas nobis indidit, per eandem miſericordiam adiuuante.

5 Chriſtus ægrotos ſanans oſtēdit à ſe petendū eſſe ſpiritualium morborum remediū. nos verò ad eum non tantùm accurrere, ſed etiam alios adducere oportet.

Mar.6.53.

n Spectrum ſeu phātaſma eſt ad quod animus attrahitur ſpecie inani, quum videre ſibi aliquid videtur, quod re ipſa nihil eſt.

o Animaduertens, tranſlatio à corpore ad animum. p Fuit locus vicinus Capernaumo, qui & mare Galilææ & Tyberiados dicitur: vnde nomen datum regioni. q Summa veſtis. r A morbo.

CAP. XV.

3 Mandata & doctrina hominum. 12 Scandalum. 13 Plantatio quæ eradicatur. 14 Cæci cæcos ducentes. 18 Cor. 22 Chananæa. 26 Panis filiorū. Catelli. 28 Fides. 32 4000. hominum ſatiantur. 36 Gratiarum actio.

1 TVnc ‖ [1] accedunt ad Ieſum Ieroſolymitani quidā Scribæ & Phariſæi, dicentes,

2 Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem ſeniorum? [a] non enim lauant manus ſuas quum [b] edunt panem.

3 [2] At ille reſpondēs dixit eis, Quare & vos tranſgredimini mandatum Dei per traditionem veſtram?

Cap. XV. Mar.7.1.

1 Nulli plerunque audaciores Dei cōtemptores, quā quos Deus ſuos nomophylacas conſtituit.

2 Arguitur ſacrilega eorum audacia in corrumpendis Dei mandatis, idque pietatis obtentu, & legum condendarum autoritate vſurpanda.

a Quæ à maioribus ſunt quaſi de manu in manum tradita, vel quæ approbata ſunt à ſenioribus, penes quos erat eccleſiæ gubernatio.

b Cibum comedunt, hebr.

4 Nam Deus mandauit dicens, ‖[c] Honora patrem tuum & matrem, &, ‖ Qui maledixerit patri aut matri,[d] morte moriatur.

5 Vos autem dicitis, [e] Quicunque dixerit patri aut matri, Donum quodcūque à me erit, tibi, proderit, etiamſi nequaquam honorauerit patrem ſuum, aut matrem ſuam, *inſons erit*.

6 Et [f] irritum feciſtis mandatū Dei per traditionem veſtram.

7 [3] Hypocritæ, benè de vobis prophetauit Eſaias, dicens,

8 ‖ Appropinquauit mihi populus hic ore ſuo, & labijs me honorat: cor autem eorum procul abeſt à me.

9 Sed fruſtrà me colunt, docentes doctrinas *quæ ſunt* mandata hominum.

10 ‖[4] Et aduocata turba, dixit, eis, Audite & intelligite.

11 Non quod ingreditur in os,[g] polluit hominem, ſed quod egreditur ex ore, hoc polluit hominem.

12 Tunc accedentes diſcipuli eius dixerunt ei, Noſti Phariſæos audito ſermone iſto offenſos fuiſſe?

13 Ipſe verò reſpondens dixit, ‖ Omnis planta quam non plantauit Pater ille meus cæleſtis, eradicabitur.

14 Sinite eos: ‖ duces ſunt cæci cæcorum. porrò ſi cæcus cæco [h] præierit, ambo in foueam cadent.

15 ‖ Reſpondens autem Petrus dixit ei, Ediſſere nobis parabolam iſtam.

16 Ieſus autem dixit, Adhuc & vos ſine intelligentia eſtis?

17 Nondum intelligitis, quicquid ingreditur in os, in ventrem cedere, & in latrinam eijci?

18 Quæ autem prodeunt ex ore, ex ipſo corde egrediuntur, & illa polluunt hominem.

19 ‖ Nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria, ſcortationes, furta, falſa teſtimonia, [i] obtrectationes.

20 Hæc ſunt quæ polluūt hominem: illotis autem manibus veſci, non polluit hominem.

21 ‖ Egreſſus illinc Ieſus receſſit [k] in partes Tyri & Sidonis.

22 Et ecce, mulier [l] Chananæa à finibus illis egreſſa, clamauit, dicens ei, Miſerere mei Domine, Fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur.

23 [5] Ille verò non [m] reſpondit ei quicquam. Tunc accedentes diſcipuli eius rogarunt eum, dicentes, Dimitte eam: nam clamat poſt nos.

24 Ipſe verò reſpondens dixit. ‖ Non ſum miſſus niſi ad oues perditas [n] domus Iſraël.

25 Illa autem venit, & adorauit eum dicens, Domine, [o] ſuccurre mihi.

26 Ipſe verò reſpondens, dixit, Non eſt bonum accipere panem liberorum, & obijcere catellis.

27 Ipſa autem dixit, Etiam Domine. Etenim catelli veſcuntur micis quæ cadunt è menſa dominorum ſuorum.

28 Tunc reſpondens Ieſus dixit ei, O mulier, magna *eſt* fides tua: fiat tibi vt vis. Et ſanata fuit filia eius ab eo momento.

29 [6] ‖ Et digreſſus illinc Ieſus venit iuxta mare Galilææ: & quum aſcendiſſet in montem, ſedit illic.

30 Tunc adijt eū turba multa, habens ſecum ‖ claudos, cæcos, mutos, [p] mancos, & alios multos: & abiecerunt eos ad pedes Ieſu: & ſanauit eos.

31 Adeò vt turba mirata ſit, quum videret mutos loquentes, mancos ſanos, claudos ambulantes, cæcos videntes: & glorificauerunt Deum Iſraël.

32 ‖[7] Ieſus autem aduocatis diſcipulis ſuis dixit, [q] Commoueor miſericordia erga turbam, quia iam triduum [r] permanent apud me, & non habent quo veſcantur: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.

33 Tunc dicunt ei diſcipuli eius, Vndè nobis in deſerto tot panes vt ſaturemus turbam tantam?

34 Dicit igitur eis Ieſus, Quot panes habetis? Illi autem dixerunt, Septem, & paucos piſciculos.

Mar.7.24.

5 Quod Chriſtus interdum cōniuet ad ſanctas etiam preces, ſuæ gloriæ ſtudio & noſtro bono facit.

6 Chriſtus, vbi etiā contemnitur, tamen non deſinit eſſe beneficus, & in medio luporum, ouile ſuum congregat & fouet.

Suprà 10.6.

7 Chriſtus repetito miraculo, confirmat ſe nūquam defuturū ijs qui etiam per deſerta ipſum ſequuntur.

Mar.7.31.

k Regiones vicinas Tyro & Sidoni, id eſt, ea parte qua Palæſtina vergit ad Phœniciam, & mare Syriacum.

Eſa.35.5.

Mar.8.1.

l Ex Chananæorū ſtirpe, qui in Phœnicia habitabant.

m Ne verbū quidē reſpondit.

n Gentis Iſraëlitica, quæ diuiſa quidem erat in tribus ſed quæ ab vna domo egreſſa ſunt.

o Ad verbū, ad vocem alicuius accurrere iuuandi gratia.

, perinde enim eſt ac ſi tibi dedero, quia (vt Phariſæi noſtri ... loquuntur) erit tibi meritorium Nam hac ſpecie religionis, ... ad ſe transferebant omnia, quaſi qui templo donaſſet, filij officium ... pleuiſſet. f *Ad verb. ſpoliaſtis omni imperio & authoritate, quantumquidem in vobis fuit: nam alioquin inuito mundo & Sa-... ſtant præcepta Dei in Eccleſia ipſius.* g *Ad verbum, com-... reddit, id eſt, profanum: Hebræi enim commune, id eſt, cu-... vſus eſt vulgaris, profanum vocant, quod promiſcuo vſu ve-... inquinatum eſt* h *Dux fuerit itineris.* i *Hic legitur à Græcis, blaſphemia, ſumitur tamen hoc loco pro calumnijs in proxi-... ſparſis.*

p *Quibus membra erant debilitata paralyſi, vel natura. poſtea enim opponitur, ſanos. Sic autem ſolitus eſt ſanare Chriſtus, vt membra debilitata ſanitati reſtitueret quum tamen alioqui difficile illi non fuerit pedes aut manus ijs dare qui illis membris carerēt.* q *Vide ſup.9.36.* r *A meo latere non diſcedunt.*

f *Ad verb. reſupinent ſeſe, veluti remiges adducentes remos.*

35 Tunc iuſſit turbam [f] diſcumbere humi.

36 Et acceptis ſeptem illis panibus ac piſcibus, quum gratias egiſſet, fregit, deditq́; diſcipulis ſuis: diſcipuli verò turbæ.

37 Comederuntque omnes, & ſaturati ſunt: & ſuſtulerunt quod ſuperfuerat fragmentorũ ſeptem [t] ſportas plenas.

t *Sporta eſt vaſis textilis genus.*

38 Erant autẽ qui comederant, quatuor mille viri, abſque mulieribus & puerulis.

39 Tunc dimiſſa turba inſcendit in nauigium: venitque in fines Magdala.

CAP. XVI.

4 Signum Ionæ. 6 Fermentum Phariſæorum. 12 Pro doctrina 13 Opinio populi de Chriſto. 17 Fides à Deo. 13 Petra. 19 Claues. 21 Prædicit Chriſtus mortem ſuam. 24 Abnegatio ſui, & crux. 25 Perdere animam.

CAP.XVI. *Mar.8.11.*

1 Optimè conuenit aduerſus Chriſtum inter impios alioqui diſſidentes: ſed iiſdem inuitis Chriſtus triumphat.

2 Vitandi falſi doctores.

Supra 12.24. Iohn.2.1. Mar.8.14. luc.12.1. Suprà 14.17. ioh.6.9. Supra 15.34

1 ET ‖ [1] quum acceſſiſſent Phariſæi & Sadducæi, [a] tentantes rogarunt eum vt ſignum è cælo ipſis oſtenderet.

2 Ipſe verò reſpondens dixit eis, Quando ſerum eſt diei, dicitis, Serenitas *erit*: rubet enim cælum.

3 Et manè, Hodie *erit* tempeſtas: rubet enim cælum triſte. Hypocritæ, [b] faciem quidem cæli noſtis diſcernere, ſigna verò temporum non poteſtis?

4 ‖ Natio mala & adultera ſignum requirit: ſed ſignum non dabitur ei niſi ‖ ſignum [d] illud Ionæ Prophetæ. Et relictis ipſis abijt.

5 ‖ [2] Et quum veniſſent diſcipuli eius in vlteriorem ripam, obliti fuerant ſumere panes:

6 Ieſus autem dixit eis, Videte & cauete à fermento Phariſæorum & Sadducæorum.

7 Ipſi verò diſceptabant inter ſe, dicentes, Panes non ſumpſimus.

8 *Id* autem quum [c] noſſet Ieſus, dixit eis, Quid diſceptatis inter vos, exigua fide præditi, quòd panes non ſumpſiſtis?

9 Nondum intelligitis neque meminiſtis ‖ [f] quinque illos panes *hominum* quinquies mille, & quot cophinos acceperitis?

10 Neque ſeptem illos panes ‖ quater mille *hominum*, & quot ſportas acceperitis?

11 [g] Quomodo non intelligitis me non [h] dixiſſe vobis de pane, vt caueretis à fermento Phariſæorum & Sadducæorum?

12 Tunc intellexerunt eum non dixiſſe vt cauerent à fermento panis, ſed à doctrina Phariſæorum & Sadducæorum.

13 [3] ‖ Quum veniſſet autem Ieſus in partes [i] Cæſariæ, *quæ dicitur* Philippi, interrogauit diſcipulos ſuos dicens, Quem me dicunt homines eſſe, [k] Filium hominis?

14 Illi verò dixerũt, Alij quidem [l] Iohannem Baptiſtam, alij verò Eliam, alij verò Ieremiam, aut vnum ex Prophetis.

15 Dicit eis, Vos autem quem me dicitis eſſe?

16 ‖ Reſpondens verò Simon Petrus, dixit, Tu es Chriſtus ille Filius Dei viuentis.

17 [4] Tunc reſpondens Ieſus, dixit ei Beatus es Simon [m] Bar-iona: quia [n] caro & ſanguis *hæc* non retexit tibi, ſed Pater meus qui eſt in cœlis.

18 [5] ‖ Sed & ego tibi dico, tu es [o] Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo meam Eccleſiam: & [p] portæ inferorum non ſuperabunt eam.

19 [6] ‖ Et tibi dabo [q] claues regni cœlorum: & quicquid [r] ligaueris in terra, erit ligatum in cœlis: & quicquid ſolueris in terra, erit ſolutum in cœlis.

20 [7] Tunc interdixit diſcipulis ſuis, vt

3 Chriſtu varijs quidem eſt hominum iu dicijs obnoxius, ſed ni hilominus à ſuis agno ſcitur.

Mar.6.27. luc.9.18.

4 Fides à gratia eſt, non à natura.

5 Ea demùm eſt vera fides, quæ Chriſtum confitetur cuius etiam virtus eſt inuicta.

Iohan.6.69.

6 Miniſterij eccleſiaſtici authoritas cæleſtis

Iohan.1.43.

7 Prius diſcendum eſt quàm docẽdum.

Iohan.20.23.

g *Interrogatio cum admiratione coniuncta.*

h *Dicere, pro iubere. Hebr.*

---

a *Vt experirentur ecquid hoc poſſet præſtare quod petebant, ſed malo animo ipſos inſtigante, nempe quòd ſperarent ſe reperturos aliquid in eo, vnde iuſtæ reprehenſionis occaſionem arriperent: vel impellente eos diffidentia aut curioſitate, quibus modis dicitur tentari Deus, i. ad iracundiam prouocari, quaſi velint homines cum eo certare.* b *Hebr. facies: eſt externa ſpecies, & quaſi rerum omnium vultus.* c *Supra 12.34.* d *Articulus celebritatem facti indicat.* e *Non ex alijs ſed vt ſuæ diuinitatis.* f *Tot numero panibus, quinque millia hominum ſatiatos fuiſſe.*

i *Duæ fuerunt Cæſareæ vna Stratonis ad mare Mediterraneum, ab Herode magnificè extructa in honorem Octauij, altera Philippi Herodis Magni ex Cleopatra filij Tetrarchæ in honorem Tiberij, ad radices Libani, Ioſeph. libro decimoquinto.* k *Per appoſitionem.* l *Quod ſuſpicatus eſt Herodes, ſupr.14.9.* m *Fili.* n *Hoc dicto ſignificatur naturalis hominis procreatio in terris, ipſa creata natura non extincta, ſed per peccatum deformata: ſenſus ergo eſt, Iſta patefactio non eſt humanæ atque terrenæ intelligentiæ: ſed demonſtrationis diuinæ & cæleſtis.* o *Ieſus Syriacè eſt loquutus: itaque non eſt vſus annotatione* Petri *& petra, vſus eſt enim vtrobique nomine Cepha: Sed qui Græcè ſcripſit, diſcrimine terminationis, voluit* Petrum *qui pars eſt ædificij, à Chriſto petra, i. fundamento diſtinguere, vel* Petrum *à fidei confeſſione quæ Eccleſiæ eſt communis, quod veteres teſtantur: Sic enim Theoph. Ea confeſſio quam es confeſſus, fundamentum futurum eſt credentium.* p *Aduerſarij Eccleſiæ comparantur regno munito, itaq; per portas intelliguntur ciuitates munitæ conſilio & propugnaculis. Senſus eſt, Quicquid conſilio vel viribus poteſt Satan. Sic* Paulus *2.Corinth.10.4. vocat munitiones.* q *Metaphora ſumpta ab œconomis, qui claues gerunt: deſcribitur miniſtrorum verbi poteſtas, vt Eſa.22.22. illa autem poteſtas communis eſt omnibus miniſtris, infra 18.18. Itaque miniſterium Euangelicum rite dici poteſt, clauis regni cœlorum.* r *Ligantur quorum peccata retinentur, illis cœlum clauditur, nempe quòd fide non recipiunt Chriſtum: contra quam beati ſunt, quibus cœlum apertum eſt, qui Chriſtum amplexi, ab eo liberantur, & fiunt illi cohæredes.*

nemini dicerent ipſum eſſe Ieſum illum Chriſtum.

21 [8] Ex eo tempore cœpit Ieſus indicare diſcipulis ſuis, oportere ſe abire Ieroſolymã, & multa pati à [s] Senioribus & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio de ſuſcitari.

22 [t] Et prehenſum eum Petrus cœpit obiurgare, dicens, Propitius tibi ſis Domine: nequaquam erit tibi hoc.

23 [9] At ille conuerſus dixit Petro, Abſcede à me [u] ſatana, ſcandalo es mihi: nam non [x] ſapis quæ *ſunt* Dei, ſed quæ *ſunt* hominum.

24 [10] ||Tunc Ieſus dixit diſcipulis ſuis, Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, ac ſequatur me.

25 ||Quiſquis enim voluerit [y] animã ſuam [z] ſeruare, perdet eam: quiſquis autem perdiderit animam ſuam mea cauſa, [a] inueniet eam.

26 ||Quid enim prodeſt cuipiam ſi totum mundum lucratus fuerit, [b] anima verò ſua mulctetur? aut quam dabit quiſpiam [c] compenſationem animæ ſuæ?

27 Futurum eſt enim vt Filius hominis veniat cum [d] gloria Patris ſui cum Angelis ſuis: || & tunc reddet vnicuique ſecundum facta eius.

28 ||Amen dico vobis, ſunt quidam ex ijs qui hîc adſtant, qui nequaquam guſtabũt mortem vſquedum viderint Filium hominis venientem in [e] regnum ſuum.

Manu prehenſum ſeduxiſſet, vt ſolent familiarius aliquid di- u Satan, id eſt, aduerſarius, per antonomaſiam Hebræ- itur qui Græcis Diabolus, id eſt, calumniator, vel tentator: ibuitur ijs qui malitia vt Iudas, Iohan. 6. 70. vel leuitate aut gantia Dei voluntati reſiſtunt. x Eo verbo ſignificatur um falſa de ſe perſuaſione peccaſſe. y Vitam ſuam hebr. vel dochicôs, ſeipſum. z Supra, 10. 39. a Seipſum lucri- it. Senſus eſt eos qui ſui ſeruandi cauſa Chriſtum abnegant, non lucrum non faciunt, quod captant, ſed etiam eius rei quam tam eſſe volunt, id eſt, ſuipſius iacturam faciunt, quod eſt um omnium maximum: contra verò qui pro Chriſto mori ubitant. b Seipſum perdat, vt Luc. interpretatur. 9. 25. Quâ ſeſe redimat. d Suprà, 6. 29. e Per regnum in- nda eſt gloria aſcenſionis, & quæ illam ſequuta ſunt, Epheſ. verſ. 10. vel prædicationem Euangelij, Mar 9. 1.

CAP. XVII.

1 Transformatio Chriſti, 5 Audiendus Chriſtus. 11 Elias. 13 Iohannes Baptiſta.
17 Infidelitas Apoſtolorum. 20 Fidei vis.
21 Oratio, & ieiunium. 22 Chriſtus paſſionem ſuam prædicit. 24 Tributum ſoluit.

1 S||Exto [1] [a] verò pòſt die accepit Ieſus Petrum ac Iacobum & Iohannem fratrem eius, & ſubducit eos priuatim in montem ſublimem.

2 [b] Transformatuſq́; eſt coràm eis, & ſplenduit facies eius vt ſol: veſtimenta autem eius facta ſunt alba vt lux.

3 Et ecce, conſpecti ſunt eis Moſes & Elias cum eo colloquentes.

4 [c] Reſpondens autem Petrus dixit Ieſu, Domine, bonum eſt nos hîc eſſe: ſi vis, faciamus hîc tria tabernacula, tibi vnum, & Moſi vnum, & Eliæ vnum.

5 Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida inumbrauit eos: & ecce vox è nube, dicens, ||Hic eſt Filius [d] ille meus dilectus, in quo acquieſco: ipſum audite.

6 Et quum *hæc* audiſſent diſcipuli, [e] ceciderunt in faciem ſuam, & timuerũt vehementer.

7 Tunc accedens Ieſus tetigit eos, dixitque, Surgite, & ne timete.

8 Sublatis autem oculis ſuis neminem viderunt, niſi Ieſum ſolum.

9 Et quum deſcenderent dè monte, mandauit eis Ieſus, dicens, Nemini dixeritis hanc [f] viſionem, vſquequò Filius hominis à mortuis reſurgat.

10 Tunc interrogauerunt eum diſcipuli ſui, dicentes, Quid igitur Scribæ dicunt, ||oportere vt Elias primùm veniat?

11 Ieſus autem reſpondens dixit eis, Elias quidem veniet primùm, & reſtituet omnia.

12 Sed dico vobis Eliam iam veniſſe: quem non agnouerunt, ſed fecerunt ei quæcunque voluerunt: ita futurum eſt vt & Filius hominis patiatur ab eis.

13 Tunc intellexerunt diſcipuli eum de Iohanne Baptiſta, *hæc* ſibi dixiſſe.

14 [2] ||Et quum veniſſent ad turbam, adijt eum quidã, [g] accidens ei ad genua.

15 Et dicens, Domine, miſerere filij mei, quoniam [h] lunaticus eſt, & malè affi citur: nam ſæpe cadit in ignem, & ſæpe in aquam.

16 Et obtuli eum diſcipulis tuis, nec eum potuerunt ſanare.

17 Reſpondens autem Ieſus, dixit, O natio incredula & peruerſa, quouſque tandem ero vobiſcum? quouſque tan-

CAP. XVII. *Mar. 9. 2, luc. 9. 27.*

1 Chriſtus ſic eſt humilis in Euangelio, vt intereà ſit cæli & terræ Dominus.

2 Indigni quidem ſunt homines Chriſti beficentia, ſed ipſe nihilominus eos reſpicit.

Supra, 3. 17, 2. pet. 1. 17.

a Lucas octo dies numerat, in quibus primum & vltimum Matthæus intermedios.

b In aliam formam eſt mutatus.

c Hebr. Malach. 4. 5, ſupra, 11. 14, mar. 9. 11.

d Articulus Ieſum à reliquis filijs diſtinguit: Ille enim natura Filius eſt, nos adoptione, ideò primogenitus dicitur inter fratres, quia licet ipſo iure ſit vnicus, princeps tamen eſt inter multos, quatenus eſt fons adoptionis ac caput.

Mar. 9. 17, luc. 9. 37.

e Heb. proni adorarunt, Sup. 2. 11.

f Quod vidiſſent, alioquin propriè de ijs dicitur horama, *quod per quietem ſomni cernitur. g Supplicantium more. h Qui certis lunæ temporibus comitiali morbo, aut alio genere morbi laborant: hoc tamen loco ita accipiendum eſt, vt ad morbum naturalem intelligamus acceſſiſſe diabolicum furorem.*

dem [i] tolerabo vos? adducite mihi eum huc.

18 Et obiurgauit dæmoniũ Ieſus, exiitque illud ab eo: & ſanatus eſt puer ex illo momento.

19 [3] Tunc adeuntes diſcipuli Ieſum priuatim, dixerunt, Quare nos non potuimus illud eiicere?

20 Ieſus autem dixit eis, Propter incredulitatem veſtram. || amen quippè dico vobis, ſi habeatis fidem quantulum *eſt* granum ſinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: & nihil impoſſibile erit vobis.

21 [4] Hoc verò genus *dæmoniorum* non egreditur niſi per [k] precationem & ieiunium.

22 [5] || Verſantibus autem ipſis in Galilæa, dixit eis Ieſus, Futurum eſt vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

23 Et trucidabunt eum, ſed tertio die ſuſcitabitur: Et contriſtati ſunt vehementer.

24 [6] Quum autem veniſſent Capernaum, venerunt ad Petrum qui didrachma accipiunt, dixeruntque, Magiſter veſter [l] non [m] ſoluit [n] didrachma?

25 Dicit, Etiam. Et quum ingreſſus fuiſſet domum, præuenit eum Ieſus, dicens, Quid tibi videtur, Simon? Reges terræ à quibus accipiũt tributa aut cenſum? [o] à filijs ſuis, an ab alienis?

26 Dicit ei Petrus, Ab alienis. Ait ei Ieſus, Nempè igitur liberi ſunt filij.

27 Sed ne offendamus eos, profectus ad mare mitte hamum: & eum piſcem qui [p] aſcenderit primus, tolle: & aperto ore eius, inuenies [q] ſtatêrem: acceptum illum da eis pro me & pro te.

3 Diffidentia interrũpit diuinorum beneficiorũ curſum.

4 Remedium aduerſus diffidẽtiam.

5 Magis ac magis præparandi ſunt animi noſtri aduerſus crucis offendiculum.

Luc.17.6.
Infrà, 20.17,
Mar.9.31,
luc.9.44,

6 Chriſtus vltrò ſeſe Cæſaris edictis ſubijciens, oſtendit ciuiles politias Euangelij doctrina minimè aboleri.

[i] *Suſtinebo vos.*

[k] *Vt intelligatur attentio & diligẽtia precationis ardentis, quæ extra ſobrietatem eſſe nequit.*

[l] *Non negat, ſed interrogat.*

[m] *Soluere debet.*

[n] *Qui viginti annos eſſent nati ad quinquageſimum, pendebant ſicli ſanctuarij dimidium, Exod. 30. 13. Hoc erat didrachmon Atticum, quod Iudææ ſubactæ exegerunt Romani.* [o] *Per filios non ſubditos qui tributum ſoluebant, ſed naturales filios intellige.* [p] *Ad hamum.* [q] *Stater erat tetradrachmus, id eſt, quatuor drachmarum.*

CAP. XVIII.

1 Maximus in regno Dei. 5 Suſcipere puerulũ. 7 Scandalizare. 7 Scandala. 9 Oculi erutio. 10 Angeli. 12 Ouis perdita. 15 Correptio. 17 Excommunicatio. 21 Fratri reſipiſcenti ſemper parcendum. 23 Parabola Regis conferentis rationem cum ſeruis ſuis.

CAP.VIIII *Mar.9.33, luc.9.46.*

1 EO || ipſo tempore adierunt Ieſum diſcipuli, dicentes, Quiſnam maximus eſt in regno cælorum?

2 [1] Et quum aduocaſſet [a] puerulum Ieſus, ſtatuit eum in medio eorum.

3 || Et dixit, Amen dico vobis, niſi [b] conuerſi fueritis, & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum cælorum.

4 Quiſquis igitur demiſerit ſeipſum ſicut *eſt* puerulus iſte, is eſt maximus ille in regno cælorum.

5 Et quiſquis exceperit aliquẽ puerulum talem in nomine meo, me excipit.

6 [2] || Quiſquis autem offenderit aliquem ex paruis iſtis qui in me credunt, præſtiterit ei vt ſuſpendatur mola [c] aſinaria in collo eius, ac demergatur in profundo maris.

7 [3] Væ mundo ab offendiculis, neceſſe eſt enim vt eueniant [d] offendicula: veruntamẽ væ homini illi per quem offendiculum euenit.

8 || Si verò manus tua vel pes tuus facit vt tu [e] offendas, excinde ea, & abijce abs te. bonum eſt tibi ad vitam ingredi claudum aut mancum *potius*, quàm duas manus vel duos pedes habentem conijci in ignem æternum.

9 Et ſi oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum, & abijce abs te: bonum eſt tibi [f] luſcum ingredi in vitam, *potius* quàm duos oculos habentem conijci in gehennam ignis.

10 [4] Videte ne contemnatis aliquem ex paruis iſtis: || dico enim vobis, Angelos eorum in cœlis per omne *tempus* videre faciem Patris mei qui in cœlis eſt.

11 || Venit enim Filius hominis vt ſeruet quod perierat.

12 Quid vobis videtur? ſi fuerint alicui homini centum oues, & errauerit vna ex eis, nonne relictis ipſis nonagintanouem, profectus in montes, quærit eam quæ aberrauerat.

13 || Quòd ſi acciderit vt inueniat eã, amen dico vobis, gaudet ſuper ea magis quàm ſuper illis nonaginta nouem quæ non aberrarunt.

14 Ita non [g] vult Pater veſter qui in cœlis eſt, vt pereat vnus ex paruis iſtis.

15 [5] || Si verò peccauerit [h] in te frater tuus, veni & argue eum inter te & ipſum ſolũ. ſi te audierit, lucratus es fratrẽ tuũ:

1 Submiſſ animi, ve ad excellentiam via.

Infra, 19.1
1.cor.14.20.

2 Fratru quantumu abiectoru ſumma nobis habend ratio. Q ſecus fecerit graues pœnas dabit.

Mar.9.42,
luc.17.1.

3 Non poteſt quiden vir bonus niſi per medi offendicula incedere, ſed omnes præcidendæ ſunt occaſiones.

Supra 5.30,
mar.9.43.

4 Quo quiſpiam eſt infirmior, eo magis oportere illius ſalutẽ nobis curæ eſſe, Deus ipſe ſuo exemplo nos docet.

Pſal.34.8.
Luc.19.10.
Luc.15.4.

5 Studendũ eſt farciẽdæ concordiæ, non autem vindicandæ iniuriæ.

Leuit.19.17,
eccle.19.13,
luc.17.3,
iac.5.19.

[a] *Puerum ætate.*

[b] *Hebr. re pueritia.*

[c] *Lapis quo fruges molũtur.*

[d] *Impedimẽta quæ inſeruntur operibus bonis. Græc. ſcandala, id eſt, ad quæ impingitur.*

[e] *Supr.5.29.*

[f] *Ad verbum vnoculum, qui natura vnum tãtum habet oculum, vnoculus dici poteſt, ſeu qui altero captus oculo.*

[g] *Ad verb. non eſt voluntas ante patrem veſtrum, Hebr.*

[h] *Si peccauerit ita, vt ſolus peccatum fratris norit.*

16 Sin verò te non audierit, accipe tecum adhuc vnum aut duos: || vt in [i] ore duorum aut trium testium [k] stabile sit omne verbum.

17 [6] Quòd si [l] neglexerit audire, dic [m] Ecclesiæ: quòd si Ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut quispiam || [n] ethnicus & quispiam publicanus.

18 Amen dico vobis, || quæcunque [o] ligaueritis in terra, erunt ligata in cælo: & quæcunque solueritis in terra, erunt soluta in cælo.

19 Rursum dico vobis, si duo ex vobis [p] consenserint in terra, quodcunque petierint, fiet eis à Patre meo qui in cælis est.

20 Vbi enim sunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic sum in medio eorũ.

21 [7] Tunc adiens eum Petrus, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? an || vsque septies?

22 Dicit ei Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.

23 || Propterea simile est regnum cælorum regi qui voluit [q] conferre rationem cum seruis suis,

24 Et quum cœpisset conferre, oblatus est ei quidam debitor [r] decies mille talentorum.

25 Quum autem is non posset *hæc* reddere, iussit eum dominus eius venundari, & vxorem eius & liberos, & omnia quæ habebat: & reddi *debitum*.

26 Procidens ergo seruus ille [s] adorabat eum, dicens, Domine, [t] differ iram erga me, & omnia tibi reddam.

27 [u] Commotus autem misericordia dominus serui illius, dimisit eum, & mutuum remisit ei.

28 Egressus verò seruus ille, inuenit vnum ex conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & prehensum eum [x] suffocabat, dicens, Redde quod debes.

29 Procidens ergo conseruus eius ad eius pedes, precabatur eum, dicens, Differ iram erga me, & omnia reddam tibi.

30 Ille verò noluit: sed abiens coniecit eum in carcerem, quousque redderet debitum.

31 Quum autem vidissent conserui eius quæ facta fuerant, cõtristati sunt vehementer: & quum venissent, declararũt domino suo omnia quæ facta fuerant.

32 Tunc eo aduocato dominus ipsius dixit ei, Serue male, totum debitum illud remisi tibi, quia precatus es me:

33 Nónne oportuit & te misereri cõserui tui, vt & ego tui misertus sum?

34 Tunc iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, vsquequò redderet id omne quod sibi debebatur.

35 Ita & Pater meus cælestis faciet vobis, nisi remiseritis suo quisque fratri, ex cordibus vestris offensas eorum.

x Premebat fauces illius, seu collum obtorquebat.

CAP. XIX.

2 Sanantur infirmi. 3. & 7. Libellus discessionis. 12 Eunuchi. 13 Pueruli oblati. 17 Bonus Deus. Mandata seruanda. 21 Perfectus. 23 Diues. 26 Salus à Deo. 27 Relinquere omnia & Christum sequi.

1 ET || factum est, quum finijsset Iesus sermones istos, [a] soluit à Galilæa, & venit in fines Iudææ, traiecto Iordane.

2 Et sequuta est eum turba multa: sanauitque eos illic.

3 [1] Tunc adierunt eum Pharisæi, tentantes eum, & dicentes ei, Licétne homini [b] dimittere vxorem suam quauis ex causa?

4 Ille verò respondens dixit eis, Nõ legistis || [c] opificem ab initio fecisse masculum & fœminam?

5 Et dixisse, || Propterea relinquet homo patrem & matrem, & [d] agglutinabitur vxori suæ: & [e] qui duo *fuerant*, erunt vna caro.

6 Itaque non amplius sunt duo, sed vna caro. quod ergo Deus [f] coniunxit, homo ne seiungat.

7 [2] Dicunt ei, Cur ergo || Moses man-

CAP. XIX. *Mar. 10.1.*

1. Indissolubile est coniugij vinculum, nisi ob scortationẽ.

2 Non statim probat Deus quod ciuiles leges cogũtur tolerare.

Gen. 1.14.

Gen. 2.24, 1.cor. 6.16, ephes. 5 31.

Deut. 24.1.

a Traiecit à Galilæa in fines Iudææ.

b Libellum mittere repudij, sup. 1.19.

c Ad verb. qui fecit. sub. hominem.

---

potestatem, quæ ecclesia erat: respicit autem rationem sui tem- quo penes seniores iudicium erat ecclesiæ, Iohan. 9.22. item. 12. item. 16.2. apud quos supplicium erat è Synagoga eijci, velut apud excommunicari. n Profanus & à religione alienus qui ta- erant, Gentes ab Hebræis vocabantur, quorum sicut & publica- consuetudo fugeretur. o Suprà, 16.19. p Transla- à corpore ad animũ, nam ad cantum propriè refertur vox Græ- symphonia deriuata. q Subducere rationem. r Vt sit discrimen, memoratur ingens summa sexagies centena mil- coronatorum, & exigua decem aureorum, inter quæ euanescit. s Ciuili adoratione, quæ in Oriente erat t Ne indulgeas iracundiæ tuæ erga me, sic Deus macrothymos in sacris literis celebratur, id est, clemens & co- impetum animi, Psal. 86.5. patiens & multa misericor- u Suprà, 9.36.

d Exprimitur vis Græci vocabuli, quo significatur arctissima illa coniunctio viri & vxoris, quasi glutine coniunctorum. e Qui duo erant homines, fiunt velut vnus homo, caro autem per Synecdochen pro toto homine seu corpore, Hebr. f Vnde coniugium & coniuges, quasi à iugo translatione facta.

dauit dare libellum discessionis, & eam dimittere?

8 Dicit eis, Moses [g] pro duritia cordis vestri [h] permisit vobis dimittere vxores vestras: cæterùm à principio non fuit ita.

9 Dico autem vobis, || quicunque dimiserit vxorem suam, nisi [i] ob scortationem, & aliam duxerit, eum mœchari: & qui dimissam duxerit, mœchari,

10 [3] Dicunt ei discipuli eius, [k] Si tale est negotium hominis cum vxore, non ezpedit contrahere matrimonium.

11 Ipse verò dixit eis, Non omnes [l] capiunt hunc sermonem, sed quibus datum est.

12 Sunt enim [m] eunuchi qui ex matris vtero nati sunt ita: & sunt eunuchi qui castrati sunt ab hominibus: & sunt eunuchi qui [n] seipsos castrarunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.

13 [4] || Tunc oblati sunt ei pueruli vt manus eis imponeret, & precaretur: discipuli autem obiurgarunt eos.

14 Iesus autem ait, Sinite puerulos, & ne prohibite eos ad me venire. talium est enim regnum cælorum.

15 Et quum imposuisset eis manus, profectus est illinc.

16 [5] || Et ecce, quidam accedens dixit ei, Magister bone, quid boni faciã vt habeam vitam æternam?

17 Ipse verò dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus est bonus, nisi vnus, *nempè* Deus. Si vis autem ad vitam ingredi, serua mandata.

18 Dicit ei, quæ? Iesus autem dixit, || Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Nõ dices falsum testimonium.

19 Honora patrem, & matrem. Et, Diliges proximum tuum vt teipsum.

20 Dicit ei adolescens, Omnia hæc obseruaui à iuuentute mea: quo adhuc deficior?

21 Ait ei Iesus, [o] Si vis perfectus esse, abi, vende quæ habes, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

[3] Peculiare est continẽtiæ donum: ac proinde perpetuæ cõtinentiæ legem ne sibi quidem potest quisque indicere.

Suprà,5.32, marc.10.11, luc.16.18, 1.cor.7.11.

[4] Etsi etiã infantes in gratuito Dei fœdere comprehenduntur.

[5] Et legem & seipsos minimè omniũ norunt qui ex lege salutem petunt.

Suprà,18.3, mar.10.13, luc.18.15.

[g] *Ratione vel caussa vestræ duritiei.*

[h] *Lege scilicet politica, non morali. hac enim perpetua est regula diuinæ iustitiæ, illa sese aliquando vt regula Lesbia inflectit.*

Mar.10.17, luc.18.18.

Exod.20.13.

[i] *Hoc itaque tempore in adulteros latæ leges negligebantur: repudio enim non fuisset opus, si capitali supplicio derem ptum fuisset matrimoniũ.*

[k] *Ad verb. si ita est caussa hominis cũ muliere, id est, si ita se res habet de viro & vxore, seu de coniugio.*

[l] *Recipiunt & admittunt, sicut translatitiè, locum aliquem angustum capere non posse multas res.*

[m] *Eunuchus nomen est generis, eius species sunt spadones, thlibiæ & castrati.*

[n] *Qui à coniugio abstinent, & continentiam seruant, ex Dei scilicet dono.*

[o] *Non verè responderat iuuenis se omnia mandata seruasse: ideò verè charitatis exemplo proposito, latentem in animo morbum indicat.*

22 Quum audisset autem adolescens eum sermonem, abijt contristatus. habebat enim bona multa.

23 Iesus autem dixit discipulis suis, [6] Amen dico vobis, diues difficilè introibit in regnum cælorum.

24 Rursum verò dico vobis, [o] Facilius est [p] camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in regnum Dei introire.

25 *His* autem auditis discipuli eius perculsi sunt valdè, dicentes, Quis ergo potest seruari?

26 Intuitus autem *eos* Iesus, dixit eis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt.

27 [7] || Tunc respondens Petrus dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te: quid ergo erit nobis?

28 Iesus autem dixit eis, Amen dico vobis, vos qui sequuti estis me, [q] in regeneratione, quum sederit Filius hominis in throno gloriæ suæ, || sedebitis etiã, vos, *inquam*, super thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël.

29 Et quisquis reliquerit domos aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, causa nominis mei, [r] centuplicia accipiet, & vitam æternam hæreditatis iure possidebit.

30 [8] || Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi primi.

6 Diuite
peculiari
Dei dono
gent, vt p
sint ex Sa
næ tendic
lis euadere
7 Minim
petit quod
Dei causa
negligitur.
8 Nõ mod
nihil iuuat
sed etiã va
dè nocet,
nè cœpisse
nisi quis a
extremum
perseueret.
Mar.10.28,
luc.18.28.
o Ad verb
leuioris est l
boris.
Luc.22.30.
p Theoph.
cameli nomi-
ne, funem an-
chorarium in-
telligit, Cani-
nius verò ex
Thalmudistis
obseruat pro-
uerbialem es-
se locutionem,
& cameli no-
mine animal
intelligi.
Mar.10.31,
luc.13.30.
q Regenera-
tis sumitur
, id est, cum
r Ad verb.

pro illa die, qua electi incipient nouam vitam viuere animo & corpore fruentur illa hæreditate cælesti. quæ centies tanti sunt.

CAP. XX.

1 Operarij conducuntur in vineam. 15 Oculus nequam. 17 Passionẽ suam prædicit. 20 Zebedæi filij. 22 Calix. 28 Minister noster Christus. 30 Cæci duo.

1 SImile [1] enim est regnum cælorum patrifamiliâs, qui exijt cum prima luce ad conducẽdos operarios *quos mitteret* in vineam suam.

2 [a] Pactus autẽ cum operarijs [b] denario in diem, misit eos in vineam suam.

3 Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos:

4 Et illis dixit, Abite & vos in vineam, & quodcunque iustum fuerit, dabo vobis.

CAP.XX.
1 Deus ne
mini obstri
ctus, quos
cunq; qua
docunque
libuit, voca
tãtum da
da est ope
vnicuique v
ad metam
offenso cu
su, nihil i
alium vel
Dei iudicia
curiose in
quirens, pe
ueniat.

[a] *Ad verbum, concentum habuit, translatio à musica symphon*

[b] *De singulis in diem denarijs.*

5 Illi autem abierunt. Rurſum egreſſus circa ſextam & nonam horam, fecit itidem.

6 Circa horam autem [e] vndecimam egreſſus, inuenit alios ſtantes otioſos, ac dicit eis, Cur hîc ſtatis totum diem otioſi?

7 Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit eis, Abite & vos in vineam: & quicquid fuerit iuſtum accipietis.

8 Quum autem ſerum diei eſſet, dicit dominus vineæ procuratori ſuo, Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens ab vltimis vſque ad primos.

9 Et quum veniſſent qui circa vndecimam horam *conducti fuerant*, acceperunt [d] ſinguli denarium.

10 Venientes autem & primi, exiſtimarunt ſe plus eſſe accepturos: ſed acceperunt ipſi quoque ſinguli denarium,

11 Et quum accepiſſent, murmurabant aduerſus patremfamiliâs.

12 Dicentes, Iſti vltimi vnam horam *opus* [e] fecerunt, & eos æquales nobis feciſti, qui portauimus pondus diei, & æſtum.

13 Ipſe verò reſpondens dixit vni eorum, [f] Amice, non facio tibi iniuriam: nónne denario pactus es mecum?

14 Tolle quod tuum eſt, & abi. volo autem huic vltimo dare vt & tibi.

15 || Annon licet mihi quod volo facere in [g] meis? an oculus tuus [h] malus eſt quia ego bonus ſum?

16 Sic vltimi erunt primi: & primi, vltimi. multi enim ſunt vocati, pauci verò electi.

17 [2] Et aſcendens Ieſus Hieroſolyma, aſſumpſit duodecim diſcipulos ſuos priuatim in via, & dixit eis,

18 ||[3] Ecce, aſcendimus Hieroſolyma, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum ac Scribis, & condemnabūt eum morte:

19 ||[4] Tradentq́ue eum Gentibus vt illudant, & flagellent, & crucifigant: ſed [i] tertia die reſurget.

20 ||[5] Tunc venit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs ſuis, adorans, & petens aliquid ab eo.

21 Ipſe verò dixit ei, Quid vis? Ait ei, Dic vt ſedeant iſti duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & alter ad ſiniſtram, in regno tuo.

22 Reſpondés autem Ieſus dixit, Neſcitis quid petatis. poteſtis [k] bibere poculum quod ego bibiturus ſum, & [l] baptiſmate quod ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Poſſumus.

23 Tunc dicit ei, Poculum quidem meum bibetis, & baptiſmate quo ego baptizor, baptizabimini: ſedere autem ad dexteram meam & ſiniſtram meam, [m] non eſt meum dare, ſed *dabitur* quibus paratum eſt à Patre meo.

24 || Et quum *hæc* audiſſent *alij* decē, indignati ſunt de duobus fratribus.

25 Ieſus autem quum eos aduocaſſet, ait, Scitis principes Gentium in eas [n] dominari, & qui magni ſunt, licentia vti in eas.

26 Verùm non ita erit inter vos: ſed quicunq; voluerit inter vos magnus fieri, ſit veſter miniſter.

27 Et quicunque voluerit inter vos primus eſſe, ſit veſter ſeruus.

28 Sicut Filius hominis non venit vt ſibi miniſtraretur, ſed vt miniſtraret, || daretq́ue animam ſuam *in* redemptionis pretium pro [o] multis.

29 ||[6] Tunc egredientibus ipſis ex Iericho, ſequuta eſt eum turba multa.

30 Et ecce, duo cæci ſedentes iuxtà viam, quum audiſſent Ieſum præterire, clamarunt, dicentes, Miſerere noſtri Domine, fili Dauid.

31 Turba autem obiurgabat eos vt ſilerent: illi verò magis clamabant, dicentes, Miſerere noſtri Domine, fili Dauid.

32 Et quum ſubſtitiſſet Ieſus, [p] vocauit eos, & ait, Quid vultis faciam vobis?

33 Dicunt ei, Domine, vt aperiantur oculi noſtri.

34 Miſericordia autem cōmotus Ieſus tetigit oculos eorum: & ſtatim viſum receperunt oculi eorum, & ſequuti ſunt eum.

CAP. XXI.

1 Chriſtus aſinæ inſidens, ingreditur Ieruſalem. 12 Vendentes eijcit. 13 Orationis domus. 19 Ficus areſacta. 25 Baptiſmus Iohannis. 28 Qui voluntatē Dei faciant. 30 Publicani. Meretrices. 33 Vinea Dei. Iudæi. 38 Filius occiſus ab agricolis. 42 Lapis angularis.

1 ET ||[1] quum appropinquaſſent Hieroſolymis, & veniſſent Beth-pha-

6 Chriſtus duobus cæcis ſolo contactu ſanatis cōfirmat ſe vnum eſſe mundi lucē.

k Metonymia, poculū, pro eo quod poculo continetur. Deinde poculi nomine, Hebræi modum pœnæ quæ peccatis infligitur, pſal. 1.16, vel letitiæ qua cumulantur fideles, pſal. 23.5, aliquādo ſortem ſiue conditionem intelligunt, pſal. 16.5.

Mar. 10.14, luc. 21.25.

Phi. 2.7.

Mar. 10.46, luc. 18.35.

l Transfertur ad afflictiones, translatione Dauidi familiari.

m Non excluditur omnipotentia diuinitatis in Chriſto, ſed indicatur demiſſio ad copulationem naturæ humanæ.

n Cum quadam acerbitate.

o multorum vice vel cauſa.

p Voce, non alterius miniſterio.

CAP. XXI. *Mar. 11.1, luc. 19.29.*

---

ulum malum inuidentiam ſignificant, quoniam elucent potiſſi- n oculis tales affectus. Sup. 6.23. opponitur vitioſo. ſumitur illic pro ſimplice. i Supr. 17.22.

1. Chriſtus humilis de mundi ſuperbia triumphans, ad veram gloriam per crucis ignominiam aſcendit.

ge ad montem Olearum, tunc Ieſus miſit duos diſcipulos.

2 Dicens eis, Ite in vicum qui vobis eſt ex aduerſo, & ſtatim inuenietis aſinam ligatam,& pullum cum ea :ſoluite, & adducite mihi.

3 Et ſiquis vobis aliquid dixerit, dicite,Domino his opus eſſe:[a] ſtatim enim mittet eos.

4 Hoc autem totum factum eſt, vt impleretur quod dictum eſt per Prophetam, dicentem,

5 || Dicit [b] filiæ Sion,Ecce,Rex tuus venit tibi manſuetus, & inſidens aſinæ, ac pullo filio ſubiugis *aſinæ*.

6 Profecti ſunt autem diſcipuli, feceruntq; ſicut imperarat eis Ieſus.

7 Et adduxerunt aſinam & pullum, & eis impoſuerunt [c] pallia ſua, & collocarunt *ipſum* ſuper [d] ea.

8 Plurima autem turba ſtrauerunt pallia ſua in via: alij verò cædebant ramos ex arboribus,& ſternebant in via.

9 Porrò turba quæ præibat & quæ ſequebatur, clamabat dicens, [e] Hoſanna filio Dauid : [f] benedictus qui venit in nomine Domini: hoſanna ô *qui es* in *cælis* altiſſimis.

10 Et quum introiſſet Hieroſolyma, [g] commota eſt vniuerſa vrbs,dicés, Quis eſt hic ?

11 Turba autem dicebat, Hic eſt Ieſus ille Propheta ex Nazareth *vrbe* Galilææ.

12 || Et introiuit Ieſus in templum Dei, & eiecit omnes || vendentes & ementes in templo: menſáſque [h] numulariorum, & cathedras vendentium columbas ſubuertit.

13 Et dixit eis,Scriptum eſt, ||Domus mea, domus orationis [i] vocabitur: || at vos feciſtis eam ſpeluncam latronum.

14 || Tunc venerunt ad eum cæci & claudi in templo: & ſanauit eos.

15 [2] Quum vidiſſent autem principes ſacerdotum & Scribæ miranda illa quę fecerat,& pueros clamantes in templo ,& dicentes , Hoſanna filio Dauid, indignati ſunt:

16 Et dixerunt ei, Audis quid iſti dicant? Ieſus autem dixit eis, Etiam. nunquam legiſtis, || Ex [k] ore infantium & lactentium [l] perfeciſti laudem ?

2 Vruntur in primis gloria Chriſti, quos oportuit pietatis eſſe magiſtros : ſed fruſtrà.

a .i Ille qui vobis aliquid dixerit, dimittet eos, ſcilicet aſinam & pullum.

Eſa.62.11, Zach.9.9, ioh.12.15.

b Ciuitati Sion Heb frequens in Threnis Ierem.

c Veſtem exteriorem.

d Sub.veſtimenta,non aſina.

e Fuit vetus acclamationis formula, qua vtebantur in feſto tabernaculorum, quū ramos geſtarent ex Dei mandato, Leuit.23.40.cōpoſita dictio ex corruptis, dicendū enim eſſet Hoſianna,id eſt, ſerua quæſo.

Mar.11.11, luc.19.45. ioh.2.13. Deut.4.25. Eſa.56.7. Ierem.7.11. Mar.11.17, luc.19.46.

f Bene ſit ei qui venit in nomine Domini. i. quem nobis dedit regē Dominus.

g Hypallage. id eſt, omnes Hieroſolymitæ.

Pſa.8.3.

h A quibus pecunia permutatur, qui Græce collybiſtæ dicuntur: Collybum enim, permutatio eſt pecuniæ, id eſt, Erit. Hebr.

k Suprà, 18.16.

17 [3] Et eis relictis, exijt extra vrbem in Bethaniam : & diuerſatus eſt illic.

18 [4] Manè autem rediens in vrbem, eſurijt.

19 Et quum vidiſſet ficum quandam in via , venit ad eam , & nihil inuenit in ea niſi folia ſolùm : tunc dicit ei, || Ne amplius ex te fructus naſcatur in æternum. Et exaruit illicó ficus.

20 Quum igitur hoc vidiſſent diſcipuli, mirati ſunt, dicentes, Quomodo illicò exaruit ficus ?

21 [5] Reſpondens autem Ieſus ait eis, Amen dico vobis,ſi habueritis fidem,neque [m] hæſitaueritis, non ſolùm hoc *quod factum eſt* ficui , facietis: verumetiam ſi monti iſti dixeritis, Tollitor,& proijcitor in mare, fiet.

22 || Et quæcunque precando petieritis, ſi [n] credideritis,accipietis.

23 [6] Et quum veniſſet in templum, principes Sacerdotum & ſeniores populi eum docentem adierunt,dicétes, Qua [o] autoritate facis iſta? & quis tibi dedit iſtam autoritatem ?

24 Reſpondens autem Ieſus dixit eis, Interrogabo vos & ego [p] rem quandam: quam ſi dixeritis mihi , dicam & ego vobis qua autoritate iſta faciam.

25 [q] Baptiſma Iohannis vnde erat ? è [r] cælo, an ex hominibus ? At illi [ſ] ratiocinabantur apud ſe, dicentes , Si dixerimus , E cælo : dicet nobis , Quare ergo non credidiſtis ei ?

26 Sin autem dixerimus,Ex hominibus : timemus turbam || omnes enim habent Iohannem vt Prophetam.

27 Et reſpondentes Ieſu dixerunt, Neſcimus. Ait eis & ipſe, Nec ego vobis dicam quo iure iſta faciam.

28 [7] Quid autem vobis videtur? Quidam habebat duos filios : & accedens ad priorem, dixit, Fili, abi, hodie operare in vinea mea.

29 Ille verò reſpondens ait, Nolo:ſed poſteà quum [t] reſipuiſſet, abijt.

3 Chriſtus ſic deſerit impios vt tamē habea Eccleſiæ r tionem.

Mar.11.13.

4 Hypocritæ tandem ſuo fuco n dabuntur.

5 Fidei virtus quanta.

6 In eos qui ordinariæ ſucceſſioni, præterita doctrina, vocationē alligant, & hoc falſo prætextu, Chriſto volunt os occludere.

Mar.11.27, luc.20.1.

7 Nouum non eſt,omnium hominum eſſe deterrimos, quos pietatis iter alijs commōſtrare oportuit.

l Omnibus numeris abſoluiſti, apud Dauidem legitur, firmaſti ſeu fundaſti, à quo non deſſentit Euāgeliſta ſi ſententia ſpectetur, nam illud firmum eſt, quod omnibus numeris eſt abſolutū.

Suprà,14.3.

m Verb.Græcum ſignificationem habet dubitandi, & ambigendi in quodam quaſi diſcrimine cogitationum.

n Ad verbum, credentes. ſed participium includit conditionem.

o Seu qua poteſtate. p Ad verb. vnum verbum vel ſermonem. i. ego interrogabo vos vno ſermone. q Synecdochicos, prædicatio Iohannis dicebatur baptiſma, prædicabat enim baptiſmum pœnitentiæ, &c. Mar.1.4, act.19.3. r Deo, vt conſtet ratio antitheſeos. ſ Ratiocinando cogitabant, vel rationes conferebant. t Sup.3.2. u Ceſſantibus vobis, properant ad Regnum Dei, vt vos oportuerit ſaltem eorum exemplum imitari, Itaque impropriè hîc dicuntur Praire, quos nemo ſequitur.

30 Et accedens ille ad ſecundum, dixit itidem. Is verò reſpondens ait, Ego *abeo*, domine. ſed non abijt.

31 Vter è duobus fecit quod voluit *eius* pater? Dicunt ei, Prior. Dicit eis Ieſus, Amen dico vobis, publicani & meretrices [u] præeunt vobis in regnum Dei.

32 Venit enim ad vos Iohannes [x] via iuſtitiæ, & non credidiſtis ei: publicani verò & meretrices crediderunt ei. vos autem qui *hoc* vidiſtis, non pœnituiſtis poſteà, vt ei crederetis.

33 ‖[8] Aliam parabolam audite. Fuit quidam paterfamiliâs qui plantauit vineam, & ſepem circumpoſuit ei, foditq́; in ea torcular, & [y] ædificauit turrim: & elocauit eam agricolis, ac peregrè profectus eſt.

34 Quum autem tempus fructuum appropinquaſſet, miſit ſeruos ſuos ad agricolas, vt eius fructus acciperent.

35 Agricolæ verò, captis eius ſeruis, alium quidem cæciderunt, alium verò trucidarunt, alium autem lapidarunt.

36 Rurſum, miſit alios ſeruos plures prioribus: & fecerunt eis itidem.

37 Poſtremò autem miſit ad eos filium ſuum, dicens, Reuerebuntur filium meum.

38 Agricolæ verò, viſo filio dixerunt inter ſe, ‖ Iſte eſt hæres, venite, trucidemus eum, & [z] obtineamus hæreditatem eius.

39 Tunc captum eum eiecerunt extrà vineam, & trucidarunt.

40 Quum igitur venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41 Dicunt ei, [a] Malos ipſos malè perdet, & vineam ſuam elocabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus ſuis.

42 Dicit eis Ieſus, Nunquam legiſtis in Scripturis, ‖ Quem lapidem reprobarunt [b] ædificantes, is [c] factus eſt [d] caput anguli: à Domino [e] factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris?

43 Propterea dico vobis, fore vt tollatur à vobis regnum Dei, & detur genti quæ [f] ferat eius fructus.

44 ‖ Porrò qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, conquaſſabitur: ſuper quem verò ceciderit, [g] diſſipabit eum.

45 Et quum audiſſent principes Sacerdotum ac Phariſæi parabolas eius, cognouerunt *hæc* de ſe dici.

46 [9] Et quum ſtuderent eum prehēdere, timuerunt turbam, quoniam vt Prophetam eum habebat.

9 Impij nihil poſſunt niſi quod Deo libet.

g Sic & paleæ à vento diſſipari ſolent. vtitur enim verbo, quod propriè, ventilando paleas de frumento minutim diſperſas ſeparare ſignificat.

CAP. XXII.

1 Nuptiarum parabola. 9 Gentium vocatio. 11 Veſtis nuptialis, fides. 16 De cenſu Cæſaris. 23 De reſurrectione interrogatur Chriſtus. 32 Deus viuentium. 36 Mandatum maximum. 37 Dilectio Dei. 39 Dilectio proximi. 41 Interrogat Ieſus Phariſæos de Meſſia.

1 TVnc ‖[1] reſpondens Ieſus, rurſum loquutus eſt eis per parabolas, dicens,

2 Simile eſt regnum cælorum cuidam Regi qui fecit nuptias filio ſuo:

3 Et miſit ſeruos ſuos qui vocarent [a] vocatos ad nuptias: ſed noluerūt venire

4 Rurſus miſit alios ſeruos, dicens, Dicite vocatis, Ecce, prandium meum paraui, tauri mei, & [b] altilia [c] mactata ſunt, & omnia parata: venite ad nuptias.

5 Illi autem quum *hoc* neglexiſſent, abierunt: alius quidem in agrum ſuum, alius verò ad mercaturam ſuam.

6 Reliqui verò prehenſos ſeruos eius contumelijs affecerūt, & trucidarūt.

7 [2] Rex autem quum *hoc* audiſſet, iratus eſt: & miſſis exercitibus ſuis, perdidit homicidas illos, & vrbem eorum incendit.

8 Tunc dicit ſeruis ſuis, [d] Nuptiæ quidem paratæ ſunt: ſed qui vocati erant, non erant digni.

9 [3] Ite ergo ad [e] compita viarum, & quoſcūq; inueneritis, vocate ad nuptias.

10 Et egreſſi ſerui illi in vias, cōgregarūt omnes quos inuenerunt, [f] malos pariter ac bonos: & īpletæ ſūt nuptię cō uiuis

11 [4] Ingreſſus autem Rex vt ſpectaret conuiuas, vidit illic hominem non īndutum veſte nuptiali:

12 Tunc dicit ei, Amice, quomodo huc introiſti non habens veſtem nup-

CAP. XXII. *Luc. 14. 16. apoc. 19. 9.*

1 Vera coràm Deo eccleſia non eſt eorum omnium cœtus qui voce Euangelij inuitantur, quum plerique ſeruire malint huius vitæ commodis, nec deſint qui inuitatores crudeliter perſequantur: ſed eſt eorum duntaxat qui vocati parent cuiuſmodi ferè ſunt quos mundus minimi facit.

2 Triſte cōtemptorum Chriſti exitium.

3 Deus prior nos nihil tale cogitantes vocat.

4 In iſta etiam paucitate, nonnulli ſunt reiectitij, qui videlicet vitæ nouitate fidem non approbant.

---

ij, Eccleſia præſunt. c Hebr. cœpit eſſe. d Lapis in angulo puus dicitur, caput anguli, qui totius ædificij iuncturas ſuſti-. e Ea res (ſub. quod lapis reiectus ſit caput) facta eſt à Domino, quod cum ſumma admiratione à nobis ſpectatur. f Ferunt regni Dei, qui edunt fructum ſpiritus, non carnis, Galat. 5.

a Qui inuitati eſſent, Heb. 1. Sam 9. 13. b Ireneus ſaginata, Græc. enim. verb. de animalibus dicitur, quæ accuratè aluntur vt pingueſcant, & magis idonea ſint ad ſuauitatem ciborum. c Vtitur verb. ſacrificijs familiari, quod transfertur ad alias etiam epulas, ſolebant tamen, & conuiuia à ſacrificijs auſpicari. d Metonymia, id eſt, conuiuium nuptiarum. e Ad verb. exitus, ſolent enim illic eſſe triuia. f Vocatio generalis offert Euangelium omnibus, ſed eorum qui intrarunt, vita non eſt expers inquiſitionis.

ptialem? At illi [g] os occluſum eſt.

13 Tunc dicit Rex [h] miniſtris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum, & conijcite in tenebras exteriores: || illic erit fletus & ſtridor dentium.

14 || Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi:

15 || Tunc profecti Phariſæi conſilium cœperunt [i] vt [k] illaquearent eum in ſermone.

16 Itaque mittunt ad eum diſcipulos ſuos cum [l] Herodianis, dicentes, Præceptor, ſcimus te veracem eſſe, & viam Dei in [m] veritate docere, nec quenquam curare. non enim [n] reſpicis in perſonam hominum.

17 [5] Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet [o] cenſum dare Cæſari, an non?

18 Cognita autem Ieſus malitia eorum ait, Quid me tentatis hypocritæ?

19 Oſtendite mihi numiſma cenſus, Ipſi verò obtulerunt ei [p] denarium.

20 Tunc dicit eis, Cuius eſt imago iſta & inſcriptio?

21 Dicunt ei, Cæſaris. Tunc dicit eis, || [q] Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris, Cæſari, & quæ ſunt Dei, Deo.

22 Quum igitur *hoc* audiſſent, mirati ſunt: & omiſſo eo abierunt.

23 [6] || In illo die adierunt eum Sadducæi, || qui dicunt non eſſe reſurrectionem: & interrogarunt eum,

24 Dicentes, Magiſter, || Moſes dixit, Siquis mortuus fuerit non habens [r] filios, eius frater [ſ] ducet affinitatis iure vxorem eius, & ſuſcitabit ſemen fratri ſuo:

25 Fuerunt autem apud nos ſeptem fratres, & primus vxore ducta obijt: & quum non haberet ſèmen, reliquit vxorem ſuam fratri ſuo:

26 Similiter etiam ſecundus & tertius, vſque ad illos ſeptem:

27 Poſt omnes autem mortua eſt & mulier:

28 In reſurrectione ergo, cuius è ſeptem erit vxor? omnes enim habuerunt eam.

29 Reſpondens autem Ieſus dixit eis, Erratis, neſcientes Scripturas, neque poteſtatem Dei.

30 Nam in reſurrectione neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: ſed ſunt [t] vt Angeli Dei in cælo.

31 De reſurrectione verò mortuorũ, nõ legiſtis quod vobis dictum eſt à Deo, dicente,

32 || Ego ſum Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob? Deus, non eſt Deus mortuorum, ſed viuentium.

33 Et quum *hoc* audiſſet turba, perculſa eſt ob doctrinam eius.

34 [7] || Phariſæi verò, quum audiſſent *eum* occluſiſſe os Sadducæis, coacti ſunt in vnum.

35 Tunc interrogauit *eum* [u] quidam ex *ipſis* Legis interpres, tentans eum, & dicens,

36 Magiſter, quod eſt mãdatum magnum in Lege?

37 Ieſus autem dixit ei, || Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex [x] tota anima tua, & ex tota cogitatione tua.

38 Iſtud eſt primum & magnum mãdatum.

39 Secundum autem, ſimile eſt huic, || Diliges [y] proximum tuum vt teipſum.

40 Ab iſtis duobus mãdatis, tota Lex & Prophetæ pendent.

41 || [8] Coactis autem Phariſæis, interrogauit eos Ieſus,

42 Dicens, Quid vobis videtur de Chriſto? [z] cuius filius eſt? Dicunt ei, Dauidis.

43 Dicit eis, Quomodo ergo Dauid per [a] Spiritum vocat eum Dominum? dicens,

44 || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam vſquedum [b] ponam inimicos tuos [c] ſcabellum pedum tuorum.

45 Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius eſt?

46 Et nemo poterat ei reſpondere [d] quicquam: neque auſus fuit quiſpiam ab illo die amplius eum interrogare.

CAP.

5 Chriſtianos oportet magiſtratibus etiã impijs & exactoribus parere, ſed ita vt Deo ſalua ſua autoritas maneat.

Suprà, 8.12, & 13.42.
Infrà, 25.30.
Mar.12.13, luc.20.26.

6 Chriſtus aſſerit reſurrectionem carnis, aduerſus Sadducæos.

g Ad verb. Capiſtratus fuit, id eſt, prorſus obmutuit quaſi freno vel capiſtro iniecto.

h Illis qui conuiuiis miniſtrabant.

i Vel quomodo.

Rom.13.7.

k Irretirent in verbis ſeu oratione verbum Græcum deductum à laqueis quæ à venatoribus figuntur.

Mar.12.19, luc.20.27.
Act.23.6.
Deut.25.5.

l Qui cum Herode nouam quandam religionem, ex Paganiſmo & Iudaiſmo cõflabant.

m Verè & ſincerè.

n Hebr. Non moueris ſpecie, id eſt, apparentia. *o Cenſus eſt facultatum æſtimatio, pro cuius ratione in prouincijs vectigalibus tributum ſoluebatur, ſumitur autem hoc loco pro tributo.* *p Suprà, 17.24. fit mentio drachmæ, hîc verò denarij, cùm drachma ſeptima parte ſuperet denarium, hanc diuerſitatem ſic conciliare licet, denarius ſoluebatur Romanis in tributum pro ratione cenſus, drachma templo viritim quod Iudæa ſubacta ad ſe tranſtulerunt Romani.* *q Perſoluite.* *r Ad verbum, liberos, quorum appellatione veniunt & filiæ, ſed quia quod ad familiæ rationem attinet, qui filias reliquerit, perinde eſt atque ſi nihil reliquiſſet: non enim illæ numerabantur in familia: liberorum nomine intelliguntur filij, Deut.25.5.* *ſ Hebr. reſtituet ſemen fratri ſuo, ſatis liberis i. poſteritatem.*

7 Euang
lium minim
abolet Le-
gis præcep
ta, ſed ſtabi
lit potius.

8 Chriſtu
ſeſe Dauidi
quidem fili
ſecũdũ car-
nem ſed ali
etiã ration
Dauidis Do
minum &
verum De
eſſe, apertè
oſtendit.

Exod.3.6.
Mar.12.26,

t Non dicit incorporeos fore homines ita enim no amplius eſſen homines ſed qui tanquam Angeli iam non magis ducant vxores neq; nubant.

Deut.6.5,
luc.10.27.

u Scriba, vt inquit Ma.12. 28. quid aut ſit Scriba, vi de Sup.2.4.

Leu.19.18,
mar.12.31.
Mar.12.35,
luc.20.41.

x Hebræi le gunt, Deut.6. 5. corde, an ma & viribus, Mar.12. 30, & Luc. 10. anima, corde, vir bus, & cogi tatione.

y Alteru hominem.

Pſal.110.1.

z Ex cuiu gente ſeu f milia, Hebr enim poſteri tatem filio vocant.

a Vide Ma 12.36.

b Faciam sint, Hebr.

c Sup.5.3

d Sup.21.2

CAP. XXIII.

3 Scribæ docentes populum Legem Mosis, quales. 5 Phylacteria, Fimbria. 7 Salutationes. 8 Fratres. 9 Pater. 10 Minister. 13 Claudere regnum cælorum. 14 Comedere domos viduarum. 15 Proselitus. 16 Iurare per templum. 23 Decimare mentham. 25 Purgare exteriorem poculi partem. 27 Sepulchra dealbata. 33 Serpentes, Viperæ. 37 Gallina.

1 TVnc Iesus loquutus eſt turbæ & diſcipulis ſuis,

2 [1] Dicens, || In cathedra Moſis [a] ſedent Scribæ & Phariſæi:

3 [b] Omnia ergo quæ dixerint vobis vt ſeruetis, ſeruate & facite: ſed ſecundùm opera eorum ne facite. dicūt enim, & non faciunt.

4 || [2] Ligant enim onera grauia difficiliaque portatu, & imponunt in humeros hominum: digito autem ſuo nolunt ea mouere.

5 [3] Omnia verò opera ſua faciunt vt ſpectentur ab hominibus. dilatant enim || phylacteria ſua, & producunt [d] fimbrias palliorum ſuorum.

6 || Amantque [e] primos accubitus in cœnis: & primos conſeſſus in [f] conuētibus.

7 Et in foris ſalutationes, & vocari ab hominibus [g] Rabbi, Rabbi.

8 [4] Vos autem ne [h] vocemini Rabbi: [i] vnus enim eſt doctor veſter, *nempe* Chriſtus: omnes autem vos, fratres eſtis.

9 || [k] Et Patrem veſtrum neminem vocetis in terra: vnus enim eſt Pater veſter qui in cœlis eſt.

10 Ne vocemini [l] doctores: vnus enim veſter eſt doctor, *nempe* Chriſtus.

11 Sed qui maximus eſt veſtrûm, ſit miniſter veſter.

12 || Porrò qui ſeſe [m] extollet, deprimetur: & qui ſeſe demiſerit, extolletur,

13 [5] Sed væ vobis Scribæ & Phariſæi [n] hypocritæ, quoniam clauditis regnum cœlorum [o] coram hominibus. || vos enim non introitis, nec [p] introeuntes ſinitis introire.

14 || [6] Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quoniam [q] exeditis domos viduarū, & [r] in ſpeciem vtimini longis precibus: propterea auferetis grauius iudicium.

15 Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ quoniam circumitis mare, & [ſ] aridam, vt faciatis vnum [t] proſelytum: & quum fuerit factus, facitis eum [u] filium gehennæ duplò magis quàm vos *ſitis*.

16 Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quiſquis iurauerit per templum, nihil eſt: quicunque autem iurauerit per aurum templi, [x] debet.

17 Stulti & cæci: vtrum enim maius eſt, aurum, an templum quod [y] ſanctificat aurum?

18 Et, quiſquis iurauerit per altare, nihil eſt: quicunque autem iurauerit per donum quod eſt ſuper ipſum, debet.

19 Fatui ac cæci, vtrum enim maius eſt, munus, an altare quod ſanctificat munus?

20 Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipſum & per omnia quæ ſuper illud ſunt:

21 || Et qui iurauerit per templum, iurat per ipſum, & per eū qui habitat in eo:

22 Et qui iurauerit per cœlum, iurat per [z] thronum Dei, & per eum qui ſedet ſuper ipſum:

23 || [7] Væ vobis Scribæ & Phariſæi hi-

4 Modeſtia ſingulare miniſtrorum Dei ornamen-

5 Hypocritæ ferre non poſſunt vllos ſeſe meliores.

Luc.14.11, & 18.14.

Luc.11.52.

Mar.12.40, luc.20.47.

6 Hypocritis familiare eſt zeli prætextu ad auaritiam & rapacitatem abuti.

7 Hypocritæ in minutis anxii, præcipua ex profeſſo negligunt.

l Apparet Scribas einſmodi titulos perlibenter captaſſe, quos verſ. decimo ſexto, vocat Duces cæcos.

m Videtur ad Rabbinorum nomen alludere: Rab, enim eminentem ſignificat.

n Vehementer aliquos increpans Chriſtus, hoc nomine vtitur, vt intelligatur nihil eſſe ſimulatione atque falſitate in religione execrabilius.

o In os hominum.

3.Reg.8.13, 2.par.6.2.

p Pedem habentes in limine.

Luc.11.42.

Quoniam is ordo fuerat à Deo inſtitutus, ideò etiamſi hypocritæ cenarij irrepſiſſent in hunc ordinem, ex eorum tamē ore vole- Dominus audiri verbum ſuum. b Nimirum tradentes Mo- ctrinam, quam profitentur, hoc enim indicat metaphora ſedis, illi vt doctores Moſaicæ diſciplinæ occuparent. c Filum vel vitta hyacintina, in fimbria anguli, quo conſpecto memoria torum legitimorum conſeruaretur: vnde Phylacterion, quaſi cō- torium dictum, Num. 15.38. vel erant laminæ aut membranæ quædam ex Dei inſtituto fronti alligatæ, Exod. 13.16. Deut. 6.8. quibus abuſi ſunt poſtea Iudæi, ſimiles illis qui hodie de collo amu- ſuſpendunt, in quibus initium Euangelij ſecundum Iohannem ptum eſt: quod olim Antiochena Synodus dānauit. d Ad contorti filorum cincini qui ab extrema veſtium ora pende- e Quaſi præſidentias dicas. f Quando coguntur con- & concilia. g Rab, eminentem declarat, & qui multo- inſtar, ex repetitione quam faſtuoſus fuerit titulus declara- Dicebantur autem Rabbi, qui per impoſitionem manuum decla- tur ſapientes. h Ne ambiatis: alioquin non dānat Dominus honorem ſuum exhibeamus Magiſtratui vel Magiſtris. Au- De ſermone verbi Domini, ex Matthæi 11. cap. i Vide- aludere ad locum Eſaiæ, cap. 54. verſ. 13, & Ieremiæ, cap. 31. 34. k Reſpicit Iudæorum conſuetudinem, apud quos Rab- vocabantur patres noſtri.

q Deuoratis. præpoſitio enim auget. r Ad verb. prætextu longum precantes. Coniunctio (&) duplicem notat improbitatem, vna quòd viduarum bona exederēt: altera, quòd id prætextu pietatis fieret. ſ Arida dicitur pars illa terræ, quā Dominus nobis ad habitandum conceſſit. t Proſelitus erat, qui patria ſuperſtitione relicta, Iudaiſmum erat amplexus, quaſi aduentitiū dicas. u Qui gehennæ addicitur, hebr. Quid autem ſit gehēna, vide ſuprà, cap. quinto. verſ. vigeſimo ſecundo. x Obnoxius eſt mulctæ: peccata autē Syriaca lingua dicuntur debita. conſtat autem Syriacè loquutum Dominum. y Facit vt aurum, ſcilicet vſui ſacro deſtinatum, ſanctum habeatur. z Si cælum eſt ſolium Dei, ſequitur illum eſſe extrà rerum omnium vniuerſitatem.

pocritæ, quoniam decimatis mentham & anetum & cuminum, & omittitis quæ [a] grauiora ſunt Legis, iudicium & miſericordiam ac [b] fidem. hæc oportuit facere, & illa non omittere.

24 Duces cæci, qui excolatis culicem: camelum autem deglutitis.

25 [8] || Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quoniam purgatis exteriorem poculi patinæque partem, intus autem *illa* [c] plena ſunt rapina & intemperantia.

26 Phariſæe cæce, purga primùm quod eſt intra poculũ, & patinam, vt id quoque quod extra eſt, purum fiat.

27 Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quoniam aſſimiles eſtis ſepulcris [d] dealbatis, quæ extra quidem apparent ſpecioſa, intus verò plena ſunt oſſibus mortuorum, omniq́ue immunditia.

28 Ita & vos extrà quidem apparetis hominibus iuſti, intus autem pleni eſtis hypocriſi & iniquitate.

29 [9] Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quoniam ædificatis ſepulcra Prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorum:

30 Et dicitis, Si fuiſſemus temporibus patrum noſtrorum, non fuiſſemus eorum ſocij [e] in cæde Prophetarum.

31 Itaque teſtamini aduerſus voſmetipſos, vos eſſe filios eorum qui Prophetas occiderunt.

32 [f] Vos quoque complete menſuram patrum veſtrorum.

33 Serpentes, progenies viperarum, quomodo effugere poſſitis iudiciũ [g] gehennæ?

34 [10] Propterea ecce, ego mitto ad vos Prophetas & ſapientes, & Scribas, & ex ipſis *nonnullos* trucidabitis & crucifigetis: & ex ipſis *nonnullos* flagellabitis in ſynagogis veſtris, & perſequemini ex vrbe in vrbem.

35 [11] Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis [h] iuſtus, effuſus ſuper terram à ſanguine Abel iuſti vſque ad ſanguinem Zachariæ *filij* [i] Barachiæ, || quem occidiſtis inter templum & altare.

36 Amen dico vobis, venient hæc omnia ſuper nationem iſtam.

37 ||[12] Ieruſalem, Ieruſalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt, quoties [k] volui congregare liberos tuos, || quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſtis?

38 Ecce relinquitur vobis domus veſtra deſerta.

39 Dico enim vobis, Nequaquam me videbitis ab hoc tempore vſquedum dicatis, [l] Benedictus qui venit in nomine Domini.

8 Hypocritæ de externis plus æquo ſolliciti, interiora prorſus aſpernantur. *Luc.11.39.*

9 Hypocritæ ex iuſto Dei iudicio, ſeipſos aſpergunt dedecore, quũ maximè volunt ſcelera ſua tegere.

10 Hypocritæ crudeles.

11 Exitus eorum qui zeli prætextu Euangelium perſequuntur,

12 Vbi maxima Dei miſericordia ibi ſumma perfidia, & tandem ſeueriſſima Dei iudicia.

a In quibus plus eſt momenti.

b Conſtantiam in promiſſionibus.

c Poculi & patinæ.

d Opere tectorio inductis

e Ad verb. in ſanguine.

f Prouerbium hebraicũ, quo ſignificatur, Pergite vos quoque imitari maiores veſtros, vt tandem veſtra improbitas ad ſummũ gradum perueniat.

g Vide ſuprà cap.5.ver.22.

h Iuſtorum.

2.Par.24.21.

i Ioiada, qui & Barachias i. bene dictus Dei dicebatur

Luc.13.34.

4.Eſd.1.30.

k De externo miniſterio loquitur & quatenus huic genti ſeruanda promiſſio, iam à promiſſione Abraha ſolicitus.

l Iud.26.19.

CAP. XXIIII.

2 Deſtructio templi, 4 Signa aduentus Chriſti. 12 Iniquitas. 23 Pſeudochriſti. 29 Signa conſummationis ſeculi. 31 Angeli. 32 Ficus. 37 Tempora Noe. 42 Vigilandum. 45 Seruus.

1 ET || egreſſus Ieſus è templo, abibat: & acceſſerunt diſcipuli eius vt oſtentarent ei ædificia templi.

2 [1] Ieſus autem dixit eis, Nónne videtis hæc omnia? amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis ſuper lapidem, qui non [a] diſſoluatur.

3 Sedente autem eo in monte Olearum, adierunt eum diſcipuli priuatim, dicentes, Dic nobis, quando hæc erunt, & quod *erit* ſignum [b] aduentus tui, & [c] conſummationis ſeculi?

4 [2] Et reſpondens Ieſus, dixit eis, || Videte ne quis vos ſeducat.

5 Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego ſum Chriſtus: multoſque ſeducent.

6 Futurum eſt autem vt audiatis bella, & rumores bellorum: videte ne turbemini. oportet enim omnia *hæc* fieri: ſed nondum erit [d] finis.

7 Inſurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt fames, & peſtilentiæ, & terræ motus [e] ſingulis locis.

8 Hæc autem omnia principium ſunt [f] dolorum.

9 || Tunc tradent vos oppreſſioni, & trucidabunt vos: & odio eritis omnibus gentibus propter nomen meum.

10 Et tunc offendentur multi: & alius alium prodet, & odio habebit alius alium.

11 Et multi pſeudoprophetæ ſurgẽt ac ſeducent multos.

12 Et quoniam multiplicata erit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum.

13 [3] Sed qui ſuſtinuerit ad finem vſ-

CAP. XXIIII. *Mar.13.1. luc.21.5, & 19.44.*

1 Prædicitur vrbis & quidem in primis templi dirutio.

2 Eccleſiæ perpetuum erit certamen cum infinitis calamitatibus & offendiculis, atque adeò cum falſis prophetis, donec idem victoriæ & triumphi dies aduenerit.

3 Mundo & Satana fruſtrà furentibus, vbiq; propagabitur Euangelium, & qui conſtanter crediderint, ſeruabuntur.

Supra, 10.17 luc.21.12. ioh.15.20, & 16.2.

a Diruatur.

b Præſentia.

c Perfectionis. Epheſ.5.6.

d Id eſt, cum ea peracta fuerint, nondum tamen aderit finis.

e Paſsim.

---

f Ad verb. grauium cruciatuum, quales eſſe ſolent parturientium.

que, is ſeruabitur.

14 Et prædicabitur iſtud [g] Euangelium regni [h] in vniuerſa terra, vt ſit teſtimonio omnibus gentibus: & tunc veniet finis.

15 [4] || Quum ergo videritis [i] abominationem illam vaſtatricem quæ dicta eſt || à Daniele Propheta, poſita in loco ſancto: (qui legit, [k] animaduertat.)

16 Tunc qui in Iudæa *fuerint*, fugiant in montes.

17 Qui [l] ſuprà domum, non deſcendat vt ſumat quicquam è domo ſua:

18 Et qui in agro, non reuertatur retrò vt ſumat [m] veſtimenta ſua.

19 Væ autem vterum ferentibus & lactantibus per illos dies.

20 Orate verò ne fiat fuga veſtra hyeme, || neque [n] Sabbatho.

21 Erit enim tunc oppreſſio magna, qualis non fuit à principio mundi ad hoc vſque tempus, neque erit.

22 [o] Et niſi contracti fuiſſent dies illi, periret [p] omnis caro: ſed propter electos contrahentur dies illi.

23 Tunc ſiquis vobis dixerit, || Ecce, hîc Chriſtus, aut hîc: ne credite.

24 [q] Surgent enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ, & [r] edent ſigna magna & miracula: ita vt ſeducant (ſi fieri poſſit) etiam electos.

25 Ecce, prædixi vobis.

26 Itaque ſi dixerint vobis, Ecce, in deſerto eſt: ne egredimini. Ecce, in conclauibus: ne credite.

27 Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet vſque in Occidentem: ita etiam erit aduentus Filij hominis.

28 [5] || Vbicunque enim fuerit [ſ] cadauer, illuc congregabuntur aquilæ.

29 [6] || Statim autem poſt oppreſſionem dierum illorum ſol obſcurabitur, nec dabit luna ſplendorem ſuum, & ſtellæ cadent è cœlo, & poteſtates cœlorũ concutientur.

30 Tunc apparebit [t] ſignum Filij hominis in cœlo: & tunc [u] omnes tribus terræ [x] plangent, || & videbunt Filium hominis, [y] venientem in nubibus cœli cũ potentia & gloria multa.

31 || Is verò mittet Angelos ſuos cum tubæ voce magna, & cogent electos eius à [z] quatuor ventis, à cœlorum extremo ad eorum extremum.

32 [7] A ficu autem diſcite parabolam, quum iam ramus eius [a] tener ſit, & folia germinat, noſtis propè eſſe æſtatem.

33 Ita & vos, quum videritis hęc omnia, ſcitote illum propè eſſe *&* ad fores.

34 Amen dico vobis, nequaquam præterierit [b] ætas hæc vſquedum omnia iſta facta ſint.

35 || [8] Cælum & terra præteribunt: ſermones autem mei nequaquam præteribunt.

36 [9] De die autem illo & hora nemo ſcit, ne Angeli quidem cælorum, ſed Pater meus ſolus.

37 Sicut autem *erant* dies Noe, ita erit & aduentus Filij hominis.

38 || Sicut enim diebus *qui præceſſerunt* diluuium [c] edebant, & bibebant, vxores ducebant & nuptum dabant, ad eum vſque diem quo ingreſſus eſt Noe in arcam.

39 Nec cognouerunt diluuium vſquedum veniſſet, & ſuſtuliſſet omnes: ita erit & aduentus Filij hominis.

40 || [10] Tunc duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

41 [d] Duæ molentes in piſtrino: vna accipietur, & altera relinquetur.

42 || [11] Vigilate ergo: neſcitis enim qua hora Dominus veſter venturus ſit.

43 || Illud autem ſcitote, ſi ſciret paterfamiliâs [e] qua vigilia fur venturus ſit, vigilaret, nec fineret perfodi domũ ſuam.

Apoc.1.7, dan.7.13, Zach.12.11. 1.Cor.15.52, 1.theſſ.4.16.

7 Si Deus certum ordinem naturæ præſcripſit, multo magis ſuis æternis iudicijs: ſed eum non intelligunt ac etiam irrident impij: pij verò obſeruant & expectant.

8 Iam incipit Dominus iudiciũ quod tandẽ complebit.

Mar.13.32. Luc.17.28, gen.7.5. 1.pet.3.20.

9 Satis ſit nobis ſcire conſtitutum eſſe à Deo vltimum diẽ inſtaurationis. Quando enim is ſit futurus noſtro bono, omnibus occultauit, vt tanto magis vigilemus, ne deprehẽdamur, ſicut olim accidit in diluuio.

Luc.17.35, 1.theſ.4.17. Mar.13.35. Luc.12.19, 2.theſ.5.2, apoc.16.18.

10 Aduerſus eos qui ſibi pollicentur Deum omnibus fore miſericordem, vt ſecurè intereà delicientur. 11 Exemplum horrẽdæ hominum ſecuritatis in ijs de quibus illos oportuit maximè eſſe ſolicitos.

ecrando auerſentur: loquitur autem de idolis in templo collocatis, vel vt alij volunt, reſpexit ad deprauationem doctrinæ in Eccleſia. k *Secum conſideret.* l *In ſuperiore domus parte.* m *Summa trepidatio indicatur futura.* n *Non licebat Sabbatho iter facere, Ioſeph.lib.13.* o *Miſcentur ea quæ populo Iudaico euenerunt annis cum tota terra vaſtata, tandem vrbs Hyeroſolimorum capta fuit & vnà cum templo deleta cum ijs quæ vltimum illum aduentum Domini noſtri anteceſſura ſunt.* p *Tota gens funditus periret, caro ſynecdochicos pro homine, Heb.* q *Exorientur.* r *Palàm in ſigna proponẽt ſpectanda.* ſ *Chriſtus, qui celeriter & illuſtri præſentia aderit, ad quem omnes aquilarum inſtar aggregabuntur.*

t *Summa gloria & maieſtas, quæ teſtabitur Chriſtum illum Dominum cœli & terræ, aduentare vt orbem terræ iudicet.* u *Omnes gentes, alludit ad diſperſionem, de qua, Gen.10.& 11. vel ad Iſraeliticæ gentis diſtributionem.* x *Tanto dolore afficientur, vt ſeipſos plangant, id eſt, feriant: transfertur autem ad luctum.* y *Nubibus inſidentem, velut ſublatus eſt in cœlum.* z *Quatuor partibus orbis.* a *Leuis, id eſt, cum lauor indicat ſuccum vitalem è radice ad corticem euaſiſſe.* b *Sup.11.16.* c *Significanter Euangeliſta verbo vtitur quod proprium eſt brutis, fore enim indicat vt eius tẽporis homines inſtar brutorum ſint ventri dediti: alioqui edere & bibere per ſe vitium non eſt.* d *Græcæ & barbaræ mulieres molebant & coquebant. Plut.in lib. Problematum.*

Luc.12.42.

e Ad verb. qua cuſtodia.

ſup.14.25.

44 Propterea & vos eſtote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis venturus eſt.

45 ‖ Quis igitur eſt fidelis ſeruus & prudens,quem conſtituit dominus ſuper famulitium ſuum, vt det illis alimentum in tempore?

46 Beatus ſeruus ille, quem quum venerit dominus eius, inuenerit ita facientem.

47 Amen dico vobis, omnibus bonis ſuis præficiet eum.

48 Quòd ſi dixerit ſeruus ille malus in corde ſuo, Tardat dominus meus aduentum:

49 Cœperitq; verberare conſeruos, quinetiam edere & bibere cum ebrijs:

50 Veniet dominus ſerui illius die quo non expectat, & hora qua nō nouit:

51 Et [f] ſeparabit eum, ac partem ei aſſignabit cum hypocritis: ‖ illic erit fletus & ſtridor dentium.

f Sub. à reliquis, vel in duas partes ſecabit, quod genus erat ſupplicij atrociſſimum, quo Iuſt. Mar. refert affectum Eſaiam à Iudæis, lignea nempe ſerra: eius ſupplicij exempla habentur, 1.Sā. 15.33,& Dan.3.29.

Suprà,13.42. infrà,25.33.

CAP. XXV.

6 Virgines expectantes ſponſum. 13 Vigilandum. 14 Talenta ſeruis tradita. 24 Seruus nequam. 30 Extremum iudicium quale. 41 Maledicti.

CAP.XXV. 1 Petenda eſt à Deo virtus quæ nos per tenebras incedentes, ad extremum vſque veluti fax deducat: alioqui ſi faſtidio torpeſcamus, ipſi quoque excludemur.

a Nuptiarū pompa ſolebat noctu ferè celebrari, idq; à puellis.

b Oculi ſomno grauatis.

1 TVnc [1] erit ſimile regnum cœlorū decem virginibus, quæ ſumptis lampadibus ſuis [a] prodierunt in occurſum ſponſi.

2 Quinque autem ex eis erant prudentes,& quinque fatuæ.

3 Quæ *erant* fatuæ,acceptis lampadibus ſuis,non ceperant oleum ſecum.

4 Prudentes verò ceperant oleum in vaſis ſuis vnà cum ſuis lampadibus.

5 Tardante verò ſponſo,[b] nictarunt omnes,ac dormierunt.

6 Media autem nocte clamor ortus eſt *dicentium*,Ecce,ſponſus venit,exite in occurſum eius.

7 Tunc ſurrexerunt omnes illæ virgines,& præpararunt lampades ſuas.

8 Fatuæ autem prudentibus dixerunt,Date nobis ex oleo veſtro: quia lāpades noſtræ extinguntur.

9 Reſponderunt verò prudentes illæ,dicentes,*Nequaquam*,ne non ſufficiat nobis & vobis:ite verò potiùs ad eos qui vendunt,& ipſæ vobis emite.

10 Quum autem irent emptum, venit ſponſus: & quæ paratæ erant, introierunt cum eo ad nuptias, clauſaque eſt ianua.

11 Poſtea verò veniunt & reliquæ virgines,dicentes,Domine,domine,aperi nobis.

12 Ipſe verò reſpondens ait, Amen dico vobis,non noui vos.

13 ‖ Vigilate itaq;, quia neſcitis diem neq; horam qua Filius hominis veniet.

Suprà,24.4 mar.13.33. Luc.19.12.

2 Chriſtus teſtatur magnum quid fore interuallum inter ſuum ad Patrem diſceſſum & reditum ad nos, ſed ſe nihilominus eo die ſubducturum rationes accepti & expenſi non modò cum rebellibus, ſed etiam cum ſuis domeſticis, qui acceptis donis præ ignauia vſi nō fuerint.

14 [2] ‖ Ita enim *eſt* vt *quum* quiſpiam peregrè proficiſcens vocauit ſeruos ſuos,& tradidit eis bona ſua.

15 Et huic quidem dedit quinque talenta,alij autem duo, alij verò vnum: vnicuique ſecundùm ipſius [c] facultatem: & peregrè profectus eſt ſtatim.

16 Profectus autem qui quinque talenta acceperat,[d] negotiatus eſt ex iis:& [e] fecit altera quinque talenta.

17 Itidem & qui duo *acceperat*,lucratus eſt & ipſe altera duo.

18 Qui autem vnum acceperat, abiens defodit *illud* in terram, & abſcondit pecuniam domini ſui.

19 Poſt multum verò tempus, venit dominus ſeruorum illorum, & confert rationem cum eis.

20 Tunc accedens is qui quinque talenta acceperat, attulit altera quinq; talenta,dicens, Domine, quinque talenta tradidiſti mihi: ecce, altera quinque talenta lucratus ſum ex eis.

21 Dixit autem ei dominus eius,Bene *habet*,ſerue bone & fidelis: in paucis fuiſti fidelis,ſuper multa te conſtituam:[f] ingredere in gaudium domini tui.

22 Accedens autem & qui duo talenta acceperat,ait,Domine, duo talenta tradidiſti mihi: ecce, alia duo lucratus ſum ſuprà ea.

23 Ait ei dominus eius, Bene *habet*, ſerue bone & fidelis: in paucis fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam: ingredere in gaudium domini tui.

24 Accedens autem & qui vnum talentum acceperat,ait,Domine,noueram te hominē [g] durum eſſe,qui metas vbi nō ſeminaſti, & inde cogas vbi non ſparſiſti:

25 Itaque timens abij,& occultaui talentum tuum in terra: ecce,habes quod tuum eſt.

26 Reſpondens autem dominus eius, dixit ei,Serue male & cunctator, ſciebas me metere vbi non ſeminaui,& inde cogere vbi non ſparſi:

27 Oportuit ergo te committere pecuniam meam [h] menſarijs: & veniens

ego

c Prudentiam & peritiam in negotiando, id eſt, qua præditi erant.

d Ad verb. quæſtum fecit, vel rem fecit.

e Id eſt, lucratus eſt.

f Id eſt, adeſdum vt percipias fructum benignitatis meæ: gaudium autem Domini reciprocatur, Iohan.15.11. vt gaudium illud meum in vobis maneat & gaudium veſtrum impleatur.

g Græcè auſterum, quem Comici vocant ſeuerum

h Quos trapeſitas vocāt, qui menſulis propoſitis pecuniam fænore elocant ego recepiſſem meum, cum fœnore.

18 Tollite ergo ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

29 ||(Omni enim habenti dabitur, & augebitur: qui verò non habet, etiam quod habet, tolletur ab eo.)

30 Et inutilem ſeruum eijcite || in tenebras extimas: illic erit fletus & ſtridor dentium.

31 [3] Quum autem venerit Filius hominis cum gloria ſua, & omnes ſancti Angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper thronum gloriæ ſuæ.

32 Et cogentur coràm eo omnes gétes: & ſeparabit eos alteros ab alteris, vt paſtor ſeparat oues ab hœdis.

33 Et ſtatuet, oues quidem ad dexteram ſuam, hœdos autem ad ſiniſtram.

34 Tunc dicet rex ijs qui ad dexteram ipſius *erunt*, Venite [i] benedicti Patris mei, poſſidete regnum paratum vobis à iactis fundamentis mundi.

35 ||Eſuriui enim, & dediſtis mihi quo veſcerer: ſitiui, & dediſtis mihi potum: hoſpes eram, & collegiſtis me:

36 Nudus, & amiciuiſtis me: || ægrotaui, & inuiſiſtis me: in carcere eram, & veniſtis ad me.

37 Tunc reſpondebunt ei iuſti, dicentes, Domine, quando te vidimus eſurientem, & [k] aluimus? aut ſitientem, & dedimus tibi potum?

38 Quando autem te vidimus hoſpitem, & collegimus te? aut nudum, & amiciuimus?

39 Aut quando te vidimus ægrotum, aut in carcere, & venimus ad te?

40 Et reſpondens rex dicet eis, Amen dico vobis, quatenus id feciſtis vni ex iſtis fratribus meis minimis, mihi feciſtis.

41 Tunc dicet etiam ijs qui ad ſiniſtram *erunt* ||[l] Maledicti, abite à me in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius.

42 Eſuriui enim, & non dediſtis mihi *quo* veſcerer: ſitiui, & non dediſtis mihi potum:

43 Hoſpes eram & non collegiſtis me: nudus, & non amiciuiſtis me: ægrotus & in carcere *eram*, & nō inuiſiſtis me.

44 Tunc ipſi quoque reſpondebunt ei, dicentes, Domine, quando te vidimus eſurientem, aut ſitientem, aut hoſpitem, aut nudum, aut ægrotum, aut in carcere, & non miniſtrauimus tibi?

45 Tunc reſpondebit eis, dicens, Amen dico vobis, quatenus *id* non feciſtis vni ex iſtis minimis, nec mihi feciſtis.

46 || Et abibunt iſti in ſupplicium æternum: iuſti verò in vitam æternam. *Dan.11.2, ioh.5 29.*

CAP. XXVI.

1 Conſilium ſacerdotum contra Chriſtum. 6 Chriſto pedes vnguntur. 15 Illum vendit Iudas. 29 Inſtitutio Cœnæ. 34 & 69. Petri abnegatio. 38 Triſtis Chriſtus. 47 Oſculo proditus. 57 Ad Caiapham ducitur. 64 Fatetur ſe Chriſtum. 67 Conſpuitur.

CAP. XXVI. *Mar.14.1, luc.22.1. Iohan.11.47. Mar.14.3, iohan.12.2.*

1 ET ||[1] factum eſt quum finiſſet Ieſus omnes iſtos ſermones, dixit diſcipulis ſuis,

2 Scitis intra duos dies Paſcha fore, & filium hominis tradendum vt crucifigatur.

3 ||[2] Tunc congesti ſunt principes ſacerdotum & Scribæ & ſeniores populi in aulam [a] Pontificis maximi, qui dicebatur Caiapha:

4 Et ſimul conſultarunt vt Ieſum dolo prehenderent, & trucidarent.

5 Dicebant autem, Non [b] in feſto, ne tumultus fiat in populo.

6 ||[3] Quum autem Ieſus eſſet Bethaniæ in domo Simonis leproſi,

7 [c] Venerat ad eum mulier, habens [d] alabaſtrum vnguenti grauis pretij, & effuderat ſuper caput ipſius accumbentis.

8 [e] Videntes autem diſcipuli eius, indignati ſunt, dicentes, Quorſum [f] perditio hæc?

9 Potuit enim iſtud vnguentum venundari magno, & dari pauperibus.

10 [4] Quum autem *hoc* cognouiſſet Ieſus, ait eis, Quid moleſtiam exhibetis iſti mulieri? opus enim bonum operata eſt erga me.

11 [5]|| Semper enim pauperes habebi-

1 Chriſtus ad mortem vltrò properans, teſtatur ſe obedientia ſua voluntaria, Adami tranſgreſſionem expiaturum. 2 Non homines, ſed ipſe Deus decreuit quo tempore crucifigendus eſſet Chriſtus. *Deut.15.11.* 3 Chriſtus inexpectato facto peccatricis mulieris, conuiuas admonet vicinæ ſuæ mortis ac ſepulturæ, cuius odor viuificus eſſet omnibus peccatoribus ad ipſum confugientibus. Iudas autem ex hoc ipſo arripit exequendi ſui nefarij conſilij occaſionem. 4 Non temerè damnandum quod extra ordinem agitur. 5 Chriſtus in ſeipſo ſemel vnctus, ſemper eſt in pauperibus vngendus.

a Supra 2.4. b Feſti nomine totum Azymorum feſtum intelligitur, cuius primus, & octauus ita ſancti erant, vt omninò ceſſandum eſſet, quamuis totus ordo Sanhedrin aliter cenſuerit: Dei prouidentia tamen accidit, vt eo tempore pateretur Chriſtus, ſcilicet vt ſui æterni ſacrificij Iſraelem totum teſtem haberet. c Hæc enim geſta erant antequam Chriſtus veniret Ieroſolymam, aliqui tamen putant duas hiſtorias ab Euangeliſtis recenſeri. d Alabaſtra dicta ſunt vaſcula vnguentaria, quod alabaſtritem lapidem veteres plerunque excauarant ad eos vſus: quoniam optimè ſeruare incorrupta vnguenta traditur. Plinius libro 13. capite primo.

Mar.14.10, luc.22.7.

6 Chriſtus verè nos in patriã mox introducturus, ac proinde legalẽ typũ abrogaturus, Legi tamen ſatisfacit, neglecta contraria traditione & cõſuetudine Iudæorum, ſimulq́; oſtẽdit ſic omnia mox eſſe euentura hominum miſterio, vt æternum Dei decretum ea gubernauerit.

Mar.14.12, luc.22.7.

7 Chriſtus veteris fœderis promiſſiones reipſa mox impleturus, nouũ fœdus nouis quoq; myſterijs ſancit.

Mar.24.18, luc.22.14, ioh.13.21.

tis vobiſcum: me verò non ſemper habebitis.

12 [g] Quòd enim hæc vnguẽtum hoc iniecit corpori meo, ad ſepeliendum me fecit.

13 Amen dico vobis, Vbicunque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, etiam quod hæc fecit, dicetur ad memoriam ipſius.

14 || Tunc profectus vnus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iſcariotes, ad principes Sacerdotum,

15 Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? Ipſi verò appenderunt ei triginta argenteos numos.

16 Et ex eo tempore quærebat opportunitatem vt eum proderet.

17 [6] || Primo autem *die* Azymorum, venerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad veſcendum paſcha?

18 Ipſe verò dixit, Abite in vrbem ad quẽdam, & dicite ei, Magiſter dicit, Tempus meum propè eſt, apud te faciam paſcha cum diſcipulis meis.

19 Et fecerunt diſcipuli ſicut præceperat eis Ieſus: & parauerunt paſcha.

20 Quum autẽ ſerum diei eſſet, [i] recubuit cum duodecim.

21 || Et edentibus ipſis, dixit, Amen dico vobis, vnus veſtrûm me prodet.

22 Tunc contriſtati vehementer, cœperũt dicere ſinguli eorum ei, Num ego ſum, Domine?

23 Ipſe verò reſpondens, ait: Qui [k] intingit mecum manum in catino, iſte me proditurus eſt.

24 Filius quidem hominis abijt ſicut ſcriptum eſt de eo: væ autem homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi ſi natus non fuiſſet.

25 Reſpõdens autem Iudas qui [l] prodebat eum, dixit, Num ego ſum, Rabbi, Dicit ei, Tu dixiſti.

26 [7] || Edentibus autem eis, accepit Ieſus panem: & quum [m] benedixiſſet, fregit, deditq́; diſcipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc [n] eſt corpus meum.

27 Et accepto poculo, ac gratijs actis, dedit eis, dicens, Bibite ex eo [o] omnes.

28 [p] Hoc eſt enim ſanguis meus Noui [q] teſtamenti, qui pro multis effunditur in remiſſionem peccatorum.

29 Dico autem vobis, Non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis, vſque ad diem illum quum ipſum bibam vobiſcum nouum in regno Patris mei.

30 Et quum [r] hymnum cecíniſſent, abierunt in montem Olearum.

31 [8] || Tunc dicit eis Ieſus, Omnes vos iſta nocte offendemini in me. ſcriptum eſt enim, || Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis.

32 Poſtquam autem ſurrexero, || præibo vobis in Galilæam.

33 Reſpondens verò Petrus dixit ei, etiamſi omnes offendantur in te, ego nũquam offendar.

34 Dixit ei Ieſus, || Amen dico tibi, iſta nocte antequam gallus vocem mittat, ter me abnegabis.

35 || Dicit ei Petrus, Etiamſi oportuerit me mori tecum, non te abnegabo. Similiter & omnes diſcipuli dixerunt.

36 [9] Tunc venit Ieſus cum eis in locum qui dicitur Gethſemane: & dicit diſcipulis, Sedete hîc, vſquequo abiens, precatus fuero illic.

37 Et aſſumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, cœpit contriſtari, & [ſ] grauiſſimè angi.

38 [10] Tunc dicit eis Ieſus, Vndiquaq; triſtis eſt anima mea vſque ad mortem: manete hîc, & vigilate mecum.

8 Chri
ſolicitus
ſuis poti
quàm de
ipſo, pra
cit ipſoru
gam, mo
vt mox ſ
rẽt melio
9 Chriſ
diſcipulo
infirmita
cõſulẽs, a
in tuto r
ctis, tres
tùm aſſu
ſuæ angu
teſtes fut
ros, & in
cũ prodit
ni deſtina
vltrò pro-
greditur.
Mar.14.27
ioh.16.32,
18.8.
Zach.13.7.
Mar.14.2
& 19.7.
Iohan.13.3
Mar.14.3,
luc.22.39.
10 Chriſt
verus hom
pœnas no-
bis Dei de
ſertoribus
debitas lu
turus, à ſi
deſeritur. l
ctatur ter
biliter cu
maledictio
nis Dei ho
rore: ex q
tandẽ vic
euadens
ficit vt mo
non ſit a
plius nobi
formidabil

---

[g] *Id eſt, effuſo hoc vnguẽto in corpus meum, hæc illa fecit ad me ſepeliendum.*

1.Cor.11.24.

[h] *Is fuit dies primi menſis decimusquartus: primus autem azymorũ debuit eſſe demusquintus, ſed quia huius diei veſpera quæ Romano more referebatur ad diem præcedentem, Iudæorũ more ad ſequentem diem pertineret, ideò dicitur primus azymorum.*

[i] *Quia ex præſcripto legis calceati erant, & baculum geſtabant tanquam feſtinabundi, inde conijcitur non recubuiſſe comedentes Paſcha, ſed ſtetiſſe, cum alioquin ſumpturi cibum calceos exuebant: loquitur itaque hoc loco non de Paſchate, ſed de cœna, quæ peracto ſolemni ritu Paſchatis adornata eſt.*

[k] *Id eſt, quem mea menſa dignabar, alludens ad locum, Pſal.41.10. quod non eſt ita accipiendum, quaſi eo ipſo tempore quo hæc à Domino dicebantur, Iudas manum haberet in patina (fuiſſet enim indubitatum ſignum) ſed ad mutuum conuictum refertur.*

[l] *Id eſt, qui in eo iam totus erat, vt proderet.*

m Marcus dicit gratias egiſſet: itaque benedicere, nõ eſt murmu
tione magica, aut vi verborum conſecrare: mutãtur tamen panis
vinum non natura, ſed qualitate, fiunt enim corporũ & ſangu
Chriſti ſymbola, non ſua natura nec vi verborũ, ſed Chriſti inſti
tione, quæ recitari & explicari debet, vt habeat fides quod ample
tur & in verbo & in elementis. n Metonymicè, ita tamen vt
fidem verè, ſed ſpirituali modo à credẽtibus recipiatur Chriſtus c
ſuis donis, ita vt vnum cum illo ſiant. o Contrà Chriſti inſti
tionem faciunt, qui calicem ſuſtulerunt. p Scilicet poculum
vinum, eſt ſanguis meus, ſacramentaliter nimirum, ſic Luc.22.
q Vel fœderis, id eſt, quo nouum fœdus ſancitur, in fœderi
enim ſanciendis, adhibebantur vini libationes & ſanguinis fuſion
r Quum peregiſſent ſolennem cantum, quem putant quidam fu
ſex, Pſal. continuorum, à 112. ad 117. ſ Verbũ quo vtitur ſig
ficationem habet ingentis doloris & maximæ atq; mortiferæ triſti
quod vt indicat veritatem humanæ naturæ, quæ mortem, quæ cõ
naturam inuaſit, fugiebat, ſic oſtendit Chriſtum (cæterùm à pec
to immunem) has horribiles pœnas ſuſtinuiſſe, quia ſentiret ir
Dei in nos accenſam propter peccata, quæ in ipſo vlciſcebatur.

39 Et pr

39 Et progreſſus paululũ, procidit in faciem ſuam, precans, & dicens, [t] Pater mi, ſi poſſibile eſt, [t] abeat à me [u] poculum iſtud. verumtamen non vt ego volo, ſed vt tu.

40 [11] Tunc venit ad diſcipulos, & reperit eos dormiẽtes, & dicit Petro, Itáne non potuiſtis vnã horam vigilare mecũ?

41 Vigilate & orate, ne introeatis in tentationem. ſpiritus quidem promptus, ſed caro infirma *eſt*.

42 Rurſum ſecundò abijt, & precatus eſt, dicens, Pater mi, ſi non poteſt hoc poculum abire à me quin bibam ipſum, fiat voluntas tua.

43 Et quum veniſſet reperit eos rurſum dormientes, erant enim oculi eorum grauati.

44 Et relictis eis, rurſum abijt: & precatus eſt tertiò, eũdem ſermoné dicens.

45 Tũc venit ad diſcipulos ſuos, & dicit eis, Dormite quod ſupereſt, & requieſcite: ecce, appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

46 [12] Surgite, eamus: ecce appropinquauit qui me prodit.

47 || Et adhuc eo loquẽte, ecce: Iudas vnus ex duodecim, venit, & cũ eo turba multa cum gladijs & fuſtibus, [x] à principibus Sacerdotum & ſenioribus populi.

48 Is verò qui prodebat eum, dederat eis ſignum dicens, Quemcunque oſculatus fuero, is eſt: prehendite eum.

49 Itaque ſtatim quum veniſſet ad Ieſum, dixit, Aue Rabbi. Et deoſculatus eſt eum.

50 At Ieſus dixit ei, [y] Amice, quorſum ades? [13] Tunc acceſſerunt, & manus iniecerũt in Ieſum, & prehenderunt eũ.

51 Et ecce, vnus ex ijs qui *erant* cum Ieſu, extenſa manu [z] exeruit gladium ſuum, & percuſſo ſeruo Pontificis maximi, abſtulit auriculam eius.

52 [14] Tunc ait ei Ieſus, Conuerte gladium tuum in locum ſuum. || quicunq; enim [a] acceperint gladiũ, gladio peribũt.

53 [15] An putas me non poſſe nũc precari Patrem meũ, qui huc ſiſtat mihi plures quàm duodecim legiones Angelorũ?

54 [b] Quomodo ergo implerẽtur || Scripturæ, *quæ dicunt* ſic oportere fieri?

55 In illa hora dixit Ieſus turbæ, vt aduerſus latronem exiuiſtis cum gladijs & fuſtibus, vt comprehẽderetis me, quotidie apud vos ſedebam docens in templo, nec prehendiſtis me.

56 || Hoc autem totum factum eſt vt implerentur Scripturæ Prophetarũ. Tũc diſcipuli omnes, relicto eo, fugerunt.

57 [16] || Illi verò prehenſum Ieſum abduxerũt [c] ad Caiapham Pontificẽ maximum, vbi Scribæ & ſeniores coacti erãt.

58 Petrus autẽ ſequebatur eum procul, vſque in [d] aulam Pontificis maximi: & ingreſſus intrò, ſedebat cum miniſtris, vt videret finem.

59 || Principes autem Sacerdotum & ſeniores & totus conſeſſus quærebãt falſum teſtimonium contra Ieſum, vt eum morte mulctarent:

60 Et non inuenerunt: etiam quum multi falſi teſtes acceſſiſſent, non inuenerunt. Poſtremò verò aduenientes duo falſi teſtes,

61 Dixerunt, Iſte dixit, || Poſſum [e] diſſoluere templum Dei, & triduo ipſum ædificare.

62 Et ſurgens Pontifex maximus dixit ei, Nihil reſpõdes? [f] quid *illud eſt quod* iſti aduerſum te teſtificantur?

63 Ieſus autem ſilebat. Et reſpondens Pontifex maximus, dixit ei, [g] Adiuro te, per Deum viuentem vt dicas nobis, an tu ſis Chriſtus ille Filius Dei.

64 Dicit ei Ieſus, Tu dixiſti: quinetiam dico vobis, [h] ab hoc tempore videbitis || Filium hominis ſedentem ad [i] dextram potentiæ *Dei*, & venientem in [k] nubibus cæli.

65 Tunc Pontifex maximus [l] dirupit veſtimenta ſua, dicẽs, Blaſphemauit. quid amplius egemus teſtibus? ecce, nunc audiſtis blaſphemiam eius.

66 Quid vobis videtur? Ipſi verò reſpõdẽtes dixerũt, Tenetur mortis pœna.

67 || Tunc inſpuerunt in faciem eius, & colaphos ei inflixerũt: alij verò [m] baccillis eum ceciderunt.

68 Dicentes, Vaticinare nobis Chriſte, quis ſit qui te percuſſit.

56 [17] || Petrus autẽ ſedebat [n] extrà in

non petat, & reſpondens interrogat.

Supr. 2*,14.31.*

16 Chriſtus innocẽs dãnatur à Pontifice, eius impietatis, cuius nos rei ſumus.

Mar.14.53, luc.22.54, ioh.18.14.

Mar.14.55.

17 Petrus mirabili Dei prouidentia horum omniũ futurus teſtis, ad ſingularis conſtãtiæ exemplũ ſuæ incredulitatis experientia præparatur.

Ioh.2.19.

c *Ab Anna ad Caiapham, apud quẽ coactus fuit cœtus, Iohan.18.13.*

d *Aula propriè eſt locus ante ædes ſtatiosus ſub aperto cælo, cuiuſmodi ſolent eſſe ante ædes Regũ & Potentũ, per Synecdochen pro ipſis ædibus ſumitur.*

Suprà, 26.17, rom.14.10, 1.theſſ.4.14.

e *Supr.24.21.*

f *Quid ſit vt iſti aduerſum te teſtimoniũ dicant?*

Eſa.50.6.

g *Iuratũ te iubeo dicere per Deum.*

Mar.14.66, luc.22.55, ioh.18.25.

h *Diſtinguit hac particula priorem aduentum à poſteriore.* i *.i. Deo aſſidentem pari ſcilicet honore præditum, vel à dextris potẽtiæ ſuæ .i. in poteſtate maxima: dextra enim Hebræis quiddam potentius indicat.* k *Supr.24.30.* l *More apud Iudæos recepto, qui illud facere tenebantur, vbi à quopiam Iſraelita audiſſent blaſphemiam in Deũ, idq; ex traditione Talmudis, libro de Magiſtratibus, titulo, De quadruplici morte.* m *In Marc.14.65.* n *Id eſt, Extrà eum locum in quo Pontifex ſederat, non autem extra domum: nam inde paulò pòſt in veſtibulum ſeſe recipit.*

aula: & acceſſit ad eum quædam ancillula, dicens, Et tu cum Ieſu Galilæo eras.

70 Ipſe verò negauit coràm omnibus, dicens, Neſcio quid dicas.

71 Eum autem egredientem in veſtibulum vidit alia *ancilla*, & dixit ijs qui *erant* illic, Et iſte erat cum Ieſu Nazareno.

72 Tunc rurſus negauit cum iureiurando, Non noui hominem.

73 Paulo pòſt autem acceſſerunt qui adſtabant, & dixerunt Petro, Verè & tu ex ipſis es: nam & loquutio tua te manifeſtum facit.

74 Tunc cœpit ſeipſum [o] deuouere, & iurare, *dicens*, Non noui hominem. Et ſtatim gallus miſit vocem.

[o] .i. Iurando ſeipſum execrari.

75 Tunc meminit Petrus verborum Ieſu, qui dixerat ei, Priuſquã gallus vocem mittat, ter me abnegabis. Et egreſſus extrà, fleuit amarè.

CAP. XXVII.

2 Pilato vinctus traditur. 5 Iudas ſeipſum ſtrangulat. 19 Vxor Pilati. 20 Barabbas petitur. 24 Pilatus lauat manus. 29 Chriſtus ſpinis coronatur. 34 Crucifigitur. 40 Cõuitijs inceſſitur. 50 Emittit ſpiritum. 57 Sepulchro imponitur. 62 Cuſtoditur à militibus.

CAP. XXVII. *Mar. 15.1, luc. 22.66, ioh. 18.28.*

1 Exemplũ horrendi iudicij Dei in eos, tum qui Chriſtũ vendũt, tum qui Chriſtum emunt.

1 MAnè ‖ autem quum eſſet, conſilium cœperunt omnes principes Sacerdotum & ſeniores populi aduerſus Ieſum, vt eum morte multarent.

2 Et vinctum eum abduxerunt, ac tradiderunt Pontio Pilato præſidi.

3 [1] Tunc Iudas qui eum prodiderat, videns eum damnatum eſſe, pœnitens, retulit triginta argenteos *numos* ad principes Sacerdotum & ſeniores,

4 Dicens, Peccaui, prodito ſanguine innoxio. At illi dixerũt, Quid ad nos? tu videris.

5 Et *ipſe* abiectis illis *numis* argenteis in templum, [a] ſeceſſit: & abiens ‖ [b] ſtrangulauit *ſeſe*.

6 Principes autem Sacerdotum acceptis numis illis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere [c] in corbanam: quoniam pretium [d] ſanguinis eſt.

7 Conſilio autem capto, emerunt ex eis agrum illum figuli, ad ſepulturam [e] hoſpitum.

[a] Ex hominũ conſpectu.

[b] Infrà, act. 1.18.

[c] Templi ærarium.

[d] Vitæ aut cædis.

Act. 1.18.

[e] Peregrinorum & hoſpitum, quibus etiã mortuis coniungi religio erat Iudæis.

8 Quapropter vocatus eſt ager ille, ‖ ager ſanguinis, vſque in hodiernum diem.

Act. 1.19.

9 (Tunc impletum eſt quod dictum eſt per [f] Ieremiam Prophetam, dicentem, ‖ Et [g] acceperũt triginta numos argenteos, pretium æſtimati, qui æſtimatus fuit à filijs Iſraël.

Zach. 11.13.

10 Et dederunt eos ad *emendum* agrũ figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.)

11 [2] ‖ Ieſus autem ſtetit coràm præſide, & interrogauit eum præſes, dicens, Tú*ne* es Rex ille Iudæorum? Dixit autem ei Ieſus, Tu dicis.

2 Chriſtus tacet accuſatus, vt non accuſemur: noſtrũ reatũ agnoſcẽs, ſimul ſuã innocentiã ſilentio probans.

Mar. 15.3, luc. 23.3, ioh. 18.33,

12 Et quũ ipſe accuſaretur à principibus Sacerdotũ & ſenioribus, nihil reſpõdit.

13 Tunc dicit ei Pilatus, Non audis quàm multa aduerſum te teſtificentur?

14 Et non reſpondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur Præſes valdè.

15 [3] Præſes autẽ in feſto conſueuerat turbę dimittere vnũ vinctũ, quẽ voluiſſet.

3 Chriſtus ab eodẽ iudice prius abſoluitur quàm damnetur, vt eũ conſtet iuſtũ pro iniuſtis mori.

16 Habebant verò tunc vinctum inſignem, qui dicebatur Barabbas.

17 Ipſis igitur coactis, dixit ei Pilatus, Vtrum vultis dimittam vobis? Barabban, an Ieſum qui dicitur Chriſtus?

18 Sciebat enim quòd per inuidiam tradidiſſent eum.

4 Chriſtus iudicis teſtimonio abſolutus, damnatur tamen ab eodẽ iudice, vt coràm Deo abſoluamur.

19 Sedente autem eo pro tribunali, miſit ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi *rei ſit* cũ iuſto illo: multa enim paſſa ſum hodie in ſomnijs propter eum.

20 ‖ Principes autem Sacerdotum & ſeniores perſuaſerunt turbæ vt peteret Barabban, Ieſum verò perderet.

Marc. 15.15, luc. 23.18, ioh. 18.40, act. 3.14.

21 Reſpõdens autem pręſes dixit eis, Vtrum è duobus illis vultis vt vobis dimittam? Ipſi verò dixerunt, Barabban.

22 Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam Ieſu qui dicitur Chriſtus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

[f] Cùm hæc prophetia legatur apud Zachariã, aut librariorũ culpa, aut quorundam inſcitia, nomen Ieremiæ irrepſiſſe fatendũ eſt, forſan ex margine cùm literarum compendia iou & zou *vicina ſint. In Syriaca verò paraphraſi nullum adſcribitur Prophetæ nomen.*

23 Præſes autem ait, Enimuerò quid mali fecit? At illi amplius clamabant, dicentes, Crucifigatur.

24 [4] Videns autem Pilatus ſe nihil [y] proficere, ſed maiorem tumultum fieri, accepta aqua [z] abluit manus coram turba, dicens, Innoxius ego ſum à [a] ſanguine huius iuſti: vos videritis.

[g] Sequitur Euangeliſta nõ verba, ſed ſententiam Prophetæ, quam oſtendit impletam eſſe.

25 Et reſpondens vniuerſus populus dixit, [b] Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.

26 Tunc dimiſit eis Barabban: Ieſum autẽ flagellatũ tradidit vt crucifigeretur.

Mar. 15.16, ioh. 19.1.

27 ‖ Tunc milites præſidis, quum ab-

---

[y] Hoc ſe nihil iuuare. [z] Veteribus moris erat, in hominum cæde alijſue mactationibus aqua abluere manus expiationis gratia. [a] Acade. Hebr. [b] Si quid peccabitur in eo occidendo, nos & poſteritas noſtra pœnas luamus.

duxiſſent Ieſum in prætorium, coëgerũt ad eum vniuerſam cohortem.

28 [5] Et quum exuiſſent eum, [c] circũpoſuerunt ei chlamydem [d] coccinam.

29 Et coronam è ſpinis [e] contextam impoſuerunt eius capiti, & arundinem in dextram eius: & genu ante eum ſubmiſſo, illudebant ei, dicentes, Aue, rex Iudæorum.

30 Et quum inſpuiſſent in eum, ceperunt arundinem illam, & verberabant caput eius.

31 Et quũ illuſiſſent ei, exuerunt eum chlamyde, indueruntq́; veſtimentis ſuis: & abduxerunt eum vt crucifigerent.

32 ||Exeuntes autẽ inuenerunt quendam Cyrenæum, nomine Simonem: hunc [f] angariauerunt vt portaret crucem eius.

33 [6] ||Et quum veniſſent in locũ qui dicitur Golgotha, quod eſt Caluariæ locus.

34 [7] Dederunt ei acetum bibendum cum felle miſtum; & quum guſtaſſet, noluit bibere.

35 || [8] Poſtquam autem crucifixerunt eum, partiti ſunt eius veſtimenta, ſortem iacientes: vt impleretur quod dictum eſt à Propheta, || Partiti ſunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam iecerunt ſortem.

36 Et ſedentes ſeruabant eum illic.

37 Et impoſuerunt ſuper caput eius crimen ipſius ſcriptum, [9] HIC EST IESVS REX ILLE IVDAEORVM.

38 [10] Tũc crucifiguntur cum eo duo latrones vnus ad dexteram, & alter ad ſiniſtram.

39 [11] Qui verò præteribant, conuitiabantur ei, mouentes capita ſua,

40 Et dicentes, || Tu qui deſtruis templũ, & triduò ædificas, ſerua temetipſum: ſi Filius Dei es, deſcende è cruce.

41 Similiter autem etiam, principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant,

5 Chriſtus ignominiam ſubijt peccatis noſtris debitam. Interim tamen occulta Dei prouidentia ab ijs ipſis rex deſignatur à quibus afficitur cõtumelia.

6 Educitur extra vrbem vt in cœleſte regnum introducatur.

Mar.15.21, luc.23.26.

Mat.15.22, luc.23.33, ioh.19.16.

7 Chriſtus nullum vſquam ſolamen inuenit vt omni cõſolatione in eo repleamur.

Mar.15.24. Pſal.22 19.

8 Fit maledictio, vt in ipſo benedicamur: nudatur ſuis etiã veſtibus, vt ipſius nuditate ditemur.

9 Pronunciatur verus Meſſias ab ijs ipſis à quibus reijcitur.

Ioh.2.19.

10 Pendens medius inter latrones Chriſtus, iudicatus iam tum incipit mundum iudicare.

11 Chriſtus vt plenè pro nobis ſatisfaceret, non tantum corporis, ſed etiam ſummos animi cruciatus ſuſtinuit & vicit.

42 Alios ſeruauit, ſeipſum non poteſt ſeruare: ſi Rex Iſrael eſt, deſcendat nunc è cruce, & credemus ei.

43 ||Confidit in Deo, liberet eum nũc, ſi vult eum. dixit enim, Filius Dei ſum.

44 Idipſum autem etiam [g] latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabãt ei.

45 [12] A ſexta autem hora tenebræ factæ ſunt ſuper [h] vniuerſam regionem, vſque ad horam nonam.

46 Circiter verò horam nonam exclamauit Ieſus voce magna, dicens, || Eli, Eli, lama-ſabachtani? hoc eſt, Deus meus, Deus meus, cur [i] deſeruiſti me?

47 Quidam autem ex ijs qui illic ſtabant, quum *hoc* audiſſent, dicebant, [k] Eliam vocat iſte.

48 Et ſtatim currens quidam ex eis, || quum acceptam ſpongiam impleuiſſet aceto, & [l] circumpoſuiſſet calamo, dedit ei vt biberet.

49 Reliqui verò dicebant, Sine videamus an veniat Elias ſeruaturus eum.

50 [13] Ieſus autem quum rurſum clamaſſet voce magna, emiſit ſpiritum.

51 [14] || Et ecce, [m] aulæum templi fiſſum eſt in duas partes, à ſummo vſque ad imũ: & terra mota eſt, & petræ fiſſæ ſunt.

52 Et [n] monumenta aperta ſunt: & multa corpora ſanctorum qui dormierant, ſurrexerunt.

53 Qui egreſſi è monumẽtis poſt reſurrectionem eius, introierũt in ſanctam vrbem, & apparuerunt multis.

54 Centurio verò, & qui cum eo erãt ſeruantes Ieſum, viſo terræ motu & ijs quæ facta fuerant, timuerunt vehementer, dicentes, Verè Filius Dei erat iſte.

55 Erant autem illic mulieres multæ, procul ſpectantes, quæ ſequutæ fuerant Ieſum à Galilæa miniſtrantes ei.

56 Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioſe mater, & mater filiorum Zebedæi.

57 || [15] Quum autem ſerum diei eſſet, venit homo diues ab *vrbe* Arimathæa,

Pſal.22.9, ſap.2.18.

12 Cœlum ipſum præ horrore obtenebratur, & Ieſus in inferorum gurgitẽ immerſus eiulat, & interea irridetur

13 Chriſtus ſuperatis cæteris hoſtibus tandẽ etiam mortem ipſam laceſſit.

Pſal.22 2. Pſal.69.22.

14 Chriſtus etiam mortuus ſe Deũ omnipotentem eſſe, vel ipſis hoſtibus confitẽtibus, demõſtrat.

2.Par.3.14.

15 Chriſtus non clàm, ſed præſidis conſenſu ab homine celebri, loco non procul ſito, in monumẽto nouo ſepelitur, vt de vera ipſius morte ambigi non poſſit.

Mar.15.42, luc.23.50, ioh.19.38.

---

c Super iniicitur enim chlamys & circumuoluitur carens nimirum manicis. d Apud Iohannem, & Marcum, fit mentio purpuræ, quæ & ipſa ſuauiter rubet: Ad ludibrium autem petulantia prophana militum ita veſtiuit Ieſum, qui rex perhiberetur. e Implexis ſpinis concinnatam. f Supra, cap.5.verſ.42. id eſt coëgerunt Simonem ad ferendum onus crucis: vnde conſtat tam duriter anteà afflictum fuiſſe Ieſum, vt viribus ad crucem in itinere ferendam fuerit deſtitutus. Nam illum geſtaſſe crucem ſcribit Iohannes.

g Synechdoche: alter enim ſolus conuitiabatur. Vide Luc. h In Marc. 15.3. i In hac ſcilicet calamitate: Hac autem exclamatio humanæ naturæ propria peccati quidem experti, ſed quæ iram Dei ſuſtineret debitam peccatis noſtris. k Ad nomen Eli alludunt, non ex ignoratione linguæ, ſed ex profana petulantia: illa autem verba ideo recitauit vt iſta amariſſima paronomaſia intelligeretur. l Extremo calamo circumuolutam. m Quo diuidebantur Sancta ſanctorum. n Id eſt, fiſſis petris monumenta ſunt aperta, vt hoc Symbolo doceretur mortem eſſe deuictam: mortuorũ autem reſurrectio ſequuta eſt reſurrectionem Chriſti, vt apparet ex proximè ſequente verſiculo.

nomine Ioſeph, qui & ipſe diſcipulus fuerat Ieſu.

58 Is adijt Pilatum, & petijt corpus Ieſu. Tunc Pilatus iuſſit reddi corpus.

59 Et Ioſeph, quum accepiſſet corpus, inuoluit illud ſindone pura:

60 Poſuitque in monumento ſuo nouo quod exciderat in petra: & aduoluto ſaxo magno ad oſtium monumenti, abijt.

61 Erat autem illic Maria Magdalene & altera Maria, ſedentes contra ſepulcrum.

16 Ipſius Chriſti interfectoribus ſepulcri cuſtodia cōmittitur, quominus poſſit de eius reſurrectione dubitari.

62 [16] Poſtero autem die quæ ſequitur paraſceuen, coacti ſunt principes ſacerdotum & Phariſæi ad Pilatum,

63 Dicentes, Domine, meminimus [p] planum illum dixiſſe, quum adhuc viueret, Tertio pòſt die ſurgam.

64 Iube ergo muniri ſepulcrum vſque in diem tertium: nequando veniāt diſcipuli eius nocte, & furentur eum, dicantque populo, Surrexit à mortuis, & erit vltimus error peior priore.

65 Dixit eis Pilatus, [q] Habetis cuſtodiam: abite, munite ſicut ſcitis.

66 Ipſi autem profecti munierunt ſepulcrum, obſignato lapide, cum cuſtodia.

p Seductorē, vel præſtigiatorem.

q Præſidiarios milites, templi nimirū cuſtodiæ deſignatos.

CAP. XXVIII.

1 Mulieres ſepulchrum adeunt. 2 Angelus. 8 Chriſtus conſpicitur à mulieribus. 18 Mittit Apoſtolos ad prædicandum.

CAP. XXVIII 1 *Mar. 16.6, ioh. 20.11.*

1 Chriſtus profligata in ipſo ſepulcro morte, ſua vi reſurgit: quod mox Angelus teſtificatur.

1 E[a] Xtremo || [1] autem Sabbatho, quū [b] luceſceret in primum *diem* hebdomadis, venit Maria Magdalene & altera Maria vt ſpectarent ſepulcrum.

2 Et ecce, terræ motus factus eſt magnus. Angelus enim Domini quum deſcendiſſet è cœlo, & acceſſiſſet, deuoluit lapidem ab oſtio, ſedebatque ſuper eum.

3 Erat autem [c] viſus eius vt fulgur, & veſtimentum eius album ſicut nix.

4 Cuſtodes autem concuſſi ſunt pręipſius timore, & facti ſunt ſicut mortui.

5 Reſpondens autem Angelus dixit mulieribus, [d] Vos *verò* ne timete: ſcio enim vos Ieſum crucifixum quærere.

6 Non eſt hîc: ſurrexit enim prout dixit, Venite, videte locum vbi iacebat Dominus.

7 Et citò profectæ dicite diſcipulis eius, eum ſurrexiſſe à mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic eum videbitis. Ecce, dixi vobis.

8 Tunc egreſſæ citò à monumento cum timore & gaudio magno, currebant vt renuntiarent diſcipulis eius.

9 [2] Quum autē proficiſcerentur vt renuntiarent diſcipulis eius, ecce, Ieſus occurrit eis, dicens, Auete. Illæ autem acceſſerunt, & prehenderūt pedes eius, & adorauerunt eum.

10 Tunc ait eis Ieſus, Ne timete: abite, annuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic me videbunt.

11 [3] Proficiſcentibus autem ipſis, ecce, quidam ex cuſtodia venerunt in vrbem, & annuntiauerunt principibus Sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

12 Tunc coacti cum ſenioribus, conſilio capto, [c] pecuniam multam dederūt militibus,

13 Dicentes, Dicite, Diſcipuli eius nocte venerunt, & eum furati ſunt nobis dormientibus.

14 Quòd ſi hoc [f] auditum fuerit apud præſidem, nos perſuadebimus ei, & ſecuros vos præſtabimus.

15 Ipſi verò accepta pecunia fecerunt ſicut erant edocti: & diuulgatus eſt iſte ſermo apud Iudęos vſque ad hodiernum diem.

16 [4] Vndecim autem diſcipuli profecti ſunt in Galilæam, in montem vbi cōſtituerat eis Ieſus.

17 Et cùm vidiſſent eum, adorauerūt eum: quidam autem dubitauerunt.

18 Et accedēs Ieſus, loquutus eſt eis, dicens, || Data eſt mihi omnis authoritas in cœlo & in terra.

19 || [5] Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in [g] nomine patris, & Filij & Spiritus ſancti.

20 Docentes eos ſeruare omnia quæ mandaui vobis: & ecce, ego vobiſcum ſum [h] omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Amen.

2 Chriſtus ipſe poſt reſurrectionē apparet, & miſſis ad diſcipulos mulieribus, oſtendit ſe curam eorū non abieciſſe.

3 Quo magis ſol lucet, eo magis excecātur impij.

4 Diſcipulis quoq; apparet Chriſtus, quos etiam Apoſtolos deſignat.

5 *Kephalæa*, apoſtolatus, doctrinæ à Chriſto traditæ per orbem terrarū promulgatio, & ſacramentorum adminiſtratio: quarum rerum efficacia non à miniſtris, ſed à Domino pendet.

e Satis multum numerū.

f Periculum enim erat ne deferrentur.

g Inuocato Patre, Filio, & Spiritu ſancto.

h In omne tempus intelligitur autem hic locus de modo præſentiæ Spiritus, quo ſe ſuaq; nobis communicat, cæterū corpore abſens.

Heb. 1.2. Mar. 16.15.

EVAN-

---

a Exeunte iā Sabbatho, i ſub diluculū, more ſcilicet Romanorum, qui diem naturalē ab ortu ſolis ad ſequentem ortum numerant: non autem Hebræorum, qui à veſpera ad veſperam. *b i. primi à Sabbatho diei illuceſcēte diluculo: primus autem dies ille eſt, quem hodie Dominicum vocamus.* *c Oculorum radij & per ſynechdoch. pro vultu.* *d Emphaticè, mulieres confirmat, perterritis ſcilicet militibus.*

EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

CAP. I.

4 Baptizat Iohannes. 6 Veſtitus & victus ipſius 9 Baptizatur Ieſus. 12 Tentatur. 14 Prædicat Euang. 16.21.& 19. Docet in ſynagogis. 23 Sanat dæmoniacum. 29 Socrum Petri. 32 Multos infirmos, 40 Leproſum.

1 PRINCIPIVM Euangelij Ieſu Chriſti Filij Dei:

2 [1] Vt ſcriptum eſt in [a] Prophetis, || Ecce, ego [b] mitto nuntium meum [c] ante faciem tuam, qui parabit viam tuam coram te.

3 || Vox clamantis in deſerto, Parate viam Domini, complanate ſemitas eius.

4 || [2] Baptizabat Iohānes in deſerto, & prædicabat [d] baptiſmum reſipiſcentiæ ad remiſſionem peccatorum.

5 || Et exibat ad eum tota Iudææ regio, ac Ieroſolymitæ: & baptizabantur omnes ab eo in Iordane flumine, confitentes peccata ſua.

6 [e] Induebatur autem Iohannes pilis camelorum, & zona pellicea circa lumbos ſuos, || & edebat locuſtas & mel ſylueſtre.

7 [3] || Et prædicabat dicēs, Venit ponè me qui validior me eſt, cuius non ſum dignus qui [f] incuruatus ſoluā corrigiam ſolearum.

8 || Ego quidē [g] baptizaui vos aqua: ipſe verò baptizabit vos Spiritu ſancto.

9 || [4] Et factum eſt diebus illis, venit Ieſus à Nazareth *vrbe* Galilææ, & baptizatus eſt in Iordane à Iohanne.

10 [5] Et ſtatim [h] aſcendens ex aqua, vidit findi cœlos, & Spiritum tanquam columbam deſcendere ſuper eum.

11 Et vox extitit è cœlis, Tu es Filius ille meus dilectus, in quo [i] acquieſco.

12 || [6] Statimq; Spiritus eum [k] expellit in deſertum.

13 Et fuit illic in deſerto dies quadraginta, tentante eum Satana. eratque cum feris: & Angeli miniſtrabant ei.

14 || [7] Poſtquam autē traditus fuit Iohannes in cuſtodiam, venit Ieſus in Galilæam, prædicans Euangeliū regni Dei:

15 Et dicens, Impletum eſt tempus, & appropinquauit regnum Dei, [l] reſipiſcite, & credite Euangelio.

16 || [8] Ambulans autem ad mare Galilææ, vidit Simonem & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare, (erant enim piſcatores)

17 Et dixit eis Ieſus, Sequimini me, & faciam vt ſitis piſcatores hominum.

18 Et *ipſi* ſtatim omiſſis retibus ſuis ſequuti ſunt eum.

19 [9] Tūc progreſſus illinc paululum, vidit Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipſi in nauigio ſarciebant retia.

20 Statimq; vocauit eos: & *ipſi* omiſſo patre ſuo Zebedæo in nauigio cum mercenarijs, ſequuti ſunt eum.

21 || Et ingrediuntur [m] Capernaum: ſtatimque ſabbatho ingreſſus Ieſus in ſynagogam, docebat.

22 || Et percellebantur ſuper doctrina eius. docebat enim eos vt autoritatem habens, & non vt Scribæ.

23 || [10] Erat autē in ſynagoga eorum quidam [n] in quo erat ſpiritus impurus, qui exclamauit.

24 Dicens, Ah, quid nobis tecum Ieſu [o] Nazarene? Veniſti vt perderes nos? noui te quis ſis, *nimirum* [p] Sanctus ille Dei.

25 Et obiurgauit eum Ieſus, dicens, Obmuteſce, & exi ab eo.

26 Tunc quum [q] diſcerpſiſſet eum ſpi-

Malac.3.1.
1 Iohannes ...nit Chri- ...ſicut præ ...ditum eſt à Prophetis.
Eſa.40.3.
...c.3.4.
...an.1.15.
Math.3.4.
Math.3.5.
2 Summa doctrinæ ...hānis, aut ...tius Chri-: ...remiſſio peccatorum ...& emendatio vitæ.
3 Iohannes ...& omnes ...niſtri in Chriſtum Dominum reſpiciunt.
...1.28.
Mat.3.11,
...3.16,
...1.27.
Act.1.5,& 2 ...& 11.16, & 19.4.
Mat.3.14,
...3.22,
...1.33.
4 Chriſtus baptiſmum noſtrū in ſe- ...ſe cōſecrat.
5 Vocatio Chriſti è cœ- ...vt capitis Eccleſiæ.

Mat.4.1. luc.4.1.
6 Chriſtus tentatus vincit.
Mat.4.12, luc.4.14, ioh.4.43.
7 Iohanne capto plenè ſe prodit Chriſtus.
Mat.4.18, luc.5.2.
8 Vocatio Simonis & Andreæ.
9 Vocatio Iacobi & Iohannis.
10 Annūtiat doctrinam qua ſola expellitur Satan è mūdo: quod etiam miraculo confirmat.
Mat.4.28, luc.4.31.
Mat.7.28. Luc.4.32.

---

[a] *Metonymia. i. in libris Prophetarū, Malachia ſcilicet & Eſaia.*
[b] *Tēpore præſenti vtitur Propheta de re futura, tam certus quàm ſi eam cerneret.*
[c] *Metaphora ſumpta à Regum cōſuetudine, qui ſolent habere ſuos anteambulones.*
[d] *Multa erant apud Iudæos genera lauacrorum: hîc autem agitur de ſingulari lauacro, quod veri baptiſmatis omnes habet partes, reſipiſcētiam & remiſsionem peccatorum.*
[e] *Mat.3.4.*
[f] *Voluit Euangeliſta infimi ſerui conditionē ſignificare.*
[g] *Docet vim omnē baptiſmi à Chriſto manare qui intus baptizat.*
[h] *Iohannes qui deſcenderat in aquā cum Ieſu.*
[i] *Vide Matthæū, 3.19.*
[k] *Non ſignificatur expulſio violenta, ſed vis diuina qua Chriſtū, (qui ad illud vſq; tēpus vt priuatus vixerat) nouā perſona induit, ac luctæ proxima & miniſterio præparatur.*
[l] *Mat.3.2.*
[m] *Ab vrbe Nazareth.*
[n] *Ad verb. homo in ſpiritu impuro. i. quem ſpiritus impurus corripuerat.*
[o] *Natus erat in vrbe Bethleem, ſed errore vulgi Nazarenus dictus eſt quia educatus eſſet in Nazareth.*
[p] *Alludit nomen illud quod Pontificis maximi tiara inſcriptum erat, Exod.28.36.*
[q] *Infra.9.20.*

ritus impurus, & clamaſſet voce magna, exijt ab eo.

27 Et expauerunt omnes, ita vt mutuò [r] quærerent inter ſe dicentes, Quid eſt hoc ? quæ doctrina noua hæc, vt per [s] poteſtatem imperet etiam ſpiritibus impuris, & auſcultent ei ?

28 Peruenit autem fama eius ſtatim in totam regionem [t] circumiacentem Galilææ:

29 [11] ‖ Et ſtatim è ſynagoga egreſſi, venerunt domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.

30 Socrus autem Simonis decumbebat febricitãs· & ſtatim dicunt ei de illa.

31 Tunc accedens erexit eam, prehenſa manu eius: & dimiſit eam febris ſtatim: & miniſtrauit eis.

32 Quum autem ſerum *diei* eſſet, occidente ſole, adducebant ad eum omnes malè affectos & dæmoniacos.

33 Et vrbs tota coacta erat ad oſtiũ.

34 Et ſanauit multos malè affectos varijs morbis: & dæmonia multa eiecit: & non [u] ſinebat loqui dæmonia quòd ipſum noſſent.

35 Et manè valdè multa nocte, quũ ſurrexiſſet, exijt, & abijt in deſertum locum, & illic precabatur.

36 Et proſequuti ſunt eum Simon, & qui cum ipſo erant.

37 Et quum inueniſſent eum, dicunt ei, Omnes te quærunt.

38 Tunc dicit eis, Eamus in contigua [x] oppidula, vt & illic prædicem. ad hoc enim ſum egreſſus.

39 Et prædicabat in ſynagogis eorũ, in tota Galilæa, & dæmonia eijciebat.

40 [12] ‖ Venitque ad eum leproſus, precans eum eique ad genua accidens, ac dicens ei, Si velis, potes me purgare.

41 Ieſus autem miſericordia commotus, extenſa manu, tetigit eum, & dixit ei, Volo, purgator.

42 Et quum *hæc* dixiſſet, ſtatim abijt ab eo lepra, & purgatus fuit.

43 Et grauiter interminatus ei *Ieſus*. ſtatim ablegauit eum:

44 [13] Dixitque ei, Vide *vt* nemini quicquam dicas : ſed abi, oſtende teipſum [y] ſacerdoti, & offer pro purgatione tui quæ ‖ imperauit Moſes, vt hoc ſit eis teſtimonio.

45 ‖ Ille verò egreſſus, cœpit prædicare multa, & [z] rem diuulgare, ita vt iam non poſſet Ieſus manifeſtè introire in ciuitatem: ſed foris in deſertis locis erat, & veniebant ad eum vndique.

CAP. II.

3 & 4 Paralyticus remißis peccatis ſanatur. 14 Matthæi vocatio. 19 Ieiunia & afflictiones prædicuntur. 23 Diſcipuli ſpicas vellunt. 26 Panes propoſitionis.

1 ET ‖ [1] rurſus intrauit Capernaum interiectis *aliquot* diebus, & auditum eſt eum [a] domi eſſe.

2 Statimque coacti ſunt multi, *adeò* vt iam non caperent *eos* [b] ne ea quidem *loca* quæ *erant* ad oſtium, & loquebatur eis ſermonem *Euangelij*.

3 Tunc veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4 Et quum non poſſent ei appropinquare propter turbam, detexerunt tectum *ædium* in quibus erat, eoq́; perfoſſo, *funibus* [c] demiſerunt [d] grabbatum in quo paralyticus iacebat.

5 Quum autem vidiſſet Ieſus fidem eorum, dixit paralytico, Fili, remiſſa ſunt tibi peccata tua.

6 Erant autẽ illic quidam ex Scribis ſedentes, & [e] ratiocinantes in cordibus ſuis,

7 Quid iſte ita loquitur blaſphemias ? ‖ quis poteſt remittere peccata, niſi ſolus Deus ?

8 Et quum ſtatim cognouiſſet Ieſus ſpiritu ſuo, eos ita ratiocinari apud ſe, dixit eis, Quid iſta ratiocinamini in cordibus veſtris ?

9 Vtrum eſt facilius, dicere paralytico, Remiſſa ſunt tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum, & ambula ?

10 Vt autem ſciatis Filium hominis præditum eſſe autoritate remittendi peccata in terra, (ait paralytico)

11 Tibi dico, ſurge, ac tolle grabbatum tuum, & abi domum tuam.

12 Tunc *ille* ſtatim ſurrexit: ſublatoque grabbato, egreſſus eſt coram omnibus: adeò vt [f] obſtupeſcerent omnes, & glorificarent Deum, dicẽtes, Nunquam tale quicquam vidimus.

13 ‖ [2] Et egreſſus eſt rurſus ad mare: totaque turba veniebat ad eum, & docebat eos.

14 Et quum prætergrederetur, vidit [g] Leuin Alphæi *filium* ſedentem ad [h] te-

loni

Matth.8.14, luc.4.32.

11 Varijs ſanatis morbis, demonſtrat ſe veram vitam in mundum attuliſſe.

12 Curato leproſo oſtendit ſe idcircò veniſſe, vt mundi ſordes ſuo contractu eluat.

13 Teſtatur ſe non ambitione, ſed ſolius Patris glorię & amoris in miſeros peccatores ſtudio duci.

r Velut attoniti.

ſ i. Pro ſuo iure, vel pro imperio.

t Non ſolùm in Galilæam, ſed etiam in vicinas regiones.

u Non enim eſt dæmoniorum Euangelium prædicare. Act.16.18.

x Vicos qui eſſent inſtar vrbium.

Mat.8.2, luc.5.12.

y Omnes poſteri Aaronis de lepra iudicare poterant.

z Ad verb. ſermonem.

Leui.14.4.
Luc.5.18.

CAP.II.
Mat.9.1.

1 Chriſtu
ſanato pa
lytico de-
monſtrat
mines ami
ſas omnes
vires in ſe
no per fide
recuperar

2 Euange
lium ſuper-
bos offend
humiles ſe
uat.

a In domo
in qua com-
morari ſole-
bat, nam Ca
pernaum ſ
elegerat ad
habitandum
relicta Na
reth.

b Nec dom
nec veſtibul
eos caperet.

Iob.14.4,
eſa.43.15.

c Superio
parte tecti
perfoſſa (q
plana erat)
miſerunt p
ralyticum
inferiorem
partem, vb
Chriſtus c
cionabatur
alioqui en
in eius con
ctum illu p
rumpere n
licebat.

d Sic Lat
vocant le
viliores,
quibus m
diari ſole

e In anim
ſuis, in v
que part
de eo fac
diſputan

Mat.9.9,
luc.5.27.

f Ad ve
mentem
mouerent.

g Alter
Matthæ
men. Lu
27.

h. Telon
rant qui vectigalia redimebant, telonium aut redemptionem v
galis, aut locum vbi telonæ præſidebant.

lonium, dixitque ei, Sequere me. Et *is* surgens, ſequutus eſt eum.

15 Et factum eſt quum Ieſus accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores ſimul diſcumbebant cum Ieſu & diſcipulis eius: erant enim multi & ſecuti fuerant eum.

16 Quumque Scribæ ac Phariſæi vidiſſent eum edentem cum publicanis & peccatoribus, dixerunt diſcipulis eius, Quid *eſt* quòd cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit?

17 Et quum *hoc* audiſſet Ieſus, dicit eis, [i] Ijs qui valent, non opus eſt medico, ſed ijs qui malè affecti ſunt, || non veni vt vocarem iuſtos, ſed peccatores ad [k] reſipiſcentiam.

18 [3] Diſcipuli autem Iohannis ac Phariſæorum ieiunabant: veniunt igitur & dicunt ei, Quare diſcipuli Iohannis & Phariſæorum ieiunant, tui autem diſcipuli non ieiunant?

19 || Tunc ait eis Ieſus, Num poſſunt filij thalami [l] quo *tempore* cum ipſis eſt ſponſus, ieiunare? quandiu habent ſecum ſponſum, non poſſunt ieiunare.

20 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt illis diebus.

21 [m] Sed nemo panniculum impexum inſuit veſtimento veteri: alioquin, illud ipſius ſupplementum nouum detrahit *aliquid* ex vetere *veſtimento*, & fit peior fiſſura.

22 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioquin vinum nouum diſrumpit vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: ſed vinum nouum in vtres recentes inijciendum eſt.

23 || [4] Factum eſt autem vt ipſe præteriret [n] Sabbatho per ſata, & cæperunt diſcipuli eius iter faciendo vellere ſpicas.

24 Tunc Phariſæi dixerunt ei, Ecce, cur faciunt Sabbatho quod non licet?

25 Et ipſe dixit eis, Nunquam legiſtis || quid fecit Dauid quum egeret, & eſuriret ipſe & qui cum eo *erant*?

26 Quomodo ingreſſus ſit domum Dei ſub [o] Abiathar Pontifice maximo, & panes propoſitionis ederit, quos non licet edere || niſi ſacerdotibus, & dederit etiam ijs qui ſecum erant?

27 Dixit etiam eis, Sabbathum propter hominem factum eſt, non homo propter Sabbatum.

28 Itaque Filius hominis eſt etiam [p] Sabbathi Dominus.

p Sabbathum in ſua habet poteſtate, vt poſsit pro ſuo imperio illi dominari.

CAP. III.

1 Areſacta manus ſanatur 6 Phariſæi cum Herodianis conſilium ineunt 10 Tactu Chriſti ſanantur multi. 11 Eiuſdem aſpectu dæmones genibus accidunt. 14 Duodecim Apoſtoli. 24 Regnum aduerſus ſeſe partitum. 29 Blaſphemia in Spiritum. 33 Parentes Chriſti.

CAP. III. *Matth. 12.9, luc. 6.6.*

1 ET || [1] introiuit rurſus in ſynagogam: eratque illic quidem [a] areſactam manum habens:

2 Et obſeruabant an Sabbathis ſanaturus eſſet eum, vt ipſum accuſarent.

3 Tunc ait homini habenti manum areſactam, Surge in medium.

4 Eis autem dixit, Licet Sabbathis beneſacere an maleſacere *cuipiam?*[b] hominem ſeruare, an trucidare? Ipſi verò ſilebant.

5 Et quum circumſpexiſſet eos cũ ira, [c] condoleſcens quòd [d] occalluiſſet cor eorum, dicit homini, Extende manum tuam. Et *is* extendit: reſtitutaque eſt manus eius ſana vt altera.

6 [2] Tunc egreſſi Phariſæi, ſtatim cũ [e] Herodianis conſilium inierunt aduerſus eum, vt eum perderent.

7 Sed Ieſus cum diſcipulis ſuis ſeceſſit ad mare: & magna multitudo ſequuta eſt eum à Galilæa, & à Iudæa.

8 Et ab Hieroſolymis, & ab Idumæa, & *regione quæ eſt* [f] trans Iordanem: & qui circa Tyrum ac Sidonem habitabant, magna multitudine, quum audiſſent [g] quanta faceret, venerunt ad eum.

9 Ipſe autem dixit diſcipulis ſuis vt nauigiolum ſibi [h] ſemper adeſſet, propter turbam, ne ipſum opprimerent.

10 Multos enim ſanauerat, adeò vt ruerent in eũ vt ipſum tangerent quotquot tenebantur [i] flagellis.

11 Et [k] ſpiritus impuri quum eum conſpexerant, accidebant ei *ad pedes*, & clamabant, dicentes, Tu es Filius ille Dei.

12 Ipſe verò multum interminabatur eis ne ipſum palàm facerent.

1 Tertiò quòd ceremonialem legem (moralis appendicem) morali præferebant, quũ è contrario ex iſta petere oportuerit verum ceremonialis vſum.

2 Quo magis premitur veritas, eo magis emergit.

a Id eſt, inutilem & enectam.

b Ad verb. animam, vt ſit Synecdoche pro toto homine.

c Homines cùm iniuriam factam ſibi dolent in iram erumpunt, idq́ non ſine vitio, at Chriſtus ſine vitio iratus eſt, & indoluit non tam propter iniuriam illatam, quam propter illorum improbitatem: illum itaque capiebat aduerſariorum commiſeratio, ideò condoleſcere dicitur. d Quaſi callo obduruiſſet ita vt ſalutari doctrinæ amplius locus non eſſet. e Vide Mat. 22.16. f Qua Petrea dicitur à Ioſeph. g Quàm immenſa & quàm mirifica. h Ad verb. aſsiduè ſibi præſtò eſſet. i Morbis quidem vt flagellis, homines flagellat Deus. k In ijs quos inuaſerant, vel metonymicè pro ijs qui à ſpiritibus exagitabantur.

13 ||Tunc aſcendit in montem,& aduocauit ad ſe quos ipſe voluit: & venerunt ad eum.

14 [3] Et [l] conſtituit duodecim qui ſecum eſſent,& quos mitteret vt prædicarent:

15 Haberentque poteſtatem ſanandi morbos,& eijciendi dæmonia.

16 [m] Primum Simonem, (cui impoſuit nomen Petrum:)

17 Et Iacobum *filium* Zebedæi,& Iohannem fratrem Iacobi (& impoſuit eis nomina Boanerges, quod eſt filij tonitrui.)

18 Et Andream, & Philippũ, & Bartholomæum,& Matthęum,& Thomam, & Iacobum Alphæi *filium*, & [n] Thaddæum,& Simonem [o] Cananiten.

19 Et Iudam Iſcariotem, qui & prodidit eum, [p] veneruntque domum.

20 Conuenit autem rurſum turba,adeò vt ne capere quidem cibum poſſent.

21 [4] [q] Et quum *hæc* audiſſent ipſius propinqui, venerunt vt prehenderent eum: dicebant enim eum [r] apud ſe non eſſe.

22 Scribæ verò qui Hieroſolymis deſcenderant,dicebant eum habere Beelzebub, & || per principem dæmoniorũ eijcere dæmonia.

23 Quum autem eos aduocaſſet, dixit eis per parabolas, Quomodo poteſt Satanas Satanam eijcere?

24 Neque [ſ] ſi regnum aduerſus ſeſe diſſideat,poteſt ſtare regnum illud:

25 Neque ſi domus contra ſemetipſam diſſideat,poteſt ſtare domus illa.

26 *Sic* quoque ſi [t] Satanas inſurrexit & diſſidet aduerſus ſemetipſum, ſtare non poteſt,ſed finem habet.

27 Non poteſt quiſquam validi *alicuius*, [u] vaſa,ingreſſus domum eius,diripere, niſi primò validum illum vinxerit: & tunc domum eius diripiet.

28 [5] || Amen dico uobis,quæuis peccata remittentur [x] filijs hominum, & blaſphemiæ quibuſcunque blaſphemarint.

29 Sed quicunque blaſphemarit in Spiritum ſanctum, non habet remiſſionem in æternum, ſed tenetur [y] æterno iudicio.

Infr.6.7, matth.10.1, luc.9.1.

3 Duodecim diſcipuli ſegregantur ad futuri Apoſtolatus tyrocinium.

4 Nulli infenſiores Euangelij hoſtes quàm quos minimè oportuit

5 Soli extrà ſpem ſalutis qui cognitũ Chriſtum malitioſè oppugnant.

l Elegit ac deſignauit duodecim, qui ſecum familiariter verſarentur.

m Mat.10.2

n Qui etiam à Luca dicitur Iudas, ad cuius differentiam proditor dicitur Iſcariotes.

Mat.9.34, & 12.24. luc.11.14.

o Vide Matt. 10.4.

p Apoſtoli in contubernium recepti in domum venere, vt poſthac cum Chriſto verſarentur.

q Ad verb. qui ab eo erant, id eſt, gentiles ſeu propinqui: qui enim mente eſſent capti ad agnatos deducebantur.

Mat.12.34, luc.12.10, 1.ioh.5.16.

r Mentis non eſſe compotem

ſ Si regnum diſtractum fuerit in partes.

t Id eſt, Satanicus cœtus. *u Cuiuſcunque generis inſtrumenta.* *x Hominibus, Hebr.* *y Quod nunquam delebitur.*

30 [z] Dicebant enim,Spiritum impurum habet.

31 [6] || Veniunt igitur [a] fratres & mater eius: & foris ſtantes, miſerunt ad eum,& eum vocarunt.

32 Sedebat autem circa eum turba, *illi* verò dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

33 Tunc reſpondit eis, dicens, Quæ eſt mater mea,aut fratres mei?

34 Et quum circumſpexiſſet in circuitu circum ſe diſcipulos ſedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.

35 Quicunque enim fecerit quod Deus vult, is eſt frater meus, & ſoror mea,& mater.

CAP. IIII.

4 Parabola ſeminantis. 14 Eiuſdem expoſitio. 18 ſpinæ. 21 Lucerna. 26 Sementis iacta in terram. 31 Granum ſinapis. 38 Dormit Chriſtus in puppi.

1 ET||rurſus cœpit docere iuxta [a] mare: & coacta eſt ad eum turba multa, adeò vt ipſe nauigium ingreſſus, [b] ſederet in mari: tota autem turba iuxta mare in terra erat.

2 Et docebat eos per parabolas multa, dicebatque eis in doctrina ſua,

3 [1] Audite, Ecce, *quidam* qui ſeminabat,exijt ad ſeminandum.

4 Et factum eſt in ſeminando, aliud quidem cecidit iuxta viam: veneruntque volucres cæli, & deuorauerunt illud.

5 Aliud verò cecidit in petroſa, vbi non habebat terram multam: & ſtatim exortum eſt,propterea quòd non habebat profundam terram:

6 Sole autem exorto torrefactum eſt,& propterea quòd non habebat radicem,exaruit.

7 Et aliud cecidit in ſpinas: & aſſurrexerunt ſpinæ: ac ſuffocarunt illud, & fructum non dedit.

8 Et aliud cecidit in terram bonã, deditque fructum aſſurgentem ac creſcentem: & tulit aliud tricena, & aliud ſexagena,& aliud centena.

9 Tunc dixit eis, Qui habet aures ad audiendum,audiat.

10 Quum autem eſſet [c] ſolus, interrogarunt eum qui [d] circa eum erant cũ duodecim,de parabola.

11 Et dixit eis,Vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei: ijs autem qui

6 Di
eſt p
ſpirit
carna
gnati
ratio.
Matt
luc.8.
z Vn
uange
a Fr
nomin
qui eu
ſi co
nu in
Hebr

Mat.13, luc.8.4.

1 Eade
quidem
uangel
ctrina
que ſe
ſed no
ſucceſſ
minum
dem vi
ſed occ
Dei iud
a Tibe
b In na
mare de

c Ad v
ſolitari
d Qui
aſſectab

[e] foris ſunt, per parabolas omnia *iſta* fiũt:

12 || Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & remittantur eis peccata.

13 Prætereà dixit eis, [f] Neſcitis parabolam iſtam? & quomodo omnes parabolas cognoſcetis?

14 Seminator ille, ſermoné ſeminat.

15 Iſti autem ſunt qui iuxta viam *ſemen excipiunt*, in quibus *videlicet* ſeminatur ſermo: ſed poſtquam audierunt, ſtatim venit Satanas, & tollit ſermonem ſeminatum in cordibus eorum.

16 Et iſti ſunt ſimiliter qui in petroſa ſemen excipiunt: qui *videlicet*, quum audierint ſermonem, ſtatim cum gaudio accipiunt eum:

17 Et non habent radicem in ſe, ſed temporarij ſunt: deinde orta oppreſſione aut perſequutione propter ſermoné, ſtatim offenduntur.

18 Hi ſunt autem qui in ſpinas ſemen excipiunt, hi ſunt, *inquam*, qui ſermonem audiunt:

19 Sed ſolicitudines [g] ſeculi huius, & fallacia || diuitiarum, & cupiditates quæ in cęteris rebus *verſantur*, introeuntes ſuffocant ſermonem, iſq́ue redditur infructuoſus.

20 Hi ſunt verò qui in terram bonam ſemen exceperunt, qui *videlicet* audiunt ſermonem, & accipiunt: & fructum ferunt, aliud tricena, aliud ſexagena, aliud centena.

21 [2] Dixit etiam eis, || Num lucerna venit vt ſubter modium ponatur, aut ſubter lectum? nónne vt [h] candelabro imponatur?

22 || Non eſt enim quicquam occultum quod non manifeſtandum ſit, vel *quod* abſcondatur: ſed *oportet* vt palàm proferatur.

23 Siquis habet aures ad audiẽdum, audiat.

24 [3] Præterea dixit eis, Videte quid audiatis, || [i] qua menſura metimini, alij vobis metientur, & adijcietur vobis qui auditis.

25 || Qui enim habet, dabitur ei: & qui nõ habet, etiã quod habet tolletur ab eo.

26 [4] Item dicebat, Ita eſt regnũ Dei, vt ſi quiſpiam iaciat ſemen in terram,

27 Et [k] dormiat, & exurgat nocte ac die: & ſemen germinet, & aſſurgat [l] quomodo ipſe neſcit.

28 [m] Sponte enim terra fructum fert: primùm herbam, deinde ſpicam, deinde plenum frumentum in ſpica.

29 Quum autem prodiderit *ſeſe* fructus, ſtatim mittit falcem: quoniam adeſt meſſis.

30 || [5] Dicebat etiam, Cui *rei* aſſimilabimus regnum Dei? aut qua collatione conferemus illud?

31 Velut grano ſinapis: quod quum ſeminatur in terra, minimum eſt omnium ſeminum quæ in terra ſunt.

32 Sed quum ſeminatũ fuerit, aſſurgit, & fit maximum omnium olerum: editq́ue ramos magnos, ita vt poſſint ſub eius vmbra volucres cæli nidulari.

33 || Et talibus multis parabolis loquebatur eis ſermonem, [n] prout poterant audire.

34 Abſque parabola verò non loquebatur eis: priuatim autem diſcipulis ſuis [o] explicabat omnia.

35 || Dixit autem eis die illo, quum ſerum *diei* eſſet, Tranſeamus in vlteriorem *ripam*.

36 Dimiſſa igitur turba, acceperunt eum vt erat in nauigio: ſed alia nauigiola erant cum eo.

37 [6] Tunc oritur turbo venti magnus: fluctúſque irruebant in nauigium, ita vt iam impleretur.

38 Erat autem ipſe in puppi, ceruicali indormiens: tunc expergefaciunt eum, dicuntq́; ei, Magiſter, [p] non eſt tibi curæ quòd perimus?

39 Experrectus igitur obiurgauit vẽtum, dixitq́ue mari, Sile, obmuteſce. Tum quieuit ventus, factaque eſt tranquillitas magna.

40 Dixit autem eis, [q] Quid ita timidi eſtis? quomodo fidem non habetis?

41 Et timuerunt timore magno, dicebantq́ue alius ad alium, Quiſnam iſte eſt, vt etiã ventus & mare auſcultent ei?

5 Deus cõtrà quàm ſoleant homines, à minimis auſpicatus, in maxima deſinit.

Matt. 13. 31, luc. 13. 19.

6 Qui cum Chriſto nauigãt, etiãſi videatur ille periclitantibus ſuis ſtertere, tamẽ in tempore ab ipſo expergefacto ſeruantur.

Matt. 13. 34.

[l] *Miniſtrorũ officium eſt agrum ſtudioſè colere, ſucceſſum Deo cõmendare. Vis enim illa qua ſemen adoleſcit, occulta eſt, qua ex fructu tantùm agnoſcitur.*

Matt. 8. 23, luc. 8. 22.

[m] *Vi quadã ſeipſum mouente.*

[n] *Pro auditorum captu.*

[o] *Ad verb. ſoluebat, nẽpè tanquam ænigmatum nodos.*

[p] *An nihil curas.*

[q] *Quomodo fidem non habetis.*

CAP. V.

1 Dæmoniacus ſanatur. 6 Dæmon agnoſcẽs Chriſtum. 9 Legio Dæmoniorum. 13 In porcos intrat. 22 Iatri filia. 25 Mulier à fluxione ſanguinis ſanatur. 26 Medici. 34 Fides. 39 Dormire.

1 ET || [1] venerunt in vlteriorem *ripam* maris, in regionem [a] Gaderenorũ.

CAP. V. *Matth. 8. 28, luc. 8. 26.*

1 Chriſti virtutem admirantur multi, qui tamen vel leuiſſimæ rei iactura redemptam nolint.

a *Vide Matth. 8. 30.*

2 Egreſſoq; ei è nauigio, ſtatim occurrit è monumẽtis homo in [b] quo erat ſpiritus impurus:

b Ad verb. in ſpiritu, In ſpiritu autem dicuntur eſſe quos ſpiritus quaſi incluſos teneat ac deuinctos.

3 Qui domicilium habebat in monumentis, & ne catenis quidem quiſquã poterat eum vincire:

4 Propterea quòd ſæpe pedicis & catenis vinctus fuerat, ſed diſcerptæ fuerant ab eo catenæ, & pedicæ contritæ: neque quiſquam potuerat eum domare.

5 Et per omne *tempus* die ac nocte in montibus & in monumẽtis [c] erat clamans, & concidens ſeipſum lapidibus.

c Verſabatur.

6 Quum vidiſſet autem Ieſum procul, cucurrit, & adorauit eum:

7 Et clamãs voce magna dixit, Quid mihi tecum Ieſu Fili Dei altiſſimi? [d] adiuro te *per* Deum ne me torqueas.

d Id eſt. Confirma mihi, interpoſito iureiurando fore vt non me vexes.

8 (Dicebat enim ei, Exi ſpiritus impure ex iſto homine)

9 Tunc interrogauit eum, Quod tibi nomen *eſt*? Et reſpondit dicens, Legio mihi nomen *eſt*, quia multi ſumus.

10 Et multùm [e] precabatur eum ne mitteretur extra illam regionem.

e Is Dæmon, qui etiam pro cæteris legatione fungebatur.

11 Erat autem illic ad [f] montes grex porcorum magnus paſcens.

f Hæc tota regio maxima ex parte eſt aſpera, intercurſantibus montibus Galaad.

12 Et precati ſunt eum omnes *illi* dęmones, dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

13 Et permiſit eis ſtatim Ieſus. Et egreſſi ſpiritus illi impuri introierunt in porcos: & ruit ille grex è præcipitio in [g] mare, (erant autem quaſi bis mille) & ſuffocati ſunt in mari.

g Strab. lib. 16. eſt in Gadaride ſtagnũ aqua peſſima, qua deguſtata, pecora pilos, vngulas, & cornua amittunt.

14 Qui verò paſcebant porcos, fugerunt, & renuntiarũnt in vrbem & in agros. Et *illi* egreſſi ſunt vt viderent quid illud eſſet quod factum fuerat.

15 Veniunt igitur ad Ieſum, & conſpiciunt eum qui fuerat dæmoniacus, ſedẽtem ac veſtitũ, & ſanæ mentis, eũ *inquam* qui habuerat legionem: & timuerunt.

16 Et qui *id* viderant, narrauerunt eis quomodo actũ eſſet cum dæmoniaco, & de porcis.

17 Tunc *illi* cœperunt eum rogare vt abiret ex finibus ipſorum.

18 Ipſi verò ingreſſi in nauigium, rogabat eum ille qui fuerat dæmoniacus, vt eſſet cum ipſo.

19 Ieſus autem non permiſit ei, ſed ei dixit, Abi domum tuam ad tuos, & eis renuntia [h] quanta tibi Dominus præſtiterit, & *quantopere* miſertus ſit tui.

h Sup. 3. 8.

20 Abijt igitur *ille*, & cœpit prædicare in Decapoli quanta ipſi feciſſet Ieſus. & omnes mirabantur.

21 Et quum Ieſus rurſum traieciſſet nauigio in vlteriorem *ripam*, coacta eſt turba multa ad eum: eratq; apud mare.

Matth. 9. 18, luc. 8 41.

22 ‖ [i] Et ecce, venit vnus ex Principibus ſynagogæ, nomine Iairus: & quum vidiſſet eum, accidit ad pedes eius.

i Cœtus non temerè conueniebãt, ſed in ſingulis Synagogis certi fuerunt homines qui multitudinem moderarentur.

23 Et multum precabatur eum, dicẽs, Filiola mea [k] in extremum adducta eſt: *rogo* vt venias & imponas ei manus, vt ſeruetur: & viuet.

k Ad verb. extremè habet.

24 Abijt igitur *Ieſus* cum eo: & ſequebatur eũ turba multa, & cõprimebãt eũ.

25 [2] Tũc mulier quædam quæ erat in fluxione ſanguinis ab annis duodecim:

2 Vera fide quamuis imbecilla, vel leuiſſimè attactus Ieſus, virtute ſua nos ſanat.

26 Fueratque multa perpeſſa à multis medicis, & expenderat omnia ſua, & nihil adiuta fuerat, ſed potius in deterius venerat:

27 Quũ audiſſet de Ieſu, venit in turba à tergo, & tetigit veſtimentum eius.

28 Dicebat enim, Si vel veſtimenta eius tetigero, ſeruabor.

29 Et ſtatim exaruit fons ſanguinis eius: & [l] ſenſit corpore ſe ſanatam eſſe ex eo [m] flagello.

l Ad verb. cognouit.

m Sup. 3. 10.

30 Statim autem Ieſus quum apud ſe cognouiſſet vim quæ ex ipſo exierat, cõuerſus in turbam, dixit, Quis tetigit veſtimenta mea?

31 Et dixerunt ei diſcipuli ipſius, Vides turbam te opprimentem, & dicis, Quis me tetigit?

32 *Ipſe* verò circunſpiciebat vt videret eam quæ hoc fecerat.

33 Mulier autem, timens & tremens, quum ſciret quod in ſe factũ fuerat, venit & accidit ei *ad pedes*, dixitque ei [n] omnem veritatem.

n i. Rem totam ita vt geſta erat.

34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te ſeruauit: abi in [o] pace, & eſto ſana ex flagello tuo.

o Heb. feliciter.

35 Adhuc eo loquente, veniunt *quidam* [p] à principe ſynagogæ, dicentes, Filia tua mortua eſt: quid amplius [q] vexas magiſtrum?

p Ab ædibus Principis.

q i. Defatigas, vel moleſtia afficis.

36 [3] Ieſus autem, ſtatim vt audijt hũc ſermonem qui dicebatur, dicit Præfecto ſynagogæ, Ne metue, ſolummodò crede.

3 Patres ſuis etiam liberis promiſſiones vitæ per fidẽ apprehendunt.

37 Neq; permiſit vt quiſquam ipſum conſequeretur niſi Petrus & Iacobus, & Iohannes frater Iacobi.

38 Tunc venit domũ Præfecti ſynagogæ,

gogæ,

gôgæ, & tumultum cónſpicit, flentes & eiulantes multum.

39 Et ingreſſus dicit eis, Quid tumultuamini & fletis? puella non eſt mortua. ſed dormit.

40 [4] Et deridebant eum, Ipſe verò, eiectis omnibus, accepit patrem & matrem puellæ, & [r] eos qui ſecum erant, & ingreditur *eò* vbi puella erat iacens.

41 Prehenſaque manu puellæ, dicit ei, Talitha cumi: quod eſt ſi interpræteris, Puella (tibi dico) ſurge.

42 Et ſtatim ſurrexit puella, & ambulabat: erat enim annorum duodecim, & obſtupuerunt ſtupore magno.

23 *Ipſe* verò multum imperauit eis nequis id reſciret: dixitque vt daretur puellæ quo veſceretur.

CAP. VI.

2 Prædicans Chriſtus à ſuis in patria contemnitur. 6 Incredulitas Nazarenorum. 7 Mittuntur Apoſtoli. 13 Eijciunt dæmonia: Vngunt oleo ægrotos. 14 Iudicium Herodis de Chriſto. 18 Iohannes quare coniectus in carcerem. 22 Saltare. 27 Iohannes decollatus. 29 Sepultus. 30 Apoſtoli reuerſi à prædicatione. 34 Chriſtus docet in deſerto. 37 Paſcit populum quinque panibus. 48 Apoſtoli vexantur in mari. 56 Sanantur infirmi tactu veſtimenti Chriſti.

1 ET [1] || egreſſus eſt illinc, venitque in patriam ſuam: & ſequuti ſunt eum diſcipuli eius.

2 Quumque [a] adueniſſet Sabbathũ, cœpit in ſynagoga docere: multique audientes [b] percellebantur, dicentes, Vnde huic iſta? & quæ eſt hæc ſapientia quæ data eſt ei, vt etiam [c] virtutes tales per manus eius edantur?

3 Nónne iſte eſt faber ille, filius Mariæ, frater Iacobi & Ioſe & Iudæ & Simonis? nónne & [d] ſorores eius hîc ſunt apud nos? Et offendebantur in ipſo.

4 Dicebat autem eis Ieſus, || Non eſt Propheta [e] inhonoratus niſi in patria ſua, & inter cognatos, & in domo ſua.

5 Neq; [f] potuit illic virtutem vllam edere, ſed quũ paucis ægrotis impoſuiſſet manus, ſanauit *eos*.

6 || Mirabaturque propter incredulitatem eorum: & circuibat vicos in orbem, docens.

7 || [2] Tũc aduocauit duodecim illos, cœpitque eos mittere [g] binos: deditque eis poteſtatem *aduerſus* ſpiritus impuros.

8 [3] Et præcepit eis vt nihil ſumerent [h] ad iter niſi virgam tantùm, non peram, non panem, non æs in zona:

9 Sed *vt* calcearentur || [i] ſandalijs: & ne [k] induerentur binis tunicis.

10 Et dicebat eis, Vbicunque introieritis domum, [l] illic manete, vſquedum exeatis illinc.

11 || [4] Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, egreſſi illinc, || excutite puluerem qui ſubeſt pedibus veſtris, *vt hoc ſit* teſtimonio aduerſus eos. Amen dico vobis, tolerabilior erit Sodomorum *conditio* ſiue Gomorrhorum in die iudicij, quàm vrbis illius.

12 Egreſſi igitur *illi* prædicabant vt reſipiſcerent *homines*.

13 Et dæmonia multa eijciebãt: || [m] vngebantque oleo multos ægrotos, & ſanabant *eos*.

14 || [5] Audiuit autem *hæc* rex Herodes (clarum enim factum erat nomen eius) dixitq;, Iohannes ille qui baptizabat, ſurrexit à mortuis, & proptereà [n] virtutes agunt in eo.

15 Alij dicebant, Elias eſt. Alij verò d[illegible]ant, Propheta eſt, vel vnus ex Prophetis [o] illis.

16 || [6] Quum igitur *hæc* audiſſet Herodes, ait, Hic eſt Iohannes quem ego [p] decollaui, ipſe ſurrexit à mortuis.

17 Ipſe enim Herodes miſſis *ſatellitibus* prehenderat Iohannem, & vinxerat eum in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris ſui, quia duxerat eam vxorem.

18 Dicebat enim Iohannes Herodi, || Non licet tibi habere vxorem fratris tui.

19 Herodias autem [q] imminebat ei, & cupiebat eum trucidare: nec poterat.

20 Herodes enim metuebat Iohannem, ſciens eum *eſſe* || virum iuſtum ac ſanctum, & obſeruabat eum: auditoq; eo

Mat. 10. 1, luc. 9. 1, ſupr. 3. 14.

2 Peculiari legatione præparantur diſcipuli ad generalem illum Apoſtolatum.

Act. 12. 8.

3 Fidis paſtoribus ne de rebus quidẽ alioqui ad hanc vitam neceſſarijs cogitandum, ſi vel tantillum eos remorentur.

Mat. 10. 14, luc. 9. 5. Act. 13. 51, & 18. 6.

4 Dominus ſeruorum ſuorum ſeueriſſimus vindex.

Iac. 5. 14. Mat. 14. 1, luc. 9. 7.

5 Euangeliũ pios cõfirmat, impios perturbat.

6 Vide annotat. apud Mat.

Luc. 3. 19.

g Ad verbum, duo, duo, Hebr. i. ſingula ablegauit paria.

h Vide Mat. 10. 10.

i Sandalium propriè eſt calceamẽtum muliebre.

Leuit. 28. 16. Mat. 22. 26.

k Id eſt, veſtes ſibi aſſumerent mutatorias, ſcilicet, vt expeditiores eſſent ad hanc obeundam peregrinationem.

---

ipſius virtutem declarabant, mat. 7. 22. *d Hebræorũ more per fratres & ſorores intelligunt agnatos omnes.* *e Non cui iuſtus non tribuitur honor, ſed & qui afficitur contu-* *f i. Voluit, ad diuina enim opera requiritur accipientis*

l Id eſt, Ne in iſta ſubita peregrinatione immutetis hoſpitia veſtra. *m Oleum illud, ſymbolum fuit mirificæ iſtius virtutis, porrò cum iam pridem illud donum ceſſarit, ceremonia quæ alicubi retinetur, eſt inutilis.* *n Hoc loco virtutis nomen, pro vi faciendorũ miraculorũ ſumitur.* *o Veteribus.* *p Id eſt, caput iuſſi amputari.* *q Occaſiones captabat quibus noceret.*

multa faciebat, & [r] libenter eum audiebat.

21 Quum igitur dies oportunus adesset, quo tempore Herodes in natalitijs ſuis cœnam faciebat proceribus ſuis ac chiliarchis & primarijs Galilææ:

22 Et introiſſet filia ipſius [ſ] Herodiadis, ac ſaltaſſet, placuiſſetque Herodi & ſimul accumbentibus, rex ait puellæ, Pete à me quodcunque volueris, & dabo tibi.

23 Iurauitque ei, Quodcunque à me petieris, dabo tibi, vſque ad dimidium regni mei.

24 At illa [t] egreſſa, dixit matri ſuæ, Quid petam? Illa verò dixit, Caput Iohannis Baptiſtæ.

25 *Puella* igitur cupidè ſtatim ad regem ingreſſa, *id* petijt, dicens, Velim vt [u] iam nunc des mihi in patina caput Iohannis Baptiſtæ.

26 Rex autem valdè triſtis factus, noluit *tamen*, propter iuſiurandum & eos qui ſimul accumbebant, eam reijcere.

27 Et ſtatim rex, miſſo [x] ſpiculatore, imperauit vt adferretur caput eius.

28 Ille verò abijt ac decollauit eum in carcere: attulitque caput eius in patina, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri ſuæ.

29 Quumque *hoc* audiſſent diſcipuli eius, venerunt & ſuſtulerunt cadau[illegible] eius, & poſuerunt in monumento.

30 || Coacti ſunt autem Apoſtoli ad Ieſum, & annuntiauerunt ei omnia, & quæ egerant & quæ docuerant,

31 [7] Et dixit eis, Venite vos priuatim in deſertum locum, & requieſcite paululum. Erant enim multi venientes & abeuntes: & [y] ne cibū quidem capere ipſis vacabat.

32 || Abierunt igitur in deſertū locum nauigio ſeorſim.

33 Vidit autem eos abeuntes turba, & agnouerunt eum multi: & pedibus ex omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, præueneruntque eos, & conuenerunt ad eum.

34 || Tunc egreſſus vidit turbam multam Ieſus, & miſericordia commotus eſt ſuper eis, quoniam erant vt oues nō habentes paſtorem: cœpitque eos docere multa.

35 || Quum autem iam [z] multus dies eſſet, adierunt ad eum diſcipuli eius, dicentes, Deſertus eſt locus, & iam multus dies eſt:

36 Dimitte eos, vt profecti in circumiacentes agros ac vicos, emant ſibi panes. nam quo veſcantur non habent.

37 At ille reſpondens dixit eis, Date vos ipſis quo veſcantur. Tunc dicunt ei, *Num* [a] *vt* profecti emamus [b] ducentis denarijs panes, & demus eis quo veſcantur?

38 Ipſe verò dicit eis, Quot panes habetis? abite & videte. || Et *illi* re cognita, dixerunt, Quinque & duos piſces.

39 Tunc iuſſit eos facere vt accumberent omnes [c] per conuiuia ſuper viridi gramine.

40 Accubuerunt igitur ſigillatim per [d] areolas, *partim* centeni & *partim* quinquageni.

41 Et acceptis quinque illis panibus ac duobus illis piſcibus, ſuſpiciens in cœlum, [e] benedixit, ac fregit panes: deditque diſcipulis ſuis vt illis apponerent: & duos piſces partitus eſt omnibus.

42 Comederuntque omnes, & ſaturati ſunt:

43 Et ſuſtulerunt fragmētorum duodecim cophinos plenos, & ex piſcibus.

44 Erant autē qui comederant, quaſi quinquies mille viri.

45 [8] Et ſtatim coëgit diſcipulos ſuos inſcendere nauigium, & præire Bethſaidam in vlteriorem *ripam*, dum ipſe dimitteret turbam.

46 Et quum amandaſſet [f] eos, abijt in montem ad precandum.

47 || Quum autem ſerum *diei* adeſſet, erat nauigium in medio mari, & ipſe ſolus in terra.

48 Viditque eos vexatos in *nauigio* [g] prouehendo. (erat enim ventus eis cōtrarius) & circa [h] quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans ſuper mare: volebatque eos præterire.

49 Illi verò viſo eo ambulante ſuper mare, putarunt ſpectrum eſſe, & exclamauerunt.

50 (Omnes enim videbant eum, & turbati ſunt) ſed ſtatim loquutus eſt cum eis, & eis dixit, Confidite, ego ſum, ne timete.

51 Tunc aſcendit ad eos in nauigium,

quieuit-

7 Chriſtum vel per ipſa deſerta ſectātibus non modò nihil deerit, ſed etiam multū ſupererit. Et quam turpe ab eo qui vitam æternā donat, hanc caducam nō expectare.

r Tyrānus libenter audiebat in ſe ſententiam ferri, ſed ſemen cadebat in loca petroſa.

ſ Quā Herodias ſuſtulerat, non ex Herode Antipa, ſed ex Philippo: illā Ioſeph. Salomen vocat.

t Non enim ſolebant mulieres cum viris accumbere.

u Ad verb. ex hac, ſub. hora.

x Spiculatores erāt regij ſatellites, à ſpiculis gerēdis dicti.

Luc.9.10.

Mat.14.13, luc.9.10.

y Ad verb. non erat tempus. i. opportunitas ad manducandū.

z Horarum numero iam aucto, ad verb. cum iam hora multa fieret, i. vergente ad noctem die.

Mat.9.36, & 14.14, luc.9.11.

Mat.14.15.

8 Fidos ſ
uos Dei
poſt leu
labores
manet gra
uiſſima te
peſtas, q
abſens co
pore Chri
ſtus, virtu
præſens,
moderatu
vt quo te
pore & q
ratione m
nimè expe
ctant, in fœ
licitatis por
tum proue
hantur. Ver
Eccleſiæ in
hoc mund
fluctuantis
mago.

Mat.14.17, luc.9.13, ioh.6.9.

*a Interroga
tio cum ad
miratione at
que adeò c
tronia coniun
cta, qua vi
tur qui ind
gnantes neg
ſe aliquid f
cturos.*

Mat.14.23, ioh.5.16.

*b Summ
quaſi coron
torum.*

*c Ad verb
per conuiui
conuiuia, He
bræorum m
re, qui ca
diſtributi
uis, Supr.1.
Conuiuia a
tem vocat
ſtinctiones
dinum co
qui accub
runt.*

*d Vel areo
latim ad v
areolis, a
lis. Hebr.
ſuprà.*

*e i. Grati
egit Deo P
tri, & nomen eius inuocauit. f Diſcipulos. g Prouehunt r
mis nautæ nauigium, i. remis agunt. h Nox in quatuor cuſtod
erat diuiſa.*

quieuitque ventus: & *ipſi* [i] multò magis apud ſeſe obſtupeſcebant,& mirabantur.

52 [k] Non enim intellexerant *quod factum fuerat* illis panibus: quoniã cor eorum occalluerat.

53 Et quum traiecissent, venerunt in terram Genezaret: & appulerunt.

54 [9] Tunc ipſis egreſſis è nauigio, ſtatim agnito eo,

55 Quum percurriſſent totam illam circumiacentem regionem, cœperunt in grabatis malè affectos circumferre vbi audiebant eum eſſe.

56 Et quocunque introiſſet in vicos, aut vrbes, aut agros, in foris ponebant ægrotos, & precabantur eum vt vel fimbriam pallij ipſius tangerent: & quotquot tangebant [l] eum, [m] ſeruabantur.

ipſius imperio acquieuiſſe. k Miraculum illud quinque vel non perceperant, vel non ſatis conſiderauerant, adeo vt Chriſti illis non minus eſſet noua, quàm ſi miraculo illi non interfuiſſent. l Vel eam, ſub. fimbriam. m Reanſanitatem.

CAP. VII.

2 Apoſtoli reprehenduntur comedentes illotis manibus. 4 Phariſæorum doctrina de lotionibus. Hypocritæ. 8 Præcepta hominum preceptis Dei, præferuntur. 10 Parentes honorandi. 14 Quæ ſunt quæ verè coinquinant hominem. 25 Chananæa. 32 Surdus mutus ſanatur.

1 TVnc ‖ [1] coguntur ad eum Phariſæi, & quidam ex Scribis, qui venerant Hieroſolymis.

2 Et quum vidiſſent quoſdam ex diſcipulis eius [n] pollutis manibus (id eſt illotis) [o] edere panem, conqueſti ſunt.

3 Nã Phariſæi & omnes Iudæi, niſi [p] pugno lauerint manus, non edunt, [q] tenentes traditionem ſeniorum.

4 [r] Et à foro *venientes*, niſi loti fuerint, non edunt. Et alia multa ſunt quæ acceperũt tenenda, nempè lotiones poculorum, & [ſ] ſextariorum, & æramentorum & lectorum.

5 Deinde interrogarunt eum Phariſæi & Scribæ, Quare diſcipuli tui non [t] ambulant ſecundum [u] traditionem ſeniorum, ſed illotis manibus edũt panem?

6 [2] Ille verò reſpondens dixit eis, Enimuerò bene prophetauit Eſaias de vobis hypocritis; vt ſcriptum eſt, ‖ Populus iſte labijs me honorat, cor autem eorum procul abeſt à me.

7 [3] Fruſtrà verò me colunt, docentes doctrinas *quæ ſunt* mandata hominum.

8 [4] Nam omiſſo mandato Dei, tenetis traditiones hominum, lotiones ſextariorum & poculorum; aliaque ſimilia eiuſmodi multa facitis.

9 [5] [x] Præterea dixit eis, *Sanè* bene abrogatis mãdatum Dei, vt traditionem veſtram ſeruetis.

10 Moſes enim dixit, ‖ Honora patrẽ tuum & matrem tuam, &, ‖ Qui maledixerit patri vel matri, [y] morte moriatur.

11 Vos autem dicitis, Si dixerit quiſpiam patri vel matri, [z] Corban (id eſt munus) quodcũq; ex me *erit*, tibi proderit: *inſons erit*.

12 Nec permittitis amplius eũ quicquam præſtare patri ſuo aut matri ſuæ:

13 Abrogantes ſermonem Dei traditione veſtra quam tradidiſtis: & ſimilia huiuſmodi multa facitis.

14 ‖ Præterea aduocata tota turba, dixit eis, Audite me omnes, & intelligite.

15 Nihil eſt extra hominem quod ingrediens in eum poſſit eum polluere: ſed quæ egrediuntur ex eo, illa ſunt quę polluunt hominem.

16 Si quis habet aures ad audiẽdum, audiat.

17 Et quum introiſſet domũ, *digreſſus* à turba, interrogarunt eum diſcipuli eius de parabola.

18 Tunc dicit eis, Itáne & vos deſipitis? non intelligitis, quicquid extrinſecus ingreditur in hominẽ, non poſſe eum polluere?

19 Non enim ingreditur in cor eius, ſed in ventrem: & in latrinam abit, [a] purgans omnes eſcas.

20 Dicebat autem, quod ex homine egreditur, illud polluere hominem.

21 ‖ Intus enim ex corde hominum malæ cogitationes egrediuntur, adulteria, ſcortationes, cædes,

22 Furta, [b] auaritiæ, [c] ſcelera, dolus, proteruia, [d] oculus malus, obtrectationes, ſuperbia, amentia.

23 Omnia hæc ſcelera intus exeunt, & polluunt hominem.

2 Hypocriſis, perpetua ſuperſtitionis comes. *Eſa. 29. 13.*

3 Quo magis ſatagunt ſuperſtitioſi eo magis delirant, dum ſibi promittunt ſe Deũ demereri.

Exod. 20. 12, deut. 5. 16, ephe. 6. 2. Exod. 21. 17, leuit. 20. 9, pro. 20. 20.

4 Superſtitioſorũ cõmenta Legẽ Dei nõ modò non perficiunt (vt ipſi non ſine blaſphemia vulgò perſuadent) ſed etiam penitus tollunt. *Mat. 15. 10.*

5 Vera religio ſuperſtitioni ex diametro repugnãs, in ſpirituali cultu conſiſtit: & omnes veræ religionis hoſtes, quãtumuis altè radices egiſſe videãtur, euellentur.

x Ironia. y Sine ſpe veniæ morte mulctetur. z Mat. 15. 5. a Quod enim in latrinam vadit, purgat omnes eſcas. Gen. 6. 5, & 8. 21. b Omnis generis verſutiæ, quibus alij ex aliorum incommodis ſua captant commoda. c Inueterata malitia. d Vide Mat. 15. 19.

ſiquidem illotis manibus cibum capi nolebant, quod illas cõ- attrectatione, pollui exiſtimarent. Mat. 15. 11. o i. Co- cibum, Hebr. p Iterum atque iterum, metaphora ducta qui iteratis pugnis decertant Pygme *enim eſt illa pugna, dicitur qui pugnũ palma lauando fricarent. q Stu- ſeruantes. r Id eſt, & à forenſibus negotijs ne cibum qui- nisi prius ſeſe in aquas demerſerint. ſ Horum ap- intelliguntur omnis generis vaſa, quotidianis vſibus deſti- t Non inſtituunt vitam Hebr. apud Hebræos enim via eſt vita. u Vide Mat. 15. 3.*

24 [6] ‖ Et illinc ſurgés abijt in [e] confinia Tyri ac Sidonis & ingreſſus domum, neminem volebat *hoc* ſcire: ſed non potuit latêre.

25 Quum enim de eo audiſſet mulier cuius filiola habebat ſpiritum impurum, venit & accidit ad pedes eius.

26 (Erat autem mulier [f] Græca, [g] Syrophœniſſa genere) & rogauit eũ vt dæmonium eijceret ex filia ſua.

27 Ieſus autem dixit ei, Sine prius ſaturentur liberi. non eſt enim bonum accipere pané liberorum, & obijcere [h] catellis.

28 Ipſa verò reſpondit, & dixit ei, [i] Etiam, Domine: etenim catelli edunt ſub menſa ex micis puerorum.

29 Tũc dixit ei, Propter iſtum ſermonem abi: exijt dæmonium ex filia tua.

30 Quum autem *illa* abijſſet domum ſuam, inuenit dæmonium exiſſe, & filiam proiectam ſuper lectum.

31 [7] Tunc regreſſus è finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines [k] Decapolis.

32 Et offerunt ei ſurdum [l] difficulter loquentem: & precantur vt imponat ei manum.

33 *Ipſe* verò quum [m] abduxiſſet eum è turba priuatim, miſit digitos ſuos in auriculas eius: & quum ſpuiſſet, tetigit linguam eius.

34 Ac ſuſpiciés in cœlũ, ingemuit, dixitq; ei, Ephphata, quod eſt, Adaperitor.

35 Et ſtatim adapertæ ſunt eius aures: & ſolutum eſt vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.

36 Et interdixit eis ne cui diceret. ſed [n] quantumcunque ipſe eis interdixiſſet, multò magis *hoc* prædicabant [o].

37 Et ſupramodum percellebantur, dicentes, Bene omnia fecit: facit vt ſurdi audiant, & muti loquantur.

6 Quod oblatum repudiant ſuperbi, hoc velut extorquent modeſti, & humiles peccatores.

Mat. 15.21.

7 Sicut nos initio Pater in vno Filio ad hanc vitā condidit, ita etiam in eodem vno ad futuram vitā inſtaurat.

e In extremos Paleſtinæ fines, vicinos Tyro & Sidoni.

f Religione, profana.

g Vicina Damaſco.

h Vtitur diminutiuo, vt maiore cum contemptu loqui videatur.

i Quaſi dicat, Ita ſe res habet vt tu dicis, nam ſatis debet eſſe catellis ſi vel micas excipiant, micas igitur peto, nō filiorum panē.

k Regiuncula erat, ſed dicta à decem vrbibus, quas intercurrant & cingunt tetrarchia, Pli. lib. 3. cap. 18.

l Balbum.

m Acceptum ab illorũ manibus ſeduxiſſet.

n Quo plus.

o Sub. quam ſi ille non præbuiſſet.

CAP. VIII.

1 *Miraculum de ſeptem panibus.* 11 *Iudæi ſigna quærunt.* 15 *Canendum à doctrina Phariſæorum.* 22 *Cæcus ſanatur.* 27 *Varia populi opinio de Chriſto.* 29 *Apoſtolorum de Chriſto confeſſio.* 31 *Prædicit mortem ſuam Chriſtus.* 33 *Petrus, ſatan.* 35 *Animam ſeruare & perdere.* 38 *Erubeſcere Chriſtum.*

CAP. VIII. 1 *Mat. 15.32.*

1 Vide annot. apud Mat. 15.32.

1 DIebus ‖ [1] illis, quum multa omninò turba eſſet, nec haberent quo veſcerentur, aduocauit Ieſus diſcipulos ſuos, dixitque eis,

2 Miſericordia cōmoueor erga turbam: quia iam triduum manét apud me, nec habent quo veſcantur.

3 Quòd ſi dimiſero eos ieiunos [a] domum ſuam, [b] deficient in via. quidam enim ex eis procul venerunt.

4 Reſponderunt autem ei diſcipuli eius, [c] Vnde iſtos quiſpiam poſſit hîc ſatiare panibus in deſerto?

5 Interrogauit autem eos, Quot panes habetis? Ipſi verò dixerunt, Septem,

6 Tunc præcepit turbæ vt diſcumberet humi: & acceptis ſeptem illis panibus, [d] quum gratias egiſſet, fregit, deditque diſcipulis ſuis vt apponerent: & appoſuerunt turbæ.

7 Habebant autem piſciculos paucos: & quum benedixiſſet, dixit vt hos etiam apponerent.

8 Comederunt autem, & ſaturati ſunt: & ſuſtulerunt fragmentorum quæ ſuperfuerant, ſeptem ſportas.

9 Erant auté qui comederant, quaſi quater mille, dimiſitque eos.

10 ‖ Et ſtatim ingreſſus in nauigium cum diſcipulis ſuis, venit in partes Dalmanutha.

11 [2] ‖ [e] Et venerũt Phariſæi, cœperũtque altercari cum eo, quærentes ab eo ſignum è cœlo, tentantes eum.

12 Ipſe verò, [f] quum altè ingemuiſſet ſpiritu ſuo, dixit, Cur natio iſta ſignum requirit? amen dico vobis, [g] ſi dabitur nationi iſti ſignum.

13 ‖ Et eis relictis, ingreſſus rurſus nauigium, abijt in vlteriorem *ripam*.

14 ‖ Fuerãt autem obliti diſcipuli ſumere panes, & panem non habebant niſi vnum ſecum in nauigio.

15 [3] Tunc interdixit eis, dicens, ‖ Videte, cauete à fermento Phariſæorum, & [h] fermento Herodis.

16 [4] Diſceptabant igitur alij aduerſus alios, dicentes, Panes non habemus.

17 [i] *Id* autem quum noſſet Ieſus, dixit eis, Quid diſceptatis quod panes non habetis? nōdum animum aduertitis, nec intelligentia præditi eſtis? adhuc [k] ſtupi-

2 Obſtinat doctrinæ Euangelicæ hoſtes tot iampridem editis miraculis non credentes noua requirunt: Chriſtus autē iratus eos planè deſerit.

3 Cauendū potiſſimū ab ijs qui verbum Dei adulterant quocunque gradu, ſiue in Eccleſia, ſiue in ciuili politia polleant.

4 Terrenis addicti, ad cœleſtia quantumuis manifeſtè propoſita, prorſus caligant.

Mat. 15.39.

Mat. 16.1.

a Domum ſcil. ſuam vnamquemque.

b Ad verb. exoluentur, in deliquio enim animi nerui reſoluuntur.

c Ex quo loco? verſabantur enim in ſolitudine.

Mat. 16.4.

Mat. 16.5.

Mat. 16.6.

d Vide Mat. 14.19.

e Hebræis familiaris loquutio, qua ſignificatur Phariſæos ex conſilio profectos domo, vt eum agrederentur.

f Ex ipſis animi penetralibus profecta ſunt iſta ſuſpiria, quod Dominus iſtorum tanta infidelitate eſſet vehementer commotus. *g Ecliptica oratio, Hebræis familiaris, in qua ſubaudiri debet, Patiar habere mendax, vel aliquid ſimile. quū plenam ſententiam concipiunt, addunt, Hæc faciat mihi Dominus.* *h Vide Mat. 22.16.* *i Vide Mat. 16.8.* *k Suprà 6.52.*

dum habetis cor veſtrum?

18 Quum oculos habeatis, non cernitis? & quum aures habeatis, non auditis? nec meminiſtis?

19 || Quum quinque illos panes fregi in *homines* quinquies mille, quot cophinos fragmentis plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei, Duodecim.

20 Quum autem ſeptem illos *hominibus* quater mille, quot ſportas fragmentis plenas ſuſtuliſtis? Illi verò dixerunt, Septem.

21 Tunc dixit eis, [l] Quo modo *hæc* non intelligitis.

22 [5] Venit autem Bethſaidan: & obtulerunt ei cæcum, & precati ſunt eum vt ipſum tangeret.

23 Tunc prehenſa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & quum inſpuiſſet in oculos eius, impoſuiſſetque ei manus, interrogauit eum ecquid videret.

24 Qui quum oculos ſuſtuliſſet, dixit, [m] Video homines: nam cerno inſtar arborum ambulantes.

25 Deinde rurſum impoſuit manus oculis eius, [n] fecitque vt *denuò* oculos attolleret: & reſtitutus eſt, viditq; procul & dilucidè omnes.

26 [6] Tunc *Ieſus* miſit eum domum ſuam, dicens, Neque in vicum illum ingreditor, neque *hæc* dicito cuiquam in vico.

27 || [7] Ingreſſus eſt autem Ieſus ac diſcipuli eius in vicos Cęſaręæ *quæ cognominatur* Philippi: & in via interrogauit diſcipulos ſuos, dicens eis, Quem me dicunt homines eſſe?

28 Illi verò reſponderunt, Iohannem Baptiſtam: & alij Eliam: alij verò vnum ex Prophetis.

29 Tunc ipſe dixit eis, Vos autem, quem me dicitis eſſe? Reſpondens verò Petrus dicit ei, Tu es ille Chriſtus.

30 [8] Tunc [o] interminatus eſt vt nulli *id* dicerent de ſe.

31 [9] Et cœpit eos docere quod oporteret Filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus, principibusq; ſacerdotum, ac Scribis, & trucidari: & [p] tribus pòſt diebus reſurgere.

32 [10] Et [q] apertè eum ſermonem loquebatur. Tunc prehendit eum Petrus, cœpitque obiurgare.

33 Ipſe verò conuerſus, & intuitus diſcipulos ſuos, obiurgauit Petrum, dicens, [r] Abſcede à me Satana: nam [ſ] non ſapis quæ Dei *ſunt*, ſed quæ *ſunt* hominum.

34 [11] Et quum aduocaſſet turbã cum diſcipulis ſuis, dixit eis, || Quicunque vult me ſequi, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, ac ſequatur me.

35 || Nam quiſquis voluerit animam ſuam ſeruare, perdet eam: quiſquis autem perdiderit animam ſuam cauſa mea & Euangelij, is ſeruabit eam.

36 [12] Quid enim profuerit cuipiam ſi lucratus fuerit mundum totum, & anima ſua mulctetur?

37 Aut quam dabit quiſpiam compẽſationem animæ ſuæ?

38 || Nam quemcunque puduerit mei ac meorum ſermonum in natione iſta adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit eius, quando venerit cum gloria Patris ſui, cũ Angelis illis ſanctis.

Mat. 10.38, & 16.24, luc. 9.23, & 17.34.
Mat. 10.39, & 16.25, luc. 9.24, & 17.33, ioh. 12.25.
Mat. 10.33, luc. 10.26, & 12.8.

11 Diſcipulos Chriſti oportet, domitis carnis affectibus, quicquid oneris imponit Dominus, fortiter ſuſtinere.

12 Omnium hominum ſtultiſſimi ſunt qui huius vitæ vſuram æternæ fœlicitatis iactura redimunt.

r *Diſcede ex meo conſpectu.* ſ *Non eſt iſta prudentia diuina, ſed humana.*

CAP. IX.

2 Transfiguratio Chriſti. 7 Chriſtus audiendus. 11 De Elia & Iohanne Baptiſta. 14 Demoniacus ſanatur. 23 Fides omnia poteſt. 31 Prædicit Chriſtus mortem. 33 Quis maior inter Apoſtolos. 36 Chriſtus puerũ accipit in vlnas. 42 Scandalizare. 50 Sal. Pax.

1 PRæterea dixit eis, || Amen dico vobis, ſunt quidam ex ijs qui hîc adſtant qui nequaquam guſtabunt mortem, vſquedum viderint [a] regnum Dei veniſſe cum potentia.

2 || [1] Sexto verò pòſt die accepit Ieſus Petrum & Iacobum & Iohannem, & ſubduxit eos ſolos in montem ſublimem priuatim: & traſformatus fuit coràm eis.

3 Et veſtimenta eius facta ſunt [b] coruſcantia, candida valdè vt nix, qualia [c] non poteſt fullo in terra dealbare.

4 Et viſus eſt eis Elias cũ Moſe, qui colloquebantur cum Ieſu.

5 Tunc reſpondens Petrus dicit Ieſu, Rabbi, bonũ eſt nos hîc eſſe: faciamus igitur tabernacula tria, tibi vnum, & Moſi vnum, & Eliæ vnum.

6 Nec enim ſciebat quid loqueretur: erant enim [d] exterriti.

7 Et extitit nubes quę inũbrauit eos:

CAP. IX.
Mat. 16.28, luc. 9.27.
Mat. 17.1, luc. 9.28.

1 Chriſti mox in cruce exinaniẽdi cœleſtis gloria, viſibilibus ſymbolis, Eliæ & Moſis præſentia & colloquio ipſiuſque adeò Patris voce, coràm tribus diſcipulis, teſtibus omni exceptione maioribus, aſſeritur.

a *Cùm patefacto Euangelio regnum ſuum inchoabit, id eſt, poſt reſurrectionem.* b *Quaſi ſcintillas emittentia.* c *Id eſt, nullus fullo.* d *Id eſt, præ metu apud ſe non erant.*

ar.
Vera imanoſtræ
generati-
, quæ in
is à mũ-
ſegrega-
paulatim
Chriſto
ficitur.
Miracula
riſtus nõ
à doctri
ſeparari.
Multi
hriſtum
dant qui
en cum
lande
liant.
Chriſtus
momẽta
dicatio-
Euangelij
fixit.
Chriſtus
cinuitus
que ex in-
rato, ſed
fcius &
lẽs noſtri
a paſſus
quicquid
paſſus.
Nulli
gis inſa-
t quàm
extra
bum Dei
unt.
.16.13,
.9.19.
Qui fieri
vt hæc
aperta
mani-
non in-
ligatiũ?
Motũ ho-
perci-
quum
ipſam
diſtingue-
Iterum
vt reipſa
raret re-
ecerneret.
Additus
probi-
Tertio poſt
Liberè &

venitque vox è nube, dicens, Hic eſt Filius ille meus dilectus,ipſum audite.

8 Et repentè quum circunſpexiſſent, non amplius viderunt quenquam,ſed ſolum Ieſum ſecum.

9 [2] || Quum verò deſcenderent è monte, interdixit eis ne cui narrarent quæ viderant, niſi quum Filius hominis à mortuis reſurrexiſſet.

10 *Ipſi* igitur id [e] continuerunt apud ſe,mutuò quærentes quid illud eſſet, [f] A mortuis reſurgere.

11 [3] Et interrogarunt eum dicentes, Cur Scribæ dicunt oportere vt || Elias prius veniat?

12 Ipſe verò reſpondens dixit eis, Elias quidem prius veniens, reſtituet omnia: & || vt ſcriptum eſt de Filio hominis, *oportet* vt multa patiatur, & pro nihilo habeatur.

13 Sed dico vobis & Eliam veniſſe, & *iſtos* ei feciſſe quæcunque voluerunt, ſicut ſcriptum eſt de eo.

14 || Et quum veniſſet ad diſcipulos *ſuos*, vidit turbam multam circa eos, & Scribas cum eis altercantes.

15 Et ſtatim tota turba viſo eo expauit: & accurrentes ſalutauerunt eum.

16 [4] Tunc interrogauit Scribas,Quid [g] altercamini inter vos?

17 Et reſpondens quidam è turba,dixit,Magiſter,adduxi filium meum ad te, habentem ſpiritum mutum:

18 Qui vbicunque eum corripuerit, [h] lacerat eum, *ipſe* verò ſpumat, & ſtridet dentibus ſuis,& exareſcit: & dixi diſcipulis tuis vt eijcerent, ſed non potuerunt.

19 Ipſe verò reſpondens ei dixit, O natio incredula, quouſque tandem apud vos ero? quouſq; tandem tolerabo vos? adducite eum ad me.

20 Illum igitur adduxerunt ad eum. Quum autem eum [i] vidiſſet, continuò ſpiritus [k] diſcerpſit eum: & *ille* quum cecidiſſet in terram,voluebatur ſpumans.

21 Tunc interrogauit *Ieſus* patrem eius,Quantum temporis eſt quòd hoc accidit ei? Ipſe verò ait,Ab infante.

22 Et ſæpe eum in ignem abiecit & in aquas, vt perderet eum. Sed ſiquid potes ſuccurre nobis,miſericordia commotus erga nos.

23 Ieſus autem dixit ei, Si potes hoc credere,[l] omnia fieri poſſunt credenti.

2 Dominus ſua tempora Euangelij promulgationi definiuit.

Mat.17.9.

3 Stulta rabbinorum opinio de Eliæ aduentu refellitur.

Malach.4 5.

4 Chriſtus miraculo confirmat etiam indignis,ſe veniſſe vt Satanæ rabiem cohibeat.

Eſa.53.4.

e Quaſi cum labore.

f Non de vniuerſali illa quæ futura eſt reſurrectione quærebāt, ſed quod de peculiari illa ſua reſurrectione dixerat non intelligebant.

Mat.17.15, luc.9.38.

g Ad verb. communicatis quæſtiones.

h Interno dolore vexat ſicut in colico dolore accidere ſolet.

i Protinus ac Ieſus adductum puerum aſpexiſſet, ſpiritus cœpit ſuo more ſæuire.

k Id eſt, vellicauit cum ſenſu grauiſſimo.

l Nihil eſt quod non velit & poſſit Chriſtus ei qui in ipſum credit.

24 Pater verò pueri ſtatim clamans cum lacrymis,dixit,Credo,Domine:ſuccurre incredulitati meæ.

25 Quum vidiſſet autem Ieſus turbā ſimul accurrere, obiurgauit ſpiritum illum impurum,dicens ei, *Tu* ſpiritus mute & ſurde,ego tibi impero, Exi ab eo, & ne amplius ingreditor in eum.

26 [5] Et quum clamaſſet *ſpiritus*, multumque diſcerpſiſſet eum, exiuit: & *ille* factus eſt quaſi mortuus, adeò vt multi dicerent mortuum eſſe.

27 Ieſus verò prehenſa manu eius, erexit eum: & *ille* ſurrexit.

28 [6] Et quum eſſet ingreſſus domum, diſcipuli eius interrogarunt eum priuatim, Cur nos nō potuimus *ſpiritum* illum eijcere?

29 *Ipſe* verò dixit eis, Hoc genus *dæmoniorum* [m] nulla re poteſt exire niſi per precationem & ieiunium.

30 || Et illinc egreſſi, [n] vnà iter faciebant per Galilæam: nec volebat vt quiſquam *id* ſciret.

31 [7] Docebat enim diſcipulos ſuos,& dicebat eis, Filius hominis traditur in manus hominum, qui trucidabunt eum: ſed trucidatus,tertio die reſurget.

32 Ipſi verò ignorabant hoc dictum, & timebant eum interrogare.

33 [8] || Venit igitur Capernaum.& quū veniſſet [o] domū,interrogauit eos, Quid in via inter vos diſceptabatis?

34 Ipſi verò ſiluerunt: nam alij aduerſus alios diſſeruerant in via quis *eſſet* cæteris maior.

35 Et quum conſediſſet, vocauit duodecim illos,& dixit eis, Siquis vult primus eſſe,erit omnium vltimus, & omnium miniſter.

36 Et acceptum puerulum ſtatuit in medio eorum: eoque in vlnas recepto, dixit eis,

37 Quiſquis vnum ex talibus puerulis exceperit [p] nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, [q] non me excipit,ſed eum qui miſit me.

38 [9] || Reſpondit autem ei Iohannes, dicens,Magiſter, vidimus quendam per nomen tuum eijcientem dæmonia, qui non ſequitur nos: & prohibuimus eum, quia non ſequitur nos.

39 Ieſus autem ait,Ne illum prohibete. || nullum enim eſt qui edat virtutem per nomen meum, & poſſit citò male-

5 Quo Chriſti virtus propior,eo impotentius furit Satan.

6 Fide,ac proinde precibus & ieiunio opus eſt ad Satanam ex vetere poſſeſſione deijciendum.

7 Sedulò quidem nos præmonet Chriſtus, ne improuiſis malis opprimamur,ſed incredibilis eſt hominū ſocordia.

Mat.17.22, luc.9.22.

8 Sola humilitas attollit.

Mat.18.1, luc.9.45.

9 Deus ordinariæ vocationis autor agit extra ordinem quoties libet. Probatur autem extraordinaria vocatio à doctrina & effectis.

m Nulla alia ratione.

n Id eſt, adiunctis ſibi diſcipulis.

o In quam ſolitus erat diuertere.

p Mea cauſa.

q Non tam me excipit quam,&c.

Luc.9.49.

1.Cor.12.3.

dicere mihi.

40 Nam qui non eſt contra nos, pro nobis eſt.

41 || Quiſquis enim potum dederit vobis poculum aquæ in nomine meo, *id eſt*, quòd ſitis Chriſti, amen dico vobis, nequaquam perdiderit mercedē ſuam.

Mat.10.42.

10 Deus a-deò ſeuerus eſt offendi-culorum vl-tor vt quod-uis damnum faciendum ſit potiùs quàm vel omnino cui-piam obijci-endum of-fendiculum.

42 10 || Et quiſquis offenderit vnum ex paruis iſtis qui credunt in me, bonum eſſet ei potius ſi circumponeretur ſaxum molare circa collum eius, & proijceretur in mare.

Mat.18.6. luc.17.1. Mat.5.29, & 18.8. Eſa.66.24.

43 || Quòd ſi manus tua facit vt tu offendas, abſcinde eam: bonum eſt tibi ad vitam ingredi mancum, *potius* quàm duas manus habentem abire in gehennam, in ignem extinguibilem:

44 || Vbi vermis [r] eorum non interit, & ignis non extinguitur.

11 Oportet nos à Deo velut ſale macerari, tum vt ſimus victimæ ipſi gratæ, tum vt mutuò coniuncti, alij alios ſaliamus.

45 Et ſi pes tuus facit vt tu offendas, abſcinde eum. bonum eſt tibi ingredi in vitam claudum, *potius* quàm duos pedes habentem proijci in gehennam, in ignem inextinguibilem:

46 Vbi vermis eorum non interit, & ignis non extinguitur.

47 Et ſi oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum: bonum eſt tibi introire in regnū Dei luſcum, *potius* quam duos oculos habentem proijci in gehennam ignis:

48 Vbi vermis eorum non obit, & ignis non extinguitur.

r Eorum ſcilicet, qui in eam flammam erunt coniecti.

f Igne ſaliri dicet, id eſt, velut incorruptè conditus ſeſe Deo conſecrare.

Leuit 2.13. Mat.5.13, luc.14.34.

49 11 Nam [f] omnis *homo* igne ſalietur: || & omnis oblatio ſale ſalietur.

50 || Bonus eſt ſal: ſi verò ſal inſulſus fuerit, quònam ipſum condietis? habete in vobiſipſis ſalem, & pacem habete inter vos mutuò.

CAP. X.

1 Vxor ob ſolam fornicationem dimittenda. 13 Paruuli Chriſto offeruntur. 17 A diuite interrogatur Ieſus quomodo vita æterna poſſideatur. 28 Apoſtoli relinquentes omnia propter Chriſtum. 33 Chriſtus prædicit mortem ſuam. 35 Filiorum Zebedæi petitio. 46 Bartimæus cæcus ſanatur.

Cap.x. Mat 19.1.

a Id eſt, profectus ſeu digreſſus, Hebræi enim ſedere idem eſt quod habitare, ſurgere quod proficiſci.

1 ET || quum illinc [a] ſurrexiſſet, venit in fines Iudææ per *regionem quæ eſt* trans Iordanem: & conuenit rurſum turba ad eum: &, vt conſueuerat, rurſum docebat eos.

2 Tunc accedentes Phariſæi interrogarunt eum, an liceret viro vxorem dimittere: tentantes eum.

3 Ipſe verò reſpondens dixit, Quid vobis mandauit Moſes?

4 Ipſi autem dixerunt, || Moſes permiſit libellum abſceſſionis ſcribere & dimittere *vxorem*.

Deut.24.1.

1 Repudia quæ Lex tolerauit, Deus tamen nū quam probauit.

5 1 Tunc reſpondens Ieſus dixit eis, Pro duritia cordis veſtri ſcripſit vobis [b] mandatum iſtud:

6 A principio verò creationis, || maſculum & fœminam fecit Deus.

Gen.1.27, mat.19.4. Gen.2.24, 1.cor.6.16, epheſ.5.31.

7 || Propterea relinquet homo patrem ſuum & matrem, & agglutinabitur vxori ſuæ:

8 Et qui duo *fuerant*, erunt caro vna. Itaq; nō ſunt amplius duo, ſed vna caro.

9 || Quòd ergo Deus coniunxit, homo ne ſeiungat.

2 Deus pro ſua bonitate non tantum patres, ſed etiam eorū liberos in fœdere cōprehendit ac proinde ipſis benedicit.

10 Et domi rurſum diſcipuli eius eadem de re interrogarunt eum.

1.Cor.7.10.

11 *Ipſe* verò dixit eis, || Quicunq; dimiſerit vxorem ſuam, & duxerit aliam, mœchatur aduerſus [c] eam.

12 Et ſi mulier dimiſerit virum ſuum, & nupſerit alteri, mœchatur.

3 Malitia pueros fieri oportet, vt ingrediamur regnum cælorum.

13 2 || Tunc obtulerunt ei puerulos vt tangeret eos: diſcipuli verò obiurgabant eos qui offerebant.

Mat.5.32, & 19.9. luc.16.18, 1.cor.7.10. Mat.19.13, luc.18.15. Mat.19.16, luc.18.18.

14 Quod quum vidiſſet Ieſus, indignatus eſt, & dixit eis, Sinite puerulos venire ad me, & ne prohibete eos. 3 talium enim eſt regnum Dei.

15 Amen dico vobis, quicunque non exceperit regnum Dei vt puerulus, nequaquam in id ingredietur.

16 Et quum accepiſſet eos in vlnas, impoſitis in eos manibus, benedixit eis.

4 Duo imprimis fugienda æternā vitam ſeriò quærentibus opinio videlicet de ſuis meritis, quæ ex vera Legis conſideratione intelligitur & refellitur: diuitiarum amor, qui multos alacriter etiam currentes è medio curſu reuocat.

17 4 [d] Et egrediente eo *vt ſe daret* in viam, || quidam, quum accurriſſet, & [e] accidiſſet ei ad genua, interrogauit eum, Magiſter bone, quid faciam vt vitam æternam poſſideam?

18 Ieſus autem dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus eſt bonus niſi vnus, *nempè* Deus.

19 Mandata noſti, || Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, Ne falſum teſtimonium dicito, Ne [f] damno afficito *quenquam*, Honora patrem tuum & matrem.

Exod.20.13.

20 Ille verò reſpondens dixit ei, Magiſter, hæc omnia obſeruaui à iuuentute mea.

21 Ieſus autem eum intuitus, dilexit eum, & dixit ei, Vnum te deficit: abi, quæcunque habes vende, & da paupe-

---

b Vide Mat. 19.8. Moſes ſiquidem præceptum non dedit de repudiandis vxoribus; ſed vxoribus potius contra inflexibilem maritorum duritiem proſpexit.

c Quam repudiauit, adulter enim eſt altera conſueſcens.

d Quum iter ipſū iniret.

e Vide Mat.17.14.

f Nec vi, nec fraude, nec alia quauis ratione.

ribus : & habebis theſaurum in cœlo : & veni, ſequere me, ſublata *in humeros* cruce.

22 Ille verò mœſtus factus propter hunc ſermonem, abijt contriſtatus, habebat enim bona multa.

23 Et quum circumſpexiſſet Ieſus, dixit diſcipulis ſuis, Quàm difficile qui opes habent, in regnum Dei introibunt!

24 Diſcipuli verò expauerunt ad eos ſermones ipſius. Ieſus autem rurſum reſpondens dixit eis, Filij, quàm difficile eſt vt qui confidunt opibus, in regnum Dei ingrediantur!

25 Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

26 Illi verò amplius percellebantur, dicentes inter ſe, Et quis poteſt ſeruari?

27 Intuitus autem eos Ieſus, dicit, Apud homines *hoc eſt* impoſſibile, ſed non apud Deum: nam omnia poſſibilia ſunt apud Deum.

28 ‖ [5] Tunc Petrus cœpit ei dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & ſequuti ſumus te.

29 Reſpondens autem Ieſus ait, Amē dico vobis, nullus eſt qui reliquerit domum, aut fratres aut ſorores, aut patrem aut matrem, aut vxorem aut liberos, aut agros, mea cauſa & Euangelij,

30 Quin accipiat [g] cētuplicia nunc iſto tempore, domos & fratres, & ſorores, & matres, & liberos, & agros, [h] cum perſecutionibus, & in ſeculo venturo vitam æternam.

31 ‖ Multi autem primi, erunt vltimi, & vltimi, primi.

32 [6] ‖ Erant autem in via aſcendentes Hieroſolyma: & præibat eis Ieſus, & expaueſcebant, & ſequentes timebant. Et ipſe, aſſumptis rurſum duodecim, cœpit eis dicere quæ ſibi erant euentura.

33 *Dicens*, Ecce, aſcendimus Hieroſolyma, & Filius hominis tradetur principibus ſacerdotum & Scribis: & condemnabunt eum morte, tradentq; eum Gentibus:

34 Quæ illudent ei, & flagellabunt eum, & inſpuent in eum, & trucidabunt eum: ſed tertia die reſurget.

35 [7] ‖ Tunc accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicentes, Magiſter, [i] velimus vt quicquid petierimus, præſtes nobis.

Mat. 19.27, luc. 18.28.
5 Prę Chriſto omnia negligere, certum eſt ad vitam æternam iter, modò nequis in via deficiat.
Mat. 19.30, luc. 13.30.
6 Rurſus diſcipuli ad inuictam patientiam pręparantur, mortis imminentis & ſimul certò ſequuturæ vitæ denuntiatione.
Mat. 20.17, luc. 18.31.
7 Omnino prius certandum eſt, quàm triumphandū.
Mat. 20.20.
g Centies-tātundem, nempe quod ad verū vſum & commoda huius vitæ, ſi modò illa non ex copijs & cupiditate noſtra metiamur, ſed ex Dei voluntate.
h In medijs etiam perſequutionibus.
i Rogamus.

36 Ipſe verò dixit eis, Quid me vultis vobis præſtare?

37 Illi autem dixerunt ei, Da nobis vt vnus ad dextram tuam & alter ad ſiniſtram tuam ſedeamus in gloria tua.

38 Ieſus autem dixit eis, Neſcitis quid petatis. poteſtis bibere poculum quod ego bibo, & [k] baptiſmo quo ego baptizor, baptizari?

39 Ipſi verò dixerunt ei, Poſſumus. Ieſus autem dixit eis, Poculum quidem quod bibo, bibetis: & baptiſmate quo ego baptizor, baptizabimini:

40 Sed ſedere ad dextram meam & ad ſiniſtram meam, non eſt meum dare, ſed *dabitur* quibus paratum eſt.

41 Et quum *hæc* audiſſent *alij* decem, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.

42 [8] Ieſus autem quum eos aduocaſſet, dixit eis, ‖ Scitis eos [l] quibus placet imperare Gentibus, dominari in eas: & qui magni ſunt inter eas, licentia in eas vti.

43 Verùm non ita erit inter vos: ſed quicunque voluerit fieri magnus inter vos, erit miniſter veſter.

44 Et quicunque voluerit ex vobis fieri primus, erit omnium ſeruus.

45 Nam & Filius hominis non venit vt ſibi miniſtraretur, ſed vt miniſtraret, & daret animam ſuam redemptionis pretium pro [m] multis.

46 [9] Tunc veniunt Hiericho, ‖ eoque egrediente ab Hiericho, ac diſcipulis eius & turba multa, filius Timęi Bartimæus cæcus, ſedebat iuxta viam mendicans:

47 Et quum audiſſet ipſum eſſe Ieſum illum Nazarenum, cœpit clamare, & dicere, Fili Dauid Ieſu, miſerere mei.

48 Et obiurgabant eum multi vt ſileret: ille verò multo magis clamabat, Fili Dauid, miſerere mei.

49 Tunc Ieſus quum ſubſtitiſſet, iuſſit eum vocari. Vocant igitur cæcum, dicētes ei, Confide, ſurge: vocat te.

50 Ipſe verò abiecto pallio ſuo quum ſurrexiſſet, venit ad Ieſum.

51 Et reſpondens dixit ei Ieſus, Quid vis tibi præſtem? Cæcus autem ait ei, [n] Rabboni, vt viſum recipiam.

52 Ieſus autem dixit ei, Abi, fides tua te ſeruauit. Statim igitur recepit viſum, & ſequebatur Ieſum per viam.

8 Magiſtratus ſecundū Deum ſuis ſubiectis imperant: paſtores autē non ad dominandum ſed ad ſeruiendum vocati ſunt, præeunte ipſis Dei Filio, quatenus & ipſe fuit voluntatis Patris miniſter.
Luc. 22.25.
9 Chriſtus vnus fide inuocatus, cæcitatem noſtram ſanat.
k Vide Mat. 20.22.
l Quibus decretum eſt & conſtitutum.
Luc. 18.35.
m Multorū vice.
n Magiſter, Iohan. 20.16.

CAP. XI.

1 Chriſtus ingreditur Ieruſalem vectus aſello. 13 Ficus infructuoſa maledicitur. 15 Eijciuntur templo vendentes & ementes. 23 virtus fidei. 24 Fides orationis. 25 Peccata fratri remittenda. 27 Sacerdotes petunt qua authoritate Chriſtus faciat quæ facit. 30 Baptiſmus Iohannis vnde.

1 QVum ‖ [1] autem appropinquarent Hieroſolymis Bethphage & Bethaniæ ad montem Olearum, miſit duos è diſcipulis ſuis,

2 Et dicit eis, Abite in vicum qui vobis eſt ex aduerſo: & ſtatim vt ingrediemini in eum, inuenietis pullum ligatum, ſupra quem [a] nullus hominũ ſedit: ſoluite eum & adducite.

3 Quòd ſi quis vobis dixerit, Cur hoc facitis? dicite Dominum eo opus habere: & eum ſtatim huc mittet.

4 Abierunt autem & inuenerũt pullum ligatum apud oſtium foris in biuio: & ſoluerunt eum.

5 Tunc quidam eorum qui illic adſtabant, dixerunt eis, Quid facitis qui ſoluitis pullum?

6 Ipſi verò dixerunt eis prout mandarat Ieſus: & *illi* dimiſerunt eos.

7 ‖ Adduxerunt igitur pullum ad Ieſum, & iniecerunt ei pallia ſua, ſeditque ſuper eum.

8 Multi verò pallia ſua ſtrauerũt per viam: alij autem frondes cædebant ex arboribus, & ſternebant in viam.

9 Et qui præibant quiq; ſequebatur, clamabant, dicentes, Hoſanna, [b] benedictus qui venit in nomine Domini.

10 [c] Benedictum regnũ patris noſtri Dauid, quod venit in nomine Domini: Hoſanna *ô qui es in cælis* altiſſimis.

11 ‖ Et ingreſſus eſt Hieroſolymam Dominus, & in templum: quumque circumſpexiſſet omnia, & [d] veſpera iam hora eſſet, venit Bethaniã cum duodecim.

12 ‖ Et poſtero die quum exiſſent Bethania, eſurijt.

13 [2] Quumque procul vidiſſet ficum habentem folia, venit *viſurus* videlicet, num inueniret aliquid in ea: & quum veniſſet ad eam, nihil inuenit niſi folia. non enim erat tempus ficuum.

14 Tunc [e] reſpondens Ieſus dixit ficui, Ne amplius ex te in ſeculum quiſquam fructum comedat. Et *hoc* audierunt diſcipuli eius.

13 [3] Veniunt igitur Hieroſolymam. Et ingreſſus Ieſus in templum, cœpit eijcere eos qui vendebãt & emebant in templo, & menſas numulariorũ, & cathedras vendentium columbas ſubuertit.

26 Nec ſinebat vt quiſquam deportaret [f] vas per templum.

17 Et docebat dicens eis, Nónne ſcriptum eſt ‖ Domum meam, domũ precationis [g] vocatũ iri ab omnibus Gẽtibus? ‖ vos autẽ eam feciſtis ſpeluncã latronũ.

18 Et *hoc* audierunt Scribæ & principes ſacerdotum, & quærebant quomodo eum perderent. timebant enim eum, quia tota turba percellebatur ſuper doctrina ipſius.

19 Quum verò veſpera eſſet, egreſſus eſt Ieſus ex vrbe.

20 [4] ‖ Et manè [h] adambulantes ficui viderunt eam exaruiſſe radicitus.

21 Tunc recordatus Petrus dixit ei, Rabbi, ecce, ficus illa cui imprecatus es, exaruit.

22 Et reſpondens Ieſus dixit eis, Habete [i] fidem Dei.

23 Amen enim dico vobis, quicunq; dixerit monti huic, tollitor & proijcitor in mare: nec hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit futura quæ dicit, erit ei quicquid dixerit.

24 ‖ Propterea dico vobis, quæcunq; precantes petitis, credite [k] vos accepturos: & erunt vobis.

25 ‖ Et quum [l] adſtiteritis precantes, remittite ſiquid habetis aduerſus aliquẽ: vt & Pater ille veſter qui in cælis *eſt*, remittat vobis offenſas veſtras.

26 Nam ſi vos non remiſeritis, nec Pater ille veſter qui in cælis *eſt*, remittet offenſas veſtras.

27 ‖ [5] Tunc veniunt rurſus Hieroſolymæ: & quum ipſe ambularet in templo, veniunt ad eum principes Sacerdotum, & Scribæ & ſeniores:

28 Et dicunt ei, Qua autoritate iſta facis? & quis tibi dedit autoritatem iſtam vt hæc facias?

29 Ieſus autem reſpondens dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam. Reſpondete igitur mihi, & dicam vobis qua autoritate hæc faciam.

30 Baptiſma Iohannis è cælo erat, an ex hominibus? reſpondete mihi.

31 Ratiocinabãtur autem apud ſe dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidiſtis ei?

1.XI.
21,1,
19,29.
Vna ſpi-
alis in
s regni
iſti ima-
Nondum
homo.
n.11.14.
Exemplũ
ionis quæ
pocritas
net.
Chriſtus
pſa oſtẽ-
ſe verè
Regem
ac Pō-
cem, ac
inde tẽ-
diuini cul
vindicẽ.
Mat.21.10,
19.45.
Benè ſit ei
ad nos ve-
diuinitus,
à Deo
ſſus.
Mat.21,19.
Fœlix ac
ſperum.
Tempus ve
mnum.
Hic mani-
apparet
mus,
aliòqui
dicatur
reſpon-

4 Fidei vis longè maxima: cohæret autem cum fide charitas.

Eſa.56.7, Iere.7.11.

5 Ordinariæ ſucceſſionis obtẽtu iampridem oppugnatũ Euangelium.

f Id eſt, inſtrumentũ vllum, profanũ videlicet, cuiuſmodi plurima habebãt iſti, quibus atrium templi cœperat eſſe pro foro.

Mat.21.9.

g Palam erit & habebitur, Hebr.

h Iuxta ipſum ficum iter facientes, erat enim in via vt dicit Matt.

Mat.7.7. luc.11.9.

i Fides Dei, eſt quæ Deo habetur.

Mat 6.14.

k Ad verbũ, quod accipitis, tempus autem præſens quaſi rem exhibet.

l Id eſt, Cùm apparueritis coram altari.

Mat.21.14, luc.20.1.

6 Merces malę cõſciẽtiæ timere eos quibus timori eſſe licuit.

32 [6] Sed ſi dicamus, Ex hominibus: timemus populum. omnes enim ſentiebãt de Iohanne, eum verè Prophetam fuiſſe.

33 Tunc reſpõdẽtes dicunt Ieſu, Neſcimus. Et Ieſus reſpondẽs dicit eis, Nec ego dicã vobis qua autoritate iſta faciã.

CAP. XII.

1 De vinea. 10 Chriſtus lapis reprobatus à Iudæis. 13 De tributo dando Cæſari. 18 Sadducæi negantes reſurrectionem. 21 Primum mandatum. 31 Dilectio Dei & proximi præponitur ſacrificijs. 36 Chriſtus filius Dauidis. 38 Cauendum à Scribis & Phariſæis. 42 Vidua paupercula.

CAP. XII. *Mat.21.33, luc.20.9, eſa.5.1, ierem.2.21.*

1 Dei vocatio nec locis nec perſonis nec temporibus certis eſt ſine exceptione adſtricta.

a Parabola apud Euãgeliſtas non tantùm collationem aut comparationẽ, ſed etiã ænigmata & allegorias ſignificat.

b Tempus quo colligi fructus ſolent.

c Id eſt, Res iſta, vide Mat.21.42.

d Affectabãt & mirificè cupiebant.

e Verbo à venationibus ſumpto vtitur Euangeliſta.

Pſal.118.22, eſa.28.18, mat.21.42, act.4.11, rom.9.33, 1.pet.2.8.

2 Euãgeliũ Magiſtratus imperiũ cũ Dei cultu cõiungit.

Mat.22 15, luc.20.20.

f Suo, vel Chriſti.

1 ET ‖[1] cæpit per [a] parabolas dicere, Vineam plantauit quidam, & circumpoſuit ſepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & elocauit eam agricolis: ac peregrè profectus eſt.

2 Miſitque ſeruum ad agricolas *ſuo* [b] tempore, vt ab agricolis acciperet ex fructu vineæ.

3 Illi verò captum eum ceciderunt, ac remiſerunt inanem.

4 Et rurſum miſit ad eos aliũ ſeruũ, *& illi* huic quoque lapidato, caput vulnerarunt, & remiſerunt dedecoratum.

5 Et rurſum alium miſit, & illum trucidarunt: multoſque alios, hos quidem cædentes, illos verò trucidantes.

6 Quum ergo vnum adhuc haberet filium ſuum dilectum, miſit etiam illum vltimum ad eos, dicens, Reuerebuntur filium meum.

7 Illi verò agricolæ dixerunt inter ſe, Iſte eſt hæres: venite, trucidemus eũ, & noſtra erit hæreditas.

8 Et captum eum trucidarunt, & eiecerunt extra vineam.

9 Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet illos agricolas, & dabit vineam alijs.

10 Ne hanc quidẽ Scripturã legiſtis? ‖ Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus eſt caput anguli:

11 A Domino factum eſt [c] iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris?

12 [d] Studebant igitur eum prehendere: ſed timuerunt turbam. norant enim eum aduerſus ipſos illam parabolam dixiſſe: itaque omiſſo eo abierunt.

13 ‖[2] Et miſerunt ad eum quoſdam è Phariſæis & Herodianis, vt eum [e] captarent [f] ſermone.

14 Illi verò, quum veniſſent, dicunt ei, Magiſter, ſcimus te veracem eſſe, neq; curare quenquam. non enim reſpicis in [g] perſonam hominum, ſed in veritate [h] viam Dei docens: Licet cenſum Cæſari dare, an non: [i] demus, an non demus?

g Non ita ex externis indicas, vt ea tenebras offundant veritati.

h Qua ad Deum peruenitur.

i Iterata interrogatio captioſa.

Rom.13.7.

15 Ipſe verò, quum ſciret eorum hypocriſin, dixit eis, Quid me tẽtatis? proferte mihi denarium, vt videam.

16 Illi verò protulerunt. Tunc dicit eis, Cuius eſt imago iſta & inſcriptio? Illi verò dixerunt ei, Cæſaris.

17 Et reſpõdens Ieſus dixit eis, ‖ Reddite quæ *ſunt* Cæſaris, Cæſari: & quæ Dei *ſunt*, Deo. Et admirati ſunt ſuper eo.

Mat.22.23, luc.20.27.

3 Carnis reſurrectio, aduerſus Sadducæorũ inſcitiã & malitiam aſſeritur.

Deut.25.5.

k Vide Mat. 24.

18 ‖[3] Tunc veniunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non eſſe reſurrectionem: & interrogarunt eum, dicentes,

19 Magiſter, ‖ Moſes ſcripſit nobis vt ſi cuius frater mortuus ſit, ac reliquerit vxorem, [k] & filios nõ reliquerit, accipiat ipſius frater vxorem eius, & excitet ſemen fratri ſuo.

20 Septem ergo fratres fuerunt: ac primus accepit vxorem, & moriens non reliquit ſemen.

21 Et ſecundus accepit eam, & mortuus eſt, & ne ipſe quidem reliquit ſemẽ: & tertius itidem.

22 Et acceperunt eam ſeptem illi, neque reliquerunt ſemen: vltima omnium mortua eſt & mulier.

23 In reſurrectione ergo, quum reſurrexerint, cuius eorum erit vxor? nam ſeptem habuerunt eam vxorem.

24 Tunc reſpondens Ieſus dixit eis, [l] Nónne propterea erratis quod neſciatis Scripturas, neque potentiam Dei?

l Interrogatio, vim habẽs affirmationis.

25 Poſtquã enim à mortuis reſurrexerint, neq; vxores ducunt, neq; nuptum dãtur: ſed ſunt vt Angeli qui in cęlis *ſunt*.

26 De mortuis verò, quòd ſuſcitandi ſint, non legiſtis in libro Moſis quomodo in rubo loquutus ſit ei Deus, dicẽs, ‖ Ego *ſum* Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob?

Exod.3.6, mat.22.32.

27 Non eſt Deus mortuorũ, ſed Deus viuentium: vos ergo multum erratis.

Mat.22.35.

4 Sacrificia ſiue externi cult9 nũquã placuerunt Deo, niſi præeuntibus neceſſarijs officijs.

28 ‖[4] Et quum acceſſiſſet quidam è Scribis qui audierat eos diſceptantes, & ſciebat eum bene illis reſpondiſſe, interrogauit eum quod eſſet primum omniũ mandatum.

m Primariũ ac præcipuũ.

Deut.6.4.

29 [m] Ieſus autem reſpondit ei, Primũ omnium mãdatorũ *eſt*, ‖ Audi Iſrael, Dominus Deus noſter, Dominus vnus eſt:

30 Diliges igitur Dominum Deum

tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota [n] cogitatione tua, & ex totis viribus tuis. hoc *eſt* primum mandatũ.

31 Et ſecundum *illi* ſimile, hoc *eſt*, || Diliges proximum tuum vt teipſum. maius iſtis aliud mandatum non eſt.

32 Tũc dixit ei Scriba ille, Bene, magiſter, in veritate dixiſti. nam vnus eſt Deus, nec alius eſt præter eum:

33 Et diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, ac diligere proximum vt ſeipſum, plus eſt quàm omnia [o] holocautomata & ſacrificia.

34 Tum Ieſus quum vidiſſet eum cordatè reſpondiſſe, dixit ei, Non longè es à regno Dei. Et nemo amplius audebat eum interrogare.

35 || [5] Et reſpõdens Ieſus dicebat, docens in templo, Quomodo dicunt Scribę Chriſtum eſſe filium Dauid?

36 Nam ipſe Dauid dixit [p] per Spiritũ ſanctũ, || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meã, vſquedũ poſuero inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.

37 Ipſe ergo Dauid dicit eum Dominum: vnde igitur filius eius eſt? Et multa turba audiebat eum libenter.

38 || [6] *Ipſe* autem dicebat eis [q] in doctrina ſua, Cauete à Scribis, qui [r] volunt [ſ] ſtolati ambulare, & *amant* ſalutationes in foris.

39 Primosq́; conſeſſus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis:

40 || Qui deuorant domos viduarum, & [t] in ſpeciem vtuntur longis precibus: [u] iſti auferent grauius iudicium,

41 || [7] Et quum ſediſſet Ieſus ex aduerſo gazophylacij, ſpectabat quomodo turba mitteret [x] æs in gazophylacium. multi igitur diuites mittebant multa:

42 Et quũ veniſſet quædã vidua pauper, miſit minuta duo, quod eſt quadrãs.

43 Tunc *ille* quum aduocaſſet diſcipulos ſuos, dixit eis, Amen dico vobis, vidua hæc pauper, plus miſit quàm omnes qui miſerunt in gazophylacium.

44 Nam omnes ex eo quod ipſis redundat miſerunt: hæc verò è penuria ſua miſit omnia quæ habebat, totum *inquam*, victum ſuum.

Leuit.19.18, mat.22.39, rom.13.9, gal.5.14, iac.2.8.

[5] Chriſtus ex ipſo Dauide, vnde ortus erat ſecũdũ carnẽ, deitatem ſuã probat.

[6] Nõ temerè paſtorum mores pro exẽplo ſunt ſequendi.

[7] Officia ſecundum Deũ præſtita, non ex pretio externo, ſed ex cordis affectu æſtimantur.

Mat.22.42, luc.20.41.

[n] *Vide Mat. 22.37.*

Pſal.110.1.

[o] *Sacrificiorũ genus quæ totũ adolebantur.*

Mat.23.6, luc.11.43, & 20.45.

[p] *Ad verbũ Spiritu ſancto, id eſt in hoc dicendi genere energia, quo ſignificatur ita tam Dauidẽ loquutum fuiſſe, quàm Spiritum ſanctũ, qui quodammodo Dauidem ipſum poſſederit.*

Mat.23.14, luc.20.47.

Luc.21.1.

[q] *Inter docendum.*

[r] *i. Amant, vt Mat.23.4. ſummo ſtudio contendunt.*

[ſ] *Stola amiculum eſt muliebre ad talos demiſſus: ſumitur autem in genere pro veſtimẽto ad ornatum compoſito. hoc tamen loco videtur ſignificari exterior illa veſtis fimbriata, cuius fit mentio Deut.22.12.* [t] *Vide Matth.14.* [u] *In iſtos feretur ſententia grauior.* [x] *Pecuniam ex quocunq; metallo, more ſi licet Romanorum apud quos initio fuit æs ſignatum.*

CAP. XIII.

1 De deſtructione vrbis Ieroſolymæ. 9 Perſecutiones propter Euangelium. 10 Euangeliũ prædicandum omnibus gentibus. 26 De aduentu Chriſti ad iudicium. 33 Vigilandũ & orandũ.

1 ET || [1] quum egrederetur è templo, dixit ei quidam è diſcipulis eius, Magiſter, vide quales lapides, & qualia *iſta ſint* ædificia.

2 Tunc Ieſus reſpondens dixit ei, Vides iſta magna ædificia? || non relinquetur lapis ſuper lapidẽ qui nõ deſtruatur.

3 Et quum ſederet in monte Oleaꝝrum ex aduerſo templi, interrogarunt eũ priuatim Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas.

3 Dic nobis quando hæc erunt, & quod ſignum *erit* quando futurum eſt vt omnia hæc conſumentur.

5 Ieſus autem eis reſpondens cœpit dicere, || Videte ne quis vos ſeducat.

6 Multi enim venient in [a] nomine meo, dicentes, Ego ſum *Chriſtus*: multosque ſeducent.

7 Quum autem audieritis bella & rumores bellorum, ne turbamini: oportet enim *iſta* fieri, at nondum *erit* finis.

8 Surget enim gens in gentem, & regnum in regnum: eruntq́; terræ motus ſingulis locis, & erunt fames ac turbæ.

9 Principia dolorum iſta. ſed cauete vos vobis ipſis: tradent enim vos in conſeſſus & ſynagogas: cædemini, & coràm præſidibꝰ ac Regibus ſiſtemini mea cauſa, *vt hoc ſit* [b] teſtimonio aduerſus eos.

10 Et apud omnes gẽtes oportet primùm prædicari Euangelium.

11 || Quum autem vos traditos duxerint, ne [c] antè ſoliciti eſtote quid dicturi ſitis, [d] neque meditamini: ſed quicquid datum fuerit vobis illo momento, id loquimini. non enim eſtis vos qui loquimini, ſed Spiritus ſanctus.

12 Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & inſurgent liberi aduerſus parentes, & eos curabunt morte mulctandos.

13 Et eritis exoſi omnibus [e] propter nomen meum: ſed qui perſeuerauerit ad finem vſque, is ſeruabitur.

14 || Quum autem videritis abominationem illam vaſtatricem, quæ dicta eſt à || Daniele Propheta [f] poſitam vbi non oportet, (qui legit, animaduertat) tunc qui *fuerint* in Iudæa, fugiant in montes:

CAP. XIII. *Matth.24.1, luc.21.5.*

Luc.19.44.

[1] Prædicitur templi, vrbis, atque adeò totius gentis excidium, & Eccleſiæ iactatio: additur tamen cõſolatio multiplex: & tandem futura mundi conſummatio deſcribitur.

Eph.5.6, 2.theſſ.2.3.

[a] *In nomen meũ mutuabuntur.*

[b] *Vt vobis auditis, tantò magis conuincãtur, nec poſſint ignorantiam prætexere.*

Mat.10.19, luc.12.11, & 21.14.

[c] *Non prohibetur cogitatio, ſed anxia illa ſolicitudo, quæ à diffidẽtia proficiſcitur, vide Mat.6.27.*

[d] *Artificioſa illa dicẽdi ratione, quid dicturi ſitis.*

[e] *Propter me.*

Mat.24.15, luc.21.20.

Dan.9.25.

[f] *Quum profana gẽtes ciuitatem Dei, ipſumq́; templum non modo cõtaminabunt ſuo ingreſſu ſed etiam funditus euertent.*

15 Qui verò *fuerit* ſupra domum, ne deſcendat domum, nec ingrediatur vt quicquam ſumat è domo ſua.

16 Et qui fuerit in agro, ne reuertatur retrò vt ſumat pallium ſuum.

17 Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus per illos dies.

18 Orate verò ne fiat fuga veſtra hyeme.

19 [g] Erunt enim dies illi *talis* oppreſſio qualis non fuit à principio rerum cōditarum, quas condidit Deus, vſque ad hoc tempus, nec erit.

20 Et niſi Dominus contraxiſſet dies illos, omnis caro periret: ſed propter electos quos elegit, contraxit dies illos.

21 ‖ Ac tum ſi quis vobis dixerit, Ecce hîc Chriſtus, vel, Ecce illic: ne credite,

22 Surgēt enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ: & edent ſigna ac miracula ad ſeducendum, ſi fieri poſſit, etiam electos.

23 Vos autem cauete. Ecce, prædixi vobis omnia.

24 ‖ Cæterùm per illos dies, poſt oppreſſionem illam ſol obſcurabitur, nec dabit luna ſplendorem ſuum.

25 Et ſtellæ cœli excident, & poteſtates quæ in cœlis *ſunt* concutientur.

26 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potētia multa & gloria.

27 *Ipſe* verò tunc mittet Angelos ſuos, & ſuos electos coget à quatuor ventis, ab extremo terræ vſque ad extremum cœli.

28 A ficu verò diſcite parabolam, Quum ramus eius iam tener ſit, & germinat folia, noſtis propè eſſe æſtatem:

29 Ita & vos quum hæc videritis fieri, agnoſcite propè eſſe & ad fores *regnū* Dei.

30 Amē dico vobis, nequaquam præterierit hæc ætas vſquedū facta ſint hæc omnia.

31 Cœlum & terra præteribunt, ſermones autem mei nequaquam præteribunt.

32 [2] Sed de die illo ac [b] hora nemo ſcit, ne Angeli quidem qui in cœlo ſunt: nec ipſe filius, ſed *ſolus* Pater.

33 ‖ Cauete, vigilate & orate: neſcitis enim quando tempus illud ſit futurū.

34 *Nam Filius hominis ita eſt* vt quiſpiā qui peregrè agens relicta domo ſua, dataque ſeruis ſuis poteſtate, ac ſuo cuique opere, [i] ianitori mandauit vt vigilaret.

35 Vigilate igitur (neſcitis enim quādo dominus domus veniet, veſpere, an media nocte, an in gallicinio, an manè)

36 Ne quum repētè venerit, inueniat vos dormientes,

37 Quæ autem dico vobis, omnibus dico vigilate.

g Heb. cuius magna eſt emphaſis, ita enim ſignificatur fore, vt toto illo tempore calamitas calamitatem excipiat perinde ac ſi tempus ipſum ipſa eſſet miſeria: ſic Amôs.5.20. dicit diem Domini fore tenebras.

Mat.24.25, luc.21.8.

Ezech.32.7, eſa.13.10, ioel.2.10.13, & 3.15.

2 Non eſt curiosè vltimus ille dies inquirēdus, quem ſolus Pater nouit: ſed cauendum potius ne nos imparatos opprimat.

b De illo pūcto temporis.

Mat.24.13.

i Atrienſes ſeruos, & ianitorē in tanta ſeruorum multitudine in primis habere conſueuerant veteres.

CAP. XIIII.

1 *Conſilium Sacerdotum cōtra Chriſtum.* 3 *Mulier vngens caput Chriſti vnguento.* 12 *Paſcha præparatio.* 22 *Inſtitutio Cœnæ.* 41 *Chriſti captiuitas.* 43 *Iudas oſculo prodit Chriſtū.* 53 *Chriſtus coram Caiapha.* 66 *Petri negatio.*

1 ERat ‖ [1] autem Paſcha & azyma duobus pòſt diebus: & quærebant principes ſacerdotum & Scribæ, quomodo eum dolo prehenſum trucidarent.

2 Dicebant autem, Non [a] in feſto, ne tumultus ſit populi.

3 Quum autem *Ieſus* eſſet Bethaniæ, in domo Simonis Leproſi, accumbēte eo venerat mulier habens alabaſtrum vnguenti nardi liquidæ multi pretij: & cōfracto alabaſtro, effuderat ei in caput.

4 [2] Quidam autem indignabantur apud ſeſe, & dicebant, Quorſum profuſio iſta vnguenti facta eſt?

5 Nam poterat hoc vendi amplius quàm [b] trecentis denarijs, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.

6 Ieſus autem ait, Omittite eam: quid ei moleſtiam exhibetis? bonum opus operata eſt erga me.

7 [3] Semper enim pauperes habebitis vobiſcum, & quandocunque volueritis, poteſtis eis benefacere: me verò non ſemper habebitis.

8 [4] Hæc quod potuit fecit: [c] occupauit enim vngere meum corpus ad ſepulturam.

9 Amen dico vobis, vbicunque prędicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, etiam id quod iſta fecerit, dicetur in memoriam ipſius.

10 ‖ [5] Tunc Iudas Iſcariotes, vnus ex duodecim, venit ad principes Sacerdotum, vt eum ipſis proderet.

11 Illi verò *eo* audito gauiſi ſunt: & polliciti.

CAP.XIIII. *Mat.26.1, luc.22.1.*

1 Dei volūtate contra hominum conſilium accidit, vt Chriſtus captus die Paſchæ ſolenni immolaretur, vt figuræ reſponderet veritas ex omni parte.

2 Temeraria iudicia coram Deo irrita.

3 Chriſtus ſemel atque iterum in ſe vngi ſuſtinuit certam ob cauſam: vult autem in pauperibus quotidiè vngi.

4 Occulto ſpiritus inſtinctu mulier Chriſtū vngens, proximam eius mortem ac ſepulturam omnibus ponit ob oculos.

Mat.26.14, luc.22.4.

5 Auaritia zelo charitatis tecta, prodendi ac crucifigendi Chriſti occaſio.

---

a *Vide Mat.26.5.* b *Quinquaginta tribus libris Francicis, vel ſex Anglicanis.* c *i. anteuertit vnctionē corporis mei ad ſepulturā.*

polliciti ſunt ſe pecuniam ei daturos. Quærebat igitur quomodo oppottunè eum proderet.

12 ||[6] Ac primo die Azymorũ,[d] quando [e] paſcha [f] mactabant, dicunt ei diſcipuli ipſius, Vbi vis vt profecti paremus vt edas paſcha?

13 Tunc mittit duos è diſcipulis ſuis, & dicit eis, Abite in vrbem: & occurret vobis quidam portans amphoram aquæ: ſequimini eum.

14 Et quocunq; introierit, dicite patrifamiliâs, Magiſter dixit, Vbi eſt diuerſorium vbi paſcha cum diſcipulis meis edam?

15 Tunc ipſe vobis indicabit [g] cœnaculum magnum ſtratum, paratum: illic parate nobis *Paſcha*.

16 Abierunt igitur diſcipuli eius, veneruntque in ciuitatem, & inuenerunt *omnia* prout dixerat eis: & parauerunt paſcha.

17 Et quũ ſerum *diei* eſſet, venit cum duodecim.

18 ||[7] Quumque accubuiſſent, & ederent, ait Ieſus, Amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me, qui edet mecum.

19 Ipſi verò cœperunt contriſtari, & ei dicere ſigillatim, Num ego? Et alius, Num ego?

20 Ipſe autem reſpondens dixit eis, Vnus ex duodecim, [h] qui *manum* intingit mecum in catinum *me prodet*.

21 Filius quidem hominis abit, prout ſcriptum eſt de eo: ſed væ homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat [i] homini illi ſi natus non fuiſſet.

22 || Et [k] edentibus ipſis, quum acceptiſſet Ieſus panem, & benedixiſſet, fregit: deditque eis, & ait, Accipite, edite: hoc eſt corpus meum.

23 Et accepto poculo, quum gratias egiſſet, dedit eis: & biberunt ex eo omnes.

24 Et dixit eis, Hoc eſt ſanguis meus Noui illius teſtamenti, qui pro multis effunditur.

25 Amen dico vobis, non bibam amplius ex fructu vitis vſque ad diem illum quum ipſum bibam nouũ in regno Dei.

26 Et quum hymnum cecíniſſent, exierunt in montem Olearum.

27 [8] || Tunc dicit eis Ieſus, Omnes offendemini in me nocte iſta. nam ſcriptũ eſt, || Percutiam paſtorem, & diſpergetur oues.

28 || Sed poſtquam ſurrexero, præibo vobis in Galilæam.

29 [9] Petrus autem dixit ei, Etiamſi omnes offendantur, at non ego.

30 Tunc dicit ei Ieſus, Amen dico tibi, hodie nocte iſta, priuſquam bis gallus vocem miſerit, ter abnegabis me.

31 At ille [l] multò magis dicebat, Si me oportuerit commori tibi, haudquaquam te abnegabo. Itidem autem etiam omnes dicebant.

32 || [10] Veniunt igitur in locum cuius nomen *eſt* Gethſemane, Tunc dicit diſcipulis ſuis, Sedete hîc vſquedum precatus fuero.

33 Et aſſumit Petrum & Iacobum & Iohannem ſecum: cœpitque expaueſcere & grauiſſimè angi.

34 Et dixit eis, Vndiquaque triſtis eſt anima mea vſque ad mortem: manete hîc & vigilate.

35 Progreſſuſque paululum, procidit in terram: & orauit, vt, ſi poſſibile eſſet, abiret ab ipſo hora illa.

36 Dixitque, [m] Abba Pater, omnia poſſibilia ſunt tibi: transfer à me iſtud poculum. verùm non quid ego velim, ſed quid tu.

37 [11] Tunc venit & inuenit eos dormientes: dicitque Petro, Simon, dormis? non potuiſti vnam horam vigilare?

38 Vigilate & precamini, ne introeatis in tentationem. ſpiritus quidé promptus *eſt*, ſed caro infirma.

39 Et quum rurſus abijſſet, precatus eſt, & eundem ſermonem dixit:

40 Et reuerſus inuenit eos rurſum dormientes, (erant enim oculi eorum grauati) neque ſciebant quid ei reſponderent.

41 Et venit tertiò, dicitque eis, Dormite quod ſupereſt, & requieſcite: ſufficit, venit hora: ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

42 Surgite, eamus: ecce, qui prodit me, appropinquauit.

43 || [12] Et ſtatim adhuc eo loquente, adeſt Iudas, qui erat vnus è duodecim: &

Zach. 13. 7.
Infrà. 16. 7.

9 Humanæ temeritatis & imbecillitatis triſtiſſimũ in præſtantiſſimo homine exemplũ proponitur.

Mat. 26. 30, luc. 22. 19.

10 Chriſtus in carne pro nobis aſſumpta, horrificos illos maledictionis Dei terrores ſubiens calicem ex Patris manu accipit, quem mox ipſe iuſtus pro iniuſtis exhauriat.

11 Horrendum humanæ ſocordiæ exemplum in ipſis à Chriſto electis diſcipulis.

Mat. 26. 47, luc. 22. 47, ioh. 18. 3.

12 Sicut homines Deum conditorem ſuũ deſertum ac proditum, ſcientes & volentes ſua laude ſpolia rũt ita Chriſtus volens pro iniuſtis ſatisfacturus à ſuis deſertus, proditione familiaris ſui capitur tanquã latro, vt pœna peccato reſpondeat, & nos verè proditores, deſertores ac ſacrilegi ex diaboli laqueo eximamur.

---

te domus cœnare, cœnaculum vocarunt. h *Qui mecum veſci ſuerit. Mat. 26. 23.* i *Vide Mat. 26. 24.* k *Vide Mat.*

l *Illa conduplicatio vehementem Petri aſſeuerationem magis exprimit.* m *Fuit hæc conduplicatio recepta eo tempore cum idiomata permiſcerentur: Abba autem Syriacum eſt.*

cum eo turba multa cum gladijs & fuſtibus, à principibus Sacerdotum & Scribis & Senioribus.

44 Dederat autem eis iſte qui eum prodebat, cōmune ſignum, dicens, Quécunque oſculatus fuero, is eſt: comprehendite eum, & abducite [n] tutò.

45 Quum igitur veniſſet, ſtatim accedit ad eum, dicitque ei, Rabbi, Rabbi: ac deoſculatus eſt eum.

46 Illi verò iniecerunt in eum manus, & cœperunt eum.

47 [o] Quidam autem adſtantium, exerto gladio percuſſit ſeruum Pontificis maximi, & abſtulit eius auriculam.

48 Et reſpondens Ieſus dixit eis, Vt aduerſus latronem exiſtis cum gladijs & fuſtibus, ad comprehendendum me?

49 Quotidie eram apud vos in templo docens, nec cepiſtis me. Sed *oportet* vt impleantur Scripturæ.

50 Tunc relicto eo [p] omnes fugerunt.

51 [13] Quidam autem iuuenis ſequebatur eum, amictus [q] ſindone ſuper nudum *corpus*: & prehenderunt eum iuuenes.

52 Ipſe verò derelicta ſindone, nudus effugit ab illis.

53 ‖ Tunc abduxerunt Ieſum ad Pontificem maximum: & conuenerunt cum eo [r] omnes principes Sacerdotum & Seniores & Scribæ.

54 Petrus autem procul ſequutus eſt eum intrò vſque in aulam Pontificis maximi: & erat conſidens cum miniſtris, & calefaciens *ſeſe* ad ignem.

55 ‖ [14] Principes autem ſacerdotum & totus conceſſus quærebant teſtimonium aduerſus Ieſum, vt eum morte mulctarent: nec inueniebant.

56 Nam multi falſum teſtimoniū dicebant aduerſus eum: ſed non erant [ſ] paria ipſorum teſtimonia.

57 Tunc quidam ſurrexerunt, & falſa teſtati ſunt aduerſus eum, dicentes,

58 Nos audiuimus eum dicentem, ‖ Ego deſtruam templum hoc quod eſt manibus factum, & triduo aliud abſque manibus factum ædificabo.

59 Sed ne ſic quidem par erat teſtimonium eorum.

60 Tum pontifex maximus quum aſſurrexiſſet in medium, interrogauit Ieſum, dicens, Non reſpōdes quicquā? quid *illud eſt quod* iſti aduerſum te teſtificātur?

13 Omnia pietatis prætextu licent in Chriſtum graſſantibus.

14 Chriſtus adeò innocens, vt ne falſis quidē teſtibus opprimi potuerit, tandem Deum Patrē confeſſus damnatur impietatis coram Pontifice, vt nos qui Deum abnegauimus, verè impij, corā Deo abſoluamur.

n Ita diligēter vt elabi non poßit.

o Petrus.

p Diſcipuli.

q Linteum quo amictus ille, audito nocturno tumultu, repente accurrerat, vt intelligatur qua licentia iſti latrones fuerint graſſati.

Mat.26.57, luc.22.54, ioh.18.24.

r Coactum fuit ſummum concilium quum accuſaretur Chriſtus vt blaſphemus, & pſeudopropheta: tertiū enim crimen læſæ maieſtatis, confictū fuit à Sacerdotibus, vt Pilatum ad eum damnandū adigerent.

Mat.26.59. Ioh.2.19.

ſ Non congruebant.

61 Ipſe verò ſilebat, & nihil reſpōdit; Rurſum Pontifex maximus eum interrogauit, & dixit ei, Tú*ne* es ille Chriſtus Filius *Dei* [t] benedicti?

62 Ieſus autem dixit, Ego ſum. ‖ & videbitis Filiū hominis ſedentem ad dextram potentiæ *Dei*, & venientem cum nubibus cœli.

63 Pontifex maximus verò, diruptis veſtibus ſuis, dixit, Quid adhuc nobis opus eſt teſtibus?

64 Audiſtis blaſphemiam: quid vobis videtur? Illi verò omnes contra eum iudicarunt, ipſum teneri mortis pœna.

65 [15] Et cœperunt quidam conſpuere in eum, & obtegere faciem eius, & colaphos ei infligere, & dicere ei, Vaticinare. [u] miniſtri verò bacillorū ictibus eum cædebant.

66 [16] ‖ Quum verò Petrus eſſet in aula inferius, venit quædam ex ancillis Pontificis maximi:

67 Et viſo Petro qui *ſe* calefaciebat, intuita in eum, dixit, Et tu cum Nazareno Ieſu eras.

68 Ipſe verò negauit, dicens, Non noui, neque ſcio quid tu dicas. Et exiuit extra in [x] veſtibulum: & gallus vocé miſit.

69 ‖ Tunc [y] ancilla quum rurſus vidiſſet eum, cœpit dicere ijs qui adſtabāt, Hic eſt *vnus* ex ipſis.

70 Ipſe verò rurſum negauit. Et rurſus paulò poſt qui adſtabant dixerunt Petro, Verè ex ipſis es: etenim Galilæus es, & loquutio tua ſimilis eſt.

71 Ipſe autem cœpit execrari & iurare, *dicens*, Non noui hominem iſtum qué dicitis.

72 ‖ Tunc ſecundò gallus vocem miſit, & recordatus eſt Petrus verborum quæ dixerat ei Ieſus, Priuſquam gallus vocem bis miſerit, ter me abnegabis. Et quum ſe [z] proripuiſſet, fleuit.

CAP. XV.

1 De his quæ Chriſtus ſub Pilato præſide paſſus eſt. 11 Barabas Chriſto præfertur. 15 Chriſtus traditur à Pilato vt crucifigatur. 17 Spinis coronatur. 19 Conſpuitur & irridetur. 21 Simon Cyrenæus portat crucem Chriſti. 27 Chriſtus crucifigitur inter duos latrones. 29 Conuitijs afficitur. 37 Expirat. 43 Ioſeph ſepelit Chriſtum.

1 S‖ [a] Tatim autem diluculo, conſilio inito, ſummi Sacerdotes cum Senioribus & Scribis, ac toto conſeſſu,

vinctum

15 Chriſt omne cōtumeliarum genus noſtro nomine ſuſtinens, æternum decus in ſe credituris acquirit.

Mat.24.30.

16 Triſte exemplum tum humanæ imbecillitatis tum diuinæ miſericordiæ, ſpiritū pœnitentiæ & fidei ſuis electis donātis.

Mat.26.69, luc.22.55, ioh.18.15.

t Dei, qui omni laude dignus eſt.

u Apparitores enim bacillos geſtabant.

x In locum aulæ proximū.

Mat.27.71, luc.22.56, ioh.18.25.

y Ex diligenti Euangeliſtarum comparatione intelligitur Petrum agnitū fuiſſe a multis, ſuggerentibus ancillis, imò apud Lucam, cum agitur de ſecūda abnegatione, fit mentio ſerui & non ancillæ.

Mat 27.57, ioh.13.38.

z Foras.ſub.

CAP. XV.

Mat.27.1, luc.22.66.

a Ad verb. ipſum mane.

vinctum Ieſum abduxerunt, [b] tradideruntque Pilato.

2 [1] Tunc interrogauit eum Pilatus, Túne es ille rex Iudæorum? Ipſe verò reſpondens, dixit ei, Tu dicis.

3 Et multùm accuſabant eum principes ſacerdotum.

4 || Pilatus autem rurſus interrogauit eum, dicens, Non reſpondes quicquam? Ecce, quàm multa aduerſus te teſtificantur.

5 Ieſus autem nihil amplius reſpondit, adeò vt miraretur Pilatus.

6 In feſto autem [c] dimittebat eis vnum ex vinctis, quemcunque poſtulaſſent.

7 Erat verò quidam qui dicebatur Barabas, vinctus cum ſeditionis ſocijs, qui cædem per ſeditionem fecerant.

8 Et vociferans turba cœpit petere *vt faceret* prout ſemper ipſis fecerat.

9 Pilatus autem reſpondit eis, dicens, Vultis dimittam vobis Regem illum Iudæorum?

10 (Nouerat enim eum per inuidiam traditum fuiſſe à principibus Sacerdotum)

11 Principes verò Sacerdotum concitarunt turbam vt potius Barabam ipſis dimitteret.

12 Tunc Pilatus reſpondens, rurſum dixit eis, Quid ergo vultis faciam iſto quem dicitis Regem Iudæorum?

13 Ipſi verò rurſum clamauerunt, Crucifige eum.

14 Pilatus autem dicebat eis, Nam quid mali fecit? Illi autem amplius clamauerunt, Crucifige eum.

15 Pilatus autem volens turbæ ſatisfacere, dimiſit eis Barabam, & Ieſum flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

16 Milites verò abduxerunt eum intra aulam, id eſt prætorium, & conuocarunt totam cohortem.

17 [2] Et induerunt eum purpura, & circumpoſuerunt ei contextam coronam ſpineam.

18 Et cœperunt eum ſalutare, *dicentes*, Aue rex Iudæorum.

19 Et verberabant eius caput calamo, & inſpuebant in eum, ac ſummiſſis genibus adorabant eum.

20 Quum autem illuſiſſent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt eum veſtimentis ipſius: eduxeruntque vt crucifigerent eum.

21 [3] || [d] Præterea angariarunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenæum (venientem rure, patrem Alexandri & Rufi) vt portaret crucem eius.

22 || [4] Duxeruntque eum in locum Golgatha, quod eſt, ſi interpreteris, Caluariæ locus.

23 Et dederunt ei bibendum myrrhatum vinum: ipſe verò non ſumpſit.

24 || [5] Qumque crucifixiſſent eum, partiti ſunt veſtimenta eius, iacta ſorte ſuper ea, quis quid tolleret.

25 Erat autem hora tertia, quando crucifixerunt eum.

26 Eratque inſcriptio criminis ipſius inſcripta *his verbis*, REX ILLE IVDAEORVM.

27 Crucifixerunt etiam cum eo duos latrones: vnum ad dextram, & alterum ad eius ſiniſtram.

28 Et impleta eſt Scriptura quæ dicit, || Et cum [e] ſceleratis numeratus eſt.

29 Et qui præteribant, conuitiabantur ei, mouentes capita ſua, ac dicentes, Vah, || *Tu* qui deſtruis templum, & triduo ædificas.

30 Serua teipſum, & deſcéde è cruce.

31 Similiter autem & principes ſacerdotum illudentes dicebant alij ad alios cum Scribis, Alios ſeruauit, ſeipſum ſeruare non poteſt.

32 Chriſtus ille rex Iſrael deſcendat nunc è cruce, vt videamus & credamus. Et qui crucifixi erant cum eo, probris afficiebant eum.

33 [6] Quum vero adueniſſet hora ſexta, tenebræ factæ ſunt ſuper [f] totam regionem vſque ad horam nonam.

34 [7] Et hora nona clamauit Ieſus vo-

Mat.27.32, luc.23.26.

Mat.27.33, luc.23.33, ioh.19.23.

Mat.27.35, luc.23.33, ioh.19.23.

3 Impiorum rabiei nullus modus. Interea verò vel ipſa Chriſti ſub crucis pondere laborantis imbecillitas arguit agnũ ad ſacrificium duci.

4 Chriſtus extra terrenæ Ieruſalẽ ſepta educitur in locum morticinijs pollutum, non in ſeſe quidem, ſed in nobis contaminatiſſimus, propter impoſita ipſi noſtra peccata: vt nos ſanguine eius expiati, in cœleſte ſacrarium introducamur.

Eſa.53.12, Ioh.2.19.

5 Chriſtus nudus in crucem attollitur, & tanquam ſceleratorum ſceleratiſſimus, omnibus contumelijs afficitur, vt eius iuſtitia induti, & maledictione benedicti, & vna oblatione ſanctificati, in cœlum vſque attollamur. 6 Ira Dei peccata noſtra in Filio ſponſore noſtro vindicantis tenebrarũ horrore ſancitur. 7 Chriſtus cum Satana, cum peccatis, cum morte denique, horrenda illa maledictione, Dei armatis, potenter luctans, corpore pendens in cruce, ſummis doloribus oppreſſo, animo in inferorũ gurgitibus demerſo, emergit tamen vociferans, & quanuis accepto à morte vulnere, ad tempus vita priuatus, ſumma & ima concutiens, velo templi fiſſo extortoque à ſuis carnificibus teſtimonio, victorem ſeſe ac Dominum omnium mox declaratum iri, reliquis adhuc obſtinatis & irridentibus hoſtibus denuntiat.

d Vide Matth. e Ad verb. ex legibus. i. legis præuaricatoribus. f Ad verb. terram, terræ autem nomine Hebræorum more Paleſtinam intelligit, itaque amplificatur prodigij nouitas, quod in plenilunio Paſchalis, ſcilicet tempore, & ſole reliquum orbem illuſtrante, atque adeò in ipſo meridie, ille orbis angulus in quo tantum facinus patraretur, in denſiſſimis tenebris delituerit.

Pſal.22.1, mat.27.46.

ce magna, dicens, || Eloi, Eloi, lamma-ſabachthani? quod eſt ſi quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me deſeruiſti?

35 Et quidam adſtantium quum audiſſent, dicebant, Ecce, Eliam vocat.

Pſal.69.22.

36 Cucurrit autem quidam, || & impleta ſpongia aceto, & circumpoſita calamo, dedit ei potum, dicens, Sinite: videamus an veniat Elias ad detrahēdū eum.

37 Ieſus autem emiſſa voce magna, expirauit.

38 Et aulæum templi fiſſum eſt in duas partes, à ſummo vſque ad imum.

39 Quum vidiſſet autem Centurio qui adſtabat ipſi ex aduerſo, eum ita emiſſo clamore expiraſſe, dixit, Verè, homo iſte Filius erat Dei.

40 [8]Erant autem etiam mulieres procul ſpectantes: inter quas erat Maria Magdalene: & Maria Iacobi parui & Ioſe mater, & Salome:

Luc.8.2.

41 Quæ, etiam quum eſſet in Galilæa, || ſequutæ fuerant eum, & miniſtrauerant ei, aliæque multæ quæ ſimul cum eo aſcenderant Hieroſolyma.

Mat.27.57, luc.23.50, ioh.19.38.

42 || Quum autem ſerum *diei* iam eſſet, (quoniam erat paraſceue, hoc eſt, [g] anteſabbathum.)

43 Veniens Ioſeph *ortus* ex Arimathæa, [h] honeſtus ſenator, qui & ipſe expectabat regnum Dei, [i] fidenti animo introijt ad Pilatum, & petijt corpus Ieſu.

44 Pilatus autem miratus eſt ſi iam mortuus eſſet, & aduocato Centurione, interrogauit eum an iamdudum mortuus fuiſſet.

45 Et *re* cognita ex Centurione, donauit corpus ipſi Ioſeph.

46 Is autem emit [k] ſindonem, & detractum eum inuoluit ſindone: depoſuitque in monumento quod erat exciſum è petra: & aduoluit ſaxum ad oſtiū monumenti.

47 Maria Magdalene verò & Maria Ioſe *mater*, ſpectabant vbi poneretur.

CAP. XVI.

1 De Chriſti reſurrectione. 9 Chriſtus apparet Mariæ Magdalenæ & alijs. 15 Mittit Apoſtolos prædicandum. 19 Aſcenſio Chriſti.

Luc.24.1, ioh.20.1.

1 ET || quum exactum eſſet Sabbathum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi *mater*, & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent eum.

2 Itaq; valdè manè, primo die hebdomadis veniunt ad monumentum exorto ſole.

3 Dicebātq; inter ſeſe, Quis deuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti?

1 Angeli reſurrectionis Domini teſtes.

Mat.28.1, ioh.20.12.

4 Et [a] intuitæ, conſpiciunt lapidem eſſe deuolutū: nam erat magnus valdè.

5 [1] || Ingreſſæ igitur in [b] monumentū, viderunt iuuenē ſedentem ad dextrā, amictum ſtola candida: & expauerunt.

2 Chriſtus ipſe Mariæ Magdalenæ apparet, diſcipulorum incredulitatem exprobrans.

6 Ipſe verò dixit eis, Ne expaueſcite: Ieſum illum quæritis Nazarenum qui fuit crucifixus: reſurrexit, non eſt hîc. ecce locus vbi poſuerunt eum.

3 Chriſtus duobus alijs diſcipulis apparet, & tandem etiam ipſis vndecim Apoſtolis.

7 Sed abite, dicite diſcipulis eius & Petro, *ipſum* præire vobis in Galilæam: illic eum videbitis, || prout dixit vobis.

Sup.14.28, mat.26.32, Ioh.20.26.

8 Tunc abeuntes citò, fugerunt à monumento: tenebat enim eas tremor & ſtupor, neque cuiquam dicebant: timebant enim.

Luc.8.2.

9 [2] Quum autem reſurrexiſſet Ieſus, manè, primo die hebdomadis || apparuit primùm Mariæ Magdalenę, || ex qua eiecerat ſeptem dæmonia.

4 Deſignātur Apoſtoli definito ipſorum munere, docendi videlicet quæ audierant, & ſacramenta inſtituta adminiſtrandi: addita edendi miracula poteſtate.

10 Illa profecta annuntiauit ijs qui cum ipſo fuerant, lugentibus ac flentibus.

11 Illi verò quū audiſſent eum viuere & conſpectū fuiſſe ab ea, non crediderūt.

Luc.24.13.

12 [3] Poſteà autem || duobus ex ipſis ambulantibus apparuit [c] alia forma, quū rus proficiſcerentur.

13 Et illi abierunt, & annuntiauerunt reliquis: *qui* ne illis quidem crediderunt.

Luc.24.36, ioh.20.16.

14 || [d] Poſtremò, vnà ſedentibus ipſis vndecim exhibuit ſeſe, & exprobrauit incredulitatem eorum, & cordis duritiem: quòd ijs qui ipſum conſpexerant excitatum non crediſſent.

Mat.28.19.

15 [4] Et dixit eis, || Profecti in mundū vniuerſum, prędicate Euangelium [e] omni creaturæ.

Ioh.12.48.

16 Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſeruabitur: || qui verò non crediderit, condemnabitur.

Act.16.18. Act.2.4, & 10.46.

17 Signa autē eos qui crediderīt, hęc ſubſequentur, || Per nomen meū dæmonia eijcient: || linguis loquentur [f] nouis:

Act.28.5. Act.28.8.

18 || Serpentes tollent: & ſi quid lethale biberint, nequaquam nocebit eis, || ægrotis manus imponent, & bene habebunt.

---

g Dies qua ſabbathum antegreditur.

h Plenus authoritatis, ex concilio Sanhedrim, vel forſan qui adſcitus eſſet in concilium à Pilato.

i Si quis expendat quod periculum vltrò ſubierit Ioſeph, quam fidenti fuerit animo intelliget.

k Linteum. iohan.19.40.

a Cum ſepulchrum verſus conuertiſſent oculos.

b In ſpeluncam, in qua exciſum erat ſepulchrum.

c Luc.24.

d Non reſpexit temporis ſeriem Euangeliſta, ſed narrationis diſtributionem, quam facit triplicem: prima complectitur quomodo mulieribus apparuerit, ſecunda diſcipulis, tertia Apoſtolis, ideò dicit Poſtremò.

e Non Iudæo, nec in Iudæa tantum, ſed omnibus hominibus & vbique, idq; omnes (ſcilicet) Apoſtoli.

f Peregrinis, quas anteà non noſſent.

19 ‖ [5] Dominus igitur poſtquam loquutus fuiſſet eis: ſurſum receptus eſt in cælum, & ſedit ad dexteram Dei.

20 Illi verò egreſſi prædicarunt vbique, ‖ Domino vnà operante, & ſermonem confirmante per ſigna [g] ſubſequentia. Heb.2.4.

ſcendit, inde Eccleſiam ſuã, Apoſtolica doctrina varijs confirmata, ad fines vſque ſeculorum gubernaturus.

g Sub. doctrinam, itaque doctrinã præire, miracula ſubſequi debent.

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

CAPVT. I.

1 Præfatur Lucas. 5 Zacharias & Elizabet. 13 Iohannis qualis futurus. 20 Zacharias incredulus, mutus efficitur. 26 Angelus ſalutat Mariam, & annuntiat Chriſti natiuitatem. 39 Maria viſitat Elizabet. 46 Canticum Mariæ. 68 Canticũ Zachariæ nuncians Chriſtum promiſſum veniſſe. 76 Iohannis officium.

1 QVONIAM [1] multi [a] aggreſſi ſunt [b] cõponere narrationem earum rerum quarũ [c] plena fides nobis facta eſt,

2 Prout [d] tradiderunt nobis qui à principio ſpectatores ipſi & miniſtri fuerunt ſermonis.

3 Viſum eſt etiam mihi, omnia [e] altè *repetita* penitus [f] conſequuto [g] ordine *de eis* ad te ſcribere, [h] præſtantiſſimè Theophile:

4 Vt [i] agnoſcas earum rerum [k] veritatem quas auditione accepiſti.

5 FVit [2] [l] diebus [m] Herodis illius regis Iudææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias, ‖ ex [n] vice Abia: vxor verò ipſius *erat* ex filiabus Aaron, & nomen eius Eliſabet.

6 Erant autem iuſti ambo in [o] conſpectu Dei, [p] incedentes in omnibus [q] mandatis & conſtitutionibus Domini [r] inculpatè.

7 Nec erat ipſis proles, eo quòd eſſet Eliſabet ſterilis, & ambo prouecti iam eſſent ætate.

8 Factum eſt autem quum is ſacerdotio fungeretur in ordine vicis ſuæ ante Deum,

9 Secundum ritum functionis ſacerdotalis, ſortitus eſt *munus* ſuffimenti faciendi, poſtquam ingreſſus eſſet in [ſ] templum Domini.

10 ‖ Et tota multitudo populi foris precabatur tempore ſuffitus.

11 Viſus autem eſt ei Angelus Domini, ſtans ad dextram altaris ſuffitus.

12 Et Zacharias *eo* viſo turbatus eſt, & pauor incidit in eum.

13 Dixit autẽ ei Angelus, Ne timeas Zacharia. nam exaudita eſt deprecatio tua: vxorque tua Eliſabet gignet tibi filium, & vocabis nomen eius Iohannem.

14 Et erit tibi gaudio & exultationi, multiq; ſuper eius natiuitate gaudebunt.

15 Erit enim magnus [t] in conſpectu Domini: & vinum [u] ſiceramque non bibet: & Spiritu ſancto implebitur etiam ab vtero matris ſuæ:

16 ‖ Multoſque filiorum Iſrael [x] conuertet ad Dominum Deum ipſorum.

17 Nam ipſe præcedet in [y] conſpectu eius, [z] cum ſpiritu & virtute Eliæ, vt

o Vera iuſtitia nota, ſcilicet quæ Dei iudicio probatur.

p Id eſt, viuẽtes, Heb. eſt enim vita noſtra inſtar viæ in qua nobis pergendum quouſque ad metam peruenerimus.

q In morali & ceremoniali lege.

Exod.30.7, leuit.16.17.

r Quos nemo iure culpare potuiſſet. Hoc autẽ loco deſcribuntur fructus, non autem cauſſa iuſtificationis, quæ fides eſt, eaq; ſola.

ſ Populus in atrio cùm eſſet, foris autẽ dicatur fuiſſe, ingreſſus autem templum Zacharias, ab atrio, diſtingui hoc loco templũ neceſſe eſt.

Malach.4.5, matth.11.14.

Ad verb. in manus ſumpſerunt, (quaſi dicat) idque non præſti- ſcripſit autem ante Matthæum & Marcum. b Id eſt, de- ne, vel ordinare. c Ad verb. plenè certiorati ſumus, πλη- ria enim, eſt certiſſima animi perſuaſio. d Non fuit Lucas us teſtis. itaque minimè is fuit cui cum Cleopa Dominus ap- nec à Paulo tantùm, ſed ab alijs etiam Apoſtolis edoctus fuit. ngè altius Lucas exorſus eſt Euangelium quam alij. f Ad diligenti attentione aſſequuto. g Id eſt, diſtinctè & diſtri- h Id eſt, potentiſſimè: fuit ergo Theophilus vir primaria atu aut præcipuo dignitatis loco. i Pleniorem cognitio- beas eorum, quæ antea vtcunque cognoueras. k Ad verb. ſcentem firmitatem. l Heb. id eſt, temporibus, quo ex- ur quàm breuis ſit & caduca regum poteſtas. m Hero- licet magni. n Ex claſſe: diſtributi enim fuerunt in claſſes Aaronis, 1. Paral. 24.1.

t Heb. quo ſignificatur quædam ſingularis præſtantia, ſic de Nemrod Gene. 9.10. dicitur robuſtiſſimus venator coràm Domino. u Quicquid inebriare poteſt. x Faciet vt multi reſipiſcentes ſe conuertant ad Dominum, à quo deſciuerant. y Velut ſolent qui reges antegrediuntur, quos vbi videas, ſentis nõ procul abeſſe regem. z Metonymicè, pro donis Spiritus, i. cauſſa, pro effectu.

3 Angelus naſcituro Domino inſeruiens, ad virginē Mariam mittitur, in qua Filius Altiſſimi Dauidi promiſſus, virtute Spiritus ſancti concipitur.

conuertat [a] corda patrum in filios, & rebelles ad [b] prudentiam iuſtorum : vt paret Domino populum inſtructum.

18 Tūc dixit Zacharias Angelo, Quo *argumento* iſtud noſcam ? ego enim ſum ſenex,& vxor mea prouecta eſt ætate.

19 Et reſpondens Angelus dixit ei, Ego ſum Gabriel qui [c] adſto in conſpectu Dei : miſſuſq; ſum vt te alloquar : & hæc tibi læta nuntiem.

20 Et ecce, ſilebis, nec loqui poteris *ad eum* vſque diem quo hæc fiant : eo quòd non credidiſti ſermonibus meis, qui implebuntur tempore ſuo.

21 Erat autem populus expectās Zachariam : & mirabantur quòd is tardaret in templo.

22 *Ille* verò egreſſus non poterat eis loqui : & cognouerunt eum viſionem vidiſſe in templo. Nam ipſe innuebat eis: permanſitque mutus.

23 Et factum eſt, vt impleti ſunt dies miniſterij ipſius, abijt domum ſuam.

24 Poſt illos autem dies concepit Eliſabet vxor eius : & occultauit ſe menſibus quinque, dicens,

25 Nempè ita mihi fecit Dominus diebus quibus *me* intuitus eſt, *vt* auferret probrum illud meum inter homines.

26 3 Menſe autem ſexto, miſſus eſt Angelus Gabriel à Deo in vrbem Galilææ, cui nomen Nazareth:

Matth.1.18.

27 || Ad virginem [d] deſponſam viro cui nomē erat Ioſeph, ex [e] domo Dauid: nomen autem virginis *erat* Maria.

28 Ingreſſus igitur Angelus ad eam, dixit [f] Aue [g] gratis dilecta : Dominus tecum *eſt* : [h] benedicta tu inter mulieres.

29 Illa verò quum *eum* vidiſſet, [i] perturbata eſt ſuper eius ſermone : & cogitabat qualis eſſet ſalutatio iſta.

30 Tunc dixit ei Angelus, Ne time Maria : [k] es enim in gratia apud Deum.

Eſa.7.14. Infrà,2.21, math.1.21. Dan.7.14.27, mich.4.7.

31 || Et ecce, concipies in vtero, & paries filium : || & vocabis nomen eius IESVM.

32 Hic erit magnus, & Filius Altiſſimi [l] vocabitur : dabitque ei Dominus Deus ſedem Dauid patris ipſius:

33 || Regnabitq́; ſuper domum Iacob in æternum,& regni eius non erit finis.

34 Dixit autem Maria ad Angelum, [m] Quomodo erit iſtud, quandoquidem virum non ſum [n] cognitura ?

35 Et reſpondens Angelus dixit ei, Spiritus ſanctus [o] ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi inumbrabit te: propterea *id* etiam quod naſcetur ex te [p] ſanctum, [q] vocabitur Filius Dei.

36 Et ecce, Eliſabet [r] cognata tua, & ipſa concepit filium in ſenectute ſua : & [ſ] hic menſis eſt ſextus ipſi quæ vocabatur ſterilis.

37 Quia apud Deum non erit impoſſibile vllum [t] verbum.

38 Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini : fiat mihi ſecundum verbum tuum. Et abijt ab ea Angelus.

4 Eliſabet Iohannē & Maria Chriſtum in vtero geſtātes, ſancto Spiritu afflatæ, mutuò ſibi gratulantur.

39 4 Quum autem ſurrexiſſet Maria per eos dies, profecta eſt in [u] montanam *regionem* cum feſtinatione in [x] vrbem Iuda :

40 Et ingreſſa eſt domum Zachariæ, & ſalutauit Eliſabet.

41 Et factum eſt vt audiuit Eliſabet ſalutationem Mariæ, [y] ſalijt fœtus in vtero eius : & repleta eſt Spiritu ſancto Eliſabet:

42 Exclamauitque voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, quia [z] benedictus fructus vteri tui.

43 Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me ?

44 Ecce enim, vt peruenit vox ſalutationis tuæ ad aures meas, ſalijt fœtus exultans in vtero meo.

45 Et beata quæ credidit : nam perficientur ea quæ dicta ſunt ei [a] à Domino.

5 Chriſtus afflictorum Redemptor, ſuperborum vltor, Patribus promiſſus, reipſa tandem exhibitus.

46 5 Tunc ait Maria, [b] Magnificat anima mea Dominum,

47 Et exultat ſpiritus meus ſuper Deo ſeruatore meo:

[a] *Synecdochicos fore dicit, vt tollat omnis generis inimicitias, vnde ſolēt ſequi in vita maximæ perturbationes.*

[b] *Prudentia, & bonitas, duæ ſunt cauſæ, quibus maximè adduci poßint, vt patres reuereantur.*

[c] *Id eſt, qui appareo, Hebræi enim miniſtros principum, adſtare dicunt, id eſt, paratos eſſe ad capeſſenda principū imperia.*

[d] *Id eſt, ſponſione promiſſam.*

[e] *Idem dicēdū eſt de Maria, alioquin nō eſſet Chriſtus filius Dauid.*

[f] *.i. Gaude.*

[g] *Ad verbū, reddi poſſet gratiæ & fauoris plena, ſubijcitur autem exegeticè, quiſnā ſit ille fauor, Dominus eſt tecum.*

[h] *Scilicet à Deo.*

[i] *Re tam inſolenti commota.*

[k] *Ad verbum, inueniſti, Hebræi enim inuenire gratiam eos dicunt, qui ſunt in gratia.*

[l] *Id eſt, declarabitur, cùm enim Filius eſſet ab æterno, ſuo tempore manifeſtatus eſt in carne.*

[m] *Rei magnitudo cogit, vt ſciſcitetur Virgo, non quod diffidentia moueatur, imò cùm tantùm de modo concipiēdi roget: cōſtat cæteris crediſſe.*

[n] *Heb. Quo honeſto vocabulo cum viro congreßionem ſignificāt: ſenſus autem eſt, qui fiet iſtud, nam cùm ea ſim quæ futura ſit Chriſti mater, ſatis intelligo, id futurum eſſe debere ſine cōgreßu viri: edocta etenim erat Virgo ſancta, è Virgine naſciturum Meßiam.*

[o] *Id eſt, efficiet ſua v* *Spiritus ſanctus vt gignas.*

[p] *Purum & ab omni labe imma ne, nam qui erat ſublaturus peccatum, peccati expers eſſe debuit.*

[q] *Declarabitur, vel manifeſtabitur.*

[r] *Etiamſi Eliſabeta ex tri bu eſſet Leui, cognata tamen Mariæ eſſe potuit, nam cùm caueretur vt filiæ nuberent viris ſuarum tribuum, ne ſcilicet tribuum diſtribu tiones confunderentur, non impediebant quin ex alijs tribubus Leuit vxores ducerent : Leuitis enim nulla portio aßignata fuit, in terræ diuiſione.*

[ſ] *Id eſt, Sextum iam agit menſem ex quo concep*

[t] *Id eſt, Quicquid Dominus dixerit.*

[u] *Quæ expoſita erat a meridiem Hieroſolymorum.*

[x] *Id eſt, Hebron, quæ olim Cariath arbe dicta fuit, quæ vna fuit ex vrbibus quæ fuerunt conceſſa Leuitis in tribu Iuda, & quæ in montibus Iudæ fuiſſe traditur. Ioſ.14. & 21.9.*

[y] *Fuit hic motus extraordinarius.*

[z] *Benedictus e Chriſtus humanæ naturæ reſpectu.*

[a] *Id eſt, (quod barbari d cunt,) ex parte Dei.*

[b] *Altè & magnificè prædicat.*

48 Qui

48 Quia [c] reſpexit [d] humilem ancillam ſuã, ecce enim, ex hoc *tempore* beatam me prædicabunt omnes [e] ætates:

49 Quia [f] magnificè mecum egit potens ille, cuius ſanctum *eſt* nomen:

50 Et cuius miſericordia in [g] omnes ætates *parata eſt* [h] timentibus ipſum.

51 || Forte facinus fecit [i] brachio ſuo: ||[k] diſſipauit ſuperbos [l] cogitatione cordis ipſorum.

52 Detraxit [m] potentes è thronis, & extulit [n] humiles.

53 ||[o] Famelicos impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes.

54 ||[p] Suſcepit Iſrael [q] puerum ſuum, vt memor eſſet miſericordiæ.

55 (||Prout [r] loquutus eſt patribus noſtris, *nimirum* Abrahamo, & [ſ] ſemini eius) in æternum.

56 Mãſit autem Maria cum illa quaſi menſes tres: & *poſteà* reuertit domum ſuam.

57 [6] Eliſabetæ verò impletũ eſt tempus pariendi: & peperit filium.

58 Et audierunt accolæ & cognati eius, Dominum magnifica miſericordia ſua vſum eſſe erga eam: || & ei gratulabantur.

59 Et factum eſt, die octauo venerũt vt circunciderunt puerulum: & vocabant eum ex nomine patris ipſius, Zachariam.

60 Sed reſpõdens mater eius ait, Nequaquam: ſed vocabitur Iohannes.

61 Et dixerunt ad eam, Nemo eſt in cognatione tua qui vocetur iſto nomine.

62 [t] Innuebant enim patri eius [u] quid vellet eum vocari.

63 Iſque poſtulatis tabellis ſcripſit, dicens, || Iohannes eſt nomen eius. Et mirati ſunt omnes.

64 [x] Apertum eſt autem os eius illicò, & lingua eius loquebatur, benedicens Deo.

65 Ortus eſt igitur timor omnibus accolis eorum: & in tota montana regione Iudææ [y] diuulgata ſunt omnia [z] verba iſta.

Iohannis
nitas no
miracu-
illuſtra-

Gratuito
re eſt cō-
tus.
31.9.
ſal.33.10,
13.15.
Reg.2.6,
34.11.
30.18, &
1, & 34.5,
31.3.20.
17.19, &
11,
132.11.
Ad verb.
militatem,
id, abiectã
m condi-
m, nõ er-
prædicat
myita
, ſed
tium Dei.
Vide Mat.
16.
prà 14.
Ad verb.
Magnifica,
ingentia
ra.
Ad verb.
s statũ,
id, in per-
, vel ad
us vſque
lle ſecu-
Piè ac re-
e viuen-
, Heb.
Pleonaſ-
, Hebrais
ris, ſu-
autem
ium pro
it.
prà, 13.
Quaſi pa-
vita diſ-
ur.
Id eſt, Diſ-
it eos &
tationes i-
m, vel z
cogitatio-
ſorum, vt malũ conſiliũ fuerit conſultori peſſimum. m *Opi-*
poteſtate inſignes. n *Abiectos & viles, tales autem ſunt*
pauperes ſpiritu i. qui ſibi corãm Deo nihil tribuũt. o *Qui*
tremam redacti ſunt inopiam. p *Proſtratum, manu ſua ſub-*
. q *Seruum ſuũ.* r *Id eſt, Pollicitus eſt.* ſ *Poſteritati.*
ſignis & nutibus petebant. u *Id eſt, Quo nomine.* x *Re-*
eſt illi vſus vocis. y *Ad verb. ſermonibus omniũ celebrata.*
Quicquid dictum aut factum fuerat.

66 Et omnes qui audierunt, [a] repoſuerunt *ea* in corde ſuo dicentes, Quiſnam puerulus hic erit? [b] Manus autem Domini erat cum eo.

67 Et [7] Zacharias pater eius repletus eſt Spiritu ſancto: prophetauitq; dicens,

68 ||[c] Benedictus Dominus Deus Iſrael, quòd [d] inuiſerit & [e] redemerit populum ſuum,

69 || Et [f] erexerit cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui:

70 || Prout loquutus eſt per os ſanctorum, qui à [g] ſeculo fuerunt, Prophetarum ſuorum.

71 *Fore vt nos* ſeruaret ex inimicis noſtris, & è manu omnium qui oderũt nos.

72 Vt vteretur miſericordia erga patres noſtros, [h] ac memor eſſet Teſtamẽti ſui ſancti.

73 Et || iuſiurãdi quod iurauit Abrahamo patri noſtro, *nimirum ſe* daturũ nobis:

74 Vt ſine metu, è manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiremus ipſi,

75 || Cum ſanctitate & iuſtitia in [i] ipſius conſpectu, cunctos dies vitæ noſtræ.

76 Tu verò [k] puerule, Propheta Altiſſimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini, vt pares vias eius.

77 Et [l] des cognitionem ſalutis populo eius, per [m] remiſſionem peccatorum ipſorum:

78 Propter [n] viſcera miſericordiæ Dei noſtri, quib⁹ inuiſit nos || [o] germẽ ex alto:

79 Vt appareat ijs qui in tenebris & [p] vmbra mortis poſiti ſunt, ad dirigendos pedes noſtros in [q] viam pacis.

80 Ipſe autem puerulus creſcebat & corroborabatur Spiritu: fuitque in deſertis ad eum vſque diem quo ſe oſtenderet apud Iſraelem.

7 Iohannes vixdum natus, autoritate Spiritus ſancti, muneri ſuo initiatur.
Infrà 2.30, matth.1.21.
Pſal.132.17.
Pſal.132.18, iere.23.6, & 30.10.
a *Diligenter & attentè cõſiderarunt, & velut infixerunt animo.*
b *Id eſt, præſens Dei fauor, & ſingularis quadam virtus in eo apparebat.*
Gen.22.16, iere.31.33, heb.6.13.17. 1.Pet 1.15.
c *Omni laude digniſſimus.*
d *Quod ipſe ſe memorẽ reipſa declarauit populi ſui, adeo quidẽ vt ipſe è cælo deſcenderit, vt præſens eos inuiſeret, & redimeret.*
Suprà, 17, Zach.3.8, & 6.12, malach 4.2.
e *Perſoluto lytro, id eſt, noſtro redemptionis pretio.*
f *Cornu Hebrais, robur ſignificat, metaphora à cornupetis ducta: erigere autem robur Iſraelis, eſt cùm vires Iſraelis collapſa videbantur eſſe, regnum tamen Iſraeliticum proſtratis aduerſarijs aſſerere.* g *A mundo condito.* h *Vt reipſa oſtenderet ſe memorẽ eſſe.* i *Deo approbatore, ſup.6.* k *Id eſt, quantumuis hodie tantillus ſis.* l *Id eſt, aditum patefacias.* m *Remiſſio peccatorum eſt, modus quo nos Deus ſeruat, Rom.4.7.* n *Propter intimam, & ipſis viſceribus hærentem miſericordiam.* o *Alludit ad locos Iere.23.5. & Zach.3.8. & 6.12. dicitur autem germen ex alto, id eſt, diuinitus ad nos miſſum, non ſicut alia ſunt germina quæ è terra germinant.* p *Vide Mat.4.16.* q *Id eſt, In eam viam quæ ad veram fœlicitatem deducit.*

CAP. II.

1 *Cenſetur tota terra à Cæſare Auguſto.* 7 *Naſcitur Chriſtus.* 13 *Canticũ Angelorũ.* 21 *Chriſtus circũciditur.* 22 *Puerpera Mariæ purgatio.* 28 *Simeon ſuſcipit Chriſtum.* 29 *Canticum Simeonis.* 36 *Anna prophetiſſa.* 40 *Puer Chriſtus.* 46 *Ieſus cum doctoribus diſputat.*

1 FActum [1] eſt autem diebus illis, prodijt edictum à Cæſare Auguſto, vt [a] deſcriberetur [b] tota terra.

2 (Hæc deſcriptio prima, facta eſt præſide Syriæ Cyrenio)

3 Ibant igitur omnes vt deſcriberentur, in ſuam quiſque vrbem.

4 Aſcendit autem etiam Ioſeph à Galilæa, ex vrbe Nazareth, in Iudæam, || in [c] vrbem Dauid quæ vocatur Bethlehem (propterea quòd eſſet ex domo & familia Dauid.)

5 Vt deſcriberetur cū Maria deſpōſa ſibi vxore, quæ erat prægnans.

6 Factum eſt autē quum eſſent illic, completi ſunt dies quibus ipſa pareret.

7 Peperit igitur filium ſuum primogenitum, & faſcijs eum inuoluit, reclinauitq; eum in præſepi: eo quòd non erat eis locus in diuerſorio.

8 [2] Erant autem paſtores in eadem regione, [d] excubantes, & [e] agentes vigilias noctis ſuper gregem ſuum:

9 Et ecce, Angelus Domini [f] ſuperuenit ipſis & gloria Domini circumfulſit eos: & timuerunt timore magno.

10 Tunc dixit eis Angelus, Ne timete: ecce enim [g] euagelizo vobis gaudium magnum, quod erit toti populo:

11 *Nempè* natū eſſe vobis hodiè Seruatorem (qui eſt Chriſtus Dominus) in vrbe Dauid.

12 Hoc autem vobis ſignum *erit*, Inuenietis infantem faſcijs inuolutum, iacentem in præſepi.

13 Et repentè adfuit cū Angelo multitudo [h] exercituum, cœleſtium, laudantium Deum, & dicentium,

14 Gloria in *cælis* altiſſimis Deo, & in terra pax, in homines [i] beneuolentia.

15 Et factum eſt, vt diſceſſerūt ab eis Angeli in cælum, tum paſtores illi dixerunt alij ad alios, Eamus ſanè Bethlehem vſque, & videamus [k] factum iſtud quod Dominus notum fecit nobis.

16 Venerunt igitur feſtinantes, & inuenerunt Mariam & Ioſeph, & infantem iacentem in præſepi.

17 Quum vidiſſent autem, diuulgauerunt id quod dictum fuerat ipſis de puerulo illo.

18 Et omnes qui audierunt, mirati ſunt ea quæ ipſis dicta fuerant à paſtoribus.

19 Maria verò iſta omnia conſeruabat, [l] conferens *ea* in corde ſuo.

20 Reuerſi ſunt autem paſtores, glorificantes & laudantes Deum ſuper omnibus quæ audierant & viderant, prout ipſis dictum fuerat.

21 [3] || Et quū adueniſſet dies octauus vt circunciderent puerulum, || tunc vocatum eſt nomen eius, IESVS, quod vocatum fuerat ab Angelo priuſquam ipſe in vtero conciperetur.

22 [4] Et quum impleti fuiſſent dies [m] purgationis Mariæ || ſecundum legem Moſis, adduxerunt eum Hieroſolymam, vt ſiſterent eum Domino,

23 (Prout ſcriptum eſt in Lege Domini, || Omnis maſculus [n] primogenitus, ſanctus Domino [o] erit)

24 Et vt darent oblationem, || ſecundum *id* quod [p] dictum eſt in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

25 [5] Et ecce, quidam erat in Hieruſalem cui nomen Simeon: *erátque* homo iſte iuſtus ac [q] religioſus, expectans conſolationem Iſrael: & [r] Spiritus ſanctus erat ſuper eum.

26 Fueratque ipſi [ſ] diuinitus nuntiatum à Spiritu ſancto, *ipſum* non [t] viſurum mortem priuſquam vidiſſet Chriſtum illum Domini.

27 Is igitur venit impulſore Spiritu in templum. & quum introducerēt puerulum Ieſum [u] parentes, vt eius cauſa facerent quod ex Lege conſueuerant.

28 Tunc ipſe accepit eum in vlnas ſuas, & benedixit Deo, ac dixit,

29 Nunc [x] dimittis ſeruum tuum Domine, [y] ſecundum verbum tuum, in pace.

30 Quia [z] viderunt oculi mei [a] ſalutem tuam.

Cap. II.

1 Filius Dei, forma ſerui accepta exinanitus, in ſtabulo pauper naſcitur. Idem tamen per Auguſtū regem huius mundi maximū (quāuis nihil tale cogitantem) ſibi cunas præparat in Bethlehem, vt Prophetę prædixerāt. *Iohan 7.42.*

2 Pueruli in præſepi iacentis deitatem & officium Angeli ipſi paſtoribus declarant, neglecto potentū faſtu.

3 Chriſtus Eccleſiæ caput, ſub Lege factus, vt nos (quod & ipſum Ieſu nomē indicat) à maledictione Legis liberaret, circumciſus, obſignat in ſui ipſius carne, Patrum circumciſionem.

Gen.17.18, leuit.12.3. Suprà,1.31, matth.1.21, iohan.7.22. Leuit.12.6. Exod.13.21, num.8.6. Leuit.12.6.

4 Chriſtus cui impoſita erant omnia noſtra peccata, Deo ſecundum Legē oblatus, & Mariā & nos omnes in ſeſe purificat.

5 Simeon publicè in templo, Meſſiæ aduentū, Iſraelis magna ex parte reiectionem & Gentium vocationem ſurdis prædicit.

---

[a] *Id eſt, Vt deſcriptis omnium ciuitatū capitibus, intelligeretur, quæ cuiuſque regionis, vrbis, familiæ, domus facultates eſſent.*

[b] *Quam latè pateret imperium Romanum.*

[c] *In qua natus & educatus fuerat Dauid.*

[d] *Foris & ſub dio pernoctantes.*

[e] *Ad verb. cuſtodientes cuſtodias, nox enim quatuor cuſtodijs, i. vigilijs diuidebatur.*

[f] *Repentè venit, cum nil tale illi ſperarent.*

[g] *Lætus vobis adſum nūcius ingentis gaudij.*

[h] *Copiæ Angelorum, quibus tanquam militibus circumſepta eſt Dei maieſtas.*

[i] *Propenſa erga homines Dei voluntas, bona, infinita, & gratuita.*

[k] *Ad verb. verbum iſtud, id eſt, iſtud totum negotium de quo audiuimus.*

[l] *Diligenter ſecum omnia iſta expendēs.*

[m] *Scilicet vt legem implerent, alioquin impura non reddita erat Virgo.*

[n] *Ad verb. adaperiens matricem, id eſt, qui primus naſcebatur.*

[o] *Ad verbum, vocabitur.*

[p] *Id eſt, Quod mandatum erat.*

[q] *Attentè & cautè circumſpiciens.*

[r] *Id eſt, Ornatus erat donis ſpiritus. Metonymia.*

[ſ] *Vide Matth. 2.12. accidit, ſcilicet Simeoni, dum diligenter plenitudinem temporum ſcrutatur, quod Danieli, Dan.9.2.*

[t] *Heb. id eſt, non ſenſurum mortem.*

[u] *Ioſeph & Maria, loquitur autem ex vulgi opinione.*

[x] *Poteſtatem mihi facis diſcedendi ex hac vita, vt patribus meis adiungar.*

[y] *Secundum id quod mihi es pollicitus.*

[z] *Id eſt, quod ipſis oculis vidi, antea enim animo videbat, vt de Abrahamo dicitur, Vidit diem meum & gauiſus eſt.*

[a] *Ad verbum, Id quo ſalus continetur.*

31 Quam paraſti [b] in oculis omnium populorum:

32 Lumen [c] patefaciendum Gētibus, & gloriam populi tui Iſrael.

33 Pater autem & mater eius mirabantur ſuper ijs quæ dicebantur de eo.

34 Et benedixit eis Simeon, dixitq́ue Marię matri eius, ‖ Ecce [d] poſitus eſt iſte in [e] caſum & reſurrectionem multorū in Iſrael, & in [f] ſignum cui contradicatur:

35 (Quin & tuam ipſius animā [g] traijciet gladius) vt detegantur ex multis cordibus cogitationes.

36 [6] Erat etiam *quædam* Anna propheti ſſa, filia Phanuel, ex tribu Aſer: hæc proceſſerat in multam ætatem, poſtquam vixiſſet cum viro annis ſeptem à virginitate ſua.

37 Et *quum eſſet* vidua quaſi annorum octoginta quatuor, non abſcedebat à téplo, ieiunijs ac deprecationibus ſeruiens *Deo* noctem ac diem:

38. Hęc igitur eo ipſo momento [h] quū ſuperueniſſet, viciſſim confitebatur Domino, & loquebatur de eo omnibus qui expectabāt redemptioné in Hieruſalem.

39 At *illi* vt perfecerunt omnia ſecūdum Legem Domini, reuerſi ſunt in Galilæam, in vrbem ſuam Nazareth.

40 Puerulus autem creſcebat, & corroborabatur Spiritu, [i] implebaturq́ue ſapientia: & Dei gratia ipſi inerat.

41 [7] Ibant verò parentes eius quotānis Hieroſolymam, ‖ in feſto paſchæ.

42 Quum igitur factus eſſet annorum duodecim, aſcenderunt ipſi Hieroſolymā ſecundum ritum feſti.

43 Peractisq́ue *eius* diebus, quum reuerterētur illi, remāſit puer Ieſus in Hieruſalem: quod neſciuit Ioſeph, nec mater eius.

44 Exiſtimantes autem eum eſſe in comitatu, ierūt viam *vnius* diei: & requirebāt eum inter cognatos, & inter notos.

45 Et quum eum non inueniſſent, reuerſi ſunt in Hieruſalem, quęrentes eum:

46 Et factum eſt, triduo pòſt inuenerunt eum in templo, ſedentem in medio magiſtrorum, & audientem eos, & eos interrogantem.

47 Obſtupeſcebant autem omnes qui eum audiebant, ſuper intelligentia & reſponſis eius.

48 Et eo viſo fuerunt attoniti: & dixit ei mater eius, Fili, cur ita feciſti nobis? ecce, pater tuus & ego cruciati quærebamus te.

49 [8] Tunc dixit ad eos, Quid eſt quòd quærebatis me? *an* neſciebatis quòd in ijs quæ Patris mei ſunt, oportet me eſſe?

50 At ipſi non intellexerunt verba quæ ipſis loquutus erat.

51 [9] Deſcendit autem cum eis, venitq́ue Nazareth: & erat eis ſubiectus. Et mater eius conſeruabat omnia hæc in corde ſuo.

52 Ieſus autem proficiebat ſapiētia & ſtatura ac gratia apud Deū & homines.

Additur Simeoni alma teſtis, & quidē omni exceptione maior, omnes ad excipiēdum exhibitum Meſſiam inuitans.

Eſa.8.14, rom.9.33, 1.pet.2.8.

Ad verb. *Ante faciem, tanquam ſignum aliquod edito loco poſitum, quo cōuertātur omnium oculi.*

Quod Gētibus illuceſcat.

Pro ſcopo deſtinatus & conſtitutus à Deo.

Caſum reproborum ſua ipſorum culpa, reſurrectionē electorum quibus datur vt credant.

Id eſt, Scopum, quem omnes certatim figere cōtendunt.

Deut.16.1.

Id eſt, Seuiſſimus vulnerabit dolor.

h Id eſt, Vna cum Simeone.

i Vt illa Diuina ſeſe pro ætatis progreſſu in homine Chriſto exerebat.

7 Extraordinario facto, Scribæ & Phariſæi ad audiendā ſuo tempore Chriſti ſapiētiam excitātur.

8 Minimè quidem negligēda, ſed tamen Dei gloriæ ſecūdū vocationem noſtrā poſtponēda ſunt quæcūque hominibus officia debemus.

9 Chriſtus, verus homo, per omnia nobis ſimilis factus, excepto peccato.

CAP. III.

4 Iohannes hortatur ad reſipiſcentiam. 15 Teſtimonium ipſius de Chriſto. 20 Herodes illum in carcerem includit. 21 Chriſtus baptizatur. 23 Catalogus Maiorum Chriſti.

1 ANno [1] verò decimoquinto imperij Tiberij Cæſaris, Pontio Pilato præſide Iudææ, & tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem ipſius fratre tetrarcha Ituræ & Trachonitidis regionis, & Lyſania Abilenes tetrarcha,

2 ‖ Sub Pontificibus maximis [a] Anna & Caiapha, factum eſt verbum Domini ad Iohānem Zachariæ filium, in deſerto.

3 ‖ Venit igitur in omnem regionem circumiacētem Iordani, prædicans [b] Baptiſmum reſipiſcentiæ in remiſſionem peccatorum.

4 Vt eſt ſcriptum in libro ſermonum Eſaiæ Prophetæ, dicentis, ‖ Vox clamātis in deſerto, Parate viam Domini, cōplanate ſemitas eius.

5 Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis deprimetur: & quæ curua ſunt, fient *via* recta, & aſperæ viæ *fient* planæ.

6 Videbitq; omnis [c] caro [d] ſaluté Dei.

7 Dicebat igitur turbæ venienti vt baptizaretur ab ipſo, ‖ Progenies viperarum quis præmonſtrauit vobis vt futuram iram effugeretis?

8 Ferte igitur fructus dignos ijs qui reſipuerint, & ne cœperitis dicere apud voſipſos, Patré habemus Abraham Dico enim vobis, poſſe Deum etiam ex lapidibus iſtis excitare liberos Abrahamo.

9 Iam verò ſecuris etiam ad radicé arborum poſita eſt: omnis igitur arbor non edens fructum bonum, exciditur, & in ignem abijcitur.

10 Tunc interrogauit eum turba, dicens, Quid igitur faciemus?

CAP. III.

Act.4.6. Matth.3.1, mar.1.4.

1 Iohannes tempore à Prophetis prodiens, iacit exhibiti Euāgelij fundamēta vera Legis obſeruatione, & gratuita in Chriſto pone ipſum aduentāte miſericordia propoſita, addito etiā baptiſmo, efficaci tum regenerationis, tum remiſſionis peccatorum ſymbolo.

Eſa.40.3, ioh.1.23.

Matth 3.7.

a Hic vocatur à Ioſepho Ananus

b Vide Mat. 3.

c Omnis caro, pro omni homine.

d Vide ſupr. 1.30.

Iac.2.15, 1.ioh.3.17.

11 Reſpondens autem dixit eis,‖ Qui habet duas tunicas, impertiat non habẽti: & qui habet eſcas, ſimiliter faciat.

12 Venerunt autem & publicani vt baptizarentur: & dixerunt ei, Magiſter, quid faciemus?

13 Ipſe verò dixit eis, Nihil amplius quàm quòd [e] conſtitutum eſt vobis, exigite.

14 Interrogauerũt autem eum etiam milites, dicentes, Et nos quid faciemus? & dixit eis, Neminem concutite, neque calumniamini: & contenti eſtote [f] ſtipendijs veſtris.

2 Vt ritè & cum fructu ſacramenta percipiamus, neque in ſignis hærendum, neque in eo qui ſigna adminiſtrat, ſed ad Chriſtum ſacramentorum autorem, & rei ipſius per ſacramenta adumbratę exhibitorem, aſſurgẽdum eſt.

15 [2] Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus ſuis de Iohãne, númnam ipſe eſſet Chriſtus ille,

Mat.3.11, mar.1.8, ioh.1.26, act.1.5, & 8.4, & 11.16, & 19.4.

16 Reſpondit Iohannes, dicens omnibus, ‖ [g] Ego quidem baptizo vos aqua: ſed venit qui validior me eſt, cuius non ſum dignus qui ſoluam ſolearum corrigiam: ipſe vos baptizabit Spiritu ſancto & igni.

3 Euangelium eſt mũdi totius cribrum.

17 [3] Cuius ventilabrũ in manu ipſius, & perpurgabit aream ſuam: cogetq; triticum in horreum ſuum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

18 Multa igitur etiam alia exhortans euangelizabat populo.

4 Iohannis præconium morte ipſius ſanciri oportuit.

Mat.14.3, mar.6.17.

19 [4] ‖ Herodes autẽ tetrarcha quum argueretur ab eo de Herodiade vxore Philippi fratris eius, deq; omnibus ſceleribus quæ ipſe fecerat:

20 Adiecit & hoc ſupra omnia, quod incluſit Iohannem in carcere.

Mat.3.13, mar.1.9, ioh.1.32.

5 Baptiſmus noſter in capite Eccleſię ſanctificatur, ſimulq; ipſius Patris voce, Chriſtus æternus Rex noſter, ſacerdos & Propheta declaratur.

21 ‖ [5] Factum eſt autem quum baptizaretur omnis populus, & Ieſus baptizatus eſſet, & precaretur, vt apertum ſit cœlum:

22 Ac deſcenderit Spiritus ſanctus corporea ſpecie tanquam columba, ſupra eum: & vox de cœlo extiterit, dicens, Tu es Filius ille meus dilectus in te acquieſco.

23 [6] Ipſe autem Ieſus incipiebat eſſe quaſi annorum triginta, filius (vt exiſtimabatur) Ioſeph, qui fuit *filius* Heli,

24 Qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Iãna, qui fuit Ioſeph,

6 Chriſti ſecundum carnem genus ad Adamum & inde ad Deũ vſq; deducitur, vt eum eſſe cõſtet quẽ vnum Deus Abrahamo & Dauidi promiſſum, ab æterno Eccleſiæ ſuæ ex omni hominum genere colligendæ deſtinauit.

[e] *Quæ ſumma eſt exigendæ pecuniæ vectigalis.* [f] *Ad verb. opſonijs veſtris, nam cibaria militibus dabantur cum pauxillo pecunia.* [g] *Vide Mat.3.11.*

25 Qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Eſli, qui fuit Naggæ,

26 Qui fuit Maath, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Semi, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iuda,

27 Qui fuit Ioanna, qui fuit Rheſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28 Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Coſam, qui fuit Elmodã, qui fuit Er,

29 Qui fuit Ioſe, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leui,

30 Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioſeph, qui fuit Ionan, qui fuit Eliacim,

31 Qui fuit Melea, qui fuit Mainan, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid.

32 Qui fuit Ieſſe, qui fuit Obed, qui fuit Boos, qui fuit Salmon, qui fuit Naaſſon,

33 Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ,

34 Qui fuit Iacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thara, qui fuit Nachor,

35 Qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36 Qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37 Qui fuit Mathuſala, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan,

38 Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit [h] Dei.

[h] *Videlicet filius non genitus, ſed factus: Nam eo ratione aliquando ſe Patrem Deus nuncupat, Deut.32.6.*

CAP. IIII.

1 *De tentatione & ieiunio Chriſti.* 16 *Docet in Nazaret magna omnium admiratione.* 24 *Propheta in patria docens contemnitur.* 33 *Dæmoniacus ſanatur.* 38 *Socrus Petri ſanatur.* 40 *Sanãtur & infirmi.* 41 *Et dæmones confitentur Chriſtum.*

CAP. IIII. Mat.4.1, mar.1.12.

1 Chriſtus in deſertum quaſi extra mundum abreptus, pòſt quadraginta dierum ieiuniũ, Satana ter ſuperato, velut è cœlo victor repentè prodiẽs munus ſuũ aggreditur.

1 IEſus ‖ [1] autem plenus Spiritu ſancto, reuertit à Iordane, & actus eſt ab *eodem* Spiritu in deſertum.

2 Dies quadraginta, tentante *eum* diabolo. Neque comedit quicquam per illos dies: ſed ijs exactis poſteà eſurijt.

3 [2] Tũc dixit ei diabolus, Si Filius es

2 Chriſtus primùm ad diffidẽtiã de Deo, deinde ad opũ & bonorũ ſtudiũ, tertiò deniq; ad vanam de ſe cõfidentiã à Satana ſolicitatus, ter eũ Dei verbo vincit.

Dei, dic iſti lapidi, vt fiat panis.

4 Et reſpondit ei Ieſus, dicens, Scriptum eſt, || non pane ſolo victurum hominem, ſed omni verbo Dei.

5 Tunc quum ſubduxiſſet eum diabolus in montem ſublimem, oſtendit ei omnia regna terræ [a] puncto temporis.

6 Et ait ei diabolus, Tibi dabo [b] poteſtatem hanc vniuerſam, & gloriam illorum *regnorum*. nam mihi [c] tradita eſt, & cuicunque voluero, do eam.

7 Itaque ſi tu adoraueris me, erunt tua [d] omnia.

8 Reſpondens autem Ieſus, dixit ei, Abſcede à me Satana: Scriptum eſt enim, || Adorabis Dominum Deum tuum: & ei ſoli ſeruies.

9 [e] Tum duxit eum in Hieruſalem, & eum ſtatuit ſupra pinnas templi: & dixit ei, Si Filius Dei es, iace teipſum hinc deorſum.

10 Scriptum eſt enim, || Angelis ſuis mandabit de te, vt cuſtodiant te.

11 Et in manus tollent te, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

12 Reſpondens autem Ieſus dixit ei, Dictum eſt, || Non tentabis Dominum Deum tuum.

13 Et finita omni tẽtatione, diabolus abſceſſit ab eo ad tempus.

14 Reuerſus eſt autẽ Ieſus cum virtute Spiritus in Galilæam: & fama de eo exijt in totam circumiacentem regionem.

15 Et ipſe docebat in ſynagogis eorũ, omnibus ipſum glorificantibus.

16 || [3] Venit igitur Nazareth vbi fuerat nutritus: & intrauit, vt conſueuerat, die Sabbathi, in ſynagogam: & ſurrexit vt legeret.

17 Tunc datus eſt ei liber Eſaiæ prophetæ: quumque [f] explicuiſſet librum, inuenit locum *in* quo ſcriptum erat,

18 || Spiritus Domini ſuper me, propterea quòd vnxit me: vt euangelizem pauperibus miſit me, vt ſanem contritos corde, vt prædicem captiuis dimiſſionẽ, & cæcis [g] viſus recuperationem, & confractos emittam in libertatem:

19 Vt prædicem annum Domini acceptum.

20 Et complicatum librum quũ reddidiſſet miniſtro, ſedit: & omnium in ſynagoga oculi erant intenti in eum.

21 Cœpit autem eis dicere, Hodiè impleta eſt hæc Scriptura [h] audientibus vobis.

22 [4] Et omnes [i] teſtimonium ei dabãt, ac [k] mirabantur ſuper ſermonibus *plenis* [l] gratia, qui procedebant ex ore ipſius, dicebantque, Nónne iſte eſt filius Ioſeph?

23 Et dixit ad eos, Omninò dicetis mihi hoc prouerbium, Medice, cura teipſum: quæcunque audiuimus facta fuiſſe in Capernaum, fac etiam hîc in patria tua.

24 Dixit autem, Amen dico vobis, || nemo Propheta acceptus eſt in patria ſua.

25 Sed in veritate dico vobis, || multæ viduæ erant diebus Eliæ in Iſrael, quando clauſum eſt cœlum ad annos tres & ſex menſes, *adeò* vt fuerit fames magna per totam [m] regionem.

26 Sed ad nullam illarum miſſus eſt Elias niſi Sareptam *vrbem* [n] Sidoniæ, ad mulierem viduam.

27 || Et multi leproſi erant in Iſrael [o] ſub Eliſæo propheta, ſed nemo eorum purgatus eſt niſi Naaman Syrus.

28 [5] Tum repleti ſunt omnes excandeſcentia in ſynagoga, hæc audientes.

29 Et quum [p] ſurrexiſſent, eiecerunt eum extra vrbem, & duxerunt eum vſq; ad [q] ſupercilium mõtis ſuper quem vrbs ipſorum erat ædificata, vt præcipitarent eum,

30 Ipſe verò quum tranſiſſet per medium eorum, profectus eſt.

31 Et deſcẽdit in Capernaum vrbem Galilææ, || ibique docebat eos ſabbathis.

32 || Et percellebantur ſuper doctrina eius. erat enim ſermo ipſius cum autoritate.

33 || Erat autem in ſynagoga quidam habens [r] ſpiritum dæmoniacum impurum, qui exclamauit voce magna,

34 [6] Dicens, Ah, quid nobis tecum Ieſu Nazarene? veniſti vt perderes nos? noui te quis ſis, *nimirum* Sãctus ille Dei.

Deut.8.3, mat.4.4.

3 Chriſtus quis ſit, & quorſum venerit, ex Eſaia propheta palàm ſuis demonſtrat.

a Momento temporis: metaphora ducta à Scribarum ſtilo.

b Metonymice poteſtatis nomine, regna ipſa intelligit.

Deut.6.16, & 10.20.

c Verè quidẽ diabolus nã princeps eſt mũdi, at precariò, non autem abſolutè: itaque malè colligit, ſibi licere ea cui velit.

Pſal.91.12.

Deut.6.16.

d Ex edito loco, cui ſubiecta erat ampliſſima regio, ſitus omnium regionũ commonſtrabat.

e In totum hunc locum. vide Mat.4.

f Erant enim eo tempore libri terete baculo circumuoluti.

Mat.13.54, mar.6.1, ioh.4.43.

Eſa.61.1.

g Ad verb. euidentiam barbarè tamen) dicere poſſis.

4 Familiaritas contẽptum etiam Chriſti gignit, qui propterea deſertis ſuis ſæpe ad extraneos migrat.

5 Mundus quo aſperius reprehenditur, eo apertius furit: ſed piorum vita non eſt impiorum libidini ſine exceptione expoſita.

Ioh.4.44.

1.Reg.17 9, iac.5.17.

2.Reg.5 14.

6 Chriſtus non tantùm homines, quantumuis ſtupidos, ſed ipſa etiã dæmonia, velint, nolint, percellit.

h Ad ver. in auribus veſtris.

i i. Approbabant communi conſenſu ac voce de quibus ipſe diſſerebat: teſtari enim hoc loco, & multis alijs ſimilibus, ſignificat aliquid publica profeſſione comprobare.

Mat.4.13, mar.1.21.

Mat.7.29, mar.1.22.

Mar.1.24.

k Huic Scripturarum collationi intererant non ſolum doctores, ſed & plebs: præterea vernaculo vtebantur ſermone. alioquin non admirata fuiſſet multitudo. eundem ordinem inſtituit in Eccleſia Corinthiaca Paulus, 1.Cor.14. l Vi illa diuina quæ in Chriſti verbis totóque habitu inerat, quaque homines mirifice ad ſe alliceret, Pſal.45.3, Diffuſa eſt gratia in labijs tuis. m Ad ver. in terram. i. Iſraeliticã, Vide Mar.15.33. n i. Quæ erat in Sidoniorum agro. o. Quo tempore Eliſæus functus eſt munere Prophetæ. p Dimiſſo conuentu, vel egreſſi è ſynagoga. q Metaphoricos, pro parte montis editiore. r Ad ver. ſpiritũ dæmonij impuri. i. dæmonem impurum.

35 Et obiurgauit eum Ieſus, dicens, Obmuteſce, & exi ab eo. Tunc dæmonium, abiecto illo in medium, exijt ab eo, nihilque ei nocuit.

36 Et obortus eſt pauor in omnibus. & colloquebantur alij cum alijs, dicētes, Quid hoc rei eſt, quòd cum autoritate ac poteſtate imperat impuris ſpiritibus, & exeunt?

37 Et peruenit rumor de eo in omnē locum circumiacentis regionis.

7 Christus, ſanandis ſolo verbo corporis morbis, confirmat ſe Deū eſſe omnipotentem, ſalutis hominū cauſa miſſum.

Mat.8.14, mar.1.30.

38 [7] ‖ Quum ſurrexiſſet autem Ieſus è ſynagoga, introiuit domum Simonis: ſocrus verò Simonis detinebatur febri magna: & rogauerunt eum pro illa.

39 Tunc *ipſe* [f] adſtans ſupra eam, obiurgauit febrim: & *febris* eam dimiſit. *illa* verò quum illicò ſurrexiſſet, miniſtrauit eis.

8 Satā perpetuus veritatis hoſtis, ne tum quidem audiēdus quū veritatem dicit.

Mar.1.35.

9 Nulla ne zeli quidem ſpecie debemus in vocationis noſtræ curſu retardari.

f Geſtus Christi ad lecti fulcrum inclinatu vt febricitantem alleuaret.

t Vide Mar. 1.34.

u Id eſt, cùm prima luce, eáq; aduentante.

40 Occidente autem ſole, omnes qui habebant ægrotantes morbis varijs, ducebant ipſos ad eum: ille verò vnicuique ipſorum impoſſitis manibus, ſanauit eos.

41 [8] ‖ Exibant autem etiam dæmonia ex multis, clamantia ac dicentia, Tu es Christus ille Filius Dei. [t] Sed *ipſe* obiurgans, non ſinebat ea loqui, quòd ſcirent ipſum eſſe Christum.

42 [9] [u] Orto autem die egreſſus profectus eſt in deſertum locum: & turba quęrebat eum, veneruntque vſque ad ipſum: & retinebant eum ne ab ipſis diſcederet.

43 Ille verò dixit eis, Certè etiam alijs vrbibus oportet me euangelizare regnum Dei: nam ad hoc miſſus ſum.

44 Et prædicabat in ſynagogis Galilææ.

CAP. V.

1 Christus docet è nauigio. 6 De captura piſciū. 12 Leproſus. 16 In deſerto orat Christus. 18 Paralyticus. 27 Leui publicanus. 34 Ieiunia & afflictiones Apoſtolorum poſt aſcenſionē. 36 37 38 Vetuſtis vtribus & veſtibus diſcipuli debiles & minus robuſti comparantur.

CAP. V. *Mat.4.28, mar.1.16.*

1 Christus quatuor à ſcitos diſcipulos admonet Apoſtolicæ functionis tandem illis cōmittendæ.

1 Factum ‖ [1] eſt autem, quum turba [a] immineret ei, audiendi verbi Dei cauſa, ipſe ſtabat apud ſtagnū Genezaret:

2 Viditque duo nauigia quæ ad ſtagnum erant: piſcatores verò quum ex ijs deſcendiſſent, abluebant retia.

3 Ingreſſus autem in vnum iſtorum nauigiorum, quod erat Simonis, rogauit eum vt à terra [b] proueheret paululum: quumque concediſſet, docebat turbam ex nauigio.

4 Vt ceſſauit autem loqui, dixit ad Simonem, Prouehito in altum, & demittite retia veſtra ad capturam.

5 Tum reſpondens Simon ait ei, [c] Magiſter, quum per totam noctem nos [d] fatigauerimus, nihil cepimus: tamen [e] ex tuo iuſſu demittam rete.

6 Et quum hoc feciſſent, concluſerunt piſcium multitudinem magnam. dirumpebatur autem rete eorum.

7 Et inuenerunt ſocijs qui *erant* in altero nauigio vt venirent, & ipſis opitularentur. Venerunt igitur & impleuerunt ambas naues, ita vt mergerentur.

8 Quum autem *hæc* vidiſſet Simon Petrus, accidit ad genua Ieſu, dicens, Diſcede à me. Nam homo peccator ſum, Domine.

9 Pauor enim [f] occuparat eum & omnes qui cum eo *erant*, ſuper captura piſcium quam comprehenderant.

10 Similiter autem & Iacobum & Iohānem filios Zebedæi, qui erant ſocij Simoni. Tunc ait ad Simonem Ieſus, Ne metue: ab hoc *tempore* homines viuos capies.

11 *Illi* autem quum ſubduxiſſent in terram nauigia, relictis omnibus, ſequuti ſunt eum.

2 Christus leproſo ſui attactu mūdato, & ad ſacerdotes remiſſo, teſtatur ſe eū eſſe quo per fidē apprehenſo, nos omnes ſecūdum Legem immundi, teſtimonio ipſius Dei, mundi ac puri pronuntiemur.

Mat.8.2, mar.1.40.

12 [2] ‖ Et factum eſt, quū eſſet in quadam vrbe, tum ecce *adfuit* quidam plenus lepra: ac viſo Ieſu procidens in faciē, rogauit eum, dicens, Domine, ſi velis, potes me purgare.

13 *Ieſus* autem extenſa manu tetigit eum, dicens, Volo, purgator. Et ſtatim lepra abijt ab eo.

14 Ipſe verò præcepit ei vt nulli *hoc* diceret: ſed vade, *inquit*, oſtende teipſum ſacerdoti, & offer pro purgatione tui, ‖ prout præcepit Moſes, *vt hoc ſit* eis teſtimonio.

Leuit.14.4.

3 Christus mauult doctrina quàm miraculis inclareſcere, ideoque ab ijs diſcedit qui ipſum vt corporum medicum, non vt ſalutis autorem quærunt.

15 [3] Dimanabāt autem eo magis ſermones de eo: & conueniebat turba multa vt audirent, & per eum ſanarentur à morbis ſuis.

16 Ipſe autem ſecedēs erat in deſertis, & precabatur.

17 Et factum eſt quodam die, quum ipſe doceret, eſſentque Phariſæi ſedentes ac Legis doctores, qui venerant ex omnibus vicis Galilææ & Iudææ & *ex* Hieruſalem

b In altum.

c Epiſtates, *id eſt qui rei alicui præeſt, alij Euangeliſtæ retinuerunt nomen Rabbi.*

d Vide Mat. 6.28.

e Ad verb. in verbo tuo, i. iuxta id quod præcipis.

f Vndique concluſum tenebat.

---

a Cùm quaſi in illum incumberet præ viſendi, & audiendi ſtudio, quæ res fecit vt è nauigio doceret.

Hieruſalem: & [g] potentia Domini adeſſet *ei* ad ſanandum [h] illos:

18 [4] || Tunc ecce *adfuerunt* quidam ferentes in lecto hominem qui erat [i] paralyticus: & ſtudebant eum inferre, & ponere in ipſius conſpectu.

19 [k] Et quum non inueniſſent qua parte eum inferrent, propter turbam, aſcenderunt ſupra domum, & per tegulas demiſerunt eum cum lectulo in mediū, ante Ieſum.

20 Qui fide eorum [l] viſa, dixit, Heus tu, remiſſa ſunt tibi peccata tua.

21 Tunc cœperunt ratiocinari Scribæ & Phariſæi, dicentes, Quis eſt iſte qui loquitur blaſphemias? Quis poteſt remittere peccata niſi ſolus Deus?

22 Ieſus autem quum [m] noſſet eorum ratiocinationes, reſpondens dixit eis, Quid ratiocinamini in cordibus veſtris?

23 Vtrum eſt facilius, dicere, Remiſſa ſunt tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

24 Vt autem ſciatis Filium hominis præditum eſſe autoritate in terra remittendi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, ſurge, & ſublato lectulo tuo, proficiſcere domum tuam.

25 *Is* autem illicò quum ſurrexiſſet in conſpectu eorum, ſublato eo in quo iacuerat, abijt domum ſuam, glorificans Deum.

26 Et ſtupor cepit omnes, & glorificabant Deum: & repleti ſunt timore, dicentes, Certè vidimus inopinata hodie.

27 || [5] Poſt hæc verò exijt, & conſpexit publicanum nomine Leui, ſedentem ad telonium, & dixit ei, Sequere me.

28 Et *ille* relictis omnibus ſurrexit, & ſequutus eſt eum.

29 Et fecit ei Leui epulum magnum domi ſuæ: eratq; turba multa publicanorum, & aliorum qui cum ipſis accumbebant.

30 Qui autem ex ijs erant Scribæ & Phariſæi, murmurabant aduerſus diſcipulos eius, dicentes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis?

31 Et reſpondens Ieſus dixit eis, Non opus eſt ijs qui ſani ſunt, medico: ſed ijs qui malè affecti ſunt.

32 || Non veni vt vocarem iuſtos, ſed peccatores ad reſipiſcentiam.

33 [6] || Ipſi verò dixerunt ei, Quare diſcipuli Iohannis ieiunant crebrò, & deprecationes faciunt, ſimiliter & diſcipuli Phariſæorum: tui verò edunt & bibunt?

34 [7] Ipſe autem dixit eis, Num poteſtis facere vt filij thalami, quo *tempore* cū ipſis eſt ſponſus, ieiunent?

35 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis ſponſus, tunc ieiunabant illis diebus.

36 Dicebat autem eis etiam per parabolam, Nemo panniculum noui veſtimenti immittit in veſtimentum vetus: alioqui & illud nouum findit *vetus*, & veteri non conuenit panniculus *ſumptus* ex nouo.

37 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioqui diſrumpet vinum nouum vtres, & ipſum effundetur, & vtres peribunt.

38 Sed vinum nouum in vtres recentes inijciendum eſt: & vtraque conſeruantur.

39 Et nemo qui biberit vetus, ſtatim vult nouum: dicit enim, Vetus [n] vtilius eſt.

Ma.9.2.
r.2.1.
Chriſtus
ro pa-
lytico,ma
um omni
cauſam
remediū
endit.
Eccleſia
peccato-
m Chriſti
eneficio re
piſcentium
ltitudo,
m eo con
tans,ma-
o cum ſu-
rbi & in-
ū mundi
ſtendiculo.
Hypocri-
rum & im-
entorum
ominum
ſtpietatem
ieiunio &
ibus medi-
ſcollocare.
Seſe exe-
rcet vis illa
n Chriſto,
o tempore.
De quibus
git verſ.15.
Id eſt, ener
atus, para-
ytici verò
omen eſt v-
ſitatum.
Vid. Mar.2
Id eſt, cog-
ia, Heb.
Diuina
ſilicet intel-
igentia.
Mat.9.9,
ar.2.14.

1.Tim.1.15.

Mat.9.14,
mar.2.18.

7 Leges de ieiunijs & alijs eiuſmodi rebus promiſcuè & abſque circumſtantiarum diſcrimine poſitæ, non modò ſunt tyrannica, ſed etiam ſummè perniciosæ in Eccleſia.

n Salutarius.

CAP. VI.

1 Diſcipuli ſpicas vellunt Sabbatho. 6 De habente manum aridam. 13 Electio Apoſtolorum. 20 De beatitudinibus & maledictionibus. 27 Inimici diligendi. 46 Quo fructu verbum Dei ſit audiendum.

1 FActum || [1] eſt verò vt ſabbatho [a] altero primo pertranſiret per ſata, Vellebant autem eius diſcipuli ſpicas, edebantq́ue, [b] confricantes manibus.

2 Quidam autem Phariſæorum dixerunt eis, Cur facitis quod non licet facere ſabbathis?

3 Tunc reſpondens Ieſus dixit eis, || Ne hoc quidem legiſtis quod fecit Dauid quum eſuriret ipſe & qui cum eo erant?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes propoſitionis ſumpſerit, ederitq́ue, ac dederit etiam ijs qui ſecum *erant*: quos *panes* non licet edere || niſi ſolis ſacerdotibus?

5 Et dicebat eis, Filius hominis Dominus eſt etiam Sabbathi.

CAP. VI.
Mat.12.5.
mar.3.1.
1.Reg.21.6.
Exod.19.33,
leuit.8.32, &
24.9.

1 Chriſtus aduerſus ſuperſtitioſos in munitiſſimis quibuſq́ue hærentes, oſtendit ne ſabbathi quidem Legem ſine omni exceptione latam fuiſſe, nedū vt in externa eius obſeruatione poſita eſſet hommum ſalus.

a Cùm ſpicas vellerent diſcipuli rectè annotat Epiph. in confutatione Ebionis, illum factum eſſe in feſto Azymorum. Cùm autem in feſtis plurium dierum vt in feſto tabernaculorum & Paſcha, primus & vltimus dies pari celebrandi eſſent ceremonia, Leuit.23. vltimus ille dies commodè vocatur à Luca, ſecundo primum ſabbathum. at Theoph. putat intelligendum eſſe alterum poſt primum alicuius feſti. b Ad verb. terendo comminuentes.

Mat.12.5, mar.3.1.

2 Charitas, omnium ceremoniarũ regula.

3 Chriſtus non abſque feruentibus & longis precibus, duodecim contubernales, Apoſtolos futuros deligens, oſtendit quanta religione in Eccleſiaſticis electionibus ſit opus.

4 Chriſtus aduerſus omnes philoſophos, ac præſertim Epicureos, docet ſummum bonũ nuſquam hic in terris, ſed in cœlis eſſe repoſitum, afflictiones verò propter iuſtitiã, iter illud eſſe quo ad id peruenitur.

Infra, 9.1, mat.10.1, mar.3.13, & 6.7.

c Vide Mar. 3.4.

d Qui non iuuat proximum cum iuuare poßit, interficit.

e Ad verb. & erat pernoctans in oratione Dei.

f A toto illo tractu maris qui Syrophœnicia dicitur.

g Id eſt, beati eſtis vos pauperes, eſt enim in tota oratione forma compellationis Mat.5.1.

Eſa.65.13.

6 ||[2] Factum eſt verò etiam alio ſabbatho vt ipſe ingrederetur in ſynagogã, ac doceret. Erat autem ibi quidam cuius manus dextera erat arida.

7 Obſeruabant autem eum Scribæ ac Phariſæi an ſabbatho ſanaturus eſſet *illum*. vt inuenirent accuſationem *aduerſus* eum.

8 At ipſe norat cogitationes eorum: & dixit homini qui habebat manum aridam, Surge, & ſta in medio. Ille verò ſurgens ſtetit.

9 Dixit igitur eis Ieſus, Interrogabo vos quiddam, [c] Licet ſabbathis benefacere, an malefacere *cuipiam*? hominem ſeruare, an [d] perdere?

10 Et quum eos omnes circumſpexiſſet, ait homini, Extende manum tuam. Ille autem ita fecit: & reſtituta eſt manus eius ſana ſicut altera.

11 Ipſi autem repleti ſunt amentia: & colloquebantur alij cum alijs, quidnam facerent Ieſu.

12 [3] Factum eſt autem illis diebus, abijt in montem ad precandum: [e] & pernoctauit *illic* precans Deum.

13 || Et quum dies ortus eſſet, aduocauit diſcipulos ſuos, & quum ex ipſis elegiſſet duodecim, quos & Apoſtolos nominauit,

14 (*Nempe* Simonem, quem etiam nominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum,

15 Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi *filium*, & Simonem qui vocatur Zelotes.

16 Iudam Iacobi *fratrem*, & Iudam Iſcarioten, qui etiam fuit proditor.)

17 Deſcendit cum eis, ſtetitque in loco campeſtri: turbaque diſcipulorum eius, & multitudo magna plebis ex tota Iudæa & Hieruſalem, & à [f] maritima *regione* Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & ſanarentur à morbis ſuis:

18 Et qui torquebantur à ſpiritibus impuris: & ſanabantur.

19 Et tota turba ſtudebat eum tangere: quia virtus ab eo exibat, & ſanabat omnes.

20 4 || Ipſe verò ſublatis oculis ſuis in diſcipulos, dicebat, [g] Beati pauperes: quia veſtrum eſt regnum Dei.

21 || Beati qui nunc eſuritis: quia ſaturabimini. || Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.

22 || Beati eritis quum vos oderint homines, & [h] ſeparauerint vos, & conuitiati fuerint *vobis*, & nomen veſtrum vt malum eiecerint, propter Filiũ hominis.

23 Gaudete illo die & [i] ſalite, ecce enim, merces veſtra multa *eſt* in cœlis. nam itidem faciebant Prophetis patres eorum.

24 || Sed væ vobis diuitibus: nam [k] reportatis conſolationem veſtram.

25 || Væ vobis qui impleti eſtis: nam eſurietis. Væ vobis qui ridetis nunc: nam lugebitis & flebitis.

26 Væ vobis quum bene vobis dixerint omnes homines: nam itidem faciebant pſeudoprophetis patres eorum.

27 [5] || Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos veſtros, benefacite ijs qui vos oderunt:

28 Benedicite ijs qui deuouent vos, & precamini pro ijs qui infeſtant vos.

29 || Et qui tibi verberauerit maxillam, præbe & alteram: || & ab eo qui tollit tibi pallium, etiam tunicam ne prohibeto.

30 Cuiuis autem petenti abs te, da: & ab eo qui tollit *res* tuas, ne repetito.

31 || Et prout vultis vt faciant vobis homines, vos etiam facite eis ſimiliter.

32 || Nam ſi diligitis eos qui vos diligunt, [l] quæ vobis erit gratia? nam peccatores etiam diligunt eos à quibus diliguntur.

33 Et ſi benefeceritis ijs qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? nam & peccatores etiam idem faciunt.

34 || Et ſi mutuum dederitis *ijs* à quibus ſperatis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria.

35 Itaque diligite inimicos veſtros, & benefacite, & mutuum date, [m] nihil inde ſperantes: & erit merces veſtra multa, || ac filij eritis illius Altiſſimi: nam ipſe [n] benignus eſt erga ingratos & malos.

36 Eſtote ergo miſericordes, prout & Pater veſter miſericors eſt.

Eſa.61.3.7. Mat.5.11.

5 Charitas Chriſtiana plurimum à mundana diſſidens, nõ modò non vindicat iniurias, ſed etiam hoſtes vel acerbiſſimos complectitur, idque propter Patrem cœleſtem, nedũ vt ſuam in benefaciendo vtilitatẽ quærat.

Amos 6.1. eccle.31.8. Eſa.65.13. Mat.5.44. Mat.5.39. 1.Cor.6.7.

h E Synagoga eiecerint vt explicatur Iohan.16.2. Quæ quidem pœna in Eccleſia eſt grauiſſima, ſi modò cenſores iudicio legitimo, & ex verbo Dei iudicent.

Mat.7.12, tob.4.16. Mat.5.46.

i Præ gaudij abundantia, vt ſolent laſciuientes pecudes.

Mat.5.42, deut.15 8. Mat.5.45.

k Id eſt, quicquid boni vnquam vobis accidere poteſt, id totum iam ex veſtris opibus conſequimini, itaque non eſt quod aliam ſperetis mercedem, Mat.6.2. *l Quid eſt in hoc opere veſtro quod gratum eſſe poßit? Nam ſi in amando ſpectatis veſtra commoda, ea quærite commoda, quæ verè ſint commoda, diligite igitur veſtros inimicos, ſic oſtendetis vos ea expectare commoda, quæ à Deo proficiſcuntur.* *m Cum mutuum dabitis, ſolo benefaciendi affectu ſitis impulſi, non quia ſperatis vos poſtea recepturos ſortem.* *n Id eſt, Facilem ſui præbet vſum.*

37 [6] ||

37 [6] ‖ Ne iudicate, & non iudicabimini: ne condemnate, & non condemnabimini: [o] abſoluite, & abſoluemini:

38 Date, & dabitur vobis: ‖ menſuram, *inquam*, bonam, [p] preſſam, agitatam, & ſuperfluentem dabunt in ſinum veſtrum. Eadem enim menſura qua metimini, viciſſim metientur vobis *alij*.

39 [7] Dicebat autem eis parabolam, ‖ Num poteſt cæcus cæco præire? nónne ambo in foueam cadent?

40 ‖ Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum ſuum: ſed quiſquis *erit* [q] perfectus *diſcipulus*, erit vt magiſter.

41 [8] ‖ Quid autem aſpicis feſtucã quę eſt in oculo fratris tui, trabé auté quæ eſt in oculo proprio, non animaduertis?

42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, ſine eijciam feſtucam quæ in oculo tuo eſt: quum ipſe trabem quæ eſt in oculo tuo, non reſpicias? Hypocrita, eijce primùm trabem illam ex oculo tuo: & tum deſpicies vt eijcias feſtucam quæ eſt in oculo fratris tui.

43 ‖ [9] Non eſt enim arbor bona quæ ferat fructum putrem, neque arbor putris quæ ferat fructum bonum.

44 ‖ Vnaquæq; enĩ arbor ex fructu proprio cognoſcitur, Neq; enim è ſpinis colligunt ficus, neq; è rubo vindemiant vuã.

45 Bonus homo ex bono theſauro cordis ſui profert bonum: & malus homo ex malo theſauro cordis ſui profert malum. ex abundantia enim cordis loquitur os eius.

46 ‖ Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis quæ dico?

47 [10] Quiſquis venit ad me, & audit ſermones meos, & eos præſtat, indicabo vobis cui ſimilis ſit.

48 Similis eſt cuipiam ædificanti domum, qui fodit & excauauit, poſuitque fundamentum ſuper petram: vbi autem venit inundatio, illiſum eſt flumen domui illi, ſed non potuit eam quatere: fundata enim erat ſuper petram.

49 Qui auté *eos* audiuit, nec præſtitit, ſimilis eſt cuipiã qui ædificauit domum ſuam ſuper ſolum abſq; fundamento: cui illiſum eſt flumen: itaque ſtatim cecidit, fuitque ruina domus illius magna.

CAP. VII.

1 De ſeruo Centurionis. 9 Fides Centurionis. 11 Filius viduæ ſuſcitatur in Nain. 18 Iohannes mittit diſcipulos ſuos ad Chriſtum. 33 Eiuſdem peculiaris victus ratio. 37 Peccatrix rigat pedes Ieſu.

1 ‖ QVum [1] autem finiſſet omnia verba ſua audiente populo, ingreſſus eſt Capernaum.

2 Centurionis autem cuiuſdam ſeruus malè affectus moribundus erat: qui erat ipſi [a] pretioſus.

3 Is verò quum audiſſet de Ieſu, miſit ad eum ſeniores Iudæorum, rogans eum vt veniret & ſeruaret ſeruum ſuum.

4 Iſti autem quum veniſſent ad Ieſum, precati ſunt eum ſtudioſè, dicentes dignum eſſe cui hoc præberet.

5 Diligit enim, *aiebant*, gentem noſtram, & [b] ſynagogam ædificauit nobis.

6 Ieſus ergo proficiſcebatur cum eis. Et quum iam non longè abeſſet domo, miſit ad eum Centurio ille amicos, [c] dicens ei, Domine, ne vexare: neque enim ſum dignus vt tectum meum ſubeas:

7 Ideò ne meipſum quidem ſum dignum arbitratus qui venirem ad te: ſed [d] dic verbo, & ſanabitur puer meus.

8 Etenim ego homo ſum ſub [e] poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites: & dico huic, Proficiſcere, & proficiſcitur: & alteri, Veni, ac venit: & ſeruo meo, Fac hoc, ac facit.

9 Auditis autem his, Ieſus admiratus eſt eum: & conuerſus dixit turbæ quæ ipſum ſequebatur, Dico vobis, ne in Iſrael quidem tantam fidem inueni.

10 Et domum reuerſi qui miſſi fuerant, ſanum inuenerunt ſeruum qui ægrotus fuerat.

11 [2] Et factum eſt *die* ſequenti, [f] proficiſcebatur in ciuitatem quæ vocatur [g] Nain: & proficiſcebantur cum eo diſcipuli eius multi, turbaque multa.

12 Vt autem appropinquauit portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, *qui* vnigenitus *erat* matri ſuæ, & ipſi *quidem* viduæ: turbaque ciuitatis multa erat cum ea.

13 Et Dominus eam intuitus, miſericordia commotus eſt ſuper ea, & dixit, Ne fleto.

14 Quumque acceſſiſſet, tetigit loculum: (ij verò qui portabant, ſubſtiterunt) & dixit, Adoleſcens, tibi dico, ſurge.

15 Tunc reſedit qui fuerat mortuus,

CAP. VII.
Mat.8.5.
1 Admonet Iudęos Chriſtus propoſito Centurionis exemplo, ſe contumacia ipſorum offenſum, parare tranſitum ad Gentes.
2 Chriſtus palàm ſuum in mortem imperium aſſerit.

a Quem multi faciebat.
b Ædes cõgregationis noſtræ ipſe curauit ædificandas.
c Id eſt, qui ei ſuo nomine dicerent.
d Id eſt, ſolo verbo iube.
e Vide Mat. 8.9.
f Ieſus.
g Nain perhibetur nomẽ oppidi in Galilæa, quæ ſita fuerit ad alterum riuum Cyſônis influentis in mare Galilææ.

---

ferendis & condonandis iniurijs. p *Hæc Epitheta ſumpta ſunt iis qui liberaliter res aridas metiuntur, qui ſolent illud quod admetiuntur ſuccutere, comprimere & cumulare.* q *Similitudo gnificatur, non æqualitas.*

& cœpit loqui : & *ille* dedit eũ matri ſuæ.

16 [m] Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes, Certè Propheta magnus [h] ſurrexit inter nos, & certè Deus reſpexit populum ſuum.

h Exortus eſt.

17 Peruenitque iſte de eo ſermo in totam Iudæam, & in totam regionem circumiacentem.

Mat.11.2.

3 Iohannes è carcere incredulos ſuos diſcipulos ad Chriſtum ipſum cõfirmãdos ablegat.

18 ||[3] Et annuntiarunt Iohanni diſcipuli ipſius de his omnibus: qui conuocatos duos quoſdam è diſcipulis ſuis,

19 Miſit ad Ieſum, dicens, Tú*ne* is es qui venturus erat, an alium expectabimus ?

i Qua ſcilicet venere diſcipuli Iohannis ad Chriſtum.

20 Quum igitur veniſſent ad eum viri illi, dixerũt, Iohannes Baptiſta miſit nos ad te, dicẽs, Tú*ne* is es qui venturus erat, an alium expectabimus ?

21 [i] Eadem autem hora multos ſanauit à morbis & flagellis & ſpiritibus malis: & cæcis multis viſum gratificatus eſt.

22 Et reſpondens Ieſus dixit eis, Profecti annuntiate Iohanni quæ vidiſtis & audiſtis : cæcos viſum recipere, claudos ambulare, leproſos purgari, ſurdos audire, mortuos excitari, pauperibus euangelizari.

23 Et beatus eſt quicunque non fuerit offenſus in me.

4 Quod procul oſtenderũt Prophetæ, proximũ indicauit Iohannes: ipſe autem Chriſtus quotidie in Euangelio exhibet, idq; plerunque fruſtrà, plurimis vel prorſus futilia vel inanẽ ſplendorem quærentibus.

24 [4] Quum autem abijſſent nũtij Iohannis, cœpit de Iohanne dicere ad turbam, Quid exiſtis in deſertum vt ſpectaretis ? arundinem quæ vento agitetur?

k Quo vtũtur viri nobiles & ſuis opibus illuſtres.

25 Sed quid exiſtis vt videretis ? hominem mollibus veſtimentis amictum ? ecce qui veſtitu [k] honorifico & luxu vtuntur, ſunt in palatijs regum.

l Deum iuſtum bonum, fidelẽ & miſericordẽ prædicarunt.

26 Sed quid exiſtis vt videretis ? Prophetam? certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

Malach. 3.1.

m Id eſt, Suo maximo damno.

27 Hic eſt de quo ſcriptum eſt, ||Ecce, mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coram te.

5 Quamcunque rationẽ Deus offerẽdo nobis Euangelio ſequatur, plerique homines ſibiipſis offendicula obijciunt: ſed nihilominus aliqua colligitur Eccleſia.

28 Nam dico vobis, inter eos qui gignuntur è mulieribus, nemo eſt maior Propheta Iohanne Baptiſta : ſed qui minimus eſt in regno Dei, maior eſt eo.

29 Et *his* auditis, totus populus & publicani [l] iuſtificarũt Deum, qui baptizati fuerant baptiſmo Iohannis.

30 Pharisæi autem & Legis interpretes conſilium Dei reiecerunt [m] aduerſus ſemetipſos, non baptizati ab eo.

Mat.11.16.

31 ||[5] Dixit autem Dominus, Cui ergo aſſimilabo homines nationis iſtius ? & cui *rei* ſimiles ſunt ?

32 Similes ſunt puerulis ſedentibus in foro, & qui acclamant alij alijs, & dicunt, Cecinimus vobis tibijs, & non ſaltaſtis : lamentati ſumus vobis, & non fleuiſtis.

33 Venit enim Iohannes Baptiſta neque edens panem, neque bibens vinum: & dicitis, Dæmonium habet.

34 Venit Filius hominis edens ac bibens, & dicitis, Ecce homo edax & vinipotor, amicus publicanorum ac peccatorum.

35 Sed iuſtificata eſt ſapientia à filijs ſuis omnibus.

6 Præſentis atque adeò vel domi ſuę excepti Chriſti beneficijs homines ſuperbi ſeipſos priuant quibus fruũtur humiles & abiecti.

36 [6] Rogauit autem eum quidam ex Phariſæis vt cum ipſo veſceretur : itaque ingreſſus domum Phariſæi, diſcubuit.

37 Et ecce, mulier quæ fuerat in vrbe peccatrix, quum cognouiſſet eum accubuiſſe in domo Phariſæi, allato allabaſtro vnguenti,

Mat.15.40. ioh.20.11.

n Adſtans ac manens ad pedes.

38 ||Et [n] ſtans apud pedes eius retrò, flens cœpit lacrymis rigare pedes eius, & capillis capitis ſui extergebat, & deoſculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.

7 Temeritas ſuperbiæ comes.

39 [7] Quum autem *id* vidiſſet Phariſæus qui vocauerat eum, dixit apud ſe, Hic ſi eſſet Propheta, noſſet quæ & qualis ſit ea mulier quæ tangit ipſum: nam eſt [o] peccatrix.

o Phariſæus reſpicit legem de eorum pollutione, qui alios pollutos contigiſſent.

8 Diligere Chriſtũ, certũ eſt ac perpetuũ remiſſionis peccatorum teſtimonium.

40 [8] Tunc reſpondens Ieſus dixit ei, Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magiſter, dic.

41 Duo debitores, *inquit Ieſus*, erant cuidam creditori : vnus debebat denarios quingẽtos, alter verò quinquaginta.

42 Quum autem illi non eſſent ſoluendo, gratificatus eſt vtriſque. Horum igitur, dic, vter eum plus diliget ?

43 Reſpondens verò Simon dixit, Exiſtimo eum cui plus gratificatus eſt. At ille dixit ei, Rectè iudicaſti.

44 Et conuerſus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hanc mulierem ? ingreſſus ſum domum tuam, aquam pedibus meis non dediſti : hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis ſui extersit,

45 Oſculum mihi non dediſti : hęc autem ex quo intraui, non intermiſit deoſculari pedes meos.

46 Oleo caput meum non vnxiſti :

hæc autem vnguento vnxit pedes meos.

47 Cuius rei gratia, dico tibi, remiſſa eſſe peccata eius multa: [p] nam dilexit multum. cui autem paululum remittitur, paululum diligit.

48 Dixit autem ei, Remiſſa ſunt tibi peccata.

49 Et cœperunt qui ſimul accumbebant, dicere inter ſe, Quis eſt hic qui etiā peccata remittit?

50 Dixit autem ad mulierem, fides tua te ſeruauit: [q] vade in pace.

Id eſt, In-
Theoph.
clarauit co-
fidē ſuā,
Baſil. in cō-
de Ba-
ſmate, Mul
debenti,
ultum di-
ittitur, vt
gis abundè
diligat. Eſt
ex ſimi-
dine adeò
feſta Chri
ſententia,
mirum ſit gratia aduerſarios tam ineptè hunc locum ad ſtabi-
merita torquere. Is enim cui condonatur debitum maius, eo
magis diligit illum, qui iſtud beneficium in ipſum contulit: Et
hac declarat officijs ſummi amoris, quantum beneficium ac-
ſit: charitas itaque non vt cauſſa, ſed vt ſignum accipi debet.
gat enim Chriſtus illam ſicut Phariſæus iudicabat peccatricem
, teſtatur autem illi vita prioris remiſſa fuiſſe peccata.
q Benedictione confirmat beneficium collatum.

CAP. VIII.

1 Mulieres miniſtrātes Chriſto de facultatibus ſuis. 4 Parabola ſeminātis. 16 Lucerna. 19 Mater & fratres Chriſti. 22 Chriſtus ventis imperat. 26 De legione. 37 Geraſeni Chriſtum reijciūt. 41 Iairi filia ſanatur. 43 Mulier à fluxione ſanguinis ſanatur. 52 Fletus ob mortuos.

Cap. VIII.

1 ET factum eſt deinceps, ipſe iter faciebat per ſingulas vrbes & vicos, prædicans & euangelizans regnum Dei: & duodecim illi *erant* cum eo:

2 Et quædam mulieres quas ſanauerat à ſpiritibus malis & morbis, Maria quæ vocabatur Magdalene, || ex qua ſeptem dæmonia exierant, Mar.16.9.

3 Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Suſanna, & aliæ multæ quæ miniſtrabant ei ex facultatibus ſuis.

4 || [1] Quum autem multa turba conueniret, & qui in ſingulis vrbibus erant, proficiſcerentur ad eum, dixit per parabolam, Matth.13.3.

1 Idem E-
uangeliū v-
bius ſeritur,
at non pari-
fructu: idque
ſolo homi-
num vitio.

5 Quidam qui ſeminabat, exijt ad ſeminandum ſemen ſuum: & in ſeminādo aliud cecidit in viam, & conculcatum eſt, & volucres cæli deuorarunt illud:

6 Et aliud cecidit ſuper petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem:

7 Et aliud cecidit inter ſpinas, & ſimul enatæ ſpinæ ſuffocarunt illud.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & quum enatum eſſet, edidit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

9 Interrogabant autem eum diſcipuli eius, dicētes quæ eſſet iſta parabola.

10 Ipſe verò dixit *eis*, Vobis datum eſt noſſe [a] myſteria regni Dei: reliquis autē per parabolas *loquor*, vt || videntes non videant, & audientes nō intelligant.

11 || Eſt autem hæc parabola: Semen eſt ſermo Dei.

12 Qui autem in viam, ij ſunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit ſermonem è corde eorum, ne, quum crediderint, ſeruentur.

13 Qui verò ſuper petram, *ij ſunt* qui quum audierint, cum gaudio excipiunt ſermonem: ſed iſti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abſcedunt.

14 Quod autem in ſpinas cecidit, ij ſunt qui audierunt: ſed [b] profecti, à ſolicitudinibus & diuitijs ac voluptatibus vitæ ſuffocantur, nec, fructum [c] perferunt.

15 Quod autem in bonam terram *cecidit*, ij ſunt quę in corde [d] honeſto ac bono auditum ſermonem [e] retinent, & fructum adferunt per patientiam.

16 || [2] Nemo porrò lucernam accenſam operit vaſe, aut ſubter lectum ponit: ſed candelabro imponit, vt qui ingrediuntur videant lumen.

17 || Non eſt enim *quicquam* occultum quod non ſit futurum manifeſtum: nec abſconditū quod non ſit cognoſcendum, & venturum in apertum.

18 [3] Videte ergo [f] quomodo audiatis. || quiſquis enim habet, dabitur ei: & quicunque non habet, etiam [g] quod videtur habere, tolletur ab eo.

19 [4] || Venerunt autem ad eum mater & fratres eius, & non poterant eum conuenire propter turbam.

20 Et annuntiatum eſt ei, dicentibus *nonnullis*, Mater tua & fratres tui ſtant foris, cupientes te videre.

21 Ipſe verò reſpōdens dixit eis, Ma-

2 Quod quiſque priuatim accipit, tenetur in communē vſum depromere.

Eſa.6.9, matth.13.14, mar.4.12, iohan.12.40, act.18.26, rom.11.8.

Math.13.18, mar.4.15.

3 Cœleſtia bona parſimonia amittuntur, liberalitate creſcunt.

4 Nulla eſt tā arcta ſanguinis inter homines cōiūctio, quàm eſt Chriſti & eorū qui vera fide eum amplectuntur.

Math.5.15, mar.4.21, infrà.12.33.

a Myſteria ſunt res arcanæ, quas diuulgare fas non eſt, dicta à verbo myzo *quod reprimo ſonum ſignificat, & Latinis eſt mutire.*

Math.10.26, mar.4.22, infrà, 12.2.

Math.13.12, & 23.29, mar.4.25, infra, 19 26.

Mat.12.46, mar.3.32.

b Id eſt, ſimul atq; audito verbo, redierunt ad curanda ſua negotia.

c Id eſt, Non ferunt fructum perfectum & abſolutum, atque eouſque vt matureſcat, vel non perducunt ad finem. d Quod non ſolum videri, ſed eſſe reipſa ſtudeat, vt honeſtum ad externam vitam, bonum ad veras animi virtutes referatur. e Non ſine magno certamine, luctante ſcilicet aduerſus Spiritum Dei nouum hoſpitem, Satana & carne. f Id eſt, quomodo affecti ad verbum audiendum accedatis, & eo audito quomodo vos geratis. g Sub. ſibi, vel alijs, vel vtriſque, hoc enim hominum genere nihil ſuperbius, ſi quod celant videas, nil etiam magis ad incautos fallendos accommodatum.

ter mea & fratres mei, iſti ſunt, [g] qui ſermonem Dei audiunt, & eum præſtant.

Matth. 8. 23, mar 4. 36.

5 Expedit interdū nos veluti à Chriſto neglectos, in extrema diſcrimina venire, vt & ipſius potentiæ & noſtræ imbecillitatis eo certius experimentum habeamus.

22 ‖ [5] Factum eſt autē quodam die, ipſe ingreſſus eſt in nauigium, ac diſcipuli eius: & dixit eis, Tranſeamus in vlteriorem ripam ſtagni. Et [h] prouecti ſunt.

23 Nauigantibus autem eis [i] ſopitus eſt: & deſcendit turbo venti in ſtagnum: & [k] complebantur, ac periclitabantur.

24 Accedentes autem expergefecerunt eum, dicentes, Magiſter, magiſter, perimus. Ipſe verò experrectus obiurgauit vētum ac fluctuationem aquæ: & ceſſauerunt, factaque eſt tranquillitas.

25 Dixit autem eis, Vbi eſt fides veſtra? Timentes autem mirati ſunt, dicentes alij ad alios, Quiſnam iſte eſt, vt ventis quoque & aquæ imperet, & auſcultent ei?

Matth. 8. 28, mar. 5. 1.

6 Chriſtus ſolus verbis profligans dæmoniorū legionē, diuinam ſuam virtutem oſtēdit hominibus à diaboli ſeruitute liberandis deſtinatam: ſed tantam hanc vltrò oblatā gratiam ſtolidi homines plerique ne leuiſſima quidem rerum ſuarū iactura redemerint.

26 ‖ Et nauigauerūt in regionem Gadarenorum quæ eſt in oppoſita ripa Galilææ.

27 [6] Ipſi autem egreſſo in terram, occurrit ex vrbe vir quidam qui habebat dæmonia à temporibus multis, & veſtimento non induebatur, neque in *vlla* domo manebat, ſed in monumentis.

28 *Is* ergo quum vidiſſet Ieſum, & exclamaſſet, accidit ei *ad pedes*, & voce magna dixit, Quid mihi tecum Ieſu Fili Dei Altiſſimi? rogo te ne me torqueas.

29 Præcipiebat enim ſpiritui impuro vt exiret ab eo homine. nã à multo tempore corripuerat eum: itaque vinctus *ille* catenis & pedicis, cuſtodiebatur: ſed diruptis vinculis [l] agitabatur à dæmone in deſerta.

30 Interrogauit autem eum Ieſus, dicens, Quod tibi nomen eſt? Ipſe verò dixit, Legio. nam dæmonia multa ingreſſa erant in eum.

31 Et rogabant eum ne imperaret ipſis vt abirent in [m] abyſſum.

32 Erat autem ibi grex porcorū multorum paſcentium in monte: & rogabāt eum *dæmonia* vt permitteret ipſis in illos ingredi. Et permiſit eis.

33 Egreſſa autem dęmonia ex eo homine, ingreſſa ſunt in porcos: & grex ruit è præcipitio in ſtagnum, & ſuffocatus eſt.

34 Quum autem paſtores vidiſſent quod factum fuerat, fugerunt: & profecti annuntiarunt in vrbem & in agros.

35 Exierunt igitur vt viderent quod factum erat: veneruntque ad Ieſum, & inuenerūt hominem illum à quo dæmonia exierant, veſtitum, ac ſanæ mentis, ſedentem ad pedes Ieſu: & timuerunt.

36 Annuntiauerūt autem ipſis etiam ij qui viderant, quomodo liberatus fuiſſet qui fuerat dæmoniacus.

37 Et rogauit eū tota multitudo circumiacentis regionis Gadarenorum vt diſcederet ab ipſis, quia magno timore tenebantur: ipſe autem ingreſſus nauigium, reuerſus eſt.

38 Rogauit autem eum vir ille à quo dæmonia exierant, vt [n] eſſet cum eo: ſed dimiſit eum Ieſus, dicens,

Mat. 9. 18, mar. 5. 22.

39 Reuertere domum tuam, & narra quanta tibi præſtiterit Deus. Abijt igitur prædicās [o] per totam vrbem quanta ipſi præſtitiſſet Ieſus.

40 Factum eſt autem quum reuertiſſet Ieſus, [p] excepit eum turba: nam omnes expectabant eum.

7 Chriſtus duplici miraculo ſeſe & vitæ & mortis dominum eſſe teſtatur.

41 ‖ [7] Et ecce, venit quidam cui nomen Iairus: qui erat præfectus ſynagogæ: quumque accidiſſet ad pedes Ieſu, rogabat eum vt ingrederetur domum ipſius:

42 Quoniam erat ei vnigenita filia quaſi annorum duodecim, eaque moriebatur. (Inter eundum verò turba coarctabat eum.

43 Et mulier quæ erat in fluctione ſanguinis ab annis duodecim, & in medicos impenderat totum [q] victum, nec ab vllo potuerat curari,

44 Quum acceſſiſſet à tergo, tetigit fimbriam pallij ipſius: & illicò ſubſtitit fluxio ſanguinis eius,

45 Tunc ait Ieſus, Quis *eſt* qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erāt, Magiſter, turba te conſtringit & opprimit, & dicis, Quis *eſt* qui me tetigit?

46 Ieſus autem ait, Tetigit me aliquis. nam ego [r] cognoui virtutē à me exijſſe.

47 Quum autē mulier illa vidiſſet ſe non latuiſſe, tremēs venit, & accidens ei *ad pedes*, declarauit ei in conſpectu totius populi quam ob cauſam tetigiſſet eum, & quomodo ſanata fuiſſet illicò.

48 Ipſe verò dixit ei, Confide filia, fides tua te ſeruauit: vade cum pace)

49 Adhuc eo loquente, venit quidam à præfecto ſynagogæ, dicens ei, Mortua eſt filia tua: ne vexa magiſtrum.

[h] *Vide ſupr. 5. 3.*

[i] *Sub. Ieſus, profundiſſimū autem fuiſſe hunc ſoporem, indicauit geminata illa acclamatio diſcipulorum in ipſo excitādo.*

[k] *Catachreſis, non enim diſcipuli, ſed nauis complebatur.*

[l] *Id eſt, Cùm impetu impellebatur, vt eques calcaribus equum agitat.*

[m] *Abyſſus eſt immenſa profunditatis vorago, quaſi abſque fundo.*

[n] *Id eſt, vt liceret apud eum eſſe, ſiue cum ipſo verſari.*

[o] *Vrbem, ſcilicet Gadarenorum. Nec aduerſatur quod Marcus iſtum in Decapoli prædicaſſe dicit, nā Gadara à Plinio, lib. 5. cap. 18. inter Decapolis oppida recēſetur: fuit itaque Decapolis partim cis Iordanem, partim trans Iordanē ſita.*

[p] *Id eſt, Reditus eius gratus acceptuſque fuit multitudini.*

[q] *Id eſt, Neceſſaria ad vitam degendam.*

[r] *Id eſt, Senſi & percepi.*

50 Ieſus autem *hoc* audito, reſpondit ei, Ne metue: crede ſolummodo, & ſeruabitur.

51 Ingreſſus verò domum, non permiſit ingredi quenquam, niſi Petrum & Iacobum & Iohannem,& patrem ac matrem puellæ.

52 Flebant autem omnes,&[f] plangebant eam: ipſe verò dixit, Ne flete: non eſt mortua, ſed dormit.

53 Et deridebant eum, quòd ſcirent eſſe mortuam.

54 Ipſe verò eiectis foras omnibus, & prehenſa manu eius, clamauit, dicens, Puella, ſurge.

55 Et reuerſus eſt ſpiritus eius, ac [g] ſurrexit illico: & *ipſe* præcepit vt ei daretur cibus.

56 Et obſtupuerũt parentes eius: ipſe verò præcepit eis vt nulli dicerent quod factum fuerat.

CAP. IX.

1 Mittuntur Apoſtoli ad prædicandum. 7 & 19 Opinio vulgi de Chriſto. 12 De quinque panibus & duobus piſcibus. 20 Confeſſio Apoſtolorũ. 24 Perdere animam. 35 Chriſtus audiendus. 37 Lunaticus. 46 Contẽtio Apoſtolorum de primatu. 49 Quidam eijciens dæmonia nomine Chriſti. 52 Samaritani nolunt Chriſtum recipere. 55 Vindicta prohibita. 57, 59, 61 De tribus Chriſtum ſequi volentibus, ſed diuerſis rationibus.

1 COnuocatis ||[1] autem *Ieſus* duodecim diſcipulis ſuis, dedit eis vim ac poteſtatem in omnia dæmonia, & morbos ſanandi.

2 || Miſitque eos vt prædicarent regnum Dei, & ſanarent ægrotos.

3 || Et dixit eis, Nihil ſumite ad iter, neque [a] virgas, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habete.

4 Et in quancunque domum intraueritis, [b] illic manete, & illinc exite.

5 || Et quicunq; non receperint vos, exeuntes ex vrbe illa, etiam puluerem à pedibus veſtris excutite, *vt ſit* teſtimonio aduerſus eos.

6 Exeuntes igitur obibant ſingulos vicos, euangelizantes & ſanantes vbiq;.

7 ||[2] Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & [c] hæſitabat, propterea quòd dicebatur à quibuſdam Iohannem excitatũ eſſe à mortuis:

8 A quibuſdam verò, Eliam apparuiſſe: *ab* alijs autem, Prophetam quempiam ex antiquis reſurrexiſſe.

9 Tunc ait Herodes, Iohannẽ ego decollaui: quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? Et ſtudebat eum videre.

10 || Reuerſi autem Apoſtoli narrauerunt ei quæcunque fecerant. ||[3] Et *ipſe* aſſumptis illis, ſeceſſit priuatim in locum [d] deſertum vrbis quæ vocatur Bethſaida.

11 Quod quum cognouiſſet turba, ſequuta eſt eum: *ipſe* autem excepit eos, & loquebatur eis de regno Dei: & eos quibus ſanatione opus erat, ſanabat.

12 || Dies autem cœperat inclinare: & accedentes duodecim, dixerunt ei, Dimitte turbam, vt abeuntes in circumiacentes vicos & agros, *illuc* [e] diuertant, & inueniant cibaria: nam hic in loco deſerto ſumus.

13 *Ipſe* verò dixit eis, Date ipſis vos quo veſcantur. Ipſi verò dixerunt, Non ſunt nobis plus quàm quinque panes, & duo piſces, [f] niſi nos profecti emamus [g] toti huic populo eſcas.

14 Aderãt enim quaſi viri quinquies mille. Ait autem diſcipulis ſuis, [h] Facite vt diſcumbant per ſingulos quouſq; diſcubitus quinquageni.

15 *Ipſi* igitur ita fecerunt, & diſcubuerunt *illi* omnes.

16 *Ipſe* verò, acceptis quinq; illis panibus, & duobus piſcibus, ſuſpiciens in cœlum, [i] benedixit eis: & fregit, deditq; diſcipulis vt apponerent turbæ.

17 Comederunt igitur omnes illi, & ſaturati ſunt: & ſublatum eſt quod ſuperfuit ipſis fragmentorum, cophini duodecim.

18 ||[4] Et factum eſt quum ipſe [k] ſolus precaretur, erant cum eo diſcipuli: interrogauitque eos, dicens, Quem me dicit eſſe turba?

19 Ipſi autem reſpondẽtes, dixerunt,

Mat.14.1, mar.6.14.

2 Ad Euangelij nuntiũ mundus in varias opiniones ſcinditur, tyranni autem in primis trepidant.

3 Nihil ne in deſertis quidem deerit Chriſtũ ſectantibus.

Mar.6.30.

Mat.14.13, mar.6.35.

Mat.14.16, mar.6.35. ioh.6.5.

4 Quanuis mũdus inter varios errores fluctuet, non eſt tamẽ faſtidienda, ſed eo diligentius cognoſcenda, & eo conſtantius cõfitenda veritas.

Mat.16.13, mar.8.27.

---

tere, tum etiam vt paulatim ad vniuerſalem illam lega- præparentur.

Vide Mat.10.10.

[b] *Ex ciuitate aliqua diſceſſuri, illinc exite, diuerteritis in ſumma prohibet Dominus ne hoſpitiũ mu- Ipſa etenim promulgatio Euangelij fuit quaſi diſcurſio quadam qui in Iudæa poſſet ignorantiam aduentus Chriſti prætexere.*

[c] *Quaſi perplexus, & impeditus in luto tenebatur.*

[d] *Deſertum dicitur Bethſaida nõ quod in vrbe fuerit ſed quia in agro cẽſeretur eius vrbis à qua cognominabatur.*

[e] *Ad verb. diſſoluãtur à curribus ductum: diſſoluunt enim equos qui diuertunt à via in hoſpitiũ. Sic à diuertendo finxere Latini diuerſorium.*

[f] *Ellipſis: itaque ſubaudiendum eſt, Non poſſumus igitur eis dare quo veſcantur, niſi nos profecti, &c.* [g] *Ad verb. in totum hunc populũ. i. qui toti huic populo ſufficiat.* [h] *Vide Mar.6. vbi conuiuia vocat quod Lucas diſcubitus.* [i] *i. De his panibus ac piſcibus gratias egit Deo, & ſimul eum precatus eſt, vt tantilla copia, tãtam multitudinem paſceret, deniq; vt totum hoc conuiuium ad Dei gloriam referretur.* [k] *A turba ſeparatus.*

Iohannem Baptiſtam: alij autem Eliam: alij verò prophetam quempiam ex antiquis reſurrexiſſe.

20 Dixit autem eis, Vos verò, quem me eſſe dicitis? Reſpondens autem Petrus dixit, Chriſtum illum Dei.

21 Ipſe verò interminatus eis, præcepit vt nulli hoc dicerent:

22 [5] Dicens, ‖ Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus & principibus Sacerdotum, & Scribis & trucidari, & tertia die excitari.

23 ‖ Dicebat autem omnibus, Siquis vult me ſequi, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam [l] quotidie, & ſequatur me.

24 ‖ Quiſquis enim voluerit animam ſuam ſeruare, perdet eam: quiſquis verò perdiderit animam ſuam mea cauſa, is ſeruabit eam.

25 ‖ Quid enim prodeſt cuipiam ſi lucretur vniuerſum mundum, ſeipſum autem perdat, ſiue *ſeipſo* mulctetur?

26 ‖ Quẽ enim puduerit mei ac meorum ſermonum, eius pudebit Filium hominis, quando venerit cum gloria ſua & patris, ſanctorumque Angelorum.

27 ‖ Dico autem vobis verè, ſunt quidam ex ijs qui hîc adſtant, qui nequaquam guſtabunt mortem vſquedum viderint regnum Dei.

28 ‖ [6] Factum eſt autẽ, poſt hæc verba quaſi dies octo *interceſſerant*, quum aſſumptis Petro & Iohanne & Iacobo, aſcendit in montem vt precaretur.

29 Et facta eſt inter precandum facies vultus eius alia, & veſtitus eius albus *ac* emicans.

30 Et ecce duo viri colloquebantur cum eo, qui erant Moſes & Elias.

31 Qui viſi cum gloria dicebãt ipſius [m] exitum, quo futurum erat vt defungeretur in Hieruſalem.

32 Petrus verò & qui cum ipſo erãt, grauati erant ſomno: quum autem euigilaſſent, viderunt gloriam eius, & duos illos viros qui ſtabant cum eo.

33 Et factum eſt quum illi diſcederẽt ab eo, dixit Petrus ad Ieſum, Magiſter, bonum eſt nos hîc eſſe: atque *adeò* faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Moſi, & vnum Eliæ: neſciẽs quid diceret.

34 Hæc autem ipſo dicẽte, extitit nubes quæ inumbrauit eos: timuerunt autem dum ingrederentur in nubem.

5 Per crucẽ & inuictam patientiam ad cœleſtem gloriã Chriſtus ipſe peruenit.

Mat.17.22, mar.8.31.

Infr.14.27, mat.10.38, & 16.24, mar.8.34.

Infr.17.33, mat.10.39, & 16.25, mar.8.35, iohan. 12.25.

Mat.16.26, mar.9.36.

Infra,12.9, mat.10.33, mar.8.38, 2.tim.2.12.

Mat.16.28, mar.9.1.

Mat.17.1, mar.9.2.

6 Chriſtus, ne diſcipulos offenderet ipſius in carne exinanitio, voluntariam eam eſſe docet, cæleſtis ſuæ gloriæ ſplẽdore aliquatenus ad momentum oſtenſo.

l Velut enim dies diem conſequitur, ſic crux excipit crucem: crux autem metonymicè, pro humanæ vitæ miſerijs: fuit enim apud Iudæos grauiſſimum & ſæuiſſimũ crucis ſupplicium.

m i. Mortem quam obiturus erat in Ieruſalem.

35 Et vox extitit è nube, dicens, Hic eſt Filius ille meus dilectus, ipſũ audite.

36 Et poſtquam vox illa extitiſſet, inuentus eſt Ieſus ſolus: ipſi autem ſiluerunt, & nulli declararunt [n] per id tempus quicquam eorum quæ viderant.

37 ‖ [7] Factum eſt autem ſequenti die, quum ipſi deſcendiſſent de monte, occurrit ei turba multa.

38 Et ecce, quidam è turba exclamauit, dicens, Magiſter, rogo te, reſpice ad filium meum: nam vnigenitus eſt mihi.

39 Et ecce, ſpiritus arripuit eum, & repentè clamat, & diſcerpſit eum cum ſpuma, & vix diſcedit ab eo, [o] conterens eum.

40 Et rogaui diſcipulos tuos vt ipſum eijcerent, ſed non potuerunt.

41 Reſpondens autem Ieſus ait, O natio incredula & peruerſa, quouſque tandem ero apud vos, & tolerabo vos? Adduc filium tuum huc.

42 Quum autem adhuc accederet, lacerauit eum dæmonium, & diſcerpſit: obiurgauit autem Ieſus ſpiritum impurum, & ſanauit puerum: & reddidit eum patri ſuo.

43 Percellebantur igitur omnes ſuper magnifica Dei virtute. Omnibus verò mirantibus ſuper omnibus quæ faciebat, dixit diſcipulis ſuis,

44 [8] ‖ [p] Reponite vos in aures veſtras ſermones iſtos: futurum eſt enim vt Filius hominis tradatur in manus hominũ.

45 Ipſi verò ignorabant dictum iſtud, eratque ipſis occultum, adeò vt illud [q] nõ ſentirent: & timebant eum interrogare de hoc dicto.

46 [9] ‖ Incidit autem diſceptatio inter eos, quis eſſet eorum maximus,

47 Ieſus autẽ [r] viſa cogitatione cordis ipſorum, acceptum puerulum ſtatuit apud ſe:

48 Et dixit eis, Quicunque exceperit puerulum hîc nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, excipit eum qui me miſit. nam qui minimus eſt inter vos omnes, is erit magnus.

49 [10] ‖ Reſpondens autem Iohannes ait, Magiſter, vidimus quendam ſub nomine tuo eijcientem dæmonia: & prohibuimus eum, quia *te* nõ ſequitur nobiſcũ.

50 Et dixit ei Ieſus, Ne prohibete *illum*: qui enim non eſt aduerſum nos, pro nobis eſt.

Mat.17.14, mar.19.17.

7 Nulla re magis offenditur Chriſtus quàm incredulitate, quanuis eam ad tempus tolleret.

8 Non eſt quod nobis tranquillitatem in hoc mundo polliceamur, quum ij ipſi qui Chriſto applaudere videntur, paulò pòſt eum crucifigant.

9 Ambitionis exitus, ignominia: modeſtæ autem ſubiectionis, gloria.

Mat.17.22. mar.9.31.

10 Extraordinaria temerè nec probãda nec damnanda.

n Ad verb. in diebus illis. ſcil. vſquequo Chriſtus reſurrexiſſet.

Mat.18.1, mar.9.33.

o Vt in comitiali morbo fieri ſolet.

p Attendite diligenter, & ſemel audita conſeruate.

q Non intelligerent.

r Translatio à corpore ad animum.

Mat.9.38.

51 [11]Factum eſt autem quum impleretur tempus quo ſurſum reciperetur, tũ ipſe [ſ] ſeſe obfirmauit vt proficiſceretur in Hieruſalem.

52 Miſitque nuntios ante faciem ſuam: qui profecti ingreſſi ſunt in vicum Samaritanorum, vt pararent ei *hoſpitium*.

53 || Sed *illi* non receperunt eum, quòd habitum præferret proficiſcentis in Hieruſalem.

54 [12] Quum autem hoc vidiſſent diſcipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerũt: Domine, vis [t] dicamus vt ignis deſcendat è cœlo, & conſumat eos, vt etiam Elias fecit?

55 Sed conuerſus Ieſus obiurgauit eos, dicẽs, neſcitis cuius [u] ſpiritus vos ſitis.

56 || Filius autem hominis non venit vt perderet [x] animas hominum, ſed vt ſeruaret. Abierunt igitur in alium vicum.

57 [13] Factum eſt autem proficiſcentibus ipſis, quidam in via dixit ei, Sequar te quocunque ieris, Domine.

58 Dixit autem ei Ieſus, Vulpes luſtra habent, & volucres cœli nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput inclinet,

59 [14] || Ait autem ad alium *quendam*, Sequere me. Ille verò dixit, Domine, permitte mihi vt prius abeam ac ſepeliam patrem meum.

60 Dixit autem ei Ieſus, Sine vt mortui ſepeliant [y] mortuos ſuos: tu verò profectus annuntia regnum Dei.

61 [15] Dixit autem etiam alius, Sequar te Domine: ſed permitte mihi prius vt valedicam ijs qui ſunt domi meæ.

62 Ait autem ei Ieſus, Nemo qui manu ſua admota aratro, reſpexerit ad ea quæ retrò *ſunt*, appoſitus eſt ad regnum Dei.

Chriſtus
ad mor
prope-

Reg.1.10.

Cauen-
à zeli
operie
ulta imi-
one, in
ma eti-
cauſa: vt
ad
gloriam
commo-,
proxi-
referan-

Oportet
riſtum ſe
uros ad
unis in-
moda
cunda ſe
compa-

Mat.1.19.
Dei vo-
o qui-
is in ho
nes offi-
s, ſine vlla
eptione,
rponen-

Mat.1.21.
Oportet
Criſtum ſe
uros,
ndi ſoli-
dinibus
el re-
tare.
Ad verbũ,
firmauit
m ſuam,
d eſt, certo
n propoſito
endi ſeſe
it in vi-
& depo-

---

mni mortis timore iter ingreſſus eſt. t *Iubeamus. Hebr.* *Hebr. Id eſt, cuius voluntatis, conſilij, & deſtinatæ ſententiæ: Sic a Dei ſpiritus vocantur, quia à Spiritu donantur, & eis contra- a malo ſpiritu proficiſcuntur, vt ſpiritus auaritiæ, ſuperbiæ, rnis.* x *Homines, Synecdoche.* y *Qui etiamſi in hac na & caduca vita permaneant, à vera tamen vita, quæ æter- & diuina, alieni ſunt.*

CAP. X.

1 *LXX. diſcipuli.* 10 *Ingratis vrbibus impietas obijcitur.* 17 *Diſcipulos redeuntes humilitatis admonet.* 30 *Proximus quis.* 38 *De Martha & ſorore Maria.*

AP. x.
Aduentus
riſti mit-
ntur ſep-
ginta ſe-
ndi præ-
tij.

1 POſt [1] hæc autem deſignauit Dominus etiam alios ſeptuaginta, miſitque eos binos ante faciem ſuam in omnem vrbem & locum quò futurum erat vt ipſe veniret.

2 Dicebat ergo eis, || Meſſis quidem multa, ſed operarij pauci: rogate ergo dominum meſſis vt emittat operarios in meſſem ſuam:

3 || [2] Abite, ecce, ego mitto vos vt agnos in medium luporum.

4 Ne portate crumenam, neque peram, neque calceamenta: || & [a] neminé in via ſalutaueritis.

5 || In quancunque domum ingrediamini, primùm dicite, Pax huic domui.

6 Quòd ſi fuerit illic quiſpiam [b] filius pacis, requieſcet ſuper eũ pax veſtra: ſin minus, ad vos reuertetur.

7 [c] Manete autem in ea ipſa domo, edentes & bibentes, quæ ab ipſis *appoſita fuerint* || dignus enim eſt operarius mercede ſua, Ne tranſite è domo in domum.

8 || Sed & in quamcunq; vrbem ingreſſi fueritis, & exceperint vos, [d] edite quæ apponuntur vobis:

9 Et ſanate ægrotos qui in ea fuerint, & dicite eis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.

10 [3] In quamcunque autem vrbem ingreſſi fueritis, & non exceperint vos, egreſſi in plateas eius, dicite,

11 || Etiam puluerem qui adhæſit nobis ex vrbe veſtra, [e] vobis abſtergimus: tamen hoc ſcitote, appropinquaſſe ad vos regnum Dei.

12 Dico autem vobis, Sodomorum conditionem die illo tolerabiliorem fore, quàm vrbis illius.

13 || Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethſaida. nam ſi in Tyro & Sidone editæ fuiſſent virtutes quæ editæ ſunt apud vos, olim cum ſacco & cinere ſedentes reſipuiſſent,

14 Ideò Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in iudicio quâm veſtra,

15 Et tu Capernaum quæ vſque ad cælum ſublata es, vſque ad inferos deprimêris.

16 || Qui vos audit, me audit: & qui vos reijcit, me reijcit: qui verò me reijcit, reijcit eum qui miſit me.

Mat. 9.37.
Mat. 10.16.
2. Reg. 4.29.
Mat. 10 12,
mar. 6 10.

2 Fidi miniſtri verbi ſunt in mundo velut agni inter lupos: ſed modò in hoc vnum ſint intenti, vt officium faciant, qui eos miſit, idem etiam conſeruat.

Deut. 24.14,
mat. 10.10,
1. tim. 5.18.
Mat. 10.11.

3 Deus Euangelici miniſterij ſeueriſſimus vindex.

Supràà, 9.5,
act. 13.51, & 18.6.
Mat. 11.21.
Mat. 10.46,
ioh. 13.20.

---

a *Hyperbolicè: ſic ſolent Hebræi præcipere, vt celeriter, & nulla interiecta mora aliquid obeatur, 2. Reg 4.29. Alioqui comes & humanæ ſalutationes inter Chriſtiana officia numerantur: Porrò hæc vocatio fuit temporaria.*

b *Hebr. i. qui faueat doctrinæ pacis, & illam amplectatur.*

c *Hoſpitium vobis deligite in ea domo, in quam primùm ingreſſi fueritis, id eſt, ne de quærendo vobis commodo hoſpitio ſolliciti ſitis, ſicut faciunt, qui in aliquo loco diutius commorari conſtituerunt: non enim hic inſtituitur ſolennis illa Euangelij prædicatio qua vſurpata fuit quum Eccleſiæ conſtituerentur: Sed dimittuntur iſti vt omnibus Iudææ partibus ſignificent vltimum aduentare Iubilæum.*

d *Contenti eſtote appoſito vobis cibo.* e *i. Aduerſum vos.*

17 [4] Reuerſi ſunt autem ſeptuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia ſubijciuntur nobis [f] per nomē tuum.

18 *Ipſe* autem dixit eis, Spectabam Satanam, vt fulgur [g] è cœlo cadentem.

19 Ecce, do vobis poteſtatem calcandi ſerpentes & ſcorpiones, & ſupra omnem vim inimici: & [h] nihil vos lædet.

20 Sed de eo ne gaudete quòd ſpiritus vobis ſubijciantur: gaudete verò potius quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis.

21 [5] || Eo ipſo momento exultauit Ieſus ſpiritu, & dixit, confiteor tibi Pater, Domine cœli & terræ, quòd hæc abſconderis à [i] ſapientibus & intelligentibus, & detexeris ea infantibus: etiam Pater, quia ita placuit tibi.

22 [6] Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo, & nemo nouit quis ſit Filius, niſi Pater: & quis ſit Pater, niſi Filius, & cuicunque voluerit Filius detegere,

23 [7] Tunc conuerſus ad diſcipulos, ſeorſim dixit, || Beati oculi qui vident quæ vos videtis.

24 Dico enim vobis, multos Prophetas & reges cupiuiſſe videre quæ vos videtis, nec vidiſſe: & audire quæ auditis, nec audiuiſſe.

25 [8] || Tum ecce, quidam [k] Legis interpres ſurrexit, tentans eum, & dicens, Magiſter, quid faciendo vitam æternam poſſidebo?

26 At ille dixit ei, In Lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis?

27 Ille verò reſpondens dixit, || Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota cogitatione tua: || & proximum tuum vt teipſum.

28 Tum *ipſe* dixit ei, Rectè reſpondiſti: hoc fac, & viues.

29 [9] Ille autem volens [l] iuſtificare ſeipſum, dixit Ieſu, Et quis eſt meus proximus?

30 Excipiens autem Ieſus dixit, Quidam deſcendebat ab Hieruſalem in Iericho, & incidit in latrones, qui expoliato eo & plagis impoſitis abierunt, *eo* ſeminece relicto.

31 [m] Fortè autem Sacerdos quidam deſcendit per eandem viam: qui viſo eo, [n] ex aduerſo præterijt.

32 Similiter & Leuita, quum veniſſet ad eum locum & illum vidiſſet, præterijt ex aduerſo.

33 Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ad eum, & eo viſo, miſericordia commotus eſt:

34 Et accedens obligauit eius vulnera, infundens oleum ac vinum: & ipſum impoſitum ſuo iumento, duxit in diuerſorium, & eius curam egit.

35 Poſtero autem die abiens, prolatos duos denarios dedit hoſpiti, & dixit ei, Curam ipſius age: & quodcunque præterea inſumpſeris, ego quum rediero, reddam tibi.

36 Quis igitur horum trium tibi videtur proximus fuiſſe illi qui incidit in latrones?

37 Ille autem dixit, Is qui vſus eſt miſericordia erga eum. Ait igitur ei Ieſus, Abi, & tu fac ſimiliter.

38 [10] Factum eſt verò inter eundum, ipſe ingreſſus eſt in quendam vicum: mulier autem quædam Martha nomine excepit eum domum ſuam.

39 Et huic erat ſoror quæ vocabatur Maria, quæ etiam aſſidens ad pedes Ieſu, audiebat ipſius ſermonem.

40 Martha verò diſtrahebatur circa frequens miniſterium: ſuperueniens igitur ait, Domine, non eſt tibi curę quòd ſoror mea reliquit me vt ſola miniſtrem? dic ergo ei vt mihi viciſſim opituletur.

41 Reſpondens autem dixit ei Ieſus, Martha, Martha, ſolicita es, & [o] ſatagis de multis:

42 Atqui vna re opus eſt. Maria verò bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

CAP. XI.

1 Docet Apoſtolos orare. 14 Dæmonium mutū eijcitur. 27 Mulier è turba vocem extollens. 29 Iudæi ſigna petunt. 37 A Phariſæo inuitatus externam ſanctimoniæ laruam corripit.

1 ET factum eſt quum ipſe precaretur quodam in loco, vt ceſſauit, dixit ei quidam ex eius diſcipulis, Domine, doce nos precari prout & Iohannes docuit diſcipulos ſuos.

2. [1] || Dixit

4 Neque donum miraculorum, neq; aliud eiuſmodi quantumuis excellens, ſed ſola electio æterna ſolidi gaudij materiam præbet. Eſt autem ſola Euangelij promulgatio, Satanæ ruina.

Mat.11.25.

5 Contēptibilis quidem eſt Eccleſia, ſi externam eius ſpeciem cōſideres, ſed nulla in re æquè admirabilis Dei ſapientia.

Mat.13.16.

6 Aberrat à via quiſquis Patrem quærit extra Filium.

Mat.22.35, mar.12.28.

7 Noui fœderis & veteris diſcrimen, in reuelationis menſura.

8 Fides nō tollit, ſed ſtabilit Legis doctrinam.

Deut.6.5. Leuit.19.18.

9 Proximi nomine intelliguntur in Lege, quoſcunque poſſumus iuuare.

10 Chriſtus non lautè tractari, ſed attentè vult, cæteris poſt poſitis rebus, audiri.

m Id eſt, cum illud non prauidiſſet Sacerdos, alioqui prouidentia Diuina reſpectu nihil eſt fortuitum.

n Deflexit de via.

o Ad verbum turbaris: indicatur ſiquidem turbida opera ſolicitudo.

---

f Diſcipuli etenim non plena vtebātur poteſtate, ſed inuocato Chriſti nomine miracula edebant.

g Collocatur Satan in aëre cum ſuis angelis, Eph 6. 12. inde verò dicitur detrudi, & quidem cum impetu, quando voce Euangelij eius poteſtas aboletur. *h Nulla vos iniuria afficiet.* *i Sub. huius mundi.* *k Vnus quiſpiam ex profitentibus cognitionē ac ſcientiam legitimarum conſtitutionem, ſeu Legū Moſaicarum.* *l Id eſt, iuſtitiā ſuam aſſerere, ſiue oſtendere ſe iuſtū eſſe, id eſt, omni culpa vacare. In [illegible] autē ſignificatione vtitur nomine iuſtificationis Iacobus.*

2 [1] || Dixit autem eis, Quum precamini, dicite, PATER noſter qui es in cœlis, ſanctificetur nomen tuum: veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, ſicut in cœlo, etiam in terra.

3 Panem noſtrum quotidianum da nobis [a] in diem.

4 Et remitte nobis peccata noſtra: etenim ipſi remittimus omnibus qui nobis debent. Et ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos à malo.

5 [2] Dixit etiam eis, Quis veſtrûm habebit amicum, & proficiſcetur ad eum media nocte, & dicet ei, Amice, da mihi mutuò tres panes:

6 Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod apponã ei:

7 Et ille intus reſpondens dicat, Ne mihi moleſtiam exhibe: iam oſtiũ clauſum eſt, & pueruli mei mecum ſunt in cubili: non poſſum ſurgere & dare tibi.

8 Dico vobis, etiamſi non dederit ei ſurgens, eo quòd amicus eius ſit, at certè propter [b] importunitatem eius ſurget: ac dabit ei quotquot ſunt ei opus.

9 || Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulſate, & aperietur vobis.

10 || Quiſquis enim petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulſanti aperietur.

11 || Ecquis autem ex vobis pater, ſi filius *ab eo* petierit panem, lapidem ei dabit? aut ſi piſcem, num pro piſce dabit ei ſerpentem?

12 Aut ſi petierit ouum, num dabit ei ſcorpium?

13 Si vos igitur quum ſitis mali, noſtis bona dona dare liberis veſtris, quanto magis Pater veſter cœleſtis dabit Spiritum ſanctum ijs qui ab eo petierint?

14 ||[3] Eiecit etiam dæmonium quod erat mutum: factum eſt autem, egreſſo dæmonio, loquutus eſt mutus, & mirata eſt turba.

15 Quidam verò ex ijs dixerunt, || Per Beelzebul principem dæmoniorum eijcit dæmonia.

16 Et alij tentantes, ſignum è cœlo petebant ab eo;

17 [4] ipſe verò quum ſciret cogitationes eorum, dixit eis, || Omne regnum diſſidens aduerſus ſeſe, vaſtatur: & domus aduerſus ſeſe *diſſidens*, cadit.

18 Quòd ſi etiam Satanas aduerſus ſeipſum diſſidet, quomodo ſtabit regnũ eius? Nam dicitis, [c] per Beelzebul eijcere me dæmonia.

19 Quòd ſi ego per Beelzebul eijcio dæmonia, filij veſtri per quem eijciunt? propterea ipſi erunt veſtri iudices.

20 Sin autem [d] digito Dei eijcio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

21 Quum validus quiſpiam armatus cuſtodit [e] aulam ſuam, in pace ſunt ea quæ habet.

22 Poſtquam verò quiſpiam eo validior inuadens vicerit eum, totam armaturam eius aufert quâ confidebat, & ſpolia eius diſtribuit.

23 [5] Qui non eſt mecum, contra me eſt: & qui non cogit mecum, ſpargit.

24 ||[6] Quum impurus ſpiritus exierit à quopiam, tranſit per arida loca, quærens requiem: & non inueniens, dicit, Reuertar domum meam vnde exiui.

25 Veniens igitur inuenit eam [f] verſam & ornatam.

26 Tunc proficiſcitur & accipit ſeptẽ alios ſpiritus peiores quàm ſit ipſe: & ingreſſi habitant illic: || atque vltima conditio hominis illius deterior priore.

27 [7] Factum eſt autem quum hæc diceret, attollens vocem quædam mulier è turba, dixit ei, Beatus vterus qui te portauit, & vbera quæ ſuxiſti.

28 Ipſe autẽ dixit, Imò verò beati qui audiunt ſermonem Dei, & eũ obſeruant.

29 ||[8] Quum autem turba congregaretur apud eum, cœpit dicere, Natio hæc ſcelerata eſt: ſignum requirit, ſed ſignũ non dabitur ei, || niſi ſignum illud Ionæ Prophetæ.

30 Nam prout fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita etiam erit Filius hominis nationi iſti.

31 || Regina Auſtri ſurget in iudicio cum viris nationis huius, & condemnabit eos, quòd venerit à terminis terræ vt audiret ſapientiam Solomonis: & ecce, plus quàm Solomon *eſt* hoc in loco.

32 Viri Niniuitæ reſurgent in iudicio cum hac natione, & cõdemnabunt eam; || quòd ad præconium Ionæ reſipuerint: & ecce plus quàm Ionas *eſt* hoc in loco.

33 [9] || Nullus verò lucernam accenſam in occulto ponit, neque ſubter modium: ſed in candelabrum, vt qui ingrediuntur, ſplendorem videant.

ſed maxime Deo cõmendata, qui talem importunitatem probat.

5 Aduerſus mediatores, qui Chriſti cum Satana ſaltem ad tempus conciliandi ratione quærũt.

6 Qui non perſeuerat, peiore eſt conditione quàm qui nunquam cœpit.

7 Chriſtus non captat laudem in ſeſe, ſed in noſtra ſalute.

Mat. 12.43.

8 Præpoſteri miraculorum flagitatores, pro miraculis pœnas auferent.

Heb. 6.4.
1. pet. 2.20.
Mat. 12.38.
Ion. 2.1.

9 Ideo accenduntur mentes cognitione Dei, vt alij alijs præluceamus ac proinde laborandum in primis de vera illa luce petenda.

[c] *In nomine vel authoritate Beelzebul.*

[d] *Id eſt, virtute Dei, Exod. 8.19.*

3. Reg. 10.1,
2. paral. 9.1.

[e] *Id eſt, regiam ſuam, aula enim propriè declarat locum apertum & vacuum ante ædes expoſitum, trãsfertur autem ad ædes potentum.*

Iona. 3.5.
Suprà, 8.16.
mat. 5.15.
mar. 4.21.

[f] *A verro, u, ere.*

34 ‖Lucerna corporis eſt oculus: quũ igitur oculus tuus fuerit ſimplex, totum quoq; corpus tuum lucidum erit: quum verò malus fuerit, etiam corpus tuum tenebroſum erit.

35 Conſidera ergo num lumen quod in te eſt, tenebræ ſint.

36 Itaque ſi corpus tuum totum lucidum *fuerit*, non habens aliquam partem tenebroſam: *ſic* erit lucidum totum, vt quum lucerna fulgore te illuſtrat.

37 [10] Poſtquã autẽ loquutus eſſet, rogauit eum quidam Phariſęus vt pranderet apud ſe. Ingreſſus igitur diſcubuit.

38 Phariſæus autem quum *hoc* vidiſſet, admiratus eſt eum non prius ablutũ fuiſſe ante prandium.

39 Dixit autẽ Dominus ei, ‖Vos quidem Phariſæi exteriorem poculi patinęque partem purgatis: ſed [g] quod intra vos eſt, plenum eſt rapina & ſcelere.

40 Dementes, nónne qui fecit quod foris eſt, etiam id quod intus eſt fecit?

41 Imò, [h] ea quæ adſunt date *in* eleemoſynam: & ecce, omnia erunt vobis pura.

42 [11] Sed væ vobis Phariſæis, quoniam [i] decimatis mentham & rutam, & [k] quoduis olus, ſed præteritis [l] iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

43 [12] ‖Væ vobis Phariſæis, quoniam diligitis primum conſeſſum in conuentibus, & ſalutationes in foris.

44 [13] ‖Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: quoniam eſtis vt monumenta quæ non apparent, & quæ neſciunt ij qui ſuper *ea* ambulant.

45 Reſpondens autem quidam ex legis interpretibus, ait ei, Magiſter, quum hæc dicis, etiam nos afficis iniuria.

46 [14] Ipſe autem ait, ‖Væ vobis quoque Legis interpretibus, quoniam oneratis homines oneribus difficilibus portatu, ſed ipſi vno ex digitis veſtris non attingitis onera.

47 [15] ‖Væ vobis, quoniam ædificatis monumẽta Prophetarum, patres autem veſtri trucidarunt eos.

48 Nempe [m] teſtimonio veſtro comprobatis facta patrum veſtrorum: quoniam illi quidem eos trucidarunt, vos autem ædificatis eorum monumenta.

49 Propterea etiam Sapientia Dei dixit, Mittam ad eos Prophetas & Apoſtolos, & ex ipſis *quoſdam* trucidabunt, & *quoſdam* [n] expellent:

50 Vt à natione iſta [o] requiratur ſanguis omnium Prophetarum, effuſus à iactis fundamentis mundi,

51 ‖A ſanguine Abel vſque ad ſanguinem ‖Zachariæ, qui perijt inter altare & ædem: etiam dico vobis, requiretur ab hac natione.

52 [16] Væ vobis Legis interpretibus, quoniam [p] ſuſtuliſtis clauem cognitionis: ipſi non introiſtis, & eos qui introibant prohibuiſtis.

53 [17] Quum autem hæc eis diceret, cœperunt Scribæ & Phariſæi vehementer *ipſi* imminere, & eum [q] allicere ad loquendum de multis:

54 Inſidiantes ei, & cupidè venantes aliquid ex ipſius ore, vt eum accuſarent.

Mat.6.22.

10 Cultus Dei non in externa mũditie & excogitatis ritibus, ſed in ſpirituali cordis iuſtitia & charitate poſitus eſt.

11 Hypocritarum eſt minuta perſequi, præcipua omittere.

12 Hypocriſis & ambitio plerunque coniunctæ.

Mat.23.25.

13 Hypocritæ externo aſpectu fallunt.

14 Hypocritæ in alios ſeueriſſimi, omnia ſibi indulgẽt.

15 Hypocritæ ſanctos mortuos honore proſequuntur, quos viuos crudeliſſimẽ perſequuntur.

Infra,20.46, mat.23.6, mar.12.38.

Mat.23.27.

16 Iampridem ij præcipuè arcent populum ab aditu cognitionis Dei, quos oportuit eſſe Eccleſiæ ianitores.

Gen.4.8. 2.Paral.24.21.

17 Euadit quidem mũdus eo deterior, quo magis reprehẽditur, ſed nihilominus minimè prodenda veritas.

Mat.23.4, act.15.10.

Mat.23.29.

---

g Animus veſter.

h Id eſt, pro facultatibus veſtris, (quaſi dicat) veſtris rapinis quæ impediebant quominus puri veſci poſſetis, opponatur charitas, qua ex ijs quæ vobis ſuppetunt, liberales ſitis in egenos, ſic futurum eſt vt ſanctificetur quod intra patinam eſt, etiamſi patina abluta non fuerit. *i Decimam partem ex Dei lege perſoluendam deciditis.*

k Id eſt, omne genus olerum, vt explicat Auguſt. in Enchir. ad Laurent. cap. 99. vbi ſimili ratione docet explicandum quod ait, Paulus, 1.Tim.2.4. Deum velle omnes ſaluos fieri. *l Id eſt, quod iuſtum & æquum eſt: complectitur autem iudicium præcepta ſecundæ tabulæ, charitas autem Dei primam.*

m Cum furentes perſequamini Dei ſeruos, idque patrum veſtrorum exemplo, etiamſi pietatis ſtudiũ prætexatis, re vera tamen dum Prophetarum monumenta exornatis, trophæa auita crudelitatis erigitis. *n Ira inſectabuntur, vt tandem expellant.* *o Id eſt, vt ratio à vobis repoſcatur, atque adeò pœna exigantur fuſi ſanguinis Prophetarum.* *p Abſcondiſtis & ſuſtuliſtis è medio, vt nunquam compareant.* *q Varijs propoſitis quæſtionibus aliquid ex ore elicere, quod inſidiando carpere poſſent.*

CAP. XII.

1 Fermentum Phariſæorum. 5 Quis timendus.
8 Confiteri Chriſtum. 17 Parabola diuitis
cuius regio exuberarat. 22 Terrenorum cura
deſpicienda. 31 Regnum Dei quærendum.
39 Fur in nocte. 51 Diſſidia ob Euangelium.

1 INtereà ‖[1] quum coacta eſſet [a] permulta turba, adeò vt alij alios conculcarent, cœpit dicere diſcipulis ſuis: in primis cauete vobis à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis.

2 ‖Nihil enim opertum eſt, quod non ſit detegendum: neque occultum, quod non ſit cognoſcendum.

3 Propterea quæ in tenebris dixiſtis, in luce audientur: & quod in aurem loquuti eſtis in conclauibus, prædicabitur ſupra domos.

CAP.XII.
Mat.16.6, mar.8.14.
Supra,8.17, mat.10.26. mar.4.22.

1 Fidelibus doctoribus conſtitutis, cauendi ſunt in primis qui puritatẽ doctrinæ ſpecioſis commentis inficiunt, deinde danda opera vt palàm & intrepidè, auxilio Dei freti, ſinceram doctrinam proponant.

---

a Ad verbum, populi myriades, numerus certus pro incerto, id eſt, multitudo innumerabilis.

4 ‖[2] Di-

4 ‖[2] Dico autem vobis amicis meis, Ne timete *vobis* ab iis qui trucidant corpus, & posteà non habent quod amplius faciant.

5 [b] Præmonstrabo autem vobis quē timeatis: timete eum qui postquam trucidarit, præditus est autoritate inijciendi in gehennam: etiam dico vobis, hunc timete.

6 ‖Nonne quinque passerculi væneunt [c] assarijs duobus, & vnus ex ijs nō est in obliuione apud Deum?

7 ‖Quinetiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt. ne igitur timete: multis passerculis præstatis.

8 ‖[3] Dico autem vobis, Quisquis me confessus fuerit coram hominibus, Filius quoque hominis cōfitebitur eum coram Angelis Dei:

9 Qui verò negauerit me in cōspectu hominum, abnegabitur in conspectu Angelorum Dei.

10 ‖Et quisquis dicet quippiam in Filium hominis, ei remittetur: ei verò qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, nō remittetur.

11 ‖[4] Quum autem adduxerint vos ad synagogas & ad magistratus ac potestates, ne soliciti estote quomodo aut quid pro defensione allaturi, aut quid dicturi sitis:

12 Spiritus enim sanctus docebit vos eo ipso momento, quæ oporteat dicere.

13 [5] Dixit autem ei quidam è turba, Magister, dic fratri meo vt partiatur mecum hæreditatem.

14 Ipse verò dixit ei, Heus tu, quis me vobis iudicē aut partitorem prȩfecit?

15 Dixit igitur eis, Videte, & cauete ab [d] auaritia. neque enim quum *bona* cuipiam redundant, [e] vita ipsi constat ex bonis suis.

16 [6] Dixit autem eis parabolam in hæc verba, ‖ Hominis cuiusdam diuitis exuberarat [f] regio.

17 Itaque [g] ratiocinabatur apud se dicens, Quid faciam? nec enim habeo vbi cogam fructus meos.

18 Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora ædificabo: & illic cogam omnes fructus meos, & bona mea.

19 Et dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, [h] oblectare.

20 Dixit autem ei Deus, Demens, hac nocte animam tuam repetunt abs te: quæ verò parasti, cuius erunt?

21 Ita *est* qui thesaurum congerit [i] sibi, nec est in Deo diues.

22 [7] Dixit autem discipulis suis, ‖Propterea dico vobis, ne soliciti estote de anima vestra, quid esuri sitis: neq; de corpore, qua re sitis induendi.

23 Anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus.

24 Considerate coruos: nec enim seminant, neque metunt: quibus non est cella neque horreum, & *tamen* Deus alit eos: quanto vos præstatis volucribus?

25 Quis autem ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

26 Itaque si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis?

27 Considerate lilia, quomodo crescant: non fatigantur, neque nent: dico autem vobis, ne Solomonem quidem cū omni gloria sua amictum fuisse vt vnum ex istis.

28 Quòd si herbam quæ hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit: quanto magis vos ô exigua fide prȩditi?

29 Vos igitur ne quærite quid esuri sitis, aut quid bibituri: & ne [k] suspenso animo estote.

30 Hæc enim omnia gentes mundi requirunt: Pater autem vester nouit vos istis indigere.

31 [8] Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis.

32 [9] Ne time, ô paruę grex: nam visum est Patri vestro dare vobis regnum.

Mat. 10. 28.
Mat. 10. 29.
2 Etiamsi
hypocritæ
principes
habeant suæ
crudelitatis
ministros,
nulla tamen
causa est cur
vel tantillū
trepidemus,
quum illi ni-
hil possint
nisi quod
Deus volet,
nec vnquam
velit Deus
quod repug-
net suorum
saluti.
1. Sam. 14. 45
2. Sam. 14. 11.
supra 9. 26,
Mat. 10. 32,
2. tim. 2. 12.
Mat. 12. 31,
mar. 3. 28,
1. ioh. 5. 16.
Mat. 10. 19,
mar. 13. 11.
3 Ingens
constantis
confessionis
merces, hor-
renda abne-
gationis pœ
na, atque a-
deo irreuo
cabilis pœ-
na si dedita
opera ore &
animo bla-
sphemetur
cognita ve-
ritas.
Eccle. 11. 19.
4 Magnum
est confessi-
onis certa-
men, sed vel
infirmissi-
mis certan-
tibus non
deerit suo
tempore qui
omnia potest.

Mat. 6. 25.
7 Sollicita co-
gitatio de
prouidentia
Dei, remedi-
um præbet
aduersus
stultissimas
& maximè
anxias homi-
num de hac
vita solicitu-
dines.
8 De regno
Dei solicitis
nihil deerit.
9 Stultum
est ab eo mi
nima non
sperare, qui
maxima vl-
tro largiatur
Mat 6. 33,
1. pet. 5. 7,
psal 54. 26.

f Is enim hoc loco describitur, qui non fundum quempiam, sed totam aliquam regionem possideat, ut solent ij qui domum domui, agrum agro coniungunt. Esa. 5. 8.

g Id est, rationes suas apud se subducebat, propriè dictum in denarios, qui totam vitam ijs in nugis transigunt.

h Animo sa-lato atque hilari.

i Sese respiciens, aut se ipso fretus.

k Metaphora à meteoris ducta, quæ in aëre suspenduntur, qui enim de humana vita soliciti in humana præsidia respiciunt, ij pendent animi, nunc autem huc, nunc illuc inclinant.

---

5 Christus tribus de caussis recusat esse fa-
miliæ herciscundæ iudex: primò, ne carnalem Iudæorum de
Messiæ regno opinionem foueat: secundò, vt politicum im-
perium ab Ecclesiastico ministerio distinguat. tertiò, vt ijs
occurrendum doceat qui Euangelij prætextu, atque adeò mini-
strorum nomine ad priuata sua commoda abutuntur.

6 Nulli dementiores quàm diuites qui ab opibus suis
pendent.

b De impendentibus periculis monet, quoniam improuisa vehe-mentius feriunt. c Vide Matth. 10. d Pleonexia declarat immodicam illam omnem acquirendi cupiditatem, quæ sæpius fit cum aliorum detrimento. e Id est, Deus (non bona) author est, eiusdem conseruator vitæ.

Mat.6.20.
1.Pet.1.13.

10 Sancta prodigalitas, certū ad veras opes parādas cōpendium.

11 Fidelium ſeruorū Dei vita in hoc mundo, eſt peruigil quædam peregrinatio, præeūte Verbi lucerna.

12 Nullis maior incūbit vigilandi neceſſitas, quàm ijs qui aliquē honoris gradū in Dei familia ſunt adepti.

Mat.24.43.
Apoc.16.15.

13 Euangeliū ſicut eſt vnica veræ pacis cauſa inter pios, ita eſt inter impios ſumma perturbationis occaſio.

33 [10] Vendite bona veſtra, & [l] date eleemoſynam. || Parate vobis crumenas quę non veteraſcunt, theſaurum in cælis qui nunquam deficiat: quò fur non appropinquat, *& vbi* tinea non corrumpit.

34 Vbi enim theſaurus veſter eſt, illic & cor veſtrum erit.

35 || [11] Sint lumbi veſtri præcincti, & *veſtræ* lucernæ accenſæ:

36 Et vos ſimiles *eſtote* ijs qui expectant quando dominus ſuus reuerſus ſit à [m] nuptijs: vt quum venerit ac pulſauerit, ſtatim aperiant ei.

37 Beati ſerui illi quos quum venerit dominus, inueniet vigilantes: amen dico vobis, præcinctus faciet vt diſcumbāt, & prodiens miniſtrabit eis.

38 Et ſi venerit ſecunda vigilia, & ſi tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi.

39 || Hoc autem ſcitote, ſi ſciret pater familiâs qua hora fur venturus ſit, vigilaret, nec ſineret perfodi domum ſuam.

40 [12] Et vos igitur eſtote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.

41 Dixit autē ei Petrus, Domine, nobis dicis iſtā parabolā, an etiā omnibus?

42 Dixit autem Dominus, Quiſnam eſt fidus diſpenſator ac prudens, quam dominus præficiet famulitio ſuo, vt in tempore det [n] demenſum?

43 Beatus ſeruus ille quem dominus, quum venerit inuenerit ita facientem.

44 Verè dico vobis, omnibus ſuis bonis præficiet eum.

45 Quòd ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo, Tardat dominus meus aduētum: cœperitque verberare ſeruos & ancillas, & edere & bibere & inebriari:

46 Veniet dominus ſerui illius die quo non expectat, & qua hora non nouit: & ſeparabit eum, partemque cum infidis ei aſſignabit.

47 Ille autē ſeruus qui nouit volūtatē domini ſui, nec *ſe* comparauit, nec fecit ex voluntate eius, cædetur multis *plagis*.

48 Qui verò non nouit, & fecit digna plagis, cædetur *plagis* paucis. Porrò cuicunque multum datum eſt, multum repetetur ab eo: & apud quem depoſuerūt multa, [o] amplius repoſcent ab eo.

49 [13] Ignem veni miſſurus in terram, & quid volo ſi iam accenſus eſt?

50 Sed baptiſmo oportet me baptizari: & quomodo conſtringor vſquequo *hoc* perficiatur?

51 Putatis me aduenisse pacē daturū in terra? non dico vobis, imò diſſidium.

52 Erunt enim ex hoc *tempore* quinque in vna domo diſſidentes, tres aduerſus duos, & duo aduerſus tres.

53 Diſſidebit pater aduerſus filium, & filius aduerſus patrem: mater aduerſus filiam, & filia aduerſus matrem: ſocrus aduerſus nurum ſuam, & nurus aduerſus ſocrum ſuam.

54 [14] || Dicebat autē etiā turbæ, Quum videritis nubem [p] exorientem ab occaſu, ſtatim dicitis, Imber venit: & ita fit.

55 Et quum auſtrum flantem, dicitis, Æſtus erit: & fit *æſtus*.

56 Hypocritæ, faciem cæli & terræ noſtis probare: hoc autem tempus qui fit vt non probetis?

57 [15] Cur autem & per vos ipſos non iudicatis quod iuſtum eſt?

58 || Enimuerò dum abis cum aduerſario tuo ad magiſtratum, da operam in via vt libereris ab eo: ne pertrahat te ad iudicem, & iudex te tradat [q] exactori, & exactor conijciat te in carcerem.

59 Dico tibi, nō exibis illinc vſquequò vltimum etiam minutum reddideris.

CAP. XIII.

1 De Galilæis. 4 Et ijs qui in Siloe oppreſſi ſunt. 6 Ficus non ferens fructum. 11 Mulier ſpiritu infirmitatis, id eſt, morbo à Satana inflicto laborās ſanatur. 19 Parabola grani ſinapis, 21 Fermenti, 23 Q. An pauci ſaluandi. 31 Herodes vulpes.

1 [1] ADferūt [1] autem eo ipſo tempore, quidam annuntiantes ei de Galilæis, quorū ſanguinem [a] Pilatus miſcuerat cum ipſorum ſacrificijs.

2 Et reſpōdens Ieſus dixit eis, Putatis hos Galilæos præ omnibus Galilæis peccatores fuiſſe, quoniā talia paſſi ſunt?

3 Non, dico vobis: imò niſi reſipiſcatis, omnes itidem peribitis.

4 Aut illos decē & octo, ſupra quos cecidit turris in [b] Siloam, & trucidauit

14 Homin
in terren
rebus acu
ſimi ſpon
nea malit
in ijs quę
cœleſtē v
tam ſpect
planè cæc
tiunt.

15 Homin
amore ſui c
ci, ac proin
de exoſi
pertinaces
præmiū ſu
ſtultitiæ ſe-
rent.

Mat.16.2.

p Id eſt, Qu
appareret,
colligeretur in
illa cæli pla-
ga.

Math.5.25.

q Ei qui mul
ctas exigit, c
huiuſmodi erant
conſtituta in
temerè litigā-
tes: præter e
Magiſtratuū
miniſtri dam
natos cogun
ad perſoluen-
dum quod de-
bent, idq; in
terdum etiam
addita non

CAP. XIII.

1 Iuſtis a-
liorum pœ-
nis nō opor-
tet nos in
ſultare, ſed
ijs potius ad
reſipiſcentiā
eruditi.

a Annis ferè
decē præſedit
in Iudæa Pō-
tius Pilatus.
Et circit. ? an
num quartum

---

l Metonymia, qua ſignificatur, benefacto declarata clemētis miſericordiaq; affectionis benignitas, qua eleemoſyna dicitur, à nomine eleēmon deducto, quod ab altero nomine eleos, i. miſericordia deriuatur. Dat igitur eleemoſynam, qui benignè faciendo alteri, & tribuēdo aliquid egēti, affici ſeſe miſericordia illius oſtēdit.

m Solebant nuptiæ noctè celebrari.

n Id eſt, ſingulis menſibus deſtinatam menſuram frumenti.

o Amplius quam ab eo cui non tam multa commiſſa ſunt.

tantum impenſarum, ſed etiam carceris pœna in rebelles.

prouincia ipſius qui eſſet 15. Regni Tiberij, opus redemptionis huma-na morte ſua abſoluit Chriſtus.

b Sub.loco, vel riuulo, fuit enim Siloam riuulus vnde in vrbem aqua ductus ferebantur, de quo Iob. 6.7. & Eſa. 8.6. erat itaq; turris vel caſtellum extructum ad aquaductum, quod repentè proſtratum aliquos occiderit.

cos,

eos, putatis [c] debitores fuiſſe præ omnibus hominibus qui habitãt in Hieruſalẽ?

5 Nõ, dico vobis: imo, niſi reſipiſcatis, omnes itidem peribitis.

6 [2] Dixit autem hanc parabolam, Ficum habebat quidam plantatam in vinea ſua: & venit quærens fructum in ea, neque inuenit,

7 Dixit autẽ vinitori, Ecce, anni tres ſunt ex quo [d] venio quærens fructum in ficu iſta, & non inuenio: excinde eam: quorſum etiã terram [e] inutilem reddit?

8 Ille verò reſpondens dixit ei, Domine, dimitte eam etiã hoc anno, vſquequò fodero circum eã, & miſero ſtercus:

9 Et ſi quidem tulerit fructũ, *dimittes*: ſin minus, in futurum excindes eam.

10 [3] Docebat autem in quadam ſynagoga ſabbatho.

11 Et ecce, mulier adfuit habens [f] ſpiritum inualetudinis *ab* annis decem & octo: eratque incurua, nec proſus *ſeſe* poterat recuruare.

12 Ipſam autem quum vidiſſet Ieſus, aduocauit, & dixit ei, Mulier, [g] abſoluta es ab inualetudine tua.

13 Et impoſuit ei manus: & illicò [h] ſurrecta eſt, & glorificabat Deum.

14 [4] Reſpondens autem [i] præfectus ſynagogæ, indignans quod Sabbatho ſanaſſet Ieſus, dixit turbæ, Sex dies ſunt quibus oportet operari: his ergo *diebus* venite & ſanamini, & non die Sabbathi.

15 Reſpondit ergo ei Dominus, & dixit, Hypocrita, vnuſquiſque veſtrûm Sabbatho nónne ſoluit bouem ſuum aut aſinam à præſepi, & ducit aquatum?

16 Hanc autem filiam Abrahæ, quam vinxerat Satanas ecce decem & octo annos, non oportuit à vinculo iſto ſolui die Sabbathi?

17 Et quum hæc diceret, pudore afficiebantur omnes qui ſe opponebant ei: ſed tota turba gaudebat ſuper omnibus glorioſis rebus quæ fiebant ab eo.

18 || Dixit autem *Ieſus*, Cui rei ſimile eſt regnum Dei, & cui illud aſſimilabo?

19 [5] Simile eſt grano ſinapis, quod acceptum quiſpiam miſit in hortum ſuũ: & creuit, & euaſit in arborem magnam, & volucres cæli nidulati ſunt in eius ramis.

20 || Et rurſum dixit, Cui rei aſſimilabo regnum Dei?

21 Simile eſt fermento quod acceptum mulier condidit in farinæ ſatis tribus, vſquequò fermentaretur tota.

22 || Tranſibat igitur ſingulas vrbes & vicos, docens, & iter faciens Hieroſylymam.

23 [6] Dixit autem ei quidam, Domine, num pauci ſunt qui ſeruentur? Ipſe verò dixit eis,

24 || Contẽdite intrare per anguſtam portam: quia multi (dico vobis) ſtudebunt intrare, & non poterunt.

25 Ex quo *videlicet* ſurrexerit paterfamiliâs, & occluſerit oſtium, & cœperitis foris ſtare, & pulſare oſtium, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis: qui reſpõdens dicet vobis, Neſcio vnde vos ſitis.

26 [7] Tunc incipietis dicere, Edimus in tui conſpectu, & bibimus, & in plateis noſtris docuiſti.

27 || Et dicet, Dico vobis, neſcio vnde vos ſitis: || abſcedite à me omnes qui facitis quod iniuſtum eſt.

28 [8] Illic erit fletus & ſtridor dentiũ, quum videritis Abraham & Iſaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.

29 Tunc venient *multi* ab [k] Oriente & Occidente, & Borea & Auſtro: & diſcumbent in regno Dei.

30 || Et ecce, ſunt vltimi qui erunt primi, & ſunt primi qui erunt vltimi.

31 [9] Eo ipſo die acceſſerunt quidam Phariſæorum, dicẽtes ei, Exi, & abi hinc: nam Herodes vult te trucidare.

32 Tunc ait eis, Profecti dicite [l] vulpi illi, Ecce, [m] eijciam dæmonia, & ſanationes peragam [n] hodie & cras, & tertia die [o] conſummabor.

33 [10] Veruntamen oportet me hodie & cras & perendie iter facere: quia fieri nõ poteſt vt Propheta pereat extra Hieruſalem.

34 || Hieruſalem, Hieruſalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt, quoties volui cogere liberos tuos, quemadmodum gallina [p] pulliciem ſuam ſub alas, & noluiſtis?

35 Ecce, relinquitur vobis domus veſtra deſerta. Amen autem dico vobis, nõ videbitis me vſquedùm venerit *tempus* quum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

Mat. 9. 35, mar. 6. 6.

Mat. 7. 13.

6 In eos qui dum malunt cum multis errare, quàm cum paucis rectè incedere, tandem tarditate ſua à regno Dei excludũtur.

7 Fruſtrà eſt in Eccleſia qui non eſt ex Eccleſia, quod vitæ puritas oſtẽdit.

Mat. 7. 13, & 25. 41.

Pſal. 6. 13.

8 Reiectio Iudæorũ, & Gẽtium vocatio prædicitur.

9 Pergendũ in vocationis curſu per medios ſeu veros ſeu fictos terrores.

Mat. 19. 30, & 20. 16. mar. 10. 31.

10 Nuſquã crudeliores piorũ hoſtes quàm qui verſantur intra ipſum Eccleſiæ ſacrarium: ſed Deus videt, & ſuo tempore, requiret.

Mat. 23. 37.

[k] *Vndiq; ex toto orbe terrarum, cuius ſunt iſta plagæ quatuor.*

[l] *Fraudulento inſidiatori,*

[m] *Ad verb. eijcio.*

[n] *Id eſt, Exiguo temporis momẽto, prouerbiali ſcilicet ſententia, vt interpretatur Theoph. vel per hodie, præſens, per cras, futurum tempus intelligi poteſt, quandiu nimirum ſuo munere fungetur.*

[o] *Scilicet peracto pro peccatis ſacrificio.* [p] *Ad verb. nidum, pullicies autem pullorum eſt nidus.*

CAP. XIIII.

2 Hydropicus Sabbatho ſanatur. 8 Primi accubitus. 12 Pauperes ad prandium vocandi. 16 Inuitati ad cœnam magnam. 23 Compulſi. 28 Turrim ædificaturus.

1 ET [1] factum eſt quum veniſſet domum cuiuſdam ex [a] primoribus Phariſæis Sabbatho ad [b] capiendum cibum, ipſi obſeruabant eum.

2 Et ecce, quidam [c] hydropicus erat coram eo.

3 Tum reſpondēs Ieſus dixit Legis interpretibus & Phariſæis, in hæc verba, Licétne ſanare Sabbatho?

4 Ipſi verò tacuerunt. Tum ipſe prehenſum eum ſanauit, & dimiſit.

5 Et reſpondens eis dixit, Quis veſtrûm *ſi ipſius* aſinus aut bos in puteum incidat, non ſtatim extrahet eum die Sabbathi?

6 Et non poterant ei ex aduerſo ad iſta reſpondere.

7 [2] Dixit autē parabolam ijs qui vocati fuerant, attendēs quomodo primos accubitus eligerent: dicens eis,

8 Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbito primo loco, ne fortè honoratior te ſit vocatus ab eo:

9 Et is qui te & illum vocauit, veniens dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum pudore vltimum locum obtinere.

10 ‖ Sed quum vocatus fueris, vade diſcubitum in vltimum locum: vt quum venerit qui te vocauit, dicat tibi, Amice, aſcende ſuperius. Tunc erit tibi gloria in cōſpectu eorum qui tecum diſcumbunt.

11 ‖ Nam omnis qui ſe extollit, deprimetur: & qui ſe depreſſerit, extolletur.

12 [3] Dicebat autem etiam ei qui ipſum vocauerat, ‖ Quum facis prandium aut cœnam, ne vocato amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neq; vicinos diuites: nequando & ipſi te viciſſim vocent, ac retribuatur tibi gratia.

13 Sed quum facis epulum, voca pauperes, mancos, claudos, cæcos:

14 Et beatus eris: quia non poſſunt *gratiam* retribuere tibi: retribuetur enim tibi in reſurrectione iuſtorum.

15 Hæc autem quum audiſſet quidā ex ijs qui ſimul accumbebant, dixit ei, Beatus qui cōmedet panē in regno Dei.

16 Ipſe autē dixit ei, ‖ Homo quidam fecit cœnam magnā, & vocauit multos;

CAP. XIIII.
1 Ne Sabbathi quidē lex officia charitatis debuit impedire.
2 Arrogātiæ merces ignominia: veræ autem modeſtiæ, gloria.
3 In eos qui ſua vel ambitioſè vel cōpenſationis ſpe profundūt, quū charitas chriſtiana in Dei tantùm gloriam & vſum proximi reſpiciat.

a Vel ex ijs quos Sanhedrim vocabant, vel ex principibus Synagogæ. Non enim omnes Phariſæi fuere Archiſynagogi Ioh. 7. 48. Phariſæus enim ſectæ nomē fuit, etiāſi ex tota hiſtoria cōſtet, Phariſæos fuiſſe in ſumma admiratione.

Prou. 25. 7. Infra, 18. 14, matth. 23. 12.

Tob. 4. 7, prou. 3. 9.

b Ad verb. ad comedendum panem. Hebr.

c Laborans humoris crudi abundante & ſe effundente copia, quam Latini aquā intercutem vocarunt.

Mat. 22. 1, apoc. 19. 9.

17 Miſitque ſeruum ſuum hora cœnæ vt diceret vocatis, Venite, quia iam parata ſunt omnia.

18 [4] Et omnes cœperunt [d] vno *ore ſe* excuſare. Primus dixit ei, Agrum emi, & neceſſe habeo exire & eum inſpicere: rogo te, habe me excuſatum,

19 Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, & proficiſcor ad probandum ea: rogo te, habe me excuſatum.

20 Et alius dixit, Vxorē duxi, & proptereà non poſſum venire.

21 Quū igitur ſeruus adueniſſet, annuntiauit iſta domino ſuo. Tunc iratus paterfamiliâs dixit ſeruo ſuo, Abi citò in [e] plateas & vicos vrbis, & pauperes ac mancos, claudoſque & cæcos huc introducito.

22 Et ait ſeruus, Domine, factum eſt vt imperaſti, & adhuc locus eſt.

23 Tunc ait Dominus ſeruo, Abi in vias & ſepes, & coge ingredi, vt impleatur domus mea.

24 Dico enim vobis neminem virorum illorum qui vocati fuerant, guſtaturum cœnam meam.

25 Ibat autem turba multa cum eo: & conuerſus, dixit eis,

26 [5] ‖ Siquis venit ad me, & [f] non odit patrem ſuum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres, & ſorores, atque adeò etiam animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

27 ‖ Et quiſquis non portat crucem ſuam, & *non* ſequitur me, nō poteſt meus eſſe diſcipulus.

28 [6] Quis enim ex vobis, ſi velit turrim ædificare, non prius [g] ſedens computat ſumptus, an habeat quæ ad perfectionem *operis requiruntur*?

29 Ne, poſtquam poſuerit fundamētum, & nō potuerit perficere, omnes qui ſpectarint, incipiant ei illudere,

30 Dicentes, Homo iſte cœpit ædificare, & non potuit *ædificium* perficere.

31 Aut quis rex proficiſcens vt committat prælium aduerſus alterū regem, ſedens prius nō conſultat an poſſit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit aduerſus ipſum?

32 Alioquin, quum adhuc ille procul eſt, legatione miſſa, rogat ea quæ ad pacem *pertinent*?

33 Sic ergo, quiſquis veſtrûm non valedicit omnibus bonis ſuis, non poteſt

4 Adeò inſ nit maxima etiam corũ pars, quibu Deus ſeipſ patefecit, v quæ à Deo nacti ſunt adiumēta, in impedimēta ſpontè conuertant.
5 Affectus etiam per ſe laudabiles, cogendi in ordinem, vt pietas ſuperemineat.
6 Chriſti veros ſectatores oportet ædificare ſimul ac pugnare, ac proinde ad quaſuis ærumnas perferēdas, tempeſtiuè eſſe compoſitos.

Suprà, 9. 23, mat. 10. 37, & 16. 24.

d Quaſi ex cōpacto & cōſtituto: quamuis enim iſti diuerſas afferāt cauſas, in eo tamen omnes conueniunt, quòd ſua negotia prætexāt, ne ad cœnam aſſint.

Mat. 10. 38, & 16. 24, mar. 8. 34.

e In patentes & latas regiones.

f Siquā le miru (inquit Theoph.) in Deo periculū vertitur. Non igitur hæc ſimpliciter iubet, ſed cōparatè.

g Domi ſupputans omnia antequam opus agrediatur.

teſt meus eſſe diſcipulus.

34 [7] || Bonus eſt ſal: ſi verò ſal infatuatus fuerit, quo condietur?

35 Neque ad terram, neque ad ſterquilinium [h] appoſitus eſt: foras eum abijciunt. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

CAP. XV.

4 Parabola ouis perditæ. 8 Drachma. 11 Filij Prodigi.

1 ACcedebãt [1] autem ad eum [2] omnes publicani & peccatores, vt eum audirent,

2 Et murmurabant Phariſæi & Scribæ, dicentes, Iſte peccatores recipit, & veſcitur cum eis.

3 Ipſe verò loquutus eſt ad eos hãc parabolam, dicens,

4 || Quis ex vobis, ſi habeat centum oues, & perdiderit vnam ex illis, non relinquit illas nonaginta nouem in deſerto, & pergit ad eam quæ perijt, vſquedũ eam inueniat?

5 Et inuentam imponit in humeros ſuos gaudens?

6 Veniensque domum conuocat amicos & vicinos? dicens eis, Gratulamini mihi. nam inueni ouem meam quæ perierat.

7 Dico vobis ita fore gaudiũ in cœlo ſuper vno peccatore reſipiſcente, maius quàm ſuper nonaginta nouem iuſtis, quibus non opus eſt reſipiſcentia.

8 Aut quæ mulier, ſi habeat drachmas decem, & perdiderit drachmam vnam, non accendit lucernam, & verrit domum, quæritque accuratè, vſquequò *eam* inueniat?

9 Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vicinas? dicens, Gratulamini mihi: nam inueni drachmam quam perdideram.

10 Ita, dico vobis, gaudium eſt apud Angelos Dei ſuper vno peccatore reſipiſcente.

11 [2] Ait autem, Quidã habebat duos filios:

12 Quorum iunior dixit patri, Pater, da mihi [b] partem ſubſtantiæ *mihi* cõtingentem. *Ille* igitur diuiſit eis [c] facultates.

13 Poſt dies autem nõ multos, quum omnia coegiſſet iunior ille filius, peregrè profectus eſt in regionem longinquam & illic diſſipauit ſubſtantiam ſuam, profusè viuendo.

14 Omnibus verò ab eò conſumptis, orta eſt fames valida in regione illa: & ipſe cœpit *victu* deficì.

15 Abijt igitur & adhæſit vni ex ciuibus regionis illius: qui miſit eum in agros ſuos vt paſceret porcos.

16 Et deſiderabat implere ventrem ſuum ſiliquis quas edebant porci: & nemo ei dabat.

17 [3] Quum autem ad ſe redijſſet, dixit, Quot mercenarij patris mei abundant [d] panibus? ego verò fame pereo.

18 Surgens proficiſcar ad Patrẽ meũ, & dicam ei, Pater, peccaui [e] in cœlum, & aduerſum te:

19 Neque amplius ſum dignus vocari filius tuus: fac me vt vnum ex mercenarijs tuis.

3 Initium reſipiſcẽtiæ, agnitio diuinæ miſericordiæ nos ad benè ſperandum excitantis.

d i. Cibo, hebr.

e i. In Deum, quia in cœlis dicitur habitare.

20 Surgens igitur venit ad patrem ſuum. Quum autem adhuc longè abeſſet, vidit eum pater ipſius, ac miſericordia motus eſt: & accurrens incidit in collum eius & deoſculatus eſt eum.

21 [4] Dixit autem ei filius, Pater, peccaui in cœlum & aduerſum te, neq; amplius ſum dignus vocari filius tuus.

22 Dixit verò pater ad ſeruos ſuos, Promite ſtolam illam præcipuam, & induite eum, & date annulum in manum eius, & ſoleas in pedes:

23 Et adductum vitulum illum ſaginatum mactate: & veſcẽtes oblectemur.

24 Quia filius iſte meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus eſt. Cœperunt igitur oblectari.

4 In vera reſipiſcentia ineſt ſenſus peccati cum triſtitia & pudore cõiunctus: vnde naſcitur confeſſio, quam ſequitur abſolutio.

25 [5] Erat autem filius eius ſenior in agro: qui vt veniens appropinquauit domui, audiuit concentum & choros:

26 Et vocatum vnum ex pueris percontatus eſt quid iſtud eſſet.

5 Qui Deũ verè amant, omnes optant habere corriuales.

27 Is verò dixit ei, Frater tuus venit: & mactauit pater tuus vitulum illum ſaginatum, quòd valẽtem illum receperit.

28 Indignatus eſt autem *ille*, nec voluit introire. Pater ergo ipſius egreſſus hortatus eſt eum.

29 Ipſe verò reſpondens dixit patri, Ecce, tot annos ſeruio tibi, nec vnquam mandatum tuum ſum [f] tranſgreſſus, nec vnquam dediſti mihi hœdum, vt cum amicis meis oblectarer.

30 Sed quum filius iſte tuus qui deuorauit facultates tuas cum meretricibus, venit, mactaſti ei vitulum illum ſaginatum.

f Vel præterij, i. cõtempſi: quæ enim aſpernamur, eà ne quidem aſpicerè ſuſtinemus.

31 Ipſe verò dixit ei, Fili, tu ſemper mecum es, & omnia mea, tua ſunt:

32 Oblectari autẽ & gaudere *te* oportebat, quòd frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perieratq́; : & inuentus eſt.

CAP. XVI.

1 Parabola diſpenſatoris delati ad dominum. 13 Duobus dominis ſeruire. 16 Lex & Propheta. 19 De Diuite & Lazaro.

1 DIxit[1] autem etiam diſcipulis ſuis, Fuit homo quidam diues, qui habebat[a] diſpenſatorem: & is dilatus eſt apud eum vt qui diſſiparet ipſius bona.

2 Vocauit eũ igitur, & dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationem diſpenſationis tuæ.[b] non enim poteris amplius eſſe diſpenſator.

3 Dixit autem apud ſe diſpenſator, Quid faciam, quum dominus meus auferat à me diſpenſationem? fodere non poſſum, mendicare pudet.

4 Noui quid ſim facturus, vt quum amotus fuero à diſpenſatione, recipiant me *aliqui* domos ſuas.

5 Conuocatis itaque ſingulis debitoribus domini ſui, dixit primo, Quantũ debes domino meo?

6 Is autem ait, Centum [c] batos olei. Tum ille dixit ei, Accipe[d] tabulas tuas, & ſede citò & ſcribe quinquaginta.

7 Deinde alij dixit, Tu verò quantũ debes? Is autem ait, Centum [e] coros tritici, Tum ipſe dixit ei, Accipe tabulas tuas, & ſcribe octoginta.

8 Et laudauit dominus diſpenſatorem[f] iniuſtum, quòd prudenter feciſſet. quamobrem,[g] filij huius ſeculi prudentiores ſunt filijs lucis in ſuo genere,

9 Et ego vobis dico, Facite vobis amicos ex mamona [h] iniuſto, vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula[i].

10 [2] Qui fidelis eſt in pauciſſimis, etiam in multis fidelis eſt: & qui in pauciſſimis iniuſtus eſt, etiam in multis eſt iniuſtus.

11 Si ergo in iniuſto mãona fideles nõ fuiſtis,[k] verũ *mamona* quis credet vobis?

12 Et ſi in [l] alieno fideles non fuiſtis, quod veſtrum eſt quis dabit vobis?

13 [3] || Nullus ſeruus poteſt duobus dominis ſeruire: aut enim vnũ odio habebit, & alterum diliget: aut vni adhærebit & alterum contemnet. non poteſtis Deo ſeruire & mamonæ.

14 Audiebant autem hæc omnia etiam Phariſæi, qui erant auari: & ſannis eum excipiebant.

15 [4] Tunc dixit eis, Vos eſtis qui iuſtificatis voſipſos in hominũ conſpectu: Deus autem nouit corda veſtra. quia quod apud homines ſublime eſt, abominationi eſt in conſpectu Dei.

16 [5] || Lex & Prophetæ vſque ad Iohannem: ab eo tempore regnum Dei annuntiatur, & quiuis in illud vi irrũpit.

17 || Facilius eſt autem cœlum & terram præterire, quàm Legis vnum apicẽ excidere.

18 || Quiſquis dimittit vxorem ſuam, & alteram ducit, mœchatur: & qui à viro [m] dimiſſam ducit, mœchatur.

19 [6] Cæterum quidam erat diues, & induebatur [n] purpura & byſſo, & ſe oblectabat quotidie ſplendidè:

20 Erat verò quidam mendicus nomine Lazarus, qui proiectus erat ad veſtibulum eius vlceroſus:

21 Et deſiderans ſaturari micis quæ cadebant è menſa diuitis. ſed & canes veniebant ac lingebant eius vlcera.

22 Factum eſt autem vt moreretur mendicus, & aſportaretur ab Angelis in ſinum Abrahæ: mortuus eſt verò etiam diues ille, ac ſepultus eſt.

23 [o] Et apud inferos ſublatis oculis ſuis, quum eſſet in tormentis, vidit Abraham procul, & Lazarum in ſinu eius:

24 Tum ipſe clamans dixit, Pater Abrahã, miſerere mei, & mitte Lazarum,

CAP. XVI. 1 Quũ homines ſæpè alienis etiã ſumptibus amicitias ſibi cõparent, turpe nobis eſt, liberali bonorum in eos vſus acceptorũ diſpenſatione Domino nõ placere, & proximos non demereri, quũ hac vna ratione diuitiæ (quæ ferè ſunt peccandi illecebræ) in contrarium finẽ vertantur.

2 Timendũ ne propter terrenæ diſpenſationis abuſum cœleſtibus donis priuemur. Quomodo enim ſpiritualibus bene vtẽtur qui terrena malè adminiſtrant?

3 Nemo ſimul poteſt Deum & opes amare. *Mat. 6. 24.*

4 Deũ non latent vitia quatumuis hominibus occulta, atque adeò ijs ipſis quibus inſunt. *Mat. 11. 11.*

5 Phariſæi noui fœderis præ vetere excellẽtiam contemnebant, exactã iuſtitiam Legis ignorantes: cuius quàm falſi eſſent interpretes Chriſtus ex ſeptimo præcepto docet. *Mat. 5. 18. Mat. 5. 32, & 19. 9, 1. cor. 7. 11.*

6 Piorum paupertatẽ & miſerias, ſempiterna fœlicitas: diuitum autem luxũ & crudelem faſtũ, æterna miſeria, abſq; vlla miſericordiæ ſpe, conſequetur.

---

a Oeconomũ, i. curatorem, ſeu adminiſtratorem rei familiaris. b Tibi non fiet a me poteſtas. c Batus, hebraica menſura liquidorum. d Obligationis inſtrumenta. e Corus, hebraica menſura aridorum, Ioſeph. Ant. 15. cap. 12. f Hac parabola non approbatur œconomi iniuſtitia, quæ reuera furtum erat: Sed Parabolæ proponuntur, vt obliquè & propoſita veluti imagine quadam aliquid demonſtrent, & rei veritatem oſtendant, non per omnia ſimilitudine rebus ipſis congruente. Hoc itaq; vnum vult hac parabola Chriſtus docere, cautiores eſſe profanos homines in curandis huius vitæ negotijs, quàm filij Dei ſint ſoliciti de vita æterna. g i. homines præſenti vitæ addicti, quibus hoc loco filij lucis opponũtur: hos ſpirituales, illos carnales vocat Paulus. h Ad verb. iniuſtitiæ, non ad opes malè partas illud referendum eſt, vult enim Dominus liberalitatem noſtram deriuari è fonte puro: ſed iniuſtas vocat diuitias, quibus iniuſtè vtuntur. i Sub. pauperes nimirũ Chriſtiani, horũ enim tabernaculorũ illi ſunt hæredes, Theoph.

k i. Cæleſtes & veras diuitias, quæ fluxis & caducis opponũtur.

l In externis bonis, quæ aliena vocat, quia noſtræ fidei, ſunt cõmiſſa.

m Qui hinc colligunt, poſt repudium nullum eſſe ſecundo matrimonio locum, altera ſuperſtite parte, ineptè colligunt. Loquitur enim Chriſtus de repudijs apud Iudæos vſitatis, inter quæ numerari non poteſt repudium ob adulterium, quum adulteros ex lege oporteret capitali pœna plecti. n Admodum precioſè & ſplendidè. Purpureas enim veſtes precioſas fuiſſe conſtat, byſſum autem ſubtiliſſimum linum Achaicum fuiſſe tradit, Plin. pretio æquale auro. o Sub figuris noſtro ſenſui accõmodatis depinguntur res ſpirituales.

vt intingat extremum digitum ſuum in aquam, & refrigeret linguã meam: quoniam crucior in iſta flamma.

25 Dixit autem Abraham, Fili, memento te bona tua recepiſſe in vita tua, & Lazarum ſimiliter mala: nunc autem hic ſolatio fruitur, tu verò cruciaris.

26 Et ad hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens conſtitutus eſt, vt ij qui volunt hinc tranſire ad vos, non poſſint, neque iſtinc huc tranſire.

27 [7] Dixit autem *ille*, Rogo ergo te pater vt eum mittas domum patris mei.

28 Habeo enim quinque fratres: vt teſtificetur eis, ne & ipſi veniant in hunc locum tormenti.

29 Dicit ei Abraham, Habent Moſen & Prophetas: audiant eos,

30 Ille verò dixit, Non, pater Abraham: ſed ſiquis ex mortuis abierit ad eos, reſipiſcent.

31 Abraham autem dixit ei, Si Moſen & Prophetas non audiunt, ne ſiquidem quiſpiam ex mortuis excitetur, aſſentientur.

CAP. XVII.

1 Scandala. 3 Peccanti in nos ignoſcendum. 10 Serui inutiles ſumus. 11 De decem leproſis. 20 Regnum Dei quando venturum. 23 Falſi Chriſti. 26 Aduentus Chriſti qualis futurus.

1 AIt‖[1] autem diſcipulis, Fieri non poteſt quin eueniant ſcãdala: ſed væ illi per quem eueniunt.

2 Expedit ei ſi mola aſinaria circũponatur collo eius, & abiectus fuerit in mare, *potius* quàm vt offendat vnum ex paruis iſtis.

3 [2] Cauete vobis. ‖ Si peccauerit in te frater tuus, obiurga eum: & ſi reſipuerit, remitte ei.

4 ‖ Et, ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties *vno* die reuertatur ad te, dicens, Reſipui: remittes ei.

5 [3] Tunc dixerunt Apoſtoli Domino, Adde nobis fidem.

6 Dixit autem Dominus, ‖ Si haberetis fidem [a] quantulum *eſt* granum ſinapis, diceretis huic ſycamino, Eradicator, & plãtator in mari: & obediret vobis.

7 [4] Quis autem veſtrûm habet ſeruum arantem, aut paſcentem, qui ingreſſo ab agro dicat ſtatim, Prodi, & diſcumbe?

8 Imò nónne dicet ei, para quod cœnem, & præcinctus miniſtra mihi vſquedum edero ac bibero: & poſteà edito tu & bibito?

9 Num gratiã habet ſeruo illi quia fecit quæ ipſi præcepta fuerãt? non puto.

10 [5] Ita & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta ſunt vobis, dicite, Serui inutiles ſumus: nam quod debuimus facere, fecimus.

11 [6] Et factum eſt, inter eundum Hieroſolymam, ipſe tranſibat per mediam Samariam & Galilæam.

12 Et quum ingrederetur in quendã vicũ, occurrerunt ei decẽ viri leproſi, qui ſteterunt procul:

13 Et extulerunt vocem, dicentes, Ieſu Magiſter, miſerere noſtri.

14 Qui quũ *eos* vidiſſet, dixit eis, Profecti ‖ oſtendite vos Sacerdotibus. Et factum eſt vt inter eundum purgati ſint.

15 Vnus autem ex ipſis, vt vidit ſe ſanatum eſſe, reuertit, glorificans Deum voce magna.

16 Et procidit in faciẽ ad pedes eius, gratias ei agẽs: eratq; iſte Samaritanus.

17 Reſpondens autem Ieſus dixit, Nonne decem illi purgati ſunt? nouem autem illi vbi *ſunt*?

18 Non ſunt reperti qui redierint vt tribuerent gloriam Deo, niſi alienigena iſte.

19 Et dixit ei, ſurge *&* abi, fides tua te ſeruauit.

20 [7] Interrogatus autem à Phariſæis quando venturum eſſet regnum Dei, reſpondit eis, & dixit, Non veniet regnum Dei ita vt [b] obſeruari poſſit:

21 Neque dicent, Ecce hîc, aut, ecce illic. ecce enim, regnum Dei [c] intus habetis.

22 [8] Dixit autem diſcipulis, Veniet tempus quum deſiderabitis videre [d] vnũ ex diebus Filij hominis: nec videbitis:

23 [9] ‖ Et dicent vobis, Ecce hîc, aut, ecce illic: *ſed* ne abite, neq; proſequimini.

24 Nam ſicut fulgur coruſcans ex

5 Legis obſeruatio vel perfectiſſima, non eſt tamen vllius præmii meritoria.

6 Chriſtus ingratis etiã futuris bene facit: ſed ſolis gratis proſunt ad ſalutem beneficia Dei.

7 Regnum Dei etiam præſentiſſimum, à multis nõ animaduertitur, quoniam illud falsò exiſtimant cũ externo ſplẽdore coniũctum eſſe.

Leuit. 14. 2.

8 Præſentia ſæpe negligimus quæ fruſtrà requirimus amiſſa.

9 Chriſtus prædicit vẽturos pſeudochriſtos, ſuam verò gloriam ſubitò, longè lateque per orbem terrarum propagatum iri, deleta crucis ignominia.

Mat. 24. 23.
Mar. 13. 21.

---

nunquam deerit, in ijs etiam difficultatibus quæ nulla ratione vinci poſſunt. 4 Quũ Deus ſuo iure nos omnia ſibi vendicet, nihil nobis qaantumuis ad mortem vſque laborantibus debere poteſt.

antillum fidei haberetis, quantulum eſt granum ſinapis.

b Ad verb. cum obſeruatione, id eſt cum externo quopiam maieſtatis ſplendore, ex quo poſſit agnoſci. Alioqui ex manifeſtis etiam multis ſignis potuit intelligi, Chriſtũ eſſe Meſſiam illum, cuius regnũ tandiu expectatum fuerat. Sed de ijs hoc loco ſignis agitur quæ Phariſæi animo conceperant, qui terrenum Meſſiæ regnum expectabant. c Id eſt, quæritis Meſſiam tanquam abſentem, cum ille ſit in medio veſtri. d Tempus erit quo magna cum animi triſtitia fruſtrà abſentem Filium hominis requiratis.

Gen.7.5, mat.24.38, 1.pet.3.20.

10 Mundus repentino Dei iudicio opprimetur: fideles autē oportet perpetuas excubias agere.

Gen.19.24.

11 Cauendum in primis ne vel diffidentia, vel huius vitæ illecebrę, vel vllius coniunctionis respectus nos vel tantillum remoretur.

Gen.19.26. Supra, 9.24, mat.10.39, mar.8.35, iohan.12.25. Mat.24.41.

12 Vna perstandi ratio, Christo adhærere.

e Id est, seruabit, vt explicat Mat. vita enim illa de qua hic loquitur, salus est æterna. Mat.24.28.

vna regione quæ ſub cœlo eſt, in *alteram* quæ ſub cœlo eſt, ſplendet: ita erit & Filius hominis die ſuo.

25 Sed prius oportet eum multa pati, & reprobari à natione iſta.

26 || [10] Et prout factum eſt in diebus Noe, ita erit etiam diebus Filij hominis.

27 Edebant, bibebant, vxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum vſque diem quo introiuit Noe in arcam: venitque diluuium, & perdidit omnes.

28 Similiter etiam vt accidit in diebus Lot? edebant, bibebant, emebant, vendebant, plantabāt, ædificabant:

29 || Quo autem die Lot exijt Sodomis, pluit igne & ſulphure è cœlo, & omnes perdidit:

30 Secundùm hæc erit dies, quo Filius hominis detegetur.

31 In illo die *ſi* quis fuerit ſupra domum, & vaſa eius in ipſa domo, ne deſcendat ad ea ſumenda: & qui in agro, ſimiliter non reuertatur retrò.

32 [11] || Memineritis vxoris Lot.

33 || Quicunq; quæſierit animam ſuam ſeruare, perdet eam: & quicunque eam perdiderit, [e] viuificabit eam.

34 || Dico vobis, illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus accipietur, & alter relinquetur.

35 Duæ erunt molentes ſimul, vna accipietur, & altera relinquetur.

36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

37 [12] Tunc reſpondentes dicunt ei, Vbi Domine? Ipſe verò dixit eis, || Vbi corpus, illuc cogentur & aquilæ.

CAP. XVIII.

2 Iudicis iniqui & viduæ parabola. 10 De Phariſæo & Publicano. 15 Puerorum eſt regnũ Dei. 22 Vendere omnia & dare pauperibus. 28 Apoſtoli relinquunt omnia. 31 Mortem ſuam prædicit Chriſtus. 35 Cæcus viſum recipit.

CAP. XVIII. *Eccle.18.22, rom.12.12, 1.theſſ.5.17.*

1 Deus vult nos aſſiduitate precandi non fatigare, ſed exercere. Itaque ſic luctandum cum impatientia, vt longior mora precandi curſum non abrumpat.

1 Dixit [1] autem eis etiam parabolam *huc ſpectantem*, || quòd oporteret ipſos ſemper precari, nec [a] ſegneſcere:

2 [b] Dicens, Iudex quidam erat in quadam vrbe, qui Deum non timebat, nec quenquam reuerebatur:

3 Erat autem in illa vrbe quædam vidua, quæ venit ad eum, dicens, Vindica me ab aduerſario meo.

4 Ille autem noluit per *multum* tempus: poſt hæc verò dixit apud ſe, Etſi Deum non timeo, nec quenquam reuereor:

5 Tamen quia moleſtiam mihi exibet vidua iſta, vindicabo eam, ne ad extremum veniens [c] obtundat me.

6 Ait autem Dominus, Audite quid iudex ille iniuſtus dicat:

7 Deus autem non vindicabit electos ſuos, clamantes ad ipſum die ac nocte, [d] etiamſi iram differat ſuper ipſis?

8 Dico vobis, vindicabit eos citò. Veruntamen Filius hominis, quum venerit, num reperturus eſt fidem in terra?

9 [2] Dixit autem etiam quibuſdam qui ſibi perſuaſerant ſe iuſtos eſſe, & pro nihilo habebant reliquos, parabolam iſtam:

10 Duo homines aſcenderant in témplum vt precarentur, vnus Phariſæus, & alter Publicanus.

11 [3] Phariſęus ſtans, hæc apud ſe precabatur, Deus, gratias ago tibi quòd non ſim vt reliqui homines, rapaces, iniuſti, mœchi: vel etiam vt iſte Publicanus.

12 Ieiuno bis [e] hebdomade, decimo quæcunque poſſideo.

13 Publicanus autem [f] procul ſtans, nolebat vel oculos in cœlum attollere: ſed percutiebat pectus ſuum dicens, Deus, propitius eſto mihi peccatori.

14 Dico vobis, deſcendit iſte iuſtificatus domũ ſuam *potius* quàm ille: || quia quicunque ſe extollit, deprimetur: & qui ſe deprimit, extolletur.

15 || [g] Adferebant autem ad eum etiam infantes, vt eos tangeret: [4] quum autem hoc vidiſſent diſcipuli, obiurgarunt eos.

16 Ieſus verò quum [h] puerulos aduocaſſet, dixit, [5] Sinite puerulos venire ad me, & eos non prohibete: talium eſt enim regnum Dei.

2 Duo in
primis mu
torum pre-
ces inanes
reddunt,
propriæ vi-
delicet iu
tiæ fiducia,
& aliorum
cōtemptus:
quibus vitijs
cor contritũ
ac humilia-
tum oppo-
nitur.

3 Etiamſi
quicquid ha
bemus nos
à Deo ha-
bere fatea-
mur, nihilo-
minus vt ar-
rogantes de
ſpicimur à
Deo, ſi vel
tantillum in
noſtris ope-
ribus fiducię
coram Deo
habeamus.

4 Chriſtu
ex carnis
ſuæ ſenſu æ-
ſtimare, infi-
nitarum co
ruptelarum
cauſa.

5 Etiam in-
fantes fide-
lium in gra-
tuito fœde-
re compre-
henduntur.

c Ad verb
ictibus me o
primat
phora ſum
à pugilibus
qui aduerſa
rium pugn
aut cæſtibu
obtundunt;
importun ſ
is clamoribu
quaſi ictibu
aures Iudic
verberant.
Supra.14.11.
mat.23.12.
Mat.19.1
mar.10.13
d Quantum
uis tardus

---

a Afflictionibus vel malis cedere, vt faciunt qui animum deſpondent. b Paria cum paribus minimè conferuntur, ſed minus cum maiore. Si etiam ab iniquiſſimo iudice per importunitatem ius obtinetur, quantò magis piorum aſſiduæ preces apud Deum valebunt.

deatur in vlciſcendis ipſorum iniurijs. e Ad verb. ſabbatb
ſabbathum autem pro hebdomade ſumitur. f Procul à Phari
ſæo loco, nimirum humiliore. g Si adferebantur, teneri itaq;
huc erant, quod amplius confirmatur ex eo quòd infantes eſſent: ill
autem obſeruandum aduerſus hoſtes pædobaptiſmi. h Eos qu
puerulos geſtabant, quos diſcipuli abigebant.

17 [6]

17 [6] Amen dico vobis, quicunq; non acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquam introibit in illud.

18 || Tunc interrogauit eum quidam ex primoribus, dicens, Magiſter bone, quid faciendo vitam ęternam poſſidebo?

19 Dixit autem ei Ieſus, Cur me dicis bonum? nemo bonus niſi vnus, *nempè* Deus.

20 Mandata noſti, || Ne mœchare, ne occidito, Ne furare, Ne falſum teſtimonium dicito, Honora patrem tuum & matrem tuam.

21 Ille autem dixit, Hæc omnia obſeruaui à iuuentute mea.

22 [7] Ieſus verò his auditis dixit ei, Adhuc vnum tibi deeſt: quæcunque habes vende, & diſtribue pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo: & veni, ſequere me.

23 At ille his auditis, valdè triſtis factus eſt: nam diues erat valdè.

24 [8] Quum autem vidiſſet Ieſus eum valdè triſtem factum, dixit, Quàm difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt!

25 Facilius eſt enim camelum per foramen acus introire, quàm diuitem introire in regnum Dei.

26 Qui verò *hoc* audierant, dixerunt, Et quis poteſt ſaluus fieri?

27 Ipſe autem dixit, Quæ impoſſibilia ſunt apud homines, poſſibilia ſunt apud Deum.

28 || Dixit autem Petrus, Ecce, nos reliquimus omnia, & ſequuti ſumus te.

29 [9] Ipſe verò dixit eis, Amen dico vobis, nemo eſt qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut liberos, regni Dei cauſâ,

30 Qui non recepturus ſit multiplicia hoc tempore, & in ſeculo venturo vitam æternam.

31 || Ieſus autem, aſſumptis illis duodecim, dixit eis, [10] Ecce, aſcendimus Hieroſolymam, & perficientur Filio hominis omnia quæ ſcripta ſunt per Prophetas.

32 Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur, & conſpuetur:

33 Et poſtquam eum flagellauerint, trucidabunt: ſed die tertia reſurget.

34 [i] Ipſi verò nihil horum intellexerunt: erantque iſta verba ipſis occulta, nec cognouerunt quæ dicebantur.

35 || [11] Factum eſt autem dum ipſe appropinquaret Iericho, cæcus quidam ſedebat iuxta viam, mendicans.

Mat.20.29,
mar.10.46

11 Chriſtus ſe eſſe mundi lucem viſibili miraculo confirmat.

36 Quum igitur *is* audiſſet turbam prætereuntem, percunctabatur quid hoc eſſet.

37 Nuntiauerunt autem ei, Ieſum Nazarenum tranſire.

38 Tunc clamauit, dicens, Ieſu fili Dauid miſerere mei.

39 [12] Et qui præibant, obiurgabant eum vt ſileret: ipſe verò multò magis clamabat, Fili Dauid miſerere mei.

12 Quò plures obices opponit Satan, etiam per eos qui Chriſti nomen profitentur, eò magis nobis eſt pergendum.

40 Ieſus autem quum ſubſtitiſſet, iuſſit eum adduci ad ſe: & quum is appropinquaſſet, interrogauit eum,

41 Dicens, Quid tibi vis faciam? Ille verò dixit, Domine, vt viſum recipiam.

42 Et Ieſus dixit ei, Recipito viſum: fides tua te ſeruauit.

43 Illicò igitur viſum recepit, ac ſequebatur eum, glorificans Deum. & totus populus quum *hoc* vidiſſet, tribuit laudem Deo.

CAP. XIX.

1 Zacchæus publicanus. 13 Mina ſeruis data ad negotiationem. 29 Ieſus ingreditur Hieroſolymam. 41 Flens prædicit vrbis excidium. 45 Vendentes eijcit è templo.

CAP.XIX.

1 Chriſti gratia eos potiſſimùm præuenit qui maximè videbantur ab ea alieni.

1 IEſus [1] autem ingreſſus Iericho, trãſibat:

2 Et ecce, quidam qui nomine vocabatur Zacchęus, [a] magiſter publicanorum, & diues:

3 Studebatque videre quis eſſet Ieſus: nec poterat præ turba, quod ſtatura paruus eſſet:

4 Præcurrens aſcendit in ſycomorum, vt eum videret: quoniam futurum erat vt illac tranſiret.

5 Vt autem venit ad eum locum, ſuſpiciens Ieſus, eum vidit, & dicit ei, Zacchæe, feſtinans deſcende. hodie enim domi tuæ oportet me manere.

6 Tum is feſtinans deſcendit, & excepit eum gaudens.

7 [2] Et omnes quum hoc vidiſſent, murmurabant, dicentes eum ingreſſum eſſe ad hominem peccatorem, vt *ibi* diuerſaretur.

2 Mundus gratiam Dei repudians, iniquè tamẽ fert eam ad alios transferri.

8 [3] Adſtans autem Zacchæus dixit Domino, Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & ſiquid

3 Exemplũ veræ reſipiſcentiæ ex effectũ intelligitur.

a Præfectus publicanis qui ibi conuenerant, erant enim publicani in ſocietates diſtributi, vt ex infinitis locis orationũ Ciceronis docetur.

4 Patienter expectandū Dei iudiciū, quod ſuo demùm tempore pateſiet.

cuipiam [b] per calumniam eripui, reddo quadruplum.

9 Dixit autem ei Ieſus, Hodie ſalus domui huic contigit,[c] eo quòd ipſe quoque eſt [d] filius Abraham.

Mat.18.11.

10 ‖ Venit enim Filius hominis vt quærat & ſeruet quod perierat.

Mat.25.14.

5 Tria ſunt hominum genera in Eccleſia, vnum eorum qui à Chriſto quem nō cernunt, deficiunt: alterum, eorum qui pro ſuæ vocationis ratione, donis ab eo acceptis ad ipſius gloriam & proximorum commodum induſtriè & gnauiter vtuntur: tertium, eorum qui præ ignauia torpent. Primos igitur illos ſuo tēpore apparens Dominus iuſtis pœnis vlciſcetur: ſecūdos gratis beabit pro laborum quos ſuſtinuerint ratione: ignauos autem, vt inutiles etiā plectet.

11 [4] Hæc autem ipſis audientibus, pergens, dixit parabolam, eo quòd eſſet prope Hieruſalem, & quòd putarent fore vt illicò regnum Dei appareret.

12 Dicit ergo, ‖ Homo quidam nobilis profectus eſt in regionem longinquam, vt acciperet ſibi regnum, ac reuerteretur.

13 [5] Vocatis autem decem ſeruis ſuis, dedit eis decem minas, & dixit eis, Negotiamini donec veniam.

14 Ciues autem eius oderant eum, miſeruntque legationem poſt eum, dicentes, Nolumus hunc regnare in nos.

15 Et factum eſt quum rediiſſet accepto regno, tum iuſſit vocari ſeruos illos ad ſe quibus dederat pecuniam: vt cognoſceret quis quid negotiatus eſſet.

16 Adfuit autem primus, dicens, Domine,[e] mina tua decē minas lucrifecit.

17 *Ille* autem ait ei, Bene habet ſerue bone: quia in minimo fuiſti fidelis, habeto poteſtatem ſuper decem vrbes.

18 Et alter venit, dicens, Domine, mina tua confecit quinque minas.

19 *Ille* verò & iſti dixit, Tu quoque præeſto quinque vrbibus.

20 [6] Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua quam habui ſepoſitam in ſudario:

6 In eos qui ignauam vitam deliberando & contemplando conſumunt.

21 Timui enim te, quòd homo ſis auſterus: aufers quod non depoſuiſti, & metis quod non ſeminaſti.

22 Tum *ille* dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, ſerue male: ſciebas me hominem auſterum eſſe, qui auferam quod non depoſui, & metam quod non ſeminaui:

23 Quare igitur non dediſti pecuniam meam apud [f] menſam, & ego veniens, cum vſuris eam exegiſſem?

24 Et aſtantibus dixit, Tollite ab eo minam, & date ei qui decem minas habet.

25 *Illi* verò dixerunt ei, Domine, habet decem minas.

Supra, 8.18, mat.13.12, & 25.29, mar.4.25.

26 *At ille*, Nam, *inquit*, ‖ dico vobis, Omni habenti dabitur: ei autem qui non habet, etiam quod habet adimetur.

27 Quinetiam meos illos inimicos qui noluerunt me regnare ſupra ſe, adducite huc & iugulate coram me.

28 Et his dictis,[g] antegrediebatur aſcendens Hieroſolymam.

Mat.21.1, mar.11.1.

7 Regnum ſuum non eſſe ex hoc mundo, Chriſtus in ſemetipſo oſtendit.

29 ‖ [7] Et factum eſt quum appropinquaſſet Bethphage & Bethaniæ, ad montem qui vocatur Olearum, miſit duos ex diſcipulis ſuis,

30 Dicens, Abite in vicum qui eſt ex aduerſo: in quem introeuntes, inuenietis pullum alligatum, cui nemo vnquam hominum inſedit: ſolutum eum adducite.

8 Ceſſantibus quos oportuit primos eſſe regni Chriſti præcones, Dominus alios inuitis illis extra ordinem excitat.

31 Et ſiquis vos interrogauerit, Quare ſoluitis? Sic dicetis ei, Quoniam eo opus eſt Domino.

32 Profecti autem qui miſſi erant, inuenerunt prout eis dixerat.

33 Soluentibus autem ipſis pullum, dixerunt eis domini eius, Quare ſoluitis pullum?

9 Chriſtus ne reproborum quidem exitio ſimpliciter delectatur.

34 Ipſi verò dixerunt, Quoniam eo opus eſt Domino.

35 ‖ Duxerunt igitur eum ad Ieſum. Et pallijs ſuis pullo iniectis, impoſuerunt Ieſum.

g Diſcipulis cunctantibus Ieſus ad mortem certiſſimam pergebat.

36 Eunte autem ipſo, ſubſternebant pallia ſua in via.

Mat.21.7, ioh.12.14.

37 Et quum iam appropinquaret ad deſcenſum montis Olearum, cœpit omnis multitudo diſcipulorum gaudentium laudare Deum voce magna, de omnibus quas viderant virtutibus,

h Defectiua oratio, Chriſto partim commiſerantis inſtantem vrbis cladem, partim inauditā perfidiam ac contumaciem exprobrantis.

38 Dicentes, Benedictus Rex ille qui venit in nomine Domini: pax in cœlo, & gloria in *locis* altiſſimis,

39 [8] Tum quidam Phariſæorum è turba dixerunt ei, Magiſter, obiurga diſcipulos tuos.

i Id eſt, ſaltem tu, ſub Hieruſalem, cui proprie deſtinatum hoc erat nomen.

40 Et ipſe reſpondens dixit eis, Dico vobis, ſi ſiluerint iſti, mox lapides clamaturos.

41 [9] Et vt appropinquauit, viſa vrbe, fleuit ſuper ea,

42 Dicens, [h] Nempe ſi [i] vel tu noſſes

---

b. Ad verb. per Sycophantiam, cuius vocabuli propria ſignificatio videtur optime conuenire perſonæ magiſtri publicanorum. Iſtis enim fere mos eſt, ſuis latrocinijs prætexere reipub. commoda, & hoc obtentu ita prædari, vt ſiqui ſeſe illorum rapacitati opponat, iniuriam reipub. fieri clamitent. c *Id eſt, quandoquidem.* d *Delectus à Deo, quia veſtigijs fidei Abrahæ inſiſtat: colligitur autem familiæ Zacchæi contigiſſe ſalus Domini, quia cum Abrahamo familia etiam benedictionem accepit, domeſtici enim omnes circumciſi fuere.* e *Mina fuit Græcorum numiſma cuius precium denarij centum, æſtimatione aureorum circiter decem.* f *Id eſt, apud menſarios, trapezitas.*

[k] vel hoc ſaltem [l] tuo die, || quæ [m] ad pacem tuam *pertinent*. Sed *ea* nunc occulta ſunt oculis tuis.

43 Nam veniet tempus aduerſum te, quo circunijcient tibi inimici tui vallum, & circuncingent te, & conſtringent vndique:

44 Teq; ſolo æquabunt, & filios tuos intus: neque relinquent in te lapidem ſuper lapidem: eo quòd nõ noueris [n] tempus illud viſitationis tuæ.

45 || [10] Et ingreſſus in templum, cœpit eijcere eos qui vendebant in eo & emebant:

46 Dicens eis, Scriptum eſt, || Domus mea, domus precationis eſt: || vos autem reddidiſtis eam, ſpeluncam latronum.

47 Et docebat quotidie in templo: || principes autem ſacerdotum & Scribæ, & primores plebis ſtudebant eum perdere.

48 Nec inueniebãt quid facerent: totus enim populus pẽdebat ab ipſo, quum eum audiret.

huius vrbis, dicitur tempus illud oportunum. Hebr.
ea in quibus poſita eſt tua fœlicitas. [n] *Id eſt, Hoc*
punctum, quo Deus te inuiſit.

CAP. XX.

4 Q. Baptiſmus Iohannis vnde? 9 Sacerdotum impietas, vinea & agricolarum ſimilitudine notatur. 21 Tributum Cæſari reddẽdum. 27 Sadducaeos negantes reſurrectionem conuincit. 41 Chriſtus quomodo filius Dauidis.

1 ET || [1] factum eſt quodam dierum illorum quum ipſe doceret populum in templo, & euangelizaret, ſuperuenerunt principes ſacerdotum & Scribæ, cum Senioribus,

2 Et dixerunt ei, Dic nobis qua autoritate iſta facias, aut quis ille ſit qui dedit tibi iſtam autoritatem.

3 Reſpondens autem dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam. dicite igitur mihi,

4 Baptiſmus Iohannis è cælo erat, an ex hominibus?

5 At illi ratiocinati ſunt apud ſe dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidiſtis ei?

6 Sin autem dixerimus, Ex hominibus: tota plebs lapidabit nos. perſuaſum enim eſt ei Iohannem Prophetam eſſe.

7 Reſponderũt igitur ſe neſcire vnde *eſſet*.

8 Tum Ieſus dixit eis, Neque ego dicam vobis qua autoritate hæc faciam.

9 [2] Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, || Quidam plantauit vineam, & elocauit eam agricolis: & peregrè abſuit multum tempus.

10 Et in tempore miſit ſeruum ad illos agricolas, vt darent ex fructu vineæ: qui cæſum illum ablegarunt inanem.

11 *Ille* verò perrexit alterum ſeruum mittere, at ipſi hunc quoq; cæſum & cõtumelia affectum, ablegarunt inanem.

12 Et perrexit mittere tertium: at illi & iſtum vulneratum eiecerunt.

13 Dixit igitur dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forſitan quum hunc viderint, reuerebuntur.

14 Viſo autem eo agricolæ, colloquuti ſunt inter ſe dicentes, Iſte eſt hæres: venite, trucidemus eum, vt noſtra fiat hæreditas.

15 Et eiectum eum extra vineam, trucidarunt. Quid ergo faciet eis dominus vineæ?

16 Veniet & perdet agricolas iſtos, & dabit vineam alijs. *Hoc* autem quum audiſſent, dixerunt, Abſit.

17 Ille verò intuitus eos ait, Quid illud eſt ergo quod ſcriptum eſt, || Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus eſt caput anguli?

18 Quiſquis ceciderit ſuper illum lapidem, conquaſſabitur: ſuper quem autem ceciderit, diſſipabit eum.

19 Tum ſtuduerunt principes Sacerdotum & Scribæ inijcere in eum manus eo ipſo momento: ſed timuerunt plebem; cognouerunt enim *eum* aduerſus ipſos dixiſſe ſimilitudinem iſtam.

20 [3] Itaque [a] obſeruantes *eum*, miſerunt [b] inſidiatores, qui ſe iuſtos eſſe ſimularent: vt [c] carperent eius ſermonem, tradituri eum imperio & [d] poteſtati Præſidis.

21 || Qui interrogauerunt eum dicentes, Magiſter, ſcimus te rectè dicere & docere, [e] nec accipere perſonã, ſed viam Dei in veritate docere:

22 Licet nobis cenſum dare Cæſari, an non?

23 Animaduerſa autem eorum [f] calliditate, dixit eis, Quid me tentatis?

24 Oſtendite mihi denarium: cuius habet imaginem & inſcriptionem? Re-

Eſa.5.1, iere.2.21, matt.21.33, mar.12.1.

[2] Minimè nouum eſt ſummos eſſe Chriſti & ipſius ſeruorũ hoſtes qui in ipſo Dei ſacrario verſantur. Sed hoc ipſi tandem impunè non ferent.

[3] Vltimum pſeudoprophetarum perfugiũ eſt ad veros Prophetas perdendos, ſeditionis crimen eis impingere.

[a] *Tempus opportunũ capiendi.*

[b] *Fraudulẽter ſubornatos.*

[c] *i. Vt aliquid ex ipſius ſermone arriperent, & hac occaſione calumniam illi ſtruerent.*

Pſal.117:22, eſa.28.16, act.4.11, rom.9.33, 1 pet.2.8.

[d] *Vt necaretur.*

[e] *Non mouerit gratia villius. Perſonam autẽ vocat externas circunſtãtias, quas ſi quis reſpiciat, paria de paribus non cõſtituat.*

Matt.22.16, mar.12.13.

[f] Panourgia, *quædam eſt ad male agendum ſolertia, longo vſu & tractandis rebus omnibus quæſita.*

ſpondens autem dixerunt, Cæſaris.

25 Tunc dixit eis, ‖ Reddite igitur quæ *ſunt* Cæſaris, Cæſari: & quæ *ſunt* Dei Deo.

26 Itaque non potuerunt verba eius [g] carpere coram populo, & mirati ſuper eius reſponſo, ſiluerunt.

27 ‖ [4] Accedétes autem quidam Sadducæorum (qui negant eſſe reſurrectionem) interrogarunt eum,

28 Dicentes, Magiſter, ‖ Moſes ſcripſit nobis, Si cuius frater mortuus fuerit habens vxorem, & ſine liberis mortuus fuerit, & eius frater accipiat vxorem illã, & excitet ſemen fratri ſuo.

29 Septem ergo fratres fuerunt, quorum primus accepta vxore mortuus eſt ſine liberis.

30 Accepit igitur eam ſecundus, *qui* & ipſe mortuus eſt ſine liberis.

31 Deinde tertius accepit eam: itidem autem & illi ſeptem: nec relinquerunt liberos, & mortui ſunt.

32 Poſt omnes autem mortua eſt & mulier.

33 In reſurrectione ergo, cuius eorum erit vxor? nam illi ſeptem habuerunt eam vxorem.

34 Tum reſpondens dixit eis Ieſus, [h] Filij huius æui ducunt vxores, & nuptum dantur:

35 Qui verò digni habiti fuerint qui æuum illud cõſequantur, & reſurrectionem ex mortuis, neque ducunt vxores, neque nuptum dantur:

36 Neq; enim mori poſſunt amplius: pares enim Angelis ſunt, & filij ſunt Dei, quum ſint [i] filij reſurrectionis.

37 Mortuos autem excitari, etiam ‖ Moſes indicauit apud rubum, quum dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Iſaac, & Deum Iacob.

38 Nam Deus non eſt mortuorum, ſed viuorum: omnes enim viuunt [k] ei.

39 Reſpondentes autem ei quidam ex Scribis dixerunt, Magiſter, bene dixiſti.

40 Nec amplius audebant eum quicquam interrogare.

41 ‖ Dixit autem eis, Quomodo dicũt Chriſtum filium eſſe Dauid?

42 [5] Et ipſe Dauid dicit in libro Pſalmorum, ‖ Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis.

43 Vſquedum poſuero inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum?

Rom.13.7.
4 Aſſeritur carnis reſurrectio aduerſus Sadducæos.
g *Reprehendere.*
Mat.22.23, mar.12.18.
Deut.25.5.
h *Filij huius æui dicuntur, non qui huic ſeculo ſunt addicti ſicut antea 16.8. & quibus filij lucis opponũtur, ſed qui in hoc mundo verſantur.*
i *.i. Homines reſurrectionis participes, Nã velut illi verè dicuntur victuri, qui æterna fœlicitate perfruentur, ita verè cenſentur reſurgere, qui ad vitam reſurgunt, quãuis in genere ſi reſurrectionis nomen ſumatur, ad impios etiam pertinet, qui ad exitium reſurgent, quod vita propriè non eſt, ſed mors.*
Exod.3.6.
k *.i. Coram eo. Præclara ſententia, Nõ interire etiam obita in terris morte, ſanctos homines.*
Mat.22.44, mar.12.35.
5 Chriſtus ſic eſt filius Dauidis ſecundum carnem, vt ſit eiuſdem Dominus (vtpote æternus Dei filius) ſecundũ Spiritum.
Pſal.109.1.

44 Dauid ergo Dominũ eum vocat, & quomodo filius eius eſt?

45 Audiente verò toto populo, dixit diſcipulis ſuis,

46 ‖ [6] Cauete à Scribis, qui volunt ambulare ſtolati, & amant ſalutationes in foris, ac primos conſeſſus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis.

47 Qui [l] deuorant domos viduarum, & in ſpeciem precibus longis vtuntur: iſti auferent grauius iudicium.

CAP. XXI.

1 Vidua ſupra opes liberalitas. 5 De tempore ruina templi, 19 & Hieruſalem, 25 Signa præcedentia extremum iudicium.

1 INtuitus ‖ [1] autem, vidit diuites mittentes munera ſua in gazophylaciũ.

2 Vidit autem etiam quandam viduam pauperculam mittentem illuc minuta duo.

3 Et dixit, Verè dico vobis, vidua hæc pauper miſit amplius quàm omnes.

4 Nam omnes hi ex eo quod ipſis redundat miſerunt quod donarent Deo: hæc autem miſit ex penuria ſua totum victum quem habebat.

5 ‖ Et quibuſdam dicẽtibus de templo, quòd pulchris lapidibus ac [a] donarijs ornatum eſſet, dixit,

6 [2] Hæccine ſpectatis? venient dies quibus non relinquetur lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur.

7 Interrogauerunt autem eum, dicentes, Magiſter, quando hæc erunt? & quod ſignum quando futurum eſt vt iſta fiant?

8 ‖ Ipſe verò dixit, Videte ne ſeducamini. multi enim venient [b] in nomine meo, dicentes, Ego ſum *Chriſtus*: & tempus illud appropinquat. ne igitur ſequimini eos.

9 [3] Quum verò audieritis bella & ſeditiones, ne terremini. oportet enim iſta primùm fieri: ſed non ſtatim *erit* finis.

10 Tunc dixit eis, Inſurget gens in gentem, & regnum in regnum.

11 Et magni terræmotus erũt ſingulis locis, & fames ac peſtilentiæ, & terriculamenta, & ſigna è cælo magna erunt.

12 ‖ Sed ante hęc omnia inijcient vobis manus, & *vos* perſequentur, tradẽtes in ſynagogas & carceres, adductos ad reges ac præſides, nominis mei cauſa.

Suprà, 11.43, mat.23.6, marc.12.38.
6 Vitandum ambitioſorũ & auarorum paſtorũ exemplum.
l *Metonymia, id eſt, Bona atque rem.*
CAP. XXI.
Mar.12.41.
1 Pauperibus licet ditiſſimos etiã quoſuis beneficẽtiã ſtudio, Deo iudice ſuperare.
Suprà, 19.44, mat.24.1, mar.13.1.
2 Prædicitur templi illius terreni excidium, verum illud ſpirituale ædificium extruatur, cuius architectos oportet in primis circunſpectos eſſe.
Epheſ.5.6, 2.theſſ.2.3.
3 Verũ templũ Domini, per medios tumultus incredibiles, & acerbiſſimas ærumnas inuicta patiẽtia extruitur, cuius nõ poteſt nõ eſſe fœliciſſimus exitus.
a *Græc.* anathímaſin. *anathemata autẽ erant quæ de parietibꝰ, aut columnis ſuſpendebantur.*
Mat.24.5, mar.13.9.
b *Nomẽ meũ vſurpantes.*

13 [c] *Hæc*

13 [c] Hæc autem cedent vobis teſtimonio.

14 ‖ Habete igitur fixum in cordibus veſtris, non eſſe præmeditandam defenſionem.

15 Ego enim dabo vobis os, & ſapientiam, cui non poterunt contradicere neque reſiſtere omnes qui ſe vobis opponent.

16 Prodemini autem etiam à parentibus & fratribus & cognatis & amicis: & morte mulctabunt *quoſdam* ex vobis:

17 Et eritis exoſi omnibus propter nomen meum.

18 ‖ Sed pilus capitis veſtri non peribit.

19 ‖ Per patientiam veſtram [d] poſſidete animas veſtras.

20 4 ‖ Quum autē videritis Ieruſalem cingi ab exercitibus, tunc agnoſcite appropinquare vaſtationem eius.

21 Tunc qui in Iudæa ſunt, fugiant in montes: & qui in medio eius, excedant: & qui in agris, non ingrediantur in eam.

22 Nam hi ſunt dies vltionis, vt impleantur omnia quæ ſcripta ſunt.

23 Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus in illis diebus. erit enim neceſſitas magna in hac regione, & [e] ira in populo iſto.

24 Et cadent [f] acie gladij, & captiui ducentur in omnes Gentes: & Ieruſalem calcabitur à Gentibus vſquequò impleantur tempora Gentium.

25 ‖ [g] Tunc erunt ſigna in ſole & luna & ſyderibus: & in terra anguſtia Gentium in conſilij inopia, reſonante mari & ſalo:

26 5 Exanimatis hominibus præ timore & expectatione *malorum* inuadentium orbem terrarum. nam poteſtates cœlorum agitabuntur.

27 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potentia & gloria multa.

28 Quum autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita veſtra, ‖ quoniam appropinquat redemptio veſtra.

29 6 Dixit etiam eis *hanc* parabolam, Videte ficum & omnes arbores:

30 Quum iam emiſerint *folia*, *vos ea* cernentes, per vos ipſos agnoſcitis iam prope eſſe æſtatem:

31 Ita & vos quum videritis hæc fieri, agnoſcite prope eſſe regnum Dei.

32 Amen dico vobis, nequaquā præterierit hæc ætas quouſque hæc omnia facta fuerint.

33 Cœlum & terra præteribunt, verba autem mea nequaquam præteribunt.

34 ‖ Cauete autem vobis, nequando grauentur corda veſtra crapula & ebrietate & curis huius vitæ: & repentè vobis ſuperueniat dies ille.

Rom.13.13.

35 Nā vt laqueus, inuadet in omnes qui [h] habitant in ſuperficie totius terræ.

36 Excubate igitur omni tēpore rogantes vt digni habeamini qui effugiatis iſta omnia quæ futura ſunt, & [i] conſiſtatis coram Filio hominis.

37 Docebat autē interdiu in templo, noctu verò exiens diuerſabatur in monte qui vocatur Oleatum.

38 Et totus populus diluculò veniebat ad eum vt eum audiret in templo.

h In omnes homines quicunque tandē fuerint.

i Ita appareatis, vt intrepide poſſitis vultum, & ſententiam iudicis ſuſtinere.

CAP. XXII.

3 Iudas vendit Chriſtum. 7 Paſcha parant Apoſtoli. 24 Contendunt de primatu. 30 A Satana expetuntur. 35 Nihil illis defuiſſe ait Chriſtus. 41 Orat in monte. 44 Sudat ſanguinem. 50 Auriculam Malcho amputatam ſanat. 57, 58, 60. Petrus ter Chriſtum abnegat. 63 Illuditur & cæditur Chriſtus. 69 Fatetur ſe Filium Dei.

1 A ‖ Ppropinquabat 1 autem feſtum Azymorum, quod dicitur Paſcha:

CAP. XXII *Mat.26.1, mar.14.1.*

1 Chriſtus Patris prouidentia potius quam hominū arbitrio, feſto paſchæ captus.

2 Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ quomodo eum tollerent è *medio*: timebant enim plebem.

3 ‖ 2 Introijt autem Satanas in Iudā cognominatum Iſcariotē, qui erat è nu numero duodecim.

Mat.26.14, mar.14.10.

2 Deus pro ſua admirabili prouidētia ipſum exitij noſtri autorem cogit noſtræ ſalutis fieri miniſtrum.

4 Qui abiens colloquutus eſt cum principibus Sacerdotum ac [a] præfectis *templo*, quomodo ipſis eum traderet,

5 Qui gauiſi ſunt: ac pacti ſunt *ſe* daturos ei pecuniam.

6 Et *ipſe* ſpoſpondit: quærebatque oportunitatē, vt traderet eum ipſis [b] abſq; turba.

…Deo irato immittuntur. f Ad ver.ore, hebræi enim aciem … vocant quod ea parte mordeat. g Poſtquā exacta fuerint … tempora Gentium ſaluti, & Iudæorum vltioni conſtituta: Sic … tranſit ab excidio Hieroſolymitano, ad ſupremi illius & vlti… narrationem.

a Qui cuſtodia templi præerant, quos à presbyteris & ab antiſtibus diſtinctos fuiſſe liquet ex verſ. 52 huius capitis. b i. Sine tumultu, vel clam turba quæ eum ſolebat aſſectari: quamobrem etiam id tempus obſeruauit, quo ſolum eſſe ſciebat in horto.

Mat.26.17, mar.14.13.

7 || Venit autem dies azymorum, qua [c] oportebat mactari [d] paſcha:

3 Chriſtus manifeſto miraculo diſcipulos ſuos docet ſe, qui mox eſſet crucifigendus, nihil latêre, ac proinde vltrò ad mortem proficiſci.

8 Et miſit Petrum & Iohannem, dicens, Profecti parate nobis paſcha vt veſcamur.

9 Ipſi verò dixerunt ei, Vbi vis paremus *illud*?

10 [3] At ille dixit eis, Ecce, poſtquam introieritis in vrbem, occurret vobis quidam aquæ amphoram baiulans: ſequimini eum domum in quam ingredietur:

11 Et dicite patrifamiliâs ædium, Dicit tibi magiſter, Vbi eſt diuerſorium vbi Paſcha cum diſcipulis meis edam?

4 Chriſtus paſcha ſecundum Legis ritũ peracto, poſtremũ hoc (ſecundum huius vitæ modum ac neceſſitatem) ſuum cum ipſis conuiuium fore prædicit.

12 Tunc ipſe oſtendet vobis cœnaculum magnum ſtratum: illic parate *paſcha*.

13 Profecti autem inuenerunt omnia prout dixerat eis: & parauerunt paſcha.

14 [4] || Quum igitur adeſſet [e] *conſtitutum* illud tempus, diſcubuit, & duodecim Apoſtoli cum eo.

15 Et dixit eis, [f] Deſiderio deſideraui hoc Paſcha veſci vobiſcum, antequam ego [g] patiar.

Mat.26.20, mar.14.18.

5 Chriſtus nouis ſymbolis nouum fœdus, ſuamque adeò nobiſcũ communicationem, ſancit.

16 Dico enim vobis me non amplius comeſturum ex eo, quouſq; compleatur in regno Dei.

17 Et accepto poculo, quum gratias egiſſet, dixit, Accipite hoc, & partimini vobis ipſis.

18 Dico enim vobis me non bibiturũ ex fructu vitis, vſquequò regnum Dei venerit.

Mat.26.26, mar.14.22, 1.cor.11.24.

Mat.26.21, mar.15.19, ioh.13.18,

19 [5] || Et accepto pane, quum gratias egiſſet, fregit: & dedit eis, dicens, Hoc eſt corpus meũ, quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem.

6 Chriſtus rurſum declarat ſe vltrò ad mortẽ ire, quanuis minimè ignoret Iudę proditionem.

20 Itidem etiam *dedit eis* poculum, poſtquam cœnaſſet, dicens, [h] Hoc poculum, *eſt* Nouum [i] illud teſtamentum per ſanguinẽ meũ qui pro vobis effunditur.

21 || [6] Veruntamen ecce, [k] manus eius qui me prodit, mecum *eſt* in menſa.

22 [7] Et Filius quidem hominis || prout definitum eſt, vadit: veruntamen væ homini illi per quem proditur.

Pſal.41.10,

7 Prouid... tiæ decret... quantuis ... ceſſariò e... ueniat, non tamen exc... ſat inſtrum... torũ culpã.

23 Tunc ipſi cœperunt mutuò quærere inter ſe, quiſnam eſſet ex ipſis qui hoc facturus eſſet.

24 [8] Orta eſt autem etiam contentio inter eos, quis eorum videretur eſſe maior.

Mat.20.25, mar.10.42,

8 Paſtor... non ad dominandum, ſed ad ſeruiẽdum vocati ſunt.

25 Ipſe verò dixit eis, || Reges gentiũ dominantur eis: & qui poteſtatem habẽt in eas, [l] benefici vocantur.

26 Vos autem non ita: ſed qui maximus eſt inter vos, ſit ſicut qui minimus eſt: & qui princeps eſt, ſicut qui miniſtrat.

27 Nam vter maior eſt? qui accumbit, an qui miniſtrat? nonne qui accumbit? At ego ſum in medio veſtrûm vt qui miniſtrat.

9 Cõſorte... afflictionu... Chriſti, fie... & regni i... ſius partic... pes.

28 [9] Vos porrò ij eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis.

10 Semper cogitandu... de Satanæ inſidijs.

29 Ego igitur paciſcor vobis, prout pactus eſt mihi Pater meus, regnum,

Mat.19.28,

30 Vt edatis & bibatis in mẽſa mea in regno meo, || & ſedeatis ſuper thronos, iudicantes duodecim tribus Iſrael.

11 Quod ... leſti nunqu... penitus ex... cidũt à fide Chriſti pr... cibus debe... idq; vt mu... tuò ſeſe c... gant.

31 [10] Dixit etiam Dominus, Simon, Simon, ecce, || Satanas appetijt vos, quos [m] ventilaret ſicut triticum.

32 [11] Sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua: tu igitur aliquando cõuerſus, confirma fratres tuos.

1.Pet.5.8.

12 Fidem vana ſecur... tate plurimùm diſt... re docet Chriſtus, propoſito triſtiſſimo Petri exemplo.

33 [12] Ipſe verò dixit ei, Domine, tecũ paratus ſum, & in carcerem & ad mortem proficiſci.

34 || At ille dixit, Dico tibi Petre, non mittet vocem hodie gallus priuſquàm ter neges me tibi notum eſſe.

Mat.26.34, mar.14.30, ioh.13.38.

Mat.10.9.

35 Dixit etiam eis, || Quando miſi vos abſque crumena, & pera & ſoleis, numquid defuit vobis? Ipſi verò dixerunt, Nihil.

36 Dixit ergo eis, At nũc qui crumenam habet ſumat *eam*, ſimiliter & peram: & qui non habet, [n] vendat pallium ſuum & emat gladium.

l i. Magn... cũ titulis ... nantur. Si... nim mos ... ſemper pri... cipes aliqui... bus cognom... tis honeſta...

37 Dico enim vobis adhuc oportere in me perfici ſcriptum illud, || Et cum ſceleratis numeratus eſt. Nam ea quæ *ſcripta ſunt* de me, finem habent.

Eſa.53.12.

---

[c] *Ex Legis nimirùm præſcripto.* [d] *i. Agnum qui figura erat ipſius Phaſe, metonymia in ſacramentorum negotio vſitatiſſima.*

[e] *Veſpertinum crepuſculũ quo tempore hac cœna erat celebranda.*

[f] *Maximoperè deſideraui, hebr.* [g] *Supplicio mortis afficiar.*

[h] *Hoc loco duplex eſt metonymia, Primùm enim ponitur continens pro contento, poculum videlicet pro vino, quod ipſo poculo continetur. Deinde vinum dicitur eſſe fœdus, quum ſit duntaxat fœderis, aut eius potius quo fœdus ſancitur (nimirum ſanguinis Domini) ſymbolum ac teſſera vera quidem illa ac minimè inanis, ſed tamẽ ab eo diſtinguenda quod ipſa repreſentat.* [i] *Additus articulus indicat excellentiam, & reſpicit locum. Ier.31.31. quo promittitur nouũ fœdus.* [k] *i. Machinatio phraſi hebr. Sic 2. Reg.14.19. Nunquid manus Ioab in iſto toto negotio?*

[m] *Agitaret & diſperderet, atque etiam excuteret.* [n] *Te... hic ſermo eſt allegoricus, quaſi dicat, Vixiſtis, adhuc in pace com... litones, nunc verò bellum inſtat acerrimum, & cæteris rebus omi... de vnis armis eſt cogitãdum. Quænam autem iſta ſint arma, ipſe ... exemplo docuit, quum poſtea in horto precaretur, & quum Petr... gladio ferientem reprehenderet.*

38 A

38 At illi dixerunt, Domine, ecce duo gladij hîc. Ipſe verò dixit eis, Satis eſt.

39 ‖ Et egreſſus, profectus eſt ex more in montem Oliuarum: ſequuti ſunt autem eum etiam diſcipuli eius.

40 Quum verò perueniſſet ad eum locum, dixit eis, Precamini ne intretis in tentationem.

41 [13] Tum ipſe auulſus eſt ab eis quaſi ad iactum lapidis, poſitiſque genibus precatus eſt.

42 [14] Dicens, ‖ Pater, ſi vis, transfer poculũ hoc à me: veruntamen non mea voluntas, ſed tua fiat.

43 Viſus eſt autem ei Angelus è cœlo corroborans eum.

44 Et *ipſe* cõſtitutus in [o] angore, intẽtiùs orabat, Erat autem ſudor eius quaſi [p] grumi ſanguinis deſcendentes in terrã.

45 [15] Et quum ſurrexiſſet à precatione, veniſſetque ad diſcipulos ſuos, inuenit eos dormientes præ triſtitia.

46 Et dixit eis, Quid dormitis? ſurgite, & precamini, ne introeatis in tentationem.

47 [16] ‖ Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & is qui dicebatur Iudas, vnus è duodecim, præibat eis, & appropinquauit Ieſu, vt oſcularetur eum.

48 Ieſus autem dixit ei, Iuda, oſculo Filium hominis prodis?

49 [17] Videntes autẽ ij qui circa ipſum *erant*, quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, percutiemúſne gladio?

50 Et quidam ex ipſis percuſſit ſeruum Pontificis maximi, & abſtulit auriculam eius dextram.

51 Reſpondens autem Ieſus dixit, Sinite huc uſque. & tacta illius auricula, ſanauit eum.

52 [18] Dixit autem Ieſus eis qui ad ipſum venerant, *nempe* principibus ſacerdotum, & præfectis templo, & ſenioribus, Vt aduerſus latronem exiſtis cum gladijs ac fuſtibus?

53 Quum quotidie vobiſcum fuerim in templo, non extendiſtis manus in me: ſed hæc eſt hora illa veſtra, & [q] poteſtas tenebrarum.

[q] *Conceſſa poteſtas tenebris, ad lucem ad tẽpus premendam.*

54 ‖ Comprehenſum autem eum duxerunt, & introduxerunt domum Pontificis maximi. [19] Petrus verò ſequebatur procul.

Mat. 26. 57, mar. 14. 53, ioh. 18. 24.

55 ‖ Quumq́; accendiſſent ignem in medio aulæ, atque vnà conſediſſent, ſedit & Petrus inter eos.

Mat. 26. 69, mar. 14. 66, ioh. 18. 26.

[19] In Petro ſpectandum proponitur tum humanæ imbecillitatis, tum ſingularis in ſuos electos bonitatis Dei exemplum.

56 Quum verò eum vidiſſet ancilla quædam ſedentem ad ignem, intentis in eum oculis dixit, Et iſte cum eo erat.

57 Ipſe autem abnegauit eum, dicens, Mulier, non noui eum.

58 Et paulò pòſt alius videns eum, dixit, Et tu ex ipſis es. Petrus verò ait, Heus tu, non ſum.

59 Et interpoſita quaſi hora vna, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & iſte cum illo erat: etenim Galilæus eſt.

60 Ait autem Petrus, Heus tu, neſcio quid dicas. Et illicò adhuc ipſo loquente, vocem miſit gallus.

61 Tum conuerſus Dominus intuitus eſt Petrum: & recordatus eſt Petrus ſermonis Domini, quomodo *nimirum* dixerat ipſi, ‖ Priuſquam gallus vocem miſerit, ter me abnegabis.

Mat. 26. 34, ioh. 13. 33.

62 Et egreſſus foras Petrus, fleuit amarè.

63 [20] ‖ At ij qui vnà tenebant Ieſum, ei illudebant, cædentes *eum:*

Mat. 26. 67, mar. 14. 65.

[20] Chriſtus luit ignominiam noſtris peccatis debitam.

64 Et quum eum obuoluiſſent, verberabant faciem eius, & interrogabãt eum, dicentes, Vaticinare quis ſit qui te percuſſit.

65 Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.

66 [21] ‖ Et vt ortus eſt dies, conuenit ordo Seniorum populi, & principes ſacerdotum & Scribæ, & adduxerunt eum in ſuum conſeſſum,

[21] Chriſtus immeritò damnatur blaſphemiæ apud Pontificis tribunal; vt ab ea quam commeriti ſumus blaſpemia coram Deo abſoluamur.

67 Dicẽtes, Num tu es ille Chriſtus? dic nobis. Dixit autem eis, Si vobis dixero, nequaquam credetis:

Mat. 27. 1, mar. 5. 1, ioh. 18. 28.

68 Quòd ſi etiam interrogauero, nequaquam reſpondebitis mihi, neque dimittetis.

69 [r] Ab hoc tempore erit Filius hominis, ſedens ad dexteram potentiæ Dei.

[r] *Deinceps.*

70 Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Ipſe verò dixit eis, Vos dicitis me eſſe.

---

conſcientiam, partim etiam omnia hæc geſta fuiſſe prouidentia.

verb. *Et factus in agonia. Agonia autem ſummam Chriſti angustiam ſignificat: neque enim cum mortis duntaxat luctabatur Chriſtus, vt cæteri homines ſolent, alioqui vi- ſent multi martyres ipſo Chriſto conſtatiores, ſed cum terri- iudicio, quo nihil formidabilius cogitari poteſt: quia peccatorum noſtrorum onus in ſe receperat.* [p] *Hæc non oſtendunt, Chriſtum verum fuiſſe hominem, ſed alia quoque conſideratione comprehendenda, quibus arcanum redemptio- humani continetur, in illa demiſsione ad ſeruilem humili- Dei, quæ quidem verbis ſunt inexplicabilia.*

71 At illi dixerunt, Quid amplius egemus teſtimonio? Ipſi enim audiuimus ex ore ipſius.

CAP. XXIII.

1 Accuſatur coram Pilato. 7 Mittitur ad Herodē. 11 Illuditur. 24 Cupiditati Iudæorum exponitur à Pilato. 27 Mulieres plangunt eum. 33 Cruciſigitur. 39 Conuitiatur vnus ex maleficis. 43 Alter fide ſeruatur. 45 Expirat Chriſtus. 53 Sepelitur.

CAP XXIII 1 TVm ſurgens vniuerſa multitudo eorum, duxit eum ad Pilatum.

2 Cœperunt autem eum accuſare, dicentes, Comperimus iſtum [a] peruertere gentem, || & vetare tributa dare Cæſari, quòd dicat ſe Chriſtum, *id eſt*, regem eſſe.

3 || Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Túne es rex Iudæorum? Ipſe verò reſpondens ei dixit, Tu dicis.

4 [1] Ait verò Pilatus ad principes Sacerdotum & turbam, Nullam inuenio noxam in hoc homine.

5 At illi inualeſcebant, dicentes, Concitat populum, docés per vniuerſam Iudæam, exorſus à Galilæa huc vſque.

6 [2] Pilatus verò, audita Galilæa, interrogauit num Galilæus eſſet.

7 Et quũ cognouiſſet eum ad [b] Herodis poteſtatem pertinere, remiſit eum ad Herodem, qui & ipſe Hieroſolymis erat per eos dies.

8 Herodes autem viſo Ieſu gauiſus eſt valdè, cupiebat enim à multo *tempore* eum videre, eo quòd audiret multa de eo: & ſperabat ſe ſignum aliquod viſurum ab eo fieri.

9 Interrogauit autem eum multis ſermonibus: ſed ipſe nihil ei reſpondit.

10 Stabant autem principes Sacerdotum ac Scribæ magna contentione eum accuſantes.

11 Herodes autem cum [c] militibus ſuis, quum eum pro nihilo habuiſſet, & illuſiſſet *ei*, amictum veſte ſplendida remiſit ad Pilatum.

12 [3] Et facti ſunt amici inter ſeſe Pilatus & Herodes eo ipſo die: nam antea inimici erant inter ſe.

Mat.22.17, mar.12.17. Mat.27.11, mar.15.2, ioh.18.33.

1 Chriſtus damnandus ſeditionis à nobis in mũdo excitatæ, primùm omnium pronũtiatur innocens vt eũ conſtet non ſuorum (quę nulla fuerũt) ſed noſtrorũ ſcelerũ pœnam vltrò ſubire.

2 Chriſtus eſt principũ ludibrium, ſed magno cum ipſorũ malo.

3 Pietatis odiũ impios inter ſe coniungit.

a Deprauare & inducere in errores.

b Fuit hic Herodes Antipas tetrarcha: in cuius tempus gubernationis totius, annorum ferè 22. incidit Iohannis Baptiſtæ muneris functio atque cædes, & Ieſu Chriſti mors ac reſurrectio, & initia doctrinæ Apoſtolicæ, & Ieroſolymitanæ actiones, annorum poſt mortem Chriſti ferè ſeptem. Hic Herodes relegatus fuit circiter annum ſecundum Caij Cæſaris. Lugdunum.

c i. Cum comitatu ſuorum nobilium, & militum qui Herodem è Galilæa ſequuti erant.

13 [4] Pilatus verò, conuocatis principibus ſacerdotum, & [d] magiſtratibus ac populo,

14 || Dixit eis, Obtuliſtis mihi hunc hominem vt qui auertat populum: & ecce, ego in veſtri conſpectu queſtione habita, nullã noxam inueni in homine iſto, ex ijs de quibus accuſatis eum.

15 Sed ne Herodes quidem: nam remiſi vos ad illum, & ecce, nihil dignum morte factum eſt ab eo.

16 [5] Caſtigatum ergo eum dimittam.

17 Neceſſe autem habebat dimittere eis in feſto vnum *quempiam*.

18 Exclamauit autem ſimul vniuerſa turba, dicens, Tolle hunc, dimitte verò nobis Barabam.

19 (Qui erat propter ſeditionẽ quandam & cædem factam in vrbe, coniectus in carcerem)

20 Rurſus ergo Pilatus alloquutus eſt *eos*, volens dimittere Ieſum.

21 Ipſi verò reclamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

22 [6] Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim iſte mali fecit? nullam noxam capitalem inueni in eo: caſtigatum ergo eum dimittam.

23 At illi inſtabant vocibus magnis, petentes vt crucifigeretur: & inualeſcebant voces eorum, ac principum ſacerdotum.

24 Tũ Pilatus iudicauit vt fieret quod ipſi petebant.

25 Dimiſit autem eis illum qui propter ſeditionem & cædem cõiectus fuerat in carcerẽ, quẽ petierant: Ieſum verò tradidit eorum cupiditati.

26 [7] || Quum igitur abducerent eum, prehenſo Simone quodam Cyrenęo, qui veniebat rure, impoſuerũt ei crucem ferendam pone Ieſum.

27 [8] Sequebatur autem eum magna multitudo populi & mulierum: quæ & plangebant & lamentabantur eum.

28 Conuerſus autem ad eas Ieſus dixit, Filiæ Hieruſalem, ne flete ſuper me, verũ ſuper vobiſipſis flete, & ſuper liberis veſtris:

29 Nam ecce, venient dies quibus dicent, Beatæ ſteriles, & vteri qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

30 Tunc incipient dicere montibus, || Cadite ſuper nos: & collibus, Operite nos.

Mat.27.23, mar.15.14, iohan.18.3 & 19.4.

4 Secund
abſoluitur
Chriſtus
eo ipſo à
quo damna-
tus eſt, vt e
conſtet iniuſ
iniuſtos re-
demiſſe.

5 Carnis
prudẽtia e
duobus m
lis minus
ligit: ſed hi
conſilijs ma-
ledicit Do-
minus.

*d Illis quo
Iudæi Sanh
drim voca-
bant.*

6 Tertiò
ſoluitur Ie-
ſus antequã
ſemel dam-
netur, vt pa-
teat damna-
ta in eo eſſ
noſtra pec-
cata.

Mat.27.32, mar.15.21.

7 Militari
licentiæ ex-
emplum.

8 Impioru
triumphos
excipit ho
ribilis exi-
tus.

31 [e] || Nam ſi in virente ligno iſta faciunt, in arido quid fiet?

32 || Ducebātur autem etiam alij duo malefici, vt cum eo necarentur.

33 [9] Quum igitur veniſſent in locum qui vocatur Caluaria, illic crucifixerunt eum, & maleficos: vnum ad dextram, alterum ad ſiniſtram.

34 [10] Ieſus autem dicebat, Pater, remittite eis: neſciunt enim quid faciant. Partientes verò veſtimenta eius, iecerūt ſortem.

35 Et ſtabat populus ſpectans. ſannis autem excipiebant eum etiam primores cū eis, dicentes, Alios ſeruauit, ſeruet ſeipſū, ſi hic eſt ille Chriſtus Dei [f] electus.

36 Illudebāt autem etiam ei milites, accedentes & acetum ei offerentes.

37 Dicentesque, Si tu es Rex ille Iudæorum, ſerua temetipſum.

38 [11] Erat autē etiam inſcriptio ſcripta ſuper eum literis Græcis & Romanis & Hebraicis, HIC EST ILLE REX IVDAEORVM.

39 [12] Vnus autem ex [g] maleficis qui erant ſuſpenſi, cōuitiabatur ei, dicens, Si tu es Chriſtus ille, ſerua teipſum & nos.

40 Reſpondens autē alter obiurgauit eum, dicens, Ne Deum quidem times, quòd in eadem ſis damnatione?

41 Et nos quidē iuſtè: nā digna factis recipimus: iſte verò nihil [h] inſolens fecit.

42 Dixitque Ieſu, Domine, memento mei quum veneris in regnum tuum.

43 Tum dixit ei Ieſus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in [i] paradiſo.

44 [13] Erat autem quaſi hora ſexta, & tenebræ factæ ſunt ſuper totam regionē vſque ad horam nonam.

45 Et obſcuratus eſt ſol, & aulæum templi fiſſum eſt medium.

46 [14] Quumq; clamaſſet voce magna Ieſus, ait, || Pater, in manus tuas depono ſpiritum meum. Et quum hæc dixiſſet expirauit.

47 [15] Quum vidiſſet autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicens, Verè hic homo iuſtus erat.

15 Chriſtus ab ipſis etiā hoſtib9 ſuis, quotieslibuit, teſtimoniū quā honorificentiſſimū extorquet.

48 Et omnis turba quæ ſimul ad hoc ſpectādū acceſſerat, ſpectās quę facta fuerant, verberās pectora ſua reuertebatur.

49 [16] Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ erant eum conſequutæ à Galilæa, videntes iſta.

Mat.27.57, mar.15.43, ioh.19.38.

16 Chriſtus in medio carnificū colligit & tuetur ſuū pauperculū gregē.

50 || [17] Tum ecce vir nomine Ioſeph, ſenator, vir bonus ac iuſtus.

51 (Qui non ſuffragatus fuerat conſilio ac facto eorum) ex Arimathæa ciuitate Iudęorum: qui etiam expectabat & ipſe regnum Dei.

52 Hic, *inquam*, adiens Pilatum, petijt corpus Ieſu.

17 Chriſtus celebri ſepultura, tum mortis tū reſurrectionis ſuæ fidē publico ipſius Pilati teſtimonio ſancit.

53 Et detractū inuoluit ſindone, poſuitq; illud in monumēto q erat ex lapide exciſū, in quo nōdū quiſquā poſit9 fuerat.

54 Porrò dies erat Paraſceues, & Sabbati dies [k] ſuccedebat.

55 [18] Subſequutę etiam mulieres quę cum eo venerant ex Galilæa, ſpectarunt monumētum & quomodo poſitum eſſet corpus eius.

56 Reuerſæ verò parauerunt aromata & vnguenta: ac Sabbatho quidē quieuerunt, ſecundum mandatum.

18 Chriſtus à diabolo & cūctis ipſius organis oppugnatus atque adeò in ipſis mortis faucibus verſās, infirmas mulierculas in aciei frōte collocat, de omnibus illis terribilibus hoſtibus mox ſine vllo magno conatu triumphaturus.

CAP. XXIIII.

1 Mulieres ad monumentū accedunt. 9 Quæ ab Angelis acceperūt, Apoſtolis nūtiant. 13 Duobus euntibus in Emmaus adiungit ſe Chriſtus. 27 Interpretatur illis Scripturas. 39 Cōtrectandum ſe præbet Apoſtolis. 49 Promittit Spiritum ſanctum. 51 Surſum fertur in cœlū.

CAP.XXIIII *Mar.16.1, ioh.20.21.*

1 Muliercu læ deligūtur futurę primę teſtes reſurrectionis, præter ſuam etiam expectationē, vt & fraudis & violētiæ abſit omnis ſuſpicio.

1 PRimo || [1] autem *die* hebdomadis, [a] profundo diluculo venerunt ad monumentum, ferentes quæ parauerant aromata: & nonnullæ cum ipſis.

2 Inuenerunt autem lapidem deuolutum à monumento:

3 Et ingreſſæ non inuenerunt corpus Domini Ieſu.

4 Et factum eſt dum conſternatæ in ea re hæſitarent, ecce, duo viri ſuperuenerunt eis, induti veſtibus fulgurantibus:

5 Quum autem expauefactæ inclinarent faciem in terrā, dixerūt eis, Quid inter mortuos quæritis eum qui viuit?

6 Non eſt hîc, ſed ſurrexit memēto-

---

[e] Quaſi dicat, ſi deſignant iſta in me fructifero, & perpetuò viren- cuius vita æterna eſt propter Diuinam naturā, quid fiet in vo- ... fructuoſis, & omnis iuſtitia viuifica expertibus? [f] Quem peculiari Deus complectitur. [g] Itaque vel Synecdochikos dicendum quod Matthæus refert, aut vtrunque illuſiſſe Chriſto, alterum diuina illa patientia victum in præclaram illam & ſempiterna memoria dignam confeſſionem erupiſſe. [h] Nihil præter ...um. [i] Paradiſus, id eſt, hortus viſibilis, conditus fuit à Deo ...ga Orientali: is autem qui mente comprehenditur eſt ſalutis & ...tatis locus ſempiterna in Dei benignitate & clementia animorum piorum amœniſſima quies, & tranquilliſſima atque latiſſima ...atio.

[k] Ad verb. illuceſcebat, nimirum iam incipiens, luce diei præcedentis vergente ad occaſum, qui fuit Paraſceues, id eſt, præparationis in poſterum diem feriarum.

[a] Id eſt, valdè mane (vt inquit Marcus) vel vt Iohannes, Cum adhuc tenebræ eſſent, id eſt, cum vixdū inciperet luceſcere.

te vt || loquutus ſit vobis quum adhuc in Galilæa eſſet,

7 Dicens, Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi: & die tertio reſurgere.

8 Recordatæ ſunt igitur verborum illius.

9 [2] Et reuerſæ à monumento annuntiauerunt hæc omnia illis vndecim, & reliquis omnibus.

10 Maria autem Magdalene & Iohanna, & Maria Iacobi *moter*, & reliquæ cum eis erant, quæ hæc dicebant Apoſtolis.

11 Sed viſa ſunt apud eos quaſi deliramentum verba earum, neque crediderunt eis.

12 || [3] Petrus autem ſurgens cucurrit ad monumentum: & quum [b] introſpexiſſet, videt lintea ſola *illic* iacentia: abitque, apud ſemetipſum mirans hoc factum.

13 || [4] Et ecce, duo ex ijs ibant eo ipſo die in vicum diſtantem ſtadijs ſexaginta ab Hieruſalem, cui *vico* nomen *eſt* Emmaus:

14 Et colloquebantur inter ſe de ijs omnibus quæ euenerant.

15 Et factum eſt dum colloquerentur, & *ſe* mutuò rogitarent, ipſe Ieſus acceſſit, & vnà iter faciebat cum ipſis.

16 [c] Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoſcerent.

17 Dixit autem eis, Qui ſunt hi ſermones quos confertis inter vos ambulantes, & *quid* eſtis tetrico vultu?

18 Reſpondens autem alter cui nomen [d] Cleopas, dixit ei, Tu ſolus commoraris in *vrbe* Hieruſalem, & ignoras quæ in ea facta ſunt his diebus?

19 Ipſe verò dixit eis, Quæ? At illi dixerunt ei, Quæ *facta ſunt* Ieſu Nazareno, qui fuit Propheta, potens operibus & ſermonibus coram Deo & toto populo.

20 Et quomodo eum tradiderunt principes Sacerdotum & [e] magiſtratus noſtri, vt [f] morte damnaretur, & crucifixerunt eum.

21 Nos autem ſperabamus illum eſſe qui redempturus eſſet Iſrael: atqui præter hæc omnia,[g] tertium hunc diem agit hodie ex quo hæc facta ſunt.

22 Sed & mulieres quædam [h] ex nobis obſtupefecerunt nos, quæ diluculo venerunt ad monumentum.

23 Et non inuento eius corpore venerunt, dicentes ſe etiam viſionem Angelorum vidiſſe, qui dicunt eum viuere.

24 Et abierunt quidam eorum qui erant nobiſcum ad monumentum, & ita inuenerunt prout mulieres dixerant: ipſum verò non viderunt.

25 [5] Tum ipſe dixit eis, O amentes & tardi corde ad credendum omnibus què loquuti ſunt Prophetæ!

26 Nónne hæc oportuit pati Chriſtũ, & introire in gloriam ſuam?

27 Et exorſus à Moſe & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipſo *ſcripta erant.*

28 Appropinquarunt autem vico in quem proficiſcebantur: & ipſe fingebat ſe longius ire.

29 Sed *ipſi* adegerunt eum, dicentes, Mane nobiſcum: quoniam adueſperaſcit, & inclinauit dies. Ingreſſus eſt igitur vt maneret cum eis.

30 Et factum eſt quum accubuiſſet cũ eis, ſumpto pane benedixit, & fractum dedit eis.

31 Adaperti ſunt autem oculi eorum, & agnouerunt eum: ſed ipſe [i] ablatus eſt ex eorum conſpectu.

32 Tum inter ſe dixerunt, Nónne cor noſtrum ardebat in nobis dum loqueretur nobis in via, & quum adaperiret nobis Scripturas?

33 Et ſurgentes eo ipſo momento, reuerſi ſunt in Hieruſalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum ipſis erant:

34 Dicentes, Surrexit Dominus verè, & conſpectus eſt Simoni.

35 Tum ipſi expoſuerunt quæ *geſta erant* in via, & vt fuerat agnitus ab ipſis [k] in fractione panis.

36 [6] || Hæc autem ipſis loquentibus, ſtetit ipſe Ieſus in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis.

37 Territi verò illi & expauefacti putabant ſe ſpiritum conſpicere.

38 Tum dixit eis, Quid turbati eſtis, & quare [l] diſceptationes ſubeunt corda veſtra?

39 Vi-

Supra, 9.22, mat. 17.23, mar. 9.31.

[2] Animus plusquàm muliebris à mulieribus pluſquã virili animo per Dei miſericordiam præditis diſcipulis exprobratur: vt conſtet regnum Dei in extraordinaria virtute eſſe poſitum.

Ioh. 20.6.

[3] Chriſtus diſcipulorũ incredulitate vtitur ad plenam reſurrectionis ipſius fidem faciendam, ne nimium credulè videantur quod poſtea toti mundo annũtiarũt, ſibi perſuaſiſſe.

Mar. 16.12.

[4] Probatur reſurrectio à duobus alijs oculatis teſtibus, quos ad fabulam confingendam nullo modo fuiſſe comparatos omnes circunſtantiæ oſtendunt.

[5] Vera & certa eſſe quæcunque de Chriſto ſcripſerant Euangeliſtæ ex Propheticarum prædictionum comparatione liquet.

[6] Seſe verè reſurrexiſſe & quidem eodem illo quod aſſumpſerat corpore, demõſtrat ipſe Dominus ex certis & neceſſarijs ſignis.

Mar. 16.14, iohan. 20.19.

---

[b] *Quaſi prono capite, & propenſo collo diligenter obſeruaſſet.*

[c] *Retinebantur, & impediebantur, ita nimirũ ſtatuente Domino: nõ itaq; inuiſibile fuit corpus Chriſti, ſed oculi impediti fuerunt.*

[d] *Quidam ex veteribus exiſtimant alterum diſcipulum fuiſſe noſtrum hunc Euangeliſtam, Epiphanius contra Saturnilianos Nathanaelem fuiſſe ſcribit, quæ omnia incerta ſunt.*

[e] *Vide ſup. 23.13.*

[f] *Vt ita illum non inquireretur, ſed vt conuictus damnaretur.*

[g] *Vel tempus, aut res ipſa ducit hodie diem tertium.*

[h] *E noſtro grege.*

[i] *.i. Repentinè ſubductus fuit, non ergo præſentem illum fuiſſe ſed corpore quod cerni non poſſit, fingendum eſt, ſed reuera locum mutaſſe intelligi debet.*

[k] *Cùm panem frangeret qui mos erat huius gentis, atq; etiamnũ hodie à Iudæis ſeruatur cœnæ initio, adhibita precatione.*

[l] *Varia & perplexa ambages, quales ſolent in mentem venire, quum aliquid nouum & parum per ſe probabile occurrit.*

39 Videte manus meas & pedes meos : nam ego ipſe ſum, contrectate me, & videte : nam ſpiritus carnem & oſſa non habet, prout me conſpicitis habere.

40 Et quum hæc dixiſſet, oſtendit eis manus ac pedes.

41 Adhuc autem ipſis non credentibus præ gaudio, & mirantibus, dixit eis, Habetis hîc eſculentum aliquid?

42 Tum ipſi dederunt ei partem piſcis aſſi, & aliquid ex fauo apiario.

43 Quæ *ille* accepit, & in eorum conſpectu comedit.

44 [7] Dixitque eis, Hi *ſunt* ſermones quos loquutus ſum vobis quum adhuc eſſem vobiſcum, oportere impleri omnia quæ ſcripta ſunt in Lege Moſis, & Prophetis, & Pſalmis de me.

45 Tunc aperuit eorum mentem, vt intelligerent Scripturas :

46 Et dixit eis, Ita ſcriptum eſt, & ita oportuit Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertio die :

47 Et prædicari in eius nomine reſipiſcentiam ac remiſſionem peccatorum apud omnes Gentes, [m] incipiẽdo ab Hieruſalem.

48 Vos autem eſtis horum teſtes.

49 || Et ecce, ego mittam promiſſum Patris mei ſuper vos : vos autem manete in vrbe Hieruſalem [n] vſquequò induamini virtute ex alto.

50 [8] Eduxit autem eos foras Bethaniam vſque : & ſublatis manibus ſuis, benedixit eis.

51 || Et factum eſt, dum ipſe benediceret eis, diſiunctus ab eis ſurſum ferebatur in cœlum.

52 Ipſi autem adorato eo reuerſi ſunt in Hieruſalem cum gaudio magno.

53 Erantque ſemper in templo, laudantes & benedicentes Deum.

angelij
phetis
miſſi &
tempo-
ſtiti,
dicatio
oſtolis
mittitur,
s ſum-
eſt reſi
entia &
miſſio pec
rum.

8 Chriſtus aſcendit in cœlum corpore à diſcipulis abiẽs, ſpiritu corda ipſorum replens.

Ioh.15.26, act.1.4.

m Ad verb. incipientibus, ſub. Euangelij præconibus, qui erant Apoſtoli.

Mar.10.29, act.1.9.

n i. Vſquequò Spiritus ſanctus è cœlo in vos illabatur.

EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

CAP. I.

1 Sermo ille ante ſecula ex Deo genitus, 2 & qui ſemper apud Patrem reſidebat, 14 Homo factus eſt. 6. 7. Iohannes quorſum à Deo miſſus. 16 Concio ipſius de officio Chriſti. 19 20 Teſtimonium eiuſdem Sacerdotibus redditum. 40 Andreæ vocatio: 42 Petri: 43 Philippi: 45 Nathanaelis.

1 IN [1] [a] principio [b] erat Sermo [c] ille, & Sermo ille erat [d] apud Deum, eratque ille [e] Sermo, Deus.

2 Hic *Sermo* erat in principio apud Deum.

3 || [2] [f] Omnia per hunc *Sermonem* facta ſunt, & [g] abſque eo factum [h] eſt nihil quod factum ſit:

4 [i] In ipſo vita [k] erat, & vita erat [l] Lux illa hominum :

5 [3] Et Lux iſta in tenebris lucet, ſed tenebræ eam non [m] comprehenderunt.

6 || [4] Fuit quidam miſſus à Deo, cui

p.1.
Filius
i coæter-
s & co-
ntialis

Coloſſ.1.16.
Mat.3.1, mar.1.28. luc.3,1.

2 Manifeſtat Filius Dei æternã illam ſuam deitatem, ex omnium rerum conditarum, tum creatione, tum conſeruatione : in primis autem illis dotibus rationis & intelligentiæ, quibus hominem præ cæteris animantibus ornauit. 3 Lux quidem hominum verſa eſt in tenebras, ſed ita vt ſatis ſuperſit ſplendoris quod eos reddat inexcuſabiles. 4 Alia eſt manifeſtatio Filij Dei longè plenior, ad cuius conſiderationem homines tempeſtiuè excitati ſunt, Iohannis veluti apparitoris voce.

---

a A prin-
, vt lo-
tur Euan-
ſta, 1.E-
1. nempe
dicat *Sermonem non cœpiſſe exiſtere quum Deus initium fa-*
t creandi quicquid conditum eſt. Nam iam tum erat ille Ser-
quum res creatæ condi cœperunt, ac proinde ante rerum omni-
principium iam erat. b *i. Subſiſtebat.* c *Ad-*
articulus excellentiam notat, diſcernitq́ue hunc Sermonem, à
datis diuinis, quæ alioqui ſermo Dei dicuntur. d *Parti-*
apud, indicat perſonarum diſtinctionem. e *Sermo loco*
ſti, Deus loco prædicati ponitur.

f *Paulus hunc locum interpretatur Col.1.15. & 16.* g *i. Vt Pater operatus eſt, ſic cum eo Filius : ſunt enim illi ſynergos.* h *Ex ijs quæ facta ſunt, nihil factum eſt abſque eo.* i *i. Per ipſum, phraſi Hebrais familiari, videlicet ipſius vi & efficacia.* k *Videlicet, iam tum quum per eum eſſent facta omnia, alioqui dixiſſet, Eſt.* l *Vis illa rationis & intelligentiæ in animis hominum accenſa, ad ipſum tanti boni authorem agnoſcendum.* m *Percipere non potuerunt, vt ab ea illuſtrarentur, atque adeò non agnouerunt.*

Hebr.11.4.
Mat.1.16.
Mat.17.2,
2.pet.1.17.

5 Filius Dei quum videret ſeſe in ſuis operibus ab hominibus quãuis intelligentiæ luce præditis, (qua omnes eos donauit) non agnoſci,ipſis corporeis oculis ſe conſpiciendum præbuit populo ſuo: ſed ne ſic quidem ab eo eſt agnitus,imò ne admiſſus quidem.

Col.1.16,& 2.9.

6 Filius à ſuis pleriſq; excluſus,à paucis quibuſdam agnitus,eos vi ſua regenitos in communem filiationis dignitatem adſciuit. 7 Filius ille, Deus æternus, aſſumpſit hominis naturam, vt idem & vnus ſit Deus & homo,quod oculatis teſtibus conſtitit,inter quos verſatus, certis argumentis vtranque naturam demonſtrauit. 8 Iohánes fidus excellentiæ Chriſti teſtis. 9 Chriſtus, vberrimus fons omnium bonorum, ſed qui tum demùm plenè exundarit,quum ſeſe reipſa mundo exhibuit.

nomen Iohannes:

7 Is venit ad *dandum* teſtimonium, *id eſt*,vt teſtaretur de Luce,vt omnes per [n] eum crederent.

8 Non erat ille [o] Lux illa, ſed *miſſus* fuit vt teſtaretur de illa Luce.

9 [5] *Hic* erat [p] Lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.

10 [q] In mundo erat, & mundus || per eum factus eſt: ſed mundus eum non agnouit.

11 [r] Ad ſuos venit,& ſui eum non acceperunt.

12 [6] Quotquot autem eum acceperunt, dedit eis *hanc* [ſ] dignitatem vt filij Dei fierent, *nempè* ijs qui credunt in nomen eius:

13 Qui non ex ſanguine, neque ex [t] libidine carnis, neque ex libidine viri, ſed ex Deo geniti ſunt.

14 ||[7] Et Sermo ille [u] caro factus eſt: & [x] commoratus eſt inter nos, (& || ſpectauimus [y] gloriam eius, gloriam *inquam* [z] vt vnigeniti *egreſſi* à Patre) [a] plenus gratiæ ac veritatis.

15 [8] Iohannes teſtatus eſt de eo, & clamauit, dicens, Hic eſt de quo dicebam, *Is* qui [b] pone me venit, prælatus eſt mihi: quia [c] præſtantior me eſt.

16 || [9] Et ex plenitudine ipſius omnes accepimus, & [d] gratiam pro gratia.

17 Nam Lex per Moſen data eſt,gratia & veritas per Ieſum Chriſtum extitit.

18 ||[10] Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus ille Filius qui eſt in [e] ſinu Patris,ille *nobis* [f] expoſuit.

19 [11] Et hoc eſt teſtimonium Iohannis,quando miſerunt Iudæi ab Hieroſolymis ſacerdotes & Leuitas vt interrogarent eum,Tu qui es?

20 Et [g] confeſſus eſt, [h] neque negauit: confeſſus eſt *inquam* ſe non eſſe Chriſtum illum.

21 Tunc interrogauerunt eum, Quid ergo *es*? Tú*ne* es Elias? *Ipſe verò* dixit, [i] Non ſum. *Et illi*, Es tu [k] Propheta *ille*? Qui reſpondit,Non.

22 Dixerunt ergo ei, Quis es? vt reſpõſum demus ijs qui miſerunt nos: quid dicis de teipſo?

23 Ait,Ego *ſum* vox clamantis in deſerto,|| Complanate viam Domini, prout dixit Eſaias Propheta,

24 [12] Porrò qui miſſi fuerant, erant ex Phariſæis:

25 Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Cur [l] ergo baptizas, ſi tu non es Chriſtus, neque Elias, neque Propheta *ille*?

26 Reſpondit eis Iohannes, dicens, Ego baptizo aqua,ſed [m] in medio veſtrũ ſtat quem vos neſcitis:

27 ||Hic ille eſt qui pone me venit, qui prælatus eſt mihi, cuius ſolearum ego non ſum dignus vt ſoluam corrigiam.

28 Hæc in Bethabara facta ſunt trans Iordanem, vbi Iohannes baptizabat.

29 [13] Poſtero die, videt Iohannes Ieſum venientem ad ſe, & ait, Ecce Ag-

1.Ioh.4.12,
1.tim.6.16.

10 Ex vno Chriſto manat vera Dei cognitio.

11 Iohannes nec eſt Meſſias, nec aliorum Prophetarum ſimilis,ſed Meſſiæ iam præſentis apparitor.

12 Chriſtus autor baptiſmi non Iohannes: ac proinde eius efficacia non in Iohanne miniſtro, ſed in Chriſto Domino poſita eſt tota.

Eſa.40.3,
mat.3.3,
luc 3.4.

13 In Chriſto eſt corpus & veritas omnium Legalium ſacrificiorũ, ad expiandum mundum.

Mat.3.11,
mar.1.7,
luc.3.16,
act.1.5,& 11.26.& 19.4.

---

n Iohannem. *o Lux illa de qua diximus. i. Chriſtus, qui vnus poteſt noſtras tenebras illuſtrare.* *p Quæ verè & propriè meretur Lucis nomen, quum natura luceat non participatione.*

q Manifeſtata fuit perſona illa ſermonis,iam cum mundus conderetur. *r Altera Sermonis manifeſtatio, nimirum in carne.*

ſ Hoc iure eos dignatus eſt, vt eos pro filijs adoptaret. *t Ex illa craſſa & corrupta hominũ natura, quæ Spiritui paſſim opponitur.* *u .i. Homo. ſumitur autem pars pro toto, Synecdoche. Aſſumpſit enim totam naturam humanam. i. verum corpus & veram animam.* *x Ad tempus, quo peracto ſurſum aſcendit. vtitur enim verbo à tentorijs deducto: ſic tamen abeſt à nobis corpore,vt ſemper præſens ſit, non carne,ſed vi Spiritus.* *y Gloria vocatur, manifeſtatio illa maieſtatis Chriſti, quæ veluti ſubiecta fuit hominum oculis,cùm apparuit Filius Dei in carne.* *z Hæc particula non ſimilitudinem hoc loco,ſed rei veritatem explicat, vt hoc dicatur,conſpectam eſſe gloriam, quæ deceret, & quam habere par eſſet vnigenam,atque germanum Filium Regis vniuerſorum & Dei.* *a Non tantum participauit gratiam & veritatem,ſed ipſa veritatis & gratiæ eſſentia plenus fuit.* *b .i. Is ante quem ſum miſſus,viam illi paraturus,vt referatur ad tempus vocationis, non ætatis,cùm alioqui Iohannes,ſex menſibus maior natu fuerit.*

c Ad verb. Prior, illud autem non ad tempus,ſed ad dignitatem refertur.

d .i. Gratiam ſupra gratia, quaſi dicat, gratiam gratia cumulatã.

e .i. Qui Patri eſt intimus ac coniunctiſſimus,non modò amoris, ſed etiam naturæ coniunctione,atque adeò vnione. *f Antea Legis vmbris occultatum,& humanæ mẽtis aciem effugientem detexit,& ſpectandum exhibuit: Nam qui ipſum videt,videt & Patrem.* *g Plane & aperte agnouit ac dixit.* *h Pleonaſmus,Hebræis familiaris, cuius magna eſt emphaſis, eadem enim repetuntur,in ſtudio certæ & explicatæ elocutionis.*

i Iudæi exiſtimarunt Eliam iterum venturum ante tempora Meſſiæ,idq; ex loco Malach.4.5. qui de Iohanne intelligi debet,Matth. 11.14. Negat tamen Iohannes ſe Eliam eſſe,ſcilicet, ex eorum ſenſu loquens. *k De aliquo eximio Propheta interrogant,non de Chriſto,antea enim negauit Iohannes ſe eſſe Chriſtum. Exiſtimarunt enim inſignem aliquem Prophetam eſſe mittendum, ſimilem Moſi, huc detorquentes locum illum Deut.18.15.qui de toto Prophetarum choro,maxime autem de capite Chriſto eſt intelligendus.*

l Hinc doceri poteſt,Iudæos ipſos non ignoraſſe mutationem aliquam fore in religione ſub Meſſia. *m Palam & inter vos.*

nus [n] ille Dei qui [o] tollit [p] peccatum mundi.

30 Hic eſt de quo dicebam, Pone me venit vir qui prelatus eſt mihi: quia præſtantior me eſt.

31 Et ego [q] non noueram eum: ſed vt manifeſtus fiat Iſraeli, propterea veni ego baptizans aqua:

32 [14] Tum, *inquam*, teſtatus eſt Iohãnes, dicens, ‖ Conſpexi Spiritum deſcendentem quaſi columbam de cælo, *qui* etiam manſit ſuper eum.

33 Et ego non noueram eum: ſed qui miſit me vt baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris ſpiritum deſcendentem ac manẽtem ſuper eum, hic eſt qui baptizat Spiritu ſancto.

34 Ego igitur vidi, & teſtor hunc eſſe Filium [r] illum Dei.

35 [15] Poſtero die iterum ſtabat Iohãnes, & ex diſcipulis eius duo:

36 [16] Et intuitus Ieſum ambulantem, dixit, Ecce agnus ille Dei.

37 [17] Audierunt autem eum duo illi diſcipuli loquentem, & ſequuti ſunt Ieſum.

38 Conuerſus verò Ieſus, & conſpicatus eos ſequentes *ſe*, dicit eis,

39 Quid quæritis? Illi verò dixerunt ei, Rabbi (quod dicitur, ſi interpreteris, Magiſter) [ſ] vbi moraris?

40 Dicit eis, venite & videte. Venerunt, videruntque vbi moraretur: & apud eum manſerunt die illo: [t] hora enim erat quaſi decima.

41 Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant *illa* ex Iohanne, & ſequuti fuerant eum:

42 Inuenit hic prior fratrem ſuum Simonem, & dixit ei, Inuenimus Meſſiam, quod eſt, ſi interpreteris, [u] Chriſtus.

43 Et adduxit eum ad Ieſum. Intuitus autem eum Ieſus, dixit, Tu es Simon filius Iona: ‖ tu vocaberis Cephas, quod declaratur [x] Petra.

Chriſtus
ili Spiri-
s ſancti
ſenſu, ip-
Patris vo-
Iohannis
que te-
onio, Fi-
Dei cõ-
batur.
Iohãnes
ſibi, ſed
iſto diſ-
ulos col-
t.

ath.3.16,
1.10,
3.22.

Chriſtus
t inane
trũ, ſed
mediator
ter, no-
ſequen-
propo-

In hac
ma diſci-
lorum col
tione, o-
ditur ſa-
is initium
à Deo,
s ad Filiũ
(ſeruo-
ſuorum
iniſterio)
ocante: quẽ
ciſſim no-
s occurrẽ-
audire,
domũ vſ-
e perſe-
nos opor
et, vt ab eo-
uditi, alijs
ciſſim ma-
um præ-
amus.

at.16.18.

Articulus
dictus em-
haſin habet
n modò di-
gnitatis, vt à
typico agno &
cæteris legali
n victimis diſtinguatur, ſed etiam reuocat in mentem Prophetias
ſaiæ, & aliorum. o Verbum præſentis temporis ſignificat a-
um continuum, vis enim ea eſt perpetua, & natiua Agno, vt tol-
lat mundi peccatum. p Id eſt, Radicem illam peccatorum,
mpè corruptionem, & ex conſequenti fructus peccati, quæ ſo-
nt peccata numero multitudinis dici. q Non illum antea de
cie noram. r Articulus, ſummum aliquid declarat, cum-
que ab alijs diſtinguit, qui paſſim à Moſe & Prophetis filij Dei, vel
ilij Excelſi dicuntur. ſ Vbi eſt tuum hoſpitium. t No-
ſtabat tempus. u Id eſt, Vnctus, & per excellentiam Rex
cundum ritum populi Iudaici. x Id eſt, Rupes vel ſaxum,
od Petros & Petra dicunt Græci.

44 Poſtero die voluit Ieſus abire in Galilæam: inuenit autem Philippum, & dixit ei, Sequere me.

45 Erat verò Philippus ex Bethſaida, ciuitate Andreæ & Petri.

46 [18] Inuenit Philippus Nathanaelẽ, & dicit ei, Inuenimus *illum* de quo ſcripſit ‖ Moſes in Lege, & ‖ Prophetæ, *nempè* Ieſum filium Ioſeph illum Nazarenum.

47 [19] Tum dixit ei Nathanael, A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe? Dicit ei Philippus, Veni & vide.

48 [20] Vidit Ieſus Nathanaelem veniẽtem ad ſe, & dixit de eo, Ecce verè Iſraelita in quo dolus non eſt.

49 [21] Dicit ei Nathanael, Vnde me noſti? Reſpondit Ieſus, & dixit ei, Priuſquam te Philippus vocaret, quum eſſes ſub ficu, videbam te.

50 Reſpondit Nathanael, & dixit ei, Rabbi: tu es ille Filius Dei, tu es ille Rex Iſrael.

51 Reſpondit Ieſus, & dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te ſub ficu, credis? maiora his videbis.

52 Præterea dixit ei, Amen, amen dico vobis, Deinceps videbitis cælũ apertum, & Angelos Dei [y] aſcendentes ac deſcendentes ſuper Filium hominis.

Gen.49.10, deut.18.18. Eſa.4.2, & 40.10, & 45.8, iere.23.5, & 33.14, ezech.34.23, & 37.24, dan.9.24.

18 Bonos in doctorum etiã conatus adeò probat Dominus, vt eos etiã efficiat doctorũ magiſtros.

19 Cauẽda in primis falſa præiudicia quæ nobis acceſſum ad Chriſtũ precludunt.

20 Simplex integritas veros Iſraelitas à fictis diſcernit.

21 Miraculorum finis eſt, nobis Chriſtũ omnipotentem & ſimul vnicum ſalutis noſtræ autorem proponere, per fidem amplectendum.

y Ita ſignificatur Diuina virtus, quæ in ipſius miniſterio erat conſpicua futura, miniſtrantibus ei Angelis, vt Eccleſiæ capiti.

CAP. II.

1 Chriſtus aquam in vinum mutatam, 11 facit ſignorum ſuorum principium. 12 Capernaum deſcendit. 13 Hinc Hieroſolymam aſcendit, 15 & mercatum è templo eijcit. 19 Templum nempè corpus ſuum, ſoluendum à Iudæis prædicit. 23 Multi credunt in eum ob ſigna quæ edebat.

1 PORrò [1] [a] die tertio nuptiæ factæ ſunt in Cana *oppido* Galilææ: eratq; mater Ieſu illic,

2 Vocatus eſt autem etiam Ieſus ac diſcipuli eius ad nuptias.

3 [2] Et quum defeciſſet vinum, mater Ieſu dixit ei, Vinum non habent.

4 Dicit ei Ieſus, [b] Quid mihi tecum, mulier? nondum venit [c] hora mea.

5 Dicit eius mater miniſtris, Quodcunque dixerit vobis, facite.

CAP. II.
1 Chriſtus in publico cœtu, inſigni miraculo declarans ſibi in ipſam etiã rerum naturam imperiũ eſſe ad corpora hominum paſcẽda, omniũ animos ad ſpirituale & ſaluificam ſuã virtutem cognoſcendam indicat. 2 Chriſtus ſatis ſuperq; per ſe de noſtra ſalute ſolicitus, internuntijs non eget.

a Poſt illud cum Nathanaele colloquium, vel ex quo profectus erat à Iohãne, vel ex quo in Galilæam peruenerat. b Id eſt, Quid mihi tecum eſt negotij? c Tempus opportunum.

6 Erant autem tibi lapidææ [d] hydriæ ſex poſitæ [e] ſecundum purificationem Iudæorum, capientes ſingulæ [f] amphoras binas aut ternas.

7 Dicit eis Ieſus, Implete has hydrias aqua. Impleuerunt eas igitur vſque ad ſummum.

8 Tunc dicit eis, Haurite nūc, & offerte [g] architriclino. Obtulerunt igitur.

9 Vt autem guſtauit architriclinus aquam illam quæ facta fuerat vinū, (neſciebat autē vnde eſſet: ſed miniſtri ſciebant, qui hauſerant aquam) vocat ſponſum architriclinus,

10 Et dicit ei, Omnes primo loco bonum vinū opponūt, & quum *conuiuæ* [h] ſitim expleuerint, tūc id quod deterius *eſt*, tu ſeruaſti bonum vinum vſque adhuc.

11 Hoc initium ſignorum fecit Ieſus in Cana *oppido* Galilææ, & manifeſtam fecit gloriam ſuam: & crediderunt in eum diſcipuli eius.

12 Poſtea deſcendit Capernaum, ipſe & mater, & [i] fratres & diſcipuli eius: mānſeruntq; illic non multos dies:

13 [3] Nam propè erat paſcha Iudȩorū. Aſcendit igitur Ieſus Hieroſolymam.

14 [4] Et inuenit in templo venditores boum, & ouium, & columbarum: & numularios ſedentes:

15 Factoque flagello è funiculis, omnes eiecit è templo, & oues & boues: & [k] argentariorum numulos effudit, menſaſque ſubuertit.

16 Et columbarum venditoribus dixit, Tollite hinc iſta: ne facite domū Patris mei, domum mercatus.

17 Recordati ſunt autem eius diſcipuli, ſcriptum eſſe, || [l] Zelus domus tuæ deuorauit me.

18 [5] Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Quod [m] ſignum oſtendis nobis, vt iſta facias?

19 Reſpondit Ieſus, & dixit eis, || Deſtruite templum hoc, & tribus diebus erigam illud:

20 Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum iſtud, & tu tribus diebus illud eriges?

21 At ille loquebatur de [n] tēplo corporis ſui.

22 Quum ergo ſurrexiſſet à mortuis, recordati ſunt diſcipuli eius quod hoc dixiſſet eis: & crediderunt Scripturæ, & ſermoni quem Ieſus dixerat.

23 [6] Quum autem eſſet Hieroſolymis in paſcha die feſto, multi crediderunt in nomen eius, conſpicientes ſigna quæ edebat.

24 Ipſe autem Ieſus non credebat eis ſemetipſum, eo quòd noſſet omnes:

25 [7] Nec opus eſſet vt quiſquam ei teſtaretur de homine, ipſe enim ſciebat quid eſſet in homine.

CAP. III.

1 Chriſtus Nicodemum ab ipſis fundamentis Chriſtianæ regenerationis inſtituit. 14 Serpens in deſerto. 23 Iohannes baptizat, 27 & ſuos docet ſe non eſſe Chriſtum.

1 ERat [1] autem quidam ex Phariſæis cui nomen *erat* Nicodemo, [a] ex primoribus Iudæorum:

2 Hic venit ad Ieſum nocte, & dixit ei, Rabbi, ſcimus te à Deo veniſſe [b] magiſtrum: nemo enim poteſt hæc ſigna edere quæ tu edis, [c] niſi Deus ſit cum eo.

3 [2] Reſpondit Ieſus & dixit ei, Amē, amen, dico tibi, niſi quis fuerit genitus denuò, nō poteſt [d] videre [e] regnum Dei.

4 Dixit ei Nicodemus, [f] Quomodo poteſt homo gigni qui ſit ſenex? num poteſt in vterum matris ſuæ ſecundò introire, ac gigni?

5 Reſpondit Ieſus, Amen, amen dico tibi, niſi quis fuerit [g] genitus ex aqua & Spiritu, non poteſt introire in regnum Dei.

6 Quod genitum eſt ex [h] carne, caro eſt. & quod genitum eſt ex Spiritu, ſpiritus eſt.

7 Ne mireris me dixiſſe tibi, Oportet vos gigni denuò.

3 Chriſtus ſub Lege factus pro nobis, Legi paſchæ ſatisfacit.

4 Chriſtus repurgandæ Eccleſiæ deſtinatus, maximo cū zelo init ſacerdotale & propheticū ſuū munus.

5 In eos qui ordinarię vocationi, qua ipſi turpiſſimè abutuntur, Deum ſic alligant vt extraordinariā, cuius virtuti (quam ipſi fruſtra extinctam volūt) Deus è cælo teſtimoniū reddit, non niſi externis & corporalibus miraculis obſignatā admittant.

n Id eſt, De corpore ſuo.

6 Non ſatis tuta fides eorū qui miraculis nitūtur.

7 Chriſtus ſcrutator cordium, ac proinde verus Deus.

Cap. III.

1 Nulli interdum doctoribus indoctiores: ſed ab vno Chriſto tum doctis tū indoctis petēda eſt ſapiētia.

2 Initium Chriſtianiſmi poſitū eſt in eo, vt ſciamus nos non tātùm aliquatenus eſſe corruptos, ſed penitus in peccato mortuos: vt neceſſe ſit naturam noſtram, quod ad qualitates attinet rurſum & de integro creari quod quidem nulla alia virtute effici poteſt, quàm diuina illa à qua fuimus initio conditi.

---

d Id eſt, Aquales. nimirū vaſa aquæ deſtinata, in quibus lauabant ſeſe Iudæi.

e Secundum ritum purificationis.

Pſal. 68.10. Mat. 27.71, & 27.40, mar. 14.58, & 15.29.

f Amphoræ ſingulæ capiebant cētum libras duodecim vnciarū, Ex ijs intelligimus Chriſtū ſuppeditaſſe vinum ad libras mille & octingentas. g Qui totū conuiuiū curabat. h Ad verb. inebriati fuerint. Hebræis autē non ſemper in vitio ponitur inebriari, ſed aliquādo liberalē vini vſum, qui modū nō excedat notat, vt Gen. 43.34. i Id eſt, Cognati. Hebr. k Vide Mat. 21.12. l Zelus hoc loco ſumitur pro animi æſtu ex indignatione de ijs concepta, quæ indignè fiunt aduerſus eos qui nobis ſunt chari. m Quo miraculo confirmas, ex quo poſſit intelligi virtus illa ac authoritas cæleſtis, quæ tibi tribuat ius ita loquendi, & ita faciendi?

a Honores ſeu magiſtratū gerens in populo Iudaico, Vide Luc. 14.1. b Scimus te miſſum diuinitus ad nos erudiendos. c Niſi in quo diuina elucet quædam præſtantia. Quòd ſi Nicodemus bene nouiſſet Chriſtum, non modò dixiſſet Deum eſſe cum eo, ſed in eo, vt Paulus 2. Cor. 19. d Id eſt, Introire, vt explicat infrà 5. e In Eccleſiam, Diſſerit enim Chriſtus qui fit vt ius ciuitatis Dei nanciſcamur. f Id eſt, Quomodo ego qui ſum ſenex, poſſim gigni denuò? ſic enim reſpondet, vt ac ſi ad ſe vnum, verba Chriſti pertinerent. g Vide infra, 4.11. h Id eſt, Carnalis, totus nimirum impurus, & ira Dei obnoxius: ſignificat igitur caro, naturam hominis corruptam, cui opponitur Spiritus, id eſt, homo Spiritus ſancti gratia Chriſto inſitus, cuius natura perennis eſt ac immortalis, etiamſi ſuperſit lucta carnis.

8 Ventus [i] quò vult ſpirat: & ſonum eius audis, ſed neſcis vnde veniat & quo vadat: ita eſt quiſquis genitꝰ eſt è Spiritu.

9 [3] Reſpõdit Nicodemus & dixit ei, Quomodo poſſunt hæc fieri?

10 Reſpondit Ieſus, & dixit ei, Tu es magiſter Iſraelis, & hæc non noſti?

11 Amen, amẽ dico tibi, quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur: [k] ſed teſtimonium noſtrũ non recepiſtis.

12 Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo ſi dixero vobis cæleſtia, credetis?

13 [l] Nullus enim [m] aſcendit in cælum niſi qui deſcendit è cælo, *nempe* [n] Filius hominis, [o] qui eſt in cælo.

14 || [4] Prout autem Moſes extulit ſerpentem in deſerto, ita extolli oportet Filium hominis:

15 Vt quiſquis credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.

16 || [5] Ita enim Deus dilexit mũdum, vt Filium ſuum vnigenitum dederit, vt quiſquis credit [p] in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam,

17 || [6] Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum vt [q] condemnet mundum, ſed vt ſeruetur [r] mundus per eum.

18 Qui credit in eum, non condemnatur: qui verò non credit, iam cõdemnatus eſt, quia non credidit in nomen vnigeniti Filij Dei.

19 [7] Hæc eſt autem [ſ] condemnatio, || quod Lux venit in mundum, ſed dilexerunt homines potius tenebras quàm Lucem, quia ſunt eorum mala opera.

20 Quiſquis enim peruerſè agit, odit lucem: nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipſius.

21 Qui verò [t] ſincerè agit, venit ad lucẽ, vt manifeſta fiant facta ipſius, quòd [u] ſecundum Deum facta ſint.

22 Poſteà venit Ieſus, & diſcipuli eius in Iudææ territorium: & illic degebat cum eis, & || baptizabat.

23 Baptizabat autem etiam Iohannes in Ænon prope Salim, quoniam aquæ multæ erant illîc: & veniebant ac baptizabantur.

24 Nondum enim coniectus fuerat Iohannes in carcerem.

25 [8] Orta eſt igitur quæſtio quibuſdam ex diſcipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

26 Veneruntq́; ad Iohannem, & dixerũt ei, Rabbi, is qui tecum erat trans Iordanem, cui tu || teſtimonium dediſti, ecce baptizat, & omnes veniunt ad eum.

27 Reſpondit Iohannes & dixit, [x] Homo non poteſt recipere quicquam, niſi fuerit ei datum è cælo.

28 Vos ipſi mihi teſtes eſtis me dixiſſe, || Non ſum ego Chriſtus, ſed miſſus ſum *qui apparerem* coram eo.

29 Qui habet ſponſam ſponſus eſt: amicus autem ſpõſi qui ſtat & audit eum, [y] gaudio gaudet propter vocem ſponſi. hoc ergo gaudium meum impletum eſt.

30 Illum oportet creſcere, me verò minui.

31 Qui supernè venit, ſupra omnes eſt: qui è [z] terra eſt, terrenus eſt, & [a] terrena loquitur: qui è cælo venit, ſupra omnes eſt.

32 Et quod [b] vidit & audiuit, hoc teſtatur: ſed teſtimoniũ eius [c] nemo recipit.

33 Qui recipit eius teſtimonium, is obſignauit || quòd Deus verax ſit.

34 Nam is quem miſit Deus, verba Dei loquitur, non enim *huic* [d] admetitur Deus ſpiritum.

35 Pater diligit Filium, || & omnia [e] dedit in manum eius.

36 || Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui verò non credit Filio, [f] nõ videbit vitã, ſed ira Dei manet ſuper eũ.

rcanum
æ rege-
tionis
ano ca-
in com-
enſibi-
ſide per-
ur, ſed
niſi in
ſito quo
is &
s eſt in
s, & ho-
n cælis,
, ſic ho-
nt ſit e-
Deus,
proinde
ipotẽs:
ſic Deus
ſit etiam
o, ac
inde eius
ntia no-
pateat.
4,22,32,
11.9.
4.9.
9.35,
1.47.
Chriſtus
icit ſo-
t ipſe
Euange-
prædica-
, velut
ſerum
um at-
tur, ad
d totus
dus ac-
t quod
ſerpentis erecta figura fuit in deſerto adumbratum.
Patris amor prorſus gratuitus, noſtræ ſalutis eſt origo.
iſtus autem, is eſt in quo iuſtitia & ſalus noſtra reſidet: fi-
verò inſtrumentum quo apprehenditur: vita æterna, id
d apprehendendum proponitur. 6 Chriſtus nõ dam
ſed eius contemptus, 7 Sola prauitas in cauſa eſt cur
mines oblatam lucem repudient.

Suprà, 1.9.
8 Satan diſcipulos Iohannis ſtulta præceptoris æmulatione incendit, vt Euangelij curſum impediat: Iohannes verò ſui officij memor, nõ modò frangit eius conatus, ſed etiã occaſionẽ inde arripit reddẽdi Chriſto teſtimonij: in quo vno teſtatur vitam æternã à Patre cœleſti proponi.
Infrà, 4.1.
Suprà, 1.17.
34.
t Ad verb. qui facit veritatem: i. qui vitam ducit verè bonã, & omnis fraudis expertem.
Suprà, 1.20.
u Id eſt, Cum Deo, Deo ſcilicet veluti præeunte.
x Quid conamini meæ conditioni adycere? hæc eſt ſors omnium hominum, vt ex ſe ne ſcintillam quidẽ poſſint conſequi.
y Heb. i. mirificam capit voluptatem.
Rom.3.4.
z Nihil aliud eſt quàm homo terrena ſcilicet ſecũ opificium
Mat.11.37.
a Corruptionem, ignorantiam, tarditatẽ, &c. ſentit.
Haba.2.4.
1.Ioh.5.10.
b Quod plenè & perfectè co-

Libero & vago impetu. k Vos tractatis dubia & incerto au-
profecta, & creditur vobis at ego certa, & cognita doceo, nec
creditur. l Solus Chriſtus verè cæleſtia docere poteſt, quia
aſcendit, &c. m Id eſt, Spiritualis intelligentiæ luce præ-
eſt, vel vnquam fuit, niſi Filius ille qui ſeſe ad nos demiſit.
Quòd è cælo deſcendiſſe dicitur, ad naturam Diuinam referri de-
qua carnem aſſumpſit: deinde ad ipſum cõceptionis modum: nam
Ieſu Chriſti in terris cæleſtis eſt, non terrena, vt qui conceptus
x Spiritu ſancto. o De toto Chriſto dicitur, quod alteri na-
(Diuinæ nimirum) eſt proprium, vt intelligamus vnicam eſſe
ſonam, in quam duæ ſint vnitæ naturæ, hanc loquendi formam
runt communicationem idiomatum. p Non idem eſt cre-
aliquid, & credere de aliquo. Illud enim ad diuinitatem, hoc
quamcunque rem pertinet, Nazian. in Oratione de Spiritu.
Vt ſit cauſa condemnationis, reuera enim peccata cauſſa ſunt
alioqui Chriſtus iudicabit viuos & mortuos. r Non vna
orum gens, ſed quicunque crediderit in eum. ſ Id eſt, Con-
nationis cauſa, quæ quidem in hominibus hæret, niſi Dei bene-
ab ea liberentur.

gnitum habet. c Perpauci. d Ad verb. non dat ad menſuram.
e I. Arbitrio & poteſtati eius permiſit. f Heb. i. non fruetur.

CAP. IIII.

6 Ieſus fatigatus petit potũ á muliere Samaritana. 27 Veram adorationem docet. 26 Fatetur ſe eſſe Meſsiam. 32 Cibus ipſius. 39 Samaritani credunt in eum. 46 Regij filium ſanat.

1 VT [1] ergo cognouit Dominus Phariſæos audiſſe ipſum plures diſcipulos facere ‖ & baptizare quàm Iohannem:

2 (Quanquam Ieſus ipſe non baptizabat, ſed diſcipuli eius)

3 Reliquit Iudæam, & abijt rurſum in Galilæam.

4 Oportebat autẽ eum tranſire per Samariam.

5 [2] Venit ergo in vrbem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit ‖ Iacob Ioſepho filio ſuo.

6 Erat autem ibi fons Iacob: Ieſus ergo fatigatus ex itinere, [a] ita ſedit ad fontem. [b] hora *enim* erat quaſi ſexta.

7 Venit mulier Samaritana vt hauriret aquam: dicit ei Ieſus, Da mihi potum.

8 Nam diſcipuli eius abierant in vrbem vt cibos emerent.

9 Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu, Iudæus quum ſis, potum à me poſcis, quæ ſum mulier Samaritana? non enim [c] vtuntur Iudæi Samaritanis.

10 Reſpondit Ieſus & dixit ei, Si ſcires donum [d] illud Dei, & quis ſit qui dicit tibi, Da mihi potum: tu petijſſes ab eo, & dediſſet tibi [e] aquam viuam.

11 Dicit ei mulier, Domine, neq; quo haurias habes, & puteus profundus eſt: vnde ergo habes aquam illam viuam?

12 Num tu maior es patre noſtro Iacob, qui dedit nobis hũc puteum, ex quo ipſe bibit, & filij eius, & eius peccora?

13 Reſpõdit Ieſus & dixit ei, Quiſquis bibit ex aqua iſta, ſitiet rurſus:

14 Quiſquis autem biberit ex aqua illa quam ego ei dabo, non ſitiet in æternum: ſed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.

15 Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam iſtam, vt non ſitiam, neq; veniam huc ad hauriendum.

16 Dicit ei Ieſus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.

17 Reſpondit mulier, & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Ieſus, Bene dixiſti, Non habeo virum.

18 Quinque enim viros habuiſti, & nunc quem habes non eſt tuus vir. hoc verè dixiſti.

19 Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam eſſe.

20 [3] Patres noſtri in hoc [f] monte adorauerunt: & vos dicitis ‖ Hieroſolymis eſſe locum illum vbi oporteat adorare:

21 Dicit ei Ieſus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc neque Hieroſolymis adorabitis Patrem.

22 ‖ Vos adoratis quod neſcitis, nos adoramus quod ſcimus: quia ſalus ex Iudæis eſt.

23 Sed venit hora, & nunc eſt, quum veri adoratores adorabũt Patrem [g] Spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipſum adorent.

24 ‖ Deus eſt [h] Spiritus: & qui adorant, eum oportet vt Spiritu ac veritate adorent.

25 Dicit ei mulier, Scio Meſſiam vẽturum, qui dicitur Chriſtus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

26 Dicit ei Ieſus, Ego *is* ſum qui loquor tibi.

27 Intereà autem venerunt eius diſcipuli, & mirati ſunt quod cum muliere loqueretur: nemo tamẽ dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?

28 Reliquit ergo hydriam ſuam mulier, & abijt in vrbem, dixitque eius loci hominibus,

29 Venite, videte, hominem qui dixit mihi quæcunque feci: num iſte eſt Chriſtus?

30 Exierunt ergo ex vrbe, & venerãt ad eum.

31 [4] Interim autem rogabãt eum diſcipuli dicentes, Rabbi, comede.

32 Ille autẽ dixit eis, Ego cibum habeo quo veſcar, quem vos neſcitis.

33 Dicebant ergo diſcipuli alij ad alios, Num quis attulit ei quo veſcatur?

CAP.IIII.
Suprà.3.22.

1 Seruãdus hic modus in faciendo officio, vt neque metu terreamur, quin pergamus, neque in accerſendis periculis ſimus præcipites.

Gen.33.19, & 48.22, Ioſ.24.32.

2 Chriſtus relictis Phariſeis faſtuoſis, cum muliercula peccatrice & quidem extranea theſauros æternæ vitæ cõmunicat, refellens craſſos Samaritanorum errores, & verũ Dei cultũ Iudæis traditũ defendens ita, tamẽ vt vtroſque ad ſe vnũ reuocet: in quem videlicet patres omnes ipſæq; adeò Legales omnes ceremoniæ reſpexerint.

a Ita vt laſſus erat, vel idcirco quia laſſus erat.

b Inſtabat Meridies.

c Non eſt vſus neceſsitudinis Iudæis cum Samaritanis. *d Articulus indicat Chriſtum loqui de eximio aliquo dono, nimirum de ſeipſo, quem Pater huic mulierculæ offerebat.* *e Hæc aqua perennis. i. immenſa illa Dei Charitas: viua dicitur, ad differentiam aquæ, quæ ex puteo hauriretur. Sunt autem hæ Metaphoræ Hebræis familiares, Iere.2.13, Ioel.3.18, Zach.13.11.*

3 Duabus ferè columnis, ſed admodum infirmis, nititur omnis ſuperſtitioſorum religio. Patrum videlicet detortis exemplis, & ſtulta de rebus externis opinione: quibus erroribus opponere oportet Dei verbum & naturam.

Deut.12.6. 4.Reg.17.29. 1.Cor.3.17.

4 Curare quidem corpus fas eſt, ſed ita vt oblatã amplificandi regni Dei occaſionem vltro & auidè quibuſuis huius vitæ vſibus etiam alioqui neceſſarijs præferamus.

f Huius montis nomen eſt Gazim, in quo Sanaballeta Cutheus templum extruxit permiſſu Alexandri Macedonis, poſt victoriã Iſsicam: ibiq; ſummũ Pontificem cõſtituit Manaſſem generum ſuum, Ioſeph. lib.11.

g Spiritus, opponitur mandato, quod carnale dicitur, Hebr.7.16. in ſeſe videlicet conſideratio: ſic veritati non opponit mendacium, ſed Legis externas ceremonias, quæ dũtaxat adumbrabant quod reipſa præſtat Chriſtus. *h Nomine ſpiritus intelligit naturam diuinam, non tertiam hypoſtaſim.*

34. Dici

34 Dicit eis Ieſus, Eſca mea eſt ex equi voluntatem eius qui miſit me, & perficere ipſius opus.

35 [5] Nónne vos dicitis, Adhuc quadrimeſtrè *ſpatium* ſupereſt, & meſſis aderit? || Ecce, dico vobis, attollite oculos veſtros, & ſpectate regiones: nam albæ iam ſunt ad meſſem.

36 [6] Porrò qui metit, mercedem accipit, & cogit fructum in vitam æternam: vt & qui ſeminat, ſimul gaudeat, & qui metit.

37 Nam in hoc [i] dictum illud verum eſt, Alius eſt qui ſeminat, & alius qui metit.

38 Ego miſi vos ad *id* metendum in quo vos non laboraſtis: alij laborauerūt, & vos in labores eorum introiſtis.

39 [7] Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter ſermonem mulieris, teſtātis eum ipſi dixiſſe quæcunque ipſa fecerat.

40 Quum ergo veniſſent ad eum Samaritani, rogarunt eum vt apud ipſos maneret: & manſit ibi duos dies.

41 Ac multò plures crediderunt propter ſermonem ipſius.

42 Et mulieri dicebant, Non amplius propter tuos ſermones credimus: ipſi enim audiuimus, & ſcimus hunc eſſe verè Seruatorem illum mundi, Chriſtum.

43 [8] Duobus autem poſt diebus exijt inde, & abijt in [k] Galilæam.

44 Ipſe enim Ieſus teſtatus fuerat, || Prophetam in ſua patria honorem non habere.

45 Quum ergo veniſſet in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, quum omnia vidiſſent quæ fecerat Hieroſolymis die feſto: nam & ipſi venerant ad diem feſtum.

46 [9] Venit igitur Ieſus rurſum || Cana *oppidum* Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinum. Erat autem in Capernaum regius [l] quidam, cuius filius ægrotabat.

47 Is quum audiſſet Ieſum veniſſe ex Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & eum rogauit vt deſcenderet ac ſanaret ipſius filium: erat enim moribundus.

48 Dixit ergo Ieſus ei, Niſi ſigna & miracula videritis, non credetis.

49 Dixit ei regius ille, Domine, deſcende priuſquam moriatur filius meus.

50 Dicit ei Ieſus, Vade: filius tuus viuit. Credidit homo ſermoni quem dixerat ei Ieſus: & profectus eſt.

51 Iam autem eo deſcendente, ſerui occurrerunt ei, & annuntiauerunt, dicẽtes, Filius tuus viuit.

52 Percótatus eſt ergo ab eis horam qua melius habuerat: & dixerunt ei, Heri *circiter* horam ſeptimam dimiſit eum febris.

53 Agnouit ergo pater *id factum eſſe* illa ipſa hora qua dixerat ei Ieſus, Filius tuus viuit: & credidit ipſe ac domus eius tota.

54 Hoc ſecundum ſignum rurſus edidit Ieſus, quum veniſſet ex Iudæa in Galilæam.

CAP. V.

2 Chriſtus ad Piſcinam decumbentem. 5 Sanat in Sabbatho. 10 Phariſæos præcipiti iudicio factum ſuum calumniantes. 17 Authoritate patris ſui conuincit. 19, 20 Diuinam ſuam virtutem multis argumentis, 41 Moſis etiam teſtimonio comprobat.

1 POſt hæc erat || dies feſtus Iudæorum, & aſcendit Ieſus Hieroſolymam.

2 [1] Eſt autem Hieroſolymis ad *forum* pecuarium, [a] piſcina quæ nominatur Hebraicè [b] Betheſda, quinque porticus habens.

3 In his iacebat multitudo magna ægrotorum, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

4 Angelus enim deſcendebat certo momẽto in piſcinam, & turbabat aquam: itaq; qui primus deſcendiſſet poſt aquæ turbationem, ſanus fiebat à quocunque detineretur morbo.

5 Erat autem quidam illic triceſimū octauum annum agens im morbo.

6 Hunc quum vidiſſet Ieſus decumbentem, & cognouiſſet eum iam multum temporis egiſſe *in morbo*, dicit ei, Cupis ſanus fieri?

7 Reſpondit ei ægrotus ille, Domine, nullum habeo, qui quum turbata fuerit aqua, mittat me in piſcinam: ſed interim dum ego venio, alius ante me deſcendit.

8 Dicit ei Ieſus, Surge, tolle grabbatum tuum, & ambula.

9 Et ſtatim ſanus factus eſt homo

Natura
...rituali
...ge, nuſ-
...m tardā-
..., niſi à
... huius
...ali redar-
...velimus.
...4.5.37,
...10.2.
Prophe-
...ri doctri-
...inſtar ſa-
...s fuit:
...angelij
...o, inſtar
...ſſis & op-
...è inter v-
...que &
...dq; mi-
...tros cón-
...it.
Ample-
...tur Sa-
...itā cupi-
...mè quod
...i perti-
...ciſſimè
...diarāt.
Contem-
...ores qui-
...n Chriſti
...pſos pri-
...ctus be-
...cio, ſed
...lominus
...præpa-
...domici-
...n Chri-
Chriſtus
...am cor-
...re abſens,
...bo ſuo
...lominus
...caciter
...in cre-
...ibus.
...at. 13.58,
...6.4,
...4.2.
Prouerbiū
...d.
...2.1.12
In oppida
...vicos Ga-
..., quòd in
...ria Naza-
...de non
...let conſi-
...e, ob con-
...um ſui,
...bi, vt re-
...t alij E-
...geliſtæ,
...pediretur

...tas beneficiorum ipſius, mirabili contumacia. l *Quidam ...Herodis aulicus, nam etſi Herodes rex non eſſet, ſed tetrarcha: tamen ſi nominis ambitionem excipias, rex erat, ſaltem à vulgo rex ...litur, mar. 6.14.*

CAP. V.
Leuit. 23. 2, deut. 16. 1.

1 Nullū eſt tam inueteratum malū, cui non mederi poſſit Chriſtus.

a Ex qua potare & in qua merſari ſolerent pecudes, quarum magnum numerum Hieroſolymis eſſe oportuit.

b Id eſt, domus effuſionis, quòd in eum locum magna aqua copia effunderetur.

ille: & ſuſtulit grabbatum ſuum, & ambulabat. erat autem Sabbathum die illo.

Ierem.7.8.

2 Vera religio nullius rei prætextu crudelius oppugnatur, quam ipſius religionis.

10 [2] Iudæi ergo dicebant ei qui ſanatus fuerat, Sabbathum eſt, || non licet tibi tollere grabbatum.

11 Reſpondit eis, Qui me ſanum fecit, is mihi dixit, Tolle grabbatum tuum, & ambula.

12 Interrogauerunt eum ergo, Quis ille eſt qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula?

3 Diuinum opus nunquam fuit Sabbathi violatio. Chriſti autem opera, Patris ſunt opera, tum quod ſint vnus Deus, tum etiam quia nonniſi in Filio operatur Pater.

13 Is autem qui ſanatus fuerat, neſciebat quis eſſet: Ieſus enim [c] euaſerat ex turba quæ erat in illo loco.

14 Poſteà inuenit eum Ieſus in templo, & dixit ei, Ecce, ſanus factus es: ne pecca amplius, vt nequid deterius tibi contingat:

15 Abijt ille, & nuntiauit Iudæis Ieſum eſſe qui ſanum eum fecerat.

4 Pater neminem facit æternæ vitæ participem niſi in Chriſto, in quo etiam vno ritè colitur.

16 Ac propterea perſequebantur Iudæi Ieſum, & ſtudebant eum trucidare quod iſta feciſſet Sabbatho.

17 [3] Ieſus autem reſpondit eis, Pater meus vſq; adhuc operatur, & ego operor

Infra.7.19.

18 || Propterea ergo magis ſtudebant eum Iudæi trucidare, quia non ſolum ſoluiſſet Sabbathũ, ſed & Patrem [d] ſuum dixiſſet Deum, parem ſe faciens Deo.

c Similitudine ducta ab ijs qui ex aquis emergũt, ſic enim fere declinant, qui clàm è turba elabuntur.

d Id eſt, ſibi proprium ac peculiarem, quod ex eo colligũt, quia operandi verbũ quod Deo proprium eſt, ſibi vendicat, atq; ideo parem ſe facit Deo.

19 Reſpondit ergo Ieſus & dixit eis, Amen, amen dico vobis, nõ poteſt Filius [e] à ſemetipſo operari, *id eſt*, [f] niſi viderit Patrem operantem. quæcunq; enim ille facit, hæc etiam Filius [g] pariter facit.

20 Pater enim diligit Filiũ, & omnia demõſtrat ei quæ ipſe facit: & opera iſtis maiora demõſtrabit ei, vt vos miremini.

21 [4] Sicut enim Pater excitat mortuos & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat.

22 [h] Neque enim Pater [i] iudicat quẽquam, ſed omne iudicium dedit Filio:

23 Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem. qui non honorat Filium, nõ honorat Patrem qui miſit eum.

5 Non colitur Pater niſi ſermone Filij per fidem apprehenſo, quæ vna via eſt ad vitam æternam ducens.

24 [5] Amen amen dico vobis, qui ſermonem meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam, & in condemnationem non veniet, [k] ſed tranſiuit à morte in vitam.

25 [6] Amen, amen dico vobis, veniet tempus, & nunc eſt, quum mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint viuent.

6 Omnes ſumus peccato mortui, nec alia ratione viuificari poſſumus quàm Chriſti ſermone per fidem apprehenſo.

26 Sicut enim Pater habet vitam in ſeipſo, ſic dedit & Filio habere vitam in ſeipſo.

27 Et [l] autoritatem dedit ei iudicium etiam exercendi, [m] quatenus Filius hominis eſt.

28 [7] Ne hoc miramini: nam veniet hora qua omnes qui in monumẽtis ſunt, audient vocem eius.

7 Omnes tandem ad tribunal Chriſti ſiſtẽtur iudicandi.

29 || [8] Et [n] prodibunt qui bona fecerunt, in [o] reſurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in reſurrectionẽ condemnationis.

Mat.25.41.

8 Ex fructibus iudicabitur de fide & incredulitate.

30 [9] [p] Non poſſum ego à meipſo facere quicquam, [q] prout audio iudico: & iudicium meum iuſtum eſt: quia non quæro voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me, *id eſt*, Patris.

9 Chriſtus omniũ quæ fecit, Patrẽ autorem & approbatorem habet.

31 || Si ego teſtor de meipſo, teſtimonium meum non eſt [r] idoneum.

Infra,8.14.

32 || Alius eſt qui teſtatur de me, & ſcio verum eſſe teſtimonium quod teſtatur de me.

Mat.3.17.

Supra,1.27.

33 || [10] Vos miſiſtis ad Iohannem, & *is* teſtimonium dedit veritati.

34 Ego autem ab homine teſtimonium non capto: ſed hæc dico vt vos ſeruemini.

35 Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluiſtis [ſ] ad tempus exultare in eius luce.

36 At ego teſtimonium habeo maius *teſtimonio* Iohannis: opera enim quæ de-

10 Chriſtus & Iohannis voce, & infinitis miraculis, & omnium Prophetarum teſtimonijs, vnicus ſeruator declaratus eſt. Mundus tamen intereà alioqui pſeudoprophetis addictus, & videri volens religioſus, nihil iſtorum videt.

---

[e] Sine Patris non modò authoritate, ſed etiam vi ac potentia effectrice. *[f] Hæc referenda ſunt ad perſonam Chriſti, quæ duabus naturis conſtat, non autem ſimpliciter ad diuinam naturam: dicit ergo ſe à Patre impelli & regi in omnibus rebus, nihilominus cùm dicit ſeſe pariter operari cum Patre diuinam naturam aſſerit.* *[g] Simili ratione, vnà & coniunctim. Non enim res à Patre factas, alijs rebus à ſe factis exprimit Filius, ſed quia in agendo par & coniuncta ſit Patris ac Filij dignitas & virtus.* *[h] Hæc negatio non ſimpliciter negat Deum gubernare mundum, ſed ex Iudæorum hypotheſi, qui Filium à Patre ſeparabant, cùm potius non ſit intelligendus Pater gubernare mundum aliter, quàm in perſona Filij in carne manifeſtati. ſic infra.30. dicit ſe non veniſſe, vt faceret voluntatem ſuam, ſuam doctrinam, ſuam non eſſe, infra.7.16. Cæcum & eius parentes non peccaſſe. 9.3.* *[i] Iudicare per Synecdochen per omni adminiſtratione.*

[k] Antitheſis ſententiam auget, vtitur autem Hebræorum more, præterito, vt in re certiſſima. *[l] i. Summũ ius gubernandi & adminiſtrandi omnia, adeò vt vitæ & necis poteſtatẽ habeat.* *[m] Id eſt, non tantùm quatenus Deus eſt, iudicabit mundum, ſed etiam quatenus eſt homo, hoc accepit à Patre vt ſit iudex mũdi.* *[n] Sc. è monumentis.* *[o] In eam reſurrectionem quam perennis vita cõſequatur, cui opponitur reſurrectio condemnationis, id eſt, damnatoria.* *[p] Vide ſup.22.* *[q] Vt Deus mihi ſuggerit intra me habitans.* *[r] Fidele, id eſt, dignũ cui fides adhibeatur. Vide infr.8.14.* *[ſ] Temporis momento.*

dic

dit mihi Pater vt ea perficerem, ipſa *inquam* opera quæ ego facio, teſtantur de me, quòd Pater miſerit me.

37 || Et qui miſit me Pater, ipſe teſtatus eſt de me. Neque vocem eius vnquã audiſtis,|| neque ſpeciem eius vidiſtis.

38 Et ſermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem miſit ille, huic vos non creditis.

39 Scrutamini Scripturas: nam vos videmini vobis in ipſis vitam æternam habere: & illæ ſunt quæ teſtificantur de me.

40 Nec vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

41 Gloriam ab hominibus nõ capio:

42 Sed noui vos [u] charitatem Dei nõ habere in vobis.

43 Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: ſi venerit alius nomine ſuo, illum recipietis.

44 Quomodo vos poteſtis credere, quum gloriam alij ab alijs capretis, & ||gloriam quæ à ſolo Deo proficiſcitur, non quæratis?

45 [x] Ne putate me accuſaturum vos apud Patrem: eſt qui accuſet vos, Moſes, in quo vos ſperatis.

46 Si enim crederetis Moſi, crederetis mihi: || de me enim ille ſcripſit.

47 Quòd ſi illius ſcriptis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

CAP. VI.

5 Quinque panibus & duobus piſciculis cibantur 5000. 15 Secedens Chriſtus, 17 Diſcipulos nauigantes, 19 Aquis inambulans aſſequitur. 26 De vero, 27 & non perituro, 35 Pane vitæ diſſerit. 41 52 Murmurant Iudæi, 60 & diſcipuli plerique, 66 recedunt ab eo, 69 Apoſtoli, Dei Filium eſſe fatentur.

1 POſt [1] hæc abijt Ieſus [a] trans mare Galilææ, *quod eſt* Tiberiadis.

2 Et ſequebatur eum turba multa, quia videbant eius ſigna quæ edebat in ægrotis.

3 Subijt autem in montem Ieſus, & ibi ſedit cum diſcipulis ſuis.

4 Propè autem erat paſcha,|| feſtum Iudæorum.

5 || Quum ergo ſuſtuliſſet oculos Ieſus, & conſpexiſſet multam turbam ad ſe venire, dicit Philippo, Vnde ememus panes, vt iſti veſcantur?

6 (*Hoc* autem dicebat, tentans eũ: ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus.)

7 Reſpondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non ſufficiunt eis, vt ſinguli eorum paululum quiddam accipiant.

8 Dicit ei vnus ex diſcipulis eius, *nempe* Andreas frater Simonis Petri,

9 Eſt hîc puerulus quidam qui habet quinque panes hordeaceos, & duos piſciculos: ſed hæc quid ſunt inter tam multos?

10 Dixit autem Ieſus, Facite vt iſti diſcumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Diſcubuerunt ergo viri numero quinquies mille,

11 Accepit autem panes illos Ieſus, & actis gratijs diſtribuit diſcipulis, diſcipuli verò accumbentibus: ſimiliter etiam ex piſciculis illis quantum volebant.

12 Vt autem expleti ſunt, dixit *Ieſus* diſcipulis ſuis, Cogite quæ ſuperfuerunt fragmenta, nequid pereat.

13 Coegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentis ex quinque illis panibus hordeaceis, quæ ſuperfuerant ijs qui comederant.

2 Cultu prępoſtero non modò non delectatur, ſed etiam ſummopere offenditur Chriſtus.

14 [2] Illi ergo quum vidiſſent ſignum quod Ieſus ediderat, dicebant, Hic eſt verè Propheta ille: qui venturus erat in mundum.

Mat.14.25, mar.6.47.

15 Ieſus ergo quum noſſet futurum vt venirent, & ipſum correptum facerent regem, ſeceſſit rurſus in montem ſolus.

3 Periclitamur quidem, ſed Chriſto in tempore per medias tempeſtates ad nos accedentes, in portum perducimur.

16 [3] || Vt autem ſerum *diei* factum eſt, deſcenderunt diſcipuli eius ad mare.

17 Et ingreſſi nauigium, ibant trans mare [b] verſus Capernaum. iam autem tenebræ erant, nec venerat ad eos Ieſus.

b Mar.6.45. iubentur præire Bethſaida, proficiſcentibus enim Capernaum occurrebat in via Bethſaida.

18 Et mare, vento magno flante, inſurgebat.

19 Quum ergo prouecti fuiſſent quaſi ſtadia vigintiquinque aut triginta, conſpiciunt Ieſum ambulantem ſuper mare, & appropinquantem naui: & timuerunt.

20 Ille verò dixit eis, Ego ſum, ne timete.

21 [c] Cupidè ergo receperunt eum in nauigium: & ſtatim nauigium peruenit ad regionem in quam ibant.

c Cùm anteà fuiſſent præterriti, agnita eius voce, & mutatis animis, eum quem fugiebant, cupidè accipiunt in nauim.

22 Poſtero die turba quæ ſtabat trans mare, vt vidit illic non eſſe aliud nauigiolum, niſi vnum illud in quod ingreſſi

---

Non quod ...ceſſerit Tiberiadis lacum, ſed quia propter amplos ſinus nauigatio ... compendium itineris: ideò dicitur abyſſe trans mare, cùm ex v... anfractu, in alium traijceret.

fuerant diſcipuli eius, & Ieſum non introiſſe cum diſcipulis ſuis in nauigium, ſed ſolos eius diſcipulos abijſſe:

23 Alia verò nauigiola Tiberiade veniſſe propè locum vbi comederant panem, poſteaquam gratias egiſſet Dominus:

24 Quum ergo vidiſſet turba Ieſum illic non eſſe, neque diſcipulos eius, ingreſſi ſunt & ipſi in nauigia, & venerunt Capernaum, quærentes Ieſum.

25 Et eo inuento trans mare, dixerũt ei, Rabbi, quando huc perueniſti?

26 [4] Reſpondit eis Ieſus, & dixit, Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidiſtis ſigna, ſed quia comediſtis panes illos, & ſaturati eſtis.

27 [d] Operemini non cibo qui perit, ſed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis: || hunc enim Pater [e] ſignauit, *id eſt* Deus.

28 [5] Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus vt operemur [f] opera Dei?

29 Reſpondit Ieſus & dixit eis, || Hoc illud eſt [g] opus Dei, vt credatis in eum quem miſit ille.

30 [6] Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu ſignum edis, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?

31 Patres noſtri comederunt manna in deſerto: ſicut ſcriptum eſt, || Panem cœleſtem dedit eis vt veſcerentur.

32 [7] Dixit ergo eis Ieſus, Amen, amen dico vobis, non dedit vobis Moſes panẽ illum [h] cœleſtem: ſed Pater meus dat vobis panem illum verè cœleſtem.

33 Panis enim ille Dei, is eſt qui de cœlo deſcendit, & dat vitam mundo.

34 Dixerunt ergo ei, Domine, da nobis ſemper panem iſtum,

35 Dixit autem eis Ieſus, Ego ſum panis ille [i] vitæ: qui venit ad me, nequaquam eſuriet: || & qui credit in me, non ſitiet vnquam.

36 Sed dixi vobis, Etiam vidiſtis me, nec creditis.

37 [8] Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eijciam foras.

38 Quia deſcendi è cœlo vt faciam [k] non voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me.

39 Hæc eſt autem voluntas eius qui miſit me *id eſt* Patris, vt quicquid mihi dederit, non perdam ex eo, ſed ſuſcitem illud in vltimo illo die.

40 Hæc eſt autem voluntas eius qui miſit me, vt omnis qui [l] videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: ego verò ſuſcitabo eum vltimo illo die.

41 [9] Murmurabant ergo Iudæi de eo, quia dixerat, Ego ſum panis ille qui è cœlo deſcendit.

42 Et dicebant, || Nónne hic eſt Ieſus, filius Ioſeph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit iſte, E cœlo deſcendi?

43 Reſpondit ergo Ieſus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.

44 Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater qui miſit me, traxerit eum: ego verò ſuſcitabo eum vltimo illo die.

45 Eſt ſcriptum in [m] Prophetis, || Et erunt omnes [n] docti à Deo. Quiſquis audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

46 Non quòd Patrẽ viderit quiſquã, || [o] niſi is qui eſt à Deo: hic vidit Patrem.

47 Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

48 [10] Ego ſum panis ille vitæ.

49 Patres veſtri comederunt || manna in deſerto, & mortui ſunt.

50 [p] Hic eſt panis ille qui è cœlo deſcendit, vt qui eo veſcitur, non moriatur.

51 [11] Ego ſum panis [q] viuificus qui è cœlo deſcendi: ſiquis [r] ederit ex hoc pane, viuet in æternum, & panis quem ego dabo, caro mea eſt, quam ego dabo pro mundi vita.

---

4 Nihil quidem deeſt regnum Dei quærẽtibus: non eſt tamen Euangelium, ventris ſed animi pabulum

5 Fruſtrà ſatagunt homines, quum ſtudent placere Deo abſque fide.

6 Chriſti vis ſpiritualis ſordet terrenorum miraculorũ ſtudioſis.

7 Chriſtus, verus & vnus æternæ vitæ autor ac dator, mannæ ſymbolo patribus ſignificatus.

Supra, 1.32, mat.3.17. & 17.3.

1. Iohan.3.23.

d Operam veram & ſtudium veſtrum impendite.

Exod.16.14, num.11.7, pſal.77.24, ſapien.16.20. Eccle.14.19.

e Id eſt, quẽ indita virtute ſua, quaſi impreſſo ſigillo, tum à cæteris hominibus diſtinxit, vt in eo tanquam ant.typo Deus Pater appareat: tum etiam (quod Chriſto proprium eſt) huic muneri inaugurauit, Deo homines reconciliandi in vitam æternam. *f Quæ Deo placeant: putant enim vitam æternam ab implendæ legis conditionem pendere, ideò eos ad fidem reuocat Chriſtus.* *g Id eſt, hoc demum opus eſt quod Deus flagitat, vt mihi credatis: reuocat itaque illos ad fidem.* *h Negat Manna fuiſſe verum panem cœleſtem, ſe autem dicit verum panem, quia in vitam veram & æternam paſcat. Quod autem Paulus, 1. Cor. 10. vocat Manna cibum ſpiritualem non aduerſatur huic loco, ille enim rem ſignificatam cum ſigno coniungit. In tota autem hac diſputatione egit cum Iudæis Chriſtus ex eorum hypotheſi, illi autem nullam aliam habuerunt Mannæ rationem, niſi quod ventrem ſaginaret.* *i Qui vitam habeam & illam præbeam.*

8 Ex gratuita Patris in Chriſto electione manat fidei donum, quam neceſſariò conſequitur vita æterna. Eſt itaque fides in Chriſtum, certũ electionis ac proinde futuræ noſtræ glorificationis teſtimonium.

Mat.13.35.

9 Caro non poteſt ſpiritualia percipere, ac proinde initium ſalutis eſt à Deo, naturã noſtram immutante, vt ab ipſo afflati, in Chriſto erudiri & ſeruari ſuſtineamus.

Eſa.54.13, ierem.31.33. Mat.11.27.

10 Verus ſacramentorũ vſus eſt, ab ijs ad rẽ ipſam, id eſt ad Chriſtum aſſurgere: cuius vnius participatione æternam vitam conſequimur.

Exod.46.15.

11 Chriſtus a Deo Patre hoc ipſum nobis eſt ad vitam æternam conſequendam ac retinendam, quod panis & caro atque adeò cibus & potus ad caducæ huius vitę vſum

k Vide, ſup.5.22. *l Videre & credere coniunguntur, alia enim ſpecies viſionis eſt vniuerſalis, qua & diaboli vident: hic autem agit de ſpeciali quæ electorum eſt.* *m In libro Prophetarũ, in tria enim capita diuidebant vetus teſtamentũ, Legẽ, Prophetas, & Hagiographa.* *n Filij videlicet Eccleſiæ, vt explicatur apud Eſa 54.13. id eſt, ordinati ad vitam, Act.13.48. eſt itaq; cognitio veritatis cæleſtis, donum & opus diuinũ, non viriũ humanarũ.* *o Si ſolus Filius vidit Patrem, ſolus ille eſt qui docere verè poßit.* *p Cum hæc diceret, ſeipſum commonſtrabat.* *q Qui vitam dat mundo, ſup.34* *r Id eſt, ſi quis reuera fuerit Chriſti (qui cibus eſt noſter) particeps.*

52 ¹²

52 [12] Pugnabant ergo Iudæi alij aduerſus alios, dicentes, Quomodo poteſt hic nobis carnem *ſuam* dare qua veſcamur?

53 Dixit ergo eis Ieſus, Amen, amen dico vobis, niſi ederitis carnem Filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, [t] non habetis vitam in vobis.

54 || Qui edit carnem meam, & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam: & ego excitabo eum in vltimo illo die.

55 Caro enim mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus.

56 Qui edit meam carnẽ, & bibit meũ ſanguinem, in me manet, & ego in eo.

57 Sicut miſit me viuens [t] ille Pater, & ego viuo [u] per Patrem: ita etiam qui ederit me, viuet ipſe quoque per me.

58 Hic eſt panis ille qui de cælo deſcendit: non prout comederũt Patres veſtri manna, & mortui ſunt. qui ederit hunc panem, viuet in æternum.

59 Hæc dixit in ſynagoga, quum doceret in Capernaum.

60 [13] Multi ergo ex diſcipulis eius *his* auditis dixerunt, Durus eſt hic ſermo: quis poteſt eum audire?

61 Sciens autem Ieſus apud ſe diſcipulos ſuos de hoc murmurare, dixit eis, Hoc vos offendit?

62 *Quid* ſi igitur conſpiceretis Filium hominis aſcendẽtem eò || vbi erat prius?

63 [14] [x] Spiritus eſt qui viuificat, caro non prodeſt quicquam: verba quæ ego loquor vobis, ſpiritus ſunt, & vita ſunt.

64 Sed ſunt quidam ex vobis qui non credunt. nouerat enim à principio Ieſus quínam eſſent qui non credebãt, & quis eum proditurus eſſet.

65 Et dicebat, Propterea dixi vobis neminem poſſe venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo.

66 [15] Ex eo multi diſcipulorum eius pedem retulerunt, nec amplius cum eo verſabantur.

67 Dixit ergo Ieſus duodecim illis, Num & vos vultis abire?

68 Reſpondit ergo ei Simon Petrus,

.11.37.
Caro in-
ernalem
ficatio
eius in-
mentum
dentes,
ſpirituale
qui in
cõſiſtit,
nguere
poteſt,
proinde
quod
intelli-
Sed ni-
minus
icanda
eritas.
Chriſti
membris
unionẽ,
qui non
eſt homa
atio a-
igitur
eſt ip-
xcellen-
Ideò vi-
eſt no-
ro Chri
quia idẽ
homo-
Deus eſt,
d myſte-
ſola fi-
quæ Dei
eſt ele
peculia-
compre-
itur.
.3.23.
Ea eſt
niũ ma-
, vt ex
ſalutis
trina (ni-
pi ſingu
Dei be-
cio cre-
) occa-
em exi-
ui arri-
Præſente
o pra-
eſt vita,
deeſt Chri
, mors pra
eſt.

Domine, ad quem abibimus? verba vitæ æternæ habes:

69 Et nos credidimus & cognouimus te eſſe Chriſtũ illum Filium Dei viuẽtis.

70 [16] Reſpondit eis Ieſus, || Nónne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis eſt diabolus?

71 Loquebatur autem de Iuda Simonis *filio* Iſcariota. futurum enim erat vt hic proderet eum, quum eſſet vnus ex illis duodecim.

CAP. VII.

1 Chriſtus affines ad feſtum Tabernaculorum profectos. 10 clàm ſequitur. 14 Docet in templo. 12 Varia de illo ſunt vulgi iudicia. 32 Sacerdotes iubent eum comprehendi. 41 Diſsidium in turba propter eum. 47 & inter Phariſæos & ſatellites ad capiendum eum miſſos. 50 & Nicodemum.

1 VErſabatur [1] autem Ieſus poſt hæc in Galilæa: non enim volebat in Iudæa verſari, quia ſtudebant eum Iudæi trucidare.

2 Propè autem erat feſtum Iudæorum || [a] ſcenopegia,

3 Dixerũt igitur ad eũ fratres eius, Digredere hinc, & vade in Iudæã, vt diſcipuli tui cõſpiciant opera tua quæ facis.

4 Nemo enim in occulto facit aliquid, & quærit ipſe celebris eſſe: ſi hæc facis, patefacito teipſum mundo.

5 Nam ne [b] fratres quidem eius credebant in eum.

6 [2] Dicit ergo eis Ieſus, Tempus meũ nondum adeſt: tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum.

7 Non poteſt mundus vos odiſſe: me autem odit, quoniam ego teſtor de eo, opera eius mala eſſe.

8 Vos aſcendite ad feſtum hoc: ego nondum aſcendo ad hoc feſtum, || quia tempus meum nondum impletum eſt.

9 Hæc autem quum eis dixiſſet, mãſit in Galilæa.

10 [3] Vt aſcenderunt autem fratres eius, tunc & ipſe aſcendit ad feſtum, non manifeſtè, ſed velut in occulto.

11 Iudæi ergo quærebant eum in feſto, & dicebant, Vbi eſt ille?

12 Et murmur multũ erat in turba de eo. alij quidẽ dicebant, *Vir* bonus eſt: alij autẽ dicebant, Non: ſed turbam ſeducit.

13 Nullus tamen [c] palàm loquebatur

Mat.16.16.
16 Paruus eſt numerus Chriſtũ profitentium, & in ijs rurſus aliqui ſunt hypocritæ, atque adeò omnium hominum deterrimi.

CAP. VII.
Leuit.23.34.
1 Dei gratia non eſt hæreditaria, ſed aduentitium donũ. Hinc fit vt ſæpe filijs Dei plus moleſtiæ exhibeant propinqui quàm extranei.
2 Stultis ſuorum votis minimè obſequendum.
Infra.8.20.
3 Exemplũ horrẽdæ cõfuſionis in ipſo Eccleſiæ ſinu. Paſtores metu & terrore oppreſſum populũ tenent: populus nõ apparentem Chriſtum quærit, ſeſe offerentem negligit, nõ deſunt etiã qui cognitũ temerè condemnent: pauci tãtùm clanculum rectè ſentiunt.

---

[t] Quaterus Chriſtus homo eſt, vim illam viuificam quam ſuis im- habet à Patre: adijcit autem articulum vt è reliquorum pa- numero eximatur ille Pater. [u] Chriſtus ſignificat, quam- homo eſſet, ſe tamen viuificam carnem habere non ex ipſa carnis per ſe conſiderata, ſed quia caro illa per Patrem viuebat, id illam viuificam à Patre hauriebat. [x] Spiritus, id eſt, vis manãs à diuinitate, facit vt caro Chriſti, quæ alioqui nihil aliud quam caro, & in ſe viuat, & nobis ſit viuifica.

[a] Feſtus dies à figendis tabernaculis dictus, quia ſeptem totos dies ſub tabernaculis agerent. [b] Cognati, Hebr. [c] Vel liberè, Iudæorum enim principes nihil magis optarunt, quàm ſepeliri eius famam.

de eo, propter metum Iudæorum.

14 [4] Feſto autem [d] iam medio aſcendit Ieſus in templum, ac docebat.

15 Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo iſte literas nouit, quum non didicerit?

16 [5] Reſpondit eis Ieſus, & dixit, [e] Mea doctrina non eſt mea, ſed eius qui miſit me.

17 Siquis voluerit eius voluntatem exequi, cognoſcet de doctrina, vtrum ex Deo ſit, an ego à meipſo loquar.

18 [6] Qui à ſemetipſo loquitur, gloriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui miſit ipſum, hic verax eſt, & iniuſtitia in eo non eſt.

19 ‖ [7] Nónne Moſes dedit vobis Legem, & *tamen* nemo ex vobis præſtat Legem? ‖ quid me ſtudetis trucidare?

20 Reſpondit turba & dixit, Dæmonium habes, quis te ſtudet trucidare?

21 [8] Reſpondit Ieſus & dixit eis, Vnũ opus edidi, & omnes miramini.

22 Attamen ‖ Moſes dedit vobis circuncisionem, (non quòd ex Moſe ſit, ‖ ſed *quia* ex Patribus) & Sabbatho circunciditis hominem.

23 Si circuncisionem accipit homo Sabbatho, vt non ſoluatur [f] Lex Moſis, mihi indignamini quòd totum hominem ſanum fecerim Sabbatho?

24 ‖ [9] Ne iudicate [g] ſecundum ſpeciem, ſed iuſto iudicio iudicate.

25 [10] Dicebant ergo quidam ex Hieroſolymitanis, Nónne hic eſt quem ſtudent trucidare?

26 At ecce, palàm loquitur, & nihil ei dicunt. num verè cognouerunt primores hunc verè eſſe Chriſtum?

27 [11] Sed nouimus vnde hic ſit: quum autem venerit Chriſtus, nemo cogniturus eſt vnde ſit.

4 Chriſtus bonitate certat cum mũdi perfidia: pleriq́ue intereà ex eo ipſo arripiũt offendiculi occaſionem, quæ oportuerat eos ad Chriſtũ amplectendum incitari.

5 Ideò pauci ſunt quibus Euangelium ſapiat, quoniam rarum eſt pietatis ſtudiũ.

Exod.24.3.
Suprà, 5.18.

6 Vera ſalutis doctrina à cõmẽtitia eo diſtinguitur quòd illa gloriam Dei illuſtrat, iſta homines efferendo, Dei gloriam obſcurat.

Leuit.12.3.
Gen.17.10.
Deut.5.18.

7 Nulli ſecuriùs clamant ſe Legis Dei aſſertores eſſe, quàm qui illã impudentiſſimè violant.

8 Sabbathũ (quod hîc nobis pro omnium ceremoniarum regula proponitur) non impediẽdis, ſed potius exercendis Dei operibus deſtinatum eſt: inter quæ charitas proximi præcipuum locum obtinet.

9 Iudicandum ex rerum veritate, ne in medium prodeũtes perſonæ, nos tranſuerſos abripiant.

10 Multi mirãtur irritos fieri hoſtiũ Dei conatus, nec tamen intereà diuinam virtutem agnoſcunt.

11 Homines ad ſtruenda ſibi obſtacula ingenioſi.

28 [12] Clamabat ergo Ieſus in templo, docens ac dicens, Et me noſtis, & vnde ſim noſtis: & à me ipſo non veni, ſed eſt verax qui miſit me, quem vos non noſtis.

29 Ego verò noui eum, quia ab ipſo ſum, & ille me miſit.

30 [13] Studebant ergo eum prehendere: ſed nemo iniecit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.

31 Ex turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant, Chriſtus quum venerit, num ſigna plura edet ijs quæ hic edidit?

32 [14] Audierunt Phariſæi turbam iſta murmurantem de eo, & miſerunt Phariſæi ac principes ſacerdotum miniſtros vt eum prehenderent.

33 Dixit ergo eis Ieſus, Adhuc pauliſper ero vobiſcũ, deinde abibo ad eum qui me miſit.

34 ‖ Quæretis me, nec inuenietis: & vbi ego ero, eò vos non poteritis venire.

35 Dixerunt ergo Iudæi inter ſeſe, Quò futurum eſt vt iſte proficiſcatur, vt nos non inueniamus eum? num [h] ad eos qui diſperſi ſunt inter Græcos iturus eſt, & Græcos docturus?

36 Quis eſt hic ſermo quem dixit, Quæretis me, & nõ inuenietis: & vbi ego ero, vos non poteritis venire?

37 [15] ‖ [i] Vltimo autem die illo magno feſti ſtetit Ieſus, & clamauit, dicens, Siquis ſitit, veniat ad me, & bibat.

38 ‖ Qui credit in me, ſicut [k] dixit Scriptura, flumina aquæ viuæ fluent ex ventre eius.

39 (Hoc autem dixit de ‖ Spiritu quẽ accepturi erant credentes in eum. Nondũ enim erat [l] Spiritus ſanctus, quia Ieſus nondum erat [m] glorificatus.)

40 [16] Multi ergo è turba quum audiſſent hunc ſermonem, dicebant, ‖ Vere hic eſt Propheta [n] ille.

41 Alij dicebant, Hic eſt Chriſtus.

12 Chriſti veritas minimè pẽdet ex hominũ iudicijs.

13 Nõ licet malis quod lubet, ſed id demùm quòd Deus decreuit.

14 Prout creſcit regnum Dei, creſcit eius hoſtium rabies, donec tandem abſentia bona fruſtrà requirant, quæ præſentia neglexerint.

Infra, 13.33.

15 Duo ſunt ſalutis noſtræ capita: vnum, vt vero ſummæ noſtræ inopiæ ſenſu ſeriò tangamur: alterũ, vt in vno Chiſtro per fidẽ apprehenſo, quæramus omnium bonorũ copiam.

Leuit.23.36.
Eſa 55.1.
Ioel.2.28,
act.2.17.
Deut.18.15.

16 In ipſa Eccleſia de precipuo capite religionis certatur: nec alijs ſunt crudeliores Chriſti hoſtes ijs qui veritatis ſedem occupant. Non licet tamen eis quicquid libet.

---

[d] Circiter quartum diem. *[e] Vide ſup. 5.32. loquitur autem ex Iudæorum hypotheſi, quaſi dicat, Mea doctrina, non eſt mea, id eſt eius, quem vos hominem vnum ex multis putatis eſſe, atque adeò contemnitis, ſed eius à quo miſſus ſum.* *[f] Id eſt, Si Lex circuncisionis à Moſe data, tanti ſit apud vos, vt non dubitetis etiam Sabbatho circuncidere hominem, num meritò apud vos reprehẽdor, quòd hominem totum ſanarim?* *[g] Ex eo quòd præ me fero Videor enim nihil aliud eſſe quàm Galilæus vilis, & contempti fabri filius, ſed ſpectate attentius rem ipſam, & ex fructibus arborem æſtimate.*

[h] Ad verb. In diſperſionem Gentium ſeu Græcorum: Græc
rum autem nomine, intelligit Hebræos qui erant diſperſi int
Gentes, 1. Pet. 1.1. *[i] Vltimus dies Tabernaculorum, id eſt,*
ctauus fuit æquè celebris atque primus. *[k] Locus non extat. v*
hæc ad verbum legantur, ſed ex multis locis, vbi ſparſim de d
Spiritus inſtar aquæ effundendis, vt Ioelis 2. Eſa.44. agitur, ſu
videtur: maximè autem ex 55. cap. Eſa. *[l] Quid nomine Sp*
ritus intelligat, paulò ante expreſſit, de Spiritu quem accep
erant credentes. Spiritus ergo nomine, intelligẽda ſunt virtutes S
ritus ſancti. *[m] Id eſt, Nondum ea erant nota atque perf*
cta, propter quæ gloria vnigeniti erat videnda. *[n] Non eſt*
tioſus articulus, V. de ſuprà, 1.21.

Quidam autem dicebant, Num enim è Galilæa veniet Chriſtus?

42 || Nónne Scriptura dicit, ex ſemine Dauid, & ex vico Bethlehem, vbi erat Dauid, venturum Chriſtum?

43 Diſſidium ergo ortum eſt in turba propter eum.

44 Quidam autem ex ipſis volebant eum prehendere, ſed nemo iniecit in eum manus.

45 [17] Venerunt ergo miniſtri ad pontifices & Phariſæos qui dixerũt eis, Quare non adduxiſtis eum?

46 Reſponderunt miniſtri, Nunquam ita loquutus eſt homo vt homo iſte.

47 Reſponderunt ergo eis Phariſæi, Num & vos ſeducti eſtis?

48 [18] Num quis ex primioribus credidit in eum, aut ex Phariſæis?

49 Sed turba hæc quæ non nouit Legem, execrabilis eſt.

50 Dicit eis Nicodemus, || is qui venerat ad eum nocte, & vnus erat ex illis,

51 Nũ Lex noſtra condemnat quempiam, niſi prius audierit ab ipſo, || & cognouerit quid faciat?

52 Reſponderũt & dixerunt ei, Nónne & tu Galilæus es? ſcrutare & vide ex Galilæa Prophetam non ſurrexiſſe.

53 [19] Et profectus eſt vnuſquiſque domum ſuam.

CAP. VIII.

3 Mulieri in adulterio deprehenſa, 11 condonantur peccata. 12 Chriſtus Lux mundi. 19 Phariſæi quærũt vbi ipſius ſit Pater. 39 Filij Abrahæ. 42 Filij Dei. 44 Satan mendacij pater. 46 Abraham vidit diem Chriſti.

1 IEſus autem profectus eſt in montem Oliuarum.

2 Et diluculo rurſus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum: & ſedens docebat eos.

3 [1] Adducunt autem ad eum Scribæ & Phariſæi mulierẽ in adulterio deprehenſam: & quũ ſtatuiſſent eam in medio.

4 Dicunt ei, Magiſter, hæc mulier deprehenſa eſt in ipſo facto, quum mœcharetur:

5 || In Lege autem Moſes mandauit nobis, vt tales lapidarentur: tu ergo quid dicis?

6 Hoc autẽ dicebãt tẽtantes eum, vt poſſent eum accuſare. Ieſus autem incuruatus deorſum, digito ſcribebat in terra.

7 [2] Quum autem perſeueraret eum interrogare, erexit ſe, & dixit eis, || Qui veſtrûm immunis eſt à peccato, primus in eam iaciat lapidem.

8 Et rurſum incuruatus deorſum, ſcribebat in terra.

9 Auditis autem his, arguente ipſos conſcientia, ſingulatim alius poſt alium exibant, initio facto à ſenioribus vſque ad vltimos: & relictus eſt ſolus Ieſus, & mulier in medio ſtans.

10 [3] Quum autem erexiſſet ſe Ieſus, & neminem conſpiceret præter mulierem, dixit ei, Mulier, vbi ſunt illi tui accuſatores? nemo te condemnauit?

11 Ipſa verò dixit, Nemo, Domine. Dixit autem ei Ieſus, Nec ego te cõdemno: vade, & ne amplius pecces.

12 [4] Rurſum ergo Ieſus loquutus eſt eis, dicens, || Ego ſum Lux mundi: qui ſequitur me, non ambulabit in tenebris, ſed habebit lumen vitæ.

13 [5] Phariſæi igitur dixerunt ei, [a] Tu de teipſo teſtaris: teſtimonium tuum nõ eſt idoneum.

14 Reſpondit Ieſus & dixit eis, || [b] Etiamſi ego teſtor de meipſo, idoneum eſt teſtimonium meum: quia ſcio vnde venerim, & quò vadam: vos autem neſcitis vnde venerim, & quò vadam.

15 Vos ſecundum carnem iudicatis, ego [c] non iudico quenquam.

16 Quod ſi etiam iudicem ego, iudicium meum firmum eſt, quia ſolus non ſum, ſed ego & qui miſit me Pater.

17 Sed & in Lege veſtra ſcriptum eſt, || duorum hominum teſtimonium idoneum eſſe.

18 [d] Ego *is* ſum qui teſtor de meipſo, & teſtatur de me qui miſit me Pater.

19 [6] Dicebant ergo ei, Vbi eſt tuus ille Pater? Reſpondit Ieſus, Neque me noſtis, neque Patrem meum: ſi me noſſetis, Patrem quoque meum noſſetis.

20 Hæc verba loquutus eſt Ieſus in [e] gazophylacio, docens in templo: & nemo prehendit eum, [7] quia nondum venerat hora eius.

Deut.17.7.

3 Chriſtus noluit ciuilis magiſtratus partes ad ſe trahere, cõtentus ad fidem & reſipiſcentiam peccatores adducere.

4 Mundus natura cæcus nuſquã niſi in ſolo Chriſto fit lucis cõpos. *Supra,1.5, infra,9.5.*

5 Chriſtus teſtis eſt veritatis omni exceptione maior, vt qui ob hoc ipſum ſit à Patre miſſus, & ab eodẽ infinitis miraculis mundo approbatus. *Supra,5.31.*

6 Nemo Deum niſi in Chriſto noſſe poteſt.

7 Dei non hominũ arbitrio viuimus & morimur. Itaq; illud vnum ſupereſt, vt noſtro munere cõſtãter defungamur.

Deut.17.6, & 19.15, mat.18.16, 2 cor.13.1. heb.10.28.

a De teipſo teſtimoniũ dicis, quod cõmuni opinione omniũ improbatur, & propria prædicatio ſordida perhibetur.

b Quod 5. capite, 31. verſ. negarat, accipiendum eſt per conceſſionem, eo autem loco accommodans ſeſe auditoribus, qui nihil in Chriſto præter humanitatem agnoſcebant, permittebat ſuum rejici teſtimonium, niſi aliunde confirmaretur: Hoc autem loco Diuinitatem ſuam aſſerit, ac Patrem teſtem laudat ſibi conſentientem. c Ego nunc ſimpliciter doceo, neminem condemno: tamen ſi id facere libeat, ſanè pro meo iure faciam, Non enim ſolus ſum, ſed mecum eſt Pater. d Apertè Diuinitas ab humanitate diſtinguitur, alioqui duo teſtes non eſſent, cùm reus inter teſtes non numeretur. e Aliqua erat regio conferendis oblationibus deſtinata.

21 [8] Dixit ergo iterum eis Ieſus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini: quò ego vado, vos non poteſtis venire.

22 Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit ſeipſum, quia dicit, Quò ego vado, vos non poteſtis venire?

23 Tunc dixit eis, Vos ex inferis eſtis, ego ex ſupernis ſum: vos ex hoc mundo eſtis, ego non ſum ex hoc mundo.

24 Ideò vobis dixi vos morituros in peccatis veſtris. Nā niſi credideritis me *eum* eſſe, moriemini in peccatis veſtris.

25 [9] Dixerunt ergo ei, Tu quis es? Tum dixit eis Ieſus, [f] *Id* quòd à principio dico vobis.

26 [10] Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem: ſed qui me miſit, verax eſt: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo.

27 Non cognouerunt eum de Patre ipſis loqui.

28 [11] Dixit ergo eis Ieſus, Quum extuleritis Filium hominis, tunc agnoſcetis me *eum* eſſe, & ex meipſo nihil facere, ſed prout docuit me Pater, hæc loqui.

29 Nam qui me miſit, mecum eſt. nō reliquit me ſolum Pater, quia ego quæ placita ſunt ei facio ſemper.

30 Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

31 [12] Dicebat ergo Ieſus ijs Iudęis qui crediderant ipſi, Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis:

32 Et cognoſcetis Veritatem, & Veritas vos [g] in libertatem vindicabit.

33 [h] Reſponderunt ei, [i] Semen Abrahæ ſumus, neque cuiquam ſeruiuimus vnquam: quomodo tu dicis nos in libertatem vindicandos?

34 Reſpondit eis Ieſus, Amen, amen dico vobis, Quiſquis committit peccatum, || ſeruus eſt peccati.

35 Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

36 Itaque ſi vos Filius in libertatem vindicarit, verè liberi eritis.

37 [13] Scio vos ſemen Abrahæ eſſe: ſed ſtudetis me trucidare, quia ſermo meus non habet locum apud vos.

38 Ego loquor quod vidi apud Patrē meum, & vos facitis quod vidiſtis apud patrem veſtrum.

39 Reſponderunt & dixerunt ei, Pater noſter Abraham eſt. Dicit eis Ieſus, Si filij Abrahæ eſſetis, opera Abrahæ faceretis.

40 Nunc autem ſtudetis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus ſum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.

41 Vos facitis opera patris veſtri. Itaque dixerunt ei, Nos ex ſcortatione non ſumus geniti: vnum patrem habemus, *nempè* Deum.

42 Dixit ergo eis Ieſus, Si Deus Pater veſter eſſet, diligeretis me. ego enim à Deo profectus ſum & veni: neque enim à meipſo veni, ſed ille me miſit.

43 Quare [k] loquutionem iſtam meā non agnoſcitis? quia non poteſtis audire ſermonem meum.

44 || Vos ex patre diabolo eſtis, & cupiditates patris veſtri vultis explere. Ille [l] fuit homicida à principio, & in [m] veritate [n] non perſtitit: non eſt enim veritas in eo. Quotieſcunque loquitur mendacium, [o] de ſuo loquitur, quia mēdax eſt, & mendacij [p] pater.

45 *Vos* autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi.

46 [14] Quis ex vobis arguit me de peccato? ſi veritatem dico, quare uos non creditis mihi?

47 || Qui ex Deo eſt, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non eſtis.

48 Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanum eſſe, & dæmonium habere?

49 Reſpondit Ieſus, Ego dæmonium non habeo, ſed honoro Patrem meum, & vos contumelia afficitis me.

50 [15] Ego verò non quæro gloriam meam: [q] eſt qui quærat, & iudicet.

51 [16] Amen, amen dico vobis, ſiquis ſermonem meum ſeruauerit, mortem [r] non conſpiciet in æternum.

52 [17] Dixerunt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere. Abraham mortuus eſt, & Prophetæ: & tu

8 Quoniam homines natura à rebus cœleſtibus abhorrent, nemo eſt idoneus Chriſto diſcipulus, niſi quē Spiritus Dei formauit. Intereà tamen mūdo oblatam vitā repudianti, neceſſariò percūdum erit.

9 Is demùm quis ſit Chriſtus, cognoſcet qui attentè audiet quid loquatur.

10 Deus cōtemptę Chriſti doctrinæ vindex.

11 Ipſe quoque Chriſti contemptus cedit eius gloriæ: quòd tandem eius hoſtes maximo ſuo malo ſentient.

12 Veri diſcipuli Chriſti in eiuſdē ſermone perſeuerant, vt magis ac magis in cognitione veritatis proficiētes, à duriſſima peccati ſeruitute in veram libertatē iuſtitiæ & vitæ aſſerantur. *Rom.6.20, 2.pet.2.19.*

13 Omnes natura planè diabolica præditos naſci declarant ſcelerati ipſorū mores. Immutantur autē, & ſecundum fœdus cum Abrahamo ſancitū, in Dei familiā adſciſcūtur in vno Chriſto per fidē apprehēſo: quæ quidē fides ex verè ſancta & honeſta vita dignoſcitur.

14 Chriſtus munere ſibi commiſſo à Patre, omni ex parte eſt perfunctus.

15 Chriſti hoſtes ad tēpus quidem laſciuiūt, ſed Pater ſuo tēpore apparebit, contumeliarum ſibi (in Filij perſona illatarum vindex.

16 Sola Euangelij doctrina per fidem apprehenſa, certū eſt aduerſus mortem remedium. *1.Ioh.3.8.*

17 In eos qui ſanctorū ſplendore abutuntur vt Chriſti gloriam obſcurent.

k Id eſt, Idioma, ſiue etiā linguā, quaſi dicat, Nō magis quod dico intelligitis, quàm ſi ignota & peregrina lingua vobiſcum loquerer.

1.Ioh.4.6.

l Initio mundi cōditi: nam protinus atq; homo conditus fuit, à diabolo præcipitatus fuit in mortem.

m In fidelitate & integritate, id eſt, non ſeruauit ſuam originē, Iud.6.

n Id eſt, non perſeuerauit conſtāter, vel non permāſit.

o Ex ſuo vnius inſtinctu, & ex ſuo propriè ingenio. *p Author.* *q Id eſt, Qui contemptum mei, aut ſui potius vindicet.* *r Non ſentiet: in media enim morte, fideles vitam vident.*

f Id eſt, Sum Chriſtus & Saluator, illud enim eſt, quod à principio dixi vobis me eſſe. *g A ſeruitute peccati.* *h Quidam de multitudine, non illi ſcilicet qui crediderant: aduerſantium enim non aſſentientium iſta eſt oratio.* *i Procreati ab Abrahamo.*

dicis, Siquis ſermonem meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum?

53 Num tu maior es patre illo noſtro Abraham qui mortuus eſt: etiam Prophetæ mortui ſunt: quem tu teipſum facis?

54 [18] Reſpondit Ieſus, Si ego glorifico meipſum, [s] gloria mea nihil eſt: Pater ille meus, is eſt qui glorificat me, quem vos dicitis Deum veſtrum eſſe.

55 [19] Neque noſtis eum: ego autem noui eum: & ſi dixero me eum nō noſſe, ero ſimilis veſtri, *id eſt* mendax. ſed eum noui, & ſermonem eius ſeruo.

56 [20] Abraham pater veſter [t] geſtiuit vt videret [u] diem iſtum meum: & [x] vidit, ac gauiſus eſt.

57 Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?

58 Dicit eis Ieſus, Amen amen dico vobis, priuſquàm Abraham fieret, [y] ego ſum.

59 [21] Suſtulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Ieſus autem occultauit ſe, & exiuit è templo, tranſiens per medium eorum: & ſic præterijt.

l Christo
hil magis
lienum ab
mni ambi-
ione, ſed eũ
pra omnia
mulit Pa-
tr.

9 Nulla eſt
Dei extra
Chriſtũ, nec
Chriſti ex-
ipſius ver
i legitima
gnitio.

o Chriſti
vus præ
edentibus
iam omni-
is ſeculis,
ffein patri-
is exeruit,
r qui eum
urum, in
promiſſioni-
s viderint,
ſummo cũ
udio viua
de appre-
enderint.

u Zelus
iſque ſciẽ-
ia tandem
n apertam
biem exit: nec tamen licet malis quicquid libet.

Conceſſione: quaſi dicat, Sit ſanè prædicatio de me mea, quam contemnitis, nullius momenti: at eſt alius qui me glorificat, id eſt, celebrat nomen meum. t *Summo affectus fuit deſiderio.* *Dies ſpatium eſt quo aliquis vixit, aut aliquid inſigne aut fecit, pertulit.* x *Fidei nimirum oculis, Heb. 11.13.* y *Chriſtus vt Deus ante Abrahamum erat, erat & Agnus ab origine ndi occiſus.*

CAP. IX.

1 Chriſtus cæci nati oculos in Sabbatho aperit. 13 Qui quum diu contra Phariſæos diſputaſſet. 22 35 A Synagoga eiectum. 36 Chriſtus æterna lucis cognitione donat.

1 PRæteriens [1] autem vidit quendam cæcum à natiuitate:

2 Et interrogauerunt eum diſcipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccauit? hic: an parentes eius, vt cæcus naſceretur?

3 Reſpondit Ieſus, [a] Neq; iſte peccauit, neque parētes eius, *vt cæcus naſceretur*: ſed *oportet* opera Dei manifeſta fieri in eo.

4 [2] Oportet me operari eius opera qui miſit me, donec [b] dies eſt: venit nox quum nemo poteſt operari.

Cap. IX.

1 Omnium quidem etiã corporis malorum prima eſt origo peccatum: nec tamen cōſequitur ſemper à Deo reſpici peccata eorum, quos duriſſimis etiã flagellis cædit.

2 Chriſti opera ſunt inſtar lucis mundi tenebras illuſtrantis.

a *Diſputat ex hypotheſi diſcipulorum, qui præſupponunt morbos non niſi propter peccata immitti, reſpondet ergo Chriſtus aliam fuiſſe cauſſam cæcitatis, nimirum vt diuinum opus conſpiceretur.* b *Dies & nox metaphoricè pro luce, id eſt, illuſtri doctrina veritatis cœleſtis, & tenebris in eiuſdem doctrinæ obſcuratione.*

5 Quandiu fuero in mundo, ‖ Lux ſum mundi.

6 [3] Hoc quum dixiſſet, ſpuit humi, & fecit lutum ex ſputo, & illeuit lutum oculis cæci:

7 Dixitq; ei, Vade, laua in piſcina Siloam (quod, ſi interpreteris, miſſus.) Abijt ergo, & lauit, redijtque videns.

8 [4] Vicini ergo, & qui prius viderant eum cæcum eſſe, dicebāt, Nónne hic eſt qui ſedebat & mendicabat?

9 Alij dicebant, Hic eſt: alij verò, Similis eſt ei. Ille *autem* dicebat, Ego *is* ſum.

10 Dixerunt ergo ei, Quomodo [c] aperti ſunt tibi oculi?

11 Reſpondit ille, & dixit, Quidam qui dicitur Ieſus, lutum fecit, & illeuit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad piſcinam Siloam, & laua. Vt autem abij ac laui, viſum recepi.

12 Dixerunt ergo ei, Vbi eſt ille? Ait, Neſcio.

13 Adducunt eum ad Phariſæos, eum *inquam* qui olim cæcus *fuerat*.

14 Erat autem Sabbathum quum lutũ faceret Ieſus, & aperiret oculos eius.

15 Rurſus ergo interrogarunt eum etiam Phariſæi, quomodo viſum recepiſſet. Ille autem dixit eis, Lutum impoſuit oculis meis, & laui, & video.

16 [5] Dicebant ergo ex Phariſæis quidam, Homo iſte non eſt à Deo: nam ſabbathum non ſeruat. Alij dicebant, Quomodo poteſt homo peccator talia ſigna edere? Et diſſidium erat inter eos.

17 Rurſus dicunt cæco, Tu quid dicis de illo, quòd aperuerit oculos tuos? Ille autem dixit, Propheta eſt.

18 Non crediderũt ergo Iudæi de eo quòd cęcus fuiſſet, & viſum recipiſſet, vſquequò vocarunt eius parentes, eius *inquam*, qui viſum receperat.

19 Et interrogauerunt eos, dicentes, Híccine eſt filius veſter, quem vos dicitis cæcum natum eſſe? quomodo ergo nunc videt?

20 Reſponderunt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus hunc eſſe filium noſtrum, & cæcum natum eſſe:

21 Quomodo autem nunc videat neſcimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos neſcimus: ipſe ætatem habet, ipſum interrogate, ipſe de ſe loquetur.

22 Hæc dixerunt parentes eius, quòd timerent Iudæos. iam enim conſtituerāt

Suprà, 1.9, & 8.11, infrà, 12.35. 46.

3 Chriſtus adhibito luti ac deinde fontis Siloā (id eſt Miſſi) ſymbolo, cæcum natum ſanans, declarat, ſicut ipſe initio hominē cōdidit, ita etiā ſe demùm eiuſdē tum corporis, tū multò magis animæ inſtauratorem eſſe, & ita quidem vt vltrò ad nos ſanādos prior accurrat.

4 Vera imago omnium hominū, qui vt natura cæci ſunt, oblatam ſibi lucē nec admittunt ipſi, nec in alijs ferunt, & tamē miris modis inter ſe tumultuantur.

c *Hebræorum more. clauſi dicuntur oculi cæcorum, quoniam luci nō ſunt peruij. Itaque dicuntur aperiri ijs qui ex cæcis fiunt videntes.*

5 Nullius rei prætextu acrius quam religionis, oppugnatur religio: ſed ea quo magis premitur, eò magis aſſurgit.

21 [8] Dixit ergo iterum eis Ieſus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini: quò ego vado, vos non poteſtis venire.

22 Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit ſeipſum, quia dicit, Quò ego vado, vos non poteſtis venire?

23 Tunc dixit eis, Vos ex inferis eſtis, ego ex ſupernis ſum: vos ex hoc mundo eſtis, ego non ſum ex hoc mundo.

24 Ideò vobis dixi vos morituros in peccatis veſtris. Nã niſi credideritis me *eum* eſſe, moriemini in peccatis veſtris.

25 [9] Dixerunt ergo ei, Tu quis es? Tum dixit eis Ieſus, [f] *Id* quòd à principio dico vobis.

26 [10] Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem: ſed qui me miſit, verax eſt: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo.

27 Non cognouerunt eum de Patre ipſis loqui.

28 [11] Dixit ergo eis Ieſus, Quum extuleritis Filium hominis, tunc agnoſcetis me *eum* eſſe, & ex meipſo nihil facere, ſed prout docuit me Pater, hæc loqui.

29 Nam qui me miſit, mecum eſt. nõ reliquit me ſolum Pater, quia ego quæ placita ſunt ei facio ſemper.

30 Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

31 [12] Dicebat ergo Ieſus ijs Iudęis qui crediderant ipſi, Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis:

32 Et cognoſcetis Veritatem, & Veritas vos [g] in libertatem vindicabit.

33 [h] Reſponderunt ei, [i] Semen Abrahæ ſumus, neque cuiquam ſeruiuimus vnquam: quomodo tu dicis nos in libertatem vindicandos?

34 Reſpondit eis Ieſus, Amen, amen dico vobis, Quiſquis committit peccatum, || ſeruus eſt peccati.

35 Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

36 Itaque ſi vos Filius in libertatem vindicarit, verè liberi eritis.

37 [13] Scio vos ſemen Abrahæ eſſe: ſed ſtudetis me trucidare, quia ſermo meus non habet locum apud vos.

38 Ego loquor quod vidi apud Patrẽ meum, & vos facitis quod vidiſtis apud patrem veſtrum.

39 Reſponderunt & dixerunt ei, Pater noſter Abraham eſt. Dicit eis Ieſus, Si filij Abrahæ eſſetis, opera Abrahæ faceretis.

40 Nunc autem ſtudetis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus ſum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.

41 Vos facitis opera patris veſtri. Itaque dixerunt ei, Nos ex ſcortatione non ſumus geniti: vnum patrem habemus, *nempè* Deum.

42 Dixit ergo eis Ieſus, Si Deus Pater veſter eſſet, diligeretis me. ego enim à Deo profectus ſum & veni: neque enim à meipſo veni, ſed ille me miſit.

43 Quare [k] loquutionem iſtam meã non agnoſcitis? quia non poteſtis audire ſermonem meum.

44 || Vos ex patre diabolo eſtis, & cupiditates patris veſtri vultis explere. Ille [l] fuit homicida à principio, & in [m] veritate [n] non perſtitit: non eſt enim veritas in eo. Quotieſcunque loquitur mendacium, [o] de ſuo loquitur, quia mẽdax eſt, & mendacij [p] pater.

45 *Vos* autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi.

46 [14] Quis ex vobis arguit me de peccato? ſi veritatem dico, quare uos non creditis mihi?

47 || Qui ex Deo eſt, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non eſtis.

48 Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanum eſſe, & dæmonium habere?

49 Reſpondit Ieſus, Ego dæmonium non habeo, ſed honoro Patrem meum, & vos contumelia afficitis me.

50 [15] Ego verò non quæro gloriam meam: [q] eſt qui quærat, & iudicet.

51 [16] Amen, amen dico vobis, ſiquis ſermonem meum ſeruauerit, mortem [r] non conſpiciet in æternum.

52 [17] Dixerunt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere. Abraham mortuus eſt, & Prophetæ: & tu

8 Quoniam homines natura à rebus cœleſtibus abhorrent, nemo eſt idoneus Chriſto diſcipulus, niſi quẽ Spiritus Dei formauit. Intereà tamen mũdo oblatam vitã repudianti, neceſſariò pereũdum erit.

9 Is demùm quis ſit Chriſtus, cognoſcet qui attentè audiet quid loquatur.

10 Deus cõtemptę Chriſti doctrinæ vindex.

11 Ipſe quoque Chriſti contemptus cedit eius gloriæ: quòd tandem eius hoſtes maximo ſuo malo ſentient.

12 Veri diſcipuli Chriſti in eiuſdẽ ſermone perſeuerant, vt magis ac magis in cognitione veritatis proficiẽtes, à duriſſima peccati ſeruitute in veram libertatẽ iuſtitiæ & vitæ aſſerantur. *Rom.6.20, 2.pet.2.19.*

13 Omnes natura planè diabolica præditos naſci declarant ſcelerati ipſorũ mores. Immutantur autẽ, & ſecundum fœdus cum Abrahamo ſancitũ, in Dei familiã adſciſcũtur in vno Chriſto per fidẽ apprehẽſo: quæ quidẽ fides ex verè ſancta & honeſta vita dignoſcitur.

14 Chriſtus munere ſibi commiſſo à Patre, omni ex parte eſt perfunctus.

15 Chriſti hoſtes ad tẽpus quidem laſciuiũt, ſed Pater ſuo tẽpore apparebit, contumeliarum ſibi (in Filij perſona illatarum vindex.

16 Sola Euangelij doctrina per fidem apprehenſa, certũ eſt aduerſus mortem remedium.

1.Ioh.3.8.

17 In eos qui ſanctorũ ſplendore abutuntur vt Chriſti gloriam obſcurent.

k Id eſt, Idioma, ſiue etiã linguã, quaſi dicat, Nõ magis quod dico intelligitis, quàm ſi ignota & peregrina lingua vobiſcum loquerer.

1.Ioh.4.6.

l Initio mundi cõditi: nam protinus atq; homo conditus fuit, à diabolo præcipitatus fuit in mortem.

m In fidelitate & integritate, id eſt, non ſeruauit ſuam originẽ, Iud.6.

n Id eſt, non perſeuerauit conſtãter, vel non permãſit.

o Ex ſuo vnius inſtinctu, & ex ſuo propriè ingenio. *p Author.* *q Id eſt, Qui contemptum mei, aut ſui potius vindicet.* *r Non ſentiet: in media enim morte, fideles vitam vident.*

---

f Id eſt, Sum Chriſtus & Saluator, illud enim eſt, quod à principio dixi vobis me eſſe. *g A ſeruitute peccati.* *h Quidam de multitudine, non illi ſcilicet qui crediderant: aduerſantium enim non aſſentientium iſta eſt oratio.* *i Procreati ab Abrahamo.*

dicis, Siquis ſermonem meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum?

53 Num tu maior es patre illo noſtro Abraham qui mortuus eſt: etiam Prophetæ mortui ſunt: quem tu teipſum facis?

54 [18] Reſpondit Ieſus, Si ego glorifico meipſum, [s] gloria mea nihil eſt: Pater ille meus, is eſt qui glorificat me, quem vos dicitis Deum veſtrum eſſe.

55 [19] Neque noſtis eum: ego autem noui eum: & ſi dixero me eum nõ noſſe, ero ſimilis veſtri, *id eſt* mendax. ſed eum noui, & ſermonem eius ſeruo.

56 [20] Abraham pater veſter [t] geſtiuit vt videret [u] diem iſtum meum: & [x] vidit, ac gauiſus eſt.

57 Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?

58 Dicit eis Ieſus, Amen amen dico vobis, priuſquàm Abraham fieret, [y] ego ſum.

59 [21] Suſtulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Ieſus autem occultauit ſe, & exiuit è templo, tranſiens per medium eorum: & ſic præterijt.

18 Christo
hil magis
ienum ab
nni ambi-
one, ſed eũ
ſupra omnia
xtulit Pa-
er.

19 Nulla eſt
Dei extra
Chriſtũ, nec
Chriſti ex-
ipſius ver
i legitima
gnitio.

20 Chriſti
us præ
cedentibus
iam omni-
s ſeculis,
ein patri-
s exeruit,
qui eum
rum, in
romiſſioni-
viderint,
ſummo cũ
udio viua
e appre-
enderint.

21 Zelus
que ſciẽ-
i tandem
apertam
iem exit: nec tamen licet malis quicquid libet.

---

[s] Conceſſione: quaſi dicat, Sit ſanè prædicatio de me mea, quem contemnitis, nullius momenti: at eſt alius qui me glorificat, id eſt, i celebrat nomen meum. [t] Summo affectu fuit deſiderio. [u] Dies ſpatium eſt quo aliquis vixit, aut aliquid inſigne aut fecit, t pertulit. [x] Fidei nimirum oculis, Heb. 11.13. [y] Chriſtus vt Deus ante Abrahamum erat, erat & Agnus ab origine ndi occiſus.

CAP. IX.

1 Chriſtus cæci nati oculos in Sabbatho aperit. 13 Qui quum diu contra Phariſæos diſputaſſet. 22 35 A Synagoga eiectum. 36 Chriſtus æterna lucis cognitione donat.

1 PRæteriens [1] autem vidit quendam cæcum à natiuitate:

2 Et interrogauerunt eum diſcipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccauit? hic: an parentes eius, vt cæcus naſceretur?

3 Reſpondit Ieſus, [a] Neq; iſte peccauit, neque parẽtes eius, *vt cæcus naſceretur*: ſed *oportet* opera Dei manifeſta fieri in eo.

4 [2] Oportet me operari eius opera qui miſit me, donec [b] dies eſt: venit nox quum nemo poteſt operari.

Cap. IX.

1 Omnium quidem etiã corporis ma lorum prima eſt origo pec catum: nec tamen cõſequitur ſemper à Deo reſpici peccata eorum, quos duriſſimis etiã flagellis cædit.

2 Chriſti opera ſunt inſtar lucis mundi tenebras illuſtrantis.

---

[a] Diſputat ex hypotheſi diſcipulorum, qui præſupponunt morbos n niſi propter peccata immitti, reſpondet ergo Chriſtus aliam fuiſſe uſſam cæcitatis, nimirum vt diuinum opus conſpiceretur.

[b] Dies & nox metaphoricè pro luce, id eſt, illuſtri doctrina veritatis cœleſtis, & tenebris in eiuſdem doctrina obſcuratione.

5 Quandiu fuero in mundo, ‖ Lux ſum mundi.

6 [3] Hoc quum dixiſſet, ſpuit humi, & fecit lutum ex ſputo, & illeuit lutum oculis cæci:

7 Dixitq; ei, Vade, laua in piſcina Siloam (quod, ſi interpreteris, miſſus.) Abijt ergo, & lauit, redijtque videns.

8 [4] Vicini ergo, & qui prius viderant eum cæcum eſſe, dicebãt, Nónne hic eſt qui ſedebat & mendicabat?

9 Alij dicebant, Hic eſt: alij verò, Similis eſt ei. Ille *autem* dicebat, Ego *is* ſum.

10 Dixerunt ergo ei, Quomodo [c] aperti ſunt tibi oculi?

11 Reſpondit ille, & dixit, Quidam qui dicitur Ieſus, lutum fecit, & illeuit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad piſcinam Siloam, & laua. Vt autem abij ac laui, viſum recepi.

12 Dixerunt ergo ei, Vbi eſt ille? Ait, Neſcio.

13 Adducunt eum ad Phariſæos, eum *inquam* qui olim cæcus *fuerat*.

14 Erat autem Sabbathum quum lutũ faceret Ieſus, & aperiret oculos eius.

15 Rurſus ergo interrogarunt eum etiam Phariſæi, quomodo viſum recepiſſet. Ille autem dixit eis, Lutum impoſuit oculis meis, & laui, & video.

16 [5] Dicebant ergo ex Phariſæis quidam, Homo iſte non eſt à Deo: nam ſabbathum non ſeruat. Alij dicebant, Quomodo poteſt homo peccator talia ſigna edere? Et diſſidium erat inter eos.

17 Rurſus dicunt cæco, Tu quid dicis de illo, quòd aperuerit oculos tuos? Ille autem dixit, Propheta eſt.

18 Non crediderũt ergo Iudæi de eo quòd cæcus fuiſſet, & viſum recipiſſet, vſquequò vocarunt eius parentes, eius *inquam*, qui viſum receperat.

19 Et interrogauerunt eos, dicentes, Híccine eſt filius veſter, quem vos dicitis cæcum natum eſſe? quomodo ergo nunc videt?

20 Reſponderunt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus hunc eſſe filium noſtrum, & cæcum natum eſſe:

21 Quomodo autem nunc videat neſcimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos neſcimus: ipſe ætatem habet, ipſum interrogate, ipſe de ſe loquetur.

22 Hæc dixerunt parentes eius, quòd timerent Iudæos. iam enim conſtituerãt

Suprà, 1.9, & 8.11, infrà, 12.35. 46.

3 Chriſtus adhibito luti ac deinde fontis Siloã (id eſt Miſſi) ſymbolo, cæcum natum ſanans, declarat, ſicut ipſe initio hominẽ cõdidit, ita etiã ſe demùm eiuſdẽ tum corporis, tũ multò magis animæ inſtauratorem eſſe, & ita quidem vt vltrò ad nos ſanãdos prior accurrat.

4 Vera imago omnium hominũ, qui vt natura cæci ſunt, oblatam ſibi lucẽ nec admittunt ipſi, nec in alijs ferunt, & tamẽ miris modis inter ſe tumultuantur.

c Hebræorum more, clauſi dicuntur oculi cæcorum, quoniam luci nõ ſunt peruij. Itaque dicuntur aperiri ijs qui ex cæcis fiunt videntes.

5 Nullius rei prætextu acrius quam religionis, oppugnatur religio: ſed ea quo magis premitur, eò magis aſſurgit.

Iudæi vt ſiquis eū confiteretur *eſſe* Chriſtum, ſynagoga moueretur.

23 Propterea parentes eius dixerūt, Ætatem habet, ipſum interrogate.

24 Secundò ergo vocarunt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei,[d] Tribue gloriam Deo: nos hunc hominem ſcimus[e] peccatorum eſſe.

25 Reſpondit ergo ille, & dixit, An peccator ſit neſcio: vnum ſcio, me, quum cæcus fuerim, nunc videre.

26 Dixerunt autem ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?

27 Reſpondit eis, Iam vobis dixi, & nō audiuiſtis: cur iterum vultis audire? num & vos vultis diſcipuli eius fieri?

28 [6] Itaque conuitiati ſunt ei, & dixerunt, Tu diſcipulus illius eſto: nos autem Moſis diſcipuli ſumus.

29 Nos ſcimus Deum eſſe loquutum Moſi: hic autem vnde ſit, neſcimus.

30 Reſpondit eis ille, & dixit eis, Enimuero in hoc mirum *quiddam* eſt quòd vos neſciatis vnde ſit, & *tamen* aperuit meos oculos.

31 Scimus autem Deum peccatores non audire: ſed ſiquis Dei cultor eſt, & voluntatem eius exequitur, hunc audit.

32 Ab *omni* æuo non eſt auditum aliquem aperuiſſe oculos eius qui cæcus natus fuerit.

33 Niſi eſſet hic à Deo, non poſſet quicquam facere:

34 Reſponderunt & dixerunt ei,[f] Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

35 [7] Audiuit Ieſus eum eiectum foras: & quum inueniſſet eum, dixit ei, Tú*ne* credis in Filium Dei?

36 Reſpōdit ille & dixit, Quis eſt Domine, vt credam in eum?

37 Dixit autem ei Ieſus, Et vidiſti eū, & qui loquitur tecum, ille eſt.

38 Ait ille, Credo, Domine. Et adorauit eum.

39 [8] Et dixit Ieſus, || [g] Ad iudicium *exercendum* ego in hunc mundum veni: vt[h] qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.

48 Audierunt autem hæc quidam ex Phariſæis qui cum eo erant, & dixerunt ei, Num & nos cæci ſumus?

41 Dixit eis Ieſus, Si cæci eſſetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Videmus: itaque peccatum veſtrum manet.

CAP. X.

1 Phariſæos Chriſtus paſtores malos, 8 Se verò multis argumentis, 11 14 bonum comprobat. 19 Diſsidium propterea oritur. 31 Lapides tollentium, 39 & prehendere cupientium manus euadit.

1 AMen,[1] amen dico vobis, qui non ingreditur per oſtium in caulam ouium, ſed aſcendit aliunde, ille fur eſt & latro:

2 Qui verò ingreditur per oſtium, paſtor eſt ouium.

3 Huic aperit [a] ianitor, & oues vocē eius audiunt: & ſuas oues vocat nominatim, & educit eas.

4 Quumq́ue ſuas oues emiſerit, antegreditur eas: & oues eum ſequuntur: quia norunt vocem eius.

5 Alienum autem nequaquam ſequentur, ſed fugient ab eo: quia non norunt vocem alienorum.

6 Hanc [b] parabolam dixit eis Ieſus. Illi verò non cognouerunt quænam illa eſſent quæ loquebatur eis.

7 Ieſus ergo rurſum dixit eis, Amen amen dico vobis, ego ſum oſtium ouium.

8 [2] [c] Quotquot ante me venerunt, fures ſunt & latrones, ſed non auſcultarunt eos oues.

9 [3] Ego ſum oſtium: per me ſi quis introierit, ſeruabitur: &[d] ingredietur & egredietur, & paſcua inueniet.

6 Neceſſe eſt tandem erumpat ſuperba impietas, fruſtrà ſub pietatis zelo deliteſcens.

7 Fœliciſſima eſt eorū conditio qui ab impijs (etiam nomine Eccleſiæ ſuperbientibus) quàm longiſſimè extrudūtur, vt Chriſtus eo propius ad ipſos accedat.

8 Chriſtus Euangelij prædicatione quoſuis ſuarum tenebrarum ſibi conſcios verè illuſtrat: eos verò qui ſibi videntur oculati, penitus excæcat: quales ſunt etiam ſæpe qui primum in Eccleſia locum obtinent.

Sup.3.17, infra 12.47.

d Solennis formula, qua olim quis adigebatur ad culpam corā Deo agnoſcendam, velut ſi dictum fuiſſet Cogita te coram Deo eſſe, qui rem totā nouit: reuerere igitur ipſius maieſtatem & hunc illi honorem habe, vt palam fateri rem totam malis, quàm coràm eo mentiri, Ioſ.7.19 1.Sam.6.5. *e Hebræis peccator dicitur homo impius, & qui peccandi velut artem factitat.* *f A prima origine es ſceleratus, quod latini dicunt, Totus quantus es, nihil niſi peccatum es.*

g Cum ſummo imperio ac authoritate, vt ſtatuam quod iuſtum ac æquum eſt: quaſi dicat, Iſti pro arbitrio ſuo ſibi arrogant populi Dei adminiſtrationem, quaſi ſoli omnia videant. At ego longè aliter exercebo iuriſdictionem meam, quam iſti ſoleant: nam quos iſti pro cæcis habent, eos luce donabo, iſtos autem qui ſe ſolos acutiſſimos eſſe putant, in profundiſsimas ignorantiæ tenebras demergam.

h In cæcorū & videntium nomine eſt ironia: loquitur enim ex Phariſæorū hypotheſi, qui ſe videre, alios cæcutire iudicabant.

CAP. X.

1 Quum per vnum Chriſtum pateat nobis ad Patrem aditus, nec alij vlli ſint veri paſtores quàm qui ad Chriſtum primi accedentes, alios eò etiā adducūt: nec aliud verum ouile cenſendum quàm quod ad Chriſtū aggregatur.

2 Nihil refert quā multi, vel quam pridem fuerint falſi doctores.

3 Chriſtus verè vnicus Paſtor eſt Eccleſiæ, & ea demum vera eſt Eccleſia, quæ hunc vnum propriè paſtorem agnoſcit. Huic autē opponuntur fures, qui oues non paſcunt, ſed iugulant: itemque mercenarij, qui quum ſui tantùm commodi ſpe vtcunque gregem paſcant, in periculis eum deſerunt.

a Loquitur ex illorum temporum more, quo ſolebant ſeruum aliquem habere perpetuò ad fores aſſidentem. *b Euangeliſta Parœmiæ utitur nomine: Eſt autem Parœmia, oratio obſcurior, & quaſi deflexa à communi itinere.* *c Hæc vniuerſalis nota accommodanda eſt ad id de quo agitur: Cum itaque dicat ſe eſſe oſtium, fures vocat & latrones omnes eos qui ſibi nomen oſtij vindicarunt, quod non pertinet ad vllum Prophetarum, qui omnes, ouibus Chriſtum, tanquam oſtium indicarunt.* *d Id eſt, ſecurus vitam aget, hebr. Deut. 26. 6. Eſt tamen peculiaris alluſio ad paſtorum officium.*

10 Fur non venit niſi vt furetur, & mactet ac perdat *oues*: ego veni, vt vitam habeant, & abundent.

40.11, ch.34.23. Gentium catio.

11 ‖Ego ſum paſtor ille bonus: bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus:

Chriſtus Patris ecreto vni- s veræ Ec- ſiæ paſtor qui vltrò am pro ibus ſuis poſuerit, ita qui- em vt ea- m ſua vir- e reuixe-

12 Mercenarius autem, & qui non eſt Paſtor, cuius non ſunt oues propriæ, videns lupum venientem, relinquit oues, & fugit: lupus autem rapit, & diſſipat oues.

13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius eſt, & non eſt illi cura ouium.

14 Ego ſum paſtor ille bonus, & agnoſco oues meas, & agnoſcor à meis.

15 Prout [h] nouit me Pater, ita & ego noui Patrem: & animam meam pono pro ouibus.

.37.22. Euange- m detegit pocriſin, oque ne- eſt mū- m ad eius ortum tu- ltuari.

16 [4] Alias etiam oues habeo quæ non ſunt ex hac caula: illas quoque oportet me adducere. nam vocem meam audient, ‖[i] fietque vnum ouile, & vnus paſtor.

.53.7. Increduli arrogan- s homines ebras doctrinā angelij ijciunt, as in ſuis mis cir- mferunt.

17 [5] Propterea Pater me diligit ‖quia ego [k] pono animam meam vt eam rurſus aſſumam.

18 Nemo tollit eam à me, ſed ego pono eam à meipſo: poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo rurſus eam aſſumendi. ‖Hoc mandatum accepi à Patre meo.

.4.28. Euangelij doctrina du- ici teſti- onio cœ- us confir- atur, ipſa delicet do- inæ puri- e, & adiū- is miracu-

19 [6] Diſſidium igitur rurſum ortum eſt inter Iudæos propter iſtos ſermones.

20 Dicebant autem multi eorum, Dæmonium habet, & inſanit, quid eum auditis?

21 Alij dicebant, Hæc verba non ſunt dæmoniaci: num dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire?

22 ‖Facta ſunt autem [l] encænia Hieroſolymis, & hyems erat.

Mach.4.

23 [7] Et ambulabat Ieſus in templo in porticu Somolomis.

24 Cinxerunt igitur eum Iudæi, & dixerunt ei, Quouſque animam noſtram [m] ſuſpendis? ſi tu es Chriſtus, dic nobis [n] apertè.

25 [8] Reſpondit eis Ieſus, dixi vobis, nec creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc teſtantur de me.

26 [9] Sed vos non creditis: non enim [o] eſtis ex ouibus meis, ſicut dixi vobis.

9 Non mirum eſt paucos credere, quū omnes ſuapte natura ſint indomitæ beſtiæ. Habet tamen ſuos Dominus quos in oues commutatos, & Filio ſuo commiſſos, aduerſus omnium ferarum truculentiam conſeruat. *Supra.2.59.*

27 Oues meæ vocem meam audiūt, & ego eas agnoſco, & ſequuntur me:

28 Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quiſquam è manu mea.

29 Pater meus qui *eas* dedit mihi, maior omnibus eſt: neque quiſquam poteſt eas rapere è manu Patris mei.

30 Ego & Pater vnum ſumus.

31 ‖[10] Suſtulerunt ergo rurſum lapides Iudæi, vt lapidarent eum.

10 Chriſtus dignitatem ſuam ex operibus planè diuinis aſſerit. *Pſal.81.6.*

32 Reſpondit eis Ieſus, Multa præclara opera demonſtraui vobis ex [p] Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?

33 Reſponderunt ei Iudæi, dicentes, Ob bonum opus non lapidamus te, ſed ob blaſphemiam: id eſt quia tu, homo quum ſis facis teipſum Deum.

34 Reſpondit eis Ieſus, Nónne ſcriptum eſt in Lege veſtra, ‖Ego, dixi, dij eſtis?

35 Si illos dixit deos ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt [q] ſolui ſcriptura:

36 *Me*, quem Pater ſanctificauit & miſit in mundū, vos dicitis me blaſphemare, quia dixi, Filius Dei ſum?

37 Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.

38 Sin verò facio, etiamſi mihi non credatis, operibus credite: vt cognoſcatis & credatis Patrem in me eſſe, & me in eo.

39 [11] Rurſus ergo ſtudebant eum prehendere: ſed exiuit ex eorum manu.

11 Chriſtus vitat periculū non diffidentia, nec mortis metu, nec otiū captans, ſed vt alibi Eccleſiam colligat.

40 Abijtque rurſus trans Iordanem, in eum locum vbi primùm fuerat Iohannes baptizans, manſitque illic.

41 Multi autem veniebant ad eum, & dicebant, Iohannes quidem ſignum nullum edidit: quæcunque autem de iſto dixit, vera erant.

42 Et multi illîc crediderunt in eum.

CAP. XI.

1 Chriſtus oſtenſurus ſe eſſe, 25 vitam & reſurrectionem, 14 Lazarum mortuum, 17, 34 & ſepultum, 43 reſuſcitat. 47 Conſultantibus pontificibus, 49 Caiphas 50 vnum pro multis occidendum prædicit. 56, 57 Præcipitur vt vbi fuerit prehendatur.

---

[o] Cauſam affert cur non credant, ſcilicet quia non ſunt ex ouibus.

[p] Patris mei authoritate & potentia fretus.

[q] i. Violari, aut irrita fieri.

Diligit, approbat.

Iudicium Eccleſiæ catholicæ in to orbe terra- , quæ Ca- vnum ha- , & ſolum Chriſtum cuſtodem paſtorémque vnicum. [k] Vti- præſenti tempore, quia tota Chriſti vita, fuit quaſi mors perpe- . [l] Inſtituta fuerunt Encænia à Iuda Macchabæo & fratri- , reſtituto cultu Dei, pulſo Antiochi præſidio, Vide 1. Mach.4. . [m] Suſpenſam atque anxiam tenes. [n] Apertè & ſermo- minimè ambiguè.

1 AEGrotabat[1] autem quidam nomine Lazarus, à Bethania [a] vico Mariæ & Marthæ ſororis ipſius.

2 (|| Maria autem ea erat quæ vnxit Dominum vnguento,& exterſit pedes eius capillis ſuis: cuius frater Lazarus ægrotabat.)

3 Miſerũt ergo ſorores eius ad eum, dicentes, Domine, ecce *is* quem amas, ægrotat.

4 Ieſus autẽ hoc audito, dixit,Morbus iſte nõ eſt [b] mortifer,ſed *immiſſus* pro Dei gloria, vt per eum *morbum* glorificetur Filius Dei.

5 Diligebat autem Ieſus Martham & ſororem eius, & Lazarum.

6 [2] Vt ergo audiuit illum ægrotare, tum quidem manſit duos dies in eo loco vbi erat:

7 Deinde poſtea dixit diſcipulis,Eamus in Iudæam rurſus.

8 [3] Dicunt ei diſcipuli,Rabbi,modò quærebant te Iudæi lapidare, & rurſum illuc abis?

9 Reſpondit Ieſus, [c] Nónne duodecim ſunt horæ diei? ſiquis ambulauerit interdiu,non offendit: quia lucem huius mundi videt:

10 Siquis autem ambulauerit nocte, offendit:quia lux ei non adeſt.

11 Hæc ait: & poſteà dixit eis, Lazarus amicus noſter [d] dormit: ſed proficiſcor vt à ſomno excitem eum.

12 Dixerunt ergo diſcipuli eius, Domine, ſi dormit, ſeruabitur.

13 Hoc autem dixerat Ieſus de ipſius morte: at illi putauerunt eum de dormitione ſomni dicere.

14 Tunc ergo Ieſus dixit eis apertè, Lazarus mortuus eſt:

15 Et gaudeo propter vos (vt credatis) me illic non fuiſſe. ſed eamus ad eum.

16 Dixit ergo Thomas qui, dicitur Didymus, condiſcipulis: Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

17 Venit ergo Ieſus, & inuenit eum quartum iam diem in monumẽto agere.

18 Erat autem Bethania prope Hieroſolymam, ferè ſtadijs quindecim:

19 [4] Multique ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt conſolarentur eas de fratre ſuo.

20 Martha ergo vt audiuit Ieſum venire, occcurit ei: Maria verò domi ſedebat.

21 Dixit ergo Martha Ieſu, Domine, ſi fuiſſes hic, frater meus non fuiſſet mortuus:

22 Sed & nunc ſcio fore vt quæcunque petieris à Deo, det tibi.

23 Dicit ei Ieſus, [e] Reſurget frater tuus.

24 Dicit ei Martha, Scio reſurrecturum || in reſurrectione vltimo illo die.

25 Dixit ei Ieſus,Ego ſum reſurrectio & vita: || qui credit in me, etiam ſi mortuus fuerit, viuet:

26 Et quiſquis viuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc?

27 Ait illi, Etiam domine, ego credo te eſſe Chriſtum Filium Dei, qui in mũdum venturus erat.

28 Et quum hęc dixiſſet,abijt,& clàm vocauit Mariam ſororẽ ſuam, dicẽs, Magiſter adeſt, & te vocat.

29 Illa vt audiuit, ſurgit citò, & venit ad eum.

30 (Nondum autem venerat Ieſus in vicum: ſed erat in eo loco vbi occurrerat ei Martha.)

31 Iudæi ergo qui domui erant cum ea,& conſolabantur eam,quum vidiſſent Mariam citò ſurrexiſſe,& exijſſe,ſequuti ſunt eam, dicentes, Abit ad monumentum,vt illîc fleat.

32 Maria ergo quum veniſſet eò vbi erat Ieſus, viſo eo accidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, ſi fuiſſes hîc, nõ eſſet mortuus frater meus.

33 [5] Ieſus ergo vt vidit eam flentem, & Iudæos qui vnà venerãt cum ea, flentes, [f] infremuit ſpiritu,& turbauit ſeipſum:

34 Et dixit, Vbi poſuiſtis eum?Dicunt ei, Domine, veni & vide.

35 Lacrymatus eſt Ieſus.

36 Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quómodo amabat eum.

37 Quidam autem ex ipſis dixerunt, Non poterat hic || qui aperuit oculos cæci,facere vt & iſte non moreretur?

38 Ieſus ergo rurſum fremens apud ſemetipſum,venit ad monumentum.erat autem ſpelũca, & lapis erat ei impoſitus.

39 Ait Ieſus,Tollite lapidem. Dicit ei Martha, ſoror eius qui mortuus fuerat, Domine, iã olet quatuor enim dierũ eſt.

40 Dicit

CAP. XI.

Mat.26.7, infra 12.1.

1 Chriſtus putridum amici cadauer vitæ reſtituens, inſigne tum ſummæ potentiæ, tum maximæ in homines beneuolentiæ exemplum edit, quod ſit futuræ reſurrectionis imago.

2 Quòd Deus interdum videtur in nobis iuuandis cunctator,& ſuę glorię & noſtræ ſaluti conſulit, vt rerum exitus probat.

3 Hoc vnũ eſt tutum & rectum iter vitæ, Deum vocantem & nobis in huius mundi tenebris pręlucẽtem, intrepidè ſequi.

4 Naturales affectus non damnat Deus naturæ opifex, ſed ad fidei regulam exigendos docet.

a Vbi habitabant ipſius ſorores.

b Ad verb. ad mortem, id eſt, ideò immiſſus, vt ipſum perimat.

c Suo tempore quæq; actiones debitæ rectè procedunt, & commodè perficiuntur.

d Hebræi mortẽ ſomni molliore vocabulo indicarũt, inde Cœmiterium, id eſt, dormitorium, vbi corpora reſurrectionem expectantia quieſcunt.

Supra, 5.29. luc. 14.14.

Supra, 6.35.

e Reſurgere propriè rurſus ſurgere ſignificat, in ſermone autem Eccleſiaſtico pro vita recuperatione ſumi ſolet.

5 Chriſtus vna cũ carne noſtra, humanos etiã ómnes affectus (abſque peccato tamen) & quidem in primis miſericordiam, aſſumpſit.

Supra, 9.6.

f Vehementiſsima commotionis indicia, ſed abſq; peccato: hæ autẽ affectiones humanæ naturæ propria fuerunt.

40 Dicit ei Ieſus, Nónne dixi tibi, fore, ſi credideris, vt videas gloriam Dei ?

41 Suſtulerunt ergo lapidem *è loco* vbi mortuus ille fuerat poſitus. Ieſus autẽ attollens ſurſum oculos, dixit, Pater, gratias ago tibi quòd me audieris.

42 Ego verò ſciebam me ſemper à te audiri: ſed propter turbam circunſtantem *hoc* dixi, vt credant me à te miſſum eſſe.

43 Et quum hæc dixiſſet, clamauit voce magna, Lazare, adeſdum foras.

44 Tum, qui fuerat mortuus, prodijt manus & pedes vinctus faſcijs: facies autem eius, ſudario erat obuincta. Dicit eis Ieſus, Soluite eum, & ſinite abire.

45 Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conſpexerant quæ fecerat Ieſus, crediderunt in eum.

46 [6] Quidam autem ex eis abierunt ad Phariſæos, & dixerunt eis quæ fecerat Ieſus.

47 Coegerũt ergo Pontifices & Phariſæi [g] concilium, & dicebant, Quid faciemus ? nam hic homo multa ſigna edit.

48 Si ita ſinamus eum, omnes ei credent: venientque Romani, & [h] delebunt tum locum noſtrum, tum gentem.

49 [7] Vnus autem ex ipſis Caiaphas, Pontifex maximus anni illius, dixit eis, Vos nihil ſcitis:

50 || Nec cogitatis expedire nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & tota gens non pereat.

51 [8] Hoc autem ex ſemetipſo non dixit: ſed quum eſſet Pontifex maximus anni illius, prophetauit fore vt Ieſus pro gente moreretur:

52 Nec tantùm pro ea gente, ſed vt etiam filios Dei [i] diſperſos cogeret in vnũ.

53 [9] Ab illo ergo die conſultabant vnà vt trucidarent eum.

54 Ieſus ergo palàm ampliùs nõ verſabatur inter Iudæos: ſed abijt illinc in regionem quæ eſt propè deſertum, in vrbem quæ dicitur Ephraim: & illic agebat cum diſcipulis ſuis.

55 Prope autem erat paſcha Iudæorũ: & aſcenderunt multi Hieroſolymã ex illa regione ante paſcha, vt purificarẽt ſe.

56 Quærebant ergo Ieſum, & loquebantur alij cum alijs in templo ſtantes, Quid videtur vobis ? *an* non venturum eſſe ad feſtum ?

57 Dederant autem Pontifices & Phariſæi mandatum vt ſiquis noſſet vbi eſſet, indicaret, vt prehenderent eum.

6 Ferreæ contumaciæ hic eſt poſtremus exitus, vt apertum bellum Deo indicat, nec tamen deſinat tum pietatis tum publici boni ſtudiũ obtendere.

7 Inſaniens falſæ Eccleſiæ cœtus, ſtatuit ſe ſaluam eſſe nõ poſſe niſi eo ſublato per quem vnum Eccleſia ſubſiſtit: nec aliter etiam in humanis negotijs iudicat carnis prudentia, quæ à vertiginis ſpiritu regitur.

8 Chriſtus impiorum etiam linguas ſic interdum flectit, vt maledicendo benedicant.

Infra,18.14.

9 Cedendũ quidem impiorum furori quum ſic expedit, ita tamen vt à Dei vocatione minimè recedamus.

g Synedrij nomine vtitur Iohãnes, quod Iudæi Sanhedrim vocarũt

h Ad verbũ, tollent, id eſt, eripient. Nam erat adhuc quadã tunc adminiſtratio in populo Iudaico, Pontificia ad modum labefactata atque diminuta.

CAP. XII.

2 Chriſto apud Lazarum cœnanti. 3 pedes vngit Maria. 5 Accuſatur à Iuda. 7 A Chriſto defenditur. 10 Sacerdotes Lazarum ſublatum cupiunt. 12 Chriſto Hieroſolymam venienti 18 obuiam itur. 20 Græci eum videre cupiunt. 42 Principes credentes in eum, & non confitentes, ob metum, 44 ad fidem hortatur.

1 IEſus || [1] ergo ſex ante paſcha diebus venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem excitauerat à mortuis.

2 Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha miniſtrabat: Lazarus verò vnus erat ex ijs qui ſimul accũbebant cum eo.

3 Maria ergo, accepta libra vnguenti nardi liquidæ multi pretij, vnxit pedes Ieſu, & exterſit pedes eius capillis ſuis: domus autẽ impleta eſt odore vnguenti.

4 Dixit ergo quidam ex diſcipulis eius, *nempè* Iudas Simonis *filius* Iſcariotes. qui erat eum proditurus,

5 Quare hoc vnguentum non vænijt [a] trecentis denarijs, & datum eſt pauperibus ?

6 Dixit autem hoc, non quòd pauperum ipſi cura eſſet, ſed quia fur erat, || & marſupium habebat, & ea quæ *intrò* mittebantur, portabat.

7 [2] Dixit ergo Ieſus, Sine eam: in diem ſepulturæ meæ ſeruauit iſtud.

8 Pauperes enim ſemper habebitis vobiſcũ, me verò non ſemper habebitis.

9 [3] Cognouit ergo turba multa ex Iudæis eum illic eſſe: & venerunt non propter Ieſum tantùm, ſed etiam vt Lazarũ viderent, quem excitarat à mortuis.

10 Conſultarunt autem principes Sacerdotum vt Lazarum etiam trucidarẽt:

11 Quia multi ex Iudæis propter eũ abibant, & credebant in Ieſum.

12 [b] || Poſtero die turba multa quę venerat ad feſtum, quum audiſſent Ieſum venire Hieroſolymam:

13 Acceperunt ramos palmarum, & egreſſi ſunt ei obuiam, & clamabant, Hoſanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Iſraelis.

CAP.XII. *Mat.26.6, mar.14.1.*

1 Exemplũ horrendum in Iuda, animi auaritia excæcati, & tamen pietatem prætexentis.

2 *Extraordinariam* vnctionem, vt ſymbolicam ſic probat Dominus, vt teſtetur ſeſe nec pompis externis, nec ſumptuoſo cultu, ſed eleemoſynis colendum.

Infra,13.29, Mat.21.8, mar.11.7, luc.19.35.

3 Luce Euangelij ſeſe patefaciente, alij curioſi, alij (& quidẽ quos minimè oportuit) manifeſti hoſtes deprehenduntur, alij impetu quodam correpti eum honorant, à quo ſunt paulò poſt defecturi, pauciſſimi qua decet reuerentia ipſum excipiunt: Chriſtus intereà regnum ſuum ſpirituale inter medios inimicos auſpicatur.

---

[i] *Quia non erant vt Iudæi in vna regione coacti, ſed ab Oriente ad Occidentem hinc & inde colligendi.*

[a] *Vide Mat.14.* [b] *Vide Matt.21.*

14 Nactus autem Ieſus aſellum, inſedit ei, ſicut ſcriptum eſt,

15 ‖ Ne time filia Sion: Ecce, Rex ille tuus venit, ſedens ſuper pullum aſinæ.

16 Hæc autem non cognouerunt diſcipuli eius primò: ſed quum glorificatus eſſet Ieſus, tunc recordati ſunt hæc eſſe ſcripta de eo, & ſeſe illi hæc præſtitiſſe.

17 Teſtabatur autem turba quæ erat cum eo, quòd Lazarum vocaſſet è monumento, & excitaſſet eum à mortuis.

18 Propterea etiam obuiam venit ei turba, quia audierat eum ediſſe hoc ſignum.

19 [4] Phariſæi ergo dixerunt inter ſe, Videtis vos nihil proficere? ecce, turba eum ſequitur:

20 Erant autem quidam Græci, ex ijs qui [c] aſcendere ſolebant vt adorarent in feſto:

21 Iſti ergo venerunt ad Philippum qui *erat* à Bethſaida Galilææ, & rogarunt eum, dicentes, Domine, vellemus Ieſum videre.

22 Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rurſum & Philippus dicunt Ieſu.

23 Ieſus autem reſpondit eis, dicens, Venit tempus quo glorificetur Filius hominis.

24 [5] Amen, amen dico vobis, niſi granum frumenti cadens in terram, [d] mortuum fuerit, ipſum ſolùm manet: ſi verò mortuum fuerit, multum fructum adfert.

25 ‖ Qui amat animam ſuam, perdet eam: & qui odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternam cuſtodiet eam.

26 Siquis mihi miniſtrat, me ſequatur: & vbi ego fuero, illic & miniſter meus erit. & ſiquis mihi miniſtrauerit, honorabit eum Pater.

27 [6] Nunc anima mea turbata eſt: & quid dicam? Pater, conſerua me [e] ab hac hora. ſed propterea veni in horam hanc.

28 Pater, [f] glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cœlo, *dicens*, Et glorificaui, & rurſus glorificabo.

Zacha.9.9.

4 Ij ipſi qui Chriſtum conantur opprimere, fiunt ipſius gloriæ inſtrumenta.

5 Mors Chriſti inſtar ſationis fuit, quæ dũ videtur ad interitum tritici tendere, cauſa eſt longè vberioris prouentus. Nec verò alia eſt membrorũ quàm capitis conditio.

6 Chriſtus omnes noſtris peccatis debitas pœnas luiturus, hactenus vim ſuã non exercente diuinitate, vt expiationi locum faceret, horrore maledictionis Dei perculſus, exclamat, ad preces cõfugit, petit liberationem: & tamẽ Patris voluntatem & gloriam, ipſo Patre cœlitus hãc obedientiã comprobante, rebus omnibus anteponit.

Mat.10.39, & 16.25, mar.8.35, luc.9.24, & 17.33.

29 Turba ergo quæ adſtabat & audierat, dicebat tonitru eſſe factum. Alij dicebant, Angelus ei loquutus eſt.

30 [7] Reſpondit Ieſus & dixit, Non propter me hæc vox extitit, ſed propter vos.

31 Nunc damnatio adeſt mundi huius: nunc princeps mundi huius eijcietur foras.

32 Et ego, ſi [g] ſublatus fuero è terra, [h] omnes traham ad meipſum.

33 (Hoc autem dicebat, ſignificans qua morte futurum erat vt moreretur.)

34 Reſpondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege, ‖ Chriſtum [i] manere in æternum: quomodo igitur tu dicis oportere tolli Filium hominis? quis eſt iſte Filius hominis?

35 [8] Dixit igitur eis Ieſus, Adhuc *ad* paruum tempus ‖ lux vobiſcum eſt: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendant. nam qui ambulat in tenebris, neſcit quò vadat.

36 Dum lucem habetis, credite in lucem, vt [k] filij lucis ſitis. Hæc loquutus eſt Ieſus: & quum abijſſet, occultauit ſe ab eis.

37 [9] Quum autem tot ſigna coram eis ediſſet, non credebant in eum:

38 Vt ſermo Eſaiæ prophetæ impleretur, quem dixit, ‖ Domine, quis credidit ſermoni noſtro, & [l] brachium Domini cui retectum eſt?

39 Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Eſaias,

40 ‖ Excæcauit oculos eorum, & obdurauit corda eorum: ne videant oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & ſanem eos.

41 Hæc dixit Eſaias quando vidit gloriam eius, & loquutus eſt de eo.

42 [10] Veruntamen etiam ex [m] primoribus multi crediderunt in eum: ſed propter Phariſæos non confitebantur, ne ſynagoga mouerentur.

43 ‖ Dilexerunt enim gloriam hominum potiùs quàm gloriam Dei.

7 Chriſtus mortis ſuæ genus, diaboli & mundi expurgationem, ſuũ denique triumphum ſurdis prædicit.

8 Immenſa quidem Dei miſericordia, ſed cuius contemptum conſequitur iudicium planè horrendum.

Pſal.88.37, & 109.4, & 116.2, eſa.40.8, ezech.37.25. Supra,1.9.

9 Fides nõ eſt naturæ, ſed gratiæ.

10 Non modò pauci credunt, ſi cum incredulis comparentur, ſed etiam ex ijs paucis plerique (& quidem in primis maximi quique) homines magis verentur quàm Deũ.

Eſa.53.1, rom.10.16. Eſa.6.9, mat.13.14, mar.4.12. luc.8.10, act.28.26, rom.1.8. Supra,5.44.

---

[c] *Iuxta ſolennem conſuetudinem. Græci autem à Gentis nomine primò dicti ſunt, poſteà eo nomine ſunt dicti omnes qui à religione Iudæorum eſſent alieni, qui & Ethnici, falſarum, ſcilicet, religionum cultores.* [d] *Moritur granum tritici, cum efficacitate ſoli mutatur, & fit radix frugiferi culmi.* [e] *Sub, mortis inſtantis.* [f] *Patris igitur gloria, eſt Chriſti gloria.*

[g] *Uſus eſt Chriſtus verbo ambiguæ ſignificationis, quod attollere, & è medio auferre ſignificat: de ſua enim morte admonere volebat, at aliter interpretari videntur Iudæi.* [h] *Chryſoſt. & Theoph. omnes, ad omnes gentes referunt, id eſt, non tantùm ad Iudæos.* [i] *Intellexerunt ergo verbum tolli Iudæi, pro euaneſcere, & è medio tolli.* [k] *i. Lucis participes.* [l] *Brachium Domini, eſt Euangelium, quod eſt potentia Dei in ſalutem omni credenti. Non eſt itaque brachium Domini retectum ijs quorum Dominus cor non aperit.* [m] *Vide Luc.23.35.*

44 [11] Ieſus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me [a] non credit in me, ſed in eum qui me miſit.

45 Et qui conſpicit me, conſpicit eum qui miſit me.

46 ‖ Ego lux in mundum veni, vt nullus qui credit in me, in tenebris maneat.

47 ‖ Et ſiquis audierit verba mea, & non crediderit, ego non condemno eũ. non enim veni vt condemnem mundũ, ſed vt ſeruem mundum.

48 Qui reijcit me, nec recipit verba mea, habet qui condemnet ipſum: ‖ ſermo quem loquutus ſum, ille iudicabit eum vltimo illo die.

49 Quia ego ex meipſo non ſum loquutus: ſed qui miſit me Pater, ipſe mihi mandauit quid dicam & quid loquar.

50 Et ſcio, mandatum eius, vitam æternam eſſe. quæ igitur ego loquor, prout dixit mihi Pater, ita loquor.

3.19,
39.
3.17.
6.26.
Summa
gelij, ac
de ſa-
hæc
clamore
s Chri-
media
ruſalem,
ta fide
Chriſtũ,
cum
torem
a Pa-
eſtina-
recum-
Particula
hoc
nihil re-
t, ſed cor
potius,
Mar.9.37.

CAP. XIII.

4 A cœna ſurgens Chriſtus, 15 Humilitatem commendaturus Apoſtolis, pedes eorum lauat. 21 Proditorem Iudam, 26 certo ſigno denotat. 34 Charitatem commendat, 37 39 Et Petro lapſum abnegationis prædicit.

1 ANte ‖ [1] feſtum autem Paſchæ, ſciens Ieſus veniſſe horam ipſius vt tranſiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexiſſet [2] ſuos qui erant in mundo, vſque ad finem dilexit eos.

2 Et cœna facta, (quum diabolus iam immiſiſſet in cor Iudæ *filij* Simonis Iſcariotæ, vt proderet eum.)

3 Sciens Ieſus, Patrem omnia dediſſe ſibi [b] in manus, & ſe à Deo prodijſſe, & ad Deum abire:

4 [c] Surgit à cœna, & deponit [d] pallium: & accepto linteo, præcinxit ſe.

5 Deinde miſit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes diſcipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.

6 Venit ergo ad Simonem Petrum, qui dixit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?

7 Reſpondit Ieſus & dixit ei, Quod ego facio, tu neſcis nunc, cognoſces autem poſteà.

XIII,
13.63,
14.1,
1.
Chriſtus
minus
s vi-
quàm
minis
nentis,
bito ab-
nis pe-
ſymbo-
artim
em præ
ſummæ
eſtiæ
plum,
que in
pulos
larem
olen-
hoc in-
facto,
ab ijs
eſſurus,
atur:
nim verò
num eſſe teſtatur, qui ſuorum ſordes abluat, idque paula-
& ſuis veluti momentis.

8 Dicit ei Petrus, Non lauabis meos pedes in æternum. Reſpondit ei Ieſus, Niſi lauero te, [e] nihil mecum habebis cõmune,

9 Dicit ei Simon Petrus, Domine, non ſolùm pedes meos, ſed & caput & manus.

10 Dicit ei Ieſus, Qui lotus eſt, non opus habet niſi vt pedes lauet, ſed eſt purus totus. ‖ & vos puri eſtis, ſed non omnes.

Infra,13.3.

11 Norat enim eum qui ipſum prodebat: propterea dixit, Non eſtis puri omnes.

12 Poſtquam ergo lauiſſet pedes eorum, & pallium ſuum recepiſſet, rurſum diſcumbens, dixit eis, intelligitis quid fecerim vobis?

13 Vos me vocatis, Magiſter ac Domine: & rectè dicitis: ſum enim.

14 Itaque ſi ego laui pedes veſtros Dominus & Magiſter, vos quoque debitis alij aliorum pedes lauare.

15 Exemplum enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, *ita* & vos faciatis.

16 ‖ Amen, amen dico vobis, Seruus non eſt maior domino ſuo, neque legatus maior eo qui ipſum miſit.

17 Si hæc noueritis, beati eritis ſi ea feceritis.

18 [2] Non de omnibus vobis loquor: ego ſcio quos elegerim: ſed *oportet* vt impleatur Scriptura, ‖ Qui edit mecum panem, ſuſtulit aduerſum me calcem ſuum.

19 Iam nunc dico vobis priuſquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis me eum eſſe.

20 ‖ Amen, amen dico vobis, quando aliquem miſi, quiſquis *eum* recipit, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me miſit.

21 Quum hæc dixiſſet Ieſus, [f] turbatus eſt ſpiritu, & [g] teſtatus eſt, dixitque: Amen, amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me.

22 ‖ Diſcipuli ergo aſpiciebant alij ad alios, dubitantes de quo diceret.

23 Erat autem quidam ex diſcipulis Ieſu [h] recumbens in ſinu ipſius, *nimirùm* is quem diligebat Ieſus.

24 Innuit ergo Simon Petrus, vt percontaretur quiſnam eſſet de quo diceret.

25 Ille verò incumbens pectori Ieſu,

Infra,15.20, mat.10.24, luc.6.40.

Pſal.40.10.

2 Chriſtus non temerè proditus eſt, ſed Patre quidem ita noſtræ ſalutis cauſa ordinante, vt in Filio nos ſibi reconciliaret, Filio verò vltrò, & ſpõte Patri ſuo obſequente.

e Ad verb. non habes partem mecum, i. niſi lauacrũ admiſeris, nõ pertinet ad te pars vlla regni cœleſtis.

Mat.10.40, luc.10.16.

f Supra,11.33.

g Palàm ac cum aſſeueratione loquutus eſt.

h Sic accubuit Iohannes, vt caput haberet in ſuo lectulo verſus caput Ieſu: itaque facilè attingere potuit ſinum Ieſu, notum enim eſt veteres non ſolitos ad menſam ſedere, ſed recumbere.

Mat.26.21, mar.14,18, luc.22.21.

a Domeſticos, i ſanctos. b In poteſtatem. c Quod di- ſurrexiſſe Chriſtus indicat tempus interceſſiſſe inter Paſcha moniam, & iſtam ablutionem pedum, in quod ſpatium videtur Cœna inſtitutio conferenda. d Summam ve-

dixit ei, Domine, quis eſt?

26 Reſpondit Ieſus, Ille eſt cui ego intinctam offulam dedero. Et quum intinxiſſet offulam, dedit Iudæ *filio* Simonis Iſcariotæ.

27 Et poſt *ſumptam* offulam ingreſſus eſt in eum Satanas. Dicit igitur ei Ieſus, Quod facis, fac citò.

28 Hoc autem nemo accumbentium intelligebat quorſum ei dixiſſet.

29 Quidam enim putabãt, quia marſupium habebat Iudas, Ieſum ei dixiſſe, Eme ea quibus opus eſt nobis ad feſtum: aut egenis vt aliquid daret.

30 Ille ergo accepta offula, ſtatim exiuit, erat autem nox.

3 In Chriſti ignominia nobis cõſideranda eſt ipſius glorificatio.

31 [3] Quum autem exiuiſſet, dixit Ieſus, [i] Nunc glorificatus eſt Filius hominis, & Deus glorificatus eſt in eo.

i Hic verſiculus & ſequens illuſtre reddunt teſtimonium diuinitati Chriſti.

32 *Quod* ſi Deus glorificatus eſt in eo, Deus quoque glorificabit eum in ſeſe, & ſtatim glorificabit eum.

Supra,7.34. Infra,15.12, leuit.19.18, mat.22.39, 1.ioh.4.21.

33 [4] Filioli, adhuc pauliſper vobiſcum ſum. quæretis me: ſed || ſicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non poteſtis venire: *ita* & vobis nunc dico.

4 Gloria illa ęterna paulatim à capite in mẽbra defluet. Intereà verò in primis curãdũ eſt, vt mutua cum charitate huius vitæ curſum peragamus.

34 || Mandatum nouum do vobis, vt alij alios diligatis: ſicut *inquam* dilexi vos, vt etiam diligatis alij alios.

35 Ex hoc omnes cognoſcent vos eſſe diſcipulos meos, ſi charitatem habueritis alij in alios.

Mat.26.24, mar.11.30, luc.22.34.

36 [5] Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò abis? Reſpondit ei Ieſus, Quò ego abeo, non potes me nunc ſequi, ſequêris autem poſtea.

5 Triſte temerariæ fiduciæ exemplum.

37 Dicit ei Petrus, Domine, quare non poſſum te ſequi nunc? animam meã pro te ponam.

38 Reſpondit ei Ieſus, Animam tuam pro me pones? || Amen, amen dico tibi, non mittet vocem gallus, vſquequò ter me abnegaueris.

CAP. XIIII.

1 Conſolatur diſcipulos ſuos, 2 7 Diuinitatem ſuam & fructum mortis ſuæ exponens. 16 Conſolatorem, 17 Spiritum promittens, 26 eius officium deſcribit. 27 pacemq́ ſuam pollicetur.

CAP.XIIII. 1 Is credit Deo qui Chriſto credit: nec alia eſt ratio animi in ſummis difficultatibus cõfirmãdi. Chriſtus non diſceſſit à nobis vt nos deſereret, ſed potiùs vt nos ſecum in cælos tandem attolleret.

1 NE [1] turbetur cor veſtrûm: creditis in Deum, etiam in me credite.

2 In domo Patris mei [a] habitationes multæ ſunt: [b] alioqui dixiſſem vobis, [c] Proficiſcor paraturus vobis locum.

2 Vnicus Chriſtus via eſt ad veram & perẽnem vitam: quoniam is demùm eſt in quo ſe patefacit Pater.

3 Et quum profectus fuero, & parauero vobis locum, [d] rurſum veniam, & aſſumam vos ad meipſum: vt vbi ſum ego, & vos ſitis.

4 [2] Et quò ego abeam ſcitis, & viam ſcitis.

5 Dicit ei Thomas, Domine, neſcimus quò abeas: quomodo igitur poſſumus viam ſcire?

6 Dicit ei Ieſus, [e] Ego ſum via, veritas, & vita: nemo venit ad Patrem niſi per me.

3 Dei maieſtas in Chriſti tum doctrina tum factis ſe planè cõſpicuã præbet.

7 [f] Si noſſetis me, Patrem etiam meum noſſetis: & iam nunc cognoſcitis eum, & vidiſtis eum.

8 Dicit ei Philippus, Domine, oſtẽde nobis Patrem, & ſufficit nobis.

9 Dicit ei Ieſus, Tãtum tempus vobiſcum ſum, & non cognouiſti me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: quomodo igitur tu dicis, Oſtende nobis Patrem?

4 Virtutis Chriſti approbatio, nõ eſt in perſona ipſius incluſa, ſed per totũ Eccleſiæ corpus diffuſa.

10 [3] Non credis me in Patre & Patrem in me eſſe? verba quæ ego loquor vobis, à meipſo non loquor: ſed Pater qui in me manet, ipſe facit opera.

11 Credite mihi me in Patre, & Patrem in me *eſſe*: ſin minus, propter ipſa facta credite mihi.

12 [4] Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipſe faciet, [g] & maiora ijs faciet. Nam ego ad Patrem proficiſcor.

5 Is demùm ritè Chriſtũ amat qui ipſius mãdatis paret: quod quia cum infinitis ęrumnis eſt coniunctũ, ipſe quamuis corpore abſens, pręſenti Spiritus ſancti virtute ſuos ſolatur, quẽ incognitum aſpernatur mundus.

13 || Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio.

Infra, 16.23, matth.7.7, mar.11.24, iac.1.5.

14 Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.

15 [5] Si diligitis me, mandata mea ſeruate.

16 Ego autem rogabo Patrem, &

---

a Domicilia.

b Id eſt, Niſi ita eſſet vt dico, nempè, niſi in domo Patris mei non vni mihi, ſed etiã vobis pateret locus, nollem hæc vos vana ſpe deludere, ſed ingenuè id vobis dixiſſem.

c Tota hæc oratio eſt allegorica, qua ſuos Dominus conſolatur, ſignificans ſe abire in cælum, non vt illic ſolus regnet, ſed vt ſuis breui ſecuturis præeat.

d Ad vniuerſam Eccleſiam hæc ſunt referenda, ideò Angeli dicebant diſcipulis attonitis, Quid ſtatis defixis in cælum oculis? Ieſus iſte ita veniet vt vidiſtis eum aſcendere, Act.1.11. & paſſim in Scripturis plena conſolatio Eccleſiæ in eum diem reijcitur, quo Deus erit omnia in omnibus, qui idcirco dies redẽptionis dicitur.

e Hoc dictum indicat Chriſti naturam, voluntatem & officium.

f Noſſe Deum & videre Deum, eadem eſſe ex hoc loco probatur: quod autem dixit antea, Deum nemo vidit vnquam, intelligendum eſt extra Chriſtum, eſt enim, vt inquit Chryſoſt. compẽdioſa ac facilis demonſtratio naturæ Patris, ipſe Filius.

g Id eſt, Non tantùm ea facio, ſed etiam alijs concedere poſſum, vt maiora faciant.

alium conſolatorem dabit vobis, vt maneat vobiſcum in æternum:

17 *Nempè* Spiritum illum [h] veritatis quem [i] mundus nō poteſt recipere, quia non videt eum, nec nouit eum: vos autem cognoſcitis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.

18 Non relinquam vos orbos: redibo ad vos.

19 Adhuc paulùlum, & mundus me non amplius conſpiciet. vos autem conſpicietis me: quia ego viuo, & vos viuetis.

20 In illo die vos cognoſcetis [k] me eſſe in Patre meo, & vos in me, & me in vobis.

21 Qui tenet præcepta mea, & ſeruat ea, is ille eſt qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & [l] conſpicuum ei exhibebo meipſum.

22 [6] Dicit ei Iudas, non *ille* Iſcariotes, Domine, quid eſt cur te ſis nobis conſpicuum exhibiturus, & non mundo?

23 Reſpondit Ieſus & dixit ei, Siquis diligit me, ſermonem meum ſeruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & apud eum manebimus,

24 Qui nō diligit me, ſermones meos non ſeruat, & ſermo quem auditis, non eſt meus, ſed eius qui miſit me Patris.

25 [7] Hæc loquutus ſum vobis, apud vos manens.

26 ||Conſolator autem ille, *id eſt*, Spiritus ſanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia quæ dixi vobis.

27 [8] Pacem relinquo vobis, pacem illam meam do vobis: non prout mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor veſtrum, neque formidet.

28 [9] Audiuiſtis me dixiſſe vobis, Abeo, & redibo ad vos, Si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixerim, proficiſcor ad Patrem. [m] nam Pater maior me eſt.

29 Et nunc dixi vobis priuſquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.

30 [10] Non loquor amplius multa vobiſcum: venit enim princeps mundi huius, & [n] in me non habet quicquam.

31 Sed *hæc fiunt* vt cognoſcat mundus me diligere Patrem. prout autem mandauit mihi Pater, ita facio: ſurgite, abeamus hinc.

[6] Minimè
erendum
ě cur his
otius quàm
is patefiat
āgelium,
curan-
potius vt
Chriſtū ob-
ſú ample-
ctentes, vere
ſum ame-
s, id eſt,
s totos
ſin obſe-
um addi-
mus.
[7] Quod ſe-
ed loquu-
s eſt Chri
s, idipſum
is momē-
s inſculpe-
electorū
mnis, Spi-
us ſancti
ficium eſt.
[8] Vera om-
is fœlicitas
vno Chri-
o nobis
tingit.
[9] Tantùm
eſt vt diſ-
ſum Chri
i à nobis
dùm car
ægrè fer-
debeam,
vt ě cōtrario
e eo nos
gaudere o-
porteat, quū
x capitis
glorificatio-
e pendeat
omnis mem-
brorum be-
nedictio.
Infra,15.26.
[10] Chriſtus
non inuitus
ſed volens,
non diabolo
cedens, ſed
Patris decre
to obediens
mortem ſu-
biit.

CAP. XV.

1 Vitis 2 & palmitum ſimilitudine, 5, 6 oſtendit quomodo diſcipuli fructum ferre poſſint. 12, 17 Dilectionem mutuam commendat. 18 Ad patientiam in afflictionibus, 20 ſuo exemplo adhortatur.

1 EGo || [1] ſum vitis illa vera, & Pater meus agricola eſt.

2 Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, vt plus fructus adferat.

3 || Iam vos puri eſtis propter ſermonem quem loquutus ſum vobis.

4 Manete in me, & ego in vobis, ſicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, *id eſt*, niſi manſerit in vite: ita nec vos, niſi in me manſeritis.

5 Ego ſum vitis, vos palmites: is qui manet in me, & in quo ego *maneo*, hic fert fructum multum. nam abſque me nihil poteſtis facere.

6 || Niſi quis in me manſerit, eiectus extra *vineam*, ſtatim vt palmes areſcet: deinde cogūtur iſti *palmites*, & in ignem abijciuntur, & ardent.

7 [2] Si manſeritis in me, & verba mea in vobis manſerint, || quicquid volueritis, petite, & fiet vobis.

8 [a] In hoc glorificatus eſt Pater meus, vt fructum multum adferatis: & eritis mei diſcipuli.

9 [3] Prout dilexit me Pater, *ita* & ego dilexi vos: [b] manete in illa mea charitate:

10 Si mandata mea ſeruaueritis, manebitis in charitate mea: ſicut & ego Patris mei mandata ſeruaui & maneo in eius charitate.

11 Hæc loquutus ſum vobis vt gaudium illud meū in vobis maneat, & gaudium veſtrum impleatur.

12 || Hoc eſt præceptum meum, vt di-

[n] Quaſi dicat, me ſtatim aggredietur Satã totis viribus, ſed in me nihil habet iuris, nec in me quicquam cōperiet, quale ſe inuēturum ſperat.

CAP. XV.
Mat.15.13.
Supra,13.11.

[1] Natura penitus aridi, & flammis tantùm apti ſumus. Itaq; vt viuamus & frugiferi ſimus, neceſſe eſt primū omnium nos Patris manu, Chriſto, velut viti palmites, inſeri: deinde inſitos quotidiana meditatione Verbi & cruce putari: alioqui ne inſitum quidē fuiſſe cuiquā proderit, niſi penitus viti adhærens ſucū inde hauſerit.

Coloſſ.1.23.
1.Iohan.3.22.
Supra,13.34.
1.theſſ.4.9.

[2] Is demùm in Chriſto manet, qui in ipſius doctrina acquieſcit, ac proinde veros fructus edit: Pater autē viciſſim iſtiuſmodi homini nihil prorſus denegabit. [3] Charitas Patris in Filium & Filij in nos, & noſtra tum in Deum tum in proximum, perpetuo inter ſe nexu cohærent: nec quicquam eſt ea ſuauius. Prodit autem ſeſe charitas ex effectis, cuius perfectiſſimum exemplar Chriſtus ipſe nobis ſuppeditat.

---

[h] Spiritus ſanctus dicitur ſpiritus veritatis, ab effectu, quia veritatem inſpirat, alioqui in ſeipſo veritatem habet.

[i] Homines mundani.

[k] Filius in Patre eſt eſſentiali modo, in diſcipulis reſpectu quodam, tanquam adiutor & opitulator.

[l] Me quaſi aſpectabili cognitione exhibebo: eſt autem illa exhibitio non corporalis, ſed ſpiritualis, & omnium maxime perſpicua.

[m] Illud referendum eſt ad perſonam Mediatoris, quo reſpectu Pater maior eſt Filio.

[a] Quaſi dicat, Ita glorificabitur Pater meus, & ita demum eritis mei diſcipuli, ſi multum fructum attuleritis.

[b] i. In illa charitate qua ego vos proſequor, reciprocatur autem iſta charitas.

1.Ioh 3.11, & 4.21.

4 Euangelij doctrina, ſicut Chriſti voce prodita eſt, perfectiſſima eſt & abſolutiſſima conſilij Dei, quòd ad ſalutē noſtrā attinet, declaratio, Apoſtolis commiſſa.

Mat.28.19.

5 Chriſtus autor eſt ac conſeruator Euangelici miniſterij ad finem vſque mundi. Eſt autem miniſtris in primis opus tū precibus tū charitate mutua.

Supra,13.16, mat.10.24.

Mat.24.9.

Infra,16.4.

6 Non modò non perterrefacere, ſed etiā cōfirmare fidos Chriſti miniſtros debet, quod inſtar Domini ſui ſint mūdo exoſi.

7 Odium mūdi aduerſus Chriſtū, ex mētis ſtupore, ſponte tamē cœcutientis, oritur, vt mundus nihil planè habeat quod culpæ ſuæ prætexat.

Pſal.34.19

ligatis alij alios, prout dilexi vos.

13 ‖Maiorem hac charitatem nemo habet, vt quis animam ſuam ponat pro amicis ſuis.

14 Vos amici mei eritis, ſi feceritis quæcunque ego mando vobis.

15 [4] Non amplius dicam vos ſeruos: quia ſeruus neſcit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.

16 [5] Non vos me [c] elegiſtis, ſed ego elegi vos, & ‖ conſtitui vos, vt abeuntes fructum adferatis, & fructus veſter maneat: vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.

17 Hæc mando vobis, vt diligatis alij alios.

18 [6] Si mundus vos odit, ſcitis me prius quàm vos, illis odio habitum.

19 Si ex mundo fuiſſetis, mūdus quod ſuum eſt amaret: quia verò ex mundo non eſtis, ſed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.

20 Mementote ſermonis quem ego dixi vobis, ‖Non eſt ſeruus maior domino ſuo. ‖ ſi me perſequuti ſunt, & vos perſequentur: ſi ſermonem meum ſeruauerunt, & veſtrum ſeruabunt.

21 ‖[7] Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui miſit me.

22 [d] Si non veniſſem, & loquutus eſſem eis, peccatum non haberent: nunc autem non habent quod prætexant peccato ſuo.

23 Qui me odit, *is* etiam Patrem meum odit.

24 Si opera non feciſſem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.

25 Sed *oportet* vt impleatur ſermo qui in [e] Lege eorum ſcriptus eſt, ‖ Oderunt me immeritò.

26 [8] Quum autem venerit Conſolator ille ‖ quem ego mittam vobis à Patre, (Spiritus, *inquam,* ille veritatis, qui à Patre emanat) ille teſtabitur de me.

27 Sed & vos teſtabimini, quia à principio mecum eſtis.

8 Aduerſus impiorum rabiem interiore teſtimonio Spiritus ſancti perſtatur: ſed non alia vox eſt Spiritus ſancti quàm quæ Apoſtolorum ore ſonat.

c Diſerte hoc loco dicitur, Salutem hominis eſſe ſolius fauoris & benignitatis Dei æterni, & nullius meriti ipſorum. d Quaſi dicat, Niſi veniſſem, iſti coram Dei tribunali non deſinerent dicere ſe fuiſſe religioſos & planè alienos à peccato: ſed quum ad eos venerim, & me planè reijciant, ereptum eſt illis quicquid ſuæ improbitati prætexuiſſent. e Aliquando Legis nomine intelligitur Pentateuchus, hoc loco pro tota Scriptura: locus enim quem citat, legitur in Pſalmorum libro.

Supra,14.1 luc.24.49.

CAP. XVI.

1 Crucem prædicit diſcipulis. 7 Conſolatorem promittens, 8 9 13 eius officium deſcribit. 21 Mulieri parienti afflictiones ſuorum comparat.

1 HÆc [1] loquutus ſum vobis vt ne offendamini.

2 Mouebunt vos ſynagogis: imò veniet tempus quum quiſquis trucidabit vos putabit *ſe* cultum præſtare Deo.

3 Et hæc facient vobis, quia nō nouerunt Patrem, neque me.

4 ‖ Sed hæc loquutus ſum vobis, vt quum venerit tempus illud, memineritis eorum, quòd ego *hæc* dixerim vobis. hæc autem vobis à principio non dixi, quia vobiſcum eram.

5 Nunc autem abeo ad eum qui miſit me, & nemo ex vobis interrogat me quò abeam.

6 Sed quia hæc loquutus ſum vobis, triſtitia impleuit cor veſtrum.

7 [2] Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego abeam. niſi enim abiero, Conſolator ille non veniet ad vos: ſin autem profectus fuero, mittam eum ad vos.

8 [3] Et quum venerit ille, [a] arguet [b] mundum de peccato, & de iuſtitia & de iudicio.

9 De peccato quidem, eo quòd non credunt in me:

10 [c] De iuſtitia verò, eo quòd ad Patrem abeam, & amplius non conſpicietis me:

11 [d] De iudicio autē, [e] eo quòd princeps huius mundi condemnatus ſit.

Cap. xvi. 1 Euangelij miniſtris nō tantùm ab apertis hoſtibus, ſed etiā ab iis ipſis qui domeſtici atq; adeò columnæ Eccleſiæ ſibi videntur, quæuis probra ſunt expectanda.

Supra,15.21.

2 Chriſti abſentia ſecundum carnem, Eccleſiæ vtilis, vt à ſpirituali ipſius virtute toti pendeamus.

3 Spiritus Dei ita eſt in prædicatione Verbi efficax, vt mundū etiā inuitū tandē cogat & ſuā iniuſtitiā, & Chriſti iuſtitiam ac omnipotentiam fateri.

a Conuincet ita vt nihil habeat quod prætexat.

b Reſpicit tempus illud quod ipſius aſcenſionem conſequutum eſt, cum effuſo in Eccleſiam Spiritu, omnes contradicentes manifeſtè coarguit: Conuicti autem fuere ipſi Chriſti hoſtes peccati, quum coacti ſunt profiteri ſe in eo erraſſe quòd non crediddiſſent, ideò dicebant Petro, Act. 2. Quid faciemus viri fratres? c Ipſius Chriſti: quum enim mundus videbit per me ſpiritum effuſum, fateri cogetur, me iuſtum fuiſſe, qui ex hoc mundo diſcedens, non fuerim damnatus à Patre. d De autoritate illa ac poteſtate, quam ego tunc obtinebo in cælo & in terra. e Id eſt, Quia reipſa intelligent & cognoſcent me, diabolo ſuperato, imperium in mundo exercere, quum viderint omnes ſeſe fruſtra vobis opponere, quoniam vos armabo virtute illa cœleſti, qua deſtruatis omnem celſitudinem quæ extollitur aduerſus cognitionem Dei, Vide 2. Corinth. 10. 12.

12 [4]

12 [4] Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, ſed nunc non poteſtis portare.

13 Quum autem venerit ille, *id eſt* Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritaté. non enim loquitur à ſemetipſo, ſed quęcunque audierit loquetur, & quæ ventura ſunt renuntiabit vobis.

14 [5] Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis.

15 Omnia quę habet Pater, mea ſunt: propterea *illum* de meo accepturū quod renuntiabit vobis.

16 [6] [f] Pauliſper, & non cōſpicietis me: & rurſum pauliſper, & videbitis me, [g] quia ego vado ad Patrem,

17 Dixerunt ergo *quidam* ex diſcipulis eius alij ad alios, Quid eſt hoc quod dicit nobis, Pauliſper, & non conſpicietis me: & rurſus pauliſper, & videbitis me: &, Quia ego vado ad Patrem?

18 Dicebant ergo, Quid illud eſt quod dicit pauliſper? neſcimus quid loquatur.

19 Cognouit autem Ieſus eos velle ipſum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos, quòd dixi, Pauliſper, & non videbitis me: & iterum pauliſper & videbitis me?

20 Amen, amen dico vobis, flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò triſtes eritis, ſed triſtitia veſtra euadet in gaudium.

21 Mulier quum parit, doloré habet. quia venit hora eius: quum autem pepererit puerulum, iam nō meminit oppreſſionis, quòd gaudeat hominem eſſe natum in mundo.

22 Et vos igitur nunc quidem triſtitia tenemini, ſed rurſum videbo vos, & gaudebit cor veſtrum, & gaudium veſtrum nemo tollet à vobis.

23 [7]Et illo die me non interrogabitis quicquā. ‖ Amen, amen dico vobis, quæcunque petieritis à Patre meo in nomine meo, dabit vobis.

24 Vſque adhuc non petijſtis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium veſtrum ſit plenum.

25 Hæc loquutus ſum vobis per prouerbia. at veniet tempus quum iam non per prouerbia loquar vobis, ſed apertè de Patre meo renuntiabo vobis.

Apoſtoli-
doctrina
piritu ſan
profecta
, & quidē
nibus
numeris
oluta.
Spiritus
ctus nul-
nouam
rinam
t, ſed
iſti voce
iam
, & a-
nſinſcul-
Gratia
itus ſan-
, viuū eſt
ulum in
verè
ſpicitur
itus,
ficaciſ-
s videli-
fidei,
autem
icoſis illis
us ocu-
vnde
ine gau-
in me-
etiam
ribus
itur.
Spiritus
ctus ab
nſione
riſti in A-
ſtolos ef-
ſus, ſum-
quæque
ſteria &
is no-
arcana,
ipſos,
etiam
leſiam
iplos e-
it & ad
em vſque
ulorum
dies,
14.3,
7.7,
11.12,
11.24,
21.9,
5.
Vbi pau-
m tempo-
præteric-

Quia tranſeo ad æternam gloriam, vnde futurum eſt vt vobis multò magis quam anteà: Tunc enim verè, quis & quantus experiemini.

26 [8] Illo die in nomine meo petetis: & nō dico vobis me rogaturum Patrem pro vobis.

27 Ipſe enim Pater amat vos, quia vos me amaſtis, & credidiſtis me à Deo exiuiſſe.

28 ‖ Exiui à Patre, & veni in mūdum: iterum relinquo mundum, & proficiſcor ad Patrem.

29 [9] Dicunt ei diſcipuli eius, Ecce, nunc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis.

30 Nunc ſcimus te ſcire omnia, nec opus eſt tibi vt quis te interroget: per hoc credimus te à Deo exiuiſſe.

31 Reſpondit eis Ieſus, Nunc creditis?

32 ‖ [10] Ecce, veniet tempus, & iam venit, quum diſpergemini vnuſquiſque ad ſuos, meq; ſolum relinquetis. ſed non ſum ſolus: nam Pater mecum eſt.

33 [11] Hæc loquutus ſum vobis vt [h] in me pacem habeatis. in mundo oppreſſionem habebitis: ſed confidite, ego vici mundum.

8 Summa cultus Dei eſt inuocatio Patris in nomine Filij mediatoris qui iam exauditus eſt pro nobis, pro quibus & exinanitus fuit, & nunc eſt glorificatus. *Infra, 17.8.*

9 Fides & ſtolida ſecuritas plurimùm diſtant. *Mat. 16.31, mar. 14.27.*

10 Chriſti virtuti nihil detrahit, neque mundi improbitas, neque ſuorum imbecillitas.

11 Ex vnius Chriſti victoria pendet Eccleſiæ firmitas.

h In me prorſus conquieſcatis: Pax enim hoc loco opponitur perturbationi ac triſtitiæ.

CAP. XVII.

1 Orat Chriſtus vt mutua ſit illuſtratio gloriæ ſuæ & Patris. 9 Orat pro Apoſtolis, 20 & toto credentium grege.

1 HÆc [1] loquutus eſt Ieſus, & ſuſtulit oculos in cœlum, dixitque, [2] Pater, venit hora illa, glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus te glorificet.

2 ‖ Sicut dediſti ei autoritatem *in* [a] omnem carnem, vt quotquot dediſti ei, det eis vitam æternam.

3 Hæc eſt autem vita æterna, vt te [b] ſolum cognoſcant *eſſe* Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.

4 Ego te glorificaui in terra: opus cōſummaui quod dediſti mihi vt facerē.

CAP. XVII. *Mat 28.18.*

1 Ieſus Chriſtus æternus Pontifex, mox ſeipſum oblaturus, ſolennibus precibus ſeipſum, vt victimam, & nos vnà ſecum, Deo Patri conſecrat. Itaque hæc precatio fuit à condito mundo, eſt, & erit ad finem vſq; ſeculorum, Eccleſiæ Dei fundamentum. 2 Præfatur ſeſe, ſicut in mundum venit, in quo per fidem apprehenſo gloriam ſuam ſeruandis ſuis electis patefaceret Pater, ita huic vni rei ſtuduiſſe, ac proinde petere vt abſoluto ſuo operi benedicat Pater.

a In omnes homines: b Patrem ſolum verum Deum vocat, vt illum falſis omnibus dijs opponat, nō vt ſeipſum & Spiritum ſanctum excludat, quum ſui cognitionem ſtatim cum Patris cognitione coniungat, ſed ſuo more totā diuinitatem in Patris perſona proponit. Sic Pater dicitur ſolus Rex, immortalis, ſapiens, habitans lucem inacceſſam, inuiſibilis, Rom. 16.27. 1. Tim. 1.17.

5 Nunc igitur glorifica me tu Pater, apud temetipſum ea gloria quam habui apud te prius quàm hic mundus exiſteret.

Supra,26.27.

6 [3] Patefeci nomen tuum hominibus quos dediſti mihi *ſelectos* è mundo. [c] tui erant, & [d] mihi eos dediſti, & ſermonem tuum ſeruarunt.

7 || Nunc nouerunt, omnia quæ dediſti mihi, à te eſſe.

8 Quia verba quæ tradidiſti mihi, tradidi eis:& ipſi acceperunt, & verè norunt me à te exiuiſſe, & crediderunt me à te miſſum eſſe.

9 Ego pro eis rogo:non pro mundo rogo, ſed pro *ijs* quos dediſti mihi, quia tui ſunt.

10 Et mea omnia,tua ſunt,& tua mea *ſunt*: & glorificatus ſum in eis.

11 Et non ſum amplius in mundo,ſed hi ſunt in mundo, & ego ad te venio.Pater ſancte, ſerua eos per nomen tuum, quos dediſti mihi, [e] vt ſint vnum prout *&* nos.

12 Quum eſſem cum eis in mundo, ego ſeruabã eos in nomine tuo:quos dediſti mihi, ego cuſtodiui, & nemo ex eis perijt niſi filius ille perditionis: || vt Scriptura impleretur.

Pſal.108.8.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum plenum apud ſe.

14 Ego tradidi eis ſermonem tuum, & mũdus eos odio habuit, quia non ſunt ex mundo, prout & ego non ſum ex mundo.

15 [4] Non rogo vt tollas eos è mundo, ſed vt ſerues eos à malo.

16 Ex mundo non ſunt, ſicut & ego non ſum ex mundo.

17 [f] Sanctifica eos tua veritate:ſermo tuus veritas eſt.

18 [5] Sicut me miſiſti in mundum, *ita* & ego miſi eos in mundum.

19 Et pro eis ego ſanctifico meipſum, vt ſint & ipſi ſanctificati [g] per veritatem.

20 [6] Non pro eis autem rogo tantùm, ſed & pro ijs qui per ſermonem eorum credituri ſunt in me:

21 Vt omnes vnum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint: vt credat mundus me à te miſſum eſſe.

22 Et ego gloriam quam dediſti mihi, dedi eis: vt ſint vnum, ſicut & nos vnum ſumus.

23 Ego in eis, & tu in me, vt ſint perfecti in vnum, & vt cognoſcat mundus me à te miſſum eſſe, teque eos diligere ſicut me dilexiſti.

24 || Pater, quos dediſti mihi, velim vt vbi ſum ego, & illi ſint mecum: vt conſpiciant gloriam illam quam dediſti mihi, quia dilexiſti me ante iacta mundi fundamenta.

Supra,12.26.

25 [7] Pater iuſte, mundus te non nouit: ego autem te noui, & hi nouerunt me à te miſſum eſſe.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt charitas qua dilexiſti me, ſit in eis, & ego in eis.

3 Primo loco precatur pro certis illis ſuis diſcipulis, per quos erat reliquos collecturus, eoſque (repudiata ſemel omni reproborum turba) Patri commẽdat, quòd ipſe quidem eos ab illo ſibi traditos in tutelam ſuã receperit: illi verò viciſſim eius doctrinam amplexi, tot tantoſque hoſtes ſint habituri, vt ſola ipſius ope ſalui eſſe poſſint.

4 Modum liberationis hũc definit, non vt nulla pericula incurrant, ſed vt ex omnibus ſeruati, re ipſa experiãtur veram eſſe doctrinam ſalutis quam ex ore ipſius acceptam alijs erãt tradituri.

5 Addit, communem ſecum eſſe Apoſtolis vocationem, ac proinde illos oportere ea ipſa virtute fulciri, vt ſeſe totos Patri deuoueant, qua ipſe primus ſeipſum Patri conſecrat.

6 Secundo loco offert Deo Patri ſuos omnes, id eſt quocunque in ipſum per Apoſtolorum doctrinam credẽt: vt ſicut ipſe cum Patre cohæret omnem inde plenitudinẽ accipiens, ita & illi cũ ipſo coniuncti inde vitam hauriãt, ac tandem in eo ipſo ſimul dilecti, vnà etiam gloria cum ipſo perfruantur.

7 Cogntio Patris quæ eſt in Chriſto mediatore pleniſſima, paulatim ab eo ſuis communicatur, vt in ipſo diligatur à Patre eo ipſo amore, quo Filium complectitur.

---

[c] *Æternam illam electionem declarat in ipſo Dei beneplacito abſconditam, quæ totius noſtræ ſalutis eſt baſis.* [d] *Indicat æterni illius & abſconditi propoſiti declarationem in Chriſto factam, per quem demùm fide apprehenſum iuſtificati ſumus, & ſanctificati, vt electionis gloriam tandem conſequamur.* [e] *Concordiam & coniunctionem animorum tribui ſuis precatur, vt imitatione coniunctionis diuinæ inter ipſos conſenſio ſit.* [f] *Id eſt, ſanctos efficito. Sanctum autem dicitur quod Deo peculiariter deuotum eſt ac conſecratum.*

[g] *Opponitur ſanctificatio Chriſti vera, id eſt, ſolida, externis purificationibus.*

CAP. XVIII.

1 *Chriſti, à Iuda proditi, virtute,* 6 *milites in terram proſternũtur:* 13 *Chriſtus ad Annam: hinc ad Caiapham ducitur.* 22, 23 *Miniſtri bacillo caſus, quid reſponderit.* 28 *Pilato traditus,* 36 *regnum ſuum declarat.*

CAP. XVIII. *Mat.26.36, mar.14.32, luc.22.39, 2.reg.15.23.*

1 HÆc || [1] quum dixiſſet Ieſus, egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipſe & diſcipuli eius.

2 Nouerat autem eum locum etiam Iudas qui prodebat eum, quia Ieſus frequenter cum diſcipulis ſuis illuc conuenerat.

Mat.26.47, mar.14.43, luc.22.47.

3 || [2] Iudas ergo quũ accepiſſet cohortem, & à Pontificibus ac Phariſæis miniſtros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.

4 [3] Ieſus itaque, ſciens omnia quæ

1 Chriſtus in hortum proditori cognitũ capiendus vltrò ingreditur, vt peccatum quod per vnius hominis in horto rebellionem, in mundum ingreſſum eſt, ſua obedientia tollat. 2 Chriſtus innocens capitur velut ſceleratus, vt nos ſcelerati tanquam innocentes dimittamur. 3 Chriſti perſona non virtus ab aduerſarijs vincta eſt quando & ſicut voluit.

ventura erant in ſe, prodiens dixit eis, Quem quæritis?

5 Reſponderunt ei, Ieſum Nazarenum, Dicit eis Ieſus, Ego *is* ſum. Stabat autem cum eis etiam Iudas qui prodebat eum.

6 Vt ergo dixit eis, Ego *is* ſum, abierunt retrorſum, & ceciderunt humi.

7 Iterum ergo rogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Ieſum Nazarenum.

8 [4] Reſpondit Ieſus, Dixi vobis me eum eſſe, ergo ſi me quæritis, ſinite hos abire.

9 Vt impleretur ſermo quem dixerat, || Ex ijs quos dediſti mihi, non perdidi quenquam.

10 [5] Simon autem Petrus qui gladium habebat, eduxit eum, & percuſſit ſeruum Pontificis maximi, & abſcidit auriculam eius dextram. erat autem nomen ſeruo Malchus.

11 Dixit ergo Ieſus Petro, Reconde gladium tuum in vaginam. an non bibam poculum quod dedit mihi Pater?

12 [6] Cohors igitur & tribunus & miniſtri Iudæorum comprehenderunt Ieſum, & vinxerunt eum.

13 Et adduxerunt primùm || ad Annam (erat enim ſocer Caiaphæ, qui erat Pontifex maximus anni illius) is verò miſit eum vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

14 Erat autem Caiaphas is || qui conſuluerat Iudæis expedire vnum hominẽ mori pro populo.

15 || [7] Sequebatur autem Ieſum Simon Petrus & alius diſcipulus. diſcipulus verò ille notus erat Pontifici maximo, & ſimul introijt cum Ieſu in aulam Pontificis maximi.

16 Petrus autem ſtabat extrà ad oſtium. Exiuit ergo diſcipulus ille alter qui erat notus Pontifici maximo, & loquutus eſt oſtiariæ, & introduxit Petrũ.

17 Dixit ergo Petro ancilla oſtiaria, Nónne & tu ex diſcipulis es hominis iſtius? Dicit ille, Non ſum,

18 Stabant autem ſerui & miniſtri qui prunas congeſſerant, quia frigus erat, & calefaciebant ſe, erat autem cum eis etiam Petrus ſtans & calefaciens *ſe*.

19 [8] Pontifex maximus ergo interrogauit Ieſum de diſcipulis & doctrina ipſius.

20 Reſpondit ei Ieſus, Ego palàm loquutus ſum mundo: ego ſemper docui in ſynagoga & in templo, quò vndique Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus ſum nihil.

21 Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt, quid ſim ipſis loquutus: ecce, hi ſciunt quæ dixerim ego.

22 Hæc autem quum ipſe dixiſſet, vnus ex miniſtris qui adſtabat, bacillo cecidit Ieſum, dicens, Itá*ne* reſpondes Pontifici maximo?

23 Reſpondit ei Ieſus, Si malè loquutus ſum, teſtare de malo: ſin bene, cur me cædis?

24 || Miſerat igitur eum Annas vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

25 || [9] Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat ſe: dixerunt igitur ei, Nónne & tu ex diſcipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non ſum.

26 Dicit ei quidam ex ſeruis Pontificis maximi, cognatus eius cuius abſciderat Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum eo?

27 Rurſus ergo negauit Petrus, & ſtatim gallus vocem miſit.

28 || Ducunt ergo Ieſum à [a] Caiapha in Prætorium. erat autem manè, & ipſi non introierunt in Prætorium ne pollu erentur, ſed vt ederent Paſcha:

29 [10] Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accuſationem adfertis aduerſus hominem iſtum?

30 Reſponderunt & dixerunt ei, Niſi iſte eſſet maleficus, non tradidiſſemus eum tibi.

31 Dicit eis ergo Pilatus, Accipite eum vos, & ſecundum legem veſtram cõdemnate eum. Itaque Iudæi dixerunt ei, Nobis [b] non licet occidere quenquam.

32 || Vt ſermo Ieſu impleretur, quem dixerat, [c] ſignificans qua morte futurum erat vt moreretur.

33 || Introiuit ergo rurſus in Prætorium Pilatus, & vocauit Ieſum: dixitque ei, Tú*ne* es rex Iudæorum?

34 Reſpondit ei Ieſus, A teipſo tu hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me?

35 Reſpondit Pilatus, Num ego Iudæus ſum? gens tua & principes Sacerdotum tradiderunt te mihi: quid fe-

Mat.26.57, mar.14.53, luc.22.54. Mat.26.69, mar.14.51. luc.22.55.

9 Lapſi ſemel homines, nõ modò non poſſunt ſeſe ſuis viribus erigere, ſed etiam in deterius magis ac magis præcipites ruunt, donec noua Dei virtute ſurrigantur.

Mat.27.2, mar.15.1, luc.23.1, act.10.28, & 11.3. Mat.20.19. Mat.27.11, mar 15.2, luc.23.3.

10 Filius Dei ſiſtitur ad mortalis & quidem profani hominis tribunal, ibique multominus iniquitatis in profano homine, quã in ipſis populi Dei principibus inuenitur. Viua imago iræ Dei aduerſus peccatum, ſummæ eiuſdem miſericordiæ, ſeueriſſimi deniq; iudicij in præfractos oblatæ eius gratiæ contemptores.

a *Ab ædibus Caiaphæ.*

b *Erepta enim illis fuerant capitalia iudicia, quadraginta annis ante templi deſtructionem.*

---

c *Dixerat Chriſtus fore vt crucifigeretur.*

ciſti?

36 [11] Reſpondit Ieſus, Regnum meũ non eſt ex hoc mundo: ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri mei certarent ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non eſt hinc.

37 Dixit ergo ei Pilatus, Num igitur rex es tu? Reſpondit Ieſus, Tu dicis me regem eſſe. ego ad hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, vt dem teſtimonium veritati. Quiſquis eſt ex veritate, audit vocem meam.

38 [12] Dicit ei Pilatus, [d] Quid eſt veritas? Et quum hoc dixiſſet, rurſum venit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullum inuenio crimen in eo.

39 || Eſt autem vobis conſuetudo vt vnum dimittam vobis in Paſcha: vultiſne ergo, dimittam vobis regem Iudæorum?

40 || [e] Clamauerunt ergo rurſum omnes, dicentes, Non hunc, ſed Barabbam. Erat verò iſte Barabbas latro.

11 Chriſtus regnum ſuũ ſpirituale aſſerit, mundanum detractat.

12 Chriſtũ oportuit quidem innocentem pronuntiari, ſed tamen quatenus noſtram perſonam ſuſtinet non modò vt ſceleratũ, ſed etiam vt ſceleratorũ ſceleratiſſimum damnari.

Mat.27.11, mar.15.6, luc.23.27. Act.3.14.

d Faſtidientis atque adeò irridentis vox, non interrogantis. *e Ad verb. Magnum & deformem clamorem ediderunt.*

CAP. XIX.

1 Pilatus Chriſtum flagellatum, 2 & ſpinis coronatum 4 liberare volens, 8 Iudæorum improbitate vincitur. 16 crucifigendum tradit. 26 Ieſus matrem diſcipulo commendat, 30 Aceto guſtato, moritur. 34 Mortuus latus lancea confoditur. 40 Sepelitur.

CAP.XIX. *Mat.27.26, mar.15.18.*

1 Prudentia carnis ex duobus malis minus eligit, Deus autem illi maledicit.

2 Chriſtus rurſum eodem illo ore abſoluitur quo poſteà damnatus eſt.

a Crucifigi volunt quem ipſi ex recepta conſuetudine lapidatum ſuſpendiſſent, quaſi blaſphemiæ conuictũ: petunt autem vt crucifigatur more, ſcilicet, Romano

1 TVnc || [1] ergo acceptum Ieſum Pilatus flagellauit.

2 Et milites contextam coronam è ſpinis impoſuerunt capiti eius, & pallio purpureo induerunt eum.

3 Et dicebant, Aue rex Iudæorum. Et bacillis eum cædebant.

4 [2] Exiuit ergo rurſum Pilatus foras, & dixit eis, Ecce, adduco vobis eum foras, vt noueritis me nullum in eo crimen inuenire.

5 Exiuit ergo Ieſus foras, ferens ſpineam coronam, & purpureum pallium, Tunc dicit eis, *Pilatus*, Ecce homo.

6 Quum ergo vidiſſent eum Principes Sacerdotum & miniſtri, clamarũt, dicentes, [a] Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite. ego enim non inuenio in eo crimen.

7 Reſponderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & ſecundum legem noſtram debet mori, quia Filium Dei ſe finxit.

8 [3] Quum ergo audiuiſſet Pilatus hunc ſermonem, magis timuit.

9 Et rurſus ingreſſus eſt Prętorium, & dixit Ieſu, Vnde es tu? Ieſus autem reſponſum ei non dedit.

10 Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? neſcis me poteſtatem habere crucifigendi te, & poteſtatem habere te abſoluendi?

11 Reſpondit Ieſus, Non haberes poteſtatem aduerſum me vllam niſi tibi datum eſſet supernè: propterea, qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

12 Ex eo ſtudebat Pilatus eum abſoluere: Iudæi verò clamabant, dicentes, Si hunc abſolueris, non es amicus Cæſaris. quicunque ſe regem facit, contradicit Cæſari.

13 [4] Pilatus ergo quum audiſſet hunc ſermonem, adduxit foras Ieſum, seditque pro tribunali, in loco qui dicitur [b] Lithoſtrotos, Hebraicè autem [c] Gabbatha.

14 Erat autem paraſceue Paſchæ, hora verò quaſi ſexta: tum dicit Iudæis, Ecce rex veſter.

15 Illi verò clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem veſtrum crucifigam? Reſponderunt principes Sacerdotum, Non habemus regẽ, niſi Cæſarem.

16 [5] Tunc ergo tradidit eum ipſis vt crucifigeretur. || Acceperunt autem Ieſum, & abduxerunt.

17 Et *ipſe* portans crucem ſuam venit in eum locum qui dicitur Caluariæ, Hebraicè autem Golgotha.

18 Vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Ieſum.

19 [6] Scripſit autem etiam titulum Pilatus, & impoſuit cruci. Erat verò ſcriptum, IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

20 Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus erat Ieſus. & erat ſcriptum Hebraicè, *&* Græcè, *&* Latinè.

21 Dicebant ergo Pilato principes Sacerdotum Iudæorum, Ne ſcribito, Rex Iudæorum: ſed illum dixiſſe, Rex ſum Iudæorum.

22 Reſpondit Pilatus, Quod ſcripſi, ſcripſi.

23 || [7] Milites ergo quum crucifixiſ-

3 Conſcientia Pilati pro Chriſto pugnat: ſed mox ſuccumbit, quoniam ſingulari Dei virtute non fulcitur.

4 Pilatus priuſquam Chriſtum damnet, ſeipſum eodẽ ore condemnat.

5 Chriſtus Satanam, peccatum & mortem cruci affigit.

6 Chriſtus in ſolio crucis ſedens, palàm Rex æternus omnium populorum, eius ipſius manu proſcribitur, cuius ore fuerat vſurpati regni damnatus.

Mat.27.31, mar.15.15, luc.23.26.

7 Chriſtus veſtium inter carnifices (excepta inconſutili tunica) diſtributione, ſignificat fore vt Mox ſuis opibus diſperſis, ipſos etiam hoſtes ſuos per vniuerſum orbem locupleteret: ita tamen vt vnus & integer maneat Eccleſiæ theſaurus.

b Lithoſtrotos vocant Græci pauimentum, incruſtatione exiguis lapillis factum.

Mat.27.35, mar.15.24, luc.23.33.

c Gabbatha excelſum locum declarat, vt ſunt iudicum tribunalia.

ſent

I Christus non in prioris modò, sed & in posterioris Tabulæ obseruatione perfectum est omnis iustitiæ exemplar.

sent Iesum, acceperunt eius vestimenta, (& fecerũt quatuor partes, vnicuiq; militi partem) & tunicam. erat autem tunica insutilis, à summo contexta tota.

24 Dixerunt ergo inter se, Ne findamus eam, sed sortiamur de illa cuius futura sit, vt Scriptura impleretur, dicens, || Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam iecerunt sortem. Milites igitur hæc fecerunt.

Psal.22.19.
Psal.68.22, mat.27.23.

9 Christus accepto aceto Spiritũ exhalat, verè amarissimum & acidissimum iræ Paternæ calicem nostro nomine penitus exhauriens.

25 [8] Stabant autem iuxta crucem Iesu, mater eius & soror matris eius, Maria Cleopæ *vxor*, & Maria Magdalene.

26 Quum vidisset ergo Iesus matrē ac discipulum adstantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

27 Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora recepit eam discipulus domum suam.

10 Christi corpus (ipso sic volente) ad tempus mortuum, sauciatur, at ne minimũ quidem os confringitur: nec alia mystici ipsius corporis est conditio.

28 [9] Postea, quum sciret Iesus *reliqua* omnia iam perfecta esse, || vt perficeretur Scriptura, dixit, Sitio.

29 [d] Vas igitur *illic* erat positum aceto plenum. Illi verò impleuerunt spongiam aceto, & hyssopo circumpositam admouerunt ori eius.

30 Quum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est: & inclinato capite tradidit spiritum.

11 Christus in cruce mortuus duplici symbolo testificatur se vnum esse veram expiationem, & verum credentium lauacrum.

31 [10] Iudæi ergo, vt non manerent in cruce corpora Sabbatho, quoniam erat Parasceue, (erat enim magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum vt confringerentur eorum crura, ac tollerentur.

32 Venerunt ergo milites, & prioris quidem *latronis* confregerunt crura, & alterius qui crucifixus fuerat cum eo:

33 Ad Iesum autem quum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non confregerunt eius crura:

Exod.12.46, num.9.12.
Zach.12.20.

34 [11] Sed quidam ex militibus lancea latus eius [e] fodit, & statim exiuit sanguis & aqua.

35 Et qui [f] vidit testatur, & verum est testimonium eius: ille *inquam* scit se vera dicere, vt *&* vos credatis.

36 Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur, || Non confringetur *vllum* os ipsius.

37 Et rursus alia Scriptura dicit, || Videbunt quem transfixerunt.

Mat.27.57, mar.15.42. luc.23.50. Supra,3.2.

12 Sepelitur Christus palàm & loco celebri, conscio & permittente Pilato, idq; ab hominibus sic Christo fauentibus, vt tamē ante eum diem apertè non essent eum sequuti: vt neque de ipsius morte neq; de resurrectione meritò ambigi possit ex sepultura.

38 || [12] Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathæensis (qui erat discipulus Iesu, sed occultus propter metũ Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu: quod permisit Pilatus. Venit ergo & sustulit corpus Iesu.

39 || Venit autem & Nicodemus, (is qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens misturę myrrhę & aloes libras quasi centum.

40 Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sæpelire.

41 In eo autem loco vbi fuerat crucifixus, erat hortus, & in horto monumentum nouum, [g] in quo nondum quisquam positus fuerat.

42 Ibi ergo, propter Parasceuen Iudæorum, quod monumentum illud propè esset, posuerunt Iesum.

---

d Galatinus refert ex libris Sanhedrin solitos fuisse Iudæos potare reum vino thure confecto, vnde ratio eius turbaretur: sic scilicet Iudai conscientijs nocentium consulebant. *e Vel sauciauit.* *f Hoc vulnere plene facta fuit mortis Christi fides, Nam effusa aqua ex hoc vulnere, indicauit ferrum vsque in* per cardion *penetrasse, illius videlicet aquæ conceptaculum, quo vulnerato necesse est omne animal protinus mori.*

g Ne quis ipsius resurrectionem calumniaretur, quasi alius quispiam ex eo sepulchro surrexisset, Theoph.

CAP. XX.

1 Maria nuntiat Christum resurrexisse. 13 Petrus & Iohannes hoc visuri, 4 excurrunt. 15 Iesus Mariæ apparet, 19 & discipulis domi congregatis. 25 Thomas ante incredulus, 28 credit.

CAP.XX. *Mat.16.1, luc.24.1.*

1 Maria Magdalene, Petrus & Iohannes, primi resurrectionis Domini testes: & ita quidē vt suspectæ fidei esse meritò non possint, quum hoc ipsum illis persuaderi vix potuerit, nedũ vt ex composito id sint commenti.

a Vide Mat.28.1.

1 PRimò || [a] [1] verò die hebdomadis, Maria Magdalene venit manè quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: videtque lapidem sublatum à monumento.

2 Currit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum discipulum quem amabat Iesus: & dicit eis, Sustulerunt Dominum è monumento, & nescimus vbi posuerint eum.

3 Exiuit ergo Petrus, & alter ille discipulus, & venerunt ad monumētum.

4 Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citius Petro, venitque prior ad monumentum.

5 Et incuruatus vidit posita lintea: non tamen introiuit.

6 Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & cōspexit lintea *ibi* posita:

7 Et sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteis positum, sed seorsum inuolutum in vnum locum.

8 Tunc ergo introiuit etiam alter ille discipulus qui venerat prior ad mo-

2 Angeli quoque (& quidem bini) facti reſurrectionis Domini teſtes. *Mat.28.1, mar.16.5.*

3 Ieſus ipſe præſens ſe teſtatur verè reſurrexiſſe.

4 Chriſtus qui reſurrexit, non quærendus in hoc mundo ſecundùm carnem, ſed in cœlis per fidem quò ipſe nobis præiuit.

5 Chriſtus ianuis clauſis repentè vi diuina ſeſe diſcipulis ſiſtens, plenam eis fidem facit tū reſurrectionis ſuæ, tum ipſorum Apoſtolatus, afflato illis ſancto Spiritu, Euangelici miniſterij directore.

numentum, viditque & credidit.

9 Nondum enim nouerant [b] Scripturam, videlicet oportere eum à mortuis reſurgere.

10 Redierunt ergo diſcipuli ad ſuos.

11 || Maria autem flens ſtabat ad monumentum [c] foris, Dum ergo fleret incuruaret ſe in monumentum:

12 [2] Et conſpexit duos Angelos [d] albatos, ſedentes, vnum ad caput, & alterum ad pedes, *illic* vbi iacuerat corpus Ieſu.

13 *Qui* etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Suſtulerunt [e] dominum meum, nec ſcio vbi poſuerint eum.

14 [3] Et quum hæc dixiſſet, conuerſa eſt retrorſum, conſpexitque Ieſum ſtantem: nec ſciebat Ieſum eſſe.

15 Dicit ei Ieſus, Mulier, quid fles? quem quæris? Illa putans hortulanum eſſe, dicit ei, Domine, ſi tu aſportaſti eum, dicito mihi vbi poſueris eum: & ego eum tollam.

16 Dicit ei Ieſus, Maria. Conuerſa illa dicit ei, Rabboni: quod dicitur Magiſter.

17 [4] Dicit ei Ieſus, Ne me tangito: Nondum enim aſcendi ad patrem meū: ſed proficiſcere ad [f] fratres meos, & dic eis, Aſcendo ad [g] Patrem meum & Patrem veſtrum, & Deum meum & Deum veſtrum.

18. Venit Maria Magdalene annuntians diſcipulis ſe vidiſſe Dominum, eaq; ſibi dixiſſe.

19 || [5] Quum ergo veſpera eſſet die illo primo hebdomadis, & [h] fores eſſent clauſæ *illic* vbi erant diſcipuli coacti propter metum Iudæorum, venit Ieſus, ſtetitque in medio, & dixit eis, Pax vobis.

20 Et quum hæc dixiſſet, oſtendit eis manus ac latus ſuum. Gauiſi ſunt ergo diſcipuli viſo Domino.

21 Dicit ergo eis iterum, Pax vobis: || ſicut miſit me Pater, ita & ego mitto vos.

22 Et quum hæc dixiſſet, afflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum ſanctum.

b Per antonomaſiam ſcripta illa, quibus tanquam tabulis eſt obſignata Dei volūtas, ſcriptura dicitur. Mar.16.14, luc.24.36, 1.cor.15.5.

c Id eſt, extra ſpelūcam, in qua exciſum erat ſepulchrum. Mat.28.18.

d Ad verb. in albis, ſub. veſtimentis.

e Loquitur Maria vulgi more, qui de cadauere ſic loquitur, vt de toto homine.

f Fratrum nomine diſcipulos intelligit, nam proximo verſiculo, Maria dicitur annuntiaſſe diſcipulis.

g Patrem meum dixit ſecundum naturam in Deitate, & Patrem veſtrum propter gratiam in adoptione filiorum Dei, Epiphanius.

h Vel ſponte patuerunt illi fores, vel ipſi parietes illi fuerunt peruij.

23 [6] Siquorum remiſeritis peccata, remittūtur eis: ſiquorum retinueritis, retenta ſunt.

24 [7] Thomas autem, vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venerat Ieſus.

25 Dixerunt ergo ei alij diſcipuli, Vidimus Dominum, Ille verò dixit eis, Niſi videro in manibus eius veſtigium clauorum, & immiſero digitum meum veſtigio clauorum, & immiſero manum meam lateri eius, nequaquam credam.

26 Octo igitur pòſt diebus rurſus erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis: venit Ieſus foribus clauſis, & ſtetit in medio, & dixit, Pax vobis.

27 Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & profer manum tuam, & immitte lateri meo: & ne eſto incredulus, ſed credens.

28 Reſpondit autem Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus meus es.

29 [8] Dicit ei Ieſus, Quia vidiſti me, Thoma, credidiſti: beati qui non viderunt, & crediderunt.

30 [9] || Multa igitur etiam alia ſigna edidit Ieſus in diſcipulorum ſuorum cōſpectu, quæ non ſunt ſcripta in hoc libro.

31 Hæc autem ſcripta ſunt, vt credatis Ieſum eſſe Chriſtum Filium Dei, & vt credentes, vitam habeatis per nomen eius.

CAP. XXI.

1 Ieſus piſcantibus Apoſtolis apparet, 6 quem miraculo captorum piſcium agnoſcunt. 15 Petro ouium curam committit, 18 mortiſq; genus eidem prænuntiat.

1 POſteà [1] patefecit ſe rurſus Ieſus diſcipulis ad mare Tiberiadis: patefecit autem ſic:

2 Erant ſimul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat ex Cana Galilææ, & *filij* Zebedæi, alijque ex diſcipulis eius duo.

3 Dicit eis Simon Petrus, Abeo piſcatum. Dicunt ei, Imus & nos tecum. Profecti ſunt, & aſcenderunt in nauigium ſtatim: & illa nocte nihil cæperunt.

4 Mane autem iam exorto ſtetit Ieſus in littore: non tamen cognouerunt diſcipuli Ieſum eſſe.

5 Dicit ergo eis Ieſus, Pueri, numquid obſonij habetis? Reſponderunt ei, Non.

6 Promulgatio remiſſionis peccatorum per fidem in Chriſtum, & iræ Dei declaratio retinendis incredulorum peccatis ſumma eſt Euangelicæ prædicationis.

7 Chriſtus ex Thomæ incredulitate certum reſurrectionis ſuæ teſtimonium elicit.

8 Vera fides ab ore Dei, non ab oculis carnis pendet. *Infra, 21.25.*

9 Fides in Chriſtum Filium Dei. & vnicum noſtrum ſeruatorem, Euangelicæ doctrinæ ac præſertim hiſtoriæ reſurrectionis ſcopus.

CAP.XXI.

1 Chriſtus non tantùm præſens ſed etiam vnà cum diſcipulis ſuis veſcens, pleniſſimam ſuæ reſurrectionis fidē facit.

6 At ille dicit eis, Iacite rete in dextram nauigij partem, & inuenietis. Iecerunt ergo, & non amplius poterant illud trahere præ multitudine piſcium.

7 Dicit ergo diſcipulus ille quem diligebat Ieſus, Petro, Dominus eſt. Simon ergo Petrus quum audiſſet Dominum eſſe,[a] amiculum ſuccinxit, (erat enim nudus)& abiecit ſe in mare.

8 Alij autem diſcipuli nauigio venerunt (non enim longè aberant à terra, ſed circiter cubitis ducentis) trahentes rete *plenum* piſcium.

9 Vt ergo deſcenderunt in terram, vident prunas poſitas, & piſcem impoſitum, & panem.

10 Dicit eis Ieſus, Adferte ex piſcibus quos modò cœpiſtis.

11 Aſcendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piſcibus, centum quinquaginta tribus: & quum tot eſſent, non eſt fiſſum rete.

12 Dicit eis Ieſus, Venite, prandete. Nullus autem diſcipulorum audebat eum interrogare, Tu quis es? quum ſcirent Dominum eſſe.

13 Venit ergo Ieſus, & accipit panem, & dat eis, & piſcem ſimiliter.

14 Hac iam tertia vice patefactus eſt Ieſus diſcipulis ſuis, quum reſurrexiſſet à mortuis.

15 [2] Quum ergo prandiſſent, dicit Simoni Petro Ieſus, Simon *fili* Ionæ, diligis me plus quàm hi? Dicit ei, Etiam Domine: tu noſti quòd amem te. Dicit ei, Paſce agnos meos.

16 Dicit ei rurſum ſecundò, Simon fili Ionæ, diligis me? At ille, Etiam Domine: tu noſti quòd amem te. Dicit ei, paſce oues meas:

17 Dicit ei tertiò, Simon *fili* Ionæ, amas me? Triſtis fuit Petrus quòd [b] tertiò dixiſſet ipſi, Amas me? Dixítque ei, Domine, tu omnia noſti, tu noſti quòd amem te. Dicit ei Ieſus, Paſce oues meas.

18 [3] Amen, amen dico tibi, quum eſſes iunior,[c] cingebas te, & ibas quò volebas: cùm autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius [d] te cinget, & transferet [e] quò noles.

19 Hoc autem dixit, ſignificans [f] qua morte glorificaturus eſſet Deum. Et quum hoc dixiſſet, dicit ei, Sequere me.

20 [4] Conuerſus Petrus videt illum diſcipulum quem diligebat Ieſus, ſequẽtem, || qui & recubuerat in cœna ſuper pectus eius, & dixerat, Domine, quis eſt ille qui te prodit?

21 Hunc ergo quum vidiſſet Petrus, dicit Ieſu, Domine, hic autem quid?

22 Dicit ei Ieſus, Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me ſequere.

23 [g] Exijt ergo ſermo iſte inter fratres, diſcipulum illum non moriturum: ſed non dixerat ei Ieſus, Non morietur: ſed, Si eum velim manere donec veniam, quid ad te?

24 [5] Hic eſt diſcipulus ille qui de his teſtatur, & hæc ſcripſit: & ſcimus verum eſſe teſtimonium eius.

25 || Sunt autem & alia multa quæ fecit Ieſus, quæ ſi ſcribantur ſigillatim, ne mundum quidem ipſum opinor capturum eos qui ſcriberentur libros. Amen.

a Amiculum ex lino quod anti mini- obſiſteret.

2 Petrus terna confeſſione in priſtinum gradum reſtituitur, vnde terna abnegatione exciderat: ſimulque admonetur, eum demum eſſe paſtorem qui Chriſtum diligens ipſius oues paſcit.

3 Prædicitur mors Petri violenta.

4 Cauendũ ne dum alios circumſpicimus quod nobis iniunctum eſt negligamus.

Suprà, 13.23.

5 Vera eſt Chriſti hiſtoria, nec hominum curioſitati, ſed ſaluti, ſancto cum delectu perſcripta.

b Nempe æquum erat, vt triplici abnegationi triplex confeßio opponeretur, ne de tanti peccati remiſſione, & reſtitutione muneris Apoſtolici dubitaret Petrus.

Supra, 20.30.

c Qui peregre proficiſcebantur, præſertim in Oriente, & in ijs regionibus quarum incolæ prælongis veſtibus vtuntur, illos neceſſe eſt ſuccingi. d Reſpexit ad illam rationem qua captiui loris ac vinculis conſtringuntur, quaſi dicat, Nunc te liberè accingis, vt proficiſcaris quò libuerit, atqui tempus erit, quum non te zona accinges, ſed alius te vinculis conſtringet, vt te pertrahat etiam inuitum. e Non quidem quòd Petrus inuitus pro Dei veritate quicquam tulerit, quum eum legamus gaudentem rediјſſe e concilio in quo flagris cæſus fuerat, ſed quia hæc voluntas nõ proficiſcitur à carne, ſed ab illo aduentitio Spiritus dono, itaque repugnantiam quandam indicauit. f .i Petrum morte violenta moriturum. g .i. Dimanauit.

ACTA SANCTORVM APOSTOLORVM.

CAPVT I.

1 Continuat Lucas hanc hiſtoriam ad ſuum Euangelium. 9 Sublato in cælum Chriſto, 10 Apoſtoli, 11 monentibus Angelis 12 reuerſi, 14 precibus incumbunt. 15 Petri inſtinctu, 18 Iudæ proditoris loco 23 Matthias eligitur.

CAP. I.
1 Tranſitio ab Euangelij (id eſt dictorum & factorum Chriſti) hiſtoria ad Apoſtolorum acta.

1 PRIMVM [1] quidem librum confeci, Theophile, de [a] omnibus quę cœpit Ieſus & facere & docere,

2 Ad *eum* vſque diem quo quum mandata dediſſet Apoſtolis per Spiritum ſanctum, quos elegerat, ſurſum receptus eſt.

2 Ideò Chriſtus ſtatim à reſurrectione non aſcẽdit in cælũ, vt ſuæ reſurrectionis plenam fidẽ faceret, & Apoſtolos in doctrina quã audierant, præſens cõfirmaret.

3 [2] Quibus etiam ſeipſum, poſtquam ipſe paſſus fuit, repræſentarat viuũ multis [b] indubitatis ſignis, per dies quadraginta conſpectus ab eis, & dicens quæ ad regnum Dei *ſpectant*.

4 [c] Et congregans *eos*, || denuntiauit eis ne abſcederent Hieroſolymis, ſed *vt* expectarent promiſſum Patris, Quod *inquit* audiſtis ex me.

Luc.24.49, ioh.14.25. Matth.3.11, mar.1.8, luc.3.16, ioh.1.26, infra,2.2, & 11.16, & 19.4.

5 Nam || Iohannes baptizauit quidem aqua, vos autẽ baptizabimini [d] Spiritu ſancto iſtis non multis pòſt diebus.

6 [3] Quum igitur illi conueniſſent, interrogarunt eum, dicentes, Domine, num hoc tempore [e] reſtitues regnum Iſraeli?

3 Prius certandũ quàm triumphandum, nec curioſè inueſtiganda quę Deus nõ patefecit.

7 Dixit autem ad illos, Non eſt veſtrûm noſſe tempora ſiue [f] opportunitates quas pater in ſua ipſius autoritate poſuit.

8 || Sed recipietis virtutem Spiritus ſancti, poſtquam superuenerit in vos: eritiſque mihi teſtes & in Hieruſalem, & in tota Iudæa, Samariaque, & vſque ad vltimas terras.

Infra,2.2. Luc.24.51.

9 [4] || Et quum hæc dixiſſet, aſpicientibus ipſis eleuatus eſt: & nubes ſuſceptũ eum abſtulit ab oculis eorum.

4 Chriſtus, promiſſa Spiritus ſancti plena virtute, qua corpore abſens Eccleſiam ſuam regat, corpus ſuum à nobis ſurſum in cœleſtia tabernacula ſuſtulit, ibidem teſtibus Angelis ad extremũ vſque diem æterni iudicij permanſurum.

10 Et quum eſſent intentis in cælum oculis eo proficiſcente, ecce, viri duo aſtiterunt illis albo veſtitu:

11 Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid ſtatis intuentes in cælum? hic Ieſus qui ſurſum receptus eſt [g] à vobis in cælum, ita veniet quemadmodum conſpexiſtis eum proficiſcentem in cælum.

12 Tunc reuerſi ſunt in Hieruſalem à monte qui vocatur Oliueti, qui eſt prope Hieruſalem, [h] diſtans itinere Sabbathi.

13 [5] Et quum [i] introiſſent, aſcenderunt in [k] cœnaculum vbi commorabantur Petrus *videlicet* & Iacobus, | & Iohannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus *filius* Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi *frater*.

5 Eccleſiaſtici conuẽtus ad audiẽdum Verbũ & cõmunes preces concipiendas, autoribus Apoſtolis in domo priuata primùm inſtituti & celebrati.

14 Hi omnes [l] perdurabant [m] concorditer [n] in oratione & deprecatione cum [o] vxoribus, & Maria matre Ieſu, & cum ipſius [p] fratribus.

15 [6] Et per eos dies aſſurgens Petrus in medio diſcipulorum, dixit, (erat autem turba [q] capitum eôdem *loci* quaſi centum viginti)

6 Petrus, vel ex arcana Spiritus reuelatione, vel expreſſo Eccleſiæ iudicio, Apoſtolici collegij antiſtes & interpres.

---

a Facta Ieſu, ſunt miracula, & actiones deitatis indices, & omniũ rerum perfecta ſanctitas, atque adeò doctrinæ ipſius exempla.

b Indubitata ſigna, Tecmeria *vocat, quæ neceſſaria vocantur: Chriſtum autem verè reſurrexiſſe, indicarunt hæc ſigna, loqui, ambulare, edere, manibus ſeſe contrectandum præbuiſſe.*

c Congregauit eos Dominus, quum diſperſi huc & illuc fugiſſent, vt eos vnà omnes haberet aſcenſionis ſuæ teſtes.

d Sub. à Patre, vel à me, vt Pater vel Chriſtus opponatur Iohanni, ſicut aquæ, Spiritus ſanctus.

e Priſtino ſtatui.

f Id eſt, Rei gerendæ commodas occaſiones, ſcilicet quas Dominus rebus agendis conſtituerit.

g E veſtro conſpectu.

h Circiter duo millia paſſuum.

i Domum ingreſſi ſunt, quam ſibi Eccleſia eo tempore veluti communem domicilium delegerat.

k Superiorem domus partem.

l Verbum Græcum ſignificationem habet conſtantiæ & firmitatis inuictæ.

m Vtiliter concordiæ fit mentio: Eæ enim preces Deo ſunt gratiſſimæ, quæ fiunt ab animis & voluntatibus conſentientibus.

n Petebant diſcipuli tum Spiritus miſſionem, tum à præſentibus periculis quibus circuncidebantur liberationem.

o Confirmari enim decebat vxores, quas ſocias periculorum eſſent habituri.

p Cognatis.

q Ad verbum, nominum. Solent enim homines nominatim cenſeri.

16 [7] Viri

Pſal.41.10,
13.18.
Occurrit
etrus Iudæ
oditoris
fendiculo,
od quæ.
q; ei ac-
derunt, à
o fuerint
dicta.
al.27.5.
Apoſtoli
il delibe-
nisi cō-
Dei ver
; deinde
d totius
cleſiæ in-
trat, non
i conſcia
cleſia exe
ntur.
Pſal.69.26.
Pſal.109 8.
Apoſtolos
portuit im-
diatè à
o ordina-
, ideoque
euntibus
ribus, e-
tur Mat-
s ſorti-
ne, quæ
r diuinæ
is eſſet.
Reſpexit
nō con-
Iuda,
mentum:
aliquid di
malum
quærere,
nō con-
ant volū-
, ſed exē-
ratione.
Significant
Græca

16 [7]Viri fratres, oportuit impleri Scripturam hanc, ‖quam prædixit Spiritus ſanctus per os Dauid, de Iuda, qui fuit dux viæ ijs qui comprehenderūt Ieſum:

17 Quia annumerabatur nobiſcum, & ſortitus erat partem miniſterij huius,

18 Is igitur [r] acquiſiuit agrū ex mercede iniuſtitiæ. ‖& [s] præcipitatus crepuit medius, & effuſa ſunt omnia viſcera eius.

19 Innotuitq; omnibus habitantibus Hieroſolymæ: adeò vt vocetur ager ille propria ipſorum lingua, Aceldama, hoc eſt ager ſanguinis.

20 Scriptū eſt enim in libro Pſalmorùm, ‖ Fiat commoratio eius deſerta, & non ſit qui habitet in ea. ‖Et, [t] Epiſcopatum eius accipiat alius.

21 [8] Oportet igitur ex ijs viris qui nobiſcum conuenerunt toto tempore quo Dominus Ieſus [u] munere ſuo functus eſt inter nos,

22 Exorſus à Baptiſmo Iohannis, ad eum vſque diem quo ſurſum receptus eſt [x] à nobis, vnum fieri nobiſcum teſtem reſurrectionis eius.

23 [9] [y] Statuerunt igitur duos, Ioſeph qui vocabatur Barſabas, qui cognominatus eſt Iuſtus, & Matthiam:

24 Et precantes dixerunt, Tu Domine, qui corda omnium noſti, oſtende vtrum elegeris ex his duobus,

25 Vt accipiat [z] ſortem miniſterij huius & Apoſtolatus, à quo [a] aberrauit Iudas, vt abiret in locum ſuum.

26 [b] Iecerunt igitur ſortes eorum: & cecidit ſors ſuper Matthiam, qui communibus [c] calculis allectus eſt cum vndecim Apoſtolis.

Iudam *prolapſum medium diſſiluiſſe, cum quodā ſin-*
crepitus fragore. t *Munus & functionem, Dauid quidem*
ſcripſit in Doeg regijs armentis præfectum. Solent etiam Paſto-
ouium & gregis vocabula ad Eccleſiaſticam adminiſtrationem
ſferri. u *Ad verb. intrauit & exiuit, quod genus dicendi*
is indicat functionis publicæ, eiuſque laborioſæ adminiſtratio-
quum de ijs agitur qui in publico munere verſantur. Deut.3 .2.
ud.27.1. x *A noſtro cœtu.* y *Publicè & totius collegij*
gijs. z *Vt ſit ipſe conſors & particeps huius miniſterij.*
Deceſſit ſiue excidit à prolabando: metaphora a via ducta. V
ones enim Hebræis viarum nomine ſignificantur. b *Sortiti*
coniectis ſortibus. c *Calculis coniectis ſententia olim, ſiue*
egia declarabantur.

CAP. II.

1 Apoſtoli. 4 Spiritu ſancto repleti, 8 diuerſis linguis loquuntur. 12 Ebrietatis notam. 15 Petrus tollit: 34 Chriſtum Meſſiamq; eſſe docet. 37 Auditoribus cōſternatis 38 pœnitentiam ſuadet.

1 QVum [a] autem [a] aduenisſet dies Pentecoſtes, erant [b] omnes cōcorditer eōdem *loci*.

2 Tum extitit repentè è cælo ſonitus tanquam ruentis flatus violenti; qui repleuit totam domū vbi erant ſedentes.

3 Et viſæ ſunt eis diſpertitæ linguæ inſtar ignis, *qui* etiam [c] ſedit ſuper vnumquenque eorum.

4 Repleti ſunt autem omnes Spiritu ſancto, cœperuntque loqui [d] alijs linguis, [e] prout Spiritus ille dabat eis [f] eloqui.

5 Erant verò Hieroſolymis commorantes Iudæi viri religioſi, ex omni natione *eorum* qui ſub cælo *ſunt*.

6 Orto autem [g] hoc rumore, conuenit multitudo, & confuſa eſt, quòd audiret vnuſquiſque propria lingua ſua eos loquentes.

7 Obſtupeſcebant autem omnes ac mirabantur, dicentes alij ad alios, Nónne ecce homines iſti qui loquuntur, Galilæi ſunt?

8 [h] Quomodo igitur nos audimus *eos* ſua quiſque lingua in qua nati ſumus?

9 Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui incolimus Meſopotamiam, Iudæamque & Cappadociam, Pontum & Aſiam,

10 Phrygiam & Pamphyliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ eſt ſecundum Cyrenen, & aduenæ Romani, [i] Iudæiq; & Proſelyti.

11 Cretes & Arabes, audimus eos loquentes noſtris linguis magnifica Dei *facta*.

12 [a] Obſtupeſcebant autem omnes, & hæſitabant, dicentes alius ad alium, Quid hoc *rei* eſſe poſſit?

CAP. II.
1 Apoſtoli, die maximè ſolēni vt res eſſet toti mūdo perſpecta, vno in loco cōgregati, vt vnum omnium illorum munus, eundem Spiritū, eandemq; fidē eſſe conſtaret, adhibito duplici ſymbolo, cœlitùs deſignātur, & excellentiſſimis quibuſque Spiritus ſancti donis, ac in primis quidem linguarum extraordinario & neceſſario dono, vngūtur.

2 Verbum Domini alios percellit vt eos ad inquirēdam veritatē adigat, alios verò ſic redarguit, vt ſuæ ipſorum impudentię teſtes eſſe cogat.

a *Ad verbum, compleretur, id eſt, inchoatus eſſet, velut Luc.2.21 Cōpleri enim dicunt Hebræi diem vel annum, quum præcedentes exacti ſunt. Is autem inchoatur Ierem. 25.12. Erit autem quum impleti fuerint ſeptuaginta anni, viſitabo, &c. Non enim poſt ſeptuageſimum annum, ſed ipſo ſeptuageſimo anno, reduxit populum Dominus. Erat autem Pentecoſtes, dies quinquageſimus poſt Paſchatis feſtum.* b *Duodecim Apoſtoli, qui futuri eſſent Eccleſia quaſi Patriarcha.* c *Sub. ignis, vel ſpiritus.* d *Alias linguas vocat, qua diuerſa eſſent ab ea qua Apoſtolis erat familiaris, quas Marcus nouas vocat.* e *Significat Apoſtolos, nec temerè, nec fanaticorum inſtar modò hac, modò illa lingua loquutos, ſed magnam habuiſſe auditorum rationem: in ſumma, nihil dixiſſe, niſi Spiritu ſancto linguam moderante.* f *Apophtegmata dicere.* g. *Huius facti rumore.* h *Non quòd reſonante vna voce, audirentur plures, ſed peregrinis linguis loquebantur Apoſtoli: illo enim pacto eſſet magis audientium miraculum, hoc verò dicentium, Nazianz. in Orat. de Pent.* i *Iudæorum nomine eos intelligit, qui origine & religione Iudæi erant, quamuis alibi nati. Proſelyti autem erant qui è Paganis, Iudæorum religionem amplectabantur.*

13 Alij verò [k] cauillantes dicebant, Vino dulci pleni ſunt *iſti*.

14 Stans autem Petrus cum vndecim, [l] ſuſtulit vocem ſuam, & loquutus eſt eis, dicens, Viri Iudæi, *vóſque* omnes qui habitatis Hieroſolymis, hoc vobis notum eſto, & auribus percipite verba mea.

15 Non enim, vt vos exiſtimatis, iſti ebrij ſunt, quum ſit [m] hora diei tertia:

16 Sed hoc illud eſt quod dictum eſt [n] per Prophetam Ioel,

17 || [3] Et erit vltimis temporibus, (dicit Deus) effundam ex Spiritu meo in [o] quamuis [p] carnem: & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ, & iuuenes veſtri viſiones videbunt, & ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt.

18 Et quidem ſuper ſeruos meos & ſuper ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

19 Et edam miracula in cælo ſurſum, & ſigna in terra deorſum, ſanguinem & ignem & vaporem fumi.

20 Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinē, priuſquam veniat dies ille Domini magnus & illuſtris.

21 [4] Et futurum eſt vt quicunq; [q] inuocauerit nomen Domini, ſeruetur.

22 [5] Viri Iſraelitæ, audite ſermones iſtos: Ieſum illum Nazarenum, virum à Deo [r] approbatum apud vos præſtantibus factis & miraculis & ſignis, quæ edidit per eum Deus in medio veſtri, ſicut & ipſi noſtis.

23 Hunc *inquam* definito conſilio, & [ſ] prouidentia Dei deditum quum accepiſtis, manibus [t] ſceleratis *cruci* affixum [u] interemiſtis.

24 [6] Quem Deus excitauit, ſolutis [x] doloribus mortis, eo quòd impoſſibile erat ipſum ab ea retineri.

25 || Dauid enim dicit de eo, Proſpiciebam Dominū coram me ſemper, quoniam eſt mihi ad dextram, ne concutiar.

26 Propterea oblectatū eſt cor meū, & exultauit lingua mea: atque adeò caro mea requieſcet in ſpe:

27 Quoniam non [y] derelinques animam meam apud inferos: nec ſines Sanctum tuum ſentire corruptionem.

28 [z] Notas mihi feciſti vias vitæ: replebis me iucunditate in tui conſpectu.

29 Viri fratres, licet liberè dicere apud vos de patriarcha Dauid, || eum & obijſſe & ſepultum eſſe, & monumentum eius eſſe apud nos ad hunc vſque diem.

30 Propheta igitur quum eſſet, & ſciret || Deum [a] iureiurando ſibi iuraſſe, fore vt ex fructu lumbi ipſius, quod ad carnem attinet, Chriſtū excitaret, *quem* collocaret ſuper eius throno:

31 Præſcius loquutus eſt de reſurrectione Chriſti, || nō derelictam eſſe apud inferos animam eius, neque carnem eius ſenſiſſe corruptionem.

32 [7] Hunc Ieſum excitauit Deus, cuius *rei* omnes nos ſumus teſtes.

33 Itaque [b] dextera Dei euectus, & promiſſum Spiritum ſanctum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc ſpectatis & auditis.

34 Neq; enim Dauid aſcendit in cælos: ſed dicit ipſe, || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam,

35 Vſquedum [c] ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.

36 Certò ſciat ergo tota domus Iſrael, hunc eſſe [d] factum à Deo Dominum & Chriſtum: hunc *inquam* Ieſum quem vos crucifixiſtis.

37 *His* autem auditis compuncti ſunt corde, & dixerūt ad Petrum ac reliquos Apoſtolos, Quid faciemus viri fratres?

38 [8] Petrus autem ait ad eos, Reſipiſcite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrûm in nomine Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus ſancti.

39 Vobis enim *facta eſt* [e] promiſſio & liberis veſtris, & omnibus qui longè

3 Petrus calumnijs hominū opponens Dei veritatem, docet in ſe & ſuis collegis impletū quod Ioel de plena Spiritus ſancti exhibitione nouiſſimis temporibus futura prædixerat: quæ gratia toti etiam Eccleſię offeratur, certo eorum exitio à quibus contemnetur.

Ioel.2.28, eſa.44.3.

4 Vſus pręcipuus omnium donorum Spiritus ſancti, eſt homines ad ſalutem per fidem adducere.

5 Chriſtus innocens à ſceleratis, ex Dei prouidētia, crucifixus.

6 Chriſtus (ſicut prædixerat Dauid) nō modò reſurrexit, ſed etiā in ipſo ſepulchro, ab omni corruptione fuit immunis.

Pſal.16.8.

7 Ieſum Chriſtū eſſe Regē æternū deſignatum teſtatur Petrus, & ex ipſis Spiritus ſancti donis palàm conuincit, addito Dauidis teſtimonio.

1.Reg.2.10, infra,13.36. Pſal.132.11,

8 Reſipiſcentia & remiſſio peccatorū in Chriſto ſunt duo Euangelij ac proinde noſtræ ſalutis capita. Obtinētur autem ex promiſſionibus per fidem apprehenſis & per baptiſmum, quicum eſt coniūcta Spiritus ſancti virtus, in nobis obſignātur.

Pſal.16.10, infra,13.35, Pſal.110.1.

---

[k] *Vocabulo vtitur, quod contumeliam irriſionis indicat: Hæc autem irriſio, docet nullum tantum eſſe miraculum, cui non audeat obtrectare impietas.* [l] *Obſeruanda eſt Petri confidentia, vt ab initio ſtatim cognoſceretur Spiritus ſancti gratia.* [m] *Ab orto ſole, quæ in ſeptimam noſtram vel octauam incidere poteſt.* [n] *Nihil aliud diſſoluit quæſtiones & dubitationes, niſi Propheticum teſtimonium: rationes enim hominum euerti poſſunt, vox Diuina euerti non poteſt.* [o] *Ad verbum, omnem, indefinitè, id eſt, Non tantùm Iudæis, ſed & cæteris gentibus.* [p] *Id eſt, Hominem.* [q] *Inuocare, in ſacris literis ſignificationem habet precationis ardentis implorantis opem Diuinam.* [r] *Qui ſit ijs operibus quæ per illum fecit Deus, tanquam neceſſarijs demonſtrationibus comprobatus.* [ſ] *Pereunte æterna Dei cognitione, quæ nec à conſilio definito diuelli poteſt, quod Epicurus facit, nec interim mali cauſſa eſſe: nam peſſimum Iudæ factum æterno & immutabili conſilio in optimum finem definiuit. Bene enim agit Deus, etiamſi malè agant inſtrumenta.* [t] *Dei conſilium non excuſat Iudæos, quorū manus fuerunt ſceleratæ.* [u] *Tribuitur factum ijs quorum conſilio & impulſione res acta fuit.*

[x] *Mortis dolorū corporis, & animi plena: itaq; quū mors videretur eſſe ipſorum dolorum victoria ac imperiū, Chriſtus meritò dicitur lethales iſtos dolores ſuperaſſe, quū mortuus mortem vicit, in æternum cum Patre victurus.* [y] *Non permittes me permanere in ſepulchro.* [z] *Aditū mihi ad veram vitā patefeciſti.* [a] *Solenni formula iuraſſet.* [b] *Virtute ac potentia Dei.* [c] *Efficiam.* [d] *Factus dicitur Chriſtus, quia in eam euectus eſt dignitatem: non igitur ad naturam refertur, ſed ad ſtatum & dignitatem ſummam.* [e] *Gratuitum eſſe donum nomen* Epangelias *declarat.*

ſunt, quoſcunque videlicet aduocauerit Dominus Deus noſter.

40 [9] Alijſq; ſermonibus plurimis [f] obteſtabatur, & exhortabatur *eos* dicens, Seruamini ex natione iſta praua.

41 [10] Qui ergo libẽter exceperũt ſermonẽ eius, baptizati ſunt: & addita ſunt *Eccleſiæ* die illo capita quaſi ter mille.

42 [11] Erantq; perdurantes in doctrina Apoſtolorum & [g] communicatione, & [h] fractione panis, & precibus.

43 [12] Obortus eſt autem omnibus timor: multaque miracula & ſigna per Apoſtolos edebantur.

44 [13] Omnes autem qui credebant, erant eodem *loci*, & habebãt omnia communia:

45 Et poſſeſſiones ac facultates vendebant, & diſpertiebãt ea omnibus, prout cuique opus erat.

46 [14] Et quotidie perdurantes concorditer in templo, ac frangentes domi panem, capiebant cibum cum exultatione & ſimplicitate cordis:

47 Laudantes Deum, & [i] habentes gratiam apud totum populum. Dominus autẽ addebat quotidie Eccleſiæ qui ſalui fierent.

ſdemũ aggre- Eccle- qui ſeſe pijs ſe- Inſigne Spi- ſancti mplum. baptiatur au- adulti, fidem ſſi. Veræ Ec- ſignæ doctri- Apoſto- chari- officia, ramen- admi- tio pu- & vera ocatio ommunis. Domi- quoties edit ex- corum diem fræ- vt Ec- plan- & re- ari poſſit.

Charitas efficit omnia communia, quod ad vſum qui- attinet, pro neceſſitatis ratione. 14 Fideles initio tantum ad audiendum verbum, ſed etiam ad capiendum magno cum fructu conueniebant.

Dei interpoſita autoritate. g *Facultatum & omnium cha- officiorum, vt poſtea explicat.* h *Vtebantur Hebræi ſpiſ- minutis panibus, itaque potius frangebantur, quàm cultris ſeca- : ſic perfractionem panis conuictum illum mutuum intelle- ,atque adeò conuiuia quæ celebrare ſolerent. Cum autem A- celebrarent, ſacram etiam Domini Cœnam ſoliti erant vſur- , in quam iam tum temporis irrepſerant corruptela, quas emen- Paulus 1. Cor. 11.* i *.i. Grati & accepti toti populo.*

CAP. III.

1 Petrus cum Iohanne in templum aſcendens. 2 claudum ſanat. 9 Populo ad miraculum concurrenti 12 Salutis myſterium per Chriſtũ exponit, 14 ingratitudinem eorum accuſans, 16 & pœnitentiam ab illis poſtulans.

1 CÆterùm [1] Petrus & Iohannes ſimul aſcendebant in templum, ſub horum precationis *nempè* nonam.

2 Quidam autem vir claudus ab vtero matris ſuæ portabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur Specioſa, vt peteret eleemoſynam ab ijs qui ingrediebantur in templum.

3 Is quum vidiſſet Petrum ac Iohãnem ingreſſuros in templum, rogauit vt eleemoſynam acciperet.

4 Intentis autem in eum oculis Petrus cum Iohanne dixit, Aſpice ad nos.

5 Ille igitur [a] attendebat eos, ſperans ſe aliquid ab eis accepturum.

6 Petrus autem dixit, Argentum & aurum non eſt mihi: quod autem habeo hoc tibi do, In nomine Ieſu Chriſti Nazareni ſurge & ambula.

7 Et prehenſa manu eius dextera, erexit *eum*: illicò verò confirmati ſunt pedes ipſius ac maleoli.

8 Et exilens ſtetit, & ambulauit, & ingreſſus eſt cum eis in templum, ambulans & ſaliens, & laudans Deum.

9 Viditque eum totus populus ambulantem, & laudantem Deum.

10 Et agnouerunt eum eſſe qui ad *petendam* eleemoſynam ſedebat ad Specioſam portam templi: & impleti ſunt pauore & ſtupore ſuper eo quod ei contigerat.

11 Quum [b] teneret autem qui ſanatus fuerat claudus Petrum & Iohannem, cucurrit totus populus ad eos in porticum qui appellatur Solomonis, expauefactus.

12 [2] Quo viſo Petrus reſpondit populo, Viri Iſraelitæ, quid miramini ſuper hoc, aut quid intentos oculos in nos habetis, quaſi propria vi aut pietate effecerimus vt hic ambularet?

13 ‖ Deus ille Abraham & Iſaac & Iacob, Deus *inquam*, Patrum noſtrorum glorificauit Filium ſuum Ieſum, quem vos prodidiſtis & abnegaſtis in conſpectu Pilati, quum ille iudicaſſet eſſe abſoluendum.

14 Vos autem Sanctum illum & iuſtum abnegaſtis, & poſtulaſtis homicidã condonari vobis.

15 [c] Principem autẽ vitæ trucidaſtis, quem Deus excitauit à mortuis: cuius *rei* nos teſtes ſumus.

16 Et per fidem in nomen ipſius, hũc quem conſpicitis ac noſtis, confirmauit nomen ipſius: [d] fides inquam quæ per ipſum *eſt*, dedit iſti integritatem hanc coram omnibus vobis.

17 Sed nunc, fratres, ſcio vos per ignorantiam *iſta* feciſſe, ſicut & primores veſtros.

Cap. III. 1 Chriſtus claudum pendam tum, hominem orum omnibus, loco & tempore celebri per manus Apoſtolorum ſanans, partim qui crediderant confirmat, partim alios credituros uocat.

a Animo & oculis.

2 Miracula conuincẽdis incredulis deſtinatã ſunt, ac proinde peſſimè ijs abutuntur qui vel in ipſis miraculis vel in organis quibus Deo vti placet, obſtupeſcẽtes, ex eo quod ad veri cultus (id eſt Chriſtianiſmi) notitiam à Deo inſtitutum eſt, idololatriæ & ſuperſtitionis ſtabiliendæ occaſionem arripiunt.

Infra 5. 30.

b vel eorum à quibus curatus fuerat amore, vel metu, ne ſi eos ex oculis ſemel amiſiſſet, iterũ claudus fieret.

c In ſeipſo habentem vitam & cauſam vitæ.

d Quia fide amplexus eſt illum à mortuis excitatũ, cuius nomen ex nobis audijt.

18 Deus autem quæ pronuntiauerat per [e] os omnium Prophetarum ſuorum, Chriſtum paſſurum, ita impleuit.

19 [3] Reſipiſcite igitur, & conuertimini, vt deleātur peccata veſtra: poſtquam venerint tempora refrigerationis à conſpectu Domini.

20 Et miſerit prenuntiatum vobis Ieſum Chriſtum:

21 Quem oportet quidem [f] cœlo capi, vſque ad tempora reſtitutionis omnium, quæ *tempora* prædixit Deus per omnium os ſanctorum ſuorum à ſeculo Prophetarum.

22 Moſes etenim ad Patres dixit, || [g] Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter ex fratribus veſtris, ſicut me: audietis eum in omnibus quæ loquutus fuerit vobis.

23 Futurum eſt autem vt [h] quiſquis non auſcultarit Prophetā illum, [i] diſperdatur è populo.

24 Sed & omnes Prophetæ à [k] Samuele & ijs qui deinceps *ſequuti ſunt*, quotquot loquuti ſunt, etiam prænuntiarunt dies iſtos.

25 [4] Vos eſtis [l] filij Prophetarum, & pacti quod pepigit Deus erga Patres noſtros, dicens ad Abraham, || Et in ſemine tuo benedictionem conſequētur omnes familiæ terræ.

26 Vobis primùm Deus [m] Excitatum Filium ſuum Ieſum miſit, qui benediceret vobis vnumquenque auertendo ab ipſius ſceleribus.

Deut. 18. 15, infra 7. 37.

3 Optimum quidem eſt Chriſtum oblatum ſtatim amplecti, ſed ijs qui pro humana imbecillitate tantum beneficium neglexerint ſupereſt reſipiſcētiæ remediū. Opponendū eſt autē crūcis ignominiæ, decretum Dei prædictum per Prophetas de Chriſto prius in terris crucifigendo, deinde è cœlis iudice & totius mundi inſtauratore apparituro, vt ſeruentur omnes credituri, & omnes increduli ſemel pereant.

Gen. 12. 3, Galat. 3. 8.

4 Iudæi credentes, primogeniti in regno Dei.

---

e Quanuis multi fuerint Prophetæ, oris tamen numero ſingulari mentionem facit, vt indicet conſenſum Prophetarum. f i. Cœlo contineri, vel recipi in cœlum. g Hæc promiſſio eſt ſingularis & eximij cuiuſdam Prophetæ. h Ad verb. omnis anima, quæ. i Expungetur, ſiue perimetur ſublatus de populo contumax ille. k Quo tempore regnū Iſraelis conſtitutum fuit. l Quibus peculiariter fuerunt Prophetæ deſtinati, & quibuſcum fœdus eſt ſancitum. m Exhibitum mundo, vel excitatum à mortuis, & in regnum ſuum euectum.

CAP. IIII.

1 Petrus & Iohannes 3 capti concilio ſiſtuntur, 7 & 19. Chriſti cauſam agunt intrepidè. 24 Diſcipuli preces ad Deū fundunt. 32 Multi poſſeſſiones ſuas vendunt: 36 Inter quos & Barnabas numeratur.

CAP. IIII. 1 Nulli ſæpe vel diligētiores vel audaciores ſunt Eccleſiæ hoſtes, quàm qui ſe vocant eius architectos: ſed quò iſti vehementius inſaniunt, eò conſtantius perſeuerant fideles ſerui Dei.

1 LOquentibus [1] autē ipſis ad populum, ſuperuenerunt ſacerdotes & [a] Præfectus templo & Saducæi:

2 Moleſtè ferentes quòd docerent populum, & annuntiarent in nomine Ieſu reſurrectionem ex mortuis.

3 Et iniecerunt eis manus, poſueruntque eos in cuſtodiam in poſterum diem. Nam erat iam veſpera.

4 Multi verò eorum qui audierant ſermonem, crediderunt: [b] & factus eſt numerus virorū, quaſi quinquies mille.

5 Factum eſt autem poſtero die, vt cogerentur [c] primores eorum & Seniores & Scribæ in Ieruſalem:

6 Et Annas Pontifex maximus, & Caiaphas & Iohannes & Alexander, & quotquot erant [d] ex genere Pontificio.

7 [2] Quum igitur ſtatuiſſent eos in medio percontati ſunt, Qua poteſtate, aut [e] quo nomine vos hoc feciſtis?

8 Tunc Petrus repletus Spiritu Sāncto dixit eis, Primores populi & ſeniores Iſrael,

9 [3] Quandoquidem [f] de nobis hodie quæſtio habetur ſuper beneficio in hominē ægrotum *collato*, quomodo *videlicet* iſte ſeruatus ſit:

10 [4] Notum ſit omnibus vobis, & toti populo Iſrael, per nomē Ieſu Chriſti Nazareni, quem vos crucifixiſtis, quē Deus excitauit à mortuis, per hoc *inquam* iſtum adſtare in veſtro conſpectu ſanum.

11 || Hic eſt lapis ille pro nihilo habitus à vobis ædificantibus, qui factus eſt caput anguli:

12 Nec eſt in alio quoquā ſalus. nec enim [g] aliud nomē eſt [h] ſub cœlo quod [i] datū ſit inter homines, per quod oporteat nos ſeruari.

13 [5] Conſpecta verò Petri in dicendo libertate & Iohannis, compertoque homines eſſe illiteratos & [k] idiotas, admirabantur, & agnoſcebant eos cū Ieſu fuiſſe.

14 Illum verò videntes ſtantem cum

2 In eos qui de ſucceſſione perſonali (ſeparata doctrinæ ſucceſſione) gloriantes veros Verbi miniſtros oppugnant.

3 Lupi verorum paſtorum ſucceſſores, nec Dei, nec Eccleſiæ, ſed ſuā cauſam agunt.

4 Is demùm verus eſt Paſtor qui oues docet ab vno Chriſto pendere, vt qui iam non ſit mortuus, ſed mortis victor omne imperium obtineat.

5 Hoc ſaltem obtinet ſeruorū Dei ingenua libertas, vt qui ſub zeli larua deliteſcebant, tandem apertè ſe impios prodant.

Pſal. 118. 22, eſa. 28. 16, matth. 21. 42, mar. 12. 10, luc. 20. 17, rom. 9. 33, 1. pet. 2. 7.

---

a Habuerunt Iudæi copiolas quaſdam ad templi ſacrorumq́; cuſtodiam & præſidium, Mat. 27. 65. His erat præfectus dux aliquis, qualis fuit Eleazarus Ananiæ pōtificis filius, iuuenis, audax & ſuperbus, quum cōmotum fuit bellum Iudaicum. Ioſeph. lib. 2 capta Iudæa. b Volentes diminuere numerū, auxerunt. c Illi erant qui Sanhedrim conſtituebant, qui omnes erant ex tribu Iuda, antequam Herodes crudeliſſimè in familiā Dauidis ſæuiret. d Ex quibus pontifices Legi ferique ſolebant, mutata jam annui muneris functione. e Qua authoritate. f Ad ver. in nos inquiritur. g Non eſt alius vel alia vis cuiuſquam ſiue autoritas. Ortum eſt autē illud genus loquendi, Hebræis familiare, eo quod in periculis appellari ſoleant ij à quibus opem expectamus. h Vſpiam, ſignificat autem imperij Chriſti amplitudinem. i Sub. à Deo, k Idiota, ſi opponitur Magiſtratui, ſignificat priuatum: in mentione artificiorum ſtudiorumque, indoctum: in mentione dignitatis & præſtantiæ, humilem & inhonoratum.

eis qui ſanatus fuerat, nihil poterant cōtradicere.

15 Iuſſis autem ipſis extra concilium abire, [l] conferebant inter ſeſe,

16 [6] Dicentes, Quid faciemus hominibus iſtis? nam conſpicuum ſignum editum eſſe per eos, manifeſtum eſt omnibus habitantibus in Hieruſalem, nec poſſumus negare:

17 Sed ne *id* amplius ſerpat in populum, minaciter interminemur eis ne poſthac vlli hominum loquantur in nomine iſto.

18 Itaque vocatis ipſis, denuntiarunt ne omninò loquerentur vel docerent in nomine Ieſu.

19 [7] Petrus autem & Iohannes reſpōdentes dixerunt eis, An apud Deum iuſtum ſit, vobis potius auſcultare quàm Deo, iudicate.

20 Non enim poſſumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui.

21 [8] Illi verò, non inuenientes quomodo punirent eos, additis minis eos dimiſerunt, propter populum, quia omnes glorificabant Deum ſuper eo quod factum fuerat.

22 Annorum enim erat amplius quadraginta homo ille in quo editum fuerat ſignum iſtud ſanationis.

23 [9] Dimiſſi autem *illi* venerunt ad ſuos, & annuntiauerunt quæ principes Sacerdotum & ſeniores ipſis dixerant.

24 [10] Iſti verò, quum *hæc* audiſſent, concorditer ſuſtulerūt vocem ad Deum, dixeruntq́;, Domine, tu es Deus ille qui feciſti cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt:

25 Qui per os Dauid pueri tui dixiſti, || Cur fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania?

26 Adſtiterunt reges terræ, & principes coacti ſunt eôdem *loci* aduerſus Dominum, & Chriſtum eius.

27 Coacti ſunt enim verè aduerſus ſanctum Filium tuum Ieſum quem vnxiſti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & [m] populis Iſrael,

27 [n] Vt facerent quæcunque [o] manus tua & conſilium tuum prius definierat facienda.

[5] Qui ſibi placet in ignorantia, tandem fit etiam apertè & contra conſcientiam malus.

[6] Sic parēdum hominibus quibus ſubijciuntur vt Deo in primis obſequantur.

[7] Tantum abeſt vt liceat impijs quicquid libet, vt Deus etiam eo quod illis vult licere, ad amplificandam gloriam vtatur.

[9] Apoſtoli ſua pericula cū Eccleſiæ cœtu communicant.

[10] Nec expaueſieri nos oportet hoſtium minis, nec eorū inſultus ſtolidè ridere: ſed tū potētiæ tum beneuolentiæ Dei ſeriam meditationē (ſicut vera quæ nobis in Chriſto ſpectanda proponitur) aduerſariorum tum viribus tum maleuolētiæ opponendo, ad Patris præſidium confugere.

|| Pſal. 2. 1.

[l] Sub. ſententias.

[m] Etſi vnus eſſet populus Iſrael, numero tamē multitudinis effertur non tantum propter duodecim tribus, quarum ſingula populum conſtituebant, ſed etiam propter ingentem multitudinem, quaſi gentes multæ ſimul coijſſent, vt Iud. 5. 14. [n] Scelerati, nihil tale cogitantes Dei conſilium exequuntur, nec tamen eximuntur culpa. [o] Tu pro tua poteſtate, tuóque iure.

29 Nunc igitur Domine, intuere in minas eorū, & da ſeruis tuis vt cum omni libertate loquantur ſermonem tuum.

30 Manu tua à te extenſa ad ſanandum, vtque ſigna & miracula edantur per nomen ſancti Filij tui Ieſu.

31 [11] Quum autem precati eſſent, commotus eſt locus in quo erant coacti: & repleti ſunt omnes Spiritu ſancto, & loquuti ſunt ſermonē Dei cum libertate.

32 [12] Multitudinis autem eorum qui crediderant, [p] erat cor & anima vna: nec quiſquam aliquid eorum quæ habebat, ſuum eſſe dicebat, ſed erant eis omnia communia.

33 Et Apoſtoli magna vi edebant teſtimonium reſurrectionis Domini Ieſu: & gratia magna erat ſuper eos omnes.

34 [13] Nullus enim erat egens inter eos, quotquot enim erant poſſeſſores agrorum aut domorum, vendentes adferebant pretia eorum quę vendita fuerāt:

35 Et deponebant ad pedes Apoſtolorum. diſtribuebatur autem *hoc* ſingulis prout cuique opus erat.

36 Ioſes ergo qui cognominatus eſt Barnabas ab Apoſtolis (quod eſt, ſi interpreteris, filius conſolationis) Leuites, Cyprius genere,

37 Quum haberet agrum, vendidit eum, & attulit pecuniam, depoſuitque ad pedes Apoſtolorum.

[11] Deus viſibili ſymbolo teſtatur Eccleſiæ ſuæ ſe cum eſſe qui terram & cœlum concutiendo, ſic eā confirmaturus.

[12] Exemplum veræ Eccleſiæ, in qua viget tū in doctrina tum in mutua charitate cōſenſus: paſtores autem veram doctrinam ſincerè & conſtanter proponunt.

[13] Vera Charitas etiam cū ſuo diſpendio ſubleuat pauperum inopiam, ſed ita vt ritè & ordinè omnia adminiſtrentur.

[p] Conſilium voluntaſque & omnes ſenſus congruebant.

CAP. V.

1 Ananias ob fraudem interuerſi precij 5 exanimis corruit 10 & Sapphira eius vxor. 12 Per multa Apoſtolorum miracula 14 fides propagatur. 18 Carceri incluſos Apoſtolos 19 Angelus liberat, 23 & quum conſilio Sacerdotum ſiſtunt, 35 Gamalielis conſilio ſeruantur, 40 caſiq., 41 Deum celebrāt.

1 VIR [1] autem quidem nomine Ananias, cum Sapphira vxore ſua vēdidit poſſeſſionem:

2 Et [a] interuertit *aliquid* ex pretio, conſcia etiam vxore ſua: allatamq́; partem aliquam, ad pedes Apoſtolorum depoſuit.

3 Dixit autem Petrus, Anania cur [b] impleuit Satanas cor tuum vt [c] mentireris *in* Spiritum ſanctum, & interuerteres ex pretio iſtius predij?

Cap. V.

[1] Cōtrarijs exēplis docet Lucas quantum ſit malum hypocriſis, præſertim eorū qui ſub falſa zeli ſpecie volūt in Eccleſia eminere.

[a] Callidè ſurripuit.

[b] Prorſus occupauit. [c] Cum enim prædium illud conſecraſſent Eccleſiæ, non dubitarunt partem pretij interuertere, quaſi illis res eſſet non cum Deo ſed cum hominibus, ideò poſtea eos dicit tentaſſe Deum.

1 Dominus mirifica ſua virtute alios cohibet ne Eccleſiæ noceant, alios in timore ſui retinet, alios denique ad ſe allicit.

2 Quo magis creſcit Eccleſia, creſcit Satanæ furor ac proinde à minis ad carcerem venitur.

d Indicatur conſulta & deliberata fraus, & culpa hominis admittentis inſtinctus diabolicos.

e Quoties mala conſcientia fit aliquid, toties homines in ſeipſos ſententiam ferunt, & quantum in ſe eſt Deũ ad iram prouocant quaſi de induſtria volentes periculum facere an ſit iuſtus & Omnipotens.

f Aduent àt.

g Magnis laudibus efferebat, Vide Luc.1.46.

h Hæreſeos nomine vtitur, hæreſis autem electionem ſignificat, inde pro recta formula diſciplinæ, factione, ſtudio & ratione vitæ ſumitur, quod ſectam Latini vocarunt: initio fuit vocabuli vſus medius, ſed tandem nonniſi in vitio poni cœpit, vnde hæreticus qui à doctrina ſana ita aberrat, vt contempto Dei & Eccleſiæ iudicio, in ſententia permaneat, & Eccleſiæ concordiam violet.

4 Nónne, ſi ſeruaſſes, manebat tibi, & venundatum in tua erat poteſtate? quid *erat* cur [d] induceres in animum rē iſtam? non es mentitus hominibus, ſed Deo.

5 Audiens autem Ananias hos ſermones, cecidit, & animam efflauit. Et obortus eſt timor magnus omnibus qui hæc audiebant.

6 Surgentes autem iuuenes corripuerunt eum, elatumque ſepelierunt.

7 Interceſſit autem fermè horarum trium interuallum, quum vxor quoque ipſius, neſciens quod factum fuerat, ingreſſa eſt:

8 Dixit autem ei Petrus, Dic mihi, num tanti prædium vendidiſtis? Ipſa verò dixit, Etiam, tanti.

9 Petrus autem dixit ei, Quid *eſt* cur conuenerit inter vos vt [e] tentaretis Spiritum Domini? ecce, pedes eorum qui ſepelierunt virum tuum, [f] ad oſtium *adſunt*, & efferent te.

10 Illicò verò cecidit ad pedes eius, & animam efflauit: ingreſſi autem iuuenes inuenerunt eam mortuam, & elatam ſepelierunt iuxta virum ſuum.

11 [1] Et obortus eſt timor magnus toti Eccleſiæ, & omnibus qui hæc audiebant.

12 Per manus autem Apoſtolorum edebantur ſigna & miracula multa in populo: (& erant concorditer omnes in porticu Solomonis.

13 Reliquorum autem nemo audebat ipſis adhærere: ſed [g] magnificabat eos populus.

14 Magis autem accreſcebat multitudo credentium in Domino, virorum ſimul ac mulierum.)

15 Adeò vt in plateas efferrent ægrotos, & ponerent in lectis ac grabbatis, vt venientis Petri vel vmbra inumbraret aliquem eorum.

16 Conueniebat autem etiam vulgus vicinarum vrbium in Hieruſalem, adducens ægrotos ac vexatos à ſpiritibus impuris: qui ſanabantur omnes.

17 [2] Exurgens autem Pontifex maximus, & omnes qui cum eo erant, (quæ eſt [h] ſecta Sadducæorum) repleti ſunt inuidia:

18 Et iniecerunt manus in Apoſtolos, poſueruntque eos in cuſtodia publica.

19 [3] Sed Angelus Domini per noctē aperuit fores carceris: eductiſque illis, dixit,

20 [4] Ite, & ſtantes loquimini populo in templo omnia [i] verba vitæ huius.

21 [5] *Illi* verò quum *hæc* audiſſent, introierunt ſub diluculum in templum, & docebant. Adueniens autem Pontifex maximus, & qui cum eo *erant*, conuocauerunt concilium & vniuerſum ſenatum filiorum Iſrael: miſeruntque in carcerem *miniſtros* à quibus illi adducerentur.

22 Quum autem veniſſent miniſtri, non inuenerunt eos in carcere: *quod* reuerſi annuntiauerunt,

23 Dicentes, Carcerem quidem inuenimus clauſum quàm tutiſſimè, & cuſtodes extrà ſtantes ante fores: quum aperuiſſemus autem, neminem intus inuenimus.

24 Vt verò audierunt hos ſermones & Pontifex maximus & præfectus templo, principeſque Sacerdotum, ambigebant de illis quónam hoc euaſurum eſſet.

25 [6] Adueniens autem quidam nuntiauit eis, Ecce, viri quos conieceratis in carcerem, ſtant in templo, & docent populum.

26 [7] Tunc præfectus abiens cum miniſtris, adduxit eos, non *tamen* per vim. (timebant enim populum ne lapidarentur.)

27 Adductos autem eos ſtatuerunt in concilio: & interrogauit eos Pontifex maximus.

28 Dicens, Nónne [k] etiam atque etiam denuntiauimus vobis ne doceretis in nomine iſto? & ecce, repleuiſtis Hieruſalem doctrina veſtra, & vultis ſuper nos [l] inducere *effuſum* ſanguinem hominis iſtius.

29 [8] Reſpondens autem Petrus & Apoſtoli dixerunt, Obedire oportet Deo potiùs quàm hominibus.

30 [10] Deus Patrum noſtrorum excitauit Ieſum, quem vos interfeciſtis ſuſpenſum in ligno.

31 Hunc *inquam* Deus dextra ſua euectum *conſtituit* principem ac ſeruatorem, vt det reſipiſcentiam Iſraeli & remiſſionem peccatorum.

3 Angeli ſunt ſeruorũ Dei miniſtri

4 Ideò liberat ſuos Dominus v eo animoſius hoſtes laceſſant.

5 Dominus ex alto ride hoſtium ſuorum conatus.

6 Quo apertius ſe prodit Chriſti virtus, eo magis creſcit coniuratorum ipſius hoſtium veſania.

7 Tyranni Deum non metuentes, coguntur ſeruos ſuos metuere.

8 Tyrannis proprium eſt mandata ſua pro omni ratione obtrudere.

9 Nulli homini niſi ſecundum Deum parendũ eſt.

10 Chriſtus inuitis ſuis hoſtibus, princeps & ſeruator Eccleſiæ conſtitutus eſt, ac reipſa declaratus.

i Verba quibus annuntiatur ad vitam vic.

k Ad verb. præcipiendo præcepimus, Heb. id eſt, enixè atq; modis omnibus.

l Facere nos homicidij reos illius hominis quem ne nominare quidem volunt.

32 [11] Et.

11 Non ſa-
is eſt rectū
ſſe finem,
ſed etiam
pro vocatio-
s ratione
d eum pro-
grediendum

12 Chriſtus
ipſa ho-
ſtium turba,
noties ita
pedit, in-
uenit cauſæ
patro-
s.

13 Cauen-
um in reli-
ionis ne-
otio in pri-
is nequid
ter voca-
onem, zeli
textu,
aleamus.

14 Verbis
rendis aſ-
cti Apo-
oli, tandē
ſis verbe-
bus aſſue-
unt, & ita
idem vt
euadant
riores.

32 [11] Et nos ſumus ei teſtes horum quæ dicimus: atque etiam Spiritus ſanctus, quem dedit Deus ijs qui obediunt ipſi.

33 At illi *his* auditis [m] frendebant, & conſilium inibant eos interimendi.

34 [12] Surgens autem in conſilio quidam Phariſæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem totus populus in pretio habebat, iuſſit vt pauliſper abducerent foras Apoſtolos:

35 Et dixit illis, Viri Iſraelitæ, attendite vobis ipſis quod ad iſtos homines *attinet*, quid facturi ſitis.

36 [13] Nam ante hæc tempora, exortus eſt Theudas, dicens ſe [n] aliquem eſſe, cui adhæſit numerus virorum circiter quadringentorum qui interemptus eſt, & omnes qui aſſenſi ſunt ei, diſſoluti ſunt, & ad nihilum redacti.

37 Poſt hunc exortus eſt Iudas ille Galilæus temporibus deſcriptionis, & auertit populum multum poſt ſe: perijt & ille, & omnes qui aſſenſi fuerant ei diſperſi ſunt.

38 Et nunc dico vobis, [o] abſtinete ab hominibus iſtis, & ſinite eos: quoniam ſi eſt ex [p] hominibus conſilium ſiue opus hoc, diſſoluetur:

39 Sin ex Deo eſt, non poteritis diſſoluere, *ac neſcio* an etiam cum Deo pugnare comperiamini.

40 Paruerunt autem ei: & quum aduocaſſent Apoſtolos, cæſis denuntiarunt ne loquerentur in nomine Ieſu: & dimiſerunt eos.

41 [14] Ipſi ergo gaudentes profecti ſunt à conſpectu concilij: quòd digni habiti eſſent qui pro nomine Ieſu contumelia afficerentur.

42 Et quotidie in [q] templo & domi non ceſſabant docere & Euangelizare Ieſum Chriſtum.

m Significa-
animi i-
acerba
erturbatio,
translatione
pta ab ijs,
serra cum
dore ſcin-
tur.
n Alicuius
minis.
o Diſſuadet
ab Apo-
olorum cæ-
, nec Ro-
anum ma-
ſtratum ap
ellandum cē-
, quia nihil
impatientiùs ferebant, quàm Romanorum tyrannidem confir-
ri. p *Fictum & commentitium.* q *Publicè & priuatim.*

CAP. VI.

2 Apoſtoli 3 Miniſtrandi officium delegant 5 ſeptem delectis viris: 8 Inter quos Stephanus fidei plenus, 12 captus 13 violatæ legis Moſis accuſatur.

CAP. VI.
1 Satan fo-
s fruſtrà
oppugnatam Eccleſiam, inteſtina diſſenſione adoritur, Apo-
oli verò ex eo ipſo arripiunt optimam conſtituendæ Eccle-
æ occaſionem.

1 CÆterùm [1] per eos dies quū multiplicarentur diſcipuli, ortum eſt murmur [a] Græcorum aduerſus Hebræos, quòd ipſorum viduæ deſpicerentur in [b] miniſterio quotidiano.

2 [2] Itaque duodecim illi, aduocata multitudine diſcipulorum, dixerunt, Nō eſt [c] æquum nos derelicto ſermone Dei, miniſtrare [d] menſis.

3 [3] Deſpicite ergo fratres ex vobis viros ſeptem, idoneo teſtimonio ornatos, plenos Spiritu ſancto & ſapientia, quos præficiamus huic negotio:

4 Nos verò in precibus & adminiſtratione Sermonis perdurabimus.

5 Placuit autē hæc oratio toti præſenti multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide ac Spiritu ſancto, ‖ & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum Proſelytum Antiochenſem.

6 [4] Quos ſtatuerunt in conſpectu Apoſtolorum; qui quum precati eſſent, [e] impoſuerunt eis manus.

7 [5] Itaque ſermo Dei creſcebat, & valdè multiplicabatur numerus diſcipulorum in Hieruſalem: multaque turba Sacerdotum auſcultabat [f] fidei.

8 [6] Stephanus verò plenus fide ac [g] potentia: edebat miracula & ſigna magna in populo.

9 [7] Exorti ſunt autem quidam [h] è ſynagoga quæ dicitur Libertinorum, & Cyræneorum, & Alexandrinorum, & eorum qui ſunt ex Cilicia & Aſia, altercantes cum Stephano.

10 [8] Sed non potuerunt reſiſtere ſapientię & Spiritui per quem loquebatur.

11 Tunc ſubiecerunt quoſdam qui dicerent ſe audiuiſſe eum loquentem verba blaſphema in Moſen & Deum.

12 [9] Commoueruntque plebem & ſeniores & Scribas: & eum adorti, corre-

2 Diuerſa ſunt (autoribus Apoſtolis) nec temerè coniungenda, docendi Verbi & adminiſtrandi Eccleſiaſtici ærarij munera, Apoſtoli verò ne Diaconus quidem niſi conſcia Eccleſia elegerunt. *Infra, 21.8.*

3 In Diaconis, (nedum in paſtoribus) eligendis præeat oportet tum doctrinæ tū morum examen.

4 Vetus Eccleſia ritè electos, manuum impoſitione Deo veluti conſecrauit.

5 Fœlix tentationis exitus.

6 Eccleſiam ſuam Dominus verbis primùm, deinde carcere, ac demū etiam verberibus præparatam, tādem ad ſanguinem vſq; & cædes cū Satana & mundo fœliciter committit. 7 Academiæ iam olim falſis paſtoribus addictæ fuerunt Satanæ flabella. 8 Falſi doctores quia vinci nolunt, à diſputationibus ad manifeſtas calumnias conuertuntur.

9 Prima Eccleſiæ Chriſtianæ cruenta perſequutio ex Sacerdotum concilio, ſuggerentibus Academiarum doctoribus ex[illegible]ta.

a *Eorum qui ex Græcis Iudæorum religionem erant amplexi.* b *Diſtributione rerum neceſſariarum.* c *Tale eſt, vt placere nō debeat.* d *Conuiuijs, quanquam menſarum nomine, cætera etiam munera intelliguntur, quæ ſint cum illo coniuncta, vt quæ ad curam pauperum pertinent.* e *Hic totus ritus ab Hebræis fluxit, qui hac formula vtebantur, tum in publicis, ac victimarum conſecrationibus, tum in precibus ac benedictionibus priuatis, vt liquet ex Gen. 48. hūc ritum ſeruauit Eccleſia, 1. Timoth. 5. 22, infra, 8. 16. ſed nulla hic fit mentio chriſmatis, raſuræ, crucis, & c.* f *Metonymia, .i. Doctrina Euangelica.* g *Eximijs ac excellentibus donis.* h *Ex cœtu, & veluti ex gymnaſio.*

10 Exemplum calumniatorum, ex ijs qui bene ac verè dicta ſunt, falſas concluſiones colligentiũ.

ptum adduxerunt in concilium.

13 [10] Statueruntq́ue falſos teſtes qui dicerent, Homo iſte nõ ceſſat loqui verba blaſphema aduerſus locum hunc ſanctum & Legem.

14 Audiuimus enim eum quum diceret, Ieſum iſtum Nazarenum deſtructurum hunc locum, & mutaturum ritus quos tradidit nobis Moſes.

15 Tunc intentis in eum oculis, omnes qui ſedebant in concilio, [i] viderunt faciem eius quaſi faciem Angeli.

i Singularem & eximiam ſpeciem fuiſſe vultus Stephani his verbis indicatur, in animi ſecuritate, & conſcientia bona, & cauſſæ fiducia: Orationem enim habituri Stephani vultum condecorauit Deus, ut aſpectu ſtatim ipſo percelleret animos Iudæorum.

CAP. VII.

1 Stephanus cauſam dicens oſtendit electos à Deo fuiſſe Patres, 20 priuſquam natus eſſet Moſes, 47 & ſtaret Templum: 44 Externos verò omnes ritus ad cœleſte exemplar formatos fuiſſe. 54 Stridentes dentibus Iudæi, 59 lapidibus illum obruunt.

CAP.VII.
1 Admittitur quidem ad cauſam dicendam Stephanus, ſed vt iuris obtentu dãnetur.
Gen.12.4.
Gen.15.13.16
2 Teſtatur Stephanus ſe veros illos Patres & vnicum illũ verum Deũ agnoſcere: ſimulq́ue docet illos eſſe templo, & omni illo legali cultu, antiquiores, ac proinde aliud eſſe ponendum veræ religionis fundamentum, gratuitum videlicet fœdus.

1 Dixit [1] autem Pontifex maximus, Num hæc ita habent?

2 [2] Ipſe verò dixit, Viri fratres & patres, audite, || [a] Deus ille gloriæ viſus eſt patri noſtro Abrahę quum eſſet in [b] Meſopotamia, priuſquã habitaret in Charrhan:

3 Et dixit ei, Exi è terra tua, & ex cognatione tua, & veni in terram quamcunque indicaro tibi.

4 Tunc exijt è terra Chaldæorum, & habitauit in Charrhan. Et illinc, poſtquam mortuus eſt pater eius, tranſtulit eum in terram hanc in qua nunc vos habitatis.

5 Nec dedit ei poſſeſſionem in ea, [c] ne veſtigium quidem pedis: quanuis [d] pollicitus eſſet ſe illam daturum ei obtinendam, & ſemini eius poſt eum, quum non haberet prolem.

6 Loquutus autem eſt ita Deus, || Erit *inquit* ſemen tuum inquilinum in terra aliena, vbi ſeruituti ſubijcietur, & malè accipietur [e] annis quadringentis.

7 Sed gentem cui ſeruierint puniam ego, dicit Deus: & poſt hæc exibunt, & *ipſi* ſeruient mihi in loco iſto.

8 || Deditq́ue ei pactum Circunciſionis: || & ita *Abraham* genuit Iſaac, & circũcidit eum die octauo, || Iſaac autem *genuit* Iacob, || & Iacob duodecim Patriarchas.

9 [3] Patriarchæ verò inuidia moti || Ioſephum vendiderunt *abducendum* in Ægyptum, [f] ſed erat Deus cum eo.

10 Et eruit eum ex omnibus ipſius oppreſſionibus, || deditq́ue ei [g] gratiam & ſapientiam coram Pharaone rege Ægypti, qui conſtituit eum præfectum Ægypto & toti domui ſuæ.

11 Venit autem fames in vniuerſam terram Ægypti & Chanaan, & oppreſſio magna: & non inueniebant cibos Patres noſtri.

12 || Quum audiſſet autem Iacob eſſe triticum in Ægypto, miſit Patres noſtros primùm.

13 || Et in ſecunda *profectione* agnitus eſt Ioſeph à fratribus ſuis, & innotuit Pharaoni genus Ioſeph.

14 Miſſis autem *nuntijs* Ioſeph accerſiuit patrem ſuum Iacob, omnemq́ue cognationem ſuam, capitum ſeptuagintaquinque.

15 || Deſcendit ergo Iacob in Ægyptum: || obijtq́ue ipſe & patres noſtri.

16 Qui [h] tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti in ſepulchro, || quod emit Abraham pretio argenti à filijs Emmor *filij* Siché.

17 Quum autem appropinquaret tẽpus promiſſionis cuius *cauſa* Deus iurauerat Abrahæ, creuit populus & multiplicatus eſt in Ægypto,

18 Vſquequò exortus eſt alius rex qui non nouerat Ioſeph:

19 Hic [i] aduerſus genus noſtrum ingenioſus, malè accepit patres noſtros, *adeò* vt exponerent infantes ſuos ne ſoboleſcerent.

20 Quo tempore natus eſt Moſes, qui fuit [k] diuinitus venuſtus: & nutritus fuit tribus menſibus in domo patris ſui.

21 Expoſitum autem illum ſuſtulit filia Pharaonis, & nutriuit eum ſibi [l] pro filio.

22 Et eruditus eſt Moſes omni ſapientia Ægyptiorum: eratq́ue potens dictis & factis.

23 Vt verò expletum eſt ei quadra-

ginta

Gen.17.9.
Gen.21.2.
Gen.25.24.
Ge.29.31, & 30.5, & 35.23.
Gen.37.28.
3 Stephanus diligenter etiam cõmemorat Patrum quorundam horrenda ſcelera, vt Iudæos doceat non temerè acquieſcendũ eſſe in Patrũ autoritate & exemplis.
Gen.41.37.
Gen.42.1.
Gen.45.4.
f Hebr. quo peculiaris Dei fauor erga aliquos declaratur. Videtur enim ab ijs abeſſe, quos iuuare non ſuſtinet: contra præſens illis, quos ex maximis quibuſque periculis eripit.
Gen.46.6.
Gen.49.33.
Gen.23.16.
g Vt gratioſus eſſet nomine ſapientiæ coram Pharaone.
h Patriarchæ filij Iacob, quamuis ſolius Ioſephi fiat mentio, Ioſ.24.32.
i Solerter excogitauit aduerſus genus noſtrum, nempe iubendo vt exponerentur mares.
k Dei benignitate & fauore naſcebatur ille puer, vt eſſet aſpectus illius elegans.
l Vice filij.

---

a Potens ille Deus gloria & maieſtatis plenus. b Cùm poſteà ver.4. dicat Abrahamum exijſſe è Chaldæa, palàm eſt Meſopotamiam vicinam Chaldæam continuiſſe, ſic Plinius libr.5 cap.27. c Ne tantillum quidem, vt in ſolo ſuo poſſet figere pedem. d Poſſeſſionis promiſſio certa fuit & pertinens ad Abrahamum, tametſi poſteritas demùm eius, illam poſſidendo occupauerit: eſt autem Synecdoche. e Anni quadringenti numerantur ab initio exorti ſeminis Abrahami.i. à nato Iſaaco: quadringenti autem & triginta anni, qui narrantur à Paulo Gal.3.17. ab eo tempore quo Abraham vna cum patre exiuit ex vr Chaldæorum.

ginta annorum tempus, ſubijt in cor eius vt inuiſeret fratres ſuos filios Iſrael.

24 ‖Et quum vidiſſet quendam iniuria affici, tutatus eſt, & percuſſo Ægyptio, vindicauit eum qui opprimebatur.

25 Exiſtimabat autẽ fratres ſuos intelligere Deum per manum ipſius dare eis ſalutem. At, illi non intellexerunt.

26 ‖Porrò ſequenti die viſus eſt ipſis pugnantibus, & compulit eos in pacem, dicens, Viri, fratres eſtis vos: cur alij alios iniuria afficitis?

27 Is autem qui iniuria afficiebat proximum, repulit eum, dicens, Quis te cõſtituit principem & iudicem ſuper nos?

28 Num tu me vis interimere, quemadmodum interemiſti heri Ægyptium?

29 Ad hunc autem ſermonem Moſes fugit, & factus eſt aduena in terra Madiam, vbi genuit duos filios.

30 Expletis verò annis quadraginta ‖viſus eſt ei in deſerto mõtis Sina [m] Angelus Domini in flammeo igne rubi.

31 Moſes autem vt conſpexit, admiratus eſt viſum: & quum accederet ad conſiderandum, extitit ad eum vox Domini, *dicentis*,

32 Ego *ſum* Deus ille patrum tuorum, Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moſes non audebat conſiderare.

33 Dixit autem ei Dominus, Solue ſoleas pedum tuorũ: locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt.

34 Vidi, vidi vexationem populi mei qui *eſt* in Ægypto, & ſuſpiria eorum audiui, & deſcendi vt eruam eos: nunc ergo veni, mittam te in Ægyptum.

35 Hunc Moſen quem abnegauerant, dicentes, Quis te conſtituit principem & iudicem? hunc *inquam*, Deus principem & redemptorem miſit, [n] ductu Angeli qui viſus fuerat ei in rubo.

36 ‖Hic eduxit illos editis miraculis & ſignis in Ægypto, & in rubro mari, ‖& in deſerto, annis quadraginta.

37 [4] Hic eſt Moſes ille qui dixit filijs Iſrael, ‖Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter è fratribus veſtris ſicut me: eum audite.

38 ‖Hic ille eſt qui fuit in congregatione in deſerto, cum Angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cum Patribus noſtris, qui*que* excepit viua [o] eloquia quæ nobis traderet.

xod.2.11.

Exod.2.13.

Exod.3.2.

m Filiũ Dei ...m Angelũ ...cat, Ipſe eſt ...m magni ...ſilij Ange-...s, & ideò ...poſt demonſtrat eum ...ẽtẽ Moſi, ...o Deus ille ...trum tuorum, &c.

n Ad verbum, manu, ...deſt, poteſtate.

4 Agnoſcit Moſen pro legiſlatore, ſed ita vt eius ipſius teſtimonio probet Legem in perfectius quippiam (nempe in propheticũ munus, quod in Chriſtum, prophetarũ caput, ferebatur) reſpexiſſe.

Exod.7.8.9. 10.11.14. Exod.16.1. Deut.18.15. ſupra,3.21. Exod.19.2.

o Logia *Græci vocant ...acula diuinitus demiſſa, ...atione ſolu...*

39 Cui noluerunt auſcultare patres noſtri, ſed repulerunt *eum*, & auerſi ſunt corde ſuo in Ægyptum:

40 Dicentes Aharoni, ‖Fac nobis deos qui præeant nobis. Moſi enim iſti qui eduxit nos è terra Ægypti, neſcimus quid contigerit.

41 Et [p] vitulum fecerunt per illos dies, obtulerũtq; ſacrificium idolo, & oblectarũt ſeſe operibus manuum ſuarum.

42 Auertit autem *ſe* Deus, & [q] tradidit eos in ſeruitutem [r] exercitus cæli: ſicut ſcriptum eſt in libro Prophetarum, ‖Num victimas & oblationes obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto, domus Iſrael?

43 Imò [ſ] baiulaſtis tabernaculũ Moloch, & ſidus dei veſtri Rempham, quas figuras feciſtis vt eas adoraretis: itaque transferam vos trans Babylonem.

44 [5] Tabernaculum [t] teſtimonij fuit patribus noſtris in deſerto, prout præceperat ‖is qui dixerat Moſi vt faceret illud ſecundum exemplar quod viderat.

45 ‖Quod etiam [u] acceptum introduxerunt patres noſtri cum Ieſu in [x] poſſeſſionem Gentium, quas expulit Deus [y] à conſpectu patrum noſtrorum, ‖vſque ad dies Dauid,

46 Qui fuit in gratia apud Deum, petijtque vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.

47 ‖[6] Solomon autem ædificauit ei ædem.

48 ‖Sed Excelſiſſimus ille in manufactis templis non habitat, ſicut Propheta dicit,

49 ‖Cælum mihi thronus eſt, terra autem, ſcabellum pedum meorũ. Quam ædem ædificabitis mihi? dicit Dominus: aut quis eſt locus requietis meæ?

50 Nónne manus mea fecit hæc omnia?

51 ‖[7] Duri ceruice, & [z] incircunciſi corde & auribus, vos ſemper Spiritui ſancto obnitimini, ſicut patres veſtri, *ita* & vos.

Exod.32.1.

5 Fuit quidem erectũ tabernaculũ à Moſe, ſed quod homines reuocaret ad illud exemplar quod viderat in monte.

6 Templum quidẽ à Solomone extructum eſt, Dei mandato: at non ea conditione, vt maieſtas Dei eſſet in eo incluſa.

Amos 5.25.

7 Stephanus zelo Dei incenſus, tãdem etiam ſuos iudices iudicat.

Exod.25.40. hebr.8.5. Ioſue.3.14. 2.Reg.7.6. pſal.132.

p Quæ ſuperſtitio fuit Ægyptiaca idololatriæ, apud hos enim & Apis mirificus vitulus cultũ habuit diuinum, ac vaccarum ſimulacra inſignia fuerunt, Herodotus lib.2.

1.Reg.6.1. 1.para.17.12. Infra, 17.24. Eſa.66.1. Ierem.9.26. Ezech.44.9.

q Eos à ſuo ſpiritu deſtitutos tradidit Satanæ & peruerſis cupiditatibus, vt ſeruirent ſtellis. *r Per exercitum cæli hoc loco non intelligit Angelos, ſed lunam, ſolem, & reliquas ſtellas, Deut. 17.3.* *ſ In humeros veſtros ſublatum tuliſtis.* *t Id eſt, conuentus.* *u Per manus traditum.* *x Metonymicè intelliguntur regiones quæ à Gentibus obtinebantur.* *y Quas Deus expulit, vt ingredientibus maioribus noſtris, cederent harum regionum poſſeſſionem.* *z Incircunciſi ſunt corde, qui in natura adhuc vitijs demerſi, hærent: alioqui carne erant omnes Iudæi circunciſi, duplex ergo fuit circunciſio, Vide Paul. Rom. 2.28.*

8 Satan deprehenſus, apertiùs furit.
Exod.19.1.
9 Quo propius mortē accedũt martyres, eo propius Chriſtũ intuentes, in cælum aſſurgunt.
10 Zelus tũ hypocritarũ tum etiã ſuperſtitioſorum, tandem in manifeſtam rabiem exit.
11 Fides & charitas veros Dei ſeruos ad extremum vſque halitum comitantur.
a Angelorũ miniſterio.
b Tranſlatio, vt ſupra, 5. 33.
c Paratum ad me confirmandũ in veritatis confeſſione, & recipiendum ad ſeſe.

52 Quem Prophetarum nõ ſunt perſequuti patres veſtri ? trucidarunt, inquam, eos qui prænuntiarunt aduentum Iuſti illius, cuius nunc vos proditores & occiſores fuiſtis.

53 ‖ Qui accepiſtis Legem [a] per diſpoſitionem Angelorum, nec ſeruaſtis.

54 [8] Audientes autem hæc, frendebant cordibus ſuis, & [b] ſtridebant dentibus in eum.

55 [9] Quum autem eſſet plenus Spiritu ſancto, intentis in cælum oculis vidit gloriam Dei, & Ieſum [c] adſtantem ad dextram Dei.

56 Et ait, Ecce, conſpicio cælos apertos, & Filium hominis adſtãtem ad dextram Dei.

57 [10] Exclamantes autem *illi* voce magna, continuerunt aures ſuas, & [d] irruerunt concorditer in eum.

58 Et eiectum eum ex vrbe lapidabant: [e] teſtes autem depoſuerunt pallia ſua ad pedes adoleſcentis qui vocabatur Saulus.

59 Lapidarunt igitur Stephanum, inuocantem & dicentem, Domine Ieſu, ſuſcipe Spiritum meum.

60 [11] Poſitis autem genibus, clamauit voce magna, Domine, ne [f] ſtatuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixiſſet, [g] obdormiuit.

d Violentus ille fuit impetus, animaduerſio enim tunc Iudæis conceſſa non erat, vt apud Pilatum fatentur, dicentes, Non licere ſibi occidere quenquam: ideò Ioſeph. libr. 20. refert ab Anano Sadducæo interfectum fuiſſe Iacobum fratrem Domini, eoq́ nomine accuſatum fuiſſe apud Albinum præſidem. *e Cautum erat in Lege, vt teſtes lapidationem auſpicarentur, Deut. 17. 7.* *f Statuendi vocabulo, intelligit firmam ac perennem peccati imputationem.*
g Vide 1. Theſſ. 4. 13.

CAP. VIII.

2 Dum Stephanum lugent pij, 3 Saulus Eccleſiam vaſtat. 5 Philippus Samariæ Chriſtum prædicat. 9 Simonis magi 18 auaritia notatur. 26 Philippus 27 Eunuchum Æthiopem 38 baptizat.

CAP. VIII.
1 Chriſtus hoſtiũ rabie ad propagãdum regnum ſuum abutitur.
2 Stephanũ mortuũ ſancti lugent & ſepeliũt, ſingulari fidei & charitatis exemplo: inuocat autem nemo.

1 SAulus [1] autem conſenſerat in necem eius. Orta eſt verò per id tempus perſequutio magna aduerſus Eccleſiam quæ *erat* Hieroſolymis: & omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apoſtolos.

2 [2] [a] Extulerunt autem vna Stephanum viri religioſi, feceruntque planctum magnum ſuper eum.

3 Fideli[illegible] diſperſio, [illegible] Eccleſiarum vnio.
4 Philippus antea diaconus in Hieruſalem, fit à Deo extraordinē Euãgeliſta.
5 Chriſtus Saranã (quoties libuit) victum velut in triumpho ducit, ijs ipſis ſpectatoribus quos faſcinauit.
6 Impij quoq; & reprobi interdũ coguntur bonum Dei donũ guſtare, ſed quod mox euomant.
7 Petrus, nõ iam primas, ſed Apoſtolici collegij legatus, & quidē addito Iohanne collega, pro authoritate ſibi cõmiſſa, Eccleſias Samaritanas iactis à Philippo fundamentis ſuperſtruunt.
8 Ambitio & auaritia hypocritas tandem ex ſuis latebris eliciunt.
b Magia primùm in bonam partem ſumebatur, nomine à Perſis ducto, apud quod Magi ſunt ſapiētes, poſtea ſumptum eſt in malam.
c Ita ſibi ſuis præſtigijs conciliarat Samaritanos, vt cæco quodam furore amentes toti eſſent illi addicti.

3 [3] Saulus verò vaſtabat Eccleſiam, intrans in ſingulas domos: & trahens viros ac mulieres, tradebat *eos* carceri.

4 Illi igitur diſperſi peragrabant *regionem*, euangelizantes ſermonem *Dei*.

5 [4] Philippus verò quum perueniſſet in vrbem Samariæ, prædicabat eis Chriſtum.

6 Attendebant autem turbæ cõcorditer ea quæ à Philippo dicebantur, audientes, & videntes ſigna quæ edebat.

7 Spiritus enim impuri ex multis qui *eis* tenebantur, exibant, clamantes voce magna: multi autem paralytici & claudi ſanati ſunt.

8 Et gaudium magnum fuit in illa vrbe.

9 [5] Vir autē quidam nomine Simon, antea in vrbe illa exercuerat artē [b] magicam, & gentem Samariæ [c] obſtupefecerat, dicēs ſe eſſe quempiam magnum.

10 Quem attendebant omnes à minimo vſque ad maximum, dicentes, Iſte eſt virtus illa Dei magna.

11 Attendebãt autem eum propterea quòd multo tempore magicis artibus eos obſtupefecerat.

12 Quum verò credidiſſent Philippo euangelizanti quæ ad Regnum Dei & nomen Ieſu Chriſti *pertinent*, baptizabãtur tum viri tum mulieres.

13 [6] Simon verò, & ipſe credidit: & baptizatus perdurabat apud Philippum: & conſpiciens ſigna & virtutes magnas edi, obſtupefiebat.

14 [7] Quum autem audiſſent Apoſtoli qui erant Hieroſolymis, Samariam recepiſſe Sermonem Dei, miſerũt ad eos Petrum ac Iohannem.

15 Qui quum deſcendiſſent, precati ſunt pro eis vt acciperent [d] Spiritum ſanctum.

16 (Nondum enim in quenquam illorum illapſus fuerat, ſed baptizati tantùm fuerant in nomine Ieſu)

17 Deinde impoſuerunt eis manus, & receperunt *illi* Spiritum ſanctum.

18 [8] Quum autem conſpexiſſet Simon per impoſitionem manuum Apoſtolorum dari Spiritum ſanctum, obtulit eis pecunias,

---

a Inter piorum officia quæ hoc loco recenſentur, nulla fit mentio conditarum reliquiarum.

d Eximia illa dona, quibus ornatos illos eſſe oportebat, præſertim qui præficiendi erant Eccleſiæ.

19 Dicens, Date etiam mihi poteſtatem iſtam, vt cuicunque impoſuero manus, recipiat Spiritum ſanctum.

20 [9] Petrus autem dixit ei, Argentum tuum tecum pereat, qui donum Dei exiſtimaris pecunijs acquiri.

21 Nō eſt tibi pars neque ſors in [e] hoc negotio: cor enim tuum non eſt [f] rectum in Dei conſpectu.

22 [10] Reſipiſce igitur ab iſta malitia tua, & roga Deum, ſi fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui.

23 Video enim te in [g] felle amariſſimo, & [h] nexu iniuſtitiæ poſitum.

24 Reſpondens autem Simon dixit, Precamini vos pro me apud Dominum, nequid me inuadat *iſtorum* quæ dixiſtis.

25 Illi igitur teſtificati, & loquuti ſermonem Dei, reuerſi ſunt Hieroſolymam, & multis vicis Samaritanorum euangelizarunt.

26 [11] Angelus autē Domini loquutus eſt Philippo, dicens, Surge & vade meridiem verſus, ad viam quæ ab Hieruſalem deſcendit Gazam: quæ eſt deſerta.

27 *Is* igitur ſurgens profectus eſt: & ecce, quidam Æthiops eunuchus, [i] dynaſtes Candaces reginæ Æthiopum, qui præerat vniuerſis illius opibus, veneratque adoraturus in Hieruſalem,

28 Reuertebatur ſedens in curru ſuo, legebatque Eſaiam Prophetam,

29 Dixit autē Spiritus Philippo, Accede, & adiunge te ad currum iſtum.

30 Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Eſaiam Prophetam, & dixit, Nempe intelligis quæ legis?

31 At ille ait, Qui enim poſſim, niſi quis mihi [k] præierit? Et precatus eſt Philippum vt aſcenderet, ſederetque ſecum.

32 [12] Locus autem Scripturæ quem legebat, hic erat, ‖ Vt ouis ad mactationem ductus eſt: & vt agnus coram ſuo tonſore mutus, ita non aperuit os ſuum.

33 [l] In ipſius deiectione iudicium eius ſublatum eſt: [m] ſeculum autem eius quis enarrabit? quoniam tollitur è terra vita eius.

34 Reſpondens autē Eunuchus Philippo, dixit, Rogo te, de quo Propheta hoc dicit? de ſeipſo, an de alio quopiam?

35 Tum Philippus aperto ore ſuo, & incipiens à ſcriptura iſta, euāgelizauit ei Ieſum.

36 Quum verò pergerent in via, venerunt ad quandam aquam: tum ait Eunuchus, En aquam: quid prohibet me baptizari?

37 [13] Dixit verò Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Reſpondens autem *ille* dixit, [n] Credo Filium Dei eſſe Ieſum Chriſtum.

38 Iuſſitque ſiſti currum: ac deſcenderunt ambo in aquam, Philippus ſimul & Eunuchus: & *ille* baptizauit eum.

39 Quum autē aſcendiſſent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, nec amplius vidit eum Eunuchus. pergebat enim in via ſua gaudens.

40 Philippus autem inuentus eſt Azoti: & prætereiens Euangelizauit vrbibus, vſquedum veniret Cæſaream.

CAP. IX.

2 Saulus Damaſcum petēs. 4 à Domino proſternitur. 10 Ananias mittitur, 18 vt eum baptizet. 23 Iudæorum inſidiis 25 per murum demiſſus euadit. 33 Petrus Æneæ paralytico medetur. 36 Tabitham defunctam 40 Vitæ reſtituit.

1 SAulus ‖ [1] autem adhuc [a] ſpirās minas ac cædem aduerſus diſcipulos Domini, adij Pontificem maximum,

2 Et petijt ab eo epiſtolas *perferēdas* Damaſcum ad ſynagogas: vt ſiquos inueniſſet huius [b] ſectæ, tum viros tum mulieres, vinctos duceret Hieroſolymam.

3 Quum autem iter faceret, factum eſt vt appropinquaret Damaſco: ‖ & repentè circumfulſit eum lux è cœlo.

4 Et quum cecidiſſet in terram, audiuit vocem dicentem ſibi, Saul, Saul, quid me perſequeris?

5 Dixit autē, Quis es Domine? Dominus autem dixit, Ego ſum Ieſus, quem tu perſequeris. [c] durum eſt tibi contra ſtimulos calcitrare.

Simonis,
Petri, ſed
gi, ſunt
ceſſores
res ſa-
s aut e-
nt aut
dunt.
Bene de
mnis etiā
catori-
s ſperan-
m, quoad
ſfieri po-

Chriſtus
is vocās
oſcunque
uit Phi-
ppo nihil
e cogitā
t, ad eunu-
hi impru-
tem eru-
ndum &
ptizandū
s, in AE-
hiopiam vſ.
regni ſui
ntes pro-
t.
Arcana
ei proui-
ntia regū
etiā quæ
ximè vi-
ntur for-
ta.
In hac do-
na quam
ancio.
Vere rectū,
ſine ſimu-
tione.
Eſa.53.7.
Fel ama-
dinis, ve-
interiorē
animali-
m, & vi-
illud dia-
licæ impie-
ti, quo
Magus iſte
erat re-
dicitur
Magus
eſſe in fel-
, quaſi op-

13 Profeſſio fidei in adultis baptizādis requiritur, ac proinde Baptiſmo non tunc primum in Chriſtum inſerimur, ſed iā inſiti confirmamur.

n Sūma confeſſionis neceſſaria ad Baptiſmum.

CAP. IX.
Rom.9.1.
gal.1.13.
Infra.22.6.
1.cor.15.8.
2.cor.12.2.

1 Saulus (qui & Paulus) Chriſtū velut fugiētē crudeliſſimè perſequens, in eūdem victorē incidit, & ſingulari diuinæ bonitatis exemplo pro ſæuitiæ ſuæ cōmerita pœna, nō modò in gratiam recipitur, ſed etiam Apoſtolus voce ipſius Domini deſignatus, Ananiæ miniſterio ac teſtimonio confirmatur.

---

preſſus eſſe totus felle, & in ea ſepultus. [h] *Iniquitatis vinculis* *ctitum.* [i] *Opibus & poteſtate inſignis apud Candacem. Can*-*ce autem nomē commune erat Reginarum Æthiopiæ.* [k] *Ad* *verb. viā ad intelligendū demonſtret, vel ſit dux itineris.* [l] *Hebr.* *ritas legit: E clauſtro & iudicio aſſumptus eſt. Clauſtri autem no*-*mine intelligit ſepulchrum ipſáq; adeò mortis vincula, iudicij autem* *ſupplicium quo affectus eſt, & miſerabilem illam cōditionem, quam* *ſuſtinuit Chriſtus noſtra cauſa, Patris iram ſuſtinens.* [m] *Quandiu* *regnum ipſius ſit duraturum. Nam Chriſtus excitatus ex mortuis am*-*plius non moritur, Rom.6.9.*

[a] *Indicatur in Saulo fuiſſe vehementes impetus minarum de cæde diſcipulorū.* [b] *Ad verb viæ: viā autē vocant Hebræi genus vitæ quo quis inſiſtat.* [c] *Prouerbiū de contumacia ſeipſos lædentium.*

6 *Is verò* tremens & pauens dixit, Domine, quid me vis facere? Tum Dominus ad eum, Surge & ingredere vrbē, & dicetur tibi quid te oporteat facere.

7 Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebant, [d] ſteterunt attoniti, audientes quidem [e] *eius* vocem, neminem autem videntes.

8 Surrexit autem Saulus è terra: apertiſque oculis ſuis neminem videbat: itaque manu ducentes eum introduxerunt Damaſcum.

9 Vbi fuit tribus diebus, non videns: & non commedit neque bibit.

10 Erat autē quidam diſcipulus Damaſci, nomine Ananias, ad quem dixit per viſum Dominus: Anania, Et ille ait, Ecce, ego *adſum* Domine.

11 Tum Dominus ad eum, Surge, & proficiſcere in vicū qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum *quendam* nomine [f] Tarſenſem. ecce enim precatur.

12 Et vidit per viſum virum Ananiam nomine introeuntem, & imponentem ſibi manum, vt viſum reciperet.

d Conſtiterant, ita vt progredi non poſſent, ſed attoniti manerent tanquam ſaxei.

e Vocē, ſub. Pauli audierunt: nam poſtea expreſſè dicitur eos nō audiuiſſe vocem alloquentis, 22.9. alij tamen ſic locos in ſpeciem diſſidentes cōciliant. audierunt ſcilicet ſonum ſed non audierūt vocem diſtinctā.

f Tarſus fuit vrbs Ciliciæ vicina Anchialæ, quas duas vrbes Sardanapalus fertur vno die extruxiſſe.

13 Reſpondit autem Ananias, Domine, audiui ex multis de viro iſto, quot malis affecerit ſanctos tuos in Hieruſalē.

14 Quinetiam hoc loco habet poteſtatem à principibus Sacerdotum, vinciendi omnes qui inuocant nomē tuum.

15 Dixit autem ad eum Dominus, Proficiſcere: nam [g] inſtrumentum electum eſt mihi iſte, vt perferat nomen meum in conſpectū Gentium, & regum, & filiorum Iſrael.

16 Ego enim [h] oſtendā ei quàm multa oporteat eum pro nomine meo pati.

g Vel vas in quo perferatur nomen meum.

h Demonſtrabo perſpicuè.

17 Abijt igitur Ananias, & introiuit domum [i] illam, & impoſitis manibus dixit, Saul frater, Dominus miſit me (Ieſus *inquam* qui apparuit tibi in via qua veniebas) vt viſum recipias, & implearis Spiritu ſancto.

i Iudæ.

18 Statim autem deciderunt ab oculis eius quaſi ſquamæ, & viſum recepit illicò: ac ſurgens baptizatus eſt.

19 Quumque cepiſſet cibum corroboratus eſt: Fuit autem Saulus cum diſcipulis qui erant Damaſci per dies aliquot.

20 [2] Et ſtatim in ſynagogis prædicauit Chriſtum *nempe* eum eſſe Filium Dei.

2 Paulus nullo à carne & ſanguine petito conſilio, ſtatim ad munus ſibi cōmiſſum aggreditur.

21 Obſtupeſcebant autem omnes qui eum audiebant, & dicebant, Nónne hîc eſt qui populatus eſt in Ieruſalē eos qui inuocabant nomen iſtud, & huc idcirco venit, vt vinctos eos adduceret ad principes Sacerdotum?

22 [3] Saulus autem magis inualeſcebat, & confundebat Iudæos qui habitabant Damaſci, [k] collatis teſtimonijs demonſtrans eum eſſe Chriſtum.

3 Paulus non pugnat ſola autoritate, ſed adhibitis Prophetarū teſtimonijs.

23 [4] Expleto autem multo tempore inierunt inter ſe Iudæi conſilium illum interimendi.

4 Paulo ipſi tandē crux ſubeunda proponitur, ſed ita vt procul tantùm oſtendatur.

24 Sed intellectæ ſunt Saulo inſidiæ eorum adſeruabant autem portas die ac nocte, vt eum interimerent.

25 [5] Acceptum igitur eum diſcipuli nocte, per murum demiſerunt, fune ſummiſſum in ſporta.

5 Hoſtium inſidias & conatus ſalua vocatione, vitare nihil prohibet.

26 [6] Quum verò Saulus aduenisſet Hieroſolymam, tentabat ſe adiungere diſcipulis: ſed omnes timebant eum, non credentes eum eſſe diſcipulum.

6 Non temerè olim quiuis ne inter oues quidem ne dum inter Paſtores, admiſſus.

27 Barnabas autem acceptum eum duxit ad Apoſtolos, & narrauit quomodo in via vidiſſet Dominum, qui loquutus eſſet ei, & quomodo Damaſci liberè loquutus eſſet in nomine Ieſu.

28 [7] Verſabatur ergo [l] cum eis in Hieruſalem.

29 Et liberè in nomine Domini Ieſu loquebatur & diſceptabat aduerſus [m] Græcos: illi verò conabantur eum interimere.

7 Pericula ex periculis expectanda conſtātibus Dei ſeruis: ſed idem Deus pro ipſis excubat.

30 [8] Quod quū cognouiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaræam, & emiſerunt Tarſum.

8 Licet, ex Eccleſiæ cōſilio locum mutare Verbi miniſtris.

31 [9] Eccleſiæ igitur per totam Iudæā & Galilæam & Samariam habebant pacem, & [n] ædificabantur: & pergentes *in* timore Domini, *&* conſolatione ſancti Spiritus multiplicabantur.

9 Eccleſiarum ædificatio, perſequutionum exitus, modò patienter expectetur Dominus.

32 [10] Factū eſt autem vt Petrus, dum *illas* omnes peragraret, aſcenderet etiam ad ſanctos qui habitabant Lyddæ:

10 Apoſtolatus Petri, ſanato paralytico, obſignatur.

33 Reperit autem illic quendam nomine Æneam, ab Annis iam octo decumbentem in grabbato, qui erat Paralyticus.

34 Et dixit ei Petrus, Ænea, ſanat te Ieſus Chriſtus: ſurge, & ſterne tibijpſi. *Is* autem ſtatim ſurrexit.

---

k Collatis Scripturæ locis, vt artifices aliquid compacturi ſolent ſingulas partes comparare, vt aliæ alijs ad amuſſim quadrent. l Cum Petro & Iacobo: eos enim ex Apoſtolis ſolos ſibi tum fuiſſe conſpectos dicit, Gal.1.28.29. m Vid. ſup. 6.1. n Hæc tranſlatio ſignificat ſtabilimentum & augmentum.

35 Et viderunt eum omnes qui incolebant [o] Lyddam & Sarona, qui conuerſi ſunt ad Dominum.

36 [11] Ioppæ autem fuit quædam diſcipula nomine Tabitha, quæ, ſi interpreteris, dicitur Caprea. Hæc erat diues operum bonorũ & eleemoſynarum quas præſtabat.

37 Factum eſt autem per illos dies vt ex morbo moreretur: quam quum lauiſſent, poſuerunt in cœnaculo.

38 Quum autem Lydda eſſe prope Ioppen, diſcipuli, audito Petrum illic eſſe, duos viros miſerunt ad eum, rogantes ne cunctaretur vſque ad ipſos progredi.

39 Exurgens igitur Petrus venit cum eis: quem, vbi adfuit, duxerunt in cœnaculum: vbi adſtiterunt ei omnes viduæ, flentes, & oſtendentes tunicas & veſtimenta quæ Dorcas faciebat quum vnà cum ipſis eſſet.

40 Eiectis verò omnibus foras, Petrus [p] poſitis genibus precatus eſt: & conuerſus ad corpus, dixit, Tabitha ſurge. Illa verò aperuit oculos ſuos, & viſo Petro reſedit.

41 Data autem ei manu *Petrus* erexit eam: & vocatis ſanctis ac viduis, eam viuam repræſentauit.

42 *Id* autem innotuit per totam Ioppen, & multi crediderunt in Dominum.

43 Factum eſt autem vt dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quēdam coriarium.

CAP. X.

1 Cornelius Centurio 4 Angeli iuſſu 5 Petrum accerſit, 11 Qui & ipſe viſione oblata 15 20 ne gentes aſpernetur, inſtituitur. 34 Cornelio & familiæ Euangelium annuntiat: 45 Hi autem Spiritu ſancto accepto, 47 baptizantur.

1 POrrò [1] quidam erat Cæſareæ, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ dicitur Italica,

2 [a] Pius ac timens Deum, [b] cum tota domo ſua, & præſtans eleemoſynas multas populo:

3 Qui quũ aſſiduè precaretur Deũ, vidit per viſum manifeſtè quaſi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem & dicentem ipſi, Corneli.

4 At ille intentis oculis in eum & expauefactus dixit, [c] Quid eſt Domine? Dixit autem ei, Preces tuæ & eleemoſynæ tuæ [d] aſcenderunt [e] memoriæ cauſa in Dei conſpectum.

5 Nũc igitur mitte aliquos Ioppen, & accerſe Simonem qui cognominatur Petrus.

6 Hic diuerſatur apud Simonem quendam coriarium, cui eſt domus apud mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7 Vt autem diſceſſit Angelus qui loquebatur Cornelio, vocauit duos ex famulis ſuis, & militem pium ex ijs qui cum ipſo aſſidui erant:

8 Et quum eis expoſuiſſet omnia, miſit eos Ioppen.

9 Poſtridie verò illis iter faciẽtibus, & appropinquantibus vrbi, aſcendit Petrus [f] ſupra domum vt precaretur, circa horam ſextam.

10 Factum eſt autem vt valdè eſuriret, voluitque capere cibum; parantibus autem illis, incidit in eum [g] mentis exceſſus.

11 Conſpexitque cœlum apertum, ac deſcendens ad ſe vas quoddam vt linteum magnum, [h] quatuor extremis deuinctum, quod demittebatur in terram:

12 In quo erant [i] quæuis [k] quadrupedia terræ, & feræ, ac [l] reptilia, & volucres cœli.

13 Et extitit vox ad eum, Surge Petre, macta & veſcere.

14 [2] Ait autem Petrus, Nequaquam Domine; nunquam enim edi quicquam commune ſeu impurum.

15 Tum vox rurſus ad eum ſecundò, Quæ Deus purgauit, tu [m] ne polluito.

16 Hoc autem factum eſt ter: & rurſum receptum eſt vas in cœlum.

17 Quum autem apud ſeſe ambigeret Petrus quònam eſſet viſum illud quod viderat, ecce, viri qui miſſi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, superuenerunt ad veſtibulum:

18 Et euocato *quopiam*, percontati ſunt an Simon qui cognominaretur Petrus, illic diuerſaretur.

19 Petro verò cogitante de viſione, dixit ei Spiritus, Ecce, tres viri quæ

Petrus
tato per-
né Chri-
cadauere,
em facit
ibus ſe-
Euange-
n vitæ
untiare.

Lydda
ſuit Pa-
na, Saron
campe-
& locus
inter
ſariá Pa-
& Ta
montē,
Ge-
eth, tra-
longo vl-
Ioppen ſe-
tendan-

Cum in ge-
procubuiſ
qui eſt
antium

AP. X.
Petrus,
plici mi-
culo in-
ueniente,
tiũ pri-
as Deo
ſecrat.
Colebat i-
unum
nec erat
olatra, nec
in Meſſiā
iſſe expers, qui pius eſſet: Sed eum aduenisse nondum co-
uerat. b *Magna laus iſtius hominis, qui omnes ſuos domeſti-*
s familiares, atque neceſſarios ſtuduerit eſſe religioſos ac pios.

[2] Petrum poſt acceptũ etiam Spiritum ſanctum oportuit quotidie in cognitione beneficij Chriſti proficere.

[c] *Quid me vis Domine? cōparat enim ſe ad audiendum.*

[d] *Tranſlatio hebrais familiaris, ab holocauſti ritu ad preces.*

[e] *Id eſt, vt Deum veluti non ſinant tui obliuiſci. Sic enim ſolet interdum Scriptura quaſi balbutire.*

[f] *Vide Mat. 10.27.*

[g] *Ecſtaſis, ſiquidem etſi nō ſtupet Petrus, ſed Dei colloquio fruitur & myſteria eius docetur, mēs tamē eius quaſi exceſſu altius euecta fuit, breui ad ſedes ſuas reditura.*

[h] *Vt quadratum videri poſsit fuiſſe velum.*

[i] *Hic manifeſtè particula vniuerſalis ponitur pro indefinita, id eſt, cuiuſuis generis, vt ſignificentur genera ſingulorum, non ſingula generum.*

[k] *.i. Eorum quæ vſibus humanis ſubſeruiunt.*

[l] *Quid nomine reptiliũ intelligatur, docetur, Leu. 11*

[m] *Ne pro pollutis habeto.*

runt te:

20 Surgens itaque deſcende, & nihil ambigens proficiſcere cum eis: nam ego eos miſi.

21 Deſcendens ergo Petrus ad viros qui ad ipſum miſſi fuerant à Cornelio, dixit, Ecce, ego *is* ſum quē quæritis: quæ cauſa eſt propter quam adeſtis?

22 Ipſi verò dixerunt, Cornelius centurio, vir iuſtus & timens Deum, & teſtimonio ornatus totius gentis Iudæorum, diuinitus admonitus eſt ab Angelo ſancto vt accerſeret te domum ſuam, & abs te quædam audiret.

23 Intrò vocatos igitur eos accepit hoſpitio. Sequenti verò die Petrus abijt cum eis, & quidam ex fratribus Ioppenſibus comitati ſunt eum.

24 Poſtridie verò introierunt Cæſaream. Cornelius autem expectabat eos, conuocatis cognatis ſuis & neceſſarijs amicis.

25 [3] Vt autem factum eſt vt introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit.

3 Adoratio religioſa vni Deo conuenit: ciuilis autem, & ipſa periculoſè miniſtris Verbi tribuitur.

26 Petrus verò erexit eum, dicens, Surge: & ego ipſe, homo ſum.

27 Et colloquens cum eo, ingreſſus eſt, inuenitque multos qui conuenerant.

28 Dixitque eis, Vos ſcitis Iudæo nefas eſſe coniungi aut accedere ad alienigenam: ſed mihi oſtendit Deus ne quem pollutum aut impurum hominem dicerem.

29 Quapropter etiam ſine contradictione veni accerſitus. Percontor igitur quam ob cauſam me accerſiueritis.

30 Tū Cornelius ait, Nudiuſquartus vſque [n] ad hanc horam eram ieiunus, & hora nona precabar domi meæ: & ecce, quidam ſtetit coram me, veſte ſplendida:

[n] *Non eandem horam indicat, ſed æqualem duorum videlicet dierū nonam.*

31 [4] Dixitq;, Corneli, exauditæ ſunt preces tuæ, & eleemoſynæ tuæ commemoratæ ſunt in conſpectu Dei.

4 Fides Cornelij ex inuocatione & charitate ſeſe patefecit.

32 [5] Mitte ergo Ioppen, & accerſe Simonem qui cognominatur Petrus: hic diuerſatur in ædibus Simonis coriarij apud mare, qui quum adfuerit, loquetur tibi.

5 Sicut fides ex auditu naſcitur, ita ex eodē nutritur & adoleſcit.

33 Eodem igitur *momento* miſi ad te: & tu bene feciſti qui adueneris. Nunc ergo omnes nos in conſpectu Dei adſumus, vt audiamus omnia quæ tibi præcepta ſunt à Deo.

34 [6] Tum aperto ore Petrus dixit, In veritate comperio|| Deum [o] non accipere perſonam,

6 Sublatum eſt populorum diſcrimen aduentu Chriſti. Quis autem ſit ei gratus, ex fide & iuſtitia intelligitur.

Deut.10.17, 2.paral.19.7, iob.34.19, ſap.6.8, eccle.35.16, rom.2.11, galat.2.6, epheſ.6.9, coloſſ.3.25, 1.pet.1.17. Luc.4.14. Iere.5.34, mich.7.18, Infra,15.9.

35 Sed in quauis gente acceptum ei eſſe [p] quemuis qui eum timeat, & operetur iuſtitiam.

36 Id quod [q] ſignificauit filijs Iſrael, annuntiās pacem per Ieſum Chriſtum, qui eſt omnium Dominus.

37 [7] Vos noſtis quod geſtum eſt in tota Iudæa, || initio facto à Galilæa, poſt baptiſma quod prædicauit Iohannes.

38 Vt Ieſum Nazarenum [r] vnxerit Deus Spiritu ſancto & potentia, qui obambulauit beneficijs afficiens & ſanans omnes ſub diaboli poteſtate redactos, quoniam Deus erat cum eo.

39 Quorum omnium quæ & in regione Iudæorum & in Hieruſalem fecit, nos etiam teſtes ſumus: quem interemerunt ſuſpenſum in ligno.

40 Hunc Deus excitauit tertio die, fecitque vt conſpicuus fieret,

41 Non toti populo, ſed teſtibus quos ipſe prius [ſ] deſignauerat, *nimirum* nobis, qui comedimus ac bibimus vnà cum eo poſteaquam reſurrexit à mortuis.

42 Præcepit autem nobis vt prædicaremus populo, ac teſtificaremur eum eſſe qui definitus ſit à Deo iudex viuorum ac mortuorum.

43 ||Huic etiam omnes Prophetæ teſtimonium dant, || remiſſionem peccatorum accepturum per nomen eius quemuis qui crediderit in eum.

44 [8] Adhuc loquēte Petro verba iſta,

7 Summa Euangelij, Chriſtum promiſſum Patribus, & ſuo tempore exhibitum ſumma cum Dei virtute (quam omnibus modis oſtēdit) ac tandem pro noſtri reconciliatione crucifixum, reſurrexiſſe tertio die, vt quiſquis in eum credit, remiſſione peccatorum accepta, ſeruetur, ſicut ſupremo illo die, ſedente eodem ipſo viuorum ac mortuorum iudice, patefiet. 8 Quid loquitur Verbi miniſter ex Dei mandato, Spiritus ſanctus in corde obſignat, ſicut ex effectis apparet.

[o] *Non iudicare ex externis.* [p] *Per timorem Dei, Hebræi vniuerſum cultum intelligunt: vnde intelligitur Cornelium fide minimè caruiſſe, velut qui ante tempora Chriſti vixerunt, fidei expertes non fuerunt: ineptè ergo faciunt qui ex hoc loco opera præparatoria, & liberum arbitrium conſtituunt.* [q] *Significauit Deus Iſraelitis, ex quauis gente gratum eſſe Deo qui piè viuit, annuntiauit enim pacem hominibus per Chriſtum qui non vnius gentis, id eſt, Iſraelitica, ſed omnium eſt Dominus.* [r] *Hac formula ſumpta eſt ex Hebræorum conſuetudine, apud quos vngebantur Reges & ſacerdotes. Inde factum eſt vt dicantur vngi quos donis ac virtutibus imbuit ac exornat.* [ſ] *Hac Apoſtolorum* Cheirotonia, *id eſt, electio, propriè Deo tribuitur: nam etſi legitima miniſtrorum electioni Deus præſit, eſt tamen hoc loco tacita antitheſis inter Dei* Cheirotonian, *& hominum ſuffragia, ſiquidem à Deo immediatè deſignantur Apoſtoli, mediatè miniſtri Eccleſia.*

illapſus eſt Spiritus ſanctus in omnes qui audiebant hunc ſermonem.

45 Fideles autem qui *erant* ex circuncisione, & venerant cum Petro, obſtupuerunt quòd etiam in Gentes effuſum eſſet donum Spiritus ſancti.

46 Audiebant enim eos loquentes linguis, ac magnificantes Deum. Tunc reſpondit Petrus,

9 Baptiſmus ſanctos nõ facit, ſed ſanctificationẽ obſignat.

47 [9] Num quis aquam prohibere poteſt quominus *videlicet* baptizentur iſti qui Spiritum ſanctum acceperunt ſicut & nos?

48 Iuſſitque eos baptizari in nomine Domini. Rogauerunt autem eum vt perſeueraret ad dies aliquot.

CAP. XI.

2 Petrus eo nomine accuſatus, 5 ſeſe defendit. 22 Barnabas Antiochiam mittitur, 26 Vbi Diſcipuli, Chriſtiani nominati ſunt. 28 Ibidẽ Agabus famem futuram prænuntiat.

Cap. XI. 1 Petrus immeritò reprehenſus ab imperitis, non obijcit ſe à nemine iudicandum, ſed palàm facti ſui rationẽ reddit.

1 AVdierunt [1] autem Apoſtoli & fratres qui erant in Iudæa, Gentes etiam recepiſſe ſermonem Dei.

2 Quum igitur aſcendiſſet Petrus Hieroſolymam, certarunt aduerſus eum qui *erant* ex circuncisione,

3 Dicentes, Ad viros præputium habentes introiſti, & vnà ediſti cum eis.

4 Exorſus autem Petrus, *omnia* expoſuit eis ordine, dicens,

5 Ego eram in ciuitate Ioppe precans: & viſum in mentis exceſſu vidi, *nempe* deſcendens vas quoddam, ceu linteum magnum, quatuor extremis *deuinctum*, quod demittebatur è cœlo, & ad me vſque venit.

6 In quod quũ intendiſſem oculos, animaduerti, & vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & uolucres cœli:

7 Audiui autem etiam vocem dicentem mihi, Surge, Petre, macta & veſcere.

8 Dixi verò, Nequaquam Domine: nam nihil commune aut impurum vnquam introiuit in os meum.

9 Reſpondit autem mihi vox ſecundò è cœlo, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.

10 Idque ter factum eſt: & rurſus omnia ſurſum retracta ſunt in cœlum,

11 Tum ecce, eodem momento tres viri superuenerunt in ædes in quibus eram, Cæſarea miſſi ad me.

12 Dixit verò mihi ſpiritus vt cõgrederer cum eis, nihil ambigens. Venerunt autem mecum etiam ſex iſti fratres, & ingreſſi ſumus domum cuiuſdam:

13 Qui annuntiauit nobis quomodo vidiſſet Angelum domi ſuę, qui adſtitiſſet ac dixiſſet ipſi, Mitte aliquos Ioppen, & accerſe Simonẽ qui cognominatur Petrus:

14 Qui tibi ea dicturus eſt per quæ ſerueris, & tu & tota domus tua.

15 Quum autem exorſus eſſem loqui, illapſus eſt Spiritus ſanctus in eos, quẽadmodum & in nos in principio.

16 Memini autem illius dicti Domini, quum diceret, || Iohannes quidem baptizauit aqua, vos verò baptizabimini Spiritu ſancto.

|| *Mat. 3. 11, mar. 1. 8, luc. 3. 16, iohan. 1. 26, ſupra. 1. 5, infra 19. 4.*

17 Poſtquam igitur par donum dedit eis Deus vt & nobis, quũ credidiſſemus in Dominum Ieſum Chriſtum, ego porrò quis eram qui Deum poſſem prohibere?

2 De veritate incomperta quærentes, placidè audiendi: ſed viciſſim eiuſdem declarationi acquieſcendum eſt.

18 [2] His autem auditis quieuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes, Nempe etiam Gentibus Deus reſipiſcẽtiam dedit in vitam.

3 Diſperſio Eccleſię Hieroſolymitanæ, multarũ aliarum collectionis cauſa.

19 [3] *Illi* porrò qui diſperſi fuerant ex oppreſſione orta ob Stephanum, peruenerunt vſque in Phœniciam & Cyprum & [a] Antiochiam, nemini loquentes ſermonem *Dei* niſi ſolis Iudæis.

a De Antiochia Syria loquitur, quæ Cilicia erat vicina.

4 Antiochenam Eccleſiam (id eſt nouam quãdam Gentiũ Hieruſalẽ) extraordinariæ vocationi debemus.

20 [4] Quidam autem ex iis Cyprij & Cyrenẽſes, quũ introiſſent Antiochiam, loquuti ſunt Græcis Euangelizãtes Dominum Ieſum.

21 Fuit autem manus Domini cum eis: multuſq; numerus credentium conuerſus eſt ad Dominum.

5 Extraordinariã vocationem non temerè damnant Apoſtoli, ſed tamen ex effectis dijudicant.

22 [5] Peruenit autem rumor ad aures Eccleſiæ quæ erat Hieroſolymis: miſerunt igitur Barnabam vt pergeret Antiochiam vſque.

23 Qui quum aduenisset & vidiſſet gratiam Dei, gauiſus eſt, & hortatus eſt omnes vt propoſito cordis permanerent in Domino.

24 Nam erat vir bonus & plenus Spiritu ſancto & fide. & adiuncta eſt multa turba Domino.

6 Nulla fuit inter Apoſtolos de vſurpãdis aut retinendis ſedibus ac gradibus cõtentio.

25 [6] Abijt autem Barnabas Tarſum, vt requireret Saulum: & eum inuentum duxit Antiochiam.

26 Factum eſt autem vt annum totum conuenirẽt in Eccleſia, docerentq;

turbam multam, & diſcipuli nominarentur primùm Antiochiæ Chriſtiani.

27 [7] Per id tempus autem deſcenderunt Hieroſolymis Prophetæ Antiochiam:

28 Et vnus eorum ſurgens, nomine Agabus, ſignificauit per Spiritum, famē magnam futuram in toto terrarum orbe: quæ etiam fuit ſub Claudio Cæſare.

29 [8] Singuli autē diſcipulorum, prout cuique ſuppetebat, decreuerunt [b] ſubſidio mittere *aliquid* fratribus habitantibus in Iudæa.

30 Quod & fecerunt, mittentes ad ſeniores per manum Barnabæ & Sauli.

7 Dominus ſuis flagellis ſic cum impijs inuoluit Eccleſiam, vt tamen ei, quacunque ratione expedit, in tempore proſpiciat.

8 Eccleſiæ omnes vnū corpus conſtituunt.

b .i. Vt ex eo poſſent Diaconi pauperibus ſubuenire: omnia enim ritè, & ordine adminiſtrari oportuit, quamobrem dicuntur hæc miſiſſe ad præsbyteros i. ad Eccleſiæ gubernatores.

CAP. XII.

1 Herodes Iacobum gladio occidit. 4 Petrum incarceratū 8 Angelus liberat. 20 Rex Tyrijs infenſus, 21 placatur: 22 & quum diuinos honores ſibi vendicat, 23 à vermibus eroſis, vitam finit.

1 CÆterùm [1] per id tempus aggreſſus eſt [a] Herodes rex malè accipere quoſdam ex Eccleſia.

2 [b] Interemit autem Iacobum fratrem Iohannis, gladio.

3 [2] Et quum vidiſſet *hoc* gratum eſſe Iudæis, perrexit comprehendere etiā Petrum: (erant autem dies Azimorum.)

4 [3] Quem etiam prehenſum coniecit in carcerem, traditum [c] quater quaternis militibus, vt eum ſeruarent: volens poſt paſcha producere eum populo:

5 [4] Petrus igitur ſeruabatur in cuſtodia: preces autem aſſiduæ fiebant ab Eccleſia ad Deum pro ipſo.

6 Quum vero eſſet producturus eum Herodes, nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus catenis duabus: & cuſtodes ante oſtium obſeruabant carcerem.

7 Et ecce, Angelus Domini ſuperuenit, & lux ſplenduit [d] in carcere: & pulſato latere Petri excitauit eum, dicens, Surge velociter: Et exciderunt ei catenæ ex manibus.

8 Dixitq́ue ei Angelus, Præcingere, & ſubliga ſandalia tua. Fecit autem ita. Tum *ille* dixit ei, Indue pallium, & ſequere me.

CAP.XII.

1 Concedit quidem inducias Eccleſiæ ſuæ dominus, ſed ad tempus.

2 Tyrannorum vetus mos eſt piorum ſanguine redimere impiorum gratiam.

3 Tyranni ſibijpſis crucem figunt, tum quoque quum agunt ex animi ſui ſententia.

4 Preces, conſilia tyrannorum euertunt, Angelos à Deo impetrant, carcerem perfringunt, catenas diſſoluunt, Satana deniq; profligato, Eccleſiam ſeruant.

9 Itaque egreſſus *Petrus* ſequebatur eum, nec ſciebat verum eſſe quod fiebat per Angelum, ſed putabat *ſe* viſum videre.

10 Quum autem tranſiſſent primam ac ſecundam cuſtodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem: quæ ſponte aperta eſt eis: & egreſſi, progreſſi ſunt vicum vnum: & ſtatim abſceſſit Angelus ab eo.

11 Tum Petrus [e] ad ſe reuerſus dixit, Nunc verè agnoſco Dominum miſiſſe Angelum ſuum, & eruiſſe me è manu Herodis, & ex omni expectatione populi Iudæorum.

12 [5] Et *re* conſiderata, venit domum Mariæ matris Iohannis, qui cognominabatur Marcus, vbi erant multi congregati & precantes.

13 [6] Quum pulſaſſet autem Petrus oſtium veſtibuli, [f] prodijt puella vt ſubauſcultaret, nomine Rhode:

14 Quæ agnita voce Petri, præ gaudio nō aperuit veſtibulum, ſed intrò currens annuntiauit adſtare Petrum ante veſtibulum.

15 Illi verò dixerunt ei, Inſanis. Illa autem affirmabat ita ſe *rem* habere. At illi dicebant, Angelus eius eſt.

16 Petrus autem perſeuerabat pulſare: quum igitur aperuiſſent, viderunt eum, & obſtupuerunt.

17 [7] Quum autem manu eis indixiſſet ſilentium, narrauit eis quomodo Dominus ipſum eduxiſſet è carcere, dixitq́;, Annuntiate iſta Iacobo, & fratribus. Et egreſſus, profectus eſt in alium locum.

18 [8] Orto autem die fuit tumultus nō paruus inter milites quidnam factum eſſet Petro.

19 Herodes verò, quum eum requiſiuiſſet & non inueniſſet, quæſtione de cuſtodibus habita, iuſſit *eos* ad ſupplicium rapi: & quum deſcendiſſet à Iudæa Cæſaream, *ibi* commoratus eſt.

20 [9] Herodes autē infenſo animo erat in Tyrios & Sidonios: at illi cōcorditer venerūt ad eum, & illecto Blaſto qui prȩerat cubiculo regis, petebant pacē: eo quòd aleretur regio ipſorū ex regis *agro*.

21 Statuto autem die, Herodes indutus veſte regia, & conſidens pro tribunali, concionabatur ad eos.

22 [10] Po-

5 Sacri nocturni conuentus tum virorum tū mulierum (quum diurnis locus nō datur) Apoſtolico exemplo comprobantur.

6 Plus etiam à Deo impetramus quàm auſimus ſperare.

7 Cedendū quidem interdum furori, ſed ita vt nihilo negligentius fiat opus Domini.

8 Conſiliū malum tandem conſultoribus peſſimum.

9 Eccleſiæ hoſtium triſtis & pudendus exitus.

e Ad verb. factus in ſeſe. Nam antea prorſus attonitus, quaſi extra ſe erat.

f Videlicet è loco vbi congregati erant, non ex ipſis ædibus.

---

a Herodis nomen commune fuit poſteritati Herodis Aſcalonitæ cognomento Magni: Is autem de quo mentio fit, fuit nepos Herodis magni, filius Ariſtobuli, eius Agrippæ pater, de quo poſtea. b .i. Indicta cauſa & vi aperta occidit. c Copiolis quaternorum.

d Ad verb. in habitaculo, Sic honeſtiore vocabulo carcerem vocabant, Plut. in Solone.

10 Popularis adulatio ſtultos infatuat.

11 Superbis Deus reſiſtit.

12 Tyranni Eccleſiam diruendo ædificant.

22 [10] Populus verò acclamabat, Vox Dei, & non hominis.

23 [11] Illicò verò percuſſit eum Angelus Domini, eo quòd non [g] tribuiſſet gloriam Deo, & [h] eroſus à vermibus animam efflauit.

24 [12] [i] Sermo autem Domini creſcebat ac multiplicabatur.

25 Barnabas autem & Saulus reuerſi ſunt ex Hieruſalem expleto miniſterio, ſimul aſſumpto etiam Iohanne qui cognominabatur Marcus.

g *Ioſeph. narrat hunc Regem non repreßiſſe adulatorum voces, quam ob cauſam & iſte moriens, de iſtorum vanitate conqueſtus eſt.* h *Ad verb. factus vermiuorus.* i *Illi qui audiebant ſermonem.*

CAP. XIII.

2 Paulum & Barnabam ſibi ſegregari iubet Spiritus 6 Paphi, 8 Elymas magus in excæcatur, 14 Hinc Antiochiam Piſidiæ profecti. 17 Euangelium prædicant, 45 Iudæis acriter contradicentibus.

CAP.XIII. 1 Paulus, adiuncto Barnaba, non ab homine, nec per hominē, ſed Spiritus ſancti extraordinario mandato, Gentium Apoſtolus ſecundo deſignatus.

2 Ieiuniū & preces ſolennem manuū impoſitionem præcedebant.

3 Paulus cum ſuis Cyprum primo impetu Chriſto ſubigit.

4 Satan ſeſe Chriſto opponens, eius victoriam illuſtrat.

a *Is fuit Antipas, qui Iohannem Baptiſtam interfecit.*

1 ERant [1] autem Antiochiæ in Eccleſia quæ *illic* erat, quidam Prophetæ & magiſtri, Barnabas & Simeon qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenæus, & Menahen qui fuerat vnà cum [a] Herode tetrarcha educatus, & Saulus.

2 Quum igitur ij [b] miniſtrarent Domino & ieiunarēt, dixit Spiritus ſanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quod eos [c] aduocaui.

3 [2] Tunc *igitur* quum ieiunaſſent & precati eſſent, & impoſuiſſent eis manus, dimiſerunt *eos*.

4 [3] Ipſi igitur emiſſi à Spiritu ſancto, deſcenderunt [d] Seleuciam, & illinc abnauigarunt Cyprum.

5 Quumque perueniſſent Salamina, annuntiarunt ſermonem Dei in ſynagogis Iudæorum: habebant autem etiam Iohannem miniſtrum.

6 Peragrata verò inſula Paphum vſque, inuenerunt quendam magū pſeudoprophetam Iudæum, cui nomen *erat* Barieſus.

7 Qui erat cum Proconſule Sergio Paulo, viro prudente. Hic aduocatis Barnaba & Saulo, efflagitauit audire ſermonem Dei.

8 [4] Obſiſtebat autem eis Elymas, *id eſt* magus, (ita enim explicatur nomen eius) quærens auertere Proconſulē à fide.

5 Magus extra ordinem quidē, ſed corporali tamen pœna à Paulo affectus ordinarijs magiſtratibus exemplum præbet in eos animaduertendi, qui improbè & obſtinatè curſum Euangelij impediunt.

9 Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu ſancto, intentis in eum oculis,

10 [5] Dixit, O plene omni dolo & omni [e] maleficentia, fili diaboli, hoſtis omnis iuſtitiæ, non ceſſabis inuertere vias Domini rectas?

11 Nunc igitur ecce, [f] manus Domini aduerſum te: eriſq; cæcus non videns ſolem ad tempus. Illicò verò incidit in eum calligo ac tenebræ: & circumiens quærebat qui ipſum manu duceret.

12 Tunc Proconſul quum vidiſſet quod factum fuerat, credidit, percuſſus ſuper doctrina Domini.

6 Exemplū in eodem cœtu, tum ſingularis conſtantiæ, tum magnæ imbecillitatis.

13 [6] Profecti autem Papho Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphiliæ *vrbem*, Iohannes verò abſcedens ab eis, reuerſus eſt Hieroſolymam.

7 In ſynagoga (ad cuius exēplar inſtitutos fuiſſe conſtat Eccleſiæ Chriſtianæ cœtus) primùm habebatur ſacrorum librorū lectio, deinde etiam ijs qui doctrina pollere videbantur, fiebat ab archiſynagogis loquendi poteſtas.

14 At ipſi quum perrexiſſent Perga, venerunt Antiochiam *vrbem* [g] Piſidiæ, & ingreſſi ſynagogam die Sabbathi, ſederunt.

15 [7] Poſt lectionem autem Legis & prophetarum miſerunt Præfecti ſynagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, ſiquis eſt [h] in vobis ſermo exhortationis ad populum, dicite.

16 [8] Quum ſurrexiſſet igitur Paulus, manu ſilentio facto, ait, Viri Iſraelitæ, & qui timetis Deum, audite,

Exod. 1. 1.
Exod. 13. 14.
Exod. 16. 2.
Ioſue. 14. 1.

17 Deus populi huius Iſrael elegit patres noſtros, & populum [i] extulit, quū eſſent incolæ ‖ in terra Ægypti, ‖ & ex ea eduxit eos [k] elato brachio.

18 Et circiter ‖ quadraginta annorum tempus mores eorum pertulit in deſerto.

19 Et quum deleuiſſet ſeptem gentes in terra Chanaan, ‖ ſorte diſtribuit eis terram earum,

20 Et poſteà annis circiter [l] quadrin-

8 Deus plurimis peculiaribus beneficijs electum Iſraelem affecit, ſed illo in primis quòd æternum liberatorem ei promiſit.

---

b *Fungentibus illis munere ſuo, id eſt, vt interpretatur Chryſoſt. facientibus præceptum.* c *Vocare (vnde nomen vocatio in Eccleſia vſitatiſſimum) dicitur Dominus, cum facit exiſtere quod non eſt, ſiue illud ad ſubſtantiam, ſiue ad qualitates referatur, ſumitur inde tranſlatio, quod cum aliquid eſſe incipit, nomen habet: indicatur etiam diuina potentia, qui dixit & facta ſunt.* d *Seleucia vrbs fuit Ciliciæ, à Seleuco uno ex Alexandri ſucceſſoribus.*

e *Vitium illud notat, quo qui laborat, ad quoduis ſcelus facile ac propenſo animo feratur.* f *Potentia qua ſeſe exerit in feriendis & proterendis ſuis hoſtibus.* g *Diſtinguitur ab Antiochia Syriæ.* h *Heb. quo ſignificatur, diuina gratiæ dona in nobis eſſe tanquam in theſauris, eaq; noſtra non eſſe, ſed Dei. Sic Dauid, Poſuiſti in os meum canticum nouum, Pſal. 40. 1.* i *Sublatum euexit in dignitatem.* k *Aperte, exerta vi ad hoſtes populi ſui conterendos.* l *A nato Iſaaco ad deletos vſque, ductore Ioſua, Cananæos, interceſſerunt anni quadringenti quadraginta ſeptem, ideò additur particula circiter, quia tres anni deſunt, ſed vſus eſt maiore numero integro Apoſtolus.*

gentis quinquaginta || dedit iudices vſque ad Samuelem Prophetam.

21 Et exinde || petierunt regem, || deditque eis Deus Saul filium Cis, virum ex tribu Beniamin,[m] annis quadraginta.

22 Et amoto illo, || excitauit eis Dauid regem: cui etiam teſtimonio dato, dixit, || inueni Dauid *filium* Ieſſe, virum ſecundum cor meum, qui exequetur omnes voluntates meas.

23 [9] Huius è ſemine Deus || ſecundum promiſſionem excitauit Iſraeli Seruatorem Ieſum:

24 || Quum ante prædicaſſet Iohannes [n] coram eo iam aduentante, Baptiſmum reſipiſcentiæ Iſraeli.

25 Quum autem expleret Iohannes curſum, dixit, || Quem me ſuſpicamini eſſe? non *is* ſum ego, ſed ecce, venit poſt me, cuius pedum ſoleam non ſum dignus qui ſoluam.

26 [10] Viri fratres, filij generis Abrahæ, & qui inter vos timent Deum, vobis ſermo ſalutis huius miſſus eſt.

27 [11] Qui enim habitabant in Hieruſalem, & primores eorum, quum ignorarent iſtum, & *eo* condemnato, voces Prophetarum quæ per omne Sabbathum leguntur, impleuerunt:

28 Et nulla cauſa mortis inuenta, || petierunt à Pilato vt necaretur.

29 Quum verò perfeciſſent omnia quæ de eo ſcripta erant, detractum è ligno, poſuerunt in monumento.

30 || [12] Deus autem excitauit eum à mortuis.

31 Qui viſus eſt per dies multos ijs qui ſimul aſcenderant cum eo à Galilæa in Hieruſalem, ſuntque teſtes eius apud populum.

32 Nos quoque vobis euangelizamus eam promiſſionem quæ Patribus facta eſt, Deum expleuiſſe filijs illorum, *id eſt*, nobis,[o] excitato Ieſu:

33 [13] Vt etiam in Pſalmo ſecundo ſcriptum eſt, || Filius meus es tu, ego hodie genui te.

34 Quòd autem excitauerit eum à mortuis, non ampliùs reuerſurum in ſepulchrum: ita dixit, || Dabo vobis [p] firmas illas Dauidis beneficentias.

35 [14] Ideò & aliâs dicit, || Non ſines Sanctum tuum ſentire corruptionem.

36 Nam Dauid quidem quum ſua ætate inſeruiſſet Dei concilio, || obdormiuit, & adiunctus eſt patribus ſuis, ſenſitque corruptionem:

37 At is quem Deus excitauit, non ſenſit corruptionem.

38 [15] Notum igitur ſit vobis, fratres, annuntiari vobis remiſſionem peccatorum per iſtum:

39 [q] Et ab omnibus à quibus per Legem Moſis [r] abſolui non potuiſtis, per hunc, quemuis qui credat, abſolui.

40 [16] Videte ergo ne vos inuadat quod dictum eſt in [ſ] Prophetis.

41 || Videte ô contemptores, & admiramini, & euaneſcite: quia opus operor ego diebus veſtris, opus quod non credetis ſiquis enarrauerit vobis.

42 [17] Egreſſis autem *eis* è ſynagoga Iudæorum, rogarunt Gentes vt in proximè ſequens Sabbathum loquerentur ſibi hæc verba.

43 Soluto autem conuentu, ſequuti ſunt multi ex Iudæis & [t] religioſis proſelytis Paulum ac Barnabam: qui alloquẽtes eos, perſuaſerunt eis vt perſeuerarẽt in gratia Dei.

44 Sequẽte verò Sabbatho vrbs propè tota coacta eſt ad audiendum ſermonem Dei.

45 [18] Viſa autem turba Iudæi repleti ſunt inuidia, & contradicebant ijs quæ à Paulo dicebantur, contradicentes ac [u] blaſphemantes.

46 [19] Tunc [x] libertate vſi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis neceſſe fuit primùm exponi ſermonem Dei: poſtquam autem repelliſtis illum, & indignos vos ipſos [y] decernitis æterna vita, ecce, conuertimur ad Gentes.

47 Sic enim nobis mandauit Do-

Iudic.3.9.
1.Sam.8.5.
1.Sam.9.15.
& 10.1.
1.Sam.16.15.

9 Ieſum eſſe ſeruatorē illum ex Dauide exoriturum probat ex Iohannis teſtimonio.

Pſal.89.21.
Eſa.11.1.
Malach.3.1,
matth.3.10.
& 11.10,
mar.1.2,
luc.3.3.
Mat.3.11,
mar.1.7,
ioh.1.20.

10 Iudæis propriè promiſſus & miſſus Chriſtus.

Mat.27.22,
mar.15.13,
luc.23.23,
ioh.19.6.
Mat.28.2,
mar.6.6,
luc.24.6,
ioh.20.19.

11 Ieſu acciderũt quęcunque de Meſſia prædixerant Prophetæ vt hinc quoq; conſtet illũ eſſe verum & vnicum illum Seruatorem: nec tamen propterea excuſantur, qui cum non modò non receperunt, ſed etiam crudeliſſimè (quanuis innocentem) ſunt perſecuti. 12 Opponenda eſt gloria reſurrectionis, ignominiæ crucis & ſepulturæ, Probatur autem reſurrectio tum oculatis teſtibus, tum Prophetarum teſtimonijs. 13 Si Chriſtus manſiſſet in morte, non eſſet verus Filius Dei, nec firmum eſſet fœdus cum Dauide ſancitum.

Pſal.2.7,
hebr.1.5.&
5.5.
Eſa.55.3.
Pſal.16.10.

14 Sic intrauit ſepulchrum Dominus vt ne corruptionẽ quidem ſenſerit.

1.Reg.2.10,
ſupra,2.20.

15 Chriſtus ideò miſſus, vt per legẽ damnatos gratuita remiſſione peccatorum donet.

16 Beneficia Dei cedunt contemptoribus certo exitio.

Haba.1.5.

17 Gentes præeunt Iudæis in regnum cœlorum.

18 Euangelij eiuſdem odor reprobis incredulis mortem ſpirat, electis autem credẽtibus, vitam.

19 Euangelium, expreſſo Dei mandato, Gentibus promulgatum.

[m] *In hoc quadraginta annorum ſpatio, coniungi debet tempus Samuelis cum temporibus Saulis, illius enim quaſi abſorpta fuit a regno adminiſtratio.* [n] *Iohannes apparitoris inſtar Chriſtum non eminus, vt alij Prophetæ venturum ſignificauit, ſed iam iter ingreſſum & ſibi imminentem commonſtraret.* [o] *Verè enim tunc & manifeſtè apparuit vt Dei vnigenitus Filius, cum depoſita infirmitate, victor mortis è ſepulchro emerſit.*

[p] *Ad verb. ſancta Dauid fidelia, ſancta autem vocãt Græci quod Hebræi beneficentias: vocantur autem beneficentia Dauid paſſiua ſignificatione, id eſt, quæ in Dauidem fuerunt collatæ: fideles autem dicuntur Hebræorum idiotiſmo, firma atque conſtantes.* [q] *Cùm ceremoniæ legales vos abſoluere non potuerint à peccatis abſoluemini per iſtum, ſi fide illum amplectamini.* [r] *Ad verb. iuſtum declarari.* [ſ] *Vide Mar.1.2.* [t] *Qui relicto Paganiſmo, Moſis religionẽ erant amplexi.* [u] *Contumelijs & conuicijs inceſſentes.* [x] *Vſi oratione libera, aperta, & confidente.* [y] *Hoc veſtro facto, quaſi ſententia in vos lata ſtatuitis & decernitis.*

minus, *dicens*, ‖ Conſtitui te vt ſis lux Gentium, vt ſis ſaluti vſque ad vltimas terras.

48 Gentes autem hæc audientes, gauiſę ſunt, & glorificabant ſermonem Domini: & crediderũt quotquot erant [z] ordinati ad vitam æternam.

49 Perferebatur autem ſermo Domini per totam illam regionem.

50 [20] Iudæi verò extimularũt mulieres [a] religioſas & honeſtas, & primos vrbis, & excitarũt perſequutionem in Paulum ac Barnabam, eieceruntq́ue eos è finibus ſuis.

51 [21] ‖ At illi excuſſo puluere pedum ſuorum in eos, venerunt Iconium.

52 Diſcipuli verò replebantur gaudio & Spiritu ſancto.

Iſa.49.6.

19 Ea eſt ſtium Euangelij calliditas, vt quorundam ... alioqui non penitus malorũ, ſimplicitate ad illam crudelitatem exercẽdam abutantur.

Infr.18.6, Matth.10.14, Mar.6.11. Luc.9.5.

21 Non obſtat mundi perfidia, quominus ibi Dominus Eccleſiam colligat, & collectam foueat.

z ... itaque aut non omnes erant vitæ æternæ deſtinati, aut omnes ...eſſe fuiſſet credere, quod quia verum non eſt, ſequitur quoſdam ...tinatos fuiſſe: itaque non tantum Deum præſciuiſſe, ſed etiam ...ordinaſſe, vt nec fides nec fidei effecta, cauſſa ſint ordinationis, ...ordinatio fidei. a *Quæ eſſent Moſis Legem amplexæ.*

CAP. XIIII.

1 Paulus & Barnabas 5 Iconio eijciuntur, 6 Paulus Lyſtra 10 claudum ſanat: 13 & ſibi ſacrificaturos 15 prohibet. 19 Ibidem Iudæis autoribus lapidatur, 23 Hinc multis Eccleſijs peragratis, 26 Antiochiam reuertuntur.

1 FActum [1] eſt autem [a] Iconij vt ſimul introirent ſynagogam Iudæorũ, & loquerẽtur, ita vt crederet Iudæorum ſimul & Græcorum magna multitudo.

2 Qui verò [b] increduli fuerunt Iudæi, incitarunt & [c] malè affectos reddiderunt animos Gentium aduerſus fratres.

3 [2] Multum igitur tempus *ibi* egerunt liberè loquentes, freti Domino, qui teſtimonium dabat ſermoni gratiæ ſuæ, dabatque vt ſigna & miracula ederentur per manus eorum.

4 Diuiſa eſt autem multitudo vrbis: & alij quidem erant à Iudæis, alij verò ab Apoſtolis.

5 Quum autem factus eſſet impetus Gentium ac Iudæorum vnà cum ſuis primoribus, vt contumelijs afficerent & lapidarent eos,

6 Re conſiderata, [d] perfugerunt in ciuitates Lycaoniæ, Lyſtram & Derben, & circumiacentem regionem.

7 Et illic prædicabant Euangelium.

Cap.XIIII. 1 Non minus conſtanter eſſe nos oportet, quã obſtinata eſt malorũ peruerſitas.

2 Non cedendum minis, imò ne aperto quidem furori, ...ſi quum ita prorſus ... neceſſe eſt, idque nõ quietis captandæ cauſa, ſed vt ...latius propagetur Euangelium.

a *Iconium ...bs fuit Lycaonia.*

b *Qui nõ paruerũt doctrinæ.*

c *Ad verſum, deprauarunt.*

8 [3] Quidam autem vir Lyſtris impotens pedibus ſedebat, claudus ab vterò matris ſuæ, qui nunquam ambulauerat.

9 Hic audiuit Paulum loquentem: qui quum intendiſſet in eum oculos, & vidiſſet quòd fidem haberet *ſe* ſeruatum iri,

10 Dixit voce magna, Surge in pedes tuos rectus. Tum *ille* quum exiliſſet, ambulauit.

11 Turbæ verò quum vidiſſent quod fecerat Paulus, ſuſtulerunt vocem ſuam, Lycaonicè dicentes, Dij aſſimilati hominibus, deſcenderunt ad nos.

12 Vocabantq́ue Barnabam, Iouem: Paulum verò, Mercurium: quoniam is erat dux ſermonis.

13 Sacerdos autem Iouis collati ante illorum vrbem, quum tauros vittatos ad [e] veſtibula adduxiſſet, volebat cum turba ſacrificare.

14 Quod cùm audiſſent Apoſtoli Barnabas & Paulus, [f] diruptis pallijs inſilierunt in turbam, clamantes,

15 [4] Ac dicentes, Viri, cur iſta facitis? Nos quoq; ſumus homines [g] iiſdem quibus vos affectionibus obnoxij, annuntiantes vt à [h] vanis iſtis rebus conuertimini ad Deum illum viuum, ‖ qui fecit cælum & terram & mare, & omnia quæ in eis ſunt:

16 [5] Quique præteritis ætatibus ‖ ſiuit omnes Gentes ſuis ipſarum vijs incedere:

17 Quanquã non paſſus eſt ſe *eſſe* expertem teſtimonij, *nobis* benefaciendo, dans nobis cœlitus pluuias ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda noſtra.

18 Et hæc dicentes, vix compeſcuerunt turbam ne ipſis ſacrificaret.

19 [6] Superuenerunt autẽ quidam Iudæi Antiochia & Iconio, qui illecta turba, ‖ Paulum lapidatum traxerunt extra vrbem, exiſtimantes eum mortuum eſſe.

20 Sed quum cinxiſſent eum diſcipuli, ſurrexit, & ingreſſus eſt vrbẽ: & poſtridie abijt Derben cum Barnaba.

21 [7] Quumque euangelizaſſent vrbi illi, & docuiſſent multos, reuerſi ſunt Lyſtram & Iconium, & Antiochiam:

22 [8] Confirmantes animos diſcipulorum, hortantes vt permanerent in fide, &

3 Vetus eſt diaboli aſtus efficere vt fideles ſerui Dei vel ſemel profligentur, vel pro idolis colantur, idq́; præcipuè arrepta ex miraculis occaſione.

4 Idololatria enĩ dicitur quæ creaturis quantumuis ſanctis & eximijs, quod vnius Dei eſt tribuit, nempe inuocationis cultũ.

5 Conſuetudo quãtumlibet vetus non excuſat idololatras.

6 Diabolus in extremũ redactus, tãdem apertè furit, ſed fruſtrà, tunc quoq; quum videtur eſſe ſuperior.

Gen.1.1, pſal.146.6, apoc.14.7, Pſal.81.13.

7 Per medias mortes nihilominus in vocatione pergendum.

8 Miniſtrorum eſt, non tantùm docere, ſed etiam doctos confirmare, & ad crucẽ præparare.

2.Cor.11.15.

e Ædium in quibus habitabãt Paulus & Barnabas.

f Vide Mat. 26.65.

g Mortales vt vos eſtis, & eiuſdem atque vos humana

---

d Licet aliquando fugere pericula opportunè.

natura participes. h *Hebræorum more Idola res vanas vocant.*

i. Ex arbitrio ſuo viuere, nulla ipſis præſcripta ratione religionis.

dicentes, oportere per multas oppreſſiones nos ingredi in regnum Dei.

23 [9] Quumq́; ipſis per ſuffragia creaſſent per ſingulas Eccleſias Presbyteros, precatiq́; eſſent cum ieiunijs, commēdarunt eos Domino in quem crediderant.

24 [10] Peragrataq́; Piſidia, venerunt in Pamphyliam.

25 Ac Pergæ loquuti *Dei* ſermonem, deſcenderunt [k] Attaliam.

26 ‖ Et illinc abnauigarunt [l] Antiochiam, vnde fuerant commendati gratiæ Dei ad opus quod expleuerant.

27 Quum autem veniſſent & coegiſſent Eccleſiam, retulerunt quanta Deus per ipſos effeciſſet, eumque aperuiſſe Gentibus oſtium fidei.

28 Et egerunt illic multum tempus cum diſcipulis.

9 Apoſtoli plātatas Eccleſias commiſerūt proprijs paſtoribus, quos quidem, nec temerè, ſed præeuntibus precibus & ieiunijs, crearunt, nec pretio aut imperioſa poteſtate Eccleſijs obtruſerunt, ſed cœtus ſuffragijs comprobatos cōſtituerunt.

Supra, 13, 3.

10 Paulus & Barnabas ſua peregrinatione defuncti & Antiochiam reuerſi, rationem itineris ſuæ Eccleſiæ exponunt.

[k] *Attalia vrbs Pamphyliæ maritima, Lyciæ vicina.*

[l] *Antiochiam Syriæ.*

CAP. XV.

2 Antiochenis quidem iugum Legis obtrudere conantur. 6 Conſultant de hac re Apoſtoli: 19 & quid facto opus eſt 23 per literas indicant. 36 Inter Paulū & Barnabam 39 acris contentio oboritur.

CAP. XV.

1 Eccleſia tandem etiā ciuili diſſidio exercetur, orto à ſuperbis & præfractis ingenijs malorū initio. Fuit autem prima cōtētio, de Chriſti officio, ſola ne ipſius iuſtitia per fidem apprehenſa iuſtificati ſeruemur, an verò Legis etiam obſeruatione ſit opus.

2 Eccleſiarum conuētus ad opprimendas hæreſes inſtituti, ad quos cōmuni nomine certi homines mittebantur.

3 Res prius in Apoſtolorum & Presbyterorum conuentu, audita vtraque parte diſceptatur, deinde cum plebe communicatur.

1 PORrò [1] [a] quidam qui deſcenderant à Iudæa, docebant fratres, & *dicebant*, Niſi circuncidamini ritu Moſis, non poteſtis ſeruari.

2 [2] Orta igitur ſeditione ac diſceptatione non exigua Paulo ac Barnabæ aduerſus illos, ſtatuerunt vt aſcenderent Paulus & Barnabas & quidem alij ex illis ad Apoſtolos ac Presbyteros Hieroſolymam, *percontaturi* de hac quæſtione.

3 Illi ergo [b] deducti ab Eccleſia, peragrarunt Phœnicen & Samariam, narrātes conuerſionem Gentium: & adferebāt gaudium magnum omnibus fratribus.

4 Quum autem adueniſſent in Hieruſalem, excepti ſunt ab Eccleſia & ab Apoſtolis ac Presbyteris, & annuntiarunt quæcunque Deus per ipſos effecerat.

5 Sed (*aiebant*) quidam ſurrexerunt è ſecta Phariſæorum qui crediderunt, dicentes oportere circūcidere eos, & præcipere vt obſeruent Legem Moſis.

6 [3] Congregati ſunt igitur Apoſtoli & Presbyteri vt diſpicerent de hoc negotio.

7 Quum autem multa diſceptatio fuiſſet, ſurgens Petrus dixit eis, ‖ [4] Viri fratres, vos ſcitis Deum [c] iampridem [d] inter nos elegiſſe *me*, vt per os meum audirent Gentes verbum Euangelij, & crederent.

8 Et Deus qui nouit corda, dedit eis teſtimonium, dato ipſis Spiritu ſancto, ſicut & nobis.

7 ‖ Nihilq́; [e] diſcreuit inter nos & illos, [f] fide purgatis cordibus eorum.

10 [5] Nunc ergo [g] quid tentatis Deū, ‖ impoſito iugo ceruici diſcipulorum, quod neque patres noſtri neq; nos portare potuimus?

11 Imò per gratiā Domini Ieſu Chriſti credimus nos ſeruatum iri, quemadmodum & illos.

12 [6] Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum exponentes quanta Deus edidiſſet ſigna & miracula per ipſos inter gentes.

13 Poſtquam autem conticuiſſent, reſpondit [h] Iacobus, dicens, Viri fratres, audite me,

14 [7] Simeon expoſuit quomodo primùm Deus reſpexerit *Gentes*, vt ſumeret ex ipſis populum nomini ſuo.

15 Et huic *rei* conſonant verba Prophetarum: ſicut ſcriptum eſt,

16 ‖ Poſt hæc reuertar, & reſtaurabo tabernaculū Dauid collapſum, & ruinas eius reſtaurabo, & rurſus erigam illud:

17 Vt requirant reliqui homines Dominum, & omnes Gentes ſuper quas inuocatum eſt nomen meum: dicit Dominus qui facit hæc omnia.

18 [i] Nota ſunt Deo ab *omni* æuo omnia opera ſua.

19 [8] Quamobrem ego cenſeo nō eſſe obturbandos eos ex Gentibus qui ad Deum conuertuntur.

20 Sed ad eos ſcribendū vt abſtineant à [k] pollutionibus idolorum, & ſcortatione, & ſuffocato & ſanguine.

Supra, 10, 30, & 11, 13.

4 Deus ipſe in vocatione Gentium incircunciſarum, docuit fide abſque legali cultu ſalutem cōſtare.

Suprà, 10, 43, 1. cor. 1, 2, Mat. 5, 4.

5 Petrus à ceremonijs ad Legē ipſam in genere tranſiens, docet, ſi petenda eſſet à Lege ſalus, non autem à ſola gratia in Ieſu Chriſto, nullum fore ſeruandum quoniā Legem præſtare nullus vnquam potuit, ne ex Patriarchis quidem, aut ipſis Apoſtolis.

6 Viua legitimi cōcilij effigies, vbi ſola Dei veritas regnat.

Amos 9. 11.

7 Gentium vocationem ex Dei verbo cōfirmat Iacobus Petro aſſentiens.

8 In rebus medijs hactenus communicādum cum fratrum infirmitate, vt eis concedatur diſcedi ſpatium.

---

[a] *Epiphanius indicat fuiſſe Cerinthum.* [b] *Officioſè deducti ab Eccleſiaſtico cœtu, i. à quibuſdam delegatis ab Eccleſia.*

[c] *Ad verb. à diebus antiquis, id eſt, ab initio mandati præconij Euāgelij, & ſtatim poſt delapſum ſuper nos Spiritum ſanctum.* [d] *Ex nobis, vel ex noſtro cœtu Apoſtolico.* [e] *Nullum diſcrimen fuit, quod attineat ad gratuiti fauoris beneficium.* [f] *Chriſtus pronunciat Beatos, qui mundi ſunt corde: tales autem effici fide nunc planè & dilucide dicitur.* [g] *Cur tentatis Deum, quaſi ille non valeat ſaluare fide.* [h] *Alphæi, qui & frater Domini fuit dictus.* [i] *Nihil ergo fit temerè, ſed Dei ordinatione.* [k] *A ſacrificijs ſeu à conuiuijs quæ in idolorum templis agitabantur.*

21 Moſes enim ab ætatibus antiquis in ſingulis ciuitatibus habet qui ipſum prædicent, quum in ſynagogis per ſingula Sabbatha legatur.

22 [9] Tunc viſum eſt Apoſtolis & ſenioribus cum tota Eccleſia, delectos ex ſeſe viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba: *nempe* Iudam qui cognominabatur Barſabas, & Silam, viros primarios inter fratres.

23 Et iſta per manus eorum *mittenda* ſcribere: Apoſtoli & Presbyteri & fratres, ijs qui ſunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia fratribus, qui *ſunt* ex Gentibus, ſalutem.

24 [10] Quoniam quoſdam [l] è nobis egreſſos audiuimus vos turbaſſe verbis, [m] labefactantes animas veſtras, iubentes *vos* circuncidi, & ſeruare Legem, quibus *hoc* non præceperamus:

25 Viſum eſt nobis concorditer coactis, electos viros mittere ad vos cum dilectis noſtris Barnaba & Paulo,

26 Hominibus qui [n] expoſuerunt animas ſuas pro nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti.

27 Miſimus ergo Iudam & Silam, qui & ipſi vobis eadem verbis renuntiabunt.

28 Viſum eſt enim [o] Spiritui ſancto ac [p] nobis, nequid amplius imponeremus vobis oneris quàm hæc [q] neceſſaria:

29 [12] *Videlicet* vt abſtineatis ab ijs quæ ſunt immolata ſimulacris, & ſanguine, & ſuffocato, & ſcortatione: à quibus ſi conſeruaueritis voſipſos, bene agetis. Valete.

30 [13] Illi igitur dimiſſi venerunt Antiochiam: & coacta multitudine, reddiderunt epiſtolam.

31 Quam quum legiſſent, gauiſi ſunt ſuper exhortatione.

32 Iudas quoq; & Silas, quum eſſent & ipſi Prophetæ, multo ſermone adhortati ſunt fratres, & confirmarunt.

33 Et quum egiſſent *illic* aliquandiu, dimiſſi ſunt [r] cum pace à fratribus ad Apoſtolos.

9 In legiti- a ſynodo, ec ij quib9 ermittitur dicii, quic uam tyran- cè ſtatuūt, ec commu- s cœtus tu ultuoſè ſe pponit ſe- ntibus ex Dei verbo iu dicibus: nec ſimilis ra- o obſerua- r in ſignifi- idis & ſta- liēdis quæ n fuerint ecreta.

o Conclu- t ſynodus ieroſoly- ana, la- factari ani us ab ijs a ſalutem iūde quam olo Chri- o per fidē pprehenſo endā do- nt, vnde- nque ſint ofecti, & uiſcunque thoritatē vocatio- prætexāt.

Ea de- m eſt le- tima ſy- dus, cui piritus ſan- s præeſt.

Charitas tam in re- s per ſe edijs eſt ceſſaria.

13 Omnium tereſt, quid edum ſit mò cogno re, nedū t Eccleſiam porteat, ni- l ſciendo, pendere ex quorundam placitis.

E noſtra congregatione. m *Tranſlatione ſumpta ab illis, qui ad ædificatum eſt, diruunt: ædificari autem Eccleſiam, pro conſti- familiaris eſt Scriptura metaphora.* n *Qui extremis periculis poſuerunt vitam ſuam.* o *Mentio fit inprimis Spiritus ſancti, umanum negotium illud eſſe videatur.* p *Non quòd tribuatur pria authoritas hominibus, ſed vt miniſterij & operæ fidelitas de- ſtretur.* q *Neceſſitas illa non fuit præciſa, ſed referri debuit temporis conditionem, vt aliarum Gentium cum Iudæis eſſet ma- pta, & minus diſſentanea vitæ ratio.* r *Hebr. id eſt, fratribus omnia fauſta precantibus, & cum bona Eccleſiæ venia.*

34 Sed Silæ viſum eſt ibi manere.

35 Paulus autem & Barnabas quoq; egerunt Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum alijs etiam multis ſermonem Domini.

36 [14] poſt aliquot autem dies dixit Barnabæ Paulus, Reuerſi inuiſamus fratres noſtros per omnes ciuitates in quibus annuntiauimus ſermonem Domini, *cognituri* quomodo habeant.

37 [15] Barnabas autem conſuluit vt aſſumerent ſecum Iohannem qui vocabatur Marcus:

38 Paulus autem æquum cenſebat eum non aſſumere qui abſceſſiſſet ab ipſis ex Pamphylia, nec eorum comes in illo opere fuiſſet.

39 [16] Sic igitur ſunt [f] exacerbati, vt alter ab altero diſcederet: & Barnabas, aſſumpto Marco, nauigaret Cyprum:

40 Paulus verò allecto Sila abijt, cōmendatus gratiæ Dei à fratribus.

41 Peragrauitq; Syriam ac Ciliciam, confirmans Eccleſias.

14 Eccleſiæ, niſi aſſiduè excolantur, facillimè degenerant, ideóque inſtitutæ fuerunt tum ſynodi tum etiam inſpectiones.

15 Triſte diſſidij inter optimos & cōiunctiſſimos viros exemplum, nō tamē de rebus profanis aut priuatis, neque de doctrina.

16 Deus quidem ſuorū etiam delictis, ad Eccleſiæ ſuæ ædificationē, vtitur: ſed tamen in optimis etiam cauſis cauendum, ne vltra modum efferueſcamus.

f *Vehementer commoti fuerunt animi. Theoph. puſilli animi affectionem humanam fuiſſe cenſet. Eſt autem conſideranda vis conſilij diuini: ita enim factum eſt, vt diuerſis in locis exercaratur doctrina Euangelij.*

CAP. XVI.

1 Paulus circunciſo Timotheo, 12 Philippis agens, 14 Lydiam in fide inſtituit: 16 Pythonis ſpiritum 18 expellit. 20 Propterea 22 virgis cæſi 24 in carcerem coniiciuntur. 26 Terræmotu 27 carceris ianuæ aperiuntur, 31 32 & eiuſdem cuſtos Chriſti fidem recipit.

1 PEruenit [1] autē Derben & Lyſtram: & ecce, diſcipulus quidam erat illic nomine ‖ Timotheus, filius mulieris cuiuſdam [a] Iudææ fidelis, cæterùm patre Græco.

2 Huic [b] dabāt teſtimonium fratres qui Lyſtris erant & Iconij.

3 [2] Eum *itaque* voluit Paulus ſecum proficiſci: & aſſumptum eum circuncidit, propter Iudæos qui in illis locis erāt: ſciebant enim omnes patrē eius Græcū eſſe.

4 [3] Prout antè pertranſibant vrbes, tradebant eis ſeruanda [c] inſtituta quæ decreta fuerant ab Apoſtolis & Presbyteris qui Hieroſolymis erant.

CAP. XVI. *Rom. 16.21. philip. 2.19. 1. theſſ. 3.2.*

1 Timotheū ne Paulus quidem ipſe niſi idoneo teſtimonio probatū, ad miniſterium aſſumpſit.

2 Timotheus non abſoluta neceſſitate, ſed propter temporis circunſtantiam ad lucrifaciendos Iudæos circunciditur.

3 Seruanda in rebus medijs charitas, tum vt infirmis, tum vt Eccleſiæ paci conſulatur.

a *Paulus commendat in poſteriore ad Timotheum, pietatem matris & auiæ Timothei.* b *Nimirum pietatis & honeſtatis.*
c *Decreta illa, de quibus egit ſuperiore capite.*

5 Itaque Eccleſiæ confirmabantur fide & augebantur numero quotidie.

6 [4]Phrygia autem peragrata & Galatica regione,[d] prohibiti à Spiritu ſancto loqui ſermonem in Aſia:

7 Quum veniſſent in Myſiam, tentabant ire in Bithyniam: ſed non ſiuit eos *ire* Spiritus.

8 Prẹterita autem Myſia, deſcenderunt Troada.

9 [5] Et viſum per noctem apparuit Paulo: Vir Macedo quidam aderat ſtans, & rogans eum, & dicens, Traijce in Macedoniam & ſuccurre nobis.

10 [6] Vt autem viſum vidit, ſtatim ſtuduimus abire in Macedoniam, [e] collatis argumentis colligentes vocaſſe nos Dominum, vt eis euangelizaremus.

11 Prouecti igitur Troade, rectum curſum tenuimus Samothracen, & ſequenti die Neapolin:

12 Et illinc Philippos, quæ eſt prima partis Macedoniæ vrbs, colonia. Egimus autem in ea vrbe aliquot dies.

13 [7] Et die Sabbathi egreſſi ſumus ex vrbe ad flumen, [f] vbi ſolebat eſſe precatio: vbi quum conſediſſemus, alloquuti ſumus mulieres quæ conuenerant.

14 [8] Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in vrbe Thyatirorum, Deum colens, *nos* audiuit; cuius Dominus adaperuit cor, vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo:

15 [9] Quum verò baptizata eſſet & domus eius, rogauit *nos*, dicens, Si iudicaſtis me fidelem eſſe Domino, ingreſſi domum meam, manete. Et adegit nos.

16 [10] Factum eſt autem proficiſcentibus nobis ad precationem, vt ancillula quædam habens ſpiritum [g]Pythonis, occurreret nobis, quæ quæſtum magnum præbebat dominis ſuis, vaticinando:

17 Hæc ſubſequuta Paulum ac nos, clamabat, dicens, Iſti homines, ſerui ſunt Dei illius ſummi, qui annuntiant vobis viam ſalutis.

18 Hoc autem fecit ad [h] multos dies. ſed moleſtè ferens Paulus, & conuerſus, ſpiritui dixit, Præcipio tibi per nomẽ Ieſu Chriſti, vt exeas ab ea. Exijt igitur eodem illo monumento.

4 Deus ſua momenta cōſtituit patefacienda ſuæ veritati, vt ſit prorſus gratuita tum electio tum vocatio.

5 Euangelij miniſtri ij ſunt per quos Dominus pereuntibus opitulatur.

6 Sancti nō temerè viſi omnibus quibuſuis crediderunt.

7 Deus à mulierculæ conuerſione ſuum in Macedonia regnum auſpicatus, oſtendit nullam eſſe in Euangelio perſonarum acceptionem.

8 Dominus quidē vnus cor aperit, ſed ad audiēdum verbum quod prædicatur.

9 Exemplū ſanctæ matriſfamiliās.

10 Satan ſeſe in Angelū lucis transformans tētat per cuniculos irrepere, ſed à Paulo palā impeditus eijcitur.

d *Cur quidē prohibiti fuerint non dicit, quod autem fuerint prohibiti dicit, inſtituens nos ad obediendum, non inquirendum.*

19 [11] Videntes autem domini abijſſe ſpem quæſtus ſui, præhenſum Paulum & Silam traxerũt in forum ad magiſtratus.

20 [12] Et offerentes eos præfectis, dixerunt, Homines iſti conturbant ciuitatem noſtram, quum ſint Iudæi:

21 [13] Et annuntiant ritus quos non licet nobis ſuſcipere neq; vſurpare, quum ſimus Romani.

22 [14] Vnà autem inſurrexit turba aduerſus eos: & præfecti diruptis eorum veſtibus, iuſſerunt *eos* virgis cædi.

23 Quũq; multas plagas eis impoſuiſſent, coniecerunt *eos* in carcerem, additis mandatis commentarienſi vt tutò eos aſſeruaret.

24 Qui quum tale mandatum accepiſſet, coniecit eos in intimum carcerẽ, & [i] pedes eorum adſtrinxit numella.

25 [15] Media autem nocte precantes Paulus & Silas hymnos canebant: & qui vincti erant exaudiebant eos.

26 Repètè verò terræmotus magnus extitit, ita vt concuterentur fundamenta carceris: & illicò apertæ ſunt omnes fores, & omnium vincula laxata.

27 [16]Expergefactus autem commentarienſis, quum videret fores carceris apertas, educto gladio erat ſeipſum interempturus, exiſtimans vinctos effugiſſe:

28 [17] Clamauit autem Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibiipſi mali: omnes enim hìc ſumus.

29 Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ *ad pedes*.

30 Et productis ipſis foras, ait, Domini, quid me oportet facere vt ſeruer?

31 At illi dixerunt, Crede in Dominum Ieſum Chriſtum, & ſeruaberis tu ac domus tua.

32 Et loquuti ſunt ei ſermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipſius.

33 [18] *Ipſe* verò illis aſſumptis ea ipſa hora noctis, lauit *eorũ* plagas & baptizatus eſt ipſe & omnes *domeſtici* illius illicò.

34 Quumq; perduxiſſet eos domum ſuam, appoſuit eis menſam: & exultauit quòd cum vniuerſa domo ſua crediſſet Deo.

35 [19] Die autem exorto præfecti miſerunt [k] viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.

11 Cupiditas quæſtus, perſequēdæ veritatis occaſio. Deus interea Timotheo parcēs, Paulum & Silam, vt firmiores, ad certamē vocat.

12 Auaritiæ prætexitur tum publicæ pacis tum etiam pietatis ſtudium.

13 Satanicū argumentū à maiorum autoritate, ſine vllo diſcrimine.

14 Iniquorum magiſtratuum exemplum, populi furori obſequētium.

15 Sanctorū preces cœlū & terrā cōcutiunt.

16 Miſericors Dominus, quoties libuit per mediā mortem ad vitā trahit, & pro iuſtis pœnis ſummā clemētiam impertitur.

17 In medijs, præſertim extraordinarijs, ne pes quidem niſi Deo præeunte mouendus.

18 Deus eadem quum libuit manu vulnerat & ſanat.

19 Ignominia tandem iniquorum magiſtratuū merces.

---

[e] *Supra, 9.22.* [f] *Vbi de more ſolebant eſſe conuentus.* [g] *Epitheton Apollinis qui reſponſa daret petentibus.* [h] *Miraculum non feſtinauit Paulus omnia ſiquidem fecit ductore Spiritu.*

[i] *Vt tutius aſſeruarētur, compegit eorum pedes in numellam. Numella autem fuit lignea machinæ genus, in quam pes & collum immittebant.* [k] *Viatores erant quibus vocandi cauſa vtebantur Magiſtratus.*

36 Annuntiauit

19 Nō ſunt
uidem re-
ılandæ in-
iuriæ,ſed ni-
hilominus
endum eſt
dminculis
Domino
orrectis,ad
ohibēdam
mpiorum
ibidinem,
t ſaltem a-
ijs ſimiliter
ocant.
, Impij nō
Dei ſed ho-
inum me-
mouētur:
Deus hac
iam ratio-
e ſuis pro-

36 Annuntiauit autem commentarienſis hos ſermones Paulo, Miſerunt *inquit*, præfecti vt dimittamini nunc igitur egreſſi, ite in pace.

37 [20] Paulus autem dixit eis, Cæſos nos publicè, indicta cauſa, quum ſimus Romani, coniecerunt in carcerē, & nunc clàm nos eijciunt? non profectò: ſed veniant ipſi, & nos educant.

38 [21] Renuntiauerunt autem Præfectis viatores verba iſta: timueruntque audito eos Romanos eſſe.

39 Et veniētes precati ſunt eos, & eductos rogarant vt egrederentur ex vrbe.

40 [22] Egreſſi autē è carcere, introierunt ad Lydiam: & viſis fratribus, conſolati ſunt eos, & egreſſi ſunt.

ſpicit, quum ita opus eſt. 22 Sic vitanda pericula, vt nunquam negligatur officium.

CAP. XVII.

1 Paulus Theſſalonica 3 Chriſtum annuntians, 6 7 à Iaſone exceptus, 10 Berœam emittitur: 15 inde Athenas profectus, 19 in Areopago 23 Deum illis ignotum annuntiat, 34 nonnullis ad Chriſtum conuerſis.

AP. XVII.
Pauli &
ilæ eiectio,
ultorum
orum ſa-
s.
Chriſtus
deò media-
quia cru
ixus re-
rexit, ne-
m vt pro-
er crucis
ominiam
epudian-
us.
Zelus in-
edulorum
antumli-
et ſpecio-
s, tandem
lām de-
hēditur,
que recti-
dine ne-
e vlla æ-
tate niti.
d non li-
e malis
cquidli-
t, quum

1 QVum [1] autem iter feciſſent per Amphipolin & Apolloniam, venerunt Theſſalonicam, vbi erat ſynagoga Iudæorum.

2 Paulus autem ſicut conſueuerat introiuit ad eos, & per ſabbatha tria diſſeruit *cum* eis ex Scripturis,

3 [2] Adaperiens & proponens oportuiſſe Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis, & hunc eſſe Chriſtum Ieſum, Quem ego *inquit* annuntio vobis.

4 Nōnulli igitur eorum aſſenſi ſunt, & conſociati ſunt Paulo & Silæ, & religioſorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucæ.

5 [3] Sed inuidia commoti Iudæi qui increduli erant, aſſumptis quibuſdā [a] circunforaneis viris ſceleratis, ac turba coacta, perturbarunt vrbem: & adorti domum Iaſonis, ſtudebant eos adducere ad populum.

6 Et quum non inueniſſent eos, traxerunt Iaſonem & quoſdam fratres ad præfectos vrbis, clamando, Hi ſunt qui [b] orbis terrarum ſtatum ſubuerterunt: & hîc adſunt.

ter eos etiam excitet Deus quorum operâ ad ſuos liberan-
s vtatur.

7 Quos excepit Iaſon: qui omnes contra decreta Cæſaris faciunt, regem alium dicentes eſſe, Ieſum.

8 Cōcitarunt autem turbam & præfectos vrbis hæc audientes:

9 *Qui* tamen quum [c] ſatis accepiſſent ab Iaſone & cæteris, dimiſerunt eos.

10 [4] Fratres verò ſtatim per noctem emiſerunt Paulum ſimul & Silam Berœam: qui quum adueniſſent, ierunt in ſynagogam Iudæorum.

11 [5] Fuerunt autem iſti [d] generoſiores ijs *Iudæis* qui erant Theſſalonicæ, vt qui receperint ſermonem cum omni alacritate, quotidie ſcrutantes Scripturas, an hæc ita ſe haberent.

12 Multi igitur crediderunt ex eis, & Græcæ mulieres honeſtæ, & viri non pauci.

13 [6] Vt autem cognouerunt Theſſalonicenſes Iudæi Berœæ quoq; annuntiatum eſſe à Paulo ſermonem Dei, venerunt etiam illuc, concitantes turbam.

14 [7] Sed ſtatim Paulum emiſerunt fratres, vt iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus ſubſtiterunt illic.

15 [8] Qui verò Paulum ſuſceperant tuto loco conſtituendum, [e] deduxerunt eum Athenas vſque: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, vt quamcitiſſimè ad ipſum venirent, abierunt.

16 [9] Paulo autem Athenis illos expectante [f] irritabatur ſpiritus eius in ipſo, quum conſpiceret vrbem [g] idolis deditam.

17 Diſſerebat igitur in ſynagoga cum Iudæis & religioſis, & in foro quotidie [h] cum quibuſuis obuijs.

18 [10] Quidam autem ex Epicureis & Stoicis philoſophis conflictabantur cum

4 Ea demū eſt ſpiritus prudentia quæ Dei gloriam ſibi ſic proponit pro ſcopo, vt nuſquam ab ea deflectat.

5 Dominus in eadem gente varia inſcrutabilis ſuæ ſapientiæ exēpla, eodem penè momento proponit, vt timeatur.

6 Habet etiam ſuos zelotas Satan, & eos quidē quos minimè oportuit.

7 Non eſt conſilium nec rabiens contra Dominum.

8 Excubant viciſſim oues Chriſtianæ pro paſtorum ſalute, ſed in Domino.

9 In lucta ſapientiæ diuinæ cum humana, homines irrident quod non intelligunt: Deus autem ſtultorum curioſitate vtitur vt electos ſuos colligat.

10 Duæ præcipuæ philoſophorum ſectæ Chriſtum oppugnant: vna, eorum qui omnem religionem irrident: altera, eorum qui de religionis capitibus pro ſuo arbitrio ſtatuunt.

---

[a] *Cuiuſmodi ſolent in foro vitam terere, viles nimirum & vena-*
quos fæcem & ſentinam vrbis vocare ſolet Cicero.

[b] *.i. Iſti vbique Gentium & locorum ſunt ſeditionum authores.*

[c] *Hoc de ſatiſdatione iudicio ſiſti intelligendum eſt.*

[d] *Comparat Iudæos cum Iudæis.*

[e] *Non fruſtra laudati ſunt Iudæi Berrœenſes, qui è Macedonia Athenas Paulum incolumem deduxerunt, cùm tota Theſſalia, Bœotia, & Attica intercedant.*

[f] *Non poterat ſuſtinere.*

[g] *Idolis addictam & mancipatam, Pauſanias ſcribit Athenis plura fuiſſe idola, quàm in reliqua tota Græcia, imò & pudoris, famæ & appetitionis apud eos aras extitiſſe.*

[h] *Quemcunque obuium habuiſſet Paulus, qui eum loquentem audire ſuſtineret, cum eo diſſerebat, totus ardens zelo gloria Dei.*

11 Sapiētia hominis, vanitas.

12 Ipſi idololatræ firmiſſima ſuppeditant aduerſus ſuperſtitionē ſuā argumenta.

13 Stultiſſimū eſt creatorem creaturæ cōparare, incōprehenſibilem circumſcribere, & eum putare donis cōciliari à quo omnes omnia acceperunt. Ij ſunt autē idololatriæ fontes.

Sup.7.48.
Pſal.50.8.

14 Deus in operibus ſuis eſt mirificus, præſertim in hominis opificio, non vt in ipſis operibus obſtupeſcamus, ſed vt ad opificem aſſurgamus.

Eſa.40.23.

eo: & quidam dicebant, Quid vult[i] nugator iſte dicere? Alij verò, Peregrinorū deorum videtur annuntiator eſſe: quia Ieſum & reſurrectionē annuntiabat eis.

19 Et prehenſum eū duxerunt in[k] Areopagum, dicētes, poſſumúſ*ne* ſcire quæ ſit iſta noua quæ à te dicitur doctrina?

20 Peregrina enim quædam ingeris auribus noſtris. volumus ergo ſcire quidnam iſta ſibi velint.

21 [11](Cæterùm Athenienſes & aduenę hoſpites nulli alij rei vacabant niſi ad dicendum aut audiendū aliquid noui,)

22 [12] Stās autem Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienſes, omninò conſpicio vos[l] quaſi religioſiores.

23 Præteriens enim & contemplans [m] ſacra veſtra, inueni etiam aram cui inſcriptum erat, [n] Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio.

24 [13] Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo ſunt, quum ſit cœli & terrę Dominus, || in manufactis templis non habitat:

25 || Nec manibus hominum colitur, alicuius rei egens, quū ipſe det omnibus vitam & halitum & omnia.

26 [14] Condidítque ex [o] vno ſanguine omne genus hominum, vt habitarent per vniuerſam ſuperficiem terræ, definitis tempeſtiuitatibus quas præſtituit, & poſitis terminis habitationis eorum:

27 Vt quęrerent Deū ſi fortè[p] palpando eum inuenirent: quanquam profectò non longè abeſt ab vnoquoque noſtrûm.

28 Per ipſum enim viuimus, & mouemur, & ſumus: ſicut & quidam veſtratium poëtarum dixerunt, Nam huius progenies etiam ſumus.

29 || Progenies ergo Dei quum ſimus, non debemus exiſtimare auro aut argēto, aut lapidi,[q] ſculptili artificij aut commentationis hominum, numen eſſe ſimile.

30 [15] Temporibus igitur iſtius ignorantiæ diſſimulatis, Deus nunc denuntiat omnibus vbique hominibus vt reſipiſcant.

31 Eo quòd ſtatuit diem quo iuſtè iudicaturus eſt orbem terrarum, per eum virum quem definijt, [r] fide palam facta omnibus, illo à mortuis excitato.

32 [16] Quum audiſſent autem reſurrectionem mortuorum, alij quidem cauillabantur: alij verò dicebant, Audiemus te rurſus de hac re.

33 Et ita Paulus exiuit è medio eorū.

34 Quidam verò ei adiuncti crediderunt: in quibus & Dionyſius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

15 Vetus error errantes non excuſat, ſed Dei patientiam cōmendat: qui tamen futurus eſt iuſtus contemptorum iudex.

16 Homines vt ſuam vanitatem manifeſtè prodant, vno eodemque Euangelio variè afficiuntur: quod tamen non deſinit eſſe in electis efficax.

---

i Ad verbū ſeminilegus, quaſi ſemina legens, id eſt colligens, trāſlatio, ſumpta ab auicula quæ ſemina populatur, ad eos accommodata, qui nulla cum arte eam, quam ex quibuſdā auditionibus adepti ſunt ſcientiam, oſtentant. *k Locus erat dictus quaſi Martius collis, vbi iudices qui Areopagitæ dicebantur de ſummis criminibus cognoſcebant, apud quos aliquando Socrates cauſſam dixerat, poſtea impietatis ab illis condemnatus.* *l Detineri nimio atque peruerſo timore Deorum veſtrorū.* *m Sacra vocant, omne id quod religionis cauſa homines venerantur.* *n Pauſanias in Atticis meminit aræ Athenienſium, dicatæ dijs ignotis, Laertius in Epimenide meminit aræ nullo inſcripto nomine.* *o Ex vna cognatione ſiue origine.* *p Homines enim cæcorum inſtar, Deum non niſi palpando inueſtigare poterant antequam vera illa lux mundo illuceſceret.* *q Quæ materiis, puta aurum, argentum, lapides, ſolent humano artificio & prout hominibus comminiſci libuit, inſculpi, neque enim rudis illa materia, ſed arte quadam formam adepta, coli ſolet.*

r Chriſto iudice mundi declarato, per reſurrectionē à mortuis.

CAP. XVIII.

1 Paulum Corinthi 6 Gentes docentem, 9 ſolatur Dominus. 12 Coram Gallione accuſatur, 16 ſed fruſtra: 18 Hinc in Syriam, 19 deinde Epheſum profectus, 23 Galatiæ & Phrygiæ eccleſias confirmat. 24 Appollos ab Aquila exquiſitius inſtitutus, 28 Chriſtū magno cum fructu prædicat.

1 POſtea [1] Paulus diſcedens Athenis, venit Corinthum:

2 Et reperto quodam Iudæo, nomine || Aquila, Pontico natione, qui nuper venerat ex Italia, & Priſcilla vxore eius, (eo quòd edixiſſet [a] Claudius vt omnes Iudæi Roma excederent) venit ad eos:

3 Et quia eiuſdem erat artificij, māſit apud eos, & operabatur: erat enim ars illorum conficere tabernacula.

4 [2] Diſſerebat autem in ſynagoga omnibus Sabbathis, & [b] alliciebat tum Iudæos tum Græcos.

5 Vt venerunt autem è Macedonia Silas & Timotheus, [c] conſtringebatur ſpiritu Paulus, teſtificans Iudæis Chriſtum Ieſum.

6 [3] Illis autem ſeſe opponentibus, ac

CAP. XVIII. *Rom.16.3.*

1 Veri miniſtri adeò non quærunt quæ ſua ſunt, vt ſuo iuri vltrò renuntient, potiuſquàm vel tantillum impediatur Euangelij progreſſus.

2 Semper quidem aſſerenda eſt ingenuè veritas, ſed tamen temperanda eſt doctrina prout fert profectus occaſio.

3 Omnibus fruſtra tentatis non deſiſtendum ab opere, ſed contumacibus deſertis, ad morigeros transeundum.

---

a Suetonius, Iudæos autore Chriſto perpetuò tumultuantes Roma expulit. *b Verb. quo vtitur perſuadendi habet ſignificationem.* *c Angebatur animo. Indicatur autem incitati animi vehementia: tantus enim fuit Pauli ardor, vt Heroico impetu totus ſui oblitus ad prædicandum Chriſtum ferretur.*

blaſphemantibus, || excuſſis veſtibus dixit eis, [d] Sanguis veſter ſuper caput veſtrum: purus ego, ab hoc tempore ad Gentes proficiſcar.

7 Et digreſſus illinc, introijt domũ cuiuſdam nomine Iuſti, colentis Deum, cuius domus erat confinis ſynagogæ.

8 || Criſpus autem præfectus ſynagogæ credidit Domino cum tota domo ſua: multique Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

9 [4] Dixit autem Dominus nocte per viſionem Paulo, [e] Ne time, ſed loquere, & ne tacueris.

10 Nam [f] ego ſum tecum, & nemo te inuadet vt tibi malefaciat: quoniam populus eſt mihi multus in hac vrbe.

11 [g] Commoratus eſt itaque *illic* annum & ſex menſes, docens eos ſermonẽ Dei.

12 [5] Quum autem Gallio eſſet Proconſul [h] Achaiæ, inſurrexerunt concorditer Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal,

13 Dicentes, Iſte perſuadet hominibus colere Deum contra Legem.

14 Paulo verò iam os aperturo, dixit Gallio Iudæis, Siqua iniuria eſſet, aut facinus malum, ô Iudæi, [i] quatenus æquum eſſet vos tolerarem:

15 Sin verò quæſtio eſt de [k] ſermone & [l] nominibus & Lege veſtra te, ipſi videritis: iudex enĩ ego iſtarũ rerũ eſſe nolo.

16 Et abegit eos à tribunali.

17 Omnes autem Græci Soſthenem præfectum ſynagogæ apprehenſum verberabant ante trinunal: neque quicquã eorum Gallioni curæ erat.

18 [6] Paulus verò quum adhuc *illic* permanſiſſet dies multos, vale dicto fratribus, enauigauit in Syriam: & cum eo Priſcilla & Aquila, quum || [m] totondiſſet caput [n] Cenchreis: habebat enim votũ.

19 Peruenit autem Epheſum, & eos ibi reliquit: ipſe verò ingreſſus ſynagogam, diſſeruit cum Iudæis.

20 [7] Rogãtibus autem ipſis vt diutius

Supra,13.51, mat.10.14.

4 Dominus conſtantiæ ſeruorum ſuorum, index & aſſertor.

1.Cor.1.14.

5 Impij malè agendo non defatigantur, ſed Dominus eorum conatus miris modis irridet.

6 Paulus factus omnibus omnia, vt omnes Chriſto lucrifaceret.

7 Apoſtoli non hominũ arbitrio, ſed ſpiritus ſancti ductu fuerunt circũacti.

[d] *Hebraica phraſis, qua ſignificat Iudæos ſibi eſſe autores exitij, ſi verò culpa carere, quòd eos deſerendo tranſeat ad cæteras gentes.*

[e] *Pleonaſmus quo confirmatur Paulus, vide Iohan.1.20.*

[f] *Luc.1.66.*

Num.6.18, infra,21.24.

[g] *Ad verb, ſedit, vnde veteres ſedis nomen ſumpſerunt quod tribuerunt Epiſcopis, ſedebat autem, id eſt, commorabatur Paulus docens ſermonem Dei: nil autem hac ſedes ad illos, qui docendi cauſa, ſedem nunquam aſpexerunt.* [h] *Id eſt, Græcia. Vocabant autem præſidem non Græciæ ſed Achaiæ Romani, quia Græcos ſubiecerint Romani per Achæos, qui tum Græciæ principes erant, Pauſanias.* [i] *Quantum æquitas pateretur.*

[k] *De eo quod aliquis (vt veſtra fert religio) non recte dixerit.*

[l] *De verbis, prophanus enim homo putat de religione controuerſiam quæſtionem eſſe verborum, non rerum.* [m] *Sub. Paulus.*

[n] *Cenchrea portus fuit Corinthiorum.*

apud ipſos maneret, non annuit:

21 Sed vale dixit eis, dicens, Oportet omnino me feſtũ quod inſtat agere Hieroſolymis: ſed iterum reuertar ad vos, || [o] Deo volente. Et prouectus eſt Epheſo.

22 Quumque deſcendiſſet Cæſaream, aſſendiſſetque *Hieroſolymam*, ac ſalutaſſet Eccleſiam, deſcendit Antiochiam.

23 Et quum peregiſſet *illic* aliquantum temporis, abijt, peragrans ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes diſcipulos.

24 [8] Iudæus autem quidam || Apollos nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, peruenit Epheſum, [p] potens in Scripturis.

25 Hic erat initiatus via Domini: & feruens ſpiritu, loquebatur & docebat diligenter ea quæ ſunt Domini, ſciens tantùm Baptiſma Iohannis.

26 Cœpitque liberè loqui in ſynagoga. Quem quum audiſſent || Aquila & Priſcilla aſſumpſerunt eum, & exquiſitius ei expoſuerunt [q] viam Dei.

27 Quum autem vellet tranſire in Achaiam, fratres *eum* adhortati ſcripſerunt diſcipulis vt exciperent eum. qui quum aduenisſet, multum contulit ijs qui crediderant per [r] gratiam.

28 Magna enim contentione Iudæos magis ac magis redarguebat publicè, oſtendens per Scripturas Ieſum eſſe [s] Chriſtum illum.

1.Cor.4.19, iac.4.15.

8 Apollos, homo pius & doctus, tamen in vilis opificis atque adeò mulierculæ ſchola proficere non recuſans, inſignis in Eccleſia miniſter euadit.

1.Cor.1.12.

[o] *Sic nihil nos decet abſq; iſta particula promittere, ne ſcimus enim quid paritura ſit poſtera dies.*

[p] *Scripturarum cognitione egregie inſtructus.*

[q] *Viam quæ tendit ad Deum.*

Rom.16.3.

[r] *Per diuinũ illum & gratuitum fauorem, vel per dona illa eximia in hunc hominem collata.*

[s] *Quod Ieſus eſſet ille Chriſtus, i. Meſſias.*

CAP. XIX.

1 Diſcipuli quidam Epheſi 2 Iohannis doctrina imbuti, 2 ignorantes Spiritus ſancti viſibiles iſtas gratias, quibus Deus regnum filij ſui ornanerat, 5 baptizantur in nomine Ieſu. 13 Exorciſtæ Iudæi 16 à Diabolo caduntur. 19 Libri exuruntur Magici. 24 Demetrius 29 magnam in Paulum ſeditionem concitat.

1 [1] FActum eſt autem interim dum Apollos eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſuperioribus partibus veniret Epheſum: vbi quum diſcipulos inueniſſet,

2 Dixit eis, Num [a] Spiritum ſanctum accepiſtis poſteaquam credidiſtis? At illi dixerunt ei, Imò, ne *hoc* quidem audiuimus, an ſit Spiritus ſanctus.

3 [2] Tunc dixit eis, [b] In quid ergo baptizati eſtis? At illi dixerunt,

CAP.XIX.

1 Paulus Epheſiorum ruditate nihil offenſus, Eccleſiam ibidem inſtituit.

2 Iohannes diſcipulos tantum inchoauit, quos Chriſtus perficeret,

[a] *Dona illa eximia Spiritus ſancti, quæ nimirũ tum in Eccleſia vigebant.* [b] *Qua igitur doctrina imbuti & initiati eſtis.*

ptizati eſtis ? At illi dixerunt,In [c] Iohannis baptiſma.

4 Dixit autem Paulus, || Iohannes quidem baptizauit baptiſmo reſipiſcentiæ,dicens populo, vt in eum qui venturus erat poſt ipſum, crederent, hoc eſt in Chriſtum Ieſum. Qui verò audierunt, baptizati ſunt in nomen Domini Ieſu.

5 Et quum impoſuiſſet eis manus Paulus, venit Spiritus ſanctus in eos: & loquebantur linguis,& prophetabant.

6 Erant autem omnes iſti viri circiter duodecim.

7 *Ipſe* porrò ingreſſus ſynagogam, liberè loquebatur, ad tres menſes diſſerens & ſuadens quæ ad regnum Dei *pertinent*.

8 [3] Quum autem quidam indurarentur,& parere nollent, malè loquentes de [d] via *Domini* apud multitudinem, abſcedens ab illis, ſeparauit diſcipulos, quotidie diſſerens in ſchola [e] Tyranni cuiuſdam.

9 Hoc autem factum eſt per biennium: *ita* vt omnes qui habitabant in Aſia,tum Iudæi tum Græci, audirent ſermonem Domini Ieſu.

10 Virtutes autem non vulgares edebat Deus per manus Pauli:

11 *Ita* vt etiam ad ægrotos deferrentur à corpore eius ſudaria ſeu ſemicinctia,& diſcederent ab eis morbi, & ſpiritus mali ab eis exirent.

12 [4] Aggreſſi ſunt verò quidam ex circulatoribus Iudæis [f] exorciſtis nominare ſuper eos qui habebant ſpiritus malos,nomen Domini Ieſu, dicentes, Adiuramus vos per Ieſum quem Paulus prædicat.

13 Erant autem quidam filij Sceuæ Iudæi principis ſacerdotum ſeptem, qui hoc faciebant.

14 Reſpondens verò ſpiritus malus, dixit,Ieſum noui,& Paulum ſcio: vos autem qui eſtis ?

15 Et inſilijt in eos homo in quo erat ſpiritus malus,& [g] ſuperatis illis,inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.

16 Id verò innotuit omnibus tum Iudæis tum Græcis qui habitabant Epheſi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomen Domini Ieſu.

17 [5] Et multi eorum qui crediderant,

Supra,1.5,& 2.1.& 11.16, mat.3.11, mar.1.8, luc.3.16, ioh.1.26.

3 Separare ſeſe & alios ab incredulis planè deſperatis,non eſt ſcindere Eccleſiam, ſed eam potius vnire.

4 Satan cogitur aduerſus ſeipſum teſtificari.

5 Magia publico teſtimonio,& Apoſtolica autoritate damnata.

c *Baptizari in Iohannis baptiſma, eſt profiteri doctrinam quã Iohannes annuntiabat ac baptiſmo obſignabat.*

d *Viæ nomine Hebræi intelligunt certam vitæ rationẽ, hic autem per excellentiam, via pro Chriſtianiſmo ſumitur.*

e *Tyranni nomen hoc loco proprium eſt.*

f *Sic vocabantur,qui dæmonas eijciebant,addita per Dei nomen obteſtatione: initio autem Eccleſiæ ſic vocati ſunt,qui miraculorum dono pollẽtes, manus imponebant energumenis,.i.a dæmonio obſeſſis.*

g *Illis fruſtra reſiſtentibus,ſuperior euaſit.*

veniebant [h] confitentes & indicantes facta ſua.

18 Multi verò ex ijs qui curioſas artes exercuerant, comportatos libros exuſſerunt in omnium conſpectu: quorum ſupputatis pretijs, repererunt [i] denariorum quinquaginta millia.

19 Ita fortiter creſcebat ſermo Domini,& inualeſcebat.

20 [6] His autem expletis, propoſuit Paulus per [k] Spiritum, peragrata Macedonia & Achaia proficiſci in Hieruſalẽ, dicens,Poſtquam fuero illic, oportet me etiam Romam videre.

21 Miſſis autem in Macedoniam duobus ex ijs qui ipſi miniſtrabant, *videlicet* Timotheo & Eraſto, ipſe ſubſtitit ad tempus in Aſia.

22 [7] Ortus eſt autem illo tempore tumultus non paruus ob [l] viam *Domini*.

23 Nam quidam nomine Demetrius, ſignator argenti, qui faciebat [m] templa Dianæ argentea, præbebat artificibus non paruum quæſtum.

24 Quibus congregatis, & ijs qui ſimilium rerum *erant* opifices,dixit, Viri, ſcitis ex hoc opificio noſtras eſſe facultates:

25 Et ſpectatis & auditis Paulum nõ ſolùm Epheſinam, ſed propè totius Aſiæ multam turbam perſuadendo auertiſſe, quòd dicat deos illos non eſſe qui manibus fiant.

26 Periculum eſt autem non ſolùm ne [n] pars iſta nobis per ipſum confutata pereat,ſed etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo putetur, futurumq́; ſit vt etiam deſtruatur maieſtas eius,quã tota Aſia & orbis colit.

27 *His* autem auditis,pleni excandeſcentia, clamauerunt dicentes, Magna Diana Epheſiorum.

28 Et impleta eſt ciuitas tota confuſione: & irruerunt concorditer in theatrum,correpto Gaio & Ariſtarcho Macedonibus,ſocijs peregrinationis Pauli.

29 Paulo verò volente prodire ad populum, non ſiuerunt eum *prodire* diſcipuli.

30 [8] Sed & quidam ex Aſiæ primoribus quum eſſent ei amici, *nuntijs* ad eum miſſis,rogarunt ne ſe daret in theatrum.

31 Alij igitur aliud clamabant, erat

6 Paulus indefatigabilis.

7 Quæſtus, accedente pietatis prætextu, vera tam pertinaciter defendendæ idololatriæ cauſa.

8 Inuicta quidem conſtantia opus eſt Verbi præſertim miniſtris, ſed quæ tamen ſancta prudentia modeſtè ſe regi patiatur.

h *Publicè, metu diuini iudicij præterriti, errata ſua profeſſi ſunt ac deteſtati: hoc autem nihil ad confeſſionem auricularem.*

i *Quo minimi æſtimant indicant excreſcere hanc ſummam ad ſeptem mille & quingentas libras Gallicas, vel circiter octingentas Anglicanas.*

k *Spiritus inſtinctu, non igitur pertinaciter dicendus eſt Paulus in mortem ruiſſe, ſed Spiritu ductore.*

l *Vide ſupra verſ.9.*

m *Effigies erant ædium ſacrarum cũ ſimulachro Dianæ, quas compararent venerantes illam.*

n *Quaſi dicat, ſi pergat Paulus vt cœpit, opinionem de Dianæ imaginibus confutare, totus hic quæſtus peribit.*

enim confuſa, & pleriq; neſciebant cuius *rei* cauſa conueniſſent.

32 Ex turba verò *quidam* produxerũt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander igitur quum manu ſilentium feciſſet, volebat cauſam dicere apud populum.

33 [9] Quem vt cognouerunt Iudæum eſſe, vox extitit vnà omnium, quaſi ad horas duas clamantium, Magna Diana Epheſiorum.

34 [10] Tum ſcriba quum repreſſiſſet turbam, dixit, Viri Epheſij, quis enim eſt hominum qui neſciat Epheſiorũ vrbem ædituam eſſe magnæ deæ Dianæ, & à [o] Ioue delapſi ſimulachri?

35 Quũ igitur iſtis non poſſit contradici, oportet vos ſedatos eſſe, nec quicquam præceps facere.

36 Adduxiſtis enim homines iſtos, neque ſacrilegos, neque contumelioſos in deam veſtram.

37 Quòd ſi Demetrius & qui cum eo ſunt artifices [p] negotium habent cum aliquo, [q] agitur forum, & [r] Procõſules ſunt, alij alios in ius vocent.

38 Siquid autem de rebus alijs requiritis, in [ſ] legitima concione explicabitur.

39 Nam periculum eſt ne poſtulemur ſeditionis propter *diem* hodiernũ, quum nulla ſubſit cauſa ob quam poſſimus reddere rationem concurſus iſtius. Et quum hæc dixiſſet, dimiſit concionem.

9 Idololatris pro omni ratione ſufficiunt rabies & clamores.

10 Hominis politici exẽpli, mendacijs pacem ſedimentis: quod nũquã feciſſet Paulus.

o Superſtitioſe credebãt Epheſij, ſimulachrum ad ſe cælitus delapſum.

p Siquid habet accuſationis aduerſus quempiam.

q Certis enim diebus dantur iudicia forenſia & aſſunt Præſides.

r Nomine Proconſulum intelliguntur tum Procõſulum legati, tum ij, qui eorũ vices gerebant.

ſ Legitima concio non tãtum opponitur tumultuariæ, ſed etiam ei quæ extra ordinem aduocabatur: erant enim certi dies habendis concionibus conſtituti.

CAP. XX.

1 Paulus iter in Macedoniam inſtituit, 7 Troade in mediam noctem ſermonem protendens, 9 Eutychum per feneſtram delapſum 10 reſuſcitat. 15 Miletum 17 vocatis Epheſinis presbyteris, 23 quid ſe 28 & alios maneat, exponit.

1 POſtquam [1] autem ceſſauit tumultus, quum aduocaſſet Paulus diſcipulos, & complexus eſſet, abijt profecturus in Macedoniam.

2 Quum autẽ illas partes peragraſſet, & hortatus illos fuiſſet [a] multo ſermone, venit in Græciam.

3 [2] Et ibi peractis menſibus tribus, quum ei in Syriam prouehendo factæ fuiſſent à Iudæis inſidiæ, cenſuit reuertẽdum per Macedoniam.

4 Comitabatur autem eum vſque in Aſiam Sopater Berœenſis: Theſſalonicenſes verò, Ariſtarchus & Secundus, & Gaius Derbæus, & Timotheus: Aſiani verò, Tychicus & Trophimus.

5 Qui quum præiuiſſent, expectarũt nos Troade:

6 Nos verò enauigamus Philippis poſt dies Azymorum, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, vbi egimus dies ſeptem.

7 [3] [b] Primo autem die hebdomadis, coactis diſcipulis ad frangẽdum panem, Paulus diſſerebat, abiturus poſtridie: produxitque ſermonem vſque in mediam noctem.

8 [4] Erant porrò lucernæ multæ in cœnaculo vbi erant congregati.

9 Et ſedens quidam adoleſcens nomine Eutychus in feneſtra, deijciente *eum* ſomno profundo, quum diutius diſſereret Paulus, præ ſomno ruens, decidit ex tertia cotignatione deorſum: & ſublatus eſt mortuus.

10 Quum deſcẽdiſſet autem Paulus, ruit in eum: & complexus dixit, Ne tumultuamini: anima enim eius in ipſo eſt.

11 Quum igitur aſcẽdiſſet, fregiſſetq; panem ac guſtaſſet, diu colloquutus vſq; ad diluculum, ita *demum* profectus eſt.

12 Adduxerunt autem puerũ viuum, & recreati ſunt non mediocriter.

13 Nos autem progreſſi ad nauem, prouecti ſumus Aſſon, illinc recepturi Paulum. ſic enim conſtituerat, pedibus ipſe iter facturus.

14 Vt autem cõgreſſus eſt nobiſcum ad Aſſon, recepto eo venimus Mitylenẽ.

15 Et quum illinc abnauigaſſemus, ſequenti die peruenimus contra Chium: poſtridie verò appulimus Samum: & quũ diuerſati eſſemus Trogyllij, ſequenti die venimus Miletum.

16 [5] Decreuerat enim Paulus pręternauigare Epheſum, ne ei contingeret tempus terere in Aſia. Feſtinabat enim, ſi fieri poſſet, vt die Pentecoſtes eſſet Hieroſolymis.

17 Miſſis autem [c] Mileto *nuntijs* Epheſum: acceſſiuit Presbyteros Eccleſiæ.

18 [6] Qui quum ad ipſum veniſſent, dixit eis, Vos ſcitis, à primo die quo ingreſſus ſum Aſiam, quomodo vobiſcum per omne tempus fuerim:

Cap. XX.

1 Paulus nõ quieturus, ſed alibi laboraturus, ex Eccleſiæ conſenſu Epheſo diſceſſit.

2 Præpoſterus zelus, etiam homicidiorũ magiſter nihil em vetat ncta prudentia malorum conatibus occurrere.

a Copioſa enim opus erat exhortatione poſt iſtam turbam.

3 Nocturni cœtus per ſe damnari nõ poſſunt nec debent, quũ iuſta eorum cauſa ſubeſſe poſſit.

4 Diabolus meditãs ingenti offendiculo Eccleſiã turbare, Paulo ſuppeditat inſignem cõfirmandi Euãgelij occaſionem.

5 Paulus Chriſti ſedulus imitator, ad vincula perpetuo curſu properans, prius veluti teſtamentũ condit, quo anteactæ vitæ rationẽ reddit, doctrinã à ſe propoſitã tuetur, & Eccleſiæ paſtores ad perſeuerantiam hortatur.

6 Veri paſtoris viua imago.

b Ad verbũ, primo die Sabbathi, id eſt, Dominico: ex hoc igitur loco, & 1. Cor. 16.2. non ineptè colligitur iam tum conſueuiſſe Chriſtianos hoc die ſolẽnes conuentus agere.

c Secundum indicatos locorum ſitus, interuallũ fuit illud inter Epheſum atque Miletum, ad ſtadia circiter quadringẽta, quæ efficiunt propè quinquaginta millia paſſuum Germanica.

19 Seruiēs Domino cum omni [d] modeſtia, & multis lacrymis ac tentationibus, quæ mihi euenerunt in Iudæorum inſidijs:

20 Vt nihil [e] ſubterfugerim eorũ quæ vobis conducerent, quominus *ea* vobis annuntiarem, & docerem vos publicè & per ſingulas domos:

21 Teſtificans Iudæis ſimul & Gręcis conuerſionem ad Deum,& fidem in Dominum noſtrum Ieſum.

22 [7] Et nunc ecce,ego [f] vinctus Spiritu, proficiſcor in Hieruſalem, ignorans quæ in ea mihi occurrent:

23 Niſi quòd Spiritus ſanctus per ſingulas vrbes teſtificatur, dicens vincula & afflictiones me manere.

24 Sed nullius rei habeo rationē, neque vita mea mihi ipſi cara eſt,vt peragã curſum meum cum gaudio, & miniſteriũ quod accepi à Domino Ieſu,ad teſtificãdum Euangelium gratiæ Dei.

25 Et nunc ecce, ego ſcio non amplius viſuros faciem meam vllos ex vobis omnibus,per quos tranſiui prędicans regnum Dei.

26 Ideò teſtor vobis hodierno die,me [g] purum eſſe à ſanguine omnium.

27 [8] Non enim ſubterfugi quominus annuntiarem vobis omne Dei cõſilium.

28 Attendite igitur voſipſos, & totum gregem in quo vos Spiritus ſanctus conſtituit Epiſcopos, ad [h] paſcendam Ecſiam [i] Dei, quam proprio [k] illo ſanguine acquiſiuit.

29 [9] Ego enim hoc noui, poſt diſceſſum meum lupos graues, non parcentes gregi,ingreſſuros eſſe in vos:

30 Et ex vobiſipſis exorituros qui loquantur peruerſa, vt [l] diſcipulos poſt ſe abſtrahant.

31 Ideò vigilate, memores me per triennium nocte & die non ceſſaſſe cum lacrymis monere vnumquenque.

32 [10] Et nunc quoque,fratres,cõmendo vos Deo & ſermoni gratiæ ipſius: qui *quidem Deus* poteſt ſuperſtruere, & dare vobis quid [m] hæreditatis iure poſſideatis cum ſanctificatis omnibus.

7 Teſtificatur ſe,ex Dei mandato, ad vincula proficiſci.

8 Doctrina Apoſtolica eſt omnibus modis abſolutiſſima.

9 Prophetia de paſtoribus in lupos mox degeneraturis: aduerſus eos qui de nuda perſonali ſucceſſione gloriantur.

10 Dei potẽtia & gratuitæ ipſius promiſſiones in verbo patefactæ, ſunt Euangelici miniſterij ſuſtentacula.

d Vide Luc. 1.48.

e Nihil aut per metũ, aut lucri cauſa ſubticuerim, vel aliqua ex parte diſſimularim.

f Vinculum Spiritus vocat, inſtinctũ Spritus ſancti impellentis ad iter Hieroſolymitanũ, quē prompto paratoq; animo ipſe ſequeretur.

g Si perieritis,nullam tamen in me culpam fore, Vide ſupra 18.6.

h Cuſtodiendam, inſtituēdam & regēdam.

i Illuſtris ſentẽtia de Chriſti Deitate, & oſtendens rectè in perſona huius, propter vnionem duarum naturarum tribui vni in concreto proprietatem alterius: id quod pia antiquitas, mentione communicationis proprietatum religioſè explicauit. k Articulus additus excellentiam huius ſanguinis indicat. l Abundantia miſeriæ, nimirum abſentia tanti paſtoris, & ingreſſus luporum. m Tanquam filij, atque ideò ex gratuita beneuolentia.

33 [11] Argentum & aurum aut veſtem nullius concupiui.

34 Imò ipſi noſtis, ‖ vſibus meis,& ijs qui mecum ſunt, manus iſtas miniſtraſſe.

35 In omnibus oſtendi vobis oportere ſic laborando [n] ſuſcipere infirmos, & meminiſſe verborum Ieſu, ipſum *videlicet* dixiſſe, Beatum eſt dare potius quàm accipere.

36 Et quum hæc dixiſſet, poſitis genibus ſuis,orauit cum illis omnibus.

37 [12] Magnus autem fletus omnium ortus eſt: & ruentes in collum Pauli,deoſculabantur eum:

38 Cruciati maximè ob ſermonem quem dixerat, ipſos non eſſe amplius faciem eius conſpecturos: & deduxerunt eum ad nauim.

CAP. XXI.

1 Paulus Hieroſolymam attendens, 8 Cæſariæ Philippum Euangeliſtam conuenit: 19 cuius etiam vincula prædicit Agabus. 17 Hieroſolymam quum aduenißet, 26 templum ingreßus, 27 comprehenditur à Iudæis, 32 per Lyſiam tribunum iiſdem eripitur.

1 VT [1] autem prouecti ſumus, auulſi ab eis, recto curſu venimus Coũ, & ſequenti die Rhodum,& illinc Patara.

2 Et inuenta naui quę traijciebat in Phœnicem, *ea* cõſcenſa, prouecti ſumus.

3 Quum autem cœpiſſet nobis apparere Cyprus, ea ad ſiniſtram relicta, nauigamus in Syriam, & deuecti ſumus Tyrum: illic enim nauis erat ſuum onus expoſitura.

4 Permanſimus autem ibidem dies ſeptem, inuentis diſcipulis: qui Paulo dicebant [a] per Spiritum, ne aſcenderet in Hieruſalem.

5 Sed peractis illis diebus, abijmus, omnibus deducentibus nos cum vxoribus & liberis, donec vrbē exiuiſſemus. & poſitis genibus in littore,precati ſumus.

6 Et alij alios complexi, conſcendimus nauim: illi autē reuerſi ſunt ad ſuos.

7 Nos verò nauigatione perfecta, peruenimus Tyro Ptolemaida: & ſalutatis fratribus, manſimus diem vnum apud eos.

8 Poſtridie vero egreſſi Paulus,& nos qui cum eo eramus, venimus Cæſaream: & ingreſſi domum ‖ Philippi Euãgeliſtæ (qui erat [b] vnus ex illis ſeptem) manſimus apud eum.

9 Huic autem erant quatuor filiæ virgines [c] prophetantes.

11 Auaritia in primis paſtoribus vitanda.

1 Cor.4.12, 1.theſſ.2.9, 2.theſſ.3.9.

n Quaſi porrecta manu, alioquin collapſuros retinere.

12 Euangelium nõ tollit, ſed verè regit naturales affectus.

Cap.xxi.

1 Vocationis curſum interdum homines non tantùm amici ſed etiam Spiritu Dei præditi conãtur remorari: ſed noſtrum officiũ eſt vbi nos vocari à Deo ſcimus, ſine vlla prorſus exceptione pergere.

a Qui prædicebant per Spiritum, quæ pericula imminerēt Paulo, illud quidam vt Propheta, at humana affectione illũ detinebant ne Hieroſolyma proficiſceretur.

b De ſeptem Diaconis loquitur, de quibus antea capite 6. Supra,6.5.

c Peculiari dono prædicendi futura erant inſtructæ.

10 Et quum *illic* permanſiſſemus dies complures, deſcendit ex Iudæa quidam Propheta nomine Agabus:

11 Qui quum veniſſet ad nos, ſumpſit zonam Pauli, & vinctis ſibi pedibus ac manibus, dixit, Hæc dicit Spiritus ſanctus, Virum cuius eſt hæc zona, ita vincient in Hieruſalem Iudæi, tradentque in manus Gentium.

12 Vt verò iſta audiuimus, rogabamus & nos & qui in eo loco erant, ne aſcenderet in Hieruſalem.

13 Tunc reſpondit Paulus, Quid facitis flentes & comminuẽtes cor meum? Nam ego non ſolùm vinciri, ſed & mori paratus ſum in Hieruſalem pro nomine Domini Ieſu.

14 [2] Quum igitur non aſſentiretur, acquieuimus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

15 Porrò poſt dies iſtos collectis ſarcinis aſcendimus in Hieruſalem.

16 Venerunt autem ſimul etiam *quidam* ex diſcipulis Cæſarea nobiſcum, adducentes ſecum apud quem hoſpitaremur, Mnaſonem quendam Cyprium, antiquum diſcipulum.

17 Quum igitur perueniſſemus Hieroſolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18 Sequenti autem die introijt Paulus nobiſcum ad Iacobũ: & omnes Preſbyteri adfuerunt.

19 [3] Quos complexus, expoſuit ſigillatim quæ Deus feciſſet inter Gẽtes per ipſius miniſterium.

20 [4] At illi *his* auditis, glorificauerunt Dominum: & dixerunt ei, Conſpicis frater, quot ſint millia Iudæorum qui crediderunt: ſuntq; omnes accenſi zelo Legis.

21 Audierunt autem de te ex aliorum ſermone, te defectionem à Moſe docere omnes qui inter Gentes ſunt Iudæos, & dicere eos non debere circuncidere filios, neque *ſecundum* ritus ambulare.

22 Quid eſt ergo? omninò oportet conuenire multitudinem. audient enim te veniſſe.

23 Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor [d] voto obnoxij.

24 His aſſumptis [e] ſanctificator cum eis, & [f] adde ad eorum ſumptus, vt ‖ radant capita: & norint omnes nihil eſſe eorum quæ de te fama acceperunt, ſed te quoq; ita incedere vt Legẽ obſerues.

25 De ijs autem qui crediderunt ex Gentibus, nos ſcripſimus, & decreuimus ne quid huiuſmodi obſeruent, niſi vt caueant ab ijs quæ ſunt immolata ſimulachris, & à ſanguine, & ſuffocatis, & ſcortatione.

26 Tũ Paulus aſſumptis viris illis, ſequẽti die cum eis ſanctificatus ingreſſus eſt in templum, [g] denuntians expletionem dierum ſanctificationis, vſquedum oblata fuit pro vnoquoq; eorum oblatio.

g Significanda erat ſacerdotibus dierũ expletio: nam quo die Nazareorũ votum finiebatur, offerenda erant ſacrificia.

27 [5] Quum autem ſeptem illi dies iam eſſent explendi, quidam Iudæi ex Aſia, eum conſpicati in templo conturbarunt totam turbam, & iniecerũt manus in eũ:

5 Zelus preporſterus maximæ confuſionis & magnorum ſcelerum cauſa.

28 Clamantes, Viri Iſraelitæ, ſuccurrite: hic eſt homo ille qui aduerſus populum & Legem & locum hunc omnes vbique docet: atque adeò Græcos introduxit in templum, & polluit ſanctum locum iſtum.

29 (Viderant enim anteà Trophimũ Epheſium in vrbe cum eo, quem exiſtimabant fuiſſe à Paulo introductum in templum.)

30 Commota eſt igitur vrbs tota, & factus eſt concurſus populi: & prehenſum Paulum trahebãt è templo: ſtatim ꝗ; clauſæ ſunt fores.

31 [6] Studentibus autem ipſis eũ trucidare, peruenit fama ad Tribunũ cohortis, totam Hieruſalem conturbatam eſſe.

6 Dominus inter ipſos etiam profanos inuenit qui aliorum conatus impediant.

32 Qui eo ipſo *momento* acceptis militibus ac Cẽturionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidiſſent Tribunum & milites, ceſſarunt verberare Paulum.

33 Tunc appropinquans Tribunus prehendit eum, & iuſſit vinciri catenis duabus, & percontatus eſt quiſnam eſſet, & quid feciſſet.

34 Alij autẽ aliud clamabant in turba: & quũ nõ poſſet certi *quicquã* cognoſcere propter tumultũ, iuſſit duci in caſtra.

35 Quum igitur perueniſſet ad gradus, euenit vt portaretur à militibus propter violentiam turbæ.

36 Sequebatur enim multitudo populi, clamans, Tolle eum.

37 Et quum iam introducendus eſſet in caſtra Paulus, dicit Tribuno, Licétne mihi aliquid tibi dicere? Qui dixit, Græcè noſti?

38 Nónne tu es [h] Ægyptius ille qui ante hos dies ad ſeditionẽ cõcitaſti & eduxiſti in deſertũ quatuor millia [i] ſicariorũ?

h De iſto Ægyptio, qui triginta millia hominum coegit, vide Ioſeph. lib. 2. cap. 12.

i Vtitur ſicariorum nomine Græcè loquens, Græca tamen inflexione: ſicarius autem à ſica dicitur.

39 Dixit autem Paulus, Ego quidem ſum Iudæus, Tarſenſis non obſcuræ Cilicum vrbis ciuis: cæterùm rogo te, permitte mihi vt alloquar populum.

40 Quum igitur ille permiſiſſet, Paulus ſtans in gradibus, manu ſilentiū poſtulauit à plebe: & magno ſilentio facto, loquutus eſt lingua Hebræa, dicens,

CAP. XXII.

1 Paulum rationem fidei ſua reddentem 22 aliquandiu Iudæi audiunt. 23 Illis verò clamantibus, 24 Virgis examinari iuſſus, 27 Romanum ſe ciuem eſſe declarat.

CAP. XXII. 1 Paulus breui anteactæ vitæ narratione ſuā tū vocationem tum doctrinam vt diuinam aſſerit.

1 Viri fratres & patres, audite meā, qua nunc apud vos vtor, defenſionem.

2 (Quum audiſſent autem eum Hebræa lingua ipſos alloqui, magis prębuerunt ſilentium, & dixit,)

3 [1] Ego quidem ſum Iudęus, natus Tarſi, *vrbe* Ciliciæ, nutritus verò in hac ipſa vrbe [a] ad pedes Gamalielis, inſtitutus ad exquiſitam formam patrię Legis, zelo Dei accenſus, ſicut & vos omnes eſtis hodie.

a Id eſt, Aſſiduus auditor, huc enim reſpexit, quod qui docēt, ſolent è ſuperiore loco diſcipulos alloqui in ſubſellijs ſedentes.

4 Qui hoc vitæ genus perſequutus ſum vſq; ad mortem, vinciens ac tradens in carceres tum viros tum mulieres.

5 Vt & Pontifex maximus mihi teſtis eſt, & totus ſeniorum ordo: à quibus etiam epiſtolis ad fratres acceptis, Damaſcum proficiſcebar, adducturus etiam eos qui illic eſſent, vinctos in Hieruſalem, vt punirentur.

6 Euenit autem mihi iter facienti, & appropinquanti Damaſco, circiter meridiem, vt repentè è cælo circunfulſerit me lux multa:

7 Cecidique in ſolum, & audiui vocem dicentem mihi, Saul, Saul, quid me perſequeris?

8 Ego verò reſpondi, Quis es Domine? Dixitque mihi, Ego ſum Ieſus Nazarenus, quem tu perſequeris.

9 Porrò qui mecum erant, [b] lucem quidē conſpexerunt, & expauefacti ſunt: vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.

b Vide ſup. 9. 7.

10 Dixi verò, Quid faciam Domine? Dominus autē dixit mihi, Surge ac proficiſcere Damaſcū: & illic tibi dicetur de omnibus quę cōſtituta ſunt tibi vt facias.

11 Quum verò nō viderem, præ gloria lucis illius, manu deductus ab ijs qui mecum erant, veni Damaſcum:

12 Ananias autem quidam vir pius ſecundum Legem, teſtimonio ornatus omnium *illic* habitantium Iudæorum.

13 Veniens ad me & adſtās dixit mihi, Saul frater, recipe viſum. Et ego eodem illo momento ſum eum intuitus.

14 Ipſe autem dixit, Deus Patrū noſtrorū delegit te qui cognoſceres ipſius voluntatem, & videres [c] Iuſtum illum, & audires vocem ex ore ipſius.

c Id eſt, Chriſtum.

15 Nam eris ei teſtis apud omnes homines, *eorum* quæ vidiſti & audiſti.

16 Nunc igitur, quid cunctaris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini.

17 Euenit autē mihi reuerſo in Hieruſalem quum precarer in templo, vt raperer extra me:

18 Et viderem eum dicentem mihi, Feſtina, & exi citò ex Hieruſalē: quoniā non accipient teſtimonium tuū de me.

19 Et ego dixi, Domine, ipſi ſciūt me pertraxiſſe in carcerē, & cecidiſſe per ſingulas ſynagogas eos qui credebāt in te.

20 Et quum funderetur ſanguis Stephani martyris tui, ego quoque adſtabā, & aſſentiebar cædi illius, & cuſtodiebā pallia eorum qui [d] interficiebant eum.

d Propriè. Neque enim præeunte iudicio, ſed manifeſta vi Stephanus fuit à latronibus cæſus, quum ne per leges quidē tum liceret Iudæis quenquam capitis damnare.

21 Tum *is* mihi dixit, Proficiſcere: nā ego te procul ad Gentes mittam.

22 [2] Audiebant autem eum ad hunc vſque ſermonem: tum verò ſuſtulerunt vocem ſuam, dicentes, Tolle è terra *hominem* iſtiuſmodi: non enim conuenit eum viuere.

e Deſcriptio ſeditioſi tumultus & furioſa turba.

2 Peruicax ſuperbia, neque veritatē ipſa amplecti, neque vt ab alijs recipiatur, pati poteſt.

23 [e] Clamantibus autem eis, & proijcientibus pallia, & puluerem iactantibus in aerem,

24 [3] Iuſſit tribunus eū duci in caſtra, dixitque vt in eum verberibus inquireretur: vt reſciret quam ob cauſam ſic clamarent aduerſus eum.

3 Prudētia carnis non quid iuſtum, ſed quid vtile ſit conſiderat, & ita quidem vt vtilitatem ex præſenti aſpectu metiatur.

25 [4] Quum autem adſtrinxiſſent eum loris, dixit aſtanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare?

4 Nihil prohibet iuſtis adminiculis à Deo ſubminiſtratis iniuriā repellere.

26 *Hoc* verò quum audiſſet Cēturio, adijt Tribunum, & annuntiauit ei, dicēs, Vide quid facturus ſis: homo enim iſte Romanus eſt.

27 Accedens autem Tribunus dixit ei, Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit, Etiam.

28 Et reſpondit Tribunus, Ego multa ſumma ciuitatem iſtam acquiſiui.

Paulus autem ait, Ego verò etiam natus ſum *ciuis*.

29 Statim igitur abſceſſerunt ab eo qui fuerant eum inquiſituri: ſed & Tribunus quoq; timuit, cognito eum [f] Romanum eſſe, quoniam eum vinxerat.

30 Poſtero autem die volens pro certo ſcire cuius *rei* accuſaretur à Iudæis, ſoluit eum è vinculis, & iuſſit principes Sacerdotum venire, totumque ipſorum conſeſſum: ac deductum Paulum ſtatuit coram eis.

CAP. XXIII.

1 Paulum cauſam dicentem, 2 Ananias percuti iubet. 7 Diſſentio inter ipſius accuſatores oritur. 11 Conſolatur Deus Paulum. 14 De Iudæorum inſidijs. 20 Tribunus certior factus, 27 Paulum Felici præſidi mittendum curat.

1 INtentis [1] autem in conſeſſum oculis Paulus, ait, Viri fratres, Ego omni conſcientia bona ſeruiui Deo ad hunc vſque diem:

2 [2] Ananias autem Pontifex maximus imperauit ijs qui ipſi adſtabant, vt os eius cæderent.

3 [3] Tum Paulus dixit ei, [a] Futurum eſt vt percutiat te Deus, [b] paries dealbate. & tu ſedes iudicans me ſecundum Legem, & [c] Legem tranſgrediens iubes me cædi.

4 Tum qui adſtabant dixerunt, Pōtifici maximo Dei conuitiaris?

5 [4] Dixit autem Paulus, Neſciebam, fratres, Pontificem eſſe maximum. ſcriptum eſt enim, || Principi populi tui non maledices.

6 [5] Quum verò noſſet Paulus vnam quidem partem eſſe Sadducæorum, alteram verò Phariſęorū, clamauit in conſeſſu, Viri fratres, || ego Phariſæus ſum, filius Phariſæi: de ſpe & reſurrectione mortuorum ego in iudicium vocor.

7 [6] Quum autem hæc eſſet loquutus, orta eſt ſeditio inter Phariſæos ac Sadducæos: & diuiſa eſt multitudo.

8 [7] Nam Sadducæi quidem dicunt, non eſſe reſurrectionem, [d] neque Angelum, neque ſpiritum: Phariſæi autem vtrumque confitentur.

f Nō patria, ſed ciuitatis iure.

CAP. XXIII. 1 Paulus bonam conſcientiā omniū calumnijs oppoſuit, cuius teſtē citat totius vitæ ſuæ curſum.

2 Tandem cogitur hypocritæ ſua ipſorum intemperie ſeſe prodere.

3 De iniurijs quæri & impios ad Dei tribunal citare licet, modo id ſine odio & ſedato animo fiat.

Exod.22.28.

Infra,24.22, Philip.3.6.

4 Magiſtratibus ex animo deferendus honor, etiam tyrannis.

5 Impios licet inter ſe interdū cōmittere, vt ab oppugnatione deſiſtāt, modò id nulla veritatis iactura fiat.

6 Infirma eſt malorum concordia, quantumlibet ad opprimendā veritatem cōſpirent.

7 Negare Angelorū & animarū hypoſtaſin, & mortuorum reſurrectionem, vetus Sadducæorū hæreſis.

9 [8] Ortus eſt igitur clamor magnus: & quū ſurrexiſſent [e] ſcribæ ex partibus Phariſæorum, depugnabant, dicentes, Nihil mali inuenimus in homine iſto: quòd ſi ſpiritus loquutus eſt ei, ſeu Angelus, ne repugnemus Deo.

10 [9] Et quum magna ſeditio eſſet, veritus Tribunus ne Paulus ab ipſis diſcerperetur, iuſſit militum manum deſcendere, & eum rapere de medio eorum, ac ducere in caſtra.

11 Sequenti verò nocte adſtās ei Dominus, dixit, Confide Paule. Vt enim teſtificatus es de me in Hieruſalem, ſic te oportet etiam Romæ teſtificari.

12 [10] Orto autem die, quidam ex Iudæis facta coitione [f] deuouerunt ſeſe, dicentes neque eſuros ſe neque bibituros vſquequò trucidaſſent Paulum.

13 Erāt autem plures quàm quadraginta *viri*, qui hāc coniurationē fecerāt:

14 Qui adierunt principes Sacerdotū & ſeniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus noſipſos nihil guſtaturos vſquequo trucidauerimus Paulum.

15 Nunc ergo vos indicate Tribuno [g] ex conſeſſus voluntate vt eum cras ad vos deducat, veluti exquiſitius percognituros de ijs quæ ad eum *ſpectant*: nos verò, priuſquam appropinquet, parati ſumus ipſum interimere.

16 Quum autem filius ſororis Pauli audiſſet inſidias, venit, & ingreſſus in caſtra annuntiauit Paulo.

17 [11] Paulus autem aduocato quodā ex Centurionibus, ait, Adoleſcentem hunc abduc ad Tribunum: habet enim quod annuntiet ei.

18 Ille igitur acceptum eum duxit ad Tribunum, & dixit, Vinctus Paulus aduocatum me rogauit vt hunc adoleſcentem ducerem ad te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.

19 Tribunus verò prehēſa eius manu, quum ſeceſſiſſet ſeorſum, percōtatus eſt, Quid eſt quod habes mihi annuntiandū?

20 *Ille* autem dixit, Iudæi conſtituerunt te rogare vt cras Paulum deducas in conſeſſum, quaſi aliquid exquiſitius percontaturi ſint de eo.

21 Tu verò ne ipſis aſſentitor, inſidiātur enim ei ex iſtis viri plures quadraginta, qui ſeipſos deuouerūt neq; eſuros ne-

8 Dominus inter ipſos hoſtes inuenit, quum libet, cauſæ ſuæ patronos.

e Scribarum munus erat publicum, Phariſæorum nomē, ſectæ fuit nomen.

9 Deus ſuos ad extremū non deſerit.

10 Stulto zelo correpti, mētiri & occidere, quiduis denique ſibi licere, arbitrantur.

f Execrādo, ſeu deuouendo ſe promiſerunt.

g Senatu ita fieri petente, nempe ne priuatè quorundam ſtudio Tribunus id à ſe pati exiſtimet.

11 Prudentia Spiritus cum ſimplicitate eſt cō iungenda.

---

[a] *Græci ſermonis ratio oſtendit, non eſſe imprecationem, ſed pœnæ denuntiationem.* [b] *Vehemens eſt oratio & aſpera, à conuitio tamen aliena. Abeſſe enim poteſt à ſanctis & pijs acerbitatis & animi amari, id eſt,* picrias *perturbatio.* [c] *Iubet enim Lex reum patienter audiri, & de concilij ſententia iudicem pronuntiare.*

[d] *Naturæ expertes molis corporum.*

que bibituros vſquequo interemerint eum: & nunc parati ſunt, expectantes quid à te renuntietur.

12 Non eſt conſilium contra Dominum & ipſius ſeruos.

22 [12] Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem, quum ei præcepiſſet *vt* nulli effutiret ſe hæc ipſi indicaſſe.

23 Et aduocatis duobus quibuſdã ex Centurionibus, iuſſit vt pararent milites ducẽtos qui proficiſcerentur Cæſaream vſque, & equites ſeptuaginta, & ſtipatores ducentos, à tertia hora noctis:

h Parata exhiberent.

24 Et vt iumenta [h] præberent, vt impoſitum Paulum ſaluum perducerent ad Felicem præſidem:

25 Scripta epiſtola quæ hãc ſummam contineret,

13 Lyſias repentè factus à Domino Pauli patronus.

26 [13] Claudius Lyſias præſtantiſſimo præſidi Felici ſalutem.

27 Virum hunc comprehenſum à Iudæis, quum iam eſſet ab eis interimẽdus, ſuperueniens cum militum manu erui, quum cognouiſſem Romanum eſſe:

28 Et volens ſcire cauſam cur eum criminarentur, deduxi eum in ipſorum conſeſſum,

29 Quem comperi accuſari de quæſtionibus Legis ipſorum, nullius criminis reum quod ſit dignum morte aut vinculis.

30 Quum autem mihi indicatum eſſet inſidias huic viro factum iri à Iudæis, eo ipſo momento miſi *eum* ad te: & denuntiaui quoque accuſatoribus vt quæ habent aduerſus eũ dicant apud te. Vale.

31 Milites igitur ſicut ipſis præceptũ erat, acceptum Paulum duxerunt nocte Antipatrida.

32 Poſtero autem die, relictis equitibus qui cum eo irent, reuerſi ſunt in caſtra.

33 Qui quum veniſſent Cæſaream, & reddidiſſent epiſtolam Præſidi, ſtiterunt coram eo etiam Paulum.

34 Quum legiſſet autem *literas* Præſes, & interrogaſſet ex qua prouincia eſſet, ac cognouiſſet eſſe ex Cilicia:

35 Audiam te, inquit, quum accuſatores quoque tui adfuerint. Iuſſitq; in prætorio Herodis ipſum cuſtodiri.

CAP. XXIIII.

1 Tertullo accuſante 10 Paulus pro ſe cauſam dicit. 25 Præſidi & eius vxori Chriſtum annuntiat. Speratam pecuniam cùm fruſtra Felix expectaſſet. 28 prouincia accedens, vinctum Paulum relinquit.

CAP. XXIIII.

1 Hypocritæ quod nec vi nec fraude poſſunt, tandem iuris ſpecie nituntur obtinere.

1 QVinque [1] autem pòſt diebus deſcendit Pontifex maximus Ananias cum ſenioribus, & Tertullo quodam oratore: qui comparuerunt coram præſide contra Paulum.

2 Tertullus ex diaboli rhetorica, incipiens ab adulatione, deſinit in mendacia: Paulus verò diuina eloquentia fretus ſimplici exordio adhibito, vera iuſtificatione obiectum ſeditionis crimen à ſe reijcit.

2 Citato igitur eo, cœpit accuſare Tertullus, dicens,

3 [a] Nos per te tuæq́ue prudentiæ egregia in hac gente [b] facinora multam pacem conſequutos, & prorſus & vbique agnoſcimus, præſtantiſſime Felix, cum omni gratiarum actione.

4 Ne verò te diutius interpellem, rogo te vt audias nos paucis pro tua æquitate.

5 Comperimus enim virum hunc eſſe [c] peſtilentem, & qui moueat ſeditionem omnibus Iudæis per vniuerſum orbem, & [d] principem ſectæ [e] Nazarenorum:

6 Qui templum quoque tentauit profanare: quem etiam prehenſum voluimus ſecundũ Legem noſtrã iudicare,

3 In cauſam religionis Paulus à cõiecturali ad qualitatis ſtatum delabitur, obiectam ſibi religionem nõ modò non negans, ſed etiam vt veram, diuinã & omnium antiquiſſimam, defendens.

7 Sed interueniens tribunus Lyſias, cum magna vi abduxit eum è manibus noſtris:

8 Iuſſis ipſius accuſatoribus ad te venire: ex quo poteris, ipſe, inquiſitione habita, de omnibus iſtis cognoſcere de quibus nos eum accuſamus.

9 [f] Conſenſerunt autem etiam Iudæi, dicentes hæc ita ſe habere.

10 [2] Reſpondit autem Paulus, quum inuiſſet ei Præſes vt loqueretur, Quia te [g] à multis annis iſti Genti præfuiſſe ſcio, meliore animo in rebus meis defenſione vtar:

11 Quum tu poſſis noſſe non plures *exactos* eſſe dies quàm duodecim, ex quo aſcendi adoraturus in Hieruſalem.

12 Neque verò me in templo inuenerunt cum aliquo diſſerentem, aut coitionem turbæ facientem, neque in ſynagogis, neque in vrbe:

13 [h] Neq; probare poſſunt ea de quibus nunc me accuſant.

14 [3] Hoc verò tibi confiteor, me ſe-

---

[a] Crudeliter quidem & auarè adminiſtrauit Prouinciã Felix, multa tamen præclarè ab eo geſta narrat Ioſephus, capto nempè Eleazaro ſicariorum duce, & profligato Ægyptio illo impoſtore qui magnas in Iudæa turbas dederat. [b] Katorthómatos *vtitur nomine, quod officiũ perfectũ Stoici definierunt.* [c] *Ad ver. peſtem.* [d] *Quaſi primos ordines ducentem, vel anteſignanũ.* [e] *Sic vocabantur per ludibriũ Chriſtiani, ab vrbe Nazareth vbi natũ putabant Chriſtũ, vnde factũ vt Iulianus Apoſtata illum Galilaũ vocaret.* [f] *Orationẽ Tertulli confirmarunt.* [g] *Cauſam dixit Paulus, biennio antequã Felix de Prouincia decederet, infr. 27. antequã autẽ Felix Iudeæ præficeretur à Claudio adminiſtrarat Trachonitidem, Batanæam, & Galaunitidem, Ioſeph. de bel. Iud. lib. 2. cap. 11.* [h] *Ob oculos ſiſtere, & certis argumentis confirmare.*

cundum viam illam quam [i] ſectam dicũt ita ſeruire patrio Deo, vt qui credam omnibus quæ in Lege & in Prophetis ſcripta ſunt:

15 Et ſpem habeam in Deum, fore quam etiam ij ipſi expectant reſurrectionem mortuorum, tum iuſtorum tum iniuſtorum.

16 In hoc igitur ipſe *me* exerceo, vt conſcientiam habeam ſine offendiculo apud Deum & apud homines ſemper.

17 [4]Pluribus autem annis interiectis, veni eleemoſynas exhibiturus gẽti meæ & oblationes.

18 [k] Quo tẽpore inuenerunt me ſanctificatum in templo, non *tamen* cum turba, neque cum tumultu, quidam [l] ex Aſia Iudæi:

19 Quos oportuit apud te adeſſe, & accuſare ſiquid haberent aduerſum me.

20 Aut hi ipſi dicant ſiquod inuenerint in me iniuſtè factum, [m] quum ego ſtarem in conſeſſu:

21 Niſi de hac vna voce qua clamaui quum inter eos ſtarem, De reſurrectione mortuorum ego in iudicium vocor hodie à vobis.

22 [5] Auditis autem his, Felix diſtulit eos, [n] Poſtquam exquiſitius pernouero quæ ad ſectam iſtam pertinent, inquiẽs, Quum Tribunus Lyſias deſcẽderit, pernoſcam veſtrum negotium.

23 [6]Et præcepit Centurioni vt ſeruaretur Paulus ac laxaretur, & nequem prohiberet ex ipſius familiaribus ei miniſtrare aut eum adire.

24 Aliquot autem pòſt diebus quum adeſſet Felix cum [o] Druſilla vxore ſua, quæ erat Iudæa, accerſiuit Paulum, & audiuit eum de fide quę eſt in Chriſtum.

25 Differẽte autem ipſo de iuſtitia, & continentia, & iudicio futuro, expauefactus Felix reſpondit, Nunc quidẽ abi: cæterũ opportunitatẽ nactus accerſam te:

26 Simul & illud ſperans, fore vt pecunia ipſi daretur à Paulo, vt eum *vinculis* exolueret: quamobrem etiã frequentius eum accerſens, colloquebatur cũ eo.

27 [7]Biennio autem expleto accepit ſucceſſorem Felix Portium Feſtum: & [p]volens gratiam inire à Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

Rem ge-
am deniq;
rè narrat
aulus quã
Tertullus
ultis mo-
is corrupe-
t.
Iudex vt
ère dubia,
mplius
ronuntiat.
Fidus eſt
orum cu-
os Domi-
s, & in-
edibilis
uædam vir-
s veritatis,
iam inter
omines a-
oqui pro-
nos.
In animo
bi malè
onſcio, etiã
qua inter-
um eſt æ-
uitatis ſpe-
s, neceſſe
men eſt
ox deleri.
nterea ta-
m patien-
opus eſt,
ùque diu-
rna.
Hæreſis ſi-
ſecta in bo-
m partem.
Quibus
dus dum eſ-
in occupa-
.
Hinc colli-
tur Aſianos
fuiſſe in-
cos Pauli,
s, qui ad-
rſus eum
pulum con-
ſſent.
Ad quem
ductus fue-
à Tribu-
.
De impie-
e iudicare
poterat
elix, niſi me-
cognita
ione eius
agnã pro-
batur Paulus: de reliquis quæ ad ſeditionẽ pertinebãt, cenſet audiendum Lyſiam, ideò ampliat reum. [o] *Druſilla ſoror fuit A-*
ppæ, de quo poſtea loquetur Lucas, fœmina libidinoſiſſima, quæ ab
zo Emeſinorum rege circunciſo, ad hunc Felicem Pallantis liber-
Neronis fratrem tranſijt.

[p] *Quum infinita in prouincia ſcelera admiſiſſet, ſolius Pallantis fratris gratia mortem euaſit, vnde intelligitur cur voluerit Iudæis gratificari.*

CAP. XXV.

1 Feſtus ſuccedens, 6 iubet Paulum adduci. 11 Paulus Cæſarem appellat. 14 Feſtus Agrippæ regi negotium Pauli exponit, 23 eundemq́ illi ſiſtit, 27 vt cauſam cognoſcat.

1 FEſtus [1] ergo ingreſſus prouinciam, triduo pòſt aſcẽdit Hieroſolymam ab *vrbe* Cæſarea.

2 Indicarũt autem ei Pontifex maximus & primarij ex Iudæis de Paulo, & eum rogarunt.

3 Petentes gratiam aduerſus eum, vt accerſeret eum in Hieruſalem: factis inſidijs, vt eum in via interimerent.

4 Feſtus autem reſpondit ſeruari Paulum Cæſareæ, ſe verò citò *illuc* profecturum.

5 Qui ergo inter vos, inquit, poſſunt, vnà deſcendant, & ſiqua eſt in hoc viro improbitas, accuſent eum.

6 [2] Et factis inter eos diebus non pluribus quàm decem, quum deſcendiſſet Cæſaream, poſtero die ſedit pro tribunali, iuſſitque Paulum adduci.

7 Qui quum veniſſet, circunſteterunt *eum* qui Hieroſolymis deſcenderãt Iudæi, multas & graues criminationes adferentes aduerſus Paulum, quas non poterant [a] demonſtrare.

8 Quum ipſe exciperet, *ſe* neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæſarem quicquam peccaſſe.

9 [3] Sed Feſtus volens gratiam inire à Iudæis, reſpondens Paulo, dixit, Vis Hieroſolymam aſcendere, & illîc de his iudicari apud me?

10 Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæſaris ſto, vbi me oportet iudicari. Iudæis nulla in re iniuriam feci, ſicut & tu [b] pulchrè noſti.

11 Nam ſiquam iniuriam ac dignum morte aliquid feci, non recuſo mori: ſin verò nihil eſt *eorum* quorum iſti me accuſant, nemo poteſt me illis, condonare. Cæſarem appello.

12 Tunc Feſtus cum concilio collocutus, reſpondit, Cæſarem appellaſti? ad Cæſarem proficiſceris.

13 [4] Diebus autem aliquot exactis, [c] Agrippa rex & Bernice venerunt Cæſaream, ſalutaturi Feſtum.

CAP. XXV.
1 Diligentes miniſtri Satanæ in captandis omnibus occaſionibus: ſed excubãs Dominus pro ſuis omnia eorum conſilia nullo negotio impedit.

2 Iniuriam non iniuria, ſed iure licet repellere.

a Certò & indubitatis argumentis cõfirmare.

3 Dominus malorum conſilia non tãtùm auertit, ſed etiam in ipſorum caput retorquet.

b Optimè.

c Agrippa iſte Agrippæ fuit filius, cuius mortem antea deſcripſit Lucas, eius ſoror Bernice.

4 Feſtus nihil tale cogitans, teſtibus etiam regibus, Iudæorum improbitatem, & Pauli innocentiam in apertum proferens, Eccleſiam Dei mirificè confirmat.

14 Et quum dies complures illic verſati fuiſſent, Feſtus regi expoſuit quæ ad Paulum *ſpectabant*, dicens, Vir quidam eſt relictus à Fœlice vinctus:

15 De quo, quum perueniſſem Hieroſolymam, indicarunt mihi principes Sacerdotum & ſeniores Iudæorum, petentes damnationem aduerſus eum.

16 Quibus reſpondi, non eſſe Romanis morem, quempiam [d] perdendum dare, priuſquam is qui accuſatur, in conſpectu habeat accuſatores, & locum defenſionis accipiat ſuper criminatione.

17 Quum ergo huc conueniſſent, abſque vlla dilatione, conſequenti diè quum ſediſſem pro tribunali, iuſſi adduci hominem.

18 Cuius accuſatores quum adſtarēt, nullum crimen objiciebant eorum quæ ego ſuſpicatus eram:

19 [5] Sed quæſtiones quaſdam de ſua [e] ſuperſtitione habebant aduerſus eum, & de quodam Ieſu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

20 Dubitans autem ego in eiuſmodi quæſtione, dixi num vellet proficiſci in Ieruſalem, & illic iudicari ſuper iſtis.

21 Quum verò Paulus appellaſſet vt ſeruaretur Auguſti cognitioni, iuſſi eum ſeruari quouſque mitterem eum ad Cæſarem.

22 [6] Agrippa verò dixit Feſto, Velim & ipſe hominem audire. At ille, Cras, inquit, eum audies.

23 Poſtero igitur die quum veniſſet Agrippa & Bernice cum multa [f] oſtentatione, & introiſſet in [g] auditorium cum Tribunis & eminentibus eius vrbis ciuibus, iubente Feſto adductus eſt Paulus.

24 Tum Feſtus, Agrippa rex, inquit, & omnes qui ſimul adeſtis nobiſcum, cōſpicitis iſtum de quo omnis multitudo Iudæorum compellauit me & Hieroſolymis & hîc, vociferātes non oportere eum viuere amplius.

25 Ego verò quum cōperiſſem nihil dignum morte eum feciſſe, & is ipſe appellaſſet Auguſtum, decreui eū mittere.

26 De quo quid certi ſcribam [h] domino, non habeo. quapropter produxi eum ad vos, & maximè ad te, Rex Agrippa, vt inquiſitione habita, habeam quod ſcribā.

27 Nam præter rationem mihi videtur, mittere vinctum, & crimina in eum *collata* non ſignificare.

d Non eſſe Romanis hūc morē vt quēpiam ad pœnā condonēt priuſquam, &c.

5 Profani ex inteſtinis rixis damnandæ verè doctrinę occaſionē arripiūt ſed ſalua interim manet veritas.

e Prophanus homo Iudaicā religionem ſuperſtitionem vocat, idq; corā Agrippa rege, ſed mirum id eſſe nō debet quando ſoliti fuerint prouinciarum præſides, ob Romani imperij maieſtatem, ſeſe regibus anteponere.

6 Impletur in Paulo quod de eo prædixerat Ananiæ Dominus, ſupr. 9.cap.15.

f Cum magna pompa, id eſt, apparatu Regio.

g Iuriſconſultorum verbum pro eo loco vbi ius dicitur.

h Auguſti, appellatio, primum à bonis Principibus reiecta, poſt admiſſa velut à Traiano.

CAP. XXVI.

2 Paulus coram Agrippa, 4 vitam actam à iuuentute. 16 vocationemq; ſuam, 22 tanta authoritate exponit, 28 vt etiam Regis animum nonnihil flecteret, 30 ſed re infecta diſcedunt proceres.

1 AGrippa verò Paulo dixit, Permittitur tibi pro teipſo dicere. Tunc Paulus extenta manu, hac defenſione vſus eſt.

2 [1] Super omnibus de quibus poſtulor à Iudæis, rex Agrippa, beatum me duco quòd ſim hodie cauſam apud te dicturus.

3 Maximè quòd te gnarū eſſe ſciam omniū quæ apud Iudæos ſunt & rituum & quæſtionum. ideò rogo te vt patienter me audias:

4 [2] Itaq; vitam quidē meam actam à iuuentute, quæq; à principio fuit in gēte mea Hieroſolymis, ſciunt omnes Iudæi:

5 Vt qui [a] anteà nouerint me iam inde à [b] maioribus (ſi velint teſtari) ſecūdum [c] exquiſitiſſimam illam ſectam noſtræ religionis vixiſſe Phariſæum:

6 [3] Nunc verò ob ſpem promiſſionis factæ patribus noſtris à Deo, ſto in iudicium vocatus:

7 Ad quā duodecim tribus noſtræ, *Deo* nocte & die perpetuò ſeruientes, ſperant ſe peruenturas. de qua ſpe poſtulor, rex Agrippa, à Iudæis.

8 [4] Quid? incredibile iudicatur apud vos quod Deus mortuos excitet?

9 Equidem ſtatueram mihi aduerſus nomen Ieſu Nazareni multa contraria facienda.

10 || Quod etiam feci Hieroſolymis: & multos ſanctorū ego carceribus incluſi, & principibus Sacerdotū poteſtate accepta: & quum *ab eis* interimerentur, [d] tuli ſuffragium.

11 Ac per omnes ſynagogas ſæpe ipſos puniens, [e] coēgi ad blaſphemādum: & ſuprà modum furens aduerſus eos, perſequutus ſum in exteras vſque ciuitates.

12 Quo tempore etiam || proficiſcens Damaſcum cum poteſtate & procuratione principum Sacerdotum:

13 De medio, rex, in via vidi cœlitus lucem, quæ ſplendorem ſolis ſuperabat, circunfulſiſſe me & eos qui mecum iter faciebant.

14 Quum autem omnes nos decidiſſemus in terrā, audiui vocem alloquentē me,

CAP. XXVI.

1 Peritum iudicem nāciſci, magnū & rarum Dei beneficium.

2 Paulus vitæ ſuę narrationem in duo tempora diſtribuēs prioris teſtes citat ipſos aduerſarios, poſterioris verò, patres & Prophetas.

3 Tres ſunt teſtes maximè idonei veræ doctrinæ, Deus viri Patres, Eccleſiæ cōſenſus.

4 Mortuos reſurgere probat primùm ex Dei potentia, deinde ex Chriſti reſurrectione cuius ipſe ſit teſtis idoneus.

Supra.8.3.

a Quis anteà fuerim, vbi & quomodo vixerim.

b A Phariſæis oriūdum.

c Exquiſitiſſima erat inter Iudæorum ſectas Phariſaiſmus, quia cæteris præſtabat.

d Comprobaui non enim fuit è Iudicū numero.

e Atrocitate ſuppliciorum.

Supra.9.3.

me, ac dicentem, Hebraica lingua, Saul, Saul, quid me perſequeris? durum *eſt* tibi contra ſtimulos calcitrare.

15 Ego autem dixi, Quis es Domine? At ille dixit, Ego ſum Ieſus quem tu perſequeris.

16 Sed exurge, & ſta in pedes tuos, idcirco enim apparui tibi, vt deſignarem te miniſtrum ac teſtem tum eorum quæ vidiſti, tum eorum in quibus apparebo tibi:

17 Eruens te ex hoc populo, & Gentibus, ad quos nunc te mitto.

18 [5] Vt aperias oculos eorum, vt ſe conuertant à tenebris ad lucem, & à poteſtate Satanæ ad Deum, vt remiſſioné peccatorum & ſortem inter ſanctificatos accipiant, per fidem quæ eſt in me.

19 [6] Vnde, rex Agrippa, non fui rebellis cœleſti viſioni:

20 || Sed ijs qui ſunt Damaſci primùm, & Hieroſolymis, & per omnem regionem Iudææ, deinde & Gentibus, annuntiaui vt reſipiſcerent & conuerterent ſe ad Deum, opera facientes digna ijs qui reſipuiſſent.

21 Horum cauſa Iudæi || me in templo comprehenſum tentarunt interficere.

22 [7] Sed auxilium à Deo nactus perſtiti in hunc vſque diem, teſtificans *iſta* [f] tum paruis tum magnis, nec quicquam dicens extra ea quæ Prophetæ ac Moſes futura prædixerunt.

23 *Nempè* Chriſtum [g] eſſe paſſurum, ac [h] primum ex reſurrectione mortuorum, [i] lucem annuntiaturum huic populo & Gentibus.

24 [8] Hæc autem ipſo pro ſe excipiente, Feſtus magna voce ait, Inſanis Paule, multæ litteræ te ad inſaniam adigunt.

25 Tunc ille, Non inſanio, inquit, præſtantiſſime Feſte, ſed vera ac ſobria verba eloquor.

26 Scit enim iſta rex, apud quem etiam liberè loquor: nam latêre eum quicquam horum non arbitror. neque enim id in [k] angulo geſtum eſt.

27 [9] Credis rex Agrippa, Prophetis? ſcio te credere.

28 Agrippa autem dixit Paulo, Propemodum perſuades mihi vt fiam Chriſtianus.

Euange-
ſanis eſt,
Chriſti
gnitioné
ductos,&
eo per fi-
m appre-
ſo iuſti-
tos &
ctifica-
ſ, ſeruare.
Paulus ci-
Apoſto-
ſui mu-
is auto-
Deum,
dem autē,
ſus grati-
Chriſtus,
pus Le-
ac Pro-
etarum.
pra,12.&
Sapientia
ei eſt ſtul-
inſania,
d nihilo-
nus con-
nter aſſe-
nda eſt ve
as.
pra,21.30.
Paulus ve
i oblitus
captiuum
uſam di-
re, Apo-
olici mu-
ris non po
t obliuiſ-
Quibuſuis.
Chriſtum
futurum
lem regem
ualem ſibi
dæi ſomni-
ant,ſed ſe-
ndu noſtris
lamitatibus
peccatorū
niū deſtina-
um.
h Primum
ijs qui à
rtuis ſunt
citati.
Vitam,&
m quidem
m perenni
elicitate
nunctam:
pponitur
nim tenebris,
uæ partim
mortem, partim etiam calamitatem ſignificant in omnibus fere linguis. k *Occultè & clam.*

29 Tunc Paulus dixit, [l] Optarim à Deo & vt propemodum non tu modò, ſed omnes etiam qui me audiunt hodie, facti eſſetis tales qualis ego ſum, exceptis iſtis vinculis.

30 [10] Quum autem hæc dixiſſet, ſurrexit rex ac Præſes, & Bernice, & qui cōſederant cum eis.

31 Et quum ſeceſſiſſent, loquebantur alij ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iſte.

32 Agrippa verò Feſto dixit, Dimitti poterat homo iſte, niſi appellaſſet Cæſarem.

10 Paulus ſolenniter abſoluitur, nec tamen dimittitur.

l *Deum precor vt & parum abſit & valde fiat, vt non tu modò, ſed omnes qui me hodie audiunt, efficiamini ſimiles mei, exceptis vinculis.*

CAP. XXVII.

1 Paulo, 7 9 periculoſam nauigationem præmonenti, 11 non creditur. 14 Diu ventis vndiq; iactati, 21 41 naufragium faciunt: 34 omnes tamen ſalui, 44 in terram euadunt.

1 VT [1] autem decretum eſt nos nauigaturos in Italiam, tradiderunt tum Paulum, tum quoſdam alios vinctos Centurioni nomine Iulio, cohortis Auguſtæ.

2 || Conſcenſo igitur nauigio Adramitteno, nauigaturi ſecundùm Aſiæ regiones, prouecti ſumus, & nobiſcum erat Ariſtarchus Macedo Theſſalonicenſis.

3 Altera autem die deuecti ſumus Sidonem, & Iulius humaniter tractato Paulo, permiſit vt ad amicos profectus, ab illis curaretur.

4 Illinc verò prouecti ſublegimus Cyprum, quòd venti eſſent aduerſi.

5 Et pelagus quod eſt [a] ſecundùm Ciliciam & Pamphyliam emenſi, deuenimus Myra *vrbem* Lyciæ.

6 Et illic nactus Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, impoſuit nos in eam.

7 Quumque multis diebus tardè nauigaremus, vixque perueniſſemus ſecundùm Cnidum, non permittente nobis vento, ſublegimus Cretam ſecūdùm [b] Salmonem:

8 Et illam vix præterlegentes, peruenimus in locum quendam quem vocant Pulchros portus, cui propinqua erat ciuitas Laſæa.

9 [2] Multo autem tempore peracto, & quum iam eſſet periculoſa nauigatio, quòd iam etiam [c] ieiunium præterijſſet,

CAP. XXVII.
1. Cor. 11. 23.

1 Paulus inter vinctos quidem & per medias mortes, ſed multis tamē ſplendidis teſtimonijs ornatus, Romam tandē velut ipſius Dei manu deducitur.

2 Prouidentia etiam, quum acceſſit extraordinaria euentus patefactio, cauſas medias non tollit, ſed ordinat potius ac diſponit rectū: illarum vſum.

a *Quod Ciliciam alluit.*

b *Creta promontorium.*

c *De ieiunio Iudaico intelligit quod fiebat in feſto expiationis, de quo, Leu. 23.27. incidebat antem in ſeptimum menſem ad occaſum Vergiliarum quod minus idoneum eſt nauigantibus.*

admonebat *eos* Paulus,

10 Dicens eis, Viri, video cum iniuria multoque damno non ſolùm oneris & nauis, ſed etiam [d] capitum noſtrorum, futuram nauigationem.

11 [3] Centurio autem gubernatori & nauclero potius aſſentiebatur quàm ijs quæ à Paulo dicebantur.

12 Et quum appoſitus portus non eſſet ad hybernandum, plerique cœperunt conſilium ſoluendi etiam illinc, *experturi* ſiquo modo poſſent Phœnica peruenire, & illic hybernare: qui portus eſt Cretæ, ſpectans ad [e] Africum & Chorum.

13 Quum autem aſpiraſſet [f] Notus, viſi ſibi propoſiti compotes, quum ſoluiſſent, propius præterlegebant Cretam.

14 Verùm haud multo pòſt impegit in [g] eam ventus turbulentus qui vocatur [h] Euroclydon.

15 Quumque abreptum eſſet nauigium, nec poſſet obniti [i] vento, dato *nauigio flatibus*, ferebamur.

16 Et quum infra paruam quandam inſulam quæ Clauda vocatur, curſu delati eſſemus, vix potuimus ſcaphæ compotes fieri.

17 Qua ſubducta, adiumentis vtebantur, ſuccincta naui: timenteſque ne in Syrtin inciderent, ſummiſſis velis ita ferebantur.

18 [4] Quum autem vehementi tempeſtate iactaremur, ſequenti *die* iacturam fecerunt:

19 Ac tertio die ipſis noſtris manibus armamenta nauis abiecimus.

20 Quum autem neque ſol neque ſidera apparuiſſent ad complures dies, & tempeſtas non parua incumberet, iam ablata erat ſpes omnis ſalutis noſtræ.

21 [5] Et quum multa iam fuiſſet inedia, tunc ſtans Paulus in medio eorum, dixit, Oportebat quidem, ô viri, mihi obediendo non proueh i à Creta, & vitare iniuriam hanc & damnum.

22 Sed nunc admoneo vt bono animo ſitis: iactura enim nulla erit cuiuſquam ex vobis, ſed tantùm nauis.

23 Adſtitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius ſum ego, quem etiam colo,

24 Dicens, Ne metue Paule, oportet te Cæſari ſiſti: & ecce, condonauit tibi Deus omnes qui tecum nauigant.

25 [6] Propterea bono animo eſtote

3 Homines ſuæ potius prudentiæ quàm Deo per os ſeruorum ſuorum loquenti obtemperantes, vltrò ſeſe mutuò in infinita pericula cõijciunt.

4 Exitus tandem oſtendit, nullos ſibi peius conſulere, quàm qui ſoli ſuæ prudentiæ ſeſe regendos tradunt.

5 Deus parcit etiam impijs ad tempus, propter electos ſuos.

6 Promiſſio ſuper fidem efficax.

d Ad verb. animarum noſtrarum.

e Africus flat ab occaſu brumali, Chorus ab occaſu ſolſtitiali.

f Qui & Auſter meridionalis.

g Sub Cretam, à cuius littoribus propterea abrepta fuit nauis.

h Qui flat ab ortu brumali.

i Obuerſa prora luctari.

viri: credo enim Deo, ita fore quemadmodum loquutus eſt mihi.

26 In inſulam autem quandam incidere nos oportet.

27 [7] Cæterùm quum quartadecima nox aduenisset, & ferremur in [k] Adria, nautæ circa medium noctis ſuſpicati ſunt [l] appropinquare ſibi aliquam regionem.

28 Et demiſſa [m] bolide inuenerunt paſſus viginti: & paululum inde progreſſi, rurſum demiſſa bolide inuenerunt paſſus quindecim.

29 Timenteſque nequo modo in aſpera loca inciderent, iactis è puppi anchoris quatuor, optabant diem oriri.

30 [8] Nautis verò ſtudentibus fugere è naui, demiſſa ſcapha in mare, ſub obtentu velut è prora anchoras extenſuri,

31 [9] Dixit Paulus Centurioni & militibus, Niſi iſti in naui manſerint, vos ſeruari non poteſtis.

32 Tunc abſciderunt milites funes ſcaphæ, & ſiuerunt eam excidere.

33 [10] Interim autem dum oriretur dies, hortabatur Paulus omnes vt caperent cibum, dicens, Dies hic eſt decimuſquartus ex quo expectantes ieiuni permanetis, nihil cibi ſumentes:

34 Ideò vos hortor vt ſumatis cibum: hoc enim ad ſalutem veſtram ſpectat. [n] nullius enim veſtrum capillus ex capite cadet.

35 Et quum hæc dixiſſet, accepto pane, gratias egit Deo in conſpectu omnium, & quum fregiſſet, cœpit edere.

36 Omnes verò quum iam bono animo facti eſſent, ſumpſerunt & ipſi cibum.

37 Eramus autem vniuerſa capita in nauigio, ducenta ſeptuagintaſex.

38 Cæterùm ſatiati cibo, alleuabant nauim, proijcientes frumentum in mare,

39 [11] Quum autem dies ortus eſſet, terram non agnoſcebant, [o] ſinum verò quendam animaduerterunt habentem littus, in quem conſilium cœperant, ſi poſſent expellere nauim.

40 *Igitur* anchoris ſublatis, permiſerunt *eam* mari, ſimul laxatis vinculis gubernaculorum, & ſublato artemone ad

7 Ad promiſſam & certam ſalutem per medias tamen tempeſtates, atque adeò per ipſas mortes peruenitur.

8 Nullum eſt tam turpe factum ad quod diffidentia & mala conſcientia homines non impellant.

9 Etſi promiſſionum Dei exitus à cauſis medijs ſimpliciter non pẽdet, tamen Dei beneficentia indignos ſe reddunt qui oblata media vel temerè vel diffidentia non amplectuntur.

10 Trepidante mundo, ſoli fideles non modo quieti manent, ſed alios etiam ſuo exemplo confirmant.

11 Tum maximè expectandæ ſunt tempeſtates, quum proximus eſt portus.

k i. In mari Adriatico, Ptolemeus enim Orientale Siciliæ littus, mari Adriatico allui ſcribit.

l Se accedere ad aliquam regionem.

m Bolis, eſt perpendiculũ quo altitudinem maris explorant nautæ.

n Hebraicum prouerbium, quo ſignificatur prorſus ſaluos & integros ipſos fore.

o Sinus eſt intra terras mare, vt Adriaticus Perſicus.

auræ flatum, tendebant ad littus.

41 Sed quum incidiſſent in locum [p] bimarem, illiſerunt nauem: ac prora quidem infixa manebat immobilis, puppis verò ſoluebatur præ vndarum violentia.

42 [12] Militum autem conſilium erat vt vinctos trucidarent, nequis quum enataſſet, effugeret.

43 [13] At Centurio volens ſeruare Paulum, prohibuit eos ab hoc conſilio: iuſſitq; vt qui poſſent natare, abijcerent ſe primos, & in terram euaderent:

44 [14] Reliqui verò partim in tabulis, partim quibuſdam nauis *fragmentis*. & ita factum eſt vt omnes ſalui euaderent in terram.

Incredu- nihil eſt fidioſius, magis gratum.

Deus in ſuos eti- hoſtes enit quo- opera s conſer-

Hominũ alitiam cit Dei nitas.

Sic voca- Iſthmus, ad vtr.inq. ri allua-

CAP. XXVIII.

2 Barbarorum humanitas erga naufragos. 3 Paulus viperam manu tollit, 6 illæſus: 8 Publium 9 & alios ſanat. 11 Melita ſoluentes, 16 Romam perueniunt. 17 Paulus Iudæis 20 cauſam ſuam exponit: 23 Ieſum docet, 30 biennio.

1 ET quum ſalui euaſiſſent, tunc agnouerunt inſulam vocari [a] Melitam.

2 Barbari verò præſtabant nobis non vulgarem humanitatem, accenſa enim pyra acceperunt nos omnes, propter imbrem qui vrgebat, & propter frigus.

3 [1] Quum igitur congregaſſet Paulus nonnihil ſarmentorum, & impoſuiſſet in pyram, vipera è calore prorepens inuaſit eius manum.

4 [2] Vt verò Barbari viderunt pendentem beſtiam ex ipſius manu, alij alijs dicebant, Omninò homicida eſt homo iſte, quem ſeruatum è mari [b] vltio non ſinit viuere.

5 At ille excuſſa beſtia in ignem, nihil mali paſſus eſt:

6 Illi verò expectabant dum [c] intumeſceret, aut concideret repentè mortuus. [3] ſed quum multum *tempus* expectaſſent, & viderent nihil incommodi illi contingere, mutati dicebant eum eſſe Deum.

7 [4] Cæterùm circa locum illum erant prædia *cuidam* primario inſulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduò peramicè in hoſpitio habuit.

8 Factum eſt autem vt pater Publij febribus ac dyſenteria detentus, decumberet: ad quem Paulus ingreſſus, quum precatus eſſet, impoſitis ei manibus: ſanauit eum.

9 [5] Hoc igitur facto, reliqui etiam qui morbis tenebantur in inſula, accedebant & ſanabantur.

10 [6] Qui etiam multis honoribus nos honorarunt, & quum proueheremur impoſuerunt quæ vſui *nobis* erant.

11 [7] Tribus itaque poſt menſibus deuecti ſumus in naui Alexandrina, quæ in inſula hyemauerat, cui [d] erat inſigne Caſtor & Pollux.

12 Et deuecti Syracuſas, *illic* manſimus triduum.

13 Vnde circumlegentes deuenimus Rhegium: & altero pòſt die quum ſuperueniſſet Auſter, ſecundo die venimus Puteolos.

14 [8] Vbi repertis fratribus, rogati ſumus manere apud eos dies ſeptem, & ita contendimus Romam.

15 [9] Vnde quum audiſſent fratres de rebus noſtris, prodierunt nobis in occurſum vſque ad [e] Appij forum & Tres tabernas: quos quum vidiſſet Paulus, gratijs actis Deo, ſumpſit fiduciam.

16 Quum autem veniſſemus Romã, Centurio tradidit vinctos [f] Præfecto exercituum: ſed permiſſum eſt Paulo vt habitaret [g] ſeorſim, cum milite qui ipſum cuſtodiret.

17 [10] Factũ eſt autẽ vt tertio pòſt die conuocaret Paulus Iudæorũ primos, qui vbi conueniſſent, dixit eis, Ego, viri fratres, quũ nihil fecerim aduerſus populũ aut ritus patrios, vinctus traditus ſum Hieroſolymis in manus Romanorum:

18 Qui quæſtione de me habita, volebant me dimittere, quòd nullum ſit in me crimen capitale:

19 [11] Sed contradicentibus Iudæis coactus ſum appellare Cæſarem: non *tamen* quaſi habeam de quo gentem meam accuſem.

20 Ob hanc igitur cauſam vos aduocaui, quos viderem & alloquerer: nam propter ſpem Iſraelis circundatus ſum hac catena.

21 Illi verò dixerunt ei, Nos neque literas accepimus de te ex Iudæa: ne-

ap.xxviii.

Pios qui- m pericu- ex peri- lis manẽt, d glorioſo mper exi-

Etſi res uerſæ ſunt ccatorum œnæ tamẽ um Deus ffligendis ominibus on ſemper ſpiciat peccata, temerè iudiant qui vel non expectant exitũ, el ex rebus proſperis aduerſis umquem- æſtimant.

Hominibus veræ reigionis ig aris nihil n vtranque partem in abilius.

4 Seruum Dei quamuis miſerum & egentem excepiſſe, nullum vnquam pœnituit.

5 Captiuo Paulo, non fuit tamen captiua Dei virtus.

6 Deus in ſuorum gratiam, exteris etiam benefacit.

7 Idola ſanctos nullo modo conſentientes non polluũt.

8 Profanorum etiam corda, Dominus prout libet, in ſuorum gratiam inflectit.

9 Deus nũquam patitur ſuos ſupra vires affligi.

10 Paulus vbique ſe Apoſtolum eſſe meminit.

11 Vtendũ quidem medijs à Deo oblatis, ſed ita vt gloriam Dei, non autem noſipſos quæramus.

d Sic ſolebãt ornare nauiũ proras, vnde naues quoque denominabantur.

e Via Appia ſtrata opera militari, ab Appio cæco longa atq; lata excurrente mare verſus, in qua tres erant taberna.

f Præfecto prætorio.

g Non in publica cuſtodia ſed in priuato hoſpitio, quod ſibi conduxerat.

---

[a] Ea eſt quæ hodie Malta dicitur. [b] Ius & fas. [c] Verbum Græcum incendi aut intumeſcere ſignificat, porrò Dioſcorides lib 6. cap. 38. vipera merſum corporis tumorem gignere ſcribit, ſic & Nicander in Alexipharmacis.

12 Mutuus eſt Legis & Euãgelij cõſenſus.

13 Euangelium credẽtibus odor vitæ, contumacibus odor mortis.

14 Increduli ſpõte quidẽ reluctantur veritati, non tamen fortuito.

h Argumẽtis idoneis adhibitis, probãs regnum Dei à Prophetis prædictum aduenisse.

Eſa.6.9, mat.13.14, mar.4.12, luc.8 10, ioh.12.40, rom.11.8.

que adueniens quiſquam fratrum annũtiauit aut loquutus eſt aliquid de te mali.

22 Velimus autem ex te audire quæ ſentias. nam de ſecta iſta notum eſt nobis vbique *ei* contradici.

23 [12] Quum igitur conſtituiſſent ei diem, venerunt ad eum in hoſpitiũ complures: quibus [h] cum teſtificatione exponebat regnum Dei, ſtudẽs eis perſuadere quæ de Ieſu Chriſto ſunt, ex Lege Moſis & Prophetis, à manè vſque ad veſperam.

24 [13] Et alij quidem aſſentiebantur ijs quæ dicebantur, quidam verò non credebant.

25 Quum autẽ inter ſe diſcordes eſſent, diſceſſerunt, quum Paulus hoc verbum dixiſſet, Rectè ſanè Spiritus ſanctus loquutus eſt per Eſaiam Prophetam patribus noſtris,

26 [14] Dicens, ‖Vade ad populum iſtum, & dic Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis.

27 Pinguefactum enim eſt cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis ſuis [i] conniuerunt: ne cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & ſanem eos.

28 [15] Notum ergo ſit vobis miſſam eſſe Gentibus hanc Dei ſalutem, & ipſos audituros.

29 [16] Quum ergo hæc dixiſſet, exierunt Iudæi, multam habentes inter ſe diſceptationem.

30 [17] Manſit autem Paulus biennium totum in proprio conducto: & excipiebat omnes qui ad ipſum ingrediebantur.

31 Prædicans regnum Dei, ac docens quæ ſunt de Domino Ieſu Chriſto, cum omni libertate, nemine prohibente.

15 Incredulitas reproborum non poteſt irritã facere Dei fidem

16 Non Euangelium, ſed Euangelij contemptus, diſſidiorum cauſa.

17 Verbum Dei non poteſt vinciri.

i Videre ſe ſimularunt, quod vel inuiti cernebãt, atque adeò noluerunt hoc videre.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

CAPVT I.

1. Ab Apoſtolatus ſui approbatione exorſus, 15 Euangelij commẽdationem ſubnectit: 16 per quod Deus virtutem ſuam exerit ſeruandis 17 Fide hominibus 21 impiæ ingratitudinis reis: 26 in quo ira Dei meritò effuſa colligitur, 27 quòd laxatis habenis in omne ſcelus paſſim ferantur.

CAP. I.

1 Prima pars epiſtolæ, vtiliſſimã præfationẽ continens, vſque ad verſ.16.

Act 13.1.

2 Attentos reddit Romanos, ſignificãs ſeſe nõ ſuo nomine, ſed vt Dei ad Gentes legatum, cum eis agere de re omniũ maxima, iam olim plurimis idoneis teſtibus à Deo promiſſa, nunc demùm autem re ipſa præſtita.

1 [1] PAVLVS [a] ſeruus Ieſu Chriſti, *ex Dei* vocatione [b] Apoſtolus, ‖ [c] ſeparatus ad *prædicandum* Euãgelium Dei,

2 [2] (Quod antè promiſerat per Prophetas ſuos in Scripturis ſanctis)

3 [3] De [d] Filio ſuo, ([e] facto ex ſemine Dauidis, [f] ſecundum carnem:

4 [g] Declarato Filio Dei [h] potenter ſecundum Spiritum ſanctificationis, per reſurrectionem à mortuis) *nempe* Ieſu Chriſto Domino noſtro.

5 ([i] Per quem accepimus [k] gratiam & Apoſtolatum ad [l] obediẽtiam fidei, inter omnes Gentes, [m] pro ipſius nomine:

6 Inter quas eſtis etiam vos, [n] vocati à Ieſu Chriſto.)

7 Omnibus qui Romæ eſtis, dile-

3 Reddit Romanos dociles, explicata Euãgelicæ doctrinæ ſumma. Docet igitur Chriſtum (Euangelij materiam & argumẽtum) vnicum eſſe nõ geminũ Dei Patris Filiũ, qui quod ad naturam humanam attinet, ex Dauidis genere ſit conditus: quod ad diuinam autem & ſpiritualem, qua ſeipſum ſanctificauit, ſit ex æterno Deo Patre genitus, ſicut ex potenti ipſius reſurrectione liquet.

a Miniſter, neque enim hoc loco ſeruus opponitur libero, ſed munus & officium declarat. b Quum in genere ſe ſeruum dixiſſet, ſpeciali nomine ſe Apoſtolum dicit, idque non ſibi propria authoritate ſumpſiſſe, ſed ex Dei vocatione, ideóque nil ab officio ſuo alienum agere, qui ad Romanos ſcriberet. c Ad prædicandi Euangelij munus à Deo conſtitutus.

d Perſonam vnam Chriſti manifeſtè aſſerit, eiuſdem duas naturas, earúmque proprietates. e Qui carnem aſſumpſit è Virgine Dauidis filia. f Quatenus homo eſt, caro enim per Synecdochen pro homine ſumitur. g Demonſtrato & manifeſtato. h Infirmitati carnis opponitur virtus Diuina, quæ mortem ſuperauit. i A quo. k Hoc beneficium eximiæ liberalitatis, quod mihi omnium ſanctorum minimo datum eſt euangelizare, &c. Epheſ.3.8. l Vt homines fide obediant Deo. m Nominis eius cauſa. n Qui Dei beneficio eſtis Chriſti.

ctis Dei, vocatis ſanctis: [o] Gratia *ſit* vobis & pax à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

8 [4] In primis quidem gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtũ, ſuper omnibus vobis, [p] quòd fides veſtra annuntiatur [q] in toto mundo.

9 Teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſeruio [r] ſpiritu meo in [ſ] Euangelio Filij ipſius, quòd indeſinenter meminerim veſtri:

10 Semper in precibus meis rogans, vt ſi quo modo tandem aliquando proſperum iter mihi detur ex volũtate Dei, veniam ad vos.

11 Expeto enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum ſpirituale, vt vos ſtabiliamini:

12 Hoc eſt, ad [t] communem exhortationem percipiendam apud vos, per mutuam fidem, veſtram ſimul & meam.

13 Nolim autem vos ignorare fratres, me ſæpe propoſuiſſe venire ad vos, (ſed prohibitum fuiſſe vſque adhuc) vt fructũ aliquem haberem inter vos quoque, ſicut & inter reliquas Gentes.

14 Et Græcis & barbaris, tum ſapientibus tum inſipientibus debitor ſum.

15 Itaque prompta eſt mea facultas vobis quoque [u] qui Romæ eſtis euangelizare.

16 Nõ enim me pudet Euãgelij Chriſti, [5] [x] potentia ſiquidem eſt Dei ad ſalutem cuiuis credenti, Iudæo in primis, tum etiam [y] Græco.

17 [6] Iuſtitia enim Dei per illud retegitur [z] ex fide in fidem: || [7] ſicut ſcriptum eſt, Iuſtus autem ex fide viuet.

18 [8] Palàm enim eſt ira Dei è cœlo [a] aduerſus omnem impietatem & iniuſtitiam hominum, vt qui [b] veritatem iniuſtè detineant.

19 [9] Quoniam id quod de Deo cognoſci poteſt, manifeſtum eſt [c] in ipſis: Deus enim eis manifeſtum facit.

20 Ipſius enim inuiſibilia, [d] dum ex rebus conditis intelliguntur, ex [e] creatione mundi perſpiciuntur, æterna *videlicet* eius tum potentia tum diuinitas: ad hoc vt ſint ipſi inexcuſabiles.

21 Propterea quòd quum Deum cognouerint, *tamen* [f] vt Deum non glorificauerunt, neque gratias *ei* egerunt: ſed [g] vani facti ſunt in ratiocinationibus ſuis, & obtenebratum eſt deſipiens cor eorũ.

22 Quum ſe [h] profiterentur eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt.

23 Mutarunt enim gloriam incorruptibilis [i] Dei in efformatam imaginem mortalis hominis, & volucrium, & quadrupedum, & reptilium.

24 [10] [k] Quamobrem etiam [l] tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipſorum, ad impuritatem, vt fœdarent corpora ſua inter ſe:

25 Vt qui veritatem Dei mutarint in mendacium, & coluerint ac ſeruierint rebus creatis, prætèrito Creatore, qui eſt benedictus in ſecula, Amen.

26 Propterea, *inquam*, tradidit eos Deus fœdis affectibus: nam & fœminæ illorum mutarũt naturalem vſum in eum qui eſt præter naturam:

27 Similiterque etiam maſculi, relicto naturali vſu fœminæ, exarſerunt ſua libidine alius in alium, maſculi in maſculos fœda perpetrantes, & [m] compenſationem quam oportuit erroris ſui in ſeſe recipientes.

28 [11] Et ſicut non viſum eſt eis Deum in notitia retinere: *ita* tradidit eos Deus in mentem [n] omnis iudicij expertem, vt facerent quæ minimè conueniebat.

29 Oppleti omni iniuſtitia, ſcortatione, improbitate, auaritia, malitia: pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malignitate:

3 Reddit
dem be-
neuolos, ve-
s eorũ lau-
ibus cōme-
oratis, &
i in eos ve
Apoſtoli-
a beneuolē
, adhibito
Dei ipſius te
monio, cō
mata.

4 Altera
s epiſto-
e vſque ad
ni capitis
tium. Eſt
tem huius
diſputatio-
s ſtatus, V-
i eſſe adi-
icendæ ſa-
is rationē
quę in Euā-
elio, abſq;
lo populo-
m diſcri-
ne à Deo
oponatur)
ſum Chri-
am videli-
et, per fidē
pprehen-
m.

5 Cōfirma-
o, in Euan-
elio doce-
r, nos co-
m Deo iu-
ficari fide
otidie au-
ſcente: er-
o & ſerua-
.

Abac. 2. 4.

7 Probatio
m antece-
entis, tum
conſequen-
s, ex Aba-
c, qui tum
ſtitiam co-
m Deo, tum vitam tribuat fidei.

8 Altera principalis illius quæſtionis confirmatio, Omnes homines in ſeſe ſiue extra Chriſtum conſiderati, ſunt rei tum impietatis, tum iniuſtitiæ, ac proinde damnationi obnoxij. Ergo aliunde quærant iuſtitiam oportet.

9 Impietatem probat ex eo quod quũ omnes homines habeat illuſtre & perſpicuũ ſpeculũ naturæ Dei æternæ ac omnipotẽtis in reb⁹ creatis, tamẽ ab illis principijs ad abſurdiſſima ſua commẽta in conſtituendo Dei cultu defecerint.

10 Iniuſtitiam hominũ primùm oſtẽdit in eo quòd præter ipſius naturæ leges mutuis libidinibus ſeſe contaminẽt, iuſto Dei iudicio.

11 Idẽ probat longa multorũ ſcelerum enumeratione à quibus, ſi nõ omnibus, ſaltem pleriſque, nemo eſt prorſus immunis.

b *Veritatis nomine intelligit Paulus quidquid lucis in homine relictum eſt, non quòd ea duce poſſint cum Deo in gratiã redire, ſed vt ſuo ipſorũ iudicio conuincantur ſceleris cum in Deũ, tum in homines.*

---

o *Gratuita Dei beneuolentia. Pax autem Hebræis, eſt fœlix rerum omnium ſucceſſus.* p *Quòd ea ſit veſtra fides, vt paſſim in Eccleſijs commendetur.* q *Per omnes Eccleſias, hyperbole è medio petita.* r *Planè volens & ex animo illi addictus.* ſ *In promulgando Filio ipſius.* t *Quantumuis excellens Paulus, Eccleſiam tamen docendo ab illa potuit erudiri.* u *Eos intelligit omnes qui Romam incolebant, etiamſi aliqui Romani non eſſent, Vide em Epiſtolæ.* x *Organon Dei verè potens & efficax ad ſeruandum.* y *Græcus, quum opponitur Iudæo, Gentilem ſignificat.* z *Ex fide, quæ quotidie incrementum accipiat.*

a *Aduerſus omnes impietatis ſpecies.*

c *In ipſorũ animis.* d *Deum non vides, tamen vt Deum agnoſcis ex operibus eius, Cicero.* e *Ex mundi fabrica.* f *Non eo cultu coluerunt, qui ipſius æternæ potentiæ ac diuinitati conueniebat.* g *Quaſi dicat, à ſeipſis fuiſſe in eam amentiam coniectos.* h *Vel putarent.* i *Pro vero Deo aliud ſunt amplexi.* k *Religionis contemptus omnium ſcelerum fons.* l *Vt iuſtus iudex.* m *Mercedem, quæ meritis reſponderet.* n *Inſanam atque peruerſam, vnde fit vt extincta primùm conſcientia, deinde etiam maxima ex parte ſublata ſyntereſi, homines tandem in omne ſceleris genus præcipites ferantur.*

30 Suſurrones, obtrectatores, Dei oſores, contumelioſi, ſuperbi, glorioſi, inuentores malorum, parentibus immorigeri,

31 Deſipientes, [o] fœdifragi, charitatis expertes, implacabiles, immiſericordes,

32 Qui poſt Dei [p] iura cognita (*nempe* eos qui talia faciunt, dignos eſſe morte) non ſolùm ea faciunt, ſed etiam facientibus [q] patrocinantur.

o Paſtorum, ac conuentorum immemores.

p Per ius Dei intelligit ius quod Philoſophi ius natura, Iuriſcõſulti ius Gentium dixerunt.

q Socij ſunt in malefaciendo, & peccantes laudant.

CAP. II.

1 Omnes ad tribunal Dei ſiſtit. 12 Gentibus excuſationem 14 ab ignorãtia præcidit. 17 Vrget Iudæos à Lege ſcripta, 23 in qua gloriabantur: 27 æquatq; eos inter ſe.

1 QVapropter[1] inexcuſabilis es ô homo quiſquis *alios* damnas, nam hoc ipſo quòd damnas alterum, teipſum condemnas: eadem enim facis *tu* qui *alios* damnas.

2 [a] Scimus verò iudicium Dei eſſe [b] ſecundum veritatem aduerſus eos qui talia agunt.

3 Putas autem hoc, ô homo qui damnas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudicium Dei?

4 [2] An copiam benignitatis eius & tolerantiæ ac lenitatis contemnis, ignorans te benignitate Dei ad reſipiſcentiam deduci?

5 Sed pro duritia tua & corde quod reſipiſcere neſcit, [c] || theſaurizas tibijpſi iram in diem iræ, & patefactionis iuſti iudicij Dei:

6 || [3] Qui reddet vnicuique ſecundum opera ipſius:

7 Ijs quidem qui perſtant, [d] boni operis gloriam & honorem & immortalitatem, *id eſt* ijs qui quærunt vitam æternam:

8 Ijs verò qui ſunt contentioſi, & qui [e] veritati quidem non obtemperant; ſed obtemperant iniuſtitiæ, *reddetur* [f] excandeſcentia & ira.

9 Oppreſſio & anguſtia aduerſus omnem animam hominis perpetrantis malum, tum Iudæi in primis, tum etiam Græci:

10 Gloria verò & honor & pax cuiuis operanti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.

11 [g] Non enim eſt perſonarum acceptio apud Deum.

12 [4] Quicunque enim ſine Lege peccauerunt, ſine Lege quoque peribunt: & quicunque in Lege peccauerunt, per Legem damnabuntur.

13 ([5] Non enim qui audierunt Legem, iuſti ſunt apud Deum, ſed qui Legem præſtant, [h] iuſtificabuntur.

14 [6] Nam quum Gentes [i] quæ Legem non habent, [k] natura quæ Legis ſunt faciant, iſti Legem non habentes, ſibijpſis ſunt lex:

15 Vt qui oſtendant opus Legis [l] ſcriptum in cordibus ſuis, vnà teſtimonium reddente ipſorum conſcientia, & cogitationibus ſeſe mutuò accuſantibus, aut etiam excuſantibus)

16 [7] In die quo iudicabit Dominus de occultis hominum, [m] ex Euangelio meo, per Ieſum Chriſtum.

17 [8] Ecce, tu cognominaris Iudæus, & acquieſcis in Lege, & gloriaris in Deo.

18 Et noſti *eius* voluntatem, & exploras quæ [n] diſcrepant, inſtitutus ex Lege:

19 Confidiſque te ducem eſſe cæcorum, lucem eorum qui *ſunt* in tenebris,

20 Eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium, quòd habeas [o] informationem cognitionis ac veritatis [p] in Lege.

CAP. II.

1 Conuincit eos qui ex cęterorũ numero videntur eximendi, quoniam aliorũ vitia redarguant: Iſtos igitur dicit minimè omnium eſſe excuſabiles, quoniam ſi propius & intus conſiderentur, (quod omninò facit Deus) reperiẽtur & ipſi ijs eſſe obnoxij, quæ in reliquis animaduerterunt: vt planè in ſeipſos ſententiã ferant, quum alios damnant.

Iac.5.3.
Pſal.61.13, mat.16.27, apoc.22 12.

2 Grauis exclamatio in eos qui ſibi placent quòd ſint alijs perſpicatiores, quum nihilo ſint meliores. 3 Firmamentum ſuperioris diſputationis, opus eſſe omnino iuſtitia, tum Iudæis tum Græcis.

4 Vniuerſalem illã humani generis accuſationẽ ſigillatim applicat, tum Gẽtibus tũ Iudæis.

5 Occupatio aduerſus Iudęos, quos non excuſet Lex illa, ſed condemnet: quoniam nõ Legem audire, ſed Legẽ cuſtodire iuſtificat.

6 Occupatio aduerſus Gentes, quæ etiam ſi Legem Moſis non habuerint, non habent tamen quid ſuis ſceleribus prætexant, quũ habeant aliquid pro Lege cordibus inſcriptũ, vt qui quædam vt mala prohibeãt & puniant, quædã vt bona pręcipiãt & laude proſequãtur.

7 Deus iudicia multa differt, quæ tamẽ ſuo tẽpore exequetur per Ieſum Chriſtũ, ſeueriſſimo cũ examine non tãtum dictorum, & factorũ, ſed etiã cogitationũ maximè arcanũ. 8 Probatio ex Dauidis, & aliorũ Prophetarũ teſtimonio, Iudęos ſummis quidẽ beneficijs à Deo fuiſſe affectos, tradita eis Lege, ſed eſſe omnium hominũ maximè ingratos.

---

a Nullas adhibet Paulus ſententias Scripturæ, diſſerit enim aduerſus omnes homines in genere: affert autẽ prolepſes, quas omnium mẽtibus inſitas, Satan ipſe non potuit prorſus euellere. b Ex vera exiſtimatione, non autem ex ſpecie exteriore. c Dum indulges tuis voluptatibus, & ſperas te aliquid bonis tuis adiecturum, inuenies Dei indignationem. d Gloriam, quæ bona opera conſequitur, quod non ideò proponit, quaſi aliquis eſſe poſsit qui viribus ſuis ſalutem poſsit conſequi: ſed vt hac propoſita ſalutis cõditione, quam præſtare nemo queat, adducat homines ad Chriſtum, qui ſolos fide donatos iuſtificat, vt ipſe concludit, Infra 3.21.22.

e Veritatis nomine naturalem intellexit notitiam. f Ira ſubitò inflammata, Dei nimirum in peccatorem. g Homines non metitur Deus ex genere vel ex patria, vt eos amplectatur vel repudiet. h Iuſti pronuntiabuntur apud Dei tribunal, quod ſcilicet accideret: ſi qui eſſent qui Legem præſtarent: At quum non ex Lege, ſed ex fide iuſtificatus ſit Abraham, ſequitur neminem ex operibus iuſtificari. i Non quidem ſimpliciter, ſed cum Iudæis comparata. k Honeſta iubeant, turpia prohibeant. l Hæc cognitio naturalis eſt notitia. m Sicut teſtatur doctrina hæc, cuius ego ſum præco conſtitutus. n Poſsis diſcernere quæ à Dei voluntate diſcrepant. o Rationem inſtituendi ac formandi alios in cognitione veritatis. p Quaſi diceret externi cultus prætextu, Iudæos ſibi ſolis omnia vindicaſſe, quum reuera nihil minus quàm Legem præſtarent.

21 Qui igitur doces alium, teipſum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?

22 Qui dicis non mœchandum mœcharis? qui abominaris idola, ſacrilegium admittis?

23 Qui de Lege gloriaris, per Legis tranſgreſſionem Deum dedecoras?

24 Nam || Dei nomen propter vos blaſphematur inter Gentes, ſicut ſcriptum eſt.

25 [9] Nam circunciſio quidem prodeſt ſi Legem ſeruaris: quòd ſi tranſgreſſor Legis fueris, circunciſio tua facta eſt præputium.

26 Itaque ſi [q] præputium iura Legis ſeruauerit, nónne [r] præputium illius pro circunciſione reputabitur?

27 Et quod eſt [ſ] ex natura præputiũ, ſi Legem ſeruet, damnabit te qui per [t] literam & circunciſionem tranſgreſſor es Legis?

28 Non enim qui eſt [u] in propatulo *Iudæus*, Iudæus *eſt*: nec ea quæ eſt in propatulo *circunciſio*, *id eſt*, in carne, circunciſio *eſt*:

29 Sed qui in occulto Iudæus *eſt*, & circunciſio cordis, *id eſt* [x] in ſpiritu, non litera: cuius *Iudæi* laus? non *eſt* ex hominibus, ſed ex Deo.

ſ.18.5,
ch.36.10.
Occupa-
peculia-
aduerſus
qui in
ciſione
externo
gali cultu
ſtimoniã
ſtitue-
r. Docet
tur, cir-
ciſionem
ternam, ſi
interiore
retur,
modò
iuſtifi-
e, ſed e-
dam-
ecircun-
os, á qui-
nimirũ
giret,
od ipſa ſi-
ficat,
rdis vide-
et, ac to-
s vitæ pu-
tem ex
gis præ-
pto: ad-
quidem
liquis cor-
re incir-
ciſus de-
, qui cor-
e ſit circũ-
us, longè ſit quibuſuis ſolo corpore circunciſis Iudæis an-
ponendus.

Metonymia, præputiatus. r *Præputiati ſtatus ac conditio.*
Qui eſt natura & genere incircunciſus. t *Litera familiari*
lo phraſi ſpiritui opponitur: porrò hoc loco literalis circunciſio eſt
licula abſciſsio, Spiritus autem circunciſio eſt, cordis, id eſt, ſpiri-
lis finis ceremoniæ, vera pietas, iuſtitia, quibus à prophanis gen-
bus populus Dei ſecernitur. u *Qui foris, id eſt, externa cere-*
nia. x *Cuius vis eſt interior & in animo.*

CAP. III.

1 Concedit Iudæis aliquam. 2 ex fœdere prærogatiuã, 4 ſedqua penitus in Dei miſericordia ſita ſit. 9 Iudæos ac Gentes æquè eſſe peccatores, 11 authoritate Scripturæ confirmat: 19 vſúmq; Legis monſtrans, 28 Fide nos iuſtificari colligit.

1 QVæ [1] eſt igitur præſtantia Iudæi? aut quæ vtilitas circunciſionis?

2 Multa per omnem modum.[a] Primarium enim *illud eſt* quòd eis credita ſunt [b] eloquia Dei.

3 Quid tum enim ſi quidam [c] fuerunt increduli? Tum incredulitas eorum, [d] fidem Dei inanem reddet?

4 Abſit: imò eſto Deus verax, omnis autem homo mendax: ſicut ſcriptum eſt, [e] Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas [f] quando tu iudicas,

5 [2] Quòd ſi [g] iniuſtitia noſtra Dei iuſtitiam cõmendat, quid dicemus? num iniuſtus Deus, qui inferat [h] pœnam? ([i] humano more loquor,)

6 Abſit: alioquin quomodo iudex erit Deus mundi?

7 [3] Etenim ſi [k] veritas Dei per meum mendacium redundauit in gloriam ipſius, cur amplius ego vt peccator condemnor?

8 Ac non *potius dicitur* (ſicut de nobis malè loquũtur, & ſicut quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iuſta eſt.

9 [4] Quid igitur? præcellimus? Nullo modo: nam [l] antè criminati ſumus Iudæos & Græcos omnes eſſe [m] ſub peccato.

10 Sicut ſcriptum eſt, || Non eſt iuſtus, ne vnus quidem.

11 Non eſt qui intelligat, non eſt qui exquirat Deum.

12 Omnes deflexerunt, ſimul inutiles facti ſunt non eſt qui faciat quod bonum eſt, non eſt vſque ad vnum.

13 || Sepulchrum apertum, guttur eorum: linguis ſuis ad dolum vſi ſunt || venenum aſpidum ſub labijs eorum.

14 || Quorum os diris & amarulentia plenum eſt:

15 || Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.

16 Contritio & calamitas in vijs eorũ.

17 Et [n] viam pacis non cognouerunt.

18 || Non eſt timor Dei coram oculis eorum.

19 [5] Scimus autem, quæcunque [o] Lex

Cap. III.
1 Occupa-
tio prima
duerſus Iu-
ſorum ob-
ectionem, An igitur Iudæi nihil habent amplius quàm Gen-
s? Habent, inquit Apoſtolus, Dei reſpectu, qui ſui fœderis
bulas eis commiſit, adeò vt non poſſit quorundam perfidia
ficere vt tota illa gens ſine exceptione à Deo veraci abij-
atur, vt qui eorum etiam indignitate ad commendandam
am bonitatem vtatur.

2 Altera occupatio ex priore reſponſo promanans, ſic commẽdari Dei iuſtitiã noſtra iniuſtitia, vt propterea Deus non obliuiſcatur ſe eſſe mundi iudicẽ, ac proinde ſeuerũ iniuſtitiæ vltorem.

3 Tertia obiectio, aliquid addens ſuperiori, Si peccata cedant in Dei gloriam, nõ modo non eſſe punienda, ſed etiam ijs eſſe incũbendũ: quã blaſphemiã Paulus cõtẽtus execrari, iuſtam pœnã blaſphemis denuntiat.

4 Alterã ad primam illã obiectionẽ reſponſio, Iudæos, ſi in ſeſe conſiderentur, iampridem pronuntiatum eſſe ore Prophetarum, nihilo eſſe alijs meliores.

Pſal.14.3, & 53.3.
Pſal.5.10.
Pſal.140.3.
Pſal 10.7.
Eſa.59.7.
Pſal.36.2.

5 Probat, illam Dauidis & Eſaiæ grauiſſimã accuſationẽ, Iudęos propriè reſpicere.

---

[a] *Primaria fuit Iudæorum ſors atque conditio.*

[b] *Oracula.* [c] *Fuerunt fœdifragi.* [d] *Fidem à Deo datam.* [e] *Vt de iuſtitia tua conſtet.* [f] *Quando edidiſti pulcherrimum tuæ iuſtitiæ, conſtantiæ & fidei ſpecimen, ſeruato eo qui fuerat fœdifragus.* [g] *Perfidia cum ſuis fructibus.* [h] *Ad veriram, metonymicè pro effectis iræ* [i] *Hæc ergo non in mea perſona loquor, quaſi ita ſentiam, ſed hunc ſermonem humanæ illi ſapientiæ tribuo, quæ Dei voluntati non ſubijcitur.* [k] *Fides ac cõſtantia.* [l] *Arguimus, peractam enim accuſationem declarat.* [m] *Reos peccati.* [n] *Vita innocens & pacifica.* [o] *Moſis.*

o *Paſtorum, ac conuentorum immemores.*

p *Per ius Dei intelligit ius quod Philoſophi ius naturæ, Iuriſcõſulti ius Gentium dixerunt.*

30 Suſurrones, obtrectatores, Dei oſores, contumelioſi, ſuperbi, glorioſi, inuentores malorum, parentibus immorigeri,

31 Deſipientes, [o] fœdifragi, charitatis expertes, implacabiles, immiſericordes,

32 Qui poſt Dei [p] iura cognita (*nempe* eos qui talia faciunt, dignos eſſe morte) non ſolùm ea faciunt, ſed etiam facientibus [q] patrocinantur.

q *Socij ſunt in malefaciendo, & peccantes laudant.*

CAP. II.

1 *Omnes ad tribunal Dei ſiſtit.* 12 *Gentibus excuſationem* 14 *ab ignorãtia præcidit.* 17 *Vrget Iudæos à Lege ſcripta,* 23 *in qua gloriabantur:* 27 *æquatq; eos inter ſe.*

1 QVapropter[1] inexcuſabilis es ô homo quiſquis *alios* damnas. nam hoc ipſo quòd damnas alterum, teipſum condemnas: eadem enim facis *tu* qui *alios* damnas.

2 [a] Scimus verò iudicium Dei eſſe [b] ſecundum veritatem aduerſus eos qui talia agunt.

3 Putas autem hoc, ô homo qui damnas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudicium Dei?

4 [2] An copiam benignitatis eius & tolerantiæ ac lenitatis contemnis, ignorans te benignitate Dei ad reſipiſcentiam deduci?

5 Sed pro duritia tua & corde quod reſipiſcere neſcit, [c] ‖ theſaurizas tibijpſi iram in diem iræ, & patefactionis iuſti iudicij Dei:

6 ‖[3] Qui reddet vnicuique ſecundum opera ipſius:

7 Ijs quidem qui perſtant, [d] boni operis gloriam & honorem & immortalitatem, *id eſt* ijs qui quærunt vitam æternam:

8 Ijs verò qui ſunt contentioſi, & qui [e] veritati quidem non obtemperant; ſed obtemperant iniuſtitiæ, *reddetur* [f] excandeſcentia & ira.

9 Oppreſſio & anguſtia aduerſus omnem animam hominis perpetrantis malum, tum Iudæi in primis, tum etiam Græci:

10 Gloria verò & honor & pax cuiuis operanti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.

11 [g] Non enim eſt perſonarum acceptio apud Deum.

12 [4] Quicunque enim ſine Lege peccauerunt, ſine Lege quoque peribunt: & quicunque in Lege peccauerunt, per Legem damnabuntur.

13 ([5] Non enim qui audierunt Legem, iuſti ſunt apud Deum, ſed qui Legem præſtant, [h] iuſtificabuntur.

14 [6] Nam quum Gentes [i] quæ Legem non habent, [k] natura quæ Legis ſunt faciant, iſti Legem non habentes, ſibijpſis ſunt lex:

15 Vt qui oſtendant opus Legis [l] ſcriptum in cordibus ſuis, vnà teſtimonium reddente ipſorum conſcientia, & cogitationibus ſeſe mutuò accuſantibus, aut etiam excuſantibus)

16 [7] In die quo iudicabit Dominus de occultis hominum, [m] ex Euangelio meo, per Ieſum Chriſtum.

17 [8] Ecce, tu cognominaris Iudæus, & acquieſcis in Lege, & gloriaris in Deo.

18 Et noſti *eius* voluntatem, & exploras quæ [n] diſcrepant, inſtitutus ex Lege:

19 Confidiſque te ducem eſſe cæcorum, lucem eorum qui *ſunt* in tenebris,

20 Eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium, quòd habeas [o] informationem cognitionis ac veritatis [p] in Lege.

CAP. II.

1 Conuincit eos qui ex cęterorũ numero videntur eximendi, quoniam aliorũ vitia redarguant: Iſtos igitur dicit minimè omnium eſſe excuſabiles, quoniam ſi propius & intus conſiderentur, (quod omninò facit Deus) reperiẽtur & ipſi ijs eſſe obnoxij, quæ in reliquis animaduertunt: vt planè in ſeipſos ſententiã ferant, quum alios damnant.

Iac.5.3.
Pſal.62.13, mat.16.27, apoc.22 12.

2 Grauis exclamatio in eos qui ſibi placent quòd ſint alijs perſpicatiores, quum nihilo ſint meliores. 3 Firmamentum ſuperioris diſputationis, opus eſſe omnino iuſtitia, tum Iudæis tum Græcis.

4 Vniuerſalem illã humani generis accuſationẽ ſigillatim applicat, tum Gẽtibus tũ Iudæis.

5 Occupatio aduerſus Iudęos, quos non excuſet Lex illa, ſed condemnet: quoniam nõ Legem audire, ſed Legẽ cuſtodire iuſtificat.

6 Occupatio aduerſus Gentes, quæ etiam ſi Legem Moſis non habuerint, non habent tamen quid ſuis ſceleribus prætexant, quũ habeant aliquid pro Lege cordibus inſcriptũ, vt qui quædam vt mala prohibeãt & puniant, quædã vt bona præcipiãt & laude proſequãtur.

7 Deus iudicia multa differt, quæ tamẽ ſuo tẽpore exequetur per Ieſum Chriſtũ, ſeueriſſimo cũ examine non tãtum dictorum, & factorũ, ſed etiã cogitationũ maximè arcanũ. 8 Probatio ex Dauidis, & aliorũ Prophetarũ teſtimonio, Iudęos ſummis quidẽ beneficijs à Deo fuiſſe affectos, tradita eis Lege, ſed eſſe omnium hominũ maximè ingratos.

a *Nullas adhibet Paulus ſententias Scripturæ, diſſerit enim aduerſus omnes homines in genere: affert autẽ prolepſes, quas omnium mẽtibus inſitas, Satan ipſe non potuit prorſus euellere.* b *Ex vera exiſtimatione, non autem ex ſpecie exteriore.* c *Dum indulges tuis voluptatibus, & ſperas te aliquid bonis tuis adiecturum, inuenies Dei indignationem.* d *Gloriam, quæ bona opera conſequitur, quod non ideò proponit, quaſi aliquis eſſe poſsit qui viribus ſuis ſalutem poſsit conſequi: ſed vt hac propoſita ſalutis cõditione, quam præſtare nemo queat, adducat homines ad Chriſtum, qui ſolus fide donatos iuſtificat, vt ipſe concludit, Infra 3.21.22.*

e *Veritatis nomine naturalem intellexit notitiam.* f *Ira ſubitò inflammata, Dei nimirum in peccatorem.* g *Homines non metitur Deus ex genere vel ex patria, vt eos amplectatur vel repudiet.* h *Iuſti pronuntiabuntur apud Dei tribunal, quod ſcilicet, accideret: ſi qui eſſent qui Legem præſtarent: At quum non ex Lege, ſed ex fide iuſtificatus fuit Abraham, ſequitur neminem ex operibus iuſtificari.* i *Non quidem ſimpliciter, ſed cum Iudæis comparatæ.* k *Honeſta iubeant, turpia prohibeant.* l *Hæc cognitio naturalis eſt notitia.* m *Sicut teſtatur doctrina hæc, cuius ego ſum præco conſtitutus.* n *Poſsis diſcernere quæ à Dei voluntate diſcrepant.* o *Rationem inſtituendi ac formandi alios in cognitione veritatis.* p *Quaſi diceret externi cultus prætextu, Iudæos ſibi ſolis omnia vindicaſſe, quum reuera nihil minus quàm Legem præſtarent.*

Eſa.52.5,
Ezech.36.20.

21 Qui igitur doces alium, teipſum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?

22 Qui dicis non mœchandum mœcharis? qui abominaris idola, ſacrilegium admittis?

23 Qui de Lege gloriaris, per Legis tranſgreſſionem Deum dedecoras?

24 Nam || Dei nomen propter vos blaſphematur inter Gentes, ſicut ſcriptum eſt.

25 [9] Nam circuncisio quidem prodeſt ſi Legem ſeruaris: quòd ſi tranſgreſſor Legis fueris, circuncisio tua facta eſt præputium.

26 Itaque ſi [q] præputium iura Legis ſeruauerit, nónne [r] præputium illius pro circuncisione reputabitur?

27 Et quod eſt [ſ] ex natura præputiũ, ſi Legem ſeruet, damnabit te qui per [t] literam & circuncisionem tranſgreſſor es Legis?

28 Non enim qui eſt [u] in propatulo *Iudæus*, Iudæus *eſt*: nec ea quæ eſt in propatulo *circuncisio, id eſt*, in carne, circuncisio *eſt*:

29 Sed qui in occulto Iudæus *eſt*, & circuncisio cordis, *id eſt* [x] in ſpiritu, non litera: cuius *Iudæi* laus? non *eſt* ex hominibus, ſed ex Deo.

9 Occupatio peculiaris aduerſus eos qui in circuncisione & externo legali cultu ſanctimoniã conſtituebant. Docet igitur, circuncisionem externam, ſi ab interiore ſeparetur, non modò non iuſtificare, ſed etiam damnare circuncisos, à quibus nimirũ exigitet, quod ipſa ſignificat, cordis videlicet, ac totius vitæ puritatem ex Legis præſcripto: adeò quidem vt ſiquis corpore incircunciſus degens, qui corde ſit circũciſus, longè ſit quibuſuis ſolo corpore circunciſis Iudæis anteponendus.

q *Metonymia, præputiatus.* r *Præputiati ſtatus ac conditio.* ſ *Qui eſt natura & genere incircunciſus.* t *Litera familiari Paulo phraſi ſpiritui opponitur: porrò hoc loco literalis circuncisio eſt pelliculæ abſciſſio, Spiritus autem circuncisio eſt, cordis, id eſt, ſpiritualis finis ceremoniæ, vera pietas, iuſtitia, quibus à prophanis gentibus populus Dei ſecernitur.* u *Qui foris, id eſt, externa ceremonia.* x *Cuius vis eſt interior & in animo.*

CAP. III.

1 *Concedit Iudæis aliquam.* 2 *ex fœdere prærogatiuã,* 4 *ſed quæ penitus in Dei miſericordia ſita ſit.* 9 *Iudæos ac Gentes æquè eſſe peccatores,* 11 *authoritate Scripturæ confirmat:* 19 *vſúmq; Legis monſtrans,* 28 *Fide nos iuſtificari colligit.*

Cap. III.
1 Occupatio prima aduerſus Iudæorum obiectionem, An igitur Iudæi nihil habent amplius quàm Gentes? Habent, inquit Apoſtolus, Dei reſpectu, qui ſui fœderis tabulas eis commiſit, adeò vt non poſſit quorundam perfidia efficere vt tota illa gens ſine exceptione à Deo veraci abijciatur, vt qui eorum etiam indignitate ad commendandam ſuam bonitatem vtatur.

1 QVæ [1] eſt igitur præſtantia Iudæi? aut quæ vtilitas circuncisionis?

2 Multa per omnem modum. [a] Primarium enim *illud eſt* quòd eis credita ſunt [b] eloquia Dei.

a *Primaria fuit Iudæorum ſors atque conditio.*

3 Quid tum enim ſi quidam [c] fuerunt increduli? Tum incredulitas eorum, [d] fidem Dei inanem reddet?

4 Abſit: imò eſto Deus verax, omnis autem homo mendax: ſicut ſcriptum eſt, [e] Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas [f] quando tu iudicas,

5 [2] Quòd ſi [g] iniuſtitia noſtra Dei iuſtitiam cõmendat, quid dicemus? num iniuſtus Deus, qui inferat [h] pœnam? ([i] humano more loquor,)

6 Abſit: alioquin quomodo iudex erit Deus mundi?

7 [3] Etenim ſi [k] veritas Dei per meum mendacium redundauit in gloriam ipſius, cur amplius ego vt peccator condemnor?

8 Ac non *potius dicitur* (ſicut de nobis malè loquũtur, & ſicut quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iuſta eſt.

2 Altera occupatio ex priore reſponſo promanans, ſic commẽdari Dei iuſtitiã noſtra iniuſtitia, vt propterea Deus non obliuiſcatur ſe eſſe mundi iudicẽ, ac proinde ſeuerũ iniuſtitiæ vltorem.

3 Tertia obiectio, aliquid addens ſuperiori, Si peccata cedant in Dei gloriam, nõ modo non eſſe punienda, ſed etiam ijs eſſe incũbendũ: quã blaſphemiã Paulus cõtẽtus execrari, iuſtam pœnã blaſphemis denuntiat.

9 [4] Quid igitur? præcellimus? Nullo modo: nam [l] antè criminati ſumus Iudæos & Græcos omnes eſſe [m] ſub peccato.

10 Sicut ſcriptum eſt, || Non eſt iuſtus, ne vnus quidem.

11 Non eſt qui intelligat, non eſt qui exquirat Deum.

12 Omnes deflexerunt, ſimul inutiles facti ſunt non eſt qui faciat quod bonum eſt, non eſt vſque ad vnum.

13 || Sepulchrum apertum, guttur eorum: linguis ſuis ad dolum vſi ſunt || venenum aſpidum ſub labijs eorum.

14 || Quorum os diris & amarulentia plenum eſt:

15 || Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.

16 Contritio & calamitas in vijs eorũ.

17 Et [n] viam pacis non cognouerunt.

18 || Non eſt timor Dei coram oculis eorum.

19 [5] Scimus autem, quæcunque [o] Lex

4 Altera ad primam illã obiectionẽ reſponſio, Iudæos, ſi in ſeſe conſiderentur, iampridem pronuntiatum eſſe ore Prophetarum, nihilò eſſe alijs meliores.

Pſal.14.3, & 53.3.
Pſal.5.10.
Pſal.140.3.
Pſal 10.7.
Eſa.59.7.
Pſal.36.2.

5 Probat, illam Dauidis & Eſaiæ grauiſſimã accuſationẽ, Iudęos propriè reſpicere.

b *Oracula.* c *Fuerunt fœdifragi.* d *Fidem à Deo datam.* e *Vt de iuſtitia tua conſtet.* f *Quando edidiſti pulcherrimum tuæ iuſtitiæ, conſtantiæ & fidei ſpecimen, ſeruato eo qui fuerat fœdifragus.* g *Perfidia cum ſuis fructibus.* h *Ad veram iram, metonymicè pro effectis iræ* i *Hæc ergo non in mea perſona loquor, quaſi ita ſentiam, ſed hunc ſermonem humanæ illi ſapientiæ tribuo, quæ Dei voluntati non ſubijcitur.* k *Fides ac cõſtantia.* l *Arguimus, peractam enim accuſationem declarat.* m *Reos peccati.* n *Vita innocens & pacifica.* o *Moſis.*

dicit, ijs qui in Lege ſunt dicere: [6] vt omne os obturetur, & [p] obnoxius fiat totus mundus condemnationi Dei.

20 Propterea [q] ex operibus Legis [r] nulla caro [ſ] iuſtificabitur [t] in conſpectu eius. per Legem enim agnitio peccati.

21 [7] Nunc vero abſque Lege iuſtitia Dei patefacta eſt, comprobata teſtimonio Legis ac Prophetarum.

22 [8] Iuſtitia, inquam, Dei per fidem [u] Ieſu Chriſti in omnes & ſuper omnes qui credunt: non enim eſt diſtinctio.

23 Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur ex [x] gloria Dei.

24 [9] Iuſtificantur autem [y] gratis, *id eſt* eius gratia, per redemptionem factam in Ieſu Chriſto.

25 [10] Quem propoſuit Deus *vt eſſet* placamentum per fidem, in [z] ſanguine ipſius, ad declarandam iuſtitiam ſuam, per remiſſionem [a] præcedentium peccatorum.

26 [b] Ex Dei tollerantia, ad declarandam iuſtitiam ſuam [c] præſenti tempore: [d] vt ſit ipſe iuſtus, & [e] iuſtificãs eum [f] qui *eſt* ex fide Ieſu.

6 Concluſio totius ſuperioris diſputationis, à verſ. 18. primi capitis. Ergo, inquit Apoſtolus, non eſt quòd quiſquam ex vlla lege ſeu illa vniuerſali, ſeu Moſis particulari, ſperet ſe iuſtificandum, ac proinde ſeruãdum: quũ (ſicut probauimus) ex Legis & vitæ collatione probetur, omnes eſſe peccatores, ac proinde condẽnatione dignos in Dei conſpectu. 7 Itaque, inquit Apoſtolus, non perirent homines, Deus quod olim promiſit, nũc exhibet, rationem videlicet qua coram ipſo abſque Lege iuſtificati ſeruemur. 8 Huius iuſtitiæ veluti materia eſt Ieſus Chriſtus, fide apprehenſus, & in hunc finem quibuſuis populis oblatus, ſicut extra eum omnes populi à regno Dei excluduntur. 9 Hæc igitur iuſtititia, quòd ad nos attinet, prorſus eſt gratuita, vt quæ nitatur ijs quæ non ipſi fecimus, ſed Chriſtus noſtri à peccatis redimendi cauſa pertulit. 10 Deus ergo autor eſt gratuitæ iſtius iuſtificationis, quia ſic ei viſum eſt: Chriſtus verò, is in quo pœnas pro noſtris peccatis perpeſſo, remiſſione peccatorum donamur: inſtrumentum autem quo Chriſtum apprehendimus, eſt fides: finis denique, ipſa diuinæ benignitatis declaratio, vt ſic conſtet eum eſſe verè clementem, & in ſuis promiſſis conſtantem, vt qui credentes gratis iuſtificet.

p *Reus eſſe comperiatur.* q *Ex eo quòd præſtetur Lex.* r *Caro vt aliâs ſæpe pro integro homine metonymicè: eſt tamen hoc loco emphaſis, Sic enim explicatur antitheſis, hominis (qui nihil eſt aliud quàm caro per peccatum inquinata) & Dei illius in ſeſe puriſſimi & perfectiſſim.* ſ *Abſoluetur coram tribunali Dei.* t *Tacita antitheſis: iuſtitia coram hominibus, quantumuis iuſtis, & iuſtitia coram Deo poſſit ſubſiſtere, porrò ſola eſt Chriſti iuſtitia, quæ verè coram Deo poſſit conſiſtere.* u *Qua habetur Chriſto, vel nititur Chriſto.* x *Gloriæ Dei nomine intelligitur meta illa ad quam contendimus, id eſt vitam æternam, quæ in gloriæ Dei participatione conſiſtit.* y *Ex gratuito dono ac mera liberalitate.* z *Sanguinis nomen ad veterum ſacrificiorum figuram nos reuocat, quorum veritas eſt in Chriſto.* a *Eorum peccatorum quæ, dum inimici eramus, admiſimus.* b *Pro ſua patientia, ac facilitate.* c *Hoc tempore, nimirum quo ſcripſit Paulus.* d *Vt ſummè verax ac fidelis comperiatur.* e *Chriſti imputata iuſtitia iuſtum ac irreprehenſibilem conſtituens.* f *Ex eorum numero qui Chriſtum fide ſunt amplexi, quibus opponuntur qui ex circunciſione, id eſt, ex Lege ſalutem expectant.*

27 [11] Vbi igitur gloriatio? excluſa eſt. [g] Per quam legem? operum? non: imò per legem fidei.

28 Colligimus igitur, fide iuſtificari hominem abſque operibus Legis.

29 [12] An [h] Iudæorum Deus ſolùm? ánnon & Gentium? certè & Gentium.

30 Siquidem vnus Deus *eſt* qui iuſtificabit [i] circunciſionem ex fide, & præputium per fidem.

31 [13] Legem igitur [k] inanem reddimus per fidem? Abſit: imò Legem [l] ſtabilimus.

11 Argumẽtum probandæ concluſioni, Nos fide abſque operibus iuſtificari, à fi ſumptum. Finis iuſtificationis e vnius Dei gloria: Iuſtificamur ergo fide abſque operibus, quoniam ſiue per ſola noſtra opera, ſiue partim fide, partim operibus iuſtificaremur, gloria huius iuſtitiæ non tribueretur Deo in ſolidum. 12 Aliud argumentum ab abſurdo: Si à Lege Moſis penderet iuſtificatio, Deus ſolis Iudæis eſſet ſeruator. Item, ſi alia ratione Iudæos, alia Gentes ſeruaret, non eſſet vnus & ſui ſimilis. Vtroſque igitur vna & eadem ratione iuſtificabit, nempe fide. Eſt autem coniungendum hoc argumentum cum proximè conſequenti, vt planè ſit firma eius concluſio. 13 Occupatio: Non tamen propterea tollitur Lex, ſed potius ſtabilitur, ſicut ſuo loco declarabitur.

g *Per quam doctrinam? porrò doctrinam operum conditionem habet annexà ſi feceris, doctrina verò fidei, ſi credideris.* h *Deus eorum, Deus eſſe dicitur Scripturæ more, quos beneuolentia ſua complectitur.* i *Circunciſos.* k *Ocioſam, vacuam, & omnibus viribus deſtitutam.* l *Firmam & efficacem reddimus.*

CAP. IIII.

1 *Quod antè dixit de fide, exemplo Abraha,*
3 6 ac Scripturæ teſtimonio probat: & decies imputationis vocem inculcat hoc capite.

1 QVid [1] igitur dicemus Abraham patrem noſtrum adeptum eſſe [a] ſecundum carnem?

2 [2] Nam ſi Abraham ex operibus iuſtificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.

3 [3] Quid enim Scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & [b] imputatum eſt ei pro iuſtitia.

4 [4] Atqui [c] ei qui operatur, merces

Cap. IIII. 1 Nouum argumentum maximi momenti, ab exemplo Abrahami patris credentium deſumptum. Eſt autem eiuſmodi propoſitio, Abrahamũ, ſi ex ſeſe ſine operibus conſideretur, nihil promeritum eſſe de quo gloriari poſſit apud Deum. 2 Occupatio: meritò quidem Abrahamum ſe poſſe extollere inter homines at non apud Deum. 3 Confirmatio propoſitionis Fidei imputatione iuſtificatus eſt Abrahamus: ergo gratis ſine vllo operum ipſius reſpectu. 4 Probatio prima confirmationis, á contrarijs ſumpta: Ei qui ſuo labore quippiam promeritus eſt, perſoluitur quod debetur: ei verò qui nihil egit, ſed gratis promittenti credit, fides imputatur.

a *Ex operibus, vt ipſe verſ. ſequenti explicat.* b *Imputare hoc loco & ſimilibus, ſignificat acceptum ferre.* c *Ei qui ex opere ſit aliquid promeritus.*

[d] non imputatur ex gratia, sed ex debito:

5 Ei verò qui non operatur, sed credit in eum [e] qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia.

6 [5] Sicut etiam Dauid pronuntiat beatum eum hominem, cui Deus imputat iustitiam absque operibus, *dicens,*

7 Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorū obtecta sunt peccata.

8 Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.

9 [6] Ista igitur [f] beatitatis prædicatio, in circuncisionem *solùm* an & in præputium *cadit*? Dicimus enim imputatum fuisse Abrahæ fidem pro iustitia.

10 [7] Quomodo ergo imputata est? quum esset in circuncisione, an *quum esset* in præputio? non in circuncisione, sed in præputio.

11 [8] Et [g] signum accepit circuncisionis, quòd [h] obsignaret iustitiam fidei quæ fuerat in præputio [9] vt esset pater omnium credentium in præputio, vt imputetur etiam ipsis iustitia:

12 [10] Et pater circuncisionis, ijs *videlicet* qui non solùm sunt ex circuncisione, sed qui etiam incedunt vestigijs fidei patris nostri Abrahami, quæ fuit in præputio.

13 [11] Non enim [i] per Legem promissio *cessit* Abrahæ, aut semini eius, [k] vt hęres esset mundi, sed per iustitiam fidei.

14 [12] Etenim si ij qui [l] ex Lege *sunt*, hæredes sunt, inanis facta est fides, & vana reddita est promissio.

15 [13] Nam Lex iram efficit: siquidem vbi non est lex, ibi nec transgressio *est*.

16 [14] Propterea ex fide *est hæreditas*, vt *sit* per gratiam, vt firma sit promissio [m] toti semini: [15] *id est* non solùm ei quod *est* ex Lege, verumetiam ei quod *est* ex fide Abraham, qui est pater omnium nostrûm.

17 (Sicut scriptū est, [16] Patrem multarum gentium constitui te) [n] coram eo cui credidit, Deo *videlicet*, [o] viuificante mortuos, & [p] vocante quæ non sunt, tanquam sint.

18 [17] Qui *Abraham* contra spem sub spe credidit, vt fieret pater multarum gētium: secundùm id quod *ei* dictum fuerat, Ita erit semen tuum.

19 Ac [q] minimè imbecillis fide, non considerauit suum ipsius corpus iam [r] emortuum, quum centum circiter natus esset annos, nec emortuam vuluam Saræ.

20 Aduersus promissionem autem Dei non disceptauit infidelitate: sed robustus factus est fide, [s] tributa gloria Deo:

21 Ac [t] plenè persuasum habens, *eum* quod promiserat, posse etiam facere.

22 Qua propter etiam *hoc* imputatū est ei pro iustitia.

23 [18] Non scriptum est autem propter eum solum, quòd *hoc* imputatum fuerit ei:

24 Sed etiam propter nos, quibus futurum est vt imputetur, ijs *nimirùm* qui credunt in eum qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis,

25 Traditum *in mortem* [u] propter of-

Altera e-
dem con-
ationis
batio,
uid col-
t beati-
m in gra
a condo-
ne pec
rum: er-
t iustifi-
onem.
Noua pro
io, istā
ficatio-
iam tū
ircūci
ū ad cir
sos cre-
s specta
cut in A
ami per
demon
ur.
Ad incir-
isos id
tare (nā
rcunci-
on du-
batur)
olligit,
aham in
utio iu-
atus
rgo ad
putatos
m spe-
hæc iu-
atio. I-
ne ad
ncisos
dem per-
ratio-
ircuncisionis, tantum abest vt propter præputium exclu-
ur incircuncisi. 8 Occupatio: Cur igitur Abraham
ircuncisus, si iam erat iustificatus? Vt (inquit) confir-
etur in eo donum iustitiæ. 9 Applicatio exempli A-
æ ad incircuncisos credentes, quorum etiam Patrem cō-
it Abrahamum. 10 Applicatio eiusdem exempli ad
ncisos credentes, quorum sit quidem pater Abraham,
ex fide. 11 Ratio cur æstimandum sit Abrahæ semen
ide, quia videlicet Abraham ipse credendo sit factus eius
missionis particeps, qua factus est omnium gentium pa-
. 12 Duplex confirmatio illius rationis: vna, quòd
missio non possit apprehendi ex Lege, aç proinde esset
a: altera, quòd conditio fidei frustra adiungeretur pro-
ioni ex operibus apprehendendæ.

13 Ratio prioris cōfirmationis, cur promissio non possit ex Lege apprehendi: quia videlicet Lex, quū à nullo obseruetur, nō conciliat uobis Deum, sed iram eius denuntiat. 14 Conclusio huius argumenti: Ex fide apprehendente promissionē Abrahamo factam, & quam primus ipse Abraham fide apprehendit, totius posteritatis Abrahami (id est Ecclesię ex omnibus populis collectæ) iustificationem ac salutem proficisci. 15 Id est, non tantùm eorum qui credunt & simul ex Lege circuncisi sunt, sed etiam eorum qui absque circuncisione, & solius fidei respectu, censentur in Abrahami filijs. 16 Spiritualis est ista paternitas, ex vnica Dei promittentis virtute pendens.

17 Descriptio veræ fidei in Dei potentia simul ac beneuolentia penitus acquiescentis, proposito Abrahami exemplo. 18 Vna est perpetua tum in Abrahamo tum in omnibus fidelibus, iustificationis regula, fides videlicet in Deum, qui in Christo Mediatore nostro expiatis nostris peccatis, eundem à mortuis excitauit, vt & nos iustificati in eo seruemur.

d Non numeratur neque tribuitur. e Qui eum qui in sese
pius, facit iustum in Christo. f Istud igitur Dauidis dictū
beatos illos esse pronuntiat. g Circuncisionem, quæ signum
t sacramentum Baptismi dicimus pro Baptismo qui est sacra-
tum. h Circuncisio dicta fuit prius signum, quod ad exter-
cæremoniam pertinet, nunc vis & substantia illius signi expli-
r, id est, quorsum adhibeatur, nempe iustitiæ fidei, qua in ipsi-
Christi possessionem mittimur, non simpliciter significandæ, sed e-
obsignandæ: Spiritus enim sanctus id reipsa intus præstat, quod
amenta Verbo coniuncta repræsentant. i Per præstita ope-
ut addita implendæ Legis conditione. k Vt pro filijs habe-
mnes nationes orbis, vel per mundum intelligi potest regio Ca-
. l Si ij demùm sunt hæredes qui Legem impleuerunt.

m Omnibus credentibus. n Coram eo (videlicet) Deo, id est, cognatione spirituali, quæ coram Deo locum habet, & Deo nos gratos reddit. o Eo, qui vitæ restituit. p Apud quem iam sint, quæ alioqui reipsa non sunt, vt qui vel vno verbo quiduis possit ex nihilo efficere. q Fortissimus, ac constantissimus: Hebræi enim contrarium eius quod negant, fortissimè asseuerant. r Iam effœtum viribus, & ad gignendum sobolem ineptum. s Deo agnito & laudato, vt qui summè bonus ac verax esset. t Vera fidei descriptio. u Vt offensas nostras lueret.

fenſas noſtras, & excitatum propter iuſtificationem noſtri.

CAP. V. ◆

1 Amplificationibus illuſtrat 2 Iuſtitiam Chriſti, quæ fide apprehenditur, 5 quia datus eſt pro infirmis, 8 & peccatoribus. 14 Inde comparationem facit Chriſti cum Adam, 17 Mortis cum vita, 20 Legis cum gratia.

1 IVſtificati [1] igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

2 ||[2] Per quem etiam fide [a] habuimus hunc aditum in gratiam hanc per [b] quam [c] ſtamus,[3] & [d] gloriamur ſub ſpe gloriæ Dei.

3 [4] Neque *id* ſolùm, ſed etiam || gloriamur in oppreſſionibus, [5] ſciẽtes quòd oppreſſio patientiam efficiat:

4 Patientia verò experientiam, experientia autem ſpem:

5 Porrò ſpes non pudefacit, [6] quod [e] charitas Dei effuſa ſit in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis.

6 [7]Chriſtus enim, quum adhuc nullis viribus eſſemus, [f] ſuo tempore pro impijs mortuus eſt.

7 [8] Enimuerò vix pro [g] iuſto quiſquam moriatur: nam pro eo qui ſit *ipſi* vtilis, forſitan aliquis etiam mori ſuſtineat.

8 [h]Commendat autem ſuam charitatem erga nos Deus, quòd quum adhuc eſſemus [i] peccatores, Chriſtus || pro nobis mortuus ſit.

9 Iuſtificati igitur eius ſanguine, ſeruabimur nunc multò magis per eum [k] ab ira.

10 Nam ſi quum inimici eſſemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filij eius, multò magis reconciliati ſeruabimur per vitam ipſius.

11 [9] Neque id ſolùm, verumetiam gloriamur in Deo per Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum, per quem nunc reconciliationem aſſequuti ſumus.

12 [10] Propterea ſicut per [l] vnum hominem [m] peccatum in mundum introijt, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors tranſijt, in [n] quo omnes peccarunt.

13 [11] Nam [o] vſque ad Legem peccatum erat in mundo: peccatum verò non [p] imputatur quum nulla eſt lex.

14 [12] Regnauit autem mors ab Adam vſque ad Moſen,[q] in eos quoque qui non peccauerant ad [r] ſimilitudinem tranſgreſſionis Adam, [13] qui eſt typus illius qui erat futurus.

CAP.V.
Epheſ.2.18.
Iac.1.2.

1 Aliud argumentum ab effectis: Eo iuſtificamur quòd conſcientiã verè coram Deo pacat. Pacat autẽ conſcientiã non Lex, ſed fides per Chriſtum, vt anteà probauit. Fide ergo, non Lege iuſtificamur.

2 Quòd fidei tribuitur conſcientiæ tranquillitas, ad Chriſtum referendum eſt, ipſius fidei datorem, & in quo ipſa fides eſt efficax. 3 Occupatio aduerſus eos qui miſerias & calamitates Eccleſiæ penè aſſiduas conſpicientes, putant Chriſtianos ſomniare, quũ ſuam fœlicitatem iactant: quibus reſpondet Apoſtolus, eorum fœlicitatem alibi eſſe ſub ſpe repoſitam, quæ quidem ſpes adeò ſit certa, vt de fœlicitate illa non minus exultent, quàm ſi ea fruerentur. 4 Ipſæ oppreſſiones multis modis ſuppeditant exultationis materiem, nedum vt nos reddant miſeros. 5 Quia afflictiones patientiæ nos aſſuefaciunt, patientia verò bonitatem Dei nobis reddit exploratam: iſta denique experientia ſpem noſtram alit, quæ quidem nunquam nos fruſtratur. 6 Fulcimen ſpei eſt certum conſcientiæ teſtimonium, ex Spiritus ſancti dono, nos à Deo diligi: hoc autem nihil aliud eſt quàm quod fidem vocamus: vnde ſequitur, fide pacari conſcientias. 7 Certa in aduerſis conſolatio, ne pacem noſtram interturbent: quia qui prorſus infirmos atque adeò impios adeò dilexit, vt pro eis etiam mortem ſubiret, qui poſſet iam in ipſo viuentes & ſanctificatos negligere? 8 Amplificatio charitatis Dei erga nos, vt de ea non poſſimus ambigere, qui pro iniuſtis, & à quibus nihil boni poſſit captare, atque adeò pro ſuis hoſtibus Chriſtum dederit in mortem. Quomodo igitur quos Chriſtus moriens iuſtificat, & reconciliat, non ſeruaret ab exitio, iam viuus?

a Sciamus tamen hoc fidei effectum adhuc vigere. b Gratiam, id eſt, gratuitam beneuolentiam, vel eam conditionem in quam gratuito ſumus adſciti. c Firmi permanemus. d Non modò æquo animo & moderato ſumus, ſed etiam magna lætitia perfuſi, nobis placemus de hæreditate cœleſti, quæ nos manet. e Qua nos Deus perſequitur. f Tempore opportuno & idoneo, quod Pater præſcripſerat. g Iuſti alicuius hominis vice.

Hebr.9.15,
1.pet.3.18.

9 Tranſitio ad alterum caput iuſtificationis, quod poſitũ eſt in gratuita obedientiæ Chriſti imputatione: vt ad remiſſionem peccatorum accedat etiam donum iuſtitiæ Chriſti per fidem imputatæ, quæ iniuſtitiam ab Adamo in nos propagatã, omneſque eius fructus abſorbeat: vt in Chriſto non modò deſinamus eſſe iniuſti, ſed etiam iuſti eſſe incipiamus.

10 Ab Adamo, in quo omnes peccarunt, reatus & mors (quæ eſt reorum pœna) in omnes peruaſit. 11 Hoc ita eſſe, & reatum ac mortem non cœpiſſe poſt Legem Moſis datam, & violatam, illud manifeſtè docet, quòd mortui ſunt homines ante Legem illam poſitam. Nam quum mortui ſint, peccatum quod eſt mortis cauſa, iam tum extabat: & ita quidem vt imputaretur: vnde etiam efficitur aliquam iam tum fuiſſe Legem, cuius tranſgreſſio eſſet mortis cauſa. 12 Iſtam autem Legem, non eſſe illam vniuerſalem, nec ab actuali aliquo ſingulorum peccato mortem illam fuiſſe profectam, illud declarat, quòd ipſi infantes qui legem illam naturalem neque cognoſcere vnquam potuerunt nec tranſgredi, inſtar Adami tamen mortui ſunt. 13 Reſpondet autem Adamus ille prior alteri poſteriori, nempè Chriſto, ſicut mox explicatur.

h Confirmat, in nobis videlicet, vt in medijs afflictionibus ſciamus eum nobis adfuturum. i Quum in nobis regnaret peccatum. k Afflictionibus & exitio.

l Adamum, qui Chriſto confertur, illi ſimilis quòd vterque quod ſuum eſt ſuis communicat: diſſimiles autem ſunt, quòd ille peccatum in ſuos natura deriuat in mortem, Chriſtus ſuam iuſtitiam ſuis per gratiam communicat in vitam. m Peccati nomine, morbum illum intelligit hæreditarium, quem originalem vulgò vocant: ſic enim in numero ſingulari vocare ſolet illud peccatum, quum fructus in numero multitudinis ſoleat vocare, peccata. n Adamo. o Tempore quod ab Adamo ad Moſen interceſſit. p Vbi lex nulla eſt poſita, nemo vt reus ac nocens punitur. q Infantes.

r Secundum eam formam qua peccant adulti, dum cupiditatibus obſequuntur, alioqui tota poſteritas quum in Adamo, (ipſe ſciens ac prudens peccaret) corrupta fuit.

15 [14] At non vt offenſa, ita etiam *eſt* quod *Deus* gratificatur: nam ſi [ſ] illius vnius offēſa multi mortui ſunt, multo magis gratia Dei & donum per gratiam quę *eſt* vnius hominis Ieſu Chriſti, in multos redundauit.

16 [15] Neque vt *illud quod introijt* per vnum qui peccauit, *ita eſt* beneficium. nam reatus quidem ex vna *offenſa introijt* ad condemnationem: quod autem gratificatur *Deus, datur* ex multis offenſis ad [t] iuſtificationem.

17 [16] Etenim ſi per vnam offenſam mors regnauit per vnum, multò magis ij qui redūdantem illam gratiam & donum iuſtitiæ accipiunt, [u] in vita regnabunt per vnum Ieſum Chriſtum.

18 [17] Nempè igitur ſicut per vnam offenſam *reatus venit* in omnes homines ad condemnationem: ita per vnam iuſtificationem *beneficium redundauit* in omnes homines ad [x] iuſtificationem vitæ.

19 [18] Sicut enim per [y] inobedientiam vnius hominis, peccatores cōſtituti ſunt [z] multi: ita per vnius obedientiam, iuſti conſtituentur multi.

20 [19] Lex verò præterea [a] introijt vt augeretur offenſa: ſed vbi auctum eſt peccatum, *ibi* [b] ſuperabundauit gratia:

21 Vt quemadmodum regnauerat peccatum in mortem, ita etiam gratia regnaret per iuſtitiam in vitam æternam, per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum.

14 In eo quidem Adam & Chriſtus inter ſe comparantur, quòd vterque quod ſuum eſt in ſuos propaget: in eo verò primùm differunt, quod ille quidem natura ſuam offenſam in multorum exitium propagarit, iſtius verò obedientia in multos ex gratia redūdarit.

15 Altera diſparitas in eo poſita eſt, quod illius quidem vna offenſa homines reos effecit: Chriſti autē iuſtitia gratis imputata, non ab illo tantùm reatu, ſed etiam ab alijs omnibus abſoluat.

16 Tertium diſcrimen eſt, quòd potentior etiam ſit iuſtitia Chriſti gratis imputata ad vitam afferendam, quàm Adami offenſa ad ſuos poſteros morti addicendos. 17 Itaque in ſumma, ſicut ex Adami offenſa contractus reatus omnes addicit morti: ita ex aduerſo iuſtitia Chriſti, quæ Dei beneficio imputatur omnibus credentibus eos iuſtificat, vt vitæ æternæ fiant participes.

18 Totius iſtius comparationis, hoc eſt fundamentum, quòd duo iſti homines ſint conſtituti veluti duæ ſtirpes, vt ex illo quidem peccatum per naturam, ex iſto autem iuſtitia per gratiam, in alios promanet. 19 Occupatio: Cur igitur Lex Moſis ſuperuenit? Vt tanto magis rei conſtituerentur homines, & tanto illuſtrius eſſet Dei beneficium in Chriſto Ieſu.

ſ *Adami.* t *Ad ſententiam abſolutoriam.* u *Vera & perennis vitæ participes facti.* x *Non tantùm quia remiſſa ſunt peccata, ſed etiam quia iuſtitia Chriſti nobis imputatur.* y *Non igitur ſolùm ad nos imitatione tranſijt peccatum, ſed etiam hæreditaria fuit corruptio.* z *Multos, opponit paucis.* a *Acceſſit ad morbum illum, quo laborabant omnes homines vnius peccato contaminati.* b *Gratia è cælo tanta copia fuit effuſa, vt peccatum non æquarit modò, ſed etiam infinitis partibus ſuperarit.*

CAP. VI.

1 Deſcendit ad ſanctificationem, ſine qua neminem induere Chriſti iuſtitiam docet, 4 argumento à baptiſmo ſumpto, 12 inde exhortationes ad vitæ puritatem deducit: 16 breuemq; mentionem interſerit Legis abrogatæ.

1 [1] QVid igitur dicemus? permanebimus [a] in peccato, vt gratia auctior fiat?

2 [2] Abſit: qui [b] mortui ſumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

3 [3] An ignoratis, || nos quotquot baptizati ſumus [c] in Chriſtum Ieſum, in mortem eius eſſe baptizatos?

4 || Sepulti igitur ſumus vnà cum eo per Baptiſmum in mortem: vt ſicut excitatus eſt Chriſtus ex mortuis [d] in gloriam Patris, [e] ita & nos || noua vita ambulemus.

5 [4] Nam ſi cum eo plantati coaluimus [f] conformatione mortis eius, nimirum etiam reſurrectionis *confirmatione* [g] coaleſcemus:

6 Illud ſcientes [h] veterem illum noſtrum hominem cum [i] eo crucifixum eſſe, vt eneruetur [k] corpus peccati, [l] ne poſthac nos ſeruiamus peccato.

CAP. VI. 1 Tranſitio ad aliud Chriſti beneficium, quod ſanctificatio dicitur, ſiue regeneratio.

Gal.3.27. Col.2.12. 1.Cor.6.14. epheſ.4.23. col.3.8. 1.tim.2.12. heb.12.1. 1.pet.2.1.

2 Beneficium iuſtificationis & ſanctificationis perpetuo vinculo cohærent & vtrunq; manat à Chriſto ex Dei gratia. Eſt autem ſanctificatio, abolitio peccati, id eſt, corruptionis noſtræ natiuæ, in cuius locum ſuccedat naturæ inſtauratæ puritas. 3 Huius ſanctificationis tres ſunt partes, nēpe veteris hominis ſiue peccati mors, & ſepultura, & noui hominis reſurrectio, à Chriſti mortis, ſepulturæ, & reſurrectionis virtute in nos promanans, cuius beneficij pignus & ſigillum eſt Baptiſmus noſter. 4 Mors peccati, & vita iuſtitiæ, ſiue coalitio cum Chriſto, & in morte, & in vita, nunquam poſſunt diuelli: ex quo conſequitur, neminem eſſe ſanctificatum qui adhuc viuat peccato, ac proinde neminem qui non reſipuerit, factum eſſe per fidem, Chriſti participem: & quod antè dixerat, Legem non euerti, ſed ſtabiliri per fidem.

a *In illa corruptione, etiamſi enim non imputetur nobis reatus peccati, manet tamen in nobis corruptio, quam ſanctificatio iuſtificationem ſubſequens, paulatim interimit.* b *Mortui peccato Paulo dicuntur, qui virtutis Chriſti participes, ita ſunt facti, vt natiua illa corruptio ſit in eis emortua, id eſt, vigore ſuo extincto, fructus amariſſimos non edat. Contrà verò, viuere dicuntur peccato, qui ſunt in carne, i. quos Spiritus Dei, à naturæ corruptionis ſeruitute non aſſeruit. Peccato autem tertio caſu hoc loco conſtruitur: alioqui mori peccato, ſexto caſu dicitur, is qui peccatis quaſi immortuus tenetur, qui & mortuus abſolutè dicitur, infra verſ.13.* c *Vt cum Chriſto coaleſcentes, vim ipſius perciperemus extinguendo peccato, & creando nouo homini.* d *Vt ipſe Chriſtus, depoſita infirmitate, glorioſus cum Deo viueret in æternum.* e *Nos autem qui illius membra ſumus, ideò reſurreximus, vt & ipſi participes illius virtutis facti, incipiamus viuere vitam nouam, quaſi nimirum iam in cælis verſemur.* f *Quatenus virtute ab ipſo in nos deriuata, perinde morimur peccato, vt ipſe mortuus eſt.* g *Perficitur enim indies, imò nunquam quandiu viuemus erit, omninò perfecta ſanctificatio* h *Vniuerſam noſtram naturam, ſicut cum iniquitate concepti ſumus & in lucem editi, vetus autem dicitur partim collatione veteris illius Adami cum Chriſto, partim etiam naturæ noſtræ deformationis reſpectu, quam altera recentiore permutamus.* i *Natura noſtra corrupta Chriſto tribuitur, non reipſa, ſed per imputationem.* k *Vitioſitas quæ nobis inhæret.* l *Finis ſanctificationis, ad quam contendimus, ac tandem perueniemus, nempe quando Deus erit omnia in omnibus.*

5 Idem probat à mortis effectis, adhibita Chriſti capitis cum ſuis mẽbris collatione.

6 Adhortatio ad certandum cum corruptione & omnibus eius effectis.

7 Fatetur ſic adhuc nõ eſſe mortuũ in nobis peccatum, vt penitus ſit extinctum: ſed victoriam fortiter certantibus promittit, quia gratia Dei donati ſumus, quæ efficit, vt Lex iam non fiat peccati virtus, & inſtrumentum in nobis.

Iohan.8.34, 2.pet.2.19.

8 Sub Lege & ſub peccato eſſe, idem declarant, eorum reſpectu qui non ſunt ſanctificati: ſicut è contrario ſub gratia & ſub iuſtitia eſſe, regeneratis conueniunt. Sunt autem iſta contraria, vt vnum cum altero conſiſtere non poſſit: Expellit igitur peccatum iuſtitia.

9 Natura ſerui peccati & liberi iuſtitiæ, gratia Dei ſimus iuſtitiæ ſerui ac proinde à peccato liberi.

7 [5] Etenim qui mortuus eſt, liber eſt à peccato.

8 Quòd ſi mortui ſumus cum Chriſto, credimus fore vt etiam viuamus cũ eo.

9 Vt qui ſciamus Chriſtum excitatum ex mortuis, non amplius mori: mortem *inquam* ei non amplius dominari.

10 [6] Nam quòd mortuus eſt peccato, mortuus eſt [m] ſemel: quòd autem viuit, viuit [n] Deo.

11 Ita etiam vos colligite, voſipſos tũ mortuos eſſe peccato, tum verò viuere Deo, per Chriſtum Ieſum Dominum noſtrum.

12 Ne [o] regnet igitur peccatum in mortali veſtro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatibus corporis:

13 Neque [p] ſiſtite [q] membra veſtra [r] arma iniuſtitiæ peccato: ſed ſiſtite vos Deo, vt ex mortuis viuos, & membra veſtra, arma iuſtitiæ Deo.

14 [7] Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim eſtis ſub Lege, ſed ſub gratia.

15 [8] Quid igitur? peccabimus, quòd non ſimus ſub Lege, ſed ſub gratia? abſit.

16 ‖ An neſcitis quod cui ſiſtitis voſipſos ſeruos ad obediendum, eius ſerui eſtis cui obeditis: vel peccati ad mortem vel obedientiæ ad iuſtitiam?

17 [9] Gratia autem *ſit* Deo quòd fuiſtis *quidem* ſerui peccati, ſed ex corde obediſtis ei formæ doctrinæ [ſ] in quam eſtis traditi:

18 Et liberati à peccato, mancipati eſtis iuſtitiæ.

19 [t] Hominum more loquor, propter infirmitatem carnis veſtræ. Itaque ſicut ſiſtitis membra veſtra ſerua impuritati & iniquitati, ad *patrandam* iniquitatem: ita nunc ſiſtite membra veſtra ſerua iuſtitiæ ad ſanctimoniam.

m Vna vice pro omnibus. n Apud Deum. o Regnare apud Paulum ſignificat ſummum imperium obtinere, cui nemo ſi ſe opponat, vel ſi quis hoc faciat, fruſtra illud faciat. p Peccato tanquam domino alicui, vel tyranno. q Mentem atque illius facultates omnes. r Pro inſtrumentis quibus ad patranda ſcelera vtatur. ſ Hoc dicendi genus emphaſin habet, ſignificat enim Euangelicam doctrinam, quaſi inſtar typi cuiuſdam eſſe, cui veluti immittatur, vt eius figura conformemur. t Cùm de rebus cœleſtibus loquar, libenter tamen me captui eorum ad quos ſcribo accommodo: ideò ſimilitudines iſtas ſeruitutis & libertatis ex hominum commercijs ſumo.

20 Quum enim ſerui eſſetis peccati, [u] liberi eratis iuſtitiæ.

21 [10] Quem igitur fructum habebatis tunc ex *ijs* de quibus nunc erubeſcitis? nam [x] finis illorum mors *eſt*.

22 Nunc verò liberati à peccato, mãcipati autem Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctimoniam: finem autem, vitam æternam.

23 [11] Nam ſtipendia peccati, mors: donum autem Dei *eſt* vita æterna, in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

u Nullum erat iuſtitia in vos imperium. x Vel merces aut vectigal.

CAP. VII.

1 Explicat quid ſit non eſſe amplius ſub Lege, 2 ſumpto ex coniugij Lege exemplo: 7 12 Idq; in Legis contumeliam ne vrgeat, 14 noſtra culpa factum eſſe docet, 13 Vt in mortis materiam cederet, 17 quæ ad vitam data erat. 21 Exin tranſit ad deſcribendam ſpiritus & carnis luctam.

1 AN [1] ignoratis fratres (peritos enim Legis alloquor) legem *tantiſper* dominari homini quoad *ipſe* vixerit?

2 ‖ Nam viro ſubiecta mulier viuenti viro deuincta eſt per Legem: quòd ſi mortuus fuerit vir, liberata eſt à lege viri.

3 Proinde viuẽte viro, mœcha [a] vocabitur ſi fiat alterius viri: ſin autẽ mortuus fuerit vir, libera eſt à lege illa: vt non ſit mœcha ſi fiat alterius viri.

4 [2] Itaque, fratres mei, vos quoque mortificati eſtis Legi [b] in corpore Chriſti: vt eſſetis alterius, eius *videlicet* qui ex mortuis excitatus eſt, vt [c] fructum feramus [d] Deo.

5 [3] Quum enim [e] eſſemus in carne, [f] affectiones peccatorum [g] per Legem

10 Adhortatio ad iuſtitiæ ſtudium, & peccati odium, propoſito vtriuſque contrario exitu.

11 Mors eſt pœna peccato debita: ſanctificamur autem gratis ad vitam æternã.

Cap.vii.

1.Cor.7.39.

1 Propoſita coniugij ſimilitudine, ſtatum hominis ante & poſt regeneratiõe inter ſe comparat. Lex (inquit) matrimonij hæc eſt, vt ſuperſtite marito conſtet matrimonium, & illo mortuo liceat mulieri alteras nuptias contrahere.

2 Accommodatio ſimilitudinis: Ita, inquit nobis contigit: Nunc enim ſumus Spiritui, quaſi ſecundo marito copulati, ex quo nouam ſobolem procreemus · mortui quidem reſpectu prioris mariti, poſterioris autem reſpectu, veluti à mortuis excitati.

3 Explicatio prioris dicti. Nam, inquit, concupiſcentiæ quas in nobis Lex ciebat, erant in nobis inſtar mariti cuiuſdam, ex quo pariebamus verè mortiferam ſobolem. Nunc autem mortuo illo marito, ac proinde illa vi Legis occidentis ſoluti, tranſiuimus ſub Spiritus imperium, vt iam non illos putres & mortuos, ſed vitales fœtus edamus.

a Erit omnium voce & conſenſu. b Ad verb. per corpus, id eſt, in corpore, vt intelligatur arctiſſima illa Chriſti cum membris communicatio. c Fructus vocat liberos, quos vxor tollit ex marito. d Qui ſint Deo grati. e Cùm eſſemus in prioris coniugij conditione, quam proximo verſiculo vocat vetuſtatem literæ. f Motus ad peccatum ſollicitantes, qui in ipſa etiam mente vim ſuã exerunt. g Non dixit à Lege exiſtentes, ſed per Legem, natos nimirum ex peccato intus habitante, & occaſionem iſtorum motuũ arripiente ex Legis prohibitione, nullo quidem Legis, ſed noſtro vitio.

existentes [h] vigebant in membris noſtris, ad fructum ferendum morti:

6 Nunc autem liberi ſumus à Lege, [i] mortuo *eo* [k] in quo [l] detinebamur, vt ſeruiamus in [m] nouitate ſpiritus, ac non *in* vetuſtate [n] literæ.

7 [4] Quid ergo dicemus? Lex peccatum *eſt*? Abſit. Imò peccatum non cognoui niſi per Legem. nam etiam cupiditatem non noſſem, niſi Lex dixiſſet, || Non concupiſces.

8 Sed peccatum occaſione ſumpta, genuit in me omnem cupiditatem per illud mandatum. Nam abſque Lege, peccatum *eſt* [p] mortuum.

9 [5] Ego enim viuus eram [q] *ſine* Lege quondam: mandati autem illius [r] aduentu peccatum reuixit,

10 At ego [s] mortuus ſum: & repertū eſt illud mandatum quod *inſtitutum* erat ad vitam, mihi *cedere* ad mortem.

11 Nam peccatum occaſione accepta ſeduxit me per illud mandatum, & per illud occidit.

12 || [6] Itaq; Lex ipſa quidē ſancta: & [t] mandatū illud ſanctū, ac iuſtum & bonū.

13 [7] Ergo quod bonum *eſt*, mihi factum eſt [u] mortiferum? Abſit: imo peccatum *mihi factum eſt mortiferum*: vt [x] proderetur *eſſe* peccatum, mihi per id quod bonum eſt, gigneret mortem, *id eſt*, vt ipſum fieret [y] ſummè peccans per illud mandatum.

14 [8] Scimus enim Legem eſſe ſpiritualem: at ego carnalis ſum, venditus vt ſubijcerer peccato.

15 [9] Quod enim perpetro, [10] [z] non agnoſco, [11] non enim quod volo, hoc ago, ſed quod odi, hoc facio:

16 Si verò quod nolo, hoc facio, conſentio Legi quod bona *ſit*.

17 Nunc itaque non amplius ego id perpetro, ſed [a] peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

18 [12] Noui enim non habitare in me (id eſt in carne mea) bonum. nam velle adeſt mihi, ſed vt quod bonum eſt, perficiam, [b] non aſſequor.

19 Non enim facio bonum quod volo: ſed malum quod nolo, hoc ago.

20 Quòd ſi id facio quod ego nolo, non amplius ego id perpetro, ſed peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

21 [13] Comperio igitur volenti mihi

Exod.20,17, deut.5.21. 1.Tim.1.8.

4 Obiectio, An igitur Lex & peccatum idem ſunt, ac mutuò conſentiunt? Imò, inquit, peccatum à Lege coarguitur ac damnatur. Peccatum autē quia redargui non ſuſtinet, & quia ſi non ſentiebatur, donec irritaretur à Lege, occaſionem inde arripit magis ferociendi, nullo tamen Legis vitio.

5 Proponit ſeſe pro exemplo, in quo omnes homines inueniantur, primò quidem quales ſint natura, antequam de Lege Dei ſeriò cogitent, ſtupidi videlicet, & ſine verò ſenſu peccati, ad malum procliues: deinde cuiuſmodi euadant quum conſcientia redarguitur Legis teſtimonio, peruicaces nimirùm, & peccandi libidine multò magis ardentes quàm vnquam anteá.

6 Concluſio, Legem quidem per ſe ſanctam eſſe, totam autem culpam in nobis eſſe, qui Lege abutamur. 7 Propoſitio, Legem non eſſe mortis materiam, ſed corruptam naturam ab ea non tantùm detectam, verumetiam irritatam, inde occaſionem rebellionis arripere, vt quæ eo ardentius res vetitas appetat, vnde mortis reatus.

h Vim ſuam exerebant. i Quaſi diceret, vinculum quo detinebamur emortuum eſt, ac effluxit, ita vt, quod detinebat, (peccatum videlicet) iam non habeat quo nos contineat. k Eſt enim hic maritus intra nos. l Mala quidem eſt fidei poſſeſſor Satanas, qui fraude nos addixit peccato & ſibi: quandiu tamen ſumus peccatores, ſponte peccamus. m Vt eos decet qui vetere mortuo marito Spiritui ſunt adiuncti: quos videlicet Spiritus Dei innouauit n Per literam, legem intelligit illius veteris conditionis reſpectu: antequam enim voluntas noſtra per Spiritum ſanctum formata ſit, Lex ſurdis canit, ac proinde nobis eſt muta ac mortua, quantum ad eius præſtationem attinet. o Cupiditatis nomine, non prauas cupiditates hoc loco intelligit, ſed earum fontem, illas ipſi etiam Philoſophi damnarunt licet obſcurè, hanc ne ſuſpicari potuerunt: eſt nihilominus ſedes natiua illius labis.

p Etiamſi in nobis ſit, non agnoſcitur tamen pro peccato, neque ita furit, vt poſt Legis cognitionem furere ſolet. q Quamdiu Legem ignorabam, tunc enim vere viuere mihi videbar, non enim mea me turbabat conſcientia, vt quæ morbum ignoraret.

r Cùm mandatum cœpi intelligere. ſ In peccato, ſuper peccatum. t De non concupiſcendo. u Mortis mea culpam ſuſtinet.

8 Cauſa huius rei hæc eſt, quòd Lex cœleſtē puritatem flagitet, homines autē quales naſcuntur, ſint corruptionis mancipia, cui ſponte ſeruiunt. 9 Proponit ſeipſum, vt regeneratū, pro exemplo, in quo diſſidium illud ſpiritus & carnis, ac proinde Legis Dei & prauitatis noſtræ, perſpicuè appareat Nam quia Lex in homine non regenerato tantùm mortem parit, facilius in eo inſimulari poteſt: in homine autem regenerato quum ſalutares etiam fructus edat, melius apparet vitioſas actiones non à Lege, ſed à peccato, (id eſt corrupta natura) oriri Ac proinde, ſimul docet Apoſtolus quis ſit Legis vſus, redarguēdo peccato in regeneratis, ad finem vſq; capitis: ſicut paulò ante, nempè à verſ. 7. vſq; ad hunc 15. eiuſdem vſum docuit in non regeneratis. 10 Non reſpondent (inquit) meæ vitæ actiones, imò repugnant voluntati meæ. Itaque ex voluntatis meæ conſenſu cum lege, & repugnantia cum vitæ actionibus, ſatis apparet aliud ſuadere Legem & rectam voluntatem, aliud verò vitioſitatem homini inſidentem etiam regenerato.

11 Obſeruandum eſt eundem & vnum hominem dici velle & nolle, diuerſis reſpectibus: velle videlicet quatenus eſt gratia regeneratus: nolle, quatenus nō eſt regeneratus, ſiue quatenus talis eſt qualis eſt natus. Sed quoniam pars regenerata tandem victrix euadit, ideò Paulus regeneratorum partē ſuſtinens, perinde loquitur ac ſi vitioſitas, quæ & ipſa volens peccat, eſſet aliquid extra ipſum: quamuis tamen poſtea fateatur hoc malum eſſe in carne ſua, ſiue membris ſuis.

12 Vitium illud, ſiue peccatum, ſiue Lex peccati, homines non regeneratos, prorſus occupat, regeneratos autem remoratur. 13 Concluſio, Sicut Lex Dei ad bonum hortatur, ita legem peccati (id eſt corruptionem, in qua toti nati ſumus) nòs ad mala impellere: ſpiritum autem, id eſt, animum noſtrum quatenus eſt regeneratus, cum Lege Dei conſentire: carnem verò, id eſt, totum hominem, legi peccati eſſe mancipatum. In ſumma igitur, malum & mors non ſunt à Lege, ſed à peccato, quod quidem regnat in non regeneratis, vt qui nec velint, nec faciant bonum, velint autem & faciant malum: in regeneratis autem certat aduerſus ſpiritum ſiue Legem mentis, adeò vt nec tam bene viuere nec tam à malo alieni eſſe poſſint quàm volunt.

x Vt peccatū oſtenderet ſe eſſe peccatum, nempe vt proderet ſe id eſſe quod eſt reuera. y Quàmmaxime, explicatis omnibus ſuis viribus. z Non approbo. a Corruptio illa natiua, quæ etiam in regenitis hæret, nondum plane debellata. b Hæc illi vere conueniunt, quem gratia Dei innouauit: nam vbi non eſt Spiritus, quæ poteſt eſſe lucta carnis?

facere bonum hāc Legem *impoſitam eſſe*, quòd mihi malum adiaceat.

22 Delector enim Lege Dei quod ad [c] interiorem hominem:

23 Sed video aliam Legem in membris meis rebellantē [d] Legi mentis meæ, & captiuum reddentem me Legi peccati, quæ eſt in membris meis.

24 [14] [e] Miſer ego homo: quis me eripiet ex iſto corpore mortis?

25 [f] Gratias ago Deo per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. [g] Nempe igitur ipſe ego mente quidem ſeruio Legi Dei, carne verò Legi peccati.

14 Miſerum quidem eſt, adhuc ex parte obnoxiū eſſe peccato, quod ſua natura nos reddit reos mortis: ſed clamandum eſt ad Dominum, qui nos per ipſam mortem aliquādo victores reddet, vt qui iam ſimus in Chriſto victores.

c Interior homo, is eſt qui & nouus, cui opponitur exterior, id eſt, vetus: interioris autem hominis nomine, non mentem & rationem; exteriores, inferiores facultates intelligit, quod facit humana Philoſophia: ſed exterioris nomine intelligit, quicquid eſt in homine vel intus vel foris, à capite ad calcem, quatenus quidem homo non eſt gratia Dei regeneratus. d Lex mentis, hoc loco, non de mente: qualis illa eſt à natura intelligenda eſt, ſed de mente Spiritu Dei renouata. e Ærumnoſis & perpetuis pugnis fatigatus. f Colligit ſeſe, & ſe acquieſcere ſignificat in Chriſto. g Hac vera eſt regeneratorum perfectio, ſi ſe imperfectos eſſe agnoſcant.

CAP. VIII.

1 Concludit nihil damnationis eſſe ijs qui ſunt Chriſto inſerti per eius Spiritum, 3 vtcunque onerati ſint adhuc peccatis. 9 Illo enim Spiritu viuunt, 14 cuius teſtimoniū 15 dubitationē omnem arcet, 28 & miſerias præſentes ſubleuat.

1 [1] NVlla igitur nunc *eſt* condemnatio ijs qui *ſunt* in Chriſto Ieſu, [2] *id eſt, qui* non [a] ſecundum carnem incedunt, ſed ſecundum Spiritum.

2 [3] Nam [b] Lex Spiritus [c] vitæ [d] *qui eſt* in Chriſto Ieſu, [e] liberauit me à lege peccati & mortis.

3 [4] Quum enim Legis [f] impotentia nihil poſſet [g] in carne, Deus ſuo ipſius Filio miſſo conformato [h] carni peccato obnoxiæ, [i] idque pro peccato [k] condemnauit peccatum in carne.

4 Vt illud [l] ius Legis compleatur [5] in nobis, qui non ſecundum carnem incedimus, ſed ſecundum Spiritum.

5 [6] Nam qui [m] ſecundum carnem ſunt, quæ carnis ſunt ſapiunt: qui verò *ſunt* ſecundum Spiritum, quæ Spiritus ſunt.

6 [7] Nam intelligentia carnis mors eſt: intelligentia verò Spiritus, vita & pax:

7 [8] Proptereà quòd intelligētia carnis, inimicitia *eſt* aduerſus Deum. [9] Legi enim Dei non ſubijcitur: nam ne poteſt quidem.

8 [10] Ergo qui in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.

9 [11] Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu: ſiquidem Spiritus Dei habitat in vobis. quòd ſiquis Spiritū Chriſti non habet, is non eſt eius.

CAP. VIII. 1 Cōcluſio totius ſuperioris diſputationis à verſ. 16. primi capitis, adhunc vſq; locum. Quum in Chriſto fide iuſtificati cōſequamur peccatorum remiſſionē & iuſtitiæ imputationē, atq; adeò etiam ſanctificemur: ex his efficitur, eſſe extra cōdemnationis metum, qui per fidē ſunt Chriſto inſiti. 2 Fructus Spiritus, ſiue ſanctificationis in nobis inchoatæ effecta, nos quidē non inſerūt Chriſto, ſed nos ei inſitos eſſe declarāt. 3 Occupatio, Quū adeò imbecilla ſit vis Spiritus in nobis, quomodo inde poſſimus colligere nullā eſſe condemnationē in ijs qui hac vi ſunt præditi? Quoniam, inquit, vis iſta Spiritus viuificātis quæ tam imbecilla eſt in nobis, perfectiſſima & potētiſſima eſt in Chriſto, & nobis credētibus imputata, facit vt perinde cenſeamur, ac ſi nullæ prorſus reliquiæ corruptionis & mortis in nobis hærerēt. Antea igitur diſputauit Paulus de remiſſione peccatorum, & præſtationis Legis imputatione, atque adeò de inchoata in nobis ſanctificatione: nunc autem de perfecta humanæ naturæ Chriſti imputatione diſſerit, quæ pars ad plenè pacandam conſcientiam requirebatur. Delentur enim noſtra peccata Chriſti ſanguine, & tegitur noſtræ corruptionis reatus obedientiæ Chriſti imputatione: ipſa autem corruptio (quam Apoſtolus peccatum peccans appellat) ſanctificationis quidem dono paulatim ſanatur in nobis, ſed alio præterea remedio eget, nempè ipſius Chriſti carnis perfectiſſima ſanctificatione, quæ & ipſa nobis credentibus imputatur.

4 Non argumentatur, ſed ſanctificationis imputatæ myſterium explicat. Quoniam enim, inquit, Legis non ea erat virtus) idque propter naturæ noſtræ corruptionem) vt hominem poſſet purum & integrum præſtare, vtque morbū peccati potius accenderet quam extingueret, Deus Filium ſuum induit carne huic noſtræ peccatrici ſimili, in qua penitus aboleuit noſtram vitioſitatem, vt in eo per fidem apprehenſo, penitus integri & inculpati, habiti plenè comperiamur illam ſummam perfectionem habere quam Lex flagitat, ac proinde nulla ſit in nobis condemnatio. 5 Redit ad id quòd dixerat, ſanctificationem in nobis inchoatam, eſſe noſtræ in Chriſtum inſitionis certum teſtimonium: qui quidem eſt vberrimus ſanctæ & honeſtæ vitæ fructus.

6 Probatio cur incedere ſecundum carnem non conueniat in Chriſtum inſitis, ambulare autem ſecundum Spiritum eis conueniat: Quia, inquit, carnales carnalia, ſpirituales ſpiritualia cogitant. 7 Probat conſequutionem, eo quòd quicquid ſapit caro, mortiferum eſt: quicquid Spiritus, vitam ac fœlicitatem ſpectat. 8 Probatio cur intelligentia carnis ſit mors, quia, inquit, Dei eſt hoſtis. 9 Ratio cur caro ſit Dei hoſtis, Quoniam illi nec vult nec poteſt ſe ſubijcere. Carnem autem vocat hominem non regeneratum.

18 Concluſio, Ergo ambulantes ſecundum carnem, Deo non poſſunt placere: ex quo efficitur non eſſe Chriſto inſitos.

11 Ad alteros accedit, eos videlicet qui ſecundum ſpiritum ambulant, de quibus contraria omninò ſuperioribus intelligenda ſunt: ac primùm definit quid ſit in ſpiritu ſiue ſanctificatum eſſe, nempè habere Spiritum Dei incolam: deinde affirmat ſanctificationem inſeparabili nexu, cum noſtra in Chriſtum inſitione cohærere.

a Ducem carnem ſequuti: nō enim dicitur viuere ſecūdum carnem, qui Spiritum ducem ſequitur, etiamſi aliquādo extra viam veſtigiū ponat. b Ius & authoritas Spiritus, cui opponitur tyrānis peccati. c Qui veterem hominem mortificat, nouum viuificat.

d Sub. abſolutè & perfectè. e Imputata ſiquidem Chriſti ſanctificatio, ſanctificationem noſtram inchoatam perficit. f Quæ Legi propria non eſt, ſed vitio noſtro accidit. g In homine non regenerato, cuius morbum quidem indicare potuit, non ſanare. h Hominis natura quæ corrupta erat per peccatum, donec illam ſanctificaret. i Vt peccatum aboleret in carne noſtra. k Nullum in nos ius habere declarauit. l Ipſa Legis Dei ſubſtantia compleatur, vel illud ipſum quod requirit Lex, vt poſſimus iuſti coram Deo inueniri: nam ſi iuſtificationi adiungatur ſanctificatio nobis imputata, iuſti ſumus ex perfecta illa Legis formula. m Ad carnis præſcriptum viuunt.

10 [12] Porro ſi Chriſtus in vobis eſt, [n] corpus quidem mortuum *eſt* propter peccatum: ſpiritus autem vita *eſt* propter iuſtitiam.

11 [13] Sed ſi Spiritus eius qui excitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Chriſtum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia corpora veſtra [o] per inhabitantem eius Spiritum in vobis.

12 [14] Nempe, igitur fratres, debitores ſumus non carni, vt ſecundum carnem viuamus, *ſed Spiritui*.

13 [15] Nam ſi ſecundum carnem vixeritis, futurum eſt vt moriamini: ſed ſi Spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

14 [16] Quotquot enim Spiritu Dei ducuntur, ij ſunt filij Dei.

15 [17] Non enim accepiſtis [p] Spiritum ſeruitutis rurſus ad [q] metum, ſed accepiſtis Spiritum [r] adoptionis, per quem clamamus Abba, *id eſt* Pater.

16 Qui ipſe Spiritus teſtatur vnà cum Spiritu noſtro, nos eſſe filios Dei.

17 [18] Quod ſi filij, etiam [ſ] hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti: [19] ſi modò ſimul *cum eo* patimur, ſimul *cum eo* glorificemur.

12 Confirmat fideles aduerſus carnis & peccati reliquias, concedens adhuc quidem illos, (ſicut ex ea quæ ſupereſt in eis vitioſitate intelligitur) altera ſui parte (quam corpus vocat, id eſt, maſſam) à terrenis ſordibus nondũ purificata, in morte eſſe: ſed ſimul iubens de fœlici certaminis exitu ſecuros eſſe, quoniam vel exigua Spiritus (id eſt gratiæ regenerationis) ſcintilla, quã ijs ineſſe ex iuſtitiæ fructibus conſtet, ſit vitæ ſemen.

13 Confirmatio ſuperioris ſententiæ: Eodem Spiritu præditi eſtis, quo & Chriſtus. Idem ergo in vobis atque in Chriſto tandem efficiet, quando videlicet & vos depoſita prorſus omni infirmitate, & ſuperata morte, gloria cœleſti induet. 14 Adhortatio ad carnem vi ſpiritus regenerationis, indies magis ac magis opprimendam: Quia, inquit debitores eſtis Deo, tot acceptis ab eo beneficiis. 15 Alia ratio ab vtili, Quia fortiter pugnantes, æterna vita manet. 16 Confirmatio huius rationis, Quia filij ſunt Dei qui ipſius Spiritu reguntur: ergo vita æterna eos manet. 17 Obiter explicat duobus iſtis verſiculis, quo iure filiorum Dei appellatio credentibus tribuatur: quoniam inquit, Euangelij gratiam accipiunt, in qua Deus ſeſe non rurſus formidabilem, ſicut in Legis promulgatione, ſed benignum Patrem in Chriſto præbet, adeò vt eum magna cum fiducia Patrem inuocemus, Spiritu ſancto videlicet hanc adoptionem in animis noſtris per fidem obſignante. 18 Probatio conſequutionis confirmationis, quia qui filius Dei eſt, cum Chriſto fruitur Deo.

19 Iam docet Paulus qua via filij Dei ad illam fœlicitatem perueniant: per crucem videlicet, ſicut & ipſe Chriſtus. Simul autem aperit conſolationis fontes, ac primùm quidem, quòd Chriſtum ipſum habeamus afflictionũ ſocium: ſecundò quòd illi quoque ſimus in æterna illa gloria ſocij futuri.

[n] *Caro, ſiue illud omne quod adhuc in mortis & peccati ſalebris hæret.* [o] *Virtute Spiritus, quæ ſeſe primùm in capite noſtro exeruit, ſed qua in ſuis membris quotidie etiam exeritur.* [p] *Spiritus nomine, ſanctus ille intelligitur, quem accipere dicimur, quum in animis noſtris eſt efficax.* [q] *Quem ciebat in animis noſtris prædicatione Legis.* [r] *Qui obſignat in animis noſtris adoptionem noſtram, ideoque aperuit os noſtrum.* [ſ] *Bonorum Patris participes, idq; gratis, quia filij adoptiui.*

18 [20] [t] Nam ſtatuo minimè *eſſe* paria quæ præſenti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendæ.

19 [21] Etenim [u] res creatæ *quaſi* exerto capite obſeruantes, expectant reuelationem filiorum Dei.

20 Nam [x] vanitati res creatæ ſubiectæ ſunt, [y] non ſua ſponte, ſed [z] propter eum qui ſubiecit *eas, iſti vanitati*:

21 [a] Sub ſpe quòd & ipſæ vindicabũtur ex [b] ſeruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei.

22 Scimus enim omnes res creatas vnà ſuſpirare, & vnà [c] parturire ad hoc vſque *tempus*:

23 [22] Neque verò *illa* ſolùm, ſed & ipſi qui primitias Spiritus habemus, nos ipſi, inquam, [d] apud noſipſos ſuſpiramus, adoptionem expectantes, *id eſt* || [e] redemptionem corporis noſtri.

24 [23] Nam ſpe ſeruati ſumus. [f] Spes autem ſi cernatur, nõ eſt ſpes. quod enim quis cernit, cur ſperet?

25 Si verò quod non videmus ſperamus, *nempe* per patientiam expectamus.

26 [24] Itidem autem & Spiritus vnà [g] ſubleuat infirmitates noſtras. quid enim precemur vt oportet, non nouimus. ſed ipſe Spiritus [h] interpellat pro nobis ſuſpirijs inenarrabilibus.

27 Qui verò ſcrutatur corda, nouit [i] quis ſit ſenſus Spiritus: quia [k] ſecũdum Deum interpellat pro ſanctis.

20 Tertiò, quòd hæc gloria quam expectamus, infinitis partibus ſuperet afflictionum miſeriam.

21 Quartò, nos certò eſſe liberandos docet ex ea confuſione & horrenda totius mundi deformatione, quæ perpetua eſſe non poſſit, ſicut ab initio nõ extitit. Cæterùm ſicut ea initiũ habet ex hominis peccato propter quẽ erat conditus, Deo ſic ordinãte: ita cum electis tandem inſtaurabitur. *Luc. 11. 22.*

22 Quintò, ſi expectat reliquus mũdus inſtaurationem, veluti ſuſpirans, idque non fruſtrà, nos quoque non pigeat ingemiſcere, & longè etiam certiores ſimus redemptionis noſtræ futuræ, quum habeamus Spiritus primitias.

23 Sextò, Cum fide ſpes neceſſariò cohæret, quum credamus quæ nondum obtinuimus, & ſpes in rem præſentem non feratur. Sperandum eſt igitur, & patienter expectandum quod futurum credimus. 24 Septimò, Non eſt quòd fatiſcamus ſub afflictionum pondere quum firmiſſimum præſidium ſuppeditent preces: quæ irritæ eſſe non poſſunt, quum à Spiritu Dei in nobis habitante proficiſcantur.

[t] *Omnibus benè expenſis colligo.* [u] *Rerum vniuerſitas.* [x] *Fluxa & euanida conditioni.* [y] *Non propenſione naturali.* [z] *Vt conditoris imperio obſequantur cui viſum eſt ipſarum vanitate oſtẽdere, quantopere eſſet homini offenſus.* [a] *Noluit mundum perpetua maledictioni propter hominis peccatum ſubijcere, ſed ſpem illi fecit reſtitutionis.* [b] *A corruptione cui nunc ſunt mancipata, aſſerentur in fœlicem illum ſtatum incorruptionis, qui pateſiet quum filij Dei in gloriam euehentur.* [c] *Significatur non tantùm ſummus dolor, ſed etiam fructus qui eum conſequitur.* [d] *Ex intimo corde.* [e] *Extremam illam inſtaurationem qua futura eſt noſtra adoptionis conſummatio.* [f] *Metonymia pro eo quod ſperatur.* [g] *Tanquam onus ſuſtinet, ne nos ſub eo fatiſcamus.* [h] *Nos ad preces inſtigat, atq; adeò veluti verba & ſuſpiria nobis intus dictat.* [i] *Qua ſuſpiria a ſui Spiritus afflatu proficiſcantur.* [k] *Quia ſanctos docet precari ex ipſius Dei voluntate.*

28 [24] Nouimus autem, ijs qui diligunt Deum, [l] omnia ſimul conferre ad bonum, ijs *videlicet* qui ex [m] propoſito *ipſius* vocati ſunt.

29 Nam quos præſciuit, *eoſdem* & prædeſtinauit, *vt* conformes *fiant* imagini Filij ſui: vt is ſit primogenitus inter multos fratres.

30 Quos verò [n] prædeſtinauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiam iuſtificauit: quos autem iuſtificauit, eos etiam glorificauit.

31 Quid igitur dicemus ad hæc? ſi Deus pro nobis, quis contra nos?

32 [25] Is quidem qui proprio Filio nō pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum, quî non etiam cum eo omnia nobis [o] gratificabitur?

33 [26] Quis tentabit crimina aduerſus electos Dei? [p] Deus, *is eſt* qui iuſtificat.

34 Quis eſt qui condemnet? Chriſtus, *is eſt* qui mortuus eſt, imò verò qui etiam excitatus eſt: qui etiam eſt ad dexteram Dei, qui etiam poſtulat pro nobis.

35 Quis nos ſeparabit à [q] charitate Chriſti? *num* oppreſſio, num anguſtia, num perſequutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius?

36 (‖Sicut ſcriptum eſt, Cauſa tua occidimur totum diem, habiti ſumus velut oues deſtinatæ mactationi.)

37 [r] Imò in his omnibus pluſquam victores ſumus, per eum qui dilexit nos.

38 Nam mihi perſuaſum eſt, neque mortem, neque vitam, neque Angelos, neque principatus, neque poteſtates, neque inſtantia, neque futura,

39 Neque ſublimitatem, neque profunditatem, neq; vllam rem aliam creatam poſſe nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

24 Octauo, Nec temerè, nec noſtro malo affligimur, ſed ex Dei prouidētia, ſummo noſtro bono: qui ſicut nos ab æterno elegit, ita etiam prædeſtinauit Filij ſui cōformationi: ac proinde ſuo tempore vocatos ac iuſtificatos, per crucem ad gloriam adducet.

25 Nonò, Nō eſt quod metuamꝰ ne quicquid nobis vtile eſt, nō largiatur Dominus, quum ne Filio quidem ſuo pepercerit, vt nos ſeruaret.

Pſal.41.24.

26 Magnificentiſſima cōcluſio totius ſecundæ partis huius epiſtolæ, id eſt, tractationis de iuſtificatione, Nobis nullos coram Deo metuēdos accuſatores, quum Deus ipſe nos vt iuſtos abſoluat: dānationē verò nobis multo minus eſſe formidandam, quum Chriſti morte & reſurrectione, omnipotentia denique ac patrocinio nitamur. Quid igitur in hac vita tanti erit momenti vt nos perterrefaciat, quaſi à charitate qua Deus nos in Filio diligit exciderimus? Nihil profectò, quum illa ſit firmiſſima, tum in ſeſe, tum in nobis certa fide confirmatis.

[l] *Non tantùm afflictiones, ſed quiduis aliud.* [m] *Propoſitum vocat id quod Deus ab æterno pro bona ſua volūtate apud ſe conſtituit.* [n] *Vtitur Præteritis pro præſentibus, Hebræorum more, qui rem futuram per Præteritum aliquando explicant, vt eius firmitas conſtet: reſpicit etiam ad actum Dei continuum.* [o] *Gratis donabit.* [p] *Qui non modò inſontes, ſed etiã prorſus iuſtos in Filio pronuntiat.* [q] *Qua Chriſtus nos proſequitur.* [r] *Non modò tantis malis non frangimur, ſed etiam pluſquam victores ſumus omnium illorum.*

CAP. IX.

1 *Iudæis occurrit,* 7 *ac duplex filiorum Abrahæ genus dicit,* 15 *cunctáque in hoc negotio peragi ex Dei volūtate,* 20 *inſtar figuli.* 24 30 *Tum vocationem Gentium,* 31 *tum Iudæorum reprobationem,* 25 27 *Prophetarum teſtimonijs teſtatam oſtendit.*

1 VEritatem [1] dico per Chriſtum, non mentior, (atteſtante mihi ſimul conſcientia mea per Spiritum ſanctum.)

2 Magnam mihi triſtitiam eſſe, & perpetuum cruciatum cordi meo.

3 Optarim enim ego ipſe [a] anathema eſſe *ſeparatum* à Chriſto, pro fratribus meis, cognatis *inquam* meis [b] ſecundum carnem:

4 Qui ſunt Iſraelitæ: quorum *eſt* adoptio, ‖ & [c] gloria, ‖ & [d] fœdera, [e] & Legis conſtitutio, & [f] cultus, & [g] promiſſiones:

5 Quorum *ſunt* Patres, & *ij* ex quibus Chriſtus quod ad, carnem attinet, [2] qui eſt ſupra omnes, Deus laudandus in ſæcula. Amen.

6 ‖ [3] Fieri tamen non poteſt vt exciderit ſermo Dei, non enim omnes qui *ſunt* ex *patre* [h] Iſraële, *ſunt* Iſraël:

7 Neque quia *ſunt* ſemen Abrahæ, *ideo* omnes *ſunt* filij: [4] ſed ‖ [i] in Iſaac vocabitur tibi ſemen.

8 [5] Hoc eſt, non qui [k] filij carnis, ij filij Dei: ſed qui *ſunt* ‖ [l] filij promiſſionis, cenſentur in ſemine.

Cap. IX. 1 Tertia pars huius epiſtolæ vſque ad duodecimū caput: in qua Paulus ad fidei cauſas ſuperiores aſcēdit: ac primùm quidē, quoniam de Iudæorū reiectione multa dicturus erat, inſinuatione vtitur, incredibilē ſuam in eos beneuolentiam duplici aut etiã triplici iureiurādo inſigni deſiderij ſui teſtificatione declarās, & omnes eorum prærogatiuas illis cōcedēs.

Supra,2.17.
Epheſ.2.12.
Supra,3.28.
Gen.21.12,
heb.11.15.
Galat.4.28.

2 Teſtimonium Deitatis Chriſti manifeſtiſſimum. 3 Ingreditur tractationem prędeſtinationis per occupationis ſpeciem, Qui fieri poſſit vt reiectus ſit Iſrael, quin ſimul cōſtituēdum ſit, irritum eſſe pactum Dei cum Abrahamo & ſemine ſancitum. Reſpondet ergo, veritatem conſtare Dei verbo, etiamſi reiectus ſit Iſrael: quoniam ſic generalis eſt ac communis Iſraelitici populi electio, vt tamen Deus arcano ſuo conſilio deligat quos viſum eſt. Propoſitio igitur & ſtatus huius tractationis hic eſt, Gratiam ſalutis ſic vniuerſaliter offerri, vt tamen ad ſolos electos pertineat eius efficacia.

4 Probatio prima, ab exemplo familiæ ipſius Abrahami, in qua ſolus Iſaac eſt filius habitus, idque ex Dei ordinatione: quanuis & ipſe Iſmael eſſet ex Abrahamo ortus, & circunciſus ante ipſum Iſaacū. 5 Generalis applicatio probationis ſiue exempli ſuperioris.

[a] *Tanta fuit Apoſtoli erga fratres ſuos charitas, vt ſi fieri potuiſſet, paratus fuiſſet abdicationem Iſraeliticæ gentis redimere, ſuo ſempiterno exitio, anathematis enim nomen illud hoc loco ſignificat.* [b] *Carnis coniunctionem.* [c] *Arca fœderis, quæ erat præſentiæ Dei ſymbolū.* [d] *Tabulæ fœderis, metonymia.* [e] *Lex iudicialis.* [f] *Lex cæremonialis.* [g] *Quæ facta fuerūt Abrahamo & poſteris.* [h] *Iſrael priore loco pro Iacobo, altero pro Iſraelitis ſumitur.* [i] *Iſaac tibi erit verus ac germanus filius, ac proinde tuæ benedictionis hæres.* [k] *Qui nati ſunt ex Abrahamo conſueto naturæ ordine.* [l] *Qui virtute promiſſionis ſunt nati.*

9 [6] Pro-

Gen.18.10.
Gen.25.21.
Gen.25.23.
Malach.1.2.
Exod.33.10.

9 [6] Promiſſionis enim ſermo hic eſt, ‖ Hoc ipſo tempore veniam, & erit Saræ filius.

10 [7] Neque *hic* ſolùm, ‖ ſed Rebecca, quum ex vno concepiſſet, *nempe* ex Iſaac patre noſtrò, *hæc experta eſt.*

11 Nondum enim natis *pueris*, quum nihil feciſſent boni vel mali, [m] vt propoſitum Dei quod *eſt* ſecundum *ipſius* electionem, *id eſt* non ex operibus, ſed ex vocante, *firmum* [8] maneret.

12 [9] Dictum eſt ei, ‖ Maior ſeruiet minori.

13 Sicut ſcriptum eſt, ‖ Iacob dilexi, Eſau verò odio habui.

14 [10] Quid igitur dicemus? [n] Num iniuſtitia *eſt* apud Deum? Abſit.

15 [11] Nam Moſi dicit, ‖ [o] Miſerebor cuius miſertus fuero, & [p] commiſerabor quem commiſeratus fuero.

6 Ratio applicationis, Quoniam vi promiſſio- is natus eſt ſaac, ac roinde non it electus, mò ne extri- it quidem. ſi ex gra- ita Dei oluntate. Ex hoc au- m conſe- itur præ- eſtinationis fontem eſſe promiſſionem, non umem, ex qua promiſſione manat electio particularis: ſi- t electos naſci, non autem iam natos eligi, Dei quidem pædeſtinantis reſpectu. 7 Altera probatio vehemen- iſſima ab Eſau & Iacobi exemplo, vtroque nato ex eo- em Iſaaco filio promiſſionis, eadem matre, eodemque rtu non diuerſis, ſicut Iſmael & Iſaac: quum tamen Eſau iecto ſolus Iacob ſit electus: idque ante ipſorum ortum, t neque vlla Iacobi probitas, ipſius eligendi, nec vlla Eſau mprobitas, ipſius reijciendi cauſa haberi poſſit. 8 Non icit Paulus, Fieret, ſed, Factum permaneret. Falluntur er- o qui præſcitam fidem, electionis, præſcitam infidelitatem, eprobationis cauſam faciunt. 9 Reiectionem Eſau pro- at, ex eo quòd addictus ſit fratri in ſeruitutem, electio- em autem Iacobi, ex eo quòd factus ſit fratris, & quidem primogeniti, dominus. Et nequis ad res externas hoc Dei dictum traheret, declarat Apoſtolus ex Malachia, opti- no Moſis interprete, ſeruitutem Eſau, cum Dei odio, do- inationem Iacobi, cum Dei amore fuiſſe coniunctam.

10 Prima obiectio, Si Deus nulla dignitatis vel indignitatis habita ratione diligit vel odit, ergo iniuſtus eſt, vt qui indignos poſſit amare, & dignos odiſſe. Auerſatur Apoſtolus hanc blaſphemiam, & poſtea ſigillatim reſpondet.

11 Reſpondet priore loco de delectis ad ſalutem: in quibus eligendis negat Deum iniuſtum videri poſſe, etiamſi nondum natos nullius dignitatis reſpectu elegerit, ſiue ſaluti prædeſtinarit: quoniam videlicet electos non adducit ad finem deſtinatum niſi interpoſita miſericordia, quæ cauſa eſt prædeſtinationi ſubordinata. Præſupponit autem miſericordia miſeriam, & hæc rurſus peccatum ſiue voluntariam corruptionem humani generis corruptio autem creationem cum puritate & integritate. Deinde miſericordia ſuis gradibus præſtatur, nimirum vocatione, fide, iuſtificatione & ſanctificatione, vt tandem ad glorificationem perueniatur, ſicut docebit Apoſtolus. Iſta autem omnia propoſito Dei ſubordinata omninò efficiunt, vt nullo modo videri poſſit in diligendis & ſeruandis ſuis electis iniuſtus.

Exod.9.16.

16 [12] Nempe igitur *electio* non eſt eius qui [q] velit, neque eius qui currat, ſed miſerentis Dei.

17 [13] Dicit enim [r] Scriptura Pharaoni, ‖ Ad hoc ipſum [ſ] excitaui te [14] vt oſtendam in te poteſtatem meam, & vt annuntietur nomen meum in tota terra.

18 [15] Itaque [t] cuius vult miſeretur, quem autem vult indurat.

19 [16] Dices ergo mihi, Quid adhuc ſuccenſet? nam voluntati illius quis reſtitit:

20 [17] Imò verò, ô homo, tu qui es

12 Concluſio reſpōſionis, Ergo Deus nō eſt iniuſtus, gratuita bonitate eligens & ſeruans quos ei videtur, ſicut etiam reſpondit Moſi pro toto populo deprecanti. 13 Iam reſpondet de reprobis, ſiue quos Deus odio habet nondum natos, & nullo indignitatis reſpectu exitio deſtinauit. Ac primò verum hoc eſſe docet prolato teſtimonio ipſius Dei, de Pharaone, quem in hunc finem excitarit, vt eo indurato & iuſtè punito, glorificaretur.

14 Secundò profert finem conſilij diuini, vt doceat nullam in eo ineſſe iniuſtitiam. Eſt autem ſummus hic finis, non propriè & ſimpliciter ipſorum reproborum exitium, ſed Dei gloria in eorum iuſto ſupplicio elucens. 15 Concluſio reſpōſionis integræ ad primam obiectionem, Ergo quum Deus gratis electos quos videlicet voluit, non tamen ſeruet, niſi gratia iuſtificatos & ſanctificatos, non poteſt conſilium de ipſis ſeruandis iniuſtum videri. Nec rurſus vlla de iuſtitia in conſilio Dei æterno de ijs quos libuit perdendis, quoniam prius indurat quàm perdat. Tertia igitur reſponſio ad aſſerendam Dei iuſtitiam in æterno reprobandi decreto, poſita eſt in verbo Indurandi: quod tamen ſubticuit in præcedente verſiculo, quod ſatis nota ſit Pharaonis hiſtoria. Eſt autem maximum eius pondus: ſiquidem induratio quæ miſericordiæ opponitur, eadem atque illa præſupponit, nempe voluntariam corruptionem in qua indurantur reprobi: & rurſus corruptio integrum creationis ſtatum. Eſt autem iſta quoque induratio ſpontanea, quia ſic indurat Dominus corruptione offenſus, vt ipſa eorum voluntate quos indurat ad id iudicium exercendum vtatur. Sequuntur deinde indurationis fructus, nempe incredulitas & peccata, quæ verè ſunt germanæ reproborum dānationis cauſæ. Cur igitur exitio deſtinat? quia vult. cur indurat? quia corrupti. cur damnat? quia peccatores. Vbi ergo iniuſtitia? Imò ſi omnes hoc modo perderet, cui faceret iniuriam? 16 Altera obiectio, ſed pro reprobis tantùm, ex priore reſponſione naſcens, Si Deus quos vult deſtinat exitio, & quod ſemel decreuit impediri non poteſt, quo iure damnat qui voluntate ipſius pereunt? 17 Non reſpondet Apoſtolus non hanc Dei voluntatem, ſiue Deum pro ſuo arbitrio non eligere nec reprobare, quod importuni nonnulli vocant blaſphemiam: imò concedit aduerſario antecedens vtrunque, hanc nimirum eſſe Dei voluntatem, & quidem cuius euentus ſit neceſſarius, ſed Deum propterea negat iniuſtum eſſe malorū vltorem. Quum enim Deum ita velle & facere conſtet ex manifeſtis teſtimonijs, quæ hæc audacia eſt, hominem (id eſt cinerem) Deo reſponſare, atque adeò in ius vocare? Quòd ſiquis neget ita expeditum eſſe nodum, reſpondeo nullam eſſe vllis in rebus firmiorem demonſtrationem, vt quæ nitatur certiſſimo iſto principio, Dei voluntatem eſſe iuſtitiæ regulam.

---

[m] *Dei decretum quod proficiſcitur ex ipſius mera voluntate, qua illi viſum eſt vno præterito, alterum eligere.*

[n] *Humana mens nullas alias amoris vel odij cauſas, quas quæ in perſonis ſunt nouit, vnde emanat hæc obiectio.*

[o] *Gratia & fauore proſequar, quem fauore proſequar.*

[p] *Materna veluti miſericordia amplectar, quem amplectar.*

[q] *Voluntatem vocat cogitationem & conatum animi, curſum verò bona opera, quorum neutri laudem tribuit, ſed ſoli miſericordiæ Dei.*

[r] *Deus in Scriptura ſic alloquitur, Pharaonem, vel ſcriptura introducit Deum alloquententem Pharaonem.*

[ſ] *Feci vt exiſteres.*

[t] *Quem ei libuit amori ſuo deſtinare.*

qui ex aduerſo reſponſas Deo? || [18] num dicet [u] figmentum fictori. Cur me talem feciſti?

21 || [18] Annon habet poteſtatem figulus in lutum, vt ex eadem maſſa faciat [19] aliud quidẽ vas ad [x] decus, aliud verò [20] ad dedecus?

22 [21] *Quid* ſi verò volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, pertulit multa lenitate [y] vaſa iræ [22] coagmentata ad interitum:

23 Et vt notas faceret [z] diuitias gloriæ ſuæ erga vaſa miſericordię, quæ pręparauit ad gloriam?

24 [23] Quos etiam vocauit, *nimirum* nos non ſolùm [a] ex Iudæis, verumetiam ex Gentibus.

25 [24] Vt etiam in Oſea dicit, || Vocabo populum qui meus non *erat*, populum meum: & eam quæ dilecta non *erat*, dilectam.

26 Et erit, in loco vbi dictum fuerat eis, || Non populus meus vos, illic vocabuntur filij viuentis Dei.

Eſa.45.9. Sap.15.7, ierem.18.6, Oſeæ.2.23, 1.pet.2.3.

18 Amplificatio ſuperioris reſpõſionis, à cõparatis ſumpta, ex qua etiam apparet decretum Dei ſtatui à Paulo omnibus cauſis ſuperius, ita vt non pendeat à ſecundarum cauſarum reſpectu, ſed illas potius ordinet.

Oſeæ.1.10.

18 Alludẽs ad Adami creationem, humanum genus nondum conditum niſi in opificis mente, comparat maſſæ luti, ex qua Deus poſtea, prout ab æterno decreuerat, condiderit, & quotidie condat, tum eligendos tum reprobandos. quòd etiam declarat verbum Faciendi. 19 Quum in obiectione facta tantùm ſit mentio vaſorum ad dedecus, tamen aliorum etiam in hac reſponſione meminit, quoniam vtrinque eiuſdem opificis eandem iuſtitiam eſſe contendit, ſicut etiam poſcit contrariorum ratio. 20 Quum igitur dedecoris nomine, æternæ mortis ignominia notetur, cum Paulo loquuntur qui quoſdam dicunt ad iuſtum exitium à Deo eſſe conditos, & qui hac formula offenduntur, inſcitiam ſuam produnt. 21 Secunda reſponſio eſt, Deum, præterquam quòd iuſtè decernit, quod pro ſuo iure decernit, in exequendis ſuis decretis ea vti moderatione quæ ſummam ipſius lenitatem in ipſis etiam reprobis declaret, quum eos diutiſſimè toleret & multis inſignibus beneficijs frui ſinat, donec tandem iuſtis pœnis addicat: idque optimo fine, nempe vt ſe iniquitatis hoſtem & vltorem declaret, vt quæ ſit ipſius potentia, ſeueris iſtis iudicijs patefaciat, vt denique ex contrariorum comparatione, quanta ſit miſericordiæ ſuæ in electos amplitudo, reipſa demonſtret. 22 Iterum ergo, liceat cum Paulo dicere, quoſdam homines à Deo opifice conditos eſſe ad interitum. 23 Stabilita in vtranque partem doctrina de æterna Dei prædeſtinatione, iam ad vſum eius deſcendit, docens eius teſtimonium non eſſe petendum ex arcano Dei, ſed ex vocatione quæ patefit in Eccleſia, propoſito Iudæorum & Gentium exemplo, vt clarior ſit doctrina. 24 Vocatio eſt gratuita ſicut & prædeſtinatio, ac proinde non eſt quod indignitas noſtra vel maiorum noſtrorum impediat, quominus ſtatuamus nos eſſe electos ſi ab eo vocemur, ac proinde oblatam ſalutẽ fide amplectamur.

u *Hæc ſimilitudo mirè quadrat primæ illi humani generis creationi.* x *Ad vſus honeſtos.* y *Vaſorum nomine intelligunt Hebræi omne inſtrumenti genus.* z *Magnitudinem immenſam.* a *Non dicit omnes & ſingulos Iudæos vocatos, ſed ex Iudæis & ex Gentibus.*

27 [25] Eſaias autẽ clamat ſuper Iſraël, || *Etiam* ſi fuerit numerus filiorum Iſraël vt arena maris, reliquiæ ſeruabuntur.

28 [b] Rem enim conficiet & concîdet cum iuſtitia: quoniam rem conciſam peraget Dominus in terra.

29 Et ſicut prius dixit Eſaias, || Niſi Dominus [c] Sabaoth reliquiſſet nobis [d] ſemen, facti fuiſſemus vt Sodoma, & Gomorrhæ ſimiles facti fuiſſemus.

30 [26] Quid igitur dicemus? Gentes quæ [e] non ſectabantur iuſtitiam, apprehendiſſe iuſtitiam, iuſtitiam autem eam quæ *eſt* ex fide:

31 [27] Iſraëlẽ verò qui ſectabatur Legem iuſtitiæ, ad Legem iuſtitiæ non perueniſſe.

32 Quare? Quia non ex fide, ſed velut ex [f] operibus Legis. offenderunt enim ad lapidem offendiculi.

33 Quemadmodũ ſcriptum eſt, || Ecce, pono in Sion lapidem offendiculi & petram offenſionis: & quiſquis credit in eum, non pudefiet.

Eſa.10.22.

25 E contrario verò, neq; externa vlla generalis vocatio, neque maiorum dignitas idoneum eſt electionis teſtimonium, niſi Deo vocãti fide reſpõdeamus: quod in Iudæis accidit ſicut prædixerat Dominus.

Eſa.1.9. Pſal.118.22, eſa.8.14, & 28.16, 1.pet.2.6.

26 Electionis declaratio, eſt vocatio fide apprehenſa, ſicut in Gentibus factum eſt. 27 Vocationis contemptus cauſa eſt hominũ ſuperbia, vt damnationis culpa non aliunde quàm in ipſis hominibus quærenda ſit.

b *Dominus cõſtituit ad extremam paucitatem populum ingratum redigere.* c *Exercituũ, quo Epitheto ſumma tribuitur Deo potentia.* d *Reliquias vel tantillas.* e *Nulla ergo erant in gentibus opera præparatoria: quòd autem Gentes eò peruenerint quod non ſectabantur, imputandum eſt diuinæ miſericordiæ: quòd non peruenerint Iudæi eò quod ſectabantur, imputandũ eſt illis, qui malè quærebant.* f *Sub. iuſtitiã apprehenſuri, ſectati ſunt legẽ iuſtitiæ.*

CAP. X.

1 *Pertractat effecta electionis,* 3 *quod alij reſpuant, alij amplectantur,* 4 *Chriſtum finem Legis,* 15 *Gentium vocationem à Moſe,* 20 *Iudæorum verò indurationem ab Eſaia prædictam recenſet.*

1 FRatres, [1] propenſa quidem voluntas cordis mei & deprecatio ad Deum ſuper Iſraël, eſt ad ſalutem.

2 Teſtor enim *de* ipſis, eos zelum Dei habere, ſed non ex notitia.

3 [2] Nam [a] ignorantes Dei iuſtitiam, & propriam iuſtitiam [b] ſtudentes conſtituere, iuſtitiæ Dei non fuerunt ſubiecti.

4 [3] Nam [c] finis Legis *eſt* Chriſtus,

Cap. X. 1 Propoſiturus in Iudæis miræ peruicaciæ exemplum, inſinuatione vtitur. 2 Primus ad vocationem ingreſſus, eſt ſuæ iuſtitiæ renuntiare, alter, iuſtitiam à Deo in Euangelio gratis oblatam fide amplecti. 3 Probatio, quia Lex ipſa in Chriſtum reſpicit, vt in eum credentes ſeruentur. Itaq; vocatio ad ſalutem ex Legis operibus, eſt fictitia & vana, Chriſtus autem ad ſalutem cuiuis credenti offertur.

a *Ignorantia iuris non excuſat coram Deo præſertim domeſticos.* b *Ignorantiæ coniuncta arrogantia.* c *Finis Legis eſt illos iuſtificare qui illam obſeruant: quum autem carnis noſtræ vitio Legem non obſeruemus, hunc finem non conſequimur: At huic morbo medetur Chriſtus, qui pro nobis Legem impleuit.*

ad iuſtitiam [d] cuiuis credenti.

5 [4] Moſes enim deſcribit iuſtitiam quæ eſt ex Lege, *his verbis*, || Quòd qui præſtiterit ea, viuet per illa.

6 At quæ ex fide eſt iuſtitia, ita dicit, || [e] Ne dixeris in corde tuo, Quis aſcendet in cœlum? hoc eſt Chriſtum ex alto deducere.

7 Aut, Quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum ex mortuis reducere.

8 [5] Sed quid dicit? || Prope te [f] verbum eſt in ore tuo & in corde tuo. Hoc eſt verbum illud fidei quod prędicamus.

9 [6] *Nempe* quòd ſi [g] confeſſus fueris ore tuo Dominum Ieſum, & credideris in corde tuo quòd [h] Deus eum excitauit à mortuis, ſeruaberis.

10 Corde enim [i] creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.

11 [7] Dicit enim Scriptura, || Quiſquis [k] credit in eum, non pudefiet.

12 Non enim eſt diſtinctio vel Iudæi vel Gręci. nam idem Dominus omnium, eſt diues in quoſuis à quibus inuocatur.

13 || [8] Quiſquis enim inuocauerit nomen Domini, ſeruabitur.

14 Quomodo igitur iuuocabunt eum in quem non crediderint? [9] quomodo autem credent *ei* de quo non audierint? quomodo autem audient abſque prædicante?

15 Quomòdo autem prædicabũt niſi miſſi fuerint? ſicut ſcriptum eſt, || Quàm ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona!

Leuit.18.5,
Ezech.20.11,
galat.3.12.
Deut.30.12.
Deut.30.14,
Eſa.28.16.
Iuel.2.32.
Eſa.52.7,
nahum.1.15.

4 Legem in Chriſtum reſpicere, illud manifeſtè probat, quod conditionem proponit quæ à ſolo Chriſto præſtita eſt, vt ea per fidem nobis imputata, pacificetur conſcientia. nec iã quærat quis poterit in cœlum aſcẽdere, vel nos ex inferis eruere, quũ vtrunque à Chriſto prǽſtitum doceat Euangelium, idque in eorum gratiam qui vera fide eum vocantem amplectentur. 5 Vocatio fit per verbum prædicatum. 6 Ea demùm eſt vera fides quæ non tantum in cerebro, ſed etiam in corde reſidet, quam externa etiam vita teſtamur, quæque in Chriſtum fertur vt vnicum ſeruatorem, qualem ſe in verbo patefecit. 7 Alteram partẽ nunc probat quam proſuerat verſ. 4. Chriſtum videlicet quoſcunq; libuit nullo diſcrimine vocare: quod duplici teſtimonio confirmat. 8 Vera inuocatio eſt veræ fidei teſtimonium: vera autem fides veræ vocationis: vera autem vocatio veræ electionis. 9 Fides ea vera eſt quæ Deũ quærit in verbo, & quidem prædicato, prout in Eccleſia conſtituit Dominus.

---

[d] *Non tantùm Iudæis, ſed & Gentibus.* [e] *Ne apud te cogitaris, vt faciunt qui perplexo ſunt animo.* [f] *Per verbum intellexit Moſis Legem, quam Dominus voce ſua promulgauit: Paulus autẽ ad prædicationem Euangelij, quæ fuit Legis perfectio accommodat.* [g] *Si planè ſincerè atque apertè profeſſus fueris, te vnum Ieſum ducere tuum Dominum, & ſeruatorem.* [h] *Pater, qui dicitur excitaſſe Filium à mortuis, non vt excludatur Filij diuinitas, ſed vt Patris conſilium de nobis redimendis in Filij reſurrectione ſpectetur.* [i] *Fidei tribuitur iuſtitia, atque adeò quum oris confeſſio ſit fidei effectum, confeſſio autem via ſit qua ad ſalutem peruenitur, conſequitur fidei ſalutem quoque tribui.* [k] *Credere in Deum eſt aſſentiri Dei promiſſioni de ſalute per Chriſtum, idq; non tantum in genere, ſed quũ ad nos illas promiſſiones pertinere ſcimus, vnde naſcitur confidentia.*

16 [10] Sed non [l] omnes auſcultarunt Euangelio. Eſaias enim dicit, || Domine, quis credidit ſermoni noſtro?

17 [11] Ergo fides ex auditu eſt: auditus autem [m] per verbum Dei.

18 [12] Sed (inquam *ego*) ánnon audierint? || Imò verò in omnẽm terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terrarum, verba eorum.

19 [13] Sed (inquam *ego*) nunquid Iſraël non cognouit *Deum*? Primus Moſes dicit, || Ego ad æmulationem prouocabo vos [n] per gentem quæ non eſt gens: per gentem intelligentiæ expertem, ad iram vos prouocabo.

20 Eſaias autem [o] vtitur audacia, dicitque, || Inuentus ſum ab ijs qui me non quærebant, conſpicuus factus ſum ijs qui de me non interrogabant.

21 Aduerſus Iſraëlem autem dicit, || Toto die expandi manus meas ad populum rebellem & contradicentem.

Eſa.53.1,
Iohan.12.38.
Pſal.19.5.
Deut.32.21.
Eſa..65.1.
Eſa.62 2.

10 Vbi fides eſt, ibi eſt & verbum: at non contra, vbi verbum, ibi & fides: quòd multi repudient ſermonem. 11 Concluſio ſuperioris gradationis, ex fide oportere ad vocationẽ in aſcẽdere ſicut ex vocatione ad electionis teſtimonium peruenitur. 12 Obiectio, Si vocatio electionis teſtimonium eſt, annon vocati ſunt Iudæi? Quidni (inquit Apoſtolus) hoc fatear, quum nulla ſit gens vocationis expers? nedũ vt Iudæos vocatos fuiſſe negẽ. 13 Pergit quærere Iudæorum defenſor, Annon etiam Deum vocantem cognouerunt Iudæi? Eſaias (inquit Apoſtolus) hoc negat: & ſimul quod neglexerunt Iudæi, ad Gentes tranſlatum fuiſſe teſtatur. Sic autem docet Apoſtolus, externam illam vocationem vniuerſalem, cuius præco eſt ipſum mundi opificium, non ſufficere ad Dei notitiam: particularem autem ex Dei verbo per ſe inefficacem eſſe, ſed fide quidem apprehendi, ex Dei dono, incredulitate autem inutilem reddi, idque ſola hominum culpa, qui non poſſint ignorantiam prætexere.

---

[l] *Hoc dicit propter Iudæos.* [m] *Ex Dei mandato.* [n] *Vocat gentem non gentem omnes profanos populos, ſicut viuere non dicuntur ſed mori, qui æterno ſupplicio ſunt addicti.* [o] *Impauide loquitur.*

CAP. XI.

1 *Ne Iudæorum reiectio ad oculi aſpectum limitetur,* 4 *deceptum olim Eliam fuiſſe ait,* 16 *& quum radicem ſanctam habeant,* 23 *plures quoque ex ijs fore ſanctos.* 18 24 *Gentes verò admonet humilitatis:* 33 *& exclamàt profunda Dei eſſe iudicia.*

1 NVm [1] igitur (inquam *ego*) abiecit Deus populum ſuum? Abſit. [2] nam & ego Iſraëlita ſum, ex ſemine Abrahæ, tribus Beniamin.

CAP. XI. 1 Iam oſtendit Apoſtolus quomodo ſit alijs applicanda hæc doctrina, permanens in propoſita hypotheſi. Itaque docet Iudæorum ſingulos non eſſe reiectos, ac proinde non temerè de ſingularibus perſonis pronuntiandum eſſe, ſint nécne ex electorum numero. 2 Prima probatio, Sum Iudæus, & tamen electus. De noſtra ipſorum igitur electione ſtatuere certò poſſumus, ac debemus, vt prius dictum eſt de aliena verò non ita certò, ſed noſtra efficere debet vt de alijs bene ſperemus.

2 [3] Non abiecit Deus populum ſuum, quem [a] præcognouit. [4] An neſcitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo colloquatur *cum* Deo, dicens aduerſus Iſraëlem,

3 || Domine, Prophetas tuos occiderunt: & altaria tua ſuffoderunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærūt animam meam.

4 Sed quid dicit ei diuinum reſponſum? || Feci [b] vt remanſerint mihi ſeptē millia virorum qui non flexerunt genu *imagini* [c] Baal.

5 *Ita* igitur & hoc tempore reſeruatio [d] ſecundum electionem gratuitam facta eſt.

6 [5] Quòd ſi per gratiam, [e] non iam ex operibus: alioquin gratia iam non eſt gratia. Sin ex operibus, iam non eſt gratia: alioquin opus iam non eſt opus.

7 Quid igitur? Quod requirit Iſraël, hoc non eſt aſſequutus: ſed electi aſſequuti ſunt, reliqui verò [f] occalluerunt,

8 ([6] Sicut ſcriptum eſt, || Dedit eis Deus Spiritum [g] ſoporis: [h] oculos vt nō videant, & aures vt non audiant) vſque ad hodiernum diem.

9 Et Dauid dicit, || [i] Fiat ipſis menſa eorum pro laqueo, & tendicula, & offendiculo, & talione.

10 Obtenebrentur oculi eorum, vt non cernant & tergum ipſorum ſemper incurua.

11 [7] *Num* igitur, inquam *ego*, ideò impegerunt vt conciderent? Abſit. ſed per eorum ruinam ſalus *obtigit* Gentibus, vt eos ad æmulationem prouocaret.

12 Quòd ſi eorum ruina eſt [k] opulentia mundi, & diminutio eorum opulentia Gentium: quanto magis [l] plenitudo ipſorum?

13 [8] Nam (quod vobis dico Gentibus, quatenus ego quidem ſum Apoſtolus Gentium) miniſterium meum [m] illuſtro:

14 *Vt experiar* ſiquo modo ad æmulationem prouocem conſanguineos meos, & ſeruem aliquos ex ipſis.

15 Nam ſi abiectio eorum, eſt reconciliatio mundi, quæ *erit* aſſumptio, [n] niſi vita ex mortuis?

16 [9] Quòd ſi [o] primitiæ ſanctæ, *ſancta* etiam maſſa: &, ſi [p] radix ſancta *eſt*, etiam rami.

17 || [10] Quòd ſi nonnulli rami defracti ſunt, tu verò quum eſſes oleaſter, inſitus es [q] pro ipſis, & [r] particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es.

18 [ſ] *Ne* gloriare aduerſus ramos. quòd ſi gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix te.

1.Reg.19.10.
1.Reg.19.18.

3 Secunda probatio, Quia Deus ſibi conſtat in ſuo fœdere, etiamſi ſint homines perfidi: Sic ergo quū dixerit Dominus ſe fore Deum ſuorum in mille generationes, cauendum ne ob aliquorum perfidiam, totam ſobolem reiectā putemus, ſed potius ob Dei fœdus de ſingulis Eccleſiæ membris bene ſperemus.

Eſa.29.10, & 6.9. matth.13.14, iohan.12.40, act.28.26. Pſal.69.12.

4 Tertia probatio à reſponſo quod datum eſt Eliæ, tunc quoq; quum nullus electus palàm in mundo appareret, Deum tamē ſuos electos, & quidem non paucos, noſſe. Hinc autem etiam illud efficitur, non temerè de quoquam vt reprobo pronuntiandum, quum eò etiam interdum redigatur Eccleſia, vt velut extincta oculatiſſimis etiam paſtoribus videatur. 5 Etiamſi non omnes electi ſint, tamen qui electi ſunt, gratis ſe electos eſſe meminerint: qui verò gratiam pertinaciter repudiant, ſibijpſis hoc imputent. 6 Non tamen accidit hæc induratio niſi interueniente iuſto Dei decreto ac iudicio, ſed abſque culpa, quum ingratos ſic puniat omni ſenſu eius adēpto, & duplicatis eorum tenebris vt oblata Dei beneficia cedant iuſto eorum exitio.

Ierem 11.16.

7 Iſtam gētis Iudæorū reiectionem Dominus ſubordinauit, vt occaſionem Vocationi Gentium præberet: & hanc rurſus vocationem Gentium conuerteret in occaſionem reſtitutionis Iudæorum, vt videlicet accenſi Gentium æmulatione, tandē & ipſi Euangelium amplectantur. Hinc autem diſcendum eſt non minus ſubſeruire Dei gloriæ ſeueritatem ipſius quàm miſericordiam, atque adeò, per ipſam ſeueritatem Deum ſibi ad miſericordiam aditum inuenire: vt temerè non debeamus de quoquam deſperare, nec alijs inſultare, ſed eos potius ad ſanctam æmulationem prouocare, vt Deus in illis quoque glorificetur. 8 Teſtatur ſe ſuo exemplo cæteris hac in re præire. 9 Iudæorum gens in genere ipſo & eius radice, id eſt, Abrahamo, conſiderata, ſancta eſt, etiam ſi plerique eius rami ſunt exciſi. Itaque in iudicandis fratribus, non hærendum in eorum indignitate, vt ſemel eos omnes abdicatos eſſe cenſeamus: ſed conſideranda fœderis radix, & retrò potius ad eorum maiores fideles progrediendum, vt in illorum poſteris aliquibus (quod & ipſi in nobis experimur) benedictionem fœderis ſciamus reſidere. 10 Nulla cauſa eſt cur Gentes miſericordiam conſequutæ Iudæis gratiæ contemptoribus inſultent, quum ipſis Iudæorū maioribus ſint inſitæ. Videant potius ne quod in Iudæis meritò condemnauit Dominus, in ipſis quoque inueniatur. Eſt autem hinc quoque generalis doctrina elicienda, nobis eſſe ſtudendum Dei gloriæ etiam proximorum reſpectu, nedum vt de eo quod alijs ſingulari quadam gratia prælati ſimus, gloriemur.

a Quem ab æterno electum amplexus eſt. b Loquitur de reliquijs ab æterno electis, non autem in futuro eligendis: non enim electi ſunt, quia idololatræ non fuiſſent, ſed ideò idololatræ non fuerūt, quia electi erant. c Baal patronum ſignificat, vt eum in cuius aliquis eſt poteſtate, quo nomine afficiunt idololatræ hodie ſua idola quæ vocant patronos ſuos & noſtras dominas. d Ad verb. ſecundum electionem gratiæ, non qua homines gratiam elegerunt, ſed qua Deus ex gratia elegit. e Hoc verſiculo corruit Iuſtitiariorum omnis de omni genere operum doctrina, qua docent opera cauſſam eſſe iuſtitiæ, aut cauſſæ partem. f Vide Mar.3.5. g Altiſſimum veternum, quod omnem ſenſum adimat. h Oculos ad non videndum, id eſt, ad videndum ineptos. i Sicut infœlices aues eo ipſo illiciuntur ad mortem, vnde vitam petunt, ſic Iudæis in mortem cederet illud vnum ex quo vitam captabant, nimirum lex Dei, cuius præpoſtero zelo Euangelium repudiabant.

k Opulentiæ nomine intelligit Euangelij cognitionem in vitam æternam, Mundi autem, Gentes vniuerſas per totum orbem diſperſas. l Iudæorum, nempe quum tota gens in communi ad Chriſtum accedet. m Inſigne & illuſtre reddò. n Futurum erit, vt cùm Iudæi ad Euangelium acceſſerint, mundus quaſi reuiuiſcat. o Alludit ad illorum panum primitias, quorum oblatione tota frugum maſſa ſanctificabatur, quibus in reliquum annum poterant bona cum conſcientia vti. p Abraham. q In ramorum defractorum loco. r Contra communem agriculturæ rationem accidit, vt ſtolonis ſterilis ſuccus mutetur arboris generoſæ ſucco. ſ Gloriari quidem licet in Domino, ſed non ita vt deſpiciamus Iudæos, quos potius decet ad præclaram illam æmulationem prouocare.

19 Dices igitur,Defracti ſunt rami vt ego inſererer.

20 Rectè: per infidelitatem defracti ſunt,tu verò per fidem ſtas.ne effertor animo,[t] ſed time.

21 Nam ſi Deus [u] naturalibus ramis non pepercit, *vide* ne tibi quoque non parcat.

22 [11] Vide igitur [x] benignitatem ac ſeueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt,ſeueritatem : in te verò benignitatem , ſi permanſeris [y] in benignitate : alioquin & tu excideris.

23 [12] Sed & illi , ſi non permanſerint in infidelitate , inſerentur : poteſt enim Deus rurſum eos inſerere.

24 Etenim ſi tu ex [z] naturali exectus es oleaſtro, & præter naturam inſitus es in [a] veram oleam : quanto magis ij qui naturales ſunt, inſerentur propriæ oleæ ?

25 [13] Velim enim vos non ignorare, fratres,myſterium hoc,(vt ne ſitis [b] apud voſmetipſos arrogantes) obdurationem *iſtam quæ* eſt ex parte, Iſraëli eueniſſe [c] tantiſper dum plenitudo Gentium [d] introierit.

26 Et ita totus Iſrael ſeruabitur: ‖ ſicut ſcriptum eſt, Veniet ex Sion ille Liberator,& auertet impietates à Iacob.

27 Et hoc illis à me fœdus , ‖ Quum abſtulero peccata ipſorum.

28 [13] Itaque [e] quod ad Euangelium *attinet*, *ſunt* inimici propter vos: [f] quod ad electionem autem, diliguntur propter Patres.

29 [14] Nam dona & vocatio Dei eiuſmodi ſunt vt eorum ipſum pœnitere non poſſit.

30 [15] Sicut enim & vos quondam non paruiſtis Deo , nunc autem eſtis miſericordiam conſequuti per iſtorum contumaciam:

31 Sic & iſti nunc non paruerunt vt per veſtram miſericordiam & ipſi miſericordiam conſequantur.

32 Concluſit enim Deus [g] omnes in contumacia,vt omnium miſeretur.

33 [16] O profundas diuitias tum ſapientiæ tum cognitionis Dei! quàm inſcrutabilia ſunt [h] eius iudicia , & eius [i] viæ imperueſtigabiles!

34 ‖ [17] Quis enim cognouit mentem Domini ? aut quis ei fuit à conſilio ?

35 Aut quis [k] prior dedit ei,& reddetur ei ?

36 Nam ex eo , & per eum,& [l] in ipſum *ſunt* omnia. Ipſi *ſit* gloria in ſęcula, Amen.

11 Quum res ipſa oſtendat hæreditariam non eſſe electionem (quanuis quominus perpetua ſit Dei benedictio,culpa ſit in hominibus non in Deo) videndum etiam atque etiam ne quod in alijs culpamus,in nobis inueniatur.Nam firma quidem eſt electio, ſed verè electi & inſiti, non ſuperbiunt in ſeſe,vel cum aliorum contemptu: ſed cum Dei reuerentia & amore proximi,ad metam ſibi propoſitam currunt.

Eſa.50.20.
Eſa.27.9.

12 Multi ad tempus tunc exciſi, id eſt, extra radicem , qui ſuo tempore inſeruntur : multi quoque aliquatenus & in ſpeciem inſiti, qui tamen ſua culpa poſtea exciduntur, & penitus abijciuntur: quod præſertim in nationibus ac populis conſiderandum eſt, vt in Gentibus & Iudæis. 13 Iudæorum excæcatio nec ita eſt vniuerſalis , vt nullos in ea gente electos habeat Dominus, nec perpetua eſt futura, ſiquidem tempus erit quo & ipſi (ſicut prædixerunt Prophetæ) efficaciter amplectantur , quod nunc adeò pertinaciter, magna ex parte, repudiant.

13 Iterum, vt Iudæos & Gentes in vnum veluti corpus in Chriſto coniungat, ac præſertim doceat quod ſit Gentium in Iudæos officium,inculcat non penitus & ſine certa ſpe abiectam eſſe Iudæorum gentem.

14 Probatio,quia fœdus de vita æterna cum illa gente ſancitum, non poteſt eſſe irritum. *Eſa 40.13, iob.41.2, 1.cor.2.16.*

15 Altera probatio, Quia quamuis indurati meritò puniantur,tamen non propriè eius gentis odio accidit iſta Iudæorum peruicacia, ſed vt veluti locus introducendis in Eccleſiam Gentibus pateret,& Iudæi poſteà miſericordiæ Gentibus factæ æmulatione accenſi,fierent & ipſi eiuſdem beneficij participes,ac ita conſtaret & Gentes & Iudæos ſola Dei gratia ſeruari : quod non ita eſſet manifeſtum , ſi vel omnes ſimul in Eccleſiam introduxiſſet Deus , vel Iudæorum Gentem abſque iſta velut interruptione ſeruaſſet. 16 Exclamat Apoſtolus,iſta verè admirabili Dei ſapientia perculſus, quam etiam docet eſſe religioſè adorandam, non autem curioſè & profanè ſcrutandam vltra reuelationis metas.

17 Sacrilegam hominum audaciam triplici freno coercet : primùm quòd Deus ſit ſapientiſſimus , ac proinde abſurdiſſimum ſit ac planè impium, ex noſtra ſtultitia eum metiri.Deinde quod nulli ſit debitor,ac proinde nemo de iniuria ſibi facta quæri poſſit. Tertiò, quòd eius gloriæ cauſa omnia ſint condita,ideoque omnia ſint ad gloriam eius à nobis referenda, nedum vt cum eo fas ſit nobis contendere.

---

[t] *Modeſtè ac ſolicite Deum reuerere.* [u] *Naturales vocat, non quibus à natura ineſſet vlla ſanctitas , ſed qui ex ijs erant nati, quos Dominus gratuito fœdere à reliquis Gentibus ſibi ſegregarat.* [x] *Facilem ac leuem animum.* [y] *In ea conditione , ad quam benignitas Dei te euexit : notandum autem hic non agi de electione ſingulorum , quæ firma ſemper eſt, ſed gentis vniuerſæ.*

[z] *Naturam intellige , non qualis creata fuit , ſed vt eſt in Adamo corrupta , & ab eo in poſteros deriuata.* [a] *In Iudæorum gentem, quam mera gratia Deus ſanctificarat : loquitur autem de tota gente , non de ſingulis.* [b] *Ne intus inſoleſcatis.*

[c] *Donec, refertur enim ad tempus.* [d] *In Eccleſiam.*

[e] *Quatenus Euangelium non admittunt.*

[f] *Quatenus Deus reſpicit non quid mereantur , ſed quid Deus Abrahamo promiſerit.* [g] *Tum Iudæos, tum Gentes.*

[h] *Ratio quam tenet in rebus vniuerſis & ſingulis adminiſtrandis.* [i] *Conſiliorum & factorum ipſius rationes.* [k] *Euertitur hoc dicto præuiſionis operum doctrina, & omnis meriti.*

[l] *Sub. Deum, ad cuius gloriam omnia referuntur , nec tantùm res creatæ, ſed inprimis noua ipſius opera quæ in electis ſuis edit.*

CAP. XII.

1 *Parænetica tractat.* 2 *ad cultum Dei gratum :* 9 *ad dilectionem non ſimulatam ,* 14 20 *etiam inimicorum.*

1 [1] [a] PRecor igitur vos, fratres , per

Cap.xii. 1 Quarta pars epiſtolæ,quæ abſolutis Chriſtianæ doctrinæ, capitibus, verſatur in vitæ Chriſtianæ præceptis explicandis.Primo autem loco generalia & fundamentalia præcepta tradit, quorum hoc eſt præcipuum vt vnuſquiſque ſeſe totum ſpirituali Dei cultui conſecret,ac veluti ſacrificet,gratia Dei fretus.

---

[a] *Hac præfatione indicat finem vltimum humanarum actionum eſſe Dei gloriam.*

miſerationes Dei, vt [b] ſiſtatis [c] corpora veſtra [d] hoſtiam viuam, ſanctam, acceptam Deo, [e] rationalem illum cultum veſtrum:

2 [2] Et ne configuremini ſæculo iſti, ſed transformemini per renouationem [f] mentis veſtræ, ad hoc || vt probetis quæ ſit voluntas Dei, bona illa, accepta, ac perfecta.

3 [3] Enimuerò per gratiam quæ mihi data eſt, [g] edico cuiuis verſanti inter vos, [h] ne ſapiat ſuprà quàm oportet ſapere: ſed ſapiat [i] ad ſobrietatem, || prout cuique Deus partitus eſt menſuram [k] fidei:

4 [4] Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra verò omnia eandem non habent actionem:

5 Ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto, ſingulatim autem, alij aliorum membra.

6 || [5] Habentes autem diuerſa dona pro gratia quæ nobis data eſt, ſiue prophetiam, *prophetemus* pro [l] proportione fidei.

7 Siue miniſterium, *verſemur* in miniſtrando: tum [m] is qui docet, in docẽdo:

8 Tum [n] qui exhortatur, in exhortatione, || [o] qui diſtribuit, cum ſimplicitate: [p] qui præeſt, cum diligentia: [q] qui miſeretur, cum hilaritate.

9 [6] Dilectio *eſto* minimè ſimulata. *Eſtote* || abhorrentes à malo, agglutinati bono.

10 || Fraterna charitate alij ad alios amandos propenſi. Honore alij alijs præeuntes.

11 || Studio minimè pigri. Spiritu feruentes. [r] Domino ſeruientes.

12 [7] Spe gaudentes. In afflictione tolerantes. || In oratione perdurantes.

13 || [ſ] Vſibus ſanctorum [t] communicantes, hoſpitalitatem ſectantes.

14 || [u] Benedicite ijs qui vos inſectantur: benedicite, *inquam*, & ne imprecamini.

15 Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus.

16 Eodem animo inter vos mutuò affecti. || Non elatè *de vobiſipſis* ſentientes, ſed [x] humilibus obſecundantes. Ne [y] eſtote prudentes apud voſmetipſos.

17 || Nemini malum pro malo viciſſim reddentes. Procurantes honeſta coram omnibus hominibus.

18 || Si fieri poteſt, quantum in vobis eſt, cum omnibus hominibus in pace viuentes:

19 || Non voſmetipſos vlciſcentes, dilecti: ſed date locum iræ. ſcriptum eſt enim: || Mihi eſt vltio: ego rependam, dicit Dominus.

20 || Itaque ſi eſurit inimicus tuus, ciba eum: ſi ſitit, da ei potum. hoc enim ſi feceris, [z] carbones ignis coaceruabis in caput eius.

21 Ne vincitor ab eo quod malum eſt, ſed vince bonitate malitiam.

Epheſ.5.17, 1.theſſ.4.1.

2 Secundũ præceptum eſt, ne pro vitæ regula, reliquorum hominum opiniones aut mores ſumamus, ſed huic ſeculo penitus renuntiantes, Dei noſtri voluntatem, ſicut eſt nobis in verbo ipſius patefacta, nobis pro ſcopo proponamus.

1.Cor.12.11, epheſſ.4.7. 1.Pet.4.10.

3 Tertio loco, monet etiam atque etiam, vt quiſque & intra ſuæ vocationis limites permaneat, & pro gratiæ ſuæ modulo ſapiat. 4 Ratio huius præceptionis eſt duplex: vna, quoniam Deus non commiſit quæuis quibuſuis agenda, ac proinde præpoſterè agit, & non modò inutiliter, ſed etiam cum aliorum incommodo ſe & alios fatigat, qui vocationis fines præterit: altera, quod iſta vocationum & donorum diuerſitas & imparitas, in noſtrum commodum cedit, quum idcirco inſtituta ſit vt alij alijs obſtringantur: vnde conſequitur, neminem hoc ægrè ferre debere, quum priuatorum cuiuſque donorum communis ſit vſus. 5 Quod in genere dixerat, peculiariter ſacris muneribus applicat, in quibus periculoſius peccatur. Ea verò diſtribuit in duo genera, Prophetarum videlicet & Diaconorum: & rurſus Prophetas in Doctores & in Paſtores diuidit. Diaconos autem triplices facit, nempè ærarij Eccleſiaſtici, veluti quæſtores, quos propriè vocant Diaconos: diſciplinæ moderatores, qui & Seniores ſiue Præsbyteri vocantur: & propiùs curandis ipſis pauperibus ſeruientes, cuiuſmodi erat viduarum collegium.

Mat.6.1, 2.cor.9.7. Amos.5.15. Epheſ 4.2, 1.pet.2.17. 1.Pet.5.8.

6 Iam ad ſecundæ Tabulæ officia accedens, ex charitate velut omnium eorum fonte illa deriuat. Charitatem autẽ Chriſtianam definit ſinceritate, malarum rerũ odio, bonarum autem ſtudio, eoq; propenſo, & colendi proximi auido, cuius denique vltimus finis ſit Dei gloria.

Luc.18.1, 1.cor.16.1. Heb.13.2, 1.pet.4.13. Mat.5.44. Prou.3.7, eſa.5.21. Prou.20.22. mat.5.39, 2.cor.8.21, 1.pet.3.9. Heb.12.14. Eccle.2.18, mat.5.39. Deut.32.35, heb.10.29. Prou.25.22.

7 Commemorat alias virtutes varias cum ſuis effectis coniunctas, nempe ſpem, æquanimitatẽ, patientiam, iugem inuocationem, liberalitatem in ſanctos, hoſpitalitatem, moderationem animi in iuuandis etiam inimicis, ſympathiam tum in proſperis tum in aduerſis rebus, modeſtiam, honeſtatis & concordiæ, quoad eius fieri poteſt cum quibuſuis colendæ, ardentiſſimum ſtudium, quòd nullis etiam cuiuſquam iniurijs extingui poſſit.

---

b Olim hoſtia ſiſtebatur ad altare, hodie altare eſt vbique. c Voſipſos, Synecdoche, olim aliena, nunc noſtra offerenda. d Olim mortuam, nunc hoſtias Spiritu vitæ præditas. e Spiritualem. f Nullus itaque locus huic rationi, quam Reginam tanquam in arce locat Philoſophia, nec libero hominis arbitrio, quale fingunt Sophiſtæ, ſi mens ipſa renouanda eſt, Vide Epheſ. 1.18. & 2.3 & 4.17. & Coloſſ. 1.21. g Præcipio. h Ne ſibi immodice placeat, vt ij ſolent qui ſibi videntur plus ſapere, quàm reuera ſapiant. i Sobrietas erit, ſi non nobis arrogamus quod non habemus, & ſi non de eo quod accepimus, gloriemur. k Fidem appellat cognitionem Dei in Chriſto, cum donis quæ manant in fideles per Spiritum ſanctum. l Vt quiſq; teneat reuelationis ſuæ modum. m Qui Scripturæ interpretationi tantum vacat. n Qui alibi Paſtor dicitur.

o Sub eleemoſynas diſtribuat bona fide, & ſine perſonarum reſpectu. p Eccleſiæ ſenior. q Qui curandis pauperibus vacant, hilares ſint, ne mœrorem mœrori addant. r Rectè hæc clauſula addita, quæ diſtinguit officia Chriſtiana, ab officijs Philoſophicis. ſ Non autẽ delitijs & ſuperuacaneis officijs, ac vſibus. t Vera charitatis norma, quum aliorum incommodis, non minus quam noſtris afficimur, & ita affecti proximum pro viribus iuuamus. u Bene precamini. x Nihil æque ſcindit concordiam atque ambitio, quum quiſpiam humilia faſtidit, ſublimia ambitione ſectatur. y Ne prudentiæ opinione turgeatis. z Sic Solomon ænigmaticè iram Dei alicui imminentem depingit.

CAP. XIII.

1 Vult vt ſubdamur Magiſtratibus: 8 proximos diligamus: 12 viuamus iuſtè: 14 & Chriſtum induamus.

1 OMnis ‖ [1] [a] anima [2] poteſtatibus ſupereminentibus ſubiecta eſto. [3] non enim eſt poteſtas niſi à Deo: & quę ſunt poteſtates, ſunt à Deo [b] ordinatæ.

2 Itaque quiſquis *ſe* opponit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit: qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi condemnationem auferent.

3 [4] Nam magiſtratus non ſunt terrori bonis operibus, ſed malis. [5] Vis autem non metuere poteſtatem? quod bonum eſt facito, & laudem ab ipſa obtinebis.

4 Dei enim miniſter eſt tuo bono. [6] Quòd ſi feceris quod malum eſt, metue: non enim temerè gladium geſtat. nam Dei miniſter eſt, [c] vltor ad iram ei qui quod malum eſt fecerit.

5 [7] Quapropter neceſſe eſt ſubijci, nō ſolùm propter iram, [d] ſed etiam propter conſcientiam.

6 [8] Propter hoc enim etiam tributa ſoluitis: ſiquidē miniſtri Dei ſunt in hoc ipſum incumbentes.

7 ‖ Reddite igitur omnibus quod debetis, cui tributum *debetur*, tributum: cui vectigal, vectigal: cui [e] timorem, timorem: cui [f] honorem, honorem.

8 [9] Nemini quicquam debete, niſi *hoc* vt alij alios diligatis. [10] nam qui diligit alterum, [g] Legem impleuit.

9 Siquidem illud, ‖ Non mœchaberis, Non occides, Non furaberis, Non falſum teſtimonium dices, Non concupiſces, & ſiquod aliud *eſt* mandatum, in hoc ſermone [h] ſummatim comprehenditur, nempe ‖ Diligēs proximum tuum ſicut teipſum.

10 Charitas proximum non afficit malo. Itaque ‖ expletio Legis, eſt charitas.

11 [11] Idque, perſpecta opportunitate, quòd *videlicet* tempeſtiuum iam *ſit* nos à ſomno expergiſci. Nunc enim propius nos eſt ſalus quàm quum credidimus.

12 Nox proceſſit, [i] dies autem propinquat. Abijciamus igitur [k] opera tenebrarum, & induamur habitu qui luci conueniat.

13 Vt interdiu, compoſitè ambulemus: ‖ non *in* comeſſationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac proteruijs, non lite & inuidia:

14 ‖ Sed [l] induimini Domino Ieſu Chriſto, & carnis curam ne habete, ad *explendas* cupiditates.

Cap. XIII.
ſapien.6.1,
.1.3.1,
pet.2.13.

1 Iam ſeor-
n oſtendit
id ſubiecti
ebeant ſuis
agiſtrati-
s, obediē-
am videli-
t: à qua
clarat ne-
nem eſſe
erum, &
quidem
nō tātùm
ſi ſummo
agiſtratui,
d etiā in-
is quibus
s magiſtra
s poteſta-
fungenti-
s debea-
r.

Mat.22.21.

2 Argumen-
m ab ipſa
natura.
Quorſum e-
m in ſupe-
re gradu
t collo-
i, niſi vt
eriores
s ſubijciā-
r?

3 Aliud ma-
i ponderis argumentum, Quoniam huius ordinis author
t Deus, vt qui ſunt rebelles, ſciant ſeſe cum Deo ipſo bel-
gerere: vnde fieri non poteſt quin maximas calamitates
bi accerſant. 4 Tertium argumentum ab vtiliſſimo fine,
Quòd hac ratione Deus bonos cōſeruet, malos coerceat: qua
ntentia ipſi quoque magiſtratus admonentur quid ſubie-
is debeant. 5 Optima ratio ferendi iugi iſtius non mo-
dò ſine moleſtia, ſed etiam maximo cum fructu. 6 Deus
gladio etiam vltore magiſtratum armauit. 7 Concluſio,
arendum eſſe magiſtratui, non modò pœnæ metu, ſed multò
agis quia etiamſi magiſtratus in conſcientiam ius non ha-
et, tamen quum Dei ſit miniſter, bona conſcientia ei reſiſti
n poteſt. 8 Enumerat præcipua in quibus poſita eſt
biectorum obedientia. 9 Oſtendit quomodo futurum
it vt quam pauciſſima iudicia exerceantur, nempe ſi vitam
a inſtituamus, vt nemo quicquam meritò poſſitā nobis fla-
tare, præter id vnum quod ex charitatis lege alij alijs per-
etua quadam obligatione debemus. 10 Commendat
haritatem vt Legis epitomen.

Exod.20.14, deut.5.18, Leuit.19.18, matth.22.39, mar.12.31, galat.5.14, iac 2.8. 1.Tim.1.1.

11 Amplificatio à circūſtantia tēporis, quod & ipſum nos per ſe officij admoneat, quum tenebris ignorātiæ & prauarum cupiditatum, diuinæ veritatis cognitione depulſis, ſuperſit vt vitā ad certam illā omnis iuſtitiæ & honeſtatis normam, virtute Spiritus Chriſti freti, exigamus.

Luc.21.14. Galat.5.16, 1.pet.2.11.

[a] *Etiamſi Apoſtolus, etiamſi Euāgeliſta, etiamſi Propheta. Chryſoſtom. Papa itaque tyrannus in omnia regna euertitur.* [b] *Diſtributa, alia enim ſunt maiores, alia minores.* [c] *Per quem Deus vlciſcitur malos.* [d] *Vſque ad aras: nam iniqua præcipienti, reſpondendum eſt illud Petri, Præſtat Deo obedire quàm hominibus.* [e] *Obedientiam, eamq́ ex animo proficiſcentem.* [f] *Reuerentiam, quam magiſtratui habere par eſt.*

[g] *Non vnicum aliquod præceptum obijt, ſed in genere præſtitit quod Lex iubet.* [h] *Tota ſiquidem Lex nihil aliud quàm amorem Dei & proximi præcipit. Sed quum Paulus hoc loco de mutuis hominum officijs diſſerat, Legis vocabulum reſtringendum eſt ad ſecundam tabulam.* [i] *Alibi dicimur in luce verſari, ſed ita vt nondum apparuerit quod ſumus, adhuc enim videmus vt in crepuſculo.* [k] *Eam vitam, quam agunt qui lucem fugiunt.* [l] *Indui Chriſto, eſt in poſſeſſionem Chriſti mitti, ita vt ille ſit in nobis, & nos in illo.*

CAP. XIIII.

1 Commendat eos qui fide ſunt infirmi, 15 ne vitio noſtro ſcandalizentur. 10 Et illis è diuerſo imperat vt non temerè firmiores iudicent: 19 vt intra ædificationis 20 & charitatis terminos, 22 Chriſtiana libertas conſiſtat.

1 EVm [1] verò qui fide eſt infirmus, [a] aſſumite, non *tamen* [b] ad certamina diſputationum.

2 [2] Alius quidem [c] credit veſcen-

Cap. XIIII. 1 Iam tractat quomodo in rebus medijs nos gerere deceat cum fratribus, nō malitia, nec damnāda ſuperſtitione, ſed beneficij Chriſti ignorantia, in earum rerum vſu peccantibus. Docet autem, eos leniter & patienter erudiendos, & ita quidem vt eorum ignorantiæ in eiuſmodi quidem rebus accommodare nos oporteat, ex charitatis lege. 2 Proponit pro exemplo, diſcrimen ciborum, quod nonnulli vt in lege præſcriptum (quam abrogatam eſſe neſciebant) penitùs obſeruandum putabant, quum è contrario qui in Euangelij cognitione profecerant, abolitam eſſe iſtam Legis pædagogiam rectè cenſerant.

[a] *Ne media & indifferentis rei cauſa defugiatis eius conſortium, ſed eum adiungite vobis.* [b] *Vt varijs & incertis diſputationibus diſcedat incertior quàm venerit, aut perturbata conſcientia reſiliat.* [c] *Nouit ex fide.*

dum eſſe quibuſuis: alius autem *fide* infirmus edit olera.

3 [3] Qui edit, non edentem ne pro nihilo habeto: & qui non edit, edentem ne condemnato. [4] Deus enim eum aſſumpſit.

4 || [5] Tu quis es qui condemnas alienum famulum? proprio domino ſtat aut cadit. ſtabilietur autē: poteſt enim Deus eum ſtabilire.

5 [6] Alius quidem æſtimat diem præ die, alius autem *peræquè* æſtimat quemuis diem. [7] [d] Vnuſquiſque in animo ſuo plenè certus eſto.

6 [8] Qui [e] curat diem, [f] Domino curat: & qui non curat diem, Domino non curat. [g] Qui edit, Domino edit. [9] gratias enim agit Deo. & [h] qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

Iac.4.12.

3 In huiuſmodi facto, inquit Apoſtolus, neq; qui libertatem ſuam norūt, fratrem ignorantem arroganter deſpiciant, neque indocti moroſè condemnent quod nō intelligunt.

4 Prima ratio, quia quū & qui edit & qui non edit, ſit nihilominus Chriſti membrum, nec contemni qui non edit, nec condemnari qui edit, meritò poteſt. Explicatur autem antecedens verſu ſexto.

5 Alia ratio à ſuperiore dependens, cur rudes à peritioribus non debeant, vt extra ſpem ſalutis poſiti, damnari. Quia, inquit Apoſtolus, qui hodie rudis eſt cras poteſt pleniore cognitione donari, vt & ipſe firmus conſiſtat. Itaque Dei eſt non hominis ſententiam illam damnatoriam ferre.

6 Aliud exemplum legalis diſcriminis dierum.

7 Opponit iſti contemptui & præcipitibus iudicijs aſſiduum proficiendi ſtudium, vt firmis de ſua libertate bene conſtet, quænam ſit videlicet, & cuiuſmodi vſus: & viciſſim infirmi quotidie proficiant: ne vel illi abutantur Dei dono, vel iſti in ſua infirmitate ſibi placeant.

8 Ratio petita ab ipſa rerum mediarum natura, quas bona conſcientia & facere poſſit aliquis, & aliquis rurſus non facere. Quum enim & dierum & ciborum diſcrimen à Deo ſtatutum eſſet, qui Legis abrogationem nondum intelligebant, & tamen alioqui Chriſtum vt Seruatorem agnoſcebant, quomodo potuiſſent bona conſcientia negligere quod à Deo præceptum ſciebant? Contra verò, qui Chriſti beneficium hac etiam in parte norant, bona conſcientia nec dies nec cibos curabant. Itaque (dicet Apoſtolus verſ. 10.) Firmi infirmos ob res iſtas ne damnate, quum infirmi fratres nihilominus ſint fratres. Iam verò ſiquis hanc doctrinam ad noſtra hæc tempora trahere velit, ſciat de rebus medijs agi, & quidem eiuſmodi, vt qui eas non arbitrantur medias, fundamentum haberent in Lege, & ſimplici ignorantia, non autem malitioſa (illis enim ne ad tempus quidem ceſſit Apoſtolus) nec ſuperſtitione, ſed religioſo Dei metu hallucinarentur.

9 Ita ſignificat Apoſtolus ſeſe de fidelibus tum infirmis tum firmis agere. Quid ſi verò cum infidelibus nobis ſit negotium? nempe hîc nobis cauenda ſunt duo, ſicut in epiſt. ad Corinth. explicatur: vnum, ne ſuperſtitiones eorum inter res medias numeremus, vt qui in idoleo accumbebant: alterum, ne tum quoque quum res eſt media (vt idolothytum in macello emere, & domi aut in priuato conuiuio edere) fratrum infirmorum conſcientiam vulneremus.

[d] *Vnuſquiſque apud ſe, id eſt, in cōſcientia ſua dicere poſſit, ſe noſſe ac ſibi perſuaſum eſſe per Dominum Ieſum, nihil eſſe per ſe impurū. illa autem perſuaſio inniti debet verbo Dei.* [e] *Peculiari quadam ratione obſeruat.* [f] *Domini eſt iudicium rectène faciat an ſecus: Itaque cur non potius laboratis de eo, vt quiſque ſe Deo approbet, quàm vt aliena curetis?* [g] *Qui nullum facit ciborum diſcrimen.* [h] *Qui cibos non attingit, quos immundos putat ex Lege.*

7 [10] Nullus enim noſtrûm [i] ſibijpſi viuit, & nullus ſibijpſi moritur.

8 Nam ſiue viuimus, Domino viuimus: ſiue morimur, Domino morimur. Siue igitur viuamus, ſiue moriamur, Domini ſumus.

9 Ad hoc enim Chriſtus & mortuus eſt & reſurrexit, & reuixit: vt & mortuis ac viuentibus dominetur.

10 || [11] Tu verò cur condemnas fratrem tuum? aut etiam tu, cur pro nihilo habes fratrem tuum? Omnes enim ſiſtemur apud tribunal Chriſti.

11 Scriptum eſt enim, || [k] Viuo ego, dicit Dominus: quoniam mihi *ſeſe* flectet omne genu, & omnis lingua [l] confitebitur Deo.

12 Nempe ergò vnuſquiſq; noſtrûm de ſeipſo rationem reddet Deo.

13 [12] Ne amplius igitur alius de alio iudicemus: [m] ſed hîc potius adhibete iudicium: vt ne offendiculum ponatis fratri, aut ſcandalum.

14 [13] Noui, & perſuaſum habeo per [n] Dominum Ieſum, nihil eſſe [o] impurum [p] per ſe: ſed ei qui exiſtimat aliquid eſſe impurum, *id* ei impurum *eſſe*.

15 Verùm ſi propter eſcam frater tuus triſtitia afficitur, non iam ſecundum charitatem ambulas. || [14] Ne eſca tua illum perdito pro [15] quo Chriſtus mortuus eſt.

10 Non hærendum, inquit, in ipſo cibo, ſed in vſu cibi, vt demùm verè poſſit reprehendi qui ſic viuit, vt in Deum non reſpiciat. Illi enim & vita & mors noſtra cōſecrata eſt, & idcirco mortuus eſt propriè Chriſtus, non autem ſimpliciter, vt veſcamur aut non veſcamur hoc vel illo cibo.

2.Cor.1 10.
Eſa.45.23.
philip.2.10.
1.Cor.8.11.

11 Concluſio, relinquēdum eſſe ius ſuum Domino, ac proinde in rebus quæ, prout conſcientia affecta eſt, vel bonæ vel malæ ſunt, non eſſe infirmos fratres à firmis deſpiciendos, nedum damnandos. Non valeret autem æquè hæc conſequutio in altero membro, nempè ne infirmi firmos iudicent. quoniam infirmis non eſt perſpectum, eos qui diem non curāt, & edunt, Domino non curare, & Domino edere, ſicut firmis notū eſſe poteſt infirmos eos qui diem curant & non veſcuntur, Domino diem curare, & Domino non veſci. 12 Vbi quid non faciendum ſit concluſit, quid faciendum ſit oſtendit: nempe cauendum ne fratrē nondum firmum, prępoſtero vſu libertatis noſtræ prorſus euertamus. 13 Occupatio, verum quidem eſſe, abrogatam eſſe illam pædagogiam Legis beneficio Chriſti, ijs qui hoc norunt, ſed nihilominus oportere in huius libertatis vſu conſiderare quid expediat, vt fratri infirmo conſulatur, quum idcirco non admittatur libertas. 14 A comparatis, Crudelis eſt animi pluris facere eſcam, quàm fratris ſalutē. quod ij faciunt, qui cum cuiuſquam fratris offendiculo ſuſtinent veſci, & ita ei præbent reſiliendi ab Euangelio occaſionem.

15 Aliud argumentum, Chriſti exemplum ſequi nos oportet: ille verò nędum vt propter eſcam infirmos perderet, pro ijs vitam ipſam profudit.

[i] *Se vnum reſpicit, quòd Hebrai dicunt, Benefacit anima ſua.* [k] *Iuſiurandi formula, Deo peculiaris qui vnus verè ſua vi ac poteſtate exiſtat.* [l] *Me agnoſcet pro Deo.* [m] *Obliquè malignos iſtos cenſores perſtringit, qui huc conferunt totum ſuum acumen, vt aliquid carpēdum inueniant in fratrum vita, quum potius omne rationis iudicium huc conferre oportuerit, ne ſuo neglecto fratres ſuos vel pracipitent, vel in aliquod offendiculum impellant.* [n] *Spiritu Domini Ieſu, vel per Dominū Ieſum, quem noui aduētu ſuo materiā diruiſſe.* [o] *Ad verb. commune. Vide Mat.15.11.* [p] *Natura.*

16 [16] Ne

Tit.1.15.
1.Cor.8.13.

16 [16] Ne veſtrum igitur bonum [q] blaſphemator.

17 [17] Non enim eſt regnum Dei eſca & potus, ſed iuſtitia, & pax, & gaudium per Spiritum ſanctum.

18 Nam qui [r] per hæc ſeruit Chriſto, gratus eſt Deo, & probatus hominibus.

19 [18] Nempe igitur quæ ad pacem faciunt, ſectemur, & quæ ad mutuam ædificationem.

20 Ne cibi cauſa deſtrue opus Dei. ‖ Omnia quidem pura: ſed malum *eſt* homini qui edit cum offendiculo.

21 ‖ Bonum *eſt* non veſci carnibus, neque bibere vinum, neque *quicquam* in quo frater tuus impingit aut offenditur, aut infirmus eſt.

22 [19] [ſ] Tu fidem habes: apud temetipſum habe coram Deo. Beatus qui non condẽnat ſeipſum in *eo* [t] quod approbat.

23 Qui verò [u] ambigit ſi ederit, condemnatus eſt, quoniam non *edit* ex fide: quicquid verò ex fide non eſt, peccatum eſt.

16 Aliud argumẽtum, Quia ſic detrahitur de Euangelica libertate, quaſi ad quiduis audendum, aditum aperiat. 17 Ratio generalis, & cæterorum argumentorum fundamentum, Regnũ Dei non eſſe in his rebus externis poſitum, ſed in iuſtitiæ & pacis ſtudio, & Spiritus conſolatione. 18 Concluſio vniuerſalis, vſum huius libertatis, atque adeò totam vitam noſtram, ad mutuam ædificationem referri oportere, adeò quidem vt quod per ſe purum eſt & licitum, tamen propter offendiculum fratris illicitum cenſeatur. 19 Duplicem in his rebus cautionẽ addit: vnam ad firmos ſpectantem, vt qui certam notitiam huius libertatis adeptus eſt, theſaurum illum conſeruet, quo videlicet prudenter & vtiliter ita vti dictum eſt vtatur: alteram, quæ infirmos reſpicit, ne temerè ſolo aliorum exemplo incitati, titubãte conſcientia quicquam agant, quoniam ſine peccato fieri non poteſt, quod ex Dei verbo non perſuaſi ſimus ipſi probari.

[q] *Malè audiat.* [r] *Qui pacem ac iuſtitiam tranquillè colit per Spiritũ ſanctum.* [ſ] *Quid nomine fidei intelligat expoſuit ſuprà verſ. decimo quarto, nempe certum eſſe ac ſecurum in rebus indifferentibus.* [t] *Quod amplectitur.* [u] *Secum diſceptat.*

CAP. XV.

1 Fortiores robur ſuum conferant ad confirmandos infirmos, 3 Chriſti exemplo, 7 qui ſe communicauit 8 non modò Iudæis. 10 ſed etiã Gentibus. 15 Scriptionis huius Epiſtolæ ratio redditur.

Cap. xv.
Pſal.69.10.

1 DEbemus [1] autẽ nos qui firmi *ſumus*, imbecillitates infirmorũ portare, ac [a] non indulgere nobiſipſis.

2 *Itaq.*, vnuſquiſq; noſtrûm proximo indulgeat [b] in bonum, *id eſt* ad *eius* ædificationem.

3 [2] Etenim Chriſtus non indulſit ſibijpſi, ſed ſicut ſcriptũ eſt, ‖ Conuitia eorũ qui cõuitiantur tibi, inciderunt in me.

1 Iam diſſerit generaliter Apoſtolus de imbecillis omni modo tolerandis, quatenus tamen eorum bono id fieri poteſt. 2 Confirmatio ab exemplo Chriſti, qui nihil non pertulit vt non infirmos modò, ſed etiam crudeliſſimos hoſtes patientia victos ad Patrem adduceret.

[a] *Alijs ſpretis.* [b] *Ipſius bono ac commodo.*

4 [3] Nam quæ [c] antè ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt: vt per patientiam, & conſolationem [d] Scripturarum, ſpem habeamus.

1.Cor.1.10.

5 [4] Deus autem patientiæ & conſolationis *autor*, ‖ det vobis vt eodem animo inter vos mutuò affecti ſitis, ſecundum Chriſtum Ieſum:

6 Vt cõcorditer vno ore glorificetis Deũ ac Patrẽ Domini noſtri Ieſu Chriſti.

7 Propterea aſſumite alij alios, ſicut & Chriſtus [e] aſſumpſit nos in gloriã Dei.

8 [5] *Illud* autem dico, Ieſum Chriſtũ miniſtrum fuiſſe [f] circuncißionis, [g] pro Dei veritate, vt confirmaret promißiones [h] Patrum:

Pſal.18.50.
Deut.32.45.
Pſal.117.1.
Eſa.11.10.

9 [6] Et vt Gentes pro miſericordia glorificent Deum: ſicut ſcriptum eſt, ‖ Propterea [i] confitebor tibi inter Gentes, & nomini tuo pſallam.

10 Et rurſum dicit, ‖ Gaudete Gentes cum populo eius.

11 Et rurſum dicit, ‖ Laudate Dominũ omnes Gẽtes, & collaudate eum omnes populi.

12 Et rurſum Eſaias dicit, ‖ Erit radix Ieſſe, & qui exurgat ad imperandum Gentibus: in ipſo Gentes ſperabunt.

13 [k] Vtinam verò Deus [k] ſpei impleat vos [l] omni gaudio & pace credendo, vt ſpe abundetis per virtutẽ Spiritus ſancti.

14 [8] Perſuaſum autem habeo & ipſe ego de vobis, fratres mei, quòd [m] ipſi per vos pleni ſitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui poßitis etiam vos mutuò monere.

15 Audacius verò ſcripſi vobis, fratres, aliqua ex parte veluti commonefaciens vos, propter gratiam quæ data eſt mihi à Deo,

3 Occupatio, quæ citantur ex veterũ exẽplis, nobis ad imitãdum proponi, vt Patrum exẽplo patientia & ſpe mutuò nos tolleremus. 4 Petẽdum à Deo patiẽtiæ exẽplũ, vt mutuò cõſenſu tũ firmi tum infirmi Deo ſeruientes, alij alios ad Dei gloriam adſciſcamus ſicut & Chriſtus nos omnes quãtumuis indignos aſſumpſit. 5 Chriſti exempli applicatio ad Iudæos, quos quantumuis indignos, tamen propter promißiones cũ Patribus eorũ ſancitas, honore dignatus eſt, vt etiam miniſtri officio ſit apud eos incredibili cũ patientia defunctus. Multò minus igitur æquum eſſe, vt à Gẽtibus propter varia vitia ſpernãtur, quos tanti fecit Dei Filius. 6 Eiuſdem applicatio ad Gentes, quas & ipſas incomprehenſibili quadam bonitate Dominus reſpexerit, vt à Iudæis quaſi extraneæ deſpici non debeant. 7 Totam ſuperiorem tractationem precibus velut obſignat, petens eis tribui à Domino, quicquid eis præceperat. 8 Peroratio Epiſtolæ, in qua primùm ſe excuſat quòd pluribus ad eos ſcripſerit, vt eos commonefaceret potius quàm doceret: idque ex muneris ſui neceßitate, quod eum peculiariter Gentibus obliget.

[c] *A Moſe & alijs Prophetis.* [d] *Doctrina & conſolatio tribuũtur Scripturis, quia illis ad docendum & conſolandum, vtitur Deus.* [e] *Nos minimè dedignatus vltro aſciuit, quos gloria Dei faceret participes.* [f] *Circunciſorum Iudæorum, quandiu enim vixit, intra eorum fines ſeſe continuit.* [g] *Vt Deum eſſe veracem conſtaret.* [h] *Patribus factas.* [i] *Apertè profitebor, & celebrabo nomen tuum.* [k] *In quem ſperamus.* [l] *Perfectè & cumulatè.* [m] *Vltro & ſponte veſtra.*

16 Adhoc vt ſim miniſter Ieſu Chriſti apud Gentes, operans Euangelio Dei vt [n] oblatio Gentium fiat accepta, ſanctificata per Spiritum ſanctum.

17 [9] Habeo igitur quod glorier per Chriſtum Ieſum, in ijs quæ ad Deum *pertinent*.

18 Non enim ſuſtinuerim quicquam loqui [o] quod non effecerit Chriſtus per me, *adducendis* ad obedientiam Gentibus, verbis & factis.

19 [p] Virtute ſignorum ac prodigiorum, virtute Spiritus Dei: adeò vt ab Hieruſalem & circumiacentibus *regionibus*, vſque ad Illyricum, impleuerim prædicandi Euangelij Chriſti munus.

20 Ita porrò ambiens prædicare Euangelium, non vbi nominatus eſſet Chriſtus, vt ne ſuper alienum fundamétum ædificarem:

21 Sed ſicut ſcriptum eſt, || Quibus non eſt annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.

22 ||[10] Quapropter etiam impeditus ſum ſæpe*ne* venirem ad vos.

23 Nunc verò quum non amplius habeam locum in his regionibus, || deſiderium autem habeam veniendi ad vos à multis annis.

24 Quandocunque proficiſcar in Hiſpaniam, veniam ad vos. Spero enim fore vt *iſtac* præteriens, videam vos, & à vobis deducar illuc: ſi tamen veſtra conſuetudine prius ex parte expletus fuero.

25 Nunc autem proficiſcor Hieroſolymam, [q] miniſtrans ſanctis.

26 Placuit autem Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes ſanctos qui ſunt Hieroſolymis.

27 [11] || Placuit enim *inquam*, & debitores illorum ſunt. nam ſi ſpiritualia ipſorum *bona* Gentes participarunt, debēt etiam *ipſæ* in carnalibus eis [r] miniſtrare.

28 Hoc igitur vbi perfecero, & eis [ſ] cōſignauero [t] hunc fructum, abibo, iſtac in Hiſpaniam.

29 [12] Scio verò me, quum veniam ad vos, cum plena benedictione Euangelij Chriſtum venturum.

30 Precor autem vos, fratres, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & [u] per charitatem Spiritus, vt mecum certetis *veſtris* pro me apud Deum precibus:

31 Vt liberer ab ijs qui rebelles ſunt in Iudæa: vtque miniſterium hoc meum erga Hieruſalem, acceptum ſit ſanctis.

32 Vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnaque vobiſcum refociller.

33 Deus autem pacis *princeps* ſit cum omnibus vobis, Amen.

CAP. XVI.

1 Commendat Phœben. 3 Salutat officioſè cōplures, 17 admonetq; vt eos caueant qui diſſidiorum autores ſunt.

1 COmmendo [1] autem vobis Phœben ſororem noſtram, quę eſt miniſtra Eccleſiæ Cenchreenſis:

2. Vt eam excipiatis [a] in Domino ſicut dignum eſt ſanctis, & adſitis ei quacunque in re *ipſi* vſus fuerit vobis. nam hæc tum multis hoſpitium præbuit, tum mihi etiam ipſi.

3 Salutate || Priſcillam & Aquilam, adiutores meos in Chriſto Ieſu:

4 (Qui pro anima mea, ſuam ipſorum ceruicem ſuppoſuerunt: quibus nō ego ſolus gratias ago, ſed etiam omnes Eccleſiæ Gentium:)

5 Item [b] Eccleſiam quæ in domo eorum eſt. Salutate Epænetum mihi dilectum, [c] primitias Achaiæ in Chriſto.

6 Salutate Mariam, quę multùm laborauit erga nos.

7 Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos, & cōcaptiuos meos, qui ſunt inſignes inter Apoſtolos, qui etiam ante me fuerunt [d] in Chriſto.

8 Salutate Ampliam dilectum mihi in Domino.

9 Salutate Vrbanum adiutorem noſtrū in Chriſto, & Stachyn mihi dilectum

10 Salut

9 Magnificè quidem Apoſtolatum ſuum ab effectis aſſerit, ſed ita vt præterquam quod verè omnia loquitur, totam gloriam Deo vt vnico autori tribuat: nec ſeſe propriè ſpectet, ſed huc potius reſpiciat, vt eo minus de doctrinæ à ſe propoſitæ veritate dubitetur.

Eſa.52.15.
Supra,1.11.
Supra,1.13,
1.theſſ.1.17.
1.cor.6.11.

10 Suam in eos egregiã voluntatem, & ſuarum etiam rerum ſtatum familiariter Romanis præſcribit, ita tamen vt ab Apoſtolicæ doctrinæ ſcopo ne tantillū quidem aberret. Nihil enim narrat niſi ſanctum, & ad ſuum munus pertinens: & veluti quadam digreſſiuncula Macedonicam Eccleſiam commendans, eos ad ſanctam æmulationem honeſtè prouocat. 11 Volũtariæ quidem ſunt eleemoſynæ, ſed quas tamen ex charitatis lege debeamus.

n Paſſiuè oblationem Gentium, vocat Gentes ipſas, quibus ſe tanquam ſacrificum dicit Deo quaſi victimis litare. o Ita mihi in omnibus rebus omnibuſq; modis adfuit Chriſtus, vt etiamſi maximè velim, tamen dicere non poſſim, quid per me non effecerit vt Gentes Euangelio obedirent. p Priore loco, virtus declarat vim & efficaciam prodigiorum in animis hominum percellendis: poſteriore verò loco, ſignificat diuinam poteſtatem illius effectricem. q Sanctis hoc officij impendens, perferendæ ad eos pecuniæ in ipſorum vſus collectæ. r Vſibus eorum inſeruire. ſ Apud eos fideliter & quaſi annulo obſignatum depoſuero.

12 Pollicetur ſeſe ad eos non venturum vacuum, benedictione Dei fretus: ſed precum officium ab eis poſtulans, oſtendit quare in quibuſuis difficultatibus niti nos maximè oporteat.

t Hanc pecuniã in vſus pauperum collectam, eleganter autem eleemoſyna dicitur fructus. u Per mutuam illam coniunctionẽ, qua Spiritus ſanctus animos noſtros deuinxit.

CAP. XVI.
Act.18.3.26.

1 Abſoluta tota diſputatione, iam ad familiares cōmendationes & ſalutationes deſcendit: idque in præcipuū ſcopum reſpiciens, nempe vt norint Romani qui ſint inter ipſos honore & prætio digni, atq; adeò quos ſibi imitandos debeant proponere: quã obrẽ etiã ſingulos egregijs aliquibus teſtimonijs exornat.

a Chriſti nomine, illud autem proprium eſt Chriſtianis cùm aliqui virtutum illarum ſint & ſimulachra apud profanos homines. b Fidelium cœtum, in tam ampla enim ciuitate, diſtincti fuerunt cœtus. c Qui primus Achæorum ſeſe Chriſto conſecrauit: eſt autem alluſio ad legales cæremonias. d Per fidem inſiti.

ſicuti no-
natim eos
ſcribens
i commẽ-
tione di-
erãt, ſa-
expreſſit
os audire
ſequi de-
rent: ita
c falſos
res eis
pingit à
bus ſibi
cant, nó
nė nomi-
im, quo-
n neceſ-
um id nõ
t.
Simplici-
condien-
eſt pru-
tia.
r.16.20,
3.12,
ſ.5.14.
han.10.
Sanctum
at oſcu-
, quod ab
profi-
ter ſan-
illius cha-
tis pleno:
autem re-
ndum eſt
illius tem-
morem.
Attentè &
giter quaſi

10 Salutate Apellen, probatum in Chriſto. Salutate eos qui ſunt ex Ariſtobuli *familiaribus*.

11 Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui *ſunt* ex Narciſſi *familiaribus*, eos, *inquam* qui *ſunt* in Domino.

12 Salutate Tryphænam & Tryphoſam, quæ laborant in Domino. Salutate Perſida dilectam, quæ multum laborauit in Domino.

13 Salutate Rufum ſelectum in Domino, & matrem eius ac meam.

14 Salutate Aſyncritum, Phlegontem Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum eis ſunt fratres.

15 Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & ſororem eius, & Olimpam, & qui cum eis ſunt, omnes ſanctos.

16 ‖ Salutate alij alios [e] oſculo ſancto. Salutant vos Eccleſiæ Chriſti.

17 [2] Precor autẽ vos, fratres, [f] vt ſpeculemini diſſidiorum & ſcandalorum autores, præter doctrinam quam vos didiciſtis: ‖ & declinetis ab eis.

18 Nam qui eiuſmodi *ſunt*, Domino noſtro Ieſu Chriſto non ſeruiunt, ſed ſuo ventri: & per [g] blãdiloquentiam & aſſentationem corda *hominum* minimè malorum ſeducunt.

19 [3] Veſtra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quòd ad vos *attinet*: ſed volo vos [h] ſapientes quidem eſſe in rebus bonis, [i] innocentes verò in malis.

20 [4] Porrò Deus pacis *princeps* conteret Satanã ſub pedes veſtros citò. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit* vobiſcũ. Amen.

21 [5] Salutant vos ‖ Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iaſon, & Soſipater, cognati mei.

22 Saluto vos in Domino, ego Tertius, [k] qui deſcripſi epiſtolam.

23 Salutat vos Gaius hoſpes meus & eccleſiæ totius. Salutat vos Eraſtus procurator vrbis, & Quartus frater.

24 [6] Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, *ſit* cum omnibus vobis Amen.

25 ‖ [7] Ei verò qui poteſt vos ſtabilire, ſecundum Euangelium meum & præconium Ieſu Chriſti, ‖ ex reuelatione [l] myſterij quòd [m] à temporibus æternis tacitum fuit:

26 Nũc verò factum eſt manifeſtum, & per Scripturas propheticas, ex imperio æterni Dei, ad obedientiam fidei omnibus Gentibus [n] declaratum:

27 Soli, *inquam*, ſapienti Deo, gloria per Ieſum Chriſtum in ſecula. Amen.

Ad Romanos ſcripta fuit Corintho, per Phœben miniſtram Cenchreenſis Eccleſiæ.

4 Pugnandum eſt certa ſpe victoriæ.
Act.16.1, philip.2.19.
5 Adſcribit ſalutationes, partim ad mutuam fouendam coniunctionem, partim vt totidem veluti ſubſcriptoribus confirmata hæc epiſtola, plus apud Romanos ponderis habeat.
6 Iam tertiò eis valedicens, id eis precatur à quo pendet totius ſuperioris doctrinæ efficacia.
Epheſ.3.20. Epheſ.3.9, coloſſ.1.26, 1.Tim.1.17, tit.1.2.
7 Magnifica gratiarũ actione, prędicat Dei potentiam & ſapientiam, quæ potiſſimum in Euangelio eluceant: facta etiam mentione vocationis Gentium, vt Romanos in ſpe huius ſalutis confirmet.

è ſpecula obſeruetis. g *Vtitur nomine* Chreſtologias, *qua*
citationẽ qua reipſa nihil preſtet ſignificat, quũ quod audis dicas
entem magis de tuis rebus quam de proprijs ſolicitũ. h *Co-*
ione veritatis & prudẽtia inſtructos, ut bona amplecti, mala vi-
fraudes et laqueos pſeudoprophetarũ effugere, illis etiã apertè ob
poſitis, hic autẽ locus apertè refellit fidẽ implicitã Sophiſtarũ.

i *Qui nullam prorſus artem.* l *nocendi teneatis, nedum vt reipſa noceatis.* k *Qui dictante Paulo excepi.* l *Arcani, id eſt, vocationi Gentiũ.* m *Alijs omnibus ætatibus.* n *Oblatum & quarumuis gentium cognitioni exhibitum.*

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIOR.

CAP. I.

1 Poſt gratulationem, 10 quæ vim habet exhortandi, 12 taxat diſſidia Corinthiorum, 17 eóſque à faſtu ad humilitatem reuocat. 20 Nam euertens omnem mundi ſententiam, 23 25 ſolam crucis prædicationem erigit.

1 PAVLVS[1] vocatione [2] Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatẽ Dei, [3] & Soſthenes frater,

2 [4] Eccleſię Dei quæ eſt Corinthi, || [5] ſanctificatis [a] in Chriſto Ieſu, ||[b] vocatis ſanctis, cum omnibus || qui [c] inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, in quouis loco, *Domini, inquam,* tum ipſorum tum noſtri.

3 [6] Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

4 [7] Gratias ago Deo meo ſemper de vobis, ob gratiam Dei quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu:

5 Quòd [d] in omnibus ditati ſitis in ipſo, [8] [e] omni loquendi facultate, omnique cognitione:

CAP. I. *Act.5.9, 1.theſſ.4.7.*

1 Inſcriptio epiſtolæ, in qua præcipuè captat Corinthiorum gratiã, ita tamen vt ſe Dei ſeruum eſſe, non hominum vbique meminerit.

Rom.1.7, epheſ.1.1, coloſſ.1.22, 2.tim.1.9, tit.1.1, 2.Tim.1.22.

2 Si Apoſtolus, ergo audiendus, etiamſi acrius interdum eos obiurgarit quum ſuã cauſam non agat, ſed Chriſti mandata perferat. 3 Soſthenem adiungit, vt duobus teſtibus ſanciatur hæc doctrina. 4 Eccleſia Dei eſt etiam quæ magnis vitijs laborat, modò admonentibus pareat. 5 Vera definitio Eccleſiæ Catholicæ, quæ vna eſt. 6 Fundamentum & vita ipſius Eccleſiæ Chriſtus à Patre datus. 7 Damnaturus multa vitia incipit à vera virtutum prædicatione, ne odio aut maleuolentia impulſus poſtea videatur ad obiurgationes deſcendere: ita tamen vt omnia ad Deum autorem referat, idq; in Chriſto, quò magis pudeat Corinthios ſacra Dei dona profanare. 8 Attingit illud nominatim quo præcipuè abutebantur.

a Nos ſanctificat Pater .i. à reliqua colluuie nos ſeparat, donando nos Filio ſuo, vt ipſe ſit in nobis & nos in illo. b Quos Deus pro gratuita ſua beneuolentia ſibi ſegregauit: vel quos Deus ad ſanctitatem vocauit, illa expoſitio fontem ſanctificationis, hæc finem oſtendit. c Propriè inuocare is dicitur, qui cum clamore, Dei ſubſidium petit in periculo conſtitutus, per Synechdochem autem pro toto Dei cultu ſumitur: itaque inuocare nomen Chriſti, eſt Chriſtum pro verò Deo agnoſcere. d In omni re ſeu negotio. e Quum quandiu hîc verſamur, ex parte cognoſcamus & ex parte prophetemus, hæc vniuerſalis nota reſtringenda eſt ad præſentem fidelium conditionem cæterùm lógon *vocat non inanem loquentium, ſed ſanctæ facundiæ donum, quo abutebantur Corinthij.*

6 [9] Prout teſtimonium Chriſti [f] cõfirmatus fuit in vobis.

7 Adeò vt nullo dono deficiamini, || [10] [g] expectantes [h] dum reueletur Dominus noſter Ieſus Chriſtus.

8 [11] || Qui Deus etiam confirmabit vos vſque ad finem [i] inculpatos, in diem Domini noſtri Ieſu Chriſti.

9 || [k] Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in communionem Filij ipſius Ieſu Chriſti Domini noſtri.

10 [12] Precor autem vos fratres, per nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, [13] vt idem loquamini omnes, & non ſint inter vos diſſidia, ſed ſitis [l] coagmentati eadẽ mente & ſententia.

11 [14] Declaratum eſt enim mihi de vobis, fratres mei, à domeſticis Chloes, quòd lites ſint inter vos.

12 [m] Hoc autem dico, vnumquenque veſtrûm dicere, || Ego quidem ſum Pauli, ego verò Apollo, ego verò Cephæ, ego Chriſti.

Tit.2.11, philip.3.20. 1.Theſſ.3.13, & 5.23.

9 Verũ iſtorum donorũ vſum in eo poſitũ oſtẽdit, vt ita illuſtretur Chriſti in ipſis potentia, vt poſtea magis liqueat, quàm turpiter ad gloriam & ambitionem illis abutantur.

1.Theſſ.5.24. Act.18.24.

10 Obiter, inquit cauſam non eſſe cur ſibi tãtopere de receptis donis placeãt, quum hæc nihil ſint præ ijs quæ ſunt expectanda. 11 Teſtatur ſe bene etiam in poſterum de ipſis ſperare, vt eo patientius ferant ſe poſtea reprehendi: ſimul tamen oſtendit Dei vnius opus eſſe, tum initium, tum etiam complementum noſtræ ſalutis. 12 Abſoluta præfatione ad rem ipſam accedit, ab obteſtatione grauiſſima incipiens, quaſi Chriſtum ipſum non Paulũ loquentem ſint audituri. 13 Prima pars huius epiſtolæ, cuius ſcopus eſt, ad mutuam concordiam Corinthios, ſublatis omnibus diſcordiarum cauſis, reuocare. Prima igitur hæc pars, eſt de tollendis ſchiſmatibus. Eſt autem ſchiſma quum qui in doctrina alioquin conſentiunt, tamen ſeſe ab alijs ſeiungunt. 14 Incipit obiurgationẽ ab occupatione, quoniã ex teſtibus idoneis intellexerit inter eos eſſe multas factiones. Simul autem aperit diſſidiorum cauſam, quòd alij ab alijs doctoribus penderent, nonnulli verò etiam ſibi ita eſſent addicti, vt omnes doctores negligerent, ſolius Chriſti ſeſe diſcipulos, excluſis doctoribus, vocantes.

f Donis illis egregijs Spiritus. g Dum expectatis. h Loquitur de altero Chriſti aduentu. i Vt ſitis inculpati. Inculpatos autẽ vocat non quos nunquã quiſquã culparit, ſed quos nemo poſſit meritò culpare, id eſt, eos qui ſunt in Chriſto Ieſu, in quibus nulla eſt condemnatio. Vide Luc.1.6 k Verax & conſtans, nos non tantùm vocans, ſed etiam nos ornans dono perſeuerantiæ. l Compacti, vt totum quippiam, quòd ſuis omnibus partibus aptè inter ſe cohærentibus componatur. m Quod vobis dictum volo, illud eſt.

Act.18.14.
Infra, 2.14.

15 Prima ratio cur vitanda ſint ſchiſmata, quoniam ſic videtur diuidi ac planè lacerari Chriſtus, vt qui, quum vnus ſit, non poſſit eſſe duorũ ſeparatorum ac diſſidẽtium corporum caput

13 [15] *Num* diſpertitus eſt Chriſtus? [16] num Paulus crucifixus eſt pro vobis? [17] aut in nomen Pauli baptizati fuiſtis?

14 [18] Gratias ago Deo meo quòd neminem veſtrûm baptizauerim, niſi || Criſpum & Gaium:

15 Vt ne quis dicat me in meum nomen baptizaſſe.

16 Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam: cæterùm haud ſcio num quem alium baptizauerim.

17 [19] Non enim miſit me Chriſtus vt baptizaré, ſed vt euangelizarem: || [20] non *tamen* cum [n] dicendi peritia, [21] ne inanis reddatur crux Chriſti.

18 [o] Nam ſermo ille de cruce, ijs quidem qui pereunt, ſtultitia eſt: nobis autem qui ſeruamur, || [p] potentia Dei eſt.

19 [22] Scriptum eſt enim, || Abolebo ſapientiam ſapientum, & intelligentiam intelligentium tollam è medio.

20 Vbi ſapiens? vbi [q] Scriba? [r] vbi cõquiſitor ſeculi iſtius? nónne infatuauit Deus ſapientiam mundi huius?

21 [23] Nam poſtquam [ſ] in Dei ſapientia [t] mundus non cognouit Deum ex *eius* ſapientia, [24] placuit Deo per [u] ſtultã prædicationem ſeruare credentes.

22 [25] || Quandoquidem & Iudæi ſignum petunt, & Græci ſapientiam quærunt:

23 Nos autem prędicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem offendiculũ, Græcis verò ſtultitiam:

24 Ipſis autem vocatis, tum Iudæis tum Græcis, Chriſtum Dei potentiam ac Dei ſapientiam.

25 Nam ſtultitia Dei ſapientior eſt quàm homines: & infirmitas Dei validior eſt quàm homines.

Galat.5.1,
2.pet.1.16.
Rom.2.16.
Eſa.29.14,
mat 12.38.

22 Non modò probat Apoſtolus nouum hoc non debere videri, quum fuerit tanto antè tempore prædictum, ſed etiam declarat Deum ſic ſolere arrogãtiam mundi punire, qui ſibi placeat in ſua patientia: ac proinde inane eſſe atque adeò euanidum, & à Deo tanquam inutile reijci, quod vnum iſti tantopere curabant.

16 Altera ratio eſt, quòd non ſine ſacrilegij ſcelere ſe pendeant ab hominibus vt à Chriſto: quod quidem faciunt quicquid aliquis dixerit, propter perſonam probant: ſicut iſti quidem Euangeliũ ex vnius ore acceptũ probabãt: ex alterius autem ore faſtidiebant: adeò quidem vt factiones iſtæ ex doctorum nominibus appellarentur. Subſtituit autem ſuum ipſius nomen Paulus, non tantùm ne quenquam grauet, ſed etiam vt oſtendat ſe cauſam ſuam non agere. 17 Tertia ratio à baptiſmi formula & fine deſumpta, qua nomen damus, Chriſto inuocato cum Patre & Spiritu ſancto. Itaq; etiam ſi quis à doctrina Chriſti non deficiat, tamẽ à certis doctoribus pendeat cum aliorum contemptu, fit Chriſti deſertor: quoniã Chriſtũ vnum magiſtrum haberet, eum per quoſuis docentem audiret. 18 Profitetur ſe eo liberius de his rebus agere, quod Dei prouidẽtia factũ ſit, vt ſit extra omnem ſuſpitionem, quaſi diſcipulos alijs ereptos velit ſibi vindicare. Ex quo intelligere licet, non tantùm diſcipulos, ſed etiã multo magis doctores ipſos hîc reprehendi, qui ſuos greges ſibi ſeparatim cogebant. 19 Occupatio, ſe non fuiſſe apud illos baptizandis multis intentum. minimè id tamen Baptiſmi contẽptu, ſed quoniam in doctrina tradenda præcipuè occupatus, auditores aſſentientes committebat alijs quorum illi copia erat, baptizandos. Ita verò ſatis oſtendebat quàm eſſet ab omni ambitione alienus, quũ è contrario ij quos reprehendit quaſi ſibi non Chriſto diſcipulos congregarent, de quamplurimis à ſe baptizandis, ambitioſè laborarent. 20 Iam ſe conuertit ad doctores ipſos ſibi in ſplendida & ambitioſa facundia placentes, quò plures diſcipulos allicerent. Illis igitur non diſſimulat ſe fuiſſe diſſimilem, ſuum exẽplum Apoſtolica grauitate opponẽs peruerſis illorum iudicijs. Eſt ergo alter hic locus huius Epiſtolæ, de pia ſimplicitate in docẽdo Euangelio, tum in ſententijs tũ in verbis obſeruanda. 21 Ratio cur illa verborum pompa, & orationis pigmentis non ſit vſus, nempè quòd Deus ea demùm ratione voluerit mundũ ſibi ſubijcere, ex qua intelligerẽt homines quantũuis ſtupidi opus hoc peragi à Deo ipſo abſq; hominum artificio. Itaq; ſicut proponitur in Euangelio ſalus per crucem Chriſti, qua nihil eſt neque contemptibilius, neq; à vita remotius, ita etiam ipſam crucis prædicandæ rationem voluit Deus prorſus quam diuerſiſſimã eſſe ab ijs, quibus ſolent homines ab hominibus ad aliquid audiendum & credendum allici: ideoq; quadam ſapiẽtiſſimæ ſtultitiæ ſpecie voluit de mundana illa ſtultiſſima ſapientia triumphare, ſicut ſe facturũ per Eſaiam prædixerat. Hinc autẽ colligendum eſt, tum doctores illos ambitioſa eloquentia turgidos, tum etiam illorum admiratores, quàm longiſſimè à ſcopo ſuæ vocationis aberraſſe.

23 Oſtendit dignam fuiſſe hominum arrogantiam, quam Dominus ita traduceret, vt qui in ſapientiæ mundi clariſſimo ſpeculo (id eſt, mundi opificio) noluerint Deum contemplari ſicut par erat. 24 Mira Dei bonitas, ſic mundi arrogantiam punientis, vt eius ſaluti nihilominus conſulat, docens videlicet homines ſtulteſcere, vt Deo ſapiant. 25 Explicatio eius quod dixerat, Prædicationem Euangelij ſtultam eſſe. Stulta eſt, inquit, hominibus quos Deus noua luce non donauit, id eſt, omnibus in ſeſe conſideratis. Iudæi enim requirunt miracula, & Græci argumenta, quæ ratione ſua poſſint comprehendere: ideoque Euangelio non modò non credunt, ſed etiam illud irrident. Nihilominus tamen in iſta ſtulta prædicatione ineſt ſumma Dei virtus ac ſapientia, ſed quam ſoli vocati præcipiant: Deo manifeſtè demonſtrante, ſeſe tum quoque quum illum planè ſtultum eſſe inſani homines iudicant. ipſis eſſe longè ſapientiorem: & quum infirmiſſima quædam adhibet omne eorum robur ſuperare, ſicut in Euangelicæ prædicationis fructu apparuit.

[n] *Oratoria facultate, hanc autem à ſe non modò vt non neceſſariũ mouet, ſed etiam vt Apoſtolicæ facultati omninò prorſus contrariam: ſuam tamen habuit Paulus dicendi facultatem, ſed eam diuinam, non humanam, & à fucatis illis coloribus puram.*

[o] *Sermo de crucifixo, vel genus orationis quo vtimur.* [p] *Illud in quo mirificam vim in ſuis ſeruandis electis declarat, quæ quidem ita non emineret, ſi ab aliquo humano præſidio penderet. Sibi enim homo tribueret, quod vnius crucis proprium eſt.* [q] *Vbi es, ô literate, & terendis libris exercitate.* [r] *O tu qui in huius mundi arcanis perſcrutandis & acutiſſimis quibuſque quæſtionibus explicandis omnem ætatem conſumis: inſultat autem hominibus huius ſeculi, quorum ne vnus eſt qui hoc arcanum ſuſpicari potuerit.* [ſ] *In hac mundi fabrica, in qua ſingularis iſta ſapientia Dei inſculpta eſt, & omnium oculis expoſita.* [t] *Omnes homines non regenerati, ſed cuiuſmodi ſunt quum in hanc lucem prodeunt.* [u] *Sic vocat crucis prædicationem ex aduerſariorum hypotheſi, interim aduerſarios grauiſſimè reprehendens, qui malint Deo talia affingere, quàm ſuam & agnoſcere & deprecari ſtultitiam.*

Ierem.9.23.

26 [26] Videtis enim [x] vocationem veſtram, fratres, vos *videlicet* non eſſe multos ſapientes [y] ſecundùm carnem, non multos potentes, non multos nobiles.

27 Verùm quæ ſtulta *ſunt* in mundo, elegit Deus vt pudefaciat ſapientes: & quæ *ſunt* infirma in mundo elegit Deus, vt pudefaciat robuſta:

28 Et quæ ignobilia ſunt in mundo, & pro nihilo habita, elegit Deus, & [z] ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt [a] aboleat:

29 Vt ne glorietur vlla [b] caro coram eo.

30 [c] Sed ex ipſo vos eſtis in Chriſto Ieſu, [27] qui factus eſt nobis ſapientia à Deo, iuſtitiaque & ſanctificatio, & redemptio:

31 Vt ſicut ſcriptum eſt, ‖ [d] Qui gloriatur, in Domino glorietur.

26 Confirmatio ex ijs ipſis petita, quæ Corinthi euenerant, vbi Eccleſia ex ignobilibus & plebeijs magna ex parte conſtabat vt Græciæ philoſophos ad pudorem adigi neceſſe eſſet, quum viderent ſe ſua ſapientia & eloquentia nihil prorſus agere præ Apoſtolis, quos tamen idiotas & indoctos vocabant. Simul autem Apoſtolus hoc modo faſtum eorum deijcit. Neque enim eos Deus prætulerat nobilibus & ſapientibus illis vt ſuperbirent, ſed vt in Domino gloriari vel inuiti cogerentur, ex cuius miſericordia, & ſapientiam iſtam & omnia ad ſalutem neceſſaria, ipſi omnium etiam abiectiſſimi eſſent in Chriſto adepti. 27 Euangelium minimè omnium eſſe contemnendum docet, quum res omnium maximas contineat, veram nimirum ſapientiam, veram iuſtitiæ conſequendæ rationem, veram ſanctæ & honeſtæ vitæ viam, veram denique ab omnibus miſerijs & calamitatibus liberationem.

x *Quam rationem ſit ſequutus Dominus in vobis vocandis.*

y *Eo ſapientiæ genere quod vnum hominibus probatur: qui quum carne ſint ſpiritualem ſapientiam non norunt.* z *Quæ penè nulla ſunt hominum iudicio.* a *Vana & inutilia atque adeò nihili eſſe oſtendat. Vide Rom.3.31.* b *Caro vt aliâs, ſæpe pro homine, ſignificanter autem vtitur carnis nomine, vt infirmam & miſerabilem hominis conditionem Dei maieſtati opponat.*

c *Quos deiecerat, eos ſupra omnes mortales euehit, ita tamen vt eorum omnem dignitatem oſtendat extra ipſos, id eſt, in Chriſto reſidere, idq; ex Deo.* d *Deo omnia tribuat cum gratiarum actione, hoc autem loco refellitur liberum arbitrium, quale ſomniant Sophiſtæ.*

CAP. II.

1 Prædicationem ſuam in exemplum adducit, 4 humanitus quidem abiectam, 7 13 ſpirituali tamen virtute inſignem, 14 Tandem concludit carnis iudicio non poſſe æſtimari.

CAP.II.
Sapien.1.17.

1 [1] EGo igitur quum venirem ad vos, fratres, ‖ non veni cum eminentia facundiæ aut ſapientiæ, annuntians vobis [a] teſtimonium Dei.

2 Non enim [b] decreueram, quicquam ſcire inter vos, niſi Ieſum Chriſtũ, eumque crucifixum.

3 ‖ Et fui ego cum [c] infirmitate & timore ac tremore multo apud vos.

4 Neque oratio mea & prædicatio mea *verſata eſt* ‖ in perſuaſorijs humanæ ſapientiæ verbis, [2] ſed in [d] demonſtratione ſpiritualis potentiæ.

5 [3] Ne fides veſtra conſiſtat in ſapientia hominũ, ſed in potentia Dei.

6 [4] Sapientiam verò loquimur inter [e] perfectos: ſapientiam autem non ſeculi huius, neque [f] principum ſeculi huius qui abolentur.

7 [5] Sed loquimur ſapientiam Dei *latentem* [g] in myſterio, *id eſt* occultam illam, [6] quam præfinierat Deus ante ſecula, in gloriam noſtram.

8 [7] Quam nemo principum ſeculi huius cognouit: nam ſi cognouiſſent, nequaquam [h] Dominum gloriæ crucifixiſſent.

9 [8] Sed *prædicamus*, ſicut ſcriptum eſt, ‖ quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, [i] nec in mentem hominis venerunt, quæ parauit Deus ijs qui ipſum diligunt.

1 Redit ad verſ 17. ſuperioris capitis, i. ad ſui ipſius exemplum, côncedens ſe neque grandiloquentia, neque humanæ ſapientiæ argumentis apud eos vſum eſſe, imò verò maxima cum ſimplicitate ſermonis, abiectum & humilem ſecundum carnem, vnum Chriſtum crucifixum apud eos noſſe & prædicaſſe.

2 Quod aduerſarijs cõceſſerat, iam in ſui miniſterij commendationẽ retorquet, cuius virtus optimè ipſis perſpecta, tanto videlicet illuſtrior erat, quanto magis conſtabat nullũ mundi adminiculum interueniſſe.

Act.18.1.
Sup.1.17.
2.Pet.1.10.
Eſa.64.4.

3 Admonet Corinthios id ita factũ eſſe magno ipſorum bono, vt qui hoc modo cœleſte eſſe Euangelium manifeſtè perſpicere potuerint. Itaque tacitè eos obiurgat, quòd oſtentationem quærentes, maximo fidei adminiculo ſeſe vltrò priuarent.

4 Aliud argumentum ſumptum à natura rei, i. Euangelij, quod ſit vera ſapientia, ſed ſolis perfectionis ſtudioſis cognita: ijs verò nihil ſapiat, qui in mundo alioqui excellunt, ſed vana & caduca excellentia. 5 Cauſam reddit cur hæc ſapientia ab excellentibus illis mundanis ingenijs non perſpiciatur, quoniam videlicet, re vera tam ſublimis eſt, vt eo vſque penetrare non poſſint. 6 Occurrit obiectioni, Si tam abſtruſa, quando & quomodo tandem cognita? Deus inquit, eam apud ſe ab æterno definijt, quam hoc tempore ex ſuis arcanis ad hominum ſalutem depromeret.

7 Alia occupatio, Quomodo igitur hæc ſapientia primariæ autoritatis hominibus ita repudiata eſt, vt etiam Chriſtum crucifixerint? Reſpondet Paulus, Quia Chriſtum qualis erat non cognouerunt. 8 Rurſus ôbijcitur, Sed qui fieri potuit, vt acuti illi homines iſtam ſapientiam non perſpicerent? Reſpondet Paulus, Quia prædicamus, quæ omnem humanum captum ſuperant.

a *Euangelium.* b *Non decreueram profiteri inter vos aliam cognitionem, quàm Chriſti & quidem crucifixi.*

c *Infirmitatem opponit eminenti ſermonis, ideò coniungit timorem ac tremorem veræ modeſtiæ comites, non illos quibus perterrefiat conſcientia, ſed qui vanitati & arrogantiæ opponuntur.*

d Apodeixeos *nomine vtitur, quo ſignificatur probatio, quæ fit certis & neceſſarijs rationibus.* e *Perfectos vocat, non eos qui iam ſint perfectionem adepti, ſed qui ad illam contendunt, vt* Philip. 3. 15. *vt perfectum infirmo opponat.* f *Eorum qui inter homines, vel ſapientia vel opibus ac potentia cæteris præſtant.*

g *Quam homines ne ſuſpicari quidem potuiſſent.*

h *Potentem illum Deum, veræ gloriæ ac maieſtatis plenum: continet autem hic locus apertiſſimum teſtimonium diuinitatis Chriſti, & vnionis naturarum, quæ talis eſt, vt quod proprium eſt humanitati, diuinitati tribuatur in concreto, quem tropum communicationem proprietatum vocarunt.* i *Ne cogitare quidem capere poteſt homo, tantum abeſt vt ea poſſit ſenſibus complecti.*

10 [9] Nobis autem Deus *ea* reuelauit per Spiritum ſuum. Spiritus enim omnia [k] ſcrutatur, etiam profunditates Dei.

11 [10] Quis enim hominum nouit ea quæ ſunt hominis, niſi [l] ſpiritus hominis qui eſt in eo? ita etiam ea quæ ſunt Dei nemo nouit, niſi Spiritus Dei.

12 Nos verò non [m] ſpiritum mundi accepimus, ſed Spiritum qui *eſt* ex Deo: [11] vt [n] ſciamus quæ Deus eſt nobis gratificatus:

13 ‖ [12] Quæ etiam loquimur, non ſermonibus quos docet humana ſapientia, ſed quos docet Spiritus ſanctus, ſpiritualia cum ijs quæ ſpiritualia ſunt [o] coniungentes.

14 [13] [p] Animalis autem homo non eſt capax eorum quæ ſunt Spiritus Dei. ſunt enim ei ſtultitia, nec poteſt *ea* cognoſcere, quia [q] ſpiritualiter dijudicantur.

15 ‖ [14] At ſpiritualis [r] dijudicat quidem omnia, ipſe verò [15] à [ſ] nemine dijudicatur.

9 Quæſtio ſi captum hominem ſuperat quomodo à quoquam hominé intelligi, nedum à vobis declarari poteſt? Ex peculiari, inquit, per Spiritum Dei illuminationem: à quo quiſquis afflatus eſt, penetrat vſque ad illa Dei arcana.

Supra, 1.17, 1.pet.1.16. Prou.27.19.

10 Similitudine illuſtrat, quid de afflatu Spiritus dixerat. Sicut vis humani ingenij res humanas peruestigat, ſic mens noſtra vi illa Spiritus diuini freta, res diuinas intelligit. 11 Quod in genere dixerat, iam ad ea reſtringit quæ nobis Deus de ſalute noſtra in Chriſto patefecit, nequis Spiritum Dei à prædicatione Verbi & Chriſti ſeiungat: vel fanaticos illos putet Spiritu Dei regi, qui extra verbum vagantes, ſuas ſpeculationes pro Dei arcanis obtrudunt. 12 Iam ad inſtitutum redit, & concludit argumentum quod cœperat verſ. 6. eſt autem eiuſmodi, Verba ſunt rebus accommodanda, & res verbis conuenientibus explicandæ: eſt autem iſta ſapientia ſpiritualis, non humana: ſpirituali igitur quodam docendi genere tradenda eſt, non humanæ illius eloquentiæ ſermonibus, vt ſimplex quidem illa, ſed incredibilis Spiritus maieſtas ibi eluceat. 13 Ruſſus occurrit offendiculo, qui fiat vt iſta tam pauci approbent. Hoc verò mirum videri non debere, reſpondet Apoſtolus quum homines in ſuis (vt vocant) naturalibus, non ſint prediti ea facultate, qua res ſpirituales dignoſcuntur (quæ facultas eſt aduentitia) ideoque ſapientiam ſpiritualem habeant pro ſtultitia. Hoc autem perinde eſt ac ſi diceret, mirum non eſſe cæcos non iudicare de coloribus, quum oculorum luce careant, ac proinde lux ſit illis, pro tenebris. 14 Amplificatio à contrarijs. 15 Carnis ſapientia, inquit Paulus, nihil certi, ne in ſuis quidem rebus conſtituit, nedum vt aliena, id eſt, ſpiritualia, diſcernat: Spiritus autem Dei quo prædîti ſunt ſpirituales, falli nullo modo poteſt, ac proinde à nullo redargui.

k Nihil in Deo tam profundè abditum, quò non penetret Spiritus. l Mens ipſius hominis, intelligendi & iudicandi facultate prædita. m Non ſumus afflati ſpiritu, qui res huius mundi doceat, ſed eo qui nos ad Deum ſubuehat. hic locus docet aduerſus Sophiſtas quid ſit fides, vnde promanet, qua ſit illius vis.

n Scire hic propriè ſumitur, ea enim vera eſt ſcientia, quâ à Spiritu Dei ſumus perſuaſi. o Verba rei accommodantes, nempe ſicut ſpiritualia ſunt quæ docemus, ſic ſpirituale ſit docendi genus. p Homo non alia quàm naturali animi luce præditus, vt deſinitur Iude 19. q Vi Spiritus ſancti. r Intelligit ac diſcernit. ſ Homine, quum autem à Prophetis Prophetæ iudicantur, iudicium eſt Spiritus non hominis.

16 ‖ [16] Quis enim nouit mentem Domini, qui [t] inſtructurus ſit eum? nos autem [u] mentem Chriſti habemus.

Eſa.40.13, ſapien.9.13, rom.11.34.

16 Ratio ſuperioris dicti. Quia ſpiritualis dicitur, qui ex vi Spiritus didicit quod Chriſtus non docuit. Iam verò ſi, quod ex illo magiſtro didicimus, poſſet ab alio redargui, eum oporteret eſſe ipſo Deo ſapientiorem. Et hoc autem conſequitur, non tantum ineptos eſſe, ſed etiam impietatis reos, qui putant ſe vel perfectius quippiam poſſe comminiſci, vel meliore aliqua ratione docere poſſe ſapientiam Dei, quam ij ſciuerint aut docuerint, quos certum eſt illo Spiritu Dei fuiſſe præditos.

t Collatis conſilijs edocturus quid ei ſit agendum. u Chriſti ſpiritu ſumus præditi, qui nobis illa arcana alioquin inſcrutabilia, omnemque adeò veritatem patefecit.

CAP. III.

1 Ratione reddita doctrinæ ſuæ humilis, 4 docet quo loco habendi ſint miniſtri: 6 quod munus, 10 quæ vera ædificandi ratio. 16 Monet Corinthios ne patiantur animas ſuas profanari 18 ſuperba carnis ſapientia.

1 [1] EGo porrò, fratres, non potui loqui vobis vt ſpiritualibus, ſed loquutus ſum vt [a] carnalibus, *id eſt* vt infantibus in Chriſto.

2 Lactis potu vos alui, & non [b] eſca: nondum enim [c] poteratis *id ferre*: imò ne nunc quidem adhuc poteſtis.

3 Nam adhuc carnales eſtis. quum enim in vobis *ſint* liuor & contentio, & diſſidia: nónne carnales eſtis, & [d] ſecundum hominem inceditis?

4 Etenim quum dicit quidam, Ego quidem ſum Pauli, alter verò, Ego *ſum* Apollo, nónne carnales eſtis?

5 [2] Quis igitur eſt Paulus, quis autem Apollos, niſi miniſtri per quos credidiſtis, & vt cuique Dominus de-

Cap.III.

1 Explicata ſapientiæ diuinæ (id eſt, Euangelicæ) dignitate, & damnata vniuerſaliter humanę mentis cæcitate, tandem hoc Corinthijs ſpecialiter applicat, carnales eos appellans, i. in quibus adhuc caro Spiritui præualeret. Adfert autem duplex eius rei teſtimonium: vnum, quòd tales eos eſſet expertus, adeò vt cum eis non aliter quàm cum rudibus & penè in pietatis doctrina infantibus egiſſet: alterum, quòd reipſa oſtenderent ex iſtis factionibus, ignorantia virtutis Spiritus & diuinæ ſapientiæ excitatis, ſeſe parum admodum profeciſſe.

2 Vbi ſatis multis rationibus tum ambitioſos doctores, tum ſtultos eorum admiratores reprehendit, iam quo loco habendi ſunt veri miniſtri Verbi oſtendit, vt neque plus neque minus eis tribuatur, quàm par ſit. Docet igitur eos quidem eſſe per quos ad fidem & ſalutem adducamur, ſed vt Dei miniſtros, & ita quidem vt per ſe nihil efficiant, ſed Deo in ipſis, prout viſum eſt eos donis inſtruere, ſic etiam operante. Non eſt igitur quis miniſter loquatur, ſed quid dicatur attendendum, & ab eo vno pendere nos oportet, qui per ſuos ſeruos loquitur.

a Carnales vocat, qui ſint adhuc rudes, addit enim exegeticè, infantes. b Solido cibo. c Vt vos ſolido cibo paſcerem: vt igitur adoleſcebant Corinthij, ita eos aluit Apoſtolus, initio lacte, poſt autem ſolido cibo, quæ non re, ſed tradendi modo differebant.

d Iuxta humani iudicij normam.

dit?

6 [3] Ego plantaui, Apollos rigauit: ſed Deus dedit incrementum.

7 Itaque neque is qui plantat, eſt aliquid, neque qui rigat: ſed Deus qui dat incrementum.

8 Is verò qui plantat & is qui rigat, vnum ſunt: || vnuſquiſque verò ſuam mercedem accipiet ſecundùm ſuum laborem.

9 Etenim Dei ſumus [e] adminiſtri: Dei aruum, Dei ædificatio eſtis.

10 Secundùm gratiam Dei quæ data eſt mihi, vt peritus architectus fundamentum poſui: alius autem ſuperædificat. [4] porrò quiſque videat quomodo ſuperædificet.

11 [5] Nam fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt, quod eſt Ieſus Chriſtus.

12 [6] Quòd ſiquis ſuperædificet ſuper fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulam:

13 [7] Cuiuſque opus manifeſtum fiet: dies enim declarabit: nam per ignem retegetur: & cuiuſque opus quale ſit, ignis probabit.

14 Sicuius opus manebit quod ſuperædificauerit, mercedem accipiet.

15 Sicuius opus exuſtum fuerit, damnum faciet: [8] ipſe verò ſeruabitur, ita tamen vt per ignem.

16 || [9] An neſcitis vos eſſe templum Dei, & Spiritum Dei habitare in vobis?

17 Siquis templum Dei [f] violat, hunc perdet Deus: nam templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos.

18 [10] Nullus ſeipſum ſeducat: ſiquis *ſibi* videtur eſſe ſapiens inter vos in hoc ſeculo, ſtultus fiat, vt fiat ſapiens.

19 Sapientia enim mundi huius, ſtultitia eſt apud Deum. ſcriptum eſt enim, || [g] Carpit ſapientes cum verſutia ipſorum.

20 Et rurſum, || Dominus nouit cogitationes ſapientum eſſe vanas.

21 [11] Itaque nullus [h] glorietur in hominibus, omnia namque [i] veſtra ſunt:

22 Siue Paulus, ſiue Apollos, ſiue Ce-

Pſal.62.13, galat.6.3.

3 Duplici ſimilitudine illam ſententiam illuſtrat: primùm comparans cœtum fidelium aruo, quòd Deus ſeruorum opera ſatum & rigatum fœcundet: deinde ædificio, quod extruat quidem Dominus, ſed ſuorum operariorum manibus, quorum alijs in iaciendo fundamendo, alijs in componendo ædificio vtatur. Vtraque autem ſimilitudo huc ſpectat, vt doceat vnius Dei autoritate & vi in ſolidum omnia perfici, vt ſit in eum vnum propriè reſpiciendum. Deinde, quanuis Deus quibuſdam in præſtantiore aliqua operis parte vtatur, non tamen propterea alios eſſe præ alijs negligendos, ac multo minus eſſe diſiungendos (ſicut à factioſis iſtis fiebat) quum omnes vni Domino operam nauent, & ita quidem vt vni & eidem operi perficiendo, quanuis diſpari operandi ratione inſeruiant, adeò vt alter alterius ope & ſubſidio egeat.

4 Iam ipſos doctores alloquitur, ſuos in Eccleſia Corinthiaca ſucceſſores, & in eorum perſona omnes quicunque poſtea fuerunt, ſunt, vel erunt Eccleſiarum paſtores, quum in laborem plantatorum & architectorum Apoſtolorum ſucceſſerint. Monet igitur primùm, ne putent ſibi licere ſuo aliquo modo ædificare, id eſt, aliquid vel reipſa, vel docendi genere diuerſum ab architectis Apoſtolis, in Eccleſia proponere.

5 Deinde quod ſit hoc fundamentum oſtendit, nempe Ieſum Chriſtum, à quo illis non liceat vel tantillum deflectere in ædificij ſtructura.

6 Tertiò, Curandum ait vt fundamento reſpondeat ſuperficies ædificij. .i. vt admonitiones, exhortationes, & quicquid ad ædificationem gregis facit, ſolidæ Chriſti doctrinæ reſpondeat, tum in materia, tum in forma cuiuſmodi doctrina auro, argento, & gemmis comparatur; ex qua etiam materia, Eſaias & Iohannes in Apocalypſi, cœleſtem ciuitatem fabricant. Huic autem opponuntur ligna, fœnum, ſtipulæ, i. curioſæ & futiles, quæſtiones vel ordinationes, itemque tota illa docendi ratio ad oſtentationem comparata. Nam falſæ doctrinæ, de quibus hîc non agit, non dicuntur propriè ſuperſtrui huic fundamento, niſi fortaſſis ſpecie tenus.

Infra,6.19, 2.cor.6.16. Iob.5.13. Pſal.94.11.

7 Teſtatur, quòd etiam res ipſa declarabat, non omnes eſſe probos ædificatores, ne eos quidem qui vero & vni illi fundamento inſiſtunt: ſed hoc opus malorum ædificatorum (inquit) vt ad tempus perſtet, tamen non ſemper fallet, quoniam lux veritatis tandem vt dies apparens, diſcuſſis tenebris, quale illud ſit aperiet. Sicut autem materiæ illæ igni explorantur, probæ ſint necne, ita etiam Dominus ſuo tempore, Spiritus & Verbi ſui examine, ædificia omnia explorabit, ac proinde fiet vt quæ pura & ſolida inuenta fuerint, ita etiam perdurent cum opificis laude: quæ verò ſecus, conſumpta euaneſcant, ac proinde ſpe ſui laboris fruſtretur opifex, qui ſibi in re nihili placebat. 8 Non adimit ſpem ſalutis imperitis & ineptis ædificatoribus, qui fundamentum retineant, cuiuſmodi erant iſti rhetores potiùs quàm paſtores Corinthij: ſed addit exceptionem, oportere nihilominus ipſos pati iſtud operis ſui examen, atque adeò ferre inanium laborum ſuorum iacturam. 9 Perſtans in ædificij metaphora, docet non modò inanem eſſe iſtam ambitionem, ſed etiam cum ſacrilegio coniunctam. Dicit enim Eccleſiam eſſe inſtar templi Dei, quod ipſe videlicet ſibi ſuo Spiritu conſecrarit. Deinde ad iſtos ambitioſos ſeſe conuertens, profanari docet ab eis Dei templum, quum inania illa artificia, in quibus ſibi tantopere placebant, docet eſſe totidem ſacræ Dei doctrinæ & puritatis Eccleſiæ pollutiones: quod facinus non ſit futurum inultum. 10 A contrarijs colligit eos demùm puram ſapientiam in templo Dei profiteri, qui humana illa omnia repudiant: quod ſi à mundo rideantur, ſatis illis eſſe debere, quod ex Dei ſententia ſapiant.

11 Redit ad propoſitionem verſ. 2. priore loco, auditores monens, ne deinceps eos quos Deus conſtituit ſalutis ipſorum, non dominos ſed miniſtros, pro dominis habeant, quod ij faciunt qui ab hominibus pendent, non à Domino per eos loquente.

[e] *Subſeruientes: Adminiſtri autem nec vi ſibi à natura inſita agunt, ſed ex gratia donata, quibus fiunt idonei. Infrà 15. 10. & 2. Cor. 3. 6. augmentum autem omne, ita manare à Deo, vt nihil inde laudis ad adminiſtrum redire poſſit.*

[f] *Vt rem ſacram polluit ac contaminat, polluit autem Dei templum, Paulo teſte, qui carnali facundia puritatem Euangelij inquinabat.*

[g] *Vtcunque ſint vafri, eos tamen Dominus capiet, quem illorum artes reteget.*

[h] *Sibi placeat.*

[i] *Adminicula vobis deſtinata.*

phas, [22] ſiue mundus, ſiue vita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura: omnia, *inquam*, veſtra ſunt.

23 Vos autem, Chriſti: Chriſtus verò, Dei.

22 A perſona ad res ipſas tranſit, vt maius ſit põdus argumẽti. Imò etiã à Chriſto ad Patrem aſcendit, vt doceat in ipſo etiam Chriſto, quatenus homo eſt, nos idcirco acquieſcere, quia nos ad Patrem vſque ſubuehit, ſicut ipſemet Chriſtus vbique teſtatur ſe miſſum à Patre, vt hoc vinculo cum ipſo Deo, vnà omnes deuinciamur.

CAP. IIII.

1 Definitione veri Apoſtoli adducta, 7 humilitatis ſpeciem honori ſibi magis eſſe debere quàm probo docet. 9 Signa profert vnde reipſa appareat, 10 nec gloria, 11 nec ventri ipſum ſtuduiſſe. 17 Ad finem Timotheum commendat.

1 [1] Sic de nobis reputet [a] homo, vt de miniſtris Chriſti, & diſpenſatoribus myſteriorum Dei.

2 [2] Quòd ſupereſt autem, *illud* requiritur in diſpenſatoribus vt fidus quiſque inueniatur.

3 [3] Mihi verò pro minimo eſt quòd à vobis dijudicer, [4] aut ab humano [b] iudicio: [5] imo nec meipſum dijudico.

4 Nullius enim rei mihi cõſcius ſum: ſed non per hoc iuſtificatus ſum: [c] ſed Dominus is eſt qui me dijudicat.

5 ‖ [6] Proinde ne ante tempus quicquam iudicate, vſquedum venerit Dominus qui & illuſtraturus eſt occulta tenebrarum, & manifeſta faciet conſilia cordium: ac tunc [d] laus erit vnicuique à Deo.

CAP. IIII.

1 Cõcluſio officij auditorum erga miniſtros, vt pro dominis eos non habeãt: interea verò, vt à Chriſto miſſos audiant, miſſos, inquam, vt ex eorũ veluti manu, theſaurũ illum ſalutis, ex arcanis Dei depromptũ accipiant.

Matth.7.1, rom.2.1.

2 Poſteriore loco miniſtros monet, vt viciſſim ipſi ſeſe non vt dominos, ſed vt ſeruos, & quidem fidos, gerant, quum ſit eis coram Domino reddenda ſuæ diſpenſationis ratio. 3 Quoniam ſeſe propoſuerat pro exemplo, cæteros reprehendens, vtitur occupatione: & grauitate Apoſtolica fretus, teſtatur ſe nihil morari contraria de ſe illorum iudicia, à quibus vt homo abiectus habebatur, quòd nihil externi illius ſplendoris haberet. Affert tamen rationes optimas, cur nihil moueatur illorum de ſe iudicijs. 4 Primùm, quia quod homines in his rebus iudicant ex ſuo ſenſu, non maioris eſt momenti quàm quum indocti de ſapientia iudicant. 5 Secundò, inquit, quomodo vos quanti ſim vel non ſim iudicare poteſtis, quum ne ego quidem qui mihi probabiliter melius ſum notus quàm vobis, atque adeò qui bona conſcientia in meo munere me verſatum eſſe auſim profiteri, tamen non auſim propterea mihi quicquam tribuere. Scio enim me nihilominus non eſſe irreprehenſibilem, nedum vt mihi inſtar veſtri placeam. 6 Tertia ratio, vt concluſio ex præcedentibus rationibus naſcens: Dei eſt æſtimare vnumquenque ſuo pretio, vt qui norit cordis latebras quæ ſæpiſſimè homines fallunt. Veſtrum itaque hoc iudicium non eſt.

6 [7] Hæc autem, fratres, figura quadã tranſtuli ad meipſum & Apollo, propter vos: vt in [e] nobis diſcatis, ſuprà id quod ſcriptum eſt non ſapere: vt ne alius pro alio inflemini aduerſus alium.

7 [8] Quis enim te diſcernit? quid autem habes quòd non acceperis? quòd ſi etiam accepiſti, quid gloriaris [f] vt qui non acceperis?

8 [9] Iam ſaturati eſtis, iam ditati eſtis, abſque nobis regnum adepti eſtis: atque vtinam ſanè regnetis, vt & nos ſimul vobiſcum regnemus.

9 Deus enim, puto, nos vltimos Apoſtolos ſpectandos propoſuit, tanquam morti addictos. [g] Nam ſpectaculum facti ſumus mundo & Angelis & hominibus.

10 Nos ſtulti propter Chriſtum, vos autem prudentes in Chriſto: nos infirmi, vos autem validi: vos glorioſi, nos ignominioſi.

11 Ad hoc vſque tempus & eſurimus & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & incertis ſedibus erramus:

12 ‖ Et laboramus, operantes proprijs manibus: conuitijs affecti bene precamur: perſequutionem patientes, ſuſtinemus:

13 ‖ [h] Infamati precamur: [i] purgamẽta mundi facti ſumus, *vtque* omnium ſordes vſque adhuc.

14 [10] Non vt vos pudore ſuffundam hæc ſcribo, ſed vt filios meos dilectos admoneo.

15 Nam etſi decem millia pædagogorum habueritis in Chriſto, at nõ multos patres *habetis*. in Chriſto enim Ieſu per Euangelium ego vos genui.

16 Precor vos igitur, imitatores mei eſtote.

17 Propterea miſi vobis Timotheum, qui eſt filius meus dilectus & fidelis in

7 Reiecto illorum iudicio, rurſus ſe proponit pro ſingulari modeſtiæ exemplo, vt qui in hac ipſa epiſtola reticens illorũ factioſorũ doctorum nomina, non dubitarit ſuum & Apollo nomen ſubſtituere ipſorum loco, & eorũ dedecus hoc modo velut in ſe recipere, nedum vt ſe cuiquam anteponeret.

Act.20.34, 1.theſſ.2.9, 2.theſſ.3.8. Mat.5.44, luc.23.34, act.7.6.

8 Optimum remediũ coercendæ arrogantiæ oſtendit: primùm ſi cogites quo iure te eximas ex aliorum numero, quũ & ipſe homo ſis: deinde ſi conſideres, etiam ſiquid præter alios habeas, tamen hoc te non habere, niſi ex Dei liberalitate. Quis autem ſanus de alieno glorietur, & quidem aduerſus Dominum? 9 Deſcendit ad grauiſſimam ironiam, vt ambitioſos illos ad ruborẽ vel inuitos cogat. 10 Ironiæ acrimoniam temperans, monet vt meminerint à quo ſint in Chriſto geniti, & eum pro exemplo ſequi non dubitent, quantumuis in ſpeciem præ alijs abiectum, at Spiritus Dei efficacia potentem, vt ipſi erant in ſeſe experti.

---

[a] *Quiſque.* [b] *Ab verb. die, pro iudicio, ex Cilicium idiotiſmo.* [c] *Sed me Domini iudicio permitto.* [d] *Laudari præ cæteris vnus non poterat, quin cæteri culparentur. laudis autem potius quàm vituperij mentionem facit, quia iſtius mali hæc erat origo, quòd certis hominibus plus tribuerent quàm par eſſet.*

[e] *Noſtro exemplo, qui aliorũ etiam vitia in noſtras perſonas transferre maluimus, quàm nominatim quenquam carpere.* [f] *In natura igitur nihil verè laudabile, ſed omnia ſunt à gratia, contrà Pelagianos, & Semipelagianos.* [g] *Qui volet antitheſin habere Pauli & Epiſcopi Romani, qui ſe eius ſucceſſorem mentitur, comparet delitias Romanæ curiæ cum hac Pauli conditione.* [h] *Probris affecti.* [i] *Sordes undique euerrendo collecta.*

Domino, qui vobis in memoriam reducet [k] quæ ſint viæ meæ in Chriſto, ſicut vbique in omnibus Eccleſijs doceo.

18 [11] Cæterùm perinde quaſi ego non ſim venturus ad vos, inflati ſunt quidam.

19 Sed veniam breui ad vos, ‖ſi Dominus voluerit, & cognoſcam non [l] verba iſtorum qui inflati ſunt, ſed *ſpiritualem* virtutem.

20 Non enim in verbis *ſitum eſt* regnũ Dei, ſed in *Spiritus* virtute.

21 [12] Quid vultis? cum virga veniam ad vos? an cum charitate & [m] Spiritu lenitatis?

Act.19.21, luc.4.15.

11 Poſtremò, ad Apoſtolicas etiã minas deſcẽdit, ſed vt pater filios obiurgans, ne ad caſtigationem vſq; veniat, cogatur eorum intemperie.

12 Trãſitio ad alteram partem huius Epiſtolæ, in qua grauiſſimum ſcelus ſeueriſſimè reprehendit, oſtendens Eccleſiaſticæ correctionis vſum.

k Quam viam & regulam ſequar in docendis paſsim Eccleſijs. *l Verba vocat iſtorum phaleras & inanem verborum ſplendorem, quibus opponit virtutem Spiritus.* *m Leniter in vos affectus.*

CAP. V.

1 Quòd inceſtuoſum priuigni cum nouerca coniugium taciti ferrent, 2 6 ſatis cauſæ eſſe admonet cur pudore deijciantur potius quàm ſuperbiant. 10 Eiuſmodi ſcelera excommunicatione vindicanda eſſe, 12 ne contagio latius ſerpat.

1 OMninò [1] auditur *eſſe* inter vos ſcortatio, & eiuſmodi ſcortatio, quæ ne inter Gentes quidem nominatur, adeò vt quis vxorem patris habeat.

2 [2] Et vos inflati eſtis, ac non potius luxiſtis, vt tolleretur è medio veſtri qui facinus hoc patrauit?

3 [3] Enimuero ego vt abſens corpore, præſens autem [a] ſpiritu, iam vt præſens iudicaui, vt is qui hoc ita perpetrauit,

4 Vobis & meo Spiritu [b] in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti congregatis, [4] cum poteſtate Domini noſtri Ieſu Chriſti,

5 [5] Eiuſmodi *inquam homo* [c] tradatur Satanæ, [6] ad interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit die illo Domini Ieſu.

CAP. V.

1 Grauiter reprehendẽdi qui tolerãdis ſceleribus Eccleſiã Dei exponũt ipſorum infideliũ ludibrijs.

2 Nulli magis ſuperbiunt, quàm qui ſeſe minus norunt.

3 Excommunicatio nõ eſt vnius poteſtati cõmittẽda, ſed ex cœtus authoritate, præeunte legitima cognitione, adminiſtranda.

4 Non dubium eſt quin ratum ſit in cælis eiuſmodi iudicium in quo videlicet Chriſtus ipſe iudex ſedeat.

5 Excommunicatus traditur Satanæ poteſtati, quum ex domo Dei eijciatur. 6 Finis tamen excommunicationi propoſitus, non eſt excommunicati exitium, ſed ſalus, vt videlicet hoc remedio dometur ipſius caro, vt diſcat Spiritui viuere.

a Animo, cogitatione, voluntate. *b Inuocato Domini Chriſti nomine.* *c Quid ſit tradi Satanæ, exponit Dominus, quũ dicit, Fiat tibi ſicut Ethnicus & Publicanus, Matth.18.17. id eſt, ius ciuitatis Chriſtianæ amittere: extra Eccleſiam autem regnat Satan.*

6 [7] Non eſt bona [d] gloriatio veſtra. An neſcitis paululo fermenti totam maſſam fermentari?

7 [8] Expurgate igitur vetus fermentum, vt ſitis noua [e] maſſa, ſicut eſtis fermenti expertes. Etenim [f] Paſcha noſtrum pro nobis ſacrificatum eſt, *nempè* Chriſtus.

8 Itaque [g] feſtum agitemus non fermento veteri, nec fermento malitiæ & nequitiæ: ſed non fermentatis *panibus* ſinceritatis & veritatis.

9 [9] Scripſi vobis in epiſtola, ne commiſceamini cum ſcortatoribus.

10 [h] At non omninò cum ſcortatoribus mũdi huius, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris: alioquin debetis ſcilicet è mundo exire,

11 Nunc autem ſcripſi vobis ne commiſceamini, *id eſt* ſiquis quum frater nominetur, ſit ſcortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, aut ebrioſus, aut rapax: cum eiuſmodi, *inquam*, ne edatis quidem.

12 [10] Quid enim mea *intereſt* etiam de extraneis iudicare? nónne de ijs qui intus ſunt, vos iudicatis?

13 De extraneis verò Deus iudicat. tollite igitur iſtum ſceleratum ex vobiſipſis.

7 Alius finis excõmunicationis, ne contagio ad reliquos peruadat, quò fit vt neceſſariò ſit in Eccleſia retinẽda, ne alij aliorum contagione inficiantur.

8 Alluſione ad Paſchæ ceremoniã facta, hortatur vt impurum illum è ſuo cœtu eijciant. Olim, inquit, Paſcha celebraturis non licebat fermẽtatis panibꝰ veſci, adeò vt impurus haberetur & indignus qui Paſcha veſceretur qui fermentum vel deguſtaſſet. Porrò totam noſtram vitam eſſe oportet inſtar feſti illius Azymorum, in quo participes facti mactati illius Agni immaculati, omnem impuritatem tum ex nobis ipſis, tum ex domibus cœtibúſque noſtris procul abeſſe iubeamus. 9 Generalius iam loquitur, & quod de illo inceſtuoſo dixerat, ad alios etiam palam flagitioſos, & ſuis offendiculis Eccleſiam turbantes oſtẽdit pertinere, qui & ipſi ex Eccleſiæ communione ſint ordine legitimo eijciendi. Mẽtionem autem capiendi cibi faciens, vel Agapas reſpicit, in quibus Cœna Domini celebrabatur, vel communem vitæ vſum & conſuetudinem notat: quod & ipſum dextrè accipiendum eſt, nequis putet excommunicatione vel matrimonia dirimi, vel officia quæ alij alijs, vt parentibus filij, magiſtratibus ſubiecti, dominis ſerui, proximi denique proximis lucrifaciendis debent impediri. 10 Eijciendi falſi fratres ex cœtu: extranei iudicio Dei relinquendi.

d Immeritò & non bona ratione gloriamini, quaſi excellatis, quum inter vos tantum ſcelus inueniatur. *e Maſſæ nomine, vniuerſum Eccleſiæ corpus intelligit, ſingulos azymos, id eſt, ſpiritu innouatos, detracta vetere corruptione.* *f Agnus Paſchæ, metonymicè.* *g Totam vitam tanquam perpetuum feſtum agamus, iuſtè & integrè.* *h Si prorſus vobis eſſet abſtinendum ab eiuſmodi hominum conſortio, vobis ex ipſo mundo emigrandum eſſet: de ijs igitur loquor, qui in ſinu Eccleſiæ verſantur, quos debetis diſciplina Eccleſiaſtica ad frugem reuocare, non autem de exteris, quos debetis modis omnibus Chriſto lucrifacere.*

CAP. VI.

1 Inuehitur in forenſes contentiones, 6 quibus ſe mutuò vexabant ſub infidelibus, cum magno Euangelij dedecore. 9 deinde ſcortandi licentiam graui comminatione exagitat.

1 Suſtinet

Cap. VI.

1 SVſtinet [1] [a] aliquis veſtrûm negotium habẽs cum altero, iudicio experiri [b] ſub iniuſtis, [2] ac non ſub ſanctis?

2 [3] An ignoratis ſanctos mundum iudicaturos? quòd ſi per vos iudicabitur mundus, indigni eſtis [c] minimis iudicijs?

3 An ignoratis fore vt Angelos iudicemus? nedum *vt* quæ ad huius vitæ vſum pertinent *non iudicemus*?

4 [4] Itaque ſi [d] iudicia habeatis de ijs quæ ad huius vitæ vſum pertinent, [e] eos qui minimi fiunt in Eccleſia, eos *inquam* in ſubſellijs collocate.

5 [5] Vt vos pudeat, vobis *hoc* dico. Itáne non eſt inter vos ſapiens, ne vnus quidem, qui poſſit dijudicare inter fratres ſuos?

6 Sed frater cum fratre iudicio experitur, idque ſub infidelibus?

7 [6] Iam igitur omninò [f] impotentia in vobis eſt, quòd [g] iudicia habetis inter voſmetipſos. || [7] quare non potius iniuriam patimini? cur non potius damnum accipitis?

8 || At vos iniuriam facitis, & damno afficitis, idque fratres.

Mat.5.39, Luc.6.29, Rom.12.19. 1.Theſſ.4.6.

1 Tertia quæſtio de forẽſibus iudicijs, An liceat fideli fidelem ad infidelium tribunalia trahere. Reſpõdet, nõ licere, propter offendiculi videlicet. Neque enim per ſe malũ eſt.

2 Addit ſe nõ prohibere quominus ſi ita opus eſt, iure agere liceat cũ proximo, ſed ſanctis diſceptatoribus.

3 A comparatis colligit, non ſine ſanctorum iniuria iudices infideles à fidelibus quæri, quum ſanctos Deus ipſe, iudicando mundo & diabolis, ſit Chriſto Filio velut aſſeſſores daturus, nedum vt leues iſtas controuerſias, quæ æquitate ac bona conſcientia definiuntur, nõ poſſint dijudicare. 4 Concluſio, qua remedium huic malo præſcribit, nempe ſi de priuatis negotijs coram delectis ex Eccleſia arbitris inter ſe tranſigant: Cui muneri, inquit, vel infirmus quiſque veſtrûm ſatisfecerit. Non damnat igitur iudicum ſubſellia, ſed quid propter circunſtantiam temporis expediat oſtendit, idque ſine vlla iuris magiſtratus immunitione. Nec enim agit de iudicijs quæ inter infideles & fideles exercentur, neque de publicis iudicijs, ſed de controuerſijs, quas nihil prohibet domeſticis etiam arbitris componi. 5 Theſin accommodat ad hypotheſin, huc ſemper eos reuocans, vt falſam de ſua ipſorum prȩſtãtia opinionem eis adimat, vnde omnia hæc mala oriebantur. 6 Nunc etiam longius progreditur, & quanuis arbitros ex fidelium cœtu eis concedens, ſimpliciter non damnet, ſed ſtabiliat potiùs priuata iudicia, modò ſine offendiculo exerceantur. tamen teſtatur, ſi tales eſſent quales eſſe optandum erat, futurum fuiſſe vt ne hoc quidem remedio egerent. 7 Hoc maxima ex parte ſpectat ad alteram reprehenſionis partem, nempe, quòd etiam apud infidelium iudicum ſubſellia litigarent: quod offendiculum debuerant potius, quauis iactura, redimere. Sed & illud in genere verum eſt, cedendum eſſe nobis de iure noſtro, potius quàm temerè, aut aliquo vindicandæ iniuriæ ſtudio, extremum iuris rigorem experiamur. Corinthijs autem neutrum erat curæ, quos ait oportere reſipiſcere, niſi malint Dei hæreditate priuari.

a *Quaſi diceret, Eóne vos audacia proceſſiſſe, vt vos non pudeat Euangelium exponere profanorum ludibrijs.* b *Coram iniuſtis.* c *Infimis ſubſellijs.* d *Fora ac curias.* e *Viliſſimos quoſque.* f *Impotentia animi, ijs tribuitur qui à cupiditatibus ſe ſuperari ſinunt, vitium à temperantia & moderatione plurimum diſſidens: perſtringit igitur eos qui ferenda iniuria ſunt impares.* g *Controuerſias in foro diſceptandas.*

9 An ignoratis iniuſtos nõ eſſe Dei hæreditatem poſſeſſuros? [8] Ne errate. neque ſcortatores, neque idololatræ, neque mœchi, neque molles, neque qui concumbunt cum maſculis,

10 Neque fures, neque auari, neque ebrioſi, neque conuitiatores, neque rapaces, regni Dei hæreditatem poſſidebunt.

11 || Et hæc eratis nonnulli: ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in [h] nomine Domini Ieſu, & per Spiritum Dei noſtri.

12 || [9] [i] Omnia mihi licent, || at non omnia conducunt: omnia mihi licent, at ego [k] non redigar ſub vllius rei poteſtatem.

13 [10] Eſcæ ventri *deſtinatæ ſunt*, & vẽter eſcis. Deus autem & hũc & eas abolebit, corpus verò non ſcortationi, ſed Domino, & Dominus corpori.

14 Deus autem & Dominum ſuſcitauit, & || nos ſuſcitabit potentia ſua.

15 [11] An ignoratis corpora veſtra eſſe membra Chriſti? Num igitur tollens membra Chriſti, faciam *vt ſint* ſcorti membra? Abſit.

16 [12] An ignoratis eum qui aggluti-

Tit.3.3. Infra,10.28. Eccle.37.31. Rom.6.5.

8 Tranſitum ſibi parat ad quartum huius epiſtolæ tractatum de rebus medijs, diſſerens in primis quomodo viri mulieribus ritè vti vel non vti poſſint: cuius quæſtionis tres ſunt loci, Scortatio, Matrimoniũ & Cœlibatus. Ac Scortationẽ quidem penitus damnat: Matrimonium verò quibuſdam præcipit, vt remedium bonũ ac neceſſariũ, quibuſdã liberũ relinquit, quibuſdam non vt illicitum, ſed vt incommodum, non tamẽ ſine exceptione, diſſuadet. Cœlibatũ autẽ (ſub quo etiam virginitatem comprehẽdo) nemini præcipit: ſuadet tamẽ, at nec propter ſe, ſed propter aliud, nec omnibus, nec ſine exceptione. Dicturus autẽ in ſcortationẽ, incipit à generali reprehẽſione eorum vitiorũ, quibus opulenta & luxui dedita ciuitas præcipuè ſcatebat: ſeriò monens, reſipiſcentiam cum peccatorũ remiſſione, ſiue ſanctificationẽ cũ iuſtificatione indiuiduo nexu cohærere. 9 Secũdo loco Corinthios prȩfatur in rebus medijs ſimpliciter peccare: primùm quòd eis abuterẽtur, tum in eo quòd res medias ſine diſcrimine vſurpabãt, quũ earũ vſus ad charitatis regulam ſit exigendus: nec etiam ijs rectè vtatur qui intemperãter eis abutẽs, ſeſe illis tãquã dominis ſubijcit.

10 Secundo, quòd multa in rebus medijs recenſerent quæ per ſe eſſent illicita, veluti ſcortationẽ, quam perinde ac eſum & potũ inter merè naturales ac licitas appetitiones numerabant. Subijcit autẽ Apoſtolus hæc planè eſſe diſſimilia. Nam, inquit, ad neceſſarium huius vitæ vſum conditi ſunt cibi, quæ non eſt perpetua. Nam & cibi & tota iſta alimenti ratio breui ſpatio abolentur. At non idem ſentiendum eſt de ſcortationis impuritate, cui conditum non eſſe corpus, ſed è contrario puritati eſſe deſtinatum, vel illud oſtendit quòd Chriſto ſit conſecratum, ſicut & Chriſtus noſtris etiam corporibus, ea ipſa virtute qua reſurrexit, viuificandis, datus nobis eſt à Patre. 11 Expoſitio ſuperioris argumẽti à cõtrarijs, & eius applicatio. 12 Probatio eiuſdẽ argumẽti, Cõtrarij ſunt ex diametro ſcortum & Chriſtus, caro & ſpiritus, ergo qui vnũ eſt cum ſcorto, (quod quidẽ fit naturali illa corporũ cõmixtione) vnũ eſſe non poteſt cum Chriſto, quæ vnio eſt pura & ſpiritualis.

h *In Ieſu.* i *Quanuis reſtringenda eſt autem vniuerſalis nota ad res medias.* k *Is certè ſubijcitur rebus medijs, quicunque ſe illis non poſſe carere putat, vt planè ſeruitus ſub ſpecie libertatis adblandiens, manum in eiuſmodi homines injiciat.*

Gen.1.24, matth.19.5, mar.10.8, epheſ.5.32. Supra, 1.37, 2.cor.6.16. Infra, 7.23, 1.pet.1.18.

natur ſcorto, vnum eſſe corpus *cum ſcorto* ? [l] Fient enim, inquit,[m] qui ‖ duo *erant*, caro vna :

17 Qui verò agglutinatur Domino, vnus ſpiritus eſt.

18 [13] Fugite ſcortationem, omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus eſt: ſed qui ſcortatur, in proprium corpus peccat.

19 [14] An ignoratis ‖ corpus veſtrum eſſe tẽplum Spiritus ſancti, *qui eſt*, in vobis, quem habetis à Deo, [15] neque eſſe veſtri iuris ?

20 ‖ Nam empti eſtis pretio : glorificate igitur Deum in corpore veſtro, & in ſpiritu veſtro, quæ ſunt Dei.

13 Aliud argumentum, cur fugienda ſit ſcortatio, quoniã peculiari quadam turpitudine corpus commaculat. 14 Tertium argumentũ, Quòd ſcortator ſit ſacrilegus, quum corpora noſtra ſint Deo conſecrata. 15 Quartum argumentum, Quòd non ſimus noſtri iuris, vt alteri cuipiam alij, nedum Satanæ & carni, nos poſſimus addicere : quum nos Deus ipſe, & quidem maximo pretio, acquiſierit, vt & corpore & animo ſuæ gloræ inſeruiremus.

l Apud Moſem hæc non dicuntur de ſcortatione, ſed de martimonio : ſed cùm illa ſit iſtius corruptio & vtriſque ſit communis coniunctio carnis, non poteſt dici Apoſtolus hoc teſtimonio abuſus. *m Apud Moſem particula (duo) non legitur, ſed rectè expreſſa eſt tum hoc loco, tum Matth. 19.5. quia ſit tãtùm mentio viri & vxoris vnius, vnde refellitur polygamia: qui enim cum multis cõſueſcit, in multas veluti partes diſsipatur.*

CAP. VII.

1 Differens hic de coniugio, 4 quod eſt remediũ vitandæ ſcortationis, 10 indiſſolubile, 18 20 iubet vnumquenque ſorte ſua contentum viuere. 25 Quis virginitatis finis eſſe debeat oſtendit, 35 & qui coniugiũ ſuſcipere debeant.

CAP. VII. 1.Pet.3.7.

1 [1] CÆterùm [a] de quibus ſcripſiſtis ad me,[b] bonum *fuerit* viro mulierem non attingere.

2 Sed propter fornicationes, ſuam quiſque vxorem habeat, & propriũ quæque virum habeat.

3 ‖ [2] Vxori vir [c] debitam beneuolẽtiam reddat: ſimiliter autem & vxor viro.

4 [3] Vxor proprium corpus non habet in poteſtate, ſed vir: ſimiliter autem & vir proprium corpus non habet in poteſtate, ſed vxor.

1 De coniugio docet, quamuis cœlibatus ſua etiã habeat commoda, quæ poſtea explicabit, tamen vitãdæ fornicationis cauſa neceſſarium eſſe matrimonium: ſed ita vt neque vnus maritus plures vxores, nec vna vxor plures habeat maritos. 2 Secundò, declarat ſumma partium beneuolentia colendum eſſe coniugium. 3 Tertio monet alterum in alterius eſſe poteſtate, quòd ad corpus attinet, vt mutuò ſe fraudare non poſſint.

a Quòd attinet ad ea de quibus ad me ſcripſiſtis. *b Commodum & (vt dicitur) expediens, quia coniugium multas ſecum affert moleſtias, idque ex diuinæ inſtitutionis corruptela.* *c Debiti nomine, genus omne beneuolentiæ complectitur, quamuis tamen poſtea vnam ſpeciem copioſius perſequitur.*

5 Ne fraudate alius alium, [4] niſi ſiquid ex conſenſu ad tempus, vt [d] vacetis ieiunio & precibus: & rurſum ſimul conuenite, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam veſtram.

6 [5] Hoc autem dico ex conceſſione, non ex imperio.

7 Nam [e] velim omnes homines eſſe vt & ipſe *ſum*. ſed vnuſquiſque proprium donum habet ex Deo, alius quidem ita, alius autem ita.

8 [6] Dico autẽ [f] cœlibibus & viduis, bonum eis eſt, ſi manſerint vt *maneo* ego.

9 Quòd ſi ſe non continent, matrimonium contrahant : nam melius eſt matrimonium contrahere quàm [g] vri.

10 [7] Ijs autem qui matrimonio iuncti ſunt, denuntio non ego, ſed Dominus, ‖ Vxor à viro ne diſcedito.

11 Quòd ſi etiam diſceſſerit, maneat innupta, aut viro reconciliator : & vir vxorem ne dimittito,

12 [8] Reliquis autem ego dico, non Dominus, Siquis frater vxorem habet infidelem, quæ conſentiat ad habitãdum cum eo, ne eam dimittito.

13 Et vxor quæ habet virum infidelẽ, qui conſentiat ad habitandum cum ea, ne eum dimittito :

14 [9] Maritus enim infidelis [h] ſanctificatus eſt [i] vxori, & vxor infidelis ſanctificata eſt [k] viro : alioqui certè liberi veſtri improbi eſſent : [l] nunc autem ſancti ſunt.

4 Quartò, addit exceptionem, niſi alter ab altero abſtineat ex conſenſu mutuò vt liberius vacent precibus : qua in re tamen monet vt quid expediat cõſiderent, ne diuturniore iſta veluti cõiugij interruptione ad incontinentiã ſolicitentur.

Matth. 5.32, & 19.9, mar.10.11, luc.16.18.

5 Quintò, matrimoniũ docet non eſſe ſimpliciter omnibus neceſſarium, ſed ijs demùm qui donum continentiæ non habent. Eſt enim hoc donum ex peculiari Dei gratia. 6 Sextò, de repetendo matrimonio idẽ monet, nempe cœlibatum quidem probandum eſſe, ſed ijs demùm quibus datum eſt vt ſe poſſint continere : ſin minus, repetendas eſſe nuptias, vt conſcientiæ paci conſulatur. 7 Septimò, prohibet diſſidia & repudiorũ nũtiationes, (de adulterij enim crimine non agit, quod tũc erat Romanis etiam legibus capitale;) quibus diſſolui coniugij vinculũ negat, Chriſto ipſo autore. 8 Octauò, Matrimonia inter infidelem alteram partem, alteram verò fidelem, iam contracta, rata eſſe confirmat, vt fidelis infidelẽ deſerere non poſſit. 9 Reſpondet obiectioni, At fidelis polluitur ſocietate infidelis. Hoc verò negat Apoſtolus, & fidelem poſſe bona conſcientia vti infidelis coniugis vaſe, ex eo probat quòd liberi inde nati, ſancti (id eſt in promiſſione) cenſeantur. Singulis enim fidelibus dicitur, Ero Deus tuus, & feminis tui.

d Toti id vnum agatis. *e Optarim.* *f Totus hic locus facit aduerſus eos qui damnant ſecundas nuptias.* *g Libidine ita æſtuare, vt aut voluntas ſuccumbat tentationi, aut certè Deum pacata conſcientia non poſsis inuocare.* *h Pietas vxoris plus valet ad hoc vt coniunctio iſta pro ſancta habeatur, quàm mariti infidelitas ad hoc, vt coniugium iſtud profanetur.* *i Non in ſeſe eſt ille infidelis ſanctificatus, ſed reſpectu vxoris.* *k Sub. fideli.* *l Hic locus facit aduerſus catabaptiſtas & eos qui præciſam ſalutis cauſam ponunt in baptiſmo, fidelium enim liberi vi fœderis ſancti ſunt vel ante baptiſmum, accedit autem baptiſmus tanquam ſanctitatis ſigillum.*

15 [10] At ſi incredulus diſcedit, diſcedat, non eſt ſeruituti ſubiectus frater aut ſoror in [m] huiuſmodi *rebus*: [11] ſed ad pacem vocauit nos Deus.

16 Ecquid enim noſti vxor an virum ſis ſeruatura? aut ecquid noſti vir an vxorem ſis ſeruaturus?

17 [12] Sed vt vnicuique *donum* partitus eſt Deus, vt vnumquenque [n] vocauit Dominus, ita incedat: & in Eccleſijs omnibus conſtituo.

18 [13] Circunciſus aliquis vocatus eſt? ne [o] attrahat *præputium*: in præputio aliquis vocatus eſt? ne circuncidatur.

19 Circũciſio nihil eſt, & præputium nihil eſt, ſed obſeruatio mandatorũ Dei.

20 || Vnuſquiſque in qua vocatione vocatus fuit, in ea maneat.

21 Seruus vocatus es? ne ſit tibi [p] curæ: ſed ſi potes etiam liber fieri, potius *eo* vtere.

22 Etenim qui [q] in Domino vocatus eſt ſeruus, libertus Domini eſt: ſimiliter & qui liber vocatus eſt ſeruus eſt Chriſti.

23 || [14] Pretio empti eſtis, ne eſtote ſerui hominum.

24 [15] Vnuſquiſq; in quo vocatus fuit, fratres, in hoc maneat [r] apud Deum.

25 [16] De virginibus autem præceptũ Domini non habeo: [ſ] ſed do *vobis* quod ſentio, vt [t] cui Dominus per miſericordiam dederit fidum eſſe.

26 Exiſtimo igitur [u] hoc bonum eſſe propter [x] inſtantem neceſſitatem, bonum hoc *inquam* eſſe homini ita eſſe.

27 Alligatus es vxori? ne quære diſſolutionem: ſolutus es ab vxore? ne quære vxorem.

28 Quòd ſi etiam duxeris vxorem, non peccaſti: & ſi nupſerit virgo, non peccauit: ſed [y] afflictionem in carne habituri ſunt *qui ſunt* huiuſmodi, ego verò vobis [z] parco.

29 Hoc autem aio, fratres, quoniam tempus [a] contractum eſt in poſterum: vt & qui habẽt vxores, ſint vt non habẽtes;

30 Et qui [b] flent, vt non flentes: & qui gaudent, vt non gaudentes; & qui emũt, vt non obtinentes:

31 Et qui vtuntur [c] mũdo hoc, vt non abutentes. præterit enim [d] ſpecies huius mundi.

32 Velim autẽ vos abſq; ſolicitudine eſſe. Qui cœlebs eſt curat ea quæ *ſunt* Domini, quomodo placiturus ſit Domino:

33 At qui duxit vxorẽ, [e] curat ea quæ ſunt mũdi, quomodo placiturus ſit vxori.

34 Diſcretæ ſunt ea quæ *eſt* vxor & ea quæ *eſt* virgó. quæ *eſt* innupta, curat ea quæ ſunt Domini, vt ſit ſancta cum corpore, tum [f] ſpiritu: quæ verò nupta eſt, curat ea quæ ſunt mundi, quomodo placitura ſit viro.

35 Hoc autem dico [g] veſtro commodo: non vt laqueum vobis inijciam, ſed vt decenter & aptè adhæreſcatis Domino abſque vlla diſtinctione.

36 [17] Cæterùm ſiquis aliquid non decens à ſe in virginem ſuam committi pu-

10 Reſpõdet quæſtioni, Quid ſi infidelis fidelem deſerat? tum verò, inquit, liber eſt fidelis, quoniam ab infideli eſt deſertus.

11 Nequis prætextu iſtius libertatis infideli præbeat diſcedẽdi occaſionem, ſignificat pacificè colendum eſſe matrimonium etiam cum infideli, vt ſi fieri poſſit lucrifiat.

Epheſ.4.1. Supra.6.20, 1.pet.1.18.

12 Occaſione ex eo arrepta quod de ſeruitute & libertate coniugij dixerat, digreditur ad generalem doctrinam de vitæ ſtatu & conditione externa, vt circunciſione & præputio, ſeruitute & libertate: generaliter monens vt quiſque ſua ſorte contentus viuat in Domino, quoniam externa illa vt circunciſum eſſe vel incircunciſum, ſeruum vel liberum, non ſunt ex regni Dei (vt loquuntur) eſſentia. 13 Significat tamen in his exemplis non omnia eſſe paria, quoniam circunciſio per ſe non ſit appetenda, libertatem verò, ſeruos appetere nihil prohibeat. In eo igitur duntaxat paritas eſt, quòd in iſtis non ſit poſitum regnum Dei, ac proinde iſta non impediant quominus Deo pareamus. 14 Rationem diſſimilitudinis oſtendit, quoniam qui circunciſionem affectaſſet, ſeſe iam non Deo, ſed humanæ traditioni ſubijciebat. Eſt autem hoc multo magis de ſuperſtitionibus intelligendũ, quas nonnulli inter res medias ſtultè numerant, 15 Repetitio generalis doctrinæ. 16 Virginitatem nulli præcipit, ſuadet tamẽ & laudat propter aliud, nempe tum propter præſentis temporis neceſſitatem, quum fidelibus vix liceret vno loco conſiſtere, & præſentis vitæ commodis frui, ac proinde expeditiores eſſent qui familia non grauabãtur: tum etiam propter huius vitæ curas, quas ſecum neceſſariò matrimonium trahit, vt illis animum diſtrahi ſit neceſſe: quòd in mulieribus præſertim locum habet.

17 Iam ad parentes ſe conuertit, in quorum poteſtate ſint liberi, monens vt ſuperiorem doctrinam ſequuti, diſpiciãt quid ſuis liberis conueniat, ne vel neceſſario aduerſus incõtinentiam remedio ipſos priuent, vel ad matrimonium adigant, vbi neque voluntas eò inclinat, nec vlla vrget neceſſitas: & rurſus virginitatem laudat: ſed ſimpliciter, neque in omnibus.

[m] *Quum eiuſmodi quippiam inciderit.* [n] *Certo generi vitæ addixit.* [o] *Attrahere, ſub. præputium dicitur, qui chirurgi opera præputiatur, quod quidem fit cute ferro adducta, vt glandem rurſus operiat. Celſ. lib. 7. cap. 25.* [p] *Quaſi hæc vocatio ſit Chriſto indigna.* [q] *Qui quum ſeruus ſit conditione, vocatus eſt ad Chriſti participationem.* [r] *Ita ſincerè & ex animo, vt vos Deo approbetis.* [ſ] *Pro ratione circumſtantiarum hoc vobis conſulo.*

[t] *Quod dicturus ſum dico ego, qui homo quidem ſum, ſed dignus cui fides adhibeatur, quia vt talis eſſem, à Domino ſum conſequutus.* [u] *Virginem manere.* [x] *Propter neceſſitatem quæ ſanctos ſolet aſſiduè vrgere, quorum videlicet perpetua eſt iactatio, vt eorum conditio minimè videatur ad coniugium accommodata, niſi ex altera parte carnis infirmitas ad illud adigat.* [y] *Carnis nomine comprehendit quæcunq; ad præſentem vitam ſpectant, coniugium enim multa ſecum incommoda trahit: inclinat ergo ad cœlibatum, non quòd in eo collocet Dei cultum magis quàm in matrimonio, ſed propter ea incommoda, quibus ſi fieri poſſet, cuperet omnes eximi, vt vni Deo vacarent.* [z] *Cupio infirmitati veſtræ conſultum.* [a] *In fines ſiquidem ſeculorum peruenimus.* [b] *Fletus appellatione res aduerſas, gaudij proſperas intelligunt Hebræi.* [c] *Iis rebus quas hic Dominus nobis concedit.* [d] *Habitus, figura, vel forma, indicat autem hic nihil eſſe ſolidum.* [e] *Diſtrahuntur cogitationes eorum qui ſunt coniugio deuincti, ideò ſi cui datum eſt continere, commodior eſt cœlibatus: cæterùm poſſunt etiam coniuges curare quæ ſunt Domini. Clem. Strom. 3.* [f] *Animo.* [g] *Significat ſe nemini imponere neceſſitatem vel ducendæ vxoris vel non ducendæ, ſed ſimpliciter proponere vtrum vitæ genus ſit commodius.*

tat, ſi florem ætatis excedat, & ita debet fieri: quod vult faciat,[h] non peccat: iungantur matrimonio.

Rom.7.2.
1.Theſſ.4.8.

18 Quod de cœlibe marito, de vxore quoque vidua pronuntiat, licere ipſi videlicet alias nuptias cōtrahere, modò id religioſiſſimè faciat: nec tamē diſſimulat eam fore à multis curis liberam quæ cœlebs permāſerit.

37 Qui verò ſtat firmus [i] in corde, nec adigitur [k] neceſſitate, ſed in poteſtate habet propriam voluntatem, & hoc decreuit in corde ſuo, vt ſeruet ſuam virginem, bene facit.

38 Itaq; qui dat nuptum, bene facit: qui verò non dat nuptum, [l] melius facit.

39 ‖ [18] Vxor alligata eſt [m] lege quandiu viuit vir ipſius: quòd ſi [n] obdormierit vir ipſius, libera eſt ad cui vel nubēdum: tantùm [o] in Domino.

40 Sed beatior eſt ſi ita maneat, ſecūdum meam ſententiam: ‖ puto autem me quoque Spiritum Dei habere.

h Benefacit, vt explicat, infra. verſ. 38. i Apud ſe, Hebr. k Cui non obſtat filiæ infirmitas, aut alia aliqua ratio quominus eam liberè poſſit ſeruare virginem. l Commodius liberis conſulit, idq; non ſimpliciter, ſed conditionibus antea expreſſis. m Per legem matrimonij. n Mortuus fuerit. o Religiosè & cum Dei timore.

CAP. VIII.

1 Ab hoc loco vſque ad finem decimi capitis dehortatur vt ab impuris Gentilium epulis abſtineant. 8 Abuſum Chriſtianæ libertatis coercet, 11 & ſcientiam charitate frænandam docet.

1 CÆterùm [1] de ijs quæ idolis immolantur, ſcimus nos [a] omnes ſcientia eſſe præditos. Scientia [b] inflat, charitas verò [c] ædificat.

2 Quòd ſiquis *ſibi* videtur aliquid ſcire, nondum quicquam nouit ſicut oportet noſſe.

3 Sed ſiquis diligit Deum, hic edoctus fuit ab eo.

4 [2] De eſu igitur eorum quæ [d] idolis

CAP.VIII. 1 Aggreditur aliam rerum mediarum speciē, nempe idolothytorum, ſiue carnium immolatitiarum vſum. Remouet autē in primis quæ Corinthij promiſcuè idolothytis vtentes prætexebant. Primùm igitur afferebant, iſtud ciborum diſcrimen imperitorum hominum eſſe, ſibi verò perſpectum eſſe Chriſti beneficium, qui faceret vt omnia iſta eſſent munda mundis. Eſto, inquit Paulus, ſimus omnes abundè inſtructi Chriſti notitia: dico tamen non eſſe in iſta notitia ſimpliciter acquieſcendum. Ratio eſt, quia niſi charitate notitia temperetur, non modò non iuuat, ſed etiam plurimùm nocet, quum ſit faſtus magiſtra: imò ne nomen quidem diuinæ notitiæ meretur, à Dei dilectione, ac proinde charitate proximi ſeiuncta. 2 Applicatio eius reſponſi ad idolothyta, Concedo (inquit) idolum eſſe re vera inanem quādam imaginationem, & vnum eſſe Deum ac Dominum, ac proinde cibos non poſſe ab idolo vel ſanctos vel impuros reddi: at non inde conficitur promiſcuè illis vti vt quibuſuis cibis licere.

a Reſtringenda eſt nota vniuerſalis, vt apparet verſ. 7. tum notandum eſt ſubeſſe ironiā, vt apparet ex verſu proximo. b Vanitati & arrogantiæ veluti materiam ſubminiſtrat, quatenus charitate deſtruitur. c Inſtruit proximum. d Idolum hoc loco ſumitur pro ſimulachro ad numen repræſentandum efficto, cui cultus exhibeatur, vnde dicta idololatria.

immolantur, ſcimus idolum [e] nihil *eſſe* in mundo, & nullum *eſſe* Deum alium niſi vnum.

Iohan. 13.13,
infra. 12.3.

5 Nam etiamſi ſint qui dicantur dij & in cœlo & in terra: (ſicut ſunt dij multi, & domini multi.)

6 Nobis tamen vnus *eſt* Deus Pater ille,[f] à quo omnia, & nos [g] in ipſo: & ‖ [h] vnus Dominus Ieſus Chriſtus,[i] per quem omnia, & nos per ipſum.

3 Ratio cur id non conſequatur, hæc eſt, quia quod vos ſcitis, non deſunt qui ignorent: externarũ autē actionum iudicia non tātùm à veſtra ſed etiam à ſpectatorum conſcientia dependent, ac proinde veſtræ actiones non tantũ ad veſtrā ſciētiam, ſed etiā ad fratrum ignorantiam accommodari debent.

7 [3] Sed non in omnibus *eſt* ea ſcientia.[4] nonnulli enim *cum* [k] cōſcientia idoli vſque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt: & conſcientia eorum, infirma quum ſit, polluitur.

8 [5] Cæterùm eſca nos non commēdat Deo neque enim ſi veſcamur, abundantiores ſumus: neq; ſi non veſcamur, pauperiores reddimur.

9 Sed videte ne quo modo poteſtas illa veſtra offendiculo ſit ijs qui infirmi ſunt.

Rom.14.15.

10 [6] Etenim ſiquis viderit te qui ſciētia præditus es, in idoleio accumbere, nónne conſcientia ipſius qui infirmus eſt inſtruetur ad edendum ea quæ ſunt idolis mactata?

11 ‖ [7] Et tua iſta ſcientia frater qui

4 Applicatio rationis, Multi ſunt qui non poſſunt niſi titubante cōſcientia veſci idolothytis, quòd ea impura eſſe exiſtimēt: itaq; ſi tuo exemplo aggrediantur quod intus arbitrantur Deo diſplicere, polluitur eorum conſcientia hoc eſu: cui malo occaſionem præbuiſti. 5 Occupatio, An verò propterea æquũ fuerit nos iure noſtro fraudari? Imò, inquit Apoſtolus, nihil quod ad Chriſtianiſmum attinet, vobis decedet ſi abſtinueritis in fratrum gratiam, ſicut etiam ſumptus cibus nihilo vos reddet ſanctiores. Neque enim noſtri commendatio coram Deo poſita eſt in cibis: ſed cum fratris offendiculo vti libertate, id verò eſt libertate abuti, cuius è cōtrario legitimus vſus eſt ſiquis ea ſic vtatur, vt fratris infirmi rationem habeat. 6 Altera clarior eiuſdem rationis applicatio, propoſito exemplo accubitus in idolorum templo: quod factum Corinthij malè inter res medias numerabant, quum ſimpliciter ſit prohibitum ob loci circumſtantiā etiam, etiam ceſſante offendiculo vt ſuo loco dicetur. 7 Amplificatio argumenti à comparatis ſimul & contrarijs ſumpta. Tu (inquit) homuncio de tua ſcientia tibi placens, quæ planè nulla eſt, (neque enim ſi vera ſcientia præditus eſſes, in idolorum templo accumberes) fratrémne peſſundabis, tuo exēplo infirmam eius conſcientiam ad malè agendum confirmans, pro quo ſeruando Chriſtus ipſe etiam mortem ſubijt?

e Inane & vanum ſomnium. f Quum Pater à Filio diſtinguitur, illi principium tribuitur. g Subſiſtimus. h Sed quemadmodum Pater Dominus etiam dicitur, ſic Filius Deus, vnius ergo nomen non perſonas, ſed naturam reſpicit. i (Per) non cauſam inſtrumentalem, ſed efficientem ſignificat: operatur enim vnà Filius cum Patre, quod non eſt ita accipiendum vt duas cauſas conſtituamus, quum vna ſit natura & ſimplex vtriuſque, etiamſi Perſonæ ſint diſtincti. k Conſcientiam idoli vocat tacitum eorum iudicium qui immunda putabant eſſe quæ idolis offerebantur, ideóque illis bona conſcientia vti non poterant: hæc enim eſt vis conſcientiæ vt opus natura ſua medium, ſi bona fuerit bonum reddat, ſin mala, malum.

infirmus eſt, propter quem Chriſtus eſt mortuus, peribit?

12 [8] Ita autem peccantes in fratres, & vulnerantes ipſorum conſcientiam infirmam, in Chriſtum peccatis.

13 ‖ [9] Quapropter ſi eſca facit vt offendat frater meus, non veſcar carnibus in æternum, nec faciam vt frater meus offendat.

Rom.14.21.

8 Alia amplificatio, eiuſmodi infirmi fratris offenſionem in Chriſtum ipſum redúdare, ne putent iſti ſibi cum infirmis tantùm fratribus eſſe negotium. 9 Concluſio, quam Paulus in ſua ipſius perſona concipit, ne videatur ab alijs exigere cui ſeſe prior ipſe non ſubijciat. Malim quidem ego, inquit, in perpetuum vſque omni carnis genere abſtinere, quàm peccandi occaſionem vlli fratri meo præbere: nedum vt certo loco vel tempore recuſem in fratris gratiam immolatitijs carnibus nō veſci.

CAP. IX.

1 Oſtendit qualiter libertate à Domino ſibi permiſſa 15 vltrò abſtinuerit, 18 22 ne quem in rebus medijs offenderet. 24 Vitamq; noſtram ſtadij inſtar eſſe dicit.

1 NOnne [1] ſum Apoſtolus? nónne ſum liber? [2] Nónne Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum vidi? nónne opus meum vos eſtis [a] in Domino?

2 Si alijs non ſum Apoſtolus, at certè vobis ſum. nam [b] ſigillum apoſtolatus mei vos eſtis in Domino.

3 [3] Mea reſponſio apud eos [c] qui in me inquirunt, hæc eſt.

4 [4] Annon habemus poteſtatem [d] veſcendi ac bibendi?

5 Annon habemus poteſtatem [e] ſororem vxorem circunducendi, vt & reliqui Apoſtoli, & fratres Domini & Cephas?

Cap.IX

1 Antequā longius progrediatur in propoſita hypotheſi idolothytorum, voluit omnium iſtorum malorum cauſam oſtendere ſimul & tollere, nempe quod de ſuo iure non putarent Corinthij ſe teneri decedere in cuiuſquam gratiam. Proponit igitur ſeſe pro exemplò, & quidem in re penè prorſus neceſſaria. Agit tamen de vtroque ſeorſim, ac primùm de perſona. Si (inquit) cauſamini vos eſſe liberos, ac proinde velle veſtra libertate vti, an non ſum & ego liber, quum ſim etiam Apoſtolus. 2 Apoſtolatum ſuum probat ab effectis, quòd ab ipſo Ieſu Chriſto fuerit deſignatus, & apud eos ipſi ſui muneris autoritas fuerit ipſorum conuerſione magnificè obſignata. Proponit autem illis hæc omnia ob oculos, vt pudeat illos ſeſe non aliquouſque in infirmorum fratrum gratiam demittere, quum ipſe Apoſtolus nihil non feciſſet vt eos penitus profanos Dei lucrifaceret.

3 Obiter hoc addit, ac ſi diceret, Tantum abeſt vt poſſitis de meo Apoſtolatu dubitare, vt etiam eos qui hoc reuocant in controuerſiam ſoleam, oppoſitis ijs quæ apud vos per me egit Dominus, refellere. 4 Iam de re dicit. Quum & liber ſim & verè Apoſtolus, cur mihi non liceat, non dico veſci idolothytis, ſed meis laboribus ſuſtentari, atque adeò vxorem etiam alere: quod & reliqui Apoſtoli, ac nominatim Iohannes & Iacobus cognati Domini, & ipſe Petrus iure faciunt.

a Per Dominum. b Sigilli inſtar quo confirmetur meum Apoſtolatum vere eſſe à Domino. c Qui de me, quaſi iudices de reo quæſtionem habent. d Eccleſia videlicet ſumptu. e Fidelē.

6 An ſolus ego & Barnabas non habemus poteſtatem [f] non operandi?

7 [5] Quis [g] militat proprijs ſtipendijs vnquam? quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? aut quis paſcit gregem, & de lacte gregis non edit?

8 [6] Num [h] ſecūdùm hominem hæc dico? nónne etiam Lex hæc dicit?

9 Nam in Moſis Lege ſcriptum eſt, ‖ Non obligabis os boui trituranti. [i] Num boues curæ ſunt Deo?

10 An hoc propter nos omninò dicit? propter nos enim *hoc* ſcriptum eſt, quòd ſub ſpe debeat is qui arat arare: & qui triturat ſub ſpe, ſpei ſuę particeps eſſe

11 ‖ [7] Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnum *fuerit* ſi nos veſtra carnalia meſſuerimus?

12 [8] Si alij *ſui* in vos [k] iuris participes ſunt, *cur* non potiùs nos? atqui non vſi fuimus iure iſto: ſed omnia ſuſtinemus, nequid remoremur Euāgelium Chriſti.

13 [9] An neſcitis ‖ eos qui ſacris operantur, *ea quæ* ex [l] ſacrario *ſunt* edere? *&* qui altari aſſident, cum altari [m] participare?

14 Ita Dominus conſtituit ijs qui Euangelium annuntiant, [n] vt ex Euangelio viuant.

15 Ego tamen nullo iſtorum ſum vſus. [10] Neque verò hæc ſcripſi vt ita fiat in me, nam bonum eſt mihi mori potiùs quàm vt gloriationem meam aliquis in-

Deut.15.4, 1 tim.5.18.

Rom.15.27.

Deut.18.1.

5 Ne videretur Apoſtolus grauare, æquum eſſe quod facerent oſtēdit à comparatis, quum & milites ſtipendijs acceptis, & agricolæ ſuorum laborū fructibus & paſtores ſui gregis prouentu viuāt. 6 Secundo loco profert etiam ordinationis diuinæ autoritatem, à cōparatis. 7 Aſſumptio argumentorum cum amplificatione, quoniam ne ſic quidem petitur ab illis merces, quæ meritis reſpondeat. 8 Aliud argumentum maximi momenti: Alij apud voſmetipſos aluntur, ergo & mihi licuit, idque etiam potius quam cuiquam alij: & tamen recuſaui, & quiduis adhuc potius malo perpeti, ne quid ſit quod retardet Euangelium Chriſti. 9 Vltimo tandem loco expreſſam de Leuitarum alimentis Legem profert, quo tamen iure vti noluerit. 10 Obiter auertit ſuſpicionem, quòd hæc ſcripſiſſet quaſi mercedem non perſolutam repetens. Imò, inquit, mori malim, quàm in hoc inſtituto gratis euangelizandi non perſeuerare. Nam teneor quidem omninò euangelizare, quū hoc munus ſit mihi à Domino commiſſum: ſed niſi vltrò & ipſius Dei amore hoc fecero, nihil ſanè fecerim quod probetur: Quòd ſi mallem Euangelium malè audire quàm mercedem non accipere, tum ſanè conſtaret me non Euangelij, ſed mercedis cauſa labores iſtos ſubire. Hoc autem ego appello iure ſuo non vti ſed abuti. Itaque non hac in re, ſed in cæteris etiam (quantum fieri potuit) omnibus omnia ſum factus, vt eos lucrifacerem Chriſto & vnà cum ipſis Chriſto lucrifierē.

f Non viuendi ex manuum labore. g Militare ſolet. h Num ijs tantum nitor quæ ex hominum conſuetudine valent? i Num ad boues proprie reſpexit Dominus quum hanc legem conderet? nam alioqui minima etiam ad Dei curam pertinent. k Ius appellat facultatem viuendi alieno ſumptu. l De templo (metonymia) id eſt, de ijs quæ in templo offeruntur. m Altaris ſunt ſocij in diuidenda victima. n Ex eo quod Euangelium prædicant. ſequitur ex hoc loco, Paulum ex miſſarum prouentibus, & eius generis ſuperſtitionum, victum nec ſibi quæſiuiſſe, nec voluiſſe inde alijs quæri.

anem reddat.

16 Etenim ſi euangelizem, non eſt quod glorier: neceſſitas enim mihi incumbit. væ autem mihi eſt niſi euangelizem.

17 Nam ſi volens hoc faciam, mercedem habeo: ſin inuitus, diſpenſatio credita eſt mihi.

18 Quæ igitur mihi eſt merces? vt quum euangelizem, gratuitum [o] cõſtituam Euangelium Chriſti, vt ne abutar iure meo in Euangelio.

19 Nam quum liber ſim ab omnibus, omnibus meipſum ſeruum feci, vt plures lucrifaciam.

20 Et factus ſum Iudæis vt Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: ijs qui ſub [p] Lege ſunt, vt ſi *eſſem* ſub Lege, vt eos qui ſub Lege ſunt, lucrifaciam:

21 Exlegibus vt exlex, (*ita tamen* vt non ſim exlex Deo, ſed ſublex Chriſto) vt lucrifaciam exleges.

22 Factus ſum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciam: [q] omnibus factus ſum omnia, vt omninò aliquos ſeruem.

23 Hoc autem facio propter Euangelium, vt [r] vnà particeps eius fiam.

24 [11] An ignoratis, eos qui in ſtadio currunt, omnes quidem currere, ſed vnum accipere præmium? ſic currite vt comprehendatis.

25 Porrò quiſquis certat, in omnibus eſt [ſ] continens. Illi quidem igitur vt perituram coronam accipiant, *ſunt continentes*: nos autem, vt incorruptam.

26 Ego igitur ita curro vt non in incertum: ſic pugillem ago vt aerem non cædens.

27 Sed contundo [t] corpus meum, & in ſeruitutem redigo: ne quo modo, quum alijs prædicarim, ipſe [u] reprobus fiam.

11 Aliam huius mali cauſam affert, nempè quòd gulæ eſſent dediti. Erant enim ſolennes ſacrificiorum epulæ: & plus ſatis celebratus ſemper fuit ſacerdotum luxus. Itaque durum iſtis erat luxui aſſuetis, quũ præſertim libertatem Euangelicã prætexerẽt, ab his conuiuijs arceri. Eos verò ex aduerſo Apoſtolus, tum iucunda ſimilitudine, tum etiam ſuo exemplo ad ſobrietatem, imò etiam ad carnis mortificationem vocat, negans aptos eſſe ad curſum vel pugilationem (cuiuſmodi certamina Iſthmica erant) qui corpori indulgerent: ac proinde affirmans, nullum eos præmium manere, niſi aliam vitæ rationem inſiſterent.

o Pro quo nullus fiat ſumptus, ab ijs quibus illud annuntio. p Legis vocabulum, hoc loco ad illam partem quæ erat cæremoniarum eſt reſtringendum. q In rebus medijs & indifferentibus, quaſi diceret, me in omnes formas mutaui, vt omni ratione aliquos ſeruarem. r Vt & ego cum ijs quibus illud annuntio, fructum ex Euangelio percipiam. ſ Exquiſitiſſima vtitur dieta. t Veterem hominem ſpiritui reluctantem.

u Reprobum non opponit electo, ſed probato. eum nimirum quem experientia oſtenderit non talem eſſe qualem eſſe oportebat.

CAP. X.

1 Si Deus Iudæis non pepercit, neque ijs parcet quibus ſors eſt æqualis. 3 4 in teſſeris externis ſua gratia. 14 Itaque abſurdum eſſe participes fieri menſæ dæmoniorum eos qui Cœna Domini communicant, 24 & qui in rebus medijs rationem proximi non habent.

1 [1] NOlim autem vos ignorare fratres, || [a] Patres noſtros omnes ſub illa nube fuiſſe, || & omnes per mare tranſiuiſſe:

2 [2] Et || omnes [b] in Moſen [c] baptizatos eſſe nube & mari:

3 Et omnes [d] eandem [e] eſcam ſpiritualem ediſſe:

4 || Et omnes eundem potum ſpiritualem bibiſſe. Bibebant enim [f] ex ſequente ſpirituali Petra: Petra verò [g] erat Chriſtus.

5 Sed pleroſque illorum non approbauit Deus. || proſtrati ſunt enim in deſerto.

6 [3] Hæc autem [h] typi noſtri fuerũt, vt ne concupiſcamus res malas, || ſicut illi concupierunt.

7 Ne igitur idololatræ eſtote, ſicut quidam eorum, vt ſcriptum eſt, || Sedit populus ad edendum ac bibendum: ac ſurrexerunt ad ludendum.

8 Neque ſcortemur, || ſicut quidam eorum ſcortati ſunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

9 Neque tentemus [i] Chriſtum, || ſi-

Cap.x.
Exod.13.21, num.9.18.
Exod.14.22.
Exod.16.18.
Exod.17.6, num.20.10, & 21.16.
Num.26.65.
Num.11.4. & 26.64, pſal.106.14.
Exod.32.6.
Num.25.9.
Num.21.6, pſal.106.14.

1 Illuſtrat quod dixerat, propoſito horrendo iudicij Dei exemplo, in eos qui & ipſi eaſdem re ipſa, id eſt, eiuſdem adoptionis & ſalutis teſſeras atque nos habebant, & nihilominus quum idolorum epulis ſeſe dedidiſſent, horrendis & multiplicibus pœnis affecti, in deſerto perierunt. Hæc autem præterquam quòd appoſitiſſimè dicuntur in eos qui idololatrarum conuiuijs intererant, ideò etiam videntur referri quod nonnulli, dummodo cœtus Eccleſiaſticos frequentarent, & baptizati ſacro conuiuio intereſſent, Chriſtum confitentes, externa illa putabant tanti non eſſe, vt Deus propterea ipſis ſuccenſeret. 2 Re paria fuerunt veterum Sacramenta cum noſtris, vt quæ & ipſa in vnum Chriſtum reſpicerent, qui varijs typis ſeſe illis ingerebat. 3 Applicatio exempli, aduerſus eos qui cupiditatibus ſuis abripiuntur extra metas à Deo propoſitas. Hæc enim eſt malorum origo, cuiuſmodi ſunt, idololatria (cuius comes eſt gula) ſcortatio, inſurrectio aduerſus Chriſtum, murmur, & ſimilia quæ grauiſſimis pœnis in populo veteri Dominus vindicauit: vt nos qui illis ſucceſſimus, & multo pleniorem habemus diuinæ voluntatis declarationem, ita fiamus cautiores.

a Sic Paulus loquitur fœdus reſpiciens, non perſonas, niſi in genere. b Moſe illis præeunte. c Omnes quidem externo ſymbolo baptizati fuerunt, ſed non reipſa, quod illis, non Deo imputandum. d Eandem videlicet atque nos. e Mannan, quæ ſpiritualis fuit cibus credentibus, qui fide Chriſtum verum cibum amplectebantur. f Ex riuo & rupe profluente, qui populum ſit comitatus. g Sacramentaliter ſignificabat, i. ita vt eſſet vera adiuncta rei veritas: Deus enim non nudum ſignum, ſed rem etiam ipſam ſignificatam offert fide ſpiritualiter percipiendam. h Qui Sacramenta noſtra ſignificarent, fuit enim Circunciſio Iſraelitis quidem ſigillum iuſtitiæ, nobis autem typus fuit baptiſmi, ſic de alijs. i Tentare Chriſtum, eſt eum velut ad certamen prouocare, quod ij faciunt, qui eius cognitione abutentes, eam ſuis cupiditatibus prætexunt.

cut quidam eorum tentarunt, & à ſerpentibus perierunt.

10 ‖ Neque murmurate, ſicut quidam eorum murmurarunt, & perierunt ab Exterminatore.

11 Hæc autem omnia typicè eueniebant eis: & ſcripta verò ſunt ad noſtri admonitionem, in quos [k] fines ſeculorum occurrerunt.

12 [4] Itaque qui *ſibi* videtur ſtare, videat ne cadat.

13 Tentatio vos non cepit, niſi [l] humana. fidelis autem *eſt* Deus, qui non ſinet vos tētari ſupra *id* quod poteſtis, ſed [m] præſtabit vnà cum tentatione etiam euaſionem, vt poſſitis ſufferre.

14 Quapropter dilecti mei, fugite ab idololatria.

15 [5] Vt peritis loquor: iudicate vos quod aio.

16 Poculum [n] benedictionis cui benedicimus, nónne [o] communio ſanguinis Chriſti eſt? panis quem frangimus, nónne communio corporis Chriſti eſt?

17 Quoniam vnus panis, vnum corpus multi ſumus: nam omnes vnius panis ſimus participes.

18 Videte Iſraelem *qui eſt* [p] ſecundum carnem: nónne qui edūt victimas, [q] participes ſunt altaris?

19 Quid ergo dico? idolum aliquid eſſe, aut quod idolis immolatum eſt, aliquid eſſe?

20 Imò *illud dico*, quæ immolant Gentes, dæmonijs immolare, & non Deo. nolim autem vos [r] participes dæmoniorum eſſe.

21 Non poteſtis poculum Domini bibere, & [ſ] poculum dæmoniorum: non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum.

22 Nónne prouocamus ad iram Dominum? num validiores eo ſumus?

23 ‖ [6] [t] Omnia mihi licent, at non omnia conferunt: omnia mihi licent, ſed nō omnia ædificant.

24 Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quiſque quod alterius *eſt*.

25 [7] Quicquid in [u] macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conſcientiam.

26 ‖ Domini enim eſt terra & [x] plenitudo eius,

27 Quòd ſiquis infidelium vos vocat, & vultis ire, quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conſcientiam.

28 At ſiquis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum eſt, ne edite, propter illum qui indicauit, & propter conſcientiam. Domini enim eſt terra & plenitudo eius.

29 Conſcientiam autē dico non tuam, ſed illius alterius. [8] cur enim libertas mea damnatur ab alia conſcientia?

30 Et ſi ego per [y] gratiam *cibum* participo, cur *ob id* impius iudicor pro quo ego gratias ago?

31 ‖ [9] Siue igitur editis, ſiue bibitis, ſiue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

32 Eſtote ſine offendiculo & Iudæis & Græcis, & Eccleſiæ Dei:

33 Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipſius vtilitatem, ſed multorum, vt ſeruentur.

um.14.37,
dic.1.24.

Tandem
d Corin-
hios ipſos
elabitur,
monens ne
ibi placeāt,
d vt potius
tanæ aſtu-
s occur-
nt. Vtitur
men inſi
atione, &
s etiam e-
it, ne vi-
i poſſit
s perditis
s idolola-
s & Chri-
contem-
oribus qui
deſerto
ierūt, pe-
s ſimiles
ere.

Iam re-
ns ad il-
idolorū
las, ne
d tergi-
ſari poſ
, præfa-
ſeſè non
rationi-
vſurum
m quas
met opti
norint.
autē in-
tio à ſi-
i: Sacra
uia Chri
norum
pignora
munio-
ipſorum
Chriſto
primis,
nde etiā
ſe Iſraelitæ quoq; ſuis ſacrificijs mutuā in vna eademq;
gione copulationem ſanciunt: Ita igitur etiam idololatræ
ſuis idolis aut potius dæmonijs (idola enim nihil ſunt)
nnibus illis epulis copulantur. Ex quo efficitur mēſam il-
eſſe dæmoniorum menſam: fugienda eſt igitur vobis. Ne-
enim fieri poteſt vt cum Domino ſimul & cum dæmonijs
quam habeatis commune, nedum vt huiuſmodi epulas in
us medijs rectè numeretis. An igitur vultis cum Deo con-
gere, & ſi id feceritis, an vos putatis fore ſuperiores?

eculum hoc noſtrū finis vocatur, eſt enim ſeculorū complemētū.
Quæ ab infirmitate proficiſcitur. m *Ille qui vos veſtri boni*
tentari voluit, aditum faciet ad euadendum. n *Gratiarum*
nis, vnde Euchariſtia dicitur ſacrum illud epulum. o *Efficax*
ra noſtra cum Chriſto coniunctionis atque adeò incorporationis.
Qui adhuc cæremonijs vacant. q *Eiuſdem cultus ac ſacriſi-*
ſunt conſcij. r *Cum dæmonijs quicquam habere commune,*
in eam ſocietatem coire, qua dæmoniorum auſpicijs coit.
Solebant prophanæ Gentes feſta ſua conuiuia eius Dei laudibus
ſacrificium erat & libatione claudere.

Supra, 6.13, eccleſ.37.31. Pſal.24.1.

6 Accedēs ad aliā idolothytorum ſpeciem, repetit generalem illam regulam, In rerum mediarum vſu, nō noſtri ſeparatim, ſed etiam proximorum habendam eſſe rationem, ac proinde multa per ſe licita eſſe, quę propter proximi offenſionem, facere ſit nefas.

Coloſſ.1.7.

7 Applicatio regulæ ad propoſitā hypotheſin, Quicquid in macello venit, tanquam ex Domini manu promiſcuè emere, & domi cum fidelibus, ſiue etiā domum ab infidelibus vocati, in priuato videlicet cōuictu, edere poteſtis: ſed addita exceptione, niſi quis infirmus adſit, cuius conſcientia offendatur, appoſitis immolatitijs carnibus. Tum enim vobis omninò habenda eſt illius infirmitatis ratio.

8 Ratio, quia nobis non eſt committendum vt libertas noſtra malè audiat, & beneficium Dei, quo vti debemus cum gratiarum actione, in crimen impietatis vertatur, idque noſtra culpa, ſi infirmorum conſcientiam malimus offendere, quàm de noſtro iure in re nihili decedere, atque ita occaſionem infirmis præbere ita de nobis & libertate Chriſtiana iudicandi. Transfert autem Apoſtolus iſta in ſuam perſonam, vt tantò minus habeant Corinthij quod illi opponant. 9 Concluſio, ita eſſe nobis inſtituendam vitam, vt nos ipſos non quæramus, ſed Dei gloriam, ac proinde quamplurimorum ſalutem: qua in re non dubitat ſeipſum Apoſtolus Corinthijs (ſuo videlicet gregi) ſeſe pro exemplo proponere, ſed ita vt eos ad ipſum archetypum (id eſt, Chriſtum) reuocet, quò & ipſe reſpiciat.

t *Vide ſupra, 6. 13.* u *Solebant proſtare venales carnes ſacrificatæ, quarum precium ad ſacerdotes redibat.* x *Infinita illa rerum copia, quibus plena eſt.* y *Si ex Dei beneficio hoc vel illo cibo vti mihi licet, cur committam vt mea culpa hoc Dei beneficium mihi vitio vertatur?*

CAP. XI.

1 Notat Corinthios quòd in ſacris cœtibus, 4 viri orent velatis capitibus: 6 mulieres verò retectis. 17 In ſumma, quòd in peius conuenirent: 21 & profana ſympoſia permiſcerent epulo ſacro Cœnæ Domini: 23 quam ad primam Chriſti inſtitutionem exigit.

CAP. XI.
2 Theſſ. 3. 9.
Epheſ. 5. 13.
Gen. 1. 16. 17, & 5. 1, & 9. 6,
coloſ. 3. 10.
Gene. 2. 23.

1 IMitatores || mei eſtote, ſicut ego Chriſti.

2 [1] Laudo verò vos, fratres, quòd omnia mea meminiſtis, & ſicut tradidi vobis, traditiones retinetis.

3 [2] Velim autem vos noſſe || Chriſtū eſſe omnis viri caput. caput autem mulieris, virum: caput verò [a] Chriſti, Deum.

4 [3] [b] Omnis vir orans aut prophetās operto capite, dedecorat caput ſuum.

5 [4] Omnis verò mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecorat caput ſuum: [5] nam *id* vnum ac idem eſt ac ſi raſa eſſet.

6 Nam ſi non velatur mulier, etiam tondeatur: quòd ſi turpe mulieri tonderi aut radi, veletur.

7 [6] Vir enim nō debet velare caput, || quum *is* imago ſit & gloria Dei: at mulier, gloria viri eſt.

8 [7] Non enim eſt vir ex muliere, ſed mulier ex viro.

9 [8] Neque enim conditus eſt vir propter mulierem, ſed || mulier propter virum.

1 Quintus huius Epiſtolæ tractatus, De publicorum cœtuū recta diſpoſitione, tria capita complectens, nēpè de virorū & fœminarū decenti habitu, de Cœnæ Domini ritu, & de recto donorū ſpiritualium vſu. Reprehenſurus autem nonnulla, incipit tamen ab eorum laude vniuerſali, traditiones appellans, particulares de decore, & honeſtate leges, ad Eccleſiaſticam politiam ſpectantes, quas poſtea Canonas vocarunt. 2 Deum in Chriſto mediatore proponit, non modò pro doctrinæ, ſed etiam pro Eccleſiaſtici decori fine ac ſcopo. Deinde ad quæſtionem propoſitam, de virorum & fœminarum habitu in puplicis cœtibus decenti, illud accommodans, declarat fœminam vno gradu inferiorem eſſe viro, ex Dei ordinatione: virū autem ſic ſubiectum eſſe Chriſto, vt in eo oporteat gloriam Dei propter præeminentiam ſexus elucere. 3 Hinc colligit, viros, ſi operto capite (quod tum habebatur ſubiectionis ſignum) publicis cœtibus ad audiendum Verbum & preces concipiēdas coactis interſint, ſua veluti dignitate ſeipſos priuare, contra Dei ordinationem. 4 Viciſſim etiam colligit, fœminas quæ ſubiectionis ſigno, id eſt velo, ſublato, in Eccleſiaſticis cœtibus apparent, ſeipſas dedecorare. 5 Argumentum primum à ſenſu communi, quaſi dictante fœminis natura, turpe illis eſſe non velato capite prodire in publicum, quum tam denſis & prolixis comis eas donarit, quas etiam adeò ſtudioſè alant, vt nullo modo radi ſuſtineant. 6 Occupatio, Nónne etiam comæ viris datæ ſunt? Concedo, inquit Apoſtolus, ſed aliud obſtat. Nam cōditus eſt vir vt in eius dominio eluceat Dei gloria: fœmina verò, vt ſuæ ſubiectionis profeſſione virum reddat auguſtiorem. 7 Inæqualitatem mulieris probat ex eo, quòd vir ſit materiale fœminæ principium. 8 Secundò, ex eo quòd fœmina ſit viri cauſa condita, non autem vir in fœminæ gratiam.

10 [9] Propter hoc debet mulier [c] poteſtatem habere in capite, [10] propter Angelos.

11 [11] Attamen neque vir abſque muliere, neque mulier abſque viro, [d] in Domino.

12 Sicut enim mulier ex viro *eſt*, ita & vir per mulierem: omnia verò ex Deo.

13 [12] Apud voſipſos iudicate, *Num* decorū eſt mulierem nō velatam Deum orare?

14 An ne natura quidem ipſa hoc vos docet, quòd viro quidem, comatum eſſe dedecori ſit:

15 Contrà, mulieri comatam eſſe, gloriæ ſit? Nam coma [e] pro velamine data eſt ei.

16 [13] Quòd ſiquis videtur contentioſus eſſe, nos eiuſmodi conſuetudinem nō habemus, neque Eccleſiæ Dei.

17 [14] Hoc verò *ita* denuntio vt vos non laudem, quòd *videlicet* non cum emolumento, ſed cum detrimento conuenitis.

18 [15] Primùm enim quum conuenitis in Eccleſia, audio diſſidia inter vos eſſe: & aliquam partem credo.

19 [16] Oportet enim etiam hęreſes inter vos eſſe, vt qui [f] probati ſunt, manifeſti fiant inter vos.

20 Itaque quum conuenitis in vnum, *hoc* [g] non eſt Dominicam Cœnā edere.

21 Nam vnuſquiſque propriam cœnam [h] præoccupat in veſcendo: & hic quidem eſurit, ille verò ebrius eſt.

21 [17] Enimuerò num domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Eccleſiam Dei contemnitis, & pudefacitis

9 Concluſio, oportere, velatas eſſe fœminas, vt ſubiectionem externo ſigno teſtentur. 10 Quid hoc ſit, nondum mihi liquet. 11 Digreſſio, quā adhibet Apoſtolus, ne quod de virorum eminētia, & fœminarū gradu inferiore dictum erat politiæ Eccleſiaſticę reſpectu, perinde accipiatur acſi nullus ſit iſtius imparitatis modus. Viros ergo docet ſic eminere, vt interea ſolos viros nō cōdiderit Dominus, ſed etiam fœminas: & ita eſſe cōditā fœminā ex viro, vt viri viciſſim interuentu fœminæ gignantur: quæ res admoneant ita vtrinque ſeruandum eſſe illum ſexus gradum, vt mutua coniunctio foueatur.

12 Inculcat argumentum à communi naturæ ſenſu ſumptum. 13 Præfractè contentioſis ad vltimum opponendum eſt, Eccleſias Dei alienas eſſe à contentionibus.

14 Tranſitio ad ſequentem tractatum de recta Cœnæ Domini adminiſtratione. Vtitur auaem hac aſperiore præfatione Apoſtolus, vt intelligant Corinthij ſe quod in genere obſeruabant, (id eſt Apoſtoli monita) in re tamen vel præcipua non ſine magna culpa neglexiſſe. 15 In Cœna Domini ritè celebranda requiritur vnio tum in doctrinæ veritate, tum in affectibus, ne profanetur. 16 Schiſmata & hæreſes, etſi ex diabolo oriuntur & mala ſunt, tamen temerè non eueniunt, & electorum etiam commodo cedunt.

17 Agapas, quanuis diu & quidem laudabiliter, autoribus ipſis Apoſtolis, in Eccleſijs vſurpatas, tamen propter abuſum tollendas cenſet Apoſtolus.

---

a Quatenus Chriſtus eſt Mediator. b Politicam hanc eſſe legem Pauli temporis ſui circunſtantijs accommodandam hinc docetur, quòd hodie contraria prorſus ratione capite aperto loqui in cœtis, ſignum eſt ſubiectionis.

c Velamen, quod ſit ſubiectionis ſymbolum. d Per Dominum. e Vt eſſet illi velamen, & quidem eiuſmodi quod aliud accerſeret. f Quos experientia docuerit eſſe fidei & pietatis ſinceræ. g Vſitata hyperbole Apoſtolus præcisè negat fieri, quod à pleriſque ritè non fiebat. h Alijs non expectatis ſumit.

Math.26.26,
ar.14.22,
,22.17.
an.6.55.
Cor.13.5.

eos qui non habent? Quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc non laudo.

23 [18] Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, Dominum Ieſum *videlicet* ea nocte, qua proditus eſt, accepiſſe panem:

24 ‖ Et gratijs actis fregiſſe, ac dixiſſe, Accipite, edite: hoc meum eſt corpus quod pro vobis [i] frangitur: hoc facite ad mei recordationem.

25 Itidem & poculum, poſtquam cœnaſſet, dicẽdo, Hoc poculum, eſt Nouum illud teſtamentũ per meum ſanguinem: hoc facite quotieſcunque biberitis, ad mei recordationem.

26 Quotieſcunque enim ederitis panẽ hunc, & poculum hoc biberitis, mortẽ Domini annuntiatis, vſquequò venerit.

27 ‖ [19] Itaque quiſquis ederit panem hunc, aut biberit hoc poculum Domini [k] indignè, reus tenebitur corporis & ſanguinis Domini.

28 ‖ [20] Probet autem [l] quiſque ſeipſum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat.

29 Nã qui edit & bibit indignè, damnationem ſibijpſi edit & bibit, non [m] diſcernens corpus Domini,

30 [21] Propterea inter vos multi *ſunt* debiles & inualidi, & dormiunt multi.

31 Etenim ſi noſipſos [n] dijudicaremus, non puniremur.

32 Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur.

33 [22] Itaque, fratres mei, quum conuenitis ad veſcendũ, alius aliũ expectate.

34 [23] Quòd ſiquis eſurit, domi edat, ne ad condemnationem conueniatis. [24] Reliqua verò, quum venero, cõſtituã.

Vera ce-
brãdę Cœ-
Domini
ma ex ip-
s inſtitu-
ne peten-
eſt, cuius
partes
quod ad
tores at-
et, Annũ-
re mor-
Domini
dicando
ius Ver-
: Bene-
ere panẽ
num, in-
ato Dei
mine, &
s inſtitu-
ne cum
ibus ex-
ata: ac
mũm fra-
m panẽ,
nedẽdum
acceptum
culum, bi-
dum tra-
t, vnà cũ
tarum a-
ne.. Ex
re verò
gis, Pro-
e ſeip-
m, id eſt,
plorare tũ
tiã, tum
em, tum
piſcentiam ſuam: Annuntiare mortem Domini, id eſt, vera
ipſius Verbo & inſtitutioni aſſentiri: ac demùm acceptũ
miniſtri manu panem edere, & vinum bibere, & gratias
mino agere. Hæc fuit Pauli & Apoſtolorum liturgia.

19 Qui ſacra ſymbola contemnit (id eſt minus rectè ijs v-
) non panis & vini, ſed rei ipſius (id eſt Chriſti) contem-
habetur, & eius ſceleris graues pœnas luet. 20 Pro-
o ſuijpſius neceſſariò in Cœna requiritur, ac proinde ad-
ad illam non debent qui ſeipſos probare non poſſunt,
i infantes, furioſi ac mẽte capti, itemque homines Chri-
religionis, vel nulla vel non ſatis plena cognitione im-
& ſiqui alij ſunt eiuſmodi. 21 Profanatio corporis
anguinis Domini in ipſius myſterijs ſeuerè ab ipſo vindi-
, ac proinde tanto malo tempeſtiuè occurrendum, ſeſe
demnando & corrigendo. 22 Cœna Domini eſt com-
is actio Eccleſiæ, ac proinde priuatis cœnis nullus lo-
relinquitur.

*Fractionis nomine deſignatur mortis genus, quoniam Domini cor-
grauiſſimis cruciatibus laceratum, contuſum, atque etiam fra-
fuit, etiamſi non perinde fuerint fracta crura eius vt latronum.
Aliter quàm dignum eſt tanta myſteria tractari.* l *Hinc a-
refellitur fides implicita Sophiſtarum.* l *Diſcernere corpus
mini dicitur qui dignitatis illius habet rationem, ac proinde ad
cibum cum magna reuerẽtia accedat.* n *Probaremus & ex-
utemus, fide & reſipiſcentia noſipſos à profanis ſecerneremus.*

23 Non ad paſcendum ventrem, ſed ad animum communione Chriſti reficiendum inſtituta eſt Cœna Domini, ac proinde à communibus epulis ſeparari debet. 24 Quæ ad ordinem ſpectant, vt locus, tempus, precum formulæ, & cætera eiuſmodi, pro ratione temporum, locorum & perſonarum, diſpoſuit Apoſtolus in Eccleſijs.

CAP. XII.

1 Vt à contentione & ſuperbia Corinthios auocet, dicit ſpiritualia dona ideò varia conferri, 7 vt mutuò collata, 12 coaleſcamus ea ſymmetria in vnum Chriſti corpus, 20 quemadmodum membra corporis humani in vnum coaleſcunt.

CAP. XII.
Mar.9.39.
Supra,8.6,
ioh.13.13,
philip.2.10.

1 POrrò [1] de ſpiritualibus *donis*, fratres, nolim vos [a] in ignorantia verſari.

2 [2] Scitis vos [b] Gentes fuiſſe qui ad idola illa muta, prout rapi contigiſſet, abripiebamini.

3 [3] Quapropter notum vobis facio, ‖ nullum per Spiritum Dei loquentem, dicere Ieſum [c] anathema, ‖ & neminem poſſe dicere Ieſum Dominum, niſi per ſpiritum ſanctum.

4 [4] Diſcrimina autẽ donorum ſunt, ſed [d] idem Spiritus.

5 Et diſcrimina miniſteriorum ſunt, ſed idem Dominus:

6 Et diſcrimina [e] facultatum ſunt, ſed idem eſt Deus, efficiens eas omnes in quibuſuis.

7 Vnicuique verò [f] datur declaratio Spiritus ad [g] vtilitatem.

1 Iam aggrediẽs tertium locum huius tractatus, id eſt de recto ſpiritualium donorum vſu, non obſcurè ſignificat Corinthios illis fuiſſe abuſos. Nam qui excellebant, ambitioſè illa iactantes, Deum horũ donorũ autorẽ ſua laude fraudabant: & nulla fratrũ habita ratione, illis ad inanem oſtentationem abutebantur, ac proinde Eccleſiam illorum donorum vſu priuabant. Abiectiores autem viciſſim excellentioribus inuidentes, ſeceſſionem meditabantur, vt totum illud corpus veluti diſſectum ac diſſipatum eſſet. Iſtis ergo abuſibus remedium allaturus, primùm eos iubet diligenter conſiderare, ſe omnia hæc dona aliunde habere, nempè ex Dei gratia ac mera liberalitate, ad cuius gloriam ſint referenda. 2 Hoc probat ex prioris eorum ſtatus collatione, cum eo in quo tum erant excellentibus illis donis ornati. 3 Concluſio, Scitote igitur vos de Chriſto ne hiſcere quidem in ipſius gloriam poſſe, niſi ex Spiritus ſancti gratia. 4 Secundo loco, iacit aliud fundamentum, nempe diuerſa quidem eſſe hæc dona, ſicut diuerſæ ſunt functiones, & diuerſa earundem munera, ſed vnum eundemque Spiritum, Dominum, ac Deum, eſſe omnium iſtorum datorem, & quidem in eundem finem, nempe ad communem vtilitatem.

a *Neſcire in quem vſum hæc dona vobis ſint conceſſa.* b *A veri Dei cultu ac fœdere prorſus alienos.* c *Execrari, vel quocunque modo de ipſius gloria detrahere.* d *Disertè diſtinguit Spiritum, à donis.* e *Sic Paulus vocat vim illam intrinſecam à Spiritu ſancto manantem, qua quidem illos ad mirifica aptos reddebat.* f *Spiritus ſeſe gratis patefacit, quum videlicet hæc dona largitur.* g *Vſum Eccleſiæ.*

8 [5] Nam huic quidem per Spiritum datur ſermo [h] ſapientiæ, alij verò ſermo cognitionis, per eundem Spiritum:

9 Alij verò fides, per eundem Spiritum: alij verò dona ſanationum per eundem Spiritum:

10 Alij verò [i] facultates *ædendarũ* virtutũ, alij verò [k] prophetia, alij verò [l] diſcretiones ſpirituum, alij verò genera linguarum, alij verò interpretatio linguarũ.

11 ‖ Sed omnia hæc efficit vnus ille & idem Spiritus, diſtribuens priuatim *illa* ſingulis [6] ſicut vult.

12 [7] Sicut enim corpus vnum eſt, & membra habet multa, omnia verò membra corporis vnius, multa quum ſint, vnũ ſunt corpus: [8] ita & [m] Chriſtus.

13 Etenim per vnum Spiritum nos omnes [n] in vnum corpus baptizati ſumus: ſiue Iudæi, ſiue Græci, ſiue ſerui, ſiue liberi: & omnes [o] vna potione potati ſumus in vnum Spiritum.

14 [9] Etenim corpus non eſt vnum membrum, ſed multa.

15 [10] Si dicat pes, Quia non ſum manus, non ſum ex corpore: num ob id non eſt ex corpore?

16 Et ſi dicat auris, Quia non ſum oculus, non ſum ex corpore: num ob id non eſt ex corpore?

17 [11] Si totum corpus oculus, vbi auditus? ſi totum auditus, vbi odoratus?

18 Nunc autē Deus collocauit membra, ſingula ſigillatim in corpore, ſicut voluit.

19 Quòd ſi eſſent omnia vnum membrum, vbi corpus?

20 Nunc verò multa quidem membra ſunt, vnum verò corpus.

21 [12] Nō poteſt autem oculus dicere manui, Non eſt mihi opus te: aut rurſum caput pedibus, Non eſt mihi vobis opus.

22 Imò multo potius, quæ videntur membra corporis [p] infirmiſſima eſſe, neceſſaria ſunt:

23 Et quæ putamus *membra* corporis maximè eſſe inhoneſta, ijs [q] honorem ampliorem circumponimus: & quæ ſunt in nobis indecora, copioſiorem decorem habent.

24 Nam quæ ſunt in nobis decora, *ijs decore* non eſt opus: ſed Deus ſimul temperauit corpus, ei cui deerat, copioſiore tributo honore:

25 Vt ne ſit diſſidium in corpore, ſed membra idem [r] curent alia pro alijs.

26 [13] Itaque ſiue patitur vnum membrum, ſimul dolent omnia membra: ſiue honore afficitur vnum membrum, ſimul gaudent omnia membra.

27 Vos autem eſtis corpus Chriſti, & membra [ſ] ex parte.

28 ‖ Et alios quidem conſtituit Deus in Eccleſia, primum Apoſtolos, deinde Prophetas, tertiò doctores, deinde *conſtituit* [t] poteſtates, deinde dona ſanationum, [u] opitulationes, [x] gubernatio-

5 Explicat illam multiplicē diuerſitatē, commemoratis pręcipuis donis, inculcās quod antea dixerat, ab vno & eodē ſpiritu omnia hæc proficiſci.

Rom.12.3, epheſ.4.8.

6 Adijcit etiam aliquid amplius, nēpe dona iſta quanuis imparia, ſapiētiſſimè tamē diſtribui, quoniā Spiritus Dei voluntas ſit huius diſtributionis regula.

7 Illuſtratio ſuperioris dicti, adhibita corporis ſimilitudine. Hoc, inquit, apertè conſpicitur in corpore, cuius diuerſa quidem membra ſunt, ſed ita coniuncta, vt vnum corpus conſtituant. 8 Applicatio ſimilitudinis: Ita etiam, inquit, de Chriſto myſtico conſtituendum eſt. Nos enim omnes qui credimus ſiue Iudæi, ſiue Græci, ſumus eodem baptiſmo ſimul deuincti cum noſtro Capite, vt ita vnum corpus ex pluribus membris compactum conſtruatur: & ex eodem poculo eundem Spiritum hauſimus, communem videlicet ſenſum ac motum ſpiritualem. 9 Amplificat quod ex illa ſimilitudine conſequebatur: acſi dicat, adeò non impediri corporis vnitatem hac diuerſitate membrorum, vt non poſſit etiam eſſe corpus, niſi pluribus & quidem diuerſis membris conſtet. 10 Iam ſuperſtruit doctrinam, iactis illis fundamentis, primum quidem manens in propoſita ſimilitudine, deinde etiam nudè & ſimpliciter. Compellat autem priore loco eos, qui non ita excellentibus donis præditi, idcirco ſeſe ab alijs ſegregabant. quibus nimirum inuidebant. Hoc autem, inquit, perinde eſt ac ſi negaret pes ſe eſſe ex corpore, quoniam non eſt manus, vel auris, quia non eſt oculus. Oportet ergo potius omnia ſimul mutuis vſibus colligata, vnitatem corporis tueri.

11 Rurſum eoſdē compellans, docet fore vt ſi obtinerent quod petūt, nēpe vt omnes inter ſe eſſent æquales, corporis totius ac proinde ipſorummet deſtructio conſequeretur: quoniam corpus non eſſet niſi ex pluribus & quidem diuerſis inter ſe cohærentibus membris compoſitum. Ac nequis minus rectè diſtributam eſſe iſtam imparitatem cauſetur, addit, Deum ipſum omnia illa ſimul compegiſſe. Oportet igitur omnia ſimul manere connexa, vt ſaluum corpus perduret.

Epheſ.4.11.

12 Iam ex aduerſo cōpellat excellentioribus donis ornatos, monens ne inferiores, tanquam inutiles aut nullius ſint vſus, aſpernentur: Deus enim, inquit, ſic iſtam inæqualitatem temperauit, vt excellentiora & ſpecioſiora membra alijs abiectioribus & pudendis carere nullo modo poſſint, ac de illis tegendis & curandis magis etiam laborent: vt hoc modo mutua neceſſitas totum corpus velut in pace & concordia contineat: vt quanuis impar ſit ſingulorum ſeorſim conſideratorum gradus ac cōditio, tamen quia ſimul ſunt copulata, communia habeant tum commoda tum incommoda. 13 Eandem doctrinam iam abſque allegoria Corinthijs applicat, monens, quum reipſa perſpiciant diuerſas eſſe functiones, & diuerſa dona intereſſe vt neque inuidia, neque ambitione peccent alij in alios, ſed potius mutua Charitate coniuncti, ſinguli quod acceperunt, pro miniſterij ſui ratione, in communem vſum conferant.

h Sapientia clariſſimum eſt donum, quo præditos eſſe oportet, qui non tantum docent, ſed exhortantur & conſolantur, quod paſtorum proprium: ſermo cognitionis, doctoribus conuenit. i Per facultates ſumma illa intelligit diuinæ potentiæ effecta, quæ inter miracula excellunt, vt Moſis in educendo populo, Eliæ, & quædam Petri, vt in facto Ananiæ & Saphyræ. k Futurorum prædictio. l Quibus falſi Prophetæ à veris dignoſcantur, quo dono præ Philippo excelluit Petrus in Simone Mago dignoſcendo, Act. 8. m Chriſtum intellige cum ſua Eccleſia coniunctum. n Cum Chriſto vnum corpus fieremus. o Vno viuifico ſanguinis Domini potu, participes ſumus vnius Spiritus ipſius.

p Minimarum & abiectiſſimarum facultatum, ac proinde cæteri aſpernabilia. q Maiore ſtudio tegimus. r Ad totius corpori commodum & conſeruationem ſuas functiones conferant. ſ Aliquatenus. Nam omnes Eccleſiæ per orbem diſperſæ, diuerſa ſunt vnius corporis membra. t Qui fungantur poteſtate ædendaru illarum virtutum. u Diaconorum functiones. x Seniorum ordinem declarat, qui diſciplinæ Eccleſiaſticæ cuſtodes erant.

nes, genera linguarum.

29 Num omnes, Apostoli? num omnes, Prophetæ? num omnes, Doctores? num omnes *sunt* potestates?

30 Num omnes donum habent sanationum? num omnes linguis loquuntur? num omnes interpretantur?

31 [14]Sed ambite dona potiora. Et porrò iter ad excellentiam vobis indicabo.

14 Ambi-
tiosos & in-
dos sanctā
andā am-
tionem &
udentiam
cet, puta
præstantis-
nis, id est,
Ecclesiæ vti-
ssimis qui-
sque do
s studeant, ac proinde charitate, quæ cæteris longè præ-
t, alij alios condendant superare.

CAP. XIII.

1 Monet nulla esse tam eximia dona, quæ non vilescant coram Deo, si absit Charitas: 4 ideoq; in eius laudes digreditur.

AP. XIII.
Mt. 17.20.

1 SI [1] linguis hominū loquar & [a] Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonās, aut cymbalum [b] tinniens.

2 Et si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia omnemq; scientiam: & si habeam [c] totam fidem, adeò vt || montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum.

3 Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum vt comburar, charitatem autem non habeam, *hoc* nihil *mihi* prodest.

4 [2] Charitas [d] patiens est, comis est: charitas non inuidet, charitas non agit perperam, non inflatur,

5 [e] Non agit indecorè, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum,

6 Non gaudet iniustitia, [f] gratulatur autem veritati:

7 Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

8 [3] Charitas nunquam excidit: sed & prophetiæ abolebuntur, & linguæ cessabunt, & [g] cognitio abolebitur.

De chari-
te primo
co differit,
us prestā-
i primùm
cto demō-
at: quòd
i ipsa in-
menerit,
qua om
dona sint
o nihilo
am Deo.
od partim
uctione
obat, par-
etiā ar-
mento à
sa finali.
orsum e-
n illa do-
nisi ad
gloriam
Ecclesiæ
itatem, vt
è proba-
Dona au
nista, nisi
it chari-
, nullū re-
m vsum
ent.

2 Charitatis vim & naturam, partim ex contrariorū com-
ratione, partim ex suis effectis pulcherrimè describit: ex
bus etiam intelligant Corinthij tum quàm sit in Ecclesia
tantùm vtilis, sed etiam necessaria: tum etiam quantope-
ab ea sint alieni, ac proinde quàm de nihilo superbiant.

3 Secundò, charitatis præstātiam commēdat, ex eo quòd
quam in sanctis abolebitur, reliquis autem illis donis, ad
ficationem Ecclesiæ tantisper dum hîc viuimus necessa-
s, nullus erit in altero illo seculo locus.

Hyperbole Emphatica, quasi diceret, Si linguæ essent aliquæ An-
rū, & ego eas tenerē, neq; illis uterer ad commodum proximi, hoc
nihil aliud esset quam inanis & obstrepera loquacitas. b *In-*
ditū & cōfusum sonū edens. c *Fidei nomine donum edendorū*
aculorum intelligit, non fidem iustificātem, quæ charitatis expers
non potest, illa potest. d *Ad verb. iram differt.* e *Non est*
meliosa. f *Iustis iustitiā gratulatur: Hebræi enim veritatis no-*
e iusticiā intelligūt. g *Ratio adipiscēdæ scientiæ ex prophetia.*

9 [4] Ex [h] parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus:

10 Postquam autem aduenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est abolebitur.

11 [5] Quum essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabā, vt infans sentiebam: postquam autem factus sum vir, aboleui quæ infantis erant.

12 [6] Cernimus enim [i] nunc per speculum *&* per ænigma: tunc autē [k] coràm *cernemus*: nunc cognosco ex parte, tunc verò cognoscam prout edoctus fuero.

13 [7] Nunc verò manet fides, spes, charitas, tria hæc: maxima autem harum, charitas.

4 Ratio, quia nūc eo statu sumus vt quotidie discere nos oporteat, ac proinde illis adminiculis, puta linguarum & rerū perceptione, ac proinde earū doctoribus egeamus. Tūc verò quum omnem Dei cognitionē adepti fuerimus, quorsum illa, quæ nonnisi imperfectis ac proinde gradatim ad perfectionē contendentibus, adhibentur? 5 Illustrat quod dixerat, egregia similitudine, comparans hanc vitam infantiæ, in qua balbutimus potius quam loquimur, & nihil nisi puerile cogitamus ac sentimus, ideoq; ijs indigemus quæ & linguam & mētem forment: vbi autem adoleuimus, quorsum illam balbutiem, pueriles nænias, illa denique quibus sensim formata est nostra infantia, requireremus? 6 Accōmodatio similitudinis: infantiæ quidem, ad præsentem vitam, in qua obscure res diuinas, pro collatæ nobis lucis modulo, perceptis linguis, & auditis Ecclesiasticis doctoribus, intuemur: virilis autem & constantis ætatis, ad illam cœlestem & æternam vitam, in qua Deum ipsum præsentem cernentes, & plena eius luce irradiati, quorsum hominum vocem, & mundana illa imperfectissima requireremus? tunc tamen longè feruentissimo amore sancti omnes cum Deo & inter se deuincientur, ac proinde non abolebitur charitas, sed perficietur, quamuis non ijs officijs coletur quæ ad huius vitæ infirmitatem peculiariter spectant. 7 Conclusio, ac si dicat Apostolus, Ea igitur tum erit nostra conditio, nunc autem tria nobis adsunt, & firma permanent, si modo Christi sumus, vt pote sine quibus vera religio constare non potest, nempe fides, spes & charitas. Inter ista verò maxima est charitas, vtpote quæ in futura vita non aboleatur vt aliæ, sed perficiatur. Quum enim fides & spes in res promissas & futuras feratur, illas præsentes adepti, quorsum fidem & spem haberemus? At nos illic demùm & Deum & nos mutuò verè & perfectè amabimus.

h *Imperfecto modo & ratione discimus.* i *Hæc omnia per comparationem sunt intelligenda.* k *Ad verb. facie ad faciem.*

CAP. XIIII.

1 Commendat donum prophetiæ: 7 & comparatione à musicis instrumentis sumpta. 12 verum interpretādi Scripturas vsum docet. 17 abusum tollit: 34 ac vetat ne mulieres publicè doceant.

CAP. XIIII.

1 [1] SEctamini charitatem, ambite autem spiritualia, magis tamen vt [a] prophetetis.

1 Illatio ex præcedentibus. Quū igitur sit præstātissima charitas, illam vobis in primis ducem proponite: ac proinde ea ducite excellentissima quæ quā plurimis prosunt, (vt est prophetia, id est docendæ & applicādæ doctrinę donū: quod quum sit excellentissimū & plurimo in Ecclesia vsui, tamen cōtemnebatur præ alijs) non antē quę in speciem magis possunt videri mirifica, vt est linguarum donum, quum videlicet quispiam repentè multarum linguarū cognitione donabatur. quod homines in primis obstupefaciebat, nec tamen per se vilius erat vsus, nisi adesset interpres.

a *Quid sit prophetia indicat, vers. 3.*

2 [2] Nam qui loquitur [b] lingua, non hominibus loquitur, ſed Deo. nullus enim audit, [c] ſpiritu verò loquitur myſteria.

3 Qui autem prophetat, hominibus loquitur ad [d] ædificationem, & exhortationem, & conſolationem.

4 Qui loquitur lingua, ſeipſum ædificat. qui verò prophetat, [e] Eccleſiam ædificat.

5 Velim autē omnes vos loqui linguis, magis tamen vt prophetetis. maior enim *eſt* qui prophetat quàm qui loquitur linguis, niſi ſi interpretetur, vt Eccleſia ædificationem accipiat.

6 Nunc verò, fratres, ſi veniam ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, niſi vobis loquar aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per prophetiā, aut per doctrinam?

7 [3] Atqui inanima quę ſonum edūt, ſiue tibia *ſit*, ſiue cithara, niſi diſtinctionē tonis dederint, quo modo cognoſcetur quod tibia canitur aut cithara?

8 Etenim ſi incertum ſonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum?

9 Ita & vos niſi per linguam [f] bene ſignificantem ſermonem edideritis, quomodo intelligetur quod dicitur? eritis enim in aërem loquentes.

10 [4] Tot, prout inciderit, genera vocum ſunt in mundo, & nihil eſt mutum.

11 Niſi igitur ſciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: & qui [g] loquitur, apud me barbarus *fuerit*.

12 [5] Ita & vos quādoquidem ſpiritus ambitis ad ædificationem Eccleſię quærite vt excellatis.

13 Quapropter qui loquitur lingua, [h] precetur vt interpretetur.

14 [6] Nam [i] ſi precer lingua, [k] ſpiritus meus precatur, ſed intelligentia mea [l] eſt infructuoſa.

15 Quid eſt igitur? precabor ſpiritu, ſed precabor etiam [m] intelligentia: pſallā ſpiritu, ſed pſallam etiam intelligentia.

16 [7] Quandoquidem ſi benedixeris [n] ſpiritu, is qui [o] implet locum idiotæ, quomodo dicturus eſt [p] Amen ad tuam gratiarū actionē? nam quid dicas neſcit.

17 Nam tu quidem bene gratias agis, ſed alius non ædificatur.

18 [8] Gratias ago Deo meo, quòd magis quàm vos omnes linguis loquar:

19 Sed in Eccleſia malim [q] quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios inſtituam, quàm decem millia verborum lingua.

20 || [9] Fratres, ne eſtote pueri intelligentia: ſed malitia pueri, intelligentia verò adulti eſtote.

21 In [r] Lege ſcriptum eſt, || Propterea per diuerſæ linguæ *homines* & alia labra loquar populo huic, & ita quoq; me non audient, dicit Dominus.

22 [10] Linguæ igitur ſunt ſignum, non ijs quæ credunt, ſed infidelibus: prophetia verò non infidelibus, ſed credētibus.

23 [11] Itaque ſi eôdem conuenerit tota Eccleſia & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem [ſ] idiotæ vel infideles, nónne dicent vos furere.

24 Sed ſi omnes prophetent, ingrediatur autem infidelis quiſpiā aut idiota,

2 Taxat peruerſum de dono linguarum iudiciū. Cur enim conferebatur? nempe vt eo pluribus populis patefierent Dei arcana. Itaque conſtat prophetiam, cui ſeruire oportuit linguarum donum, eſſe iſto pręſtantiorem: ac proinde nō rectè iudicare Corinthios, qui linguas pluris quā prophetiam faciebāt, quoniam videlicet in linguarum dono plus inerat oſtentationis. Hinc autem alter abuſus illius doni linguarum conſequebatur, quū Corinthij in publico cœtu linguis vterentur abſque interprete: quòd etſi fieri poterat cum aliquo fructu eius qui loquebatur, tamen verum vſum illius doni corrumpebat, quum nulla inde vtilitas ad auditores rediret, & publici cœtus non ad priuatam alicuius, ſed ad communem omnium vtilitatem ſint inſtituti. 3 Illuſtrat quod dixerat, ſumpta à muſicis inſtrumentis ſimilitudine, quæ & ipſa quanuis articulatè non loquantur, tamen ſonis ſuis diſtinguuntur, vt aliquis ſit illorum vſus. 4 Neceſſitatem interpretationis cum linguarum dono coniungenda oſtendit ex idiomatum multiplici varietate, adeò vt ſine interprete alius alij loquens, perinde faciat ac ſi non loquatur. 5 Concluſio, Si volunt ſpiritualibus illis donis ita vt par eſt excellere, quærendam ipſis eſſe Eccleſiæ vtilitatem, ac proinde donum linguarum non aliter vſurpandum quàm ſi acceſſerit peregrinæ linguæ interpretatio, ſiue ex eodem loquentis ore, ſiue ab alio interprete.

b Lingua hoc loco pro idiomate peregrino ſumitur, quod nemo intelligat ſine interprete. c Afflatu quem à Spiritu accepit: quo tamen abutitur, qum loquatur myſteria, quæ non intelliguntur à quoquam in cœtu. d Quæ homines promoueant in pietatis ſtudio. e Cœtum. f Commodè remipſam explicantem. g Quales ſunt Papiſtæ in omnibus ſuis concionibus, & qui aliquot verba Hebræa aut Græca ambitioſè è pulpito apud imperitum vulgus effundunt, vt inde ſibi ventoſæ eruditionis famam concilient.

6 Ratio, quia non ſatis eſt nos ſic loqui in Eccleſia, vt ipſi Deum colamus ſpiritu, id eſt pro ratione doni quod accepimus, ſed etiam oportet nos à cœtu intelligi, ne quod dicimus ſit reliquis infructuoſum. 7 Alia ratio, Quam oporteat Eccleſiā loquenti aſſentiri, atq; adeò hunc aſſenſum teſtari quomodo aſſentiētur qui non intellexerūt quid dictum ſit?

Mat.18.3.
Eſa.28.11.

8 Seipſum proponit pro exēplo, tū vt pudeat illos ſtultæ ambitionis, tū vt omnē inuidiæ ſuſpicionem effugiat. 9 Liberè iā arguit eos puerilis inſcitiæ, qui donum linguarū ad ædificationē Eccleſiarū collatū, non videant in maledictionis inſtrumentum hac ſua ambitione cōuerti, quum inter pœnas quibus populi ſui duritiē vltus eſt Dominus, hæc etiā exprimatur, quòd eos inter peregrinos diſperſerit quorū linguam non intelligebant. 10 Concluſio linguarum igitur donum puniendæ incredulitati ſeruit, niſi ad prophetam (id eſt interpretationem Scripturæ) referatur, ac proinde ab audientibus percipitur quod dicitur. 11 Aliud argumentum, non modò inutile eſſe fidelibus linguarum donum abſque prophetia, ſed etiam tum ijs, tum infidelibus, quos oportuit in cœtu fidelium lucrifieri, plurimùm nocere. Ita enim fieri vt videatur alijs furere fideles, nedum vt infideles ita erudiantur.

h Petat interpretationis donum. i Si incognito idiomate in Eccleſiaſtico cœtu preces concipiam. k Donum quidem & afflatus Spiritus ſuas partes peragit, ſed mihi ſoli. l Nullus ex meis precibus fructus ad Eccleſiam redit. m Ita vt ab alijs etiam intelligar & alios inſtituam. n Solo nulla habita audiētium ratione. o Qui ſedet inter priuatos. p Vnus ergo præibat, cœtus reſpondebat Amen. q Pauciſſima. r Legis nomine totā ſacram ſcripturam intelligit. ſ Vide Act.4.13.

arguitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus:

25 Et ita occulta cordis eius manifeſta fiunt atque ita procidens in faciem, adorabit Deum, renuntians Deum verè in vobis eſſe.

26 [12] Quid igitur eſt fratres? quoties conuenitis quiſq; veſtrûm canticum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant.

27 [13] Siue lingua quis loquitur, *fiat* per binos, aut ad plurimum ternos, & viciſſim: vnus autem interpretetur.

28 Quòd ſi non ſit interpres, taceat in Eccleſia *qui loquitur lingua*: ſibi ipſi verò loquatur & Deo.

29 [14] Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alij dijudicent.

30 Quòd ſi *quid* alij patefactum fuerit aſſidenti, prior taceat.

31 Poteſtis enim ſigillatim omnes prophetare, vt omnes diſcant, & omnes conſolationem accipiant.

32 Et [w] ſpiritus Prophetarũ Prophetis ſubijciuntur.

33 Non enim eſt ſeditionis *author* Deus, ſed pacis, vt in omnibus Eccleſijs ſanctorum.

34 ‖[15] Mulieres veſtræ in conuentibus ſileant: nec enim permiſſum eſt eis vt loquãtur, ſed *imperatur* vt ſubditæ ſint, ‖ ſicut & Lex dicit.

35 Quod ſiquid diſcere volunt, domi ſuos viros interrogent. nam turpe eſt mulieribus in conuentu loqui.

36 [16] An à vobis ſermo Dei profectus eſt? an ad vos ſolos deuenit?

37 Siquis videtur Propheta eſſe, aut [x] ſpiritualis, agnoſcat, quæ ſcribo vobis, eſſe Domini mandata.

38 [17] Qui verò ignarꝰ eſt, ignarus eſto.

39 [18] Itaque fratres, hoc ambite, vt prophetetis, & loqui linguis ne prohibete.

Conclu-
io, ædifica-
oné Eccle-
æ eſſe regu
m ac nor-
ã recti ſpi-
ualiſi do-
orum vſus.
Forma v-
ſdoni lin-
uarum, Vni
alteri aut
d ſummum
ibus viciſ-
in con-
entu ſi mo-
ò adſit in-
rpres ali-
uis lingua-
m dono v-
ſus eſto: ſin
fuerit in-
rpres, qui
dono prę
ius eſt, ſibi
li loqui-
r.

.Tim.2.12.
en.3.16.

4 Forma
ophetiæ,
uo aut tres
roponunto
liqui diju-
cato quod
opoſitum
erit, nũ ſit
delicet ver
o Dei con-
taneum.
iniſto ex-
mine ali-
id ſuppe-
tarit Do-
nus cui-
ã, loquen-
partes ei
ncedũtur.
uis, ſed
o ordine
ſigillatim,
prophe-
ndũquoad
cleſiæ æ-
ficatio feret, admittitor. Alij aliorũ iudicijs ſe regi ſinunto.
Mulieribus ſilentium in publico cœtu imperatur, præci-
ur verò vt domi ex viris ſuis percontentur. 15 Vniuer-
is concluſio tractatus de donorum ſpiritualium in cœtibus
gitimo vſu: cum aſpera obiurgatione, ne ſoli ſapere Corin-
ij ſibi videantur. 17 Pertinaciter ignaros, nec ſe doce-
ſuſtinentes nihil debet curare Eccleſia, & nihilominus per-
re in ijs quæ recta ſunt. 18 Prophetia in Eccleſijs om-
ò retinenda, linguarum donum non prohibendum, ſed or-
ne facienda ſunt omnia.

Doctrina quam adferunt Prophetæ afflati Spiritu Dei. x *In*
ritualibus cognoſcendis ac dijudicandis eruditus.

40 Omnia verò decenter & ordine fiant.

CAP. XV.

1 Cùm eſſent apud Corinthios qui corporum reſurrectionem in dubium vocarent, 13 poſtquam eius neceßitatem validis argumẽtis comprobauit, 23 rationem etiam 35 & modum ſubiungit.

1 Ecce ‖[1] porrò vobis declaro, fratres, Euãgelium quod euangelizaui vobis, quod & accepiſtis, in quo etiam [a] ſtatis:

2 Per quod etiam, ſi retinetis quo ſermone vobis euangelizauerim, ſeruamini: [b] niſi ſi fruſtra credidiſtis.

3 Tradidi enim vobis in primis quod & acceperam, Chriſtum videlicet mortuum eſſe pro peccatis noſtris, ‖ ſecundum Scripturas.

4 ‖ Et ſepultum fuiſſe, & excitatum tertio die, ſecundum Scripturas.

5 ‖ Et viſum fuiſſe Cephæ, deinde [c] duodecim illis.

6 Poſtea viſus eſt amplius quàm quingentis fratribus [d] ſemel: ex quibus plerique manent vſque adhuc, quidam autem obdormierunt.

7 Poſtea viſus eſt Iacobo, deinde Apoſtolis omnibus,

8 ‖[2] Vltimo verò omnium, velut abortiuo viſus eſt etiam mihi.

9 ‖ Ego enim ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, propterea quod perſequutus ſum Eccleſiam Dei:

10 Sed gratia Dei ſum id quod ſum: & gratia eius erga me non fuit inanis, ſed amplius quàm illi omnes laboraui: non ego tamen, ſed gratia Dei quæ mecum *eſt*.

11 Et ego igitur & illi ita prædicamus, & ita credidiſtis.

12 [3] Quòd ſi Chriſtus prædicatur ex

CAP. XV.
Gal.1.11.
Eſa.53.5.
Ion.2.1,
1.pet.2.24.
Iohan.21.19.
Act.9.5,
rom.9.3.
epheſ.3.8.
Epheſ.3.7.

1 Sextus huius Epiſtolæ tractatus de reſurrectione. Vtitur autem tranſitione, primùm oſtendens ſe nihil noui afferre, vt Corinthij intelligerẽt ſe à recto curſu cœpiſſe deflectere: deinde non agi de re lenicula, ſed de altero Euangelij capite, quo amiſſo fidem eorum oporteat euaneſcere. Et ita demùm ab ipſius Chriſti reſurrectione hanc tractationẽ inchoat, noſtræ videlicet fundamento, eamq́ue primùm Scripturarum, deinde Apoſtolorum, & amplius quàm quingentorum fratrum, ſuo deniq; teſtimonio, confirmat. 2 Obiter autoritatem ſui Apoſtolatus aſſerit, quam maximè intererat ſummam eſſe apud Corinthios, vt hæc epiſtola ſuum apud eos pondus obtineret. Interim autem diuino quodam artificio ſeſe cum quibuſuis ita comparat, vt ſe infra omnes deijciat. 3 Primum argumentum, eſſe reſurrectionem à mortuis. Chriſtus reſurrexit, ergo reſurgunt mortui.

a *Quod adhuc etiam profitemini.* b *Quod abſurdũ eſt & fieri nequit, quin percipiant fidei fructum, qui crediderint.* c *Selectis illis Apoſtolis, qui vulgo dicebantur duodecim etiam expũcto Iuda.* d. *Non diuiſim, ſed una eodemq; tempore.*

mortuis excitatus eſſe, quomodo dicunt quidam inter vos, non eſſe reſurrectionẽ mortuorum?

13 [4] Nam ſi reſurrectio mortuorum non eſt, Chriſtus quoque non eſt excitatus.

14 [5] Quòd ſi Chriſtus non eſt excitatus, inanis videlicet *eſt* prædicatio noſtra, inanis autem *eſt* etiam fides veſtra:

15 Reperimur autem etiam falſi teſtes Dei: quoniam de Deo teſtificati ſumus, eum excitaſſe Chriſtum: quem non excitauit, ſi videlicet mortui non excitantur.

16 [6] Nam ſi mortui non excitantur, Chriſtus quoque non eſt excitatus:

17 Quòd ſi Chriſtus non eſt excitatus, inanis *eſt* fides veſtta: [7] adhuc [e] eſtis in peccatis veſtris.

18 [8] Nempè & qui obdormierunt in Chriſto, perierunt.

19 [9] Si in hac ſolùm vita ſperamus in Chriſtum, miſerrimi omnium hominum ſumus.

20 [10] Nunc autem Chriſtus excitatus eſt ex mortuis: ‖ [11] & [f] primitiæ eorũ qui obdormierunt factus eſt.

21 [12] Quia enim per hominem mors, per hominem quoq; reſurrectio mortuorum.

22 Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes [g] viuificabuntur.

23 ‖ [13] Vnuſquiſq; autem ſuo ordine: primitiæ Chriſtus, poſtea quę ſunt Chriſti, in aduentu ipſius.

24 [14] Deinde *erit* [h] finis, quum tradiderit regnum Deo ac Patri: quum aboleuerit [i] omne imperium, & omnem potentiam & virtutem.

25 Nam oportet eum regnare ‖ vſquequo omnes inimicos [k] ſubiecerit pedibus eius.

26 [l] Vltimus autem hoſtis aboletur mors.

27 ‖ Nam omnia ſubiecit ſub pedes eius. Quum autem dicit omnia eſſe *ei* ſubiecta, palàm eſt *hoc dici* excepto eo qui ſubiecit ei omnia.

28 Poſtquam verò ſubiecta fuerint ei omnia, [m] tunc & ipſe Filius ſubijcietur ei qui ſubiecit ipſi omnia, [n] vt Deus ſit omnia in omnibus.

29 [15] Alioqui quid facient qui baptizantur [o] pro mortuis, ſi omninò mortui

1.Theſſ.4.15.
Pſal.110.1, act.2.34, heb.1.13, & 10.13.
Pſal.8.7, heb.2.8.

4 Secundũ, ab abſurdo. Si nõ eſt reſurrectio mortuorum, Chriſtus nõ reſurrexit. 5 Probatio illius abſurdi ab alijs abſurdis, Si Chriſtus nõ reſurrexit, inanis eſt prædicatio Euangelij, & vana eſt fides quam ei habuiſtis, & nos mendaces ſumus. 6 Repetit idem argumentum ab abſurdo, explicaturus quomodo inanis ſit fides ſublata Chriſti reſurrectione. *Coloſ.1.18, apoc.1.5.* 7 Primò, quum mors ſit peccatorum pœna, fruſtrà crederemus remiſſa eſſe nobis peccata, quæ maneant: manent autem peccata, ſi Chriſti mortem non excepit eiuſdem reſurrectio. 8 Secundò. Quia niſi Chriſti reſurrectio, ſtatuatur, perierint omnes in Chriſto mortui Quis ergo fuerit fidei fructus? 9 Tertium argumentum, quod & ipſum ab abſurdo petitum eſt, Quia niſi altera vita ſtatuatur, in qua beati ſint qui in Chriſtum ſperant, nihil eſſet illis miſerius, vt qui in hac vita ſint calamitoſiſſimi. 10 Concluſio ſuperiorum argumentorum, Chriſtus ergo reſurrexit. 11 Eandem concluſionem ſtatuit pro enthymematis ſequentis antecedente: Chriſtus reſurrexerit, ergo & nos fideles (de his enim agit) reſurgemus. Additur prima huius conſequutionis ratio, Quia Chriſtus nobis non vt priuatus aliquis ſigillatim & per ſe conſiderandus proponitur, ſed vt primitiæ. Aſſumit autem quod omnibus notum erat, totum videlicet cumulum in primitijs ſanctificari. 12 Altera eiuſdem conſequutionis probatio, Quia Chriſtus conſiderandus eſt velut Adamo oppoſitus, vt ſicut ex vno homine Adamo propagata mors eſt, ſic etiam ex vno homine Chriſto propagetur vita: id eſt, vt omnes fideles ſicut, quia natura ex Adamo orti ſunt, moriuntur: ſic, quia in Chriſto filij Dei facti ſunt ex gratia, ab eo viuificentur.

13 Duo ſimul agit. Declarat enim ſic cõmunẽ eſſe Chriſto cum ſuis omnibus reſurrectionem, vt tamẽ ipſe & tẽpore (primus enim iã reſurrexit) & dignitate emineat, quoniam ab eo & in eo eſt noſtrûm omnium vita ac gloria. Deinde hac occaſione ad proximũ argumentum tranſit. 14 Quartum argumentum, quo etiam confirmantur reliqua, nitiur validiſſimo fundamento: quòd videlicet oporteat Deũ regnare, hæc autem ſit huius regni ratio, vt velit Pater in Filio ſuo homine facto, Rex demonſtrari, cui omnia præter ipſum promittentẽ ſubijciãtur, vt ipſe Pater poſtea in Filio victore triũphet. Huius autem dominationis Filij in qua poſita eſt Patris gloria, duas partes facit, nempè hoſtium debellationẽ (quorũ alios oporteat omni poteſtate priuari, vt Satanã & impios omnes, quantumuis potentes & ſuperbos. alios verò prorſus aboleri, vt mortẽ) & piorum plenam ac integrã ab omnibus hoſtibus aſſertionẽ: vt hoc modo Deus plenè in Eccleſiæ corpore vnà cum Chriſto capite ſuo cohærente, regnum ac gloriam ſuam, veluti Rex in ſubditis ſuis, patefaciat. Huius porrò regni primum gradũ in Filij capitis reſurrectione ponit: complementũ verò in integra membrorũ cum capite coniunctione, vltimo illo die futura. Omnia porrò iſta huc pertinent vt doceat, niſi reſurgant mortui, Nec Patrem, ſummum Regem nec Chriſtũ omnium Dominũ haberi poſſe. Nec enim domita eſſet Satanæ & mortis poteſtas, nec plena Dei in Filio ſuo & Filij ipſius in ſuis membris gloria. 15 Quintum argumentũ à fine baptiſmi, quòd nimirũm qui baptizantur, pro mortuis baptizentur: id eſt, vt aduerſus mortem remedium habeant, quum baptiſmus ſit regenerationis ſymbolum.

---

[e] *Adhuc ſunt in peccatis, qui non ſunt ſanctificati, nec conſequuti remiſſionem peccatorum.* [f] *Alludit ad primitias frugũ, quarum oblatio reliquos fructus ſanctificabat.* [g] *Aliena vi, numinis Chriſti, reſurgent.*

[h] *Complementum ſiue perfectio.* [i] *Omnes ſuos hoſtes, qui potentia ſua ſpoliabuntur.* [k] *Hic cõſideratur Chriſtus vt in forma ſerui manifeſtatus, quo reſpectu dominatur quidem Eccleſiæ vt caput, ſed quia hæc poteſtas ei data eſt à Patre.* [l] *Concluſio argumenti à toto ad partem, nam ſi omnes hoſtes ſubijcientur, neceſſe eſt mortem ſubijci.* [m] *Non quòd antea Patri ſubiectus fuerit Filius, ſed quia nondum plenè Eccleſia (quæ eius eſt corpus) perfecta eſt, hîc enim languet, nec tota illa gloriæ particeps, ſanctorum etiam mortuorum corpora, quæ in ſepulchris iacent ad reſurrectionis vſq; diem, gloriæ erunt expertia: Cæterum Chriſtus vt Deus, cum Patre nos ſubiectos habet: vt Sacerdos, nobiſcum Patri ſubiectus eſt, Auguſt de Trinit. lib. 1. cap. 8.* [n] *Significatur magnificentiſſimis iſtis verbis incomprehenſibilis quædam gloria, quæ à Deo promanans, nos totos capiti noſtro adiunctos implebit, ita tamen vt capiti ſua ſeruetur eminentia.* [o] *Qui baptizantur vt mors ipſa extinguatur, ſiue in reſurrectionem ex mortuis, cuius ſymbolum eſt Baptiſmus.*

non excitantur? & cur baptizantur pro mortuis?

30 [16] Et cur nos periclitamur omni momento?

31 In dies morior,[p] per gloriationem veſtram, quam habeo in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

32 [17] Si [q] ſecundùm hominem aduerſus beſtias pugnaui Epheſi, quæ mihi vtilitas, ſi mortui non excitantur? ‖[18] [r] Edamus & bibamus: cras enim morimur.

33 [19] Ne errate. Mores bonos commercia corrumpunt mala.

34 Euigilate [ſ] iuſtè, & ne peccate: quidam enim Deum non norunt. ad pudorem vobis *incutiendum* loquor.

35 [20] At dicet aliquis, Quomodo ſuſcitantur mortui? quali autem corpore prodeunt?

36 [21] Demens, quod tu ſeminas, non viuiſcit, niſi mortuum fuerit.

37 Et quod ſeminas, non corpus oriturum ſeminas, ſed nudum granum, prout inciderit, tritici aut alicuius ex reliquis *granis*.

38 [22] Sed Deus ei dat corpus vt voluit, & ſingulis ſeminibus ſuum corpus.

39 Non omnis caro, eadem caro, ſed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia verò piſcium, alia verò volucrium.

40 Et *ſunt* corpora cœleſtia, & ſunt corpora terreſtria: ſed alia quidem cœleſtium gloria, alia verò terreſtrium.

41 Alia gloria ſolis, & alia gloria lunæ, & alia gloria ſtellarum. ſtella enim à ſtella differt in gloria.

42 [23] Ita & reſurrectio mortuorum. [t] ſeminatur *corpus* corruptioni obnoxium, excitatur incorruptum:

43 Seminatur [u] ignominioſum, excitatur glorioſum. ſeminatur infirmū, excitatur [x] potens.

44 [24] Seminatur corpus animale, excitatur corpus ſpirituale: eſt corpus animale, & eſt corpus ſpirituale.

45 ‖[25] Ita etiam ſcriptum eſt, Factus eſt [y] prior homo Adam animal viuens: poſterior *autem* Adam *factus eſt* [z] ſpiritus viuificus.

46 [26] At ſpirituale non eſt prius, ſed animale, deinde ſpirituale.

47 Primus homo è terra, [a] terrenus: ſecundus homo, ipſe Dominus [b] è cœlo.

48 [27] Qualis terrenus ille, tales & qui terreni ſunt: & qualis ille cœleſtis, tales & qui cœleſtes ſunt.

49 Et ſicut geſtauimus [c] imaginem

Sextum
gumentū,
Niſi ſit reſur
ectio mor-
orum,
orſum A-
oſtoli tot
ortibus
ſe quoti-
e obijce-
ent?
11.13,
ien.2.6.
Occu-
tio, At tu
ule, ambi-
oſe feciſti,
homines
dent, quū
pheſi cum
eſtijs cer-
res. Scili-
et (inquit
aulus)
uod enim
ommodum
de ad me
dire potu-
, præter
loriam vitę
ternæ quā
pero?
Septimū
gumentū
proximo
ependens,
nulla mor

orum reſurrectio, cur alij cuipiam rei quàm ventri & luxui erit ſtudendum? 19 Concluſio, cum graui exhortatione, vt ſibi à praua quorundam conſuetudine caueant, vnde hoc malum ortum fuiſſe non diſſimulat, monens vt ſobriè ſapiant iuſtitiæ. 20 Probata reſurrectione, iam patefacit orum ſtuporem, qui non ſine ſubſannatione quærebant quomodo fieri poſſet vt mortui reſurgerent: &, ſi fortè reſurge- ant, quærebant ridentes, qualia eſſent iſta corpora futura. llos igitur qui ſibi acutiſſimi videbantur, Paulus ad rudes gricolas amandat, à quibus erudiantur. 21 Potuiſti, inquit Apoſtolus, ex quotidiano vſu diſcere vtrunque: ſiquidem ſemina feruntur & putreſcunt, & tamen tantum abeſt vt propterea pereant, vt contra longè ornatiora prodeant, atque adeò quum nuda & arida ferantur, incipiunt demùm à morte virere, Dei videlicet virtute: & tibi incredibile videbitur corpora noſtra ex putredine reſurgere, & quidem multo excellentiore qualitate prædita? 22 Diuerſitatem cernimus tum in vna & eadem re, quæ modò hac, modo illa forma donatur, ſua tamen retenta ſpecie: vt in grano apparet, quod nudum ſeritur, & longè aliud exurgit: tum in diuerſis eiuſdem generis ſpeciebus, vt inter animalia: tum inter res alterius generis, vt corpora cœleſtia & corpora terreſtria: quæ ſingula rurſus magno diſcrimine inter ſe variantur. Non eſt igitur quod vt rem impoſſibilem & inuſitatam repudiemus corporum non tantùm reſurrectionem, ſed etiam mutationem in melius.

Gen.2.7.

23 Corporum excitatorum ex mortuis, triplicem qualitatem ponit, incorruptionem, quia nimirùm erunt firmiſſima & prorſus incorrupta natura: gloriam, quoniam ſplendore & decore inenarrabili exornabuntur: potentiam, quoniam videlicet abſque cibo, potu, & alijs adminiculis, quibus caducæ hæc vita ne conſeruare quidem ſeſe ab interitu poteſt, perennia permanebunt.

24 Vno verbo abſoluit iſtam qualitatis corporis mutationem ex reſurrectione, quum dicit fore vt ex animali fiat ſpirituale: quas duas qualitates planè diuerſas mox diligenter explicat. 25 Animale corpus dicitur quod ſola anima vegetatur, cuiuſmodi fuit Adam, ex quo & nos orimur animales: ſpirituale verò vocatur, quod vna cum anima, longè excellentiore virtute viuificatum eſt, Dei videlicet Spiritu, qui ex altero Adamo, nempe Chriſto, in nos deriuatur. 26 Iubet ſecundo loco conſiderari ordinem iſtius duplicis ſtatus ſiue qualitatis, quod animale præceſſerit condito Adamo, idque ex terræ limo, ſpirituale verò ſuperuenerit, quum Dominus videlicet è cœlo miſſus, carnem noſtram ſibi adaptatam, plenitudine deitatis informaret. 27 Applicat tum Adami (vt ita loquar) terrenam animalitatem corporibus noſtris, quandiu in terris animaliter verſantur, in hac vita videlicet, & in ſepulchro: tum Chriſti ſpiritualitatem iiſdem noſtris corporibus, poſtquam & ipſa reſurrexerint: & illam quidem ait præcedere, hanc verò ſecuuturam.

[p] *Quaſi diceret, quotidie morior, eiuſq; rei teſtes appello omnes ærumnas, quas verè gloriari poſſum me apud vos ſuſtinuiſſe.*

[q] *Non diuino aliquo impulſu, neque in Deum reſpiciens, ſed vel gloria, vel temeritate actus.* [r] *Epicureorum voces.*

[ſ] *Vt iuſtitiæ vacetis.*

[t] *Sepelitur, & inſtar ſeminis homo conditur.* [u] *Splendoris & decoris expers.* [x] *A priori imbecillitate liberum, quod videlicet viciſſitudini tam variæ ſit obnoxium, nec ſeſe tueri niſi cibo, potu, & cæteris eiuſmodi præſidijs poſſit.* [y] *Adam prior dicitur, quòd ab eo tanquam à radice orti ſumus, Chriſtus autem poſterior, quia in eo tanquam in principio ſpirituales omnes comprehenduntur.* [z] *Chriſtus dicitur Spiritus, ab excellentiſſima illa natura, id eſt, Deo in ipſo habitante corporaliter, vt Adamus animalis ab anima præſtantiore eius parte.* [a] *In cœno manens, & terreſtri naturæ addictus.* [b] *Deſcendiſſe de cœlo dicitur Dominus, ratione communicationis idiomatum.* [c] *Imaginem, intellige non vanam & inanem, ſed quam res ipſa conſequatur.*

terreni, geſtabimus etiam imaginem cœleſtis.

50 [28] Hoc autem dico, fratres, [d] carnem & ſanguinem non poſſe regni Dei hæreditatem conſequi: neque corruptionem conſequi incorruptæ naturæ hæreditatem.

51 [29] Ecce [e] myſterium vobis dico, Non omnes quidem obdormiemus, ſed omnes mutabimur.

52 [f] Momento & iactu oculi,|| ad vltimam tubam (canet enim tuba) & mortui ſuſcitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.

53 Oportet enim hoc corruptioni obnoxium induere incorruptam naturam, & mortale hoc induere immortalitatem.

54 Quum autem hoc corruptioni obnoxium induerit incorruptam naturam, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet illud quod ſcriptum eſt, || Abſorpta eſt mors ad victoriam.

55 Vbi tua, ô mors, victoria? vbi tuus, ô ſepulchrum, ſtimulus?

56 Stimulus verò mortis *eſt* peccatũ: vis autem peccati, Lex.

57 || Sed Deo *ſit* gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

58 [30] Itaque, fratres mei dilecti, firmi eſtote, immoti, abundantes in opere Domini ſemper, quum ſciatis laborem veſtrum non eſſe inanem [g] in Domino.

28 Concluſio, non poſſe nos gloriæ Dei fieri participes, quin totam illam corporum craſſam, fæculentam & corruptioni obnoxiam naturam deponamus, vt idem corpus gloria incorruptibili ornetur.

Mat.24.31, 1.theſſ.4.16. Oſea.13.14. heb.2.24. 1.Ioh.5.5.

29 Pergit vlterius, declarans fore vt qui ſuperſtites vltimo illo die deprehenduntur in hac vita, non deſcendant in illam ſepulchri putrefactionem, ſed ſubitania immutatione renouentur, quæ immutatio ſit prorſus neceſſaria: & in vltimum illud tempus differatur certa beneficij & victoriæ Chriſti fruitio. 30 Exhortatio ab vtili ſumpta, vt quum intelligant alterius vitæ gloriam repoſitam eſſe fidis operarijs, perſtent in doctrinæ de mortuorum reſurrectione veritate.

[d] *Hoc loco caro & ſanguis ſumuntur pro corpore animali, quod non niſi depoſita corruptione incorruptionem conſequetur.* [e] *Rem arcanam & adhuc occultam ideoq; digniſſimam quàm attentè audiatis.* [f] *Indicatur breuiſſimum fore illud tempus.* [g] *Dei ope ac bonitate id efficiente.*

CAP. XVI.

1 Hortatur vt fratrum Hieroſolymitanorum inopiæ ſuccurrant. 10 Deinde Timotheum commendat: 13 & amica exhortatione, 19 deinde ſalutationibus Epiſtolam claudit.

CAP.XVI. 1 Collectæ olim ex Apoſtoli inſtituto fiebãt, primo quoque die hebdomadis, quo nimirùm iam tum mos erat conuenire.

1 [1] PORRÒ de collecta in ſanctos, quemadmodum conſtitui Eccleſijs Galatiæ, ita & vos facite.

2 [a] Primo quoque *die* hebdomadis vnuſquiſque veſtrûm apud ſe reponat, recondens [b] quod pro Dei benignitate licuerit: ne quum venero, tunc collectæ fiant.

3 Poſtquam autem acceſſero, quoſcunque probaueritis [c] per epiſtolas, hos mittam, vt perferant beneficentiam veſtram in Hieruſalem.

4 [2] Quod ſi res digna fuerit vt & ipſe proficiſcar, mecum proficiſcentur.

5 Veniam autem ad vos quum Macedoniam tranſiero. (Macedoniam enim pertranſibo.)

6 Apud vos autem fortaſſe permanebo, aut etiam hybernabo: vt vos me proſequamini quocunque proficiſcar.

7 Nolo enim vos nunc in tranſcurſu videre: ſed ſpero temporis aliquantum manſurum *me* apud vos, ſi Dominus permiſerit.

8 Permanebo autem Epheſi vſque ad Pentecoſten.

9 Nam oſtium mihi apertũ eſt magnum, & [d] efficax, & aduerſarij multi.

10 Quòd ſi venerit Timotheus, videte vt [e] tutò ſit apud vos. opus enim Domini operatur vt & ego.

11 Nequis igitur illum pro nihilo habeat: ſed proſequimini eum cum [f] pace, vt veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.

12 Porrò de Apollo fratre multùm precatus ſum eum vt iret ad vos cum fratribus: ſed omninò non fuit *ei* voluntas nunc eundi: venturus eſt autem quum tempus opportunum habuerit.

13 Vigilate, ſtate in fide, viriliter agite, eſtote fortes.

14 Omnia veſtra cum charitate fiant.

15 Precor autem vos, fratres, noſtis familiam [g] Stephanæ eſſe primitias Achaiæ, & ſeſe in miniſterium ſanctis [h] addixiſſe:

16 Vt & vos [i] ſubijciamini talibus, & omnibus operam ſuam conferentibus & laborantibus.

17 Gaudeo verò de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam abſentiam veſtram hi ſuppleuerunt.

18 Refecerunt enim [k] ſpiritum meum ac veſtrum. [l] Agnoſcite itaque qui ſunt huiuſmodi.

19 Salutant vos Eccleſiæ Aſiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Priſcilla, cum Eccleſia quæ eſt domi ipſorum.

2 Reliqua pars Epiſtolæ ſcribendis rebus familiaribus conſumitur, ita tamen vt omnia ſemper ad ſcopum propoſitum (id eſt Dei gloriam & Corinthiorum ædificationem) referantur.

[b] *Vt quiſq; conferat pro ratione proſperitatis, quã à Domino obtinuerit.* [c] *Quas illis dabitis perferendas.* [d] *Ad magnas res conficiendas opportunum.* [e] *Sine iuſti metus occaſione.* [f] *Saluum & incolumẽ, atque adeò cum bona gratia.* [g] *Stephanas nomen viri eſt, non autẽ mulieris.* [h] *Seſe totos miniſterio deuouiſſe.* [i] *Honore & reuerentia proſequamini, illis cedatis, & ab ijs ſinatis vos regi vt par eſt, quum ſeſe, & facultates vobis iuuandis conſecrarint.* [k] *Animum.* [l] *Tales ducite, quales ſunt reuera.*

---

[a] *Qui olim dies ſolis, nunc dominicus dicitur.*

20 Salutant vos fratres omnes. || Salutate alij alios oſculo ſancto.

21 Salutatio manu mea Pauli.

22 Siquis non amat Dominum Ieſum Chriſtum, ſit anathema, [m] maranatha.

23 Gratia Domini Ieſu Chriſti *ſit* vobiſcum.

24 Charitas mea cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu. Amen.

om.16.16,
.cor.16.12,
.pet.5.14.
Sic deſig-
atur ſpecies
tremi ana-
matis.

Ad Corinthios prior, miſſa fuit Philippis per Stephanam & Fortunatum & Achaicum & Timotheum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS POSTERIOR.

CAP. I.

1 A laude afflictionum auſpicatur, 8 exponens quid in Aſia pertulerit, 10 & quàm dexter affulſerit Deus. 17 Addit nulla leuitate id factum eſſe, quòd non venerit, vti fuerat pollicitus.

1 [1] PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per Dei voluntatem, & Timotheus frater, Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, vnà cum ſanctis omnibus qui ſunt in tota Achaia.

2 Gratia ſit vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

3 || [2] [a] Benedictus Deus ac Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater *inquam* ille [b] miſericordiarum: & Deus omnis conſolationis *author*.

4 Conſolans nos in omni oppreſſione noſtra, [3] vt poſſimus *poſitos* in quauis oppreſſione conſolari, ea ipſa conſolatione qua nos ipſos Deus conſolatur.

5 Nam ſicut abundant [c] perpeſſiones Chriſti in nobis: ita per Chriſtum abundat etiam conſolatio noſtra.

6 [4] Siue autem premimur, *id fit* pro veſtra conſolatione ac ſalute, quæ [d] efficitur in tolerantia earundem perpeſſionum quibus & nos afficimur: ſiue conſolationem accipimus, *id fit* pro veſtra conſolatione ac ſalute: & ſpes noſtra firma *eſt* de vobis:

7 Quòd ſciamus vos, ſicut ſocij eſtis perpeſſionum, ita etiam *ſocios fore* conſolationis.

8 [5] Non enim volumus vos ignorare, fratres, de oppreſſione noſtra quæ nobis euenit in Aſia, nos ſummè grauatos fuiſſe ſupra vires, adeò vt prorſus [e] animi penderemus, etiam quod ad vitam.

9 Sed ipſi [f] apud nos decretum mortis habuimus, ne confideremus in

Cap. I.
1 Vide hu-
ſmodi ſa-
ationum
xplicatio-
em in ſu-
erioribus
piſtolis.
phe ſ.1.3,
pet.1.3.
2 Incipit
o more à
ratiarum
tione, quā
amen præ-
er morem
ibi appli-
t, epiſto-
m incho-
s à ſui A-
oſtolatus
ignitate aſ-
erenda, co-
ctus (vt ap-
aret) eo-
um impor-
tunitate, qui ipſius deſpiciendi argumentum ex eius miſe-
ijs captabant. Ipſe verò reſpondet, ita ſe affligi, vt ſupe-
ent tamen conſolationes, quarum eius fontes oſtendit,
empe Dei Patris miſericordiam in Chriſto.

3 Ideò nos conſolatur Dominus, vt tanto certius poſſimus alios ſolari.

4 Negat deſpici merito poſſe tum ærumnas quibus premi ſolebat, tum conſolationes quas à Domino percipiebat quũ maximum ex vtriſque confirmationis argumentum capere poſſint ac debeant Corinthij.

5 Teſtatur adeò ſe non pudere illarum afflictionum, vt etiam cupiat earum magnitudinem ab omnibus intelligi, ac ſuam viciſſim, quamuis nondum plenam liberationem.

[a] *Laus & gloria tribuatur.* [b] *Summè miſericors.*

[c] *Ærumnæ, quas ob Chriſtum perpetimur, ſiue quas in nobis perpetitur Chriſtus.*

[d] *Etiamſi gratuitò nobis datur ſalus, quia tamen certo itinere ad eam peruenitur, nimirùm innocentiæ, & integræ vitæ curriculo peracto, ideò dicimur ſalutem noſtram operari, Philip. 2. 12. Iam verò quia Deus vnus eſt, qui pro gratuita ſua beneuolentia in nobis omnia efficit, ideò dicitur ſalus ab eo effici in nobis per ea ipſa videlicet, per quæ nos ad æternam vitam oportet, ſuperatis omnibus difficultatibus, contendere.*

[e] *Prorſus inopes conſilij eſſemus, quomodo periculum vitæ euaderemus quod ad humana videlicet præſidia.*

[f] *Intus & in animo, conſtitutum nobis erat mori.*

nobiſipſis, ſed in Deo qui mortuos excitat:

10 Quí*que* ex [g] tanta morte liberauit, & liberat: in quo ſperamus nos adhuc etiam liberatum iri:

11 ‖ [6] Vobis etiam vnà pro nobis operam conferentibus ad deprecandum, [7] vt donum ex multis perſonis in nos *collatum*, per multos celebretur gratiarũ actione pro nobis.

12 [8] Nam gloriatio noſtra hæc eſt, teſtimonium *videlicet* conſcientiæ noſtræ, quòd cũ ſimplicitate & [h] ſinceritate Dei, non cum ſapientia carnali, ſed [i] cum gratia Dei verſati ſumus in mundo, potiſſimùm autem apud vos.

13 [k] Non enim alia ſcribimus vobis quàm quæ legitis aut etiam agnoſcitis, ſpero autem vos etiam [l] ad extremum agnituros.

14 Sicut & aliquatenus agnouiſtis nos [m] gloriationem veſtram eſſe, quemadmodum & vos noſtra *eſtis*, in [n] diem Domini Ieſu.

15 Itaque hac fiducia prius volui ad vos venire, vt [o] ſecundam gratiam haberetis:

16 Et per vos tranſire in Macedoniã, & rurſum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.

17 [9] Hoc igitur quum deliberarem, nunquid leuitate ſum vſus? num autem quæ delibero [p] ſecũdum carnem delibero, [q] vt ſit apud me Etiam & Non?

18 [10] Imò [r] fidelis Deus *nouit* ſermonem noſtrum apud vos non fuiſſe Etiam & Non.

19 [11] Nam Dei Filius Ieſus Chriſtus, qui inter vos per nos prædicatus eſt, *id eſt*, per me & Syluanum ac Timotheum, [s] non fuit Etiam & Non, ſed fuit Etiam in [t] ipſo:

20 [12] Quotquot enim *ſunt* promiſſiones Dei, [u] in ipſo *ſunt* Etiam, & in ipſo *ſunt* (Amen) ad Dei gloriam [x] per nos.

21 [13] Porrò qui nos confirmat vobiſcum in Chriſtum: & qui vnxit nos, Deus *eſt*. Qui etiam obſignauit nos deditque [y] arrhabonẽ Spiritus in cordibus noſtris.

22 [14] Ego verò teſtem Deum inuoco [z] in animam meam, me *idcirco* nondum veniſſe Corinthum vt vobis parcam.

23 [15] Non quòd dominemur veſtræ fidei, ſed *quòd* adminiſtri ſimus [a] gaudij veſtri. nam fide ſtatis.

Rom. 15. 30.

6 Ne ſeipſum videatur efferre, omnia tribuit Deo, & ſimul piorum precibus ſe plurimùm tribuere profitetur.

7 Gloria Dei, finis afflictionũ ſanctorũ, quas proinde pretioſas haberi oporteat.

8 Secundo loco aliam calumniam diluit, videlicet quòd homo leuis eſſet, & cui temerè non eſſet credẽdum, quum promiſiſſet ſe ad eos vẽturum, nec tamẽ veniſſet. Præfatur autem de animi ſui ſimplicitate & ſinceritate, quam & ex ipſius præſentis voce cognouerint, & in abſentis literis debeant recognoſcere: & ſe porrò alium nunquam futurũ teſtatur.

9 Inficiatione repellit calumniam, & illud quidem in primis quòd nonnulli ſtudebant Corinthijs perſuadere, Paulum ſibi in docendo Euangelio non conſtare. De hoc enim laborabat. 10 Deum ipſum citat teſtem ac iudicem ſuæ in docendo, vno & eodem Euangelio conſtantiæ. 11 Adiungit ſuos collegas teſtes, quibus cum ſummo conſenſu ſemper idem, id eſt vnum Chriſtum, docuit.

12 Deniq; ſummã ſuæ doctrinæ explicat, omnes videlicet ſalutis promiſſiones in Chriſto eſſe firmas ac ratas.

13 Huius conſtantiæ laudem vni gratiæ Dei per Spiritũ ſanctum tribuit, ſimulque concludit non poſſe de ſua & collegarum fide dubitari, quin ipſi Dei Spiritui fiat iniuria, quum ſint ipſi ſibi optimè conſcij. 14 Iam ad rem accedens, iurat tantùm abeſſe vt leuiter conſilium de ſua ad eos profectione mutarit, vt contra idcircò non venerit, ne præſens cogeretur durius quàm vellet cum ipſis agere. 15 Remouet omnem arrogantiæ ſuſpicionem, teſtans ſeſe non vt dominum ſed vt ſeruum loqui, ipſis in Domino conſolandis deſtinatum.

g *Ex ſummis illis periculis.* h *Candore, & animi quaſi perſpicuitate ſancta & vera, vt teſtis eſt Deus ipſe.* i *Fretus ea ipſa ſapientia, quam Deus mihi cœlitus eſt gratificatus.* k *Candidè & abſque fuco ſcribere ſe dicit: qui enim fucata oratione ſcribit, meritò ſanè dicitur alia ſcribere quàm quæ leguntur. illud autem à Corinthijs agnoſci & approbari dicit Apoſtolus.* l *Perfectè.* m *Gloriatio Pauli in Domino erat, quòd Corinthios lucrifeciſſet, Corinthiorum verò quòd à tali Apoſtolo tam purè ac ſincere fuerant inſtituti.* n *Quo iudex ſedebit.* o *Alterum beneficium.* p *Hominum more, qui temerè ſolent polliceri quiduis, & leuiter conſilium mutare.* q *Vt aliquid modò affirmem, modò negem.* r *Verax, & de cuius fidelitate nefas ſit dubitare.*

s *Non fuit varius & inconſtans.* t *Sub. Deo.* u *Omnes vno Chriſto proponuntur exhibenda ac præſtanda, conſtanti & inuariata ratione.* x *Noſtro miniſterio.* y *Arrhabo, id eſt omne quo dato confirmatur promiſſio.* z *In caput meum, ſiue vitæ meæ periculo.* a *Gaudium & pacem conſcientiæ, cuius facit authorem Deum, opponit tyrannico terrori, ſimul finem Euangelij deſignat.*

CAP. II.

1 Excuſans ſe quòd non venerit. 2 clàm illos taxat,
4 & communem ſympathiam oſtendit:
5 vt nequeat niſi ipſis hilaribus gaudere,
6 Mœcho, quem Satanæ tradi præceperat,
7 reſipiſcenti veniam dari 8 obſecrat,
13 & profectionis ſuæ in Macedoniam meminit.

1 HOc autem mihi faciendum iudicaui, ne rurſus ad vos cum [a] triſtitia veniam.

2 Nam ſi ego triſtitia vos afficiam, quis eſt qui exhillaret me, niſi ipſe qui triſtitia afficitur ex me?

3 Et hoc ipſum vobis ſcripſi, ne quũ venero, triſtitiam capiam ex ijs de quibus oporteat me gaudere: [b] confiſus de vobis omnibus, meum gaudium, omnium veſtrûm *gaudium* eſſe.

4 Nam ex multa oppreſſione & anxietate cordis, ſcripſi vobis per multas lacrymas: non vt triſtitia afficiamini, ſed vt cognoſcatis charitatem quam habeo abundantiſſimam erga vos.

5 [1] Quòd ſiquis triſtitiam attulit,

CAP. II.

1 Tranſit ad alterũ locũ huius Epiſtolæ, qui tamẽ velut inſeritur ſuperioribus, ad quę poſtea reuertitur. Agit autem de inceſtuoſi illius abſolutione, quoniam ſuã reſipiſcentiã ſatis teſtatus videbatur: verũ excõmunicationis vſum declarans, nempe vt non ab odio, ſed à charitate incipiat, & in eãdem deſinat, ne dũ modũ nullũ tenemus, Satanæ ſeruiamus.

a *Triſtitiæ cauſam vobis adferens, quod futurum erat ſi prius ad eos veniſſet quàm reſipuiſſent.* b *Quia omninò ſperaui fore vt quod mihi diſplicere intelligeretis, ſtatim tolleretis: quia mea gaudia exiſtimatis vobis eſſe communia.*

[c] non mihi triſtitiam attulit, [d] ſed quadantenus, ([e] ne *illum* aggrauem) vobis omnibus.

6 Sufficit iſtiuſmodi *homini* iſta obiurgatio à pluribus *profecta*.

7 [f] Vt è contrario potius vos *ei* condonetis, *eumq́;* conſolemini, ne quo modo redundante triſtitia abſorbeatur *vir* huiuſmodi.

8 Quapropter precor vos vt [g] ratam faciatis in illum charitatem.

9 Nam in hunc finem etiam ſcripſi, vt cognoſcerem probationem veſtri, *id eſt*, an ad omnia obedientes ſitis.

10 Cui verò condonatis, & ego *condono*. nam & ego ſiquid condonaui, cui cōdonaui, propter vos *id feci*, in [h] conſpectu Chriſti, vt ne occupemur à Satana.

11 Non enim illius [i] machinationes ignoramus.

12 [2] Porrò quum veniſſem Troadem ad *prædicandum* Euangelium Chriſti, etiamſi oſtium mihi apertum erat per Dominum, non habui relaxationem *in* ſpiritu meo, eo quòd non inueniſſem Titum fratrem meum:

13 Sed quum illis valedixiſſem, abij in Macedoniam.

14 Deo autē gratia, qui facit vt ſemper triumphemus in Chriſto: & [k] odorem notitiæ ſuæ manifeſtum facit per nos omni in loco.

15 [3] Nam Chriſti bona fragrantia ſumus Deo in ijs qui ſeruantur, & in ijs qui pereunt:

16 His quidem, odor mortis ad mortem: illis verò, odor vitæ ad vitam. [4] & ad hæc quis idoneus?

17 || Non enim, vt pleriq́; [l] cauponamur ſermonem Dei, ſed vt ex ſinceritate, ſed vt ex Deo in conſpectu Dei, de Chriſto loquimur.

2 Redit ad Apoſtolatus ſui cōfirmationem, prolatis, tum ſuorum laborum, tum etiā Dei benedictionis, teſtimonijs.

3 Quoniam conſtabat eū nō pari ſucceſſu vbique recipi, imò verò longè plurimos eū deſpicere, atque adeò execrari negat propterea de ſui Apoſtolatus autoritate quicquā detrahendum, quum Chriſtum doceat non tantùm vt credentiū ſeruatorem, ſed etiam vt contemptorem iudicem.

4 Rurſus remouet arrogantiæ crimen, omnia à ſe geſta tribuens Dei virtuti, cui ſincerè & abſque turpi vlla cupiditate inſeruiat: cuius rei ipſoſmet facit teſtes, vſq; ad verſum ſextum proximi capitis.

Infra, 4.2.

[c] *Quaſi dicat, perinde eſſe abſterſam illam omnem moleſtiam, ac ſi nunquam illam ſenſiſſet.* [d] *Mecum, inquit Paulus, nullum eſt illi amplius negotium.* [e] *Ne iam per ſe grauato onus adijciam, quod potius detractum cupio.* [f] *Vt pro eo quod antea illum ſeuere vlti eſtis, nunc illi condonetis.* [g] *Me deprecatore, publico Eccleſiæ conſenſu declaretis vos illum denuò pro fratre complecti.* [h] *Vere & ex animo.* [i] *Nefanda conſilia & ſceleratam voluntatem.* [k] *Alludit ad ſacerdotum vnctionem & ſacrificiorum ſuffitus.* [l] *Callidè & auarè minus denique ſincere tractamus, metaphora à cauponibus ducta, qui nihil non adulterant.*

CAP. III.

1 Dicit ſe ſatis habiturum cōmendationis. 4 quādiu in fide permanſerint. 6 Se miniſtrum non literæ, ſed Spiritus. 8 Diſcrimen Legis & Euangelij exponit, 13 quod illius claritas magis perſtringat oculos, quàm illuminet: 18 huius verò lux conſpicuam Dei faciem exhibeat.

1 INcipimus rurſus noſipſos commendare? num egemus, vt nonnulli, cōmendatitijs epiſtolis apud vos, aut à vobis commendatitijs?

2 Epiſtola noſtra vos eſtis, inſcripta in cordibus noſtris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus.

3 [a] Dum palàm fit vos eſſe epiſtolam Chriſti [b] ſubminiſtratam à nobis, inſcriptam non atramento, ſed Spiritu Dei [c] viui, [1] non in tabulis lapideis, ſed in carneis tabulis cordis.

4 [d] Fiduciam autem huiuſmodi habemus per Chriſtum apud Deum,

5 Non quòd idonei ſimus ex nobiſipſis ad cogitandum quicquam, velut ex nobiſipſis: [e] ſed quòd idonei ſumus, *id* ex Deo eſt:

6 [2] Qui etiam fecit vt idonei eſſemus miniſtri noui Teſtamenti, non [f] literæ, ſed Spiritus. nam litera occidit, Spiritus autem viuificat.

7 Quòd ſi mortis miniſterium literis [g] informatum in ſaxis, fuit [h] glorioſum, adeò vt nō poſſent intueri filij Iſrael in faciem Moſis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat,

8 Quî non potius [i] miniſterium Spiritus erit glorioſum?

9 Nam ſi miniſterium cōdemnationis *fuit* glorioſum, multo magis miniſterium [k] iuſtitiæ abundat gloria.

10 Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, *id eſt* quòd ad ſuperantem gloriam attinet.

CAP. III.

1 Obiter alludit ad externi Leuitici miniſterij cum Euāgelico ſiue Apoſtolico collationē, quam poſtea copioſè perſequetur.

2 Amplificat ſuum & ſuorum collegarum miniſterium, id eſt, Euangelicū, eius collatione cum miniſterio Legali, quod cōſiderat in Moſis perſona, per quem videlicet Lex tradita eſt: cui opponitur Chriſtus Euangelij autor. Eſt autē collatio eiuſmodi ab ipſa ſubſtantia miniſterij ſumpta. Lex eſt veluti ſcriptum quoddam per ſe mortuum & inefficax: Euangelium autem ſiue nouum fœdus, eſt velut ipſa Dei virtus in innouandis, iuſtificandis, & ſeruandis hominibus. Lex proponit mortem, omnes iniuſtitiæ reos peragens: Euangelium offert & confert iuſtitiam & vitam. Legis œconomia fuit ad tempus ſubſeruiens promiſſioni: Euangelium manet ad finem ſeculorum. Itaque quis eſt illius ſplendor præ iſtius gloria?

[a] *Prudenter ſic concipit orationem Apoſtolus, vt ſenſim à perſona commendatione, ad rem ipſam accedat.* [b] *Cui veluti ſcribenda operam noſtram impendimus.* [c] *Tacitè virtutem Dei opponit atramento quo ſcribitur Epiſtola, vt oſtendat vim illam eſſe à Deo.* [d] *Hanc confidentiam exerimus, & ita magnificè nobis gloriari licet de noſtri miniſterij dignitate & fructu.* [e] *Quòd apti & accommodati ſimus ad tantam gratiam alijs impertiendam.* [f] *Non Legis, ſed Euangelij.* [g] *Impreſſum & inſculptum: ex hoc autem loco facilè colligitur Apoſtolum non agere de cæremonijs, ſed de ipſo Decalogo.* [h] *Gloria, ſplendorem & maieſtatem declarat, quæ quidē in Moſe corporalis fuit, in Chriſto fuit ſpiritualis.* [i] *Per quod Deus offert atque adeò tradit Spiritum non modò non mortuum, ſed etiam viuificantem.* [k] *Sub. Chriſti, cuius imputatione non modò non condemnamur, ſed etiam vt iuſti coronamur.*

Exod.34.34.

11 Nam ſi quòd [l] aboletur, *fuit* glorioſum, multo magis eſt glorioſum id quod manet.

12 [3] Itaque quum eiuſmodi ſpem habeamus: multa in loquendo euidentia vtimur:

13 || [4] Nec *ſumus* ſicut Moſes *qui* imponebat velamen faciei ſuæ, ne intuerentur filij Iſrael [m] in finem eius quod aboletur.

14 Itaque occaluerunt mentes illorum. nam vſque ad *diem* hodiernum, in lectione Veteris Teſtamenti manet non retectum velamen illud, quod per Chriſtum tollitur:

15 Sed ad hunc vſque diem quum legitur Moſes, velamen cordi eorum impoſitum eſt.

16 Poſtquam autem [n] cōuerſum fuerit ad Dominum, tolletur velamen.

17 || [o] Dominus verò, Spiritus ille eſt: vbi autem Spiritus ille Domini, illic libertas.

18 [5] Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini vt in ſpeculo intuentes, *in* eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, ſicut à Domini ſpiritu.

3 Oſtendit qua in re ſit poſita hæc Euangelicæ prædicationis gloria, nempè in eo quòd perſpicuè patefaciat id quod Lex obſcurè oſtendebat, vt quæ ad Chriſtū venturum ſanādos auditores amandaret, quos ipſa vulnerauerat.

Iohan.4.14.

4 Obiter exponit allegoriā velaminis Moſis, quod fuit ſymbolū obſcuritatis & imbecillitatis hominū, qui Legis fulgore hebetarentur potius quàm illuſtrarentur: quod velamen aduentu Chriſti, corda illuſtrantis & ad Dominum conuertentis, ſublatum ſit, vt ab iſta cæcitatis ſeruitute in lucis libertatem per Chriſti Spiritus virtutem aſſeramur. 5 Pergens in allegoria velaminis, comparat Euangelium ſpeculo, quòd etſi ſit limpidiſſimum, tamen intuentium aciem non modò non perſtringat vt Lex, ſed ſuis etiā radijs transformet, vt & ipſi ſint eius gloriæ ac ſplendoris participes, alijs videlicet illuſtrādis: ſicut dicebat Chriſtus ſuis, Vos eſtis lux mundi, quum ipſe ſolus eſſet vera Lux. Quinetiam alibi iubemur vt mundi faces cæteris prælucere, vt qui ſimus Spiritus Domini facti participes. Sed propriè hic agit Paulus de Euangelij miniſtris, vt ex præcedentibus & ſequentibus liquet, idque propoſito ſui ſuorumque collegarum exemplo.

l Aboletur Lex atque adeò ipſe Decalogus, cum ipſo Moſe coniunctus, ſi miniſterium Moſis per ſe reſpiciatur. m In imas vſque partes miniſterij Moſis. n Cor eorum. o Chriſtus eſt ille Spiritus qui tollit velamen, in cordibus noſtris agens, ſicut etiam lex externa eò nos vocabat, ſed fruſtra, quum mortuis loquatur, donec iſto Spiritu ſimus viuificati.

CAP. IIII.

1 Recenſet ſe adeò laboraſſe in prædicando Euangelio, 4 vt à Satana excæcati ſint, qui illius ſplēdorem non cernant, 7 prolatum in teſtaceis vaſculis 10 tot ærumnis obnoxijs. 16 itaque ſuo exemplo ad fortitudinē eos hortatur, 17 ex contemptu præſentis vitæ.

CAP. IIII.

1 Iam manifeſtè teſtatur ſeſe cum collegis (ſed per Dei miſericordiam) integrè & ſincerè vocatione ſua, neglectis omnibus periculis, defungi.

1 PRopterea [1] quum miniſterium hoc habeamus prout miſericordiā cōſequuti ſumus, [a] non ſegneſcimus:

2 Sed abdicauimus [b] turpitudinis tegumenta, non incedentes cum calliditate, neque [c] falſantes ſermonem Dei, ſed declaratione veritatis cōmendātes noſipſos apud omnem conſcientiam hominum, in conſpectu Dei.

3 [2] Quòd ſi tectum eſt Euangelium noſtrum, ijs qui pereunt, tectum eſt:

4 In quibus Deus huius ſeculi excæcauit mentes, *id eſt* infidelibus, ne irradiet eos [d] lumē Euangelij glorię Chriſti. [e] qui eſt imago Dei.

5 [3] Non enim noſipſos prædicamus, ſed Chriſtum Ieſum Dominum: nos autem, ſeruos veſtros [f] propter Ieſum.

6 Quoniam Deus || [g] qui dixit vt è tenebris lux ſplendeſceret, *is eſt* qui ſplēduit in cordibus noſtris, [h] ad *præbendum* lumen cognitionis gloriæ Dei, in facie Ieſu Chriſti.

7 [4] Habemus autem theſaurum hūc in teſtaceis vaſculis, [5] vt eius virtutis præſtantia ſit Dei, & non ex nobis:

8 Dum in omnibus premimur, at non coarctamur: hæſitamus, at non prorſus hæremus:

9 Perſequutionem patimur, ſed in ea non deſerimur: deijcimur, at non perimus:

10 [6] Quolibet [i] mortificationem Domini Ieſu in corpore circunferentes, vt etiam vita illa Ieſu in corpore noſtro manifeſta fiat.

11 Semper enim [k] nos qui viuimus, morti tradimur propter Ieſum, vt etiam

2 Obiectio, multos audire Euangelium, quo nihilo magis, quàm prędicatione Legis illuſtrentur: Reſpondet, culpam eſſe in ipſis hominibus, quibus Satan in mundo dominās oculos eruit. Interea verò nihilominus clariſſimam Euāgelij lucem à ſe & ſuis collegis ſpectandam proponi, quum Chriſtus, quem vnum prędicat, is ſit in quo vno Deus cognoſci ac veluti perſpici poſſit.

Gen.1.3.

3 Remouet ſuo more omnem ambitionis ſuſpitionem, ſe quidē fideliter docere confirmans, ſed vt ſeruū, & totam hāc lucem quam alijs conferat cum ſuis collegis, à Domino teſtans promanare. 4 Occurrit offendiculo, quod apud pleroſque offundebat tenebras Euangelici miniſterij ſplendori, quoniam, videlicet, Apoſtoli erant omnium calamitoſiſſimi. Reſpondet Paulus, ſe quidem & collegas ſuos eſſe veluti teſtacea vaſa, ſed in quibus ſitus ſit pretioſiſſimus theſaurus. 5 Cauſas mirificas affert cur Dominus excellentiſſimos ſeruos ſuos ita velit affligi, vt, inquit, omnibus conſtet eos non humana ſed diuina, eaque præſtantiſſima virtute fretos conſiſtere, quum millies moriantur, & nunquam pereant. 6 Amplificatio ſuperioris ſententiæ, qua ſuas afflictiones morti quotidianæ, virtutem autem Spiritus Dei in Chriſto, comparat vitæ quæ mortem ipſam opprimat.

a Malis & calamitatibus fracti non cedimus. b Verſutias & fraudum omne genus, quæ tanquam latebras homines captant, quibus ſua probra operiant. c Quod ſuperiore cap. dicebat cauponantes. d Lumen perſpicuæ ac illuſtris prædicationis, qua annuntiatur gloria Chriſti. e In quo ſeipſum conſpiciendum præbet Pater. f Vt hunc ipſum Ieſum vobis prædicemus. g Qui ſolo verbo fecit. h Vt à Deo illuſtrati, viciſſim alijs eam lucem præbeamus. i Sic vocat Paulus miſeram illam fidelium conditionem ac præcipuè miniſtrorum. k Qui vita illa viuimus, nempe Spiritu Chriſti, inter tot & tantas ærumnas.

vita Ieſu manifeſta fiat in [l] mortali carne noſtra.

12 [7] Itaque mors quidem in nobis agit, vita verò in vobis.

13 [8] Et quia habemus eundem [m] Spiritum fidei, ſecundum illud quod ſcriptum eſt, || Credidi, & ideo loquutus ſum: nos quoq; credimus, quamobrem etiam loquimur:

14 Scientes fore vt qui excitauit Dominum Ieſum, nos quoq; per Ieſum excitet, & ſiſtat vobiſcum.

15 [9] Nam hæc omnia propter vos,[n] vt gratia illa copioſiſſima, pluribus gratias agentibus, redundet in gloriam Dei.

16 Propterea nõ ſegneſcimus: [10] ſed etiamſi externus homo noſter corrumpitur, internus tamẽ [o] renouatur quotidie.

17 Momentanea enim [p] leuitas oppreſſionis noſtræ excellenter æternum pondus [q] gloriæ conficit nobis:

18 Dum non ſpectamus ea quæ cernuntur, ſed ea quæ non cernuntur. nam quæ cernuntur, temporaria ſunt: at quæ non cernuntur, æterna.

Pſal.116.10.

Cõcluſio dmodum tificioſa: ſi diceret. ſumma itur nos orimur, vt orte nora viuatis, um videcet Eccleiarum ædiandarum ſa omnia pericula birent, & patiẽtiæ emplis nõ finerent nnes fides cõfirma-

Declarat ccedẽtem tentiam, tendẽs ſecum ſuis llegis moquidem odãmo-, vt alijs, tam compararent, ſed ſe nihilominus eſſe eiuſdem vitæ cum is participes: quoniam quod alijs credendum proponant, ſiquoque in primis credant, fore videlicet vt & ipſi cum s in Chriſto tandem ſeruentur. 9 Quomodo hæc contia in ipſis foueatur oſtendit, quoniam videlicet in Dei oriam reſpiciunt, & Eccleſiarum ſibi commiſſarum ſalum, 10 Adijcit veluti triumphale epinicium, ſeſe quim affligi exterius, ſed interius proficere quotidie: & nili eſſe omnibus modis quæcunque ſunt in hanc vita ſuſtindæ ærumnæ, præ conſtantiſſima illa & æterna gloria.

Miſera illi conditioni obnoxia. m *Eandem fidem ex eiuſdem piritus afflatu.* n *Quum fuero liberatus & vobis reſtitutus, ins illud beneficium quod in me effuſum erit, viciſſim in Dei gloriã dundet, multis gratias agentibus.* o *Nouas vires acquirit ne is malu ingruentibus frangatur externus, qui interni viribus ſutur..* p *Non dicuntur ærumnæ leues, quaſi ſint ipſæ exiguæ, s illico pertranſire oſtendit, quum ne tota quidem vita noſtra diuturna.* q *Quæ conſtantiſſimè manet immota.*

CAP. V.

1 *Perſtat in eodem argumento,* 6 *de certa ſpe ſalutis* 8 *per fidem:* 12 *Non vt ſe iactet,* 14 *cùm Deum & ipſius Eccleſiam præ oculis habeat:* 17 *& nihili æſtimet omnia, præter vitæ nouitatem in Chriſto.*

1 [1] SCimus enim nos, ſi terreſtis huius domus noſtræ tabernaculum diſſolutũ fuerit, ædificium ex Deo habituros, domicilium *videlicet* non manufactum, æternum in cœlis.

2 In hoc enim ſuſpiramus, ||expetẽtes domicilio noſtro, quod [a] è cœlo eſt, [b] ſuperindui.

3 [2] Siquidem etiam induti non nudi reperiemur.

4 Etenim qui ſumus in hoc tabernaculo, ſuſpiramus onerati: in quo non cupimus exui, ſed ſuperindui, vt abſorbeatur mortalitas à vita.

5 Porrò Deus *is eſt* qui nos ad hoc ipſum [c] condidit, qui eam dedit nobis [d] arrhabonem Spiritus.

6 [3] [e] Confidentes igitur ſemper, & ſcientes nos aduenas eſſe in corpore, peregrè abſumus à Domino.

7 (Per [f] fidem enim incedimus, non per aſpectum.)

8 [g] Confidimus autem, & probamus potius migrare è corpore, & ad Dominum ire habitatum.

9 [h] Quapropter etiam ambimus, & incolentes & migrantes, ei eſſe accepti.

10 ||[4] Omnes enim nos [i] comparere oportet coram tribunali Chriſti, vt vnuſquiſque reportet quæ in corpore *fecerit*, congruenter ad id quod fecerit, vel bonum, vel malum.

11 [5] Scientes igitur [k] terrorem illum Domini, homines ad fidem adducimus, Deo autem manifeſti ſumus: & ſpero *nos* etiam cõſcientijs veſtris manifeſtos eſſe.

Cap. v.

1 Arrepta occaſione ex compatione proximæ præcedẽte, corpus iſtud ita vt eſt in hac vita calamitoſum, comparat caduco & fragili tabernaculo: cui opponit cœleſte domiciliũ, ſic vocans firmã & perennem eiuſdẽ corporis in cœlo glorificati cõditionẽ: adeò quidẽ, inquit, vt nos nõ modò nõ ſimus iſti tabernaculo addicti, ſed potius domiciliũ illud cũ ſuſpirijs & gemitibus expetamus. Eſt autẽ etiã hic locus de futura gloria, iſti tractationi de miniſterij dignitate inſertꝰ, vt & ille alter de quo diximꝰ initio capitis ſecũdi.

Apoc.16.15.

2 Declaratio ſuperioris dicti, Nõ temerè, inquit, deſideramus illo domicilio cœleſti (.i. illa gloria & æterna immortalitate) quaſi veſte operiri. Neque enim hinc migrãtes manebimus nudi, ſemel amiſſo corporis tegumẽto, ſed alia veluti veſte inſuper inducetur receptũ corpus: ac proinde non huius vitæ tædio, ſed præſtãtioris deſiderio ſuſpiramus. Neq; hoc deſiderium irritum eſt, quum ad hanc vitã cõditi ſimus: cuius rei pignus Spiritũ adoptionis habemus.

Rom.14.10.

3 Illatio ex proximè præcedente ſententia naſcẽs, Itaq; quum ex Spiritu ſciamus nos aduenas eſſe quãdiu hîc verſamur, cõſtanter hãc moram ferimus, (ſic enim cum Domino nunc ſumus, vt illum non conſpiciamus niſi fide, ac proinde ab ipſo nunc quidem abſimus) ita tamẽ vt ſemper ad illum aſpiremus: quamobrem etiam ita nos gerimus vt & hîc viuentes & quum ad eum hinc diſcedimus, poſſimus ei eſſe accepti. 4 Nequis vniuerſale eſſe putet quod de illo domicilio cœleſti dixerat, addit vnicuiq; prius reddendam rationẽ ſuæ peregrinationis, poſtquã hinc migarit. 5 Iam per trãſitionem, occaſione ex proximè præcedente ſententia arrepta, redit ad verſ. 16. ſuperioris capitis, ſuam & ſuorum collegarum ſinceritatẽ confirmans.

a *Cœleſte, gloria nimirum, non autem ſubſtantia.* b *Veſtem vocat immortalitatis gloriam, quam veluti veſte induimur.* c *Reſpicit primam illam creationem, vt ſignificetur in hunc finem fuiſſe condita corpora, vt ea cœleſti immortalitate induantur.* d *Vide ſup.1.21.* e *Confidentes vocat eos qui ſunt animo præſenti, id eſt, quieto & ad ſuſtinenda pericula parati, quòd de fœlici exitu nihil dubitent.* f *Earum rerum quas ſperamus, non autem in ipſo præſenti conſpectu Dei.* g *Sic tamen cõfidimus, ſic forti & tranquillo animo peregrinationem illam conficimus, vt tamen multo malimus ad Dominum diſcedere.* h *Quod quum ita ſit, ita annitimur vincere, vt & noſtra peregrinatio illi placeat, & tandem ab eo domum recipiamur.* i *Siſti præſentes, & illic inquirì vt palàm fiat, qui fuerimus.* k *Formidabile illud iudicium.*

12 [6] Enimuerò non iterum noſipſos commendamus vobis,ſed vobis occaſionem præbemus gloriandi de nobis : vt habeatis *quod dicatis* aduerſus eos qui [l] ex facie gloriam captant, at non ex corde.

13 [7] Nam ſiue inſanimus, Deo *inſanimus :* ſiue ſana mente ſumus, vobis *ſana mente ſumus*.

14 [8] Charitas enim illa Chriſti [m] conſtringit nos:

15 Vt qui hoc ſtatuerimus ſi [n] vnus pro omnibus mortuus fuit, nempe omnes fuiſſe mortuos, & *illum* pro omnibus mortuū eſſe,vt qui viuunt poſthac [o] non ſibi viuant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt & reſurrexit.

16 [9] Itaq; nos poſthac neminem nouimus ſecundum carnem. [10] quod ſi etiam nouimus Chriſtum ſecundum carnem, nunc tamen non amplius nouimus.

17 [11] Siquis igitur *eſt* in Chriſto, [p] noua creatura *eſt*. ‖ vetera præterierunt,ecce noua facta ſunt omnia.

18 [12] Hæc autem omnia ſunt ex Deo qui recōciliauit nos ſibi per Ieſum Chriſtum, deditq́ue miniſterium reconciliationis:

19 Nempe quia Deus erat in Chriſto mūdum reconcilians ſibi : non imputando eis peccata ipſorum : [q] poſuitq́ue in nobis ſermonem hunc reconciliationis.

20 Itaque nomine Chriſti legatione fungimur, velut Deo *vos* precante per nos:oramus Chriſti nomine, reconciliamini Deo.

21 Fecit enim *vt* qui [r] non nouit peccatum, pro nobis [ſ] peccatum *eſſet*,vt nos efficeremur [t] iuſtitia Dei in eo.

CAP. VI.

1 Vt vitam Chriſto dignam viuant, hortatur. 5 ne afflictionibus deyciantur, 9 nec gloria inſoleſcant : 14 pollutiones fugiant, 16 quū ſint viua viuentis Dei templa.

1 SEd [1] &, *vt* operam noſtram ei accommodātes, hortamur ne fruſtra gratiam Dei vos receperitis.

2 [2] Dicit enim *Deus*, ‖ Tēpore [a] accepto exaudiui te, & in die ſalutis ſuccurri tibi : ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies ſalutis.

3 [3] Nullam vlla in re præbentes offenſionem, ne vituperetur miniſterium:

4 Sed & in omnibus nos [b] approbantes,‖vt Dei miniſtri, [4] tolerantia multa in oppreſſionibus, in neceſſitatibus, in anguſtijs,

5 In plagis,in carceribus, [c] in tumultuationibus,in laboribus,in vigilijs,in ieiunijs,

6 [5] Puritate, ſcientia,lenitate,bonitate,Spiritu Sācto,charitate nōſimulata,

7 [d] Sermone veritatis, [e] virtute Dei, [f] armis iuſtitiæ dextris ac ſiniſtris.

8 [g] Per gloriam & ignominiam, per

---

6 Noua ratione remouet omnem ſuperbiæ ſuſpicionem, quòd nō ſua ſed illorum interſit ſincerū haberi ipſius Apoſtolatū,contra vanam quorundam oſtentationem.

Eſa.43.19, apoc.21.5.

7 Senſus eſt, Etiam quū(vt nonnulli cenſent) inſanio, dum videor meipſum ſtultorum more venditare veſtro commodo id facio, non minus quàm quum ſimpliciter vobis euangelizo. 8 Pergit in depellenda omnis ambitionis & oſtentationis ſuſpicione. Nos enim, inquit,huc adigit amor Chriſti,vt quum ipſe pro nobis omnibus qui mortui eramus quum nobis viueremus (id eſt, quum terrenis adhuc affectibus dediti eſſemus) mortuus ſit, nos viciſſim vitam quam ab ea accepimus (donati videlicet Spiritu ſancto, vt nihil niſi cœleſte meditemur) totam ipſi conſecremus. 9 Declarat quid ſit non ſibi ſed Chriſto viuere, nempè neminem ſecundum carnem noſſe. i. ſic inter homines verſari, vt humana illa & carnalia non curet, vt qui genus, patriam, formam, gloriam, opes, cætera denique eiuſmodi ſpectant, in quibus ſeſe homines fatigant· 10 Amplificatio, Hoc, inquit, adeò verum eſt, vt ne de Chriſto quidem ipſo carnaliter nunc cogitemus, vt qui iam mundum reliquerit, ac proinde ſit nobis ſpiritualiter conſiderandus. 11 Exhortatio, vt vnuſquiſque iam Chriſti Spiritu innouatus, cœleſtia non terreſtria meditetur. 12 Commendat miniſterij Euangelici præſtantiam, tum ab ipſius Dei autoriate,vt qui ſit miniſterij iſtius autor,tū ab ipſa doctrinæ præſtantia, vt quæ annuntiet reconciliationem cum Deo gratuita in Chriſto noſtrorū peccatorum remiſſione & iuſtificatione oblata, idq́; tam benignè & liberaliter, vt Deus ipſe quodammodo miniſtrorum ore homines obſecret vt ſuipſorum habeant rationem,nec tantum beneficium aſpernentur. Hæc autem dicens, non obſcure carpit illos qui paſtorum nomen mentiebantur.

l Externis laruis & fucata illa pompa ſapientiæ & eloquentiæ humanæ,nō autem vera pietate, quæ in corde ſedem habet. m Totos nos poſſidet. n Hoc loco de ſanctificatione agit, qua fit vt Chriſtus in nobis viuat. o Vide 6. & 7.cap. ad Rom. p Veluti res quædam recens à Deo condita, nam etſi non de nouo condatur homo quem regenerationis Spiritu donat Deus, ſed ſolæ qualitates immutantur : ſic tamen voluit loqui Spiritus ſanctus, vt doceat omnia in ſolidum tribuenda gloriæ Dei, non quod trunci aut ſtipites ſimus, ſed quia creat in nobis Deus vt bene velimus, & poſſimus.

q Vſus eſt noſtra opera, Heb.

r Qui eſſet a peccato alienus.

ſ Peccator non in ſeſe, ſed ex omnium noſtrorum peccatorum reatu ipſi imputato.

t Iuſti apud Deum, & quidē iuſtitia non nobis inhærente, ſed quæ cum in Chriſto ſit, nobis per fidem à Deo imputatur.

CAP. VI. *Eſa.49.8.*

1 Miniſterio Euangelij non tantùm indigēt homines ante gratiam acceptam, vt fiant eius participes, ſed etiā accepta gratia, vt in ea perſeuerent.

1. Cor.4.1.

2 Quòd offertur gratia, ex gratia Dei eſt, qui ſua cōſtituit rebus omnibus momenta, vt oblatam occaſionem arripiamus.

3 Præbet Corinthijs veri paſtoris exemplar in ſuo & Timothei ac Syluani exemplo,nēpe vt(ſicut ab initio propoſuerat) ſibi & ſui ſimilibus autoritatem conciliet. 4 Recenſet priore loco quæ nec perpetuò nec ſine exceptione miniſtris adſunt, niſi quod ad animi affectum attinet:patientia tamen excepta,quæ & ipſa vna eſt ex perpetuis boni miniſtri virtutibus. 5 Secundo loco perpetuas & neceſſarias virtutes recenſet,& quibus armis omnia impedimenta ſuperentur.

a Gratuita beneuolentiæ : quo videlicet tempore Deus ſuum illum immenſum amorem effudit. b Declarantes & reipſa præſtantes. c Sine agitationibus crebris, quum nullam quietam ſedem inuenirent. d Prædicatione Euangelij. e Poteſtate edendi miracula & malos domandi. f Integritate. g Particula(per)non cauſam ſignificat,ſed quemadmodum dicimus per campos, per vrbem incedere, deſcribit enim iter difficillimum.

conuitia & laudes : vt ſeductores, & *tamen* veraces :

9 Vt ignoti, & *tamen* noti : vt morientes, & ecce viuimus : vt qui caſtigamur, nec *tamen* occidimur :

10 Vt dolentes, ſemper tamen gaudentes : vt pauperes, ſed multos ditantes: vt nihil habentes, ſed omnia obtinentes.

11 [6]Os noſtrum [h] apertum eſt erga vos, Corinthij, cor noſtrum dilatatum eſt.

12 [i]Non habitatis anguſtè in nobis, ſed anguſti eſtis [k] in viſceribus veſtris.

13 Loquor autem vt filijs de pari cõpenſatione : dilatamini & vos.

14 [7] Ne in pari iugo copulemini cum infidelibus. || quod enim conſortium iuſtitiæ cum iniuſtitia ? & quæ communio luci cum tenebris ?

15 Et quæ concordia Chriſto cum Belial? aut [l] quæ pars fideli cum infideli?

16 Et quæ conſenſio templo Dei cũ ſimulacris ? || nam vos templum eſtis Dei [m] viuentis, ſicut dixit Deus,|| [n] Habitabo in eis & inambulabo : & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus.

17 || Quapropter exite è medio eorum, & ſeparamini, dicit Dominus : & impurum ne attingite : tum ego excipiam vos :

18 ||Et ero vobis pater, & vos eritis mihi filij ac filiæ, dicit Dominus omnipotens.

6 Obiurga-
tus cos,
præfatur ſe
genuè &
nimo aper-
cum ipſis
gere, & ſi-
ul conque
tur illos in
damando
atre paria
nfacere.

ile.13.22.
Cor.3.17.
6.19.
euit.26.12.
a 52.11.
rem.31.1.

7 Iam libe-
ecos ob
rgat quòd
infideli-
s adiun-
erent ſoci-
s in exter-
idolola-
a,quaſi re
edia & in-
fferente,
qui quartus
huius e-
ſtolæ lo-
s,cuius
onclusio
t,oportere
os Domi-
s filiorum
omine di-
atus eſt,
ros ſeſe
n tantum
mo,ſed
iam cor-
re præſtare, vt toti ſint Deo ſacri.

[h] *Oris & cordis dilatatio vehementiſſimum declarat affectum us qui loquitur, vt fieri ſolet in ſumma aliqua lætitia.* [i] *Vos nimo meo tanquam in domicilio eſtis, eoq; minime anguſto : to- enim cor meum vobis patefeci, at vos intus eſtis mihi anguſti.* [k] *Viſcera vocat Hebræorum more teneriores illos affectus, in- cordi inſidentes.* [l] *Quid commune habet.* [m] *Deum ntem opponit Idolis.* [n] *Habitat nobiſcum Deus, quia Chri- ſfactus eſt Immanuel.*

CAP. VII.

1 Ne nimium teneros animos vrgendo proſternat, 2 probabile reddit quod omnia dixerit 4 ex ingenti erga illos dilectione : 8 itaque ſibi non diſplicere quod mœrore eos affecerit, 10 & adduxerit ad pœnitentiam non pœnitendam.

1 HAs igitur promiſſiones quum habeamus, dilecti, purgemus noſipſos ab omni inquinamento [a] carnis ac ſpiritus, perficientes ſanctificationem cũ timore Dei.

CAP.VII.
a Corporis
& animi, vt
ſi hoc modo
rfecta ſan-
ificatio v-
aque ſui parte conſtans.

2 [1][b] Accipite nos : nemini iniuriam fecimus, neminem corrupimus, neminẽ expilauimus.

3 [c]Ad condemnationem *veſtri* non loquor : nam antè dixi vos in cordibus noſtris eſſe, ad ſimul moriendum & ſimul viuendum.

4 Multa mihi loquendi libertas apud vos, multa mihi gloriatio de vobis: impletus ſum conſolatione, vehementer exũdo gaudio in omni afflictione noſtra

5 Etenim quum veniſſemus in Macedoniam, nullam habuit relaxationem caro noſtra, ſed in omnibus fuimus oppreſſi : foris pugnæ, intus terrores :

6 Sed qui conſolatur [d] abiectos, cõſolatus eſt nos Deus, [e] aduentu Titi.

7 Non ſolùm autem aduentu illius, ſed etiam conſolatione quam ille accepit ex vobis, quum renuntiaret nobis veſtrũ vehemens deſiderium, veſtrum eiulatum, veſtrum pro me zelum: adeò vt magis gauiſus fuerim.

8 [2] Nam etiamſi triſtitia vos affeci per epiſtolam, non me pœnitet, etiamſi pœnituerit. video enim epiſtolam illam, tametſi ad tempus triſtitia vos affeciſſe:

9 Nunc gaudeo, non quod triſtitia affecti fueritis, ſed quod triſtitia affecti fueritis [f] ad reſipiſcentiam: nam triſtitia affecti fuiſtis ſecundùm Deum, vt nulla in re detrimento ſitis affecti per nos.

10 Nam qui [g] ſecundùm Deum eſt dolor, is reſipiſcentiam efficit ad ſalutẽ: cuius nunquam pœniteat: at mundi dolor mortem efficit.

11 Ecce enim iſtuc ipſum, quòd ſecundum Deum triſtitia affecti fuiſtis, quantum in vobis effecit ſtudium ? imò defenſionem, imò indignationem, imò timorem, imò vehemens deſiderium, imò zelum, imò vindicationem ? per omnia teſtatum feciſtis vos eſſe puros in hoc negotio.

12 Nempe etiamſi ſcripſi vobis, non *ſcripſi vobis* eius cauſa qui iniuriam fecerat, nec eius cauſa qui iniuria affectus fuerat, ſed vt apud vos manifeſtum fie-

1 Rurſum ab illa admonitione, ad perſonam ſuam redit, opponens tum fidelitatis ſuæ, tum perpetuæ in eos beneuolentiæ ſuæ teſtimonia.

2 Obiectio, At tu nos aſperrimè tractaſti: Reſpondet Apoſtolus ſe non ſine dolore vſum hac aſperitate. Addit deinde ſe iam etiam gaudere quòd illos ad eam triſtitiam, quãuis minimè volens, impulerit, quæ tam illis fuerit fructuoſa. Quandam enim eſſe nõ ſolùm laudabilem, ſed etiam neceſſariam triſtitiam, ex qua videlicet ſuis gradibus oriatur reſipiſcentia, de qua magnificè ipſos laudat, Eſtq; huius epiſtolæ quintus iſte locus.

[b] *Sinite vt locum apud vos inueniã, vobis videlicet docendis.*

[c] *Vt vos ingrati animi vel perfidia condemnem.*

[d] *Deiectos & proſtratos.*

---

[e] *Iis quæ Titus aduenient renuntiauit de vobis, quo fructu videlicet literas meas perlegeritis, præterquam quod ipſa Titi præſentia ſum recreatus.* [f] *Ita vt ea triſtitia vobis ad emendanda veſtra vitia profuerit.* [g] *Secundum Deum dolor non formidine pœnæ territus, ſed quòd ſentiat ſe Deum clementiſſimum Patrem offendiſſe : huic opponitur dolor, qui pœnam duntaxat timet, aut qui aliquibus terrenis bonis perditis angitur : illius fructus eſt reſipiſcentia, huius deſperatio niſi Dominus ſuccurrat.*

ret ſtudium illud noſtrum pro vobis [b] in conſpectu Dei.

b Minimè ſucatum, ſed eiuſmodi vt Deo poſſim illud approbare.

13 Propterea conſolationem accepimus ex conſolatione veſtri: ſed longè plurimùm gauiſi fuimus ob gaudium Titi, quòd refocillatus ſit ſpiritus eius ab omnibus vobis:

14 Et ſiquid apud eum de vobis gloriatus ſum, non fui pudefactus: ſed vt omnia verè loquuti ſumus vobis, ita & gloriatio noſtra, *qua vſus eram* apud Titum, vera comperta ſit.

i Intimus illius amor.

15 Et [i] viſcera eius amplius erga nos *affecta* ſint, dum reminiſcitur obedientiæ omnium veſtrûm, vtque cum timore ac tremore ipſum exceperitis.

16 Gaudeo igitur quòd penitus confidam de vobis.

CAP. VIII.

1 Macedonum, 9 atque adeò ipſius Chriſti exemplo, 14 vt liberales ſint in Sanctos, hortatur, 16 Titum, 18 & alium fratrem hac de cauſa ad ipſos profectos dicit.

CAP.VIII. 1 Sextus locus huius epiſtolæ, cõtinens varias exhortationes Corinthijs ad beneficentiam inflammandis, qua Hieroſolymitanæ Eccleſiæ inopia neceſſario tempore ſubleuaretur. Proponit autem eis priore loco Macedonicarum Eccleſiarum, alioqui multis ærumnis ad extremã penuriam redactarum, exemplum quod æmulentur.

1 PORRÒ [1] notam facimus vobis, fratres, [a] gratiam Dei præſtitam Eccleſijs Macedonum.

2 Nam [b] in multa probatione abundans gaudium ipſorum, & profunda eorum paupertas redundauit in copioſam benignitatem ipſorum.

3 Nam pro viribus (teſtor) vt ſupra vires [c] voluntarij *fuerunt*:

4 Multis cum precibus nos rogantes vt [d] gratiam & ſocietatem ſubminiſtrationis quæ in ſanctos *impenditur*, ſuſciperemus.

5 [2] Ac non ſicut ſperabamus *ita fecerunt*, ſed ſemetipſos dediderunt primùm Domino, *deinde* & nobis, per Dei voluntatem:

6 Vt adhortaremur Titum, vt ſicut antè cœpit, ita etiam abſoluat apud vos hanc quoque gratiam.

7 Itaque ſicut in omnibus abundatis fide, & ſermone, & cognitione, & omni ſtudio, & veſtra in nos charitate, *videte* vt in hac quoque gratia abundetis.

8 [3] Non ex imperio loquor, ſed [e] aliorum ſtudio, veſtræ quoque dilectionis [f] ſinceritatem reddens exploratam.

2 Amplificat Macedonum alacritatem in eo quòd Paulum etiam rogarint vt Corinthios, Tito ad eos remiſſo, ad abſoluendam eleemoſynarum collationem incitaret. 3 Tertiò, monet vt concitatam de ſe expectationem non fallant.

4 Quartum argumentũ, ab exemplo Chriſti.

9 [4] Noſtis enim beneficentiam Domini noſtri Ieſu Chriſti, cum *videlicet* propter vos pauperem factum eſſe, quũ eſſet diues: vt vos illius paupertate diteſceretis.

5 Diligenter cauet ne vi extorquere velle videatur, quod, niſi ſit voluntarium, Deo gratum eſſe non poſſit.

10 [5] Et ſententiam in ea re *meam* edo: nam hoc vobis conducit, qui non ſolùm facere, [g] ſed etiam velle antè cœpiſtis anno ſuperiore.

11 At nunc etiam illud ipſum facere abſoluite: vt ſicut *adfuit* promptum illud velle, ita etiam *adſit* ipſum perficere ex eo quod habetis.

6 In eos qui tenuitatem ſolent excuſare, quaſi ſolis diuitibus proprium ſit inopes iuuare.

12 [6] Etenim ſi prius adſit promptus animus, aliquis acceptus eſt pro eo quod habet, non pro eo quod non habet.

7 Chriſtiana beneficẽtia eſt mutua, vt ius analogum ſeruetur.

13 [7] Non enim vt alijs relaxatio ſit, vobis autem oppreſſio: [h] ſed pari conditione hoc tempore veſtra abundantia *ſupplet* illorum defectum.

14 Vt & illorum abundantia veſtrum defectum ſuppleat, vt fiat æquabilitas.

Exod.16.18.

15 Sicut ſcriptum eſt, || Qui multum *collegit*, non habuit amplius: & qui paulùm, non habuit minus.

8 Commẽdat Titum & duos eius collegas multis nominibus, tũ vt minimè ſit ſuſpecta eorum fides, quaſi eos ſummiſerit ad expilandas Eccleſias: tum vt eò ſint ad collationem promptiores.

16 [8] Gratia autem *ſit* Deo, qui cordi Titi induit idem ſtudium pro vobis.

17 Quòd tum exhortationem illam gratam habuit, tum verò maiore ſtudio vltrà ad vos abijt.

18 Miſimus autem vnà cum eo fratrem illum, cuius laus eſt [i] in Euangelio per omnes Eccleſias.

19 (Nec *id* ſolùm, ſed etiam ſuffragijs delectus eſt ab Eccleſijs ſocius peregrinationis noſtræ, cum hac [k] beneficentia quæ adminiſtratur à nobis ad ipſius Domini gloriam, & *comprobandum* promptum animum veſtrum)

20 Vitantes hoc, nequis nos vituperet in hac [l] exuberantia quæ adminiſtratur à nobis.

Rom.12.17.

21 || Vt qui procuremus honeſta non ſolùm coram Domino, ſed etiam coram hominibus.

22 Miſimus autem cum eis fratrem noſtrum, quem ſæpe in multis probauimus ſtudioſum, nunc autem multo ſtudioſio-

---

[a] *Beneficium Diuinum.* [b] *Quod multæ illæ ærumnæ quibus Dominus ipſos explorauit, eorum alacritatem non modo non extinxerint, ſed etiam clariorem effecerint.* [c] *Sponte liberales.*

[d] *Gratiam vocat quod alij onus vocaſſent, hic autem verſ. ex 6. eſt explicandus.* [e] *Macedonum rogatu.*

[f] *Tum apparet germana eſſe charitas quum reipſa, idq; prompte ac liberaliter fratribus ſuccurrimus propter Chriſtũ.*

[g] *Non ſolum facere, ſed etiam vltro facere. Deſignat enim voluntatem ſpontaneam abſque aliorum impulſu, nedum ambitione profectam.* [h] *Vt ſicut nunc alijs inopibus vos abundantes largimini e veſtro, ſic alij viciſſim de ſuo vobis largiantur.*

[i] *In prædicatione Euangelij.* [k] *Muneribus collatis in ſubſidium Eccleſiæ Hieroſolymitanæ.* [l] *In hac copioſa Eccleſiarum munificentia, quæ noſtræ fidei commiſſa eſt.*

ſtudioſiorem,ob multam fiduciam quam *habeo* in vobis.

23 Siue de Tito *quæritur*,ſocius meus *eſt*,& apud vos adiutor: ſiue [m] de fratribus noſtris, legati *ſunt* Eccleſiarum *&* [n] gloria Chriſti.

24 Itaque demonſtrationem charitatis veſtræ & noſtræ de vobis gloriationis editæ in eos, [o] in conſpectu Eccleſiarum.

Duobus T:
collegis.
Per quos
ria Chriſti
ſtratur.
Teſtes hu-
veſtra pi-
tis habitu-
mnes Ec-
ſias, in qua
velut
ſpectu ver
ini, quum
uos cerna-
ad vos miſ
ſuffragijs
ctos.

CAP. IX.

1 Cur de eorum voluntate bene ſentiens 3 illis tamen adhortandis ſedulò incumbat, 4 rationem adduci: 6 & ſementi eleemoſynas cōparat, 10 quas Deus rependit magno fœnore.

1 [1] NAm de ſubminiſtratione quidem quæ ſit in ſanctos, ſuperuacaneum eſt mihi ſcribere vobis.

2 Noui enim promptum animum veſtrum, quem de vobis iacto apud Macedones,Achaiam videlicet paratam eſſe ab anno ſuperiore: & ex vobis *ortus* zelus prouocauit complures.

3 Miſi autem hos fratres ne gloriatio noſtra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (ſicut dicebam) parati ſitis.

4 Nequo modo, ſi mecum venerint Macedones, & offenderint vos imparatos, pudefiamus (vt ne vos dicam) [a] in præſidente iſta gloriatione.

5 Itaque neceſſarium putaui adhortari fratres vt prius eant ad vos, & prius abſoluant antea indictam beneficentiam veſtram, vt ea ſit parata ita vt beneficentia, & non vt [b] extortum aliquid.

6 [2] Illud autem *dico*, Qui ſerit parcè,parcè etiam metet: & qui ſerit benignè,benignè etiam metet.

7 Quiſque ſicut [c] præoptat corde, *ita* agat ‖ non [d] ex triſtitia aut [e] neceſſitate. ‖ nam hilarem datorem diligit Deus.

8 Potens eſt autem Deus efficere vt [f] omnis gratia in vos redundet: vt in omnibus ſemper omninò quantum ſufficiat penes vos habentes, abundetis [g] ad omne opus bonum:

9 (Sicut ſcriptum eſt,‖ Diſperſit,dedit pauperibus: beneficentia eius manet [h] in ſæculum.

10 Porrò qui ſuppeditat ſemen ſerēti, *is* quoque panem *vobis* ad eſcam ſuppeditet, & multiplicet ſementem veſtram, & augeat [i] fructus beneficentiæ veſtræ)

11 *Vt inquam abundetis*, in omnibus ditati ad omnem benignitatem, quæ per nos efficit vt gratiæ agantur Deo.

12 [3] Nam ſubminiſtratio oblationis iſtius non ſolùm ſupplet ſanctorum inopiam,ſed etiam redundat in multas gratiarum actiones apud Deum:

13 (Dum [k] per hanc iſtius ſubminiſtrationis experientiam Deum glorificant de [l] conſentiente veſtra ſubiectione in Euangelium Chriſti, deque benigna in ſe & omnes communicatione)

14 Et in illorum preces pro vobis, expetentium vos propter gratiam Dei in vobis exuberantem.

15 [m] Gratia autem *ſit* Deo ſuper inenarrabili ſuo munere.

ap.IX.
Pruden-
occurrit
picioni
um con-
ere pote-
Corin-
j,quaſi
oſtolus
ò anxiè
s vrgens,
eorum
untate
bitaret.
ſtatur er-
ſe non i-
id face-
eos do-
ſubue-
ndum
ſanctis,
m ſeſe
m pro
ſponſorē
d Mace-
s inter-
erit,ſed
im vt
te cur-
s inci-
quò ſint
ia tum
tiora,
etiam
ioſiora.
12.1.
35.11.
112.9.
Eleemo
,nec te-
ter nec
gnè præ
debet.Voluntaria autem & liberalis comparatur ſationi, m vberrima meſſis ampliſſimæ benedictionis cōſequitur.

3 Alius duplex fructus beneficentiæ in ſanctos,vel præſtantiſſimus hic eſt,quòd occaſionem præbeat Dei laudandi,& ita etiam pateſiat noſtra fides.

Vtitur nomine hypoſtaſeos *quod ſignificat animi quandam* *territam ſubſiſtentiam.* b *Quaſi ab auaris.* c *Vltro* *ac conſtituit apud ſe.* d *Illiberali animo.* e *Inuitus,* *nolit malè audire.* f *Omnis Dei munificentia.* g *Vt* *omnibus modis iuuare poßitis bene faciendo.*

h *Eſt perennis. loquitur autem Dauid de viro Dei timente,& proximum amante, cum dicit nunquā defuturum, quod alijs largiatur.* i *Tijs hominibus beneficentia eſt pro omnibus latifundijs.* k *Ex hoc veſtra charitatis ſpecimine,in hac ſubminiſtratione.* l *Quòd vno conſenſu declaraueritis vos vnum Euangelium agnoſcere,cui voſipſos libenter ſubieceritis,ex quo doceatis vos cum Eccleſia Hieroſolymitana conſentire.* m *Ne glorioſa iſta prædicatione offerrentur Corinthij,claudit hoc epiphonemate, hanc exhortationem.*

CAP. X.

2 Qua fiducia, 4 quibus armis, 6 qua vindicta ſit instructus aduerſus improborum calumnias, oſtendit, 7 Seq. præſentem non minus virtutis habere in operibus, 11 quam abſens grauitatis in verbis.

1 [1] CÆterùm precor vos per clementiam & [a] æquitatem Chriſti, ego ipſe Paulus qui coram quidem humilis ſum inter vos,abſens verò, ſum erga vos confidens.

2 *Hoc* autem rogo, ne, quū præſens adero, ſim confidens ea fiducia qua cogito audax eſſe in quoſdam, qui nos æſtimant vt ſi [b] ſecundùm carnem ince-

Cap.x.
1 Reddit ad illam Apoſtolatus ſui defenſionē, ſed ita vt ſimul autoritate ſua reipſa vtatur Seriò enim & grauiter monet,additis etiam planè terribilibus minis, vt ſe dociles præbeant. Refellit autem ſuperbos quoſdam,qui quoniam in Paulo nihil hominum more ſplendidum viderant, & eum leniſſimum experti fuerant,qui tamen abſens ſeueriſſimè ad eos ſcripſiſſet,de eo non aliter quàm de Traſone quopiam iudicabant, qui ſoleret aduerſus abſentes ferocire. Primùm igitur ſeſe clementem & moderatum fuiſſe profitetur,ſed Chriſti exemplo,cuius lenitatem ſi pergant aſpernari,teſtatur ſe reipſa declaraturum,quantopere illi hallucinentur qui de Apoſtolico munere vt de humanis functionibus iudicant,nimirùm ex apparentia quam externam vocant.

---

a *Naturam illam ad miſericordiam potius, quàm ad ſummum ius perſequendum propenſam.* b *Non alio præſidio freti eſſemus, quàm quod præ me fero: opponitur itaque caro. i. imbecilla Pauli conditio, ſpirituali & Apoſtolica dignitati.*

Q

2 Secundò, teſtatur ſe quantumuis alioqui cæterorum hominum ſimilem, tamen ijs viribus inſtructum prodire, quibus nullæ hominum munitiones, ſiue fraude & aſtu, ſiue robore & potentia reſtiterint, pares eſſe poſſint, quoniam diuinis armis certet.

3 Amplificatio ſpiritualis iſtius virtutis, quæ hoſtes quãtumuis callidos & potentes ſic domet, vt alios quidem reſipiſcentes ad Chriſtum adducat, alios præfractè rebelles ab ijs qui regi ſe patiuntur ſeparatos, pro meritis vlciſcatur.

4 Inculcat eadem, ſed maximo cũ ſententiarũ & verborum pondere.

Epheſ.4.7.

5 Coactus refellere ſtultas quorundam ambitioſorum iactationes, teſtatur eos nihil proferre poſſe, niſi quòd ipſi ſibi de ſeipſis falsò perſuaſerint: ſe verò, etiamſi de maximis rebus glorietur, non tamen vltra metas eius menſuræ progreſſurum quàm ſit ei admenſus Dominus, vt qui ad eos vſque peruenerit euangelizando, ac longius etiam ſe perrecturum confidat, vbi & ipſi ita profecerint, vt in ijs erudiendis non ſit neceſſe ipſum amplius occupari. Additur autem amplificatio, ex eo quod in alienos labores nuſquam ſucceſſerit.

deremus.

3 [2] Nam in carne incedentes, ſecundum carnem bellum non gerimus.

4 (Arma enim militiæ noſtræ [c] non carnalia ſunt, ſed [d] diuinitus valida, & ad ſubuerſionem munitionum)

5 Dum ratiocinationes euertimus, omnemque ſublimitatem quæ extollitur aduerſus cognitionem Dei: [3] & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Chriſto:

6 Et paratum habemus quo vindicemus omnem contumaciam, poſtquam impleta fuerit veſtra obedientia.

7 [4] [e] Quæ ob oculos ſunt aſpicitis? ſiquis apud ſe confidit ſe Chriſti eſſe, hoc viciſſim cogitet [f] ex ſe, quemadmodum ipſe Chriſti *eſt*, ita & nos Chriſti *eſſe*.

8 Nam ſi amplius etiam quippiam glorier de poteſtate noſtra quam dedit Dominus nobis ad ædificationem, ac non ad ſubuerſionem veſtri, non pudefiam:

9 Ne videar ceu perterrefacere vos per epiſtolas.

10 Nam epiſtolæ quidem [g] (inquit) graues ſunt & validæ: ſed præſentia corporis infirma *eſt*, & ſermo nihili.

11 Hoc cogitet *qui* iſtiuſmodi *eſt*, quales ſumus verbo per epiſtolas quum abſumus, tales etiam *fore* reipſa quum aderimus.

12 [5] Non enim [h] audemus nos [i] inſerere aut conferre cum quibuſdam qui ſeipſos commendant: ſed [k] non intelligunt quod [l] ipſi in ſeſe ſeipſis metiuntur, & ſeſe ſibijpſis [m] comparant:

13 At nos non gloriabimur de ijs [n] quæ menſuræ *noſtræ* non ſint, ‖ ſed ſecundum dimenſionem regularem eius menſuræ quam Deus nobis diſpertitus eſt, *gloriabimur* nos perueniſſe ad vos etiam vſque.

14 Non enim vt ſi non peruenerimus vſque ad vos, extendimus noſipſos ſupra modum: nam vſque ad vos etiam peruenimus [o] in Euangelio Chriſti.

15 Non de ijs quæ [p] menſuræ *noſtræ* non ſunt gloriantes, *id eſt*, de alienis laboribus, ſed ſperantes, *nos*, augeſcente fide veſtra, per vos admodum amplificatum iri in aſſignata noſtra menſura:

16 Vt in ijs *regionibus* quæ vltra vos *ſunt*, euangelizem: non vt [q] in alteri aſſignata menſura, de præparatis glorier mur.

17 ‖ [6] Cæterùm qui gloriatur, in Domino glorietur.

18 Non enim qui ſeipſum commendat, is probatus eſt, ſed is quem Dominus commendat.

6 Emolliit quod de ſe dixerat, ſimulque Corinthios ad alia audienda præparat, teſtatus ſe nihil aliud quærere, quàm vt Deo ſeſe approbet, cuius vnius gloriæ ſtudeat.

Ierem.9.24, 1.cor.1.31.

c Ea quibus homines authoritatem ſibi apud alios parant, & res illas magnas gerunt. d Infinita illa Dei potentia nituntur.

e Itáne verò in æſtimandis hominibus externam illam laruam intuemini? f Etiam a me non admonitus. g Indicatur certus aliquis huius ſermonis author. h Ironia. i Numerare.

k Non ſentiunt vel animaduertunt. l Sola de ſeipſis perſuaſione freti, nihil non ſibi arrogant. m Alios omnes contemnentes, pro menſura nihil aliud adhibebant, quàm ſeipſos. n De ijs quæ Deus non eſt nobis admenſus.

o Dum Chriſtum prædico. p Quaſi Deus terrarum orbem inter Apoſtolos diuiſerit excolendum. q In regionibus ab alijs præparatis, & quaſi excultis Euangelij prædicatione.

CAP. XI.

2 Ingenti ſe erga Corinthios amore cogi teſtatur, 5 vt ſuas laudes deprædicet. 9 Gratuitam illis ſuam operam impendiſſe, 13 ne qua in re ſuperiores eſſent pſeudoapoſtoli: 22 quos longè antecellere recenſet in ijs quæ vera ſunt laudis.

Cap.XI. 1 Agnoſcit ſe quodammodo ſtultos imitari in rerum iſtarum prædicatione, ſed addit ſe inuitum hoc facere ipſorum bono, quòd eos à vanis quibuſdam & aſtutis hominibus non ſine Satanæ fraude deceptos videat.

1 VTinam [1] toleraretis pauliſper inſipientiam *meam:* imò etiam tolerate me.

2 Ambio enim vos Dei [a] zelotypia. Præparaui euim vos *quos* vni viro (*vt* virginem puram) [b] ſiſtam, *nempe* Chriſto:

3 Sed metuo ne quomodo ſicut ‖ ſerpens ille Euam ſeduxit calliditate ſua, [c] ita corruptæ mentes veſtræ *degenerent* à ſimplicitate [d] quæ eſt in Chriſto.

Gen.3.4.

4 [2] Enimuerò ſi veniat qui [e] alium Ieſum prædicet quem non prædicauimus, aut *ſi* Spiritum alium accipiatis quem non accepiſtis, aut Euangelium aliud quod non accepiſtis, rectè *eum* toleraueritis.

2 Teſtatur eos falli ſi vel excellentius aliquod Euangelium vel præſtantiora Spiritus dona ſe à quoquam accepturos ſomnient.

a Loquitur vt procus, ſed qui tamen non ſibi at Domino illos ambiat. b Vt vos coniungam. c Hic locus notandus contra eos, quibus natiua illa & incorrupta ſacrarum ſcripturarum ſimplicitas, præ humanæ facundiæ fucis ac pigmentis ſordet. d Quæ ijs conueniat qui in Chriſto ſunt. e Perfectiorem doctrinam de Ieſu.

5 Puto enim me nihilo inferiorem fuiſſe [f] ſummis Apoſtolis.

6 [3] Quòd ſi [g] rudis *ſum* ſermone, nõ tamen *ſum rudis* cognitione: ſed omninò manifeſti facti ſumus in omnibus apud vos.

7 [4] Num peccaui quum meipſum demitterem vt vos attolleremini? quod*que* gratuitò Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

8 Alias Eccleſias ſpoliaui, accepto ab eis ſtipendio, vt vobis inſeruirem: & quum apud vos eſſem & egerem, ‖ non obtorpui cum cuiuſquam incommodo.

9 Inopiam enim meam ſuppleuerunt fratres qui venerant è Macedonia: & in omnibus me præſtiti vobis minimè oneroſum, [5] & præſtabo.

10 [h] Eſt veritas Chriſti in me, quòd hæc gloriatio [i] non obſtructur contra me in regionibus Achaiæ.

11 Quapropter? *an* quòd non diligam vos? Deus nouit.

12 Sed quod facio, etiam faciam: vt amputem occaſionem ijs qui optant occaſionem, vt in *eo de* quo [k] gloriantur, reperiantur quales & nos.

13 [6] Nam iſtiuſmodi pſeudapoſtoli, operarij doloſi ſunt, transformati in Apoſtolos Chriſti.

14 Neque id mirum: ipſe enim Satanas transformatur in Angelum [l] lucis.

15 Non magnum eſt igitur ſi transformentur vt miniſtri iuſtitiæ etiam eius miniſtri: quorum finis erit ſecundum opera eorum.

3 Refutat illorũ Thraſonum calumnias. Sum, inquit, fateor, non ita facundus orator, ſed illi certè mihi Euangelij notitiam non poſſunt adimere, ſicut voſipſi eſtis modis omnibus experti. *Infra,12.13.* 4 Alia calũnia quòd videlicet homo eſſet vulgaris & manuum ſuarum labore victitans, Hic verò, inquit Apoſtolus, quid mihi poſſitis obijcere, niſi quòd quiduis ſubiie veſtri cauſa ſuſtinui, & quum egerem, partim manibus meis victum quærere, partim etiam quum vrſit inopia, aliunde viaticum petere malui, quàm vobis vllo eſſe oneri, etiamſi vobis euangelizabam? 5 Amplificatio, adeò ſe iſtius facti non pudere, vt etiam deinceps non aliter agere apud ipſos decreuerit, quo verè ſemper poſſit affirmare ſe gratis in Achaia docuiſſe: minimè id quidẽ quòd Corinthios dedignetur, ſed vt Thraſones iſti occaſionẽ iampridem captatam nuſquam inueniant: ipſe verò interea illis proponat quod æmulentur, vt verè tandem poſſint dicere ſe eſſe Pauli ſimiles. 6 Apertè tandem iſtos ſuis coloribus depingit, prædicens fore vt quantumcunque zelum gloriæ Dei ſimulent, tandem ſeipſos prodant.

16 [7] Rurſum dico, ne quis me putet inſipientem eſſe: alioquin etiam vt inſipientem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier.

17 Quod dico, non dico ſecundum Dominum, ſed vt inſipienter, in præfidente iſta gloriatione.

18 Quandoquidem multi gloriantur ſecundum carnem, & ego gloriabor.

19 Libenter enim toleratis inſipientes, quum ſitis ſapientes.

20 [8] Toleratis enim ſiquis vos in ſeruitutem adigit, ſiquis exedit, ſiquis accipit, ſiquis attollit ſeſe, ſiquis vos in faciem cædit.

21 [m] Quantum ad contumeliam dico, nempe nos [n] infirmi fuimus: imò in quocunque audacia vti velit aliquis (inſipiẽter loquor) audacia velim vti & ego.

22 ‖ Hebræi ſunt? *ſum* & ego: Iſraelitæ ſunt? *ſum* & ego: ſemen Abrahæ ſunt? *ſum* & ego:

23 Miniſtri Chriſti ſunt? (deſipiens loquor) [o] ſupero ego: in fatigationibus, amplius: in vulneribus ſupra illos: in carceribus, amplius: in [p] mortibus, ſæpe.

24 A Iudæis [q] quinquies accepi quadragenas *plagas*, vna minus.

25 ‖ [r] Ter virgis cæſus fui, ‖ ſemel fui lapidatus, ‖ ter naufragium feci, noctem ac diem in profundo egi.

26 *In* itineribus ſæpe *fui*, *in* periculis fluminum, periculis latronum, periculis à *meis* gentilibus, periculis in Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deſerto, periculis in mari, periculis inter falſos fratres.

27 In fatigatione & [ſ] ærumna, in vigilijs ſæpe, in fame & ſiti, in ieiunijs ſæpe, in frigore & nuditate.

28 [9] Abſque ijs quæ extrinſecus *eueniunt*, *vrget* agmen illud in me quotidie conſurgens, *id eſt*, ſolicitudo de omnibus Eccleſijs.

29 Quis affligitur, quin ego affligar?

7 Pergit aperta cum fiducia, & grauiſſima quadam ironia vtens, petit ſibi veniam tribui ſi velut ad tempus apud ſapientes Corinthios deſipiens cum ſummis illis hominibus de externis etiam illis rebus contendat, puta de genere, de maioribus, deque rebus fortiter geſtis. *Philip.3.5. Act.16.25. Act.14.19. Act.27.1.* 8 Antequã ad rem accedat perſtringit Corinthios, qui quum ſibi ſapientiſſimi viderentur, interea non animaduertebant pſeudapoſtolos ad quæſtum abuti ipſorũ ſimplicitate. 9 Hoc tandem addit velut appendicem, vt Corinthios pudeat eum aſpernari à cuius ſolicitudine omnes penè Eccleſias pendere res ipſa teſtabatur.

---

[f] *Ad verbum, ijs qui ſupraquàm valdè ſunt Apoſtoli.*

[g] *Maſcula illa & Euangelio digna eloquentia non caruit Paulus: carere autem voluit fucata illa dicendi ratione, quam nimium multi hodie ſequuntur.* [h] *Forma iuriſiurandi, quaſi diceret, Ne cenſeatur in me veritas.* [i] *Mihi ſemper patebit.* [k] *Captarunt aduerſarij omnes occaſiones, vt pares eſſent Paulo. Quum igitur nunquam gratis eſſent docturi, quum potius Corinthios exederent, captabant aliam occaſionem, nempe vt Paulus aliquid acciperet: quod ſi feciſſet, tum demùm ſe pares fore ſperabant. Nam ita zelum & ſcientiam ſimulabant, & ea vana ſpecie eloquentia exornabant, vt aliqui etiam Paulum deſpicerent, oſtendit autem hac omnia fucum eſſe.* [l] *Lucis nomine gloria cœleſtis intelligitur, cuius ſunt participes Angeli.*

[m] *Quaſi dicat, habita eius contumelia ratione qua vos afficiunt (id dico) qua ſanè minor non eſt, quàm ſi vos caderent.* [n] *Infirmus habetur Paulus, qui vilis, abiectus, ignobilis artifex, idiota calamitatibus obnoxius Corinthijs videretur, quum in eo emineret vis illa Diuina.* [o] *Paulus veram gloriam nactus, apertè miniſterium ſuum aſſerit non ſui cauſa, ſed quòd doctrinam ſuam videret periclitari.* [p] *Praſentibus mortis periculis.* [q] *Reſpicit illud quod ſcriptum eſt Deut 25.3. Hic locus praterea oſtendit multa qua pertulit Paulus, fuiſſe pratermiſſa à Luca.* [r] *A prafectis Romanis.*

[ſ] *Ærumna eſt agritudo laborioſa, veluti quum delaſſatus aliquis pro quiete cogitur nouos labores capeſſere.*

quis offenditur, quin ego vrar?

30 [10] Si gloriari oporteat, de ijs quæ infirmitatis meæ *ſunt* gloriabor.

31 Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, laudandus in ſecula, nouit me non mentiri.

32 || In vrbe Damaſci, gẽtis præfectus nomine Aretæ regis, præſidio tenebat Damaſcenorum vrbem, cupiens me prehendere:

33 Sed per feneſtram in ſporta demiſſus fui per mœnia, & eius manus effugi.

Act.9.24.

10 Retorquet in aduerſarios quod ab eis obijciebatur: vt ſi dicat, Proferũt illi meas ærumnas vt mihi autoritatem detrahant: at ego ſi gloriari velim, non aliunde ſumpſerim argumentum; nec quicquam hîc à me confingi Deus ipſe eſt teſtis.

CAP. XII.

1 Inuitus recenſet 3 reuelationes diuinitus 4 ſibi factas, 6 ob quas quum verè gloriari poßit, non velit, 10 infirmitatum ſuarum conſcius: 11 ſed hanc ſibi neceßitatem ineptiendi ipſos inijcere, 20 dum ſe addicunt ambitioſis hominibus, per quos à Chriſto alienantur.

1 GLoriari [1] ſanè non expedit mihi. veniam enim ad viſiones & reuelationes Domini.

2 Noui hominem [a] in Chriſto ante annos quatuordecim, (an in corpore neſcio: an extra corpus neſcio: Deus nouit) raptum [b] in tertium vſque cælum.

3 Et noui huiuſmodi hominem (an in corpore, an extra corpus neſcio: Deus nouit)

4 Raptum fuiſſe in [c] Paradiſum, & audiſſe [d] ineffabilia verba, quæ [e] non liceat homini loqui.

5 [2] De eiuſmodi *re* gloriabor: de meipſo verò non gloriabor, niſi ex infirmitatibus meis.

6 Nam ſi voluero de ijs gloriari, non ero inſipiens: veritatem enim dicam. ſed parcè loquor, nequis de me cogitet ſupra *id* quod videt *eſſe* me, aut *quod* audit ex me.

CAP. XII.

1 Pergit in propoſito, & quoniã glorioſuli illi reuelationes iactabant, commemorat quæ ipſum ſupra cõmunẽ hominum captum attollant: at non abſque præfatione, & accurata etiam excuſatione.

2 Vt omnẽ ambitionis ſuſpicionem remoueat, teſtatur ſe illa vt extrinſeca nõ vt ſua iactare, quãuis nihil hic affingat, ne hac occaſione plus ei tribuatur ab alijs quàm per ſe ſit: ac proinde ſe velle potius in ſuis miſerijs gloriari.

7 [3] Et ne excellentia reuelationum ſupra modum efferrer, datus eſt mihi [f] ſurculus infixus carni, *&* angelus [g] Satan, vt me colaphis cædat, ne ſupra modum efferar.

8 Super hoc [h] ter Dominum rogaui, vt abſcederet à me.

9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam potentia mea per infirmitatem perficitur. [4] Libentiſſimè igitur gloriabor potius de infirmitatibus meis, [i] vt inhabitet in me potentia Chriſti.

10 Propterea [k] oblector in infirmitatibus, in contumelijs, in neceſſitatibus, in perſequutionibus, in anguſtijs pro Chriſto: quum enim impotens ſum, tunc potens ſum.

11 Fui inſipiens in gloriando: vos me coegiſtis: [5] nam ego debueram à vobis commendari. nulla enim in re inferior fui [l] ſummis Apoſtolis, tamẽſi nihil ſum.

12 [m] Indicia quidem Apoſtoli edita ſunt apud vos per omnem tolerantiam, & ſigna & prodigia & [n] virtutes.

13 Nam quid eſt in quo fueritis inferiores cæteris Eccleſijs, niſi quòd ego ipſe || [o] non obtorpui cum veſtro incommodo? condonate mihi hanc iniuriam.

14 Ecce, tertiò paratus ſum venire ad vos, ne cum veſtro incommodo obtorpeſcam. non enim quæro quæ veſtra ſunt, ſed vos. non enim debent filij parentibus theſauros cõgerere, ſed parentes filijs.

15 Ego verò libentiſſimè impendam & expendar pro animabus veſtris: etiamſi, abundè vos diligens, minus diligar.

16 [6] Sed eſto, ego vos non grauaui: ſed quum ſim callidus, dolo vos cepi.

17 Num per quenquam eorum quos miſi ad vos, expilaui vos?

18 Precatus ſum Titum, & cum eo

3 Excellens doctrina, cur Dominus præſtantiſſimos etiam ſeruos ſuos à Satana vexari, & omni tentationum genere affligi velit: nempe ne nimiũ efferantur, atque adeò vt iugi illa exercitatione perficiantur.

4 Concludit ſe pſeudapoſtolorũ iactationibꝰ ſolas ſuas ærumnas velle opponere: ſimulque ſe excuſat quòd ipſorum importunitatem de his rebus tã multa dicere ſit coactus, nempè quòd euerſo ipſius Apoſtolatu neceſſe erat ipſius doctrinam ruere.

Supra, 11.9.

5 Teſtes rurſum Corinthios facit eorum quibus ſuum apud eos Apoſtolatum obſignarat Dominus, & denuò quàm ſit tum ab omni auaritia alienus, tum in eos propenſus, certis argumentis declarat. 6 Aliam calumniam longè grauiſſimam à ſe depellit, nimirùm quòd aſtu & per alios quæſtum faceret.

[a] *Quod in Chriſto dico, id eſt, quod ſine ambitione dictum velim, quum nihil aliud quàm vnum Chriſtum reſpiciam.* [b] *In ſublimißimum vſque cælum: nec enim in nomine tertij eſt philoſophandum. Sed tamen hic locus aduerſus eos obſeruandus qui cælum ponunt vbique.* [c] *Sic vocant Græci quæ Latini viuaria, barbarè parcus, vocant, in quibus plantæ excoluntur & feræ paſcuntur. Per excellentiam Græci interpretes ſic vocarunt hortum illum Eden: Hinc factum vt beata illa gloriæ Dei ſedes eo nomine vocaretur.* [d] *Quæ fando explicari à quoquam homine non poſſunt.* [e] *Quæ nulla vi ne ſanctorum quidem poßit explicari, nempe quia diuinum eſt numen: Sic explicat Clemens Alex. Strom. 5.*

[f] *Concupiſcentiam intelligit, quæ teli inſtar nobis inhæret, vt cogat etiam regeneratum Paulum exclamare, Non facio bonum quod volo, &c. Surculum autem vocat, tranſlatione ducta à ſurculis, qui veſtigijs pedum infeſti ſunt, ſi per cæduas ſyluas eſt ambulandum.* [g] *Qui cupiditates illas incendit.* [h] *Sæpe.* [i] *Vt magis ac magis ſentiam virtutem Chriſti: Nam quo ſunt noſtra tabernacula infirmiora, eo magis elucet in illis virtus Chriſti.* [k] *Illas non tantùm æquo vel forti animo fero, ſed etiam voluptatem maximam ex illis percipio.* [l] *Vide ſupra, cap. 11. verſ. 5.* [m] *Argumenta, ex quibus liquet me verè eſſe Apoſtolum Domini.* [n] *Potentia facta.* [o] *Non fui remiſſus in victu meis manibus mihi quærendo, ne vobis eſſem oneri.*

miſi fratrem: nunquid vos expilauit Titus? nónne eodem ſpiritu inceſſimus? nónne iiſdem veſtigijs?

19 [7] Rurſum putatis quòd nos vobis excuſemus? in conſpectu Dei, [p] in Chriſto loquimur: omnia tamen hæc, chariſſimi, pro veſtri ædificatione.

20 [8] Nam metuo ne quo modo, quum venero, non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis: ne quo modo ſint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obtrectationes, ſuſurri, tumores, tumultuationes:

21 Ne iterum, vbi venero, me deprimat Deus meus apud vos, & lugeam multos eorum qui antè peccarunt, nec reſipuerunt ſuper impuritate & ſcortatione & proteruia quam patrarunt.

7 Concludit ſe hæc ad eos nõ ſcribere quaſi defenſione egeat, quum nullius ſibi ſit conſcius: ſed quòd eorum maximè interſit de eius fide minimè dubitare à quo inſtituti fuerant.

8 Confirmata ſua apud eos authoritate, acriter eos obiurgat, ac minas etiam addit planè Apoſtolicas, fore videlicet vt niſi reſipuerint, ipſis deinceps non parcat, quum tertiò iam eos admonuerit.

p *Vt eum loqui verè ac ſincerè conuenit, qui ſe in Chriſto eſſe profitetur.*

CAP. XIII.

1 Tertiò aduenien, 2 ſeueriorem vindictam illis denuntiat. 3 qui reipſa experti fuerint virtutem Chriſti in ſuo Apoſtolatu. 10 Optat tandem vt reſipiſcant: 11 & fauſta illis precatur.

CAP. XIII.
Deut.19.15,
mat.18.16,
ioh.8.17,
hebr.10.28.

1 TErtia hac vice venio ad vos. ‖ Ex ore duorũ teſtium aut trium, firmum erit omne verbum.

2 [1] Prædixi & ſecundò prædico vt præſens, & abſens nunc ſcribo iis qui antè peccarunt, & reliquis omnibus, fore vt, ſi denuò venero, non parcam:

3 [1] Quandoquidem experimentum quæritis in me loquentis Chriſti, qui erga vos non eſt infirmus, ſed [a] potens eſt in vobis.

4 Nam etſi crucifixus fuit [b] ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei. [c] nam & nos infirmi ſumus cum eo, ſed viuemus cum eo, ex virtute Dei apud vos.

5 ‖ [2] Voſipſos tentate annon ſitis in fide, voſipſos probate. annon agnoſcitis voſmetipſos, *videlicet* Ieſum Chriſtum in vobis eſſe? niſi reprobi eſtis.

6 [3] At ſpero fore vt cognoſcatis nos non eſſe reprobos.

7 Opto verò à Deo, nequid mali faciatis: non vt nos probati comperiamur, ſed vt quod honeſtum eſt faciatis, nos verò [d] velut reprobi ſimus.

8 Non enim poſſumus quicquam aduerſus veritatem, ſed pro veritate.

6 Gaudemus enim quum nos infirmi fuerimus, vos autem validi fueritis: hoc autem etiam optamus, veſtram *videlicet* [e] inſtaurationem.

10 Propterea hæc abſens ſcribo, ne præſens ſeueritate vtar, ex poteſtate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, ac non ad deſtructionem.

11 [4] Quod ſupereſt, fratres, valete, inſtauramini, conſolationem habete, idem ſentite, in pace agite, & Deus charitatis ac pacis *author* erit vobiſcum.

12 [5] Salutate alij alios ſancto oſculo, Salutant vos ſancti omnes.

13 Gratia Domini Ieſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio Spiritus ſancti *ſit* cum omnibus vobis. Amen.

1 Grauiſſima increpatio, quòd dũ Apoſtolicas admonitiones deſpiciunt, Chriſti ipſius patientiam tentent: atque adeò dum ipſum vt calamitoſi aſpernantur, nihil obijciant quòd non ſit ipſi cum Chriſto commune.

a *Quum opus fuerit ad vos vlciſcendos erit potentiſſimus.*

1.Cor.11.30.

2 Confirmat quod de virtute Dei dixerat in ſuo miniſterio elucente, colligitque ex mutua inter fidem populi & miniſtri prædicationem relatione, oportere vt vel Apoſtolatũ eius revereatur, in cuius doctrina fundata ſit ipſorum fides, vel ſeipſos damnent infidelitatis, & ſe non eſſe ex Chriſti corpore fateantur.

3 Mitigat illam aſperitatem ſperãs fore vt ſe dociles fideli Apoſtolo præbeant: illud etiã addens, ſe famam & exiſtimationem ſuam nihil morari, dummodo ſeruiat eorum ſaluti, qui ſit vnicus eius ſcopus: 4 Breuis exhortatio, ſed quæ omnes Chriſtianæ vitæ partes complectatur. 5 Familiariter eos ſalutat, ac tandem eis bene precatur.

b *Quod attinet ad infirmam illam formam ſerui quam accepit, ſemetipſum exinaniens.* c *Particula (nam) non eſt cauſalis, ſed illatiua.* d *Hominum iudicio.* e *Vt omnibus bene compoſitis, Eccleſiæ membra quæ luxata erant, in locum ſuum reſtituantur.*

Ad Corinthios ſecunda fuit ſcripta Philippis vrbe
Macedoniæ, per Titum & Lucam.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

CAPVT I.

1 Poſt inſcriptionem 6 ſubiungit obiurgationẽ, Galatas accuſans defectionis 9 à ſuo Euangelio, 15 quòd à Deo accepit 17 antequam cum vllo Apoſtolorum contuliſſet.

CAP. I.
Tit.1.3.

1 Salutatio paucis complectens Apoſtolicę doctrinæ ſummã, ac præterea, etiam ſtatim ab initio, præferẽs Apoſtolicæ autoritatis grauitatem, aduerſus pſeudapoſtolos mox aſſerendæ.

Luc.1.74.

2 Veri Euãgelij ſumma eſt, Chriſtũ ſua vnius oblationẽ nos ex mũdo ſelectos ſeruare, ex Dei Patris gratuita ordinatione.

1 [1] PAVLVS Apoſtolus (non [a] ab hominibus, neq; [b] per hominem, ‖ [c] ſed per Ieſum Chriſtum, ac Deum Patrem, qui ſuſcitauit eum ex mortuis.)

2 Quique mecum ſunt omnes fratres, Eccleſijs Galatiæ:

3 Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino noſtro Ieſu Chriſto:

4 [2] Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, ‖ vt eximeret nos ex præſenti [d] ſeculo malo, ſecundum voluntatem Dei & Patris noſtri:

5 Cui *ſit* gloria in [e] ſecula ſeculorum. Amen.

6 [3] Miror vos ita citò, deſerto eo qui vocarat vos in gratiam Chriſti, [f] transferri in aliud Euangelium:

7 [4] Quod non eſt aliud: ſed nonnulli vos turbant, & volunt [g] inuertere Euangelium Chriſti.

8 Sed etiam ſi nos, aut Angelus è cælo euangelizet vobis præter *id* quod vobis euãgelizauimus, [h] anathema eſto.

9 Vt antè diximus, etiam nunc iterũ dico, Si quis vobis euangelizauerit præter *id* quod accepiſtis, anathema eſto.

10 [5] Nunc enim *vtrum* [i] homines an Deum ſuadeo? aut quæro hominibus placere? Enimuero ſi adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem.

11 ‖ [6] Notum autem vobis facio, fratres, Euangelium prædicatum à me non eſſe ſecundum hominem.

12 Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus ſum, ſed [k] patefaciente *mihi* Ieſu Chriſto.

13 ‖ [7] Audiſtis enim quomodo verſatus ſum olim in Iudaiſmo, me *videlicet* ſummè perſequutũ eſſe Eccleſiam Dei, & eam vaſtaſſe.

14 Et profeciſſe in Iudaiſmo ſuper multos æquales meos in genere meo, quum vehementiore ſtudio tenerer traditionũ, [l] quas à patribus meis acceperã.

15 Sed quando placuit Deo, qui [m] ſeparauit me ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam,

16 Retegere Filium ſuũ [n] in me, ‖ vt

1.Cor.15.1.
Act.9.1.

5 Cõfirmatio tũ à natura ipſiꝰ doctrinæ ſumpta, tum ab ea ratione quam erat in docendo ſequutus. Nec enim inquit, vel ea docui quæ hominibus arriderent, vt iſti qui in rebus externis & operibus Legis ſalutis partem conſtituunt: neque cuiuſquã gratiam captaui: ac proinde cœleſtem eſſe doctrinam quam vobis tradidi, res ipſa clamat.

Epheſ.3.8.

3 Prima pars epiſtolæ, qua ſe Apoſtolũ eſſe teſtatur nihilo ſelectis illis Chriſti diſcipulis inferiorem, & prorſus cum eis conſentientem, quorum nominibus pſeudapoſtoli abutebantur. Inchoat autem ab obiurgatione, arguens eos leuitatis, quòd tam citò aures ijs prębuerint qui ipſos ad nouum Euangelium traducebãt. 4 Tempeſtiuè monet vt meminerint non eſſe multiplex Euangelium, ac proinde quicquid prætexant iſti pſeudapoſtoli, qui Legem Moſen, patres in ore habebãt totidem hæc eſſe veri Euangelij corruptelas, & ſeipſum, atq; adeò Angelos etiã ipſos (nedum iſtos pſeudapoſtolos) execrabiles eſſe oportere, ſi vel tãtillũ velint in Euangelio quod ipſis antea tradiderat, innouare.

6 Secundum argumentum, prorſus diuinam eſſe ſuam doctrinam, vtpote quam è cælis, ex ipſo Ieſu Chriſto, abſque hominũ adminiculo, hauſerit: qua in re vel illis ipſis ſit quodammodò ſuperior, quos Chriſtus hominum more in terris erudijt. 7 Probat ſe à Chriſto ipſo extra ordinem fuiſſe edoctum, ex anteactæ ſuæ vitæ hiſtoria, ſatis vel ipſis Galatis perfecta. Nam, inquit, in qua ſchola fuerim à puero inſtitutus notum eſt, nempe apud capitales Euangelij hoſtes. Et, ne quis calumnietur me nomine non re diſcipulum Phariſęorũ fuiſſe, nemo neſcit me in Phariſaiſmo etiam excelluiſſe, & repente Apoſtolum Gẽtium ex Phariſæo factum, adeò vt nullum ſpacium interceſſerit, quo potuerim ab hominibus inſtitui.

---

[a] Deſignat authorem miniſterij in genere, hoc enim eſt commune omnibus miniſtris. *[b] Inſtrumentalem attingit cauſam: hæc enim eſt peculiaris Apoſtolorum prærogatiua, quòd à Chriſto vocati ſint immediatè.* *[c] Chriſtus quidem homo eſt, ſed etiam Deus & Eccleſiæ Caput, eo nomine ex hominũ numero eximendus.* *[d] Ex deprauatiſſima illa conditione extra Chriſtum.* *[e] In infinitum ſpacium, heb.* *[f] Vtitur voce paſſiua, vt culpam in pſeudoapoſtolos rejiciat, & tempore præſenti, vt indicet ab illis rem nondum confectã, ſed eos in actu eſſe.* *[g] Nihil enim magis eſt contrarium fidei ſiue gratuitæ iuſtificationi, quàm ex Lege ſeu ex meritis iuſtificatio.*

[h] Vide Rom. 9.3. *[i] Pſeudoapoſtolos perſtringit, qui homines ſemper in ore habebant, ille etſi nihil derogare vellet Apoſtolis, ſe tamen Deum ſuadere non homines.* *[k] Hic locus de patefactione extraordinaria intelligendus eſt. Nam alioqui ſolus Filius Euangelium ſuum patefecit per Spiritum ſuum, ſed hominum miniſterio, quod excludit Paulus.* *[l] Paternas vocat traditiones quia non ſolùm ipſe Phariſæus erat, ſed etiam Phariſæo patre natus.* *[m] Loquitur de æterna Dei prædeſtinatione ad Apoſtolatum, cuius tres conſtituit gradus, conſilium Dei æternum, deſignationem ab vtero, & vocationem: nullam autem præuiſorum operum facit mentionem.* *[n] Mihi, hæc tamen phraſis Hebræis familiaris indicat gratiam cœlitus illapſam.*

uangelizarem ipſum inter Gentes,[g] non ſtatim [o] contuli [p] cum carne & ſanguine.

17 Neq; redij Hieroſolymam ad eos qui ante me *fuerant* Apoſtoli: ſed abij in Arabiam, ac denuò reuerſus ſum Damaſcum.

18 Deinde tribus pòſt annis redij Hieroſolymam, vt viſerem Petrum: & manſi apud eum dies quindecim.

19 Alium autem ex Apoſtolis non vidi quenquam niſi Iacobum fratrem Domini.

20 In ijs porro quæ ſcribo vobis, ecce [q] coram Deo, non mentior.

21 Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

22 Eram autem ignotus facie Eccleſijs Iudææ quæ *erant* in Chriſto.

23 Sed ſolùm audierant *qui dicerent*, Qui perſequebatur nos aliquando, nunc annutiat [r] fidem quam olim vaſtabat.

24 Et glorificabant Deum de me.

¶ Quoniam
bijci pote-
, fuiſſe
uidē ipſum
via voca-
ā Chriſto,
d poſtea
b Apoſtolis
alijs eru-
tum, quo-
m (vt antè
xi) omnib9
d deſtruen-
ā ipſius A-
oſtolatum,
eudapo-
oli abute-
ntur, qua-
aliud tra-
eret, quàm
ri Apoſto-
, nec eſſet
ſe ex eorū
unero qui-
s ſine ex-
eptione
redendum
ſſet: idcirco
ſpondet Paulus ſe ſtatim à vocatione cœpiſſe Damaſci &
Arabia Euangelizare, nec ab eo tempore Hieroſolymis niſi
indecim diebus fuiſſe, vbi duntaxat Petrum & Iacobum
derit: inde vero cœpiſſe in Syria & Cilicia docere, appro-
ntibus Iudææ Eccleſijs quibus ex fama tantum notus eſſet,
dum vt ibi fuerit ab hominibus inſtitutus.

Communicaui. p *Cum quoquā mortalium.* q *Iuriſiu-*
ndi formula. r *Doctrinam fidei.*

CAP. II.

1 Nihil à ſuo Euangelio diuerſum ſenſiſſe Apoſtolos, 3 incircuncisi Titi exemplo oſtendit. 11 & quod aſſeruerit illud aduerſus Petri ſimulationem, 17 Inde tranſitū facit ad cauſa tractationem, gratuitò nos iuſtificari per Chriſtū, &c.

1 Deinde [1] interiectis annis quatuordecim, rurſum aſcendi Hieroſolymam vnà cum Barnaba, aſſumpto ſimul & Tito.

2 Aſcendi autem ex reuelatione, & expoſui eis Euangelium quod prædico inter Gentes: ſed priuatim cum eis qui ſunt in pretio, nequo modo [a] fruſtra currerem aut cucurriſſem.

3 Sed neque Titus qui mecum erat, quū eſſet Græcus, coactus fuit circūcidi.

4 Nempe propter [b] emiſſarios falſos fratres qui irrepſerant ad explorandā libertatem noſtrā quam habemus in Chriſto Ieſu, vt nos in ſeruitutem adigerent:

AP. II.
Iam oſtē-
t quàm ſi-
cum Apo-
olis conue-
at, quibuſ-
m ſe fate-
de Euan-
elio quod
ter Gētes
ocuerat,
ecimoquar
demùm à
conuer-
one anno
ontuliſſe
uod quidē
ſit illis
robatum vt neque coegerint Titum ſuum comitem circun-
di fruſtra, fruſtra ringentibus qui ipſum inſidioſè obſerua-
nt: neque vel tantillum ad eam doctrinam quam prædica-
t adiecerint, imò etiam datis dextris ipſum & Barnabam vt
poſtolos à Domino Gentibus deſtinatos agnouerint.

Nullo cum fructu, nam quantum ad doctrinam, de ea nil du-
auit Paulus, ſed quia ſpargebatur illum à reliquis Apoſtolis diſ-
ntire, quòd curſum Euangelij impedire potuiſſet, huic incommodo
deri ſtuduit. b *Qui per fraudem & pietatis ſimulationem in*
dilium album irrepſerant.

5 Quibus ne ad momētum quidem ceſſimus per [c] ſubiectionem, vt [d] veritas Euangelij permaneret [e] apud vos:

6 Ab ijs autem qui putantur eſſe aliquid, qualeſcunque fuerint, nihil mihi diſcrepat. ¶ perſonam hominis Deus non accipit. Nā qui ſunt in pretio, [f] nihil mecum præterea contulerunt.

7 Imò è contrariò, quum vidiſſent mihi cōcreditum fuiſſe Euangeliū [g] præputij, ſicut Petro circuncisionis:

8 (Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apoſtolatum circunciſionis, efficax fuit etiam per me erga Gentes.)

9 Quumque cognouiſſent gratiam mihi datam Iacobus & Cephas & Iohannes, [h] qui putantur eſſe columnæ, [i] dextras dederunt mihi ac Barnabæ ſocietatis: vt nos inter Gentes, ipſi verò inter circunciſos, *Apoſtolatu fungeremur.*

10 Solùm *monuerunt* vt pauperū meminiſſemus: quod & ipſum ſtudui facere.

11 Quum autem veniſſet Petrus Antiochiam, [k] in os ei reſtiti, eo quòd condemnandus eſſet.

12 [2] Nam antequam veniſſent quidā à Iacobo, vnà cum Gentibus edebat: quū autē veniſſent, ſubduxit ſeſe ac ſeparauit ab eis metuēs eos qui erant è circūciſione.

13 Ac ſimulabant vnà cum eo reliqui etiam Iudæi: itaq; etiam Barnabas ſimul [l] abreptus fuit in illorum ſimulationem.

14 Sed quum vidiſſem eos [m] non recto pede incedere, vt [n] veritati Euangelij congruebat, dixi Petro coram omnibus, Si tu, quū ſis Iudæus, Gentiliter viuis, ac nō Iudaicè, cur Gentes [o] cogis Iudaizare.

15 [3] Nos natura [p] Iudæi, & non ex Gentibus [q] peccatores.

Deut. 10. 17,
2. cron. 19. 7,
iob. 34. 19,
ſapien. 6. 8,
eccle. 35. 16,
act. 10. 34,
roma. 2. 11,
epheſ. 6. 9,
coloſſ. 3. 26,
1. pet. 1. 17.

2 Alia vehementiſſima ſui Apoſtolatus, atque adeò eius quā tradiderat doctrinæ de gratuita per vnā fidē iuſtificatione probatio, quod ob hoc ipſum palàm Antiochiæ Petrum reprehenderit in eo peccātem quòd in Iudæorum quorundam Hieroſolymitanorum gratiā iudaizans, Gētes quæ crediderāt offendiſſet.

3 Secunda pars huius epiſtolæ, cuius ſtatus eſt Nos fide in Ieſum Chriſtum abſque operibus Legis iuſtificari. Quod quidem ſic proponit vt primùm occurrat obiectioni, (ſum enim, inquit, & ego Iudæus, nequis poſſit obijcere me eſſe Legis hoſtem) deinde verò id confirmet expreſſo Dauidis teſtimonio.

c *Vt nos illis, prodita libertate, ſubijceremus.* d *Vera ac ſincera Euangelij doctrina, nullis iſtorū falſis doctrinis corrupta.* e *Galatarum nomine omnes gentes intelligit.* f *Nihil noui mihi adiecerunt.* g *Inter Gentes, vt Petro inter Iudæos.* h *Quos ſolos iſti pro columnis habent Eccleſiæ, quorū nomine ad vos decipiēdos abutuntur.* i *Porrexerunt manū, quod ſymbolū eſſet noſtræ in Euangelij doctrina ſumma conſenſionis.* k *Corā omnibus.* l *Exemplo potius quàm iudicio.* m *Rectum pedem opponit ſimulationi præpoſteræ.* n *Veritatem Euangelicam vocat, tum ipſam doctrinam, tum doctrinæ vſurpationem, quæ vulgo practica dicitur.* o *Cogi eos dicit, qui exemplo Petri Iudaizabant.* p *Etiamſi Iudæi ſumus, tamen ex fide iuſtificationem docemus, quia nimirum ſatis intelligimus, ex Lege neminem poſſe iuſtificari.* q *Sic vocabantur à Iudæis Gentes, quòd alienæ eſſent à Dei fœdere.*

16 Scientes non iuſtificari hominem ex operibus Legis, ſed per fidem [r] Ieſu Chriſti: etiam nos *inquam* in Chriſtum Ieſum credidimus, vt iuſtificaremur ex fide Chriſti, & non ex operibus Legis: propterea quòd non iuſtificabitur ex operibus Legis [ſ] vlla caro.

17 ‖[4] [t] Quòd ſi, dum quærimus iuſtificari per Chriſtū, reperimur & ipſi peccatores, num Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit.

18 Nā ſi quæ deſtruxi, ea rurſum ædifico, tranſgreſſorem meipſum conſtituo.

19 Ego enim per Legem [u] Legi mortuus ſum, vt Deo viuerem.

20 Vnà cum Chriſto crucifixus ſum. Viuo autem, non amplius [x] ego, ſed viuit in me Chriſtus. & vitam quā nunc viuo [y] in carne, viuo per fidē Filij Dei qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me.

21 [5] Non abrogo gratiam Dei. nam ſi per Legem eſt iuſtitia, igitur Chriſtus [z] ſine cauſa mortuus eſt.

Rom.3.19.

4 Antequā longius progrediatur, occurrit eorum obiectioni cui ab hac gratuitæ per fidem iuſtificationis doctrina eo nomine abhorrent quòd ſic dicant homines à bonorum operum ſtudio abduci. Obiectio autē eſt huiuſmodi, Si peccatores iuſtificarentur fide per Chriſtum abſque Lege, Chriſtus peccātes approbaret, atque adeò ſuo miniſterio velut ad peccandū hortaretur. Reſpōdet Paulus, hanc conſequutionem falſiſſimam eſſe, quoniam Chriſtus in credentibus peccatum deſtruit. Ita enim, inquit, Legis terroribus homines ad Chriſtum confugiunt, per quem à Legis maledictione ſoluti & iuſtificati ſeruentur, vt ſimul Chriſtus vim illam ſuam peccati peremptricem inſinuet: vt vetere homine per crucifixi Chriſti efficaciam abolito, Chriſtus in ipſis viuat, & ipſi ſeſe Deo conſecrent. Itaque ſiquis accepto Euangelio ſeſe peccatis dedat, accuſet non Chriſtum non Euāgeliū, ſed ſeipſum, vt qui opus Dei in ſeſe deſtruat. 5 Secundum argumentum ab abſurdo, Si Lege iuſtificari poſſunt homines, ergo Chriſtum neceſſe non fuit mori.

r In Ieſum Chriſtum. ſ Vllus homo: in nomine autem carnis magna eſt emphaſis, quo ſignificatur hominis natura prorſus corrupta. t A iuſtificatione deſcendit ad ſanctificationem alterum beneficium Chriſti apprehenſi. u Lex terrens conſcientiam ad Chriſtum adducit, qui vnus efficit vt verè moriamur Legi, quoniam nos iuſtificando tollit conſcientiæ terrores, & nos ſanctificando, facit vt concupiſcentia in nobis mortificata, non ita poſſit accipere occaſionem peccandi ex Legis prohibitione, vt antea faciebat, Rom.7.10. & 11. x Qui olim fui. y In hoc mortali corpore. z Quū nulla cauſa eſſet cur id faceret.

CAP. III.

1 Exprobrat quòd ſe abduci paſſi ſint ab illis ad viuum expreſſa in Chriſto iuſtificationis gratia,
6 Abrahæ exemplum adducit. 10 Effectū,
21 & cauſas latæ Legis exponens.

1 AMētes [1] Galatæ, qui vos faſcinauit ne obſequeremini veritati: quibus [a] ab oculos Ieſus Chriſtus prius fuerat depictus, inter vos crucifixus?

2 Hoc ſolùm cupio diſcere ex vobis, Ex operibus Legis [b] Spiritum accepiſtis, an ex [c] fide per auditum percepta?

3 [2] Adeò amentes eſtis? quum ſpiritu inceperitis, nunc [d] carne perficimini?

4 [3] Tam multa paſſi eſtis fruſtra? ſi modò etiam fruſtra.

5 [4] Qui igitur ſubminiſtrat vobis Spiritum, & efficit virtutes in vobis, ex operibus Legis an ex fide per auditū percepta *ſubminiſtrat*?

6 [5] Sicut ‖ [e] Abraham credidit Deo, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam.

7 [6] *Ita* noſtis nempe, eos qui *ex* fide ſunt, eſſe filios Abrahæ.

8 [7] Prouidens autem Scriptura Deum ex fide iuſtificaturum Gentes, antè Euangelizauit Abrahæ, ‖ [8] [f] Benedicentur *inquiens*, in te omnes Gentes.

9 [9] Itaque qui ex fide *ſunt*, benedicuntur [g] cum fideli illo Abraham.

10 [10] Nam quotquot ex operibus Legis ſunt, ſub execratione ſunt. [11] Scriptum eſt enim, ‖ Execrabilis quiſquis non manſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro Legis, vt faciat ea.

Gen.15.6, rom.4.3, iac.2.23. Gen.12.3, eccle.44.20, act.3.25. Deut.27.26.

CAP. III. 1 Tertium argumētum ab ijs Spiritus ſancti donis ſumptum quibus audito & credito per Pauli miniſterium Euangelio cœlitus fuerant donati, quæ quum eſſent omniū oculis ſic expoſita vt veluti viuæ eſſent imagines in quibus Euangelicæ doctrinæ veritatem non aliter intueri poſſent quàm ſi oculis ſuis Chriſtum ipſum crucifixum ſpectarent, in cuius vnius morte confiderent miratur, fieri potuiſſe vt à pſeudapoſtolis dementarentur.

2 Quartum argumētum ſuperiori inſertum, & id quidem duplex. Si fidei adijcienda eſt Lex, hoc nō erit progredi ſed regredi, quum excellētiora ſint dona illa ſpiritualia in vos collocata, quam quæcunque poſſunt à vobis proficiſci. Deinde conſequeretur, Legem præſtantiorē eſſe Chriſto, quia perficeret quod Chriſtus dūtaxat inchoaret. 3 Adhortatio per modum exprobrationis, ne tot certamina fruſtra ſubierint. 4 Tertium illud argumentum ab effectis ſumptum repetit, quoniam quædam alia inſeruerat. 5 Quintum argumentum maximi ponderis, cuius triplex eſt antecedens. Primùm, Abrahamum iuſtificatum eſſe fide, iuſtitia videlicet ſecundum promiſſionem fide apprehenſam gratis ei imputata: quod expreſsè teſtatur Moſes. 6 Alterum, Ex fide æſtimandos eſſe filios Abrahæ. 7 Tertium antecedens, omnes ſine exceptione populos credentes comprehendi in benedictionis promiſſione. 8 Probatio ſecundi & tertij antecedentis, ex verbis Moſis. 9 Concluſio quinti argumenti, Ergo ſicut Abraham fide eſt benedictus, ita & eius filij (id eſt, omnes etiam ex Gentibus credentes) benedicuntur, id eſt, gratis iuſtificantur. 10 Sextum argumentum, cuius etiam concluſio eſt in præcedente verſiculo, à repugnantibus, Maledicuntur qui ſunt ex operibus Legis, id eſt, qui ex præſtatione Legis æſtimant iuſtitiam: Ergo benedictio eorum eſt qui ſunt ex fide, id eſt, qui ex fide iuſtitiam habent. 11 Probatio antecedentis: cuius ſyllogiſmi propoſitio eſt, Maledictus eſt quiſquis non implet totam Legem.

a Quibus ita egregiè ac perſpicuè fuit propoſitus Chriſtus, vt quaſi veſtris oculis repræſentata fuerit viua ipſius imago, ac ſi apud vos ipſos eſſet crucifixus. b Spirituales illas gratias, quibus obſignata erat in Galatis Euangelij prædicatio. c Doctrina fidei. d Carnis nomine ceremonias Legis intelligit, quibus opponit Spiritum, id eſt, ſpiritualem Euangelij efficaciam. e Vide Rom.4. f Benedictio hoc loco ſignificat gratuitam ex fide promiſſionem. g Cum fideli Abraham, non per fidelem Abraham dixit, vt intelligatur benedictionem non manare ab Abrahamo, ſed ab eo per quem Abraham ipſe cum poſteris eſt benedictus.

11 [12] Nullum autem per Legem iuſtificari apud Deum, manifeſtum *eſt*. ſiquidem || iuſtus [h] ex fide viuet.

12 [13] Lex autem non eſt ex fide : ſed || Qui fecerit ea homo, viuet in ipſis.

13 [14] At Chriſtus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus eſt execratio: [15] ſcriptum eſt enim, || [i] Execrabilis quiſque pendet in ligno.

14 [16] Vt in Gentibus benedictio Abrahæ extet in Chriſto Ieſu, *&* vt promiſſum illum Spiritum accipiamus per fidem.

15 [17] Fratres, [k] humano more loquor, Hominis licet pactionē [l] autoritate confirmatam nemo abrogat, aut *aliquid ei* ſuperaddit.

16 Abrahæ verò dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini eius. Non dicit, Et ſeminibus, vt de multis: ſed vt de vno, Et ſemini tuo. [18] qui eſt [m] Chriſtus.

17 [19] Hoc autem dico: pactionem antè confirmatam à Deo [n] reſpectu Chriſti, Lex [20] quæ poſt annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritam, vt aboleat promiſſionem.

18 [21] Nam ſi ex Lege eſt [o] hæreditas, non iam ex promiſſione: Abrahæ verò per promiſſionem gratificatus eſt Deus *hæreditatem*.

19 [22] Quid igitur Lex? [p] tranſgreſſionū gratia addita eſt [q] vſquequò veniſſet ſemē illud cui facta eſt promiſſio: [23] *Lex, inquam,* [r] ordinata per [ſ] Angelos per manum internuntij.

20 Internuntius autem, vnius nō eſt: [24] Deus verò vnus eſt.

21 [25] *Num* igitur Lex *addita eſt* aduerſus promiſſiones Dei? Abſit. nam ſi data fuiſſet Lex quæ poſſet viuificare, verè ex Lege eſſet iuſtitia.

Abac.2.4,
um 1.17,
Heb.10.38.
Leuit.18.5.
Deut.21.23,
Heb.9.17.

11 Aſſumptio cum concluſione, Nemo autem Legem implet: Nemo igitur Lege iuſtificatur, ue Omnes maledicuntur qui ex operibus Legis iuſtitiam quærūt. Ad itur au m ſimul ſius aſſumptionis pro tio eiuſ odi, iuſti a & vita tri itur fidei : emo igitur Legem implet, 13 Ratio ſuperioris conſe utionis oſtenditur: quia Lex vitam promittit omnibus qui ſam præſtant, ac proinde ſi proſtaretur, iuſtificaret & viui caret. Scriptura autem fidei iuſtitiam ac vitam tribuens, Le adimit, quum illa quidem ex imputatione iuſtificet, iſta ve ex operis præſtatione. 14 Occupatio, Quomodo igitur poſſunt benedici, quos Lex prænuntiat execrandos? Quo um Chriſtus ſuſtinuit maledictionem à Lege inflictam, vt os eam effugeremus. 15 Probatio reſponſionis, ex Mo teſtimonio. 16 Concluſio omnium ſuperiorum, de ibus in quinti & ſexti argumenti tractatione diſſeruit, nem & Gentes fieri in Chriſto gratuitæ benedictionis Abraha participes, & Iudæos etiam ipſos quibus ſe accenſet Apo olus, nonniſi per fidem conſequi promiſſam illam Euange gratiam, quam Spiritū vocat. Diſtinctè verò Apoſtolus & s & illis concluſionē applicat, additū ſibi parans ad ſequens gumentum, in quo explicat non aliter quàm fide in Chri m poſſe coaleſcere ſemen illud vnicum Abrahæ ex omni s populis conflatum. 17 Sequenti argumento quod ſe mum eſt ordine duo actiomata præponit: vnum, Ritè pa & cōuenta inter homines, reſcindere non licere, nec quic am eis adijcere: alterum, ſic pactum eſſe Deum cum A hamo, vt eius ſobolem quæ ex Iudæis & ex Gentibus cō ſita eſt (ſicut ex præcedentibus apparet) in vnum corpus lligeret: vt qui non dicat ſe Deum fore Abrahæ & ſemini s eius (quòd tamē dicendum eſſet ſi plura haberet diuerſa mina, nēpè Gentes ſeorſim, & ſeorſim Iudæos) ſed ſe Deū re Abrahæ & ipſius ſemini, quaſi vni. 18 Proponit ſe mi argumenti ſummam, nempè in vno Chriſto tum Gen s tum Iudæos, in vnum ſeminis Abrahæ corpus coaleſcere, omnes ſint vnus Chriſtus: ſicut infrà explicatur verſ. 28.

19 Argumētū octauū à comparatis, Si authēticū hominis pactum firmū manet, multò magis Dei pactum. Ergo, Lex non fuit lata vt abrogaret promiſſionē cū Abrahamo ſancitā, quæ in Chriſtū reſpiciebat. i. cuius exitus à Chriſto pēdebat. 20 Amplificatio argumenti, Promiſſionē illā præterquam quod per ſe firmiſſima eſt, longiſſimi etiam temporis præſcriptione, nēpè 430. annorū, fuiſſe cōfirmatā, vt infringi nullo pacto potuerit. 21 Obiectio, Fatemur promiſſionē non abrogari Legis pacto, ideoq; Legē cum promiſſione coniungimus. Imò, inquit Apoſtolus, ſtare hæc duo ſimul nō poſſunt, nēpè, vt hæreditas ex Lege ſimul & promiſſione detur, quū promiſſio ſit gratuita. Ex quo conſequitur, Legē non eſſe datā iuſtificandi cauſa, quoniā ita infringeretur promiſſio. 22 Obiectio ex ſuperiore reſponſo naſcens, Si non eſt ex Lege hæreditas, ſaltē aliqua ex parte: quorſum igitur data iampridā promiſſione, lata eſt Lex? Idcirco, inquit Apoſtolus, vt homines coargueret peccati, ac proinde doceret in Chriſtū reſpicere, in quo tādē promiſſio illa omnium populorum ſimul ſeruandorū impleretur: nedū vt ſit lata Lex hominibus iuſtificandis. 23 Cōfirmatio ſuperioris reſponſionis, ex ipſa ferendæ Legis ratione ac forma deſumpta. Lata enim eſt, magnum omnibus terrorem incutiētibus Angelis, & interueniente Moſe internuntio. Internuntio porrò opus non eſt vni, ſed duobus minimum ijſque diſſidentibus. Lex ipſa igitur & internuntius, teſtimonia fuerunt iræ Dei, nedum vt hoc modo vellet Deus homines ſibi reconciliare, abolita promiſſione, aut Lege ad promiſſionem adiecta 24 Occupatio, ne quis obijciat, interdum ex contrahentium voluntate aliquid adijci pactis, aut priora etiam pacta reſcindi. Hoc, inquit Apoſtolus, in Deum non cadit qui ſemper vnus eſt, id eſt, idem ac ſui ſimilis. 25 Concluſio per interrogationem enuntiata, eadem quidem atque illa quæ expreſſa eſt ſuprà verſ. 17. ſed ex alio antecedente naſcens, vt nouum ſit argumētum eiuſmodi, Deus eſt ſui ſemper ſimilis: Lex igitur non eſt lata vt promiſſiones aboleat. Aboleret autem ſi viuificaret, quia ſic iuſtificaret, ac proinde aboleret iuſtificationē illam Abrahæ & ſemini eius promiſſam ex fide. Imò potius lata eſt, vt omnium reatum patefaceret, quo confugientes ad Chriſtum promiſſum, omnes credentes gratis in eo iuſtificarentur.

Particula (ex) hoc loco non materiam, ſed inſtrumen m ſignificat. i *Sic Latini abire in malam crucem iubent, ibus exitium imprecantur ſummo cum dedecore coniunctum. fa eſt autem pro nobis execratio, qui nobis debitam maledictio m ſuſtinuit, vt nos ſuæ iuſtitiæ redderet participes.* k *Vtar mplo quod ſumam ex medio & promiſcuo hominum vſu, vt pudeat minus tribuere Dei quàm hominum pactis.* l *Quod go dicunt authenticam.* m *Non agit Paulus de Chriſti per , ſed de duobus populis qui in vnum, nimirum Chriſtum, coa ſcebant.*

n *Quæ ferebat in Chriſtū.* o *Hæreditatis nomine, ſignificatur ius ſeminis, vt Deus ſit Deus noſter, i. ex pacti formula, cum Abrahamo fideli: vt & ipſi fideles benedicamur.* p *Vt homines intelligerent patefactis tranſgreſſionibus, ſe ſola Dei gratia quam Abrahamo patefecerat ſeruari, idq; in Chriſto.* q *Donec diruta macerie, ſurgeret plenum ſemen illud coagmentatum ex vtroq; populo Iudæis & Gentibus, ſeminis enim nomine, non Chriſtus per ſe, ſed cū ſuo corpore coniunctus intelligendus eſt.* r *Imperata ſiue edicta.* ſ *Opera & miniſterio.*

Rom.3.9.

22 Sed || concluſit [t] Scriptura [u] omnia ſub peccatum, vt [x] promiſsio ex fide Ieſu Chriſti daretur credentibus.

23 [26] Antequam autem veniſſet fides, ſub Legis præſidio tenebamur, concluſi [y] in eam fidem quæ erat reuelanda.

24 Itaque Lex pædagogus noſter fuit in Chriſtum *reſpiciens*, vt ex fide iuſtificaremur.

25 At poſtquam venit fides, non amplius ſub pædagogo ſumus.

26 [27] Omnes enim filij Dei eſtis, per fidem in Chriſto Ieſu.

27 [28] Nam quicunque in Chriſto [z] baptizati eſtis, [a] Chriſtum induiſtis.

28 Non eſt Iudæus neque Græcus, non eſt ſeruus neque liber, non eſt maſculus ac fœmina. omnes enim vos [b] vnus eſtis in Chriſto Ieſu.

29 Quòd ſi vos *eſtis* Chriſti, nempe Abrahæ ſemen eſtis, & ſecundum promiſsionem hæredes.

26 Iam ſubſequitur ſecundæ partis huius epiſtolæ altera tractatio, cuius ſtatus eſt, Etiamſi non iuſtificet Lex (id eſt tota illa Legalis œconomia) an propterea ſit abolenda, quum Abraham ipſe circunciſus fuerit, & eius poſteri Legis Moſaicæ vſum retinuerint. Affirmat autem Paulus abolendam fuiſſe, quoniam incirco fuit inſtituta, vt veluti cuſtos ac pædagogus eſſet populi Dei, tantiſper dum reipſa appareret promiſsio, id eſt, Chriſtus & Euangelium manifeſtè ac ſumma cum Spiritus efficacia promulgatum. 27 Quoniam ætas conditionem ſeruorum non mutat, addit nos conditione eſſe liberos, ac proinde ex pueritia egreſſis, iam non opus eſſe cuſtodia vel pædagogo. 28 Particula vniuerſali vſus, ne viderentur ſaltem Iudæi obſtringi Legis vinculo, pronuntiat Baptiſmum eſſe omnibus credentibus communem, quòd ſit noſtræ in Chriſto liberationis pignus, tum Iudæis, tum Græcis, vt verè hoc modo omnes ſint vnus in Chriſto, id eſt, ſemen illud Abrahæ promiſſum, ac vitæ æternæ hæres.

t Legem Scripturæ nomine intelligit. u Omnes homines, & quicquid ab homine proficiſcitur. x In ſingulis verbis latet enthimema operum merita conuellens: nam promiſsio, fides, Chriſtus, daretur, credentibus, meritis aduerſantur. y Cauſam finalem notat. z Tacitè circuncisioni quam iactabant Pſeudoapoſtoli, opponit Baptiſmum. a Eccleſiam oportet Chriſto tanquam veſte operiri, & ſub eo deliteſcere, vt ſancta ſit prorſus, & irreprehenſibilis. b Vnius inſtar, ſic ſumma coniunctio ſignificatur.

CAP. IIII.

1 A tutela Legis emancipatos, 4 Chriſti aduentu qui eius eſt finis, 9 abſurdum eſt ad egenas ſuperſtitiones relabi. 13 Reuocat ergo eos ad puritatem doctrinæ Euangelij. 21 Et pulchra allegoria ſuam diſputationem exornat.

1 [1] HOc autem dico: Quandiu hæres eſt infans, nihil differt à ſeruo, quanuis ſit dominus omnium:

2 Sed ſub tutoribus & curatoribus eſt, [a] vſque ad tempus quod pater præfinierit.

3 Ita & nos, quum eſſemus infantes, ſub [b] elementis mundi eramus in ſeruitutem redacti:

4 [2] At poſtquam venit [c] plenum tẽpus, emiſit Deus Filium ſuum factum ex [d] muliere, factum Legi obnoxium:

5 Vt eos qui Legi erant obnoxij, redimeret, || vt [e] adoptionem acciperemus:

6 [3] Quoniam autem eſtis filij, [f] emiſit Deus [g] Spiritum Filij ſui in corda veſtra, clamantem, Abba, *id eſt*, Pater.

7 [h] Iaque non amplius es ſeruus, ſed filius: quod ſi filius, etiam [i] hæres Dei per Chriſtum.

8 [4] Imò tum quidem ignorantes Deum, ſeruiebatis ijs qui natura non ſunt dij:

9 At nunc quum cognoſcatis Deum, imò potiùs edocti ſitis à Deo, quomodo conuertimini retrorſum ad impotentia & [k] egena elementa, quibus [l] retrorſus ab initio ſeruire vultis?

10 Dies obſeruatis & menſes, & tempora, & annos.

11 Metuo de vobis ne fruſtra fatigatus ſim apud vos.

12 [5] Eſtote quaſi ego: nam ego *ſum* quaſi vos: fratres, rogo vos. nihil mihi feciſtis iniuriæ.

Cap.IIII.
1 Declarat alia duplici ſimilitudine, quod de cuſtode ac pædagogo paulò antè dixerat. Legem enim (.i. totam illam Legalem œconomiam) dicit fuiſſe inſtar tutoris ſiue curatoris ad certum tempus dati, tantiſper dum, finita illa temporaria tutela, iuris noſtri fieremus, ac tandem vt filij, non vt ſerui viueremus. Sed & obiter Legale illud regimen velut alphabeti & rudimentorum inſtar fuiſſe docet, præ illa Euangelij doctrina.

Rom.8.15.

2 Multa ſimul tradit, nempe ſuo tempore finitam fuiſſe tutelam, vt deſinant curioſi homines quærere cur tam diuturna fuerit illa pædagogia: item nos non eſſe natura filios, ſed ex adoptione, idque in illo Dei Filio, qui carnem noſtram idcirco induerit, vt fratres ipſius fieremus. 3 Oſtendit ſic nos eſſe liberos & noſtri iuris factos, vt intereà nos Spiritu Chriſti gubernari oporteat, qui in cordibus noſtris regnans, verum Patris cultum nos doceat. Sed hoc non eſt ſeruire, ſed vera potius libertate frui, vt filios & hæredes decet. 4 Applicat ſuperiorem doctrinam Galatis, peculiari cum comprehenſione. Poterant enim Iudæi præ illis aliquam excuſationem prætexere, vt qui in illo Legali cultu fuerant nati & educati: Galatæ verò quum ex idololatria ad Chriſtianam libertatem aſciti fuiſſent, quo prætextu poterant ad illa rudimenta regredi 5 Temperat quæcunque poterat videri acerbius dixiſſe, miro atque adeò planè diuino artificio, ſic declarans ſuam in illos beneuolentiam, vt neceſſe fuerit Galatas hæc legentes, vel prorſus eſſe deſperatos, vel cum lacrymis leuitatem ſuam agnoſcere ac deprecari.

a Hoc additur, quoniam qui eſt ſub perpetua tutela & curatione, vix poteſt liber cenſeri. b Lex vocatur elementa, quia illa velut rudimentis, Deus Eccleſiam ſuam erudiuit, poſtea pleno cornu effudit Spiritum ſanctum tempore Euangelij. c Plenum dicitur tempus, cuius omnia ſpatia ſunt peracta: itaq; nec ſorius nec tardius venire debuit Chriſtus. d Mulierem, ſexus ratione, vocat Mariam, non vt opponitur virgini, fuit enim incorrupta. e Adoptio filiorum eſt æterna, ſed ſuo tempore exhibetur. f Ex conſequente antecedens colligit. g Spiritum ſanctum, qui Patris eſt & Filij Spiritus: peculiari autem ratione dicitur Spiritus Filij, quia per eum obſignatur noſtra in illum adoptio. h Seruus non dicitur hoc loco qui peccato ſeruiat, quod eſt infidelium, ſed qui ſub cæremonijs adhuc degit, quod eſt Iudæorum. i Particeps bonorum.

k Egena & impotentia vocantur elementa in ſeſe, & ſeorſum à Chriſto: deinde quod ea ratione ipſi ſeſe egenos eſſe in Chriſto teſtarentur, quum tamen à Chriſto ad cæremonias relabi nihil aliud ſit quàm relictis opibus, inania ſectari. l Retroflexis veſtigijs.

Gen.16.15.
Gen.21.1.

13 Noſtis autem me per [m] infirmitatem carnis vobis prius euangelizaſſe:

14 Et [n] experimentum mei quod *fiebat* in carne mea, non pro nihilo habuiſtis, neque reſpuiſtis: ſed me vt Angelum Dei,[o] vt Chriſtum Ieſum excepiſtis.

15 [p] Quæ igitur erat beatitatis veſtræ prædicatio? teſtimonium enim reddo vobis, vos, ſi fieri potuiſſet, oculos veſtros effoſſos daturos mihi fuiſſe.

16 Itaque *num* inimicus factus ſum vobis, dum vobis vera loquor?

17 Depereunt vos [q] non bene, imò excludere vos volunt,[r] vt ſe depereatis.

18 Sed præclarum eſt [ſ] vehementer amare in re bona ſemper, & non ſolùm dum præſens ſum apud vos.

19 Filioli mei, quos iterum parturio, vſquequò formetur Chriſtus in vobis.

20 Velim autem nunc adeſſe apud vos, & [t] mutare vocem meam: quoniam hæſito in vobis.

21 [5] Dicite mihi qui ſub Lege [u] vultis eſſe, Legem non auditis?

22 Scriptum eſt enim, Abrahamum duos filios habuiſſe: vnum ex ancilla, & vnum ex libera.

23 || Sed is qui ex ancilla *natus eſt*,[x] ſecundum carnem natus eſt: || qui verò ex libera,[y] per promiſſionem.

24 Per quæ aliud figuratur. Nam hæ [z] ſunt [a] duæ illæ pactiones, vna quidem

5 Quoniam
Pſeudapo-
ſtoli perpe-
tuò vrge-
bant, niſi
Gentes cir-
cumcideren
r, Chriſtū
s nihil pro
rum, &
d diffidi-
n eorum
i ex cir-
cumciſione
diderant
uerſus in-
cumciſos
dentes,
num e-
offendi-
, Apo-
lus, poſt
ia argu-
ta, qui-
s illorum
rorem re-
uit, pro-
allego-
m in qua
t Spiritū
ū adum
ſſe om-
hæc my-
ia: fore
licet, vt
filiorum
era A-
hamum
munem
rem haberent, ſed planè diuerſo exitu. Sicut enim Abra-
m ex Agar ancilla extranea genuit Iſmaelem vi naturæ or-
aria: ex Sara verò ingenue ſuſtulit Iſaacum, vi promiſſio-
& ex ſola gratia: quorum ille non modò non fuit hæres,
etiam hæredem eſt perſequutus: ita duas eſſe pactiones,
velut duplices ex duabus illis pactionibus tanquam matri-
nasci Abrahamo filios. Vnam igitur latam fuiſſe in Sina
a terram promiſſam, ſecundum quam pactionem geniti
Abrahæ filij ſecundum carnem, Iudei videlicet, ex illa pa-
one (i. ex Lege) quærentes iuſtitiam: at non hæredes, imò
dem ex domo eijciendi, vt qui veros hæredes perſequan-
Alteram verò in illa ſublimi Hieruſalem, ſiue in Sione (ip-
videlicet Chriſti ſacrificio) ſancitam, quæ filios promiſ-
is gignat, virtute nimirùm Spiritus ſancti credentes, & in
miſſione gratuita inſtar Abrahæ acquieſcentes, qui ſoli,
pulſis illis ſeruis, ſint filiorum iure, patriæ hæreditatis ſu-
participes.

[m] *Per varias afflictiones.* [n] *Has ipſas vexationes quotidi-*
, quibus Dominus me explorauit inter vos. [o] *Mei miniſte-*
cauſa. [p] *Quantus vbiq; rumor erat hominum, vos beatos præ-*
ntium? [q] *Nam commodi ſui priuati cauſa depereunt.*
[r] *Vt omnem amorem à me in ipſos transferatis.* [ſ] *Bonam*
Zelotypiam, peruerſa pſeudoapoſtolorum opponit. [t] *Alijs*
apud vos vti. [u] *Qui vltrò appetitis.* [x] *Conſuetudo*
num more, & naturæ vi ordinaria. [y] *Vi promiſſionis, quam*
rahamus ſibi & vero ſuo ſemini apprehendit. Nam alioqui effœti
Abraham & Sara. [z] *Figurant & adumbrant.* [a] *Duæ*
ur pactiones, vna veteris, altera noui teſtamenti: quæ tamen
ſa duæ non fuerant, ſed temporum & œconomiæ ratione.

quæ eſt Agar, ex monte [b] Sina; generans *prolem* ad ſeruitutem.

25 Sina enim mons eſt in Arabia,[c] pari autem ſerie reſpondet ei Hieruſalem quæ nunc *eſt*, [d] ſeruitque cum filijs ſuis.

26 [e] Sublimis verò illa Hieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater omnium noſtrûm.

27 [6] Scriptum eſt enim, || Lætare ſterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis. quoniam plures ſunt liberi [f] deſertæ, quàm eius quæ habet virum.

28 || Nos igitur, fratres, [g] ſecundum Iſaac,[h] promiſſionis filij ſumus.

29 Sed quemadmodum tunc is qui [i] ſecundum carnem genitus fuerat, perſequebatur eum qui natus erat [k] ſecundū Spiritum: ita & nunc.

30 Sed quid dicit Scriptura? || Eijce ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

31 [7] Nempe, fratres, non ſumus ancillæ filij, ſed liberæ.

6 Oſtendit ſe in hac allegoria ſequutum Eſaiæ Prophetæ veſtigia, qui prænuntiarit Eccleſiam conſtituendam ex filijs Saræ ſterilis, id eſt ex ijs qui merè ſpiritualiter per fidem fierēt Abrahæ filij, potius quam ex Agare fœcunda: iam tum prædicens Iudæorum reiectionem & Gentium vocationē.

Eſa.54.1.
Rom.9.8.
Gen.21.10.

7 Concluſio ſuperioris allegoriæ, Nullo modo accerſendam eſſe Legalem ſeruitutem, quum ancillæ filij non ſint hæredes.

[b] *Sinæ facit mentionem, quòd in eo monte ſancita fuit illa pactio, quam adumbrabat Agar.* [c] *Quam rationem habet Agar ad filios ſuos eandem Hieruſalem habet ad ſuos.* [d] *Sub Sina.*
[e] *In ſublimi, id eſt, excellenti loco poſita.* [f] *Deſtructa & exciſa.* [g] *Exemplo Iſaac, qui cœleſtis Hieruſalem eſt primogenitus: velut Iſmael ſerua ſynagoga.* [h] *Semen illud ad quod pertinet promiſſio.* [i] *Naturæ vi ordinaria.* [k] *Diuinitus & ſpirituali ratione.*

CAP. V.

1 Quia ex libera ortos eſſe dixit, admonet quantum ſit pretium tantæ libertatis: 13 qualiter ea ſit vtendum. 16 vt ſpiritui obediant, 19 & reſiſtant carni.

Cap. v.
Act.15.2.

1 IN libertate igitur qua Chriſtus nos liberauit, perſtate, & ne è contrario implicamini ſeruitutis iugo.

2 || [1] Ecce, ego Paulus dico vobis, [a] ſi circuncidamini, Chriſtum nihil vobis profuturum.

3 Teſtor enim rurſum omni homini qui circunciditur, eum eſſe debitorem totius Legis ſeruandæ.

1 Altera obteſtatio qua diſertè teſtatur iuſtitiam operum & iuſtitiam ex fide non poſſe ſimul ſtare, quoniam nemo ex Lege iuſtificari poteſt, niſi qui plenè ac perfectè illam præſtat. Arripit autem circunciſionis exemplum, quoniam ea erat totius Legalis cultus baſis, & præcipuè vrgebatur à pſeudapoſtolis.

[a] *Circunciſio, aliâs ſigillum iuſtitiæ dicitur, ſed hîc obſeruanda eſt circunſtantia temporis, quo Baptiſmus Circunciſioni ſucceſſerat. Præterea diſputat Apoſtolus ex aduerſariorum hypotheſi, qui Circunciſioni ſalutis partem adſcribebant.*

4 Facti eſtis [b] inanes Chriſti || quicunque [c] per Legem iuſtificamini, *&* à gratia excidiſtis.

5 [2] Nos enim [d] Spiritu ex fide ſpẽ iuſtitiæ expectamus.

6 [3] Nam in Chriſto Ieſu neque circunciſio quicquam valet, [4] neque præputium, [5] ſed [e] fides per charitatem agens.

7 [6] Currebatis pulchrè, quis vos interpellauit, vt non obſequeremini veritati?

8 [7] Hæc perſuaſio nõ *eſt* [f] ex eo qui vocat vos.

9 || [8] Paulum fermẽti totam maſſam fermentat.

10 [9] Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud eſſe ſenſuros: ſed qui turbat vos, auferet condemnationem, quiſquis fuerit.

11 [10] Ego autem, fratres, ſi circunciſionem etiam prædico, quid adhuc perſequutionem patior? nempe abolitum eſt offendiculum crucis.

12 [11] Vtinam etiam abſcindantur qui vos [g] inquietant.

13 Vos enim ad libertatem vocati eſtis, fratres: [12] tantùm ne libertatem *arripite vt datam* carni occaſionem, ſed ex charitate ſeruite alij alijs.

1.Cor.1.17.
1.Cor.5.6.

2 Tacitè comparat nouum populum cum vetere. Certum enim eſt hunc quoque in fide non in circunciſione ſpem omnem iuſtitiæ ac vitæ fundaſſe, ſed ita vt eorum fides eſſet cæremoniali & externo cultu implicita: noſtra autem fides nuda eſt, ac ſpirituali cultu contenta. 3 Ratio additur, Quia nunc circunciſio eſt abolita, Chriſto nobis exhibito cum plena ſpiritualis circunciſionis vbertate. 4 Facit etiam præputij mentionem, ne ſibi Gentes in eo placeant, vt Iudæi in Circunciſione. 5 Occupatio, Si abolitus eſt totus ille Legalis cultus, qua in re igitur nos exercebimus? In charitate, inquit Paulus. Neque enim fides de qua agitur, otioſa eſſe poteſt, imò aſſiduos charitatis fructus edit. 6 Iterum obiurgat Galatas, ſed cum admiratione & ſuperioris etiam curſus laude, quo plus verecundiæ ipſis incutiat. 7 Agit ex Apoſtolica autoritate, negans poſſe ex Deo eſſe illam doctrinã ſuæ repugnantem. 8 Hoc addit ne de re parui momenti videatur contendere, ſolicitè monẽs (ſimilitudine à fermẽto ſumpta, qua Chriſtus etiam ipſe vſus eſt) ne vel minimo vitio patiantur puritatem Apoſtolicæ doctrinæ infici. 9 Mitigat ſuperiorem increpationem, deriuans culpam in pſeudapoſtolos, quibus horrendum iudicium Dei denuntiat. 10 Iubet eos conſiderare quam hac in re ſuum commodum non quærat, quum ipſi liceat hominum odia vitare, ſi velit Iudaiſmum cum Chriſtianiſmo coniungere. 11 Exemplum veri paſtoris, zelo gloriæ Dei & gregis ſui charitate inflammati. 12 Tertia pars epiſtolæ, docens rectum Chriſtianæ libertatis vſum in eo poſitum eſſe, vt à peccati ſeu carnis ſeruitute manumiſſi, & Spiritui parentes, alij aliorum ſaluti ſeruiamus, ex charitate.

[b] *Vacui, id eſt, vt poſtea explicat, à gratia excidiſtis.*

[c] *Id eſt, Quæritis per Legem iuſtificari, reuera enim nemo per Legem iuſtificatur.* [d] *Spiritu, qui fidem gignit.*

[e] *Sic vera fides ab adulterina diſtinguitur, non autem charitas fidei tanquam iuſtificationis* Synaition *adiungitur.*

[f] *Ex Deo.* [g] *Qui enim Legem prædicant, cogunt conſcientias perpetuò trepidare.*

14 [13] Nam [h] tota Lex vno verbo cõpletur, iſto *videlicet*, || Diliges proximum tuum vt teipſum.

15 [14] Quòd ſi alij alios mordetis & deuoratis, videte ne viciſſim alij ab alijs conſumamini.

16 [15] *Hoc* autem dico, || ſpiritu incedite, & quod concupiſcit caro ne perficite.

17 Nam [i] caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem: hæc autem inter ſe oppoſita ſunt, vt non quæcunque volueritis, eadem faciatis.

18 Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub Lege.

19 [16] Porrò manifeſta ſunt opera carnis: quæ ſunt adulterium, ſcortatio, impuritas, proteruia.

20 Idololatria, venificiũ, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, contentiones, diſſidia, hæreſes,

21 Inuidiæ, cædes, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia: quæ prædico vobis, ſicut prædixi: eos *videlicet* qui talia agunt, regni Dei non fore hæredes.

22 At [k] fructus Spiritus, eſt charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, temperantia.

23 [17] Aduerſus eos qui ſunt eiuſmodi, non eſt lex.

24 Qui enim *ſunt* Chriſti, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiſcentijs.

25 [l] Si viuimus ſpiritu, ſpiritu etiam incedamus.

26 [18] Ne ſimus inanis gloriæ cupidi, alij alios prouocantes, alij alijs inuidentes.

Leuit.19.18,
mat.22.39,
mar.12.31,
rom.13.9,
iac.2,8.
Rom.13.14,
1.pet.2.11.

13 Charitatem proximi proponit tanquam ſcopum, ad quem Chriſtiani omnes actiones ſuas referant, citato Legis teſtimonio. 14 Exhortatio ad charitatis officia, ab vtili: quoniam nulli ſibi peius conſulant, quàm qui mutuò ſe oderunt. 15 Agnoſcit maximã piorum imbecillitatẽ, quod ex parte ſunt regenerati: ſed monet vt meminerint ſe donatos eſſe Dei Spiritu, qui eos à ſeruitute peccati, ac proinde à Lege, aſſeruerit, quatenus eſt peccati virtus, ne cupiditatibus ſe ſe dedant.

16 Quod in genere dixerat, particulatim explicat, præcipua aliquot carnis effecta recenſens, eaque Spiritus fructibu opponens, vt nemo poſſit ignorantiam prætexere. 17 Ne quis obijceret Paulus agere ſophiſtam, vt qui, Spiritum vrgendo, nihil aliud quàm quod Lex præcipit vrgeret, oſtendit ſe non literalem illam & externam, ſed ſpiritualem obedientiam requirere, quæ non ex Lege promanet, ſed ex Chriſti Spiritu nos regenerante, quem oporteat eſſe noſtræ vitæ moderatorem. 18 Adijcit peculiares exhortationes, prout nouerat Galatas certis vitijs eſſe obnoxios, ac primùm quidem ambitionem cauendam eſſe docet, quæ duas habet comites, obtrectationem & inuidiam, vnde infinitas contentiones, & iniurias neceſſe ſit exoriri.

[h] *Ad ſecundam tabulam reſtringi debet.* [i] *In vno enim eodemq́ homine regenerato caro habitat, regnat autem ſpiritus non tamen ſine luctâ quod copioſè explicatur, Rom.7.* [k] *Non ſunt igitur fructus liberi arbitrij, niſi quatenus à gratia liberatum eſt.*

[l] *Si verè donati ſumus illo Spiritu viuifico, qui facit vt peccato mortui, Deo viuamus, hoc reipſa, id eſt, ſanctâ vita teſtemur.*

CAP

CAP. VI.

1 Agit iam in ſpecie de charitate erga delinquentes & lapſos: 6 erga miniſtros verbi, 10 erga domeſticos fidei: 12 Non quemadmodum falſi Legis Zelatores, 13 qui in carne mutilata gloriantur, 14 non autem in cruce Chriſti.

1 FRatres, [1] etiamſi [a] præoccupatus fuerit homo in aliqua offenſa, [b] vos ſpirituales [c] inſtaurate huiuſmodi hominem cum [d] ſpiritu manſuetudinis: [2] conſiderans temetipſum, ne & tu tenteris.

2 [3] Alij aliorum onera portate: & ita complete [e] Legem Chriſti.

3 Nam ſiquis ſibi videtur aliquid, quum nihil ſit, hunc ſuus ipſius animus fallit.

4 Opus autem ſuum probet vnuſquiſque: & tunc in ſemetipſo gloriationem habebit, & non in alio.

5 || [4] Nam vnuſquiſque onus ſuum portabit.

6 || [5] Communicet autem qui inſtituitur in ſermone, ei qui ſe inſtituit, [f] omnia bona.

7 [6] Ne fallimini: Deus non irridetur. quidquid enim ſeminauerit homo, hoc & metet,

8 Nam qui ſeminat [g] carni ſuæ, ex carne metet interitum: qui verò ſeminat ſpiritui, ex ſpiritu metet vitam æternam.

9 || [7] Porrò ne benefaciendo ſegneſcamus. tempore enim ſuo metemus, ſi non elanguerimus.

CAP. VI.
Importu-
m rigorē
inat quòd
trum re-
chēſiones
ritu mā-
etudinis
porteat eſ-
temperanti-
s.
Attingit
cus, quo-
am ij ferè
t rigidiſ-
i cenſo-
s qui ſuæ
firmitatis
t imme-
ores.
Cor.3.8.
Cor.9.7.
Theſ.3.13.
Finē hunc
ſe repre-
nſionum
tendit, vt
rem col-
pſum eri-
mus, non
é ſuper-
opprima-
s. Vnum-
que igi-
oportere
nex alio-
m reprehēſione, ſed ex ſuijpſius approbatione laudabilem
am ſectari. 4 Ratio, cur homines opporteat in ſeſe po-
imùm eſſe intentos: Quoniam videlicet vnuſquiſque nō ex
mparatione cum altero, ſed ex ſuijpſius vita corā Deo cen-
itur. 5 AEquum eſt magiſtros pro facultatū ratione à
cipulis ali. 6 Beneficentiam in egenos commēdat, pri-
m omniū eos obiurgās, quos non pudet hoc vel illud præ-
tere quominus proximos iuuent, quaſi Deū poſſint fallere.
nde eleemoſynā comparans ſationi ſpirituali, quam conſe-
tura ſit ſpiritualis meſſis, vt nihil ſit ea lucroſius: auaram
m parſimoniam ſationi carnali, vnde nihil niſi caducum &
x periturum colligatur. 7 In eos qui initio quidē ſunt
efici, ſed non perſeuerāt, quod diutius videatur meſſis dif-
i, perinde ac ſi vnū & idē eſſet ſationis ac meſſis momētū.

A carne & Satana. b *Qui virtute Spiritus ſuſtinemini.*
Nitamini in eo ſupplere quod deeſt. d *Sic loquuntur Hebr. vt*
us veras virtutes intelligamus à Deo proficiſci. e *Chriſtus*
ritatis præceptum diſertè & peculiariter vocat ſuum mandatum.
Quenus pro facultatū ratione. g *Huius præſentis vitæ cōmodis.*

10 [8] Nempe igitur dum tempus habemus, ſimus benefici erga omnes, maximè verò erga domeſticos fidei.

11 [9] Videtis quàm longis literis vobis ſcripſerim mea manu.

12 Quicunque volunt [h] ſpecioſi apparere [i] in carne, ij cogunt vos circuncidi, tantùm ne ob [k] crucem Chriſti perſequutionem patiantur.

13 Nam ne ipſi quidem qui circunciduntur, Legem ſeruant: ſed volunt vos circuncidi, vt [l] de veſtra carne glorientur.

14 [10] A me verò abſit [m] gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti: per quem mundus mihi crucifixus eſt, & ego mundo.

15 Nam in Chriſto Ieſu neque circunciſio quicquam valet, neque præputium, ſed noua creatio.

16 Et quicunque ſecundum hanc regulam incedent, pax *erit* ſuper eos & miſericordia, & ſuper [n] Iſraëlem Dei.

17 [11] De cætero, nequis mihi moleſtias exhibeto: ego enim [o] ſtigmata [p] Domini Ieſu in corpore meo porto.

18 [12] Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit* cum [q] ſpiritu veſtro, fratres. Amen.

Ad Galatas ſcripta fuit Roma.

8 Domeſtici fidei (id eſt, eadē religionis profeſſione nobiſcum coniuncti) cæteris quibuſcunque ſunt anteferendi, ita tamen vt in quoſuis nihilominus beneficentia noſtra redūdet.

9 Quarta & vltima pars epiſtolæ, in qua redit ad præcipuum ſcopū, nempe ne Galatæ ſeſe à pſeudapoſtolis amplius ſinant extra viam abripi. Depingit autē illos pſeudapoſtolos ſuis coloribus, arguens illos ambitionis, vt qui ne Legis quidem ſtudio faciant quod faciunt, ſed idcirco duntaxat vt ex Galatarum circunciſione bonam gratiam ſuæ gentis aucupentur. 10 Comparationem ſui cum illis non dubitat inſtituere, teſtificans ſe ex aduerſo ijs ærumnis gaudere, quas Chriſti cauſa ſuſtineat, & ſicut à mundo deſpiciatur, ſe viciſſim mundum pro nihilo habere: quæ ſit vera veri Iſraelis circunciſio. 11 Perſeuerans in eadem tranſlatione, ærumnas ſuas, atque adeò plagarum ſibi pro Chriſti nomine impoſitarum vibices, opponit externæ circunciſionis cicatrici, tanquam verum Apoſtolatus ſui ſigillum. 12 Valedicēs precatur eis gratiam & Spiritum, aduerſus pſeudapoſtolorum fraudes, externa illa inculcantes.

h *Speciem opponit veritati.* i *In cæremoniarum obſeruatione.* k *Crucifixi prædicationem.* l *Quòd vos Iudaiſmo implicuerint: alludit tamen ad formam circunciſionis.* m *Hoc verbum apud Paulum in laude poſitum, ſignificat aliqua in re acquieſcere.* n *Verum Iſraëlem, cuius laus eſt ex Deo, non ex hominibus, Rom. 2.19.* o *Inuſtas notas, quales inuri ſeruis fugitiuis ſolebant.* p *Multum enim intereſt cuius ſtigmata feramus, ſiquidem cauſa facit martyrem, non pœna.* q *Cum animis veſtris.*

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

CAPVT I.

1 Poſt ſalutationem 4 de gratuita Dei electione 5 & adoptione diſſerit: 7 13 à qua ſalus hominum tanquam ex vero & natiuo fonte manat. Et quia tam ſublime arcanum capi non poteſt, 16 precatur, vt ad plenam 20 Chriſti cognitionem Epheſios Deus adducat.

CAP. I.

1 Inſcriptio & inſtauratio, de quibus in alijs epiſtolis dictum eſt.

1.Cor.1.1.

1.Cor.1.3.

2.pet.1.2.

2 Prior pars epiſtolæ in qua omnes ſalutis noſtræ cauſas, propoſito Epheſiorũ exemplo, & varijs exhortationibus adhibitis, pertractat, inchoãs ſuo more à gratiarũ actione.

1 [1] PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, per volũtatem Dei, || ſanctis qui agunt Epheſi, & [a] fidelibus in Chriſto Ieſu.

2 Gratia *ſit* vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

3 || [2] Benedictus Deus [3] & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, [4] qui benedixit nobis omni [b] benedictione ſpirituali [c] in cælis [5] in Chriſto:

4 [6] Sicut elegit nos [d] in ipſo antequam iacerentur fundamenta mundi, 7 [e] vt ſimus [f] ſancti & inculpati [g] coram eo per charitatem.

5 [8] Qui prædeſtinauit nos quos adoptaret in filios per Ieſum Chriſtum [h] in ſeſe, pro beneuolo affectu voluntatis ſuæ,

6 [9] Ad [i] laudem glorioſæ ſuæ gratiæ, [10] qua nos gratis effecit ſibi gratos in illo dilecto:

7 [11] In quo habemus redemptionẽ per ſanguinem ipſius remiſſionẽ, *inquam*, peccatorum ex diuite ipſius gratia:

8 [12] [k] Qua redundauit in nos [l] omni ſapientia & intelligentia.

9 Patefacto nobis [m] myſterio volũtatis ſuæ, [13] ſecundum gratuitam ſuam beneuolentiam, quã propoſuerat in ſeſe.

10 [14] *Nempè* vt in pleni temporis diſpẽſatione [n] recolligeret omnia in Chriſto, tum quæ in cælis ſunt, tum quæ in terra:

11 [15] In ipſo, *inquam*, in quo etiam lecti ſumus, quum eſſemus prædeſtinati ſecundum propoſitum eius qui [o] omnia efficit ex conſilio voluntatis ſuæ.

12 Vt nos ſimus laudi gloriæ ipſius,

9 Cauſa finalis vltima ac præcipua, gloria Dei Patris, vt qui nos gratis ſeruat in Filio.

10 Altera finalis cauſa proxima, noſtra inſtificatio, dum nos in Filio ſuo gratis habet pro iuſtis.

11 Explicatio cauſæ materialis, quomodo in Chriſto ſimus facti Deo grati, quoniam is vnus eſt cuius ſacrifici ex Dei miſericordia nobis imputatur ad peccatorum noſtrorum remiſſionem.

3 Cauſa efficiens noſtræ ſalutis eſt Deus non vniuerſaliter & cõfuſè cõſideratus, ſed vt Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti. 4 Cauſa finalis proxima, & noſtri reſpectu, eſt ſalus noſtra, collatis omnibus ad ſalutẽ neceſſarijs. quod benedictionis genus eſt cœleſte & electorum proprium. 5 Materia noſtræ ſalutis Chriſtus: in quo vno, ſpirituali ac ſaluifica benedictione donamur. 6 Explicat cauſam efficientem, ſiue quomodo Deus Pater nos in Filio ſeruet: Quia, inquit ab æterno elegit nos in Filio. 7 Explicat cauſam illam finalem proximam, quam duplicem facit, ſanctificationem videlicet, & iuſtificationem, de qua mox diſſeret. Ex his autem duo ſunt etiam notanda, nempe non poſſe vitæ ſanctitatem à gratia electionis ſeparari: deinde, quicquid in nobis eſt puritatis, eſſe beneficium Dei gratuitò nos eligentis.

8 Alia etiam dilucidior explicatio cauſæ efficientis, ipſiuſque adeò æternæ electionis, qua nos dicitur Deus in Chriſto elegiſſe, quoniam videlicet ei viſum eſt apud ſe nos nondum natos deſtinare quos per Ieſum Chriſtum adoptaret in filios: vt nulla hîc ſit ratio electionis niſi in gratuita Dei beneuolentia quærenda, nec fides præuiſa ſit prædeſtinationis cauſa, ſed effectum.

12 Nunc demùm ad cauſam formalem, id eſt ad vocationem, ſiue prædicationem Euangelij, accedit, qua Deus conſilium illud æternum gratuitæ noſtræ in Chriſto reconciliationis ac ſalutis exequitur. Euangelij autem loco ſubſtituens omnem ſapientiam & intelligentiam, quanta ſit eius præſtantia declarat. 13 Non tantùm electio, ſed etiam vocatio eſt à mera gratia. 14 Pater tum exhibuit mundo Chriſtum omnium electorum caput quum opportunum fuit, prout ab æterno omnia tempora ſapientiſſimè diſpoſuit. Chriſtus autem is eſt in quo omnes à condito mundo electi, palantes aliqui & à Deo ſeparati ſimul collecti ſunt: quorum alij iam erant in cælis quum ipſe in terras veniret (qui videlicet fide in eum venturum iam collecti fuerant) alij verò in terra reperti, ab eo collecti fuerunt, & quotidie colliguntur.

15 Vocationis beneficium ſeorſim applicat Iudæis credentibus, ad fontem vſque recurrens, vt & ipſi neque ſibi, neque generi ſuo, neque vlli alij rei quàm vni Dei gratiæ ac miſericordiæ ſalutem ſuam acceptam ferant, tum quia vocati, tum quia priores vocati.

---

a Sanctorum definitio. b Omni beneficentiæ genere, quæ verè cœleſtis eſt ac Diuina. c Quæ nos è ſublimi ſuo ſolio donat Pater, vel quia ijs donis donantur ſancti quæ propria ſunt ciuium cœleſtiũ. d Adoptandos. e Non ergo, quia eramus aut eſſe debebamus ſancti, ideo nos elegit Deus: ſed vt ſancti eſſemus. f Chriſti iuſtitia induti. g Verè ac ſincerè.

h Nihil neque præſens, neque futurum reſpexit Deus, ſed ſeipſum. i Vt beneficentia ipſius, ſicut ſummam laudem meretur, ita etiam prædicetur. k Per quam gratiam ſeu beneficentiam. l Perfecta & integra. m Niſi enim Dominus nobis illud myſterium declaraſſet, quis vnquam per ſe vel ſuſpicari potuiſſet? n Recolligi dicuntur fideles in Chriſto, quia fide cum eo coniuncti ſunt, veluti vnius hominis inſtar. o Omnia ſine exceptione tribuit gratiæ Dei, nec tamen idcirco ſumus ſtipites: ea enim nobis velimus & poſſimus concedit. Philip. 2 13.

qui [p] priores ſperauimus in Chriſto.

13 [16] In quo *ſperaſtis* & vos, audito [q] ſermone veritatis, *id eſt* Euangelio ſalutis veſtræ. in quo etiam poſteaquam credidiſtis, [r] obſignati eſtis [ſ] Spiritu illo promiſſionis ſancto:

14 Qui eſt arrhabo hæreditatis noſtræ, dum in [t] libertatem vindicemur, ad laudem gloriæ ipſius.

15 [17] Propterea etiam ergo, quum audiſſem eã quæ in vobis eſt fidem in Domino Ieſu, & charitatem in omnes ſanctos,

16 Non deſino gratias agere pro vobis, mentionem veſtri faciens in precibus meis.

17 [18] Vt Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater ille [u] gloriæ, det vobis Spiritum ſapientiæ & reuelationis, per [x] agnitionem ipſius:

18 Illuminatis oculis mentis veſtræ: vt ſciatis [y] quæ ſit ſpes illa vocationis ipſius, & quæ opes gloriæ hæreditatis ipſius in ſanctis:

19 [19] Et quæ ſit excellens illa magnitudo potentiæ ipſius in nobis qui credimus, ‖ pro efficacitate fortis roboris ipſius.

20 [20] Quam exeruit in Chriſto quum excitauit eum ex mortuis, & [z] collocauit ad dextram ſuam in cœlis,

21 Longè ſupra omne imperium ac poteſtatem, & potentiam & dominium, & [a] omne nomen quod nominatur non ſolùm in hoc ſeculo, verumetiam in futuro.

16 Iam etiã
æquat E-
pheſios (aut
potius Gen-
s omnes)
dæis, quia
iam poſte-
ores acceſ-
runt, tã-
n eodem
angelio
cati, fide
t illud
plexi, &
dem Spi-
, quod eſt
ctionis
gnus, tan-
per dum
ù cerna-
hæredi-
, fuerunt
gnati, vt
n ipſis e-
ceat Dei
ria.
loſſ. 2. 19,
4, 3. 7.
Redit
ſuperio-
n gratu-
ionem,
ſimul
ncludens
præcedẽ-
s: pri-
m, omnia
à Deo
re in
riſto &
Chri-
m in nos
ficiſci, vt
m no
cà no-
laudetur:
ndùm., illa omnia quæ ad duo veluti capita reuocat, fi-
videlicet & charitatem, certis gradibus in nos augeri,
beiuſdem gratia petendum ſit incrementum à quo eſt in-
m, & à quo finis ſperatur. 18 Cauſæ fidei ſunt, Deus
r ſancto ſuo Spiritu mentes noſtras illuſtrans, vt Chri-
n in Euangelio ſibi patefactum amplectantur ad vitam æ-
am obtinendam, & ipſius Dei gloriam prædicandam.
Fidei excellentia declaratur ab effectis, quoniam in illa
exerit potentiſſima Dei virtus. 20 Potentiam & glo-
illam Dei longè ſublimiſſimam, cuius credentes omnes
participes, adhuc tamen in nobis (propter crucis ignomi-
n & carnis infirmitates) perobſcuram, iubet nos Apoſto-
in Chriſto glorioſiſſimo fidei oculis contemplari.

De Iudæis loquitur. q *Sermone illo qui propriè verax eſt,*
à Deo proficiſcitur. r *Tranſlatio ſumpta à ſigillis, quorum*
preſſione authentica ab incertis diſtinguntur. ſ *Spiritu illo*
non affert Legem, ſed promiſſionem gratuitæ adoptionis.
Plenam & perfectam. u *Maieſtatis plenus.* x *Non*
ſufficit ſemel noſſe, ſed etiam agnoſcendus eſt nobis Deus quo-
magis ac magis. y *Quæ bona ille vos ad Chriſtum vocans*
re iubeat. z *Collocari ad dextram Dei, conſortem eſt eſſe*
imperij ſummi. a *Quicquid exiſtit, vel ſupra res etiam e-*
minentiſſimas.

22 [21] Et omnia ſubiecit eius pedibus, eumque conſtituit [b] caput ſuper omnia ipſi Eccleſiæ,

23 Quæ eſt corpus ipſius, & [c] complementum eius qui omnia implet in omnibus.

21 Ne ſummam illam Chriſti gloriã putemus aliquid à nobis alienum eſſe, teſtatur illum eſſe à Deo Patre conſtitutum caput totius Eccleſiæ. oportere igitur corpus huic capiti coniungi, quod alioqui abſque membris mutilum quiddam eſſet: quod tamẽ neceſſitate non fit (quum Eccleſiia potius vnius Chriſti virtute viuificetur & ſuſtentetur, nedum vt eius ſupplemento indigeat) ſed immenſa Dei voluntate, qui nos Filio dignatur adiungere.

b *Vt eſſet caput ſummum, adeò vt ei nihil non ſubſit.* c *Tantus ſiquidem ergà Eccleſiam eſt Chriſti amor, vt etiam ſi omnia omnibus ad plenum præſtet, tamen ſeſe veluti mancum & mutilum caput exiſtimet, niſi Eccleſiam ſibi habeat velut corpus adiunctam.*

CAP. II.

1 Vt gratiæ magnitudinem ex comparatione amplificet, reducit illis in memoriam, 5 quòd exitio prorſus addicti, 8 gratia ſint ſeruati, 13 & propinqui facti, 16 reconciliatione per Chriſtum facta, 17 & per Euangelium publicata.

Cap. II.
Coloſſ. 2. 13.

1 ET ‖ [1] vos *vnà viuificabit*, quũ eſſetis [a] mortui [2] in offenſis & peccatis:

2 [3] In quibus olim verſati eſtis, [4] vt eſt vita mundi huius, [b] ſecundum principẽ cui poteſtas eſt aëris & ſpiritus [5] nunc agentis [c] in hominibus contumacibus.

3 [6] Inter quos & nos omnes conuerſati ſumus olim in cupiditatibus [d] carnis noſtræ, facientes quæ carni ac cogitationibus libebant: [7] eramuſque natura [e] filij iræ, vt etiam [f] reliqui.

4 [8] Sed Deus qui diues eſt miſeri-

1 Rurſus magnitudinem diuinæ beneuolẽtiæ declarat collatione miſerrimi illius ſtatus in quo nati ſumus, cũ dignitate in quam à Deo Patre euehimur in Chriſto. Sic igitur eã cõditionẽ deſcribit, vt dicat nos, quod ad ſpirituales motus attinet, nõ ſemimortuos ſed planè ac prorſus mortuos naſci. 2 Cauſam mortis indicat, nẽpe peccata. 3 Omnes fuiſſe ſpiritualiter mortuos probat ab effectis. 4 Vniuerſale eſſe hoc malũ teſtatur, adeò vt omnes ſint Satanę mãcipia. 5 Ideo homines mancipati ſunt Satanæ, quòd Deo ſint ſponte rebelles. 6 Gentibus ſeorſim dãnatis, Iudæos ipſos quibus ſeipſum aggregabat, fatetur nihilo eſſe per ſe meliores. 7 Cõcluſio, omnes homines naſci iræ & malectioni Dei obnoxios. 8 Iã ſequitur alterũ collationis mẽbrũ noſtrã excellentiã declarans, quòd videlicet Chriſti virtute ſimus à morte illa liberati, & æternæ vitæ participes facti, vt tandẽ & ipſi cũ eo regnemus. Inculcat autẽ multis modis, huius beneficij cauſam efficientẽ eſſe gratuitã Dei miſericordiam: materiam verò, Chriſtum ipſum: inſtrumentum, fidem, quæ & ipſa ſit gratuitum Dei donum: finem denique, Dei gloriam.

a *Vide Rom. 6. 2 Mortuos itaque eos vocat qui non ſunt renati: nam ſicut immortalitas damnatorum non eſt vita, ſi hæc animæ & corporis coniunctio propriè vita non eſt, ſed mors in ijs qui Spiritu Dei non aguntur.* b *Ex arbitrio principis.* c *Filij contumaciæ dicuntur qui contumaciæ ſunt dediti, Heb.* d *Carnis nomine primo loco totum hominem intelligit, quem in duas partes diuidit: carnem, eam nempè partem quam* álogon *vocant philoſophi, & cogitationem, quod* tò logicòn *vocant, itaque nihil relinquit homini ſemimortuum, ſed concludit hominem natura filium iræ.* e *Homines filij iræ dicuntur paſſiuè, id eſt, iudicio Dei irati rei æternæ mortis.* f *Populi prophani.*

cordia, propter multam charitatem ſuam qua dilexit nos.

5 Etiam quum per offenſas mortui eſſemus, vnà viuificauit nos per Chriſtũ, *cuius* gratia eſtis ſeruati:

6 [g] Vnàque excitauit, vnàque collocauit in cœlis in Chriſto Ieſu:

7 Vt oſtenderet ſeculis ſuccedentibus ſummas opes ſuæ gratiæ, *ſua* erga nos benignitate in Chriſto Ieſu.

8 [h] Gratia enim eſtis ſeruati per fidẽ. ídque non ex vobis: Dei donum *eſt*.

9 [9] Nõ ex operibus, ne quis glorietur

10 [i] Nam ipſius ſumus opus, conditi in Chriſto Ieſu ad opera bona, quæ præparauit Deus vt in eis verſaremur.

11 [10] Propterea memẽtote vos quõdam Gentes in carne, [k] qui dicebamini Præputium ab ea [l] quæ vocatur Circunciſio in carne *&* quæ manibus fit:

12 Vos, *inquam*, illo tempore fuiſſe [m] abſque Chriſto, [n] alienos à republica Iſraelis, & || extraneos à pactis promiſſionis, ſpem non habentes, & Dei expertes in mundo:

13 [11] At nunc in Chriſto Ieſu, vos qui olim eratis procul, propinqui facti eſtis, per ſanguinem, *inquam*, Chriſti.

14 [12] Ipſe enim eſt pax noſtra, qui vtraque fecit vnum, & intergerini parietis ſeptum ſoluit:

15 || Inimicitijs, *id eſt* lege mandatorũ *quæ* in ritibus *poſita eſt*, per carnem ſuam abolitis: vt ex duobus illis conderet in ſe metipſo vnum nouum hominem, faciens pacem,

16 Et vtroſque in [o] vno corpore reconciliaret Deo per crucem, [p] peremptis inimicitijs per eam.

9 Expreſſè detrahit operibus noſtris iuſtitiæ laudem, quum ipſa bona opera ſint gratiæ effecta in nobis.

10 Superiorem doctrinam Gentibus applicãs oſtendit eas non tantùm natura, vt & ipſos Iudæos, ſed peculiari etiam ratione fuiſſe à Deo alieniſſimas: quo mgis oporteat ipſas tanti Dei beneficij memoriam conſeruare.

Rom. 9.4.

11 Chriſtus vnicum eſt Iudæorum & Gentium vinculum, quo cum Deo conciliantur.

Coloſſ. 2.14.

12 Sicut cęremonijs & legali cultu dirimebãtur Iudæi à Gentibus, ita nunc Chriſtus, diruto illo ſepto, vtroſque in ſeipſo & inter ſe & cum Deo copulat. Ex quo conſequitur, eos qui cæremonias illas ſtabilire velint, Chriſti gratiam irritam facere.

g Nempè vt poſtea ſubijcit (in Chriſto.) Neque enim adhuc id in nobis præſtitum eſt, ſed in capite duntaxat, cuius Spiritu cœpimus, peccato mori, viuere Deo, donec opus illud plenè perficiatur: ſpes tamen certa eſt, vt non magis certũ ſit quod percepimus, quàm quod expectamus. h Coherent ergo gratia, id eſt, Dei donum & fides, quibus opponuntur Seruari ex nobis vel ex operibus. Quid ergo illis in mentem venit qui tam diſſentanea velint coniungere? i Hîc de gratia, non de natura agitur: opera igitur quantumuis ſint bona, gratiæ in ſolidum debentur. k Qui nullo alio nomine quàm gentes vocabimini, vt veſtra impuritas omnibus eſſet teſtata. l A Iudæis qui Circunciſione. Fœderis nota à vobis diſcernebantur. m Meritò à Chriſto auſpicatur omnium promiſſionum ſcopo. n Qui nullum ius Iſraeliticæ ciuitatis haberetis. o Alludit ad Legis ſacrificia, quæ veram & vnicam iſtam hoſtiam repræſentabant. p Morte enim mortem deſtruxit, crucique velut affixit.

17 [13] Et veniens euangelizauit pacẽ vobis qui procul *eratis*, & ijs qui propè *erant*.

18 Quoniam vtrique [q] per ipſum habemus aditum per vnum Spiritum ad Patrem.

19 [14] Nempe igitur non amplius eſtis hoſpites & inquilini, ſed conciues ſanctorum, ac domeſtici Dei:

20 [15] Superſtructi ſuper fundamẽtum Apoſtolorum ac Prophetarum, cuius [r] imus ãgularis *lapis* eſt ipſe Ieſus Chriſtus:

21 In quo totum ædificium congruenter [ſ] coagmentatum, creſcit vt ſit templum ſanctum Domino.

22 In quo & vos vnà ædificamini, vt ſitis habitaculum Dei per Spiritum.

13 Huius gratiæ efficax eſt inſtrumentũ Euangelij prędicatio, tum Iudæis tum Gẽtibus cõmunis.

14 Concluſio, Gentes in conſortiũ ſalutis eſſe aſcitas. Deſcribit autem Eccleſiæ præſtantiam, ea vocans ciuitatem & domum Dei.

15 Doctrinã ſalutis depoſuit Dominus initio penes Prophetas: deinde penes Apoſtolos: cuius ſcopus atque adeò veluti materia & ſubſtantia eſt Chriſtus. Itaque ea demùm eſt Eccleſia vera Catholica quæ à Prophetis & Apoſtolis eſt Chriſto ſuperſtructa, tanquam templum ſpirituale Deo conſecratum.

q Chriſtus eſt veluti ianua, per quem ad Patrem accedimus, Spiritu autem ſancto tanquam duce accedimus. r Præcipuus, id eſt, ædificij caput, nã ædificiorũ fundamẽta ſunt veluti capita. ſ Non tantum igitur fundamentum, ſed totum ipſum ædificiũ Deo debetur.

CAP. III.

1 Ideo ſe dicit à Iudæis multa paſſum, 3 quòd myſterium de Gentibus ſeruandis, 8 Dei iuſſu prædicauerit. 13 Deinde rogat Epheſios ne ob afflictiones quas patitur deficiãt: 14 ac propterea orat Dominum. 18 Vt percipiant quanta ſit Chriſti dilectio.

1 HVius [1] rei gratia ego Paulus *ſum* [a] captiuus ille Chriſti Ieſu pro vobis Gentibus:

2 Si quidem audiſtis diſpenſationẽ gratia Dei quæ data eſt mihi apud vos:

3 *Deum videlicet* per reuelationem notum mihi feciſſe myſterium illud, (ſicut antè ſcripſi paucis:

4 Ex quo perlecto poteſtis intelligere quæ ſit mea intelligentia in myſterio Chriſti.)

5 [b] Quod alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, vt nũc retectum eſt ſanctis Apoſtolis & Prophetis per Spiritum:

6 Gentes *videlicet* eſſe cohæredes & concorpores, conſorteſque promiſſionis eius in Chriſto per Euangelium.

7 Cuius factus ſum miniſter ex dono gratiæ Dei, quod datum eſt mihi ſecundum efficacitatem potentiæ ipſius.

8 Mihi, *inquam*, longè minimo omnium ſanctorum data eſt hæc gratia, e-

CAP. III.
1 Aſſerit A
poſtolatum
ſuũ aduerſu
offendiculũ
crucis exqu
etiã ſumit a
gumentũ a
eũ cõfirma
dũ, affirmã
ſe nõ mod
deſignatum
Apoſtolum
per Dei mi
ſericordiã,
ſed etiã pe
culiariter
Gẽtibus vn
diquaque
ſalutẽ voca
dis deſtina
tũ: quoniã
initio Deus
ita decreue
rat, quan
diu diſtul
rit eius co
filij pateſa
ctionem.

*a Captiu
Chriſti pa
uè dicitur,
eſt, qui pr
Chriſti aſſer*

gloria captiuus teneatur. b Non quòd nemo Gentiũ vocatione antea noſſet, ſed quòd paucis manifeſtata fuit, quibus autem fuit manifeſtata veluti Prophetis, figuris tamen & obſcurius ſignificata fui uangelizandi inter Gentes imperuestigabiles opes Christi,

9 Et in lucem proferendi omnibus quæ *sit* communio mysterij quod erat absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per Iesum Christum:

10 [2] Vt nota nunc fiat per Ecclesiam imperijs ac potestatibus *quæ* in cœlis *sunt* [c] multiformis illa sapientia Dei:

11 Secũdum propositũ [d] æternũ, quod cõstituit in Christo Iesu Domino nostro:

12 In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia, per [e] fidem ipsius.

13 Quapropter peto ne segnescatis ob afflictiones meas pro vobis, quæ est gloria vestra.

14 [3] Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi.

15 (Ex quo tota [f] familia in cœlis & in terra nominatur.)

16 Vt det vobis, [g] pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini per Spiritum suum in [h] interiore homine:

17 Vt inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris:

18 Vt in [i] charitate radicati & fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis. [k] quæ *sit* illa latitudo & longitudo, & profunditas & sublimitas:

19 Et cognoscere [l] charitatem illam Christi [m] *omni* cognitione superiorem: vt impleamini ad [n] omnem vsque plenitudinem illam Dei.

20 [4] Ei verò qui infinita cum redundantia potest omnia facere supra ea quę petimus, aut mente concipimus, pro vi illa agente in nobis,

21 *Sit* gloria in Ecclesia per Christum Iesum, in omnes ętates seculi seculorum. Amen.

Vocatio
Gentium in-
pinata, ip-
s etiã An-
elis cœle-
ibus & spe
li instar
quo ma-
nificã Dei
pientiã in-
eantur.
Docet suo
xéplo effi
ciã doctri-
ã Dei gra
pendere,
proinde
eces cum
dicatio-
& audi-
ne verbi
se coniun-
ndas, qui-
s indigeãt
modò qui
t nouitij,
ipsi quo-
veterani,
magis ac
gis per fi-
cũ Chri-
coalescẽ-
, omnibꝰ
ritualibus
nis cõfir-
i, in co-
tione e-
immensæ
ritatis
nos Deꝰ
er in Fi-
comple-
est, fun-
r ac ra-
s agant,
m tota
ilia, cu-
pars iam
elum re-
a est;
s adhuc in terris hęret, ab illa adoptione Patris cœlestis in
o Filio suo, pendeat. 4 Erumpit in gratiarũ actionem,
confirmentur etiam Ephesij, vt quiduis ex Deo sperent.

Vnica semper fuit Deo ratio homines saluandi sed varia fuit for-
d Quod omni principio sit antiquius. e Fidẽ in ipsum.
Tota gens quæ vnũ Patrẽfamiliâs habet, ea autẽ est Ecclesia, in
isto adoptata. g Pro magnitudine misericordiæ ipsius. h Vi-
Ro.7.22. i Qua diligimur à Deo, ea enim est radix nostra o-
nis. k Quã sit illud opus Christi omnibus partibus absolutũ.
Quam exhibuit nobis Deus in Christo. m Quæ superat om-
ingenij nostri captum, vt quidem plenè animo concipi possit: nam
quisque Dei Spiritu fretus pro modulo suo tantum percipit,
tum ad salutem satis est. n Ita vt in nobis abundent quæ
ad nostram illam cum Deo perfectionem requiruntur.

CAP. IIII.

Tria vlt. ca. præceptiones de moribus cõtinẽt. 1 Hortatur ad mutuã coniunctionẽ 7 propterea varia dona à Deo conferri, 16 vt ædificetur Ecclesia. 18 Reuocat ergo eos ab infidelium vanitate, 25 à mendacio, 29 & spurcitie sermonis.

1 PRecor [1] itaque vos ego captiuus in Domino, vt ambuletis ita vt dignum est [a] vocatione qua vocati estis,

2 [2] Cum omni modestia ac mansuetudine, cum [b] animi lenitate, tolerantes alij alios per charitatem:

3 [3] Studentes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis.

4 [4] Vnũ *est* corpꝰ & vnꝰ spiritꝰ, sicut & vocati estis in vnã spẽ vocationis vestræ:

5 Vnus Dominus, vna fides, vnum Baptisma:

6 Vnus Deus, & Pater omnium, qui est [c] super omnia & [d] per omnia & [e] in omnibus vobis.

7 [5] Sed vnicuique nostrûm data est gratia pro mensura [f] doni Christi.

8 Quapropter dicit, Quum ascendisset in sublime, captiuam duxit [g] captiuitatem, & dedit dona hominibus.

9 Cæterùm illud Ascendit, quid est nisi quod etiã descenderat prius [h] in infimas partes terræ?

10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit longè supra omnes cælos, [i] vt impleret [k] omnia.

11 [6] Dedit igitur ipse alios quidem, [l] Apostolos: alios verò, [m] Prophetas: alios autem, [n] Euangelistas: alios autem, [o] Pastores & doctores.

12 [7] Ad coagmentationem sanctorũ,

CAP. IIII. 1 Altera pars epistolæ, præcepta vitæ Christianę complectens: quorũ summa est, vt vnusquisque se gerat sicut tanta Dei gratia dignum est. 2 Secundò, animi mãsuetudinem cõmẽdat, quæ in sese mutuò tolerandis demonstretur. 3 Tertiò, summã coniunctionem requirit, sed quæ Spiritus sancti vinculo deuinciatur. 4 Argumẽtum maximi momenti ad mutuã charitatem maximo studio colendam, quòd ab vno Deo & Patre, eodem Spiritu in vnum veluti corpus conflati, vnum Dominũ vna fide colentes, & vno baptismate ipsi consecrati, vnam eandemq; gloriam, ad quam vocati sumus, speremus. Omnis igitur ista discerpit qui charitatem violat. 5 Admonet, omnes quidem vnum esse corpus, & ab vno Christo, qui potenter domitis omnibus hostibus, in cœlis regnat (vnde Ecclesiam donis omnibus cumulet) omnia bona proficisci: sed interea variè ac diuersè, dona ista pro eius arbitrio distribui, ac proinde vnumquemque debere, suo modulo contentum, id quod accepit, ad cõmunem totius corporis vtilitatem referre. 6 Priore loco functiones Ecclesiasticas, partim extraordinarias & temporarias, vt Apostolos, Prophetas, Euangelistas: partim ordinarias & perpetuas, vt Pastores & doctores, commemorat. 7 Finem Ecclesiasticarum functionum ostendit, nempe vt hominum ministerio omnes sancti sic coalescant, vt vnum Christi corpus mysticum constituant.

a Vocationem vniuersalem fidelium intellige, nempe vt sancti sint sicut Deus sanctus est. b Vide Mat. 18.25. c Qui vnus summum habet in Ecclesiam imperium. d Vnus prouidentiam suam per omnia Ecclesiæ membra diffundit. e Vnus in Christo nobiscum coniungitur. f Quod Christus contulit. g Captiuorum multitudinẽ. h In terram, quæ est pars infima mundi. i Donis suis cumularet. k Ecclesiam. l Apostoli fuerunt illi duodecim, quibus accessit Paulus: horũ fuit officium per vniuersum orbẽ Ecclesias constituere. m Prophetarũ munus fuit ex præcipuis ij autẽ erant qui insigni aliqua sapientia pollerent quorũ aliqui etiam futura prædicabant. n His vtebantur Apostoli vt comitibus in suo fungendo munere, quum omnibus non possent sufficere. o Pastores ij sunt qui Ecclesiam regunt, Doctores qui scholam.

ad opus miniſterij, ad ædificationem, *inquam*, [p] corporis Chriſti.

13 [8] Donec euademus omnes [q] in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, ad menſuram ſtaturæ [r] adulti Chriſti:

14 [9] Vt ne ſimus amplius pueri,[10] qui fluctuemus & circunferamur quouis vẽto doctrinæ, in hominum [ſ] alea,[t] veteratoria ad inſidioſè fallendum verſutia.

15 [11] Sed veritatem ſectantes cũ charitate, prorſus adoleſcamus in eum *per* omnia quia eſt caput, *nempe* Chriſtus.

16 Ex quo totum corpus congruenter coagmentatum, & compactum per omnes ſuppediatas commiſſuras, ex [u] vi intus agente pro menſura vniuſcuiuſque membri, incrementum capit [x] corpori conueniens, ad ſuijpſius extructionem per [y] charitatem.

17 [12] Hoc itaque dico, & obteſtor per Dominum, ne amplius verſemini || ſicut reliquæ Gentes verſantur [z] in vanitate mentis ſuæ.

18 Cogitationem habentes obſcuratam, & abalienatam à [a] vita Dei propter ignorantiam quæ eſt in ipſis, & obduratione cordis eorum.

19 Qui poſteaquam [b] dedoluerunt, ſemetipſos dediderũt proteruiæ, ad [c] certatim patrandam impuritatem omnem.

8 Huius miniſterij vſus perpetuꝰ eſt dũ in mũdo verſamur .i. vſq; ad tẽpus illud quo carne exuti, penitꝰ inter nos conſentiẽtes, capiti noſtro Chriſto adherebimus. Hoc autẽ fit creſcẽte in nobis cognitione Filij Dei, ipſoq́; adeò paulatim in nobis adoleſcẽte, donec viri perfecti euadamꝰ, quod quidẽ in altero fiet ſeculo, quum Deus erit omnia in omnibus.

Rom.2.21.

9 Inter pueritiam(id eſt ſtatũ admodum imbecillũ, quum videlicet adhuc penitus vacillamus)& perfectã ætatẽ, quæ nobis in altero demũ ſeculo obtinget, aliquid eſt mediũ, nempe adoleſcẽtia, & firmus ad perfectionẽ progreſſus. 10 Eos qui in verbũ Dei nõ recũbunt, cõparat nauiculis quæ doctrinis hominũ tãquã ventis cõtrarijs huc & illuc agitatæ fluctuent, & ſimul præmonet id accidere nõ tãtùm humani ingenij leuitate, ſed etiã quorũdã verſutijs qui hãc velut artẽ faciãt. 11 Veritatis & charitatis ſtudio in Chriſto creſcimus. Is enim ſui verbi miniſterio efficax, inſtar vitalis ſpiritus ſic totũ corpus vegetãtis vt ſingulos artus pro eorũ modulo nutriat, Eccleſiã ſuam diuerſis functionibus quaſi mẽbris conſtantẽ, ſeruata vniuſcuiuſq; proportione viuificat & fouet. Inde verò conſequitur, neq; extra Chriſtũ poſſe hoc corpꝰ viuere, neq; quẽquã poſſe ſpiritualiter creſcere, qui ſeſe à cæteris mẽbris ſeiungat. 12 Deſcendens ad doctrinæ Chriſtianæ fructus, primùm differit de morum & actionũ principijs, grauiſſimã cõparationẽ inſtituẽs filiorũ Dei cũ ijs qui non ſunt regenerati. In his enim omnes animi facultates eſſe corruptas, mẽte vanitati dedita, ſenſibus dẽſiſſima caligine obſcuratis affectibus autẽ ad malum paulatim ſic aſſuefactis, vt eos tãdẽ omni amiſſo iudicio oporteat ad turpiſſima quęuis pręcipites ferri.

p Eccleſiæ. q Ad eam ſummã coniunctionẽ cuius vinculum eſt fides. r Chriſtus dicitur adoleſcere non in ſeſe, ſed in nobis ſ Incertis illis caſibus quibus iactantur homines. t Eorum qui ad alios fallendos mirè ſunt exercitati. u Vt Chriſti, qui animæ inſtar ſingula membra vetegat. x Ita creſcit, vt par eſt corpus creſcere. y Charitas eſt ipſa artuum commiſſura. z Si partes omnes animæ etiam nobiliſſimæ, corruptæ ſunt, quid eſt homo aliud quã corruptio? a Qua Deus viuit in ipſis. b Omnis iudicij expertes facti ſunt. c Quaſi agatur de lucro, ita vt alius alium ſuperare contendat,

20 [13] Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum:

21 Si modò eum audiſtis, & per eum edocti fuiſtis, [d] ſicut eſt veritas in Ieſu:

22 || *Nempe* deponere quod ad priſtiſtam conuerſationem attinet, [e] veterem illum hominem qui deceptricibus cupiditatibus corrumpitur:

23 Renouari verò [f] ſpiritu mentis veſtræ,

24 Et induere nouum illum hominem qui [g] ſecundum Deum conditus eſt [h] ad iuſtitiam & ſanctimoniam [i] veram.

25 [14] Quapropter depoſito mendacio, loquimini veritatem quiſque proximo ſuo. nam ſumus alij aliorum membra.

26 [15] [k] Iraſcimini, & ne peccate: ſol ne occidat [l] ſuper iracundiam veſtram:

27 Neque date locum diabolo.

28 [16] Qui furabatur, non amplius furetur: ſed potius laboret, operando manibus [m] quod bonum ſit, vt poſſit impertiri cui opus fuerit.

29 [17] Nullus ſermo [n] corruptus ex ore veſtro egreditor, ſed ſiquis eſt commodus ad ædificationis vſum, vt [o] gratiã auditoribus adferat.

30 [18] Et ne triſtitia afficite Spiritum illum ſanctum Dei, per quem obſignati eſtis in diem redemptionis.

Coloſſ.3.8.

13 Sequitur antitheſis hominum vera ac viua Chriſti cognitione regeneratorũ, qui longè alia habeant actionũ principia, deſideria videlicet ſancta & honeſta, & mentẽ prorſus diuini Spiritus virtute immutatam, vnde ſimiles quoque effectus naſcuntur, vita videlicet iuſta & verè ſancta.

14 Particulares aliquot Chriſtianas virtutes ſigillatim cõmendat ac primum quidem veritat
(.i. ſinceros mores)
exigit, dam-
nata omni
fraude & ſ
mulatione,
quoniam ali
aliorũ cau
nati ſumus. 15 Iram ſic cohibẽdam docet vt quantumu
feruens, tamen foras non erumpat, & mox, atque adeò an
ſomnum extinguatur: ne Satan mali ſuggerendi conſilij occa-
ſionem ex peſſimo illo conſultore arripiens, nos peſſundet
16 A corde deſcendit ad manus, furta condemnans: & quo
niam huic ſceleri dediti ſolent inopiam prætexere, docet la
borem optimum eſſe aduerſus paupertatem remedium, c
ſic benedicat Dominus, vt ijs qui laborant, aliquid etiam ſ
perſit vnde alios iuuent, nedum vt aliena cogantur ſurripere
17 Inijcit etiã frenum linguæ, ſic docens temperãdum ſer
monẽ, vt non modò nõ deſtruãtur auditorũ animi, ſed etiã i
ſtruãtur. 18 Generalis præceptio aduerſus omnes exupe
rantias affectuũ poſitorũ in facultate, quam iraſcibilẽ vocan
quibus contrarias mediocritates opponit. Adhibet autẽ præ
fationem longè vehementiſſimã, cauendum eſſe ne Spiritu
ſanctũ in nobis ea lege habitantẽ vt noſtris omnibus affecti
bus moderetur, noſtra intemperie velut triſtitia afficiamus.

d Vt edocti ſunt qui verè ac ſeriò Ieſum agnoſcunt. e V
ipſos. f Vbi oportuit vim rationis præcipuam eſſe, ibi p
mum omnia vaſtans graſſatur corruptio. g Ad Dei imagin
h Effectus & finis nouæ creationis. i Minimè fucatam,
genuinam. k Si iraſci contigerit, at ne peccate, id eſt, iram
hibete, vt quod malè cogitaſtis malè nõ exequamini. l Ne ir
cundos vos nox deprehendat. i. omnia citò cõponantur. m L
borando in rebus ſanctis & proximo vtilibus. n Ad verb. p
tris. o Vocat gratiam quod ad progreſſum in pietate & cha
tate pertineat.

13 Omni

31 Omnis amaritudo, & excandeſcētia, & ira, & clamor, & maledicentia, tollatur ex vobis, cum omni malitia.

32 Sed eſtote alij in alios benigni, miſericordes, condonātes vobis mutuò *offenſas*,[19] ſicut & Deus in Chriſto condonauit vobis.

19 Argumē-
um ab ex-
mplo Chri
i ſum-
um, quo
llum eſſe
oteſt gra-
ns, etiam
homini-
s inimi-
iſſimis condonandæ ſint iniuriæ, nedum ſi vel habenda ſit
iſerorum ratio, vel de ſeruanda erga quoſuis moderatione
morum ſuauitate agatur.

CAP. V

3 Et ne in vitijs quæ reprehendit, oſcitanter ſuas admonitiones excipiant, 5 ſeuera denuntiatione eos terret, 8 ſtimulos etiam adhibet, 15 & a generali morum parænesi 22 ad ſpecialem vxorū 25 & maritorum deſcendit.

AP. V.
h.13.24. &
12,
h.3.23.
pra, 4.19,
ſſ.3.5,
heſſ.2.17.

1 EStote ‖ igitur imitatores Dei, vt filij dilecti.

2 Et verſamini cum charitate, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem ac victimā Deo, in odorem bonæ fragrantiæ.

3 ‖[1] Scortatio verò & omnis impuritas aut auaritia, ne nominator quidem inter vos, ſicut decet ſanctos:

4 Et obſcœnitas, & ſtultiloquium, & [a]dicacitas, quæ non conueniunt. ſed potius gratiarum actio.

5 [2] Nam hoc noſtis, nullum ſcortatorem aut impurum, aut auarum, qui eſt [b]idololatra, habere hæreditatē in regno Chriſti & Dei.

6 ‖ Ne quiſquam vos ſeducat inanibus ſermonibus. propter hæc enim venit ira Dei in homines contumaces.

7 [3] Ne igitur eſtote cōſortes eorum.

8 Eratis enim olim tenebræ, nunc autē[c] lux in Domino: vt filij lucis incedite

9 (Nam fructus [d]Spiritus *ſitus eſt* in omni bonitate & iuſtitia & veritate.)

Iam acce-
ad alte-
affectu-
ſpeciem,
ſitam in
ultate
am concu
ſcibilem
pellant:
minatim
rtationē,
aritiam, &
acita-
, & qui-
graviſ-
è, repre-
dens.
at.24.4,
13.5,
u.8,
heſ.2.3.
Quoniam
ſcelerā
ex eo-
numero quæ plerique ne inter vitia quidem nume-
, expergefacit pios, vt tanto magis ſibi ab ijs vt nocen-
mis peſtibus caueant. 3 Quia nihil procliuius eſt quā
exempla ſequi, idcirco monet ſanctos Apoſtolus vt aſſi-
meminerint cæteros eſſe veluti tenebras, ſeſe verò inſtar
s. Illos igitur turpiſſima quæq; (vt in tenebris fieri ſolet)
tare: ipſos verò oportere non modo non ſequi illorum
mpla, ſed etiam (quod proprium lucis munus eſt) eorum
bras coarguere, & præeunte Chriſto, vera illa luce, ſic
edere vt prudentes decet.

Sales quos homines iaculantur, vt vel inane quiddam ſpectetur,
exemplo vel maledicentia peccetur. b Idolorum ſeruituti
ictus, auarus enim in ſuis opibus vitam ſuam poſitam eſſe pu-
c Fideles dicuntur lux tum quia vera luce illuſtrantur, tū
alijs præluceant, vt ſceleratorum etiam vitam coarguant.
Cuius vi facti ſumus lux in Domino.

10 Probantes quid ſit acceptum Domino.

11 Et nō commerciū habete cū operibus illis infrugiferis tenebrarum, ſed potius etiam [e] arguite.

12 Nam quæ occultè, fiunt ab iſtis, turpe eſt vel dicere.

13 Sed omnia dum arguuntur, à luce manifeſta fiunt. lux enim illud eſt quod omnia facit manifeſta.

14 Quapropter [f] dicit, Excitare qui dormis, & ſurge [g] à mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.

15 ‖ 4 Videte igitur quomodò accuratè incedatis, non vt inſipientes, ſed vt ſapientes:

16 [h] Redimentes occaſionem, quoniam [i] dies mali ſunt.

17 ‖ Propterea ne eſtote imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas Domini.

18 [5] Et ne inebriamini vino; in quo [k] luxus eſt, ſed implemini Spiritu:

19 Loquentes inter vos mutuò per pſalmos & hymnos & cātiones ſpirituales: canentes & pſallentes [l] in corde veſtro, Domino.

28 Gratias agentes ſemper de omnibus, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, Deo & Patri.

21 [6] Subiecti alij alijs, cum timore Dei.

22 ‖ [7] Vxores proprijs viris ſubiectæ eſtote [8] vt Domino.

23 ‖ [9] Quoniā vir eſt caput vxoris, vt & Chriſtus eſt caput Eccleſię: [10] & is eſt qui ſalutē dat corpori.

24 [11] Itaq; ſicut Eccleſia ſubiecta eſt Chriſto, ita & vxores ſuis viris *ſubiectæ ſunto* in omnibus.

25 [12] ‖ Viri, diligite vxores veſtras,

4 Quo corruptiores ſunt huius ſeculi mores, eo magis in omnes occaſiones intentos eſſe nos oportet, nec aliud nobiſipſis quàm Domini voluntatem proponere.

Coloſ.4.5.
Rom.12.2,
1.theſſ.4.3.

5 Diſſolutis infideliū cōuiuijs ſobrios & ſanctos fidelium cœtus opponit, in quibus perſonent vnius Domini laudes, ſiue aduerſis ſiue proſperis rebus.

6 Breuis repetitio ſcopi ad quem omnia referenda ſint, vt propter Deū alij alijs ſeruiant.

Coloſſ.3.18,
tit.2.5,
1.pet.3.1.
1.Cor.11.3.
Coloſſ.3.19.

7 Iam ad œconomiam deſcendit, ſingulas œconomices partes ordine diſtribuens. Vxorum autem officium in eo poſitū eſſe dicit, vt viris ſubijciātur. 8 Primum argumentum, Quoniam maritis rebelles eſſe non poſſint, quin Deo ipſi huius ſubiectionis autori reſiſtāt. 9 Declaratio ſuperioris dicti, Quia Deus in matrimonio præfecerit virum vxori, ſicut Chriſtus eſt Eccleſiæ ſuæ caput. 10 Aliud argumentum, Quia vxoris ſalus à viro dependet, vt non tātum iuſta ſed etiam vxori vtiliſſima ſit iſta ſubiectio ſicut etiam Eccleſiæ ſalus eſt à Chriſto, quamuis longè diſſimili ratione. 11 Concluſio officij vxorū erga maritos. 12 Maritorum officium eſt vxores vt ſeipſos diligere cuius dilectionis viuum eſt exemplar Chriſti erga Eccleſiam charitas.

e Palàm facite, ſancta nimirū vita. f Scriptura, vel Deus in ſcriptura. g Loquitur de morte peccati. h Metaphora à mercatoribus ducta, qui lucrum etiam tantillum delitijs omnibus anteponunt. i Difficultatū & aſperitatis plena tempora. k Omnis profuſio, eaq; ſumma cū turpitudine cōiuncta. l Serio cordis affectu, non lingua duntaxat.

Gen.2.24, mat.19.5, mar.10.7, 1.cor.6.16.

ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſemetipſum expoſuit pro ea.

26 [13] Vt eam [m] ſanctificaret, poſtquam eam purgaſſet lauacro aquæ [n] per verbum.

27 Vt ſiſteret eam ſibi glorioſam, *id eſt* Eccleſiam [o] non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam eiuſmodi, ſed vt eſſet ſancta & inculpata.

28 [14] Ita debent viri diligere ſuas vxores vt ſua ipſorum corpora, qui diligit ſuam vxorem, ſeipſum diligit.

29 Nullus enim vnquam [p] ſuam ipſius carnem odio habuit, imò enutrit ac fouet eam ſicut & Dominus Eccleſiam:

30 Quoniam membra ſumus corporis eius, [q] ex carne eius, & ex oſſibus eius.

31 ||Propterea derelinquet homo patrem ac matrem, & [r] agglutinabitur vxori ſuæ: & qui duo *erant*, fient vna caro.

32 [15] Myſterium hoc magnum eſt: loquor autem de Chriſto & de Eccleſia.

33 [16] Itaque & vos ſinguli *ita facite*, ſuam quiſque vxorem ita diligat vt ſeipſum: vxor autem *videat* vt reuereatur virum.

13 Quoniam multi ſolent vxorum infirmitates ſuæ duritiei & inhumanitati prætexere, iubet nos contemplari Apoſtolus, qualem Eccleſiam nactus ſit Chriſtus, quum eam ſibi adiungeret, & quomodo omnes eius ſordes adeò non ſit dedignatus, vt ſua etiam puritate omnes illas eluere non deſinat, tantiſper dum illa penitus purificet. 14 Aliud argumentum. Vnuſquiſque naturæ ſponte ſeipſum amat: reſiſtit ergo naturæ qui vxorem non amat. Conſequutionem probat primùm ex mutua Chriſti & Eccleſiæ coniunctione myſtica: deinde ex Dei ordinatione, qui virum & vxorem pronuntiet eſſe inſtar ſingularis indiuidui. 15 Nequis naturalem Chriſti & Eccleſiæ coniunctionem ſomniet, qualis eſt viri & vxoris, arcanam eam eſſe oſtendit, ſpiritualem videlicet, & quæ a communi hominum captu ſit quàm remotiſſima: vtpote quæ ſpiritus non carnis virtute, fide non naturali aliquo connexu conſtet.

16 Concluſio officij tum viri in vxorem, tum vxoris in virum.

m Sanctam efficeret. n Promiſſionem gratuita in Chriſto iuſtificationis, & ſanctificationis fide receptam. o Eccleſia in ſeſe conſiderata, non prius erit ſine ruga, quam cum ad metam peruenerit, in hac enim vita in ſtadio currit: at ſi in Chriſto conſideretur, munda eſt & ſine ruga. p Suum corpus. q Alludit ad creationem mulieris, qua noſtram cum Chriſto coniunctionem ſignificat, quæ ſit fide, at ſacramento Cœnæ obſignatur. r Vide Matth.19.5.

CAP. VI.

1 Subijcit præcepta de liberorum, 5 ſeruorum, 9 dominorum officijs, 10 Deinde proponit quàm acris pugna fidelibus ſit propoſita: 12 quibus armis in ea vtendum: 21 Poſtremò Tychicum commendat.

CAP.VI. *Coloſſ 3.20.*

1 || [1] Liberi, auſcultate [2] in [a] Domino parentibus veſtris: [3] id enim eſt iuſtum.

1 Accedit ad aliam œconomices partem: & liberorum erga parentes officium in eo poſitum eſſe docet, vt parentibus obtemperent. 2 Primum argumentum, Quia ſic Deus ſanciuit. Ex quo etiam conſequitur, hactenus teneri liberos hac obedientia, vt tamen à Dei cultu non diſcedant.

a Dominus enim author eſt, & ſecundum illum præſtanda eſt obedientia.

Exod.20.12, deut.5.16, eccle.3.10, mat.15.4, mar.7.10.

2 ||[4] Honora patrem tuum & matrem tuam: [5] (quod eſt præceptum primum cum [b] promiſſione)

3 Vt bene tibi ſit, & ſis longæuus ſuper terram.

4 [6] Et *vos* patres, ne prouocate ad iram liberos veſtros, ſed enutrite eos in doctrina & [c] monitis Domini.

5 ||[7] Serui auſcultate ijs qui *veſtri* domini ſunt [8] ſecundùm carnem [d] cum timore ac tremore, cum ſimplicitate cordis veſtri, vt Chriſto.

6 Non ad oculum ſeruientes, vt qui hominibus placere ſtudent, ſed vt ſerui Chriſti, [9] facientes ex animo quæ vult Deus:

7 Cum beneuolentia ſeruientes [e] Domino, & non hominibus.

8 [10] Vt qui illud ſciatis, ſingulos, quicquid fecerint boni, hoc reportaturos à Domino, ſiue ſeruus fuerit, ſiue liber.

9 [11] Et vos domini, eadem facite erga illos, remiſſis minis: ſcientes veſtrum etiam ipſorum Dominum eſſe in cœlis, || nec [f] perſonæ reſpectum eſſe apud eum.

10 [12] Quòd ſupereſt, fratres mei, corroboremini per Dominum, & forte ipſius robur:

11 Induite vniuerſam illam arma-

3 Secundũ argumentũ, Quòd iuſtiſſima ſit hæc obedientia. 4 Probatio primi argumenti. 5 Tertium argumentũ, ab vtili, Quòd Dominus hoc præceptum inter cætera ſit peculiari benedictione dignatus. 6 Patrum officium eſt, moderatè & ad Dei gloriam iure patriæ poteſtatis vti.

Col.3.22. Tit.2.9. 1.pet.2.18. Deut.10.17, 2.paral.19.7, iob.34 19, ſap.6.8, eccle.35.16, act.10.34, rom.2.11, gal.2.6, coloſſ.3.25.

7 Iam ad tertiam œconomices partem deſcendit, nempe ad mutua ſeruorum & dominorum officia. Seruorum autem officium in eo poſitum eſſe docet, vt ex animo dominos ſuos ament & reuereantur.

8 Mitigat ſeruitutis aſperitatem, quòd nihilominus eis maneat intacta ſpiritualis libertas, quæ corporalem ſeruitutem non aboleat: adeò quidem vt Chriſti eſſe non poſſint, niſi dominis ſuis fideliter & ſponte inſeruiant, quatenus quidem ſalua conſcientia id fieri poteſt. 9 Vt quibuſuis prætextibus occaſionem præcidat, docet non ſine Dei voluntate ſeruos naſci aut fieri, ac proinde in Dei voluntatem eſſe ipſis reſpiciendum, quantumlibet dura ſit ſeruitus. 10 Etiamſi ingratis aut crudelibus dominis ſeruiatur, tamen ſeruorum non minus quàm liberorum obedientia Deo eſt accepta.

11 Dominorum officium eſt, moderatè & ſanctè vti ſuo in ſeruos imperio, quum & ipſi alio reſpectu communem habeant Dominum qui in cœlis eſt, & tum ſeruos tum liberos iudicabit. 12 Concludit alteram huius epiſtolæ partem, graui exhortatione, vt omnes ſint in procinctu, & ſpiritualibus armis freti, conſtanter pugnent, donec hoſtes penitus profligentur. Monet autem primo loco, vt arma ex Deo ſumamus, quibus ſolis confici poſſit hoſtis.

b Peculiari, nam alioqui ſecundum præceptum habet miſericordiæ promiſſionem in mille generationes, ſed vniuerſalem.

c Monitis ex verbo Dei petitis, ſiue ſanctis & Deo acceptis.

d Cum ſolicita reuerentia, nam ne ſeruilis metus probatur in ſeruis Chriſtianis. e Dei reuerentia commoti, & quaſi ipſi Deo.

f Libertatis aut ſeruitutis.

Supra,3.r.

turam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli.

13 Secundò, præcipuos hoſtes inuiſibiles ac potentiſſimos eſſe declarat, ne putemus nobis cum hominibus præcipuè certandum.

12 [13] Quoniam non eſt nobis lucta ‖ aduerſus [g] ſanguinem & carnem, ſed aduerſus [h] imperia, aduerſus poteſtates, aduerſus mundi dominos, *rectores* tenebrarum ſeculi huius, aduerſus ſpirituales malitias *quæ ſunt* in ſublimi.

13 [14] Propterea aſſumite vniuerſam illam armaturam Dei, vt poſſitis reſiſtere [i] tempore aduerſo, & omnibus confectis ſtare.

14 State igitur lumbis circumcinctis veritate, & induti thorace iuſtitiæ:

15 Calceatis pedibus [k] præparatione Euangelij pacis.

16 Inſuper aſſumpto ſcuto fidei, quo poſſitis omnia iacula Mali illius ignita extinguere.

14 Sola Dei armatura profligari iſtos hoſtes declarat, nempe conſcientiæ integritate, pia & ſancta vita, Euangelij cognitione, fide: denique Dei verbo, adhibitis precibus aſſiduis & feruentibus pro Eccleſiæ ſalute, ac præſertim pro verè piorum ac fortium Verbi miniſtrorum conſtantia.

17 Galeam etiam ſalutarem accipite, & gladium ſpiritualem, hoc eſt verbũ Dei:

18 Omni prece & ſupplicatione, precantes omni tempore per [l] Spiritum, & illi ipſi rei inuigilantes cum omni perſeuerantia & ſupplicatione pro omnibus ſanctis,

l Vt ſancta preces à ſancto Spiritu proficiſcantur.

19 Et pro me, vt mihi detur [m] ſermo ad apertionem oris mei cum libertate, vt notum faciam myſterium Euangelij.

m Loquendi facultas.

20 Cuius cauſa legatione fungor in catena, vt *inquam*, de eo liberè loquar ſicut oportet me loqui.

21 [15] Vt autem ſciatis & vos res meas, *&* quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charus frater & fidus miniſter in Domino:

15 Familiaris & beneuolentiæ plena ſui ſtatus declaratio, vna cum precatione ſolenni, qua conſueuit Paulus epiſtolas ſuas claudere.

22 Quem miſi ad vos ob id ipſum vt cognoſcatis res noſtras, & conſoletur corda veſtra.

23 Pax *ſit vobis* fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre & Domino Ieſu Chriſto.

24 Gratia *ſit* cum omnibus diligentibus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum ad [n] immortalitatem. Amen.

n Vitam æternam.

g Homines, quorum fragilis & caduca eſt natura, cui opponuntur verſutiæ ſpirituales, infinitis partibus potentiores.

h Iſta nomina tribuit Angelis malis propter effectus, non quod eos ſua vi poſſint præſtare, ſed quia illis Deus laxat habenas.

i Vid. ſup. 5.16. *k Vt præparatio Euangelij ſit calceorum inſtar: optimè autem conuenit epitheton, cum nos ad Deum per infenſiſſimos hoſtium cuneos pergentes id nos ad fortiter pergendum hortetur, quòd ex Euangelij doctrina ſciamus nos ad Deum nobis reconciliatum contendere.*

Miſſa fuit Romæ ad Epheſios, per Tychicum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CAP. I.

3 De pio animi ſui erga Philipp. affectu, teſtatus. 12 de ſe & de ſuis vinculis tractat: 22 & eos ſuo exemplo incitat, 27 hortaturq; ad vnitatem. 28 & patientiam.

CAP.I.

a Epiſcoporũ nomine eos qui verbo & gubernationi præerant, Diaconorum eos qui Eccleſiæ ærarij eſſent œconomi intelligit.

1 PAVLVS & Timotheus ſerui Ieſu Chriſti, omnibus ſanctis in Chriſto Ieſu qui ſunt Philippis, vnà cum [a] epiſcopis ac diaconis.

2 Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

3 [1] Gratias ago Deo meo cum ſumma memoria veſtri,

4 (Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum gaudio preces faciens)

5 [b] Super veſtri in Euãgelio participatione, [c] à primo die vſq; ad hoc tẽpus:

1 Scopus epiſtolæ eſt, Philippenſes modis omnibus cõfirmare, vt non modò non deficiant, ſed etiam proficiant: Ac primò quidem præterita laudat, vt ad pergendum hortetur: quod ſe etiam omninò ſperare dicit, idque ex viuæ charitatis ipſorum teſtimonio, ſed interea ad vnius Dei gratiam omnia refert.

b Quòd & vos facti eſtis participes Euangelij. *c Ex quo vos cognoui.*

6 Perſuaſum habens hoc ipſum, fore vt qui cœpit in vobis opus bonum, perficiat [d] vſque ad diem Ieſu Chriſti:

7 Sicut iuſtum eſt vt ego id ſentiam de omnibus vobis, propterea quòd animo teneam vos, & [e] in vinculis meis, & in defenſione & confirmatione Euangelij, vos, *inquam*, omnes vnà mecum fuiſſe [f] gratiæ meæ participes.

8 [2] Teſtis enim mihi eſt Deus quàm propensè amem vos omnes in viſceribus Ieſu Chriſti:

9 [3] Et hoc precor, vt charitas veſtra adhuc magis ac magis redundet in cognitione & omni ſenſu:

10 Vt dignoſcatis quæ diſcrepant, vt ſitis ſinceri, & inoffenſo curſu pergatis ad diem vſque Chriſti:

11 Pleni [g] fructibus iuſtitiæ, qui *inſunt vobis* per Ieſum Chriſtum, ad gloriam & laudem Dei.

12 [4] Velim autem vos ſcire, fratres, quæ mihi *acciderunt*, magis ad profectum Euangelij eueniſſe:

13 *Adeò* vt vincula mea [h] in Chriſto celebria ſint in toto [i] prætorio, ac reliquis omnibus *locis*:

14 Et plerique ex fratribus in Domino, freti vinculis meis, magis audeant impauidè [k] Sermonem loqui.

15 Ac nonnulli quidem per inuidiam & contentionem: nonnulli verò etiam propenſa volũtate Chriſtum prædicant:

16 Alij quidem, *inquam*, per contentionem Chriſtum annuntiant [l] non purè, exiſtimantes ſeſe afflictionem addere vinculis meis:

17 Alij rurſus ex charitate, ſcientes me ad defenſionem Euangelij conſtitutum eſſe,

18 [5] Quid igitur? attamen quouis modo, ſiue in [m] ſpeciem, ſiue ſincerè, Chriſtus annuntiatur: de hoc quoque gaudeo, atque etiam gaudebo.

19 Noui enim fore vt hoc mihi cedat ſaluti per veſtras preces, & ſubminiſtrationem Spiritus Ieſu Chriſti.

20 [6] Secundum intentam expectationem & ſpem meam, quòd nulla in re pudefiam, ſed cum omni libertate, vt ſemper, *ita* nunc quoque magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitam, ſiue per mortem.

21 Mihi enim *eſt* Chriſtus, & *in* vita & *in* morte, lucrum.

22 [7] Vtrum verò [n] viuere in carne mihi operæpretium *ſit*, & quid eligam, ignoro.

23 Coarctor enim vtrinque, deſiderans migrare, & eſſe cum Chriſto: nam *id* longè optimum eſt:

24 Sed permanere in carne, magis neceſſarium *eſt* propter vos.

25 Et hoc confiſus noui me manſurum eſſe, & vnà permanſurum cum vobis omnibus ad veſtrum profectum & gaudium fidei.

26 Vt abundet gloriatio veſtra in Chriſto Ieſu de me, mea rurſus apud vos præſentia.

27 [8] Tantùm vt dignum eſt Euangelio Chriſti, vos gerite, vt ſiue venero & videro vos, ſiue abſens fuero, audiam de rebus veſtris, vos [o] perſtare in vno Spiritu, vno pariter animo decertantes per fidem Euangelij.

28 [9] Nec vlla in re territos ab ijs qui ſe opponunt: quod illis quidem eſt exitij indicium, vobis autem ſalutis: idque à Deo.

29 [10] Quia vobis datum eſt in Chriſti negotio, non ſolùm in eum credere, ſed etiam pro eo affligi:

30 [11] Idem certamen ſuſtinẽdo quale vidiſtis in me, & nunc auditis de me.

2 Addit ſuę in eos beneuolentiæ declarationem, oſtendens ſimul qua re maximè poſſint confirmari, nempe precibus aſſiduis.

3 Quid præcipuè nobis ſit petendũ, oſtendit, primùm videlicet vt in vera Dei notitia, (adeò vt diſcrepantia poſſimus dignoſcere) deinde in charitate creſcamus, vt ad extremum vſque ad gloriam Dei per Ieſum Chriſtum, verè bonis operibus incumbamus.

4 Occurrit crucis offendiculo, vnde nonnulli occaſionem arripiebant deprimendi ipſius Apoſtolatus. Quibus reſpondet, Deum ſic benedixiſſe ſuæ captiuitati, vt inde ſit etiam factus illuſtrior, dignitate Euangelij, quanuis non ſimili omnium ſtudio, tamen reipſa per iſtam occaſionem magnopere amplificata.

5 Suo propoſito exemplo docet verum gaudium eſſe noſtrarum afflictionum exitum, idque virtute Spiritus Chriſti, quem petentibus largiatur.

6 Perſeuerantia opus eſt ad extremum vſque, ſumma cum fiducia, propoſita nobis vna Chriſti gloria, ſiue viuendum ſit, ſiue moriendum.

7 Exemplũ veri paſtoris, ſuam quamuis fœlicitatem poſtponentis ouium ſuarum vtilitati.

8 Illis inſtar proœmij præpoſitis, iam ad exhortationes deſcendit, primùm omnium monens vt conſenſum & in doctrina & in voluntatibus ſeu animis conſeruent, deinde vt communibus illis vinculis coniuncti, perſtent fidei robore freti omnia aduerſa ſic ſuſtinere, vt nihil Euangelica profeſſione indignum admittant.

9 Perſequutiones ab Euangelij hoſtibus intentatæ nos non deijcere, ſed erigere potius debent, quum certa ſint à Deo ipſo teſtimonia tum noſtræ ſalutis, tum impiorum exitij.

10 Confirmatio eius quod dixerat, crucem eſſe noſtræ ſalutis indicium, quoniam pati pro Chriſto donum eſt Dei, quo ſuos, ſicut & fide, dignatur.

11 Iam oſtendit quo conſilio ſuarum afflictionum meminerit.

CAP. II.

1 Obteſtatur eos vt nihil prius habeant 3 humilitate: 6 idque exemplo Chriſti. 19 Timotheum ſe illis breui miſſurum promittit, 26 & moram Epaphroditi excuſat.

---

[d] *Ad extremum vſque finem non deſeret vos Dei Spiritus, donec mortalia veſtra corpora ſiſtantur Chriſti iudicio glorificanda.* [e] *Vera cum Chriſto coniunctionis verum argumentum.*

[f] *Gratiam vocat quaſi ſingulare aliquod beneficium, vincula ſua.* [g] *Si Iuſtitia eſt arbor, Opera bona ſunt fructus; falli neceſſe eſt Sophiſtas, quum dicant opera cauſas eſſe iuſtitiæ.* [h] *Chriſti nomine.* [i] *In Cæſaris regia.* [k] *Euangelium per excellentiam ſermo dicitur.* [l] *Non puro animo, alioqui puram doctrinam.* [m] *Specioſam ſcilicet cauſam. i. Chriſtum ipſum prætexebant ſuæ ambitioni & inuidiæ.*

[n] *In hoc mortali corpore degere.* [o] *Standi verbum athletis conuenit, qui immoto velut greſſu conſiſtunt.*

CAP. II.

1 SIqua [1] igitur cõſolatio *eſt* in [a] Chriſto, ſiquod ſolatium charitatis, ſiqua communio ſpiritus, [b] ſiquæ viſcera ac miſerationes,

2 Explete meum gaudium, vt itidem ſitis affecti, [c] eandem charitatem habentes, vnanimes, & ſententijs vni.

3 Nihil *gerite* per contentionem, aut per inanem gloriam, ſed ex modeſtia, alium quiſq; ſe præſtantiorem exiſtimet.

4 Ne ſua quiſque ſpectetis, ſed vnuſquiſque etiam quæ ſunt aliorum.

5 [2] Itaque is ſit affectus in vobis qui fuit & in Chriſto Ieſu:

6 Qui quum eſſet [d] in forma Dei, [e] non duxit rapinam, [f] parem eſſe cum Deo:

7 Sed ipſe ſe [g] exinaniuit, [h] forma ſerui accepta, ſimilis hominibus factus:

8 Et habitu compertus vt homo, ipſe ſe ſummiſit, factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis.

9 [3] Quapropter etiam Deus ipſum in ſummam extulit ſublimitatem, ac donauit ei [i] nomen quod eſt ſupra omne nomen:

10 Vt ad nomen Ieſu [k] omne genu *ſe* flectat cœleſtium ac terreſtrium & ſubterraneorum:

11 [l] Omniſq; lingua confiteatur Dominum eſſe Ieſum Chriſtum, ad gloriam Dei Patris.

12 [4] Proinde, dilecti mei, ſicut ſemper obediſtis, non vt in præſentia mea ſolùm, ſed nunc multò magis in abſentia mea, cum timore ac tremore [m] veſtram ipſorum ſalutem conficite.

13 [5] Deus enim is eſt qui efficit in vobis & [n] vt velitis & vt efficiatis, pro gratuita *ſua* beneuolentia.

14 [6] Omnia facite abſque murmurationibus ac diſceptationibus:

15 ‖ [7] Vt ſitis irreprehenſi & ſinceri, filij, *inquam*, Dei, inculpati, in medio nationis praue ac peruerſæ: inter quos *homines* ſplendetis vt luminaria in mundo,

16 [o] Sermonem vitæ prætendentia: [8] vt gloriari poſſim in die Chriſti me nõ fruſtra cucurriſſe, nec in vanũ laboraſſe.

17 Quin etiam ſi pro libamento offerar ſuper [p] hoſtia ſacrificioque fidei veſtræ, gaudio & gratulor omnibus vobis.

18 Itidem autem & vos gaudete, & gratulamini mihi.

19 [9] Spero autem in Domino Ieſu, me ‖ Timotheum breui miſſurum vobis, vt & ego [q] bono ſim animo, cognito ſtatu veſtro.

20 Neminem enim habeo pari animo præditum, qui germanè res veſtras curaturus ſit.

21 ‖ Nam [r] omnes quæ ſua ipſorum ſunt quærunt, non quæ Chriſti Ieſu.

22 Porrò probationem eius noſtis, quod veluti cum patre filius, mecum ſeruierit in Euangelio.

23 Hunc igitur ſpero me miſſurum ſimulatq; videro rerum mearum ſtatum.

24 Confido autem in Domino, me quoque citò venturum ad vos.

25 Sed neceſſarium duxi, Epaphroditum fratrem & collegam ac commilitonem meum, veſtrum autem legatũ, quiq́ue mihi ſubminiſtrauit, quibus mihi opus erat, ad vos mittere.

26 Quoniam expetebat omnes vos, & grauiſſimè angebatur, propterea quòd audiſſetis eum ægrotaſſe.

27 Et certè ægrotauit proximè mortem: ſed Deus miſertus eſt eius: nec eius ſolùm, ſed & mei, ne dolorem haberem ſuper dolorem:

28 *Eo* ſtudioſius itaque eum miſi, vt quum videritis eum rurſus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

1 Vehemẽtiſſima obteſtatio, vt ea omnia repellant, quibus illa ſumma cõſenſio violari ſolet, nempe contẽtionem & ſuperbiam, quibus fit vt alij ab alijs ſeiungantur.

2 Proponit perfectiſſimum omnis modeſtiæ & morum ſuauitatis exẽplum, Ieſum Chriſtũ, quẽ nos oporteat pro viribus imitari. Is autem, quãuis nihil ſit eo ſublimius, tamen noſtri cauſa eò vſque ſe abiecit, vt ſerui formã (noſtram videlicet carnem) vltrò induerit, & quidem omnibus infirmitatibus ad mortem vſque crucis obnoxiam.

3 Summiſſionis Chriſti glorioſiſſimum exitũ oſtendit, vt modeſtiam doceat verum iter eſſe ad ſolidam laudem & gloriam.

4 Concluſio, oportere nos ſummiſſos & humiles per noſtræ vocationis viam ad ſalutem progredi.

5 Solidiſſimum aduerſus arrogantiam argumentum, nihil nos habere laudabile niſi ex dono Dei gratuito, & quidem aduentitio, quoniam ne ad bene volendum quidem (nedum ad bene agendum) facultatem vllam aliunde quam ex gratuita Dei miſericordia habemus.

Mat.5.14, 1.pet.4.9.

6 Modeſtiã à contrarijs ſuperbiæ effectis deſcribit, alienam eſſe docens tum ab omni maligna & occulta ſimultate, tum ab apertis cõtentionibus & rixis.

Act.16.1.

7 In ſumma requirit vitã inculpatã & integram, vt verbo Dei illuſtrati inter huius ſeculi tenebras ſplẽdeant.

1.Cor.10.24.

8 Rurſus addit eis ſtimulos, propoſita ſua de ipſis verè Apoſtolica ſolicitudine: conſolans etiam eos ne magnitudine afflictionum ipſius cõtriſtentur, ne ſi ipſum quidẽ mori oporteat, vt ſuo ſanguine, veluti libamento, oblationẽ eorum perficiat.

9 Cõfirmat etiam eorũ mentes tum remiſſo Epaphrodito, cuius fidem erga eos & ſummum in ſe iuuando ſtudium collaudat: tum etiam promittẽs fore vt breui Timotheum, ex cuius præſentia magnum fructum ſint percepturi, ad eos mittat: atque adeò fore ſperans vt (volente Deo) ipſe citò ad eos veniat.

[a] *Chriſtiana.* [b] *Siquis intima charitatis ſenſus.* [c] *Parem.* [d] *Talis qualis eſt ipſe Deus, ideoq́ Deus, quum vnus Deus ſit ſuipſius prorſus ſimilis.* [e] *Chriſtus ille Deus æterna gloria præditus, ſciebat quidem ius faſq́ eſſe non in humili carne apparere, ſed cum magnificentia Deo digna: verùm maluit ſeſe dimittere.* [f] *Quum par Filius ſit Patri, æqualitatem eſſe neceſſe eſt, contra Arrium: quum Filius Patri comparetur, neceſſe eſt perſonarum eſſe diſtinctionem, contra Sabellium.* [g] *Quaſi ex omni ſeipſum ad nihil redegit.* [h] *Aſſumpta humana natura.* [i] *Dignitatem & celebritatem nominis, ſed cum reipſa coniunctam.* [k] *Omnis creatura tandem ſubijcietur Chriſto.* [l] *Omnis gens.* [m] *Conficere ſalutem dicitur qui in iuſtitiæ ſtadio currit.* [n] *Non ſumus igitur ſtipites, ſed bene volumus non quidem natura, at quia Deus ex mala voluntate bonam fecit.* [o] *Euangelium vocatur Sermo vitæ, ab effectu.* [p] *Quaſi diceret, Ego vos ad Chriſtum adduxi, cui poſtulo vt vos hoſtiam viuam ſiſtatis, nec dubitem in hoc veſtro ſpirituali ſacrificio, tanquam libaminis additamentum interuenire.* [q] *In alacritate animi confirmer.* [r] *Plerique.*

29 Excipite igitur eum in Domino cũ omni gaudio : & tales in pretio habete.

30 Nam propter [f] opus Chriſti acceſſit ad mortem vſque, non habita vitæ ratione, vt ſuppleret defectum veſtri erga me officij.

f Opus Chriſti vocat, Chriſtum in perſona Pauli vinctum & egentem inuiſere.

CAP. III.

2 Refellit inanes pſeudapoſtolorũ iactantias, 7 & illis vnum Chriſtum opponit, 10 vim & naturam fidei deſcribit, 15 vt poſthabitis omnibus, aſpirent ad communicationem crucis Chriſti. 18 cuius inimicos notat.

1 [1] QVod ſupereſt, fratres mei, gaudete in Domino. [2] [a] Eadem ſcribere vobis, me quidem haud piget, vobis autem tutum eſt.

2 Cauete canes, cauete malos operarios, cauete [b] conciſionem.

3 [3] Nos enim ſumus circunciſio, qui ſpiritu ſeruimus Deo, & gloriamur in Chriſto Ieſu, nec confidimus [c] in carne:

4 [4] Quanquam ego habeo de quo confidam etiam in carne. Si quiſquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego maximè *habeo:*

5 Circunciſus octauo die, ex gente Iſraëlis, tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, ‖ religione Phariſæus:

6 ‖ Quod ad zelum *attinet*, perſequens Eccleſiam: quod ad iuſtitiam quæ eſt in Lege, irreprehenſus.

7 Sed quæ erant mihi [d] lucra, ea duxi propter Chriſtum damnum *eſſe*.

8 Quin etiam certè duco [e] omnia damnum eſſe propter eminentiam cognitionis Chriſti Ieſu Domini mei: propter quem omnibus iſtis meipſum multaui, *eáque* duco pro ſtercoribus, vt Chriſtum [f] lucrifaciam.

CAP. III.

1 Cōcluſio ſuperiorum, vt pergant hilares in Domino.

2.Cor.11.22.
Act.13.6.

2 Præfatio ad ſequentē admonitionem, vt à pſeudapoſtolis ſibi ſedulò caueant, circunciſionem cũ Chriſto (id eſt, operũ iuſtitiam cũ gratuita per fidem iuſtificatione) cōiungētes, & cæremonialia abolita pro veris pietatis ac charitatis exercitijs inculcantes. Vocat autē eos canes, vt profanos latratores: malos operarios, quòd vera opera negligerent, & verum eorum vſum non traderent. Denique vocat conciſionem, quòd circunciſionem vrgentes, & ſeſe & alios ab Eccleſia reſcinderent.

3 Veram circunciſionem vſurpandam, oſtendit, eam nimirum quæ ſit animi, vt reſectis per Chriſti virtutem omnibus prauis affectibus, puritate vitæ Deo ſeruiamus. 4 Peruerſis Legis zelotis nō dubitat ſeipſum etiam ſecundum carnem anteponere, vt omnes norint ſe quod illa omnia externa nihil moretur, certo animi iudicio facere quod videlicet qui Chriſtum habeat, nullo ſupplemēto indigeat, imò non poſſit operum noſtrorum fiducia cum gratuita per fidem in Chriſto iuſtificatione conſiſtere.

a Quæ ex me ſæpe audijſtis. b Alludit ad circunciſionem, cuius dum nomine gloriarentur, Eccleſiam concidebant. c In rebus externis, neque ad animum ipſam pertinentibus. d Quæ pro lucro habebam. e Excludit omnia opera tam præcedentia, quàm ſubſequentia fidem. f Vt illorum loco Chriſtum nactus, planè fiam ex paupere locuples, nedum vt quicquam amiſerim.

9 Et comperiar [g] in eo, [h] non habēs meam iuſtitiam, *nempè* quæ eſt ex Lege, ſed eam quæ per fidem eſt Chriſti, *id eſt* iuſtitiam *quæ eſt* ex Deo per fidem:

10 [5] Vt [i] cognoſcam eum, & vim reſurrectionis ipſius, [6] & communionem perpeſſionum ipſius, dum conformis fio ipſius morti:

11 *Experiens* ecquo modo perueniam [k] ad reſurrectionem mortuorum.

12 Nedum vt iam *metam* apprehenderim, aut iam perfectus ſim: ſed perſequor *experiens* an quoque apprehēdam, cuius etiam rei cauſa [l] apprehenſus ſum à Chriſto Ieſu.

13 Fratres, ego meipſum nondum arbitror *metam* apprehendiſſe.

14 Vnum autem *ago*, ea quidem quæ à tergo ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ à fronte ſunt contendens, ſcopum verſus feror ad palmā ſupernæ vocationis Dei, in Chriſto Ieſu.

15 [7] Quotquot itaque [m] perfecti ſumus, hoc ſentiamus: quòd ſiquid aliter ſentitis, hoc quoque vobis Deus reteget.

16 Attamen *in eo* ad quod peruenimus, eadem incedamus regula, *&* itidem ſimus affecti.

17 Eſtote ſimul imitatores mei, fratres, & eos conſiderate qui ita incedunt, ſicut habetis nos pro exemplari.

18 [8] Nam complures incedunt, quos ſæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico, ‖ hoſtes *eſſe* crucis Chriſti.

19 Quorum [n] finis *eſt* exitium: quorum Deus *eſt* venter, & [o] gloria cum confuſione ipſorum: qui terreſtria curant.

5 Finis iuſtitiæ ex fide hic eſt, quod ad nos attinet, vt virtute reſurrectionis ipſius ex morte euadamus.

6 Iter ad æternam illam ſalutem eſt, Chriſti veſtigijs inſiſtere, per crucis ęrumnas, donec ad Chriſtũ ipſum, vt metam nobis propoſitam euadentes, palmam ad quam nos Deus in ipſo vocat accipiamus. Hęc autem vera pietatis exercitia opponit Apoſtolus euanidis illis legalibus ritibus, in quibus pſeudapoſtoli ſummam pietatis collocabant.

Rom.16.17.

7 Cōcluſio huius exhortationis, tribus membris conſtans. Vnum, vt in huius doctrinæ veritate perſtent quicunque in ea profecerunt. Alterum, vt ſi qui ſunt adhuc rudes, adeò vt iſta nondum intelligant, & de Legis abolitione dubitent, turbas non moueant, & benignè tolerentur dum & ipſi erudiantur à Deo. Tertium, vt pſeudapoſtolos ex fructibus æſtiment: qua in re non dubitat ſeſe pro exemplari proponere. 8 Pſeudapoſtolos, non maleuolentia nec ambitione impulſus, ſed dolens & non ſine lacrymis, ſuis coloribus depingit: quod videlicet Euangelij Chriſti hoſtes (vtpote quod cum cruce ſit coniunctum) nihil aliud ſpectent quàm huius vitæ commoda, id eſt vt pace, otio, & rebus omnibus abundantes, cum magna apud homines exiſtimatione viuant; quorum miſerrimum exitum fore prædicit.

g Chriſto: qui enim extra Chriſtum inueniuntur, ſunt illi obnoxij condemnationi. h Illud eſt in Chriſto eſſe, Inueniri non in ſua iuſtitia, ſed Chriſti iuſtitia imputata indui. i Sentiam reipſa & experiar. k Vitam æternam, quæ reſurrectionem ſanctorum conſequetur. l Non etenim currimus, niſi quatenus à Chriſto apprehenſi ſumus. m Anteà dixerat ſe perfectum non eſſe. Perfectos itaque hoc loco eos vocat qui aliquouſque ſunt progreſſi, quos videlicet rudibus opponit, vt ipſe ſequente verſ. explicat. n Merces. o Quæ captant ab hominibus.

1.Cor.1.8,
1.1.12.

20 [9] Nos enim vt municipes cælorum nos gerimus: vnde etiam Seruatorẽ expectamus Dominum Ieſum Chriſtum.

21 || Qui transformabit corpus noſtrũ humile, vt conforme fiat corpori ſuo glorioſo, pro efficacitate qua poteſt etiam ſubijcere ſibi omnia.

9 His oportet veros paſtores qui neglectis terreſtribus, in cælum toti ſpirent, vbi ſciunt fore vt etiam in corpore ſuo æterna illa gloria per Dei virtutem induantur.

CAP. IIII.

1 A particularibus monitis, 4 ad generalia deſcendit. 10 Eorum liberalitate ita quidem ſe fuiſſe exhilaratum dicit, 12 vt patienter defectum laturus fuerit.

1 Itaque, [1] fratres mei chari & exoptati, gaudium & [a] corona mea, ita ſtate [b] in Domino, dilecti.

2 [2] Euodiam precor & Syntychen precor, vt ſint itidem affecti in Domino.

3 Et rogo te quoq;, ſocie germane, opitulare ipſis, vt quæ in Euangelio vnà mecum certarunt, vnà cum Clemente quoq; & reliquis adiutoribus meis, || quorum nomina ſunt in [c] libro vitæ.

4 [3] Gaudete [d] in Domino ſemper: rurſum inquam gaudete.

5 [4] [e] Moderatio veſtra nota ſit omnibus hominibus. [5] Dominus propè eſt.

6 [6] De nulla re ſoliciti eſtote: ſed omni in re precibus & ſupplicatione cũ [f] gratiarum actione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum.

7 Et [g] pax Dei quæ ſuperat omnem intellectum, præſidio erit [h] cordibus veſtris, & mentibus veſtris in Chriſto Ieſu.

8 [7] Quod reliquum eſt, fratres, quæcunque ſunt vera, quæcunque [i] veneranda, quæcunque iuſta, quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis, ſiqua virtus, & ſiqua laus eſt hæc cogitate.

9 Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & vidiſtis in me, hæc, *inquam*, facite, & Deus pacis *autor* erit vobiſcum.

10 [8] Gauiſus ſum autem in Domino magnopere quod iam tãdem reuiruiſtis in veſtra pro me cura: qua de re tamen ſoliciti eratis, ſed deſtituebamini oportunitate.

11 Non quòd [k] penuriæ *meæ* reſpectu loquar: nam ego didici, in quibus ſum, ijs ipſis contentus eſſe.

12 [l] Noui autem deprimi, noui etiam abundare: vbique & in omnibus [m] initiatus ſum, & ad ſaturitatem & ad eſuritionem, *id eſt*, tum ad abundantiam, tum ad inopiam.

13 Omnia valeo per Chriſtũ qui mę corroborat.

14 Attamen rectè feciſtis, quòd ſimul communicaſtis meæ oppreſſioni.

15 [9] Noſtis autem & vos, Philippenſes, quum [n] initio Euangelij proficiſcerer è Macedonia, nullam mihi Eccleſiam communicaſſe in ratione dati & accepti, niſi vos ſolos.

16 Nam etiam Theſſalonicam ſemel & iterum quod opus erat mihi miſiſtis.

17 [10] Non quòd requiram donum: ſed requiro fructum exuberãtem, *qui* [o] in rationem veſtram *inducatur*.

18 Accepi autẽ omnia, & abundo: expletus ſum, *inquam*, acceptis ab Epaphrodito quę à vobis *miſſa fuerãt*, [p] odore bonę fragrantiæ, hoſtia Deo accepta *ac* grata.

19 Deus autem meus ſupplebit quicquid opus fuerit vobis, ſecũdum diuitias ſuas, glorioſè, in Chriſto Ieſu.

20 Deo autem & Patri noſtro *ſit* gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

21 Salutate omnes ſanctos in Chriſto Ieſu. Salutant vos qui mecũ ſunt fratres.

22 Salutant vos omnes ſancti, maximè verò qui ſunt [q] ex Cæſaris domo.

23 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

Ad Philippenſes ſcripta eſt Roma per
Epaphroditum.

CAP. IIII. 1 Concluſionis repetitio, vt ad victorię vſq; adeptionem fortiter, Domini robore freti, perſeuerent.

Apo. 3.5, & .8, & 21. 7.

2 Quoſdam etiam nominatim appellat, partim quòd peculiari exhortatione egerent, partim vt reliquos eo alacrius excitent.

3 Adijcit particulares exhortationes, quarum prima eſt vt Philippenſ. gaudium nullæ ab impijs illatæ afflictiones impediant. 4 Altera, vt omnia æqui boni conſulentes, moderatè ſe gerant cum omnibus. 5 Occupatio, nõ oportere vt impatientia tumultuemur, quum Deus ſit nobis proximus, vt omnibus noſtris malis ſuo tempore medeatur. 6 Tertia, ne anxiè ſimus vlla de re ſoliciti, ſed certa cum fiducia Deo gratias agẽtes, ab eo petamus quibuſcunque nobis eſt opus, vt pacata conſcientia nos ei totos ex animo ſummittamus. 7 Concluſio vniuerſalis, vt ſicut tum verbis, tum exemplis fuerunt edocti, vitam ſuam ad omnis ſanctimoniæ & iuſtitiæ regulam exigant.

8 Gratam ſibi eſſe teſtatur eorum beneficẽtiã, qua in ſumma rerũ inopia fuerat ab eis ſubleuatus: ita tamẽ orationẽ tẽperans vt ab omni ſordiũ ſuſpicione ſe purum eſſe, atque adeò ſe animũ habere tum ſecundarũ, tũ etiam aduerſarum rerum capacem, ſe deniq; in ſola Dei volũtate acquieſcere, teſtetur.

9 Teſtatur ſe ſuperiorũ quoque officiorũ memoriam conſeruare, & rurſus ſiniſtram immodicæ cupiditatis ſuſpicionẽ repellit, quòd à nullis alijs quicquã acceperit.

10 Rurſus teſtatur, quòd eorum officium approbet, non tam id ſua quam illorum cauſa facere, vt qui non tam ipſi quã Deo hoc veluti ſacrificiũ, obtulerint, cuius non ſit Dominus ipſe futurus immemor.

---

a Meum decus. b Ea concordia cuius Dominus ſit vinculum. c Dicitur per Antropopathiam Deus librum habere, in quo electorum ſuorũ nomina deſcripſerit, quibus vitam æternam ſit daturus: Eum Ezechiel vocat Scripturam domus Iſrael, & arcanum Domini, cap.13.9. d Sic à gaudio mundi diſtinguitur noſtrum gaudiũ. e Tranquillus animus. f Sic Dauid ſæpiſſimè à lacrymis orſus in gratiarum actionem deſinit. g Summa illa tranquillitas animi quam vnus Deus in Chriſto largitur. h Animum diuidit in cor, id eſt voluntatis & affectuum ſedem, & ſuperiorem partem, qua intelligimus & ratiocinamur. i Eiuſmodi vt vos ſancta quadam grauitate exornent.

k Penuriæ meæ habens rationem. l Vtitur generali nomine, de vna ciucis ſpecie loquens, nempe de paupertate: ſolet enim paupertas ſecum omnis generis incommoda trahere. m Metaphora ducta à rebus ſacris, vita hæc enim noſtra inſtar eſt ſacrificij. n Initio prædicati Euangelij apud vos. o In veſtras rationes referatur. p Alludit ad Legis thymiamata. q Ex Neronis aulicis.

EPISTOLA PAVLI APOPOSTOLI AD COLOSSENSES.

CAP. I.

1 Poſt inſcriptionem. 4 illos laudat, vt attentos faciat ad ſe audiendum. 7 Teſtimonium doctrinæ quã ab Epaphra audierant, reddit. 13 Diuinã erga eos gratiã ſuis elogijs prædicat, 20 & omnes noſtræ ſalutis partes in ſolo Chriſto omninò ſitas eſſe, exponit.

1 PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per [a] voluntatem Dei, & Timotheus frater,

2 Ijs qui ſunt [b] Coloſſis, ſanctis ac fidelibus fratribus in Chriſto. Gratia *ſit* vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

3 [1] Gratias agimus [c] Deo & Patri Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſemper pro vobis precantes:

4 Audita fide veſtra in Chriſto Ieſu, & charitate in omnes ſanctos:

5 Propter [d] ſpem ſepoſitam vobis in cœlis: quam prius audiſtis per ſermoné veritatis *id eſt* Euangelij:

6 Quod peruenit ad vos, ſicut & in totum mundum, & fructum profert, ſicut apud vos quoque, ex quo die verè audiuiſtis & cognouiſtis Dei gratiam.

7 Sicut & didiciſtis ex Epaphra dilecto conſeruo noſtro, qui eſt fidus pro vobis miniſter Chriſti:

8 [2] Qui & declarauit nobis veſtram per [e] Spiritum charitatem.

9 Propterea & nos, ex quo die *id* audiuimus, non deſinimus pro vobis orare, & petere vt impleamini omni agnitione voluntatis [f] eius, cum omni ſapientia & intelligentia ſpirituali:

10 Vt incedatis ſicut Domino dignũ eſt, vt per omnia placeatis, omni opere bono fructum proferentes, & creſcentes in agnitionem Dei.

11 [3] Omni robore corroborati, ſecundum glorioſam vim ipſius, ad omnem tollerantiam & animi lenitatem [g] cum gaudio:

12 [4] Gratias agentes [5] Patri, qui idoneos nos fecit ad participandam ſortem ſanctorum [h] in luce:

13 || Qui, *inquam,* liberauit nos à poteſtate tenebrarum, ac tranſtulit in regnum Filij ſibi dilecti.

14 [6] In quo habemus redemptionem per ſanguinem ipſius, *id eſt* remiſſionem peccatorum.

15 || [7] Qui eſt imago Dei incõſpicui, [i] primogenitus omnis rei creatæ:

16 || Nam per eum condita ſunt omnia quæ in cœlis ſunt & quæ in terra, viſibilia & inuiſibilia, [k] ſiue throni, ſiue dominia, ſiue imperia, ſiue poteſtates: omnia, *inquam,* per eum & eius reſpectu cõdita ſunt.

17 Eſtque ipſe ante omnia, & omnia per eum conſiſtunt.

18 [8] Eſtque caput corporis Eccleſiæ, principium || *&* [l] primogenitus ex mortuis, vt in omnibus primas teneat.

Math.3.17,
& 17.5,
2.pet.1.7.
Heb.2 3.
Iohan.1.3.
1.Cor.15.21,
apoc.1.5.

CAP. I. 1 Commendat doctrinã ab Epaphra ipſis traditã, & eorum in ipſa excipienda alacritatem. 2 Suam in eos beneuolentiam declarat, admonens minimè oportere ipſos in eodem gradu conſiſtere, ſed vlterius etiam progredi tũ in ipſa cognitione Euangelij, tũ in vero ipſius vſu. 3 Perſeuerantiæ donum à nobis non eſt, ſed à Dei virtute gratis nobis communicata.

4 Abſoluto proœmio rẽ ipſam aggreditur, id eſt totius Chriſtianiſmi breuem quidem, ſed excellentiſſimam deſcriptionẽ, quæ in tres tractatus cõmodè diſtribuitur. Primùm enim veram doctrinam ſecũdum ordidem cauſarum explicat, ab hoc verſiculo ad 21. Inde verò incipit varijs exhortationibus illam applicare Coloſſenſibus, vſque ad capitis 2. verſ.6. At tertio demùm loco, vſque ad caput tertium, corruptelas veræ doctrinæ indicatas refutat. 5 Cauſa efficiens noſtræ ſalutis eſt vna Dei Patris miſericordia, qui nos aptos reddit ad participandam vitam æternam, à tenebris in quibus nati ſumus in lucem cognitionis gloriæ Filij ſui aſſertos. 6 Materia ipſa noſtræ ſalutis eſt Filius Dei Chriſtus, qui ſui oblatione nobis peccatorum remiſſionem obtinuit. 7 Chriſti perſonæ graphica deſcriptio, ex qua intelligimus eũ ipſum eſſe in quo vno ſeſe Deus conſpicuũ præbet: qui antequam quicquam conderetur (id eſt ab æterno) genitus eſt à patre: per quem etiã omnia quæ facta ſunt, facta ſunt, ſine vlla prorſus exceptione, per quem etiam conſiſtunt, & cuius gloriæ ſubſeruiunt. 8 Magnificentiſſimè declarata Chriſti perſonæ ſuprema dignitate, eius munus & officiũ deſcribit, nempè vt ſit ipſi Eccleſiæ quod caput eſt corpori id eſt princeps eius & gubernator, ipſumq; adeò veræ vitæ principium, vt qui primus reſurgẽs vitæ æternæ ſit autor, vt inter omnes emineat, in quo vno nimirũ pleniſſima ſita ſit omnium bonorum abundantia, quę in Eccleſiam exundet.

a Gratuita Dei liberalitate. *b Coloſſa ſita ſunt in Phrygia, non procul Hierapoli & Laodicea, qua parte imminens Lycia & Pamphilia.* *c Non poteſt aliter à nobis conſiderari Deus in ſalutem, niſi quatenus eſt Pater Chriſti in quo ſumus adoptati.* *d Speratam gloriam.* *e Spiritualem, ſiue à Spiritu manantem.* *f Dei.*

g Quæ minimè extorqueatur ab inuitis, ſed quæ ab animo læto & alacri proficiſcatur. *h In illo regno cœleſti & glorioſo.* *i Antè genitus quam quicquam cõderetur ideoq; æterni Patris æternus Filius.* *k Angelos exornat præſtantiſſimis nominibus, vt ex præſtantiſſimorum intellectuum comparatione, intelligamus quam infinita ſit Chriſti præſtantia, in quo ſolo prateritis etiam Angelis nobis eſt acquieſcendum.* *l Qui ſic reſurrexit vt non amplius ſit moriturus, & qui alios ad vitam vi ſua excitat.*

19 ||

19 || Quoniam in eo placuit *Patri* vt [m] omnis plenitudo inhabitaret:

20 [9] Et pace per ſanguinem crucis eius facta, per eum reconciliare [n] omnia ſibi, per eum, *inquam*, tum quæ in terra, tum quæ in cœlis.

21 [10] Itaque vos quondam abalienatos & hoſtes, mente operibus malis *intenta*, nunc ſanè [o] reconciliauit.

22 In corpore illo [p] carnis ſuæ, per mortem: vt ſiſteret vos ſanctos & irreprehenſos & inculpatos coram ſe:

23 [11] Siquidē permanetis in fide fundati & firmi, nec dimouemini à ſpe Euāgelij quod audiſtis, *Euangelij, inquam*, prædicati [q] omni creaturæ quæ ſub cœlo eſt: [12] cuius factus ſum ego Paulus miniſter:

24 Qui nunc gaudeo de ijs quæ patior [r] pro vobis, & [ſ] reliquias afflictionum Chriſti viciſſim expleo in carne mea, pro corpore ipſius, id eſt Eccleſia:

25 [13] Cuius *Eccleſiæ* factus ſum miniſter ex diſpenſatione Dei, quæ data eſt mihi erga vos, ad implendū Dei ſermonē

26 || *Nempe* myſterium abſconditum à ſeculis & ætatibus, nunc autem *illud* patefactum eſt [t] ſanctis eius,

27 Quibus [u] voluit Deus notum facere quæ ſint diuitiæ glorioſi huius myſterij inter Gentes, id eſt Chriſti inter vos, *qui* eſt ſpes illa gloriæ:

Iohan.1.14,
infra.1.9
Rom.16.25,
ephes.3.9,
2.tim.1.10
tit.1.2,
1.pet.1.20.

9 Iam docet quomodo ſit Chriſtus illo munere ſibi à Patre impoſito defunctus, mortem crucis videlicet (id eſt cum maledictione Dei coniunctam) ex ipſius decreto ſubiens, hoc ſacrificio omnes ii qui in venturū ipſum credētes, iā ſub hac ſpe in cœlis erant collecti, tum qui in eum deinceps in terris crederent, Patri reconciliaret. Sic autem deſcribitur ab Apoſtolo iuſtificatio, vna eaque præcipua beneficij Chriſti pars. 10 Alterum opus Dei in nobis per Chriſtum, eſt ſanctificatio, quum nos videlicet qui Deum peſſimè oderamus, & toti vltrò in vitia ferebamur, ſic in bonam Patris gratiam reſtituit, vt ſimul ſancto ſuo Spiritu nos purificet, ac iuſtitiæ conſeret. 11 Secunda huius partis epiſtolæ tractatio, qua exhortatur Coloſſenſes vt ab hac doctrina nullo modo ſe dimoueri patiantur declarans nullum aliud vſquam eſſe verum Euangelium. 12 Autoritatem huic doctrinæ conciliat etiam ex ſuo Apoſtolatu: cuius certam approbationem ex ſuis afflictionibus ſumit, quas pro Chriſti nomine ſuſtineat, vt Eccleſias iſtis quoque patientiæ exemplis erudiat. 13 Aliā ſui Apoſtolatus approbationē profert, nempe quòd Deū habeat eius autorem, à quo etiam peculiariter ſit deſignatus Gentium Apoſtolus, vt hoc modo per ipſum impleatur quod Prophetæ de Gentium vocatione prædixerunt.

[m] *Pleniſſima rerū omniū Diuinarū copia.* n *Vniuerſam Eccleſiā.* o *Sub. Filius* p *Id eſt, carneo, vt intelligamus nō fuiſſe imaginarium corpus, ſed verū.* q *Vniuerſis hominibus: ſic antē docet Euāgelium non fuiſſe concluſum vnius Iudææ angulo.* r *Veſtro commodo atque fructu.* ſ *Quod ſupereſt afflictionū Chriſti: afflictiones autem Eccleſiæ, Chriſto dicuntur, propter illam capitis cum corpore communionem, non quia amplius Eccleſiam redimere ſit neceſſe, ſed vt virtutē ſuam Chriſtus in quotidiana ſuorum infirmitate exerit, denique pro totius corporis conſolatione.* t *Quos ipſe in Chriſto conſecrandos ſibi delegit: porrò myſterium noſtræ redemptionis dicit abſconditum fuiſſe à ſeculis, id eſt, iampridem & ab omni æuo, paucis exceptis qui & ipſi extra ordinē edocti fuerunt.* u *Sic iniicit Paulus frænum curioſitati hominum.*

28 [14] Quémque nos annuntiamus, admonentes quemuis, & quemuis erudientes [x] omni ſapientia: vt quemuis ſiſtamus perfectum in Chriſto Ieſu:

29 Ad quod etiam enitor, decertans ſecundum efficacitatem ipſius agētem in me potenter.

14 Teſtatur ſe fideliter ſuo Apoſtolico munere paſſim defungi, vt qui ad vnum Chriſtum homines adducat, Dominus ipſius laboribus copioſiſſimè benedicente.

x *Integra & abſoluta, quæ nimirum in ſeſe ſit abſoluta & tādem ſuos ſectatores perficiat.*

CAP. II.

4 *Vanitatis damnat quicquid eſt extra Chriſtum.* 11 *Nominatim de circunciſione,* 16 *ciborum abſtinentia,* 18 *Angelorum cultu loquitur.* 20 *Vnde conſtitutit à decreto per Chriſtū liberatos eſſe.*

1 VElim [1] enim vos ſcire quantum certamen ſuſtineam pro vobis & ijs qui *ſunt* Laodiceæ, & quotquot non viderunt faciem meam in carne:

2 [2] Vt conſolationem accipiant [b] eorum corda, ipſis charitate compactis, & omni opulentia [c] certò perſuaſæ intelligentiæ, ad cognitionem myſterij Dei & Patris & Chriſti:

3 In quo ſunt omnes theſauri [d] ſapientiæ ac cognitionis abſconditi.

4 [3] Hoc autem dico, nequis vobis imponat [e] probabilitate ſermonis.

5 || Etſi enim corpore abſum, ſpiritu tamen ſum vobiſcum, gaudens ac cernēs veſtrum [f] ordinem, & [g] ſoliditatē veſtræ in Chriſtum fidei.

6 Sicut igitur [h] accepiſtis Chriſtum Ieſum Dominum, *ita* in eo incedite:

7 Radicati & ſuperſtructi in eo, ac confirmati fide, ſicut edocti eſtis, abundantes ea cum gratiarum actione.

8 [4] Videte nequis ſit qui vos [i] deprædatur per philoſophiam & inanem deceptionem, [5] ſecundum traditionem homi-

CAP. II.
1 Occupatio, quòd nec Coloſſenſes nec Laodicenſes inuiſerit, nō factum vlla negligentia, & ſe tanto magis de illis eſſe ſolicitum.

1. Cor. 5. 3.

2 Breui cōcludit ſummam ſuperioris doctrinæ quòd videlicet certæ ſapientiæ & cognitionis Dei vel reconditiſſimæ ſumma omnis ſit in vno Chriſto, cuius hîc ſit vſus, quod ad homines attinet, vt mutua charitate compacti, in tanti boni cognitione fœlices conquieſcant, tantiſper dum eo plenè perfruantur. 3 Tranſitio ad ſequentem tractatum aduerſus Chriſtianiſmi corruptelas. 4 Corruptelas omnes ad tres ſpecies reuocat. Prima eſt quæ ex ſpeculationibus curioſis, & tamen ſubtilis cuiuſdam ſapientiæ ſpeciem referentibus, exoritur 5 Secunda quæ eſt manifeſtè ſuperſtitioſa & inanis, & ſola conſuetudine, fictiſq; enthuſiaſmis nititur.

a *Me corpore præſentem.* b *Sub. quos non viderat.* c *Eius intelligentia, quæ certam & indubitatam perſuaſionem in noſtris animis gignit.* d *Extra Chriſtum nulla eſt vera ſapientia.* e *Oratione ad perſuadendum comparata.* f *Diſciplina Eccleſiaſtica rationem.* g *Doctrinam.* h *Non ergo ab hominum traditionibus pendet Chriſtus.* i *Verbum militare, quod ſignificat prædam abigere.*

num[6] ſecundum [k] elementa mundi,[7] & non ſecundum Chriſtum.

9 [8] Nam [l] in eo [m] inhabitat [n] omnis plenitudo deitatis [o] corporaliter:

10 Et eſtis in eo completi, qui eſt caput omnis imperij ac poteſtatis:

11 [9] In quo etiam circunciſi eſtis|| circunciſione quæ fit ſine manibus, dum [p] corpus carnis peccato obnoxiæ exuiſtis per circunciſionem Chriſti.

12 ||[10] [q] Conſepulti cum [r] eo per Baptiſmum [11] per quem etiam cum eo reſurrexiſtis, per fidem [ſ] Dei efficaciter agentis, qui excitauit eum ex mortuis:

13 ||[12] Voſq; mortuos in peccatis [13] & præputio carnis veſtræ, cum eo viuificauit, condonatis vobis omnibus peccatis,

14 ||[14] Ac deleto quod aduerſum nos *erat* [t] rituum chirographo, quod, *inquam*, erat nobis contrarium, *ipſe* verò cruci affixum è medio ſuſtulit:

15 Et expoliata [u] imperia ac poteſtates [x] traduxit palàm triumphatis illis [y] per eam:

Rom.2.29.
Rom.6.4,
ephes.1.19.
Ephes.2.1.
Ephes.2.15.

6 Tertia ſpecies, eorum erat, qui mundi rudimenta (id eſt Legalem cultum) cum Euangelio coniungebant.

7 Vniuerſalis confutatio omniũ corruptelarum hæc eſt, quòd falſam religionem eſſe neceſſariò oporteat, quæ Chriſto quicquam adijcit.

8 Ratio, Quia vnus Chriſtus Deus & homo perfectiſſimus eſt, & ſupra omnia excellentiſſimus, vt qui illum habet, nihil amplius poſſit requirere. 9 Iam peculiariter aduerſus tertiam ſpeciem agit, id eſt, aduerſus eos qui Iudaiſmum vrgebant: ac primùm quidem circunciſione carnis nobis opus eſſe negat, quũ abſq; ea ſimus Chriſti virtute intus circunciſi. 10 Occupatio, Ne ſigno quidem externo nobis opus eſſe vt Patribus, quum iam Baptiſmum habeamus interioris illius renouationis teſſeram ac ſigillum efficaciſſimum. 11 Finis Baptiſmi vnus eſt mors ac ſepultura veteris hominis, idque ex potentia vnius Dei, cuius virtutem in Chriſto mortuo & ſuſcitato, per fidem apprehendimus. 12 Alter finis Baptiſmi eſt, vt qui in peccatis eramus mortui, in Chriſto pro nobis mortuo, & fide apprehenſo, remiſſionem peccatorum gratuitam & vitam æternam adipiſcamur. 13 Nouum argumentum eiuſmodi, latens in his paucis verbis, Non impedijt præputium quominus in Chriſto iuſtificati vitam conſequeremini. ergo circunciſione præputij non eſt vobis opus ad ſalutem. 14 Generalius iam loquitur aduerſus totum Legalem cultum, quem abolitum eſſe docet duplici ratione: primùm, quia qui in Chriſto remiſſionem omnium peccatorum eſt adeptus, quorſum illa Legis adminicula requireret? Secundò, quoniam ſiquis illos ritus propius conſideret, comperiet totidem fuiſſe noſtri reatus teſtimonia, quibus veluti chirographis nos damnationem mereri palàm teſtabamur, Itaque Chriſtus aduentu ſuo chirographum illud deleuit, eóque cruci affixo, de omnibus noſtris hoſtibus, quantumlibet potentibus, trivmphauit Quorſum igitur illos ritus nunc vſurparemus, quaſi adhuc peccatorum rei, & hoſtium tyrannidi obnoxij?

16 [15] Ne quis igitur vos damnet ob cibum, vel potũ, aut reſpectu diei feſti, aut nouilunij, aut Sabbathorum:

17 Quæ ſunt vmbra rerum futurarũ, at[z] corpus, *eſt* Chriſti.

18 [16] Nullus voluntarius moderator de vobis ſtatuat ex [a] ſubiectione & cultu Angelorũ: [17] *ſeſe* ingerẽs in ea quę nõ vidit, [18] & [b] temerè turgens carnis ſuę ſenſu:

19 [19] Neque obtinens caput, ex [c] quo totum corpus per commiſſuras & compages ſuppeditatum & compactum, augeſcit [d] Dei augmento.

20 [20] Itaque ſi mortui cum Chriſto, *liberi* eſtis ab elementis mũdi, quid [e] vt viuentes in mundo, ritibus oneramini,

21 [21] Ne attigeris, neque guſtaris, neque contrectaris.

22 [22] Quæ omnia ipſo vſu pereunt,

15 Cõcluſio, nominatis etiam certis ſpeciebus, puta ciborũ & dierũ diſcrimine, quibus nos non obſtringi nouo argumento probat, quoniã videlicet, res illæ Chriſtũ vẽturũ adumbrabãt, nos verò iã eũ ipſũ nobis exhibitũ poſſidemus.

16 Aduerſus primam ſpeciem corruptelæ diſputat, cuius exemplũ proponit Angelorum cultum: quòd falſæ religionis genus primùm hac ratione refutat, quòd qui huiuſmodi cultum inuehunt, ſibi tribuunt quod vnius Dei eſt, nempè ius conſcientiarum religione obligandarum, quantumuis iſta videantur homines ad ſimiliter de ſe ſentiendum adducere. 17 Secundò, quòd nec viſa nec audita, ſed à ſe excogitata, pro oraculis temerè obtrudant. 18 Tertiò, quòd iſta non alio fundamento quàm opinione hominum ſibi immodicè in ſuis commentis placentium innitantur. 19 Quartum argumentum maximi momenti, quoniam Chriſtum ſua dignitate ſpoliant, vt qui vnus toti ſuo corpori, tum fouẽdo, tum etiam augendo ſufficiat. 20 Iam vltimo loco pugnat aduerſus ſecundæ ſpeciei corruptelas, quæ videlicet merè ſunt ſuperſtitioſæ, & ab hominibus partim vafritie ſua ſimplicitatem quorundam fallentibus, partim etiam planè ridiculis, excogitatæ: veluti quum incerto ciborum genere, & cæteris ſimilibus rebus, pietas, remiſſio peccatorum, vis denique aliqua collocatur, quam ne ipſi quidem eiuſmodi rituum autores intelligunt, quum nuſquam ſit. Vtitur autem argumento à comparatis ſumpto: Si morte Chriſti nouum fœdus ſuo ſanguine ſancientis ab ijs ritibus externis eſtis liberati quibus viſum fuerat Domino, mundum veluti rudimentis quibuſdã ad plenam illam veræ religionis cognitionem præparare, qua tandem ratione, neſcio quibus decretis oneraremini, quaſi ſitis huius mundi ciues. i. quaſi ab hac vita & rebus terrenis pendeatis? Cauſa verò hæc eſt cur ſupra ver. 8, aliũ ordinẽ ſequutus ſit quàm in refutatione, quòd illic oſtẽdat quibus gradibus falſæ religionis mundum inuaſerint, initio videlicet facto à curioſis ſapientum ſpeculationibus, quas tandem craſſa illa ſuperſtitio ſequuta eſt, quibus malis deinde Dominus Legalẽ illũ cultum oppoſuit, quo nonnulli rurſus abuſi ſunt: in refutatione verò incœpit à Legalis cultus abolitione, vt à comparatis doceret multò magis illos falſos cultus eſſe tollendos. 21 Mimeſis, in perſona iſtorum ſuperſtitioſorum. 22 Aliud argumẽtum, non poſſe ſpirituale & internũ regnũ Dei conſiſtere in rebus iſtis externis, & quæ vſu conſumũtur.

---

k *Rudimenta, quibus Dominus Eccleſiam ſuam quaſi ſub pædagogo erudijt.* l *Significatur diſtinctio naturarum.* m *Naturarũ vnio.* n *Aſſeritur perfectiſſima deitas.* o *Sancita eſt cõiunctio Dei & hominis ſubſtãtiali & hypoſtatica vnione.* p *Periphraſis veteris hominis, quem ſolet etiam corpus peccati vocare.* q *Vide Ro.6.4.* r *Vt tota vis non ex opere operato, ſed ex virtute Chriſti ad nos emanet, adiungitur ſiquidẽ reſurrectio Chriſti & fides.* ſ *Qua à Deo manat.* t *Abolitis ritibus.* u *Satanã & eius Angelos.* x *Tanquam victor, captiuos ignominiæ cauſa tranſuexit.*

y *In ea videlicet cruce, quæ fuit inſtar triũphalis currus.* z *Corpus, vt rem firmam & ſolidam opponit vmbris.* a *Stolida demiſſione animi, cum alioqui demiſſio etiam inter virtutes locetur: arrogantiæ enim iſti Angelorum cultores inſimulabant eos qui recta ad Deũ contenderent.* b *Sine ratione.* c *Chriſto.* d *Augmento quod à Deo proficiſcitur.* e *Quaſi veſtra fœlicitas ſit in rebus iſtis terrenis poſita, & non potius ſpirituale ſit Dei regnum.*

23 *præſcripta*

23 Tertium rgumentũ, Quia Deus non eſt iſtarum traditionum auctor, ac proinde conſcientias non gant.

[23]*præſcripta* ex mandatis & doctrinis hominum.

23 [24] Quæ rationem quidem habent, [f] ſapientiæ in [g] cultu voluntario & ſummiſſione animi, & [h] in eo quòd corpori non parcant: non *tamen* vllius ſunt pretij, *quum* ad ea *ſpectent* [i] quibus farcitur caro.

24 Occupatio, Specioſa quidem hæc eſſe, quòd ita videntur homines optimo animo Deum colere, ſeſe ſummittere, corpus cui curando tam multi incumbunt, negligere: ſed nihilominus res eſſe nullius dignitatis, quum minimè ſpectent ad ſpiritualia & æterna, ſed ad carnis alimentum.

f Quæ videntur quidem exquiſita quadam res eſſe, nimirum uiuſdam ſapientiæ è cœlo allatæ. g Hinc nata ſunt opera ſupergationis, quaſi homines plus præſtarent quam illis fuerit præſcriptum, origo ſcilicet redimendorum meritorum Monachalium. Graphica Monachatus deſcriptio. i Quum in cibo & potu ſita ſint, in quibus non eſt poſitum regnum Dei.

CAP. III.

1 Terrenis exercitijs quæ pſeudapoſtoli vrgebant, 2 cœleſtia opponit: 5 & à mortificatione carnis orditur, 8 vnde deducit particulares exhortationes, 18 & particularia officia quæ ex ſingulorum vocatione pendent.

ap.III. *heſ.5.1.*

1 [1] ITaque [2] ſi [a] reſurrexiſtis cum Chriſto, [3] ſuperna quærite, vbi Chriſtus eſt ad dexteram Dei ſedens.

2 Superna curate, non [b] terreſtria.

3 [4] Nam mortui eſtis, [5] & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo:

4 Quando Chriſtus vita *illa* noſtra, patefactus fuerit, tum & vos cum eo patefictis glorioſi.

5 [6] Mortificate igitur [c] membra veſtra terreſtria, || ſcortationem, impuritatem, mollitiem, cupiditatem malam, & auaritiam, quæ eſt idololatria.

6 Ob quæ [d] venit ira Dei in filios contumaces.

7 Quibus in *vitijs* & vos verſabimini quondam, quum in ijs viueretis.

8 At nunc deponite etiam vos hæc omnia, iram, excandeſcentiam, malitiam, maledicentiam, verborum turpitudinem ab ore veſtro.

9 Ne mentimini alius aduerſus alium, [7] quum exueritis veterem illum hominem cum factis ipſius:

10 Et indueritis nouum illum, qui renouatur [8] in [e] agnitionem congruentem imagini eius qui ipſum condidit.

11 [9] Vbi non eſt Græcus & Iudæus, Circuncisio & Præputium, Barbarus, Scytha, ſeruus, liber: ſed omnia & in omnibus Chriſtus.

12 [f] Induimini igitur, vt electi Dei, ſancti & dilecti, [g] viſceribus miſerationum, benignitate, modeſtia, manſuetudine, lenitate:

13 Tolerantes alij alios, & condonãtes vobis mutuò, ſiquis aduerſus aliquẽ habuerit quærelam: ſicut & Chriſtus condonauit vobis, ita & vos.

14 Ad hæc autem omnia *induimini* charitate, quæ eſt [h] vinculũ perfectionis.

15 Et pax Dei [i] imperet in cordibus veſtris, ad quam etiam vocati eſtis in [k] vnum corpus: & gratioſi eſtote.

16 Sermo Chriſti inhabitet in vobis copioſè cum omni ſapientia: docendo & commonefaciendo vos mutuò [l] pſalmis, hymnis, & cantionibus ſpiritualibus cum gratia canentes in corde veſtro, Domino.

17 || Et quicquid egeritis ſermone aut facto, [m] in nomine Domini Ieſu *facite*, gratias agentes Deo & Patri per eum.

18 || [10] Vxores, ſubiectæ eſtote pro-

7 Definitio regenerationis à partibus ſumpta, quæ ſunt, veteris hominis (i. prauitatis nobis ingenitæ) depoſitio, & noui hominis (i. puritatis nobis per gratiam collatæ) inſtauratio. Vtraque verò in nobis nũc inchoata, ſuis gradibus abſoluitur, illo quidem ſenſim moriente, iſto verò ſenſim ad perfectionem alterius vitæ perueniente

8 Nouitas vitæ in agnitione, hominem ad Dei conditoris imaginem (id eſt, ad totius animæ rectitudinem) transformãte, poſita eſt.

1.Cor.10.31. Epheſ.5.22.

1 Altera rs epiſto. e in qua, repta occaſione ex nis illis xercitijs, o more oſt doctrim ipſam plicatam, Chriſtia- vitæ deſcriptionem deſcendit. 2 Renouatio ſiue regeratio ex participatione reſurrectionis Chriſti, fons eſt omſanctimoniæ vnde poſteà deducuntur riui. 3 Finis & opus omnium Chriſtianæ vitæ officiorum eſt, cœlorum iter gredi, & ijs quæ nos eò deducunt, incumbere. i. ſolidæ piei, non autem externis illis & corporalibus. 4 Argumẽm à connexis ſimulq́; à cauſis efficientibus, Mortui eſtis od ad carnem attinet, id eſt, ad veterem naturam caduca nia quærentem: & è contrario, cœpiſtis Spiritu viuere: go ſpiritualia & cœleſtia, non autem carnalia & terrena cue. 5 Occupatio, Nos adhuc quidem in hoc mundo verplurimis huius vitæ ærumnis obnoxios, adeò vt quodamodo lateat vita quæ in nobis eſt: ſed nihilominus vitæ & oriæ initia nos habere, cuius nunc penes Chriſtum ipſiuſq́; i manum depoſitæ complementum certò patefiet in gloſo illo Domini aduentu. 6 Mortua natura ne ſit amlius in vobis efficax, ſed viua ſit efficax. Vigor autem naturæ motibus intelligitur. Moriantur in vobis ergo carnis affeus, & viuant ſpirituales motus illis contrarij. Recenſet aum longum vitiorum & contrariarum virtutum catalom.

9 Iterum inculcat Euangelium illa externa non ſpectare, ſed veram iuſtificationem & ſanctificationem in vno Chriſto, quarum fructus multiplices recenſet. Duo verò cõmendat in primis, ſanctam videlicet concordiam, & verbi diuini ſtudium aſſiduum. 10 Ad œconomica præcepta ab ethicis deſcendens, ab vxoribus exigit ſubiectionem ſecundum Deum.

Chriſti enim participes, in alteram veluti vitam transferimur, nec cibo nec potu egebimus, ſimiles enim erimus Angelis. b Sic at ſpeciem illam religionis, de qua ſuperiore cap. egit. c Eleter motus & cupiditates membra vocat, quibus ratio & volunhominis deprauata perinde vtitur ac corpus membr is

d Venire ſolet. e Loquitur de agnitione efficaci. f Ornati eſtote, ita vt nunquam exuatis. g Tenerrimis illis affectibus ſumma miſericordia. h Quo omnia hominum inter ſe officia continentur ac cohærent. i Omnia regat ac moderetur. k In vnum corpus Dei beneficio coniuncti, vt alij alijs membrorum inſtar adeſſetis. l Pſalmos, vocat quaſcunque ſacras cantiones varijs argumentis ſcriptas, Hymnos, qui laudes continerent, Cantica, peculiares quaſdam & artificioſas magis cantiones, quæ & ipſæ laudes continebant, ſed auguſtiore quadam forma compoſitas. m Inuocato Chriſti nomine, vel ad Chriſti laudem ac gloriam.

prijs viris,[n] vt conuenit in Domino.

19 || [11] Viri, diligite vxores, & ne ſitis aduerſus eas amarulenti.

20 || [12] Liberi, auſcultate parentibus [o] in omnibus: hoc enim gratum eſt Domino.

21 [13] Patres, ne irritate liberos veſtros, ne deſpondeant animum.

22 || [14] Serui auſcultate per omnia ijs qui domini ſunt ſecundum carnem, non obſequijs ad oculum exhibitis, vt qui hominibus placere ſtudent, ſed cum ſimplicitate cordis, timentes Deum.

23 Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino & non hominibus.

24 Scientes vos à Domino recepturos [p] mercedem hæreditatis: nam Domino Chriſto ſeruitis.

25 [15] Qui verò iniuriam intulerit, referet iniuriam quam intulerit: neque eſt perſonarum reſpectus.

1.Pet.3.1.
Epheſ.6.1.

11 A viris, vt vxores diligant, & leniter eas habeant.

Epheſ.6.5, tit.2.9, 1.pet.2.18.

12 A liberis, vt ſint ex Dei mandato parentibus obſequentes.

13 A patribus, vt benigni ſint in liberos.

14 A ſeruis, vt Deum ipſum reueriti, cui grata eſt eorum obedientia, reuerenter, fideliter & ex animo dominis obtemperent. 15 A dominis, vt memores ſe quoque reddituros rationem coram Domino illo cœleſti, qui iniuſtè facta, nullo habito ſeruorum & dominorum diſcrimine vindicabit, iuſtos & æquos ſeſe ſeruis ſuis præbeant.

n Aberrant enim coniuges quicunque Deum ſibi in Chriſto non proponunt in amando, quod omninò ignorauit Philoſophia. o In Domino, vt explicatur Epheſ.5.19. p Pro eo quod dominis rectè parueritis, tempus erit, quum ex ſeruis filios vos factos reipſa agnoſcetis, cùm cœleſtis hæreditatis eritis participes.

CAP. IIII.

1 Ad generales exhortationes redit, 3 & precandi ſtudium, 6 ac ſermonis ſuauitatem præcipit. 7 Poſtremò commendationes & ſalutationes ſubiungit.

1 Vos domini, æquitatem & æquabilitatem ſeruis exhibete: ſcientes vos quoque habere Dominum in cœlis.

2 || [1] In precibus [2] perdurate, inuigilantes ijs cum gratiarum actione.

3 || [3] Precantes ſimul etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis [a] oſtium ſermonis, vt loquamur myſterium Chriſti, propter quod etiam ſum vinctus:

4 Vt, *inquam*, illud patefaciam ſicut oportet me loqui.

5 || [4] [b] Sapienter vos gerite erga extraneos,[c] opportunitatem redimentes.

6 [5] Sermo veſter ſemper [d] cum gratia *ſit* [e] ſale conditus, vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere.

7 Res meas omnes vobis notas faciet Tychicus dilectus frater, & fidus miniſter, ac conſeruus in Domino.

8 Quem miſi ad vos ob hoc ipſum vt cognoſcat res veſtras, & corda veſtra conſoletur.

9 Cum Oneſimo fido & dilecto fratre, qui eſt ex vobis. Omnia *igitur* vobis exponent quæ hîc aguntur.

10 Salutat vos Ariſtarchus meus in captiuitate ſocius, & Marcus conſobrinus Barnabæ, de quo accepiſtis mandata: ſi venerit ad vos, excipite eum.

11 Et Ieſus qui vocatur iuſtus, qui ſunt ex circunciſione: hi[f] ſoli adiutores in [g] regno Dei, fuere mihi ſolatio.

12 Salutat vos Epaphras, qui ex vobis eſt ſeruus Chriſti, ſemper decertans pro vobis in precibus, vt ſtetis perfecti & completi in omni voluntate Dei.

13 Hoc enim de eo teſtor, eum multo veſtri ſtudio ardere, & eorum qui ſunt Laodiceæ, & eorum qui Hierapoli.

14 Salutat vos Lucas medicus ille dilectus, & Demas.

15 || Salutate fratres qui ſunt Laodiceæ, & Nympham, & Eccleſiam quæ in domo illius eſt.

16 Et quum perlecta fuerit apud vos epiſtola, facite vt etiam in Laodicenſium Eccleſia recitetur: & eam quæ ſcripta eſt ex Laodicea, vt vos quoque legatis.

17 Et dicite Archippo, Vide vt miniſterium quod accepiſti in Domino impleas.

18 Salutatio mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum meorum. Gratia *ſit* vobiſcum. Amen.

Scripta eſt ad Coloſſenſes Roma, per Tychicum & Oneſimum.

CAP.IIII.
Luc.18.1,
1.theſſ.5.17.
Epheſ.6.18,
1.theſ.3.1.

1 Generales aliquot exhortationes adijcit, & tandem additis familiaribus multis ſalutationibus ac pijs commendationibus, epiſtolam claudit. 2 Preces aſſiduas & ardentes eſſe oportet. 3 Precibus Eccleſiarum ſpeciatim commendandi qui verbum miniſtrant.

a Os apertum & liberum, ad prædicandum Euangelium.

Epheſ.5.15.

4 Habenda eſt magna etiam exterorum ratio in tota vitæ noſtræ ratione.

5 Sermonē ad audientium vtilitatē accommodatum eſſe oportet.

b Conſideratè ac circumſpectè.

c Occaſionem illos lucrifaciendi, etiam cum veſtrarum rerum iactura quærentes.

d Ad commodum proximi comparatus.

e Huic opponitur ſermo putris, de quo Epheſ.4.29.

f Roma igitur eo tempore non fuit Petrus. 2.Tim.4.11.

g In Euangelio.

EPI-

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES PRIOR.

CAPVT I.

1 Gratiarum actionem ideò præponit, 4 vt Dei beneficium esse admoneat quicquid prædicat in ipsis laude dignum: 8 & quòd reliquis exemplum facti sunt.

Cap. I.
1 Gratula-
ionis verè
hristianæ
xemplum,
nde etiam
iscimus du-
lici iniecto
eno cohi-
eri,qui ma-
narū virtu-
m sibi sunt
scij, nem-
è si cogitēt
à Deo om
accepis-
, & ab eo
tēdā per-
erātiam,
quā etiā
ta epistola
hessaloni-
enses hor-
tur.
A tribus
ecipuis do
eos com-
endat: fide
ficaci,cha-
tate inde-
igabili, &
e patiētis-
a: nempe
eos pu-
at tot ex-
llentibus
onis orna-
s, nō per-
uerare in
ei electio-
e.
Alia ratio
r omninò
eis perse-

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesię Thessalonicensiū, *quæ est* in Deo Patre, & Domino Iesu Christo, Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

2 [1] Gratias agimus Deo semper de omnibus vobis, mentionem vestri faciētes in precibus nostris:

3 [2] Indesinenter memoria repetentes efficacem vestram fidem, & laboriosam charitatem, & tolerātem illam spem in Domino nostro Iesu coram Deo Patre nostro.

4 Vt qui sciamus, fratres dilecti, [a] vos *esse* à Deo electos:

5 [3] Quoniam Euangelium nostrum constitit apud vos non locutione duntaxat, sed etiam virtute, cum in spiritu sancto, [b] tum incerta persuatione multa: sicut nostis quales fuerimus inter vos vestra causa.

6 [4] Et vos imitatores nostri facti fuistis & Domini, recepto sermone cum oppressione multa, cum [c] gaudio Spiritus sancti.

7 Adeò vt fueritis exēplaria omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia.

8 A vobis enim non solùm personuit sermo Domini in Macedonia & in Achaia, verumetiam in omni loco fides vestra quæ est in Deum, dimanauit, vt necesse non habeamus quicquam loqui.

9 Siquidem [d] ipsi de nobis annuntiant qualem ingressum habuerimus ad vos, [5] & quomodo conuersi fueritis ad Deum, relictis idolis, vt seruiretis Deo viuo & vero:

10 Et expectaretis Filium eius è cœlis, quem excitauit à mortuis, *nempè* Iesum qui liberat nos ab [e] ira illa ventura.

5 Vera cōuersio nō est idola deserere, nisi quis simul Deum verū & viuū in Christo vnico redemptore colat.

randum, quoniam dubitare non possunt de ipsius doctrina tot modis cœlitus comprobata, sicut ipsi optimè norant.

4 Alia ratio, quoniam ad eum vsque diem summa alacri-
te fuerant Euangelium amplexi, adeò vt reliquis vicinis es-
ent exemplo: quo turpius illis fuerit in medio cursu deficere.

*Ad verb. electionem vestram esse à Deo. b Fructum maxi-
mum ex Pauli prædicatione consequutum, duabus rebus demonstrat,
donis illis Spiritus sancti, & certa persuasione, quam in illorū animis
nsedisse res ipsa ostendit, quum alacribus animis crucem pertulerint.
Cum gaudo, quòd à Spiritu promanat.*

d Credentes omnes. e Articulus additus non est otiosus: iram autem accipit pro vltione seu vindicatione, qua Dominus terribiliter iratus, mundum tandem vlciscetur.

CAP. II.

1 Declarat quanta fide ipsis Euangelium prædicarit. 5 neque lucrū, 6 aut gloriam quæsierit: 10 idque eorum testimonio probat: 14 & quòd ipsi infracto animo persequutiones à suis tulerint. 17 Addit se magno illos visendi desiderio teneri.

Cap. II.
1 Quod de suo Apostolatu paucis attigerat, copiosè explicat, in eum quem dixi finem.

1 [1] NAm ipsi nostis, fratres, ingressum nostrum ad vos non fuisse vanum:

2 ‖ [2] Imò etiam quum ante afflicti fuissemus & contumelijs affecti Philippis, sicut nostis, libertatate vsi sumus [a] in Deo nostro, ad annnutiandum apud vos Euangelium Dei cum multo certamine.

3 [3] Exhortatio enim nostra non fuit ex impostura, neque ex [b] impuritate, neque cum dolo.

4 [4] Sed sicut [c] placuimus Deo *quibus* crederetur Euāgelium, ita loquimur, non vt hominibus placētes, sed Deo qui [d] approbat corda nostra.

5 Neque enim vnquam sermone assentatoria vsi sumus, sicut nostis, nec auaritiæ causa quicquam prætexuimus: Deus testis est.

6 [5] Neque ex hominibus quærentiam approbare.

Act.16.22.

2 Veri pastoris virtutes, ingenuè & intrepidè medijs in periculis euangelizare

3 Purā doctrinā, puro animi affectu, fideliter docere.

4 Alienū ab omni assentatione & auaritia, Deo suā consciē-

5 Omni vitata elatione, seipsum infimis quibusuis, eos lucrifaciendi causa, summittere.

a Dei ope ac gratia freti. b Vllo scelere aut maleficio. c Cùm inter Dei & hominum iudicia hoc intersit, quod homines in eligendo spectant earum rerum qualitates quæ proponuntur: Deus verò in seipso inuenit sui consilij rationem, fit vt quum ne ad cogitandum quidem simus idonei, eos quos ipse primum ad sanctas illas vocationes eligit, eos non inueniat, sed faciat idoneos. Itaque hæc approbatio à Dei misericordia pendet. d Qui grata & accepta habet.

tes gloriã, nec à vobis, nec ab alijs, quum poſſemus [e] oneri eſſe, vt Apoſtoli Chriſti.

7 Sed fuimus [f] placidi in medio veſtri, vt ſi nutrix foueat ſuos fœtus.

8 [6] Ita cupidi veſtri, auebamus impertiri vobis non ſolùm Euãgelium Dei, ſed etiam noſtras ipſorum animas, quòd chari nobis eſſetis.

9 [7] Meminiſtis enim fratres, ‖ laboris noſtri ac ærumnæ: nocte enim ac die operãdo, nequem veſtrûm grauaremus, prædicauimus apud vos Euangeliũ Dei.

10 [8] Vos teſtes *eſtis* & Deus, quomodò ſanctè & iuſtè & inculpatè vobis qui creditis vixerimus.

11 [9] Sicut noſtis quomodo vnumquenque veſtrûm, tãquam pater liberos ſuos, hortabamur & conſolabamur.

12 ‖ [10] Et obteſtabamur vt ambularetis ſicut dignum eſt Deo vocante vos ad ſuum regnum ac gloriam.

13 [11] Propterea etiam nos gratias agimus Deo indeſinenter, quòd acceptũ de Deo ſermonem quem audiſtis ex nobis, exceperitis non *vt* ſermonem hominum, ſed (ſicut eſt verè) vt Dei ſermonem, qui etiam agit in vobis qui creditis.

14 [12] Vos enim, fratres imitatores facti eſtis Eccleſiarum Dei quæ ſunt in Iudæa, [g] in Chriſto Ieſu, vt qui eadem paſſi ſitis & vos à proprijs [h] contribulibus, ſicut & ipſi à Iudæis:

15 [13] Qui etiam Dominum Ieſum occiderunt, & proprios Prophetas, & nos exegerunt: [14] neque Deo placẽt, & [i] omnibus hominibus aduerſantur:

16 Prohibentes nos Gentibus loqui vt ſeruentur, vt ſemper [k] compleant peccata ſua. occupauit enim eos [l] ira ad extremum vſque.

17 [15] Nos verò, fratres, [m] orbati vobis ad temporis momentum, conſpectu, non animo, eo vehementius ſtuduimus videre faciem veſtram, cum multo deſiderio.

18 Ideò voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus) ſemel atque iterum, ſed impediuit nos Satanas.

19 Nam quæ eſt noſtra ſpes aut gaudium, aut corona de qua glorier? annon & vos in conſpectu Domini noſtri Ieſu Chriſti in eius aduentu?

20 Itaque vos eſtis gloria noſtra & gaudium.

6 Gregem ſibi commiſſum propria vita chariorem habere.

7 Suo potiùs iure cedere quàm oues grauare.

Act.20.34, 1.cor.4.12, 2.theſſ.3.8.

8 Sanctæ & inculpatæ vitæ exemplo cęteris præire.

9 Paternum affectum ad exhortationes & cõſolationes afferre.

Epheſ.4.1, philip.1.27, coloſſ.1.10.

10 Omnes ad vitam ſicut Deo dignum eſt inſtituendam, ſedulò & ardenter vrgere.

11 Approbato ſuo miniſterio rurſum, in eum quem dixi finem Theſſalonicenſium alacritatem ſuæ in docẽdo diligẽtiæ reſpondentem, & eorundem infractam patientiam cõmendat. 12 Confirmat eos in domeſticis afflictionibus, quoniam à ſuis vexabantur: quod dicit eis eſſe cum Iudaicis Eccleſijs commune, ac proinde iucundum etiam illis eſſe debere. 13 Occurrit offendiculo, quòd Iudæi præ cæteris Euangelium perſequerentur. Id verò, inquit, nouum non eſt, quum ipſum Chriſtum & ſuos Prophetas occiderint, meque adeò expulerint. 14 Extremum exitium Iudæorum prænuntiat, nequis eorum rebellione moueatur.

15 Occurrit obiectioni, cur ad eos in tantis miſerijs verſantes non ſtatim accurrerit. Cupiui, inquit, ſæpe, nec per me ſtetit, ſed Satã meos conatus impedijt, ideóque Timotheum fidum meum collegam ad vos miſi, quoniã nihil eſt mihi vobis charius.

[e] *Quum meo iure potuiſſem Eccleſiæ ſumptibus viuere.* [f] *Moribus minimè aſperis, ſed faciles & benigni, ſicut nutrix quæ neque ambitione neque auaritia ducitur, ſed quæ materno affectu omnes moleſtias patienter ſuſtinet.* [g] *Chriſti auſpicijs collecta.* [h] *Ab ijſ ipſis quibuſcum gentem & ciuitatem communem habetis.* [i] *Iudæi enim nec in regnum Dei introire volebant, nec alios ſinebant ingredi.* [k] *Hæreditaria improbitas eouſque excreſcat, donec expleto iniquitatis cumulo, ad iram prorumpat Deus. Hebr.* [l] *Irati Dei iudicium, quod ſanè paulò pòſt apparuit in excidione vrbis Hieroſolymitanæ, in quam plurimi etiam prouinciales conuenerant quum obſideretur.*

[m] *Diſiuncti à vobis & quaſi orphani.*

CAP. III.

1 Deſiderij erga illos ſui fidem facit, quòd Timotheũ ad eos miſerit, 6 quòd proſperi eorum ſtatus nuncio ita ſit affectus, 9 vt gratias agere ſatis non poſsit. 11 Itaque in precationem erumpit.

1 Qvamobrem *hoc deſiderium* non amplius ferentes, optimum duximus ſoli Athenis relinqui.

2 ‖ Miſimuſque Timotheum fratrem noſtrum, ac miniſtrum Dei, & adiutorem noſtrum in Euangelio Chriſti, ad vos ſtabiliendos & exhortandos ſuper fide veſtra:

3 Vt nemo commoueatur in oppreſſionibus iſtis: [1] ipſi enim noſtis nos ad id eſſe conſtitutos,

4 Etenim quum apud vos eſſemus, prædicebamus vobis fore vt affligeremur: quod & euenit, & noſtis.

5 Quamobrẽ etiam ego nõ amplius ferens *veſtri deſiderium*, miſi *eum* vt cognoſcerem fidem veſtram, ne quo modo tentaſſet vos tentator ille, & inanis redditus eſſet labor noſter.

6 [2] Nuper autem quum veniſſet Timotheus ad nos à vobis, & annuntiaſſet nobis fidem ac charitatem veſtram, voſque bonam noſtri memoriam retinere, ſemper cupientes nos videre, ſicut nos quoque vos:

7 Propterea conſolationem accipimus, fratres, ex vobis, in omni afflictione & neceſſitate noſtra, per veſtram fidem.

8 Nunc enim [a] viuimus, ſi vos perſtatis in Domino.

9 Quam enim gratiarum actionem poſſimus Deo rependere de vobis, ſuper omni gaudio quo gaudemus propter vos coram Deo noſtro,

Cap. III.

Act.16.1.

1 Voluntas Dei hac lege ſuos vocãtis, vt eos per crucem ad gloriam adducat, certum eſt aduerſus afflictiones remedium.

2 Rurſus ex eo quòd tã feliciter adhuc perrexerint, ad reliquum iter perficiendũ eos hortatur, in co[illegible]tiam gra[illegible]ſimum ipſi, eorum Apoſtolo, facturos.

[a] *Nam nunc non aliter vobis videmur ſalui, quàm ſi pergitis in fide.*

10 ‖

10 ‖ Nocte ac die quam vehemētiſſimè precantes vt videamus veſtram faciem, & quæ deſunt fidei veſtræ [b] compleamus?

11 Ipſe verò Deus & pater noſter, & Dominus noſter Ieſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos.

12 [3] Faxit autem Dominus vt abundetis & exuberetis mutua inter vos charitate & in omnes, quemadmodũ & nos in vos:

13 Vt corda veſtra inculpata ſtabiliat ‖ in ſanctimonia coram Deo & Patre noſtro, in aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus ſanctis eius.

Rom.1.10, & 15.23. 1.Cor.1.8, infra 5.23.

3 Altera pars epiſtolæ, in qua de Chriſtianæ vitæ officijs diſſerit. Docet autē duabus in rebus poſitam eſſe Chriſtianæ vitæ perfectionem nēpe in charitate erga omnes, & interiore cordis puritate, quarũ tamen complementum in alterum aduentum Chriſti differtur, tunc demum qua gratia hoc opus in nobis cœpit, eadem illud perfecturi.

[b] *Aduerſariorum importunitate coactus fuerat, vix inchoatum ædificium relinquere: quā ab cauſam Silam & Timotheum in Macedonia reliquerat, atque quum Timotheus ad ipſum Athenas veniſſet, ſtatim illum remiſit. Itaque deſiderat videre Theſſalonicenſes, vt omnibus numeris fidem eorum imperfectam abſoluat.*

CAP. IIII.

1 Hortatur 3 ad vitā ſanctitatē, 9 & charitatem mutuam. 13 More infidelium eos triſtari vetat. 15 & hiſtoriam reſurrectionis noſtræ graphicè depingit.

1 [1] QVod ſupereſt, igitur, fratres, rogamus vos & precamur per Dominũ Ieſum, vt ſicut accepiſtis à nobis quomodo oporteat vos incedere, & placere Deo, [a] magis excellatis.

2 Noſtis enim quæ mandata dederimus vobis per Dominum Ieſum.

3 [2] Nam hęc eſt voluntas Dei, *nempè* [b] ſanctificatio veſtra, *id eſt,* ‖ vt abſtineatis à ſcortatione:

4 [3] *Et* ſciat veſtrûm vnuſquiſque ſuum vas poſſidere cum ſanctificatione & honore:

5 [4] Non cũ morbo cupiditatis, ſicut Gentes quæ non nouerunt Deum.

6 ‖ [5] Nequis opprimat aut circunueniat in negotio fratrem ſuum: nam vltor eſt Dominus omniũ iſtorum, ſicut & antè diximus vobis, ac teſtificati ſumus.

7 ‖ Non enim vocauit nos Deus ad impuritatem, ſed ſanctificationem.

CAP. IIII. 1 Variæ exhortationes, quarum fundamentũ eſt, vt eorũ quę ex Apoſtolo audierunt ſint memores.

Rom.12.1, Ephes.5.27. 1.Cor.6.8. 1.Cor.1.2.

2 Summa eorum quæ ipſis tradiderat, hæc eſt, vt ſe totos Deo conſecrent. Damnat autē diſertè omnē libidinoſam fœditatē, vt pote quæ Dei volũtati prorſus repugnet. 3 Altera ratio Quod corpus ipſum polluat 4 Tertia, quòd honeſtate & puritate diſcernantur ſancti ab ijs qui Deum nō norunt. 5 Secundò, omnem violentam oppreſſionem & immodicam cupiditatem reprehendit: quorum ſcelerum vindicem fore Deum ſeueriſſimè demonſtrat, vt Dei propheta.

[a] *Ita conemini magis ac magis excellere, ac voſipſos quotidie ſuperare.* [b] *Vide Ioan. 17. 17.*

8 Proinde [c] qui *hæc* reijcit, non reijcit hominem, ſed Deum, qui etiam dedit nobis Spiritum ſuum ſanctum.

9 ‖ [6] Cæterùm, de fraterna charitate non neceſſe habetis vt ſcribam vobis: ipſi namque diuinitus docti eſtis vt diligatis alij alios.

10 Nā & facitis hoc erga cunctos fratres qui ſunt in tota Macedonia: obſecramus autē vos, fratres, vt magis excellatis:

11 [7] Et contendatis quieti eſſe, & res veſtras agere, [8] ac operari proprijs manibus veſtris, ſicut vobis denuntiauimus:

12 Vt vos geratis honeſtè erga extraneos, & nulla re vobis ſit opus.

13 [9] Nolim autem vos in ignorantia verſari, fratres, [10] quòd ad eos attinet [11] qui obdormierunt, vt ne doleatis, ſicut & cæteri qui ſpem non habent.

14 [12] Nam ſi credimus Ieſum mortuũ eſſe, & reſurrexiſſe, ita etiam Deus eos qui obdormierint [d] in Ieſu, [e] adducet cum eo.

15 [13] Hoc enim vobis dicimus [f] verbis Domini, fore vt [g] nos viui qui reliqui erimus in aduentu Domini, non præueniamus eos qui obdormierint.

16 ‖ Nam ipſe Dominus cum [h] hortationis clamore & voce Archangeli ac Dei tuba, deſcendet è cœlo: & qui mortui fuerint in Chriſto, reſurgēt primùm:

17 Deinde nos viui, qui reliqui erimus, [i] rapiemur ſimul cum eis in nubes, in occurſum Domini, in aëra: & ita ſemper cum Domino erimus.

18 Itaque conſolamini alij alios iſtis ſermonibus.

Ioh.13.34. & 15.12, 1.Ioh.1.8, & 4.21.

6 Tertiò, animum ad omne beneficentiæ genus promptum requirit: in qua etiam virtute hortatur vt magis ac magis proficiāt. 7 Ingenia inquieta, & rerum ad ſe nihil pertinētium curioſa damnat. 8 Otiũ & inertiam arguit: quo vitio qui laborant, ad turpia tandem coguntur, magno cum Eccleſiæ offendiculo.

1.Cor.15.51.

9 Tertia pars epiſtolæ, ſuperioribus exhortationibus, ad quas etiā poſteà reuertitur, inſerta, in qua de luctu mortuorũ & modo reſurrectionis, & futuro illo ſupremo die diſſerit. 10 Cauendum ne mortuos vltra modum lugeamus, i. vt ſolent qui eos arbitrantur periſſe. 11 Confirmatio, quia mors eſt tantùm corporis ſomnus (de fidelibus enim agit) tātiſperdum adueniat Dominus. 12 Ratio confirmationis, quia quum reſurrexerit caput reſurgēt & mēbra, idque Dei virtute. 13 Reſurrectionis futuræ hic modus erit, Mortuorũ corpora velut è ſomno expergeſient ad Dei tubæ clangorē. Deſcēdet ipſe Chriſtus de cœlis. Sancti (de his enim propriè agit) qui tunc viui deprehendētur, vnà cũ mortuis qui reſurrexerint rapientur in nubes in occurſum Domini, perpetuaque gloria cum eo fruentur.

[c] *Hæc mandata quæ dedi vobis.* [d] *Moriuntur in Chriſto, qui ad extremũ vſque vitæ ſpiritum perſeuerant in fide quâ ſunt Chriſto inſiti.* [e] *E ſepulchris euocatos, quantũ ad corpora, quibus animi rurſus erunt adiuncti.* [f] *In nomine Domini, & quaſi eo ipſo loquente.* [g] *De his rebus loquitur quaſi vnus ſit futurus ex eorum numero, quos Dominus adueniens ſit viuos deprehenſurus, quia nimirum incertum eſt illud tempus: ſingulos autem noſtrûm ita comparatos eſſe oportet, ac ſi ſingulis momentis Dominus venturus eſſet.* [h] *Columa* proprie *eſt hortamen quod apud nautas eſt ſolenne, quo vno veluti concentu remos adducant.* [i] *Regente & oculi momento.*

CAP. V.

1 Curioſam temporum aduentus Chriſti inquiſitionem damnans. 6 admonet vt aſsiduè ad eum excipiendum ſint parati. 11 Hinc deſcendit ad varias admonitiones.

1 POrrò [1] de temporibus & [a] opportunitatibus, fratres, non eſt opus vt vobis ſcribam.

2 Ipſi enim penitus ſcitis diem illū Domini, vt furem in nocte, ita venturum eſſe.

3 Quum enim dicent, Pax & tuta omnia: tunc repentinū eis imminet exitium, ſicuti dolor partus mulieri vterum ferenti: nec effugient.

4 [2] At vos, fratres, non eſtis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur, deprehendat.

5 Omnes vos filij lucis eſtis, ac filij diei: non ſumus noctis, neque tenebrarū.

6 Nempe igitur ne dormiamus vt reliqui, ſed vigilemus & ſobrij ſimus.

7 Nam qui dormiunt, noctu dormiūt: & qui inebriantur, noctu ſunt ebrij.

8 [3] At nos qui ſumus diei, ſobrij ſimus, ‖ induti thorace fidei & charitatis, & pro galea, ſpe ſalutis.

9 [4] Nam nō conſtituit nos Deus ad iram, ſed ad ſalutem obtinendā per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

10 [5] Qui mortuus eſt pro nobis: vt ſiue vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cū eo viuamus:

11 [6] Quapropter adhortamini alij alios, & ædificate ſinguli ſingulos, ſicut & facitis.

12 [7] Rogamus autem vos, fratres, vt [b] agnoſcatis eos qui laborant inter vos, & præſunt vobis [c] in Domino, & admonent vos:

13 Et quàm maximè charos ducatis, [d] propter opus ipſorum, [8] pacem colite inter vos mutuò.

14 [9] Precamur autē vos, fratres, monete [e] inordinatos, conſolamini qui puſillo animo ſunt, ſubleuate infirmos, patientes eſtote erga omnes.

15 ‖ [10] Videte nequis malū pro malo cuipiam reddat: ſed beneficentiam ſemper ſectamini, tum inter vos mutuò, tum erga omnes.

16 [11] Semper gaudete.

17 ‖ Indeſinenter orate.

18 In omnibus gratias agite, hæc enim eſt [f] voluntas Dei per Chriſtum Ieſum erga vos.

19 [12] Spiritum ne extinguite:

20 [g] Prophetias ne pro nihilo habete.

21 Omnia explorate: quod bonum fuerit retinete:

22 [13] Ab omni [h] ſpecie mali abſtinete.

23 Ipſe autem Deus pacis *autor* [i] ſanctificet vos totos: & integer veſter ſpiritus, & anima & corpus inculpatè in aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruentur.

24 ‖ [14] [k] Fidelis eſt qui vocauit vos, [l] qui etiam *id* efficiet.

25 [15] Fratres, orate pro nobis.

26 Salutate fratres omnes cum oſculo ſancto.

27 Adiuro vos per Dominum, vt recitetur hęc epiſtola omnibus ſanctis fratribus.

28 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit* vobiſcum. Amen.

Ad Theſſalonicenſes prior ſcripta fuit Athenis.

CAP. V.
1 Dies quē huic iudicio Deus deſtinauit, nobis eſt in compertus. Certum eſt autē hominibus nihil minus expectantibus ſuperuēturum.
Eſa.59.17, epheſ.6.17,
2 Rediens ad exhortationes, monet noſtrum officiū eſſe, qui Dei cognitione illuſtrati ſumus, non deliciari ſecure, vt voluptatibus ſopiti deprehendamur ex improuiſo: ſed è contrariò eſſe in Dominum intētos, nec pati vt ab huius mundi curis degrauemur. Illud enim conuenit noctis tenebris, iſtud verò luci.
3 Fide & & ſpe pugnandum eſt, nedum vt ſecurè ſit ſtertendum.
4 Addit nobis ſtimulos, certa victoriæ fiducia propoſita.
5 Mors Chriſti noſtrę victorię pignus. Ideò enim mortuus eſt, vt ipſius vitæ ſeu virtutis fiamus participes, etiam quandiu hic viuitur.
6 Non tantùm vigilandum nobis eſt, ſed etiā alij alios tenemur expergefacere & confirmare
7 Habenda magna ratio eorū qui Verbi miniſterio & Eccleſiæ gubernationi præfecti ſunt à Deo, & officio ſuo funguntur.

Prou.17.15, & 20.20, matth.5.44, rom.12.17, 1.pet.3.9, Eccle.18.22, luc.18.1.
8 Mutua cōcordia in primis colēda.
9 Habenda vniuſcuiuſque ratio, & ſecundum morbi ſpeciē remediū adhibeatur.
10 Charitas nullis iniurijs vinci debet.
11 Animus ſedatus ac tranquillus, aſſiduis precibus fouetur, dum in voluntatem Dei reſpicimus.
1.Cor.1.9.
12 Spiritus Dei ſcintillę in nobis accēſæ, iugi auditione Verbi Dei fouētur, ſed vera doctrina à falſa accuratè eſt diſtinguenda.
13 Generalis cōcluſio, vt in Chriſti aduentū intenti, & Dei Spiritu freti, mēte, & voluntate, & corpore, puritati ſtudeamus
14 Certa aduerſus omnes difficultates confirmatio, eſt, Dei tum beneuolentia tum potentia, quarum teſtimonium firmum in noſtri vocatione extat.
15 Reliqua pars epiſtolæ, quæ ſeſe & hanc epiſtolam grauiſſima cum obteſtatione illis cōmendat.

---

a Vide Act.1.7. b Agnoſcatis tales eſſe quales ſunt, dignos videlicet, quos in maximo pretio habeatis. c In ijs quæ ad cultum Dei ſpectant: Sic Eccleſiaſticum munus à ciuili adminiſtratione, & veros Paſtores à lupis diſtinguit.

d Ibi ergo ceſſat hac cauſa, ceſſet honor. e Qui ſtationem non ſeruant. f Res Deo accepta, & qua in primis delectatur.
g Verbi Dei interpretationem. h Quidquid vel vllam ſpeciem mali præ ſe fert, ab eo abſtinete. i A mundo ſeparatos ſibi conſecret ſuo ſpiritu, in Chriſto, in quo vno veram illam pacē conſequemini. k Semper idem & ſibi conſtans, quique verè præſtet quod prómiſit: eſt autem vocatio efficax, nihil aliud quàm rata voluntatis Dei declaratio, itaque firma eſt electorum ſalus.
l Qui vos perficiet.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONISENSES POSTERIOR.

CAP. I.

3 Laudat incremẽta Fidei, Charitatis, 4 & Tolerantiæ Theſſal. 6 Et Dei vltionem aduerſus piorum oppreſſores deſcribens, 10 Fideles docet recumbere in expectationem extremi indicij.

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Eccleſiæ Theſſalonicenſium, *quæ eſt* in Deo Patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

2 Gratia *ſit* vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

3 ‖ [1] Gratias agere debemus Deo ſemper de vobis, fratres, vt dignum eſt, quòd [a] vehemẽter augeſcat fides veſtra, & abundet mutua vniuſcuiuſque omniũ veſtrûm charitas:

4 Adeò vt noſipſi de vobis gloriemur apud Eccleſias Dei, *id eſt* de tolerãtia veſtra & fide in omnibus perſequutionibus veſtris & oppreſſionibus quas toleratis.

5 [2] *Quæ res* manifeſto eſt indicio iuſti ‖ iudicij Dei: vt digni cenſeamini regno Dei, pro quo etiam *iſta* patimini:

6 [3] Si quidem iuſtum eſt apud Deũ, viciſſim reddere ijs qui affligunt vos, afflictionem:

7 Vobis verò qui affligimini, relaxationem [4] nobiſcum, ‖ [5] quum patefiet Dominus Ieſus de cœlo cũ Angelis potentiæ ſuæ,

8 Cum flammeo incendio, infligens vltionem ijs [6] qui Deum non nouerunt, neque auſcultant Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti:

1.Theſſ.1.2.

1 Primâ pars epiſtolæ gratulatoria, quòd Dei gratia freti, fortiter omnes hoſtium inſultus ſuſtinuerint. in quo prætereà ipſos confirmat, oſtendens quibus præcipuè donis ſit pugnãdum, fide videlicet & charitate, quotidie augeſcentibus.

Iud 6.

1.Theſſ.4.16.

2 Fontem omnis veræ cõſolationis apperit, nempè quòd in afflictionibus quæ propter iuſtitiã nobis ab impijs inferuntur, quaſi in ſpeculo intueri nobis liceat iuſti illius futuri iudicij teſtimonium, ipſumq; adeò nobis iucũdiſſimum, hoſtibus autẽ acerbiſſimũ eius exitũ. 3 Probatio, Deus iuſtus eſt: ergo iniuſtos meritis pœnis afficiet, & ſuorum miſerias abolebit. 4 Obiter eos cõfirmat, hac etiam ratione quòd communem cũ eis conditionem & præſentis & futuri ſtatus habeat. 5 Magnificentiſſima ſecundi aduentus Chriſti deſcriptio, omnibus & piorum miſerijs & impiorum triumphis opponenda. 6 Nulla eſt ſaluifica Dei notitia extra Chriſti Euangelium.

a Quod quum anteà excreuerit, quotidie etiam ad illud incremẽtum aliquid accedat.

9 Qui pœnam pendent æterni exitij, *damnati* à præſente Domino, & potente ipſius gloria:

10 Quum venerit vt glorificetur in ſanctis ſuis, & admirandus fiat in fidelibus omnibus, [7] (quòd fides habita ſit teſtimonio noſtro apud vos) in die illo.

11 [8] Cuius etiam rei gratia precamur ſemper pro vobis, vt vos dignetur iſta [b] vocatione Deus noſter, & compleat [c] omnem *ſuæ* bonitatis gratuitam beneuolentiam, & [d] opus fidei potenter.

12 Vt glorificetur nomẽ Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis, & vos in eo, ex gratia Dei noſtri, & Domini Ieſu Chriſti.

7 Ex fide in prædicatum ab Apoſtolis Euangelium cenſebuntur filij Dei. 8 Propoſita meta ſupereſt vt eò perueniatur. Peruenitur autẽ certis cauſarũ gradibus, Primùm gratuita Dei beneuolentia, cuius vi ceteræ cauſæ inferiores agũt. Inde manat gratuita vocatio ad Chriſtum, & ex vocatione fides, quam tandem conſequitur & Chriſti in nobis, & noſtra in Chriſto glorificatio.

b Vocationem vocat non ipſam vocandi actionẽ, ſed illud ipſum ad quod vocati erant, nẽpè cœleſtis illius regni gloriam. c Quod tã olim ipſe ex gratuita & in vos propenſa bonitate decreuit. d Eſt ergo fides inſigne Dei opus in nobis, neque hic quicquam Apoſtolus concurrenti libero arbitrio reliquit, velut imaginantur Sophiſtæ.

CAP. II.

2 Negat venturũ Chriſti diem donec in apoſtaſiam prolapſus fuerit mundus, 3 & reuelatus fuerit Antichriſtus: 8 cuius interitum deſcribit, 15 inſertq; inde exhortationem ad conſtantiam.

1 ROgamus [1] autem vos, fratres, per aduentũ Domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtri in eum [a] aggregationem.

2 [2] Ne citò à mente, dimoueamini, neque turbemini neque [b] per ſpiritum, neque [c] per ſermonem, neque [d] per epiſtolam tanquam per nos *ſcriptam*, quaſi inſtet dies ille Chriſti.

CAP. II.

1 Secunda pars epiſtolæ, excellentem prophetiam cõtinens futuri Eccleſiæ ſtatus, ab ipſis Apoſtoli temporibus ad vltimum diem iudicij. 2 Cauendum à pſeudoprophetis in hoc præſertim argumento, quorum triplex ferè eſt dolus. Aut enim fictas reuelationes propheticas iactant: aut ſuas quaſdam coniecturas & rationes afferunt: aut ſuppoſititijs ſcriptis vtuntur.

a Cogitatio illius immenſa gloria, cuius cum Chriſto erimus participes, optimum nobis remedium aduerſus leuitatem & impatientiam, nempè ne vel mundi ſplendor nos alliciat, vel crucis horridus aſpectus terreat. b Per ſomnia & commenta, quibus prætexitur Spiritualis reuelationis nomen. c Viua voce, vel conſcriptis libris. d Scriptis vel ementitis, vel falſo expoſitis.

3 Nequis vos ſeducat vllo modo: [3] *non* enim *aduenient dies Chriſti* quin venerit defectio prius, & retectus fuerit [e] homo ille ſceleratus, filius, *inquam*, ille perditionis,

4 Seſe opponens & [f] efferens aduerſus quicquid dicitur Deus, aut numē: [4] adeò vt in templo Dei tanquam Deus ſedeat, præ ſe ferens ſe eſſe Deum.

5 [5] Annon meminiſtis me, quum adhuc eſſem apud vos, hoc dixiſſe vobis?

6 Nunc verò [g] quid obſtet noſtis, vt is ſuo tempore retegatur.

7 [6] Iam enim peragitur myſterium iniquitatis: [7] tantùm qui [h] nunc obſtat, *obſtabit* vſquedū è medio ſublatus fuerit:

8 [8] Et tunc retegetur [i] impius ille, quem Dominus || [k] conficiet [l] Spiritu oris ſui, & illuſtri aduentu ſuo abolebit.

9 [9] *Illum inquam*, cuius aduentus eſt ex efficacia Satanæ, cum omni potentia & ſignis ac prodigijs [m] mendacibus.

10 Et cum omni fraude iniuſtitiæ in ijs qui pereunt, pro eo quòd amorem veritatis non receperunt vt ſalui fierent.

11 Propterea igitur mittet illis Deus [n] efficaciam deceptionis vt credant mēdacio:

12 Vt damnētur omnes qui non crediderunt veritati, ſed [o] acquieuerunt in iniuſtitia.

13 [10] Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper de vobis, fratres dilecti à Domino, quod elegerit vos Deus ab initio ad ſalutem [p] per ſanctificationē Spiritus, & [q] fidem habitam veritati.

14 Quo vocauit vos [r] per Euangeliū noſtrum, ad obtinendam gloriam Domini noſtri Ieſu Chriſti.

15 [11] Nempe igitur, fratres, perſtate, & tenete traditam doctrinam quam edocti eſtis ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam noſtram.

16 Ipſe verò Dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus ac Pater noſter, qui dilexit nos, & dedit conſolationem æternam & ſpem bonam per gratiam,

17 Conſoletur veſtra corda, & ſtabiliat vos in omni ſermone & opere bono.

3 Ante aduentum Domini prædicit Apoſtolus erigendum thronū aliquē, gloriæ Chriſti ex diametro oppoſitū, in quo perditus ille ſedens, omnia quæ Dei ſūt ad ſe transferet, pleriſque à Deo ad ipſum deficientibus.

Eſa.11.4.

4 Antichriſtū (.i. quiſquis ſedem illā apoſtaticam occupabit) prædicit non regnaturū extra Eccleſiā, ſed in ipſius Eccleſiæ ſinu.

5 Hæc prophetia aſſiduè fuit Eccleſiæ veteri inculcata, ſed à poſteris neglecta.

6 Iā ipſius Apoſtoli tēporibus prima apoſtaticæ ſedis fundamenta iaciebantur, ſed ita vt homines fallerent. 7 Romano imperio ſublato apoſtaticam ſedem ſucceſſuram prædicit, illius videlicet arcem occupaturam, vt ipſi veteres Tertullianus, Chryſoſtomus & Hieronymus interpretantur. 8 Verbo Domini tandem illa impietas detegetur, & aduentu Chriſti penitus abolebitur. 9 Prædicit Satanam omnes ſuas vires, etiam addito omni falſorum miraculorum genere, in illa ſede ſtabilienda, explicaturum, idq; maximo cum ſucceſſu, ſic merente mundi, perfidia, ita tamen vt ſoli increduli ſint illius fraude perituri. 10 Electi à malis iſtis omnibus tuti perſtabunt. Electio autē ex iſtis teſtimonijs intelligitur: ex ſanctificatione colligitur fides: fides ex eo quòd aſſentimur veritati: veritas ex vocatione per Euangelij prædicationem. vnde demùm ad certam ſpē glorificationis aſcenditur.

11 Cōcluſio, Supereſt igitur vt in doctrina & voce & ſcriptis Apoſtolorū tradita, gratuita Dei beneuolentia nos per ſpē inuictā conſolante, & vita noſtra omni ſanctè inſtituta, perſeueremus.

---

e De vno loquēs, corpus Eccleſiaſticæ tyrānidis notat. *f Omnes norunt quis ſit ille qui ſe dicit poſſe pro arbitrio cœlum reſerare & aperire: qui in Monarchas ſumpſit imperium, ad cuius pedes prouoluuntur Monarchæ, illum Antichriſtum velut Deum adorantes.* *g Quid eū remoretur ac retineat.* *h Qui nunc obtinet, ſiue rerum potitur, Romana ſcilicet Monarchia.* *i Ad verb. exlex, id eſt, qui legem Dei prorſus conculcabit.* *k Ad nihilum rediget.* *l Verbo ſuo, veri enim verbi miniſtri ſunt inſtar oris, per quod efflat Dominus potens illud & æternum verbum, quo tanquam ferrea virga hoſtes conteret.* *m Partim falſis, partim mendacijs ſtabiliendi cauſa editis.* *n Vim quandam in illis decipiendis efficaciſſimam.* *o Ita mendacium approbauerunt, vt etiā in eo ſibi placuerint, qui ſummus eſt veſaniæ gradus.*

p Vt vos ſanctificaret. *q Fide qua non mendacium, ſed veritatē Dei (id eſt Euangeliū) amplectatur.* *r Noſtra prædicatione.*

CAP. III.

1 Monet vt pijs precibus Euangelij prædicationem
promoueant, 6 & ſe ſubducant ab ijs qui otio
11 & curioſitate turbant ordinem publicum:
14 quos etiam à cōmuni fidelium cœtu excludit.

1 QVod || [1] ſupereſt, precamini fratres, pro nobis, vt ſermo Domini currat, & glorificetur ſicut & apud vos:

2 Et vt eripiamur à [a] proteruis ac ſceleratis hominibus. [2] non enim omniū eſt fides.

3 Sed fidelis eſt Dominus, qui ſtabiliet vos & tuebitur [b] à malo.

4 [3] Confidimus autem per Dominū de vobis, vos, quæ denuntiamus vobis, & facere & facturos eſſe.

5 [4] Porrò Dominus dirigat veſtra corda ad Dei charitatem, & Chriſti expectationem.

6 [5] Denuntiamus autem vobis, fratres, per nomē Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt ſubducatis vos ab omni fratre qui inordinatè ſe gerit, & non ex tradita doctrina quam accepit à nobis.

7 [6] Nam ipſi ſcitis || quomodo opor-

CAP. III. *Epheſ.6.19, coloſſ.4.3.*

1 Iam pro ſuo more varias admonitiones ſubijcit: quarū prima eſt vt pro Euangelij propagatione & fidorum eius miniſtrorū ſalute, preces ab Eccleſijs concipiantur.

1.Cor.11.1.

2 Mirū non eſt tam multis exoſum eſſe Euangelium, quū fides ſit rarum Dei donum Eccleſia tamen multitudine malorum nunquam peſſundabitur quoniam nititur Dei fidelitate. 3 Secunda admonitio, vt Apoſtolicam doctrinam provitæ regula perpetuò ſequantur. 4 Tertio loco duo inculcat, quæ ex ſola Dei gratia nobis donantur, charitatem videlicet, & animum in aduentum Chriſti intentum. 5 Quarto loco, otioſos & ignauos negat in Eccleſia eſſe nutriendos, imò ne ferendos quidem. 6 Ne durius cum eis agere videatur, ſeipſum pro exemplo proponit, qui præterquam quòd euangelizabat, ſuis etiam manibus operabatur, cui tamen labori ſe ſimpliciter obſtrictum fuiſſe negat.

---

a Qui ſui officij nullam curam habent. *b A Satanæ inſidijs, poteſt etiam malum neutro genere ſumi.*

teat nos imitari: || quoniam non inordinatè nos geſſimus inter vos:

8 Neque gratis panem edimus *acceptum* à quoquam: ſed cum labore & ærumna nocte dieq; operantes, ne quem veſtrûm grauaremus.

9 Non quòd nobis *id* non liceat, ſed vt noſmetipſos pro exemplari exhibeamus vobis ad nos imitandos.

10 Etenim quum eſſemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quòd ſiquis nolit operari, [c] etiam non edito.

11 Audimus quoſdam verſari inter vos [7] inordinatè, nihil operis facientes, [8] ſed curioſè agentes.

12 [9] Iijs autē qui ſunt iſtiuſmodi, denuntiamus & eos obſecramus per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, vt cum quiete operantes, ſuo pane veſcantur.

13 [10] Vos autem fratres, ne ſegneſcite in benefaciendo.

14 [11] Quòd ſiquis non auſcultat noſtro per epiſtolam ſermoni, hunc notate: [12] & ne commercium habete cum eo, [13] vt eum pudeat.

15 [14] Neque vt inimicum ducite, ſed admonete vt fratrem.

16 [15] Ipſe autem Dominus pacis *autor* ſemper det vobis pacē omni modo. Dominus ſit cum omnibus vobis.

17 [16] Salutatio, mea manu Pauli, quod eſt ſignū in omni epiſtola: ita ſcribo

18 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit* cum omnibus vobis. Amen.

Ad Theſſalonicenſes poſterior miſſa fuit Athenis.

1.Theſſ. 4.11.

7 Quantum ſit vitium otij declarat ex eo quòd nemo ſit quē Dominus fruſtra condiderit, atq; adeò quem in certa veluti ſtatione nō collocarit: ex quo conſequitur ab otioſis perturbari ordinem à Deo poſitū, quod quidē eſt maximū ſcelus. 8 Taxat vitium cum ſuperiore coniunctum, vnde infinita mala conſequuntur: nempe quod nulli curioſius inueſtigant aliena quàm qui ſua nihil curant. 9 Præcipit Dominus, & precantur Apoſtoli per Chriſti nomen, primùm, vt nemo ſit otioſus, deinde vt quiſque tranquillè curet munus ſibi à Domino impoſitum.

c *Vbi igitur Monachorum & ſacrificorum otioſi ventres? Monachus (inquit Socrates Tripartitæ hiſtoriæ lib. 8.) qui manibus non laborat, ſimilis eſt prædoni.*

10 Cauendum ne quorundam indignitas nos reddat ad beneficentiā frigidiores. 11 Excommunicatio, peruicaciæ pœna. 12 Familiaritas cū excōmunicatis vitanda. 13 Finis excommunicationis eſt, nō exitium, ſed ſalus peccatoris, vt pudore ſaltem victus reſipiſcat. 14 Sic vitāda fratrū excōmunicatorum familiaritas, vt eorū in viā reuocandorū occaſiones omnes ſedulò quærantur. 15 Preces ſunt omnium exhortationum ſigilla. 16 Subſcripſit ſuis literis ſua manu Apoſtolus, ne falſæ pro veris ſupponerentur.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM PRIOR.

CAP. I.

Abſolutum verum poſteris exemplar proponens, cum præcipua eius functio ſit in docendo, 4 monet vt reiectis vanis quæſtionibus ea tradat, 5 quæ charitatem & fidem ſpirent. 12 Ac ne contempta ſit ſua authoritas, 14 qualis factus ſit per Dei gratiam honorificè prædicat.

1 [1] PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti ex ordinatione Dei ſeruatoris noſtri, & Domini Ieſu Chriſti, ſpe noſtræ,

2 Timotheo germano filio in fide. Gratia *ſit tibi*, [a] miſericordia & pax à Deo Patre noſtro, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

3 [2] Quemadmodum te ſum precatus vt permaneres Epheſi, quum proficiſcerer in Macedoniam, *permaneto*, vt denunties quibuſdam ne diuerſam doctrinam doceant.

4 [3] Nec attēdant fabulis & [b] genealogijs infinitis, quæ potius quæſtiones præbent quàm ædificationem Dei quæ eſt per fidem.

5 || [4] Porrò finis [c] mādati eſt [d] charitas

CAP. I.

1 Initio et ſuā tum Timothei gratuitam vocationem aſſerit, vt hæc ex illa confirmetur: ſimulque doctrinæ Apoſtolicæ ſummā explicat, miſericordiam Dei videlicet in Chriſto Ieſu per fidem apprehenſo, cuius exitus adhuc ſperatur.

Infra, 4.7, & 6.4, tit. 3.4

2 Tota hæc epiſtola in admonitionibus conſiſtit, quibus omnia fidi paſtoris officia graphicè prorſus deſcribūtur. Prima autē admonitio eſt, nequid vel in Apoſtolica ipſa doctrina, vel in eius docendi ratione, nouetur. 3 Corrumpitur doctrina non tātùm falſis dogmatibus, ſed etiam inanibus & curioſis ſpeculationibus: quarum videlicet explicatio fidem noſtram nihil iuuet. 4 Secunda admonitio, cum ipſa doctrina coniungendū eſſe legitimum ipſius vſum. Is autem eſt in charitate pura & conſcientia bona, & germana fide poſitus.

a *Miſericordia à gratia diſtinguitur, vt effectus à cauſa. Gratia enim illa eſt gratuita beneuolentia qua nos in Chriſto elegit, miſericordia, id eſt, gratuita iuſtificatio ſequitur.*

b *Speciem vnam variarum quæſtionum attingit.* c *Legis.* d *Nec extra conſcientiam bonam charitas, nec extra fidem conſcientia bona, nec fides extra Dei verbum.*

ex puro corde, & conſcientia bona, & fide non ſimulata.

6 [5] A quibus quum quidam vt à ſcopo aberrarint, deflexerūt ad vaniloquētiam:

7 [6] Quum velint eſſe Legis doctores, nec intelligant quæ loquuntur, neq; de quibus aſſeuerant.

8 [7] Scimus autem bonam eſſe Legem, ſiquis ea legitimè vtatur.

9 [8] *Nempè* ſciens Legem [e] iuſto poſitam non eſſe, ſed Legis contemptoribus, [f] & ij qui ſubijci neſciunt, impijs & [g] peccatoribus, nefarijs & profanis, patricidis & matricidis, homicidis,

10 Scortatoribus, maſculorum concubitoribus, plagiarijs, & mendacibus, periuris, & ſiquid aliud eſt quod ſanę doctrinæ ſit oppoſitum:

11 [9] *Quæ eſt* ſecundum glorioſum Euangelium beati Dei, [10] quod concreditum eſt mihi.

12 [11] Gratiam igitur ei habeo qui me [h] robuſtum effecit, *id eſt* Chriſto Ieſu Domino noſtro: quòd me fidelem duxerit, vt qui *me* in miniſterio conſtituerit:

13 Qui prius erā [i] blaſphemus & perſequutor & iniurioſus: ſed mei miſertus eſt. nam ignorans id faciebam fidei expers.

14 Superabundauit autem gratia Domini noſtri [12] cum fide & dilectione in Chriſto Ieſu.

15 [13] [k] Fidus *eſt hic* ſermo, & modis omnibus dignus quē amplectamur, || Chriſtum Ieſum veniſſe in mundum vt peccatores ſeruaret, quorū primus ſum ego.

16 Verùm ideò miſertus eſt mei, vt in me primo oſtenderet Ieſus Chriſtus omnem clementiam, vt eſſem exemplo credituris ipſi in vitam æternam:

17 [14] Regi autem æterno, immortali, inuiſibili, [l] ſoli ſapienti Deo honor *ſit* & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

18 [15] Hoc mandatum commendo tibi, fili Timothee, *nempè* vt ſecūdum prægreſſas de te prophetias, militės [m] per eas bonam illam militiam:

19 Retinens [n] fidem & bonam conſcientiam: [16] qua repulſa, nōnulli fidei naufragium fecerunt.

20 Ex quibus Hymenæus & Alexander: || [17] quos [o] tradidi Satanæ, vt [p] diſcāt non blaſphemare.

CAP. II.

1 In precibus publicis vult omnes commendari Deo. 4, 5 idque duplici ratione. 8 Inde omnes cuiuſcunq. loci ſint, ad orationem inuitat: 9 & quo veſtitu, 11 quaque modeſtia mulieres in ſacro cœtu ſe gerere debeant, diſſerit.

1 [1] ADhortor igitur ante omnia vt fiāt deprecationes, preces, poſtulationes, gratiarum actiones pro quibuſuis hominibus:

2 Pro regibus & quibuſuis in eminentia conſtitutis: [a] vt tranquillam ac quietā vitā degamus cum omni pietate & [a] honeſtate.

3 [3] Nam hoc bonum eſt & acceptū

5 Quod in genere de vanis & curioſis cōtrouerſijs dixerat, applicat ijs qui Legis zelum prætexentes, in externis immorabātur, nullum de nugis quibuſdam poſtea garriendi finem facientes.
6 Nulli indoctiores & impudētiores in ſanctitatis nomine vſurpando quàm ſophiſtæ matæologi.
7 Occupatio, ſe non damnare Legem, ſed legitimū eius vſum requirere.
Mat.9.3, mar.2.17.
8 Is demùm effugit Legis maledictionem ac proinde illam non horret, qui fugiens quæ Lex dānat, eius obſeruationi ex animo ſtudet: non autem qui de externis & curioſis quibuſdam garrit. 9 Matæologiæ opponit non tantùm Legem, ſed etiam Euangelium, vtpote quod minimè damnet, imò maximè commendat ſanam doctrinam præceptis Dei comprehenſam ac proinde glorioſum & beati Dei Euangelium vocat, cuius virtutem iſti garruli ignorabant. 10 Ratio cur nec aliter nec aliud docendū ſit in Eccleſia quàm ipſe docuerit, quoniam nullum ſit aliud Euangelium, quàm quod Deus ipſi commiſit. 11 Aſſerit neceſſariò ſuum Apoſtolatum aduerſus quoſdam ſuperiorem ipſius vitam calumniātes, ſeipſum ad inferos vſque deijciens, vt Chriſti miſericordiam attollat, qua omnia illa ſuperiora aboleuerit. 12 Hāc mutationem probat ab effectis, quòd qui profanus erat, factus ſit fidelis, & qui Chriſtū furioſiſſimè perſequebatur, iam ipſius amore ardeat. 13 Retorquet calumniam aduerſariorum in ipſorum caput, docens hoc ſingulare bonitatis Dei exemplum, cedere totius Eccleſiæ commodo.

[e] Is demum talis eſt quem Dominus vera doctrina, & Spiritu ſancto imbuit. [f] Ad verb. exlegibus. [g] Veluti aliquam peccandi artem exercentibus. [h] Qui vires mihi indidit, non ſolum quum ne voluntas quidem adeſſet, ſed etiam quum in contrariam partem totus ferebar. [i] Hæc ſunt opera præparatoria, quibus ſeſe effert Paulus. [k] Dignus cui fides adhibeatur.

14 Erumpit in exclamationem præ animi ardore, quòd nō poſsit in amplificanda Dei gratia ſibijpſis ſatisfacere.
1.Cor.5.5.
15 Concluſio vtriuſque paternæ ſuperioris admonitionis, nēpè vt fortiter aduerſus omnia impedimēta decertet Timotheus, præeuntibus multorum prophetijs ad miniſterium vocatus, & doctrinam acceptam & bonam conſcientiam tueretur. 16 Rectam conſcientiam qui non ſeruant paulatim amittunt etiam intelligentiæ donum: quod duplici eoque triſtiſſimo exemplo probat. 17 Non ferendi apoſtatæ in Eccleſia, imò etiam excommunicandi.

[l] Vide Iohan. 17.3. [m] Illis fretus. [n] Sanam doctrinam [o] Ex Eccleſia eiecto Satanæ mācipaui. [p] Vt ſuo malo diſcant quid ſit blaſphemare.

CAP. II.
1 Vbi abſoluit quę ad doctrinam ſpectāt, iam ſecūdo loco de altera miniſterij Verbi parte (id eſt de publicis precibus) diſſerit. Ac primò quidem quæſtionem explicans pro quibus precandum ſit, docet pro quibuſuis precādum, ac præſertim pro quibuſuis magiſtratibus, quòd alioqui extra controuerſiam non erat, quum reges, imò etiam plerique magiſtratus eo tempore hoſtes eſſent Eccleſiæ. 2 Argumentum à fine ſumptum, Quoniam nimirum ideò conſtituti ſint magiſtratus, vt & pietas & honeſtas cum pace inter homines vigeant, ac proinde illos in primis oporteat Deo commēdare, vt poſſint tā neceſſario munere fideliter defungi. 3 Aliud argumētū, Cur pro quibuſuis, ſublato gētis, ſexus, ætatis, ordinis diſcrimine, ſit in Eccleſia precandū, quoniā videlicet Dominus quoſuis, interdū etiā ab Euāgelio alieniſſimos vocādo, ſic Eccleſiā ſuam velit colligi, ac proinde preces pro quibuſuis haberi.

[a] Complectitur hoc nomen omne officij genus, quod vigere in hominum commercijs debet.

coram ſeruatore noſtro Deo,

4 Qui quoſuis homines vult ſeruari, & ad agnitionem veritatis venire.

5 [4] Vnus enim Deus, vnus etiam Mediator Dei & hominũ, [b] homo Chriſtus Ieſus:

6 Qui ſemetipſum dedit redemptionis pretium pro quibuſuis, [5] *Chriſtus inquam*, teſtimonium illud ſuis temporibus *deſtinatum*.

7 ‖ Cuius conſtitutus ſum ego præco & Apoſtolus (veritatem dico per Chriſtum, [c] non mentior) doctor, *inquam*, Gentium, [d] cum fide ac veritate.

8 [6] Velim igitur viros precari in quouis loco, puras manus [e] attollentes abſque [f] ira & [g] diſceptatione.

9 ‖ [7] Itidem & mulieres amictu honeſto, cum verecundia & modeſtia ornare ſeſe, non cincinnis, vel auro, vel margaritis, vel pretioſo veſtitu:

10 Sed (quod decet mulieres pietatem ſpondentes) operibus bonis.

11 Mulier cum ſilentio diſcito cum omni ſubiectione.

12 ‖ Mulieri enim docere non permitto, [8] neque autoritatem vſurpare in virum, ſed eſſe in ſilentio.

13 ‖ [9] Adam enim prior formatus eſt, deinde Eua.

14 [10] Et Adam [h] non fuit ſeductus: ‖ ſed mulier ſeducta, cauſa tranſgreſſionis fuit.

1.Tim.1.11.
2.Pet.3.1.

4 Non videretur vulgus quorumuis hominũ Deus, niſi in quibuſuis ſeruandis bonitatem ſuam oſtenderet: nec minus videretur Dei & quorumuis hominum Mediator Chriſtus, humana cum quibuſuis hominibus communi natura aſſumpta, niſi pro quibuſuis ſatisfeciſſet, & pro quibuſuis intercederet.

1.Cor.14.34.
Gen.1.27.
Gen.3.6.

5 Confirmatio, Quoniam ipſis etiam gentibus nunc patefactum eſt ſalutis arcanum, ipſo Apoſtolo ad hoc munus propriè deſignato, quo quidem fideliter & ſincerè fungatur. 6 De perſonis diſſeruit, pro quibus concipiendæ ſint preces: nunc verò etiam locorum diſcrimen ſublatum docet. Olim enim vna gens vno tantùm certo loco ad publicum cultum conueniebat: nunc verò vbiuis (ritè tamen & ordine) Eccleſiæ coguntur, & ad Deum publicè communibus precibus colendum conuenitur, nec de gente, aut corporis purificatione, aut loco, ſed de animo ab omni offenſione puro, & certa fiducia pleno, laborandum eſt. 7 Tertio loco ſtatuit vt mulieres honeſto & ab omni luxu alieno habitu, modeſtè & in ſilentio in publicis cœtibus diſcant, 8 Primum argumentum, cur mulieribus in Eccleſia non liceat docere, quoniam hoc modo ſupra viros collocarentur, quorum videlicet eſſent magiſtræ, quod repugnat Dei ordinationi. 9 Hanc Dei ordinationem qua viro ſubeſt mulier, primùm probat ex eo quòd Deus mulierem poſteriorem creauit viri cauſa. 10 Deinde, quia poſt peccatum hæc pœna inflicta eſt mulieri, per quam vir deceptus eſt.

b *Homo ſcilicet, factus.* c *Hebraicus pleonaſmus magis confirmans.* d *Fidelis & ſincerus: fidei autem nomine ſanam doctrinam, veritatis, ſinceram functionem intelligit.* e *Manuum ſublationem pro inuocatione poſuit, id eſt, ſignum pro reipſa.* f *Illis offenſionibus animi, quæ prohibent quominus bona conſcientia Deum poſſimus inuocare.* g *Dubitatione, quæ fidei repugnat, Iaco.1.6.* h *Adam fuit ſeductus, ſed vxoris opera, ideoq́ meritò hac quoque ratione debet eſſe viro ſubiecta.*

15 [11] Seruabitur tamen liberos gignendo, ſi manſerit in fide ac charitate, & ſanctificatione cum modeſtia.

11 Obiter inſerit conſolationem, non impedire hanc ſubiectionem, quominus & ipſæ mulieres perinde vt viri ſeruentur, ſi ſeſe in coniugalibus illis oneribus cum fide & charitate ſanctas & modeſtas præbuerint.

CAP. III.

2 Epiſcopos, 8 & Diaconos Chriſtianos depingit, cum eorum vxoribus, 12 liberis & familia, 15 Et Eccleſiam domum Dei nominat.

1 [1] Fidus *eſt hic* ſermo, [2] Siquis Epiſcopatum [a] appetit, præclarum opus deſiderat.

2 ‖ Oportet igitur Epiſcopum irreprehenſum eſſe, [b] vnius vxoris virum, vigilantem, ſobrium, compoſitum, hoſpitalem, aptum ad docendum:

3 Non [c] vinoſum, non percuſſorem, non turpiter lucri cupidum: ſed moderatum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia:

4 *Qui* ſuæ domui bene præſit, qui liberos contineat in ſubiectione cum omni honeſtate?

5 (Nam ſiquis propriæ domui præeſſe neſcit, quomodo Eccleſiam Dei curabit?)

6 Non nouitium: ne inflatus, [d] in criminationem incidat diaboli.

7 Oportet autem eum etiam bonum habere teſtimonium ab extraneis: ne in probrum incidat & laqueum diaboli.

8 [3] [e] Diaconos itidem honeſtos, nõ bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos:

9 Tenentes [f] myſterium fidei ‖ cum pura conſcientia.

10 Atque hi etiam probentur prius, deinde miniſtrẽt, ſi ſint inculpati.

11 [4] Vxores itidem honeſtas, non ca-

Cap.III.
Tit.1.6.

1 Abſoluta tractatione tum de doctrina & docendi ratione, tum de publicis precibus, tertiò nunc loco ad perſonas ipſas accedit, agens primum de Paſtoribus, deinde de Diaconis: vtriuſque præfatione, vt certos eſſe hos Canonas norit Eccleſia.

Supra, 1.19.

2 Epiſcopatus, ſiue miniſterium Verbi, non eſt otioſa dignitas, ſed opus, & quidem præclarum: ac proinde multis virtutibus & domi & foris Epiſcopum ornatum eſſe oportet. Itaque & doctrinæ, & facultatum ſiue donorum, & vitæ examen, præeat futuræ electioni neceſſe eſt. 3 Diaconos quoque prius probari oportet, vt de eorum honeſtate, veritate, ſobrietate animo ab omni auaritia, alieno, eruditione in fidei doctrina, bona denique conſcientia & integritate conſtet. 4 Inquirendum etiam in Paſtorum & Diaconorum vxores.

a *De ambitu non loquitur, quo vix quicquam magis horrendum eſt in Eccleſia, ſed in genere de animo & ſtudio ad Dei Eccleſiam iuuandam comparato, quando & vbicunque Domino viſum fuerit.* b *Ergo qui coniugatos, quia coniugati ſunt ab Epiſcopatu excludit, Antichriſtus eſt.* c *Vino quaſi aſſidentem.* d *Ne ex eo ipſo quòd in eum gradum euectus eſt, occaſionem arripiat ſuperbiæ, quæ ipſum euertat, atq́ ita in eandem condemnationem ruat atque ipſe Diabolus.* e *Hi ſunt qui pauperum curam habebant.* f *Euangelicam doctrinam, quæ verè eſt myſterium: caro enim & ſanguis eam non reuelant.*

lumnioſas, ſobrias, fidas in omnibus.

12 [5] Diaconi ſint vnius vxoris mariti, qui liberis rectè pręſint, & proprijs domibus.

13 Nam qui bene miniſtrauerint, [g] gradum ſibi bonum acquirunt, & [h] multam libertatē per fidem quæ *eſt* in Chriſto Ieſu.

14 [6] Hæc tibi ſcribo, ſperans fore vt celerius ad te veniam:

15 Quòd ſi tardiùs venero, vt noris quomodo oporteat [7] in domo Dei verſari, quæ eſt Eccleſia Dei viui, [i] columna & ſtabilimentum veritatis.

16 [8] Et ſine controuerſia magnum eſt pietatis myſterium: Deus conſpicuus factus eſt in carne, [k] iuſtificatus eſt in Spiritu, conſpectus eſt ab Angelis, prædicatus eſt Gentibus, fides illi habita eſt in mundo, ſurſum receptus eſt in gloriam.

5 Polygami (id eſt plures ſimul vxores habentes) ſicut ad epiſcopatum ita ne ad diaconiam quidem vocandi.

6 Peculiaria multa ſubiecturus ad quotidianum Paſtoris munus ſpectantia, præfatur de ſuo ad eum aduentu, vt eo magis ſolicitus ſit Timotheus, ne quum aduenerit, negligentiæ coargui poſſit. 7 Paſtori aſſiduò cogitandum eſt ſe in domo Dei viui verſari, in qua conſeruatur veritatis theſaurus. 8 Hac veritate cuius cuſtos & conſeruatrix eſt inter homines Eccleſia, miniſterio Verbi propterea ibi conſtituto, nihil auguſtius eſſe poteſt. Docet enim res omnium maximas, nēpe Deum in Chriſti perſona, aſſumpta noſtra natura, factum eſſe viſibilem, cuius tamen in tanta infirmitate maieſtas infinitis modis eluxit, adeò vt ipſos Angelos rei tantæ conſpectus perculerit: qui denique Gentibus prædicatus, ab eis receptus eſt, & nunc ſurſum in ſummum gloriæ gradum euectus.

g Decus ac dignitatem. h Fiduciam intrepidam. i Hominum, nimirùm reſpectu: innititur etenim Eccleſia angulari illi lapidi Chriſto, ſed ea eſt veritatis conſeruatrix, non mater. k In illa infirma carne Chriſti, ita vis Diuinitatis ſeſe exeruit, vt Chriſtum quantumuis hominem infirmum, palàm fuerit eſſe Deum.

CAP. IIII.

1 Falſas doctrinas, 3 tam de coniugij & ciborum diſcrimine, 7 quàm profanas damnat: 8 commendat autem pietatis ſtudium, 13 & aſſiduam Scripturæ lectionem.

1 [1] SPiritus autem diſertè dicit fore vt poſterioribus temporibus deſciſcant quidam à [a] fide, ſpiritibus deceptoribus attendentes ac doctrinis dæmoniorum,

2 [2] Per [b] hypocriſin falſiloquorum, quorum [c] conſcientia cauterio reſecta eſt,

CAP.IIII. 1 Opponit veræ illi doctrinæ falſa dogmata quę omninò futurum prædicit vt à quibuſdam apoſtatis ſuggeſtione diaboli introducantur & ita quidem vt minimè deſint qui illis aſſentiantur. 2 Hæretici quantumcunque ſimulent ſanctimoniam, nulla conſcientia præditi ſunt.

a A vera Dei doctrina. b Sunt enim velut hiſtrionicam quādam artem factitaturi, ne quis exiſtimet fore vt in aliquo angulo deliteſcant, aut pudoris ſpeciem retineant. c Quorum ita obduruit conſcientia, vt callum obduxerit, deinde cancrum illam inuaſiſſe, poſtremò iam eſſe cauterio amputatam.

3 [3] Prohibentium contrahere matrimonium, *iubentium* abſtinere à cibis [4] quos Deus creauit [5] ad participandum [6] cum gratiarum actione, fidelibus, & ijs qui cognouerunt veritatem.

4 [7] Nam quicquid creauit Deus, bonum *eſt* nec quicquam reijciendum *eſt*, ſi cum gratiarum actione ſumatur:

5 [8] [d] Sanctificatur enim [e] per verbum Dei, & preces.

6 [9] Hæc ſi ſubieceris fratribus, bonus erit miniſter Ieſu Chriſti, innutritus in ſermonibus fidei, bonæque doctrinæ, quam [f] aſſectatus es.

7 [10] Cæterùm profanas & aniles fabulas reijce: [11] ſed exerce teipſum ad [g] pietatem.

8 [12] Nam corporalis exercitatio paululum habet vtilitatis: at pietas ad omnia vtilis eſt, vt quæ promiſſionem habeat vitæ præſentis ac futuræ.

9 [13] Fidus *eſt* hic ſermo, & dignus qui omnibus modis recipiatur.

10 Nam idcirco etiam fatigamur, & probris afficimur quòd ſperemus in Deo viuo, qui eſt conſeruator omnium hominum, maximè *verò* fidelium.

11 Hæc denuntia & doce.

3 Duas falſæ iſtius doctrinæ ſpecies exprimit, nempe cælibatus legē, & delectum ciborum. 4 Eiuſmodi doctrinas probat ſe meritò vocaſſe dæmoniacas, primùm quòd earum doctores de rebus alienis decernant. An enim ipſi cibos crearunt? 5 Secundò, quòd finem cuius cauſa creati ſunt à Deo omnes cibi, nempe vt ijs frueremur, ſuis placitis euertant. 6 Tertiò, quòd Deum hoc modo ſuo honore ſpolient, qui in illorum vſu velit celebrari. Simul autem declarat Apoſtolus, ſobriè & cum bona conſcientia vtendum illa Dei liberalitate. 7 Canonem Apoſtolicum de tollendo ciborum delectu falſæ illi doctrinæ opponit. 8 Is demùm bonis Dei donis legitimè vtitur, qui illorum largitorem ex ipſius verbo agnoſcit & inuocat. 9 Concluſio cū exhortatione, vt Timotheus iſta ſedulò, velut ab Apoſtolo penè cum lacte hauſta, Eccleſijs proponat. 10 Iterum ſanam doctrinam opponit non modò falſę illi & apoſtaticę doctrinæ, ſed etiam vanis omnibus & curioſis argutijs. 11 Nō tantum ſana doctrina, ſed etiam pia & religioſa vita miniſtro Verbi opus eſt. 12 Pietas in ſpirituali cultu poſita eſt, non in externæ vitæ auſteritate, quæ etſi rectè vſurpata aliquem vſum habet, tamen nullo modo cum pietate eſt conferenda. Prodeſt enim illa per accidens, iſta verò promiſſionem habet præſentis & futuræ vitæ. 13 Digreſſio, in qua oſtendit eos qui pietati ſtudent, etiamſi ærumnis & probris vexentur, idcirco tamen non eſſe miſeros vt cæteros homines, quum ob eandem cauſam minimè affligantur propter quam cæteri, & longè diſpar ſit ipſorum exitus. Quomodo enim ſuos Dominus deſereret, qui ſuos etiam hoſtes ſua beneficentia dignatur? quam doctrinam monet ſedulò eſſe inculcandam.

d Purum & ſanctum fit noſtri reſpectu, vt eo vti poſsimus bona conſcientia, tanquam de manu Domini. e Agnoſcimus Deum creatorem eſſe earum creaturarum quibus vtimur, & largitorem. Secundò, nos ex ijs eſſe qui Chriſti beneficio ius illud in reliqua animantia deperditum Adami culpa, recuperauimus. Tertiò, precibus petimus vt nobis concedat Dominus dapibus ab ipſius manu acceptis bona conſcientia frui. Quartò, gratiarum actione & repetitis precibus conuiuia claudimus: Ita nobis ſanctificantur cibi. f A cuius latere nunquam diſceſsiſti. g Verum cultum.

12 14

12 [14] Nemo tuam iuuentutem deſpiciat, ſed eſto exemplar fidelium in ſermone, in conuerſatione, in charitate, in ſpiritu, in fide, in puritate.

13 [15] Interim dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

14 Ne negligito donum quod in te eſt, quod datum eſt tibi ad prophetandum, cum impoſitione manuum [h] preſbyterij.

15 Hæc exerce, in his eſto: vt tuus profectus manifeſtus ſit inter omnes.

16 Attende tibi ipſi & doctrinæ: perſiſte in iſtis. id enim ſi feceris, & teipſum [i] ſeruabis & eos qui te audierint.

14 Iam ad exhortationem illam redit, oſtendens quæ ſint verè Paſtoris virtutes, quibus etiamſi deſit ætas, reuerentiam ſibi conciliet, nempe & oratio & vita, charitatis, zeli, fidei, & puritatis teſtes: litui verò, infularum, annuli, pallij, & puerilium huiuſmodi ineptiarum nulla vſquam mẽtio. 15 Paſtoris priuatum exercitium eſt, aſſidua Scripturæ lectio, ex qua hauriat exhortationis & doctrinæ materiam, & ſibi & alijs ſaluificæ.

[h] *Ordinis Preſbyterorum.*

[i] *Fides eſt ex auditu, auditus ex prædicatione: Itaque ſic dicuntur ſeſe & alios ſeruare Miniſtri Verbi, in quibus Dominus poſuit ſermonem reconciliationis.*

CAP. V.

1 Poſtquam modum monendi ſingulos præſcripſit, 3 de viduis agit, quæ tunc in Eccleſiæ miniſterium cooptabantur. 17 Inde ad presbyteros trãſit, 23 & quadam corporis valetudini ſeruientia admiſcet.

1 [1] SEniorem ne increpato, ſed hortare vt patrem: iuniores, vt fratres.

2 Mulieres natu grandiores, vt matres: iuniores vt ſorores, cum omni puritate.

3 [2] Viduas [a] honora quæ verè viduę ſunt.

4 [3] Quòd ſiqua vidua liberos aut nepotes habet, diſcant in primis [4] *in* propriam domum pietatem exercere, [5] & vicem rependere parentibus, [6] hoc enim eſt honeſtum & acceptum coram Deo.

5 [7] Porrò quæ verè vidua eſt ac ſola, ſperat in Deo, & permanet in ſupplicationibus & precibus nocte ac die.

6 [8] At quæ in luxu viuit, *ea* viuens mortua eſt:

7 Hæc igitur denuntiato, vt ſint irreprehenſæ.

Cap. V. 1 De mediocritate in priuatis reprehenſionibus, ſecundum ætatis & ſexus gradus ſeruanda. 2 De viduarum cura conſtituit hos Canonas Apoſtolus. 3 Liberi & nepotes viduarum parentum pro viribus curam gerunto. 4 Prima ratio, Quoniam ſibiipſis quod ſuis impendunt. 5 Altera, Quoniam natura ipſa docet maioribus vicem rependere. 6 Tertia, Quoniam Deo gratum eſt hoc officium. 7 Secundus Canon, Verè viduarum (id eſt quæ inopes & ſuorum præſidio deſtitutæ ſunt, & piè ac religioſè viuunt) curam Eccleſia ſuſcipito. 8 Tertius Canon, Viduæ in luxu degentes, & ſuæ familiæ curam negligentes, inter apoſtatas & ipſis infidelibus deteriores cenſentor.

[a] *Viduarum curam habe, quæ præſidio indigent.*

8 Quòd ſiqua ſuis & maximè domeſticis non prouidet, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior.

9 [9] Vidua allegatur non minor annis ſexaginta, quæ fuerit [b] vnius viri vxor:

10 In operibus bonis idoneo teſtimonio ornata, ſi liberos educauit, ſi fuit hoſpitalis, ſi [c] ſanctorum pedes lauit, ſi afflictis ſubuenit, ſi omne bonum opus eſt aſſiduè ſectata.

11 [10] Porrò iuniores viduas [d] recuſa: poſtquam enim laſciuire cœperint aduerſus Chriſtum, nubere volunt:

12 *Ex eo* damnandæ quòd primam fidem reiecerint.

13 [11] Simul autem etiam otioſæ diſcunt circumire domos: imò non ſolùm otioſæ, ſed etiam nugaces & curioſę, garrientes quæ non oportet.

14 [12] Velim igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum adminiſtrare, nullam occaſionem dare aduerſario ad maledicendum.

15 Iam enim nonnullæ deflexerunt, ſequutæ Satanam.

16 [13] Quòd ſiquis fidelis aut ſiqua fidelis habet viduas, eis ſubuenito, & non onerator Eccleſia, vt ijs quæ verè viduæ ſunt ſubueniat.

17 [14] Qui bene præſunt presbyteri, [e] duplici honore digni habentor: [f] maximè qui laborant in ſermone & doctrina.

18 Dicit enim Scriptura, ‖ Boui trituranti non obligabis os Et, ‖ Dignus eſt operarius mercede ſua.

19 [15] Aduerſus presbyterum accuſationem ne admittito, niſi ſub duobus aut tribus teſtibus.

20 [16] Eos qui peccant, coram omnibus argue, vt & reliqui timeant.

9 Quartus Canon, In viduarum Eccleſiæ miniſtrantium album, nulla ſexaginta annis minor admittitor, ab omni impudicitiæ probro immunis, de cuius diligẽtia, charitate, & integritate, idoneis teſtibus conſtet. 10 Ratio prima cur iuniores viduæ ad miniſterium non admittantur, Quoniam videlicet propter ætatis leuitatem, excuſſo tandẽ onere ſibi à Chriſto impoſito, de repetendo potius matrimonio cogitant: quo fit vt miniſterium deſerant cui ſe obſtrinxerant.

Deut. 25.4, 1. cor. 9.9. Mat. 10.10, luc. 10.7. Infra, 6.13.

11 Altera ratio, Quòd pleræque ſint garrulæ & curioſæ, & neglecta muneris ſui cura, diſcurſatrices. 12 Quintus Canon, Viduæ iuniores nubunto, & ſanctè familias ſuas regunto. 13 Sextus Canon, Fideles, priuatim quantum fieri poteſt, ſuas viduas iuuanto, nec iſtis ſumptibus Eccleſia grauator. 14 Iam quomodo cum preſbyteris .i. paſtoribus, deniq; diſciplinæ Eccleſiæ præfectis ſe gerere debeat qui eorum collegio præeſt, his præſcriptis Cã. diſſerit. I. Canon: De presbyteris officio ſuo bene fungentibus, honeſtè ſuſtentandis, Eccleſia, ſicut Deus ipſe præcepit, in primis laborato. 15 Secundus Canon, Accuſatio aduerſus presbyterum, niſi prius auditis duobus aut tribus teſtibus ne admittitor. 16 Tertius Canon, Presbyteri ſic conuicti palam coarguuntor, vt ſint alijs exemplo.

[b] *Quæ a viro meritò repudiata alteri non nupſerit.*

[c] *Reſpicit ad conſuetudinem earum regionum.*

[d] *Ne in collegium viduarum admitte.*

[e] *De quibus magis etiam quam de reliquis ſimus ſolliciti.*

[f] *Duplex fuit ordo presbyterorum, alij enim gubernationi, alij ſermoni & orationi vacabant.*

21 [17] Obteſtor in conſpectu Dei, & Domini Ieſu Chriſti, & electorum Angelorum, vt hæc ſerues, abſque eo vt vnum alteri præferas, nihil faciens in alteram partem declinando.

22 [18] Manus [g] citò ne cui imponito, neq; communicato peccatis alienis: temetipſum purum ſerua.

23 [19] Ne amplius eſto abſtemius: ſed vino pauculo vtere, propter ſtomachum tuum & crebras tuas infirmitates.

24 [20] Quorundam hominum peccata antè manifeſta ſunt, præeuntia damnationi: quoſdam verò ſubſequuntur.

25 [21] Itidem & bona opera antè manifeſta ſunt: & ea quæ ſecus habent, occultari non poſſunt.

17 Quartus Canon, In Eccleſiaſticis (præſertim aduerſus ipſos presbyteros) cognitionibus quibus Deus ipſe & Dominus Ieſus Chriſtus Angelorũ multitudine ſtipatus intereſt, ſumma, ſine vllo pręiudicio & perſonarum reſpectu, ſinceritas obſeruator.

18 Quintus Canon, Neminem antiſtes leuiter ordinato: nullius hac in re ſtultitię aut minus recto affectui fauẽs, alienã culpam in ſe deriuato, ſiquid à collegis perperam fiat, is ſuã conſcientiam puram ſeruato. 19 Sextus Canon, Præſbyteri in victus ratione, ſuæ valetudinis moderatam rationem habento. 20 Quoniam vt ſumma diligentia adhibeatur, irrepunt tamen ad miniſterium hypocritæ, monet Paſtores Apoſtolus, ne hac re perturbentur, vel quicquam propterea de ſua in inquirendo diligentia remittant, quia Dominus peccatis eiuſmodi hominum detegendis, ſuum tempus conſtituit: noſtrum autem eſt culpam tantùm præſtare.

21 Alia conſolatio ad eos ſpectans, qui calumnijs interdum opprimuntur.

g *Ne temerè quoſuis ad Eccleſiaſticam vllam functionẽ admitte, quantum videlicet in te eſt.*

CAP. VI.

1 Docet quid ſeruos deceat, 10 Quàm exitioſa peſtis ſit auaritia: 13 Et poſtquam obiter de diuitibus meminit, iterum prohibet Timotheum, ne ſe inanibus doctrinis impediat.

1 [1] QVicunque ſub iugo ſunt ſerui, ſuos dominos omni honore dignos ducunto, [2] ne nomen Dei & doctrina blaſphemetur.

2 [3] Qui verò fideles habent dominos, ne *eos* deſpiciant quòd fratres ſint: ſed potius inſeruiant, quòd fideles ſint ac dilecti, [a] vt qui ſint beneficij *Dei* participes. [4] Hæc doce, & exhortare.

CAP. VI. 1 Subijcit etiam Canonas de ſeruorum officio in dominos: qua de re nõ dubiũ eſt quin tunc multæ fuerint agitatæ quæſtiones ab ijs qui ex Euangelio arripiunt publici perturbandi ſtatus occaſiones. Primus autem Canon eſt, Serui fideles, dominos infideles nacti, nihilominus ſumma fide eis ſeruiunto.

2 Ratio, ne Deus videri poſſit Euangelij doctrina homines ad rebellionem & res omnes malas incitare.

3 Secundus Canon, Fideles ſerui dominos fideles nacti, ne fraterno nomine abutuntor, ſed tantò libentius eis obſequuntor. 4 Concluſio vniuerſalis, hæc omnia non tantùm eſſe ſimpliciter docenda, ſed etiam cum exhortationibus ſedulò inculcanda.

a *Et hoc ſufficiat, quod in ijs quæ ad vitam æternam pertinent, ſint eiuſdem Dei beneuolentiæ ſocij.*

3 [5] Siquis diuerſam docet doctrinã, neque accedit ſanis ſermonibus Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ,

4 *Is* turget, nihil ſciens, ſed inſaniens circa quæſtiones ac [b] verborum pugnas: ex quibus naſcitur inuidia, lis, maledicentiæ, ſuſpiciones malæ,

5 Peruerſæ [c] exercitationes hominum mente corruptorum, & qui priuati ſunt veritate, & quæſtui habẽt pietatem. ſecede ab ijs qui eiuſmodi ſunt.

6 [6] Eſt autem quæſtus magnus pietas cum animo ſua ſorte contento.

7 [7] Nihil enim intulimus in mundum, videlicet nec efferre quicquam poſſumus.

8 Sed habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti erimus.

9 [8] Qui autem volunt diteſcere, incidunt in tentationem & laqueum, & cupiditates multas amentes & damnoſas, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

10 Siquidem radix omnium malorum eſt amor pecuniæ: quam quidam dum appetunt, aberrarunt à fide, & ſeipſos [d] transfixerunt doloribus multis.

11 [9] Tu verò, [e] homo Dei, iſta fuge: ſectare autem iuſtitiam, pietatem, fidem, charitatem, tolerantiam, lenitatem.

12 Decerta præclarum certamen fidei: apprehende vitam æternam, cuius cauſa & vocatus es, & profeſſus præclaram profeſſionẽ coram multis teſtibus.

13 || [10] Denuntio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Ieſu Chriſto, qui || teſtatam fecit coram Pontio Pilato bonam illam profeſſionem:

5 Eos qui in ſermonibus Chriſti, (id eſt, doctrina pietatis) non acquieſcentes, in varijs quęſtionibus (vana enim ſunt alia omnia) & ſe & alios fatigãt, grauiſſimè damnatos extra Eccleſiã eijcit, vt ſuperbos, qui in Chriſti doctrina non acquieſcant: vt mendaces impoſtores, qui merã vanitatem crepent: vt inſanos, qui de rebus nihili tãtopere laborent: vt peſſimas peſtes, qui ſint maximarum contentionũ autores, & mẽtes ac iudicium hominum corrumpant: deniq; vt profanos & impios, qui pretioſo illo pietatis ac religionis nomine ad turpe lucrum abutantur.

Supra, 5, 21. Mat. 27, 11, ioh. 18, 37.

6 Venuſtè detorquet nomẽ quæſtus, confitens pietatẽ eſſe maximum lucrum, ſed diuerſa prorſus ratione, quoniam videlicet veram ſufficientiam affert. 7 Stultitiam eorũ irridet qui rebus caducis adeò cupidè inhiant, vt expleri nullo modo poſſint, quum tamen eo quod ſupra modum eſt frui nõ poſſint. 8 Alia ratione Timotheum ab auaritia deterret, nempe quòd infinitas eaſque nocentiſſimas cupiditates ſecũ trahat, quibus ſeipſos auari excarnificant, euſque vt fidem etiam & ſalutem ſuam abijciant. 9 Peculiaris exhortatio ad varias virtutes, quibus paſtores in primis ornatos eſſe oporteat. 10 Grauiſſima obteſtatio, vt ſumma fide ſuperiora omnia ſeruentur, intentis in Ieſu Chriſti aduentum oculis, cuius gloria vano huius mundi ſplendori, & potentia omnibus impiorum terriculamentis ſit opponenda.

b *Concertationes de verbis non de rebus: verba autem etiam nominat, quæcunque nihil habent ſolidi, aut ex quibus nulla redit vtilitas.* c *Quales videntur in ludo illo impudentiæ matheologiæ Sophiſticæ.* d *Dolor & cura videntur animum quodammodo perfodere, auaritiæ nimirũ meſſis.* e *Quem Spiritus Dei regit.*

14 Vt ſerues hæç mandata, maculæ & culpæ omnis expers, vſque ad illuſtrem illum aduentum Domini noſtri Ieſu Chriſti:

15 Quem temporibus ſuis oſtendet ille || beatus & ſolus [f] Princeps, Rex regum, & Dominus dominorum:

16 Qui ſolus habet immortalitatem, lucem habitans inacceſſam, || quem vidit nemo hominum, neque videre poteſt: cui honor & robur æternum. Amen.

17 [11] Ijs qui diuites ſunt in [g] hoc ſeculo, denuntia ne efferatur animo, || neque ſpem ponant in diuitijs incertis, ſed in Deo [h] viuo, qui præbet nobis omnia copioſè ad fruendum:

18 Vt *alijs* benefaciant, vt diuites ſint operibus bonis, faciles ad impartiẽdum, facilis conuictus:

19 [12] Recondentes ſibijpſis || fundamentum bonum in poſterum, vt apprehendant æternam vitam.

20 [13] Timothee, depoſitum ſerua, & auerſare profanos de rebus inanibus clamores, & oppoſitiones falsò nominatæ ſcientiæ:

21 Quam nonnulli [i] præ ſe ferentes, circa fidem aberrarunt à ſcopo. Gratia ſit tecum. Amen.

Ad Timotheum prior, miſſa fuit Laodiceæ, quæ eſt metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

Supra, 1.11, Apoc. 17.14, & 19.16. Iohan. 1.18. Mar. 4.19, Luc. 12.15.

11 Addit veluti auctarium, ſeuerã admonitionem ad diuites ſpectantẽ, vt in primis à duabus peſtibus ſibi caueant, ſuperbia nimirum & ſpe fallaci, quibus tres excellẽtes virtutes opponit ſpem in Deum illum viuum, beneficentiam in proximum, & morum facilitatem.

Matth. 4.7, & 6.20.

12 Laus beneficentiæ ab effectis, quod ſit firmum Spiritus Dei in nobis habitãtis, ac proinde ſalutis nobis donandæ, teſtimonium.

13 Præcipuam omniũ ſuperiorum admonitionum repetit; animo omnium miniſtrorum Verbi altius infigendam: nempe vt inanem ſophiſtices garrulitatem fugiant, in ſinceræ doctrinæ ſimplicitate permanentes.

---

[f] *Synonima multa congerit, quibus potentiam Dei aſſerit, qua freti in ſtatione noſtra perſtemus.*

[g] *Rerum ad vitam pertinentium, quibuſcum comparantur qui ſunt bonorum operum diuites.*

[h] *Verè exiſtẽti & æterno: nam Deo opponit caducam opum naturã.*

[i] *Non tantùm voce, ſed etiam vultu, geſtu: in ſumma ita ſe comparant, vt etiam tacentes nihil niſi arduum & ſublime de ſe promittant.*

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM POSTERIOR.

CAPVT I.

5 Laudata fide Timothei, 6 vt in munere ſibi commiſſo fideliter pergat, eum hortatur. 8 & ne propter ſua vincula, 15 aut aliorum defectiones labaſcat, 11 de ſuo Apoſtolatu gloriatur. 14 & depoſiti cuſtodiã illi cõmendat. 16 Laudat etiam Oneſimum.

1 PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, [a] ſecũdum promiſſionẽ vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu,

2 Timotheo dilecto filio, gratia, miſericordia, pax à Deo Patre, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

3 [1] Gratiam habeo Deo, || cui ſeruio à [b] maioribus cum pura conſcientia, vt aſſiduam tui memoriam teneo in precibus meis nocte ac die:

4 Deſiderans te videre, memor tuarum lacrymarum, vt gaudio replear:

5 Reuocans in memoriam eam quę in te eſt non ſimulatam fidem, quæ habitauit prius in auia tua Loide, & matre tua Eunica: perſuaſus ſum autem quòd in te quoque.

6 [2] Quam ob cauſam ſuggero tibi vt [c] exuſcites donum Dei quod eſt in te per impoſitionem manuum mearum.

7 Non enim dedit nobis Deus ſpiritum [d] timiditatis, ſed roboris, & charitatis, & ſanitatis animi.

8 [3] Ne igitur te pudeat teſtimonij

CAP. I. *Act. 22.3.*

1 Scopus epiſtolę pręcipuus eſt, Timotheum confirmare, vt fortiter ad extremũ vſque perſeueret, propoſita primùm ſua in eum beneuolẽtia, deinde commemoratis excellentibus donis, quæ velut hæreditaria extare voluerat Dominus in Timotheo & ipſius maioribus, quæ quidem ipſum tanto magis Deo obſtringant.

2 Difficultatibus ingruentibus monet inuictã Spiritus virtutẽ opponendam, qua ſumus à Deo donati.

3 Crucis ignominiam non modò probroſam eſſe negat ſed etiã honorificentiſſimam eſſe probat primùm, quòd Euangelium cuius cauſa pij affliguntur, ſit teſtimonium Chriſti: ſecundò, quòd in illis demùm eluceat ſumma Dei virtus.

---

[a] *A Deo legatus, vt annuntiem vitam quam promiſit in Chriſto Ieſu.*

[b] *Abrahamo, Iſaaco, & Iacobo: non enim agit de Phariſaiſmo, ſed de Chriſtianiſmo.*

[c] *Donum Dei eſt velut quadam viua flamma in cordibus noſtris accenſa, quam nituntur caro & Satan ſuffocare: nos contra magis ac magis fouere ac ſopitam ſuſcitare debemus.*

[d] *Quo percellamur & perterrefiamus, vt quos vult Dominus perdere.*

Domini noſtri, neque te pudeat mei, qui ſum captiuus [e] ipſius: ſed eſto particeps afflictionū [f] Euangelij [g] ex potētia Dei:

9 [4] Qui ſeruauit nos, & vocauit || vocatione ſancta: non ex operibus noſtris, ſed ex ſuo propoſito & gratia, quæ [h] data quidē eſt nobis in Chriſto Ieſu || ante [i] tempora ſecularia:

10 Sed patefacta nunc eſt per illuſtrem illum aduentum ſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui & mortem aboleuit, & vitam in [k] lucem produxit ac immortalitatem per Euangelium:

11 || [5] Cuius conſtitutus ſum ego pręco & Apoſtolus, ac doctor Gentium.

12 [6] Quam ob cauſam & hæc patior: [7] neque erubeſco. noui enim cui crediderim, & mihi perſuaſum eſt eum poſſe depoſitum meū in nullum diem ſeruare.

13 [8] Exemplar teneto ſanorum ſermonū, quos à me audiſti cū fide & charitate quæ *eſt* in Chriſto Ieſu.

14 [9] Præclarū depoſitum ſerua [10] per Spiritum ſanctū qui inhabitat in nobis.

15 [11] Noſti hoc auerſatos me fuiſſe omnes qui ſunt in Aſia: ex quibus eſt Phygellus & Hermogenes.

16 Præſtet miſericordiam Dominus Oneſiphori familiæ: quoniam ſæpe me recreauit, & catenā meam non erubuit.

17 Imò quum eſſet Romæ, ſtudioſiſſimè quæſiuit me, & inuenit.

18 Det ei Dominus vt inueniri miſericordiam apud Dominum in die illo: quàm multa etiam Epheſi ſubminiſtrarit, tu optimè noſti.

1. Cor. 1.1. Rom. 6.25, ephe. 1.4, coloſſ. 1.26, tit. 1.2. 1. Tim. 2.7.

4 Oſtēdit quātis beneficijs Deus fortiter aſſerēdæ ſuę gloriæ cum ſalute noſtra coniunctæ nos obſtrinxerit, commemoratis ſalutis noſtræ cauſis, nempè gratuito illo & æterno Dei propoſito de nobis in Chriſto vēturo ſeruādis, vnde factum ſit vt à Deo tandem gratis per Euangelij prædicationē, ad Chriſtū mortis deſtructorem & immortalitatis autorem vocaremur.

5 Euangeliū illud eſt quod prædicauit Apoſtolus.

6 Apoſtolatum ſuum inexpectato argumento confirmat, nempè quòd mundus illud ferre non poſſet, ac proinde ipſum eius pręconem perſequeretur.

7 Propoſito ſuo exemplo, oſtendit quomodo futurum ſit vt nos crucis Chriſti non pudeat, nempè ſi certi ſimus Deum & poſſe & velle ſalutem, quam veluti penes ſe depoſitam habet, nobis in illum diem ſeruare. 8 Exprimit qua potiſſimum in re oporteat ipſum eſſe quā conſtantiſſimum, nempè & in ipſa doctrina, cuius epitome ſunt fides & charitas, deinde in ipſa eius tradendæ ratione cuius velut expreſſam effigiē in Apoſtolo Timotheus cognouerat. 9 Amplificatio à dignitate tātæ rei penes miniſtros depoſitæ. 10 Occupatio, arduum quidem id eſſe præſtare, ſed potētiſſimum eſſe Dei Spiritum, qui ſua virtute nos intus donarit. 11 Occurrit offendiculo propter Apoſtatas quoſdam exorto, eorum etiam nomina exprimēdo, vt ab omnibus dignoſcerentur. Sed ijs opponit vnius hominis ſingularem fidē, vt vel vnicum bonum exemplum malis omnibus præponderet.

e Ipſius cauſa. f Euangelium quodāmodo dicitur affligi in ijs à quibus annūtiatur. g Fretus potētia Dei. h Datā eſſe dicit ab æterno gratiā, ad quā ab æterno ſumus prædeſtinati. Repugnat itaque doctrina de præuiſa fide vel operibus, gratiæ Dei ex diametro. i Ante annorum ſeriem qui ab initio fluxerunt. k Fecit vt illuceſceret vita.

CAP. II.

2 Vt perſeuerantiam in militia Chriſtiana commēdet, 3 ſimilitudines ſumit 4 à militibus, 6 & ab agricolis. 10 Vincula ſua ſanctis vſui eſſe declarat. 15 Inde monet Timoth. vt ſermonem veritatis rectè diſpertiat: 17 & reproborum exempla fugiens, 22 modeſtè omnia agat.

1 TV [1] igitur, fili mi, corroborare per gratiam quæ eſt in Chriſto Ieſu.

2 Et quæ audiſti à me [a] inter multos teſtes, hęc cōmitte fidelibus hominibus, qui ſint idonei ad alios quoq; docēdos.

3 [2] Tu igitur feras laborem vt bonus miles Ieſu Chriſti.

4 Nemo qui militat implicatur [b] vitæ negotijs, vt ei placeat à quo delectus eſt miles.

5 [3] Quòd ſi certet etiam aliquis, nō coronatur niſi legitimè certauerit.

6 [4] Agricolam oportet prius laborādo fructus percipere.

7 [5] Conſidera quæ dico. Det igitur tibi Dominus intelligentiā in omnibus.

8 [6] Memento Ieſum Chriſtū reſurrexiſſe ex mortuis, *factum* ex ſemine Dauid, ſecundum Euangelium meum:

9 [7] In quo, velut facinoroſus, affligor vſque ad vincula ſed ſermo Dei non eſt vinctus.

10 Ideo omnia ſuſtineo propter electos, vt & ipſi ſalutem conſequantur quę eſt in Chriſto Ieſu, cum gloria æterna.

11 [8] Fidus *eſt hic* ſermo || nam ſi cū *eo*

CAP. II. 1 Concluſio ſuperioris exhortationis, addita tamen declaratione, non ſeruari depoſitū ab ijs qui illud intus contineant, ſed ab ijs potius qui quamliberaliſſimè cū alijs id cōmunicent, vt hoc modo quamplurimi fiant eius participes, ſine vllo cuiuſquam detrimento.

Rom. 6.5.

2 Alia admonitio, Miniſteriū verbi eſſe ſpiritualem militiam, qua nemo ſic fungi poſſit vt imperatori ſuo placeat, niſi omnibus auocamētis ſemel Valedicat. 3 Tertia admonitio, Miniſterium eſſe inſtar gyminici certaminis, in quo nemo coronetur niſi ex præſcriptis legibus certauerit quantumuis duræ & difficiles fuerint. 4 Alia ſimilitudo eodem ſpectans, Non ſperandam meſſem niſi præeunte arationis & ſationis labore. 5 Omnia iſta ne intelligi quidē, nedum præſtari poſſunt, niſi petita & data à Deo intelligentia. 6 Duo capita noſtræ fidei, ab hæreticis perpetuò oppugnata, diſertè confirmat: quorū vnū, nempè Chriſtum eſſe verum illū Meſſiam, hominē ex Dauidis ſemine factū, eſt noſtræ ſalutis baſis: alterū eſt eiuſdem vertex, nempè eum reſurrexiſſe ex mortuis. 7 Occupatio, Se quidē inſtar ſceleratorū in vinculis teneri, ſed cauſam non eſſe cur propterea nōnulli fidem detraherent eius Euangelio: quum Deus nihilominus ipſius miniſterio benediceret, imò etiam huius captiuitatis & patientiæ ſuæ exemplū Eccleſiam multis modis cōfirmaret in vitę melioris expectatione. 8 Quarta admonitio, Nō de verbis & quęſtionibus nō modo inutilibus, ſed etiā plerunque dānoſis, eſſe decertādum, ſed de eo potius vt nos ad omne patiētiæ genus, atq; adeò ad mortē ipſam cū Chriſto (id eſt, pro Chriſti nomine ſubeundā) comparemus: quoniā ſit certus ad vitam, & eam quidam glorioſiſſimam, aditus: ſicut è contrario hominum perfidia nihil de veritate Dei decedit, certum autem exitiam, ſibi accerſunt homines.

a Præſentibus multis, qui de his rebus poſſint teſtari. b Negotijs ad rē familiarem, aut occupationes illas conſuetas pertinentibus.

[c] mortui ſumus, cum *eo* etiam viuemus:

12 Si toleramus, etiam cum *eo* regnabimus: ‖ ſi abnegamus, & ille abnegabit nos:

13 Si infidi ſumus, ‖ ille *tamen* fidus manet: negare ſeipſum non poteſt.

14 Hæc ſuggere, [d] obteſtans coram Domino ne verborum pugnas ſequātur: quod nullam adfert vtilitatem, *imò* auditores ſubuertit.

15 [9] Stude teipſum probatum ſiſtere Deo, operarium qui non erubeſcat, *&* [e] qui rectè ſermonem veritatis ſecet.

16 Profanos autem de rebus inanibus clamores [f] cohibe: [10] ad maiorem enim procedent impietatem.

17 Et ſermo eorum depaſcet vt gangræna: ex quibus eſt Hymenæus & Philetus:

18 Qui circa veritatem aberrarunt à ſcopo, dicentes reſurrectionem iam eſſe factam & ſubuertunt quorundam fidem.

19 [11] Solidum tamen fundamentum Dei ſtat, habens ſigillum hoc, Nouit Dominus qui ſint ſui: &, Diſcedat ab iniuſtitia omnis qui [g] nominat nomen Chriſti.

20 [12] Ceterùm in magna domo non tantùm ſunt vaſa aurea & argentea, ſed etiam lignea ac teſtacea: ‖ & alia quidem ad decus, alia verò ad dedecus.

21 Siquis igitur ſeipſum ab his [h] expurgarit, erit vas ad decus, ſanctificatū, & accommodum vſibus domini, *&* ad omne opus bonum comparatum.

22 [13] Iuueniles autē cupiditates fuge: ſed ſectare iuſtitiā, fidē, charitatē, [14] pacē ‖ cum ijs qui inuocant Dominum ex puro corde.

23 ‖ Stultas autem & ineruditas quæſtiones reijce, ſciēs eas gignere pugnas.

24 Seruum autē Domini non oportet pugnare, ſed placidum eſſe erga omnes, aptum ad docendum tolerantem malos.

25 Cum lenitate erudientem eos qui [i] contrario animo ſunt affecti: ecquando det eis Deus vt reſipiſcentes agnoſcant veritatem:

26 Et *elapſi* ex diaboli laqueo, à quo captiui tenentur, mentis ſanitatem recipiant ad *præſtandam* illius voluntatem.

Mat.10.33,
mar.8.38.
Rom.3.3,
& 9.6.

9 Quinta admonitio, Miniſtrū eſſe oportere non otioſum diſputatorē, ſed fidelem in veritatis ſermone rectè diſtribuendo diſpēſatorē, adeò quidem vt etiam aliorū garrulā curioſitatem cohibeat.

10 Aſtutiam Satanę patefacit, qui ab his initijs exorſus, ſenſim nos pertrahit ad impietatē, ſerpente illo profanę garrulitatis malo: quod triſti eorum exēplo probat qui reſurrectionem iam factam docebant.

Rom.9.21.

11 Digreſſio, qua offendiculis ex illorū defectione exortis medetur: primò oſtendēs electos eſſe extra huiuſmodi defectionis periculum: ſecundò, Deo notos illos eſſe, non nobis: ac proinde mirum non eſſe ſi ſæpe hypocritas pro veris fratribus habeamus: nobis autem dādā eſſe operam ne illorum ſimiles ſimus, ſed vt potius reipſa ſimus quod dicimur. 12 Occupatio, Non cedere in patris familiās dedecus quòd in magna domo non habeat omnia eiuſdem generis & vſus vaſa, ſed curādum nobis eſſe vt vaſa ad decus cōparata cōperiamur. 13 Rediens vnde fuerat à ver. 16. digreſſus monet vt in rebus ſerijs & ad pietatem ipſam ſpectantibus ſeſe exerceat 14 Sexta admonitio, Vitadā in primis omnē animi acerbitatē tū in docendo omnibus, tū etiā in reuocādis qui extra viā aberrarunt.

[c] *Si vna cum Chriſto & Chriſti ipſius cauſa affligimur.* [d] *Domino etiam teſte aut potius iudice aduocato ſicut fecerunt Moſes, Ioſue, Samuel, & ipſe Paulus, Act.20.* [e] *Qui nihil adijciat, nihil prætermittat, mutilet, diſcerpat, torqueat: ſpectet diligenter quid ferat auditorum captus, & quid ad ædificationē conducat.* [f] *Ad verb. circunciſte, id eſt, obſerua & obſide, vt videlicet prohibeas ne latius ſerpant.* [g] *Qui colit, & tāquam fidelis ab illo cognominatur.* [h] *Non cauſam propoſiti, ſed exequutionem declarat: cæterùm quod nos expurgamus non libertati noſtri arbitrij illud tribuendum eſt, ſed ei, id eſt Deo, qui gratis & in ſolidum efficit in nobis bonam & efficacem voluntatem.*

1.Cor.1.2.

1.Tim.1.4,
& 4.7,
tit.3.9.

[i] *Loquitur de ijs quibus nondum perſpecta eſt veritas.*

CAP. III.

1 Prædicit quàm infeſta pijs tempora immineant: 9 ſed fiducia victoriæ 10 animat eum ad certamen: 14 exercitationem ſanæ doctrinæ in primis commendans.

1 ILlud [1] autem ſcito, ‖ fore vt extremis diebus inſtent tempora moleſta.

2 Erunt enim homines ſui amātes, auari, glorioſi, ſuperbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati, [a] impuri,

3 Charitatis expertes, neſcij fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, minimè amantes bonorum.

4 Proditores, præcipites, inflati, voluptatum amantes, potius quàm amantes Dei.

5 Habētes formā pietatis, ſed qui vim eius abnegārint. [2] iſtos igitur auerſare.

6 Ex his enim ſunt iſti qui irrepunt in familias, & captiuas ducūt mulierculas, onuſtas peccatis, actas cupiditatibus varijs:

7 Semper diſcentes, ſed quæ nunquam ad cognitionem veritatis venire poſſint.

8 ‖ Quemadmodum autem Iannes & Iambres reſtiterunt Moſi, ita & hi reſiſtunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem.

9 [3] Sed non procedēt amplius: nam amentia iſtorum euidens erit omnibus, vt & illorum fuit.

10 [4] Tu verò [b] aſſequutus es doctri-

CAP. III.
1 Tim.4.1,
2.pet.3.3,
iud.18.

1 Septima admonitio, Nō eſſe ſperandam Eccleſiam aliquam incorruptam in hoc ſeculo, ſed fore potius magnū perditiſſimorum hominum prouentum in ipſo etiam Eccleſiæ ſinu, qui tamē ſummā pietatē & charitatem præ ſe ferant,

Exod.7.11.

2 Cū eiuſmodi hominibus non ſimplici errore, ſed peruerſitate animi reſiſtētibus veritati (quod ex eorū fructibus apparet, quos hîc graphicè prorſus deſcribit) non eſt quod ludatur opera, quum ſint potius auerſandi. 3 Conſolationem addit, Dominum tandem iſtis omnem laruam detracturum. 4 Quominus ab eiuſmodi hypocritis decipiamur, proponēdæ ſunt nobis ſanctorum ſeruorum Dei virtutes, nec fugiēda crux quā illi vltrò ſubierint, & quæ perpetua eſt verę pietatis comes. Apoſtolica verò doctrina in primis eſt retinēda, cuius ſūma eſt nos fide in Chriſtū Ieſū ſeruari.

[a] *Quibus nullum eſt ius nec fas.* [b] *Tu nō modo quid docuerim, quid egerim, ſed etiā quæ mea mens ac volūtas fuerit, prorſus noſti.*

nam meam, vitæ meæ rationem, propoſitum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam:

11 Perſequutiones, afflictiones quæ mihi acciderunt [c] Antiochie, Iconij, Lyſtris: quas perſequutiones ſuſtinuerim: ſed ex omnibus eripuit me Dominus.

12 Sed & omnes qui volunt piè viuere in Chriſto Ieſu, perſequutionem patientur.

13 Improbi autem homines & impoſtores [d] procedent in peius, tũ ſeducentes *alios*, tum ſeducti *ipſi*.

14 At tu permane in ijs quæ didiciſti & quæ tibi concredita ſunt, ſciens à quo didiceris:

15 Neque à puero ſacras literas nouiſſe, quæ te poſſunt ſapientem reddere in ſalute, per fidem quæ eſt in Chriſto Ieſu.

16 ‖ [5] Tota ſcriptura diuinitus *eſt* inſpirata, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad inſtitutionem quæ *eſt* in iuſtitia.

17 Vt perfectus ſit [e] homo Dei, ad omne opus bonum perfectè inſtructus.

5 Octaua admonitio lõgè pretioſiſſima Paſtorẽ ex vno ſcripto Dei verbo ſapere oportere, in quo perfectè tradãtur quæcunque tum ad vera dogmata cognoſcẽda & ſtabilienda, falſa verò refellẽda: tũ ad malos quidem mores corrigẽdos, bonos autem inſtituendos ſpectant.

2.Pet.1.20.

c De Antiochia Piſidia intellige.

d Illorũ improbitas quotidie augebitur.

e Homo Dei propriè & peculiariter dicitur Propheta, & voluntatis Dei interpres.

CAP. IIII.

1 Obteſtatur eum vt maximè Euangelium prædicet 3 in tam deplorato tempore: 6 Sibi in propinquo eſſe mortem: 8 ſed ita vt quaſi victor ad glorioſum triumphum properet. 10 Tãdem accerſendi Timoth. neceſſitatem. 11 ex præſenti ſuo ſtatu oſtendit.

1 Obteſtor [1] igitur ergo coram Deo & Domino Ieſu Chriſto, qui iudicaturus eſt viuos & mortuos in illuſtri illo ſuo aduentu & regno ſuo:

2 Prædica ſermonem, inſta tempeſtiuè, intempeſtiuè: argue, obiurga, exhortare cum omni lenitate & doctrina.

3 [2] Nam erit tempus quum ſanam doctrinam non tolerabunt: ſed auribus prurientes, ipſi ſibi pro ſuis cupiditatibus coaceruabunt doctores:

4 Et à veritate quidem aures auertent, ad [a] fabulas verò conuertentur.

5 [3] At tu vigila in omnibus, perfer, opus perage euangeliſtæ, [b] miniſterij tui plenam fidem facito.

CAP. IIII. 1 Summa & præcipua omnium admonitionũ, ac proinde grauiſſima obteſtatione ſancita, hæc eſt, vt ſancta etiam quadã cum importunitate proponatur Dei verbũ prout fert neceſſitas: ita tamen vt ſolidum doctrinæ fundamentum ſubſternatur, & acrimonia omni ſancta lenitate temperetur. 2 Captandæ iam olim fuerunt fidis paſtoribus omnes occaſiones, hominibus mox ad ſuas fabulas vltrò reuerſuris. 3 Mundi perfidia debet fidos miniſtros eò magis ſolicitos reddere.

a Falſas ac inutiles doctrinas, quibus ita nunc faſcinatus eſt mundus vt veritatis apertam lucẽ malit modis omnibus extinctã quã è tenebris emergere.

6 [4] Nam ego iam [c] libor, & tempus meæ reſolutionis inſtat.

7 Certamen illud præclarum decertaui curſum conſummaui, fidem ſeruaui.

8 Quod ſupereſt, repoſita eſt mihi iuſtitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, iuſtus ille iudex: non ſolùm autem mihi, ſed & ommibus qui expetiuerint illuſtrem illum ipſius aduentum.

9 [5] Stude venire ad me citò.

10 Nam Demas me dereliquit, [d] amplexus præſens ſeculum, & profectus eſt Theſſalonicam. Creſcens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

11 ‖ Lucas mecum eſt ſolus, Marcum aſſumptum adhuc tecum: eſt enim mihi perutilis ad miniſterium.

12 Porrò Tychicum miſi Epheſum:

13 Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, adfer quũ venies, & libros, maximè membranas.

14 Alexander faber ærarius multa mala mihi exhibuit: reddat ei Dominus ſecundum facta ipſius.

15 Quem & tu caue: vehementer enim reſtitit ſermonibus noſtris.

16 In prima mea defenſione nemo mihi adfuit, ſed omnes me deſeruerunt (ne illis imputetur.)

17 Sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me: vt per me fieret fides præconij quod audirent omnes Gentes: & ereptus fui ex ore [e] leonis.

18 Et eripiet me Dominus ab [f] omni opere malo, ſeruabitque [g] regno ſuo cœleſti: cui gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

19 Saluta Priſcam & Aquillam, & ‖ Oneſiphori familiam.

20 Eraſtus manſit Corinthi. Trophimum autem reliqui Mileti ægrotantem.

21 Stude venire ante hyemem. Salutat te Eubulus & Pudẽs & Linus & Claudia, & fratres omnes.

22 Dominus Ieſus Chriſtus *ſit* cũ Spiritu tuo. Gratia *eius ſit* vobiſcum. Amen.

Scripta eſt Romæ poſterior ad Timotheum, qui primus Epheſi ordinatus fuit Epiſcopus, quum Paulus iterum ſiſteretur Cæſari Neroni.

4 Prædicit maximum ſuum obitũ, pulcherrimo inuictæ conſtantiæ & certæ ſpei exemplo.

5 Vltima pars epiſtolæ, grauiſſimas aduerſus quaſdam quærelas, & ſingularis vbique pietatis, ac indefeſſi animi exẽpla præbens.

Coloſſ.4.9.

b Veris argumẽtis comprobate germanum eſſe Dei miniſtrũ.

c Pro libamẽto offeror: alludit autem ad ſanguinis, aut etiã vini perfuſionem quæ in ſacrificijs vſurpabatur.

d Acquieuit in hoc ſeculo.

e Neronis.

f Tutum me ſeruabit, ne quid committã indignũ Apoſtolo.

g Vt regni ſui participẽ faciat.

Supra.1.16.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

CAPVT I.

3 Docens quales oporteat Miniſtros eligere, . 10 ſimul oſtendit quomodo vaniloquis os obturare oportet. 12 Hac occaſione perſtringit Cretenſium mores, 14 ac Iudæos qui in rebus externis ſanctitatem locabant.

1 [1] PAVLVS [a] ſeruus Dei, Apoſtolus autē Ieſu Chriſti ſecundū fidem [b] electorum Dei, [2] & agnitionem veritatis quæ eſt ſecundum pietatem:

2 Ad [c] ſpem vitæ æternæ, quam [d] promiſit Deus ille mentiri neſcius ‖ ante [e] tempora ſecularia, patefecit autem temporibus ſuis:

3 [3] *Videlicet* ſermonem illum ſuum, per prædicationem ‖ quæ concredita eſt mihi ex mandato [f] ſeruatoris noſtri Dei: [4] Tito germano filio in communi fide.

4 [5] Gratia *ſit tibi*, miſericordia, & pax à Deo Patre, & Domino Ieſu Chriſto Seruatore noſtro.

5 [6] Huius rei gratia reliqui te in Creta, vt quæ reliqua ſunt pergas corrigere, & conſtituas oppidatim presbyteros, ſicut ego tibi mandaui:

6 ‖ Siquis eſt inculpatus, vnius vxoris vir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxus, vel qui non ſunt [g] refractarij.

7 [7] Oportet enim Epiſcopum inculpatum eſſe, tanquam Dei [h] diſpenſatorem, [i] non ſibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinoſum, non percuſſorem, non turpiter lucri cupidum:

8 Sed hoſpitalem, bonorum amantem, [k] temperantem, iuſtum, pium, continentem:

9 [8] Tenacem fidelis illius ſermonis qui ad doctrinam facit, [9] vt poſſit etiam exhortari per doctrinam ſanam, & contradicentes conuincere.

10 [10] Sunt enim multi refractarij, & vaniloqui, & mentium deceptores, maximè ij qui ſunt [l] ex Circuncisione.

11 Quibus oportet os obturare: qui totas domos ſubuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

12 Dicit [m] quidam ex ipſis proprius ipſorum Propheta, Cretenſes ſemper mendaces, malæ feræ, ventres pigri.

13 Teſtimonium hoc eſt verum. quā ob cauſam eos redarguito [n] præcisè, vt ſani ſint in fide:

14 ‖ Non attendendo Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auerſantium veritatem.

15 ‖ [11] Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil eſt purum, ſed polluta eſt eorum & [o] mens

CAP. I.
1 Aſſerit
ſuum Apo-
ſtolatum, nō
Titi, ſed Cre
tenſium cau
ſa, tum ex
vocationis
æternæ te-
ſtimonio, tú
a ſuo cum
omnibus ab
initio mundi
electis con-
ſenſu.

Rom.16.25,
Epheſ.3.9,
Coloſſ.1.26,
2.Tim.1.9,
1.Pet.1.20.
Galat.1.1.
1.Tim.3.2.

2 Fides in
qua omnes
electi con-
ſentiunt, eſt
vera ac ſin-
cera Dei co-
gnitio, huc
ſpectans, vt
Deum ritè
colentes, vi
tam æternā
tandem, ſecundum veracis Dei promiſſionem, ex æterno ipſius propoſito ſuis temporibus in Chriſto exhibitam, conſequatur. 3 Hæc veritas non eſt alibi quàm in Apoſtolica prædicatione quærenda. 4 Titi communem ſecum conſenſionem in fide prædicans Apoſtolus, Cretenſes ad illum audiendum excitat, ſimulque monet qua potiſſimum ex re veros miniſtros à falſis diſtinguere oporteat. 5 Communis eſt & eadem ſalutis ratio paſtoribus & gregi.
6 Prima admonitio, vt presbyteri oppidatim conſtituantur.

7 Secunda admonitio, à quibus præſertim vitijs alienos, & quibus præcipuè virtutibus ornatos eſſe oporteat Paſtores, quos etiam Presbyteros vocauit.
8 Tertia admonitio, Paſtorem eius doctrinæ tenaciſſimum eſſe oportere, quæ ab Apoſtolis tradita, ad ſalutem facit, curioſis & inanibus omnibus relictis.

2.Tim.1.4.
Rom.14.20.

9 Quarta admonitio, Verè doctrinæ ſcientiam ad vſum eſſe applicandam, qui quidem duabus in rebus conſiſtit, nempe in regendis qui ſe dociles præbent, & refractarijs refutandis. 10 Applicatio theſis ad hypotheſin, Cretenſes inter cæteros acribus reprehenſionibus egere, tum propter animos eorum ad mendacia & pigritiam naturali quodam impetu propenſos: tum propter auaros quoſdam Iudæos, qui pietatis prætextu, partim traditiones quaſdam inanes, partim veteres cæremonias cum Euangelio coniungebant. 11 Paucis oſtendit puritatem non in Legali & externo cultu (veluti delectu ciborum, & ablutionibus & cæteris eiuſmodi iam abolitis) ſed in mente & conſcientia poſitam eſſe: & qui ſecus doceant, quæ ſit reipſa vera religio prorſus neſcire, atque adeò nihil minus eſſe quàm quod videri volunt.

a Miniſter, qua ratione ipſe Chriſtus, quatenus fuit miniſter, quidem Prophetarum caput, ſeruus dicitur, Eſa.43.10.
b Eorum quos Deus eligit. *c Spes finis eſt fidei.*
d Quam vltro & gratuita liberalitate promiſit. *e Vide 2. Tim.1.9.* *f* Soter *non tantum conſeruatorem vitæ, ſed & da-*
tem ſignificat. *g Sic propriè dicuntur equi vel boues, qui iu-*
um ſubire nolunt.

h Quem Deus ſuorum donorum diſpenſatorem conſtituit.
i Non aſperis moribus, & difficili natura. *k Circumſpectum & ſani iudicij, & ſingulare moderationis exemplar.* *l Ex Iudæis, vel potius ex illis Iudæis qui Chriſtum Legi coniungere ſtudebant.*
m Epimenides, qui inter fatidicos habitus eſt, vide Laertium & Cicer.1.de Diuinatione. *n Durè, ac ſine vllis ambagibus.* *o Si mens & cōſcientia impura ſunt, quid puri reſtat ante regenerationem*

& conſcientia.

16 Deum profitentur ſe ſcire, ſed factis negant, quum ſint abominandi, & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi.

CAP. II.

1 Perſonarum & ætatum præſcribens officia, 6 iubet vt de moribus doceat Eccleſiam, 11 & à fine redemptionis argumentatur, 12 quem dicit eſſe ſtudium piè & rectè viuendi.

1 [1] AT tu loquere quæ decent ſanam doctrinam.

2 [2] Vt ſenes ſobrij ſint, venerandi, temperantes, ſani fide, charitate, tolerantia.

3 Anus itidem vt *ſint* habitu qui ſanctimoniam deceat, non calumniatrices, non vino multo ſeruientes, honeſtatis magiſtræ:

4 Vt ad ſapientiam inſtruant adoleſcentulas, vt maritos ſuos diligant, vt liberos ament,

5 Vt temperantes ſint, puræ, [a] domi manentes, bonæ, || ſubiectæ ſuis viris: ne ſermo Dei blaſphemetur.

6 Adoleſcentes itidem adhortare, vt ſint temperantes.

7 [3] Per omnia teipſum præbens exemplar bonorum operum, in doctrina integritatem, [b] grauitatem.

8 Sermonem ſanum, qui damnari non poſſit: vt qui *ſe* ex aduerſo *opponit*, erubeſcat, nihil habens quod de vobis dicat mali.

9 [4] || Seruos *hortare* vt ſuis dominis ſubijciant ſeſe, vt [c] in omnibus ſint *eis* accepti, non reſponſatores:

10 Nihil interuertentes, ſed omnem bonam [d] fidem oſtendentes, vt doctrinam Seruatoris noſtri Dei ornent in omnibus.

11 || [5] Illuxit enim gratia illa Dei ſalutifera omnibus hominibus:

12 Erudiens nos vt abnegata impietate & [e] mundanis cupiditatibus, temperanter & iuſtè & piè viuamus in præſenti ſeculo:

CAP. II.
1 Quinta admonitio, Non tantùm in genere puram eſſe doctrinam oportere, ſed etiam ſingulis ætatibus & ordinibus, pro circunſtantiarum varietate applicari.
Epheſ. 5. 22.
2 Quæ ſint præcipuæ ſenum & iuuenum, tum virorum, tũ mulierum virtutes, ad quas illos aſſiduè incitari oporteat.
3 Sexta admonitio, Integram eſſe oportere Paſtoris, tũ vitam tum doctrinam.
Epheſ. 6. 5. coloſſ. 3. 22, 1. pet. 2. 18. 1. Cor. 1. 1, coloſſ. 1. 22.
4 Septima admonitio, de ſeruorum erga dominos officio.
5 Octaua admonitio ad omnes pios ſpectans, vt quum Deus ad Euangelium omnes vocet, & Chriſtus ita nos iuſtificarit vt etiam ſanctificarit, omnes veræ pietati & iuſtitiæ incumbamus, certa ſpe immenſæ iſtius gloriæ propoſita, quod quidem ita ſit inculcandum, vt etiam contradicentes cum ſummi Dei autoritate ſint coarguendi.

[a] *Quæ huc & illuc non oberrant.* [b] *Non quæ homines arceat ab aditu miniſtri, ſed quæ ad omnem reuerentiam honeſtam componat adeuntes.* [c] *Quæ ſine Dei offenſione præſtari poſſunt.* [d] *Fides hoc loco pro fidelitate ſumitur.* [e] *Cupiditatibus carnis quæ ad præſentes vitæ, ac mundi iſtius rationes referuntur.*

13 [f] Expectantes beatam illam ſpem & illuſtrem illum aduentum gloriæ magni illius Dei ac Seruatoris noſtri, *nempe* Ieſu Chriſti,

14 Qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret ſibijpſi populum [g] peculiare, ſtudioſum bonorum operum.

15 Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni [h] imperio. nemo te deſpiciat.

[f] *Apertiſſimè Chriſtus dicitur magnus Deus, & metonymicè ſpes noſtra, eius aduentus* Epiphaneia. [g] *Quaſi inſtar peculij reconditum.* [h] *Cum authoritate ſumma.*

CAP. III.

1 Generaliter nunc vult omnes moneri vt placidè colant ordinem politicum: 3 & memores ſint vitæ priſtinæ vt iuſtificationem communem ex gratia eſſe exiſtiment 9 Quòd ſiquis contentioſius his reclamet, 10 illum iubet omitti.

1 || [1] SVggere ipſis vt ſeſe ſubijciant principatibus ac poteſtatibus, vt obtemperent, vt ad omne opus bonum ſint parati:

2 Ne cuius famam lædant, vt ſint à pugnis alieni, moderati, omnem exhibentes lenitatem erga quoſuis homines.

3 [2] Nam || eramus quondam & nos amentes, rebelles, errantes, ſeruientes cupiditatibus ac voluptatibus varijs, in malitia & inuidia degentes, odioſi, alij alios odio proſequentes.

4 Sed poſtquam bonitas & erga homines amor apparuit Seruatoris noſtri Dei,

5 || Non ex operibus [a] iuſtis quæ fecerimus nos, ſed ex ſua miſericordia ſeruauit nos per lauacrum regenerationis, & renouationem [b] Spiritus ſancti:

6 Quem effudit in nos copiosè per Ieſum Chriſtum Seruatorem noſtrum:

7 Vt iuſtificati ipſius gratia, hæredes efficeremur ſecundum ſpem vitæ æternæ.

8 [3] Fidus *eſt* hic ſermo, & hæc volo te affirmare, vt ſtudeant [c] bona opera tueri qui crediderunt Deo: id eſt quæ *ſunt* honeſta & hominibus vtilia.

9 || Stultas autem quæſtiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe: ſunt enim inutiles & vanæ.

10 [4] Hæreticum hominem poſt vnam & alteram admonitionem reijce:

CAP. III.
Rom 13. 1. 1. Cor. 6. 11.
1 Quod in genere dixerat, iam per partes explicat, præcipua quædam declarans quæ homines hominibus, ac præſertim ſubiecti ſuis magiſtratibus debeant.
2. Tim. 1. 9.
2 Iterum propoſito noſtræ regenerationis beneficio gratuito (cuius pignus eſt Baptiſmus noſter) ſuperiorem exhortationem confirmat.
1. Tim. 1. 4, & 4. 7, 2. tim. 2. 23.
3 Iterum quoque magna cum aſſeueratione inculcat ſolidæ pietati eſſe incumbendum vitatis omnibus vanis, & ad ſolas excitandas rixas vtilibus quæſtionibus. 4 Hæretici (id eſt qui Eccleſiaſticis admonitionibus inſanabiles, præfractè & factiosè perturbant Eccleſiæ pacem) ſemel ſunt Verbi miniſtris omittendi.

[a] *Ad verb. Ex operibus quæ fiunt in iuſtitia: porrò hic locus abundè refutat meritorum doctrinam.* [b] *Quam præſtat & efficit vis Spiritus ſancti.* [c] *Bonis operibus ſedulò vacare.*

11 Vt qui noris euerſum eſſe eum qui ſit eiuſmodi,& peccare, vt qui ſuo preiudicio ſit condemnatus.

12 [5]Quum miſero Arteman ad te aut Tichicum, ſtude venire ad me Nicopolin: nam illic decreui hybernare.

5 Vltimo loco,quædā de rebus priuatis ſcribit, quoſdam etiam commendans.

13 Zenam legiſperitum & Apollo ſedulò deducito,nequid illis deſit.

14 Diſcant autem & noſtri bona opera tueri ad neceſſarios vſus, vt non ſint infrugiferi.

15 Salutant te qui mecum ſunt omnes. Saluta eos qui diligunt nos in fide. Gratia *Dei ſit* cum omnibus vobis.Amē.

Ad Titum,qui primus Cretenſium Eccleſiæ ordinatus fuit Epiſcopus,ſcripta ex Nicopoli Macedoniæ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

1 Paulus argumentum humile hic tractans, ſuo tamen more ſublimis ad Deum euehitur. 8 Fugitiuum ſeruum & furem Philemoni remittens, pro illo deprecatur veniam: & grauiter de æquitate Chriſtiana concionatur.

1 PAVLVS captiuus Chriſti Ieſu,& Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori noſtro,

2 Et Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni noſtro, & quæ domi tuæ eſt Eccleſiæ:

1 Chriſtia-
æ pro alio
xcuſationis
& commen-
dationis ex-
emplum.

3 Gratia *ſit* vobis & pax à Deo Patre noſtro,& Domino Ieſu Chriſto.

4 ‖Gratias ago Deo meo, ſemper mentionem tui faciens,in precibus meis.

5 Quòd audiam tuam charitatem, ac fidem quam habes erga Dominum Ieſum & erga omnes ſanctos:

6 Vt [a] communicatio fidei tuæ efficax fiat, [b] vt agnoſcatur quicquid boni eſt in vobis per Chriſtum Ieſum.

7 Gaudium enim habemus multum, & conſolationem ſuper dilectione tua,[c] quòd viſcera ſanctorum refocillata ſunt per te,frater.

8 Quapropter quanuis multam in Chriſto libertatem habeam mandandi tibi quod officij tui eſt,

9 [1]*Tamen* propter charitatem potius precor,quum talis ſim, nempe Paulus ſenex,nunc autem etiam captiuus Ieſu Chriſti.

*a Communi-
cationem fidei
ocat officia
benignitatis
in ſanctos,pro-
manantia ex
fide efficaci.*

*1.Theſſ.1.2,
2.theſſ.1.3.*

*b Vt hac ra-
tione omnes
experiantur,
quàm diuites
ſitis in Chri-
ſto,nempe fi-
de,charitate,
& omni bene-
ficentia.*

*c Quod ita
officioſè &
promptè refo-
cillaris ſan-
ctos, vt incre-
dibili quadam
voluptate ſint
...us perfuſi:
viſcerum e-
tiam nomine,
non ſolùm intimas neceſsitates,ſed & conſolationem ad ipſa vſq; ve-
ntralia deſcendentē declarat, quaſi cor ipſum ſit refectū ac recreatū.*

10 ‖Precor autem pro filio meo quē genui in vinculis meis,Oneſimo:

Coloſſ.4.9.

11 Quondam tibi inutili, nunc verò tibi & mihi perutili: quem remiſi.

12 Tu autē eum, id eſt [d] viſcera mea, excipe.

d Vt filium meum quem genui.

13 Quem ego cupiebam apud me retinere, vt pro te miniſtraret mihi in vinculis Euangelij.

14 Sed abſque tua ſententia nihil volui facere,[e] ne velut ex neceſſitate ſit beneficium tuum,ſed ſpontaneum.

e Vt non coactus,ſed ſpontè hanc ſerui tui operam nobis commodaris.

15 Nam mirum ni [f] ſeceſſit [g] ad tempus,vt perpetuum eum reciperes:

f Emollit fugæ nomen.

g Ad temporis momentum.

16 Non iam vt ſeruum, ſed amplius quàm ſeruum,fratrem dilectum,maximè mihi, quanto autem magis tibi & [h] in carne & in Domino?

h Quia mancipium tuum eſt,cæterorum ſeruorum more,& quia Domini ſeruus eſt,vt illum & tuo & Domini nomine tibi charum eſſe oporteat.

17 Itaque ſi putas noſtra eſſe communia,excipe eum tanquam me.

18 Quòd ſiquid lęſit te,aut debet,hoc mihi imputato.

19 Ego Paulus ſcripſi mea manu,ego dependam: vt ne dicam tibi te etiam teipſum mihi inſuper debere.

20 [i] Et iam, frater, *hunc*, ego fructum abs te conſequar in Domino: refocilla mea viſcera in Domino.

i Certè frater; ſine vt hoc beneficium à te conſequar.

21 Scripſi tibi,confiſus fore vt auſcultes,vt qui norim te etiam amplius quàm dico facturum eſſe.

22 Simul autem etiam para mihi hoſpitium. ſpero enim me per preces veſtras donandum vobis.

23 Salutant te, Epaphras (meus in captiuitate propter Ieſum Chriſtum ſocius,)

24 Marcus, Ariſtarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

25 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit* cum ſpiritu veſtro. Amen.

Ad Philemonem miſſa fuit Roma per Oneſimum ſeruum.

AD HEBRAEOS EPISTOLA.

Scopus & ſumma huius epiſtolæ eſt, Ieſum Chriſtum Filium Dei, Deum ſimul & hominem, eſſe verum illum, æternum & vnicum Prophetam, Regem ac Pontificem, figuris Legis adumbratum, & nunc reipſa exhibitum: à quo doceri, regi, ac ſanctificari totam Eccleſiam oporteat.

CAPVT I.

1 Vt oſtendat doctrinam à Chriſto allatam primas tenere, quia ſit omnium Prophetarum clauſula: 4 nominatim illum ſupra Angelos effert: 10 & varijs Scripturæ teſtimonijs longè omnibus præcellere probat.

CAP I. *Sapien.7.26, coloſſ.1.15.*

1 [1] DEVS multis vicibus multiſque modis olim loquutus Patribus per Prophetas, [a] vltimis diebus hiſce loquutus eſt nobis per [b] Filium.

2 [2] Quem conſtituit [c] hæredem omnium: per quem etiam [d] mundum cōdidit.

3 ‖ Qui quum ſit [e] ſplendor gloriæ, & character perſonæ [f] illius, [g] ſuſtineatque omnia verbo illo ſuo potente, [3] purgatione peccatorum noſtrorum per ſeipſum facta, [h] ſedit ad dextram maieſtatis illius excelſiſſimæ:

1 Generalis propoſitionis huius epiſtolæ pars prima, Filium Dei, eum demum eſſe Prophetam, ſiue Doctorem, qui quod Deus per Prophetas aliquatenus & propoſitis vmbris ſignificarat, reipſa præſtitit, & Patris voluntatem mundo plenè patefecit. 2 Altera pars eiuſdem propoſitionis, Eundem Filium, eſſe noſtrum Regem ac Dominum à Patre deſignatum, per quem etiam omnia condidit, & in quo vno gloriam ſuam atque adeò ſeipſum contemplandum proponat, quique omnia ſuo nutu ſuſtineat. 3 Tertia pars eiuſdem propoſitionis, Eundem Filium ſacerdotis partibus ſeipſo oblato defunctum, eſſe vnicū & potentiſſimū noſtrum in cœlis mediatorē.

4 [4] Tanto præſtantior factus Angelis, quanto excellentius præ illis ſortitus eſt [i] nomen.

5 [5] Nam cui dixit vnquam Angelorum, ‖ Filius meus es tu, ego [k] hodie genui te? [6] Ac rurſum, ‖ Ego ero ei pater, & ipſe erit mihi Filius?

6 [7] [l] Rurſum autem quum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, ‖ Et adorent eum omnes Angeli Dei.

7 [8] Et de Angelis quidē dicit, ‖ Qui Angelos ſuos facit [m] ſpiritus, & miniſtros ſuos, [n] ignis flammam.

8 Ad Filium autem, ‖ [o] Thronus tuus, Deus, [p] in ſeculum ſeculi: [q] virga recta, virga regni tui.

9 Dilexiſti iuſtitiam & [r] odiſti iniquitatem: propterea [ſ] vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, vltra [t] conſortes tuos.

10 [9] Et, ‖ Tu in initio Domine [u] terram fundaſti: & opera manuum tuarum ſunt cœli:

11 Ipſi peribunt, tu autem permanes: & omnes vt veſtimentum vetareſcent:

Pſal.2.7, infra.5.5.

4 Antequā ad officij explicationem accedat, perſonæ dignitatem exponit, ac primùm quidē ſic hominē eſſe docet, vt ſimul ſit etiam Deus.

2.Sam.7.14, 1.paral.22.10

Pſal.97.7.

Pſal.104.5.

Pſal.45.7.

Pſal.102.26.

5.6.7.8.9.10. His ſex expreſſis teſtimonijs, argumentum diuinitatis Chriſti in carne manifeſtatæ confirmatum, ex quibus liquet eum ſupra omnes Angelos eminere & ita quidem vt Filius & Deus appelletur.

---

a Ergo nec plena fuit ſuperior illa per Prophetas declaratio, nec ad hanc poſtremam quicquam adyciendum. b Qui Deus & homo eſt vnus Filius. c Poſſeſſorem & ex æquo conſortem omnium cū Patre. d Ad verb. ſecula i. quicquid vnquam extitit, extat aut extabit. e Is in quo reſplendet gloria illa ac maieſtas Patris, alioquin infiniti & conſpicui. f Patris. g Suſtentet, tueatur, & alat. h Hoc indicat non modò gratiſſimum Patri, ſed etiam perennem eſſe illius ſacrificij odorem, tum verò quanto præſtet is Pontifex, alijs pontificibus.

i Dignitatem ac præſtantiam. k Filius à Patre ab æterno genitus eſt, ſed æterna illa generatio, ſuo tempore mundo repræſentata fuit, ideò addidit (hodie.) l Rurſus autem Dominus non contentus ſemel dixiſſe, idem alibi repetit. m Cherub, Pſal.18.11. n Seraph. Eſa.6.2. o Thronus propriè Principis tribui ſolet, non ſeruo. p In æternum, hæc enim repetitio in immenſum auget. q Adminiſtratio regni tui recta. r Repetitio Hebraica per antitheſin, in qua maximum ineſt pondus. ſ Quatenus Verbum caro factum eſt, effuſo in eum Spiritu ſine menſura. t Ille etenim Caput, nos membra huius ſumus. u Terram firmam ac ſtabilem creaſti.

12 Ac velut amictum circunuolues eos, & mutabuntur: tu autem idem es, & anni tui non deficient.

13 [10] Ad quem autem Angelorum dixit vnquam, ‖ Sede ad dextram meam, vſquedum poſuero inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum?

Pſal.110.1, 1.cor.15.25, infra, 10.13.

14 Nónne omnes ſunt [x] miniſtratores ſpiritus, qui miniſterij cauſa mittuntur propter eos qui hæredes erũt ſalutis?

x *Miniſtratores vocat quos vulgo ſolemus principum apparitores vocare.*

CAP. II.

1 Inde infert, Chriſti doctrina ſolidam audientiam deberi, 9 & eum nobis fratris loco in carne noſtra proponit, vt libẽtius nos totos illi tradamus.

Cap.II. *Mar.16.29.*

1 Iam veluti reſpirans, & quorſum tendant hæc omnia oſtẽdens, huc videlicet, vt ex proportione Chriſti ſupra omnes creaturas intelligatur perfectiſſimi eſſe eius doctrina, maieſtas, ac ſacerdotium, exhortationem adhibet à comparatis ſumptam.

1 [1] PRopterea oportet nos eo magis attẽdere ijs quæ [a] audiuimus, nequando [b] perfluamus.

2 Etenim ſi per Angelos dictus [c] ſermo fuit firmus, omniſque tranſgreſſio & contumacia iuſtam mercedis retributionem retulit,

3 Quomodo nos effugiemus ſi tantam neglexerimus ſalutem? ‖ [2] quæ quũ primùm enarrari cœperit per ipſum Dominum, ab [d] ijs qui ipſum audierant fuit nobis confirmata:

4 Teſtimonium *illis* præbente Deo & [e] ſignis & prodigijs, varijſque virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus, pro ſua voluntate.

5 [3] Non enim Angelis ſubiecit [f] mundũ illum futurum, de quo loquimur.

6 [4] Teſtatus eſt autem quidam alicubi dicens, ‖ [g] Quid eſt homo, vt memor ſis eius: aut [h] filius hominis, vt eum reſpicias?

Pſal.8.5.

7 [i] Feciſti eum pauliſper inferiorem Angelis: [k] gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.

1.Cor.15.27.

8 ‖ Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius, Enimuerò per hoc quòd ei ſubiecit omnia, nihil omiſit quod non ſit ei ſubiectum: [5] at nunc nondum videmus ei omnia eſſe ſubiecta.

5 Obiectio, Atqui vbi eſt tanta iſta dominatio?

Phil.2.8.

9 [6] Sed Ieſum illum [l] cernimus gloria & honore coronatum, qui ‖ [m] pauliſper fuit inferior Angelis factus, [7] propter [n] mortis perpeſſionem: vt beneficio Dei [8] pro omnibus [o] mortem guſtaret.

10 [9] Decebat enim [10] vt [p] ipſe propter quem *ſunt* hæc omnia & per quem *ſunt* hæc omnia multos filios in gloriam adducendo, [11] [q] principem ſalutis ipſorum per afflictiones conſecraret:

11 [12] Nam & qui [r] ſanctificat & qui

---

2 Si Angelorum ſermonem non licuit impunè tranſgredi, multo minus fas erit Euangelium á Domino Angelorum annuntiatum, Apoſtolorum voce confirmatum, totque cœleſtibus prodigijs, in primis autem tanta ſancti Spiritus efficacia comprobatum, negligere. 3 Si Angelos qui ſerui ſunt, nefas fuit aſpernari, multo magis potentiſſimum illum Regem mundi inſtaurati. 4 Vſum iſtius regiæ dignitatis, declarat in eo poſitum eſſe, vt homines non modò amiſſam ſuam dignitatem recipiant in Chriſto, ſed etiam in eo ſupra omnia euehantur, quam hominum præſtantiam Dauid excellentiſſimè deſcribit.

6 Reſponſio, Iam hoc impletum eſt in noſtro illo capite Ieſu, qui ad tempus noſtri cauſa infra Angelos ſubſidit, homo factus: nunc autem in ſummam gloriam eſt euectus. 7 Cauſam huius ſubſidentiæ declarat, nempe vt noſtra cauſa mortem guſtaret, ac proinde expiatoris partes obiens, noſter non tantùm Propheta & Rex, ſed etiam Sacerdos eſſet. 8 Hic poſita eſt vis argumenti. Neque enim cum ipſo tandem glorificaremur, niſi pro nobis (& quidem omnibus credentibus) exinanitus fuiſſet. Atque hac occaſione Apoſtolus ad alteram partem explicationis perſonæ Chriſti accedit, in qua ſic Deum eſſe probat vt ſit etiam homo. 9 Cur Filium Dei, verum illum Deum (vt paulò antè probauit) nihilominus, decuerit hominem fieri omnibus miſerijs (excepto peccato) obnoxium, alijs præterea argumentis probat. 10 Primùm, Quia Pater ad cuius gloriam tendũnt hæc omnia, multos filios decreuit ad gloriam adducere. Quomodo autem homines haberet filios niſi vnicus eius Filius factus eſſet hominum frater? 11 Secundò, Pater conſtituit illos filios ad gloriam adducere, nempe ex ignominia in qua antea iacebant. Filius ergo non videretur planè homo factus niſi alijs ſimilis eſſet factus, vt eo ipſo itinere perueniret ad gloriam quò alios adduceret. Imò illum principem ſalutis reliquorum, præ cæteris decuit illis afflictionibus conſecrari Prophetam, Regem, ac Sacerdotem, ad reliquorum ſalutem, quæ ſunt iſtius principatus partes. 12 Firmamentum vtriuſque ſuperioris argumenti. Neque enim eſſemus filij in eo, neque afflictionibus conſecrari potuiſſet, niſi homo noſtri ſimilis factus eſſet. Sed quoniam hæc filiatio à ſola natura non pendet, quia non cenſetur Dei filius niſi qui præterquam quòd homo eſt, etiam frater eſt Chriſti, (quod fit ſanctificatione, id eſt coalitione per fidem cum Chriſto nos ſanctificante) ideò facit Apoſtolus mentionem ſanctificantis (nempe Chriſti) & ſanctificatorum (nempe omnium fidelium) quos propterea Chriſtus dignatur fratrum nomine.

a *Seipſum auditorem conſtituit.* b *Perfluere dicitur qui ſermonem auditum non continet.* c *Lex, quæ tranſgreſſoribus pœnas præſcripſit: eam autem datam fuiſſe per Angelos dicit Paulus, Galat. 3.19. & Stephanus, Act. 7.53.* d *Apoſtolis.* e *Miraculorum verus finis. Signa autem ea dicuntur, quia aliud repræſentant quàm quod cernitur:* Prodigia, *quòd nouum & inſolitum aliquid exhibeant: Virtutes, quòd diuina virtutis ſpecimen edant.* f *Futurum ſeculum, cuius* Pater *eſt Chriſtus, Eſa. 9.6. vel Eccleſiam, quæ velut nouus mundus erat Euangelio colligenda.* g *Quid tandem eſt in homine cur tantam ipſius curam habeas, & tanto honore ſis eum dignatus?* *Hominem & filium hominis vocat omnes cœleſtis illius regni ciues, quales ſunt in ſeſe antequam Dominus eos iure illius ciuitatis donet in Chriſto.*

i *Hæc prima eſt futuri mundi ciuium dignitas, quod proximè ad Angelos accedunt.* k *In ſummo enim honoris gradu eminebunt, quum regni erunt participes. Loquitur autem de re futura in præſenti, quia certa eſt.* l *Nimirum ex ipſius virtute in Eccleſia manifeſtiſſimè apparente.* m *Qui ad tempus ſe exinaniuit, forma ſerui accepta.* n *vt mori poſſet.* o *Mortem ſentiret.* p *Deus.* q *Anteſignanum, & qui ſicut eſt primus dignitate, ita eſt primogenitus ex mortuis inter multos fratres.* r *Præſente tempore vtitur, vt oſtendat nos adhuc in huius ſanctificationis progreſſu verſari. Sanctificationis autem nomine intelligit ſeparationem, purificationem & conſecrationem.*

ſanctificãtur,[s] ex vno *ſunt* omnes: quã ob cauſam nõ erubeſcit fratres ipſos vocare,

12 [13] Dicens, || Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Eccleſiæ tibi hymnos canam.

13 [14] Et rurſum, || Ego [t] fretus ero ipſo. Et iterum, || [u] Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus.

14 Quoniam igitur pueri [x] participes ſunt carnis & ſanguinis, ipſe quoque cõſimiliter particeps factus eſt eorundem, || vt per mortem aboleret eum [y] qui mortis imperium habet, hoc eſt [z] diabolum.

15 Et liberos redderet quotquot metu [a] mortis, per omnem vitam obnoxii erant ſeruituti.

16 [15] Non enim videlicet [b] Angelos aſſumpſit, [c] ſed ſemen Abrahæ aſſumpſit.

17 [16] Vnde debuit [d] per omnia fratribus ſimilis fieri, vt [e] miſericors eſſet & [f] fidelis pontifex in ijs quæ apud Deum *agẽda forẽt*, ad expiandũ peccata populi.

18 Nam ex eo quod perpeſſus fuit quum [g] tentatus eſt, poteſt & ijs qui tentantur ſuccurrere.

13 Quod de incarnatione ſanctificatoris docuit, applicat Prophetico muneri.

14 Idem applicat regiæ Chriſti potẽtiæ aſſerendis ſuis ab imperio diaboli & mortis.

15 Explicat vocabula illa carnis & ſanguinis verè hominẽ eſſe Chriſtũ oſtendens, idq; non diuinæ ſuæ naturæ conuerſione, ſed humanæ aſſumptione. Nominat autem Abrahamũ, reſpiciẽs ad promiſſiones de hæc re Abrahamo factas, 16 Idem etiam applicat ſacerdotio ad quod nõ fuiſſet idoneus, niſi homo factus eſſet, & quidẽ per omnia nobis (excepto tamẽ peccato) ſimilis.

s *Eiuſdem naturæ ſcilicet humanæ.* t *Recipiam me in eius fidẽ & præſidium.* u *Hæc de ſe & diſcipulis ſuis dicit Eſaias. ſed omnes miniſtros adumbrans, vt illius diſcipuli viciſſim Eccleſiam totã deſignant. Quum igitur Prophetarũ ac miniſtrorum Caput ſit Chriſtus, meliore etiã iure hæc illi tribuuntur, quã ipſi Eſaiæ.* x *Conſtãt carne & ſanguine, fragili videlicet & caduca natura.* y *Diabolus dicitur mortis imperium habere qui author eſt peccati: à peccato autem mors, atque adeò nos quotidie ad peccandũ ſolicitat.* z *De vno loquitur, tãquam de vno principe, cui tacitè adiunguntur reliqui ipſius Angeli.* a *Mortem intellige cum ira Dei coniunctam, qualem extra Chriſtum neceſſe eſt eſſe: ea autem nihil poteſt fingi miſerius.* b *Angelicam naturam.* c *Sed veram hominu naturam.* d *Non ſolùm quod ad naturam, ſed etiam quod ad qualitates attinet.* e *Qui noſtrarum ærumnarum vero ſenſu tangeretur.* f *Sincerè munus ſuum peragens.* g *Quum exploraretur & ad malum à Diabolo ſolicitaretur.*

CAP. III.

1 *Nunc oſtendit quanto inferior ſit Moſes Chriſto:* 5 6 *nempè quantum diſtat ſeruus à domino.* 7 *Inde exhortationes minâſque admiſcet ex Dauidis teſtimonio,* 8 *ſiquis vel cõtumaciter repugnet,* 12 *vel ad obſequendum ſit tardior.*

1 VNde, [1] fratres ſancti, vocationis cœleſtis participes, conſiderate [a] Apoſtolum & Pontificem [b] profeſſionis noſtræ Chriſtum Ieſum:

2 || [2] Fidelem ei qui ipſum [c] conſtituit: [3] vt & Moſes *fidelis fuit* in tota domo ipſius.

3 [4] *Tanto* namq; ampliore gloria præ Moſe hic dignus eſt habitus, quanto maiorem habet honorem is qui conſtruxit domum, quàm domus ipſa.

4 Omnis enim domus conſtituitur ab aliquo: porrò qui condidit omnia hæc Deus *eſt*.

5 [5] Et Moſes quidem fidelis fuit in tota domo ipſius, vt famulus, ad teſtificãda quæ pòſt dicenda erant:

6 At Chriſtus, vt filius, domui ſuæ præeſt: [6] [d] cuius domus ſumus nos, ſi [e] fiduciam & ſpem illam de qua gloriamur, ad finem vſque firmam tenuerimus.

7 Quapropter ſicut dicit Spiritus ille ſanctus, || Hodie ſi vocẽ eius [f] audieritis,

8 Ne obdurate corda veſtra, ſicut [g] in exacerbatione, in die tentationis illius in deſerto:

9 Vbi tentauerunt me patres veſtri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis.

10 Quapropter infenſus fui nationi iſti: & dixi, Semper [h] errant corde, neque cognouerunt vias meas.

11 Itaque iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

12 [7] Videte fratres, nequando ſit in vllo veſtrum cor malum & infidele, deficiendo à Deo viuo:

13 Sed exhortamini alij alios quotidie, [i] quoad appellatur dies hodiernus: nequis ex vobis induretur fraude peccati.

CAP. III. 1 Subſtrato fundamẽto, id eſt, explicata & probata vtraque vnius eiuſdemque Chriſti natura, triplex ei munus tribuit, nempè Propheticum, Regium, & Sacerdotale, inſtituta eius collatione cum Moſe & Ioſue, quod ad Doctoris & rectoris munus attinet, vſque ad capitis proximi verſicul. 14. cum Aarone vero in Pontificatu. Proponit autem de quo dicturus eſt grauiſſima cum exhortatione, vt in Chriſtum tanquam vnicum illum æternum Doctorem, Rectorem ac Pontificem omnis noſtra fides referatur.

Num. 12. 7.

2 Duplici ratione hãc adhortationem ſtabilit: primò, quòd Chriſtus Ieſus ſit à Deo talis deſignatus: ſecũdò, quòd idem impoſitis ſibi à Patre muneribus penitus ſit defunctus.

Pſal. 95. 8, infra, 4. 7.

3 Iam accedit ad collationem cum Moſe: quos inter ſe ſimiles facit, quòd vterque præfectus fuerit domui Dei, & fideliter opus ſuum peregerit, ſed mox in illa ſimilitudine maximam eſſe imparitatem oſtendit.

4 Prima collatio, Architectus præſtantior eſt domo ipſa, ergo & Chriſtus Moſe. Ratio conſequutionis eſt, quia huius domus architectus Deus eſt, quod Moſi tribui non poteſt: ac proinde Moſes non propriè fuit Architectus, ſed ipſius domus pars. Chriſtus verò vt Dominus ac Deus, totam hanc domum eſt architectatus. 5 Altera collatio, Moſes fuit fidelis ſeruus in hac domo, (i. in Eccleſia) ſubſeruiens venturo Domino: Chriſtus autem regnat & præeſt vt Dominus domui ſuæ. 6 Applicat ſuo fini ſuperiorem Doctrinam, verbis Dauidis omnes exhortans, vt iam Filium ipſum loquentem audientes, eius verbis plena fiducia acquieſcant, quum aliter non poſſint in æternam illam requiem admitti. 7 Iam expendens verba Dauidis, primùm oſtendit ex particula Hodie, negligendam non eſſe occaſionem tantiſper dum adhuc viget. Neque enim ad ſeculum Dauidis reſtringendam eſſe vocẽ illam, ſed totum illud tempus complecti quo Deus nos compellat.

a *Legatum & nunciũ. ſicut Rom. cap. 15. dicitur miniſter Circũciſionis.* b *Eius doctrinæ quã profitemur, nimirũ Euãgelicæ.* c *Sub. Apoſtolũ & Pontificẽ.* d *Cuius ſub. Chriſti.* e *Fiduciã vocat effectum illud fidei præſtantiſſimum, quo fit vt clamemus Abba, Pater, fiducia autem ſpem coniungit.* f *Iterum ergo poſt Moſem Deus erat loquuturus.* g *In die exacerbationis, vel contentionis.* h *Vecordes ſunt & inſani.* i *Quod durat dies hodiernus, id eſt. quandiu offertur nobis Euangelium.*

14 [8]

14 [8]Chriſti enim participes facti ſumus ſi modo [k]principiũ illud quo ſuſtentamur, firmũ tenuerimus ad finẽ vſque:

15 *Interim* [l]dum dicitur, Hodie ſi vocem eius audieritis, ne obdurate corda veſtra, vt in exacerbatione.

16 Nam quidã quum audiſſent, exacerbarunt *Dominum*:non omnes tamen ij qui exierant ex Ægypto per Moſen.

17 Quibus autẽ infenſus fuit quadraginta annis? nónne ijs qui peccauerant quorũ [m] corpora conciderũt in deſerto?

18 Quibus autem iurauit non ingreſſuros in requiem ſuam, niſi ijs qui non obedierant?

19 Et videmus non potuiſſe ingredi propter incredulitatem.

8 Iam põderat verba illa, Si audieritis vocem, &c. explicãs iſta de auditu fidei dici, cui opponitur obduratio per incredulitatem.

k Principiũ fiduciæ: principium autem vocat Hebræorũ more, quod præcipuũ eſt.

l Quandiu hæc vox perſonat.

m. Cadauera.

CAP. IIII.

1 Adhortationem comminationi admiſcet, ne quẽadmodum Patres, requie ſibi oblata, priuentur: 11 ſed in eam ingredi ſtudeant. 14 Inde initium facit tractandi de ſacerdotio Chriſti.

1 METuamus igitur nequando derelicta promiſſione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuiſſe fruſtratus.

2 [1]Etenim nobis euãgelizatum eſt ſicut & illis: at non profuit illis auditus ſermo, vt [a] qui fidei mixtus nõ fuerit ipſis qui audierant.

3 [2]Introimus enim in requiem nos qui credidimus, ſicut dixit, || Itaque iuraui in ira mea, ſi ingreſſuri ſint in requiem meam: licet operibus à iactis fundamentis mundi perfectis.

4 Ita enim dixit quodam in loco de ſeptimo die, || Et requicuit Deus die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis.

CAP. IIII. 1 His verbis, vocem eius, declarat ſignificari à Dauide prædicationem Chriſti, qui tũc quoque annuntiabatur, quũ Moſes & Prophetæ non aliò reſpicerent.

Pſal.95.11. Gen.2.2, deut.5.14. Supra,3.7.

2 Nequis obijceret illa intelligi de terra Chanaam & Moſis doctrina, ac proinde ad Chriſtum & vitam æternam non rectè trahi, oſtendit Apoſtolus duplicem requiem in Scripturis commemorari, vnam diei ſeptimi, qua Deus dicitur ab omnibus operibus ſuis quieuiſſe: alteram verò commemorari in quam Ioſua populum introduxit: ſed quę requies non ſit vltima ad quam vocamur. quod probat duabus rationibus. Quum enim tanto pòſt tempore Dauid populum alloquens in terra Chanaan collocatum, vtatur aduerbio Hodie, & minetur non ingreſſuros in requiem Dei qui vocem Dei tunc ſonantem repudiarint, neceſſe eſt dicamus aliud tempus quàm tempus Moſis, & aliam requiem, quàm terram Chanaan, ab eo ſignificari. Ea verò eſt æterna illa in qua, ceſſante huius vitæ curſu, incipimus Deo viuere: ſicut Deus die ſeptimo ab illis ſuis operibus (id eſt ab hoc condendo mundo) deſtitit. Significat autem ſimul Apoſtolus, in vno demùm Euangelio aperiri huius requietis iter, quàm Moſes, & terra Chanaan, & tota illa Legalis œconomia adumbrauit.

a Euangelij prædicationem potui comparat, qua hauſta id eſt, audita nihil proſit, niſi temperetur fide.

5 Et hîc rurſum, Si introibunt in requiem meam.

6 Quia igitur reliquum eſt vt aliqui introeant in eam, & quibus prius annũtiatum fuit, non introierunt propter incredulitatem:

7 Rurſum quendam præfinit diem, Hodie, apud Dauidem dicens tantò poſt tempore, (prout dictũ eſt) || hodie ſi vocẽ eius audieritis, ne obdurate corda veſtra.

8 Nam ſi eos [b] Ieſus in requie collocaſſet, nequaquam de alio poſthac die loquutus fuiſſet:

9 Itaque reliquus eſt aliquis ſabbatiſmus populo Dei.

10 [c]Nam qui ingreſſus eſt in requiẽ ipſius, requieuit & ipſe ab operibus ſuis, quemadmodum à ſuis Deus.

11 [3]Studeamus igitur ingredi in illã requiem, [d]nequis in idem incidat contumaciæ exemplum.

12 [4] [e]Viuus *eſt* enim [f] ſermo Dei & efficax, & penetrãtior quouis gladio ancipiti: ac pertingit vſque ad diuiſionem [g] animæ ſimul ac [h] ſpiritus, compagumque & medullarum: & dijudicat cogitationes & conceptiones cordis.

13 Nec eſt vlla res creata quæ non manifeſta ſit in conſpectu [i] ipſius: imò omnia *ſunt* nuda & patentia oculis eius quicum nobis eſt negotium.

14 [5]Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Ieſum Filiũ Dei, [k]teneamus *hanc* profeſſionem.

15 [6]Non enim habemus Pontificem qui non poſſit affici ſenſu infirmitatum noſtrarum, ſed tentatum in omnibus ſimiliter, abſque peccato.

16 Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ, vt conſequamur miſericordiam & gratiã inueniamus ad opportunum auxilium.

3 Redit ad exhortationem.

4 Amplificatio à natura Verbi Dei, cuius ea vis eſt vt in ima vſque animi penetralia penetret, contumacibus lethale vulnus infligẽs, credentes verò planè viuificans.

5 Iam aggreditur Põtificatus Chriſti collationem cũ Aaronis ſacerdotio, & in ipſo ſtatim initio ſummã huius Pontificis excellentiam declarat, cum vocans Filium Dei, & in ipſis cœlis ad tribunal Dei collocans, nõ obſcura antitheſi cum Aaronicis ſacerdotibus & tabernaculo caduco; quas cõparationes poſteà luculẽter declarat. 6 Ne videretur tanta huius noſtri Pontificis gloria nos ab ipſius aditu prohibere, ſubijcit eum nihilominus verè noſtrum fratrem eſſe (quod etiam anteà probauit) & noſtras omnes miſerias, ſuas ducere, vt intrepidè nos ad ſe vocet.

b De Ioſue loquitur filio Nun: velut autem terra Chanaan typus fuit veræ noſtræ quietis, ſic Ioſue, Ieſu typus fuit. c Velut Deus ſeptimo die quieuit, ſic nobis ab operibus noſtris, id eſt, quæ à natura noſtra corrupta proficiſcuntur, eſt quieſcendum. d Nequis fiat ſimile infidelitatis exemplum. e Viuum vocat ſermonem ab eius effectu in ijs quibus annuntiatur. f Doctrina Dei annuntiata tũ in Lege tum in Euangelio. g Animam vocat in qua reſident affectus. h Spiritum, id eſt, partẽ illam nobiliſsimã quæ mens dicitur. i Dei. k Retineamus, nec ſinamus è manibus noſtris elabi.

CAP. V.

1 Primò docet quodnam ſit ſummi pontificis officium: 5 Secundò Chriſtum à Deo noſtrum pontificem conſtitutum eſſe. 7 & verè præſtitiſſe quæ ſummi pontificis erant.

1 NAm [1] omnis Pontifex ex hominibus aſſumitur, & pro hominibus conſtituitur in ijs quæ apud Deum *agenda ſunt*: [2] vt offerat [a] donaria & [b] victimas pro peccatis.

2 Qui quantum [c] ſatis eſt poſſit miſerari [d] vicem ignorantiū & aberrantiū: quòd & ipſe [e] circundatus ſit infirmitate:

3 Et propter hanc debeat, ſicut pro populo, ita & pro ſeipſo offerre *victimam* pro peccatis.

4 [3] Neque ſibijpſi quiſquam ſumit hunc honorem, ſed qui vocatur à Deo, || ſicut & Aaron.

5 Ita & Chriſtus non ſibi hunc honorem tribuit vt fieret Pontifex, ſed is qui dixerat ei, || Filius meus es tu, ego hodie genui te.

6 Sicut & alibi dicit, || Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum [f] ordinem Melchiſedec.

7 [4] Qui in [g] diebus carnis ſuæ, quū deprecationes & ſupplicationes apud eū qui poterat [h] ipſum ſeruare à morte, cū clamore valido & lacrymis obtuliſſet, & exauditus eſſet ex metu,

8 Quanuis Filius eſſet, tamē ex ijs quæ paſſus eſt [i] didicit obedientiam:

9 [5] Et [k] conſecratus, factus eſt autor ſalutis ęternę omnibus qui ipſi auſcultāt:

10 Cognominatus à Deo Pontifex ſecundum ordinem Melchiſedec.

11 [6] Dequo nobis multa ſunt dicenda, eaque difficilia explicatu: quādoquidem ſegnes facti eſtis auribus,

12 [7] Vos enim quos oportuit pro temporis ratione doctores eſſe, rurſum opus eſt doceri quæ ſint elementa initij eloquiorum Dei: factique eſtis ij quibus lacte ſit opus, & non ſolido cibo.

13 Enimuero cui cum lacte res eſt, is rudis eſt [l] ſermonis iuſtitiæ: (infans enim eſt.)

14 Sed adultorum eſt ſolidus cibus, eorum *videlicet* qui propter habitū, [m] ſenſus habent exercitatos ad diſcretionem boni ac mali.

Cap. v.

1 Primæ collationis Chriſti Pōtificatus cū Aaronico pars prior: Alij pontifices ſumuntur ex hominibus, & vocātur humano quodam more.

1.Par.23.13.
Pſal.2.7.
ſupra.1.5.
Pſal.110.4.
infra,7.17.

2 Alterius collationis pars prior: Alij vt infirmi, conſtituuntur pontifices, vt eius mali ſenſu affecti quod eſt illis cum toto populo cōmune, dona & victimas quę ſint cōmunis fidei ac reſipiſcētię teſtes, ſuo ac populi nomine offerant. 3 Tertia collatio integra. Vocātur alij à Deo, ſic & Chriſtus, ſed alio ordine quā Aaron. Dicitur enim Chriſtus Filius ex Deo genitus, & Sacerdos æternus ſecundū ordinem Melchiſedec. 4 Secundæ collationis pars altera, Chriſtus verò inſigniter afflictus & inſigniter miſericors, nō pro ſuis peccatis quæ nulla erāt, ſed pro ſuo metu rogauit quod impetrauit, & ſeipſum pro omnibus ſuis obtulit. 5 Primæ collationis pars altera, Chriſtus autē conſecratus eſt à Deo Patræ, vt noſtrę ſalutis autor & æternus Pontifex, ac proinde ita homo vt ſit lōgè ſupra omnes homines. 6 Digreſſio vſque ad ſeptimi capitis initiū, qua Hebręos partim retinet Apoſtolus in attenta conſideratione eorum quæ dixerat, partim ad ea intelligenda præparat, de quibus dicturus eſt.

7 Exemplū Apoſtolicæ obiurgationis.

---

a Oblationes rerū vita expertiū. b Pecudes quæ iugulabātur, potiſſimū verò in ſacrificijs pro delicto & peccato. c Qui ſit aptus & idoneus. d Eorū qui in peccatis ſunt cōſtituti. nā apud Hebræos ignorantiarū et errorū nomine quoduis peccatū intelligitur, etiā voluntarium. e Quòd & ipſe naturam ijſdē incōmodis & vitijs obnoxiā circumferat. f Secundum ſimilitudinē, vt infrà explicatur. 7.15. g Quum adhuc nobiſcū infirma & imbecilla noſtra natura præditus degeret. h Ipſum eximere morte. i Reipſa expertus eſt quid ſit Patrem habere, cui parendum ſit. k Vide ſup. 1.10.

l Sermonis quo docetur iuſtitia. m Omnes intelligendi & iudicandi facultates.

CAP. VI.

1 Hebræorum puerilē ignauiā perſtringens. 4 ſeuera denūtiatione eos terret: 7 & maturè proficiendi ſtudium excitat: 9 meliora de ipſis ſperans 13 Abrahæ exemplum citat: 17 Fidémque verbo innixam 19 anchoræ cōparat.

1 QVapropter omiſſo [a] qui in in Chriſto rudes inchoat ſermone, ad perfectionem feramur: [1] non iacientes rurſum fundamentum reſipiſcentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum,

2 Baptiſmatum doctrinæ, ac manuū impoſitionis, & reſurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.

3 Atque id faciemus, ſiquidē permiſerit Deus,

4 || [2] Nam [b] fieri non poteſt vt qui ſemel fuerint illuſtrati, [c] guſtauerintque donum cœleſte, & participes facti fuerint Spiritus ſancti,

5 Guſtauerintque bonum Dei verbum, ac virtutes futuri ſeculi:

6 Si prolabantur, vt denuò renouentur per reſipiſcentiā, vt qui rurſum [d] crucifigant ſibimetipſis Filium Dei, & ad ignominiam exponant.

7 [3] Nā terra quæ imbrem ſępius in ſe venientem cōbiberit, & progenuerit herbam accommodā eis per quos excolitur, recipit benedictionem à Deo:

Cap. vi.

Infra,10.26,
mat.12.45.
2.pet.2.20.

1 Capita catechiſmi quæ ſumma quidem totius Euangelicæ doctrinę complectuntur, ſed paucis & ſummatiē (vt loquuntur) rudibus tradebātur, profeſſio videlicet reſipiſcentiæ & fidei in Deū: cuius doctrinæ articuli (quos vocant) ab extraneis quidem exigebantur ſtatis Baptiſmi diebus: à fidelium autem liberis in infantia baptizatis, quum eis imponebantur manus. Inter eos autem articulos, diſertè numerantur duo, nempè carnis reſurrectio, & iudicium æternum. 2 Pondus addit ſuæ exhortationi, grauiſſima cōminatio certi apoſtatarum exitij. 3 Exornat ſuperiorem comminationem, propoſita ſimilitudine.

---

a Primis Chriſtianiſmi principijs, quæ Catechiſmum vocant. b De apoſtaſia vniuerſali loquitur, non autem de peccatis humana infirmitate cōtra primā aut ſecundā tabulam admiſſis. c Notanda emphaſis huius verbi, aliud enim eſt credere, vt Lydia cuius Deus cor aperuit Act.16.13. Aliud guſtum aliquē habere. d Vt qui odio ferātur in Chriſtū & quaſi eū rurſus crucifixū omniū ludibrio exponant, idq; ſuo ipſorū exitio, quòd fecit Iulianus Apoſtata.

8 At quæ profert ſpinas & tribulos, reproba *eſt*, & maledictioni affinis: cuius exitus *tendit* ad exuſtionem.

9 [4] Sed perſuaſimus nobis de vobis, dilecti, iſtis meliora, & cum ſalute coniuncta, etiamſi ita loquamur.

10 [5] Non enim iniuſtus eſt Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri, & laborioſæ charitatis quam exhibuiſtis ipſius nomini, *vt* qui miniſtraueritis ſanctis & miniſtretis.

11 Cupimus autem, vt vnuſquiſque veſtrûm idem oſtendat ſtudium ad plenam ſpei perſuaſionem ad finem vſque:

12 [6] Vt ne ſcitis ſegnes, ſed imitatores eorum qui per fidem ac patientiam obtinent promiſſam hæreditatem.

13 [7] Deus enim pollicitus Abrahæ, quum non poſſet quenquam maiorem iurare, iurauit per ſeipſum,

14 Dicens, ‖ Certè [e] benedicens benedicam tibi, & multiplans multiplicabo te.

15 Atque ita quum patienter expectaſſet aſſequutus eſt promiſſum.

16 Nam homines quidem per eum iurant qui ſit maior: atque iiſdem omnis controuerſiæ finis, eſt iuſiurandum ad confirmationem *adhibitum*.

17 Qua in re Deus volens [f] ex abundanti hæredibus promiſſionis oſtendere immutabilitatem conſilij ſui, fideiuſſit iureiurando:

18 Vt per duas res immutabiles, in quibus fieri non poteſt vt mentitus ſit Deus, validam cōſolationem habeamus *nos*, qui curſum *eò* corripuimus vt ſpem propoſitam obtineamus:

19 [8] Quam velut animæ anchoram habemus tutam ac firmam, & ingredientem vſque in ea quæ ſunt intra velum.

20 [9] Quò præcurſor pro nobis ingreſſus eſt Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedec, Pontifex factus in æternum.

4 Lenit omnem illam aſperitatem meliora deijs ſperans quibus hæc ſcribit.

5 Laudat eos à charitate, vt ad perſeuerantiam hortetur.

6 Oſtendit quibus præcipuè virtutibus ad cōſtanter pergendum atque adeò ad proficiendū ſit opus, charitate nimirū & patiētia: & ne quis iſta factu impoſſibilia eſſe obijciat, iubet vt maiorum exempla ſibi proponant imitanda.

Gen. 12.2, & 17.4, & 22.17.

7 Alius ſtimulꝰ, Quòd certa ſit ſpes hæreditatis ſi ad extremum perſeueremus: quoniam nō tantùm id promiſit Deus, ſed etiam cum iureiurando promiſit.

8 Spem cōparat anchoræ: quoniam ſicut anchora in profundum maris proiecta totam nauim firmat, ita etiam ſpes in ipſa vſque cælorum adyta penetret. Mentionem autem facit Sanctuarij, alludens ad Tabernaculum vetus, & hac ratione regreditur ad illas collationes Pontificatus Chriſti cū Leuitico.

9 Repetit Dauidis verba quibus omnes illæ collationes quæ anteà commemorauit ſignificantur: ſicut toto ſequenti capite declarat.

[e] *Cumulatiſſimè te beneficijs cumulab.* [f] *Amplius etiā quàm neceſſe eſſet, niſi hoc flagitaret hominum improbitas, qui ne iurato quidem Deo credant.*

CAP. VII.

1 Hactenus ipſos ſtimulauit, vt attentè expenderent qua in Melchiſedec conſideranda ſunt, 15 In quibus ſimilis ſit Chriſtus: 20 In ſumma cur cedere Lax Euangelio debeat.

1 NAm [1] hic ‖ Melchiſedec rex *erat* Salem pontifex Dei altiſſimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, & [a] benedixit ei:

2 Cui & decimas ex omnibus impertitus eſt Abraham: qui primùm quidem ex interpretatione dicitur rex iuſtitiæ, deinde verò etiā rex Salem quod eſt rex pacis.

3 [2] Sine patre, ſine matre, ſine genere: nec initium dierum, neque vitæ finem habens: ſed aſſimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

4 [3] Spectate verò quantus hic *fuerit*, cui etiam ‖ decimas ſpoliorum dederit Abraham Patriarcha.

5 Et ij quidem qui ſunt ex filijs Leui, ſacerdotio fungentes, præceptum habent decimarum accipiendarum à populo ſecundum Legem, hoc eſt à fratribus ſuis, licet [b] egreſſis ex lumbis Abrahæ:

6 Is verò cuius genus ad illos non refertur, decimas accepit ab Abraham, & habenti promiſſiones benedixit.

7 [c] Porrò ſine vlla controuerſia, id quod minus eſt, ab eo quod maius eſt benedicitur.

8 [4] Atque hîc quidem homines qui moriuntur, decimas accipiunt: illic autem is de quo teſtatum eſt quod viuat.

9 Et (vt ita loquar) in Abraham decimatus eſt etiam ipſe Leui, qui decimas ſolet accipere.

CAP. VII. *Gen 14.18.*

1 Explicās verba illa Secundum ordinem Melchiſedec, quibus nititur illa comparatio Chriſti Pōtificatus cum Leuitico, primùm conſideratur ipſe Melchiſedec vt Chriſti typus, cuius cōparationis hæc ſunt capita: Melchiſedec fuit rex & ſacerdos: talis reuera eſt Chriſtus vnus. Fuit rex pacis a iuſtitiæ, talis eſt Chriſtus vnus reuera.

Num. 18.21.

2 Alius typus Melchiſedec proponitur ſpectandus vt principio & fine carens, quum nec pater, nec mater, nec maiores, nec mors eius deſcribantur, talis eſt reuera Filius Dei, ſacerdos nimirùm æternus quatenus Deus, *ametor*, ineffabiliter genitus quatenus homo, *apator*, ineffabiliter cōceptus. 3 Alius typus, Melchiſedec rationes ſacerdotij fuit ipſo Abrahamo ſuperior, vtpote quem decimarit, & cui vt ſacerdos benedixerit talis reuera eſt Chriſtus, à quo pendet ipſius Abrahami & omnium credentium ſanctificatio, atq; adeò quem vt omnium autorem colere ac venerari omnes debent. 4 Amplificatio duplex: vna, Melchiſedec decimas accipit, vt immortalis (quatenus videlicet typus eſt Chriſti, quum nuſquam commemoretur mors ipſius, & Dauid eum proponat vt ſacerdotem æternum) Leuitici verò ſacerdotes, vt mortales, quum alij alijs ſuccedant: altera, Leui ipſe fuit decimatus in Abrahamo à Melchiſedecho. Ergo Melchiſedeci ſacerdotiū, (id eſt Chriſti qui ſecundum ordinem illius pronuntiatur ſacerdos æternus) præſtantius eſt Leuitico.

[a] *Nempe ſolenni ac Sacerdotali benedictione.* [b] *Progenitis ex Abrahamo.* [c] *De publica eâque ſacerdotali benedictione loquitur.*

10 Nam is adhuc in lumbis patris erat quum occurreret Abrahæ Melchiſedec.

Pſal. 110.4, ſupra. 5.6.

11 [5] Porrò ſi [d] conſummatio per Leuiticum Sacerdotium erat,(nam ſub hoc ſancita Lex eſt populo) quid amplius erat opus alium exoriri Sacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedec, nec ſecundum ordinem Aaronis dici?

12 [6] Mutato igitur Sacerdotio, neceſſe eſt vt [e] Legis quoque mutatio fiat.

13 Nam *is* de quo hæc dicuntur, ad aliam tribum pertinet, de qua nullus [f] attendit altari.

14 Palàm eſt enim è tribu Iuda exortum eſſe Dominum noſtrum, cuius tribus reſpectu nihil de Sacerdotio loquutus eſt Moſes.

15 [7] *Idque* etiam magis patet *ex eo* quod ad inſtar Melchiſedec exoritur Sacerdos alius,

16 [8] Qui non [g] ex Lege, cuius mādatum ſit carnale, factus eſt *ſacerdos*, ſed ex vi indiſſolubilis vitæ.

17 Teſtificatur enim ad hunc modum, || Tu *es* Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec.

18 [9] Nam [h] mādatum præcedens abrogatur, quòd nullis viribus ſit prędıtum, & inutile.

19 Nihil enim ſanctificauit Lex, ſed adſcita ſpes melior, per quam appropinquamus Deo.

5 Tertius tractatus huius epiſtolæ, in quo poſtquam Chriſtum Prophetam, Regem & Pontificem eſſe cōprobauit, nunc de omnium illorum numerum ratione ac præſtātia diſtinctè diſſerit, hæc omnia in alijs vmbratilia fuiſſe oſtendēs, in Chriſto autem vera & perfecta. Incipit autem à ſacerdotio, in quo etiam ſuperior tractatio deſierat, vt ſic omnia membra diſputationis melius cohæreant & primo imperfectum fuiſſe probat Leuiticum ſacerdotium, ex eo quòd alius ſacerdos ſecundum ordinem alium(id eſt diuerſæ regulæ ac formæ) tāto poſt tempore promittatur. 6 Hac noui ſacerdotij inſtitutione non tantùm declarari Leuitici ſacerdotij imperfectionem oſtendit, ſed etiam ipſum Leuiticum ſacerdotium cum hoc nouo commutari: quoniam hæc duo ſimul conſtare non poſſint, quum prior illa Leuitica ordinatio tribum Iuda excluderet, atque adeò ipſi Leui ſubijceret: poſterior autem iſta ſacerdotium in tribu Iuda collocet. 7 Nequis obijciat tranſlatum quidem fuiſſe ſacerdotium à Leui ad Iudam, ſed nihilominus idem manere, expendit ſimul & explicat illa Dauidis verba, In æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec, ex quibus intelligitur diuerſa etiam ſacerdotij ordinatio. 8 Diuerſitatem & præſtantiam ordinationis Melchiſedeci probat ex eo quod Legale ſacerdotium externa & corporali vnctione & ritu cōſtabat: Melchiſedeci verò æternum ſacrificium ac merè ſpirituale deſcribitur. 9 Nequis etiam obijciat adiectum fuiſſe ſacerdotium poſterius, vt ſimul coniuncta perfectum quiddam conſtituerent, probat poſteriore abrogatum fuiſſe prius vt inutile, ex ipſa eorum natura. Quomodo enim illa corporalia & caduca nos ſanctificarent vel ſola vel cum alio?

---

d Si Sacerdotium Leuiticum aliquem perficere potuiſſet. e Ordinationis Aaronicæ. f Curauit altare. g Non ex ordinatione, quæ infirma & caduca omnia percipiat, ſicuti in Aaronis conſecratione, totóque illo munere factum eſt. h Lex ceremonialis.

20 [10] Et quatenus non abſque iureiurando.

Pſal. 110.4.

21 Nam illi quidem, citra iuſiurandū Sacerdotes facti ſunt: hic verò cum iureiurando, per eum qui dixit ei, || Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu *es* Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec.

22 Tāto potioris fœderis ſponſor factus eſt Ieſus.

23 [11] Et illi quidem, plures facti ſunt ſacerdotes, quòd mors prohiberet eos permanere.

24 At iſte propterea quòd in æternū manet [i] perpetuum habet Sacerdotium.

25 Vnde & ſeruare prorſus [k] poteſt eos qui per ipſum accedunt ad Deum, ſemper viuens vt interpellet pro eis.

26 [12] Talis enim nos decebat Pōtifex pius, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & ſublimior cœlis factus:

27 Cui non ſit quotidie neceſſe, quēadmodum illis pontificibus, || prius pro peccatis proprijs victimas offerre, deinde *pro peccatis* populi: [13] [l] id enim fecit [m] ſemel quum ſemetipſum obtulit.

Leuit. 16.11.

28 Lex enim homines conſtituit pōtifices infirmos: at [n] ſermo iuriſiurandi [14] poſt Legem [o] *concepti*, Filium *conſtituit* qui in æternum eſt ſanctificatus.

10 Aliud argumentum præſtantiæ ſacerdotij Chriſti ſupra Leuiticū quòd illud ſancitum ſit iureiurando: hoc verò nō item. 11 Aliud argumentum eodem pertinens, Leuitici ſacerdotes, vt pote mortales, æterni eſſe non potuerūt: Chriſtus verò vt æternus eſt, ita etiam æterno ſacerdotio fungitur, pro ijs efficaciſſimè intercedens qui per ipſum ad Deum accedunt. 12 Aliud argumentum, Innocentia & puritas ſumma in Pontifice requiritur, quæ ipſum à peccatoribus ſegreget, pro quibus oblationem facit. Atqui Leuitici Pōtifices tales non inueniuntur, vt qui pro ſuis ipſorum peccatis primùm offerent: ſed vnus Chriſtus talis eſt, ideoque verus & vnicus Pontifex. 13 Aliud argumentum, quod tamē poſtea pertractabit, Leuitici victimas repetitis vicibus primùm pro ſe, deinde pro populo offerebant. Chriſtus autem non pro ſe, ſed pro alijs, non victimas, ſed ſeipſum, non ſæpè, ſed ſemel, obtulit. Neq; id mirum (inquit) videri debet, quum illi ſint infirmi, iſte verò ſit cum iureiurādo Pontifex æternus conſecratus. 14 Aliud argumentum à tempore, Poſterioribus tolluntur priora.

---

i Quod præterire non poteſt. k Idoneus eſt. l Quod obtulit ſacrificium. m Ita factum fuit, vt iterum repetere minimè ſit neceſſe. n Mandatum Domini cui additum eſt iuſiurandum. o Exhibiti.

CAP. VIII.

1 Quo certius probet abrogatas eſſe Legis ceremonias, 5 ideò inſtitutas eſſe commemorat, vt cœleſti protypo ſeruirent, 8 Ieremiæ locum adducit, 15 vt veteris Teſtamenti correctionem probet.

1 CÆterum [1] eorū qui dicimus *hæc* ſumma *eſt*, Talem *nos* habere Pontificem, qui conſedit ad dextrā throni maieſtatis illius cœleſtis.

Cap. VIII. 1 Paucis repetit illud ad quod omnia iſta referenda ſunt, nempè, habere nos Pontificem longè alium quàm Leuitici illi ſint, vt qui ſit ad dexteram excelciſſimi Dei in cœlos vſque euectus.

2 [2] [a]Sanctuarij miniſter, [3]ac [b]veri illius tabernaculi quod fixit Dominus, & non homo.

3 [4]Omnis enim Pontifex ad offerenda dona & victimas conſtituitur: vnde neceſſe fuit hunc quoq; habere quod offerret.

4 [5]Nam ſi eſſet in terra, ne Sacerdos quidem eſſet, manentibus illis ſacerdotibus qui ſecundum Legem offerunt dona.

5 Vt qui exemplari & vmbræ deſeruiunt rerum cœleſtium, ſicut diuinitus dictum eſt Moſi quum eſſet abſoluturus tabernaculum. || Vide enim inquit, *vt* facias omnia ad exemplar quod oſtenſum eſt tibi in monte.

6 [6]At nunc *noſter ille Pontifex eò* excellentius miniſterium ſortitus eſt, quo præſtantioris eſt fœderis interceſſor, quod præſtãtioribus promiſſis ſancitũ eſt.

7 [7]Nam ſi prius illud tale fuiſſet vt nihil in eo poſſet requiri, haud quaquam fuiſſet ſecundo quæſitus locus.

8 Nam incuſans eos, inquit, || Ecce, dies venient, dicit Dominus, quum [c]pangam cum [d]domo Iſrael & cum domo Iuda fœdus nouum.

9 Non ſecundũ fœdus quod feci cũ patribus ipſorũ, quo die prehendi manũ ipſorum vt educerẽ eos ex Ægypto: nam ipſi non perſtiterunt in illo meo fœdere, & ego deſpexi eos, dicit Dominus.

10 Quamobrem hoc eſt fœdus quod paciſcar domui Iſrael poſt dies illos, dicit Dominus: indam Leges meas menti eorum, & cordi eorum inſcribam: & ero ipſis Deus, & ipſi erunt mihi populus.

11 Neque docebunt ſinguli proximum ſuum, & ſinguli fratrem ſuum, dicentes, Cognoſce Dominum: nam omnes cognoſcent me ab eo qui puſillus fuerit inter eos ad eum vſque qui magnus fuerit inter eos.

12 Ero enim propitius iniquitatibus eorum & peccatis eorum: & iniquitatum ipſorum non recordabor amplius.

13 [8] Dum nouum dicit, antiquauit prius: porrò quod antiquatur ac ſeneſcit, propè eſt vt euaneſcat.

2 Leuitici fuerũt pontifices in terreno ſacrario, Chriſtus verò eſt in cœleſti. 3 Leuitici in tabernaculo caduco ſacerdotium ſuum exercuerũt: Chriſtus autem tabernaculũ circunfert longè aliud, nempè ſuum corpus, quòd Deus ipſe æternum futurum compegit, vt explicabitur infra 9.11.

Exod.25.40. act.7.44. Iere.31.31. & 33.34. Rom.11.27. infra.10.16.

4 Rationem adfert cur corpore (quod vocat tabernaculum, quod Dominus fixit non homo) oportuerit præditũ eſſe Chriſtũ, nẽpè vt haberet quod offerret: alioqui enim Pontifex nõ eſſet. Idem autem corpus, eſt & tabernaculũ & victima. 5 Rationem adfert cur dixerit Pontificem noſtrum verſari in cœleſti ſacrario, non autem in terreno: quoniam (inquit) ne ſi nunc quidem eſſet in terris, terreno ſacrario miniſtraret, ſtantibus Leuiticis ſacerdotibus, quum ij propter illum ſint conſtituti, id eſt vt ſint illius perfecti exemplaris antitypi. Quorſum autẽ antitypi præſente ipſo vero ac primario exẽplari? 6 Aggreditur collationem Veteris ac temporarij fœderis, cuius ſponſores fuerunt Leuitici pontifices, cum Nouo cuius æternus ſponſor eſt Chriſtus, vt non modò iſtud eſſe illo omnibus modis præſtantius, ſed etiam illud per hoc abrogatum declaret. 7 Eſſe aliquod ſecũdum fœdus, ac proinde prius illud nõ fuiſſe perfectum probat ex Ieremiæ teſtimonio.

8 Concluſio, Ergo poſteriore nouo tollitur prius antiquum: neque enim nouum diceretur quod à vetere non diſſideret. Tollitur autem id demùm quod eſt coruptioni obnoxium, ac proinde imperfectum.

CAP. IX.

1 Tabernaculi diſpoſitionem, 10 & ritus Legales, 11 ad veritatem in Chriſto exhibitam conferens, 15 concludit non iam amplius alio ſacerdote opus eſſe: 24 quia ipſe Chriſtus ſub nouo Teſtamento has partes impleat.

1 [1] Igitur habebat quidem etiam prius *fœdus* conſtitutos religionis ritus & ſanctuarium [a]mundanum.

2 Tabernaculum enim conſtructum fuit: prius *quidem* in quo *erant* lucernæ, & menſa, & propoſiti panes, quod Sancta vocant.

3 Poſt [b]medium autem velum *erat* Tabernaculum quod vocant [c]Sancta ſanctorum.

4 Aureum habens thuribulũ, & Arcam Fœderis vndique circuntectam auro: in qua vrna aurea habens manna, || & virga Aaron quæ germinauit, || & Tabulæ Fœderis.

5 || Supra hanc autẽ Cherubin glorioſi, obumbrantes [d]propitiatorium: de quibus non eſt nunc dicendum ſingulatim.

6 [2] His autem ita ordinatis, in prius quidem Tabernaculũ quouis *tempore* ingrediuntur Sacerdotes qui ritus obeunt:

7 In ſecundũ autem, ſemel quotannis ſolus Pontifex, non ſine ſanguine quẽ offert pro ſeipſo & *pro* populi [e]erratis:

8 [3] Hoc declarante Spiritu ſancto,

Cap. IX. 1 Diſtributio prioris tabernaculi, quod mundanum (id eſt caducum) & terrenum vocat, in duas partes, nempe in Sancta & Sancta Sanctorum.

Num.17.10. 1.Reg.8.9. 2.paral.5.10. Exod.25.22.

2 Iam accedit ad ſacrificia, quæ diuidit in illa quotidiana, & illud annuum ac ſolenne, in quo ſolus Pontifex in Sancta Sanctorum ſemel tantum quotannis penetrans cum ſanguine, pro ſe & populo offerebat. 3 Ex illo ritu annuo, colligit eiuſmodi ſacrificijs nõ fuiſſe patefactam viam in cœlum, quod per Sancta ſanctorum adumbrabatur. Cur enim Pontifex ſolus eò ingrediebatur, cæteris excluſis, idque vt ibi tum pro ſuis tum pro alijs offerret, & poſtea rurſus Sancta ſanctorum occludebat?

---

a *Cœlorum.* b *Sui corporis.* c *Percutiam.* d *Domum vocat, quaſi vnam totius regni familiam: Nam quum regnum Dauidis ſciſſum eſſet in duas factiones, eas ſignificat Propheta noui fœderis auſpicijs rurſus coniunctum iri.*

a *Terreſtre & caducum.* b *Ad ver. ſecundum: ſecundum autem vocat velum, quod diſtinguebat Sancta ſanctorum, ab atrio ſacerdotum: altero enim velo atrium ſacerdotum diſtinguebatur ab atrio populi.* c *Sacrarium ſacratiſſimum.* d *Hebræi Arcæ Fœderis operculi nomen à propitiatione, deriuant, ſic illud Græci* hilaſterion, *nos propitiatorium vocamus.* e *Pro peccatis. Vide ſup.5.2.*

nondum patefactam fuiſſe viam ad Sacrarium, priore Tabernaculo adhuc cōſiſtente.

9 [4] Quod *erat* exemplar [f] pro tempore illo præſenti, quo dona ſacrificiaq; [g] offeruntur, quæ non poſſunt conſcientia ſanctificare cultorem,

10 [5] In cibis duntaxat & potionibus, & diuerſis ablutionibus ac ritibus carnalibus vſque ad tempus correctionis [h] impoſita.

11 [6] Adueniens autem Chriſtus Pōtifex futurorum bonorum, [7] per [i] maius & perfectius Tabernaculum non manufactum, id eſt non huius ſtructuræ,

12 [8] Neque per ſanguinem [k] hircorum & vitulorum, ſed per proprium ſanguinem ingreſſus eſt ſemel in Sacrarium, æternam redemptionem [l] nactus.

13 ‖ [9] Nam ſi ſanguis taurorum & hircorum, & cinis iuuencæ aſpergens inquinatos, ſanctificat ad [m] carnis puritatem:

14 Quanto magis ‖ ſanguis Chriſti, qui per Spiritum æternum ſeipſum obtulit inculpatum Deo, ‖ purgabit conſcientiam veſtram à [n] mortuis operibus, ‖ ad ſeruiendum Deo viuo?

4 Obiectio, Si non aperiebatur iter in cœlum illis ſacrificijs (id eſt ſi cultores per illa non expiabantur) cur ergo ritus illi vſurpabantur? Nempè vt homines ad illud exemplar ſpirituale nempè ad Chriſtū, reuocarentur, ſuo aduentu omnia illa correcturum.

Leuit.16.14, num.19.4. 1.Pet.1.14, 1.iohan.1.7, apoc.1.6. Luc.1.75. Luc.5.74.

5 Alia ratio, Cur illa non potuerint cultoris conſcientiam mundare, quoniam videlicet externa erant & carnalia, ſiue corporalia. 6 Iam aggreditur figurarum explicationem, ac primò quidem Leuiticum pontificium comparans cum Chriſto (id eſt figuram cum re) huic tribuit futurorum bonorum administrationem (id eſt æternorum) in quæ illa carnalia reſpiciebant. 7 Alia collatio tabernaculi prioris corruptibilis cum poſteriore (id eſt cum humana Chriſti natura) quæ eſt verum Dei templum incorruptibile, in quod eſt ingreſſus Filius Dei, ſicut Leuitici pontifices in alterum illud caducum. 8 Alia collatio ſanguinis victimarum cum Chriſto: Leuitici per illa ſua Sancta, in ſuum ſacrarium penetrantes, ſanguinem corruptibilem offerebant in vnum annum duntaxat: Chriſtus verò ſanctum illud ſuum corpus ingreſſus, per illud in ipſum cœlum penetrauit, quum ſuum ipſius ſanguinem puriſſimum in æternam redēptionem obtulit. Idem enim Chriſtus & pontifici, & tabernaculo, & ſacrificijs, & victimis ipſis correſpondet, vt figuris veritas, vt idem ſit & pontifex, & tabernaculum, & victima, eaque omnia verè & in æternum.

9 Si externa ſanguinis & cineris animalium aſperſio verum & efficax fuit purgationis ſymbolum, res ipſa ac præſens veritas, illis externis ſacramentis olim adumbrata, quanto magis hoc ipſum præſtabit: id eſt ſanguis eius qui ſic eſt ſanguis hominis, vt ſit etiam Filij Dei ſanguis, ac proinde æterna viuificandi virtute præditus?

f Pro eo tempore quo vigere illud exemplar oportuit. g Sumpſit tempus præſens de re loquens, nulla habita temporis ratione.

h Fuerunt enim oneris inſtar, quod nobis Chriſtus exemit.

i Præſtantius & excellentius. k Adhibebatur enim in hoc reconciliationis anniuerſario ſacrificio, duplex victima, iuuencus & hircus. l Meritò adeptus, idq; nobis. m Symbola à re ſeparata ſeorſim conſiderat. n A peccatis quæ à morte proficiſcuntur, & nihil aliud quàm mortem generant.

15 [10] Itaque ob id noui Fœderis mediator eſt, ‖ vt morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationum quæ fuerant ſub priore Teſtamento, vocati, promiſſionem accipiant ęternæ hęreditatis.

16 [11] Nam vbi teſtamentum eſt, mors intercedat neceſſe eſt teſtatoris.

17 ‖ Teſtamentum enim in mortuis ratum eſt, quandoquidem nondum valet quum viuit teſtator.

18 [12] Vnde nè prius quidem illud abſque ſanguine dedicatum fuit.

19 Quum enim Moſes omnia mandata [o] ſecundum Legem recitaſſet toti populo, ſumpto ſanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyſſopo, ſimul & ipſum librum & totum populum [p] aſperſit:

20 ‖ Dicens, Hic eſt ſanguis teſtamēti quod mandauit vobis Deus.

21 Inſuper autem & Tabernaculum, & omnia vaſa ſacrorum, ſanguine ſimiliter aſperſit.

22 Et omnia ferè ſecundum Legem ſanguine purificantur: & abſque ſanguinis effuſione non fit remiſſio.

23 [q] Itaque neceſſe fuit exemplaria quidem eorum quæ ſunt in cœlis, hiſce rebus purificari, ipſa verò cœleſtia potioribus quàm hæ ſint victimis.

24 [13] Non enim in manufactum ſacrarium ingreſſus eſt Chriſtus, quod ſit exemplar vero *ſacrario* reſpondens: ſed

Rom.3.6, 1.pet.3.18. Gal.3.13. Exod.24.8.

10 Concluſio ſuperioris argumēti Itaq; quum pecuinus ſanguis non expiaret peccata, nouū Fœdus olim promiſſum, in quod illa externa reſpiciebant, nunc eſt reipſa ſancitū, cuius virtute omnes præuaricationes tollantur, & cœlū nobis verè aperiatur. Hinc autē ſequitur, Chriſtum etiam pro Patribus fudiſſe ſanguinē, vt qui per veteres illos ritus fuerit adūbratus, alioqui niſi illi repræſentando ſeruiiſſent, prorſus inutiles. Itaque hoc fœdus vocatur poſterius, non quod ad efficaciam (id eſt remiſſionem peccatorum) attinet, ſed eius temporis reſpectu quo res ipſa peracta eſt, i. quo Chriſtus reuera mundo exhibitus, omnia impleuit ad ſalutem noſtram neceſſaria. 11 Ratio cur ſponſoris morte oportuerit hoc fœdus ſanciri, Quoniam habet hoc fœdus rationem Teſtamenti ſeu donationis mortis cauſa, ideoque vt effectum ſortiretur, oportuit teſtatoris mortem interuenire. 12 Analogiam eſſe oportet inter ea quæ purificant & quæ purificantur. Sub Lege typi omnes illi terreni erant, Tabernaculū, liber, vaſa, victimæ, quanuis rerum cœleſtium typi. Oportuit igitur illa omnia luſtrari eiuſdem naturæ materia ac ritu, nēpe pecudum ſanguine, aqua, lana, hyſſopo. Sub Chriſto verò cœleſtia ſunt omnia, cœleſte tabernaculum, cœleſtis victima, cœlum denique ipſum pro æterna ſede proponitur. Itaque hæc omnia ſimili ratione (nimirùm viuifici illius ſanguinis Chriſti æterna oblatione) ſanctificantur. 13 Alia collatio duplex, Pontifex Leuiticus in Sacrarium illud ingrediebatur, Dei quidem iuſſu, ſed tamen hominum manu fabrefactum vt eſſet alterius excellentioris (nempe cœleſtis regiæ) exemplar. Chriſtus verò in cœlos vſque ipſos penetrauit. Item ille coram arca, Chriſtus coram Deo ipſo Patre comparet.

o Sicut Dominus præceperat. p Aſpergere conſueuit. q Rerum cœleſtium typi fuere terreni, itaque eos rebus terreſtribus luſtrari oportuit, puta ſanguine pecudum, lana, hyſſopo. At ſub Chriſto omnia cœleſtia fuerunt, quare ea viuifici illius ſanguinis oblatione ſanctificari oportuit.

in ipſum cœlum, vt appareat nunc in cõſpectu Dei pro nobis.

25 [14] Neque vt ſæpe offerat ſemetipſum, ſicut Pontifex ingreditur in ſacrarium quotannis cum ſanguine alieno:

26 ([15] Alioquin oportuiſſet eum ſæpe paſſum fuiſſe à condito mundo) ſed nũc ſemel [r] in conſummatione ſeculorum, ad abolendum [s] peccatum, per immolationem ſuijpſius patefactus eſt.

27 Et ſicut illud ſtatutum eſt hominibus vt [t] ſemel moriantur, poſteà verò iudicium:

28 || Ita & Chriſtus ſemel oblatus vt [u] multorum peccata tolleret, [16] altera vice abſque peccato conſpicietur ijs qui ipſum expectant ad ſalutem.

Rom.5.8,
1.pet.3.18.

14 Alia collatio duplex, Leuiticus Pontifex alienum, Chriſtus ſuum ſanguinem obtulit: ille quotannis repetebat oblationem, Chriſtus ſemel tantum ſeſe offerens, peccatum in genere aboleuit, tum præteritorũ tum venturorum ſæculorum. 15 Argumentum non repetendæ Chriſti oblationis: Quum à condito mundo fuerint expianda peccata, & probatum ſit ſolo Chriſti ſanguine peccata poſſe expiari, oporteret ipſum à condito mundo ſæpe mortuum eſſe. Atqui homo ſemel tantùm mori poteſt. Ergo Chriſti oblatio nouiſſimis temporibus peracta, repeti nec potuit nec poteſt. Quod quum ita ſit, certæ vis ipſius & ad præterita ad conſequentia ipſius aduentum peccata porrigitur. 16 Obiter proponit Chriſtum iudicem, partim ad eos terrendos, qui in vna vnius Chriſti oblatione ſemel facta non acquieſcunt, partim vt fideles in officio contineat, ne reſiliant.

[r] *Diebus nouiſſimis.* [s] *Totam illam peccati radicem.* [t] *De naturali hominum conditione loquitur, Nam quòd Lazarus & alij bis mortui ſunt, extraordinarium fuit: in ijs verò qui repente immutabũtur, immutatio illa ſpecies mortis erit. 1.Co.15.51.* [u] *Sic vniuerſalis promiſſio ad ſolos electos reſtringitur: quærendũ eſt autẽ electionis teſtimonium non in arcano Dei conſilio, ſed ex fidei effectis, vt ab imo gradu ad ſummum progrediamur, ibi demum certam & immobilem conſolationem inuenturi.*

CAP. X.

1 Legis ſacrificia inde colligit infirma fuiſſe, 2 quia quotannis repetebantur: 5 Chriſti vero hoſtiam vnicam eſſe, & perpetuam 6 Dauidis teſtimonio probat. 19 Hinc exhortationem ſubijciens, 29 ſeuere ijs minatur qui Chriſti gratiam abiecerint. 36 Poſtremo tolerantiam, 38 quæ ex fide naſcitur, commendat.

1 [1] LEx enim vmbram obtinens [a] futurorum bonorum, non expreſſam formam rerum, ijs hoſtijs quas ſingulis annis eaſdem aſſiduè offerunt, nũquam poteſt accedentes ſanctificare.

2 Alioqui non deſijſſent offerri, proptereà quòd qui ſacrificaſſent, ac ſemel purgati eſſent, nullorum peccatorum amplius eſſent ſibi conſcij.

3 Atqui in iſtis repetita *fit* mentio peccatorum quotannis.

4 Non enim poteſt ſanguis taurorum & hircorum auferre peccata.

5 [2] Quapropter [b] ingrediens mundum, dicit, || Sacrificium & oblationem noluiſti, [c] corpus autem aptaſti mihi.

6 Holocautomata & hoſtiam pro peccato non approbaſti:

7 Tunc dixi, Ecce adſum (in capite libri ſcriptum eſt de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam:

8 Quum ſuperius dixiſſet, Sacrificium & oblationem & holocautomata & hoſtiam pro peccato noluiſti, neque approbaſti: (quæ iuxta Legem offeruntur)

9 Tunc dixit, Ecce adſum vt faciam, Deus, voluntatem tuam. [d] Tollit prius, vt poſterius ſtatuat.

10 Qua voluntate ſanctificati ſumus, per oblationem corporis Ieſu Chriſti ſemel *factam.*

11 [3] Omnis igitur Sacerdos [e] adſtat quotidie operans, & eaſdem ſæpius offerens hoſtias, quæ nunquam poſſint auferre peccata.

12 Hic verò vna pro peccatis oblata victima, in perpetuum || ſedet ad dextram Dei:

13 [4] Id quod ſupereſt expectans, || donec inimici ipſius ſcabellum pedum eius fiant.

14 Vnica enim oblatione conſecrauit in perpetuum eos qui ſanctificantur.

15 [5] Teſtificabitur autem nobis & ipſe Spiritus ſanctus: nam poſteaquam

Cap.x.
1 Occurrit tacitæ obiectioni, Cur igitur illæ hoſtiæ offerebantur? Reſpondet primùm Apoſtolus de anniuerſario illo ſacrificio quod erat omnium maximè ſolenne, in quo (inquit) fiebat quotannis omnium ſuperiorum peccatorum mentio repetita. Ergo illud non habuit vim ſanctificandi. Quorſum enim repeterentur iam expiata peccata, & vnde noua peccata prodirent quotannis repetenda, ſi illa ſacrificia peccatum abolerent?

Pſal.40.7.

2 Illatio ex præcedentibus, reliqua etiam ſacrificia comprehendẽs, Quum Legalia ſacrificia hoc non poſſent efficere, ideò Chriſtus de ſe loquens vt declarato in carne noſtro Pontifice, disertè teſtatur Deum non acquieſcere in ſacrificijs, ſed in Filij ſui noſtri videlicet Pontificis obedientia, qua ſeipſum Patri pro nobis ſemel obtulit.

Supra,1.13.
Pſal.110.1,
1.cor.15.25,
ſupra,1.13.

3 Epilogus cum altera parte collationis, Leuiticus Pontifex quotidie in ſuo tabernaculo eadẽ ſacrificia repetit: ex quo conſequitur, neq; illis ſacrificijs, neq; illis victimis, non deniq; illis pontificibus tolli potuiſſe peccata. At Chriſtus vna victima (ſeipſo videlicet) pro peccatis omnium ſemel oblata, ſuis in æternum ſanctificatis, ſedet ad dexteram Patris, omnem poteſtatem adeptus. 4 Occurrit tacitæ obiectioni, Nos videlicet nihilominus adhuc eſſe obnoxios peccato & morti. Ad quod reſpondet Apoſtolus, plenam efficaciam virtutis Chriſti nondum ſeſe exeruiſſe, ſed tandem apparituram quum omnes ſemel hoſtes ſuos, quibuſcum adhuc luctamur, profligabit. 5 Quanuis adhuc ſuperſint peccati reliquiæ in nobis, ab eodem tamen nunquam repetendo ſacrificio pendere noſtræ perficiendæ ſanctificationis opus, ſic probat Apoſtolus, rurſum prolato eiuſdem Ieremiæ teſtimonio: Nouo fœdere ſublatum eſt peccatum, quum dicat Dominus fore vt ex eius formula peccatorum noſtrorum amplius non recordetur. Ergo nullo iam expiatorio ſacrificio egemus quo tollatur quod iam eſt ſublatum, ſed danda potius opera vt nunc illius ſacrificij fiamus per fidem participes.

[a] *Æternorum, quæ Patribus promiſſa, in Chriſto exhibita fuere.*

[b] *Ingreſſus mundum dicitur Filius Dei, quum homo factus eſt.*

[c] *Ad verbum, vt in Hebræo habetur, Aures perforaſti mihi, id eſt, docilem me & obſequentem ad audiendum reddidiſti.*

[d] *Tollit prius, id eſt ſacrificia, vt ſtatuat poſterius, id eſt voluntatem Dei.* [e] *Sub. ad aram.*

prædixit,

16 ‖Hoc eſt fœdus quod paciſcar cum ijs poſt dies illos, dicit Dominus, Indam leges meas cordibus eorum, & eorum mentibus eas inſcribam:

17 Et peccatorum atque iniquitatum ipſorum [f] non recordabor amplius.

18 Porrò vbi eſt horum remiſſio, non *eſt* amplius oblatio [g] pro peccato.

19 [6] Quum igitur fratres, habeamus libertatem ingrediendi Sacrarium per ſanguinem Ieſu,

20 Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam, per velum, [h] hoc eſt per carnem ſuam:

21 *Quumque habeamus* Sacerdotem magnum, præfectum domui Dei.

22 [7] Accedamus cum [i] vero corde, & certa perſuaſione fidei, [k] puris cordibus à conſcientia mala:

23 Et abluto corpore [l] aqua pura, teneamus confeſſionem ſpei non vacillantem: (fidelis enim *eſt* qui promiſit)

24 Et obſeruemus alij alios vt nos acuamus ad charitatem & bona opera:

25 Non deſerentes aggregationem noſtri mutuam, ſicuti mos *eſt* quibuſdam, ſed adhortantes *alij alios*: [8] idque eo magis quod videtis diem illum appropinquare.

26 ‖ Nam ſi [m] vltrò peccauerimus poſt acceptam cognitionem veritatis, nō adhuc pro peccatis reliqua eſt hoſtia:

27 Sed horrenda quædam expectatio iudicij, & ignis feruor, qui deuoraturus eſt [n] aduerſarios.

28 [9] Qui contempſerit Moſis Legem, abſque miſericordia ex ‖ duorum aut trium teſtimonio moritur:

29 Quanto (putatis) acerbiore ſupplicio dignus cenſebitur qui Filium Dei

Ierem.31.33, rom.11.27, ſupra,8.8.

6 Summa ſuperioris tractationis, Nunc non excludimur à Sacrario, vt Patres, ſed in verum Sacrarium (id eſt in cœlum) patet nobis aditus, non pecuino, ſed Ieſu ſanguine purificatis. Neque vt olim, oppoſito velo nos excludit Pōtifex, ſed per velum (id eſt carnem ſuam) in cœlum ipſum nobis præſens, nos introduxit, vt verè iam habeamus magnum ſacerdotem domui Dei præpoſitum.

Supra,6.4.

Deut.19.15, mat.18.16, ioh.8 17, 2.cor.13.1.

7 Exhortatio grauiſſima, in qua docet quomodo nobis ſacrificium illud Chriſti applicetur: nimirum fide, quam etiam deſcribit à conſequentibus, nimirum ſanctificatione Spiritus, quæ facit vt certò in Deum ſperemus, & pro mutua charitate alij aliorum ſalutem modis omnibus procuremus. 8 Facta vltimi aduentus Chriſti mentione, ſanctos acuit ad ſanctæ vitæ meditationem, & perfidos apoſtatas ad horrendum iudicis tribunal citat, quòd eum in quo ſolo poſita eſt ſalus, perfidioſè reiecerint. 9 Si capitale fuit Legem Moſis violare, quanto magis exitioſum eſt à Chriſto deficere?

[f] Vbi igitur purgatorius ignis, & diſtinctio illa pœnæ & culpæ?

[g] Bene addidit pro peccato: reſtat enim alia oblatio, nempe actionis gratiarum. *[h] Sic caro Chriſti diuinitatem nobis quaſi ſub velo oſtendit, cuius alioqui fulgorem non poſſemus ſuſtinere.*

[i] Minimè ſubdolo vel fucato, ſed quod verè ſit addictum Deo.

[k] Hoc eſt quod dicit Dominus, Sancti eſtote, quia ego Sanctus ſum.

[l] Spiritus S. gratia. *[m] Sine aliqua cauſa, aut cauſæ ſpecie.*

[n] Aliud enim eſt humanitus peccare, aliud Deo tanquam hoſti bellum indicere.

conculcarit, & ſanguinem fœderis per quem fuerat ſanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?

30 [10] Nouimus enim eum qui dixit. ‖ Meum eſt vlciſci, ego rependam, dicit Dominus. Et rurſum, Dominus [o] iudicabit populum ſuum.

31 Horrendum eſt incidere in manus Dei viui.

32 [11] Reuocate verò in memoriam ſuperiores dies, quibus poſtquam illuſtrati fuiſtis, ingens certamen afflictionum ſuſtinuiſtis.

33 Partim quidem dum & cum probris & cum oppreſſionibus [p] in theatrum eſtis producti: partim verò, dum [q] ſocij facti eſtis eorum qui in eo ſtatu verſantur.

34 Nam & de vinculis meis mecum doluiſtis, & direptionem facultatum veſtrarum cum gaudio accepiſtis: vt qui ſciretis *vos* habere apud vos potiorem [r] ſubſtantiam in cœlis, & quæ permaneat.

35 Ne igitur abijcite fiduciam veſtrā, quæ magnam habet præmij retributionem.

36 Nam patientia vobis eſt opus, vt vbi voluntatem Dei præſtiteritis, reportetis promiſſionem.

37 Adhuc enim [ſ] tantillum, tantillum, *inquam*, & qui venturus eſt veniet, neque tardabit.

38 ‖ [12] Iuſtus autem ex fide viuet: at *ſiquis* ſe ſubduxerit, non probat eum animus meus.

39 At nos non ij ſumus qui nos ſubducamus ad exitium, ſed qui credamus ad animæ ſalutem.

Deut.32.35, rom.12.19.

10 Ratio omnium iſtorum eſt, Quia Deus eſt contemptorum vltor: alioqui Eccleſiam ſuam ritè non gubernaret. Nihil eſt autem ira Dei viui horribilius.

11 Sicut apoſtatas perterrefecit, ita conſtantes & firmos nunc conſolatur, propoſito ſuperiorum certaminum ſucceſſu, ad certam ſpē plenæ & quidem proximæ victoriæ ipſos ſtimulans.

12 Firmæ fidei præſtātiam ab effectu commendat, quòd vnicū ſit ad vitam iter: quam ſententiam illuſtrat oppoſito contrario.

Abac.2.4, rom.1.17, galat.3.11.

[o] Gubernabit.

[p] Ignominiæ cauſa eſtis producti. *[q] Eorum ærumnas vobiſcum communes eſſe duxiſtis.* *[r] Bona ac facultates.* *[ſ] Paululum admodum temporis adhuc ſupereſt, dum veniat.*

CAP. XI.

1 Tractat vſque ad finem capitis non aliunde ſalutem adeptos eſſe Patres, quicunque ab initio mundi Deo probati fuerunt, quàm ex fide: vt ſciant Iudæi hac ſola ſe colligari Patribus in ſanctam vnitatem.

1 EST [1] autem fides, [a] illud quod facit vt extent quæ ſperantur, & quod demonſtrat quæ non videntur.

CAP.XI. 1 Excellens fidei deſcriptio ab effectis, quòd res adhuc in ſpe poſitas repræſentet, & inuiſibilia veluti oculis ſubijciat.

[a] Ad verb. ſubſiſtentia eorum quæ ſperantur.

2 [a] Ob eam enim teſtimonio ſunt ornati [b] maiores:

3 ||[3] Per fidem intelligimus cõſtructum fuiſſe mundũ verbo Dei, [c] vt quæ cernimus non ſint ex apparẽtibus facta.

4 [4] || Abel per fidem, maioris pretij ſacrificiũ obtulit Deo quã Cain: per quã teſtimonium obtinuit quòd eſſet iuſtus, teſtimonium perhibente Deo de donis eius: & per hãc mortuus adhuc loquitur.

5 [5] || Per fidem Enoch fuit translatus, ne [d] videret mortem: nec fuit inuẽtus, propterea quoc tranſtulerat eum Deus. priuſquam enim transferretur, teſtimonium obtinuerat quòd placuiſſet Deo.

6 Atqui fieri non poteſt vt ſine fide quiſquam *ei* placeat, nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet eſſe *Deum*, & [e] præmia largiri ijs qui ipſum requirũt.

7 [6] || Per fidem diuinitus admonitus Noe de ijs quæ nondum videbantur, veritus, apparauit arcam ad ſeruandam domum ſuam: per quam arcam condemnauit mundum, & eius quæ ex fide eſt iuſtitiæ factus eſt hæres.

8 7 || Per fidem, vocatus Abraham auſcultauit *Deo*, vt abiret in locum quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit, neſciens quò eſſet venturus.

9 Per fidem commoratus eſt in terra promiſſa vt aliena, commoratus eſt in tabernaculis cum Iſaac & Iacob cohæredibus eiuſdem promiſſionis.

10 Expectabat enim [f] vrbem habentem fundamenta, cuius artifex & conditor eſt Deus.

11 Per fidem || & ipſa Sara vim ad cõcipiendum ſemẽ accepit, ac præter ætatis rationem peperit, quòd fidelem iudicarit eum qui promiſerat.

12 Quapropter & ex vno, eoque iam [g] emortuo, nati ſunt *poſteri*, quanta eſt aſtrorum cœli multitudo, & quaſi arena illa innumerabilis quæ eſt ad orã maris.

13 Secundum [h] fidem mortui ſunt iſti omnes, non adepti, [i] promiſſa, ſed eminus ea cõſpicati, poſtquam credidiſſent, [k] & amplexi eſſent, ac profeſſi fuiſſent ſe hoſpites & aduenas eſſe in terra.

a Docet, Patres ex hac demùm virtute eſſe eſtimandos.

3 Propriũ fidei oſtendit, propoſitis ſelectiſſimis exẽplis eorum qui à condito mũdo in Eccleſia excelluerunt.

b *Ad verb. ſeniores. i. illi Patres, à quibus orti ſumus, et quorũ authoritate exẽplo nos plurimũm cõmoueri par eſt.*

c *Ita vt mundus iſte quem cernimus non ſit ex aliqua apparente ac ſubſiſtente materia, ſed ex nihilo conditus.*

4 Abel.
Gen. 4. 4, mat. 23. 35.

5 Enoch.
Gen. 5. 24, eccle. 44. 17, & 49. 16.

d *Ne moreretur.*

e *Præmium refertur nõ ad noſtrum meritum, ſed ad vltroneã promiſſionem, quod in Abrahamo fideliũ patre docet.*
Paul. Ro. 4. 4

6 Noe
Gen. 6. 13. eccle. 44. 17

7 Abraham & Sara.
Gen. 12. 4.

f *Opponuntur fundamenta firma tabernaculis.*
Gen. 17. 19, & 21. 5.

14 Nam qui hæc dicunt, palàm oſtẽdunt ſe patriam quærere.

15 Quòd ſi illius memores fuiſſent ex qua exierant, habuiſſent tempus ad reuertendum:

16 Nunc autem meliorem expetunt, hoc eſt cœleſtem: quapropter non erubeſcit ipſe Deus, vocari Deus eorum. parauerat enim eis vrbem.

17 || Abraham quum [l] tentaretur, obtulit Iſaac per fidem, vnigenitum, *inquã*, illum obtulit is qui [m] promiſſiones exceperat.

18 Ad quem dictum fuerat, || In Iſaac vocabitur tibi ſemen:

19 Quum illud ſecum perpendiſſet, Deum vel à mortuis excitare poſſe: [n] vnde etiã illũ [o] ſimilitudine *quadã*, recepit.

20 [8] Per fidem, || de futuris benedixit Iſaac *filio* Iacob & Eſau.

21 || [9] Per fidem, Iacob moriens ſingulis filijs Ioſeph benedixit, || & adorauit baculo innixus.

22 [10] || Per fidem, Ioſeph moriens de egreſſione filiorum Iſrael meminit, deq; oſſibus ſuis mandauit.

23 [11] || Per fidem, Moſes quum natus eſſet, occultatus eſt menſes tres à parentibus ſuis, quòd videret venuſtũ eſſe puerulum & non [p] timuerunt || edictũ regis.

24 Per fidem, || Moſes iam grãdis renuit vocari filius filiæ Pharaonis.

25 Potiùs èligens ſimul malis affici cum populo Dei quàm temporarijs cõmodis [q] peccati frui:

26 Maiores arbitratus diuitias probrum Chriſti, quàm Ægyptiorum theſauros, Intuebatur enim in præmij largitionem.

27 Per fidem reliquit Ægyptum, nihil timens iram regis: nam vt qui videret eũ qui eſt inuiſibilis, *ita* forti animo fuit.

28 Per fidem || peregit Paſcha, & effuſionem illam ſanguinis, ne, qui perimebat primogenita, ipſos tangeret.

29 [12] Per fidem || tranſierunt rubrum mare, veluti per ſiccã *terram* cuius facto periculo Ægyptij abſorpti ſunt.

30 [13] Per fidem || mœnia Iericho conciderunt, quum ea circuiuiſſent ad dies ſeptem.

31 [14] Per fidem, || Rahab [r] meretrix illa non perijt vnà cum ijs qui non obedierant, || quum [ſ] pacificè excepiſſet hoſpitio exploratores.

Gen. 12. 10, eccle. 44. 15.

l *Exploraretur à Domino*
Gen. 21. 12. rom. 9. 7.

m *Etiamſi promiſſiones vitæ in illo vnigenito Iſaaco facta eſſent illum tamen morti deſtinauit. Sic in ſpẽ contra ſpem credidit.*

8 Iſaac.
Gen. 27. 27. & 39.

9 Iacob.
Gen. 41. 13. Gen. 47. 31.

10 Ioſeph.
Gen 50. 24.

11 Moſes.
Exod. 2. 2. act. 7. 21. Exod. 1. 16. Exod. 2. 11.

n *Ex qua morte.*

o *Non enim vera fuit Iſaaci mors, ſed inſtar mortis, vt videatur quaſi reſurrexiſſe.*

p *Sub. ita vt vererentur alere.*

q *Commodis quibus frui non poterat, quin irã Dei in ſe prouocaret.*
Exod. 12. 22.

12 Rubrum mare.
Exod. 14. 11.

13 Iericho.
Ioſue. 6. 20.

14 Rahab.
Ioſue. 6. 23.

r *Inſigne beneuolẽtiæ Diuinæ exemplum.*
Ioſue. 2. 1.

---

g *Non magis ad generandum habili, quam ſi prorſus mortuum fuiſſet.* h *Fide, quam viui habuerunt, eos vſque ad ſepulchrum comitante.* i *Metonymicè, res promiſſas.* k *Patriarchæ enim acceptis promiſſionibus, fidem ſuam ſoliti ſunt profiteri, extructis aris, & inuocato Dei nomine.*

15 Gedeon Barac, & alij iudices ac Prophetæ.
Iudic.6.11.
Iudic.4.6.
Iudic.13.24.
Iudic.11.1, & 12.7.
1.Reg.1.18, & 13.14.

16 Amplificatio à circunſtantia temporis, tãto admirabiliorem eſſe illorum fidẽ, quanto fuerunt obſcuriores de rebus futuris promiſſiones, quæ nobis demùm ſunt reipſa exhibitæ, vt vna ſit & illorum & noſtra fides ac conſecratio.

ſ Benignè & beneuolè, ita vt illos non modò nihil læſerit, ſed etiam tutos præſtiterit.

32 [15] Et quid prætereà loquor? deficiet enim me tempus commemorantem de || Gedeone, || de Barac, & || Samſone, || & Iepthe, & || Dauide, & Samuele, ac Prophetis:

33 Qui per fidem debellarunt regna, exercuerũt iuſtitiã, aſſequuti ſunt [t] promiſſiones, occluſerunt ora leonum:

34 Extinxerunt vim ignis, effugerunt acies gladij, validi facti ſunt ex imbecillis, effecti ſunt robuſti in bello, exercitus exterorum in fugam verterunt.

35 [u] Mulieres acceperunt ex reſurrectione mortuos ſuos: alij verò [x] diſtenti ſunt, neglecta liberatione, vt potiorẽ reſurrectionem nanſciſcerentur.

36 Alij rurſus ludibria & flagella ſunt experti inſuper & vincula & carcerem.

37 Lapiditati ſunt, diſſecti ſunt, tentati ſunt, gladio cæſi occubuerunt: oberrauerunt cum [y] ouillis & caprinis pellibus: deſtituti, oppreſſi, malè habiti.

38 Quibus indignus erat mundus: in deſertis errantes, & montibus ac ſpeluncis, & cauernis terræ.

39 [16] Atque hi omnes teſtimonium adepti per fidem, [z] non obtinuerunt promiſſum:

40 Quòd Deus de nobis [a] melius quiddam prouiderat, [b] ne abſque nobis conſecrarentur.

t Promißionum fructum. *u Innuere videtur hiſtoriam Sareptanæ illius, cuius filium Elias ſuſcitauit, & Sunamitidis, cuius filium matri reſtituit Elizeus.* *x Reſpicit eam perſequutionem, quam exercuit Antiochus.* *y Vilibus & aſperis amictibus, ſanctos ad extremam inopiam redactos, ferarum inſtar coactos in aſperrimis locis viuere.* *z Sed eminus viderunt Chriſtum.* *a Præſtantius.* *b Pendebat ſiquidem eorum ſalus ab eo nempè Chriſto, qui fuit noſtris temporibus exhibitus.*

CAP. XII.

1 Non modò ab eorum Patrum quos recitauit exemplis hortatur ad patientiam & conſtantiam, 3 ſed etiam ab exemplo Chriſti: 11 Non rectè æſtimatum iri caſtigationes Dei, ex præſenti carnis noſtræ ſenſu.

CAP. XII.
Rom.6.4. col. 3.8. eph. 4.24 1 pet.2.1.

1 || [1] PRoïnde nos quoque, quum tanta nos circunſtet teſtium nubes, abiecto omni pondere & peccato ad nos [a] circuncingendos procliui, conſtanter propoſitum nobis ſtadium decurramus:

2 [2] [b] Intuentes in fidei ducẽ ac perfectorem Ieſum, qui [c] vice ſibi propoſiti gaudij pertulit crucem, ignominia contẽpta, & ad dexterã throni Dei cõſedit.

3 [3] Reputate igitur quis ille ſit qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſeſe contradictionem, ne animis deficientes, fatiſcatis.

4 [4] Nondum ad ſanguinẽ vſque reſtitiſtis, aduerſus peccatum decertantes.

5 [5] Et obliti eſtis exhortationis, quę vobis tanquam filijs loquitur, || Fili mi, ne negligito caſtigationem Domini, neque deficias animo quũ ab eo argueris.

6 Quem enim diligit Dominus caſtigat, & flagellat quẽcunque filiũ recipit.

7 Si caſtigationem ſuſtinetis, Deus ſeſe vobis offert vt filijs (quis enim eſt filius quem non caſtiget pater?)

8 Quòd ſi eſtis abſque caſtigatione, cuius participes ſunt omnes, nempè ſpurij eſtis, & non filij.

9 [6] Deinde corporum noſtrorũ patres habuimus caſtigatores, & *eos* reueriti ſumus: annon multo magis ſubijciemur Patri ſpirituum, & viuemus?

10 [7] Nam illi ad paucos dies, prout ipſis videbatur, nos caſtigabant: hic autẽ ad commodum noſtrum, vt participes ſimus ſanctimoniæ ipſius.

11 Omnis autẽ caſtigatio in præſens quidem non videtur eſſe gaudij, ſed triſtitiæ: at poſteà fructum tranquillum iuſtitiæ reddit ijs qui per eam fuerint exercitati.

12 [8] Quapropter [d] manus remiſſas & genua ſoluta ſurrigite.

13 Et rectas [e] orbitas facite pedibus veſtris, ne quod claudum *eſt* abducatur à via, ſed vt ſanetur potiùs.

14 || [9] Pacem ſectamini cũ omnibus & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Dominum:

15 [10] Proſpicientes nequis deficiat à

3 Amplificatio à circunſtantia perſonæ & rerum ipſarũ quas inter ſe cõparat, Quantus enim eſt Ieſus præ nobis, & quanto duriora pertulit quã nos?

4 Argumentatur ab vtilitate quę ex Dei caſtigationibus ad nos redit, niſi per nos ſteterit: primũ quòd ita dometur peccatum, ſiue carnis noſtræ peruicax illa vitioſitas.
Prou.3.11.

5 Secundò, Quod ſint paternæ in nos beneuolentiæ teſtimonia, adeò quidem vt ſeſe ſpurios eſſe declarẽt qui ſe à Deo caſtigari nõ ferunt.
Rom.12.18.

6 Tertiò, Si Patribus, quibus ſecúdum Deum hanc vitam debemus, hoc ius omnes concedunt vt meritò poſſint filios ſuos caſtigare, an non multo magis ſubijciemur patri illi noſtro, & ſpiritualis & æternæ vitæ autori? 7 Amplificatio eiuſdem argumenti, Patres illi pro ſuo arbitrio, caduci alicuius boni cauſa nos caſtigarunt. Deus autem ſummi noſtri commodi gratia nos erudit vt ſuæ ſanctimoniæ nos conſortes efficiat: quod etſi præſens ſenſus non percipiat, rei tamen exitus probat. 8 Concluſio, Alacriter pergendũ, & quidem recto ſemper & (quoad fieri poteſt) inoffenſo curſu ſeruato. 9 Pax & ſanctimonia cum omnibus colenda. 10 Studendum mutuæ ædificationi, tũ in doctrina, tum in vitæ exemplis.

1 Applicatio ſuperiorum exemplorum, quibus nos incitari oporteat ad totum ſtadium, abiectis omnibus remoris & impedimentis, decurrendum. 2 Metam huius curriculi proponit. Ieſum ipſum ducem etiam noſtrum, vt qui eiuſdem viæ omnes aſperitates volens ſuperarit.

a Nos enim vndique peccatum obſidet, ita vt excurrere non poſsimus. *b Tanquam in fidei metam.*

c Qui quum omne genus beatitatis in manu ac poteſtate haberet, tamen vltrò ignominiã crucis ſubijt *d Deſcriptio hominis inertis & animũ deſpondentis.* *e Rectum curſum tenete, & ita vt honeſta vita veſtra veſtigia appareant, quæ nimirum alij ingrediantur.*

gratia Dei, nequa [f] radix amara ſuppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

16 [11] Nequis ſit ſcortator, aut profanus, velut ‖ Eſau, qui vnico edulio vendidit ſuum ius primogeniti.

17 ‖ Scitis enim eum etiam poſteà, quum vellet hæreditario iure benedictionem aſſequi, reprobatum fuiſſe. [g] non enim reperit pœnitentiæ locum, quamuis cum lacrymis *benedictionem* illam exquiſiſſet.

18 [12] Non enim acceſſiſtis ad [h] contrectabilem ‖montem, & incenſum ignē, ac turbinem, & caliginem & procellam.

19 Tubæque ſonitum, & vocem verborum: quam qui audierant, ‖ deprecati ſunt ne amplius ſibi fieret ſermo.

20 (Non enim ferebant quod imperabatur, ‖ Si vel beſtia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur.

21 Et Moſes (adeò terribile erat [i] viſum quod apparebat) dixit, Expergefactus ſum ac tremebundus.)

22 Sed acceſſiſtis ad montem Sion, & ciuitatē Dei viui, Hieruſalem cœleſtem, & myriadas Angelorum,

23 Conuentum & concionem primogenitorū qui conſcripti ſunt in cœlis, & iudicem vniuerſorum Deum, & ſpiritus iuſtorum [k] conſecratorum.

24 Et ad noui Teſtmenti mediatorē Ieſum, & ſanguinem aſperſionis, præſtantiora loquentē quàm *loqueretur ſanguis* Abel.

25 [13] Videte ne aſpernemini eum qui loquitur, nam ſi illi non effugerunt qui auerſabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra, multo magis nos, ſi eum qui de cœlis eſt auerſemur,

26 [14] Cuius vox tunc cōcuſſit terram: nunc autem denuntiauit, dicens, ‖ [l] Adhuc ſemel ego cōcutiam non ſolùm terram, ſed etiam cœlum.

Gen.25.33.
Gen.27.38.

11 Vitanda ſcortatio, & prophanus animus .i. Deo ſuum honorem non tribuens: cuiuſmodi ſcelerata quam grauiter tādem Deus vlciſcatur, horrendum Eſau exemplum docet.

Exod.19.16.
Exod.20.19.
Exod.19.12.

12 Iam ad propheticū & regium munus Chriſti cum Moſe comparati, eandem exhortationē applicat, hoc modo: Si tanta fuit Legis maieſtas, quātam putatis eſſe Chriſti & Euangelij gloriam. Hanc autem comparationem particulatim etiam explicat.

13 Applicatio ſuperioris collationis, Si nō licuit ſermonem in terra loquuti aſpernari, quanto minus eius vocem qui eſt ex cœlis ipſis?

Agg.2.7.

14 Euangelij ſtabilem maieſtatem, qua totus orbis eſt concuſſus, ipſaque adeò cœlorum machina velut obſtupuit, cū exili & euaneſcente Legalis œconomiæ ſonitu comparat.

[f] *Ne aliqua hæreſis, aut apoſtoſia, ſit offendiculo.* [g] *Nullus locus relictus eſt ipſius pœnitentiæ: quænam autem fuerit eius pœnitentia ex effectis docetur, ex patris enim conſpectu decedens, mortem minitatur fratri.* [h] *Qui manibus palpari poſſit, craſſa videlicet materia ac terrena.* [i] *Oblata ſpecies & imago minimè quidem ficticia, ſed vera.* [k] *Vel perfectorum: ſic enim vocat in cœlum receptos, etiamſi altera ſui parte dormiāt in puluere.* [l] *Hæc ad regnum Chriſti referenda eſſe, ſatis indicat quod Propheta de Gentium vocatione ſubijcit.*

27 Porrò illud Adhuc ſemel, declarat inſtabilium rerum, vt puta factitiarum, amotionē: vt maneāt quæ ſunt ſtabilia.

28 [15] Quapropter regnum aſſumētes quod cōcuti non poteſt, teneamus gratiam, per quam ita ſeruiamus Deo vt ei placeamus, cum [m] reuerenria & [n] religione.

29 Etenim ‖ Deus noſter, conſumens ignis eſt.

Deut 4.24.

15 Generalis exhortatio vt ſub tanti regis fœliciſſima ſubiectione reuerenter & religioſè viuamus, qui ſicut ſuos potentiſſimè beat, ita etiam rebelles quàm ſeueriſſimè vlciſcitur. Hæc autem eſt Chriſtianæ vitæ ſumma, priorem Tabulam reſpiciens.

[m] *Significatur pudor ille honeſtus qui homines in officio retinet.*
[n] *Religioſo metu.*

CAP. XIII.

1 Præceptiones addit non tantùm quæ ad mores,
7 ſed etiam quæ ad doctrinam pertinent.

1 FRaterna [1] charitas maneat.

2 ‖ Hoſpitalitatis ne ſitis immemores: ‖ per hanc enim quidam inſcij exceperunt Angelos hoſpitio,

3 Memores eſtote vinctorū, tanquā vnà cum illis vincti: eorū qui malis premuntur [a] ac ſi ipſi quoq; corpore *afflicti* eſſetis.

4 [2] Honorabile eſt inter quoſuis coniugium, & cubile impollutum: ſcortatores autem & adulteros damnabit Deus.

5 [3] Sint mores alieni ab auaritia: *ſitis* contenti præſentibus, dixit enim [b] ipſe,

6 ‖ Non te deſeram, neque te derelinquam.

7 Adeò vt confidenti animo dicamus, ‖ Dominus mihi auxiliator: nec timebo quid faciat mihi [c] homo.

8 [4] Memores eſtote ducum veſtrorum, qui loquuti ſunt vobis ſermonem Dei: quorum imitamini fidem, conſiderantes qui fuerit exitus conuerſationis ipſorum. [5] Ieſus Chriſtus heri & hodie idem *eſt*, & in ſecula.

9 Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferimini. [6] bonum enim eſt gratia conſtabiliri cor, [d] non cibis *quibus* non

CAP. XIII.

Rom.12.10,
1.pet.4.9.
Gen.18.3,
& 19.3.

1 Ad ſecundam Tabulā accedit, cuius ſumma eſt, charitas, præſertim in peregrinos & afflictos.

2 Caſtum coniugium in omni hominum ordine commēdat: ſcortatoribus & adulteris extremum à Deo exitiū minatur.

Ioſue.1.5.
Pſal.118.6.

3 Damnatur auaritia, cui opponitur animus ſua ſorte contentus.

4 Fortium ducum exempla ſedulò ad imitationem proponenda.

5 Summā doctrinæ repetit, vnicum videlicet omnium de moribus præceptorum fundamentū. Eſt autem eiuſmodi: In vno Chriſto nobis eſſe acquieſcendum, nec vnquam extra eius notitiam ſeruatū fuiſſe quenquā, aut hodie ſeruari, aut deinceps ſeruandū eſſe.

6 Perſtringit eos qui externum cultum ac præſertim diſcrimen ciborum, cum Euangelio permiſcebant, quam doctriam planè damnat, vt ex diametro repugnātem Chriſti beneficio.

[a] *Perinde afficiamini ac ſi vos ipſos illa calamitas attingeret.*
[b] *Ipſe ſcilicet Dominus.* [c] *Opponitur homo Deo.* [d] *Ex vna ſpecie, nempè mundorum & immundorum ciborum diſcrimine intellige omnem ceremonialem cultum.*

ſunt adiuti [e] qui in ipſis verſati ſunt.

10 [7] Habemus [f] altare ex quo nõ habent ius edendi [g] qui tabernaculo deſeruiunt.

11 || Quorum enim animalium ſanguis infertur pro peccato in ſacrarium per Pontificem, horum corpora exuruntur extra caſtra.

12 Qua propter & Ieſus, vt ſanctificaret populum per proprium ſanguinem, paſſus eſt extra portam.

13 [8] Exeamus igitur ad eum extra caſtra, opprobrium eius portantes,

14 || Non enim habemus hîc ſitam ciuitatem, ſed futuram inquirimus.

15 [9] Per ipſum igitur aſſiduè offeramus Deo ſacrificium laudis, || id eſt fructum labiorum confitentium nomini eius.

Levit.4.11, & 6.30, & 16.27. Mich.2.10. Oſe.14.3.

7 Perpulchra anagoge refutat eorundem errorem, Qui olim ſeruiebant tabernaculo, non veſcebantur victimis quarum ſanguis pro peccato inferebatur per pontificem in ſacrarium: iſtæ porrò victimæ Chriſtum noſtram oblationem repreſentabant. Itaque non poſſunt eius fieri participes qui tabernaculo deſeruiunt, id eſt, qui in Legali cultu perſtant. Nos verò non pudeat illum extra Hieruſalem eiectum & paſſum ſequi. nam in hoc quoque Chriſtus veritas illi figuræ reſpondet, quòd extra portam eſt paſſus. 8 Longius progreditur in hac anagoge, & ita quoque nobis ſignificatum dicit, oportere pios Chriſti ſectatores velut è mundo migrare ipſius crucem portantes. 9. Sublatis illis corporalibus ſacrificijs, docet vera confeſſionis ſacrificia ſupereſſe, quæ partim in gratiarum actione, partim in beneficentia conſiſtunt, quibus demũ victimis nunc delectatur Deus.

[e] *Qui eorum diſcrimen ſuperſtitioſè retinuerunt.* [f] *Altaris nomine oblationes intelligit.* [g] *Cuius non poſſunt eſſe participes, qui legis ritus obſtinatè retinent.*

16 Beneficentiæ verò & communicationis ne obliuiſcimini: talibus enim victimis delectatur Deus.

17 [10] Obedite ducibus veſtris, & obſecundate, vigilant enim ipſi pro animabus veſtris, tanquam rationem reddituri: vt cũ gaudio hoc faciant, & non gementes. id enim eſt vobis inutile.

18 [11] Orate pro nobis: confidimus enim nos bonam conſcientiam habere, vt qui in omnibus cupiamus honeſtè cõuerſari.

19 Amplius autem obſecro vos vt id faciatis, vt celerius reſtituar vobis.

20 Deus verò pacis *autor*, qui magnum illum ouium per ſanguinem fœderis æterni paſtorem, Dominum noſtrũ Ieſum, à mortuis reduxit,

21 [h] Perficiat vos in omni opere bono, ad præſtandum ipſius voluntatem, [i] efficiens in vobis quod acceptum ſit in conſpectu ſuo, per Ieſum Chriſtum: cui *ſit*, gloria in ſecula ſeculorum Amen.

22 Precor autem vos fratres, ſufferte ſermonem conſolationis: etenim breuibus ſcripſi vobis.

23 Scitote fratrem *noſtrum* Timotheum ſolutum eſſe, cum quo (ſi celerius venerit) viſam vos.

24 Salutate omnes duces veſtros, & omnes ſanctos. Salutant vos Itali.

25 Gratia ſit cum omnibus vobis.

10 Parendũ paſtorum & presbyterorum monitis eorum videlicet qui pro animarum ipſius commiſſarum ſalute vigilãt.

11 Vltima pars epiſtolæ, in qua ſuum miniſterium Hæbræis commendat: perſeuerantiam & gratiarum incrementũ ipſis à Domino precatur: excuſat ſe quòd paucis ſit eos conſolatus, conſumpta videlicet in diſputãdo epiſtola: & quoſdã familiariter & amicè ſalutat.

[h] *Aptos vel idoneos vos reddat.*

[i] *Hinc illa Patrũ ſententia, Deũ in nobis coronare opera ſua.*

Ad Hebræos ſcripta eſt ex Italia per Timotheum.

EPISTOLA [a] CATHOLICA IACOBI APOSTOLI.

CAP. I.

4 Differit de patientia, 6 de fide, 10 de animi modeſtia ad diuites. 13 Deinde oſtendit tentationes ad malum, non ex Deo eſſe, 17 quũ omnis boni author ſit. 21 Qualiter recipiendus ſit ſermo vitæ.

CAP. I. 1 Primus locus, de conſolatione in aduerſis, in quibus nos nõ modò non frangi animo, ſed etiã exultare oportcat.

1 IACOBVS Dei ac Domini Ieſu Chriſti ſeruus, duodecim tribubus [b] diſperſis, ſalutem.

2 [1] Pro [c] ſummo gaudio ducite, fratres mei, quoties [2] in tentationes varias incideritis:

3 *Illud* || ſcientes, [3] [d] probationem fidei veſtræ parere patientiam.

4 [4] Cæterùm patientia opus perfectum habeat, vt ſitis perfecti & integri, ita vt nihil deſit.

Rom.5.3. Matth.7.7, mar.11.14, luc.11.9, iohan.14.3, & 16.23.

5 [5] Quòd ſi cui veſtrûm deeſt [e] ſapiẽtia, poſtulet à Deo qui dat *eam* omnibus benignè, nec exprobrat: & dabitur ei.

6 || Sed poſtulet cum fide [f] nihil diſceptans: [6] nam qui diſceptat, ſimilis eſt fluctui maris qui ventis agitatur & iactatur.

7 Ne igitur exiſtimet homo ille ſe quicquam accepturum à Domino:

2 Primum argumẽtum, Quia afflictionibus explorabitur fides noſtra: quàm maximè noſtra intereſt eſſe quàm puriſſimam. 3 Secundum, Quia ſic in nobis gignitur patientia, virtus longè præſtantiſſima. 4 Tertium argumentum, forma quadam exhortationis propoſitum, vt vera & perpetua patientia à ficta & tẽporaria diſcernatur. Crux eſt velut inſtrumentum quo Deus nos expolit. Opus igitur & effectum afflictionum eſt noſtri in Chriſto conſummatio. 5 Reſpõſio ad tacitam obiectionem, Facile quidem id eſſe dictu, factu verò non item. Reſpondet, opus quidem hîc nobis eſſe longè alia ſapientia quàm humana, vt quæ carni ſunt adeò repugnãtia, nobis tamen optima eſſe ſtatuamus: ſed eius ſapientiæ dono facillimè nos potituros, ſi modò illud à Deo, quo nihil eſt munificentius, ritè, id eſt certa cum fiducia, petierimus. 6 Digreſſio aduerſus preces cum animi hæſitatione conceptas, vbi certam Dei promiſſionem habemus, qui ſecundus eſt huius epiſtolæ locus.

---

[a] Uniuerſalis. quòd vni vel alicui homini, vel ciuitati vel regioni non ſit inſcripta. [b] Fidelibus omnibus Iudæis cuiuſcunque tribus ſint per terrarum orbem diſperſis. [c] Miſera quum eſſet eorũ conditio in illa diſperſione, rectè hinc auſpicatur. [d] Illud in quo exploratur fides veſtra, nempè multiplex illa tentatio. [e] Sapientiam vocat doctrina illius cuius mentio facta eſt cognitionem: nempè quorſum affligamur à Deo, & quis fructus ex afflictione ſit capiendus. [f] Quid ergo opus eſt alijs mediatoribus?

8 Vir animo duplici, inconſtans *eſt* [g] in omnibus vijs ſuis.

Eccle.14.18, eſa.40.6, 1.pet.1.14.

9 [7] Porrò frater qui eſt [h] abiectus, glorietur in ſublimitate ſua:

10 [8] Contrà, qui [i] diues *eſt*, in abiectione ſui || [9] quoniam veluti flos herbæ præteribit.

11 Nam *velut* exorto ſole cum æſtu, exaruit herba, & flos illius decidit, & ſpectabilis decor ipſius periit: ita & diues [k] in vijs ſuis marceſcet.

7 Redit ad inſtitutum, repetita propoſitione, exultandum eſſe in cruce, vtpote quæ nos non deprimat, ſed attollat.

Iob.2.17.

12 || [10] Beatus vir qui tolerat [l] tentationem: quoniam quum probatus erit, accipiet coronam vitæ, quam promiſit Dominus ijs à quibus diligitur.

13 [11] Nemo quum [m] tentatur, dicat ſe à Deo tentari: [12] nam Deus tentari malis non poteſt, nec quenquam tentat.

14 Sed vnuſquiſque tentatur dum à propria cupiditate abſtrahitur & ineſcatur.

15 Deinde cupiditas, poſteaquã concepit, parit [n] peccatum: peccatum verò peractum gignit mortem.

16 [13] Ne errate, fratres mei dilecti,

17 Omne munus bonum & omne donum eſt perfectum ſupernè, deſcendens

8 Antequã concludat, tradit doctrinã ſuperiori oppoſitã, quomodo videlicet proſperis rebus (vt quum omnium rerum copia ſuppetit) ſit vtendum ita nimirum vt nemo idcircò ſibi placeat, ſed eo magis ſit ab omni faſtu alienus.

9 Argumentum ab ipſa rerum natura ſumptum, quibus nihil ſit vanius & incertius. 10 Concluſio, Crucem patienter eſſe ferendam, addito quarto argumento, quod ſuperiorum ſummam complectitur, quia nimirùm hoc itinere ad coronã vitæ peruenitur, ex gratia tamen, ſecundum promiſſionem. 11 Tertius locus huius epiſtolæ, in quo à tentationibus externis (id eſt ab afflictionibus quibus à Deo exploramur) ad tẽtationes internas deſcendit, id eſt ad eas cupiditates quibus ad malè agendum incitamur. Summa eſt, Non Deum ſed vnũquenq; ſibijpſi iſtarum tentationum eſſe autorem: Nos enim in ſinu illam vitioſitatem geſtare, quæ arrepta vndecunq; occaſione, vitioſos motus in nobis excitet, ex quibus demùm vitioſæ actiones, ac mors tandem earũ merces conſequatur. 12 Additur ratio cur Deus non poſſit nobis eſſe malè agẽdi autor, quoniam malum non appetit. 13 Alia ratio à repugnantibus ſumpta, Deus eſt omnium bonorum autor, & ita quidem vt ſemper ſit ſui ſimilis: quomodo igitur malorum autor cenſeri poſſet?

[g] Cogitatũ, & factis ſuis omnibus. [h] Qui affligitur vt paupertate contemptu, vllo deniq; calamitatis genere. [i] Cui omnia benè ſuccedunt. [k] Et quacunq; aliquis vel animo deſignat vel facit. [l] Afflictionẽ per quã exploratur à Domino. [m] Ad malè agẽdũ ſolicitatur. [n] Peccati nomine hoc loco actuale peccatũ intelligit.

Prou. 17.27. Matth. 7.21, rom. 2.13.

à [o] Patre luminum, apud quem non eſt tranſmutatio, aut [p] conuerſionis obumbratio.

18 [14] *Is* [q] quia voluit, progenuit nos ſermone veritatis, vt eſſemus [r] primitiæ quædam ſuarum creaturarum.

19 Itaque, fratres mei dilecti, || ſit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum, tardus ad iram.

20 Nam ira viri [ſ] iuſtitiã Dei non exequitur.

21 Quapropter abiectis omnibus ſordibus & excremento malitiæ, cum [t] lenitate recipite inſitum ſermonem, qui poſſit ſeruare animas veſtras.

22 || [15] Reipſa verò præſtate ſermonem: nec ſitis auditores ſolùm, [16] fallentes voſmetipſos.

23 [17] Nam ſiquis audit ſermonem, & eum non præſtat, is ſimilis eſt viro conſideranti faciẽ ſuam [u] natiuam in ſpeculo.

24 Cõſiderauit enim ſeipſum, & abijt, & ſtatim oblitus eſt qualis eſſet:

25 At qui introſpexerit in perfectam illam Legem libertatis, & *in ea* permanſerit, quia non fuerit auditor obliuioſus, ſed effector operis, beatus erit in [x] opere ſuo.

26 [18] Siquis videtur religioſus eſſe inter vos, non frænans linguam ſuam, ſed [y] ſuum ipſius cor ſeducens, huius vana eſt religio.

27 [19] Religio pura & immaculata [z] apud Deum & Patrem, hæc eſt, [a] inuiſere orphanos & viduas in afflictione ipſorum: *&* immaculatum ſeipſum ſeruare à mundo.

14 Quartus locus de ſermonis Dei præſtantia & fructu. Summa eſt, ſtudioſiſſimè nobis audiẽdũ eſſe verbum Dei, quum hoc ſit ſemẽ quo nos Deus pro gratuita ſua beneuolentia ex numero creaturarum ſelectos, ſibi genuit. Dãnat autem Apoſtolus duo vitia, quæ nos hac in re valdè interturbãt, nempè quod ita nobis placeamus vt loqui ipſi malimus quàm Deum loquentem audire, imò etiã ad correptiones indignemur: quibus vitijs placidum & ſedatum animum & puritatis amantem opponit. 15 Altera admonitio, Idcircò audiri Dei verbum, vt ex eius præſcripto vita inſtituatur. 16 Rationes addit, & eas quidem grauiſſimas: primùm, quia ſecùs fecerint, peſſimè ſibijpſis conſulant. 17 Secunda, Quoniam præcipuum vſum verbi Dei amittant qui agnita ex eo vitia non emendant. 18 Tertia admonitio, Verbo Dei non tantùm bene agendi, ſed etiam bene loquendi regulam præſcribi. 19 Quarta, Charitate in proximos (præſertim alieno ſubſidio nitentes, vt orphanos & viduas) & vitæ puritate verum Dei cultum conſtare.

o Ab eo qui fons eſt & author omnium bonorum. p Tergit in metaphora, ſol enim pro varia & multiplici conuerſione, horas, dies, mẽſes, annum lucem & noctem efficit. q Id eſt, quod Paulus gratuitam beneuolentiam vocat, hic autem fons eſt noſtræ ſalutis. r Sacra cuiuſdam oblationis inſtar, ex reliquo hominum aceruo collecta. ſ Quod Deus præſcribit. t Lenitatẽ vocat modeſtiam & quicquid ferociæ altiſq; illis ſpiritibus opponitur. u Alludit ad natiuam illam maculam, cui opponitur puritas ad quam renaſcimur, cuius viuam imaginem in Lege ſpectamus. x Ita ſe gerens opera etenim arguunt fidem. y Garrulitatis, maledicentiæ, petulantiæ fons eſt ſcipſum non noſſe. z Apud Deum qui Pater eſt. a Curare & pro virili ſubleuare.

CAP. II.

1 Perſonarum acceptiones diſcrepare dicit à Chriſtiſ fide, 14 quam non ſatis eſt verbis profiteri, niſi 15 & operibus miſericordiæ & charitatis præſtemus eandem, 21 Abrahæ exemplo.

1 || [1] FRatres mei, ne cum reſpectu perſonarũ habete fidem Domini noſtri Ieſu Chriſti [a] glorioſi.

2 Nam ſiquis in cœtum veſtrum ingrediatur aureum geſtans annulum, veſte ſplendida, ingrediatur autem & pauper cum ſordida veſte.

3 Et reſpexeritis ad eum qui veſtem geſtat ſplendidam, & dixeritis ei, Tu ſede hîc [b] pulchrè: & pauperi dicatis, Tu ſta illîc, aut ſede hîc ſubter ſcabellum meum:

4 [c] Nónne diſcrimen feciſtis apud vos, & facti eſtis iudices [d] peruerſè deliberantes?

5 [2] Audite fratres mei dilecti, nónne Deus elegit [e] pauperes mũdi huius *vt fierẽt* diuites fide, & hæredes regni quod promiſit ijs à quibus diligitur?

6 At vos contumelia affeciſtis pauperem. [3] Nónne diuites per tyrannidem opprimunt vos, & trahunt vos ad tribunalia?

7 Nónne blaſphemant præclarũ illud nomen [f] à quo eſtis cognominati?

8 [4] Si quidem [g] Legem regiam præſtatis ſecũdum Scripturam, Diliges proximum tuum vt teipſum, bene facitis:

9 Sin verò perſonam reſpicitis, peccatum cõmittitis, & redarguimini à Lege veluti tranſgreſſores.

10 [5] Quiſquis enim totam Legem ſer-

CAP. II. Leuit. 19.15, deut. 1.17, & 16.19, prou. 24.23, eccle. 42.2.

1 Quinta, Charitatem, quæ à vera fide proficiſcitur, cum perſonarum acceptione conſiſtere non poſſe: quod illuſtrat, propoſito eorum exẽplo, qui cum pauperum contumelia diuites colunt. 2 Peruerſos eſſe iudices qui diuitem pauperi anteponãt, declarat ex eo quòd Deus è contrario pauperes quos veris diuitijs locupletaret, diuitibus anteposuerit. 3 Secundò, Inſanos etiã eoſdem eſſe probat, ex eo quòd diuites ſint potius execrabiles, vt qui Eccleſiam perſequantur, & Chriſtum blaſphement. Loquitur enim de impijs & profanis diuitibus, cuiuſmodi ſemper fuerunt plerique, quibus pios pauperes & abiectos opponit. 4 Concluſio, Charitati quam præſcribit Deus, cum illa perſonarum acceptione conuenire non poſſe, quum via regia ſit incedendum. 5 Nouum argumentum ad eiuſdem concluſionis probationem, Non diligi proximos ab ijs qui alijs neglectis certos quoſdam ambitioſè colant: quoniam non obedit Deo qui ex Dei mandatis reſcindit quod minus fuerit ipſi commodum, imò reus meritò cenſetur violatæ Legis in genere, etiãſi cætera obſeruarit.

a Si enim quæ eſt Chriſti gloria cognoſceretur, & vt debet æſtimaretur, non tantus eſſet perſonarum reſpectus. b Honeſto & honorifico loco. c Nónne (quod minimè oportuit) hoc modo apud vos vnum alteri præferendum iudicaſtis? d Ad verb. peruerſarum cogitationum. e Tenues, inopes, & (ſi mundi iudicium ſpectes) omnium hominum abiectiſſimos. f Ad verb. quod inuocatum eſt ſuper vos. g Lex regia inſtar viæ regiæ dicitur, quæ eſt plana & ſine diuerticulis, ea omnes & ſingulos proximi nomine comprehẽdit, quos officio iuuare poſſimus.

6 Probatio, Quia vnus & idem eſt Legiſlator, & corpus Legis indiuiduum.

uauerit, offenderit autem in vno, [h] omnibus tenetur.

11 [6] Nam qui dixit, Ne mœcheris, dixit etiam, Ne occidas. Quòd ſi non fueris mœchatus, occideris autem, factus es tranſgreſſor Legis.

7 Concluſio totius tractationis, ea conditione nos eſſe liberatos à Legis maledictione per Dei clemẽtiam, vt viciſſim teneamur mutuã beneficentiam fouere: & qui ſecus fecerit, gratiam Dei nõ ſenſurum.

12 [7] Ita loquimini & ita facite vt per Legem libertatis iudicandi.

13 Nam damnatio abſque miſericordia *erit* ei qui non præſtiterit [i] miſericordiam: & gloriatur miſericordia aduerſus damnationem.

14 [8] Quæ vtilitas, fratres mei, ſi fidem dicat aliquis habere ſe, opera verò non habeat? nũ poteſt fides illa eum ſeruare?

15 [9] Quòd ſi frater aut ſoror nudi fuerint, & egentes quotidiano victu.

16 Dicat autem eis aliquis veſtrûm, Abite cum pace, caleſcite & ſaturamini: non tamen dederitis eis quæ ſunt apta corpori, quæ *erit* vtilitas?

17 Ita quoque fides, ſi opera non habeat, mortua eſt per ſe:

18 [k] Quinimò dicet aliquis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: oſtende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego oſtendam tibi ex operibus meis fidem meam.

19 [10] Tu credis Deum vnum eſſe: rectè facis: & dæmonia credunt, & horreſcunt.

20 [11] Vis verò noſſe, homo vane, fidem illam *quæ eſt* abſque operibus, mortuam eſſe?

21 Abraham pater ille noſter, nónne ex operibus [l] iuſtificatus eſt, ‖ quum obtuliſſet Iſaac filium ſuum ſuper altare?

Gen.22.10.

8 Quintus locus cum ſuperiore tractatu optimè cohærens, De vera ſeu viua fide, cuius loci propoſitio eſt, Fidem quæ opera non edat, non eſſe fidem illam qua iuſtificamur, ſed fidei ſimulacrum, ſiue per fidem non eſſe iuſtificatos, qui fidei effecta non demonſtrant. 9 Prima ratio à ſimili, Si quis famelico dixerit, Satur eſto, nec intereà quicquam ſubminiſtret, non erit hæc vera charitas: ita ſiquis dixerit ſe credere, & nulla edat fidei opera, non erit vera hæc fides, ſed mortuum quoddam fidei nomine ornatum, de quo non eſt cur quiſquam glorietur, niſi velit manifeſtè redargui, quum ex effectis intelligatur cauſa. 10 Altera ratio ab abſurdo, Si eiuſmodi fides eſſet vera illa fides qua iuſtificamur, diaboli eſſent iuſtificati, vt qui illam habeant. Atqui nihil ominus cohorreſcunt. non ſunt igitur iuſtificati, nec fides illa vera eſt fides. 11 Tertia ratio ab exemplo Abrahami, quẽ nõ dubium eſt vera fide fuiſſe præditũ. Is verò filiũ ſuum offerens, ea fide ſe præditum demonſtrauit quæ minimè eſſet operum inanis, ac proinde verum ſibi fuiſſe præbitum teſtimonium, quum diceretur fides ei ad iuſtitiã fuiſſe imputata.

b *Non quòd peccatorum ſit æqualitas, ſed quia qui vnicum Legis apicem violarit, is maieſtatẽ Legiſlatoris violauit.* i *Qui durus & aſper aduerſus proximũ fuerit, aut etiam qui non eum iuuerit, is durum ac præfractum iudicem Deum experietur.* k *Imò etiam ſic cuius licebit tuam arrogantiam retundere.* l *Nónne ex operibus compertus eſt fuiſſe iuſtificatus: hîc enim non de cauſis iuſtificationis diſſerit, ſed ex quibus effectis cognoſci poſſit?*

22 Vides fidem [m] adminiſtram fuiſſe operum ipſius, & ex operibus [n] fidem perfectum fuiſſe,

Gen 15.6, rom.4.3, gal.3.6.

12 Concluſio iuſtificari non qui fide qualicunque ſit præditus, ſed ea fide quam opera conſequantur.

23 Itaque [o] impleta eſt Scriptura quæ dicit ‖ Credidit autem Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam, & amicus Dei vocatus eſt.

24 [12] Videtis igitur ex operibus [p] iuiuſtificari hominem, & non [q] ex fide tantùm?

Ioſue.2.1.

25 [13] ſimiliter autem etiam ‖ Rahab illa meretrix, annon ex operibus iuſtificata eſt, quum excepiſſet nuntios, & alia via emiſiſſet?

26 [14] Nam ſicut corpus abſque ſpiritu mortuum eſt, ita & fides illa *quæ eſt* abſque operibus, mortua eſt.

13 Quarta ratio à ſimili exemplo, Rahab meretricis, quæ & ipſa vera fide ſe iuſtificatam eſſe ex operibus probauit. 14 Concluſio repetita, Non fidem, ſed cadauer quoddam eſſe fidem quæ opera non edat.

m *Efficacem & fœcundam bonorum operum.* n *Fidem declaratam fuiſſe, nempè veram fuiſſe, idque ex operibus.* o *Tum impleta fuit Scriptura, quum planè perſpectum eſt, quam verè illud fuerit de Abrahamo ſcriptum.* p *Iuſtum comprobari.* q *Ex illa videlicet mortua & euanida, quam vos iactatis.*

CAP. III.

3 *Vt doceat linguam homini Chriſtiano eſſe coercendã fidei & charitatis ſanctis repagulis,* 9 *commoda & incommoda quæ ab ea proueniunt oſtendit:* 15 *& quid humana ſapientia,* 17 *à cœleſti diſtet.*

Cap. III. 1 Sextus locus, Nequis (quod plerique ambitioſe faciũt) ius rigidæ cẽſuræ in alios vſurpet.

1 [1] NE ſitis multi magiſtri, fratres mei, [2] ſcientes [a] fore vt grauius iudicium auferamus:

Eccle.14.1, & 19.17, & 25.11.

2 Ratio, Quia Dei ſeueritatem in ſeſe prouocant, qui tam ſolicitè & rigidè alios damnãt, quum & ipſi rei inueniantur.

2 In multis enim labimur omnes. ‖ [3] Siquis in ſermone nõ labitur, hic perfectus *eſt* vir, vt qui poſſit fræno moderari totum etiam corpus.

3 [4] Ecce, equis fræna in ora immittimus vt obediant nobis, & totũ corpus eorum circumagimus:

4 Ecce naues quoque, quum tantæ ſint, & à ventis ſæuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo quocunque libido gubernatoris voluerit:

5 Ita & lingua puſillum membrum eſt, & magna iactat. [5] Ecce, exiguus ignis quantam materiam incendit!

3 Septimus locus de frænanda lingua, cum ſuperiore coniunctus, vt conſtet neminem eſſe qui meritò culpari non poſſit, quũ vel linguam frænare rariſſima ſit virtus. 4 Duabus ſimilitudinibus, vna à frænis equorũ, altera à nauiũ gubernaculis ſumpta, quãtæ res recta linguæ moderatione effici poſſint oſtẽdit. 5 Ex aduerſo, quanta in toto orbe terrarũ incommoda ex linguæ intemperãtia proueniant declarat, vt eò diligentius omnes illius moderationi incumbant.

a *Sub. niſi ab iſta cenſoria & arrogantia plena reprehenſione aliorum deſtiterimus.*

6 Lingua etiam flamma *eſt*, & [b]mūdus iniquitatis: ita *inquam*, lingua conſtituta eſt inter membra noſtra, maculans totum corpus, [c]inflammans orbem conditum, & inflammata à gehenna.

7 Omnis enim natura & ferarum & volucrum, ſerpentiumq; & marinorum, domatur & domita eſt à natura humana:

8 Linguam autem nullus hominum domare poteſt. malum *eſt* quod coercere non poſſis: plena *eſt* veneno mortifero.

9 [6] Per ipſam benedicimus Deo & Patri, & per ipſam maledicimus hominibus qui [7] ad ſimilitudinem Dei conditi ſunt.

10 [8] Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

11 Nunquid fons ex eodem foramine manat dulcem & amaram *aquam*?

12 Nunquid poteſt, fratres mei, ficus oleas edere, aut vitis ficus? ita nullus fons ſalſam & dulcē aquam *poteſt* edere.

13 [9] Quis ſapiens & ſcientia præditus *eſt* inter vos? demonſtret ex bona conuerſatione opera ſua, cum manſuetudine ſapientiæ,

14 Quòd ſi inuidiam amaram habetis, & irritationem in corde veſtro; ne gloriamini, & ne mendaces eſtote aduerſus veritatem.

15 Non eſt *enim* iſta ſapientia supernè deſcendens, ſed terrena, animalis, demoniaca.

16 Vbi enim inuidia eſt & irritatio, ibi tumultuatio & omne opus prauum.

17 Quæ autem supernè *eſt* ſapientia, primùm quidem pura eſt, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena [d]miſericordiæ & fructuum bonorum, abſque diiudicatione, ſine ſimulatione:

18 [10] Fructus autem iuſtitiæ cum pace ſeritur pacificis.

6 Inter cætera linguæ vitia, Apoſtolus potiſſimum coarguit maledicentiam in proximū, præſertim in ijs qui nihilominus pij & religioſi videri volunt.
7 Duplici ratione negat Deo poſſe laudem tribui ab homine maledico: primùm quia homo ſit Dei imago, quam qui non reueretur, ne Deū quidem ipſum reuereretur.
8 Secundò, Quia non patitur ordo in rerum natura à Deo poſitus, vt res adeò inter ſe repugnantes ſimul conſtituantur.
9 Octauus locus cum ſuperiore cohærēs, de animi lenitate retinenda, cui opponitur inuidia & animus irritabilis. Obſtruit autem initio præcipuum iſtorum malorum fontem, nempe falſam ſapientiæ perſuaſionem, quum tamen nulla ſit vera ſapientia niſi quæ cœleſtis eſt, & ad omne veræ moderationis ac ſimplicitatis genus animos noſtros format. 10 Quoniam ſibi perſuaſit mundus miſeros eſſe qui pacificam & ſimplicem vitam colant, pronuntiat ex aduerſo Apoſtolus, tandem eos collecturos pacificæ iuſtitiæ meſſem.

[b] Congeries & cumulus quidam omnium ſcelerum. [c] Quæ poſſit vel totum orbem conditum accendere. [d] Miſericordiam opponit inhumano & fero ingenio, fructus autem bonos tribuit cœleſti ſapientiæ, quod qui ea ſit imbutus, omnia referet ad Dei gloriam, & proximi commodum.

CAPVT IIII.

1 Enumerat incommoda quæ ex carnis operibus proueniunt. 7 Animi ſubmiſſionem, 8 ſubiungit & repurgationem, 9 à ſuperbia, 11 detractatione, 14 & ab obliuione propria infirmitatis.

1 [1] VNde bella & lites inter vos? nónne hinc, *nimirum* ex voluptatibus veſtris, quæ militant in membris veſtris?

2 Concupiſcitis, & non habetis: inuidetis, & ſtudioſè affectatis, nec poteſtis aſſequi: pugnatis & bellatis, non tamen obtinetis, [2] propterea quod non petitis.

3 Petitis, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in voluptates veſtras inſumatis.

4 [3] Adulteri & adulteræ, neſcitis amicitiam mundi inimicitiam eſſe cum Deo. Quicunque ergo voluerit amicus eſſe mundi, inimicus Dei conſtituitur.

5 [4] An putatis Scripturam inaniter dicere, Ad inuidiam fertur ſpiritus qui habitat in nobis?

6 Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, ‖ Deus ſuperbis reſiſtit, modeſtis autem dat gratiam,

7 ‖ [5] Subijcite igitur vos Deo, reſiſtite diabolo, & fugiet à vobis.

8 Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: emundate manus, *vos* peccatores: & purificate corda, *vos* duplices animo.

9 [6] Affligimini & lugete, & flete, riſus veſter in luctum conuertatur, & gaudium in [a] mœrorem.

10 ‖Summittite vos in conſpectu Domini, & extollet vos.

11 [7] Ne alij aduerſus alios loquimini

CAP. IIII.
1 Progrediens in eodem argumento alias bellorum & litium cauſas ab effectis damnat, nempe immodicas cupiditates, quas Dominus meritò fruſtratur, vt nihil aliud quàm inſanabiles cruciatus adferant ijs quibus inſunt.
Prouer.3.34,
1.pet.5.5.
Ephes.4.27.
2 Eos nominatim reprehendit, quos non pudet Deū velle facere ſuarum libidinum adminiſtrum, dum vel per ſe illicita vel licita quidē, verum in peruerſos vſus, petūt.
1.Pet.5.6.
3 Alia ratio cur eiuſmodi effrænes cupiditates omninò ſint damnandæ, quoniam videlicet qui mundo ſeſe addicit, cum Deo diuortium facit, abrupto ſacri illius ſpiritualis coniugij vinculo. 4 Occupatio, Animos quidem noſtros ſponte in hæc vitia ruere, ſed tanto diligentius eſſe cauenda: quod ſtudium inane non erit quum Deus contumaces quidem oppugnet, modeſtos autem ea gratia donet quæ ſit omnibus illis vitijs ſuperior.
5 Concluſio, Contrarias virtutes illis vitijs eſſe opponendas, ac proinde pro eo quòd diaboli ſuggeſtionibus obſequebamur, Deo ſubijciendas eſſe mentes noſtras, & diabolo certa cum ſpe victoriæ reſiſtendum: denique ſtudendum vt puritate & ſinceritate vitæ ad Deum quamproximè accedamus. 6 Pergens in eadem oppoſitorum collatione, profanis illis gaudijs ſeriam animi contritionem, & arrogantiæ ſanctam modeſtiam opponit. 7 Aliud duplex ſuperbiæ malum grauiſſimè reprehendit: vnum, quum ſuperbi volunt cæteros viuere ex ipſorum arbitrio, ideoque ſuperciliosè damnant quicquid ipſis non arridet: quod fieri ſine graui in vnicum noſtrum Legiſlatorem iniuria non poteſt. Ita enim eius leges vt non ſatis diligenter ſcriptæ culpantur, & ſibi arrogant homines quod vnius eſt Dei quum legem conſcientijs imponunt.

[a] Hoc vocabulo Græci triſtitiam cum pudore quodam coniunctā declarant, quæ in vultu demiſſo, & humi quaſi affixo apparet.

fratres

Rom.14.4.

8 Alterum vitium, Quũ de his vel illis rebus ac negotijs perinde homines confidẽter ſtatuunt, acſi aliunde non penderent ſingula ipſorum vitæ momenta.

fratres : qui loquitur contra fratrem, quique damnat fratrem ſuum, loquitur contra Legem, & damnat Legem : quòd ſi damnas Legem, non es obſeruator Legis, ſed iudex.

12 Vnus eſt Legiſlator qui poteſt ſeruare & perdere : ‖ tu quis es qui iudicas alium ?

13 [8] Age nunc qui dicitis, Hodie vel cras ibimus in illam vrbem, & agemus ibi annum vnum & mercabimur, & lucrabimur :

14 Qui ignoratis quid *futurum* ſit poſtero die, quæ eſt enim vita veſtra ? vapor enim eſt qui ad exiguum *tempus* apparet, & deinde euaneſcit.

9 Concluſio totius tractationis ſuperioris, Non modò nihil prodeſſe voluntatis Dei cognitionẽ, niſi vita ei reſpondeat, ſed etiam peccata efficere multo grauiora.

15 Pro eo quod dicere debuiſtis, ‖ Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud.

16 Nunc autem gloriamini de arrogantia veſtra : omnis eiuſmodi gloriatio, mala eſt.

17 [9] Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit, hic peccato tenetur.

Luc.12.47.

CAP. V.

1 Diuini iudicij ſeueritatem diuitibus denuntiat, enumerata eorum ſuperbia, 7 vt pauperes audientes diuitium infœlicem exitum, 8 æquo animo afflictiones, 11 vt Iob, 14 etiam quis infirmantur, ferant.

CAP. V.

1 Diuitibus iniquis, profanis, & in ſuo luxu immerſis, vltimum exitium denuntiat, ſtultam eorum fiduciam irridens, quum nihil ſit eiuſmodi rebus inanius.

1 [1] AGite nunc diuites, flete, vlulantes ſuper miſerijs veſtris ſuperuenturis.

2 Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, veſtimenta veſtra obnoxia tineis facta ſunt.

3 Aurum & argentum veſtrum ærugine vitiatum eſt : & ærugo eorum teſtabitur aduerſum vos, & exedet carnes veſtras velut ignis. theſaurum congeſſiſtis in vltimos dies.

2 Pauperibus applicat quòd in diuites dixerat, monẽs vt patienter expectent, dum adueniat Dominus, qui iniurias à diuitibus illatas vlciſcatur.

4 Ecce, merces operariorum qui meſſuerunt regiones veſtras, à vobis intercepta, clamat : & clamores eorum qui meſſuerunt, [a] in aures Domini Sabaoth introierunt.

5 In delicijs vixiſtis ſuper terram, & laſciuiſtis : [b] enutriſtis corda veſtra vt in [c] die mactationis.

6 Condemnaſtis, occidiſtis iuſtum: non reſiſtit vobis.

7 [2] Patientes igitur eſtote, fratres, vſque ad Domini aduentum. [3] Ecce, agricola expectat pretioſum fructum terræ patienter eum expectans, dum accipiat pluuiam matutinam & ſerotinam.

3 Occupatio, Quanuis tardus videatur eius aduentus, tamẽ imitandos ſaltem eſſe nobis agricolas, qui tempora fructibus terræ deſtinata, patienter expectant. Deum porrò ne tantillum quidem dilaturum tẽpus illud quod conſtituit.

8 Patientes eſtote & vos, & ſtabilite corda veſtra, quoniam aduentus Domini appropinquat.

9 [4] Ne [d] ingemiſcite alius aduerſus alium, fratres : vt ne condemnemini : [5] ecce, iudex ante ianuam adſtat.

10 [6] Sumite, fratres mei, pro exemplari afflictionis ac patientiæ, Prophetas qui loquuti ſunt *in* nomine Domini.

11 Ecce beatos pronuntiamus eos qui *afflictionem* ſuſtinent. tolerantiam Iob audiſtis, & [e] finem Domini vidiſtis: nam valdè miſericors eſt Dominus ac commiſerans.

Mat 5.34.

4 Patientiam Chriſtianam ex eo commẽdat, quòd quum reliqui ſoleant mutuò ſeſe accuſare, præ impatientia, fideles è contrario ne acceptis quidẽ iniurijs ſint queruli.

12 ‖ [7] Ante omnia autem, fratres mei, ne iurate neque per cœlum, neque per terram, neque aliud vllum iuſiurandum: [f] ſit autem veſtrum eſt, eſt, & non, non, ne in condemnationem incidatis.

13 [8] Affligitur aliquis inter vos? oret. æquo animo eſt aliquis? pſallat,

14 [9] Infirmatur quis inter vos? accerſat presbyteros Eccleſiæ, & orent pro eo, ‖ vngentes eũ [g] oleo, [h] in nomine Domini.

Mar.6.13.

15 Et oratio fidei ſeruabit laborantem, erigetque eum Dominus : quòd ſi [i] peccata commiſerit, remittentur ei.

16 [10] Confitemini alij alijs offenſas,

5 Concluſio, Pro fortibus adeſſe Dominum, ſuorum defenſorem, & hoſtium vltorem, ac proinde non eſſe cur noſipſos fatigemus. 6 Quoniam plerique ſolent obijcere, preſtare iniurias quomodocunq; repellere, opponit Patrum exempla, quorum patientiæ fœliciſſimus fuit exitus, quoniam Deus vt clementiſſimus Pater ſuos nunquam deſerit.

7 Quoniam ab optimis etiam quibuſque interdum impatientia extorquet vt in iuramenta quandoque leuiora quandoque grauiora erumpant, monet Apoſtolus vt tantum ſcelus execrantes, ſimplicitati & veritati ſermonis linguam aſſuefaciamus. 8 Optimum aduerſus omnes afflictiones remedium oſtendit, preces nimirum, quibus & in triſtitia & in gaudio ſuus eſt locus. 9 Peculiariter oſtendit ad quos potiſſimum medicos ſit in morbis confugiendum, nimirum ad presbyterorum preces, quod & corpus (prout tunc vigebat ſanationis donum) curent, & præcipuam morborum cauſam tollant, peccatorum videlicet remiſſione, ſuis precibus & monitis, ægrotantibus impetrata. 10 Quoniam confitentibus non autem ſeſe iuſtificantibus remittuntur à Deo peccata, ideò adijcit Apoſtolus, oportere nos ingenuè inter nos de inteſtinis illis morbis noſtris conferre, vt mutuis precibus alij alijs ſuccurramus.

---

[a] Exauditi ſunt à Domino multo potentiore quàm ipſi ſitis.

[b] Indulſiſtis vobis. [c] Diem ſacrificij vel conuiuij vocant Hebræi diem ſolenni epulæ deſtinatum.

[d] Gemitum vocat inteſtinam quandam querimoniam, quæ impatientiam declarat. [e] Quam exitum dederit Dominus.

[f] Quod affirmandum fuerit, ſimpliciter & ſine iuriurando affirmate : quod negandum, ſimpliciter negate. [g] Fuit hoc ſymbolum doni ſanationis : nunc verò quum non extet donum, non eſt neceſſarium amplius ſymbolũ. [h] Inuocato nomine Domini. [i] Rectè peccatorũ meminit, propter quæ nimirũ plerunq; immittũtur morbi.

3.Reg.17.1, & 18.45, luc.4.25.

11 Preces commendat ab effectis, vt omnes intelligant nihil eſſe illis efficacius, modò ex puro animo proficiſcantur.

& orate alij pro alijs, vt ſanemini. [11] multum *enim* valet deprecatio iuſti efficax.

17 ‖ Elias homo erat ijſdem quibus nos obnoxius, & [k] precibus precatus eſt ne plueret: & non pluit ſuper terram annos tres & ſex menſes.

18 Et rurſum precatus eſt, & cœlum dedit pluuiam, & terra protulit fructum ſuum.

19 [12] Fratres, ‖ ſiquis inter vos aberrarit à veritate, & [l] conuerterit eum quiſpiam,

20 Sciat eum qui auerterit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſeruaturum animam à morte, & obtecturum multitudinem peccatorum.

Mat.18.15.

12 Occupatio, Non di nari quaſi reprehenſiones, qu è contrario nihil ſit Deo gratius quã oberrant fratrem in viam reuocare.

[k] *Repetitio Hebraica, quaſi diceret, religioſè precatus eſt.*

[l] *A via reuocarit.*

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI PRIOR.

ETHICA CHRISTIANA.

CAP. I.

1 Magnifice extollit Dei gratiam in Chriſto, 7 qua fide recipitur, & ſpe poßidetur: 10 de qua vaticinati ſunt Prophetæ. Inde deducit exhortationem. 15 vt renuntiantes mundo 23 & priori vitæ, ſe Deo conforment.

CAP. I.

1 Dicturus Petrus de Chriſtianæ vitæ officijs, primo loco de principijs omnium Chriſtianarum actionũ diſſerit, longè ſupra naturam aſſurgens, & longius etiam nos deducens. Oſtendit enim nos alioqui peccatores, per Dei Patris gratuitam miſericordiam primùm quidem fuiſſe ab æterno electos: deinde ex æterno illo decreto ſecunda quadam creatione factos eius filios in Chriſto vnigenito, cuius tum Spiritu intus mutemur, tum etiam ſanguine ipſius reconciliemur, idque vt tandem ſicut à mortuis reſurrexit Chriſtus ipſe, nos quoque in eandem gloriam cœleſtem, & æternam recipiamur.

1 PETRVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, aduenis diſperſis per Põtum, Galatiam, Cappadociam, Aſiam & Bithyniam:

2 [1] Dilectis ex [a] prænotione Dei Patris ad [b] ſanctificationem Spiritus per obedientiam & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti: gratia vobis & pax multiplicetur.

3 Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui ex multa ſua miſericordia regenuit nos in ſpem [c] viuam per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis,

4 In hæreditatem quæ nec perire poteſt, nec contaminari, nec marceſcere, nobis in cœlis ſeruatam.

5 [2] Qui virtute Dei cuſtodimur per fidem, ad ſalutem quæ parata eſt patefieri [d] tempore vltimo.

6 Qua in re exultatis, triſtitia paululum nunc (ſi opus eſt) in varijs tentationibus affecti:

7 Vt exploratio fidei veſtræ multo pretioſior *exploratione* auri, quod perit, & tamen per ignem exploratur, comperiatur *vobis eſſe* laudi & gloriæ & honori, [e] quum patefiet Ieſus Chriſtus.

8 Quem quum non videritis, diligitis: quem quum nunc non cernatis, *ei* tamen credentes, exultatis gaudio ineffabili & glorioſo:

9 Reportantes mercedem fidei veſtræ, ſalutem [f] animarum.

10 [3] De qua ſalute inquiſierunt, & *quam* ſcrutati ſunt Prophetæ, qui *venturam* in vos gratiam prædixerunt.

11 Scrutantes in quem aut cuiuſmodi temporis articulũ prænuntius ille qui

2 Iam quo itinere ad eam gloriam perueniatur, oſtendit, nẽpe per medias omnis generis afflictiones, in quibus tamẽ fides nos ita ſecuros præſtat, vt non modò non frangamur doloribus, ſed etiam Deũ ipſum alioqui inuiſibilem, fidei oculis conſpicientes, inenarrabili quadam lætitia perfundamur: quoniam eiuſmodi omnia præterquam quòd temporaria ſunt, nobis non perdendis, ſed velut igne quodam excoquendis ac perficiendis adhibeantur, vt tandem ſalutem conſequamur. 3 Fidẽ veram ab adulterina diſtinguit, eam videlicet quæ in Propheticam & Apoſtolicam doctrinam reſpicit: deinde vnius eiuſdemque fidei duos facit gradus pro diuerſæ reuelationis modo, quum reipſa ſit vnica & ſingularis. Tertiò, Apoſtolicam prędicationẽ dicit eſſe Propheticę cõplementũ, quamuis adhuc vltimus eius exitus ab ipſis etiam Angelis expectetur.

---

[a] *Vel, ex propoſito Dei.* [b] *Vt ſpiritu ſegregati, Deo conſecrentur, Eph.1.5.* [c] *Perennem.*

[d] *Illud eſt tempus, quòd Daniel tempus finis vocat, quo videlicet futura eſt ſumma illa inſtauratio, quam rerum vniuerſitas expectat, Rom.8.19.* [e] *De ſecundo aduentu loquitur.* [f] *Sub. veſtrarum.*

in ipſis *erat* Spiritus Chriſti, declararet *euenturas* Chriſto perpeſſiones & gloriā illas conſequuturam.

12 Quibus patefactum eſt eos nō ſibi ſed nobis ea adminiſtrare quæ nunc annūtiata ſunt vobis per eos qui vobis prędicarunt Euangelium per [g] emiſſum è cœlo Spiritum ſanctum, in quæ deſiderant Angeli introſpicere.

13 [4] Quapropter [h] ſuccincti lumbis mentis veſtræ ſobrij, [5] [i] integrè ſperate in eam [6] quæ ad vos defertur gratiam [7] in patefactione Ieſu Chriſti.

14 [8] Vt filij obedientes, qui vos non conformetis priſtinis quæ in ignorantia veſtra *viguerunt* cupiditatibus.

15 || Sed ſicut is qui vos vocauit ſanctus eſt, ipſi quoque ſancti in omni conuerſatione reddamini.

16 [9] Propterea ſcriptum eſt, || Sancti eſtote: nam ego ſanctus ſum.

17 [10] Itaque ſi patrē [k] cognominatis eum || qui citra perſonarum reſpectum iudicat ex cuiuſque opere, cum timore verſamini commorationis veſtrę tēpore.

18 [11] Vt qui ſciatis vos non caducis *rebus*, argento vel auro, fuiſſe redemptos ex vana veſtra cōuerſatione, ex patrum traditionibus accepta:

19 || Sed pretioſo ſanguine, vtpote agni immaculati & incontaminati, *nempe* Chriſti:

20 || [12] Præordinati quidem ante [l] iacta mundi fundamenta, patefacti verò vltimis temporibus propter vos,

21 Qui per eum creditis Deo, qui excitauit eum à mortuis, & gloriam ei dedit, vt fides ac ſpes veſtra in Deo eſſet.

22 [13] Animabus veſtris purificatis, auſcultando veritati per Spiritum, || cum charitate fraterna ſimulationis experte, ex puro corde alij alios diligite impensè.

23 Renati nō ex ſemine mortali, ſed ex immortali, per ſermonem Dei viui, & manentis in æternum.

24 || [14] Nam omnis [m] caro *eſt* vt gramē, & omnis gloria hominis vt flos graminis. exaruit gramē, & flos eius decidit.

25 [15] Sed verbū Domini manet in æternum: hoc autē eſt verbum illud quod euangelizatum eſt vobis.

1.Cor.6.20. & 7.23.
heb.9.14.
1.Ioh.1.7.
apoc.1.5.
Rom.16.25.
ep.3.9.
col.1.26.
2.tim.1.19.
tit.1.2.
Infra.1.17.
rom.12.10.
ephe.4.3.
Eſa.40.6.
eccl.14.18.
iac.1.10.

4 A fide ad ſpem trāſit, indiuiduam nimirum fidei comitē, vtiturq; argumento à comparatis, Non debere nos in tantæ rei expectatione defatigari, quam ſummo deſiderio ipſi etiam Angeli expectent.

Luc.1.75.
Leu.11.44, & 9.2. & 20.7.
Deut.10.17,
rom.2.11,
galat.2.6.

5 Qualem oporteat ſpem noſtrā eſſe, mira breuitate explicat, perpetuā nimirum, tantiſper dum rę ſperata potiamur: deinde quid nobis ſit ſperādum, gratia nimirum, (.i. gratuita ſalus) nobis in Euangelio patefacta, non autem quod temerè ſibi pollicentur homines. 6 Argumentū ad animos noſtros erigēdos, quũ Deus minimè expectet vt ſe quæramus, ſed tantum beneficium ad nos vſque deferendum curet. 7 Scopum fidei proponit, ne quis vel citius vel ſerius ſibi plenam illam ſalutem promittat, alterum videlicet Chriſti aduentum: ſimulque monet ne ex præſenti ſtatu dignitatem Euāgelij metiamur, quum id quod nunc ſumus, nondum ſit patefactum. 8 A fide & ſpe tranſit ad vtriuſque fructus, qui obedientiæ nomine intelliguntur. Poſita autem ea eſt duabus in rebus, nempè vt cupiditatibus renuntietur, & ſancta vita inſtituatur. Et habent quidem illæ initium ab ea cæcitate in qua omnes homines naſcuntur: ſanctimonia verò à gratia Dei nos adoptantis, ac proinde regenerantis, vt eadem ſit patris & filiorum indoles. 9 Oſtendit ſanctificationem neceſſariò cōſequi adoptionem. 10 Vt antea fidem & ſpem, ſic nunc quoque obedientiam veram a ficta diſcernit, externæ larue opponens perſpicaciſſimos Dei oculos, & vanæ ſecuritati ſeriam reuerentiam. 11 Exhortatio, propoſita beneficij Dei Patris, in nobis proprij Filij morte ſanctificandis, dignitate ac magnitudine. Opponit autem partim Legales purificationes ipſi rei, (i. Chriſti ſanguini) partim etiam humanas traditiones, quas vt prorſus vanas & ſuperſtitioſas damnat, quantumuis ſint inueteratæ.

12 Occupatio, Quid igitur mundo factum eſt ante exhibitū Chriſtū? an nulla prius fuit ſanctimonia, nulla denique Eccleſia? Reſpondet Apoſtolus, fuiſſe præordinatum Chriſtum liberādis hominibus antequam ipſimet homines extiterint, nedum vt vlla fuerit extra eum Eccleſia ante ipſius aduentum in carne, ſed nos tamen eſſe fœliciſſimos præ alijs, quibus reipſa exibitus fuit Chriſtus, vt qui morte pro nobis obita ac ſuperata, quam efficaciſſimè nunc in nobis agat Spiritus ſui virtute, ad fidem, ſpem, ac charitatem in nobis creandas. 13 Obedientiæ practicen (id eſt charitatem) commendat, ſedulò rurſum inculcans ſeſe non de charitate aliqua vulgari, & à corrupta illa noſtra natura promanante diſſerere, ſed de illa demùm cuius principium eſt Dei Spiritus, animas noſtras Verbo fide apprehenſo purificans, atque adeò ſpiritualem & perennem vitam nobis ingenerans, ſicut Deus ipſe puriſſimus eſt & verè viuus. 14 Ratio cur cœleſti iſta genitura neceſſariò ſit opus, Quoniam videlicet homines, quantuſcunque videatur illorū ſplendor, natura ſunt omnis veri ac ſolidi boni inanes. 15 Rurſum ne quis ſpirituale illū vigorē in fictitijs imaginationibus quęrat, reuocat nos Apoſtolus ad verbum Domini & ita quidam vt doceat non eſſe verbum aliud Domini expectandum, ſed in eo vno conſiſtendum quod euangelizatum eſt.

---

g Alludit ad Propheticam Ioelis in Apoſtolis tanquam in primitijs Spiritus ſancti exhibitam die Pentecoſtes, quam idem noſter Petrus explicat, Act.2.6. h *Tranſlatio ſumpta ex vetuſto more: quum enim prælongis veſtibus vterētur, nō poterant niſi ſuccincti iter facere. hinc illud Chriſti dictū, Sint lūbi veſtri præcincti.* i *Solidè ac ſincerè.* k *Si eius Patris filij vultis cognominari.*

l *Ab æterno.* m *Carnis nomen imbecillitatem noſtræ naturæ declarat, quæ quidem præcipuè in carne conſiderada eſt.*

CAP. II.

1 Fideles verbo Dei renatos, hortatur ad ducendam vitam quæ genituræ reſpondeat. 6 *Ac ne titubet eorum fides, allegat quid de Chriſto prædictum fuit.* 11 *Hortatur deinde vt obedientiam præſtent magiſtratibus,* 21 *& patienter aduerſa ferant Chriſti exemplo.*

CAP. II.
Rom.6.4.
ephe.4.22,
coloſſ.3.8,
heb.12.1.

1 PRoinde || [1] depoſita omni malitia & omni dolo & ſimulationibus &

1 Subſtrato illo fundamento Spiritus Dei per verbum efficaciter agentis, cui tres virtutes ſuperſtruxit, omnium Chriſtianorum actionum baſes, nempe fidem, ſpem, & charitatem: nunc ad generalem exhortationem progreditur, cuius prius membrum eſt vt omnem tum occultæ tum manifeſtæ malitiæ ſpeciem fugiamus.

inuidẽtijs, & omnibus obtrectationibus,

2 [a] Vt[2] modò nati infantes, lac illud ſermonis ſincerum expetite, vt per illud adoleſcatis:

3 [3] Si quidem guſtatis quòd benignus ſit Dominus.

4 [4] Ad quem accedentes, qui eſt lapis viuus, ab hominibus quidem reprobatus, apud Deum verò electus *ac* pretioſus:

5 Ipſi quoque, veluti viui lapides, ædificemini, domus ſpiritualis || [5] ſacerdotium ſanctum, ad offerendum ſpirituales hoſtias, acceptas Deo per Ieſum Chriſtum.

6 [6] Quapropter etiam continetur in Scriptura, || Ecce pono in Sion lapidẽ in imo angulo, electum, pretioſum: cui qui credit, non pudefiet.

7 [7] Vobis igitur eſt honori qui creditis: immorigeris verò, || lapis quẽ reprobauerunt ædificãtes, hic factus eſt caput anguli, & lapis offendiculi, & petra offenſionis:

[8] *Nempè* ijs qui offendunt ad ſermonem, || immorigeri, ad quod etiam conditi fuerunt.

Apoc.1.6.
Eſa.28.16,
rom.9.33.
Pſal.118.22.
matth.21.42.
act.4.11.
Eſa.8.14,
rom.9.33.

9 ||[8] Vos autem, genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus quem *ſibi Deus* vt proprium vendicat: vt virtutes prædicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilem ſuam lucem.

10 || Qui quondam eratis non populus, nunc *eſtis* populus Dei: qui non cõſequuti miſericordiam nunc eſtis miſericordiam conſequuti.

11 [9] Dilecti, [10] precor vt tanquã aduenæ ac peregrini, [11] abſtineatis || à carnis cupiditatibus, [12] quę militant aduerſus animam:

12 [13] Et || conuerſationem veſtrã habeatis honeſtam inter Gentes: vt pro eo quòd loquuntur aduerſus vos velut maleficos, || [14] ex bonis operibus *quæ* ſpectarint, glorificent Deũ [b] die viſitationis.

13 [15] Proinde || ſubiecti eſtote cuivis [c] humanæ ordinationi [16] propter Dominum: [17] ſiue regi, vt qui ſuperemineat:

14 Siue præſidibus, vt qui per eum mittantur [18] tum ad vltionem malefico-

Exod.19.6.
Oſe.2.23,
rom.9.25.
Rom.13.14.
gal.5.16.
Infra,3.16.
Matth.5.16.
Rom.13.1.

2 alterum, vt ex nouo illo Verbi incorrupti ſemine recens geniti, idem Verbũ auidè tanquam lac ſugẽtes, magis ac magis in illa ſpirituali vita velut adoleſcamus. Sincerum autẽ illud vocat, non modò quia res eſt puriſſima, verùm etiã vt nobis ab ijs caueamus qui illud adulterant.

3 Commendat ſpiritualè illud alimentum, à ſuauitate & vtilitate. 4 In eadem exhortatione pergit, ſed diuerſa tranſlatione vtens, alluſione ad templum facta. Itaque fidelium cœtum veluti quoddam ſacrum ſpirituale ædificium eſſe dicit, ex viuis lapidibus extructum: cuius fundamentum ſit Chriſtus, velut viuus lapis, omnes ſibi adiunctos ſua vitali virtute fulciens, & ſecum compingens, quamuis ab hominibus tantum hoc bonum negligatur. 5 Pergens in eadem ſimilitudine, nos iam comparat ſacerdotibus, idcircò in illo ſpirituali templo collocatis, vt ſpirituali cultu (id eſt ſanctitate ac iuſtitia) ipſum colamus. ſed vt templum ita etiam ſacerdotium Chriſto ſuperſtruit, in quo vno gratæ ſint noſtræ omnes ſpirituales oblationes. 6 Probatio ex Eſaiæ Prophetæ teſtimonio. 7 Oppoſita inter ſe conditione credentium beatiſſima, rebellium autem longè miſerrima, ſtimulos addit credentibus, alijs autem inſultat: deinde etiam offendiculo occurrit, inde exorto quòd Euangelicæ huic doctrinæ nulli magis reſiſtant quàm qui primas tenent in Dei populo, quales tum erant quum Petrus hæc ſcriberet, Sacerdotes & Seniores & Scribæ. Reſpondet igitur primum omnium, non eſſe cur ad hanc illorum contumaciam, quaſi rem aliquam nouam, quiſquam obſtupeſcat, quum tot ante ſeculis præmoniti ſimus ita id futurum: deinde ſic viſum eſſe Domino nonnullos ad hoc ipſum condere, vt in eorum iuſta condemnatione Filius Dei glorificetur. Tertiò, Chriſti gloriam ſic quoque plurimùm illuſtrari, quum nihilominus maneat Chriſtus firmum Eccleſiæ ſuæ caput, & qui in eum impingunt, non Chriſtum ſed ſeipſos euertant. Quartô, etiamſi ad hoc iſti conditi ſint, Deo tamen non eſſe illorum exitium tribuendum, ſed præfractæ ipſorum contumaciæ, quæ inter Dei decretum & eius executionem ſiue ipſorum damnationem intercedit, eſtque vera & genuina eorum exitij cauſa.

8 Oppoſitũ membrum, Electorum videlicet ſummã excellentiam deſcribit, ſimulq́ue nequis ambigat ſit electus necne, reuocat nos Apoſtolus ad vocationem efficacem, i. ad Euãgelij vocẽ & in auribus & in animis noſtris externa etiam predicatione & Sacramentis ſonantem, ex qua æternum illud alioqui occultiſſimum electionis noſtræ decretum certò intelligamus, idq́ue ex vna Dei gratuitò eligentis & vocantis miſericordia. Itaque illud iam ſupereſſe dicit, vt tantam Dei potentiſſimi bonitatẽ modis omnibus prędicemus. 9 Redit ad generalem illam exhortationem. 10 Ratio cur ſanctè nobis ſit viuendum, quia nimirùm cœleſtes ciues ſimus, ac proinde non ex huius mundi corruptiſſimi, ſed ex cœleſtis ciuitatis legibus viuendum nobis eſt, etiamſi aduenæ ſimus in mundo. 11 Aliud argumentum, Carne (id eſt corrupta illa natura) non viuunt Filij Dei, ſed ſpiritu. Ergo carnales motus in nobis vigere non debent. 12 Tertium argumentum, Quia quantumuis cupiditates illæ nobis blandiantur, tamen ſalutem noſtram non deſinant oppugnare. 13 Quartum argumentum ab vtili, Quoniam ſic quoque noſtræ exiſtimationi conſulimus, dum eos qui de nobis detrahunt cogimus tandem ſententiam mutare. 14 Sextum argumentum, quod etiam eſt maximi momenti, quia ſic maximè amplificatur Dei gloria, dum honeſtæ noſtræ vitæ exemplo vel profaniſſimi homines adducti, ſeſe Deo ſubijciũt. 15 Quod in genere dixerat, iam explicat per partes, ſigillatim particularia hominum officia deſcribens. Ac primo quidem loco agit de obedientia, quæ tum legibus tum magiſtratibus & ſummis & inferioribus debetur. 16 Primum argumentum, Quia Dominus eſt iſtius humanæ (id eſt inter homines conſtitutæ) politiæ author & vindex, ac proinde veros huius Domini ſeruos oportet pręcæteris eſſe huius ordinis obſeruandi ſtudioſos. 17 Occurrit quorundam cauillo, qui regibus quidem & ſummis magiſtratibus parere ſe velle dicunt, eorum autem miniſtros aſpernantur: quaſi verò miniſtri nõ ſint armati eius à quo mittuntur authoritate. 18 Secundum argumentum à fine huius ordinis non tantũ vtiliſſimi, ſed etiam planè neceſſarij, quum hac demùm ratione præmia virtuti, vitijs pœnæ conſtituantur: quibus rebus continetur huius vitæ tranquillitas ac fœlicitas.

[a] *Vt noui homines facti.*

[b] *Quando illorum quoque Deus miſerebitur.*

[c] *Ordinationis nomine ciuilis gubernationis diſpoſitionem intelligit: eam autem humanam vocat, non quòd humanitus ſit excogitata, ſed quòd hominum ea ſit propria.*

rum, tum ad laudem rectè agentium.

15 [19] Quoniam ita eſt voluntas Dei, vt bene agendo, capiſtro frænetis amentium hominum ignorantiam:

16 Vt liberi, ac non veluti malitiæ velamen habentes libertatem ſed vt ſerui Dei.

Supra 2.11,
rom.12.10.
Eph.5.6,
coloſſ.3.22.
1.Cor 7.10.
Eſa.53.9.
1 iohan, 3.6,

17 [20] Omnes [d] honorate, ‖ [e] fraternitatem diligite. Deum timete: Regem honorate.

18 ‖ [21] Famuli, ſubditi eſtote cũ omni timore dominis, non ſolùm bonis & æquis, ſed etiam prauis.

19 ‖ [22] Hoc enim gratum eſt, ſiquis propter [f] conſcientiam Dei, ſuffert moleſtias iniuſtè afflictus.

20 Quæ enim eſt laus ſi quum peccantes colaphis cædimini, toleratis? ſed ſi quum benefacitis, tamen afflicti toleratis, hoc eſt gratum apud Deum.

21 [23] Nam ad hoc vocati eſtis quoniã & Chriſtus paſſus eſt pro vobis, relinquens vobis [g] exemplar, vt inſequeremini veſtigia ipſius.

22 ‖ Qui peccatum non fecerat, nec inuentus eſt dolus in ore ipſius:

23 Qui conuitijs affectus, non viciſſim conuitiabatur: quum malis afficeretur, non minabatur: [24] ſed committebat vindictam ei [25] qui iuſtè iudicat:

24 [26] Qui peccata noſtra pertulit in corpore ſuo ſuper lignum, vt peccatis mortui, iuſtitiæ viueremus: cuius vibicibus ſanati eſtis.

25 Nam eratis velut oues errantes: ſed conuerſi nunc eſtis ad paſtorem & curatorem animarum veſtrarum.

19 Primum argumẽtum explicat copioſius, oſtẽdens libertatem Chriſtianam minimè omnium (ſicut iam tum nonnulli regni Dei planè imperiti dictitabant) in eo poſitam eſſe vt frænũ legum excutiamus, ſed in eo potius vt ex Dei voluntate vitam ſanctè inſtituentes, omnibus planum faciamus, Euangelium non eſſe ſcelerum velamen: quum ſic liberi ſimus, vt ſimus tamen Dei ſerui non peccati. 20 Ciuilem vitam, occaſione ex ijs quæ dixerat arrepta, in duas partes vniuerſales diuidit, nempè in officia quæ priuati priuatis, ac præſertim fideles fidelibus debent, & in eam ſubiectionem qua inferiores ſunt ſuperioribus obſtricti: ita tamen vt reges Deo minimè exæquentur, quum Deo timor, regibus honor debeatur. 21 Tranſit ad ſeruorum erga dominos officia, quæ his finibus deſcribit, vt vltro non coactè, non tantum æquis & moderatis, ſed etiam iniquis & aſperis dominis ſerui ſeſe ſubijciant.

22 Occupatio, Duram quidem eſſe ſeruilem conditionem, præſertim ſi iniuſti domini obtigerint: ſed tanto fore Deo gratiorem hanc ſubiectionem, ſi voluntas ipſius plus apud ſeruos valeat quàm dominorum iniuriæ.

23 Seruitutis aſperitatem lenit, quum diſertè pro ſeruis etiam paſſum eſſe Chriſtum oſtendit, vt tanto æquius ferant iſtam inter eiuſdem naturæ homines inæqualitatem: deinde proponens illis Chriſtum illum Dominum dominorum pro exemplo, ſignificat non poſſe non videri nimium molles, qui in tolerandis iniurijs difficiliores ſe præbeant, quàm ipſe Chriſtus iuſtiſſimus ſimul & duriſſimè omnium afflictus, & tamen patientiſſimus. 24 Remedium aduerſus iniurias illis oſtendit, nempè vt Deo cauſam ſuam commendent, Chriſti exemplo.

25 Videtur conuertere orationem ad dominos qui & ipſi Dominum ac iudicem in cœlis habeant, iniurias ſeruis illatas iuſtè (id eſt abſque perſonarum acceptione) vlturum. 26 Reuocat eos Apoſtolus à conſideratione iniuriarum quas perferre coguntur, ad cogitandam magnitudinem ſimul & finem beneficij à Chriſto accepti.

---

[d] *Charitate & officijs proſequimini.*

[e] *Fratrum cœtum, & coniunctionem, vt Zacha. 11.14. vel fraternam coniunctionem.*

[f] *Quòd ei ſit religio Deum offendere, cuius voluntate intelligit hoc onus ſibi impoſitum.*

[g] *Tranſlatio ſumpta à pictoribus vel à pædagogis.*

CAP. III.

1 Ne mulieres Chriſtianæ viros ſuos licet Ethnicos contemnant, 5 piarum mulierum exemplum proponit. 8 Addit generales præceptiones, 14 vt æquis animis ſuſtineant perſequutiones, 16 & intrepidè reſpondeant de ſua fide, 18 idq́ auſpicijs Chriſti.

CAP. III.
Coloſſ.3.18.
eph.5.22.

1 SImiliter ‖ [1] vxores ſubiectæ *ſint* ſuis viris [2] vt etiam ſiqui non obediunt Sermoni, per vxorum conuerſationem abſque ſermone lucrifiant:

2 Vbi ſpectarint cum reuerentia *coniunctam* caſtam conuerſationem veſtram.

1.Tim.2.9.
Gen.18.12.
1.Cor.7.3.

3 ‖ [3] Quarum ornatus non ſit externus ille in nodis capillorum, & circumpoſito auro, vel palliorum amictu:

4 Sed [a] occultus ille cordis homo, *ſitus* in incorruptione lenis ac quieti ſpiritus, qui eſt [b] coram Deo pretioſus.

5 [4] Ita enim olim & ſanctæ illæ mulieres ſperantes in Deo, ornabant ſeſe, ſubiectæ ſuis viris.

6 Sicut ‖ Sara obediuit Abrahæ, dominum eum vocans: cuius factæ eſtis filiæ dum benefacitis, [5] etiam quum non terremini vllo pauore.

7 ‖ [6] Viri ſimiliter, vnà [c] verſentur vt

1 Tertio loco vxorũ in maritos officia perſcribit, ſubiectionem etiã illis præcipiens.

2 Nominatim de ijs agit quæ maritos habebãt nõ Chriſtianos, quas tanto magis viris ſuis ſubiectas eſſe oporteat, vt eos honeſtate ac pudicitia Domino lucrifaciant.

3 Mulierum luxum damnat, & verum ac coram Deo precioſum earum ornatum indicat, interiorem videlicet & incorruptibilem, in placido & quieto animo poſitum. 4 Argumentum à ſanctarum mulierum, ac præſertim Saræ credentium matris exemplo. 5 Quoniam mulieres natura ſunt meticuloſæ, ſignificat ſe ſubiectionem ab eis requirere, quam nec vis metus extorqueat. 6 Maritos viciſſim ſuum officium docet, nempe vt quanto excellunt intelligentia ac prudentia, tanto ſe præſtent prudentiores & magis circumſpectos.

---

[a] *Qui in mente ſedem fixam habeat. opponitur ergo occultus homo externo corporis ornatui.*

[b] *Verè pretioſus, & ipſius Dei iudicio.*

[c] *Omnia matrimonij officia obeat.*

Prou.17.13, & 20.22, mat.5.39, rom 12.17, 1.theſſ.5.15.
Pſal.34.13.
Eſa.1.16.
Mat.5.10.

[d] ſcientes decet, [7] [e] vaſi muliebri vt infirmiori tribuentes [f] honorem, [8] vtpote quũ vnà etiam hæredes *ſitis* [g] gratiæ vitæ, [9] ne interrumpantur preces veſtræ.

8 [10] Denique omnes *eſtote* concordes, mutuò moleſtiarum ſenſu affecti, fraterna præditi charitate, miſericordes, comes:

9 ‖ [11] Non reddentes malũ pro malo, aut conuitium pro conuitio, ſed contra, benedicentes: [12] vt qui ſciatis vos ad hoc vocatos eſſe vt benedictionis hæreditatem poſſideatis.

10 ‖ [13] Itaque qui vult vitam diligere, & [h] videre dies bonos, coerceat linguam ſuam à malo, & labia ſua, ne loquantur dolum.

11 ‖Declinet à malo, & faciat bonum: quærat pacem, & perſequatur eam.

12 Nam oculi Domini *ſunt intenti* in iuſtos, & aures eius in deprecationem eorum: [i] vultus verò Domini aduerſum eos qui faciunt mala.

13 [14] Et quis eſt qui affligat vos, ſi bonitatis æmulatores fueritis?

14 ‖Sed & *ſiquid* perpetiamini propter iuſtitiam, beati *tamen eſtis*. [15] Cæterùm ‖ [k] timorem eorum ne timete, neque turbamini:

Eſa.8.12, & 13.14.

15 Sed Dominum Deum [l] ſanctificate in cordibus veſtris. [16] *Eſtote* autē ſemper parati ad reſpondendum cuilibet petenti rationem eius ſpei quæ in vobis eſt, cum lenitate & reuerentia:

16 Conſcientiam bonam habentes, vt pro eo quod loquuntur aduerſum vos tanquam maleficos pudefiant, quæ inceſſunt veſtram bonā in Chriſto cōuerſationem.

17 [17] Melius enim *eſt* vt bene agentes, ſi ita velit Dei voluntas, malis afficiamini, quàm malè agentes:

18 ‖ [18] Nam & Chriſtus ſemel pro peccatis paſſus fuit, [19] iuſtus pro iniuſtis: [20] vt nos ad Deum adduceret, [21] mortificatus quidem [m] carne, viuificatus autem Spiritu.

19 [22] Per quem etiam ſpiritibus qui

Rom.5.6, heb.9.15.

7 Argumētum ſecundum, Quoniā vxor etſi natura ſit viro infirmior, tamen ſit inſigne viri organon ad vſus longè præſtantiſſimos conditum: vnde cōſequitur, non idcircò eſſe negligēdam quoniā ſit imbecillis, ſed e contrariò tanto magis ſolicitè habendam.

8 Tertium argumentū, In eo quòd longè maximum eſt (id eſt, in vitæ æternæ beneficio) pares eſſe, quæ in domeſtico contubernio ſint impares, ac pronde minimè eſſe aſpernandas, quantumuis ſint infirmæ. 9 Quartum argumētum, Vitanda omnia iurgia, quod preces impediant, ac totum Dei cultum ad quem communiter ſunt vocati maritus & vxor. 10 Rediens ad communes exhortationes, concordiam commendat, & quæcunq; ad pacem & mutuā coniunctionē fouendam ſpectant. 11 Non modò referēdæ non ſunt iniuriæ, ſed etiam beneficijs penſandæ. 12 Argumentum à comparatis, quum ipſi à Deo quem toties offendimus, vocati ſimus ad tantum bonum, nedum vt iniurias ſibi à nobis factas vlciſcatur, an noſipſos tanta beneficentia reddemus indignos potiùs quam vt mutuas offenſas condonemus? Eſt autem digreſſio ad fortiter ſuſtinendas afflictiones, ab hoc verſu vſque ad finem huius capitis. 13 Tacita obiectio, Atqui noſtra hæc patientia nihil aliud quàm malorum improbitatem fouebit, vt impunè quidem illi in nos graſſentur, nos verò pereamus. Imò verò (reſpondet Apoſtolus Dauidis ipſius verbis) Sine noxa viuere, & fugientem etiam pacem perſequi, iter eſt ad fœlicem & tranquillam pacem. Quòd ſiquis iuſtè agendo affligitur, Dominus omnia obſeruat, ſuo tempore pios clamantes liberaturus, & improbos perditurus. 14 Secundum argumentum, Impij laceſſiti, magis ac magis protetuiunt: itaque beneficijs potius ſunt vincendi. Quòd ſi ne ſic quidem poſſint lucriferi, nihilominus tamen beati erimus ſi propter iuſtitiam affligamur.

[d] *Quo maiore eſt præditus prudentia, eo magis circumſpectè ſe gerat in præferendis incommodis, quibus infirmitas muliebris & ſibi, & marito ſæpenumero moleſta eſt.* [e] *Mulier vocatur vas Hebræorum more, quia ea vtitur maritus tanquam comite & adiutrice, ad fideliter coram Deo vitam tranſigendam.* [f] *Honeſtam curam & ſolicitudinem.* [g] *Gratuiti illius beneficij, quo donatur vita nimirum æterna,* [h] *Beatam ac fœlicem vitam tranſigere.* [i] *Ad verb. facies, ſumitur autem Hebræorum more pro ira.*

15 Conſilium certiſſimum in afflictionibus quantumuis terribilibus, ſibi animo cōſtare. At quomodo hoc cōſequemur? Si Deū ſanctificauerimus in animis noſtris, id eſt, ſi in eū vt omnipotentē, vt hominum amatorem, vt verè bonum ac veracem recumbamus.

16 Vult nos propter iuſtitiam afflictos, ſolicitos eſſe non de vita noſtra vel abnegatione veritatis, vel pari violentia, aut alijs eiuſmodi artibus redimenda, ſed potius de ratione fidei noſtræ intrepidè quidem, ſed tamen cum placido & Dei reuerentiæ pleno ſpiritu reddēda, vt non habeāt hoſtes quod meritò poſſint obijcere, ſed potius ſuijpſipſorum eos pudeat. 17 Ratio duplici paradoxo Chriſtiano cōſtans: vno, quoniā ſi ſemel omninò ſubeundæ ſunt afflictiones, præſtat iniuſtè quàm meritò affligi: altero, quoniam non temerè, ſed Dei noſtri volūtate ſic affligimur. 18 Probatio vtriuſq; paradoxi, prolato Chriſti ipſius (noſtri archetypi) exemplo, vt qui non propter ſua peccata (quæ nulla erant) ſed pro noſtris fuerit afflictus, & quidem ex Patris decreto. 19 Argumentum à cōparatis, Paſſus eſt Chriſtus iuſtus pro nobis iniuſtis, & nos iniuſtos pœnitebit pati pro iuſti nomine? 20 Aliud argumentum, partim à connexis ſumptum, Quoniam videlicet qua via Chriſtus inceſſit, eadem & nos ad Patrem ſuum adducit: partim à cauſa efficiente, Quoniā nimirum Chriſtus non modò proponitur pro exēplo quod imitemur, ſed etiā ſua virtute nos in omnibus iſtis viæ aſperitatibus ſuſtinet, donec ad Patrem nos adducat. 21 Aliud argumentū ab iſtarum afflictionum exitu fœliciſſimo, in quo etiam Chriſtus nobis & exemplo & virtute præit, vt qui grauiſſima quidē ſit ad mortem vſque perpeſſus, ſed altera tantùm ſui parte, nempè carne, ſiue humana natura: ſed tamen victor diuinitatis ſuæ vi euaſerit. 22 Tacita obiectio, Chriſtus quidem hoc potuit, nos autem quid? Imò (reſpondet Apoſtolus) hanc ipſam virtutem omnibus ſeculis Chriſtus & ſeruandis pijs, quamuis pauciſſimis & calamitoſiſſimis, & ſuorum hoſtium rebellioni vindicandæ exeruit, vt ex diluuij hiſtoria liquet. Chriſtus enim is eſt qui temporibus illis quum Deus patientiſſimus terminum ad reſipiſcendum mundo definijſſet, adfuit, non quidem corporali præſentia, ſed diuina illa ſua virtute, prædicans reſipiſcentiam, per os videlicet ipſius Noe, arcam apparantis, ſpiritibus illis immorigeris qui nunc in carcere ſeruantur, plenam ſuæ rebellionis mercedem expectantes, & paucos illos (id eſt octo omninò capita) in aquis ſeruauit.

[k] *Ne ipſorum more & exemplo conſternemini.* [l] *Omnem laudem & gloriam tribuite, & ab ipſo ſolo pendete.* [m] *Secundum humanam naturam, corpore etenim mortuus eſt, anima verò dolores ſenſit mortis.*

ſunt in carcere profectus prædicauit,

20 Olim immorigeris, ‖ quum [n] ſemel expectabat Dei patientia in diebus Noe quum appararetur arca: in qua paucæ (id eſt octo) [o] animæ ſeruatæ ſunt in aqua.

21 [23] Cui nunc correſpondens exemplar Baptiſmi, nos quoque ſeruat (non quo carnis ſordes abijciuntur, ſed quo fit vt bona conſcientia [p] Deum interroget) [24] per reſurrectionem Ieſu Chriſti.

22 Qui eſt ad dexteram Dei profectus in cœlum, ſubiectis ipſi Angelis & poteſtatibus ac virtutibus.

Gen.6.14, mat.24.38. luc.17.26.

23 Applicatio anagogica ſuperioris exempli tempora aduentum Chriſti conſequuta. Fuit enim illa Noe conſeruatio in aquis, noſtri Baptiſmi figura: minimè id quidē quaſi materialis illa Baptiſmi aqua nos ſeruet, vt aquæ illæ arcam ſuſtinentes, Noe ſeruarunt: ſed quia Chriſtus vi ſuą interiore quam Baptiſmus exterior adumbrat, nos ablutos conſeruat, vt poſſimus Deū bona conſcientia inuocare. 24 Eadem illa virtus quia Chriſtus reſurrexit, & nunc in cœlū euectus, omnem poteſtatem accepit, nos hodie tuetur ac conſeruat.

n Hoc aduerbio declaratur tempus vltimum præfixum fuiſſe, quo elapſo nullum poſtea ſupereſſet. o Homines. p Conſcientia ſanctificata poteſt liberè Deum inuocare.

CAP. IIII.

1 Longius profert Chriſti exemplum, 2 nempè ad carnis mortificationem. 8 Charitatem in primis commendans. 12 Redit inde ad patientia doctrinam. 17 Neceſſe enim eſſe vt initium correctionis ab Eccleſia fiat.

CAP. IIII. *Epheſ.4.23.*

1 QVum [1] igitur Chriſtus paſſus ſit pro nobis carne, vos quoque eadem cogitatione armamini, *nempè* quòd qui paſſus eſt in carne, deſtitit à peccato;

2 Vt non amplius cupiditatibus hominum, ſed voluntati Dei, [a] quod reliquū eſt temporis in carne viuat.

2 [2] ‖ Satis enim eſt nobis quòd anteacto vitæ tempore [b] libidinem Gentiū patrauerimus, quū incederemus in proteruijs, cupiditatibus, vinolentijs, comeſſationibus, compotationibus, & nefarijs ſimulacrorum cultibus.

4 [3] Quamobrem *illi*, non concurrentibus vobis ad eandē luxus profuſionem, [c] peregrinari ſibi videntur, blaſphemantes.

5 Qui reddituri ſunt rationem ei qui paratus eſt ad iudicandum viuos & mortuos.

6 [4] Nam idcircò mortuis quoque prædicatum eſt Euangelium, vt damnarentur quidem ſecundum homines, *id eſt* carne, viuerent autem ſecundum Deum, *id eſt* Spiritu.

7 [5] Omnium autem finis imminet. Eſtote igitur ſobrij & vigilantes ad orandum.

8 [6] Ante omnia verò charitatem alij in alios propenſam habentes: nam ‖ charitas operiet multitudinem peccatorum.

9 ‖ [7] Hoſpitales eſtote alij erga alios, ſine murmurationibus.

10 [8] Vt ‖ quiſque accepit donum, *ita* alius in alium illud ſubminiſtrantes, [9] vt boni diſpenſatores variæ Dei gratiæ.

11 [10] Si quis loquitur, *loquatur* vt eloquia Dei: ſiquis miniſtrat, *miniſtret* tanquam ex viribus quas ſuppeditat Deus: vt in omnibus glorificetur Deus per Ieſum Chriſtum, cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum, Amen.

12 [11] Chariſſimi, ne tanquam [d] hoſpites, [12] exploratione illa per ignem quæ fit in vobis ad veſtri experimentum, percellimini, vt ſi peregrinum aliquid vobis accideret:

Prou.10.12. Rom.12.13, heb.13.2. Rom.12.6, philip.2.14.

1 Abſoluta digreſſione, iā ad intermiſſam exhortationē redit arrepta occaſione ex eo quod de Chriſti morte & reſurrectione dixerat, ſanctificationē noſtram ſic definiens, vt ſanctificari idem ſit atq; pati in carne, id eſt deſiſtere à noſtra illa vitioſitate: & reſurgere Deo, id eſt virtute Spiritu ſancti renouari, vt quod reliquū eſt vitæ, ex Dei voluntate tranſigamus. 2 Memoria turpitudinis anteactæ vitæ in peccatorum ſordibus, ad ſeriam reſipiſcentiam nos inuitat. 3 Ne peruerſis hoſtium de nobis iudicijs & calumnijs moueamur, opponendum eſt extremum illud Dei iudicium quod eos manet, quum nemo prorſus ſiue tum viuus deprehēdatur, ſiue anteà mortuus fuerit, ſit illud effugiturus.

a Quod præſenti vita in hoc corpore tranſigendæ ſupereſt. b Profanè ac libidinosè Gentium inſtar vixerimus. c Rem nouam & inſolitam exiſtimant eſſe.

4 Digreſſio, quoniam extremi illius iudicij vniuerſalis mentionem fecerat. Occurrit autem obiectioni, Quū Chriſtus non ita pridem aduenerit, videri excuſationem habituros qui anteà mortui ſunt. Hoc verò pernegat Apoſtolus, quoniā (inquit) idē hoc Euangelium fuit illis etiam annuntiatum, (Iudæos enim alloquitur) idque in eundem finē atque nunc vobis illud annuntio, nempè vt carne, (id eſt vitioſitate illa quæ in hominibus regnat) abolita, virtute Spiritus Dei ſe gubernari paterentur. 5 Redit ad propoſitum, addito argumento à circunſtantia temporis, Quòd vltimus ille finis immineat, ac proinde tanto diligentius ſit vigilandum & precandum vera cum animi ſobrietate. 6 Charitatem mutuam commendat, ex eo quòd innumerabilia peccata veluti ſepeliat, ac proinde pacis ac concordiæ ſit fautrix & conſeruatrix. Qui enim inter ſe amant, mutuas offenſas facilè condonant. 7 Ex multis charitatis officijs, vnum cuius tum præſertim maximus erat vſus, nominatim commendat, nempe hoſpitalitatem, quam vult eſſe voluntariam ac planè benignam. 8 Charitatis vſum oſtendit, nempè vt quòd quiſque donum proprium habet, ad proximi vtilitatem referat. 9 Ratio, Quia quicquid habemus donorum, hac lege accepimus à Deo vt ſimus ipſius œconomi. 10 Species duas iſtorū donorum vt præcipuas commemorat, nempè docendi munus in Eccleſia, & reliquas Eccleſiaſticas functiones, in quibus duo ſunt in primis obſeruanda: nempè vt purum Dei verbum doceatur, & quicquid geritur, ad Dei Patris in Chriſto gloriam, veluti ſcopum referatur. 11 Quoniam cum ſincera religionis profeſſione crux eſt coniuncta, commodè repetit Apoſtolus quod prius attigerat, nos commonefaciēs ne afflictionibus vt re quapiam noua & inſolente perturbemur: 12 Ratio prima, Quoniam Dominus hoc velut igni minimè vult nos conſumere, ſed excoquere ac perficere.

d At ſi in rem nouā, & de qua anteà non cogitaueritis, incidatis

13 [13] Imò in eo quòd conſortes eſtis afflictionum Chriſti, gaudete: vt & quum patefiet eius gloria gaudeatis exultãtes.

14 ‖ [14] Si probris afficimini in nomine Chriſti beati *eſtis*: quoniam & gloriæ & Dei Spiritus ſuper vos requieſcit: *qui* quod ad illos quidem attinet, blaſphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

15 [15] Nequis igitur veſtrûm affligatur vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alienarum rerum inſpector:

16 Sed ſi vt Chriſtianus, ne pudefiat, imò glorificet Deum hac in parte.

17 [16] Nam tempus *eſt* quod incipiat iudicium à Domo Dei: [17] quòd ſi primùm *incipit* à nobis, quis erit finis eorum qui non parent Dei Euangelio?

18 ‖ Et, ſi iuſtus vix ſeruatur, impius & peccator vbi comparebit?

19 [18] Itaque qui affliguntur ex voluntate Dei, tanquam fideli conditori commendent animas ſuas benefaciendo.

Matth.5.10.

13 Altera ratio, Quoniam diuerſiſſimæ ſunt piorũ & impiorum afflictiones trib9 in rebus: Primùm, quia ſoli pij in afflictionibus cum Chriſto cõmunicãt, ac proinde gloriæ quoque ipſius ſuo tandem tẽpore participes fient.

Prou.2,31.

14 Secũdò, Quia quanuis infideles longè aliter ſtatuant, vt qui pios affligendo ſint in Deum blaſphemi, tamen pij eo ipſo quòd tot probris afficiuntur, vera gloria ſpirituali à Deo afficiuntur, & ipſorũ adoptio à Dei Spiritu in ipſis obſignatur. 15 Tertium diſcrimen, Quia non ob ſcelera affliguntur pij, ſed ob iuſtitiam, vt Chriſtiani: vnde fit vt crux quum ſit illis fidei ac iuſtitiæ teſtimonium, non triſtitiæ ſed inenarrabilis cuiuſdam lętitię argumentũ ipſis ſubminiſtret. Proponit autem hoc tertiũ diſcrimen Apoſtolus ſub exhortationis forma. 16 Tertia ratio, Quia totius mũdi Dominus de ſuis domeſticis potiſſimum ſolicitus, idcirco illos in primis caſtigat, ita tamen vt in ſua etiam maxima ſeueritate modum teneat. hoc autem quum ſemper aliâs conſueuerit, nunc potiſſimum facit, quum ſeipſum Eccleſiæ ſuæ præſentem exhibuit. 17 Ne pij vmbratili illa impiorum fœlicitate offendantur, quaſi Deus non ſit mundi gubernator, quum impijs bene ſit, pijs autem malè, docet nos Apoſtolos à comparatis colligere, Deum qui ne ſuis quidem parcat quominus eos ſub cruce erudiat, ſuo tandem tempore longè aliter tractaturum rebelles & impios, quos ſemel perdere conſtituit. 18 Concluſio, Quum non temerè, ſed ex Dei voluntate pij affligantur, illis minimè eſſe deſperandum, ſed nihilominus in ſanctitatis & beneficentiæ via pergendum, ſeſe Deo ſuo fideli conditori (id eſt Patri) commendando.

CAP. V.

1 Seniores admonet ne imperium vſurpent in Eccleſiam. 5 Iuuenibus docilitatem & modeſtiam commendat. 8 Sobrietatem quoque & excubias aduerſus hoſtem truculentum.

1 [1] PResbyteros qui inter vos ſunt, [2] precor vna presbyter, ac teſtis afflictionum Chriſti, atque idem gloriæ patefaciendæ conſors.

2 [3] [a] Paſcite Dei [4] gregem [5] qui penes vos eſt, [6] curam illius agentes non coactè, ſed libenter: non turpiter affectantes lucrum, ſed prompto animo.

3 Neque vt dominantes [b] cleris, ſed vt qui ſitis exemplaria gregis.

4 [7] Et quũ apparuerit ille Paſtorum princeps, reportabitis immarceſſibilem illam gloriæ coronam.

5 [8] Similiter iuniores ſubiecti eſtote ſenioribus, & omnes viciſſim ſubijcimini. Modeſtia eſtote intus ornati. [9] nam Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.

6 ‖ Submittite igitur voſipſos [10] potenti manui Dei, vt vos in tempore extollat.

7 ‖ Omni cura veſtra in eum coniecta. nam illi cura eſt de vobis.

8 ‖ [11] Sobrij eſtote: vigilate. nam aduerſarius veſter diabolus, tanquam leo rugiens, obambulat quærens quem deuoret.

9 Cui reſiſtite firmi per fidẽ: [12] ſciẽtes eaſdem afflictiones à veſtra quæ in mundo eſt [c] fraternitate impleri.

10 [13] Cæterùm Deus omnis gratiæ *autor*, qui vocauit nos ad æternam ſuam gloriam in Chriſto Ieſu, paulìſper afflictos

Cap. v.

1 Peculiariter deſcribit presbyterorum (id eſt eorum qui Eccleſiæ curam gerunt officium.

2 Præfatur à ſuæ perſonæ circunſtantia, ſe videlicet, vt ipſorum collegam, non de rebus incompertis, ſed quas optimè omnium eſſet expertus, cum eis agere, & eam ipſam conditionem eis proponere quam ipſe prior ſubierit, quũ & labores eoſdem ſuſtineat, & ſpem etiam communem cum eis habeat.

3 Primus Canon, qui paſtor eſt, gregem paſcito.

4 Secũdus, paſtor gregẽ non ſuum, ſed Dei eſſe cogitato.

5 Tertius, Paſtores nõ alienos greges inuadũto, ſed ſibi à Deo commiſſum paſcunto.

Rom.12.18, iac.4.6. Iacob.4.10. Pſal.55.23, ſap.12.13, matth.6.25, luc.12.22.

6 Quartus, Paſtores nõ coactè, ſed libẽter: non auarè, ſed animo in gregem propẽſo: nõ vt domini ſortis & hæreditatis Dei, ſed vt eius miniſtri, Eccleſiam Verbo, & ſanctæ ac inculpatæ vitæ exemplo gubernanto. 7 Ne hominum perfidia vel etiam crudelitate frangãtur paſtorum animi, monet eos, vt in ſummum illum Paſtorem & coronam in cœlis repoſitam, perpetuò intueantur. 8 Peculiares multas virtutes Chriſtianas commendat, ac modeſtiam quidem in primis: qua admonitione omnes quidem egemus, ſed iuniores præſertim, propter ætatis illius proteruiam & ſuperbiam. 9 Quoniam ſuperbia pleriſque videtur iter eſſe ad huius vitæ ſplendorem, Teſtatur Apoſtolus ex aduerſo, ignominiam quidem eſſe ſuperbiæ mercedem, modeſtiæ verò gloriam. 10 Quoniam modeſtis minantur ſuperbi illi ſpiritus, monet Apoſtolus, vt potentiam Dei ſuperborum hominum vanitati opponamus, & ab eius prouidentia toti pendeamus. 11 Vigilantia & fide expugnatur Satanæ crudelitas, in omnes ad nos vorandos occaſiones intenti. 12 Neque nouæ ſunt, ne quæ vnius alicuius propriæ, ſed iam olim toti Eccleſiæ communes perſequutiones à Satana excitatæ: ac proinde patienter ferendum eſt, in quo tales totque ſocios certaminis habemus. 13 Superiorem doctrinam ſolenni precatione veluti ſigillo obſignat, rurſus inculcans vt ab eodem petant virium incrementum, à quo & initium habuerunt & complementum ſperant: nempè à Deo Patre in Chriſto Ieſu, in quo certa eſt nobis æternæ vitæ gloria.

[a] *Non dicit, offerte pro viuis & mortuis, & peregrina lingua cantiones malè conſutos cantillate, ſed Paſcite.* [b] *Clerus, ſortem & hæreditatem Domini ſignificat, id eſt, populum Chriſtianum.* [c] *Fratrum cœtu per orbem terrarum diſperſo.*

ctos

14 Perſeuerantia in doctrina Apoſtolica, vnicũ eſt Chriſtianæ fortitudinis fundamentum. Doctrinæ autem Apoſtolicæ ſumma eſt, gratuita à Deo ſalus.

ctos, is *inquam*, abſolutos vos reddat, ſtabiliat, roboret, fundet.

11 Ipſi gloria & robur in ſecula ſeculorum. Amen.

12 [14]Per Syluanum vobis (vt opinor) fidelem fratrem paucis ſcripſi, adhortãs *vos*, & teſtificans hanc eſſe veram gratiam Dei in qua ſtatis.

13 [15]Salutat vos ea quæ eſt [d] Babylone vobiſcum electa *Eccleſia*, & Marcus filius meus.

14 ‖Salutate alij alios charitatis oſculo. Pax vobis omnibus qui eſtis in Chriſto Ieſu. Amen.

Rom.16.16, 1.cor.16.20, 2.cor 13.12.

15 Salutationes familiares.

d In illa celebri Aßyria ciuitate, in qua tum erat Petrus Apoſtolus circuncisionis.

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI POSTERIOR.

CAP. I.

3 Poſtquam Dei bonitatem, 5 & fidei bona commemorauit, 6 ſanctitatem vitæ illis commendat, 12 Et quò plus ponderis habeat monitio, 14 ſe iam morti vicinum indicat: 16 Inſuper etiam oculatum teſtem ſe eſſe aſſerit.

CAP.I.
1 Salutatio, in qua ſignificat ſe vt Chriſti legatum cum eis agere quibuſcum alioqui vnã & eandem fidem communem habeat, in Ieſu Chriſti Dei ac ſeruatoris noſtri iuſtitia fundatam.

1 [1] SIMEON Petrus ſeruus & Apoſtolus Ieſu Chriſti, ijs qui æquè pretioſam fidem nobiſcum ſortiti ſunt per [a] iuſtitiam Dei noſtri & ſeruatoris Ieſu Chriſti.

2 Gratia vobis & pax multiplicetur [2]per agnitionem Dei, & Ieſu Domini noſtri:

3 [3] Vtpote quum [b] diuina vis ipſius omnia nobis donarit quæ [c] ad vitam & pietatem *pertinent*, per [d] agnitionem illius qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem:

4 [4] Ex eo quòd maxima nobis ac pretioſa promiſſa donata ſint vt per hæc efficeremini [e] diuinæ conſortes naturæ, elapſi ex corruptione quæ eſt in [f] mundo per [g] cupiditatem.

5 [5] Ad hoc ipſum verò *vos* omni præthereà collato ſtudio, [h] adijcite fidei veſtræ virtutem, virtuti verò ſcientiam.

6 [6] Scientiæ verò temperantiam, temperantiæ verò tolerantiam, tolerantiæ verò pietatem:

7 Pietati verò animum in fratres propenſum, animo verò in fratres propenſo charitatem.

8 [7] Hæc enim ſi vobis adſunt & exuberant, non inertes nec infructuoſos vos efficiét ad Domini noſtri Ieſu Chriſti cognitionem.

9 Nam cui hæc non adſunt, is cęcus eſt, [i] nihil procul cernens, oblitus ſeſe à veteribus peccatis ſuis fuiſſe purgatum.

10 [8] Quapropter, fratres, potius ſtudete vocationem & electionem veſtram firmam efficere: hæc enim ſi feceritis, nunquam impingetis.

2 Fides eſt agnitio Dei & Chriſti, ex qua omnis fœlicitas in nos promanat. 3 Chriſtus ſeſe nobis in Euangelio patefaciens, idque ſua vnius vi donat nobis quæcunque tum ad vitam æternam requiruntur, in qua videlicet nos glorificare conſtituit, tum etiam ad pietatem, dum vera virtute nos inſtruit. 4 Explicatio ſuperioris ſententiæ, expoſitis tantorum beneficiorum cauſis, à Deo omnia hæc bona promanare, ex gratuita ipſius promiſſione, bona, inquam, longè pretioſiſſima, vt liberati à mundi corruptione (id eſt vitioſis quas circumferimus cupiditatibus) quodammodo efficiamur ipſius Dei ſimiles.

5 Subſtrato fundamẽto (id eſt explicatis noſtræ ſalutis, ac præſertim ſanctificationis) cauſis, iam nos adhortari incipit vt toto animo in iſtius gratiæ verum vſum incumbamus. Auſpicatur autem à fide, ſine qua nihil Deo placere poteſt, quam monet vt virtute (id eſt bonis ſanctiſq; moribus) cumulemus, ſed coniuncta cum eis diuinæ voluntatis cognitione, ſine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat. 6 Alias quaſdam virtutes præcipuas enumerat, quarum aliæ ad priorem, aliæ ad poſteriorem Legis tabulam pertinent. 7 Sicut ex vera cognitione Chriſti naſcuntur illi veluti fructus, ita viciſſim ſic fructificando fouetur & creſcit ipſa cognitio, adeò quidem vt qui eſt infructuoſus, is vel nunquam veram lucem cognouerit, vel accepti ſanctificationis doni ſit oblitus. 8 Concluſio, Quum igitur ex fructibus illis noſtra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeò quum hoc vnum ſit in æternum Chriſti regnum iter, ſupereſt vt totis animis huc feramur.

a Ex eo quod Deus vt ſtaret promiſsis, fidelem ſeſe ac proinde iuſtum nobis exhibuit. b De Chriſto loquitur, quem Deum facit, & quidem ſeruatorem vnicum. c Ad ſalutem. d Hæc eſt ſumma veræ religionis, vt à Chriſto, quaſi manu ducamur ad Patrẽ. e Diuinæ naturæ nomine, non eſſentiam, ſed participationem qualitatum intelligit, qua imago Dei in nobis reſtituitur.

f In hominibus. g Eſt enim cupiditas ſedes corruptionis, illa autem in noſtris viſceribus eſt collocata. h Præthereà ſufficite & ſuggerite. i Is in quo cognitio Dei non eſt efficax, cæcus eſt quantum ad Dei regnum attinet, qui non cernat longius remota, i. cœleſtia.

11 Ita enim copioſè ſubminiſtrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini noſtri & Seruatoris Ieſu Chriſti.

12 [9] Quapropter non negligam vos de iſtis ſemper commonefacere, tametſi periti & confirmati ſitis in præſenti veritate.

13 Iuſtum enim arbitror, quãdiu ſum in hoc [k] tabernaculo, excitare vos per commonefactionem:

14 Quem ſciam breui futurum vt deponam hoc tabernaculum meum: || ſicut Dominus noſter Ieſus Chriſtus declarauit mihi.

15 Sed & ſtudebo vt vos ſubinde poſt exitum meum poſſitis horum mentionẽ facere.

16 || [10] Non enim arte compoſitas fabulas ſequuti, notam vobis fecimus Domini noſtri Ieſu Chriſti potentiam & aduentum: ſed vt qui oculis noſtris aſpeximus illius maieſtatem.

17 Acceperat enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiuſmodi à magnifica gloria, || Hic eſt ille Filius meus dilectus, in quo acquieſco.

18 Et hanc vocem nos audiuimus è cœlo delatam, quum eſſemus vnà cum eo in monte ſancto.

19 [11] Et habemus firmiſſimum ſermonem propheticum: [12] cui rectè facitis quòd attendatis, velut lucernæ ſplendenti in obſcuro loco, vſquedum [l] dies illuceſcat, & [m] lucifer exoriatur in cordibus veſtris.

20 || [13] Si illud primùm noueritis, nullam prophetiam [n] Scripturæ eſſe [o] propriæ explicationis.

21 Non enim libidine hominis allata eſt olim Prophetia, ſed [p] acti à Spiritu ſancto loquuti ſunt ſancti [q] Dei homines.

9 Amplificatio concluſionis, addita modeſta excuſatione, in qua ſuum in eos ſtudium declarat, vicinum ſuum obitum prædicens.
Ioh.21.17.

10 Alia amplificatio ab huius doctrinæ ſumma tum certitudine, tã dignitate vtpote cuius, ſit autor Dominus ille noſter Ieſus Chriſtus Filius Dei, cuius gloriæ & ſpectator & auditor fuit ipſe Apoſtolus.
1.Cor 1.17, & 2.cor.1.13.
Mat.17.5.

11 Euangelij veritas ex eo etiam elucet quòd cum Prophetarum prædictionibus prorſus conſentiat.
2.Tim.3.1.

12 Apoſtolica doctrina Propheticam minimè excludit, quum ſeſe mutuis teſtimonijs ſtabiliant. Fuerunt autem Prophetæ velut lucernæ cæcis prælucentes tantiſper dũ Euangelij fulgor ſplendeſceret. 13 Legendi quidem Prophetæ, ſed ita vt à Deo petatur interpretationis donum, vt idem ſit Propheticorum ſcriptorum autor & interpres.

k Corpore. l Plenior & apertior cognitio, quam ſub Legis vmbris. m Clarior illa Euangelij doctrina. n Scripturam coniungit Prophetiæ, vt veram a falſa diſtinguat. o A Deo ſiquidem proficiſcitur vera Scripturæ interpretatio. p A Deo afflati: compoſitos tamen intellige hos motus, non quales fuere profanorum Vatum. q Diuini interpretes ac nuncij.

CAP. II.

1 Exponit cur hæc monuerit ſuperius, nimirum propter falſos doctores, 3 quorum nefandas artes ac interitum deſcribit. 12 Brutis animalibus, 17 & fontibus ſine aqua eos comparat, 20 quòd homines Deo conſecratos, ad priſtinam immunditiem retrahant.

1 FVerunt [1] autem & pſeudoprophetę in [a] populo, vt etiam inter vos erunt falſi doctores, qui ſubintroducent hæreſes exitiales, etiam Dominum qui illos mercatus eſt abnegantes, accerſentes ſibijpſis velox exitium.

2 [2] Et multi ſequentur eorum exitia, per quos via veritatis blaſphemabitur

3 [3] Et per auaritiam fictis ſermonibus [b] vos negotiabuntur: [4] quibus damnatio iam olim non oriatur, & quorum exitium non dormitat.

4 Nam ſi || Deus Angelis qui peccauerant non pepercit, ſed in [c] tartarum detruſos, [d] catenis caliginis tradidit dãnationi ſeruatos:

5 Et [e] priſco mundo non pepercit, ſed octauum || Noe iuſtitiæ [f] præconem ſeruauit, diluuio in mundo impiorum inducto:

6 Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhæ in cinerem redactas || ſubuerſione damnauit, fecitque vt eſſent exemplar impiè victuris.

7 Et iuſtum Lot libidinoſa nefariorum conuerſatione fatigatum eripuit.

8 (Iuſtus enim ille quum habitaret inter eos, in dies animam iuſtam iniquis *illorum* factis, & [g] videndo & audiendo [h] excruciabat)

9 [i] Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniuſtos autem in diẽ iudicij puniendos ſeruare:

10 [5] Maximè verò eos qui carnem ſequentes, in impura cupiditate incedunt, & dominatũ deſpiciunt,

CAP. II.
1 Vt olim fuerunt duo Prophetarũ genera, vnũ verum, alterum falſum: ita prædicit Petrus quoſdam veros, quoſdam falſos fore doctores in Eccleſia, adeò vt ipſe Chriſtus à quibuſdam abnegetur, qui tamen illum redemptorẽ vocabunt.
Iob 4.18, iud.6.
Gen.7.7.
Gen.19.13.

2 Non tantùm erunt hæreſes, ſed etiam multi earum ſectatores.

3 Auaritia plerunque hæreſeos comes, inſtituta ipſarum etiam animarum mercatura.

4 Conſolatio piorum, Deum qui Angelos apoſtatas in tartara tenebroſa præcipites dedit, *qui inquã*, tandem iudicandos: qui priſcum mundum, ſeruato octauo Noe, diluuio perdidit: qui Sodoma, ſeruato Loto, in cinerem redegit: ſuos electos ab iſtis erroribus liberaturum, & iniuſtos illos ſemel deſtructurum. 5 Ad aliud corruptorum hominum, in Eccleſiæ tamen ſinu verſantium, genus deſcendit, eorum videlicet qui nequitiæ ſunt dediti, & ſeditioſè magiſtratuum autoritatem (quam ne ipſi quidem Angeli coram Deo miniſtrantes vituperant) conuitijs inceſſunt. Vera & expreſſa Romani cleri (quem vocant) deſcriptio.

a Sub Lege, ſtante adhuc politia. b Vobis tanquam pecoribus ad nundinationem abutentur. c Sic vocauerunt Græci infima terræ loca, quæ puniendis nocentium animis eſſent deſtinata. d Caligine quaſi catenis conſtrinxit: caliginem autem vocat miſerrimam & horroris plenam vitæ conditionem. e Qui fuit ante diluuium, non quòd nouum Deus condiderit, ſed quia noua orbis facies apparuit. f Centum enim & viginti annis, non deſiit impios & dictis & factis commonefacere, quanta illis ira Dei immineret. g Quocunque oculos vel aures applicuiſſet. h Anxiam ac doloribus confectam animam trahebat. i Longo vſu exercitatus eſt in liberandis & eripiendis iuſtis.

vt ſunt audaces & ſibi placentes, nō horrent [k] dignitates conuitijs inceſſere.

11 Quum ipſi Angeli qui ſunt robore ac poteſtate maiores, nō ferãt aduerſus eas apud Dominū iudiciū maledicū:

12 [6] At iſti, veluti animantia rationis expertia quæ [l] naturali impetu feruntur, [m] facta ad eum finem vt capta intereant, ea vituperantes quæ ignorant, [n] ſua ipſorum corruptela interibunt:

13 Reportaturi mercedem iniuſtitiæ, vt qui pro voluptate ducant quotidianas delicias: labes ac maculæ, qui [o] fraudibus ſuis ſe oblectãt, vobiſcum epulando.

14 7 Oculos habentes plenos adulterij, & qui à peccando ceſſare neſciant, ineſcantes animas inſtabiles, cor habētes ad auaritiam exercitatum, [p] execrādi homines:

15 Qui relicta recta via, aberrarunt, ſequuti viam ‖ Balaam *filij* Boſor, qui mercedem iniquitatis amauit:

16 Sed redargutionem ſuę tranſgreſſionis ſuſtinuit: nam ſubiugis aſina muta, humana voce loquuta prohibuit prophetæ dementiam.

17 ‖[8] Iſti ſunt [q] fontes aqua carentes, nebulę à turbine agitatę: quibus [r] caligo tenebrarum in ęternum ſeruata eſt.

18 Nam [ſ] prætumidam vanitatē loquendo per carnis cupiditates laſciuas, eos [t] ineſcant qui [u] verè effugerant eos qui in errore verſantur:

19 ‖ Libertatem eis pollicēdo, quum ipſi ſerui ſint corruptionis: ſiquidē à quo quis ſuperatus eſt, huic etiam in ſeruitutem eſt addictus.

20 9 ‖ Itaque ſi poſtquam inquinamēta mūdi, per agnitionem Domini & Seruatoris Ieſu Chriſti effugerint, his rurſum implicati ſuperentur, facta eſt vltima eorum conditio deterior priore.

21 Satius enim fuiſſet eis non cognouiſſe viam iuſtitiæ, quàm cognita *illa*, regredi à ſancta doctrina ipſis tradita.

22 Sed accidit eis quod vero prouerbio dici ſolet, ‖ Canis reuerſus eſt ad ſuū ipſius vomitum: &, Sus lota, ad volutabrum cœni.

CAP. III.

1 Oſtendit non fruſtra hæc repeti, 2 quia ſæpius excitandi ſint, 4 ob periculum quod ab illuſoribus illis impendet. 8 Itaque pios monet ne ex carnis ſenſu 12 diem Domini metiantur, 14 ſed quaſi præſentē ſibi ſtatuãt. 15 In qua doctrina Paulū facit ſibi ſociū & ſuffragatorem.

1 HAſce [1] iam alteras vobis literas ſcribo, dilecti, quibus ſinceram mentem veſtram per commonefactionem excito.

2 Vt memores ſitis verborum quæ prædicta ſunt à ſanctis Prophetis, & doctrinę noſtrę qui ſumus Apoſtoli Domini & Seruatoris:

3 ‖[2] Illud primùm ſcientes, venturos extremis diebus [a] irriſores, vt qui in ſuis ipſorum cupiditatibus incedant:

4 [3] Et dicãt, Vbi eſt pollicitatio aduentus eius? nam ex quo *die* Patres obdormierunt, omnia ita permanent ab initio creationis.

5 [4] Illud enim ſpontè ipſos latet, cœlos iam olim extitiſſe per Dei ſermonē, & [b] terram ex aqua & in aqua conſiſtentē.

6 [5] Quamobrem is qui tū erat mūdus, [c] aqua inundatus perijt?

7 [6] Qui verò nunc ſunt cœli ac terra, eodem ſermone repoſiti, ſeruantur igni in diē damnationis & exitij impiorum hominum.

8 [7] Vnum autem hoc ne vos lateat,

6 Graphica eorundē pictura, in qua beſtijs comparantur, idcircò natis vt dum ventri ſtudent, ſeſe in laqueos indant perituras. Nihil enim eſſe iſtis ignorantius, quanuis quę ignorant, audaciſſimè vituperent: & fore vt beſtiarum exēplo, ijs ipſis voluptatibus quibus delectantur, & Eccleſiæ cœtum contaminãt, exitium ſibi ipſis accerſant.

Num.22.23, iud.11.

Iud.22.

Ioh.8.34, rom.6.20.

Mat.12.41, heb.6.4.

7 Eoſdē dānat, vt ipſo etiam geſtu & vultu, inexhauſtæ libidinis, vt leuiculorum hominū animas negotiãtes, vt in auaritiæ artibus omnibus exercitatos, denique ad maledicendū filijs Dei venales, exemplo Balaami, quē mutum etiā pecus redarguit. 8 Alia eorundē nota, ex qua poſſint quales ſunt optimè deprehēdi, quod intus nihil habeant niſi vel prorſus vanū, vel magnopere noxiū, quāuis magni cuiuſdā boni ſpeciē præ ſe ferant: quod quidē eis impunè nō cedet, vt qui falſæ libertatis obtentu, homines in miſerrimā peccati ſeruitutē pertrahant. 9 Præſtaret nunquam cognouiſſe iuſtitiæ viā, quā ab ea ad veteres pollutiones reuerti: quod hominū genus canibus & porcis cōparatur.

k Principes, & quantumuis auguſta maieſtate præditos. l Naturæ nomine (vtpote de brutis loquens) quod ſenſualitatem vocãt, intelligit. m Idcircò condita, vt cedant alijs in prædam: Sic iſti ſeſe ſpontè in Satanæ laqueos conijciunt. n Eo exitio peribunt, quod ipſi corruptis illis moribus accerſunt. o Iſti in ſacris Eccleſiæ conuiuijs verſantes, quum hoc pacto videri velint vera eſſe Eccleſiæ membra, labes tamen & maculæ Eccleſiæ. p Ad ver. maledictionis filij. q Qui ſcientiam quidem iactant, ſed intus nihil minus habent. r Denſiſſimæ tenebræ. ſ Vanis & prætumidis verborum ampullis decipiunt. t Quaſi piſces hamo captant. u Reipſa, non ſimulatè, nempè qui ab idololatria deſciuerunt.

Prou.26.11.

CAP. III.

1 Remediū aduerſus perditos illos veræ doctrinæ & ſanctimoniæ hoſtes, ex iugi meditatione Propheticorum & Apoſtolicorum ſcriptorum petendū eſt.

1.Tim.4.1. 2.tim.2.1. iud.18.

2 Nominatim aduerſus Epicureos aſſerit alterū Chriſti aduentū.

3 Ratio quā prætexunt irriſores, quoniam cōtinuus eſt naturæ curſus, qualis ab initio fuit, idcircò perpetuū fuiſſe & futurum mundū.

4 Opponit illis creationem cœli & terræ, per Dei ſermonem, quam iſti voluntaria inſcitia ignorant. 5 Secundò, opponit diluuium vniuerſale, quod fuit quaſi totius mūdi interitus. 6 Tertiò, pronuntiat non fore Deo difficilius igni cremare cœlum & terram die illo deſtructioni impiorum deſtinato, (quod etiam faciet) quàm olim eum ea creare ſolo verbo, & poſteà aquis obruere. 7 Occupatio, Quòd diu videtur hoc iudicium differri, noſtro quidem reſpectu verum eſſe, at non coram Deo, cui nullum eſt vel longum vel breue tempus.

a Hominum monſtra, qui Dei contemptu & ſacrilega audacia volunt ingenioſi apparere. b Quæ, aquis in vnum locum collectis, cœpit emergere. c Aquis ſcilicet in ſuum illum priſtinum locum redeuntibus, mundus. i. iſte aſpectabilis terræ decor, & animãtia quæcunque in terra degebant.

dilecti, || Vnum diem apud Dominum *perinde eſſe* vt mille annos, & mille annos vt diem vnum.

9 [8] Non tardat Dominus qui promiſit, (vt nonnulli tarditatem *hanc eſſe* ducunt) [9] ſed patiens eſt erga nos, || nolens vllos perire, ſed omnes ad reſipiſcentiam tendere.

10 || [10] Venit autem, ſicut fur in nocte, dies ille Domini, quo cœli cum [d] ſtridore præteribunt, elementa verò æſtuantia ſoluentur, terraque & quæ in ea ſunt opera exurentur.

11 [11] Quum igitur hæc omnia ſoluãtur, quales oportet eſſe vos in ſanctis conuerſationibus & pietatis officijs:

12 Expectantes & [e] properantes *ad* aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes ſoluentur, & elementa æſtuantia liqueſcent?

Pſal.90.4.
Ezech.18.32, & 33.11,
1.tim.2.4.
Mat.24.44,
1.theſſ.5.2,
apoc.3.3. & 16.15.

8 Venturus omninò eſt Dominus, quia promiſit: idq; nec tardius, nec citius quàm promiſit.

9 Ratio cur nõ protinus adueniat vltimus ille dies, quia Deus patienter expectat, dũ electi ad reſipiſcentiam adducantur, vt nullus ipſorum pereat.

10 Deſcriptio ſupremi interitus mundi, breuis quidem illa, ſed qua nihil grauius dici poſſit.

11 Exhortatio ad vitæ puritatem, propoſito horrendo illò Dei iudicio, quo frænari noſtrã laſciuiam, & ſimul tamen nos recreari oporteat, modò vigilantes & ad Iudicis occurſum parati ab ipſo inueniamur.

[d] *Impetu veluti ſibilantis procellæ.* [e] *Petit à nobis patientiã, minimè tamen torpeſcentem.*

13 || Sed cœlos nouos ac terram nouam ſecundum promiſſum expectamus, in [f] quibus iuſticia inhabitat.

14 Quapropter, dilecti, hæc expectantes, ſtudete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini [g] cum pace.

15 || Dominíque noſtri patientiam, ſalutem arbitramini: [12] ſicut & charus frater noſter Paulus pro ſibi data ſapientia ſcripſit vobis:

16 Vt qui in omnibus ferè epiſtolis loquatur de iſtis: [13] inter quæ ſunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parúmque ſtabiles detorquẽt, vt & reliquas Scripturas, ſuo ipſorum exitio.

17 Vos igitur, dilecti, qui *hæc* præſcitis, cauete ne illorum nefariorum errore abducti, excidatis à propria ſtabilitate.

18 Sed creſcite in gratia & agnitione Domini noſtri & Seruatoris Ieſu Chriſti: cui gloria & nunc & ad tempus ſempiternum. Amen.

Eſa.65.17, & 66.22,
apoc.21.1.
Rom.2.4.

12 Pauli epiſtolę expreſſo Petri teſtimonio approbatæ.

13 Quædã ſunt in his rebus obſcura: vnde indocti arripiũt occaſionẽ quoſdam minus firmos euertendi, detortis Scripturę teſtimonijs in ſuũ ipſorũ exitium. Remedium autẽ hoc eſt aduerſus iſtiuſmodi fraudem, laborare vt in dies magis ac magis creſcamus in Chriſti cognitione.

[f] *Cœlis.* [g] *Veſtro bono, clementem illum ac pacificũ experturi.*

EPISTOLA CATHOLICA IOHANNIS APOSTOLI PRIMA.

CAP. I.

1 Sermonem illum æternũ in quo eſt Vita 5 & Lux, 7 annuntiare ſe teſtatur: 9 & propitium fidelibus Deũ fore, ſi gementes ſub vitiorũ onere, confugere diſcant ad ipſius miſericordiam.

1 QVod [1] erat à principio, [a] quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod ſpectauimus, & manus noſtræ contrectarunt [b] de Sermone vitæ.

2 (Nam vita patefacta eſt, & vidimus, & teſtamur, & [c] annuntiamus vobis vitam illam æternam, quæ erat apud Patrem, & patefacta eſt nobis)

3 Quòd, *inquam* vidimus & audiuimus, id annuntiamus vobis, [2] vt & vos communionẽ habeatis nobiſcum: & cõmunio noſtra *ſit* cum Patre & cum Filio eius Ieſu Chriſto.

4 Et hæc ſcribimus vobis vt gaudiũ veſtrum ſit plenum.

5 || [3] Hoc eſt igitur nuntium quod

CAP. I.

1 Incipit à perſonæ Chriſti deſcriptione, quem vnicũ facit, nõ geminum, & eum quidẽ tum Deum æternum (vt qui erat ab initio apud Patrem, quique eſt æterna illa vita) tũ verum hominem factum, quem Iohannes ipſe cum ſuis collegis & audiuerit, & ſpectarit, & palparit.

2 Vſus huius doctrinæ hic eſt, vt omnes vnà coniuncti cũ Chriſto per fidem, filij Dei habeamur quà vna in re plena felicitas eſt poſita.

Iohan 8.12.

3 Iam aggreditur quæſtionem vnde intelligamus nos cũ Chriſto eſſe coniunctos, nẽpè ſi regamur ipſius luce, quod ex vitæ noſtræ ratione intelligitur. Sic autẽ argumentatur, Deus eſt lux puriſſima in ſeſe: itaque optimè ei conuenit cum ijs qui lucidi ſunt, cum tenebroſis autem nihil eſt ei commune.

[a] *Audiui loquentem, vidi ipſe oculis meis, contrectaui meis manibus verum Deum, verum hominem factum, nec ego ſolus, ſed alij prætereà qui mecum fuerunt.* [b] *Ipſum illum Sermonem æternũ, per quem omnia facta ſunt, & in quo vno eſt vita.*

[c] *Ab eo miſſi, rectè autem ea doctrina annuntiata dicitur: nemo enim de ea ne ſuſpicari quidem poſſit, niſi fuerit annuntiata.*

Heb.9.28,
1.pet.1.19,
apoc.2.5.
1.Reg.8.46,
2.par.6.36,
prou.20.9.

audiuimus ex ipſo, & renuntiamus vobis, Deum lucem eſſe, nec tenebras in eo eſſe vllas.

6 Si dixerimus nos ſocietatem habere cum eo, & in tenebris incedimus, mentimur, nec ſincerè agimus.

7 Quòd ſi in [d] luce incedimus, ſicut ipſe eſt in luce, communionem habemus cũ eo mutuam, || [4] & ſanguis Ieſu Chriſti Filij eius purgat nos ab omni peccato.

8 || [5] Si dixerimus nos peccatum nõ habere, [e] noſipſos fallimus, & [f] veritas in nobis non eſt.

9 [6] Si confiteamur peccata noſtra, [g] fidelis eſt & iuſtus, vt [h] remittat nobis peccata noſtra, & purget nos ab omni iniquitate.

10 [7] Si dixerimus nos non peccaſſe, [i] mendacem facimus eum, [k] & ſermo eius non eſt in nobis.

4 Digreſſio ad peccatorum remiſſionem. Nã ſanctificatio iſta eorum qui in luce ambulant, eſt quidem teſtimoniũ noſtræ cum Chriſto coniunctionis: ſed quoniam noſtra iſta lux eſt valdè caliginoſa, aliud ſimul beneficium in Chriſto neceſſe eſt conſequamur, nempè vt nobis ſanguine ipſius aſperſis remittantur peccata: & hoc demùm eſt noſtræ ſalutis fulcrum. 5 Hoc beneficio nemo eſt qui non prorſus egeat, quum nemo non ſit peccator. 6 Initium igitur ſalutis eſt malum ſuum agnoſcere, & apud eum deprecari qui gratis condonat omnia peccata· quia ſic facturum ſe promiſit, & eſt ipſe fidelis ac iuſtus. 7 Repetitio ſuperioris ſententiæ, qua omnes ſine exceptione damnauit peccati, adeò vt ſiquis ſecus ſibi perſuadeat, Dei ipſius vanum reddat ſermonem, quantum in ſe eſt. Quorſum enim vel ſacrificijs olim, vel nũc Chriſto & Euangelio fuiſſet opus, ſi non ſumus peccatores?

[d] *Deus dicitur lux eſſe ex ſua natura, atque in luce eſſe. i. in æterna illa & infinita beatitate: nos verò in luce incedere, quatenus illius radij in verbo prælucent.* [e] *Hinc perfectio illa, quam quidam ſomniant, & ſupererogatio facilè refelluntur.* [f] *Non igitur vt aliqui excipiunt, ita modeſtiæ gratia loquitur Iohan. ſed quia ita res eſt.* [g] *Pendet ergo ſalus noſtra à gratuita Dei promiſſione, qui quia fidelis eſt & iuſtus, præſtabit quod promiſit.* [h] *Vbi ergo merita noſtra? hæc ſiquidem vera eſt noſtra fœlicitas.* [i] *Non modò ſeipſos fallunt, ſed etiam in Deum ſunt blaſphemi.* [k] *Doctrina eius locum non habebit in nobis, id eſt in cordis penetralibus.*

CAP. II.

1 Propoſito Chriſto Mediatore & aduocato, 3 docet in vita ſanctimonia ſitam eſſe Dei cognitionem: 12 quam cuiuſuis ætatis & conditionis hominibus communem facit, 14 modò vni Chriſto adhæreant. 15 Tandem vbi ad contemptum mundi hortatus eſt, 18 ſuadet Antichriſtos fugiendos eſſe: 24 inhærendum autem agnitæ veritati.

1 FIlioli [1] mei, hæc ſcribo vobis, ne peccetis. Quòd ſiquis peccarit, [a] aduocatum apud Patrem habemus, Ieſum Chriſtum iuſtum.

2 Et ipſe eſt [b] propitiatio pro peccatis noſtris: nec pro noſtris ſolùm, ſed etiam pro totius [c] mundi *peccatis*.

3 [2] Et per hoc ſcimus nos eum [d] noſſe, [e] ſi mandata ipſius obſeruamus.

4 [3] Qui dicit, Noui eum, & mandata eius non ſeruat, mendax eſt, & in eo veritas non eſt:

5 [4] Qui autem ſeruat ſermonem eius, verè in hoc [f] charitas Dei expleta eſt, per hoc ſcimus nos [g] in ipſo eſſe.

6 [5] Qui dicit ſe in eo habitare, debet, ſicut ille ambulauit, ita & ipſe ambulare.

7 [6] Fratres, nouam doctrinam non ſcribo vobis, ſed doctrinam veterem, quã *videlicet* habuiſtis *iam inde* à principio. Vetus hæc doctrina, ſermo ille eſt quem audiſtis *iam inde* à principio.

8 [7] E contrario doctrinam nouam ſcribo vobis, [h] quod verum eſt in ipſo, & in vobis: quia tenebræ prætereunt, & vera illa lux iam lucet.

9 [8] Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrem ſuũ odit, in tenebris eſt vſq; adhuc.

10 || Qui diligit fratrem ſuum, in luce manet, & offendiculum in eo non eſt.

11 Qui autem odit fratrem ſuum, in tenebris eſt, & in tenebris ambulat: & neſcit quò eat, quia tenebræ oculos ipſius obcæcarunt.

12 [9] [i] Scribo vobis, filioli, quoniam re-

Cap. II.
1 Hinc non cõſequitur, peruerſæ naturæ noſtræ laxandum eſſe frænum, aut peccandum eo liberius quòd peccata ſanguine Chriſti expientur: ſed potius tanto diligentius reſiſtendum peccatis: nec tamen ob noſtram imbecillitatem deſperandum, quum aduocatum & expiatorem habeamus Ieſum Chriſtum iuſtum, ac proinde Patri acceptum.

2 Redit ad teſtimoniũ noſtræ cum Deo coniũctionis, nempè ſanctificationẽ, explicans quid ſit in luce incedere, nempè mandata Dei obſeruare. Ex quo efficitur ſanctimoniam nõ eſſe poſitam in ijs quæ homines ſunt commenti, nec in vana Euangelij profeſſione.

Infra, 3.14.

3 Sanctimonia (i. vita ex præſcripto mãdatorũ Dei) quantumuis imbecilli ſimus, inſtituta, neceſſariò cum fide (i. vera Patris in Filio cognitione) cohæret. 4 Qui mandata Dei obſeruat, is verè Deũ amat: qui Deum amat, in Deo eſt, ſiue cũ Deo cohæret. Ergo is demùm qui mandata eius obſeruat, eſt in Deo. 5 Qui vnum eſt cũ Chriſto, eius vita viuat neceſſe eſt. i. eius veſtigijs incedat. 6 Explicaturus præceptum mutuæ charitatis, præfatur ſe, quum ſanctimoniam vrget, nouam quampiam vitæ rationem non adferre (vt ſolent qui traditiones ſubinde excogitant) ſed eam ipſam Legem inculcare quæ eſt à Deo initio tradita, per Moſen videlicet, quũ Deus cœpit Leges populo ſuo condere. 7 Addit, Veterẽ quidem eſſe illam doctrinam, ſed quę nunc ſit quodãmodo noua, tum Chriſti tũ etiam noſtri reſpectu: in quibus nimirùm ille per Euãgelium efficaciter Legẽ ſuam non tabulis lapideis ſed animis noſtris inſculpat. 8 Iam ad ſecundam tabulam, (i. mutuam charitatẽ) accedens, negat vera luce præditũ, ſiue verè regeneratũ, ac Dei filium eſſe, qui fratrem odit: & eiuſmodi hominem miſerè in tenebris errare, quantamcunq; Dei cognitionẽ iactet, vt qui ſciens prudens in baratrum ruat. 9 Iterum à ſanctificatione ad peccatorum remiſſionẽ reuertitur, quod gratuita in Chriſto reconciliatio ſit noſtræ ſalutis fundamẽtum, cui poſtea veluti baſi, ſanctificatio eſt ſuperſtruenda.

[a] *Chriſtum quum nominat, alios omnes excludit.* [b] *Propitiatio cũ munere aduocati coniungitur, vt intelligamus eũdẽ eſſe aduocatũ & Pontificem.*

[c] *Pro hominibus omnium ordinum, ætatum, locorum, vt non ad Iudæos tantùm, de quibus agit, vt oſtenditur verſ. 7. infra, ſed etiam ad alias nationes pertineat hoc beneficium.* [d] *Hæc non de qualicunq; notitia, ſed de fidei cognitione ſunt intelligenda.* [e] *Ex fructibus enim agnoſcitur arbor.* [f] *Qua Deus diligitur.* [g] *Significat noſtram cum Chriſto coniunctionem.* [h] *Quæ res nempe nouam eſſe doctrinam quam ſcribo vobis vera eſt in illo & in vobis.* [i] *Ideò ad vos ſcribo, quia ex eorum eſtis numero, quos Deus ſibi reconciliauit.*

miſſa ſunt vobis peccata,[k] propter nomē eius.

13 [10] Scribo vobis, patres, quoniam noſtis eum qui à principio eſt. [11] Scribo vobis, adoleſcentes, quoniam Malum illum viciſtis. [12] Scribo vobis, pueruli quoniam noſtis Patrem.

14 [13] Scripſi vobis, patres, quoniam noſtis eum qui *eſt* à principio. Scripſi vobis adoleſcentes, quia fortes eſtis, & verbum Dei habitat in vobis, & illum Malum viciſtis.

15 [14] Ne diligite[l] mundum, neque ea quæ in mundo ſunt. ſiquis diligit mundum, non eſt[m] charitas Patris in eo.

16 Quoniam quicquid eſt in mundo cupiditas carnis: & libido oculorum, & faſtus vitæ, non eſt ex Patre, ſed ex mundo eſt.

17 [15] Porrò mundus præterit, & cupiditas ipſius: qui verò præſtat voluntatem Dei, manet in æternum.

18 [16][n] Pueruli, [17] vltimum tempus adeſt: [18] & ſicut audiſtis antichriſtum venturum, etiam nunc antichriſti multi cœperunt eſſe: vnde ſcimus vltimum tempus adeſſe.

19 [19] E nobis egreſſi ſunt, ſed non erant ex nobis: [o] nam ſi fuiſſent ex nobis,

10 Hanc doctrinam ſingulis ætatibus conuenire docet, ac primùm quidem ſenes alloquēs oſtendit Chriſtum & eius doctrinam res eſſe longè vetuſtiſſimas, ac proinde ſi veteribus delectantur, nihil eis æquè gratum eſſe oportere.

11 Adoleſcentes monet, ſi vires ſuas cupiant oſtentare, glorioſiſſimum certamen hic eis proponi, Satanā videlicet peſſimum hoſtē ſuperandum iubens eos eſſe de victoria tam ſecuros, quàm qui iam ſint ea potiti. 12 Pueris denique oſtendit, verum Patrem à quo bona omnia ſint expectanda, in Euangelio ipſis commonſtrari. 13 Totidem exhortationes pari ſerie ſubijcit: ac ſi diceret, Memineritis patres, quòd modò ſcripſi, patefactum eſſe nobis æternum Dei Filium. Memineritis adoleſcentes, vires illas quibus dixi Satanam à vobis eſſe profligatum à verbo Dei quod intra vos habitat, in vos eſſe collatas. 14 Mundus cupiditatibus prauis, libidinibus & faſtu plenus, Patri cœleſti penitus eſt inuiſus. Itaque Pater & mundus ſimul diligi non poſſunt: quæ admonitio in primis eſt florenti iuuentæ neceſſaria. 15 Quanto præſtet Patris voluntati quam mundi cupiditatibus obſequi, ex ipſa vtriuſque natura & diſpari exitu demonſtrat. 16 Iam ad pueros ipſos, in religionis tamen ſumma probè inſtitutos, ſe conuertens, ſocordiam illi ætati familiarem iubet eos excutere varijs argumentis. 17 Primùm, quia vltimum tempus adſit, vt nullam dilationem res patiatur. 18 Secundò, quòd antichriſti (id eſt, Apoſtatæ) quos venturos audierant, iam præſentes adſint. Huius autem periculi oportuit incautam illam ætatem in primis admoneri. 19 Digreſſio aduerſus offendicula quibus illa præſertim rudis ætas percelli poteſt. Itaque ne tam turpi quorundam defectione terreantur, primùm teſtatur apoſtatas, etſi in Eccleſia verſati ſint, tamen ex Eccleſia nunquam fuiſſe, quoniam Eccleſia eſt electorum cœtus, qui perire ac proinde à Chriſto deficere non poſſunt.

k Propter eum, Chriſtum autem nominans, cæteros excludit, ſiue illi ſint in cœlis, ſiue in terra. l Mundum conſiderat quatenus cum Dei voluntate non conſentit: alioqui dicitur Deus ipſe mundum infinito quodam amore dilexiſſe, Iohan. 3.16. id eſt, eos quos ex mundo elegit. m Qua Pater amatur. n Diminutiuo vtitur, non quia infantulos alloqueretur, ſed blandioris appellationis cauſa. o Electi igitur à gratia nunquam prorſus excidunt.

permanſiſſent vtique nobiſcum: [20] ſed *hoc factum eſt* vt patefieret non omnes eſſe ex nobis.

20 [21] At vos [p] vnctionem habetis [q] à Sancto illo *profectam*, & noſtis omnia.

21 [22] Non ſcripſi vobis *idcircò* quòd veritatem ignoretis: ſed quia eam noſtis, & nullum mendaciū ex veritate eſſe.

22 [23] Quis eſt mendax niſi qui negat Ieſum eſſe [r] Chriſtum? hic eſt antichriſtus, negans Patrem & Filium.

23 [ſ] Quiſquis negat Filium, is ne Patrem quidem habet.

24 [24] Quod igitur audiſtis à principio, in vobis maneat. ſi in nobis manſerit quod audiſtis à principio, vos quoque in Filio & Patre manebitis.

25 Hæc autē illa eſt promiſſio quam ipſe pollicitus eſt nobis *nempè* vita illa æterna.

26 [25] Hæc ſcripſi vobis de ijs qui ſeducunt vos.

27 Sed [t] vnctio quam vos accepiſtis ab eo, manet in vobis. [u] nec neceſſe habetis vt quiſquam doceat vos: verùm ſicut eadem [x] vnctio docet vos de omnibus, *quæ* & verax eſt, & non mendax, & ſicut docuit vos, manebitis in eo.

28 [26] Nunc igitur, filioli manete in eo: vt quum patefactus fuerit, habeamus fiduciam, neque pudefiamus coram eo in ipſius aduentu.

29 [27] Si ſcitis eum iuſtum eſſe, noſtis, quicūq; exercet iuſtitiā, ex ipſo natū eſſe

20 Secundò, In Eccleſiæ commodum hæc fieri oſtendit, vt patefiant hypocritæ.

21 Tertiò, ſolatur eos vt firmi perſtent, quum à Spiritu ſancto vncti ſint vera totius ſalutis notitia.

22 Occupatio, Se iſta non ſcripſiſſe vt religionis ignaris, imò verò vt veritatis gnaris, adeò quidem vt poſſint veritatem à mendacio diſtinguere.

23 Falſam antichriſtorum doctrinam apertè iam demonſtrat, nempè quòd vel Chriſti perſonam vel eius officiū vel vtrunq; ſimul oppugnent: quod qui faciunt, Deum fruſtra iactant, quum negato Filio negetur etiam Pater. 24 Illi doctrinæ tota Prophetica & Apoſtolica prædicatio repugnat. Eſt igitur illa prorſus repudianda, iſta verò omninò retinenda, huc nos deducens vt in gratuita promiſſione (id eſt, in vno Chriſto per Patrem nobis dato) vitam æternam quæramus. 25 Idem Spiritus qui veritatis cognitione electos imbuit & ſanctificat, perſeuerantiæ donum eis tribuit. 26 Concluſio totius tum exhortationis tum etiam tractationis ſuperioris. 27 Tranſitio ad ſequentem tractationem, eodem quidem ſpectantem, ſed tamen luculentiorem, & diuerſo quodam ordine idem argumentum explicantem. Illic enim ab effectis ad cauſam docuit nos aſcendere: hic verò à cauſis ad effecta deſcendit. Eſt autem huius argumenti ſumma, Deum eſſe omnis iuſtitiæ fontem, ac proinde eos demùm qui iuſtitiæ ſtudeant, ex ipſo natos eſſe deprehendi, vt qui Deum Patrem referant.

p Gratiam ſpiritus ſancti, tranſlatione ſumpta ab vnctionibus in Lege receptis. q A Chriſto qui Sanctus peculiariter dicitur. r Verum eſſe Meſſiam. ſ Falluntur ergo & alios fallunt, qui Turcas & infideles alios eundem Deum adorare tradunt, quem nos adoramus. t Spiritus quem à Chriſto accepiſtis, quiq; vos in omnem veritatem induxit. u Earum rerum minimè rudes eſtis, quas non tanquam ignotas propono, ſed vt notas inculco. x Ita cœleſtem commendat doctrinam qua imbuti erant, vt ſimul magnificè fidem prædicet & diligentiam eorum qui inter eos docebant, ita tamen vt nihil de dignitate Spiritus decedat.

CAP.

CAP. III.

1 Inæſtimabilem diuinæ adoptionis honorem cõmendans, 7 teſtandã eſſe bonis operibus, vitæ nouitatem docet, 14 Cuius certum ſymbolum eſt charitas. 19 Deinde fiduciam, 22 & Dei inuocationem ſubnectit.

1 VIdete [1] [a]qualem charitatem dedit nobis Pater, *nempè* vt filij Dei [b]vocemur. [2] propterea mũdus nõ nouit nos, quia non nouit eum.

2 [3] Chariſſimi, nunc filij Dei ſumus, ſed nõdum patefactum eſt quod erimus. ſcimus autem fore vt quum *ipſe* patefactus fuerit, [c]ſimiles ei ſimus: quoniam videbimus eum [d] ſicuti eſt.

3 [4] Et quiſquis habet hanc ſpem in eo *ſitã*, purificat ſe, [e]ſicut & ille purus eſt.

4 [5] Quiſquis [f] committit peccatum, etiam Legem tranſgreditur: nam [g] peccatum eſt Legis tranſgreſſio.

5 [6] Et ſcitis illum patefactũ eſſe ‖ vt peccata noſtra tolleret, & peccatum in eo non eſſe.

6 Quiſquis in eo manet, non peccat: quiſquis [h] peccat, non vidit eum, neque nouit eum.

7 [7] Filioli, nemo vos ſeducat. qui exercet iuſtitiã, iuſtus eſt, ſicut ille iuſtus eſt.

8 ‖ [8] Qui committit peccatum, ex [i] diabolo eſt: quoniam à [k] principio diabolus [l] peccat, ad hoc patefactus eſt Filius Dei vt diſſoluat opera diaboli.

9 Quiſquis natus eſt ex Deo, peccatum non committit: quoniam [m] ſemen ipſius in eo manet: nec poteſt peccare, eo quod ex Deo natus eſt.

10 [9] Per hoc manifeſti ſunt filij Dei & filij diaboli. quiſquis non exercet iuſtitiam, non eſt ex Deo, [10] & qui non diligit fratrem ſuum.

11 ‖ [11] Quoniam hoc eſt nuntium quod audiſtis à principio, vt diligamus alij alios.

12 [12] Non ſicut ‖ [n] Cain, *qui* ex illo Malo erat, & occidit fratrem ſuum, [13] Cuius autem rei gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem eius iuſta.

13 Ne miremini, fratres mei, ſi odit vos mundus.

14 [14] Nos [o] ſcimus nos tranſlatos eſſe ex morte ad vitã, quia diligimus fratres: qui non diligit fratrem, manet in morte.

15 ‖ [15] Quiſquis odit fratrem ſuum, homicida eſt: & noſtis nullum homicidã habere vitam æternam in ſe manentem.

16 ‖ [16] Per hoc cognouimus charitatem, quòd ille animam ſuam pro nobis poſuit: nos igitur debemus pro fratribus animas ponere.

17 ‖ [17] Qui verò habuerit [p]mundanas facultates, & viderit fratrem ſuum egentem, & [q] clauſerit viſcera ſua coram eo, quomodo charitas Dei manet in eo?

CAP. III. 1 Auſpicatur huius cõuenientiæ patris & filiorum explicationem à ſumma cauſa, nempè à gratuita illa Dei in nos charitate qua nos ita complectitur vt etiam in filios adoptet.

Eſa.53.6, & 9.11, 1.pet.2.22.24 Ioh.8.44.

2 Antequã hanc adoptionem declaret, duo præfatur: vnum non eſſe tantam iſtam dignitatem ex carnis iudicio æſtimandam, quoniam mundo ſit incognita, vt qui ne Deum quidem ipſum Patrem norit. 3 Alterum, Ne nobis quidem ipſis (nedum extraneis) adhuc plenè patefactam eſſe iſtam dignitatem: cuius complementum certum quidem nos manet, & quidẽ tale vt ſimus ipſi Filio Dei ſimiles futuri, eiuſq; reipſa ſicuti eſt, conſpectu fruituri, ſed tamen in alterũ eius aduentum differtur. 4 Iam iſtam adoptionem, cuius gloria in ſpe adhuc poſita eſt, ab effectu deſcribit, quod videlicet quiſquis eſt factus Dei filius, Patrem ſtudeat puritate referre. 5 Puritatis huius regula non aliunde quam ex Lege Dei petenda eſt, cuius tranſgreſſio illud eſt quod peccatũ vocatur. 6 Argumentũ à materiali noſtræ ſalutis cauſa: Chriſtus eſt puriſſimus in ſeſe, & venit vt peccata noſtra tolleret, nobis videlicet Spiritu ſuo ſanctificatis. Ergo qui verè Chriſti particeps eſt, ſeſe non dedit peccato: & e contrariò, qui peccato ſe dedit, Chriſtũ ignorat. 7 Aliud argumentũ à coniugatis, qui iuſtè viuit, iuſtus eſt, & Chriſtum iuſtum refert vnde etiam Dei filius eſſe intelligitur. 8 Argumentum à repugnãtibus, Diabolus eſt peccati autor, ac proinde ex diabolo eſt, ſiue afflatu diaboli regitur, qui ſeruit peccato: quod ſi diaboli filius, non igitur Dei. Nã ita inter ſe repugnãt diabolus & Deus, vt etiã Filius Dei ſit miſſus deſtruendis diaboli operibus. Itaq; ex oppoſito, quicũq; peccato reſiſtit, Dei eſt filius, Spiritu ipſius videlicet veluti nouo ſemine regeneratus, adeò quidẽ vt iam neceſſariò ex ſubiectione peccati ſit liberatus.

9 Concluſio, Ex vita impura dignoſci qui diabolico ſpiritu regantur: ex pura verò, qui ſint Dei filij.

10 Charitatem in fratres, vt alteram filiorum Dei notam, incipit commendare.

Ioh.13.34, & 15.12. Gen.4.8.

11 Ratio prima à pręcipiẽtis Dei autoritate.

12 Amplificatio à cõtrario exemplo Caini fratricidæ.

Supra.2.19, leuit.19.17. Iohan.15.13, epheſ.5.2. Luc.3.11.

13 Breuis digreſſio, Ne miremur nos, dũ officium facimus, eſſe mundo exoſos, quũ hæc iam olim fuerit iuſti Abelis conditio, cui qui tandem non malit eſſe ſimilis quàm Caino? 14 Ratio ſecunda, Quia charitas eſt teſtimoniũ nos à morte ad vitam eſſe tranſlatos: ac proinde odiũ in fratres eſt mortis argumentum, cui quiſquis indulgeat, velut mortem in ſinu fouet. 15 Confirmatio, Quiſquis homicida eſt, verſatur in morte æterna: qui fratrem odit, eſt homicida: ergo eſt in morte. Inde ſequitur oppoſitum, eum qui fratrem diligit, ad vitam tranſiuiſſe. Nam reuera mortui naſcimur. 16 Iam quouſq; charitas Chriſtiana porrigatur oſtendit, eouſq; videlicet vt Chriſti exemplo, ſui etiam quiſque obliuiſcatur vt fratribus conſulat. 17 Argumentatur à comparatis. Nam ſi vel ipſam vitam tenemur proximis impendere, quanto magis fratris inopiam facultatibus noſtris ſubleuare?

---

a Cuius charitatis munus. b Vt ſimus, & ita quidem vt tales nos eſſe conſtet. c Non dixit pares, ſed ſimiles. d Nunc enim videmus per ænigma, 1.Cor.13.12. e Similitudinem ſignificat non paritatem. f Puritati non ſtudet. g Peccati breuis definitio. h Peccare dicitur, qui puritati non ſtudet, in eo autem peccatum regnat: in fidelibus autem dicitur habitare peccatum, non regnare.

i Diabolum refert, vt filius patrẽ, & eius Spiritu regitur. k Ab ipſo mundi exordio. l Non dicit peccauit, ſed peccat, in actu enim continuo peccandi verſatur. m Sic vocatur Spiritus ſanctus ab effectu, quòd eius virtute tanquam ex ſemine quodam noui homines efficiamur. n Exemplum profert & aptiſſimum & antiquiſſimum, in quo cõtemplemur, & filiorum Dei, & filiorum Diaboli naturam, quæ nos in hoc mũdo maneat conditio, & quis demum vtrorumq; ſit futurus exitus. o Charitas indicium eſt nos trãſlatos à morte ad vitam, nempè quia ex effectis agnoſcitur cauſa.

p Vnde hæc vita ſuſtentatur. q Non aperuerit illi ſuum pectus, nec prompto illi animo ſuccurrerit.

18 [18] Filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua *ſolùm*, ſed opere & veritate.

19 [19] Et per hoc cognoſcimus nos ex veritate eſſe, [20] & coram ipſo ſecura reddemus corda noſtra:

20 [r] Nam ſi nos condemnet cor noſtrum, potentior eſt Deus corde noſtro, & nouit omnia.

21 [21] Chariſſimi, ſi cor noſtrum nos non cõdemnet, fiduciam habemus apud Deum:

22 || Et quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam præcepta eius cuſtodimus, & ea quæ ipſi placent facimus.

23 || [22] Hæc eſt igitur eius doctrina vt credamus nomini Filij eius Ieſu Chriſti, & diligamus alij alios, ſicut mandauit nobis.

24 || Nam qui ſeruat eius mandata, in eo habitat, & ipſe in eo, & per hoc nouimus eum habitare in nobis, *nempè* ex [f] Spiritu quem nobis dedit.

18 Charitas Chriſtiana non in verbis, ſed in re ipſa poſita eſt, & ab affectu ſincero proficiſcitur. 19 Charitatem cõmendat à triplici effectu. Primùm enim ex ea intelligimus nos verè eſſe Dei filios, vt anteà declarauit.

Mat 21.22, iohan.15.7, & 16.23, infra, 5.14. Ioh.6.29, & 17.3. Ioh.13.24. & 15.10.

20 Inde fit vt pacatam conſcientiam habeamus, ſicut è contrariò qui ſtatuit ſe Deum habere pro iudice, quòd ſit malè ſibi conſcius, vel nunquam vel temerè quietus eſt, quum Deus multo quàm nos acutius videat, & ſeuerius iudicet. 21 Tertius effectus ex hoc quoque naſcitur, quòd in his miſerijs certi ſumus nos exaudiri, vt qui filij Dei ſimus, ſicut ex gratia ſanctificationis, quæ electis propria eſt, intelligimus. 22 Concluſio, Fidem in Chriſtum & charitatem mutuam, res eſſe ſimul connexas, ac proinde ſanctificationis externa teſtimonia interiori illo Spiritus nobis dati teſtimonio viciſſim reſpondere.

r *Si mala conſcientia nos coarguat, multo magis ad nos condemnãdos valere debet Dei iudicium, qui melius etiam corda noſtra norit, quam noſipſi.* f *Spiritum ſanctificationis intelligit, id eſt, ex quo regenerati viuimus Deo.*

CAP. IIII.

1 Vbi quædam inſerit de probandis ſpiritibus: 4 quia alij ex mundo, 5 alij ex Deo loquuntur: 7 ad Charitatem redit, 11, 19 & Dei exemplo ad fraternum amorem hortatur.

CAP. IIII. 1 [1] DIlecti, ne cuiuis [a] ſpiritui credite, ſed probate ſpiritꝰ an ex Deo ſint: nam multi pſeudoprophetæ venerunt in mundum.

1 Occaſione ex Spiritus nomine arrepta, ne charitas à Dei cultu, qui præcipuè à vera eiuſdem notitia pendet, ſeparetur: redit ad id quod capite ſecundo de cauendis Antichriſtis dixerat. Vult autem duplicem cautionem à nobis hic adhiberi: vnam, vt quum multi ſint pſeudoprophetæ, temerè quibuſuis non credamus: alterã, ne quia multi falſa docent, idcircò nullis credamus. Tenendam igitur eſſe mediam viam, vt Dei ſpiritus qui omninò ſequendi ſunt, nouerimus, ab impuris ſpiritibus fugiendis diſtinguere.

a *Metonymicè, id eſt, ei qui ſe Spiritus dono præditum dicit ad obeundum Prophetæ munus.*

2 [2] Ex hoc cognoſcite Dei Spiritũ. [b] Quicunque ſpiritus confitetur Ieſum [c] Chriſtum in [d] carnem veniſſe, ex Deo eſt.

3 At quicunque ſpiritus non confitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo non eſt, ſed hic eſt ille *ſpiritus* Antichriſti, de quo audiſtis eum venturum fuiſſe, & iam nunc in mundo eſſe.

4 [3] Vos ex Deo eſtis, filioli, & viciſtis eos, quoniam potentior eſt qui *eſt* in vobis, quàm qui in mundo eſt.

5 [4] Ipſi è mundo ſunt, ideò mundana loquuntur, & mundus eos audit.

6 || [5] Nos ex Deo ſumus: qui nouit Deum, audit nos: qui non eſt ex Deo, non audit nos: ex hoc cognoſcimus [e] ſpiritum veritatis & ſpiritum erroris.

7 [6] Dilecti, diligamus, alij alios: [7] nam charitas ex Deo eſt, quiſquis diligit, ex Deo natus eſt, & nouit Deum.

8 Qui non diligit, non nouit Deum: [8] nam Deus eſt [f] charitas.

9 || Per hoc patefacta eſt charitas Dei in nobis, quòd Filium illum ſuum vnigenitum miſit Deus in mundum vt viuamus per eum.

10 In hoc eſt charitas, non quòd nos dilexerimus Deũ, ſed quod ipſe dilexerit nos, & miſerit Filium ſuum vt eſſet propitiatio pro peccatis noſtris.

11 [9] Dilecti, ſi Deus nos ita dilexit, debemus & nos alij alios diligere.

12 || [10] Deum nemo ſpectauit vnquã: ſi diligamus alij alios, Deus in nobis ha-

2 Certam & perpetuã Antichriſtianæ doctrinæ dignoſcendæ regulam tradit, nempè ſi Chriſti diuina aut humana natura, aut vera earundem vnitio negetur: vel de ipſius, vnici videlicet noſtri Regis, Prophetæ, ac Pontificis æterni, officio vel tantillum detrahatur.

Ioh.8.47. Ioh.3.16. Ioh.1.12, 1.tim 6.16.

3 Solatur electos certa ſpe victoriæ, ita tamẽ vt eos doceat nõ ſua, ſed Dei virtute pugnare. 4 Cauſam adfert cur iſtis mundus potius quàm veris doctoribus applaudat: quoniã videlicet nihil niſi mundanum ſpirant: quæ etiam eſt altera Antichriſtianæ doctrinæ dignoſcendæ ratio. 5 Suam & collegarum ſuorum doctrinam teſtatur certum eſſe Dei ſermonem, quem vniuerſis totius mundi ſuffragijs ſecurè opponere ſit neceſſe, & inde veritatem à mẽdacio diſtinguere. 6 Redit ad charitatis mutuæ commendationem. 7 Ratio prima, Quoniam res eſt planè diuina, ac proinde filijs Dei prorſus cõueniens, adeò vt qui illius eſt expers, dici non poſſit Deũ verè noſſe. 8 Cõfirmatio, Quia Dei natura ſit homines diligere: cuius rei illuſtriſſimum præ cæteris documentũ eſt quòd non quoſuis, ſed Filium illum ſuum, & eum quidem Vnigenitum, ſola illa gratuita & infinita in nos hoſtes ſuos beneuolentia impulſus, tradiderit in mortem, cuius ſanguine expiati, fieremus æternæ ipſius gloriæ participes. 9 Ratio altera à comparatis, Si Deus nos ita dilexit, an nos ipſius filij, inter nos non amabimus? 10 Tertia ratio, Quia Deus oculis inuiſibilis, ex hoc ſui Spiritus effectu (nempè charitate) intelligitur, & quidem non extra nos, ſed nobiſcum coniunctus, in quibus ita ſit efficax.

b *De doctrina ſimpliciter loquitur, non de perſona* c *Verum Meſsiam.* d *Verum hominem.* e *Veridicos Prophetas, quibus opponũtur ſpiritus erroris, id eſt, errantes & alios in errorem abducentes.* f *Deum, dum vocat charitatẽ, multo plus dicit, quàm ſi eum infinite nos amare pronunciaret.*

habitat, & charitas eius [g] expleta eſt in nobis.

13 Per hoc cognoſcimus nos in eum habitare & ipſum in nobis, quòd de Spiritu ſuo dedit nobis.

14 [11] Nos verò ſpectauimus & teſtamur Patrem miſiſſe Filium qui eſſet ſeruator mundi.

15 Quiſquis [h] confeſſus fuerit Ieſum eſſe Filium Dei, Deus in eo habitat. & ipſe in Deo.

16 Et nos cognouimus & credimus charitatem quam habet Deus in nobis. [12] Deus charitas eſt: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

17 [13] Per hoc expleta eſt charitas in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicij. quòd [i] qualis ille eſt, *tales* & nos ſumus in hoc mundo.

18 [k] Metus non eſt in charitate: expleta charitas foras eijcit metum: quoniam metus cruciatum habet. qui autem metuit, non eſt perfectus in charitate.

19 [14] Nos diligimus eum, quoniam ipſe prior dilexit nos.

20 [15] Si quis dixerit, Diligo Deum, & fratrem ſuum oderit, mendax eſt. [16] qui enim non diligit fratrem ſuum quem vidit, Deum quem non vidit, quomodo poteſt diligere?

21 [17] ‖ Et hoc mandatũ habemus ab eo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrẽ ſuum.

11 Huic charitati fundamentum aliud ſubſternit, nempè fidem in Ieſum, quæ verè nos cum eo coniungit, ſicut charitas nos cum eo coniunctos eſſe teſtificatur. Reddit autem Chriſto teſtimoniũ, vt oculatus teſtis.

12 Quarta ratio, Deus eſt fons & origo charitatis, ipſaq́; adeò charitas: ergo qui in eo manet, Deum ſecum habet. *Ioh. 13. 34. & 15. 12.*

13 Rurſus vt paulò antè charitatẽ ex eo cõmẽdat, quòd quum ex noſtri cum Deo in hac re conuenientia, certum nobis noſtræ adoptionis teſtimoniũ ſuppeditetur, ita fiat vt intrepidè ſupremum illum diem iudicij expectemus, adeò vt trepidatio & cruciatus ille conſcientiæ à charitate expellatur. 14 Nequis illam conſcientiæ pacem exiſtimet à charitate noſtra vt cauſa proficiſci, recurrit ad fontem, nempè ad gratuitam dilectionem qua nos Deus licet iram ipſius promeritos proſequitur. Hinc autem duplex alia charitas oritur, vtraque primæ illius index ac teſtis, ea videlicet qua Deũ qui prior nos dilexit redamamus: ac demùm propter illum, proximos quoq; diligimus. 15 Sicut charitatem proximi à charitate Dei in nos inſeparabilem eſſe oſtendit, quoniam hæc illam gignit: ita iam aliã charitatis ſpeciem qua nos Deum diligimus, à charitate proximi diſiungi poſſe negat: vnde conſequitur, impudenter mẽtiri, qui ſe Dei cultores vocant, quum proximos negligant. 16 Prima ratio à comparatis, cur non poſſit proximos odio haberi & Deus diligi, nempè quia qui fratrem non poteſt amare quem videt, quomodo Deum inuiſibilẽ amauerit? 17 Secunda ratio, Cur non poſſit Deus odio haberi & proximus diligi, quia vnus & idem Legiſlator & ſe & proximum diligi præcepit.

g *Verè ac reipſa comprobata.* b *Confeßionem intellige ex vera fide manantem, & quam charitas conſequitur, vt omnia cohæreant.* i *Similitudinem ſignificat, non paritatem.* k *Si ex charitate intelligimus nos eſſe in Deo, & Deum in nobis, nos filios eſſe, nos Deum noſſe, vitam æternam eſſe in nobis; rectè colligit pacem ac tranquillitatem inde colligi.*

CAP. V.

1 *Oſtendit fraternum amorem & fidem eſſe res coniunctas.* 10 *Nullam autem haberi poſſe fidem Deo, niſi credẽdo in Chriſtum.* 14 *Hinc certa eſt inuocatio.* 16 *vt pro fratribus etiam valeant preces noſtræ.*

1 [1] QViſquis credit Ieſum eſſe [a] Chriſtum, ex Deo natus eſt: & quiſquis diligit genitorem, diligit etiam [b] eum qui ex eo genitus eſt.

2 Per hoc cognoſcimus nos diligere filios Dei, quum nos Deum diligimus, & [c] mandata eius ſeruamus.

3 ‖ [3] Hæc eſt enim charitas Dei, vt mandata eius ſeruemus: [4] & mandata eius grauia [d] non ſunt.

4 [5] Quoniam quicquid natũ eſt ex Deo, vincet mundum: [6] & hæc eſt victoria quæ [e] vicit mundum *nempè* [f] fides noſtra.

5 [7] Quis eſt qui ‖ vincit mundum, niſi, qui credit Ieſum eſſe Filium Dei?

6 [8] Hic ille eſt qui venit per aquam & ſanguinem, *nempè* Ieſus Chriſtus: [9] non

CAP. V. *Matth. 2. 30. 1. Cor. 15. 57. Ioh. 3. 16.*

1 Pergens in eodem argumento, quomodo vtraque illa charitas in nobis ex Dei in nos charitate deriuetur, oſtẽdit: nempè per Ieſum mediatorem fide apprehenſum, in quo facti Dei filij, & Patrẽ ex quo ſic geniti ſumus, & fratres ſimiliter nobiſcum genitos diligimus. 2 Charitas proximi à charitate qua Deũ diligimus ſic depẽdet, vt hanc illi præire oporteat: inde conſequitur charitatẽ non eſſe appellandam quum ad male agendum coeunt homines, quoties denique proximum amantes, in Dei mandata nõ reſpicimus. 3 Ratio, Quia Deum diligere eſt mandatis eius obſequi: quod quum ita ſit, & vtraque charitas ab eodem Legiſlatore ſit mandata (vt antea docuit) efficitur illud quoque Diligi non poſſe proximum vbi mandata Dei violantur. 4 Quoniã docet experientia nullã ineſſe carni facultatem, imo ne voluntatem quidem ad pręſtanda Dei mandata, idcirco ne videatur Apoſtolus toties inculcãs mandatorũ Dei obſeruationem, impoſſibilia flagitare, pronunciat grauia non eſſe Dei mandata, hactenus quidem vt eorum onere opprimamur. 5 Ratio, Quoniam ex regeneratione nacti ſumus vires quibus ſuperatur mundus, id eſt, quicquid mandatis Dei reluctatur. 6 Explicat quænam ſint illæ vires, nẽpè fides. 7 Duo præterea declarat, vnum, quæ ſit vera fides, ea nimirũ quæ in vnũ Ieſum Filium Dei reſpicit: ex quo conſequitur alterum, nempè has vires propriè non eſſe fidei, ſed fide tanquã inſtrumẽto, ex Ieſu Chriſto Filio Dei hauriri. 8 Præſtantiam Chriſti in quo vno omnia nobis donantur, ſex teſtibus comprobat, tribus cœleſtibus, & totidem terrenis, penitus inter ſe conſentientibus. Cœleſtes ſunt, Pater, à quo miſſus eſt Filius, Sermo, ipſe caro factus & Spiritus ſanctus Terreni teſtes, aqua, (i. ſanctificatio noſtra) ſanguis (i. iuſtificatio noſtra) Spiritus, i. agnitio Dei Patris in Chriſto per fidem ex Spiritu ſancti teſtimonio: ſicut in annotationibus copioſius expoſuimus. 9 Monet ne aquam à ſanguine (i. ſanctificationem à iuſtificatione, ſiue iuſtitiam inchoatam à iuſtitia imputata) ſeparemus: quoniam illa non nitimur niſi quatenus eſt huius teſtimonium: hæc vero etſi ab illa nunquam ſeparetur, tamen ſola eſt noſtræ ſalutis materia.

a *Verum eſſe Meßiam.* b *Singulari numero vtens, omnes fideles intelligit.* c *Charitas ibi nulla eſt, vbi vera doctrina non extat.* d *Regenerati, qui Dei Spiritu aguntur, & qui liberati ſunt per gratiam à Legis maledictione.* e *Vtitur præterito tẽpore, vt indicetur etiamſi adhuc verſemur in hac lucta, certiſſimam tamen eſſe victoriam.* f *Quæ eſt inſtrumentalis cauſa, apprehendens eum qui illud reuera præſtat.*

per aquam ſolùm, ſed per aquam & ſanguinem:& [g] ſpiritus is eſt qui teſtificatur ſpiritum veritatem eſſe:

7 Nam tres ſunt qui teſtificantur in cœlo, Pater,[h] Sermo, & Spiritus ſanctus: & hi tres [i] vnum ſunt.

8 ‖Et tres ſunt qui teſtificantur in terra, Spiritus & aqua, & ſanguis : & hi tres in vnum conſentiunt.

9 [10] Si teſtimonium hominum accipimus,temſtimoniū Dei maius eſt:[k] nam hoc eſt teſtimonium Dei quod teſtificatus eſt de Filio ſuo.

10 [11] Qui credit in Filium Dei,habet teſtimonium in ſcipſo : qui non credit Deo,mendacē eum fecit,quia non credidit teſtimonio quod teſtificatus eſt Deus de Filio ſuo.

11 [12] Eſt autem hoc teſtimonium, *nempè* quòd vitam æternam dedit nobis Deus : & hæc vita in Filio eius eſt.

12 Qui habet filium, habet vitam:qui non habet Filium Dei, vitam non habet.

13 [13] Hæc ſcripſi vobis qui creditis in nomen Filij Dei: vt ſciatis vos vitam æternam habere, & vt credatis in nomen Filij Dei.

14 [14]Et hæc eſt fiducia quā apud Deū habemus, ‖ ipſum, ſiquid petierimus ſeſecundum voluntatem eius, nos audire.

15 Quòd ſi ſcimus eum audire nos, quicquid petierimus, ſcimus nos habere petitiones quas ab eo petijmus.

16 [15]Siquis viderit fratrem ſuum peccare peccato *quod* nō *eſt* ad morem,[l] petet & dabit ei vitam : peccantibus *dico* non ad mortem.Eſt peccatum ad mortē: non pro illo dico vt roget.

17 ‖[16]Omnis iniquitas peccatum eſt: ſed eſt peccatum *quod* nō *eſt* ad mortem.

18 [17] Scimus quod quiſquis natus eſt ex Deo,nō peccat:ſed qui genitus eſt ex Deo, cōſeruat ſeipſum, & Malus ille non tangit eum.

19 [18] Scimus nos ex Deo eſſe,& mūdum totum in malo iacere.

20 Sed ſcimus Filium Dei veniſſe,‖ & dediſſe nobis mentem vt cognoſcamus illum qui verax eſt: & ſumus in verace illo, in Filio eius Ieſu Chriſto. [m] hic eſt verus Deus,& vita æterna.

21 [19] Filioli, cauete vobis ab idolis. Amen.

Ioh.3.16.

10 Argumento à cōparatis, oſtendit quātum ſit pondus cœleſtis teſtimonij quod Pater edidit de Filio, cui conſentit & ipſe Filius, & Spiritus ſanctus.

11 Firmitatem etiam terreſtrium teſtium probat ex conſcientia vniuſcuiuſque, teſtimonium illud in ſeſe habentis, quam falli non dicit, vtpote quæ cœleſti Patris de Filio teſtimonio aſſentiatur: alioqui enim Patrem oporteret eſſe mendacem, ſi conſcientia Patri aſſentiens mentiretur.

12 Iam tandem quòd ſit hoc teſtimonium tot teſtibus confirmatum declarat : nempè vitam ſiue fœlicitatem æternam eſſe merum Dei donum, quæ in filio reſideat, & ab eo in nos, qui per fidem cum eò coniuncti ſumus, promanat, adeò vt extra eum nuſquam inueniatur vita.

13 Epilogus epiſtolæ (in quo primùm oſtendit hac doctrina etiam ipſos egere qui iam credunt, vt magis ac magis in fide creſcant: id eſt vt quotidie de ſua in Chriſto per fidem ſalute fiant certiores.

Suprà,1.11. Mat.12.31, mar.3.29.

14 Quoniā quod ſperamus nōdum reipſa obtinemus, inuocationem cum fide cōnectit Apoſtolus,quam vult ex fide proficiſci, deinde ita cōcipi,vt nihil diuinæ voluntati nō cōſentaneū petatur: cuiuſmodi preces vanæ eſſe non poſſunt.

15 Preces non tantùm pro nobis ipſis, ſed etiā pro fratribus peccantibus ſunt concipiendæ, ne ſint eis mortifera ipſorum peccata : additur tamen exceptio peccati illius quod nunquam remittitur,ſiue peccati in Spiritum ſanctum,i.vniuerſalis,& ex animo proficiſcentis apoſtaſiæ à cognita Euangelij veritate, ſicut in annotationibus pluribus expoſuimus.

16 Occupatio,Omnem quidem iniquitatem nomine peccati comprehendi, ſed non idcircò deſperandum, quoniam non omne peccatum eſt lethale, & extra ſpem remedij.

17 Ratio cur non omne, imò etiam cur nullum peccatum ſit quibuſdā lethale: quia nimirùm ex Deo ſunt nati,i.facti filij Dei in Chriſto: cuius Spiritu donati non ſeruiunt peccato, neque à Satana lethaliter vulnerantur.

18 Vnumquenq; oportet vniuerſales promiſſiones ſibi peculiariter applicare,vt certò nobis perſuadeamus,nos (quum totus mundus ſit natura perditus)gratis factos eſſe Dei filios, miſſo ad nos Filio ipſius Ieſu Chriſto, à quo illuſtrati ſumus veri Dei & vitæ æternæ notitia.

19 Diſertè exprimit præceptum de cauendis idolis:quæ vni verò Deo opponit,vt hoc veluti ſigillo totam ſuperiorem doctrinam obſignet.

---

g *Spiritus noſter tertius teſtis, teſtatur Spiritum ſanctum eſſe veritatem.i.eſſe verum quod nobis ille dictat, nempè nos eſſe Filios Dei.*

h *Vide Ioh. 8.13.*

i *In vnum conſentiunt.*

k *Meritò ita colligo : nam illud teſtimonium quod dixi in cœlo perhiberi, à Deo manat, Filium ſuum ornante.*

l *Perinde eſt acſi diceret, Petet à Domino vt illi condonet, qui rogatus illi dabit veniā.*

m *Apertiſſimè aſſeritur Chriſti diuinitas.*

EPISTOLA IOHANNIS SECVNDA.

1 Inſcribitur hæc Epiſtola eximiæ ac præſtanti dignitate fœminæ, 4 quæ filios in Dei timore rectè educatos habebat. 6 Hanc orat vt in charitate Chriſtiana perſeueret, 7 ne in Antichriſtos incidat: 18 quin potius eos omninò vitet.

1 PRESbyter [a] electæ [b] dominæ, & liberis eius [1] quos ego verè diligo, nec ego ſolus, ſed & omnes qui norunt veritatem.

1 Chriſtianæ coniunctionis vinculum eſt vera & conſtans veritatis profeſſio *Ioh.15.11.*

2 Vera hęc profeſſio poſita eſt, tum in mutua charitate quam mandauit Dominus: tum verò maximè in ſana doctrina, quæ & ipſa nobis tradita eſt. Eſt enim mandatum Dei, ſolidum & regulæ morum & dogmatum fundamentum, & iſta ſunt inter ſe inſeparabilia.

2 Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiſcum erit in æternum.

3 Sit vobiſcum gratia, miſericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Ieſu Christo Filio Patris [c] cũ veritate & charitate.

4 [2] Gauiſus ſum valdè quòd inuenerim ex filijs tuis [d] qui integrè incedát, ſicut mandatum accepimus a Patre.

5 Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum ſcribés tibi, ſed quod habuimus à principio, || vt diligamus alij alios.

6 Hæc autem eſt charitas, vt incedamus ſecundum doctrinam eius. Hæc eſt doctrina, vt ſicut audiſtis à principio, *ita* in eo ambuletis.

7 [3] Nam multi impoſtores ingreſſi ſunt in mundum qui non confitentur Ieſum Chriſtum veniſſe in carne. Qui eſt eiuſmodi, impoſtor eſt & antichriſtus.

3 Antichriſti perſonã & officium Chriſti oppugnantes, iã in Eccleſiam temporibus Apoſtolorum irrepſerant.

8 [4] [e] Attendite vobiſipſis, ne perdamus quæ operati ſumus, ſed vt mercedem plenam recipiamus.

4 Omnia amittit qui facit doctrinæ iacturam *Rom.16.17.*

9 Quiſquis tranſgreditur, nec manet in doctrina Chriſti, Deum non habet: Qui manet in doctrina Chriſti, hic & Patrem & Filium habet.

10 [5] Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, || ne recipite eum domum, nec aue ei dicite:

5 Cum peruerſæ doctrinæ defenſoribus commercium nobis eſſe non debet.

11 Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

12 Quum multa haberem vobis ſcribenda, nolui charta & atramento: ſed ſpero *me* venturum ad vos, & [f] præſentem præſentibus loquuturum, vt gaudium noſtrum ſit completum.

13 Salutant te filij ſororis tuæ electæ. Amen.

---

[a] Electa appellatiuum eſt nomen, non proprium. [b] Eximia atque præſtanti dignitate fœmina. [c] Cum vera cognitione, quam charitas comitetur. [d] Prout veritas præſcribit.

[e] Circunſpicite, & diligenter conſiderate.

[f] Ad verbu os ad os.

EPISTOLA IOHANNIS TERTIA.

1 Hoſpitalitatem Gai laudat. 9 & Diotrephis petulantiam accuſans: 10 Gaium monet vt benefaciendo perſeueret, 12 Poſtremò Demetrium commendat.

1 Exemplũ Christianæ gratulationis.

1 [1] SENIOR Gaio dilecto,
quem ego verè diligo.
2 Dilecte, in primis opto
vt proſperè agas & valeas, ſicut proſperè agit animа tua.

3 Gauiſus ſum enim valdè quum veniſſent fratres, & teſtimonio ſuo commendaſſent integritatem tuam, prout tu integrè incedis.

4 Maius [a] iſtis gaudium non habeo, quum *videlicet* audio filios meos integrè incedere.

---

[a] Sub gaudijs.

2 Ambitio & auaritia duæ peſſimæ peſtes (præſertim in ijs qui Eccleſiaſticum aliquod munus ſuſtinent) in Diotrephis perſona damnantur.

b *Agis vt fidelem decet.*

c *Commendat Gaio vel eos ipſos quos iam antea exceperat, ad eum redeuntes ad procuranda Eccleſiæ negotia, vel alios quorum eadem erat conditio.*

d *Vt & ipſi aliquid conferamus ad veritatis prædicationem.*

5 Dilecte, [b] fideliter agis quicquid facis erga fratres & erga peregrinos,

6 Qui teſtimonio ſuo commendarunt charitatem tuam in conſpectu Eccleſiæ: quos rectè facies [c] ſi proſequutus fueris vt Deo dignum eſt.

7 Nam pro nomine eius profecti ſunt, nihil accipientes à Gentibus.

8 Nos ergo debemus recipere huiuſmodi, [d] vt adminiſtri ſimus veritati.

9 [2] Scripſi Eccleſiæ: ſed qui primatum inter eos ambit Diotrephes non recipit nos.

10 Propterea, ſi venero, ſuggeram ipſius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos: quique etiam his non contentus, neque ipſe recipit fratres, & qui volunt *recipere* prohibet, & ex Eccleſia eijcit.

11 Dilecte, ne imitare quod malum eſt, ſed quod bonum eſt, qui bene facit, ex Deo eſt, qui autem malè facit, non [e] vidit Deum.

e *Non nouit.*

12 Demetrio teſtimonium redditum eſt ab omnibus: & ab ipſa veritate: ſed & nos teſtimonium perhibemus, & noſtis teſtimonium noſtrum verum eſſe.

13 Multa poſſem ſcribere, ſed nolo atramento & calamo tibi ſcribere:

14 Spero autem fore vt ſtatim te videam, & vt coram loquamur.

15 Pax tibi. Salutant te amici: Saluta amicos nominatim.

◆

EPISTOLA CATHOLICA IVDAE APOSTOLI.

1 Admonet pios vt ſibi caueant ab eo hominum genere, 4 qui ex Chriſti gratia laſciuiendi prætextum captant. 5 quos non impunè laturos eius gratiæ contemptum, 6 7 tribus exemplis demonſtrat: 14 & vaticinium Enoch profert. 20 Modum denique pijs oſtendit, quo omnes eorum machinas diſicere queant.

1 Scopus huius epiſtolæ, in qua pios aduerſus profanos quoſdam, & in ſana doctrina, & in rectis moribus confirmat.

2 Non temerè ſed ex Dei prouidentia fit vt nonnulli perditi in Eccleſiam irrepant.

1 IVDAS Ieſu Chriſti ſeruus, [a] frater autē Iacobi, vocatis [b] à Deo Patre ſanctificatis, & Ieſu Chriſto [c] ſeruatis.

2 Miſericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

3 [1] Dilecti, quum omne ſtudium adhibeam vt ſcribam ad vos [d] de communi ſalute, neceſſe habui vobis ſcribere, ad vos hortandos vt [e] decertetis pro fide quæ [f] ſemel tradita eſt ſanctis.

4 [2] Nam ſubrepſerunt quidam homines, prius iam olim deſcripti ad hanc damnationem, [3] impij, qui Dei noſtri gratiam transferunt ad laſciuiam, & ſolum illum herum Deum ac Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negant.

5 [4] Volo autem vos *iſtorum* commonefacere, vt qui ſemel hoc ſciatis Dominum, quum populum ex Ægypto liberaſſet, rurſus || eos qui non credebant perdidiſſe.

6 || [5] Et Angelos qui non ſeruata ſua origine reliquerunt ſuum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis ſub caligine reſeruaſſe.

7 || Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates ſimili modo atque [g] illæ ſcortatæ, & [h] carnem alienam ſectatæ, propoſitæ ſunt exemplo ignis æterni pœnam ſuſtinentes.

8 Similiter tamen & iſti [i] ſopiti, car-

Num.14.37.
2.Pet.2.4.
Gen.19.24.

3 Hoc primum in iſtis dānat quòd ex Dei gratia captarēt laſciuiendi prætextum: quod fieri non poteſt quin Chriſto ſummum imperium abrogetur, quum eiuſmodi homines Satanæ ſe addicant, vt hodie facit Anabaptiſtarum ſecta, quos Libertinos vocant.

4 Proponit horrenda ſupplicia eorum qui gratia Dei ſunt abuſi, vt ſuis cupiditatibus obſequerentur.

5 Angelorum lapſus ſeueriſſimè punitus, quanto magis homines perfidos vlciſcetur Dominus?

---

a *Vt diſtinguatur ab Iſcariote.*
b *Per Deum Patrem.*
c *Sepoſitis æterno Dei conſilio, qui Chriſto traderentur cuſtodiendi.*
d *De ijs quæ ad noſtram omnium ſalutem ſpectant.*
e *Pro viribus tueamini fidem, ſana ſcil. doctrina & vitæ exemplis.*
f *Quæ ita ſemel tradita eſt, vt poſtea nunquam ſit immutanda.*
g *Sodomæ & Gomorrhæ veſtigia ſecutæ.*
h *Sic adumbrat prodigioſas libidines.*
i *Perinde ſtolidi & rationis expertes ac ſi altiſſimo veterno ſenſus omnes haberent ſopitos.*

nem quidem polluūt, [6][k] dominatum verò reijciunt, & dignitates conuitijs inceſſunt.

9 [7] At Michael archangelus, quum aduerſus diabolum certans diſceptaret de corpore Moſis, non auſus eſt illi impingere notam maledicti, ſed dixit, Increpet te Dominus.

10 [8] At iſti, quæ non nouerunt, ea cōuitijs inceſſunt: quæ verò naturaliter, vt animantia rationis expertia, ſciunt, in ijs corrumpuntur.

11 [9] Væ ipſis: nam viam ‖ Cain ingreſſi ſunt, & deceptione mercedis, qua deceptus fuit ‖ Balaam, effuſi ſunt, & ‖ contradictione Core perierunt.

12 [10] Hi ſunt macularum inſtar in [l] agapis veſtris, dum vobiſcum conuiuātur, [m] abſque vllius metu ſeipſos paſcentes: ‖ nubes aqua carentes, ventis circumactæ: arbores emarcidæ, infrugiferæ, bis emortuæ, eradicatæ:

13 Vndę maris efferatæ, deſpumantes ſua ipſorum dedecora: ſtellæ erraticæ, quibus [n] calligo tenebrarum in æternum ſeruata eſt.

14 Prophetauit autem etiam de iſtis ſeptimus ab Adam Enoch, dicens, Ecce, [o] Venit Dominus cum ſanctis millibus ſuis.

15 Vt ferat iudicium aduerſus omnes, & redarguat quicunque ex ipſis ſunt impij, de factis omnibus quæ impiè patrarint, deque omnibus duris quæ loquuti fuerint aduerſus ipſum peccatores impij.

16 Hi ſunt murmuratores quærruli, in cupiditatibus ſuis incedentes: & ‖ quorum os loquitur prætumida, admirantes perſonas vtilitatis gratia.

17 [11] Vos autem dilecti, memores eſtote verborum quæ prædicta fuerunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti:

18 Quòd *videlicet* dixerunt vobis, ‖ in extremo tempore futuros irriſores qui in impijs ſuis cupiditatibus incedant.

19 [12] Hi ſunt qui ſeipſos ſegregant, animales, Spiritum non habentes.

20 Vos autem dilecti, ſanctiſſimæ veſtræ fidei ſuperſtruentes voſipſos, per Spiritum ſanctum orantes,

21 Alij alios in charitate Dei conſeruate, expectantes miſericordiam Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam.

22 [13] Et alios quidem habito delectu commiſeramini:

23 Alios verò [p] terrore ſeruate, ex flamma rapientes, odio habentes [q] vel eam tunicam quæ à carnis contactu ſit maculata.

24 [14] Cæterùm, ei qui poteſt vos ſeruare à peccato immunes, & ſtatuere in conſpectu gloriæ ſuæ inculpatos cum exultatione:

25 *Id eſt* ſoli ſapienti Deo ſeruatori noſtro, gloria & magnificentia, & robur & poteſtas, & nunc & in omnia ſecula. Amen.

6 Alterum iſtorū dogma pernicioſiſſimum, quòd magiſtratuum autoritatem etiam cum conuitijs tollebant, vt hodie Anabaptiſtæ.

7 Argumētum à comparatis, Michael ex præcipuis Angelis vnus Satanam, quāuis execrabilem contentus fuit iudicio Dei coercēdum tradere: & iſtos homūculos peruerſos non pudet poteſtates à Deo ordinatas conuitijs inceſſere.

Gen.4.8.
Num.22.21,
1.pet.2.15.
Num.16.1.
1.Pet.2.17.

8 Concluſio, Iſtos duplici ſcelere teneri, nempe audaciſſimæ inſcitiæ in quibuſdam damnandis, & impudentis contemptus eius cognitionis, quam quum eſſent adepti non aliter tamē quàm bruta rationis expertia viuebant, ventri nimirùm ſeruientes. 9 Prædicit eorum exitium, quoniam Cainum impudenti malitia, Balaamum turpi auaritia, Core denique factioſo & ambitioſo ingenio referant. 10 Alijs multis epithetis tum ſordes & petulantiam eorundem, tum verò maximè inanem eorum grandiloquentiam & vaniſſimum faſtum grauiſſimè inſectatur, grauiſſima comminatione adiuncta, ex Enochi antiquiſſima prophetia de futuro iudicio.

11 Prædictus eſt iſtiuſmodi mōſtrorum exortus, ne rei nouitate percellamur.

Pſal.17.10.
1.Tim.4.1,
2.tim.3.1,
2.pet.3.3.

12 Antichriſtorum eſt ſeſe à pijs ſegregare, vt qui Spiritu Dei non regantur: contrà verò Chriſtianorum eſt mutuò tum in fide tum in charitate ſeſe ſanctis precibus ædificare, tantiſper dum Chriſti miſericordia appareat ad plenam ſuorum ſalutē.

13 Inter eos qui aberrant, hic delectus pijs ſeruandus eſt, vt alios leuius tractent, alios iam in ipſa flamma verſantes, ſeuera præſentis periculi denuntiatione ſeruare ſtudeant: ita tamen vt ſic abhorreant à malis & turpibus, vt vel leuiſſimam eorum contagionem fugiant. 14 Commendat eos Dei gratiæ, ſatis declarans Dei ſolius eſſe eam ipſam quam á nobis requirit conſtantiam nobis præſtare.

k *Magis eſt dominatum aſpernari, quàm Dominos. i. rem ipſam quàm perſonas.* l *Agapæ erant fraterna Eccleſiaſtici cœtus cōuiuia, quæ deſcribuntur a Tertulliano in Apologet. cap. 39.*
m *Impudenter & abſq; vlla vel Dei vel Eccleſiæ reuerentia.*
n *Denſiſſimæ tenebræ.* o *Præteritum futuri loco Hebr. more*

p *Abſterrentes illos, & ſancta ſeueritate reuocantes.* q *Hyperbola ab interdictu pollutionum Legalium ſumpta.*

IN APOCALYPSIN NIHILDVM TALE VISVM EST EDERE QVALE IN SVPERIORES LIBROS: INTEREA TAMEN VISVM EST SVBIICERE QVÆ ANTE ALIQVOT ANnos de huius libri authoritate ſcripſimus. Sunt autem eiuſmodi.

QVIA de huius libri authoritate iam pridem nonnulli dubitarunt: paucis diluam argumenta quæ in hanc partem adferri ſolent: deinde quid mihi videatur exponā. Argumenta verò citabo vti ſunt ab Eraſmo ſtudioſè ac diligenter collecta: cuius quidem adeò varium mihi videtur in hoc argumento (vt in multis alijs) iudiciū fuiſſe, vt quid ſtatuerit, non facilè iudicare poſſis niſi quòd eò tādem videtur inclinare, vt exiſtimet aliquam eſſe quidem huius libri authoritatem, ſed non eam tamen quæ ſit reliquorum qui ſine controuerſia ſunt recepti. Audiamus ergo quid dicat. Teſtatur inquit, diuus Hieronymus, Apocalypſin ætate ſua non fuiſſe receptam à Græcis. Dorotheus Tyri epiſcopus ac martyr, in compendio vitarum tradit Iohannem in Patmo inſula Euangelium ſuum ſcripſiſſe: huius autem libri nō meminit. Athanaſius Græcus in ſuo catalogo non affirmat hoc opus eſſe Iohannis. Dionyſius Alexandrinus, cuius verba citat Euſebius libro. 7. Eccleſiaſticæ hiſtoriæ, librum exiſtimat ab alio quopiam Iohāne viro ſancto ſcriptum. Euſebius ipſe ita citat hunc librum aliquot locis, vt Iohanni nō ſine exceptione tribuat. Idem Caium quendam orthodoxum citat lib. 4. qui à Cerintho hæretico ſcriptum dicat. Hoc ſit primum argumentum: ad quod ita reſpondeo. Si ſpectetur quibus rationibus permoti ſunt nonnulli ad hunc librum repudiandum, tum demum facilè apparitaturum quàm inmerito hoc fecerint. Deinde ſicut à quibuſdam fuit repudiatus, ita fuiſſe à pleriſque receptum, adeò quidem vt Epiphanius illos à quibus reijciebatur, apertè inter hæreticos recenſuerit: vt interim omittam antiquiſſimos ſcriptores, Iuſtinum philoſophum, & Irenæum Lugdunenſem epiſcopū, martyrem vtrunque, non modò illum comprobaſſe, ſed etiam commentarijs illuſtraſſe. De Dorotheo quod affertur nihil habat momenti, qui ſuo tantum ſilentio videatur librum hunc reieciſſe. De Athanaſio, ſuſpectum eſſe titulum Eraſmus ipſe annotauit. De Dionyſio mox viderimus, quum ipſius rationem expendemus, Caium (quicunque tandem is fuerit) vel ipſius Dionyſij verbis refuto quæ ſcripta ſunt libro Eccleſiaſticæ hiſtoriæ tertio. Euſebium autem ſanè nihil moror, in quo docti omnes iudiciū requirunt. Nunc ad alterum argumentum veniamus, Scribit, inquit, Hieronymus quoſdam eruditiſſimos viros totum hoc argumentum multis cōuitijs fuiſſe inſectatos, quaſi nihil haberet Apoſtolicæ grauitatis, ſed vulgatam tantùm rerum hiſtoriam, figurarum inuolucris adumbratam. Deinde nec in ſententijs eſſe quicquam Apoſtolica grauitate dignum. Ad hoc ita reſpondeo, Quicunque tādem iſti eruditiſſimi viri fuerint, magnam eos reprehenſionem mereri in eo quod conuitijs auſi ſint eum librum exagitare, qui ſanè ſit breuiſſimus ſi ea demas quæ ad verbum ex Prophetis exſcripſit. Longè aliter Baſilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, Irenæus, Hipolytus (vt Arethas teſtatur) qui hunc librum non modò (vt Dionyſius Alexandrinus) putarunt à ſancto viro ſcriptum eſſe, ſed apertè etiam Iohanni Apoſtolo vendicarunt: nunquam id certè facturi ſi Apoſtolicæ grauitatis nulla in eo veſtigia animaduertiſſent. Vtros verò pro eruditioribus habebimus? an iſtos quorum & ſingularis pietas & ſumma eruditio teſtata eſt plurimis ipſorum monimentis, an illos potius quorum ne nomina quidem apparent: argumenta verò ſatis indicant quam meritò eruditiſſimi appellentur? Negant in hoc ſcriptore vllam apparere grauitatem, quum tamen penè omnia ex Prophetis ad verbum deſcripſerit, Dicunt cū complecti vulgatam rerum hiſtoriam. Id verò qui poteſt in eo verum eſſe qui (ſi admodum pauca excipias) res præteritas non narret, ſed futuras prænuntiet? Iſta igitur non modò vera non ſunt, ſed ne veriſimilia quidem. Ad tertium argumentum accedamus. Hic, inquit, ſolicitè ſuum nomen inculcat, perinde quaſi ſyngrapham ſcriberet, non librum. idque non ſolùm præter morem Apoſtolorum, verum multo magis præter ſuum morem, qui in Euangelio multo modeſtiora narrans, non exprimit tamen vſquam ſuum vocabulum, ſed notulis indicat, Diſcipulus ille quē diligebat Ieſus. Et Paulus coactus referre de viſionibus ſuis, rem exponit ſub alterius perſona. At hic tam arcana cum Angelis colloquia deſcribens, quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hæc eſt ratio quæ Dionyſium Alexandrinum impulit, vt ab alio aliquo Iohanne ſcriptum hunc librum arbitraretur. At, Deus bone, quàm hæc ſunt infirma & imbecilla! Non animaduerterunt boni viri aliud eſſe hiſtoriam, aliud Prophetiam ſcribere. Nam hiſtoriæ veritas aliunde potius quàm à ſcriptore pendet: in prophetia verò, quia res futuræ prædicuntur, nulla niſi reuelantis & annuntiantis authoritate innixæ, quis non videt hoc requiri inprimis vt vnde tandem illarum prædictio emanet, qui patefecerit, quis ſcripſerit intelligamus? Ideo videmus non modò in Prophetiarum initijs ſed etiam in ſingulis penè viſis, nihil æquè ſolicitè adſcribi atque Dei *dictantis & Prophetæ ſcribentis nomen, Exemplo ſit vel vnus Ieremias, qui minimum centies vicies nomen ſuum inculcat. Ita enim omninò faciendū erat, ne latebras quærere videretur, vt pſeudoprophetæ ſolebant. Quid verò*

Apud Danielem à capite ſeptimo non penè ſingulis verſiculis repetitur. Ego Daniel? Eſaias autem quoties Eſaiã filium Amos inculcat? Atqui Iohannes hoc non conſueuit in Euangelio. Fateor: nam hiſtoriam ſcribebat, in qua illi accidit quod nulli ex alijs diſcipulis, vt ipſe de ſe multa dicere cogeretur. At Paulus etiam ipſe hoc non fecit. Certè non fecit eo in loco in quo ſuas viſiones ex profeſſo non tractabat: ſed quoties ſui muneris præſtantiam aſſerit, quã altè, quàm magnificè ſeſe Paulum illum dicit non ab hominibus, neque per homines, ſed à Ieſu Chriſto deſignatum Apoſtolum? Quid? quum ſua illa certamina prædicat, an perſonam alienam aſſumit? Sed aliquid etiam amplius conſideremus. Iohannis nomen in toto hoc opere (niſi me calculus fefellit) quinquies tantùm repetitur: & illud ego Iohannes, tribus tantùm locis, nempè capite 1. verſ. 9. addita tamen explicatione, quæ vna ad omnem amoliendam arrogantiæ ſuſpicionem ſatis ſupérque ſufficit. Item cap. 21. verſ. 2, & cap. 22. verſ. 8. quibus locis ſimpliciter tantum commemorat quid viderit, vt de viſionis fide dubitari non poſſit. Ergo (vt paucis hoc argumentum abſoluam) ratio illa Dionyſij non modò futilis eſt, ſed etiam imperitiã arguit, atque adeò plena eſt calũniæ: imò verò (quod ingenuè & ſine vlla maleuolentia à me dici Deus teſtis eſt) nimium inconſiderata eſt vox iſta, hunc ſcriptorẽ perinde ſuum illud Ego Iohannes, inculcare ac ſi ſyngrapham non librum ſcriberet. Accedo ad quartũ argumentum. In Græcis, inquit, quos viderim exemplaribus, non erat titulus Iohannis Euangeliſtæ, ſed Iohannis Theologi. Atqui vel hic titulus eam Iohanni Euangeliſtæ vendicat, quum nemo ignorat cat'exochen fuiſſe Theologum à veteribus appellatum: quod de Chriſti diuinitate nemo vnquam hominum apertius aut diuinius ſcripſerit. Alter autem ille Ioannes, quem ego ſanè ſuppoſititium eſſe ſuſpicor, non Theologus (quo cognomento nihil dici poteſt auguſtius) ſed Presbyter dicebatur. Venio tandem ad ſtyli diſſimilitudinem, quam Dionyſius ille Alexandrinus tribus argumentis confirmat, vt refert Nicephorus Eccleſiaſt. hiſtoriæ lib. 6. cap. 23. Primum ex tota orationis indole ac ductu: deinde quòd quum Euangelio & epiſtolæ Iohannis catholicæ multa ſint communia, hic liber ne ſyllabã quidẽ vllã habeat cum eis cõmunem. Poſtremò quòd ſermonis etiã dono excelluerit Iohannes, alicubi hic noſter ruſticis barbariſmis ſolœciſmis vtatur. At ego primùm omnium reſpondeo, iſtam ſtyli diſſimilitudinem minimè eſſe admirandam in tam diſſimili argumento. Nam in Euangelij hiſtoria, & in epiſtolis quanuis impulſu Spiritus ſancti, tamen ex ſuo ſenſu loquitur: hic audita & dictata excipit. Illic partim narrat rem geſtam, partim docet: hic de rebus futuris agit, & quidem præſcriptis verbis, & miramur eum non ijſdem vti ſentẽtijs? imò quis vnquam hanc legem cuiquam ſcriptori præſcripſit? Quid quod pleraq; ipſis ſuperiorum Prophetarum (puta Ezechielis, Danielis, Zachariæ, Eſaiæ, & aliorũ) verbis illi dictantur ab eodem illo Spiritu, nimirum qui quondam per illos hæc eadem erat loquutus? Itaque mirũ nemini videri debet quòd non ita culto ſermone vtatur, vt qui à Prophetarum qui Hebraicè ſcripſerunt, ne verbis quidem, nedum charactere diſcedere voluerit: quo minus ſanè ſuſpicari par eſt quicquam hic commentitium Eccleſiæ obtrudi. Supereſt vltimum argumentum, quod videatur Chiliaſtarum hæreſi fauere: quo nomine nonnulli adducti ſunt vt hoc opus à Cerintho editum ſub Apoſtoli nomine putarint. Ego verò, vt concedam Chiliaſtas nonnullis ex hoc libro teſtimonijs eſſe abuſos, idcircò tamen hæretico tam impuro hunc librum eſſe tribuẽdum abſit vt cõcedam, niſi locos illos aliter accipi commodè non poſſe quiſpiam oſtenderit: alioquin quem tandem librum admittemus? Aliter autem accipiendos eſſe doctiſſimi viri iampridem indicarunt: vt huic libro idẽ planè acciderit atque epiſtolæ ad Hebræos, quã nonnulli pertinaciſſimè repudiarunt quòd facere pro Nouatianis videretur: quum ipſi potius ſuam ignorantiam debuerint accuſare. Deinde, obſecro, quum alia prætereà fuerint Cerinthi deliria, vt qui Deum eſſe mundi conditorem negarit, Chriſtum ex Maria ac Ioſepho cæterorum hominũ more genitum docuerit: Chriſtum & Ieſum vt diſtinctas perſonas ſepararit: cur non etiam hæc ſua dogmata huic libro aſpergeret? Atqui tantùm abeſt vt hoc faciat vt cõtrà aduerſus illos errores certa ex hoc libro teſtimonia peti poſſint: vt à Cerintho iſta proficiſci nõ potuiſſe, vel ex vna iſta ratione ſatis appareat. Quid verò quod vbi de mille annis loquitur, nihil eorum narrat de quibus Cerinthus tam impie garriebat? Vbi enim luxus ille? vbi cibus & potus? vbi nuptiæ & ioci? vbi ſacrificia & dies feſti Hieroſolymis celebrandi? Ergo vanum etiam ac futile eſt hoc argumentum. Quæ quum ita ſe habeant, quamuis non cenſuerim quidem ego pertinaciùs de ſcriptoris nomine litigandum, tamen Iohanni Apoſtolo potius quam cuiquam alij hunc librum tribuerim. Nam præterquam quod vetuſtiſſimum eſſe conſtat, & ex veteribus doctiſſimi & religioſiſsimi quique, Iohannis Apoſtoli eßе non dubitarunt, his etiam coniecturis ducor, quòd illis temporibus non videam cui tandem alij tantæ maieſtatis plenæ prophetiæ, tamq; auguſtum Theologi nomen, tribui potuerint: deinde quod planè Apoſtolicæ ſit dignitatis non vni alicui Eccleſiæ, ſed Aſiaticis Eccleſiis, ſcribere: poſtremo, quod quæ de inſula Patmo commemorat, cum ijs prorſus cõueniant quæ de Iohannis exilio veteres ſummo cõſenſu tradunt. Quod ſi tamen liceret ex ſtylo coniecturam facere, nemini certè potius quàm Marco tribuerim, qui & ipſe Iohannes dictus eſt: adeò non in verbis tantùm, ſed etiam in formulis dicendi pleriſq; ſimilis, ac penè idem eſt Euangelij Marci & huius libri character. Ad ipſum autem librum quod attinet, quanuis eum eſſe me agnoſcã cui hæc myſteria valdè adhuc obſcura videantur, tamen quum vbique videã Spiritus prophetici numen eminere, & veterum Prophetarum non tantùm veſtigia, ſed ſententias, ipſaq; adeò verba in hoc libro agnoſcam: quum manifeſta & magnificentiſſima vbiq; tum diuinitatis Chriſti, tum noſtræ redemptionis teſtimonia in eo extare videã: quum denique *ex ijs quæ prædicta ſunt nonnulla manifeſtè iam apparuerint, veluti quæ de Aſiaticarum Eccleſiarum excidijs, & ſcorti illius ſeptem montibus inſidentis regno prædixit: venio in eam ſententiam vt exiſtimem Spiritum ſanctum in hunc pretioſiſſimum librum congerere voluiſſe quæ ex ſuperiorum Prophetarum prædictionibus implenda poſt Chriſti aduentum ſupererant: ac nonnulla etiam addidiſſe, quatenus noſtra intereſſe cognouit. Obſcuritas in his (fateor) magna eſt: ſed ea minimè noua in Prophetarum (ac præſertim Ezechielis) ſcriptis. Deinde noſtrum hoc vitium eſt, qui ſingula diligentius non annotamus, & quotidiana illa Dei prouidentiæ iudicia in Eccleſiæ ſuæ adminiſtratione, rebus noſtris priuatis intenti, non conſideramus. Poſtremò, nouit Dominus quid quatenus noſſe expediat ideóque prophetiarũ lucem pro ſua infinita ſapiẽtia non aliter iam olim temperauit quàm Eccleſiæ vtile fore præſciuit. Supereſt igitur vt hæc myſteria ſancti Dei homines cum timore ac religione, quatenus fas & vtile eſt, ſcrutentur: omnes verò, ſiue quæ nouerint, ſiue quæ non nouerint, in hoc libro comprehenſa Dei myſteria venerentur, potius quàm nonnullorum more vel derideant, vel fanaticis ſuis commentis polluant.*

IN

T. V.

CAP. I.
a Rerum occultarum patefactio.

[a]APOCALYPSIS IOHANNIS THEOLOGI.

CAP. I.

1 Indicat doctrina genus quod hic tractatur: 8 nẽpè illius qui eſt principium & finis: 12 Deinde ſeptem candelabrorum & ſtellarum 20 myſterium explicat.

1 APOCALYPSIS [b]Ieſu Chriſti, quam dedit ipſi Deus, vt indicaret ſeruis ſuis quæ oporteat fieri citò: *is* verò miſſam per Angelum ſuum, ſeruo ſuo Iohanni ſignificauit:

2 Qui teſtificatus eſt ſermonẽ Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti, & quæcunque vidit.

3 Beatus qui legit, & *beati* qui audiunt verba prophetiæ huius: & ſeruant ea quæ in ea ſcripta ſunt, tempus enim propè eſt.

4 Iohannes ſeptem Eccleſijs quæ ſunt in Aſia: Gratia *ſit* vobis & pax ‖ à [c]Qui eſt, & Qui erat, & Qui véturus eſt: & à [d]ſeptem Spiritibus qui in conſpectu throni eius ſunt:

5 Et à Ieſu Chriſto, ‖ *qui eſt* fidus ille teſtis, ‖ primogenitus ille ex mortuis, ac princeps regum terrę: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris ‖ per ſanguinem ſuum:

6 Et fecit nos ‖ reges & ſacerdotes Deo & Patri ſuo: ei, *inquam*, gloria & robur in ſecula ſeculorum. Amen.

7 ‖ Ecce, venit cum nubibus, & videbit eum [e]omnis oculus, etiam qui eum transfixerũt: & plangent coram eo omnes tribus terræ, etiam, Amen.

8 ‖ Ego ſum [f]A & Ω, *id eſt*, principium & finis: dicit Dominus, Qui eſt, & Qui erat, & Qui véturus eſt, ille, *inquam*, omnipotens.

9 Ego Iohannes, *qui* & frater veſter *ſum*, & ſocius in afflictone & regno & tolerantia Chriſti Ieſu, eram in inſula quæ vocatur [g]Patmos, propter ſermonem Dei & teſtimonium Ieſu Chriſti.

b Quã Filius è ſinu Patris nobis per Angelos reuelauit.

c Iehoua nomẽ quod Deo proprium eſt prateriti, praſentis & futuri temporis notatione, ſignificatur.
Exod.3.14.

d Hi ſunt Spiritus, quos infr.5.6. Agni cornua & oculi dicũtur: eos autem adiungit Deo tãquam ſtipatores.

Pſal.89.38.
1.Cor.15.21, coloſſ.1.18.
Heb.9.14,
2.pet.1.19,
1.ioh.1.9.
1.Pet.2.5.
Eſa.3.14.
Matth.24.10
iud.1.4.
Infra.21.9, & 13.

e Omnes homines.

f Ego is ſum, ante quẽ nihil eſt imo per quẽ factũ eſt quicquid factũ eſt, quique vt omnia intereant, ſuperſtes illis omnibus maneam.

g Patmos vna eſt Sporadum in qua exulaſſe Iohannes perhibetur.

10 Fui *autem* [h]Spiritu correptus die [i]Dominico, & audiui á tergo vocẽ magnam tanquam tubæ,

11 Dicentis, Ego ſum A & Ω, primus ille & vltimus: &, Quod vides ſcribe in libro, & mitte ſeptem Eccleſijs quę ſunt in Aſia, Epheſi & Smyrnæ, & Pergami, & Thyatiræ, & Sardibus, & Philadelphiæ, & Laodiceæ.

12 Conuerſus ſum igitur vt [k]viderem vocem quæ loquuta erat mecum. Conuerſus autem vidi ſeptem candelabra aurea.

13 Et in media ſeptem candelabrorum *quendam* ſimilem Filio hominis, indutum talari *veſte*, & præcinctum ad mamillas zona aurea.

14 Caput autem eius & capilli *erant* candidi vt lana alba, tanquã nix: & oculi eius vt flamma ignis.

15 Pedes autem eius ſimiles calcolibano, veluti in fornace ardentes: & vox illius tanquam vox aquarum multarum.

16 Habebat autem in dextra ſua ſtellas ſeptem: & ex ore eius anceps gladius prodibat, & facies eius qualis ſol in ſuo vigore lucet.

17 Quum autem vidiſſem eum, cecidi ad pedes eius veluti mortuus: tum impoſuit mihi dextrã ſuam, dicens mihi, Ne metue: ‖ ego ſum primus & vltimus.

18 Et qui viuo, ſed fui mortuus, & ecce viuo in ſecula ſeculorum, Amen. & habeo claues inferorum & mortis.

19 Sribe quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ poſthac ſunt futura,

20 Myſterium ſeptem ſtellarum quas vidiſti in dextera mea, & ſeptem candelabra aurea. Septem ſtellæ, [l]Angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum: & candelabra ſeptem quæ vidiſti, ſeptem Eccleſiæ ſunt.

h Sic explicatur ſanctus ille enthouſiaſmos, *quo Propheta correpti extra mundum peregrinabantur cum Domino: ſic Ezechiel ſape dicit ſe tranſlatum fuiſſe à Domini Spiritu, & Spiritum Domini in ſe incidiſſe.*

i Dominicũ vocat diem quem Paulus primùm hebdomados vocat, 1.Cor.16.2.

k Vt eum viderem cuius vocem audieram.
Eſa.41.4. & 44.6.

l Angelorum nomen Eccleſiarum miniſtros intelligit.

CAP. II.

Iubetur Iohannes ſcribere qua Dominus neceſſaria nouerat Eccleſijs 1 Epheſiorum, 8 Smyrnenſium, 12 Pergamenorum, 18 Thyatirenſium: 25 vt qua ab Apoſtolis acceperunt, teneant.

1 ANgelo Epheſinæ Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit qui tenet ſeptem ſtellas in dextra ſua, qui ambulat inter ſeptē candelabra aurea:

2 Noui opera tua, & laborem & tolerantiam tuam, & quòd non poſſis ferre malos: & exploraris eos qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt: & comperiſti eos *eſſe* mendaces.

3 Et onere preſſus fuiſti, & ſuſtines: & propter nomen meū laboraſti, & non es defatigatus.

4 Sed habeo *aliquid* [a] aduerſum te, quòd charitatem tuam primam omiſeris.

a Quod tecū expoſtulem.

5 Memor eſto itaque vnde excideris, & reſipiſce, & priora opera facito: ſin minus, veniam aduerſum te citò, & mouebo candelabrum tuum è loco ſuo, niſi reſipueris.

6 Sed hoc habes, quòd odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

7 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſijs, victori dabo edere ex arbore vitæ quæ eſt in medio [b] paradiſi Dei.

b Sic Chriſtus loquitur, nempè vt mediator.

8 Angelo verò [c] Smyrnæorum Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus & viuit:

c Smyrna vna fuit Ionicarum ciuitatum in Aſia.

9 Noui opera tua & afflictionem & paupertatem, (ſed diues es) & blaſphemiam eorum qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſynagoga Satanæ.

10 Nil metue eorum quæ paſſurus es. ecce futurum eſt vt mittat diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt exploremini: & habebitis afflictionem dierum decem. eſto fidelis vſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

11 Qui habet aurē, audiat, quid Spiritus dicat Eccleſijs, Victor non lædetur à morte ſecunda.

12 Angelo verò [d] Pergamenſis Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit qui habet romphæā illam vtrinque acutam,

d Pergamū celeberrima olim vrbis in Aſia nomen, Attalicorum regum ſedes.

13 Noui opera tua, & vbi habites, *nēpè* vbi thronus eſt Satanæ: & *quòd* teneas nomen meum, neq; negaſti fidē meam, [e] etiam ijs diebus quibus Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus eſt apud vos, vbi Satanas habitat.

e Amplificatur Pergamenſium fides, quod in ipſo perſecutionis æſtu conſtātes fuerint.

14 Sed habeo aduerſum te pauca, quòd habeas iſtîc qui teneant doctrinam ‖ Balaam, qui docuit Balac obijcere offendiculum coràm filijs Iſrael, vt [f]ederent ex ijs quæ ſimulacris immolantur, & ſcortarentur.

Num.24.14, & 25.1.

f Quod hic de idolothytis agit, refertur ad eam ſpeciem de qua agit Paulus, 1.Cor.10.14.

15 Ita habes etiam qui teneāt doctrinam Nicolaitarum: quod odi.

16 Reſipiſce: ſin minus, veniam aduerſum te citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

17 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſijs, Victori dabo edere ex [g] Manna illo abſcondito: & dabo illi [h] calculum album, & in calculo nomen nouum ſcriptum, quod nemo nouit niſi qui accipit.

g Alludit ad concionem illam quæ habetur, 6. Ioh. & ad locum Pſal.105.40.

h Eiuſmodi calculū refert arethas ſolitū dari Athletis in certaminibus, vel quod calculi olim eſſent albi indicantes abſolutionem.

18 Angelo verò Thyatirēſis Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit Filius Dei qui habet oculos tanquam flammam ignis, & cuius pedes *ſunt* ſimiles chalcolibano:

19 Noui operam tuam & charitatem, & [i] ſubminiſtrationem, & fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua, & vltima plura prioribus.

i. Sic vocat officia ſanctis præſtita.

20 Sed habeo aduerſus te pauca, quòd permittis mulierem Iezabel, quæ ſe dicit prophetiſſam, docere & ſeducere ſeruos meos, vt [k] ſcortentur, & edant ex ijs quæ ſimulachris immolantur.

k Paſſim in Scriptura nomine ſcortationis intelligitur idololatria.

21 Et dedi illi tempus vt reſipiſceret à ſcortatione ſua: & non reſipuit.

22 Ecce, ego abijciam eam in lectum: & eos qui adulterium committunt cum ea, in afflictionem maximā, niſi reſipuerint ab operibus ſuis.

23 Et filios eius [l] interficiam morte: ſcientque omnes Eccleſiæ me eſſe ‖ ſcrutatorem renum & cordium: & dabo vnicuique veſtrûm ſecundum opera ſua.

l Pleonaſmus Hebraicus, cuius tamen maxima eſt emphaſis, vt Latinè dicimus internecione delere.

24 Vobis autem dico reliquis Thyatirenſibus, Quicunque non habent doctrinam hanc, neque cognouerunt [m] profunditates Satanæ, vt aiunt: [n] non imponam vobis aliud onus.

m Notat oſtentationem aliquorū qui iactarent profundā, id eſt, copioſam atq; vulgarem ſcientiam ſuam, quæ tamen eſſet Satanica.

1.Sam.16.7, pſal.7.10, iere.11.20, & 17.10.

n Aduerſum vos nihil grauius denūtiabo, contentus vobis ſignificare quid in vobis requiram.

25 Tamen id quod habetis, tenete quouſque veniam.

26 Nam ſiquis vicerit, & cuſtodierit ad finem vſque opera mea, dabo ei poteſtatem in Gentes.

27 ‖ Et reget eas virga ferrea: & tanquam vaſa fictilia conterentur, ſicut & ego accepi à Patre meo:

Pſal.2.9.

28 Et dabo ei ſtellam matutinam.

29 Qui habet aurē, audiat quid Spiritus dicat Eccleſijs.

CAP. III.

1 Sequitur Epiſtola quinta ad paſtores Eccleſ. Sardinenſium, 7 Philadelphenſium, 14 & Laodicenſium,

Laodicenſium, 16 ne tepidi ſint, 20 ſed gloria Dei promouenda operam dent.

1 ANgelo autem Eccleſiæ quæ eſt [a] Sardibus ſcribe, Hæc dicit qui habet ſeptem Spiritus Dei & ſepté ſtellas, Noui opera tua, *nempè* [b] quòd dicaris viuere, ſed mortuus ſis.

2 Eſto vigilans, & confirma [c] reliqua moribunda: non enim inueni opera tua plena coram Deo.

3 Memento igitur quæ acceperis & audieris: ſerua igitur & reſipiſce. Quòd ſi non vigilaueris, veniam ad te || tanquam fur, neque intelliges qua hora veniam ad te.

4 Habes *tamen* aliquot capita etiam Sardibus quæ non inquinarunt veſtimenta ſua, ideoque incedent mecum albati: [d] digni enim ſunt.

5 Qui vicerit, amicietur veſtimentis albis: neque delebo nomen eius ex || libro vitæ, ſed profitebor nomen eius coram Patre meo, & coram Angelis eius.

6 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſijs.

7 Angelo verò Philadelphienſis Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit Sanctus & verax ille, qui habet [e] clauem Dauidis: qui aperit, & nemo claudit: & claudit, & nemo aperit:

8 Noui opera tua: ecce, propoſui tibi oſtium apertum, nec quiſquam poteſt claudere illud: quia nonnullam habes virtutem, & ſeruaſti ſermonem meum, neque abnegaſti nomen meum:

9 Ecce, [f] præbebo eos qui ſunt ex ſynagoga Satanę, *id eſt* eorum qui dicunt ſe Iudæos eſſe, nec ſunt, ſed mentiuntur: ecce, *inquam,* faciam, vt veniant & adorent ante pedes tuos, & ſciant quòd ego dilexi te.

10 Quoniam [g] ſeruaſti ſermonem tolerantiæ meæ, ego quoque te liberabo ex tempore tentationis, quod venturum eſt in orbem vniuerſum, ad explorandos incolas terræ.

11 Ecce, venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

12 Siquis vicerit, faciam vt ſit columna in templo [h] Dei mei, nec foras egredietur amplius: & inſcribam ei nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, *id eſt* nouæ Hieruſalé, quæ deſcendit è cœlo à Deo meo, & nomen meum nouum.

13 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſijs.

14 Angelo verò Laodicenſium Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit [i] Amen, teſtis ille fidelis & verax, [k] principiũ opificij Dei:

15 Noui opera tua, *nempe* te neque frigidum eſſe, neque feruidum: vtinam frigidus eſſes aut feruidus.

16 Itaque quoniam tepidus es, nec frigidus nec feruidus, futurum eſt vt te euomam ex ore meo.

17 Nam dicis, Diues ſum, & ditatus ſum, & nullius egeo. Neque noſti te eſſe ærumnoſum, & miſerabilem, & pauperé, & cæcum, & nudum.

18 Conſulo tibi vt emas à me aurum igni exploratum, vt diues fias: & veſtimenta alba, vt induaris, nec appareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inungas oculos tuos, vt videas.

19 || Ego quoſcunque amo, arguo & caſtigo: [l] æmulare igitur ac reſipiſce.

20 Ecce, ſto ad oſtium, & pulſo: ſiquis audierit vocem meam, & aperuerit oſtium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipſe quoque mecum.

21 Siquis vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & ſedeo cum Patre meo in throno eius.

22 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſijs.

CAP. IIII.

1 Alia narratur viſio 3 diuina maieſtatis gloriam continens: 8 qua à quatuor animalibus, 10 & vigintiquatuor ſenioribus celebratur.

1 POſt hæc vidi, & ecce, oſtium apertum in cœlo: & vox prima quam audiui tanquam tubę loquentis mecum, dicebat, Aſcende huc, & oſtendam tibi quæ oporteat fieri poſteà.

2 Statim igitur fui [a] correptus à ſpiritu: & ecce, thronus poſitus erat in cœlo: & quidam throno inſidebat.

3 Porrò qui ſedebat, aſpectu ſimilis erat lapidi iaſpidi & ſardio: & in circuitu throni erat iris aſpectu ſimilis ſmaragdo.

4 Et in circuitu ſedis, ſedilia vigintiquatuor: & ſuper ſedilia vidi vigintiquatuor ſenes ſedentes, amictos veſtibus albis: & habentes ſuper capita ſua coronas aureas.

5 Prodibant autem è throno fulgura & tonitrua & voces: & ſeptem lampades igneæ ardentes ante thronũ, quæ

CAP.III.

[a] Sardis florentiſſima & celeberrima vrbis nomen Lydorum regis ſedes.

[b] Nomine viuis, ſed reuera es mortuus.

[c] Cætera, quorum ea eſt conditio, vt iam laborent, mox niſi confirmentur interitura.

Infra, 16.15, 1.theſſ.5.2, 2.pet.3.20.

Infra, 20.12, & 21.27. philip.4.4.

[d] Idonei, ſcilicet, quia in Chriſto iuſtificati fuerunt, quod reipſa comprobarunt. iuſtus enim eſt qui iuſtitiam facit, ſed ita vt arbor fructũ gignat. Vide Rom.8.18.

[e] Poteſtatẽ omnem gubernationis, iubendo & vetando & expediendo ac coercendo. Eſt autem domus Dauid Eccleſia, regni autem Dauidici promiſſio perpetua, ad Chriſtum pertinet.

[f] In eum ſtatum redigam.

[g] Quia patientiam illam & conſtantiam præſtitiſti, quam à meis requiro.

[h] Vide ſup. 2.7.

[i] Amen Hebræis verè ſeu veritatem ipſam ſignificat.

[k] A quo principium ducunt omnes res conditæ.

Prou.3.12, heb.12.5.

[l] Zelus opponitur ijs qui nec calidi nec frigidi ſunt.

CAP.IIII.

[a] Vide ſup. 1.10.

ſunt ſeptem ſpiritus Dei.

6 Erat etiam ante thronum mare vitreum ſimile chryſtallo: & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

7 Animal autem primum erat ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo,& tertium animal habens faciem velut homo, & quartum animal ſimile aquilæ volanti.

8 Et [b] quatuor animalia ſingula per ſe habebant alas ſenas in circuitu, & intus plena erant oculis, die ac nocte ſine intermiſſione dicentia,Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus omnipotens, Erat,& Eſt,& Venturus eſt.

b Vnũquodq́; animalium habebat alas ſenas.

9 Et quum [c] tribuebant illa animalia gloriam & honorem & gratiarum actionem ei qui throno inſidebat, illi, *inquam*,viuenti in ſecula ſeculorum,

c Dicitur dari Deo gloria,honor, regnum & cætera huiuſmodi, quum celebratur pia prædicatione id quod ipſius eſt proprium.

10 Procidebant vigintiquatuor Senes ante illum inſidentem throno, & adorabant illum viuentem in ſecula ſeculorum,& abijciebant coronas ſuas ante thonum,dicentes,

11 ‖ Dignus es Domine, qui accipias gloriam & honorem & virtutem: quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam ſunt,& creata ſunt.

Infra,5.12.

CAP. V.

1 Librum ſeptem ſigillis obſignatum, 3 quem nemo aperire poterat, 6 Agnus ille Dei. 9 dignus qui aperiat, 12 omnium cœleſtium voce decantatur.

1 DEinde vidi ad dexteram eius qui inſidebat throno, librum ſcriptũ intus & à tergo, obſignatum ſigillis ſeptem.

2 Et vidi Angelum fortem prædicantem voce magna, Quis eſt dignus qui aperiat librum,& ſoluat eius ſigilla?

3 Nemo autem poterat neque in cœlo, neque in terra, neque ſubter terram, aperire librum, neque eum inſpicere.

4 Flebam igitur ego multum, quòd nemo dignus inuentus eſſet qui aperiret & legeret librum, nec qui eum inſpiceret.

5 Tum vnus ex ſenibus dicit mihi, Ne fleto: ecce, [a] vicit Leo ille ex tribu Iuda,ſtirps Dauidis, vt aperiat librum, & ſoluat ſeptem eius ſigilla.

a Obtinuit.

6 Aſpexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, & inter ſenes, Agnus ſtans tanquam mactatus, habens cornua ſeptem, & oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem Spiritus Dei miſſi in omnem terram.

7 Is venit & accepit librum ex dextra eius qui throno inſidet.

8 Quumque accepiſſet librũ, quatuor illa animalia, & vigintiquatuor illi ſenes ceciderunt coram Agno,habentes ſinguli citharas,& phialas aureas,plenas ſuffituum,quæ ſunt [b] preces ſanctorum.

b Vide infr. 8.3.

9 Et cecinerunt canticum [c] nouum, dicentes, Dignus es qui accipias librum, & aperias eius ſigilla: quoniam mactatus es,& redemiſti nos Deo per ſanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo & natione.

c Non vulgare.

10 ‖ Et feciſti nos Deo noſtro reges & ſacerdotes: & regnabimus ſuper terram.

Supra,1.6. 1.pet.2.9.

11 Tum aſpexi, & audiui in circuitu throni & animalium & ſenum, vocem Angelorum multorum, ‖ numero [d] millies centies mille,& decies centies mille.

Dan.7.10.

d Indicatur numerus ingens.

12 Dicentes voce magna,Dignus eſt Agnus ille mactatus [e] qui accipiat virtutem,& diuitias, & ſapientiam, & fortitudinem, & honorem & gloriam, & benedictionem:

e Cui deferatur laus omnis, tanquam potentiſſimo, ſapientiſſimo, &c.

13 Sed & omnem creaturam quæ in cœlo eſt,& quæ ſuper terram & ſub terra & in mari, & quæ in eis ſunt omnia, audiui dicentia, Seſſori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur, in ſecula ſeculorum.

14 Quatuor autem animalia dicebant,Amen. & vigintiquatuor ſenes ceciderunt in facies ſuas,& adorarunt eum qui viuit in ſecula ſeculorum.

CAP. VI.

1 Aperit Agnus primum Libri ſigillum, 3 ſecundum, 5 tertium, 7 quartum, 9 quintum, 12 & ſextum: Quibus apertis, cædes,fames,peſtis, ſanctorum querela, terræmotus, & varia cœli prodigia oriuntur.

1 POſtea aſpexi,quum aperuiſſet Agnus primum ex ſigillis,& audiui vnum ex quatuor animalibus dicens,tanquam vocem tonitrui,Veni & vide.

2 Aſpexi igitur,& ecce, *aderat* equus albus: & qui inſidebat ei habebat arcũ, & data eſt ei corona, & prodijt vincens, & vt vinceret.

3 Quumque aperuiſſet ſigillum ſecundum, audiui ſecundum animal dicens,

cens,Veni,& vide.

4 Et prodijt alius equus rufus: & ei qui inſidebat ſuper eum,datum eſt vt tollat pacem è terra, vt alij alios mactent: datuſque eſt ei gladius magnus.

5 Et quum aperuiſſet ſigillum tertium,audiui tertium animal dicens, Veni, & vide.Aſpexi igitur,& ecce,equus niger *aderat*: & qui inſidebat ei, habebat ſtateram in manu ſua.

6 Et audiui vocem in medio quatuor animalium dicentem, [a] Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario: & vinum & oleum ne læſeris.

[a] Magna indicatur caritas annonna, eſt enim chœnix menſura aridorum, octaua pars modij, olim apud Græcos diurni cibi ſeruilis.

7 Quumque aperuiſſet ſigillũ quartum, audiui vocem quarti animalis dicentem,Veni & vide.

8 Tum aſpexi, & ecce *aderat* equus pallidus,& eius quæ inſidebat ei, nomen erat Mors: & infernus ſequebatur eum, dataque eſt eis in quadrantem terræ poteſtas trucidandi gladio,& fame,& morte,perque terreſtres feras.

9 Quum verò aperuiſſet ſigillum quintum, vidi ſub altari animas eorum qui mactati fuerant propter verbum Dei, & propter teſtimonium quod tuebantur.

10 Clamabant autem voce magna, dicentes,Vſquequo Domine,qui ſanctus es & verax,non iudicas ac vindicas ſanguinem noſtrum de ijs qui habitant in terra?

11 Tum, datæ ſunt ſingulis ſtolæ albæ,& dictum eſt eis vt requieſcerent adhuc paululum temporis, vſquequo [b] cõpleantur etiam conſerui eorum & fratres eorum,qui trucidandi ſunt ſicut & ipſi.

[b] Vſquedum compleatur numerus eorum.

12 Deinde aſpexi quum apperuiſſet ſigillum ſextum,& ecce terræmotus magnus factus eſt: & ſol factus eſt niger vt [c] ſaccus cilicinus, & luna tota facta eſt vt ſanguis:

[c] Ita vocabant olim apera.pilis texta.

13 Et ſtellæ è cœlo ceciderunt in terram,ſicut ficus abijcit groſſus ſuos quum vento magno concutitur.

14 Et cœlum abſceſſit ſicut liber qui conuoluitur: & omnes montes & inſulæ è ſuis locis motæ ſunt:

15 Et reges terræ, proceres, & diuites,& tribuni,& potentes, omneſq; tum ſerui tum ingenui abſconderũt ſe in ſpeluncis & in petris montium:

16 Et dixerunt montibus & petris, ‖Cadite ſuper nos,abſcondite nos à conſpectu eius qui inſidet throno, & ab ira Agni:

Eſa.2.19, Oſe.10.8, luc.23.30.

17 Nam venit dies ille magnus iræ illius: & quis poterit ſtare?

CAP. VII.

1 Graſſantes in orbe Angeli, 3 inhibentur donec Electi Domini 5 ex omnibus tribubus ſignentur. 11 Deinde eorum qui Chriſti cauſa perſequutionem ſuſtinuerunt, 16 fœlicitas 17 & gaudium deſcribitur.

1 POſtea vidi quatuor Angelos inſiſtentes quatuor [a] angulis terræ,tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus ſuper terram, neque ſuper mare, neque in vllam arborem.

CAP.VII.
[a] In quatuor terræ plagis ſeu cardinibus.

2 Et vidi alterum Angelum aſcendentem ab ortu ſolis, habentem ſigillum Dei viui: qui clamauit voce magna quatuor Angelis quibus datum eſt nocere terræ & mari,

3 Dicens, Ne nocete terræ, neque mari,neque arboribus, quoaduſque obſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus ſuis.

4 Et audiui numerum obſignatorum: centum quadragintaquatuor millia *erant* obſignata ex omnibus tribubus filiorum Iſrael.

5 Ex tribu Iuda,duodecies mille obſignata: ex tribu Ruben,duodecies mille obſignata: ex tribu Gad, duodecies mille obſignata:

6 Ex tribu Aſer,duodecies mille obſignata: ex tribu Nephtali, duodecies mille obſignata: ex tribu Manaſſe, duodecies mille obſignata:

7 Ex tribu Simeon, duodecies mille obſignata: [b] ex tribu Leui, duodecies mille obſignata: ex tribu Iſſachar, duodecies mille obſignata:

[b] Omiſit Dan.& recenſet Leui.

8 Ex tribu Zabulõ, duodecies mille obſignata: ex tribu [c] Ioſeph, duodecies mille obſignata: ex tribu Beniamin, duodecies mille obſignata.

[c] Ephraim alterius filij Ioſeph,& qui primogenitura donatus eſt, vnde Ioſeph dicitur.

9 Poſteà aſpexi, & ecce, *aderat* turba multa, quam numerare nemo poſſit, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis, ſtabantque ante thronũ & in conſpectu Agni, amicti ſtolis albis: & palmæ in manibus eorum.

10 Et clamabant voce magna,dicentes,Salus à Deo noſtro *eſt*, ſedente ſuper thronum & *ab* Agno.

11 Omnes autem Angeli ſtabant in circuitu throni & ſenum & quatuor ani-

malium: & procubuerunt in conſpectu throni in facies ſuas, & adorarunt Deũ.

12 Dicentes, Amen: benedictio, & gloria, & ſapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo noſtro in ſecula ſeculorum. Amen.

13 Tum me compellauit vnus ex ſenibus, dicens mihi, Iſti qui amicti ſunt ſtolis albis, quinam ſunt, & vnde venerunt?

14 Et dixi ei, Domine, tu noſti. Et dixit mihi, Hi ſunt qui venerunt ex afflictione magna: & lauerunt ſtolas ſuas, ac dealbarunt in ſanguine Agni.

15 Ideò ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei [d] die ac nocte in templo eius: & qui inſidet throno,[e] habitabit cum eis.

d Alludit ad diurna & nocturna Leuitarum miniſteria, alioqui nulla nox eſt in cœlo.

Eſa.49.50.

e Vel ſuper eos vt ſignificetur diuina defenſio atque protectio quaſi erga illos, qui vt ſub diuinis tabernaculis ſunt in tuto.

Eſa.25.8, infra, 21.4.

16 || Non eſurient amplius neque ſitient amplius: nec in eos incidet ſol neque vllus æſtus.

17 Quoniam Agnus qui in medio throni eſt, paſcet eos, & deducet ad viuos fontes aquarum: || & abſterſurus eſt Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

CAP. VIII.

1 Septimo ſigillo aperto, 3 offeruntur Sanctorum preces per ſuffitus. 6 procedunt ſeptem Angeli cum tubis: 7 & quatuor primis clangentibus ignis deſcidit, 8 mare turbatur. 10 11 aquæ amareſcunt, 12 & ſtella obtenebrantur.

1 POrrò quum aperuiſſet ſigillum ſeptimum, factum eſt ſilentium in cœlo, media fermè hora.

2 Et vidi ſeptem illos Angelos qui [a] adſtant coram Deo, quibus datæ ſunt ſeptem tubæ.

a Qui coram eo apparent vt miniſtri.

3 Tum alius Angelus venit, & ſtetit ante aram, habens thuribulum aureum: & dati ſunt ei ſuffitus multi, vt offerret cum precibus Sanctorum omnium, ſuper altare aureum quod eſt ante thronum.

4 [b] Aſcendit autem fumus ſuffituum *cum* precibus Sanctorum, è manu Angeli ad conſpectum Dei.

b Nullius ſunt pretij noſtræ preces, niſi adſit in primis vnica illius oblationis verè gratus odor, id eſt, niſi prius in Filio per fidem iuſtificati placeamus.

5 Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecitque in terram: & facta ſunt tonitrua & voces, & fulgura & terræmotus.

6 Et ſeptem Angeli qui habebant ſeptem tubas, præparauerunt ſe vt clangerent.

7 Primus igitur Angelus clanxit, & facta eſt grando & ignis, miſta ſanguine, proiectaque ſunt in terram: & tertia pars arborum exuſta eſt, & omne fœnum viride exuſtum.

8 Deinde ſecundus Angelus clanxit, & quaſi mons magnus igne ardens proiectus eſt in mare: factaque eſt tertia pars maris, ſanguis.

9 Et mortua eſt tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animantia *dico*: & tertia pars nauium perierunt.

10 Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è cœlo ſtella magna, ardens velut fax, ceciditque in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.

11 Nomen autem ſtellæ dicitur Abſinthium: verſa eſt igitur tertia pars aquarum in abſinthium: & multi homines mortui ſunt ex aquis, quòd amaræ factæ eſſent.

12 Deinde quartus Angelus clanxit, & percuſſa eſt tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ, & tertia pars ſtellarum: ita vt obſcuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis ſimiliter.

13 Et vidi, & audiui vnum Angelum volantem per medium cœli, dicentem voce magna, Væ, væ, væ incolis terræ, à reliquis ſonis tubæ trium illorum Angelorum qui clangent.

CAP. IX.

1 Quinto Angelo clangente, 3 locuſtæ vaſtatrices prodeunt. 13 Sextus autem clangens 16 equites educit, 20 humanum genus deuaſtantes.

1 TVm quintus Angelus clanxit, & vidi ſtellam è cœlo cecidiſſe in terram, cui data eſt clauis putei [a] abyſſi.

a Abyſſum vocat profundiſſimi tartari tenebras.

2 Aperuit igitur puteum abyſſi: & aſcendit fumus putei vt fumus fornacis magnæ: & obſcuratus eſt ſol & aer à fumo putei.

3 Ex fumo autem exierunt locuſtæ in terram: dataque eſt illis poteſtas qualem habent poteſtatem terreſtres ſcorpij.

4 Et ipſis eſt dictum ne læderent gramen terræ, neque viride quicquam, neque vllam arborem: ſed tantùm homines qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis.

5 Datum autem eſt eis non vt occidant

dant eos, ſed vt crucientur *illi* menſes quinque, *ſic*que cruciatus eorum vt cruciatus ſcorpij quum percuſſerit hominem.

Supra, 6.16, eſa.2.19, oſe.10.8.

6 ‖ Itaq; per eos dies homines quærent mortem, ſed non inuenient eam: & deſiderabunt mori, ſed fugiet mors ab eis.

Sap.16 9.

7 ‖ Figuræ autem locuſtarum ſimiles *erant* equis paratis ad prælium, *erant*que ſuper capita earum tanquam coronæ ſimiles auro, & facies earum vt facies hominum.

8 Et habebant capillos vt capillos mulierum: & dentes earum vt leonum erant.

9 Habebant etiam loricas vt loricas ferreas: & ſonitus alarum ipſarum vt ſonitus curuum, equis multis currentibus ad bellum.

10 Sed & habebant caudas ſimiles ſcorpionum, erantque aculei in caudis earum: & earum poteſtas *erat* nocere hominibus menſes quinque.

11 Habent autem ſibi impoſitum regem Angelum abyſſi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, *id eſt perdens.*

12 Væ vnum abijt, & ecce veniũt adhuc duo væ poſteà.

13 Tum ſextus Angelus clanxit, & audiui vocem quandam ex [b] quatuor cornibus altaris aurei, quod eſt ante oculos Dei,

[b] *Alludit ad aram ſuffitus, collocatam in atrio ſacerdotum è regione Arcæ fæderis, interpoſito tamen velo.*

14 Dicentem ſexto Angelo qui habebat tubam, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

15 Soluti ſunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & menſem & annum, vt occidant tertiam partem hominum.

16 Eratque numerus equeſtris exercitus bis millies centena millia: nam audiui numerum eorum.

17 Itemque vidi equos per viſionem: & ipſorum ſeſſores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & ſulphureos: erant autem capita equorum vt capita leonum: & ex ore ipſorum prodibat ignis & fumus & ſulphur.

18 Ab his tribus occiſa eſt tertia pars hominum, *nempè* ab igne, & fumo, & ſulphure, quæ prodibant ex ore ipſorum.

19 Poteſtas enim eorum in ore eorum eſt, & in caudis eorum, nam caudæ eorum ſimiles ſunt ſerpentibus, habentes capita per quæ nocent.

20 Porrò reliqui homines qui non ſunt occiſi his plagis, non reſipuerunt ab operibus manum ſuarum, vt ne adorarent dæmonia & ‖ ſimulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre poſſunt, neque audire, neque ambulare:

Pſal.115.4, & 135.15.

21 Neque reſipuerunt ab homicidijs ſuis, neque à veneficijs ſuis, neq; à ſcortatione ſua, neque à furtis ſuis.

CAP. X.

1 Alius apparet Angelus amictus nube, 2 libellum apertum tenens, 3 inclamat: 9 & Iohanni, 8 oraculi iuſſu, deuorandum tradit.

1 TVm vidi alium Angelum fortem deſcendentem de cœlo, amictum nube: in cuius capite erat iris: facies autem eius *erat* vt ſol, & pedes eius vt columnæ igneæ.

2 Habebatque in manu ſua libellum apertum: & poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram.

3 Clamauitq; voce magna ſicut leo rugit: & quum clamaſſet, loquuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas.

4 Et quum loquuta fuiſſent ſeptem tonitrua voces ſuas, ego ſcripturus erã: ſed audiui vocem de cœlo dicentem mihi, [a] Obſigna quæ loquuta ſunt ſeptem tonitrua, & ne ea ſcribas.

[a] *Teneas occulta.*

5 Et Angelus quem vidi ſtantem ſuper mare & ſuper terram, [b] ſuſtulit manum ſuam ad cœlum,

[b] *Hic erat geſtus iurantis, vt etiamnum hodie.*

6 Et iurauit per eum qui viuit in ſecula ſeculorum, qui creauit cœlum & ea quæ ſunt in eo, & terram & ea quæ in ea ſunt, & mare & ea quæ in eo ſunt, [c] tempus non fore amplius.

[c] *Nihil temporis erit amplius.*

7 Sed in diebus vocis ſeptimi Angeli, quum cœperit clangere, conſummandum eſſe myſterium Dei, ſicut annuntiauit ſeruis ſuis Prophetis.

8 Et vox quam audieram è cœlo, rurſum loquuta eſt mecum, & dixit, Abi, & accipe libellum illum apertum *qui eſt* in manu Angeli ſtantis ſuper mare & ſuper terram.

9 Abij igitur ad Angelum, dicens ei vt daret mihi libellũ. Et dixit mihi, Acci-

pe,& deuora eum: & amaritudinem adferet ventri tuo,ſed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

10 Accepi igitur libellum è manu Angeli, & deuoraui eum: eratque in ore meo dulcis tanquam mel: ſed quum deuoraſſem eum, amaruit venter meus.

11 Tum dixit mihi, Oportet te iterum prophetare coram populis,gentibus,linguis, & regibus multis.

CAP. XI.

1 Templum metiri iubetur. 3 Dominus teſtes duos excitat: 7 quos à beſtia laniatos. 9 nemo terræ mandat. 11 Deus autem in vitam reuocatos, 12 ad cœlum euocat. 13 Terrentur impij. 15 & ſeptimi Angeli tuba, reſurrectionis 18 & iudicij nuntia deſcribitur.

1 DAtus eſt autem mihi calamus ſimilis virgæ: adſtititque Angelus, dicens, Surge, & metire templum Dei & altare, & eos qui adorant in eo.

2 Sed [a] atrium quod extra templum eſt [b] exclude, & ne metiaris illud: nam datum eſt Gentibus: & vrbem ſanctam calcabunt menſibus quadragintaduobus.

a Loquitur de atrio exteriore, quod atrium populi dicebatur, quoniam omnibus patebat.

b Ad verb. eijce foras: eijci autem cenſetur quod in metiendo tanquam profanum negligitur.

3 Sed dabo *illam* duobus teſtibus meis, qui prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta,amicti ſaccis.

4 Hi ſunt duæ illæ oleæ & duo candelabra in conſpectu Domini terræ poſita.

5 Quòd ſiquis velit eis nocere,ignis prodit ex ore ipſorum, qui deuoret inimicos eorum: nam ſi quis velit eis nocere, ita oportet eum occidi.

6 Hi habent poteſtatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipſorum: & poteſtatem habent ſuper aquas, conuertendi eas in ſanguinem,& percutiendi terram omni plaga quotieſcunque voluerint.

7 Porrò quum [c] finierint ſuum teſtimonium, beſtia aſcendens ex abyſſo, geret aduerſus eos bellum,& vincet eos, & occidet eos.

c Quum legationẽ ſuam obierint.

8 Et cadauera eorum iacebunt in plateis vrbis magnæ,quæ vocatur [d] ſpiritualiter Sodoma & Ægyptus: vbi & Dominus noſter crucifixus eſt.

d Occultiore quadã ſingularis intelligentia conſideratione.

9 Et videbunt *homines* ex tribubus & populis & linguis & Gentibus cadauera eorum per tres dies & dimidium,& cadauera eorum non ſinent poni in monumentis.

10 Et incolæ terræ gaudebunt ſuper illis, & lætabuntur: & munera mittent alij alijs, quòd hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

11 Sed poſt dies tres & dimidium ſpiritus vitæ à Deo *prodiens* ingredietur in illos: ſtabũtque *erecti* in pedes ſuos,& timor magnus cadet ſuper eos qui ipſos ſpectarunt.

12 Deinde audierũt vocem magnam de cœlo, dicentem ipſis, Aſcendite huc. Aſcenderuntque in cœlum per nubem: & viderunt illos inimici eorum.

13 Factuſque eſt in illa hora terræmotus magnus, & decima pars Vrbis cecidit, & occiſa ſunt in terræmotu capita hominum ſepties mille, & reliqui territi ſunt,& [e] dederunt gloriam Deo cœli.

e Confeſſione ſua celebrarunt gloriam Dei.

14 Væ ſecũdum abijt, & ecce væ tertium veniet citò.

15 Septimus igitur Angelus clanxit, & factæ ſunt voces magnæ in cœlo, dicentes, Facta ſunt regna mundi: *regna* Domini noſtri,& Chriſti eius,qui regnabit in ſecula ſeculorum.

16 Tum vigintiquatuor illi Senes qui in conſpectu Dei ſedent in ſedibus ſuis, ceciderunt in facies ſuas, & adorarunt Deum,

17 Dicentes, gratias agimus tibi Domine, Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, & Qui venturus es: quia adeptus es poteſtatem tuam magnam,& regnum iniuiſti:

18 Et iratæ ſunt Gentes,& aduenit ira tua: & tempus mortuorum, vt iudicentur, & des præmium ſeruis tuis Prophetis,& ſanctis,& timentibus nomen tuum, paruis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram.

19 Tunc apertum eſt templum Dei in cœlo, & viſa eſt Arca fœderis eius in templo eius: & facta ſunt fulgura & voces,& tonitrua,& terræmotus, & grando magna.

CAP. XII.

1 Mulieris 2 parturientis ſignũ apparet, 4 cuius filio inſidiatur Draco, 7 qui à Michaele deuictus, 9 Deijcitur. 13 Et quò magis vincendus excluditur, eò acrius ſuas non deſinit multiplicare verſutias.

1 VIſum eſt autem ſignum magnum in cœlo: Mulier amicta ſole, ſub cuius pedibus erat luna: & in capite corona ſtellarum duodecim.

2 Vterum ferens, clamabat parturiens, & cruciabatur vt pareret.

3 Viſum eſt autẽ aliud ſignũ in cœlo, & ecce *adfuit* draco magnus rufus, habens capita ſeptem & cornua decem: & in capitibus ſuis diademata ſeptem.

4 Cuius cauda trahebat tertiã partem ſtellarum cœli, quas abiecit in terram: ſtetit autem is draco ante mulierem parituram, vt quum peperiſſet, filium eius deuoraret.

5 Peperit autem filium maſculum, recturum omnes gentes virga ferrea: & raptus eſt Filius eius ad Deum & *ad* thronum eius.

6 Mulier verò fugit in ſolitudinem, vbi habet locũ paratũ à Deo, vt illic paſcãt eam diebus mille ducẽtis ſexaginta.

7 Et factum eſt prælium in cœlo: Michael & Angeli eius præliabantur cũ dracone, & draco pugnabat & Angeli eius:

8 Sed non obtinuerunt, [a] neque locus eorum amplius inuentus eſt in cœlo.

a Eiecti ſunt ita vt nuſquã poſteà apparuerint in cœlo.

9 Et proiectus eſt draco ille magnus, ſerpens ille antiquus, qui vocatur Diabolus & Satanas, qui ſeducit totũ terrarũ orbem: proiectus, *inquam*, eſt in terram, & Angeli eius cum eo proiecti ſunt.

10 Et audiui vocem magnam dicentem in cœlo, Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnũ Dei noſtri, & poteſtas Chriſti eius: quia deiectus eſt accuſator fratrum noſtrorum, qui accuſabat eos ante conſpectum Dei noſtri die ac nocte.

11 Sed ipſi vicerunt eum propter ſanguinem Agni, & propter ſermonem teſtimonij ſui: & [b] animæ ſuæ prodigi fuerunt vſque ad mortem.

b Ad verb. & non dilexerunt animã ſuam, is autẽ Hebræis dicitur diligere animam ſuã. i. vitam, qui nihil habet hac vita charius: & e contrario non diligere animã ſuam, qui non dubitat illam periculis exponere quoties ita facto opus eſt.

12 Propterea lætamini cœli & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nam deſcendit Diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui ſciat ſe paululum temporis habere.

13 Quum igitur vidiſſet draco ſe proiectum eſſe in terram, perſequutus eſt mulierem quæ pepererat maſculum.

14 Sed datæ ſunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volet à cõſpectu ſerpẽtis in deſertũ, [c] in locum ſuum, vt alatur ibi per tempus & tempora, & dimidium temporis.

c In eum locum qui eſt à Deo ipſi deſtinatus.

15 Eijcit autem ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem, aquam tanquam flumen, vt eam faceret rapi à flumine:

16 Sed ſuccurrit terra mulieri, aperuitque terra os ſuum, & abſorbuit flumen quod eiecerat draco ex ore ſuo.

17 Iratus eſt igitur draco aduerſus mulierem: & abijt vt gereret bellum cũ reliquis ex ſemine eius, cuſtodientibus mandata Dei, & habentibus teſtimonium Ieſu Chriſti.

18 Stetitque ſuper arenam maris.

CAP. XIII.

1 Deſcribitur Beſtia illa multiceps, 8 Quæ maximam mundi partem in idololatriam ſeducit. 11 quæ ab alia beſtia aſcendente 15 confirmatur.

1 TVm vidi beſtiam è mari aſcendẽtem, quæ habebat capita ſeptem, & cornua decem: & ſuper cornua eius *erant* decem diademata, & ſuper capita eius nomen blaſphemiæ.

2 Eratque hæc beſtia quam vidi, ſimilis pardo, & pedes eius vt pedes vrſi, & os eius vt os leonis. dedit autem ei draco virtutem ſuam, & thronum ſuum, & poteſtatem magnam.

3 Et vidi vnum ex capitibus eius quaſi lethaliter cæſum: ſed ipſius plaga lethalis curata eſt: & admirans vniuerſa terra ſequuta eſt beſtiam.

4 Et adorarunt draconem qui dedit poteſtatem beſtiæ: & adorarunt beſtiam, dicentes, Quis ſimilis beſtiæ? quis poterit pugnare cum ea?

5 Datumque eſt ei os loquens magna & blaſphemias: & data eſt ei poteſtas agendi menſes quadragintaduos.

6 Aperuit igitur os ſuum ad blaſphemiam aduerſus Deum, vt conuicijs afficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cœlo habitant.

7 Sed & datum eſt ei bellum gerere cum Sanctis, & eos vincere: & data eſt ei poteſtas in omnem tribum, & linguã, & Gentem.

8 Itaque adorarunt eum omnes incolæ terræ, quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni illius mactati, *iam inde* à iactis mundi fundamentis.

9 Siquis habet aurem, audiat.

10 Siquis in captiuitatem ducit, in captiuitatem abibit: ‖ ſiquis gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. hîc eſt patientia & fides ſanctorum.

Gen.9.6. mat.26.52.

11 Deinde vidi aliam beſtiam aſcendentem è terra, habentem cornua duo ſimilia Agni: ſed loquebatur vt draco.

12 Ea verò poteſtatem prioris beſtiæ

omnem exercet in conſpectu eius: & facit vt terra & ipſius incolæ adorent beſtiam illam primã, cuius curata fuerat plaga lethalis.

13 Editque ſigna magna, adeò vt etiam ignem faciat è cœlo deſcendere in terram in conſpectu hominum.

14 Et ſeducit incolas terræ, propter ſigna quæ datum eſt ei vt faciat in conſpectu beſtiæ: dicens incolis terræ vt faciãt imaginem beſtiæ quæ gladio vulnerata fuit, ſed reuixit.

15 Datumque eſt ei vt [a] animaret imaginem beſtiæ, vt etiam loquatur imago beſtiæ, & faciat vt quicunque non adorarint imaginem beſtiæ, occidantur.

16 Sed & facit vt omnes, parui & magni, diuites & pauperes, liberi & ſerui, accipiant [b] characterem in manu ſua dextra, aut in frontibus ſuis.

a Vitam in deret, nempè ſicut Iannes & Mambres, Moſis prodigia imitabantur.

b Notam nominis beſtiæ.

17 Et ne quis poſſit emere aut vẽdere, niſi qui habeat caracterem aut nomẽ beſtiæ, aut numerum nominis eius.

18 Hîc ſapientia eſt. Qui intelligentia prædiţus eſt, computet numerum beſtiæ. numerus enim hominis eſt: & numerus eius, ſexcenta ſexaginta ſex.

CAP. XIIII.

1 Agno ſtante ſuper montem Sion, 4 vnà cum caſtis ſuis cultoribus, 6 Angelus vnus Euangelium nuntiat. 8 Alius Babylonis caſum prædicit. 9 Tertius beſtiam vitari monet. 13 Vox è cœlo beatos illos pronuntiat qui Domini cauſa moriuntur. 16 Mittitur poſtea falx Domini in meſſem, 18 & in vindemiam.

1 TVm aſpexi, & ecce, *aderat* Agnus ſtans ſuper montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentia nomen Patris eius ſcriptum in frontibus ſuis.

2 Et audiui vocem è cœlo tanquam vocem aquarum multarũ, & tãquam ſonum tonitrui magni: & vocem audiui citharœdorum pulſantium citharas ſuas:

3 Et canentium quaſi canticum nouum ante thronum, & ante quatuor animalia, & Senes: neque quiſquam poterat diſcere canticum illud niſi illa centum quadraginta quatuor millia, ij *videlicet* qui empti ſunt è terra:

4 Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt inquinati: virgines enim ſunt. hi ſequuntur Agnum quocunque ierit: hi empti ſunt ex hominibus, primitiæ Deo & Agno *ſacræ*:

5 Et in quorum ore non eſt inuentus dolus: ſunt enim inculpati ante thronum Dei.

6 Deinde vidi alium Angelũ volantem per medium cœli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret incolis terræ, & omni genti, & tribui, & linguæ, & populo.

7 Dicentem magna voce, ‖ Timete Deum, & ei tribuite gloriam: nam venit hora iudicij eius: & adorate eum ‖ qui fecit cœlum & terram, & mare & fontes aquarum.

Pſal.145.6.

Act.14.15.

8 Et alius Angelus ſequutus eſt, dicens, ‖ Cecidit cecidit Babylon, vrbs illa magna, quia vinum [a] iræ ſcortationis ſuę potandum præbuit omnibus gentibus:

Eſa.21.9, Ierem.51.8, infra,18.2.

9 Et tertius Angelus ſequutus eſt illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit beſtiam & imaginem eius, & acceperit characterẽ in fronte ſua aut in manu ſua.

a Scortationis ſua, qua Deus eſt ad iram inflammatus.

10 Bibet hic quoque ex vino irę Dei, ex mero *inquam*, infuſo in poculum iræ ipſius: & cruciabitur igne & ſulphure in conſpectu Angelorum ſanctorum, & ante conſpectum Agni.

11 Et fumus cruciatus eorum aſcendet in ſecula ſeculorum: nec habebunt requiem die nec nocte qui adorant beſtiam & imaginem eius, & ſiquis acceperit characterem nominis eius.

12 Hîc tolerantia ſanctorum eſt: hîc qui obſeruãt mandata Dei, & fidem Ieſu.

13 Tunc audiui vocem è cœlo dicentem mihi, Scribe, Beati poſthac mortui, ij *inquam*, qui [b] Domini cauſa moriuntur. Etiam, dicit Spiritus: quoniam requieſcunt à laboribus ſuis, & [c] opera eorum ſequuntur eos.

b Ad verb. in Domino.i. propter Dominum.

c Operum nomine, præmium intelligit quod bona opera conſequitur.

14 Aſpexi autem, & ecce *aderat* nubes candida: & ſuper nubem ſedebat *quidam* ſimilis homini, habens in capite ſuo coronam auream, & in manu ſua falcem acutam.

15 Et alius Angelus prodijt è templo, clamans voce magna ad eum qui inſidebat nubi, ‖ Mitte falcem tuam, & mete: quia venit tibi hora vt metas: nam ‖ aruit meſſis terræ.

Ioel.3.3.

Mat.3.7.

16 Miſit igitur is qui inſidebat nubi falcẽ ſuam in terrã: & demeſſa eſt terra.

17 Tum alius Angelus prodijt è templo quod eſt in cœlo, habens & ipſe falcem acutam.

18 Et alius Angelus prodijt ab altari, habens poteſtatem in ignem: & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: nam maturæ ſunt eius vuæ.

19 Miſit igitur Angelus falcem ſuam acutã in terrã, & vindemiauit vineã terræ, & miſit in magnũ illum lacũ iræ Dei.

20 Et calcatus eſt lacus extra ciuitatem: exiuitque ſanguis è lacu vſq; ad frænos equorum, per ſtadia mille ſexcenta.

CAP. XV.

1 Apparent ſeptem Angeli habentes plagas ſeptem vltimas, 3 Victores Beſtiæ Deum laudant. 6 Angelis ſeptem, ſeptem dantur diuini furoris phialæ.

1 DEinde vidi aliud ſignum in cœlo magnum & admirabile, Angelos ſeptem habentes plagas ſeptem vltimas, quoniam per illas expleta eſt ira Dei.

2 Et vidi tanquã mare vitreum mixtum igni: & eos qui victoriã reportãt ex beſtia & imagine eius & charactere eius, ex numero nominis eius, ſtantes apud mare vitreum, *&* habentes citharas Dei:

3 Qui etiam cantabant canticum Moſis [a]ſerui Dei, & canticum Agni, dicẽtes, Magna & mirabilia ſunt opera tua, Domine Deus omnipotens: || iuſtæ & veræ ſunt [b] viæ tuæ, rex ſanctorum.

a Sic vocatur Moſes per excellentiam, ſicut deſcribitur, Deut. 34. 10.

Pſal. 146. 6. Ierem. 10. 7.

b Geſta tua.

4 || Quis non timebit te Domine, & glorificabit nomen tuum? nam ſolus ſanctus es. Nã omnes gentes venient & adorabunt coram te: nam iudicia tua patefacta ſunt.

5 Et poſt hæc aſpexi, & ecce, apertum eſt templum Tabernaculi teſtimonij in cœlo.

6 Et prodierunt è templo ſeptem Angeli, habentes ſeptem plagas, induti lino puro & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

7 Et vnum ex quatuor animalibus dedit ſeptẽ Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei viuẽtis in ſecula ſeculorum.

8 Et impletum eſt templum fumo *prodeunte* à maieſtate Dei, & à virtute eius: nec quiſquam poterat ingredi in templum donec explerentur ſeptẽ plagæ ſeptem Angelorum.

CAP. XVI.

2 & 17 Effundunt Angeli ſeptẽ cõmiſſas ſibi furoris diuini phialas: quibus effuſis variæ plagæ in orbe terrarum exoriuntur, 18 ad terrendos improbos, 19 & magnæ vrbis incolas.

1 TVnc audiui vocem magnam è tẽplo, dicẽtem ſeptem Angelis, Ite, effundite ſeptẽ phialas iræ Dei in terrã.

2 Abijt igitur primus *Angelus*, & effudit phialam ſuam in terram: factumque eſt vulnus malum ac noxium aduerſus homines qui habebant characterem beſtiæ, & eos qui adorabãt imaginem eius.

3 Deinde ſecundus Angelus effudit Phialam ſuam in mare, [a] factumque eſt quaſi ſanguis cadaueris: & [b] quodcunq; animal viuebat in mari, mortuum eſt.

a Verſum eſt in ſanguinem, & eum quidẽ putrem & ſanioſum, qualis ſolet eſſe cadauerum.

b Ad verbũ, omni anima pro omnis animante.

4 Tum tertius Angelus effudit phialam ſuam in flumina & in fontes aquarum: & factæ ſunt ſanguis.

5 Et audiui Angelum aquarum dicẽtem, Iuſtus es, Domine, Qui es, & Qui eras, & Sanctus, qui hæc iudicaſti:

6 Quia, *inquam*, ſanguinem ſanctorum & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti ad bibendum: digni enim ſunt.

7 Et audiui alium è ſanctuario dicẽtem, etiam Domine, Deus omnipotens, vera & iuſta iudicia tua.

8 Poſteà quartus Angelus effudit phialam ſuam in ſolem, & datum eſt ei æſtu affligere homines per ignem.

9 Et æſtuauerũt homines æſtu magno, & blaſphemarunt nomen Dei habẽtis poteſtatem in has plagas: neque reſipuerunt vt darent ei gloriam.

10 Tũ quintus Angelus effudit phialam ſuam ſuper thronum beſtiæ: & factũ eſt regnum eius tenebroſum: & mandebant linguas ſuas præ dolore:

11 Et blaſphemarunt Deum cœli prę doloribus ſuis & vlceribus ſuis: nec reſipuerunt ab operibus ſuis.

12 Tum ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum, *nempè* Euphraten: & ſiccata eſt aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu ſolis *aduentantium*.

13 Et vidi ex ore draconis, & ex ore beſtiæ, & ex ore pſeudoprophetę illius tres impuros ſpiritus ſimiles ranis *prodeuntes*:

14 Sunt enim ſpiritus dæmoniorum edentes ſigna, qui abeunt ad reges terræ & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

15 Ecce, venio || vt fur. Beatus qui vigilat & cuſtodit veſtimenta ſua ne nudus ambulet, & videantur verenda ipſius.

Supra, 3. 3. matth. 24. 44. luc. 12. 39.

16 Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Arma-geddon.

17 Tũ ſeptimus Angelus effudit phialam ſuã in aërẽ:& prodijt vox magna è templo cœli, à throno, dicens, Factũ eſt.

18 Factique ſunt ſonitus, & fulgura, & tonitrua:& terræmotus factus eſt magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt ſuper terrã, terræmotus *inquam* adeò magnus.

19 Et dirupta eſt vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gétium ceciderunt, & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, || vt præberet ei poculum indignationis iræ ſuæ.

Ierem. 25. 15.

20 Et omnis inſula fugit, & mótes nó ſunt [c] inuenti.

21 Et grando magna, quaſi [d] talentaria, deſcendit è cœlo in homines:& blaſphemarunt Deũ homines propter plagam grãdinis: quoniam magna fuit plaga eius vehementer.

c Diſparuerunt, quod Hebrai dicũt & non ipſi, Gen. 5. 24.

d Quaſi talenti pondo, erat autem talentum ſexaginta minarũ, ideſt ſexcentarum drachmarum, vt ſignificetur ingens & inauditum pondus.

CAP. XVII.

1 Deſcribitur Meretrix illa magna, 2 cum qua reges terræ ſcortantur: 6 ebria piorũ ſanguine: 7 & Beſtia quæ portat illam. myſteriũ vtriuſque, 11 & exitium. 14 Poſtremò Agni victoria.

1 TVm venit vnus ex ſeptem Angelis qui habebant ſeptem phialas, & loquutus eſt mecũ, dicens mihi, Heus, tu, oſtendam tibi [a] damnationé meretricis magnæ, ſedentis ſuper aquas multas:

a Latã ſententiã de iſto ſcorto.

2 Cum qua ſcortati ſunt reges terræ, & cuius ſcortationis vino inebriati ſunt incolæ terræ.

3 Quumque me per ſpiritum in deſertum tranſtuliſſet, vidi mulierem inſidentem beſtiæ [b] coccinæ, plenæ nominibus blaſphemiæ, habenti capita ſeptem, & cornua decem.

b Coccineo colore, id eſt, veſte rubra & purpurea: nec ſanè temere factum eſt vt hic color Romanæ curiæ placuerit.

4 Erat auté mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretioſis & margaritis, habés poculũ aureum in manu ſua plenum abominationibus & immunditia ſcortationis ſuæ:

5 Et in fronte ſuo nomen ſcriptum, Myſteriũ, Babylon magna, mater ſcortationum & abominationum terra.

6 Et vidi mulierem illam ebriã ſanguine ſanctorum & ſanguine martyrum Ieſu: & miratus ſum, quum viderem illã, admiratione magna.

7 Tunc dixit mihi Angelus. Quare miraris ? ego dicã tibi myſterium mulieris, & beſtiæ quæ portat eam, quæ habet capita ſeptem & cornua decem.

8 Beſtia quam vidiſti, fuit, & non eſt: & aſcenſura eſt ex abyſſo, & in exitium abitura:& mirabũtur incolę terræ, (quorum nomina ſcripta nó ſunt in libro vitæ à iactis mundi fundementis) vidétes beſtiam quæ erat, & non eſt, & tamé eſt.

9 Hic eſt mens quæ habet ſapientiam. [c] Septem capita, ſeptem mótes ſunt ſuper quos mulier ſedet.

10 Et reges ſeptem ſunt: quinque ceciderunt, vnus eſt, *&* alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue *tempus* manere.

11 Beſtia auté quæ erat, & non eſt, is octauus eſt, & è ſepté eſt, & in exitiũ abit.

12 Decem autem cornua quę vidiſti, decé reges ſunt qui regnũ nondum acceperunt, ſed poteſtatem tanquã reges vna hora accipient cum beſtia.

13 Hi vnum conſilium habent, & vires ac poteſtatem ſuam beſtiæ tradent.

14 Hi cũ Agno pugnabunt, & Agnus vincet eos:|| quoniã Dominus dominorũ eſt, & Rex regum: & qui cum eo ſunt, vocati, & electi & fideles.

c Pueri etiã norunt quæ illa ſit Septicolli ciuitas tantoperè decantata, de qua Virgilius Septemq; vna ſibi muro circundedit arces: de illa videlicet quæ cũ hæc ſcriberet Iohannes, habebat regnum ſuper reges terræ: erat & non eſt, & tamẽ adhuc eſt, ſed ad exitum tendit.

Infra, 9. 16.

1. tim. 6. 15.

15 Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidiſti, vbi meretrix ſedet, populi ſunt, & turbæ, & gentes, & linguæ.

16 Et decem cornua quæ vidiſti in beſtia, hi odio perſequentur meretricé, & ſolam reddent illã & nudam, & carnes eius comedent, & ipſam igne exurent.

17 Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum eſt ei, & vt cóſentiant, dentq; regnum ſuum beſtiæ donec compleantur verba Dei.

18 Et mulier quam vidiſti, eſt vrbs illa magna quæ habet regnũ ſuper reges terræ.

CAP. XVIII.

2 Horrendum Babylonis excidium proponitur: 11 16 18 lugent negotiatores terræ, qui ex pompa & luxu ipſius ditati ſunt. 20 Exultant verò omnes Electi ex tam iuſta Dei vltione.

1 ET poſthæc vidi alium Angelũ deſcendentem è cœlo, habenté poteſtatem magnam: adeò vt terra reſplenduerit gloria eius,

2 Exclamauit auté vehementer voce magna, dicens. || Cecidit cecidit Babylon illa magna, & facta eſt domicilium dæmoniorum, & cuſtodia omnis ſpiritus impuri, & cuſtodia omnis volucris

Supra, 14. 8. eſa. 21. 9. ierem. 51. 8.

lucris immundæ & inuiſæ:

3 Quia ex vino irę ſcortationis eius biberunt omnes gẽtes, & reges terræ cũ ea ſcortati ſunt, & mercatores terræ opibus deliciarum eius diuites facti ſunt.

4 Et audiui aliam vocẽ è cœlo dicẽtem, Exite ex ea popule mi, ne participes ſitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis:

5 Nã [a] accumulata peccata eius pertigerunt vſque in cœlum: & recordatus eſt Deus ſcelerum eius.

6 Reddite ei ſicut & ipſa reddidit vobis: & duplicate ei duplũ ſecundũ opera eius: in poculo quod propinauit, propinate ei duplum.

7 Quantum exulit ſeſe & luxuriata eſt, tantum date ei cruciatum & luctum: quia in [b] corde ſuo dicit, Sedeo regina, [c] nec ſum vidua, nec luctum [d] videbo.

Ideò [e] vna die venient plagæ eius, mors & luctus, & fames: & igne exuretur, quia validus eſt Dominus Deus, qui damnauit eam.

a Vſus eſt verbo quo ſignificatur peccata mutuò ſeſe conſequẽtia & alia naſcẽtia ex alijs, in eum tandem cumulum excreuiſſe, vt ad cœlum vſque pertigiſſe.

b Secum, ſiue apud ſe,

c Sum populoſa ac potens.

d Sentiam & experiar.

e Breui, & vno eodemq́ tempore.

9 Tum flebunt eam, & plangent ſuper ea reges terræ, qui cum illa ſcortati & luxuriati ſunt, quum viderint fumum incendij eius:

10 Procul ſtãtes propter timorẽ cruciatus eius, *&* dicentes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon, vrbs illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

11 Sed & mercatores terræ flebunt & lugebunt ſuper ea: quoniã merces eorum nemo emit amplius:

12 Merces auri, & argenti, & lapides pretioſi, margaritarum, byſſi, purpuræ, ſerici & cocci, & omne lignum thyinum, & omne vas eburneũ, & omne vas ex ligno pretioſiſſimo, & ære, & ferro, & marmore,

13 Et cinnamomum, & ſuffitus, & vnguentum, & thus, & vinum, & oleum, & ſimilam, & triticum, & iumenta, & oues, & equorum *merces*, & [f] rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum.

14 Et [g] fructus deſiderij animæ tuæ abierũt à te: & omnia pinguia & præclara abierũt à te: nec amplius ea inuenies.

15 Harum *inquã* rerũ mercatores diuites facti, procul ab ea ſtabunt propter timorẽ cruciatus eius, flentes ac lugẽtes:

16 Et dicentes, Vah, vah, ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretioſis & margaritis: quinam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ?

f Lecticarũ, fuit autẽ rheda Gallicum vehiculi nomen, quod poſtea à Romanis vſurpatum, ad Græcos tranſijt.

g Græcè Opora, *ſignificat autem tempus proximè antecedens Autumnum, quo tẽpore fructus matureſcunt, quorum etiã & nomen eſt* Opora, *i. fructus animo expetiti.*

17 Sed & omnes gubernatores, & omnis in nauibus verſantium turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæſtum faciunt, longè ſtabunt,

18 Et clamabunt videntes fumum incendij eius, & dicent, Quæ ſimilis *erat* vrbi iſti magnæ?

19 Et iniecto capitibus puluere, clamabunt flẽtes ac lugentes, *&* dicẽtes, Vah, vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes qui habebãt naues in mari, pretijs eius, quæ vna hora deſolata eſt.

20 Exulta ſuper eam cœlum, & ſancti Apoſtoli, & Prophetæ, quoniã [h] ſumpſit pœnas Deus veſtrę vltionis cauſa de illa.

21 Tum ſuſtulit quidã Angelus fortis lapidem inſtar molę magnæ & proiecit mare, dicens, Ita cum impetu proijcietur Babylõ vrbs illa magna, nec [i] amplius inuenietur.

h Ad verb. indicauit veſtrum iudicium.

i Diſparebit.

22 Et vox citharœdorum & muſicorũ, & tibia ac tuba canẽtium non audietur in te amplius: nec vllus artifex cuiuſcunque artis inuenietur in te amplius: & ſonitus molæ nõ audietur in te amplius:

23 Et lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox ſponſi & ſponſæ non audietur amplius in te: cuius mercatores erãt in proceres terrę: & cuius veneficijs ſeductæ ſunt omnes gentes.

24 Sed in ea ſanguis Prophetarum & ſanctorum inuentus eſt, & omnium qui mactati ſunt in terra.

CAP. XIX.

1 Laudant Cœleſtes Deũ quòd vindicauit ſanguinem ſuorum è manu Meretricis. 9 Beati ſcribuntur qui ad cœnam nuptiarũ Agni vocati ſunt. 10 Angelus adorari ſe prohibet. 11 E cœlo ſummus ille Rex regum apparet. 19 Bellum oritur, 20 in quo apprehenditur Beſtia. 21 & in ſtagnum ardentem deijcitur.

1 POſthæc audiui vocem magnã turbæ multæ in cœlo dicentis, [a] Halleluia: ſalus, & honor, & gloria, & virtus Domino Deo noſtro *eſt*:

a Laudate Dominum,

2 Quia vera & iuſta iudicia eius: & meretricẽ illã magnã quę corrupit terrã ſcortatione ſua, damnauit, & vindicauit ſanguinem ſeruorũ ſuorũ ex manu eius.

3 Deinde ſecundò dixerunt, Halleluia: & fumus eius aſcendit in ſecula ſeculorum.

5 Et prociderũt vigintiquatuor Se-

nes & quatuor animalia, & odorauerunt Deum inſidentem throno, dicentes, Amen, Halleluia.

5 Tum vox è throno prodit, dicens, Laudate Deum noſtrum omnes ſerui eius,& qui timetis eum parui & magni.

6 Et audiui tanquam ſonitum turbæ multæ,& tanquā ſonitum aquarum multarum,& tanquam ſonitum tonitruorum magnorum,dicentium,Halleluia:quoniā regnauit Dominus Deus ille noſter omnipotens.

7 Gaudeamus,& exultemus, & demus gloriam ei:quia venerunt nuptię Agni,& vxor eius parauit ſe.

8 Et datum eſt ei vt amiciatur byſſo puro & ſplendido. Byſſus enim [b] iuſtificationes ſunt Sanctorum.

9 Tum dixit mihi, Scribe, || Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati ſunt. Et dixit mihi, Hæc verba Dei vera ſunt.

b Bona opera quæ ſunt viua fidei teſtimonia,

Matth.22. 2.

10 Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eū: ſed dixit mihi, Vide ne *feceris*: conſeruus tuus ſum, *vnus* ex fratribus tuis qui habent [c] teſtimonium Ieſu. Deum adora: teſtimonium enim [d] Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ:

11 Deinde vidi cœlum apertum,& ecce *affuit* equus albus:& qui ſedebat ſuper eum, vocabatur Fidelis & Verax, & *qui* [e] iuſtè iudicat & pugnat.

c Quibus mandatum eſt, vt de Ieſu teſtificentur.

d Ad eum enim tanquā ad certiſſimū ſcopum ferūtur omnes prophetiæ.

e Exegeticè additum.

12 Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ignis,& in capite eius diademata multa, habebatque nomen ſcriptum quod nemo nouit niſi ipſe:

13 Et amictus erat veſte tincta ſanguine. vocaturq; nomē eius Sermo Dei.

14 Exercitus autem qui ſunt in cœlo, ſequebantur eum equis albis, veſtiti byſſo albo & puro.

15 Et ex ore eius prodibat gladius acutus,vt eo percutiat gentes. || ipſe enim reget eas virga ferrea, ipſe enim eſt qui calcat lacum vini furoris & iræ Dei omnipotentis.

Pſal.2.15.

16 Habebatque in veſtimento & in femore ſuo nomen ſcriptum, || Rex regū, Dominus dominantium.

Supra.17.14. 1.tim.6.15.

17 Tunc vidi *quendam* Angelum ſtantem in ſole, qui clamauit voce magna, dicens omnibus auibus quæ volabant per medium cœli, Adeſte, & cōgregamini ad cœnam magni Dei,

18 Vt edatis carnes regum, & carnes tribunorum,& carnes fortium, & carnes equorum, & eorum qui ipſis inſident, & carnes omnium liberorum ac ſeruorum,paruorum ac magnorum.

19 Deinde vidi Beſtiam illam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad gerendum bellum cum eo qui inſidebat equo,& cum exercitu eius.

20 Sed apprehenſa eſt Beſtia & cum ea pſeudopropheta ille qui ediderat ſigna coram ea,quibus ſeduxit eos qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adorarunt imaginem eius: viui coniecti ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardens ſulphure:

21 Et reliqui occiſi ſunt gladio eius qui inſidet equo, prodeūte ex ore ipſius: & omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum.

CAP. XX.

1 Angelus 2 Satanam vinculis conſtringit ad mille annos: 8 quibus ſolutus Gog & Magog, i. occultos & apertos hoſtes in Sanctos concitat. 11 Sed Domini vindicta coercet illorum inſolentiam. 12 Aperiuntur libri, ex quibus iudicantur mortui.

1 DEinde vidi Angelum deſcendentem è cœlo, qui habebat clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua.

2 Et apprehēdit draconē: ſerpētem *inquam* illum antiquum, qui eſt diabolus & Satanas:& vinxit eum *ad* annos mille.

3 Coniecitque eum in abyſſum, & clauſit eū, & obſignauit ſuper eum,vt nō ſeducat amplius gentes, donec compleantur anni mille. nam poſtea oportet eum ſolui *ad* exiguum tempus.

4 Deinde vidi [a] ſedes,& ſederunt ſuper eas,& iudicium datum eſt eis:& animas eorum qui ſecuri percuſſi ſunt propter teſtimonium Ieſu,& propter ſermonem Dei, quíque nō adorarunt beſtiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus ſuis,aut in manibus ſuis:viuentque & regnabūt cum Chriſto mille annis.

a Datum eſt ſiquidem illis iudicium, quatenus videlicet membra capiti ſunt coniuncta: non autē quia Chriſti officium ad eos trāfertur.

5 Reliqui vero ex mortuis non reuiuiſcent donec expleti fuerint mille anni. Hæc eſt reſurrectio prima.

6 Beatus & ſanctus qui habet partē in reſurrectione prima:in hos *enim* ſecūda mors non habet poteſtatem: ſed erūt ſacerdotes Dei & Chriſti, & regnabunt cum eo mille annis.

7 Quum vero expleti fuerint mille anni, ſoluetur Satanas è carcere ſuo,

8 Et exibit vt ſeducat gentes quæ

ſunt

b Plagis & cardinibus. Ezech.39.2.

ſunt in quatuor [b] angulis terræ, || Gog & Magog, vt congreget eos in præliũ: quorum numerus eſt ſicut arena maris.

c Quaſi diceret, ita vt terra ſuperficies quantacunque eſt, completa fuerit.

9 Aſcenderunt igitur [c] ſuper latitudinem terræ, & circumierunt caſtra ſanctorum, & vrbẽ dilectam: ſed deſcendit ignis à Deo è cœlo, qui deuorauit eos.

10 Et diabolus qui ſeducebat eos, cõiectus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, vbi & beſtia & pſeudopropheta: & cruciabũtur die ac nocte in ſecula ſeculorũ.

11 Tum vidi thronum magnum candidum, & quendam ei inſidẽtem, à cuius conſpectu fugit terra & cœlum, quorum locus non eſt inuentus.

12 Et vidi mortuos magnos & puſillos ſtantes in cõſpectu Dei, & libri aperti ſunt: & alius || liber apertus eſt, qui eſt *liber* vitæ: iudicatique ſunt mortui ex ijs quæ ſcripta erant in libris, ſecundum opera ipſorum.

Supra, 3.5, infra, 21.27, phil. 4.9.

13 Et reddidit mare mortuos quos habebat: Mors quoque & Infernus reddiderunt mortuos quos habebant: & iudicatum eſt de ſingulis ſecundum opera ipſorum.

14 Infernus autẽ ac Mors cõiecti ſunt in ſtagnum ignis: quæ eſt mors ſecunda.

15 Et qui nõ inuentus eſt in libro vitæ ſcriptus, coniectus eſt in ſtagnũ ignis.

CAP. XXI.

2 Nouam Hieruſalẽ deſcendentẽ è cœlo, 9 ſpõſam vxorem Agni, 12 ac illius ſtructurã deſcribit, 19 pretioſis lapidibus ornatam: 22 cuius templum eſt Agnus.

Eſa.65.17, & 66.22, 2.Pet.3.13

1 DEinde || vidi cœlum nouum & terram nouam: || primum enim cœlum & prima terra abierat: & mare non amplius extabat.

2 Et ego Iohannes vidi ſanctam vrbem Hieruſalem nouam, deſcendentem à Deo è cœlo, paratam vt ſponſam ornatam viro ſuo.

3 Et audiui vocem magnam è cœlo, dicentem, Ecce, tabernaculũ Dei *eſt* cũ hominibus, & habitabit cum eis: & ipſi, populi eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit, Deus ipſorum.

Sup.7.17, eſa.25.8.

4 || Et abſterſurus eſt Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors amplius, non extabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius, quia prima abierunt.

Eſa.45.19, 2.cor.5.17.

5 Et dixit is qui inſidebat throno, || Ecce, noua facio omnia. Et dicit mihi, Scribe: nã hęc verba fidelia ſunt & vera.

Suprà 1.8, infra 22.13.

6 Et dixit mihi, Actum eſt: || Ego ſum A, & Ω, initium & finis. Ego ſitienti dabo ex fonte aquæ viuæ, gratis.

7 Qui vicerit, poſſidebit omnia: & ero ei Deus, & ipſe erit mihi filius.

8 Timidis autem, & incredulis, & execrabilibus, & homicidis, & ſcortatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, [a] pars *aſſignata* eſt in ſtagno ardenti igne & ſulphure, quod eſt mors ſecunda.

a Sors & tãquam hæreditas, Heb.

9 Tum venit ad me vnus ex ſeptem illis Angelis qui habuerant ſeptem illas phialas plenas ſeptem plagis nouiſſimis: & loquutus eſt mecum, dicens, veni, oſtendam tibi ſponſam vxorem Agni.

10 Et ſuſtulit me per Spiritũ in montem magnum & ſublimem, & oſtendit mihi vrbẽ magnam, ſanctam *inquam* illã Hieruſalem, deſcendentẽ è cœlo à Deo:

11 Habentem gloriam Dei, & cuius lumen *erat* ſimile lapidi precioſiſſimo, tanquam lapidi iaſpidi inſtar cryſtalli ſplendenti.

12 Habebat autem murum magnum & ſublimem, habẽtem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuum filiorum Iſraël.

13 Ab oriente *erant* portæ tres: ab aquilone, portæ tres: ab auſtro, portæ tres: ab occaſu, portæ tres.

14 Et murus vrbis habebat fundamẽta duodecim, in quibus *erant* duodecim nomina Apoſtolorum Agni.

15 Porrò is qui loquebatur mecũ, habebat calamum aureum, vt metiretur vrbem, & portas eius & murum eius.

16 Vrbs ipſa verò [b] quadrangularis eſt: cuius longitudo tanta eſt quanta & latitudo. Menſuſque eſt vrbem calamo, ad ſtadiorũ duodecim millia: ſuntq́; lõgitudo & latitudo & altitudo eius æquales.

17 Et menſus eſt murum eius, [c] centum quadragintaquatuor cubitorũ, mẽſura hominis, quæ eſt [d] Angeli.

18 Erat autem ſtructura muri eius ex iaſpide: ipſa verò vrbs aurum purum, & ſimilis vitro puro.

19 Et fundamẽta muri vrbis omni lapide pretioſo ornata. Fundamentum primum *erat* iaſpis: ſecundũ, ſapphirus: tertium, chalcedonius: quartum, ſmaragdus:

20 Quintum, ſardonyx: ſextũ, ſardius:

b Quadrata figura eſt æqualium laterum & angulorum rectorum Vocant autem Græci tetrágonon, *firmum, conſtans & omnibus numeris abſolutum.*

c Multiplicatio numeri duodecim in ſeipſum.

d Hoc addidit quia Angelus hominum ſpeciem referebat.

ſeptimum, chryſolithus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chryſopraſus: vndecimum, hyacinthus: duodecimum, amethyſtus.

21 Duodecim autem portæ, duodecim margaritæ *ſunt*, & ſingulæ portæ, ex ſingulis margaritis ſunt: [e] forum vrbis, aurum purum, tãquam vitrũ perlucidũ.

[e] *Sic vocat vrbis locum magis patentem.*

22 Nec templum vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens, templum illius eſt, id eſt Agnus.

Eſa.60.19.

23 || Neque vrbs iſta eget ſole vel luna, vt luceant in ea: nam gloria Dei illuſtrauit eam, & lucerna eius eſt Agnus.

Eſa.60.3.

24 || Et gentes quæ ſeruatę fuerunt, ambulabunt ad lucẽ eius: & reges terræ gloriam ſuam & honorẽ ad eã adferent.

Eſa.60.11.

25 || Nec portę eius claudentur interdiu: nox enim non erit illic.

26 Et adferetur gloria & honor Gentium ad eam.

Supra,1.5, & 20.11. Pſal.4.3.

27 Non intrabit in eã quicquã quod inquinat, aut abominandum quippiã patrat, vel mendaciũ *loquitur*: ſed qui ſcripti ſunt in || libro vitæ Agni.

CAP. XXII.

1 Oſtenditur aqua viua fluuius, 2 & arbor vitæ. 6 7 Sequitur prophetiæ huius concluſio, 8 In qua Iohannes oſtendit veriſſima eſſe quæ hîc continentur. 13 Et iam tertiò repetit dictata hæc omnia ab eo eſſe qui eſt A & Ω.

1 DEinde oſtendit mihi purũ fluuiũ aquæ viuæ, ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem ex throno Dei & Agni.

2 In medio *autem* foro eius, & ex vtraque parte fluminis, *erat* arbor vitæ adferens fructus duodecim, per menſes ſingulos edens fructum ſuum, & folia ſua ad ſanitatem Gentium.

3 Nec vllum maledictum erit amplius: ſed ſedes Dei & Agni in ea erit: & ſerui eius ſeruient ei.

4 Et videbunt faciem eius: & nomẽ eius in frontibus ipſorum *erit*.

Eſa.6.19.

5 || Et nox illic non erit, neque opus eſt eis lumine lucernę, neque lumine ſolis: quoniã Dominus Deus illuſtrat eos: & regnabunt in ſecula ſeculorum.

6 Tum dixit mihi, Hæc verba fida *ſunt* & vera: & Dominus Deus ſanctorũ Prophetarum miſit Angelum ſuũ vt indicet ſeruis ſuis quæ oporteat fieri citò.

7 Ecce, venio citò: beatus qui obſeruat verba Prophetiæ libri huius.

Suprà,19.10.

8 Ego verò Iohannes, *is ſum* qui hęc audiui & vidi. Et quum audiſſem & vidiſſem, || cecidit vt adorarẽ ante pedes Angeli qui mihi hæc oſtendebat:

9 *Is* verò dixit mihi, Vide ne *feceris*: conſeruus enim tuus ſum, & *vnus* fratrũ tuorum Prophetarum, & eorum qui ſeruant verba libri huius. Deum adora.

10 Deinde dixit mihi, Ne obſignes verba prophetiæ libri huius: tẽpus enim propè eſt.

11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui ſordidus eſt, ſordeſcat adhuc: & qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc: & ſanctus, ſanctificetur adhuc.

Rom.2.6. Suprà,1.8, & 21.6. Eſa. 41.6, & 44.6.

12 Ecce, venio citò: & merces mea mecum eſt, || vt reddam vnicuique prout opus ipſius erit.

13 || Ego ſum A & Ω, principium & finis, primus & vltimus.

14 Beati qui ſeruant eius mandata: vt ſit eis ius in arborem vitę, & per portas ingrediantur in vrbem.

15 Foris autem *erunt* canes & venefici, & ſcortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quiſquis amat ac committit mẽdacium.

16 Ego Ieſus, miſi Angelum meum, vt hæc vobis teſtificaretur in Eccleſijs. Ego ſum ſtirps & progenies illa Dauidis, ſtella ſplendida & matutina:

Eſa.55.1.

17 Et Spiritus & ſponſa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. || & qui ſitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.

18 Enimuero conteſtor cuiuis audienti verba Prophetiæ libri huius, ſiquis adiecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas ſcriptas in libro iſto:

19 Et ſiquis abſtulerit *aliquid* ex verbis libri Prophetiæ huius, auferet Deus partem eius è libro vitæ, & ex vrbe ſancta, & ex ijs quæ ſcripta ſunt in libro iſto.

20 Dicit qui teſtatur iſta: Etiã venio citò. Amen. Etiam veni Domine Ieſu.

21 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

FINIS.

TRINITY COLLEGE LIBRARY. CAMBRIDGE